תנ״ך · אחרונים · כלי יקר · נביאים

# כלי יקר על נביאים

רבי שמואל לאנייאדו

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

# כלי יקר על נביאים

רבי שמואל לאנייאדו

מקור הטקסט: פנינים · רישיון: GNU FDL 1.3

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/כלי-יקר-על-נביאים/
הקובץ נוצר ב־20 בנובמבר 2026 מגרסה v39-202611200317 של הספרייה.

# תוכן העניינים


**שער** ..... 4
**הקדמת המגיה** ..... 4
**הקדמת המחבר** ..... 6
**הקדמת הספר** ..... 7
**יהושע** ..... 13
א ..... 13
ב ..... 32
ג ..... 49
ד ..... 69
ה ..... 81
ו ..... 104
ז ..... 123
ח ..... 145
ט ..... 167
י ..... 178
יא ..... 205
יב ..... 215
יג ..... 219
יד ..... 227
טו ..... 235
טז ..... 243
יז ..... 245
יח ..... 255
יט ..... 261
כ ..... 267
כא ..... 270
כב ..... 273
כג ..... 293
כד ..... 300
חלוק הארץ ..... 318
מפתחות כלי יקר ..... 326
**שופטים** ..... 329
א ..... 329
ב ..... 345
ג ..... 356
ד ..... 376
ה ..... 398
ו ..... 438
ז ..... 468
ח ..... 483
ט ..... 506
י ..... 540
יא ..... 550
יב ..... 575
יג ..... 582
יד ..... 609
טו ..... 627
טז ..... 639
יז ..... 667
יח ..... 686
יט ..... 712
כ ..... 740
כא ..... 766
מפתחות כלי יקר ..... 783
**שמואל** ..... 786
א ..... 786
ב ..... 1524
**מלכים** ..... 2147
א ..... 2147
ב ..... 2868
**דבר המגיה** ..... 3307

# שער

המנחה **בכלי** טהור
ספר
**כלי יקר**
**פירוש נביאים ראשונים**
להחכם השלם הכולל סני ועוקר הרים ראש המדברים כמוה"ר **שמואל לאנייאדו** נר"ו ברוך הוא וברוך טעמו ונמוקו עמו בכלי הזה מלא רוח חכמה ובינה מדברי החכמים יעלה זכרונם על ספר ה"ה המאמרים אשר בילקוט והמפרשים רמי הקומה ע"ה ה"ה רש"י והראב"ע וה"רדק והרלב"ג ומהרי"ע ומהר"י ז"ל בתוספת מרובה על העקר שהוסיף הרב המחבר הנז' **בכלי יקר** ישמח הקונה כמוצא שלל רב לרוות צמאונו בראותו דעות האנשים אשר נקבו בשמות ודעת המחבר הנ"ל. ואשר ימצא זה הספר בידו כאילו נמצא בידו בית מלא ספרים:
הוגה בעיון נמרץ על יד החכם השלם כמה"ר **אברהם לאנייאדו** נר"ו:
ותהי ראשית מלאכתו בחדש אלול **השסג** פ' הוא חייך וארך ימיך
על יד **זואן דגארה** ובביתו
**בויניציאה**
.Con Licentia de'Superiori

# הקדמת המגיה

**אמר אברהם** והוא בן לאדוני החכם השלם כמה"ר **יצחק לאנייאדו** זלה"ה בראותי גודל המלאכה מלאכת שמים רבה ועצומה את עצומים יחלק שלל מורי דודי והדרי החכם השלם סני ועוקר הרים כמהר"ר **שמואל לאנייאדו** נר"ו להשקות בכלי זהב וכלים מכלים שונים שפתותיו שושנים נוטפות מר ואהלות קציעות אמרות ה' טהורות בזאת התור' אשר שם שם לו לחם חמודות כרם חמד ענו לו לו משפט הבכורה אבעית אימא קרא ואבעית אימא סברא בנוי לתלפיות תל שהכל פונים בו חביבים ישר' שנתן להם **כלי חמדה** קול דודי דופק להפיק דברים מתוקים בדרושים עמוקים דולה ומשקה מים חיים ונוזלים דבש וחלב תחת לשונו ידיו רב לו **ברך** ה' חילו ופועל ידיו כוננו בתוספת מרובה על העיקר **בכלי יקר** שפתי דעת דעת אלהים תמצא יקר הוא מפניני' וכל חפצי' לא ישוו בו כי רב מאד מחניהו כל הון יקר נמצא ותהי עליו שם יד ה' במראות אלהים ואשמע קול מדבר ידבר על הנביאי' ואנכי חזון הרבתי תורת אמת היתה בפיהו ישקני

מנשיקות פיהו אף חכמתו עמדה לי חכמה מפוארה בכלי מפואר ונחה עליו רוח ה' רוח חכמה ובינה להבין דברי חכמים וחידותם מכל המאמרים הנמצאים בילקוט קשה על גבי קשה מסעף פארה במערצה והיה צדק אזור מתניו וינופף ידו על הר בת ציון שערי' המצויני' בהלכה ורמי הקומה המפרשים ע"ה הלא המה המאורות הגדולי' רש"י והרד"ק והרל"בג והרא"בע ומהרי"ע ומהרי"א בכל מקום אשר תדרוך כף ידיהם לבאר ולפרש בנביאים בתוספת ברכ' הן כביר מצאה ידו ימין רוממ' עושה חיל בראש הומיות יקרא בכל פרשת גדולת מ"ר דכ"י אשר גדלו המלך ה' צבאות ועוד לו **רוח** ה' נשאתני ויקחני בציצת ראשי מן ארם צובה הנחני מלך מלכי המלכים ויורני ויאמר לי קום קרב אל אלהיך הלא הוא אביך קנך לרגל המלאכה כי רבה היא בטח אל ה' בכל לבך והי' יהיה בעזרך ושמר רגלך מלכד בכל דרכיך דעהו שמח זבולון בצאתך כי לוית חן הם לראשך וישכר באהליך באהלים נטע ה' בארזים ארזי לבנון אשר נטע ה' שם **בויניציאה** רבתי בדעות שועי יהודה לתורה ולתעודה הלא הם יורוך ויאמרו לך מלבם לב טהור טהור ידים יוסיף אומץ אמיץ לבו בגבורי' בגבורה של תורה והיה צדק אזור מתניו איש כמתנת ידו ופועל ידיו ירצה הקרבן אשה יבחר שם מעושר רב יש זהב ורב פנינים **בכלי יקר** וכל יקר ראתה עינו טוב עין הוא יבורך וישמח כי רב חילו:

**האלהים** הרועה אותי מעודי והכין צעדי אנכי בדרך נחני אלהי"ם יסור יסרני בהלקח מאתי איש חיל גבר בגוברין הגביר כה"ר **אפרים קציץ** נ"ע אשר היה מחזיק בידי בכסף מלא למצא דברי חפץ תפארת יקר ודבר ה' היה יקר בעיניו בכסף מלא ויגוע אדם ואיו כי לקח אותו האלהים והיתה נפשו צרורה בצרור החיים במחשבתו הטובה לחזות באור פני מלך ומה גם במעשה רב פעלים אחיו הגביר ונבון כה"ר **מנשה קציץ** יצ"ו אשר מלא ידו ברכת ה' ידיו רב לו ועזר כנגדו גדול המעשה מעשה ה' כי נורא הוא להוציא כלי למעשהו והאיר ממזרח צדק צדיק צדקות אהב ישא מדברותיו דברי פי חכם חן אל היקר ונעלה כה"ר **ברוך חלץ** יצ"ו להחזיק ג"כ שניהם כאחד טובים ויאכלו מפרי דרכם באורך ימים בימינם מתן אדם ירחיב לו.

**מה** יקר חסדך אלהים חסד לאברהם כי מי אנכי ומי ביתי כי הבאתני עד הלום פה **ויניציאה** העיר המהוללה הנצנים נראו בארץ קדמו שרים שרי צבאות קדש אצילי רברבי ישראל לתורה ולתעדה החכמים השלמים כמהר"ר **יוסף פארדו** ואלופי ומיודעי כמהר"ר **נחמן חנין** יצ"ו תורה וגדולה במקום אחד כאנשים יתנו יקר חרוץ בכסף מלא בהלואת חן חן וכבוד ימצאו חכמים שלמים וכן רבים אשר לא נקבו בשמו' ג"כ תחזקנה ידיהם בהם במלאכי ה' כל איש אשר ידבנו לבו לראות טוב בכל עמלו כי בצל החכמ' בצל

הכסף בראותם גודל מעלת תפארת הספר מהרב המחבר הנותן אמרי שפר מקצת שבחו לפניו יהלך והוא יתן מעדני מלך מלך ביופיו תחזנה עיניו במקהלות ברכו ה' מה מתוק מדבש שפתים ישק משיב דברים נכוחים ערבים עליו דברי דודים לשון חכמים מרפא כתועפות ראם לו:

## הקדמת המחבר

**אמר** שמואל והוא הצעיר בן לאדוני החכם הנעלה כמ"הר **אברהם לאנייאדו** תנצב"ה. אחרי הודיע אלהים את כל זאת התורה בחסד אל מראשית אחרית לעיני כל ישראל אשר שם שם לי חק חקקתי תוכות וחק ירכות חק ומשפט משפטי הדרושים **בכלי חמדה** באר היטב על הלוחות הולך נכוחות. שם נתתי את דודי אל המעיינים דרושים ערוכים בכל ושמורי' בכל דרוש ודרוש דבר דבור על אופניו אל עבר פניו לא יטה ימין ושמאל מהמערכה על הדרוש בחרוזי' מתורה לנביאים ומנביאים לכתובים כתובים באצבע אלהים ובדברי חכמים כדרבונות דברי חכמים וחידותם מאשר יגידו יעמדו על כל קוץ וקוץ תלי תלים של הלכות הליכות עולם להם והרחבתי מע"ד מאשר חנן אלהים לעבדו ברחמיו מרום שמיו על שפל מצבי:

**אמרתי** אני בלבי הנה עתי עת דודים עת רצון עת לעשות לה' עת לכל חפץ לזכות הרבים הקטנים עם הגדולים בקבצי אשר דברתי על הנביאים ואנכי חזון הרבתי **בכלי חמדה** לתורה ולתעודה מפוזר ומפורד בין הדרושים חדושים זעיר שם זעיר שם כפי הענין ואוסיף בהם ביאור כעת עת לחננה כהנה וכהנה רוב בנין ורוב מנין ממה שכתבו המפרשים ז"ל איש על דגלו באותות חדשים גם ישנים שם אתן את דודי מאשר יחנן אלהים לעבדו כידו המלאה והרחבה ואם המלאכה נשגבה רוח נדיבה יסמכני באשישות ובתפוחי' ירדפני בטוב וחסד ירדפני לחזות בנועם ה' ולבקר בהכלי חדרי משכית נביאיו נהרי נחלי מתוקים מדבש ונופת צופים צופי' אמרום בררום ברוח ה' דבר בם ומלתו על לשונם. אין בהם נפתל ועקש כדברי המצפצפי' והמהגים כסף סיגים. אמרת ה' טהורה מצות ה' ברה מור ולבונה מקוטרת ליהודי' היתה אורה זו תורה וזו שכרה במעגלי צדק ינחני על מי מנוחות ינהלני. יודיעני אורח חיים החל וגמור ואם אמור אומר לדרוש ולתור על כל פסוק דרוש רחב מקושר ומעוטר מוכתר מן התורה ומהנביאים ומהכתובים תכבד העבודה עלי ועל האנשים הנגשים לקרבה אל המלאכה הזאת איש איש ממלאכתו אשר המה עושים כי לא מצינו כל אדם זוכה לשתי שולחנות להיות יושב ובטל משולחן גבוה קא זכי להיות לבו פתוח כפתחו של אולם כאוכלי המן כי הזמן בוגד שודד נודד הוא כל

אד' ללחם איה והיה בהניח ה' מעצבו ומרגזו בהזדמן לו עת דודים יחד יבואו גדודים מטרידים לא יתנוהו השב רוחו בתורת ה' תמימה משיבת נפש אשר לעומת זה אמרתי ואבחר לשון ערומים אפילו במקום שאמרו להאריך אני רשאי לקצר ואברר סולת נקיה מנופה בי"ג נפה יפה כלבנה ברה כחמה ואלה הגבורים במלחמתה של תורה חכמים ז"ל בעלי אסופות הנפוצי' וכדרבונות וכמסמרות נטועים במדרשי' ובגמרא ואחריהם רש"י ז"ל ואחריו הרד"ק ז"ל ואחריו הרלב"ג ז"ל ואחריו מהר"י ז"ל גם ב"ה אחפש בנרות על כל המחברי' ובראשם הרב בעל העקידה ז"ל אשר הרבה לדבר וחיילי' יגבר ואחריו שאר כל המחברי' ז"ל דבר דבור על אופניו וגם אני הצעיר אחוה דעי גם אני ה' רועי לא אחסר בנאות דשא ירביצני יורני ויאמ' לי הלא מצער היא ותחי נפשי אז תפקחנה עיני עברי"ם ברגע קטן בשובה ונחת יושעון בקבעם עתים לתורה יאירו שבעת הנרות הנז' אל מול פני המנורה ע"כ ראיתי לקרוא בשם חבורי זה **כלי יקר** יען היותו ביאור לדבר ה' היה יקר נביאי האמת והצדק שהוא א' מי' דברי' שנקראו יקר וכללתי בו המפרשי' הנז' שפתיה' שושני' שפתי דעת אשא עיני אל ההורי' מאין יבוא עזרי ה' אורי וישעי:

## הקדמת הספר

ידוע ומפורסם הכרח וצורך התוכחו' כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא ואשם וע"י התוכחו' ישוב וניחם אל האלהים וזאת היתה ראש פנת השלם במשנה אהוב את התוכחות שיבואו לו מאת הש"י יהיו סבה לפשפש במעשיו ולשוב ע"ד אם רואה אדם שייסורין באים עליו יפשפש במעשיו או אמ' אהוב את התוכחו' שיוכיחוהו חביריו ורבותיו וש"עה אמר אל תוכח לץ פן ישנאך הוכח כו' כי צריך סדר בענין התוכחות כדי שיקובלו ברצון טוב ואל יבעטו בהם וכ"מש חז"ל תמהני אם יש בדור הזה מי שידע להוכיח ור' עקיבא אמר תמהני אם יש מי שיקבל תוכחת והא בהא תליא ולזה הודיע ש"עה האופן הנאות של התוכחת כמו שפי' הדרשנים אל תוכח לץ שלא תבזהו בדברים ותאמר לו לץ אתה וכיוצא כי יוסיף על חטאתו פשע אלא תכבדהו באמור לו שהוא חכם ולא יאות לחכם כמוהו להתלוצץ וזהו הוכח לחכם אל הלץ הנז' ובזה יאהבך **ולע"דן** הכונ' שלא יוכיח הלץ על פניו לומ' לו עשית כך וכך כי יעיז פניו בו וישנאהו אכן צריך בשעת תוכחתו להפוך פניו כנגד החכם שלא יקפיד כי לא נכשל בזה והלץ יבין כי אותם הדברים צדקו בו יחדיו וזהו הוכח לחכם שתהפוך פניך כלפי החכם ותוכיחהו ואז לא יבוש הלץ הנז' אלא יאהבך כי ראה טוב כונתך שלא רצית לביישו וזהו לע"ד טעם הוכח תוכיח את עמיתך ר"ל אל תוכיחנו כמו מוכיח לרשע אלא אם תרצה להוכיח תמיד

אודיעך דרך ישרה תוכיח את עמיתך תוכיחנו כאלו הוא עמיתך עם אתך בתורה ומצות ובזה לא יבעוט בך ולא תשא עליו חטא שאם תוכיחנו בזולת זה האופן תשא עליו חטא שיבעט בך ולא יקבל התוכחת ואפשר שיעשה להכעיס. או יאמר הוכח תוכיח וכו' אם ראית דבר מגונה באיש שאינו עמיתך ואתה רוצה להוכיחו אפשר שאם תוכיחנו יעיז פנים כנגדך ותשא עליו חטא שיפצור ואון ותרפי' הפצר ע"כ טוב שלא תוכיחנו כי אם עשה זאת איפה בני שתוכיח את עמיתך וזולתו שאינו עמיתך יקבל התוכחת שהוכחת לעמיתך וז"ש הוכח אם תרצה להוכיח לשאינו עמיתך התחכם ותוכיח את עמיתך ולא תשא עליו של הוכח הנז' חטא והיא תחבולה ע"ד החרבתי גוי' נשמו פינותם אמרתי אך תיראי אותי תקחי מוסר. וע"ז אמר ש"עה אומ' לרשע צדיק אתה כו' שפי' חז"ל ולמוכיחי' ינעם לומר לרשע צדיק אתה ולא יאות לך לחטוא חטא כזה כי בזה יבוש וישוב וניחם מרעתו ולכן ראוי שעליה' תבא ברכת טוב אובד וחוטא שיעשה טוב על ידו שהוכיחו ואז יאמר יחולו ברכות על ראש פלו' שהחזירני למוטב וזהו ברכת טוב לעניות דעתי ברכת אובד ורשע כשיחזור בו ויהיה צדיק וטוב זהו ברכת טוב ע"ז אמר ש"עה כסף נבחר לשון צדיק לדבר התוכחו' באופן צח נאה ומתקבל עד שיעשה לב הרשעים כמעט מצד התוכחות שישמעו מלשון הצדיק יתמעט לב הרשעים והיה כאלו היה מעט מזער. **או** יאמר כסף נבחר לשון צדיק שהזכיר כאן תנאי גדול צריך להמצא במוכיח שאצ"ל שיהיה צדיק במעשיו אלא שלם גם בדבורו שלא נכשל בפיו ובלשונו לדבר נבלה או ליצנות שאם נכשל באחת מאלה לא יקובלו דבריו כי החטא גורם בהיותו כרוך שם בלשונו להקל בדבריו אמנ' בהיותו נקי מכל סיג חטא כסף נבחר לשון צדיק שהלשון בעצמו צדיק בדבורו וגם הוא של צדיק במעשיו עד שנמצא שלם בדיבור ובמעשה אז לב רשעי' יכנע ויהיה כמעט כדפי' או כמעט בערכו כי יכניעם בארשת פיו כי כמעט הם לפניו כיון שהוא שלם במעשיו ודבורו ולזה אמרו בס"ה בפסוק עד עת בא דברו שתיבת דברו חוזר אל יוסף שבא דברו של יוסף ואמרת ה' צרפתהו לדברו של יוסף ואז כשנמצא ככסף נבחר לשון צדיק אז עלה לגדולה ע"י פתרון חלומות בפיו ולשונו. ולזה היה הוא ית' מבקש מוכיח הגון ואמר הנביא ואשמע את קול אדני אומ' את מי אשלח שיהיה הגון לשליחות כזה להוכיח עם בני ישראל ואחר שאמצא אותו הגון מי הוא שירצה לילך כי מי יכניס עצמו בתגר כזה לתת גוו למכים ולחייו למורטים כי אומנות כזה של התוכחות ולעם קדוש כבד מאד ומסוכן מה' ומישראל מה' כי יעניש המדבר בלי כיוון דבריו ומישראל פן יבולע מהם וזהו מי ילך לנו בלשון רבים לכלול הב' בחינות מצדו ית' ומישר' שהרי מר"עה אדון כל הנביאים נכשל בשמעו נא המורים ונענש עונש גדול ז"ש

ומי ילך לנו וישעיה עצמו לעיל בסמוך לפי שאמ' ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב עף אליו א' מן השרפים ובידו רצפה ואחז"ל רצפה רצוץ פה של מי שאמר לעם קדוש עם טמא שפתים שמדברים קשות אל מוכיחם ונגע על שפתיו ואמר הנה נגע זה על שפתיך וסר עוניך אבל עדיין נשאר שארית חטא שצריך אתה לשוב וחטאתך תכופר לעתיד וז"ש וסר בלשון עבר בעון אמנם בחטאתך הנשארת תכופר כי היסורין וצער רצפה הועיל להקל ממדרגת עון אל חטאת ולזה אחר הסרת העון מפיו שמע את קול אדני אומר את מי אשלח ומי ילך לנו ולפי ששמעתי כן אמרתי אלי מגיעים הדברי' ואומר הנני מוכן מצד מי ילך לנו שאמרת כי לקחתי מוסר מהרצפה ומעתה לא אוסיף פשע על חטאתי הנשארה אלא אדבר במדה ובמשקל ומצד הבחינה של מי אשלח שלחני אם אני ראוי כי אתה תבחר והלואי שתבחרני ויאמר לך ואמרת לעם הזה שמעו שמוע ר"ל לפי שיש ב' מיני שמיעות האי שמיעה כדי לעשות מעשה והיא המעולה והבי שמיעה לתועלת השמיעה עצמה לבד באשר הוא שם שומע ומיצר על מעשיו ז"ש שמעו שמוע ואל תבינו אעפ"י שלא יהיה אלא שמיעה בלבד לא ע"מ לעשות וראו את אשר אני מראה אתכם ומהפורעניות העתידי' לבא ואעפ"י שלא יהיה כאן אלא ראיה בלבד ואעפ"י שאל תדעו ולא תתנו לב לשוב כאלו לא היו הדברים ולא תדעו מהם עכ"ז ימשך תועלת באשר הוא שם בעת השמיעה והראי' שיכנע לבבכם והחי יתן אל לבו הנה למדנו מזה איך צריך המוכיח לצרף דבריו צרוף לבלתי ידבר תועה על עם יי' אלא שיוכיחם בדרך כבוד כי בנים ליי' אלהיהם המה. וע"כ היה ירמיהו הנביא ע"ה מסרב מפציר מלכת במלאכות יי' באומרו אהה אדני אלי"ם לא ידעתי דבר כי נער אנכי ויאמ' יי' כו' וישלח יי' כו' כי מלבד מה שכתבתי בכלי חמדה טעם נכון להפצר זה והוא שלא היה רוצה להיות שליח לפורענותם של ישראל ולזה בקש לו תואנות נער אנכי והוא ית' השיבו ראה הפקדתיך כו' גילה לו שהפורענות העתידה לבוא על ישראל הוא תקון והעמדה כי על ע"כום בלבד הוא לנתוש ולנתוץ להאביד ולהרוס אמנם לישראל התכלית לבנות ולנטוע והכרח פיי זה הוא חסרון וי"ו העטף מתיבת לבנות דהיל"ל ולבנות וז"ש ראה הפקדתיך כלומ' פקח עיניך ורא' שאין זה שליחות לפורענות כי אדרבה ימשך ממנו כל הטובו' לבנות ולנטוע כי ע"י התוכחת אם תוציא יקר מזולל גדול שכרך מה טוב חלקך ואפשר עוד שגם על הגוים ועל הממלכות אמר שהתכלית בייעודי ה' על הפורענו' איננו אלא כדי שישובו אל יי' לבנות ולנטוע ע"כ ואפש' עוד במה שקדם שהיה מפציר בשליחו' הזה מצד היותו נער ולא ידעתי דבר במשקל פן אכשל בלשוני לדבר כנגדם של ישראל והשיבו הוא יתברך אל תאמר נער אנכי כי לא מבחינת היותך נער ששליחו' כזה יאות לאיש שיבה זקן ונשוא

פנים שיקובלו דבריו כי על כל אשר אשלחך תלך ר"ל לא די שתעשה ותצליח בכל אשר אשלחך אלא על כל שתהיה עולה יותר ויותר מאשר אשלחך ואם מבחינה ב' פן תכשל בלשונך כי נער אתה ולא נסית באלה ואת כל אשר אצוך תדבר דוקא ולא יותר ואל תיר' מפניה' פן ירוצו גולגולתך או פן תכשל בלשונך כי אתך אני להצילך מהם וגם מהכשל בלשונך כי נאום יי' מה שתדבר ולא נאומך כדי שתענש וישלח את ידו ויגע על פי כו' הנה נתתי דברי בפיך שהדברים ממש סדרתים בפיך והיה פי עם פיך בכל אשר תלך ותדבר נכונה מסודר מאתי ואפי' שיהיו דברים קשים כגידי' לא תאשם כיון שאני נתתים בפיך ואמר ראה הפקדתיך ר"ל ראה בעצמך תראה נשמה יתירה שיש בך ע"י נתינת דברי בפיך זה מורה אשר הפקדתיך על הגוים ועל הממלכות מקטנם ועד גדולם כמו שמצינו שהתנבא א"חכ על הגוים ועל הממלכו' לנתוץ ולהאביד כדי שיראו ישראל ויקחו מוסר וישובו אל יי' לבנות ולנטוע גבולם של ישראל אם ישובו בראותם הנעשה בגוים וממלכו' ע"ד מאמר הנביא החרבתי גוי' נשמו פינותם אמרתי וכו' או אמר ראה על דרך משחז"ל בפסו' רא' קראתי בשם בצלאל כו' שהרא' למש' ע"ה ספר תולדות אדם ששם נכתבו דור דור ודורשיו ופרנסיו וזהו ראה קראתי שהיה שם כתוב בצלאל שיעשה המשכן ולא זולתו כיוצ' בזה אפשר לומ' ראה בספר תולדות אדם שכתוב בו הפקדתיך וכו' למדנו מכאן היות צריך המוכיח ירא וחרד מהכשל בלשונו וצריך עזר אלהי להיות אתו עמו ועם פיו לשים דבריו בפיו לבל יכשל כלל. ויחזקאל ע"ה עם היותו זקן ונשוא פנים למוכיח ינעם כי בסבי טעמא טעם זקנים ובישישים חכמה להיישיר העם הנה גם הוא לא נחה דעתו להוכיח את ישראל אלא ב"עכ מינהו הוא ית' מוכיח וכ"מש ואת' בן אדם שמע את אשר אני מדבר אליך אל תהי מרי כבית המרי כו' ופי' המפרשים אל תהי מסרב ומפציר בשליחותי כבית המרי העוברים על דברי ולע"דן שכל מי שיש בידו למחות ולהוכיח ואינו מוחה נושא עון ופשע החוטאי' ההם על צוארו כדכתי' הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא כו' מכלל הן אתה שומ' לאו הא אם לא תוכיח תשא עליו חטא וז"ש אל תהי מרי כבית המרי ממש אם לא תשמע אשר אני מדבר אליך להוכיחם כי אשמם יהיה תלוי בראשך ותהיה מרי כבית המרי כיון שהיה בידך להוכיח ולא תשא עליהם חטא. או אפשר שמאמ' אל תהי מרי כבית המרי הבטחה לפי שהיה ירא מהתחבר אליהם ואפי' להוכיח פן ילמד מהם כי לזה הוצרך ירמיה להבטחת יי' ישובו המה אליך ואתה לא תשוב אליהם וזה אפשר שאמ' ליחזקאל יהיה לבך בטוח שלא תהיה מרי כבית המרי כי שלוחי מצוה אינן ניזוקין שמע את אשר אני מדבר אליך ללכת בשליחותי ואני מבטיחך שאל תהי מרי כבית המרי שאת' לא תשוב אליהם ולא תלמד מהם. ובכלל זה הובטח

שלא ימרה את פיו בחטוא בלשונו וזה הורה לו בתת לו מגלת ספר שיאכלנה להודיעו כי סדור הדברים ממנו ית' מערכי לבו ומענה לשונו יחדיו כדי שלא יכשל כלל ולז"א בן אדם לך בוא אל בית ישראל ודברת בדברי אליהם בדברי ממש והנוסח מסודר אליך מדברי ממש וא"ל אעפ"י שאני קורא אותם בית המרי לא תצטער לאמר שלא ישמעו אליך בי בית מרי המה שסוף סוף בית ישראל המה בית אצלים וזהו לא אל עם כו' אלא אל בית ישראל ולפי זה אמר לא אל עמים כו' אשר לא תשמ' דבריהם כי אני מעיד אליך שאם לא אליהם שלחתיך אלא לזולתם או שאתה בעצמך היית מוכיחם שלא בשליחותי היו שומעים אליך כי טבעם ישר ובית ישראל המה אלא שלהיותך שלוח מאתי הי"צהר מקנטרן לשלא ישמעו אליך ע"ד מה שפי' הראשונים ז"ל בטעם גדול המצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה שזה יצרו מקנתרו וזה אין יצרו מקנתרו. וזהו אם לא אליהם שלחתיך המה מטוב טבעם ישמעו אליך אלא שעתה ששלחתיך אליהם בשליחותי ובית ישראל לא יאבו אליך לא מצד עצמך אלא מפני שאני משלחך כי אינם אובים לשמוע אלי והטעם כי כל בית ישראל חזקי מצח ומצא הי"צהר לב טמא מקום להחטיאם וז"ש וקשי לב המה שהו' מקשה ערפם ומקנטרן בהיות' הולך בשליחותי שמא תאמר א"כ ביטול השליחות טוב לז"א הנה נתתי כו' למדנו מחוט המשולש מהנביאים האלה היות התוכחת קיום והעמדת העולם שלזה הכריח' הוא ית' ללכת בשליחו' התוכחת אך בזאת שיוכיחו באופן הנאות והיותר טוב כדי שלא יבעטו בתוכחת ולז"א שע"ה מוכיח אדם אחרי חן ימצא ממחליק לשון אמר שהמוכיח ההגון הוא מי שיוכיח תוכחת ויחליק אותה בלשונו כרופא הזה שמאכיל לחולה מאכלים מרים מאד ומושח אותם במעט דבש כך צוף דבש אמרי נועם וחלקת לשון התוכחת לקבל מרירות התוכחת כצוף דבש אמרי' נכוני' ומתוקי' אמנ' יש דרך הגון יותר מזה והוא שיוכיח המוכיח אגב התווכחו בתוכחו' שע"ה וכעוסק בהם ובהבנתם ומתוך דבריו השומעי' יקחו מוסר השכל ויקבלו תוכח' הצריך להם כאלו אין כוונתו להוכיח אלא להבין אמרי בינה ממה שאמר שלמה ע"ה וזהו שאמר מוכיח אדם אחרי שאינו מחזיק עצמו למוכיח אלא כאלו אני שלמה המוכיח והוא מתורגמן שמתרגם ובזה האופן מוכיח אדם אחרי בלי ספק שימצא בזה חן יותר ויותר מחן שימצא המחליק לשון בתוכחותיו.

**והנה** בלי ספק זאת היתה הכוונה האלהית בכתבו ספורי הנביאי' כולם בתוכחת' מלבד התועלות הנמשכות מהספורי' הנכבדים ההם בכללם להודיע איך כאשר יסעו מתחת כנפי עבודת ה' ויקם להם שטן פלוני' וירדה בהם בפרך ובשובם אליו ית' וכאשר יחנו תחת צלו יקים להם מושיע ועל ידו יושיעם לא בחרב ובחנית כי אם בישועתו ית' שמזה

יקחו כל הדורות הבאים מוסר השכל כמה ילדות עושה וכמה יין ושכרות העונות עושים כדי שיחזיקו בתורה ובמצות והעבודה אלהית שע"י ההשתעבדות אליו יהיו בני חורין משעבוד מלכיות וחירות מכל מיני פורעניות והכל כאין נגדם מלבד התועלות הפרטיים לאין תכלית כמו שנזכיר ב"סד קצתם ומלב' כל הנז' הנה תועלת גדול לכל מי שירצה להוכיח יקר' באזני העם תוכחת מגולה מתוכחות הנביאים וישא ויתן בה בדרישה וחקירה השומע ישמע ויבין לאשורו לב יודע מרת נפשו לשוב אליו ית' בכל לבבו והחדל יחדל בהיותו מוכיח נגרר אחרי הנביאי' ותוכחתם חן וכבוד ימצ' ושכל טוב בעיני אלי"ם ואדם השומעים שלא יקפידו כלל יקבלו התוכחות בסבר פנים יפות. וחז"ל פי' מוכיח אדם אחרי שהם דבריו ית' על מ"ר ע"ה שהוכיח את ישר' שנקראו אדם הוכיחם אחרי כביכו"ל כאדם שהכעיס לחבירו והמוכיח בא להוכיחו מאחרי חבירו ושלא בפניו כדי שלא יקשה לבו למחול מוכיחו שלא בפניו ואומר לו גדול עונך שעשית עם פלוני גדול מנשוא ואז הולך ומתרפס ושואל ממנו מחילה כך משה לו ית' מאחרי ישראל אמ' למה יי' יחרה אפך בעמך ההביל החטא ההוא שאינו כדאי לחרות אפו ולישראל כביכו"ל מאחריו ית' אמ' להם עשיתם לכם אלהי זהב הנה חן ימצא יותר ויותר מבלעם שהחליק לשון בברכות ומזה נלמוד לפי הפשט המוכי' לכל אדם יחיד או צבור שיבוא אחרי ואחרי עבודתי חן ימצ' ואעפ"י שמוכיחם ומדבר אליהם קשות ימצא חן ויקובלו דבריו ויהיה אהוב למטה יותר ממחליק לשון וחנף עם הרשעים שהם עצמם ישנאוהו ע"ד משחז"ל גבי עדי שקר אאוגריהו זילי וז"ש גוזל אביו זה הב"ה ואמו זו כ"י ואומר אין פשע בזאת המניעה מהוכיח כי אל תתחר במרעי' אל תקנא בעושי עולה כתיב והוא תועה כי באמת חבר הוא לאיש משחית וחוטא כי נושא עליו חטא וכאלו הוא חבר ושותף בהשחתת האיש משחית כיון שאלו הוכיחו היה נמנע מהשחית לגמרי או חלק מה וזהו חבר הוא לאיש משחית או אמר חבר הוא לאיש משחית זה המחליק לשון הרוצה לבלתי התגרות בחוטא אדרבה הוא גוזל אביו כנז' וחבר הוא לאיש משחית עושה לו חבר ואהוב כי חנף הוא ולפי פי' הראשון יאמר הדרך הנכון שיוכיח ויאמר הנה הגוזל אביו ואמו ואומר אין פשע חבר הוא לאיש משחית הוא יצ"הר הוא שטן שמפתה לאדם שיחטא לו ית' והוא מוחל וסולח כיוצא בו הוא הגוזל גזלת אב ואם ואומר אין פשע ומה לך לגזול אביך ואמך שאין זה אלא מהיותך נפש רחבה כבלעם ורחב נפש הנבהל להון יגרה מדון עם כל העולם ובוטח בו ית' יברכוהו וידושן בעה"ז וב"עהב ואמר ובוטח על יי' ולא ביי' הוא ע"ד מה שפי' בכלי חמדה בפסוק אז תתענג על יי' שהעונג ההוא יהיה מתנת חנם על כיסו ית' וזהו ובוטח שכרו הוא שעל יי' ידושן ולא ינכו לו מזכיותיו רק בזכותו היותו בוטח

מספיק שעל יי' ידושן וע"ד הסוד במאמר בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא מזלא הוא למעלה ועל יי' דיקא אז תתענג על יי' וכיוצא בזה הוא על יי' ידושן ולכל הפירושים אמר בוטח בלבו הוא כסיל שאל בינתך אל תשען אבל צריך להיות הולך ומתנהג בחכמה כנז' להיות מוכיח אדם אחרי דרך דרוש וכמתלהלה יורה זיקים והמה ירדו חדרי בטן החוטא זהו והולך בחכמה ימלט מריב ומדון ולא יהיה כרחב נפש מגרה מדון ונותן לרש במעשיו תוכחות ומוסרים אין מחסור מובטח לו שלא יחטא ולא יבוא לידי חטא כיון שהוא מזכה אין חטא בא על ידו וזהו אין מחסור אמנם ומעלים עיניו רב מארות כי חבר הוא לאיש משחית שאינו ופשוטו של מקרא בצדקה נותן לרש אין מחסור כו' ומתייחס הוא המשל לנמשל שאין רשות המצות ומעשים טובים. עלה בידינו מעלת התוכחות בהיותם בסדר נכון רבים משיב מעון ומזכה אותם לעבוד השי"ת ומה טוב ונעים כשילמוד האדם תוכחות הנביאים בהבנה נכונה דבר דבור על אופניו החי יתן אל לבו לשוב וניחם אל האלהים ומה טוב חלקו ומה נעים גורלו לחזות בנועם יי' ולבקר בהיכלו הוא ברחמיו יגמור בעדי להוציא כלי למעשהו **כלי יקר** שפתי דעת אכי"ר.

## יהושע

### א

**א**

**ויהי** אחרי מות משה וכו'. ב"ר פ' ס"ב א"ר סימון כל מקום שנאמר ויהי אחרי מות חזר העולם לאחוריו ויהי אחרי מות אברה' מיד וכל הבארות אשר חפרו וכו'. ויהי אחרי מות משה מיד פסק הבאר והמן ועננ כבוד. ויהי אחרי מות יהושע מיד נתגרו בהם יתדו' הארץ ויהי אחרי מות שאול מיד ופלשתים נלחמים בישראל התיבון חברייא לר' סימון והכתיב ואחרי מות יהוידע באו שרי יהודה וישתחוו למלך. א"ר תנחום לא בא ר' סימון לומ' אלא ויהי אחרי א"ר יודן אלולי שהעמיד הב"ה אחרים תחתיהם כבר חזר העולם לאחוריו כתי' ויהי אחרי מות אברה' וכתיב וישב יצחק ויחפור את בארות המים. כתי' ויהי אחרי מות משה וכתיב ויאמר ה' אל יהושע. ויהי אחרי מות יהושע ויאמ' ה' יהוד' יעלה בתחלה. ויהי אחרי מות שאול וכתיב ודוד שב מהכות את עמלק: (ובילקוט טעות לשון וזאת הנסח' מדוקדקת:)

**ולע"דן** לדקדק מהיכן יליף חזרת העולם לאחוריו ומה היה חזרה זו ומאי שנא אומ' ויהי אחרי מות לאומ' ואחרי מות דקאמ' א"ר תנחום לא בא ר' סימון למימר אלא ויהי אחרי ולמה לא הזכיר ויהי אחרי מות אלא ויהי אחרי לבד ור' יודן צריך לדעת אם חולק על ר'

סימון או אם מוסיף על דבריו ומפרשם. ועוד קשה השינוי למה בב' החלוקו' הראשונות אמר כתיב ויהי אחרי מות אברהם וכתיב וישב וכו' כתי' ויהי אחרי מות משה וכתיב ויאמר ה' אל יהושע ובחלוקה השלישית אמ' ויהי אחרי מות יהושע ויאמר ה' יהודה יעלה ולא הזכיר כאן כתיב וכתיב ובחלוקה הרביעית אמר ויהי אחרי מות שאול וכתיב ודוד שב וכו'.

**ונראה** שהוקשה להם ז"ל שהכתוב הזה אומר ויהי אחרי מות שהיה אחרי מות משה ולא הזכיר מה היה שאין לומר שמאמר ויאמר ה' אל יהושע שא"כ הוא ה"ילל ויהי אחרי מות משה אמר ה' אל יהושע לעומת זה דרשו שכוונת הפסוק לומ' ויהי אחרי מות משה שהפ' מודיע שחזר העולם לאחוריו במיתת הצדיק והעולם נרמז בתיבת ויהי כתיב הכא ויהי וכתיב בבריאת עולם ויהי ערב ויהי בקר וזהו ויהי אחרי שהעולם שנא' בו ויהי חזר אחרי לאחור בסיבת מות אברהם וכן בשאר החלוקות ויהי אחרי לסיבת מות משה והמקשים הבינו שהדרש' הזו של ר' סימון היתה מתיב' אחרי שהוא לשון אחור לסיבת מות הצדיק ולזה הקשו והכתיב ואחרי מות יהוידע באו שרי יהודה וישתחוו למלך שלא חזר לאחוריו העולם לז"א לא אמר ר' סימון אלא ויהי אחרי שתיב' ויהי הרומזת בבריא' העולם ככתוב ויהי ערב וכו' חזר לאחור העולם אמנם שם נאמר ואחרי מות דלא כתיב ויהי לא דריש ר' סימון שחזר העולם לאחוריו והיה יכול לדחו' שגם שם גבי ואחרי מות יהוידע היה קלקול במה שהשתחוו למלך שאמ' חז"ל שעשאוהו למלך עצמו ע"א אלא שתירצו האמת דר' סימון לא אמר אלא גבי ויהי אחרי מות. ועוד שזה הענין של ההשתחויה למלך אינו קלקול מפורש בפסוק ולכך לא תירצו כן. ומה שהביא ראיה לשחזר העולם לאחוריו מה שראינו באברה' מיד וכל הבארות וכו' ובמשה מיד פסק הבאר וכו' הכוונה לפי הפשט שסתימת הבארות סימן לקלקול וכן במיתת משה שפסק המן והבאר ועניני כבוד וכן בשאר החלוקות. אמנם סוד הענין כי הבארות האלה סוד' להכניע הקליפות ולהרים דגל השי"ת וימין ה' רוממה ולזה חפר בארות מים חיים ונוזלים מן לבנון להמשיך קדושת השי"ת בתחתונים וכמו שארז"ל שהשכינ' נסתלקה מרקיע אל רקיע ואח"כ הצדיקי' הורידוה עד שהורידה משה על הר סיני ולזה אחז"ל כאן שבמות אברהם חזר העולם לאחוריו להסתלק האור העליון וזה מורה סתום הבארות של אברהם שמורה הסתלקות האור הבהיר יתב' ויתעלה החוזר לאחור אלא שעמד יצחק והעמיד כדברי ר' יודן שהקלקול ההוא שנתקלקל במיתת אברהם תיקן יצחק וכן כלם ובא השמש צדיק אחד וזרח השמש צדיק ממלא מקומו ומעמיד העולם ובזה מדוקדק אומ' לשון ויהי כאמור שרומז אל העולם וקלקולו לולא שהב"ה הזריח

צדיק אמנ' בחלוקת ויהי אחרי מות יהושע לא עמד אחריו מי שיתקן קלקול העולם שהרי כלל שבט יהודה הוא שאמר יהוד' יעלה ולכך לא אמ' בחלוק' זו כתיב וכתיב. עוד לחז"ל מות משה בז' באדר בו ביום שנולד מת: **ולעד"ן** ויהי אחרי מות משה להיו' שאחז"ל דויהי לשון צער ברוב המקומות גם אמרו אחרי מופלג והטעם נלע"ד כמ"ש הרד"ק כי אשרי לשון רבים רק שלא נמצא בלשון יחיד וכן אחרי לשון רבים ונמצא לשון יחיד אחר ויהי אחר הדברים ע"כ. ובזה מובן היות אחרי מופלג לפי שהוא אחורים רבים ולעומת כל הנז' אמ' כי להיו' צער קמי' דקב"ה דמיו' שמת משה אבל לפניו כמו שאז"ל גם מצד יהושע המצר על פטיר' רבו לעומת זה נתחייב אחור הדבור והשראת שכינה על יהושע כי אין הנבואה שורה אלא מתוך שמחה וז"ש ויהי אחרי מות שעב' זמן רב עד שהתחיל להתנחם אז דבר ה' אליו. וקשר ו' ויהי הבאה בתחלת הענין המפ' פי' שהיא יתירה ורש"י ומהרי"א ז"ל פיר' שהיא מקושרת עם מיתת משה הנז' בסוף התורה ושם אמר ויהושע בן נון מלא רוח חכמה וגו' לכך סמך ויהי אחרי מות לומר שלא נתיחד לו הדבור בחיי רבו כי אם אחרי מותו וזאת בזכות היותו משרת משה שע"י כן סמך ידיו עליו וכן פירש הרלב"ג ע"כ. והרד"ק ז"ל כפ"ה רפה בלשון ישמעאל: **ולעד"ן** אומ' משרת משה לאמר שהכוונה לפי שהזכיר לשון אמירה באו' ויאמר ה' אל יהושע הגיד עתה הכתוב שלהיותו משר' משה כנז' לעיל זכה לזאת האמירה שנבואה הנז' כי נוצר תאנה יאכל פריה. או יאמר לפי שהשפלות והענוה יסוד גדול בעבודת ה' לכ"א ה' אל יהושע שיאמר תמיד ויהיה שגור בפיו שהוא משרת משה וז"ש משר' משה לאמר ר"ל שיאמר כן בהתמדה משרת משה אני. ודרך דרש אומר אני ויהי אחרי מות משה עבד ה' שאף אחרי מותו עבד ה' הוא עובד עבודתו ועושה שליחותו וכמו שפי' חז"ל בפ' עושה מלאכיו רוחו' שרוחות הצדיקים עושה אותם הוא ית' מלאכיו ללכת במלאכות ה' אל מקו' חפצו ככתוב ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה:

**ב**

**משה** עבדי מת וכו' ספרי יש שקרא עצמו עבד והב"ה קראו עבד. ויש שקרא עצמו עבד והב"ה לא קראו עבד ויש שלא קרא עצמו עבד והב"ה קראו עבד. אברהם קרא עצמו עבד שנא' אל נא תעבור מעל עבדך והב"ה קראו עבד בעבור אברהם עבדי. יעקב קרא עצמו עבד קטנתי מכל החסדים וכו' והב"ה קראו עבד אל תירא [עבדי] יעקב (עבדי) משה קרא עצמו עבד להראות את עבדך והב"ה קראו עבד לא כן עבדי משה משה עבדי מת. דוד קרא עצמו עבד אני עבדך בן אמתך והב"ה קראו עבד למען דוד עבדי ודוד עבדי נשיא להם לעולם. ישעיהו קרא עצמו עבד יוצרי מבטן לעבד לו והב"ה קראו עבד יען הלך

עבדי ישעיהו. שמואל קרא עצמו עבד דבר כי שומע עבדך והב"ה לא קראו עבד שמשון קרא עצמו עבד אתה עשית ביד עבדך וכו' והב"ה לא קראו עבד שלמה קרא עצמו עבד ונתת לעבדך לב שומע והב"ה לא קראו עבד. איוב לא קרא עצמו עבד והב"ה קראו עבד השמת לבך אל עבדי איוב. יהושע לא קרא עצמו עבד והב"ה קראו עבד וימת יהושע בן נון עבד ה'. כלב לא קרא עצמו עבד והב"ה קראו עבד ועבדי כלב. אליקים לא קרא עצמו עבד והב"ה קראו עבד לעבדי לאליקים. זרובבל לא קרא עצמו עבד והב"ה קראו זרובבל בן שאלתיאל עבדי. דניאל לא קרא עצמו עבד והב"ה קראו עבד דניאל עבד אלהא חייא. חנניא מישאל ועזריה לא קראו עצמן עבדי' והב"ה קראם עבדוהי דאלה' נביאי' הראשוני' לא קראו עצמן עבדים והב"ה קראם שנא' כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאי' עכל"ה. **ולעד"ן** לדקדק מאי נפקא מינה בהודע' זו יש ויש וכו'. **ונראה** שהוקשה להם ז"ל איך אדון הנביאים יקרא בשם עבד ולא בשם אהוב וכן אברהם שנק' אוהב שנא' זרע אברהם אוהבי וא"כ למה אמר בעבור אברהם עבדי ולא אמר אוהבי וכן בשאר לז"א יש שקר' עצמו עבד וכו'. אברהם קרא עצמו עבד שנא' אל נא תעבור מעל עבדך ר"ל שלא קרא עצמו עבד דרך גאה וגאון לו' עבד מלך מלך אלא דרך ענוה ז"ש קרא עצמו עבד שנאמ' אל נא תעבור מעל עבדך כי ויאמ' ה' לשון קדש הוא ולשכיני שרא' על המלאכי' אמר שאני עבדך ואין חסרון כבוד לאדון מדי עברו בבית עבדו שיכנס לתוכו ואל יעבור מעליו להטות הדרך ולזה קראו הקב"ה עבד שחבבו בעבור ענוה זו ז"ש בעבור אברהם שאמר שהוא עבדי כמ"ש אל נא תעבור מעל עבדך כמו שפירי' וכן יעקב שאמר קטנתי מכל החסדים ר"ל איני כדאי אליהם ואם עשיתם הוא להיות דרך האדון להטיב לעבדו אפילו בלתי הגון ז"ש אשר עשית את עבדך עם היותי קטן הטב' את עבדך וכן כיוצא גבי משה אמר להראות את עבדך שלא הראתני בזכותי כמי שמראה לאהובו אלא כמי שמרא' לעבדו ואעפ"י שהוא פחות עבד מקנת כסף כל דהו ז"ש להראות את עבדך ולז"א הקב"ה משה עבדי מת ולא אמר משה אהובי או נביאי לומ' אני מצטער על מיתת ענו זה מצד שלא היה מחזיק עצמו אלא כעבד נבזה שכן אמר להראות את עבדך. וכן דוד שאמר אני עבדך בן אמתך שאמ' ופרשת כנפיך על אמתך א"כ אני עבד ומואבי ולז"א הב"ה וגנותי על העיר הזאת למען דוד עבדי שקרא עצמו עבדי דרך ביזוי ולא דרך גאוה כאמו' וכן ישעיהו לא מכח מעשי שהרי יוצרי מבטן לעבד לו ובבטן לא היו בי מעשים ולא הייתי כדאי מצד מעשי לעבד לו ולז"א כאשר הלך עבדי ישעיהו ערום ויחף להיותו עבדי שלא למרוד בי באופן שכל אלו הפרטים שבחלוקה הראשונה הם בשקול אחד אמנם בחלוקת יש מי שקרא עצמו עבד והב"ה לא קראו עבד אפשר לפרש קצתם לשבח וקצתם לגנאי

שמואל לפי שקרא עצמו עבד שנא' דבר כי שומע עבדך ולא אמ' דבר ה' כמו שאז"ל שלא להחזיק עצמו שהב"ה היה מדבר עמו אלא דבר סתם כי שומע עבדך ולזה הטעם הוא שלא קראו הב"ה עבד להיותו חשוב אצלו יותר ממדריג' עבד שהרי שקול שמואל כמשה ואהרן דכתיב משה ואהרן בכהניו ושמואל בקראי שמו וגם מהטעם הנז' שלא קרא עצמו עבד להשי"ת כדי שהב"ה יקראהו עבד שהרי אמר דבר כי שומע עבדך ולא אמר דבר ה' שאז היה עושה עצמו עבד להב"ה וגבי שמשון נראה שלגנאי הוא שלא קראו עבד לפי שלקח אשה מבנות פלשתים וגם שלמה אפשר לפרשו לגנאי שהוא קרא עצמו עבד והב"ה לא קראו עבד שלא נתכבד בו להחזיקו כעבד שהרי קדם תחלה ענין ויתחתן שלמה וכו'. ואפשר לפרשו לשבח כי שלמה מה שקרא עצמו עבד לא היה דרך גאוה כי אפי' לעבד לא היה מחזיק כי בחלום הוא מאמר ונתת לעבדך לב שומע ולזה הוא שלא קראו עבד לחשיבות שמלך וישב על כסא ה' וחשוב הוא כבן יקיר. איוב לא קרא עצמו עבד לרוב ענוה ויראת ה' שהיתה בו כמחז"ל שטן ופנינה לשם שמים נתכוונו דילמא שבקיה לרחימותיה של אברה' הרי שהשטן עלה בדעתו שאיוב עדיף מאברהם לרוב ענותנותו ויליף שדניאל נקר' ועבד אלהא חייא ואעפ"י שדברי המלך הם אפש' שהכריחו רז"ל ששם זה של עבד הוא שפי ה' יקבנו ז"ש דניאל עבד אלהא חייא כלומ' שאלהא חייא קראו עבד שאם הכוונה לומ' עבד אלהא חייא עובד אלהים חיים היינו מ"ש אלהך דאנת פלח ליה בתדירא אלא ודאי כן שמו אשר נקרא דניאל עבד אלהא חייא עפ"י השי"ת ויגיד עליו רעו שם דניאל שחזר לומר דניאל עבד אלהא חייא שכך שמו בפי הכל כאמור וחנניה מישאל ועזרי' למדו חז"ל שנקראים עבדים מדקדוק לשון הפסוק דאומ' עבדוהי דאלה' עלאה דהיל"ל עבדי אלהא עלאה גם קשה תיבת די אלהא דהיל"ל דאלה' עלאה לזאת פירשו עבדוהי הם די אלהא עילאה אמר כן ובזה נתיישב כינוי עבדוהי ותיב' די נותן טעם למ"ש עבדוהי למדנו מתוך המאמ' שהכתוב הזה מספר בשבחו של משה ואומ' משה שהיה קורא עצמו כעבד לבד מדרך ענוה שלא היה מחזיק עצמו כנביא ה' או כבן אלא משה עבדי מת.

**עוד** אמרו חז"ל במדרש שנשתכחו שלשת אלפים הלכות מישראל בימי אבלו של משה בא יהושע ושאל א"ל הב"ה משה עבדי מת והתורה נקרא' על שמו ועתה [לומר] לך א"א (להחזיק) בוא וטורדן במלחמה ע"כ. ורש"י ז"ל ואלו היה קיים בו הייתי חפץ. ומהרי"א ז"ל פי' כוונת הכתוב לומר עד עתה הייתם מעוכבים בשביל משה כי לא יעבור את הירדן אכן עתה משה עבדי מת ומעתה קום עבור את הירדן ע"כ. וכן בהר"לבג ופיר' שהגיד הכתוב שאין מלכות נוגעת בחבירתה כמלא נימא וזהו משה עבדי מת ועתה קום.

ובדבריו ז״ל מדוקדק׳ תיב׳ ועתה שתכף ומיד בעתה אחישנה לגדולה וקום כי קיימ׳ לך שעתא. ובזה אבין או׳ הירדן הזה מור׳ באצבע שעד עתה היה כחומה נשגב׳ לא יוכל משה לעוברו אכן עתה פרץ גדרו והיה למרמס וזהו עבור את הירדן הזה כלו׳ הזה הוא אשר עליו נשמו ראשוני׳ ולא עברוהו ע״ד משז״ל ונעבור את נחל זרת לשון זרת רחבו ולא יכלו לעוברו עד שניתן להם רשות מלמעלה וזהו ונעבור את נחל זרד. ומתוך דברי חז״ל מובן שיהושע בוכה ומתאבל יות׳ מדי מן השיעור וע״ז השיבו הוא ית׳ וכי לך מת ולי לא מת והלא לי מת וזהו משה עבדי מת ר״ל לי מת שאני המפסיד במיתתו עבד נאמן לכן אתה עתה קום מאבילותך ולא תצטער יותר מדי. ומהרי״א ז״ל פיר׳ עוד בתיבת עבדי שמאח׳ שגדל בשם טוב ומת מתוך עבדותי אין לך להתאונן עליו ביותר אלא קום מאבילותך כי ישמח משה במתנ׳ חלקו. ולי אפש׳ במה שאמרנו לעיל בשם חז״ל שנשתכחו ג׳ אלפים הלכו׳ באבלו של משה וז״ש לע״ד חבל על דאבדין ולא משתכחין כי משה עבדי מת ולא שכב כי לא הניח ממלא מקומו בעבודתו שהרי נשתכחה תורה לפי שהתרשלתם בלמוד. ועתה קום וכו׳ והתחזק בתורה כדמסיק רק חזק ואמץ מאד וגו׳. עוד אפשר במה שאמרו חז״ל בפסוק נקם נקמת בני ישראל אחר תאסף אל עמך אלו רצה משה לא מת שלא היה הולך למלחמת מדין ובחר מות בעבדות ועבודתו יתב׳ ועל זה אמר משה עבדי מת ר״ל סבר וקביל להיות עבדי ואפי׳ שמות ימות אחרי מלחמת מדין ולזה נאות לך שתלמוד מרבך ועתה קום במהירות וזריזות עבור את הירדן הזה ואל תתעצל במלחמת ארץ ישראל ולא שמע יהושע שהרי כתי׳ ימי׳ רבים עשה יהושע מלחמה כו׳ כמו שאחז״ל שנתעצל ונענש וחסרו לו י׳ שנים כמו שיבוא בפסוק כאשר הייתי עם משה אהיה עמך ואמר אשר אנכי נותן להם לבני ישראל כמשחז״ל שירושת הארץ (החיי׳) [המתים] יורשי׳ (המתים) [החיים] וכמו שהרחיב רש״י ז״ל בפר׳ פנחס שאם ראובן ושמעון מתו וזה הניח בן אח׳ וזה ג׳ ואלו הם החולקים בארץ זה נוטל [א׳ ואלו נוטלים] ג׳ חוזרת הנחלה לראובן ושמעון המתים ומנחילין לבניהם אלו ובן ראובן נוטל ב׳ חלקים ובני שמעון נוטלין ב׳ חלקים לעומת זה נ״ל שמאמר אשר אני נותן להם על אלו בני ראובן ושמעון קאמר ומאמר לבני ישראל על ראובן ושמעון שנחלה זו חוזרת אליה׳ והם נוחלין את החיים וחוזרין ומנחילין לבניהם וע״ז כפל הפי׳ להם לבני ישראל. או בהפך אשר אני נותן להם על ראובן ושמעון והיינו דקא׳ להם שלא לנוכח ולבני ישר׳ היינו על אלו הנכנסין לארץ. ומהרי״א ז״ל פי׳ להם ע״מ שיהיו כדאי׳ וז״ש לבני ישר׳. ואנכי עפר ואפר המעתיק אחרי נשיקת רגלי אדוני נלע״ד לדקדק ג״כ בפסו׳ אמרו כאשר דברתי אל משה תחלה ואח״כ אמר מהמדבר וכו׳ ומהראוי יסיים הענין ואח״כ יאמר

כאשר דברתי אל משה אמנם אפשר לע"ד שבזה יובן הפ' תחלה באו' ועתה קום וכו' גם כפל הפ' באומ' להם לבני ישראל והוא כי ארז"ל בספרי פ' עקב על פסו' כל מקום אשר תדרוך כף רגליכם שבא ללמד על ח"ל שכל מקום שיכבשו ממנה יהיה שלהם אלא שצריך יכבשו א"י תחלה ואח"כ ח"ל שאינו בדין שתהא א"י מתטמא בע"א ואתם תלכו לכבוש ח"ל ואפשר שזה כיון באומ' כאן הפ' ועתה קום כלומ' הנה בידכם נתתי את כל הארצות שתכבשו גם בח"ל אמנם צריך שעתה תחלה קום עבור את הירדן הזה אל הארץ וכו' ואח"כ כל מקום וכו' אפי' ב"חל ונתן טעם באומ' אשר אנכי נותן וכו' כלו' כי מה שאני נותנ' להם הוא להיות' בני ישראל ויטהרו אותה מע"א שבתוכה וכיון שכן אינו בדין שתהא א"י מטמאה בע"א ואתם תלכו לכבוש ח"ל וזהו כאשר דברתי עם משה חוזר למ"ש ועתה כי כן דבר עם משה בפי' וירישת' גוים גדולים ועצומי' מכם תחלה בא"י ואח"כ כל אשר תדרוך וכו' אפי' בח"ל זה נלע"ד.

**ג ד**

**כל** מקום אשד תדרוך כף רגליכם וכו'. לחז"ל ואפי' בח"ל ובזה אבין לע"ד אומ' כל מקום ולא אמ' המקום כמו גבי משה בה"א הידיע' לומר בכל מקום שיהיה אפילו בלתי ידוע לרבות גם בח"ל ואע"ג דאמ' כלל ופרט כל מקום כלל מהמדבר והלבנון פרט ואין בכלל אלא מה שבפרט מ"מ ניחא שכוונת הפסוק לומר שעם היות שיתקדש כל מקום אשר תדרוך וכו' אבל אינו שוה בקדושתו אל מה שהוא בתוך גבול הארץ מהמדבר וכו' לכם יהיה שיהיה שלכם בלבד אמנם מהנהר הגדול נהר פרת וכו' זה מקוד' יותר שיהיה גבולכם להתגורר בו ובקדושתו וגבולכם יותר בייחוד ומ"ש כאן הנהר הגדול ואלו גבי משה לא נאמר גדול לא בים ולא בנהר כתב מהרי"א דבעיני משה זוטרתי היא הים והנהר לא כן בעיני יהושע וכו'. וקשה שהרי גם משה אמר עד הנהר הגדול נהר פרת ומ"ש כאן לכם נתתיו וגבי משה לכם יהי' נלע"ד הטעם במה שפי' בסדר בלק בפ' ההוא אמר ולא יעשה שהכוונ' שמאמרו ית' עוש' מעש' כי בדב' ה' וכבר שמי' נעשו כי הוא ית' ביחוד אומ' ועושה ע"י מאמרו לעומת זה גבי משה שייך לו' לכם יהי' כי שם גוזר אומר ועוש' שיהי' שלהם ומאז זכו בו אשר לעומ' זה נא' כאן לכם נתתיו בלשון עבר שכבר הו' נתון לכם מקדם ומאז דברתי אל משה שאז זכיתם בו וזהו כאשר דברתי אל משה עוד אפשר לדקדק אומ' כאן לכם נתתיו ובתורה כתיב לכם יהיה כי חז"ל דרשו בספרי שאם היו כובשים תחלה גבול הארץ ואח"כ חוצ' לה היו נוהגים בה כל המצו' כמו בארץ וז"ל הרי שכבשו ח"ל מנין שמצות נוהגו' שם הרי אתה דן נא' כאן כל המקום אשר תדרוך כף רגליכם בו לכם יהי' ונאמ' להלן יהיה מה יהיה האמור להלן מצות נוהגות שם אף יהיה

האמור כאן מצות נוהגות שם עכ"ל. ופירו' מה יהיה האמור להלן היינו דסיפיה דקרא מן המדבר והלבנון וכו' יהיה גבולכ' כי בגבולי א"י נאמר יהיה גבולכ'. שבזה מובן למה אמ' כאן נתתיו גבי כל המקום לפי שהיה גלוי לפניו שלא יכבשו תחל' תחומי א"י אלא יקדימו לכבוש ח"ל ויהי' כבוש יחיד דלאו שמיה כבוש וז"ש נתתיו ובסמוך דתחומי ישראל אמר לשון יהיה ובטל הגזירה שוה ועכ"ז אמר כאשר דברתי עם משה לרמוז אל נוסח יהיה אשר דבר בו שם בתורה לומר שהבחירה בידם אם יכבשו תחילה א"י כולה אז היה כאשר דברתי עם משה דיבור יהיה לכם לגזירה שוה ובזה מובן למה בתורה אמר המקו' בה"א הידיעה כי בתורה דבר לכשיכבשו תחלה א"י ואח"כ לח"ל שאז יהיה לגזירה שוה שינהגו שם כל המצות כמו בארץ ולז"א המקום בה"א הידיעה לחשיבו' אמנם כאן בימי יהושע שהיו מתעצלים בכבוש הארץ הגיד מראשית אחרית שתהיה ח"ל כבוש יחיד שלזה אמר לכם נתתיו היא הסבה שאמר ג"כ כל מקום לגריעות ולא אמר המקום והבן זה. ומהרי"א ז"ל פי' כל מקום אשר תדרוך כף רגליכם שדרך ארץ צריכ' חזוק ולא התרשלו' אלא אשר תדרוך כף רגליכ' בעצמיכ' תלכו לכבוש ולא תטעו לו' שבקשתיכ' תירשו את הארץ וזרועכ' תושיע לכם כי"א לא יתיצב איש בפניכ' וכו' הוא בעזרתי אשר אעזור אתכ' וכאשר הייתי עם משה כו':

**ה**

**לא** יתיצב איש לפניך וכו'. ספרי אין לי אלא איש אומה משפחה או אשה בכשפיה מנין ת"ל לא יתיצב מ"מ אם כן למה נאמר איש אלא אפי' כעוג מלך הבשן עכ"ל. הוקשה להם דהי"לל איש לא יתיצב לפניך לז"א שכתב תחלה לא יתיצב מ"מ למעט אפי' אומה ומשפח' ואש' בכשפי' ומכ"ש איש עד שיובן בהכרח שאיש זה כגון עוג מלך הבשן הוא וזה הודיע בכתוב תיבת איש באחרונה ובזה מדוקדק לשון לא יתיצב איש אפי' איש הנצב במצבה זו וחומה גבוהה כמו עוג שחשב משה ע"ה שהיה חומה גבוהה לא יתייצב איש. **עוד** פי' מהריי"א ז"ל לא יתייצב איש לפניך לנהוג שרר' בצבור אלא כאשר הייתי עם משה שלא קם נביא עו' כמוהו כן אהי' עמך רק ההבדל שיש בינו לבינך הוא שלא קם כמוהו גם אחרי מותו לא כן אתה כי כל ימי חייך בלבד לא יקום אבל אחרי מותך יקום ויתייצב. ולי אפשר לא יתייצב איש דוקא לפניך בלכ' פניך בקרבם והעד לזה ענין העי שהיה שלא בפניו ונתייצבו אנשים שלא בפניו והרגו ל"ו איש ואמר כאשר הייתי וכו'. הכונה שמאחר שהשפע הנבואיי הזה אשר ביהושע הורק ממש' רבו אשר נתן עליו מהודו לעומ' זה אמר כאשר הייתי עם משה אהיה עמך ר"ל מה שאהיה עמך יהי בעיני כאלו אני אהי' עם משה שהרי באורח שכל הוא עמך ולא ביהושע בלבד נאמר זה כי אם

בכל התלמידים וכמו שהובא בהקדמ' התיקונין ובזה נ"ל מ"ש בגמרא בכמה מקומות משה שפיר קאמרת. פרש"י ז"ל משה ת"ח. ולי אפשר שעל משה אדון הנביאים קאמר כי נצוץ רוחו נוצצה בו ולכך שפיר קאמר' כי ממש' נתנוצץ עליך זה וזהו לא ארפך ולא אעזבך ואעפ"י שאת' תרפני כי אהב' רבך אהבתיך ע"כ משכתיך חסד לא ארפך ולא אעזבך. ואפשר להרחיב זה יותר בדקדוק לשון אהיה שרמז הב"ה למשה במ"ש לו אהיה אשר אהיה אולי רצה לומר אהיה עמך אשר אהיה עם יהושע וז"ש כאשר הייתי עם משה אהיה עמך אהיה דייקא. עוד אפשר לפרש כאשר הייתי עם משה באופן נסיו שהיו בקריעת ים סוף ומלחמת עמלק כך באותו הענין עצמו אהיה עמך לקרוע ירדן ולכבוש מלכי א"י ומכאן למד יהושע לומר בסמוך מחר יעשה ה' בקרבכ' נפלאות כמו שאומ' בס"ד. ולחז"ל כאשר הייתי עם משה שיעור הזמן ק"כ שנה כן אהיה עמך אלא שלפי שנתעצל יהושע בכיבוש הארץ כדכתיב ימים רבים עשה יהושע את כל המלכים האלה מלחמה לפי שנתעצל הפסיד עשרה שנים שלא חי אלא ק"י.

**ו**

חזק ואמץ כי אתה תנחיל וכו'. לפי שהיה אפשר שיתרשלו ידיו פן יארע לו כמו שאירע למשה רבו שבעת גמר ענין שירותו וחפצו להכניסם לארץ כרועה עדרו כל היו' ולעת האסף המקנ' לא יניחוהו השיבו אל מקומו לעומת זה א"ל חזק ואמץ תחזקנה ידיך כי אתה תנחיל ולא זולתך ויאמר לשון תנחיל להגיד מראשית אחרית שלא אמר תוריש כי רבים שלא יורישׁ רק תנחיל שיפילנה בנחלה קוד' כיבוש ככתוב והארץ נשארה הרבה לרשתה וז"ש תנחיל להיותה נקל לישראל לכבשה ואפי' אחר מיתת יהושע ולזה אמר לו חזק ואמץ אולי תכבוש ותוריש את הארץ.

**ז**

רק חזק ואמץ מאד וכו' טעם הכפל אחר שאמר חזק ואמץ לרש"י ז"ל פסוק חזק ואמץ בדרך ארץ להנחיל את העם ופסוק זה בד"ת שצריכים חזוק והוא אומרו רק חזק ואמץ מאד ביתר שאת על החיזוק הראשון כי המלחמה הראשונה טבעי' וקלה וזו חמור' ממנה כי איזהו גבור הכובש את יצרו וכן הרחיב מהריי"א ז"ל על דברי רש"י ז"ל שפסו' חזק ואמץ הוא בהנהגתו לבל יכיר פנים בהנחילו את הארץ וזה הוא חזק ואמץ כי אתה תנחיל כו' ופסו' רק חזק הוא בעסק התורה ופסוק הלא צויתיך חזק ואמץ כנגד האויבים מדבר לבלתי יחת מהם ולכך אמר בו הלא צויתיך לפי שבפרש' וילך נאמר ויצו את יהושע בן נון ויאמר חזק ואמץ וכן מצאתי בפרש"י ז"ל. והוא ז"ל פי' שלפי שהיה אפשר לו ליהושע לטעות במאמר האל שאמר לו כאשר הייתי עם משה וכו' שהוא מאמר כללי וישוה לו גם בענין הנבואה לז"אל חזק ואמץ כי אתה תנחיל את העם הזה את הארץ ובזה

יגדל שמך אבל בענייני התור' לא תוכל לחדש דבר כי אם תתחזק ותתאמץ הוא לשמור תור' משה לא יותר מחדש ז"ש רק חזק רק דייקא וזהו ככל אשר צוך משה עבדי אבל לא תסור ימין ושמאל בין להוסיף בין לגרוע מאשר צוך כי כל המוסיף או גורע יחדיו טועי' וכן פירש הרלב"ג במ"ש לא תסור ממנו ימין ושמאל וצוהו על הלמוד וז"ש לא ימוש ספר התורה הזה שהוא על כללות התורה ולא על ספר אלה הדברים בלבד כדפרש"י ז"ל והוא בב"ר פי' לרשב"י ז"ל ספר משנה תור' מצא בידו וכו' ודייק כוותיה ספר התורה הזה כשתהגה בה יומ' ולילה למוד גדול שמביא לידי מעשה ז"ש למען תשמור לעשות.

**ח ט**

**לא ימוש** במסכת סנהדרין פ' חלק א"ר אלעזר אדם לעמל נברא שנאמר כי אדם לעמל יולד איני יודע אם לעמל פה נברא אם לעמל מלאכה נברא כשהוא אומר כי אכף עליו פיהו הוי אומר לעמל פה נברא ועדין איני יודע אם לעמל תורה אם לעמל שיחה כשהוא אומר לא ימוש ס' התור' הזה מפיך הוי אומר לעמל תורה נברא. **ולעד**"ן לדקדק מאי קמ"ל אדם לעמל נברא מקרא מלא הוא וזיל קרי בי רב כי אדם לעמל יולד ועוד קשה דה"לל הראייה אחרונה שהיא העיקר מפסו' לא ימוש ספר התורה וכו' ועוד קשה אומ' אם לעמל פה נברא אם לעמל מלאכה איך יתכן זה כי לא יתכן לעמל פה ולא לעמל מלאכה כי יהיה בריאתו לבטלה חלילה זה קשה עד מאד אומ' ועדין איני יודע אם לעמל תורה אם לעמל שיחה כי איך יתכן שיברא האדם לעמל שיחה הזה פועל חכם: **ונראה** שאמר אדם לעמל נברא שהייתי יכול לפרש הפ' דהכי קאמר כשהוא בבטן אמו אדם מעת שנולד הוא מעותד לעמל כי קודם שנולד הוא בנחת ולא בעמל בהלו נרו על ראשי. אמנ' חז"ל לא נתיישב להם פי' זה כי אפי' בעודו בבטן אמו סובל הוא עמל אגב אמו גם הוק' להם למ"ד לעמל שמורה שהתכלית הוא העמל ולא יתכן כן שהקב"ה יברא אותו לתכלית עמל ופוערנות לזה אמרו א"ר אלעזר אדם לעמל נברא שהתכלית הוא העמל כדי שיעמול בתורה כדמסיק ומפר' ואזיל איני יודע אם לעמל פה שהשלמו' יהיה בדבור אם לעמל מלאכ' דהיינו שיעשה מעשים טובים לז"א אם לעמל מלאכה נברא ולמד מפ' כי אכף עליו פיהו הוי לעמל פה נברא ומוכרע הוא שיהיה עמל פה לשלמות ע"י הפה הדבור שלם שהרי כתיב נפש עמל עמלה לו שדרשו חז"ל שם בגמ' למעלה מזה המאמר שהעמל בדבר שלמות ומצוה נפשו של עמל זה עמלה לו בעה"ב שכרו צפון אבל עדיין איני יודע אם לעמל תורה אם לעמל שיח' לא יתכן שיחה בטלה שכבר הוכחתי מפסוק נפש עמל עמלה לו שאין הפ' מדבר בשיחה בטלה אבל מ"ש ועדין איני יודע אם לעמל תורה ר"ל אם לעמל תורה שהוא עמל גדול בדבור הפה או עמל השכל

בעיון שמתשת כחו של אדם בדבור ובשכל שהוא עמל המיוחס לתור' להבין להורא' שלשון תור' היא מלשון הורא' כדכתיב והורת להם הדרך אשר ילכו בה או יספיק שיהיה בעמל שיחה שילמוד ויגרו' התור' ואפי' בלי הבנה כמו שאז"ל לגרוס איניש והדר ליסבר לזה הוכיח שלא תספיק בגרסא לבד ע"ד גרסה נפשי לתאבה אבל צריך הסברא דלסבר להבין ולהורות שזה נקרא עמל תורה ועליו אמר איני יודע אם לעמל תורה והחלוקה האחרת לגרסא לבד בשיחה בעלמא. או אפש' דשיחה לרמוז אל שיחת ת"ח צריכה למוד ואמר שאינה עקר אלא תור' כאמור ולמד כן מלשון הפסו' שאמר לא ימוש ספר התורה הזה מפיך שהעקר הוא בהעמיק בו והיינו דאמר ספר התורה הזה שהיה די שיאמר לא ימוש ספר זה מפיך כי ידוע שהספר על התורה הוא אבל אומ' התורה כונתו שיהיה העסק בו בלומד תורה להורות לא בלומד שיחה בצפצוף על לשון לבד והנה בזה הוצרכו הג' פסוקים דאלו מפ' לא ימוש הייתי אומר יהושע שאני לפי שהוא דבר ומנהיג צריך הוא הלימוד להורות. אמנם זולתו מלאכה ומעשה המצות עיקר לזה הביא פ' כי אדם לעמל יולד שהוא כולל כל מין אדם לעמל יולד והעמל הוא בפה כמו שלמד מפסוק נפש עמל עמלה לו כי אכף עליו פיהו. עוד לחז"ל רבי יונתן פסוק זה אינו מצוה ולא חובה אלא ברכה שראה השי"ת שדברי תורה חביבין עליו ביותר שנ' ומשרתו יהושע בן נון נער לא ימיש מתוך האהל א"ל ה"בה יהושע כ"כ חביבין עליך דברי תורה לא ימוש ספר התור' הזה מפיך דקדקו חז"ל דהיל"ל לא תמיש אם הוא ציווי או חובה אבל אומרו לא ימוש הוא לשון ברכה שהוא לא ימוש מפיך ובא בכוון הלשון שמהיו' יהושע בתוך האהל לא ימיש בא באותו הלשון הברכה לא ימוש ספר התורה הזה מפיך. עוד לחז"ל דבי ר' ישמעאל תנא דברי תור' לא יהיו עליך חובה ואי אתה רשאי לפטור עצמך מהם ע"כ. תרצו כפל לא ימוש ספר התור' הזה מפיך והגית בו יומ' וכו' דאדרבא לא ימוש עדיף שמורה על ההתמדה מש"כ במ"ש והגית בו יומ' ולילה שהרי אחז"ל אפי' לא קרא אדם אלא מעט ביום ומעט בלילה קיים והגית בו יומם ולילה לז"א לא ימוש וכו' שהוא צווי שלא יהיו עליך חובה כמי שיש לו חוב שרוצ' לפרוע אותו בע"כ לא תעשו כן אלא לא ימוש ספר התורה הזה מפיך כלו' בנחת רוח ובשעשוע ז"ש מפיך בפה מלא ועכ"ז לא תפטו' עצמך מהם אבל יהיה הלמוד בשעשוע כמי שאינו חובה ולא תבטל יום א' כמי שיש לו חוב' וז"ש והגית שיהיה לשונך שגור בתורה להגות בו יומם ולילה לענין החובה ולענין השעשוע לא ימוש ספר התורה הזה מפיך שתמלא פיך תהלות ה' ותורתו בשעשוע גדול ע"ד אל תעש תפלתך אלא תחנונים וכו'. עוד בספרי תניא אידך והלא דברים ק"ו ומה יהושע דכתיב ויהושע בן נון מלא רוח חכמה נאמר בו לא ימוש

שאר בני אדם עאכ"ו נראה שהוקשה להם הכפל היינו לא ימוש וכו' היינו והגי' בו יומ' ולילה וכו' גם שהיל"ל לא תמיש ספר התורה לזה דרשו שכונת הפ' לומר אימתי לא ימוש ספר התור' הזה מפיך זה יהיה כשוהגית בו יומם ולילה הא אם לא תהגה בו יומ' ולילה ימיש כי ישתכח מעט מעט וזה כיוונו ב"קו זה שדנו ומה יהושע חכם גדול מלא חכמ' נאמ' בו לא ימוש על תנאי שאם לא תהגה יומ' ולילה ימוש שאר בני אדם ע"אכו שאם לא ישקדו יום יו' על הלמוד ימוש ספר התורה הזה מפיו והיה אפשר לפרש בהפך שמאמ' לא ימוש הוא הצווי לא ימוש ספר התורה הזה מפיך שאז אני מבטיחך שוהגית בו יומם ולילה ואם לא תשקוד בלימוד אלא ימוש ספ' התורה הזה אז לא תבין ולא תהגה בו יומם ולילה והראשון עקר ואעפ"י שוא"ו והגית בלתי מדוקדק עוד מובן מתוך הנז' בגמ' דסנהדרין תני' רבי יהושע בן קרחה כל הלומד תורה ואינו חוזר עליה דומה לאדם שזורע ואינו קוצר וכו' שכונת הפסוק שכיון שתהגה בתורה יומם וחוזר אות' בלילה אז תהיה שגורה בפיך ולא ימוש ספר התור' הזה מפיך הם מעצמן יהיו בפיך משוגרי' ולא ימושו מפיך ובזה מובן הכפל ואו' לשון לא ימוש שהו' לשון הודעה ונדקדק לשון מפיך לומר שאפי' לא תתן דעתך פיך ידבר צחות מאליו שלא ימוש ספר התורה הזה מפיך דייקא. עוד לחז"ל א"ר יהושע בן לוי כל העוסק בתורה נכסיו מצליחין דבר זה כתוב בתורה ושנוי בנביאים ומשולש בכתובים כתוב בתורה ושמרתם את דברי הברי' הזה וגו' למען תשכילו את כל אשר תעשון. שנוי בנביאים לא ימוש ספ' התורה הזה מפיך וכו'. משולש בכתובים כי אם בתורת ה' חפצו וכל אשר יעשה יצליח עכ"לה. **ולעד"ן** לדקדק לשון כל העוסק לאתויי מאי ומהו דבר זה המורה באצבע על דבר מיוחד כשהוא כתוב בתורה שנוי בנביאים ומשולש בכתובים. ונדקדק לשון מצליחין שהוא יוצא והי"לל מוצלחין. **ונראה** שהם ז"ל דקדקו בפ' תצליח שהוא יוצא וכן תשכיל וכן תשכילו וכן כל אשר יעש' יצליח דהי"לל יוצלח בלי יו"ד לזה דרשו שכל העוסק אפילו שלא לשמה זוכ' הוא לשנכסיו מצליחין שהיא הצלחה גופנית וכמו שאז"ל שהעוסק שלא לשמ' זוכה לעושר ואסמכוה בפ' אורך ימים בימינה למימינים בה כ"ש עושר וכבוד אמנם למשמאילים בה היינו שלא לשמה עושר וכבוד לבד וז"ש כל העוסק לרבו' שלא לשמ' או אמר כל העוסק אפי' עסק כל דהו בזמן מועט ובלי הבנ' כמתעסק בעלמא שאפי' בעוסק כמתעסק בקריאת התורה לבד מצליח את זולתו שיהיו נכסיו בתוך נכסי חבירו הנוש' והנותן לו בהם שעושה פרקמטיא לת"ח ז"ש נכסיו מצליחין דמוצלחין פשיטא אבל החדוש הוא מצליחין את הזולת וז"ש דבר זה בשני חלקי' הנז' הא' בעסק התור' דהיינו הלמוד בה ולמוד כל דהו ואפי' בלי הבנה מספיק הוא להצליח ואפי' את

זולתו וזה למד ממה שכתוב בתורה ושמרתם את דברי התורה הזאת שאו' את דברי מורה הוא על למוד התורה וזהו לשון דברי התורה הזאת שאפי' בקצת דברים שהוא למוד מועט ובלי הבנה אלא בדברים בעלמ' מספיק למען תשכילו את כל אשר תעשו וזהו שנוי בנביאים שאעפ"י שהזכיר בנביאים לא ימוש ספר התורה הזה מפיך והגית בו יומם ולילה ע"כ ב' חלוקות הם הא' ללמוד מתחלה ואעפ"י שלומד בלי הבנה ע"ד מ"ש בגמ' לגמר איניש והדר לסבר והלמוד הוא לא ימוש ספר התורה לספירת דברים בעלמא ומאמ' והגית בו יומם ולילה היא הסברא בהבנה בחדש דברי' וכמשז"ל בפ' והגה מפיו יצא שהב"ה מחדש בישיב' של מעלה ועל ב' חלוקות האלה נתן לכל א' גזרה הא' כי אז תצליח את דרכיך שהוא בעה"ז ואז תשכיל לע"הב ודבר זה בעינו (שנוי בנביאי') [משולש בכתובים] שא' השתי חלוקות עצמם כי אם בתורת ה' חפצו דהיינו הלימוד בלי הבנה ובתורתו יהגה היינו שמבין עומק והיא תורתו שחדשה ועלה קאי והיה כעץ שתול על פלגי מים בעה"ז אשר פריו יתן בעתו בע"הב ועלהו לא יבול היינו העושה לו הפרקמטיא שלו שסוכך הוא עליו כעלה הזה שסוכך על הפרי לבלתי יכנו שרב ושמש ע"ד מ"ש בירושלמי צלון על עלייא דאלמלא עליי' לא שלמין אתכלייא שהעלי' סיבת העמדת האשכולות כך העוש' פרקמטי' של ת"ח סיבת קיום לחותו ולמודו הוא וז"ש ועלהו לא יבול וכל אשר יעשה יצליח זה העלה הנז' הוא המחזיק ביד ת"ח. וחתני ה"ר אברהם פי' ודקדק לשון נכסיו מצליחין שמורה שנכסיו ביד אחרים ואז מצליחין כיון שאינו מבטל מדברי תור' כדי לצא' ולתת בנכסיו והיינו דלא קאמר כל העוסק בתורה מצליח בנכסיו ובדבריו ניחא מה שאין הצלחה לת"ת מטעם שהם נושאים ונותנים בהם ומבטלים ת"ת. ובזה נבין אומרו כל העוסק בתורה ר"ל שעסקו בתורה ואין לו עסק ממון כי נכסיו הם ביד זולתו כישששכר וזבולון. **ואני** שמעתי כתוב בתור' לפי שלא נאמ' בתור' אלא למען תשכילו לבד ושנוי בנביאים לפי ששם הוכפלו כי אז תצליח את דרכיך ואז תשכיל וז"ש שנוי לפי שהוא כפול אמנם בכתובים משולש שהרי שם נאמר והיה כעץ שתול על פלגי מים והשני אשר פריו יתן בעתו ועלהו וכו' והשלישי וכל אשר יעשה יצליח הרי משולש בכתובים עצמו ואינו מחוור בעיני פי' זה שהרי יוכיחו כמה מאמרים שאמרו בלשון הזה ושם בלתי סובלים הפירוש הזה: עוד פירש מהרי"א לשמור לעשות על מעשה המצות לא ימוש ספר וכו' על הידיעו' (האישוניות) [האומניות]. או אפשר לשמור לעשות על מעשה המצות ונתן טעם למען תשכיל בכל אשר תלך כי התורה מודיע' לאדם הדרך אשר ילך זה אסור וזה מות' וזהו תשכיל בכל אשר תלך וא"חכ צוהו שישים לבו אפי' על הספורים שבאו בתורה כי בהפליג בהם העיון ישיג בהם תעלומו'

חכמ' וז"ש לא ימוש ס' התור' מלשון סיפור על סיפורי האבות והגית בו יומם וליל' כי אז תצליח את דרכיך בלכת' בדרכי אבו' ואז תשכיל שאין השכל אמיתי כהשכל התורה. עוד פירש מהרי"א ואז תשכיל כיון אל משאז"ל שאין ראוי לאדם ללמוד עד שימלא כריסו בשר ויין והוא משל נאות אל ענייני התורה ודיניה וא"חכ ילמוד חכמות בחוץ תרונה וז"ש לא ימוש ספר התורה וכו' ואח"כ ואז תשכיל בזולתה מהחכמות ע"כ תורף דבריו וקשה שאפי' שמילא כרסו לא יש התר ללמוד חכמו' חצוניות כמו שבא בילקוט ולמדו מיומם ולילה איזו שעה שאינה יום ולא לילה אז מותר וכן פי' הרד"ק וז"ל והנראה כי היתה מצוה ליהושע שתחלה ידע התור' ואח"כ שאר החכמות ע"כ ובמ"ש לא תסור ממנו פי' הוא ז"ל שחוזר אל משה הנז' אשר צוך לא תסור ממנו ומדרכו הטובה ובמסרה [סבירין] ממנה ע"כ. ולי אפשר כי אמרו המקובלים כשאדם שוכח איזה דבר שקבל מרבו ישים תמונתו לנגד עיניו ויזכור ואסמכוה אקרא והיו עיניך רואו' את מוריך והיינו לא תסור ממנו על משה כשיטת הרד"ק ז"ל ולאו כטעמיה. ומ"ש תצליח את דרכיך פירש הרד"ק שהוא יוצא שע"י תקון המעשים תצליח הדרכים תעשם מוצלחי' או יהיה פועל עומד ותיבת את כמו בדרכיך ע"כ: והרב הגדול כמ"הרר יעקב בירב ז"ל פי' הלא צויתיך וכו' כי בנוהג כשאדם חולה מחזיקי' אותו ואומ' לו חזק ואמץ וזו הורא' שיש בו חולשה שצריך להתחזק ולהתאמץ לז"א הלא צויתיך חזק נא אל תערוץ ואל תחת מתוך זה הצווי כי עמך ה' אלהיך. ולי אפש' בביאור אלה הפסו' שאחר שחזקו בפ' הא' באו' כי אתה תנחיל כדפי' שלא ימסרו ביד רועה זולתך עד שתנחילם הארץ לעומת זה אמר לו רק חזק ר"ל על תנאי שתחזק לשמור ככל התורה אשר צוך משה עבדי וזה מדבר בעניינים פרטיים בכיבוש הארץ אשר שם נאמר בפר' ראה אלה החקים וכו' אבד תאבדון וכו' ונתצתם וכו' ועליהם בפרטו' אומר לעשות ככל התור' אשר צוך משה עבדי על זה הענין וזהו למען תשכיל בכל אשר תלך לכבוש כי זכות אבד תאבדון תעמוד לך להשכילך בכל אשר תלך ופי' לא ימוש ס' התור' הזה מור' באצבע על כללות התורה שצריך שלא ימוש וכו' וצריך שתהגה בהגיונך שהתכלית בלימוד כדי לעשות ז"ש והגית בו ר"ל הספר התורה לא ימוש מפיך ומצורף לזה תהיה הוגה בהגיונך שהתכלית הוא למען תשמור לעשות שלמען תשמור לעשות צריך שתהגה בו יומם ולילה מצורף אל הלמוד ואמר לעשות ככל הכתו' בו מעין צואת דוד אל שלמה בפ' ושמרת את משמרת ה' אלהיך וכו' ככל הכתוב בתורת משה ופי' בס' כלי חמדה שהכוונה אל תתחכם יותר לומר אני ארב' ולא אסור ושמירה תקרא אלא שמרם נא ככתוב בתורת משה דברים ככתבם ממש כי בזה יצדקו יחדיו המעשה טוב והכוונה נכונה ז"ש למען תשכיל בכל

אשר תעשה המעשה וע"כ תשכיל אל כל אשר תפנה שם שהפנייי טוב' והמעשה טוב וזהו מה שנא' כאן לעשו' ככל הכתוב בו הכתוב דייק' כי אז תצליח את דרכיך מצד המעשה ואז תשכיל מצד המחשבה ואמר הלא צויתיך חזק ואמץ אל תערוץ ואל תחת לומר כיון שאומר לי חזק ואמץ נראה שהנצוח תלוי בי וזה יחייבך לערוץ כי תאמר מה אני ומה חיי לז"א אל תערוץ ואל תחת כי עמך ה' אלהיך והוא הנוצח אלא שצריך התעוררות תחתון:

**ו**

**ויצו** יהושע את שוטרי העם לאמר אולי צוה להם שיאמרו ההכרזות המיוחדות לשוטרים לחזק לבבו' ההולכים למלחמ' וז"ש לאמר ועברו בקרב המחנה עניין זולתו ולכך אמר שנית וצוו את העם לאמר וכן תמצא ודברו השוטרים אל העם לאמר וכאן נאמ' ג"כ לאמר לגזיר' שוה:

**יא**

**עברו** בקרב המחנה וכו' הכינו לכם צידה הרד"ק פי' מאכלי' זולת הלחם כי המן היה יורד להם ולפי דברי חז"ל שיו' שמת משה פסק המן בז' באדר עכ"ז ממה שלקטו אכלו עד י"ו בניסן ע"כ. ורש"י ז"ל פיר' צידה כל דבר הצריך לדרך וכלי זיין למלחמה ע"כ. וע"פ דבריו אלה אפשר שכולל בתיבת צידה מאכלים הצריכים להם לדרך זולת הלחם וכשיטת הרד"ק וצידה הוא כפשוטו ואפשר ג"כ שכוללם בו כלי זיינם. ויהיה פי' צדה מלשון לצוד צדה ציד חיה או עוף. ובתנא דבי אליהו ציד תשובה ומעשים טובים ע"כ. ובזה אדקדק תיבת וצוו את העם כי אם ענין צידה כפשוטו אין צריך לזרזם עליה כי מי שרוצה לאכול על כרחו יכין לו אלא ודאי וצוו הוא על צידה רוחנית שצריכה זרוז ואין צו אלא זרוז. עוד הכריח לתנא דבי אליהו שאין צדה כפשוטו שהרי מהמן היו אוכלים ומה הכנה שייך בזה אלא ודאי תשובה ומעשי' טובים קאמר שצריך הכנה והכרח זה לבדו הזכירו תנא דבי אליהו כנז' בילקוט עוד אדקדק בזה תיבת לכם היותה מיותרת וסמכה לתיבת (בנו) [הכינו] ולומר הכינו לכם כלומר הכינו עצמיכם או רצה לגלות הענין כי פירו' צדה הוא תשובה ומ"ט כתב לכם מה שאין כן בשאר צידו' שאדם מכין וזולתו אוכל. וע"כ לא אמר צידה לדרך כי צידה כזו לעה"ז ולעה"ב. ולפי דבריו אפשר ג"כ שזירזם יכינו להם צידה ממעשים טובי' כיון שנכנסים מח"ל לארץ היכל המלך יתב' ועוד שהם ניגשים למלחמה וצריך שיהיו כולם מותאמים בתשובה ובמעשים טובים וז"ש כי בעוד שלשת ימי' וכו' וצריך שתקדשו עצמיכם קודם עבריכם את הירדן הזה ובפרט שאתם באים לרשת את הארץ אשר ה' אלהיכם נותן לכם ולא יותן לכם לא בחיל ולא בכח כי אם בעזרתו ית' ע"י קדוש' עצמיכם ומ"ש בעוד שלשת ימים ומצינו שעברו

ה' ימי' כי הרי המרגלים נתעכבו שלשת ימים זולת יום כניסתם לבית רחב וזולת יום החזרה בזה פיר' מהרי"א ז"ל שתיבת בעוד כתרגומו בסוף תלתא יומין ואמר ששלח המרגלים קודם ב' ימים ויהושע ע"ה העלים שלוח המרגלים שלא יטעו בהם ישראל לו' ששילוח' היה לראות אם יעברו אם לאו חלילה כי לא נסתפק יהושע בזה אבל לא היה תועלת בשליחותם אלא לדעת הדרך אשר יעלו בו לבד ולכך הזכיר הכתו' תחלה צווי יהושע לעם הכינו לכם צידה כמוסכ' העליה וכדבר פשוט שבעוד שלשת ימים יכנסו לארץ ולזאת הכוונה עצמ' כיוון בזרזו את הראובני והגדי לומר שאינו ממתין תשובת המרגלים כי אם יבוא דברם סמוך להגעתם אל העיר אשר יבא אליה מספיק כי נכון לבו ובטוח בה' לעלות עכ"פ הן אמת שק"ק שיותר היה מודיע זה בשלמו' אם היה מקדים הכתוב שילוח המרגלים לציווי השוטרי' והוא ז"ל בספרו מבליע קושי זה שאמר זה לשונו ובעבור זה בא פרש' וישלח יהושע וכו' להגיד שכל מה שזכר עשה יהושע עם היותו שכבר שלח המרגלי' והוא ית' הקים דבר עבדו כי לג' הימים באו המרגלים באופן שעברו ישראל באותו היום שהגביל להם ע"כ. וכל זה איננו שוה לי כי יותר היה מודיע כל זה אם היה מקדים פ' וישלח יהושע וכו' לפר' ויצו יהושע (וכו') [וכן] פי' הרלב"ג ז"ל ועוד פי' שיטה אחרת והיא בעוד שלשת ימים זולת היום שהוא שמשלח בו את המרגלים ובו ביום באו המרגלים לבית רחב ולנו שם הלילה ומ"ש ונחבתם שלשת ימים לנסיעתן וכן מאמר ויבאו וישבו שלשת ימים עד שבו הרודפים ר"ל עד היום השלישי ויהיה חסר מלת עד ע"כ. ומתוך דבריו נלמוד פי' בעוד שלשת ימים כמו עוד נגע אחד וכו' ור"ל בעוד שלשת ימים אחרים נוספים עוד על היום הזה בבאו אליה ולי אפשר ללמוד משטת הרלב"ג ולפר' בעוד שלשת ימי' נוספי' על היום שיצאו מן המחנה והגיעו אצל רחב וכמ"ש לשטת הרלב"ג אכן ונחבתם שמה שלשת ימים פי' עם היום ההוא שבאו אצלה בין הכל ג' ימים ולפי האמת שנים הם וניח' לפי' זה שלא חסרה תיבת עד כמו שנדחק הר"לבג ומ"ש וישבו שם שלשת ימים עם היום שבאו אצלה כי הדע' נותנת ששני ימים יספיק להליכה וחזרה כיון שהם באו ביום א' ומ"ש ויהי מקצה שלשת ימים כפשוטו שלשת ימים זולת היום שיצאו ממחנה ישרא' וכמא' בעוד שלשת ימים שהם עוד נוספים על היום ההוא של היציאה:

**יב**

**ולראובני** כו' לא כתי' לראובן ולגד לומר שאעפ"י שנתרחקו מארץ הקדש לקח' נחלה בעבר הירדן הוא ית' לא ריחקם ולכך כתב לראובני כלו' ראובן שלי הוא וכן גד שלי הוא כי בני הם אמנ' גבי מנש' לא הוצרך לומ' מנשי כי על כרחו ושלא מדעתו נחלק חציו

בעבר הירדן וחציו בארץ כדי לקשר את העומדי' חוץ עם העומדי' בפני' ונפל עליו הגורל ליחלק כמשז"ל יוסף גרם לשבטי' שיקרעו בגדיה' לפי' נקרע לחצאין שבט בנו הבכור מנש' חציו בעבר הירדן וחציו בארץ עוד אפשר לומר דרך רמז כי באה יו"ד בראובן וגד וה"א במנשה לומר שאעפ"י שהם חוץ לגבול הארץ עכ"ז הם כלם שבטי י"ה וע"ד משז"ל החנוכי הפלואי כו' עוד אפשר לפי שצריך להזכיר חצי שבט המנשה לכך אמר לראובני ר"ל כולו שלם ואולי מיתור הי"וד למד המתרג' שתרגם ולשבט ראובן ולשבט גד ומ"ש אמר יהושע לאמר פירו' ע"י שליח ולא אמ' להם ואולי השולחים היו שוטרי העם שכן מוכיח המשך ו"או ולראובני וכו' אמר יהושע אל שוטרי העם לאמ' שהם יאמ' לראובני ולגדי וכו' זכור וכו' ולא אמר להם הו' עצמו להורו' כי לבבו נכון ובטוח בה' ואינו צרי' לא להם ולא לגבורת' כי לא בחרב' ירשו ארץ ולא הזכירם זה אלא כדי שיצאו ידי הבריות וידי שמים ממוצא שפתם ולכך דבר להם כלאחר יד ע"י שליח. עוד אפש' במ"ש לאמר מקושר עם זכור את הדב' כו' שיהושע דבר בלשון דרך ארץ איני כמזהיר אלא כמזכיר שאין מזהירין לנזהרים ככם ז"ש לאמר זכור את הדבר לשון זכרון הוא שאני מזכיר אתכם לא מזהיר כי משה עבד ה' צוה אתכם ואני מזכיר בעלמ' לפי שמרע"ה זרז אותם שיזכירו שם שמי' תמיד בשהוא הנותן כח לעשו' חיל וכמ"ש הראב"ע ז"ל במ"ש בפסוק וענן ה' לפני ה' כאשר אדוני דובר ומזכי' ש"ש בדברי הרב ז"ל אבין מ"ש כאן או' אשר צוה אתכ' משה עבד ה' לאמ' שתאמרו בפיכ' שה' אלהיכ' מניח לכם לא בכחכ' ונתן לכם הארץ שבזה יחזק לבבכ' ללכת לפני אחיכ' עד אשר יניח להם הש"י ככם שהכל מאתו ולכן ראוי להזכי' ולו' כן תמיד שהכל בידי שמים:

**יג יד**

**זכור** את הדבר וגו' הקשה מהרי"א ז"ל שלא מצינו שדב' משה לאמר ה' אלהיכם מניח לכם וכו'. ותירץ שמאמר לאמר ה' אלהיכם מניח וכו' מדברי יהושע עצמו וטוב טעמו שמוסיף מדליה שראוי ללכת עם אחיכם שהרי אין לכם תואנה וטענה שהרי ה' אלהיכם מניח לכם מכל אויב ואורב באופן שאין אתם צריכים שימור כדי להתעכב עם בניכם לשומרם ועוד טענה שנית ונתן לכם את הארץ הזאת כי הוא הנותן ולא אתם לקחתם אותה בכחכ' ועוצם ידיכם וכיון שכן אין ראוי שאחיכם יבאו למלחמה ואתם תשבו פה ודקדק כל זה מתיבת לאמר שר"ל זו הטענ' משלי מחודשת ונוסף' על זכור את הדבר אשר צוה משה עבד ה' והוכיח עוד זה ממה שאמר אחר חזרתן אשר אתם שמרת' אשר צוה משה עבד ה' ותשמעו בקולי שרמז לתנאי משה ומה שהוסיף יהושע מדעתו עליה' אמי' ותשמעו בקולי ע"כ. ולי נראה שכל דבריו אלה בכלל דברי משה הם ואע"ג דלאו

בפירוש אתמ' בדברי משה בכלל דבריו אתמ' וז"ש זכור את הדבר אשר צוה אתכם משה עבד ה' שרצה לאמר ה' אלהיכ' מניח לכם במקום הזה זאת מנוחתכם וראוי שתלכו עמהם עד אשר יניח לאחיכם ככם ונכלל זה במה שאמר משה האחיכם יבאו למלחמה ואתם תשבו פה שאעפ"י שה' איש מלחמה ומאתו הנצחון גם אחיכ' בני ישראל גבורי חיל הם ובזה מובן שאמר לפני כל גבורי החיל שאין כאן מקומו אלא למעלה ואתם תעברו כל גבורי החיל לפני אחיכ' ועזרתם אותם אבל כוון לומר לפני אחיכם שהם בהם גבורי חיל ולפני אחיכם כל גבורי חיל תלכו גם אתם ואין מקרא יוצ' מידי פשוטו כי כל גבורי החיל על בני גד ובני ראובן הוא אומר עכ"ז אין ראוי שאחיכ' מצטערים ואתם תשבו פה אלא תלכו עמהם עד אשר יניח ה' לאחיכם ככם וכמו כן הוא מ"ש הפ' הלא זה הדבר אשר דברנו אליך במצרים לאמר חדל כו' שלא מצינו שאמר כך בפי' אלא דברים נוטים לאלו אמרו וז"ש לאמר חדל וכו' ר"ל דברים נוטים לאמר חדל וכו' דומה לזה לאמר ה' אלהיכם כנז' והנה לא הזכיר כאן לשון ירושה אלא לשון מתנ' כי האבות לא הורישו כי אם ארץ כנען לבניהם לא עבר הירדן אמנם בסמוך אמר וירשו גם המה את הארץ לשון ירושה ואז כיון שתורישום הארץ וחלקכ' אשר היה לכם בו כדכתי' ונאחזו בתוככ' אז יצדק גם בכם לשון ירושה ז"ש ושבתם לארץ ירושתכם וירשתם אותם ר"ל אז וירשתם בחליפי חלקכם אשר בארץ ולא קודם וז"ש כפל ירושתכם וירשתם אותה:

**טו**

**עד** אשר יניח ה' וגו' הנה חצי הפ' מיותר אשר נתן לכם משה וכו' עד סוף הפסוק שכבר נאמר ונתן לכם את הארץ הזאת ושנה אשר נתן לכם משה וזו שלישית אשר נתן לכם משה עבד ה' ודקדק שהוסיף לומר עבד ה' הכוונה כי הארץ הזו ניתנה להם מתנה תלויה ועומדת בתנאי אם יעברו עם ישראל ככתוב בסדר מטות ואם לא יעברו המתנה בטלה לז"א בתחלה נשיכם וכו' ישבו בארץ אשר נתן לכם משה ולא הזכי' עבד ה' בדבר תלוי ועומד. אמנם כאשר תקיימו היוצא מפיכם בשני עניינים שהוספתם מנדיבות לבבכ' הא' שתעברו חמושים לפניהם והבי להתעכב עם אחיכ' עד כיבו' וחילוק כי כל זה בכלל דברי משה עבד ה' כמ"ש והיוצא מפיכ' תעשו. וז"ש עד אשר יניח ה' לאחיכם בחילוק ככם ממש שנתברר חלקכ' אשר נתן לכם משה עבד ה' שהנתינ' חלוש' הראשונ' אשר נתן לכם משה אכן בעת ההיא שתעברו לפניה' ותעמדו עד כיבו' וחילוק אז תתעצם המתנה יותר מכח הנותן ואיכותו במה שהוא עבד ה' ותעשה ירושה שאין לה הפסק כנודע מן הדין כי זו מיד ה' היתה זו לאנשים יראי ה' ככם ז"ש וירשתם אותה אשר נתן ה' כאלו אמר אותה שנתן לכם דרך מתנה תתחזק להיות ירושה עולמית שאין לה הפסק

ואולי לזה הזכיר כאן מזרח וכו' לרמוז דרך דרש כי יזרח להם יראי ה' שמש צדקה כי כן יאתה. עוד אפשר ויובן וירשתם אותה לשון הבטחה לומר יהי לבכם בטוח בה' כי תחזרו לשלו' וירשתם אותה יען אשר נתן לכם משה עבד ה' אשר בלי ספק גזר אומר יקם לכם כי הוא יתב' מקים דבר עבדו וז"ש אשר נתן לכם משה עבד ה'.

**טז**

**ויענו** את יהושע לאמר בלי ספק שעם השליח עצמו ששלח להם יהושע אליו ענו דבר וז"ש לאמ' שהשליח יאמר ליהושע ודרך ענוה אמרו מה לך להתלות באילן גדול משה רבך ששלחת לאמר זכור את הדבר אשר צוה וכו' יבא נא דברך וכבדנוך כי כל אשר צותנו נעשה ואל כל אשר תשלחנו אתה וכו' וכפל ואמר כל אשר צויתנו נעשה ואל כל אשר תשלחנו נלך לומ' כל אשר צויתנו ללכת לפניה' חלוצי' ולהתעכב שם עד כיבוש וחילוק נעש' ואל כל אשר תשלחנו אנחנו לבדנו להלחם בו נלך ואעפ"י שלא ילכו ישר' עמנו כי בה' בטחנו ולא נחליף דיבורך:

**יז**

**ככל** אשר שמענו אל משה וכו' מהרי"א ז"ל פי' שנצטרכו כאן ג' דברים אלו האי שיעזרהו ה' ועליו אמר רק יהיה ה' אלהיך עמך והבי שיחלקו לך כבוד ועליו אמר כל איש אשר ימרה וכו' והג' מיהושע עצמו שלא יחת מפני העם אלא יהא מנהיג ודבר זורק מר' וז"ש רק חזק ואמץ ע"כ. וכן פי' הרלב"ג רק חזק ואמץ להנהגת העם בחריצות. או אמר רק חזק ואמץ בתורה ומעשים טובים וכל זה בדברי חז"ל שאמרו כל איש אשר ימרה את פיך יכול אפי' לדבר עבירה ת"ל רק חזק ואמץ שאין אנו חייבים לשמוע דבר הנביא האומר לעבור ע"ד תורה אם לא בהוראת שעה ולי נראה לדקדק תיבת כן שהיא מיותר' שדי יאמ' כאשר שמענו אל משה נשמע אליך אבל כיון לומר שמאחר שנאצל מהוד משה עליו ראוי שישמעו אליו כאלו שומעים ממש אל משה כי פיו המדבר אליהם ז"ש כאשר שמענו אל משה כן ממש אנו משערים שבעת הזאת אשר נשמע אליך כאלו שמענו אל משה רבך רק צריך שכמו שאנו משערים בהשערתנו כאלו אתה משה כן צריך שישער הוא ית' בשיהיה ה' אלהיך עמך כאלו היה עם משה ממש שכשידבר עמך ישמח כאלו מדבר פיו עם משה כיון שרוח משה נחה עליך והודו והמכריח פירוש זה הוא שאם כוונת יהי ה' אלהיך עמך כאשר עם משה בענין הנבוא' קאמר לא יתכן שהרי לא קם ולא יקום נביא עוד בישראל כמשה. או יאמר רק יהיה וכו' ר"ל נשמע אליך רק בזאת שיהיה אלהיך עמך בנבואות מכוון כאשר היה עם משה ולא סתירה אליהם ח"ו כי לא יקום נביא עוד בישׂ' כמשה כדי שיוכל לסתור דבריו חלילה:

**יח**

**כל** איש אשר ימרה וכו' טעם הכפל אשר ימרה פיך בהוראה שיהיה זקן ממרה חולק על שמועתך וזה רמז בלשונו ימרה את פיך אמנם בענייני העולם בהנהגת מלחמו' וכיוצא אמר ולא ישמע את דבריך בלשון רבים כי גם הוא חייב מית' דמורד במלך הוא אם לא ישמע את דבריך לכל אשר תצונו במילי דעלמא. וחז"ל אמרו יכול אפי' לד"ת ת"ל רק חזק ואמץ וכן הביא רש"י ז"ל שאם יאמר יהושע דבר שלא כתורה חלילה מצוה להמרות בו.

## ב

**א**

**וישלח** יהושע בן נון מן השטים כו' הנה יקשה מה טעם בשלוח המרגלים וראינו הנסיון הביא לידי ביזיון במרגלים ששלח משה רבו. והרל"בג תירץ שידע יהושע שיביאו בשורה טובה שנמס כל לב וכמו שהגידו להם רחב ולא קמה עוד רוח איש כדי שתחזקנה ידי ישראל במלחמה ויהיה זה מעין גדעון בן יואש שא"ל הוא ית' שילך הוא ופורי נערו לשמוע דברי מחנה מדין כדי שתחזקנה ידיו וכך פיר' הרד"ק אלא שהרלב"ג הוסיף ביאור במ"ש מרגלים חרש וכו' שתיבת חרש לשון מחשבה מלשון חורשי און לומר שירגלו חרש ר"ל המחשבות של יושבי הארץ. ומהריי"א ז"ל פירש ד' סבות חייבו קלקול ענין המרגלי' האי' היות' ע"פ ה' כי זה חיי' שיאמינו לקולם ב' היות ראשי אלפי ישראל שגם זה יחייב האמין אותם ג' ששילחם לעניין חצוני שאינו מטבע המרגלות שאמר וראיתם את הארץ השמנה וכו' היש בה עץ וכו' והד' ששלחם משה בעצת כל ישראל ובידיעת' כדכתי' ותקרבון אלי כולכם וישיבו אותנו דבר ואת כל העדה לעומת זה נמשך הנזק ההוא שלכך נתחכם משה עצמו כששלח מרגלים ליעזר לא שלח מרובים ולא ע"פ ה' ולא בעצת ישראל ממנו למד יהושע ושלח שני' לבד ואנשים מרגלים ר"ל בקיאים במלאכת המרגלים מקודם ושלא בידיעת אנשי ישראל וז"ש חרש לאמר שר"ל בשתיקה שלא ירגישו לא ישראל ולא האומות שהכל בכלל חרש לאמר וכן פירש הרד"ק ז"ל והוכיח מהתרגום שתרגם ברז למימר שהסוד הוא שאפי' ישראל לא ידעו בו ע"כ. והתכלית לרגל את הארץ ואת יריחו ר"ל לבדי לדעת באיזה אופן יבואו אליהם. והרד"ק ז"ל הוסיף לשון נגרות כמו מעשה חרש אבן. ולחז"ל חרש שיעשו עצמם כחרשי' כדי שישמעו הסודות שלהם ודרשו עוד לשון כלי חרס שלקחו קדרות של חרס כדי שלא ירגישו בהם ובזה מדוקדק תיבת לאמר שיאמרו ממש חרש מאן בעי כלי חרס ומ"ש את הארץ ואת יריחו אחז"ל מלמד ששקולה יריחו כנגד כל הארץ. **ולעד"ן** שמשה שלח

מרגלים ממקום רחוק ממדבר פארן ולכך נמשך נזק כי כאשר שמעו כי עז העם נתנו לבם לשוב למצרי' כי רחוקי' הם מהארץ לעומת זה נתחכם יהושע לאחר שלוח' קרוב לארץ מהלך שלשת ימים לבד שזו הוראה שהם מוסכמים בכניסה לארץ עכ"פ ואין התכלית אלא לרגל מאיזה מקום יבאו אל הערים ואמר שנים אנשים ולא אמר שני אנשים להודיע משז"ל שהא' היה פנחס והוא מלאך ה' לכך אמר שני' אנשי' שאינם שוים באינשות כי הא' איש והבי' פנחס איש ומלאך וזרזם שילכו תחלה לראות את הארץ ואחר יבאו אל יריחו כדי שלא יכירום לא כן אם יבאו מיד אל יריחו יכירו שממחנה ישראל הם באים וזהו את הארץ תחלה ואח"כ ואת יריחו וז"ש וילכו ויבאו ר"ל וילכו תחלה את הארץ ואחר כך ויבאו בית אשה זונה דהיינו יריחו. עוד אפשר שאמר וילכו ויבאו בית אשה זונה שהליכה א' הלכו ממחנה ישראל עד בית רחב שהלכו בזריזות עוד אפשר לדרוש כאן וילכו ויבאו מקיש ביאתן להליכתן מה הליכתן בכשרות בלא חטא אף ביאתם שלא נכשלו ברחב הזונה עם היות' יפה בשיעו' שהאו' רחב רחב נקרי כי עז"א לע"ד ויבאו בית אשה זונ' ושמ' רחב ולא אמ' ויבאו בית רחב הזונ' ר"ל ויבאו בית אשה זונה ושמה רחב ג"כ זונה כאמו' שכל האו' רחב רחב נקרי והגיד הכתו' זה להודיענו זריזו' המרגלים שבחרו המקום הזה לשתי סיבות הא' כדי שלא ירגישו שהם מבני ישראל כי שמעו ענין בנות מואב ואשר מתו במגפה מפני הזנות כי אלהיהם שונא זמה ויאמרו אין אלו מבני ישראל כיון שבאו בית אשה זונה עוד סיבה שנית שיגלו מצפוני לב אנשי הארץ ע"י רחב הזונ' שהיא היא היודעת וכן היה שהגיד' ולא קמה עוד רוח וכו' שלא יכיר זה כי אם הזונה. עוד אפ' לי לומר וילכו ויבאו בית אשה זונה שהיו הולכים ובאים אל ביתה ומביתה לשוק ומן השוק אל ביתה כאלו אינם מרגלים ועד"ז פיר' בשרש ישי על פ' ותלך ותבוא ותלקט שהלכה מבית' לגורן ומן הגורן אל ביתה כמה פעמים כדי לדעת הדרך בטביעות עין שלא תטעה בו וא"חכ ותלקט. וישכבו שמה הרד"ק פירש הגיד שלא ישבו שם מלא לילה א' שבאות' לילה יצאו משם באופן שלא שכבו כי אם שכיבה אחת לבד ולי נראה שהכונ' לומ' וישכבו שמה ללון לבד לא זולת כי חסידי' המה ולא באו שם רק מפני הטעמי' הנז' או אמר וישכבו שמה אעפ"י שהיה מקו' סכנה שכבו שם ואין מחריד כי בוטחים בקונם היו.

**ב**

**ויאמר** למלך יריחו וכו' הי"ל הנה אנשים מבני ישראל באו הנה הלילה וכו' אמנם הכונה שהאומרים למלך הכריחו מצד היותם באים בלילה בודאי שהם מבני ישראל שלכך באו בהחבא ז"ש הנה אנשים באו הנה הלילה זו הוכחה שמבני ישראל המה

ולחפור הארץ באו. עוד אפשר לומר שיהושע צוה להם לכו וראו את הארץ תחלה כדי שיחזק ויאמץ לבבכם ואח"כ את יריחו כי יריחו קשה מאד סוגרת ומסוגרת ולא יחזק לבבכם להכנס אליה תחלה אמנם הם בטחו בקונם וילכו ויבאו בית אשה זונה ולא הלכו אנה ואנה וז"ש ויאמ' למלך יריחו לאמר ר"ל דבר מתמיה שראוי לספרו ולאמר אותו לעולם והוא שהנה אנשים באו הנה שלא הלכו למקום אחר תחלה אלא תכף ומיד בו ביו' הראשון שיצאו מארצם באו הנה הלילה כי אבירות לב כזה הוא מבני ישראל שכאריות גברו ולכך כתב מבני ישראל אחרי אומרו באו הנה. עוד אפשר במה שפירי גבי וילכו ויבואו בית אשה זונה דהיינו שבאו בזריזות מתוך המחנה אל ביתה וז"ש ויאמר למלך יריחו לאמר דבר פלא שהנה אנשים באו הלילה שיצאו מבני ישראל היום לעת בקר ובאו הנה הלילה. ומהריי"א ז"ל פירש שאנשים אלו שינו בענין שיהושע אמר להם לכו ראו את הארץ בדרך העבר' ולא יכנסו לבית אלא יעמדו ברחוב פן יקראם אסון אלא וילכו ויבאו בית אשה זונה לבית ממש וזה גרם שנאמר למלך יריחו והרגיש בדבר ע"כ. הנה דבריו מסייעים למ"ש.

**ג**

**וישלח** מלך יריחו וכו' טעם כפל הבאים אליך אשר באו לביתיך רצה להכריח שלא באו לזנו' כי הבא לזנות בפרט עם אש' כזו שכל הגדולים מצויים אצלה

יבא אליה וישים לדרך פעמיו מיד כדי שיכנס זולתו לז"א הבאים אליך אשר באו לביתיך שמשאני רואה שבאו אל ביתיך ונתעכבו שם זו הוכחה כי לחפור את כל הארץ באו כי אלו לא באו לחפור את הארץ לא היה להם להתעכב אלא ודאי באו אל ביתיך כדי שתגלה להם רזי השרים הבאים לזנות עמך או אפש' כי המלך ידע כי אנשי ישראל שונאי זמה תמיד ובפרט כשבאים לרגל שצריכים עזר אלהי להנצל ז"ש הוציאי האנשים הבאים אליך אשר באו אל ביתך שלא לזנות באו אלא לביתך וכמו שפי' גבי וישכבו שמה שזו הוראה שמרגלים הם ולחפור את כל הארץ באו ולא לזנות שאלו זנות היו מבקשים לא היו מתאפקים מזנות עמך תכף ומיד ומהריי"א ז"ל פי' בין שבאו אליך לזנו' בין שבאו אל ביתך לפונדקות ומזון הוציאי אותם ז"ש הבאים אליך לזנו' אשר באו אל ביתיך לפונדקות וזה תלוי במה שפי' לעיל בית אשה זונה שתיבת זונה סובלת לשון זנות ולשון מזון.

**ד**

**ותקח** האשה את שני האנשים ותצפנו מהריי"א ז"ל פירש שרחב היה פתח ביתה סגור כמנהג נשים בלילה ואנשי המלך צעקו חוצה הוציאי האנשים הבאים אליך וכו' והיא כששמעה מיד הטמינה האנשים לא על הגג אלא בבית אחד הנה ואח' הנה וז"ש ותצפנו

שצפנה כל אחד לבדו שאם ימצא האי יהיה הנשאר לפלטה ואחר שהלכו אנשי המלך חששה פן יחזרו לבקש שנית ולכך הוצרך להטמינם במקום יותר נאות על הגג בתוך פשתי העץ הערוכות לה על הגג שהיות' ערוכות בסדר נכון מורה שאין שם בן אדם וכל זה בכלל דברי רש"י ז"ל וכן פירש הרל"בג ז"ל והוסיף ביאו' שכבר היה לה התנצלות שהיה חשך בעת שיצאו ולזה אפש' שיצא האי ונשאר הב' והיא לא ידעה עכ"ל וכן פי' הרד"ק ז"ל אלא שהוא מפרש שפסוק ותטמנם ופסו' ותצפנו הכל דבר אחד אלא שבתחלה הזכיר בקיצור המכוון איך צפנ' כל אחד לבדו וז"ש ותצפנו ואח"כ חזר לבאר איך טמנה אותם על הגג בפשתי העץ ע"כ ולפי דרך זה שאו' והשער וכו' מוכרח שעל אנשי הבית קאמ' כי המרגלי' נחבאי' היו בגג וכן פי' הרד"ק ז"ל דאלו לשיטת מהרי"א ז"ל שפסוק ותצפנו היא הטמנ' א' ופסוק ותצפנם הטמנה ב' מעולה מן הראשונה אפשר דמ"ש והשער סגרו ר"ל המרגלי' קוד' שיעלו לגג. ורש"י ז"ל כתב וז"ל יש מקראו' מדברי' על הרבים כיחיד לפי שמהרה בהטמנתם ובמקום צר כאלו היו יחיד. ובמד' במדבר רבה פ' נשא אמ' ותצפנו שהעלה עליה הכתו' כאלו עמו ית' עשתה זאת. ומדרש תנחומ' דרש ותצפנו על כלב כי הב' אנשים מרגלים היו כלב ופנחס כי פנחס כהן הוא ואם בקש יכול להיות בלתי נראה כדכתיב כי שפתי כהן ישמרו דעת וכו' כי מלאך ה' צבאו' הוא והמלאך רואה ואינו נראה כפי רצונו ע"כ. והראשונים ז"ל פי' דפנחס הוא אליהו ופנחס לא הוצרך להטמינו אלא עמד לפניהם אלא כלב בלבד. ולשטתם נ"ל שאז בשעת הדחק וטירוף הוכרח ליעשות נס לפנחס שלא נראה ותצפנו לכלב לבד אמנם אחר כך כשהלכו אנשי המלך לא סמכה על הנס אלא ותטמנם בפשתי העץ לשניהם יחדיו. עוד אפשר טעם שני כי בתחלה לא רצה להטמן להראות לה שהכהן כמלאך ה' צבאות הוא בכח התורה כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו בכח התורה כדי שתראה רחב בעיניה כח התור' האלהית והיכולת שלה אמנם אחר כך ותטמנ' בפשתי העץ שרצו לעמוד שם יחד איש ורעהו וגם שאין לסמוך על הנס ללא צורך שהרי כבר ידעה כח התורה שבכהן פנחס: **ואני** שמעתי בשם מהרי"ב ז"ל שפי' ששם היו עומדים הב' אנשים מרגלים לפני אנשי המלך שכבשו ביתה פתאו' והיא בערמתה הצפינה הענין באמרה כן באו אלי האנשים ר"ל כן כמו אלו האנשים העומדים כאן כעת כן באו אלי אותם האנשים אשר אתם מבקשים ולא ידעתי וכו' והלכו להם באופן שהעלימה הענין ושאלו העומדים כאן מאנשי העיר הם וז"ש ותצפנו בלשון יחיד מוסב אל הענין שהצפיני אותו ואחר כך כשיצאו האנשים הרודפי' העלת' הגגה ותטמנם למרגלים בפשתי העץ כי עד עתה לא הטמינה כי אם הענין לבד הוא שצפנה ותצפנו ע"כ. ולדרכו ז"ל מדוקדק

אומ' בתחלה לשון צפונ' ואחר כך לשון הטמנה שההצפנה בכח וההטמנה בפועל. ולי נרא' שמאחר שאמ' המלשינים למלך הנה האנשים באו וכו' ומיעוט רבים שנים הנה כששמעה הוציאי האנשים הבאים אליך וכו' נתנה אל לבה שבהטמין הא' יספיק כי כיון שלא יראו שנים יצדיקו את דברי' אם תאמר להם נסעו מזה ז"ש ותקח את שני האנשים כדי להצפינם ובה שעתא נתנה אל לבה שבהצפין הא' מספיק וע"ז ותצפנו אל הא' לבדו ואעפ"י שנשאר חבירו שם לפני אנשי המלך לא יש חשש בדבר כיון שאין כאן אלא א' וז"ש ותצפנו ואולי ותקח את שני האנשי' להטמינ' אלא שבשע' טירוף עשת' זה שלא יכל' להטמין אלא א' ואמרה כן באו אלי האנשים כמו שאמרתם הבאים אליך כמנהג הבאים לזנות אמנם מה שאמרתם אשר באו לביתיך להשתקע זמן מה זה דבר בטל כי לא ידעתי מאין המה שלא נתעכב בביתי כרגע קטן כי ויהי הדלת לסגור בחשך והאנשים יצאו לא ידעתי אנה הלכו והזכירה האנשים פעמים שלש הכונה לומר ששנים הם ולא א' כדי שלא יחקרו אחרי זה העומדים דכיון שהוא יחידי אינו מהם:

**ה**

**ויהי** השער לסגור וכו' מהריי"א ז"ל פי' כפשוטו של מקר' השער של בית רחב וכן בסמוך השער סגרו אחרי כאשר יצאו הרודפי' ופי' עוד דאפשר דעל שער העיר קאמר שהניחוהו פתוח ובשעת חירום ולכך האשימה אות' על כך שהם היו גרמ' בנזיקין וז"ש ויהי השע' לסגור וכו' כמתרעמת עליהם כדי לבלבל דעתם ולכך בסמוך כשיצאו האנשי' מן העיר לרדוף אחריהם שם נאמר והאנשים רדפו אחריה' דרך הירדן וכו' והשער סגרו דהיינו שער העיר. וכן פרש"י ז"ל גבי והשער סגרו השוערים עכ"ל. ושוערים מורה דעל שער העיר קאמר.

**ז**

**והאנשים** רדפו אחריהם וכו' טעם (כי) [אחרי] כאשר יצאו הרודפי' פירש הרד"ק אם היה אומר כאשר יצאו הרודפים הוה משמע דתכף ומיד סגרו הדלת והי' טעות כי אדרבה סגיר' הדלת תכף מורה על כי דברים בגו נחבאים אלא כשהרחיקו האנשים מהשע' שיעור שלא ירגישו בסגירת הדלת סגרוהו וזה טעם אחרי כאשר וכו' ולא אמ' אחרי אשר יצאו שהיה מובן זמן רב אחר יציאתם לא כן אלא שיעור בינוני כנז' דהיינו משהרחיקו שיעור שלא ישמעו בסגירה שהוא אחרי מופלג וג"כ כאשר יצאו: **ואני** אומר ששתי יציאות היו כאן מהרודפים הא' מהבית והב' יציאה מפתח העיר לרדוף אחריהם בדרך לעומ' היציא' הראשונה אמר אחרי מופלג מהסיבה הנז' שלא יתנו לב שנחבאים ומ"ש כאשר יצאו הרודפים היינו יציא' מן העיר לרדוף אחריה' שתכף כאשר יצאו מן

העיר סגרו הפתח של רחב באופן שהיה אחרי בערך זמן יציאת' מן הבית וכאשר בערך יציאתם מן העיר:

**ח**

**והמה** טרם ישכבון וכו'. הגיד בזה חסידותם והבטחתם בקונם ששכבו ואין מחריד מדקאמר טרם ישכבון מכלל דשכיבה היתה שם וזה כיון ג"כ באומ' וישכבו שמה ר"ל אפילו שמה שהוא מקום [סכנה] שכבו ואין מחרי' כי צדיקים ככפי' יבטחו ומ"ש והי' עלת' עליה' פי' הרד"ק כמו אליהם וכן פי' הרל"בג ומהריי"א ז"ל פי' מפי השמועה שחששה רחב פן הם ישנים וירא' לקר' אות' בקול רם פן ישמע החוצ' לכן עשת' תחבול' זו שעלתה על גביהם ממש באופן שבהליכתה על גבם ממש ירגישו ויעורו משנתם ולפי זה אומרו טרם ישכבון מדברי הפ' שמספר שאירע כן קודם שישכבו אבל היא חשבה בהפך שהיו ישני' ולכך הוצרכ' לדרוש עליהם כאמור עוד פי' שלפי שהטמין אותם בפשתי העץ הגיד הכתוב כי עלתה להסיר המכס' שעליה' וז"ש עליה' להסיר המכס' מעליהם כדי לדבר עמם. ולי נראה כמו שאחז"ל בפסוק והוא עומד עליהם כי בתחלה כשעדיין לא יצא י"ח מהם נאמר נצבים עליו. אמנם אחר כך כשהטיב עמהם וגמלם כל טוב אז נאמ' והוא עומד עליהם וזה נרא' לי שאמר כאן והיא עלתה עליהם שאם על גמילות חסד של פרוסה נאמר והוא עומד עליהם על ג"ח של חיי נפש עא"כו לכך נאמר עליהם ולא אליהם.

**ט י יא**

**ותאמר** אל האנשים ידעתי וכו' מהריי"א ז"ל פי' שרחב אמרה שידעה והכירה ג' דברים הא' כי נתן לכם ה' את הארץ והב' וכי נפלה אימתכם עלינו דהיינו על המלך והשרים והראיה השתדלות המלך והשרים ללכוד המרגלים מרוב פחדתו אליהם והג' וכי נמוגו כל יושבי הארץ דהיינו כללות העם כי יודעים שלא יחיו מהם כל נשמה ונתנה סיבה לג' אלו לראשונה כי שמענו את אשר הוביש ה' וכו' וכיון שהוביש ג"כ נתן יתן לכם הארץ ולב' אשר עש' לשני מלכי האמורי וכו' ולג' שנמוגו כל יושבי הארץ נתן סבה אשר החרמתם אותם שחרם מורה על כלה ונחרצה מטף ונשים וכלל עם לא השארתם פרסה עוד פי' וכי נמגו כל יושבי הארץ דהיינו יושבי הארץ בערי הפרזים נמוגו משם מערי הפרזות ונכנסו כולם לתוך עיר מבצר עכ"ל. ולי אפשר דהכי קאמר וכי נפלה אימתכם עלינו היינו כמשפט השלמים בצורתם אשר מוראם וחיתיתם תהיה על כל חית השדה ועל בני אדם כבהמות נדמו וז"ש וכי נפלה אימתכ' עלינו משלמותכם וכי נמוגו כל יושבי הארץ מגבורתכם ונתן טעם לב' ענינים אלו כנגד הא' אמר כי שמענו את אשר הוביש כו' מפניכם מפני זכותכ' ששם בנימין צעיר רודם רד ים ושרי יהוד' רגמת'

ומסרו נפשם על קדוש ה' ובשבילו זכו לשיקרע הים וזהו מפניכם עם היות שהיה זה בצאתכם ממצרים שעדיין לא נתחנכתם בעבודת ה' וזו טענה לוכי נפלה אימתכם עלינו וכנגד הב' וכי נמוגו וכו' נתני טענה אשר עשיתם לשני מלכי האמורי וכו' שאם להם עשיתם חרמ' עם היותם בעבר הירדן לנו העומדים בתוך הארץ עאכ"ו שיחרימו שאנו בתוכיות גבולה. או יאמר אשר בעבר הירדן שהם היו חומה עלינו לשלא יעבור עלינו אויב ככתו' הנה כסה את עין הארץ ז"ש לשני מלכי האמורי אשר בעבר הירדן שידוע שבעבר הירדן היו וכנג' החלוק' הא' אמ' ונשמ' וימס לבבנו עשאה ראש פנה בפני עצמ' ואמר ונשמע שמיעה בפני עצמה. ואמר כי נמס לבבם הגופני גם לא קמה עוד רוח דהיינו חולש' ברוחם שלא היה לה תקומה יען כי ה' הוא אלהים תקיף ושליט בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אשר משתי בחינו' אלו נמשכו השתי חלוקו' הנז' שמצד היותו שליט ואלהי' בשמי' ממעל נמשך שלא קמה עוד רוח ששלט ברוחני שהוא מהשמים ובחינת ועל הארץ מתחת נמשכה שוימס לבבנו.

**ובמכילתא** אמר ר' שמעון בן אלעזר כשישראל עושים רצונו של מקום שמו מתגדל בעולם שנא' כי ה' אלהיכם הוא האלי"ם בשמים ממעל ועל הארץ מתחת ואומ' כי שמענו את אשר הוביש ה' את מי ים סוף מפניכם. וכשאין ישראל עושים רצונו של מקום שמו מתחלל בעולם שנא' ויבא אל הגוים אשר באו שמה ויחללו את שם קדשי באמור להם עם ה' המה ומארצו יצאו עכלי"ה. **ולעד"ן** לדקדק מאי קשיא ליה בפסוק כי שמענו ומהו שמו מתגדל בעול' מהו בעולם וכן מתהלל בעולם ומאי ואומר. **ונראה** שכונתם ז"ל לומר כי כבודו של מקום הוא בשמים ממעל כי שם מכירים קצת מיכולתו ושואלים איה מקום כבודו להעריצו לא למטה שמכעיסין אותו על פניו תמיד למרוד עיני כבודו וז"ש כשישראל עושים רצונו של מקום שמו מתגדל בעולם עם היותו עולם גשמי ארציי ותחתון שנאמר כי ה' אלהיכם הוא מתכבד להיות אלהיכם כיון שאתם צדיקים וחסידים שהרי הוא האלהים בשמי' ממעל ועל הארץ מתחת שהוא מיחד אלהותו בארץ מתחת כעין מה שהוא מיחד בשמים ממעל כי כמוכם כמלאכי אלהים בשוה כיון שה' אלהיכם ר"ל שאתם עמו ועבדיו. ולפי שאין הפירו' הזה מוכרע שהרי פשטיה דקרא הוא אומר ה' אלהיכם שאתם אומ' כן שהוא אלהיכם אבל אינו מוכרע שאלהיכם יורה על קיום תורתו ומצותיו לזה הביא הראיה השנית ואומ' כי שמענו וכו' כי הפי' הזה מוכרח הוא מכפל השמועות שתים הנז' בפסוקים האלה הא' כי שמענו את אשר הוביש כו' זוהי שמועה א' והשני' ביותר גדול' ששמענו שחייב' שלא קמה עוד רוח באיש. וכמז"ל שבטלה גבור' אנשי' וקשוי מהם לגודל יראת' וז"ש ונשמע וימס לבבנו כו' והשמועה

היא ה' אלהיכם הוא אלהים שמצד היותו אלהיכם מתגדל שמו בעולם עד שהוא אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת בשקול אחד. וזהו לשון הוא שאמר הוא אלי"ם בשמים ממעל ועל הארץ מתחת באופן שכפל השמיעות מחייב שיהיו שני עניינים הנשמעים כאמור. וכשאין עושין רצונו של מקום שמו מתחלל בעולם שנאמר באמור וכו' שמתחלל בעולם פירושו שהעכו"ם אומרים לא יתכן שאלהות השי"ת יהיה בארץ מתחת בשיהיה לו עם קדוש אליו ז"ש ויחללו את שם קדשי שעד עתה היה מתגדל ומתקדש בישראל ועכשיו נהפך לחילול כי אומרים היתכן שעם ה' אלה שהוא יהיה להם אלוה לא יתכן שא"כ מה טעם מארצו יצאו לא היה להם לגלות אלא ודאי אינם עם ה' שאין השי"ת מיחד אלהותו עליה' בארץ כי אם על השמי' כבודו כי בארץ אין לו עם ואין השגחתו עליהם. **עוד** לחז"ל הובא בילקוט כי ה' אלהיכם יתרו אמ' עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים אמרו שלא הניח ע"א בעולם שלא עבדה לכך אמר מכל האלהים נתן ממש בע"א ונעמן הודה בדבר ביותר הנה נא ידעתי כי אין אלהים בכל הארץ כי אם בישראל ורחב הודית בדבר יותר מהם כי ה' אלהיכם הוא אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת ע"כ. הנה כונת דבריהם ז"ל שבארו שיתרו הודה שהרי אמר עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים לפי שלא הניח ע"א בעולם שלא עבדה ולכך אמר מכל האלהים שעבדתי ידעתי שגדול הוא מכולם שכן פי' הראשוני' ז"ל וכמו שכתבתי בכלי חמדה וז"ש כאן לשון ולכך אמר מכל האלהים שאין המ"ם מ"ם יתרון אלא מ"ם הסיב' אבל סוף סוף נתן ממש באלהי' באו' גדול מכל האלהים שמובן שגם הם גדולים והוא גדול בערכם וז"ש נתן ממש בע"א. ונעמן הודה יותר שאמר כי אין אלהים בכל הארץ שאין להם אלהות כלל. אמנם ברחב הודית יותר שאמרה שאין אלהים בשמים ולא למעלה מהם וז"ש ממעל וכן בארץ ואפי' מתחת לארץ וז"ש מתחת ורמז בלשונו בעל המאמ' שאמ' ורחב הודית יותר מהם לרמוז מ"ש במדר' שמואל שמשה ע"ה אמר יותר מכלם שאמר ועל הארץ מתחת אין עוד באויר ובחללו של עולם אין עוד. ולכך זכה ולא קם נביא עוד בישראל כמשה עוד כנגד עוד וז"ש ורחב הודית יותר מהם מהם דוקא אבל לא הודי' כל הצריך ומובן בדבריהם ז"ל אומ' בשמי' ממעל וכן תיבת מתחת שר"ל ממעל לשמים ומתחת מתחת לארץ שאין אפי' שם אלוה זולתו ית'. והרלב"ג פי' כי ה' אלהיכ' הו' אלהי' ולזה הוא שליט על כל אשר יחפץ וינצח מי שהי' במערכתו שלא ינוצח בהלחמו עם יש' או שינצח' וזהו אלהי' בשמי' ר"ל שליט במערכו' השמי' עכ"ל:

**יב**

**ועתה** השבעו נא לי וכו'. פסי' כתי' ולא היי' כזונה לקלס א"ר שמעון את מוצא כל מה שכת' ביש' לגנאי כתב ברחב לשבח ברחב כתי' ועתה השבעו לי באליי"ם וביש' כתי' אכן לשקר ישבעו ברחב כתיב והחיית' את אבי ואת אמי וביש' כתי' אב ואם הקלו בך ברחב כתיב ותטמנ' בפשתי העץ וביש' כתי' אומר לעץ אבי אתה ברחב כתיב ההר' לכו וביש' כתי' על ראשי ההרי' יזבחו ברחב כתיב ונתת' לי או' אמת וביש' כתיב ואמת לא ידברו הוי כל מה שכתוב ביש' לגנאי כתוב ברחב לשבח עכ"לה.

**ולע"דן** לדקדק אומ' כתיב ולא היית כזונה לקלס נראה שהוקשה לו הפסוק מאד ומהו לשון את מוצא וכו' ולמה עשה כלל בתחלת דבריו באו' את מוצא וכו' ואח"כ מפרט ואו' ברחב כתיב וכו' הי"לל הפרט ואין צורך בכלל את מוצא וכו'. ועוד קשה אומ' בשבח רחב ועת' השבעו לי שזה בשבחן של ישראל הוא כיון שהיתה מאמינה אותם וסומכת על שבועתם וכן ק' במ"ש ונתתם לי אות אמת וביש' כתי' ואמת לא ידברו גם ק' שאין ענין ההרה לכו שאינו מכוון עם כל ההרים יזבחו. גם אומרו הוי כל מה שכתוב בישראל לגנאי כתיב ברחב לשבח שהוא מיותר לגמרי. **ונראה** שהוקשה לר' שמעון בפסוק במ"ש ולא היית כזונ' לקלס אתנן שהוא לשון בלתי מדוקדק דכיון שהיא היתה נותנת אתנן ואתנן לא נתן לה א"כ איך אמ' ולא היי' כזונ' לקלס אתנן דמשמע שהיו נותנין לה אתנן אלא שלא היתה מקלסתו. גם הוקשה להם ז"ל תיבת כזונה שהכ"ף בפתח שמורה על זונה ידועה כאלו אמר כהזונה ולא הי"לל אלא כזונה בשב"א וז"ש כתיב ולא היית כזונה לקלס לרמוז השני דקדוקים הנזכ' שמתוכם הוכרחו לומר שכונת הכתוב לדבר על זונה ידועה והיא רחב וז"ש ולא היית כזונה לקלס אותי ואין מקרא יוצ' מדי פשוטו ולא היית כזונ' לקלס אתנן אבל מדשני קרא דרשינן שלא היית כרחב לשבח ולקלס וזה הכלל הוא נרמז בעצמו בפסוק במ"ש ולא היית כזונה לקלס מהכרח הדקדוקים הנז' והוא ענין הלציי במ"ש את מוצא שזה הענין מוסמך אסמכת' בפ' ולא היית כזונה לקלס ומדוקדק שלא הזכירו חז"ל לקלס אתנן אלא לקלס לפי שהם דורשין לא היית כזונה לשבח זו רחב ואעפ"י שהיא לוקחת אתנן זונה משובח' היא מכם שהרי כל מה שכתוב בכם לגנאי כתוב בה לשבח ולפי פשוטו בעל המאמר רצה להתנצל מקושיתינו במ"ש ברחב כתיב השבעו לי שאין זה בשבח של רחב לזה הקדים ואמר את מוצא כל מה שכתוב בישראל לגנאי כתוב ברחב לשבח כלומר אעפ"י שלפום ריהטא אינו כן עכ"ז כשתבקש תמצא שכל מה שכתוב בישראל לגנאי כתוב הוא ברחב לשבח וזה שכיון שהיתה רחב נשענת על השבעו נא לי באלהים מורה שהיא היתה ירא' וחרדה משבועת שוא ושקר שא"לכ

היה לה לדון מינה שכמו שהיא עוברת כן יעברו הם שכל החושד חשוד על הדבר הוא ובכלל דבריה אפשר שרמזה במ"ש השבעו נא לי כלומר אעפ"י שאין ראוי לכם לישבע ולהיות פרוצי' בנדרי' ושבועו' מורגלו' בפיכ' עכ"ז ועתה בעת הזאת הוא שבח שהיא שעת הדחק השבעו נא לי לבדי נא לשון בקשה שכל זה מור' על היותה גדורה בשבוע' ולזה רמזו ז"ל באומר' את מוצא וכו' כשתדקדק היטב תמצא שמה שכתוב בישראל לגנאי כתב ברחב לשבח ברחב כתי' ועתה השבעו נא לי באלהי' ובישראל כתיב וכו' והטעם שאמר בתחלה את מוצא שכל מה שכתוב בישראל לגנאי כתוב ברחב לשבח ואח"כ הפך הסד' הזה שאמר ברחב כתיב וכו' ובישראל כתיב וכו' שהיה לו להקדים בישראל וכו' ואח"כ ברחב כתיב ועתה וכו' אפשר כי בתחלה שדבר בביאור כתוב ולא היית כזונה לקלס שמדבר בגנותם של ישראל לז"א את מוצא שכל מה שכתב בישראל לגנאי כתב ברחב לשבח אמנ' אח"כ הפך הסדר לדבר ברחב דסליק מינה לפי שרחב קדמה בזמן בשבחה לגנות ישראל. ולפי הפי' הראשון ההלציי שפי' שאת מוצא וכו' הוא ביאור לכתוב ולא היית כזונ' לקלס זה התירוץ מתיישב יותר ומ"ש ברחב כתיב ההרה לכו כלו' שעבדה לשי"ת ע"י ההרה במה שנתנה עצה טובה למרגלים שילכו דרך ההרה לא כן ישראל שנכשלו בהרים שנאמר על ההרים יזבחו ואעפ"י שעדיין ק"ק שאין העניינים דומה בדומה אמר עוד ברחב כתיב ונתתם לי אות אמת כלומר כיון שתעשו זה שתתנו לי אות ברי לי שאמת יהיה שלא תשקרו בי והיינו דכתיב ונתתם לי ולא קאמר ותנו לי אות אמת ומתוך זה נלמוד שהיא לא היתה משקרת בדברי' כיון שהיתה מאמינה בישראל כי כל החשוד חושד לאחרים וכדפרישי' לעיל גבי ועת' השבעו לי אמנם בישראל כתיב ואמת לא ידברו שאפי' בדבור שידברו דברי' רבי' אין בהם אפי' אמת אחד שכולם שקרים ומ"ש הוי כל מה שכתו' בישראל לגנאי כתו' ברחב לשבח כיון לו' חידוש זולת מה שהזכיר עד עתה והוא שמאחר שאנו רואים שבישראל היה כל זה הגנאי מורה הוא שקש' לינצל משבועת שקר ומדבר שקר שהרי ישראל נכשלו עם היותם קדושי' ובזה נתעלית מאד ענין רחב היותה גדורה אעפ"י שהיתה זונה ז"ש הוי כל שכתוב בישראל לגנאי כתוב ברחב לשבח ולא אמר הוי כל מה שכתוב ברחב לשבח כתוב בישראל לגנאי להורות מה שאמרנו שמתוך גנותן של ישראל למדנו שבחה של רחב שנתעלית יותר כאמור. והרד"ק ז"ל פיר' שהחסד הוא הנעשה עם מי שאין לו גמול עליו ואמת הוא הנעשה לגמול איזו טוב' שעשו עמו ולכך אמרה כמו שעשיתי עמכם חסד גם אתם עשו עם בית אבי חסד שעמי אמת הוא וכן בסמוך אמרו ועשינו עמך חסד ואמת חסד עם בית אביה ואמת עמה ע"כ ומתוך דבריו נ"ל להוסיף ביאור דהיינו

מה שאמר' ונתתם לי אות אמת ר"ל כיון שהבחינ' שאתם עושים הוא אמת ולא חסד צריך שהאות ג"כ יהיה מסכים כך שיורה שבאמ' תעשו עמי ולא בחסד וז"ש ונתתם לי דוקא אות אמת ולא אות חסד והיינו שנתנו לה תקות שני ולא גוון זולתו שגוון אדום מור' דין להורות שבדין ואמת יעשו עמה ולא בחסד וכמו שהשני לא ישנה גוונו כך לא ישנו דבור'. ורש"י ז"ל פי' אות שתאמתוהו כשתכבשו העיר וכן פי' הרד"ק ומהרי"א ז"ל. **ובס"ה** פי' שהיא חשב' שהי' משה עדיין רוע' יש' ולכך שאלה אות אמת על שם משה שאחוז במדת אמת עמוד' דאמצעיתא פני משה כפני חמה אמנם בעת נתינת האות אמרו לה שכעת יהושע הוא השליט פני יהושע כפני לבנה דהיא סיהרא אספקלריא שאינה מאירה ונמשלה בכתובים כחוט השני שנאמר כחוט השני שפתותיך וז"ש את תקות חוט השני הזה וכו' שאין האות של אמת דהיינו משה אלא תקו' חוט השני דהיינו יהושע כאמור. ומ"ש גם אתם גם לרבו' משלחכם יהושע. והחכם השלם כמה"רר משה אלמושנינו ז"ל פיר' במגלת רות כנז' בשם הרד"ק אלא שהוסיף במ"ש ונתתם לי אות אמת שר"ל גמול אמת שהוא פרעון אל החסד שהטבתי עמכם והוא יהיה לי לאות על החסד שתעשו עם בית אבי עכ"ל אלא שקשה שאין הדבר הנעשה באמתו' חיוב אות אל החסד כי בדבר אמת לא ישקרו אבל בחסד ישקרו ומהו אות זה ועוד שבין האמת ובין החסד הכל נעשה בבת אחת ומה אות יהיה זה לזה.

**יג**

**והחייתם** את אבי ואת אמי וכו' מהרי"א ז"ל פי' ביתור והצלתם את נפשותינו ממות שהכוונה אין אני חסה על כסף וזהב כי הרכוש קחו לכם ותנו לנו הנפש וזהו והצלתם את נפשותינו בלבד אבל הנכסים בוזו איש לו ועל פי שיטה זו יובן תשובתם על נכון שאמרו נפשינו תחתיכם למות כנגד והחייתם וכו' והיה בתת לנו ה' וכו' ועשינו עמך חסד ג"כ חסד בנכסי' שלא נקח מחוט ועד שרוך נעל ואמ' להחיות נפשיכם ולי נראה והחיית' את אבי וכו' כנגד החיים הגשמיים. אמנם במאמר והצלת' את נפשותינו ממות כוונה שינחוה במעגלי צדק ואמת שעי"כ והצלת' את נפשותינו ובהצל' נפשות משתעי ואפשר שלעומת זה השיבוה ועשינו עמך חסד להצילכם ואמת שנדריך אותך באמת ויושר שעי"כ תזכי להצלת הנפש ממות ועונש רוחני ואולי דרך דרש אפשר שרמזה זה באומר' ונתתם לי אות אמת שחפצה וכל ישעה באות הכרת האמת.

**יד**

**ויאמרו** לה האנשים וכו' הרלב"ג פי' אם לא תגידו את דברנו זה חששו שאם תגיד יתחבאו זרים בתוכם שם בביתה וינצלו ואין ראוי לחיות כל נשמה והרד"ק פירש אם

לא תגידו דברינו זה של תקות השני כדי שלא ילמדו זולתה לשים אות כדי להנצל והם יטעו ברבוי האותות שלא ידעו האמתי.

**טו**

**ותורידם** בחבל בעד החלון וכו' מכילתא אמרו בת עשר שני' הית' כשיצאו ישראל ממצרים וזנתה כל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר לסוף חמשים שנה נתגיירה אמרה לפניו רב"שע בשלשה חטאתי לפניך בנדה בחלה בהדלקת הנר בשלשה מחול לי בחבל בחלון ובחומה שנאמר ותורד' בחבל וכו' ומה שכר נטלה על כך ר' אלעזר אמר זכתה שיצאו ממנה שמנה נביאים וכהנים ואלו הם ירמיה וחלקיה שריה ומעשיה ברוך בן נריה חנמאל שלום וכתיב משפחות עבודת הבוץ לבית אשבע אלו בני רחב הזונה שהטמינה את המרגלים בבוץ לבית אשבע שנשבעו לה מרגלים רבי יהודה אמר אף חולדה הנביאה היתה מבני בניה של רחב. שנאמר וילך חלקיהו הכהן ואחיקם ועכבור אל חולדה הנביאה אשת שלום בן תקוה וכתיב הנה אנחנו באים בארץ את תקות וכו' והלא דברים ק"ו ומה אם מי שהיתה מעם שנאמר בו לא תחיה כל נשמה על שקרבה עצמה כך קרבה המקו' ישראל שעושין את התורה עאכ"ו עכל"ה:

**ולע"דן** לדקדק מאי קשיא להו בפ' עד שדרשו דרשה זו ועוד קשה מה התייחסות יש לחבל וחלון וחומה עם נדה חלה והדלקה ועוד קשה שמונה שמונה ולא מצינו אלא שבעה לבד ירמיה חלקיה שריה מעשיה ברוך חנמאל שלום גם נבין שברוך לא היה נביא שהרי הוא מתרעם יגעתי באנחתי ומנוחה לא מצאתי ונדקדק או' לשון זכתה שיצאו ממנה וכו' כי די שיאמר ומה שכר נטלה על כך אמר רבי אלעזר שיצאו ממנה שמנה נביאים וכו'. עוד קשה בשלמא מ"ש משפחות עבודת בית הבוץ ניחא שתולה זה בזכות שהטמינה המרגלים אבל לבית אשבע שנשבעו לה מרגלים אין זה זכות גורם להרבות משפחות ולהתלו' בו אדרב' זה גורם שהועילו לה שנשבעו לה ולאביה להחיותם וכן קשה לרבי יהודה ב"מש בן תקוה וכו' שאין זה זכות ומצוה.

**ונראה** שהוקש' להם אומרו בעד החלון תיבת בעד מיותרת דהי"ל מהחלון עוד הוקשה להם יתור ובחומה שכבר אמר כי ביתה בקיר החומה גם תיבת בחבל מיותרת דודאי על הסתם בחבל היתה ההורדה ולא בסולם דאוושא מלתא לעומת זה דרשו שאמר' רחב רב"שע בשלש' חטאתי וכו' מחול לי בחבל ובחלון ובחומ' שבאלו הדקדוקים שדקדקתי נרמז שאמרה כן שלשון בעד החלון מורה שאמרה כפר לי בעד החלון שחטאתי בו וכן כיון באומרו ובחומה שהוא מיותר לומר ובחומה חטאתי לך מחול לי והנה לפי שהאשה מצווה בשלשה מצות בנדה בחלה ובהדלקת הנר בנדה לפי שחוה שפכה דמו של עולם

ובנר לפי שכבה נרו של עולם ובחלה לפי שאדם הראשון חלתו של עולם. והיא הרגה אותו ולפיכך רצתה רחב לתקן שלש אלה בחסד שעשתה עם ישראל כי ישראל נקראו ראשית תבואתו שלזה בהטיבה עמהם יתקן עוון החלה שנקראת ראשית ולזה הטיבה עמהם בחבל מלשון חבלים נפלו לי בנעימים יעקב חבל נחלתו כמו החלה שהיא חבלו וחלקו של כהן וזהו מחול לי בחבל וכנגד ההדלק' להאי' ובחלון להטיב עם ישראל שהם מאירים כמנורה לפניו וז"ש ובחלון שמשם נכנס' האור' להאיר על הנר וכנגד הנדה אמר ובחומה לפי שהיא סוגה בשושנים שיש לה סייג בשושנים כשרואים כשושנה לזה אמר ובחומה אני רוצה לכפר על הנדה וישראל הם חומה שנא' אם חומה היא וכו' אני חומ' כו' ואמ' ומה שכר נטלה ר"ל שיהי' מכוון ממש שזה כיון באו' בלשון שאלה ומה שכר נטלה אמר ר' אלעזר שזכתה שיצאו ממנה שמנה נביאים וכהנים שהנביאי' הם מאירי' אל העם להרים מכשול מדרכם וכן הכהני' כי תורה יבקשו מפיהו כו' והכהנים אוכלי חלות ותרומות ולהורות בין דם לדם כי יפלא דבר בין דם טהור לדם טמא באופן שהגי' הנז' שתקני זכת' אליהם ולפי שברוך לא נתנבא ככתו' הלא אשר בניתי אני אהרוס ואתה תבקש לך גדולות אל תבקש שהיא הנבואה אבל סוף סוף הגון היה אליה אלא שהיתה שעת הדחק וחרבן ואין הדור ראוי לכך וז"ש זכתה שיצאו ממנה שמנה נביאים שאעפ"י שלא היו שמנה נביאי' בפועל כבר היה ראוי ברוך לשתשרה עליו נבואה והראוי לבילה אין בילה מעכב ולזה יחשב הוא נביא גם אביו נריה לפי שאמרו חז"ל כל נביא שנתפרש הוא ואביו בשם גם אביו נביא כמו ירמיהו וחלקיהו וישעיהו בן אמוץ דוק מינה לברוך ונריה שגם אביו ראוי לשתשר' עליו נבואה ולכך ראוי לחשוב ברוך ואביו והם שמנה נביאים וכהנים ואמר לבית אשבע שנשבעו לה מרגלים כי בזה הגדילה לעשות חסד עם ישראל להחזיק ידיהם ולבם להראו' להם פחד' וערד לבה מהם שנכון לבה בטוח שיכבשו העיר ולזה הביא' אותם במסור' ברית השבוע' להחיו' אותם וז"ש לבית אשבע שנשבעו לה מרגלים ודכותא הוא ענין נתינת תקות חוט השני בחלון שמורה על הכבישה ולזה נתייחסו השני עניינים אלו ביוצאי חלציה ועל טוב תזכר ושלשה אלה אפשר רמוזים בשם רחב בגי' חטאתי לך חרב לשון חרבן חרב לשון נקמה חי"ת חלה ריי"ש ראיה שהיא נר בי"ת בעילה ונעשית ע"י התשובה השי"ת הרחיב לה ונעשית רחב ומי יתן ידעתי ואמצ' אם יש שייכו' לרחב עם חוה בסוד הגלגול כי המאמר הזה מורה שיש שייכות תגל עיני ואביטה נפלאות מתורתך: וחז"ל ורש"י ז"ל פירשו בחבל וחלון חטאה שבו היתה מורידה את המנאפים עמה ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר ולכך ותורי' בחבל בעד החלון באותו דבר עצמו שחטא' ע"כ. ובדבריה' אבין דקדוק א' בפ'

והוא שתיבת בעד מיותרת דהי"ל מהחלון אומ' בעד הכונה בעד מה שעשתה בחלון עשתה כן לכפר עון החלון. **ולע"דן** שדקדקו אומ' בחבל בפת"ח וכן בעד החלון דהי"ל בעד חלונה אך זה כיון לומ' באותו החבל הידוע ובעד החלון הידועה: ומ"ש ובחומה היא יושבת פי' הרד"ק ז"ל שאעפ"י שהיה לה בית בקיר החומה אפש' היה להיות לה בית זולתו בתוך העיר לשלול זה אמר ובחומה היא יושב' ולא בתוך העיר ע"כ. ולי נר' שסוף פ' זה מקושר עם תחלת הפ' שלאחריו ותאמר להם ההרה לכו לומר שלא דברה עמהם מן החלון פן יודע הדבר שהורידה אותם מהחלון לעומת זה נתחכמה ואחרי שהורידה אות' מן החלון הלכה וישבה לה בחומה עצמה ומשם אמרה להם ההר' לכו וכאלו מקושר ובחומה היא יושבת אז ותאמר להם וכו'. או אפשר שכוונ' לו' שבתוך קיר החומה עצמה היה ביתה כי חומת יריחו היתה רחב' ביותר שאחז"ל רחבה כגבהה באופן שביתה בקיר החומה ושם יושבת תמיד:

**טז**

**ותאמר** להם ההרה לכו וכו' בראשית רבה ונחבת' שמה ג' ימים וכו' אין הקב"ה מניח את הצדיקים בצרה יותר משלשה ימים הה"ד יחיינו מיומים וביום השלישי יקימנו ונחיה לפניו ביום השלישי של שבטים שנא' ויאמר אליהם יוסף ביום הג'. ביו' הג' של יונה ויהי יונה במעי הדגה שלש' ימים. ביום הג' של עולי גולה שנא' ונחנה שם שלשה ימים. ביום השלישי של תחיית המתים שנא' יחיינו מיומים. ביום הג' של אסתר שנאמר ביום השלישי ותלבש אסתר מלכו' באיזה זכות רבנן אמרו בזכות יום שלישי של מתן תור' ור' לוי אמר בזכות יום ג' של אברהם שנא' ויהי ביום השלישי וישא אברהם את עיניו עכ"לה. **ולע"דן** לדקדק מה הוקשה להם בפ' זה של ונחבת' שמה שלשת ימים. ועוד קש' שמתחלה דורש יחיינו מיומים וביום השלישי לשאין הב"ה מניח את הצדיקי' כו' ואח"כ חוזר להביא הפ' הזה שנית לביום השלישי של תחית המתי' שנאמר יחיינו מיומים וכו' ומהיכן דריש וביום השלישי לביו' השלישי של שבטי' וזולתו ומאמר באיזו זכות אהיכא קאי: **ונראה** שהוקשה להם בפסו' זה לשון שלשת ימים דהי"ל שלשה ימים אבל הוא להודיע שאין הקב"ה מניח את הצדיקים בצרה יותר משלשה ימים לכך אמ' שלשת ימי' להורות שזה הענין של ימים שלשה כולל הוא בכל העניינים א"כ כמה וכמה שלשיות של ימים שלשה שאין הב"ה מניח את הצדיקי' יותר משלש' ימים ולזה הביא ראיה שנית מפסו' יחיינו מיומים שהוקש' לו בו שהי"לל יחיינו ביומים כמ"ש וביום השלישי יקימנו אילו בא הכתוב לדבר בענין תחית המתים לבד כדבסמוך הי"לל יחיינו ביומים וביום בשלישי מאי מיומי' במ"ם וביום השלישי בה"א מדקאמר מיומים וביום הג' אלמא בכל

כלל הצרות דבר הכתוב שהעומד בצרה כמת חשוב וכמ"ש הלא אתה תשוב תחיינו ועמך ישמחו בך שאמר לשון תחייה שנית על יציאתנו מהגלות הזה כמו שהחיינו מהגליות הראשונים וז"ש מיומים שיחיינו תמיד ויצילנו מצרת יומים שלא תתמיד עוד וז"ש וביום השלישי בה"א הידיעה שהידיעה היא אצלינו כשאין הב"ה מניח אותנו בצר' יותר מיו' השלישי ובו ביום השלישי יקימנו מהצרה ונפילתנו בה ונחיה לפניו בלי צרה אלא משום דפשטיה דקרא בתחיה ממש דקאמר יחיינו ונחיה דרש הפ' כפשוטו והביאו לראיה לביום השלישי כדבסמוך. וז"ש ההי"ד יחיינו מיומים וביום השלישי וכו' לכוון אל שני דקדוקים הנז' שבזה מובן מ"ש שלשת ימים כאמור. ומ"ש באיזו זכו' חוזר לראש הענין למ"ש שאין הב"ה מניח הצדיקים בצרה יותר משלשה ימים ואומ' באיזו זכות נקבעו ג' ימים אלו לכל הצדיקים לבלתי התעכב יותר משלשה ימים בצר' דהיה ראוי שכל אחד ואחד יתעכב בצרה כפי ערכו בעונות לז"א שהוא בזכות התורה והמחזיקים בה הם הצדיקים ראוי שתגין עליהם יחדיו לשלא יעמדו בצרה יותר משלשה ימים. או בזכות אברהם מעקידת יצחק. ואין לפרש דקאי למאי דסליק דהיינו אסתר דא"כ יקש' בשאר החלוקות באיזו זכות ולא יצדק הכלל שאין הב"ה מניח את הצדיקים וכו' אלא ודאי עלה קאי על הכלל שאין הב"ה מניח וכו' וקא' באיזו זכות כו' ואו' פן יפגעו בכם וגו' דהי"לל פן תפגעו בהם אמנם כונתה דלשון פגיע' משמע לתרי אנפי או מלשון ויפגע במקום או כמו פגע בו וימות לכך אמרה פן יפגעו בכם ח"ו פגיעת מיתה ומ"ש ונחבתם שמה שלש' ימים אחז"ל נצנצה בה רוח הקדש והגידה לה שיעור שלש' ימים והרד"ק פי' ששערה בשכלה ג' ימים יספיקו א' להליכה וא' לחיפוש וא' לחזרה ע"כ. ומ"ש ואחר תלכו לדרכיכם פי' שאין צורך ללכת מההר למחנה אלא אח"כ תשובו אל דרכיכם הדרך הישרה וכן בסמוך נאמר וישובו האנשי' ויעברו וכו' מדקאמר וישובו מורה ששבו אל הדרך הישרה לקיים דברי רחב שאמרה ואחר תלכו לדרכיכם כנזכר. וע"פ שטת חז"ל אפשר שגם בזה נצנצה בה רוח הקדש ובשרה להם שאח"כ ילכו לדרכם לשלום וז"ש ואחר תלכו לדרכיכם:

**יז יח**

**ויאמרו** אליה האנשים כו' רש"י ז"ל פי' הרי אנו תולים הדב' ביך לעשו' האות הזה ואנו נקיים כבר וכן פי' הרד"ק ז"ל והרלב"ג פירש נקיים אנו משבועתך אנו רוצים שלא יהיה לנו שום מכשל בשבועתנו ושנהיה נקיי' ממנה וע"ז צריך לסדר הענין באופן שלא נכשל. ומהרי"א ז"ל פי' נקיים אנו משבועתך כי האדם בשבועה פרט לאנוס ואנו אנוסים מחמת נפשות אשר לעומת זה אנו נקיים משבועתך אמנם עכ"ז עשה נעשה עמך טוב'

לישבע עתה מחדש הנה אנחנו באי' וכו' ועל זו השבוע' הב' אמרו בסמוך והיינו נקיים משבועתך וכו' ואעפ"י שהם הנשבעים מדעתם עכ"ז אמרו אשר השבעתנו כלומר שאנו נשבעים לדעתך ע"כ תורף דבריו. הן אמת דלכאורה עדיין האונס במקומו שאעפ"י שירדו חוץ לחומה יכולה היא להגיד למלך רדפו אחריה' ההרה אבל מ"מ אין זה כ"כ אונס כמו בהיות' במצודה ותוך חומ' יריחו ובשטתו ז"ל אבין אומ' נקיים וכו' אשר השבעתנו מיותר וכן תיבת הזה ובסמוך לא נאמ' אלא הכי קאמר נקיים אנחנו משבועתך לפי שאת השבעתנו בע"כ מחמת אונס הזה אמנם בסמוך לא אמר הזה אלא אשר השבעתנו שאות' שבועה עצמה שהשביעה אותם קבלוה עליה' כעת בלב שלם ואין צריך לידחק כמו שפי' מהררי"א שהכוונה שנשבעו על דעתה כנז'. **ולי** נראה שאמר נקיים אנחנו וכו' ר"ל אל תחשבי שמה שנעשה עמך הוא מכח השבועה כי לא כן הוא אלא שנשאר בדעתם כי לו הונח שנהיה נקיים משבועתך עכ"ז לא נמנע מהטיב עמך כי הנה אנחנו באים בארץ את תקות חוט השני וכו' כי נגד עינינו הוא החסד אשר הורדתנו בו והצלתנו ממות אשר לעומת זה יחייב שאת אביך ואת אמך וכל אשר אתך בבית דמו בראשנו ברצון טוב ולא מצד ההכרח והנה ג"כ הוסיפו על שאלתה ואמר' וכל אשר יהיה אתך בבית ואפילו מזולת בית אביך ולעומ' זה השיבת' היא גם עתה כדבריכם כן הוא כי ידעתי ודאי שתשמרו מוצא שפתיכ' ודבריכם לא יפול ארצ' ומה שאמ' תקו' חוט השני הזה פי' הרד"ק חוט שזור ועשוי מחוטי שני. וי"ת תורא דחוט זהורתא שתרגום שפה יהיה לפיו סביב תורית יהא מקף לפומיה א"כ לפי דעתו פי' תקות השני שפת בגד אדום ואמר הזה שראו אותו שם בבית ע"כ. ולי נראה שהוא לשון תקוה ותוחל' כי ע"י חוט השני הזה יהי תקוה לאחריתך ומה שאמ' הזה נרא' לי במה שכתב מהרי"א שבאותו תקות השני קשרה ותורידם בו בעד החלון וזה ר"ל הזה שהצלתנו ע"י ראוי שיושם לאות על הצלתך כדי שנזכור טובתך לגמול ליך כפרי מעלליך. ונוכל להרחיב דרך הלצה שמאמר אשר הורדתנו בו חוזר גם אל החוט שקשרתנו והורדתנו בו וכאלו כתב את תקות חוט השני הזה אשר הורדתנו בו תקשרי בחלון אלא שנאמר באחרונה שחוזר ג"כ אל החלון שתקשור החוט שהורידתם בו בחלון שירדו בו כדי שיעלה זכרון ב' העניינים יחדיו לטובה ובשטה זו ג"כ אבין מה שהזכיר כאן הכתוב את תקות חוט השני לשון חוט לומר שעם היותו דק כחוט לא נפסק כשהורידם בו אמנם בסמוך לא הזכיר חוט אלא ותקשור את תקו' השני כי בבחינתה לא מעלה ולא מוריד לשון חוט ולא נזכר למעלה אלא מצד הנס שהזכירוהו הם כנזכר:

**כא**

**ותאמר** כדבריכם כן הוא מהרי"א ז"ל פירש לפי שטתו של נקיים אנו משבועתך שאף היא תשיב אמריה להם כדבריכם שאמרתם שאתם נקיים כן הוא הדין עמכם כי האדם בשבועה פרט לאנוס וכבר פי' בפסוק הקודם פסו' זה לפי שטתי ומ"ש ותשלחם הרד"ק ז"ל פי' שלחתם בדבור ואמר להם לכו לשלום ומאמר ותקשור את תקות השני לא שקשרה אותו עתה אלא ספר הכתוב שעשתה כן כמו שצוה בעת כיבוש העיר ע"כ. ומהרי"א פירש שתכף ומיד ודברים ככתבן ובסדר כתיבתן נעשו וילכו ותכף להליכתן ותקשור את תקו' השני בחלון שאלו תעשה כן סמוך לביאתן לארץ ירגישו בה אנשי העיר ויאמרו סימנא מילתא לכך הקשירה עשאה תכף ע"כ:

**כב**

**וילכו** ויבואו ההרה וכו' מאמר ולא מצאו מיות' כי ודאי איך ימצאום והם בהר נחבאים עד שוב הרודפים אכן כוונת הכתוב לומר כי לא נתעצלו הרודפים כי בקשו בקוש וחפוש שהיה ראוי שימצאום אלא מאת ה' היתה זאת להצילו' וזהו ויבקשו בכל הדרך ולא מצאו אפי' מי שיגלה להם דבר לומר ראינום עוברים מכאן ונדדו הלכו אפי' גילוי כל דהו לא מצאו והיינו דלא כתיב ולא מצאום דזה פשיט' ולא איצטריך קרא לאשמועינן:

**כג**

**וישובו** שני האנשים מה טעם אומ' שני והיה מספיק יאמ' האנשים להודיע חסידות האנשים האלה שניהם יחדיו לו' כי בוטחי' בה' המה דלא תיסק אדעתין שבצאתם מן ההר יצא אחד מהם לבדו לראות אם יש רודף אם לאו ובפרט המיוחד הוא פנחס לו יאת' לצאת כי הוא רואה ואינו נראה וכמו שאחז"ל בפסוק ותצפנו כנז"ל לעומת זה הזכיר הכתוב וישובו שני האנשים שניהם יחדיו דאלו אמר האנשי' הוה אמינא זה אחר זה מטעם הנז' לכך אמר שני האנשי' יחדיו שניה' בטחו בו ית' ויצאו לדרכם. ומ"ש וישובו פי' הרד"ק ז"ל ששבו לדרכם הישרה ע"כ אף זו מחסידותם שלא הלכו אורחות עקלקלות אלא דרך ישרה וסמכו על נבואה שנזרקה מפי רחב ואחר תלכו לדרכיכם כדפי' לעיל. ואמר ויבוא אל יהושע לשלול שלא באו העירה כמו שעשו המרגלים בימי משה כי היא שגרמ' הקלקול כי זה אומר בכה וזה אומר בכה לכך באו אל יהושע לבדו ויספרו לו את כל המוצאות אותם שכלם היו בשורות טובות ונסי' שנעשו להם וזהו לשון מציאה ונדקדק זה מההיא דאחז"ל את כל הקורות דברים קשי' כקורות ואולי כוונו לומר שהיו הדברים ממשמשי' ובאים להם בהיסח הדעת כמציאה הבאה בהיסח הדעת.

**כד**

**ויאמרו** אל יהושע כי נתן ה' בידינו וכו' הרד"ק ז"ל פי' שספרו תחלה כמה דברים שאירע להם נסים ונפלאות ועליהם אמרו שנית כי נתן ה' בידינו וכו' שהוא נתינ' טעם אל כל ההצלחו' המוצאות אותם כי נתן ה' בידינו שמאת השם היתה זאת ע"כ ומ"ש וגם נמוגו כל יושבי הארץ מפנינו שמהנרא' מיותר שכבר נאמר כי נתן ה' בידינו וכו'. מהרי"א ז"ל פי' כי נתן ה' בידינו וגם יושבי הארץ עצמם יודעים ומכירי' כן שנתן ה' את הארץ כי נמוגו מפנינו. ולי נראה שמאמר גם נמוגו כל יושבי הארץ נמשך אל כי נתן ה' את הארץ וגם זאת עשה אלהים לנו כי נתן ג"כ מוראינו וחתיתנו עליהם וגם זו מאת ה' ובכלל נתינת הארץ היא:

## ג

**א**

**וישכם** יהושע וכו' מכילתא בבקר ולא בלילה מגיד משנתנה רשות למלאך לחבל אין מבחין בין צדיק לרשע וכה"א לך עמי בא בחדריך וכתיב ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר ואומר הנני אליך והוצאתי חרבי מתערה והכרתי ממך צדיק ורשע ואומר והיה בעבור כבודי וכו' ללמדך שתהא נכנס בכי טוב ותהא יוצא בכי טוב וכן אתה מוצא שהיו האבות והנביאים נוהגים בדרך זה שנאמר וישכם אברהם בבקר. וישכם יעקב בבקר. וישכם משה בבקר. וישכם שמואל בבקר והלא דברים ק"ו ומה אם אבות ונביאים שהלכו לעשות רצונו של מי שאמר והיה העולם נהגו בדרך ארץ שאר בני אדם עאכ"ו. וכה"א תשת חשך ויהי לילה וכו' תזרח השמש יאספון מכאן ואילך יצא אדם לפעולו עכ"לה: נראה הכוונה לפי שהלילה תחום למחבלים הוא להתעצם ולהתחזק בה מצד התפשטו' אילנא דמותא על כל הנבראים והוא מ"ש קץ שם לחשך לז"א בבקר ולא בלילה כי משנתנה רשות למלאך לחבל כי הליל' הוא זימנו ודבר בעתו אין מבחין בין צדיק לרשע ואפי' הצדיק יהי נזוק בצאתו בעוד לילה ולזה די להם לצדיקים בזריזות זה לבד להשכים בבקר ז"ש בבקר ולא בלילה כאלו נתקשה לו שהיה להם להשכים בלילה ואפילה לזריזות נמרץ אלא משום דמשנתנה רשות למשחית אינו מבחין וכו' ומביא ראיה מקר' דלך עמי בא בחדריך ומשום דאיכ' למדחי דשאני התם שהש"י כעוס עם כלל האומה ולכך משנתנה רשות על הכלל אפשר שישלוט גם על עמי אלו תלמידי חכמים ולכך צוה לך עמי בא בחדריך אבל גבי יהושע ליכא למיחש למשנתנה רשות וכו' והדרא קושיא לדוכתא למה לא השכים בעוד לילה לזה מביא ראיה שנית ואומר וכתיב ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו שהרי כל היגיעה היתה לטובתם של ישראל והרשות שנתנה

למשחית היתה לתכלית יציאת ישראל ועכ"ז אמר ואתם אל תצאו איש מפתח ביתו ולפי שגם בראיה זו יש לדחות לפי שעדיין לא נתנה תור' לישראל כדי להגן עליה' כ"מש ואת ערום וערי' ונתן להם דם פסח ודם מילה וצוה להזות על המשקוף ועל שתי המזוזות ולכך כצאת' מן הבית אשר הוא מסומן בדם מצוה דם פסח אפשר שיקבלו קצת נזק אבל בעלמא בשאר צדיקים ונביאים יקשה בבקר ולא בלילה. עוד בחינה שנית דנתינת רשות למשחית לחבל במצרים דרשות מוחלט לאויבי ה' המכחישים יכולתו ולזה לא יבחין בין צדיק לרשע לזה מבי' ראי' שלישי' הנני אליך והוצאתי חרבי מתערה דבישראל מיירי שאעפ"י שהם עמו ובני בחוניו ושקבלו תורתו עכ"ז משנתנה רשות לחבל אמר והכרתי ממך צדיק ורשע צדיק גם כן נכרי כי זו ראי' היא ולפי שיש לדחות גם בזו דמ"ש והכרתי ממך צדיק ורשע היינו מטעם אחר והוא כי ההיא דתצא אש ומצאה קוצים ונאכל גדיש שהם הצדיקים שקדמה אכילתם כדי שלא יגינו על הרשעים ולא משום נתינת רשות למשחית דהיינו חרבי מתערה דהא והכרתי כתוב שהב"ה בעצמו והוא המכרית צדיק תחלה כדי שלא יגן כאמור לז"א ואומ' והיה בעבור כבודי ושכותי כפי עליך לשלא יזיקוהו ויחבלוהו המחבלים שזו ראיה גמורה וז"ש ללמדך שיצא אדם בכי טוב הוא האור כי טוב והחשך רע הוא שכח הטומאה והמחבלי' יש להם רשות בלילה. ולפי שיש לדחות גם ראיה זו לפי שמשה שאל לראות כבוד ה' ולדעת דרכיו ושאלות שלא כהוגן ולזה אפשר שיהיה כח למשחי' לחבלו לזה מביא ראיה מהאבו' והנביאי' שהיו נוהגים בדרך ארץ ר"ל בדרך הטבע שנתן הב"ה בעולמו מהדרך שנתן בארץ מעת היותה בריאה שאמר השי"ת והיה העולם וז"ש וכן אתה מוצא שהיו האבות והנביאים נוהגים בדרך ארץ שנאמר וישכם אברהם בבקר וישכם וכו' ולזה דן ק"ו ומה אם אבות ונביאי' שהלכו לעשו' רצונו של מי שאמר והיה העולם ר"ל שכיון שהקב"ה אמר והיה העולם וממנו ובאמירתו נתהוה הדרך ארץ וטבע היציר' שהי' ראוי שההולכי' לעשות רצונו לא יחושו לדרך ארץ עכ"ז חששו שאר בני אד' שאין להם זכו' אבו' ונבואה ואינם הולכים אלא לעשות רצון עצמם עאכ"ו שראוי להם לחוש לטבע ודרך ארץ שנתן הב"ה בעולמו ומ"ש וכן הוא אומר תשת חשך וגו' הכוונה להביא ראיה למה הלילה זמן נתינת רשות לחבל ושהכל מאתו ית' שנתן להם גבול הלילה לרע והיום לטוב וז"ש וכה"א תשת חשך ויהי לילה שטעם הכפל של חשך ולילה חשך אל הקליפה והרע הפך לאור כי טוב וגבולו הוא בלילה והכל מאתו ית' שאמר והיה העולם ז"ש תשת חשך וכו' שהוא ית' השית הכל שאמ' והיה העולם ולזה הכפירי' שואגים לטרף למטה שהם רוחשים בכח העליון המניעם וכשתזרח השמש יאספון התחתונים הטורפים לפי שהכחות העליונים נכנסו

בנוקבא דתהומא רבה מקום המיוחד להם ביום ולזה אז יצא אדם לפעולו וכו'. והקב"ה יתברך ויתעלה כלם בחכמה עשה כמו שנאמר כולם בחכמה עשית שבזה מובן לך למה לא השכימו האבות והנביאים בלילה אלא בבקר. **עוד** לחז"ל ד"א וישכם יהושע בבקר מלמד שהזריזים מקדימין למצות ד"א בבקר מלמד שתפלתם של צדיקים נשמעת בבקר בקרו של אברה' בקרו של יעקב בקרו של משה בקרו של יהושע בקרו של שמואל בקרו של נביאים שעתידי' לעמוד שנא' ה' בקר תשמע קולי בקרו של עולם הבא שנא' חדשים לבקרים וכן אתה מוצא שנפרע הקב"ה מן הרשעים בגיהנם לעתיד לבא בבקר שנא' לבקרים אצמית כל רשעי ארץ ואף ירושלם לעתיד לבא כל בקר ובקר דינה יוצא לאור שנאמר ה' צדיק בקרבה וכו' עכ"לה: **ולעד"ן** לדקדק מאי דריש בוישכם יהושע בבקר דיליף לזריזו'. וע"ק או' מלמד שתפלתן של צדיקים נשמעת בבקר היכא רמיזא תפלה. ועוד קשה מאי וכן אתה מוצא שנפרע הב"ה מן הרשעי' בגיהנם בבקר שנא' לבקרי' אצמית שאדרב' כיון שהב"ה נפרע מן הרשעי' אינו עת רצון וזה סותר הקודם. וקשה ג"כ אומרו ואף ירושלם לעתיד לבא כל בקר יוצא לאור שלשון ואף בלתי צודק כיון שהענייני' מתחלפי' מפורענות לאור וטובה. **ונראה** שדקדקו ז"ל או' וישכם יהושע בבקר כי לנסיעה מן השיטים לא היו צריכים להשכים בבקר שהקב"ה נושא אותם על כנפי נשרים ונסיעתם מן הירדן תוכיח שהלכו ס' ריס ביום א' כנז' בדחז"ל לז"א כי לפי שהיתה נסיעה למצוה להכנס לארץ וללחום מלחמות ה' לזה השכים בבקר דזריזים מקדימין למצות. אמנם בד"א מלמד שתפלתם וכו' דקדקו עוד אומ' בבקר שהי"לל וישכם יהושע בקר אבל ר"ל וישכם יהושע להתפלל ופי' בבקר באותו בקר שהצדיקי' עומדי' ומתפללים כמ"ש ה' בקר תשמע קולי וכאן באומרו בבקר הבית מורה שהשכים באותו דבר שנא' עליו ה' בקר תשמע קולי שתפלתן של צדיקי' נשמעת באותו זמן לפי שהוא עת רצון שאברהם שהוא רמז אל החסד ככתו' חסד לאברהם ז"ש בקרו של אברהם וכן יעקב היה מתפלל בבקר שהרי נוטה הוא למדתו של אברהם כמ"ש בס"ה אנכי אלהי אברהם אביך וגו' ולזה שמואל וכל הנביאים משכימים בבקר להתפלל או להתבודד בו לפי שהוא עת רצון שמתעורר החסד בעולם ולהיות הזמן ההוא נכון לחסד ה' לז"א בקרו של עולם הבא ואמר בו לבקרים בלשון רבים לפי שאז יתגלו החסדים הגדולים ככתוב וברחמים גדולים אקבצך וזהו לבקרים בקר א' של עולם הזה ובקר נעלם מן העולם הבא וז"ש בקרו של עולם הבא בקרו בלשון יחיד על הנוסף ומביא ראיה מפסוק חדשים לבקרים בלשון רבי' ומובן במ"ש וכן אתה מוצא שנפרע הב"ה מן הרשעים בגיהנם לעתיד לבא בבקר שנא' לבקרים אצמית כל רשעי ארץ ואפי' שהי' נרא' הזמן הנאו' להצמית כל רשעי ארץ

לעת ערב שמתעורר הדין או בלילה שהוא זמנו עכ"ז אמ' שיהיה לבקרים לפי שהתכלי' הוא להכרי' מעיר ה' כל פועלי און ולזה צריך שיהיה פורע אותם בשעת רצון לישראל כדי שיגבר ישראל ועיר ה' וינערו ויכרתו רשעים ממנה או יהיה הטעם שהש"י רחמן אפילו על הרשעים כמו שדרשו חז"ל וחנותי את אשר אחון אפילו הרשעים ששם נראית חנינתו וז"ש אשר אחון וכן את אשר ארחם בעצם שהם הרשעים ולזה הב"ה נפרע מן הרשעי' בגיהנ' לעתיד לבא בבקר כדי לרחם עליהם מה שאפשר לרחם וברחמים גדולי' כמו שאמ' לבקרים אצמית כל רשעי ארץ ובזה מובן גם כן אומ' ואף ירושלם לעתיד לבא כל בקר ובקר דינ' יוצא לאור וכו' כי זה שייך לנזכר ברשעי' שכמו שהב"ה ברחמיו דן דינם לבקרים כדי שיקל ענשם מה שאפש' להקל כך בדינה של ירושלם ידין אותה הש"י בכל בקר ובקר כדי שע"י החסד המתעורר בבקר יכנס להם לפנים משורת הדין ויצא דינה לאור וז"ש ה' צדיק בקרבה לא יעש' עולה ואפי' שהוא בקרב' צדיק הוא ולכך מה שיוכל להטיב עמה' הוא לבלתי האריך להם זמן עד שיתקבץ עליהם סך גדול אלא בבקר משפטו יתן לאור שיעשה דינה ומשפטו דבר יום ביומו ומכפל בבקר בבקר למד מ"ש כל בקר ובקר דינ' יוצא לאור: אבל ק' דמאמ' הוא וכל בני יש' מיותר דבודאי שלא הלך הוא לבדו גם או' טרם יעבורו מיותר שאם לני' שם פשיטא שאינם עוברים וטרם יעבורו הוא אכן כוונת הפסוק לומר שהעיכוב הזה של הלינה לא היה בקרי ובהזדמן מחסרון זמן ולנו שם כי בא השמש ולעומת זה הקדים ואמ' וישכ' יהושע בבקר וכיון שהשכים בבקר הגיעו לירדן בעוד היום גדול גם לא נמשך העיכוב מצד העם שלא הלכו בדרך מתמול שלשום והולכים מפוזרים שלא הגיעו כולם יחדיו אל המסע כי זה אינו אלא ויבאו עד הירדן הוא וכל בני ישראל יחדיו באופן שמה שלנו שם היה בכוונת המתכוין שילינו טרם יעבורו ז"ש וילינו שם טרם יעבורו והסיבה כמו שכתב הרל"בג ז"ל כדי שיהיה בבקר נס של קריעת ירדן וכל ישראל ייראו את ה' גם האומות ייראו הפלא ההוא וכדי שבלילה יתקדשו העם וכבסו טומאתם וכמו שאמר להם יהושע התקדשו כי מחר יעשה ה' בקרבכם נפלאות מחר דייקא ע"כ ובמה שאבאר בתיבת נפלאות שהם שתים קריעת ירדן והבי' שיעבור הארון אחר שוב הירדן לאיתנו ויפרח באויר הוא וכהניו אשר זה בלי ספק אם יעשהו ה' בלילה לא יכיר בעל הנס בניסו כי אם אחד ושנים ולעומת זה נאמר וילינו שם טרם יעבורו וכתבו חז"ל היות פטירת משה בז' באדר ול' יום מימי בכיתו ושלש' ימים שצום יהושע הכינו לכם צידה כי בעוד ג' ימים נמצא בי' מניסן נעשה נס קריעת הירדן ויש מי שאמר שבז' בשבט מת משה אבל הנכון באדר כאמור:

**ב ג**

**ויהי** מקצה וכו' אמרו חז"ל ת"ר כיצד עברו ישראל את הירדן בכל יום היה ארון נוסע אחר ב' דגלים ואותו היום נסע תחלה שנאמר הנה ארון הברית עובר לפניכם ופרש"י ז"ל נשתנ' המסע הזה מכל שאר המסעות שכל זמן שמשה קיים היה עמוד הענן נוסע לפניהם ומראה להם הדרך שנאמר ההולך לפניהם לתור להם מנוחה והארון אחר שתי מחנות שנא' ונסע אהל מועד בתוך המחנו' ועכשיו הארון נוסע תחלה שנאמ' עובר לפניכם ולשון עובר הוא מקדים כמו ויעבור את הכושי ע"כ וכאן הוא אומר ארון ברית ה' אלהיכם ובסמוך הוא אומר הנה ארון הברית אדון כל הארץ הטעם הוא כי עדיין לא הודיע לעיני הגוים גבורתו וע"י יהושע לכך אמר ארון ברית ה' אלהיכם שאצלכ' ידוע לאלוה לא יותר אמנם אחר כך שהובטח יהושע שבסיבת עמידת הארון בירדן יעמדו מי הירדן כמו נד ויקרא אז קראו בשם אדון כל הארץ לב' סיבות הא' שנמוגו כל יושבי הארץ ומורה אדון לו עליהם בראו' הירדן יסוב לאחור והב' כמו שפירש הרד"ק ז"ל להיות קריעת הירדן ועמידתו בנד א' כעבד לפני אדונו ית' והורה בזה היותו אדון השליט בארץ הוא הטבע לבטלו ע"כ והוא אומרו ארון הברית אדון כל הארץ וכאן לא נא' אלא ה' אלהיכם והגיד להם שינשאו לעומת הארון כעל כנפי נשרים שהארון ישאם וז"ש כראותכם את ארון ה' תסעו ממקומכם ר"ל תסעו בנקלה מבלי הליכה שכן מור' תיבת תסעו כמו שבארתי בפסו' נוסעי' אנחנו שלשון נסיע' הוא הנתק ממקום למקום בנקלה ובזה מובן כפל אומרו ואתם תסעו והלכתם אחריו. עוד אפשר לפ' שחייבם בעקירה ממקומם תכף ומיד בראותם שנושאים הארון בה שעתא ואתם תסעו ממקומכם ולא תתקרבו אל הארון בסמוך לו אלא והלכתם אחריו ברחוק מה שאך רחוק יהיה וכו'. ואפשר שמכאן יסמכו לקום מפני ס"ת וללכת אחריו ואסמכוה אקרא דאחרי ה' ילכו וז"ש בראותכם את ארון ברית ה' אתם תסעו מיד ממקומכם לחלוק לו כבוד והלכתם אחריו וכדכתיב אחרי ה' ילכו וכתיב ובנוח' יאמר שובה ה' רבבות אלפי ישראל מכלל דבעודו נוסע ישראל לעומתו. ומ"ש הכהנים הלויים אחז"ל זה א' מגי' מקומות שנשאו הכהני' את הארון כאן וכשסבבו את יריחו וכשהחזירוהו למקומו בימי דוד ועוד נמצא במקום ד' בבנין הבית שהעלוהו למקומו הכהני' מעיר דוד לבית קדש הקדשים וכתב הר"דק ז"ל אפש' שלפי שנתנוהו במקומו והיה שם לעולם לא מינו אלא שלשה מקומות ובכלל שהחזירו למקומו הוא ע"כ. ולי נר' שלהיות קדושת המקומות האלו יתירה עד שחייב להוליך את הארון הכהנים ולא הלוים לעומת זה לא מינו אלא ג' מקומות ואעפ"י שהיו הפעמים ארבעה המקומות ג' הם כי הב' פעמים כמקום אחד

נחשב שהוליכוהו למקומו פעמים פעם בימי דוד ופעם ב' באותו מקום בבנין הבי' מה לי בית עולמים מה לי בבית שבעיר דוד:

**ד**

**אך** רחוק וכו'. תנחומא אך רחוק יהיה ביניכם וביניו כאלפי' אמה אמר להם יהושע עתידים אתם לעמוד שם ולעשות שם את השבת אל תרחקו מן הארון יותר מאלפי' אמה לכל רוח שתהיו רשאין לבא להתפלל לפני הארון בשבת וכן אתה מוצא כשאמר הב"ה למשה שיעשו להם דגלים אמור להם השרו דגליכם לארון לכל רוח שנאמר איש על דגלו באותות עכ"לה. **ולע"דן** לדקדק מה ראו חז"ל על ככה ומה הגיע אליהם לדרוש דרשתם זו מלבד המובן בפשט דבריה' שנתנו טעם לרחוק זה על אלפים אמה ועוד היכן רמזו כוון הדגלים אל הארון. **ונראה** שהוקשה להם לשון אך דקאמר עוד הוקשה להם ז"ל שאם הטעם של הרחוק זה הוא שלא ילכו בעירבוביא וכדעת המפרשי' ז"ל שנזכיר בסמוך בס"ד יקשה אומרו כאלפים אמה דמשמע ולא אלפים שאם הטעם כדבריהם ויהיה אלפים אמה דמה בכך לז"א חז"ל אך רחוק יהיה ביניכם כאלפים אמה לרמוז אל השני הכרחיות שזכרנו שמהם נכריע שאמ' להם יהושע עתידים אתם לעמוד שם ולעשו' שם את השבת וכו' שזה רמז הכתוב באומ' אך בפסק טעמא לרמוז אל אך את שבתותי תשמורו כי אות היא ביני וביניכ' לדורותיכם כמו בתורה אל ענין זה הנז' כאן וז"ש כאן אך כלומר בשביל ענין השבת צריך שיהיה כאלפים ולא אלפים אלא פחות מכשעור ובסמוך אזכיר מהר"דק ז"ל הכרח שני מאומ' במדה בפת"ח ולי הוא הכרח מתיבת במדה עצמה שהיא מיותרת אלא ודאי רמז שאמר להם יהושע אל תרחקו מן הארון יותר מאלפים אמה לכל רוח שאסור ללכת יותר מאלפים אמה בשבת ואם תרחיקו יותר לא תהיו יכולין לבא להתפלל לפני הארון בשבת. ואמר וכן את מוצא כשאמר הב"ה למשה שיעשו להם דגלים אמר להם משה השרו דגליכם לארון לכל רוח שנאמר איש על דגלו באותות וכו' וכתו' מנגד (הבית) [סביב] אלמא מנגד בעינן דהיינו השרו דגליכם לארון שאומ' לארון מורה שיהיו מכוונים לארון ונגדו וסביב היינו לכל רוח. ואעפ"י שבתור' לא נזכר בפיי שיעורי אלפים אמה ילפינן תיב' מנגד מותשב לה מנגד ושם נאמר הרחק ואותה התיבה של רחוק ילפינן לה מתיבת רחוק הנאמר כאן אך רחוק יהיה ביניכם ובינו כאלפים אמה ללמוד שגם בזמן משה ע"ה לא היה יותר המרחק מאלפים אמה. וזהו משאז"ל בב"ר ותשב לה מנגד הרחק כמטחוי קשת למדנו נגד מנגד הרחק מהרחק ע"כ. ולפי זה אומ' וכן אתה מוצא כשאמ' הב"ה למשה וכו' תיבת וכן אתה מוצ' כולל השני עניינים הנזכרים האח' השרו הדגלים לארון וזה ברור ולא היה צריך לומר עליו וכן

אתה מוצא. והענין השני שצריך תלמוד שגם בדגלים לא היה רחוק ביניה' לארון אלא כאלפים אמה אל זה רמז וכן אתה מוצא שצריך יגיעה וימצא כן כשידקדק ללמוד נגד מנגד הרחק מהרחק כאמור. עוד כתב הר"לבג טעם למרחק הזה שלהיות כעת הליכתם ע"י הארון לכך הוצרך שיהיה מרחק שיעור אלפים אמה כדי שיראוהו וייישירו נגדו וכן פי' הרד"ק ז"ל והוסיף ביאור זה לשונו הכתוב עצמו מבאר הסיבה למען תדעו את הדרך אשר תלכו בה כדי שלא תכנסו בערבוביא ותראו מרחוק הארון ותלכו כולכם בדרך ישרה אחרי הארון ע"כ ולפי' זה למען תדעו חוזר לתחלת המקרא אבל רש"י ז"ל פי' שחוזר אל והלכתם אחריו שהוא תחלת הענין והלכתם אחריו אך רחוק וכו' למען תדעו וכו' ע"כ וחז"ל פירשו בטעם הריחוק עד אלפים אמה שהוא שעור תחו' שבת לפי שהיו עתידי' לכבוש את יריחו ביום שבת ע"י הקפו' שבעה בארון וצריך שיוכלו ללכת אצלו בשבת והכריח הר"דק ז"ל כדבריהם ממ"ש במדה בפת"ח ולא בש"בא מורה על מדה ידועה שהיא אלפים אמה של תחום שבת הידועה ע"כ. ובזה אבין כ"ף של כאלפים אמה שאלו היתה מדה זו מוכרחת מצד מצות אל תקרבו ה"ילל אלפים אמה אלא ודאי כיון שהחיוב הזה מצד תחום שבת שלא ירחיקו יותר לכך אמר אך רחוק וכו' כאלפים פחות ולא יותר ולא אלפים מצומצמים כי ראוי להחמיר ומהרי"א ז"ל פי' טעם הריחוק כדי שיראו הנס הגדול של קריעת הירדן מפני הארון בראותם מקום נסיעתו ועמידתו בירדן הגורמי' קריעתו ואם יהיו בערבוביא לא יכירו בנס ולפי שעה היה זה הריחוק עד עת העשות נס מי הירדן וקריעתו ואח"כ ילכו באשר יבחרו רחוקים לארון או קרובי' ע"כ ול"נ שהיה דרך כבוד ומורא שמים שאם ילכו רחוק הרבה יראה כי לא להי' המה ח"ו לעומת זה חייבם והלכתם אחריו כעם ההולכי' אחרי מלכם אך צריך שיהיה רחוק ביניכם לבינו מפני מורא שמים ולא יהיה הריחוק הרבה מהטעם הנז' אלא אך רחוק מעט רחוק. ומ"ש ביניו ולא אמר ובינו חז"ל דרשו שבי' ארונות היו שם ארון הברית אדון כל הארץ וארון יוסף שהושוו הצדיק לקונו להתרחק ממנו כמו מארון הברית ע"כ. ועם היות וביניו כמו ובינו עכ"ז מדשני קרא בדבורי' דייק כן. והנכון לפי שכל קרי וכתיב איננו כמו חלוף גרסאות חלילה אבל שניהם צודקים יחדיו ולזה דורשים חז"ל הקרי והכתיב כאלו נכתבו ביניו ובינו הא' מהם כנגד ארון האלהים והשני כנגד ארונו של יוסף והליכת שניהם יחדיו הוא סוד כמוס כמו שיתבאר בסמוך בפ' ויהי בנסוע העם מאהליה' גם בפסוק ובבא נושאי הארון וכו' והוא סוד סמיכות גאולה לתפלה. או אפשר מצורף לזה דבינו הוא כנגד ארון ה' וכתב ביניו בי"וד יתירה והי"וד רומז ליוסף שהוא ראש שמו וגם רומז לי"וד אות ברי' קדש שהיה יוסף צדיק בה ששמר אותה בטהרה.

ומ"ש כי לא עברתם בדרך מתמול שלשום פי' הר"דק שלא הלכתם בדרך זה להבקע מים מפניכם:

**ה**

**ויאמר** יהושע אל העם התקדשו וכו' מהרי"א ז"ל חקר האם היה יודע יהושע מציאות ונפלאות שהוא קריעת ירדן או לא אם ידע יהושע הקריעה על פי ה' יקשה למה לא נכתבה אות' הנבואה ושאל עוד מה תועלת בקריעה זו כי אין הירדן כ"כ רחב שלא יוכלו לעבור ישראל ברגליהם והשיב שיהושע לא היה יודע שיקרע הירדן אבל ידע סתם שיעשה ה' ית' נפלאות אבל לא ידע פרטן כי מה שצוה את הכהנים שאו את ארון הברית ועברו לפני העם לא כדי שיקרע הירדן מפני הארון אלא כדי שילך לפניהם להורות להם מקום הבלתי עמוק כדי שיעברו בו וז"ש למעלה ואתם תסעו ממקומכם והלכתם אחריו ולא עלה לו ליהושע קריעת הירדן עד אח"כ ממאמר ה' שאמר ליהושע היום הזה אחל גדלך אז נתן אל לבו קריעת הירדן שאין גדולה אם יעברו במים ועוד שאמר לו אשר ידעון כי כאשר הייתי עם משה וכו' שנראה ההשואה כמו שמשה בקע הים מפניהם ושבו כמו נד נוזלים כך אהיה עמך לבקע הירדן ויעמדו נד אחד עוד ג"כ בראותו שצוהו ואת' תצו' וכו' בירדן תעמודו ולמה יעמדו בירדן אם לא כדי שיקרע הירדן יסוג לאחור ויאמינו בה' וביכולתו וביהושע עבדו ע"כ. וקשה לי על דבריו ראשונה במ"ש בצווי הכהנים לאמר שאו ועברו לפני העם שהיה להורות מקום היות' נמוך כדי שיעברו בו כי לדבר קל כזה לא היה צריך שיעשה ע"י הארון [כי] יספיק (כי) לעשו' ע"י איש חיל לשוט ולמדוד בקנה המדה. ע"כ נר' לי שהי' יהושע יודע שיקרע הירדן ולכך צוה ויאמר יהושע אל הכהנים וכו' ועברו לפני העם כדי שיקרע הירדן וכן נראה מדברי הרד"ק במ"ש בפסוק כי לא עברתם בדרך וכו' שהכונה בדרך הזה להקרע מים מפניכם. ונראה שמאז ומקדם נגלה לו ליהושע ענין זה בנבוא' ראשו' שדבר ה' אל יהושע אחרי מות משה עבד ה' שם נאמר לו כאשר הייתי עם משה אהיה עמך מכאן הבין יהושע שכמו שהיה עם משה בקריעת ים סוף כך עמו בקריעת מים ואין זה אלא הירדן כי אין שם אלא הוא בבואם לארץ ונס הירדן תלוי בנס ים סוף וזה נ"ל שכיון דה"עה במ"ש הים ראה וינוס וכו' דהי"לל הירדן סבב לאחור כמו שאמר וינוס אלא הודיע שמעת שהים ראה וינוס על ידי הרב עתיד הירדן שיסוב לאחר ע"י התלמיד כי הוד הרב על התלמיד וז"ש לו היום הזה אחל גדלך וכו' אשר ידעון כי כאשר הייתי עם משה ר"ל ידעון שקיימתי דברי שאמרתי לך מאז בעת פטירת משה שכאשר הייתי עם משה אהי' עמך או אמר כמו שפי' בכלי חמדה שהכונ' היום בהתחלתי זאת אעשה לך מעין התחלת משה שתחלת נסי מצרים ביאור

דם צפרדע ותחלת נסי מדבר ים סוף ככה אחל גדלך מעין רבך אשר ידעון כי כאשר הייתי עם משה אהי' עמך לעתיד כיון שהתחלתי בענין המים כמוהו כמוך והנה הרד"ק ומהרי"א ז"ל יחדיו השוו בפירוש אשר ידעון כי כאשר הייתי עם משה שהשואה זו ביחוד ענין קריעת ים סוף והירדן הוא אומר והנה הנם סיוע לדברי ושידע מאז יהושע ענין קריעת ים סוף ולכך כתיב ויאמר יהושע אל העם התקדשו שצריכים קדושה כי מחר יעשה ה' בקרבכם נפלאות ולא כתיב יעשה לכם נפלאות פירושו מעין הנפלאות אשר בקרבכם כבר מזמן משה ע"ד למען שיתי אותותי אלה בקרבו שרישומם בקרבכם ניכר מקדם ומאז כך יעשה ה' מחר או יהיה פירושו ה' יתבר' שהוא בקרבכם שוכן מחר יעשה לכם נפלאות ומ"ש נפלאות בלשון רבים יובן במה שא"זל שהירדן נקרע לישראל שיעברו בו ואחר שעברו יצא הארון לצד ראשון שהיו בו ישראל קודם שיעברו וחזרו המים לאיתנם ואח"כ עבר הארון על המים פורח באויר והביא רש"י ז"ל בסמוך מחז"ל ובילקוט ואל ילוז מעיניך מאמר זה כי נבין בו כמה דקדוקים הא' מהם אומרו נפלאות הפלא א' ליקרע לישראל והב' שאחרי שובו לאיתנו יפרח הארון באויר מעבר אל עבר הוא וכהניו וינשא נושאיו ובכלל זה פלא ג' שאח"זל בפסוק גושו הנה שבין בדי הארון החזיק את כל ישראל ועוד לע"ד פלא ד' והוא שבשוב הירדן לאיתנו לא יהיה שוטף מרבוי המים אלא ישוב למקומו בנחת ושטף מים רבים אליהם לא יגיעו וכן נ"ל בפסוק וישובו מי הירדן למקומם ושוב מצאתי בדברי הרד"ק ז"ל שפי' כן לא באו כאחד כי היו שוטפים בירידתם ויציאתם מגדות הירדן אלא ירדו התחתונים וקצת מן העליונים מעט מעט עד אשר שבו כתמול שלשום ללכת על כל גדותיו עכ"ל ולחז"ל פרק אלו נאמרין פלא אחד בקריעה ופלא ב' שאותו היום הלכו עד הר גריזים ס' מיל וכל מי שרואה אותם נתרז מפחדם ובדבריהם ז"ל אבין כאשר הייתי עם משה בעת נסיעת' ממצרי' שנאספו כרגע מאפסי ארץ מצרים כעל כנפי נשרים ככה בעת הזאת נשאו על כנפי נשרים.

**1**

**ויאמר** יהושע אל הכהנים לאמר וכו' מדקדוק לשון הכתו' שיהושע אמר ועברו לפני העם ואח"כ אמר וילכו לפני העם זה תלוי בסברות המפרשים ז"ל שכתבתי בפסוק אך רחוק דיהושע אמר ועברו לפני העם כדי להורות להם הדרך ילכו בה כשיטת הרלב"ג או בשביל קריעת ירדן לעבור בו כו' לפניהם כדי שיקרע הירדן וכשטת מהרי"א אמנם הכהנים הוסי' ובחרו מצד ההליכה עצמה ללכת לפני העם לחלוק כבוד לבוראם ללכת ה' בראשם לפני העם אחרי ה' ילכו כאריה ישאג וז"ש וילכו לפני העם:

ז
**ויאמר** ה' אל יהושע היום הזה וכו' הגיד לו שכל הנסי' והנפלאות שיעשה עמו היום הלז התחלה כל דהו מגדולה שעתיד לגדלו הם וז"ש אחל גדלך ועד"ז פירשתי על פסוק אתה החלות להראות את עבדך שכל מה שהראיתני אינו אלא התחלה שהחלות להראות את עבדך כי אין קץ לגודלך אשר מי אל בשמים וכו' ומ"ש כאשר הייתי עם משה כבר פי' לעיל דעת חז"ל ודעת המפרשים ז"ל. **ולע"דן** כמו שפי' לעיל שלפי שמשה ע"ה סמך ידיו עליו ורוחו נחה עליו לז"א היום הזה אחל גדלך באופן ושיעור אשר ידעון כי כאשר וכאלו הייתי עם משה הוא מה שאהיה עמך שהרי רוחו נחה עליך ולזה מסייע היות העניינים מתייחסים נפלאותיך לנפלאות משה כי מהפעולות היותם מתייחסות יודעו הכוחות שבך שאני שמח עמך כאלו אתה משה ממש וכיוצא בזה כתבתי בכלי חמדה בפסוק והיה ה' עמך כאשר היה עם אבי שפי' שאשמח בהיות ה' עמך כאלו היה עם אבי:

ח
**ואתה** תצוה את הכהנים וכו' רש"י ז"ל כבואכם עד קצה הירדן כשתכנסו לפנים משפתו. בירדן תעמודו עד אשר יעברו כל העם אל עבר השני ע"כ וכן הרד"ק ז"ל שנושאי הארון נכנסו בירדן עד השעה שיצאו לא"י ונתעכבו שם עד שיצאו כל עם ישראל ומשם מתח' כפות רגלם לקחו הי"ב אבנים והעבירום עמם ושם תחת רגלי הכהנים בתוך הירדן הקימו ג"כ י"ב אבני' אחרות ע"כ ומהרי"א ז"ל פי' ממ"ש לו בירדן תעמודו מזה הוליד שכונתו ית' לעשות נס קריעת הירדן שאם כונתו שיעברו בתוך המים למה צוה שיעמדו הכהנים בירדן ע"כ. **ולע"דן** לדקדק מאי ואתה תצוה היה די יאמר צו את הכהנים וכו' וכן תיבת לאמר היותה מיותרת גם תיבת בירדן דהי"לל כבואכם עד קצה מי הירדן תעמודו ונראה שהוא ית' צוה ליהושע שיצוה אל הכהנים כדי שהארון העומד עליהם אשר שם שכינת עוזו יתב' כי הוא הנושא את נושאיו יבין לעמוד שם ולכרות מי הירדן וז"ש ואתה תצוה את הכהני' דרך כבוד כלפי מעלה שלא תצוה אל השכינה אבל תכלית צוויך וזרוזך אל הכהנים הוא לאמר אל הנושא אותם שיעמוד שם וז"ש לאמר שהציווי אל הכהנים הוא לאמר ולהשמיע אל הארון או יאמר לאמר כבואכם לפי שהארון נושא את נושאיו והוא המביאם לז"א הכתוב לאמר כבואכ' בכ"ף הדמיון ולא אמר בבואכם כי לפי האמת אינה ביאתכם ביאת מעצמיכם כי אתם מובאים ז"ש לאמר כבואכם כן ראוי לאמר בנוסח זה שהוא מדוקדק והראיה שכבואכם עד מי הירדן שם תעמודו כאלו הירדן מעכב אתכם וז"ש תיבת בירדן וכן מלת תעמודו דה"יילל עמודו לשון ציווי אלא דקדק זה לומר שבירדן תעמודו שלא תוכלו לזוז כי כן רצונו ית' לעמוד. או אפשר שאמר בירדן לפי שאז יבש הירדן שיכרתו המים וזה הודיע במה שלא אמר במי הירדן כמ"ש תחלה עד קצה מי

הירדן. עוד אפשר שלפי שקדם אהיה עמך לז"א לו הוא ית' כיון שאני עמך אינך צריך לומר בעת צוותך כה אמר ה' כי מודעת זאת שכפי תהיה כיון שאני עמך וז"ש ואתה תצוה את הכהנים כאלו אתה המצוה אלא שיהושע בענותנותו אמר בסמוך בדברו אל ישראל ושמעו את דברי ה' אלהיכם ולא דברי כי מה אני ומה חיי דבר בשמו יתב' אפילו עם ישראל וכ"ש עם הכהנים אלא שלא נזכר בפסוק או נכלל בויאמר יהושע אל בני ישראל וכו' שהרי אמר בסוף הענין והיה כנוח כפות רגלי הכהנים וכו' במי הירדן יכרתון הרי שנכלל הכל בזה:

**ט**

**ויאמר** יהושע אל בני ישראל לחז"ל והביאו רש"י ז"ל צמצם את כולם בין ב' בדי הארון וזה א' מן המקומות שהחזיק מועט את המרובה ע"כ והרד"ק ז"ל גושו הנה הקריבם והקהילם לפני הארון במקום שהיה יהושע והשמיעם דברי ה' ודרך הדרש הנז' הרחיקו כי אלו היה זה הפלא היה נז' בכתוב ע"כ וכן מהרי"א ז"ל. **ולע"ד** דרך הדרש קרובה שהפסו' אומר בזאת תדעון תיבת בזאת מורה על הפלא הנז' מגושו הנה כדרש"י ורחו' הוא שימשך בזאת אל מה שיזכיר מענין כריתת מי הירדן שהוא בפסו' הרביעי ועוד אכריע לזה ממ"ש ויאמר יהושע אל בני ישראל וכו' ויאמר יהושע בזאת וכו' כפל האמירות למה די שיאמר ויאמר יהושע וכו' ושמעו את דברי אלהיכם כי בזאת תדעון כי אל חי וכו' זה מוכיח שהאמירה ראשונה אמר להם דבר זר ונפלא גושו הנה במקום מצומצם בין בדי הארון ואעפ"י שההגשה הנה חוץ מהשכל גושו ושמעו את דברי ה' אלהיכם כי הוא אומר לכם כן ולא מלבי וכששמעו דבר השי"ת בהגשה אז א"ל אמירה שנית והיא ויאמר יהושע בזאת הפליאה שהחזיק מועט את המרובה תדעון כי אל חי בקרבכם וכו' והוא ענין נכון בפסוק עפ"י שיטתם ז"ל. ומ"ש את דברי ה' אלהיכם ולא אמר אלהינו הוא דרך חלוק כבוד להם לייחד אלהות ה' עליהם:

**י**

**ויאמר** יהושע בזאת תדעון וכו' כבר קדם לרש"י ז"ל שמור' על פלא הנז' בגושו הנה שצמצם בין בדי הארון. ולהרד"ק ז"ל בזאת על נס כריתת מי הירדן שיזכור לפנים ומהרי"א ז"ל אחר שתמצא ב' פעמים ויאמר ויאמר בדיבור א' וגם תראה שהוא ית' אמר שעשה זה לגדלו בעיני העם ויהושע אמר שיעשה להודיעם כי אל חי בקרבם והורש יוריש וכו' הסבה בכל זה אצלי שיהושע קרא לכל בני ישראל שישמעו אל דברי ה' אלהיהם וכאשר נתקבצו לשמעו לא רצה לומר דבריו ית' שאמר היום הזה אחל גדלך לפי שהיה דופי להגיד שבחו בפיו ובשפתיו ולכן תלה הנס באמונתם שאל חי בקרבם והורש יוריש וכו' ולפי שהיו אלו דברי יהושע ולא דבריו ית' לזה הוצרך לומר פעם

שנית ויאמר כי אמירה ראשונה הם דבריו ית' והבי אמירה מעצמו ואמר אל חי בקרבכם להעיד שאעפ"י שמת משה הנה אל חי בקרבכם לא מת ולא ימות והוא נצחי ע"כ. ובזה מובן כפל האמירות והנה כבר זכרתי טעם נכון בכפל האמירות עיין בסמוך לעיל. **ולע"דן** בזאת תדעון וכו' על זאת הפליאה שיזכיר מענין הארון שאינו חי"ו כארון של מת שצריך נושאים וחילופיהם וחילופי חילופיהם לנשאו אבל הארון יהיה נושא את נושאיו אחר שיעברו ישראל וישוב הירדן לאיתנו הארון יחזור אל היבשה לצד המזרח וישא את נושאיו ויפרח בהם ויעבירם על מי הירדן הנגרים ויעבירם לצד המערב לא"י וע"ז אמר בכוון תואר זה של אל חי בקרבכם כי בזה יודע שהוא חי העולמים נושא את נושאיו שהחי נושא את נושאיו ואיננו צריך לנושאים אחרים וגם בזה יודע שהורש יוריש מפניכם כלומ' קודם שתבואו אתם להורישם כבר הקדי' הורשתו ית' בפקוד ה' על צבא המרום במרום וכ"מש חז"ל ראה נתתי לפניך את הארץ עלה רש שמסר המלאך שר של א"י לפניה' וא"ל עלה רש וכן ויגרש מפניך אויב על שר של מעלן ויאמר השמד אתה את התחתונים וז"ש כפל והורש יוריש לומר שהירושה ראשונ' וקודמת היא הורשת השר של מעלן והשנית התחתו' וז"ש את הכנעני ואת וכו' לרבו' השר ולפי הפשט כפל והורש יוריש ר"ל בפעמים רבות ע"ד הכתוב מעט מעט אגרשנו וכו' או יהיה מודיע שהפריזי והגרגשי יפנה ללכת אל ארץ רחוקה כשהכריז יהושע ולעתיד ירשוהו ישראל כדבר ה' כי לא יפול דבר מדבר ה' ארצה וז"ש והורש יוריש הורש בהווה ה' אומות מהז' והבי לעתיד והורה כל זה באו' בזאת תדעון כדמסיק הנה ארון הברית וכו' עובר לפניכם הוא עובר מאליו ואין מעבירין אותו ואדרבה הוא נושא את נושאיו ועובר בירדן בזמן שהמים יורדים וניגרים ויורדים מדן שאז נקרא ירדן ע"ש שיורד מדן ואמר כי אל חי בקרבכם ר"ל בקרבכם ממש בקרב כליותיכם שוכן ע"ד הכתוב ושכנתי בתוכם בתוכו לא נאמר וצ"ע מאי שנא דבכולם אמר ואת ובאמורי ויבוסי לא אמר ואת בשלמא יבוסי אפשר שהוא לפי שלא יכלו בני יהודה להוריש את יושבי יבוס אבל באמורי צריך טעם:

**יא**

**הנה** ארון הברית וכו' בפסיקת' אמרו חז"ל אדון כל הארץ א"ר שמואל בר נחמני כל מקום שנאמר אדון עוקר דיורין ומכניס דיורין וזה בנין אב לכולם עוקר כנענים ומכניס ישראל וכן הוא אומר לכן נאום האדון ה' צבאות וגו' ואשיבה שופטיך כבראשונה ומ"ש עובר לפניכם במסכת סוטה ת"ר כיצד עברו ישר' את הירדן בכל יום ארון נוסע אחר ב' דגלים והיום נוסע תחלה שנאמר עובר לפניכם בירדן כל יום לוים נושאים את הארון והיום נשאוהו כהנים שנאמר כנוח כפות רגלי הכהנים נושאי ארון ה' ע"כ ורש"י ז"ל

הברית אדון כל הארץ ברית הב"ה שהוא אדון ואל תתמה על ה"א של הברית שהרבה מקראות מדברים כך כמו העמק הפגרים. עובר לפניכם מקדים לפניכם ליכנס לתוך הירדן ע"כ והרד"ק ז"ל הנה ארון הברי' אדון כל הארץ חסר וארון שזכר במקום שנים ופי' ארון אדון כל הארץ או חסר ברית כדרש"י שהרי זכר הברית ופי' ברית אדון כל הארץ. ויש מי שפי' כי על הארון הוא אומר אדון כל הארץ לפי ששכן שם הכבוד וכן נקרא שם כי שם ה' צבאות עליו וכן קראו שם (האדון) [הארון] ה' כשהיו אומרים בנסוע קומה ה' ובנוחו שובה ה' וכן אמר עלה אלהים בתרועה על הארון ואמר אדון כל הארץ כי ע"י הארון הראה הוא ית' שהוא אדון כל הארץ והפך הטבעים ברצונו כי המים טבעם להיותם ניגרים ועמדו נד אחד ע"כ ומהריי"א ז"ל המופת שאל חי בקרבכם וכו' הוא שארון הברית אדון כל הארץ עובר לפניכם בירדן ויראוהו מים יחילו אף ירגזון תהומות וזה יורה שכן גם כן יעשו האומות שיפחדו ממנו ולא יעמדו לפניו והוא מופת עצמיי ומיוחד לענין שלהיותו אדון כל הארץ הוא יכבוש הערי' והורש יוריש ומאחר שהוא עובר לפניכם אל תיראו ואל תערצו כי הוא ילחם לכם ע"כ. **ולע"דן** שלהיות התור' סיבת קיום כל הארץ כמ"ש אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי לז"א הנה ארון הברית הוא אדון כל הארץ שהרי הברית הוא סיבת קיום כל הארץ א"כ הוא כאדון כל הארץ וקרא שמו יתב' במקום הזה אדון כל הארץ לפי שהיה משנה טבע העולם כאדון הכופה עבדו לעשות רצונו לכך אמר אדון כל הארץ. וע"ד הסוד ארון הוא במלכות שהוא ארון לברית שהוא היסוד והוא אדון כל הארץ כל הוא יסוד הארץ היא מלכות ארץ החיים ובזה לא יחסר כלל בפסוק עובר לפניכם כשר צבא ההולך לפני מחנהו ראשונה:

**יב**

**ועתה** קחו וכו' רש"י ז"ל קחו לכם שנים עשר איש הכינו אותם ויהיו נכונים למה שאצוה אתכם כשתעברו את הירדן ע"כ. וכן הר"דק ז"ל ומהריי"א לפי שמנהג שילכו איש אח' מכל השרים עמו כדי שבמקום תחנותו כל אחד יקח מקום סביבו מיוחד לאדונו לכן אמר יהושע שבימי משה כאשר שלחו המרגלים איש א' לשבט לרגל הארץ היה פועל מגונה לפי שאינו מן הראוי שילכו הם לפני הארון אבל עתה שהארון הולך לפניכם ראוי עתה שנים עשר אנשים איש א' לשבט ללכת סמוך לארון כדי שכל אחד מהם יקח מקום לחנות שם שבטו כמו שהוא עוד היום המנהג במלחמה שעם המארי"שקאל ההולך עם שר הצבא לפני העם ילכו איש א' מכל שרי המחנה לתור להם מקום לתחנותם וזכר עם זה אופן הנס והיה כנוח וכו' ע"כ ואין זה פשוטו של מקרא אלא להקים האבנים ולהכי סמיך והיה כנוח וכו'. **ולע"דן** לדקדק לשון ועתה ר"ל שזה בימי משה לא היה

ראוי לקחת י״ב אנשים לפי שהיה לקיחתם לרגל את הארץ מהיותכם קטני אמנה ואז היה פועל מגונה אמנם ועתה בעת הזאת שתכלית האנשים האלה והכנתם מורה האמנה שאתם מאמינים בו שיקרע לכם את הירדן ולהקי' שם אבנים לזכור הפלא הוכנו ועתה קחו לכם וכו' לתועלתיכ' הוא שהאמנה שתאמינו תסייע לקיימו ואמר משבטי ישראל למעוטי שבט לוי והיו י״ב שאפרים ומנשה נחשבים לב' או אמר משבטי ישראל שיהיו שלוחים משבטי ישראל להקים האבנים האלה לזכרון כדי שכל ישראל יזכו בהקמת האבנים האלה ששלוחו של אדם כמותו:

**יג**

**והיה** כנוח כפות רגלי הכהנים וכו' בשכבר זכרנו לחז״ל שבפעם הזאת הכהני' נושאי' את הארון ולא הלויי' כמנהגם ויהי' זה לכבוד הנס ורש״י ז״ל פי' המי' היורדי' מלמעלה למטה כדרך הנהרות המושכים ויעמדו נד אחד כשירדו המים עד המקו' שנכרתו שם ואינם יורדים משם ולמטה אלא מתקבצי' ונגרשים ועולין למעלה כיפין על גבי כיפין. נד כמו כונס כנד נד קציר לשון (עבר) [גובה] וכן חברם מנחם והרד״ק ז״ל פי' נד א' שלא נתפשטו אנה ואנה בהכרת' ולא שטפו אותם המקומות אבל עמדו נד אחד כמו שירדו המים כן עמדו אלה על אלה ולא יצאו מגדר הירדן ע״כ והרלב״ג ז״ל וזכר שכבר אמר השי״ת ליהושע כי יחל לגדלו בעיני כל ישראל עד שידעו כי כאשר היה עם משה כן יהיה עמו וזה יהיה כמו שהיישירו לעשות המופת הזה והוא שכבר הודיע להם יהושע זה המופת טרם בואו וייעד להם זמן והוא שכאשר ינוחו כפות רגלי הכהנים נושאי הארון במי הירדן ברגע ההוא יכרתון מי הירדן וזה אמרם יהיה כשיכרתון מי הירדן היורדים מלמעלן ויעמדו נד א' ולא ירדו ולזה היה מחויב שישוב מה שאמר המקום ההוא חרבה כי המים היורדים מלמעלה לא ירדו ולא יגד להם דבר מן העם ולזה צוה שיעמדו רגלי הכהנים בירדן עד עבור כל העם והודיע שתכף שיסורו רגלי הכהני' משם ישובו מי הירדן למקומם ולפי שזה הזמן הוא בלתי מוגבל כי אפשר יהיה זמן עבור העם הירדן ארוך אם יעברו במתון או קצר אם יעברו במהירות וכן הענין בזמן הגעת רגלי הכהנים הנה היה זה מגדיל הפלא הזה ומסיר הספק בו מהרואים אותו כי אם אמר אחר שיהושע היה יודע זמן הכרת הירדן וכמה מן הזמן עמד ואיך הנה אולי יבא ספק זה מעט בענין זה המופת אבל בעבור שהוא לא נתן בזה זמן מוגבל כנז' הנה אי אפשר לספק בזה המופת בזה האופן עם שהוא מבואר ממה שזכר מעמוד המים היורדים נד אחד שזה אי אפשר בזולת מופת ע״כ ומהרי״א ז״ל והזכיר עוצם הפלא במ״ש המים היורדי' מלמעל' שאם היה הנהר ישר לא היה זה כ"כ פלא אמנם בהיותו משופע יורדים מלמעלה הוא

נס בתוך נס. **ולע"דן** לדקדק כ"ף הדמיון שבתיבת כנוח שלא אמר בנוח בבי"ת גם למה תלה זה בכפות ולא בכהנים עצמם לומר כנוח הכהנים או כהכנס הכהנים בירדן ועוד למה הוסיף להזכיר ארון ה' אדון כל הארץ ונראה שאמר כנוח להגדיל הנס במהירותו כי כנוח כפות רגלי קודם שינוחו בעצם רק כנוח בכף הדמיון שעדיין לא נחו עכ"ז מצד היותם נושאים ארון ה' אדון כל הארץ לכבודו יכרתון מצד נוח כפות רגלי הכהנים לומר כי כל מעשה בראשית נכנעי' תחת כפות רגלי חסידיו השומרי' משמרתו ולזה תלה הכתוב הדבר כנוח כפות רגלי הכהני' והנכון שכאן הודיע היות הכהנים נושאי ארון ה' במקרה אבל נשואים מהארון בעצם כאלו אוחזם בציצת ראשם ומוליכם למקום שירצה שינוחו שם וז"ש כנוח כפות רגלי הכהנים שאין לתלות המנוחה בהם ולומ' בנוח בבי"ת אלא בכ"ף הדמיון שהרי אינם ברשות עצמם ואמר כי בעת ועונה זאת ניתוספה אור אספקלריא המאירה בארון שעד עתה היה שם גילוי שכינה אספקלריא שאינה מאירה הנקראת אדון כל הארץ אבל עתה לעת מצוא עשות הנס והפלא הזה נאצל על מה שהיה אור ה' ונמצא שעתה בעת הזאת היו נושאים ארון ה' אדון כל הארץ וכנוח כפות רגלי הכהנים במי הירדן מי הירדן יכרתון ובמה שהוסיף לומר ויעמדו נד אחד הודיע מ"ש ר' אלעזר מלמד שהיו נגדשין כיפין על גבי כיפין יותר משלש מאות מיל עד שראו אותם כל מלכי מזרח ומערב שנאמר ויהי כשמוע כל מלכי האמורי וגו' שבזה מדוקדק לשון ויעמדו בעמידה כי לפי זה היו גבוהים יותר ממקום נביעתם וא"כ היו עומדים ועולים להעשות נד ולא היו ניגרים למטה במקום שנכרתו וא"כ היה נס בתוך נס וז"ש מלמד שלשון הפסוק מלמד כן באומ' לשון ויעמדו אמנם מה שהביא ראיה מפסוק ויהי כשמוע כל מלכי וכו' עם שנראה היותו מנגד לדבריו שלדבריו לא הי"לל אלא ויהי כראות שכן אמר שראו ממש. ונראה שהראיה שהביא לדבריו הוא ממ"ש כל מלכי שתלה הדבר במלכים ולא אמר כשמוע האמורי הודיע שכל מלכי מזרח ומערב ראו כן כי בלי ספק היו האמורי כפופים למלכי מזרח ומערב וכמ"ש חז"ל ארץ חמדה שכל העולם היו חומדים את א"י ואין לך כל מלך ומלך שאין לו בה אחוזה לכבוד ולתפארת שיש לו אחיזה בה מלבד הסוד שעל ידי האחיזה ההיא היה להם מקום ואחיזה למוץ משד תנחומיה ומזיו כבודה כי הוא ית' נותן מטר על פני א"י ושולח ממנה מים על פני חוצות וז"ש כל מלכי האמורי וכו' וכל מלכי הכנעני כל כל לרבות מלכי מזרח ומערב ומ"ש לשון שמיעה הכונה לומר ששמעו כל המלכים שתכלית הכריתה היה בשביל ישראל עד עברם וזהו לשון הכתוב שאומר ויהי כשמוע וכו' את אשר הוריש בתיבת את מיותרת דהי"לל ויהי כשמוע וכו' אשר הוביש מאומרו את אשר הוביש הודיע שהשמועה הית' בתכלי' היובש

שהיה מפני בני ישראל כי אשר הוביש הענין בעצמו ראו ולא שמעו כי השמועה היה בתכלית וזה הענין מוכרח בפסו' מיתור את:

**יד**

**ויהי** בנסוע העם וכו' הרד"ק ז"ל הארון הברית חסר ופי' ארון הברית ע"כ. **ולע"דן** לדקדק לשון מאהליהם שהוא מיותר ובלתי מתיישב ונראה במה שנז' בגמרא שאותו היום באו ישראל עד הר גריזים והר עיבל יותר מס' מיל ע"כ א"כ נשאו ע"י הארון כעל כנפי נשרים וז"ש הכתוב באומרו בנסוע העם מאהליהם כאלו הנסיעה היתה מתוך אהליהם לעבור הירדן ולחנות במקום תחנותם ע"ד מה שפיר' בכלי חמדה באומרו אלה מסעי ויסעו ויחנו שלא היה שם כי אם מסע וחנייה לבד לא דבר זולתו בנתיים מהליכה וכיוצא כי אם עקירתם ממקום תחנותם לנסוע ולנוח במקום חנייתם כאלו אינם הולכים וז"ש ויהי בנסוע העם מאהליהם כי נסיעה בלבד היתה מאהליהם לעבור את הירדן הכל במסע אחד בלי הליכה בנתיים אלא כאשר ידאה הנשר כן מאליהם לעבור את הירדן בטישה א'. ומ"ש הארון הברית בשני ההין שנדחק הרד"ק בהם או' אני כי ארון יוסף וארון השי"ת היו הולכי' יחדיו כי הוא סוד נשגב גוף וברית כחדא אזלין והוא סוד ויקח משה את עצמות יוסף להודיע כמה מכבד הוא ית' את יריאיו ואומ' אני וקרוב הדבר שכמו שהים ראה וינוס ואחז"ל שרא' ארונו של יוסף דכתיב בו וינס ויצא החוצה קרוב הדבר מאד לומר שג"כ הירדן נקרע מפני זכות יוסף הצדיק שהוא סוד נהר יוצא מעדן ודרשינן סמוכים הים ראה וינס וגם כן בזכות זה הירדן יסוב לאחור ובזה מובן או' הארון הברית בשני ההין לומר שהם ב' ענייניים ב' ארונות הארון של יוסף והברית ארון ה' אשר בתוכו לוחות הברית שיחדיו היו הולכים כנזכר מחז"ל ויותר נכון שיהיה והכהנים נושאי הארון על ארון ה' והברית על ארונו של יוסף שזכה לשמור ברית מלטמא עם אדונתו ולזה נקרא הברית וכן מידת יוסף הברית יסוד עולם ובסמוך בפסוק וכבוא נושאי וכו' אכתוב בזה בס"ד עיין שם:

**טו**

**וכבוא** נושאי הארון וכו' רש"י ז"ל גדותיו לשון שפה גבוהה כל ימי קציר בימי ניסן הם ימי קציר ע"כ וכן הרד"ק ואמר כל ימי קציר אעפ"י שהיו ימי קציר היה מלא על כל גדותיו ובניסן עברו בעשור לחדש שהם ימי קציר או פי' כי כן מנהגו להיות מלא ימי הקציר והירדן היה מלא כמשפטו להיות מלא כל ימי קציר כי בהחל ימי החום יתפשר השלג אשר בהרי' וימלאו הנהרות וכן בד"ה כשעברו בני גד אל דוד לעזרו אשר עברו את הירדן בחדש הראשון והוא מלא על כל גדותיו ע"כ ומהריי"א כפי' הראשון דהרד"ק הנז' והכונה שאעפ"י שהיה נהר גדול עד שאף בימי קציר מלא הוא על כל גדותיו עכ"ז עמדו

המים כיפין על גבי כיפין ונכרת הנהר. **ולע"דן** לדקדק או' סתם וכבוא נושאי הארון ואח"כ פרט הכתוב ואמר ורגלי הכהנים נושאי הארון נטבלו וכו' כפל ענין והי"ל וכבוא הכהנים נושאי הארון ורגליהם נטבלו וכו'. **ונראה** שכונת הכתוב לומר שהיו כאן ב' מיני נושאי הארון הא' הכהנים נראים כנושאים והמין ב' רוחני הוא יתברך נושא הארון ואת נוסף וז"ש וכבוא נושאי הארון סתם לכלול את כולם הגשמיים והרוחני וע"כ אמר בכ"ף הדמיון כי לפי האמת אין שם ביאה אפילו לישראל כדפרשי' כ"ש בנושאי הארון ועא"כו ברוחניי'. ואח"כ דבר בפרטי ואמר ורגלי הכהנים נושאי הארון למפורסם ואדם יראה כן לעינים נטבלו רגליהם בקצה המים והיה מהפלא שעם היו' שהרגלים לא נשקעו במים אך נטבלו כל דהו ולא בגופו של ירדן אלא בקצ' המים המתפשטים חוץ לגדותיו עכ"ז בהטביל רגליהם בקצה המים שהירדן היה מלא על כל גדותיו עם כל זה ויעמדו המים היורדים מלמעלה שהתפעלות המים אפי' מהמתפשטים מן הירדן וחוץ למקומו הועילה לשיעמדו נד אחד ויכרת הירדן גופו. עוד אפשר במה שהצעתי בפסו' הקודם שהיו כאן השני ארונות ושניהם גורמים הקריעה זהו שאמר וכבא נושאי הארון עד הירדן עד ולא עד בכלל היינו נושאי ארונו של יוסף ולא הזכיר כאן כהנים כי ישראלים נושאיו אמנם ורגלי הכהנים נושאי הארון ארונו יתברך שהכהנים נושאים אותו והוא יסע ראשונה ואחריו ארונו של יוסף באופן שכאשר הכהנים נושאי הארון ארון ה' נטבלו בקצה המי' כי הם קדמו ליכנס עדיין ארונו של יוסף חוץ לירדן נמצ' ארונו של יוסף הירדן יסוב לאחור קוד' הכנסו לתוכו ובזה נתישבו כל הדקדוקים שדקדקתי בפסוק:

**טז**

**ויעמדו** המים וגו' ילמדנו אתה מוצא כל הניסים שנעשו לישראל בזכותו של אברהם היו יציאת מצרים בזכותו שנאמ' כי זכר את דבר קדשו את אברהם עבדו ויוציא עמו בששון ברינה את בחיריו. קריעת ים סוף בזכותו שנא' לגוזר ים סוף לגזרים וכתיב אשר עבר בין הגזרים האלה. קריעת ירדן בזכותו שנאמר מאדם העיר אשר מצד צרתן שמעת מימיך עיר נקראת אדם אלא על אברהם נאמר האדם הגדול בענקים. מתן תורה בזכותו שנאמר עלית למרום שבית שבי לקחת מתנות באדם עכ"לה. **ולע"דן** לדקדק שמצינו בבראשית רבה הפך מזה המאמר ר' יהודה ברבי סימון בש"ר יוחנן אומר מצינו בתורה בנביאים בכתובים שלא עברו ישראל את הירדן אלא בזכותו של יעקב בתורה כי במקלי עברתי את הירדן הזה. בנביאי' ביבשה עבר ישר' ישר' סבא בכתובים מה לך הים כי תנוס הירדן תסוב לאחור מלפני אלוה יעקב ע"כ הרי הוא אומ' שבזכותו של יעקב. ועוד מאמר שלישי בפסי' והעם עלו מן הירדן בעשור לחדש אמ' רבי לקיח' הפסח בעשור

עמדה להם שנא' והעם עלו מן הירדן בעשור לחדש. אכילת הפסח עמד' להם בימי המן שנא' בלילה ההוא נדד' שנת המלך ע"כ הרי לך שלש מחלוקות והמאמרים האלה באו בילקוט זה אחר זה. והשלילה שבא במאמר ר' יהודה שלא עברו ישראל את הירדן אלא בזכותו של יעקב קשה מאד ונראה דאפשר שאינם חולקים וזה כי מציאות הקריעה בודאי נעשה בזכותו של יעקב וכמו שלמד ממ"ש בתורה כי במקלי עברתי את הירדן שאם כפשוטו של מקרא שהיה עני כשעבר ועתה עשיר גדול בעל שתי מחנות לא היה לו להזכיר במקלי כלל אלא עני ערום ועריה הלכתי לבית לבן או לחרן. גם הירדן מאן דכר שמיה מדהזכיר במקלי עברתי את הירדן הזה מורה הוא על קריעתו שנקרע ליעקב במקל ועבר הירדן וליעקב לא היתה הקריעה מוכרחת אלא לסימן לבניו וכמשחז"ל שם בבראשית רבה אתה סימן לבניך וכו' וז"ש שרמז בכתובי' מלפני אלוה יעקב שנקרעתי מפניו במקלו והיה זה סימן לבניו ובזכותו אני מוכרח להקרע ובנביאים דכתיב עבר ישראל ולא אמר עברו בני ישראל אלא עבר ישראל בלשון יחיד ולשון ישראל מורה על ישראל סבא באופן שמתוך הראיות האלה שלשה הכריחו בב"ר שלא נקרע אלא בזכותו של יעקב מאחר שנזכר בתורה בנביאים ובכתובים מתוך זה למדו השלילה שלא עברו ישראל אלא בזכותו של יעקב. אמנם מה שאמר בילמדנו אתה מוצא שכל הנסים שנעשו לישראל בזכותו של אברהם היו הכונה הנסים שנעשו לישראל במה שלא יצאו ממצרים בבכי ואנקה אלא ובני ישראל יוצאים ביד רמה ושמח' וצהלה זה היה בזכות אברהם וז"ש ויוציא עמו בששון ברינה את בחיריו והטע' כי זכר את דבר קדשו את אברהם עבדו כשבאה אליו נבואת הגלו' קבל בסבר פני' יפות ולא בכה כמשפט העובד מאהבה דלא חלי ולא מרגיש בין בשור' טובה לרעה הכל מקבל בשמחה ושם נאמר לו ואחרי כן יצאו ברכוש גדול שבכלל הרכוש גדול הוא ועוד לצאת' בשמח' מצד הרכוש גדול ומצד ביד רמה הכל בכלל ולזה כאשר זכר דבר קדשו שייעד מאברה' מזה חוייב להוציאם בששון ורינה נמצא שלו הונח שמציאות היציאה יהיה בזכו' זולתו מ"מ היות' בשמחה ולא הוציאם בבכי יבאו ובתחנונים כמ"ש מוציא אסירי' בכושרו' בכי ושירות לא זכו בכי זכו בשירות וכיוצא בזה הוא מ"ש קריעת ים סוף כי מציאות הקריעה נצטרפו בה כמה זכיות ובפרט זכות יעקב. אמנם היות הקריעה לשנים עשר קרעים לכל שבט ושבט קרע אחד זה היה בזכות אברהם ז"ש לגוזר ים סוף לגזרי' שהיותו לגזרי' היה בזכותו של אברהם וכתיב אשר עבר בין הגזרים האלה לו' שבזכו' כרות הברית והגזרים שעשה עם אברהם שקבל עליו המיתה והגזירה ואפי' שיגזרו אותו בתרים על עבודת השי"ת זה גרם היות הקריעה בשלימות לגזרי' כאמור וכן ענין קריעת הירדן אעפ"י שנעשית מציאות

הקריעה בזכות יעקב כההיא דב"ר עכ"ז היו' רחב הקרע גדול שחזר לאחור הרחק מאד מצד צרתן וכמו שהרחבתי בהבנת הפסוקים אין זה אלא מצד זכותו של אברהם שהיה אדם גדול בענקים משובח ומפואר באומ' מעט ועוש' הרבה ואקחה פת לחם וכו' ואח"כ ויקח בן בקר רך וטוב שמדה כנגד מדה פרע לו הש"י לבניו וכמשז"ל לז"א הפסוק הרחק מאד זה היה מאד' מסיבת זכותו של אברהם שנקרא אדם זה חייב הרחק מאד. אמנם המאמר השלישי דבר בענין שלישי שהיה שם שאחז"ל שאמר להם יהושע אם מקבלים אתם דברי השי"ת ובריתו הרי טוב ואם לאו המים באים ושוטפים אתכם. גם לע"ד כתבתי במ"ש וימהרו העם ויעברו שזה חטאת מרי לישראל מקטן אמנה שלזה הזכירו הכתוב ואפשר שמצד עון זה היו מחוייבים לשישטפם הירדן ע"ד מה שאחז"ל בפסוק וימרו על ים בים סוף שגרם להם והמים להם חומה אל תקרי חומה אלא חמה שכן כתיב חסר וי"ו וז"ש המאמר והעם עלו מן הירדן שדבר במה שעלו מן הירדן שלא היו כדאים לעלות ממנו בשלום אלא להשטף מצד המהירות שזכרתי אלא שעמדה להם זכות לקיחת הפסח שלקחוהו אז בעלייתם מן הירדן בעשור לחדש הראשון זה עשרה בניסן שכיון שעלו במהירות לדבר מצוה היא שעמדה להם על וימהרו העם ויעברו את הירדן. כי באותה שנה עשה הפסח וכמו שאמרו בגמרא פרק הערל שקבלו הזאה והם ערלים ואח"כ מלן יהושע כדי שיאכלו הפסח שכל ערל לא יאכל בו אמנ' מ"ש שאכילת הפסח עמדה להם בימי המן היינו שזכות הפסח אשר אכלו בלילה ההוא היא גרמה שבלילה ההוא נדדה שנת המלך וכו' ונהרג המן בראשון של פסח כמ"ש וסימניך וישבות המן ממחרת הפסח ולפי שחטאתם היה שנהנו מסעודתו של אותו רשע שנהנו דייקא לכך עמדה להם אכילת הפסח שהיא אכילה שאין בה הנאה שהרי הפסח אכילתו לשמה שעל השבע נאכל. ולמדו חז"ל כן מלשון הכתו' בלילה ההוא דהי"ל בלילה ההיא אבל ההוא רומז לקרבן פסה שהוא גרם לשנדדה שנת המלך סתם זה מלכו של עולם יתב' וית' שמזה נמשכה נדידת שינה לאחשורוש. נמצא שמ"ש בבראשית רבה שלא עברו את הירדן אלא בזכותו של יעקב היינו שאילו לא נקרע לא היו עוברים אותו אלא דרך גשר וכיוצא ומה שאמר לא עלו אלא בזכות לקיחת הפסח הוא מציאות העלייה שלא נשטפו במי הירדן כדפרשית ומובן בפסוק הזה הקרי וכתיב מאדם באדם שמאדם ר"ל מזכו' אברהם שנקרא אדם ואומ' באדם מורה מקום ההרחק הרב מאד כאמור מלבד ההכרח שאחז"ל בפירוש והוא שלא מצינו עיר שנקראת אדם. ורש"י ז"ל הרחק מאד רחוק מאד ממקום שעמדו שם נפסקו מאד' העיר כך שמה והיורדים אותם שהיו יורדי' משם ולמטה תחלה תמו נכרתו עברו בדרך הליכתם ככל הנחלים ההולכים אל הים עד אשר תמו ע"כ

וכן הרד"ק ז"ל שהיה שם במקום שעברו עיר שמה אדם ומה שאמר הרחק מאד מאדם להודיע שלא נתפשטו המים היורדים אלא קמו זה על זה נד א' רחוקים מן העיר כמו שהיו מתחלה והיורדים פי' הנחלים היורדים אשר מתחת מקום הכריתה ירדו אל הים כמנהג כדדרשי' הנחלי' היורדי' אל הים וקודם שעברו תמו נכרתו אות' המי' והעם עברו בירדן ביבשה כי לא היה מים אלא למעלה מהם שקמו נד אחד ומה שכתב באד' וקרי מאדם הכתוב אומר כי לולי שקמו המים נד אח' אם היו מתפשטים היו נכנסים באדם העיר ושוטפין העיר ואעפ"י שהיא רחוק' מאד היו המים מרובים אבל עתה שקמו נד א' רחקו מאד מאדם העיר כמו שהיה הירדן רחוק מן העיר ע"כ. וכן מהרי"א ז"ל אך במ"ש הרחק מאד פירוש הרחק ממקום ורמז אל המקום אשר קמו באותו נכחיו' שהוא באד' העיר אשר מצד צרתן. ומ"ש והעם עברו נגד יריחו להודיע תקפו של נס כי שם נגד יריחו הוא מקום היותר רחב ועמוק שבירדן ועכ"ז ישר' עברו דרך שם ביבשה ע"כ. **ולעד"ן** שהקרי מאדם ר"ל שהיו רחוקים מישראל כנז' כדמהרי"א וזה נרא' לי מישראל הנקראים אדם והכתיב באדם על שם העיר הנקראת כן אדם אשר בצד צרתן ומה שאמ' והיורדים על ים הערבה ים המלח תמו נכרתו שהיה ראוי להקדים הכריתה ולו' נכרתו תמו שהכרית' קדמה ואח"כ נגרו אל הים כמנהגם ותמו. אבל אמ' תמו נכרתו אף זה מן הנס שתמו תכף לכריתתם שנכרתו באופן שנעשה נס בשני חלקי הירדן במים העליונים אשר נצבו כמו נד א' ובחלק היורדים אשר תמו נכרתו תכף ואמר והעם עברו נגד יריחו להודיע שלא היה זה אלא כמו גילוי דעת ממנו ית' שרצונו שילכו מחיל אל חיל ומנס קריעת הירדן לנס יריחו והיה זה מעין מה שהיה ה' עם משה בתחלה במים ביאור מצרים דם צפרדע כן יהושע בירדן וכמו שהיה שם אח"כ בעפר שעפר הארץ היה כנים כן נעשה נס אחר כך בארץ ועפר בחומת יריחו ששקעה ותבקע תחתיה ואחר כך נעש' הנס בעי באש והציתו את העיר באש מעין ותהלך אש ארצה שבמצרים ולפי שמעלו בחרם ושרפו את עכן באש נעשה להם נס במה שזכו וקיימו מצות השריפה בעכן. ואחר כך נעש' נס באבני בית חורון ברד כבד ואבני אלגביש שלא יעשו כן אלא ברוח קדים עזה וע"י ההשגחה האלהית ג"כ נמצאו שם והיו נסים ע"י הד' יסודות. **עוד** נרא' לי בכונ' הכתובים שהגיד פלא שלישי בקריעת הירדן שלא נקרע סמוך לרגלי הכהנים אלא הוסג אחור הרבה ממצב רגלי הכהני' וז"ש ויעמדו המים וכו' הרחק מאד מאדם העיר וכו' שנמצא רחוק ממצב רגלי הכהנים ואעפ"י שלא הוזכר זה בדברי חז"ל אכריח כן מדברי דה"עה הירדן יסוב לאחור ושנה ואמר תסוב לאחור שהודיע בזה נפלאות תמים דעים שהוסג לאחור כאדם ששב לאחוריו ובזה אבין הקרי מאדם שפירושו זה נתרחק הרחק

מאד בהרגשה יותר מאדם אשר תבונה והרגש' בו ליירא את ה' וליסוג אחור והכתי' פירושו הרחק מאד עד שעמד נסוגתו אחור באד' העיר נגד אותה העיר ששמה אדם ובזה נבין שם זאת העיר שקראה הוא ית' כן על שם העתיד כדפי' הרחק מאד מאדם דנדרש לשון אדם כאמור:

**יז**

**ויעמדו** הכהנים וכו' הפ' הזה מיותר דפשיטא ומוכרח הוא שיעמדו שם עד עבור כל העם כי לא יתכן שיעתקו משם כי יחזרו מי הירדן ויזיקו את העוברים שהארון הוא המעכב' ונרא' לי שהודיענו ב' עניינים הא' איך הארון נושא את נושאיו שעם היות שעמדו שם זמן עד תום כל הגוי לעבור עכ"ז לא הוצרך נושאי הארון להחליף נושאיו אלא ויעמדו הכהנים נושאי הארון וכו' ר"ל הם בעצמם עד אשר תמו כל הגוי לעבור ומהלשון מורה היות דבר חדוש עמידת הכהנים שם נושאי הארון רוצה לו' עמדו נושאים אותו שלא הורידוהו למטה לארץ ולא החליפוהו עד תום כל הגוי לעבו' והודיע עוד ענין ב' והוא כי יש' ראשונה יסעו שהם ראויים לכבוד ועוד שהם הם הבוטחי' לעבו' ראשונ' בלי פחד ממי הירדן וז"ש וכל ישראל עוברים בחרבה ר"ל עוברים בלב בטוח כמי שעובר בחרבה נהר נחרב ויבש בלי פחד ובזה מובן תיבת בחרבה היותה מיותרת שהרי אמר ארון ברית ה' בחרב' אמנם אחריהם הערב רב ודלת העם וז"ש עד אשר תמו כל הגוי לעבור את הירדן דייק' לעבור את הירדן בפחד כמי שעובר את הירדן ולא כמי שעובר בחרבה כמו שעברוהו ישראל בלב חזק ואמיץ. והנה בפסוק זה ובפסוק הבא אחריו אמר לשון גוי עד אשר תמו כל הגוי ויהי כאשר תמו כל הגוי לעבור את הירדן לא כן בסמוך אחר שעשו בני ישראל כאשר צוה יהושע וישאו י"ב אבנים וכו' ואחר הקמת יהושע את האבנים בתוך הירדן שם נאמר וימהרו העם ויעבורו ויהי כאשר תמו כל העם לעבור וכו' ולא כתיב גוי כי נעשו עם קדוש להי' כיון שעשו את אשר צוה להם יהושע על פי ה'.

## ד

**א ב ג**

**ויהי** כאשר (תם) [תמו] כל הגוי לעבור וכו' הפ' הזה מוכיח מה שפי' למעלה בפסו' ועתה קחו לכם שני' עשר איש שהיו לצורך שעה להעיד בנס הקריעה בתכיפות הכנס רגלי הכהני' ואלו היו זולתם י"ב שאמ' השי"ת שיבררו י"ב איש לקחת י"ב אבנים לזכרון ולאות להם ולזרע' אחריהם וזה מוכיח לשון הכתוב שאומר ויהי כאשר תמו וכו' ויאמר ה' כו' קחו לכם וכו' לומר שהוא מאמר מחודש גוזר בירור אנשים י"ב מחדש לענין מחודש ועוד מכריח כן הלשון שאומ' קחו לכם מן העם י"ב אנשי' שאומ' מן העם מיות'

אלא ודאי בא להודיע שזה בירור חדש מן העם ולא אותי המבוררים כבר. והר"דק פי' ויאמר ה' אל יהושע וכבר אמר ה' אל יהושע קודם ויאמר יהושע אל בני ישראל גושו הנה וכן מאמר ויקרא יהושע וכו' דבק עם ויהי כאשר תמו כל הגוי לעבור את הירדן ע"כ. ומהרי"א ז"ל פי' שכאשר תם היה הצווי ולא קוד' וראה הוא ית' לצוות על זה אחר העברה לפי שכבר היו מאמינים בגודל הנס שכבר עברו לזה צוה שאז בהיותם כבר ביבשה ישובו אותם הי"ב איש פעם אחרת אל תוך הירדן לקחת משם אבנים מתחת רגליהם ממש שהיו הכהני' מגביהי' רגליהם והאנשים לוקחים האבנים ע"כ. אמנם המפ' פי' שממצב רגלי הכהנים פי' מאותו מקו' סביב אשר בו מצב רגלי הכהני' ולשטת מהרי"א מדוקדק לשון מצב רגלי הכהנים דהי"לל מצב הכהנים. גם מדוקדק אומ' שאו לכם מזה מתוך הירדן ממצב רגלי הכהנים פרט אחר פרט להודיע המקום הפרטי שהוא תחת רגליהם אלא שלשטתו ז"ל קשה דבסמוך בשעת מעשה לא הזכיר אלא אל תוך הירדן ולא הזכיר מצב רגלי הכהנים ובסמוך אכתוב מה שתירץ מהרי"א ז"ל בדוחק לזה ואני אומר שהפי' כיון לדברי זה ולדברי זה ששאו לכם מזה מתוך הירדן לעכובא ומאמר ממצב רגלי הכהנים למצוה מן המובחר וראה יהושע לקיים שתיהן ולקח י"ב אבני' מן הירדן וי"ב מתח' מצב רגלי הכהני' ממש מתחת' ואות' שמן הירדן הושיבן בחוץ דבהושיבן בחוץ לא מעל' ולא מוריד היו' ממצב רגלי הכהנים דבהיותם מן הירדן מספיק להודיע נס קריעת הירדן אבל אותם שלקח מתחת מצב רגלי הכהנים הושיבם והקימם במקומם בירדן להודיע בפרטות המקום והאבני' אשר נחו בהם כפות רגלם ועל זה באו ב' הכתובים כאי' ויעשו כן בני ישראל וכו' והב' ושתים עשרה אבני' הקים יהושע בתוך הירדן כמו שיתבארו במקומ' הפסוקים בע"ה. עוד אפשר לומר שב' צווים היו האי' שאו לכם מזה מתוך הירדן והב' ממצב רגלי הכהנים ועל כל א' מאלו המקומות חוזר מאמר הכין שתים עשרה אבנים ולכך ראה יהושע לקחת י"ב אבנים והושיבם בו בירדן וי"ב אחרות להוליכם במלון כי כן בדבר ה' הצווי כפול מן הירדן ממצב רגלי הכהנים ותרוויהו לעכובא והדרך הראשון נראה לי עיקר ומ"ש והעברתם אותם עמכם מתיב' עמכם למד יהושע לומר והרימו וכו' על שכמו שעמכם ר"ל על שכמיכם ומ"ש אשר תלינו בו הלילה שהוא אריכות לשון דדי יאמר והנחתם אותם במלון נראה שנרמז כאן משז"ל והביא רש"י ז"ל דבריהם שמהם נבנה מזבח בהר עיבל ובו ביום באו אל הר גריזי' והר עיבל יותר מס' מיל וכתבו עליו דברי תורה והעלו עליו עולות ושלמים ואכלו ושתו וקפלו אותם ובאו ולנו אל הגלגל והיו האבנים האלה בגלגל לזכרון זה ע"כ כי מתוך דבריהם ז"ל מובן תוקף הנס הזה להלוך מהלך רב בו ביום עד הגלגל וז"ש והנחתם אות'

במלון ולאו מקום קרוב הוא המלון אלא רחוק מהלך ס' מיל וע"ד נס יהיה אשר תלינו בו הלילה בזמן קצר שהגעתכם אליו ולינתכם בו הלילה פלא גדול הוא ובזה מדוקדק תיבת הלילה דמספיק שיאמר אשר תלינו בו ומיתור זה דרשו חז"ל במסכת סוטה והנחתם אותו במלון יכול בכל מלון ומלון ת"ל אשר תלינו בו הלילה ומה שכתבתי בענין הצווי שא"ל הוא ית' ממצב רגלי הכהנים שהיו ב' צווים הוא שלא כשטת מהריי"א ז"ל שכתב בפסו' ויאמר להם יהושע וכו' ז"ל ועם היות שלא נזכר כאן שצוה יהושע את הי"ב אנשים שיקחו האבני' ממצב רגלי הכהני' אין ספק שצום עליו אחר שצוהו הוא ית' כן עכ"ל. ודוחק גדול הוא שיחסר דבר עיקרי כזה מהספר אלא ודאי יהושע הבין דבריו יתב' מילי מילי החיוב הא' מתוך הירדן והב' ממצב רגלי הכהנים ועל הא' צוה להי"ב איש לקחת י"ב אבני' ולא הזכי' בהם מצב רגלי הכהני' כי אותו החל' ראה לקיימו בעצמו בין שיהי' למצוה מן המובחר או לעכובא כפי הפי' הנזכ' וז"ש בסמוך ושתים עשרה אבנים הקים יהושע בתוך הירדן:

**ד ה ו**

**ויקרא** יהושע וכו' ויאמר להם וכו' ממ"ש עברו לפני ארון ה' הכריע הרד"ק ז"ל שיהושע לא עבר עדיין את הירדן אלא באחרונה שכן טבע לשון עברו לפני ארון ה' כמדבר למי שעדיין לא עברו והוא עדיין לא עבר ועשה כן כדי שיהיה לבם נכון ובטוחים שבעוד יהושע לא עבר לא ישובו מי הירדן למקומם וכן אלה הי"ב לא היו עמו ואחר שעברו כל העם קרא אל אלה הי"ב אשר היו מוכנים עמו וא"ל עברו לפני ארון ה' ע"כ. ועל פי דבריו נאמר שעדיין היו בשפת הירדן מהצד שנכנסו בו ישראל ולכך א"ל שיכנסו יותר לפנים אל תוכיות הירדן ומשם יקחו האבנים וז"ש עברו לפני וכו' אל תוך דייק' שמתוכיותו יקחו האבנים האלה ואמר שיקחום על שכמם שהלקיחה בזה האופן על שכמם ובפרט בהיותם כבדי המשא מ' סאה כל א' מהן כפי מה שאמ' בגמרת סוטה זה בלי ספק יהיה אות רשום הן מלקיחת האבנים הן מאופן הלקיחה בנקל על שכמם עד מהלך ס' מיל בלי שינוחו ביני וביני וז"ש למען תהיה זאת אות בקרבכם שתיבת זאת מורה באצבע על הענין הנז' במה שחייב לקיחתם על שכמם והטעם למען תהיה זאת הלקיחה על שכמם אות רשום בקרבכם בקירות לבבכם כי ישאלו בניכם על ב' הענינים יחדיו הא' על מהות האבנים האלה מה טיבם וזהו לאמר מה האבנים האלה והשאלה הב' ישאלו מה האבנים לכם כלומר דבר גדול הוא זה מאחר שהיה לכם דהיינו במספר י"ב שבטי ישראל ושהקיחה היתה על שכמיכם והיינו תיבת לכם המיותרת רמז אל האמור אשר מזה ישאר הזכרון לימים הבאים באמרם אלה האבנים אשר הביאו בני ישר' על שכמם

י"ב אבני' לי"ב ראשי שבטי ישראל שזה יביא' לשאל שאלותיהם לאמר מה האבנים אשר על זה תסוב התשוב' ואמרת' וכו' ומהריי"א ז"ל פירש שאו על שכמו לחייבם בלקיחת אבנים הנלקחות בכתף ולא הנלקחות ביד:

**ז**

**ואמרתם** אשר נכרתו וכו' צריך להבין יתור נכרתו מי הירדן שכבר הוא מזכיר בתחלת הפסוק מימי הירדן ובמה שכתבתי למעלה בפסו' וכבוא נושאי הארון עד הירדן שכריתת הירדן נעשית תכף בהגיע הארון עד הירדן שלא נכנסו אלא בהתפשטותו לבד ונקרעו מימיו מיד קודם שנכנסו בגופו של ירדן ואעפ"י שהיעוד היה והיה כנוח כפות רגלי הכהנים במי הירדן דהיינו מי גופו עכ"ז בעת מעשה הוסי' למהר הענין כי כן דרך הצדיקים לומ' מעט ועשות הרבה לפי שטה זו נאמר שהוצרך לומר כאן אשר נכרתו מי הירדן מפני ארון ה' ונכרתו מי הירדן להודיע שכל המים יחדיו נכרתו בין אותם המתפשטים בגדותי הירדן ועליהם אמר נכרתו מימי הירדן בלשון רבים ואלו נכרתו מפני ארון הברית וגם כן נכרתו מי הירדן דהיינו מי גופו של ירדן היורדים במקומם העיקרי. והנכון בעיני שכונת הכתוב להגיד ב' ענייני' אשר כאן נמצאו וכאן היו הא' מציאות הכריתה והב' היותה תכף בעבור ארון הברית הא' אמר אשר נכרתו מי הירדן מפני ארון הברית שזה בחינת מציאות הכריתה וכנגד התכיפו' אמר בעברו בירדן נכרתו מי הירדן ר"ל תכף בעברו נכרתו מי הירדן. ואמר והיו האבנים האלה לזכרון וכו' ר"ל אעפ"י שצווי לקיחת האבנים האלה הוא כדי שאם ישאלון בניכם מחר לאמר מה האבני' האלה דמשמע שאפש' להשכח דבר זה מפי זרעו ועל ידי חקירת מה האבנים האלה יעלה זכרון הנס אבל אני מבטיחכם שבהעשות ענין האבנים האלה מעולם לא יבא הענין לידי שכחה כי האבנים מזכירין תמיד ולא יבוא הענין לכלל שאלה ז"ש והיו האבנים האלה לזכרון לבני ישראל עד עולם כלו' לא יבא הענין לעולם לידי שכח' כי האבני' האלה מזכירין תמיד ואל דומי להם באין אומר כאלו נשמ' קולם:

**ח ט**

**ויעשו** כן בני ישראל וכו' ושתים עשרה אבנים הקים יהושע בתוך וכו' רש"י ז"ל פי' שהקים אותם תחת רגלי הכהנים כדי שלא יטבעו רגלי הכהני' במים ולפי דבריו עשה יהושע אחר ההעברה שלקחו הי"ב איש י"ב אבנים ולכך הקים במקומם י"ב אבנים אחרות כדי שלא ישארו רגלי הכהנים בטיט ובמים. והרלב"ג פירש כדי שיתברר להם שאצל מקומם יעמד הירדן נד אחד ולפי דבריו נראה שקודם ההעברה יקחו אלה האבנים כדי לפרסם לעם הנס העתיד להעשות אליהם והקשה על דבריו אלה מהריי"א ז"ל שלמה נזכר מאוחר בפסוק הזה שנראה שההקמה היא אחר ההעברה שלא כדבריו שפירש

שהוא קודם ההעברה עכ"ל. ולי קשה עוד על דבריו כי איך יתכן שיכנס יהושע בתוך המים להקים להורות להם המקום שבו יקרע ויגיעה זו למה ואדרבה הפלא הוא להניח דבר סתום אל המקום אשר יהיה שמה רוח הכהנים ללכת בו באותו מקום יכרתו המים. ועוד למה היו אבני' למקום ויכול להעשות ע"י הרמת נס ודגל באותו מקום ולקושי זה אפשר לומר שהפסוק עצמו נותן טוב טעם להיותם אבנים ולא דגל יען שויהיו שם עד היום הזה מה שהוא נמנע בדגל ונס והנה לשון הפסוק שאומר ושתים עשרה אבנים הקים יהושע וסמיך ליה והכהני' עומדים בתוך הירדן מורה שבעוד היותם בירדן עומדים נעשה כל זה שלא כדברי הרלב"ג שאם הפסוק הזה מוסב אל מה שאומר עד תום כל הדבר יקשה דהי"לל והכהנים עמדו מדקאמר עומדים משמע דקאי לעיל והנה מהריי"א ז"ל פי' שכאן נעשו ב' אותות מאבנים הא' הי"ב אבנים שהוציאו ישראל ליבשה מן הירדן והב' בו בירדן עצמו שהקים יהושע י"ב אבנים ובאו' הקים לשון קימה נרא' שהקימן זקופין בתוך הירדן כדי שיראו מרחוק לאות בעיני כל רואה להעלות זכרון הפלא והנס של קריעת הירדן ומ"ש תחת מצב רגלי הכהנים פי' כמו עין תחת עין שתמורת מצב רגלי ותחתיו הוקמו י"ב אבנים אלה על ידי יהושע להורות שבו באותו מקום היה מצב הכהנים שגרם להכרת מי הירדן שם עוד כתב ז"ל ונוכל לומר שהאל ית' צוה יקחו י"ב אבנים מתוך הירדן ויוליכום אל המלון כדי להעיד שי"ב שבטי יה עברו הירדן ונכנסו לארץ ונחו שם במלון רומז אל ההתמדה והעיכוב והישיבה שם ימים רבים ויהושע רצה להוסיף על אותו סימן כשלקח ג"כ מהאבנים אשר היו כבר בארץ י"ב אבני' וצוה שישליכום בירדן רמז שבהנחל עליון השבטים יוציא וישליך מהאומות למספר בני ישראל באופן שהיו אלה תמורת אלה אלה באו לארץ ונכנסו בה ורשעים יסחו ממנה עכ"ל. וקשה דלפי דבריו יותר טוב שיקים אותם יהושע חוץ לעבר הירדן ולא בתוכו לרמוז שיבערו רשעים ממנה כ"ש שבהנחל עליון גוים נצטוים לבלתי החיות כל נשמה. **ואשר** אני אחזה לע"ד הוא שבי' אותות היו כאן אחד חוץ מהירדן באבנים שהוציאו הי"ב אנשי' למספר שבטי ישראל על מציאות קריעת הירדן וי"ב אחרי' הקי' יהושע בתוך הירדן בו באותו מקום שהיה מצב רגלי הכהנים וב' החלוקות נעשו אחרי ההעבר' כפשוטן של מקראו' ולא הושמו בתוך הירדן כדי שלא יטנפו רגלי הכהנים בטיט ומים כדפרש"י כי בלי ספק תמו נכרתו כל המים לגמרי כדכתיב ביבשה עבר ישראל אלא לאות לדורות הוקמו שיודע בפרטות המקום המיוחד אשר נגלה שם האלהים ומי הירדן נכרתו שם וז"ש הקים יהושע וכו' ויהיו שם עד היום הזה כלומר לכך הקימם כדי שיהיו שם לעד לעולם וה' הקים דבר עבדו ועצת מלאכיו השלים וז"ש ויהיו שם עד היום הזה ובאו' תחת רגלי הכהנים

כיון לו' בתיבת תחת שיהיו שם ואעפ"י שהמים מכסים אותם לא מעלה ולא מוריד כי אין זה האות לשיראוהו מרחוק כי אם לאיש הבא לדרוש ה' יכיר וידע איה מקום' וזה שלא כדברי מהרי"א ז"ל שדקדק מלשון הקמה שהיו זקופות ונראות חוץ למים שאין זה פשטו של מקרא אלא בתוך הירדן ממש שטוחות תחת רגלי הכהנים וכבר כתבתי לעיל שב' מיני אבנים אלה נרמז בדבריו ית' שאמר שאו לכם מזה מתוך הירדן ממצב רגלי הכהנים ובזה אין לנו צורך למה שכתב הר"דק ז"ל הקים יהושע אעפ"י שלא ראינו שציוהו הוא ית' על אלה האבנים אחר שראינו שעשה במצות האל עשה עכ"ל:

ו

**והכהנים** נושאי הארון עומדים וכו' חז"ל פי' עד תום כל הדבר אשר צוה ה' וז"ל עדיין בירדן א"ל יהושע דעו שע"מ כן אתם עוברי' שתורישו את יושבי הארץ מפניכם שנ' והורשתם את יושבי הארץ מפניכם וכתיב ואם לא תורישו וכו' והיה כאשר דמיתי לעשות להם אעשה לכם אם אתם עושים מוטב ואם לאו מים באין ושוטפים אתכם שנאמר עד השמידו אותכם מאי אותכם אותי ואתכם ע"כ. ופשוט שהכרח דרשתם אותי ואתכם הוא מדלא כתיב אתכם אלא אותכם בוא"ו הרי היא מלה מורכבת מורה כאלו רצה לומר אותי אלא שסיים בכ"ף ואע"ג דההוא קרא בסוף ספר יהושע הכי פי' שכמו שבאותו ההשמד הגיד שיגיע גם כן ליהושע ולהם כי אשמם תלוי בראשים שלהם ככה מעין זה הודיעם בעת היותו בירדן דודאי ההוא קרא לאו בירדן משתעי. והנה לשטתם ז"ל ניחא אומרו עד תום כל הדבר מלשון דיבור שדבר והתרה בהם ככל הנז' בדברי חז"ל. והרד"ק פי' עד תום כל הדבר הקמת האבנים בירדן והעברת האבנים אחרות אל המלון עכ"ל. ולשון הדבר לא דייק לפירושו. ומהרי"א ז"ל פירש שכאשר יצאו ישראל אל היבשה לשפת הירדן דבר עמהם כל הדברים שצוהו ה' והם הדברים שנאמרו לו בתחלת הספר מפי ה' כל מקום אשר תדרוך כף רגליכם בו לכם נתתיו וגו' כל אותם הדברים אמר לישראל והם עצמם הדברים שאמר משה ליהושע בפי' עקב והוריש ה' את כל הגוים וגו' לא יתיצב וגו' ועל הדברים האלה אמר כאן עד תום כל הדבר וכו' שהדבר הוא ככל אשר צוה משה את יהושע ע"כ. ונכון הוא אעפ"י שלשון צווי לא דייק לפירושו. ומ"ש וימהרו העם ויעבורו להרד"ק מהרו בענין לקיחת האבנים ואח"כ עברו ע"כ. ובדבריו אלה מדוקדק דלא כתיב וימהרו העם לעבור והרלב"ג פירש וימהרו העם לעבור במהירות ועשו כדי לברר ענין הנס שאם היה מוגבל זמן קריעת הירדן כדי שיעור עבור העם מתנהלים לאטם הנה בעברם מהרה ישארו מי הירדן עומדים כך זמן מה אחר עברם וספר הכתוב שתכף עבור העם עבר ארון ה' לפני העם ותכף שבו מי הירדן למקום'

וכל זה על פיו ית' שיתפרסם תוקף הנס לישראל ע"כ. ולי נרא' שכונת הכתוב לומר קוטן אמנה אשר בלב העם שהרי הכהנים נושאי הארון עומדים בתוך הירדן ונתעכבו כ"כ זמן עד תום כל הדבר וכו' והעם קטני אמנה היו וימהרו לעבור כי פחדו שישוב הירדן ולא בטחו בקונם לעבור מתנהלים לאטם. ומהריי"א פי' שחשו לכבוד הכהנים העומדי' שם ומפני כבודם וימהרו העם ויעבורו ונכון:

**יא**

**ויהי** כאשר תם וכו' הרד"ק פי' לפני העם פירוש הארון והכהנים שהיו לפני העם קודם שתמו לעבו' עברו אחרי עבור העם או פי' כאשר תמו כל העם לעבור המתינו על שפת הירדן עד שעבר הארון והלך לפני העם והלכו אחריו ע"כ ורש"י ז"ל פי' לפני העם לעיני העם שעבר הארון לעיניה' כאשר יבאר הפסוק בסמוך אופן העברתו צוה את הכהנים נושאי הארון וכו' ששם ביאר היאך עבר וע"פ מה שכתבתי בכלי חמדה סדר נשא כונת הכתוב שספר דרך כלל איך עבר ארון ה' והכהנים לפני העם כפשוטו לפניו ממש כי הוא ית' צוה שיעלו הכהנים אל הצד שממנו ירדו ואחר עלותם נשא הארון את נושאיו והוליכם לפני העם ללכת כמנהגו לפניה' ובסמוך אבאר ענין זה ביותר:

**יב יג**

**ויעברו** בני ראובן וכו' צריך להבין כפל העברות אלו שכאן אמר ויעברו בני ראובן ובסמוך בפסוק כארבעים אלף חלוצי צבא עברו לפני ה' ועוד שאמר כאן לפני בני ישראל ואח"כ אמר לפני ה' והיה אפשר שלפי שבני גד ובני ראובן אמרו בפי' מטות לפני בני ישראל והוכיחם משה איך לא העלו את שם ה' על שפתם ולהיות נגדם ומגמת' תמיד וע"ז א"ל משה אם תחלצו צבא לפני ה' לעומת זה הזכירו כאן שתיהם לפני בני ישראל ולפני ה': **והנראה** כי בירדן וקריעתו אין ספק שבני גד ובני ראובן יחד כולם עברו את הירדן כל יוצא צבא מבן עשרים שנה ומעלה ונמצאו באותו נס ופלא ועליהם נאמר הפסו' הראשון ויעברו וכו' לפני ישראל סתם והוא על כללות השבטים של בני גד וראובן וחצי שבט המנשה אמנם אחר שזכו להמצא בקריעת הירדן נשארו כארבעים אלף איש חלוצי צבא שעברו לפני ה' למלחמה אל ערבות יריחו והשאר חזרו לאחוריהם משם הן אמת שהיה צריך קצת סיוע מחז"ל לזה אבל פשטי הפסוקים הכי רהטי. והנכון הוא במה שכתבתי לעיל בפסוק וימהרו העם ויעבורו שלא עברו ישראל את הירדן כי אם בפחד ואימה כעובר תחת קיר נטוי המזכיר עונותיו של אדם ולעומת זה הגיד שאלו בני גד ובני ראובן הם עברו תחלה בהקרע הירדן כדי לאמץ לבבם של ישראל לעבור אחריהם ז"ש ויעברו בני ראובן ובני גד וכו' דהיינו ויעברו הירדן לפני בני ישראל כאשר דבר אליהם משה ללכת לפנים בישראל וזהו לפי שעה בעת קריעת הירדן אמנם פסוק כארבעים אלף וכו'

מדבר בענין העתיד של י"ד שנים של כיבוש וחילוק וזה אומ' חלוצי צבא עברו לפני ה' למלחמה כי הם אבירי לב ושמא תאמר והלא שבט ראובן לבדו הם מ' אלף כמו שתראה בפ' פנחס וכן גד הן חסר הן יתר וחצי שבט מנשה קרוב לי"ז אלף וכאן לא הלכו אלא מעט מזער בין כולם אלא כמ' אלף ולא מ' שלמים שזה מורה רפיון אמנתם בה' ושלא קיימו היוצא מפיהם חלילה לזה אמר הפסוק כארבעים אלף בכ"ף הדמיון לומר ולהודיע כי כל איש חיל שבהם הלך ולכך לא הושלם חשבון הארבעים אלף אלא כארבעים יען כי הלכו כל איש חיל חלוצי הצבא הידועים לשם ותהלה וזהו הצבא בה"א באופן שבלכתם כארבעים ולא מ' זה מורה על חסידותם שכל חלוצי הצבא אשר נקבו בשמות לא נשאר בהם איש שלא הלך לפני ה' למלחמה וסמך למלחמה אל לפני ה' להורות כי ה' הוא איש המלחמה ולא הם כי לא בחיל ולא בכח וכו' והנה זאת טענה מספקת להליכת כארבעי' אלף איש כי הם היו חלוצי הצבא ועוד טענה שנית כי אחרי ראות נס קריעת הירדן שבלי ספק שמעו עמי' ירגזון חיל אחז יושבי פלשת וכו' לעומ' זה נתחייבו שלא הלכו אלא חלוצי הצבא כי אין צור' להטריח דלת העם וז"ש הפסוק בין הדבקי' בין נס קריע' הירדן ויעברו בני ראובן כו' כי הנס הוא המחייב לבל ילכו יות' אלא כמ' כי אין צורך בהם כאמו':

**יד**

**ביום** ההוא גידל וכו' הי"לל גידל בצרי ולא בפתח אבל ידוע כי גדולת הצדיקי' גדולתו ית' תחשב שעל ידם מתקדש שמו ית' על זה אמר גידל בפתח לכלול ב' העניינים יחדיו שגידל את יהושע ועי"כ גידל כביכול עצמו ועד"ז הוא גם כן גידל המלך אחשורוש את המן וכו' שלהיות המן אהובו אשר כנפשו בגדלו אותו הרי הוא כאלו גדל ונתגדל הוא עצמו ואמר את יהושע לרבות משה כי גדולת התלמיד תמשך אל הרב שנתן מהודו עליו ואמר ויראו אותו כאשר יראו את משה דומה בדומה יען שניסי יהושע השוו ביו' ההוא לניסי משה מה משה הים ראה וינוס אף יהוש' הירדן יסוב לאחור ומאמר כל ימי חייו אפשר בב' פנים הא' שחוזר אל משה שייראו ממנו כל ימי חייו וכן מיהושע והב' שהכתוב מסורס וכאלו אמר ויראו אותו כל ימי חייו:

**טו טז יז יח**

**ויאמר** ה' אל יהושע כל המפרשי' מסכימים שכונת הפסוק לבאר מה שהזכיר כבר בדרך כלל מענין העברת ישראל ועלית הכהנים מתוכו שלא נעשה דבר כי אם על פי ה' כי ויאמר ה' וכו' צוה את הכהנים וכו' ועל פי צווי ה' עלו מתוך הירדן ויזכיר בפרטות כל הענין ומעשה שהיה איך היה. ורש"י ז"ל דקדק מלשון ויעלו מן הירדן וכן לאמר עלו מן הירדן וכתיב ויהי בעלות הכהנים חוט משולש לשון עליה מורה שחזרו הכהנים לאחור

ואל המקום שירדו מעט מעט חזרו לעלות מדלא כתיב ויעברו עכ"ל. ואין להקשות לדבריו בב' חלקיהם דקאמר אלא ויעלו למדנו וכו' קשה דלא דייק מידי מלשון עליה דלא קאמר ויעברו שהרי בסמוך כתיב והעם עלו מן הירדן ולא כתיב והעם עברו וע"כ עברו העם וכן קשה בחלק הב' דקאמר ויעברו אין כתיב כאן דהרי לעיל כתיב גבי ארון בעברו בירדן נכרתו וכו' ולרש"י ז"ל הי"ל בעמדו ולא בעברו דבשלמא מפסוק ויעבור ארון ה' והכהנים וכו' לא קשה מידי דההוא קא מיירי אחר שעלה הארון מן הירדן אל הצד שהיו בו וחזרו מי הירדן למקומם ואז נשא הארון את נושאיו ועבר לפני העם אמנם פסוק בעברו בירדן נכרתו וכו' שהרי לא עבר הארון כדי להכרית מימיו אלא בהכנסו מעט עד שנטבלו רגלי הכהנים במים נכרת מיד א"כ ברדתו הי"ל וקושי זה אפשר לישבו בדוחק וצ"ע והראשו' לא קשיא מידי שהרי רש"י ז"ל הכריח שאי אפשר שהיו עומדים אצל שפת הירדן שבמערב שהרי נאמ' למעלה נטבלו וכו' וכיון שהכריח היותם בשפת הירדן המזרחי ממנה קאמר דעלו אמנם גבי ישראל שייך לשון העברה ולשון עליה לשון העברה שעברו ביבשה ולשון עליה מצד מערבי עלו אל השפה לא כן גבי הארון שתכף להכנס' כשנטבלו רגלי הכהנים מיד נכרת דהתם ע"כ עלו דקאמר אל שפתו המזרחי שהיו בו שהרי לא נכנסו עד שפתו המערבי כדי שתפרש עלו אל צד המערבי. ובמה שפירש רש"י ז"ל ויהי כעלות הכהנים וכו' נתקו כפות וכו' שהוא הצד שנכנסו בו סבירא לי כותיה בענין שעלו מן הירדן אל הצד שהיו בו מתחלה והיינו בעלות הכהנים מן הירדן אמנם מ"ש נתקו כפות רגלי הכהנים וכו' הכי קאמר שאחר שחזרו לאחור ועלו אל המקום שנכנסו ממנו אל הירדן אז נתקו כפות רגלי הכהנים אל החרבה דהיינו הצד שעברו בו ישראל ומ"ש וישובו מי הירדן היינו וכבר שבו מי הירדן ואעפ"כ נתקו כפות רגלי הכהנים אל החרבה שהארון נושא את נושאיו ולזה ניחא דקרא תרתי קאמר העליה מן הירדן בויהי כעלות הכהנים וכו' הודיע החזרה לאחור ואומרו נתקו כפות רגלי הכהנים וכו' היינו שנשא הארון את נושאיו אל החרבה שעברו ישראל אליה וניחא דקאמר ויהי כעלות הכהנים וכו' מה היה פי' הפסוק שהענין שהיה הוא שנתקו כפות רגלי הכהני' וכו' אמנם לפי' רש"י ק"ק שהעיקר חסר מן הספר דהיינו נשיאת הארון את נושאיו איברא שכבר הזכירו בפסוק ויהי כאשר תם וכו' ויעבור ארון וכו' וצריך ג"כ לומ' שמאמר ויהי כעלות וכו' מוסב לסיפיה דקרא וישובו מי הירדן ולפרש"י ניחא דסיפיה דקרא קאמר וישובו מי הירדן וכו' כסדרו אחר שעלו הכהנים אל החרבה הצד שהיו בו מתחלה ותכף וישובו מי הירדן ונשאר ארון מכאן וישראל מכאן ונשא ארון את נושאיו אבל לפירושי יש דוחק ש"צל דוישובו ר"ל שכבר שבו מי הירדן כו'

ובסדר נשא בכלי חמדה הארכתי בזה עיין שם והרד"ק ז"ל כתב סברא ג' בביאור דברי חז"ל ודלא כפרש"י שמ"ש חז"ל נמצא ארון מכאן מצד זה ויש' מצד זה לא בצדדי הירדן קאמר אלא לעולם הארון עבר כדרכו אל העבר מערבו אלא שישראל היו לפנים והארון אחריה' ואין ראוי שהרי כבר חייב למעלה שהארון ילך לפניהם רחוק יהיה וכו' והרי זה נחשב כאלו זה עומד מצד וישראל מצד זה כיון שהארון אחרי העם מה עשה הב"ה נשא הארון את נושאיו ועבר לפני כל העם כמשפטו והיינו קרא דויעבור ארון ה' והכהנים לפני העם ע"כ ותמה על כל הפירושים איך נס ופלא כזה לא הוזכר בפסוק אלא מכללא איתמר ובסוף דבריו סמך על קבלתם האמיתית ודעתם הרחב' ע"כ ורש"י ז"ל כבר עשה סניף לדבריהם ז"ל מלשון עליה תלתא זמני כנז'. ומ"ש בעלות וקרי כעלות בכ"ף דלפי האמת לא שייך לשון עליה כי נשואים היו מהארון אלא כעלות בכ"ף הדמיון והכתיב בעלות בבית הכונ' בו כי היה התכיפות בענין זה תכיפות נמרץ עד שבהנתק כפות רגלי הכהנים תכף וישובו מי הירדן למקומ' שלא הספיקו לעלו' אלא עודם עולים וזהו בעלות בבי"ת שבעודם עולים חזרו מי הירדן וזהו מתוקף הנס שבתחלה כנוח כפות רגליהם מיד נכרתו וג"כ תכף לנתקו כפות רגליהם שבו מי הירדן ולהיות דבר זה נורא מאד ועדות נאמנה לכל העולם שראו מי הירדן נצבו כמו נד נצב גבוה ותלול מאד ראו שיד ה' חזקה להכרית מי הירדן בתכיפות ז"ש צוה את הכהני' נושאי ארון העדות כי נקרא שם חדש על פי ה' ארון העדות שהרי עדות יש לכל באי עולם על היכולת אלהי והשגחתו הפרטי בתוך עם בני ישראל:

**יט**

**והעם** עלו מן הירדן וכו' כבר הזכיר למעלה שעלו מן הירדן ומה צורך לחזור ולומר והעם עלו מן הירדן וכו' אכן רמז כאן מ"ש חז"ל נס קפיצת הדרך שהלכו באותו היום ס' מילין וז"ש והעם עלו מן הירדן ויחנו בגלגל שהוא מסע גדול. ואפשר לומר הקדמה זו בסגנון אחר שכונת הכתוב לומר שעלו מן הירדן וכאלו נתקו כפות רגליהם מן הירדן נסעו מזה ויחנו תכף בגלגל ממנו אל מה שאליו ולא היה במה שבין דבר כלל:

**כ**

**ואת** שתים עשרה האבנים האלה וכו' הדבר פשוט שיקימו את דבר ה' ועוד מאי האלה דפשיטא דהאלה הן אשר הקי' ולא אותם אשר הקימו בתוך הירדן עצמו וא"כ מאי האלה ועוד אחר שאמר האלה מאי אשר לקחו מן הירדן שידוע הוא ונראה שהפסוק הזה מובן במה שהזכרתי כמה פעמים מנס קפיצת הדרך שהלכו ביום ס' מיל ובזה נבין מ"ש הפסוק פי תבוא והיה בעברכם בירדן תקימו את האבנים שאחז"ל בפרק נגמר הדין בפסוק קום לך אמר הק"בה שלך גדול וקשה משלהם אני אמרתי והיה בעברכם תקימו

את האבנים ואתם ריחקתם ס' מיל בתר דנפק אוקי רב אמור' ודרש כאשר צוה ה' את משה עבדו כן צוה משה את יהושע וכן עשה יהושע אם כן מה ת"ל קום לך א"ל אתה גרמת דסוף סוף הקושיא במקומה עומדת דהפסוק אמר והיה בעברכם ומה תירץ ר' שלא בדבריו השניים שאוקי אמורא עליה אכן במה שהצענו מבואר שראה ר' שילא שח"ו יהושע לא יסור מדבר משה ע"ה ואעפ"י שהיה הקמת האבנים ס' מיל מן הירדן אין ליהושע אשם בזה האיחור כי לא נתאחר הדבר כלל כי בקפיצת הדרך נעשה הדבר וע"ד נס הלכו ס' מיל נמצא שנתקיים פסוק והיה בעבריכם וכו' תקימו אבנים וכו' שתכף בעברם הקימון כי אותו המרחק של ס' מיל בנס היה ולא נתעצל ומאת ה' היתה זאת וז"ש ואת י"ב האבנים האלה מורה באצבע על התכיפות וז"ש האלה אשר לקחו מן הירדן ר"ל תכף ללקיחתם מן הירדן הקים יהושע בגלגל כי קפצה הארץ כאמור ולכך א"ר שילא שלא יתכן שא"ל שלך קשה משלהן על שהקימום בגלגל מאחר שלא היה איחור בדבר אלא תכף בעברכם את הירדן הוקמו כדברי משה והיה בעברכם וכו' והר"לבג פי' הקים בגלגל שהיה מקום כולל כל ישראל לעבוד את ה' שם כדי שיעלה זכרון לבני ישר' ונתן טוב טעם למה לא נתנו' לפני' כמטה אהרן וצנצנת המן יען שיצטרכו מקו' רב כי האבני' גדולו' מאד כמשחז"ל ואין ראוי לשי' אותו' יהושע התלמיד אצל אותות רבו משה ע"ה ועוד כי לא הושם בעדות אל' דבר שהוא מהזרות והפלא כמטה אהרן אשר צץ ציץ ויוצא פרח וכיוצ' בו צנצנת המן שלא נמס עם היות טבעו לימס כצאת השמש אמנם האבנים האלה לא היה בהם דבר מהזרות ופלא ולא נעשה בהם מופת שלא באו אלא לזכרון נס קריעת הירדן לכך נתנו לבדן בגלגל ולא לפני העדות ע"כ תורף דבריו ז"ל:

**כא כב כג כד**

**ויאמר** אל בני ישראל אשר ישאלון וכו' הנה צריך לדקדק כי הכתובים האלה מיותרים לגמרי שכבר הזכיר יהושע עצמו כל זה לישראל כדכתיב ויאמר להם יהושע וכו' למען תהיה זאת אות בקרבכם כי ישאלון וכו' ועוד יש שנוים הרבה א' שכאן נאמר אשר ישאלון ולמעלה נאמר כי ישאלון וכו' מה האבנים האלה לכם וכאן לא נאמר לכם ולמעלה אמר ואמרתם וכאן אמר והודעתם. **הביאור** כי בעת היעוד שיעד הוא ית' למעלה לא יעד אלא על ענין כריתת הירדן לבד ולכך הזכיר שענין האבנים לאות כריתת הירדן לא על דבר זולתו ולכך אמר כי ישאלון וכו' מה האבנים האלה לכם ואמרתם להם אשר נכרתו מי הירדן וכו' דבאמירה כל דהו מספיק אמנם בעת המעשה אשר נעשה פלא גדול מחודש אשר לא נעשה כמוהו ולא עלה על לב הלא הוא נשיאת הארון נושאיו אחר שחזרו מי הירדן למקומן שהעבירם על המים פורחים באויר לעומת כל זה הוא

אשר נאמר כאן אשר ישאלון ר"ל בריא לי שפלאים כאלו לא ישכחו מפי זרעכם ובודאי שישמעוהו בניכם אכן לא ידעו אותו על נכון וז"ש אשר ישאלון וטעם השאלה הוא שישאלו בניכם את אבותם שלהיותם אבותם ישאלום לדעת הדבר על בורייו ולא שנעלם מהם מציאות הטעם ובזה מובן שאמ' בניכם את אבותם כי על בני בנים אשר הם כבנים אמר כי ישאלון בניכם אלו בני בנים וישאלו את אבותם היינו הבנים שלהם והיינו דלא כתיב כי ישאלון בניכם אתכם כי ב' דברי' כאלו של כריתת מי הירדן ושל נשיאת ארון את נושאיו לא ישאלו עליו בניכם אלא בני הבנים אמנם למעלה לא אמר אלא כי ישאלון בניכם מחר לאמר מה האבנים האלה לכם כי למעלה שלא ייעד אלא על כריתת מי הירדן אמר לכם לכם ולו לו ית' לא כן כעת שאלו האבנים באים לזכרון כבוד ה' שנשא את נושאיו לכך נאמר מה האבנים האלה סתם כלומר מה הוראתם ולכך באה התשוב' בהודעת שני ענינים גדולים שצריך הודעה ולא תספיק אמירה בעלמא והוא להודיע הענין היותר נפלא של נשיאת הארון את נושאיו וז"א ביבשה עבר ישראל לבדם אבל הכהנים וארון ה' לא עברו ביבשה אלא על המים אחר שחזרו למקומ' וזהו אשר הוביש ה' את מי הירדן מפניכ' בלבד ולא מפניו כי הארון נשא נושאיו אחרי היות מלא על כל גדותיו כאמור ולזה בא היקש ענין קריעת ים סוף לקריעת הירדן דקאמ' אשר הוביש ה' אלהיכם וכו' כאשר עשה לים סוף אשר הוביש מפנינו עד עברנו שאין הקש זה למחצה אלא הקש מוחלט שכמו שהוביש ים סוף מפנינו ולא מפניו כן הוביש הירדן מפנינו ולא מפניו ומפני ארונו שלא הוצרך אל הארון כי הוא נשא את נושאיו כנז' וכן כמו שהיה קריעת הים עד עברנו לבד ולא בעבור זולתנו המצריי' כך זה עד עברנו לבד ומפנינו ולא נתעכב עד עבור ארונו ומ"ש מפניכם עד עבריכ' ואח"כ אמ' מפנינו עד עברנו כתב הר"דק ז"ל שבתחלה דבר יהושע ליוצאי' ממצרי' וילודים במדבר ולכך אמר מפניכם עד עבריכם ואח"כ הוציא הילודים במדבר ודבר בעדו ובעד היוצאים ממצרים ולכך אמר מפנינו עד עברנו. ולעומת ב' הענינים הנז' בא הפסוק אח"כ למען דעת כל עמי הארץ וכו' למען יראתם את ה' דלא כתיב ולמען שנותן ב' סבו' כנגד ב' העניני' וע"ז לא כתיב ולמען ואמ' כי עמי האר' הם א"ה מ"ה לא ראו ולא ידעו כי אם נס כריתת הירדן אשר נצבו כמו נד מימיו וכמו שאחז"ל שגברו יותר משי' מיל עד שנראו למרחקי ארץ ע"כ לעומת נס זה אמר למען דעת כל עמי הארץ כי יד ה' חזקה היא לבטל הטבע אמנם הנס הב' של נשיאת ארון את נושאיו זה לא נר' למרחוק לעמי האר' ולא למענם נעש' אלא למען יראת' את ה' אלהיכ' ר"ל מה שכבי' יראת' את ה' לשעבר שכבר אתם מוחזקי' ביר' ה' ושהוא אלהיכ' מימי משה אכן נעש' זה למען חיזוק ואימוץ במה שיראת' כבר

שימשך לכל הימי' וז"ש למען יראת' את ה' אלהיכ' כל הימים ולפי זה יראתם פועל עבר וזה יהיה כל הימים בראותכם ארון נשא את נושאיו בודאי שזה יוסיף אומץ בטהורי ידים במה שכבר יראתם את ה' אלהיכם אמנם הרד"ק ז"ל פי' למען יראתם את ה' וכו' לגזרת פעל עבר במקום עתיד כמו תראו ורבים כמוהו ע"כ. והרא"בע ז"ל פי' בשער מ' והודעתם את בניכם וכו' למען דעת וכו' אמר שכבר היה להם המעשה הנורא ההוא של ביטול הטבע בקריעת י"ס ובקריע' הירדן תרתי חזקה לקיום ההשגחה אישיית ובטול חולשת ההנהגה הטבעית והכרחיות זה הענין הוא למען דעת כל עמי הארץ את יד ה' כי חזקה היא למען יראתם את ה' ירצה הודעתי להם חזקת היד אשר יש להשגחה האלהית על כל הנמצאים הטבעיים למען תדעו כי כל הימים אשר תחזיקו ביראת ה' תהיה ידיכם תקיפה עליהם עכ"ל. ובפ' והודעתם את בניכם וכו' ביבשה עבר ישראל אחז"ל בראשית רבה ר' יהודה בר סימון בש"ר יוחנן אמר בתורה ובנביאים ובכתובי' מצינו שלא עברו ישראל את הירדן אלא בזכותו של יעקב בתורה כי במקלי עברתי את הירדן הזה בנביאים והודעתם את בניכם וכו' ביבשה עבר ישראל את הירדן הזה ישראל סבא בכתובים מה לך הים כי תנוס הירדן וכו' מפני אלוה יעקב ע"כ וק"ק דמהתורה לא מוכח מידי דהתם ביעקב עצמו מדבר ואומ' כי במקלי עברתי את הירדן גם צריך להבין דעיקרא דמלתא למה יהיה בזכות יעקב ולא בזכו' אברהם ויצחק. ונר' דכיון שהירדן הוכרח להקרע מפני יעקב וזכותו בלכתו אצל לבן זה היה עזר לשיקרע מפני זרעו לעתיד שכיון שתשש כח שרו של ירדן לפני ישראל סבא הוא סיבה להקרע מפני בניו וז"ש בתורה וכו' שלא עברו ישראל את הירדן אלא בזכותו של יעקב ויליף מהתור' דכתי' כי במקלי עברתי אני את הירדן ולעתיד יקרע לבני וז"ש את הירדן הזה את לרבות שנית בירדן הזה ומהנביאים מדכתיב עבר ישראל ולא כתיב עברו בני ישראל על ישראל סבא קאמר וה"ק דכיון שעבר ישראל מימי עולם בלכתו אצל לבן הנה דבר זה הנעשה בזכותו של ישראל סבא זה יגרום קריעה מפני בניו של ישראל ובדבריהם אלה מובן תיבת והודעתם שהוא הודעה של חידוש להודיע לבנים סיבת נס קריעת הירדן שהוא בזכות יעקב:

## ה

**א**

**ויהי** כשמוע כל מלכי וכו' עם היות שבעיניהם ראו עמידת הירדן אשר נצבו כמו נד המי' כמו שהזכ' למע' עכ"ז כתב ויהי כשמוע בב' בחינות האי' מוס' אל אשר הוביש ה' את מי הירדן יובש ממש שהם לא ראו אלא הכרית' ועמידתו נד א' אבל המקום היותו יבש זה היה בשמיעה והבחינה הב' היא מפני ישר' ולא מפניו ית' שהארון

נשא את נושאיו זה הענין שמעו ולא ראו וז"ש ויהי כשמוע מוסב אל סוף הפסוק מפני בני יש' ולא מפניו ית' וארונו כאמור ובכלל השמיעה הוא היות ההובשה עד עברנו בלי איחור ובלי קדימה שזהו השגחה פרטית ותוקפו של נס כמו שהזכרנו למעלה ומכאן הביא מהרי"א ז"ל קושי לדברי רש"י ז"ל גבי ושתים עשרה אבנים הקים יהושע שפי' הוא שאלו האבנים שם אותם במקו' ה"יב שלקחו ה"יב איש מן הירדן ועשה זה שלא ישארו רגלי הכהנים בטיט וחומר והנה מכאן נראה שלא היה כאן לא טיט ולא מים אלא הוביש יובש גמור ובזה מובן ההקש הזה שמקיש ירדן לים סוף דמה התם לא היה טיט אלא ויעברו בני ישראל בתוך הים היבשה כמו כן בירדן. ומ"ש עברנו וכתב הרד"ק ז"ל עד עברם קרי והם דברי הכותב ולי נראה ע"ד משז"ל אלו לא הוציא הב"ה את אבותינו ממצרים עדיין אנו וכו' משועבדים וכו' נמצ' שהיציא' ממצרי' נעשית לאבו' בעצם וראשונ' ובפועל ולבנים בכח ועד"ז נראה לי שנא' כאן עד עברם האבו' הראשוני' שנקרע הירדן להם ועד עברנו ג"כ אנחנו הבני' שגם לנו יחשב כאלו עברנו שם:

**ב**

**בעת** ההי' וגו' אמ' רבה ב"ר יצחק לא ניתנ' פריע' מילה לאברה' אבינו שנאמר בעת ההיא אמר ה' אל יהושע וכו' ודלמא הנך דלא מהול דכתיב כי מולים היו וכו' ולא מלו וכו' א"כ מאי שוב ומאי שנית אלא לאו לפריעה ולאקושי סוף מילה מילה לתחלת מילה מה תחלת מילה מעכב' אף סוף מילה מעכבת כדתנן אלו הן ציצין המעכבי' את המילה בשר החופה את רוב העטרה ע"כ. **ולע"דן** לדקדק מעיקרא כשהקשה ודלמא מאי קס"ד למקשה במ"ש רבה בר יצחק שנאמר בעת ההיא דאם הראיה היא משום שוב ושנית כדמסיק לא הוה מקשה כלום ומהו ולאקושי סוף מילה וכו' דמהיכא ילמוד כן ונרא' דרבה בר יצחק דקדק מתחלה שלא ניתנה פריעת מילה לאברהם אבינו ממה שנאמר בעת ההיא אמר ה' ליהושע שבאומרו בעת ההיא ר"ל דבר מחודש בעת ההיא מה שלא היה כן בזמן העבר שכעת צוה לו על הפריעה. והמקשה הקש' ודלמא נראה שאין לשון בעת ההיא מספיק להכרח דדילמ' הנך דלא מהול עד עתה ולא חדש (פרעוה) [פריעה] אלא מילה בתקנה שהיתה בזמן אברהם באותם שלא מלו משום סכנה והיה מסיבת שלא היתה רוח צפונית מנשבת מטעם שהיו נזופים או מטעם ענני כבוד ובעת ההיא בטלו הטעמים האלה שכבר כלו מתי מדבר וישראל נכנסים לארץ ולזה אמר בעת ההיא עת רצון ועת נכונה שרוצים לעשות פסח וכל ערל לא יאכל בו ולזה תירץ לו המתרץ ואמר א"כ מאי שוב ומאי שנית שמאומרו לשון שוב מורה על הנימול כבר שישוב וימול אותו וזהו שנית שישוב למול לו השנית שהיא הפריעה ואעפ"י שכבר נמול הוא בראשונה

שהיא מילה בלא פריעה לא יספיק אלא צריך השנית שהיא פריעה. ומכאן הוכחה שלא נתנה פריעה לאברהם אבינו ואי לא כתיב שנית הוה אמינא דפריע' זו למצוה מן המובחר לא לעיכובא להכי אמ' שנית דמדקראה שנית שדבר ידוע הוא ששנית היא כיון שנמול הוא אלא ודאי לאקושי להקיש הפריעה למילה מה מילה מעכבת אף פריעה מעכבת היא כראשונה שזו שנית אליה היא בענין העכוב וכדתנן אלו הן ציצין המעכבים את המילה. עוד אפשר דדייק ולאקושי סוף מילה וכו' ממה דהפסיק שהי"לל ושוב מול שנית את בני ישראל אבל כוון לומר ושוב מול את בני ישראל שהרי מאומרו ושוב מוכיח שמלבד המילה הראשונ' שהם נמולים ישוב למולם עוד והזכיר את בני ישראל שנית לומ' שהשני' מעכב' להיותם בני ישראל שמל ולא פרע כאלו לא מל שאינו מבני ישראל והוא עניין הלציי ונכון בפסוק דפשטיה דקרא. ואם יקשה בעיניך איך אברהם והאבות הקדושים לא פרעו ותנן כאלו לא מל תשובת קושיא זו אשיבך בסמוך בביאור המאמר שאחר זה עיין שם והנה בפרק הערל יש גרסת רבינו חננאל ז"ל בתוספות זה לשונו ורבינו חננאל מפר' דמאי שוב ומאי שנית כולה חדא מילתא היא וכו' ודילמא לאקושי וכו' ולהכי אתא ולא לפריעה ולגרסא זו לא משני במסקנא מידי אהך קושיא עכ"ל. ולפי דרכנו מיושב כפל שוב ושנית שמתוכ' למדו פריעה ולמדו לאקושי כנז"ל. ורש"י ז"ל א"כ מאי שוב התירוץ ואח"כ מקשה ומאי שנית השתא דדרשת שוב שנית א"כ מאי דרוש ביה ע"כ. משמע דלאקושי וכו' תירוץ הוא. עוד הביא רש"י ז"ל לישנא אחרינא מאי שוב ומאי שנית אלא לאו לפריעה ולהאי לישנא גרסינן ודילמא לאקושי סוף מילה וכו' ולאו לפריעה אתא אלא לעכובא עכ"ל וזה הלשון קרוב לגרסת רבינו חננאל ולשניהם יקשה דשוב ושנית למה דבחד סגי וקשה דלא משני כלל. והמעיין יבחר. **ובפרקי** רבי אליעזר תניא רבי ישמעאל אומר וכי והם ערלים שמעו קולו של הקב"ה בסיני ונתן להם התורה אלא ח"ו נמולים היו אלא שלא כתקנן והיו כורתין ולא היו פורעין וכל מי שמל ולא פרע כאלו לא מל לכך אמר הכתוב לא מלו וכשבאו ישראל לארץ ישראל אמר הב"ה ליהושע יהושע אי אתה יודע שאין נמולין כדרכן וכתקנן חזור ומול את ישראל פעם שנית שנאמר ושוב מול את בני יש' שנית וקבץ את כל העורלות עד שעשה אות' כגבעה שנאמר וימל את בני ישראל אל גבעת הערלות והיו ישראל לוקחים את הערלות ואת הדם ומכסי' אות' בעפר המדב' וכשבא בלעם ראה את כל המדבר מלא ערלות אמר מי יוכל לעמוד בזכות זאת שמכוסה במדבר בעפר שנאמר מי מנה עפר יעקב מכאן התקינו חכמים שיהיו מכסין את הערלה בעפר הארץ שנמשלו בו שנאמ' והיה זרעך כעפר הארץ. וכך היו ישראל מלין עד שנחלקו לשתי ממלכות מלכו' אפרים

מנעו מהם ברית מילה ועמד אליהו קנא קנאה גדולה ונשבע לשמים שלא להוריד טל ומטר ושמעה איזבל ובקשה להרוג אותו ועמד אליהו ז"ל והיה מתפלל לפני הב"ה א"ל הקב"ה אליהו טוב אתה מאבותיך יעקב ברח מפני עשו שנא' קום ברח לך משה ברח מפני פרעה וישמע פרעה דוד ברח מפני שאול שנאמר ודוד ברח וימלט מלמד שכל הבורח נמלט ועמד אליהו ז"ל וברח לו להר חורב ושם נגלה עליו הב"ה ואמר מה לך פה אליהו ויאמר קנא קנאתי א"ל לעולם אתה מקנא קנא' בשיטי' על גלוי עריות וכאן אתה מקנא חייך שאין ישראל עושין ברית מילה עד שאתה רוא' בעיניך מכאן התקינו להיות עושין מושב כבוד למלאך שנקרא אליהו ז"ל מלאך הברית שנאמר ומלאך הברית אשר אתם חפצים הנה בא עכ"ל. **ולע"דן** לדקדק דכיון שהמילה בלא פריעה כאלו לא מל א"כ אכתי קשיא וכי ערלים שמעו קולו של הב"ה בסיני א"כ מאי משני נמולים היו אלא שלא כתקנן וכו' הן אמת דאם לא מלו כפשוטו שלא מלו כלל ובסבר' המאמ' הקוד' לזה שלא מלו כלל מפני שלא נשבה רוח צפוני' מפני שהיו נזופין או מפני ענני כבוד שלא יתפזרו קשה טפי איך יתכן ששמעו בסיני קולו של ה"בה והם ערלים שלא קיימוה במה שקבלו כבר בימי אברהם מה שאין כן קושיא ודוחק לבריתא זו שסוברת שמלו ולא פרעו ואומ' לא מלו פי' כתקנן לא מלו בפריעה אבל מילה לבדה מלו אבל עדיין קשה קצת כיון דמל ולא פרע כאלו לא מל חשיב. ונדקדק עוד לשון כשבאו לארץ ישר' אמר הב"ה ליהושע יהושע אי אתה יודע שאין נמולין כדרכן וכתקנן כו' דהיה לו לו' בלשון קצרה ובלשון חיוב יהושע יש' אינ' נמולים כדרכן וכתקנן מול ופרע אותם בפריעה. ומהו טעם כפל כדרכן וכתקנן. ומהו סוד הכסוי הזה על העפר בערלה עד שרא' אותו בלעם וראו חכמים להתקינו לדורות שיכסוה בעפר ויובן אומ' התקינו שיהיו מכסין את הערלה בעפר הארץ שנמשלו בה שנאמר והיה זרעך כעפר הארץ. **ונראה** כי סוד המילה להיותה פרועה לגמרי שהוא רמז לגלוי אורו ית' ויתעלה אל עמו ואל חסידיו לא יתכן זה בימי עולם ושנים קדמוניות בימי האבות כי עדיין כח הקליפ' ההיא של הפריעה מכסה אור י"וד המילה שכן נתחייב בעון אדם הראשון להשליט הרע על הטוב ואין טוב אלא סוד המילה שכן ארז"ל ותרא אותו כי טוב הוא שנולד מהול וכשבא אברהם המתקן עון אדם כמשז"ל בפסוק האדם הגדול בענקים זה אברהם שהיה ראוי להקדימו לאדם הראשון אלא שאחרו השי"ת כדי שיתקן מה שעוות אדם הראשון וכן בס"ה שאברהם יצחק ויעקב תקנו עוות אדם הראשון ולזה די בכרית' הערלה הגדולה והניח הקטנ' שעל העטרה לפי שלכל זמן ועת לכל חפץ עד שיעמדו ישראל במצרים ויכנעו בעבודה קשה ויזככו מזוהמ' נחש וילכו במדבר נחש שרף ועקרב וצמאון ומכניעים כח הטומאות

הנמשלים בשמו' האלה נחש שרף שכן היו שולחים שעיר עזאזל ביד איש עתי המדברה שם הרגיעה לילית ומצאה לה מנוחה היא וכל חיילותיה ולזה היה די להם בכל זה הזמן במילת הערלה בלי פריע' אמנם כאשר נכנסו לארץ הקדש זו ארץ ישראל כשמה כן היא מנוחתם עדי עד שם עת דודים להפרע זה הכסוי הדק שעל י"וד המילה ולהגלות העטרה ע"י יהושע פני יהושע כפני לבנה שהוא מדרגתו של יהושע כנודע ליודעי חן. ובזה מובן המאמר בויקרא רבה הובא בילקוט בסמוך וימל את בני יש' אל גבעת הערלות מקום שהוא עושה גבעה בערלה רב נחמן אמר תן חלק לשבע' זה דור שמלן משה לשבע' וגם לשמנה זה דור שמלן יהושע לשמנה והכוונה שדקדקו שהי"לל וימל יהושע בגבעת הערלות אלו היה מקום וגבעה ממש לכך דרשו על הוראת מקום המילה שמלן במקום שעוש' גבע' בערלה. והנה רב נחמן ביאר מה שזכרנו מוסמך באסמכתא גמורה בפסוק תן חלק לשבעה זה דור שמלן משה לשבעה ר"ל לשבעה דורות נמנים מעת שנתנה המילה לאברהם והם אברהם יצחק ויעקב לוי קהת עמרם משה אמנם בזמן יהושע היו שמנה דורות וכוונת הפ' לו' תן חלק מילה לשבעה דורות שדי להם בחלק ההוא עד אותו הזמן. אמנם בדור השמיני דורו של יהושע הוצרך עוד לפריעה שכבר הגיע עתה שהוכשרו ישראל לשתגלה אורה ותבטל כח הטומא' ואפי' הקליפה הדקה ההיא אשר בעטרה וסודה תכנע וזהו שהזהירה רוח הקדש ע"י שלמה ואמרה תן חלק לשמנה שהיא המילה וגם מה שנעשה לשמנה דורות שהיא הפריע' תן חלק לזו ולזו שתעשה שתיהן כי עתה מל ולא פרע כאלו לא מל מה שלא היה כן בדורות השבעה הראשונים שלא הית' שעת הכושר עדיין להגלות. וזהו שאחז"ל בפסיקתא כמו שהביא הילקוט בפסוק זה הדבר אשר מל יהושע ר' ברכיה ור' חלבו בשם ר' אבין דבר אמר להם יהושע ומלן אמר להם מה אתם סבורין שאתם נכנסים לארץ ערלים כך אמר הב"ה לאברהם ונתתי לך ולזרעך אחריך על מנת ואתה את בריתי תשמור זהו שאמר הכתוב לכל זמן ועת לכל חפץ שלא יתכן שאומרו שהזמן מועיל לכל דבר וכן העת להפיק כל חפץ אבל כיון לומר שלכל דבר ודבר קבע לו השי" זמן ועת כי גם בזה יובן כפל זמן ועת שזמן הוא על אברה' והיינו אומרו זמן היה לו לאברהם אבינו שנתנו לו המילה דהיינו לעת זקנתו אחרי שגייר כמה גרים ואחרי שהוסכמו בדרושיו האמיתיים כדי שלא יתרחקו ממנו מסיבת המילה. ועת לכל חפץ הוא בעת ההיא שחפץ ה' עתה בפריעה שבזה מובן לשון הפסוק גבי אברהם שאומר בעצם היום הזה נמול שמודיע שעצומו של היום הזה מוכן מאתו ית' שיהיה נמול בו אברהם וז"ש בעצם היום הזה נמול אברהם וזהו שאמר זמן היה לו לאברהם וכו' וכן גבי יהושע נאמ' היום גלותי וגו' שתלה הדבר ביום כמ"ש ג"כ

בעת ההיא אמר ה' אל יהושע וכו' זמן היה לו לאברהם אבינו שתנתן לו המילה שנאמ' בעצם היום הזה נמול אברהם זמן היה שתפול לבניו שנאמר כי מולים היו וכו' ע"כ. זמן היה שתנתן המילה לאברהם היא מילה בלא פריעה וזמן היה שתפול לבניו ר"ל שתפול כח הטומאה הרמוזה בקליפ' הדק' לעין וכשתפול אז יכש' לפריע' כי לכל זמן ועת לכל חפץ כי מולי' היו ועכ"ז נצטוו על הפריעה שעליה אמר כי לא מלו וכו' שכיון שהגיעה עת כניסתם לארץ הקדש הרי הוא כאלו לא מלו כלל דמל ולא פרע בזמן ההוא כאלו לא מל כלל חשוב וז"ש המאמר הזה בתחלה דבר אמר להם יהושע ומלן שאמר להם דבר של טעם מה אתם סבורי' שאתם נכנסים לארץ ערלים דהיינו במילה בלא פריעה שכערלים יחשבו בעת ההיא שהגיע עת הפריעה כי כדי להכנס לארץ שיכנעו כל כחו' הטומאה אז צריך פריעה והבן זה כי גזרת מאמר מה אתם סבורים שאת' נכנסי' לארץ ערלים הוא שנמנע הוא שיכנסו לארץ בלא פריעה כך אמ' הב"ה לאברהם ונתתי לך וכו' למדו כן מיתור ויאמר אלהים אל אברה' ואתה את בריתי תשמור וגו' שזה תנאי למ"ש ונתתי לך ולזרעך ויאמר אלהים זה על מנת ואתה את בריתי תשמור וכבר זכרנו היות הברית הנכון בכניסתן לארץ בפריעה. ובזה מדוקדק לשון הפסוק שאמר זה הדבר אשר מל כי לא שייך מילה בדבר אלא האנשים אשר מל הי"לל אלא ודאי דבר אמר להם יהושע ומלן כו'. ודע והבן כי כאשר היה יהושע כובש בתחתונים ארצותם לגוייהם וכורת אותם עד כלה לבלתי החיות להם כל נשמה כן היו נכרתים למעלה פוקד ה' על צבא המרום והקליפות ההם אשר התחתונים כענפים אל השרשים ההם שרש פרה ראש ולענה ובזה נתבאר לך היטב המאמר הזה שאנו בו שאמר וכי ערלים היו וכו' אמנם כשתירץ נמולים היו אלא שלא כתקנן וכו' דמ"ש שלא כתקנן היינו שלא כתקנן לזמנו של יהושע שצריך שלא ישאר שרש ולא ענף אבל כפי דורו של משה כתקנן היו שדי בכרית' בלי פריעה כי זהו חלק לשבעה אמנם לדורו של יהושע הוצרך יותר וזהו וגם לשמנה כדפרשית וכל מי שמל ולא פרע כאלו לא מל זה בדורו של יהושע כי זהו חלקו אמנ' בדורו של משה היה די להם במילה בלי פריעה כי לכל זמן ועת לכל חפץ כאמור וז"ש הכתוב בי לא מלו וכו' כפי ערך הדור הזה השמיני דורו של יהושע חשוב כאלו לא מלו אבל בדורו של משה חשובי' היו כמולי' ולזה שמעו קולו של הב"ה כפי הכנת וחלק לשבעה מוכנים היו בה. ובמ"ש כדרכן וכתקנן אפשר שעל שתי החלוקות שהיו בהם אחת שלא מלו כלל וכשיטת המאמר הנז"ל של בעת ההיא ועליהם אמר שלא מלו כדרכן והם אשר נולדו במדבר אחרי נתינ' התורה כדי שלא יקש' לאותו מאמר של בעת ההיא קושית וכי ערלי' שמעו קולו של הב"ה בסיני וכו' והחלוק' השנית הם הנמולים בלי פריע' שאפילו

שהם נמולין שלא כתקנן חשיבי כעת הזאת שהגיעה עת הפריעה כאלו לא מלו כלל כי לכל זמן ועת כאמור וכל זה דקדק בעל המאמר בלשונו שאמר וכשבאו ישראל לארץ אמר הב"ה ליהושע אי אתה יודע וכו' שנרא' שמתוך ביאתם לארץ נתחייבה הפריעה הזו ולזה אמר לו אי אתה יודע שאין ישראל נמולים כי בעת הזאת כאין נמולי' יחשבו כיון שנכנסו לארץ ואעפ"י שעד עתה נמולים היו עוד אפשר שאמר אין אתה יודע שאין ישראל נמולי' כדרכן וכתקנן ר"ל שאין נמולין בשתיהם כדרכ' וכתקנן דתרתי בעינן כדרכן כרית' הערלה וכתקנן בפריע' שאעפ"י שנמולין הם כדרכן אינו מספיק כי תרתי בעינן חזור ומול אותם פעם שנית כדי שיהיה כתקנן מצורף לכדרכם. ואמר שנעשית גבעה מהערלות ובאמצעות העפר שהיו מכסים ולמד כן מאומרו אל גבעת הערלות שנעשית גבעה מהן דאם לא כן הי"לל בגבעת הערלו' וטעם הכסות הערלה בעפר הוא להראות שישראל שנמשלו בעפר שנאמר והיה זרעך כעפר הארץ שליטים על הערלה ולזה אמר בלעם מי מנה עפר יעקב שזכות המילה והכסות בעפר הוא דבר גדול שמורה ג"כ עפר העליון הנקרא כן בפסוק הכל היה מן העפר מלכותו בכל הקליפות מעלה וז"ש בעל המאמר מכאן התקינו חכמי' שיהיו מכסין את הערלה בעפר הארץ שנמשלו בו שנא' והיה זרעך כעפר הארץ. ובמ"ש כך היו ישראל מלין עד שנחלקו לשתי ממלכות מלכות אפרים מנעו מהם ברית מילה אפש' שמה שבטלו אפרים הוא הפריעה. הן אמת דלשון מלכות אפרים מנעו מהם ברית מילה משמע מניעת ברית מילה לגמרי ובמ"ש לו הב"ה חייך שאין ישראל עושין ברית מילה עד שאתה רואה בעיניך אפשר שהוא שיראה איך פורעין פריעה ופשוטו על מציאות המילה ולפי הפירוש הראשון כפל קנא קנאתי קנא במעשה פנחס דפנחס הוא אליהו וכמ"ש במאמר הזה עצמו נאמר שאמר לו הב"ה לעולם אתה מקנא קנאת בשיטים על גלוי עריות וכאן אתה מקנא ע"כ שזה ביאור לכפל קנא קנאתי שהכל הוא קנאה בענין המילה בטומאתה בעריות או בביטולה. ולפי הפירוש השני שישראל בטלו המילה לגמרי כדמשמע לשון מנעו מהם ברית מילה יובן כפל קנא קנאתי על המילה ועל הפריעה ולפי הפירושים הנז' צריך לומר גם כן דלפי' האחד שפירשנו שמניעת ברית מילה היא בפריעה לבד נאמר שנקרא אליהו מלאך הברית שבא לראו' איך עושים אותו כתקנ' בפריעה. ולפירוש השני שמנעו הברית מילה לגמרי לזה נקרא אליהו מלאך הברית שהוא פקיד על ראיית עשיית הברית שקנא על ביטולו לגמרי ויראה קיומו לגמרי. **עוד** לחז"ל ב"בר עשה לך חרבות צורים א"ר אמי בארבעה מקומות נאמר בלשון הזה עשה לך בג' נתפרש באח' לא נתפרש עשה לך תיבת עצי גופר נתפרש אעין דקדרו עשה לך חרבות צורים נתפרש גלבין דטינרי. עשה לך

שתי חצוצרות כסף נתפרש עשה לך שרף לא נתפרש רבי יודן בשם ר' יוסי ישמע חכם ויוסף לקח זה משה אמ' אם עושה אני אותו של כסף אין לשון נופל על הלשון הרי אני עושה אותו של נחשת למה שלשון הזה נופל על הלשון הזה שנאמר ויעש משה נחש נחשת מכאן שנתנה תורה בלשון הקדש עכ"לה. **ולעד"ן** מה הודיעונו חז"ל במ"ש בארבעה מקומות נאמר בלשון הזה ומה להם להזכיר המקומות שנתפרש כי די בהזכיר' המקו' שלא נתפרש בו וכן או' משה ע"ה מדעתו ונרא' שאמרו חז"ל דקדקו לשון עשה לך מאי לך יאמר נא עשה תיבת עצי גופר לז"א בארבעה מקומות נאמר בלשון הזה של עשה לך שאומ' בלשון עשה לך מורה שנותן בידו הרשות לעשות מאיזה מין שיכשר בעיניו על דרך שלח לך אנשים לך לדעתך ואעפ"י שנאמר לו בלשון הזה עכ"ז בשלשה נתפרש ובאחד לבד לא נתפרש עשה לך תיבת עצי גופר נתפרש אעין דקדרו והטעם בלי ספק שהם יותר קלים וחזקים לעמוד בפני המים וכן עשה לך חרבות מאיזו מין שתרצ' ונתפרש גלבין דטינרי לפי שיהי' יותר קל להתרפאות או מן הטעם הנז' בכסוי הערלה בעפר יהיה גם כן נכון להעשו' הצור שתכרת בו מאבן על שם משם רועה אבן ישראל והעפר ישראל באופן שהכל ע"י ישראל נמצא שנתפרש להודיע היותר טוב למצוה מן המובחר ולא לעכובא שהרי כתיב עשה לך חרבות לך לדעתך מכל מין שתרצה והיותר טוב צורים גם לרמוז הביטו אל צור חוצבתם ואל מקבת בור נוקרתם הביטו אל אברהם אביכם שג"כ הוא נמול זקן ובא בימים כמו שאתם נמולים בן ארבעים שנה שלא מלו הנולדים במדבר. וכן עשה לך שתי חצוצרות מאיזה מין מתכת והיותר טוב כסף המור' על הלובן ורחמים כדי שביום שמחתכם ומועדיכ' ותקעת' בחצוצרו' על עולותיכם ועל זבחי שלמיכם והיו לכם לזכרון לפני אלהיכם. אמנם בעשה לך שרף לא נתפרש אלא נתן לו רשות חלוטה מאיזה מין שירצה ומשה בחר משקול דעתו לעשותו מנחשת לפי שלשון נופל על הלשון להגדיל הנס שעם היות ההבטה בנחש אדרבה גורמת התפעלות מנשיכתו מהנחש עכ"ז יתרפא ואפי' בהצטרף עוד אליו היותו מנחשת מצא מין את מינו ונעור דין עכ"ז והביט אל נחש הנחשת ר"ל עם היותו מביט אל נחש ועם היותו עשוי מהנחשת עכ"ז וחי בהשגחה אלהית יתב' ויתע'. זכינו בדין מתוך המאמר הזה למה אמר שיהיו החרבות מצורים ולא מזולתו מהשני טעמים הנז' הא' הביטו אל צור חוצבתם אל אברה' שנימול כהם גדול בימים והשני לרמוז אל כריתת הערלה והכנעתה ע"י ישר' שהם משם רועה אבן ישראל וכסותה בעפר על שם והיה זרעך כעפר הארץ מלבד הטעם השלישי הטבעי היותה מתרפאת יותר הכרית' שע"י האבן מהכריתה שע"י הברזל שהברזל נברא לקצר ימיו של אדם וכמ"ז בפסוק כי חרבך הנפת עליה ותחלליה

אינו בדין שיניף המקצר על המאריך. וחז"ל פירשו ומול את בני ישראל שנית דהיינו פריעה והיה שנית במילה שכל הדורות הקודמים לא נמולו זו השנית אלא מילה בלא פריעה ואפי' האבות והכריחו כן שלא יתכן שנמצאו ערלי' בקבלת התורה אלא ודאי נימולים ואמר אשר לא מלו שמל ולא פרע כאלו לא מל ובדבריהם ז"ל מדוקדק תיבת בעת ההיא אמר ה' שלא נאמ' כן מקוד' שהרי לא פרעו הדורות הראשונים ולפי דבריהם אלו יחד כל יש' נמולו המולים פרעו והערלים נמולו ופרעו. ואפשר שאז בכניסתם לארץ הגיע זמן ועת לחפץ זה שנתן רשות זה להגלות אות ברית קדש פרוע כי פרע הוא ראש כל האומות מ"ה בזכות אוכלוסי ישראל וכבר כתבתי קצת מזה בסדר לך לך וז"ש בעת ההיא אמר ה' לקיים מה שנאמר לכל זמן וכו' שזמן זה היה מיוחד לפריעה ולא קודם כי לא גברה ידי ישראל עד העת הזאת וכן נראה ממשז"ל בפסי' וזה הדבר אשר מל יהושע דבר א"ל ומלן א"ל אתם סבורים שתכנסו לארץ ערלים כך אמר הקב"ה לאברהם ונתתי לך ולזרעך ע"מ ואתה את בריתי תשמור זהו שאמר הכתוב לכל זמן וכו' זמן היה לאברהם שנתנה לו המילה שנאמר בעצם היום הזה נמול אברהם זמן היה שתפול לבנים אשר זה מורה אל האמור שאותה העת נכונה מאד להמול כדי לכבוש הארץ ולפי הפשט ומול את בני ישראל שנית כי יהושע מל את ישראל בראשונה כשנמולו במצרי' כנודע מחז"ל ועז"א ושוב מול שתיבת ושוב מורה על שמלם בראשונה איבר' דלפי זה תיבת שני' מיותר' שכבר אמ' ושוב מול ומספיק וי"ל דכדי שלא תטעה בהבנת הכתוב שהוא על מציאות המילה אבל לא יחוייב שהוא ימולם לכך אמר שנית. ומ"ש בעת ההיא פי' הרד"ק ז"ל בעת ההיא בעוד היותם בגלגל כדי שיעשו הפסח כי בעשור לחדש ובג' ימים היה להם להיות נכונים לעשות הפסח ולהזות ולטבול כי טמאי מתים היו ואחז"ל כי ביום בואם בי' לחדש קבלו כלם הזאה ראשונה ואפי' בערלה וערב פסח הזאה שניה עכ"ל. והטעם שלא נמולו עד הנה כתב רש"י ז"ל לפי שלא נשבה רוח צפונית כדי שלא יתפזרו ענני כבוד שרוח צפונית מיוחדת לפזר ענני' לזה לא מלו כל מ' שנה וחז"ל רמזו טעם שני להיות' נזופים לא נשבה רוח צפונית והאידנא דשו ביה רבים שומר פתאים ה' והר"דק הרחיב בזה שלא רצה הוא ית' להפך הטבע כיון שהמצו' אפש' להתקיים בהמשך הזמן ולכך לא מצינו תוכחת לישראל על עכוב המילה כי מאת ה' היתה. ועוד טעם שני כי במדבר לא ידעו ישראל עת המסע כי על פיו ית' יסעו ואולי יבא המסע והם נימולים ויסתכנו ע"כ תורף דבריו והרלב"ג גם כן כתב זה הטעם הב' שע"פ ה' יסעו כנז' ומה שאמ' עשה לך פי' הרד"ק ז"ל שיהיה המוהל הוא ואחרי' עמו כי לא יתכן שהוא לבדו מל כל הערלים שהרי א"ל חרבות צורים ואלו לא די בחרב אחד. ועוד בד'

ימי' היאך יכול למול כל הילודי' במדבר או יתכן שלא מל הוא אחד מהם אלא צוה אותם למול ואמ' לך כי עליו מוטל כי הוא היה מנהיג' ומי"ש וימל כמו ויבן שלמה את הבית ע"כ. ול"נ שיהושע הוא המוהל. וכמו שדקדקתי מתיב' ושוב וכן מוכיח תיבת לך ותיבת מול ותיב' וימל. וכן אשר מל יהושע דמשמע הוא בעצמו וכן מוכרח מאומרו ויעש לו יהושע דמספיק שיאמר ויעש יהושע מאי לו אלא ודאי הוא המוהל ולכך הוצרכו חרבות מרובות וחדות כדי למהר המילה בזמן מועט ימול מרובים שבהתקלקל החרב מריבוי הנימולים יביאו זולתה. והרלב"ג ז"ל פירש שחדות החרבות כדי למעט הצער וכאב המילה. ומהרי"א ז"ל פי' שלא מצינו בצווי המילה כי אם פעם א' לאברה' וזו פעם שנית ליהושע וז"ש ושוב מול את בני ישראל ותיבת שנית חוזר לראש אל מ"ש אמר ה' אל יהושע שנית ומ"ש ושוב ר"ל שוב לך מהדרך אשר אתה בה ולא תתעסק בכיבוש הארץ אלא מול את העם ע"כל.

**ג**

**ויעש** לו יהושע וכו' וימל וכו' אל גבעת הערלות מקום שהוא עושה גבעה בערלה וכו' פירשתיו למעלה בפסוק בעת ההיא עיין עליו. וחז"ל אמרו שנזדרזו במצו' ותכף עשו גבע' מהערלות וכסום בעפר ועליהם אמר בלעם הרשע מי מנה עפר יעקב ר"ל מי מנה הערלו' שמלו' וטמנו' בעפר. והרלב"ג פי' הפ' כפשוטו גבע' על שם המלות שנמולו שם קראה גבעת הערלות ע"כ. ולדבריו קשה שהיה לו לקרות' גבעת המולות ליחד השם בדבר הטוהר והמילה. והרד"ק ז"ל פירש כי הערלות משקל א' כי מן ערלה אמרו ערלות ומן חכמה חכמות עכ"ל. ולי אפשר שנקרא שם זה ערלות על שם ב' ערלות שנטלו מהם כי מל ולא פרע כאלו לא מל וערל יחשב לעומת זה נאמר הערלות ערלה ופריעה שנוטלת העורלה דקה שתחת הערלה.

**ד ה ו ז ח**

**וזה** הדבר אשר מל יהושע פסיקתא רבי ברכיה ורבי חלבו בשם רבי אבין בר רבי יוסי דבר אמר להם יהושע ומלן וכו'. פירשתיו למעלה בפסוק בעת ההיא. ופרש"י הדבר לשון דיבור שא"ל דברים של טעם סבורים אתם לירש את הארץ והם ערלים והרי כתיב ונתתי לך ולזרעך וכו' ע"מ ואתה את בריתי תשמור וכן פיר' חז"ל והר"דק פי' וזה הדבר שבעבורו מל יהושע כי כל העם הילודים לא מלו לפיכך נצטווה יהושע למולם באופן שזה הדבר אשר לא מלו העם הילודים וכו' הוא אשר חייב אשר מל יהושע. ומהרי"א ז"ל פירש שהפסוקים האלה באים להשיב על ב' ספקות שיש בענין זה. האי למה צוה זה ליהושע ולא לאבות שימולו את בניהם ויכניסו' בבריתו של אברהם כי הוא מהדברי' שחייב האב למול את בנו ולזה השיב באומ' וזה הדבר ר"ל זהו הטעם אשר מל יהושע

ונצטוה בו למולם כי האבות אבותם מתו ז"ש כל העם היוצאים וכו' מתו במדבר וכו' וסיבת מיתתם היה בצאתם ממצרי' מקום רשע ולמדו ממעשיה' אשר ישבו ביניהם ובעת יציאתם מלוכלכי' באותם האמונו' וזה היה סיבת מיתתם וכיון שמתו יחד כולם הוא הדב' שחייב זה למול יהושע את הבני'. והספק הב' הוא למה נתעצלו במצות מילה האם נשתכחה תורה מישראל במדבר ח"ו והלא לא נתנה תורה אלא לאוכלי המן להתיר ספק זה בא הכתוב ואמר כי מולים היו וכו' וכל העם הילודים במדבר וכו' לא מלו והטע' הוא כי מ' שנה וכו' והיא טענת הר"לבג והר"דק שכתבתי למעלה בפסוק בעת ההיא שלהיותם נוסעים על פי ה' במדבר מ' שנה והנסיעה מזקת מאד למילה זה חייב לבלתי המול בשר ערלתם עד בואם אל ארץ נושבת ואת בניהם הקים תחתם וכו' אותם מל יהושע כי לא מלו אותם בדרך ר"ל מסיבת הדרך אשר היו בו ולא ידעו מתי יסעו וא"ת עתה בגלגל עדיין היו הולכים ואיך נמולו לז"א ויהי כאשר תם כל הגוי להמול וישבו תחתם במחנ' עד חיותם ר"ל שכאן כאשר בא הצווי האלהי שימולו ישבו במחנה עד חיות' עד היותם נרפאים ובזה נשמרו מאות' סכנה ע"כ הן אמת שעדיין יש לספק למה לא צוה לבנים עצמם שימולו כי גדולים הם וגם מהספק השני קצתו במקומו עומד שהרי עדיין היו הולכים בדרך ואם ימולו שמא יסיעם ה' ואם ישבו תחתם גם במדבר היה אפשר לעשות כן אלא שצ"ל שבהכנסם לארץ בטלו ענני כבוד ובטלה נסיעתם על פי ה' ועל פי הענני' ולכך נמולו אדעתא שישבו תחתם עד חיותם. והנלע"ד הוא שהפסוקים מזכירין בפי' משאחז"ל שיהושע מלן במצרים בעת יציאת' והוא מלן עתה שנית וכמו שכתבנו במ"ש ושוב מול את בני ישראל שנית וז"ש וזה הדבר אשר מל יהושע ר"ל זהו שמל יהושע בזמנים מתחלפי' ראשונה כל העם היוצאים הלא הם הזכרים אנשי המלחמה אשר מתו במדבר הנה מל יהושע אותם בצאתם ממצרים כדי שיוכלו לאכול הפסח באופן שתיבת בצאתם ממצרים חוזר לראש הפסוק וכאלו כתב וזה הדבר אשר מל יהושע בצאתם ממצרים כל העם היוצא כו' כי מולים היו וכו' ושיהושע אמנם וכל העם הילודים במדבר לא מלו מרוע תכונתם שעדיין היתה בהם מחלאת מצרים שהללו עובדי ע"א וכו' ז"ש הילודי' במדבר בדרך בצאתם ממצרים לא מלו ר"ל מסיבת היותם במדבר שלא נשבה רוח צפונית כפי שטת חז"ל והסיבה השנית בדרך כפי טענתם ג"כ שהדרך מסוכנ' להמול ואע"ג דהשתא מהלינן ואין אנו חוששין אם רוח צפונית מנשבת אם לאו דשומר פתאים ה' הם לא סמכו על זה לבטוח בה' דאכתי בפחזות' של מצרים קיימי וז"ש בצאת' ממצרים לכך לא מלו כי סמכו אל ב' סיבות הנז' היות' במדבר והיו' בדרך ובצאת' ממצרים לא מלו כי האנשים האל אכתי בפחזותייהו קיימי כי מ' שנה

הלכו וכו' עד תום כל הגוי דייקא ואנשי המלחמ' הלוחמי' ומקנטרין את בוראם אשר לא שמעו בקול ה' וכו' כי לכך קראתים אנשי המלחמה סתם בהצותם את ה' ואשר לא שמעו בקול ה':

**ט**

**ויאמר** ה' אל יהושע היום גלותי וכו' חז"ל פיר' שאצטגניני פרעה ראו דם על ישראל ולכך אמר ראו כי רעה נגד פניכ' ככב ששמו רעה המורה על מכת הרג ואבדן והיום הזה ע"י המילה גלותי אותה החרפה מעליכם שהוראת הדם נהפך על המילה זו היא שטת חז"ל הובאה בילקוט בשם פסיקתא ורש"י ז"ל הביאה בשם ר' משה הדרשן ודוחק לומ' שנעלמו דברי פסיקתא מרש"י ז"ל לכך נראה לי ששטת רבי משה הדרשן היא שטת זולת שטת חז"ל שרבי משה סובר שהדם של מיל' הוא ניהו שראוהו המצרים וטעו כי לא ידעו מה הוא והיו' גלותי בבוא דם מילה הוסרה חרפת מצרים מעליכם. ושטת חז"ל אינה כן אלא שאצטגניני פרעה ראו היטב ולא טעו במה שראו אלא שהוא ית' הפכו הדם לדם מילה וזה דקדקו ז"ל בלשונם שאמרו וינחם ה' על הרע' אשר דבר והפך את הדם לדם מילה. עוד חדש רבי משה ביאור תיב' היום כי איך תוסר החרפה היום תכף שהרי במקומ' עומד' עד לכת הבשורה למצרים לעומת זה אמר כי הערב רב הם מצרים האמורים ועליה' אמר היום גלותי בדוקא ועל פי שטה זו של ר' משה שמצרים טעו כנז' נוכל לומר דהיינו היום גלותי חרפת מצרים שטעו וזו חרפה להם וגלותי יהיה לשון גילוי אלא שמ"ם מעליכם בלתי מתיישבת לכך הנכון כמו שפירש רש"י ז"ל והרלב"ג לשון הסירותי החרפה שהיו מחרפים אתכם המצרים והר"דק פי' לפי שהאבו' יצאו ממצרי' והבני' ערלי' כמו המצרים והערלה היתה חרפה כמו שנאמר כי חרפה היא לנו לכך כתי' גלותי חרפת מצרים. והר"לבג הוסיף בזה שהמצרים שטופים בזמה כדכתיב כמעש' ארץ מצרי' לא תעשו והמילה תחליש כח המשגל ותסיר מעליכם חרפת היותם שטופי' בזמה. עוד כתב הר"לבג שחרפ' מצרי' הם האמונות הנפסדות שהיו למצרים עובדים טלה אמר שע"י עשות' היום הזה פסח ביטל אותם הדעות שישראל לא עשו פסח במדבר מצד שהיו ערלים והיום הזה שנמולו והוכשרו לעשות פסח גלותי חרפת מצרים ולכך סמך ויחנו בגלגל ויעשו את הפסח וכו'. ואני אומר שישראל בהמולם יחדיו כולם הורו בזה מעלתם בהיותם בוטחים בקונם יתב' ולא פחדו פן יבואו עליהם יושבי הארץ ביום הג' בהיותם כואבים אשר בזה היום יצאו מחרפת מצרי' אותו הפחד שהיו מפחדים תמיד בצאתם ממצרים תמיד כדכתיב וישאו את עיניהם והנה מצרים וכו' אותה החרפ' שהורו

אז חולשת בטחונ' בה' היום גלותיה מעליכם כי בטחתם בי היום הזה ולכך נקר' גיל לשון גילה וגל לשון גלותי כי ישמח ה' בישראל כשעושי' רצונו של מקום ובוטחים בו.

**ו**

**ויחנו** בני ישראל בגלגל תיבת ויחנו בגלגל מיותר' שכבר נזכר למעלה אכן כיון בחניה שני' שלהיות' חונים בנחת עשו את הפסח שמחים וטובי לב עם היות' בערבות יריחו עיר מוקפת ז' חומו' לא פחדו אלא ויחנו בגלגל. או אפש' שלמעלה הזכירם תמיד בלשון עם לפי שהיו ערלים אמנם בפסו' הזה כתי' ויחנו בני ישראל כנה אותם בני ישר' כיון שנימולו ועשו פסח בערבות יריחו כעם שוקט ובוטח:

**יא**

**ויאכלו** מעבור הארץ אמרו חז"ל שבתוך ששה ימי' נעשית התבואה זאת או שהית' גדולה שליש ביד גוי והשאר ביד יש' כדי שיהיה קצירכם דאלו מקציר אחר אין מביאין עומר ולשני הפירושים היה הבישול הזה בזמן קצר שכן נקראת ארץ צבי במרוצת בישול פירותיה ובדבריהם ז"ל אבין מה (שקצרה) [שקרא] התבואה בלשון עבור ולא תבואה או דגן או שבר כמו שאמ' בסמוך ויאכלו מתבואת ארץ כנען ולמה אמר הארץ סתם שלא אמר ארץ כנען ויהיה מלשון מעוברת שנתבשלה בזמן קצר שהיו ימי עבור ולא ימי לידה ז"ש מעבור הארץ לרמוז הנז' מהמהירו' בימי מספר והי' זה מסגול' הארץ הידוע' דארץ צבי קלה לבשל פירותיה ממחרת הפסח וכו' דקדקו חז"ל ממחרת הפסח אכול הא מקודם לא אכול עד שהקריבו העומר שלא הותר להם החדש ואז"ל שממה (שקבצו) [שקמצו] ביום שמת משה ע"ה בז באדר אכלו עד י"ו בניסן. ונראה לי שהטעם שהוצרכו להתפרנס מזה תלוי במה שאמרו הא מקודם לא אכול מפני איסור החדש שאסור מן התורה בכל מקום ולפי שלא היו יכולי' לאכול מעבור הארץ השפיע ה' מטובו בשיעור הצריך באופן דויאכלו מעבור הארץ מן החדש קאמר ואחר הנפת העומר וכשטת רש"י ז"ל ובזה אני מבין ממחרת שלא אמר במחרת אם בא להורות זמן לבד אבל אמר ממחר' לומ' שממנו נמשכה האכילה מעבור הארץ וכן אמר וישבות המן ממחר' הפסח שממחר' הפסח נמשך השבית' של המן ומובן ג"כ יתור בעצ' היו' הזה שהכונ' לפי ששם נא' באיסו' החדש ולח' וקלי וכרמל לא תאכלו עד עצם היום הזה ולעומ' עצם היום הזה האמור שם אמ' כאן ויאכלו מעבור הארץ באותו עצם היום הזה שכבר הונף העומ' וממחרת הפסח היינו יום ששה עשר בניסן שהוא יום מחרת לא' של פסח אמנם להר"דק ז"ל פי' ממחרת הפסח שהקריבו ישראל בי"ד ומחרתו יום ט"ו ובו אכלו מעבור הארץ הישן וז"ל מעבור הארץ מהישן אכלו מצות וקלוי כי החדש היה אסור להם עד אחר הקרבת העומר בי"ו בניסן ואפי' למצת מצוה מהחדש אסור שאין עשה דוחה לא תעש'

ועש' והישן הזה לקחוה מתגרי גוים והכריח כן מלשון מעבור הארץ שעבור נקרא דגן של שנה שעברה לשון עבור מורה על עבר ותבואה מורה על החדש הבא שכן מורה לשון תבוא' ע"כ. וק"ק לשון וקלוי שצריך לפרשו שהוא ג"כ מהישן ודוחק הוא כי שם זה על הרוב הוא מהחדש נעשה כמו ולחם וקלי וכרמל ועוד קשה לפי' שאם היה להם חדש למה נעשה נס זה להסתפק מן המן אחר פטירת משה כיון שהיה מצוי להם ישן אלא דאפשר לומר שלא היה נמצא להם שיעור מספיק שכן בא בתוך דברי הרד"ק שביום א' של פסח אכלו מעבור הארץ ומן המן והצד השוה לכל הפירוי' שהמן לא נפסק במות משה כי אם מרדת ובפ' דואכריי את ג' הרועי' בירח א' דהיינו מן ובאר וענני כבוד שבאו בזכות ג' הרועים משה אהרן ומרים ובמות כל א' עמד בזכות משה וכאשר מת משה נכרתו שלשתן יחד אבל עמד המן עד מחרת הפסח ועבר הירדן. אמנ' רשב"י פי' והמן כזר' גד מה זרע גד לא עבר הירדן כך המן לא עבר את הירדן. ולכאור' חולק על דברי חז"ל ואפשר דכונתו על יריד' המן שלא עבר את הירדן לרד' דכיון שמת משה בטלה ירידתו.

**יב**

**וישבות** המן ממחר' וכו' חז"ל תוספת' דסוט' שבזכו' משה ע"ה ירד המן ארבעים שנה ואפי' ל"ט יום שמן שבעה באדר עד י"ו בניסן. עוד שם ובני ישראל אכלו את המן ארבעים שנה עד בואם שאין תלמוד לומר עד בואם אל ארץ נושבת מה תלמוד לומר עד בואם מלמד שאלו לא פסק המן לא רצו לאכול מתבואת הארץ. רבי אלעזר בן עזריה מושלו משל למ"הד דומה למלך ב"ו שאמר לעבדו מזוג לי חמין אמר לו אין לי חמין אמר מזוג לי צונן. ד"א משל אומר לאדם מפני מה אתה אוכל פת שעורין מפני שאין לי פת חטין מפני מה אתה אוכל חרובין מפני שאין לי דבלה כך אלו היה בידם של ישראל מאותה קמיצה שקמצו בו ביום שמת משה לא רצו לאכול מתבואת ארץ כנען ואות' שנה שיצאו מארץ מצרים ירדה להם מן בי"ו באייר ופסק בשבעה באדר וכלה בידן בי"ו בניסן שנאמר ויאכלו מעבור הארץ בשנה ההיא מה ת"ל ובני ישר' אכלו את המן ארבעים שנה ולא חסרים שלשי' יום מט"ו בניסן עד י"ו באייר אלא שאכלו עוגות מצות שהוציאו בידן ממצרים שהיו יפות להם כמן עכ"ל: **ולע"דן** לדקדק מהיכן דקדק מלמד שאלו לא פסק וכו' שצריך שיצטרף אל היתור קצת משמעות. ועוד קשה מאי איכא בין ב' המשלים וכולם הם מיותרים שלא היה צריך אפי' משל אחד כ"ש שני משלי' ונראה שמלבד קצת הכרח שיש ליתור עד בואם אל ארץ נושבת ממה שאמר ארבעים שנה שמובן הוא שמלאת ארבעים שנה היו עד בואם אל ארץ נושבת אבל ההכרח העקרי נראה שהוא מכפל עד בואם אל ארץ נושבת עד בואם אל קצה ארץ כנען שהיה לו לומר

עד בואם אל קצה ארץ כנען שהוא יותר ולישתוק מעד בואם אל ארץ נושבת שאינו כ"כ פרטי וז"ש שאין ת"ל עד בואם בפרטות אל ארץ נושבת מה ת"ל עד בואם אל ארץ נושבת מלמד שעד בואם אל ארץ נושבת היו רוצים לאכול המן ולא מתבואת הארץ ז"ש את המן אכלו מ' שנה עד בואם אל ארץ נושבת שעד בואם ועד בכלל היו רוצים לאכול אילו לא פסק המן ולא רצו לאכול מתבואת הארץ מה שאין לדרוש כן בעד בואם אל קצה ארץ כנען לא שייך לומר עד ועד בכלל שהרי הוא אומר עד קצה ארץ כנען והנה בין המשלי' הבדל גדול כי במשל הראשון חולק כבוד לארץ ישראל ולפירותיה ואעפ"י שפוג' בכבוד המן שהרי לא נתן הבדל ביניה' [אלא] כשיעור ההבדל שבין חמין לצונן שהוא הבדל מועט. אמנם במשל השני הפליג במעלת המן שהוא כהבדל שבין חרובין לדבלה וכבין פת חטין לפת שעורין שהוא הבדל מרובה והמחלוקת שלהם נראה לי לתלות' בהבנת הפסו' הזה של וישבות המן ממחרת באכלם מעבור הארץ ולא היה עוד לבני ישראל מן האחד הדורש שההבדל מרובה כמחרובין לדבלה מפרש באכלם מעבור הארץ והטעם שאכלו מעבור הארץ לפי שלא היה עוד לבני ישראל מן שאלו היה להם מן היו אוכלים אותו לפי שההבדל רב כמו שנאמר. אמנם ר' אלעזר בן עזריה מפרש הפסו' בעיני כך באכלם מעבור הארץ ולא היה עוד לבני ישראל מן ר"ל שאינו בעיניהם בערך מן שהוא אלהי שהרי אין ההבדל אלא כמין חמין לצונן ולכן הזכיר בו משל למלך כו' שאינו מרגיש בהבדל ההו' אלא דרך וענוג המלך אבל כלל העם לא היה בעיניהם עוד מן ובזה מדוקדק שלא אמר ולא היה מן עוד לבני ישראל. וכשתדקדק אפי' תיבת לבני ישראל מיותרת מדקאמר ולא היה עוד לבני ישראל מן לומ' שלא היו מרגישי' בו הבדל למן כאמור ואפי' שנאמר שחז"ל לא כיונו כלל לזה מ"מ הענין בעצמו צחות והלצייי. **עוד** אומ' מעבור הארץ מיותר וכן ולא היה עוד לבני ישראל מן מיותר שכבר אמר וישבות המן אמנם הכונה כי שבית' זו לא מרדת שהרי מיום שמת משה שבת ופסק מרדת אלא ה"ק ששב' שלא הספיק להם אות' קמיצה שלקטו אלא עד ממחרת ואז שבת. ולי אפשר שעד אותה העת שאכלו מעבור הארץ היה במן טעם מעולה מאד ובפרט אותו שלקטו סמוך לפטירת משה ועמד טעמו בו וריחו לא נמר עד שאכלו מעבור הארץ ואז שבת טעמו וריחו וזהו וישבות המן ממחרת באכלם מעבור הארץ שאז שבת ובטל המן בשיעור שלא היה עוד לבני יש' למן מרוב חשיבות עבור הארץ ותבואת' החשוב וז"ש ולא היה עוד לבני ישראל מן ולא כתיב היה עוד מן לבני ישראל מורה שעם היות מצוי לא היה עוד להם למן כאמו' ולכך ויאכלו מתבוא' הארץ ובמה שכתבתי בשם הר"דק ז"ל שעבור הוא הישן ותבואה הוא החדש מדוקדק לשון זה הפסוק שבתחלה אמר לשון עבור וא"חכ

אמר ויאכלו מתבואת הארץ כנען בשנ' ההיא דהיינו תבואה מן החדש והכונה להודיע שאכילת הישן היה לפי שעה בלבד שלא הספיק אלא לשעה: **אמנם** חז"ל פי' ביתור ולא היה עוד לבני ישראל מן להודיע שאלו היה להם מן לא היו אוכלים מעבור הארץ. משל לתינוק שאומרים לו למה אתה אוכל פת שעורים והוא אומ' מפני שאין לי פת חטים לכך נאמר ולא היה עוד וכו' וכן הביא רש"י והטעם שקצו בו במדבר ועכשיו ערב להם כן דרך ישראל כשהיה משה עמהם בקשו לסוקלו וכשמת מאנו הנחם ויבכו אותו כן אירע במן הבא בזכות משה בעודו יורד קצו בו ובמותו נצטערו על ביטולו. והנכון שהמן הזה האחרון היה ערב להם יותר מכל המן שאכלו המ' שנה כי הצדיקי' בעת פטירתן תוסף רוחם יגועון ולכך הקמיצה שלקטו ביום פטירת משה נתעלית בזכות וערבה להם ביותר כמו שאבאר במאמר הובא בילקוט בשם תוספתא דסוטה וז"ל:

**וישבות** המן כל זמן שמשה קיים היה המן יורד להם משמת מהו אומר וישבות המן ממחר' ולא שהמן היה תולה להם בחייו אלא אף במיתתו שמן המן שלקטו בז' באדר אכלו ל"ט יום עד י"ו בניסן והקריבו את העומר בגלגל שנא' ובני ישראל אכלו את המן מ' שנה שאין ת"ל עד בואם אל ארץ נושבת ומה ת"ל עד בואם מלמד שאלו לא פסק לא רצו לאכול מתבואת הארץ ר' אלעזר בן עזריה מושלו משל למה"ד למלך ב"ו שאמר לעבדו מזוג לי חמין א"ל אין לי חמין א"ל מזוג לי צונן ד"א משל אומרים לאדם מפני מה אתה אוכל פת שעורין מפני שאין לי פת חטין מפני מה אתה אוכל חרובין מפני שאין לי דבלה כך אלו היה בידם של ישראל מאותה קמיצה שקמצו בו ביו' לא רצו לאכול מתבואת ארץ כנען ואות' שנה שיצאו מארץ [מצרים] ירד להם מן בי"ו באייר ופסק בשבעה באדר וכלה בידן בי"ו בניסן שנאמר ויאכלו מתבואת ארץ כנען בשנה ההיא ומה ת"ל אכלו את המן מ' שנה והלא חסרי' הם ל' יום מט"ו בניסן עד י"ו באייר אלא שאכלו עוגו' מצות שהוציאו בידם ממצרים שהיו יפות להם כמן: **ויש** דקדק בו ראשונה היכי יליף מעד בואם אל ארץ נושבת מלמד שאלו לא פסק לא רצו לאכול וכו'. ועוד קשה מהיכן באה זו החבה יתירה לשראל עם המן ותמיד קצו בו כדכתי' ונפשנו קצה בלחם הקלוקל גם צריך לדקדק ב' משלים למה מה לי משל צונן וחמין מה לי חרובין ודבילה דקאמר ד"א ועוד כפל הלשון באומ' כך אלו היה להם בידם מאותה קמיצה וכו' וכבר הזכיר זה בתחלת דבריו שאמר מלמד שאלו לא פסק וכו' ועוד יש שנוי לשון דבתחל' קאמ' לא רצו לאכול מתבואת הארץ ואח"כ אמר לא רצו לאכול מתבואת ארץ כנען:

**הביאור** בהציע הצעה קטנ' הרחבתי בה בכלי חמדה בסדר ויחי והיא שהצדיקי' תוסף רוחם יגועון ומזה הטעם זקני תורה כל זמן שמזקינין דעתם מתיישבת עליהם ונתוספת

בהם שהם מתקרבים אל סיבתם ית' ואל קדושת ה' המתדבקים בו וידוע שהמן היה יורד בזכות משה וכמו שהקדים בעל המאמר כל זמן שהיה משה קיים היה המן וכו' באופן שהיה המן בזכות משה מעתה זכינו בדין שביו' פטיר' משה שהיה מתעלה ביותר כי כרגע קטן בינו ובין (מקום) [מקור] החיים הנצחיי' הנה המן שירד ביו' ההוא שמאות' קמיצה לקחו ואכלו ט"ל יום שנטל ברכת המן ההוא שהי' חשוב מאד מאד מכל מה שירד בכל המ' שנה והראי' לזה אליהו בשעת סלוקו שאמר לאלישע ע"ה כששאל פי שנים אם תרא' אותי לוקח מאתך יהי כן כי בשעת סלוקו מתעלה כנז' נמצא שמזה הטעם ערב להם ביותר המן ההוא לפי שלקטוהו ביום פטירת משה ע"ה זאת ועו' כי בהכנס' לארץ ראו בעין שכלם כמה יגיעו' יגע האד' כדי לאכול לחם בזעת אפו והלחם הזה מן מזומן אז חבבוהו ביותר לשתי סבות אלו הנז' והסבה זו השנית היא מה שזכר המאמר ראשונה במ"ש ראשונה שאין ת"ל עד בואם אל ארץ נושבת שהוא מיותר ומה ת"ל מלמד שאלו לא פסק לא רצו לאכול מתבואת הארץ ביגיעה דניחא להו מלא כף נחת מן ממלא חפנים תבוא' הארץ בעמל ויגיעה וזהו כונת עד בואם ר"ל אכילתו ערבה להם שאפי' שאכלוהו מ' שנה א"ה היו רוצים שיתעכב עוד להם אפילו עד בואם אל ארץ נושבת אמנם זה היה לב' סבות הנז' האי' היות מאכל מזומן בלי עמל וטוב פת חריבה בלי עמל וזאת הבחינה הזכיר במ"ש שאלו לא פסק לא רצו לאכול מתבואת הארץ ולא אמר ארץ כנען להגיד היות הפך המן שהיה תבואת השמים יורד בלי עמל לא כן תבואת הארץ והאדמה אשר אררה ה' ועלה מייתי דברי ר' אלעזר ן' עזריה במשל הראשון שאמר לעבדו מזוג לי חמין וכו' אשר במשל הצונן ערב יותר מן החמין אלא שהחמין יפה לבריאות וזהו ממש בנמשל כי מצד עריבות יותר עריבה להם תבואת הארץ מהמן אלא שהמן היה נאות להם בבחינת התועלת לנפש מכל הצדדין ובפרט היותו מן מזומן שיהיו פנויים מכל עסק לעסוק בתורה אמנם כנגד הבחינה שבחרו כעת המן מצד העריבות כנז' מצד היותו מאשר השאיר משה ע"ה אחריו ברכה יות' מעולה מאשר בחייו גדולים צדיקי' במיתת' יותר מבחייהם להוכיח כן הביא משל ב' ואמר ד"א שהיה בחינת עריבו' המן יותר מכל עריבות התבואה עם היותה משובחת והוא כמשל שאומר למה אתה אוכל פת שעורין לפי שאין לי פת חטין שכמו שההבדל מאד בין פת חטין לפת שעורים ובין דבלה לחרובין כך המן ערב מאד על תבוא' האר' בשיעו' רב שאלו לא פסק לא רצו לאכו' מתבוא' ארץ כנען עם היותה עריבה ולכך הזכיר כאן ארץ כנען בפי' ולא אמר תבואת הארץ כבתחלת דבריו ולכך אמר כך אלו היה בידם מאותה קמיצה שקמצו בו ביום שמת משה שהוא ענין זולת הבחינה הראשונה הנז' בתחלת דבריו והוא כי המן שירד ביום

שמת משה כל דהו שקמצו הספיק ט"ל יום וחשיבותו מאד נעלה שלא רצו לאכול אפי' מתבואת ארץ כנען כי המן ההוא נשתנה למעליותא מאד מצד היות ירידתו ביום שמת ועל פי שתי בחינות אלו הנז' יתבאר לך הפסוק שאמר עד בואם אל ארץ שאפילו עד בואם היו רוצים לאכול מן ולא תבואת הארץ מצד הבחינה הא' הנז' ואמר עוד עד בואם אל קצה ארץ כנען היא הבחינה הב' שהיה ערב להם המן כ"כ שאפילו עד בואם אל קצה ארץ כנען שתבואתה עריבה מאד עכ"ז לא רצו לאכול ממנה כי המן ערב להם מאד אלא שפסק מהם. ומאי דקאמר את המן אכלו לפי שטה זו נ"ל הצעיר דהכונה לפרש ולומר דמאי דקאמר מ' שנה אין הכונה שהיה יורד מן דהרי מ' יום משמת משה פסק מלירד אלא כונתו לומר באכילה כי את המן אכלו מ' שנה שלמים. ונבין מאמר חז"ל בספרי פ' בשלח זה לשונו ר' יוסי אומר נ"ד שנה אכלו ישראל את המן מ' בחיי משה וי"ד לאחר מותו שנאמר ובני ישראל אכלו את המן וכו' שאין ת"ל את המן אכלו עד בואם אל קצה ארץ כנען אלא אלו י"ד שנה אחרי מות ז' שכבשו וז' שחלקו עכ"ל. והוא קשה ההבנה מאד שהכתוב אומר בפי' כאן וישבות ממחרת ואיך יתכן ומהיכן יליף כן תינח דמיתור הפסוק יש להוכיח אכילה שנית מחודשת על המ' שנה אבל י"ד שנה של כיבוש וחילוק מנלן. **ונראה** דכשהקשה שאין ת"ל וכו' בכולי קרא מקשה שהוא מיותר שכבר הזכיר האכילה ויאכלו בני ישראל את המן ארבעים שנה ובכלל זה מקשה נמי שאו' עד בואם אל קצה ארץ מיותר שכבר כתיב עד בואם אל ארץ נושבת ומשני שניתוספה אכילה של י"ד שנים ולכ"א את המן אכלו ומ"ש עד בואם אל קצה ארץ כנען היינו הקצה האחרון אחר שכבשו הארץ דאלו לקצה הראשון כבר נזכר בתחלה עד בואם אל ארץ נושבת דהיינו עד שבאו לתחלת יישוב ארץ כנען אלא כונת הפסוק כמו ובא עד קצו וכו' ר"ל עד אשר באו אל קצה ארץ כנען וסוף ענינ' שחלקוה עד אותו הזמן אכלו את המן והענין הוא כי המ' שנה הוא שהיה יורד מן ומאות' קמיצה שלקטו ביום שמת משה נסתפקו י"ד שנה מעין הנזכר לעיל במאמר תוספתא דסוטה שמאותה קמיצה נסתפקו מ' יום. ולישב הפסוקים של וישבות המן צ"ל דתיבת ממחרת היינו ממחרת פטירת משה ע"ה ולכך לא כתיב ממחרת הפסח ומ"ש באכלם מעבור הארץ יתפרש כהרד"ק ז"ל הנז"ל דהיינו הישן כנז"ל על שם שנה שעברה שאכלו ממנה קודם הכנסם לארץ. או יהיה נמשך באכלם מעבור הארץ אל מ"ש ולא היה עוד לבני ישראל מן שאילו היה להם מן לא היו אוכלי' או שהאכיל' גרמה ולא היה להם עוד מן והוכרחו ויאכלו מתבואה. והנה יש קצת הוכחה מלשון המדרש מתוספתא דסוטה שממחרת הוא ממחרת פטירתו של משה דקאמר וישבות המן ממחרת כל זמן שהיה משה קיים היה המן יורד להם משמת מהו

אומר וישבות המן ממחרת ולא שהמן היה תולה וכו' שלשון מוכיח הוא שמשמת משה אמר וישבות המן ממחרת פטירתו וצריי למד הפסוק כדפרישית או שנפרש ממחרת הפסח הנז' וכמ"ש הרד"ק ז"ל והוא פשוטו של מקרא ואין שביתה זו מירידה שהרי משמת משה ע"ה נשבת מלירד שמהקמיצה ההיא אכלו ל"ט יום אכן השביתה היא שלא היו נסמכים על המן לבדו באכלם מעבור הארץ אחר הקרבת העומר שהיו אוכלים מעיבורו ומהמן מזה ומזה עד תום י"ד שנה של כבוש וחלוק ובסופן כשלא היה עוד לבני ישראל מן כלל אז ויאכלו מתבואת הארץ כל אכילתם באופן שאו' את המן אכלו מ' שנה היינו אכילת מן לבדו וביי"ד שנה מזה ומזה ואחר י"ד שנה הכל מתבואת הארץ ואומ' ולא היה עוד לבני ישראל מן שאין תלמוד לומר אלא היינו אחר י"ד שנה כבוש וחלוק לר' יוסי ומ"ש ויאכלו מעבור הארץ בשנה ההיא חוזר לתחלת הענין לשנה ראשונה שנכנסו לארץ שאכלו מתבואת ארץ כנען בשנה ההיא עם היות המן עמהם באמתחותיהם עד י"ד שנה או אפשר לפרש דבשנה ההיא היינו שנת ט"ו אחר כבוש וחלוק ודוחק עלה בידינו כונו' מתחלפות בפסוקים ע"פ הדרשות הנזכרות:

**יג יד**

**ויהי** בהיות יהושע לרש"י ז"ל והוא מחז"ל מכאן שעיבורה של עיר חשוב כעיר שיריחו מסוגרת ויהושע בעיבור' עומד וקאמר ביריחו ובמ"ש הלנו אתה אם לצרינו פי' כתרגומו הלמסעדנא אתיתא אם לבעלי דבבנא ומ"ש עתה באתי לעזרך בכבוש העיר הזאת אבל בימי רבך באתי ולא חפץ בי ומ"ש שר צבא ה' צבא ה' הם ישראל ואני שר על צבא ה' כלומר שר ישראל שהם צבא ה' ע"כ. והר"דק פי' ביריחו בגבול ירחו (וז"ש) [וכו'] את פני העיר והוא ית' שלח מלאכו לחזקו בהראותו אליו בחרב שלופה בידו הורה לו בזה הנצוח והגבורה שיתגבר על יריחו ויהושע חשב שהיה איש והמלאך א"ל לא כי אני שר צבא ה' לא כמו שאתה סבור שאני איש אלא מלאך ושר צבא מרום המיוחד להי' ומיכאל היה ולכך א"ל המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קדש הוא בהיות נגלה עליו מלאך גדול כמוהו ואו' עתה באתי בעת שראיתני מה שאין כן בב"ו וזה לחזק בעדו שהוא מלאך ויש בו דרש שבא להפחידם על ביטול תורה ועל שבטלו אמש תמיד של בין הערבים וא"ל יהושע על איזה מהם באתה וא"ל עתה באתי כלומר על ביטול תורה שבטלתם עתה מיד וילן יהושע בתוך העמק שלן בעמקה של הלכה וזה הדרש תמה שאין עת המלחמה שעת ת"ת ועוד כי פסו' וילן יהושע הוא רחוק מזה כי הוא במלחמת העי ע"כ ובסמוך אכתוב ביאור דברי המאמר ויסתלקו כל ספקותיו ז"ל והר"לבג ז"ל פי' שכל זה הענין היה במראת הנבואה כי רחוק לראות המלאך בהקיץ והשתמש בחושיי

על מנהגיהם ויהי בהיות יהושע ביריחו מחשבתו משוטטת שם איך יעשה להחרים ובמראה ההיא ראה המלאך עומד לנגדו ושאל לו במראה הנבוא' הלנו אתה אם לצרינו והשיבו שהוא שר צבא ה' הממונה על ישראל ללחום מלחמותיהם וכדי שירגיש שהיה מראה נבואיית ולא דמיון א"ל של נעלך וכו' כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קדש הוא שבהשגה נבואיית הוא עומד עכ"ל. ומהרי"א ז"ל פי' קרוב לזה אלא שפיי שהיה בהקיץ ואומ' ויהי בהיות יהושע ביריחו עומד ומחשב על יריחו כדת מה לעשות לכבשה ובהיותו נושא ונותן בזה ראה איש והוא המלאך ואמר שאעפ"י שהמלאך הוא רוחני עכ"ז כיון שהוא מתלבש בלבוש גשמי ברדתו אל זה העולם יוכל האדם לראותו והביא ראיה לדבריו שהרי אברהם ראה את המלאכים ג' אנשים נצבים והאכילם ואמר מהרי"א ז"ל כי בראות יהושע שהאנשים אשר אתו לא ראו את האיש הזה ידע כי מלאך ה' הוא ולכך שאלו הלנו אתה אם לצרינו שאם לעזרתנו באת או לעזרת צרינו ע"כ תורף דבריו ולי נראה שיהושע היה רחוק קצת ממחנה ישראל עומד בצד יריחו וזהו ויהי בהיות יהושע ביריחו וישא עיניו לצד מחנה ישראל וראה שם המלאך עומד וזה חייבו להכנס בזה הספק של הלנו אתה אם לצרינו כי בהיותו בא כנגדו שהוא כנגד יריחו אפשר שהוא לנו להתקוטט עם יהושע שכנגדו או אפש' שלצרינו להתקוטט עמהם מאחר שבא כנג' עיר יריחו או נפרש להפך הלנו אתה בא לעזור אם לצרינו הכל עולה לענין א'. עוד אפשר שאומ' הלנו אתה אם לצרינו דהי"לל או לצרינו ונפרש ויהי בהיות יהושע ביריחו בערבות יריחו קאמר ונרא' לו המלאך בחרב שלופה בידו ולעומת זה הקשה לו יהושע וא"ל הלנו אתה אם לצרינו ר"ל אם באת להרוג צרינו מדוע אתה עומד לנגדי בחרב שלופה הלנו אתה בא להרוג שאתה בא לנגדנו בחרב שלופה אם אתה בא לצרינו להרוג בהם לא יאות לך להיו' בא נגדי בחרב באופן שהיא תמיהא הלנו ואגבינו יאות לך לבוא אם לצרינו באת והשיב לו ואמר לא כי שר צבא ה' עתה באתי ר"ל לא באתי לצריכם אלא שר צבא אני עתה באתי כמ"ש חז"ל באתי בימי משה רבך ולא קיבלני ועתה בימיך אני בא ולכך חרב שלופה בידי שאם תמרה את פי אכה בחרב ואז נפל יהושע על פניו וא"ל מה אדוני מדבר אל עבדו השיב כענין ש"אל הנה קבלתי אדנותך עלי ותגזר אומר ויקם לך או אפשר שאומרו לא כי אני שר צבא ה' עתה באתי ר"ל לא תעלה על דעתך שאני בא להזיקך דהא שר צבא ה' אני מלאך של רחמים ושר צבא ה' שהם ישראל וכי זה לשון דהא. ומהרי"א ז"ל דקדק דהי"לל לא כי שר צבא ה' אני ואמר כי יהושע היה ביריחו ר"ל מתעסק נושא ונותן במחשבותיו כדת מה לעשות ביריחו כמשפט שר צבא העם לכך בא המלאך וא"ל לא כמו שאתה חושב כי אני שר צבא ה' ולא אתה ועל זה

השיב יהושע מה אדוני מדבר אל עבדו ר״ל מודינא לך שאתה השר צבא ואני עבדך ואז א״ל של נעלך שהמחשבות שאתה חושב שתלכד העיר בתחבולות אנושיות של נעלך והתפשט מלבוש זאת המחשבה שהמקום אשר אתה עומד עליו ללכדו אדמת קדש הוא ולא ילכד כי אם בנס אלהי וכאן רמז לו שיהיה כל אשר בה חרם וקדש ליי׳ ויעש יהושע כן שקיים מה שאמר לו והסיר ממנו כל תחבולה אנושית וסמך על הנס. והרב ב״ע ז״ל פי׳ במ״ש של נעלך וגבי משה כתיב נעליך בלשון רבים בשער ל״ה ז״ל צריך שישלוף נעליו מעל רגליו והוא משל נמרץ למה שרצוהו שם וזה כי המנהג הטבעי הוא לעשות המנעל כפי הרגל ולא הרגל לפי המנעל ומשל הוא בפי הגמרא מסנא דרב מכרעאי לא בעינא והוא כנוי נכבד לכל הענינים הטבעיים שמנהגם שימשכו המסובבים אחר הסבות וטבעם לא שימצאו הסבו׳ לפי טבע המסובבים ולפי שבזאת ההנהגה העליונה יתהוו ויתחדשו הסבו׳ הקרובו׳ לצורך המסובבים ולא ימשכו המסובבים מהסבות הקדומות לזה א״ל של נעליך מעל רגליך כי המקום וכו׳ כלומר צא מאצטגנינותיך והעתק מדעותיך במה שתחשוב שיחוייב היות המנעלים שהם המסובבי׳ למדת הרגלים שהם הסבות כי המקום והמדרגה אשר אתה עומד בה עכשיו אדמת קדש הוא משידרכו בה בנעלים אבל בה יעשו ויתחדשו הסבות כפי המסובבים ולהיות הדברים האלה ביד משה תמיד לבי׳ ענינים לצורך נצחון האויבים כמו שהיה לו בפרעה ובסיחון ועוג וזולתם וג״כ לצורך פרנסת העם אשר ברגליו שכל ימי היותם לפניו נתפרנסו שלא על המנהג הטבעי לזה א״ל שישלוף ב׳ המנעלים שעל ב׳ רגליו לרמוז אל ב׳ ענינים אלו אמנם יהושע שלא נשתמש בזה הענין רק בענין מלחמות נאמר לו של נעלך בלשון יחיד וזה ממה שנרמז אליו ברמז מבואר מענין הסנה כי האש השמימיי ההוא עם היותו חזק מן האש היסודי כמו שנראה מענין הקרבנות הנה לא נאכל בו הסנה כמו שחויב מטבעו ואם לענין הבטחתו שלא ינזק בשליחותו היה זה המאמר נכון מאד וזה שנעילת הנעלים בכלל כל המלבושים הנה הם ענינים הכרחיים עשאום האנשים להגין עליהם מהנזקים המזומנים פן תגוף באבן רגלם וכיוצא אמנם השרידים הנגשים אל ה׳ אין צריכים לדבר מזה כי תורתם ושלמות צורתם משמרתם כמו שאמר כי מלאכיו יצוה לך וכו׳ ולזה רמז אליו על תורת השמירה במשל הנכבד הזה של נעליך מעל רגליך כי המקום וכו׳ והקדושים אשר בארץ אינם ניזוקים בה רגליהם ואינם צריכים שימור שהם כמלאכי עליון ולזה הרמז אחז״ל שישראל יחפי רגל ביום הכפורים כמלאכי השרת עכ״ל לענין זה וחז״ל אמרו במס׳ ערובין פי הדר עם הכותי לא כי אני שר צבא ה׳ עתה באתי א״ל אמש ביטלתם תמיד של בין הערבים ועכשיו ביטלתם ת"ת א״ל על איזה מהם באת א״ל עתה באתי

מיד וילך יהושע בתוך העמק מלמד שהלך בעמקה של הלכה עכ"ל בגמ' ובעין יעקב גרסינן מיד וילן יהושע בתוך העם וכתיב בתוך העמק מלמד שלן בעמקה של הלכה ע"כ. ונסחת הגמרא יותר נכונה ולבוא עד תכונתו צריך להבין היכא רמיזא אמש ביטלת' תמיד של בין הערבים ועוד ועכשיו ביטלת' ת"ת דזמן תורה לחוד וזמן מלחמה לחוד והיא א' מהגי' קושיות שהקשה הר"דק ז"ל הנז' לעיל ורש"י ז"ל בגמרא כתב וז"ל לפי שהיו עסוקים במלחמ' לא היה להם עת לעסוק אלא בלילה עכ"ל והכונה שלא שאל מהם ת"ת בשקידה כל היום והלילה אלא עת לעשות לה' בלבד לקבוע עת א' בלבד וז"ש לא היה להם עת לעסוק בתורה אלא בלילה עת דייקא ואוסיף עוד מדילי כי אין מלחמות ישראל לא בחיל ולא בכח כי אם בקריאת התורה ובזה נסתלקה קושיא זו של הר"דק גם מה שהקשה הוא דפסוק וילן יהושע בתוך העמק רחוק מזאת הפרשה ובמלחמת העי כתיב והדין עמו ז"ל שאומ' מיד לאו דוקא אבל לא נעלם מעיני המאמ' שהפסוק הזה בעי הוא וא"כ דייק שפיר דכיון דמצינו דבעי לן יהושע בעמקה של הלכה מכלל דמכח' עתה באתי על ביטול ת"ת הוכיחו וכן כתב רש"י ז"ל וז"ל והדבר מוכיח שעל ת"ת הוכיחו מדכתיב במלחמת העי שהית' אחריה וילך יהושע בתוך העמק וא"ר יוחנן שהלך בעמקה של הלכה ומה שהקשה הרד"ק ז"ל ועוד שכות' הדרש' טעה בפסוק וילן כי ב' פסוקים הם וילן יהושע וסופו בתוך העם והפסוק אחר וילך יהושע בתוך העמק עכ"ל ונ"ל כי הדרש הזה אמת ויציב וקרוב מאד ובלתי רחוק ומחילה מכבוד הר"דק שכתב שזה הדרש רחוק וג"כ שכותב הדרשה טעה והנני מודיע לך שהגרסא בגמרא כך היא וילך יהושע בתוך העמק שהלך בעמקה של הלכה והמכריח כן הוא דקשו קראי אהדדי שלמעלה אמר שלן בתוך העם והכ' אמר שלא לן אלא שהלך בתוך העמק לעומת זה הכריחו שהלך בעמקה של הלכה ואין טעות לא בכותב ולא בדורש הדרשה והם ז"ל דקדקו בפסו' דקאמר לא כי אני וכו' דהי"לל לא כי שר צבא ה' אני ועוד שאין דרך המלאך לשבח עצמו לומר שר צבא ה' לעומת זה ראה לדרוש כי צבא זה על תמיד קאמר מג"ש דכתיב וצבא תנתן על התמיד ז"ש לא כי אני שר שבאתי להוכיח על צבא ה' שהוא התמיד של בין הערבים שבטלתם אמש ותכף אחר תמיד של בין הערבים בטלתם ת"ת שאמש בטלתם היינו קודם בוא השמש ועכשיו בטלתם ת"ת שכונת התוכחה להוכיחם שלא היה ראוי לבטל ב' ענינים תמיד של בין הערבים ות"ת כי ת"ת תשלומין במקום תמידין וקרבנות כדכתיב זאת התורה לעולה וכו' באופן שאעפ"י שזמן תורה לחוד וזמן מלחמה לחוד מ"מ בלילה הזאת שבטלת' תמיד של בין הערבי' לא היה לכם לבט' ת"ת כנז' ונתייש' המאמ':

**טו**

**ויאמר** שר צבא ה' אל יהושע של נעלך כבר פי' לעיל מקוש' עם הפסוק הקו' כפי הפירושים וכתבתי סברת הרב ב"ע וסברת מהרי"א ז"ל בשל נעלך שהוא משל ומליצה שיסתלק מאותם המחשבות שהוא חושב לנצח יריחו בתחבולות אנושיות שאין הדבר כן אלא בכח אלהי וכמו שהגידו חז"ל שרוחב החומה כגובהה ולכך נבלע' ולא נפלה אמנם חז"ל פי' כי שר צבא ה' מיכאל ויש אומרים גבריאל וכל מקום שא' מהם נגלה שכינה נגלית עליהם כי הם שרי המרכבה עליונה וכן אמרו בשמות רבה ר' יוסי הארוך כל מקום שהיו רואים אותו היו אומרים שם רבינו הקדוש כך כל מקום שמיכאל נראה שם כבוד השכינה ולכך אמרו שם סוף פ' בי של נעליך כל מקום שהשכינה נגלית אסור בנעילת הסנדל וכן ביהושע של נעליך וכן הכהנים לא שמשו במקדש אלא יחפים ע"כ. נמצא לפי דבריהם שיחד בבי' המקומות בתחלה נגלה המלאך למשה דכתיב וירא מלאך ה' אליו ואח"כ דברה אליו השכינה ויקר' אליו אלהים וכו' וכן כאן ביהושע ויאמר שר צבא בתחלה וסמיך ליה ויאמ' ה' אל יהושע. וצריך להבין מ"ט גבי משה כתיב נעליך וגבי יהושע נעלך וגבי משה נאמ' אדמ' קדש וכאן לא כתיב אלא קדש הוא ולא כתיב אדמ' וכן גבי יהושע נא' ויעש יהושע כן וגבי משה לא כתי' ויעש משה כן ובס' כלי חמד' ביארתי באלו הפסוקי' שלהיות שמשה נגלה אליו ה' כדכתי' ויקר' ה' אל משה וכו' ויאמר אל תקרב הלום של נעליך חייבו להסיר הבי' מפני כבוד ה' כי פיו המדב' אליו ולזה לא הוצרך לו' ויעש משה כן דפשיט' שיקיים דבר ה' אמנם יהושע מלאך דבר אליו ולכך לא חייבו כי אם להסיר נעל א' לכבוד המלאך יספיק בא' כי מה שכתו' ויאמר ה' אל יהושע ע"י המלאך היה כדפי' הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל פירש שהיה מראה אחרת ע"כ. ולכך נאמר ויעש יהושע כן לומר שלא החמיר להסיר ב' מנעליו אלא ויעש כן להסיר מנעל אחד כדבר המלאך ולהיות שם ח"ל לכך אמר אדמת קדש הוא על חלק פרטי של אדמה שאדמת קדש הוא אותו החלק מבחינת הגלות האלהים עליו. אמנם גבי יהושע שהיה בא"י לא אמר אלא המקום כלל כל המקום בכללו קדש הוא ע"כ. ואפ' להרחיב עוד כי להיות ענין משה בחוצה לארץ והיות נבואתו על כל הנביאים לכך חייבו של נעליך פרישות יתירה הן מהאשה והוא נעל אח' שנקרא האשה נעל בדברי חז"ל וכההיא דמסאנא רב מכרעאי לא בעינא הן במותרות האכילה ושתיה שהם כמו נעל לרגל כך הם כמנעל לגוף וכיוצא בזה הנעל השני ועל שניהם אמר של נעליך מעל רגליך אמנם יהושע שהוא בארץ ואין מדריגתו כ"כ מעולה כמשה לא חייבו אלא של נעלך של המותרות ושינהג פרישות יתירה ועל הנעל של אשה לא חייבו לחלוץ אותו ובזה יבא על

נכון ויעש כן בלי תוספ' ומגרעת שלא הוסיף להסיר הנעל השני והיא האשה וזה הענין מכלל מעלות אדון הנביאים משה ע"ה ששרתה עליו נבואה ואפי' בחוצה לארץ שלא שרתה כן לכל נביא וחוזה כמו שאחז"ל גבי יחזקאל שלא שרתה עליו אלא על נהר כבר לפי שהוא מנהרי ג"ע שהיה כבר במעשה בראשי' ולא זו בלבד אלא שבזכותו שרתה נבואה על הנביאים אשר בזמנו המתנבאי' במחנה ולכך היה מתאוה להכנס לארץ כדי שתתעצם נבואתו לאין תכלית ותנא דבי אליהו אמר כי המלאך אמר ליהושע של נעלך דרך אבלוי על ביטול המן שהוא סבת בטול תורה ועמוד העולם הוא התורה והעולם חרב ואתה עומד במנעלים של נעלך לאבלות בטול תורה ולכך היתה חרבו שלופה בידו שיצא להחריב העול' ע"כ תורף דבריו הובא בילקוט בפסוק כי אז תצליח את דרכיך ואז תשכיל הן אמת דקצת קשה לתנא דבי אליהו שהפסוק נותן טעם זולת שאמר כי המקום אשר אתה עומד וכו' ולא דרך אבלות וי"ל כי המקום אשר אתה עומד עליו קדש הוא והיה ראוי להוסיף קדושה ביגיעת התורה ולא ליבטל מתלמוד תורה:

## 1

**א ב**

**וירִיחו** סוגרת ומסוגר' טעם הכפל כי רבו הסגריה כתרגומו סגורא בדשין דפרזלא ומסוגר' ומתקפי' בעברין דנחש וכן פרש"י והר"דק ז"ל והוסיף הר"דק ופיר' סוגרת אנשיה בתוכה שלא יצאו ומסוגרת שלא יכנס אדם לתוכה והפסוק עצמו מפרש אין יוצא ואין בא שאין יוצא פי' לסוגר' ואין בא פי' למסוגרת. ומהרי"א ז"ל פירש וירִיחו סוגרת מצד עצמה מבפנים כמשפט עיר חומה כזו בדלתים ובריח ומסוגרת מבחוץ מפני בני ישראל שהם היו מסגרים באופן שאין יוצא מן העיר מפני היותה מסוגרת מבני ישראל היושבים סביבה ואין בא אליה מבחוץ מצד היותה סוגרת מיושבי העיר וזה סיבה שלא תלכד בטבע כי אין יוצא ממנה להשלים עם יש' לו' הננו לעבדים ולמס ואין בא מבחוץ ללכדם בחזק' בכח זרוע ויד חזקה לולי עזר אלהי שלא בדרך טבע כמו שמספי' ע"כ ובדברי שלו' דרוש ח' פי' סוגרת סגור' טבעי' בדלתי ברזל ומסוגר' מהמערכי' המסייעת אות' ואו' כי אולי אל זה כיון המתרגם במ"ש בדשין דפרזלא על הטבעית ובעברין דנחש על שם והיו שמך אשר על ראשך נחשת שעברין דנחש משל אל המערכה וע"כ אמר שיסובבוה ז"פ שבעת כהנים כנגד ז' מלכי' המסבבים ז' ככבי לכת להורות שהכל ביד ה' כמ"ש ראה נתתי בידיך את יריחו אני אל שדי המשדד המערכו' בידך נתתי ע"כ. ובספר כלי חמדה סדר לך לך ביארתי אלה הפסוקים ביאור רחב והנני מקצר כי להיות זאת המלחמה הראשונה שעשו ישראל בכניסתן לארץ ראו להקדישה לשמים כעין ראשית ביכורי

אדמתך וראשית עריסותיכם וכן מצאתי לחז"ל אבל אין טענ' זו מספק' למ"ש בבכורו ייסדה ובצעירו יציב דלתיה ואפשר כי בלי ספק יריחו סוגרת ומסוגרת בכל מיני טומא' מטומאות יושבי הארץ שחברו חבר לנח' ולכשף שלא יבא אליהם איש מעין המצרי' שעשו לפני פי החירות וז"ש מסוגר' בחומה דלתים ובריח וסוגר' באותם הכשופים סגורה ועוד שהיא סוגר' כל המדינות של א"י ולכך הלכו המרגלים אליה כי היא עקר הכל ועין הארץ ולהיותה טמאה רבת המהומ' גזר יהושע והית' תל עולם לא תבנ' עוד כדי להכחיש ולהחליש כח הטומאה ויש גילוי קצת לזה בס"ה שקרא סוגרת ומסוגרת לשון צרעת דמתרגמין מכתש סגירו ולשון מצורע מוסגר כי היתה טמאה ביותר ואולי לזה כיון רבי ברכיה בירושלמי הובא בילקוט ז"ל ואמר ר' ברכיה עשאה כעיר הנדחת ע"כ כי לרוב טומאה שבה עשאה כעיר הנדח' לאסו' שללה. עוד כתבתי שם שלהיו' יריחו נכבש' לפניה' שנבלעה חומת' ע"י ההקפו' בארון ה' וכיון שהו' ית' המנצח בלי תחבול' אנושי' הקדיש יהושע שלל' לשמי' לא כן בעי שעשו מארב ותחבול' אינושי' זכו בשלל' וז"ש והית' העי' חרם היא וכל אשר בה לה' שהו' כנותן טעם למ"ש והית' העיר חרם לפי שהיא וכל אשר בה קדש לה' שהוא הכובש' וזכה בה וכדי שיהי' הפועל הזה ההשגחיי נגד עיני ישר' תמיד לכך גזר שתהי' תל עולם לא תבנה עוד שיאמרו זאת העיר שנחרבה בהשגחתו יתב' וזהו ושמתם את מחנה ישראל לחרם ועכרתם אותו תחת היותו צלול בדעתו הנכונה להאמין בה' ובלי ספק שאלו לא מעלו בחרם היו נוצחים כל הארץ בלי עמל ובלי יגיעה בהשגחה אלהית כעין יריחו אלא ממה שנעדרו ע"י עכן הוצרכו להלחם כדרך כל הארץ ועשו מארב ולכך הותר שלל העי כדכתיב רק שללה וכו' תבוזו לכם והטעם שים לך אורב מאחרי העיר שכיון שאת' עושי' תחבול' אינושי' ראוי שתבוזו לכם כי יגיע כפכם הוא ע"כ תורף מה שכתבתי שם וכעת אוסיף לקח ואומר כי חומות יריחו היו ז' כמו שפי' הראשונים וקרוב הדבר לומר שהיה בכל חומה דלתים ובריח ברזל אשר לעומת זה אמר סוגרת ומסוגרת שלא סגרו החומה החיצונה לבד והפנמיות נשארו פתוחו' כי נפל פחד בני ישראל עליהם עד שסגרו יחדיו כל החומות בבת אחת. וזהו סוגרת ומסוגרת מפני פחד בני ישראל עד שאין יוצא מהחומה הפנימי' ולחוץ ואין בא מהחומ' החיצונה לשלפנים ממנה השניה וכן מן השניה אל השלישית וכן כלם באופן שאפילו מינה ובה אין יוצא ואין בא ובזה מובן סוגרת לאחרים ומסוגרת אפי' לעצמם כנז' אשר מורך לבבם זה מורה איך נתנו בידכם ואע"ג דאינהו לא חזו מזלייהו חזי וז"ש. **ויאמר** ה' אל יהושע ראה נתתי בידך את יריחו וכו' כי מזה הפחד שאין יוצא ואין בא אפילו מינה ובה בזה ראה שנתתי בידך את יריחו כי נמוג לבבם והיה למים ומ"ש ויאמר

ה' פירש הרד"ק ז"ל ע"י המלאך ולהיות שם ה' משותף בכל מלאך ומלאך לכך אמר ויאמר ה' אל יהושע עד כאן: ומה שאמר גבורי החיל פי' אנשי יריחו ומלכה אעפ"י שהם גבורי החיל נתתים בידך עד כאן. וקרוב לזה פירש מהרי"א אלא שפי' ויאמר ה' כפשוטו שה' דבר בו וזו היתה מראה אחרת. ומ"ש גבורי החיל נראה לי מדלא קאמר וגבורי החיל ועוד שהיה להזכיר כסדר את יריחו וגבורי החיל ואת מלכם. הכונה שאם המלחמה הזו היתה נעשית בטבע להלחם עמהם יום יום עד רדתם הנה הגבורים שבה מרוב חולשתם בעשות מלחמה תמיד אפשר שימסרו ביד ישראל אבל זאת המלחמה לא כן אלא בעודם גבורי החיל רוצה לומר בתקפם וגבורתם נתתים בידך כי הם יושבי בטח ואתם מקיפי' העיר והחומה תפול ואתם כובשים את העם והגבורים מבלי שישיגם עמל ולאות אלא גבורי החיל יהיו ונכבשים תחת ידך בהשגחה אלהית כנזכר:

**ג**

**וסבותם** את העיר וכו' הרד"ק ז"ל כתב שאין לשאול טעם לבורא למה היתה ההקפה וטעם להיות ז' כהנים וז' שופרות וז' הקפות [וז' ימים] (הוקפה) וטעם [ההקפה] בתרועה להבהיל העם והחומה תפול תחתיה למען ידעו כל עם הארץ כי שם ה' נקרא על ישראל והוא נלחם להם לא בחרב ולא בחנית ומספר השבעה ידוע סודו אצל מביני מדע וכן ז' מזבחות וז' פרים וז' אלים והשביעי הוא (הנבר') [הנבחר] בימים ובחדשים ובשנים עכ"ל ושבעה נרות המנורה יאירו זה. **ואני** אומר כי להיות חומות יריחו ז' לכך הוצרך להקיפ' בכל יום ז' ששה ימים וביום הז' שבעה הקפו' והא' מהם עול' לכאן ולכאן לתשלום הז' שבז' הימים ותחלת הז' שביו' הז' כדי להפיל ז' החומות אבל עדיין צריכים אנו למודעי ומ"ש הרד"ק ז"ל שיודעי דעת יבינו סוד זה ודבריו כני' כי בלי ספק אנשי יריחו העמיקו מה' לסתיר עצה להמשיך אל יריחו טומאה מן הז' כחות של טומא' אשר מהן הושפע גיהנם בז' שמות וכנגד ז' שמות של י"צהר ושש הנה שנא ה' והשביעית תועבת נפשו והענין הוא כי גם את זה לעומת זה עשה האלהים שכמו שבקדושה האציל ז' ספירו' כנודע בפסוק לך ה' הגדולה וכו' והם רמוזים בז' קני מנורה כך אלה הטמאי' המשיכו מכוחו' הטומאה לעומתם ובנו ז' חומות ביריחו כעין כונת בלעם בז' מזבחות אשר בנה והעלה עליהם שבעה פרים ושבע' אלים להמשיך כח טומאה עליו לכך להחלישם באו הקפות ז' וז' כהנים וז' שופרות ובכלל הו' הקפות שבו' הימים בתוך ההקפה של יום הז' ולכך הקיפו ביום הז' ז' הקפות ולכך התחילו ביום ראשון ונגמרו ביום הז' שבת קדש לה' להגביר הקדוש' ביום גדול וקדוש ולהחליש כח הטומא' יריחו וז' חומותיה ולכך נאמר וסבותם את העיר כל אנשי המלחמה הזאת שהם הקדושים הנגשים אליה שאין בידם

עבירה קלה ואפי' שח בין תפלה לתפילה עבירה היא בידו וחוזר עליה מעורכי המלחמה ולכך קראם אנשי המלחמה אעפ"י שעל החלוץ מדבר ולא קראם בשם החלוץ להורו' כי כעת משמשי' בכח אלהי ולא בכח חלוץ. ופשוטו של מקרא צוה שיסובו אנשי המלחמה עמהם כדי להודיעם כי לא בכח ירשו ארץ כי אם בכח אלהי. ומהרי"א ז"ל פי' שלא יחשבו אנשי העיר שהעם חלושי לב ומפני זה לא באו לעיר ולא נגעו בה לכך צוה שאנשי המלחמה יסובו העיר וכדי לבלבל דעת אנשי העיר בראותם אותם מקיפים ולא ילחמו ולא יריעו וכאש' עם זה יראו הפועל הנזכ' הנעשה באחרונה מנפילת החומה יכירו כי יד ה' עשתה זו וכדי שלא יטעו בהבנת' וסבותם שיסובבוה נחים ועומדים סביבה לבד לכך הוסיף ביאור ואמ' הקף את העיר פעם א' באופן שכל אחד ואחד היה מקיף את כולה עכ"ל. ולדבריו ז"ל אינו מדוקדק למה שינה הלשון שבתחלה אמר לשון סבוב ואחר כך לשון הקפ' דהי"ל וסבותם את העיר סביב פעם אח' או והקפתם את העיר הקיף פעם אח' לכך אני אומר דאפש' שצוה יסובו את העיר סבוב מכל אנשי המלחמה והם נחים וסובבים העיר אמנם אח"כ הקיף את העיר פעם אחת כה תעשה אתה יהושע וכל א' מהסובבים העיר באופן ששתי ענינים היו כאן תחלה אנשי המלחמה יסובבו העיר סיבוב והם נחים וזהו וסבותם את העיר וכו' אמנם אחר כך הם עצמם יעשו הקיף את העיר פעם אחת כה תעשה אתה יהושע וכל אחד ואחד מכם ששת ימים ולכך לא כתיב כה תעשו שלא נטעה שיספיק בהקיף כל אחד חלק מהעיר לכך אמר הקיף את העיר כה תעשה ר"ל הקיף שלם תעשה אתה יהושע וכן כולם דדבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא. והרל"בג ז"ל כתב והיה זה המספר לשבעיות כמו שזכרנו בתורה כמו השמיטה וז' שמיטות וז' שבתות וז' ימי הפסח והסוכות והסכים וכו' שיעשה זה המופת באמצעות זאת התרועה כדי שיעוררו ישראל לבם להכיר אלו הנפלאות למען יראו את ה' ואמר שלא יריעו ו' ימים כדי שלא ירגישו וישליכו אבנים מעל החומה שאין לסמוך על הנס שישמרם ה' עכ"ל. ובדברי שלום דרוש ח' כתב ו' הקפות של ו' ימים וז' של יום הז' הם י"ג כנגד י"ג עיקרים וה' אחד שעולה י"ג שהכל ממנו ית' אחד. גם כן פי' שמה שכפל אומרו הקף את העיר לשלול שלא יהיה רחוק מהעיר או שיהיה דבר מפסיק ביניהם לעיר לכך אמר הקף את העיר רוצה לומר קרוב אליה בלי דבר שיפסיק.

ד

**ושבעה** כהנים ישאו שבעה שופרות וכו' קצת קשה מה שלא הזכיר כאן נשיאת הארון בכהנים ובסמוך מצינו יהושע מזכיר הענין הוא כי להיו' משפט נשיאות הארון ע"י

בני קהת אלא שבג' מקומו' נשאוהו כהנים כמו שאמרו חז"ל כתבנו למעלה ועל כן לא הזכיר ה' בפי' נשיאות הכהנים שאין זה מן הדין אלא דרך כבוד יתירה וחבת הנס שראה יהושע מעצמו להחמיר שדן קל וחומר אם לתקיעת שופרות נתחייב להיות ע"י כהנים נשיאות ארון לא כל שכן. ועוד טעם שני שלהיות שהארון נושא את נושאיו. לכך לא הזכיר נשיאת הארון ע"י כהנים. ובמ"ש והכהנים יתקעו בשופרות. כתב מהרי"א ז"ל שהוא מאמר כללי ועם היו' שנז' באחרונה סמוך לוביום השביעי עם כל זה הוא חוזר לראש לכל הימים בכל הקפה שהיו מקיפים היו תוקעים הכהנים בשופרות ומאמר היובלים פי' הרד"ק לשון האלים שאיל בלשון תרגום ירושלמי יובל. ומהרי"א פירש שהשופרות שתוקעין בם בזמן היובל בהם יתקעו בהקפות אלו והיובלו' מלשון יובל היא שנת החמשים שנה. עוד כתב מהרי"א שאפשר לפרש שמאמר והכהנים יתקעו מקושר עם ביום השביעי תסובו העיר ואז ביו' השביעי יתקעו בשופרו' תקיעה ארוכה וכדסמוך ליה ובמשוך בקרן היובל וכו' לא כן בז' הימים שאעפ"י שהיו מוליכין הז' כהנים ז' שופרות היו מריעין כעין תרועה או שברים ולא תקיעה ארוכה וביום השביעי אז והכהנים יתקעו תקיעה נוספת במשיכת יובל באריכו' והיינו תתקעו לשון תקיעה עד כאן תורף דבריו ולשון הפסו' קצת קשה דכתיב בסמוך עברו ותקעו תוקעי הלוך ותקוע גם כן לשון תקיעה: **ואני** אומר דמ"ש והכהנים יתקעו בפשוטו סמוך אל ז' פעמים של יום השביעי ולא בא לשלול שאר הימים אלא ה"ק והכהנים יתקעו בשופרות והיה במשוך בקרן וכו' לכך הזכיר יתקעו בשופרות שלא היה צריך לומ' דלמה צוה שיקחו ז' שופרו' פשיטא דלתקוע הם אלא להכי כתב וביום הז' וכו' והכהנים יתקעו דלא תימא דתספיק תקיעה אחת לז' ההקפות לכך אמר והכהנים יתקעו דבכל הז' פעמים יתקעו בכל פעם דבשאר הימים פשיטא שיתקעו בשופרות וחז"ל אמרו שביום שבת קדש נכבשה יריחו ובדבריהם נבין אומרו וביום השביעי ולא כתיב וביום שביעי ה"א יתירה להודיע שעל שבת הוא אומר ר"ל שביעי הידוע שהוא יום שבת:

**ה**

**והיה** במשוך וכו' הנה צוה שהמשיכה בקול תהיה בא' לבדו וז"ש במשוך בקרן היובל ולא כתיב בקרנות היובלים וכתיב בשמעכ' את קול השופר ולא כתיב השופרות כי ביחיד יתקעו כי הוא על דרך יתקע בשופר גדול ובאו האובדים וכו' כי הכח הזה מהבינה נמשך להכניע כח טומאת יריחו וכעין יציאת מצרים הנזכ' ן' פעם נגד ן' שערי בינה ולכך לא צוה שיתקעו בז' שופרות שהוא רמז לז' נרות כנז' אבל תקיעה זו יותר נעלמת ואז כשמעכ' את קול השופר תעשו תרועה בפה כי בזה תרועם ליריחו ואנשיה כבשבט ברזל

ותפול חומת יריחו מהצטרפות תרועתכם אל תקיעת קול שופר ודוחק לומר שהתרועה הזו לשמחת נפילת החומה כי היה ראוי תקדם הנפילה לתרועה. ומהרי"א ז"ל פי' שכמו שבריאת שמים וארץ היה פועל נסיי מאתו יתב' לעשות יש מאין לכך בחר שיהיה זה הפועל הנסיי של כבישת עיר יריחו מתחיל ביום א' מהבריאה וגומר ביום הז' כי ששת ימים עשה ה' את השמי' וכו' וביום הז' שבת וינפש כך ו' ימים יקיפו יריחו וביו' הז' נכבש' הארץ וכמו שבריאת העול' אם לא בריתי היי התור' חוקו' שמי' וארץ לא שמתי כך בכבישׁ' יריחו ארון ה' מקיף עמהם להורו' שכל מגמ' פניה' והתכלי' הוא בעבור בריי ה' ותורתו אשר בארון והית' תרוע' זו ביום ז' להורות כי לא בחיל ולא בכח יהושיע ה' ולכך לא יריעו בשאר הימי' כי אם בשע' גמר הענין ע"כ תורף דבריו. ומ"ש ונפלה חומת העיר תחתיה כתב הרד"ק ז"ל יש לשאל בית רחב הזונה אם נאמר כי נפל ונצולה זה לא יתכן כי אם היה נס כזה היה מספר אותו הכתוב ועוד שאמר בואו בית האשה הזונ' והוציאו אות' וכו' נר' כי הבית היה קיים ולא נפל אבל הנכון בעיני שלא נפלה כל חומת העיר אלא מה שהיה מן החומ' את פני העיר נגד מחנה ישר' ועלו העם איש נגדו ובית רחב היה בחומ' מצד אחר שלא נפל ומ"ש תחתיה שנבלע' במקומ' תחת הארץ ונר' ממנה מעט על פני הארץ לזכרון הנס ע"כל. וקשיא לי דלשון הפ' ונפלה חומת העיר נר' דעל כל חומת העיר קאמר ובסמוך כתיב ותפול החומ' תחתיה החומה מור' על כולה. ומהרי"א ז"ל כתב ז"ל כת' הרד"ק שהנכון שלא נפלה כל החומ' כי אם מה שהיה ממנה כנגד מחנה יש' ובית רחב היתֿ' בצד האחר שלא נפלה ואינו מתיישב כי ישראל בסיבוב היו הולכים וכל החומה בסבוב נפלה וכונתי בזה שקודם נפילתה בהיות' סובבים העיר ראו המרגלי' את תקות השני בחלון בית' ונתנו עיניהם בבית ורשמוה באופן שאחרי נפילת החומה שעלה העם איש נגדו הם הלכו למקום ביתה והוציאוה עם היות כבר הבי' פרוצה אין חומה עכ"ל. ומה שהקשה על דברי הרד"ק מהסיבוב אין זו קושיא כי אפי' לנפילת חלק מהחומ' אין זה מהזרות שיצוה הוא יתב' לסבוב את כולה להפיל חלק ממנה כי הסבוב סגוליי מאת ה' וא"א באופן זולתו אי קשיא הוא מה שכתבתי. **והנלע"ד** שהפ' הזכיר למעלה היות בית רחב נבדל משאר הבתים כמשפט הזונות אשר מחוץ למחנה מושבן וכמ"ש כי ביתה בקיר החומ' ובחומ' היא יושבת שהכונה שהיה חלק מהבית סמוך לחומ' עד שהיה הבית נשלם בכותל רביעי בקיר החומה ובחומה עצמה היא יושבת להשקיף בעד החלון אל מאהביה ולפי זה בהבלע החומה נשאר הבית ההוא יחידי ועמד פרוץ בלי כותל רביעי ואין צורך למה שכתב מהרי"א שנתנו המרגלי' עיניהם בבית ורשמוה כי מורשם ועומד הוא כאמור ואם נפרש שגוף הבית כולו היה בנוי

לתלפיות על קיר' החומ' אורכו ורחבו שהקיר היה רחב מאד וכמ"ש בגמרא רחבה של חומה כגבהה ולכך הוצרך להבלע ולא הספיק נפילה הנה נוכל לומר שנבלעת החומה והבית של רחב נבלע ולא ניזוק א' מהם אלא מגגה של בית רחב ירדו ובאו אליו או מחלק מה מצידו שנשאר ממנו דבר מועט כמו שכתבנו לעיל בשטת הרד"ק ומ"ש ונפלה חומת העיר לאו נפילה דוקא דהא בלוע הוא שנבלעה והטעם לשלא נפלה הוא כמו שחז"ל פרק הרואה כיון דפותיא ורומא בהדי הדדי נינהו משום הכי איבלע איבלועי ופרש"י ז"ל וקראם נפילה כי לכותל כזה בליעתו היא נפילתו ע"כ ומ"ש ועלו איש נגדו פי' שלא יקום חילם של יושבי יריחו לעמוד נגדם כי בראותם נס נפילת החומה נמוגו כולם ועלו העם איש נגדו בלי שום מכשול שלא יקום איש נגדם:

**ו**

**ויקרא** יהושע וכו' קשה שכל זה דברי מותר דפשיטא שיקיים יהושע דבריו ית' והי"לל ויעש יהושע כן אכן נראה כי הוא ית' דרך כבוד וענוה הזכיר תחלה וסבותם את העיר כל אנשי המלחמה כאלו הם עיקר ואח"כ אמר וז' כהנים ישאו וכו' לפני הארון אבל יהושע עשה עיקר מהעיקר והוא ארונו יתב' וזהו ויקרא יהושע וכו' ויאמר אליהם שאו את ארון וכו' ואחר כך ויאמר אל העם עברו וסובו וכו' באופן שהפך הסדר בדיבור עמהם בקדימה ואיחור לכבוד ארונו ית' כי לו יאת' הוא מלך הכבוד סלה ואמר שהיותם מובחרים שבכהנים ישאו ארון ה' וז"ש ויקרא יהושע אל הכהנים הידועים בשם טוב ויאמר אליהם שאו ארון הברית וז' כהנים זולתכם כל דהו מספיק לשישאו ז' שופרות לכך כתיב וז' כהנים ולא כתיב וז' ישאו ז' שופרות שהיה נמשך אל תיבת הכהנים הנזכרת תחלה וניחא נמי שבתחלה דבר לנוכח שאו את ארון ה' וכו' ואח"כ שלא לנוכח וז' כהנים ישאו ז' שופרות ולא כתיב שאו ז' שופרות להורות שהתוקעים אינם מערך הנושאים ולא מחשיבותם כנזכר:

**ז**

**ויאמר** (יהושע) כתי' ויאמרו וקרינן ויאמ' כתב הרד"ק ויאמרו יהושע והכהנים ויאמר יהושע לבדו ע"כ. ונ"ל שהוסיף יהושע מדיליה שכל העם יחדיו יסובו את העיר כדי שכולם יזכו במצות וזהו ויאמר אל העם ולא כתיב ויאמר אל אנשי המלחמה. ומהרי"א ז"ל פי' שאין ספק שהוא ית' לא צוה שיקיפו אלא אנשי המלחמה אבל יהושע הבדיל מהם אנשי החלוץ והם בני גד ובני ראובן שהיו הולכים לפני הכהנים והיה זה שאם יצא מהעיר אדם להכות בהם ימלטום החלוץ ואחר החלוץ הולכים הכהנים בשופרות ואחריה' הארון ואחריו המאסף והם שאר אנשי המלחמה כדי שיהא הארון באמצע ע"כ.

ורש"י והרד"ק ז"ל פירש מאסף על שבט דן כתרגומו כי כן נקרא שמו בתורה מאסף לכל המחנות:

**ח ט**

**ויהי** כאמור יהושע אל העם וכו' מהריי"א ז"ל פירש כי בהיות הכהנים זריזים תכף ומיד שאמ' לו יהושע שאו את ארון הברית ושבעה כהני' ישאו וכו' נזדרז וקיימו מצות' קודם כל העם וז' כהנים נושאים ז' שופרות היובלי' לפני ה' וכבר עברו ותקעו עד שכאשר השיגם החלוץ להיותו הולך לפני הכהנים כבר היו הכהנים תוקעים וז"ש והחלוץ הולך לפני הכהני' תוקעי' השופרו' ר"ל בזמן שכבר היו הכהני' תוקעים בשופרות השיגום החלוץ כי ידוע הו' שהכהני' הם היו תוקעי' השופרו' ולא זולתם וכן מ"ש הלוך ותקוע בשופרות מוסב אל הכהנים ולא אל המאסף עד כאן. ואפשר להוסיף סעד לדבריו שמאמר ויהי כאמור יהושע אל העם שלא עבר זמן רב אלא כשיעור אמירת יהושע אל העם לבד ובאותו שיעור של כאמור יהושע אל העם לבד כבר הכהנים היו נושאים השופרות ועברו ותקעו כי זה זריזות נמרץ. וכשבא החלוץ גם כן והמאסף כשבא להיותו הולך אחרי הארון כבר תקעו ושנו או שלשו ז"ש הלוך ותקוע כמו הלוך ונסוע הנגבה כלומר כבר התמידו בתקיעה מרוב זריזות הכהנים ומהריי"א פי' שלא היו עומדים ונחים בעת התקיעה אלא הלוך ותקוע ע"כ ומ"ש יתקעו בשופרות ותקעו בשופרות תוקעי השופרו' ותקוע בשופרו' אמרו במדרש תנחומא שלא היה להם חצוצרות שנגנזו שלא שמשו אלא בימי משה כדכתיב עשה לך שתי חצוצרות לך דווק' ולא ליהושע באופן שלא היה להם במה לתקוע כי אם בשופרות כי החצוצרות נגנזו ובפסוק וירע העם ויתקעו בשופרות אביא הכרח למה הזכירו זה על אותו פסו' ולא באלו הפסוקים:

**ו**

**ואת** העם ציוה יהושע לאמר וכו' זה הפסוק היה ראוי להכתב למעלה אצל ויאמר יהושע אל העם ומהריי"א ז"ל כתב ז"ל אבל אחשוב שבאמור יהושע אל הכהני' עשו בזריזו' גדול את אשר ציוה והחלוץ נזדרז מהרה בראותו הכהנים שכבר היו תוקעים ומפני זה לא סיים יהושע מצוותו אל העם אבל אחר שראה שהיה העם הולך חשש אולי בשמחתם יריעו הוצרך להזהירם עליו ע"כ ואין זה מספיק. ולי אפשר מדלא כתיב ויצו יהושע את העם אלא ואת העם ציוה יהושע פירושו ואת העם כבר ציוה יהושע מאז אלא שהזכירו כאן שהוא כמו נתינת טעם ל"מש הלוך ותקוע בשופרות ולא מתריעין בפה יען שואת העם ציוה יהושע לא תריעו ומ"ש ולא תשמיעו קולכם זו למורא מפני כבוד הארון הנוסע לפניכם ראוי להיות קול דממ' ז"ש ולא תשמיעו קולכם מדרך ענוה ויראת ה' ולא יצא מפיכם דבר אפי' כל דהו אלא שקי"ק שכיון שאמר ולא יצא מפיכם דבר כ"ש ולא

תשמיעו את קולכם ונוכל לומ' דאי כתב לא יצא מפיכם דבר ה"א דבר אסור אבל קול הבר' פשוטה דוגמת תרועה יהיה מותר לכך אמר ולא תשמיעו את קולכם ואפשר שאסר תרועה והשמעת הקול והטעם כדי שלא יצא מפיכם דבר לאמר כחנו ועוצ' תרועתינו עשתה זאת לכך אסרם בתרועה עד יום השביעי שאז כבר נכבשה הארץ לפניה' וכן כתיב ויאמ' יהושע אל בני יש' הריעו כי נתן ה' לכם את העי' כבר ותרועה זו שמח' היא וז"ש ולא יצא מפיכם דבר בלתי הגון בלא מתכוין ולא אמ' ולא תוציאו וזה האסו' יהי' עד יו' אמרי אליכם הריעו והריעותם שאז לא תהיה התרועה רשות אלא חובה וז"ש והריעות' חוב' או יהיה פי' והריעות' דרך תרוע' אבל השמע' קול או צאת מפיכם דבר לא אתיר לכם זולת התרוע' ומ"ש עד יום אמרי כתב הרד"ק ז"ל יש מפרשים כמו עת אמרי כמו יום צעקתי ואין צורך דכמשמעו הוא יום השביעי ע"כ.

**יא**

**ויסב** ארון ה' את העיר הרד"ק ז"ל כתב פי' יהושע הסב הארון את העיר ע"כ וכן פי' מהרי"א ז"ל ולי נר' כי להיות ארון ה' נושא את נושאיו ואת עצמו כ"ש לכך אמר ויסב ארון ה' הוא עצמו הסב את העיר מבלי זולתו שיסבבוהו כנז"ל.

**יב**

**וישכם** יהושע בבקר וכו' בזריזות בבקר וכולם היו מוכני' בין הכהנים בין החלוץ והנה הכהנים שזכו ביום א' לשאת אותו הם נשאוהו כל הימי' ז"ש וישאו הכהנים ב"הא הידיעה הידועים כבר אשר נשאוהו ביום ראשון.

**יג**

**ושבעה** הכהני' נושאים שבעה שופרות גם כאן אמר הכהני' ב"הא הידיעה שאותם שנשאו השופרות הם הם שנשאום בשאר הימי' שזכה מי שזכ' והזכי' מזריזותם שבעוד שנשאו הכהנים זולתם את הארון כבר היו הם השבעה נושאים השופרו' ולהכי לא כתיב וז' הכהנים נשאו ז' שופרות אלא נושאים וכו' הולכים הלוך וכו' שכבר היו נושאים והולכים ומ"ש הולכים הלוך ויש זקף קטן בתיבת הלוך שהוא נמשך לתיבת הלוך ולא לתיב' תקעו אפשר שאלו הכהנים פניהם אל הארון ואחוריהם לדרך לכבוד הארון וז"ש הולכי' הלוך ר"ל הולכי' הלוך הראוי לארון דהיינו שפניהם אליו ונלמוד כן ממ"ש חז"ל במדבר רבה פ"ה ועוד בדבר אחר היו מעולים מכל הלוים שהיו טוענין בכלי המשכן היו מהלכין כדרכן ופניה' כנגד הדרך אבל בני קהת היו מהלכין אחוריהם לדרך ופניה' לארון כדי שלא יתנו אחור לארון וכו' ומינה נילף לכהנים אלו שנשאו הארון שיהיו מעין נשיאותם של לויים פניה' לארון ומ"ש הלוך ותקוע בשופרות והכתוב הולך ותקוע הרד"ק פי' הולך המאסף ותקוע הכהנים ר"ל שכמו שהיה המאסף הולך כן היו הכהני'

תוקעי' והקרי הלוך שהוא מקור והפי' אחד ע"כ ואפשר לפר' הלוך ותקוע על הכהנים קאמר והכתיב הולך על הארון והמאסף הולך אחרי הארון שהוא הולך ומתנהל לאיטו ותקוע הכהני' בשופרות.

**יד**

**ויסובו** את העיר וכו' מ"ש כאן וישובו המחנה ולמעלה בפסוק ויסב כתיב ויבואו כי בפעם ראשונה שייך ויבואו ומפעם שנייה ואילך שייך וישובו ששבו אל מקום תחנות' בראשון ולא הלכו אנה ואנה אלא עומדים עם הארון על משמרתם:

**טו**

**ויהי** ביום השביעי וכו' פי' רש"י שבת היה ע"כ והשכימו בעלות השחר לא כן בשאר ימים שיהושע היה המשכים בבקר כי ביום הז' היתה המלאכה מרובה להקיף ז' פעמים והיום קצר שבת קדש ורצה שיתענגו בכיבושה לעת האוכל וע"ז יחד כולם השכימו ומ"ש ויסובו את העיר כמשפט הזה ז' פעמים פי' הרד"ק כמשפט הזה של ששת הימים כן עשו בהקפה זו שביעית המשלמת לז"פ בהצטרף אל הו' שבו' הימי' רק ביום ההוא עשו יותר הקפות כי הקיפו העיר ז"פ ע"כל וכן פי' מהריי"א ז"ל והכריח כן דאם תפרש כמשפט ז"פ על ה"זפ שהקיפו ביום השביעי א"כ יקשה אומ' רק ביום ההוא סבבו ז"פ מיות' ע"כ נמצא כי הקפ' הראשונה משלמת להקפות ששת הימים שיהיו ז' והיא ראשונה לז' של יום ז'. ולי אפשר לפרש כפשוטו של מקרא ויסובו את העיר כמשפט הזה של ששת הימים בז' כהנים נושאים ז' שופרות והחלוץ לפניהם וכו' כך הקיפו ז"פ בו ביום הז' ולפי שהיה אפש' שהיה הבדל בין אותם הז' הקפו' להקפות ז' הימים בבחינ' אריכות זמן מהתנהלם לאיט' יות' ושלכך השכימו בעלות השחר לעומת זה אמר רק ביום ההוא סבבו ז"פ שזה לבד היה הבדל אבל בכל שאר הפרטי' הקפו' יום הז' דומה בדומ' לשבשא' הימי' ומה שהסכימו בעלו' השחר להיו' מניינם רב ז"פ. או יאמ' רק ביו' ההוא וכו' לפי מ"ש שהיו ההקפות כמשפט שאר הימי' זולת בדב' א' היה הבדל ביניה' והוא שביום ההוא סבבו ז"פ ר"ל הקדימה ואיחור שבכל הימים לא נעשית ההקפ' אלא בבקר וביו' הזה נעשית הקפה א' או ב' קודם סמוך לעלו' השח' וקצת נתאחרו באופן שכמשפט שאר הימים נעשו בבחינת אופן ההקפ' רק ביום ההוא נעשו ז' ההקפות שזה מחייב שקצתם קדמו וקצתם נתאחרו.

**טז**

**ויהי** בפע' הז' כבר כתבתי למעלה סברת מהריי"א ז"ל שבשא' הימים היו מריעי' בשופרות וכן ביום הז' בששה הפעמי' לא כן בפע' הז' היו תוקעי' תקיעה ולא שברים ותרועה (ויש) [וז"ש] ויהי בפע' הז' תקעו הכהני' לשון תקיעה ע"כ אלא שלשון הפ'

הקודם שאמר רק ביו' הז' סבבו ז"פ שלל שלא היה ביניה' רק הבדל המניין ואפש' לישב דבריו שלא היה הבדל ביניהם כלל ולא בפע' ז' זולת שבפעם ז' אחר שהריעו כמשפטם האריכו בתקיע' א' כנזכר למעלה והיה במשוך קרן היובל וז"ש בפעם הז' תקעו הכהנים באריכות משכו בשופרו' ואז א"ל יהושע הריעו ולפי פשט הפ' לאו לגופיה אתא אלא לסיפיה דקרא ו"הק ויהי בפעם הז' כאשר תקעו הכהנים היה שאז אמ' יהוש' אל העם הריעו כו' וכתב מהרי"א שהתרוע' סי' הנצחון וע"כ לא הריעו בשא' הימים ולי נרא' שהתרועה לנצח היא ועל ידה יתרועעו כולם ע"ד תרוע' בשבט ברזל ובשאר הימי' צום החרש יחרישון עד ילח' להם ה' וכב' הרחבתי בזה לעיל ומ"ש כי נתן ה' לכם וכו' דהי"ל כי נתן לכם העי' ה' ולא יזכיר שמו ית' באמצע אלא שכיון לו' שתרוע' זו בדרך שמח' ואין השמח' על כבישת העיר עיר גדול' ובצור' בז' חומו' אלא השמח' מצד היות' נתונה ביד ה' שהשקיף ממעון קדשו ליתנה לכם וז"ש הריעו כי נתן ה' על היותה מתנה ונחלת מהאל לזה תאות התרוע' מפאת הנותן היותו ה' היא עיק' התרוע':

**יז**

**והיתה** העיר חרם כתב הר"דק ש"עפ ה' נאמ' ליהושע אלא שלא חש הפ' להזכיר שהיה ע"פ ה' אמנ' חז"ל אמ' שיהושע גזר מדעתו והסכי' ה' עמו שאמ' חטא יש' וגם עברו בריתי ומהרי"א כתב שחר' וקדש דבר א' הוא וכיון שאמ' המלא' כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קדש הוא הבין יהושע קדש שיקדשהו לגבוה ויחרימהו ע"כ ולשיטת חז"ל שמדעתו גזר עליו לג' סיבות הא' להיות' נכבש' ביום שבת קדש אף כל שללה קדש שלא ליהנות ממעש' שבת וסיב' זו כת' רש"י ז"ל ועוד שנית אחז"ל עשאה כחלה ראשית עריסותיכם חלה אף זו הרימה לשם ה' כי היא הראשונ' שכבשו והג' עשא' כעיר הנדחת ומהרי"א ז"ל כתב עוד טעם החרימ' לגבוה כי זו נכבש' לפני ה' לא בחיל ולא בכח אנושי לכן ראוי שאוצ' ה' יבוא ואש' תורישׁ' כחם וגבורת' אות' ירשו לעצמם ע"כ וקרוב לטע' זה כתבתי בספ' כלי חמדה ובזה הבנתי שהפ' הוא כפול שכבר אמר והית' העיר חרם ומה צ"ל היא וכל אשר בה להי' היינו הך אכן הוא נתינ' טעם והיתה העיר חרם יען שהיא וכל אשר בה להי' נכבשה להי' ע"י ארונו זה מחייב היות העיר חרם. והרלב"ג ז"ל כתב שהיה זה כדי שלא יטעו ישראל במה שיגיע להם מההצלחה וייחסוה אל מה שקנו מהעיר הזו ואולי יחשבו שאמונת' היתׁ' טובה כיון שהצליחו הקוני' משלל העיר ההיא ולזא' הסיבה קלל מי שיבנה יריחו ויריחו היתׁ' אמונת' מגונה יותר משאר יושבי הארץ או היה לתת מורך לשאר הגוים עם שזאת הקללה היתה על פי הנבואה שהרי נתקיימה בימי אחאב (על כן) [ע"כ] תורף דבריו וגם בזה כוונתי לדבריו בספר

כלי חמדה וזוהי סברת חז"ל האומ' עשאה כעיר הנדחת כי היא עיר גדולה בטומאה כנז' למע' בפסוק ויריחו סוגרת וכו' **ועוד** אפש' כדי לחזק לב יש' לבלתי החיו' כל נשמה מיושבי הארץ כמו שנצטוו לכך חייבם יהושע בענין זה כדי שלא יטו אחרי הבצע ויניחו מיושבי הארץ בהיותם נותנים מס או עבודה שיעבדום לכן בהתחלה זו היישירם אל האמת ובתיבת חרם אמרו חז"ל ע"ש שנכנסת בר"מח איברים וכשיוצא מהפך ה' את הקללה לברכה מח"רם לר"חם אותיות דדין ודדין שוין ואמר רק רחב הזונ' תחיה היא וכל אשר אתה וכו' נ"ל שבכלל תחיה נכללו החפצים והמטלטלין והוא באי' מב' פנים או מצד כי העני חשוב כמת ומ"ש רק רחב תחיה פי' שתהי' עשירה ולא עניה וזה נראה מהכפל בתיבת היא שמיותרת כיון שאמר תחיה עלה קמיירי אלא לגלויי דתיבת תחיה לדרשה קאתי או אפשר תחיה היא בכל מה שאתה בבית כמו את ובניך תחיי בנותר ונתן טעם כי החבאת את המלאכים וכו' ולא אמ' כי נשבעו לה וכו' הרלב"ג כתב בסמוך וז"ל ולא נתן הסבה משבועת המרגלים כי לא קשרו ישראל בזה מפני שבועתם כי לא היה להם רשות מישראל על זה ולא היו ראשי העם בשבועת' ע"כ. ולי נראה כי האדם בשבועה פרט לאנוס ובפרט שאנוסי נפשו' היו פן תמסרם למלך ירימו לכך אמר שדבר זה ראוי להעשות להם מפאת עצמו לגמול להם כי החביאתה את המלאכים ועל כן ראוי להחיותה ואמר כי החבאתה כתב הרד"ק ז"ל שהוא בב' סימני נקבה כמו ישועתה עזרתה וכל כפל לחזק הענין והכפל הזה שהחביאה אותם יפה עכ"ל ומתוך דבריו נלמוד חביאה אחרת כי הם היו נחבאים מעצמם כמ"ש חז"ל בפסוק ותצפנו שפנחס לא הוצרך להצפינו ואעפ"כ כתיב אח"כ ותטמנם וזהו החבאת' חביאתה כפולה הא' מצד עצמ' שהיו מלאכים והב' בפשתי העץ ועל זה קראם כאן מלאכים עוד אפשר שב' פעמים החביאת' הא' כשבאו שלוחי המלך ותצפנו והב' והיא העלתם הגגה ותטמנם וזה רמז באו' החביאת' ורש"י ז"ל פי' לקמן שקראם מלאכים לפי שלא נכשלו בעבירה עם רחב הזונה עם היותה יפה עד מאד:

**יח**

**ורק** אתם שמרו וכו' הרד"ק ז"ל כתב שמרו עצמיכם ושמרו איש את אחיו שלא יכשל [ומפני זה אמר חטא ישראל] לפי שלא נתנו עיניהם שלא יקח אדם משלל העיר וז"ש שמרו דהי"לל השמרו מן החרם וכן פירש מהרי"א ז"ל ומ"ש פן תחרימו כתב הר"דק פירוש ולקחתם מן החרם ע"כ ואני אומ' שולקחת' מן החרם פי' לשמרו מן החרם ופן תחרימו פי' ושמתם את מחנה ישראל לחרם דהיינו תחרימו זולתכם את מחנה ישראל והנה או' ולקחתם מן החרם הוא מיותר ואם נאמר שנצנצה בו רוח הקדש ר"ל יודע

אני שאת' עתידים לקחת מן החרם ולשים את מחנה ישראל לחרם ודרך הלצה א"ל ורק מכאן ולהבא שמרו עצמיכם מן החרם פן תחרימו עוד שאר מדינות כי ח"ו אם תקחו מן החרם תשימו את מחנה ישראל לחרם כי זו הוראת שעה עשיתי מהטעמים הנז' לעיל אבל החרם חמור מאד הזהרו מהחרים עוד. ולפי הפשט אמר שמרו מן החרם משלוח ידיכ' בו פן תחרימו את אשר בידכם כי יבוא זה ויאבד את זה ולא עוד אלא ושמתם את מחנה ישראל וכו':

**יט**

**וכל** כסף וזהב וכו' כתב מהריי"א ז"ל שלהיות כלי הכסף והזהב וכו' בלתי נשרפים לכך חייב אוצר ה' יביאום ע"כ וטעם כפל קדש לה' אוצר ה' יבוא פי' שלא יספיק בהיותו קדש ותחללוהו על כסף זולתו כמעשר שני והקדש בפדיון ותוספת חומש שזהו קדש לה' בלי פדיון אלא אוצר ה' יבא בעינו כדי שלא ידבק בידכם מאומה מן החרם:

**כ**

**וירע** העם ויתקעו בשופרות חז"ל אמרו בתנחומא ז"ל מלמד שלא היה להם חצוצרות שעשה משה שנגנזו שנאמר עשה לך שתי חצוצרו' לך אתה עושה ומסורים בידך ולא ליהושע תלמידך ואף בחייו של משה נגנזו שנאמר הקהל אלי את כל ראשי שבטיכם וחצוצרות היכן היו נגנזו לקיים מה שנאמ' ואין שלטון ביום המות ע"כ וקשה ראשונה למה לא דרשו דרשה זו בכל הפסוקים הנז' למעלה כמה פעמי' מזכיר שופרות ז' שופרות את קול השופר וכו' ועוד קשה כפל לך אתה עושה ומסורים בידך וכן קשה הלשון שאמר לקיים מה שנאמר ואין שלטון ביום המות. ואפשר לומר לפי שהשופרות הנז"ל הם בכהנים כמו שנ' וז' הכהנים נושאים ז' שופרות וכו' לעומת זה לא הוכיחו חז"ל משם דלעולם אימא לך שהיו להם חצוצרות אלא שהכהנים בשופרות יתקעו שהחצוצרות לישראלים שיתקעו בהם דכתיב וביום שמחתכ' וכו' ותקעתם בחצוצרות וכו' אבל בפסוק זה שמדבר בשאר עם ישראל מכאן הוכחה שנגנזו כיון שאנו רואים שהעם תוקעים בשופרות ולא בחצוצרות כמשפט העם ולפיכך ויתקעו בשופרות הישראלים והדבר קשה שלא צוה ה' תקיעה כי אם לכהנים לא לישראל. והנכון דכיון שהחצוצרות לא נצטוו אלא לשמחה כדכתיב וביום שמחתכם וכו' ותקעתם בחצוצרות לעומת זה הכא גבי וירע העם שהיתה תרועת נצחו' ושמחה כעין וביום שמחתכם היה מהראוי שאז בעת התרועה יתקעו בחצוצרות הכהנים כדכתיב וביום שמחתכם וכו' וכיון דכתיב וירע העם וסמיך ליה ויתקעו בשופרות בין שהיו התוקעים העם או הכהנים כיון שהיה בשופרות ולא חצוצרו' מכלל דנגנזו ומהכא יליף שפיר ולא מהפסוקים של מעלה. עוד אפשר שכיון שהחצוצרות נעשו למקרא העדה כדכתיב עשה לך שתי חצוצרות וכו'

והיה לך למקרא העדה הנה היה מהראוי שבעת הזאת שתקיעת השופרות במשיכת היובל לא היתה אלא להעיר העם ולמקרא העדה שיכוונו השעה להריע א"כ היה ראוי שיעשה זה ע"י חצוצרות שזו היא הפעולה המיוחדת לחצוצרות ומדראינו שהגיד הכתוב וירע העם ויתקעו בשופרות ויהי כשמוע כל העם את קול השופר ויריעו שהגיד הכתוב שע"י התקיעה ידעו כיוון העת להריע מעתה ע"כ צ"ל שנגנזו שאם היה להם חצוצרות הי"ל לתקוע בהם בעת הזאת כדי שידעו העת של התרועה ולכך הוכיחו ז"ל מפסוק זה ולא מזולתו מהקודמים כי אין משם הוכחה שהשופרות הנז' שם מצות התקיעות בשופר כדי לכוין לבם למרום אבל כאן שתקיעה זו לכוון עת התרועה לזה היה ראוי שתהיה בחצוצרות אלא ודאי נגנזו עוד אפשר דיליף מוירע העם ויתקעו בשופרות דמכלל דהתרועה בפה היתה מינה יליף שנגנזו החצוצרות שאם לא נגנזו היה להם להרע בחצוצרו' ולא בפה ומה שדרש לך אתה עושה ומסורים בידך הוא לפי (שנתקעה) [שנתקשה] לו שהרי אף בימי משה עצמו נגנזו כדמסיק והיכי קאמר קרא עשה לך שהרי תיבת לך הגם שהיא צודקת בבחינה ולא ליהושע אבל אינה צודקת בעצם שאפילו למשה עצמו לא שמשו כל ימיו לעומת זה הוסיף בלשונו ואמר לך אתה עושה והם מסורים בידך שכיון שאף על פי שנגנזו בידו היו מסורות שפיר מיקרי עשה לך כיון שהיו בידו אפי' כשנגנזו ובטו' בחירתו נגנזו אפי' בימי משה ברצונו וכדי לקיים על עצמו ואין שלטון ביום המות גנזם וע"ש קריאת העדה ע"י אנשים שיקהילום ולא ע"י חצוצרות שהוא דרך שלטנות וגאות ואמ' לקיים מה שנ' ואין שלטון ביום המות כי מכאן למד הב' עניני' שהזכיר בתחלה הא' שאמר לך ולא ליהושע תלמידך זה למד מלשון הפסוק שאומר ואין שלטון ביום המות שר"ל שלא רצה הקב"ה שישלוט יהושע ביום המות של משה במה שעשה משה והענין הב' שאמר שאף בחייו של משה נגנזו זה למד מאו' ביום דהי"ל ואין שלטון במות מאי ביום לכך אמר ואף בחייו של משה נגנזו וזה דייק תיבת ביום כי ביום שמת הוא עצמו לא רצה להשתמש בהם וכי תימא האי קרא כוליה להכי הוא דאתא ולא תילף דמיעט יהושע י"ל דאי הכי הי"ל ואין שלטנות ביום המות מדקאמר ואין שלטון תרתי ש"מ דעל עצמו ועל יהושע קאמר ומדוקדק הפסוק בכל חלקיו כאמור. ומ"ש ויהי כשמוע כל העם וכו' ויריעו וכו' הקשה מהרי"א ז"ל שאיך הזכיר תרועת העם קודם תקיעת השופרות והם לא הוזהרו אלא אחרי תקיעת השופרות ועוד הקשה כפל וירע העם ויריעו העם תרועה גדולה. ותירץ הוא ז"ל שב' תרועות היו כאן הא' של וירע העם היתה בקרבה משמחתם במה ששמעו שניתנה העיר בידם ולעומת כן שמחו וירע העם תרוע' קטנה ותקעו בשופרות אבל לא היתה זאת התרועה הנכספת ולא היא

תקיעת השופר הנמשכת ולעומת זה אמר ויהי כשמו' העם את השופר היובל הנמשך שהיתה תקיעה א' משופר א' לבדו אז ויריעו העם תרוע' גדולה ותפול החומה הנה נתבאר שבראשונה היתה תרועת העם קטנה ותקיעת כל השופרות ובאחרונה תקיעת שופר א' לבדו ותרועה גדולה מכל העם עכ"ל. ואני אומר שלא היתה שם אלא תרועה א' גדולה מהעם ולא זולת ומ"ש בתחלה וירע העם הזכיר שם שתרועת העם מהיותה גדולה באיכות גם בכמות עד שהתחילה תרועתם מעת היותם הכהנים תוקעים בכל השופרות קודם מעט להתחיל למשוך ביובל הוא השופר האי' ומזריזות הקדימו זה הזמן המוע' דהיינו להריע בעת שויתקעו בשופרות והיינו דקאמ' וירע העם לשון יחיד ואח"כ ויריעו בלשון רבים והם הכהנים אמנם עצמות התרוע' גדולה היה כשמוע העם את קול השופר לבדו ז"ש ויהי כשמוע העם את קול השו' וכו' ויריעו העם תרועה גדולה באופן שהתחילה תרוע' העם מעת היותם הכהנים תוקעים בשופרו' עד שמשכו התקיע' בשופר א' והכל בתרועה א' כמו שאמר ה' ליהושע ואפשר לפרש וירע העם ויתקעו העם בשופרות כמנהג המכריזים על עיר פרוצה אין חומה לתקוע בשופרות תקעו שופר בגבעה ואימתי היה הענין מפרש הפסוק עצמו ויהי כשמוע העם את קול השופר ר"ל ויהי כענין הזה שוירע העם זה היה כשמוע העם את קול השופר כמו שהודיעם יהושע ונתן להם לדעת עת התרועה. ומ"ש ותפול החומה חז"ל פי' דלאו דוקא נפילה דבליעה נבלעה אלא כיון שרחבה כגובהה נפילת חומה כזו היא הבליעה ותקרא אצלה נפילה ואפשר שהפסוק עצמו מפרש באו' תחתיה שר"ל שלא היתה נפילה אלא בליעה אלא לפי שלא היתה נבלעת מעט מעט אלא בבת אחת קראה נפילה ומ"ש ויעל העם העירה עם היותה מטרופולין ועיר ממלכה קראה עיר כי עלו אליה בלי פחד כאלו היתה עיר קטנה של י' בני אדם וכן אז"ל גבי וישובו העירה מלמד שלא היתה חשובה בעיני אחי יוסף אלא כעיר של י' בני אדם ע"כ. ואמר איש נגדו שלא נאספו יחדיו בעלי אסופות כמנהג כדי שאיש את רעהו יעזורו ואת אחיו יאמ' חזק אלא לא כן אלא איש נגדו כל א' לבדו:

**כב**

**ולשנים** האנשים המרגלים קשה דהי"לל ולשני האנשים אבל לשנים וכו' להודיע שלא אמר יהושע לפניהם יחדיו אלא לכל א' וא' מהם היתה אמירת יהושע לזרזם ביותר וזהו ולשנים האנשים שאמר לזה בפני עצמו ולזה בפני עצמו עוד אפשר שאמר ולשנים האנשים שהיו מוחלקים באנושות' כי האי' והוא פנחס זה אליהו אינושי ואלהיי והבי אינושי לגמרי לכך אמר ולשנים וכן פיר' למעלה גבי שנים אנשים מרגלים עיין שם ומ"ש

כאשר נשבעתם לה פי' לפי שהזכיר הכתוב למעלה כמה פרטים שאמר והחייתם את אבי וכו' לזה אמר בואו בית האשה הזונה וכו' כאשר נשבעתם לה בכל הפרטים כי אתם הנשבעים יודעים הפרטים ולא אני או אמ' כאשר נשבעתם לה לפי שענין זה של רחב מודעת זאת בכל מחנה ישראל כמ"ש ויחרימו את כל אשר בעיר וכו' ואיש לא הרים וכו' בית רחב לכך אמר יהושע שעכ"ז ראוי להם לבי' האנשים לפקח על ענין רחב כי הם הנשבעי' לה ועל ידם ראוי לקיים השבועה ולא ע"י זולתם ומ"ש בואו בית האשה הזונה כנה אותה בשמה הרע של זנות ואח"כ אמר והוציאו משם את האשה ולא אמר והוציאוה משם נראה שכיון אל הדין שאסור לעבור אצל בית הזונה משום ואל תקרב אל פתח ביתה לכך אמר כי ההכרח לא יגונה אלא בואו בית הזונה ואעפ"י שהיא זונה וזו ביתה עכ"ז בואו בית האשה הזונה כדי לקיים השבועה ואמר שבודאי אף על פי שלעבר היתה זונה הנה שבה בתשובה והכשירה מעשיה וז"ש והוציאו משם את האשה כי בעת יציאתם האשה היא ולא זונה. ואפשר להרחיב זה בתיבת משם שהיא מיותרת שר"ל והוציאו מאותו בית זנות את האשה שתהיה כשרה ולא תשוב לכסלה:

**כג**

**ויבואו** הנערים המרגלים וכו' הרד"ק ז"ל כתב כי נערים יקראו המשרתים והגם שיהיו זקנים ואלו משרתי יהושע הם עם היותם גדולים כמו שיהושע נער למשה ע"ה ורש"י ז"ל פירש כי בתחלה קראם מלאכים בבחינת חסידותם שלא נכשלו ברחב הזונה וכדפרישי' לעיל וכאן קראם נערים לפי שעשו זריזות כמעשה נערים לקיים שבועתם זריזים כנערים להוציאה ואת כל אשר לה ומ"ש ויוציאו את רחב וכו' והוציאוה ויניחוה וכו' טעם כפל הוצאות אלו הוא כי המרגלי' ראו מחדש שהלכה זו ונתערבה בכמה משפחו' והיינו דכתי' משפחותיה בלשון רבי' עכ"ל. וכיון שראו ערמה כזו אמרו בלבם אפשר לערער בזה לומר דאדעתא דהכי לא נשבענו שלא עלה בדעתנו תחבולה כזו לעומת זה חלקום לבי' חלוקות תחילה הוציאו את רחב ואת אביה ואת אמה ואת אחיה ואת כל אשר לה ע"כ היתה הוצאה א' כי בזה אין ספק אמנם את כל משפחותיה הוציאו' לבד כי לא פורש מה יעשה להם כי יש ערעו' בהם ויש להרחיב עוד ולומר שמאמר ויניחום מחוץ למחנה ישראל מקושר לחלוקה זו של ואת משפחותיה כי הן הם שהוציאו' מחוץ וכו' לדעת מה יעשה להם הצד השוה לכל הפירושים שהיו כאן ב' חלוקות והכרח לזה מלבד כפל ההוצאות הוא שיש זקף קטן בתיבת כל אשר לה להודיע שע"כ היא חלוקה א' והבי' ואת כל משפחותיה ועוד הכרח לזה שהי"לל תחלה ואת כל משפחותיה וא"חכ ואת כל אשר לה אלא ודאי הפרטים הנז' תחלה עד כל אשר לה הם חלוקה א' ידועה בלי פקפוק

לכן נזכרו תחלה מפי רחב והחיתם את אבי ואת אמי ואת אחי ואת אחיותי וכו' וחלוק' ואת כל משפחותיה הוא דבר שנתחדש. והנה הצדיקים אמרו מעט ועשו הרבה שכולם ניצולו ומה שלא הזכיר כן בסמוך אין בזה קפידה שהרי לא הזכיר גם כן את אחיה ואת אחיותיה כי כולם בכלל בית אביה היו דכוותא נמי וכל משפחותיה בכלל בית אביה הם וכן לחז"ל בפירוי הובא בילקוט מה ת"ל ואת כל משפחותיה תני רשב"י שאם היו במשפחת' מאה אנשים והלכו נדבקו ברי משפחות כולם ניצולו בזכות' ע"כ הרי שכולם ניצולו ואפשר שעשו כן ממוצא שפתיהם שאמרו למעלה וכל אשר יהיה אתך בבית דמו בראשנו וכו' שאעפ"י שמאמר זה מקושר עם שלמעלה שאמר את אביך ואת אמך וכו' ועל חלוקות אלו אמר כל אשר יהיה וכו' עכ"ז קיימו מוצא שפתיה' כללי בכל אשר אתה בבית:

**כד**

**והעיר** שרפו באש וכו' אוצר בית ה' פי' נתנו לאוצר שבבית ה' הוא המשכן שהיה שם אצל המשכן כמו אוצר לתת בתוכו כל קדש כסף וזהב נחשת וברזל או יהיה פי' לאוצר המיוחד לתת בתוכו כל ההקדש המוקדש לבית ה' ר"ל לחזק בדק בית ה' ולפי זה האוצר היה עומד חוץ לבית ה' או יהי' פי' נתנו לבית שהו' האוצר להקדשו' אלו וכיוצ':

**כה**

**ואת** רחב הזונה ואת בית אביה וכו' החיה יהושע. פסיקתא אמר הקב"ה אני אמרתי ואם לא תורישו את יושבי הארץ והיה אשר תותירו מהם לשיכים בעיניכם כו' כי החרם תחרימם והם לא עשו כן אלא ואת רחב הזונה ואת אביה ואת אמה החיה יהושע הרי ירמיה מבני בניה של רחב ועשה להם לישראל דברים של שיכים בעיניהם שנאמר דברי ירמיהו כו' ולעד"ן לדקדק כי מה עונש ראוי ומחוייב ליהושע מאחר שהוא אנוס בשבועה שנשבעו להם השני מרגלים א"כ מאי קאמ' אני אמרתי כו' והיינו יכולי' לו' שהעונש שנענשו הוא לפי שהיה די כשיחיו אביה ואמה בעת השבועה אמנם הם הקלו להחיות כל משפחותיה שנשפחו עליה כמה משפחות ועל זה נענשו והנכון הוא שאילו ישראל הורישו הכל זולת רחב וכל משפחותיה לא היו נענשי' אמנם אחר שלא הורישו את יושבי הארץ (נתייחדו) [נתחייבו] גם על כי החיה את רחב לפי שגלו דעת' שמה שהחיו את רחב היינו כמו שהחיו אותם היושבי הארץ שלא הורישו ולא מצד השבועה וז"ש הפסוק ואם לא תורישו את יושבי הארץ אז תתחייבו בעונש גם על אותם המוכרחים להותיר אותם ז"ש והיה אשר תותירו מהם כלו' אפי' המוכרחים בשבועה אשר תותירו מהם הנה יהיו לשכים בעיניכם כמו שיצא מרחב ירמיה שהיה לשכים בדברי ירמיהו ואעפ"י שהייתם מוכרחים לקיים שבועתכ' עכ"ז נענשתם לפי שתורישו מיושבי הארץ

אגב דדהו גלגלו עליכם את הכל והוא דקדוק לשון והיה אשר ומובן יתורו אשר תותירו וכו' ואומרו לשון חיוב בתחלה אמר ואם לא תורישו וזה כוון בעל המאמר באומרו והם לא עשו כן דהיינו שלא קיימו ההתראה שהתרה בם אבל השאירו מיושבי הארץ ועוד שאת רחב הזונה החיה נוסף על שלא הורישו ישראל את יושבי הארץ לזה נענשו גם על רחב שמגלגלין עליהם בעון אשר לא הורישו יושבי הארץ גם את רחב ואת בית אביה שנראה שלא עשו כן מפני השבועה אלא החיוה כמו שהחיו שאר יושבי הארץ ולזה נענשו גם על רחב והוא ענין אמיתי:

וחז"ל פירשו שנשא' לו והחיה יהושע ע"ד ראה חיים עם אשה וכו' ואעפ"י שבשבע' אומות כתיב לא תתחתן בם ובגרות מיירי כמו שבא במס' יבמו' פ' הערל כתב הרד"ק ז"ל שאלו נכרים היו מארץ אחרת ונמצאו שם ויש מי שאומר שכשנכנסו המרגלי' נתגיירו ועדיין לא חל איסור לא תתחתן בם עד שנכנסו ישראל לארץ ע"כ. והרד"ק פירש החיה שנתן להם מחיה ומזון או שנתן לה נחלת שדה וכרם שתהיה בה וזהו ותשב בקרב ישראל ע"כ. ולי נראה החיה שגייר אותה והכניסה תחת כנפי השכינה כי היה אפשר להחיותה ושלחה לנפשה לשכון באשר תחפוץ אבל חיים אלו חיי העולם הבא וכמו ששאלה היא והצלתם את נפשותינו ממות כדפי' לעיל דהיינו ששאלה שיכניסוה תחת כנפי השכינה וזהו החיה יהושע ותשב בקרב ישראל דהיינו להתערב בהם בישראל ממש לכל דבר. או אפשר שאמר ותשב בקרב ישראל כי החביאה את המלאכים שלא הזכיר כאן שבוע' שנשבעו לה כי זו טענה למ"ש ותשב בקרב ישראל ר"ל בקרב ממש במבחר משכנותיה כי נתחסדו עמה כמו שהיא גם היא נתחסדה כי החביאה את המלאכים כי זה לא הכריחה השבועה שהשבועה לא תחייבם אלא שלא להרגה אבל להושיבה בקרב ישראל זה עשו מטוב לבבם שהם גומלי חסדים למי שהטיב עמהם ולא מפני השבוע'. והר"לבג תירץ שלא הזכיר השבועה שנשבעו לה כי הם לא היה להם רשות כי אם לרגל ולא לעשות שלום באופן שמצד השבוע' לא נתחייבו כלל. ומהרי"א ז"ל פי' שהפסוק הזכיר כאן הסיבה העצמית הראשונה והיא כי החביאם שמסיב' החביא' נמשך השבועה ע"כ. ואמר את המלאכי' כמה שפי' רש"י ז"ל שלא נטמאו קראם מלאכי' ולעומת זה אפשר שהכתוב נותן טעם לשבח האשה הזאת שלא היה בינה ובינם אהבת הערב ח"ו אלא החביא' אותם בהיות' כמלאכים לכך ראויה להיות בקרב ישראל:

**כו כז**

**וישבע** יהושע בעת ההיא וכו' פתח בלשון שבועה וישבע יהושע ומסיים בארור שהוא קללה חז"ל אמרו תנא ארור בו נדוי בו קללה בו שבועה בו נדוי דכתיב

אורו מרוז ואמר עולא בד' מאה שיפורי שמתיה ברק למרוז בו קללה דכתיב ואלה יעמדו על הקללה וכתיב ארור האיש. בו שבועה דכתיב וישבע יהושע וכו' ארור האיש וכתוב ויואל שאול את העם וגו' ע"כ. **ולי** נראה שלהיות דבר כזה זר בעיני העם להניח עיר כזו בשבעה חומות מפוארה והיא הראשונה שכבשו לעומת זה הוצרך יהושע להשביע' שיחד כולם יאמרו בפיהם ארור וכו' פה אחד וז"ש וישבע יהושע את העם השביע שיאמרו יחדיו כך ובלשון הזה של ארור האיש וז"ש לאמר ארור שהשביע' לאמ' כך ארור האיש. וכן נוכל לפרש קרא דויואל שאול את העם לאמר ארור האיש אשר יאכל לחם וכו' אין אלה אלא לשון שבועה השביעם שיאמרו יחדיו פה אחד ארור האיש וכו' וטעם חומרא זו כבר כתבתי למעלה בפסוק והיתה העיר חרם טעם להחרים שללה והוא הטע' לגזור גזירה כזו שתהיה תל עולם לא תבנ' עוד כמו שכתבתי למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה והרמ"בם ז"ל כתב כדי שיראו הדורות הבאים חומת העיר נשקעת במופת וילמדו ויראו את ה' לא כן בהבנותה תתבטל כוונה זו ע"כ. ונכון הוא אבל איננו מספיק לב' החלקים שקלל לאשר יקום ויבנה את העיר הזאת את יריחו דבשלמא את העיר ניחא אלא עיר אחרת בשם יריחו למה נאסר ויש לישב לקיים דבריו דגם בחלוקה השנית שייך טעמו ז"ל שאם יבנו עיר אחרת בשם יריחו ויראה הרואה בנויה אפשר שיטעה בה ויחשוב שהיא היא השקועה ובראותה בנויה ישתכח הדבר ויאמרו שמעולם לא נשקעה באופן שכמו שע"יי הבנות יריחו ישתכח הנס ככה ע"י הבנו' זולתה בשמה ישתכח הנס. או אפש' שאמר יקום ובנה שלא על הנמצאים כעת משביע כי אם על העתיד לקום וז"ש אשר יקום ובנה שיקום לעתיד דהיינו שיולד ואפ' להרחיב זה הענין דהיינו מ"ש ארור האיש ואפילו מאותם אשר אינם פה עמנו בגוף ונפש כי הוא עומד לפני ה' נפש בלי גוף ועתיד הוא אשר יקום שיבא לעולם גם הוא בכלל ארירה זו מעין ולא אתכם לבדכ' האמור בפרש' נצבי'. ופשטו של מקרא לפני ה' שהוא יתברך יסכים עמי בזאת האריר'. עוד אפשר שאמ' אשר יקום כמתנבא ואומר יודע אני שעתיד לקום ולבנות וז"ש ובנה בלשון עבר כלומר גלוי וידוע שיקום והרי הוא כאלו בנה שהעומד ליגזז כגזוז דמי והוא מ"ש הפסוק במלכים בימיו בנה [חיאל] בית האלי את יריחו וכו' כדבר ה' אשר דבר ביד עבדו יהושע וחוזר אל תחלת המקרא בנה חיאל שגם זה בכלל דבר ה'. או אפשר שאמר לשון קימה מעין וקם העם הזה וזנה שבלי ספק מי שירצה לבנו' עיר טמאה כזו אין זה אלא קם נגד ה' וממתקומימיו ומ"ש את העיר הזאת את יריחו אחז"ל במסכת סנהדרין פרק חלק ממשמע שנאמר את העיר הזאת איני יודע שהיא יריחו מה ת"ל את יריחו לא יריחו בשם עיר אחרת ולא עיר אחר' בשם יריחו ובזה מובן גם כן אומרו את את ובהכי

ניחא דליכא למימר איפכ' קאמ' דתרתי בעינן לאיסור' את העיר הזאת ושיקראה יריחו אבל עיר הזאת בשם עיר אחר' או אחר' בשם יריחו שרי דאי הכי אשר יבנ' את העיר הזאת יריחו מיבעי ליה מאי את יריחו אלא ודאי אפי' עיר אחרת בשם יריחו קאמ' ואפש' שזה דקדק בגמר' דקאמ' מה ת"ל את יריחו שדקדק לשון את כדפי' מלבד יתור תיבת יריחו. ומ"ש בבכורו ייסדה פי' המפ' שאפי' שיהיו לו בנים מרובים הבכור ימות בעת יסדו העיר וביני ביני ימותו כולם עד שבעת הצבת הדלתות ימות גם כן הצעיר והגיד מראשית אחרית שיגיע רוע לב האיש הזה שאפילו שיראה קיום דבר ה' בעת יסדו לא ישוב אחור עד תומה ותתקיי' כל דבר ה' אשר דבר ביד יהושע עבדו:

ואולי לזה סמך **ויהי** ה' את יהושע דרשינן סמוכים שעם יהושע היה דבר ה' והסכים עמו במ"ש בבכורו יסידנה וכו' כמו שאמר הפ' בימיו בנה חיאל בית האלי את יריחו באבירם בכורו יסדה וכו' כדבר ה' אשר דבר ביד יהושע ופירשו חז"ל שע"ש אלתו של יהושע שהיתה על פי ה' ע"ז נקרא אלי שחלה בו אלת יהושע כדבר ה'. ובזה מקושר אומרו ויהי ה' את יהושע עם הקודם. ופשוטו של מקרא כתרגומו והוה מימרא דה' בסעדיה דיהושע והוה שמעיה סגי בכל ארעא שיצא לו שם טוב בכל הארץ מנצחון עיר חומה ובצורה בשמים ואופן לקיחתה ע"י הקפו' ושקיעת החומ' וחז"ל פירשו שמעו בכל הארץ שעשה מטבע על שמו והוא א' מד' שיצ' להם מוניטון אברה' ודוד יהושע מרדכי וצורת המטבע של יהושע שור מכאן וראם מכאן על שם בכור שורו הדר לו וקרני ראם ואפשר עוד שכיון הפסוק למשז"ל בפסוק אם יסתר איש במסתרים ואנכי לא אראנו שאפילו שילמוד בסתר תורה מכרזת עליו בחוץ ז"ש ויהי ה' את יהושע שהיה לן תמיד בעמקה של הלכה בחדרי משכיתו וה' עמו ועכ"ז ויהי שמעו בכל הארץ ומהרי"א ז"ל פי' שעם היות נצחון יריחו בדרך נס ולא בגבורת יהושע ז"ש ויהי ה' את יהושע ועכ"ז ויהי שמעו בכל הארץ ושמעו עמי' ירגזון מגבורתו וסמיך ליה וימעלו בני ישראל ולא פחדו ממנו אשר שמעו בכל הארץ וישראל לא שתו לבם לאשר החרים ע"כ תורף דבריו.

## ז

### א

**וימעלו** בני ישראל מעל בחרם הנה תיבת מעל מיותרת מהנרא' אבל כונת הפסוק שלא היה כאן זולת מעילה אחת והיא לעכן אלא שנתלית בישראל כדכתיב חטא ישראל מהטעמי' שנבאר וז"ש וימעלו בני ישראל ע"י מעל אחד שנמצא בחרם והוא שלקח עכן בן כרמי מן החרם אשר לעומת אותו המעל של עכן הוא מה שנאמר וימעלו בני ישראל שנתלה הסרחון בבני ישראל אעפ"י שלא לקחו דבר. עוד אפשר כי אחז"ל שעכן זה מעל

בחרם בעת הזאת בחרם יהושע ומקדם מעל ג"כ בחרם משה ע"ה כשהחרים את הכנעני וכן אחז"ל בפסוק וכזאת וכזאת עשיתי ובזה אפשר שאמר וימעלו בני ישראל מעל כפל ב' מעילות על וכזא' וכזא' עשיתי לשעב' שמעל וכעת ויקח עכן כו'. עוד אפש' שכאן היו ב' מיני מעל א' הפשוט מעילה בחרם ב' משאחז"ל שבא על נערה המאורס' וכמ"ש פר' נגמר הדין וי"א שמושך בערלתו היה באופן שהיו ב' מעילו' א' שמעל בחר' והב' שבא על נערה המאורסה. עוד אפשר והוא נכון מאד אל מ"ש בפרקי ר' אליעזר רבי עקיבא אומר החרם הוא השבועה כו' והיה שם עכן וראה את התרפי' ואת הכסף שהיו מקריבים לפניו ואת האדרי פרושי' לפניו ולשון הזהב שבתוך פיו וחמד אותה וזהו כפל המעילות כי היתה כאן מעילה בחרם מצד יהושע ומעילה שנית ששלח ידו בדבר אסור של ע"א שהיא חרם כדכתיב והיית חרם כמוהו ובזה אבין ג"כ אומרו ויקח עכן מן החר' שר"ל שלקח מדבר ע"א שהי' חרם וטעם ויחר אף ה' בישראל בפעם הזאת ולא בקודמות חז"ל אמרו שקודם שעברו את הירדן לא ענש על הנסתרות ולכך לא נענשו מקדם אכן בעת שעברו את הירדן ענש על הנסתרות ויחר אף ה' בישראל וי"א שמעולם לא ענש על הנסתרות ואפי' אחר שעברו את הירדן אלא שכאן נגלות היו לו לבניו ולבנותיו שידעו במעלו אשר מעל ע"כ ובזה נוכל לפר' מ"ש וימעלו בני ישראל מעל בחרם שרמז כאן שידעו מבני ישראל מעיל' עכן ולכך נענשו ויחר אף ה' בישראל וכמשאחז"ל שקמו משבט יהודה בעזר עכן והרגו כמה נפשות מישר' אפשר שלזה חרה אף ה' ביש' כי גלוי לפניו שעכן לא היה מועל אלא בבטחון העומדים לימינו והמחזיק ביד מרעים גדול עונו מנשו' לכך כתיב וימעלו בני ישר' ולכן ויחר אף ה' בישראל וזהו שהאריך הכתוב ביחסו בן כרמי בן זבדי בן זרח למטה יהודה לומר שהיותו מיוחס מזרח למטה יהודה זה היה סיבה לשויקח עכן מן החרם ובזה אדקדק שהפסי' בין ויקח למן החר' ביחוסי' אלו דהי"לל ויקח מן החרם עכן בן כרמי וכו' אלא כיון אל הנז' שהיותו בן כרמי וכו' ממשפחת רם ושבט המלכות שבטו הוא שאמץ לבבו לקחת מן החרם ואפשר יהיה ויקח עכן מעין ויקח קרח שפי' ז"ל שלקח היותו בן יצהר בן קהת ולו יאתה השררה וזהו ויקח עכן שזה לקח לחזוק היותו בן כרמי וע"ז מלאו לבו לשלוח יד בחרם.

**ב**

**וישלח** יהושע אנשים מיריחו העי כו' הרד"ק ז"ל פי' שהיו ב' מדינות שמם עי בארץ בני עמון כמו שנאמר בירמיה שודדה עי אבל זו של יהושע גדולה ממנה ולכך אמר ליריחו העי בהא הידיע' שזו הידוע' בשם ותהל' והיא העומדת אצל בית אל ז"ש אשר עם בית און מקדם לבית אל כל הסימנים אלו להורות על עי זו שאינה של בני עמון וחז"ל פי'

אשר עם בית און שזה שמה חדש אשר יקראו לה לקיים ואבדת' את שמם ולכנות לה שם גנאי וז"ש מקדם לבית אל ר"ל בית אל היתה נקראת מקודם אלא ששנו את שמה לבית און והמתרגם נר' שמפר' ה"א של העי במקום למ"ד וכן תרגם מיריחו לעי ולי נרא' לדקדק תיבת יריחו היותה מיותר' כי מה צורך להזכיר מה שממנו במה שאליו מספיק ונרא' כי חז"ל אמרו בסיב' נפילתם בעי הוא לפי שלא הלך עמהם יהושע ומר"עה יעד אשר יצא לפניהם ואם יוצא מנצחין ואם לאו אין מנצחין והר"דק ז"ל כתב ויש דרש כי הב"ה אמר ליהושע אתה תנחיל כשתהיה עמהם אבל כאן שלא היה עמהם נכשלו ואחר שהכתוב אומר טעם שבעבור עון החרם נכשלו אין לנו לבקש טעם אחר עכ"ל ואני אומר כי הדרש הזה נכון מאד ואלו הלך יהושע לפני העם כמ"ש משה זכותו היה עומד לבטל עון החרם אלא שעון החרם הכשיל להשיב חכמים אחור ולא דברי משה יעבור לפני העם אם עובר לפניהם נוחלין ואם לאו אין נוחלין שכן אתה מוצא בדברי חז"ל בתנחומא ז"ל כשהלכו לעשות מלחמה בעי נפלו מהם כשלשים וששה איש ויאמר ה' אל יהושע קום לך לא כך אמר משה רבך אם עובר לפניה' עוברים ואם לאו אין עוברין ואם מנחיל נוחלין ואם לאו אין נוחלין עכ"ל אשר יש לדקדק במאמר מאי קשיא ליה בפ' אתה וכל העם הזה וכן בפסוק כי הוא יעבור עד שאמר וכן הוא אומר וכן דקדוק לשונם ואם לאו אין נוחלין ולא קאמר ואם אינו עובר אין נוחלין ועוד קשה אומרו אם עובר עוברין וכו' שזהו דברי מותר ולא הי"לל אלא אם מנחיל נוחלין וכו'. **ונראה** כי ענין נצחונן של ישראל תלוי בב' ענינים בהם וביהושע שאם ילכו בלי יהושע עמהם לא יצליחו וגם כן אם ילך יהושע לבדו לא יצליח דכיבוש רבי' בעינן ובזה נבין המאמר והוא דקשיא ליה בפסוק יתור אומרו אתה וכל העם מה צורך לומר וכל העם פשיטא וכי מקצתן ילכו וכן תיבת אתה מיותרת לעומת זה הביא פסוק כי הוא יעבור דהת' נמי קשיא הוא הוא תרי זמני למה וכן תיבת אותם מיותרת ולזה אמר וכן הוא אומר כי ב' דקדוקים יש בזה הפסוק וב' דקדוקים יש בפ' כי הוא יעבור ואלה הדקדוקים מכריחים לפר' ולומ' אם עובר לפניה' נוחלין ר"ל כשהוא עובר וגם שיהיה לפניה' אז נוחלין ואם לאו שיחסר א' מהתנאים או שילכו ולא ילך עמהם או שילך יהושע עם חלק מה מהעם שנמצא שאינו הולך לפניה' ר"ל לפני כולם אין נוחלין שלזכו' בנחלה צריך שיהיה עובר ויהי' לפניה' ולהודיע זה כיון במ"ש ואם לאו אין נוחלין שלא אמר ואם אינו עובר אין נוחלין שאז היה הכל תלוי ביהושע לבדו לא כן עתה באומרו ואם לאו ר"ל כי כאשר יחסר א' מהחלוקות הנז' ולכך אמר וכן אתה מוצא בעי כשהלכו לעשות מלחמה בעי וכו' דהי"לל וכן אתה מוצא בעי מודיע שב' סיבות היו הא' שלא הלכו כולן אלא שלשה אלפי איש שיעור

מספיק לעשות מלחמה לבד ושלא הלך יהושע עמהם והיינו דקאמר כשהלכו לעשות מלחמה ר"ל כשהלכו שלשה אלפי איש לבד שהם שיעור מספיק לעשות מלחמה אז נפלו דאי לא תימ' הכי קשיא אומרו לעשות מלחמה למה לי הי"ל וכן אתה מוצא בעי כשלא הלך יהושע וכו' ולעומת זה בא מאמר ה' ליהושע קום לך שר"ל לך האשם כי לא כך אמר משה רבך אם עובר לפניהם וכו' שאלו אמר לו ה' אם תנחיל נוחלין וכו' היה נרא' שהקבלה הזו באה לפי שלא הלך יהושע לבדו לא כן עתה שהודיע שלפי שלא עבר לפניהם יחד כולם גם זו גרמה נזיקים להם והנה הקדמה זו מיוסדת ואמתית וכן תרא' שאח"כ כשתקנו עון החרם כתיב קח עמך את כל עם המלחמה ולא מקצתם ובסמוך ויקם יהושע וכל עם המלחמה והענין מוכרח שהלכו כולם שהרי האורב שלשים אלף והשאר במלחמה מכאן נלמו' שאלו הלכו כל ישראל ויהושע למלחמה היו מבטלים עון החרם ולא היו נופלים ובזה אבין שכדי לסבב שלא יעלה יהושע עמהם גרם העון של חרם ונתן אל לבו שישלח מרגלי' לעי אשר בלי ספק מרגלים אלו אין בהם צורך כלל ובלי ספק לא נשתלחו אלא כדי שיאמרו אל תיגע שמה את העם וכו' שזה סבב שלוח ג' אלפי איש לבד והוא לא עלה ונמשך הפורענו' וכ"ז נ"ל שרמז באומ' וישלח יהושע אנשים מיריחו העי שר"ל מיריחו ובמה שחטאו בה ביריחו במעילת החרם ממנה נמשכה עצה זו של שלוח מרגלי' שהם היו סיבת מניע' יהושע מעלות העי והוא שגרמה בנפילת ל"ו איש והכל מסובב מעון החרם וז"ש מיריחו העי ומ"ש אשר עם בית אל פי' ששלחם העי לרגלו וגם לרגל את בית אל הסמוך לעי וז"ש אשר העי ירגלו עם בית אל ורגלו את הארץ שכולל העי ובית אל וכן בסמוך ולא נותר איש בעי ובית אל אשר לא יצאו וכו' ואמר ויעלו האנשים וירגלו את העי כי אפשר שהוא לא חייב' לרגל העי עצמו אלא הארץ אשר סביבות העי וז"ש עלו ורגלו את הארץ והם בטחו בה' וירגלו את העי עצמו וז"ש ויעלו האנשים שעשו אנושות יתיר' ואמצו את לבבם וירגלו את העי ופי' מוכרח מיתור לשון דהי"ל ויעשו כן.

**ג**

**וישובו** אל יהושע ויאמ' אליו הנה אומרו אל יהושע מיותר דליערבינהו וישובו ויאמרו אל יהושע ואפשר שהגיד הכתוב איך לא נלכדו בחרם לבלתי שוב אלא בזכות משלחם שבו ולא נלכדו ז"ש וישובו אל יהושע וטעם כפל אל יעל כל העם וכו' אל תיגע את העם דיאמר החביב אפשר דנותנים ב' סיבות לבלתי עבור כל העם א' כי לעיר קטנ' כעי יור' חולש' לבב' בעבור כולם עוד טענה ב' אל תיגע את העם לדב' קל כי מעט המה.

**ד**

**ויעלו** מן העי שמה וכו' אמר כי תכף בהגיעם שם נסו וז"ש שמה ומיד וינוסו וזה הורה גם כן באומרו וינוסו לפני אנשי העי דהי"לל מלפני ר"ל שתכף שעמדו לפני אנשי העי נסו עוד אפשר שאמר לפני כאן רמז מה שהזכירה תורה בקללות ובז' דרכים תנוס לפניו אשר ביארתי בכלי חמד' שהכוונ' אעפ"י שתנוס לפניו לא תמלט אלא תהיה לפניו וכן נאמר בברכות ינוסו לפניך וז"ש כאן וינוסו לפני אנשי העי ולא אמר מלפני או יאמר ביתור תיבה שמה שהיו כ"כ בטוחים שלא עלו הג' אלפי איש בבת אחת אלא היו עולים למאות מעט מעט עד שנאספו שמה בעי ושמה היו כג' אלפי איש ז"ש ויעלו מן העם ר"ל מתי מעט שמה נעשו כג' אלפי איש ואח"כ נסו להורות שבהשגחה היה הדבר שהרי לא רדפו' בהיותם מתי מעט קודם שנתקבצו סך של שלשה אלף איש.

**ה**

**ויכו** מהם אנשי העי כשלשים וששה איש חז"ל דקדקו ב' עניינים בפ' האי דמאחר שהכתוב יודע אם הם ל"ו או ל"ה חסר או יתר למה לא כתב החשבון בדקדוק אלא בכף הדמיון ועוד דקדוק אומרו איש דהי"לל אנשי' ולזה אמר שאיש א' היה והוא יאיר ששקול כל"ו איש רובה של סנהדרין ובדבריהם נבין תיבת מהם היותה מיותרת דידוע דמהם היו אלא כוונת הכתוב שהם לפי האמת לא הכו אלא איש א' והוא יאיר אלא שהחסרון שחסרו בו בלבד חשוב כאלו חסרו ל"ו איש עוד אחז"ל שאלמלא שקדמה תפלת אברהם שבנה מזבח בית אל מים והעי מקדם להתפלל על בניו בבואם לעי לא נשאר שריד ופליט מישראל בעת הזאת וז"ל בב"ר פ' ל"ט ויבן שם מזבח א"ר אלעזר ג' מזב' בנה א' לבשורת ארץ יש' ואי לקניינה ואי שלא יפלו בניו בעי ה"הד ויקרע יהושע וכו' הוא וזקני ישראל ויעלו עפר על ראשם א"ר אלעזר בן שמוע התחילו מזכירין זכותו של אברהם שאמר ואנכי עפר ואפר כלום בנה אברהם מזבח בעי אלא שלא יפלו בניו בעי עכ"ל שכוונת המאמר מבוארת שג' מזבחות נזכרו בענין א' בבשורה הארץ דכתיב ויבן שם מזבח להי' הנראה אליו ואח"כ גבי והעי מקדם נאמ' מזבח שני ואח"כ גבי קניינא דהיינו קום התהלך בארץ לקנותם והחזיק בה שם נאמר מזבח שלישי ופרש"י ז"ל אעפ"י שמזבח העי שני כתבו המאמר שלישי כדי לסמוך ענין העי עם ויקרע יהושע שמלותיו ואני אומר לע"ד שכוונתם ז"ל בזה להודיע שהב' מזבחות יחדיו טובים הב' לענין הצלת ישראל בעי שאעפ"י שאותו לבדו הוא שהתפלל בו אברהם שלא יפלו בניו בעי עכ"ז גם אותו של קניינא של א"י מסייע כי אחר שהוא ית' בשרו בנתינת א"י ובנה מזבח מה תועלת עוד באומרו קום התהלך בארץ להחזיק בה ההוא אמר ולא יעשה חלילה ומה צורך מזבח לזה אלא ודאי תכלית קניינא והחזיק בה אברהם הוא כדי שתהא נוחה להכב'

לבניו אח"כ וע"כ בנה מזבח לקניינה וזה סעד לענין העי וזה כיון בעל המאמר בהקדים מזבח של קניינה ועשאו שני עם היותו שלישי ומזבח העי עם היותו שני עשאו ג' להודיע שמזבח קניינא מסייע ג"כ לענין העי שיכבש לפני בניו אלא שלהיות מזב' העי בפרטות על ענין העי לכך אמר כלום בנה אברהם מזבח וכו' ולא הזכיר מזבח קניינה כי אותו מזבח מסייע לכללות כבישת הארץ בכל המקומו' דרך כלל ומ"ש התחילו מזכירין זכותו של אברהם אבינו שאמר ואנכי עפר ואפר דקשה למה לא הזכירו זכות שאר האבות אפשר מב' בחינות הא' כי נתנו אל לבם יהושע וזקני ישראל אולי גבה לב ישר' בנצחם עיר גדולה ובצורה בשמים כיריחו לאמר ידינו רמה ולכך נפלו בעי לעומת זה ראו להזכיר זכותו של אברהם זכות פרטי במה שהיה שפל בעיניו שאמר ואנכי עפר ואפר לכפר על גובה לבם של אלו וזהו דקדק באומרו זכותו ולא אמר זכות אברהם ר"ל זכותו המיוחד שאמר ואנכי עפר ואפר עוד בחינ' שנית שאמר ואנכי עפר ואפר בהשתדלות נמרץ על סדום ועמורה להצילם עם היותם רעים וחטאי' ואתה ה' לא תחוס על בניו עוד בחינת ג' זכותו של אברהם והוא מאי דמסי' כלום בנה וכו' שהוא אשר בנה ולא שאר האבות וזהו זכותו המיוחד והמכריח לר' אלעזר בן שמוע להוציא מקרא מידי פשוטו ולפר' עפר על זכותו של אברהם הוא שענין ויעלו עפר על ראש' שהוא דרך חימום על צער גדול ומהראוי יקדים ויאמר תחלה ויעלו עפר על ראשם ואח"כ ויפול יהושע על פניו עד הערב כי לא יתכן שאחר שנפל יהושע עד הערב אז העלו עפר על ראש' לעומת כן הכריחו דויעלו עפר היינו זכות אברהם שבעת הנעילה הזכירו זכו' אברהם כדי שיענם ה' ברצון נמצא שזכו' אברה' היא שעמדה להם שלא נפלו בעי אלא איש אחד שקול כל"ו איש. וצריך לחזור לדעת האיש אי יחטא ועל כל העדה יקצוף ואיך יתכן שהצדיק אבד כיאיר בן מנשה שהי' שקול כרובה של סנהדרין ועכן המועל בחרם ניצל עד שנידון בדיני אדם והרלב"ג תירץ בזה וז"ל שהחיל והקבוץ להיות מתייחד וכאיש אחד נחשב והשגחת ה' על כללו וכאשר יחטא ואפי' יחיד יגרום לסלק השגחת ה' משם ויהיה החיל ההוא נעזב במקריהם ולזאת הסיב' קרה במקרה שמתו ל"ו איש עם היותם צדיקים ולא מת עכן החוט' כי לא יקרה רע מצד העדר השגחת השי"ת תכף למי שהיה ראוי שיבואהו רע כעכן יען שלא שם נפשו במקום סכנה אמנם אותם האנשים ששמו עצמם במקו' סכנה מתו כי ראויים היו למות מפני מערכת' וששמו נפש' במקום סכנה ע"כ תורף דבריו ולע"דן ללמוד טענה אחר' מ"מש למעלה בפסוק השמרו מן החרם שציוה יפקחו עיניה' איש על חבירו לראו' שלא ישלח יד וישמרהו שלא יכשל בו ולפי זה היו בזה חוטאים רבים מפני שלא נתנו עיניה' בו למחות בו שלא יחטא לשלוח ידו בחרם ולכך נענשו

בהצטרף שלא הלך יהושע עם כל העם הנז' לעי' ועל פי טענה זו יתבאר בפסוק זה יתור תיבת מהם שר"ל שלא בחיל ולא בכח של אנשי העי אלא מהם מישראל עצמם מצד שלא נתנו עיניהם למחו' בעכן הם היו סיבת ההכאה וז"ש ויכו מהם אנשי העי ולכך עלה מספר המוכים ל"ו כי לו חכמו ישכילו זאת וישמרו מהכשל עכן בחר' והם היו ג"כ נשמרים ולכך לקה יאיר בן מנשה ששקול כרובה של סנהדרין כי היה בידו למחות. ואמר וירדפום (עד) לפני השער [עד] השברים פיר' הר"דק ז"ל שחסר מם דהי"לל וירדפום מלפני השער עד השברים והוא שם מקום נקרא כן על שם המאורע שנשברו שם ויכום במורד לאלו הל"ו איש הנז' ויונתן תרגם עד דתברינון ע"כל ודע דלשיט' המתרג' לא חסרה מם בתיב' לפני שהכתוב מגיד שרדפום לפני השער עד ששברום. ומ"ש ויכום במורד פי' הרד"ק ז"ל מקום יש בעי משופע ויורד ושם הכום ע"כ והכתוב מגיד שאפי' שסלק ה' השגחתו מהם היה לבם כלב האריה שהרי רדפום מרחק רב מלפני השער עד השברים ולא יכלו להם להכותם אלא במורד אשר בטבע מוכן לפורענות לנס כשהאויב למעלה והוא למטה שינוצח. וימס לבב העם ויהי למים לא על מיתת ל"ו איש אלא שראו כי ה' סר מאתם.

**1**

**ויקרע** יהושע שמלותיו מה טעם יהושע לבדו קרע ולא הזקנים ונפילת אפים ג"כ הוא לבדו והעלת עפר על ראשם השוו כולם חז"ל אמ' יוסף גרם לשבטים לקרוע ויקרעו שמלותם לפיכ' ויקרע יהוש' שמלותיו נמצ' מצד זקנו עליו לבד חיוב קריע' ובענין נפילת אפי' הוא לבדו הטעם בזה להיות יהושע גדול הדור לו לבדו יאתה ליפול על פניו בציבור וכן דייק הפסוק למה אתה נופל אתה דייק' וכן אחז"ל מכאן שאין אדם חשוב רשאי ליפול על פניו אלא א"כ שיענה כיהושע בן נון ובזה נתיישב למה קרע יהושע לבדו והוא לבדו נפל על פניו והנה אחז"ל במסכת סנהדרין א"ר אלעזר לעולם יקדים אדם תפילה לצרה שאלמלא לא הקדים אברהם אבינו תפילה בין בית אל ובין העי לא נשתייר מישראל שריד ופליט וכן הוא אומר היערוך שועך לא בצר וק"ק בהא ג' אלפים בלבד הלכו א"כ היא' קאמר לא נשתייר מישראל שריד ופליט ודוחק לומר שהיו הורגים הג' אלפי איש והולכים תכף פתאום אל מחנה ישראל כולו והורגים. והנכון שאלמלא תפלת אברהם היו עולים כולם יחד והיו כולם נופלים ולא נשאר מישראל שריד ופליט אלא שזכות תפלת אברהם והמזבח שבנה גרם שנתן בלב יהושע לשלוח מרגלים ושיאמרו אל תייגע וכו' וזהו מה שפי' חז"ל ויעלו עפר על ראשם שהזכירו זכות אברהם כנז' לעיל בפסוק ויכו מהם עוד אפשר שיהושע הקדי' לבדו לקרוע שמלותיו וליפול על פניו ואח"כ

נצטרפו עמו הזקנים שקרעו ונפלו ג"כ על פניהם וישבו יחדיו עד הערב וז"ש הוא וזקני יש' והעלו עפר על ראשם. וענין נפילת אפים כבר הודיעו בס"ה היות מסירת הנפש למיתה כאלו אמר מחני נא מספרך וממתים ידך ה' ולא מתים ע"י אנשי העי:

**ז ח ט**

**ויאמר** יהושע אהה אדני אלי"ם הזכיר שם אדנות לומר אם אדון אתה איה מוראך וחיתיתך בעמים ואיך נשאו ראש והזכיר ג"כ שם אלי"ם באותיות הויה שהוא רחום בדין ואיה רחמיך שנהרג שר וגדול כיאיר בן מנשה וא"כ למה העברת העביר טעם הכפל לו' אלו העברת אותם דרך טבע לא הייתי מתרעם כ"כ אבל אחר שהעבר' העביר שהם ב' בחינות הא' ממציאות ההעברה וז"ש העברת והב' היותה ע"י נס וז"ש העביר ר"ל שלא בטבע שזה יחייב היות התימ' יותר גדול ופקח עיניך וראה חסידות יהושע והיותו תלמיד הרועה נאמן שנתן נפשו על ישראל וכן יהושע ענין הנסים ונפלאות תלה בישראל ואמר למה העבר' העביר את העם ולא הזכיר עצמו בכלל אמנם גבי לתת אותנו ביד האמורי הזכיר עצמו ואמ' להאבידנו ומ"ש ולו הואלנו כתב רש"י ז"ל הלואי נמלכנו לשבת בעבר הירדן מזרח' בארץ סיחון ועוג שנכבשה כבר. ומהרי"א ז"ל תירץ קושי א' והוא מה זה נבהל יהושע והזקנים על ל"ו איש כי כזה וכזה תאכל החרב ותירץ שכל צערם הוא על כי ראו סר צל ההשגחה מעליהם והיו נעזבים למקרה גם ראו מורך לבב העם ויהי למי' שעם זה לא יוכלו להרים ראש עוד לפני אויביה' וכנגד הסתלקות ההשגחה אמר למה העברת העבי' אם היה רצונך לתת אותנו ביד האמורי וסלק השגחתך למה העברתם הירדן בנס ופלא ולא תאמר שהעברת אותם לפי שלא היה להם מקום לשבת כי איננו כן כי ולו הואלנו ר"ל וכבר היינו רוצים לשבת שם בעבר הירדן ועל מה שרא' מורך לבב העם אמר בי אדני מה אומר אחרי וכו' ר"ל איני מתלונן על ל"ו איש שמתו כי אם על מציאות הפיכת ישראל עורף וישמע זה הכנעני והשם טוב שקוינו בקריעת הירדן ובליעת חומות יריחו יכרת אותו שם טוב וז"ש והכריתו את שמינו הטוב ומה תעש' לשמך הגדול שהוא ג"כ יכרת ח"ו ע"כ תורף דבריו. **ולי** נראה כי אלו נלחמו איש באחיו ואיש ברעו ומתו ל"ו איש מישראל ומתו ג"כ מאנשי העי לא היו נבהלים כ"כ אמנם צערם הוא שראו שהם לא הרגו איש מאנשי העי ואדרבא אנשי העי הרגו מהם ל"ו איש ומה גם לחז"ל שאמרו שנהרג איש יחיד יאיר בן מנשה ששקול כל"ו איש רובה של סנהדרין והיא הנותנת שאמרו אין זה בנוהג שבעולם אלא דבר חוץ מן הטבע ובפרט שנסו ישראל כולם אין זו כי אם חיתת אלי"ם ולכך נבהלו נחפזו ולו ידענו כך שסופינו ליפול ביד האמורי ודאי שהואלנו ונשב בעבר הירדן והיינו מוחלים לך נתינת הארץ ולעומת זה

סמך. **בי** אדוני ר״ל אחלי יכונו שלא אהא נתפש בדברי אלה שאני מבזה את א״י במ״ש ולו הואלנו ונשב בעבר הירדן חלילה לי כי מרוב שיחי דברתי כך כי מה אומ׳ אחרי אשר הפך ישראל עורף לפני אויביו שאלו לחמו איש באחיו פנים בפני׳ ומתו דרך כל הארץ הוא אמנם הפיכ׳ עורף קשה מאד ובפרט להיותם נקראים ישראל אשר שמך האל הגדול משותף עמנו וכאלו כביכול אתה ההופך עורף ותשיב אחור ימין עוזך וז״ש בסמוך בפ׳ **וישמעו** הכנעני וכו׳ והכריתו את שמינו כפשוטו שימיתונו ומה תעש׳ לשמך הגדול פרש״י המשותף בשמנו זהו מדרשו ע״כ. והכוונה בשם ישראל כנז׳ ומה תעשה לשם אל שהוא מצד החסד והגדולה והוא המשותף עמנו בשם ישר׳ והמדרש הזה שהזכיר רש״י ז״ל בירושלמי בתעניות ריש לקיש בשם ר׳ ינאי אמר שתף הב״ה שמו בישראל משל למלך שהיה לו מפתח של פלטרין קטנה אמר המלך אם אני מניחה כמות שהיא אבידה היא אלא הריני עושה לה שלשלת שאם אבדה השלשלת תהא מוכחת עליה כך אמר הב״ה אם אני מניח את ישראל כמות שהם נבלעים הם בין האומות אלא הרי אני משתף עמהם שמי הגדול והם חיים מה טעם וישמעו הכנעני וכו׳ והכריתו את שמנו ומה תעש׳ לשמך הגדול המשותף בנו מיד ויאמר ה׳ אל יהושע קום לך קם לך ההוא דאדכרת עכ״ל. וראוי להבין השתוף הזה כיצד הוא בדברים לבד או בעצם וראשונה גם למה המשילו את יש׳ למפתח ואת שמו ית׳ לשלשלת ולא משל זולתו. **הביאור** כי להיות ישראל מצד גופם ועצמם קטני הכמות ואיכות גשמי וכענין הגפן שהמשילם יחזקאל ע״ה לחולשת חומרי׳ הנה הוא ית׳ בחמלתו ראה להיות מקושר עמהם בשלשלאות ועבותות אהבה מפאת נפשם הרוחנית וחלק אלוה ממעל לא יפרד אלא בכל צרתם לו צר כי שמו בקרבם מב׳ בחינות א׳ שנקראו ישר׳ ישר מצד כוש׳ מעשיהם ואל עמהם וזאת הבחינ׳ הזכי׳ המאמר ראשונה שאמר שתף ה״בה שמו בישר׳ שבשם ישראל משותף שמו וכנגד הבחינה הב׳ והיא שיתוף עצמי מצד נפשם הרוחנית אמרו המשל נאות ומתייחי׳ מאד והוא אומרו משל למלך שהיה לו מפתח של פלטרין מפתח ע״ש שע״י ישראל ואעפ״י שהם קטנים ובזויים בעיני האומות מ״מ על ידם פתח ה׳ את אוצרו הטוב ז״ש מפתח קטנה של פלטרין אשר לעומת זה ראה לעשות לה שלשלת ובנמשל מורה על היות ישר׳ דבקים בה׳ וקשורי׳ בשלשלת מפאת רוחניות נפשם אצולה מאתו ית׳ שלהורות זה נקראו ישראל בשם אל קשור בשלשלת שאמר הב״ה אם אני מניח את ישר׳ כמות שהם מבלי שיהיו מקושרים עם קדושתי יהיו נבלעים בין האומות לא אמר יבלעום האומות שהיה מורה על שיהרגום הריגת הגוף אלא אמר יהיו נבלעים דעדיפ׳ מינה קאמר והיא שאם יהיו נבלעים בין האומות שלא יזכר עוד שם ישראל עובדים את השי״ת כמו שנבלעו כמה

וכמה אומות שלא נזכר עוד שמם בעבודתו ית' וזהו בין האומות והנה זה רע ומר ממות הגוף אלא הריני משתף שמי הגדול בהם והם חיים חיי העה"ז והב' כי חיים וחסד יעשה עמם אי שמי המשותף עמהם וזהו ומה תעשה לשמך הגדול כנז' וזהו קום לך תיבת קם חסיר' לזה פי' חז"ל שר"ל קם לך סניגוריא זו שהזכרת היא שעמדה לך. עלה בידינו מה שרצינו בדברי רש"י ז"ל ואולי זש"ה אלי"ם אל דומי שאתה דיין ואלי"ם נצב לדין אמנם אל תחרש ואל תשקוט שם אל כי הנה אויבך יהמיון על עמך יערימו סוד בערמה ומרמה או יהיה לשון ערימת גורן שמרבים סודות כערימ' ואין תכליתם על עמך בלבד אלא ויתיעצו על צפונך שמך הנאצל בנשמתם ושם אל המובלע בשמם אמרו לכו ונכחידם מגוי והתכלית כדי שלא יזכ' שם ישראל עוד שאינם רוצים לשמוע אל אגב ישר' לעומת זה אל תחרש ואל תשקוט אל. עוד כתב רש"י ז"ל ופשוטו ומה תעשה לשמך שם גבורתך שיצא כבר ועתה יאמרו תשש כחו וקרוב לזה כתב הר"דק ז"ל שיאמ' מבלי יכולת ה' והרי שמך כאלו נתמעט אצלם ע"כ וק"ק לי בענין זה יהושע מה עלה על לבו והיה לו ליתן אל לבו אולי חטאו ונכשלו בעבירה או בחרם כי לא קצרה יד ה' ונ"ל שיהושע נתן אל לבו שהיה כבר גלוי לפניו שנכשלו אלא שתמה על השי"ת שלא היה לו להפילם בידי אדם ולהפוך ישראל עורף פן ישמעו הכנעני ויושבי הארץ וכו' ומה תעשה לשמך הגדול באופן שלו הונח שעשית בצדק ומשפט לא היה לך להוכיחן בזה האופן והשיב הוא ית' שלהיות כשלונם בעון החרם הוכרח להיות זה עונשו ולא עונש זולתו:

ו

**ויאמר** ה' אל יהושע קום לך רש"י ז"ל קם לך כתיב עמד לך תפלתך לפני ע"כ. והיא הסנגוריא של שמו ית' המשותף בנו כנזכר ד"א עמדת לך במחנה ולא יצאת עמהם ואני אמרתי אשר יוציאם ואשר יביאם כי אתה תביא ואני אהיה עמך כי הוא יעבור לפני העם והוא ינחיל אם תלך לפניהם נוחלין ואם לאו לא יצליחו ד"א קום לך בשבילך זאת להם לא אמרתי לך להקדיש שלל העיר ע"כל. ואפשר לו' שלכל א' מאלו הפירושים מובן אומרו קם לך חסר לפי' הראשון ברור בדבריו. ולפי' הב' נראה מדקאמר עמדת לך במחנה נראה שדורש תיבת קם לשון עמידה ר"ל עמדת לך במחנה. ולפירו' הג' קום לך בשבילך אפשר דדריש קם לך שעמד וקם מה שהחרמת שבשבילך זאת להם אמנם פשט דברי רש"י ז"ל דלב' הפירושים דריש תיבת לך לשון אתה הוא שגרמת שלא הלכת עמהם או שהחרמת ואני לא אמרתי לך להקדיש ומ"ש למה זה אתה נופל על פניך פירש הר"דק ז"ל על דרך מה תצעק אלי ר"ל אינך צריך בקשה ותחינה אלא ישמידו החרם ואסלח להם ע"כ. ובזה מובן אומרו למה זה זה דייקא שאין תרופת זה מה שאתה נופל

על פניך אלא רפואתו הוא השמדת החרם. או יאמר למה זה אתה נופל על פניך ר"ל הנפילת אפים יאות למתודה ואומר חטאתי וכו' אמנם למי שאומר דבר כזה שאמרת ומה תעשה לשמך המשותף בשמינו אין צ"ל סניגוריא כזו בנפילת אפים ז"ש למה זה אתה נופל וכו' קום לך ואמור אותה מעומד.

**יא**

**חטא** ישראל חז"ל פירשו אעפ"י שחטא ישראל הוא שנאמר חטא ישראל וז"ל במסכת סנהדרין פרק נגמר הדין חטא ישראל אמר רבי אבא בר זבדא אמר רבא אעפ"י שחטא ישראל הוא אמר רב פפא היינו דאמרי אינשי אסא קאי בני חילפי אסא שמיה ואסא קרו ליה. ואפשר שהם ז"ל דקדקו דהי"לל ישראל חטא מדקאמר חטא ואחר כך ישראל ר"ל אעפ"י שחטא ישראל הוא מעין מה שאחז"ל גבי והשימותי את מקדשיכ' דמדלא קאמר ואת מקדשיכם אשומ' ר"ל אף כשהן שוממי' בקדושתן הן עומדין ורב פפא אפשר דבא לפרש דברי רבא ולומר דדוקא בכי האי גוונא דאסא שהיו ישראל כשרים וא' מעיר הוא שנלכד בחרם וחברתו אליהם גרמה לו' חטא ישראל וכההיא דאסא ביני חילפי וכו' כך יש' הכשרי' דומיי להדסים אעפ"י שיעמדו בתוך רשעים וחטאים יש' הוא אל החוט' עצמו לא יכונה בשם ישראל כיון שחטא. הן אמת דפשט דבריה' דאעפ"י שחטא הוא מאמר כללי גם אל החוטא ואז"ל בחמשה וגם אלו במסכ' סנהדרין א"ר יהודה בשם ר' יהודה בר מספרתא מלמד שעבר עכן על חמש' חומשי תורה שנא' ה' פעמים גם ע"כ והכונה להם כי בספר ראשון הזהיר על הגזל מכל עץ הגן אכול תאכל ולא מן הגזל ושם דור המבול למוכיח שלא נחתם גזר דינם אלא על הגזל ואברהם אמר הרימותי ידי אל ה' וכו' ויוסף הצדיק כתיב ביה וילקט יוסף את כל הכסף בית' פרעה ולא רצה לקחת מאומה אעפ"י שע"י פתרון החלומות בא אותו הכסף ועכן עבר על כל זה (שבאומ') [שבחומש] ראשונה וכן בחומש שני פרעה שחמס את יגיע כפי בני ישראל ונשתעבד בהם שב עמלו בראשו ובפרשת יתרו בעשרת הדברות לא תגנוב ובפרשת משפטים דיני הגנב וכן בחומש ג' אדם כי יקריב מכם ולא מן הגזל כאדם הראשון שהיה הכל שלו ושם כתיב והשיב את הגזלה אשר גזל ובחומש ד' פרשת שלח מצות ציצית ועשו להם ציצית על כנפי בגדיהם ולא מן הגזל וקרח נתן עיניו בכהונה שאינו שלו נבלע. ובחומש ה' כתיב בי' הדברות ולא תגנוב באופן שבכל חמשה חומשי תורה יש הזהרה וצווי על הגזל נמצא עכן עבר על ה' חומשי' שהזהירו על הגזל ולכך אמ' ה"פ וגם ומ"ש וגם עברו את בריתי א"ר עילאה ב"ר יהוד' מספרתא עכן מושך בערלתו היה כתיב הכא עברו את בריתי וכתיב התם את בריתי הפר: **ומהרי"א** ז"ל פירש ביתור חלוקות אלו חטא ישראל

וגם עברו וכו' שהוא ית' משיבו על מה שנתרעם מהעדר ההשגחה ואמר לו מה תצעק אלי על העדר השגחתי והסיבה מבוארת והיא שחטא ישראל וכו' ורשם כמה בחינות א' חטא ר"ל בהיותו זרע קדש ברך ה' ישראל חטא בכבודי והב' וגם עברו את בריתי אשר צויתי אותם במאמר המקו' אשר אתה עומד עליו אדמת קדש הוא ושלא יגעו בו יד והבחינה ג' גם לקחו מן החרם שהחרם חמור מאד. והד' הכסף והזהב שהי' ראוי לאוצר ה' ממנו גנבו שלא גנבו מהראוי לשריפה אלא כסף וזהב והבחינ' ה' שמודה ועוזב ירוחם והם כחשו אח"כ הזכיר מה שחטאו בשמלה שהיתה ראויה לשריפה והם שמו בכליהם והנה לא זכר בפיי עכן כדי שיודע לעיני העם על פי הגורל ולא יאמרו קרוביו שיהושע רשמו מעצמו עכ"ל: **והר"דק** ז"ל פירש חטא ישראל ולא תאמר בשגגה אלא וגם עברו את בריתי והוא הברית שנכרת בסיני לעשות ככל אשר יצום ומשה צום מפי הגבורה נביא מקרבך וכו' אליו תשמעון הוא יהושע ויהושע צום שלא יקחו מן השלל והם עברו דבריו ועברו בריתי בזה וגם לקחו מן החרם כל גם לרבות שאלו עברו מצות יהושע בלא חרם היא בחינה אחת הנז' בעברו את בריתי ועכשיו שהיה צווי יהושע בחרם ניתוספה בחינה זו של לקחו מן החרם. וגם גנבו שאלו לקחו בפרהסיא לא היה כל כך רע בעיני ה' אכן כשגנבו חשבו לסתיר עצה מה' יתברך חלילה והיא כפירה וגם כחשו אולי הרגיש אדם ועכן כחש או בעבור סופו שכיחש עד שא"ל יהושע בני שים נא כבוד וגם שמו בכליהם כל זה להכחיש יותר כמ"ש והנם טמונים עכ"ל. **ולע"דן** דפתח חטא ישראל בלשון יחי' והי"לל חטאו ישר' כמ"ש וגם עברו אלא כיון לומר מראשית אחרי' שאחד הוא שחטא זה עכן ז"ש חטא ישראל ישראלי א' הוא שחטא בלבד וגם בני ישראל הכלל אשמו שעברו את בריתי אשר צויתי אותם דהיינו מ"ש להם ורק את' שמרו מן החרם שר"ל שמרו זולתכם מן החרם שלא יכשל איש באחיו יתן עיניו כנזכ' לעיל לעומת זה אמר וגם עברו את בריתי בלשון רבים. ואפשר ג"כ דכלל בזה עכן שחלל שבת שנקרא ברית עולם כמו שאז"ל וגם לקחו מן החרם ר"ל לקחו מן תקרובת ע"א שהם חרם כדכתיב והיי' חרם כמוהו כמו שאמ' בפרקי רבי אליעזר שאדרת שנער היתה פרושה לפני ע"א והכסף והזהב קרבן לפניה ולשון זהב לשונה של ע"א נתון בפיה עד כאן. וזהו וגם לקחו מן החרם הוא ע"א נוסף על עברו את בריתי בבחינת חרם יהושע הנה לקחו גם כן מתקרובת ע"א שהוא חרם וגם גנבו כשיטת המפרשים הנזכרים:

**יב**

ולא יוכלו בני ישראל וכו' קשה וא"ו של ולא יוכלו שהרי אין לו קשר עם הנז"ל אבל הכונ' שבכלל חטאתיו אשר חטא ישראל וגם וגם וכו' מכלל חטאתיו גם כן שגרם לשלא

יוכלו עוד ישראל לקום ואשם זה בראשו ואמר שלא יוכלו עוד לקום ראש לפני אויביהם כי היה לבם למים. ואפילו אם יתחזקו ברוב עם לקום לפני אויביהם עורף יפנו לברוח כי היו לחרם ולא אוסיף להיות עמכם וכשאין אני עמכם בהכרח עורף יפנו עד שתשמידו החרם והשולח בו יד זה הוא שאמר אם לא תשמידו:

**יג**

**קום** קדש את העם צריך להבין שמה טעם לומר כלל ופרט קום קדש את העם ואמר' התקדשו ועוד למה לא הזכי' כי אם חלוק' אחת והיא לא תוכל לקו' לפני אויבך ואלו חלוקת עורף לפני אויביהם וכו' לא הזכירה. ועוד קשה שלמעלה אמר ה' אם לא תשמידו החרם לשון השמד וכלה וכאן לשון הסרה עד הסירכם ולבא עד תכונת זה נבין לשון קדש הר"דק ז"ל פירש לשון הזמנה. **ולי** נראה לפי שישראל נעשו חולין במעשה כזה לכך אמר קום קדש את העם שיקבלו עליהם קדושה כדי שיחול עליהם אלהותו יתבר' וזה שאמר התקדשו למחר כי כה אמר ה' אלהי ישראל אלהיכם הוא מאחר שתתקדשו ולמחר יברר ה' האות הזה בפרסום החוטא שחרם בקרבך ישראל ר"ל יחיד אחד החרם מצוי בו ולא נכשלו רבים ואת' תהיו נקיים ותבדלו מן החרם ואז יהיה אלהיכם ולפי שלמעלה אמר שצריך להשמיד מי שימצא בידו החרם אמר עתה שיכסה מזה טפח ולא אמר אלא עד הסירכם כדי שיקבלו עליהם בסבר פנים יפות כיון דאינו אלא הסרה בעלמא דהיינו לקחת החרם מיד מי שהוא לשרפו ולא גלה ענין השמדה פן יסרבו להתקדש על זה כמו שעשו אח"כ ולעומת זה הוא מה שהעלים עורף יפנו לפני אויביהם דהיא חמורה ויש בה סכנת נפשות ישראל לפנות עורף ח"ו והא בהא תליא דכיון שהוכרח להעלי' עונש השמד החרם ולומר לשון הסרה הוכרח ג"כ להעלים עונש עורף יפנו לפני אויביהם דאם יאמר עורף יפנו היה מוכרח לומר ג"כ עונש ההשמדה שאז לא יתכן יתוקן בנקלה והסרה כל דהו וע"כ הודיעו ה' ליהושע שיעלים ב' הענינים כנז' וז"ש קדש את העם לדעתך להשמיד החרם כמו שציויתיך אכן אליהם לא תאמר הכל בפי' אלא ואמרת התקדשו למחר וכו' לא תוכל לקום לפני אויבך אבל זה יתוקן בנקלה שתסירו החרם מקרבכם ולעת המצוה תעשה השמד ושריפה כי לא יתייצב איש בפניך אחר התברר המעילה עוד אפשר שהוא ית' אמר ליהושע שיאמר כן כעת אולי המועד בחרם יודה מעצמו ומודה ועוזב ירוחם ובהסרה כל דהו יספיק בלי השמדה ולזה אמר עד הסירכם בלבד דמ"ש השמידכם היינו אם לא יודה:

**יד**

**ונקרבתם** בבוקר וכו' הובא בילקוט בשם פרקי ר"א ז"ל ראה יהוש' בי"ב אבנים שעל כהן גדול שהם כנגד י"ב שבטים וכל שבט ושבט שהיה עושה דבר של צדקה היה אבנו מגיה

אורה ואם עשה דבר עבירה היתה מכהה אורה וראה שהיתה אבנו של יהודה מכהה אורה וידע ששבט יהוד' מעל בחרם והפילו גורלות ביניהם ונלכד עכן עכ"ל. למדנו מכאן שע"י אורים ותומים נתברר שבט יהודה ואח"כ נתברר עכן ע"י הגורלות וק"ק דגבי השבט אמר ילכדנו ה' והוא ע"י אורים ותומים ואידך כולהו ע"י הגורל וא"כ אמאי קאמר חד לישנא בכולהו דמשמע דהכל חד ותיבת ה' ה' דקאמר לא דייק שפיר אמנם למ"ד שע"י הארון נלכדו כולם ניח' שפיר לשון ה' והלכידה על ידו ית' הן אמת דקרא דויקרב את ישראל לשבטיו דייק שפיר ל"מד שנלכדו ע"י אורים ותומים דתיבת לשבטיכם ר"ל לאבנים המיוחדים לשבטיכם כדי שמתוכ' יתברר הענין או יאמר ונקרבתם כולכם יחדיו איש לדגל שבטו כדי שיהיה מזומן לברור לעת מחר:

**טו**

**והיה** הנלכד בחרם ישרף באש אמר לשון הנלכד להוכיח מאי דפירשתי למעלה שאלו הודה עכן קודם עמדם לפני אורים ותומים או לפני הארון מודה ועוזב ירוחם לא כן כעת להיותו כופר בכל ומפציר זה חייב לו ליענש וז"ש והיה הנלכד בחרם שלהיותו נלכד ע"י הזולת לעומת זה ישרף לשתי סבות האי' כי עבר את ברית ה' למעול בחרם והבי' כי עשה נבלה בישראל שהפילם ביד אויביהם לפנות עורף וזהו כי עשה נבלה בישראל ר"ל הנבלה שעשו הגוים להרוג בישראל מעלה עליו הכתוב כאלו הוא עשאה והיינו דכתיב כי נבלה עשה בישראל עוד נ"ל שאמר כי עשה נבלה בישראל לפי שהם נדיבים עם אברהם וזה נתן עינו לקחת מאשר להי' ית' ז"ש כי עשה נבלה בישראל הנדיבים ומהרי"א ז"ל פי' שמה שעשה בהיותו בישראל ר"ל מזרע ישראל נבלה עשה וחז"ל אמרו שבא על נערה המאורסה כתיב הכא כי עשה נבלה בישראל וכתיב התם גבי דינה כי נבלה עשה בישראל וכתב מהרי"י ז"ל טעם הענישו בשריפה כמו שחרם יריחו גזר יהושע שישרף כן ראוי שהנלכד בחרם ישרף כדין הדבר ששלח בו יד וכן כתב הרד"ק ולפי זה כל אשר לו נשרף אמנם רש"י ז"ל ישרף באש האהל והכלים ואותו וכל אשר מקרא קצר ולא פי' דינו והוא כדין הנז' למטה הוא והבהמה בסקילה ודקדק כן מהזקף קטן שהוא בתיבת ישרף והכריח רש"י ז"ל מפסוק אחרי דרך מבוא השמש שהטעם מחלקן שאחרי מופלג מדרך מבוא השמש:

**טז**

**וישכם** יהושע בבוקר בזריזות כי כן מחוייב לעשות בענינים כאלו ואמר ויקרב את ישראל לשבטיו דהיל"ל ויקרב את שבטי ישראל אפשר דה"ק עשה שלא יהיו מעורבבים אלו באלו אלא כל א' עם שבטו איש על דגלו כדי שבהלכד השבט יהיו שאר הפרטים מצויים שם להלכד כדי לברר הענין תכף בזריזות וז"ש ויקרב את ישראל היחידים לשבטיו שכל

א' יהיה קרוב לשבטו ודגלו עוד אפשר כמו שפי' לעיל דלשבטיו ר"ל לאבנים שלהם לראות איזה אבן היתה כהה ולזה כיון רש"י ז"ל שכתב ז"ל ליקרב את ישראל לפני מקום שהשבטים בתוכ' ובודאי דלאו תיב' ויקרב לחוד קא דריש אלא תיבת לשבטיו כנז' ומכאן נלמוד הקדמה מחודשת שלא היתה האבן כהה אלא בעמוד המועל בחרם לפניו או לפחות אותו השבט שא' מהם מעל אז היתה כהה דא"לכ למה לו להקריב ישראל לגבי החושן יראו האבנים אבן מי היתה כהה אלא ודאי בהתקרב החוטא אליה גורם כהות באבן. ובהכי ניחא דלא כתיב ויקרב את שבטי ישראל ועוד דהי"לל להיכן הקריבן דעתה מפרש לשבטיו דלשם הקריבן:

**יז**

**ויקרב** את משפחת יהודה וכו' צריך לדקדק דבתחלה אמר וילכד שבט יהודה בצי"רי ואח"כ וילכוד את משפחת הזרחי בח"ולם ואח"כ וילכד זבדי בצי"רי וכן וילכד עכן ועל פי מה שכתבנו בפ' הקודם שהבירור היה ע"י האורים ותומים שהם אבני השבטים לעומת זה אמר וילכד שבט יהודה שבהכהות אבנו הרי הוא כאלו לכד את עצמו וזהו וילכד בצר"י אמנם בירור שני שנעש' ע"י הגורל אמר וילכוד בחולם את משפח' הזרחי שעל כרחו נלכד על פי הגורל אמנם אחר שנפלה משפחת הזרחי כבר נתנו כל ישראל עיניהם בעכן שהוא אמור בכך שהרי ד' פעמים מעל בחרם ג' בימי משה ואחת בימי יהושע או ד' בימי משה למ"ד לעומת זה אמר ויקרב את משפחת הזרחי לגברים דהיינו לראשי בתי המשפח' וילכד זבדי כי בביתו המועל ואחר כך ויקרב את ביתו לגברי' של אותה הבית וילכד עכן הכל בצר"י כאלו נעשת' הלכידה מאליה. עוד אפשר שהבירור הא' שנעשה באורים ותומים כתב ביה וילכד כי מי יערער באורי' ותומי' חלילה אמנם בירור ב' שהיה ע"י הגורל כתי' וילכוד שהיו מערערי' כולם בגורל ועכן עמהם וההתחלות קשות לבד לכך כתיב וילכוד ואח"כ כיון שקבלו בירור הגורל לכך כתיב וילכד בשאר החלוקות ומ"ש ויקרב את משפחת יהודה כתב הרד"ק ז"ל שהכונ' ויקרב את כל משפחות יהודה שבשבטו אלא שהכתוב מקצר וכתב משפחה במקום שבט וקצר למשפחות ע"כ. ודוחק גדול הוא שכתב הפסוק משפחת במקום שבט והי"לל ויקרב את משפחות יהודה וכו' ובמה שכתבתי יובן כי להיות עכן מועד למעול בחרמות הנה כאשר נלכד שבט יהודה כולם נתנו עיניהם במשפחת זרחי אשר בתוכה עכן אלא שלכסות קלון עשו ערמה ונתקבצו כל משפחות שבט יהודה אבל התכלית המעויין בזה היה אל המשפחה החשודה במעל וזהו ויקרב את משפחת יהודה שאעפ"י שכל המשפחות נתקבצו שם לא כתב משפחות אלא משפחת לרמוז שתכליתם ומעיינם נתנו במשפחת

יהודה א' היא משפחת הזרחי שמתוכה יצא המועל ומ"ש ויקרב את משפחת הזרחי לגברים פי' הרד"ק ראשי בתי אבות וכן פי' רש"י ז"ל שמתחלה קרב ראשי המשפחות אדם אחד מכל המשפחה והטילו גורל על מי יפול ואח"כ על כל בתי אבות של אותה משפחה ובא אדם אחד מכל בית אב לגורל ואח"כ באו כל אנשי אותה הבית ונלכד עכן עכ"ל:

**יח**

**ויקרב** את ביתו לגברים וילכד עכן ן' כרמי ן' זרח למטה יהודה הנה כל זה היחס מיותר לגמרי שכבר הגיד הכתוב שנלכד שבט יהודה ואחר כך משפחת הזרחי וא"חכ זבדי לבתי אבות ואחר כך עכן. ואפשר שכאן רמז בגובה רוח שהיה בו דמזרח קאתי וראוי למלוכה היא שהכשילו למעול מעל בה' ועונותיו לכדוהו וזהו וילכד עכן והסבה הגורמת בנזקו היא היותו ן' וכו' למטה יהודה שבט המלוכה שע"ז בז לדבר החרם יחבל לו. או יאמר דה"ק דרך הלצה וילכד עכן כעת בפועל ואחרון ובכח נלכד מאז מקדם מעת שנלכד שבט יהודה שכולם נתנו עיניהם בו וזהו בן כרמי בן זרח למטה יהודה כלומר מעת שנלכד שבט יהודה הוברר לכל שילכד עכן:

**יט**

**ויאמר** יהושע אל עכן בני וכו' אחז"ל שעמדו לעזרו כל בני משפחתו ושבט יהודה והתחיל עכן לערער על הגורל א"ל בגורל אתה בא אלי הטל גורל אתה ואלעזר שני גדולי הדור ובהכרח יפול הגורל על א' מכם לעומת כן פייסו יהושע בני שים נא כבוד לה' אלהי ישראל ולא תוציא לעז על הגורלות שעתידה א"י ליחלק בגורל ותן לו תודה ביקש ממנו שיתודה כדי שיאמינו ישראל בגורלות וכן פרש"י וכן הרד"ק והוסיף טעם שני שבקש שיתודה שיכופר עונו שכל המומתים מתודים ולמדנו שכפר לו ודויו שנאמר יעכרך ה' היום הזה היום הזה אתה עכור ולא בעה"ב שמיתתך בוידוי כפרתך ומהרי"א ז"ל פי' שהשתדל שיודה כדי שיתן מה שלקח ושלא יבוא אדם אחר ויקחהו וימעול ג"כ בחרם וז"ש בני שים נא כבוד לה' אלהי ישראל בהחזיר לו חרמו שלקחת ותן לו תוספת דרך קרבן תוד' כמו וחמישיתו יוסף עליו והגד לי מה עשית ואל תגיד לאדם אחר שלא תבוש אלא לי בסוד. ולי נראה שלפי שהיה עכן סיבה לחלל שם כבוד אלהי ישראל כי רדפו אחרי ישראל והכום ונתחלל שם שמים וכ"מש יהושע ומה תעשה לשמך הגדול לזה אמר בני שים נא כבוד לה' אלהי ישראל ותקן המעוות שע"י שתתן לו תודה ותתודה ותסיר החרם מקרב ישראל תחזו' עטרה ליושנה לכבוד אלהי ישראל או יאמר שים נא כבוד לה' אלהי ישראל למ"ד שע"י הארון נלכדו לכך אמר אל נא תחלל ש"ש באמרך שאתה נקי וחנם לכד אותך הארון אלא בני שים נא כבוד לארון שעומד בתוכו ה' אלהי

ישראל והגד נא לי מה עשית אם לקחת או לאו ואל תכחד אפילו מקצתו שלא תהיה מודה מקצת וכופר מקצת אל תכחד ממני לא מינה ולא מקצתה אלא תודה בכל. עוד אפשר ד"הק הגד לי מה עשית שתודה בכל ובריא לי שלא מעלת בשאט בנפש אלא אולי טעית בשום דבר הוראה שהורית התר לעצמך ולא תאשם כ"כ וז"ש אל תכחד ממני לומר במה טעית לשלוח יד בחרם לעומת כן באה תשובת על ראשון ראשון וז"ש ויען עכן תשובה נצחת דכנגד שים נא כבוד השיב תחלה אמנה אנכי חטאתי וכנגד אל תכחד ממני במה טעית אמר וארא בשלל אחז"ל וארא מ"ש בתורה ואכלת את שלל אויביך וערבו עלי דברי תורה מדברי סופרים גזרתך שגזרת נמצא שטעה בהוראתו והנה יהושע ע"ה לרדוף שלום כל דבריו בפיוס ובקשה בני שים נא כבוד נא לשון בקשה וכן הגד נא שאחז"ל שקם שבט יהודה והרגו במחנה ישראל אלא שעכן ירא את ה' ואמר אמות ואל ימותו מישראל:

**כ**

**ויען** עכן את יהושע וכו' כבר דקדקתי או' ויען ויאמר כפל ענין אלא ויאמר עניה שענהו מכוון על ראשון דלמה שאמר הגד נא לי השיב אמנה אנכי חטאתי וכנגד אל תכחד ממני אמר וארא בשלל ואמר את יהושע דלכאורה מיותר ועוד דהי"לל אל יהושע הגיד הכתוב שא"ל בינו לבינו ואת יהושע ר"ל אתו עמו לבד ולא בפני אדם והתודה ואמר אמנה אנכי אמת הוא שאנכי חטאתי להי' אלהי ישראל כמו שאמרת שאני הייתי סיבה לחלל ש"ש אמונה ואמת דבריך ובזה תיבת אמנה שהיא מיותרת ואמר אנכי חטאתי ולא היה זולת עמי זו תשובה למ"ש אל תכחד ממני לפי הפי' דפירי' שא"ל אל תכחד ממני אם היתה יד זולתך במעל או יאמר במ"ש חז"ל שעמדו שבט יהודה והרגו כתות כתות מישראל כיון שראה עכן כך אמר בלבו כל המקיים נפש א' מישראל כאלו קיים עולם מלא ועל ידי נהרגו כמה נפשות מיד אמר אמנה אנכי חטאתי ואפשר שעל אלו שנהרגו אמר אמנה אנכי חטאתי אנכי דייקא שאני סיבבתי כך והוא חטא להי' אלהי ישראל שאין שכינה שורה אלא על ב' אלפים וב' רבבות מישראל וההורג נפש אחת מישראל סיבה למעט אלהותו כביכול מישראל וזהו אנכי חטאתי להי' אלהי ישראל או יאמר במ"ש חז"ל בירושלמי א"ל עכן לית דמשה דמיך אלא תלתין או מ' יומין לא כן אולפן משה רבך על פי שנים עדים יומת המת שרי טעי צפה וכו' הנה שעכן היה טוען טענה מספקת בדין התורה אלא הוראת שעה על פי הדבר ונ"ל שרמז הפסוק טענתו בדבריו אמנה אנכי חטאתי אנכי ואין זר אתי כשחטאתי להעיד עלי שלהי' אלהי ישראל לבד חטאתי והוא לבדו היודע ומ"ש וכזאת עשיתי אחז"ל אמנה אנכי חטאתי

בעת הזאת ובי פעמים בימי משה וזהו וכזאת וכזאת עשיתי ב' פעמים ואיכא למ"ד ד' פעמים בימי משה וז"ש וכזאת וכזאת כל וא"ו ריבה א' שהם ד' ולשיטת חז"ל דכזאת וכזאת עשה בימי משה הקשו למה לא ענש עליהם אז בימי משה ותרצו בנסתרות היו ולא ענש עליהם עד שעברו את הירדן ויש מי שאמר דנגלות היו אלו לבניו ובנותיו ולכך ענש ע"כ. ולפי הפשט כתב הר"דק וכזאת וכזאת שיספר עשיתי ופירושו לפניו ע"כ:

**כא**

**וארא** בשלל ה"א יתירה ואראה כתיב נ"ל שרמז למ"ד שה"פ מעל ד' בימי משה וא' בימי יהושע ואפשר שרמז זה גם כן במ"ש ה"פ וגם למעלה בפסוק חטא ישראל או רמז להי' חומשים שנכתב בהן ואכלת את שלל אויביך וכו' וארא בשלל כמ"ש חז"ל וארא מה שכתוב בתורה בענין השלל דכתיב ואכלת את שלל אויביך דבזה טעה עכן. ואפש' עוד לחז"ל שלמדו זה מדכתיב בשלל בפתח שהוא כמו בהשלל הידוע והיכן ידוע זה השלל ולא הי"לל אלא בשלל בשב"א או בחי"ריק לז"א דר"ל באותו שלל הנזכר בתורה דהיינו ואכלת את שלל אויביך בה ראיתי היתר לעצמי ואמר אדרת שנער אחז"ל פורפירא בבלאה רב אמר איצטלא דמילתא ושמואל אמר סרבלא דצריפא ואמר אחת טובה לכאורה נראה אריכות לשון ודי שיאמר אדרת טובה ועוד דהי"לל אדרת אחת שנער טובה אמנם זה יובן במ"ש חז"ל והביא דבריהם רש"י ז"ל אדרת שנער איצטלא דמלתא בבלי שכל מלך שלא קנה לו פלטרין בא"י לא נתקררה דעתו במלכותו שנאמר ואתן לך ארץ חמדה צבי צבאות גוים והיה למלך בבל פלטרין ביריחו וכשהיה בא לכאן היה לובש אותה ע"כל וזהו שאמר אחת טובה שזו אחת רוצה לו' מיוחדת שאין לה שנית דהא מיוחדת היא למלך בבל ללובשה בבואו ליריחו או קראה אחת ע"ש שלובשה פעם א' בבואו לשם ואחר זה מצאתי לרש"י ז"ל בב"ר והביא דבריו החכם השלם כמ"הר אברהם ן' אשר ז"ל פרשת וישב פ"ה ז"ל כנגד ד' דברים שעתיד ליטול מן החרם שנאמר וארא בשלל אדרת שנער אחת טובה ומאתים שקלים כסף ולשון זהב א' הי"לל אדרת אחת שנער טובה מהו אחת טובה ר"ל אחרת טובה א' של שנער ואחרת גם כן שהיא טובה כמותה שא"לכ אין כאן ד' דברים עכ"ל שמחתי כמוצא שלל רב ולענין קושיתו ז"ל שאין כאן ד' דברים היה אפשר לי לומר דמאתים שקלים כסף בב' חתיכו' (בכף) [בכל] א' מאה והמכריח כן הוא דגבי זהב אמר ולשון זהב אחד וכן גבי אדרת אמר אחת וגבי כסף לא כתיב אחד אלמא תרתי הוו הרי ד' שליחות יד ב' בכסף דקאי בתרי חתיכו' ואי באדרת וא' בלשון של זהב אבל הנכון לברר ד' מינים אלו הוא במ"ש בפרקי ר"א שכתבנו לעיל ז"ל והיה שם עכן וראה את התרפים ואת הכסף שהיו מקריבין לפניו ואת

האדרת פרוסה לפניו ולשון זהב א' שהיתה בתוך פיו וחמד אותם בלבו ולקחם עכ"ל. הרי שביאר ד' דברים התרפים א' והכסף ב' והאדרת ג' והלשון ד' אלא שעדיין צריכים אנו למודעי תרפים מאן דכר שמייהו בקרא אם קבלה נקבל ואפשר דדייק בלישנא דקרא דקאמר ולשון זהב אחד אחת מ"ל דלשון נקבה היא ועוד מאי שנא דגבי כסף מקדים משקלו וגבי זהב מאחרו מצד ב' דקדוקים אלו צריך לפר' ולשון זהב של ע"א אחד הם התרפים שמשקלו של ע"א חמשים שקלי' ולהכי קאמר משקלו בלשון זכר וכן לשון אחד ולא קאמ' משקלה אי קאי אלשון אלא ודאי לשון לחודיה ואחד חמשים שקלים משקלו של אחד הנז' והם התרפים זה נל"ער לקיים דברי פרקי ר' אליעזר כפי האפשר ושמחתי שמצאתי הד' פרטים מבוארים בדברי פרקי ר"א והסמכתים אקרא שהרי רש"י ז"ל נדחק הרבה בזה. שנער זו בבל ואחז"ל למה קראה שנער שמנוערת מן המצות בלא תרומה ובלא מעשרות ובלא שביעית שנער ששריה מתים בתשנוק שנער ששריה מתים נערים שנער ששריה מביטים בתורה עד שהם נערים ע"כ. ובלי ספק שאמ' כאן אדרת שנער ולא בבל לפי שכל הפירושים הנז' בשם שנער כולם שייכי כאן בעכן מנוערין ממצות שהרי עבר החרם וששריה מתים בתשנוק דהיינו בלא נר ובלא מרחץ גם עכן בשריפה בלא נר ומרחץ וששריה מתים נערים פשוט ושבניה מביטים בתורה נערים שם לשבח וכאן בעכן לגנאי שעכן הביט בתור' ב"מש ואכלת את שלל אויביך ועודו נער שלא הגיע להוראה ולשון זהב כבר פי' היותו ממש לשון שמשימין בפי ע"א והרד"ק ז"ל פי' לשון זהב כמו שבט ארוך דומה ללשון ע"כ ואמר ואחמדם ואקחם והנם טמונים בתוך וכו' כוון בלשון והנם טמונים בתוך האהלי כאלו אמר ואחמדם ואקחם ומה בצע בהם שאח"כ מפחדתי הנם טמונים בארץ שלא יכולתי לפרסמם ובארץ טמונים שירקבו ומה העלתי בידי כי אם חרש ועון ומ"ש האהלי כתב הרד"ק בשתי ידיעות כמו והחציו ולי אפשר לומר שהיה לו לעכן אהל בתוך אהל ושם בפנימי טמנו ולכך כתיב האהלי מיוחד מהמיוחד והוא הפנימי. או אפשר והוא יותר קרוב אצלי שטמנם באמצעות האהל ממש באמצעיתו וז"ש בתוך האהלי בשתי ידיעות דאלו כתיב בתוך אהלי אפי' בצדדין מיקרי תוך אמנם אומרו בתוך האהלי כיון שטמנם בתוך המיוחד באהלי שהו' הנקודה האמצעית והכי דייק קרא בסמוך ויקחום מתוך האהל מתוך ממש דהיינו מאמצעיתו משם לקחום ומ"ש והכסף תחתיה כתב הר"דק ז"ל הכסף תחת האדרת ע"כ וזה כדי שלא תפסד האדרת מלחו' הקרקע ולי אפשר והכסף תחתיה שלא טמן אלא האדרת להיותה בלתי נמצאת וכן לשון הזהב ובפרט למאי דפרישית לשון ממש שהוא דבר משונה עליהם אמ' והנם טמונים בארץ והכסף לא הוצרך להטמין אלא והכסף תחתיה

ר"ל והכסף במקומה הנחתיה בלי הטמנה כי אין מקום לחקור מהיכן בא כסף מותך ואעפ"י שפירוש זה הוא זר קצת כתבתיו לפי שראיתי למהריי"א ז"ל שכתב ז"ל והנם טמונים בארץ בתוך האהלי והכסף תחתיה ר"ל שלא שם הכל בזוית אחד אבל שם האדרת במקום אחד תחת הארץ והכסף תחתיה נבדל ממנה מאד ע"כ ופי' זה זר מאד ומה שכתבתי מתקרב יותר:

**כב**

**וישלח** יהושע מלאכי' וירוצו האהלה אחז"ל כדי שלא יגנבו שבט יהודה וכן כתב רש"י ז"ל שהלכו במרוצה כדי שלא יקדימו ויטלום משם להכחיש הגורל ע"כ וכן פי' הרלב"ג והוסיף שעשו כן לכסות קלון עכן וכן כתב מהריי"א ז"ל וכן פי' הר"דק ולפי מה שפירש' למעלה גבי ויען עכן את יהושע שלא הודה אלא בינו לבינו לבד וקשה מה צורך במרוצה דהא קרוביו לא שמעו ולא שום אדם ולפיכך אנו צריכים למה שכתב הר"דק ז"ל וירוצו לשמחה שנגלה עון החרם על מי היה וישראל נקיים ע"כ ומ"ש טמונה הי"לל טמונים כדלעיל ולמאי דפי' לעיל שהכסף לא נטמנה להכי כתב טמונה לומר שלא נטמנה הכסף אלא האדרת הן אמת דהי"לל טמונים ויובן על לשון הזהב והאדרת אלא שינה לגלות זה:

**כג**

**ויקחום** מתוך האהל ויביאום אל יהושע פשיטא שהביאום אל יהושע אלא הגיד שהלכו במרוצה כ"כ שלא ידעו בהם שבט יהודה ויעמדו נגלים ויקחום מידם אלא תכף הביאום אל יהושע או הגיד ויקחום מתוך האהל ולא פתחום שם אלא ויביאום אל יהושע כאשר הם ושם הציקום לפני ה'. ויציקום ויצקם כתיב שיהושע הוא שחבטן בקרקע כמ"ש חז"ל יהושע בא וחבטן בקרקע לפני ה' לו' רב"שע על אלו יפלו רובה של סנהדרין והפכו ישראל עורף לפני אויביהם. והר"דק ז"ל כתב ויציקום לפני ה' כדי שיראו אותם כל ישראל וידעו כח החרם ויזהרו מן החמדה ומן החרם.

**כד**

**ויקח** יהושע את עכן בן זרח ק' למה דלג בן כרמי בן זבדי ויקח זרח בלבד הר"דק כתב סמך אותו לאבי אבי אביו לקצר כי זרח היה ראש משפחה ע"כ. ולי נראה להבין זה במה שכתבתי למע' מ"ש חז"ל גבי ד' ידות שנזכרו גבי זרח ב"ר פי' וישב ז"ל ד' ידות כתיב כאן ר' יודן ור' הונא ר' יודן אמר כנגד ד' חרמין שעתיד לפשוט ידו בהן ואלו הן חרמו של עמלק וחרמו של סיחון ועוג וחרמו של כנעניי' וחרם של יריחו ר' הונא אמר כנגד ד' דברים שעתיד ליטול מן החרם אדרת שנער כו' הרי שהוא ית' הגיד מראשית אחרית וכתב ד' ידות גבי זרח ע"ש עכן היוצא ממנו לעומת זה כתיב ויקח יהושע את עכן בן זרח יחסו לזרח שמעת לידת זרח כתיב ד' ידות ע"ש העתיד ליארע בעכן כנז'

לכך תלאו הכתוב בזרח וטעם שנותו הסדר הנז' למעלה להזכיר אדרת שנער וכסף ולשון זהב וכאן מהפך הסדר להקדי' כסף אדרת ול' זהב זה יתברר על פי המדרש שהזכרתי למעלה מפרקי ר"א שהזכיר שם האופן שמצאם עכן ולקחם תרפי' תחלה ואח"כ כסף שהיה הקרבן ואדרת פרושה ולשון זהב ובאותו האופן עצמו שלקח' עכן באותו סדר עצמו שרפם יהושע את עכן תחלה שהוא הלוק' ואחריו הכסף ואחריו האדרת ואח"כ לשון הזהב ובפסוק וארא בשלל הזכיר תחלה אדרת שנער כדי שלא יאשם כ"כ כיון שאין מינה מצוי כי אחת היא לבוש מלכות כדפירשתי ולכך פתח בה להקדימה ואח"כ הזכיר כסדרן הכסף תחלה ואחר כך הזהב ומ"ש ואת בניו ואת בנותיו כתב מהרי"א ז"ל וז"ל הטיב הרל"בג בפסו' אלו שהוליכו שם בניו ובנותיו לראו' המשפט ושישמרו מעשו' עוד כדבר הזה ולז"א אחר זה וירגמו אותו באבנים את עכן בלבד שכאשר היו מוליכי' אותו להמית אנשי המחנה היו רוגמי' אותו באבני' מרוב כעסם עליו ואח"כ אמר וישרפו אות' באש ירצה לעכן ולשורו ולחמורו ולכל אשר לו ואמ' עוד ויסקלו אותם באבנים ירצה שהיתה שריפת' אחרי סקלו אותם באבנים רומז לבעלי חיים אשר לו ע"כ. ועלינו לשבח לחז"ל בגמ' שאמר ריש גלותא לרב הונא אם הוא חטא בניו ובנותיו מי חטאו א"ל וליטעמיך אם הוא חטא ישראל מה חטאו דכתיב וכל יש' עמו אלא להראות' ה"נ להראותם ע"כ הרי בפי' נאמר' סברת הרל"בג גם רש"י ז"ל כתב כן בפ' ואת בניו וכו' לראו' ברדויו ויוסרו מעשו' כמוהו ואת שורו ואת חמורו לאבדם כמ"ש והיה הנלכד בחרם ישרף באש אותו ואת כל אשר לו עכ"ל זו היא שיטה א' מיוסד' על דברי חז"ל ומוסכמ' מכל המפ' ז"ל עוד בזה שיטה אחרת והובאה בילקוט בשם תנחומא שגם בניו ובנותיו מתו עמו ולפי זה ניחא שכתב הפסוק חלוקת בניו ובנותיו באמצע ואח"כ שורו וחמורו ואת כל אשר לו ואם בניו ובנותיו באו לראו' הי"לל באחרונ' סמוך לוכל יש' עמו ולא באמצ' אלא ודאי גם בניו ובנותיו למיתה וכי תימא אם הוא חטא בניו ובנותיו מי חטאו כמו שהקשו בגמ' אפש' לו' שאם היו קטני' הרי הם כקנינו של אדם וה' ענש ישרף הוא וכל אשר לו וכ"כ הרלב"ג ז"ל וידמה אם בשנאמ' שהיו קטנים והיו בזה במכסת קניינו שצוה ה' שיאבדו ע"כ ואם נאמר שהיו גדולים על שידעו בו ולא מיחו ושלא גילו ליהושע לכך נענשו וניחא נמי שלשון הפסו' מוכיח כן שבבניו אמ' ואת בניו ואת בנותיו כמו בכל הטעונים שריפ' הנז' אמנם בישׂ' כתי' וכל יש' ולא כתי' ואת כל יש' שאינם מסוג הנז' שהם לשריפה ובזה נסתלקה הכרח דוליטעמיך שאמ' בגמ' ועו' דקאמר עמו דהיינו עם יהושע להורו' שלקיח' עכן עם הי' פרטים הנז' לחוד שהם לשריפה אמנם וכל ישראל עמו לחיים לראות במשפטם ויראו ולא יזידון עוד עוד הכרח לזה מדכתיב ויעלו

אותם דלא כתיב ויעל אותם כי יש' הם עמו להעלות אותם לדונם שם ומ"ש ויעלו אותם עמק עכור ולא אמ' ל' ירידּ' לעמק כתב הרד"ק ז"ל הי"לל ויורידו אבל נר' שהיה הר בין מחנ' יש' לעמק ויעלו כנגד ההר ועד"ז וירד הסלע ע"כ. **ולע"דן** דרך דרש לפי שעליה היתה להם שע"י עכירתם ביום זה יהיו צלולי' לע"הב וכמ"ש חז"ל זובח תודה יכבדנני זה עכן שזבח יצרו בתודה ושם דרך שהרא' דרך לשבים וכפי הפשט שלא נק' עמק לפי שהוא עמוק כמו שאפרש בסמוך בס"ד בהכי ניחא או' ויעלו אותם עמק עכור:

**כה**

**ויאמר** יהושע מה עכרתנו וכו' להיות שהוא ית' את אשר יאהב יוכיח בעה"ז כדי שילך נקי לע"הב לעומת ז"א מה עכרתנו ר"ל השיעו' שיש במה שעכרתנו יחד כולו יעכרך ה' היו' הזה ולא יניח לך ליו' זולתו כי ביו' הזה ובעה"ז תהי' עכור ולא בע"הב לכך לא כתי' מה בפת"ח שהיה נר' שמקנטרו ואומ' מה עכרתנו הרב' ה' ינקם וג"כ יעכרך הוא ביום הזה שאין הדבר כן אלא שדיבר עמו בל' פיוס וכמ"ש חז"ל שא"ל היום הזה אתה עכור ולא לע"הב וכן כתי' בד"ה זמרי ואיתן והימם וכלכול ודרע כולם חמשה שהם שוים לע"הב עוד אפשר שגלגל עליו כל הד' פעמים שמעל בחרם בימי משה וז"ש מה עכרתנו כי כל מה שעכרתנו מיום היותך עד הנה יעכרך ה' לטובתך ביום הזה ולא ביום ה' בא בוער כתנור או אפשר שאמר מה עכרתנו על מה דבר מועט כזה עכרתנו לא היה כדאי לאיש כמוך להיות חמדן ובפרט בדבר מועט כזה לשים בעדו את מחנה ישראל לחרם או יאמר מה עכרתנו כל אותן העבירות ילכו מאצלנו אליך ותהא מיתתך כפרתך וכפרתנו שיעכרך ה' ביום הזה מה שעכרתנו ואנחנו נחזור להיות צלולים כבתחלה ומ"ש וירגמו אותו אמרו חז"ל לפי שחלל שבת בקחתו החפצים הנז' משלל יריחו שבשבת נכבשה יריחו ולפי שחלל שבת וירגמו אותו לבדו כל ישראל ואח"כ שרפוהו עם בניו ובנותיו וכל אשר לו כדבר ה' והר"דק ז"ל כתב בשם אביו ז"ל שדינם היה בשרפה כ"מש ישרף באש אותו ואת כל אשר לו ופיי' וירגמו אותו כל ישראל כשהיו מוליכים אותו לישרף מרוב כעסם עליו וכשהיו בעמק עכור דנום בשריפה וא"חכ ויסקלו אותם באבני' כסו' באבני' והם שרופי' והקימו עליו גל אבני' גדול להיו' לאות ע"כ. ואני אומ' שכל א' מישראל זכה לרגמו באבן א' וז"ש וירגמו אותו כל ישראל אבן ר"ל אבן אחת לכל א' וזהו הכרח לדברי חז"ל דאם כדברי המפרשים שמרוב כעסם רגמוהו הי"לל וירגמוהו כל ישראל או וירגמוהו באבני' מדקאמר וירגמו אותו כל ישראל אבן היינו מצות סקילה דתנן היו מטילין אותו ממקום גבוה ב' קומות אם מת מוטב ואם לאו מביא אבן אחת ומניח' על כריסו אם מת בה מוטב ואם לאו רגימתו בכל ישראל וז"ש וירגמו אותו שהוא עצמו

הרגימו ואח"כ כל ישראל אבן שלא היה אלא אבן א' בכל ישראל ואח"כ וישרפו אותם בניו ובנותיו וכל אשר לו ויסקלו אותם השור והבהמה באבנים מרובים ובהכי ניחא דקאמר אותם ב"פ דעל נושאים חלוקים מדבר:

**כו**

**ויקימו** עליו גל אבנים כתב הרד"ק ז"ל בשם אביו להיות לאות לדורות לבני מרי לבל ישלח איש ידו בחרם פן יחרם הוא וכל אשר לו כעכן. וקשה שהיה לו לכתוב על כן קרא שם המקום ההוא עמק עכור סמוך אצל מה עכרתנו יעכרך ה' וכו' על כן קרא למקום ההוא עמק עכור וירגמו אותו וכו' ונ"ל כי להיות שהדין הזה שעשו בעכן גרם סילוק חרון אף ה' מישראל ובפרט הרגימה אחר השריפה והעשות גם כן גל אבני' גדול על קברו לאות לבני מרי זה גם כן סבב ששב ה' מחרון אפו לגמרי בראות האכזריות שנהגו בעכן על שמעל בחרם וכיון ששב ה' מחרון אפו על כן ר"ל על כן ששב ה' מחרון אפו קרא למקום ההוא עמק עכור על שם שכל העבירות שעברו ישראל נפלו בעכן ובראשו ונעשה שם כעמק מקבל כל העבירות של ישראל כדי שיהיו ישראל צלולים ולפי זה אפשר לומ' שלא נקרא עמק מפני היותו עמוק אלא ע"ש שנעשה כעמק לקבל כל העבירות וכן מצינו לחז"ל כיוצא בזה מעמק חברון והלא אין חברון בעמק אלא מעצה עמוקה שבישיני חברון ע"כ וכאן גם כן נוכל לומר שאין כאן עמק שהרי כתיב ויעלו לשון עליה ולו הונח שיש עמק הפסו' עצמו מוכיח שלא נקרא כן על שם היותו עמוק אלא על שם שנסתלק חרון אף ה' מישראל ועכירותו ונעמק אל המקום ההוא שבו עכן שקבל כל עבירות ישראל כאלו הוא עמק:

## ח

**א**

**ויאמר** ה' אל יהושע אל תירא ואל תחת לפי שהצריכו לב' דברים הא' שילך הוא פניו הולכים בקרב והב' וכל ישראל עמו כנראה שעם העי חזקים מאד וזה יגרום יראה וחתת יראה מפאת הענין הא' שחייבו לילך הוא בעצמו וחתת מפאת ענין הב' שחייבו לקחת כל ישראל עמו לז"א אל תירא ואל תחת ממ"ש לך קח עמך את כל העם עם המלחמה וקום עלה העי שאם נפלת בהריגת ל"ו איש וחתה ידך כעת קום בקומה זקופה ועלה בעילוי ומעלה אל העי שהטעם שאני אומר קח עמך וכו' וקום עלה וכו' הוא יען כי ראה מה שכתבתי בתורה ע"י משה רבך ששם כתוב אשר יצא לפניהם וכו' שאם אין פניך הולכים לא ינצחו ישראל ז"ש ראה נתתי בידך וכו' בידך דייקא שהנתינה היא בידך בדוקא ולא ע"י זולתך שלכך לא הצליחו בראשונה והיינו דדייק קרא ראה נתתי בידך

שהחידוש הנתינה בידך דווק' אבל גבי משה כתיב בעוג כי בידך נתתי אותו שהחידוש הוא הנתינה עצמה לפי שהיה ביד עוג מצות ויבא הפליט ויגד וכו' חשש פן תעמוד לו מצוה זו לכך אמר אל תירא אותו כי בידך נתתי אותו. וכן בסמוך ביהושע עצמו כתיב אל תירא מהם כי בידך נתתים גבי חמשת מלכי האמורי כי כבר היה יהושע הולך בעצמו ולכך אין צריך לומר לו נתתים בידך אכן הצודק הוא כי בידך נתתים עם היותם ה' מלכים רבי הכמות והאיכות והנה בלכתך אתה בעצמך ראוי שכל העם ילכו. ואמר את מלך העי שלא בטבע יפול המלך ואמר ואת ארצו דנרא' שהוא מיותר אלא כיון לכלול בית אל שבכלל כבישת העי יכבש בית אל בצאתם אחרי ישראל. ונעמו דברי מהריי"א ז"ל שהאנשי' המרגלי' טעו בהשערתם ששלש מאות איש יספיקו לכבוש העי וכנראה שהעי עיר מבצר גבוה מאוד וכתיב וישימה תל עולם לשון תל מורה שהיתה עומדת במקום גבוה שבחרבנה נעשית תל וחזקה היא כמו שכתוב שמקישה ליריחו ועשית לעי וכו' כאשר עשית ליריחו וכו' ע"כ תורף דבריו ואומר אני כי רוח ה' הטעה אותם כדי שלא יעלו כל ישראל ולטובתם שלא יקבלו נזק הכלל וכדי לקרב גם כן הדברים אל הטבע לעשות רצונו ית' שינצחו את ג' אלפי איש ויבריחום:

**ב**

**ועשית** לעי ולמלכה וכו' בהחריב העיר ושריפתה השוו העי עם יריחו ולא בשלל כי התירו ואחז"ל שאפילו ביריחו יהושע מדעתו עשה ונמשך מכשול לעם ששלח עכן יד ונפלו ישראל וא"ל הוא ית' קום לך אתה וכו' שגרמת שהחרמת אני לא אמרתי לך ולכך אמר כאן רק שללה ובהמת' תבוזו לכם והטעם שיהיה שללה לכם הוא שים לך אורב וכו' ששימ' האורב הוא לך להנאתך ולטובתך שתוכלו ליהנות משלל העיר או לך שיהיה כבוד לך שאתה מנצח בחריצות אנושי או יאמר לך אורב לך ולא לעם שלא ידע העם באורב וזה סיוע למה שכתב מהריי"א ז"ל בפסוק ויקח כחמשת אלפי איש שהוא שלחם ואיש לא ידע כי אם אנשי עצתו והטעם שצוה ה' שישימו אורב והיא תחבולה אנושית ולא היה צורך בזה כמו שהקש' מהריי"א ז"ל שאם נפלו בעי היה מהסתלקות ההשגחה האלהית וכעת בשובה לאיתנה ירדוף א' אלף ושנים יניסו רבבה כתב מהריי"א ז"ל שהמרגלים טעו בהשערתם שאמרו שלשת אלפי איש יספיקו כנזכר לעיל ולפי שקילו את ישראל קלון מהבריחה רצה ה' שינצחוה בטבע לכבד את ישראל שהם המנצחים בטבע ותחבולות אנושיות שזה יהיה לכבוד ולתפארת ע"כ. והר"לבג ז"ל כתב שאף על פי ששבה ההשגחה אלהית על ישראל רצה הוא יתב' שיעשו מלחמה בתחבולה אנושית

כי היה אפשר להחרימם בלי עשיית מופת כי הם יסכימו לצאת מן העיר כבראשונה אשר נצחום ברדוף אחריהם והוא ית' לא יעשה מופת לבלי צורך ע"כ:

**ג ד**

**ויקם** יהושע וכל עם המלחמה ראוי להבין מה הודיעם כאן ראו אתם אורבים כי ידוע הוא מאחר שהזמינם לאורבים שלכך הוא ואפשר לומר שלפי שהיו כאן ב' אורבים א' גדול מסך לי' אלף איש וא' קטן מה' אלפים והוצרכו שניהם כמו שאבאר בסמוך לעומת זה אמר ויקם יהושע לעלות לומר שתכף כשננערו לעלות לעי קוד' הכין ובחר יהושע בלתי ידיעת העם וז"ש ויבחר יהושע הוא לבדו בחרם ובחי' היותר גבורים שבכל העם וז"ש גבורי החיל ב"הא הידיעה שהם גבורי החיל כולו וישלחם לילה שלא ידעו בהם עם בני ישראל ולא העי ולכך כתיב צוה אותם לאמר ראו אתם אורבים העיר מאחריה רוצה לומר עם היות שאשים אורב שני אינו כמותכם כי אתם לבדכם אורבים את העיר מאחריה כי אותם החמשת אלפי איש אינם לארוב מאחרי העיר כי אם לארוב שלא יבאו מן העיר פתאום על המחנה היושב בטח. או יאמר ראו אתם אורבים וכו' רוצה לו' הרי אתם צריכים להמצא בכם ב' הפכי' בנושא א' והוא כי כיון שאתם אורבי' לעיר מאחרי העיר צריך שלא תקרבו אל העיר פן יראו אתכ' ובטלה ערמ' המארב ואם (להמצא בכם ב' הפכים בנושא אחד והוא כי כיון שאתם אורבים לעיר מאחרי העיר צריך שלא תקרבו אל העיר פן יראו אתכם ובטלה ערמ' המארב ואם) תרחיקו ביותר יהיה המארב משובח בהיותו נעלם מאנשי העי אכן ימשך נזק מזה לעת מצוא שלא תהיו מוכנים לבוא אל העיר ללכדה לכך אמר ויצו אותם לאמר צו לשון זרוז ראו נא לתקן ב' ענינ' אלו וז"ש ראו אתם אורבים ר"ל ראו באופן שתהיו אורבים את העיר מאחרי העיר וצריך שלא ירגישו בכם אנשי העי וגם כן הרחק לא תרחיקו מן העיר מאד כדי שתהיו מוכנים לעת שתראו שינתקו מן העיר והייתם נכונים לי לעת הצורך ועוד ג"כ צריך שלא תרחיקו הרבה שלא ירגישו בכם אנשי העי נמצ' שתשביחו בזה שלא ירגישו העי אתם פוגמים שירגישו בבית אל וז"ש וילכו אח"כ המארב וישבו בין בית אל ובין העי דנראי' דברי מותר שידוע הוא שזה מקומ' מאחרי העיר שא"ל יהושע אכן כיון לומ' שהלכו וישבו בצמצום בין בית אל ובין העי בשקול בין זה לזה שלא ירגישו לא אלו אנשי העי ולא אנשי בית אל או יאמר ויצו אותם לאמר ונדקדק תיבת לאמר והוא שצוה אותם שבהיותם במארב לא יהיו כעם שוקט ובוטח פן יקראם אסון מאנשי העי שיצאו פתאום ויכום עד חרמ' לזה צוה אותם לאמר תמיד בהיות' עומדים במארב שהמשוח מלחמה שבהם או הכהן אמור יאמר ראו אתם אורבי' עמדו על משמרתכ' מאחרי העיר אל תרחיקו וגם

בכלל אמירתם יאמרו והיו נכונים כאלו האויבים באים עליכם וכן המנהג עוד היום בכל מערכת מלחמ'ה לעמוד אנשים קוראים תמיד בלשונם:

**ה ו**

**ואני** וכל העם אשר אתי וכו' ראוי לשים לב אל כפל הניסוח שאמר הפסוק כאן תחלה ונסנו לפניהם ובפסוק ויצאו אחרינו חזר לומר ונסנו לפניהם ואפשר לפרש שאחד מהם או הראשון או השני הוא סיפור מה שאירע אז ומקדם שנסנו לפניהם ו"הק והיה כי יצאו לקראתינו כאשר בראשונה אשר נסנו לפניהם ויצאו אחרינו וכו' אז ונסנו וכו' שננוס לפניהם ולפירוש זה וא"ו של ונסנו הראשון מיותרת גם ויצאו אחרינו בלתי מדוקדק לפי זה שתיבת אחרינו מורה על עם בורח פונה עורף אל אויביו והוא אחריו ועדיין לא הגיד הכתוב שיברחו לכך נראה לומר והיה כי יצאו לקראתינו פנים בפנים כאשר בראשונה הנה אז ננוסה לפניהם ז"ש ונסנו לפניהם ואז ויצאו אחרינו אפילו השארית הנמצא' בתוך העיר ויתחברו עם העם שיצאו תחלה לקראתינו וימשך עד התיקנו אותם מן העיר כי יאמרו נסים לפנינו כבראשונה אשר נסנו לפניהם וזהו ונסנו לפניהם ועדיין נראה וא"ו זו מיותרת שבתיבת ונסנו האחרונה והיותר נכון שכאן יהיו ב' ניסות הא' כאשר נקרב אל העיר ויצאו לקראתינו כבראשונה אז ונסנו לפניהם לפני אותו החיל אשר יצאו לקראתינו ואז בראותם שנסנו תחזקנה ידיהם ויזעקו כל העם אשר בעיר לרדוף אחריהם וכמעשה שהיה כי רוח ה' דבר ביהושע ונתן לבו אל העתיד וז"ש ויצאו אחרינו יציאה ב' וכדכתיב ולא נשאר איש בעי ובית אל אשר לא יצאו אחרי ישראל וכו' ולכבוד אלו השניים היוצאים ולגנוב גם את דעתם צריך ניסה שנית להתרחק עוד וז"ש כי יאמרו אלו השניים נסים לפנינו הם כאשר בראשונה וע"כ ונסנו לפניהם של אלו גם כן באופן שיהיו כאן ב' ניסות כנגד ב' כתות שיצאו אלינו ראשונים ושניים כנז' או אפשר שלא היה כאן אלא ניסה א' ומ"ש ונסנו שנית להסמיכו אל ואתם תקומו מהאורב וה"ק אל תאחרו לקום מהאורב אלא תכף בראותכם שונסנו ואתם תקומו מהאורב ולא תאחרו ביותר מדי. ומ"ש עד התיקנו פי' הרד"ק ז"ל שהוא משרש נתק כמו הנתקנו אותם וכן פרש"י והוסיף לפרש לשון תיק וה"ק אנחנו נברח והם יצאו אחרינו עד שיעור שאת' תשיגו ותשובו העיר ותרדפו אחריה' שיהיו בתווך כמעשה שהיה באופן שנהיה אנחנו להם כתיק והם בתווך וז"ש התיקנו לשון תיק כדרש"י ז"ל ולא מטעמיה:

**ז**

**ואתם** תקומו מהאורב פי' הרד"ק שם כמו מהמארב ע"כ ולי נראה דוחק שהי"לל מהמארב או לפחות מהאורב מלעיל אלא פועל הוא והכונה שזרזם כבר והייתם נכונים שיהיו עומדים על משמרת' ואורבי' העיר ז"ש ואתם תקומו מהיותכם אורבים ולא

מהמארב שהיה נראה שאתם הייתם שקטים שם במארב שזה לא יספיק אלא שתהיו זריזים ואורבי' וכשתקומו תקומו מהאורב מהיותכם אורבים והשמרו שכאשר תקומו מהאורב ותגרשון את יושבי העיר לא יעלה בדעתיכם שבחיל ובכח שלכם הוא עם היותכ' זריזי' כנז' אלא ונתנה ה' אלהיכם בידכם ולא בכחכם. ואמר והורשתם את העיר וכו' שיעשו ב' פעולות הא' לבוא לאנשי העיר מאחריהם והב' שיכנסו בתוך העיר שיתנם ה' בידם וז"ש ואתם תקומו מהאורב והורשת' את העיר דהיינו יושבי העיר אלא שע"י כן תלכד העיר לז"א העיר:

**ח**

**והיה** כתפשכם את העיר וכו' לפי פשוטו אמר כתפשכם בכ"ף להורות על התכיפות שלא ימתינו עד תפשה ממש אלא כתפשכם מיד תציתו את העיר באש ודרך דרש אפשר שאמר כתפשכם ר"ל אעפ"י שהוא ית' הנותנה לכם כמ"ש ונתנה ה' אלהיכם לכם אע"פ כן והיה יהיה כתפשכם כאלו אתם התופשים ותציתו אש בה כדבר ה' שאמר והשווה אותה ליריחו והנה תיבת תעשו מיותרת שכבר אמר תציתו את העיר באש אבל הוא לשון בשורה תעשו ותוכלו לה או יהי' לשון זרוז כלומר עשו הדברים לשמן ולקיים דבר ה' ולא להנקם מאויביכם וז"ש כדבר ה' תעשו וזה יהיה מגמת פניכ' ואמר ראו צויתי אתכם ר"ל ראו שהדבר מוכרח שהרי צויתי אתכם אני בעצמי ולא שלחתי לצוותכם על ידי שליח. והרד"ק ז"ל פירש ראו צויתי אתכם כלומר שתהיו זריזים:

**ט**

**וישלחם** יהושע אחר שאמר מים לעי מובן מאליו לישיבתם שבין בית אל ובין העי אלא כיון לומר מה שזכרנו למעלה שישבו להם בין שני תחומים באמצע בכוון בין בית אל ובין העי לא נטו לצד אחד יותר מאחר שאם היו מתקרבים אל העי ירגישו בהם אנשי העי ואם יתרחקו מהעי ויתקרבו לבית אל ירגישו בהם אנשי בית אל לכך ישבו להם בין בית אל ובין העי ומ"ש וילכו אל המארב בה"א הידיע' וקשה שהרי עכשיו הוא שנעשה מארב ולא קודם ויובן גם כן או' בין בית אל במשאחז"ל אלמלא קדמה תפלת אברהם בין בית אל ובין העי לא נשתייר משונאי ישראל שריד ופליט באופן שכבר קדם אברהם ע"ה לארוב שם בתפלה ובנה שם מזבח כדכתיב ויט שם אהלו בית אל מים והעי מקדם לעומת זה צדק מאד מ"ש וילכו אל המארב שכבר ארב שם אברהם ע"ה ולכך וישבו בין בית אל ובין העי במקום אשר ישב שם אברהם וזהו מים לעי כדכתיב בית אל מים והעי מקדם. וכיון שישראל היו בצע' ובמלחמה לכן יהושע לן בלילה ההוא בתוך העמק לא בביתו שקט כי אם עמם בצרה. או אמר בתוך העם לפי שהיה צריך העם סידור למלחמה לא יכול ללון בעמק' של הלכה אבל בלילה הב' שכבר היתי' ערוכה המערכה וילן בתוך

העמק בתוך עמקה של הלכ' ורש"י ז"ל כתב בתוך העם להיות נכון בהשכמת הבוקר ומהרי"א ז"ל כתב חשב שהעם יפחדו מאנשי העי לפיכך לן עמהם כדי לחזקם ולהשכים למלחמה גם לשמה משא"ל קום עמוד שתמיד יתחבר עם העם במלחמותיו ולא יפרד מהם ע"כ:

**י יא**

**וישכם** יהושע וכו' וכל העם המלחמה ב' ההין בלתי צודקות כתב הר"דק חסר תיבת עם וכאלו כת' וכל העם עם המלחמה. ומ"ש ויפקו' כתב מהרי"א ז"ל שהשגיח בהם אם היו מוכנים למלחמה ויעל הוא וזקני' לפני העם כדי שלא ירך לבבם אלא יתחזק בראותם יהושע והזקנים הולכים לפניהם והגיד ש"גכ העם מעצמם מזורזים ובוטחים בקונם היו וחזקי לב היו כנגד אנשי העי וז"ש וכל העם וכו' עלו ויגשו ויבואו עד העיר עכ"ל וכן כתב הרל"בג ולי נראה דאלו כתיב וכל עם המלחמה היה מובן שנשארו מהעם אנשי' שאינ' בני המלחמ' לכך אמר שכל העם כולו מוכן למלחמה אין בהם חלש כלל ז"ש וכל העם המלחמ' והגיד מזריזות העם שעם היות שיגעו במעל' העי לעלותו לא אמרו לנוח אלו עלו ויגשו למלחמ' ויבואו נגד העי כאריות גברו לערוך מלחמה.

**יב**

**ויקח** כה' אלפים איש וכו' הנה כבר שם ל' אלף במארב ומה צורך עוד לאלו הה' אלפים ורש"י ז"ל כתב אורב אחר אורב א' קרוב לעיר מחבירו ולא ביאר רש"י ז"ל מי הוא הקרוב לעיר יותר הראשון או האחרון והר"דק ז"ל כתב כן וביאר ואמר אולי שם אותם סמוך לעי יותר מן הראשונים ע"כ ומהרי"א ז"ל כתב שאלו הה' אלפים לא היו כי אם להיות האורב לשמור המחנה הגדול שלא יבואו עליו פתאום מאנשי העי ויזנבו בהם ע"כ וק"ק דא"כ לא היה ראוי להיות באותו צד שהיה אורב ראשון מים לעי אלא מצפון לעי לפני העם ומהרי"א עצמו הרגיש בזה וכתב ז"ל ולזה היה האורב הזה גם כן באותו הצד שהיה האורב אחר אלא שהאורב הראשון היה ללכוד העיר והב' להרגיש אם יוצאים אנשי העיר ולהלחם בהם ראשונה ע"כ והנה באומרו ולזה היה האורב הזה גם כן באותו הצד הוא להכריח שלא היה לעשו' מעין הפעולה שעושה הראשון שא"כ היה לו לשלחו לארוב במקום אחר אלא לכך הושם באותו צד עצמו כדי לשמור המחנה אבל מ"מ ק"ק שהיה לו לשלחו לפני העם כדי לשמרם והנה אם היינו מפרשים ואת עקבו מים לעיר כפשוטו עקבו של עם שרוב העם היו מצפון לעי ומיעוטו ועקבו מים לעי ולכך לשמור הנחשלים אחר העם ועקבו שלח הה' אלפי איש לפניהם לעמוד נגד אנשי העי אם יבואו אליהם מאותו הצד. **עוד** כתב מהרי"א ז"ל שאורב הראשון עשאו יהושע בלתי ידיעת העם וז"ש למעלה ויבח' יהושע וכו' שהוא הבוחר והשולח ואיש לא ידע כי כן מנהג

שר הצבא לעשות אלו הדברים בסוד גדול אמנם העם אח"כ כשנשאר אליהם סידור המלחמה ולא ידעו מהאורב ראשו' גם הם כוונו אל עצת יהושע ולקחו ה' אלפים איש למארב שיהושע לא היה עמהם שלן בלילה ההוא בתוך העמק לשמרם כמ"ש אח"כ וילך יהושע בלילה ההוא בתוך העמק ולפי זה ויקח כה' אלפי' איש חוזר אל העם לא אל יהושע ע"כ תורף דבריו וק"ק ד"אכ למה עתה דיבר בלשון יחיד כנגד העם ובסמוך אמר וישימו העם וכו' והכל מדבר בעם אלא ודאי ביהושע דיבר הכתוב בלשון יחיד ואחר כך בעם בלשון רבים וישימו וכן מוכיח מדהזכיר עם אח"כ משמע דעד עתה לא דיבר בעם אלא ביהושע והרלב"ג ז"ל כתב שה' אלו לקחם יהושע מהל' אלף האורבים כדי שיהיו קרובים אל יהושע לכשיטה ידו ויראוהו והכ"ה אלף יראו את אלו באופן שיתקבצו כולם בעת ההיא וילכדו העיר עכ"ל. **ואני** אומר לע"ד שאורב ראשון ל' אלף היו כדי שיהיו נכונים לעת התיקם מהעיר לאנשי העי יכנסו הל' אלף בעי' ויכוהו לפי חרב וישרפוה ואין להם מלאכת אחרת זולת הנז' אמנם אלו הה' אלפי איש יחדם לעשו' מלאכת אחרת זולתי לבוא מאחרי אנשי העי שיהיו בתווך ומלחמה להם פנים ואחור והל' אלף איש לא זזה ידם מתוך העיר ולפי זה מ"ש א"חכ ואלה יצאו מן העיר מזה על הה' אלפי איש קאמר שיצאו מצד העיר ז"ש מן העיר או אפשר שנכנסו לסייע אל הל' אלף להציל העיר וכיון שהציתו את העיר והרגום יצאו אלו הה' אלפים לסייע במלחמה ולהכות אנשי העי. **עוד** אפשר שהיו ב' אורבים וכולם במקום א' אבל חלוקים שהל' אלף תכליתם ללכוד העי והה' אלפים לארוב וללכו' בית אל כי בה אנשים מעט ויספיקו ה' אלף וז"ש ויקח כה' אלפי איש וכו' מים לעיר כתיב ולעי קרי כוונת הכתוב להודיע שהיו לעיר ר"ל לצורך עיר אחר זולת העי והיא בית אל כנז' ובסמוך אסייע זה ממ"ש ה' נטה בכידון וכו'.

**יג**

**וישימו** העם וכו' ק"ק שתיבת אשר מיותרת ובלתי מתיישבת דהי"לל וישימו העם את כל המחנה והיכן שמוהו מצפון לעיר ובמ' שכת' רש"י ז"ל מוב' קושי זה שכת' וישימו שימה זו לשון הזמנ' סמוך לחומה כדי להלח' כמ"ש בבן הדד במלכים שימו על העיר וישימו וכו' וקרוב לזה כתב הר"דק ז"ל האורב והמחנ' שמו עצמם קרוב לעיר יותר ממה שהיו וכן אומר במלחמת בן הדד שימו וישימו וכו' ע"כ והיה אפ' לפרש דה"ק וישימו העם את כל המחנ' אשר מצפון לעי' וגם את עקבו של מחנ' הכל שמו מים לעיר וגזרת הכתו' היא מים לעיר וניחא תיבת אשר אלא דפשטיה דקרא לאו הכי הוא אלא שהעם עמדו נגד פתח העיר בצפון העיר. ונראה דה"ק דהעם שמו את כל המחנה עם היות רב

מאד מחנה והשתדלו לשים אותו יחדיו באופן אשר יהיה כולו מצפון לעיר ולא מפוזר ומפורד בשאר רוחות ז"ש אשר מצפון ר"ל עשו באופן אשר שמו כל המחנה מצפון לעיר ולא בשאר רוחות ואת עקבו היינו האורב כתרגומו ית כמניה שהוא האורב וכן פרש"י ז"ל ואת עקבו ואת אורבו כמו ויעקבני וכן פי' הרד"ק שהאורב ערמ' ועקבי הוא וכן פי' מהרי"א ז"ל באופן שהשתדלו שהאורב יעמד בצד מערבי הוא לבדו וכל העם יחדיו ברוח צפונית של העיר ולפי זה לשון וישימו שימה כפשוטו ומ"ש וילך יהושע בתוך העמק פי' הרלב"ג שהלך בלילה ההוא בתוך העמק כדי לחזק לב העם כי שר צבאם עומד בתוך העמק מקום היותר מסוכן והרד"ק כתב שהלך הוא ואנשים עמו לראו' שומרי המחנה אם הם ערים או ישנים פן יצאו יושבי העי פתאום ויכום וק"ק שאין מקום העמק לזה אלא סביבות המחנה וחז"ל למדו שהלך בעמקה של הלכה שכבר היה לבדו פנוי כי כבר היתה המערכה ערוכה.

**יד**

**ויהי** כראות מלך העי וכו' פתח במלך העי ואומר וימהרו בלשון רבים ועוד מה ראה מלך העי שאמר ויהי כראות ונרא' שכמו שיהושע זריז במחנהו גם מלך העי זריז לעמוד על משמרתו שלא יבואו פתאום ויעלו על העיר ויהי כראות מלך העי את יהושע הנז' שלן בתוך העמק לבו כלב הארי' לעומ' זה נזדרז וימהרו וישכימו וכו' ולשטת הרד"ק שהזכיר מלמעלה שהליכת יהושע לעמק היתה כדי לפקח על שומרי המחנה אם שומרים או ישינים אפשר לפרש על פי שיטתו ויהי כראות מלך העי שנפל פחדו ומוראו על ישראל ויהושע שהרי הלך בלילי' ההוא בתוך העמק לשמרם בראותו כך אמץ לבבו למהר להשכים ולצאת (ומאתו) לקרא' [ומאתו] ית' היתי' זאת ומ"ש וימהרו וישכימו ויצאו אנשי העי' והפסיק באמ' יש' למלחמ' וא"חכ אמ' הוא וכל עמו הי"לל הוא וכל עמו וא"חכ לקראת יש' נר' כי היו ב' כיתו' הא' המון העם עם אנשי העי שעליה' אמר וישכימו ויצאו אנשי העי' דוקא לקרא' ישראל ר"ל לקרא' המון העם של ישר' וכיתה אחרת הלך הוא וכל עמו עם המלחמה ואנשי הצבא זולת אנשי העיר הנז' תחלה ובחר לו מקו' מיוחד לשבת שם הוא וכל אנשי הצבא למועד לפני הערבה כי אנשי העי לא הלכו שם באופן שנפרדו לב' ראשים להיות המלחמ' חזקה על ישראל בשני פנים כי ערמה זו מאתם אבל נעלם מהם האורב שנתנו ישראל ונסכלה עצתם יחדיו ז"ש והוא לא ידע כי אורב לו ואפשר לומר עוד דה"ק דעם היות שלא ידע כי אורב לו מאחרי העיר עכ"ז נתן אל לבו וחשש ועשה מקו' בית ועד לישב שם להלחם בו ולבלתי הנתק ממנו וגם כי רוח המושל יעלה עליו מקומו אל ינח וז"ש הוא וכל העם יחדיו נועדו למועד לפני

הערב' שהוא המישור שלפני פתח העיר וזה הזריזות היה בו מטוב טעמו עם שלא ידע כי אורב לו עכ"ז נועד לעשות למועד ובית ועדו לפני הערבה ומינה לא זזו אלא שאח"כ בראות' ישראל בורחים נתאמצו ורדפו אחריהם ונתקו מן העיר כי ה' סכל עצתם כנז' עוד אפשר שהפסוק אומר והוא לא ידע וכו' ר"ל מה שהוא לא ידע ונעלם ממנו הוא שאורב לו מאחרי העיר מוכן ומזומן אבל מציאות האור' לא נעלם ממנו שכבר חשש ונתן אל לבו פן שאם ינתק מן העיר יחזרו חלק מה ממחנה ישראל ויכנסו בעיר ולכך היה שומר הוא ועמו לפני העיר אבל א"חכ כשראום נגועים ומנוגעים רדפו אחריה' וינתקו מן העיר. ומהרי"א פי' למועד לזמן שיצאו בפעם ראשונה שחשבו כן יהיה תמיד וכן הרלב"ג והוסיף לומר שאפשר שכמו שכוונו בזמן גם כוונו במקום שיהיה לפני הערבה שגם שם נצחום בפעם ראשונה ע"כ אמנם הרד"ק ז"ל פי' למען כתרגומו לזמנא דמתקן ליה שהכין המלך עת ידועה להיותם מוכנים בה להלחם לפני הערבה לפני המישור אשר היה את פני העיר ע"כל ורש"י ז"ל כתב למועד לזמן היו' שנועצו יחדיו מאתמול באותה שעה נצא שהיו מנחשים ומעוננים ע"כ ועל פי שטתו ז"ל אומ' אני שהו' וכל עמו אנשי הצבא המדקדקים בעוננו' זה לא כלל העם וז"ש וימהרו וישכימו ויצאו אנשי העיר שכלל המון העם מיהרו לצאת קודם עת העוננות לא כן הוא וכל עמו שלא מיהרו אלא יצאו למועד אשר קבע המלך והוא נכון ובזה אבין מ"ש והו' לא ידע כי אורב לו כי הוא דבר תימא כיון שהי' הוא מעונן ומנחש איה נא איפה חבריו ורוב כשפיו כי לא ידע להשיג דבר זה בידיעתו לדעת אם היה לו אורב או לאו:

**טו**

**וינגעו** יהושע וכו' כתב רש"י ז"ל לשון נגע ואתברו הראו עצמם כאלו הם נגפי' לפניהם ע"כ וכן פי' מהרי"א ז"ל והרד"ק ז"ל פי' שאלו לא היו נגועים אלא שהראו עצמם כאלו הם נגועים היה לו לו' ויתנגעו מבנין התפעל מדקאמר וינגעו הראו עצמם נגועים וג"כ היו נגועים כי אי אפשר שהיו נסי' לפניהם שלא היו נגועים בהם ע"כ תורף דבריו ומתוך דבריו אלה נבין שהגיד הכתו' חסידות יהושע שהוא גם הוא נגף לפניהם וז"ש וינגעו יהושע וכל ישראל וכו' יהושע בראשו נגעו ומ"ש דרך המדבר כתב הר"דק מקום מרעה הבהמות יקרא מדבר בין סמוך לעיר בין רחוק לפיכ' אמר ורעו כבשים כדברם כעדר בתוך הדברו והוא מתרגום וינהג דבר לפי שהרועה נוהג הצאן עכ"ל: ואני אומר כי מדבר היא ארץ משונה חול שלא יעלה כי אם עשב למרעה הצאן לבד ולא עשב זולתו וכולו חול ולא עפר והוא מקו' חם לכך החרים אותו למרעה ולכך אין זר שקרוב לעיר נמצא מדבר רצועה ממנו ועליו אמר דרך המדבר ופשוטו של מקרא שלא הלכו כי אם במקום

ישוב וברחו בו בדרך שסופו פונה אל המדבר וזהו דרך המדבר ולא אמר וינוסו במדבר אלא דרך שהולך ופונה אל המדבר:

**טז**
**ויזעקו** כל העם וכו' כתב הרד"ק ז"ל שפירושו לשון אסיפה וקיבוץ ולפי שהקיבוץ נעשה ע"י זעקה לכך אמר ויזעקו כל העם ע"כ ואמר בעיר כתיב בעיר וקרי בעי לכלול גם כן בית אל בתיבת בעיר ואמר שנתקבצו לרדוף אחריהם אחרי כלל ישראל ולעת המעשה נתנו אל לבם לרדוף אחרי שר הצבא אשר בנפלו יפלו כולם ז"ש וירדפו אחרי יהושע שבו נתנו עיניהם והוא כבורח כדי שעל ידו וינתקו מן העיר ומהרי"א ז"ל כתב כי בראותם שם כל מחנה ישראל הוצרכו ליזעק ולא נשאר בעיר איש מפני גודל מחנה ישראל וזה היה התכלית במה שציוהו ה' קח עמך את כל עם המלחמה ע"כ ולמעלה כתבתי תכלית זולת זה והוא שהנצחון לא יהיה כי אם על ידי יהושע ועל ידי כל העם ואין זר שיכוין הוא ית' אל כל העניינים אלו יחדיו וכהמה וכהמה:

**יז**
**ולא** נשאר איש בעי וכו' הפסוק נותן טעם לטעותם איך לא סגרו דלתות העיר אחריהם בצאתם את העיר והוא אומרו ויעזבו את העיר פתוחה והטעם להיותם מבוהלים ודחופים לרדוף אחרי יש' ז"ש וירדפו אחרי ישראל. או יאמר בטחו להניחה פתוחה כיון שהיו רודפים אחרי ישר' לא נתנו אל לבם לדבר רע כי אין פחד לנגד עיניהם:

**יח**
**ויאמר** ה' אל יהושע נטה בכידון אשר בידך כתב רש"י ז"ל הוא היה הסימן לאורב לצאת מן המארב בראותו הכידון ע"כ. והרד"ק ז"ל כתב כידון רומח ואני אומר כי מעולם לא יעשה הכידון לסימן כי הניסה שינוסו ישראל וירחקו עד שינתקום מן העיר הוא ניהו הסימן לבוא האורב אל העיר וכדכתיב ונסנו לפניהם ואתה תקומו מהאורב וכו' לכך נלע"ד שלפי שייעד השם ית' בתורה ואמר כי הוא יעבור לפניהם והוא ינחיל אותם אם מנחיל נוחלין ואם לאו אין נוחלין הנה כעת להיו' יהוש' לפני כלל העם והאורב הוברר ללכוד כלל העיר ואיך יתכן זה בזולת יהוש' עמהם ממש דאע"ג דשלוחו של אדם כמותו הרי שלא הועילו הראשוני' כשבאו לעי בשליחו' יהושע הנה לעומת זה אמ' יהושע למעלה ואתם תקומו מהאורב וכו' ונתנה ה' אלהיכם בידכם כאלו נפלאת היא בעיניו שיתנה ה' בידם אמנם בעת מצוא לא נתנה ה' בידם כאשר חשב יהושע כי אם בידו כי הוא המנחיל ולא זולתו ולעומת זה גזר הוא ית' ואמ' ליהושע נטה בכידון אשר בידך אל העי שנטייתך זו כובשת העיר כי בידך אתננה ולא ביד זולתך כנזכר לכך צריך שתטה בכידון אשר בידך כי כאשר תרי' ידך וגבר ישראל והנה ביהושע נתקיים תן לחכם ויחכם

עוד כי ה' אמר לו נטה ידך אל העי והוא נטה בכידון אשר בידו אל העי וכלל גם כן את בית אל או אפשר שהוא יתב' חייבו בנטיית הכידון אל העי והוא רוח דרומית כי מצפון לעי היו המחנה אמנ' יהושע דקד' עוד לכוין בכוון אל העיר עצמה שיבא הכידון נגדה והיינו דלא כתיב ויעש יהושע כן:

**יט**

**והאורב** קם מהרה ממקומו צריך לדקדק או' בנטות ידו ולא אמר בנטות הכידון שבידו ונראה שהיו שני סימנים האחד משהתחיל לנטות הכידון שבידו ואז מיד קם האורב וז"ש ויט יהושע בכידון שלא פשט ידו עדיין ומיד והאורב קם ממקומו ועו' מעט כרגע שפשט ידו עם הכידון ידו נטויה וכבר באו העיר וילכדוה ולפי זה כנטות ידו נמשך לסוף הפסוק דא"לכ הוא מיותר שכבר אמ' ויט יהושע בכידון וכו' עוד אפשר שחזר לומר כנטות ידו ויבאו העיר שנטיית ידו גרמה לשנלכדה העיר לקיים מה שנ' כי בידך אתננה כנז' למעלה ומ"ש קם ממקומו בלשון יחיד ואח"כ אמר בלשון רבים וירוצו ויבואו וילכדוה וכו' כתב מהרי"א ז"ל שרמז לשני האורבים שכל אחד מהם קם ממקומו וירוצו ויבאו ויציתוה שניהם יחד ולפי מה שכתבתי למעלה שהוצרכו הבי אורבים אי לעי ואחד לבית אל ניחא דקאמר וירוצו שכל אחד רץ למקומו ויציתו את העיר את לרבות בית אל שהציתוה גם כן:

**כ**

**ויפנו** אנשי העי אחריהם הגיד כי בפנות אנשי העי לאחור ראו שעלה עשן העיר וברגע קטן ראו שעלה השמימה בשיעור גדול דרך גוזמא כאלו עלה השמימה באופן שלא היה בהם ידי להלחם לפחות לנוס אנה ואנה שאם אמרו נבוא העיר והאש בעיר והאורב ואם נלך המדבר נמנע גם כן שוהעם הנס נהפך אל הרודף באופן שלא היה להם מקום לנוס אנה אל העיר ואנה למדבר וכ"ש שלא היה להם ידים להלחם וידים כפשוטו ורש"י ז"ל פי' ידים כח כתרגומו חיל והרד"ק ז"ל פי' מקום כמו רועות על ידיהם ומ"ש והעם נהפך אל הרודף פי' לפי הפשט נהפך להלחם עם הרודף ומהרי"א ז"ל פי' דרך הלצ' והעם הנס וכו' מהיותו נס ונרדף נהפך להיות רודף וכאלו כתי' נהפך לרודף:

**כא**

**ויהושע** וכל ישראל ראו וכו' הכל דברי מותר שכבר הזכיר ויפנו אנשי העי ופשיטא שישראל גם כן יראו זה וכן או' וישובו ויכו את אנשי העי מיותר שכבר הזכיר והעם הנס נהפך אל הרודף. ונראה שלפי שהזכיר שפנו אנשי העי וראו העשן עולה לבד אבל לא ידעו אם נלכדה העיר לא כן יהושע וישראל שהתנאי ביניהם ללכוד העיר תחלה ואחר כך להציתה באש כדכתיב והורשתם את העיר ונתנה ה' אלהיכם בידכם תחלה ואח"כ

תציתו את העיר באש ולא שינו תפקידו כמ"ש ראו צויתי אתכם ר"ל על הסדר שתחלה ילכדו ואחר כך ישרפו לז"א כאן ויהושע וכל ישראל ראו בשכלם כי לכד האורב תחלה את העיר ואח"כ וכי עלה עשן העיר כי כן צוו ולכך נתאמצו וישובו ויכו את אנשי העי שדלת העם הזכיר בהם שנעתקו מפחיתות הניס' שהיו מראי' עצמם נסים ונהפך אל הרודף לבד שמנע מנוס והפכו פניה' אל הרודף לא כן יהושע וישר' האצילים לא נסתפקו בזה אלא וישובו ויכו באנשי העי הגבורים:

**כב**

**ואלה** יצאו מן העיר לקראתם וכו' כוונת הכתוב נ"ל שהאורב לא הועיל כי אם ללכוד העיר ולהציתה באש אבל לא הכו אנשי העי רק במה שיצאו מן העיר לקראתם כדי שיהיו בתווך אלה מזה ואלה מזה ויכו אותם יהושע וכל ישראל הרגו כולם עד בלתי השאיר לאורב שריד ופליט שיהרגו' האורב אלא הם הרגו כולם ובהכי ניחא אומרו השאיר לו בלשון יחיד והוא הלצייי הגם דבאומרו שנית ויכו אותם מורה הפך מה שאמרנו שעל היוצאים מהעיר מדבר שהם הכו ועליהם אמר שנית ויכו אותם ועוד דאי לא תימא הכי דמשני הצדדין הכום א"כ יקשה בפסוק אומר אלה מזה ואלה מזה שהוא מיותר שהרי אמר ויהיו לישראל בתווך וכי תימא דאי לא קאמר אלה מזה ואלה מזה הוה אמינ' דויהיו ליש' בתווך היינו שהקיפו ישר' בעגול אי הכי לישתוק מויהיו לישר' בתווך אלא ודאי ה"ק ויהיו ליש' בתוך דהיינו פני' ואחו' אלה מזה ואלה מזה ע"כ אסיפי' דקרא קאי אויכו אותם דאלה מזה ואלה מזה הכום עד בלתי השאיר וכו' ותיבת לו לעם. **ובטעם** החרים כל יושבי העי כתב מהר"י ז"ל והממון הותר שאנשי הצבא בזזו איש לו הוא כי נתחברו ב' עניינים הא' השגחה אלי"ת והב' גבורתם להורות ההשגח' החרימוה ואת יושביה עד בלתי השאיר שריד כדי שכל המלכים הנשארים ישמעו ויראו ולא יוסיפו לעצור כח נגד ישראל ושתשאר העיר חרם שיהיה לזכרון לבני ישראל מה שאירע להם בעי על חטא עכן ומעלו ולא יוסיפו לחטוא עוד ויזכירו כמה הועיל' להם התשובה ולזכר גבורתם התיר להם שללה ושלא להכשילם עוד כמעשה עכן ע"כ וכבר כתבתי למעלה גבי רק שללה תבוזו לכם שים לך אורב וכו' ששימת האורב שהוא השתדלות לתחבולה אנושית הב"ה לא קפח שכרם והתיר להם השלל חלף עבודתם ומאת ה' היתה ערמת האורב כדי להטעות שאר המלכים ל"ו סר צל ההשגחה מעליהם ולא נצחו העי אלא ברוב עם.

**כג**

**ואת** מלך העי זו הוראת חלישו' כחם שלא הרים איש ידו ללילח' בעד המלך ולכך תפשוהו חי והביאוהו אל יהושע לראות מה יעשה בו.

**כד**

**ויהי** ככלות ישראל להרוג את כל יושבי העי הנשים והטף בכלל יושבי העי כי גם הן עוסקות בישובו של עי או יהיה אנשי העי על אנשי המלחמה הגבורים ויושבי העי הם כלל דלת העם שגם הם יצאו השדה כשמעם בא מחנה ישראל כי חשבו לשלול ולבוז בז ואמר בשדה במדבר דהי"ל ובמדבר בוא"ו אבל אפשר דרך דרש שעם היותו שדה נקרא בתחלה מדבר בעת היות עגונים נוסים מעם העי למדבר חרב ושמם יחשב מצד המאורע וכאשר נצחום ישראל והרגו את כל יושבי העי בשדה כתיב שחזר לאיתנו להיות נקרא שדה זרע והגיד הכתוב שהאורב לא שלח ידו להרוג את הנשארי' בעי רק לכדו העיר והציתוה באש ותכף יצאו אל השדה להיות מזה ומזה אל אנשי העי וכאשר כלו ישר' להרוג את אנשי העי עד תומ' אז וישובו כל ישראל העי ויכו אותם לפי חרב כולם ביחד עם יהושע ולא האורב לבדו כנז' לעיל היות נמסר הניצוח לכולם ביחד וליהושע:

**כה כו**

**ויהי** כל הנופלי' וכו' ויהושע וכו'. קשה אומרו כל אנשי העי דהי"ל כל יושבי העי דהנשי' בכלל המנין היו וכדקאמ' בסמוך החרים את כל יושבי העי ונראה שהפסוק הזה מקושר עם הבא אחריו שהגיד פלא גדול שנתן הב"ה כח ביד יהוש' נטויה בכידון זמן רב עד שהרגו י"ב אלף נפשות ז"ש ויהי כל הנופלים ביום ההוא וכו' שנים עשר אלף אשר הוצרך זמן רב ועוד שהיו כל אנשי העי גבורים שהוצרך זמן יותר ועכ"ז בתוך כל הזמן הנז' ויהוש' לא השיב ידו אשר נטה וכו' כי הוא יתב' נתן בו כח להעמיד ידו כ"כ זמן והזכיר כאן לשון נפילה להורות כי חלשים היו ונופלים כי לא קמה עוד רוח ומהרי"א ז"ל פי' שעם היות שאין דרך שר הצבא ללחם כי אין מוטל עליו רק סדר המלחמה וז"א שיהושע לא עשה כן כי לא השיב ידו מהלחם ולהרוג עד החרים וכו' ולפי דבריו או' אני שלהיו' תחלת נטיית הכידון למצוה כנז' לעיל היא שעמדה שלא השיב ידו עד אשר החרים וכו':

**כז**

**רק** הבהמה ושלל העיר ההיא וכו' הגיד שלא בזזו ישראל אותם כי אם לקיים דבר וכאנוסים על פי הדבר וז"ש בזזו להם ישראל כדבר ה' אשר ציוה את יהושע וכצווי גדול שהיה בעינם שגדול המצווה ועושה כי חפצם היה להחרים הכל מאחר שנפלו ישראל בעד מעל עכן וכן פי' גבי וילך אברם כאשר דבר אליו ה' שכולל שני ענינים הא' העשות ההליכ' תכף כאשר דיבר אליו ה' בלי איחור והב' שלא קם לעומ' הבטחתו ואעשך לגוי גדול וכו' כי אם לקיי' דבר ה' וזהו וילך כאש' דיבר אליו ה'.

**כח כט**

**וישרוף** יהושע וכו' ואת מלך העי תלה קיים בעצמו חכם לב יקח מצוות שנאמר על רבו משה ע"ה אשר בצאת ישראל ממצרי' בזזו איש לו וכולם טרודים בשלל לא כן משה ע"ה ויקח משה את עצמו' יוסף עמו כך יהושע ע"ה בהיות ישראל טרודים בשלל אשר בזזו להם ישראל לא כן יהושע אלא וישרוף את העיר הוא בעצמו ואת מלך העי תלה הוא בעצמו חכם לב יקה מצוות. ומ"ש תלה עד הערב כתב הרלב"ג ז"ל שלא לעפש האויר כמו שהזהיר' התורה לא תלין נבלתו עד הערב וקשה לטעמו ז"ל דבהלנה לילה א' לא יתעפש האויר אלא גזרת מלך היא. והרד"ק ז"ל כתב כמו שכתוב לא תלין נבלתו עד הערב ועל כל הנתלה בא"י מצות הכתוב ומהריי"א ז"ל כתב לפי שעל המעט יקרה שיתפשו מלך חי במלחמה אם שיברח או ימות על מרומי שדה לכן ראה יהושע את המלכי' שתפשו חיים לתלותם והיה זה כדי שיראום מרחוק ויכירום אם ישראל שישמחו ואם האויבים הלוחמים גם שירך לבבם בראותם המלך הוקם על ובעת ערב צוה לקברם שעם היות שאינם מבני ישראל שמצוה עליהם לא תלין נבלתו הנה עשה זה כדי שלא יטמאו הארץ להיות גוף האדם היותר שוה שבבעלי חיים ובמותו יצא מהשווי יותר מכל שאר הבעלי חיים ולזה יבאיש במהרה יותר משאר בעלי חיים וכן לעתיד בגוג ומגוג וקברום למען טהר את הארץ והקימו עליו גל אבנים גדול ובפתח שער העיר לאות כי נקבר שמה מלך אותה העיר ויתפרסם זה לשאר מלכי הארץ ויראו להלחם עם ישראל ע"כ וגם על טעמו ק"ק מעין מה שהקשינו להרלב"ג ז"ל וטעמו להשים עליו גל אבנים נכון מאד לפי שעה ולי נראה שנעשה גל גדול כדי שישאר זכרו עד היום הזה לדורות למען דעת צדקות ה' המנצחנו על אויבינו ואגב אורחין וזכר עון עכן להיותו חוזר וניעור ע"י זכרון זה שהוא גרם נפילתנו וכשהחרימו את עכן שבה אלינו השגחתו ית' ונצחנו האויבים ומלכם חי בפתח העיר והעי' תל עולם עד היום הזה וז"ש גדול עד היום הזה ר"ל גדול כדי שישאר עד היום הזה:

**ל**

**אז יבנה** יהושע מזבח ליי' לחז"ל בזה ג' שיטות א' במשנה סתמית במס' סוטה והיא סברת ר' יהודה כפי מה שנז' בירושלמי והוא שאומר אז יבנה יהושע פי' אז בו ביום שעברו ישראל את הירדן לקחו אבנים מתוכו והביאום אל הר עיבל ועשו כל הענין בכתוב כאן ואח"כ נטלו את האבני' ולנו במקומ' בגלגל ולשיט' חז"ל ניח' שקיי' יהושע משא"ל משה והיה בעברכ' וכו' והיה ביום אשר תעברו את הירדן והקמות לך ולא איחר מצוה זו אלא בו ביום שעברו את הירדן הלכו להר גריזים והר עיבל ועשו כל המצוה וחזרו ולנו במקומם בגלגל נמצא שנעש' להם נס בקפיצת הדרך ללכת בו ביום

מהלך ס' מיל ולבנות המזבח ולכתוב עליו דברי התורה באר היטב אלא שמהרי"א ז"ל קר' תגר על סברא זו ודחה בשתי ידים ומחילה מכת"ר כי היא משנה ערוכה וקבלה נקבל ואשיב לקושיותיו ז"ל שהקש' על סברא זו ד' ספקות הא' גודל הדרך ואורכו אשר הלכו בו ביום יותר מס' מיל וזה נמנע בטבע לטף ונשים וכ"ש שנתמה מעשיית המזבח והשידה בשיד והכתיבי' כ"ז נמנע בטבע אם לא ע"ד נס גדול והכתוב לא זכרו זה יור' שאין הענין כן ע"כ וזה נ"ל שכבר הזכיר זה הכתוב במ"ש כי מחר יעשה ה' בקרבכם נפלאות וכתבתי למעלה שבכלל נפלאו' לשון רבים נכלל נס זה ללכת ס' ריס בו ביום ובפרטות ג"כ רמזו הכתוב במ"ש בפסוק ויאמר ה' אל יהושע היום הזה אחל גדלך וכו' שפי' שם שכאשר הייתי עם משה על כנפי נשרים בעת צאתם ממצרים נאספו כולם אל המסע עם היותם נפוצים ככה כעת מעין אותו הנס אהיה עמך כעת אשר אשאם כעל כנפי נשרים מהלך ס' ריס ביום א' ובנין מזבח ושדוהו בשיד וכתבו עליו ד"ת בע' לשון הכל בנס הנה נסתלקה קושי' הראשון שהקשה הוא ז"ל עוד על שיט' חז"ל הנז' ספק ב' והוא שאם המזבח נבנה מהאבנים שהוציאו מהירדן הי"ל כן ולא שסתם וחתם הדברים אז יבנה יהושע והי"ל שהיו האבנים מהירדן עוד הקשה ספק ג' שאם כדבריהם שנטלו האבנים ובאו ולנו במקומ' היה לו לכתוב ולפר' כן שהוא הכרחי להבין מה שהוליכום לגלגל והדבר אי אפשר שימצא בב' מקומו' כרגע אחד יחד ונ"ל שכבר גילה אוזן במ"ש אבני' שלימות אשר לא הונף עליהן ברזל שתיבת שלימות רמז היותם שלימות בשלימות ההוא שנלקחו מן הירדן לזכרון קריע' הירדן ולחכימא ברמיזה ותשובה זו תספיק לספק ג' שכיון שהדבר מוכרח מעצמו דרך המקר' לקצר כי ישמע חכם ויוסף לקח והספק הד' שהקש' מהרי"א והוא היותר קשה שאם היתה הקמת האבנים קודם לבנין המזבח כמצוות מרע"ה וציוה שיעשו הכל במקום א' למה בא הסיפור מבולבל ונזכ' ראשונה מה שקרה באחרונה ונתאחר הקודם ונכנסו בהם דברים שאינם מהענין במלחמת יריחו וענין עכן וענין העי ע"כ והאפשר לתרץ בזה שאעפ"י שבנין זה היה קודם לענין יריחו אפשר שהנביא כותב הדברים בסדר המקומו' ולא בסדר הזמן כי מתחלה ספר ענין העברת הירדן ויחנו בגלגל בקצה מזרח יריחו ואח"כ ספר ענין הקמת אבנים בגלגל עם היות ענין זה מאוח' שקדם לו בנין המזבח בהר עיבל להיות שאין זה מקומו שהמקום שהם בו כעת הוא הגלגל לכך סיפר חלק הקמ' האבנים שהיה באותו מקום ואח"כ סיפ' ענין יריחו שהוא סמוך לגלגל וא"חכ ענין העי וכשנכנסו בא"י יותר סמוך להר גריזים והר עיבל אז סיפר הענין שהיה באותו מקום והוא אז יבנה יהושע עם היות ענין זה מוקדם בזמן לא חשש אלא לסדר המקומות לכתוב כל ענין וענין במקומו וכת' אז יבנה כלו' אז

בזמן העבר יבנה יהושע דהיינו תכף להעברתם את הירדן כנז' והמכריח כל זה בדבריהם הוא מה שכתו' בתורה והיה ביו' אשר תעברו וכו' כנז' לעיל ובגמר' פ' אלו נאמרין כ"ז הכל בברור. **והנה** לחז"ל שיטה שנית בירושלמי פ' אלו נאמרין והיא סברת רבי אליעזר כי תכף לעברם את הירדן בסמוך אל הירדן נכתבו ד"ת ושם היו הר גריזים והר עיבל ואינם אלה של שכם של הכותיים אלא זולתם דלא דרשי ג"ש זו הנז' במשנה מה אלון מורה האמור באברם שכם אף אלון מורה האמור כאן שכם אלא סבר שעשו ישראל שתי גבשושיות לא' קראו הר גריזים ולא' הר עיבל ושם קראו ברכות וקללות ולפי זה אז יבנה יהושע מזבח וכו' בסמוך לעב' הירדן הוא שלא זזו ממקומן וקשיא (זו) לשיטה [זו] כל הקושיות הנז' שהקש' מהרי"א לשיטה א' זולת דלשיטה זו ניחא שלא קפצ' להם הארץ בסמוך לעבר הירדן עשו כל הנז'. והשיטה השלישי' לחז"ל הזכירוה חז"ל במס' סנהדרין בשם ר' שילא בפסוק קום לך שדרש רבי שילא שלך קשה משלהן אני אמרתי והיה בעברכם את הירדן תקימו את האבנים ואתם רחקתם ס' מיל בתר דנפיק אוקי רב אמורא עליה ודרש כאשר ציוה ה' את משה עבדו כן ציוה משה את יהושע וכן עשה יהושע לא הסיר דבר וכו' א"כ מה ת"ל קום לך א"ל אתה גרמת להם והיינו דקאמר ליה בעי ועשי' לעי' ולמלכה כאשר וכו' ע"כל וקשה ר' שילא דקארי לה מאי קארי לה דהא קשיא ליה מה שהקשה רב כאשר ציוה וכו' וכן לרב קשיא דהא מצינו שעבר יהושע דהתם כתיב בעברכם את הירדן ואיחר יהושע עד אשר נלחם ביריחו והעי' דבתר הכי כתיב אז יבנה יהושע וכו'. **ונראה** דר' שילא לא חש לראית רב כי הפסוק ההוא דכאשר צוה משה וכו' ר"ל שלא הסיר דבר לגמרי מכל אשר ציוה משה אבל אין כתי' שלא איחר והקדים איזה ענין ובפרט בהיות הענין מוכרח מריחוק המקום והמלחמה של יריחו והעי הדביקוהו לא נתנוהו השב רוחו ללכת שם תחלה ולכך סבר ר' שילא שאיחר יהושע מעשות הדבר עד שנלחמו ביריחו והעי ולשיט' זו ניחא שהדברי' כסדרן אירעו ואז יבנה יהושע אחר ענין יריחו והעי נעשה והדברים נעשו ככתבן וסדרן נעשו כמו שכתובים בפסוק ועבר יהושע על מ"ש והיה בעבריכם שאיחר הדבר כי ראה אותו נמנע וטעה שהבין בכוונת הכתוב שאומר והיה בעברכם שאין הכוונה תכף אלא בהגיעכ' אל הר גריזים והר עיבל איבר' דרב פליג עליה דסבר כשיט' סתמא דמתניתין דתכף בו ביום שעברו באו אל הר גריזים והר עיבל ועשו מצוותם וחזרו ולנו במקומ' בהכרח דמכריח מקרא דכאשר ציוה משה וכו' שהכתוב כפול ומיותר' דקרא דריש דאפי' שינוי כל דהו לאחר הדבר לא יתכן לאחרו ודריש רב קום לך אתה גרמת להם ופי' רש"י ז"ל כשהחרים חרמות בדבר שיכשלו כי אין כל הציבור יכולין לעמוד שלא יהנו מהשלל ולכך אח"כ נא' לו ועשית

לעי ולמלכה וכו' ואסיפא דקרא סמיך דכתיב רק שללה ובהמת' תבוזו לכם וכו' שלא תכשילם עוד ולי אפשר לפרש במ"ש אתה גרמת להם שהוא לפי ששלחת שלוחים ולא הלכת אתה והיינו דקאמר ליה בעי ועשית לעי וכו' ר"ל ועשית אתה בעצמך כאשר עשית אתה בעצמך ליריחו ולמלכה כי אם אתה מנחיל נוחלין ואם לאו אין נוחלין הרי לך ג' שיטות ב' מחלוקת רבי יהודה ור' אליעזר והשלישית שיטת ר' שילא ורב פליג עליה ולא הוברר אם סובר רב כשיט' ר' יהודה דהיא סתמא דמתניתין דסוט' או כר' אליעזר הנז' בירושלמי. **אמנם** מהרי"א ז"ל סובר שמעולם לא צוה משה שיעשה הדבר הזה תכף אלא אחר ימים בהגיעם אל הר גריזים והר עיבל והשתדל הרב הנז' לכוין הכתוב בפרשה עם מה שעש' יהושע והכריח כן מחמת כמה ספקות ואני אכלול אותם בא' והוא מה טעם לכתוב ולכפול צווי על ענין האבנים פעמיים בפסוק והיה ביום אשר תעברו את הירדן והקמות לך אבנים גדולות ופסוק והיה בעברכ' וכו' וכן צוה פעמיי' על השיד ושדת אותם בשיד וב"פ על הכתיב בה ולמה בפעם הא' אמר ביום ולא בשנית ובא' אמר והקמו' לך ובב' אמר תקימו ולמה בראשונה לא אמר שיקים אותם בהר עיבל ובפעם שנית אמ' וכן בראשונה לא הזכיר ענין המזבח והשלמים ובפסוק השני הזכיר ולמה בראשונה הזכיר בכתיבת וכתבת עליהם בעברך ולעומת זה הכריח הרב כי להיות מנהג המלכים הכובשים ארצות מיד בעברם לכבוש יקים אבנים גדולות זו למעלה מזו לציון וסימן שהחזיקו בארץ ויכתבו על האבני' שבשנת כך וכך כבשו הארץ ההיא המלך פלוני או עם פלוני והוכיח כן מאי"רקוליש שעשה כן בכל מלכו' אי"טליאה ובספרד ולעומת זה אמר משה לישראל הנה נא ידעתי שגם אתם תעשו כן במהירות ובו ביום אשר תעברו את הירדן תרצו להקים לכם אבנים גדולות ולשיד אותם בשיד הוא ז"יסו בלעז ששימו על האבנים לקבל הפיתוח וידעתי ג"כ שתרצו להקים אבנים ולכתוב עליה' את כל דברי התור' ואין הכונה על כל דברי התורה כי אם את כל דברי התורה הנז' ומתייחסים בענין העברתכם שהאל הוציא אתכם ממצרים והביא אתכם מ' שנה במדבר ושעברתם הירדן ונכנסתם בארץ וכ"ז נכלל באומרו בעברך ר"ל הכתיבה היא בענייני עברך והעברתך וכיון שזה תעשו מעצמיכם אינו מהעמל שתעשוהו לגבוה ולשמו וז"ש והיה ביום אשר תעברו והקמות וכו' שאין זו מצוה אלא הודעה וסיפו' מהעולה על רוחכם לעשות לכבוד עצמיכם שאני מחייב אתכם תעשוהו לכבוד ה' וז"ש תקימו בלשון צווי ויהיו בהר עיבל ולא יכתבו עליו ענין ההעבר' לבד כי אם כל דברי התור' והמצות וז"ש והיה בעברכם שהיא המצוה מאת ה' שלא יעשוהו אלא לכבודו ית' וז"ש תקימו את האבנים האלה כלומר אות' האבני' שהיה בדעתך להקימם לכבודך הראוי הוא שתקימ' לכבודו יתבר'

ולזה צום שלא יהיה זה ביום ההעברה בצמצום אלא בעבריכם ואמר תקימו את האבנים אלה אשר אנכי מצוה אתכם ר"ל תהי' ההקמה לקיי' צוויי ולא זולתה מהפניו' ובהר עיבל כי שם בחרתי ולא במקום זולתו ושדת אותם בשיד כדי שיהיה למזבח לה' וצוה שיעשו זבחי שלמים להודיע שאין זה להם עמל ויגיעה אלא לששון ושמחה מתערב ודבק עם העבודה האליי"ת וכתב הרב עוד שמזה יתבא' לך שלא צוה משה יעלו האבנים מן הירדן ושיהיו י"ב למספר בני ישר' ולא שיהיה ביו' ההעברה ואחרי שפירשתי מצוה זו אבא להסכימה עם מה שעשה יהושע ואומר שהאבנים האלה אשר העלה יהושע מן הירדן ושהוליך לגלגל וכן האבנים שהקים בתוך הירדן לא עשה זה לקיים מה שצוה משה בפי' זו שא"כ לא היה ה"בה חוזר ומצוה שהיה די במה שצוה משה והיה גם כן יהושע כשנתן הטעם בפועל ההוא מזכיר מה שצוהו משה ואומ' כאשר צוה משה עבד ה' ומ"ש שם ככל אשר צוה משה את יהושע לא נאמר ע"ז אלא כמו שפי' שם על הדברים אשר דיבר יהושע אותם ביציאתם מן הירדן שהם מ"ש משה ליהושע וכל ישראל אבל האמת הוא שבדבור הנס שעשה הב"ה עם ישראל בהעברת הירדן צוה שיקחו השנים עשר איש לי"ב שבטי ישראל איש א' אבן א' ושיניחום במלון בגלגל לזכרון הנס שביבשה עבר ישראל את הירדן ולא נעשה מזבח מאותם אבנים ולא הוליכום להר עיבל ולא נכתבו עליה' ד"ת אמנם שלכדו יריחו והשמידו העי להיותם קרובים להר עיבל אז ראה יהושע לקיים מצות משה וזהו אומרו אז יבנה כי אז היה אחרי כל מה שקדם סיפורו ואחשוב שלפי שראה מה שקרה לה' מצד עכן שאמ' השי"ת וגם עברו את בריתי אז מיד אחר גמר ענין העי ראה לעורר האהבה ולהקים ברית חדשה ע"כ תורף דבריו ז"ל והנה עיני המעיין תחזינה מישרים כמה דוחקים שיש לפי' זה שיהיה מאמר והיה ביום וכו' עד והיה בעברכ' סיפור ולא מצוה זה דוחק גדול שהרי כתיב בתחלת הענין שמור את כל המצוה וכו' וסמיך ליה והיה ביום וכו' נראה שהיא מצוה וכן מוכיח אומר וכתבת עליהן את כל דברי התורה על כללות מצות התור' הוא ולא על זכרון גבורת' וכבושם כמו שפי' הוא ז"ל וכמה דוחקים אחרים לפירושו ודקדוקים שדקדק להחזיק פירושו כול' או רוב' יתוקנו בדברי רש"י ז"ל שבחומש גם בחיבורי כלי חמד' הרחבתי הביאו' תראנו משם ומלבד מה שכתבתי שם ותירצתי כל אלו הדקדוקים אפשר לי לומר ג"כ עתה דבר אחר שכוונת הפסוק להגיד על ב' מיני אבנים שהקים יהושע הא' בתוך הירדן ועליהם בא הכתוב והיה ביום וכו' והקמות לך לדעתך כי איני מצוך בהקמתם כי אם תרצה הקם וכתבת עליהן וכו' בעברך רמז שבתוך הירדן שהוא מקום המעבר שם יכתבום כדי שתעשה מצוה זו קודם ביאתך אל הארץ כדי לזכות בזכות זה שבסבתו תבוא אל

הארץ ז״ש למען אשר תבוא אל הארץ ע״כ הוא מה שתעשה מדעתך ורצונך הטוב בלי חיוב מצוה ומה שהוא בחיוב מצוה הוא והיה בעבריכם תקימו את האבנים תקימו את האבנים האלה כלומר דוגמת האבנים האלה אשר אנכי מצוה אתכם היום בהר עיבל שאלו יהיו דרך חיוב לקיים את מצוותי אשר אנכי מצוה אתכם היום והוסיף חיוב בענין הכתיבה של אלו האבנים שיהיו באר היטב כמשאחז״ל בע׳ לשון דבאבנים ראשונים תספיק כתיבת כל דהו שאין כוונת הכתיב׳ שם רק להודיע שזכות התורה גרמא להקרע להם הירדן אבל כתיבה זו צריך שתהיה באר היטב בע׳ לשון כדי שילמדו כל העולם זה נ״ל בכוונת פסוקי הפרשה ובאופן שהנכון באלה הפסוקים הם שיטות חז״ל הנז׳ לעיל והשטה המחוורת היא הראשונה והיא שיטת רש״י ז״ל שכתב פרשה מוקדם וכתבה מאוחר שמיום שעב׳ את הירדן עשה כן ע״כ וכן הר״דק ז״ל. ומ״ש יבנה לשון עתיד לחז״ל מכאן לתחיית המתים מן התורה וכן אז ישיר משה. והטעם שבנוהו בהר עיבל להיות מקום מקולל לכך נתנו שם המזבח לכפר על עובר האלות:

**לא**

**כאשר** צוה משה וכו׳ טעם כפל כאשר צוה משה ככתוב בספ׳ תורת משה אפש׳ דכאשר צוה משה חוזר לראש הענין של אז יבנה וכו׳ בהר עיבל כאשר צוה משה עבד ה׳ ומ״ש ככתוב בספר תורת משה אסיפיה דקרא לענין אבני׳ שלימות שכן הדין כתוב בספר תורת משה לא תבנה אתהן גזית וכו׳ ואפש׳ עוד שבתחלה אמ׳ כאשר צוה משה ואח״כ מורה מקום ככתוב בספר תור׳ משה בספ׳ מיוחד שהוא ספר משנ׳ התורה שהוא ספר א׳ וכולל בו כל תור׳ משה מזבח אבני׳ שלימו׳ שכן כתוב בפ׳ כי תבא אבני׳ שלמות והפשט הוא שלא יהיה בהם פגם כלל וז״ש שלימות וחז״ל דרשו שלימות שעושים שלום בין ישר׳ לאביהם שבשמים ע״י כפרת החטאים ושמקריבים שם זבחי שלמים כנז׳ בסוף ויזבחו שלמים וטעם זביח׳ השלמים הוא דרך הודאה וזבח תודה להודות לה׳ שזיכה אותם ליכנ׳ לארץ הקדש מה שלא זכו אבותם וכ״ז עשו בו ביום שעברו הירדן כמו שהוכחנו למעלה. ומ״ש עולות לה׳ כתב מהרי״א ז״ל מסכים למה שאמרתי צוה משה שיהיה ענין מכוון לכבוד ה׳ ולעבודתו ולז״א עולות לה׳ ע״כ ואזיל לטעמיה שכתב למעלה ואין מכאן ראיה שהפסוק הזה אינו מדבר במאמר זה של ויעלו עליו עולות לה׳ על מציאות האבנים כי אם על מציאות הקרבנות שב׳ מיני קרבנות הקריבו ואל שניהם אמר תחלה דרך כלל ויעלו עליו ואח״כ מפרש המין עולות שהם כליל ולז״א לה׳ שאין לשום נברא חלק לא כהן ולא בעלים אלא עולות לה׳ לבדו כליל והמין ב׳ ויזבחו שלמים שגם הם לה׳ אלא שיש לכהן ובעלים חלקם:

**לב**

**ויכתוב** שם על האבנים במס' סוטה פ' אלו נאמרין ת"ר כיצד כתבו ישראל וכו' ר' יהודה אומר על גבי אבנים כתבוה שנ' וכתבת על האבני' וא"חכ סדוהו בשיד א"ל ר"ש לדבריך היאך למדו אומו' העולם מ"ה התורה א"ל בינה יתירה נתן הק"בה וכו' וקלפו הסיד והשיאוה באותה שעה נתחת' גזר דינם של א"ה מ"ה לבאר שחת שהיה להם ללמוד תור' ולא למדו ר' שמעון אומר על גבי השיד כתבוה וכתבו להם למט' למען אשר לא ילמדו אתכם לעשות ככל תועבותם הא למדת שאם חוזרין בתשובה מקבלין אותם ארב"ה בר שילא מאי טעמ' דר"ש דכתי' והיו עמי' משרפות שיד על עסקי סיד ור' יהודה אמר לך כסיד מה שיד אין לה תקנה אלא שריפה אף א"ה מ"ה אין להם תקנה אלא שריפה ע"כל וצריך להבין במאי קמפלגי ר' יהודה ור"ש דאע"ג דר"ש מכריח כדבריו מ"מ אין די בזה. **ונראה** דקמפלגי דר' יהודה סבר דא"ה עכו"ם אין להם תקנה אלא שריפה אם לא יתגיירו ואם הכנענים היו חוזרין בתשובה לא היו מקבלים אותם ור"ש פליג וסבר דא"ה יש להם תקנה אם חוזרין בתשובה ואפי' לא יתגיירו אם מקיימים שבע מצוות די להם ואפי' כנעני' גם כן וכדמוכח התם בסמוך דקאמ' כמאן אזלא הא דתניא ושבית שביו לרבות כנענים שבתוכה והיא ר' יהודה במאי דקאמר שעל גבי האבני' כתבוה אזדא לטעמיה שאם לא יתגיירו אין להם תקנה וכיון שכן מה תועלת יש אם יראו התורה הכתובה על השיד והם יעמדו באמונת' ולא יתגיירו דהא אין להם תקנה אלא שריפה או גירות ולה"ק דעל האבנים כתבוה והסיד מלמעל' כדי שלא יראוה והקשה לו ר"ש לדבריך היאך למדו את התורה כיון דמכוסה היא ומשני ר' יהוד' שנתן להם בינה יתירה לטובתן כדי שילמדו מהתור' שאין להם תקנה אלא בהתגיירם ויתגיירו ויקיימוה וכיון שלא למדו לעשות כן באותה שעה נחתם גזר דין של עכו"ם שהיה להם ללמוד תורה ולדעת שאין להם תקנה אלא שריפה או גירות ולא למדו זו היא שיט' ר' יהודה אמנם ר"ש דסבר שהאומות יש להם תקנה ואף בלא גירות בקיימם שבע מצות להכי קאמר שכתבו למעל' מהשיד גלוי לכל העמי' כדי שיראוה ולמדו ליראה את ה' שאף בלא גירו' תועיל להם כאשר יקיימו שבע מצוות וז"ש ר"ש אומ' על גבי השיד כתבוה וכתבו להם למטה למען אשר לא ילמדו אתכם לעשות ככל תועבותם דהא לר' יהודה אפי' חוזרין בתשובה אין מקבלין אותם אלא א"כ יתגיירו לחלוטין או בשריפה אמנם לר"ש דבתשובה לחוד לקיים ז' מצות בני נח זו היא תקנתם לדידיה כתבו מלמטה למען אשר לא ילמדו וכו' הא למדת שאם חוזרין בתשובה מקבלין אותם והיינו דקאמר מאי טעמא דר"ש דקאמר דיש להם תקנה דכתיב והיו עמים משרפות סיד על עסקי סיד דכיון שהב"ה צוה יכתבוה על

הסיד כדי שיראוה וילמדו והם ערלה אזנם משמוע ע"כ יהיו משרפו' ור' יהודה אמר לך כסיד מה סיד אין לו תקנה אלא שריפה אף וכו' הנה נתבארה ברייתא זו בפשיטו' ומתוכ' נלמוד פירו' הכתוב הזה דלר' יהודה קר' כפשוטו ויכתו' שם על האבנים ממש ולר"ש בדוחק על האבני' דהיינו בסיד ואם איתא העיקר חסר דהיה לו להזכי' הסיד דבשלמא לר' יהודה תינח מה שלא הזכיר סיד שנכלל במ"ש ככתוב בספר תורת משה הן אמת דלר"ש ניחא שפסוקי התורה דייקי כר' שמעון ששם נאמ' והקמות לך אבנים גדולות ושדת אותם בשיד וכתבת עליהם כתיב אח"כ דמשמע שאחר השידה היא הכתיבה ואי לאו דמסתפינא ה"א דאלו ואלו דברי אלי"ם חיים שעל האבנים כתבו ועל השיד כתבו על האבנים כתבו כל התורה ביאור רחב והיינו קר' דוכתבת על האבנים את כל דברי התורה הזאת באר היטב בע' לשון וג"כ על השיד כתבו דברי התורה יותר בכלל ובקיצור והיינו קרא קמא דושדת אותם בשיד וכתבת עליהן וכו' ואלו באר היטב לא כתיב כאן. ומ"ש את משנה תורת משה רבו הדעות יש מי שפיר' על ספר אלה הדברים וכן הביא מהרי"א ז"ל וכן נ"ל הכרח לזה מלשון הכתוב שאומ' אשר כתב משה לפני בני ישראל דנר' שלא על כלל התורה מדבר אלא על משנה תורה ספר אלה הדברים שנכתב לפני בני ישראל בבארו התורה ורבינו סעדיה ז"ל כתב שכתבו כללי המצות מעין האזהרות ע"כ אלא שקש' מלשון אשר כתב משה שלא יתכן שכתב משה קיצורים לבני ישראל ולשיטתו צ"ל שקראה משנה לשון משנה שאומרת הדינים בקיצור מופלג. ומהרי"א ז"ל כתב שהיותר נכון שכתב י' הדברות שבפ' ואתחנן כי לא יתכן שיכילו אותם האבנים את כל התורה ובפרט בע' לשון והרל"בג כתב שהברכה והקללה שזכר שקראו שמה הוא מה שכתב והרד"ק ז"ל כתב שכל התורה כתבו וקראה משנ' מלשון שנון ושננתם והוא עצמו הכריח כדברי רבינו סעדיה כי לא יתכן לכתוב כל התורה בכמות קטן:

**לג**

**וכל** ישראל וזקניו וכו' כאן הקדים השוטרים לשופטים ועוד שינה שכל הפרטים הנז' בפסוק הם בכינוי זקניו שופטיו לא כן בשוטרים הכוונה כי ישראל לא היו בהם שוטרים בעת ההיא אלא מצד הצווי האלהי שאמר שופטים ושוטרים תתן לך אבל לא שהיו סרבנין בשופטים חלילה ז"ש שוטרים ולא שוטריו שלא הוצרכו לרדיית שוטרים ולכן הקדימן להורות שלא שמשו במקומם לרדות סרבן אלא לקיום המצות לבד ולכבוד ותפארת לעם ומ"ש עומדין מזה ומזה לארון אחז"ל במשנה ו' שבטים עלו לראש הר גריזים וו' לראש הר עיבל והכהנים והלוים למטה באמצע הכהני' מקיפים את הארון והלוים את הכהנים וישראל עומדין מכאן ומכאן שנאמ' וכל ישראל וזקניו וכו' ע"כ והו'

שעלו לראש הר גריזים הן שמעון לוי ויהודה יששכר יוסף ובנימין והוי שעלו לראש הר עיבל ראובן גד ואשר זבולון דן ונפתלי והקשה הרד"ק דא"כ היכי קאמ' שהלוויי' עומדין למט' והלא שבט לויה בהר גריזי' הוא ותירץ שזקני כהונ' ולויה לבד למט' להיות עם הארון אבל כללו' שבט לוי בהר גריזים ויש מי שאמר שראוי לשירות למטה והשאר למעלה ומהריי"א ז"ל כתב ועם היות שהיו הלויים עם הארון למטה הכוונה בזה שהלויים המשרתים את הארון היו למטה ושאר שבט לוי אנשים זקנים נשי' וטף היו בהר עם שאר השבטים ע"כ וכוונת דבריו שהלויים המשרתים במשמרת שלהם היו למטה לבד אבל בגמ' אמר בפ' ואלו נאמרין תניא א"א לומר למטה לוי שכבר נאמר למעל' וא"א למעלה שכב' נאמר למטה אלא זקני כהונה לוייה למטה והשא' למעל' ר' יאשיה אומ' כל הראוי לשירות למטה והשאר למעל' ופי' הראוי לשירות מבן ל' ועד בן (וכן) נ' [וכן] פרש"י ומ"ש חציו והחציו כת' הרד"ק שבא בב' ידיעות כמו האהלי הערכך ורז"ל דרשו לפי שהיו מועטין החצי שבהר עיבל מחצי שבהר גריזי' ששם היה יוסף דכתיב ביה ואנכי עם רב וכו' ומ"ש אל מול הר גריזים וכו' כתב הרד"ק שבשפוע ההר היו עומדים וכן מהריי"א וכן אמרו בגמ' וי"א אלו ואלו למטה הפכו פניה' כלפי הר גריזים ופתחו בברכה וכו' ומ"ש על ר"ל סמוך **ואני** אומר במ"ש חציו והחציו וכן באומרו אל מול הר גריזים וכו' הכוונ' כי כאשר הפכו הלויים פניהם אל הר גריזים ופתחו בברכה הנה גם הו' שבטים שהיו עומדים בהר עיבל הופכים פנים אל הר גריזים ואלו ואלו עוני' יחדיו אמן וכן כשהפכו פניה' אל מול הר עיבל וז"ש חציו אל הר גריזים והחציו וכו' ה"א רמז' לקשר זה החציו עם חציו הראשון להיות' אחדים בענין הר גריזים ובענין הר עיבל וכאלו אמר חציו אל הר גריזים והחציו ג"כ שבהר עיבל אל מול הר גריזי' וכן להפך חציו שבהר גריזים והחציו שבהר עיבל יחדיו נתייחדו להיותם פונים אל מול הר עיבל לענו' אמן יחדו וז"ש אל מול אל מול דהיינו בבחינ' החצי העומד בהר זולתו ואם באנו לומר בכוונה ההא דהיינו הידיעה ובא להורות על אותם הידועים ונז' בפסוק כי אין לשנות ממ"ש הכתוב א"כ קשה דהי"לל ג"כ החציו אל מול הר גריזים. וענין הר גריזים והר עיבל כבר זכרתי למעלה המחלוקת דאיכא למ"ד דב' גבשושיות עשו אי קראו הר גריזים וא' הר עיבל וכו'. ו"**מש** כאשר צוה משה את העם בראשונ' היינו הנז' במשנה פתחו בברכה וכו' וז"ש בראשונה וכמ"ש רש"י ז"ל בראשונה להקדים ברכות תחלה לקללות ברוך האיש וכו' ע"כ ובזה אבין אומרו כאן בפרטות כאשר צוה משה כי בתורה לא נכתבו אלא הארורים ארור האיש אשר יעשה וכו' לכך אמר כאשר ציוה משה צווי

ע"פ לברך את העם בראשונה ולפי זה מ"ש כאשר צוה משה מוס׳ אל סוף הפסוק והוא הנכון והטעם שלא נכתבו הברוכים להיות מרובה מידה טובה ואין צריך לאמר:

**לד**

**ואחרי** כן קרא וכו' כתב הרד"ק ז"ל הברכה והקללה הוא שאמ' ברוך האיש ארור האיש או פי' הברכ' והיה אם שמוע וכו' והקללה אם לא תשמעו וכו' וכת' מהרי"א ז"ל בביטול החלק הראשון מדברי הרד"ק שכבר קדם כאשר צוה וכו' לברך את העם וכו' ואומרו ואחרי כן קרא את כל דברי התורה נראה שהוא דבר זולתו והסכים עם הרד"ק בפי' השני שפי' שהברכה והקללה דהיינו והיה אם שמוע וכו' ברוך אתה בעיר וכן להפך שמשה לא צוה אלא שיאמרו הי"א ארורים הלויים ויהושע הוסיף מעצמו לומ' בעצמו את כל דברי התורה כו' ע"כ ואפשר שכדי שלא יהיה כמוסיף על דבריו ית' שלא יעבור על בל תוסיף הפליג זמן בין קריאת הלויים הי"א ארורים ובין קריאתו וז"ש ואחרי כן דאחרי מופלג.

**לה**

**לא** היה דבר מכל אשר צוה משה אשר לא קרא יהושע כתב הרד"ק ז"ל כי אחרי שקראו הלויים ברכה וקללה קר' יהושע באזניהם ג"כ כל המצות ולי נר' שאמרו מכל לשון רבוי הכוונה שאפי' ענין צווי לא תחיה כל נשמה אשר צוה משה בכלל צוואותיו אל ישראל ויהושע גם זה הצווי קראו שם עם היות נמצאים שם גרים וגיורי עד י' דרי לא תבזי ארמאה באפיה ז"ש הכל קרא יהושע נגדות והגר ההולך בקרבם כי לא חשש אליהם שקר' לא תתחתן בם ולא תחיה כל נשמה ולא חשש פן יגלו אוזן יושבי הארץ עם היות שלא היו גרים גמורים אלא גר הולך בלבד והר"דק כתב ז"ל ואמר ההולך בקרבם שהיו מתגיירים מן האומות בכל מסעיהם מפני הנפלאות שהיו שומעים עכ"ל:

## ט

**א**

**ויהי** כשמוע כל המלכים וכו' לא הזכיר הפסוק בפרטות מה שמוע' שמעו כמ"ש גבי גדעון שמעו את אשר עשה יהושע ליריחו ולעי מהרי"א ז"ל פי' לפי שהמלכי' שמעו מה שזכר למעלה מענין המזבח שבנה יהושע ושכת' עליו דברי התורה ואמ' אין זה אלא פועל המלכים הולכים לכבוש ארצות וכיון שיעשה פועל יורה בו שיכבוש את הארץ לזה אין ראוי להלחם אי' אי אלא נתקבץ כולנו כאי' ע"כ. ואני אומר שהוא מקושר עם חלק אחד שהזכיר למעלה שקרא נגד הגר ההולך בקרבם אפילו מצות לא תחיה כל נשמה והנה המלכים שמעו זה כי כלתה אליהם הרעה ולכך נתחכמו להיותם באגודה א' וז"ש ויהי כשמוע כל המלכים את כל אשר קרא יהוש' ע"כ נועדו יחדיו להקבץ יחד:

**ב**

**ויתקבצו** יחדיו להלחם עם יהושע וכו' תנחומא א"ר איבו בשם ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי בג' מקומות חלקו באי עולם על הב"ה אחת בדור הפלגה ויהי כל הארץ שפה א' מהו ודברים אחדים דברים של חירופין וגידופין היו משיחים אחריו ית' ואחת בימי גוג ומגוג יתייצבו מלכי ארץ וכו' וא' בימי יהושע שנא' ויתקבצו יחדיו וכו' פה אח' מהו פה אחד שחלקו על הב"ה שנא' בו שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד ע"כ. וצריך לדקדק מניינא למה לי ועוד קשה הסדר שהי"ל תחלה ענין יהושע ואח"כ ענין גוג: **הביאור** שכונת המאמ' להודיע שהג' מקומות הם שוים לגמרי וכמו שבימי גוג נאמר בפירוש על ה' ועל משיחו וכן בימי יהושע נאמר פה א' בעם יהושע משיח ה' ועם ה' יחדיו בקשו להלחם כן בימי דור הפלגה צ"ל שעם משיח ה' גם כן בקשו לעשות מלחמה שהוא אברהם שאחז"ל שעבר לפניהם בהיותם בונים המגדל וקללם בשם והוא גרם ביטולו כי קללתו עשתה רושם ולפי זה על כרחין ודברים ר"ל שהדברים היו בב' אחדים הנמצאים שם ה' אחד ואחד היה אברהם וז"ש בג' מקומות ר"ל הג' מקומות שוים בכל פרטיה' ולזאת הכונה הזכי' חלוקת גוג באמצע שהרי היא באה ללמד לפניה ולאחריה לפניה על אברהם שלא נזכ' בפירוש ולאחריה על ה' דיהושע בפי' אתמר אבל על ה' לאו בפי' אתמר לא כן בחלוקת גוג ומגוג שהב' חלוקות בפי' על ה' ועל משיחו. וכפי הפשט נראה לי שאמר פה אחד לפי שכתוב בפשע ארץ רבים שריה שאוי לעם שכולם ראשים לזה אמר שנתחכמו להיותם יחדיו ועם היותם יחדיו יהיה להם פה אחד משוח מלחמה שעל פיו יצאו ויבואו וע"י כן יצליחו והרד"ק ז"ל כתב פה אחד בהסכמה אחת ועצה אחת ועד"ז ת"י סיעא חדא ולא פי' הקבוץ הזה עד שספר מעשה יושבי גבעון כי בעבורם התקבצו כמ"ש למטה ע"כ. ואני אומר דפשטי הפסוקים אין מוכיחים כן אלא שאלו המלכים נתקבצו תחלה על ישראל ויהושע וכאשר ראו את יושבי גבעון שהשלימו אז נקבצו על גבעון וכן מוכיח מדברי חז"ל הנז' מג' מקומו' שחלקו וכו'.

**ג**

**ויושבי** גבעון מדקאמ' יושבי גבעון ולא הזכיר מלך דקדק מהרי"א ז"ל וכתב ב' שיטות ביושבי גבעון הא' שהיה להם מלך והוא החוי שנתקב' עם המלכים כנז"ל אמנם יושבי הארץ והם העם לא נתקררה דעתם בעצת מלכ' להלחם כי שמעו אשר עשה ליריחו ושלא בדרך טבע ולעי ולכך עשו גם המה בערמה להלחם ותיבת גם מוסכם אל מה שעשה מלכם החוי בעצתו עם שאר המלכים להנצל וגם המה עשו בערמה הנז' בפסוקים אלו ולא חששו אל מה שעשו מלכם. והשטה הב' היא כי חוי הנז' למעלה איננו מלך אלא מיושבי הארץ ונתייחדו עם המלכים ומלבד אותו הייחוד שעשו עם המלכים עשו תקון

גם עם ישראל וז״ש גם הם בערמה ר״ל מלבד העשוי עם המלכים עשו ג״כ עם יש׳ בערמה הנז׳ בענין וז״ש ויושבי גבעון ולא הזכי׳ מלך׃

ד

**ויעשו** גם המה בערמה צריך להבין תיבת גם היותה מיותר׳ וכבר כתבתי סברת מהרי״א ז״ל ורש״י ז״ל כתב בפי׳ דברים שגם בימי משה באו כנעניים ברמאות ונתנם משה חטבי עצים ושואבי מים כמ״ש מחוטב עציך עד שואב מימך וזהו ויעשו גם המה בערמה שהגבעונים למדו מאותם שבאו בימי משה בערמה ויעשו הם גם כן בערמה וכאן כתב רש״י ז״ל שיטת רז״ל שכמו שבני יעקב עשו בערמה עם שכם וחמור שהוא החוי הנז׳ כאן הנה גם הם עתה עשו בערמה עם בני יעקב מדה כנגד מדה וז״ש גם הם בערמ׳ ומרמה כמו שעשו בני יעקב עמהם וכ״כ הרד״ק ז״ל והוסיף עוד ז״ל ויש לפרש גם לרבות על בני יריחו והעי אשר אנשי יריחו התחזקו להשמר מישראל בהיות סוגרת ומסוגר׳ ואנשי העי בגבורתם ויושבי גבעון גם הם עשו כן אבל בערמה באו אליהם ועוד יש לפרש שאלה חשבו שישראל עשו בערמה לשאל להם לשלום כדי להבטיח׳ ואח״כ יבואו להם בטח וזהו ויעשו גם הם בערמה ע״כ תורף דבריו והרב כמ״הר ישראל די קוריאל ז״ל פי׳ שישראל עשו האורב ע״פי ה׳ וזו היתה ערמ׳ גדולה שהערימו בה לכבוש העיר ועוד שהטעו כל המלכים בזה לחשוב שנטלה מישראל ההשגחה אלהית חלילה ונצחונם חזר להיות כשאר המלכי׳ בדרך טבע וע״י מארב וזו היתה כונתו ית׳ בצוותו שים לך אורב כדי שיתחזק לב האומות להפילם בידם למען תתם ביד ישראל ולעומת זה אמר ויעשו גם המה בערמה כמו שישראל עשו בערמת האורב כעין זה עשו אלו גם כן בערמה וילכו וכו׳ ובשטתו ז״ל אבין מסרה אחת והיא ובקרבו ג׳ בקריא׳ ובקרבו הם יושבים ובקרבו ישים ארבו ובקרבו ישית מרמה הכונה שאמר וכי תימא מאחר שבקרבו הם יושבים מי הכניסם בתגר זה להערים ולעשות מרמה לז״א שהאורב שעשו ישראל גרם לזה שעשו ערמה ז״ש ובקרבו ישים ארבו זה גרם לובקרבו ישים מרמה ועשו ערמה. ובפשט הפסוק נ״ל לפרש במ״ש חז״ל שאלו נקראו חוי׳ לשון נח״ש שנקר׳ חוי״א בלשון תרגום וכמו שהנחש היה ערום ואמר אאכיל את אדם וימות ואקח את חוה כך אלה הרשעים חשבו מחשבה להדיח את ישראל והשביעום לומר אם יעברו על השבועה הם אבודים ואם יקיימוה הרי אנו ניצולין ע״כ. ובזה אבין או׳ גם המה שמוסב אל ענין חויא הוא נחש הקדמוני שכמו שהוא עשה בערמה גם אלו עשו בערמה כנזכר. עוד אפשר שאמר שהיה מספיק להם בעשותם ערמת השקים בלים לחמוריהם ונודות יין וכו׳ והצידה יבשה ניקודים אבל המה היה להם ללבוש בגדים נאים כי הבאים ממרחק גם כי יהיו

שמלותיהם בלות בהכנסם לפני המלך שנשתלחו אליו ילבשו מחלצות וחליפות שמלות ואלו נתחכמו בערמה לעשות בהם ומלבושם ערמה ללבוש בלויי הסחבות וז״ש גם המה בערמה כלומ׳ גם בהם ובעצמם עשו ערמ׳ בנעלות בלות ושמלות בלות באופן שגם בהם עצמם עשו שינוי וערמה עוד אפשר ויובן או׳ וילכו ויצטיירו שכבר הזכיר בסמוך וילכו אל יהושע וכאן לא הזכיר אנה הלכו והוא כי הבא ממקום הכרת פניו ענתה בו כי הבא ממרחקי ארץ שזפתו השמש ופניו מתכרכמו׳ מהחום לעומת כן אפשר שאלו עשו גם הם בערמה ר״ל לתקן ענין זה הלכו אנה ואנה כדי לקבל שינוי בפנים שלהם ז״ש וילכו ויצטיירו בצירים הלכו אנה ואנה באופן שאפי בהמה ובגופם ממש עשו ערמה כנז׳ עוד אפש׳ שאלו הרשעי׳ לא רצו בכריתת ברית זו אלא לפנים ולראות מאן נצח המלכים או יש׳ וגבי יש׳ נראין כאוהבין וגבי מלכים ג״כ נמצא שעשו ערמה המפורסמ׳ לקח׳ שקי׳ בלי׳ ומטולאי׳ וכו׳ ועו׳ ערמה ב׳ נעלמ׳ במציאו׳ השלו׳ שהי׳ לפני׳ בערמימו׳ ולא בלב שלם. וזהו גם המה בערמ׳ כי גם במציאו׳ השלו׳ עצמו היה ערמ׳ כנז׳ לראו׳ מאן נצח ובזה יתיישב אצלי מה שהקש׳ מהרי״א ז״ל כי למה הוצרכו אל ערמה זו והלא אמר׳ תורה כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת וכו׳ ואחז״ל ג״כ ששלח להם יהושע הרוצה להשלים ישלים לפנות יפנה וכו׳ והוא ז״ל תירץ בזה דאלו לא בחרו לתת מס עובד אלא להיו׳ בני חורין כא׳ מבני יש׳ וז״ש ועתה כרתו לנו ברית שתכרתו ברית אהבה ואחוה שלום וריעו׳ בלי מס וע״ז א״ל אולי בקרבי אתה יושב ואיך אכרות לך ברית אשר לא כדת שהתורה אמרה והיו לך למס ע״כ. ולפי מאי דפרישית שכל זה ערמה לגנוב דעת יש׳ לראות מי המנצח ולכך באו תחלה כדי שיהיו יש׳ בטוחים עמהם ובבוא המלכים כולם יתוספו גם הם עליה׳ והכריתו את שמם חלילה אלא ה׳ שומ׳ ישראל נתן זאת בלב המלכים לצור על גבעון ויצטרכו אל ישראל. והר״דק כתב ז״ל ואעפ״י שכולם אם היו משלימין מקבלין היו אותם כן הוא ובתנאי שיכריתו ע״א מארצם ויקבלו עליהם ז׳ מצות וא״ת א״כ מה בינם לשאר אומות יש ביניהם ששאר אומות אם עושים מלחמה הורגים אותם ובוזזי׳ הטף ונשים ואלו כשאינם מקבלי׳ עול ישראל וביטול ע״א לא תחיה כל נשמ׳ וכי תימא א״כ אחר שהשלי׳ גבעון למה היו הורגי׳ אות׳ לולי השבוע׳ הטעם לפי שהטעו׳ וכרתו ברי׳ בטעו׳ והי׳ בדין להרג׳ לולי חלול ה׳ שלא ידעו א״ה ששבועה בטעות אינה שבועה ע״כ והר״לבג ז״ל כתב שאלו הגבעונים כששלח יהושע כתב שלום לא קבלוהו ולכך א״חכ נתחרטו והוצרכו לעשות ערמה זו. ומ״ש ויצטיירו ברי״ש כתב הר״דק ז״ל מן התימא שהמתרגם תרגמו לשון צידה ואיזדוודו ומהראוי צ״ל בדלי״ת לכך פי׳ לשון צירים ומלאכים באים מארץ רחוקה וכן פי׳ הרלב״ג לשון ציר אמונים שהראו

עצמם כאלו באים בשליחו' כריתת ברית מארץ מרחק וכן מהריי"א ורש"י ז"ל ומ"ש שקי' בלים כתב רש"י ז"ל שיהו נראים כבאי' מארץ מרחק ומצוררי' ל' מבוקעי' ל' ארמי צירי'א דחיטי למצרי זיקי ולי נראה לשון צרור שהיו מבוקעי' וצררו אות' כדי שלא יצא היין וי"מ מצוררי' לשון טלאים רימינדאדוש בלעז:

**ה**

**ונעלות** בלות וכו' או' ברגליהם מיותר וכן ושלמות עליהם אבל הכונה שבחרו לקחת מנעלים במדת רגליהם בכוון לא גדולים ולא קטני' וכן השלמו' יהיו עליהם במדתם ולא יגיעו שוליהם לארץ בסרח העודף. ומ"ש יבש היה ניקודים רש"י ז"ל פירש לשון מוקד שנוקדו באור ביותר עד שנתייבשו הרבה וכן ת"י כסנין שפת הבאה בכסנין הם כעכין היבשים ביותר ודכין אותם ומערבין בהם דבש והרלב"ג ז"ל פי' נקודים לשון נקודו' ע"ש שהפת היבש נידוק ומתפרר הוא לדקין ופירורי' דקין ז"ש נקודי' והר"דק ז"ל פי' שהפת שעבר עליו זמן מרובה נעשה ניקודין ניקודין מהעיפוש אדום ירוק שחור ע"כ והנה אלה הפירושי' של הרד"ק והרלב"ג מסתייעים מלשון הפסוק דמשמע תרתי יבש לחוד והיה ניקודי' לחוד ואלו לפרש"י חדא קאמר והוא דוחק:

**ו**

**וילכו** אל יהושע וכו' הדבר קשה על מה בטחו ללכת אל איש ישראל ולפני יהושע נביא ה' כי כל חכמתם תתבלע וערמתם וה' בקרב ישראל יגלה סוד אל עבדיו וישובו בפחי נפש ואומר כי שמעו ענין יריחו והעי מענין המעל שמעל עכן ולא גילה ה' מסתורין שלהם אלא נלכד עכן בגורל את זה שמעו וחזקו לבבם באומר' שהוא ית' אינו בעל דלטוריא ובפרט כשלא ישאלו ישראל את פי ה' ולכך אמצו לבבם וילכו אל יהושע אל המחנה הגלגלה ר"ל הלכו אל יהושע אל המחנה בעודו בפניהם בלתי מתבודד כדי שלא תחול עליו רוח אלהים ויגלה סודם וכדמסיק ויאמרו אליו ואל איש ישראל מארץ רחוקה באנו ועתה תכף כרתו לנו ברית שהמקום רחוק וא"צ מיתון כדי לחזור מהר להשיב שולחנו דבר וכבר פירשנו שכריתת ברית הוא להיו' עמהם בשלום בלי מס ובלי ביטול ע"א וזה נאסר בתורה ועליו נאמ' לא תכרות להם ברית וכו'. ומ"ש אל איש ישראל אפשר שגם זו מערמתם דלא מבעיא כשדברו אל כל ישראל שאמרו מארץ רחוקה באנו אלא אפי' בדברם אל איש א' מישראל היו א"ל אהה כמה יגעים אנחנו שמארץ רחוקה באנו וכו':

**ז ח ט**

**ויאמרו** איש ישראל כתב הרד"ק ויאמרו כתיב וקרי ויאמר והכתיב על הפרט והקרי על הכלל כמו שאמ' איש ישראל ע"כ ואפש' ויאמר קרי על יהושע והכתיב ויאמרו על

כלל ישראל כי לא נעלם מעיני יהושע ומעיני הכלל לספק הספק ולומר אולי בקרבי וזה שלא כדברי מהריי"א ז"ל שכתב בפסוק ויאמרו אל יהושע עבדיך אנחנו ז"ל והנה הגבעונים ברחו מדבר עם ישראל כי מצאו בהם רוח בינה וחכמ' והלכו להם ליהושע בדברי חנופה עבדיך אנחנו וכו' ר"ל להיות עבדיך אנחנו אנו בוחרים שהשוחד יגרום להעלים חלוקה פן בקרבי אתה יושב ולי נראה דכיון שגם לקרובי' מועיל העבדות והמס א"כ לא יתכן שאלה קרובים כיון שאומרים עבדיך אנחנו למס ולכל עבדות והנה בזה תבטל חשש אולי בקרבי וכו' עוד אפשר שאמצו לבבם וא"ל עבדיך אנחנו ובידך נהיה שאם נמצא מזוייפים כטוב בעיניך עשה ובטחו שיש' יחוסו להרגם בעבור חלול ה' והועילו בתחבולתם ששאל יהושע מי אתם ארמים או בני קדם שבזה יובן אם רחוקים הם או קרובים ומאין תבואו מציאות ביאתכ' והתעוררות' מאין היא וז"ש תבואו בלשון עתיד כי עדיין לא באו לכלל דת ישראל וע"כ השיבו על ראשון ראשון מארץ רחוקה מאד שלא שמעתם שמה סתמו הדברים וכנגד מאין תבואו אמר לשם ה' אלהיך וכו':

**ו**

**ואת** כל אשר עשה לשני מלכי כתב הר"דק ז"ל ומהריי"א ז"ל שמכלל ערמתם הוא שלא הזכירו כי אם נס מצרים וב' מלכי האמורי כי אלו דברי' מימי עולם ולא הזכירו לא ענין יריחו והעי אשר מקרוב באו וידעו שבקרבם הוא יושב ע"כ ואוסי' ע"פ שיטתם ואומ' שנתערממו לומר שמארץ רחוק' באו שלא שמעו ענין סיחון לבדו ועוג לבדו אלא אשר עשה לשני מלכי האמורי שניהם יחדיו כי כן שמעו השמיע' בכללות ולא בפרטות כל א' בזמנו וז"ש גם כן אשר בעשתרות לבד ולא אמר עשתרות קרנים להורו' שמרוב ריחוקם לא שמעו הדברי' בפרטות:

**יא**

**ויאמרו** אלינו זקנינו ויושבי ארצנו זקנינו כתיב חסר י"וד אחז"ל זקני דבהתת' זקני אשמאי שאין בהם לא עצה ולא תבונה והנה קשה כי מאמר קחו לכם צידה לדרך הוא מיותר דההולך בדרך צריך הוא לצידה ואפשר שגם זה ערמה להודיע כי הם מארץ מרחק מאד עד שלא ימצאו איש מכיר גומל חסד להאכילם ולתת להם צידה לדרך ולכך הזקנים בעצתם אמרו קחו בידכם צידה לדרך או אפשר שלא דבר על צידה לדרכם דהיה לו לומר קחו לכם אלא ר"ל שא"ל הזקנים שיקחו בידם מיני מתיקה לצידה לדרך לישראל ההולכים לקראתם ואמרתם אליהם עבדיכם אנחנו ולכך באנו אליכם בהבא בידינו מנחה כעבדים אל יד אדוניהם וכן מוכיח בסמוך שהצידה היתה לישראל דכתיב ויקחו האנשי' מצידם:

**יב**
**זה** לחמינו חם הצטיידנו אותו וכו' רוצה לומר אל תחשבו שהוא פת פלטר הממהר להתעפש כי איננו אלא לחם בעלי בתים עשוי בכל האפשר מהתיקונים המקיימים אותו וזהו שאמר הצטיידנו אותו מבתינו מהבית דייקא ולפי שהמנהג כשמניחים הלחם יחד כשהוא חם באמתחת יתמהר להתעפש וע"כ מניחים אותו כשהוא חם מפוזר ומפורד כדי שיתקרר וזהו שאמ' חם הצטיידנו אותו ביום צאתנו דייקא ולא בעת צאתנו כי כבר היה קר בעת יציאתנו ועכ"ז ועתה הנה יבש והיה נקודים מרוב הדרך רחוקה:

**יג**
**ואלה** נאדות היין וכו' הי"לל מלאנום חדשים והתבקעו מאי אשר ומאי והנה ונראה כי ידוע שבטבע הנודות חדשי' להבקע בעת מילואם כמ"ש באיו' הנה בטני כיין לא יפתח כאובות חדשי' יבקע כי מתוקף היין שלא יפתח שריחו לא נמר ותקפו זה יחייב שאובות חדשי' שלא נסו בו יבקע באופן שאין זו הוכחה לריחוק המקום כי אפי' בעת תת היין יארע להם ביקוע לז"א ואלה נאדות היין אשר מלאנום ר"ל שכבר היו מלומדים בעת שמלאנום ומקודם היו נקראים נאדות היין שהיו קבועים אל היין אלא שהיו חדשים מקרוב באו לאותה מלאכה וכעת והנ' עתה נתבקעו ולא אז בעת המילוי זה יורה שלא התבקעו אלא מרוב הדרך ולפי שסוף סוף יש לדחות ראית הנודות כנז' לכך לא הזכיר כאן מרוב הדרך אלא אחר חלוק' שלמותינו ונעלינו לומר יגיד עליו ריעו שמתוך הדרך הוא שהרי ג"כ שלמותינו ונעלינו בלו וכו':

**יד**
**ויקחו** האנשים מצידם פי' מהרי"א ז"ל כפשוטו שלקחו שוחד מצידם ודרך דרש פירש שלקחו הוכחה וראיה מצידם שהית' יבישה ונקודים ע"כ וכן כתב הרד"ק ז"ל בשם יש מפרשים למדו והבינו מצידם היה יבש שאמת הוא מה שאמרו ויש לפרש ויקחו מצידם ואכלו ממנו בברית כדי שיבטחו בהם ויונתן תרגם וקבילו גברי לפום פתגמיהו' ע"כ. וק"ק למה לא תלה הדבר אלא בצידה ולא בשלמות הבלות ובנעלי' הבלים והם הרוב ואומר אני דכיון הכתו' לומ' כי אלו הגבעונים צדו את ישראל בפיהם ובערמתם וז"ש מצידם מלשון כי ציד בפיו שהיה צד את אביו בפיו כמ"ש חז"ל אח"כ מצאתי שרש"י ז"ל פי' קרוב לזה:

**טו**
**ויעש** להם יהושע שלום וכו' כתב מהרי"א ז"ל שהגבעוני' שאלו כריתת ברית בהחלט והוא השלום החלטי עמהם לשיהיו בני חורין ועובדים לאלהיהם כעין דכתי' לא תכרו' להם ברית ולאלהיה' אבל יהושע מי כמוהו חכם עיניו בראשו של דבר לכך עשה

פשר דבר לעשות להם שלום לבד על דבר פרטי דהיינו לחיותם ולא ברית כללי כאשר שאלו הם ואפילו זה בדבור קל לא באלה ובשבועה אלא שנשיאי העדה נשבעו להם מדעתם וטעו וז"ש וישבעו להם נשיאי העדה ע"כ ואמר ויעש להם יהושע שלום דהי"ל ויעש עמהם שלום הכונה שכתב להם כתב לשום שלום כללי גם לאנשי המדינות ההם הקטנים עם הגדולים ואלו שלוחם להוליך הכתב ולכך לא אמר עמהם דהוה משמע עם אלו בלבד ושייך ויעש להם בכתיבת הכתב הנז' וסדורו:

**טז**

**ויהי** מקצה שלשת ימים וכו' אמר ששמעו ב' דברים הא' כי קרובי' הם שהם מז' עממים והב' ובקרבו הם יושבים שהלואי היו מאפסי א"י אלא הם מתוכיותה ובקרבו ממש שאין כח להם לפתוח בזכות ובהצלת עממים אלא להשמיד ולהרוג כדי שתפול על הנשארים אימתה ופחד:

**יז**

**ויסעו** בני ישראל ויבואו אל עריהם כו' תיבת ועריה' מיותרת כי הי"ל ויבואו ביום הג' אל עריהם גבעון וכו' ונראה הכונה ועריה' ר"ל ועריהם בשמותם עלי אדמות מוכיחות על רשעות' כי ה' שם שמו' בארץ מכוונו' מאד לפי ענינ' שנתערמו לפרוק עול המס ועבדות יש' מעליהם והוא עון פלילי וזהו גבעון גב עון על גבם עון זה והעון הב' היותר חמור הוא והכפירה שרצו לכפור בה' שלא לקבל עמ"ש וע"כ הם ראוים לעונש חוטבי עצים ושואבי מים וכנגדם ובארות למים לשאוב וקרית יערים לחטוב עצים מהיער ודעת מהרי"א ז"ל אכתבנו בסמוך בס"ד:

**יח יט כ כא**

**ולא** הכום בני ישראל וכו' מהרי"א ז"ל פי' ויסעו בני ישראל הם מעצמם לבוא אל עריהם להשמיד להרוג ולאבדם שידעו כפי הדין שהשבועה בטעות אינה כלום וזכר ולא הכום כאומר והסב' שלא הכום ולא יצא הענין מהכח אל הפועל הסבה הוא לפי שהנשיאי' נשבעו להם והם המליטום והצילום מידם ולכך וילונו העדה על הנשיאי' המצילים אותם מיד' ולא התלוננו על יהושע ולפי שעל ההצלה הזו היתי' התלונ' לכך אמרו הנשיאי' אנחנו נשבענו ועתה לא נוכל לנגוע בהם ר"ל ראוי שאנחנו נמלט אותם מידי ישראל לפי שאנחנו נשבענו והנה עשו בזה טענה מפורסמ' והוא או' זאת נעשה להם והחיה אות' ר"ל אפי' זה השלו' נעש' אותו בדברי' בעלמ' היה ראוי לקיימו והחיה אות' כי דבר הנשיאי' לא יפול ארצה ולא יסוג אחור כ"ש שיש שבוע' ויהיה קצף ה' על העברתה ולפי זה ולא יהיה עלינו קצף על השבוע' בתמיה אם בדברי' קלי' ראוי לקיים שלא יקראנו עונש מחוסרי אמנה ע"אכו על ענין שבוע' שיהיה קצף וראוי להתרחק מעבור עליה. או

יאמ' זאת נעש' להם ע"כפ והחיה אותם ולא תקציפו על זה כי כן ראוי שדבר הנשיאי' יקום לעול' ז"ש ולא יהיה קצף כלו' לא תקציפו ולא יחרה אפיכם על השבוע' שנשבענו עוד פי' והוא קרוב לזה הענין באופן אחר והו' שהדבר שהאד' עושה בהכרח מצטער בו מאד ואפי' שיהיה דבר קל וכשעושה ברצונו ואפי' דבר חמור לא יחרה לו ולא יקצוף עליו לז"א הנשיאים מאחר שזאת נעשה להם אנחנו בטוב לבבינו בלי הכרח כח וחיל הגבעונים כי אין להם יכולת אלא אנו לקיים דברינו עושים כן להחיותם מעתה לא היה לכם קצף וחרון אף על השבועה אשר נשבענו להם כי כבוד גדול הוא כשהאויב מבקש החיים מאויבו ונופל לרגליו בלי חיל וכח אלא מטוב דעתיכם לקיים שבועתכם וחשבו הנשיאים שיתפייסו העם בדבריה' אלו וכראות' שלא נתפייסו חזרו לדבר שני' בדרך אחרת לפשר פשרה ויאמרו אליהם הנשיאים יחיו ויהיו חוטבי עצים וכו' ר"ל אל יחר בעיניכם כי מיצוע יש בדבר והוא שיהיו חוטבי עצים וכו' שתתקיים שבועתינו והיו למס ועבדות גדולה מאד יותר משאם שאלו השלום בלי ערמות כמשפט והי' אם שלום תענך ובזה נתפייסו העם ומ"ש עוד כאשר דברו אליהם הנשיאים שהם דברים מיותרי' אמר שהם מקושרים עם שלאחריו כי כאשר דברו אליהם הנשיאי' כן וראה יהושע שקבלו העם את דבריהם מיד ויקרא יהושע לגבעונים וידבר אליהם לאמר למה רימיתם מה בצע ומה תועלת קבלתם ברמאותכם והמה השיבו גם בזה בערמה ולא אמרו האמת והוא כדי שיעשו להם ברית כרותה מבלי עבדות ומס וקבלת עול אלא אמרו שעשו כן לחיות נפשם שחשבו שהיה המצוה שימיתום כדכתיב לא תחיה כל נשמה ע"כ תורף דבריו ז"ל והנה עיני המעיין תחזינה מישרים שפסוק ויסעו בני ישראל אין הכונה לומר שהם מעצמם הלכו בלי רשות יהושע חלילה כי הם אמרו כל איש אשר ימרה את פיך יומת. וכן כל מה שהוא ז"ל מפרש בפסוקי' הדרכים הלציים לפרטו הראשון ולא יהיה קצף בתמיה דוחק והבי' דרכים אחרים ולא יהיה קצף על קצף אין זה פשוטו של מקרא וכן מה שפי' וקשר כאשר דברו להם הנשיאים עם ויקרא יהושע וכו'. ואשר אני אחזה **לע"ד** שאדרבה הפסוקים אומרים שנסעו ובאו אל עריהם ואיש לא הרים ידו להכותם ולא הכום בני ישראל כי נשבעו להם נשיאי העדה ואע"פי שמן הדין שבועה בטעות היא עכ"ז לכבודם של נשיאים מי יכה ז"ש כאן נשיאי העדה ר"ל חלקו כבוד להיות' נשיאי' שלהם ולכך לא כתיב הנשיאים דהוה משמע שמצד חומר השבועה מחייבת לבלתי הכותם ואין הדבר כן שהרי בטעות היתה כאמור. ועוד טענה שנית לכבוד ה' כי נשבעו בה' אלהי ישראל ולאו כ"ע דינא גמירי ויתחלל כבודו יתברך לכן לא הכום. הן אמת שנתלוננו על כי נשבעו לה' כי איך ינצלו הרשעי' האלה וישיבו הנשיאים תשוב' לתלונתם והוא

מ״ש ויאמרו כל הנשיאים זאת נעשה וכו׳ ר״ל ידענו שראוי להיות קצף ה׳ עלינו על השבועה שנשבענו להם שלא היה לנו לישבע מהרה בלי שאלת פי ה׳ וכיון שכן שאנחנו קלקלנו שנשבענו להם ולא נוכל לנגוע בהם אפילו לעשות בהם נגעים עם כל זה כמו שאנחנו נשבענו גם כן אנחנו זאת נעשה להם תיקון וקנס מר ממות והחיה אותם ובזה שנעשה להם נזכה לשלא יהיה עלינו קצף על השבועה שלא היה לנו לישבע ומהו זאת נעשה פירוש הפסוק ויאמרו הנשיאים יחיו ויהיו חוטבי עצים ושואבי מים כאדם שיש לו עבדי׳ וחפץ בחייהם לא מפאת עצמם אלא מצד השירות שישרתוהו כך יחיו ויהיו חוטבי עצים וכאלו נקוד ויהיו בשב״א כאשר דברו להם הנשיאים ר״ל כאשר (דברו להם הנשיאים רוצה לומר כאשר) דברו להם לגבעונים בעצמם כי הנשיאים פייסו תחלה לגבעונים שיקבלו זה בסבר פנים יפות באופן שויאמרו אליהם הנשיאים היינו לישראל וכאשר דברו להם לגבעונים קאמר ובזה יתיישב מ״ש הפסוק ויאמרו אליהם הנשיאים יחיו וכו׳ כי אמירה זו מיותרת כי פיהם המדבר תחלה אלא נר׳ שהנשיאי׳ הפסיקו כדי לדבר אל הגבעונים על הפשרה הזאת ונתרצו ואחר כך ויאמרו אליהם הנשיאים לישראל יחיו וזהו כאשר דברו להם הנשיאי׳ לגבעוני׳. והר״דק ז״ל כתב במ״ש ויהיו בפת״ח זה מקרא קצר שהנשיאים אמרו יחיו ושיהיו חוטבי עצים וכו׳ והמקרא אחז דרך קצרה ואמר ויהיו בפת״ח שהיה ונתקיים מה שדברו הנשיאי׳ כי כן דברו להם הנשיאים ע״כ:

**כב**

**ויקרא** להם יהוש׳ וכו׳ יש לדקדק או׳ לאמר והם מיותרים ובלתי צודקים ואפשר לו׳ כי אנשים רמאים אין ראוי שיראו פני מלך כיהושע ודוברי שקרים לא יכונו לנגד עיניו לכך כתיב וידבר אליהם לאמר ע״י שליח ותורגמן ביניהם וכאלו כתיב וידבר לאמר אליהם. או יאמר נא אמרו לי תשובה למה רימיתם וכו׳ ואל תיראו ואמר למה רמית׳ אותנו לאמר ר״ל אתם חשבת׳ שרימיתם אותנו במאמר שאמרתם רחוקים אנחנו וכו׳ ולפי האמת כן ראוי לאמר שרחוקים אנחנו מכם כי הגבעוני׳ לא מבני יש׳ הרחמני׳ וגומלי חסדים אך מ״ש למה רמיתם הוא בבחינת ואתם בקרבנו בריחוק המקום הוא שרמיתם לא מבחינת מדותכם המגונות שאין רמאו׳ כלל אלא כן ראוי ונכון לאמר רחוקים וכו׳ או יאמר למה רמיתם כלו׳ מה תועלת עלה בידכם רק האמירה שהרי אלולי רמיתם אלא באתם בשלום היינו משלימין עמכם בשעבוד קל מזה שנגזר עליכם שהרי ועתה ארורים אתם וכו׳ ובזה מובן דאם לשון שאלה הוא היה לו להמתין עד שיענו אותו אלא ודאי הוא לא כיון לקבל מהם תשובה אלא שהם ענו אותו אח״כ והטעם לפי שדנם כנחש שלא רצה הוא ית׳ לקבל ממנו אלא ויאמר ה׳ אלהים אל הנחש כי עשית זאת ולא שאל ממנו:

**כג**
**ועתה** ארורים אתם אחז"ל שהגבעונים נדמו לנחש ערום מכל שחשב לרשת הארץ במות אדם וחוה כן אלה חשבו אם הורגי' אותנו עוברים על השבועה ואין יורשים את הארץ ואם אין הורגים עוברים על לא תכרות להם ברית וכו' לעומת כן א"ל הלשון שנ' בנחש ועתה ארור אתה וכן בהם ועתה ארורים אתם וכו' איררן כנחש. ולי נראה במ"ש חז"ל מסכת יבמות פ' הערל דמשה גזר להההוא דרא ויהושע גזר לבזמן שבית המקדש קיים ודוד גזר עליהם לחרבן הבית וזה נ"ל שאמר ועתה כלומר עד עתה כבר גזר משה על הנתינים להההוא דרא ועתה אני גוזר עליכם שארורים ולא יכרת וכו' לבית אלהי כל זמן שב"ה קיים. ולפי שהם חשבו להנצל משעבוד יש' ולעבוד ג"כ את אלהיה' כנגד הא' אמר ולא יכרת עבד וכנגד הב' לבית אלהי שיהיו משועבדים לה':

**כד**
**ויענו** את יהושע וכו' טעם כפל הגד הוגד הכונה שא"ל כי ענין זה של לא תחי' כל נשמה שהיא מצוה פרטית בז' עממין אז תכף כשנצטוה בו משה הוגד לנו וגם בעת הזאת מחדש ז"ש הגד בעת הזאת וגם כן הוגד לעבדיך מאז את אשר צוה וכו' ר"ל את תכף וסמוך אל הצווי הוגד לעבדיך. וטעם כפל ויענו את יהושע ויאמרו כוון הכתוב לומר שכדי לענות את יהושע דחיה בעלמא ולא שהיה האמת כן שכבר ידעו שאם שלום יענו ופתחו לישראל והיו להם למס לא ימיתום אלא יען שלא מצאו מענה אמרו דברי' לא המה כי הגד הוג' וכו' ונעש' הדב' הזה כתב ונעש' בצר"י שלא כמנהג וכב' כתבנו הדומים להם מכלול ע"כ:

**כה כו**
**ועתה** הננו בידך כל המפרשי' ז"ל השוו בזה שזאת השבועה שנשבעו לגבעונים ע"מ שהם רחוקים וכעת שנמצאו קרובים השבועה בטעות והיו יכולים להורגם ובזה אבין או' ועתה הננו בידך ר"ל ועתה שהיינו רמאים הננו בידך כי ידענו שלא תצילנו השבועה וע"כ כטוב וכישר בעיניך עשה אתה בעצמך ולא תצוה זולתך כי ממתים ידך ולא יד זולתך וז"ש ויעש להם כן ר"ל כן כמו שאמרו עשה אתה בעצמך כן עשה הוא בעצמו ולא ע"י זולתו כי ויצל אות' מיד בני ישראל ולא הרגום הם ב' דברים הא' שלא הרגום והב' שהצילם הוא עצמו שאפי' העונש של חוטבי עצים לא היה ע"י ישראל. ומהרי"א ז"ל פי' ועתה הננו בידך כטוב וכישר וכו' שאלו ממנו שלא יעשה עמהם בדין גמור אלא יכנס להם לפנים משורת הדין וז"ש כטוב וכישר בעיניך עשה כטוב זו מדת החסד שהיא לפנים משורת הדין וכישר זה הדין שתאחוז מזה וגם מזה וז"ש ויעש להם יהושע כן ר"ל כן לעשות טוב וישר זו ביצוע בין החסד והדין שהדין היה מחייב להורגן כי במרמה באו

והשבועה אינה כלום וא"כ עשה עמם הטוב בהחיותם והישר במה ששעבדם לחוטבי עצים ושואבי מים:

**כז**

**ויתנם** יהושע ביום וכו' מהרי"א ז"ל כתב שיהושע שינה ממה שאמרו הנשיאים כי הנשיאים אמרו שיהיו חוטבי עצים ושואבי מים לעדה ויהושע אמר שעיקר שעבודם לבית ה' בעצם ולעדה ג"כ ולא לעדה לבדה וז"ש ויתנם יהושע ביום ההוא חוטבי עצים וכו' לעדה בעודם כובשי' ואחר הכיבוש וחילוק למזבח ה' באופן שעיקר התמדת שעבודם הוא למזבח ולפי שעה לעדה בעודם כובשים. וכפי שטת חז"ל שא' פ' הערל משה גזר על ההוא דרא ויהושע כל זמן שב"ה קיים בזה מובן או' ויתנם יהושע ביום ההוא ר"ל מה שחידש יהושע עליהם ביום ההוא נוסף על גזרת משה ע"ה הוא שיהיו חוטבי עצים ושואבי מים ולמזבח ה' עד היום הזה דהיינו אל המקום אשר יבחר כל זמן שבית המקדש קיים ג"כ אחז"ל שיהושע גזר עליה' בתנאי שיהי' הדבר תלוי ועומד עד עמוד דוד מלך יש' ואם יראה להתיר' בקהל יותרו וכשבא דוד וראה שהם אכזריים כדכתי' והגבעוני' לא מבני יש' המה עמד וריחקן:

**ו**

**א**

**ויהי** כשמוע אדוני צדק אחז"ל המקום הזה מצדיק את יושביו אדוני צדק מלכי צדק נקר' ירושל' צדק ע"ש צדק ילין בה ע"כ. והר"לבג כתב ז"ל וידמ' שכל מלכי ירושלם היה שמם אדוני צדק או מלכי צדק כי הכל ענין א' כמו שהיה שם מלך מצרי' פרעה ע"כ. וכ"כ הרד"ק והוסיף ונקראו כן בעבור ירושלם שהוא מקום צדק ע"כ. ולי אפשר שנקר' כן להודיע שלא יהיה המלך אלא לעשו' הצדק כדכתי' הן לצדק ימלוך מלך ולכך יקראו כולם צדק להודיעו שהו' ישפו' המדינ' בצדק ולעומ' זה נאמ' צדק ילין בה לשעב' בימי עולם קמו מלכיה צדק ילין בה כי מעול' הית' עיר גדולה לאלהים ואמר ויהי כשמוע וכו' כי לכד וכו' אמר שנתפעלו הרבה יען ששמעו כי לכד יהושע את העי ועכ"ז החרימ' ובשלמ' יריחו שהחרימ' ניחא לפי שנכבשה בהשגחתו ית' ראוי להחרימ' לגבוה לכך נתפעל מחר' יריחו אכן כשמעו כי לכד יהושע את העי ועם היו' שלכד אות' בהשתדלו' אנושי עכ"ז החרימ' כאש' עשה ליריחו למלכ' כן עשה לעי ולמלכ' עם היות שאין ראוי להשוות' כיון שלא השוו בכבישת' שיריחו נכבש' לפני ה' והעי לכד יהושע בתחבולת האורב ושמע עו' שמוע' רעה שיושבי גבעון שהשלימו הלואי שכבדו' והושיבו' בראש ויניחו' בארצ' על שמריהם כי היו גם הם עושי' שלו' אמנ' לא כן היה אלא וכי השלימו

יושבי גבעון את יש' ויהיו בקרבם שלא הניחו' בארצ' אלא בקרב' מפוזרי' ומפורדי' עד שלא ינשאו ראש וזהו תכלית הרע אשר ב' שמועו' אלו גרמו היראה להם וז"ש ויראו מאד. ומהרי"א ז"ל כתב ז"ל אמר שמלך ירושלם ראה שאנשי גבעון פשעו ד' פשיעות בשלום זה שעשו עם ישראל הא' שבראות הרע שעשו ישראל ליריחו ולעי והיה ראוי לכל יושבי הארץ יצטערו עליה' וישתדלו לנקום נקמת' ויושבי גבעון נבלה עשו שלא שתו על לב רעת אחיה' וז"ש ויהי כשמו' וכו' כי לכד כו' וכי השלימו שעכ"ז שהרעו יש' ליריחו ולעי השלימו יושבי גבעון וגדול עונם מנשוא הב' כי אל יושבי גבעון עשו שלום זה שלא מדעת מלכם וכמו שדקדק מפ' האמור למע' ויושבי גבעון שמעו כו' שלא הזכיר מלך אלא יושבי גבעון וזה קשר גדול שילמדו שאר המדינו' להרי' יד במלכם וזה נכלל ג"כ במ"ש וכי השלימו יושבי גבעון שהם השלימו בלי עצת מלכם והג' שבהיות ישראל נטושים על פני השדה הם ונשיהם וטפם גדולי' וקטני' לא יתמידו במלחמה אמנם בעת השלום של גבעון סיבה להתמיד במלחמה כי מקום רחב יהיה לישראל לעמוד בו כי עיר גדול' גבעון ז"ש ויראו מאד כי עיר גדולה גבעון לספק להם מזון ומנוחה והד' כי מאחר שהיא עיר גדולה מן העי ואנשיה גבורים ועכ"ז לא עצרו כח להלחם ראויים ליענש וז"א וכי היא עיר גדולה מן העי וכל אנשיה גבורים שאלו היתה קטנה מן העי לא תאשם שנשא' ק"ו בעצמה אם בארזים נפלה שלהבת כו' אמנם עיר גדולה היא מן העי לכך שלח בעד ה' המלכים להעניש את יושבי גבעון וכל העם ישמעו ויראו ולא יזידון עוד ע"כ ועפ"י שיטתו ז"ל בפשע ג' שהוא רמוז אפש' לפרש ב"מש וכי השלימו יושבי גבעון ויהיו בקרבם שישראל ישבו בקרב הגבעונים שנתנ' להם עריהם לשבת והוא הלצי: ובסמוך אכתוב עוד בזה ב"סד:

**ב**

**ויראו** מאד וכו' אמר ויראו לשון רבים כי נתייראו יחדו כל המלכי' ההם ולא אדוני צדק לבדו המתיירא אלא שאר המלכי' היו ממתינים לראות איך יפול דבר במלך ירושלים וכפי אשר יראו כן יתייעצו לעשות אלא שמלך ירושלי' חכם עיניו בראשו של דבר להתקבץ יחדו עם החמשה מלכי' ואמ' שסב' הירא' היה יען כי עיר גדולה גבעון והשלימו ויהיו בקרבם של ישראל באופ' שנוסף גם הוא על שונאיהם להלחם וספר שגדולת העי' הזאת בכמו' ואיכו' רחבה וארוכה כאח' ערי הממלכה ובאיכו' ג"כ וכי היא עיר גדולה מן העי באיכות העיר עצמה מחומותיה ובבחינת איכו' העם אמר וכל אנשיה גבורים. ואפש' לפרש בהפך כי עיר גדולה גבעון באיכותה כא' ערי הממלכה בעושר וכבוד אנשיה וכנגד הכמו' אמר וכי היא גדולה מן העי והנה מן המתרגם נוכיח

שיש הפרש בין ב' לשונות גדולת גבעון לגדולה מן העי כי תרגם הראשו' רבתא גבעון ובשני תרגם וארי היא רבתא ויש להוכיח דרבתא בכמו' דכן תרגום והאבן גדולה רבתא והתם בכמו' היא ואמ' כאחת ערי בחסרון מ"ם כאלו כתי' מערי. ואפשר לומר שלא כת' מערי שלא נדרוש שזו היתה המיוחדת מערי הממלכה לכך כתי' כא' ערי כקטנה שבהם דתפשת מועט תפשת:

**ג ד ה**

**וישלח** אדוני צדק כו' עלו אלי וכו' ויאספו אליו כו' הנה יש לדקדק שפסוק ויאספו ויעלו כו' מיותר לגמרי כי הי"ל ויעשו כן ויחנו על גבעון כו' ונרא' כי אדוני צדק היה הגדול שבהם מאחר שהוא נתעורר על זה יותר מהם ולעומ' זה נתן אל לבו לעלות עליהם הוא ומחנהו כי רב מאד ועצום ושאר המלכים יעלו אליו כי הוא משוח מלחמה זו ויעזרוהו וז"ש עלו אלי ועזרוני כאלו הוא בעל המלחמה הזו ועיקרי בה אמנם אלה המלכים בגאוה ובוז לא עשו כן אלא תחל' ויאספו ואח"כ ויעלו יחדיו כדי שתקרא המלחמה ע"ש כולם יחדיו להתפאר יחדיו בניצחון וז"ש ויעלו חמש' מלכי האמורי דמנינא בכלל ואח"כ בפרט מלך ירושלים מלך וכו' להודיע שיחדיו חמשתן שוים במערכת מלחמה זו וע"ש כולם בשוה תקרא שהם מלכי האמורי והם וכל מחניה' שכל א' הביא מחנהו בשלימות ולא נשען על מחנה חבירו וחזר ואמר הם וכל מחניהם מקיש מחניה' להם מה הם נאספו תחלה יחדיו כך כל מחניהם נאספו יחדיו עמהם ומודיע בזה ב' דברים או גודל השנא' שהיה בכל מחנה מהם שכולם יחד נאספו משנאת' את ישר' כי נאספו על גבעון כדי להלחם עם ישראל כי השכל היה מחייב שיעזרום ישראל או יודיע חיתת אלי"ם שהיה עליהם שלא זזו ממקומ' אלא הם וכל מחניהם כי היה לבבם למים:

**ו**

**וישלחו** אנשי גבעון. הודיע כאן הכתוב הענין הג' שכיון הוא ית' לתת בלבם ויתקבצו יחדיו כדי שתתאחר המלחמ' זמן מה כדי שיוכלו אנשי גבעו' להודיע ביני ובין ולגלות אזן יהושע וז"ש וישלחו אנשי גבעון כו' והושיעה לנו ועזרנו כי נקבצו אלינו כל מלכי וכו' שלשון הפסוק מוכיח שהשליחו' הזה שלחו ליהוש' בעודם נקבצים קודם שבאו עליה דאלו אחר שבאו על גבעון וילחמו עליה הי"ל כי נקבצו עלינו מדקאמר אלינו אלמא קודם שבאו אליהם שלחו אל יהושע ועוד דהי"ל העיקר כי נקבצו עלינו ונלחמים אלא ודאי בעת שהיו נקבצים לבוא אליהם באה להם השמועה אל אנשי גבעון ושלחו אל יהושע לאמר אל תרף כו' ומ"ש לאמר רצו לדבר צחות לומר כסתה כלימה פנינו ממה שרימינו אותך ואין לנו פה לדבר אבל מה שמצאנו פתחון פה לאמר הוא מצד כבודך שלא יתחלל שכיון שעבדיך אנחנו כבודך הוא לעזרנו וז"ש לאמר אל תרף ידיך

מעבדיך ואפשר שרמזו בזה שיעזרם בתפלה ביני וביני להיות ידיו פרושו' השמי' וז"ש ידיך ומהרי"א ז"ל כתב אל תרף ידיך שהרי מהיותינו עבדיך נקבצו עלינו ומ"ם מעבדיך מם הסיבה. ומ"ש והושיעה לנו דהי"ל אותנו נרא' שטענו לו טענה שנית שאין התכלית בזה תשועתינו אלא תשועת ישראל כי בבואם עלינו ואתה תכניע' ימשך שתושיע את ישראל לנו ולסיבתנו ואל תחשוב שנניח המשא כבד עליך להלחם אלא ועזרנו שאנו עיקריי' במלחמ' זו ואתה עוזר ומושיע ז"ש והושיעה לנו ועזרנו:

**ז**

**ויעל** יהושע מן הגלגל וכו' הודיע זריזות יהושע וישראל ואהבתם את הגרים עם היותם ארורים וברמאות שברגע קטן עלה יהושע מן הגלגל הוא וכל עם המלחמה עמו ר"ל כלבבו ועמו וכל גבורי החיל והגיד עלייתו מן הגלגל הוא הקדמה למ"ש אח"כ ויבוא עליה' יהוש' פתאם כל הלילה עלה מן הגלגל זה מודיע מהיותו אוהב את הגרים שעלה מן הגלגל בלילה א' והמרחק גדול והעם כבד:

**ח י**

**ויאמר** ה' אל יהושע וכו' הנה גבי עוג אמר בסגנון זה אל תירא אותו ואמרו חז"ל לפי שרא' משה מצוה בעוג שנא' בו ויבא הפליט ויגד לאברם כו' וע"כ נתייר' אבל כאן קשה ממה נתייר' דכתיב אל תירא מהם ונרא' שאלו המלכים נתחכמו לבלתי הלחם עם ישראל כי ידעו כי ה' יעזרם ויושיעם לכך נלחמו עם הגבעוני' ומזה נתייר' יהושע לאמר מי יודע מאת ה' היתה זאת להנקם מהגבעוני' המרמים את ישראל לז"א אל תיר' מהם כי בידך נתתים ולא ביד הגבעונים לא יעמוד איש לפניך כי אני יודע ללבב שכל מבוקשם הוא להרע לכם וז"ש בסמוך ויהומם ה' לפני בני ישראל ולא לפני הגבעוני' ויכם ישראל הנז' או חוזר אל ה' שהכם מכה גדולה בהשליך אבנים גדולו' עליהם עוד אפשר דויכם הראשון הוא ישראל כי הוא ית' ויהומם לבד לפני ישראל וישראל הכו' בחרב ויכם מכה גדולה ומ"ש שנית ויכם עד עזקה וכו' שלשון ויכם מיותר מוכיח שעל הב"ה אמ' ויכם עד עזקה דהיינו באבני אלגביש הנז' בסמוך וז"ש ויהי בנוסם כו' ר"ל אימתי היה ויכם עד עזקה הנז' פי' ואמ' זה היה בנוסם מפני בני ישראל וכו' וה' השליך אבנים גדולות עד עזקה ע"ז הענין אמר ויכם עד עזקה כי השי"ת הוא המכה ובזה יובן אומרו וה' בוא"ו העטף שנראה שהו' מקוש' עם הפסוק הקוד' דא"לכ הי"ל ויהי בנוסם ה' השליך וכו':

**יא**

**ויהי** בנוסם מפני ישראל הגיד הכתוב שהמקו' שהיה דרך מעלה בית חורון עם היותו מעלה דרך עליה שאחז"ל שישראל ילך למעלה והכותי למטה שלא יהרגנו עכ"ז נתן ה' תשועה לישראל ויכם מכה כו' וירדפם ישראל שלא בדרך טבע שהרי ברדפם דרך מעלה

וישראל למטה מהם אמנם אחר זמן מה כשנסו מישראל ונטו אל השיפוע ומורד בית חורון שדמו שנמלטו שכבר ברחו וניצולו מישראל שהרי הם במורד קל לירד ולברוח לעומת זה מן השמים נלחמו עמהם ז"ש הם במור' בית חורון וה' השליך עליה' אבנים וכו' וימותו הי"לל וימותו רבים באבני הברד מאשר הרגו בני ישראל אשר מתו מיותר לגמרי אבל הכוונה לומר שהרבוי שמתו באבני הברד זה הרבוי היה בשני בחינות ברוב מנין ורוב בנין כי הגבורי' ביותר ניצולו מיד ישראל בגבורתם ומן השמי' הרגום ז"ש וימותו רבים בבחינת המנין וכנגד חלוק' רוב בנין אמר מתו באבני הברד היו באיכות יותר מאשר הרגו בני ישראל. או אפש' ע"ד ה' מה רבו צרי רבים קמים עלי באיכות הם וכן וימותו רבים באיכות ואשר מתו באבני הברד מאשר הרגו וכו' יתרון הכמות ונותן טעם מכריח כן אשר הרגו בני ישראל בחרב שצריך זמן וטורח להרוג לא כן האבנים האלה מתגלגלות על כמה בני אדם בכח אלהי ובפרט בהיות המקום מורד שהאבנים מתגלגלות על כמה:

**יב**

**אז ידבר** יהושע. ראיתי להקדים הקדמה א' לאלו הכתובי' והיא שראוי ומחויב שנאמין שה' ית' העמיד השמש ושהשמש עמד מתנועתו הוא וכל צבא מרום כי בעמוד השמש בהכרח צריך שיעמוד ג"כ גלגל הירח לעומתו עם כל שאר המזלו' כי השמש שואף זורח אל מול השמש מאורו. והנה חז"ל אמרו הובא בילקוט אני ידי נטו שמי' וכל צבאם צויתי צויתי את השמש ואת הירח שיעמדו לפני יהושע שמש בגבעון דום הרי שמעת שידיו ית' נטו את השמים מאז כל צבאם ציום על זה כי הוא הבורא הוא היוצר והמעמיד ובאלה הדברים רבה ידעתי את כל מעשה האלהים כו' עליו אין להוסיף וכו' שם נאמר בא יהושע ועשה את הלילה יום שנאמר שמש בגבעון דום הרי צדיקים שגורעי' ומוסיפין על דבריו כדי שיהיו הבריות יראין מלפניו ע"כ ואגב אורחין אודיע כי בתחלת מאמר זה מפרשים שיטה א' באומרו והאלהים עשה שיראו מלפניו בראותם שהוא ית' קורא למי הים וישפכם ה' שמו שייראו מלפניו פן יחרה אף ה' בם ויטביעם אמנם לשיטה זו השנית מפרש בכתוב האלהים עשה שיראו מלפניו שהכוונה בראות בני אדם מעלת הצדיקים שגורעים ומוסיפים ישתדלו כולם לאזור חיל ליראה לפני ה' כדי לגרוע ולהוסיף הרי ל"ב שטות אלו שהאליי"ם הוא העושה על ידו אלו הדברים מסכים עם הצדיקים ויגזרו אומר ויקם להם. גם במס' ע"א פ' אין מעמידין נחלקו חז"ל בזמן העמיד' אבל כולי עלמא מודו שעמד הגלגל היומי זמן מוגבל למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה פעמים ביום א' בחצי השמים עמידה א' ובעת בוא השמש עמידה שנית ועיקרא דמלתא איתא

בגמרא במס' ע"א ז"ל וכמה א"ר יהושע ן' לוי עשרין וארבע שעי אזל שית וקם שית אזל שית וקם שית כולא מילתא כיום תמים ר' אליעזר אומר ל"ו אזל שית וקם תריסר אזל שית וקם תריסר עמידתו כיום תמים ר' שמואל בר נחמני אמר מ"ח אזל שית וקם תריסר אזל שית וקם כ"ד ולא אץ לבוא כיום תמים מכלל דמעיקרא לאו כיום תמים איכא דאמרי בתוספת פליגי ר' יהושע אזל שית וקם תריסר אזל שית וקם תריסר עמידתו כיום תמים ר' אליעזר אומר ל"ו אזל שית וקם תריסר אזל שית וקם כ"ד ולא אץ לבוא כיום תמים רש"בן אמר מ"ח אזל שית וקם כ"ד אזל שית וקם כ"ד מקיש עמידתו לביאתו מה ביאתו כיום תמים אף עמידתו כיום תמים ע"כ וצריך להבין במאי קמפלגי הני תנאי והני תרי לישני: **ואומר** דלכולהו לישני נוסח התנאים בלשונם כך ר"בל אומ' כ"ד ר' אליעזר ל"ו רשב"ן או' מ"ח ואיפליגו בזה לישני לישנא קמא מפר' ר"בל כ"ד דהיינו אזל שית וקם שית [כו'] כולא מילתא כיום תמים ור' אליעזר ל"ו אזל שית וקם תריסר כו' שהתנאים האלה מדברים וכוללין בדבריהם ובשיעורם העיקר והתוספ' ולישנא בתרא איכא דאמרי בתוספת פליגי לא הזכירו בדבריהם אלא שיעור התוספת ור"בל דקאמ' כ"ד בתוספת קאמר מלבד הי"ב שעות של יום ור' אליעזר שאמר ל"ו היינו ל"ו שעות תוספ' מלבד י"ב של יום ורש"בן שאמר מ"ח תוספת מלבד י"ב של יום וקא מיפלגי הני תנאי ללישנא קמא (דרשב"ל) [דריב"ל] סבר תפשת מועט תפשת דכולא מילתא כיום תמים י"ב שעות מהיום וי"ב שעות בב' עמידות הכל כיום תמים ור' אליעזר אמ' ל"ו שעות מדלא כתיב ולא אץ לבוא יום תמים וכתיב כיום הכף באה לגלות שהעמיד' כיום תמים דאי כולא מילתא כיום תמים וכרי"בל כף של כיום למה לי לימא ולא אץ לבוא יום תמים שכולא מילתא שיעור' יום תמים ור' שמואל בר נחמני דריש מ"ח מדקאמ' לבוא כיום תמים דהי"לל ולא אץ בא כיום תמים שאז הייתי דורש כר' אליעזר מדכתי' לבא כיום תמים הרי הוא כאלו הכתוב עצמו אומר לבוא לבדו שיעורו כיום תמים ששיעור ויעמד השמש אינו כיום תמים אלא כשיעור עמידה סתמית שעומד בלילה שכן כתב רש"י ז"ל דיום תמים דקרא אשהייה (דשהיוה) [דשקיעה קאי] וקמייתא (קאי) דלא כתיב ביה כיום תמים סתם עמידה י"ב שעות כעמידה שדרכו לעמוד ולשתוק בלילה ע"כ: **אמנם** האיכא דאמרי בתוספת פליגי סבר דקרא אין לדבר בעיקרו של יום ועם התוספת דמה לו להזכיר העיקרי אלא ודאי אין הכתוב מזכיר אלא התוספת שהוא החידוש וכן התנאים שר' יהושע אמר כ"ד ור' אליעזר ל"ו ורשב"ן מ"ח כולן בתוספת פליגי דעיקר היום למה לי יכללו אותו בחשבון ולהכי ר' יהושע דאמר כ"ד תוספת קאמר דאזל שית וקם תריסר ואזל שית וקם תריסר דעמידתו בין ב' הפעמים כ"ד שעות ודורש כן מב'

הכרחיות חדא דהפסוק אין לו להזכיר אלא החידוש מתוספתו דהתוספת כ"ד שעות והב' מלשון הפסוק שאומר כיום תמים בכף דהי"לל ולא אץ לבוא יום תמים ואז ה"א דבין העקר ובין התוספת הכל יום תמים מדקאמר כיום משמע שהדמיון הוא אל העמידה של ב' הפעמים שהוא כיום תמים דהיינו עם לילו כ"ד שעות מלבד הי"ב שעות של יום באופן שההכרח של ר' אליעזר בלישנא קמא הוא הכרח לר' יהושע בלישנא בתרא ור' אליעזר שאמר ל"ו לעמידה דמדקאמר לבוא כיום תמים דהיינו כ"ד שעות לעמידה שלעת בואו שקיעת חמה מכלל דעמידת השמש של חצי השמים לא היה שיעורה כך אלא כסתם עמידה שהיא י"ב שעות כדפי' בלישנא קמא לרשב"ן מהכרח למ"ד לבוא הוא ההכרח של ר' אליעזר בשיטה הא"ד ורשב"ן שאו' מ"ח שעות של עמידה קאמר וההכרח שלו הוא דהי"לל ולא אץ לבוא יום תמים וה"א שלא אץ לבוא הוא יום תמים שהוא כ"ד שעות עמידה בעת בוא השמש מלבד עמידתו בחצי השמים שיהיה י"ב שעות כסתם עמידה להכי כתב לבוא כיום תמים בכף דמיון להודיע ולדמו' עמידתו בחצי השמים שהוא כשיעור של ולא אץ לבוא שהוא יום תמים ויעמו' השמש כמוהו וזהו כיום תמים של עמידה שבעת בואו כך שיעור עמידתו של חצי השמים: **הנה** למדנו שאפי' ללשון ראשון לא גרעה עמידת השמש מי"ב שעות בב' הפעמים וללשון אחרון לא הוסיפה על מ"ח שעות וכולהו תנאי לכולהו לישני מודו ששתי עמידת היו כאן א' בחצי השמים וא' סמוך לשקיעת החמה שלא אץ לבוא כיום תמים. שלא כדברי הרב ר' חסדאי ז"ל שאמר שהעמיד' היתה כחצי שעה ושלא כדברי הר"לבג ז"ל ושאר' המפרשי' שרצו לפרש שלא היתה עמידה כלל ומ"ש עמידה היה בבחינת הצלחת ישראל במלחמ' בזמן מועט כאלו היה יום גדו' וארוך וזהו כי ה' נלח' כו' כי הפסו' מכחיש כל זה באומרו ויעמוד השמש בחצי השמים וגם המאמרי' הנז' מכחישי' כל זה גם מה שכתבו שעמידה זאת היתה באיחור הגלגל להתנהל לאיטו וינהגהו בכבדות ומוכחים כן מלשון ולא אץ לבוא כו' הנה תחלת הפסוק סותר דעת זה שאמר ויעמוד השמש עמידה ולא איחור והיה אפשר לי לומר בזה בחצי השמי' בעת שלשית שהראשונה עמידה ממש היתה והשנית באיחור ובזה היה מתיישב הפסוק היטב דמ"ש ויעמוד עמידה ממש ולשון ולא אץ על האיחור דתרתי איתנהו עמידה ואיחור אלא שגם שיטה זו בטילה מצד הענין שלמה ישנה הוא ית' פעם בעמידה פעם באיחור והמאמר הנזכר בשני הלשונות סותר הכל שמשוה מידותיו בב' העמידות שהיו שוות בעמידה ולא היה הפרש ביניהם כי אם בבחינת הזמן ובשאר שוים וליכא מאן דפליג. הכלל העול' מכל הנז' הוא שהבורא ית' שברא שמש וירח הוא העמידם ב"פ באותו יום א' בחצי השמים וא' סמוך לשקיעתו.

וגם הסכמת מהריי"א ז"ל עלתה כך שהבור' ית' וית' הוא המעמיד השמש ועוש' נפלאו' גדולות לבדו והרבה ז"ל בראיות המפורסמות אין צריך ראיה ואפרין נמטייה שלא נטה מדרך היושר והנה המקובלים ז"ל הסכימו ששמו יתבר' שם ההויה בהיכל קדשו אדנות וע"י שם זה של אדנות עושה כל הדברים שהוא ארון הברית אדון כל הארץ. והנה הרב המורה ז"ל הסכים באריכות היום שהיה בשיעורו של כל היום בין העיקר והתוספת כיום היותר תמים שהוא יום תמוז הקוד' לתקופה ולא נאבה לקול מפרשיו כי הרב המורה כמעט אחז שיטת ר' יהושע בלישנא קמא אזל שית וקם שית אלא שנתחדש לנו פירוש באומרו כיום תמים כאלו כתי' כיום תמים בפתח שהוא כאלו נכתב כהיום תמים הידוע בתמוז. **ועתה** אזכיר הקושיות שיש על דעת זו ואתרצם בישוב א' לאחת א' הקשה הרלב"ג ז"ל כי אין מעצור לה' להושיע ברב או במעט מהזמן כי תשועת ה' כהרף עין כ"ש שכבר היתה אפשר התשועה ע"י השלכת האבנים ביום ובלילה ע"כ והנה מהריי"א ז"ל כתב ז"ל בקשת התכלית בדברים אלהיי' כבר זכר הרב המורה בפי"ג חלק ג' שהוא בלתי ראוי כי התכלית בהם הוא רצונו ית' ע"כ כ"ש שיש בזה תועלת נפשיי כמו שכתבו כלל המחברי' ז"ל שהתכלי' הוא להשריש אמונות שלימות בישראל וברואי' את יד ה' החזקה לאמ' לחרס ולא יזרח בסיבוב כי במה שנעשה בנס הירדן ונס יריחו האמינו כי להי' מצוקי ארץ ועתה בנס הזה שנעשה בגוף הגרמים השמימיים העליונים יאמינו כי אין עוד מלבדו בשמי' ממעל ועל הארץ מתחת ועוד היה בזה תועלת גופני כי בהיות המלחמה הזאת מחמשת מלכי' אדירים אשר בנפול אלו יפלו הנותרים ולא יקום חילם לכך ראה יהושע שיאריך היום שיקום גוי אויביו ולא יסתכנו ברדפם בלילה באשר לא ידעו כי אולי תהי' בארות בארות חמר ויפלו שמה והאויב יהפך לרדפם לכן ביקש יעשה להם הנס הזה להאי' להם לרדפ' עד כלה ולא ביקש שימיתם ה' כרגע כי שאל בזה האופן לימשך כבוד גדול לישר' בהעמדת השמש ונקמתם מאויביה' ע"כ תורף דבריו ועדיין קשה כי לזה יספיק בעמידה אחת בבת אחת לא בשתי' א' בחצי היום וא' בסופו ותהיה בעמידה א' ושיעור גדול כשתיהן עוד הקשה כי אם הגלגל היומי יתעכב רגע קטן יחרב העולם וגם להיותו כדוריי אי אפשר בו המנוחה ומהריי"א ז"ל השיב בזה כי השי"ת שבראם מאפס המוחלט לא יפלא ממנו כל דבר אשר יחפוץ לעשות בארץ מתחת המעתיק ארץ ממקומה ובשמים ממעל האומר לחרס וכו' כי גדול אדוננו ורב כח שיתעכב עם היותו כדורי ולא ימשך קלקול ע"כ תורף דבריו. **עוד** הקשו בזה שאם היו עמידות וכמו שמוכיח וידום השמש ויעמוד השמש בחצי השמי' למה אמר הפסוק לשון ולא אץ שזה מורה על איחור תנועה לא על עמידה ומתוך זה הוצרך הרב ר' חסדאי לו'

שהיו כאן ב' ענינים עמידה בחצי היום כמו חצי שעה ואיחו' בתנועה דהיינו ולא אץ לבא כיום תמים. ומהריי"א תירץ בזה דמאחר דלשון וידום ויעמוד אינו סובל איחור תנועה כי אם עמידת השמש עליהם נסמוך ונעשה עיקר ולא נחוש אל לשון ולא אץ כי סובל ויסבול ב' פירושים עמידה או איחור ונכריע בו לפרשו לא אץ לבוא כי עמד מהכרח חז"ל שזכרנו ע"כ תורף דבריו לא יספיקו כי למה יכתוב הפ' לשון היולי ולא אץ לבוא שיש מקום לטעות עוד הקשה הרלב"ג בזה שאם העמדה זו היא ביטול תנוע' השמש א"כ יהיה המופת הזה יותר נפלא ממופתי משה ע"ה כי מופתיו היו בנמצאות השפלות ואלו היו בגרמים השמימי' הנכבדי' לשנות תפקידם וא"כ יהיה הוא סותר בתורה ולא קם נביא עוד בישראל כמשה לכל האותות והמופתים אשר עשה משה לעיני כל ישראל ואם נאמר שגם ע"י משה נעשה כפי מה שקיבלו חז"ל מ"גש הנה נשאר עדיין הספק הזה בעינו כי כבר השוו לו יהושע בגדול שבמופתים ועוד שאם היה הענין כן היה ראוי שתספר אותו התורה שעמד השמש למשה כדי לפרסם היכולת אלהי כי זאת היא כוונת התורה תמיד ע"כ תורף דבריו והנה הרב ב"ע ז"ל בשער י"ג הכה על קדקדו ואמר כי אדרבה אפשר שמעלת הנסים הנעשים בשפלי' יותר מהנעשים בגרמים השמימיים למה זה דומה למעמיד הרחים בעוד המים סובבים סביבה והנסים הנעשים בגרמים השמימיים דומה למי שמעביר המים מסביב הרחיים למקו' זולתו שבנקל יבוטלו הרחיים כ"ש שלו הונח שהנסים שעשה יהושע היו גדולים משל משה לא מפני זה יתמעט כבוד משה ע"ה כי אדרבה מעלתו היא שלא הוצרך לשנות סדרי בראשית מעין מ"ש מס' שבת פ"ה כמה גרוע אדם זה שנשתנו עליו סדרי בראשית ע"כ תורף דבריו ומהריי"א ז"ל השיב שאין כונת הפסוק לו' שלא יעשו המופתים ההם שעשה משה ע"ה ע"י זולתו מהנביאים כי מה יתן ומה יוסיף זה בכבוד משה שהרי לא האמינו במשה מצד המופתי' שהם מופלאים מזולתו אבל האמינו בו יען כי שמע העם בדבר ה' עמו ובו האמינו ונאמי' לעולם אבל מה שהגיד הפסוק שלא קם נביא עוד ביש' כמשה אשר ידעו ה' פנים אל פנים לעשות כל האותות והמופתי' שעשה ועם היות הדיבור מתייחד אליו במצרים מקום טומאה ז"ש אשר ידעו ה' פנים אל פנים לכל האותות וכו' בארץ מצרים וכו' שעיקר גדול' משה הוא בעשותו כל זה בשליחותו ית' בארץ מצרים וממ"ש אשר שלחו תבין זה באופן שאם לא יעשה משה ענין נס יהושע תלמידו אין זה גריעות שאם לא הוצרך אליו למה יעשהו משה בלי צורך ע"כ תורף דבריו ונכון **ואשר** אחזה לי בתירוץ אלו הקושיות הוא כי תועלת העמדת השמש היה שהדור הזה הנכנסים לארץ רצה ה' להשרישם בשורש היות היכולת אלהי שליט לשדד מערכות השמים כדי שיבינו מתוך כך כי הארץ א"י

איננה תחת המערכו' אלא היא ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה תמיד עיני ה' אלי"ך בה ויצטרף עוד לתירוץ זה מ"ש חז"ל פ"רא הובא בילקוט כי המלכים שבא"י אל מעוננים ואל קוסמים ישמעו בקסמיהם ונקראו כשפי' שמכחישי' כח פמליא של מעלה ובאו לילחם עם ישראל לכך גזר יהושע שמש בגבעון דום ולעומתו הירח וכל צבא השמים עמה כדי שיתבלבלו החוזים במזלות והמעוננים והקוסמים ולא יועילו כלום בקסמיהם ובהורא' מערכותיה' והוא ע"ד מאי דעתיך דקאי צדק במזרח מהדרנא ליה למערב עוד אפשר שרצה יהושע להודיע איך הוא אלוה מקרב הבאי' לעבודתו ויהושע אחז צדיק דרכו ללכ' במהירות להציל הגבעונים אשר נחסו תחת כנפי השכינה ואעפ"י שהיה ברמאות אשר זריזו' יהושע יגרום בלי ספק לקרב כמה וכמה גרים כמשחז"ל שניתוספו כמה גרים בימי דוד בעת שהרג בני שאול ק"ן אלף שאם לגבי גבעונים כך ע"אכו גרי צדק באופן שרצה יהוש' לקדש ש"ש שהב"ה העמיד השמש וירח וכל צבא השמים כדי להנקם נקמת הגבעונים ולז"א שמש בגבעון דום ששם בגבעון רצה שיעמוד השמש כדי שיתפרסם הענין שבעד גבעון היתה זאת העמדה ראשונה וזהו ויעמוד השמש בחצי השמים לידום בגבעון אמנם ההעמד' השנית נ"ל שהיתה לפי ששבת היום כמשאחז"ל פר"א שהיה ערב שבת וישר' מצטערים מפני כבוד השבת שלא לחללו ולכך העמידו ולזה עשה זאת ההעמדה סמוך לשקיעת החמה להורו' הסיב' המחייב' העמדת השמש שהוא לכבוד השבת ובזה נדקדק אומרו ולא אץ לבוא לומר שדרך שאר השבתו' להיות השמש אץ לבוא שאפילו קודם השקיעה הרי הוא כאלו בא ונשקע לענין שחל השבת כבר כדכתיב מערב עד ערב תשבתו שבתכם להוסיף חול על הקדש אמנם כאן לא אץ לבוא שהרי עמד כיום תמים כפי הפירוש הנזכר מהתנאים לעיל ובזה נתקנו כל הספקות אשר לשיטת ח"זל ולא יפול דבר מדבריהם ארצה שודאי היתה עמידה מתנועת השמש והרי הכתוב העיד היות שב השמש אחורנית עשרה מעלות בימי חזקיה והדברים כפשטן ולא נשמע אל קול מלחשים. ומעתה נבוא אל ביאור הפסוקים אחד לאחד:

**אז ידבר** יהושע רש"י ז"ל פי' והוא מדברי חז"ל שלהיו' השמש מעת זריחתו עד עת בואו מהלל את ה' כדכתיב ממזרח שמש ועד מבואו מהולל שם ה' לעומת זה כשאמר יהושע שמש בגבעון דום משבחך והללך לה' ויהושע מילא מקומו ואז ידבר יהושע דברי שירות ותושבחות ע"כ וכן ת"י בכן ישבח יהושע קדם ה'. ומ"ש וירח בעמק אילון כתב רש"י ז"ל אותה שעה היה הירח עומד כנגד עמק אילון והוא רחוק מגבעון שהרי גבעון בגבול בנימין ואילון בגבול דן ע"כ והרד"ק ז"ל כת' יתכן כי אחר התפלה היתה השירה והשירה לא הזכיר או השירה היא וידום השמש והתפלה היא ויאמר לעיני כל יש' וכן

זוכר אות' המדרש במנין י' שירו' ולשון ידבר מורה על שירה לא על תפלה כמו וידב' דוד לה' ויאמר בתפלתו לעיני כל ישראל שמש בגבעו' דום כלומר הפלא הזה יראה היום לעיני כל ישראל או יהיה פי' ויאמר לעיני ישראל כלומר התפלה הזאת אמרה לעיני כל ישר' בקול גדול ופי' דום המתן שיעמוד השמש במקומו וירח בעמ' אילון הוא כדי להאיר להם הירח והיה אז הירח בתחלת החדש או בשלישיתו שמאיר ע"כ דברי הרד"ק וק"ק מאחר שהשמש זורח מה תועיל הירח דשרגא בטיהרא מאי מהניא אם לא שנאמר שבכלל גזרתו שיאהיל הירח כדי שידעו שהוא לילה והשמש עומ' שלא בדרך טבע ועוד קשה לדבריו למה לא הזכיר בשעת מעשה ענין הירח שלא כתב אלא ויעמוד השמש בחצי השמים וירח לא הזכיר. ומהרי"א ז"ל כתב שקשה אומרו אז ידבר יהושע ולא מצינו שדבר כלל ועוד או' ביום תת וכו' מיותר שכבר אמר אז ידבר אז רומז אל זמן ההוא ועוד אומר שמש בגבעון דום מורה על היותו בחצי היום ומאמר וירח בעמק אילון סותר זה שנרא' שהיה סמוך לשקיעת החמה בעת הגלות הירח בעמק אילון ותירץ כי בראות יהושע אסיפ' ה' מלכים אדירים שבנפלם תפול על שאר העמים אימתה ופחד ונכבשה הארץ לפני יש' וחשש פן תשקע החמה ויסתכנו ישראל באישון לילה מהאויבים פן ירדפום לעומת זה התפלל שיעמוד השמש באשר הוא שם בגבעון וכדי שלא תתבלבל התנועה כלה לכך אמר שכשיעמוד השמש גם הירח יעמוד נגדו במקומו עומד וממתין עד שיתנועע השמ' ויתנוע' גם הוא ובכלל זה ג"כ שאר המזלו' שיעמדו באופן שישאר הסד' המסודר במקומו שלא השיגם כי אם העיכוב לבד לא בלבול סדר וזהו אז ידבר יהושע בתפילה על עמידת השמש ודבר לה' שיעשה כן בעבור תת ה' את האמורי וב"ת ביו' תת אינה בית הזמן אלא ב"ת בעבור. או אפש' אז ידבר יהושע לה' ומה דיבר פי' הפסוק ביום תת שדבר לה' אנא ביום לאור השמ' יהי ענין זה של תת ה' את האמורי ולא בלילה ואמר שלא התפלל בהתבודדות אלא לעיני כל ישראל ואפשר שמ"ש לעיני ישראל הלמ"ד היא למ"ד הסיבה כמו למען אחי וכו' כאלו אמר לסבת עיני ישראל שלא יוכלו לראות בחשך ובהיות השמ' זורח' יראו וירדפו אויביהם לסבת עיני ישראל אחלה נא שמש בגבעון דום ר"ל אתה ה' דום את השמש ואינו צווי לשמש שידום ע"כ תורף דבריו ולי נראה שלהיות יהושע טרוד בענין המלחמה ולא היה פנוי לומר בעת ההיא שירות ותושבחות לכך יעד אז שלעתיד ידבר יהושע שירה וזה יהיה ביום תת ה' וכו' כשיכלו כלם יספו ויתרעו לפני ישראל אז ידבר השירה ולפי שנשארו קצת חלק האמורי שלא נכבשו לכך לא מצינו שדבר יהושע יעודו זה לשמו' מוצא שפתיו שלא חל עליו חובת הדיבור עד יום תת ה' את האמורי כולו וז"ש אז ידבר לשון עתיד ומ"ש לעיני ישר'

הכונה לפי שישראל היו מתרעמים על השלו' שעשו הגבעוני' לכך ראוי שלעיני ישר' שמש בגבעון ולא במקו' זולתו דום כדי שיראו בעיניהם אהבתו ית' את הגרים ושעמידה זו נעשית בעבור גבעון עוד אפשר שלהיות א' מהשיטות שמשה ע"ה מה שנענש במי מריבה היה לפי שלא נתעורר מעצמו להוציא להם מים מצור החלמיש שהיה נמשך קידוש ש"ש לעומת זה יהושע תלמידו נתעורר מעצמו נסמך עצמו לומר כן בעבור לעיני ישראל להקדיש ה' לעיני ישראל והפסק שבין ויאמר לתיבת לעיני ישראל מסייע זה ולכך אמר שמש בגבעון דום כפשוטו של מקרא מדבר עם השמ' ואין כאן לשון תפלה כי זה חפצו ית' שיאמין ויבטח בו האדם לגזור אומר ויקם לו ויחשבה לו צדקה:

**יג**

**וידום** השמש וירח עמד. מכפל וידום השמש בחצי השמים נסתייע דברי חז"ל לבי' העמידות שאמרו שעמד השמש וכתב מהריי"א ז"ל זה לשונו וידום השמש הגיד שהשי"ת השלים שאלתו וידום השמש שעמד מתנועתו והירח עמד והתמיד זה עד יקום גוי אויביו ר"ל עד השלמת נקמת ישראל שהם גוי א' בארץ מאויביו ה' המלכים ואמר עד יקום גוי אויביו כנתינת טעם לנס זה של וידו' השמש יען שהרצון הוא שיקום גוי אויביו על ידו ממש כי הרי במחנה אשור מתו ק"פ אלף ברגע א' וז"ש וידום השמש וכו' עד יקום גוי וכו' ע"כ והר"דק כתב גוי אויביו גוי מאויביו וכן השמרו לכם עלות בהר ע"כ ומ"ש הלא היא כתובה על ספר היש' כת' רש"י ז"ל שהוא על ספר בראשי' שהוא ספרו של אברה' שנקרא ישר תמות נפשי מות ישרים ששם בספר הישר הנזכר נאמר נס זה שיעשה יהושע דכתיב וזרעו יהיה מלא הגוי' זה יהושע שבא מאפרים שעתיד להעמיד חמה ולבנה ונתמלא כל העולם ששמעו שמעו ע"כ ומהריי"א ז"ל כתב בשם רש"י ז"ל שהלא היא כתוב' בספר הישר היינו בהנה השמש והירח וי"א כוכבים משתחוי' לי נראה ליוסף בעד יהושע שעתיד לצאת ממנו והוא ז"ל פי' הלא היא כתובה ז"ל מדלא כתיב הלא הוא כתוב אם חוזר לנס אלא ודאי הלא היא כתובה חוזר לנקמ' היא כתוב' בספר הישר הוא ספר התורה בכללה כי ישרים דרכי ה' כי בנבואתו נתנבא משה נקמה זו כמ"ש פי' וזאת הברכה רוכב שמים בעזרך דהיינו לרכוב על צבא השמים שמש וירח בעזרך לעזרך במלחמה והיה זה כדי שיקחו ישראל נקמתן בידיהם וז"ש ויגרש מפניך אויב ויאמר השמד אתה בידך וסיים ישראל עם נושע ביי' בעצם וראשונה הוא ית' המושיע אלא שכדי שיהיה לישראל לכבוד ולתפארת הנצחון וזהו ואשר חרב גאותיך וכו' ואתה על במותימו תדרוך היינו מ"ש יהושע שימו רגליכ' על צואר המלכים האלה וכו' עכ"ל ובדבריו אלה היינו יכולים לפרש ספר הישר על ספר פרטי והוא ספר אלה הדברים

שנאמר בו ועשית הישר והטוב כמ"ש פ' אין מעמידין מס' ע"א. **ולי נראה** לדקדק למה לא הזכיר המקומות שעמדו וידום השמש בגבעון וירח בעמק אילון כמו שגזר יהושע שמש בגבעון דום גם צריך לדקדק למה בשמש כתיב לשון דום ובירח לשון עמד ולמה בשמש הקדים לומר תחלת וידום וא"חכ השמש ובירח אמר להפך וירח תחלה ואח"כ עמד והי"לל וידום השמש והירח והיה מקצר עוד שנה שבשמש אמר ב"הא השמש ולא בירח. **ואומר** כי ידוע הוא שהשמש הוא המשפיע מאורו אל הלבנה כנז' בכתר מלכות גם ידוע משאחז"ל בתנחומא הובא בילקוט ז"ל א"ל השמש לי אתה אומ' דום יש קטן פותח פיו ואומר לגדול ממנו דום אני נבראתי ברביעי ואתה בו' ואתה או' לי דום א"ל יהושע בן חורין קטן שיש לו עבד זקן אינו אומר לו שתוק לא קנה אברהם אבינו השמים וכל מה שבתוכו שנאמר ברוך אברם לאל עליון קונה שמים וארץ ולא זו בלבד אלא שנשתחוית לפני יוסף שנאמ' והנה השמש והירח וכו' משתחוים לו א"ל השמש אתה או' לי שאדום ומי יאמר קילוסו של הב"ה א"ל שתוק ואני אומר שנא' אז ידבר יהושע ואין אז אלא שירה שנאמר אז ישיר משה ע"כ ובסמוך בס"ד אבאר זה המאמר כי הוא יקר הערך באופן שמהיות ברור אל יהושע שיטעון השמש טענת אני גדול ממך לעומת זה נתחכם יהושע ותפש מתחלה לשון שמש בגבעון דום ולא אמר עמוד כי ר"ל טענתך גלוי' אצלי ובטלה שאתה מקנת כספי וטענ' בן חורין שיש לו וכו' ז"ש דום מטענתך ותהי לך לחכמה כי תשובתך בצדך פשוטה ולהיו' הירח תלוי בשמש כמו שזכרנו כי מאורו היא מושפעת לכך אמר שמש בגבעון דום וירח וכו' כי לשון א' מספיק לשתיהן אמנ' לעת מצוא וידום השמש וכו' אפשר שלשון וידום נמשך לוירח כאלו אמר וידום שמש וירח שדממו יחדיו מטענת אני נבראתי וכו' ותיבת עמד תחזור ג"כ לגבי שמש כמו שמש וירח עמד זבולה דלא כתיב עמדו כי כא' נחשבים כיון שהירח מושפע מהשמש כדוגמת זכר ונקבה בראם ויקרא שמם אדם א' נמצאו ב' הלשונו' צריכי' לשון וידום בבחינת השתיקות מטענת אני גדול ממך ותיבת עמד להודיע שקיימו מצות העמידה ובזה מתורץ ג"כ אומרו השמש בהא הידיעה כי הוא הידוע בטוען טענות עם יהושע ולא הירח כי היא טפלה אל השמש. **עוד** אפשר בתירוץ שני מעין הנז' והוא במ"ש בסוף המאמ' אתה אומר שאדום מי אומר קילוסו של הב"ה וכו' אשר בזה נאמר שיהושע הזכיר מראשי' לשון דום ע"ש דום מקילוסך ואני אמלא מקומך ולז"א דום ולא אמר עמוד אכן כאן אמר וידו' השמש וירח שקבלו טענת יהושע שתוק ואני אומר וכיון שקיבלו הטענה שמש וירח עמד ולהכי קאמר השמש ב"הא כי הוא הטעון כנז' דתיבת וידום מוסב לשמש וירח ותיבת עמד ג"כ מוסבת לירח ושמש עוד אפשר שלהיות השמש עיקרי בעת ההיא

שהרי יום היה לכך אמר שמש בגבעון דום אל השמש המשמש בעת ההיא דבר כי מאמר וירח בעמק אילון לא בא מצד עצמו כי מה לו לעם הירח כי אינו צריך אליו אלא שכדי שלא ימשך בזה קלקול בסדרי בראשית לכך הוא שאמר לתועלת הירח וירח בעמק אילון ומזה הטעם אמר וידום השמש ב"הא הידיעה כי הוא הנצרך אל יהושע באותה שעה לנצח האויבים וז"ש וידום השמש פרטי אליו לשון וידום כי הוא המשבח באותה שעה בלבד ולא הירח שאין שבחה אלא בלילה לכך אמר בה לשון זולת וירח עמד לשון עמידה ולא לשון דממה ולפי זה וידום הוא פרטי אל השמש ותיב' עמד פרטי אל הירח ומה שהקדים המקרה אל השמש ובירח הפך הסדר וירח עמד להודיע מה שהקדמנו שהירח מושפע מהשמש לכך אמר וידום השמש ומזה נמשך שוירח עמד כי הוא תולדת וידום השמש שכיון שהשמש דמם הירח בהכרח שסרה אל משמעתו. ומ"ש הלא היא כתובה על ספר הישר לשון נקבה הכונה שהטענה שאמר יהושע בן חורין קטן וכו' לא קנה אברהם השמים וכו' לז"א הלא היא כתובה כי המקנה שקנה אברהם את השמש וירח הלא היא כתובה על ספר הישר הוא ספר בראשית כנז' למעלה. עוד אפשר שאמר כן בבחינת השמש והירח משתחוים לי שההשתעבדות כתובה על ספר הישר: **והנני** מבאר דברי המאמר כמו שייעדתי ומתוכו יתבאר הפסוקים. וראוי לדקדק בו ראשונה כפל דבריו דמספיק שיאמר יש קטן פותח פיו ואומר לגדול הימנו דום אני נבראתי ברביעי ואתה בו' נמצא מאמ' ואתה אומר לי דום הכל מיותר. ועוד בן חורין קטן שיש לו עבד זקן וכו' או' בן חורין מיותר דכיון שיש לו עבד פשיטא שהוא בן חורין שאם הוא עבד אין לו יד לקנות עבד דמה שקנה עבד קנה רבו ונדקדק לשון זקן דהי"ל גדול כמ"ש בתחלת דבריו כלום יש קטן וכו' אומר לגדול הימנו דום הן אמת שאפשר לומר שהשמ' טענו שאפי' לגדול ממנו אין ראוי לומר שתוק וכ"ש לזקן ויהושע השיבו דלא מבעיא לגדול ממנו שיכול לומר לו שתוק אלא אפילו לזקן. ועוד או' ולא זו בלבד אלא שנשתחוית כי הראשונה עדיפא שהיא המקנה ומה צ"ל שנשתחוית וכו'. ועוד או' שנית אתה א"ל שאדום שהוא מיותר הי"ל א"ל השמש ומי אומר קילוסו וכו' ועוד שתוק ואני אומר שתיבת שתוק מיותרת. **הביאור** כי השמש זחה דעתו עליו לדבר גבורו' וחין ערכו מב' בחינות אחד היותו גדול האיכות כי הוא ספריי כעצם השמים לטוהר זהיר ובהיר הוא בשחקים ובחינה ב' בכמות השנים שהוא גדול ממנו כנגד הבחינה הראשונה א"ל יש קטן פותח פיו ואומר לגדול ממנו דום כי סימן החכם הוא שאינו מדבר בפני מי שגדול ממנו בחכמה וכיון דכן תימא גדול הוא יש קטן פותח פיו אפילו פתיחה בדברי חכמה כ"ש ואו' לגדול ממנו דום היינו גדול בערך והבחינה הב' הזכיר ב"מש אני נבראתי בד'

ואתה בו' ואתה אומר לי דום ואינך מהדר פני זקן לעומת ב' טענות אלו השיב יהושע כנגד בחינת האיכות א"ל בן חורין וכו' כלומר מעלתי גדולה ממך שאני פועל ברצון ולא בהכרח כמוך שאתה מוכרח במעשיך ז"ש בן חורין קטן וכו' שעם היותי קטן בן חורין הוא כדכתיב ובחרת בחיים ומה שאמרת שאתה זקן גם היא אינה כלום שעבדי אתה ומי שיש לו עבד זקן אינו א"ל שתוק שהרי אברהם קנאך כדכתיב ברוך אברם לאל עליון וכו' ושמא תאמר אין מכאן ראיה דמ"ש קונה שמים וארץ אל הש"י הנז' קא הדר לז"א ולא זו בלבד ראיה אלא הרי לי ראיה הודאת בעל דין שנשתחוית לפני יוסף שזו הוכחה על הראיה הראשונה דקונה שמים וארץ אאברהם קאי שהש"י בורא הוא ולא קונה ובזה מדוקדק או' ולא זו בלבד דהי"ל ועוד שנשתחוית וכו' אלא הוא תוכחה לראיה ראשונה. עוד אפשר שכפי טענה ראשונה שהשמש מקנת כסף הנה כל א' מיש' יוכל להשתרר עליו ולא יהוש' בלב' לז"א ולא זו בלבד שהיא טענה כוללת לכל ישראל אלא גם זו טענה פרטית ממה שנשתחוית לפני יוסף אבא שאני יוצא חלציו וכשנצחו יהושע ע"ה בטענות הנז' אז א"ל השמש אתה א"ל שאדום ומי או' קלוסו וכו' הכונה שתיבת דום כוללת ב' ענינים העמידה והשיתוק מדלא קאמר עמוד הנה כנגד העמידה טען השמש טענותיו כנז' אתה א"ל דום וכו' לכך לא אמר אתה א"ל שאדום כי שם לא טען אלא כנגד ההבנה פשוטה שדום הוא כמו עמוד אמנם עתה א"ל השמש אתה א"ל שאדום ר"ל אתה אומר בכלל דבריך שאדום משבחו ית' ומי יאמר קלוסו של הב"ה ומ"ש ומי אומר קלוסו לשון הווה הכונה דפשיטא שיהושע יאמר אבל ביני וביני בין שיתוק השמש עד שיתחיל יהושע לקלס על ההוא דביני וביני קאמר ומי אומר קילוסו לשון הווה והשיב לו יהוש' שתוק ואני אומר כיון בתיבת שתוק על התכיפות שתכף מיד ברגע שתשתוק אני אומר שבחו של מקום שנאמר אז ידבר יהושע מדקאמר לשון עתיד למד דה"ק שחייב יהושע עצמו שבעת שישתוק השמש אז ידבר הוא ועל זמן שתיקת השמש קאמר אז אלא שמג"ש למד אין אז אלא שירה. עלה בידינו מתוך מאמר זה פירוש בפסוק באומרו שמש בגבעון דום שכלל בו דממה מהסיבוב וגם דממה משבח לשי"ת ובהכי ניחא דקאמר וידום השמש וירח עמד שאמר לשון עמידה בשמש וירח כדי שנדרוש וידום לדממה ושתוק משבחו יתברך ומובן ג"כ או' אז ידבר בלשון עתיד דהיינו שנתחייב יהושע שאז בעת שיתוק השמש מהשבח שמשבח ממזרח שמש ועד מבואו שאז ידבר הוא תמורתו וימלל גבורות ה' ישמיע קול תהלתו:

**יד**
**ולא** היה כיום ההוא לפניו וכו' מתוך דחז"ל בפרקי ר"א ובגמר' פ' אין מעמידין מובן או' ולא היה כיום ההוא שר"ל כשיעו' אורך יום ההוא לא היה לפניו דבענין עצמו של עמידת החמה הנה עמדה בימי משה ולנקדימון בן גוריון אלא ה"ק בשיעור אריכות היום ההוא לא היה לפני' וכו' עוד תירצו בגמרא דלענין אבני ברד קאמר דלא הוו ומהרי"א ז"ל פי' ולא היה כיום ההוא אם בגודל הנצחון ואם במעלת הנס וכ"ש בהיות נעשה כל זה בשאלתו של יהושע וז"ש לשמוע ה' בקול איש וכדי שלא נטעה לומר שגדלה מעלת יהושע על משה ולז"א כי ה' נלחם לישראל ובעבורם נעשה לא בעבור יהושע לבדו אלא לשמוע ה' בקול איש בהצטרפות זכות ישראל כי ה' נלחם להם ע"כ. ולפי מה שכתב הוא ז"ל למעלה שאין ראיה מגודל הנסים על גדולת הנביא כי אפשר שהנביא הגדול לא הוצרך לאותם הנסים ולכך לא עשאם ולא מקוצ' יד ק"ק שלדבריו אלו לא היה צריך הפסוק לנתינת טעם זה של כי ה' נלחם כי פשוט הוא. **ולי** אפשר לפרש דה"ק ולא היה כיום ההוא לפניו ואחריו לא בבחינת גודל הנס אלא בבחינת התכלית שלא היה התכלית בנס הנעשה ביום ההוא צורך או הכרח זולת לשמוע ה' בקול איש הוא יהושע לא תכלית והכרח זולתו דהרי ה' נלחם לישראל באבנים גדולות וביום ובלילה היה יכול להלחם בעדם ולא העמיד השמש אלא לקיים דבר עבדו ועצת מלאכו השלים ותיבת כי משמש בלשון דהא שהוא א' מד' לשונות שמשמש תיבת כי ועל פי שיטת חז"ל שזכרנו מעמידתו פעמים ביום ההוא אפשר לומר שהעמידה ראשונה נעשית לקיים דברי יהושע לשמוע בקולו ולכבדו והשני' מצד המלחמה נצרכה כי ה' נלחם להם לישראל ולז"א שלא אירע ולא היה כיום ההוא לפניו ואחריו בבחינה זו שיזכיר והיא מעמידה א' של השמש לתכלית לשמוע ה' בקול איש ועמידה שנית כי ה' נלחם לישר' וללחו' מלחמתם עמד השמש. **עוד** אפשר לפרש כי מה שאירע כיוצא ביום ההוא היה בבחינת העמדת השמש שהיה הדבר מאת ה' בימי משה או בתפלת נקדימון שנכנס למקדש להתפלל אל ה' על המים ועל נקידת חמה וזריחתה שה' הוא המעמיד ומזריח אמנם בענין יהושע (שלא) [שאלו] התפלל יהושע אל ה' שידומם החמה ויעשה כדברו לא היה כ"כ דבר גדול אמנם הוא דבר עם החמה ואמר לו שמש בגבעון דום והב"ה שמע בקול איש עם היות שלא היה מתפלל אליו ית' זהו דבר גדול שלא היה כיום ההוא לפניו ולאחריו והמוכיח שלא היה כאן תפלה הוא מ"ש חז"ל מויכוח השמש וסרבנותו עם יהושע כמה שכתבתי לעיל ואלו יהושע היה מתפלל אל ה' שיעמידהו לא היה השמש פוצה פה ומצפצף. והר"דק ז"ל כתב ז"ל ואע"פי שהיה שוב השמש אחורנית לחזקיהו האות ההוא היה

לאות ולמופת שנתנו ה' בעבור שיאמין חזקיהו שיחיה מחוליו והוא א' מן המופתים שנעשו ע"י משה אבל דרך תפלה שיתפלל איש על שינוי הטבע ויעתר הבורא לאותה תפלה אם לא יהיה לתת בו אות ומופת לא היה ולא יהיה וז"ש לשמוע ה' בקול איש עכ"ל. ולכל הפירושים נדחו דברי הרלב"ג שרצה להוכיח מזה הפסוק שלא היה ביום ההוא נס עמידת שמש בפועל אלא אריכות היום היה בכח בבחינת התועלת והנצחון שנעשה בו וז"ש לפי דעתו ולא היה כיום ההוא וכו' בבחינת הנצחון כי ה' נלחם לישראל ע"כ דבריו ושרי ליה מריה ודבריו נדחין מאליהן שהרי אחריו היה כן ברגע קטן נפלו מחנה אשור עם סנחריב ק"פ אלף איש ראשי גייסות:

**טו**

**וישב** יהושע וכל ישראל עמו וכו' הקשה מהריי"א ז"ל שכאן מגיד הכתוב שחזרו אל המחנ' הגלגלה אחר כלות המלחמה וא"כ איך אמר אחר כך וינוסו חמשת המלכים וכו' ויגד וכו' ויאמר וכו' ואתם וכו' ויהי וכו' וישובו וכו' ויראה שהיה המחנה במקדה ושם שבו ולא לגלגל ותירץ דלעולם אימ' לך ששבו אל מקדה עד שהשלימו הנקמ' ומ"ש כאן וישב יהושע וכו' הגלגל' הוא ספור כללי מכל הענין מעמידת השמש ולא היה כיום וכו' והשלים הפסוק וישב יהושע וכו' המחנ' הגלגלה ואח"כ חוזר לפרט הענין איך לא היה כיום ההוא לפניו כי וינוסו ה' המלכים ויאמר וכו' ותלאום כדי שיתפרסם הענין ולכך הוא שהקים עליהם גל אבנים גדול לאות פרסום הענין והשני בענין חייליהם לתלותם כדכתיב ויהי ככלות יהושע וכו' והשלישי לכידתו הערי' זו אחר זו במעט מהזמן ואחר כל התשועות האלה חזר להזכיר וישב יהושע הגלגלה וזהו הפסוק עצמו הנז' למעלה אלא שבא שם בכלל וכאן בפרט והביא סברת הרד"ק ז"ל בזה שכתב שיהושע שב המחנה הגלגלה ואחרי היותו שם הגיד לו שחמשת המלכים היו נחבאים במערה במקדה והוצרך לחזור שמה ולצוות שיגולו עליהם אבנים גדולות ושהעם ירדפו אחריהם ושבו אל המחנה מקדה ואז צוה ותלום. והקשה מהריי"א ז"ל על שיטה זו כי איך יתכן שאחר העשות נס עמידת השמש כדי שיקום גוי אויביו ישוב יהושע אל המחנ' הגלגלה מבלי שיעשה הנקמה ע"כ תורף דבריו. **ואשר** אני אחזה לי הוא שיהושע הניח בגלגל כל המחנה הטף והנשים והזקנים באים בימים הם וכל אשר להם שלא עלו עם יהושע אלא כל אנשי המלחמה גבורי החיל כדכתיב ויעל יהושע מן הגלגל ובא אליה' פתאום והכם בגבעון כמ"ש לעיל ויבא אליהם יהושע פתאום וכו' ואז בנוסם השליך עליהם אבנים גדולות מן השמים ואז ידבר יהושע ענין נס העמדת השמש ואפשר שאז בהיותם נלחמים נתנו אלו הה' מלכים והלכו הם וגבוריהם הגלגל אל מחנה ישראל הנשים והטף

לשלול שלל וע"כ וישב יהושע וכל ישראל עמו הגלגל כדי להלחם עם הבאים עליהם ואז בהיותם בגלגל נלחם בם ואז וינוסו ה' המלכים וזה מורה הסמיכות שאחר וישב יהושע אמר תכף והוגד ליהושע וכו' ואז נתחזקו לרדוף אחריה' עד כלה ואז שבו כל העם אל המחנה מקדה ששם במקדה היה חונה המחנה של אנשי הצבא הגבורי' ותלו המלכי' ובו ביום לכדו את מקדה ואת לבנה כי לא יפלא מה' דבר עם היות המלאכה מרובה הנה היום ההוא היה ארוך: **עוד** אפשר דלעולם אימא לך שלא שב יהושע בעת ההיא אל המחנה הגלגלה כי אם עד תום כל המלחמה וכמ"ש למטה בסוף הענין ואת כל המלכים האלה וכו' וישב יהושע וכל ישראל עמו אל המחנה הגלגלה ומ"ש כאן וישב יהושע וכל ישראל עמו וכו' לא בא הכתוב לספר אלא לפי שהזכיר ולא היה כיום ההוא וכו' מזכיר שמפלאי היום ההוא הוא היות ה' נלחם לישראל והריאה ברורה שהש"י נלחם לישראל הוא מה שראינו בסוף הענין המלחמה שוישב יהושע וכל ישראל עמו וכו' ולא נפקד מהם איש אחד אלא שב יהושע וכל יש' ר"ל כולם בשלימות שזו הוכחה גדולה למ"ש כי ה' נלחם וא"חכ חוזר לענין ראשון של המלחמה ואמר וינוסו חמשת המלכים וכו' שהרי הזכיר כאן וישב יהושע על שהיה כך הענין בעת הזאת אלא להוכחה וראיה לדבריו של כי ה' נלחם לישראל:

**טז**

**וינוסו** חמשת המלכים האלה וכו' לא כתב חמשה המלכים להודיע שחמשתן קשורי' זה בזה לא נפרדו זה מזה במלחמה ואף בנוסם יחדיו נסו. ומ"ש במקדה כתב הרד"ק במערה שהיתה בגבול מקדה:

**יז יח**

**ויוגד** ליהושע לאמר כתב הרד"ק נחבאים ב"שבא תחת הבי"ת ע"כ. ונראה לי לדקדק תיבת לאמר דמיותרת ואפשר לומר כי דרך המלחמות כשיארע דבר כזה בהחבא אנשי חיל או מלכי' יכריזו ויאמרו כל מי שיביא פלוני יעשרנו המלך עושר גדול ויתן לו מנות והעד שאול בענין גלית וז"ש ויוגד ליהושע כדי שיהושע יאמר ויכריז ויפרסם כי נמצאו המלכי' ז"ש לאמר נמצאו המלכים נחבאים במערה במקדה שכשיאמר זה בקול גדול אולי ימלא לב גבור מהגבורים להכנס שם להרגם ולהביא ראשיה' אמנם יהושע לא רצה בזה אלא ויאמר יהושע גולו אבנים וכו' ואתם אל תעמודו כי לכל זמן ואחר הרדיפה יאות הנקמה באלו ולכך אמר גולו אבני' דהיינו גלגלו אבני' כפרש"י ז"ל ולא אמר שימו אבנים להודיע' שיהיו כ"כ גדולות שלא יוכלו להגביה' ולשומם כ"א ע"י גלגול:

**יט**

**ואתם** אל תעמודו מהנראה שהיו לפני יהושע גבורי החיל רבים ולקצתם אמר גולו אבנים וכו' ואל זולתם אמר ואתם אל תעמודו שכן מורה תיבת ואתם כלומר אל תעמודו להתעכב עד גלגול האבנים אלא רדפו מהר אחרי אויביכם שמא תאמרו שיהיה ראוי להקדים הריגת המלכים כי בראותם כי מת גבוריהם ומלכיהם יהיה לבם למים ויקל לכבשם לז"א וזנבתם ר"ל אחר שהראשים שלהם נחבאים במערה ושמירה מעולה עליהם הרי הוא כאלו עברו ובטלו מן העולם והעם יחשב כולו זנב וזה היה עון עמלק דכתיב ביה ויזנב בך שלא החשי' את ה' המתנשא לכל לראש אלא ויזנב בך עשאך כאלו אתה זנב ואין לך ראש חלילה. ות"י ותדבקון יתהון וטעמו שאו' לישראל שיהיו עם העם הזה כמו הזנב שהוא אחר בעליו כך אתם אחריהם כזנב כלומר שלא יהפכו אליכם פנים אלא עורף ותשיגום ותדבקון יתהון: ומ"ש כי נתנם ה' בידכם פשוטו של מקרא חוזר לדסמיך ליה ולא תתנום לבוא אל עריהם כי נתנם וכו' ודרך הלצה אפשר לומר שחוזר לראש המקרא ואתם אל תעמודו וכו' שהרי כבר נתן ה' מלכיהם בידיכם שכחבושים בבית הסוהר הם במערה:

**כ**

**ויהי** ככלות יהושע וכו' יש לדקדק יתור לשון והשרידים (שרבו) [שרדו] מהם ויבואו דהי"ל והשרידים באו אל ערי המבצר גם הלשון אינו מתיישב דהי"ל והשרידים אשר שרדו מהם תיבת אשר חסרה. והרד"ק ז"ל כתב ביתור וא"ו יו"ד של ויבואו כפה רפה בלשון וענין הפסוק כן והשרידים אשר שרדו מהם באו אל ערי המבצר ע"כ. ולי נר' שאפשר לפ' והשרידים ישראל היו סבה להיותם שרידים ז"ש שרדו מהם וכו' ר"ל מהם מישראל מהתרשלם הוא ששרדו ויבואו אל ערי המבצר שהרי הודיעם יהושע אל תתנום לבוא אל עריהם כי נתנם ה' בידכם ואלו רדפום מהר לא נותר מהם איש. והנכון לפי הפשט מהם מהגוים (וק"ק) [וה"ק] שישראל רדפו והכום מכה גדולה עד תומם לאותם שנגזרה עליהם מיתה והשרידים שרדו מהם ר"ל השרידים שגזר עליהם הש"י שיהיו שרידים כדי שתחזקנה ידיהם בבואם אל ערי המבצר הם לבד שרדו מהם לא זולתם כי ישראל עושה חיל ולא נתעצלו עד תומם נמצא שהפסוק אומר ב' גזרות הא' והשרידים שרדו מהם והב' שאותם ששרדו ויבואו אל ערי המבצר והוא"ו של ויבואו מוסיף על ענין ראשון של שרדו מהם ולא כתב והשרידים אשר שרדו מהם באו וכו' דהיה מובן שכל הפ' להודיע ענין א' בא והוא שבאו אל ערי המבצר לא כן עתה הודיע ב' ענינים ראשונה שלא מתו אלא אותם אשר צורם מכרם וה' הסגיר' והשרידי' בגזר' ה' שרדו מהם והענין הב' ויבואו אל ערי המבצר:

**כא**
**וישובו** כל העם וכו' הי"לל לשלום כי הרי אחז"ל דגבי אבשלום כתיב ויאמר לו לך בשלו' ונתגלגלו הדברים שנהרג ונראה שהם באו למקדה לשלום מכף כל אויב בדרך ע"ד ושבתי בשלום אל בית אבי אמנם לא באו למקדה לשלום כי אם למלחמה וללכדה ביו' ההוא כדכתי' למטה בסמוך ואת מקדה לכד יהושע ביום ההוא ולזה לא כתיב (ואת) [אל] יהושע מקדה לשלום שאעפ"י שהיה מאמר זה נכון וצודק מצד עצמם לא היה צודק מפאת המקום אשר באו שם כי למלחמה באו עליה ולא לשלום ומה שאמר לא חרץ וכו' כתב רש"י ז"ל הרי זה מקרא קצר לא חרץ החורץ לאיש מבני ישראל את לשונו חרץ לשון (דבור ראשון) [רבוי הלשון] וכן לא יחרץ כלב לשונו ע"כ נראה שרש"י מפרש תיבת לאיש על ישר' וע"כ פי' שהוא מקרא קצר לפי שלא פירש מי החורץ אמנם הר"דק ז"ל כתב ז"ל והמפרשים פי' כי למ"ד לאיש נוספת ופי' איש מהם לא חרץ לבני ישראל את לשונו ולמד זו כלמ' הרגו לאבנ' והשלישי לאבשלום ואפשר לפרש למד לאיש משמשת ופי' לאיש מבני ישראל כלו' אין צ"ל לבני ישראל רבים שלא חרץ איש מהגוים את לשונו כי אפי' ליחיד מישראל לאיש אחד לא חרץ איש מהגוים את לשונו עד כאן והנראה לי שכונת הפסוק לומ' לא חרץ לבני ישר' איש את לשונו וטעם הלמד לומר דלא מבעיא שלא חרץ איש לשונו כשלא היו מחרחרין ריב עמו אלא הודיע שאפי' שבני ישראל היו מחרחרין ובאי' לאיש להרגו או להכותו עכ"ז לא חרץ לשונו ז"ש לאיש בלמד ולפי זה לא חסר הכתוב מי הוא החורץ ולא יש יתור למד ולפי שהיו כאן בתוך בני ישר' מעם גבעון לז"א לא חרץ לבני ישראל דיקא שמו ריחם על פני העמים עד שהיו כמו אלמים ומ"ש את לשונו כתב הר"דק למדחק גיבר ית נפשיה וכן תרגם יונתן לא יחרץ כלב לשונו נפשי' ואנקלוס תרגם לא ינזק גבר בלישניה ע"כ:

**כב**
**ויאמר** יהושע פתחו את פי המערה תיבת את פי מיותרת די שיאמר פתחו המערה ואפשר שחשש יהושע אולי יפחדו פן יהיה כלי זין ביד המלכים חמשה ומי יערב לבוא להכנס למערה פן יקראהו אסון מן המלכים האלה ולעומת זה היה מהעצה לפתוח ממקום אחר זולת פיה לז"א יהושע פתחו את פי המערה מפיה כי ידעתי נמוג לבבם ואיש מהם לא ירים את ידו והוציאו אלי אני אטפל בהם ולא אפחד וז"א את חמשתן כי אפי' חמשתן יחד לא תחזקנה ידיהם:

**כג**
**ויעשו** כן ויוציאו אליו וכו' הנה מאמר ויוציאו עד סוף הפסו' מיותר שכבר אמר ויעשו כן. אכן אפשר שסדר מעלת אלו המלכים היה הסדר הנז' בפסוק ויהושע לא חשש אלא

שיוציאום חמשתן יחד אבל לא חשש לסדר יציאתן להקדים או לאחר ולזי"א ויעשו כן ויוציאו את ה' המלכים האלה מן המערה כמו שגזר יהושע כן עשו והוסיפו המלכים ביניהם שמלך ירושלים יצא תחלה ואחריו מלך ירמות ואחריו מלך לכיש ואחריו מלך עגלון כסדר מעלתן כך סדר יציאתן:

**כד**

**ויהי** כהוציא' את המלכי' וכו' נראים דברי מותר אומ' ויהי כהוציאם הרי כבר נאמר ויעשו כן ויוציאו וכו' ועוד ויקרא אל כל ישראל מה צורך בכל ישראל וענינו עם הקצינים לא היה צריך להתחיל אלא ויקרא אל קציני וכו'. **ונראה** כי בנוהג שבעולם לא היה למלכים האלה לצאת אלא יעמדו שיהרגום שם וכההיא דיואב שאחז בקרנות המזבח ולא רצה לצאת ועם היות שטעה בחשבו שהמזבח קולט הנה בלי ספק שהודיעוהו טעותו ועכ"ז לא יצא מאצל המזבח כי ראה כי כלתה אליו הרעה ולמה יצא כי מה תועלת יש ביציאה הנה כי יציאת אלה המלכים היה שלא בדרך העולם זה הוראה עצומה על חיתת אלהים אשר עליה' שיצאו כצאן לטבח יובל ז"ש הפסוק ויהי כהוציאם אותם לומר שהוא דבר נפלא אשר לעומ' זה ויקרא יהושע את כל איש ישראל כדי שיראו יחדיו כי חיתת אלי"ם על יושבי הארץ וכי נמוגו כדי שתחזקנה ידיהם במלחמ' גם קראם להראותם ענין הקצינים שישימו רגליהם על צואר המלכים לעיני ישראל. ולפי שהיה אפשר שכל קצין מהם ישים רגלו על צואר מהמלכים האלה בלבד לזי"א וישימו את רגליהם על צואריהם להודיע שעל כל צואר וצואר הושמו רגלי הקציני' מהכרח השנות הפסוקים דהיה מספיק או' ויעשו כן. ומ"ש ההלכוא אתו כתב הר"דק ז"ל האלף נוספת כמו ולא אבוא שמוע וה"א של ההלכו במקום אשר כמו ה"א ההקדיש שמואל כי לא תבוא ה"א הידיעה על העוברים ע"כ. ואם נדקדק דהי"לל ההולכים אתו בלשון הווה והיתה ההי"א צודקת בידיע' בהווה אפש' שהקצינים לא באו יחדיו כולם ברגע עלות יהושע מן הגלגל ונוכיח כן מלשון הפסוק שאמר למעלה ויעל יהושע וכל עם המלחמה עמו וכל גבורי החיל מדלא כתיב תיבת עמו בסוף משמע שעם המלחמ' כולם עלו עמו ממש וא"חכ השיגום גבורי החיל שקצתם באו עמו וקצתם נשארו והשיגו' ועל אותם הזריזי' אמר כאן ההלכו אתו ממש ולכך גם הוא חלק להם כבוד זה ואמ' קרבו שימו את וכו' ואפ' שמנעליהם ברגליהם וכמו שהם אמרו שישימו אות' בצואריהם וזהו את רגליהם את לרבות מנעליהם. והר"לבג כתב ז"ל וצוה יהושע לקציני אנשי ישראל ישימו רגליהם על צוארי המלכים האלה למען יראו הנשארים מהלחם בישראל ולזו הסיבה

תלום על ה' עצי' והושיבום במערה ושמו אבנים גדולות על פי המערה שזה היה מזכיר ליש' ענין המופת שנעשה בזאת המלחמה ע"כ:

**כה**

**ויאמר** יהושע אל תיראו ואל תחתו וכו' אל תיראו מצד ההווה אשר רגליכם על צוארי המלכים חזקו ואמצו מצד העתיד ואל ירך לבבכ' לאמר פן נפול בידיה' ויתנקמו ממנו את אשר בזינו מלכיהם כי לא לכם המלחמה כי ככה יעשה ה' לכל אויביכם אשר אתם נלחמים אותם לא כתב לוחמים אלא נלחמים כמו נפקדים ע"י זולתכם הלא הוא יתברך ויתעלה:

**כו**

**ויכם** יהושע אחרי כן וימית' הנה לא ברר להם מיתה יפה להמיתם בתכיפו' אלא עכבם זמן מה שיהיו יש' רואי' אות' ואחרי כן זמן מופלג ויכ' הכאו' משונו' ואח"כ וימית' ולא הכם פעם א' ולא ישנה להם:

**כז**

**ויהי** לעת בוא השמש וכו' כתב הר"דק שאעפ"י שהיו גוים הורידם לעת בוא השמש מפני כבוד הארץ שלא תטמא וכן כתיב בגוג וקברום בני ישראל למען טהר את הארץ ע"כ:

**כח**

**ואת** מקדה לכד יהושע הר"דק ז"ל כתב כי מלך מקדה לא נתפש חי אלא נהרג בתוך ההרוגים וז"ש ויכה לפי חרב ואת מלכה החרים ר"ל עם אנשי העיר ובקרבם תלוהו אח"כ ולכך כתיב ויעש למלך מקדה כאשר עשה למלך יריחו כי גם מלך יריחו לא נתפש חי כי אם מת ולכך לא דמהו הפסוק למלך העי או להי' המלכים דבסמוך לפי שהם נתפסו חיים וזה נהרג בתוך ההרוגים ע"כ ונכון ומ"ש החרים אותם ואת כל הנפש אשר שנראה מאמר ואת כל הנפש מיותר אפשר שנכנסו מן הבורחים ממלחמת החמשה מלכים קצת אנשים בתוך מקדה כי ע"כ זרז יהושע אל תתנום לבוא אל עריהם וכו' והנה לעומת זה הגיד הפ' שנהרגו יחדיו אנשי העי' עם הנפש אשר בה על אלו הנפשות הגרים בה עתה מחדש לפי שעה לא השאי' שריד אין הכונה שיחיה מהם כל נשמה דפשיטא שלא יעבור (של) [על] ד"ת אכן הכונה להגיד זריזותו שלא ברח מהם איש אלא כולם נמסרו לידו בעזר אלהי:

**כט ל לא**

**ויעבור** יהושע וכו' ראינו שינוי ממסע זה אל מסע השני שכאן נאמר וילחם עם לבנה ולא הזכיר כאן ויחן עליה ובסמוך גבי לכישה נאמר ויחן עליה וילחם בה והטעם בי בו ביום שנעשה נס שמש בגבעון במלחמה החזק' בו ביום כבש מקדה כמו שאמ' לבד

יהושע ביום ההוא ובו ביום ויעבור יהושע ממקדה לבנה ותכף וילח' עם לבנה בלי חניה כלל ולכך לא כתיב וילחם בה כי לא היה יודעה ומכירה והיינו דכתיב ויתן ה' גם אותה כלומר גם אותה נתן ה' בו ביום ההוא שנלכדו הה' מלכים ומקד' גם את לבנה נתן ה' ביום ההוא אמנ' בסמוך נאמר מלבנה לכיש' ויחן עליה וילחם בה כי לא נלחם תכף בהגיעו אלא ויחן עליה יום א' וילחם בה ולא כתיב וילחם עם לכיש וכן כתי' וילכדה ביום השני ופי' הרד"ק ז"ל ביום השני לחנותו עליה ע"כ שכפי הנראה מענין לכישה היותה חזקה יותר מלבנה ובפרט שהיה העם עיף ויגע ממלחמה חזקה ביום ארוך אשר לא היה כמוהו והראיה שהרי הורם מלך גזר בא לסייע אותה נראה כי עיר גדולה היא ולכך לא כתיב ויתן ה' גם את לכיש ביד ישראל כיון שהיה ביום שני דגבי לבנה ביו' ההוא דחמש' המלכים ומקדה שייך לומר גם אותה להודיע שגם היא נכבשה בו ביום עוד אפשר שלבנ' ומקדה סמוכות יותר מלבנה ולכיש ולכך אמר ממקדה לבנה להורות על סמיכותם לא כתב ללבנה כאלו לא היה שם העתק ועקירה ממקום למקום כי סמוכים הם בזמן ובמקו' אכן בסמוך גבי ויעבור וכו' מלבנה לכישה כתיב ה"א בסוף תיבה במקום למ"ד כאלו אמר מלבנה ללכיש כי לכיש שמה כדבסמוך לעזור את לכיש ולכך כתיב ויחן עליה כי שייך לשון חנייה בדב' שהיה מרחק בין מה שממנו אל מה שאליו ג"כ כתיב וילחם בה שכיון שישב שם יום א' כבר ידע מוצא ומבוא העיר וע"כ שייך לומר לשון וילחם בה הידועה אצלם שישבו בה זמן מה לא כן גבי לבנה כתיב וילחם עם לבנה שעדיין לא היתה ידועה אצלם:

**לב**

**ויתן** ה' את לכיש וכו' הנראה שלא היה בה מלך כעת שהרי הוא היה א' מהחמשה מלכים שנהרגו ולא המליכו עליהם עוד מלך. ומ"ש וילכדה ביו' השני כבר הזכרתי מ"ש הרד"ק ז"ל השני לחנייתן עליה ולי נראה לפי שכל הכבושים הנז' עד כאן היה בו ביום של שמש בגבעון דום לעומת זה הגיד כי לכישה נכבשה ביום השני ר"ל ב' לאותו היום הארוך הנפלא אשר לא היה כמוהו. ולי הצעיר המעתיק אפשר לי לומר שדקדק שהיה ממש ביום שני של ימות השבוע והוא כמשאחז"ל שיום ו' היתה עמידת השמש מפני כבוד השבת ובו ביום נעשה כל הנז' למען גם לכידת לבנה ואז שבתו שבת קדש בלבנה וביום ראשון באו מלבנה לכיש וביום ב' דהיינו יום השני ויתן ה' אותה זה נלע"ד:

**לג**

**אז** עלה הורם אפשר שמאמר אז פירושו אז בעודם נלחמים עלה הורם מלך גזר לעזור את לכיש ונפלו יחדיו כשל עוזר ונפל עזור או אפשר שהוא היה בא לשמע אוזן המלחמה

לעזור ולא הגיע עד שנעשית כלה ונחרצה בלכיש וז"ש אז עלה הורם ר"ל אז הגיע שם וראה עולם הפוך ונפל גם הוא בנופלים:

**לד**

**ויעבור** יהושע מלכיש עגלונה צריך להבין למה שינה שאמ' ויחנו וילחמו וכו' הכל בלשון רבים אשר לא כן עד עתה במקדה ולבנה אמר ויחן וילחם וכו' וכן אח"כ גבי דביר כתיב בלשון יחיד ועוד קשה למה בלבנה ולכיש כתיב ויתן ה' וכאן לא כתי' בעגלון וחברון ודביר ויתן ה'. **ונראה** כי במקדה ולבנה שהיו מלחמות חדשות המה ומלכם עמם כתיב ויתן ה' נתינה מחודשת אמנם גבי עגלון וחברון דכבר נתן ה' מלכיהם בידינו כי מה' המלכים המה שכבר נאמר בהם ויאמר ה' אל יהושע וכו' כי נתתים בידך לא הוצרך להזכי' שנית ויתן ה' מב' סיבות א' שהם דברי מות' ועוד כי לא יצדק אומרו בעת ועונה זו ויתן ה' מאחר שמזמן רב נתנם וכי תימא והלא לכיש מלכה ג"כ אחת מהחמש' וא"כ למה אמר בה ויתן ה' והלא מאז נתנה כנז' אפשר שהזכיר בו שנית ויתן ה' לא בבחינת עצמה כי אם מפאת הורם מלך גזר שעלה לעזרם לכך אמר ויתן ה' את לכיש דאסיפיה דעניינא קאי דהיינו אז עלה הורם מלך גזר שלכך הוצרך לויתן ה' גם את הורם וכי תימא א"כ יאמר ג"כ בחברון ויתן ה' אותה ביד ישראל כי ראינו שהומלך בה מלך חדש כמו שאזכיר י"ל דכיון שהמלך ההוא לא היה אדיר כראשון כי אם מלך הדיוט היה לפי שעה שעת חירו' ומעת המסר המלך הראשון נתני היא וכל אשר בתוכה בידי ישראל גם מלכה החדש בכלל שהרי הדיוט היה אז ואין צורך להזכיר נתינה שנית. ובזה יתיישב קושי א' והוא שבמנין ל"א מלכים אינו מונה אלא מלך א' לחברון אלא ודאי זה השני במלכים האדירי' לא יתחשב וע"כ לא הזכיר בו כאן נתינה שנית ועדיין ק"ק לפי זה למה לא הזכיר גבי דביר ויתן ה' וי"ל כי דביר לא נתנה ביד ישראל אלא עתניאל בן קנז כדכתיב אשר ילכוד את קרית ספר ונתתי לו את עכסה בתי לאשה וילכדה עתניאל וכו' שהוא לכדה במעמד כל ישראל והיא דביר היא קרית ספר כדכתיב ושם דביר לפנים קרית ספר וע"ז לא כתיב ויתן ה' ביד ישראל שאעפ"י שהיה במעמד כולם הנתינת היתה ביד עתניאל בן קנז והשתא דאתינ' להכי גבי חברון נמי ניח' שלא אמר ויתן ה' ביד ישראל כי גם היא לא ניתנה ביד ישראל כולם כי אם ביד כלב בן יפונה במעמד כל ישראל. ומהטעמים הנז' ג"כ יובן מ"ש תחלה לשון יחיד לפי שמקדה ולבנה היו מלחמו' חדשו' המה ומלכיהם לכך גבי מקדה הזכיר לכד יהושע כי הלוכד והדבר ומנהיג וכן בלבנה ובלכיש שתולה שם הורם מלך גזר ולכך אמר לשון יחיד בגי' אלו על יהושע או על אחדות ישראל אמנם בעגלונה וחברון אמר ויחנו כולם נפוצי' וחונים איש היש' בעיניו יעשה שכבר נלכדו

מלכיהם מקדם כנז' אמנם גבי דבירה חזרו להתאחד כי היא מלחמה חדשה וצריך זרוז ויהושע דבר ומנהיג לז"א בה לשון יחיד או אפש' שאמ' וילחם ביה וילכדה על עתניאל בן קנז כי הוא הלוכדה ולענין אפרושי איסורא דהיינו מצות לא תחיה כל נשמה כתיב בכולן לשון יחיד גם בעגלון וחברון שיהושע הוא המקיים המצוה ופקיד עליה כי אעפ"י שהמלחמה כולם נלחמים במצוה יהושע לבדו חכם לב יקח מצות.

**לו**

**ויעל** יהושע וכו' חברונ' וילחמו עליה אפשר שאמ' כאן ויעל ובשאר נאמר ויעבור כי חברון מקום גבוה מאד בבחינת עגלונה שממנה מעלה שעולים מעגלונ' לחברונה ומ"ש וילחמו עליה ולא הזכיר ויחנו כי שם בחברון חלקת מחוקקי' צפון הם ישיני חברונ' אבות העולם שלעומת זה ג"כ כתי' ויעל יהושע לשון עליה מתעל' הוא יהושע בלכת אצל אבותיו הקדושים ולכך כתיב וילחמו עליה ולא הזכיר חניה כי לא הוצרכו לחנות ולנוח מעמל הדרך כדי להתבונן איך יכבשו את חברון אלא תכף בעלותם וילחמו כי נשענו על זכות אבותם מסייעתן ובמה שכתבתי למעל' שכלב כבשה ניחא שלא אמר ויחנו עליה וילחמו דהוה משמע שהחונים שהם ישראל הם הם שנלחמו לא כן עתה שלא נזכר מידי אלא וילחמו עליה פי' כלב ואחוזת מרעו וכן בסמוך גבי דבירה לא הזכיר ויחנו מהטעם הנז'.

**לז**

**וילכדוה** ויכוה לפי חרב צריך להבין כפל ואת כל הנפש אשר בה שהזכיר פעמיים בפסוק זה ואפשר כי בחברון היו ג"כ ערים זולתה כדכתיב ואת כל עריה לעומת זה אמר ראשונה ואת כל הנפש אשר בה בייחוד על חברון עיר הממלכה ואמ' שנית ויחר' אותה ואת כל הנפש אותה ואת כל שאר עריה ואת כל הנפש אשר בה בכל אחת מעריה ובסמוך גבי דבירה עם היות שהיו לה ערי' כחברון כדכתיב ואת כל עריה לא הזכיר ואת כל נפש אשר בה זולת פעם א' לפי שכבר כתי' בה כאשר עשה לחברון ובחברון כבר נזכר ב"פ כנז' ומ"ש ואת מלכה כתב הר"דק ז"ל והנ' היה מלך חברון מה' המלכים שתלו מאז אלא שידמה שהמליכו אח"כ מלך בחברון ע"כל ומ"ש ואת כל עריה כתב הרד"ק ז"ל ואת כל הערים ואנשי הערים אשר על גבולה הנקראים על שמה ע"כל נראה שהוא מפרש ואת כל עריה מוסב למאי דסליק מיניה בסמוך ויכוה לפי חרב ואת מלכה ואת כל עריה לכך הוצרך לפרש ואת כל עריה על אנשי עריה אמנם לפי מאי דפי' שהריגת אנשי נז' אח"כ בפסוק במ"ש שנית ואת כל הנפש אשר בה נפר' דמאי דקאמר ואת כל עריה על הערים ממש קאמר והפסוק מוסב למאי דפתח ביה וילכדוה ויכוה לפי חרב

ואת כל עריה גם כן לכדו. ומה שלא כתב וילכדוה ואת כל עריה דמעשה שהיה כך היה הלכד חברון והכאתה תחלה ואח"כ שאר הערים:

**לח**

**וישב** יהושע וכו' מ"ש כאן וישב ולא אמר ויעבור כתב הר"דק ז"ל נראה שכשעלה מעגלון לחברון עבר על דבירה ולא נלחם עליה כי ראה להלחם תחלה בחברון ואחר שלכד חברון שב לדבירה ונלחם עליה ע"כל וז"ש וישב יהושע וכו' דבירה משני בחינות האחד להורות שכבר היה עליה פעם אחרת מידי עברו עליה וזו שנית שב אליה וז"ש וישב או יהיה לשון וישב ע"ש ששב לאחור אל דבירה. ומה שלא הזכיר כאן ויחן עליה כבר זכרתי למעלה שעתניאל הוא שכבשה ולכן לא אמר ויחן עליה על ישראל כי אם וילחם בה הוא עתניאל בן קנז הנלח' בה. ומ"ש בחברון וילחמו בלשון רבי' וכאן לשון יחיד יהיה הטע' דגבי דביר היא קרית ספר הקפיד כלב ואמר אשר יכה את קרית ספר ולכדה הוא עצמו כי בזה תבחן גבורתו ונתתי לו את בתי לאשה ולכך כתיב וילחם עליה כי כן היה התנאי שהוא לבדו יהיה הלוכדה כדי שיזכה להתחתן בכלב אמנם למעלה אמר וילחמו על כלב וסיעתו מאחוזת מרעיו כי אין שם קפידה אם יסייעוהו רבים:

**לט**

**וילכדה** ואת מלכה ואת כל עריה הטעם שאמר וילכדה בלשון יחיד ואחר כך אמר ויכום לשון רבים ויחרימו וחזר לדבר בלשון יחיד לא השאיר וכו' וכאשר עשה לחברון וכו' הוא במ"ש שעתניאל בן קנז הוא לבדו הלוכד כי כן התנה כלב ולכך אמר וילכדה בלשון יחיד ולפי שאמ' את קרית ספר ואת לשון רבוי הוא ואפש' לפרש הרבוי לרבות המלך או לרבות עריה הקרואות על שמה לעומת זה כדי לצאת ידי ספק דין ודברים לכד גם את מלכה ואת כל עריה אמנם לענין ההכאה אין קפידה אם יהיו המכים מרובים כי התנאי לא היה כי אם אשר ילכוד את קרית ספר לכידה לבד דהיינו להכנס ראשון בקרי' ספר והרי לכד העיר ומלכה ואת כל עריה אמנ' בהכאה והחרם אמר לשון רבים ויכום לפי חרב ויחרימו כי אין קפידה אם יהיו רבים המכים ומחרימים שכבר נתקיים התנאי בלכידה ובענין לא השאיר שריד כאשר עשה דובר בלשון יחיד כלפי יהושע שהוא המטפל בקיום מצות לא תחיה כל נשמה כדפי' לעיל ומ"ש כאן ואת כל נפש ולא אמר הנפש ב"הא כבכל השאר אפש' שרצה לכלול יחדיו נפש אנשי דבירה ונפש עריה ואלו אמר הנפש ב"הא הידיעה הוה משמע דעל הנפש של דבירה קאמר ולא שבשאר ערי' והיה צריך לכפול שנית ולומר ויחרם את כל הנפש כמו גבי חברון לכך אמר וכל נפש אשר בה שהוא מאמ' כללי יותר וכדי שלא נאמר תפשת מועט תפשת לכך אמר כאש' עשה לחברון וכו' ששם לא השאיר שריד גם בעריה כמו שהכרחנו למעלה כן

עשה לדביר ולמלכ' שלא השאיר שריד גם בכל עריה וכדי שלא נטעה מדכתי' בלשון יחיד דעל עתניאל בן קנז קאמר לכך הזכיר היקש שני וכאשר עשה ללבנה ר"ל כאשר עשה יהושע כי הוא העושה שם כמ"ש וילח' ויכה לא השאיר וכו' הכל בלשון יחיד על יהושע כך כאן הוא העושה ולא עתניאל בן קנז ואפשר כאשר עשה לחברון בא ללמד על כל עריה שלא השאיר שריד כמו חברון וכל עריה ונמצא למד מהלבנ' ע"י יהושע שהוא הנלחם ועושה כך כאן בדביר' וחברון הוא אשר לא השאיר בהם שריד ולא עתניאל בן קנז לדבירה ולא כלב לחברון. עוד אפשר שדבירה ולבנה היו עיירות קשו' ביותר לבנה ממאי דכתיב אז תפשע לבנה בעת ההיא ודבירה קשה ממה שאמר כלב אשר ילכוד את קרית ספר וכו' לעומת כן הקישם זו לזו בבחינת טורח הכבישה:

**מ**

**ויכה** יהושע את כל הארץ צריך להבין כלל ופרט למה אם אין בכלל אלא מה שבפרט מספיק שיאמר ויכה יהושע את ההר והנגב וכו' ונראה שלפי שראינו שיהושע הניח מקומות הרבה שלא נכבשו בחייו וכדכתיב בסמוך והארץ נשאר' הרבה מאד וכו' אנכי אורישם מפני בני ישראל רק הפילה לבני ישראל בנחלה וכו' וקשה איך יפילו בנחלה את אשר לא זכו דאין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם אלא צ"ל דכיון שהבי"ה הבטיח אורישם מפני בני ישראל ההוא אמר ולא יעשה ועוד דכיון שנכבשו ערים גדולות ובצורות בשמים כבר הנה נמוגו כל יושבי הארץ וכאלו כבר נכבשו וראוי להפילם בנחלה וז"ש כאן ויכה יהושע את כל הארץ ר"ל אפי' המקומות שנשארו הרי כאלו ויכם יהושע שכמוכים יחשבו שכבר נמוג לבבם ואח"כ פי' המקומות שהוכו בפועל ההר והנגב וכו' באופן דמאי דקאמר ויכה יהושע את כל הארץ היינו על אותם מקומות שלא הוכו בפועל שהרי הם כאלו הוכו הנז'. ומ"ש האשדות פי' רש"י ז"ל מקום שמי הגבעות שופכים ע"כ והוא כמו ואשד הנחלים וכן כתב הרד"ק ז"ל ועוד היום יש מקו' שם שקורין אותו אשדות ואולי נקרא כן על שם מקומו כדרש"י ז"ל:

**מא**

**ויכם** יהושע מקדש וכו' כתב רש"י ז"ל מצד דרומית של א"י הוא מן המזרח למערב ולא הספי' לכבוש כל המצר ונשאר מעזה עד הים ז"ש למטה זאת הארץ הנשארת העזתי והאשדודי וכו' ע"כ ומ"ש ואת כל ארץ גושן כתב הרד"ק ז"ל אין זו של מצרים.

**מב מג**

**ואת** כל המלכים וכו' היה ראוי להקדים הארצות למלכים ולו' ואת כל הארצות האלה ואת מלכיהם לכד וכו' וכן כתיב ויכה יהושע את כל הארץ ההר וכו' ואת כל מלכיהם ואפשר שכיון לו' שהיו ב' ענינים יחדיו שיש רבים מהם שכבש ארצותם תחלה ואח"כ

מלכיהם ועליהם אמר ויכה יהושע וכו' ההר והנגב וכו' ואת כל מלכיהם ויש מקומות כמו חברון ועגלון ולכיש וכו' שאלו הה' מקומות נהרגו ה' מלכיהם תחלה ואח"כ נכבשו ארצותם ועליהם אמר ואת כל המלכים האלה ואת ארצם וכו' ומ"ש לכד יהושע פעם א' כתב הרד"ק שלא הוצרך לצור על עיר ולא האריכו ימי המלחמה אלא בפעם א' לכדם זו אחרי זאת בלי הפסק ע"כ והרל"בג כתב לכד פעם א' דהיינו שקודם שובו אל המחנה הגלגלה לכד כל אלו הארצות וז"ש בסמוך ויש' יהושע וכל ישראל עמו אל המחנה הגלגלה אחר שכבש אלו חזר למחנה הגלגלה.

## יא

**א**

**ויהי** כשמוע יבין מלך חצור וכו' כת' הרלב"ג ששמע יבין איך נפילת המלכים האלה היתה אחד לא' ולכך ראה להתקבץ יחדיו מלכי' אין חקר ועם רב כחול אשר בהיות' אחדים לא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות ויעד ה' אל יהושע שלא ירא מהם כי כולם יפלו חללים לפניו ע"כ ולי נראה שהשמוע' ששמע היא וישב יהושע וכל ישראל אל המחנה כי חשבו לשקוט ולנוח זמן מה וחשב יבין מלך חצור לבוא פתאו' על ישראל והם שקטים ושאננים:

**ב**

**ואל** המלכים אשר מצפון כתב הר"דק ז"ל בש"וא ועיקרו בקמ"ץ כי אינו סמוך ויתכן לפ' סמוך לבי"ת בהר ובערבה כאלו אמ' מצפון ההר כי כן דרך הלשון לסמוך על אות השימוש כמו השכני באהלים ע"כ ומ"ש נגב כנרות כתב רש"י ז"ל דרום גינוסר וכן כת' הרד"ק והוסיף שאמר כנרות לשון רבים להורו' כי בגינוסר הוא כנרת הים שם מקומו' רבים דשני' ורענני' ושמני' פירותיהם ביותר כמשאחז"ל ולכך כתיב כנרות בלשון רבים ע"כ ובנפות דור כתב רש"י ז"ל פלכי דור כתרגומו וכן הרד"ק. ואחז"ל שנפות דור א' ממקומו' גרועים שבא"י:

**ג**

**הכנעני** ממזרח וכו' כתב הרד"ק ז"ל והחוי תחת חרמון החוי היושב תחת חרמון וחרמון הר גבוה ותלול וחוי יושב בתחתיתו של הר חרמון וחרמון זה בהר המצפה הוא עומד. או יהיה פירושו כי כל המלכים הנזכרים נועדו יחדיו בארץ המצפה. ואפשר שזה המקום הוא המצפה שהיו מתקבצים שם ישראל תמיד יפתח לפני ה' במצפה פלגש בגבעה לפני ה' במצפ' וכן שמואל במלחמת פלשתים קבצו אל כל ישראל המצפתה. ואפש' שיהושע כשנצח המלכי' האלה עשה שם מזבח במצפה לזכר ולאות ולהיו' מקום מקודש לתפלה ולכך היו נקבצים שם ישראל תמיד ע"כ תורף דבריו:

**ו**

**ויאמר** ה' אל יהושע אל תירא מפניהם וכו' צריך להבין מה טעם למעלה בה' המלכי' אמר מהם וכאן כתב מפניה' ומה טעם אמר שם כי בידך נתתים וכאן הוא אומר אנכי נותן וכו' לפני יש' ואפשר יען שהמלכים ההם לא הביאו עמהם רכב וסוסים ברבוי כאש' במלחמה זו ולא באו כי אם גויתם וסוסים לרכיבתם לכך כתיב לא תירא מהם אמנם אלו באו להלחם במרכבות אין מספר לז"א לשון מפניהם לומ' אל תירא מהם ולא ממה שלפניהם הם המרכבות ולהיותם מלכי' מרובים ומד' פינות הארץ ואפשר שבנפילם לפני ישראל יתפזרו ויתנו לב לברוח כל א' לארצו לעומת זה אמר אנכי נותן את כולם חללים לפני ישראל שישראל ירדפו אחריהם ויפלו לפניהם והרכב אשר הם כבידות וישארו שם עליך המצוה לגמור ז"ש את סוסיהם תעקר ואת מרכבותיה' תשרוף שאתה בעצמך תטפל במצוה זו לעקר ולרדפו וישראל ירדפום ומה שצוה באלו לעקר ולרדוף כתב הרד"ק ז"ל כי במלחמות האחרות לא היו בהם סוס ורכב כי אם בלכידת העיירות היו המלחמות בה' המלכים על גבעון באו ללכדה ולא היו צריכים לסוס ורכב אבל זו המלחמה הית' מערכה שערכו לקראת ישראל עם רב וכמו שכתוב וראית בשביה סוס ורכב עם רב וכו' ולכך צוה הב"ה סוסיהם תעקר ולא רצה שיבוזו אותם ישר' כדי שלא יבטחו ישראל בהם ויחשבו שעם סוסים ומרכבות יעשו גם המה המלחמות לפיכך צוה לעקר פרסותיהם כדי שימותו מאליהן אם לא ימצאו לאכול ושאר הבהמות לא צוה בהם עיקור זולת סוסים שהם מיוחדים למלחמ' הוא צוה בהם העיקור להודיע ששקר הסוס לתשועה ולא בגבור' הסוס יחפץ ע"כ תורף דבריו וכן כתב הרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל ומ"ש ואת סוסיהם תעקר ואת וכו' ולא אמר הסוסים תעקר והמרכבות תשרוף הכונה שרצה השי"ת שבעוד היות סוסיהם ומרכבותיהם קודם שיהרגו בעליהן להבזות בעליהן בעיניהם יעקרו הסוסים וישרפו המרכבות: ובסמוך בפ' ויעש להם יהושע אניף ידי עוד בזה בס"ד:

**ז**

**ויבוא** יהושע וכו' אפשר שישראל שמעו בהקבץ עמי' יחדו וממלכות לבוא להלחם עמהם ולא ידעו המקום ביחוד אשר נועדו יחדו שם כמ"ש ויועדו כל המלכים האלה ויבואו ויחנו יחדיו אל מי מירו' להלחם עם ישראל (פתאום) וה' גילה סודו אל עבדו הנביא ואמר ה' אל יהושע אל תירא וכו' ואז ויבוא יהושע וכו' (אל) [על] מי מירום מדלא כתיב אל מי מירום נראה שהיה בא יהושע אחריהם פתאו' על דרך מי מירום ושם מצאם פתאום שתיבת פתאום כוללת שני ענינים פתאום ליהושע ופתאום אל המלכים ז"ש על מי מירום פתאום שעזר ה' ויפלו בהם שמצאו עם בלי ידיעה וזה מורה לשון ויפלו בהם

והיינו דלא כתיב עליהם פתאום על מי מירום אלא כתי' עליהם על מי מירום פתאום ויפלו וכו' ואם נאמר שידעו ביחוד המקום שהיו שם יהיה לשון ויפלו בהם שהתחילו תכף ומיד להרוג בהם כאשר יפל הגשם על הארץ וכיוצא בזה אמר חושי הארכי בענין דוד ע"ה כאשר יפול הטל על האדמה וכו':

**ח**

**ויתנם** ה' ביד ישראל וכו' עד צידון רבה כתב הרד"ק ז"ל רבה רבת עם ידמה שהית' צידון אחרת קטנ' ממנה ע"כ ומ"ש משרפות מים כתב רש"י ז"ל תרגומו
חריצי ימא שעושין חריצין חריצין סמוך לים כדי שיתקבץ שם ממי הים ונשרפים כחום השמש ויתייבשו ויעשו מלח וכן פי' הרד"ק ז"ל:

**ט**

**ויעש** להם יהושע וכו' אמר כי יש' נתעסקו לרדוף ויהושע נתעסק במצות עקור הסוסי' ושריפת המרכבו' וז"ש ויעש להם יהושע הוא בעצמו וז"ש כאש' אמר לו ה' ר"ל שהשי"ת אמר שלו יאתה כמ"ש חללים לפני ישראל ואתה את סוסיהם תעקר וכו' ואמר תיבת להם שנראה היותה מיותרת דדי יאמר ויעש יהושע כאש' א"ל ה' לרמוז שלעיני המלכים בעודם חיים קודם שהרגן עשה כן שאת סוסיהם עיקר בעודן סוסיהם וכן מרכבותיהם בעודם שלהם שרפום וז"ש ויעש להם יהושע ר"ל להם למלכים בעודם חיים עיניהם ראו כידם וראיה לפי' זה הוא שהרי ראש המלכים היה מלך חצור ונראה שלא הרגו יהושע עד אשר כבש את חצור כדכתי' בסמוך וילכוד את חצור ואת מלכה הכה בחרב הרי שמלכה היה עדין קיים וכבר נעקרו סוסיהם ונשרפו מרכבותיהם ואפש' שגם זה כלל במ"ש כאשר אמר לו ה' כמו שדקדקתי לעיל בדבריו יתב' שאמר את סוסיהם תעקר וכו':

**י**

**וישב** יהושע בעת ההיא אמר כי נזדרז יהושע בעת ההיא לבוא אל חצור פתאום בעת ההיא קודם שידעו הפרטים שאירע במלחמה שב על עם שוקט ועיר בוטחת וילכוד את חצור תחלה וא"חכ הרג את מלכה שהביא עמו מן המלחמה כי יבין היה ראש המעורר המלחמה וכבש ארצו לעיניו ואח"כ הכהו בחרב או אפשר כי היה מנהג בצאת המלך מן העיר ובפרט עיר גדולה כחצור שהיא עיר הממלכה לא יצא המלך ממנה עד הניחו אחר ממלא מקומו שאם יקראנו אסון יהי מלך שם ולא תבלבל המדינה כרגע ועליו הוא אומר ואת מלכה הכה בחרב ויהיה מלכה זה זולת יבין מלך חצור ועל זה נותן טעם למינוי המלך הזה החדש כי חצור לפנים היא ראש כל הממלכות האלה ועיר גדולה כזו לא יניחוה כרגע קטן מבלי מלך תמורת המלך היוצא ממנה והוא זה אשר הרג יהושע את מלכה בחרב ותיבת כי חצור לפי זה נותנת טעם ל"מש ואת מלכה הכה בחרב כי

חצור וכו' ופשוטו של מקרא חוזר לראש המקר' שאמ' וישב יהושע וילכוד את חצור וכו' ונותן טעם להליכתו אל חצור ולא אל מדינה זולתה והוא יען כי חצור לפני' היא ראש כו' ורצה להכות הכפתו' וירעשו הספים שאר המדינות הקטנות:

**יא יב יג יד טו**

**ויכו** את כל הנפש אשר כו' טעם שריפת חצור כתבו חז"ל בב"ר פ' וישלח במסור' שרפה יהושע שמשה מסר לו כן וכן הביא רש"י ז"ל והרל"בג כת' כי לפי שחצור היה ראש הממלכות ומלכה היה המעור' זאת המלחמ' לכך שרפה וכן כתב מהריי"א ז"ל וכן כתב הרד"ק ז"ל והוסיף כי אחז"ל שזה א' מג' מקומות שנתכנסו כל האומות כולם על ישראל ולכך שרפה ע"כ ומסורת זו שאחז"ל נ"ל לאסמכיה אקרא שהפ' הזה מקושר עם הבא אחריו דמסיק ביה כאשר צוה משה עבד ה' וה"ק ואת חצור שרף באש ולא עשה כן לשאר ערי המלכי' האלה כי את כל ערי המלכים האלה ואת כל מלכיהם לכד יהושע לכידה לבד לא שרפה ואת הנפש הכם לפי חרב והחרים אותם הטע' כאשר צוה משה עבד ה' ר"ל במסורת מסר משה ליהושע וצוה כן לו על חצור בשריפה והיינו דלא כתי' כאשר צוה ה' את משה עבדו שאז היה מוסב אל החרים אותם דהיינו לא תחיה כל נשמה אמנם כעת סיבב לתת טעם לתחלת הענין להיות חצור בשריפה ושאר הערים בלכידה לבד דלענין לא תחיה כל נשמה כבר מזכיר זה בסמוך לא השאירו כל נשמה כאשר צוה ה' את משה עבדו כן צוה משה וכו' ומובן בזה כפל הפסוקי' ואם תרצ' לתרץ כפל הפסוקים באופן זולת זה נוכל לפרש פסוק זה על לא תחיה כל נשמה החרים אותם כאשר צוה משה עבד ה' בלא תחיה כל נשמ' ואח"כ בא ליתן טעם על מה נשתנה דין חצור בשריפה משאר הערים וז"ש רק כל הערי' האלה העומדות על תלם לא שרפם ישראל זולתי חצור לבדה כלומר וקשה למה היא לבדה בשריפה נשתנית מכולם ובשאר הפרטים בדיניהם השוו יחדיו שאפי' מחצור עצמ' נהנו בשללה וזהו כל שלל הערים האלה והבהמה בזו ואפי' מחצור והיינו לשון וכל לרבו' חצור שלא לכדו מכולן אלא הנשמות לבד וזהו רק את כל האדם הכו לפי חרב עד השמידם וכו' ומאחר שבכל מכל השוו יחדיו שאר הערים עם חצור למה נשתני' בדין זה של שריפה ולזה השיב הפסוק כאשר צוה ה' את משה וכו' על כלל ציווי לא תחיה כל נשמה אמנם ביתור פסוק שאומר לא הסיר דבר מכל אשר צוה ה' את משה רמז אל המסורת הנז' ששרף חצור במסורת שהב"ה אמר למשה ומשה ליהושע וז"ש לא השאיר דבר מכל כו' אפי' דבר זה שלא נכתב בתורה אלא ע"פ ובמסורת אפי' זה לא הסיר ושרפה. והראשון עיקר. ובמשאחז"ל במס' סנהדרין שאמרתי לעיל דדרש ר' שילא א"ל הב"ה שלך קשה משלהם אני אמרתי

והיה בעבריכ' את הירדן תקימו וכו' ואתם ריחקתם ס' מיל בתר דנפק אוקי רב אמורא עליה ודרש כאשר צוה ה' את משה עבדו כן צוה משה את יהושע וכן עשה יהושע לא הסיר דבר וכו' עיין לעיל בפסוק קום לך אשר מתוך דברי המאמר הזה מובן יתור שלילת לא הסיר אחר שהזכיר חיוב כן עשה יהושע וכו' וידוקדק ג"כ אומר לשון לא הסיר ולא אמר לא ביטל או לא עבר שהכונה לומר ולרמוז אל ההיא דוהיה בעברכם דלא ניסק אדעתין כההיא דר' שילא לומר שעבר יהושע מה שנצטוה בעברכם את הירדן תקימו לכך אמר לא הסיר דאפי' הסרה כל דהו שבודאי אותו היום שעברו הקימו' כי בנס הלכו באותו היום מהלך רב כנז' למעלה דהיינו לא הסיר דאין צ"ל ביטול לגמרי שיהושע חס ליה לבטל דבר ה' אלא אפי' לעכב זמן מה לא הסיר דבר מכל אשר צוה וכו' אפי' הסרה כל דהו לפי שעה לא הסיר והוא ענין נכון ובילקוט לחז"ל דקדקו ואמרו לא הסיר דבר מכל אשר צוה אותו משה אין כתיב כאן אלא אשר צוה ה' את משה אפי' דברים שלא שמע מרבו הסכימ' דעתו למה שא"ל הב"ה למשה ע"כ:

רק כל הערים העומדות וכו' על תלם כתב הרד"ק ת"י על תקפיהון כלומר שהערים העומדות על חזקתם שלא הפילו חומותיהם ע"כ ומאי דפתח בישראל וסיים ביהושע שאמר תחלה לא שרפם יש' ואח"כ שרף יהושע ולא אמר לא שרפם יהושע הענין הוא כמשאחז"ל שמשה מוסר ליהושע שישרוף חצור לעומת זה נאמר דרך כלל רק כל הערים וכו' לא שרפם ישראל וחצור בכלל שישראל לא שלחו ידם בה זולתי חצור לבדה שרף יהושע כי (לא) [לו] נמסר ענין זה מפי משה רבו ואמר חצור לבדה למעוטי שללה שלא נשרף אלא גופה של עיר ז"ש חצור לבדה שרף יהושע כי כל שלל הערים האלה וכו' בזזו להם בני ישראל:

**טז**

**ויקח** יהושע את כל הארץ. ואת כל ארץ הגושן כתב הרד"ק אין זו ארץ גושן של מצרים ובדרש אמ' כי זו ארץ גושן של מצרי' והיא נבלעת בתוך ערי יש' כ"מש ויעל לקרא' אביו גושנה מלמד שהיא בעליה ובזכו' שהלך יהוד' בשליחו' אביו להורו' לפניו זכה שיהי' בחלקו ארץ גושן שהיא טוב' עכ"ל ובזה המדרש מדוקדק אומ' הגושן ב"הא הידיע' על גושן הידוע' אצלנו שישכנו בה ולפי שק"ק ישוב המד' הזה להלו' שגושן של מצרי' תהי ליהוד' אומ' ענין א' והוא נכון בעיני כי גושן של מצרי' היו לה ארצות תחת יד שר עיר גושן ואות' הארצו' סמוכו' לא"י והן הן אשר נתנו ליהודה בשכר שהלך להורו' לפניו גושנ' וז"ש ואת כל אר' הגושן ר"ל ארץ אשר היא תחת ממשל' הגושן וע"ש יקראו וכיוצא בזה שמעתי בגוש חלב אשר סמוך לצפ' תוב"ב שנקר' כן ע"ש שאותו כפר היה

תחת ממשל' שר א' הדר בחלב היא ארם צובה. ומ"ש ואת הר יש' כתב הרד"ק ז"ל שהו' מקו' שישב ודר בו יש' סבא הוא יעק' ולכך נקר' על שמו ושדי להה"א במקו' ו"או כהא אהלי ע"כ:

**יז**

**מן** ההר החלק כתב הרד"ק ת"י טור' פליגא שהיה נחלק לשנים חציו הנה וחציו הנה וי"מ כמו אנכי איש חלק כלו' שלא היו בו אלנות ע"כ ורש"י ז"ל כתב טורא שעיעא מחליק עד בעל גד מישור גד במצר המזרחי שלא כבש בחייו את כל המצר עד הצפון ע"כ ולי נרא' שלהיות ההר הזה לחלק יעק' איש חלק והוא סמוך לשעיר הוא עשו איש שעיר לכך אמר ההר החלק ר"ל של יעקב שנקרא איש חלק ע"ש כי חלק ה' עמו ולפי שהיה סמוך לספר לתחום שעיר תחומו של עשו לכך נקר' כן ההר הזה בייחוד. עוד אפשר לומר אם נפרש החלק לשון חלוק כדברי ת"י אומר שנקרא כן על שנחלק לב' בעלים חלק רב ממנו לישראל וחלק מה לעשו העולה שעיר כי לא ניתן לישראל מארצו אפי' מדרך כף רגל ואין זר שנאמר שלזה כיון המתרגם ז"ל טורא פליגא:

**יח**

**ימים** רבים עשה וכו' כתב הרד"ק ולמעלה אמר לכד יהושע פעם א' היינו בה' המלכים הוא לכד בפעם א' וקודם שובו אל המחנ' הגלגלה ואח"כ בשאר המלחמו' עשה ימים רבים עד שלקח הכל וז"ש את המלכים האלה שבאלה המלכים ימים רבים ויש בדרש שהפסוק מספר בגנותו שלפי ששמע אתה תנחילנה נתעצל במלחמה כדי להאריך ימי' והפסיד עשר שנים שהרי כתוב כאשר הייתי עם משה דהיינו ק"ך שנים ומצינו שלא חי אלא ק"י אמר הב"ה לא כך עשה משה רבך כשאמרתי נקו' נקמ' בני ישר' אחר תאסף מיד וידבר משה החלצו וכו' אמר הב"ה הנני מחסר משנותיך י' שנים ע"כ ולע"ד לדקדק בפי דהי"לל בימי' רבים עשה וכו' ועוד הי"לל עשה יהושע מלחמה את כל המלכי' תיבת מלחמ' לא הי"לל בסוף הפ' ובמה שנז' מחז"ל מובן דכונ' הפ' לומ' שיהושע עשה שיהיו ימי' רבים בהתעצלו דאלו נזדרז בימי' מועטי' היה כובשם נמצא שהוא עשה ימים רבי' ולכך איחר להזכי' בסוף הפ' תיבת מלחמ' להמשיך תיבת עשה יהוש' אל ימים רבים לומר שהוא גרם ימים רבים כדפירש' גם אפשר לומ' שרמז כאן שמהיות אוהב יהושע ימים רבים עכוב המלחמ' ז"ש ימים רבי' עשה וכו' ואולי מגנהו הפסו' בעכוב המלחמה שגרם ועשה שאלו המלכי' יהיו ימים רבים בארץ הקדושה ויטמאוה ז"ש ימים רבים עשה יהושע את המלכים ר"ל עשה באופן שיהיו את המלכים האלה ימים רבים אשר לא כדת שראוי ששנות רשעים תקצורנה:

**יט**
**לא** היתה עיר וכו' כתב הרל"בג פסוק זה מוכיח שאלו השלימו שאר ארצות היו ישראל מקבלים אותם אך בזאת שיתנו מס ועבדום ויקבלו עליהם שלא לעבוד ע"א ואין הפרש בין ז' עממים לשאר אומות אלא שאם לא יעלימו אלו ואלו יהרגום אלא שדין ז' עממים לא תחיה כל נשמה ודין שאר האומות הגדולים נהרגים והטף והנשים יחיו ע"כ וקרוב לזה כתב מהריי"א ז"ל:

**כ**
**כי** מאת ה' היתי' (זאת) לחזק את לבם וכו' צריך לדקדק יתור כי למען השמיד שכבר אמ' למען החרימ' לבלתי היות להם תחינה ומספיק. והרד"ק ז"ל כתב שהפ' נותן ב' סיבו' למה שלא השלימ' שום עיר הסיבה א' היא כי מאת ה' היתה לחזק את לבם וכו' מעין ויחזק ה' את לב פרע' כדי שיקבל עונש עונותיו כמו כן אלו מאת ה' היתה לחזק לבם לערוך מלחמה לקראת ישראל למען החרימם בלי חנינה ורחמנות כדי שיקבלו ענשם על עונותיהם והסיבה השנית היא למען השמידם כאשר צוה ה' את משה שכתב שם כי אתן בידכם את כל יושבי הארץ וגו' פן יחטיאו אותך לי ז"ש כי למען השמידם שלא יחטיאו אתכם כאשר צוה ה' את משה וזו סיבה שנית עכ"ל וק"ק עדין יתור תיבת כי למען השמיד' שהיה מספיק שיאמר ולמען השמידם וכו' והיה מובן שהיא סיבה שנית. **ונראה** שהפסוק נותן סיבה אחת בלבד והיא כי מאת ה' היתה לבלתי היות להם תחינה לכך חזק לבם נגד ישראל הרחמנים בני רחמני' כדי שלא יהיה להם תחינה ויצטערו ישראל בהחרימ' וכי תימא תיפוק ליה כי למען השמידם הוא החוזק שאלו לא חזקו לבם היה להם תחנ' ולא היו משמידים אותם לגמרי לזה משיב ואומר שטעם זה לא יתכן כי אין צורך שהשי"ת יעשה באופן שיתאכזרו עליהם כדי להשמידם כי לא יתכן שישראל ויהושע יעברו את פי ה' ואפי' לא חזק לבבם יהושע לא ישאיר מהם כל נשמה כי יהושע זריז בקיו' המצו' כנז"ל כאשר צוה כו' וכן עשה יהושע ז"ש כי למען השמידם כלומר כי אם תרצה לפרש ולומר טעם אחר זולת הנז' שתאמר שלמען השמידם היה החוזק לבם זה פשוט שיעשו השמד כאשר צוה ה' את משה א"כ לא נצרך החוזק לבם אלא מהטעם הנז' לבלתי היות להם תחינה לבדו וכדפיר' כדי שלא יצטערו ישראל בהתחננם אליהם. **עוד** אפשר דרך דרש והלצה שמ"ש למען החרימם לבלתי היות להם תחנה היינו האומות לישראל שהכונה לו' שמאת ה' הייתה זאת לחזק לבם לערוך לקראת ישראל ולא כדי להבריחם מעליהם בלבד כי אם למען החרימם שבכלל חוזק לבם היו האומות מתאכזרים למען החרימם את ישר' ולבלתי היות להם תחנה על ישראל שכ"ז בכלל חוזק לבם של האומות שחזק ה' והתכלית בזה היה כדי שיש' ישמידום כאשר צוה ה'

את משה ז״ש כי למען השמידם ר״ל כי התכלית בזה היה למען השמידם שישמידום כאשר צוה ה׳ את משה ויהיה זה מעין מ״ש מס׳ סוטה במשנ׳ לא יהוד׳ על שמעון (גרות) [וגו׳] על אויביכ׳ שהם אין מרחמי׳ עליכ׳ הרי שהיו מודיעין אכזריו׳ האומו׳ כדי שיתאכזרו עליה׳:

**כא**

**ויבא** יהושע כו׳ הרד״ק ז״ל ויכרת את הענקים (ולמעל׳) [ולמטה] הוא או׳ כי כלב הורישם כלב עשה במצות יהוש׳ שנתן לו את ההר ועוד יראה בספר שופטים כי אחרי מות יהושע הורישום בני יהודה והאמת כי בחיי יהושע הורישו ישר׳ חברון והענקים אשר בהר חברון הכל הכריתו ומ״ש כי כלב הוריש׳ לפי שנתן לו יהושע חברון על פי ה׳ נקראת המלחמ׳ על שמו ועל שם שבטו שהוא שבט יהוד׳ והם השתדלו יותר במלחמה ההיא ופי׳ וילך יהוד׳ אל הכנעני היוש׳ בחברון שנא׳ בשופטי׳ וכבר הלך אבל ספר אותו שם עם מה שכבשו אחרי מות יהוש׳ וכן וילחמו בני יהוד׳ (כי) בירוש׳ פי׳ וכב׳ נלחמו כי מלך ירושל׳ הוא בחשבון ל״א מלכי׳ שהכה יהוש׳ ובני יש׳ הר יהוד׳ נקר׳ כן על שם סופו כי קוד׳ שלקחו אותו לא נק׳ כן הר יש׳ כמו שפירש׳ למעל׳ ע״כ והרלב״ג ז״ל זכר שהכרית יהושע הענקי׳ והנ׳ נזכ׳ במה שיבא כי כלב בן יפונה הכרית הענקים מחברון ועתניאל בן קנז לכד דביר וזה בלתי סותר למה שבכאן כי הכל מיוחס ליהושע כי הוא היה הראש המנהיג אותם בזה ע״כ וכן מהריי״א ז״ל אך במה שמצינו בספר שופטים שיהודה הכרית הענקים אחרי מות יהושע ידבר מהענקים שנשארו בעזה ובשאר הערי׳ כמ״ש כאן רק בעזה בגת ובאשדוד ומאלה הורישוו בני יהודה אחרי מות יהושע וממה שראוי שתדע הוא שחברון ודביר בימי יהוש׳ נלכדו והם מכלל הערי׳ שלכד כמו שנז׳ כאן עם היות שנלכדו ע"י כלב. והאמת הברור הוא שיהושע בהיותו במלחמה כאשר נתקרב לחברון בא אליו כלב ונגשו עמו בני יהודה כי הוא היה נשיאם ואז בקש מיהוש׳ שיתן לו הר חברון שהוא חברון ועריו ואז הגיד לפניו ענין שליחותו ונתן לו הר חברון ואז כלב עם בני יהודה שהיו תחת נשיאותו השתדל ללכוד את חברון ולכדה והוריש הענקים אשר שם ומש׳ עלו לדביר׳ ואמ׳ כלב אשר ילכוד דביר ונתתי לו עכסה בתי לאשה לפי שהיה דביר סמוך לחברון ולא היה זה לפי שעתניאל בן קנז לבדו לכד העיר כי אם שהוא נכנס שמה ראשונה עם היות כל ישראל נלחמים בה ואם כן באותו זמן נלכדו חברון ודביר ולכן שמה נזכרו בכלל המלחמות כי היה אותו מקום מיוחד לזכירת הערים שלכד ישראל וכלם יוחסו ליהושע וישראל כי להם בכלל ראוי שיוחסו המלחמות כולם ואמנ׳ איך קרה ענין כלב עם יהושע ואיך נתן לו חברון ואיך קרה לכלב עם עתניאל הנה

לא נזכרו כאן כי היה זה מכלל החלוק' והנחל' לא מכלל המלחמות ולכן כאשר צום הוא יתב' ליהושע לחלוק הארץ זכר בראשונה החלוק שכבר חלק משה בחייו ואחריו זכר איך נתן חברון לכלב וז"ש ויגשו בני יהודה אל יהושע בגלגל לא שאז נגשו אבל שכבר נגשו בעת המלחמות ולכידת הערים ונזכרו שם הדברים בכלל לזכרון כל הערים שלכד יהושע בחייו ולכך יוחסו אליו ואל כל יש' ואח"כ בזכרון החלוקי' זכר ענין כלב כמו שזכר ענין ראובן וגד וחצי מנשה והראיה המורה על זה הוא שבסוף ספור ענין כלב שזכר איך נתן לו יהוש' את חברון אמר והארץ שקטה ממלחמה והמאמר הזה לא היה צריך לאומ' באותו מקום שכבר נזכר למעלה אחר זכר המלחמות ומה לו לאומרו פעם אחרת בזה המקו' ואין כאן מלחמות שיאמר עליהם והארץ שקטה אבל האמת הוא שלמה שהיה הספור הזה כפי הזמן מיוחס למעלה לזמן המלחמו' ונזכר כאן להכרח כפי חומר הדברים כמו שזכרתי לכן אחר שהשלים זה הספור אמר והארץ שקטה ממלחמה ולכן בא אחריו גורל בני יהודה כפי מה שהיתה ירושת' ובתוכו נזכר שנתנו לכלב את חברון ושהיה על פי ה' ושהוא הוריש את הענקים ושאחריו לכד דביר והי' זה לפי שקרה ה' שנפל הגורל שנפל חברון בתוך נחלת בני יהודה בהשגחה גמורה כמו שיתבאר הנה נתבאר מזה שחברון ודביר בימי יהושע נלכדו ושחברון בשעת המלחמה ניתן ושאין סתירה בספורים כי בזכרון המלחמות יזכיר בכלל הערים שלכדו ישראל ויהושע פקידם וגירוש הענקים אח"כ בשעת החלוק יזכיר איך נעשו הדברים בפרט. אמנם למה נזכר חברון ודביר בספר שופטים הנה אז אדבר שם עליו ע"כ. **ולע"דן** שיהושע הכרית ההיא הנז' ששרף חצור שהיתה ראש לכל הממלכות רפו ידי כולם ואפי' הענקים ולזה ויכרת את הענקים מן ההר שמן ההר בלבד הכריתם יהושע ע"י עצמו וחייליו אמנם אח"כ הזכיר מן חברון מן דביר מן ענב שלא אמר ומן חברון ומן דביר ומן ענב בויי"ו להורות שלא היה יהושע המכריתם משם אלא אמר מן חברון שע"י כלב נכרתו שהוא נלחם בם לבדו עם בני יהוד' ולא היה יהושע נלחם בם כלל כמו שחשב מהריי"א כי פשטי הפסוקים האומרים ויגשו בני יהודה אל יהושע בגלגל ויאמר אליו כלב בן יפונה וכו' היה הענין ההוא כפי הסדר שנכתב שם אחר זה הענין הנזכר כאן וע"י בני יהודה נלכדה חברון כנזכר בספר שופטי' וע"י כלב ונתנוה לכלב כנז' שם ואח"כ נלכדה קרית ספר ע"י עתניאל בן קנז כנזכ' שם ולא נכבשו ע"י יהושע וכל זה רמז כאן במה שאמר מן חברון מן דביר מן ענב. אמנם מה שהזכירו כאן במא' סתמי מצורף למאמר ויכרת את הענקים מן ההר לפי שבשים פניו יהושע אל הענקים אשר בהר אז נתן אל לבו על הענקי' אשר בחברון דביר וענב והועיל שומת עין זו עליה' להקל כבישתם ע"י כלב ועתניאל מעין

מ"ש חז"ל גבי משה ע"ה וראית אותה ונאספת אל עמך כדי שתהא נוחה להכבש ולזה נזכרו כאן ג"כ ויכרת את הענקים מן הענקים מן ההר מן חברון מן דביר מן ענב עם היות שנכרתו ע"י כלב ועתניאל כאמור היה בעזרת יהושע ונתינת דעתו על כריתת הענקים כאמור שזה הועיל אפי' אחרי מותו על כל אשר היו בהר יהודה והר ישראל בפרטות כי כל דבר של כללות צבור נתלה בו ביהושע ולזה אמר ומכל הר יהודה ומכל הר ישראל בויי"ו העטף שקשר מאמר המשכו אל ויכרת את הענקים ולומר שם עריה' החרימם יהושע שאעפ"י שלא היה ההכרת ממש בחיי יהושע מהר יהודה ומהר ישראל כי אם אחרי מותו וכפשטי הפסוקי' שבספר שופטים עכ"ז החרימ' יהושע בחייו במה שנתן דעתו להחרימ' וזה עזר להכבש בנחת מכל הר יהודה ומכל הר ישראל ובזה מדוקדק אומרו הר יהודה והר ישראל שנדחה הדבר כנז"ל. ולי נראה שאחר שהיו הר יהודה והר ישראל עדיין קיימים הענקים בהם שלא נכרתו משם רק היו מחורמים מיהושע בכח ולא בפועל וז"ש שם עריהם החרימם שיחדיו היו מוחרמים הם ועריהם עם היותם נשארים בהרים אחרי כבשת הערים מוחרמים כאמור. ובזה מובן אומרו בסמוך לא נותר ענקים בארץ בני ישראל שהוא מאמ' גוזר בהחלט שלא נותר ענקים כלל שהרי הנשארים היו מוחרמים מיהושע וכלא חשיבין ואפי' אותם שבעזה בגת ובאשדו' וז"ש רק בעזה וכו' נשארו שכפל נשארו הוא רבוי אחר רבוי למעט שהרי הוא כאילו אינ' שסר ציל' מעליהם וז"ש לשון מעוט רק בעזה וכו' נשארו כאלו אינם. ואין בהם גם אחד וז"ש לא נותר בלשון יחיד שלא אמר לא נותרו ענקים וכו'. או אמר עם עריהם החרימם מאמר חוזר לראש המקרא ולומר שעם היות הענקים גבורים ועריהם בצורות בשמים עכ"ז ויכרת את הענקים מן ההר הנז' לא שיצאו חוץ לעריהם אלא בהיות' עם עריהם גבורים ועריהם בצורות ע"י ההשגחה החרימם יהושע יחדיו הערים והענקים כי לא שגבו ממנו:

**כב**

**לא** נותר ענקים וכו' הרד"ק ז"ל רק בעזה ומ"ש בספר שופטי' וילכוד יהושע עזה ואת גבולה כו' אחרי מות יהושע היה זה אבל בחיי יהושע הם הכריתו הענקים מן חברון ומן אלה המקומות שזכר ונשארו בעזה ובשאר ערי פלשתים עד שלכדה אח"כ יהודה ע"כ. ולעד"ן מה שזכרתי מקושר עם הפסוק הקודם נכון ומדוקדק באומרו נותר בלשון יחיד גם לשון רק מיעוט גם ביתור תיבת נשארו שבסוף הפסוק ע"ש. עוד אפשר לומר שאמר לא נותר ענקים ר"ל לא נותר אפילו ענק אחד מהענקים אשר היו בארץ ישראל רק בעזה בגת ובאשדוד נשארו רבים ובזה הוצרך השלילה והחיוב שהשלילה היא אפי' אחד ואילו אמר רק בעזה בגת ובאשדוד לבד היה מובן שם נותר אחד לכך אמר החיוב

נשארו לו' שהם מרובים או אפשר שאמר רק בעזה בגת ובאשדוד שבכל אלו נשארו שנים דמיעוט רבים שנים ומוכיח כאן באומ' בעזה בגת בלי וי"ו ואחר כך אמר ובאשדוד שעשה הג' מקומות בב' חלוקות עזה וגת חלוק' א' אולי היו תחת ממשל' ענק אחד ובאשדוד ענק שני ועליה' אמר נשארו:

**כג**

**ויקח** יהושע וכו' הרד"ק ז"ל והארץ שקטה ממלחמה שלא התעוררו עוד הכנענים להאסף ולהלחם עם ישראל כי ראו כי נפלו לפניהם בכל המלחמות וגם ישראל עמדו באותה הארץ שכבשו ולא התעוררו לכבו' עוד ע"כ וכן מהרי"א ז"ל ושהי' זה כמו הקדמ' למה שיזכור אחר כך מהחלוק' לפי שבטל הכבוש הן מצד ישראל שנתעצלו הן מצד האומות מ"ה שלא נשאו עוד ראש ולזה ספר סכום המלכים שהרג ע"כ. ולעד"ן לפי שהק"בה אמר על יהושע ואתה תנחילנה אותם שאם הוא מנחילם ינחלו ואם לאו לא ינחלו וכן הכבישה תלויה בו והעד ענין העי שלא יצא לפניהם יהושע ולכך נפלו לז"א ויקח יהושע את כל הארץ אעפ"י שלא היה בפועל היה בכח ששר של א"י נמסר בידו מכח הדבור ככל אשר דבר ה' אל משה ששם נאמר שיהושע עקר בכל מכל כל וכיון שבידו ניתן הכח לכבוש והרי הוא כאלו לקח יהושע את כל הארץ לזה ויתנה לנחלה לישראל וכו' והטעם לפי שהארץ שקטה ממלחמה שזה מורה שכבר פקד ה' על צבא המרום במרום ולזה למט' שקט' הארץ אין פוצה פה ומצפצף או אמר והארץ שקטה מרוב המלחמה שנלחם יהושע הוא ראש לכל הכובשי' וממלחמה נמשכה ששקטה הארץ כי נפל חתת אלהים עליהם מהמלחמה שנלחם בם:

## יב

**א**

**ואלה** מלכי הארץ כו' סיחון וכו' והערבה כו' וגבול כו' ומושל כו' משה עבד ה' כו' הרלב"ג ז"ל הזכיר תחלה מה שנעשה ע"י משה מזאת המלחמה ואמר בזה תחלה אשר הכו בני ישראל והנה ראוי שיוחס זה למשה שהיה עמהם כי על ידו נעשה ולזה זכר בסוף משה עבד ה' ובני ישראל הכום והנה לא הזכיר בזה תחלה שם משה להורות כי אעפ"י שגדלה מעלתו מאד הנה היה נצוחו אלה המלכים בזכות ישר' מצד ברית ה' ברית אבותיהם כמו שנז' בתור' ע"כ. ומהרי"א ז"ל אפשר שלפי שמשה השמיד ב' מלכי' לבד ויהושע ל"א מלכי' לא היה כבוד למשה שיהיו קבוץ סיחון ועוג על שמו ולכן יחסם לבני יש' ואני אחשוב שאמר ואלה מלכי הארץ אשר הכו בני ישראל הוא מאמר כולל למה שכבשו ישר' בימי משה ובימי יהושע ואחר זה יפרט ויאמ' מעבר הירדן מזרחה וכו'

משה עבד ה' ובני ישראל הכום ויתנה משה וכו' כאילו אמ' אמנ' אשר היה מעבר הירדן מזרחה שמש שהיה כך וכך משה ובני יש' הכום ומשה הוא כבשה וחלקה לשבטים אשר נתן אותה ואחר שזכר במשה זכר מה שקר' ליהושע ז"ש ואלה מלכי הארץ וכו' שיהושע חלקה ונתנ' ליש' ירושה במחלקות' ע"כ. ול"עדן לפי שיש' הכו בימי משה אות' המלכי' ולא השאירו שריד ופליט לכ"א ואלה מלכי הארץ וכו' וירשו את ארצם שהיתה ירושה כתקנ' אחר מית' בעליה' ובסוף הענין אמ' שנחזיק טוב' לראש הדור משה עבד ה' ובני יש' הכו' וכו' אבל בכבוש יהושע שהשאירו מן הגוי' אשר אמר ה' לא תחיה כל נשמ' אמ' אשר הכה יהושע ובני יש' לא תלה בהם ההכא' אלא ביהושע ולזה לא אמ' יהוש' ויש' הכו' עוד אפש' לפי שסיחון נלחמו בו יש' לבד' לז"א תחלה באלה מלכי הארץ אשר הכו וכו' ולא הזכיר משה הלא הוא סיחון מלך האמורי אבל וגבול עוג וכו' שהיה גבור ביותר שהרי היה מיתר הרפאי' וכו' ומושל וכו' משה ובני יש' הכום לעוג וליושבי ארצותיו כי עוג היה קשה ומתחזק בזכו' שמושו של אברהם שנא' בו ויבא הפליט וכמז"ל בפ' אל תיר' אותו לכך הוצרך זכו' משה ובני יש' הכו' שלא הוצרך כן בסיחון ואולי אמ' ואלה מלכי הארץ על כלל כל א"י כי סיחון ועוג מלכי כל הארץ היו וכמז"ל בפ' הנה כסה את עין הארץ על סיחון ועוג נרא' שהם עין כל הארץ כולה בשהיו בטוחי' עליה' ועליה' אמר מלכי הארץ אשר הכו בני ישראל וירשו את ארצם סיחון מלך האמורי כדפרישית.

**ב ג ד ה**

**סיחון** מלך האמורי היושב בחשבון לפי שלא היה גדול כ"כ בקומה כעוג פתח בו ואמ' בו היושב בחשבון אמנ' בעוג אמר בסמוך וגבול עוג מלך הבשן מיתר הרפאים שלא תכיל אותו מדינה כי אם בעתות ידועות וז"ש אשר יושב בעשתרות שהם רבים חזקים עשתרות קרני ובאדרעי מקו' מדבר או מדינה שמה אדרעי בעתים רחוקות. ובמ"ש עד יבוק הנחל רש"י ז"ל הנחל ששם גבול ארץ בני עמון (עד כאן לשונו) ומשם והלאה היו בני עמון מושלים ע"כ וכונת הזכיר כל אלה הפרטים כאן לע"דן שהוא לשתי בחינות הא' להודיע מעלת ארץ וחבתה בעיני האומות שהיו מדקדקים בחלק מה ממנה מלכים גדולים לחשיבותה מצד עצמה ופירותיה ומצד איכות קדושתה. והבחינה השנית להודיע שעם היות סיחון מלך גדול כנזכר בתילים למכה מלכי' גדולי' לסיחון מלך האמורי כי לעולם חסדו שהרי היה הוא חזק והיושב בחשבון ארץ חזקה שאפי' היתה מלאה יתושים אין מי שיוכל לכבשה כדפרש"י ז"ל בחומש בפסוק אשר יושב בחשבון. וז"ש היושב בחשבון ומצד אחר הנחל אשר מערוער אשר על שפת הנחל והנחל היה מקיפה וז"ש

ותוך הנחל שעשו הנחל הקף לערוער עד שנמצאת תוך הנחל שלא יתכן שבא להזכיר לבד שהיה מושל תוך הנחל האם נחל זה לכד כי נחלי דבש וחמאה היו אך ממה שא' בפ' ויהושע זקן וכו' מערוע' אשר על שפת הנחל נחל ארנון והעיר אשר בתוך הנחל נראה שהיתה עיר זולת ערוע' בתוך הנחל ואפשר שזה וזה אמת וכאן הודיע שערוער מוקפת נחל ולמטה הודיע על העיר שבתוך הנחל זולת ערוער. וחצי הגלעד ועד יבוק הנחל אשר שם מהצד ההוא גבול בני עמון שלא יוכלו לצערם כמו שכתוב אל תצר את בני עמון שעל כן כתיב כי עז גבול בני עמון עז מצד הצווי האלהי כמו שפרש"י ז"ל והוא לחז"ל ומתימן תחת אשדות וכו' הרי מכל הצדדין חזק מאד.

**וגבול** עוג כו' ומושל כו' רש"י ז"ל וחצי הגלע' גבול סיחון שם היה מצר ממשלת סיחון כמו שאמרנו למעלה שחצי הגלעד היה שלו וזה החצי השני של עוג ע"כ וק"ק שיזכיר בקיצור שהחצי הגלעד לעוג בפי' ולעד"ן שהגיד עוז גבול עוג מצד עצמו שהרי היה מית' הרפאים ומצד מקומו היושב בעשתרות קרנים. וממשלתו מושל בהר חרמון כו' ועד גבול הגשורי והמעכתי שהם גבורים ויגיד עליהם סיחון ז"ש וחצי הגלעד גבול סיחון מלך חשבון וז"ש וחצי הגלעד שלא אמר ועד חצי הגלעד כו' אבל אמר וחצי הגלעד לכלול אותו ולקשרו לתיבת עד גבול הגשורי והמעכתי וחצי הגלעד בכלל העד הנזכ' עוד אפשר שלא אמר ועד חצי הגלעד גבול סיחון וכו' אלא וחצי הגלעד וכו' מקושר לתחילת הפ' שאמ' ומושל בהר חרמון וכו' וחצי הגלעד גבול סיחון היושב בחשבון שג"כ היה מושל בו לפי דעתו אחר שנהרג סיחון חשב שהו' ימלא מקומו ירשנו שלא עלה בדעתו שיהריגוהו ישראל ולא ידע כי חסר יבואנו.

ו

**משה** עבד ה' וכו' כבר ביארנוהו למעלה בפסוק אלה מלכי הארץ ומ"ש ויתנה משה עבד ה' ירושה לראובני וכו' לומר טעם היות חשיבות המקומות האלה גדול בעיני האומות ארז"ל לפי הפי' האי ממה שראינו דקדוקי סימני המצרים על שפת הנחל ותוך הנחל שהכל היה במדה בדקדוק נמרץ לזה אמר עתה שכל אלה הארצות החשובות נתנם משה עבד ה' ירושה לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשה שהם שני שבטים ומחצ' ורוע' צאן להגדיל מעלת משה שנתנ' מתנ' בקלו' כאילו הוא דבר
קל.

ז

**ואלה** מלכי הארץ וכו' הרלב"ג כמחלקותם כפי הנזכר בתור' במשפט החילוק לאלה תחלק הארץ ולע"דן לדקדוק עוד אומ' אשר הכה יהושע ובני ישראל שלא אמר אשר הכום יהושע ובני ישראל. גם נדקדק אומרו סימני מצרי הארץ מבעל גד ועד ההר החל'

ואיך נתנ' יהושע לשבטי ישראל ואח"כ חוזר לסמן הסימנים ההם בהר ובשפלה ובערבה ונראה כי לפי שהיה חלק מארץ ישראל שכבשה יהושע ונתנה לשבטי ישר' וחלק מה שחלקה בגורל קודם כבוש כנז' בסוף הענין וז"ש אלה מלכי הארץ אשר הכה יהושע חלוקה אחת שגם בני ישראל עמו וז"ש ובני ישראל עמו ולפי זה היה לו לומר אשר הכום יהושע ובני ישראל אלא לפי שהיה חלק מהארץ שלא הכה יהושע לזה אמר ורמז במאמר ובני ישראל לרמוז שבני יש' הכום ולא יהושע ולכך הזכיר אשר הכה יהושע על החלק האחד שהכה הוא כנזכר. ולזה עשה שני כללי בסימני מצרי הארץ מצר כללי מבעל גד ועד ההר החלק העולה שעירה ואמר ויתנה יהושע לשבטי [ישראל] ירושה שהנתינה היתה לשבטי ישראל שכל שבט ושבט יתחבר בחברת חברו ושכנו הקרוב אליו ויעזרהו ועל זה בא מאמר בהר ובשפלה וכו' וכמו שתראה מתוך ספר שופטים שחלק מאלו המחוזות כבשו וחלק מהם לא הורישו.

**ט**

**מלך** יריחו אחד לחז"ל המלכי' הנזכרים כאן היו מלכים ומושלים בממלכות גדולות בסוף העולם אלא שלא היה מלך חשוב אם לא היה לו חלק ממשלה בארץ ישראל שהיא צבי צבאות גוים שנתנו בה צביונם ע"כ והר"דק ז"ל כל מלך מהל"א הנזכרי' כאן לא היה מולך אחת לבדה אלא כל עיר ועיר שזכר כאן היא ראש הממלכה והיה מושל על עיירות וכפרים אחרים ע"כ ולעד"ן לדקדק יתור אחד א' כי די שיאמר מלך יריחו מלך העי מלך חברון וכן כולם ויובן ג"כ או' כל מלכי' שלשים ואחד כי חשבון ברור הוא וזה יובן במ"ש בב"ר א"ר שמואל בר נחמני כל שנים וששים מלכים שהרג יהושע כולם היו במשתה של אברהם אבינו שנאמר ויעש אברהם משתה גדול משתה גדולים היו שם ולא שלשים ואחד היו אלא כההיא דאמר ר' ברכיה ר' חלבו ר' פרנך בשם ר' יוחנן מלך יריחו אחד שאין ת"ל אחד אלא הוא ואנטיקסר שלו עכל"ה והיא הגרסא הנכונה שהביא רש"י ז"ל שנים וששים ובילקוט הוא מוטעה. והמאמר הזה אפשר כפשוטו שלהיות ארץ ישראל עתידה להחלק לזרעו של יצחק רצה הקב"ה שיאריכו ימים אותם המלכים אשר אכלו בסעודתו והיו מתלוצצים ובלתי מאמינים שהרי היו אומרים אסופי הוא עד שהניקה בני' שרה לכך עשה השי"ת שיאריכו ימים עד שיראו מבני בניו של יצחק כובשי' את ארצות' והורגים אותם כי דבר גדול כזה יספר הכתו' וירמזהו באומרו משתה גדול של גדולים לא גדול במאכל ומשתה כדי שע"י אלו יודע בגוי' מעש' ה' כי נורא הוא מאד. ואם נרצה להלום הענין נאמר שכל אלו הל"א מלכי' הנז' כאן אכלו בסעודתו של יצחק דהיינו שנשתלשלו מהאוכלים שם יוצאי מחלציהם כל א' ואחד הניח אחריו

ברכה עוצר במלכותו שלא תסוב מלכותו למלך זולתיו אלא ליוצא חלצו וכיון שהניח בן ממלא מקומו הרי הוא כאילו לא מת וזהו כולם היו במשת' של אברהם ולפי שלכל אחד ואחד היו לו אנטיקסר שהוא שני למלך וקרוב אליו שעל כן אמר ר' שמואל בר נחמני כל ששים ושנים מלכים שהרג יהושע עם היותם ל"א כדמסיק ובזה אבין אומרו מלך יריחו אחד שאעפ"י שהאנטיקסר מלך ב' בקירוב ומלך אדיר עכ"ז מלך יריחו אחד הוא ולא שנים וז"ש גם כן בסוף כל מלכים שלשי' ואחד כי הל"א האנטיקיסרים אעפ"י שהם מלכים גדולים ושליטים במקומות אחרים בארצות' לגווייהם עכ"ז איני מונה לך אלא מלכי' הראשיי' ל"א הם וכלא חשיבין. וכבר תמהו ח"זל בספרי וכי ל"א מלכי' היו כולם בארץ ישראל אלא כדרך שעשו ברומי עכשו שכל מלך ומלך שלא קנה ברומי לא עשה כלום כך כל מי שלא קנה פלטיראות וחליאות בארץ ישראל לא עשה כלום ה"הד ואתן ארץ חמדה נחלת צבי צבאות גוים ע"כ וכ"ש שתגדל התימה לפי הנ"זל שהיו ס"ב אלא ודאי שהיה חמדה צבי צבאות גוים:

## יג

**א**

**ויהושע** זקן וכו' רש"י ז"ל נשאר' הרבה מאד ממה שאמרתי לאברה' נשארה לרשתה שלא נכבשה ע"כ ומהרי"א ז"ל זקן בחולשת טבעו ובא בימים כפי רוב שנותיו לא ככלב שאמר ככחי אז כחי עתה ולעד"ן לדקדק אומ' לשון אתה זקנת וכו' כי תיבת אתה מיותרת ונראה שרמז לו למ"ש חז"ל ימים רבים עשה יהושע מלחמה וכו' שהיה מתעכב שלא למות ואדרבה היא גרמה לו שמת קודם עשרה שנים שהרי כתיב כאשר הייתי עם משה אהיה עמך ועם משה היה ק"ך שנים ויהושע לא חי אלא ק"י ע"כ וזה נראה שאמ' לו אתה זקנת באת בימים ר"ל אתה גרמת לעצמך שאילו נזדרזת כמשה רבך היית ג"כ כמוהו שאפי' במותו לא כהתה עניו ולא נס ליחו כ"ש בחייו והעד כלב שאמ' ככחי אז כחי עתה.

**ב ג**

**זאת** הארץ הנשארת וכו' רש"י ז"ל גלילות מרקא"ש (כלו') [בל"א] מן השיחור הוא נילוס הוא נחל מצרי' הוא סמוך לתחום מקצוע דרומית מערבית של ארץ ישראל כמ"ש באלה מסעי ולמדנו כאן שלא כבש יהושע בחייו כל מצר הדרומי אלא ממדבר צין הוא ההר החלק העולה שעירה עד הנילוס הוא תחום עזה האמור למעלה עד עזה ועד גבול עקרון צפונה העקרוני יושב על הים ומתפשט לצד הצפון יותר מן האחרים לכנעני תחשב מאת הכנעני שנתתי לאברהם היא חמשת סרני פלשתים הוא סוף גמר המצר עד הים הגדול

שבמערב העזתי ששה סרנים הוא מונה ומתחילה קראן חמשה א"ר יוחנן אף רונדיקי שלהם חמשה החשובים חמשה היו שהעוים אינו מונה מן הסרנים החשובים ועוד יש לפר' העזתי והאשדודי והאשקלוני והגתי והעקרוני הם חמשה ועוד נשאר לכבוש ארץ העוים שאינם מן הפלשתים וכן הרד"ק ז"ל והביא עוד בשם חז"ל והעוים מתימן באו וסמכו ענייני לפסוק הבא אחריו מתימן ולפי הפשט (מסמן) [מתימן] פי' מדרום כלומר מצד דרום נשארה כל ארץ הכנעני ע"כ ולע"דן שלעולם ששה סרנים הם אך לפי שאמר ועד גבול עקרון צפונה ואמר לכנעני תחשב וכדפרש"י ז"ל שנכלל בכלל הכנעני שנתתי לאברהם בזה יובן שמאמר לכנעני תחשב החמש' סרני פלשתים לבד שהם היו תחת הכנעני ומשועבדים אליו שהרי עקרון הוא אחד מהחמש' ואמר עד גבול עקרון צפונה אמנם הששי מסרני פלשתי' לא היה בכלל חשבון הכנעני לחשיבותו או שלא היה נשמע אליו ולא נאהב באופן שלכנעני תחשב חמשת סרני פלשתים ר"ל תחשב ארץ חמשת סרני פלשתים לבד לא הסרן הששי. עוד אפש' לדקדק למה גמר והאשדודי בוי"ו וחזר ואמר האשקלוני הגתי בלי וי"ו והעקרוני והעוים בוי"ו ולו' העזתי והאשדודי בוי"ו לו' ששניהם כאחד חשובי' לבד וא"חכ אמר האשקלוני לחלק וכן הגתי וחזר לומר והעקרוני והעוים בוי"ו אך אינו מחוור בעיני וצ"ע.

**ד**

**מתימן** כל ארץ רש"י ז"ל פסוק ראשון מנה מצד הדרומי ממזרח למערב וזה מונה את רוחב אותו המקצוע הנותר ליכבש כמה הוא מן הדרום לצפון מתימן כל ארץ הכנעני מתימן זו מעזה לצידוני' עד אפקה עד האמורי ע"כ.

**ה ו**

**והארץ** הגבלי כו' כל יושבי וכו' רש"י ז"ל והארץ הגבלי כל הלבנון מזרח השמש ובמצר מזרחי נשאר לכבוש במקצוע הצפון הארץ הגבלי וכל הלבנון מבעל גד עד סוף המצר וברוחב מן המזר' למערב עד לבא חמת זהו כל המצר הצפוני שלבא חמת במקצוע צפוני מערבית באלה מסעי. אנכי אורישם אחרי מותך. הפלה לישראל בנחל' ויכבוש לאחר זמן כל שבט ושבט מה שנפל בגורלו ע"כ והרד"ק ז"ל והארץ הגבלי חסר (הנמסך) [הנסמך] והארץ ארץ הגבלי כמו הארון הברית. ולעד"ן במ"ש אנכי אורישם וכו' רק הפלה בנחלה כוון לומר אעפ"י שאתה תבוא אל אבותיך אנכי אורישם רק צריך שאתה תפלה בנחל' כאשר צויתך ואתה תנחילנה שכיון שציויתך שאתה תנחילנה אותה לפחות יתקיים צוויי בהפלה לישראל לנחלה בדברים ואעפ"י שלא היה בפועל שע"י ההפלה בנחלה אנכי אורישם וכיון שכן הוא שע"י ההתחלה שתעשה בהפלה בנחלה אני אגמור בעדך ואנכי אוריש' מעת' ראוי לכנות שם טוב זולת הפלה לבני יש' בנחל' שראוי עתה לו'

בהם לשון חילוק כאילו כבר נכבש' הארץ לפניה' ז"ש ועת' חלק את הארץ הזא' כו' לשון חילוק ומדוקדק לשון ועת'.

**ז ח ט יב**

**ועתה** חלוק וכו' עמו וכו' מערוער וכו' וכל וכו' והגלעד וכו' כל כו' רש"י ז"ל עמו הראובני עם חצי הראשון של מנשה הראובני והגדי לקחו נחלתן. מערוער מונה והולך כל ארץ עבר הירדן ואח"כ מפרש גבול כל שבט ושבט ויתן משה למט' פלוני ופלוני מיתר הרפאים שהרג כדרלעומר והמלכי' אשר אתו כמו שנא' ויכו את רפאים בעשתרות קרנים ע"כ והרד"ק ז"ל עמו הראובני כדרש"י עם חצי שבט האחר ואמר עמו ואעפ"י שלא זכרו לפי שזכר החצי האחר אמר עמו כאילו זכרו ולעד"ן נכון מה שפי' לפסוק הקודם מקושר מ"ש ועתה חלק את הארץ הזאת בנחלה וכו' ומ"ש עמו הראובני והגדי הוא עם חצי שבט המנשה ונ"ל שנזכר הוא בפסוק הקודם שהרי לא אמר וחצי שבט המנשה רק וחצי השבט המנשה שתי התיבות בה"א כאלו תיבת וחצי מושכת אחרת עמה כאילו אמ' וחצי השב' וחצי המנש' ועם וחצי המנש' אמר עמו הראובני וכונ' הכתוב שנר' שבא לחלק המנשה בפני עצמו ולומר שהנה מפורסם וידוע לגבור עד שהיו עמו וטפלים אליו הראובני והגדי או אמר המנשה עמו הראובני לרמוז בה"א הידיעה אל המנשה בן יוסף שהוא האיש אשר על ביתו של יוסף כמ"ש חז"ל והוא אשר צוה יוסף ללכת אחרי אחיו בענין הגביע והוא שגרם לשבטים לקרוע בגדיה' לזה נחלק שבטו חצי בעבר הירדן מזרחה וחציו בעבר הירדן ימה ולז"א עמו הראובני והגדי כי בענין החילוק הזה המנש' הוא הראש ועמו וטפלים אליו הם הראובני והגדי שנטפלו אליו ברוע בחירתם בנטות אחרי הקנינים והיות לבם לשמאלם כמשחז"ל שהיה ממונם חביב עליהם ביותר מגופם ועם כפל אשר נתן להם משה וכו' כאשר נתן להם משה עבד ה' כתב מהרי"א ז"ל שהיו כאן שתי מתנו' הא' כוללת שנתן לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשה כלל ארץ סיחון ועוג והיא הנזכרת בתורה לבד והנתנה השנית היא פרטית חלק ברור לכל א' כמו שהזכיר כאן ויתן משה למטה בני ראובן וכו' ויתן משה למטה גד וכו' ויתן משה לחצי שבט המנשה וכו' ועל הראשונה הכוללת אשר נתן להם משה עבד ה' בעבר הירדן מזרחה זוהי הכוללת ואמר שנית כאשר נתן להם ה' על הנתינה הפרטית. וטעם השנות כל ענין זה מערוער וכו' וכל עם סיחון וכו' כל ממלכ' עוג וכו' שכבר נזכר למעלה הוא כי למעלה דבר בענין הכיבוש שכבש משה והכה מלכים גדולים לסיחון ולעוג מלך הבשן ולהראות גדולתם הזכיר ארצותם החזקות ושעכ"ז כבשם משה באופן שאותה הזכירה הוא לתכלית זכרון הנצוח והכבישה אמנם כאן בא לתכלי' סיפור

החילוק ולזה הזכיר כאן ואמר בראש הענין עמו הראובני והגדי לקחו נחלתם אשר נתן להם משה כו' שהוא סיפור החילוק דרך כלל ודרך פרט כאמור. ולע"ד בכפל אשר נתן להם משה שבתחיל' הזכיר אשר נתן להם משה על מציאו' הנתינה והמקום שהיה בעבר הירדן מזרחה וא"חכ אמר כאשר נתן להם משה עבד ה' לומר שקיימו מה שקבלו עליהם ללכת חלוצים לפני ה' ולפני בני ישראל ז"ש לקחו נחלתם בידם לקחו אשר נתן להם משה בעב' הירדן מזרחה לפי שקיימו תנאם כאשר נתן להם משה עבד ה' שאם יעברו בני גד ונתתם וזהו לשון כאשר. אמנם השנות מנין הראובני וכו' וכל ענין סיחון ועוג לא היה מפני החלוק כדמהרי"א ז"ל אבל מפני שאמ' לתשעה השבטים וחצי השבט המנשה לבד לכך בא לתת טוב טעם לפי ששאר השבטים הלא הם שבט ראובן ושבט גד וחצי המנשה לקחו נחלת' מעבר לירדן מזרחה כאשר נתן להם משה עבד ה' מעתה לא נשאר להם חלק בארץ ולכך אמר לתשע' השבטי' וחצי ושבט לוי לא לקח חלק וז"ש בסמוך רק לשבט לוי לא נתן נחל' מעתה צדק מ"ש ועתה חלק את הארץ הזאת בנחלה לתשעה השבטים וחצי:

**יג**

**ולא** הורישו מהרי"א ז"ל כונת הכתוב לומר שגם בזה הפרטי נדמה יהושע למשה שכמו שבזמן משה ע"ה ולא הורישו בני ישר' את הגשורי וכו' ועכ"ז לא נמנע ממחלקותה כן בימי יהושע ולא הוריש וכו' ואעפ"י כן חלקה יהושע לישראל ע"כ ולע"ד נתלה הקלקלה בישר' כי איננה במשה חלילה לו כי כבר הזכיר בפסוק הקודם ויכם ויורש' ולפי שלא הורישום ישראל נענשו שישבו בקרב ישראל בקרב ממש בקרבם ולא בעיר קצה גבולם אך גשור ומעכה נתערבו זה בזה ונעשו יחדיו משל לשני כלבים וכו' וז"ש וישב גשור ומעכת וישב בלשון יחיד ולא אמר וישבו גשור ומעכת:

**יד**

**רק** לשבט הלוי וכו' מהרי"א ז"ל הכונה שלא נתן בעת החילוק ההוא ערים לשבת הלויים והטעם כי כיון שהם נושאי הארון שלא יותן להם עוד מנוחה עד שיבוא הארון על המנוחה ואח"כ ינתן להם ערים לשבת וכן היה במצות השי"ת שאחר שצוה על חלוקת הארץ צוה על ערי הלוים וכן היה בעת המעש' שלא נתנו להם ערים כי אם אחרי היות הארון בשילה וכל הארץ מחולקת לשבטים. ואמנם אמרו אשי ה' ונחלתו וכו' יראה שלא יובן בערים לשבת כי אם בנחלת שדה וכרם אבל אין ראוי שיפורש כן לפי שהסבה הזאת שנתן היא (למשול) [לשלול] אותם מכל נחלה וזה ראוי שיבוא בדברי יהושע מה שהוא הנחיל את הארץ לכל השבטים ולא למשה שהנחיל לבד לשני השבטים וחצי אבל האמת הוא שכיון למה שאמרתי שלשבט הלוי לא הבדיל משה ערים ללוים מכל

שבטי ראובן וגד ומנשה בארצות שהנחיל להם לפי שהי' ראוי שתהיה נחלתם כמו אישי ה' ולא אמר אישי ה' בכאן לבד על מתנות הלויים כי אם בכלל הענינים האלהיים וכמו שאחר זה אמר ה' הוא נחלתו ולא זכר אשי ה' והכונה הנה היא שכמו שאישי ה' היו לבד אחרי היותם בארץ והתיישב הארון בעיר מושב ככה ערי הלוים ראוי שאז יותנו אליהם ולא קודם לזה והנה מה שכיון באו' נחלתם הנה אפרשהו אחר זה ע"כ וכמה מהדוחק בדבריו והולם הפסוק במ"ש אישי ה' הוא נחלתו. ולע"דן שאין כונת הפסוק אלא על שלא נתן להם נחלת שדה וכרם שכן מורה שם נחלה ובא מקושר למ"ש בתחילת הענין ועתה חלק את הארץ וכו' לתשעת השבטים וחצי כי רק ללוי לא נתן נחלה כי אשי ה' אלהי ישראל הוא נחלתו כלומר משולחן גבוה קא זכו באותו המעשר הניתן ללוים ז"ש אשי ה' יחשבו לפי שהוא אלהי ישראל השליט והגוזר כן לישראל שיתן כן ללוים לא כעני המחזר על הפתחים חלילה אלא למשחה וגדולה ואמר הוא נחלתו על ה' אלהי ישראל הנזכר הוא עצמו נחלתו של שבט הלוי הנזכר כאשר דבר לו בתורה. ולפי שבאו שני כתובים כאחד רק לשבט לוי וכו' ובסמוך ולשבט הלוי לא נתן משה ובא שנוי שכאן אמר אישי ה' הוא נחלתו כאשר דבר לו בלשון יחיד ובסמוך אמר ה' אלהי ישראל הוא נחלתם כאשר דבר להם. ובלשון רבים אומר אני כי הפסוק הזה מדבר על ישראל הנזכר בפסוק הקודם ולא הורישו בני ישראל בקרב ישראל ועליו הוא אומר רק לשבט הלוי לא נתן ישראל הנזכר נחלה וכמו שיבאר בחילוק שלא נתן להם רק ערים לשבת לא נחלת שדה וכרם והטעם שלא נתן ישראל דהיינו בני גד ובני ראובן שהם הם ישראל הנזכרים כאן הטעם שלא נתנו ללוי הוא כי אשי ה' וכו' כדפרשית מהם יאכלו שלא יאות לתת טעם אחר ולומר שהיה זה לפי שהארץ ההיא אינה קדושה כ"כ כארץ כנען ולכך לא נתנו ללוים נחלה בה אמנם בסמוך אמר ולשבט הלוי לא נתן משה נחלה יען כי ה' אלהיהם הוא נחלתם ואיך יתן להם ללוים הקדושים הנגשים אל ארון הקדש נחלה בערים הבלתי קדושות כ"כ כי בדוחק נתן להם ערים לשבת ולא היה ראוי שישכנו הלוים כי אם במקום הארון אלא כדי שיורו משפטי ה' ליעקב ותורתו לישראל נתן להם ערים לשבת שם ולזה דבר על כולם יחדיו ואמר לשון רבים ה' אלהי ישראל הוא נחלתם כאשר דבר להם אמנם למעלה שאמר אשי ה' אלהי ישראל וכו' שלכך לא נתן ישראל ללוי נחלה שיאכל פירותיה כי אשי ה' הוא נחלתו על אותו לוי המחזר בגורן כאשר דבר לו:

**טו**
**ויתן** משה וכו' ויהי להם הגבול וכו' אמר שמה שנתן להם משה לבני ראובן בשיקול דעתו הסכים לדעת השי"ת למה שנתן הקב"ה לחלק ראובן ומה שהיה גבולו וז"ש ויתן משה וכו' ויהי להם הגבול כולו וזה היה גבולם וכן בסמוך ויתן משה למטה גד וכו' ויהי להם הגבול וכו' אמנם בחלק השלישי של מנשה לא הוצרך לומר ויהי להם הגבול אלא ויהי גבולם כי מאחר שבשני החלקים בכל חלק מהם הזכיר ויהי להם שהיה המתייחס אליו מהגזרה האלי"ת שכיון משה ע"ה אליה מעתה ממילא מובן שהחלק השלישי הנשאר לחצי שבט מנשה הוא שלהם:

**יט**
**וקריתי'** ושבמ' כו' רש"י ז"ל בהר העמ' בטורא דמישרא ע"כ וכן הרד"ק ז"ל.

**כא**
**וכל** ערי המישור הר"דק ז"ל נסיכי סיחון יושבי הארץ אלה חמשת מלכי מדין היו נסיכי סיחון בעוד שהיו סיחון והאמורי יושבי הארץ קודם שלכדום ישראל היו אלה נשיאי הארץ נסיכי סיחון כי תחת ממשלת סיחון היה מדין בימים ההם:

**כב**
**ואת** בלעם כו' הר"דק ז"ל הקוסם להודיע שלא היתה נבואתו אלא לשעה לכבוד ישראל כי קוסם הוא ואמר שהלך שם ליטול שכר העצה שנתן לבלק להכשיל את יש' בזנות והוא לחז"ל ונהרג ונטל שכרו הראוי אל חלליהם כמו עם חלליהם ובתורה כתוב על חלליהם ג"כ כמו עם כמו האנשי' על הנשים ובדרש שהיו מלכי מדין עושי' כשפי' עם בלעם ופורחים באויר וכיון שהראה להם פנחס הציץ נפלו על חלליהם. ועוד אמרו על חלליהם שעשו לו ארבע מתות ב"ד ועוד אמרו כי פנחס הרגו ע"כ ומהרי"א ז"ל על חלליהם כלו' על חלליהם של ישראל המתים במגפה ארבעה ועשרים אלף בעצתו ע"כ וכן יתפרש אל חלליהם. **ולע"דן** אדקדק בדחז"ל שאמ' הקוסם להרש"בי בעוד היותו קוסם לפרוח באויר בלעם והמלכים הרגוהו ע"י הציץ כנז"ל.

**כג**
**ויהי** גבול בני ראובן וכו' קשה יתור תיבת וגבול וכתב רש"י ז"ל וגבול ירדנה ותחומיה הערים שעל שפתו ע"כ וכן כתב הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל שהיה גבול ארץ הירדן וגבול אחר מהארץ וזהו אומרו עוד וגבול ע"כ ובפי' החומש כתב רש"י ז"ל בפי' אלה הדברים כנרת מעבר לירדן המערבי היא ונחלת בני גד מעבר הירדן מזרחי ונפל ג"כ בגורלם רוחב הירדן כנגדם ועוד מעבר שפתו עד כנרת וז"ש הירדן וגבול הירדן ומעבר לו ע"כ ולי נרא' שהכונה לומ' שהירדן היה חלק ממנו לראובן וחלק ממנו גבול לגד כמו שנרא'

מהחילוק הנז׳ בבני ראובן גם בבני גד ששניהם נטלו לאורך הירדן ולז״א ויהי גבול בני ראובן הירדן וג״כ הירדן חלק ממנו גבול לגד וז״ש עוד וגבול וכן גבי בני גד הוא אומר ג״כ הירדן וגבול לרמוז אל ראובן. עד קצה ים כנרת. ומ״ש הערים וכו׳ כתב רש״י ז״ל הערים המוקפות חומה וחצריהן ערי הפרזים:

**כד**

**ויתן** משה למטה גד צריך להבין מה טעם שינה בלשונו דגבי בני ראובן אמר ויתן משה למטה בני ראובן וכאן לא אמר למטה בני גד אלא למטה גד ולכך הוכרח לו׳ שנית לבני גד עוד יש שינוי שני דגבי ראובן לא הזכיר עבר הירדן מזרחה וגבי גד כתיב עבר הירדן מזרחה: **ונראה** כי מצינו שבני גד דברו לפני משה קודם לבני ראובן שנא׳ ויבואו בני גד ובני ראובן ויאמרו אל משה וכן בכל אותו הויכוח נזכרו בני גד קודם שנרא׳ שהם פתחו בקלקלה תחלה והעזו פניהם לשאל להם בעבר הירדן מזרחה ובני ראובן נטפלו אליהם ולכך הזכיר כאן עבר הירדן מזרחה גבי בני גד לומ׳ שהם שבחרו בעבר הירדן לא כן בבני ראובן שלא הזכיר עבר הירדן וכן בחצי שבט מנשה כי מאת ה׳ ניתנה להם והם לא שאלוה באופן שלא הזכיר עבר הירדן מזרחה בפרטות כי אם בגד כי הם השואלים כן כנז׳ ואפשר שלז״א ויתן משה למטה גד לו׳ שאלו הם ממש כגד עצמו שבא פתאום כמשאחז״ל שלא נזכר הריון בזלפה אלא לידה כאלו ילדה פתאו׳ וזה נ״ל אומרו בא גד כאלו אמ׳ גד זה כיצד נולד פתאום ולזה הזכיר׳ ביאתו בא גד כאלו הוא דבר תמוה איך בא כי לא נודע ההריון כאמור ובזה נאמר ויתן למטה גד ר״ל דומה לגד אביו שבא פתאום כך זה בא לפני משה לשאל שאלה זו או אפשר דבא גד כדפרש״י לשון בגידה וז״ש בכמו שגד עצמו היה בבגידה כנז׳ בגדת בי כי באת אל שפחתי כך בני גד בגדו בגבירה א״י צבי צבאות גוי׳ ובחרו בשפח׳ בעבר הירדן כי בני ראובן נטפלו אליהן כנז׳:

**כט**

**ויתן** משה לחצי שבט מנשה כו׳ כאן שינה בלשונו שאמר ויתן וכו׳ ויהי לחצי שבט מנשה מה שלא נזכר כן גבי שבט ראובן וגד וכן כתי׳ גבי גד ויהי גבולם לא כן בראובן וגד ונראה במה שכתבתי למעלה היות נגזר על שבט מנשה ליקרע להיות הוא על בית יוסף הגור׳ לשבטי׳ לקרוע בגדיה׳ לעומת כן נתן משה חלק לחצי והוא נאה ומתקבל להם החלוק הזה לחלוק שבט מנשה לשני׳ ז״ש ויהי לחצי מטה בני מנש׳ כלו׳ צדק יחדיו והי׳ הענין על מתכונתו להיות לחצי מטה בני מנשה בני דייק׳ בעבור אביה׳ שגרם לשבטים לקרוע וע״כ שיני בניו תקהינ׳ להיות נחלת חצי מטה בני מנש׳ בעבר הירדן מזרח׳ וחציו בתוך הארץ ולז״א ג״כ ויהי גבולם ממחני׳ כלו׳ זהו הגבול גבולם אשר יאות להם ליקרע וצדק יחדיו כנז׳:

**או** אפשר שלהיות מתנתו לבני גד ובני ראובן תלויה עומדת עד שנתקיים תנאי לעבור חלוצים לכך אמ' בהם ויתן משה למטה וכו' וכן גבי גד ולא אמר ויהי להם כי עדיין לא היה שלהם ולכך כתיב הגבול ולא כתי' גבולם אמנם גבי מנשה שנתן להם מתנה מוחלטת לכך כתי' ויתן משה לחצי שבט מנש' ויהי לחצי מטה מנשה ר"ל מאז מעת הנתינה היתה לחצי מטה מנשה שזכה בה תכף ומיד וז"ש ויהי גבולם שתכף נחשב לגבולם כי לא היה עמהם שום תנאי:

(**ולשבט** הלוי לא נתן משה נחלה כו' כתב מהריי"א ז"ל שכתב עניין זה פעמים לומר שלא נתן לשבט לוי נחלה לא בעת תתו מתנה כללית לבני גד ובני ראובן מערוער כו' וכל ערי סיחון כו' וזהו הפסו' הראשון רק לשבט הלוי כו' וכאן כשהזכי' בפרטו' חלוק המקומו' לכל א' א' חלקו חזר לומ' ולשבט הלוי לא נתן לו' שאפי' שפרט החלקים עתה עכ"ז לא נתן חלק לבני לוי ע"כ וכבר כתבתי בפסו' ולא הורישו לעיל טעם לכפל זה:)

**לא**

**וחצי** הגלעד כו' יש לדקדק אומ' לבני מכיר ן' מנשה לחצי בני מכיר תנא סתם והדר מפרש שאינו לכולם אלא לחצים והיה אפש' לפרש ד"הק שזה המקום שנתן להם היה מקום רחב ביותר שהיה מספיק לבני מכיר כולם והוא נתנו לחצי בניו. והנכון שכונת הפסוק לו' שלא היתה אשמה פרטית מיוחדת לחצי מטה מנש' אלו שיטלו חלקם בחוץ אלא הסיבה כללית היא לכל בני מכיר מצד אביהם מנשה האיש אשר על בית יוסף שגרם לשבטי' לקרוע בגדיה' לכך נקרע' נחלתו לז"א וחצי הגלעד ועשתרו' כו' שלא נתן להם כל הגלעד כ"א חצי שגם זה בכלל העונש הכללי שעל בני מכיר כולם מצד מנשה אביהם וז"א לבני מכיר ן' מנשה אמנ' מזלם גרם להיו' לחצי בני מכיר אלו שלא מצאנו סיבה פרטית למה ישתנו חצי בני מכיר לקחת חלקם בח"ל וחצי בעבר הירדן אחר שכול' בני מכיר הם ז"ש לבני מכיר ן' מנשה שעון תלוי בצואר כולם ביחד והגורל נפל בחצי בני מכיר במזלם גרם לקחת חלק בחוץ וחצים בפנים.

**לב**

**אלה** אשר נחל משה כו' הנחיל משה הי"לל ואפשר לומר שכיון שמשה ע"ה היה נפטר שם בעבר הירדן בחלקו של גד ואלו בחרו באותה הארץ לכבוד משה כנז' בוזאת הברכה ולגד אמ' ברוך מרחיב גד כו' וירא ראשית לו ופרש"י ז"ל ראה לינטל חלקו בארץ סיחון ועוג שהיא ראשית כבוש א"י כי שם חלקת כי ידע ששם בנחלתו חלקת שדה קבורת ספון אותה חלקה ספונה וטמונה מכל בריה שנא' ולא ידע איש את קבורתו ע"כ ובזה נבין אומרו אשר ניחל משה בערבות מואב ר"ל כאלו משה עצמו ניחל והנחיל את עצמו וקבורתו אשר בערבו' מואב כי לכך בחרו בני גד ובני ראובן בערבות מואב להיות שם

חלקת מחוקק הוא משה נמצא שמשה עצמו ניחל שם בערבות מואב כלומר שנחלו אותו בכלל חלקם ולרמוז זה כתב ניחל ולא הנחיל. או אפשר שלהיות בני גד ובני ראובן אוהבים את משה שלכך בחרו חלקם בערבות מואב הנה משה ג"כ את אוהביו יאהב והרי כאלו הוא עצמו נחל אותו החלק שנחלו בני גד ובני ראובן ולכך כתי' ניחל בחירק ופתח ולא כתי' נחל בצרי כפי הדקדוק ועם זה יקושר מ"ש ולשבט הלוי כו' כי רצונו היה לתת שם לשבט לוי כדי שיהיה קברו בתוכם אלא שולשבט לוי לא נתן וכו' שהוכרח ע"פ הדיבר:

**לג**

[**ולשבט** הלוי לא נתן משה נחלה כו' כתב מהרי"א ז"ל שכתב עניין זה פעמים לומר שלא נתן לשבט לוי נחלה לא בעת תתו מתנה כללית לבני גד ובני ראובן מערוער כו' וכל ערי סיחון כו' וזהו הפסו' הראשון רק לשבט הלוי כו' וכאן כשהזכי' בפרטו' חלוק המקומו' לכל א' א' חלקו חזר לומ' ולשבט הלוי לא נתן לו' שאפי' שפרט החלקים עתה עכ"ז לא נתן חלק לבני לוי ע"כ וכבר כתבתי בפסו' ולא הורישו לעיל טעם לכפל זה:]

## יד

**א**

**ואלה** אשר נחלו בני ישראל וכו' כתב מהרי"א ז"ל שענין חלוק של אלעזר ויהושע מתדמה לשל משה בצד מה שכמו שמשה חלק למנשה בשני' ונתן לחציו חלק בעב' הירדן כך יהושע חלק ליוסף בשנים כי היו בני יוסף שני מטות מנשה ואפרים ועשו כן לקיי' נבואת יעקב אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי וכמו שמשה לא נתן חלק ללויים כך יהושע ואלעזר לא נתנו ללויים חלק כי אם ערים לשבת ואפי' אותם הערי' לא של הלויי' הם לנחלה כי אם לשבת לבד ומגרשיה' למקניהם ולקנינם לבד לא זולת זה בזה יתדמה ענין יהושע עם חלוקת משה לא בשאר פרטים כי משה ניחל אותם בפיו בלי גורל ואלו נחלו בגורל נחלתם כאשר צוה ה' וכו' שלא כרצונם אלא כאשר יעלה הגורל ועל פיו ואפשר לפרש כי נתן משה וכו' כי היו בני יוסף וכו' שכונת הכתוב לבאר איך אמר שיהושע חלק הארץ לתשע' שבטים וחצי בהיות שאין ללוי חלק ונחלה שימשך מזה שיהיו י"ג שבטים שנים וחצי שנשארו מעבר הירדן וט' וחצי שהנחיל בארץ ושבט לוי הרי י"ג שבטים מפני זה אמר כי נתן משה כו' ר"ל עם היות שנתן משה נחלת ב' שבטים וחצי ועם היות שללוים לא נתן נחלה שהם ב' הקדמו' שקדמו הנה עכ"ז היו השבטי' ט' וחצי לפי שהיו בני יוסף שני מטות ושיהושע בחלוקתו לא נתן ללויים א"כ היו י"ב שבטים עכ"ל. **ולי** נרא' שאמ' ואלה אשר נחלו בני ישראל דקשה אומ' תחלה

אשר נחלו כאלו הם נחלות מעצמם ואח"כ אמר אשר ניחלו אותם אלעזר וכו' שע"י מנחילין היתה גם נבין למה הקדים אלעזר תחלה ואח"כ יהושע ומהרי"א פי' שלכבוד הכהונה הזכירו תחלה ואני אומר כי החלק הנגזר מאת ה' להיות ליהודה הוא ניהו שהיה עולה לאלעזר תחלה באורים ותומי' ואח"כ היה עולה הגורל ומתמים עם האורים כמשא"חזל במס' בבא בתר' ולא נתחלקה אלא באורי' ותומים הא כיצד אלעזר מלוב' באורים ותומים יהוש' וכל ישראל עומדין לפניו וקלפי של תחומיך עומדין לפניו והיה מכוין ברוח הקדש ואומ' אם זבולון עולה תחום עכו עולה לו טרף בקלפי שבטים ועלה בידו זבולון טרף בקלפי תחומין ועלה בידו עכו וכו' ובזה אבין אומ' תחלה ואלה אשר נחלו בני ישראל בגזרת ה' ואח"כ אלעזר בכוונתו ברוח הקדש הוא מנחיל ע"י האורים ואח"כ יהושע מנחיל שלישי על פי הגורל כמשאחז"ל על פיו של גורל ממש שהיה קור' ואומ' אני גורל פלוני עולה לפלוני אמנם עדין קשה או' שנית לבני ישראל שהוא מיותר שכבר אמ' ונחל' אשר נחלו בני ישראל ואפשר שיובן במ"ש בגמ' מס' בתר' פ' י"נ אלה הנחלות אשר ניחלו אלעזר כו' א"ר יצחק מניין שהפקר ב"ד הפקר שנא' וכל אשר לא יבוא כו' ר' אלעזר אמ' מהכא אלה הנחלות כו' וכי מה ענין ראשים אצל אבות לומר לך מה אבות מנחלין את בניה' כל מה שירצו אף ראשים מנחילין לעם מה שירצו ע"כ ולפי זה אפש' דמ"ש וראשי אבות המטו' לבני ישראל שהוא אופן רביעי מהנחלה שהנחילו הראשים מדין הפקר ב"ד הפקר שע"י זה כל זכו' שהיה לכל שבט ושבט בחלק חבירו הפקירוהו הראשים וזכה בו חבירו נמצא שהפסו' מזכיר ארבע' חלוקו' א' אשר נחלו בני ישראל בגזרתו ית' והב' אשר ניחלו אותם אלעזר ע"י אורים ותומים והג' ויהוש' ע"י גורל והד' ע"י ב"ד וז"ש וראשי אבות המטו' לבני ישראל ואפשר עוד לבני ישראל שר"ל שהיקש זה של ראשי' לאבות הנז' נוהג מיד ולדורות וז"ש לבני ישראל לדורותם:

**ב**

**בגורל** נחלת' כו' הי"לל נחלתם בגורל אך במ"שחזל בפסוק אך בגורל תחלק את כו' אך מיעט שדווק' ישראל חלקו בגורל אמנם יהושע וכלב ע"פ ה' לקחו וז"ש בגורל נחלתם של ישראל הנז' למע' בפסוק הקודם אבל לא נחלת יהושע וכלב בגורל:

**ג**

**כי** נתן משה וכו' כי היו בני יוסף וכו' כבר כתבתי למעלה בפסוק ואלה אשר נחלו כו' שאלו הפסוקים באו ליתן טעם למ"ש לתשעה המטות וחצי בא לפרש איך היו ט' סברת מהרי"א ז"ל עיין שם וכן כתב רש"י ז"ל כי היו בני יוסף שני מטות תחת שבט לוי ע"כ וכן הרד"ק ז"ל:

**ה**
**כאשר** צוה ה' את משה ר"ל שצוהו שללוים לא יתן חלק ונחלה כן עשו בני ישראל ר"ל לתכלית קיימם הצווי האלהי ולא עשו כן מצד התועלת הנמשך להם בהרחב' גבולם מההמנע מתת חלק ללוים ויחלקו הארץ ביניהם ולא ללוי:

**ו**
**ויגשו** בני יהודה בב"ר אחז"ל הגשה זו לפיוס אל יהושע שיתן החלק ההוא לכלב ע"כ וכתב מהרי"א ז"ל עם היות התביעה הזו לכלב לבד עכ"ז נגשו עמו בני יהודה לסייעו כי הוא נשיא להם וכבר זכרתי שהיה זה מאז בהיותם במלחמה עם היות שנכתב כאן במקום החלוק. ומ"ש על אודותי כתב מהרי"א אין כוונתו על נתינת חברון לכלב כי כבר יזכיר אותו אח"כ בפירוש וא"כ למה יזכיר אותו תחלה בסתם אלא הכוונה באומרו הדבר אשר דבר ה' וכו' על אודותי ועל אודותיך הוא מ"ש שכל אנשי המלחמ' ימותו זולתי כלב ן' יפונה ויהושע ן' נון ולפי שהיה דבר זה כללי לשניה' לכך אמ' על אודותי ועל אודותיך ולפי שהייעוד הזה הנז' הוא מענין החיים לכך סמך ואמ' בן ארבעים שנה וכו' ר"ל לא הייתי אז פחות מבן עשרים או יותר מבן ס' שנה כדי שלא תחול עלי גזרת דור המדבר למיתה כי הרי בן ארבעים שנה אנכי וכו' באופן שהחיים היו על פי ה' המחיה אותנו ע"כ תורף דבריו ולדבריו ז"ל אינו מדוקדק לשון אודותי ואודותיך דהי"ל עלי ועליך. והיה אפשר לומר במה שפי' הראשונים ז"ל דרך הלצה איש איש למטה אבותיו כו' שמאז ומקדם מעת השילוח של מרגלים מאז דבר העתיד שלא יהיו זכאי' אלא יהושע וכלב והלואי שלא ישלחו אלא שני אישים לבד דהיינו יהושע וכלב וז"ש איש איש למטה לבד ולא י"ב לפי שכל נשיא בהם הם אלו השנים שהשא' הם הדיוטו' וזה אפשר שרמז כאן באומ' אתה ידעת את הדבר כו' על אודותי וכו' דהיינו מ"ש איש אחד איש אחד וכו' תשלחו כי על אודותי שהייתי הולך בתום ויושר ועל אודותיך שהיית הולך ג"כ בתום ויושר ואח"כ כשהלכנו בשליחו' בן מ' שנה כו' או אפשר במשאחז"ל זולתי כלב ן' יפונה טובה גדולה אני מחזיק לו שנא' זולתי מהו זה לזה אתי יות' מס' ריבוא אתם לא מצאתם ידיכם כו' על זה נ"ל שאומ' אשר דבר ה' את משה איש האלהים שעם היותו איש האלי"ם דבר ה' עמו קשות על אודותי ועל אודותיך שאמר זולתי כלב בן יפונה שאני ואתה טובים מס' כמוהו ובזה מדוקדק אומרו את משה דלא כתיב אל משה כי הדיבור הזה היה פרטי אליו ואתו עמו ומדוקדק אומר איש האלי"ם כאומר אני ואתה היינו סיבה לשידבר לאיש אלי"ם כמוהו דברים קשים כגידין כאלו:

ז
**בן ארבעים** שנה וכו' חז"ל במס' סנהדרין למדו מכאן שבדורו' הראשוני' דילדו בני שמונה דכתי' ותמת עזובה אשת כלב ויקח לו כלב אפרת ותלד לו את חור וכתיב ובצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה וכי עבד בצלאל משכן בר כמה הוי בר תליסר דכתי' איש איש ממלאכתו וכו' ותניא שנה ראשונ' עשה משה משכן שניה הוקם ושלח מרגלים וכתיב בן ארבעים וכו' דל ארביסר דהוה בצלאל פשו להו עשרין ושית ע"כ ורש"י ז"ל למד מכאן שנתעכבו בכיבוש הארץ ז' שנים שהרי בן ארבעים שנה היה בשלוח אותו משה ע"ה וכעת אמר שהוא בן פ"ה הרי משלוח המרגלים מ"ה ל"ח שישבו במדבר וז' מכיבוש הארץ הרי מ"ה וכן כת' הרלב"ג ואמר ש"גכ אחז"ל דחילוק ז' שנים ולא ידעתי לזה סמך ומהריי"א ז"ל כתב זה לשונו וסמכו חז"ל לפסוק בארבע עשרה שנה אחרי אשר הוכתה העיר לפי שישראל לא מנו שמיטות ויובלות אלא אחר שחלקו והפסוק אומר שי"ד שנה אחר החרבן היה (תפילת) [תחילת] היוב' ואמר צא וחשוב משנכנסו ישר' לארץ עד שמנו ואי אתה מוצא י"ד אחר החרבן אם לא תוציא י"ד שנה משנכנסו ישר' לארץ דהיינו ז' של כיבוש וז' של חילוק ע"כ וכ"ז הוא בסדר עולם ברייתא שם ומ"ש כאשר עם לבבי כתב רש"י ז"ל כאשר עם לבבי ולא כאשר עם פי שהיה בפיו בעצה עם המרגלים וכשבא הכחישם וזהו ועבדי כלב עקב היתה רוח אחרת עמו שהיה מדבר עמהם אחד בפה ואחד בלב ע"כ ומהריי"א ז"ל פי' שדבר כלב בסתר עם משה וגילה סודו מהיות דברי המרגלים אמת כי עז העם וכו' וזהו ואשיב אותו לבדו ביני ובינו דבר כאשר עם לבבי כי לא גיליתי כן אל העם שלא להמס לב העם וזהו ועבדי כלב עקב היתה רוח אחרת עמו במסתורי לבו רוח רעה היתה מבעתתו כמו המרגלים ועכ"ז וימלא אחרי בפיו לאמר כו' וזהו ואחי המסיו את ולא אני שעם היותי מצטער על כך כי דבריהם כנים עכ"ז ואנכי מלאתי וכו' ע"כ. **ואני** אומ' דחס ליה לכלב כי כמו שאמרו בפיו עלה נעלה וירשנו אותה וכו' לבו ג"כ שלם יותר ויותר וחז"ל ורש"י ז"ל לא אמרו שאמר א' בפה וא' בלב אלא במה שדבר עם המרגלי' לא במ"ש עלה נעלה וכו' ח"ו ולז"א ואשיב אותו דבר כאשר עם לבבי ולא היו דברי לפנים בדרך חונף אלא כאשר עם לבבי כן דברתי בפי ובזה מדוקדק דקאמר כאשר דלדברי מהריי"א ז"ל הי"לל אשר עם לבבי מאי כאשר ובזה אומר ועבדי כלב לפי שהמפורס' מדבריו בפיו כלבו הם וזהו כלב יען ועקב היתה רוח אחרת נכונה זולת רוח עועים של מרגלים שהתעם שכלב לא כן אלא בקרבו ועמו היתה רוח אחרת נכונה וימלא אחרי בפיו ובשפתיו כבדני. ובכלי חמדה פירשתי כלב

במ״ש רש״י ז״ל שר״ל לא דנתי אותו כפה אלא כלב שבפיו היה מדבר בעצה נבערה עם המרגלים ואני ה׳ חוקר לב הנאמן:

**ח**

**ואחי** אשר עלו עמי וכו׳ כתב הר״דק ז״ל המסיו נכתב ביו״ד שהוא במקום למ״ד הפועל והיה משפטו המסיו בש"ורק הוא״ו כמו נטיו רגלי ובאה היוד נחה והוא״ו נעה שלא כמנהג וא"ו הרבים בלשון הקדש אבל בלשון ארמי יבא כמו כן אשתיו חמרא ורבי משה ז״ל כתבו בשקל הפעיל וה"ואו במקום למד הפועל אמר כי כל א׳ מאחי אשר עלו עמי המסה את לב העם ע״כ ואמר עתה שמלבד מה שהשיב למשה בינו לבינו כאשר עם לבבו ג"כ כשאחי המסיו את לב העם הוספתי ואנכי מלאתי אחרי ה׳ ואמר אחרי כביכול אחריו ממש ע"ד משאחז״ל מוכיח אדם אחרי חן ימצא וכו׳ מוכיח זה משה אדם אלו ישראל אחרי כביכול לי אמר למה ה׳ יחרה אפך וכו׳ ולהם אחרי אמר הנה חטאתם חטאה גדולה וז״ש כאן ואנכי מלאתי אחרי ה׳ שלא לבד לפני ה׳ דהיינו לפני משה והעדה מלאתי כי גם אחרי ה׳ מלאתי ביני ובין המרגלים כמשאחז״ל שלא היו רוצים המרגלים להביא מפרי הארץ אלא שכלב כפה אותם ב"עכ וזהו ואנכי מלאתי אחרי ה׳:

**ט**

**וישבע** משה וכו׳ מה שייחס השבועה למשה בפ׳ אלה הדברים מצינו שהשי"ת נשבע כתב מהריי״א לפי שלא לייחס אליו יתברך השבועה דלאו אורח ארעא והיתה השבוע׳ הארי׳ אשר דרכ׳ וכו׳ הי׳ חברון שכל׳ בא עד חברו׳ כדכתי׳ ויבא חברון בל׳ יחיד כי המרגלי׳ היו יראי׳ מהעני׳ אשר שם ואמ׳ שירוש׳ חברון לא היתה מפאת מה שבלבו בלבד כי זה לא היה ראוי לשכר כי אם שמלא אחרי ה׳ ע״כ ובדבריו אבין תיבת לאמר שר״ל אעפ"י שהשי״ת הנשבע עכ״ז אין ראוי לתלות השבועה ולומר וישבע אלא במשה ולי נרא׳ דבין בפי שלח לך ובין באלה הדברי׳ לא הוזכר׳ שבועתו ית׳ כי אם לשלא יזכו המרגלי׳ אבל לא נאמרה ביחוד על זכיית כלב בארץ אשר דרך בה שהרי נאמר ואולם חי אני וכו׳ היא השבועה אם יראו וכו׳ ועבדי כלב עקב וכו׳ שאפשר שועבדי כלב הוא ענין בפני עצמו בלי שבועה ובפ׳ אלה הדברים כתיב וישבע לאמר אם יראה איש וכו׳ זולתי כלב וכו׳ גם שם אפשר שאו׳ זולתי הוא ענין בפני עצמו בלי שבועה ולזה לא אמר כלב כאן וישבע ה׳ ביום ההוא וכו׳ דהא לא בפי׳ אתמ׳ ויד בעל השטר על התחתונה לכך אמר וישבע משה כי אולי קרה מקרה שנשבע משה ע״ז ולא הזכירו הפ׳ כמו שכתב הר"דק ז״ל והנכון שתלה השבועה במשה לפי שבמשנה תור׳ נאמר וישבע לאמר אם יראה זולתי כלב וכו׳ שאלו דברי משה נראה שביאר בחלק הזה היות השבועה כוללת גם לנתינת חברון לכלב וזה כיון באומרו וישבע לאמר מאי לאמר לומר שכונת השי״ת בשבועתו

לכלול הבי ענינים בשבועה כל מה שעתיד לאמר הן חלק אם יראה איש וכו' הן חלק זולתי כלב וז"ש כאן וישבע משה תלה כן במשה לפי שהו' ביאר כן היות השבועה כוללת הבי חלקים כנז' ומובן בזה אומרו ביום ההוא שההכרח המכריח כן הוא מהיות הכל ביום ההוא של השבוע' שבהכרח תכלול הכל ומ"ש דרכה רגלך לשון יחיד וזה יכריע משאחז"ל מדריכת הקשת להכריח' להביא מפרי ארץ ולזה יצדק לשון יחיד שברגלו א' נדרך הקשת כנודע:

ו

**ועתה** הנה החיה וכו' כתב מהרי"א ז"ל בדקדוק לשון ועתה לפי שהזכיר ב' יעודי' האי יעוד החיי' שלא ימות כשאר המרגלים והשני נתינת חברון והארץ אשר דרך בה ליעוד הראשון אמר ועת' הנה החיה ה' אותי כאשר דבר נשאר א"כ יעוד הב' של נתינת הארץ ההיא וז"ש ועתה תנה לי את הארץ וכו' ע"כ ומ"ש אשר הלך ישראל דמאי קמל"ן כתב הר"דק ז"ל זה לשונו טעמו מ' וחמש שנה שזכר כלומר זה הזמן הארוך מן הדבר אשר דבר וכו' לפי שהלך ישראל ל"ח שנה במדבר וי"ת דאזל עם ישראל במדברי פירוש טעם אשר הלך עם משה ע"כ ונ"ל שכונת כלב לבאר מ"ש בתור' ויהושע וכלב חיו מן האנשי' התרים וכו' שאחז"ל (מאחיו) [מאי חיו] שנטלו חלק המרגלים ואפשר עוד כפי הפשט שמלבד שחיו הנה נתן להם השי"ת כח חדש בחומר שלהם שיחיו חיים טובים ובריאים ולא יחיו ימים שיאמרו אין לנו בהם חפץ וזהו חיו מן האנשים שניתוסף בהם חיים וכח חדש שהחליפו כח ועלו אבר כנשרים וז"ש כאן כלב ואמ' ועתה הנה החיה ה' אותי כאשר דבר בכמות זה ארבעי' וחמש שנה מאז דבר ה' אל משה וכו' אשר הלך ישראל במדבר שישראל הלך ונתייגע עד שקצרה נפש העם בדרך לא כן אני שהריני כאלו לא הלכתי במדבר כי עודני היום חזק ואמיץ כאשר ביום שלוח אותי משה ככחי אז ככחי עתה וג"כ וא"ו של וככחי עתה בא ללמד על מציאות הכח הטבעי כי ככחי אז בטבע חזק כחי עתה וככחי עתה ללמד על העבר שהיה לבו בטוח בה' ככחי עתה בעת זקנתי כן כחי אז ואלו הבי ענינים מגלה סוף הפ' באומ' למלחמה ולצאת ולבוא כנגד הכח הטבעי שככחו אז כחו עתה למלחמ' וכנגד אומץ הלב אמר ולצאת ולבוא באמיצות לבב ככחי עתה כחי אז כאמור והוסיף בזה לומר שאין כחו עתה ככחו אז בעת חזרתו מהמרגלות כי אפשר שתשש חלק מה ממנו מצד המרגלות לז"א עודני חזק כאשר ביום שלוח וכו' כיום השילוח ולא כיום החזר' שתשש כחי מעט מ"מ והר"דק ז"ל כתב כאן ב' כפין הדמיון זו אחר זו כמו כעם ככהן אלו אמר העם ככהן והכהן כעם וכן כחי עתה כאז וכחי אז כעתה הכל בשוה ע"כ:

**יב**

**ועתה** תנה לי את ההר כו' כתב מהריי"א ז"ל שכלב בקש חברון לב' סיבות הא' כדי להיות בה ענקים ועיר מבצר כמ"ש המרגלים ובזה יתאמת מה שהוא מלא אחרי ה' כאומרו אם חפץ בנו ה' וכו' שהוא יחידי יבוא שמה וזרעו יורישנה והסיבה השנית כדי שישאר זכר זה ע"כ ונ"ל שכונ' כלב באומ' ועתה תנה לי את ההר וכו' קראו הר לומר שאינו חשוב בעיניו מצד חשיבותו כי הר הוא והוא אחד מד' מקומות מגוני' שבא"י כמשאחז"ל אלא חשיבותו בעיני הוא מצד אשר דבר ה' ולהיותו מנת ממ"ה חשובה ואותה אבקש ולא מפאת ענין אחר כי הרי אתה שמעת ביום ההוא כי ענקים שם וערי' וכו' באופן שאין הדבר אלא מצד מה שדבר ה' אולי יחנן ה' אותי והורשתים לא בכחי אלא כאשר דבר השי"ת. והרד"ק ז"ל כתב אותי כמו עמי כמו ואדברה אותך ע"כ:

**יג**

**ויברכהו** יהושע כתב מהריי"א ז"ל ברכהו יהושע על דבריו אלה הטובים ויתן לו את חברון לקיים את דבר ה'. ולפי אפשר שאחז"ל ובס"ה שהרואה בחבירו או בנכסיו דבר הצלחה צריך לברכו כדי שלא ישלוט בו עין הרע ולעומת זה נאמר שלפי שנתפאר כלב באו' ככחי אז ככחי עתה לכך הוזקק לברכו ויברכהו יהוש' שיהי' כקווי ה' מחליפים כח ויתן לו את חברון וכתב הרד"ק פי' שדה העיר וחצירי' כי העיר עצמה היתה מקלט כמ"ש בספ' ערי המקלט כי חברון ומגרשיה היו לכהני' ע"כ והוא גמר' ערוכ' בב"ב פ' יש נוחלין מקש' חברון עיר מקלט הואי אמ' אביי פרווהא דכתי' את שדה העי' ואת חצירי' נתנו לכלב כו'.

**יד**

**על כן** היתה חברון לכלב וכו' צריך להבין מה טעם הזכיר בפ' זה הקניזי ולא בפ' הקודם ונ"ל שכונת הפסו' לו' שכלב לא מכר ולא החליף הארץ הזאת שהגיע לו מאת ה' אבל היתה לו ולזרעו אחריו יען שהיתה לו לזכר מצוה שמלא אחרי ה' ולכך לא יאות למכרה ז"ש על כן היתה חברון לכלב בן יפונה עם היותו הקניזי שבעל אמו קנז ועתניאל בן קנז אחיו בן אמו לא נתן לו מוהר ומתן בחלק מחברון אלא היתה לכלב בן יפונה הקניזי לנחלה וכו' הסיבה היא יען אשר מלא אחרי ה' אלהי ישראל ולכך לא נגע בה יד כלל להיות זכר המצוה ומ"ש כאן אלהי ישראל רמז כמו שדרשו הראשונים ז"ל בפסוק ישלם ה' פעלך וכו' אלהי ישראל שהכונה עם שישלם ה' פעלך כעת הנה יש ליך עדיין עשר ידות מהשכר שתהי משכורתך שלימה בשלימות בלי חסרון הקרן קיימת לעולם שכולו ארוך כמשפט ה' שמתנהג בו במה שהוא אלהי ישראל שמניח להם הקרן לע"הב וזה

נראה לי אומ' כאן אשר מלא אחרי ה' אלהי ישר' לרמוז שעדין משכורתו שלימה מעם ה' אלהי יש' לעול' שכולו טוב וזה עכשיו הם פירות:

**טו**

**ושם** חברון וכו' כתב מהריי"א ז"ל שהכונה לזכור חוזק העיר עד שהיה שמה מקדם קדמתה קרית ארבע ע"ש אחימן ששי ותלמי ואביה' שהם ד' או יהיה קרית ארבע האיש אשר היה שמו ארבע להיותו הגדול שבענקים וכאלו היה בו שיעור ד' אנשים ע"כ וקרוב לדבריו הם דברי רשי"י ז"ל שכתב האדם הגדול שבענקי' הוא אביהם של אחימן ששי ותלמי וארבע היה שמו ד"א ע"ש האב ושלשת בניו שכן קורא ילידי הענק ע"כ וכן כתב הרד"ק ז"ל ובמדרש רבה אמרו ארבע ע"ש ארבעה צדיקים שקבורים שם אדם אברהם יצחק ויעקב ד' ואמהות חוה שרה רבקה לאה וע"ש ד' צדיקים שדרו בה ענר אשכול וממרא ואברהם ומלו בה ומשם יצא אברהם כשרדף אחרי ד' מלכים גדולים ושהיא עולה לחלק ד' יהודה בתחילה ואח"כ כלב ואח"כ לכהני' ואח"כ ללויים ושהיא מארבע מקומות מגונים שבא"י ואלו הן רבי יצחק אמר דור ונופת דור. תמנת סרח חברון רבנין אמרי דנה קרית דנה תמנת סרח חברון ומ"ש האדם הגדול בענקים במדרש חזית האדם זה אדם הראשון הגדול אלו אברהם יצחק ויעקב שנקר' גדולים באברהם הוא אומר וה' בירך את את אדוני מאד ויגדל ביצחק כתיב ויגדל האיש וילך הלוך וגדול וכו' יעקב דכתיב ויגדלו הנערים ועשיו בכלל אלא שקלקל מעשו ובזה הברכה נעשה קטן שנאמר הנה קטן נתתיך בגוים ע"כ. **עוד** תניא רבי יוסי הגלילי אומר אחר שהכתוב שוקל מעש' ארץ כנען למעשה ארץ מצרים למה זכו הכנענים שישבו על הארץ מ"ז שנה שנאמר וחברון שבע שנים נבנתה לפני צוען מצרים מפני שכיבדו את אברה' שאמרו לו נשיא אלהי"ם אתה בתוכנו זכו שישבו על ארצם מ"ז שנה רשב"ג אומר משום ר' יהוד' בן לקיש הרי הוא אומר האדם הגדול בענקים והארץ שקטה ממלחמ' בני כנען שכיבדו את אברה' אבינו זכו שתשקוט הארץ עליהם ע"כ והוסיפו שם שזכות אברהם שכיבדוהו גרמה להיות להם יתר פליטה וגם מהם הלכו לאפריקי ורשי"י ז"ל ג"כ הביא חלק מזה המדרש שכת' והארץ שקטה ממלחמה מוסב לענין הראשון לאחר שבע שכבשו נכנעו האמורי ולא נאספו עוד עליהם לכך התחילו לעסוק בחילוק הארץ ומדרש אגדה האדם הגדול בענקים זה אברהם הוא שגרם להם שהארץ שקטה ממלחמה מ' שנה שנתעכבו במדבר בשכר שכיבדו את הזקן בקרית ארבע שא"ל נשיא אלי"ם אתה ע"כל ולפי זה נ"ל דמ"ש האדם הגדול בענקי' ר"ל שיגדלוהו הענקים שאמרו נשיא אלי"ם וכו' וזהו בענקים ומתוך דבריהם נוכל ללמוד שגם כפי פשט הפ' דמ"ש והארץ שקטה היינו בימי יהושע

ששקטה מרוע בחירת יהושע מתרפה במלאכתו וג"כ האדם הגדול אברהם שכיבדוהו גרם ג"כ לזה שכעת והארץ שקט' ממלחמה. ומהריי"א כתב בטעם שנותו לאמר והארץ שקט' וכו' כאלו רצה הפסוק להודיע ששאלת חברון היתה מאז ומקדם בעת המלחמה עם היות שנז' כאן בעת החילוק כדי לחברה עם החילוק ולזה כתב כאן הפסוק הנזכ' למעלה והארץ שקטה ממלחמ' לעשות סימן ורמז שיסמך הענין למעלה ע"כ:

## טו

**א**

**ויהי** הגורל וכו' כתב מהריי"א ז"ל שכונת הפסוק להגיד השגחת ה' שאחר שניתן לנחלה חברון לכלב נשיא בני יהודה עשה ה' באופן שיהיה גורל בני יהודה אל גבול אדום וכו' ולכלב בן יפונה נתן חלק בתוך בני יהודה בתוכם ממש כדי שיהיה כלב מוקף מאנשי שבטו ע"כ ומי"ש אל גבול ארץ אדום כתב רש"י ז"ל שגבול ארץ אדום סמוך למצר דרום נגבה בתחום מצר דרומי של א"י מקצה תימן בסוף כל המצר ע"כ וכן ת"י בסייפי דרומי והר"דק ז"ל כתב מדבר היה לצד דרום ולא כל דרום הגבול אלא מקצה דרומו ע"כ:

**ב**

**ויהי** להם גבול נגב וכו' כתב רש"י ז"ל מצר דרומי של יהודה מקצה ים המלח הוא מקצוע דרומית מזרחית של ארץ ישראל באלה מסעי מן הלשון של ים ע"כ וכן פי' הר"דק ז"ל מן הלשון לשון הים וי"ת כיפה דמתפני לדרומא ר"ל לשון סלע ע"כ:

**ג**

**ויצא** אל מנגב וכו' רש"י ז"ל אינו אומר ויצא ונסב ותאר אלא במקום שחוט של גבול בולט החוץ או כונס לצד פנים שאינו מכוון וכאן הוא בולט אל החוץ ובא מנגב למעלה עקרבים בדרום של מעלה עקרבים נמצא שמעלה עקרבים לפנים מן החוט ועבר ובא אל המערב צינה לציון וכל תיבת שצריכה למי"ד בתחילתה הטל לה ה"א בסופה ועלה כל מה שהוא עול' מן המזרח לירושלים הוא עולה ומירושלים והלאה הוא יורד (למדבר) [למדנו] שירושלים היא גבוהה מכל א"י וירושלים אינה נזכר' במצר זה שבמצר צפוני של יהודה [היתה] כמו שאמור בענין ועלה מנגב לקדש ברנע החוט הולך לדרומה נמצאת קדש לפנים מן החוט ועבר חצרון לצד מער' הוא מונה והולך עד והיו תוצאותיו הימה תוצאותיו סופו אל הים הגדול שהוא מצד מערבי של א"י נמצא גבול של יהודה מחזיק כל ארכה של א"י מן המזרח למערב ועומד בדרומה של א"י ע"כ:

**ד**

**ועבר** עצמונ' וכו' הקשה הרד"ק ז"ל במי"ש זה יהיה לכם גבול נגב להם הי"לל שהרי כל הפ' סיפו' דברי' הוא ויתכן פירושו כי כן יהי' הגבול להם כמו שנאמ' בתורה זה יהי'

לכם גבול נגב ע"כל ואפשר שלהיו' הגבול זה פרטי לבני יהודה וכללי לגבול א"י להודיע המצר הדרומי לכך אמר זה יהיה לכם ר"ל לכם לכל ישראל:

**ה ו**

**וגבול** קדמה ים המלח וכו' כת' רש"י ז"ל חוט המתוח למצ' מזרחי של יהוד' ים המלח שהו' מקצוע דרומי לארץ באלה מסעי עד קצה הירדן רחבו של גבול יהוד' [אינו] אלא כנג' ים המלח עד מקו' שהירדן נופל בים המלח שהירדן אף הו' במצר מזרח של ארץ כנען כמ"ש באלה מסעי במצר מזרחי וירד הגבול הירדנה והיו תוצאותיו ים המלח שהוא במקצוע וגבול לפאת צפונה חוט מצר המתוח למצר צפון מן המזרח למערב מלשון ים המלח ממקום שהירדן נופל בו שאמרנו ששם כלה רוחב גבול המצר המזרחי. ועלה לצד המערב בית חגלה ועבר החוט מצפון לבית הערב' בדרומה של א"י בית הערבה נמצא שהוא בתוך גבול יהודה לפני' מן החוט ועל' הגבול אבן בוהן וכו' כל מה שהולך לירושלים הוא עולה ע"כ והר"דק ז"ל כתב אבן בוהן אדוני המקום היה שמו בוהן בן ראובן וכן ת"י בר ראובן ושם המקום אבן אולי הית' שם אבן לסימן גבול המקום ע"כ:

**ז**

**ועלה** הגבול דביר' וכו' שהי' עמק עכור בין אבן בוהן לדבי' וצפונה פונה אל הגלגל וכשמגיע כנגד הגלגל מרחיב הגבול ויוצא חוט המצר לצד צפון אל הגלגל אשר הוא נוכח מעלה אדומים אשר המעלה בדרום הנחל נמצא הנחל חוץ מן החוט שלא בגבול יהודה מנגב לנחל עמק אל עין רוגל מעין הכובסים ת"י לעין קצרא וקורא את הכובס רוגל ע"ש שבועט את בגדי הצמר ברגליו פולי"ן בלע"ז. והר"דק כתב אל הגלגל פעם קורא אותו גלגל ופעם גלילות לענין ידוע אצלם. אדומים שם מקום נקרא כן לענין ידוע אצלם ובת"י למסקנא דאדומים ובמ"ש עין רוגל כדפרש"י ז"ל וכטעמו:

**ח**

**ועבר** הגבול גי בן הנום וכו' כתב הרד"ק ת"י חילת בר הנום והי' הגי הזה סמוך לירושלי' והוא המקו' טמא יאשיהו מפני הגלולים שהיו בו ושם אדוני המקום מקדם בן הנם ומ"ש ועל' הגבול והמקו' היה גי אינו אומר ועלה כנגד הגי אלא אל המקום שהיה בו הגי בכל אלה הגבולים הוא אומר ועלה כי ירושלים גבוה מכל הארצות. ומ"ש אל כתף היבוסי מנגב נמצאת ירושלים חוץ מן החוט ואינה מגבול יהודה אלא בגבול בנימין שהוא בצפונו של יהודה ועלה [וגו'] גי בן הנם עודנו עולה מעט עד עין עיטם ומשם והלאה יורד וזש"א רבותינו בשחיטת קדשים סבור למיבניה בעין עיטם שהוא גבוה מירושלי' מעט ע"כ וכתב הרלב"ג ז"ל (ועבר) [ועלה] הגבול גי בן הנום ידמה מזה המקום שירושלים לא נתחלקה לשבטי' ואולם מ"ש אחר זה ואת היבוסי יושבי ירושלי' לא יכלו בני יהודה

להוריש' וישב היבוסי את בני יהודה יורה שירושלים היתה מנחלת בני יהודה שלא אמר לא יכלו בני יש' להורישם וממ"ש בנחלת בנימין במנין ערי' וצלע האל' והיבוסי היא ירושלי' ידמה כי ירושלי' היתה לבנימין ולזה נפלה המחלוקת אם נתחלקה לשבטים אם לאו עכ"ל:

**ט**
**ותאר** פרש"י לשון ונסב בעגול כמו ובמחוג' יתארהו וי"ת את כולם ויסחר. ומ"ש מעין מי נפתוח כתב הר"דק הוא הנקר' בדברי חז"ל עין עיטם. ומ"ש ויצא
אל ערי הר עפרון רש"י ז"ל כתב החוט יוצא לצד צפון והגבול מרחיב עד (עכו) [ערי כו']:

**י**
**ונסב** הגבול מבעלה וכו' רש"י ז"ל עכשיו חוז' למנינו הא' מן המזרח למערב ואמר אל כתף הר יערי' מצפונ' שהיה חוט בצפונו של הר יערים נמצא שהר יערים לפנים מן החוט בתוך גבול יהודה לפנים מן החוט:

**יא**
**ויצא** הגבו' וכו' רש"י ז"ל והיו תוצאו' הגבול ימה סוף המצר אל הים הגדול שהוא מצר מערבי ע"כ:

**יב**
**וגבול** ים הימה הרד"ק ז"ל וגבול יהודה למערב היה הים הגדול וגבול הים כלומ' הים וגבולו היה גבול יהודה לצד המערב ובת"י ותחומיה:

**יג**
**ולכלב** בן יפונה נתן חלק ר"ל שבא חלקו מובלע בתוך בני יהוד' אל פי ה' כמו על פי ה' או אמר אל פי ה' ולא אמר על פי ה' ליהושע כי לא מצינו שנתייחד הדיבור ליהושע על זה כי אם למשה נאמר וז"ש אל פי ה' ר"ל ראוי לו ליהושע לקיים אל פי ה' שנאמר למשה ולא שנאמר לו ליהושע עצמו:

**יד**
**ויורש** משם כלב וכו' כתב רש"י ז"ל לאחר מיתת יהושע כי עדין בימי יהושע לא נלכדה כמ"ש בספר שופטים ולא נכתב' כאן אלא מפני החלוקה ע"כ וכן הרלב"ג ז"ל וכבר כתבתי למעל' סברת מהרי"א ז"ל בפסוק ויגשו בני יהודה וכו' שכתב שתכף ומיד וירש משם כלב וכו' ואעפ"י שנזכר כאן בענין החלוקה הנה הגשת בני יהודה וכלב שנאמר ויגשו בני יהודה אל יהושע בגלגל וכו' וכל הענין היה בעת המלחמ' עם חברון ולא נכתב ונזכר כי אם בחלוקה ולא בכיבוש עוד כתב קרוב לזה שעם היות שהארץ שקטה ממלחמה בקש יותן לו את חברון לחרחר ריב הוא לבדו בזה יורה חוזק לבו והיותו אמיץ בשי"ת. ומ"ש ויורש משם שתיבת משם מיותרת שאי אפשר לומר שמשם מאותו

מקום גרשם ולא ממקום זולתו אלא נסעו מפחדו ומכח גבורתו למקום אחר שהרי בספר שופטים נאמר ויכו את ששי וכו' הרי שהכום והרגום ואפשר שמשם חוזר אל מ"ש אל פי ה' וז"ש ויורש משם ר"ל משם ומעת ענין המרגלים משם זכה כלב להורישם כי שם נאמר וזרעו יורישנה וכן אמר כלב למעלה והורשתי' כאשר דבר ה' באופן שמשם מדברו ית' הנז' זכה כלב להורישם ומ"ש את שלשת בני הענק מניינא למה לי ותנא והדר מפרש אותם הכונה לומ' כי באו יחדיו שלשתן להלח' עם כלב ועזרו הש"י עם היות' חוט משולש ז"ש שלשה ועוד שהיו בני הענק בנים דייקא גדולי' ותקיפי' עכ"ז נכבשו לפניו כאלו היו ילידי הענק ילידי יום קטנים זהו שחזר ואמ' ילידי הענ'.

**טו**

**ויעל** משם אל יושבי דביר אחז"ל דביר בלשון פרסי ספר.

**טז**

**ויאמר** כלב אשר ילכוד את קרית ספר כת' רש"י ז"ל רבותי' אלו הלכות ששכחו בימי אבלו של משה והחזירן עתניאל בן קנז בפלפולו ע"כ ונ"ל שהכריחו כן מג' הכרחיות הא' מהענין עצמו כי כלב לבו כלב הארי והראיה שכבש חברון כחוט של ענקי' ואיך יחת מפני דביר הלא מצער היא שנית דמה לו לפסוק להזכיר ששם דביר לפני' קרית ספר מאי דהוה הוה ויקשה עוד לכלב למה לא אמר אשר ילכוד את דביר והוא שמה ביום הזה ולמה הזכיר השם שעבר קרית ספר ועוד קשה כפל אשר יכה ולכדה הכא' ולכידה למה באחת מספיק ועוד קש' שהיה לו להקדים הלכידה להכאה מכח כל אלו הדקדוקים הכריחו חז"ל שעל ההלכו' שנשתכחו קאמ' ולכך כינה שם זה של קרית ספר לשון קריאה ואין מקר יוצא מדי פשוטו שהמדינ' לכד וג"כ ההלכות שנשתכחו ובזה מובן כפל אשר יכה על הפשט ולכד אל ההלכות שנשכחו ללכדם בפלפול ובזה נבין אומרו בסמוך:

**יז**

**וילכדה** עתניאל בן קנז וכו' ולא כתיב ויכה וילכדה אלא וילכדה בלבד לרמוז אל לכידת ההלכות שנשתכחו שבשבילן נתן לו עכסה בתו לאשה ובזה נבין משחז"ל על כלב שהוא א' מהשלש' ששאלו שלא כהוגן והשיב להם השי"ת כהוגן שהיה אפש' ילכדה עבד או כותי שבמ"ש ניחא שנכון לבו של כלב שלא ילכוד הלכות אלו שנשתכחו כי אם האיש הירא את ה' ורוח ה' נוססה בו להחזיר עטרה ליושנה וז"ש וילכדה עתניאל וכו' וזה גם כן הכרח לחז"ל מלבד ההכרחיות הנזכרות ומ"ש אחי כלב כתב רש"י ז"ל מאמו ע"כ כי כלב בן יפונה הוא ועתניאל בן קנז הוא ומה שנקרא הקניזי ע"ש בעל אמו ויש אומרים אחיו מאב ואם והקניזי זקנו ויפונ' אביו והר"דק כתב הקניזי על ראש המשפחה שנקר'

קניזי ע"כ. ומ"ש עכסה פי' חז"ל כאלו אמר כעסה לשון כעס שכל הרואה אותה כועס על אשתו:

**יח**

**ויהי** בבואה וכו' בלשון ותסיתהו דרשו חז"ל דהסתה היא שאמרה לו מה חמור זה כיון שאין תבן באבוסו צועק כך אשה שאין לה תבואה בתוך ביתה צועקת ע"כ כתב הר"דק פירו' כבואה לבית בעלה ותסיתהו הסיתה בעלה לשאל מאת אביה שדה והוא לא רצה לשאל וכשראתה כן ותצנח מעל החמור שהיתה רוכבת עליו ות"י ואיתרכינא וכן פירש מהר"י"א ז"ל והוסיף לפרש שלהיות שאין ראוי לאשה לשאל מזולת בעלה כי אם ברשות בעלה לכך כתיב ותסיתהו לבעלה שיתן לה רשות לשאל מאביה שדה והנה הוצרכה להצניח מהחמור לשאל אולי היה כדי לנשק רגלי אביה [או] עשתה כן להראות היותה מתבודדת במחשבתה כל כך עד שנפלה מהחמור ולזה כששאלה אביה ואמה מה לך השיבה תנה לי ברכה ר"ל תנה לי ארץ ברכה ולא ארץ ערבה ושוחה כאשר נתת לי ארץ הנגב נגובה מכל טוב ע"כ. ולי אפשר ותסיתהו בבואה אצלו ובמה הסיתה אותו באומרו אליו שהיא מסכמת לשאל מאת אביה ברכה ושדה כי בדברים אלו ופטומי מילי הסיתה את בעלה וניסת אליה אמנם התרגום שת"י ואמלכתיה למשאל לשון המלכה הוא עצה שיעצ' אותו כך לשאל כדפי' הרד"ק ומ"ש מה לך לשון זכר דהי"לל ליך אפשר שחשש אולי אירע לה איזה צער או קטטה עם בעלה ולז"א מה לך לשון זכר להורות תרעומת אל עתניאל בן קנז בעלה:

**יט**

**ותאמר** תנה לי ברכה רש"י ז"ל כתב ברכה פרנסה ארץ הנגב כמו חרבו פני האדמ' ומתר' נגיבו שיי"קא בלעז אדם שאין בו אלא תור' ומנוגב מכל טוב נתתני נתת לי כמו בני יצאוני יצאו ממני והוא מה שאחז"ל ונתת לי גולו' מים אדם שאין בו אלא מים זו תורה הוי כל צמא לכו למים ע"כ ולדבריהם ונתת לי ולא מלרע כפשוטו שהוא לשון עתיד ע"כ ואם באנו ללמוד מדבריהם לפרש דרך דרש נוכל לומר ארץ הנגב תלמיד חכם כמו הרוצה להחכים ידרים ונגב לשון דרום הוא. והרד"ק ז"ל פירש ברכה ת"י אחסנת' ויתכן לפר' ברכה ממש שהיא תוספת טוב' כלו' שיוסיף לו על מה שנתן לה כי ידמ' שנתן לה ארץ הנגב יבשה ושאלה שיתן לה עוד השדה שהיה בו גולו' מים להשקות ארץ הנגב ויש לפרש עוד ברכה בצר"י לשון בריכת מים וי"ת ארץ הנגב לשון דרום ונתת לי גולות מים מעיינות כמו גל נעול או פי' בריכות מים המכונסים וי"ת בית שקיא עכ"ל ולי נרא' שמנהג העולם היום בבוא הבת אצל אביה תחלת כל דבר נושקת ידיו ומברך אותה וז"ש מה לך והשיבה תנה לי ברכ' שתברכני אבי וג"כ אודיע אגב אורחין כי ארץ הנגב נתתני

וכו' ומ"ש ויתן לה את גלות עליות אחז"ל מי שרזי עליונים ותחתונים גלוים לו שואל ממני עוד אמר תנא הוא עתניאל הוא יעבץ עתניאל שענאו אל יעבץ שיעץ ורבץ תורה ביש' ומה שמו יהוד' אחי שמעון ומנלן שענאו אל דכתי' ויק' יעבץ לאלהי יש' אם ברך תברכני בתור' והרבית את גבולי בתלמידי' והית' ידך עמדי שלא אשכח למודי ועשי' לי מרע' שיהיו לי רעי' כמותי לבלתי עצבי שלא יסגפני י"צהר מלשנו' ואם תעש' לי מוטב ואם לאו הריני יורד בנסיסי לשאול זו משנת ר' נתן ר"י הנשיא אמ' אם ברך תברכני בפרי' ורבי' והרבי' את גבולי בבנים ובנו' והית' ידך עמדי במשא ומתן ועשי' לי מרע' שלא יהיה לי לא מיחוש אזני' ולא מיחוש עיני' לבלתי עצבי שלא יסגפני י"צהר אם אתה עוש' כן מוטב ואם לאו הריני יורד ברסיסי לשאול ע"כ ולשיט' ר' נתן מפר' ויבא אלי"ם אשר שאל שיביאהו ה' לשאול אמנ' לפי' ר' יהוד' הנשיא אשר שאל הוא לשאול ולחזר על הפתחי':

**כ כא**

**זאת** נחלת וכו' ויהיו הערי' מקצ' למטה יהוד' כת' הר"דק ז"ל פירושו כמו הפוך ויהי מקצה הערי' למט' בני יהודה ולפי' כתבו בצר"י לו' שהוא סמוך ובאו' מקצ' הוא משחז"ל לא מנה אלא הערי' העומדו' על הגבולי' ע"כ וכן כת' רש"י ז"ל הוא משחז"ל לא מנה יהוש' אלא עיירו' העומדו' על הגבולי' ע"כ ואני או' שאין צורך לסרס הכתו' אלא ה"ק ויהיו מקצ' הערי' ר"ל אלו הערי' שאזכי' ל"ח מקצת' הם למט' יהוד' ולא כלם כי בני שמעון לקחו היתרו' על כ"ט כמ"ש רש"י ז"ל גבי ויהיו וכו' כל ערים עשרי' ותשע ובפרטן אתה מוצ' ל"ח אלא היתרו' נטלו בני שמעון מחבל בני יהוד' הנז' בנחלת בני שמעון באר שבע ומולד' וחצר שועל ועצם ואל תולד וחרמ' וצקלג ועין ורמון הרי ט' היתירות כאן ע"כ באופן שהערים ל"ח שאזכי' לא היו כול' למט' יהודה כ"א מקצ' ר"ל מקצתן היו לבני יהוד' הכ"ט בלבד והט' לשמעון ושמעתי עוד בזה כי במסכ' גיטין פ"א שדרשו צקלג ומדמנ' וסנס' כל מי שיש לו צעק' לגימ' על חבירו ומדמנ' לשון יושב ודומם שומע חרפתו ואינו משי' וסנסנ' שוכני סנ"ה יפרע ממנו ההכר' לדבריה' הוא שאו' ט' ועשרי' והם ל"ח אלמ' דט' לדרש' קאתו ולא שהיו ערי' בפועל וכן דרשו קינ' ודימונ' ועדעדה כל מי שיש לו קנא' על חבירו ודומ' שוכן עדי עד יפרע ממנו ע"כ שמעתי ובזה נתרץ הנותרות דאפשר לדרוש עוד שלש ערים מהם וכיוצא בדרשות אלו וה"כט לעיירות ממש ומהרי"א ז"ל כתב כל ערים עשרים ותשע מלבד חצריהן שהן הט' הנותרו' שעולים בין הערים וחצריהן ל"ח וכן פי' בסמוך בפסוק ושערים ועדיתים וכו' וקשיא לי דמה נשתנו ב' חשבונות בערים אלו למנות בפרטן חצריהן ובחשבון הכללי איננו כולל חצריהן לא כן

בפסו' שאר החשבונות שאינו מזכיר שמות החצרי' ועוד דבשלמא בחשבון ניחא שאמר וחצריהן על אלו הט' יתירות אבל בסמוך קשיא שאמר וחצריהן
בלשון רבים על מקום אח' שמנה ט"ו בפרט ובכללן אומר י"ד:

**לד**

**וזנוח** ועין גני' תפוח והעינם אחז"ל במסכת סוטה רבי יוחנן אמר ממקום ששמו עינים וכן הוא אומ' תפוח והעינם רבי שמואל בר נחמני אמר שנתנה עיני' לדבריה כשתבעה וכו' פ' המקני' וצריך להבין דא"כ הי"ל תפוח ועינ' מאי והעינם ועוד הי"ל ועינים ונבין ג"כ דברי רבי שמואל אם פליג א"תק או לא ונר' דכולי עלמא לא פליגי דמקום יש ששמו עינם ובהכי מיירי קרא דפתח עינים אלא מדשני וקאמר עינים ולא קאמר עינם כדכתיב והעינם לכך דרשו מלמד שהלכה וישבה לה בפתחה של אברהם וכו'. ור' שמואל דריש לשנתנה עיני לדבריה וכו' וז"ש כאן והעינם ב"הא הידיעה להגיד נפלאו' תמים דעים שבאותו מקום שנולד פרץ וזרח מיהודה שהמשיח מהם שם נפל גורלו והבן זה. ועוד אפשר לי לומר במה שאמר רש"י ז"ל כאן תפוח והעינ' אחד דאם לא כן ט"ו עיירות הם. ואו' אני דפתח עיני' הוא תפוח עינ' והחליף הכתוב תפח לפתח ועינם לעינים למשאחז"ל הנז' לעיל הדרש' א' לשון פתח של אברה' ועינים לשון עינים ממש והדרש' הב' שנתנה עינים לדבריה ופתח לשון פתחי היתר ועינים לשון דוגמה כדפרש"י ז"ל:

**לה**

**ירמות** ועדולם שוכה ועזק' כתב הרד"ק ז"ל ועוד זוכר למטה שוכ' וכן אשנה זוכר אותה בב' מקומות וקראו' בשם אח' והיה לא' מהם שם לווי להבדיל ביניה' ולא נז' בכתו' ע"כ ולי נר' שבזה יובן או' אח"כ

**לו**

**ושערים** ועדיתי' וכו' ערים י"ד ובפרטן תמצא ט"ו אמנ' אפש' בעדולם שוכו א' שתיבת שוכו לסימן עדולם לאפוקי עדולם אחרת כעין רעהו העדולמי וזו עדולם שוכו זולתה באופן שעדולם ושוכו א' עוד אפש' שתיבת תפוח מקושר' עם ועין גנים תפוח והכל א' עין גנים של תפוחי' והיינו דלא כתי' ותפוח ורש"י ז"ל כתב אומ' אני תפוח והעינם אחת וזה פירושו תפוח והעין שלו הוא עין תפוח האמור בנחלת בני מנשה אל יושבי עין תפוח ע"כ והרד"ק ז"ל כתב ובפרטן תמצא ט"ו ואפשר כי הגדרה וגדרותי' א' ע"כ וסברת מהרי"א כתבתיה לעיל בפ' זאת נחלת וכו':

**מז**
**אשדוד** בנותיה וכו' כתב הר"דק ז"ל כתי' הגבול וקרינן הגדול כלומ' כתיב הגבול כי הים היה גבולם וקרי הגדול ע"כ ומ"ש וגבול כתב רש"י ז"ל נסין שבים שקורין אישלש בלעז ע"כ:

**סג**
**ואת** היבוסי יושבי ירושלים כו' כתב רש"י ז"ל שנינו בספרי ר' יהושע בן קרחה אומ' יכולי' היו אלא שלא היו רשאין מחמת השבוע' שנשבע אברהם לאבימלך ויבוסי זה לא ע"ש האומ' הוא אלא מגדל דוד שבירושלם ושמו יבוס ובני אותו מחוז מפלשתי' היו וכשכבשו בני יהוד' לא הורישו את בני אותו מחוז. וכן כתב הרד"ק ז"ל ודקדק הקרי והכתי' הקרי לא יכלו בהווה והכתי' לא יוכלו גם לעתיד בימי דוד והרחי' ביאור כי דוד קנה קנין כספו מארונה היבוסי בכסף מלא והסיר הצלמים שהיתה כתובה השבוע' בהם וזהו עד הסירך העורים והפסחים. או אפשר שנכדו של אבימלך מלך פלשתים היה קיים בזמן בני יהודה ולכך לא יכלו בני יהוד' כדכתי' לי ולניני ולנכדי ובזמן דוד מת נכדו של אבימלך ולכך כבש דוד את המגדל ולפי הפשט מאת ה' היתה לחלוק כבוד לדוד ראשון למלכי יהודה מקום הניחו לו בו להתגדל ומ"ש עד היום הזה יהושע כת' כן כי הוא כת' ספרו לפי הקבל' ובימיו לא הורישם מירושלים ואף בימי דוד מצאנו שהיה שם ע"כל הר"דק ז"ל וכן העתיק מהרי"א ז"ל והוסיף לומר שמ"ש עד היום הזה ר"ל עד שנכתב זה וממ"ש לא יכלו בני יהודה להורישם נרא' שירושלים בנחלת יהודה ובנחלת בנימן אמר וצלח האלף היבוסי היא ירושלים יורה שהיתה ירושלם מנחלת בנימן ולזה נפל המחלוקת בין חז"ל אם נתחלקה ירושלם אם לאו והאמת שהיה לשניהם חלק בה כי היתה רצועה יוצאת מחלקו של יהודה לחלקו של בנימן ע"כל וכבר כתבתי לעיל בפסו' ועלה הגבול גי בן הנום ע"ש. ובפרקי רבי אליעזר כשבאו המלאכים אל אברהם ורץ להביא בן בקר ורץ בן הבקר למער' המכפלה ונכנס אחריו ורא' אדם וחוה שוכבי' על מטותיהם ונרות דולקים עליה' וריח טוב כריח ניחוח לפיכך חמד' לאחוזת קבר אמר לבני יבוס לקנות מהם בממכר זהב ובמכתב עולם וכי יבוסים היו והלא חתיים היו אלא על שם העיר נקראו ולא קבלו עליה' אמרו יודעי' אנו שעתיד הב"ה ליתן לזרעך את כל הארצות האל כרות עמנו ברית שאין זרעך יורש מארץ יבוס וכרת עמהם ברית ואח"כ קנה מהם מער' המכפלה מה עשו אנשי יבוס עשו צלמי נחשת וכתבו עליה' ברית השבועה והעמידו אותם ברחוב העיר וכשבאו ישראל לכבוש הארץ רצו ליכנס לעיר ולא היו יכולים מפני הברית שנאמר ואת היבוסי יושבי ירושלים וכו' והמלך דוד רצה להכנס ולא הניחוהו שנאמר ויאמרו אנשי יבוס לא תבוא הנה אותה השבועה ראה

דוד וחזר לאחוריו שנאמר וישב דוד במצודה ויקרא לו עיר דוד אמרו אין אנו מניחים אותך ליכנס עד שתסיר את הצלמים אלו שכתוב עליהם שבועת אברהם שנאמר כי אם הסירך העורים והפסחים שנאמר עור ופסח לא יבא בית ה' חס ושלום עורים ופסחים באו למקדש אלא אלו הצלמים שנאמר עינים להם ולא יראו שנואי נפש דוד שהיה דוד שונא ע"א אמר דוד כל מי שיעלה בראשונה ויסיר הצלמים הללו יהיה לראש ועלה יואב בן צרויה והיה ראש ואחר כך קנה את עיר היבוסי בממכר שנאמר ויתן דוד לארנן וכו' עד כאן לשונו: ובמדרש הזה אבין דקדוק אחד בפסוק שבתחלה אמר בלשון רבים יושבי ירושלים להורישם ובסוף הפסוק מדבר בלשון יחיד וישב היבוסי הכוונה שהנכון לומר בו בלשון יחיד כמו שאמר אחר כך וישב היבוסי ומה שאמר עתה תחלה בלשון רבים הכי קאמר ואת היבוסי בעבור אותם הצלמים העומדים שם שהם יושבי ירושלים ומיישבים אותה ע"י השבועה הכתובה שם לא יכלו להוריש' לאותם הצלמים מפני השבועה עד בוא יואב ועל הצלמים קאמר יושבי ירושלים בלשון רבים. ולקרי וכתיב יכלו יוכלו אפשר לומר לא יכלו בהווה לפי שהיה נכד אבימלך קיים והוכרחו לקיים ולניני ולנכדי אבל לעתיד יוכלו לכשימות נכדו. עוד אפשר לרמוז משחז"ל יכולי' היו להורישׁ' לכך בא הכתוב אמנם קרי לא יכלו מצד השבועה:

## טז

**א**

**ויצא** הגורל לבני יוסף כתב רש"י ז"ל במצר צפוני של גמר כבושו של יהושע נפל להם הגורל כמו שאמור למטן ובני יוסף יעמדו על גבולם מצפון והרבה מן הארץ בין בני יהוד' ובין בני יוסף(. ומ"ש מירדן יריחו עד למי יריחו כתב רש"י ז"ל) שנטלו שאר השבטים אחריהם כמו שמצינו בשבט בנימין ויהי הגבול גורלם בין בני יוסף ובין בני יהודה מירדן יריחו למי יריחו התחיל הגבול למזרח המדבר עולה מיריחו אל המדבר ועולה הגבול מיריחו ובא לו לצד מערב לבית אל ע"כ:

**ב**

**ויצא** מבית אל לוזה כתב הרד"ק ז"ל זה מקום היה שמו בית אל ואינו המקו' שקרא יעקב אבינו בית אל כי אותו שמו לוז והנה הוא אומר שיצא הגבול מבית אל ללוז ומגבול בנימין היה לוז וכמ"ש בנחלת בנימן ועבר משם הגבול לוזה אלא כתף לוזה נגבה הוא בית אל ע"כ וכן כתב מהרי"א ז"ל:

**ד**

**וינחלו** בני יוסף מנשה ואפרים כתב מהריי"א ז"ל שכוונת הכתוב להודיע שנחלו יחדיו שבת אחים מנשה ואפרים גם יחד מה טוב וז"ש וינחלו בני יוסף וכו' שכבר הזכיר למעל' ויצא הגורל לבני יוסף וכאן הודיע ענין זה כאמור ע"כ:

**ה**

**ויהי** גבול בני אפרים כתב מהריי"א ז"ל שהזכיר בני אפרים קודם שהגורל נפל להם תחלה לקיים ברכתו של יעקב שאמר ישימך אלהים כאפרים וכמנשה וזהו ויהי גבול אפרי' ר"ל תחל' ע"כ ובזה אני מבין כפל ויהי גבול בני אפרי' למשפחותם ויהי גבול נחלתם במ"ש ויהי גבול בני אפרים להודיע שקדמו בגורל ומ"ש ויהי גבול נחלתם הודיע מהות הגבול שנפל בחלקו וגבולו:

**ו ז ח**

**ויצא** הגבול ימה המכמ' כתב רש"י ז"ל ויצא הגבול משם ארכו הימה לצד מערב אל (המכתמה) [המכמתת] מצפון של המכ' הולך החוט ונסב הגבול רוחב התחום מתפשט לצד צפון והחוט יוצא בבליטתו במזרחה של תאנת שילה ועבר אותו הגבול את תאנ' שילה ועובר החוט ממזרח של ינוחה כל זה בליטת הרוחב עד ויצא הירדן ושם העיר ושמה תפוח ומשם יסוב החוט למדת אורך הגבול ימה לנחל קנה ע"כ. ומ"ש תאנת שילה אמרו חז"ל שכל העובר דרך שם מתאנה לאכול קדשים שבשילה עד כאן:

**ט**

**והערי'** המבדלות כתב הרד"ק המבדלות בחי"רק המ"ם והוא תואר או החי"ר' מקו' שור"ק והו' פעול מבנין הפעיל ופי' הערי' המבדלו' לפי שאמר זאת נחלת בני אפרי' אמר ועוד היו להם ערים בתוך נחלת מטה בני מנשה מבדלות ונכרות וידועו' להם כמו שכתב ומפרש אותם בספור נחלת בני מנשה ורש"י ז"ל כתב והערים המבדלות וכו' וגם זה עוד מנחלת אפרים ערים היו להם מובדלות מתחומו ומובלעות בתוך נחלת מנשה ע"כ ורש"י ז"ל קורא אותם מובדלו' על שמובדלו' ומרוחקות מתחומו של אפרים שהרי הם מובלעות בתוך תחום מנשה וזה הוא המבדלות לבני אפרים שהם מובדלו' מבני [אפרים] ומרוחקות מתחומם של בני אפרים ולהר"דק המבדלות ע"ש שמובדלות בתחום מנשה ונכרו' וידועות שאינם למנשה אלא לאפרים וזהו המובדלות לבני אפרים מובדלות וניכרות לשם בני אפרי' ולפי' הרד"ק ניחא מאי דקאמר אח"כ כל הערים וחצריהן שכל אותם הערים המובדלות הם לאפרים. אמנם לפירוש רש"י הערי' המובדלות מגבולו של אפרים מאי קא משמע לן כל הערים וחצריהן שהיו לבני אפרים פשיטא דמאחר שהזכיר

שהם של אפרים ומובדלות מתחומו ודאי שכל הערי' הם לאפרים אם כן מאי קאמר כל הערים כו':

ו

**ולא** הורישו וכו' כונת הכתוב לו' שעל הערים העומדות בתוך נחלת מנש' השתדלו לכבש' והכנעני היושב בגזר שהוא ממש בקרב אפרי' לא הורישו עד שוישב הכנעני בקרב אפרים ממש הכנעני בקרבו וערים רבות מובדלות ומרוחקות ממנו:

## יז

א

**ויהי** הגורל למטה מנשה רש"י ז"ל כתב שבא לתת טעם למה נטל חלקו תחלה בימי משה ע"ה ואמ' שהטע' הוא כי הוא בכור יוסף ומכיר בכור מנשה ויהי לו הגלעד והבשן ע"כ והר"דק ז"ל כת' שבא לתת טעם למה נטל חצי המנשה בעבר הירדן דבשלמא בני גד ובני ראובן מפני המקנה רב שלהם חלקם שאלו בפיה' אבל למכיר בן מנשה לא היה לו מקנה רב לז"א ויהי הגורל למטה מנשה יען כי הוא בכור יוסף ובכור מנשה ובחר לנחלה לו בעבר הירדן יען כי הוא היה גבור חיל ואיש מלחמה ויהי לו הגלעד והבשן מקומות חזקים לכבש' כי באלה חפץ להראו' את גבורתו ולהיו' הוא בכור ואביו בכור אל זה נרמז בברכת משה בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו וכן כתב מהרי"א ז"ל: **ונראה** לי לדקדק שנוי הכתובים דגבי אפרים כתיב ויהי גבול בני אפרים למשפחותם לא כן גבי בני מנשה דכתיב ויהי הגורל למטה מנשה אמ' למט' ולא אמ' למשפחות' ואח"כ בחצי שבט מנש' עצמו הוא או' ויהיו לבני מנשה למשפחות' ונר' טע' השינוי כי יש הבדל בין החילוק שנעש' כשבאו לארץ שחלקו למשפחותם למר כדאי' ליה כפי יוצאי מצרי' ולמר כדאית ליה לבאי הארץ וכמ"ש בגמ' פ' יש נוחלין לעומת זה גבי בני אפרים שלא נטלו חלק בעבר הירדן כי אם בארץ אמ' למשפחות' וכן בחצי שבט מנש' שנטל חלק בארץ להודיע שחלקו למשפחותם לבאי הארץ או ליוצאי מצרי' לא כן גבי חצי מנש' שנטל בעב' הירדן לא הזכי' למשפחות' להודי' שלמשפחות' האמו' באפרי' ובחצי מנש' היינו ליוצאי מצרי' או לבאי הארץ וכי תימ' א"כ למה למעלה הזכי' למשפחות' גבי חילוק משה לראובן וגד וחצי מטה מנשה לא כן עתה ואפשר דאמ' למשפחותם להורות שאח"כ חלקוה כפי המשפחות ורבויים לרב במשפחות הרבות נחלתו ולמעט המעיטו וזהו שאמר ויתן משה למטה ראובן ואח"כ חלקוה למשפחותם וכן למטה גד ולחצי שבט מנשה הוא נתנה להם והם חלקוה ביניהם אחר כך למשפחותם אמנם כאן להורות שפירוש למשפחותם זה האמו' גבי יהודה ואפרים וחצי מנשה הוא למר כדאית ליה ליוצאי מצרים ולמר

כדאית ליה לבאי הארץ לכך שינה בין חצי מטה מנשה אשר בעבר הירדן שלא אמר בו למשפחותם כחצי הנכנס לארץ ויהודה ואפרים שאמר בהם למשפחותם:

**ב**

**ויהי** לבני מנשה הנותרי' לפי שהזכי' בפ' הקודם שחצי שבט המנש' היה גבור חיל ואיש מלחמה לכ"א בחצי השני הנותרים כאלו הם נותר וחלוש ובסמוך הוא אומר וארץ הגלעד היתה לבני מנשה הנותרים שאעפ"י שבבחינת הגבורה הם עקר עכ"ז בבחינת החסידות וחשיבות העומדים בארץ עקר ואשר בעבר הירדן יאמ' עליה' הנותרי'. או אפשר ע"ד בני אהרן הנותרים כאלו הכתוב אומר על אותם שנטלו חלקם בעבר הירדן כאלו עברו ובטלו מן העולם והנכנסי' לארץ נותרו מהם וזהו שאמר הנותרים ומה שאמר הזכרים הוא לפי שאחר כך יזכיר ענין צלפחד שלא היו לו בנים זכרים כי אם נקבות:

**ג**

**ולצלפחד** וכו'. צריך לדקדק דהיה לו לומר ואלה שמותן בנותיו למה לי. גם נבין כל זה הייחוס שמייחסן בן חפר בן גלעד בן מכיר בן מנשה ואפשר במה שאחז"ל היות מנשה מליץ בין יוסף ואחיו שעליו נאמר המליץ בינותם. ולעומת זה אלו הבנות שאמרו חז"ל חכמניות דרשניות היו לכך תלאן הפסוק למנשה ראש השבט שהיה מליץ ואלו דרשניות וחכמניות דומות אליו בהלצתו כי הוא מליץ כמותן וזהו ואלה שמות בנותיו ר"ל דומות אליו בכל מכל גם בהלצתו ולהיותם חשובו' כמעט כבנים לכך אמר לא היו לו בנים כי אם בנות דהיה די שיאמר לא היו לו כי אם בנות אבל כוון לו' שאיננו שולל כי אם שלא היו בנים בפועל אבל בחכמה ובדעת כבנים יחשבו כי חכמניות ודרשניות היו:

**ד**

**ותקרבנה** לפני אלעזר וכו' תיבת לאמר בלתי מתיישבת לאמר לאחרים הי"ל ותאמרנ' גם תיבת ותקרבנ' מיותרת שבודאי לא יוכלו לאמר כן אם לא שיתקרבו לפניהם ונראה שהכונה לומר שסדרו דבריהן קודם בואן וז"ש ותקרבנה וכו' לאמר שבשעת קריבתן לפני אלעזר וכו' כבר מסודרין הדברי' בפיהם לאמ' אות' ויהיה זה על דרך מה שאחז"ל וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר שר"ל דבר אלהים את כל הדברים בינו לבין עצמו וסדרם כדי לאמרם לישראל וז"ש ותקרבנה לאמר כי סדרו דבריהם קודם קריבתן לאמר אח"כ.

**ה**

**ויפלו** חבלי מנשה עשרה וכו' כתב רש"י ז"ל ששה לששה בתי אבות המנוים למעלה וארבע לבנות צלפחד לא שתהא כל אחת בית אב לעצמה אלא שנטלו ארבע חלקים חלק אביהם שהיה מיוצאי מצרים ולפי מנין היוצאי' מן הארץ נתחלקה הארץ וחלקו

עם אחיו בנכסי חפר אביו שגם הוא היה מיוצאי מצרים ושהיה בכור נוטל ב' חלקים ועוד שהיה להם חלק אחי אביהם שמת במדבר בלא בנים ונטלו כך אחז"ל בב"ב ולא הוזקק הכתוב להשמיענו מנין חלקי הבנות אלא שנטלו חלק בכור' ולהודיע שא"י חלק ירושה להם מוחזק' מאבותיהם שאלולי כן אין הבכור נוטל פי שנים בראוי כבמוחזק וכן כתב הר"דק ז"ל והוסיף ביאור חבלי בפ"תח ע"כ וע"ש שמתחלק מידה בחבל כתיב חבלי לשון חבל. או יהיה פירושו כמו יעקב חבל נחלתו וחבלים נפלו לי בנעימים וגם שם אפשר לפרשם לשון חבל ממש חבלים נפלו לי מידת החבלים בנעימים ויעקב חבל נחלתו פירשוהו חז"ל לשון חבל ממש מה חבל נפתל משלשה חוטים כך אברהם יצחק ויעקב השלים להיות חבל חוטים משולשים לא במהרה ינתקו:

**ו**

**כי** בנות צלפחד וכו' לפי פירוש רש"י ז"ל שזכרנו למעלה שהיו חבלי מנשה עשרה ששה לו' בתי אבות וד' חבלים לבנות צלפחד היינו מה שנותן טעם כי בנות צלפחד נחלו בתוך בניו והן נטלו ד' חלקים חלק אביהן וחלקו עם אחיו בנכסי חפר ושהיה בכור נוטל ב' חלקים וחלק אח אביהן שמת במדבר בלא בנים. ואפשר עוד דה"ק לו הונח שיטלו הבנות כו' ארבעה חלקים כנז' היה אפשר שיטלום בעבר הירדן מזרחה ולא היו עולים חבלי מנש' שבעבר הירדן ימה לעשרה אכן כעת עלו עשרה יען כי בנות מנשה נחלו נחלה בתוך בניו טעם כפל נחלו נחלה ר"ל בתוך א"י שנקרא נחלה כדכתיב כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה ז"ש נחלו מקום שנקר' נחלה שחבבו את הארץ וארץ הגלעד היתה לבני מנשה הנותרי' להם לבדם ולא לבנות האלו עמהם כי לא חפצו אלא בארץ נחלה ולא בעבר הירדן מזרחה וכבר כתבתי למעלה שקראם הנותרים לאותם שבעבר הירדן מזרח' לפי שאלו שבא"י הם העקריים עם היותם חלושים ואותם שבעבר הירדן נותרים הם בערכם:

**ז**

**ויהי** גבול מנשה מאשר המכמת' כת' הרד"ק הגבול היוצא מגבול אשר למכמת' שהוא שם מקו' והיא היתה על פני שכם:

**ח**

**למנשה** היתה ארץ תפוח וכו'. כתב רש"י ז"ל ארץ תפוח הכפרים והחצרים למנשה ותפוח עצמה העיר היתה לבני אפרים ומ"ש אל גבול מנשה ר"ל על מצר מנשה לסוף גבולו הערים האלה שמתפוח עד נחל קנה לאפרים היו בתוך ערי מנשה.

**ט**
**וירד** הגבול נחל קנה כונ' הכתו' לתת טוב טעם למה שראינו היות ערי' לאפרים בתוך ערי מנשה ולמה לא יהי' כל גבול וגבול נבדל לעצמו ולא מעורבב בתוך של חבירו לז"א כי להיו' נחל קנה חשוב לעומת זה הפיל הש"י בגורל חלק הדרומי לאפרים והצפוני למנשה וזהו וירד הגבול נחל קנה נגבה לנחל וזה סיבה להיות ערים האלה לאפרים בתוך ערי מנשה וגבול מנשה מצפון לנחל באופן שנגבה לאפרים וכו'.

**י**
**נגבה** לאפרים וצפונה למנשה וכו' הפסו' הזה נראה מיותר שכבר הזכיר נגבה לנחל וכו' אלא שאומרו נגבה אינו על הנחל הנז' שכבר הוזכר כן אבל נגבה הוא על מציאות תחומי הארץ כמ"ש רש"י ז"ל אפרי' נטל חלקו מדרום לצד הארץ שבין בני יהודה לבני יוסף וצפונה לבני מנשה מנשה נטל לצד צפון ע"כ:

**יא**
**ויהי** למנשה וכו' שלשת הנפ' כתב רש"י ז"ל תלתא פלכין ושלש' הנפות הנז' כאן של דור ושל עין דור היו כמ"ש למעלה בספר זה מלך דור לנפת דור ובפסוק א' אומר לנפת דור מים וכאן הוא אומ' ואת יושבי דור ובנותיה שלשת נפות שהיו לה ע"כ.

**יב**
**ולא** יכלו בני מנשה וכו' ויואל וכו' כת' רש"י ז"ל ויאבה לשון ויואל אלוה אמנ' המתרג' תרג' לשון התחלה ושרי כנענ' וקשיא לי על פירושו כי לא היתה זו התחלתו שהרי קדם באפרים ולא הורישו את הכנעני היושב בגזר ודוחק לו' שזה קודם שילחי' מנשה עם הכנעני ולא יכלו עמו ואח"כ אירע ענין אפרי' עם הכנעני אלא שלפי שיהושע הפיל לנחלה הארץ ואפי' שלא נכבשה ונפל גורל אפרים תחלה ואח"כ גורל מנשה לכך הזכי' שם יחדיו מה שאירע לאפרי' שלא הורישו את הכנעני וכו' עם היות שאירע זה אחר זמן רב ואח"כ הזכיר ענין מנשה והזכיר ויואל הכנעני כי במנשה התחיל הכנעני לשבת בארץ קודם שאירע לאפרים שלא הורישו את הכנעני אשר בגזר: **והנכון** בעיני כדי לקיים דברי המתרגם הוא דלעולם אימא לך שענין אפרים אירע מקודם וכמו שהוזכר בסדר הפסוקי' אלא שהכנעני אשר בגזר עם שלא הורישו עכ"ז נתן המס תכף כדכתיב ולא הורישו וכו' ויהי למס עובד אמנם כאן גבי מנשה ולא יכלו בני מנשה להוריש את הערי' האלה ואז התחיל הכנעני לשבת בארץ בלי מס עובד לא כן בזמן אפרים שנתן מס ואח"כ הגיד הפסוק ויהי כי חזקו ישראל שהוצרכו ישראל לסייע את מנשה ואז כאשר חזקו בני ישר' הם הכלל ולא מנשה לבדו אז ויתנו את הכנעני למס ואף גם בכל זאת מס עובד לא כתיב אלא למס לבד. עוד אפשר דגבי אפרים לא הורישו מטוב רצונו ולא בעל כרחו

וכדכתיב לא הורישו את הכנעני וכו' מרצונם הטוב לא הורישו אמנם כאן גבי מנשה דכתי' ולא יכלו בני מנשה כי אזלת יד ולא יכלו אם כן צודק בזה אומרו ויואל הכנעני כי כאן התחיל הכנעני להרים יד עד שלא יכלו להורישו ובעל כרחם שלא בטובתם ישבו שם ובזה צדק ויואל לשון התחלה שהתחילו להרים יד במרד ומעל ולעומת זה אמר:

**יג**

**ויהי** כי חזקו וכו' לעומת הנז' בפסוק הקודם שאז התחילו להרים יד לכך אמר כי אפי' שאח"כ נתחזקו ישראל עכ"ז לא עלה בידם להורישו אלא לקחת מס לבד וז"ש והורש לא הורישו טעם הכפל לומר שהיו רוצים ג"כ והוריש אלא שלא הורישו כי לא עלה בידם להורישו ז"ש לא הורישו או אפשר לפרש בהפך והוא היותר נכון שמתרעם על ישר' כי ויהי כי חזקו בני ישראל אשר היה ראוי שיורשום כיון שמתחלה זדו עליהם בזדון ועכ"ז לא שתו לבם לזאת אלא ויהי כי חזקו וכו' ויתנו את הכנעני למס והורש רוצה לו' מצורף אל החוזק הנזכר היה בידם להוריש אותם אלא שלא הורישו מרוע לבבם ולהיות להם למוקש ובזה מובן כפל והורש לא הורישו שתיב' והורש מקושרת אל תחלת הפ' ויהי כי חזקו כו':

**יד**

**וידברו** בני יוסף את יהושע וכו' כתב הר"דק ז"ל שבט מנשה אבל בני אפרי' לא היה להם לצעוק כי יותר היו בצאת' ממצרים ממה שהיו בבואם לארץ אבל בני מנשה היה יותר מספר' כשנכנסו לארץ ממספרם כשיצאו ממצרים עשרים אלף וחמש מאות לפיכך צעקו לפי שאבותיהם מיוצאי מצרים היו מעטים והיותם עם רב ולא נטלו חלקם אלא כנגד אבותיהם שהיו מיוצאי מצרים שנאמר לשמות מטות אבותם ינחלו ו"מש לאלה תחלק הארץ איש לפי פקודיו להוציא את הטפלים שהיו אז פחותים מבני עשרים שלא נטלו חלק בארץ אלא לבני כ' שנה נתחלקה ולחשבון יוצאי מצרי' ולפחותי' מכ' לא נתחלקה אעפ"י שהגיעו לכלל עשרים בשעת חילוק הארץ. ומ"ש גורל אחד וחבל אחד לפי שא"י נתחלקת לשבטים ועשו י"ב חלקים שוים מי שהיה לו עם רב בשבטו לא היה לו אלא כמו השבט האחר שהיו (מוטעים) [מועטים] ומפני זה צעקו בני יוסף לפי שלא נתנו למנשה אלא כמו השבט האחר שהיו מעטים ממנו ואעפ"י שהיו עם רב וראיה עוד כי בני מנשה היו הצועקים ולא בני אפרים תשובתם ליהושע לא ימצא לנו ההר וכו' לאשר בבית שאן וכו' והוא היה למנש' ומה שנתחלקה הארץ עפ"י ה' ועפ"י הגורל מפני החלק היפה והרע כי מי שבא לחלקו היפה היה מעלה בכספים למי שהיה לו חלק רע וע"ז הסדר הית' חלוק' הארץ אלעזר מלובש באורים ותומים ויהושע וכל ישראל עומדים לפניו וקלפי שבטי' וקלפי תחומי' מונחים לפניו והיה מכוין ברוח הקדש ואומ' אם זבולון עולה תחום

עכו עולה טרף בקלפי של שבטים ועלה בידו זבולון טרף בקלפי של תחומין ועלה בידו תחו' עכו וכן בכל שבט ושבט והשבט מחלק חלוקו' לבתי אבות לפי יוצאי מצרים וז"ש לרב תרבו נחלתו ולמעט תמעיט נחלתו ומי שהיו בתי אבות רבים בצאתם ממצרים נטלו חלקים רבים ואעפ"י שהיו עתה מעטים ומי שהיו מעטים בצאתם ממצרים נטלו חלקים מעטים ואף על פי שהיו עתה מרובים כמו בני יוסף ואף על פי שצעקו בני יוסף לא הועילה להם צעקתם כי לא היה יכול יהושע להוסיף להם נחלתם אלא כמו שנתנה להם עפ"י ה' ועל פי הגורל אבל יהושע נתן להם עצה שיכרתו היער שהיה סמוך לחלקם והוא היה ההר שהיה לאפרים ועמק ההר ההוא היה למנשה ואמר להם שהם יתפשטו בחלק אפרים ובחלק הפריזי והרפאים וזהו שאמר כי אץ לך הר אפרים כלומ' אם דחוק לך הר אפרים תוסיף לך עוד אחר שתכרות יער ההר תוסיף לך עוד בארץ הפרזי והרפאים הסמוכים עכ"ל הרד"ק **והנה** מהריי"א ז"ל סייע למה שכתב הר"דק ז"ל שמנשה לבדו המתרעם מלשון הפסוק שאומר וידברו בני יוסף ואח"כ אומר נתת לי וכו' ואני עם רב וכו' הכל בלשון יחיד על חצי מנשה לבדו וכתב עוד שיטת הרמבן ז"ל שכתב בפרשת פנחס וז"ל כבר זכרתי שהר"מבן ז"ל בפרשת פנחס בפסוק לרב תרבו השתדל ליישב הפסוקי' האלה ומה שאמר שם נכלל בשני פירושים אם שתהיה צוחתם כוללת לאפרים וחצי מנשה לומר שהחלק ונחלה שנתן יהושע לשני השבטים יחד לחלקו ביניהם כולו היה ראוי לכל אחד מהם כפי רבוי אנשיו והיה זה מפני הטפלים שבהן שנתרבו מאד ואם שתהיה צוחתם לבד בבני מנשה עם היות שבאו בני אפרים לסייעם בטענתם והיתה הטענה לבד בבני מנשה מפני שאין בכל השבטים מי שהשאיר ערים רבות וגדולות לכנעני כאשר השאירו מנשה שלשת הנפת תלתא פלכין ולזה אחרי שאמרו ולא יכלו בני מנשה להוריש את הערים האלה אמר מיד וידברו בני יוסף אל יהושע כי מתחלה לא נתרעמו עד שעשו עמהם מלחמה ולא יכלו להם ולכן אמרו גורל אחד וחבל אחד רוצה לומר מפני שהפלת לשנינו גורל אחד נפל חבלינו יחד ואירע חלק שנינו במקום הקשה הזה ואלו עשית לנו שני גורלות כנהוג בכל השבטים אולי היה יוצא במקום אחד נוח להכבש והשיבם יהושע שיעלו להם בהר הפרזי והרפאים ויבררו להם כל מה שירצו והם השיבוהו שלא יוכלו את הכנעני כי חזק הוא ואז א"ל יהושע שלא ינתן להם גורל אחד כי אם כל ההר יהיה להם ויקחו כל תוצאותיו אף על פי שרכב ברזל לכנענים לפי שהם עם רב וכח גדול להם לשני האחים אפרים ומנשה עכ"ד הרמב"ן ואני כבר זכרתי שלא נתן יהושע חלק אפרים ומנשה מחוברים ושלא זכר הכתוב זה כי אם שנפל הגורל שיתדבקו גבוליהם ויהיו שכנים אבל החלק והנחלה לכל אחד מהם בה נבדל בפני עצמו

ופשט הכתוב יורה שלא היתה צוחתם למה שנפל חלקם בין אויבים קשים הכנעני שזכר אבל צווחתם שהיה חלקם קטן כפי רבוי אנשיה' ולזה בתלונה הראשונה לא זכרו דבר מהאויבים כי אם שהיה עם רב וארצו ונחלתו היתה מועטת וגם הרב לא פירש במה יובדלו הטענות ומה הוא יסוד מחלוקת בין בני יוסף ובין יהושע כי בני יוסף נסתייעו בטענתם כי רכב ברזל לכנעני ויהושע נסתייע בזה כנגדם והרלב"ג כתב בפירוש הפרשה שבני יוסף שאלו הרחבת גבולם להיותם רבים ויהושע השיבם שני דברים האחד שיעלו ההר אשר בתוך נחלתן שהוא יער גדול ושיכרתו העצים ובזה ירחיב גבולם והשני שיפנו בארץ הפריזי והרפאים הסמוכים להם וילחמו עמהם וירשו את ארצם אם לא יספיק להם ההר וזהו כי אין לך הר אפרי' ר"ל אם יהי' קצר וצר ההר שזכרתי ושבט יוסף השיבו לשניהם לא ימצא לנו את ההר ר"ל לא יספיק לנו ההר וזהו כנגד הטענה הראשונה ולשנית שאמר מארץ האויבים אמר שלא יוכלו כי רכב ברזל לו והשיבם יהושע גם כן לשני הדברים באומרו אין ספק שעם רב אתה וכח גדול לך מצד הרבוי שאתה מתרבה ולזה הוא מבואר שמה שנתתי לך איננו גורל אחד מוגבל שלא יתכן הרחבתו כי הר יהיה לך כי יער הוא ובראתו וזה ממה שיתכן לך בקלות להיותך עם רב ועוד יהיו לך תוצאותיו ועם ההר ותוצאותיו יתרחב גבולך וזה כנגד טענ' הראשונה אחר זה השיב לשנית ממלחמת האויבים וגירושם ואמר כי תוריש את הכנעני ר"ל כי תוכל להוריש את הכנעני אעפ"י שרכב ברזל וכי חזק הוא לפי ששניכם אפרים ומנשה תוכלו עמו ע"כד כל זה למהריי"א ז"ל.

**ומהרי"א** ז"ל כתב שבני מנשה ואפרים באו יחדיו וזהו וידברו בני יוסף אבל התלונה לחצי שבט מנשה לבדו ואמר בתלונתו גורל א' וחבל א' אשר הוא קשה להולמו האם עלה בדעתו יתנו לו ב' גורלות והתורה לא צותה אלא לרב תרבו נחלתו וכו' ואו' חבל א' מה שלא אמר כן בכל השבטים ואחשוב שהכוונה נתת לי נחלה גורל אחד כמו לשאר השבטי' בשוה ונתרעם יען כי היה ביד יהוש' להרבו' הנחלו' כמו שזכרתי ואמרו בזה שהגורל שהיה מבאר החלק ומחוז הנחל' היה א' שלם כמו גורל יהודה הגדול שבשבטים אבל החלק שנתנו לו לא היה כן כי היה מועט בהיותו עם רב וחבל הנאמר כאן לא אמ' על החלק כ"א להודיע שהי' גורל רע כמו חבל נמרץ וחובל עול מסנחרי' צירי' וחבלי' ויאמ' שנתן לו חבל וכאב א' שכפי רבוי אנשיו היה אותי' הנחלה חבל וכאב גדול. גם אפ' שיפור' חבל א' על המדה שיחלקו בארץ כי חבל בכל מקום על העבות בחבלי וגו' ואדמתך וגו' ויאמר שעם היו' שנתן לכל שבט חבלי' ומדו' רבות מהארץ הנה לחצי שבט מנש' נתן כ"כ מעט כאלו לא נתן לו אלא גורל אחד וחבל א' לבדו ולכן אמ' כאן

לשון חבל מה שלא אמר באלו החלוקות ויהי' פירוש הכתוב מדוע כאשר נתת לי נחלה נתת לי גורל אחד כמו שאר השבטים לדע' המחוז שיהי' בגבולי ועם זה לא נתת לי אלא חלק קטן חבל אחד עם היותי עם רב עד שיחשב ברבוי אנשי שלא היה בטבע אלא בדרך נס וזהו עד כה ברכני ה' ר"ל כמו שבראשונה היה מברכת ה' היות אפרים ומנשה שני שבטי' ככה עד כה ברכני ה' ברבוי השגחיי ולא טבעי ויהושע השיבם אם עם רב אתה עלה לך היערה ובראת לך שם וכו' ולדעתי והוא הנרא' מהכתובי' שהיה בנחלת אפרים כמ"ש הר אפרים אבל אחורי ההר מצד העמק שלאחריו היה ארץ הפרזי והרפאים והיה בנחלת מנשה והנה יהושע א"ל שיעלו ההר שהוא יער ומשם יכבשו ארץ הפריזי והרפאים ויהיה א"כ אומרו ובראת לך אינו חוזר ליער ולהר כי אם שיברר ויכנס לארץ הפריזי והרפאים ונתן הסבה בהיות זה נקל אליהם באומ' כי אץ לך הר אפרים ר"ל קרוב אליך הר אפרים אחיך וא"כ בקלות תעלה להר ותרד ממנו לעמק האויבים אשר שם ובני יוסף השיבוהו לא ימצא לנו ההר ורכב ברזל בכל הכנעני ר"ל לא ידענו אם כוונתך לומר שנתיישב בהר או אם כונתך לומר שממנו נלחם אם אמרת שנתיישב אינו אפשר כי ההר הוא מנחלת אפרים ואיך נחזיק בו וזהו לא ימצא לנו ההר כי אינו חלקנו ואם דעתך שמההר נלחם עם האויבים דע שלא נוכל אליו כי רכב ברזל בכל הכנעני היושב בארץ העמק ר"ל הכנעני העומד אחר ההר הזה ואיך נלחם עמו וכאשר ראה יהושע שאפרים בא עם מנשה לסייעו בטענתו כאחים ולא יתפרדו ועתה מנשה אמר לא ימצא לנו ההר כאלו אפרים לא יתן את מנשה עבור בגבולו ראה לדבר לשניהם ואמר עם רב אתה וכח גדול לך וכו' ר"ל עתה באתם כאחד ומיד תפרשו זה מזה בענין ההר ומצד הרבוי הכמותיי יהיה כח גדול באיכות ולכן אל תחשבו שהיה דעתי שמנשה יתיישב בהר אלא שיעבור בו כדי שילחם עם האמורי וכאלו אמר אל תפחד אפרים שעמו היתה תחלת הדבור כמ"ש לאפרים ולמנשה אל תירא שאם יעלה מנשה בהר תתבלבל נחלתך כי לא יהיה כן כי לא יהיה לך גורל א' כי ב' גורלות מתחלפי' הם ואינם גורל א' והמשיך או' כי הר יהיה לך ר"ל הנה ההר לא יקחוהו בני מנשה לשבת בו כי לך אפרים יהיה תמיד ואין לך שתפחד ג"כ שמא יגזלו את יושביו מפני מנשה בקרבה כי יער הוא ואין שם יושב אבל יעשה לך תועלת גדול אם יעבור בו משם וילחם ותועלת הוא שיכרתו העצים ממנו וזהו ובראתו וביאר עוד שאין צואתו לעלות בהר לשבת בו כי אם להלחם משם וזהו והיו לך תוצאותיו כי תוריש את הכנעני והיה זה המאמ' למנש' שהוא בעל הריב ומ"ש רכב ברזל לו כי חזק הוא אין שניהם חוזרי' לכנעני אבל אמר כי תוריש את הכנעני אשר רכב ברזל לו ונתן הסבה למה יורישהו ואמר כי חזק הוא חוזר להר כי

הוא הר חזק מאד להלחם משם ובהיותך עליו תוכל לגרש כל העומדים תחתיו בעמק וכיון עוד באו' רכב ברזל לו להשיב על דבריו במ"ש שהיה לכנעני רכב ברזל הנה זה היה לירא' ממנו מאד אם ילחמו בעמק אבל כיון שאתם בהר והכנעני בעמק היא הנותנ' שתגרשו' מהר כי הרכב לא יוכל עלות בהר ואדרבה יזיקנו הרכב והנה נר' שנתפייסו בני מנש' או ששתקו למה שראו שלא הועיל' צוחתם ע"כ ועיני המעיין תראנ' הדוחקי' שיש לפירושו הא' במ"ש חבל א' לשון כאב הב' שפירי' וברא' לך שם שאינו חוזר ליער ולהר כי אם לארץ הפריזי ואין זה פשוטו של מקר' והי"לל ובראת לך משם כיון שההר תועלתו לעלו' דרך שם להלח' עם הפריזי גם לשון ובראת שהוא לשון כריתה ולא יצדק אלא ביער עצים ויגיד עליו ריעו כי יער הוא ובראתו שחוזר ליער אפי' לדבריו ז"ל גם מ"ש במ"ש לא ימצא לנו ההר אין לשון הפסו' צודק פירושו שטעם לא ימצא הוא לפי שאינו חלקנו אלא פירו' הוא שההר לא יספיק לנו. ולי נראה שנתרעמו יחדיו בני יוסף איך נתן להם נחלה ר"ל דבר שעדיין הוא נחלה ביד הגוים שהרי חלק רב מאפרים ומנשה שלא הורישום ולא יכלו להם ז"ש מדוע נתת לי נחלה והלואי היה דבר מרובה אבל הוא גורל אח' נתת לי ר"ל לכל אחד ממנו ולכך לא כתיב נתת לנו גורל א' כי הרי ב' גורלות נתן להם אלא על כל א' וא' הוא אומר ועל מנשה הוא אומר חבל א' כאלו רצה לומ' העם רב והמקום צר מאד כאלו הוא מדת חבל א' ר"ל דבר מועט וכמ"ש הרלב"ג ז"ל במאמר גורל א' שפיי גורל אח' מוגבל שלא יתכן להרחיבו ויהושע פייס שבתוכו ממש יש מקום להרחיב והוא ההר שייעד הוא ובראתו ע"כ ובזה אפר' או' וחבל א' שר"ל שהגבול והגורל א' מוגבל הוא כדבר המדוד בחבל א' שלא יקבל תוספת ואני עם רב עד אשר עד כה ברכני ה' ר"ל הברכה אשר מאז ברכני ה' ע"י יעקב שברך את אפרים ומנש' בך יברך וכו' הנה נמשכה עד כה עד הזמן הזה הועילה הברכה שהרי אנו עם רב מברכת ה' וחז"ל אמרו כה יהיה זרעך שנאמר לאברהם נתקיים בי. ורש"י ז"ל כתב כה ברכני ה' כ"ה בגמטריא הכ"ף עשרים אלף וה"א חמש מאות ולפי פשוטו עד אשר עד כה ברכני עד אשר כך כאשר אתה [רואה] כך ברכני ה' ע"כ.

**טו טז**

**ויאמר** אליהם יהושע וכו'. חז"ל אמרו אם עם רב וחושש אתה מן עין רע עלה לך היערה ותחבאו עצמיכם כדי שלא תשלוט עין רע בכם אמר לו מדבית יוסף קאתינא דלא שלטא ביה עינא בישא דכתיב בן פורת יוסף בן פורת עלי עין שעולה על עין רע ומתגבר עליו ורש"י ז"ל פי' אם עם רב אתה יש בך כח לכרות יערות ולפנותי כעין שקורין אישרטיר בלעז ושם תבנה ערים וכן פירש הר"דק והוסיף לתת טעם למה שיתרצו אפרים. ההר

ההוא מחלקם לשתי סיבות. האי טוב היותו ישוב מהיותו מדבר שמם והשנית כדי שיורישו הכנעני הוא הפריזי כי כולם כנענים בני כנען הם והם השיבו לא ימצא ר"ל לא יספיק אפי' שנכרתהו וא"ת שנוסיף לקחת מערי הפריזי א"א כי רכב ברזל לכנעני ע"כ תורף דבריו. ובראת פיר' רש"י ז"ל לשון כרית' כמו וברא אתהן בחרבותיו וג"כ תקח להרחיב הארץ הפריזי והרפאי' כי אץ לך הר אפרי' אץ דחוק וצרי' להתרחב בארץ הפריזי שהוא קרוב יותר ע"כ. וי"ת ותתקין לך תמן אתר נר' שמפר' ובראת לשון בחירה כמו המפרשי' אותו מלשון ברו לבם איש הביא הר"דק אלא שמתוך דבריו נראה שהמתרגם חולק עליהם ולי שוים הם.

**יז**

**ויאמר** יהושע אל בית יוסף לאפרים ולמנשה וכו'. פירש הר"דק לאפרים אמר שיעזרו למנשה עד כאן. עוד אפשר שאמר הנה עם רב אתה רב הכמות וגדול האיכות בזכות יוסף הצדיק אביכם ז"ש ויאמר יהושע אל בית יוסף וג"כ אתם לאפרים ולמנשה בי שבטים אשר מבי בחינות אלו ראוי לאמר שעם רב אתה וכח גדול לך בזכות אביך ומה שאמר לא יהיה לך גורל פירש הרד"ק שתוסיף מההר על גבולך:

**יח**

**כי** הר יהיה לך רש"י ז"ל כתב כי הר יהיה לך אותו שאמרתי לך עלה היערה כי יער הוא ואינו ראוי לזולתך אלא לעם רב שיבראוהו ויפנוהו וזהו ובראתו אתה שאת' עם רב והיו לך תוצאותיו כי תוריש את הכנעני ע"י שאתה עם רב כי רכב ברזל לו ואין א' מהשבטים כדי להלחם בו כי חזק הוא ואתה יש בך היכולת ותורישנו ע"כ. והר"דק ז"ל פיר' כי רכב ברזל לו וכו' שכונת יהושע לומר להם שעכ"פ מוכרחים אתם להוריש את הכנעני כי רכב ברזל לו וכי חזק הוא ואם לא תורישוהו יזיק אתכם וכיון שכן ראוי הוא שתקדימו להורישו ואגב חדא שתנוחו ממנו ומצערו תרתי שתשבו תחתיו ויתרחב גבולכם ע"כ ובזה נסתלק' קושית מהריי"א ז"ל איך נותן טעם כי רכב ברזל לו כדי שילחם כמ"ש לעיל. ולי אפשר שבא לו' כי הר יהיה לך ולא יקפיד אפרי' כי יער הוא מקום שמם ואתה הוא הטורח לכרתו ובראתו לכך הר יהי' לך זאת ועוד טעם נכון לשיהיו לך תוצאותיו יען כי תוריש הכנעני ולא יערערו זולתך עליך יען כי רכב ברזל לו וכי עם חזק הוא שזה מחייב היות לך תוצאותיו מאחר שיגיע כחך הוא להורישׁ עם היותם חזקים וברכב ברזל באופן שאומ' כי רכב ברזל לו וכו' נותן טעם לתחלת הענין שאמר והיו לך תוצאותיו לפי שרכב ברזל לו ולא יערער שום אח' עליך:

## יח

**א**

**ויקהלו** כל עדת בני ישראל שילה כתב הרד"ק ז"ל שי"ד שני כבוש וחלוק היה המשכן בגלגל ובשנה האחרונה באו לשילה ובנו אותו אבנים בכותלי' ויריעו' למכסה מלמעלה והוכיחו חז"ל כן מדכתיב וארון אלהים בתוך היריעה וכתוב א' אומ' ותביאהו בית ה' שילה ועמד שם שפ"ט שנה ע"כ וכן הביא מהרי"א ז"ל.

ומ"ש והארץ נכבשה לפניה' כתב רש"י ז"ל משנקבע המשכן בשילה היתה הארץ נוחה ליכבש לפניהם ע"כ וזה יהיה מצד זכות הכבוד שכבדו לארון כנז' שעשו לו כותלים סביב.

**ב**

**ויותרו** בבני ישראל אשר לא חלקו כתב מהרי"א ז"ל טעם להתרשלות' בחלוק כי לא היה רוצה כל שבט לילחם לעצמו אלא שיהיו כולם אגודה לכבשה בנקל ע"כ.

**ג**

**ויאמר** יהושע במה שכתבתי בפסוק הקודם בשם מהרי"א ז"ל לטעם התרשלות' אבין דברי יהושע עד אנה אתם מתרפים ר"ל הנה אתם חזקים מאד לכבוש הארץ כי א' מכם ירדוף אלף וכבר סר צילם מעליהם וכבצים עזובו' תאספון אלא שאתם בהתרשלותכם בחילוק מורים פחד ורעדה כיון שאינכם רוצים לחלק ז"ש עד אנה אתם מתרפים ברפיון וחולשא לבא לרשת את הארץ כיורש את המתים שהרי כבר והנה נתן לכם ה' אלהיכם:

**ד**

**הבו** לכם שלש' אנשי' לשבט כתב רש"י ז"ל מהז' שבטים ע"כ והמכריחו לפרש כן הם ב' הכרחיות א' דסברא הוא דראובן וגד ואפרים ומנשה כבר זכו בחלקם ולמה ילכו ג' אנשים מכל שבט מהם ללא צורך ועוד הכרח מלשון הפסוק והבאתם אלי הנה ויריתי לכם גורל לכם דייקא אלמא מז' השבטים לבד הלכו ואולי מהיות תיבת לשבט בפת"ח וקמ"ץ שהוא כמו להשבט הידוע והם הז' הנותרים וצריך להבין אומרו לפי נחלת' אם הכונ' לפי נחלתם בז' חלקים כדפרש"י ז"ל היינו והתחלקו אותם לז' חלקים ואפשר לומר שהבטיחם שילכו בארץ לארכה ולרחבה ויכתבו אותה לפי נחלתם ר"ל כפי וכשיעור כאלו היתה כבר נחלתם כלומר באין פוצה פה ומצפצף נגדם ואעפ"י שלא נכבשה עדיין:

**ה**

**והתחלקו** אותה לשבעה חלקים הי"לל ויחלקו אותה והר"דק ז"ל כתב והתחלקו אותה והתחלקו בה שבשבעה חלקים שיכתבו יהיו מתחלקים אותם הז' שבטים באותה הארץ ע"כ תקן אומ' והתחלקו שחוזר לשבטים עצמם שיתחלקו הם עצמם מכוונים לשבעה

חלוקים ולשון לז' חלקים אינו מדוקדק לפירושו. ונראה כי מ"ש למעלה לפי נחלתם היינו לז' חלקי' כדרש"י ז"ל ויבואו אלי ומובטח אני באנשים ההם לא תבוטל חלוקתם אלא בבואם אלי יסכים ה' ויחלקו אות' בפניהם לז' חלקים ההם שכתבו הם בהשערתם וזה כיון באומרו והתחלקו לומ' שיחלקו בבואם אלי חלקו מה שהתחלקו כבר לז' חלקים שלא יתבלבלו אותם החלקים כי הגורל לא יהיה כי אם לברר תחום פלוני לפלוני לבלבל התחומין וענין זה מוכיח הפסוק בסמוך וישלך להם יהושע גורל בשילה לפני ה' והיה מהפלא שויחלק להם יהושע את הארץ מכוונת ממש במחלוקות' ומ"ש יהוד' יעמוד על גבולו וכו' כתב רש"י מנגד א"י ששם נפל גורלו ר"ל המצ' הדרומי ובית יוסף מצפון צפוני למה שנכבש כבר ועוד יש הרב' לכבוש צד המיצר מבעל גד עד לבא חמת שהוא אצל ההר במיצר צפוני והז' שבטים יחלקו אותה שבין יהודה ליוסף ואותה שעומדת ליכבש וכן כתב הרד"ק ז"ל.

**ו**

**ואתם** תכתבו הרד"ק ז"ל ואת' אמ' כנגד השלוחי' לכתו' הארץ ע"כ ויריתי רש"י ז"ל והשלכתי כמו ירה בים עד כאן. וכן כתב הר"דק ז"ל:

**ח**

**ויקומו** האנשים וילכו הר"דק ז"ל כתב וכאשר קמו האנשי' ללכ' הזהיר' וא"ל כך וכך תעשו ולי נרא' ביתור ויקומו וילכו הטע' לומר שנזדרזו מיד וקמו תכף וילכו לקיי' דבר יהושע ע"ה ויצו יהושע והצווי היה שיבטחו בה' וילכו והתהלכו בארץ לארכה ולרחבה כרצונם ולא כעובר על הגחלים ז"ש ויצו יהושע את ההולכים שכבר היו הולכי' ואין צריכים צווי על מציאות ההליכה אלא הצווי היה לאמר לכו והתהלכו בארץ כרצונכם שכפל לכו והתהלכו מור' על שלא בחפזון ילכו ובמנוסה אלא דרך טיול ויסייע פירוש זה מיתור הפסוק וכתבו אותה ושובו אלי הוא שמבטיחם שישובו לשלום וישליך להם הגורל ז"ש וכתבו אותה ושובו שאם לא כן הוא מיותר שהרי נז' כל זה בפסוק שלמעלה ואתם תכתבו וכו' אלא שמבטיחם לשוב בשלום כנז' ומ"ש בשילה מה שלא הזכיר כן בפ' ואתם תכתבו וכו' מובן במ"ש רש"י ז"ל וישכינו והארץ נכבשה שזכות מה שהשכינו גרם לשתהא הארץ נכבשת ונוחה להכבש וזה נ"ל שאמ' כאן לפני ה' בשילה שלהיות ה' בשילה המקום אשר בחר לו כעת למנוחה זה שילה זה יסייע לשתהא נוחה ליכבש וגם יסייע לשתשובו לשלום ופה אשליך לכם גורל לפני ה' כיון שהו' שוכן בשיל' לא יחרץ לכם איש לשונו:

**ט**

**וילכו** האנשים ויעברו בארץ וכו' בתיבת ויעברו המיותרת רמז כי לא קיימו דברי יהושע ללכת ולהתהלך בארץ בטיול אלא ויעברו דרך העבר' בעלמא כי למה יסמכו על הנס ויהושע א"ל תכתבו את הארץ על כלליה ופרטיה של הארץ משדותיה וחלקיה גדולים וקטנים והם לא עשו אלא ויכתבוה לערים והערים חלקו לז' חלקים שלא רצו להתעכב ביותר:

**יא**

**ויעל** גורל מטה בני בנימין הזכיר כי להיות הנוחלים מאז יהודה בתחלה לכבוד המלכות ואחריו יוסף בכור לרחל עקר' הבית וממנו יהושע הכובש את כל הארץ ראוי להיו' שני ואחריו בנימין והוא ראשון לשבעה הנותרים כי גם הוא מעקרת הבית ואמר בו לשון עליה להיותו היותר גבוה שבא"י ובחלקו שרתה שכינה פעמים שלש שילה ונוב ובית עולמים והוא היותר מעולה כי ה' חופף עליו כל היום והוא אכסניא של השי"ת לז"א בו ויעל גורל וכו' לא כן בשאר השבטים שלא נז' בהם לשון עליה זולת זבולון דכתי' ביה ויעל הגורל השלישי לבני זבולון שהוא אכסניא לתלמידים השוהו לכבודו ית' כמ"ש את ה' אלהיך תירא לרבות ת"ח להיותו מפרנס ישששכר וכשבא להזכיר את ישששכר לא כתיב ויצא הגורל הרביעי לישששכר שלא למעט בכבודו של ישששכר כי כבוד חכמים ינחלו אלא כתיב לישששכר יצא הגורל כאלו הוא מקוש' עם ויעל זבולון שגם לישששכר העליה הנזכר' לזבולון להיות בצל הכסף זבולון צל ישששכר בעל החכמ' ויהוד' להיות מלך לא הזכי' בו לא לשון עליה ולא לשון יציאה אלא ויהי הגורל ליהודה ומ"ש ויצא גבול גורלם שתיבת גבול מיותרת די שיאמר ויצא גורלם או ויצא גבולם בין יהודה וכו' נראה שלפי שהיו כמה ארצות בין יהודה ובין יוסף כמו שכתב רש"י ז"ל לעיל בפסו' ויצא הגורל לבני יוסף מירדן יריחו למי יריחו במצר צפוני של גמר כבושו של יהושע נפל להם הגורל כמ"ש למטן ובני יוסף יעמדו על גבולם מצפון והרבה מן הארץ היה בין בני יהודה ובין בני יוסף ע"כ לעומת זה הכרחנו לומר שאעפ"י שגבול יוסף רחוק הרבה מיהודה הנה בנימין שאמר הכתוב בו שהוא בין בני יהודה ובין בני יוסף וכאלו אין ביניה' זר אתם היינו בחלק מה שפוגעים יחדיו יהוד' ויוסף ובנימין וכמשאחז"ל במס' זבחי' פי' פרת חטאת אמר ר' חנינא רצועה היתה יוצאת מחלקו של יוסף ונכנסת בחלקו של בנימין ובה מזבח בנוי והיה בנימין הצדיק מצטער עליה לבולעה וכו' אשר על אותה החלק וגבול שפוגעים זה בזה ובנימין בין יהודה ובין יוסף עליו הוא אומ' ויצא גבול גורל' ר"ל גבול מועט וחלק מה מגורלם הוא שיצא בין בני יהודה ובין בני יוסף שמצד אחד יהודה

ומהשני יוסף לא כל גורל יוסף ולא כל גבולם כי הוא נמנע שהרי כמה ארצות מפסיקות ביניהם אלא שבזוית א' הוא שפוגעי' גבול גורל לבד והבן זה:

**יב**

**ויהי** להם הגבול לפאת צפונה כתב רש"י ז"ל ויהי מצר גבול הצפוני שלהם מן הירדן שבמזרח מתחיל המצר ועלה אל כתף יריחו מצפון ועלה משם אל המערב אל עבר יריחו ומושך החוט בצפון של יריחו נמצאת יריחו לפנים מן החוט בחלק בנימין ע"כ ומ"ש מדברה בית און רש"י ז"ל למדב' בית און וכן כתב הרד"ק ז"ל והוסיף לפיכך הבית פתוחה ר"ל לבית און ע"כ:

**יג**

**ועבר** משם וכו' רש"י ז"ל לצד המערב לוזה אל כתף לוזה היא בית אל שקראה יעקב ולא זו בית אל שאצל העי שהרי אמרנו בגבול יוסף ויצא מבית אל למדנו שב' היו ולוז לא בחלק בנימין היתה שהרי חוט המצר מלוז ולפני' הוא כמ"ש אל מכתף לוזה נגבה החוט הולך בדרומה של לוז נמצא לוז מן החוט ולחוץ בנחלת בני יוסף ובית אל היתה בחלקו של בנימין כמ"ש למטה בענין ע"כ ויש לדקדק למה לא אמר היא בית אל בתיבת לוזה הראשון וני"ל שכוונת הכתוב להודיע שיש בית אל זולתה בגבול יוסף עצמו והמכריח כן מהיות לוזה זו שהיא בית אל נגבה לחוט ההמגביל תחום בנימין והיא חוץ מהחוט בחלקו של יוסף שבזה מוכרח שיש בית אל אחרת בגבול יוסף כמו שהכריח רש"י ז"ל כנז' באופן שמהיות לוזה נגבה מוכרח שהיא בית אל של יעקב וז"ש היא בית אל כדפרש"י היא בית אל שקראה יעקב. ומובן מזה שג' בית אל היו אותה של יעקב והיא הנזכר' כאן בב' שמות כמ"ש היא בית אל ואעפ"י ששם נא' ואולם לוז שם העיר וכו' וכאן קורא אותה לוזה הנה בראשונה לא קשה דנוכל לומר דה"א בסוף תיבה במקום למ"ד בתחלתה וכאלו כתיב ועבר משם הגבול ללוז אמנם מ"ש אל כתף לוזה קשה דבלתי מתיישב אם נאמר אל כתף ללוז אם לא שנאמר שהחוט העובר נגבה לא סמוך ללוז עובר החוט כי אם אל כתף ההר גבוה גובה מה כעין כתף סמוך ללוז והחוט עובר בדרום של אותו כתף הסמוך ללוז באופן שגם ה"א שבתיבת לוזה השנית משתמש במקום למ"ד בתחלתה. והשנית הכתובה למעלה בגבול יוסף ויצא מבית אל לוזה והג' בגבול בנימין ומ"ש רש"י ז"ל מלמד ששני' היו היינו בחלק יוסף דקאמר שהיו השנים כי הג' בגבול בנימין:

**יד**

**ותאר** כתב רש"י ז"ל בעטרו' אדר כלה אורך הצפוני מן המזרח למערב ומשם נסב החוט לגבול המערב של בנימין לילך נגב' מן הצפון לדרום חוט המערבי מן ההר אשר על פני

בית חורון נגבה מן ההר אשר בדרומה של בית חורון משם היה מתחיל מקצוע מערבית צפונית של בנימין ובא לו החוט מצפון לדרום והיו תוצאותיו מקצוע דרומית שלו אל קרית יערים של יהוד' נמצא רוחב גבול בנימין נוטל כל רוחב הארץ שבין יהוד' לאפרים גבול דרומי שלו עם גבול צפוני של יהודה ושם היתה ירושלים כמ"ש למט' בענין לפיכך היו לב' השבטים חלק בה וגבול צפוני של בנימין ודרומי של אפרים נוגעין זה בזה ושם היתה שילה בחלק אפרי' כמ"ש ויטוש משכן שיל' וימאס באהל יוסף ובשבט אפרים לא בחר ואף לבנימין היה בו חלק וכן שנינו בשחיטת קדשים בגי' מקומות שרתה שכינה ליש' בשילה ונוב ובית עולמים ובכולן לא שרתה אלא בחלקו של בנימין זאת פאת ים רוח מערבית מעטרות אדר עד קרית יערים ע"כ:

**טו**

**ופאת** נגבה כת' רש"י ז"ל ומצר דרומי לבנימין והוא צפונו של יהודה וכל התחומין המנויי' כאן נמנו בצפונו של יהודה וכל מקום שכתוב כאן וירד כתוב ביהודה ועלה לפי שכאן הוא מונה מן המערב למזרח ושם מונה מן המזרח למערב ע"כ וצריך טעם למה גבי יהודה מונה מן המזרח למערב וכאן להפך ולמה לא היה המנין שוה בשניהם ולא יצטרך לשנות ולומ' כאן עליה וכאן ירידה ואפשר שלהיו' המקומות הנזכרות ביהודה הם הם הנזכ' בבנימין וכדפרש"י ז"ל לכך ראה הכתוב לעשות שינוי במנין ובלשון כדי שלא יקשה לרוא' כיצד התחומין הללו נזכרי' בתחום יהודה ובתחום בנימין יחד כולם וע"כ בראותו זה השנוי יתן אל לבו ויבין כי שם נזכרו בצפונו של יהודה וכאן נמנים בדרומו של בנימין והגבול מתחלק בין שניהם זה עולה בו וזה יורד לזה אמר בהם לשונו' אלו מוחלקי' כדי להבין הנז' שהחלוקו' של יהודה לב' ובנימין לבד פוגעין זה בזה זה עולה וזה יורד עוד אפש' והו' הנכו' כי בנימין מתחי' למדוד גבול תחומו מצפוני כמ"ש ויהי להם הגבול לפא' צפונ' כו' והטע' להיותו שם סמוך לבני אחיו יוסף לכך עוש' הקרן ההו' ראש פינה וסובב סובב בחוט המד' עד פאת נגבה היא קרית יערי' ומשם מדת החוט שבין בנימין וביהודה הולך ונמתח בפאת נגבה לבנימין שהיה צפונ' ליהודה ומזה מתחיי' שהמקו' שנ' בו ליהוד' עליה יהי' ירידה לבנימין. ומ"ש ויצא הגבול ימה כת' רש"י ז"ל אל ים א' ולא ידעתי איזה ים הו' עכ"ל וגם המתרג' ת"י ונפיק תחומא לימא ולי אפש' לפר' מלשון מער' וע"ש הים הגדול קא' והגיד הפ' כי קרן דרומי' מקצה קרית יערי' אל מי נפתוח אבל היה עוקם עקמימו' גדול לצד המערב ימה באופן שהעקמימו' יהי' נגד קרית יערי' ואלו היה העקמומית נגד חוט המדה הדרומי שמן המערב למזרח לא היה או' בו ימה אכן כעת להיותו מתעקם ביותר ופונה לימה המערב לכך כת' בו

ויצא הגבול ימה ואח"כ ויצא אל מעין מי נפתוח וכ' כתב רש"י לעיל שכל מקום שנא' ויצא ותאר ונסב היינו שאין החוט הולך בכוון:

**יט**

**ועבר** הגבול אל כתף בית חגלה וכו' אל לשון ים המלח כתב רש"י ז"ל בצפונו של לשון נמצא כל הלשון בחלקו של יהודה אל קצה הירדן מקום שהירדן נופל בים המלח והוא נמנה מקצוע (דרומית) מזרחית צפונית ליהודה וכאן מונה אותו דרומית מזרחית לבנימין ע"כ:

**כ**

**והירדן** יגבול אותו קדמ' כתב רש"י ז"ל הירדן הווה לו לבנימין מצר מזרחי שהירדן הולך על פני כל רוחב גבולו למזרח ע"כ:

**כח**

**וצלע** האלף כתב רש"י שצלע עיר אחת והאלף עיר א' וכן גבעת קרית הם שתי' חמש ערים נזכרו בפ' זה ע"כ והוא מוכרח דאל"כ אינם י"ד כי אם י"ב והרד"ק כתב וצלע האלף הם ב' ערים וכן הוא או' בארץ בנימין בצלע וכתיב וצלע אלף ומובן מדברי הרד"ק שיש ב' מקומות ששמם צלע האי צלע סתם והשני צלע האלף ובשיטה זו מתיישב לשון הכתו' שאומ' וצלע האלף כאלו הכל עיר אח' כי כן הוא מקום יש ששמו צלע ועליו אמר תחלה וצלע ונמשך ג"כ אל תיבת האלף כי גם הוא צלע שמו וכמה תיבו' מצינו שמושכו' עצמן ואחרות עמן והמתרגם תר' וצלע אלף ודלג ה"הא כדי שלא נטעה לומר שהם א' כי שתי' הן והודיע א"כ שההא שמוש ואין שם העיר כי אם אלף ומ"ש והיבוסי היא ירושלים כתב הרד"ק ז"ל ובגורל בני יהוד' אמר ג"כ היבוסי היא ירושלי' בחלק יהודה והכי' אומר כי היה לבנימין כן הוא כי היה לכל א' מהם חלק בה ואחז"ל רצועה יוצא' מחלקו של יהוד' לחלק בנימין ובה מזבח בנוי והיה בנימין הצדיק מצטער עליה לבולעה שנאמ' חופף עליו כל היום ובין כתפיו שכן וי"א בחלק שניהם היה בנוי המזבח כי הנה חלק יהודה היה עולה גי בן הנום כתף היבוסי והיה עולה אל ראש ההר אשר על פני גי בן הנום ימה אשר בקצה עמק רפאי' ומראש ההר אל מעין מי נפתוח ואמרו כי הוא עין עיטם הנזכר בדברי חז"ל וחלק בנימין היה כנגדו חלק יהוד' היה עולה וחלק בנימין היה יורד אל קצה ההר אשר בגי בן הנום אשר בעמק רפאים והיה יורד אל כתף היבוסי היא ירושלים נמצא שבין שניהם היה הגבול זה עולה וזה יורד ע"כל:

## יט

### א

**ויצא** הגורל הב' רש"י ז"ל ב' לבנימין שגור' בנימין היה א' לז' השבטים שאמ' יהושע לשלוחיו והתחלקו אותה לז' חלקי' שכבר נטלו יהוד' ויוסף כמ"ש יהודה יעמוד על גבולו מנגב וגו' מכאן ואילך מונה והולך ז' גורלות:

**וראוי** להבין מה טעם שינה בשמעון מזולתו שכאן אמר לשמעון למטה שמעון כפל ענין לא כן בשאר השבטים ונרא' הטעם כי באלו המקומות שמזכיר בחלק שמעון מהם ט' מקומות שנפלו בחלקו של יהודה וכמו שזכרנו לעי' בפסוק כל ערי עשרים ותשע וחצריהן ובפרטן ט' אחרים וכתב שם רש"י ז"ל שהיו בשמעון בתוכם ט' עיירות שאינו מונה אותם על יהודה ובדבריו אלה נבין כי להיות כאן ב' מיני עיירות בגורל שמעון מהם מה שנפלו לו בגורלו ועליהם אמר למטה שמעון כי נפלו לו חלק מבורר לעצמו כשבט ומטה והמין השני הט' הנזכרו' שנפלו לשמעון בתוך חלקו של יהודה ועליהם הוא אומר ויצא הגורל השני לשמעון ולא אמר למטה שמעון כי נפלו בתוך עיירו' יהוד' כאלו הם ליהודה ונתנם לשמעון והתירוץ הזה עצמו רמזו במ"ש ויהי נחלתם בתוך נחלת בני יהודה ש"עכ אמרתי ראשונה ויצא הגורל לשמעון יען כי אלו קדמו בזמן מעת עלות הגורל ליהודה כנזכ': **עוד** אפשר לומר בתרוץ דקדוק זה ונבין מה טעם אירע כך בשמעון ליפול חלק מגורל בתוך נחלת בני יהוד' כמ"ש ויהי נחלתם בתוך נחלת בני יהודה ול"מד לשבטים נחלקה בחלקי' שוים יקשה דהא קמן שנטלו מחלק יהודה ונתנו לשמעון אלמא לרב תרבה בשבטים מיירי ולא במשפחות ובתי אבות כמו שכתב הרמב"ן ואומר דאפשר שלא אירע כן כי אם בשמעון לבדו נשתנו עליו הסדרים האלה על דבר זמרי בן סלוא נשיאו שחטא בזמה ושנאו השי"ת ועשאו גרוע שיבא לו חלק מה מגורלו בתוך יהודה והוא המלך והוא יתן לו בתורת מתנה כצדקה לעני יען כי בעל בת אל נכר והנה חז"ל אמרו שע"כ לא ברכו משה בפי' בפ' וזאת הברכה אלא רמזו בשמע ה' קול יהודה שמע רומז לשמעון ובזה נוכל לומר שכמו שאדון הנביאים כללו בברכה עם יהודה כך נכלל עמו בנחל' וזהו טעם נכון וז"ש כאן ויצא הגורל השני לשמעון בלשון גריעות לרמוז אל הדור הראשון שנפלו מהם כ"ד אלף על דבר כזבי וכו' והזכירם למט' בני שמעון בלשון חשיבות על אלו האחרונים כי אם אכלו האבות בוסר למה שני הבנים תקהינה להזכירם בלשון גריעות מסתייהו שנפלה חלק גבול נחלתן בתוך נחלת יהודה וזהו אומרו ויהי נחלתן בתוך נחלת בני יהוד' מקוש' עם תחלת הפסוק שאמרו לשמעון ששמעון היה סיבה לשהיתה נחלתן בתוך נחלת יהודה:

**ב**
**ויהי** להם בנחלתם באר שבע כו' הכונה באומרו ויהי להם בנחלתם מה שלא אמר בלשון הזה בשאר השבטים רומז כאן אל הט' עיירות שהזכיר בפסוק הקודם ויהי נחלת' בתוך נחלת בני יהוד' והנחלה הנז' שהיתה בתוך נחלת בני יהודה ויהי להם לשמעון נחשבת בנחלתן והם באר שבע ושבע וכו' וכתב הרד"ק ז"ל באר שבע ושבע אח' ע"כ והכריח כן שאח"כ אמר ערים י"ג ואם באר שבע ושבע שתים הם י"ד:

**ח**
**וכל** החצרים אשר סביבות הערי' וכו' צריך להבין טעם למה הזכיר כן גבי שמעון ולא בזולתו ואפשר כי מעשה שהיה כך היה שהיו כאן חצרים מרובים נפרדים זולת החצרים אשר לכל עיר ועיר אשר הזכירם בכלל אומ' י"ג וחצריהן ארבע וחצריהן להיותם סמוכים וקרובים ביותר אמנם אלו החצרים שאומר וכל החצרים אשר סביבות וכו' שאעפ"י שאמר סביבות הערים הנה להיות כ"כ סביבות הערים עד שיוכללו במאמ' הכללי של וחצריהן אלה הוזקק לפרטם ולו' וכל החצרי' אשר סביבות וכו' עד בעלת וכו' לומ' שגם הם היו בכלל נחלת שמעון:

**ט**
**מחבל** בני יהודה הכונה שאעפ"י שאלו הט' עיירות הנזכרות היו מובלעות בתוך עיירות בני יהוד' כאלו להם יאותו לנחלה עכ"ז נטלו מהם על פי הגור' והיו נחלת בני שמעון יען שהיה חלק יהודה רב מהם כדפרש"י ז"ל רב מהם רב מן הראוי להם וכן פי' הרד"ק ז"ל ואני אומר כי היה חלק יהודה רב והסיבה מהם מבני שמעון הנזכ' גבי נחלת בני שמעון שהם בני שמעון עזרו ליהודה ככתוב בספר שופטים ויאמר יהודה לשמעון אחיו עלה אתי בגורלי ונלחמה וכו'. **ואמר** וינחלו בני שמעון בתוך נחלתן מנחלתן לא כתיב אלא בתוך נחלתן ר"ל מובלעת בתוך נחלתם לבד ואין מכאן סתירה וקושי לדברי הרמ"בן שפי' דלרב תרבה נחלתו היינו בשבט עצמו דוקא כשתבוא לחלק לבתי אבות ולא בשבטים צדק דבריו ואין לו קושי מזה כנזכר או אמר בתוך נחלתם שנתקיימה נבואת יעקב אבינו שאמר על שמעון ולוי אחלקם ואפיצ' שהרי חלק גדול מחלק גורלו מובלע ומפוזר בתוך נחלת יהוד' ולוי נתנו לו ערים מכל שבט ושבט כ"מש ויגשו ראשי אבות הלויים וכו':

**יב**
[**ושב** משריד וכו' כסלות תבור כתב רש"י ז"ל אומר אני שהוא לשון כסלים פל"וקש בלעז לא בגובהו ולא בשיפולו אלא בשיפועו וסמוך לאמצעו קרוב לצד אחוריו ומלצד פניו

כדרך שהכסלים עומדים בבהמ' ובמקום שאו' אוזנו' תבור סמוך לראשו הוא במקום האזנים ע"כ:]

**יג**

[**ומשם** עבר קדמה מזרח' גיתה חפר ממזרח לגת החפר היא עירו של יונה בן אמתי וכן כתב הרד"ק ז"ל ומ"ש עתה קצין רש"י ז"ל שם העי' (את) [עתה] קצין ע"כ ומ"ש המתואר פירש רש"י ז"ל המתואר כמו המסובב אל נעה כלומר משם תאר הגבול אל נעה וכן ת"י ונפיק לרימון ומתמן מסתחר לנעה וכן כתב הרד"ק ז"ל.]

**יד**

**וקטת** ונהלל וכו' ובית לחם הרד"ק ז"ל איננו בית לחם אשר ליהוד' כי תמצא ערים נקראות בשם אחד בשני מקומות וכן מצינו בית לחם אשר ליהודה מבית לחם יהודה נראה כי אחר היה ע"כ:}

**טז**

**זאת** נחלת בני זבולון וכו' כאן שינ' והוסיף תיב' האל' שאמ' הערי' האל' וחצריהן ואפשר שלהיות זבולון טורח לישש' ונותן בפיו והו' עמל בתורה לכך אמר בו זאת נחלת כו' הערי' האל' ר"ל הערי' האלה במהות' אבל (לו) [לא] פריים ותבואתם שהכל היה נותן זבולון ליששכר ואפשר עוד שהוא מקוש' עם כתוב הבא אחריו כאלו אמר הערים האלה וחצריהן ליששכר וכו' כיון שכל יגיע סחר זבולון ליששכר הוא הרי כאלו כל הערים האלה יחדיו הן וחצריהן ליששכ' מלבד מה שיצא הגור' גורלו:

**יז**

**ליששכר** יצא הגורל הרביעי צרי' להבין מה טעם שינה בו משאר דגבי זבולון הוא או' ויצא הגורל השלישי לבני זבולון כו' כאן הוא אומר ליששכר יצא הגורל וכופל שנית ואו' יצא הגורל הרביעי לבני יששכר וקשה למה לא הזכיר בו לשון מטה כמו למטה אשר וגבי שמעון ויהוד' ודן שבכולן אמר מטה ובמה שכתבתי בפסו' זאת נחלת וכו' מתורץ זה שאומר ליששכר מקושר עם הקוד' שהזכי' חלק זבולון ועלה קאי וקאמר שליששכר יחשב ואח"כ או' יצא הגורל הרביעי לבני יששכר גורלו המיוחד לו ולא הזכי' בו לשון מטה כי יששכר אין להם גאה וגאון כלל כי איננו חומד כבוד יותר מלמודו ושפל ורובץ בין המשפתים וע"כ לא הזכיר כזבולון שיששכ' שפל בעיניו אין ראוי לזבולון להתגאות כי יבוש יששכר לקבל פרס ממנו ויאבד זכותו בגאותו על יששכר לכך לא הזכיר בו כלל לשון מטה לא בתחילה באומרו ויעל הגורל השלישי לבני זבולון ולא בסוף זאת נחלת בני זבולון אמנם גבי יששכר לכבוד התורה הזכיר בסוף ואמר זאת נחלת מטה

יששכר ולמעלה בפסו' ויעל גורל מטה בנימין כתבתי טעם למ"ש לישששכר יצא וכו' שהוא מקושר עם מה שלמעלה עיין שם:

(**ושב** משריד וכו' כסלות תבור כתב רש"י ז"ל אומר אני שהוא לשון כסלים פל"וקש בלעז לא בגובהו ולא בשיפולו אלא בשיפועו וסמוך לאמצעו קרוב לצד אחוריו ומלצד פניו כדרך שהכסלים עומדים בבהמ' ובמקום שאו' אוזנו' תבור סמוך לראשו הוא במקום האזנים ע"כ:)

(**ומשם** עבר קדמה מזרח' גיתה חפר ממזרח לגת החפר היא עירו של יונה בן אמתי וכן כתב הרד"ק ז"ל ומ"ש עתה קצין רש"י ז"ל שם העי' את קצין ע"כ ומ"ש המתואר פירש רש"י ז"ל המתואר כמו המסובב אל נעה כלומר משם תאר הגבול אל נעה וכן ת"י ונפיק לרימון ומתמן מסתחר לנעה וכן כתב הרד"ק ז"ל.)

(**וקטת** ונהלל וכו' ובית לחם הרד"ק ז"ל איננו בית לחם אשר ליהוד' כי תמצא ערים נקראות בשם אחד בשני מקומות וכן מצינו בית לחם אשר ליהודה מבית לחם יהודה נראה כי אחר היה ע"כ:)

**כט**

**ושב** הגבול וכו' מבצר צר כתב רש"י ז"ל קרוין כריכן קרוי תוקפא צר לשון צור ע"כ וכתב הרד"ק ז"ל מבצר שהיה כצור גבוה ע"כ לא ידעתי למה לא רצו לפי' לשון עיר נקר' צור צור המעטי' ועד עיר מבצר היא צור המעטיר' שהיא עיר מבצ':

**לב**

**לבני** נפתלי יצא הגורל וכו' קשה למה שינה גם כן בנפתלי לומר בו לשון לבני נפתלי כמו לישששכר דבשלמא התם ניחא כדפי' לעיל ואפשר כי להיות נפתלי אילה שלוחה שפירו' ארצו ממהרות להתבשל ומברכו עליהן אמרי שפר שהחיינו לכך אמר בו לבני נפתלי יצא הגורל לו' כי חמדת כל הארצות של השבטים הקודמים היו לנפתלי כי פירותיו קודמות וכולם קונים ממנו בדמים יקרים:

**לד**

ושב הגבול ימה אזנות תבור כת' הרד"ק ז"ל ולמעל' בחלק בנימין כסלות תבור ושני שמות היו לו לענין ידוע אצלם ודברי רש"י ז"ל כתבתי למעלה שפי' לשון אזנים ולשון כסלים והוא נכון:

**מ מא**

**למטה** בני דן גם כאן קשה דלא כתיב ויצא הגורל למטה בני דן אבין זה במ"ש רש"י ז"ל בסמוך בפסוק ויצא גבול בני דן שנפלו לדן ארצות יוצאו' ממנו כלו' רחוקו' במקום זולתו ושאר שבטים מפסיקים ביניהם עכ"ל ובזה מובן אומרו למטה בני דן על אותו

חלק שנפל בתוך תחום איזה מן השבטים הנז' חוץ לתחום דן אשר הוא למטה בני דן למשפחותם ובזה אבין שינוי בפסוק הבא אחר זה שאומר:

**ויהי** גבול נחלתם ובכל השאר הוא אומר ויהי גבולם הטעם הוא כי כאן בדן לא אמר ויהי גבולם כי לא אלו שיזכיר גבול' שהרי יצאו כמה ארצות על שמו ברחוק מקום כנזכ' בפסוק הקודם לכן אמר שאלו שיזכיר הם גבול נחלתם ויש זולתם במקומות רחוקים או אפשר שלפי שיזכיר בסמוך שלקחו בני דן חוץ מגבולם את לשם וקראוה דן לכך לא אמר ויהי גבולם שהרי אין לשם גבולם הניתן להם בגורל אלא היה מגבול נחלתם או אפשר בהפך לפי מה שכתב הר"דק שמגורלם היתה לשם אלא שלא נכבשה וכו' לז"א נחלתם להודיע שלשם מגורלם וחבל נחלתם היא:

**מז**

**ויצא** גבול בני דן מהם רש"י ז"ל כתב כאן נטלו קצת ועוד נפל להם הגורל במקום אחר רחוק מגבולם ושא' שבטי' מפסיקי' בינתים ע"כ והרד"ק ז"ל כתב ויצא גבול דן פחו' מהם שלא הספיק להם הארץ הנכבש' לחלקם והוצרכו ללכת אל לשם הוא ליש הנזכ' בספר שופטים ומגורלם היתה לשם אלא שלא היתה נכבשת עם שאר השבטי' והם כבשוה לאחר זמן בימי פסל מיכה. ויש לפרש כי לשם לא היתה מהארץ הנחלק' לז' שבטים ובני דן כל הגורל שנפל להם היה להם אלא שהיו רבים ולא היה חלקם מספיק ויצאו לארץ רחוקה חוץ מחלקי השבטים ורגלו אותה והית' ארץ טובה ולכדוה והיא היתה סוף תחו' א"י שהי' להם בימים ההם כמ"ש מדן ועד באר שב' ובדברי חז"ל א"ר יצחק לשם זו פמייס ותניא ירדן יוצא ממער' פמייס ואמרו א"ר יוחנן למה נקרא שמה ירדן שיורד מדן ע"כ ורש"י ז"ל ג"כ כתב שלש' הוא ליש האמורה בספר שופטים וילחמו עם לשם לאחר זמן בימי עתניאל בן קנז ע"כ ומהרי"א ז"ל כתב ואם קרה אחרי מות יהושע למה זכרו כאן אחשוב שכותב הספר כתבו כאן להשלים סיפור בני דן ע"כ ואני אומר ויצא גבול בני דן מהם ר"ל יצא הגבול חוץ מן השיעו' המגבל ע"י הגורל יצא לחוץ ומהם היתי' זו ע"י שעלו בני דן וילחמו עם לשם וילכדו אותה שע"י זה יצא הגבול ונתרחב שמהם היה הסיבה שבכחם ירשו ארץ: או יאמר ויצא הגורל מהם ר"ל שלא ערב להם גבולם ולא מצאו בו נחת רוח וז"ש ויצא גבול דן מהם ומדעתם יצא ולכך הוצרכו ללכת ללכוד לשם שהוא מקום טוב שם ינוחו וישמחו כי הארץ טובה מאד ובספר שופטים אאריך בזה בס"ד:

**מט**

**ויכלו** לנחול כו' אמ' כי ע"י החילוק אחר שכלו לנחול נתנו ליהושע ולא קודם כדי שלא יראה כשוחד ח"ו והנה היה מוסכ' ביניהם לתת ליהושע חלק ונחלה בתוכם כי לא נופל

הוא אכן מה שהוצרכו לפי ה' הוא החלק אשר שאל לתת לו תמנת סרח ז"ש על פי ה' נתנו לו את העיר אשר שאל וכו' באופן שלפי זה אומ' על פי ה' מוסב אל סוף הפ':

**נ**

**על** פי ה' נתנו אחז"ל כתיב סרח וכתיב חרס אלא בתחלת פירותיה קשו' כחרס ולבסוף מסריחין מרוב שמנן ואני אומר דסרח לשון סרחון תחלה בעת שלקחה יהושע לכך שאל אותה להיותה מאוס' לעיני הכל אבן מאסו הבונים כשזכה בה היתה לראש פינה ויבנה את העיר וישב בה אז בזכותו נעשו פירותיה קיימות וחזקות כחרס ולשון ויבנה אפשר לפרשו לשון מבונה כמו וחברון שבע שנים נבנתה שאחז"ל שהוא לשון מבונה:

**נא**

**אלה** הנחלות כתב הרד"ק האבות למטות כמו אבות המטות כלו' ראשי בתי אבות לכל שבט ושבט (ואחז"ל) [ורז"ל] סמכו בזה הפ' הפקר ב"ד הפקר ואמרו וכי מה ענין ראשים אצל אבות אלא לומר לך מה אבות מנחילין לבניה' כל מה שירצו אף ראשי' מנחילין לעם כל מה שירצו ע"כ ואני אומ' דגם ממשמעותיה דקר' נוכל ללמוד זה הענין בלתי היקש דקאמר וראשי האבות למטות דהי"לל וראשי אבות המטות אלא ה"ק וראשי כלומר הראשים הם הם האבות למטות וכו' שאם ירצו הראשין מנחילין א"נ הראשי' כאבות יחשבו ואעפ"י שתיבת ראשי נר' סמוך הדרש' תדרש ומ"ש אשר נחלו רש"י ז"ל הנחילו ע"כ ומ"ש ויכלו מחלק את הארץ וכבר נאמר ויכלו לנחול יהיה כונת הכתוב לסמוך זה אל וידבר ה' אל יהושע לאמ' דבר וכו' לומ' שתכף אשר כילו לחלק את הארץ מיד וידבר ה' וכו' שאלו לא היה הענין תכף בלי ספק שיהושע היה עושה המצוה מדעתו שהרי מצווה ועומד מרבו משה ע"ה על כל המצות. או אפשר במה שכתב הרד"ק ז"ל שלא נצטוו בערי מקלט עד אחר ירושה וישיבה כדכתיב כי יכרית ה' אלי"ך את הגוי' וירישתם וישבת וכו' ובזה הוא אומר ויכלו מחל' את הארי' ואז כשהכריתו הגוים רובם ככולם אז וידבר ה' כו' אז דבר ולא קודם שעדיין לא חל החיוב כנז' אמנם במס' מכות אחז"ל בהפך א"ר חמא בר חנינא מפני מה נאמרה פר' רצחנים בלשון עז מפני שהם של תורה למימרי וכו' פליגי בה ר' יהודה ורבנן חד אמר מפני שהם של תורה וחד אמ' מפני ששיהום הרי שאמ' שדבר עמו קשות על שנשתהא מלהבדיל ערי המקלט וכונת הפ' למ"ד מפני שהם של תורה היינו דקאמר אח"כ אשר דברתי אליכ' ביד משה דהיינו שהם של תורה לכך אני מדבר עמך קשה ולמ"ד מפני ששיהום ה"ק אשר דברתי אליכ' מאז ומקדם ואתם איחרתם הדבר לכך אני מדבר קשה ולפי הפשט אפשר שאמר אשר דברתי אליכ' ששם נצטוה ענינ' פרטי' תכין לך הדרך שיציבו ציונים ושאר מצות בפרטות שם:

## כ

**ב**
**דבר** אל בני ישר' לאמר תנו לכם וכו' אמר כי הערים האלה לעצמם ניתנות הן לפי האמ' כי מי יודע מי מהם שיהרוג בבלי דעת ושוגג ויגלה שם ז"ש לכם לכם אתם נותנים ואמר ערי המקלט בה"א הידיעה להודיע מ"ש בתורה מספרם שש ערי מקלט שאין מקצתם [קולטות] עד שיהיו שש וז"ש המקלט או אמר המקלט בה"א לכלול אפי' אותם שהבדיל משה כדכתיב אז יבדיל משה להתעסק במצוה כל דהו שהרי לא היו קולטות עד היותם שש ולכך אמר שכעת יתנו יחדיו את ערי המקלט שאפי' אותם הידועות בשם ערי מקלט צריכות כעת נתינה כדי שיהיו שש יחדיו קולטות ואמר אשר דברתי אליכם דתיבת אליכם מיותרת אבל רמז כאן מ"ש כי ירחיב ה' אלי"ך את גבולך וכו' דהיינו הקיני והקניזי והקדמוני ויספת לך עוד שלש שהם תשע לז"א כאן ערי המקלט ב"הא ידיעה ואשר דברתי אליכ' דייקא דהיינו השלשה כדי שיהיו שש יספיקו כי הגי' אחרות לימות המשיח הם ולא אליכם כמשאחז"ל כי לא נתרחב גבולכם יען שלא עשיתם הישר והטוב כמו שהיה התנאי ואם ירחיב וכו' כי תשמור וכו':

**ג**
**לנוס** שמה רוצח וכו' ביתור והיו לכם למקלט מגואל הדם נראה שרמז ענין א' שגם הוא רמוז בכתוב דכתיב את שלש ערים תתנו מעבר לירדן ואת שלש הערי' תתנו בארץ כנען ערי מקלט תהיינ' מיותר דהא בהא סלקינן ונחתינן אבל כיון לומר שאעפ"י שניתנו שלש מעבר הירדן ושלש בארץ כנען אל תטעה שאותן שבעבר הירדן אינם קולטו' אלא של עבר הירדן וכן של ארץ כנען אל תטעה שאינ' קולטו' כי אם של אנשי ארץ כנען לז"א ערי מקלט תהיינה יחדיו לאלו ולאלו ג' שבעבר הירדן לאנשי ארץ כנען וג' שבארץ כנען לג' שבעבר הירדן וז"ש כאן לנוס שמה וכו' והיו לכם למקלט ר"ל כולן בהויה אחת יהיו לכם קולטות יחדיו למקלט מגואל הדם בין לאנשי ארץ כנען בין לאנשי עבר הירדן אלו ואלו מועילות למקלט או אפש' שרמז כאן לדין שכתב הרמב"ם פ' ז' מהלכות רוצח רוצח שהרג בשגגה בעיר מקלטו גולה בה משכונה לשכונה ואינו יוצא מן העיר ע"כ וז"נל שרמז כאן והיו לכם למקלט לישנא יתיר' להודי' שהם למקלט אף על הרציחי' שנעשי' בתוכן:

**ד**
**ונס** אל אחת וכו' ומ"ש ודבר באזני זקני העיר את דבריו חז"ל אמרו שערי מקלט רובה (דזמנין) [רוצחין] אינן קולטות שנאמר את דבריו ולא שדבריהם שוים לדבריו ולע"דן במ"ש את דבריו דהיינו מ"ש בתורה וזה דבר הרוצח ולמדו חז"ל מלשון דבר שידבר

ויאמ' להם רוצח אני א"ל אעפ"י כן יקבל מהם וז"ש כאן ודיבר באזני זקני העיר את דבריו היינו דבר הרוצח ואחר שידב' דבריו לו' להם רוצח אני אם ירצו לכבדו ולאסוף אותו בקרב לבם בכבוד גדול רשאים ז"ש ואספו אותו העירה ולא זו בלבד אלא אליהם לכבדו ולקרבו אליהם בקרבם רשאין ופי' באומר העיר' ש"הא בסוף תיבה במקום למד בתחלתה כאלו כתיב להעיר המבחר שבעיר ולא שיהיה דחוי ומתוך הדין שאין עושין עיר מקלט לא עיירות גדולות לא כרכין אלא בינונית אפשר שלז"א העירה ולא כרכין גדולים כל המוסי' גורע דלא כתיב העיר אלא העיר' בינונית דוק' ואמ' ונתנו לו מקום מושב מכוב' שישב עמם עם הזקנים הנכבדים וחז"ל פירשו ונתנו לו שיתנו לו דרך מתנה המקום שישכון ולא יתן שכירות כך הביא הר"דק ודין זה דוקא בערי מקלט אבל בערי הלויים אעפ"י ש"גכ קולטות נותנים שכירות ללויים:

1

**וישב** בעיר ההוא אחז"ל א' ההורג בשוגג ואח' ההורג במזיד הולכים שם וב"ד שולחי' ולוקחים אותו משם ואם נתחיי' מיתה הורגי' אותו ואם נתחייב גלות משיבין אותו שם שנ' עד מו' הכהן הגדול והמקר' קצר וכן כתב הרד"ק ז"ל ומהרי"א ורש"י ז"ל נ"ל למה לא כת' הדברי' ברורי' ולמה יקצר הכתו' במקו' שאמ' להאריך ונר' שרמז כאן דין א' והו' רוצח שנגמ' דינו לגלו' ולא היה שם כ"ג וההורג כ"ג ולא היה שם כ"ג וכ"ג שהרג ולא היה שם כ"ג א' הרי אלו גולי' ואינ' יוצאים מעי' מקלט לעול' ג' דינין אלו רמז כאן עד עמדו לפני העד' למשפ' וסמיך ליה עד מות הכהן להודיע שהעמדתו למשפ' צרי' שתהי' העמדתו בעוד היות מצוי כ"ג חי מדקאמ' עד מות הא אם אין כ"ג גולה ואינו יוצא לעול' **והטעם** שתלה הענין במיתת כ"ג א"ר מאיר רוצח מקצר ימיו של אדם וכ"ג מאריך ימיו של אדם אינו בדין שיעמוד המקצר עם המאריך ר' או' הרוצח מטמא את הארץ ומסלק את השכינ' כהן גדול מטהר את הארץ ומשרה השכינה בארץ אינו דין שיהיה זה אצל זה ע"כ וק"ק להני טעמי אפי' כי מת כ"ג יעמוד שם וי"ל דפנים חדשות באו ובבוא כ"ג חדש יתוקן הכל אמנם בעוד אותו כ"ג שהוא טהר והרוצח טמא אין דין שיעמדו יחדיו וחז"ל אמרו עוד טעם אחר כיון שלא התפלל שלא תארע תקלה כזו בימיו יגלה הרוצח ויתפלל תמיד על מיתת כ"ג והרב המורה ז"ל כתב שהוא ענין נחמה לקרוב הנהרג במה שמת אדם גדול כזה ואל זה סמך הרלב"ג ז"ל וכתב הרב ב"ע ז"ל ואפש' ג"כ לפי שמיתת אדם גדול כזה מכפרת על הדו' ובחבורתו ירפא לשוגג ההוא והנכון בעיני מפני שעיר מקלטו היא תחת ממשלת הכ"ג בכלל ערי הלויים והם נתונים לו לכל עבודת הבית נוסף על מה שהוא ראש בית אבות' וכשבא הרוצח שם הרי זכה בו אדני הארץ להיו'

כא' מבני העיר לכל צרכי העיר וראת' החכמה האליי"ת שלא ימשול בו רק ימי מלך אחד ולזה במות הכ"ג שהוא מלך עליהם בין לזמן קרוב או רחוק ישוב אל ארץ אחוזתו ע"כ ומ"ש אז ישוב הרוצח ובא אל עירו ואל ביתו לומר דוקא אל עירו ואל ביתו שב ולא אל מעלתו שהיה לו מקודם כיון שאירע לו תקלה שוב אינו עולה ולפי זה אומרי' אל העיר אשר נס משם כמו נתינת טעם למ"ש שלא ישוב לנהוג שרר' ומלבד הטע' הנז' שאירע תקלה על ידו נותן טעם נכון והו' שאיך ינהוג שררה והוא נס משם בורח באישון לילה ולבורח לא תאו' שררה:

**ז**

**ויקדישו** את קדש צריך להבין למה לא פתח ביהודה תחלה ואפש' לפי שכתוב ויקדישו לשון הקדש להורות הדין שזכרנו למעלה בפסוק ונתנו לו מקו' שאסור להשכיר בערי מקלט מקום לרוצח שהרי קדש הם ולשון ויקדישו נופל על לשון קדש בגליל לשון קדש לכך הזכירו תחלה ואחריו שכם קרוב לקדש ואחריו יהודה. ומ"ש ואת קרית ד' הי' חברון והלא חברון לכלב כת' מהריי"א גוף העי' למקלט ושדו' וחצרי' לכלב והפסוק עצמו מפרש זה ויתנו להם את קרית הארבע וכו' ואת שדה העיר ואת חצירי' נתנו לכלב בן יפונה ע"כ והכריחו ח"זל דתרתי קדש הוו ואין זו קדש דכתיב רקת וכנרת וקדש וכו' דההיא עיר מבצר היה ואין עושין עיר מקלט מכרכין גדולים ערי מבצר אלא קדש אחרת בינונית:

**ח**

**ומעבר** לירדן יריחו וכו' מזרחה אחז"ל אמר הב"ה הזרח שמש לרוצחין והנ' חז"ל שאלו מה טעם לשני שבטים וחצי יתן שלש ערי מקלט ולכל שאר השבטים שלש ותירצו להיות גלעד קרית פועלי און בתוך ארצות שבעב' הירדן והיא עקובה מדם לכך הרבה להם ערי מקלט והרמב"ן ז"ל אמר כי זה דרש שהרי ערי מקלט לשוגגין ולא למזידים ולי אפשר לקיים דחז"ל כיון שנמצא ברבוי ש"ד במזיד ממילא יובן שהשוגגין מרובים כיון שאנשיה זדונים ומשולחי יד כמתלהלהים יורו זיקים והם ירדו חדרי בטן וימיתו אנשים ומתחייבים גלות אבל הרמב"ן ז"ל כתב שנעשו הדברים ביושר ומשפט באו משני פנים האחת כי שש ערי מקלט ומערי הלויים מ"ב הרי מ"ח וכולן היו קולטות וכאשר יתחלקו מ"ח בין י"ב שבטים יהיו ד' לכל שבט והיה ראוי א"כ שב' שבטים ומחצה שבעבר הירדן יתנו להם עשרה ערים ד' לכל שבט ואתה תראה שהם נתנו שלשה ערים למקלט ולמושב הכהנים נתנו ז' והיו כולם א"כ עשרה כי הנה ראובן נתן בצר למקלט יהצה וקדמות ומיפעת ללויים והם ד' וגד נתן רמות בגלעד למקלט ומחנים וחשבון ויעזר ללוי' הרי ד' וחצי מנשה נתן שנים למקלט וללויי' הנה א"כ נתנו כפי היושר אבל היו רוב ערי

מושב הלויים בארץ כנען לפי ששם יאות מושבם יות' מפני עבודת בית האלי"ם והטעם השני לפי שערי ארץ סיחון ועוג גדולות מאד ורבות כמעט כארץ כנען ואעפ"י שבארץ כנען ל"א מלכים הם קטנים ומושלים במקום קטן באופן שכפי שיעור רוחב גבולם יאות לתת המחצה בעבר הירדן והמחצה בארץ כנען ע"כ תורף דברי הרמ"בן ויש לדקדק על טעמו האחד דאכתי קשיא למה נתנו שלשה ערי מקלט בעבר הירדן כי אעפ"י שנתנו חלקם בשוה כפי המנין של מ"ח ערים מ"מ קשה שהרי ערי מקלט קולטות אפי' בלא ידיעה וכונת הנס אליהן לא כן ערי הלויים וא"כ חלק מה מן הקושיא במקומה עומדת למה יזכו בשלשה ערי מקלט שקולטות ואפי' בלא ידיעה וכל שאר בשכר והנה חז"ל אמרו לפי שראובן פתח בהצלה תחלה וישמע ראובן ויצילהו מידם לפיכך נמנה בהצלה תחלה בערי מקלט:

**ט**

**אלה** היו ערי המועדה כאן אמר בפירוש מה שכתבתי למעלה שאלו ששה עיירות קולטות בין לאנשי עבר הירדן בין לאנשי ארץ כנען וזהו שאמר אלה היו ערי המועדה רוצה לו' המיועדות לכל בני ישראל דרך כלל בין לאותם שבארץ כנען בין לשבעבר הירדן ואמר אלה היו שאף על פי שהשם יתברך יעד שאם יהיו ישרים ירחיב עוד גבולם בקני וקניזי וקדמוני ויוסיפו עוד שלשה ערים על כן אמר שאלה לבד היו ולא יותר מששה. או אמר אלה היו ערי המועדה ככל מקום שנאמר אלה פסל את הראשונים כך כאן פסל שהשלשה שהבדיל משה לא הועילו כלום ולא קלטו עד הצטרף אליהן השלשה אחרות עד שהיו שש כדכתיב שש ערי מקלט תהיינה ואחז"ל עד שיהיו שש קולטות וזהו שאמר אלה היו בהויה אחת כדכתיב תהיינה כך אלה היו ערי המועדה וכו' לנוס שמה ולא קודם בהיותן שלש לבדן:

## כא

**א**

**ויגשו** ראשי אבות הלוים כתב הרלב"ג ששאלו הלוים הערים לשבת ושנתן להם חלק מה מכל שבט ושבט ונתקיים בהם אחלקם ביעקב ע"כ ולשון ויגשו פי' חז"ל מצינו הגשה לפיוס והיא זו ויגשו ראשי אבות הלוים וכו':

**ב**

**וידברו** אליהם בשילה וכו' צריך להבין בשילה בארץ כנען מורה מקום למה לי ובפרט אחר שאמר בשילה והוא יותר פרטי באר' כנען למה לי. ועו' שזה המורה מקום הילי"ל בפסוק הקודם ויגשו ראשי אבות הלוים בשילה וכו'. **ונראה** כי הלוים רצו להתנצל פן יאמרו אליהם מאחר שלא דברתם מאז בהכבש ארצו' סיחון ועוג הנה מחלתם גם

זה במה שנכבשה ארץ כנען ולא דברתם עד אשר נחלקה הנה זכו כל אחד מהשבטים בחלקו ומה נתן לכם לעומ' זה עשו ואמרו שמה ששתקו הוא עד היות בית מנוחה לחי העולמים שילה ז"ש וידברו בשילה שגוף הדבו' וטענת' הוא אחר שהיה ארון האלהי' בשילה אז יאות לתת גם להם ערי' לשבת משל למלך הנכנס לחיילותיו למדינה אחר שישב בבית מנוחתו ראוי לתת אכסניא ובי' מושב לדגלי צבאו ופקודיו ואמר בארץ כנען שראו ג"כ לאחר תביעת' עד הכנס' לארץ כי מי יתן והיה יתנו להם שם בארץ כנען הערים לשבת ולא בעבר הירדן כי כן יאתה היות משרתי המלך אצל המלך וז"ש וידברו וכו' בארץ כנען שדבורם ומליצתם היה שהם רוצים בארץ כנען חלקם ואפשר שהדבור הוא בשילה כיון שהש"י בשילה זאת מנוחתו וראוי ג"כ שתהי' נחלתן בארץ כנען ולפי זה דבור בשילה הצעה והקדמה לשהם רוצי' בארץ כנען שכיון שהש"י שכן בשילה הם יאות שישבו בארץ כנען היותר קרוב ולא בעב' הירדן ונתנו עוד טענה מספקת והיא שזו הצואה אלו היתה לאלעזר או ליהוש' שיתנו ללוים אז היה מקום ערעור לומר כיון שיתקנו עד שנחלקה מחלנו כי חזקה היא שאין מוכרין ביתו של אדם בפניו והוא שותק אבל מאחר שזה הצווי היה למשה ולבני ישראל נראה שאחר שיזכו הם בחלקם אז חלה חובת נתינת הערים ללוים כעין חלה או תרומ' ומעשר וז"ש ה' צוה ביד משה שהוא צווי ככל שאר המצות לתת לנו וכו' אשר הצווי ההוא לא ניתן לימחל כי צריך לקיים המצוה והיינו אומרו בסמוך ויתנו בני ישראל ללוים מנחלתם שאחר שזכו בנחלתן יאות להרים מנחלתן ולתת חלק כעין מעשר באופן שבני ישראל הם הנותנים לא אלעזר ולא יהושע:

**ג**

**ויתנו** בני ישראל אמר שכל בני ישראל נתנו גם אותם שבעבר הירדן כי זו מצוה כוללת כעין חלה ומעשר מכל הארץ ואמ' אל פי ה' ולא על פי ה' כי כל דבור מחודש כתיב בו על פי ה' אמנם כאן שהדבור הזה מימי עולם צוה ה' ביד משה לכך אמר אל פי ה' דכוותה גבי כלב כתיב ולכלב בן יפונה נתן חלק בתוך בני יהודה אל פי ה' וכו' אמנם גבי יהושע שלא קדם דבור אל משה על תמנת חרס שם נאמר על פי ה' נתנו לו את העיר אשר שאל את תמנת חרס וכו':

**ד**

**ויצא** הגורל הגיד הפלא שנפל חלק הכהנים בני אהרן ראשונה ובחלק יהודה הוא הנוחל תחלה והוא המלך ואח' כך בשמעון המובלע בתוך ערי יהודה ואח' כך בנימין (ואחריה כהני') [ואחרי הכהני'] לבני הקהתי נושאי הארון והם היותר מעולים כי עבודת הקדש עליהם בכתף ואחריו לבני גרשון ואחר כך מררי והוא פלא לצא' הגורל כפי מעלתן כנודע מפרשת נשוא שהקהתים ראשונים במעלה ואחר כך גרשו' עם היותו בכור ואחריו מררי

ואמר כאן השמעוני להיות שהיה דחוי מצד זמרי הנה בברכתו של משה ע"ה שאמר שמע ה' קול יהודה ורמז בתיבת שמע לשמעון שאל עמו תביאנו כולל בו ליהודה מצד נדוי וחטאתי לאבי ובכלל זה שמעון גם כן שימחול לו על מעשה זמרי שבעל בת אל נכר ויצא חוץ לעמו עתה שרי ליה מריה ולכך באה נחלת שמעון בתוך נחלת יהודה כמו שכתבתי לעיל לכך אמר כאן השמעוני כלומ' השמעון שהוא שלי על דרך מה שפירשתי למעלה גבי הראובני והגדי גם אפשר שרמז לומר ה' בראש וי"וד בסוף שזה יעיד עליו שנתיחס והוא השמעוני:

**ה**

**ולבני** קהת הנותרים וכו' כתב רש"י ז"ל הם בני משה ובני קהת חברון ועוזיאל ממשפחות מטה אפרים וכו' מנחלת שבט בני אפרים נפלו להם אלה הערים שמכל שבט ושבט נטלו כמו שאמר מאת הרב תרבו נחלתו ומאת המעט תמעיטו וכו' ע"כ. וצריך להבין למה כתב באפרים ומנשה ממשפחות מה שאין כן בשאר שבטים:

**ז**

**לבני** מררי וכו' כתב הר"דק ז"ל בזה הפסוק או' שתים עשר' ולמטה בסיפו' הערים בפרטן שמנה לבד ארבע' ממטה זבולון וארבע ממטה נפתלי ולמטה ראובן לא כתב כלל ויש ספרים מוגה בהם וממטה ראובן את בצר ואת מגרשיה את יהצה ואת מגרשיה את קדמו' ואת מגרשיה ואת מיפעת ואת מגרשיה ולא ראיתי פסוקים הללו בספ' ישן מדויק אלא מוגה במקצתן וראיתי כי נשאל רבינו האי גאון ע"ז והשיב דאע"ג דהכא לא חשיב להו בד"ה חשיב להו נרא' מתשובתו כי אינם כתובים בספריה' עכ"ל וצריך טעם למה לא כתבם כאן ואפש' כי להיו' ראובן פותח בזכו' הצלת יוסף לכך לא הזכיר בו בפרטות שנתן ערים ארבע דפשוט הוא שיתן כי טבעו להציל ויאחז צדיק דרכו וכו':

**יח**

**ואת** עלמון כתב רש"י ז"ל ובדברי הימים עלמת היא בחורים שת"י עלמת וכן כת' הר"דק ז"ל שהכל לשון אחד כי עלמת לשון בחורה ובחורים הכל אחד:

**כד**

**את** אילון וכו' את גת רמון כתב הר"דק ז"ל וכן נזכר במחצית שבט מנשה כי דן ומנשה בכל א' היה לו עיר שנקראת גת רמון ע"כ תורף דבריו:

**מ**

**תהיינה** הערים האלה וכו' מגרשיה סביבותיה כתב הר"דק ז"ל ומגרשיה אלפים אמה לכל רוח ע"כ:

**מא**

**ויתן** ה' לישראל את כל הארץ מדלא כתיב לבני ישראל אלא לישראל היינו לישראל סבא כי לו נאמר ופרצת ימה וקדמה ולכך הוא אומר ויתן ה' לישראל סבא הוא יעקב את כל הארץ אשר נשבע לאבות' אברהם ויצחק וירשוה כעת וישבו בה. ופשוטו של מקרא שהק"בה כבר נתן את כל הארץ לישראל וישראל הוא שנתעצלו ולא הורישו אלא כדי לשבת בה ז"ש ויתן ה' לישראל את כל הארץ וכו' והם ירשוה וישבו בה ר"ל כדי לשבת בה הורישו לבד:

**מב**

**וינח** ה' להם מסביב אמר כי האויבים נחלקו לשתי כתות הא' היותר אויבים והם הם אשר אזרו חיל ללחום עם ישראל ונפלו לפניה' ויש מהם סוג אויבים שלא מלאם לבם ללחום עם ישראל וינח ה' להם וכו' שנחו שלא נלחמו עוד ואפילו א' מעיר לא מרד לישראל וז"ש ולא עמד איש בפניהם אחרי המלחמות החזקות הנזכרות בספר הזה והאויבים הגמורים את כולם נתן ה' בידם והם הם אשר נפלו במלחמת ל"א מלכים זהו שאמ' את כל אויביהם נתן ה' בידם:

**מג**

**לא** נפל דבר מכל הדבר הטוב וכו' היה לו לקצר ולומר לא נפל מכל הדבר הטוב דבר למה לי אכן הכונה לומר כי בדבר הטוב יצטרפו דברים רבים כמו דבר המן לאיש אשר המלך חפץ ביקרו לבוש מלכות וסוס מלכות וכתר מלכות וקראו לפניו וכו' הרי כמה דברים פרטיים בסוג דבר א' טוב ונאמ' אל תפל דבר כו' על הפרטי לעומת זה נא' כאן לא נפל דבר על חלק פרטי מכלל הדבר הטוב וז"ש מכל הדבר הטו' והטעם כי דברו יתברך מעת שמדבר אותו נעשה ונגמר הענין כי בדבר ה' וכבר שמים נעשו ז"ש אשר דבר ה' אל בית ישראל הכל בא ר"ל לא הוצרך להביא יות' הענין מהכח אל הפועל אלא ע"י אשר דבר ה' הכל בא שלא הוצרך יותר וע"כ לא אמר הכל הביא אלא הכל בא שמאליו בא כיון שהוא ית' דבר דברו לא ישוב ריקם ח"ו כי אם הצליח:

## כב

**ב**

**ויאמר** אליה' אתם שמרתם וכו' לא עזבתם צריך להבין דפתח ואמר שמרו את אשר צוה אותם משה וסיים שמרו מצות ה' קרי ליה מצות משה וקרי ליה מצות ה'. **ונראה** כי בענין בני גד ובני ראובן נמצאו ב' ענינים הא' מציאות הליכתם עם אחיהם עד אשר תכבשו הארץ לפניהם וינחלוה כמו שנתחייבו לא נשוב אל בתינו וכו' והב' חיוב נתחייבו ברצונם ואנחנו נחלץ חושים לפני ה' למלחמה שעל זה הענין אמר להם משה והיוצא

מפיכם תעשו ועל כן אמר ועבר לכם כל חלוץ וכו' לפני ה' לפני ה' דייקא זהו למצוה מן המובחר ואז והייתם נקיים מה' ומישראל אכן ואם לא תעשו כן רוצה לומר שלא תלכו כלל הנה חטאתם לה' ודעו חטאתכם אשר וכו' ולעומת שני ענינים אלו נאמר כאן על הא' שנתחייבו בו בתורת נדבה אמר אתם שמרתם את כל אשר צוה אתכם משה דהיינו ככל היוצא מפיכם תעשו מה שנתחייבו ללכת לפני כל העדה שלא היה זה בצווי אלהי כי אם להקים דבר עבדו משה רבינו עליו השלו' שאמר להם כל היוצא מפיכם וכו' זהו שאמר אתם מטוב טעמיכם שמרתם את כל אשר צוה משה וכו' ובזה מובן תיבת אתם שהיא מיותרת וכנגד הענין השני ההכרח יותר מצד צווי האלהי שאמר שילכו ויתעכבו שם עד התנחל איש נחלתו על זה אמר לא עזבתם את אחיכם זה ימים רבים דהיינו ארבע עשרה שנה שבזה שמרתם משמרת ה' אלהיכם באופן שהייתם נקיים מה' ומישראל מה' בהתעכבם י"ד שנה ומישראל מדבר צווי משה עבד ה' שעברתם לפני ה' אלהיכם. ומהרי"א ז"ל כתב יהושע שבחם בד' בחינות הא' מפאת האמ' ששמרת' מה שהתניתם עם משה וזהו אתם שמרתם וכו' והב' שכבדו את יהושע בכל היוצ' מפיו כן עשו ז"ש ותעשו ככל אשר צויתי וכו' והג' ששמרו ברית אחוה עם אחיהם בעזור אות' במלחמותיהם כמשפט האחים ז"ש לא עזבתם את אחיכם וכו' והד' מפאת האל יתבר' שהלכו עם ארון בריתו לשומרו וז"ש ושמרתם את משמרת כו' ר"ל גם במה שעשיתם שמרתם את מצות וכו' ע"כ תורף דבריו:

**ג**

**לא עזבתם** וכו' מלבד מה שביארנו בפסו' הקודם מקושר עם זה הפסוק עיין בו אפשר לומר עוד כי כל החיובי' הללו והתנאים לא היו [אלא] עם בני גד ובני ראובן וכמו כן נר' מהפסו' בפ' מסעי והענין כן הוא כי בני גד ובני ראובן הם הם ששאלו בעבר הירדן לא כן בני מנשה כי הם לא נתחייבו כלל ולז"א שהפסוק מדבר עם בני גד ובני ראובן ביחוד הקדים ואמר ויאמר אליהם שאמירה זאת כוללת אליהם יחדיו אל בני גד ובני ראובן וחצי שבט מנשה ודבר תחלה עם בני גד ובני ראובן ואמר אתם שמרתם ר"ל אתם ביחוד שמרתם את כל אשר צוה אתכם דייק' דהיינו בני גד ובני ראובן שלהם צוה ולא לחצי מנשה אמנ' מ"ש ותשמעו בקולי לכל אשר צויתי אתכם הורה בתיבת אתכם המיותרת לכלול יחד כולם וגם למנשה שלא נכללו בתיבת אתם ובתיבת צוה אתכם עכשיו אמר על כולם ששמעו בקולו יחדיו וא"חכ דבר עם חצי שבט המנש' בפרטותו יותר מעם בני גד ובני ראובן ז"ש ושמרתם את משמרת מצות ה' שאמר לחצי המנשה ראוי להחזיק לכם טובה שאעפ"י שמצות ה' על בני גד ובני ראובן היתה מוטלת לשמר

שבט מנשה עכ"ז הם היו סבה ששמרו את משמרת מצות ה' ששומרי המשמרת של המצות העיקריים הם בני גד ובני ראובן שעליהם חלה המצוה ואתם עשיתם משמרת למשמרתם ז"ש ושמרתם את משמרת מצות ה' אלהיכם ולא כתיב את מצות ה' אלהיכם באופן שאעפ"י שהכתובים האלה מדברים יחדיו עם בני גד ובני ראובן וחצי מנש' עכ"ז חלק מה מהם ביחוד יותר עם בני גד וראובן והו' ואתם שמרתם וכו' וסוף הענין שאמר ושמרתם את משמרת וכו' צודק יותר בחצי מנשה:

**ד**

**ועתה** הניח ה' אלהיכם אמ' כי לא בגבורת בני גד ובני ראובן תליא מילתא לנצחון שנעשה אלא בזכותא תליא שמהיות גם בני גד וראובן וחצי שבט מנשה עומדים שם חוץ לביתם גרים בארץ ושומרי' משמרת וכו' וזכותא דרבים עדיף הוא שגרם הנצחון לסייע לישראל לנצח כי לה' המלחמ' והנצחון וז"ש ועתה הניח ה' אלהיכם כלו' בזכותכם מהיותו אלהיכם הניח לאחיכם כאשר דבר להם ועתה יאות לכם ללכת לזכו' באחוזתכ' ר"ל אחוזתכם תחשב שאתם זכיתם בה כיון שקיימתם התנאים וזהו ועת' פנו לכו לכם כמו ופנית בבוקר והלכת וכו' שהכונה בחסדיכם אל תתעכבו יותר אלא תכף פנו ולכו לכם וזה יכווין בכפל פנו ולכו וכו' אל ארץ אחוזתכם שתאחזו בה כיון ששמרתם וכו':

**ה**

**רק** שמרו מאד אמר כי להיות' חוץ מקדושת הארץ ארץ כנען צריכי' זרוז ושמור מאד לשמור לעשות מצות ה' כי הכנת המקום מסייעת להעזר ממנו האדם לקדש עצמו וכמו שכתוב ואם טמא' ארץ אחוזתכם וכו' ז"ש רק אתם שמרו לפי שהזכי' לעיל בסמוך בעבר הירדן לכך אמר רק שמרו מאד לעשות את המצוה ואת התורה והתכלית הנבחר שהוא לאהבת ה' ולא מיראה לדבקה בו שאעפ"י שתהיו בעבר הירדן ברחוק מקום עכ"ז תהיו קרובים אליו ודבקים בו מצד העבודה שבכל לבבכם ובכל נפשיכם. וב"מש התורה והמצוה כתב מהרי"א ז"ל המצוה במצות המעשיו' והתור' במצות האמוניות המושכלות ע"כ:

**ו ז ח**

**ויברכם** יהושע וכו' ולחצי וכו' ויאמר אליהם וכו' הקשה מהרי"א ז"ל שפסו' ולחצי שבט מנשה מיותר לגמרי כי דבר ידוע הוא שהחצי מנשה נטל חלקו בעבר הירדן מזרחה וחציו בעבר הירדן ימה והוא דברי מותר ותירץ כי השלל היה נחלק לשבטים ולכן בני גד ובני ראובן כששלחם יהושע ודאי ישאו חלקם אבל חצי המנש' להיות חלקו מעורב עם אחיה' חצי המנש' אשר בעבר הירדן ימה עד שיתחלק ביניהם לעומת זה הוצרך יהושע לצוות לחצי המנשה שכיון שחצי ממנו בבשן וצריך ללכת שם וחצי האחר היה חלקו

בארץ וישא' שמפני זה ראוי שיחלקו חלקם מהשלל באופן שהחצי שבט שילך לבשן ישא חלקו מהשלל והחצי הנשאר בארץ ישאר עמו חלקו מהשלל וזהו אומ' ולחצי שבט המנשה ר"ל לחצי שבט המנשה אחר שנתן מנשה נחלתן בבשן והיה צרי' ללכת שמה ולחציו נתן יהושע חלקו בארץ וישאר בה לכן עם היות ששלחם יהושע אל אהליהם ויברכם כמו שזכר בכלל עם שאר השבטים הוצרך לו' בפרט לאותו חצי שבט בנכסים רבים וכו' חלקו שלל אויביכם עם אחיכ' ר"ל עם החצי האחר של מנשה ע"כ תורף דבריו והדבר קשה בעיני לו' שיחלקו השלל לפי השבטי' חלקי' שוי' דא"כ לקתה מדת הדין שיקח המרובה באוכלוסין חלק כחלק המועט ועו' שאם החלוק היה כן בשוה לשבטי' א"כ מה צ"ל חלקו שלל אויביכ' עם אחיכם בודאי כיון שנחלק לשבטי' פשוט הוא שחצי המנש' שבעב' הירדן יחלקו עם חציו האחר ולא היה צ"ל חלקו שלל אויביכם לעומ' זה אני או' כי אנשי הצבא בזזו איש לו מאן דאלים גבר כמנהג כל הלוחמי' עוד היום ומ"ש ולחצי שבט המנשה וכו' מקושר עם מ"ש להם יהוש' רק שמרו מאד לעשו' את המצוה שלא תאמרו גבול נתן ה' בינינו ובין בני ישראל להפסי' בכל ואפי' במצות חלילה אלא רק שמרו מאד לעשו' וכו' כי כולנו עם א' לאל יחיד מיוחד ולהורו' הקשר אשר לו יחדיו גוי א' ותורה א' לכך חלק משה שבט המנשה ולחצי שבט המנשה נתן משה בבשן וכו' ולחציו נתן יהושע וכו' כי ע"י היו' החצי בבשן והחצי בעבר הירדן ימה מורה היות אחדות לאלו עם אלו והטעם שנחלק שבט מנשה מזולתו מטע' חז"ל מנשה גרם לשבטים לקרוע שמלותם לפיכך נקרע שבטו חציו בעבר הירדן וחציו בא"י ומ"ש וגם כי שלחם יהושע אל אהליה' כתב רש"י ז"ל וגם כי שלחם יהושע לחצי שבט מנש' כאשר שלח את בני גד ובני ראובן וזו היא תיבת וגם ומ"ש חלקו עם אחיכ' בני ראובן ובני גד ויש פותרין עם אחיכם שנשארו לשמו' הערים עם הנשי' והטף ולא עברו את הירדן עם החלוצים ג"כ נטלו חלק בבזה עכ"ל. והר"דק ז"ל כתב וגם כי שלחם יהוש' וכו' יש או' לחצי שבט מנשה ואעפ"י שהיו בכלל וישלחם והנכון כי על כולם אמר ואעפ"י שאמ' ויברכם יהושע וישלחם חזר אח"כ ואמ' וגם כי שלחם ויברכם להשלים הדבר שא"ל כאשר שלחם בנכסים רבים. וחז"ל אמרו בגמר' מכאן לתלמיד הנפטר מרבו ונטל רשות ממנו שאם נשתהה שם עוד צריך ליטול ממנו רשות להפטר מרבו כי כן אירע לבני גד וראובן וישלחם יהושע ויברכם ונשתהו שם ימי' מספר וחזרו ליטול רשות ממנו וברכם שנית וזהו וגם כי שלחם יהושע ועוד למדו שהלך יהושע ללוותם עד עבר הירדן ראו שנתמעטה פמליא של יהוש' חזרו ללוותו וחזר הוא ושלחם שנית יהושע וברכם שני' יות' מהראשונה בנכסים רבים וכו' ע"כ ומ"ש חלקו שלל אויביכם עם אחיכם כתב

הר"דק ז"ל אם אמר לחצי מנשה יהיה פי' עם אחיכם עם בני גד ובני ראובן ואם אמר לכולם יהיה פירושו עם אחיכם עם השבטים שיחלקו הבזה ומי שמפרש עם אחיכם האנשים אשר הניחו בארץ הגלעד לשמור הערים אין לו טעם כי נשיהם וטפם הוא שהניחו עכ"ל. **ואני** או' כי ידוע היות חצי שבט מנשה בעלי אגרופין ליהושע וכמו שכת' מהרי"א ז"ל שלכך בחרו בעבר הירדן להיות' גבורי' להראות גבורתם והנה אני או' דאין ספק שבני מנשה גברה ידם לקחת מהשלל יותר מכולם כי המה היותר גבורים והכתובים מוכיחים כן שגבי מנשה או' בנכסים רבים וכו' שנר' שהם נטלו יותר מבני ראובן וגד לעומת זה אמר וגם כי שלחם יהושע ר"ל ששלחם להם לבדם בפרטות מצד חשיבות גבורת' וברכם ברכה בפרטות ויאמ' אליהם וכו' ומ"ש חלקו שלל אויביכם עם אחיכם כי בני מנשה לא נתחייבו בתנאי אם יעברו בני גד ובני ראובן כי אם בני גד וראובן ששאלו חלקם בפניהם לא בני מנשה אשר מזה יתחיי' שלא הלכו מחצי שבט המנש' כי אם היותר גבורים שבהם ללילחם ורבים משבט מנשה נשארו שם בעבר הירדן ימה אשר אליהם דבר וביחו' א"ל חלקו שלל אויביכם עם אחיכם שהנחתם בעבר הירדן ולהם אמ' כן לא לבני גד וראובן כי בני גד ובני ראובן כל יוצא צבא עברו למלחמ' ולא נשארו כי אם נשיה' וטפם ואין צריך לצוות אותם על בניהם ועל פועל ידם אמנם לבני מנשה שלא היו מחוייבים לבוא מצד התנאי אלא מטוב לבבם והניחו הרבה מאנשי חצי מנשה בעבר הירדן מזרחה ע"כ אמר להם שיחלקו שלל אויביה' עם אחיהם בני מנשה הנשארים בעבר הירדן מזרחה ובזה נסתלק' קושית הרד"ק ז"ל שהקשה על מי שמפרש עם אחיכם האנשי' אשר הניחו בארץ הגלעד לשמור הערים אין לו טעם כי נשיהם וטפם הוא שהניחו ע"כ כי זה הוא בבני גד וראובן אכן בני מנשה הניחו אנשים רבים בארצם כי לא נתחייבו בתנאי כנז' ולהם צוה חלקו שלל אויביכם וכו':

**ט**

**וישובו** וילכו בני ראובן וכו' צריך לדקד' תיבת וישובו בלתי מתישבת ומיותרת ועוד משילה אשר בארץ כנען אטו עד עכשיו לא ידענא ששילה בארץ כנען היא עומדת ועוד ללכת אל ארץ הגלעד אל ארץ אחוזתם כפול ועוד אשר נאחזו בה מיותר לגמרי דכיון דקרי לה ארץ אחוזתם ידוע דאשר נאחזו בה הוא וגם או' על פי ה' ביד משה הכל מיותר ונר' כי בני גד בראות' ארץ כנען וקדושתה חמדו קדושתה בלבם ע"ד כי רצו עבדיך את אבניה וכו' כההיא דר' מנשק כיפי בעכו כמו כן בלכת בני גד ובני ראובן וחצי המנשה היו הולכים ושבי' לגפף ולנשק ארץ צבי וזהו וישובו וילכו וכו' והסיבות המחייבות כן היו שלשה האי להפרדם מעל בני ישראל אחיהם ז"ש מאת בני ישראל

והב' להיות משילה בית מנוחה לחי העולמי' והג' מבחינת הארץ אשר בארץ כנען שג' אלה חייבו לכת ושוב כי היה קשה להם לפרוש משם כמי שפורש מן החיים בלכת' מן המקום הנבחר ההוא ללכת אל ארץ הגלעד זה גרם הצער עם היות ההליכה אל ארץ אחוזתם שהאדם שמח בחזרתו אל ארץ אחזתו לשלו' ואמ' שהטע' אשר חזרו הוא לפי שכבר נאחזו בה ונשתקעו שלולי כן היו מתחרטי' ועומדים בארץ כנען אבל מה לעשו' כיון שכבר נאחזו בה ז"ש אשר נאחזו בה וכי היכי דלא להוי כיחוכא ואיטלולא בפרט שנאחזו על פי ה' ביד משה אין להשיב אחור: **והנכון** בזה במה שכתבתי למעלה בשם הגמרא בפי' ויברכם וכו' שהיו בני גד ובני ראובן פמליא של יהושע ובא ללוותם עד הירדן וכשראו שאין עמו פמלי' חזרו עמו ולווהו וא"חכ חזר ושלח' שנית וברכם שנית ובזה אני מבין כתוב זה כעין חומר וישובו וילכו וישובו מן הפעם הא' וילכו ב' ולפי שבפעם א' לוה אותם יהושע עד עבר הירדן כנז' בדברי חז"ל לכך הגיד כי בפעם הזאת לא הניחוהו ללכ' דא"כ אין לדבר סוף אבל משילה הלכו ונפרדו מאת בני ישראל עוד אפשר במ"ש משילה אשר בארץ כנען ר"ל שלהיות מושב אלהים הוא שילה בארץ כנען ולא במקום זולתו לכך הוא שפחדו פן יאמרו הדורות העתידים אין לכם נחלה וחלק באלהי ישראל כי הרי שילה בארץ כנען ולא בארצכם עבר הירדן והנה הירדן מפסיק וכ"מש בסמוך וגבול נתן ה' וכו' שזה הביאם לבנות מזבח אשר בנו ולפי זה פסוק זה הקדמה למה שעשו המזבח שהוא מצד ראותם שילה בארץ כנען כנזכר:

ו

**ויבואו** אל גלילות הירדן אשר בארץ כנען וכו' הכתוב הזה מגיד מראשית אחרית שכל כונת בני גד ובני ראובן לא לעולה ולא לזבח כמו שאמרו אחר כך אכן עשו אותו לאות ועד איך יחד כולם הם אשר בעבר הירדן מזרחה ויש' אשר בעבר הירדן ימה יחדיו גוי א' והראיה שלא בנו המזבח בארץ הגלעד כי אם בארץ כנען לו' שגם הם לשכנו ידרשו ובאו שמה לפני מזבחו יתב' וז"ש ויבואו אל גלילות הירדן אשר בארץ כנען שם בנו בני ראובן ולא בעבר הירדן להורות שאין כונתם להפרד מעל אחיהם אבל הכונה להתאח' אחדות גמורה והראיה כי עשו המזבח למראה גדול יוצא מהיקש המזבח אשר להקריב עליו כי עשאוהו גדול למראה בעלמא לא להקריב עליו ז"ש למראה ולא להקריב עליו כי חלילה להם מעבור את פי ה' שאמר לא תעשו ככל אשר אנחנו עושים כו' כי לא באתם עד עתה אל המנוח' וכו' שהוזהרו לבלתי עשות במת ציבור זולת משכן ה' ובמת יחיד נאסרה משבחר ה' בשילה למנוחה וא"חכ מצאתי שכת' מהרי"א ז"ל והודיענו הכתוב שלא כיונו בזה כי אם היותו למראה לא לעולה וזבח עכ"ל:

**יא**

**וישמעו** בני ישראל לאמר הנה בנו בני ראובן וכו' צריך להבין תיבת לאמר ומהו אומרו הנה בנו כי תיבת הנה מיותרת ועוד תיבת את מיותרת וה"א הידיעה שבתיבת המזבח בלתי צודקים דהיה לו לומר הנה בנו כו' מזבח ועוד אומרו כל הסימנין הללו אל מול ארץ כנען אל גלילות הירדן אל עבר בני ישראל כל זה דברי מותר ולא עוד אלא שמהיותו בנוי אל עבר בני ישראל ולא אל עבר בני ראובן ובני גד מורה שהמזבח הזה איננו אלא לעד ולאות וכמו שהתנצלו אחר כך ואם כן דקארי לה מאי קארי לה ואיך טעו כל עדת ישראל לחשדם בדבר פשוט שלא נבנה לא לעולה ולא לזבח והראיה שלא בנוהו בעבר הירדן כי אם אל עבר בני ישראל: **ונראה** כי המספרי לשון הרע ייפו הענין בחלקת לשונם להטיל קנאה ותחרות בין ישראל לבני גד ובני ראובן וחצי שבט המנשה בטענה מספקת בעיניהם הלא היא שאם עבר זמן מה היה אפשר לתלות שעשאוהו למזכרת ולעד ביניהם כמו שהליצו הם עצמם אחר כך אבל הנה בנו בני ראובן וכו' ר"ל הנה תכף ומיד בנסעם ממנו בנו בני גד וכו' אשר המהירות הזה מורה רוע לבם להפרד מעל אחיהם ולעשותו למזבח עולה וזבח ז"ש את המזבח ר"ל המזבח הידוע שבשילה לזבחיהם בחרו לעשותו שם אצלם והנה לא נסתפקו בעצמם אבל עשאוהו אל מול ארץ כנען להיותו קרוב לתחומם ומול תחום בני ישראל אחיהם כדי להמשיכם אחריו ולכך עשאוהו מול ארץ כנען ר"ל שפתח המזבח ופניו אל מול ארץ כנען היה ולא אל מול הירדן שזו הוראה שכונתם להמשיך אחרי מזבחם גם את אנשי ארץ כנען הקרובים אליו יותר משילה ז"ש אל גלילות הירדן אל עבר בני ישראל ר"ל בכונה מכוונת עשאוהו שם מצד היותו אל עבר בני ישראל ושימשכו אחריהם כי כן דרך כל הולך רכיל בעמו להפך בחובת האיש שמלשין עליו ובזה מובן תיבת לאמר הנה בנו ר"ל מה שיש הכרח לדברינו לאמר ולאמרם הוא מה שראינו שהנה בנו וכו' כדפי':

**יב**

**וישמעו** בני ישראל ויקהלו כל עדת בני ישראל וכו' צריך להבין כפל השמיעות הללו למה ומהרי"א ז"ל כתב כי היו בזה שני עונות האחד בהפרד מאחיהם להקים ראש בפני עצמם והשני למעול מעל בהשם יתברך לעבוד עבודת נכרית ואפילו אם כוונו לזבוח לה' ית' עון גדול מנשוא כי לא יאות לזבוח כי אם במקום אשר יבחר ה' וכנגד ב' בחינו' אלו הוכפלו השמיעו' כי בראשונ' אמ' וישמעו בני ישר' לאמר הנה בנו וכו' אל מול ארץ כנען אל עבר בני ישראל כאלו עשו להם ראש בפני עצמם וזהו או' אל עבר בני יש' והבחינה שנית במה שחטאו בינם לבין קונם עליו אמר שנית ויקהלו בני יש' ויקהלו כו' ע"כ **ואני** אומר שטעם כפל השמיעות הוא להודיע התכיפות אשר לא נתרשלו ישר'

אלא תכף ומיד בשמעם נקהלו יחדיו וכו' וז"ש שנית וישמעו בני ישר' ויקהלו בזריזו' נמרץ נקהלו כל עדת בני ישראל כל דייקא ומ"ש לעלו' עליה' לצבא כתב רש"י ז"ל לפי שנאסרו הבמות משהוקם המשכן בשילה עד כאן וכן כתב הרלב"ג ז"ל והוסיף לתת טוב טעם בזה כי הוראת היות מקום העבודה מיוחד מורה הוא על יחוד האל הנעבד היותו יחיד נעבד במקום אחד מגוי אחד בארץ וכן כתב מהריי"א ז"ל. והרד"ק ז"ל כתב כן והרחיב בענין זה לשונו חשבוהו למרד ומעל כי משבאו לשילה נאסרו הבמות שכך שנינו עד שלא הוקם המשכן היו הבמות מותרות משהוקם המשכן נאסרו הבמות באו לגלגל הותרו הבמות באו לשילה נאסרו הבמות באו לנוב וגבעון הותרו הבמות באו לירושלם נאסרו הבמות ולא היה להם התר עוד עכ"ל ומ"ש לצבא כתב הרד"ק ז"ל כמו בצבא כמו וישבו אתו לארץ כמו בארץ ע"כ: **ולי** אפשר במ"ש הרלב"ג ז"ל ומהריי"א ז"ל שהשכל מחייב שלא נתנו אל לבם לעלות עליהם בצבא לילחם מיד כי אם כי יסורו אליה' תחלה יקראו אליהם לשלום ואם יקבלו התוכח' שיוכיחו' שהפועל ההוא מגונה כי הנשארים ילמדו מהם וענין ירבעם לעד ואם יקבלו תוכחת הרי טוב ואם ימרדו אז ילחמו עמה' ובזה אני מבין שלא אמר בצבא שהיה מובן שאמ' לעלות עליהם בצבא לילחם בם תכף ומיד ואין הדבר כן אלא לעלות עליהם לצבא ר"ל לצבוא צבא לדבר אתם דברי שלו' ואמת ואם יתנו כתף סוררת יכום כי אין מלקין אא"כ מתרין. **עוד** אפש' שאמ' לצבא שחוזר לתחלת הענין למ"ש ויקהלו כל עדת בני יש' שילה לצב' ר"ל לצבא צבא נקהלו שם בשילה יחדיו כדי לעלו' עליה' וכאלו המקר' מסורס ויקהלו כל עדת בני יש' שילה לצבא לעלו' עליה' והנה נקהלו שם בשילה כי שם נגלה האלי"ם לקחת רשות ולהמלך בגבורה אם יעלו למלחמה או לא יעלו למלחמה:

**יג**

**וישלחו** בני ישראל וכו' הגיד שלא שאלו את פי ה' שהיה מגלה להם הנסתרות לה' אלהינו ולא היו צריכים לשלוחין אלא הם מדעתם שאלו שלוחים ויגעו לריק ז"ש וישלחו בני ישראל אל בני ראובן ואל בני גד וכו' דתיבת בני ישראל מיותרת דמספיק שיאמ' וישלחו אל בני ראובן וכו' אבל כוון לומר שהשליחות מבני ישראל ומדעתם לא שהסכימה דעת עליון בשליחות ואמר אל בני ראובן ואל בני גד ואל חצי שבט המנשה דתיבת אל אל למה לי מספיק שיאמר אל בני ראובן ובני גד וחצי שבט המנשה אבל כוון הפסוק לומר שנתחכמו לשלוח ביחוד אל בני ראובן ובין בני גד ביחוד ואל חצי שבט המנש' ביחוד כדי שידברו עמם במסתרים עם בני ראובן לבדם וכן עם בני גד לבדם וכן עם חצי שבט מנשה כי אולי היו המה יחדיו מוסכמים לפנים בפועל ההוא מבנין

המזבח ובלבם חלק לבם איש מאחיו במעשה מעקרו או בתכליתו ולז"א וישלחו וכו' אל בני ראובן ואל בני גד ואל חצי וכו' וכן בסמוך נאמר ויבאו אל בני ראובן ואל בני גד ואל חצי שבט מנשה שקיימו מה שקבלו לדבר עם כל אחד מהשלש כיתות הנזכ' ביחוד ונענו כלם יחדיו תשובה נכונה על התורה ועל העבודה כמו שיבא:

**יד**

**ועשרה** נשיאים עמו פנחס לייסר אם לא יקבלו תוכחת העשרה נשיאים כי הוא משוח מלחמה ועשרה נשיאים עמו להוכיח' בארשת שפתים והמכריח פירושי זה הוא מה שראינו בתשובתם של בני ראובן ובני גד וחצי שבט המנשה היותה אל עשרה הנשיאים לבד ולא אל פנחס דכתיב ויענו בני ראובן וכו' וידברו את ראשי אלפי ישר' והטעם כי הם היו המוכיחים ואל המוכיחים ינעם מהשיב ההתנצלות ואם לא ישיבו לא יקבלו תוכחת הנשיאים אז ייסרם פנחס המשוח מלחמ' הזה ובסמוך אניף ידי שנית בזה בפסוק ויענו בני ראובן כו' ומהרי"א ז"ל כתב לפי שחשדום על שני עניינים הא' שמרדו בהשי"ת והשני שמרדו בישראל וכמו שפי' בפסו' וישמעו בטעם כפל השמיעות לעומת שני ענינים אלה פנחס הכהן לייסר' על המר' שחטאו לגבוה והוא כהן לאל עליון ועל השני במה שחטאו נגד העם הלכו הנשיאים להוכיחם עכ"ל. הן אמת דקצת קשה על דבריו מלשון הכתוב דכתיב ועשרה נשיאים עמו מתיב' עמו משמע שהלכו אתו עמו לכונה אחת:

**טז**

**כה** אמרו כל עדת ה' מה המעל וכו' צריך להבין תואר זה המחודש עדת ה' שלא אמר עדת בני ישראל ועוד קשה לשון זה של מה המעל דהי"ל למה מעלתם כו' גם צריך להבין כפל הענין במלו' שונות לשוב היו' מאחרי ה' וכו' למרדכ' היום בה' ולמה הפסיק בענין בבנותכם לכם מזבח דהי"ל לשוב היום מאחרי ה' למרדכם היום בה' בבנותכם לכם מזבח. והנה מהרי"א ז"ל כתב בישוב קצת דקדוקים אלו שכוונתם לשאול לא ימנע מחלוקה בתכלית בנין המזבח הזה או שהוא לעבוד עליו עבודה נכרי' או לעבוד את ה' בעולה וזבח שאם היא לתכלי' עבודה ע"א הנה זו א"כ מעל גדול בה' משני פנים האחד לשוב היום מאחרי ה' ולא תאבו לעבדו והשני בבנותכם מזבח למרודכם היום בה' לעבוד ע"א ולפי זה כל הפסוק הזה מדבר ב"עא אלא שקראוהו מעל בכלל אלא שביאר אופני המעילה היותם שנים האחד שזונח עבודת השם יתברך השני עבוד ע"א ולפי שהיה הדרוש בענין ע"א סמך לזה ואמר המעט לנו עון פעור שהיה ענין ע"א ונענשו כל העד' ואפי' אותם שלא חטאו יען שהיה להם למחות בחוטאים ולא מיחו ולכך ויהי הנגף בעדת ה' זאת ועוד כי יארע לכם מעין מה שאירע לירבע' בן נבט שחטא ואח"כ נמשכו

אחריו ישראל והיה סבת כל הגלות וז״ש ואתם תשובו מאחרי ה׳ ומחר יהיה הקצף אל כל עדת בני ישראל שימשכו בחטא אחריה׳ ואחר שדברו בחלוקת הע״א דברו שנית על החלוקה השנית שאפש׳ שלא כוונו לע״א כי אם לשמים לעשות בו עולה וזבחים להשי״ת על כן אמר ואם טמאה ארץ אחוזתכ׳ ולכך בחרת׳ לעשות מזבח להשי״ת יותר היה ראוי שתעברו את הירדן ותאחזו בתוכינו אשר שם משכן ה׳ ושם צוה ה׳ את הברכה ושם נעבדהו לא חוץ מהמקדש כי מלבד שהוא חטא נגד השי״י הלא הוא גם כן נגד כבוד ישראל וזהו ואותנו אל תמרדו ולפי שלא יאמרו מאחר שאין כונתנו לע״א אלא לשמים לא לכם דבר הריב לריב עמנו כי איש בחטאו יומת בחטא קל כזה שאינו חמור לעבוד ע״א לזה ראו להביא ראיה מעכן שעם שלא עבד ע״א אלא מעל מעל בחרם והיה קצף על כל העדה באופן שראוי להם ליפחד מזה עם היות שלא תהיה כונתם לע״א כיון שיש בידם למחות אם לא ימחו עליהם יהיה הקצף בין שיהיה עון חמור ע״א או בלתי חמור להקריב עולה וזבחים להשי״ת ע״כ תורף דבריו. **ואני** אומר שמעולם לא חשדום בעושים מזבח לע״א חלילה להם אבל חשדום שרצו לבנות מזבח לשם ה׳ ית׳ ועון זה גדל בעינ׳ משתי בחינות האחת בהווה שהוא פירוד והשני כי בהפרדם בעבודת השי״ת ממנו ימשכו לעבוד ע״א כי עבירה גוררת עבירה כי על כן יעד ה׳ ולא יחצו לשתי ממלכות עוד כי זה דרכו של י"צהר היום יאמר להם לעשות מזבח לה׳ ומחר יאמר לעשות מזבח לעבודת אלילים ולעומת זה אומר כה אמר ה׳ אמרו עדת ה׳ מה המעל הזה אשר מעלתם וכו׳ ר״ל בהיותם עדת ה׳ היחיד ומיוחד שמו ואנו עדתו צריכים להיותינו גוי אחד כמוהו ועבודה במקום אחד מיוחד ולא בשנים וא"כ מה המעל אשר מעלתם באלוהי ישראל שהוא מעילה באלהותו ית׳ וית׳ שמו שהיותינו אחדים מורה על אחדותו והיותינו נפרדים מורה על פירוד בו חלילה וכההיא דמושל מקשיב על שפת שקר כל משרתיו רשעים שדרשו חכמים מכלל דמושל מקשיב על שפת אמת כל משרתיו צדיקים הרי אמרו שמגדולת ומעלת העבד גדול׳ ה׳ האדון נודעת זהו מה המעל הזה אשר מעלתם באלהי ישראל וגם הוא מעל בישראל ואין ראוי למעול בהם היותם עם ה׳ אלה ועדתו שכל זה נכלל באומ׳ עדת ה׳ ובאומרו באלהי ישראל שכיון ששכינת עוזו בשילה עומדת וזאת מנוחתו לפי שעה הנה הבונה במה לעצמו שב מאחרי ה׳ ואעפ"י שיבנה המזבח לה׳ ולשמו ז״ש לשוב היום מאחרי ה׳ בבנותכם מזבח לכם לבדכם עם היות שאין מרד לפחות מעל יש כאן כמועל בקדשים כי לא ניתן לכם רשות ליהנות מקדושת שכינת עוזו בכל מקום העולה על רוחכם כי אם אל המקום אשר בחר ה׳ בו שם תהנו מזיו כבודו ותמוצו משד תנחומיו ז״ש לשוב היום מאחרי ה׳ בבנותכם לכם לבדכם מזבח ועבירה זו

תגרור ותגרום לכם שבו ביום ר״ל תכף ומיד יביא אתכ' לידי עבירה חמור' ממנה והוא למרודכ' בה' במרד החמור ממעל והוא בעינו מ״ש בסמוך ואתם תשובו היום מאחרי ה' כדפרשית דהיינו בשוב' מאחרי משכן ה' הוא שילה והיה אתם תמרדו היום בה' ר״ל והיה פרי השגה הזו אשר תשובו היום מאחרי ה' שאתם תמרדו היום בה' שעבירה גוררת עבירה כאמור:

**יז**

**המעט** לנו עון פעור צריך להבין מה טעם בהביאו ראיה מעון פעור ולא מעון העגל וזולתו מעשרה נסיונות שניסו אבותינו במדבר או יביא ראיה מכולם גם מה טעם להביאו עוד ראיה שנית מענין עכן כדכתיב הלא עכן בן זרח וכו' ולמה לא הביאם יחדיו כי אם נפרדות אחת באמצע הויכוח והשנית בסופו ומהרי״א ז״ל כתב בזה שבתחילת הויכוח היה על מונח שעשו המזבח לע״א ועל זה טענו מה המעל הזה וכו' למרודכם בה' וכו' ולכך הביאו ראיה מענין פעור שהוא ענין ע״א ולא תאות לזה ראיה מעכן כי אין הנדון דומה לראיה אמנם אח"כ בפסוק ואם טמאה ארץ אחוזתכם טענו באם המונח יהיה שהמזבח הזה לשם ה' להקריב עליו עולות ושלמים ולכך להיות טמאה ארץ אחוזתכם בחרתם לבנות מזבח לה' בארץ הקדש סמוך לירדן יותר טוב היה שתעברו את הירדן ונאחזתם בתוכינו ובה' אל תמרודו בעשו' לכם במה לעצמכם וג"כ ואותנו אל תמרודו שמלבד המרד בה' בעשות לכם מקדש חוץ מהמקום הנבחר הנה הוא ג"כ מרד בנו וזהו ואותנו אל תמרודו ולפי שהיו יכולים בני ראובן ובני גד לטעון ולומר בשלמא אם היה בזה מרד ומעל של ע״א עון פלילי ראוי לכם למחות ולפקוד פן תספו בכל חטאינו וכההיא דפעור שהיה הקצף בעדת ה' אכן אם כונתינו לשמ' ואין בזה אשם חמור כי אם עון הפירוד או חסרון כבוד של ישראל ופגם בכבודם א"כ מה לכם ולצרה זו כי איש בחטאו יומת לזה מביא ראיה מענין עכן שאעפ"י שלא היה עון של ע״א עכ״ז על כל עדת ישראל היה קצף והוא איש אחד לא גוע בעונו וז״ש הלא עכן בן זרח וכו' ע"כ תורף דבריו. **ולפי** שיטתי שכתבתי למעלה שלא עלה בדעתם לחשוד את בני ראובן ובני גד שבנו מזבח לע״א אלא שעם היות שלשם שמים נתכונו טעו בזה שהפירוד מעל ויגרור להם למרוד בה' ולעשותו אח"כ מרד לע״א וכמו שכתבתי בפסוק הקודם לעומת זה ראו להביא ראיה מענין פעור אשר ישראל טעו בו כדכתיב ויצמד יש' לבעל פעור לא כן העגל שהערב רב טעו בו והטעם שנכשלו בו יש הכשרים ועדת ה' הוא לפי שעלה בדעתם שהיא מצוה רבה לפעור עצמם לפעור ולבזותו ולא ידעו שזו היא עבודתו וכמו שכתבתי שם בכלי חמדה. ולעומת זה הוא אומר המעט לנו עון פעור ר״ל הנה עון פעור היה ראוי להיותו

מעט אם היו עושים אותו זולתינו שאם הערב רב היו עושים אותו לא יאשמו כ"כ אכן בהיות ישראל הקדושים וסביביו נשערה מאד אפי' בכחוט השערה ז"ש המעט לנו לנו דייקא האם יחשב לנו למעט הלא הרבה היה שלא הטהרנו ממנו עדיין שאעפ"י שהיה קל כעין לכלוך קל לכבס אותו עכ"ז לא הטהרנו ממנו עד היום ואמר את עון פעור ולא אמר המעט לנו עון פעור כי לא נכשלו הנמצאים כעת בעון פעור. שהרי כל האיש אשר הלך אחרי בעל פעור השמידו וכו' אבל כונתו לומר שעם היות שלא נכשלו בו עכ"ז להיותם את עון ר"ל נמצאים עם עון פעור עכ"ז לא היה מעט לנו שהרי לא הטהרנו ממנו עד היום הזה ויהי הנגף בעדת ה' עדת ה' הכשרים מה שלא היה כן בשאר הנסיונות שהערב רב היו הלוקין לא עדת ה' ישראל והרלב"ג ז"ל כתב כי בהרת האמונה הכוזבת ההיא נתפשטה בצד מה וזהו לא הטהרנו ממנו:

**יח**

**ואתם** תשובו היום וכו' כבר פרשתיו למעלה בפסוק כה אמ' וכו' עיין שם והנה הודיענו בפ' שהב"ה ארך אפי' שאעפ"י שנכשלו תחילה במעל בשובם מאחרי ה' זו שילה לבנות להם מזבח לעצמ' ואפי' שיהיה לש"ש מעל הוא ועכ"ז יאריך אפו עד שימרדו עוד מרד ולא אז יעשן חרון אף ה' בו ביום ההוא אלא ומחר אל כל עדת ישראל יקצוף:

**יט**

**ואך** אם טמאה וכו' הר"דק ז"ל כתב ואך אם טמאה ארץ פירוש אם טמאה בעיניכם לפי שאין המשכן שם עברו לכם אל ארץ אחוזת ה' ע"כ. **ואני** אומר שאך אם טמאה ארץ אחוזתכם בפועל ולא בעיניהם וסיבת טומאתה לפי שלא שכן שם ה' והוא מה שכבר ביארתי בכלי חמדה כי ארץ יש' נטמאה בעוונות הרשעים מעת בריאת העולם ועד בא ישר' אליה כי לא הטהרה בטבילת המבול אכן הוא ית' בקדושתו מהיותו אש אוכלה הוא טהר אותה לגמרי כי כל אשר יבא באש יטהר לעומת זה אמר אך אם טמאה ארץ אחוזתכם ר"ל מהיותה אחוזתכם ולא אחוזת ה' לכך היא טמאה עברו לכם אל ארץ אחוזת ה' שהיא אחוזת ה' בקדושה יען אשר שכן שם משכן ה' ובה' אל תמרודו שמזה החטא שתהיו מורדים וחוטאים ימשך שתהיו ג"כ מחטיאי' ז"ש ואותנו אל תמרודו ר"ל ואותנו אל תמרידו בבנותיכם כו' ובזה מדוקדק לשון ואותנו דהי"ל ובנו אל תמרודו ועוד אחר שאמר בה' אל תמרודו ואותנו אל תמרודו למה דהא אם מורדים בה' מ"כש שימרדו בישראל ובמה שפירשנו מיושב שאותנו אל תמרודו עון פלילי חמור מהקוד' שהראשון למרוד בה' ולחטא והשני חמור ממנו להחטיא את הרבים ז"ש ואותנו אל תמרודו דאין מקרא יוצא מידי פשוטו דאותנו כמו ובנו ולכ"א אל תמרודו ולא כתיב אל תמרידו ואמרו בבנותכם לכם מזבח מבלעדי מזבח ה' אלי"נו שלו הונח שהמזבח הזה

לש"ש עשיתם אותו עכ"ז בהיותו מבלעדי מזבח ה' מרד ומעל הוא נחשב כי ה' אלי"נו יחיד וכן יאות מזבחו יחיד:

**כ**

**הלא** עכן בן זרח וראוי להבין מה תועלת בראיה זו השני' דמספיק בראית פעור שאמר המעט לנו עון פעור וכו' וכבר כתבתי שיטת מהרי"א ז"ל בפסוק המעט כו' עיין שם ועוד כפל מעל מעל ואעפ"י שהראשון פועל והשני שם כמו שכת' הרד"ק ז"ל עכ"ז יקשה דבפועל לבדו מספיק ויאמר מעל בחרם. ועוד והוא איש אחד לא גוע וכו' איש אחד מיותר דמספיק שיאמר והוא לא גוע בעונו. והיה אפשר לו' כי הר"דק ז"ל כתב זה לשונו לא גוע בעונו לא גוע לבדו וכמוהו לא אחת ולא ב' לא פעם אחת לבדה ולא שתי פעמים לבדן ע"כ כי הוקשה לו שהרי גוע אלא פירושו לא גוע לבדו ומקרא קצר הוא ולע"ד הייתי יכול לפרש דבתיבת איש אחד נכללת תיבת לבדו שכונת הכתוב לומר והוא איש א' לא גוע וכו' ר"ל לא גוע באופן שיהיה איש אחד כלומר הוא לבדו אלא כמה וכמה אנשים גועו עמו. **ונראה** שכונתם להוכיחם מענין עכן שאעפ"י שהיה עון קל ואעפ"י שהיה יחיד החוטא עכ"ז נפלו רבים כלומ' איש בחטאו ז"ש הלא עכן וכו' יחיד הוא לבדו מעל והעון אינו חמור שהוא מעל בחרם ועכ"ז על כל ישראל היה קצף ועם היות שהוא איש אחד החוטא לא גוע הוא בעונו אלא הוא נוצל ורבים גועו בעונו שהוא לא נפל במלחמ' העי כי יהושע המיתו אבל הוא לא גוע בחרון ה' בידי שמים כי אם על ידי אדם בעונו באופן שרצו להוכיח תוכחת מגולה מענין עכן שעם היותו יחיד והדבר בעצמו קל בערך עון ע"א החמור ועכ"ז אחרים נכשלו ונפלו והוא ניצול עד שהמיתו יהושע אשר לעומת זה חרה לנו עד מות פן נאשם ואת' יאריך לכם ה' אפו. ומ"ש מעל מעל רמז אל מה שכתבו חז"ל בפסוק אמני אנכי חטאתי וכו' וכזאת וכזאת עשיתי שמעל כמה פעמים ז"ש מעל מעל בחרם וכו':

**כא**

**ויענו** בני ראובן וכו' צריך טעם למה דברו את ראשי אלפי ישראל ולא עם פנחס הוא הראש כת' מהרי"א ז"ל לפי שהיו פוסחים על שתי הסעיפים האם חטאו לישראל או אם היה מזבח למלאכת השמים ולע"א והוא מרד לה' או אם כונו יחדיו לב' העניינים הרעים האלה אשר לעומת פקידת שני העניינים האלה בא יהושע לדרוש על כבוד ה' ונשיאי העדה לפקוד ולהכות על כבודו של ישראל לפקוד ולהכו' על קדקדם של מצרים ראש לעשות במה לעצמו אשר לעומת זה ראו לענות אל הנשיאים לנקות עצמן מישראל כי ה' יראה ללבב ולכך אין צורך להתנצל עם פנחס כי בוחן לבות וכליות אלי"ם הוא יודע תעלומו' לב כי מה שנצטרכו להתנצל הוא עם הנשיאים להודיעם שלא כונו למעול

מעל וכמו שאמרו אל אלי"ם הוא יודע וכו' ואין צריך התנצלות לפנחס אכן ישראל גם הוא ידע שלא הרמנו יד ולזה כפלו ואמרו אל אלהים אל אלי"ם הוא יודע להורות שהדבר ברור שלא מרדו בהשם יתברך ז"ש הוא יודע בלשון הווה אמנם גבי ישראל אמרו הוא ידע בלשון עתיד בהתברר להם על ידי ראיות ברורות וטענות ע"כ תורף דבריו. ולי אפש' שיהושע הלך משוח מלחמ' אם לא יקבלו תוכחת הנשיאי' לכך ראו להתוכח עם הנשיאים ולפייסם שזה יספיק והוא מדרך ארץ ליראה מדבר אל הגדול אבל ידברו אל הנשיאים:

**כב**

**אל** אלהים אל אלהים הוא יודע וכו' כתב רש"י ז"ל אל כל האלהי' הוא היודע כי לא במרד וכו' וכן כתב הר"דק ומה שכפל לומר אל אלהים שני פעמים אל אלהים רש"י ז"ל פי' אל אלהים בעולם הזה ובעולם הבא והרד"ק ז"ל כתב שהוא לחזק הענין וכבר כתבתי בשם מהרי"א ז"ל גם כן שהוא לחוזק הענין שברור הוא שלא מרדו בה' יתב' כי הוא יודע תעלומו' לב ולז"א יודע בלשון הווה ע"כ וכן כתב הרד"ק ז"ל. ולי אפשר לפי שהיה אפשר היות המזבח לשם ע"א והוא מרד או שיהיה לגבוה ומ"מ הוא מעל לעבור את פי ה' אשר צוה שלא להקריב כי אם אל המקום אשר יבחר ה' בו במקום מיוחד ויחיד לעומת שני העניינים האלה אמרו אל אלהים ה' ע"ד רחמנא ליצלן כי אל אלהים ה' ואיך נמרוד בו לעבוד זולתו ואל אלהים ה' השני כנגד הענין השני והוא מה שביארו הכתוב בעצמו באומ' אם במרד ואם במעל וכו' שהם השתי חלוקות הנז' ורמוזות בכפל אל אלהים ה' אל תושיענו ר"ל אל תתן בלב הנשיאים האלה לקבל התנצלותינו כדי להנצל מהם אלא אל תושיענו היום הזה. ומ"ש אל תושיענו כתב רש"י ז"ל כלפי שכינה אמרו וכן כתב הר"דק ז"ל:

**כג**

**לבנות** לנו מזבח וכו' לפי שאחז"ל שע"א מחשבה רעה הב"ה מצרפה למעש' כדכתיב למען תפוש את בית יש' בלבם אבל בשאר עבירו' מחשב' רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה לעומת זה אמרו שבין שיהיה תכליתם בבנין המזבח הזה לשוב מאחרי ה' לעבוד ע"א בו ובין אם התכלית לעולה וזבח כעולות וכחטאות ואשמות שהם [קדשי קדשים] ואפי' אם יהיה להקריב בו זבחי שלמים קדשים קלים הנה ה' יבקש וירדוף על הדבר הקל כאלו עשינוהו לשוב מאחרי ה' באופן שאפילו אם עשינו אותו להקריב שלמים ה' הוא יבקש לעונינו וידרוש ממנו כאלו עשינו לשוב מאחרי ה':

**כד**

**ואם** לא מדאגה מדבר וכו' תיבת מדבר מיותרת וכתב רש"י ז"ל דאגה מדבר חרפה עשינו כמו שמפרש פן יאמרו בניכם מחר לחרף את בנינו כשילכו להקריב קרבן בשילה שמא יאמרו מה לכם ולה' והלא גבול נתן בינינו וביניכם את הירדן את זה דאגנו ועשינו כל דאגה שבמקרא לשון יראה כמו דואג אני את היהודים דצדקיהו עכ"ל. ולי נראה דהכי קאמר ואם לא עשינו כן מדאג' מהדבר הזה עצמו שחשדתם אותנו לשוב מאחרי ה' חלילה כי אדרבה מדאגה מדבר זה עשינו מה שעשינו שדאגנו פן היום או למחר יאמרו בניכ' לבנינו שאין להם חלק באלהי ישראל ויהיו נדחים מאחרי ה' מדאגה מזה עשינו זכר לענין ועד בינינו ובין בניכם. או יאמר מדאג' מדבר ר"ל לו הונח שלא היה נמשך שום נזק מאמיר' בניכ' לבנינו מה לכם ולה' אלהי ישראל שבנינו לא יחושו אליהם. ויאחזו צדיקים דרכם עכ"ז ראוי לדאוג על הדבור מצד עצמו שיאמרו לבנינו מה לכם ולה' אלהי ישראל דלאו מילת' זוטרתי היא הלא דבר חמו' הוא כ"ש שאפשר שימשך ממנו נזק גדול וכדמסיק והשביתו בניכ' את בנינו לבלתי ירא את ה' ז"ש ואם לא מדאגה מדבר וכו' ומ"ש עשינו את זאת לאמ' מאי לאמר אבל כיון לומר שתכלי' המזבח איננו בעצם וראשונה להורות שיש לנו חלק באלהי ישראל דאדרבה נרא' שאין להם חלק בה' אלהי ישראל כיון שבנו במה לעצמם והרי חשדום במרד ומעל לזה אמר עשינו זאת לאמר ר"ל עשינו זה המזבח לענין אחד וממנו ימשך לאמר ענין זולתו וזה מובן בשיטת הרב ב"ע ז"ל שכת' בפסוק **ונאמר** נעשה נא לנו וכו' פי' הרב ב"ע שנתחכמו בני גד לבנות את המזבח להיותו יושב ובטל ללא לעולה וללא לזבח שזו הורא' עצומה שעבודת הקרבנות לא יאות לעשותה כי אם לפניו ית' במקום אשר יבחר ז"ש ונאמר נעשה נא לנו לבנות את המזבח בכוונת המתכוין שיהיה לא לעולה ולזבח שפירושו כמו ללא לעולה וללא לזבח כי ע"י כן שלא נקריב יהי' עד מוכיח לעבוד את ה' לפניו בעולותינו ר"ל יהיה עד מוכיח שאנו מחוייבים להביא עולותינו לפניו ושם עבודתו ולא במקום אחר שהרי מזבח בני ראובן יושב ובטל ז"ש כי עד ה' לפניו בעולותינו שזה הוכחה עצומה על שאין בידינו שמץ הסרה מאחרי השי"ת אדרבה כונתינו בזה לאות ועד לעבדו שכם אחד וכמו שהרחיבו ביאור הענין יותר במה שאמרו ונאמר והיה כי יאמרו וכו' ואמרנו ראו וכו' אשר עשו אבותינו לא לעולה כמו ללא עולה וללא לזבח אשר זו עדות ברורה שאין ראוי להקריב אלא לפניו בשילה ע"כ תורף דבריו בזה. ובזה מובן אומרו ולא יאמרו בניכם לבנינו וכו' רוצה לומ' המזבח נבנה בעצם וראשונה להורות הפך ממה שחשדתם אותנו שאנו עשינו אותו בכונת המתכוין ללא לעולה וללא לזבח להוכיח שאסור לעשות עולה וזבח בכל

מקום כי אם לפניו ית' במקום הנבחר לבד ומזה ימשך ג"כ תועלת בענין שני והוא שלא יאמרו בניכם לבנינו אין לכם חלק בה' שהרי חלק יש לנו שלפניו אנו מוכרחים להקריב עבודת קרבנותינו שם אלהינו ולא בזולת מהמקומות הוא מה שכתבתי באומרו ואם לא מדאגה מדב' עשינו זאת לאמר שר"ל שעשינו זאת לתכלית הודע' איסור במה אחר שנבחר שילה ותכליתו לאמר ענין זולתו והוא היות לנו חלק בה' אלהי ישראל כאמור וז"ש עשינו זאת לאמר:

**כה**

**וגבול** נתן ה' כו' צריך להבין למה לא הזכיר חצי שבט מנשה כאן כמו שהזכירם בתחילה ויענו בני גד ובני ראובן וחצי שבט המנשה. ונראה כי הוכרחו בטענתם שהיות שם חצי שבט המנשה סותרים טענתם זו והוא כי אם טוענים מדאגה וכו' וגבול וכו' אין לכם חלק בה' וכו' והלא חצי שבט מנשה יוכיחו שחציו בעבר הירדן מזרחה וחציו ימה להורות האחדות ושיש להם יחדיו חלק בה' וא"כ טענה זו בטלה ואין לה רגלים לעומת זה אמר כי בהמשך הזמן ישתקע הדבר שיש בינינו ובינכם עמהם חצי מנשה ובניכם יאמרו לבנינו מה לכם ולה' אלהי ישראל וגבול נתן ה' בינינו ובניכם ובני ראובן ובני גד כלו' אין שם אלא בני ראובן ובני גד כאילו מכחישים בחצי המנשה שאמרו שכולם בני ראובן ובני גד או שלא יחושו אל המיעוט לעשותו מוכיח ודקדק ענין זה הכתו' בינינו ובינכם סתם ואח"כ מפרש בני ראובן ובני גד והגיד כי בתחילה יאמרו מה לכם ולה' אלהי ישראל בלשון שאלה מה שייכות ומה התייחסות יש לכם ולה' אלהי ישר' וכדכתיב מה לכם ולה' אלהי ישראל ואח"כ בחוזק טענת וגבול נתן ה' שיאמרו שהשי"ת נתן לגבול מפסיק הירדן ולא אנחנו בחרנוהו אלא הוא נתן הגבול הזה ביננו שזה יהיה להם לפוקה לומ' בלשון שלילה אין לכם חלק בה' ואולי בנינו יקבלו טענתם זו ויחשבו שכן האמת עם היות הדבר שקר והשביתו בניכ' את בנינו לבלתי ירא את ה' לכך עשינו זאת והוא התנצלות הגון:

**כו**

**ונאמר** נעש' נא כו' צריך להבין תיבת נא גם ומאי לנו דקאמר שהרי לא לישראל ולא להם הוא כיון שאינו לא לעולה ולא לזבח ונראה שטענו טענה נכונה למה שהיה אפשר לטעון עליהם אל המהירות הזה לבנותו בעת ועונה זו והדאגה לאחרית ימי' בימי בניהם והיה להם להמתין זמן מה ימים או עשר שנים ואם יראו איזה הגון אז יתקנו המעוות לז"א נעשה נא ר"ל טענתינו למה שאמרנו לעשותו נא בעת הזאת הוא יען כי לנו יאתה לבנו' את המזבח שכיון שאנו העושי' יתברר לכל שלא לעולה ולא לזבח הוא כי אנשים כמונו אשר מלאנו אחרי ה' ללכת כל חלוץ לפניו לא יחשדונו בסרים מאחרי ה' ז"ש לנו

לבנות את המזבח שכל העול' יאמרו לא לעולה ולא לזבח כי אנו היינו בחזקת כשרות לא ידענו איך עלה על דעתכם לחשוד אותנו בחשד זה אשר חשדת' אותנו במה שלא עלתה על לבנו ולפי זה תיבת לנו מוסבת לסוף הפסוק וגם כי נפרש אותה לתחלת הפסוק הכל ענין אחד דהכי קאמר נעשה נא לנו כלומר לנו יאתה שנעש' זה כן בעת הזאת המעשה הזה שחשבנו כי לא תחשדונו.

**כז**

**כי** עד הוא יש לדקדק כי בינינו וביניכם לא היה צריך עד אלא לדורות הבאים בלבד ועוד למה לא אמר ובין דורותכם ובין דורתינו כמו שאמר בינינו וביניכם ועוד ולא יאמרו בניכם וכו' שלא יאמרו הי"ל ועוד כתוב ונאמ' והיה כי יאמרו הכל מיותר לגמרי שכבר קדם כי עד הוא שלא יאמרו. אמנם רוצה לומ' כי מהיות המזבח הזה נעשה תכף בעת הזאת כמ"ש נעשה נא וכו' כי בהכרח לעד יעש' בינינו וביניכ' וכיון שיעש' לעד ביננו ובניכ' הנה ישאר בחזק' זו גם לרבו' הבאי' אחרינו ז"ש ובין דורותיכ' אחרינו ואמרו שלא יתכן לחשוד כשרים בני ישר' הדורו' הבאי' אחריה' שיאמ' לדורות הבאי' אחרי בני ראובן אין לכם חלק בה' כי אין ראוי לחשוד זרע נכרי' בזה אבל חשדו את זרעם אחריה' שלא יסורו מאחרי ה' ע"י עדו' מזבח הזה כי עד הוא בינינו וביניכם ובין דורותינו אחרינו שיהיו מעותדי' לעבוד עבוד' ה' לפניו וכו' והטעם שלא הזכרנו דורותינו הו' לפי שבריא לנו שלא יאמ' בניכ' מחר לבנינו אין לכם חלק בה' כי יפה כח הבני' שהורת' ולידת' בקדוש' הארץ מהאבו' והכי דייק לישנא דקרא שאומר ולא יאמרו וכו' ולא כתיב שלא יאמרו ונאמר והיה כי יאמרו ר"ל ונאמר בדרך חששה רחוקה והיה אם יאמרו מה שהוא קרוב לומר כמו שאמרנו ולא יאמרו בניכם לבנינו אין לכם חלק בה' עכ"ז ונאמר והיה אם יאמרו כי בכיוצא בדברים האלה אשר בהם כל חיי רוחינו ונשמתינו ראוי לחוש אפי' בדבר רחוק דהיינו והיה כי יאמרו אלינו כי לא זו בלבד חששנו לזמן רחוק אחרי תום כל הדור הזה ויקומו בנינו אחרינו דור חדש שראוי לחוש אלא אפי' כולנו חששנו ונאמ' והיה כי יאמרו אלינו ואל דורותינו יחדיו ואמרנו להם תשובה נצחת והראיה נכונה ואמרנו ראו את תבנית המזבח שתבניתו בגודלו ושאין לו מקו' קרנות ושאר פרטים הצריך המזבח אשר לעלות עליו זבח ומנח' והסך נסכים אבל תבני' המזבח אשר עשו אבותינו שתבניתו יוכיח עליו שלא לעול' ולא לזבח גם מצד היו' אבותנו הקדושי' העושים אותו מוכרח שלא לעול' ולא לזבח עשאוהו כי אבותינו הרואים את מעשה ה' ודאי שלא נעש' כי אם לעד ותבניתו ג"כ תוכיח עליו כי עד הוא בינינו וביניכם לא זולת:

**כט**

**חלילה** לנו ממנו רוצה לו' לא תחשבו שמבחינ' פחדכ' ומוראכם הוא הנמנע לנו לעשות מזבח לזבוח עליו לע"א כי אם ממנו מעצמינו מהיותינו בעלי נפש יראי ה' הוא נמנע לאנשים כמונו לעשותו למרוד בה' ז"ש חליל' לנו ממנו דייקא שהוא נמנע ממנו ומצאתי שפיי כן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל ואמ' שכמו שקש' בעיננו למרוד בה' ולשוב מאחרי ה' חלילה שכזה ודומה בדומה נחשב בעיננו אם היינו נותנים לב לבנות מזבח לעולה כו' מלבד מזבח ה' אלי"נו בלי ספק ששוה אלינו ובעינינו עשות מזבח לעולה כאילו מרדנו בה' ושבנו מאחריו ואפי שאמ' מלבד מזב' ה' אלי"נו אמר דרך הלצ' חליל' לנו ממרוד בה' ושוב מאחריו שהוא עון גדול מלבד עון ב' שהיינו פוגמים בכבוד מזבח ה' אשר לפני משכנו לבקש לנו מזבח זולתו ז"ש מלבד מזבח ה' כלומ' מלבד עון שהיינו עושי' אל מזב' ה' אשר לפני משכנו הנוסיף למרוד בה' ולשוב מאחריו חלילה לנו כו':

**ל**

**וישמע** פנחס הכהן אעפ"י שהם דברו עם הנשיאים לחלוק כבוד לפנחס מיראת' ובושת' לדב' עמו לכך הגיד הכתו' וישמע פנח' מה שדברו עם הנשיאי' או יהי' וישמע לשון הבנ' כמו וישמע אברה' לעפרון כי הבין פנחס תוכיות כונתם כי נכרים דברי אמת ויטב בעיניה' התנצלותם:

**לא**

**ויאמר** פנחס בן אלעזר וכו' לפי שהם אמרו למעלה אל אלי"ם הוא יודע בהווה וישראל גם הוא ידע בעתיד לעומת זה השיב פנחס ויאמר שגם ישראל יודע בהוה ז"ש היום ידענו כבר ידענו ביו' הזה שלא מעלתם כי בתוכינו ה' וכמו שהוא יודע גם אנו ידענו וקבלנו טענתכ' דהא בתוכינו ה' ולשון כי לשון דהא הוא דהא בתוכנו ה' ואילו היה מעל בכם היה נגלה לנו ע"י ה' אבל בודאי אשר לא מעלתם בה' המעל הזה שעל ידיכם הוא שאז בעת בנין המזבח הצלתם את בני ישראל מיד ה' דאילו ח"ו מעלתם מאז היה יוצא הקצף מלפני ה' כי בתוכינו הוא אבל כיון שאז הצלתם את בני ישראל מיד ה' זו הוראה וראיה ברורה אשר לא מעלתם בה' המעל הזה זהו שאמר אשר לא מעלתם וכו' אז הצלתם וכו' שאז הצלתם שבסוף הפסוק ראיה לתחילתו שאמר אשר לא מעלתם או אפשר כפשוטו של מקרא היום ידענו אשר בתוכינו ה' רוצה לומר בתוכינו בתוך ישראל ובתוך בני גד ובני ראובן שבתוכינו יחדיו ה' אשר לא מעלתם בה' המעל הזה כי אם מעלתם לא היה ה' בתוכינו אדרבה היה מסתיר פניו מישראל ומתרעם ושב מאחרינו אבל כעת ידענו כי בתוכינו ה' כיון שאז הצלתם את בני ישראל מיד ה':

**לב**

**וישב** פנחס צריך להבין שמאת ראובן ומאת בני גד מארץ הגלעד אל ארץ כנען הכל מיותר די שיאמר וישב פנחס בן אלעזר הכהן והנשיאים אל בני ישר' וישיבו אותם דבר ונרא' שהכתוב כמתלהלה יורה זיקים נגד בני ראובן ובני גד שלא לוו את פנחס והנשיאי' לפחות עד הירדן אבל פטרום בלא לויה ז"ש וישב פנחס והנשיאים מאת בני ראובן ומאת בני גד כלומ' שלא הלכו אתם וזהו אומ' ג"כ מארץ הגלעד שהראוי היה שיצאו מתחומם ללוות אותם עד חוץ תחומם ואם נרצה לפרש בהפך להפך בזכו' בני ראובן ובני גד ונאמר דהכי קאמר וישב פנחס בן אלעזר הכהן והנשיאים וגם שבו אנשים מאת בני גד ומאת בני ראובן יצאו אנשי' מארץ הגלעד אל ארץ כנען ללכת לדבר אל בני ישראל בחברת הנשיאים ופנחס והראשון עקר:

**לג**

**ויטב** הדבר בעיני בני ישראל קשה אומרו ולא אמ' לעלו' עליה' לצבא וכי יעלה בדעת שאחר כל ההתנצלות יעלו עליה' לצב' אדרבה היה ראוי לשאול מהם מחילה וסליחה על שחשדו אותם. הרב ב"ע ז"ל בשער פ"ה כתב זה לשונו. אמנם הנרא' בזה הוא כי הנה משה אדוננו ע"ה בעוצ' חכמתו עמד על אמות כונתם ולבו לב חכם אשר לימינו וירה [חצים] שנונים אל כל אשר יהיה בלבם ולא יחטיא כי הוא דן בעצמו שמניעתם ללכת אל ארץ נחלת ה' לא תהיה כי אם לאח' משתי סיבות אם שנפל מורך בלבבם לבא אל ארץ גוים גדולים ועצומי' ולזה נתפייסו ליטול חלקם מעבר הירדן ע"ד טוב פת חרבה וכו' או שלא עשו כן מצד מורך כי בדעתם היה ללכת אתם אל כל מלחמותיה' רק שנמצא בהם שמץ רשעות לדחות בעיניהם ארץ חמדה ולא שערו עוצם מעלתה ותכליתה ועשו מהטפל עקר בראותם הארץ ארץ מקנה כאלו לא היה תכלית הארץ כי אם למרעה טוב וכר נרחב והיה זה עון גדול שורש פורה ראש ולענה כעין עון המרגלים וכל מתי מדב' והנה מר"עה בענותנותו חשדן בקלה והפליא עצה לזרוק עליהם מרה עליה תועיל להוכיחם גם על השנית מכ"ש ולז"א ולמה תניאון וכו' כה עשו וכו' כי תשובון מאחריו ועל זה החשד עצמו סמכו פנחס והזקנים על דבר ע"א באומרם המעט לנו עון פעור וכו' והעד הנאמן שאמרו להם ואך אם טמאה ארץ אחוזתכם וכו' ירצו אם אולי אתם חושבים כי לבעבור היות ארצכם ארץ טמאה כי לא מעקר נחלת ה' היא לפיכך אתם צריכים לבנות מזבח לאלהי נכר הארץ להוריד הכחות הנכריות עליכם כאחד העמים עברו לכם אל ארץ אחוזת ה' ואל תצטרכו לזה הנה שחשדום שרצו לשבת חוץ מאחוזת ה' ולהסתר מעיני כבודו ולזה אעפ"י שנתנו אמתלאה לדבריהם במה שאמרו שעשו המזבח ללא עולה וזבח כמו שכתבנו בשער י"ב והאמינו דבריהם לבלתי עלות עליהם לצבא לא מפני

זה הוסר החשד לגמרי וזה טעם שנאמר וייטב הדבר בעיני בני ישראל ויברכו אלהים ולא אמרו לעלות עליהם לצבא לשחת הארץ ואפשר כי באומרו לשחת הארץ כיון שאם יעלו עליהם וישחיתו ארצם והביאום אל ארץ אחוזת ה' הנה ישחיתו את חלוקת הארץ אשר נחלק לפניהם ויצטרכו לעשות חלוקה אחרת ולזה שמעו מהם ויכבד עליהם דבר המלחמה ע"כ לשונו. ומהריי"א ז"ל כתב זה לשונו אחשוב שלא אמר זה על מה שאמרו בני ישראל אחר ששבו פנחס והנשיאים כי אם להגיד שבראשונה כאשר נקבצו לעלות עליהם לצבא לא אמרו כן להיות כונתם להשחית את ארצם כי אם לקנאת ה' צבאות ולכן עתה כשראו כונתם רצויה ברכו את ה' אשר נתן כזאת בלבבם. ושלא אמרו לעלות עליהם בצבא ר"ל בראשונה קודם שישלחו פנחס והנשיאי' כדי לשחת הארץ כי הם לא ירצו במות המת כ"א בשוב רשע מדרכו וחי' עכ"ל. ולע"ד אפשר דהכי קאמר כי היה אפשר לעשות אחד משני ענייניים או שיבאו עליהם לצבא לילחם עמם או לעשות פשרה להביאם אל ארץ כנען וכמו שטענו הנשיאים שאמרו ואם טמאה ארץ אחוזתכם לעומת זה הגיד הכתוב שקבלו טענתם ולא אמרו לעלות עליהם לצבא ולא לשחת הארץ אשר בני ראובן עומדי' בה דהיינו בהניח' חרב' ושוממ' ונאחזו בתוך בני ישראל ולפי זה תיבת ולא אמרו נמשכת לתיבת לשחת הארץ ודרך הלצה אפשר שקבלו טענתם וייטב הדבר בעיני בני ישראל וברכו אלהים בני ישראל שהודו ושבחו על שלא נמצאת בגידה ומעל בישראל למעול בה' וזהו ויברכו אלהים בני ישראל שתיבת בני ישראל מיותרת דמספיק שיאמר וייטב הדבר בעיני בני ישראל ויברכו אלהים ולא אמרו וכו' אבל אומרו ויברכו אלהים בני ישראל פירושו שברכו אלהים על שהיה אלהים על בני ישראל יחד כול' ובני ראובן בכלל ולא היה בהם מרד ומעל וזהו ויברכו אלהים ר"ל שבחן של בני ישראל שלא אירע רע בזה לשמצה בקמיה' ומ"ש ולא אמרו מקושר עם ויברכו אלהים כאלו אמר שבכלל הברכה אמרו ברוך ה' שלא אמרנו בתחלה לעלות עליה' לצבא לשחת הארץ כי מה שאמרנו בתחלה לעלות עליהם לצבא לבד אמרו ולא להשחית כי אם לפקח ולחקור ולא לעשות הדברים במהירו' ופתאומיו' כי המהירות היה מביא אותנו לידי חרטה ולפי זה אומרו ולא אמרו הבנתו ובכלל הברכה ברכו על שלא אמרו בתחלה לשחת הארץ. והרלב"ג ז"ל כתב זה לשונו וברכו בני ישראל את ה' הנכבד ששמר אות' מעלות לצבא:

**לד**

**ויקראו** בני ראובן וכו' צריך לדעת טוב טעם לשנוי זה שאומר שקראוהו עד על כי עד הוא כי ה' האלהים וזה סותר בצד מה למ"ש הם עצמ' למעלה כי עד הוא בינינו וכו' ובין דורותינו לעבוד את עבודת ה' לפניו וכו'. ואפשר כי הם אמרו בהתנצלותם הכוונה

שכוונו בעשיית המזבח שעשאוהו עד שצריך לעבוד עבודת הקרבנות לפניו יתברך במקום אשר יבחר ולא בזולתו מהמקומות אמנם כעת שראו שטעו ישראל וחשדום למורדים בה ושעשאוהו לע"א לכך חששו כעת ויקראוהו המזבח עצמו עד ושהעדות הוא כי ה' האלהים ואין מרד ואין מעל כדי שלא יחשדום במורדים לכך קראוהו עד על שם כי ה' האלהים והיא טענה לקריא' ה' זולת הנזכרת למעלה כי ראו מעשה טעות ונזכרו הלכה לקראו בשם עד על כי ה' האלהים שלא תשאר פוקה ומכשול לחשדנו במרד בה':

## כג

**א**

**ויהי** מימים רבים וכו' כוונת כתוב זה להודיע מה שאחז"ל כתבתי דבריהם למעלה שלפי שנתעצל קצרו שנותיו עשרה וקפצה עליו זקנה יתירה אבל לא קפצה מחמת הטורח כי אין ערוד ממית אלא חטא העצלה הביא עליו קפיצות זקנה ותשות הכח ז"ש ויהי מימים רבים אחרי אשר הניח ה' לישראל מכל אויביה' מסביב ועכ"ז יהושע זקן שאין זה אלא אדרב' מהיותו מתעצל במלחמת מצוה קפצה עליו זקנה ז"ש ויהושע זקן בא בימים עם היותו שקט ונח מכל אויביו מסביב עכ"ז ויהושע זקן נמצא שזקנה זו יהושע עצמו גרם אותה לעצמו וז"ש הכתו' אח"כ ויקרא יהושע וכו' ויאמר אליהם אני זקנתי:

**ב**

**ויקרא** יהושע וכו' ויאמר אליהם אני זקנתי צריך להבין שתיב' אני מיותרת אבל הוא מובן במה שכתבתי בפסוק הקודם שהוא גרם לעצמו בהתרשלותו הזקנה ז"ש אני זקנתי וכו' רוצה לומר אני גרמתי לעצמי שזקנתי באתי בימים וכו' ומ"ש זקנתי באתי בימים פירש מהריי"א ז"ל בפסוק הקודם גבי זקן בא בימים זקן כפי מספר שנותיו ובא בימים שהיה חלש נשבר ונדכה מכובד המלחמות ע"כל. וכבר כתבתי שלא כדבריו שלא גרמו כובד המלחמו' אדרב' קלות' והתרשלותו לגמור המלחמות גרמו לו כן:

**ג**

**ואתם** ראיתם את כל אשר עשה ה' כתב מהריי"א ז"ל שהכוונה לומר אל תדאגו עלי במה שקרבו ימי למות משתי בחינות. האחת כי אני זקנתי ולא אוכל עוד לצאת ולבא בחיים חייתי אין לכם תועלת ממני לענין המלחמה והשנית כי לא הייתי אני המנצח כי אם הוא יתברך חי וקיים לעד וז"ש ואתם ראיתם את כל אשר עשה ה' אלהיכם לכל הגוים האלה כי הוא יתברך העושה ולא אני ומה לכם לדאוג על מיתתי וזהו כי ה' הנלחם לכם:

**ד**

**ראו** הפלתי נראה לי שהוא מכריע איך ה' מארי נצחן ולה' הישועה שהרי ראו בעיניכם שהפלתי לכם את הגוים הנשארים שעם היותם נשארים שלא נכבשו כי כיון שהשי"ת הוא הכובש כל העומד ליכבש כנכבש דמי ולכך אני מפיל אותם בנחלה כאלו נכבשו ז"ש את הגוים הנשארים האלה וכו' וכל הגוים אשר הכרתי וכו' רוצה לומר הרי בעיני הגוי אשר נשארו כאותם אשר הכרתי כבר. ומ"ש והים הגדול כת' הרד"ק פירושו ועד הים הגדול כמו שכתוב ועד הים הגדול מבוא השמש יהיה גבולכם ע"כ:

**ה**

**וה'** אלהיכם הוא יהדפם וכו' צריך להבין כפל הו' יהדפ' מפניכ' היינו והוריש אותם מלפניכם יאמר החביב גם נבין שנוי מפניכ' מלפניכ' ונראה כי לפי שהזכיר שתי חלוקות האחת מהנשארים לכבוש והשנית אשר הכרתי שנכבשו כבר על אותם שנכבשו אמר שלא יעיזו פניה' אחר מיתת יהושע לחזור לארצם כמו הגרגשי שפנה וכיוצא עליהם הוא אומר הוא יהדפם כי בשכבר הוריש' ויהדפם שלא יחזרו עוד לבא לעורר מלחמה וזהו מפניכם ועל הנשארי' שלא נכבשו עדיין שהם לפניכ' עליכ' הוא או' והורי' אות' מלפניכ' מלפניכ' דייקא וירישת' את ארצם של אלו ואלו:

**ו**

**וחזקתם** מאד כו' אמר כי אין לישראל חוזק טבעי כי אם השגחיי על ידי קיום התורה והמצות ז"ש וחזקתם מאד והחוזק הזה ימשך ע"י לשמור לעשות וכו'. או אפשר כפשוטו שצריך חזוק לשמור דברי התורה ככתבן ולא שישמרום בסודם לבד או בתכליתם כמו שעלה בדעת שלמה ע"ה שאמר אני ארבה ולא אסור שחשב לבטל הכתוב ולקיים אותה בלא אסור אבל אמר את כל הכתוב בספר תורת משה ולא אמר עבד ה' דרך מעלה לתלות התורה במשה שכיון שנתן נפשו עליה נקרא' תורתו כדכתיב כי אם בתורת ה' חפצו שע"י כן נקרא' תורתו ז"ש ובתורתו יהגה וזהו בספר תורת משה שאלו אמר כאן עבד ה' היה מורה שהתורה היא של האדון הוא ית' והכתוב רוצה לתלות' במשה עצמו כאלו היא תורתו וזהו בספר תורת משה לבלתי סור ממנו חוזר לספר או למשה ואמר לבלתי סור ימין ושמאל מקושר עם לשמו' ולעשות את כל הכתוב בתורת משה שכתוב בה גם כן לבלתי סור ימין ושמאל וכתיב לא תסור מהדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל. וחז"ל פי' אפילו יאמרו לך על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין והכריחו כן דהי"ל לא תסור ימין ושמאל מהדבר אשר יגידו לך מדאסמכיה ימין ושמאל לתיבת יגידו על כרחיך הכי קאמר אפילו על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין והיינו נמי אומרו לבלתי סור ממנו ואפי' נראה בעינינו שהימין הוא שמאל. והרלב"ג ז"ל פי' קרא ימין

ההוספה על דברי תורה ושמאל קרא הגרעון ממנה כי בזה יהיה מטה מדרכי התור' ע"כ והוא עד לא תוסיפו על הדבר ולא תגרעו ממנו:

ז
**לבלתי** בא וכו' מהרי"א ז"ל כתב כי צוה להם תחלה שישמרו כל התורה בכלל כמ"ש לשמור ולעשות את כל הכתוב וכו' ומה שיצוה להם כעת לצורך שעה הוא שיזכרו לבלתי בא בגוים ר"ל שלא יבאו בהם ולא תשביעו לאחרים בשם אלהיהם כמו לא ישמע על פיך ע"כ וכן פי' הר"דק מדלא קאמר תשבעו ואמר תשביעו ע"כ:
**ואני** אומר שכל הכונה בפסוק הזה לומר שכל השמירה הנזכר' בפסוק הקודם לשמור לעשות את כל הכתוב בספר תורת משה הכל תלוי בלבלתי בא בגוים וכו' והיינו דלא קאמר ולבלתי וכו' אלא לבלתי להודיעך מכלל לאו אתה שומע הן דהא אם בא יבאו בגוים יסירום מאחרי ה' ותורתו כמו שבא היעוד על זה בתורה את בתך לא תתן לבנו כי יסיר את בנך מאחרי וזהו אומרו לשמור ולעשות את כל וכו' לבלתי בא וכו' כלומר הא בהא תליא וטעם הכפל של האלה האלה כי די שיאמר בגוים האלה הנשארים אתכם והיה אפשר לומר שלפי שדבר בכתוב וה' אלהיכם הוא יהדפם וכו' על שני מיני גוים כדפרשית לעיל הא' אותם שנכבשו ונפוצו חלק מהם בארצות רחוקות שעליהם כתיב הוא יהדפם והב' הנשארי' עדיין בלתי כביש' שעליהם כתיב והוריש אותם וכו' לעומ' שתי כתות אלו אמר כנגד הראשונ' לבלתי בא בגוים האלה הנז' בחלוקת הוא יהדפם ועל הנותרי' אמר הנשארים האלה ולכך באו שני פעמים האלה האלה להורות שהם שני מיני גוים האלה לחוד והאלה לחוד:
**והנכון** שאמר לבלתי בא בגוים האלה על הנשארי' כפשוטו של מקרא כי אות' שנאבדו לא יתכן שיבאו בהם אכן באלו תיסק אדעתך לבא בגוים האלה יען שתראה שהם נשארים שלא נכבשו אלמא קיימא להו שעת' ומזה תבא לידבק עמהם כיון שהשע' משחקת להם זהו שאמ' הנשארים האלה אתכם רוצה לומר שלהיותם נשארים יעלה בדעתך שהאלה ומזה המין יאות להיו' אתכ' ולא זולתם אתכם הזהרו נא שאין צריך לצוות אתכ' שלא תזכרו אתם בפיכם את שמם אבל אפי' לאחרים לא תהיו אתם סבה שיזכירום ע"ד לא ישמע על פיך שלא יהיה פיך ואתה סיבה שישמע מפי אחרים על פיך רוצה לומר בסבת פיך וזהו (ממש) [מ"ש] לא תזכירו ולא כתיב לא תזכרו. והוא על דרך מה שכתבתי בשם הרד"ק ז"ל גבי לא תשביעו מדלא כתיב תשבעו וגם שאם יכשלו בקל דהיינו להיות סבה לשאחרים יזכירום וישבעו בהם הנה ימשך מזה העבודה שיעבדום הם בעצמם וזה

הוא שאמר ולא תעבדום ולא תשתחוו להם הא אם בא תבואו בגוים תעבדום ותשתחוו להם ולאלהיהם:

**ח י**

**כי אם** בה' אלהיכם תדבקו וכו' כתב מהר"י"א ז"ל שאין פירושו אבל בה' אלהיכם תדבקו כמו שפירשו המפרשים ויהיה לשון כי מאחד מהלשונות שהוא משמש אלא דילמא דהא וכו' אבל הוא לשון תנאי והמשך הפסוק הזה וגזרתו היא איש אחד מכם ירדוף אלף וכו' שבזכות שתהיו דבקים בה' כאשר עשיתם עד היום והוא שגרם לכם שהוריש הגוים מפניכם וזה הוא שאמר ויורש ה' וכו' הנה אם תתמידו בדבקות האלהי תזכו לעתיד שאיש אחד מכם ירדוף אלף לעתיד ואין צריך לידחק בכתוב איש אחד ירדוף אלף שהוא עתיד במקום עבר כמו שכתב הרד"ק עד כאן תורף דבריו ונכון. ואפילו שנפרש כי כפשוטו נכון לפרש איש אחד מכם ירדוף על העתיד ובלשון ירדוף ונותן טעם כי ה' אלהיכם הוא הנלחם לכם תמיד בעבר ובעתיד כאשר דבר לכם והיכן דבר בפסוק ה' ילחם לכם ואתם תחרישון:

**יא**

**ונשמרתם** מאד לנפשותיכם וכו' אמר שאף על פי שהזהירם בשמור כדי שיצליחו בהורשת הגוים לכך הוסיף שהשמירה הזו גרועה אבל השמירה היותר נכבדת שיזכו אחר זאת הלא היא לעשות מאהבה שהיא העבודה שעבד אברהם אבינו ז"ש ונשמרתם מאד רוצה לומר מאד נוספת על הנז' הלא היא תועלת גדול לנפשותיכם והיינו לאהבה את ה' אלהיכם ופשוטו של מקרא שכמו שהאדם שומר נפשו ממקרים המזיקים לו עא"כו שצריך לשמור מאד שמירה מעולה מזו מאד ז"ש ונשמרתם מאד בזה על השמירה שאתם עושים לנפשותיכם הזהרו לשמור לאהבה את ה' אלהיכם כי מצוה גוררת מצוה:

**יב**

**כי אם** שוב תשובו וכו' כאן הגיד שעבירה גוררת עבירה וזהו כפל כי אם שוב תשובו ששוב פעם אחד תגרור שתשובו שנית ואם כי הדבקות בגוי' יתר הפלטה מעט מזער יועיל לגוים מאד לא מאהבת הגוים אלא כדי להעניש את יש' וזהו או' בתחילה ביתר הגוי' לשון יתר פליט' ולשון שאת' בבחירתכ' הותרת' אותם ואח"כ יכפרו בטובתכם לחשוב שבכחם ירשו ארץ וזרועם הושיעה למו עד שיחשבו שנשארים הם האלה ר"ל נשארי' בעל כרחכם ולא נותרים כמו שהוא האמת:

**יג**

**ידוע** תדעו כו' כפל ידוע תדעו רצה לומר להם כבר הוא ידוע על פי משה ע"ה בתורה שאמר והיה אשר תותירו מהם לשיכים בעיניכם ולצנינים בצדכם שעל זה אמר ידוע על

ידיעה קדומה ופרש"י ז"ל בחומש פ' מסעי שיכי' לשון יתידו' המנקרות עיניכם ולצנינים לשון מסוכת קוצים הסובבה אתכ' לסגור ולכלוא אתכם מאין יוצא ובא והרא"בע פי' שיכים מגיזרת הסר מסוכתו הנני סך וכו' ולציננ' לשון קוצי' חדים כמו צני' פחים ע"כ וכעת תדעו דבר מחוד' הוא כי לא יוסיף ה' אלהיכם להוריש כי ללצים הוא יליץ ובדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו והיה לכם לפח ולמוקש דהיינו לפח קל בתחיל' להחטיא אתכם בדבר קל ואח"כ ולמוקש שתעבדו ותשתחוו להם וזה יגרום לכם עונש קל בתחיל' דהיינו ולשוטט בצידכ' שהצדדין והם הארצו' הסמוכות לספר בתחילה ישוטטו באותם הצדדין לבד כי לא תחזקנה ידיה' לבא אל הארצות שבאמצע כי אם בצדדין לבד ובהחבא ואח"כ יהיו לצנינים בעיניכם שיבואו מחנות מחנות בצינות ומגינים בעיניכם בפרהסיא ולא בהחבא כי הפח יגרום לשוטט בצידכם ואם לא תשובו יהיו לכם למוקש ויגרמו לצנינים בעיניכם עד אבדכם וכו' שישארו הם ותצאו אתם כיון שלא הוצאתם אותם כל זה בכלל תיבת תדעו שהיא ידיעה מחודשת נוספת על הראשונ' שכלל בתיבת ידוע. ומ"ש ולשוטט פי' רש"י ז"ל ישוטטו לבוז ולשלול סביבותם ולצנינים מחנות וכן ובאו עליך הצן כצנה זו המקפת את האד' משלש רוחותיו כמו שנאמר כצנה רצון תעטרנו תסובבנו כמו ושאול ואנשיו עוטרים אל דוד עוטרים סובבים ע"כ ואם נפרש לשוטט כמו שכתב הרד"ק ז"ל שהוא לשון שוט לסוס ג"כ יתיישב הכתוב כך בתחילה ייסר אתכם בשוטי' לשוטט בצדיכם במלקו' ורצועה המכה בצדדי האדם ועל כתפו אבל אח"כ ייסרו אתכ' בעקרבי' ולצנינים בעיניכם כדפירש רש"י או כהרא"בע כנזכ' שפירשו לשון קוצים כמו צנים פחים:

**יד**

**והנה** אנכי הולך היום בדרך כל הארץ מהרי"א ז"ל כתב יאמר הנני זקן וידעתי שלא אחיה כ"כ עד שאראה כל העתיד לבא בזה אבל בדרך הקש רואה אני כי כמו שנתקיימו כל הייעודים הטובי' אשר יעד הוא ית' שלא נפל דבר א' ככה יביא עליהם כל הדברים הרעים כי ההתמדה בדברים יורה על ההשגחה כי המקרה לא יתמיד וכמו שההתמדה בדברים הטובי' שהתמידו לכם הורו על ההשגחה ככה יורו הדברים בבואם בהתמדה בהתקיים היעוד שבא בהם ע"כ ולי נראה שהכתוב הזה נתן טעם לתוכחתו זו שישאל השואל מה היום מימים ומשיב ואומר והנה אנכי הולך היום בדרך כל הארץ שנכון להוכיח אתכם ביום הזה משתי בחינות האחת מהבחינה שאחז"ל שלא יאות להוכיח כי אם סמוך למיתה כדי שלא יבוש ממנו כל שעה כמו שמצינו במשה שהוכיחן לישר' סמוך למיתתו וכן דוד לשלמה בנו כדכתי' ויקרבו ימי דוד למות ויצו את שלמה בנו

לאמר וזו היא תיבת לאמר לדורות שלא יאות להוכיח אלא סמוך למיתה לקריבת ימים והטעם השני לפי שבהיותו בחיים ידע שלא ימרו את פי ה' אך אחרי מיתתו שלא יהיה להם מי שיבושו כ"כ ממנו לכך הוכיחם סמוך למיתתו וכל זה בכלל או' והנה אנכי הולך בדרך כל הארץ שאם לא עכשיו אימתי וצריך להוכיח' כדי להשאיר אחריו ברכה ואמר וידעתם בכל לבבכם אמר כי דבר ה' יש לו סגולה שהוא מעצמו נעשה ומתקיים והטעם שכיון שבדבר ה' שמים נעשו ממיל' ג"כ כל דברי' שידבר הוא נעשה בהכרח מאליו ועד"ז פירשתי בכלי חמדה פסוק ההוא אמר ולא יעשה ר"ל ההוא אמר ואותה אמירה לא תעשה מיד ע"י האמירה עצמה זה נמנע כי האמירה שאומר הוא ית' עושה מעשה מיד ולזה לא יתכן שידב' ולא יקימנה כיון שהוא נעשה ומתקיים מאליו באופן שהדבר הטוב נעשה מאליו ז"ש כי לא נפל דבר א' הכל באו לכם ר"ל הם באו מעצמם ולא הוצרך השי"ת להביאם אלא הם באו מעצמם ונעשו ונתקיימו והוסיף ואמר לא נפל ממנו דבר א' שהוא מאמר מיותר גם תיבת ממנו מיותרת אבל הוסיף לומר שמלבד שלא נפל דבר מכל הדברים הטובי' שכולם באו היה עדיין אפשר לומר שבדב' מהם יחסר בו בדב' ההוא חלק מה ממנו ודבר פרטיי בו לזה אמר לא נפל ממנו מהדבר הנז' אפי' דבר א' פרטיי בו וחלק קטן בו אלא באו כל הדברים וכל דבר ודבר בא בשלימות שלא נפל ממנו דבר כל דהו ז"ש לא נפל ממנו שתיבת ממנו חוזרת אל השי"ת הנזכר בכל הדבר הטוב אשר דבר ה' יאמר שכל הדברים טובים הכל באו לכם עם היות שאתם לא הייתם כ"כ כדאים לשיתקיימו יחד כולם עכ"ז לא נפל ממנו דבר א' ר"ל ממנו ית' וית' ובטובו הוא שלא נפל דבר אחד ולא מכם נמשך שלא נפל כי לא בצדקתך וביושר לבבך וכו' ככתוב בתורה:

**טו**

**והיה** כאשר בא וכו' ר"ל כאשר בא מאליו הדבר הטוב כן יביא ה' וכו' שהדבר הרע לא יבא מאליו אבל צריך שיביאהו ה' כדי שיביאנו באופן נאות שתוכלו שאתו ז"ש כן יביא ה' עליכם כי כמו שמתאמ' אמותו ית' בהבאת הטוב כן מתאמת ע"י הבאת הפורענות וכמו שאחז"ל גבי אני ה' הנא' גבי הבטחה נאמן לשלם שכר טוב למתהלכים לפניו כשהוא אמור אצל פורענות נאמן ליפרע וכיוצא בזה הוא מ"ש הפסוק וישקוד ה' על הרעה ויביאיה עלינו כי חנון ורחום הוא שלהיותו חנון ורחו' לא עשה הדברים פתאם בזעף כי אם שקד שקידה ועיון היאך להביאה באופן שנוכל שאתו ויביאה עלינו הוא בעצמו מאהבה עזה כי חנון ורחום הוא ולכך לא מסרנו ביד זולתו אלא הוא הביאה כי חנון ורחום הוא ואמר כאשר בא וכו' כל הדבר הטוב בלשון יחיד ולמעלה נאמר כל

הדברים הטובים בלשון רבים כיון בזה אל מה שפירשנו בפסוק הקודם במ"ש לא נפל ממנו דבר א' שהוא על חלק פרטי שבו בדבר הטוב שכולו בשלימות בא אשר לעומת זה מקיש בפסוק הזה הקש מוחלט אין הקש למחצה אבל כך הוא שכאשר בא עליכם כל הדבר הטוב ר"ל כולו בכל חלקיו שלא נפל ממנו דבר אחד כך יביא ה' עליכ' כל הדבר הרע כולו יחדיו בלי חסרון חלק ממנו והנ' היה מרחמי ה' שלא הקיש כי אם מכל הדבר הטוב אל כל הדבר הרע לבד מדבר לדבר שאין בכלל זה היום כל הדברים הרעים הרבים כמו שנתקיימו הדברים טובים כולם והנה גם הלא כיון בזה להורות היכולת האלהי שבהתקיים דבר אחד כולו בכל חלקיו יספיק עד השמידו אותכם מעל פני האדמה הטוב' ונוכיח כן ממה שבא בתור' בתוכחו' שבפרשת תבא בכל חלק וחלק מהתוכחות ישלח ה' וכו' עד השמדך ועד אבדך ובסמוך עד אבדך עד השמדך כאילו רוצה לומר שכל חלק וחלק שבקללות מספיק הוא להשמיד ולאבד ואמר אותכם דהי"לל אתכם הנה הוא ע"ד מה שאחז"ל בפסוק אותי ואתכ' כך נפרש כאן כי הרע המגיע לכם כאילו הוא מגיע אלי יען כי אני הדבר המנהיג אתכם ז"ש אותכם כעין דרשת חז"ל אותם ואתכם:

**טז**

**בעברכם** את ברית ה' צריך להבין שכב' הודיע' שיביא ה' הפורענו' עד השמידו אותם מעל האדמה א"כ מה צורך השנות הדבר הזה פעמים לומר וחרה אף ה' בכם ואבדתם מהרה וכו' ועוד כי בכתוב הקודם לא אמר מהרה אלא עד השמידו אותכם מעל האדמה וכאן הוא אומ' מהרה באופן שהשני כתובים מכחישים זה את זה ולא די זה אלא שהכתוב הראשון מכחיש הכתו' בתורה שאמר ואבדתם מהרה מעל הארץ כו' גם צרי' לדקד' שבכתו' הראשון הוא אומר מעל הארץ הטובה למעלה אמר אשר נתן לכם ה' אלהיכם וכאן הוא אומר אשר נתן לכם. **ונראה** לומר כי הפסו' הזה צריך להפסיקו בסכינא חריפ' שאו' בעברכם את ברית ה' אלהיכם דהיינו ביטול המצות הבאו' בתורה היא ברית ה' הנה העברת הברית הזו היא שגרמה לכם כל הפורענות הנזכר בפסוק הקודם שאמר כן יביא ה' עליכם וכו' אימתי בעברכם את ברית ה' אלהיכם אשר צוה אתכם וכן מורה הסגולתא שבתיבת אתכם אמנם אם הלך תלכו אחרי אלי"ם אחרים אז יגדל הפורענות וז"ש והלכתם ועבדתם אלי"ם אחרי' היא חלוקה בפני עצמה ועליה יעד לחרות אף ה' שהיא פורענות יתירה שלכך יבא להם האבדן מהר מעל הארץ הטוב' מה שלא ייעד במהירות בפסוק הקודם שכיון שעדיין מודים באלהותו יתבר' יאריך אפו עליהם לבלתי הביא מהרה האבדן ולזה כיון הפסוק שבפסוק הקודם שמדבר בהעברת הברית ביטול תורה ומצות אבל עדיין לא עבדו ע"א אז נאמר אשר נתן לכם ה' אלהכם שעדיין אתם

מודים בו שהוא אלהיכם אמנם בפ' הזה אחר שהזכיר והלכתם ועבדתם אלי"ם אחרים וחרה אף ה' וכו' אז כתיב אשר נתן לכם לבד שכיון שאין מודים באלהותו ית' לכך לא כתב כאן אשר נתן לכם ה' אלהיכם בחלוקה זו שהלכו ועבדו אלי"ם אחרים והסכים בזה אל מה שכתוב בתור' וסרתם ועבדתם אלי"ם אחרים וכו' וחרה אף ה' כו' ואבדת' מהרה שלא יעדה באבדן מהרה כי אם כשיסורו ויעבדו אלהים אחרים ולפי זה היה ראוי שיאמר הכתוב ואם תלכו. ותעבדו אלהים אחרים והשתחויתם להם וחרה כו' כיון שהיא חלוקה בפני עצמה אכן להיות עבירה גוררת עבירה ובפרט ביטול תורה והעברת ברית ה' אלהיהם שבודאי הגמור זה יביאכם לידי עבירת ע"א ולכך כתיב והלכתם ועבדתם וכו' כאילו הוא נמשך מהקודם כי זה הוא סמוך ותכף לזה:

## כד

**א**

**ויאסוף** יהושע את כל שבטי ישראל שכמה מהרי"א ז"ל הקשה מה ראה יהושע אחר שדבר הדברים הראשונים לכל ישראל ולראשיו ולזקניו ולשפטיו ולשטריו והיה בהם מה שיספיק מהציווי והאזהרה וההתראה אם כן למה הוסיף שנית לאסוף אותם שנית ולמה לא אמר כל זה בפעם א' והמפרשים אמרו אולי על פי הדבר עשאו אבל לא נזכר בכתוב ולכן אין ראוי שנאמין שבאו עליו ציווי אלהי והשיב שאחרי שדבר כל הדברים הקודמין לפי שהעם לא השיבוהו דבר עליו לא נתקררה דעתו ולכן ראה להביא אותם בתוכחת שנית כדי לשאול מהם שאלות באופן שמפאת ההכרח יצטרכו להשיבו כאשר עם לבבם ויעשו עליו חוזק וברית וקיום גדול ע"כ תורף דבריו ועדיין קושייתו במקומה עומדת היא. **ואני** אומר שלהיות העניינים האלה שני עניינים לכך עשה אותם בשני פעמים הראשון עניינו כולו על איבוד יתר הגוים ההם הנשארים ואעפ"י שהוא חלק פרטי ומצוה מהמצוות שבתורה ראה לעשותו ראש פנה להיו' דבר גדול הערך כי אם יותירו מהגוים יהיו להם לפוקה ולמכשול עד שיכפרו ביי' ועבודתו לעבוד אלילים והנה כל דברי יהושע בענין הראשון מיוסדים על זה הדרוש שפתח ואמר אתם ראיתם כו' ראו הפלתי כו' וייי אלהיכם הוא יהדפם מפניכם כו' ואעפ"י שבא בין הדבקי' פסוק וחזקתם לשמור ולעשות את כל הכתו' בספר תורת משה לבלתי סור ימין ושמאל לא שהדרוש ההוא מיוסד על ענין קיום המצות והתורה שהרי איננו כי אם בדרוש אבדן יתר הגוים כמו שהוכחנו אלא שמזכיר חומר מצוה זו שכל גופי תורה תלויין בה עד שבהתחזקם בדבר הזה של ביטול יתר הגוים ועקירתם מן הארץ הרי הוא הכנה לשמור ולעשות את כל הכתוב בספר תורת משה לבלתי סור ימין ושמ' כיון שיוס' המכשול מהמחטיאי' את

יש' והיינו דסמיך ליה לבלתי בא בגוים וכו' דהא בהא תליא וכל הכתו' סובבי' על זה כי גם אומרו בעברכם את ברית ה' כו' והלכתם כו' הכל תולדת מהניח מהמחטיאים כאמור והענין ההוא מספיק באסיפת וקריאת ישר' וזקניו וראשיו ושופטיו ושוטריו אמנם כאן באסיפה זו השני' הוסיף ואמר כל שבטי וכו' ראה יהושע לעשות דרוש בפני עצמו על ענין קיום התורה והמצות באסיפת עם הקטנים עם הגדולים וכל שבטי ישראל ועשה זה בשכם להיות קרוב אל עירו תמנת חרס גם להיו' המקו' אשר שם הר גריזים והר עיבל שבא הציווי האלהי בתורה לעשות שם חזוק לתורה כדכתיב והיה בעברכם את הירדן וכו' וכן עשה יהושע מאז תכף בו ביו' לכניסתו לארץ כמו שזכרנו לעיל במקומו וזו שנית ראה לעשות במקום ההוא אסיפה זו שנית לחיזוק קיום בדת וז"ש ויתייצבו לפני האלי"ם להיות כי המקום ההוא מוכן להגלות שם האלי"ם שהרי כשנכנסו לארץ בו ביום עמדו על הברכה על הר גריזים ועל הקללה על הר עיבל ולכך נאמר לפני האלי"ם כי בכנופייא כזו ומקום מוכן גלוי שכינה יש בו אמנם מהרי"א ז"ל כתב זה לשונו ונראה שהביאו ארון אלי"ם בשכם כדי לכרות הברית לפניו והנה רצה לעשות זה בשכם לפי שבמקו' ההוא אמר יעקב לבניו הסירו את אלהי הנכר אשר בתוככם לפיכך ראה יהושע לומר במקום ההוא דברים דומים להם ע"כ:

**ב**

**ויאמר** יהושע כו' כתב מהרי"א יהושע הזכיר ראשונה החסד היותר גדול והוא שהבדילנו מן הטועי' ולמד אותנו אמונו' אמיתיו' נכונות וזהו בעבר הנהר ישבו אבותיכ' ויעבדו אלי"ם אחרים ועם היותם עובדים ע"א האל ית' לקח את אביכם את אברהם ואולך אותו בכל ארץ כנען מקום קדוש ומוכן לנבואה ושלימות ולכן הוליכו בכל ארץ כנען ע"כ אמנם צריך לדקדק במ"ש ויאמר יהושע אל כל העם וכו' כי מספיק שיאמר ויאמר אליהם יהושע וכו' ועם כל השבטים וזקנים ושופטים ושוטרים הנזכרי' ידבר א"כ אל כל העם מיותר וגם נבין אומרו כה אמר ה' אלהי ישראל כה אמר ה' מספיק אכן אפשר שלהיות הקיבוץ הזה גדול מאד לעברם בברית ה' ובאלתו כולם נקבצו מחוטב עצים עד שואב מים ואפי' ערב רב שעלה אתם אשר לעומת זה הוא אומר ויאמר יהושע אל כל העם יחדיו כאמור ואפי' הערב רב ואמר כה אמר ה' אלהי ישראל כי עליהם לבדם יצדק אומרו בעבר הנהר ישבו אבותכם כי לא אבות הערב רב הם או אפשר שאומ' כה אמר ה' אלהי ישראל אשר הוא יתברך מתפאר בהיותו אלהיכם כן ראוי שאתם ג"כ תחזיקו בעבודתו אמנם המאמר הזה כללי הוא ג"כ אל הערב רב ואעפ"י שיאמר בעבר הנהר ישבו אבותיכם וכו' ואקח את אביכם כי אברהם אביהם של גרים הוא נחשב ואל זה כיון

באומרו ויאמר יהושע אל כל העם שגם אל כלל העם ואל ערב רב אליהם תטוף מילתו ואמריו במה שיאמר אלהי אבותיכם כי גם אביהם הוא נחשב כאמור. ומ״ש ויעבדו אלי״ם אחרים פשוטו של מקרא על כולם יחדיו על תרח ואברה' ונחור ואח״כ ואקח את אביכם וכו' או יאמר ויעבדו אלי״ם אחרי' על תרח ונחור כי אברהם בן שלש שנים הכיר את בוראו ויורה על זה הפסוק באומרו תיבת מעולם נמשכת אל תיבת תרח בשופר הולך ובאומרו אבי פעמים אבי אברהם ואבי נחור גם באומרו אברהם ולא הי"לל אלא אבי אברם כי בעת ההיא אבר' היה ולא אברה' ע"ד מ״ש הכתו' אשר בחרת באברם שכשבחר בו היה אברם הרי שהכתו' קורא אותו כפי השם שהיה לו באותו זמן ואעפ"י שאח"כ נשתנה שמו דכוותא הכא היה לו לומר אבי אברם אלא ודאי כונת הכתוב לומר שלעולם הכיר תרח וירד לסוף דעת אברהם שאיננו עובד אלי״ם אחרים כמוהו וכבנו העיקרי נחור המאמין באמונתו ז״ש מעולם תרח היה אבי אברהם ולא אבי אברם שידע שאיננו אב לארם אלא אב המון מאמינים בשי״ת ז״ש מעולם היה תרח אבי אברהם שלא נתחדש לו באברהם חידוש ולכך לא היה אבי אברם ונחור אבל היה אבי אברהם בבחינת ההולדה לבד ואבי נחור לבד שהרי היה אביו בכל מכל בהולדה ובאמונות כי ויעבדו תרח ונחור לבדם אלהים אחרים וכיון שראהו אומר לאביו לא ראיתיו ואת אחיו לא ידע ואקח את אביכם כיון שראיתיו טוב לבדו קרבתיו אלי:

**ג**

**ואקח** את אביכם את אברהם קשה שהי"לל ואקח את אביכם אברה' ועוד אומרו בכל ארץ כנען מהו ענייגה דמספיק שיאמר ואולך אותו אל ארץ כנען. ונראה כי ידוע שתרח עקר דירתו בשביל אברהם ובא לחרן ואין ספק שתרח כשנצול אברהם מאור כשדים אולי נתן לבו לשוב וזו הועיל לו לזכות לעולם הבא בזכות אברהם עד שנ' לאברהם ואתה תבא אל אבותיך בשלו' בשרו שיש לו חלק לעול' הבא ובזה אפשר שאמר ואקח את אביכם את אברהם שהרי תרח נלקח מאור כשדים וזהו ואקח את אביכם את אברהם דמשמע דאביכם לחוד ואברה' לחוד וכיון שתרח לא הניח מלעבוד ע"ז כי אם מחמת יראתו לכך נדחה תרח ונלקח אברהם לבדו מעבר הנהר והיה מהנס ופלא שהוליכו ה' בכל ארץ כנען עם היותם כופרים ובלתי מאמינים באמונתו של אברהם עם כל זה ואולך אותו בכל ארץ כנען ואין פוצה פה ומצפצף ואף על פי שהדרך ממעט' פריה ורביה כמו שאחז״ל בפרש' לך לך על כן אמר ואולך אותו בכל ארץ כנען ולא מעטה ההליכה את הזרע אלא וארבה את זרעו זה ישמעאל וכתב וארב חסר ה״א לומר דבזרע ישמעאל הכתוב מדבר שעתיד הק"בה לריב עמם וכדכתיב על פני כל אחיו נפל שיפול בנופלים

זהו שאמר וארב את זרעו לשון מריבה שיריב עם זרעו כדכתיב משא בערב וכו' ורש"י ז"ל כתב וארב חסר ה"א כמה מריבות ונסיונות עשיתי עמו עד שלא נתתי לו זרע עכ"ל ואחר כך לעת זקנת שרה ואתן לו את יצחק לו דייקא ביחוד יותר מישמעאל ובמתנה אלהית בלי הכנה טבעית כי אברהם זקן ושרה זקנה חדל להיות לשרה אורח כנשים ובזה נסתלקה קושית המפרשים שהקשו למה לא הזכיר את ישמעאל וכי תימא לפי שלא היה זרע כשר הרי שמזכיר את עשו עם היותו רשע גמור וישמעאל שב בתשובה. והרלב"ג תירץ כי אין ראוי להזכיר לא ישמעאל ולא עשו כי ביצחק הכשר יקרא לאברהם זרע לא בישמעאל ומה שהזכיר הכתוב את עשו היינו לפי שצריך להזכיר ואתן לעשו את הר שעיר לרשת אותו ויעקב ובניו וכו' וקרוב לזה כתב הרד"ק ז"ל זה לשונו ולא זכר את ישמעאל כי בן אמה היה ועוד שנאמר לו גרש האמה הזאת ואת בנה ע"כ ומהרי"א ז"ל תירץ כי לא הזכיר כי אם הנולדים דרך נס וישמעאל בטבע נולד שהגר איננה עקרה אמנם בשרה ורבקה שהיו עקרו' הזכיר בניהם יצחק ויעקב ועשו:

**ד**

**ואתן** ליצחק את יעקב וכו' כי דרך מתנה היו כי עקרים היו ואמר את יעקב תחילה ואחר כך את עשו לפי שיעקב היה טיפה ראשונה כמו שאחז"ל משל לשפופרת וכו' ומה שאמרו ואתן לעשו את הר שעיר מהרי"א ז"ל כתב שהוא חסר שלישי ר"ל שלעשו נתן את הר שעיר לרשת אותו ולא נתעסק הקב"ה עמו ללמדו תור' ואמונות לא כן ליעקב ובניו שירדו מצרימ' כדי שיתבר' להם היכול' האלהי בהוצאת' על ידי הרועים הנאמנים וינתן להם התורה האלהית עד כאן ולי נר' פשוטו של מקרא ואתן לעשו את הר שעיר כדי לדחותו מעל ארץ הקדש אל הר שעיר הטמא אשר שעירים ירקדו שם ואמר לרשת אותו דמספיק שיאמר ואתן לעשו את הר שעיר ירושה אפשר שרמז העתיד שיעלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו וירשוהו כמו שאמרו חז"ל כי לא אתן לך מארצו עד מדרך כף רגל עד שידרוך בו כף רגל המשיח וזהו שאמר כאן ואתן לעשו את הר שעיר לרשת אותו. ואחר כך כלומר שיהיה ירושה לזרעו של יעקב ויעקב ובניו ירדו מצרים לפרוע השטר חוב של ועבדום ועינו אותם כדי שיזכו אחר כך בנחלת הארץ:

**ה**

**ואשלח** את משה וכו' הגיד חסד יציא' מצרים שעם היו' ששלח את משה ואת אהרן אף על פי כן לא הועיל עד שנגפם ה' במגפת מכת בכורות וזהו שאמר ואגוף את מצרים אני הנוגף בעצמי וכבודי כי אז כאשר היה שאני בעצמי עשיתי בקרבו אחר זה הוצאתי אתכם באופן שעשיתי עמכם חסד גדול ללכת בעצמי לעשות בקרבו כדי להוציא אתכם:

ו
**ואוציא** את אבותיכם וכו' בפסוק הקוד' אמר ואח' הוצאתי אתכם וכאן הוא אומר ואוציא את אבותיכם וזה וזה אמת כי אומרו ואחר הוצאתי אתכ' היינו על דרך ואילו לא הוציא וכו' עדיין אנו ובנינו ובני בנינו משועבדים היינו וזהו ואחר הוצאתי אתכ' בכח אבל בפועל ואוציא את אבותיכם. ומה שאמרו ותבואו הימה כתב הרד"ק ז"ל כנגד אותם הזקנים שעברו ים סוף מדבר וכן ותראינה עיניכם דבסמוך עד כאן ואמר כי אף על פי שאתם בעצמיכם ותבואו הימה לים סוף עם כל זה לא אחריכם רדפו המצרים כי אם אחרי האבות שזהו שאמר וירדפו מצרים אחרי אבותיכם ולא אחריכם כי אז הייתם קטנים ולא היה לכם אשמה בעיני המצרים אבל רדפו אחרי האבות כי הכל האשמים ורדפו עד סמוך לים סוף ואפי' אל תוכו וז"ש ובפרשים ים סוף שהגיעו עד תחום הסוף והנה אשר בו בים ההוא אשר על שמו נקרא ים סוף ובזה מובן אומרו כאן ים סוף ובתחילה הוא אומר הימה:

ז
**ויצעקו** אל ה' הזכיר שהועילה צעקת ישראל לששם מאפל הוא הענן חשך למצרים כדי שלא יראו את ישר' להזיק ולבלבל דעת המצרים ומ"ש ויבא עליו חוזר למאפל שבתחילה הקדים להביא מאפל ועליו ר"ל אחר המאפל הביא את הים ויכסהו ואין זה פשוטו של מקרא. והנכון מה שכתב רש"י עליו על כל יחיד ויחיד שבהם שאם היה היחיד מצרי בורח שלא ליכנס בים גל של ים רודף אחריו וקולטו ע"כ וזהו עליו ויכסהו בלשון יחיד וכן כתב הרד"ק ז"ל בשם חז"ל והוסיף לפרש עליו על פרעה ואעפ"י שלא נזכר הרי הזכיר מצרים או אמר עליו על כלל מצרי' ע"כ ומ"ש ותראינה עיניכם וכו' הודעת חסדי ה' שראיתם בעיניכם נקם מאויביכם אשר רדפו אתכם ואגב אורחיה תוכח' מסותרת שעם היות שראיתם בעיניכם את אשר עשיתי במצרים הכעסתם אותי עד שנתחייבתם לשבת במדבר ימים רבים ז"ש ותראינה וכו' ועכ"ז ותשבו במדבר ימים רבים או יהיה ותשבו במדבר רמז חסדי אל שספק צרכם במדבר ימים רבים ארבעים שנה ז"ש ותשבו דרך ישיבה כעין תדורו שלא חסר לכם דבר במדבר עם היות הזמן ימים רבים:

ח
**ואביא** אתכם כתב הר"דק ז"ל כתוב בה"א וקרי בלא ה"א והכל אחד עד כאן וצריך לדקדק כי אומרו ואשמידם מפניכם מיותר שכבר אמר ואתן אותם בידכם אבל אמר ידוע שאתם לא היה בדעתכם להלחם עמהם כנודע מן התורה שאילו נתן לו מקום לעבור בגבולו לא נלחמו עמו אלא סיחון הוא שיצא לקראתו בחרב וזהו שאמר כאן וילחמו אתכם הם נלחמו עמכם ולא אתם עמהם ולפי שיצאו חוץ מהמדינה כל אנשי הצבא

ואנשי חיל לכך אמר ואתן אותם בידכם ואחר כך ירשתם את המתים וזהו שאמר ותירשו את ארצם ולפי שנשארו במדינה הנשים והטף נשיהם ובניהם של היוצאים למלחמה וגם רבים שהיו נחבאים כמו שאחז"ל לכך אמר ואשמידם מפניכם ואין השמד אלא כילוי בנים הנשארים במדינה וגם הנסתרים שנשמדו ע"י הצרעה כמו שיזכיר בסמוך ובזה צדק לשון ואשמידם על ידו יתבר' ושלוחו הצרעה:

**ט**

**ויקם** בלק וילחם וכו' כת' הרד"ק ז"ל והנה לא ראינו בתורה שנלחם בלק עם ישראל וגם יפתח אמר אם נלחם בנו אלא פירושו זו המלחמה עשה ששלח לבלעם לקלל אתכם והראה מתוך מעשיו כי אילו היה יכול לילחם היה נלחם כמו שכתוב אולי אוכל נכה בו המחשבה חשבה הכתוב למעשה ע"כ. **ואני** אומר כי ידוע שהיה ברית שלומים בין יעקב ובין לבן והגל עד ועם בלק לא היתה שום קטטה כי גם הוא מלך למואב שנצטוו ישראל אל תצר את מואב ואל תתגר בם מלחמה לכך אמר וילחם בישראל ר"ל שנלחם ונתקוטט והפר הברית ההוא ושלח לקרא לבלעם שיפר בריתו שבישראל ר"ל ישראל סבא הוא יעקב אבינו ז"ש וילחם בישראל ולא כתוב בבני ישראל ששלח לקרא לבלע' בן בעו' עם היותו קרוב ובעל ברית ליש' סבא הנז':

**י**

**ולא** אביתי לשמוע לבלעם קשה מאחר שבלעם אמר ברכות. מאי קאמר ולא אביתי וכו' וכן בתורה ולא אבה ה' אלהיך לשמוע אל בלעם ואפשר כי אחז"ל שמה שביקש בלעם לקלל את ישראל יובן מתוך ברכותיו שהרי כולן הפכין של קללות הן כדכתיב ויהפוך ה' אלי"ך את הקללה לברכה לכך אמר ולא אבה ה' לשמוע ולהבין אל בלעם מה שהייתה בכוונתו לא מה שאמר את שבע המזבחות ערכתי שאמרו חז"ל שרצה לבטל זכות שבעה מזבחות שנבנו מימי עולם ועד זמנו שעל כל זה יצדק לשון שמיעה ממש ועל כל זה רמז כאן ולא אביתי וכו' והנכון בעיני הוא כי אפי' אותן הברכות שברכן תכליתן לרע היו שהיה אומר כארזים שהרוח עוקרתן לפי שהם קשים שהרי אחיה השילוני לא אמר אלא כאשר ינוד הקנה שלעולם אינו נעקר לעומת זה השלים הוא ית' ואמר עלי מים שישגו שם ובמקום נמוך שאין שם רוח סערה וכן בכולן אשר על זה יצדק מאד ולא אבה ה' לשמוע וכו' ולא אביתי לשמוע לבלעם ר"ל לשמוע לתכלית של בלעם ולכך לא כתיב אל בלעם כי שמע אל בלעם ולא שמע לבלעם ר"ל לכוונתו וזהו גם כן אומרו ויברך ברוך אתכם ר"ל ויברך ע"י שאני עשיתי אותו ברכה במה שאמרתי עלי מים ש"עיכ נעשו כל דבריו ברכה ואפי' הקודמים וזהו ההפוך של ויהפוך ה' וכו' וזהו ואציל אתכם מידו שכל אותן הברכות שהיה אומר היו לתכלית רע אלא שאני הוספתי צד מה בברכה ועי"ז נתקן

הכל ז"ש ואציל אתכם מידו או אמר ויברך ברוך לשון מקור שברכם כמה פעמים כמו שנתרעם בלק שאמר והנה ברכת ברך ואציל אתכם מידו שהרי כאלו נפלת' בידו ע"י עצתו של אלהיהם של אלו שונא זמה לולי פנחס עמד בפרץ לפניו והשיב את חמתי מעל בני ישראל ז"ש ואציל אתכם מידו:

**יא**

**ותעברו** את הירדן ותבואו כו' מהרי"א ז"ל כתב שהדברי' שאירעו בימיהם מספר אותם ברמז ובקיצור והיינו אומרו ותעברו את הירדן שעברוהו ביבשה ותבואו אל יריחו שבאו תכף דרך נס כמו שכבר ידעתם וזכר גם כן נס גבעון וילחמו בכם בעלי יריחו על החמשת מלכים שנקבצו יחדיו להלחם עם יהושע וישראל שהרגישו הצער כאלו היו הם בעלי יריחו ז"ש וילחמו בכם בעלי יריחו כו' והר"דק ז"ל כתב והנה לא ראינו שנלחמו בעלי יריחו עם ישראל שהרי כתיב יריחו סוגרת ומסוגרת וכו' ואולי יצאו מיריחו מגדולי העיר אל מלכי כנען להזהירם ובין כך ובין כך נלכדה יריחו והם היו עם המלכים שנתקבצו אחר כך להלחם עם יהושע פה אחד ואם נאמר כי משבעת הגוים שזכר נתקבצו ליריחו לפי שהיתה סמוך עומדת על הספר והיא מנחלת של א"י ונתקבצו שם להלחם עם ישראל הנה לא ספר הכתוב מלחמה זו ואם היתה למה לא ספר אותה זהו דבר תימה אלא הנכון כמו שפיי' עד כאן ואני אומר כי יריחו מנעולה של ארץ ישראל היא והיינו ויריחו סוגרת את כל ארץ ישראל שהיא מנעולה כאמור והיא היתה מסוגרת אשר בלי ספק האמורי והפריזי והכנעני והחתי והגרגשי החוי והיבוסי כולם בעלי ירחו שכולם מחזיקים ביד יריחו כי הי' הית' מנעול שלה' ובעלי יריחו כפשוטו שממש בעלי יריחו היו כנזכר:

**יב**

**ואשלח** לפניכם את הצרעה וכו' ראוי להבין מה טעם איחר ענין הצרעה והיה ראוי להזכירו קודם העברתם את הירדן כי שם היתה הצרעה ומהרי"א ז"ל מתוך זה כתב ונדחק לפרשה ותגרש אותם מפניכם שתיבת אותם חוזרת אל האמורי והפריזי הנזכר בפסוק הקוד' שהצרעה גרשה אותם והצרעה שאומר בפסוק זה הוא משל שהמשיל בה את שני מלכי האמורי שנפילת והריגת אותם השני' היתה כמו צרעה שנמוגו בנפילת' כל יושבי כנען תפול עליהם אימתה ופחד ושמועה זו כמו צרעה היא וגרשה את כל האומות אשר בארץ כנען ובשטתו זאת מובן אומרו שני מלכי האמורי דהי"לל ושני בוא"ו כפי השטות שאזכיר אבל כוונתו לומר ששני מלכי האמורי בנפילתם כמו צרעה היו לשאר מלכי כנען. ועל זה כיון באומרו לא בחרבך ולא בקשתך אלא בהשגחת השם יתברך על ידי השמועה הזאת שהיתה כצרעה כנזכר עד כאן ורחוק הוא מאד לפרש

הצרעה על זה כי הדברים כפשטן וכמו שאמר בתורה וגם את הצרעה ישלח ה' אלהיך בם וכו' שהיא צרעה ממש ואינה משל ומליצה על כן אני אומר דלמ"ד שגם עם יהושע היתה צרעה ושעברה את הירדן ניחא שאיחר להזכיר את הצרעה אחר ועברו את הירדן להודיענו שעברת את הירדן ותגרש אותם את המלכים הנזכרים האמורי והפריזי וכו' וסמיך ליה ואשלח לפניכם את הצרעה ותגרש אותם מפניכם וגם שני מלכי האמורי גרשה הצרעה קודם העברתם את הירדן וקצת קשה דהי"ל ושני מלכי האמורי בוא"ו העטף אלא זה יובן במה שאמרו חז"ל שתי צרעות היו חדא דמשה וחדא דיהושע שלשון זה מורה התחלקות במיני הצרעה של משה מין אחד ושל יהושע מין אחד שבזה מוכרח לומר שני מלכי דאי כתב ושני היה נראה שהכל מין צרעה אחד והיא שגרשה אותם אלו מלכי כנען וגם שני מלכי האמורי לכך כתיב שני להפסיק שכל אחד מין צרעה לבד. ולמ"ד שלא עברה נמי ניחא שהרי אמרו שאף על פי שלא עברה עמדה לה בעבר הירדן מזרחה סמוך לירדן ומשם הטילה ארס והרגה אותם באופן שלשני מלכי האמורי הרגה בעצם ולמלכי כנען גם כן מרחוק אשר בזה מובן טעם איחור ענין הצרעה להזכירו אחר ותעברו את הירדן לומר שאף על פי שהיא לא עברה הסם שלה וארסיותה עברה לארץ כנען והיינו דכתיב שני מלכי האמורי ולא כתיב ושני לפי שלא היו הענינים שוים שלשני מלכי האמורי עקצה אותם והרגתם ולשאר המלכים הארס נזרק עליהם לבד אבל הצד השוה ותגרש אותם על מלכי כנען הנזכרים בפסוק הקודם מלבד שני מלכי האמורי שנשיכתן ועקיצתם כעקיצתה:

**יג**

**ואתן** לכם וכו' הכונה ארץ אשר לא יגעת בה לכבשה אלא ונכבשה הארץ לפניכם ואמר בה בלשון יחיד לא יגעת לו' שאפי' יחידים או מתי מספר לא יגע בה במלחמה לכבשה אמנם בשאר החלוקות אמר אשר לא בניתם אשר לא נטעתם כי הוא יתבר' עכב את יש' ארבעים שנה במדבר כדי שיבנו הגוים הערים ויבצרו אותם כדי להודיע כחו ית' שלא יועילו להציל בעליהם המבצרי' וכן כרמים וזתים אשר לא נטעתם אתם אוכלים אמר כאן אתם אוכלים ולא כתב ואכלתם כמו ותשבו בהם לרמוז להם שלפי שנטעום הגוים מאז הותר להם לאכול מיד ולא נאסרו מצד דין ערלה ז"ש אתם אוכלים מיד בהוה:

**יד**

**ועתה** יראו את ה' בתמים ובאמת כי עבודת השי"ת צריך לבלתי הצטרף אליה שום שיתוף כמו שטעו דור אנוש לשתף עמו יתברך איזה מזל או צבא מרום כדי להיותו אמצעי בין הסיבה ראשונה וביניה' כנגד זאת הכת אמר יראו את ה' ועבדו אותו בתמים ר"ל ע"ד תמים תהיה עם ה' אלהיך ר"ל לא תהיה פוסח על ב' הסעיפים חציך לה' וחציך

לע"א אלא כולך תמים לה' וז"ש כאן בתמים ולפי שאפשר לעובדו אבל יהיה על מנת לקבל פרס לכך אמר ובאמת במה שהוא אמת לא לתכלית מהתכליו' ואמר כי מכלל העבודות שיעבוד השי"ת בהן היא הסרת אלהי הנכר אשר עבדו האבות בעב' הנהר או במצרים וזהו שאמר והסירו את אלהי וכו' ועבדו את ה' בהסרה הזו כי היא היא עיקר העבודה וכמו שאבאר בסמוך וארחיב בזה בס"ד:

**טו טז יז יח יט כ כא כב כג כד כה**

**ואם** רע בעיניכם (כתב) הרב ב"ע בשער פ"ט הקשה איך יהיה יהושע מרבה להפציר לדחות את ישראל מעל השי"ת ועבודתו כי יאמר להם ואם רע בעיניכם וכו' בחרו לכם וכו' ואחר שענו כל העם יחדיו ואמרו חלילה לנו מעזוב את ה' וכו' שנה ויאמר יהושע וכו' לא תוכלו לעבוד את ה' עד ששלשו העם ואמרו לא כי את ה' נעבוד אז אמר יהושע עדים אתם וכו' ומה הוסיפו בזה עד שקבל דבריהם יותר מן הראשונים ותירץ הרב הנזכר כי היה אפשר להם לטעות או כטעות דור אנוש דהינו לעובדו בשותפו' והצור' ההיא לאמצעי והשי"ת לאלוה ופטרון כי בזה טעו הטועים בימי הנביאים ובפרט בימי אליהו בכרמל שהיו פוסחים על שתי הסעיפי' מהשיתוף הזה וכמו שהוכיחם ואמר עד מתי אתם פוסחים וכו' עד שראו המבחן שלא הועיל הבעל כלום אז הודו ואמרו ה' הוא האלהים ה' הוא האלהים כונו בכפל לומר כי עד עתה היה נודע אצלם שה' הוא האלהים על מציאות ה' אבל חשבו שהשגחתו בשפלים תהיה ע"י אמצעי אשר כעת יצאו מהמבוכה הזאת והכירו האמת כי ה' הוא האלהים על מציאות ההשגח' בלי שום אמצעי ועל זה הדרוש בעצמו נשא ונתן יהושע וקדם ומאז עם ישראל להוציאם מן המבוכה הזו אשר יקרא אותם באחרית הימים וז"ש ועתה יראו את ה' ועל ענין השיתוף אשר היו עתידי' לחטא מעין מה שנאמר את ה' היו יראים ואת אלהיהם היו עובדים שחשבו שהשיתוף נכון וטעו וע"כ אמר לעבוד את ה' בלי שיתוף בהסר' האלהים אשר עבדו אבותיכם בעבר הנהר ומצרים ומעתה בחרו לכם את מי תעבדו מהאלהים אם האלהים אשר עבדו אבותיכם בעבר הנהר אשר נתפרסם בטולם ע"י אביכם אברהם ואם תעבדו את האלהים אשר עבדו האמורי אשר לא הצילו את ארצם מידכם וזה כיון באומרו אשר אתם יושבים בארצם כלומר ירשתם ארצם והם נטרדו והנה לכם הבחיר' בזה או בזה מפח נפש והכונה מבוארת שיהיה ההכרח להם לבחור בעבודת האלוה יתב' לבדו והנה העם ענו ואמרו חלילה לנו מעזוב את ה' לעבוד אלהים אחרים כי הוא ה' אלהינו המעלה אותנו מארץ מצרים ואשר עשה לעינינו וכו' גם אנחנו נעבוד את ה' הורו בדבריהם שהם מקבלים עליהם דבור אנכי ה' אלהיך שהוציאם ממצרים ועשה להם

כמה טובות עד שלא יוכלו לפרוק עול מלכות שמים מעליהם אלא ראוי שגם הם כמוהו יעבדו את ה' וזהו שאמר גם אנחנו נעבוד את ה' כמוך וכביתך כי לא אתם לבדכם תעבדו ה' כי אם גם אנחנו והנה לפי שעדין לא הובן מדבריהם שיעזבו העבודות הנוכריו' אבל שיאחזו בזה ובזה וכנגד זה חזר ואמר להם לא תוכלו לעבוד את ה' כי אלהים קדושים הוא אל קנא לא ישא לפשעכם וכו' ירצה אי אפשר לקבץ שתי העבודות יחדיו כי לא תוכלו לעבוד את ה' על האופן הנז' בשיתוף כי הוא בלתי נעבד ממי שעובד זולתו ואינו סובל חרפת העבודה ההיא בצרתה בצידה כי אלהים קדושים אל קנא ונוקם כי לא ישא לפשעכם אעפ"י שתעבדו אותו בשיתוף כ"ש שאפי' שהוא ישא ויסבול חרפת השיתוף מה שהוא נמנע הנה אתם כשתהיו פוסחים על שתי הסעיפים בהכרע מצד טבעיכם תעזבו האחד ותעבדו הב' כי לסוף תעזבו את ה' ועבדת' אלהי נכר הארץ ושב והרע לכם וע"ז ענו יחדיו ויאמר העם אל יהושע לא כי את ה' נעבוד ר"ל את ה' לבדו ולא זולתו בשיתוף ונרחיק כל עבודה נכרית שלא ישתתף שום דבר את עבודתו יתברך ואז יהושע הסכים עמהם והחליט כל מין שיתוף לעבודתו יתברך והוא אומרו ויאמר יהושע את העם עדים אתם בכם היום כי אתם בחרתם את ה' לעבוד ר"ל הוו על עצמכם עדות שבחרתם את ה' לעבוד אותו ר"ל אותו לבדו כמו שאמרתי מבלי שום תערובת זולתו ולהחזיק מיד באותו הדבר שהיה ויכוח' עליו אמ' ועתה הסירו את אלהי הנכר וכו' ירצה שירחיקו סברה זו ויסירוה מקרבם והיא שיש צורך כלל בעבודת אלהי הנכ' והטו את לבבכם אל ה' אלהי ישראל שיטו לגמרי כל לבבם אל אלהי ישראל לא אל זולתו ולקיים כל דבר נאמ' ויכרות יהושע ברית לעם וכו' לקיים מה שקבלו עליהם גם דבור לא יהיה לך אלהים אחרים וכו' אפי' בשיתוף כי על שני ענינים האלה הנזכרים בנוי כל בנין התורה עד כאן תורף דברי הרב הנזכר בשער הנזכר. ובעל חוקת הפסח בפירוש ההגדה כתב ביאור הפסוקים האלה על האופן הנזכר בשמו של הרב כמהר"ר יעקב בי רב ז"ל אישתמיטיה שהוא להרב בעל העקידה ז"ל הן אמת שהוסיף בשם הרב ז"ל ענין נחמד במה שאמר בפסוק ועתה יראו את ה' ועבדו אותו וכו' ועבדו את ה' שאומרו בסוף הפסוק ועבדו את ה' הוא יתור גמור אכן פירש שכיון שכונת יהושע בן נון הוא להרחיק השיתוף לעומת זה אמר שיסירו תחילה את אלהי הנכר אשר עבדו אבותיכם כדי שאחר כך תעבדו את ה' יחידי בלי שיתוף וזהו שאמר ועבדו את ה' והנה אני חשבתי מאז ומקדם ששמעתי בשם הרב אבירב ז"ל שהיה מפרש הפסוקים האלה בזה האופן כי הוא אמר להם אם רע בעיניכם וכו' והעם השיבו שחלילה לנו מעזוב את ה' לעבוד אלהים אחרים אלא שנתנו טעם לפגם ושחתו דבריהם הנעימים והוא מה שאמרו כי

ה' אלהינו המעלה אותנו וכו' וישמרנו וכו' ויגרש וכו' שתלו העבודה על מנת לקבל פרס או שקבלוהו בהוצאת ממצרים ושאר הפרטים שזוכר באופן שאין העבודה מצד הטוב במה שהוא טוב ע"כ אמר להם לא תוכלו לעבוד את ה' ר"ל בזה האופן ע"מ לקבל פרס כי אלהים קדושים הוא וראוי לעובדו מצד קדושתו ואתם אם תעבדוהו מצד קבלת השכר כי יחרה לו מאד ואל קנא הוא ולא ישא לפשעכ' והטע' כי עצום הוא מאד ולא עוד אלא שעוד מעט קט כי תעזבו את ה' ועבדתם אלהי נכר כי זה דרכו של י"צהר היום אתם עובדי' שלא לשמה ואח"כ תבטלו העבודה לגמרי כי העובד מאהבה כיון שאינה תלויה בדבר קיימת היא לעולם לעומת זה חזרו ממה שאמרו כי ראו הטעות להיות אהבת ה' תלויה בדבר חליל' ע"כ אמרו לא כי את ה' מצד עצמו נעבוד בלי שום פניה ותכלי' ואז כשהודו על סוג העבוד' האמיתית לאהבת הטוב במה שהוא טוב אז העמיד להם עדים וז"ש כי בחרת' לכם את ה' לעבוד אותו מצד עצמו ולא לעבוד את שכרו ויאמרו עדים שוב מצאתי את החכם המחבר חוקת הפסח שכתבו בשם עצמו ע"ין בספרו כי שם הרחיב וזה יספיק והשני דרכים האלה יחדיו יהיו תמים ולע"ד הוא מה שאמר בתחילה ועתה יראו בתמים לשלול השיתוף ובאמת לשלול שלא יעשו העבודה לתכלית מן התכליות אלא באמת במה שהוא אמת ע"כל ומהרי"א ז"ל כתב בתשובת קושיא זאת ואמר כי ידע יהושע שישראל מחזיקים בעבודת ה' מצד כל החסדים האלה שהזכיר להם א' לאחד למצא חשבון ואמ' אם רע בעיניכם לעבוד ה' בחרו נא לכם את מי תעבדון דאם מעשה אבות יעשו בנים ותעבדון את אלהים אשר עבדו אבותיכם בעבר הנהר כטבעי או אם יגבר הלימוד על הטבעי ותקחו לעבוד את אלהי האמורי אשר אתם יושבים בארצם שהישיבה בארצם וההרגל יהיה לכם טבע שני ועכ"ז שנתן הבחירה בידם לא שיהיה להם רשות לשוב מאחרי ה' כי כבר נקשרו בעבותות אהבתו יתבר' ע"י הברית שעשה משה ע"ה אלא להיותו רואה האהבה קשורה בלבם ראה להתרות בהם להרחיקם פעם ושתים כדי לחזק ולקיים האהבה ועבודתו ית' על לוח לבם חרושה ולכך הגיד שלא נתנו העם מקום שיענו הזקנים והראשים שופטי' ושוטרים שיענו אבל ויען העם כולו בערבובייא יחדיו חלילה לנו מעזב את ה' והגיד ארבעה חיובים כוללים האי' כי ה' אלהינו המעלה אותנו ואת אבותינו מארץ מצרים שאמ' אותנו ואת אבותינו ע"ד מה שאחז"ל חייב אדם להראות את עצמו כאלו הוא עצמו יצא ממצרים וזהו המעל' אותנו ואת אבותינו. והחיוב השני הוא ואשר עשה לפנינו את כל האותות וכו' שהוא על נסי הירדן ומפלת יריחו ושמש בגבעון. והשלישי וישמרנו בכל הדרך אשר הלכנו שכל הדרכים בחזקת סכנה ונוסף עוד היות ובכל העמים אשר עברנו בקרבם עם היותם עמי'

רבים ושונאים. והרביעי ויגרש ה' את כל העמים וכו' ונתן לנו את ארצם ומפני כל זה ראוי שכמו שאתה תעבוד אותו כן גם אנחנו ומ"ש גם אנחנו נעבוד את ה' כמוך ויאמר יהושע וכו' כדי לגלות עוד רצונ' הטוב ואי לא תוכלו לעבוד את ה' משני מניעות האי כי אלהים קדושים הוא ר"ל כי הוא המקודש בעולמו ומי יוכל לעובדו והשנית להיותו אל קנא ולא ישא לפשעכ' שהמחילה קשה מאד ואמ' כל זה לפי שיש' ידעו ששתי מניעות אלו הפך האמת כי עבודת האל ית' קלה עד כי קרוב אליך הדבר מאד וכו' והשנית כי הוא ית' נושא עון וכו' שמא תאמר שלא תחטאו זה נמנע כי בריא לי כי תעזבו את ה' ושב והרע לכם יען שאתם כפויי טובה בלי ספק שיכלה ושב והרע לכם והם ענו דאדעתא דהכי סבירו וקבילו ויאמר יהושע עדים וכו' ומ"ש ועתה הסירו את אלהי הנכר אין ראוי שנאמין שהזהירם שיסירו את אלהי הנכר שלא יעבדום אבל אמר שכיון שבחרו לעבוד את ה' ראוי אליהם שיסירו מקרבם הדעו' הנפסדות שיביאום לחטא ואליהם קרא אלהי נכר הארץ ואשר בקרבכם בקרב לבכם קאמר וכן כתב הרלב"ג ז"ל. והם השיבו את ה' אלהינו נעבוד שאין בקרבנו ולא בדעתינו דעת נפסד אבל עבודת ה' בקרבנו שאת ה' נעבוד ובקולו נשמע ועל כל הדברים האלה כרת יהושע אתם ברית וישם לו חוק ומשפט שסדר לעם כל החוקים וכל המשפטים חוקי האלהים שם בשכם סדר להם. או יאמר וישם לו יהושע לו לעצמו שם חוק ומשפט והוא מה שיזכור אחר זה ויכתוב יהושע את הדברי' האלה והאבן שהקים הוא החוק ומה שכתב הדברים האלה הוא המשפט עד כאן תורף דבריו ז"ל. **ואני** אומר כי ידוע שכבר קבלו היהודים בימי משה ע"ה כל אשר דבר ה' אבל ראה יהושע לעת זקנתו שיחזרו ויקבלו העבודה וקבלת עול מלכות שמים בסבר פנים יפות ולזה אסף יהושע כל שבטי ישראל ולכך א' להם עבדו את ה' באמת ובתמים בלב שלם ונפש חפצה ששום חלק מכם לא יוסר מעבודתו וזהו ובתמים אכן ואם רע בעיניכם לעבוד את ה' אלא שאתם עובדים ואעפ"י שהוא רע בעיניכם כעבדים אשר ע"כ שלא בטובתם עובדים את רבם ז"ש ואם רע בעיניכם לעבוד את ה' הנה יותר טוב הוא שתבחרו היום את מי תעבדון אם את אלהים וכו' כי מה שסוף סוף תעשו הן למחר הן למחרתו יותר טוב שתעשוהו היום ותבחרוהו היום ז"ש בחרו לכם היום היום דייקא כי הדברים שנעשים בהכרח ורעים בעיניכם לא יתמידו אלא עזב תעזבו למחר עבודתו ז"ש ואם רע בעיניכם וכו' כי צריך שייטב הרבה בעיניכם ודעתיכם נוחה בעבודה ואם לאו בחרו לכם היום וכו' ואני וביתי נעבוד את ה' דכיון שאין עבודתו רעה בעינינו נתמיד בה והשיבו לו חלילה לנו וכו' רוצה לומר אף על פי שתכבד העבודה עלינו לא מפני זה יש לחוש פן נעזבה עד שתאמר אלינו בחרו לכם היום כי חלילה לנו מעזוב את ה'

לעבוד אלהים אחרים מפני ההבדל הרב בלי ערך ודמיון והשני מפאת המועיל כי ה' אלהינו לא העלנו ממצרים לא על ידי מלאך ולא על ידי שרף וכו' אלא הוא בעצמו ובכבודו זהו שאמר כי ה' אלהים הוא המעלה רוצה לומר הוא בעצמו המעלה לא על ידי שליח והוא בעצמו אשר עשה האותות וכו' וישמרנו וכו' ויגרש וכו' וכמו שהוא השתדל בעצמו לעשות לנו כן גם אנחנו נעבוד את ה' וזהו שאמר גם אנחנו נעבוד את ה' כי הוא אלהינו ועשה לנו כל הענינים הנזכרים גם אנחנו ראוי לשרתו כמו שהוא כבי' שרת אותנו בכל הענינים הנזכרי' מעלה אותנו שהיה מגרש גוים כן גם אנחנו נעבוד רוצה לומר נתמיד בעבודה ואף על פי שתרע בעינינו מפני כבדה והוסיף יהושע לומר להם טענה אחרת והוא אומרו לא תוכלו לעבוד את ה' כי הוא יתברך קדוש ולא יאות אלהותו אלא על אנשים קדושים זהו שאמר כי אלהים קדושים הוא שאינו מכנה אלהותו אלא על קדושים על דרך מה שאמרו בתורה קדושים תהיו כי קדוש ובזה נתיישבה קושית ההוא כותי דקאמר קרא אלהים קדושים בלשון רבים דהי"ל אלהים קדוש ואמרו ז"ל להשיבו כאלו כתיב אלהים על כמה קדושות הלוכו בקדושה שנאמר הליכות אלי מלכי בקדש דברו בקדושה אלהים דבר בקדשו נראה בקדוש' חשיפת זרועו בקדושה שנאמר חשף ה' את זרוע קדשו נאה ואדיר בקדש שנאמר מי כמוך וכו' הוי אלהים קדושים הוא שהוא קדוש בכל מיני קדושה עד כאן. ובמה שאמרנו מובן אומרו אלהים קדושים אלהים של קדושים הוא ואם לא תנהגו קדושה לאסור ולגדור במותר לכם לא יהיה אלהיכם ואם תעבדו אלהי נכר הנה אל קנא הוא לא ישא לפשעכם כאשר תעזבו את ה' זהו שאמר כי תעזבו אז אמר דרך נבואה גלוי וידוע אלי כי תעזבו את ה' ואמר ושב והרע לכם הוא על ידי עצמו וכילה אתכם אחרי אשר הוא בעצמו הטיב לכם ולא שמרת' הברית הנה זה יתחייב לכם כלייה והוא בעצמו יכלה אתכם והנה השיבוהו בדרך הלצה ובדיחותא ואמרו כדבריך כן הוא כי לא ישא לפשעכם וכו' יען שלא נצטרך לנשיאות עון כי את ה' נעבוד ז"ש לא בזקף גדול כלומר הלא הנזכר בדבריך שאמרת לא ישא וכו' זה לא יהיה מצד רוב שנאתו אותנו אלא מצד שאת ה' נעבוד ולא נפשע ולא נחטא ולא נצטרך לנשיאות פשע וחטאה או אמר לא כי את ה' נעבוד רוצה לומר לא יכלה אותנו אפי' שנחטא ונפשע כי את ה' נעבוד בעתיד באופן שאפי' שנפשע ונחטא נחפוש ונחקורה דרכינו ונשובה עד ה' ולעבוד את ה' ז"ש לא כי את ה' נעבוד ועד כאן יאריך לנו אפו כי גלוי לפניו שנעבוד את ה' בעתיד ואף על פי שבהווה ההוא היו חטאים ולעומת זה שהם בחרו בעבודה ולא קבלוה על צד ההכרח לזה אמר עדים אתם בכם וכו' כי אתם בחרתם ולא מהכרח הטובות שעשה עמכם אלא בטוב בחירתכם ויאמרו עדים אחר

שהעידו על עצמם כן אמר מאחר שבחרתם אלהותו ועתה התחילו לקיים דבריו והסירו את אלהי הנכר אשר וכו' כדפירש הר"דק ז"ל שהיו בידם צלמי כסף וזהב ששללו מאנשי הארץ ונלע"ד שציוה יסירו מקרבם שההזדמן יביאם להכשל בהם זהו שאמר ועתה תכף ומיד עתה הסירו את אלהי הנכר אשר בקרביכם שיען היותם נמצאים בקרבכם מוכנים יש לחוש פן תכשלו בהם באופן שאמר להם בזאת תבחנו בקבלת האלהות אם תקיימו הסרת אלהי נכר אשר בקרבכם לעומת זה השיבו לו ואמרו את ה' נעבוד שהוא קבלת אלהותו ובקולו נשמע להסיר אלהי נכר שאמרת:

**כו**

**ויכתוב** יהושע כו' כתב רש"י ז"ל ת"י וכתי' יהושע ית פתגמיא האילן ואצנעינון בספר אוריתא (דא) [דה'] ובמסכת מכות נחלקו אמוראים חד א' אלו שמנה פסוקים מן וימת משה עד לעיני כל יש' שהרי ספר תורה חסר והשלימו וחד א' פרשה זו של ערי מקלט כתב בספרו כמו שהיו כתובים בספר תורה ע"כ וכן הביא הרד"ק ז"ל וקשה ל"מד שמנ' פסוקים היכי קאמר את הדברי' האלה דמשמע דמור' באצבע על הנ"ל ואפשר לומר דוישם לו חוק ומשפט הנזכר בפסוק הקודם היינו ששם בשכם כתב שמנה פסוקים ועליהם הוא אומר חוק ומשפט כי בלי ספק שם שם לו חוק ומשפט בשכם במה שכת' אלו השמנה פסוקים כי שם נאמר ולא קם נביא עוד בישראל כמשה וכו' אשר זה מורה שכל נביא שיקו' לבטל דברי משה לא נאבה לו ולא נשמע אליו כי אינינו מערכו וגם שם נאמר אשר ידעו ה' פנים אל פנים דברים ברורים באופן שלא נטעה לפרש דברי התורה וציוויה למשל ולשנינה כי העושה כן יהיה למשל ולשנינה שהרי דברי משה ככתבן כי ידעו ה' פנים אל פנים דברים ברורים כנזכר באופן ששם שם לו חוק ומשפט וע"ז צודק ויכתוב יהושע את הדברי' האלה הנזכרים חוק ומשפט כתבן בספר תורת אלהים שהיה חסר והשלימו. ולאידך ויכתוב את הדברים האלה הנזכרי' למעלה בענין ערי מקלט שכתבן כאן מכוון כמו שכתוב בספר תורת אלהים ולפי זה חסרה כף כבספר תורת אלהים. ומהרי"א ז"ל פי' פה בית בספר במקום עם כמו בנערינו ובזקיננו ומאי ויכתוב את הדברים האלה על כלל ספר יהושע זה שכתבו וסמכו עם ספר משה. ומ"ש תחת האלה כתב רש"י תיחו' אלתה היא מזוזת הפתח כמו שאו' האיל מזוזות חמישית ומדד איל לאילים ויש אומרים זאת האלה אשר עם שכם שכתוב ביעקב ויטמון אותם יעקב תחת האלה אשר [עם שכם אשר] במקדש וכו' כלפי שהביאו שם את ארון האלהים כמו שאמר למעלה ויתיצב שם לפני האלהים וכן כתב הר"דק בשם המדרש

כדברי רש"י והביא דברי המתרגם וכתב שהבית שהיה שם ארון האלהים קראו מקדש ואעפ"י שלא היה אלא לפי שעה וז"ש אשר במקדש וכו':

**כז**

**ויאמר** יהושע אל כל העם כתב רש"י ז"ל דברי המתרגם הא אבנא הדא היא לנא כתרין לוחי אבן קימא ארי יתא עבדנא לסהדי ארי פתגמיא דכתיבין עלה (מעט) [מעין] לפתגמיא דה' דמליל עמנא וגם יש לפתרה כמשמעו כי היא שמעה את הדברים אשר דברתי (לו) [לכם] בשליחותו של מקו' ע"כ וכן כתב הרד"ק ז"ל. ונראה לי שבדברי המתרגם ז"ל יובנו כמה דקדוקים בפסוק דקשה בכתוב אומרו האבן הזאת מה טעם בהרמת אבן זו עוד קשה אומרו האבן הזאת דהי"ל האבן זאת או זאת האבן כי שני ההין בלתי צורך ועוד כי היא שמעה והאבן דומם ולא יצדק בה לשון שמיעה ומתוך קושי זה כתב הרד"ק כמו ותשמ' הארץ אמרי פי ע"כ עוד אומרו את כל דברי ה' אשר דבר עמנו שאם הש"י מדבר עמנו מה לה לאבן לשמוע דברים שבינו יתברך ובינינו ועוד פתח באמרי ה' (וצויים) [וסיים] בדבור אשר דבר עמנו היה לו לומר כי היא שמעה דברי ה' אשר דבר עמנו או שמעה אמרי ה' אשר אמר לנו והנה בדברי המתרגם מובן כל זה כי הרמת האבן היתה להיות דוגמא ללוחות הברית לוחות אבן וזהו מה שאמר בתחיל' דבריו הא אבנא דא תהי לנא כתרין לוחי אבן קימא ארי יתה עבדנא לסהדי ובזה מובן גם כן אומרו האבן הזאת לפי שמדבר בשני מינים האחד האבן זאת אשר אתי ושהי' דוגמת להזאת היא זאת התורה לוחות הברית לכן אמר האבן הזאת בב' היהין ומ"ש כי היא שמעה אפשר שמפרש המתרגם לשון אסיפה כמו וישמע שאול את העם ועל שם שעליה נכתבו הדברים מעין עשרת הדברות אשר דבר ה' עמנו וז"ש הרי פתגמיא דכתיבין עלה זה פתרון כי היא שמעה שהיות' כתובי' עליה קורא כי היא שמעה מלשון אסיפה כדפרישי' או מלשון שמיעה כפשוטו ובבחינה שהם כתובים עליה אומר כי היא שמעה את כל אמרי ה' דהיינו הכתובים בה שהם דוגמה ומעין אשר דבר ה' בעשרת הדברות ולכך א' לשון אמרי ה' על אלו בהווה הכתובים באבן הזאת ועל אותם שנכתבו בלוחות אמר אשר דבר ה' עמנו וזהו שתרגם מעין כל פתגמיא ומתוך מה שפירשו בס"ה בפסוק משם רועה אבן ישראל היא אבן מאסו היא עד דאתגזרת אבן די לא בידין כנסת ישראל היא האבן הזאת בזאת יבא אהרן אל הקדש ועליה יצדק תהיה בנו לעדה כי היא שמעה את כל אמרי ה':

**כט**

**ויהי** אחרי הדברים האלה וימת יהושע בן נון עבד ה' כתב מהריי"א חלק לו ה' כבוד שקראו עבד ה' כרבו משה ע"ה שנקרא עבד ה' ואפשר שלפי שהלך בדרכי רבו ע"ה

להחזיק בברית ה' את עם ה' כעין רבו שאמר אתם נצבים היום וכו' לעברך בברית וכו' על כן הוא אומר ויהי אחרי הדברים האלה דהיינו הנזכרים בסמוך מכריתת הברית אז וימת יהושע עבד ה' שאז ע"י הדברים זכה בשם עבד ה' ומה שאמר בן ק"י שנים אחז"ל שהיה ראוי לחיות עוד עשר שנים אלא לפי שנתעצל במלחמות בחושבו שתהיה סיבה לאריכות ימיו ואדרבה חייב לו קיצור שנים י' שנים שהרי כתיב כאשר הייתי עם משה אהיה עמך ועם משה היה מאה ועשרים:

**ל**

**ויקברו** אותו בגבול כתב הרלב"ג מכאן שנחת רוח להקבר בנחלתו עם קרוביו. ומה שאמר בתמנת סרח כבר כתבתי למעלה מה שאמרו חז"ל חד אמר סרח שבתחילה פירותיה מסריחין ואחר כך מתקשין הם כחרס ויש אומרי' בתחילה קשים כחרס ואחר כך מתבשלים ומסריחין מרוב שמנן ועוד אחז"ל וכתב רש"י ז"ל דבריהם שחרס לשון האומר לחרס ולא יזרח שהוא השמש על שם שהעמידו תמונת החמה על קברו לומר זהו שהעמיד החמה וכל העובר עליה אומר חבל על זה שעשה דבר גדול כזה ומת ובדבריהם אלו אני מבין תיבת תמנת שהיא לשון תמונה כמו תמונת חרס שעל שם שהייתה כתמונת השמש הוא חרס קראוה תמנת לשון תמונה כאמור וכל זה כתב הרד"ק והוסיף מדיליה דחרס וסרח הכל דבר אחד כמו כשב וכבש ומ"ש מצפון להר געש הנה אחז"ל רבי ברכיה ורבי סימון בשם רי"בל חזרנו על כל המקרא ולא מצינו מקום ששמו הר געש אלא מהו הר געש על ידי שנתעצלו ישראל ולא הספידוהו כראוי רצה הקב"ה להגעיש עליהם ההר עד כאן וראוי לדקדק ראשונה כי לא יתכן שיחריב העולם על דבר קל כזה שנתעצלו בהספדו של אדם כשר דמספיק שראוי לקוברו בחייו כנזכר במדרשים ובגמרא פ' האורג אבל להחריב כל העולם על יושביו לא יספיק כי הבלתי נמצאים כי אם בריחוק מקום מה היא אשמתם ואם המאמר הזה דבר זר מאד והיה לו לגמרא להביאו שם בגמרא לחלוק על אינך. ועוד דקאמר בקש הקדוש ברוך הוא להרעיש משמע דלא הרעיש ומנא ליה הא דלא הרעיש ממש. ונראה כי ההרעשה אפשר שתהיה פרטית וכדברי המאמר של רבי ברכיה ושל פרק האורג ואפשר שתהיה כוללת וכדברי המאמר הזה של אגדת רות וההרעשות הנזכרות אפשר והנה קשה דניחא הר געש מה יאמרו באומרו מצפון שמורה מקום בצפונו של הר געש. וי"ל כי יגיד הכתוב כי הגעש הזה נתחייב מהצדיק יהושע ממה שנתעצלו בהספדו של אדם צדיק כמוהו כי מה רב טוב צפון לו כדכתיב מה רב טובך אשר צפנת ליראיך וכו' זה שאמר מצפון להר געש רוצה לומר מהצדיק ורב טוב הצפון לו נמשך הגעש הזה וזה כי דע יש שיטה אחרת לחז"ל הביאה הילקוט בשם

אגדת רות ז"ל נתעצלו ישראל בגמילות חסד ליהושע באותה שעה נתחלקה א"י החלוקה והיה חביבה עליהם יותר מדאי והיו ישראל עסוקים במלאכתם זה עוסק בשדהו וזה עוסק בכרמו וזה עוסק בביתו וזה עוסק בפחמו לפי' בקש הקב"ה להרעיש את כל העם על יושביו שנאמר ותגעש ותרעש הארץ ע"כ וההרעשות הנז' אפשר להיותם בא' משתי סיבות או מצד העצלה מהספדו של אדם כשר וכמו שסוברים התנאים הנז' ר' ברכיה וגם היא שיטת הגמרא במסכת שבת פ' האורג כי סבה זו מספיק שירעיש הב"ה ההר ולא כל העולם והסיבה השנית והיא זאת הנז' במאמ' הזה של אגדת רות שלא היה הגעש הזה בשביל העצלה לבד שנתעצלו בהספדו של יהוש' כי היה מספיק להרעיש ההר לבדו כי אין הדב' כ"כ חמור להחריב העולם כלו אבל הסיבה עיקרית הוא שכיון שהיו כ"כ עסוקים איש תחת גפנו ותחת תאנתו עד שחייב ההלהבות הזה עצלה בהספדו של אדם כשר זו הורא' על היות' מטילין אחרי גיום עול תור' ותור' מה תהא עליה והעול' נחרב וע"ז כיון המאמ' הזה שאמר בקש הקב"ה להרעיש העולם כלו על יושביו כיון שפרקו עול תורה והוא עמוד העולם אמנ' ברחמיו לא הרעיש כל העולם אלא ההר לבדו וזהו הר געש ומדלא כתי' רעש אלא געש לג"ש שבקש על כל העולם שנא' כאן געש ונאמ' להלן ותגעש ותרעש הארץ ומוסדי הרים וכו' דכיון דאמר כאן געש על כל העולם הוא ולא שעשה כן בפועל מדכתיב הר געש הר לבדו ולא העול' והכריח כן גם מדכתי' להר בלמ"ד דהי"לל מצפון הר געש מדקא' להר געש משמ' דמעקר' בקש ה' להרעיש כל העולם וא"חכ נכמרו רחמיו ונעשה הגעש הכללי שיהיה להר ההוא געש ולא כל העולם וזהו להר געש ונכון ואפש' לומר עוד מצפון כמו מצפון תפתח הרעה אל כל יושבי הארץ והוא אומ' בקש הב"ה להרעיש העולם כלו על יושביו אלא שאחר נכמרו רחמיו ולא הרעיש אלא ההר וזהו להר געש שהגעש יהיה להר פרטי ולא כולל על כל העולם:

**לא**

**ויעבוד** ישראל את ה' כתב לשון יחיד יען כי כל הקלקול שבא אח"כ לישראל הוא מהפירוד הוא הגורם חטאת ירבעם שיחצו לשתי ממלכות ול"זא ויחן שם ישראל בלב אחד לאביהם שבשמים וזהו אומרו כאן ויעבוד ישראל ולא כתיב ויעבדו ישראל להורות על האחדות ומ"ש אשר האריכו ימים כתב רש"י ז"ל ימים האריכו שנים לא האריכו שנענשו על שנתעצלו בהספדו של יהושע ע"ה והוא מהגמר' והקשו שם בגמרא למען ירבו ימיכם ימים אין שנים לא ומשני ברכה שאני ומ"ש ואשר ידעו את כל מעשה ה' דקשה דהי"לל הזקנים אשר ידעו וכו' כי הוא"ו בלתי צודקת ואפשר דהכי קאמר ויעבוד ישראל משתי סיבו' האי כי להיותם בושים מהם לא נטו מעבודת ה' ע"ד מה

שנאמ' בתורה שאל אביך ויגדך זקנך ויאמרו לך והשנית שלהיות הזקנים יודעים וזוכרים הנפלאות ומספרים כנז' בפסוק זקניך ויאמרו לך ז"ש ואשר ידעו ר"ל נוסף על בחינת הזקנה בחינה שנית והיא כי רוב שנים יודיעו לבניה' מה שידעו כל מעשי ה' אשר עשה לישראל ששתי סיבות אלו חייבו שעבדו ישראל את ה' כל ימיהם:

**לב**

**ואת** עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל חז"ל אמרו מכאן שאין המצוה נקראת אלא על שם גומרה שהרי משה העלם כדכתיב ויקח משה את עצמות יוסף ולפי שהוא לא גמרה ואעפ"י שהיה אנוס על פי הדבר כי לא תעבור את הירדן הזה לא נקראת על שמו אלא על שם ישראל שגמרוה והרד"ק כתב דקרא כפשוטו יען כי ישראל העלו אותם ומאי דכתיב ויקח משה הוא הזהיר את ישראל לקחתם כמו ויבן שלמה והדומים לו ע"כ. וקשה לפי' תיבת עמו ומ"ש קברו בשכם אח"ז ורש"י משכם גנבוהו ושם החזירוהו וכן כתב הר"דק ז"ל והוסיף לפי הפשט לפי שהיה שכם בהר אפרים ולכבוד יוסף נקברו בנחלה ראשונה אשר היתה ליעקב אבינו בא"י וז"ש בחלקת השדה אשר קנה יעקב וכו' ולפי דעתי בפסו' ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך רמז לו שיקבר שם בשכם ז"ש לך כי כבר זכר הבכורה שנתן לו שיטלו בניו ב' חלקים ע"כ וכן כתב מהר"י"א ז"ל. ומ"ש ויהיו לבני יוסף לנחלה אם הטעם הראשון שכתב הרד"ק שלכבוד יוסף רצו לקוברו שם בנחלה ראשונה שקנה אביו יעקב במאה קשיטה ויהיו הק' קשיטה הנז' ומה שיקנ' מהם לבני יוסף לנחלה כי שם נפלה גורל אפרים ולו יאתה כי אלה תולדות יעקב יוסף אמנ' הרד"ק ז"ל כתב ז"ל וחשבו להם העצמות האלה לנחלה טובה שנקברו אצלם עצמו' הצדיק וזכותו יגן בעד' וכן כתב מהר"י"א ז"ל וז"ל וכבר פירשו בו והוא האמת שאות' העצמו' חשבו בני יוסף לנחל' טוב' כי ידעו שצדקת יוסף עומדת לעד:

**לג**

**ואלעזר** בן אהרן מת צריך להבין למה לא אמ' וימת אלעזר בן אהרן וכדכתיב וימת יהושע בן נון עבד ה' ולא כתב ויהושע בן נון מת ואפשר במה שאחז"ל כאשר זכרנו בפ' אשר האריכו ימים ימים האריכו ולא שנים שנענשו על שנתעצלו בהספדו של יהושע וזה נר' לי שאמר ואלעזר בן אהרן מת כאלו אמר שנמשך כן ממיתת יהושע יען נתעצל בהספדו שימים האריך אחריו לא שנים אלא ואלעזר בן אהרן מת או אפשר במה שאמרו חז"ל ובאהרן התאנף ה' ויאמ' להשמידו ואין השמד אלא כלוי בנים אלא שמשה התפלל עליו ובטל מחצה מהגזרה נמצא כי אלעזר מאז נקנסה עליו מיתה אלא שמשה בתפלתו האריך ז"ש ואלעזר בן אהרן מת שלהיותו אהרן אשר התאנף בו ה' מת מאז ומקד' עוד אפש' שהודיע כאן שלא נתעצלו בהספדו של אלעזר וז"ש ואלעזר בן אהרן מת ר"ל

הרגישו במיתתו ונצטערו הרבה ויקברו אותו כי לקחו מוסר ממה שגעש ההר במיתת יהושע על עצלותם בהספדו ולכך שינה הלשון דגבי יהושע כתב וימת יהושע בן נון עבד ה' וכו' וכאן כתב ואלעזר בן אהרן מת. עוד אפשר לשיטת הרלב"ג שפירש בתחלת ספר שופטי' שגם בימי יהושע היו שואלים באורים ותומים וכמו שיעדה התורה שאמר' ולפני אלעזר הכהן יעמד ושאל לו במשפט וכו' להכי קאמר ואלעזר בן אהרן מת מעת מות יהושע כי הירידה מהמעלה ההיא היות יהושע נביא ה' ומשרת משה עומד לפניו ושואל באורים הנה בעת מות יהושע גם ואלעזר בן אהרן מת ומ"ש בגבעת פנחס בנו רש"י ז"ל והוא לחז"ל מכאן שהבעל יורש את אשתו דא"לכ מהיכן היה לו לפנחס חלק בארץ שלא היתה לאלעזר אלא שירש מאשתו ע"כ והר"דק ז"ל כתב מהם אמרו בירושת אשתו ומהם אמרו שאפשר שנפלה בשדה חרמים ויתכן גם כן לפרש כי ישראל נתנו לו כמו שנתנו לכלב ויהוש' אבל לא על פי הש"י כמו שנתנו להם ולכך לא הזכיר הכתו' שנתנו לפנחס כמו שהזכיר שנתנו ליהושע וכלב וזה הוא שאמר אשר נתן לו שאלו היתה ירושת אשתו או שדה חרמים לא יצדק לשון נתן לו ורבותינו אמרו כי לא נוכל לומר שקנה פנחס אותה הגבעה דאם כן נמצאת שדה חוזרת ביובל ונמצא אותו צדיק קבור בקבר שאינו שלו אבל לשון נתן לא הוקשה להם כי מצינו לשון מתנה במכר כמו ויתן לי את מערת המכפלה אמנם לפירושנו לא קשיא כן שמתנת יחיד דוקא חוזרת אבל מתנת רבים אינה חוזרת וזהו שאמר אשר נתן לו ששבט אפרים נתנוה לו ולדבריהם גם כן ירושת האשה אינה חוזרת ביובל וכן הדין כל זה להר"דק ז"ל. והרלב"ג ז"ל כתב זה לשונו. ואם יאמר האומר איך היתה לפנחס הלא היתה לאלעזר אמרנו לו כי תיכף שמת אלעזר היה יורשו פנחס לפי שרשי התורה ולזה כשנקבר נקבר בגבעת פנחס בנו ע"כ. ומהרי"א ז"ל כתב ואפשר שהיה אלעזר חולה מאד ושהוליכו פנח' בנו עמו לשרתו בעירו אשר נפל בחלקו עיר מושבו מערי הלויים ולפי שמת שמה נקבר שמה ואעפ"י שהיה לו לאלעזר נחלה אחרת שיקבר בה בעיר מושבו ע"כ. מאחר שזה סוף כל אדם למות את האלהים ירא ואת מצותיו שמור:

**תם ונשלם שבח לבורא עולם**

## חלוק הארץ

**לפי שרבו הדעות ראיתי לברר וללבן הענין ב"ה ולכתוב כל שיטה ושיטה בפרטות עם כל חלקיה:**

**השיטה הראשונה** והיא לרש"י ז"ל כתבה בפרשת ויחי ובפרשת פנחס זה לשונו ומולדתך אם תוליד עוד לא יהיו במנין בני אלא בתוך שבטי מנשה ואפרים יהיו נכללים

ולא יהיה להם שם בשבטים לענין הנחלה ואעפ"י שנחלקה הארץ למנין גלגלות' כדכתיב לרב תרבו נחלתו וכל איש ואיש נטל חוץ מן הבכורות מ"מ לא נקראו שבטים אלא אלו עכ"ל: ובפי' פנחס כתב ז"ל לרב תרבה נחלתו לשבט שהיה מרבה באוכלוסין נתנו חלק רב ואעפ"י שלא היו החלקים שוין שהרי הכל לפי הרבוי חלקו החלקים לא עשו אלא ע"י הגורל והגורל היה על פי רוח הקדש כמו שמפורש בבבא בתרא אלעזר הכהן היה מלובש באורים ותומים ואומר ברוח הקדש אם שבט פלוני עולה תחום פלוני עולה עמו והשבטים כתובים בשנים עשר פתקין ושנים עשר גבולין בשני עשר פתקין ובללום בקלפי והנשיא מכניס ידו לתוכה ונוטל בי' פתקין פתק של שם שבטו עול' ופתק של גבול המפור' לו והגורל עצמו היה צווח ואומר אני הגורל עליתי לגבול פלוני לשבט פלוני שנא' על פי הגורל ולא נתחלק' הארץ במידה לפי שיש גבול משובח מחבירו אלא בשומא בית כור רע כנגד בית סאה טוב הכל לפי הדמים עכ"ל.

**ודבריו** סובלי' שני פירושי' הא' היותר פשוט הוא שסובר שלקרקפתא נחלקה הארץ וכן מורה לשונו שאמר בפרשת ויחי ואעפ"י שנחלקה הארץ למנין גולגלותם וכו' ובפרש' פנחס גם כן לשבט שהיה מרובה באוכלוסין נתנו חלק רב וכו' וכן הבין הרב כמ"הרר אליה מזרחי ז"ל ממה שכתב בפ' ויחי בפרשו דברי רש"י ז"ל ומעשה נסים היתה החלוקה שגורלות כל אנשי שבט אחד יתחברו יחדיו כמכוין לכך כמו שהי' גם כן נס שלא עלה גורל חלק גדול בארץ לשבט מועט באוכלוסין עכ"ל לענין זה. והנה על שיטה זו קשה טובא ראשונה כי בבב' בתרא פי' "נ איבעיא להו א"י לשבטים איפלוג או דילמא לקרפף גברי איפלוג תא שמע בין רב למעט ועוד תני' עתידה א"י וכו' ואסיקנא קתני מיהא שתחלה לא נתחלקה אלא לי"ב שבטים ש"מ לשבטים איפלוג ש"מ ע"כ. הרי מסקנא דשמעתא דלשבטים איפלוג ואיך יתכן שרש"י ז"ל יפרש הפסוקי' דלא כמסקנא דגמרא. והרב כמהר"ר אליה מזרחי ז"ל לא נעלם זה מעיניו שכבר תקן בזה העולה בידו שכתב בפרשת ויחי זה לשונו. ורש"י פירש המקרא לפי הנגלה מהכתוב דלקרקפתא דגברא איתפליג ארעא אף כי מסקנא דשמעתא דיש נוחלין תוכל להתפרש בענין אחר ע"כ. וזה לא יספיק כי רש"י ז"ל אב בחכמה ולא יפרש כפי הנגלה אלא כפי הנסתר אם הוא האמת. גם קשה מהסברא כי צריך לסמוך על הנס שיפלו כל גורלות שבט אחד יתחברו יחדיו ואין סומכין על הנס והרב כמ"הרר אליה ז"ל תקן זה במה שאמר ומעשה נסים וכו' כמו שהיה גם כן נס שלא עלה גורל חלק גדול בארץ לשבט מועט באוכלוסין ע"כ. והקושיא במקומה עומדת כי אין סומכין על הנס לא בזה הנס שיפלו גורלו' השבט יחדיו וגם אין סומכין על הנס הבי' לשלא יפול חלק גדול בארץ לשבט

מועט באוכלוסין. ויקשה גם כן לשיטה זו מה שאמ' בגמרא שהגורל עצמו היה אומר אני הגורל עליתי לגבול פלו' לשבט פלוני וכו' כי מאחר שהחלוק' היתה בדקדוק לקרקפתא דגברי ובשומת סאה ביפה כנגד כמה סאי' ברע א"כ מה צורך בנס זה של על פי הגורל על פיו ממש כי מדינים ישבית הגורל כל דהו ואפילו הבלתי צווח: ומהריי"א ז"ל הקשה על שיטה זו שאם היתה לגולגלותם א"כ מה שאמר יעקב אבינו אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי היתה ברכה לבטלה כי אם יהיו גולגלות הרבה יקחו חלק רב ואין יתרון בהיותם ב' שבטים או שבט אחד ע"כ. ורש"י ז"ל עצמו כבר תיקן זה בפרשת ויחי לי הם בחשבון שאר בני ליטול חלק בארץ איש נגדו ומולדתך וכו' ולא יהיה להם שם בשבטים וכו' הרי שכתב רש"י ז"ל דבשם תליא מילתא דאפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו ליטול איש נגדו דהיינו ליטול תחו' לעצמו כמו שיטול ראובן תחום לעצמו וכן שמעון. עוד הקשה מהריי"א ז"ל על שיטה זו מצוחת בני יוסף מדוע נתת לי גורל אחד וחבל אחד ואני עם רב וכו' כיון שלגולגלותם נחלקה מה תרעומת יש עוד בזה ע"כ. וגם זו אינה קושיא דהא אמרו שם בבבא בתרא בשלמא למ"ד ליוצאי מצרים היינו דקא צוחין בני יוסף דכתיב וידברו בני יוסף אלא למ"ד לבאי הארץ מאי קא צוחי כולהו שקול משום טפלין דהוו נפישי להו ופרש"י ז"ל היינו דקא צווחי בני יוסף שהיו עכשיו מרובים יותר משאר שבטים והם לא נטלו אלא לחשבון של יוצאי מצרים והיתה נחלת כל אחד מועט מחלק כל איש ואיש מישראל כולהו שקול בשוה ומיהו לקמן אמרינן דארץ ישראל לשבטים איתפלג וכדין צוחין בני יוסף שלא נטלו אלא כאחד מהשבטים אעפ"י שאין גדול בכל השבטים כשבט שלהם אלא משום דמבעיא לן לקמן לא בעי לתרוצי הכי משום טפלין שלא היו בני כי בכניסתן לארץ וגם לא היה להם אב הנכנ' לארץ שינחילי' חלקו כשימות וגם לא היה להם שום אחד שיצא ממצרים (שירצו) [שירשו] ממנו ע"י חזרה עכ"ל. הרי מתוך סוגית הגמרא מובן טעם לצוחת בני יוסף בין למאן דאמר ליוצאי מצרים נתחלקה ובין למ"ד לבאי הארץ נתחלקה ופשוט הוא שאם צוחת בני יוסף היתה מכרעת דלשבטים פלוג הפשטן שהביא מפי בין רב למעט ועוד תניא וכו' ש"מ דלשבטים איפלוג ש"מ היה לו לפשוט מצוחת בני יוסף בלחוד כיון דמקרא דבין רב למעט דפשיט מיניה הוצרך לצניף דועוד תניא עתידה וכו' כדפרש"י ז"ל ועוד תניא וכו' משום דמצי למדרש נמי האי בין רב למעט לכדלקמן בבריתא איצטריך נמי האי ועוד תניא וכו' עכ"ל אלא ודאי מצוחת בני יוסף לא קשי מידי: והפי' הנכון כפי הענין בדברי רש"י ז"ל הוא דדברי רש"י ז"ל כשיט' מ"ד לשבטים נחלקה וכמסקנא דגמרא דבבא בתרא. אך צריך לפרש הבעיא דקאמרא א"י לשבטים איפלוג או דילמא לקרפף גברי איפלוג שלא כפי'

רבינו שמואל נכדו של רש"י ז"ל שמפרש לשבטי איתפלג שנתחלקה לשני' עשר חלקים שוים ואחר כך כל שבט ושבט מתחלק לפי אנשיו שהיו יוצאי מצרים או לפי באי הארץ ע"כל דלפי' רבינו שמואל קשה איך יתכן לחלוק לשבטים בחלקים שוין ולקתה מידת הדין שהשבט המרובה והמועט באוכלוסים יקחו יחדיו בשוה ולפי זה דברי רש"י ז"ל הוו דלא כמסקנא דלשבטים איפלוג: **אבל** הפירוש שפירש רש"י ז"ל בבעיא הוא דלמ"ד לקרקפתא דגברי איפלוג תחלה ואח"כ בנס נתחברו כל קרקפתי של השבט יחדיו וכמו שהיה בנס ליפול החלק הגדול לשבט הגדול והוא דבר קשה לא כן למאן דאמר לשבטים איפלוג ניחא שהחילוק אקרקפתי דגברי יהיה באחרונה אחר שלשבטים איפלוג דהיינו שנחלקו לשנים עשר גבולים אבל אחר שיפול הגורל גבול פלוני לשבט פלוני הרחבת הגבול או קיצורו יהיה תלוי במחלקים הארץ להרבות או למעט כפי רבוי האוכלוסים ומנין גולגלותם שבשבט או מועט אוכלוסיו והיה אחר כך מהעזר האלהי שעל ידי הגורל עשה שהגורל ברר יחד שני הענינים איכות הגורל וכמותו בחלקיו בפרטות עד כחוט השער' ולכך נעשה נס זה שהגורל עצמו יצוח ויפרט כל החלק בכל פרטיו. נמצא לפי פירוש זה חלוקת לשבטי' נתחלקה היינו בפתקין שוים אבל לעולם לא נטלו השבטים חלקים שוים חלילה לאל ושדי מעול אלא על ידי המחלקים ירחיבו בגבול אם רבו האוכלוסי' או ימעטו אם האוכלוסים מועטים. ובזה נבין אומרו לרב תרבה וכו' שלא כתב לרב רבה נחלתו או לרב הרבה נחלתו ולמעט מעט נחלתו או המעט נחלתו. אבל אמר תרבה תמעיט וכו' שהם מילות כוללו' לשון צווי ולשון הודעה לשון צווי כמו שאמרנו שהמחלקים יהושע ואלעזר אחרי שיפול הגורל אליה' יבוא דבר המשפט לרב תרבה וכו' אלא שהוא יתברך עשה הכל על פי הגורל שהוא בירר איכות הגבול וכמותו בכל חלקיו כאמור ולמפרע איגלאי מילתא שאומרו לרב תרבה שפירושו לשון הודעה הוא כי השי"ת מגיד מראשית אחרית שעתיד להרבות לרב ולמעט לממועט ע"י הגורל ולכך לא כתיב לרב הרבה וכו' אלא תרבה תמעיט הכל לשון הודעה ובזה מובן אומרו גם כן איש לפי פקודיו יותן נחלתו דלא כתיב תתן נחלתו אלא יותן מאליו שהגורל עצמו יתן לו כן וזהו יותן והוא דקדוק נכון ובזה נתיישבה קושיא אחת שהקשה מהרי"א ז"ל בעיון השני בביאור הצודק מהבלתי צודק זה לשונו הנה במה שאמ' לרב תרבה וכו' ולמעט תמעיט ירא' שלא היה הרבוי והמעוט על פי הגורל כדברי רש"י שאם היה כן לא היה מצוה למנחילים שלרב ירבו ולמעט ימעיטו מאחר שאינו מפורש על פי הגורל עכ"ל: ובמה שכתבתי מתורצת.

**והנה** על פי שיטה זו מתבארת הבריתא שבספרא הביאה הרמב"ן ז"ל בפרשת פנחס זה לשונה לפי פקודיו מגיד שלא נתחלק' הארץ אלא לכל שבט ושבט לפי מה שהוא וכן הוא אומר וידברו בני יוסף אל יהושע לאמר מדוע נתת לי גורל אחד וחלק אחד ואני עם רב עד כה ברכני ה' מהו אומר ויאמר אליו יהושע אם עם רב אתה עלה לך היערה ובראת לך בארץ הפריזי והרפאים עכ"ל הברית' שאין הבנת הברייתא כמו שכתב הר"מבן ז"ל שאזלא בשיטת לקרקפתא איפלוג ואתיא דלא כמסקנא דגמרא דבבא בתרא פי"נ דמסקינן דלשבטים איפלוג ולכך דחאה הרמב"ן וכתב משבשתא היא:

**אבל** במה שכתבנו דאפילו למ"ד לשבטים איפלוג היו מדקדקין להרבו' לרב ולמעט למעט באוכלוסין על פי הברורין או הגורל עצמו עשה כן מאת השי"ת שהוא הרחיב כל גבול וגבול לפי האוכלוסין ניחא דברייתא איננה משובשת ואתיא כמסקנא דגמרא דבפי"נ: ומהרי"א ז"ל הקשה על מה שפירש רש"י ז"ל שעל פי הגמרא היה מתרבה או מתמעט דאם כן מאי קא מבעיא להו בגמרא אי ליוצאי מצרים או לבאי הארץ נתחלקה הארץ דמאי נפקא לן מינה שהרי הגורל עשה הראוי להעשות והרב כמהר"ר אליה מזרחי ז"ל כתב בתירוץ קושיא זו דעל דרך דרוש וקבל שכר נשאו ונתנו בזה לדעת הענין לאו דנפקא מינה מידי ע"כ. ובזה נתישבה שיטה זו.

**הרי** לפניך שתי שיטות ברש"י ז"ל האחת שמפרש הפסוקים בנגלה שבהם דלקרקפתא דגברי איפלוג וכמו שמוכיח לשונו שכתב למנין גולגלותם וכו' ולפי זה יסבור הרב שברייתא זו שבספרי סוברת דלקרקפתא דגברי איפלוג ומה שהביא הפשטן ראיה דלשבטים איפלוג דכתיב בין רב למעט ועוד תני' וכו' הראי' שבין רב למעט זאת הברית' דוחה אותה לכדלקמן דאמרינן ולא נתחלקה אלא לכספים שנאמ' בין רב למעט למאי אי לשופר' וסגיא אטו בשופטני עסקינן אלא לקרוב' ולרחוקה וכמו שכתב רש"י ז"ל גבי ועוד תניא וכו' זה לשונו משום דאיכא למדרש נמי האי בין רב למעט לכדלקמן בברייתא איצטריך נמי האי ועוד תניא באופן שהראיה של בין רב למעט קל לדחותה כדכתיבנא והראיה של ועוד תניא אינה ראיה כלל שהרי כל ראייתו היא מלישנא דלשנים עשר שבטים וכדקא' הפשטן קתני מיהא שתחלה לא נתחלקה אלא לשנים עשר שבטים שמע מינה לשבטים איפלוג ש"מ והברית' של ספרא תדחה דלא נקט לישבא דלשנים עשר שבטים למעט דלקרקפתא איפלוג דלעולם אימא לך דסבר' בקרקפתי איפלוג ומאי דקאמ' לשנים עשר שבטים לא נחית אלא לומר דלעתיד תתחלק לשלש' עשר ולשעבר לא נתחלקה אלא לי"ב וזו היא השיטה שסובר הרב כמה"רר אליה מזרחי ז"ל בדברי רש"י ז"ל והשיטה השנית היא שאפילו (לבד) [למ"ד] לשבטים נתחלקה לאו חלקים

שוים נתחלקו אלא לפי פקודיו שבו ניתן לו או ע"י אלעזר ויהושע והנשיאים או ע"י הגורל עצמו שירחיב גבולי התחום לפי רבוי האוכלוסין וימעט מתחום שבט הסמוך לו הממועט באוכלוסין וירבה מזה המרובה באוכלוסין הסמוך לו וזוהי המסקנא דלשבטים איפלוג והבריתא של ספרא אתיא נמי כמסקנא דגמ' כדפרשית והמעיין יבחר:

**והשיטה השנית** להרמב"ן ז"ל שסובר דלשנים עשר שבטים איפלוג חלקים שוים וכפשטא דמסקנא דלשבטים איפלוג חלקים שוים כשבט קטן כשבט גדול וכן פיר' רבינו שמואל ז"ל בעיית הגמרא דלשבטים איפלוג לשנים עשר חלקים שוים והבריית' הזו של ספרא דקאמר הכל לפי מה שהוא וכו' דחאה הרמב"ן שמנגדת לזה. ואח"כ ישב אותה הרמב"ן ז"ל שם בפרש' פנחס שיש קצור לשון בזאת הברייתא דהכי קאמר' לפי פקודיו שהיו מבן עשרי' מלמד שלא נתחלקה הארץ אלא לכל שבט ושבט לפי מה שהוא בשעת המנין שלא יתנו כלום לטפלים ואפילו גדלו והגיעו לעשרים בשעה שחלקו ע"כ. ועיין בהרמב"ן ז"ל פרשת פנחס כי שם הרחיב בזה ופירש הפסוק שאומרו לרב תרבה נחלתו במשפחות שבאותו שבט כפי מדרשו שנחלקה ליוצאי מצרים הרי שיצאו עמו עשרה ממצרים ובכניסתן לארץ נמצאו ה' קורא אני עליו לרב תרבה נחלתו כלומר שאם מתו אותם העשר' שהיו בן עשרים שנה ביציאתם ממצרים ונולדו להם חמשה בנים במדבר או שהיו טפלים ונעשו בני עשרים קורא אני עליו לרב תרבו נחלתו כלו' לרב ביציאת מצרים תרבו אעפ"י שהוא עכשיו מועט הרי שיצאו חמשה ובכניסתן לארץ נמצאו עשרים קור' אני עליו למעט תמעיט וכו' עכ"ל והקשה מהריי"א ז"ל על שיטה זו דלדבריו ז"ל אומרו אך בגורל יחלק את הארץ הוא החלוק הראשון בחלקים שוים וכדמסיק על פי הגורל תחלק נחלתו בשוה בין רב למעט בין שיהיה השבט רב באוכלוסין או מעט באוכלוסין ופסוק לרב תרבה וכו' ובמשפחות קשה שהפסוקי' בלתי מסודרים כי ראוי להקדים ראשונה החילוק הכללי של שבטים ואח"כ יזכיר החילוק הפרטי במשפחות ע"כ:

**ולי** נראה להשיב על זה לקיי' דברי הר"מבן ז"ל שהרי הזכיר תחל' לאלה תחלק הארץ במספר שמות שהוא החלוק השוה במספר שמות השבטי' בשוה כדברי הר"מבן ז"ל ואחר כך אומר לרב בחלוק הבי' למשפחו' לרב תרבה וכו' אך בגורל יעשה החלוק הכללי על פי הגורל וכו' בשוה בין ברב ובין במעט. עוד הקשה מהריי"א ז"ל על שיטה זו של הר"מבן ז"ל ממה שנחלקו בבבא בתרא פרק יש נוחלין תנן כמאן דאמר ליוצאי מצרים נתחלקה הארץ דתניא ר' יאשיה אומר ליוצאי מצרים נתחלקה הארץ שנאמר לשמות מטות אבותם ינחלו אלא מה אני מקיים לאלה תחלק הארץ בנחלה לאלה כאלה להוציא טפלים רבי יונתן אומ' לבאי הארץ שנאמר לאלה תחלק הארץ ומה אני מקיים לשמות

מטות אבותם ינחלו משונה נחלה זו מכל נחלות שבעולם שבכל הנחלות החיי' יורשים את המתים וכאן מתים יורשים את החיים ועוד שם באותו פרי איבעיא להו ארץ ישראל לשבטים אפליגא או לקרקפתא דגברי איפליגא תא שמע בין רב למעט אי אמרת בשלמא לשבטים איפליגא היינו דאמר בין רב למעט אלא למאן דאמר לקרקפתא איפליגא מאי רב למעט כל חד וחד מגברי שקיל ועת' אתה ברוך ה' ראה גם ראה המעיין סבת ושרש מחלוקת התנאים האלה רבי יאשיה ורבי יונתן שאין ספק שהיה יסוד המחלוקת ביניהם בשני פסוקים באו זה אצל זה א' לאלה תחלק הארץ והבי לשמות מטות אבותם ואם היה כדעת הרמב"ן שהיו שמה ב' חלוקות א' כוללת שוה בשבטים בשוה והשנית שתהיה במשפחות כדי רבוי המשפחה ומעוטה הנה שני הפסוקים מתקיימים כי יהיה פירוש לאלה תחלק הארץ על חלוקת המשפחות ואומרו לשמות מטו' אבותם יהיה על חלוק' הארץ לשבטי' ויהי' אם כן מחלוק' התנאי' האלה בנוי על קו תהו ואבני בהו כי איך יאמר ר' יאשיה ליוצאי מצרים נתחלק' והביא ראיה מפסוק לשמות מטות אבותם ינחלו בהיות הפסו' ההוא בחלוקת השבטים השוה ידבר וישאר פסוק לאלה תחלק הארץ ופסוק לרב תרב' וכו' לחלוקת המשפחות שיפרש שני הפסוקים כמו שפי' אותו הר"מבן ז"ל ולא יצטרך לומר ליוצאי מצרים נתחלקה הארץ שהוא דעת זר באמת וגם רבי יונתן שאמר לבאי הארץ נתחלקה הנה כשנתקשה לו פסוק לשמות מטות אבותם מי הכניסו באותו הדוחק להשיב ולפרש שהיו המתים יורשים את החיים וחזר ואמר בזה קרוב למה שאמר ר' יאשיה והיה לו לפרש אותו הפסוק על חלוקת השבטים ראשונה אבל האמת הברור הוא שקיימו החכמי' האלה שלא דברה תורה כי אם מחלוקה א' והיא חלוקת הארץ לשבטים ושאינה שוה כי אם לרב חלק רב ולשבט המעט חלק מעט ושמאותה חלוקה לבד דברו הכתובים כולם ולכן חלקו אם היה זה כפי מספר יוצאי מצרים או כפי מספר באי הארץ והוא ממה שיבטל דעת הר"מבן עכ"ל. ואני אומר דלהר"מבן ז"ל לא קשיא מידי דבגמרא לא נחלקו התנאים בכפל הפסוקים או בסתירתם כי בזה דבר הר"מבן ז"ל וקיים את שניהם כנז"ל בשיטתו אמנם התנאים ז"ל חלקו שרבי יאשיה אמר ליוצאי מצרי' נתחלקה הארץ מדקדוק לשון הפסוק שאומר לשמות מטות אבותם ינחלו אבותם מאן דכר שמיה אלמא ליוצאי מצרים שהם אבותם של אלו לאבותם נתחלקה הארץ ולכך הקשה ואמר אלא מה אני מקיים לאלה תחלק דלשון לאלה משמ' שבאי הארץ הם הנוחלים ולא אבותם לזה אומר לאלה כאלה להוציא את הטפלים וכדפרש"י ז"ל כאלה שהם בני עשרים דלבני עשרים שיצאו ממצרים נתחלקה הארץ אבל לא לטפלים שיצאו פחות מבן עשרי' שלא נטלו לא הם ולא בניהם אלא בזכות מורישיהם

ואם לא הוה להם שום מוריש שיצא ממצרים כגון שלא היה להם אב ולא דוד ואח שימותו במדבר בלא בנים אז לא נטלו חלק בארץ ע"כ. הרי שלשון הכתוב הוא המעורר המחלוקת ביניהם ורבי יונתן אמר לבאי הארץ דדייק לישנא דקרא דאמר לאלה תחלק וגו' משמע לאלה הבאי הארץ תחלק ומה אני מקיים לשמות מטות אבותם ר"ל לישנא דאבותם דאי לאשמועינן מאי דקאמר הרמב"ן ז"ל אם היה אומר לשמות מטותם ינחלו וכו' היה מספיק מדקאמר אבותם דרש רבי יונתן למשונה נחלה זו וכו' א"חכ מצאתי בדברי הרמ"בן ז"ל בפירוש התורה ז"ל אבל מה שאמרו בגמרא ר' יאשיה אומר ליוצאי מצרים נתחלקה שנאמר לשמות מטות אבות' מדרש מרבוי הכתוב שהיה די שיאמר אך בגורל יחלק הארץ לשמות המטות וכיון שהזכיר אבותם ינחלו דרשו שהאבו' הם נוחלים את הארץ ומהם תבוא לאלה ע"כ. ושמחתי שכונתי לדעתו ז"ל בישוב דברי שיטתו ז"ל. באופן דדברי הר"מבן ז"ל מתיישבין אליבא דגמרא דדברי הרמב"ן לחוד ודברי התנאין לחוד כנזכר והוא ברור.

**עוד** הקשה מהרי"א ז"ל על שיטת הר"מבן זו שסובר שלשבטי' נתחלקה בחלקים שוים מלשון הגמרא שאומר לשבטי' איפלוג ולא אמרה בחלקים שוים ולא זכרו חז"ל שתי חלוקות האלו של הר"מבן ולא חלוקה מחלקים שוים כל שכן שהבעיא הזו סותרת הדעת הזה באומרם אי אמרת בשלמא לשבטים איפליגו היינו בין רב למעט ואם הית' הכונה שם לשבטים איפלוג בחלקים שוים כמו שפירש איך אמר היינו בין לרב למעט כי לא היה שם רב ולא מעט כי אם חלקים שוים והרגיש רבינו שמואל נכדו של רש"י ז"ל ואמר לדרשא אחרינא איצטריכא ליה ואינו כן והאשבלי ז"ל מתלמידי הר"מבן לא נסתפק בזה וכתב בשטתו היינו בין רב למעט כלומר בין שיהיה השבט מרובה או שיהיה מעט תמיד נוטלים חלק שוה וזה גם כן כתב הר"מבן בפי' הפסוק ההוא בתורה והוא שקר מבואר עכ"ל:

**ואני** אומר דלשון לשבטים איפלוג מורה היות חלקים שוים ואעפ"י שמצד הענין הוא דבר זר שיקחו בשוה מכל מקום הלשון של הגמרא מוכיח כן וכן פירש רבינו שמואל נכדו של רש"י ז"ל ומה שאמר כל שכן שהבעיא הזאת סותרת הדעת באומרו אי אמר' בשלמא לשבטי' וכו' לא מצאתי בגרסתינו לשון זה ולו הונח יהי כן לא קשה מידי דהא בגרסתינו דגרסינן תא שמע בין רב למעט עד כאן: הנה פירשו רש"י ז"ל תא שמע בין רב למעט על פי הגורל תחלק נחלתו של ישראל שיקח כל שבט ושבט מה שיתן לו הגורל בין שיהיה מגיע לו חלק מרובה כגון שבט שאנשיו מרובים בין שהיה לו חלק מועט כגון שבט שאנשיו מועטין דכיון שכל השבטים לוקחים בשוה שבט הקטן כשבט הגדול נמצאו

חלקי בני שבט הקטן מרובים מחלקי בני שבט הגדול ואי לקרקף גברי איפלוג מאי בין רב למעט והלא נטלו כלם בשוה עד כאן לשונו דבהכי ניחא לישנא דגמרא אליבא דהר"מבן דפשטינן דלשבטים בחלקי' שוים איפלוג והיינו בין רב למעט בין שיגיע לו חלק רב בין שיגיע חלק מועט כגון שבט שאנשיו מועטין וכמו שהרחיב רש"י ואין אנו צריכים למה שכתב האשבלי ז"ל שהביאו מהרי"א ז"ל שבין רב למעט היינו בין שיהיה השבט מרובה או מעט תמיד חולקים בשוה כי לשון רב למעט מורה על החלקים בין שיהיה רב כגון שהשבט אנשיו מועטים למעט שהחלק מועט כשאנשי השבט מרובים ואעפ"י שהכל עולה לענין אחד והוא קיום דברי הרמב"ן ז"ל שאמר שלשבטים נחלקה בשוה מכל מקום לפרש בין רב למעט על החלקים נכון יותר כפי הרדפת הלשון כן למה שאמרנו מפרש"י ז"ל בפירוש תא שמע בין רב למעט ובין לפירוש האשבלי הנז'. הצד השוה שבהם שנתקיימו דברי הרמב"ן ז"ל ואין אנו צריכים למה שאמר מהרי"א ז"ל זה לשונו והרגיש ה"ר שמואל בזה ואמר לדרשא אחרינא אצטריכא ע"כ:

**נשלם סדר חלוק הארץ שבח לאל עליון קונה שמים וארץ**

## מפתחות כלי יקר

**מפתחות יהושע מהמאמרים שמפרש הרב המחבר בתוך הפסוקים וקצת פסוקים נפרדים מתורה נביאים וכתובים**:

**אמר** המגיה בהעלותי על לבבי בחושבי בקרבי להיות רץ כצבי לעשות רצון אבי שבשמים כאיל תערוג על אפיקי מים להריק מים חיים אל כלי כל כלי יוצר עליו כל שלטי הגבורים מהררי נמרים כלל המאמרים הנמצאים בתוך הפסוקים אשר מבאר הרב המחבר עצמו מספר עם קצת פסוקים נפרדים מתורה נביאים וכתובים יאחז צדיק דרכו לבארם ולבררם כיד ה' הטובה עליו לכלם בשם אקרא בפתוחי חותם איש על דגלו באותות ואציב להם ציונים בדף ובעמוד למען ירוץ כל קורא בו. ואלה מסעיהם למוצאיהם:

כונת אהוב את התוכחות בהקדמה דף ג עא

מאמר בראשית רבה פ' ס"ב אמר רבי סימון כל מקום שנאמ' ויהי אחרי חזר העולם לאחוריו ד עג

כונת סתימת הבארות שם

כונת אחר סמוך אחרי מופלג ד עד

מאמר ספרי יש שקרא עצמו עבד שם

מאמר ספרי אין לי אלא איש אומה ומשפחה מנין וכו' ה עג

מאמר בסנהדרין כי אדם לעמל יולד איני יודע אם לעמל תורה וכו' שם עד
מאמר פסוק זה אינו מצוה וכו' ו עא
מאמר כל העוסק בתורה נכסיו מצליחין שם עב
מכילת' כשישראל עושין רצונו של מקום שמו מתגדל ח עג
רז"ל בילקוט כי ה' אלהיכם יתרו אמר וכו' שלא הניח וכו' שם
פסיקת' ולא היית כזונה לקלס אמר רבי שמעון את מוצא כל מה שכתוב בישראל לגנאי וכו' שם עד
מכילת' בת עשר שנים היתה רחב כשיצאו ישראל ממצרים ט עב
מאמר ב"ר אין הקב"ה מניח את הצדיקים בצרה יותר מג' ימים וכו' שם עג
מכילת' משנתן רשות למשחית לחבל י עב
רז"ל וישכם יהושע בבקר מלמד שזריזים מקדימים שם עג
רז"ל כיצד עברו ישראל את הירדן שם עד
תנחומ' אך רחוק וכו' עתידים אתם לעמד שם ולעשות את השבת וכו' יא עא
מדרש ילמדנו כל נסים שנעשו לישראל בזכותו של אברהם יג עא
רז"ל דעו שעל מנת כן אתם עוברים שתורישו את יושבי הארץ יד עג
סנהד' פרק נגמר הדין קום לך אמר ה"קבה שלך גדול וקשה משלהם טו עב
רז"ל ב"ר אמר רבי יהודה בר סימון בשם רבי יוחנן בתורה בנביאים ובכתובים מצינו שלא עברו ישראל את הירדן אלא בזכותו של יעקב שם עד
לא נתנה פריעת מילה לאברהם אבינו יו עא
פרקי רבי אליעזר וכי יהודים ערלים שמעו קולו של הב"ה שם
מאמר תן חלק לשבעה שם ~עד~{עג}
פסיקת' וזה הדבר וכו' דבר אמר להם יהושע ומלן שם
רז"ל עשה לך חרבות צורים בארבעה מקומות נאמר בלשון הזה שם עד
מאמר ויאכלו מעבור הארץ שבתוך ו' ימים נעשית התבואה יז עד
תוספת' דסוטה בזכות משה ירד המן מ' שנה יח עא
רז"ל וישבות המן כל זמן שמשה קיים וכו' שם עב
מסכת ערובין לא כי אני שר צבא ה' וכו' על איזה מהם באת יט עב
תנחומ' חצוצרות שעשה משה נגנזו כא עג
פסיקת' ואת רחב וכו' אמר הב"ה אני אמרתי וכו' כב עב
סנהד' פרק חלק את העיר הזאת את יריחו לא יריחו בשם עיר אחרת וכו' שם עד
מאמר בראשית רבה ויעלו עפר על ראשם התחילו מזכירין זכותו של אברהם כג עג

ירושלמי בתעניות רבי לוי בשם רבי ינאי אמר שתף הב"ה שמו על ישראל משל למלך שהיה לו מפתח כד עא
סנהד' חטא ישראל אעפ"י שחטא ישראל הוא כד עג
מאמר בילקוט מפרקי רבי אליעזר י"ב אבנים בכהן גדול כל שבט שהיה עושה צדקה היה אבנו מגיה אורה כה עא
מאמר רז"ל שאמר עכן בגורל אתה בא עלי שם עב
מאמר ב"ר ד' ידות כנגד ד' חרמים שעתיד לפשוט ידו כו עא
מאמר אז יבנה יהושע ג' שיטות לח"ז מבארם שם כט עא
מסכת סוטה פרק אלו נאמרים כיצד כתבו ישראל את התורה שם עד
מאמר תנחומא אמר רבי איבו~ן~ וכו' בשלשה מקומות חלקו באי עולם על הב"ה ל עג
מאמר רז"ל אדוני צדק המקום הזה מצדיק את יושביו לב עב
מאמר רז"ל בילקוט אני ידי נטו שמים וכל צבאם צויתי צויתי את השמש ואת הירח שיעמדו ליהושע לג עא
ומחלוקת פרק אין מעמידין בזמן העמידה שם
מאמר תנחומא אמר לו השמש לי אתה אומר דום לד עב
כונת אלהים קדושים לשון רבים נו עד
מאמר מצפון להר געש רצה הקב"ה להגעיש עליהם ההר וכו' נז עב
בעיית הגמ' אם נחלק הארץ לקרקף גברי או לשבטים נח עא
כונת ברייתא בספרא לפי פקודיו מגיד שלא נתחלקה הארץ אלא לכל שבט נח עג

**פסוקי תורה**

פסוק הוכח תוכיח את עמיתך בהקדמה ג עא
פסוק אתה החלות להראות את עבדך יא עד

**פסוקי נביאים**

ישעיה את מי אשלח והנמשכים בהקדמה ג עב
ירמיה אהה האלהים לא ידעתי דבר והנמשכים שם
יחזקאל אל תהי מרי וכו' עם הנמשכים שם
מלכים קנא קנאתי יז עב

**פסוקי כתובים**

משלי פסוק אל תוכח לץ בהקדמה ג עא
פסוק כסף נבחר לשון צדיק שם
תלים עד עת בא דברו שם

פסוק מוכיח אדם אחרי ד עא
פסוק גוזל אביו ואמו וכו' שם

## שופטים

### א

**א**

**ויהי** אחרי מות יהושע לחז"ל ברבה וזרח השמש ובא השמש בסוף דבריהם עד שלא שקעה שמשו של יהושע זרח' שמשו של עתניאל בן קנז שנאמר וילכדה עתניאל בן קנז ע"כ. כיוונו חז"ל לבאר כונת אומרו ויהי אחרי מות יהושע שגזרת הכתוב הזה היא וילכדה עתניאל לומר שאחרי מות יהושע הנהיג עתניאל שעד שלא שקעה שמשו של יהושע זרחה שמשו של עתניאל וכדפי' חז"ל שהוא לכד כבר קרית ספר תורה ממש שהחזיר ההלכות שנשתכחו עוד לחז"ל אחרי מופלג וצריך לדקד' למה לא תארו כאן בעבד ה' שמעלים בקדש ואין מורידי' והרי מצינו שתארו כן הכתו' למעלה וימת יהושע בן נון עבד ה' ואפשר שלהיות שהכתוב מזכי' כאן שאחר מיתתו של יהושע שאלו את פי ה' לאמר מי יעלה לנו שזה נמשך מן התעצלות יהושע במלחמות כמ"ש ימים רבים עשה יהושע מלחמה וכו' לכך לא יאות כאן להזכירו בתוא' עבד ה' כי נתעצל ולא עשה כעבד ה' בבחינ' זו עד שגרם להצריכ' אחרי מות להצטער במלחמ' עד שהוצרכו לשאול את פי ה' מי יעלה ולמעלה יאות להזכירו בעבד ה' יען כי כרת ברי' בין יש' ובין השי"י לחזק ידי יש' בעבודת ה' אסמיך ויהי אחרי הדברי' וימת יהושע בן נון עבד ה' שאחרי הדברי' האלה ובאמצעותן קנה שם טוב קנה לעצמו עבד אך בזה הפרטי אשר נתעצל לא יאות להזכירו בעבד ה' כאמור ומ"ש בה' כתב הר"לבג באורי' ותומי' ומ"ש ויהי אחרי מות יהושע וישאלו בני ישראל בה' אין הכונה לומר שקודם שמת לא שאלו באורי' ותומי' שהרי התורה העידה ושאל לו באורי' ותומי' אבל כיון בזה לו' שאחרי מות יהושע ראו לשאול מי יעלה כי המלחמה הא' שרש גדול לכל המלחמות הבאו' וזה שאם ח"ו ינוצחו ישראל במלחמה הא' יאמרו הנשארים מן הגוים ההם סר צילם מעליהם ויתחזקו להלחם ואם ינצחו ישראל יפול מורך בלבב הגוים הנשארי' ההם וינצחום ישראל בקלות ולזה בחר ה' את יהודה שילחם תחלה מי שהיה ראוי יותר לנצח ע"כ ומהריי"א ז"ל כתב שאעפ"י שבא בתורה ולפני אלעזר יעמד ושאל לו במשפט האורים וכו' לא הצריכו הש"י לכך אבל ייחד לו הנבואה ולפי זה ויהי אחרי מות יהושע וישאלו בני יש' בה' דהיינו אורי' ותומי' אחרי מות יהושע שנסתלק' ההשג' בנבוא' הוצרכו לאורים ותומים

אבל בחיי יהושע לא הוצרכו אליה ע"כ: **ולע"דן** במ"ש הר"לבג שהשאלה באורי' ותומי' נשאלה מובן או' בה' ולא כתי' מה' ולהיו' שהנצחון בתחלה הוא עזר גדול כי ימוגו כל יושבי כנען הנשארי' ואם ח"ו ינוצחו ישראל עכשיו במלחמ' הא' אחרי מות יהוש' משנאי ה' ירימו ראש בזה אבין לע"ד אומ' מי יעלה לנו לנו דייק' כי עלייתו זו עם היות' לו בפרטו' עול' לילח' בגורלו הנה אם ינצחו התועלת כללי הוא לנו כלנו יחד לכך אומר מי יעלה לנו בתחלה וכו' ג"כ מובן שהיה ראוי שיקדים תיבת בתחל' ויאמר מי יעלה בתחלה לנו להלחם בכנעני והיה מקצר קצת תיבו' אבל כיון למ"ש מי יעלה לנו בתחל' שזו העליה אם ינצחו' בתחלה תהי' עזר גדול להלח' בשאר כל המלחמות שכל א' ואח' ימלא ידו אח"כ להלחם בו ויאמץ לבבו להלחם בו עד כלותו:

**ב**

**ויאמר** ב"ר ויאמר ה' יהודה יעלה ז"שה יהודה אתה יודוך אחיך ידך בעורף אויביך בכל מקום יהודה ראשון ראשון לירידת הים שנאמר בצאת ישראל ממצרים היתה יהודה לקדשו ראשון לדגלים ונסע דגל מחנה יהודה ראשון לשופטים ויאמר ה' יהודה יעלה ואף לעתיד לבא ודוד עבדי נשיא להם לעולם ע"כל: **ולע"דן** לדקדק דמאי קשיא ליה בפסוק עד שאמר ז"שה ועוד אומרו בכל מקום יהודה ראשון מיותר כי מה צורך לסתום דרך כלל היה די לומר דרך פרט יהודה א' לירידת הים וכו' ראשון לדגלים וכו' ראשון לשופטים וכו' אף לעתי' לבא וכו' ומהו לשון ואף ונרא' שהוקשה להם ז"ל בפ' או' יהודה יעל' כי נתתי את הארץ בידו משמע שכלל הארץ נתן בידו לז"א יהודה אתה יודוך אחיך ידך בעורף אויביך שכאן הודיע שבידו נתן הנצחון וזהו פי' למ"ש כאן הנה נתתי את הארץ בידו שהרי כתבתי בתורה ידך בעורף וכשהוא יכניע' בתחל' עליתו יכנעו כלם ויהיו נוחי' להכבש תחת שאר השבטי' ולפי שאמ' הפ' יהוד' אתה שתיב' אתה מיותר' לזה אחז"ל שבא לו' שהכונה היא שלעולם יהודה ראשון שבזה מובן או' יהוד' אתה כלו' אתה לעולם חשוב ראשון לירידת הים בדבר מצוה כענין קריעת ים סוף הית' יהודה לקדשו לקדש ש"ש לכך זכה להיות ראשון לדגלים ראשון לשופטים יהודה יעלה בתחלה והמאמר הזה מפרש יהוד' יעלה בתחל' על עתניאל בן קנז כדבסמוך בדרש"י ז"ל ואמ' ואף לעתי' לבא שאין צורך במלך מיהוד' מלך וכו' כי היה יהיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא וכו' ואף לע"ל ודוד עבדי נשיא להם לעולם בשכר מה שקדש ש"ש בים לא יזוז הכבוד ממנו לעולם. למדנו מהמאמ' טע' נכון למה שגזר ה' שיהודה יעלה בתחלה לפי שקדש ש"ש תחלה על הים. ולע"דן שאם השאלה באורים ותומי' ק"ק אומ' ויאמר ה' וכו' שזה נר' תשוב' ה' ע"י נביא כי האורי' יתומים בהאיר אותיו' יהודה מור' שהוא

יעלה אמנם מאמ' הנה נתתי את הארץ בידו אין זה מתשובת אורי' ותומי' אם לא שנאמ' שג"כ אורו באור אותיות משמות השבטים עד שצירופ' עולה הנה נתתי את הארץ בידו ומ"ש את הארץ ר"ל שר הארץ כמו שפי' חז"ל גבי משה ראה נתתי לפניך את הארץ על שר הארץ או אמ' הארץ כפשוטו ויצדק אומרו בלשון כלל הנה נתתי את הארץ ר"ל מאז כתוב בתור' יהוד' אתה יודוך אחיך ידך בעורף אויביך ז"ש נתתי את הארץ בידו כי בנצח יהודה חלקו וגורלו תנוצח כל שארי' הארץ בנקל כנז' בפ' הקודם וזכה בזה יהודה יען כי היתי' יהוד' לקדשו בקריעת ים סוף לכך זכה לעלו' בתחלה ולנצח ומ"ש יהוד' יעלה כתב רש"י ז"ל על שבט יהודה כפשוטו של מקרא (לפרוש) [לכבוש] גורלו וחלקו וכן אל שמעון אחיו לשבט שמעון ויש פותרין יהודה יעלה על עתניאל הוא יעבץ שאנו אומרים במסכת תמורה מה שמו יהוד' (אחיו) [אחי שמעון] ולשמעון אחיו אמר שילך עמו ע"כ:

**ג**

**ויאמר** יהודה לשמעון אחיו רש"י ז"ל שבט שמעון ומהרי"א ז"ל כתב כשיטת רש"י ז"ל כפשוטו של מקרא והוסיף ואמר זה יהודה לשמעון ולא לשאר השבטים לפי שהיה ביניה' אהבה רבה וגם להיותם שכנים בארצותם כמ"ש ויהי נחלתם בתוך בני יהודה ע"כ: ולע"דן כי טעם אהבתו עם שמעון היה לפי שראו שראובן הבכור לקח נחלתו בעבר הירדן מזרחה ושמעון הנולד אחר ראובן הגדול מאחיו הנותרי' לכך נתקעה עמו האהבה ויאמר יהודה לשמעון אחיו וכו' והנה מהיות שמעון הגדול באחיו הנמצאי' אתו והו' גדול ממנו כנודע ששמעון אחר ראובן לכ"א לו בלשון כבוד עלה אתי בלשון עליה ולא כתב לך אתי בגורלי כי איזהו מכובד המכבד כו' לא כן בחלוק' הב' שכתב והלכתי גם אני אתך ולא כתב ואעלה גם אני ודרך ענוה אמר על עצמו והלכתי אתך ולא אמ' ועליתי וכן חלק לו כבוד ונלחמה בכנעני אמר ונלחמה בכנעני לכבדו שצריך לשילחם שמעון בחברת יהודה וז"ש ונלחמ' אמנם כשהזכיר והלכתי גם אני אתך בגורלך לא כתב ונלחמה דרך כבוד לשמעון שאיננו צריך למלחמתו של יהודה שילחם עמו כי אם הליכה בעלמא והלכתי גם אני אתך והכל מדרך המוסר לחלוק כבוד אל אחיו הגדול ובזה מדוייק תיב' אתך שהי' מיותר' שהוא דרך כבוד ר"ל נטפל אליו

**ד**

**ויעל** יהודה אמ' ויעל לפי שהוא בעל המלחמ' ולו נתן הנצחון ע"פ ה' יהוד' יעלה ולז"א ויעל יהוד' לשון יחיד אמנ' ויתן ה' את הכנעני בידם של יהודה

ושמעון כי יחדיו ביד' של שניהם ניתן כי הנטפל לעושה מצוה כעושה מצוה וטובי' השני' מן הא' דזכות' דרבי' עדיף ואמר י' אלפי' ולא אמר אלפי איש שהכונה לומ' שי'

אלפי' נהרגו מהגבורי' שכל א' וא' מהם היה לו איש איש ז"ש עשר' אלפים איש או יאמ' שהי' אלפי' נהרגו בנקלה כאלו היו איש אח' ע"ד מה שפי' חז"ל וראית סוס ורכב שאף על פי שהם סוסים רבי' הרי הם כאלו הוא סוס אחד שיפול קל מהרה:

**ה**

**וימצאו** את אדני בזק וכו' הר"דק ז"ל הי"וד נוספת כמו אדון בזק וכן אדני צדק כמו אדון צדק ע"כ. ומהריי"א ז"ל כתב שאומ' ויכו את הכנעני ואת הפרזי הוא מיותר שכבר אמר ויתן ה' את הכנעני ואת הפרזי וכו' אבל אחשוב שזכר ראשונה שהכו בבזק עשרת אלפי איש ואח' כך פי' איך קרה זה באו' שמצאו אדני בזק ושנלחמו עמו ושהכו הכנעני והפרזי והמלך נס ורדפו אחריו ע"כ. ואני אומר כי דוחק גדול לומר תנא והדר מפרש אפי' במשנה כל שכן במקר' אכן נרא' כי בתחלה כתב ויתן ה' בידם ויכו בבזק עשרת אלפי איש ואח"כ וימצאו את אדני בזק בבזק וילחמו בו ויכו את יתר הפלט' הכנעני והפרזי כי לא יתכן היות בעיר בזק עשרת אלפים לבד כי נר' היות מלכה גדול כמו שאמר שבעי' מלכי' וכו' אבל היו רבי' אלא שבתחלה קודם הריגת המלך נהרגו בבזק י' אלפים איש ואח"כ ויכו את הכנעני ואת הפריזי עד בלתי השאיר להם שריד שהכריתו את שמם או יאמר ויכו בבזק עשרת אלפים בתוך העיר ואחר כך ויכו את הכנעני והפריזי אשר מחוץ לבזק בערי הפרזות אשר לה ועוד נר' שידוע מתוך דברי חז"ל שזה לא היה כ"כ מלך אדיר במלכי כנען וכמו שאביא בפסו' ויאמ' אדני בזק וכו' וכן הי"וד הזאת איננ' יתיר' דאלו אמ' אדון בזק היה אדון כולל לכך אמר אדני בזק ר"ל אדון פרטי בבזק שמה שמוסיף בתיבת הי"וד הזאת גורמת להודיע שהיה פרטי ואדני בבזק לבד ואפשר עוד שאדני בזק כך שמו. ועל שמו נקר' המדינ' בזק ויש קצת הוכחה מהתרגום שבכל הכתובי' האלה לא תרגם תיבת אדני רבון או רבוני אלא בכלם כתב אדני בזק ומ"ש וימצאו את אדני בזק לשון מציאה אפש' שהיה מתנכר כדרך המלכים שמתנכרי' במלחמה ולכך הגיד בתחלה שהרגו י' אלפי איש ואת המלך לא הכירו ואחר כך וימצאו את אדני בזק דהיינו שהכירוהו וילחמו בו כי כשיכו גבורם יחלשו כל אנשי הצבא ולא עלה בידם כי וינס אדני בזק וכו':

**ו**

**וינס** אדני בזק הרלב"ג כתב קצצו בהונות ידי אדני בזק להפיל מורך אל שאר המלכים שיראו מלהלחם עם ישראל עם שכבר סבב ה' להשיב לו מדה כנגד מדה כמו שזכר כאשר עשיתי וכו' ע"כ. ומהריי"א כתב טעם לקציצת בהונו' ידיו ורגליו ידיו לפי שלא נלחם בהם ורגליו לפי שנס ברגליו ולא עמד במלחמה כי מוטב היה לו שימות במלחמה בכבוד מחיים בחרפת הניסה גם מאת ה' במדה שמדד עם שבעי' מלכי' לקצוץ בהונות

ידיהם ורגליהם בה מדדו לו ע"כ. ולע"דן שקציצת בהונות ידיו ורגליו כדי שלא ירים עוד את ידו למלחמה ורגליו כדי שלא ינוס אלא יעמוד כפוף תחת ידם והעד על פירושנו זה השבעים מלכים כי לא יתכן שהשבעים כלם ברחו ונענשו לקצוץ בהונות ידיהם ורגליהם כשיטת מהרי"א ויהיה זה כצפור נודד' מקינה שיחתכו כנפיה כדי שלא תעוף לברוח אנה ואנה ומה שאמר בהונות כתב הרד"ק מן בוהן ידו ואינו ממשקלו אלא ממשקל לשונו' והוא האצבע הגס שבאצעו' ע"כ והמתרגם תרגם ית קרסולי ידוהי ורגלוהי נרא' שחולק על הר"דק שהוא מפרש תיבת בהונות קרסולים:

**ז**

**ויאמר** אדני בזק שבעים לחז"ל בספרי והביאו רש"י ז"ל מכאן אתה למד גדולתן ועשרן של מלכי כנען שהרי אדני בזק לא היה כדאי להמנות עם מלכי כנען בשם מלך וכתוב בו כן ע"כ. ומ"ש ויביאוהו ירושלם רש"י ז"ל כתב שהלכו משם להלחם על ירושלם ע"כ: וכן כתב מהרי"א ז"ל שבלכתם שם לילחם לקחוהו עמם ומת שם והיינו דסמיך ליה וילחמו בני יהודה בירושלם אבל הר"דק ז"ל כתב שכבר נלכדה ירושלם מימי יהושע ושל יהודה היתה ולכך הביאו אדני בזק לירושלם נחלת יהודה וימת שם ולכך ספר מיד ענין לכידת ירושלם עד כאן. וכן כתב הרל"בג ז"ל בפסוק וילחמו בני יהודה בירושלם וכבר נלחמו בני יהודה קודם זה ולכדו אותה והכוה לפי חרב ואת העיר שרפו באש:

**ח**

**וילחמו** בני יהודה כתב הר"דק וכבר נלחמו כי בימי יהושע לכדו ירושלם ולרש"י כפשוטו כנז' בפסוק הקודם ומהרי"א ז"ל כתב ז"ל והיותר נראה שמלחמת ירושלם שזכר כאן היתה אחרי מות יהושע ואחרי מלחמת בזק ושבני יהודה עלו אליה וילכדוה ואחרי זה ספר שבני ישראל ירדו להלח' בכנעני יושב ההר וזכר כל זה להודיע שבני יהודה הצליחו במאמר האל נתתי את הארץ בידו. ואמנם מה שזכר אחרי זה ממלחמת חברון ודביר שהי' בימי יהושע כמו שנזכר שם ולא כמו שחשב הרלב"ג שנלכד' אחרי מות יהושע לפי שספ' יהושע יוחד לספר בו המלחמות בכלל שנעשו בימיו וליחסם לכבודו ועתה בספר זה יספר המלחמות שעשו השבטי' בפרט וזכר מה שעש' יהודה אחרי מות יהושע ואגב אורחיה הודיע גם מה שעשה בחיי יהושע בלכידת חברון כי עם היו' לכידתה ע"י כלב הנה בעזרת בני יהודה כי היה נשיאם נעזר הוא ומהיו' הכונה במקום הזה לברר המלחמו' שעשה יהודה נתייחסו אליהם המלחמות חדשות גם ישנות ולכן גם כן נזכר ענין דביר ומה שנד' כלב לתת עכס' בתו למי שילכדה ולכדה עתניאל ושנתן לו בתו והוסיף לתת לה מנו' ועל זה סובב כל הסיפור עד כאן לשון מהרי"א ז"ל והוא מיוסד על שיטת רש"י ז"ל שזכרנו בפסוק הקודם.

**יב**

**ויאמר** כלב אשר יכה כו' כל אלו הפסוקים נתבארו בספר יהושע עיין עליהם שם אך צריך להבין קצת שינויים שבהם כי שם נאמר וילכדה אחי כלב ולא אמר הקטן ממנו וכאן הוסיף לומ' הקטן ממנו ושם נאמר לשאול מאת אביה שדה וכאן נאמר השדה ושם נא' תנה לי וכאן הבה לי ושם נאמר עליות תחתיות וכאן נאמר עלית תחתית ואפשר כי מהשנות ענין זה פעמים האחת בספר יהושע והשני' בספר שופטים מזה הכריחו חז"ל לדרוש שקרית ספר נאמ' על ההלכו' שנעלמו באבלו של משה והחזירן עתניאל בן קנז בפלפולו ועל זה בא הספור הראשון בספר יהושע ולכך כתיב שם אחי כלב לבד ולא כתיב הקטן ממנו כי לענין החכמה אין מן התימא שהקטן ידע וישיב בחכמה מהגדול ממנו במנין כי יש קנקן חדש מלא ישן אמנם כאן בס' שופטים שדבר בלכיד' העיר ממש של קרית ספר הגיד שלכדה אחיו הקטן ממנו עם היותו קטן ממנו שלא נסה לצאת ולבא במלחמה ובזה אבין אומרו תיבת ממנו כי רצה להודיענו שהיה לו אח אחר ושמו שמעון כמ"ש בפ' ויאמר יהודה לשמעון אחיו ששמו שמעון ולכך כתב הקטן ממנו ממנו קטן וגדול משמעון גם לזאת הסיבה הוא שלמעלה אמר שדה דבשדה כל דהוא מתרצית מאביה מבחינת לכיד' ההלכות וקרית ספר בפלפולו אמנם כאן הזכיר שבהיותו גם כן איש מלחמה ללכוד עיר קרית ספר מלאתה לבה לשאול מאת אביה השדה הידוע בחשיבות וז"ש כאן השדה כי לאיש חיל כעתניאל גבור חיל במלחמתה של תורה גם לוח' מלחמה אנושית ללכוד עיר קרית ספר דמילתא זוטרתי היא לתת לי שדה כל דהוא לכך שאלה השדה ב"הא הידיעה כלומר השדה החשוב גם בזה מובן אומרו שם תנה לי כי תנה לי הוא לשון מתנת חנם על שירד לעומקן של דברים להשיב מפלפולו כל ההלכות ההם אמנם כאן אמר לשון הבה כמו הבה נא אבוא אליך שהוא תמורת אתננה כמו שהשיבה מה תתן לי כי תבוא אלי שלשון הבה הוא מורה על תמורת דבר זולתו והוא נצחון העיר שנצח שרצתה יתן לה בתמורתו השדה ובזה מובן גם כן אומרו שם עליות תחתיות לרמוז אל דרשת חז"ל שאמרו שם מי שרזי עליונים ותחתונים גלוים לו ישאל ממני כי שם שהלכידה היא הגלות לו רזי ההלכות הנעלמות בפלפולו לכך אמר עליות ותחתיו' אמנם כאן אמר עילית תחתית לפי שדבר בלכידת העיר ממש. והר"דק ז"ל כתב בזה עליות ותחתיות אומר על הגולות ועילית תחתית אומר על חלקת השדה שהיו בה הגולות ע"כ. ועדיין צריך טעם למה שם אמר כן על הגולו' וכאן על חלקת השדה:

**טז**

**ובני** קני חותן משה וכו' צריך להבין למה הזכיר את יתרו בשם קני ולא באחד משאר שמותיו שהיו לו שמנה שמות ועוד דהי"לל למדבר יהודה בלמ"ד ועוד וילך וישב את

העם היה לו לומר וילכו וישבו בלשון רבים כמו שאמר עלו והר"דק ז"ל כתב וילך וישב על הראש שבבני קני אמר שהלכו בני המשפחה עמו וישבו שם עם בני יהודה במדבר יהודה כי בני קני הם בני יתרו היו בערי התמרים עם הכנעני וכשבאו בני יהודה ללחם עם הכנעני אמרו להם סורו רדו מתוך עמלקי ועלו מעיר התמרים בשלום וישבו עם יהודה במדבר יהודה זהו לפי הפשט ע"כ ורש"י ז"ל כתב מעיר התמרים היא יריחו על שם שהיו בה תמרים רבים שהיתה להם דושנ' של יריחו לאוכלה עד שיבנה בית המקדש ומי שיבנה בית הבחירה בחלקו יטלנה כדי שיהיה לכל ישראל חלק בבית הבחירה ונתנוה לבני יתרו ארבעים וארבע מאות שנה והתלמידים שבהם הניחוה והלכו אצל עתניאל בן קנז הוא יעבץ במדבר יהודה אשר בנגב ערד ללמוד תורה וילך וישב את העם עם התלמידים היושבים לפניו הוא בקש מאת ה"קבה שיזמן לו תלמידים הגונים שנאמר ויקרא יעבץ לאלהים וזמן לו החסידים הללו ע"כ הנה שרש"י ז"ל כלל בדבריו אלה שני דעות חז"ל שאמרו גבי עלו מעיר התמרי' האחד שעלו ע"כ כי נתנה לבנימן כשנבנה המקדש בחלקו וז"ש רש"י ז"ל בתחלת דבריו ומי שיבנה בית המקדש יטלנה כדי שיהיה לכל ישראל חלק בבית הבחירה והשיטה השנית בעלו מעיר התמרים שעלו בבחירתם הוא גם כן אמת הוא מ"ש והתלמידים שבהם הניחוה וכו' שהיה זה קודם צאת כל בני קני שהתלמידים יצאו בבחירתם מקודם ונזדרזו ונשכרו ובדברי רש"י ז"ל אלה והם מהמדרש מובן אומ' עלו מעיר התמרים ולא כתב יצאו כלפי התלמידי' אשר השליכו אחרי גיוום נוגי תענוגי בשר ודושנה של יריחו כי מתקו להם דברי תורה מעתניאל מדבש ונופת צופים וז"ש עלו מעיר התמרים לשון עלוי ומעלה ומובן גם כן אומרו את בני יהודה כי נוכל לומר כי יעבץ יהודה שמו וכמו שכתבתי בשם רש"י ז"ל בפסוק ויאמר יהודה לשמעון אחיו וזהו אומרו עלו מעיר התמרים את בני יהודה אלו תלמידיו של יהודה הוא יעבץ בחרו להניח דבש תמרים להיות את בני יהודה תלמידיו של יהודה מדברי תורה כמשמעו ואין צריך לפרשו לשון דבור לשמוע מדבר יהודה הוא יעבץ שתדברו נאוה מפלפולו ומובן גם כן אומרו וילך וישב את העם בלשון יחיד על יעבץ הוא עתניאל שהלך וישב לו את התלמידים הוא העם ובזה אבין גם כן לע"ד אומ' כאן תואר זה של קני מזולתי שאר השמות והוא כי במכילתא הובא בילקוט קני שקנה לשמים וקנה לו תורה כי להיות הפסוק הזה מדבר בשבחן של בני קני שחבבו התור' ללכת אחרי יעבץ לכך הזכיר תואר זה של קני שהוא מתייחס שנקרא כן על פי מדותיו שקנה לו תורה ולפי הפשט אומרו וילך וישב על קני חותן משה שאעפ"י שנאמר בו

וילך לו אל ארצו ז״ש וילך אחר כך חזר לשבת את עם בני ישראל ז"ש וישב את העם שעל ידי כן נמצאו בניו כאן בעיר התמרים:

**יז יח**

**וילך** יהודה את שמעון אחיו הגיד הכתוב כי מהיות ההתחלות קשות לכך שאל יהודה את שבט שמעון שיבא אתו לעזרה וא"חכ גם הוא גמלו טובה וילך יהודה את שמעון אחיו אמנם אחר כך בשובו יהודה מאת שמעון הוא לבדו לכד את עזה ואת גבולה כי לא הוצרך עוד לעזרתו של שמעון ובזה מובן טעם להפסיקו בענין כבישת שמעון עריו ואחר כך חוזר לראש לענין יהודה ואמר ויקרא את שם העיר חרמה על שמעון שאעפ"י שבהכאה נשתתפו שניה' כמ״ש ויכו את הכנעני ויחרימו בלשון רבים עכ״ז בעת קריאת השם שמעון לבדו קראה ז״ש ויקרא בלשון יחיד ואפשר לומר ויקרא על יהודה שהוא מלך ולו ניתן הכבוד על פי ה' יהודה יעלה בתחל' והוא הלך עם שמעון אחיו והוא קראה חרמה.

**יט**

**ויהי** ה' את יהוד' קשה איך תולה טעם שלא כבשו את העמק כי רכב ברזל להם כי היד ה' תקצר והמתרגם כתב בתר כן דחבו לא יכילו לתרכא וכו' וכן הביא רש״י ז״ל ע״כ והעקר חסר מן הספר והר"דק ז״ל כתב שהפסוק הזכיר סבה טבעי' כי רכב ברזל וכו' והסיבה האמתית כי הניח ה' אותם לנסות בם את ישר' ע״כ. והר"לבג ז״ל כתב כי ההר היה חלק יהודה לכך עזרו השי״ת אבל העמק שלא ניתן ליהוד' ולא בא לו יעוד מאת ה' שינצח וזאת המלחמה שבעמק בחלקו של שמעון היתה ולכך לא נצחו את העמק שאם היה היעוד האלהי כללי על כל מקום שילחם בין בחלקו בין בחלק זולתו לא היה מעלה ולא מוריד היות להם רכב ברזל ומהריי״א ז״ל הסכים עם הר"דק ז״ל והוסיף מדיליה שלהודיע שלא קצרה יד ה' מפני הרכב ברזל לכך עזרם על כבישת ההר שהיא יותר קשה מהעמק כי מי יעלה בהר גבוה ותלול אשר זו הוראה גדולה שלא מבלתי יכולת ה' היתה זו כי אם לנסות בם את ישראל והכריח עוד זה ממה שראינו שנתנו לכלב את חברון והוא לבדו ויורש משם אשר זו הוראה שלא קצרה יד ה' ושיוכלו בני יהודה כלם לכבוש את העמק אלא ודאי לא נשארו כי אם לנסות בם את ישראל כאמור עוד פירש מהרי״א בתיבת כי לא להוריש שמושכת עצמה ואחרת עמה כאלו אמר כי לא להוריש כי רכב ברזל להם ורוצה לומר ויורש את ההר לבד יען כי לא ניתן להם עזר אלהי מהסיבות הנזכרות ע״כ למהריי״א. ואין צורך לפרש שתיבת כי לא מושכת עצמה ואחרת עמה אלא שבדרך טבע לא יכלו להם כי רכב ברזל ובדרך השגחה לא סייעום כי אם להוריש את ההר כי לא להוריש יושבי העמק וכיון שלא היה אתם ה' להוריש את יושבי העמק לא

יכלו להם כי רכב ברזל להם ובדרך טבע לא יכלו להם: **עוד** אפשר כי כל הדברים צריך הכנ' מלמטה ואיתערות' מלתתא כדי שיסייעו מן השמי' ולכך הגיד כי היה ה' עם יהוד' ויורש את ההר לבד יען כי לא שם לנגד עיניו ומגמתו להוריש את יושבי העמק ז"ש כי לא להוריש ר"ל כי לא הסכי' בדעתו להוריש את יושבי העמק והטעם כי לא שם מגמתו על יושבי העמק יען כי רכב ברזל להם לפי' לא הורי' כי אם את ההר לבד כי בדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו:

**כ**

**ויתנו** לכלב את חברון טעם סמיכות הפסוק הזה עם הקודם מלבד שהענין הזה מיותר שכבר הזכירו בספר יהושע מהרי"א כתב שבא להוכיח שמה שלא כבשו היה כי הניחם ה' לנסות בם את ישראל ולא מקוצר יד ה' להושיע והראיה כי ויתנו לכלב את חברון והוא לבדו ויורש משם את יושבי הענק המה הגבורים אשר מעולם אנשי שם עד כאן. אך קצת קשה כי עקר טעם לנסות בם את ישראל חסר מן הספר ואיך יביא עליו מופת. ולמה שפירשתי בפסוק הקודם באומרו כי לא להוריש שעל שלא שמו מגמת פניהם לבטוח בה' ולהוריש לכך לא הורישום ועל זה מביא מופת חותך מכלב אשר המרגלים מצד בני הענק אמרו כי חזק הוא ממנו והוא אמר עלה נעלה וירשנו אותה כי יכול נוכל לה. ובכלי חמדה פירשתי ענין נכון בכפל עלה נעלה ואפשר עוד כי רוצה לומר עלה אפילו אני לבדי יכול אני ולפחות נוכל לה המרובים ופשיטא שלא ירך לבבנו אבל נעלה ועל כן אמר כי יכול ר"ל אני לבדי ולפחו' נוכל לה המרובי' באופן שמקדם ומאז כי מאת ה' מלאו לבו להורישה והוא שסייע אותו להביא הדבר לידי גמר טוב ז"ש ויתנו לכלב את חברון כאשר דבר משה ויורש משם רוצה לומר משם מאותו הזמן של משה שעמד כלב בפרץ על דבר כבוד אלהים משם זכה להוריש את שלשה בני הענק במה שבטח בהשי"ת שאמר שם וכי זו בלבד עשה לנו בן עמרם קרע לנו את הים וכו' באופן שמשם הוריש את שלשה בני הענק והמכריח כן הוא יתור תיבת (מהם) [משם]:

**כא**

**ואת** היבוסי יושב ירושלם וכו'. מהרי"א ז"ל הקשה קושי חזק משלשה פנים האחד שכבר נז' בספר יהושע שאת היבוסי יושב ירושלים לא יכלו בני יהודה להורישם וא"כ למה נכפל שנית כאן ואת היבוסי לא הורישו וכו' והפן הב' ששם יחד הענין ליהודה כמו שנאמר לא יכלו בני יהודה להורישו וכאן יחד הענין הזה לבני בנימן והפן השלישי שלמעלה הזכיר וילחמו בני יהודה בירושלם וילכדוה וכו' ואם כבר לכדוה וישרפוה אם כן איך אמר אחר כך ואת היבוסי יושב ירושלם לא הורישו בני בנימן וישב היבוסי בירושלם ע"כ תורף קושיתו. והנה רש"י ז"ל תירץ כל זה שכתב רש"י זה לשונו מחוז

היה בירושלם ששמו יבוסי ומבני אבימלך היו ולא הורישם מפני השבועה עד שבא דוד לפי שעדיין היה נכדו קיים והוא נשבע לו ולנינו ולנכדו ע"כ ומהרי"א ז"ל כתב והרחיב בזה זה לשונו הנכון אצלי בזה שהיה ירושלם בימים ההם מחוז גדול ושמו יבוסי ולזה נטה רש"י באו' מחוז היה בירושל' ושמו יבוסי ולא היתה עיר אחת מוקפת לבד והיה מנחלת יהודה באותו מחוז ומנחלת בני בנימן ג"כ נפלה באותו מחוז כמו שבא בספר יהושע וצלע האלף והיבוסי [היא] ירושלם ולזה אמר כאן ביהודה וילכדו אותה ויכוה לפי חרב ואת העיר שלחו באש יורה שהעיר לבד שלחו באש ושאר המחוז הכו לפי חרב ומה שזכר שבני יהודה נלחמו בירושלם וילכדוה וכו' היינו החלק אשר היה ליהודה ולא על חלק בנימן ולכן זכר כאן שעם היות שבני יהודה הורישום בני בנימין לא עשו כן כי לא הורישו בני בנימן וכו' ואפשר עוד שנאמר שעם היות שבני יהודה לכדו ירושלם ר"ל הארץ כלה ואת העיר בלבד שלחו באש הנה בני בנימן אחרי כן נתנו מקו' ליבוסי שיתיישב בחלקם בארץ ומפני זה לא זכר בבני בנימן דבר מלחמה בזה כי אם שלא הוריש מחלקו אשר היה בירושלם את היבוסי ויהי שם עם בנימן וזה הוא מה שמצאנו שאחר כך היו יבוסים בירושלם ועוד המבצר והוא ציון היה חזק מאד ולא עצרו כח לא בני יהודה ולא בני בנימן לכבוש אותו ונשאר עד ימי דוד שכבשו ונקרא על שמו: הנה התבאר מזה שאין הפסוק הזה נכפל ממה שבא בספר יהושע וששם דבר מבני יהוד' שלא כבשו ירושלם בימי יהושע וכאן דבר שכבשו אותה וגם כן כאן דבר מבני בנימן ממה שעשו בחלקם והתבאר גם כן שזה לא יסתור מה שנזכר למעלה מאשר לכדו בני יהודה את ירושלם עד כאן לשונו:

**ואומר** אני כפי השטות הנזכרים לעיל מרש"י ז"ל ומהרי"א ז"ל כי השני כתובים המכחישי' זה את זה בענין זה כי בספר יהושע כתיב ואת היבוסי יושבי ירושלם לא יכלו בני יהודה להורישם וישב היבוסי את בני יהודה בירושלם עד היום הזה וכאן כתיב ואת היבוסי וכו' וישב היבוסי את בני בנימן עד היום הזה. ואני אכריע ביניהם כשאדקדק בהם ראשונה בכתוב הראשון מיניה וביה מה טעם אמר בתחלה היבוסי יושבי ירושלם וכו' להורישם בלשון רבים ואחר כך אומר בלשון יחיד וישב היבוסי ולא כתו' וישבו היבוסי גם בכתוב הזה הכל בלשון יחיד ואת היבוסי יושב ירושלם וכו' וישב היבוסי מאי שנא. **ונראה** כי להיות נכלל במחוז ירושלם כמה מחוזות ליבוסי מהם נפלו ליהודה על פי הגורל ומהם לבני בנימן ואותם אשר ליהודה מתחלה לא יכלו לכבוש לא מינה ולא מקצתה לא מהעולה לחלק יהודה ולא מהעולה לחלק בנימן ועל כן הזכיר למעלה ואת היבוסי יושבי ירושלם לא יכלו בני יהודה להורישם בלשון רבים לכלול חלקי היבוסי

שניהם בין של יהודה ובין של בנימן ואחר כך מה שאמר וישב היבוסי בלשון יחיד על חלק העולה ליהודה שעד אותו היום לא נכבש היבוסי אמנם כאן בספר שופטים כשנלחמו בני יהודה בירושלם וילכדו אותה וכו' על חלקם של בני יהודה ולזה אמר וילכדו אותה ולא כתב וילכדוה שלא יובן כולם בכלל וגם חלק בני בנימין לז"א אותה ביחוד על חלק בני יהודה ועל חלק בני בנימין הוא מה שאמר אח"כ ואת היבוסי יושב ירושלים בלשון יחיד על היבוסי שבחלקו של בנימין כי חלקו של יהודה כבר נכבש אבל של בנימין לא נכבש וישב היבוסי את בני בנימין בירושל' עד היום הזה:

**כב**

**ויעלו** בית יוסף גם הם צריך להבין תיבת גם הם שהוא מיותר כי היה יכול לכתוב ויעלו בני יוסף בית אל וכו' ובמה שכתב רש"י ז"ל בית אל שנפל בגורלם ואעפ"י שפסל מיכה עמהם שהרי מיכה משבט אפרים נאמר כאן וה' עמם הוא שאמר דניאל לך ה' הצדקה ולנו בושת הפנים ע"כ ובזה אבין או' ויעלו בית יוסף גם הם ר"ל גם הם עם היותם בלתי ראויים מצד פסל מיכה עכ"ז גם הם ה' עמם והוא"ו של וה' נוספת כי היה יכול לומר גם הם ה' עמם אבל אמר וה' עמם לרמוז על פסל מיכה שהיה עמם וע"ז צודקת וא"ו וה' עמם מוסיף על ענין אחר המבדיל בין טמא לטהור ואולי אמר שכמו שיהודה לקח בחברתו לעזרה לשמעון אחיו כי טובים השנים מן האחד כמו כן עשו מנשה ואפרים שעזרו איש את אחיו וז"ש ויעלו בית יוסף גם הם היו שבת אחים מנשה ואפרים יחדיו נכללים בתיבת בית יוסף אמנם בסמוך גבי לא הורישו פרט לך הכתוב ולא הוריש מנשה וכו' ואפרים לא הוריש ולא כתב ובית יוסף לא הוריש וכו' שאין ראוי לתלות הקלקלה של לא הוריש בכלל אלא בפרטי המיוחד למנשה לבדו ואפרים לבדו עוד אפשר שאמר ויעלו בית יוסף גם הם שכמו שנתן ה' המעלה ליהודה שיעלה בתחילה ג"כ ניתנה המעלה לבית יוסף שניים יעלו ז"ש ויעלו בית יוסף גם הם כמו בית יהודה לומר שלא עלה בינם ובין יהודה זולתו מהשבטים והייתי רוצה להרחיב זה ולומר שיחדיו באותה העת שעלו בית יהודה עלו בית יוסף באותו הזמן בית אל אלא שאין הכרח מהמקרא לזה:

**כג**

**ויתירו** כתב רש"י ז"ל ויתירו על ידי אחרים ושלחו מאללין ויתורו את הארץ נאמר במרגלים עצמם ואלו ששלחו מרגלים נאמר בהם ויתירו ע"כ וכן כתב הר"דק ז"ל ויתירו פועל יוצא והשלוחים הם התרים ע"כ:

**כד**

**ויראו** השומרים איש יוצא כו' כתב הרד"ק וקראם שומרים שעמדו את פני העיר ושמרו אם יראו איש יוצא מן העיר כי לא היו רואים את מבוא העיר אולי היו גנות והפרדסים

סביבותה ובדברי חז"ל למה נקרא לוז מה לוז זה אין לה פה כך לא היה אדם יכול לעמוד על פתחה של עיר אמר ר"ש לוז היה עומד על פתחה של מערה והיה הלוז חלול והיו נכנסים דרך לוז למערה ודרך מערה לעיר הדא הוא דכתיב ויראו השומרים כו' וכן הביא רש"י ז"ל בקירוב ומהריי"א ז"ל כתב כי היתה לעיר הזאת פתח פתוח לרוחה ועוד לה פתח קטן בהחבא להכניס ולהוציא משם לעת מצא ועל כן אמ' את מבוא העיר על הקטן ההוא הנסתר לא פתח ההוא המפורסם וכתב שהאיש הזה חשב לתומו שבאו לשלום ולא למלחמה כי לא ראה כי אם השומרים לבד ע"כ ואולי דקדק כן מאומרו ועשינו עמך חסד ולא כתב חסד ואמת יען שלא ידע שבאו למלחמה עד שיהיו מחוייבים להיטיב עמו באמת אבל בתורת חסד לבד יעשו עמו כי לא ידע שלמלחמה באו ולי אפשר שאחר שלא הרגוהו תכף בראותם אותו הנה נא כבר עשו עמו חסד ז"ש ועשינו עמך חסד ולא כתב ונעשה עמך חסד אלא ועשינו בלשון עבר כבר עשינו. ומה שאמ' עמך כת' הרד"ק ז"ל בש"וא המ"ם וקמ"ץ הכ"ף ויש ספרים שכתוב בקמ"ץ המ"ם ושו"א הכ"ף ושגגה היא וידענו זה מפי המסרה עכ"ל:

**כה**

**וירא**ם את מבוא העיר כתב רש"י ז"ל באצבעו והוא לחז"ל וגם יש מחז"ל שאמ' עקם בפיו ואמרו ז"ל ומה אם זה שהרא' באצבעו או בפיו לבד זכה לחיים לו ולכל משפחתו מי שעושה מצוה בכל גופו ע"אכו: והר"דק כתב כן והוסיף ונתן טעם למה הראה באצבעו לבד כדי שלא ירגיש אדם בו ומה שאמר ויכו את העיר לפי חרב מהריי"א ז"ל שנכנסו העם והכום לא השומרים לבדם ע"כ:

**כו**

**וילך** האיש ארץ החתים כתב הרד"ק החתים אינו החתים משבעה האומות ע"כ: ומה שאמר ויבן עיר ויקרא שמה לוז כת' מהריי"א ז"ל ספר זה לבלתי השתבש באותו לוז בחשבנו שהיא בית אל שאמר ואולם לוז שם העיר לכן אמר שהוא לוז אחרת שעשה האיש שיצא משם ומה שאמ' הוא עד היום הזה כתב רש"י ז"ל לא בלבל' סנחריב ולא החריב' נבוכדנצר ע"כ וכן כתב הר"דק ז"ל בשם חז"ל והביא מדבריהם ואף מלאך המות אין לו רשו' לעבור בתוכה אלא זקנים שבה בזמן שדעת' קשה להם מוציאין אות' חוץ לחומה והם מתי' ע"כ והוסיף הר"דק מדיליה לפי שקרא לה שם העיר האחר' אמ' כי באותו השם שקרא לה קוראים לה עד היום הזה לוז ע"כ:

**כז**

**ולא** הוריש וכו' צריך להבין אומרו ויואל הכנעני לשבת בארץ הזאת פשיט' אבל אמ' כי אעפ"י שהותירו כמה ארצו' שלא הוריש מנשה בית שאן וכו' הנה העון הזה גרם להיות

הכנעני עומד שם על מי מנוחות ובבחירתו עד שבחר לו מקום מגידו ובנותיה שויואל הכנעני לשב' בארץ הזאת הלא היא ארץ מגידו ובנותיה וז"ש בארץ הזאת הזאת דייקא ועם היות כל הארצות הללו מיושבות ועומדות על תילם הנה מקום מושבו ובית מלכות הכנעני דרך קבע היה שם בארץ הזאת הנז' בסמוך דהיינו מגידו ובנותיה. עוד אפשר כפשוטו בארץ הזאת על המחוז הנז' אשר בו כל אלו המדינות בית שאן תענך יבלעם ומגידו ויהיה כונת הכתוב הזה לומר על דרך מפנק מנוער עבדו ואחריתו יהיה מנון שכיון שמנשה פנק אותם בתחלה שלא הוריש מנשה זה גרם שאפילו אחר כך ויהי כי חזק ישראל וישם את הכנעני למס והורש לא הורישו ואלו רצה לפנות היה פונה כמו שפנה הגרגשי אלא שמרצונו הטוב ויואל הכנעני לשבת בארץ הזאת ולכן כאשר חזקו ישראל לא פנה אלא נתן מס עובד באופן שכתוב ויואל מקושר עם ויהי כי חזק ישראל.

**כח**

**ויהי** כי חזק ישראל כתב מהרי"א ז"ל ויהי כי חזק ישראל עם היות ישראל חזק להוריש אויביו ויוכל לעזור את מנשה הנה מנשה עצמו שם את הכנעני למס והורש לא הורישו מנשה ואומרו וישם אינו חוזר לישראל כי אם למנשה הנזכר בפסוק הקודם עד כאן ומה שאמר כי חזק ישראל כתב הר"דק פועל עבר כי הוא חציו קמ"ץ וחציו פת"ח עד כאן. ולי אפשר לתת טעם למה אמר בלשון עבר ולא אמר ויהי כי התחזק ישראל וכו' לומר שמעולם ואפילו בעבר לא היה בהם חולשה אלא מעולם חזק היה ישראל ולא חלש אלא הם עשו עצמם כחלשים לזה אמר ויהי כי חזק ישראל רוצה לומר ויהי נשתמש ישראל במהות החוזק שבו אז נתנם למס באופן שההתחדשות הוא ההשתמש בחוזק שהוא חזק לעבר.

**כט**

**ואפרים** לא הוריש צריך להבין מה טעם שינה כאן שאמר תחלה שמו ואחר כך אמר לא הוריש ובמנשה הקדים ולא הוריש ואחר כך הזכיר שמו מנשה ואפשר שכונת הכתוב לתלות גם הקלקלה הזו של השאיר (מנשה) [אפרים] מהגוים לתלותם גם במנשה האח הגדול שראה אפרים אחיו שהשאיר הגוים ולמד ממנו להשאיר ז"ש ואפרים לא השאיר רוצה לומר וגם מה שאפרים לא השאיר תלוי בצואר מנשה וזה רומז וא"ו העטף של ואפרי' מוסיף על ענין ראשון ושאר השבטים ג"כ הזכיר שמותיהם תחלה ואחר כך הזכיר שלא הוריש וכו' להורות שאשמם של כלם תלוי בראשו של הראשון שממנו למדו אך לא לגמרי דבשלמא אפרים אחיו ראוי כל אשמו בראש אחיו מנשה כי למד מאחיו בשרו אכן שאר השבטים מה להם עם מנשה לזה נאמר בכלם זבולון לא הוריש אשר לא הוריש נפתלי לא הורי' שלא אמ' וזבולון ואשר ונפתלי בוא"ו העטף כדי לתלות הכל

בצוא' מנשה ואמר כי אפרים לא הוריש את הכנעני היושב בגזר וישב בקרבו בלי מס כלל והיה מספיק שלא הרגוהו אבל יושיבוהו במקום זולת גזר שהוא בקרבו ממש לז"א וישב הכנעני בקרבו בגז' שהוסי' לומ' שני' בגז' לומ' לא די שהשאירו בקרבו חנם אלא שהשאירו בגזר ולא העבירו ממקום למקום באותו מחוז עצמו אלא הניח' בגזר שקטי' על שמריהם:

**ל**

**זבולון** לא הוריש את יושבי קטרון אחז"ל קטרון זו צפורי ולמ' נקרא צפורי אמ' רב פפא מפני שיושב' על ההר כצפור וקטרן זו צפורי והא קטרון בחלקו של זבולון היה דכתי' זבולון לא הוריש את יושבי קטרון וזבולון מתרע' על מדותיו הוא דכתי' זבולון עם חרף נפשו למות ומה טעם משום דנפתלי על מרומי שדה אמ' זבולון לפני הב"ה רב"שע לאחי נתת שדות וכרמי' ולי נתת הרים וגבעות אמר לו הב"ה כלם צריכים לך ע"י חלזון שנא' ושפוני טמוני חול תני רב יוסף שפוני זו חלזון טמוני זו טרית חול זה זכוכית לבנה אמר לפניו מי מודיעני על זאת אמר לו שם יזבחו זבחי צדק אמר לו סימן זה יהיה לך שכל הנוטל שוה פרוטה ממך בלא דמי' אינו מועיל ואי ס"ד קטרון זו צפורי אמאי מתרעם על מדותיו והא הוה ליה צפורי דעדיפא טוב' וכי תימא דלית ליה בה זבת חלב ודבש והאמר רש"בל לדידי חזו לי זבת חלב ודבש דצפורי והוה שיתסר מיל על שיתסר מיל א"ה שדות וכרמים הוו עדיפי עד כאן לשונו: וקשה דמאי פריך דהא כתיב זבולון לא הוריש את יושבי קטרון וכו'. וכיון דלא הוריש הא לא הוה ליה. ויש לומר דכיון שהב"ה נתנה לחלקו אלא שהוא ברוע בחירתו לא הורישם אם כן שפיר פריך ואי סלקא דעתין קטרון זו צפורי אמאי מתרעם על מדותיו דהיינו על רוע מזלו והא הוה ליה צפורי ואם הוא אפסיד אנפשיה למה מתרעם והיינו לשון והא הוה ליה ולא כתיב והא אית ליה צפורי אלא הוה ליה בלשון עבר אלא שהוא גרם לעצמו לבלתי היותה לו. עוד אפשר לומר שאף על פי שלא הוריש את יושבי צפורי עם כל זה סביבותיה ודבש וחלב שלה הוה ליה לזבולון כי יושבי קטרון בקטרון בצמצום יעמדו: עוד אפשר לומר דהא הוה ליה צפורי דעדיפא לו הונח שאומר שעדיין אינה שלו ניחא דהא מסיק קרא וקאמר וישב הכנעני בקרבו ויהיו למס וכיון דהוו ליה למס הא כשלו חשיבי וכל טוב צפורי לזבולון היא וכל חלבה ודבשה כיון שהם משועבדים לזבולון למס עובד:

**לא**

**אשר** לא הוריש וכו' וישב האשרי בקרב הכנעני הטעם ששינה באשר שאמר בו וישב האשרי בקרב הכנעני לא כן בשאר השבטים שלא אמר אלא בהפך וישב הכנעני בקרבו. כתב מהריי"א ז"ל שאשר הרבה להניח מהכנעני עד שנעשה הכנעני עקר והוא טפל

האשרי מובלע בקרב הכנעני וזה הוא שאמר אשר לא הוריש ערי צידון אחלב אכזיב חלבה אפיק רחוב ועל ידי כן וישב האשרי בקרב הכנעני המרובין כי הוא יושב הארץ ואשר כגר ביניהם עד כאן. ובזה אבין תיבת יושבי הארץ בלשון רבים והיה יכול לומר בקרב הכנעני יושב הארץ אבל אמר מילתא בטעמא כמו שכתב מהרי"א שלהיותם מרובי' אשר נשארו לכך אמר יושבי הארץ מרובין הוא הגורם שהאשרי ישב כגר בקרב הכנעני כטפל וגר וכאורח וזה נמשך יען כי לא הורישו בתחילה כי מפנק מנוער עבדו אחריתו יהיה מנון וז"ש לא הורישו ולא כתיב לא הוריש' להודיע שבתחילה היו כלא היו וכאפס ותוהו נחשבו והן גוים כמר מדלי בלשון יחיד לא הורישו וכיון שנתעצלו עצלה תפיל תרדמה ואשר הותירו מהם היו לשיכים ולצניניס וז"ש יושבי הארץ בלשון רבים כי החלש יאמר גבור אני ומשנאיהם נשאו ראש על עם ישראל:

**לב**

**נפתלי** לא הוריש לפירוש מהרי"א ז"ל שבפסוק הקודם גבי אשר שאמר וישב האשרי כו' להיותם עיירות מרובות נעשה אשר טפלה יקשה דהא גבי נפתלי לא הניח מלכבוש אלא את יושבי בית שמש לבד ואת יושבי בית ענת שני ערים לבד ואפי' אלו השנים נתנם למס וא"כ למה אמר גם בנפתלי כלשון הכתוב באשר וישב בקרב הכנעני יושבי הארץ כיון שהיו נותנות מס וערים מועטות והנה מהרי"א ז"ל עצמו אגב אורחיה תירץ זה שכתב זה לשונו וישב בקרב הכנעני וכו' ירצה שישב נפתלי בקרב הכנעני יושבי הארץ כי הם היו רבים מנפתלי עם היות שיושבי בית שמש ויושבי בית ענת שאינם מהכנעני אשר זכר כי אם אחרים היו אנשי שם הערים האלה למס לנפתלי עכ"ל ואני אקיים דבריו מבלי הדוחק הזה שרצה לפרש שאנשי בית שמש וענת שאינם מהכנעני והוא דוחק גדול וצריך לדקדק שינוי הלשון שגבי האשרי אמר וישב האשרי בקרב הכנעני לא כן כאן שלא אמר וישב נפתלי בקרב הכנעני אלא וישב בקרב הכנעני וכו' אבל הכונה כי אשר לפי שלא לקח מהם מס כלל והשאיר עיירות מרובות מלכבוש לכך כתב בהם וישב האשרי ר"ל כולו בכל חלקיו האשרי כמו שהוא נבלע בקרב הכנעני כיון שהיו מקומות מרובי' שלא כבשם וגם שלא נתנם למס לכך אמר וישב האשרי בקרב הכנעני וכו' שהוסיף לומר האשרי ולא כתב וישב אשר בקרב הכנעני אלא האשרי כלומר כולו כמו שהוא הובלע בין הכנעני אמנם גבי נפתלי כיון שלא היו כי אם שתי עיירות ונתנם למס לכך אמ' וישב בקרב הכנעני לא הזכיר נפתלי ולא אמר וישב הנפתלי בקרב הכנעני אלא וישב סתם לו' שחלק מה מנפתלי וארצותיו הובלעו בין הכנעני לא נפתלי כולו ולא היה ראוי לכתוב אפי' וישב בקרב הכנעני ואפי' סתם אלא שלפי שהמס הזה לא לקחוהו

ממנו בכח הזרוע אלא הם מטוב טעמם (בחרו) [ברחו] מהמריבות ונתרצו לתת מס וז"ש ויושבי בית שמש ובית ענת היו להם למס הם מעצמם היו להם למס עובד לכך יאות בבחינה זו להיותו נפתלי כטפל לכנעני ואולי בית שמש ובית ענת גדולות באיכות ואפי' שיהיו שתים יאות לומר מצד השאירו אותם וישב בקרב הכנעני:

**לד לה לו**

**וילחצו** האמורי את בני דן ויואל האמורי כתב מהריי"א ז"ל והר"דק ז"ל כי האמורי לחץ לדן שיהיה ההרה מצומצם כי לא נתנו לרדת העמק וחשב האמורי בלבו מעט מעט אגרש את דן גם מן ההר וז"ש ויואל האמורי לשבת בהר חרס כו' ולגרש משם את דן ועזר השי"ת כי אחיהם בית יוסף הסמוכים אליהם כבדה יד בית יוסף ועזרום ויהיו למס לבני יוסף והופרה עצת האמורי והיינו נמי דסמיך ליה קרא וגבול האמורי ממעלה עקרבים מהסלע ומעלה שגם זה לא הורישו בני יוסף ממעלה עקרבים לפי שכבדה ידם והם היו לשיכים בעיניהם ולצנינים בצידיהם כי זהו התכלית שבכל אלו הסיפורים דרך כלל ע"כ תורף דבריהם ולי אפשר שהגיד בכתוב הזה ענין זולת זה כי להיות דן מקום ועד לע"א בעתיד בזמן ירבעם הורע כחו של אותו המקום ושל יושביו אפי' בזמן אברהם אבינו ע"ה כשרדף אחר המלכים כתיב וירדוף עד דן כי שם תשש כחו לפי שעתידין ליכשל שם בע"א כמו שאחז"ל ומדבריהם נלמוד כי זו היא הסיבה שוילחצו האמורי את בני דן לחץ גדול עד שלא נתנוהו לרדת לעמק ובזה מובן למה אמר כאן בשבט דן בני דן ולא אמר וילחצו האמורי את דן להודיע מה שאמרנו כי סיבת הלחץ הזה בני דן היוצאים מחלציו העתידים להיות בית ועד לעגל ירבעם הוא הגורם בלחץ ז"ש בני דן והיינו נמי אומרו כי לא נתנו לרדת דה"לל כי לא נתנוהו בלשון רבים כמו שאמר וילחצו האמורי אבל אמר כי בתחילה הוצרכו לאסיפת רבים ללוחצו וז"ש וילחצו האמורי ואח"כ היתה על בני דן חיתתו של האמורי עד שאפי' יחיד שבהם לא נתנו לרדת העמק כי צורם מכרם ויי' הסגירם ולזה ירדוף אחד אלף ז"ש בלשון יחיד כי לא נתנו לרדת העמק ומ"ש וגבול האמורי ממעלה עקרבים פירושו כי בשתים נתפשרו בני יוסף עמהם האחת בנתינת מס שהוא השתעבדות גדולה והשנית כי מתחילה היו מתפשטים האמוריים אנה ואנה כחפצם ורצונם ועכשיו נכנעו וקבלו עליהם שגבול האמוריים ממעלה עקרבים מהסלע ומעלה ולא יעברו הגבול אפי' כחוט השערה לרעה נמצאו שני העניינים האלה מקושרים האחד ויהיו למס והשני וגבול האמורי ממעלה עקרבים שהעניינים האלו מהשתעבדות של האמורי אל בני יוסף הם שניהם יחדיו:

## ב

### א

**ויעל** מלאך ה' מן [הגלגל אל] הבוכים יונתן תרגם נביאה בשליחות מן קדם ה' וכן כתב רש"י ז"ל שנינו בסדר עולם זה היה פנחס וכן כתב הרל"בג ז"ל וזה המלאך היה נביא שלא יתכן שידבר מלאך ה' לרבים יחד בזה האופן וכו' והכריע כן מהמתרגם ומדברי חז"ל שפנחס היה ואמר שעלה מן הגלגל לפי ששם היה כשבאה לו הנבואה הזאת ע"כ תורף דבריו וכן כתב הר"דק ז"ל מן הגלגל שם נאמרה לו נבואה זו שיאמר אותה לישראל בזה המקום אולי הוא קבצם שם על פי ה' או היו נקבצים שם על דבר אחד עכ"ל וכן כתב מהרי"א ז"ל ומ"ש אל הבוכים רש"י ז"ל שם המקום ע"כ והר"דק ז"ל נקרא המקום כן על שם המאורע שבכו שם ע"כ וכן הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל ומ"ש אעלה אתכם בלשון עתיד כתב הרד"ק ז"ל עתיד במקום עבר ורבים כמוהו ע"כ וכן כתב מהרי"א ז"ל ואמנם רש"י ז"ל פירש ויאמר אעלה אתכם בדעתי להעלותכם ממצרים וכן עשיתי על מנת להוריש את אויבי ע"כ שבזה מתוקן לשון אעלה לשון עתיד כי קודם העלותכם אמרתי בלבי אעלה אתכם וכן עשיתי ע"כ ולי נראה ויעל מלאך ה' כפשוטו מלאך ממש והגיד כאן הכתוב מה שאמרו חז"ל והיה כל מבקש ה' יבוא אל אוהל מועד שאפי' המלאכים של מעלה יבואו אל אוהל מועד להשיב תשובה איזו שליחות יבואו אל אוהל מועד כי שם נגלה האלהים ועיקר שכינה בתחתונים לא בשמים ממעל ז"ש ויעל מלאך ה' מן הגלגל כי שם בגלגל היתה גילוי שכינה כי שם הארון ומן הגלגל עלה מלאך זה בשליחות ה' והמכריע היותו מלאך ממש הוא אומרו ויאמר אעלה אתכם וכו' ולא כתיב כה אמר ה' אבל אמר ויאמר אעלה אתכם כי בהגלות המלאך הזה הוא מלאך הברית הנאמר גבי משה וירא אליו מלאך ה' בלבת אש וכו' שהשי"ת נגלה עמו:

**ובתנחומא** הובא בילקוט בשם חז"ל ויעל מלאך ה' והלא פנחס היה אלא א"ר סימון בשעה שהיה רוח הקדש שורה עליו היו פניו בוערות כלפידים ורבנין אמרי אשתו של מנוח מה היתה אומרת לו הנה איש אלהים בא אלי ומראהו כמלאך אלהים כסבורה בו שהוא נביא ואינו אלא מלאך ודכוותא ויאמר חגי מלאך ה' במלאכות ה' ודכוותא וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים ודכוותא ויהיו מלעיבים במלאכי האלהים עכ"ל וצריך לדקדק מאי איכא בין ת"ק לרבנין ועוד דמאי מקשה בפשיטות והלא פנחס היה. **ונראה** דהוקשה לו בפסוק דאי מלאך ממש הוא לא שייך ביה ויעל מלאך ה' מן הגלגל אל הבוכים דכיון שהמלאך שלישו של עולם כדכתיב וגווייתו כתרשיש לא שייך ביה עליה מן הגלגל אל הבוכים כי בהגלותו נגלות שם יספיק כי הוא שלישו של עולם ז"ש

והלא פנחס היה דהכי מוכח קרא באומרו מן הגלגל דאלמא מקום מושבו בגלגל הוא ועל כרחיך פנחס הוא העומד לשרת שם וההכרח השני הוא מאו' ויעל מלאך ה' אל הבוכי' כמו שזכרתי ולעניין הפלוגתא של רבי סימון ורבנין נראה דבתרתי פליגי חדא דלרבי סימון דווקא פנחס הוא אליהו בשעה שהיה רוח הקדש שורה עליו ופניו בוערות כלפידים פנחס דווקא ורבנין סברי דכל הנביאי' כן ולא פנחס לבדו והשנית דלרבי סימון דווקא באות' שעה שהיה רוח הקדש שורה עליו היו פניו בוערו' כלפידי' אבל לאחר מכאן לא ורבנין סברי שהנביא לעולם ישאר לו קירון פנים והוד והדר על פניו חכמת אדם תאיר פניו כל שכן נבואה וז"ש א"ר סימון בשעה שהיה רוח הקדש שורה עליו היו פניו כו' בשעה דווקא לא כן רבנין ולפי שאיכא למדחי בראייתם זו של רבנין דכיון שהיא סבורה בו במלאך שהוא נביא מכלל דהנביאים דומים היו למלאכים דאל"כ לא היה לה לטעות ולהחשיבו בנביא דדלמא לעולם אין דרך הנביאים לדמות במלאכים אלא שזה נשתנה בו המנהג והוא מה שתמהה ואמרה הנה איש האלהים בא אלי ר"ל דבר תמוה מאד הוא שאיש האליים בא אלי ודבר פלא בו שמראהו כמראה מלאך האלהים נורא מאד דמאד אפשר שר"ל מאד יוצא מההקש ושלא כמנהג וא"כ מנא לך שהנביאים דומים למלאכים הם לזה מביאים רבנין ראיה שנית והיא ויאמר חגי מלאך ה' במלאכות ה' דמדקרי ליה מלאך ה' אלמא פניו בוערות כמלאך ה' דאי לא תימא הכי מלאך ה' מיותר די שיאמר ויאמר חגי במלאכות ה' ולפי שאפשר לדחות ולומר דחגי מלאך ה' היינו שהוא מלאך ה' בשאר שליחיות הולך במלאכות ה' ולכך קראו מלאך ה' על שאר הפעמי' וכעת ג"כ במה שאמר כן חגי ג"כ במלאכות ה' דברו לכך הביא ראיה וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים דמדקרי ליה סתמא מלאך אלמא הנביא כמלאך ה' דומה בקלסתר ואור פניו כיון שאמר סתם וישלח מלאך ויוציאנו ממצרי' ולפי שאפשר לדחות דשאני משה כי קרן עור פניו ומנא לך הא לשאר הנביאי' כי לא נביא כמשה לזה אמר ודכוותא ויהיו מלעיבים במלאכי האליים ומתעתעי' בנביאיו דע"כ מדפליג להו קרא בתרתי וקאמר ויהיו מלעיבי' במלאכי האלהים דהיינו שפניהם בוערות כמלאכים מה שאין ראוי להלעיב ומתעתעי' בנביאיו זו ראיה ברורה כאמור והמאמר הזה הובא בסגנון זולת זה בתחילת פרשת ויקרא רבה יעויין שם כי הוא קשה ההבנה הכלל העולה שאו' לשון ויעל מן הגלגל אל הבוכים הכריחו חז"ל שעל פנחס מדבר ונקרא מלאך לפי שפניו בוערות או שכל הנביאים נקראים מלאכים:

ב
**ואתם** לא תכרתו ברית ליושבי הארץ וכו' מהרי"א ז"ל פירש שהוא מקושר עם מ"ש ואומר לא אפר בריתי אתכם אך בזאת שאתם לא תכרתו ברית ליושבי הארץ כי לא יאות ברית עמי וברית עמם שהם שני הפכים ולא שמעתם בקולי מה זאת עשיתם טעות גדולה להחליף כבוד בריתי בברי' הגוי' ההם ע"כ תורף דבריו ולי נר' שאו' מה זאת עשיתם מקושר עם הפסוק הבא אחר זה וגם (אני) אמרתי כר"ל ממה שלא שמעתם בקולי להכרית הגוי' מה זאת שאזכיר עשיתם הלא היא שגם אני אמרתי לא אגרש אותם וכו' בסיבת עון כריתת הברית באתי עליכם בעלילותכם וכדרכיכם באופן שאתם גרמתם לעצמכם ועשיתם זאת ז"ש זאת עשיתם וגם (אני) אמרתי וא"ו וגם כפ"א בלשון ישמעאל:

ג
**וגם** (אני) אמרתי וכו' לצידים רש"י ז"ל לשון צדדין למצדדין בצידכם בגדודים וגייסות לשלול שלל ולבוז בז והר"דק ויונתן תרגם למעיקין כמו בריש ויש מפרשים אותו לשון ציד כמו צד צדוני והדגש תמורת הנח עין הפועל כמו ופטורי ציצים ר"ל שיצודו וילכדו אתכם ע"כ ויש לדקדק או' והיו לכם לצידי' בלשון עבר לומר שכבר צדו אותם וצרו אותם כמו שנזכר למעלה וילחצו האמורי את בני דן וכו' וכיוצא אמנם בענין מוקש הע"א אשר כל ימי הזקני' אשר האריכו ימים אחרי יהושע עבדו ישראל את ה' אלהיהם לכך אמר ואלהיהם יהיו לכם למוקש בלשון עתיד ובזה מובן הא דלא ערבינהו והיו לכם לצידים ואלהיה' לכם למוקש אלא אמר יהיו להוכיח מה שאמרנו עוד אפשר שכוון לומר שעם היות אותם אשר יותירו לשיכים בעיניהם ולצידים וילחצו אותם בחזק' עכ"ז יטו אחרי אלהיהם ז"ש והיו לכם לצידים והיו כבר לצידים ואחר כך יהיו לעתיד לכם אלהיהם למוקש שאילו קדם ענין הע"א מהיות אלהיהם לכם למוקש ואח"כ אם יהיו הם לכם לצידים ולצנינים הייתם חושבים שהצער שיצערו אתכם יהיה מעונש הע"א אבל כעת שיהיו הם תכף ומיד לצידים ולצנינים קודם שתעבדו הע"א זו הוראה לעונש הצער שמצערים אתכם הוא על שעברתם על מצות לא תחיה כל נשמה ולכך יהיו אשר תותירו מהם לצדים ולשנינים בצדכם:

ד
**ויהי** כדבר מלאך כו' יש להבין למה לא כתב בדבר בבי"ת ואפש' שכיון לומר שלא היתה הבכיה על גמור הדיבור שדבר שיקדם צער לצידים וכו' אבל עיקר בכייתם היתה על כי עברו ברית ה' ולא שמעו בקולו ולזה אמר ויהי כדבר בכ"ף לומר שתכף כדבר דהיינו ההתחלה שאמ' ואתם לא תכרתו ברית ליושבי וכו' שתכף הבינו שהכוונ' להתרעם על

מה שכרתו ברית מיד געו בבכיה מראשית דברו אליהם וישאו העם את קולם ויבכו כי לא עשו כי אם בכיה אבל לא תקנו המעוות שהיה להם להסכים להכרי' יושבי הארץ ולעומ' זה ויקראו המקום ההוא בוכים בלשון הווה המורה על הבכיה לבד ושראוי להיותם תמיד בוכים כיון שלא תקנו המעוות ויזבחו שם לה' כאלו חפץ לה' בזבחים כשמוע בקול ה' ולא ידעו כי שמוע מזבח טוב להקשיב מחלב אלים:

**1**

**וישלח** יהושע כתב הרד"ק ז"ל זה לשונו וכבר שלח וכתב דברים אלו (היה) [הנה] לפי שעשו בני ישראל הרע בעיני ה' ואמר כי כל ימי יהושע וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימים אחריו לא עשו הרע שראו מעשה הניסים שעשה לישראל שהעבירם הירדן ביבשה ועמידת השמש וירח וניצוח המלכים ע"כ וכן כתב הרלב"ג ז"ל וכן כתב מהרי"א ז"ל בשם המפרשים ז"ל והרחיב הענין עוד ואמר ששיעור הפסוקים כך הוא שעם היות ששלח יהוש' את העם איש לנחלתו ושעבדו את ה' כל ימי יהושע כי ראו נפלאות ה' עכ"ז כשמת יהושע תכף ומיד השליכו עבודת השי"ת אחרי גיווים באופן שעם היות הדברים האלה מיותרים נכתבו כאן להודיע חטאת ישראל אשר חטאו תכף אחרי מות יהושע ע"כ:

**ואני** אומר כי לפי שהזכיר שבא המלאך והוכיחם על שהותירו מן העמים אשר אמר להם ה' לא תותירו מהם לכך סמך לזה ואמר וישלח יהושע את העם כאילו רצה להשיב תשובה על קושייא חזקה והיא זו איך יהושע לא כילה אותם מן הארץ וא"כ אשמם של ישראל בראשיהם הוא יהושע לזה אמר וישלח יהושע וכו' כלומר אין אשם זה תלוי על יהושע כי כבר שלח יהושע את העם והלכו איש לנחלתו אשר עיין לו על פי הגורל על מנת לרשת את כל הארץ אלא שהם התעצלו ותמיד עבדו את ה' כל ימי יהושע ועל זה בטח לבו של יהושע חשב יכריתו את כולם כי יראי ה' היו בימיו גם בימי כל הזקנים כו' ואחרי מות יהושע הוא שעשו בני ישראל הרע בעיני ה' לא בחייו באופן שעל כשרותם זה בטח יהושע והם מרו ועצבו לעשות שלא כרצון ה' נמצא ענין זה של וישלח יהושע וכו' עד ויעשו בני ישראל הרע מתייחס מאד אל ענין תוכחת המלאך ולכך בא סיפור זה כאן עם היותו מיותר לגמרי שכבר נזכר כל זה בספר יהושע ומ"ש וישלח יהושע את העם ואח"כ אומ' וילכו בני ישראל דהיה לו לומר וילך העם אל נחלתו לרשת את הארץ ואפשר כי רצון יהושע היה שהעם דהיינו כלל העם ילכו לאהליה' ובני ישראל הלא הם אצילי העם יראי אלהים אנשי אמת הם יעמדו אתו עמו לשקוד על דלתותיו יום יום בחכמה ודעת והם לא כן עשו אלא יחד כולם כלל העם גם זקניו מאצילי בני ישראל

הלכו מלפניו כתינוק הבורח מבית הספ' ז"ש וישלח יהושע את העם לבד אבל לא שלח את בני ישראל והם הלכו מעצמם ז"ש וילכו בני ישראל איש לנחלתו לרשת את הארץ שלא כרצון יהושע כי לבני ישראל יאתה השקיד' בלימוד והנה חז"ל אמרו שכאשר רצו להכנס לארץ ישבה לה התורה באבילו' שאו' איש ואיש תחת גפנו ותאנתו תורה מה תהא עליה מסכים לזה:

ז

**ויעבדו** העם וכו' אמר כי אפי' העם דהיינו דלת העם מקטנם ועד גדולם עבדו את ה' כל ימי יהושע לא כן אחר מותו דכתיב ויעשו בני ישראל את הרע בעיני ה' אפי' בני ישראל הרעו לא העם לבד והטע' יען אשר ראו את מעש' השי"ת בעיניהם היה נראה לדבר גדול כמו שהוא גדול לפי האמת ז"ש את כל מעשה ה' הגדול אשר עשה לישראל אמנם אחרי מות יהושע והזקנים ויקם דור אחר ר"ל לגנאי קראו אחר על שלא ידעו את ה' אלא אלי"ם אחרים הנה נעשו הדברים הגדולים ונוראים קטנים בעיניהם ואפי' בערך קטנים לא ידעום ז"ש ויקם דור אחר אחריהם דודאי כיון שקם אחריהם דור אחר הוא א"כ תיבת אחר מיותרת אלא כדאמרן לגנאי כמו אלישע אחר יען כי לא די שלא ידעו את מעשה ה' באיכותו אלא אפי' מציאות ה' לא ידעו ז"ש אשר לא ידעו את ה' וגם בכלל תשובתם הוא שמעטו בפלאי המעשה וגדולתו ז"ש וגם את המעשה אשר עשה דלא כתיב וגם את המעשה הגדול אשר עשה יען כי נתמעט הנס בעיניהם ואפי' במיעוטו לא ידעוהו יען כי כחשו בהשי"ת ויאמרו לא הוא ובזה מובן לשון וגם את המעשה שהוא בלתי צודק שלא תצדק תוספת וגם על אסיפה ובלתי ידיעה ולא היה צודק אלא ולא ידעו את ה' ולא את המעשה וכו' או וגם לא את המעשה וכו' אבל במה שאמרנו מובן ומ"ש וגם כל הדור ההוא נאספו אל אבותיו כתב הר"לבג ז"ל שנתבאר בענין יפתח כי זמן יהושע והזקנים לא היה כי אם כמו (כ"ז) [ס"ו] שנה ולזה יחוייב שיהיה אומרו וגם כל הדור ההוא נאספו הרצון בו שכבר נאספו אל אבותם כל הזקנים כולם אשר ראו את מעשה ה' לא כל הדור בכלל שודאי היו שם רבים בני שמונים שנה ויותר אבל מפני שלא היו חכמים זקנים שקנו חכמה לא הועילה אות' ראיית מעשה ה' להציל ישראל מעשות הרע בעיני ה' כי הזקני' חכמי' כשהיו הם מנהיגים הצילום כל ימי היותם ע"כל ואני אומר כי בזמן יהושע והזקנים המנהיגים יחדיו עבדו העם כולו את ה' וכשמתו הזקנים לא עשו בני ישראל עדיין הרע בעיני ה' כי הנשארים בני שמונים אעפ"י שאינם בני תורה כמו שכתב הרל"בג עכ"ז הדרת זקנתם ומדותם מאשר ראו בעיניהם מעשה ה' הועיל לשיהיו בינוניים ישראל לא עובדים את ה' כאשר בימי יהושע והזקני' ולא עושים רע אמנם

כאשר גם כל הדור ההוא נאסף אל אבותיו ולא נשאר מהם גם אחד אז ויעשו בני ישראל הרע בעיני ה' באופן שהכתובים לא הזכירו כי אם השתי קצוות הקצה המשובח שעבדו העם את ה' כל ימי יהושע והזקנים זקני תורה וחכמה אשר האריכו ימים והקצה האחרון כשמתו גם כל אנשי הדור ואפי' זקני אשמאי וסבי דבהתתא שאז עשו בני ישראל הרע בעיני ה' אמנם הזמן הממוצע שבין שני קצוו' הנזכרי' דהיינו בעוד היות שארית נמצא זקנים שראו את מעשה ה' אעפ"י שלא היה בהם תורה וחכמה להנהיג עכ"ז הועילו לשלא עשו הרע בעיני ה' אבל לא הועילו לגמרי לשיעבדו בשלימו' את ה' זאת החלוק' הלא נזכרה בפסוקים ומ"ש וכל ימי הזקנים דהיה יכול לכוללם ולומר כל ימי יהושע וימי הזקנים דלא מחתינהו בחדא מהתא להודיע דסוף סוף בזמן יהושע עבדו יותר ממה שעבדו בימי הזקני' ולהכי פלגינהו בתרתי ז"ש כל ימי יהושע וכל ימי הזקנים להורות שהם שתי חלוקות בפחות ויתר אבל הצד השוה שבהם שהיו עובדים ה' לא כן אחרי מות הזקנים ומ"ש אשר האריכו ימים כבר נתבארו כל אלו הכתובים בסוף ספר יהושע עיין שם:

**ט**

**ויקברו** אותו וכו' הי"לל בגבול נחלתו תמנת חרס בי"ת בתמנת מיותר' ויובן זה במה שהביא רש"י ז"ל דלעיל כתי' סרח וכאן כתיב חרס לשון האומר לחרס ולא יזרח הוא השמש שעשו תמונת השמש על קברו להודיע שהקבור שם העמיד שמש בגבעון וא"כ בזה אבין בית בתמנ' חרס דהרי קאמר ויקברו אותו בגבול נחלתו בתמונת חרס על הקבורה הנזכר' בתמנת כמו בתמונת וכבר כתבתי מזה למעלה בסוף יהושע עיין שם כי נתבארו הטב כל אלו הפסוקים:

**יא**

**ויעשו** בני ישראל כו' אמרו כי ה"יצהר תחילת פיהו סכלות ויעשו הרע בעיני ה' בדברים זולת ע"א וא"חכ ויעבדו את הבעלים ויעזבו את ה' דהיינו עזיב' כל דהוא לעבוד את ה' בשותפות עם הבעלים ובפסו' השלישי אמר ויעזבו את ה' עזיבה לגמרי ויעבדו לבעל ולעשתרות לבדם כי עזבו את השי"ת לגמרי ולכן חרה אף השי"ת בהם כיון שעזבוהו לגמרי לא האריך עוד אפו וכן פירש מהרי"א ז"ל שלמד מדברי חז"ל שויעזבו את ה' אלהי אבותם היינו שעבדו בשותפות והשני שאמר ויעזבו את ה' ויעבדו וכו' היינו לגמרי אפי' בשותפות ע"כ ובזה אבין כי בתחילה שהיו עובדים בשותפות אלוהות הרבה ניחא שאמר שם ויעבדו את הבעלים בלשון רבים אמנם אחר כך שאמר ויעזבו את ה' כו' לא רצו בעבוד בשותפות אז כתיב ויעזבו את ה' ויעבדו לבעל יחיד ולעשתרות הם צלמים דמות צאן כמו ועשתרות צאנך לומ' שהם כצאן נקבות מושפעות מהכלול יחיד משפיע

בהם והם צאנו צאן מרעיתו או אפשר שאמר שבתחילה עשו הרע בסתר בעיני ה' לבדו ע"ד לך לבדך חטאתי והרע בעיניך עשיתי וז"ש ויעשו בני ישראל הרע בעיני ה' ולא לעיני העולם במה שעבדו את הבעלים וזו היא עזיבה ראשונה שאמר ויעזבו את ה' אלהי אבותם וכו' אמנם אח"כ וילכו להוטים אחרי אלהים אחרים ויכעיסו את ה' ויעזבו את ה' לעיני בני אדם שראוי שעזבו את ה' ובזה מובן כפל ויעזבו את ה' אלהי אבותם ויעזבו את ה':

**יב יג**

**ויעזבו** את ה' אלהי אבותם וכו' מה טעם הזכירו אלהי אבותם וכו' כתב מהרי"א כי טעו בעזבם מבחינת היותו אלהי אבותם שלא יאות להם כי אם אמונת אבותם יתפשו בידם והשנית שקבלו תועלות ממנו המוציא אותם מארץ מצרים אמר אשר סביבותיה' כלומר שמהיותם מהסביבות ודאי שלא היו ולא נמצאו במצרים להוציא' משם כי הלא סביבותיהם הם ע"כ תורף דבריו. ולי אפשר דהכי קאמ' ויעזבו את ה' שהטיב עמהם להוציאם ממצרים עם היותם בלתי כדאים אלא בזכו' אבות' מהיותו אלהי אבות' לכך הוציא אות' באופן שלפי זה אלהי אבות' אותם מארץ מצרים הכל חלוקה א' היא שהיה להם לזכו' חסד המוציא הוצאתם ממצרים עם היותם בלתי כדאי וילכו אחרי אלהים מאלהי העמים הידועים להם שהם אחרים לעובדיהם הבל ואין בם מועיל לעובדיה' ז"ש אשר סביבותיהם כלומר ידועים אליהם מאד שסביבותיהם הם עומדים ועכ"ז טעו אחריהם או יאמר סביבותיהם סיבה לעובדם להיותם מאלהי העמים אשר סביבותיהם שכנים רעים להם לכך טעו בהם אוי לרשע ואוי לשכנו והר"דק פירש לבעל נקראת הע"א בשם בעל ובעלים יען (שהעבודה) [שהעובדה] מקבלה באדון ובעל ועשתרות צלמים עשוים כצורת צאן נקבות ע"כל ולי כבר פירשתי ויעשו בני ישראל שנקרא בעל מלשון בעילה כי צלמי העשתרות דמות ישראל שהם בעשתרות צאן נקבות מושפעות מהע"א שהיא כבעל ממש ולא כאדון:

**יד**

**ויחר** אף ה' בישראל ויתנם וכו' הרד"ק ז"ל כתב ביד שוסים וישוסו אותם הם שני שרשי' והענין אחד ועניינם ענין בזה ע"כ ולי נראה דכוונת הכתוב בזה שהיא להודיע שעם היותם חטאי' לה' מאד הביא עליהם הפורענות מעט מעט ז"ש תחילה ויחר אף ה' ויתנם ביד שוסים לנפול בידם והשתעבד' לבד ואח"כ מצד משובתם הוכיחם עוד והוא וישוסו אותם למשיסה יעקב וישר' לבוזזים ולהיות עוד' מחזיקים ברשעם ולא שבו לכך וימכרם ביד אויביהם מכירה לחלוטין ומסביב שציו' ה' ליעקב סביביו צריו והוא רע גדול כי יהיו לעדה ביניה' ואח"כ תשש כחן בשיעו' לעמוד לפני אויביה' לא יכלו עוד לעמוד כי

מתת העון עליהם ופחדו בציון חטאים ומהריי"א ז"ל פירש באומ' מסביב שעם היותם בעלי בריתם מסביב עכ"ז נתן ה' בלבם שיפרו ברית חלפו חק כדי להעניש את ישראל וז"ש ביד אויביהם מסביב:

**טו**

**בכל** אשר יצאו יד ה' וכו' מהריי"א ז"ל כתב שתכלית הכתוב הזה עם הקודמים אליו המתחילים מויעשו בני ישראל את הרע וכו' כונת תכליתם להשיב על קושי אחד והוא למה אחרי מות יהושע היו ישראל לשמצה בקמיהם ולז"א שבין כשהיו הגוים יוצאים על ישראל ובין כשישראל יוצאים על האויבים יחדיו בכל אשר יצאו יד ה' היתה בם לרעה כאשר דבר ה' בפרשת בחוקותי ובפרשת כי תבא אשר נשבע להם שאם יעבדו אלי"ם אחרים יעניש אותם ושאחד מהגוים ירדוף אלף מיש' ושנים יניסו רבבה באופן שעשות הרע בעיני ה' ולכתם אחרי אלהים אחרים הם הם שגרמו להם כ"כ פורענות עד שקצו בחייהם ויצר להם לא כן בימי יהושע שהיו דבקים בה' אלהים והשגחתו עין ה' אל יראיו ע"כ תורף דבריו ורש"י ז"ל כתב בסדר עולם שכתוב זה מדבר על אלימלך ונעמי ומחלון וכליון שיצאו מהארץ לגור בשדה מואב בימי השופטים עליהם הוא אומ' בכל אותם אשר יצאו יד ה' הויה במקנ' וממונ' ובגופם יד ה' היתה בם לרעה ע"כ וכן הביא הרד"ק ז"ל מצאתי בסדר עול' דיליף לה דכתיב הכא יצאו יד ה' היתה בם לרעה וגבי נעמי כתי' כי יצאה בי יד ה' ג"ש יציאה ויד ה' מיציאה ויד ה' ולדבריהם אלו צריך להבין וליישב אומרו כאשר דבר ה' וכאשר נשבע היכן דבר אולי ארור אתה בצאתך או ובגוי' ההם לא תרגיע ואמר ויצר להם בצרי וסגול ולא כתיב ויצר להם בפתח וקמץ לומ' שהקב"ה בכל צרתם לו צר ומצטער ע"ד עמו אנכי בצרה ז"ש ויצר להם לכלול את השי"ת הנזכר גבי בכל אשר יצאו יד ה' הייתה בם לרעה וכו' ויצר להם רוצה לומר לשי"ת וישראל כי ויצר כמו וירא יעקב ויצר לו וכמו ויצר לאמנון שהוא מההתפעל מהצרה:

**טז יז**

**ויקם** ה' שופטים ויושיעום וכו' כתב מהריי"א ז"ל שכוונת זה הכתוב להשיב על קושי אחד והוא למה מצינו שינוי בימי שופטים לימי שופטים זולתם שיש שופט יהיו ישראל בימיו שקטים ובימי זולתו לא כן עם היות השני שופטים יחדיו כשרים ואפי' בזמן שופט אח' יהיה זמן שיהיו בו שקטים ויש זמן רעדה אחזתם עם היות הכל בימי שופט אחד לז"א כי בלי ספק שתכלית ה' בהקמת שופט היה כדי להושיע' מיד שוסיה' ז"ש ויושיעום ר"ל כדי שיושיעום אבל לא היה ספק ביד' להושיעם ואעפ"י שהוקמו לכך על חטאת ישראל שהם גם אל שופטיהם לא שמעו ולכך לא הושיעם ומה שנמצא אחרי זאת בימי שופט זולתו שיושיע' הוא למען ישובו ישראל ויזעקו אל ה' וכי הקים להם שופטים

והיה ה' עם השופט יען כי ינחם ה' על הרעה מסיבת נאקתם ולכך יושיעם בימי השופט ההוא לא כן אח"כ במות השופט ההוא ישובו וישחיתו ופתאים עברו ונענשו ע"כ תורף דבריו. **ואני** אומר שאלו הפסוקים כוונתם לספר דרך כלל כל מה שאירע להם בימי השופטים והוא כי כאש' עזבו הם את ה' גם הוא עזבתם ולא הוכיחם הוא ע"י עצמו כי את אשר יאהב ה' יוכיח לא את אשר שנא אבל מסרם ביד שוסי' והנה בתחיל' ויקם להם ה' שופטים ויושיעום מיד שוסיהם עם היות שלא שבו שוגם אל שופטיהם לא שמעו יען שהם זונים אחרי אלי"ם אחרי' וקשים לפרוש עכ"ז ויושיעום מיד שוסיהם בזכות השופט עצמו והגיד מרו' תכונת' שהם נוח לכעוס את ה' ולהניחו ללכת אחרי אלי"ם אחרי' והלואי היו גם כן נוח לרצות ונוחים להניח העבודת אלילי' לשוב אל השי"ת כי יביא שכרן בהפסדן אבל אלו אינם כן אלא סרו מהר מן הדרך כו' מהרה בקלות יצאו מן הדרך אשר הלכו אבות' שבעת התשוב' והחרטה מפשעיהם לכל חטאתם לא עשו כן ז"ש לשמוע מצות ה' ולשוב אליו לא עשו כן מהר כמו שהיתה ההסרה מהר היה ראוי שלשמוע מצות ה' יעשו כן מהר ולשמוע מצות ה' לא עשו כן ולפי זה לשמוע מצוות ה' מאמר משולח לסוף פסו' ובלתי נקשר עם תיבת אבות' כי הטע' בתיבת אבותם תביר והוא מהטעמי' המפסיקים או אפשר כפשוטו שתיב' לשמוע מצות ה' מקושר עם אשר הלכו אבותם לשמוע מצות ה' והם סרו מהר מאותו הדרך אשר הלכו אבותם ולפי שאמר סרו מהר שהלשון מוכיח שהם גם הם היו הולכים בדרך אבותם אלא שמתרעם עליהם על שסרו מהר לז"א שמאמר סרו מהר איננו מאמר החלטי לומר שמתחילה גם הם עשו הישר והטוב כאבותם כי מעולם לא עשו כן אכן עשו חלק מה והלכו בדרך אבותם הליכ' בחלק מהדרך ההוא ואפי' באותו הדבר המועט סרו מהר מן הדרך אשר הלכו אבותם לשמוע מצות ה' אבל מעולם לא עשו כן כאבותם ובזה מובן יתור לא עשו כן או אפשר שיאמר שהמתמיד ומרגיל עצמו במד' נכונה יהיה לו לטבע שני וגם אם יסור ממנה ישוב אליה עוד אבל אלו שסרו מהר לא הורגלו בה ולא קנו אותה בקנין עד שכיון שסרו מהר לא שבו עוד אל הדרך ההיא כאילו לא עשו כן מעולם ז"ש לא עשו כן כיון שסרו מהר ממנה:

**יח**

**וכי** הקים ה' להם שופטים הכתוב מדבר בדרך כלל שלכל הקמת השופטים מתחילה ועד סוף ולכך אמר שופטים לשון רבי' ואח"כ אומר והיה ה' עם השופט בלשון יחיד על השופט ההוא אשר הוקם על להיותו דבר ומנהיג הדור וכוונת הפסוק לומר כי כאשר יקים להם ה' שופטים מדי דור ודור ושופטו הנה היה השי"ת והשגחתו דבקה עם

השופט ההוא אבל השי"ת בעצמו הוא שהושיעם כל ימי השופט הוא בעצמו וכבודו לא השופט בעצמו שהשופט יושב בלימודו וז"ש וכי הקים וכו' והושיעם מיד אויביהם כל ימי השופט דמדלא קאמר והושיעם כל (כל) ימי מוכרח שתיבת והושיעם חוזר אל השי"ת הנזכר שהושיעם כל ימי השופט בזכותו לא שהשופט הושיעם ואמר שעם היותם אינם כשרים כל כך עם כל זה ויושיעם הוא יתברך בעצמו ומהו שאמר למעלה ויקם ה' שופטים ויושיעום מיד שוסיהם ה' הוא המושיעם כאמור וכתב ויושיעום שגם כן השופטים שזכו אל הישועה מצד כושר מעשיהם הטובים וישרים כי ינחם ה' מנאקתם והוא רחמן ועוד מפני לוחציהם ודוחקיהם פן יאמרו ידינו רמה לזה ינחם ה' באמצעות חסידות השופט ההוא או יאמר מנאקתם מפני לוחציהם ודוחקיהם שאינם נואקים ביותר מן השיעור אלא מנאקתם ושני הדרכים האלה פירשתי בכלי חמדה בפסוק וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל אשר מצרים מעבידים אותם כי גם שם צדקו יחדיו השני דרכים האלה וחז"ל אמרו בש"ר פרשת ל' בשעה שהדיין יושב ודן באמת כביכול הקב"ה מניח השמים ושמי השמים ומשרה שכינתו בתוכו שנאמר וכי הקים ה' להם שופטים והיה ה' עם השופט כו' עד כאן שדרשו עם השופט עמו ממש:

**יט**

**והיה** במות השופט אמר מפתיותם שתכף במות השופט ישובו לכסלם ויותר ממה שהיו שהיה מן הראוי לפחו' (יפתחו) [יפתחו] ז"ש במות השופט והיה ישובו והשחיתו מאבותם ר"ל יותר שהמ"ם מ"ם היתרון להוסיף רשע ופשע יותר מאבותם הוא הדור הקודם כי האנשים האלה אפילו בימי השופט לא הפילו ממעלליהם ומדרכ' הקשה רוצה לומ' אם הפילו יהיה מהעבוד' אלילים מיראת השופט אבל מעלליהם וקושי ערפם מדרכם הקשה לא הפילו דבר אפילו בחיי השופט שזה גרם להם שבמות השופט ישובו והשחיתו יותר ובהכי ניחא דלא קשיא קרא מרישיה לסיפיה דבראש הפסוק אומר שהוסיפו מאבותם ובסופו אומר לא הפילו וכו':

**כ כא כב כג**

**ויחר** אף ה' בישראל כתב מהרי"א ז"ל שאין כוונת הכתוב לומר שאחר מות השופט אשר שבו והשחיתו מאבותם חרה אף ה' בהם כי מה שאומר מענין הנחת האויבי' לנסות בם את ישראל הוא באמת דבר כולל וקודם לכל השופטים אבל אחשוב כי ויחר אף ה' הנאמר כאן הוא עצמו מה ויחר אף ה' הנאמר למעלה כי הוא ספר למעלה שחרה אף ה' על הע"א ויתן ה' ביד שוסים ועתה יאמר שגם כן היה מפעיל אותו החרון אף הקוד' הנז' למעלה שאמר הוא ית' יען אשר עברו את בריתי שכרת ה' עם אבותם לא יהיה לך אלהים אחרים ולא שמעו בקולי במה שהזהיר' כמה פעמים על ידי יהושע וכמו שהם

לא שמרו הברית הזה כך הוא ית' לא שמר להם הברית אשר כרת אתם לתת להם את ארץ הכנעני כלה ולכן לא יוסיף להוריש את הגוים מפניהם והם הגוים אשר עזב יהושע שלא כבשה לזקנותו ואמר שיעשה זה ר"ל שלא יוסיף להורישם לנסות בם את ישראל השומרים דרך ה' ר"ל שיהי' הנסיון לראו' אם ישראל יהיו שומרים דרך ה' ועובדים את ה' באופן שישראל התחילו הקלקלה לבלתי הכרית את כל העמים אשר צום לא תחוס עינך עליה' והם חסו וכרתו ברית ולכך הניחם ה' לנסות בם את ישראל אם יעבדו את אלהיה' אבל לא היה הנסיון לראות אם יכרתו ברית כי כבר כרתו ברית וגם לא אמר שהניחם לנסות אלא אחר שכרתו ברית עמם והיו עובדי' לע"א אז ראה להניחם על צד העונש ועל צד הנסיון כדי לראות אם יעבדו לאלהיהם וגם שיהיו רצועה להלקות' וז"ש וינח ה' את הגוים האלה וכו' הוא מה שעשה אחרי חטאם שיהושע לחולשתו ולזקנתו הניחם וישראל כרתו ברית ואותם הם שהניחם ה' לנסות את ישראל וזהו שסמך ואלה הגוים אשר הניח ה' לנסות בם את ישראל ע"כ תורף דבריו והדב' קשה שיהיה החרון אף הנאמר כאן הוא החרון אף האמור למעלה לכך אני אומר ששני מיני חרון אף היו ר"ל בשני זמנים וזה השני שנאמר ויחר אף ה' בישראל ויאמר יען אשר עברו עם היותו נאמר באחרונה קדם בזמן והראשון שנאמר ויחר אף ה' בישראל ויתנם ביד וכו' עם היו' שנזכר ראשונה אירע באחרונה ומה שנזכר ראשונה הוא לפי שהכתובים ההם מודיעים שיציאת צדיקים וזקנים מישראל עשה רושם גדול כי כל ימי היותם עבדו בני ישראל את ה' ובמותם עזבו את ה' ועשו הרע בעיני ה' ועבירה גוררת עבירה כמו שכתבנו עד שעזבו את ה' ולא עבדוהו אפילו בשותפות כי אם לבעל לבדו ולעשתרות וסיים הענין ואמר ויחר אף ה' וכו' והזכיר סיום הענין ההוא שלא נתקו בחרון אף כי אם בהקמת השופט המדריך העם ובמותו ישובו לכסלה וזה דרכם שישובו האויבים להרים ראש באופן שאחר שספר כל הענין בשלמות הנה באומרו שנית ויחר אף ה' בישראל ויאמ' יען אשר עברו הגוי חוזר כעת לראש הענין ואומר כי היאך נותרו אלו הגוים שיחטיאו את ישראל ולשיהיו לרצועת מרדות להלקות ישראל לז"א ויחר אף ה' בישראל ר"ל בתחלה התחיל החרון אף בישראל כשהשאירו מהגוים אשר אמר ה' להם לא תחיה כל נשמה אז ויחר אף ה' בישראל ויאמר יען אשר עברו הגוי הזה לא קרא' עם כי עם מה מצטרף עם אלוה ואלו עברו את בריתי שנכתב בתורה לא תחיה כל נשמה ולא שמעו בקולי במה שהודעתי אותו והיה אשר תותירו מהם לשיכים בעיניכם ולצנינים וכו' וז"ש ולא שמעו בקולי גם אני ללצים אליץ ולא אוסיף להוריש מפניהם ואמר מן הגוים אשר עזב יהושע וימת כמתלהלה מורה זיקים תוכחו' ליהושע שנתעצל במלחמה ועזב אותם ימי'

מספר כדי לחיות יותר ולא שוה לו כי וימו' ולא העל' בידו כי אם חרש העצל' ז"ש מן הגוי' אשר עזב יהושע וימות ותכלית ה' בזה היה לנסות בם את ישראל השומרי' הם ר"ל מטוב טעמ' מעצמם בלב שלם ולא כמוכרחים במעשיהם ז"ש הם שהיא תיבה מיותרת אבל כיון לומר לדעת אם שומרים הם בלב טוב כאשר שמרו אבות' בלב שלם אם לא אז יכו בהם הגוי' האלה אשר הותירו אבל השי"ת לא היה רצונו לבלתי הכריתם לגמרי אבל וינח אותם בתחלה בזמן יהושע לבלתי הורישם מהר לראות האם יתחזקו ישראל להורישם אם לאו אבל סוף סוף דעתו היה להורישם וכשראה שאחרי מיתת יהושע עברו ברית במה שכרתו להם ברית אז גזר השם יתברך ואמר גם אני לא אוסיף להוריש וכו' באופן שכתוב וינח ה' את הגוים האלה לבלתי הורישם מהר זה היה בתחלה בימי יהושע שלא רצה להורישם מהר לנסות את יהושע וישראל לראות אם יזדרזו להכריתם וכשנתעצלו אז ולא נתנם ביד יהושע וכשישראל אחרי מות יהושע והזקנים כרתו ברית אז אמר גם אני לא אוסיף וכו' למען נסות וכו' ובזה מובן כפל שני כתובים אלו:

## ג

**א**

**ואלה** הגוים אשר הניח ה' אותם וכו' רק למען דעת כתב רש"י ז"ל לנסות בם את ישראל הדור האחר אשר לא ידעו את נס כל מלחמות כנען ולא ראו את המעשה הגדול ועמדו ומעלו במקום רק למען דעת רק הדבר הזה לבדו הניח' הש"י למען דעת והתבונן דורות בני ישראל הבאים מה החטא גורם כי עתה הם זקוקים ללמד' מלחמה רק אשר לפנים שהיו עומדים לשרת את ה' לא ידעום למלחמות הללו וטכסיסיהם ולא נצרכו להם עכ"ל וכן כתב הרד"ק ז"ל וכן כתב הרל"בג ז"ל וכן כתב מהריי"א ז"ל בשם המפרשים ז"ל והרב ב"ע ז"ל כתב בשער פ"ו ז"ל הודיעם שאם היו תמיד דבקים בו יתב' היה נותן (אדם) [בהם] כח להשמיד ולכלה אותם עד בלתי השאיר להם שריד ופליט שכבר היו בטוחי' על ארצם אמנם כאשר סרו מעליו סר כחם ולא היה בהם כח לגרשם ויד ההשגחה לא תעזור אותם מפניהם אדרבה כיונה להניחם כדי ליסרם ולהענישם בהם למען ידעו דורותם את החסד אשר עשה ה' עם הראשונים בהיותו נלחם מלחמותיהם לא בחרבם ולא בקשתם והם ידעו כובד המלחמה אשר יהיה להם עם אותם הנשארים ואם מעטים היו אשר לפנים לא ידעום הראשונים עם היות הגוי' אז רבי' ועצומי' ע"כ.

**ב**

**רק** למען דעת דורות צריך להבין רקים אלו פעמים רק למען דעת וכו' רק אשר לפנים לא ידעום ונראה לי כי להיות שהזכיר אלה הגוים אשר הניח ה' לנסות בם את ישראל לכך

אומר רק בלשון מעוט לומ' ולמעט שלא היתה הכונה האלהית בתחלה להענישם על ידם רק למען דעת דורות בני ישראל ללמדם המלחמה ושינצחום ישראל לכך הניחם או יהיה פירושו כדלעיל בפירוש רש"י והמפרשים ז"ל ואמר רק אשר לפנים כלומר כי אלה הגוים אשר הניח ה' חלשים היו מאד זה העם לא היה נחשב לכלום בימי יהושע והזקנים ז"ש רק אשר לפנים ר"ל הדורות אשר לפנים לא ידעום מפחיתות' והב"ה הקימם מעפר ומאשפות אותם לגוים אשר הראשונים לא ידעום הלא הם חמשת סרני פלשתים להודיע כי הרבה העונות עושים להחזיק ביד מרעים והחלש יאמר גבור אני וירים ראש מסיבת ויסייע לזה מה שכתב הר"דק ז"ל ומהרי"א ז"ל כמו שאכתוב בס"ד בפסוק חמשת סרני פלשתים שאעפ"י שנכבשו בימי יהושע חזרו ונעורו למרוד אחרי מיתתו וע"י מסיבת העונות:

**ג**

**חמשת** סרני פלשתי' רש"י ז"ל הם הגוים אשר הניח ה' לנסות ע"כ והרד"ק ז"ל כתב חמשת סרני המקומות שהיו מושלים בהם חמשת סרני פלשתים והם חמש ערי' גדולו' אשדו' עזה גת אשקלון עקרון והנה ראינו כי יהודה לכד אשקלון ועזה גת ועקרון ואת כל גבולם ואיך אמר כי אלה הגוים הניח ה' לנסות בם את ישראל ואפשר כי אחר כן לקחום הפלשתי מידם ואמ' הניח ה' על אותם שלא לכדום ישראל כלל וכן אמר הניח על אשר לכדום ישראל ואח"כ הניח הגוים לקחת' מידם ופי' וכל הכנעני אות' שהיו יושבים בהר הלבנון עכ"ל. והרלב"ג ז"ל כתב כן והוסיף ז"ל ואמ' שכבר השאיר הש"ת שלא נתן ביד יהושע חמשת סרני פלשתים ואעפ"י שלכדו מהם שבט יהודה אחרי מות יהושע עזה ואשקלון ועקרון הנה נשאר להם העמק כמו שנזכר בראש זה הספר ואפשר שנאמר שיושבי העמק שבו לקחת אלו הערי' מיד יהודה ולזה מצאנו כי עם חמשת סרני פלשתים היו עזה ואשקלון ועקרון אשדוד גת כמו שנזכר בספר שמואל ולע"ד אפשר ללמוד מדבריו ז"ל כי לכך אמר חמשת סרני פלשתים שהחמשה סרנים הניח ה' להם מקומותיה' עזה ואשדו' אשקלון גת ועקרון כי לא הניח כי אם הסרנים יושבים בעמק או נדחים אנה ואנה ואח"כ העונות עזרום שחזרו לכבוש ארצותם:

**ד ה ו**

**ויהיו** לנסות בם את ישראל הכתוב הזה מיותר לגמרי וכת' מהרי"א ז"ל הכתוב הזה אצלי כמו תולדה מכל מה שאמר עד הנה ופי' והיו א"כ האומות האלה לנסות בם את ישראל ועכ"ז ובני ישר' ישבו בקרב הכנעני ולא עמדו בנסיון כי לקחו את בנותיהם להם לנשים ואת בנותיהם נתנו לבניהם ונמשך מזה שעבדו את אלוהיהם וזו היא הסיבה בבוא עליהם צרה וצוקה באופן שהיו הפסוקי' האלה כהקדמ' לסיפורים העתידים שהגיד

עכשיו באלו הפסוקים בכלל כל מה שקרה להם וא"חכ יפרט ענייני השופטים כל אחד ואחד ע"כ ולי נראה במה שכתבתי בפסוק הראשון היות סרני פלשתים כלא היו שניטלה מהם מלכותם ושררתם ואחוזתם בחמשת עריהם והעון גרם שמאפס ומאין להיותם יש ז"ש ויהיו לנסות בם את ישראל כלומר הויה היתה בהם אחרי היותם אפס ותוהו כי חלק מה מהגוים היו בהוייתם והניחם לנסות את ישראל וחלק מה כמו סרני פלישתים שלא היו בהויה אלא באפיסה ואפס ותוהו החליפו כח ויהיו בהויה חדשה והתכלית לנסות את ישר' הילכו בתור' ה' כמו למען אנסנו הילך בתורתי אם לא ואם יטו מהדרך הישרה ישלטו אלה הגוים בישראל וכאשר נפרקו עול מלכות שמי' ירדו בהם בפרך מצד העונות הרי שאלו הנותרים היו כלא היו וכאפס ותוהו נחשבו והעונות של ישראל גרמו להחזיקם וז"ש ויהיו לנסות בם את ישראל שנתהוו מאין ונעשו יש ואסייע זה ממה שאמרו חז"ל הובא בילקוט זה לשונו אלה הגוים אשר הניח ה' לנסות בם את ישראל מל"הד למלך שנטע כרם והיה בתוכו ארזים גדולים וקוצי' הלך המלך וקצץ את הארזי' והניח את הקוצים אמרו לו עבדיו אדוננו המלך הקוצים שאוחזים בגדינו הנחת וקצצת את הארזים אמר להם אם קצצתי את הקוצי' במה הייתי גודר את כרמי כך ישר' כרמו של הקב"ה שנאמר כי כרם ה' צבאות בית ישר' והכניסם לארץ וקצץ את הארזים שבה שנאמר ואנכי השמדתי את האמורי מפניכם אשר כגבה ארזי' גבהו והניח' ביניהם כדי שישמרו ישראל את התורה שנאמר אלה הגוים אשר הניח וכשיעמוד הכרם על עמדו במשמרת התורה והיו עמים משרפות סיד קוצים כסוחים באש יצתו ע"כל. אשר צריך להבין כי המשל הזה בלתי צודק לנמשל שבנמשל לא יאות אליהם להניח לא הארזים ולא הקוצים כי יחד כולם צריך יספו ויתכלו ונראה שתכלית זה המשל להודיע חכמתו יתברך ויתעלה שמו אשר הפליא לעשות שהיותר גבורים הפילם לפני ישראל והיינו אומרו למכה מלכים גדולים כי ל"ח שאין הכונה שהם גדולים בערך מלכי מדינות אחרות הרחוקות אבל כונתו מלכים גדולים ר"ל היותר גדולים שבארץ כנען כי היות' גדולי הכה והנה זה הודיע במשל הארזים אמנם הנשארים הם היותר גרועים להודיע כחו יתברך ע"ד כשדים זה העם לא היה והחזיקם ה' כדי ליפרע מישראל אם יחטאו ואשמו ומפחדם יהיו כמו מתג ורסן לבלתי יחטאו שאם יחטאו יקומו הקוצים האלה ויקיצו' ואל זה כיוונו באומרם שהניח הקוצים להודיע שהחלשים ביותר הם שהניח ה' לנסות בם את ישראל ובמה שאמרו שהתכלית בקוצים האלה גדר לכרם הודיעו חז"ל פיי אומרו לנסות בם את ישרא' ר"ל ע"ד למען אנסנו הילך בתורתי אם לא שכדי להדריכם בתורה ומצו' מפחד אלו הנותרים פן העונות יגרמו לשמשנאיה' של ישר' ירימו ראש למען זאת

הניח את אלו וגם בבחינה אחר המשילם לקוצים שכמו שהבגדי' נאחזים בקוצים כך אלו הנותרים יהיו סיבה ליקרע בגדי החמודו' אשר לישר' הנעשי' מהתורה ומצות והם חלוקה דרבנן ובזה הבינו חז"ל ענין נחמד בפסו' קוצים כסוחים באש יצתו דלמה בעי כסוחים מספיק שיאמר קוצים באש יצתו אבל כוונת הפסוק לומר קוצים שנתרעמו עליהם ישראל ואמרו אל השי"ת שלמה לא כסחם ז"ש קוצים שהיו רוצים שיהיו כסוחים כעת באש יצתו. או יאמר ויהיו לנסות בם וכו' שהשי"ת כשהניחם לנסות את ישראל הניסיון ההוא היה לדעת השומרים הם את דרך ה' ללכת בם ושתהיה השמירה מעולה מעון וכאשר שמרו אבותם בלב שלם דומה בדומה לאבותם אמנם לעת מצוא הניסיון לא נהיו אלא לנסיון גרוע והוא אומרו ויהיו לנסות בם את ישראל לדעת הישמעו אל מצות ה' אשר ציוה את אבותם לא ניסיון השומרים הם דרך ה' כמו שהזכיר למעלה כי דרך ה' שהזכיר הוא ענין נכבד מאד מעין והלכת בדרכיו מה הוא רחום אף אתה רחום כו' לא כן הישמעו את מצות ה' הוא ההכרחי מהמצות והלואי ישמעו ההכרחי ואעפ"י שלא ישמרו כאבותם שהרי אפי' ההכרחי לא עשו וזה חייב להם שובני ישראל ישבו בקרב הכנעני וכו' ר"ל שהיו הכנענים הם עיקריים וישר' מובלעים בתוכם יושבים בקרבם וטפלים אליהם והתחילו בקלקלה לקחת בנותיהם של הכנעניי' וחתי ואמורי שזו הוראה שהיו מתכבדים ישראל בקחת בנותיהם ונעזרים מהם דאם לא כן תחילה היה ראוי שיתנו ישראל בנותיהם כי לא יאשמו כי בגרה בתך שחרר עבדך אבל לקחת בנותם של האמוריים תחילה בזה גדול עונם מנשא וזה גרם להם כי ויעבדו את אלהיהם:

**ז ח**

**ויעשו** בני יש' את הרע וכו' כתב מהרי"א ז"ל הנה מכאן מתחיל לספר הדברים כולם בפרט ולזה אמר ויעשו בני ישראל הרע וכו' ויעבדו וכו' ויחר אף ה' בישראל וכו' שהם הדברים עצמם שאמר למעלה דרך כלל וכאן מפרט העונש שהגיע עליהם כשעזבו את ה' שנתנם ביד כושן רשעתים וכושן רשעתים כך שמו על שם רשעיותיו עכ"ל והרד"ק ז"ל ואפשר כי רשעתים שם מקום ובדרש מהו רשעתים על שתי רשעיות שהרשיע ארם עם ישראל אחת של בלעם ואחת של כושן ע"כ וכן הביא מהרי"א ז"ל ובגמרא הרחיב זה יותר תנא הוא בעור הוא כושן רשעתים דעבד שתי רשעות אחת בימי יעקב ואחת בימי השופטים ד"א ב' רשעיות ששעבד את ישראל ושעבר על השבועה ומה שמו לבן הארמי שמו ונרא' שמהרי"א דקדק בפסוק אומ' רשעתים דלא קאמר כושן רשעיות דמיעוט רבים שתים אחת בימי יעקב ואחת בימי השופטים מדקאמר רשעתים צריך שיהיו שתי רשעיות ומחולקות זו מזו ז"ש ד"א שתי רשעיות ששעבד את ישראל ושעבר על השבועה

דבהכי ניחא טפי לישנא דקרא דמשמע שהם שתי רשעיות מוחלקות זו מזו האחת ששעבד את ישראל ואחת שעבר על השבועה וניחא נמי היות השתי רשעיות בזמן א' כי בשעבדו ישראל עבר על השבועה באופן שהרשיע רשעתים ובבת אחת ואני אומ' דרך דרש כי אומרו וישכחו את ה' אלהיהם ר"ל שכחו את ה' שבהיותם דבקי' בעבודתו היה משגיח בהם וכשנכשלו במעל עכן נפלו בעי וכיוצא בדברים שזה נכלל בשני שמות אלו ה' על הרחמים וההשגחה יתירה וכשחטאו ולקו נאמר ע"ז אלהיהם שאין אלי"ם אלא דיין ומ"ש רשעתים אפשר לומר לע"ד שהרשעיות שעשו ישראל זו נגררת מזו כמו שזכרתי למעלה בפסוק ויעשו בני ישראל את הרע וכו' ויעבדו את הבעלי' ויעזבו וכו' על כן אמר וימכרם ביד כושן והסיבה רשעתים ר"ל הרשעיות של ישראל הם הטו אלה:

**ט**

**ויזעקו** בני ישראל אל ה' צריך להבין כי מיותר לגמרי אומרו ויקם ה' מושיע לבני ישראל ויושיע' כי הי"ל ויקם ה' את עתניאל בן קנז אחי כלב הקטן ממנו ותהי עליו רוח ה' וישפוט את ישראל ויצא למלחמה ויתן ה' בידו את כושן וכו' שבכלל זה נכלל היותו מושיע ויושיעם א"כ הענין כפול כלל ופרט למה ונראה כי זה כושן רשעתים נלחם עם ישראל כמה פעמים ובכולם יצילם עתניאל בן קנז בעז' השי"ת וכן תמצא בדברי מהרי"א וכמו שאזכיר בסמוך בס"ד והדין נותן ומחייב כן כי להיות ביד ישראל כמה רשעיות וכמו שנזכרו בפסוקים הם הן שהיו מחזיקים ביד כושן לעמוד עליהם כמה פעמים ולמדתי כן מדברי חז"ל שאמרו גבי שלמה ע"ה כי להיות שעבר על שלש עבירות על לא ירבה נשים ועל לא ירבה סוסי' ועל כסף וזהב לא ירבה לכך עמדו עליו שלשה שטנים כנגד שלש עבירות אלו השטן האח' הדד האדומי והשני רזון בן אלידע והשלישי ירבעם ע"כ באופן שעל זה הדרך כושן ישטין על ישראל כדי ליפרע מהם על העברת שעברו ברית ה' פעמים רבות. ולזה אמר ויקם ה' מושיע לבני ישראל ויושיעם פעם ראשונה את עתניאל בן קנז הקטן ממנו ואחר זאת התשועה ג"כ היתה עליו יד ה' רוח נבואה כמו שתים וזהו ותהי עליו רוח ה' כדי לשפוט והנהיג את ישראל ז"ש ותהי עליו רוח ה' וישפוט את ישראל ואח"כ העיז עוד פניו כושן רשעתים לערוך עוד מלחמה עם יש' באומרו מה זאת עשית בשלח ישראל משעבודי ויצא עתניאל למלחמה ויתן ה' בידו את כושן רשעתים ועוד פעמים אחרות ערך כושן מלחמה עם יש' ובכולן ותעז ידו של עתניאל על כושן ובזה מובן כל אלו החלוקו':

**י**

**ותהי** עליו רוח ה' יונתן תרג' רוח דנבואה והר"דק ז"ל כתב ז"ל ויתכן לפרש רוח הכח והגבורה כי התעורר בגבורה להלחם עם כושן והוסר כל פחד ומורך מלבו בסיוע הבורא

יתב' וכן ת"י ורוח לבשה את גדעון ורוח גבורה וכן ותהי על יפתח רוח ה' ושרת על יפתח רוח גבורה מן קדם ה' ע"כל וצריך להבין טעם ליהונתן ע"ה למה תרגם כאן רוח נבואה ושם תרגם רוח גבורה ואפשר לומר כי להיות שאמ' כאן ותהי עליו רוח ה' וישפוט את ישראל זו הוראה שהרוח ה' שהיתה עליו נבואיי כדי לשפוט את ישראל הוא דאם רוח גבורה הוא להלחם היה לו לסמוך ותהי עליו רוח ה' אל ויצא למלחמה לא אל וישפוט ורש"י ז"ל כתב זה לשונו ותהי עליו רוח ה' דרש רבי תנחומא נסתכל במה שאמר הקב"ה למשה במצרי' ראה ראיתי את עני עמי מה הן שתי ראיות הללו אמר לו רואה אני שעתידין לטעו' בעגל ואעפ"י כן ראיתי את עני עמי זו דרש עתניאל בין זוכים ובין חבים עליו להושיעם ע"כ. **ואולי** על פי מדרש זה תהיה כונת הפסוק ותהי עליו רוח ה' לדרוש את הדרשה הזו שדרש עתניאל שבין זכים ובין חבים עליו להושיעם וזהו וישפוט את ישראל עם הקב"ה ששפט משפטם של ישראל ודנם לכף זכות שבין זכין ובין חבין עליו להושיעם באופן שע"י משפט זה ששפט את ישראל שעל הקב"ה להושיעם בין זכין ובין חבין על ידי זה ויצא למלחמה והזכיר לשון יציאה לבד כי לא עשה הוא כי אם היציאה למלחמה לבד והשי"ת אז גמר ויתן בידו את כושן רשעתים ובידו דווקא כי הוא צדיק יסוד עולם יסוד דורו והוסיף לומר עוד ותעז ידו על כושן רשעתים מלבד מה שכתבתי למעלה בפסוק הקודם שרמז כאן על פעמי' רבות נלחמו בכושן ובכולן ותעז ידו על כושן אפש' עוד שכיון לו' סבת הנצחון והוא שכמו שהניצוח של כושן על ישראל נכנעו תחת ידו על שעזבו את ה' ועבדו אלי"ם אחרים כך כששבו ישראל בתשובה ויזעקו אל ה' והיתה התשועה ע"י עתניאל שענאו אל כשמו הנה סיבת נפילת כושן הוא על הרשעתים שעשה בעברו השבועה שנשתעבדו בישראל ז"ש ותעז ידו וסיבת העוז הזה על היותו כושן רשעתי' ניתן לו העוז עליו ז"ש ותעז ידו על כושן רשעתים שאין מאמר על כושן רשעתים מורה מקום אלא סיבה אל ותעז ידו:

**יא**

**ותשקט** הארץ ארבעי' שנה כו' הרלב"ג ומהריי"א ז"ל הסכימו היו' הארבעי' שנה הנזכרים כאן עם השמנה של שעבוד כושן רשעתים וכן הכריחו ולפי זה הכי קאמר ותשקט הארץ ע"י עתניאל בן קנז ומלחמותיו והצלחתו והכל היה ארבעים שנה בין השעבוד ובין ההשקט ע"כ והדבר קשה שיסתום הפ' ויאמר ותשקט הארץ ארבעים שנה ויש ליישב זה ולומר שלהיות אותו השעבוד למרק חלאת נכתמי עונם ופרעון חוב פשעיהם שעל ידי זה נטלו איפוכי עונותיה' ותם עונם הנה בבחינה זו יחשב הצער להשקט כיון שהוא

מנקה העון כהשקט יחשב במקרה הגם אם לא יהיה בעצם ולז"א ותשקט הארץ ארבעים שנה שגם השיעבוד בכלל כאמור:

**יב**

**ויוסיפו** בני ישראל לעשות הרע וכו' נראה שלא היה צריך להזכיר תיבת ויוסיפו כי מאו' ויעשו בני ישראל הרע דבר מובן מאליו הוא היות זה תוספת כיון ששנו באיולתם ועוד קשה אומרו על כי עשו את הרע בעיני ה' שהוא מיותר ודב' ידוע ופשוט ואפשר כי לא די שאחרי מות עתניאל שבו לכסלם הראשון אבל הוסיפו רשע על רשעם על אח' כמה וכמה וז"ש ויוסיפו בני ישר' לעשות הרע וכו' שבעשיית הרע בעיני ה' היה בו תוספת מרובה והוא סכלות מפורסם או אפשר כי לו הונח שנאמר שלא היה הרע הזה שעשו אחר מיתת עתניאל אלא כשיעור הרע שעשו מקודם הקמת עתניאל או אפי' שיהיה פחות משיעורו עכ"ז בעיני ה' כבדה מאד חטאתם זו ונוסף מאד הרע בעיני ה' והטע' ברור כי ככלב שב על קיאו כסיל שונה באיולתו שמאחר שעשו בתחילה הרע ואירע להם שעבוד כושן רשעתים הנה כאשר יעשו כעת רע כל דהו גדול עונם מנשוא כי הם כמותרי' ועומדים כי מצאום צרות רבו' ורעות ועתה על מי בטחו לעשות הרע בעיני ה' אין זה כי אם רוע לב ולכך אמר ויוסיפו בני ישראל לעשות הרע בעיני ה' שבעיני ה' נערך מהטעם הנזכר כאילו הוסיפו על חטאתם פשע או יאמר ויוסיפו להודיע כי עדיין היה להם עונות ראשוני' מאשר עשו הרע בעיני ה' ועתה הוסיפו אלו עליהם לעשות הרע נוסף על הרע הראשון ובזה מובן אומרו ויחזק ה' את עגלון וכו' על כי עשו הרע הזה המחודש שלא הוצרך הצטרפות הרע בעיני ה' אשר מימי עולם להצטרף לזה עד ששניהם יחדיו גרמו לחזק את עגלון כי אם זה הרע המחודש לבדו גרם להחזי' את עגלון ועל פי השיטה הראשונה אמר כי לא נתחייב זה ההתחזקות של עגלון מצד היות הרע הזה גדול ובתוספת מרובה מההכעסה למרות עיני כבוד השי"ת אבל נתחייב על כי עשו הרע בעיני ה' ואפי' לא ישוער עם התוספת שבו כדאי ומספיק הוא להחזיק ביד עגלון מלך מואב כדי לינקם מהם ומ"ש ויחזק ה' את עגלון מלך מואב כתב מהרי"א ז"ל שהורה הכתוב היות עגלון מלך חלש מאד אלא שהקב"ה החזיקו ז"ש ויחזק ה' על ישראל בסיבת עונותיהם של ישראל ע"כ ועל פי דקדוק זה איישב אומ' על כי עשו את הרע בעיני ה' ר"ל עשה השי"ת כן להקים ולהחזיק ביד חלש כעגלון מלך מואב ולחזקו על ישראל כדי שיכירו הכל שהוא בהשגחה על כי עשו את הרע בעיני ה' לא כן אם היה מלך חזק מעצמו היה מקום לטעות עולם כמנהגו נוהג כשזה קם זה נופל לא כן עתה מודעת זאת שעל כי עשו את הרע בעיני ה' נעשה זה:

**יג**

**ויאסוף** אליו את בני עמון מה נעימים דברי חז"ל בב"ר ארבעה דברים טובים היה לו ללוט לחשב את אברהם אבינו. וילך אברם וכו' וילך אתו לוט וגם ללוט ההולך את אברם וכו' וישב את כל הרכוש וגם את לוט ויהי בשח' אלהים את ערי הככר וכנגדן היו בני לוט צריכים לפרוע לנו טובות ולא דיין שלא פרעו טובות אלא פרעו רעות הדא הוא דכתיב וישלח מלאכים אל בלעם בן בעור ויאסוף אליו בני עמון ויהי אחרי כן באו בני עמון ובני מואב אל יהושפט ידו פרש צר על כל מחמדיה ונכתב חטא עליה בארבע' מקומו' לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה' על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים כי לא קדמו את בני ישראל בלחם ובמים עמי זכור נא מה יעץ בלק עמדו ארבע' נביאים וחתמו גזר דינם ואלו הן ישעיה ירמיה יחזקאל צפניה ישעיה אמר כי בליל שודד מואב ירמיה אמר לכן הנה ימים באים והשמעתי אל רבת בני עמון תרועת מלחמה יחזקאל אמר לבני קדם לבני עמון נתתיה למורשה למען לא יזכר בני עמון בגוים ובמואב יעשה שפטים צפניה אמר לכן חי אני נאום ה' כי מואב כסדום תהיה ובני עמון כעמורה עכ"ל ונראה לי דכונתם ז"ל שאין התייחסות ארבעה דברים אלו זה עם זה יחס המספר כי אם גם יחס הענין שהדי דברים אלו מתייחסים זה עם זה והוא כי אברהם בלכתו אל הארץ הקדושה והלך אתו לוט ולקחו אברה' בדברים טובי' להביאו לחיי העולם הבא ולהדריכו עמו לארץ ישראל ארץ החיים ומואב שבא מלוט שלחו מלאכים אל בלעם בן בעור לאבד ישראל מן העה"ז ומן הע"הב שאמר ואגרשנו מן הארץ ופי' חז"ל מן העולם הזה ומן ה"עהב כמו שהביא רש"י ז"ל וכן באומרו תמות נפשי מות ישרים ותהי אחריתי כמוהו מכלל שבקש לקללן שלא תהיה להם לישראל חלק ואחרית טוב לעולם הבא ואל זה כיון באומרו וכנגדן היו בני לוט צריכים לפרוע טובות ר"ל כנגדן ממש בכיוון אליהם היו צריכים בני לוט לפרוע שהפרעון ג"כ מורה הכוון והיות במידה שמדדו אל לוט ימדדו ויפרעו לנו והם לא די שלא פרעו טובות אלא פרעו רעות פרעון מעין ההלואה רעות מכוונות אל הטובות שבזה יצדק בצד מה לשון פרעון והנה הזכי' ראשונ' החסד הגדול שעשה אברהם עם לוט שגמלו טובה לנפשו של לוט והרעה שפרעו לנו שהרי כתיב ויהפוך ה' אלהיך לך את הקללה לברכה כי מתוך ברכותיו אתה למד שבקש לקללן ולא עוד אלא שבלעם הרשע נתן עצה רעה לבלק ומואב להחטיא את ישראל בבנות מואב להאביד שונאי ישראל מן העולם הזה ומן העולם הבא כדכתיב לשכב עמה להיות אצלה לעולם הבא ומכוון כנגד זה בא בתורה שאמר הכתוב לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה' שהובדלו מבוא בקדושת ה' וקהל ומכוון על שהחטיאו את יש' להוציאם מכלל קהל ה'

במידה זו מדד להם לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה' והנה להיות בלעם אומר לינו פה הלילה לכך בכוון בא במשא מואב כי בליל שודד מואב מידה כנגד מידה שאמ' לינו פה הליל' וכן הביא הילקוט בשם ילמדנו ז"ל כי בליל שודד ער מואב שתי לילו' שזנו עם אביהן והלא לא נתכוונו אלא לשם שמים אלא ששכרו את בלעם לקלל את יש' וכתיב לינו פה הלילה ולפי שעשה מצוה אחת בעולם הזה שקבל המלאכים בלילה דכתיב ומצות אפה ויאכלו כתיב אל תצר את מואב ע"כל והנה נבואה זו של ישעיה מאז נענש מואב עליה מזמן בלעם וכן מצאתי למהריי"א ז"ל כתבו כן בשם חז"ל בפסוק זה הדבר אשר דבר ה' אל מואב מאז פירשו מאז מעת ששכ' בלק לבלעם בן בעו' לקלל את ישר' מאז נגזרה גזרה זו על מואב אבל לא קבע הקב"ה זמן לקיומה ועתה דבר ה' לאמר בשלש שנים ונקלה כבוד מואב עכ"ל ויש בכלל נבואה זו שאמ' לכן ייליל מואב כולו ייליל כי כולו יאבד ר"ל כולו בין חלק גשמי שלו בעולם הזה ובין החלק הנפשיי לע"ה הרי לך הארבעה דברים מכוונים ומתייחסים זה כנגד זה כאמור והענין השני מהטוב שגמל אברהם ללוט הלא הוא וגם ללוט ההולך את אברהם היה צאן ובקר ואהלים הצלחה גופנית מענייניים מדומים כי לוט בן אחי אברם הוא והיה ראוי ליורשו וראוי להחזיק בידו והנה גמלו רעה כנגד ענין זה בכיוון ז"ש ויאסוף אליו את בני עמון ועמלק ויך את ישראל וירשו את עיר התמרים שלקחו וירשו עיר התמרים אחוזת נחלתם של ישראל ואברהם נתן לו משלו ללוט והטיב לתת לו צאן ובקר ואהלים וכנגד זה בא הציווי שני בתור' שענש' שגם דור עשירי לא יבא להם בקהל ה' עד עולם שאפי' יעבור זמן רב עד דור עשירי לא יבא להם בקהל ה' עד עולם שאפי' יתלוו עם ישראל זמן רב מאחר שנתלווה לוט עם אברהם ולא זכר לקדם בלחם ובמים וזהו על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים שהיה ראוי לקדם אתכם בלחם כמו שקדם אברהם בצאן ובקר ואהלי' והטיב עמו מצד הקורבה שהיה ראוי לירשו כאמור כמו כן יוצאי חלציו היה להם לקדם הקרובים בלחם ובמי' לעומת זה אפי' יעמדו זמן רב בחברתכם אפי' עד עשרה דורות לא יבא להם בקהל ה' וכנגד זה בא מכוון הענין הרביעי בנבואת ירמיה ע"ה ונבין דקדוק אחד והוא כי מאחר שירמיה ע"ה האריך בנבואתו על מואב כנודע למואב כה אמר ה' וכו' א"כ למה בעל המאמר הזה הלך לו לסוף הענין אצל ענין רבת בני עמון שהביאו מפסוק לכן הנה ימים באים נאם ה' והשמעתי אל רבת בני עמון תרועת מלחמה וכו' ואפי' בענין בני עמון לא הביאו מתחילת הנבואה שהיה לבני עמון כה אמר וכו' ונראה כי הביאו מענין בני עמון מהפסוק הזה דכתיב בסופו וירש יש' את יורשיו אמר ה' דהיינו לוט שבימי אברהם הלך אתו לוט שלא לשם שמים אלא לרשת אותו וכמו שכתבתי בכלי

חמדה דהיינו דסמיך ליה ואברם בן חמש שנים ושבעים שנה בצאתו מחרן שזה חייב ללכת אתו לוט כדי לירש את אברהם ולעומת זה אמר וירש ישראל את יורשיו גם לפי שאמר בתחילה לבני עמון כה אמר ה' הבנים אין לישראל אם יורש אין לו מדוע ירש מלכם את (גת) [גד] ועמון בעריו ישב לכך כיון המאמר בהביא נבואת ירמיה מכוונת לענין וגם ללוט ההולך את אברם ובייחוד הביא מענין זה של עמון ששם הזכיר ענין מעשיו ומחשבתו ליירש את ישראל והיותר מיוחד בענין זה הוא הפסו' של לכן הנה ימים באים ולכך הביאו דמסופו יליף שאומר וירש ישראל את יורשיו אמר ה' הרי לך גם ארבעה דברים אלו מכוונים זה כנגד זה הענין השלישי הוא מה שגמל אברהם ללוט טובה בגופו שמסי עצמו על לוט וכבשו לעוזרו ולהצילו מרעת שבייתו לכבוד ה' לעשות הישר והטוב להיותו בן אחי אברם כדכתיב וישב את כל הרכוש וגם את לוט וכו' וכנגד זה מכוון בבוא על יהושפט עם רב מעבר לים ומארם והנם בחצצון תמר גם בני עמון עזרו לרעה כדכתיב בדברי הימי' ויהי אחרי כן באו בני מואב ובני עמון וכתיב בתריה ויוגד ליהושפט לאמר באו עליך המון רב מעבר לים מארם וכו' ודע שלפי שעזר יהושפט לאחאב נענש שקמו עליו בני מואב ובני עמון שכן כתיב ויצא אל פניו יהוא בן חנני החוזה ויאמר אל המלך יהושפט הלרשע לעזור ולשונאי ה' תאהב ובזאת עליך קצף מלפני ה' אבל דברי טובי' נמצאו בך כי בערת האשרות וכו' ואח"כ כתיב ויהי אחרי כן באו בני מואב וכו' כאילו רצה לומר שיצא הקצף הנז' לעיל מלפני ה' החל לשאחרי כן באו בני מואב לעזוב את בני שעיר כאשר תראה שם והיה זה על שנאתם את יהושפט שבער האשרות על כן באו בני שעיר ועם רב מעבר לים ועמון ומואב א"כ עזרום לרעה וכנגד זה נכת' פעם שלישית איסורם ע"י נחמיה כדכתיב בספרו כי לא קדמו את בני ישראל בלחם ובמים כי הי"לל הלשון עצמו שנאמ' בתורה על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם מדהעתיק הנמצא כתוב בתורה בלשון זולתו לומר כי לא קדמו את בני ישראל כלומר דל מהכא הקורבה אבל להיותם בני ישראל אשר שרו עם אליים ועם אנשים מבחינה זו והיו מחוייבים לקדם לכבוד ה' והיה להם לעזור ולהביא לחם ומים לקדושת שם השי"ת או כיון לומר שלא עשו כן מעצלה או מצרות עין כי אם להכעיס להיותם בני ישראל העם הנגשים אל ה' ולכך כיון שרצו למעט בכבוד שם שמי' במעט כבוד עמו בני ישראל כי כבוד הוא בקדם להם לחם ומים על כן בא יחזקאל ואמר (בלחם וטוב שם הוא) [ונתתיה למורשה] למען [לא] יזכר בני עמון בגוי' מידה כנגד מידה כיון שלא רצו לעשות לישראל שם ותהלה ותפארת בקדמם להם דרך כבוד לחם ומי' והענין הרביעי הוא ויהי בשחת אליים את ערי הככר ויזכור אליים את אברהם שבזכותו ניצול מתוך

ההפיכה של סדום הנהפכת והיה ראוי כמהפכת של ירושלים ההפוכה כמו רגע ולא חלו בה ידים שיסייעו את ישראל וכאלו באו לפרוש יד על כל מחמדים כי ראתה גוים באו מקדשה אשר ציוית לא יבואו בקהל לך שעזרו להפך את ירושלים ולכך נכת' עון זה בפעם רביעי זכור נא מה יעץ בלק שיעץ לכלות את ישראל שכן אמרו דורשי רשומות שהיה ר"ל ברגע של זעם השי"ת כלם והקב"ה הפך הענין למלך ותרועת מלך בו אותיות מלך ואותיות כלם שוים. לעומת זה באה נבואת צפניה כי מואב כסדו' תהיה בכיוון גמו' שכמו שלוט ניצול מסדו' בזכו' אברה' והוא לא חמל במהפכת ישראל דכתיב ויגדל עון בת עמי מחטאת סדום וכו' אשר לעומת זה עונשו בכוון הוא מ"ש צפניה מואב כסדו' תהיה ועמון כעמור' ומ"ש עיר התמרי' רשי ז"ל ירחו וכן תרג' יונתן והר"דק כתב עיר נקראת כן שמה עיר התמרים:

**יד**

**ויעבדו** בני ישראל את עגלון כו' כיון שעבדו הבעלים ועשו הרע בעיני ה' ושכחו את ה' אלהיה' שהרע להם כשחטאו וכששבו בתשובה גאלם על ידי עתניאל ובמותו שבו לכסלותם מעת' נתחייבו בשעבוד שמנה עשר' שנה שבתחילה היה שמנה לכושן ועתה נשתעבדו בהם י"ח שנה כי כן גדלה אשמתם באון ותרפים הפצר.

**טו**

**ויזעקו** בני ישראל אל ה' מלבד הנזכר בפסוק הקודם שנתחייבו בשעבוד זה השני יותר מן הראשון בכמות הזמן ובאיכות השעבוד שהכם וירש ארצם מה שלא עשה כן כושן רשעתים והטע' לכל זה מצד היותם שונים באיולתם הנה בפסוק הזה מודיע שהובדלה ג"כ אופן התשועה בפעם הזאת השנית מהאופן שנעשת התשוע' הראשונה שהראשונה הקים להם מושיע לבני ישראל ר"ל שעדיין לא יצאו מחזקת יחוסן כיון שהיה הפעם הראשונה שנכשלו והקים להם את עתניאל ויושיעם ביד רמה שיצא למלחמה בפרהסיא ויתן ה' בידו את כושן רשעתים ותעז ידו וכו' אמנם כאן ששינו באיולתם הקים להם מושיע (אמת) [את] אהוד שאינו מסוג עתניאל שהיה גדול בחכמה ממנו שהדברים שנשתכחו בימי משה החזירם בפילפולו והעד שחלה בו רוח ה' דכתיב ותהי עליו רוח ה' מה שלא נמצא כן באהוד ואעפ"י שאבאר בפסו' ויעש לו אהוד חרב וכו' שבחו של אהוד מ"מ אינו מסוג עתניאל שהיה משבט יהודה ואהוד מבנימין ולזה הוא מה שנאמר להם מושיע אהוד ר"ל להם בערכם הוא שהיה אהוד למושיע ר"ל מושיע כל דהו דלא כתיב ויושיעם כמו שנאמר גבי עתניאל בן קנז שהושיעם ביד רמה בזכותו הגדול ונבואתו וזכות ישראל כי עדיין לא שנו באיולתם וה' מעביר ראשון אבל זה הושיעם בתחבולה אנושית ואמר להם ולא לבני ישראל כי זו שנית נכשלו עוד אפשר דהתם עתניאל בן קנז

כתיב ויקם ה' לבני ישראל ויושיעם שהכל אפשר לפרשו על השי"ת שה' היה מושיען של בני ישראל ויושיעם עם עתניאל וזהו את עתניאל אמנם כאן הפסיק בתיבת להם ולא כתב ויושיעם כדי שיובן הדבר כפשוטו לבד שהקים להם את אהוד והגיד שהיה איש אטר יד ימינו שהיה משונה משאר בני אדם להורות שישראל נטו לבם לשמאלם ע"ד לב חכם לימינו ולב כסיל לשמאלו ונטו מהימין ימין ה' רוממה כך מושיען היה אטר אטום ימינו ושולט בשמאלו עם היותו הגון וכשר מצד עצמו אבל הדור בלתי ראוי ולכך התשועה נעשית בערמה ובתחבולה אינושית ששלחו ישראל מנח' לגנוב דעת עגלון מלך מואב כדי להבטיחו ולהרגו בסתר ובמרמה ומ"ש אטר יד ימינו כתב רש"י ז"ל ת"י גבר גמיד יד ימיניה וכל גמיד לשון ארמי הוא דבר כווץ מחמת חולי דיטרייט בלעז לא היה שולט ביד ימינו ובלשון עברי אטר אטום כמו ואל תאטר עלי באר פיה אטום ביד ימינו שלא היה שולט בה ע"כ וכן כתב הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל הוסיף זה לשונו אטר יד ימינו והנה זה ג"כ סיבה שלא ירגיש בלקיחתו החרב ביד שמאלו ע"כ וכן כתב מהרי"א:

**טז**

**ויעש** לו אהוד חרב וכו' הרד"ק ז"ל לפי שדרך שאר חרבות להיות הצד אחד לבד חד וזו שני ראשיה חדים גומד ארכה שיעור אמה ארכ' וכן ת"י גרמידא ע"כ ורש"י ז"ל גומד ארכה אמה גדומה ובלשון אשכנז דומלא בלעז ובלשון לעז גשקורטה בלעז על ירך ימינו לפי שבשמאלו שולט יאחזנה בשמאלו ע"כ והרלב"ג ז"ל פי' שעש' החרב בעל שתי פיפיות כדי שתכנס בקלות מצד החדוד שבשני צדדיה ותמי' אותו תכף ולא היה ארוך מאד כדי שלא יוכר ולזה לא היה ארכה כי אם אמה ושם החרב תחת מדיו כדי שלא יראוה ע"כ וכן כתב מהרי"א וחז"ל אמרו והובא בילקוט בשם תנחומא ויעש לו אהוד חרב ולה שתי פיות שהיה עוסק בתורה שנקראת חרב פפיו' ולה שתי פיות שאוכלי' בעולם הזה ובעולם הבא עכ"ל מפשוטו של מאמ' זה נלמוד שאהוד אינו מסוג עתניאל המפולפל מדקאמר ויעש לו אהוד חרב שהיה עוסק בתורה מכלל שאין בו גירסא דינקותא ולבא עד תכונת המאמר נבין מנא להו הדרשה ומי הכריחם ועוד שמאחר שאמר שהיה עוסק בתורה שנקראת חרב פיפיות א"כ למה חזר ב' לדרוש ולה ב' פיות לשאוכלי' כו' דהא לחרב פפיות שהיא התורה אתא קרא כדקאמר בתחילה שהי' עוסק בתור' שנקראת חרב פפיות. ולע"ד כי י"ל א' או' ויעש לו אהוד שאין אהוד עצמו עוש' החרב כי אחרי' העושי' ג"כ היה לו לו' ויעשו לאהוד חרב וגם תיב' לו בלתי צודק' כי היה לו לו' ויעש אהוד חרב מאי לו דקא' והצודק יותר שיאמ' ויקח אהוד חרב פפיו' לכך הכריחו שהפ' מדב' בתור' שנקרא' חרב פפיו' שהיה אהוד עוסק בתורה שבזה יצדק

לשון ויעש לו אהוד שהוא העושה בעסקו שהיה עוסק בתורה ולו דייקא שלו ולעצמו התועלת אח"כ אמר ולה שני פיות שאוכלים בעולם הזה ובעולם הבא ראו שאם כונת ולה שני פיות להודיע שעל חרב ספיות קאמר שהיה עוסק בתורה היה לו לומר חרב פיות או חרב ספיות מאי ולה שני פיות גם אומרו ולה שני פיות משמע שהיא מעצמה לה כן שני פיות ואם דברים כפשוטן שעשה חרב ממש לא יצדק לשון ולה כאילו מטבעה לה שני פיות שהרי הוא עשאה על זה האופן זהו שאמר ולה שני פיות לשון זה מכריע הדרשה שאוכלים בעולם הזה ובעולם הבא דבהכי ניחא שהתורה בסגולתה להאכיל בעולם הזה ובעולם הבא שהיא מהדברים שאדם אוכל פירותיהם בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא וכו' ותלמוד תורה כנגד כולם ומדוקדק גם כן לשון שני להורות שני עניינים מאכיל בעולם הזה ומאכיל בעולם הבא ולפי הפשט ידוע שיש חרב גומד ארכה שמנהגה להיות לה שני פיות והישמעאלים חוגרים אותה וקורין אותה בערבי חנ"נאר ובלע"ז פונוי"אל ובזה מובן אומרו ויעש לו אהוד על אופן החגורה שיהיה משונה משאר בני אדם כדי שיקשור אותו על צד הימיני ששאר בני אדם חוגרים אותה בשמאלי ולזה אמר ויעש לו בפרטות ואמר ולה שני פיות כי זה דרכה להיות לה שני פיות וגומד ארכה לבד כאמור וחוגרים אותה למעלה ממדיהם והוא שינה לחגרה למטה ממדיו כדי להעלים הענין במלבושיו הם מדיו ועל פי דרשת תנחומא דמיירי קרא בתורה נוכל לומר גומד ארכה על דרך ארוכה מארץ מידה כי שמים בזרת תכן וזאת התורה גומד ארכה באמתו יתבר' ויתעלה בת ששה טפחים והוא סוד וא"ו שש קצוות הוא עץ חיים למחזיקים בה ועשה הכל לשם שמים בהצנע לכת עם אלהיו יתברך זהו שאמר ויחגור אותה על ההתמדה כמזח תמיד יחגרה ומתחת למדיו ובהצנע והכל על צד וירך ימינו אורך ימים למימיני' בה:

**יז**

**ויקרב** את המנחה מה שהודיע ועגלון איש בריא מאד הרלב"ג ז"ל פי' וזכר שכבר היה עגלון שמן מאד בצורך מה שיזכיר אחר זה שכבר סגר החלב עד הלהב עד כאן ולי נראה שהודיע בזה איכות המנחה שהיו מיני מעדני מלך כמוהו בריא ושמן מאד והביאו לו דבר נאה ומתקבל לשמנינותו ובסמוך אכתוב בסייעתא דשמיא בפסוק ויבא גם הנצב שעם היותו שמן שהחלב יסגור בעד הלהב השם יתברך יעזור גם הנצב ויומת עגלון זו יהיה לצורך מה שיספר אחר כך ויקם מעל הכסא עם היותו שמן בשר והתירו גבי ק"ש שעל המיטה לצדד וזה (קרי) [קם] מעל וה' נתן לו שכרו כמו (כמו) שהוא לצורך מה שיזכיר מהיותו עומד בעליית המקרה כי זה מושב האיש השמן מצד החוי מאד ויושב בעליית

המקרה אשר ינוח שם: או אפשר על דרך מה שאמרו חז"ל במדרש איכה כשבאה בשורה טובה לקיסר ולא עלה בידו ללבוש מנעלו כי הבשורה תדשן עצם עד שציוה יעבירו לפניו שונא אחד וע"י הצער יסתל' הדישון וכן היה ולבש המנעל הא' ועד"ז אפ' שאמ' כאן שמרוב שמחתו בהשתעבדו' ישר' אליו והביאם אליו מנחה ובפרט היות הקרבת המנחה ע"י אהוד איש גדול בישר' שהשלוחי' נושאי המנח' היו ולא מקריבי מנח' כי הוא הקריב אותה בעצמו וכבודו לא הם שכל זה גרם להוסי' שמנוני' על שמנוניתו ובריאות על בריאותו וז"ש ויקרב את המנחה אהוד בעצמו ובכבודו שע"י המנחה והשתעבדות אהוד להקריבה בעצמו וכבודו על ידי כן ועגלון איש בריא מאד מאד דייקא שניתוספה בריאותו מחמת הנזכר כאלו נעשה שמן יותר מאד על מה שהיה בריא מעצמו:

**יח יט**

**ויהי** כאשר כילה להקריב את המנחה רש"י ז"ל כתב וישלח את העם חזר לאחוריו וליוה את חבורת ישראל אשר באו עמו לשאת את המנחה וליוה אותם עד הגלגלה והוא שב יחידי מן הפסילים מקום שפוסלים שם אבנים מן ההר וכן ת"י מחצבייא ובא אל עגלון ויאמר הס אמר שתקו את הכל מעליו וי"ת הס סליק הוציאו כל איש ואעפ"י כן הס לשון שיתוק והר"לבג ומהריי"א חולקי' עמו בפירוש וישלח שהם מפרשים אותו ששלח אנשי המנחה ואהוד עמד שם ואחר כך בלכת אהוד יחידי הלך עד הפסילים וחזר אל המלך לדבר סתר והרגו והבין עם פירו' רש"י ז"ל מלשון וישלח שהשי"ן נקודה בפת"ח והיה ראוי להיות בשב"א ושאל הרד"ק שלמה לא אמר למלך דבר סתר לי אליך בפעם ראשונה קודם שלחו את העם נושאי המנחה כי בודאי יאמר הוציאו כל איש מעלי ותירץ כדי שיראה עגלון שעקר בואו בשביל המנחה והלך לו כאשר כילה להקריב המנחה וכאשר הלך עד הפסילים עשה עצמו כאדם שנזכר ואמר דבר אחד שכחתי לדבר אל המלך ועוד שאם ירגישו בו אחר המעשה היה נקל לו להמלט על נפשו ולברוח ממה שהיה אם היה עם נושאי המנחה עכ"ל וכן כתב הר"לבג והוסיף והרחיב בזה ז"ל והנה זכר שאחר שהקריב המנחה לעגלון שלח את העם נושאי המנחה ואחר זה שב הוא להמית את עגלון ממקום שנשלמה ההצלה לנושאי המנחה מיד מואב אם ירדפום לנקום נקמת אדוניהם והנה בחר אהוד היות בסכנה הוא לבדו לא לנושאי המנח' יחד עם שכבר יתכן ההמלט בקלות יותר כשהיה יחיד ולא היה צריך להשתדל כי אם למלט את עצמו עם שבשובו הורה שלא בא אלא על דבר המנחה לבד ולזה הראה עצמו ששכח הדבר שהיה לו לדבר עמו מצד שמצא מקום לדבר אתו זה הדבר לא שכוון זה ממנו על הכונה הראשונה כי זה כלו ממה שיישיר אל שהסמך בו עגלון להוציא מעליו כל איש ע"כ וכן

כתב מהריי"א ז"ל. ומ"ש מן הפסילים רש"י והר"דק ומהריי"א והמתרגם פירשו מחצב אבנים והרלב"ג הוסיף לשון פסל ומסכה שם היו הולכים מואב לעבוד עבודת אלילים וכאשר עבר בכיוצא משם וז"ש בסמוך והוא עבר את הפסילים וימלט:

**ונראה לי** כי מדרך מביא המנחה להמתיק סוד עם המלך אשר הביא אליו המנח' וכמ' פעמי' יהי' בוגד הראש ויתקש' המבי' המנח' עם המלך לעשות קשר על העם אשר שלחוהו לאמר תכבד העבודה והמס על האנשים ויעשו בה למחצה לשליש או לרביע לאותו המביא המנחה והשאר למלך וכיוצא בזה והנה אהוד נתחכם בזה ולזה וישלח את העם נושאי המנחה וליוה אותם שילכו והוא לבדו יחידי שב מן הפסילים אשר את הגלגל כי בזה יתאמת אומרו אל המלך דבר סתר לי אליך המלך ומהיות דבר נסתר מאד כאילו רוצה להתקשר עם המלך על העם שולחי המנחה שהוא נגדיי אל נושאי המנחה לכך השתדלתי לשלח את כל האנשים כלם אשר היו אתי כדי שלא ידעו ויבינו דבר סתר שאני רוצה להסתירו ואפילו מאנשי הבאים אתי ולכך חזרתי אני יחידי ולזה נכנסו דבריו באזניו של עגלון לומר ודאי רז וסוד גדול הוא רוצה לגלות שלא רצה שיכירו בו אנשיו וגם אני כמוהו אעלים עצה מאנשי צבאי וזהו ויאמר הס ויצאו וכו' ומ"ש ויאמר הס פי' הרלב"ג שהאנשים העומדי' שם רצו לדבר בענייני המלכו' והמלך מרוב התבלבלו וחשקו לדעת במהירות הסוד ההוא אמר לעומדים שם הס שאין רצונו לשמוע דברים אחרים עד שיצאו כל איש מעליו וידע דבר אהוד ולא היה מן המוס' שיעמדו שם בדב' ההו' ויצאו כל איש מעליו עד כאן. ומהריי"א ז"ל פירש ויאמ' הס לאהוד אמר כן שלא ידבר בפני העומדי' שם וכיון שאמר המלך לאהוד הס הוכרחו לצאת ויצאו כל איש מעליו:

**כ**

**ואהוד** בא אליו והוא יושב בעליית המקרה רש"י ז"ל בעליית המקר' בעליית קייט' שהית' לאויר וצוננת. והרד"ק ז"ל כתב המקר' שם בפלס מחתה ולולי הרי"ש היה דגוש והוא מענין קר וחם כלומר עליה עשויה חלונות חלונות להכנס בהם הרוח לקרר ועומדים שם בימי הקיץ וכן תרגם יונתן בעליית בית קייטא ע"כל: וכן פירש הרלב"ג ומהריי"א ז"ל ומה שאמר ואהוד בא אליו כאן שהיה לו להזכיר זה אצל זה והוא שב מן הפסילים והמלך יושב בעליית המקרה ויאמר דבר סתר לי וכו' אבל נראה שהמלך היה עומד בבית הגדול אשר כל אנשי הצבא והמעמד שם ואז אמר לו דבר סתר לי וכו' ויצאו מעליו כלם והמלך נכנס מאותו המקום אל מקום פלוני אלמוני יותר נסתר הוא עליית המקרה אשר לו לבדו ואהוד בא אליו שם והוא יושב בעליית המקרה ושם אמר לו דבר

אלהים אליך וכת' רש"י דבר אלהים וצריך אתה לעמוד ויקם מעל הכסא לכך זכה ויצא ממנו רות ע"כ וכן כת' הר"דק בשם חז"ל שרות בתו של עגלון היא לפיכך זכה עגלון שתהא בתו אם למלכו' יש' והי' רות המואבי' שהית' בת עגלון ע"כ.

**ועל** פי דבריו צריך להוסיף ותשם כסא לאם המלך שאמרו חז"ל אמה דמלכותא זו רות שהושיבוה בכסא אצל שלמה וזכתה לראות שדן דין שתי נשים בזכות שעמד אביה מכסאו הושיבו את בתו בכסא כבוד. ובילקוט לחז"ל שיטה אחרת ויקם מעל הכסא רב ביבי בשם רבי ראובן רות וערפה בנותיו של עגלון היו אמר הקב"ה אתה חלקת כבוד ועמדת מכסאך בשביל כבודי חייך שאני מעמיד ממך בן ומושיבו על כסאי שנאמר וישב שלמה על כסא ה' ע"כל: ובכונת מה שאמר מעמיד ממך בן על שלמה המלך דאתי מרות שאין המתן שכר לבד שישב על כסא ה' אבל המתן שכר הוא שני דברים האחד להעמיד מעגלון מזרעו בן הגון למלכותי ושימלוך ושישב על כסאי וז"ש חייך שאני מעמיד ממך בן הגון והשני ומושיבו על כסאי שנאמ' וישב שלמה על כסא ה' ואפשר שלזכות בשני עניינים אלו הסבה מצד שעשה עגלון שני עניינים האחד בחלוק כבוד לאהוד מצד שהוא ישראלי מעם השם ולכבוד ה' עשה מה שאמר הס ויצאו כל איש מעליו מיד כשאמר דבר סתר לי אליך גם חלק לו כבוד להכנסו למקו' נסתר יותר והוא בעלית המקרה כפי מה שפירשתי וכל זה בכלל מה שאמר המאמר אמר לו הקב"ה אתה חלקת כבוד ועמדת מכסאך שמורה על שני עניינים האח' חלקת כבוד בהוציא מעליו כל איש והכנסו לעליית המקרה אשר לו לבדו ועכ"ז הכניס שם לאהוד בן גרא והשני ועמדת מכסאך כפשוטו שכנגדן זכה לשני דברי' האי' חייך שאני מעמיד ממך בן והשני ומושיבו על כסאי והיה זה בחסד אל שלא שבה רות כמו ששבה ערפה אחותה וז"ש בעל המאמ' כאן בתחלתו רות וערפ' בנותיו של עגלון היו להודיע שבחסד האלהים היה שלא שבה רות עם רבוי ההפצר של נעמי כי בזה יחשב לחסד גדול אומרו חייך שאני מעמיד ממך בן וכו' כאמור ומה שאמר לו דבר אלהים לי אליך כדי שיקום כתב הרל"בג הטעם בזה כי ידע אהוד כי בהכרח יקום ובהיותו טרוד לקום שלח אהוד יד ימינו ולקח החרב ותקעה בבטנו ולהיות עגלון נחפז וטרוד בקימה מעל כסאו לא הרגיש כלל בענין ומהרי"א ז"ל כתב כי להיות החרב קצרה גומד ארכה לבד הוצרך לשיקום בשראה אהוד שלא לדבר אל עגלון והוא יושב על הכסא ואהוד רחוק ממנו כי לא יגיע שם החרב ובקומו יתקרב אליו יותר ע"כ תורף דבריו ומ"ש דבר אלי"ם לא בתואנה ועלילה אמר כן אלא שהוא שלחו ורוח ה' מפעמו ואותה ההריגה שרצה להרגו ה' סדר ודבר כן:

**כא כב**

**וישלח** אהוד את יד שמאלו כו' ויבוא גם הנצב אחר הלהב רש"י ז"ל הנצ' הו' הברזל שהשנן תחוב לתוכו שקורין הול"ט בלעז והוא שמעמיד החרב על פי תערה הלהב הו' השנון שקורין ברנ"ט בלעז ובלעז למ"א ויסגו' החלב שמנו שהיה שמן מאד כסה את כל אורך החרב ע"כ וכן כתב הרד"ק ז"ל שנצב הוא יד החרב והלהב הוא החרב ונקראת החרב להב לפי שהוא מתלהב (ומתלקט) [ומתלהט] כשהוא משונן וממורט וכן הוא אומר ולהט החרב (וכו') וברק חנית ות"י דסתקא בתר שננא ואמר ויבוא גם הנצב כלומר שנכנס גם יד החרב בבטנו ויסגור החלב שהיה איש שמן וסגר החלב בעד הלהב כלומ' בפני הלהב שלא יכול לשלוף החרב מבטנו והניחו אהוד ויצא ע"כ וכן כתב מהרי"א ז"ל ומ"ש ויצא הפרשדונה כתב רש"י ז"ל ת"י ונפק אוכליה שפיך עשאן בשתי תיבו' ושי"ן משמשת לשתיהן הפרש שדונא נשפכה שפך שדא כתרגומו ע"כ וכן כתב הר"דק ז"ל והוסיף ויש מפרשי' הפרשדונה מקו' ישיב' הפרשי' והמסדרונא מקום ישיבת העם הבאי' אל המלך והמקום עשוי סדרים סדרי' לשבת שם אבל אחר שאמר ויצא אהוד המסדרונה ידמה כי ויצא הא' אינו אמו' על אהוד ודעת המתרגם נכונה ותרגם המסדרונה אכסדרה ע"כל ואפשר לע"ד לקיים הפי' של יש מפרשים ואומר כי להיות אהוד מתלהב מצד הפועל ההוא ולבו בל עמו פן יקראנו אסון לכך הגיד ויצא הפרשדונא מושב הפרשים ולא כתב אהוד כי עדיין אין טעמו בו מהפחד אכן בשבתו שם כרגע ויצא אחר כך יותר לחוץ אל המסדרונה מושב העם נחה דעתו וכתב ויצא אהוד והראיה כי נתאמץ לסגור הדלתות ולא עצר כח לעשות חיל ומזה נראה פלאי ה' שלא היה אדם חי לא בפרשדונה ולא במסדרונה כי מה' יצא הדבר וכמ"ש דבר אלי"ם לי אליך כדפרשית והרלב"ג ז"ל כתב ז"ל והנה סגר החלב בעד הלהב ר"ל שהיה השומן סיבה שלא היה יכול אהוד להוציא החרב אליו והנה מפני זה לא שלף החר' מבטנו ולא יצא הפר' והצוא' דרך המכ' או יהי' הרצון בזה שכב' הביא גם הנצב אחר הלהב כי כבר סגר החלב בעד הלהב מרוב השומן עד שלא נתאמת לאהוד שהיה החרב נוגע לחלל ולזה הכניס שם גם יד הסכין עד שראה שכבר יצא הפרש מבטנו בזולת הוצאתו מבטנו והנה זה הפירוש יותר נכון עד כאן ומה שאמר ויבוא גם הנצב כאלו הגיד חסד ה' שאהוד לא עשה כי אם ההתחלה והשי"ת אתו שהחרב בא מאליו זהו שאמר ויבוא גם הנצב והוצרך לנס זה כי החלב סגר בעד הלהב ואלו לא עזר ה' להביא גם הנצב לא מת ובזה נבין עוד טעם למה שהזכיר למעלה בריא מאד כי זה מתוקפו של נס שעם היותו שמן בתכלית והחלב יסגור בעד הלהב של החרב כי קצר הוא יעזור ה' שיבוא גם הנצב אחר הלהב והוא פלא

והראיה שהדבר נעשה בהשגחת השם יתברך שהנצב בא מעצמו הראיה לזה כי לא שלף החרב מבטנו ואם אהוד היה המביא היה הוא ג"כ השולף אלא ודאי ויבא מאליו והוא דקדוק נכון שאינו נקוד ויבא אלא ויבוא בחולם ומובן אומרו גם כן כי לא שלף שהוא לשון דהא והוא אחד מארבעה לשונות שכי משמש בהם:

**כג**

**ויצא** אהוד המסדרונא כתב רש"י ז"ל ויצא אהוד המסדרונה מן העליה אל המסדרונה אכסדרה ת"י וכו' ובבראשית רבה ויחי פרשת צ"ט אמרו המסדרונה רבי יודן אמר ערפלא טורא אמ' רבי ברכיה ששם ישבו מלאכי השרת מסודרי' והחכם השלם כמהר"ר אברהם בן אשר ז"ל בפירושו לרבה כתב שם ערפלא טורא הערוך לא הביאו אבל נראה דדמי למאי דאמרינן בגמרא ופ"ק דתעניות וכו' עיין שם עלה קפ"ט והר"דק ז"ל כתב בעדו עליו כלומר על עגלון כדי שלא יכנסו בני הבית פתאום בצאת אהוד ולא ירגישו עד שימלט ונעל הסגירה היא סגירת הדלתו' בלא מנעול וכאשר אמר ונעל אמ' כי סגר במנעול כדי שיחשבו מה שחשבו ויאחרו מלרדוף אחריו וימלט בין כך ובין כך ע"כ והר"לבג ז"ל כתב ג"כ שסגר הדלתות ונעל במפתח ויתכן שהיה המפתח ההוא סוגר מבפני' ומבחוץ ולזה כאש' ראו עבדי עגלון דלתות העליה סגורות חשבו שעגלון סגר אותם על צד צניעות היותו מסך רגליו בבית שבחדר המקרה והיה נפנה שם ודרך הנפנה לסכך רגליו בבגדו ועושה כמו אהל לכך כתיב אך מסך הוא ע"כ וכן כתב מהרי"א ז"ל שהיו פתחי העליה מסודרים באופן שבהדבקם ישארו נעולים מבפנים ע"כ ובדבריו אבין או' ונעל שלא כתב וינעול כמו ויסגור לומר שהסגירה בעצם לכך כתיב ויסגור וממילא ננעלו בהדבקם וז"ש ונעל ולא כתב וינעול:

**כד**

**והוא** יצא רש"י ז"ל והוא יצא אהוד יצא ועבדיו של עגלון באו מסיך רגליו עביד צרכיה הם נקבים הגדולים ע"כ והרד"ק ז"ל מסיך כמו מסך בצרי כי הוא מן סוכך רגליו והוא לשון כבוד כלומר שהיה נפנה ע"כ:

**כה**

**ויחילו** עד בוש הר"דק ז"ל ת"י ואוריכו עד סגי כלומר עד אשר בושש מאד ובוש הוא פועל עבר מנחי העין בשקל אור ובושש משה מן המרובע בשקל כונן עד כאן ולי אפשר עד בוש לשון בושה רצה לומר שיעור רב עד שיתביישו מן המלך אם היה חי שיתרעם עליהם למה לא נכנס מכם אחד לבקר אותי אם אני צריך איזה שירות עד שיעור זה החילו זהו שאמר עד בוש ומה שאמר ויקחו כתב הר"דק כי מצאו אותו מבחוץ במקום שהניח אותו אהוד כי המפתח היה נועל ופותח מבית ומחוץ עד כאן. ואני אומר מדלא

קאמר ויפתחו במפתח אלא הזכיר לקיחתו אלמא לא היה המפתח מונח שם ואהוד בסגרו הדלת ננעל מאליו כמו שכתבתי למעלה בשם מהריי"א ז"ל ולכך הוצרך להזכיר ויקחו את המפתח ויפתחו:

**כו**

**ואהוד** נמלט עד כו' רש"י ז"ל כמו עד שהמלך כו' את האהבה עד שתחפץ בעוד ששנינו חפצים בה עד כאן וכן הר"דק ז"ל עד התמהמהם בעוד התמהמהם ואני אומר שהוא לשון עד לא עשה ארץ וחוצות שהוא לשון קודם שאהוד נמלט בעזר השם יתברך קודם זה ההתמהמהו' שההתמהמהו' הזה היה על צד היותר טוב אבל לא הכרחי כי קודם התמהמהם נמלט והוא עבר את הפסילים ומה שאמר הפסילים מחצב אבני' לכל המפרשי' ז"ל והרלב"ג ז"ל פירשו לשון פסילים ממש שעם היות נמצאים שם עובדי הפסילים והמשרתים הוא עבר לפניהם וימלט השעירתה להר"דק והר"לבג שם מקום בגבול ישראל שמו שעירתה ורש"י ז"ל כתב יער דק ועב שקורין ברוצ"ץ בלעז וטוב הוא להחבא מלשון הופך את השער אם היה השער כותש ע"כ ואומרו השעירתה בה"א הידיעה בלתי צודק לפרש"י ז"ל:

**כז**

**ויהי** בבואו רש"י ז"ל כתב שעבר את הירדן ובא אל ארץ כנען עד כאן וזה מקושר עם מה שכתבתי למעל' בשמו שהשעירתה הוא יער לשון שער כותש ולא שם מקום דלהרל"בג והרד"ק ז"ל שפירשו שעירתה שם מקום פי' ויהי בבואי אל שעירתה הנזכר או אפשר שאעפ"י שעבר שעירתה לא ערב לבו עד שיכנס ויבוא עוד אל ארץ כנען ויגיד הכתוב שמידי עוברו ובואו היה בא ותוקע עד שנתקבצו אליו עם רב ושב ללכוד מעברות הירדן ולי אפשר לו' שהיה ועד בינו ובין נושאי המנחה יחזרו וימלטו תכף וימתינו בעדו בשעירתה או מקום ועד ביניהם שם בו יועדו יחדיו הם עם כל ישראל ועליו הוא אומר ויהי בבואו ר"ל שבא אצל חביריו נושאי המנחה ואצל כל יש' ויתקע בשופר דרך שמחה ותרועת מלך בו שניצל בהשגחת ה' ואגב חדא תרתי שירדו ישראל עוד לקול השופ' וזהו וירדו עמו דלא כתי' וירדו אליו דמשמע שכב' היו מקובצי' ואליה' בא כמו שהזכי' ויהי בבואו וכו' והו' לפניה' הודיע אבירו' לבבו שעם היותו עיף ויגע מעשו' פעול' משובח' להרוג מלך מוא' ויגע לברוח עייפה נפשו להורגים הנה לא ניתן פוגת לו עד יקום גוי אויביו והוא עבר לפניה' בראש כול' כי רוח ה' מפעמו וקויי ה' יחליפו כח עד שהוצרך לומ' להם רדפו אחרי דכתיב רדפו אחרי וכו' ואולי אמר וירדו עמו ולא כתיב וירדו אליו לומר כי לא נח כרגע קטן להמתין עד שיתקבצו אליו אבל בבואו ותקע בשופ' התחיל

הוא לירד והם יורדי' עמו הולכים ויורדים ז"ש וירדו עמו בני ישר' ומ"ש בהר אפרי' רש"י ז"ל שהיה בארץ כנען בעבר הירדן המערבי וארץ מואב בעבר הירדן המזרחי ע"כ:

**כח**

**ויאמר** רדפו אחרי רש"י ז"ל ומתוך ששלטו בישׂ' עברו את הירדן וירשו את יריחו עיר התמרים כמו שכתוב למעלה ונתנו סרניהם ושליטיהם על ישראל רדפו להרוג את מואב שבעבר הירדן שלנו וילכדו מעברות הירדן שלא יעברוהו מואב לנוס ולשוב אל ארצם ע"כ והרלב"ג ז"ל פירש כן והרחיב וילכדו את מעברות הירדן למואב תחילה מעברות הירדן למואב ר"ל למה שנכנסו מעבר לירדן ובזול' המקומות שכבשו מואב מישראל והיו למואב ע"כ וכן כתב הר"דק ז"ל והוסיף לפרש שיטה אחרת והיא וילכדו את מעברות הירדן שלא יעברו מואב מארצם להושיע את אחיהם מואבים אשר בארץ ישראל ע"כ ואני אומר כדברי כולם וילכדו את מעברות הירדן למואב על אותם שהיו כבר למואב בעבר הירדן ימה וג"כ עברו המעברות של מזרח שלא נתנו איש לעבור שלשון לעבור מורה על הבאים ממואב שבמזרח לילחם עם ישראל שאם על המואבים העומדים בעבר ירדן המערב הי"לל ולא נתנו איש לנוס או לברוח או נפרש בהפך וילכדו מעברות הירדן ומ"ש כי נתן ה' את אויביכ' את מואב בידכם דרך ענוה כאילו הוא אינו כדאי ליתן בידו או אפשר דקושטא דמלתא קאמר והוא כי גבי עתניאל בן קנז הוא העיקר ולכך כתיב ויתן ה' בידו וכו' וכתיב ותעז ידו על כושן רשעתים אמנם כאן ישראל הם עיקר ולכך כתיב כי נתן ה' את מואב בידכם וכתיב ותכנע מואב ביום ההוא תחת יד ישראל ואמר את אויביכם את מואב כי לא היו אויבים ושונאים לישראל כמואב שכנים רעים כמו שאחז"ל בפ' צוה ה' ליעקב סביביו צריו על עמון ומואב בין בהיות' בארץ ובין כשגלו נגלו שם לבבל ג"כ הם שהיו תמיד סביביו צריו והיתה ירושלים לנידה ביניהם וז"ש את אויביכ' את מואב יען שציוה ה' לא יבואו בקהל לך או יאמ' דלאו מילתא זוטרתי זאת כי בתת ה' את מואב זולת' מהאויבים איש לא ירים את ידו על ישראל וז"ש כי נתן ה' את אויביכם משאר עממים וגם את מואב שבנפול מואב כולם יכנעו תחת ידם.

**כט**

**ויכו** את מואב בעת ההיא אמר כי ברגע קטן בעת ההיא פתאום הכו את מואב כעשרת אלפים איש או אמר בעת ההיא כי אולי ג"כ אחרי הכו בהם מכת הרג ואבדן אבל בעת ההיא מספר ההרוגים כיי אלפים איש ודרך דרש אפשר לו' ויכו את מואב על בעת ההיא של בלק בן צפור מלך למואב בעת ההיא שחשב לקעקע ביצתן של יש' ע"י בלעם ועכשיו נפרעו ממנו על העבר מימי עול' ועל ההוה ולהיות הסך הזה מחשובי המלכו' והגבורי' בזה מובן או' אלפי' איש דלא כתיב אלפי איש סמוך אלא מופרד לו' שלא היו יחדיו כול'

אנשי' חשובי' זהו י' אלפים איש או כיון לו' שהכום בנקלה כאילו היו כולם כאיש א' וז"ש כי' אלפי' כולם כאיש א' כי נקל זאת בעיני ה' ומ"ש כל שמן וכל איש חיל רש"י ז"ל שמן כל גבר אימתן וכן כתב הר"דק ת"י כל אימתן ותרגו' האימי' אימתני כלו' שתפול אימה בלב רואיה' ואמ' שמן כלו' בריאי' וחזקי' וכן ויהרוג במשמניה' ויש לפרש שמן עשירי' וגדולי' ובדרש הנה משמני הארץ מן שמיניא דבארעא כלו' עשירי' וגדולי' מפיק דוכסין ומעיל דוכסין ע"כ והרל"בג פירש שמן כל עשיר וכל גבור חיל כי עגלון קבץ שם לפי הנר' יות' חזקי' להיות' סמוכי' לא"י כדי שישמרו הארץ שכבשוה ויכבשו תמיד מהארץ שנשאר' ליש' ע"כ:

**ל**

**ותכנע** מואב ביום ההוא וכו' אמר כי עיקר הכנעתו של מואב וחיתיתו הוא מהיות תחת יד יש' שאילו נשתעבדו לאומה זולת יש' לא יצר למואב אבל כעת נכנעו ביותר יען אשר היו ישראל מאז תחת ידם ומגישים אליו מנחה וכע' נהפוך הוא אשר ישלטו היהודים בהם הנה היו כלב אשה מצרה תשת כח לכך כתיב ותכנע מואב לשון נקבה ולא כתיב ויכנע לשון זכר כי תשש כחם כנקב' ומ"ש פי שנה כתב הרלב"ג פי עם הי"ח של שעבוד מוא' נמצא ההשקט ס"ב ע"כ וכן כתב מהרי"א ז"ל וכבר כתבתי למעלה בפי' מי שנה טעם למה יכלול הפ' השעבוד עם ההשקט:

**לא**

**ואחריו** היה שמגר בן ענת מהרי"א ז"ל כתב ואחריו במעל' לא בזמן והענין הוא כי אהוד הושיע את ישראל זמן רב ס"ב שנה ובאיכו' התשוע' גדול שלא הרים איש את ידו אלא יש' לא כן בימי שמג' דכתי' בימי שמגר בן ענת וכו' חדלו ארחות וכו' והזמן שנה א' כפי משחז"ל בסד' עול' ואם נאמר שלשון ואחריו בזמן קאמ' ראוי שנאמין שנכנס זמנו בכלל מ' שנה של דבור' ועם שני שעבוד של ססרא ע"כ וקרו' לזה כת' הרד"ק ז"ל והוכיח איך לא הושיע את יש' תשוע' שלימ' מדכתי' ויושע גם הוא את יש' בלשון טפל כי יש' לא שבו בתשוב' שלימ' ולא עצר' מלעשו' רע ע"כ ומ"ש מלמד הבק' רש"י ז"ל הוא דרבן אגויילו"ן בלעז וכן כת' הר"דק ז"ל והוסיף נק' כן כאילו מלמ' הבק' לחרוש וי"ת בפרש תורי' ומן הלשון הזה נק' רוכבי סוסים פרשים לפי שמפרישין בפרישין שברגליהם מלשון וכצפעוני יפריש ע"כ:

## ד

**א**

**ויוסיפו** בני יש' לעשו' הרע כו' קשה למה אמר ואהוד מת ולא אמר ושמגר מת וכת' הרד"ק ז"ל נרא' כי בימי שמגר לא נושעו יש' תשוע' גמור' ולא עצרם מלעשו' הרע בעיני

ה' לכך הוא או' ואהוד מת לו' שמזמן שמת אהוד הוסיפו בני יש' עשו' הרע ואפי' בהיו' שמגר מנהיג לא עצר כח להחזירן למוטב ע"כ וכן כת' מהריי"א ז"ל בתירוץ קושייא זו ואני או' כי שמגר שנה זו ששפט את ישראל היא השנה אחרונ' של אהוד והיו אז יש' מונהגים ע"י שמגר כי אהוד זקן מאד שהרי שפט את ישר' שמנים שנה ולא נתנהגו יש' כראוי בימיו וז"ש ויושע גם הוא את ישר' להורות שעדיין אהוד קיי' כשהושיע שמגר את יש' ומצטרף אליו היה שמגר וזה מור' באומ' גם הוא שלא הושיע הוא יחידי כי אם מצורף לאהוד ועצתו וז"ש ויושע גם הוא ויוכיח כן אומ' אח"כ ואהוד מת שהוא כפשוטו כי בעוד היות שמגר שופט ומנהיג אהוד היה חי עדיין שאו' ואחריו שמגר יהיה כדפי' מהריי"א ז"ל אחריו במעל' או ואחריו שהי' שמגר מצטרף והולך אחריו של אהוד ואחרי עצתו וזה יוכיח או' היה שמגר בן ענת ולא קא' קם שמגר אלא היה מתנהג אחריו ואחרי עצתו בזמנו של אהוד ומצטרף אליו ולהכי לא קא' קם שמגר שקם בפני עצמו בלי סיוע אהוד ואין הדבר כן כאמו' ולזה מגיד הכתו' שיציא' אהוד הצדיק מן העול' עשתה רושם שעם היות שהיו עושי' רע בשנ' ההיא האחרונ' של אהוד ואפי' שהי' שמגר מנהיג אבל כשמת אהוד הוסיפו בית' שאת לעשו' הרע בעיני ה' והסיבה ואהוד מת ולפי זה ויוסיפו אין תוספ' זה מוסב על מה שעשו קוד' אהוד כי אם על מה שעשו בימי אהוד בסוף ימיו בשנה זו הנזכרת:

**ב**

**וימכרם** ה' ביד יבין מלך כנען אשר מלך בחצו' הר"דק ז"ל כתב אשר מלך בחצו' קוד' שהכם יהושע והחריב' ושרף את חצור ומלכה הכה בחרב ויבין הוא שהיה מלך חצור אז ומה שנשארו מאותה משפח' הלכו לחרושת הגוים ונתיישבו שם והמלך גם כן נקרא יבין כמו המלך הראשון ופירוש חרושת הגוים מתרגמינן יער חרשא כי היו ביער ההוא מגדלי' חזקים וישבו בהם הכנעניי' הנשארים ות"י בחרושת הגוים בתקוף כרכי עממייא ע"כ וצריך למחוק וא"ו של ויבין בפי' הרד"ק ובזה כונת דבריו מבוארת שאומרו קודם שהכם וכו' אינו מקושר עם אשר מלך בחצור אבל מתחיל הר"דק ז"ל לספר גופא דעובדא היכי הוה כי קודם שהכם יהושע יבין מלך חצור היה אז והוא אותו שהרגו יהושע ע"ה ונשארו מאותה משפחה משלשלת המלכות ומה שנשארו מאותה משפחה הלכו לחרושת הגוים ונתיישבו שם והמלך נקרא ג"כ יבין כמו המלך האח' וכשנמכרו ישראל בידו הלך זה לחצור ובנאה ומלך בה וזהו אשר מלך בחצו' ואפשר שהדברי' כפשטן שחצור אשר שרף יהושע כעת יבין מלך כנען חזר ובנה את חצור ומלך בה וזהו אשר מלך בחצור כעת ויש לי ראיה לזה מדברי חז"ל בילקוט בשם ב"ר ר' יהודה אומר

אם תלכי עמי לקדש אלך עמך לחצור ואם לא תלכי עמי לקדש לא אלך עמך לחצור אחר שכתבתי זה אינה השי"ת לידי בב"ר פ' מ' שורש המדרש הזה וראיתי פירוש רש"י ז"ל אלך עמך לחצור למלחמה לפי שהיו משועבדים לחצור דכתיב וימכרם ביד יבין מלך כנען אשר מלך בחצור ע"כ ראו עיני ושמח לבי כוונתי לדע' האמת והפסוק מפורש כפשוטו ומהרי"א ז"ל כתב ז"ל אשר מלך בחצור כלומר שבימי יהושע היה זה מלך חצור ואחרי שלכדה יהושע נתיישב בחרושת הגוים ע"כ ודבריו צריכין ישוב דדוחק לומר שבשביל יהושע הלך לו ושמלך זולתו כשמו דוחק והוסיף לומר נקראת חרושת הגוים להיות בה כל מלאכת מחשבת וכל חרושת המלאכות או להיותה גבול גדול שהיו שמה גוים רבים כי ססרא לא הביא אנשי המלחמ' כי אם משם ע"כ והרלב"ג ז"ל כתב כן בפירוש חרושת הגוים והוסיף עוד וכתב חרושת הגוים שהיא היתה נבנית במלאכת גוים רבים שבנאוה והשתדלו בבניינה שתהיה חזקה בשביל ישראל ובעצת גוים רבים שחרשו נשלם הבנין בתכלית התוקף ע"כ ורמז בתוך דבריו גם אל פירוש הר"דק ז"ל שכתב ז"ל ואפשר שיהיה חרושת הגוים גבול רחב בו ערים רבים והיה הגבול ההוא לו שהיתה בנויה במקום חזק ואפשר שיהיה בתוך יער גדול כי תרגום יער חורשה וידמה שהיו שם מלכים רבים כפי מה שנראה משירת דבורה שאמרה באו מלכי' נלחמו וכו' ולא ראינו בסיפור שהביא ססרא אנשי חיל רק מחרושת הגוים ע"כל ורש"י ז"ל חרוש' על שם שהיתה חזקה ולשון והוא יושב מורה היותו יושב תמיד דלא כתי' והוא ישב בחרושת הגוים אם כדברי הרד"ק הי"לל והוא ישב ולי אפשר לומר שיבין זה מעולם לא ישב בחצור אלא תמיד יושב בחרושת הגוים כי היא רבתי בגוים שרתי בכל מדינות כנען ולכן נקראת חרושת מלשון חורשי און כי שם כל הגוי' חורשי און וזורעים עמל על יהושע יקצרוהו או על שם שכל מעייני הגוים בה וכל מחשבותיהם עליה תמיד כי היא רבתי בגוים ולז"א וימכרם ביד יבין מלך כנען ר"ל מלך כללי אשר מלך ג"כ בחצור בעודה על כנה שלט ומלך בה בחצור ואותו יבין שהיה בתוך חצור כשלכד' יהושע היה מלך בחצו' וזה שלט עליו ומתחת ידו ושעבודו ואין זרות שיבואו יחד שמותיהם מכוונים יבין כי שמו כשם רבו בכוון וזה יבין שנפל ביד דבורה והכריתוהו תמיד עמד בחרושת הגוים ונראה שהאריך ימים רבים מזמן יהושע ועד עכשיו והוא פלא:

**ג**

**ויצעקו** בני ישראל אל ה' יגיד הכתוב הצעקה עצמה שעשו ישראל והיא שצעקו ואמרו אל השי"ת פקח עיניך וראה כי תשע מאות רכב ברזל וכו' וחושב שזרועו מושלה לו לאמר ידינו רמה וזהו והוא לחץ את בני ישראל בחזקה ר"ל הוא בכחו ועוצם ידו לחץ

ישראל בחזקה חזקת ידו לא כן שאר המלכים ששעבדו את ישראל כעין מואב זה העם לא היה לוחץ את ישראל בחזקה שלהם כי חלושים הם ויראו כי לא בחילם וכחם עשו זאת והראיה כי בבוא אהוד ואמר לו דבר אלי״ם לי אליך קם מעל הכסא כי ידע כי מה' היתה כל זאת לא כן יבין זה שלא ידע ולא הבין שה' הכניעם בעונותיהם ז״ש והוא לחץ את בני ישראל בחזקה ר״ל בחזקתו שכחו ועוצם ידו עשה לו את החיל הזאת אשר לעומ' זה ראוי לקרא לשם קדשך ולהציל אותנו וחז״ל אמרו בחזקה בחרפה וגידופין ולכך נידון באש מן השמים נלחמו הככבי' ממסילות' והלכו להתקרר בנחל קישון ובא וגרפן ע״כ וכן כתב רש״י ז״ל בחזקה בגדופין וכן הוא אומר חזקו עלי דבריכם ע״כ והא נמי תליא במה שאמרנו שלא נתן יבין אל לבו להבין כי צור' מכר' וה' הסגירם שאילו חשב כן לא חרף ולא גדף את ישר' ואת צור חסיו בו אשר לעומת זה לא הסגירו ה' כי אם ביד אשה לבושת לו ולחרפה וגידופין וכלימה כי ביד אשה ימכור ה' את ססרא ואת יבין יכריתו וז״ש ודבורה אשה נביאה שהיות שעבודו בחזקה חייב היות דבורה אשה נביא' והיא שופטה את ישראל ולא איש שופט כי לו יתברך נתכנו עלילות ובזה מתוקן מה שאמרו בשוחר טוב חשיך דרא דאתתא דבר יתיה ודבורה אשה נביאה ע״כ:

ד

**ודבורה** אשה נביאה הובא בילקוט בסימן ק״ז קשר עם הקודם זה לשונו רבי יהושע בריה דרב ביבי מוסיף תרתי והוא לחץ את ישראל בחזקה בגידופין ומי היה הגון לדבר ודבורה אשה נביאה ודכוותא ויאמרו העם שרי גלעד מי האיש אשר יחל ומי היה הגון לדבר ויפתח הגלעדי ע״כ פשט דבריהם פשוט ומקושר הכתוב עם הקודם אכן ק״ק מה הודיעונו דברים פשוטים כאלו ואפשר כוונו לומר מה שכתבתי בפסוק הקודם שלהיות הלחץ בגידופין מצד היות ידם תקיפה כי תשע מאות רכב ברזל לו ועם כבד לכך דרך גדוף ודבורה אשה נביאה כי ביד אשה ימכור ה' את ססרא וחרפה היא לו וזהו שאמר המאמר ומי היה הגון לדבר רצה לומר שיפרע מזה הגדוף ודבורה אשה נביאה ודכוותה ויאמרו שרי גלעד וכו' כשראו בני עמון הזנאים שהפקירו בנותם בזמן ישראל והם ממזרים מאביה' לוט משעבדים בישראל הכשרים לזה אמרו ומי היה הגון ויפתח הגלעדי היה גבור חיל והוא בן אשה זונה כפי פשוטו שהוא לשון זנות יבוא בן זונה ויפרע מזנאים ואם לא כיוונו ז״ל אל זה מכל מקום הקשר של קיימא הוא ונכון וזהו שאמר ודבורה אשה אשה דייקא ולא איש לחרף ולגדף ליבין כאמור ומדוקדק בזה אומרו אשה שהוא מיותר די שיאמר ודבורה נביאה וכו' ולחז״ל עוד בילקוט פנחס בן אלעזר אומר מעיד אני עלי שמים וארץ בין גוי בין ישראל בין עבד בין שפחה הכל לפי מעשיו של אדם

רוח הקדש שורה עליו עד כאן והכוונה לומר שבאומרו אשה כיון לזה שאמר פנחס הוא אליהו שעם היותה אשה וקשה שידבר ה' עמה שהרי אמרו חז"ל גבי רבקה והלא כמה כרכורים כרכר הקדוש ברוך הוא לדבר עמה ואפי' הכי לא דבר אלא על ידי שליח לזה אמרו עם היותה אשה עם כל זה היתה נביאה שהכל לפי מעשיו רוח הקדש שורה על המוכן ואפילו אשה זהו שאמר אשה נביאה עוד בילקוט תנא דבי אליהו אמרו בעלה של דבורה עם הארץ היה אמרה לו בא ואעשה לך פתילות ולך לבית המקדש שבשילה אם יהיה חלקך בין הכשרים שבהם ותבא לחיי העולם הבא והיא עושה פתילות והוא מוליך לבית המקדש ושלשה שמות יש לו ברק מיכאל לפידות ברק על שם שפניו דומות לברק מיכאל על שם שממיך עצמו ד"א על שם מלאך לפידות על שם שעשתה אשתו פתילות והיא מתבוננת ועושה פתילות עבות כדי שיהא אורו מרובה והקדוש ברוך הוא בוחן לבות וכליות אמר לה דבורה את נתכוונת להרבות אורי אף אני ארבה אורך ביהודה ובירושלים כנגד שנים עשר שבטים מי זכה לו ללפידות שיהא חלקו עם הכשרים ויבא לחיי העולם הבא הוי אומר דבורה אשתו עליה נאמר חכמות נשים בנתה ביתה ועל איזבל בת אליבעל נאמר ואולת בידיה תהרסנו עד כאן. **וצריך** לדקדק מאי קשיא ליה לתנא דבי אליהו בפסוק זה שמביא כל הענין הנזכר ועוד מאי לך לבית המקדש וכו' שהיה לו לומר ואעשה לך פתילות למקדש שילה ועוד אם יהיה חלקך עם הכשרים שבהם הי"ל אולי יהא לך חלק וכו' לא לשון אם והענין כפול והי"ל אולי יהיה חלקך עם הכשרים או אולי תבא לחיי העולם הבא. ועוד מאי קאמר והיא עושה פתילות והוא מוליך לבית המקדש שאם הכונה לומר שקבל דבריה הי"ל ויעש כן או ויאמר הן ולא הזכיר כאן המקדש שבשילה כדלעיל הלא דבר הוא גם נבין אומרו ושלשה שמות הקשר עם הקודם ומ"ש ד"א על שם מלאך הבנת דבריו ועוד קשה אומ' והב"ה בוחן לבות וכליות דלא שייך כיוצא בלשון זה אלא למי שעושה פועל מגונה האדם יראהו לעינים וצריך שה' יראהו ללבב ועוד קשה אומרו מי זכה לו ללפידות שיהא חלקו עם הכשרים הוי אומר דבורה אשתו כל זה מיותר לגמרי ואומר עליה נאמר חכמות נשים בנתה ביתה איך ולמה עליה ביחוד יותר מעל זולתה נאמר כן. **הביאור** דקשיא ליה ז"ל בפסוק אומרו אשה נביאה ידוע שאשה היא ולא איש כמו שדקדקנו אנו הי"ל ודבורה הנביאה אשת לפידות לכך אומר בעלה של דבורה ע"ה כו' לומר כי לפעמי' זכות הבעל יעמוד לאשה לז"א כי כאן הנבואה שהשיגה היא מעצמ' וכשרון מעשיה ולא מצד בעלה זהו שאמר ודבורה אשה נביאה הנביאו' מהאשה ולא מצד האיש כי בעלה של דבורה עם הארץ היה והיא זכתה את בעלה ולא הבעל אותה והנה טעמה כי טוב שאמרה שהפתילו' מצוה

קלה שבסיבתה אם יעזור ה' אפשר יזכה להיות לו חלק עם הכשרים ואנשי מעשה אשר שם בשילה כהני ה' ולוי' ללמוד ממעשיהם בהתקרב לאידהנא ידהן ז"ש בא ואעשה לך פתילות ולך לבית המקדש שבשילה אשר שמה שערים מצויינין בהלכה ומצות ואגב לכתך למצות הנרות מצוה גוררת מצוה אם יהיה חלקך בין הכשרים בין דייקא ולא עם הכשרים כדקאמר בסמוך ר"ל להיותך שם עומד ביניהם בשילה הולך אל חכמים יחכם ז"ש אם יהיה חלקך בין הכשרים שתזכה להיותך בינם לאיזה חלק שלימות ועל ידי כן ותבוא לחיי העולם הבא והגיד כי ההתחלות קשות שבתחילה לה לא היה עושה שום שלימות וקנין דעת כי אם המצוה ההיא הפרטית של הולכת הפתילות ז"ש והיא עושה פתילות והוא מוליך לבית המקדש ולא הזכיר שבשילה כי לא נהנה בעלה מבחינת היותו המקדש בשילה אשר שם השלמים היושבים לפני ה' ראשונה במלכות שמים לז"א והיא עושה פתילות והוא מוליך לבית המקדש זה לבד נמצא בו דבר טוב זה אכן בהמשך הזמן וההתמדה ללכת ולבא אל מקום מקדש מלך זכה לענוה שעקב ענוה יראת ה' ז"ש ושלש' שמות וכו' ברק על שם שפניו דומות לברק מיכאל על שם שממיך עצמו שזה ודאי חלק גדול עם הכשרים ד"א על שם מלאך שהיה דומה למלאך ה' צבאות מיכאל אשר במרום והדורש כן ידרוש ברק לשם בעצם ולפידות על שם שאשתו עושה פתילו' והוקשה דפתילות היה לו ליקרא ולא לפידות לז"א והיא מתבוננת ועושה פתילות עבות כדי שיהא אורן מרובה כי בזה ניחא לקרותו לפידות על התבוננותה בעשות פתילות עבות שיבערו וידליקו כלפיד יבער ז"ש כדי שיהא אורן מרובה ולפי שידוע שהפתילו' עבו' עשו יות' בנקל מהדקו' כנודע והיה אפש' לחשוד את דבורה שגם היא בכלל נשים עצלניות הם ומעצלה חלילה עשאתם גסות לז"א שאם האדם יראה לעינים כן קלות טורח בהעשותם עבות לז"א והקב"ה בוחן לבות וכליות אמר לה דבורה את נתכוונת להרבות אורי וכו' ולא ח"ו למעט הטורח אף אני ארב' אורך וכו' באופן שתכלית הבאת אלו הפתילות למקדש ע"י בעלה של דבורה ולא שלחתם על ידי משרתה היה תכליתה כדי שיהיה עומד בין הכשרים שמהיותו בינם ומתאבק בעפר רגליהם ושותה בצמא את דבריהם יום יום יביע אומר ויבין לאשורו וכן היה ז"ש מי גרם שזכה לפידו' שיהא חלקו עם הכשרי' עם דייקא כי לא נתרצה בהיותו בין הכשרים כמו שאמרה אבל זכה להיות לו שיהא חלקו עם הכשרים בכל מידה ומצוה שהרי נקרא מיכאל על שם ממיך וכו' או על שם מלאך שעל ידי זה שהיה לו חלק עם הכשרים עמם בכל שלמות ועל ידי זה יבא לחיי העולם הבא הוי או' דבורה אשתו שהיא על ידי הפתילו' הדריכה אותו בדרך ישרה עד שהיה לו חלק עם הכשרי' ועליה ביחוד נאמ' חכמו' נשי' בנתה ביתה כי דקדקו בפ'

אומ' חכמות דהי"ל חכמת נשים ועוד תיבת נשים מיותר כי באשה מדבר באומ' חכמות ובנתה ביתה הכל לשון נקבה א"כ נשים מיותר לז"א עליה נאמר כי מהיות בה חכמה א' לשפוט את יש' וחכמה זו של אנשים היא והבי' והיא חכמת נשים בענין העשות הפתילות עבות כדי שיאירו בעב כנז' לעיל לז"א חכמות נשים ר"ל ע"י הבי' חכמות הנז' הא' של אנשי' והבי' של נשים בנתה ביתה כי ע"י כן אמר הב"ה אני ארבה אורך ולכך הזכיר הכתוב נשים בפיי על חלק החכמה הנזכרת בתיבת חכמות שהיא של נשים בעשיית פתילות המיוחדות לנשים שהן מצוות בהדלקת הנר שהיא כבתה נרו של עול' כמו שאמ' חז"ל או אמר חכמו' על התחכמותה לשתוליך בעלה כדי שיהא לו חלק עם הכשרי' בכשרות והשנית חכמת הפתילות הנזכ' בעשותם עבות כדי שירבה אורו של הק"בה ובזה מכוון חכמות נשים עליה צדק או' חכמות נשים בנת' ביתה כי עם הארץ היה בעלה וכאלו ביתה הרוס ובנת' אותו ואין צריך לפרשו בנתה לשון בינה שעשתה שבעלה יהיה נבון כי אם כפשוטו ובזה נוכל לומר באומרו בתחילת המאמר בעלה של דבורה עם הארץ היה היינו היה בתחילה כשהיה בעלה של דבורה שלא היתה נביאה אבל כשבאה למדרגת נביאות והיתה דבורה אשה נביאה גם הוא חלק לו עם הכשרי' ובבינ': למדנו מהמאמ' הזה תירוץ לאומ' אשה נביא' אומ' שבזכו' עצמה זכתה לנביאו' ולא מהיות' אשת לפידות ולמדנו שנקר' לפידו' על שהית' עושה פתילו' עבות כדי שיאירו ולמדנו שברק בן אבינועם הוא בעלה של דבורה עוד אמר רב נחמן לא ייאי יוהרא לנשי תרתין הוין ושניין שמייהו חדא שמה זבורתא וחדא שמה כרכושתא זבורתא דכתיב ותשלח ותקרא לברק וכו' ואלו איהי לא אזלא גביה כורכשתא דכתיב אמרו לאיש אשר שלח אתכם ולא אמרה אמרו למלך אשר שלח אתכם ע"כ זבורתא דבורה כרכושתא חולדה ובדבריהם אלו מובן אומרו ודבורה אשה נביאה לשון זבורתא על שנתגאית ביוהרא לשלוח אחרי ברק ויובן גם כן אומרו אשה נביאה ר"ל אעפ"י שזכתה לנביאות אכתי בפחזותה היא שהיא אשה שהיתה בה יוהרא אעפ"י שעלתה למדרגת היותה נביאה ז"ש אשה נביאה ע"ד והנער נער שאפי' נעשה נביא עדיין נער הוא עושה מעשה נערות לפידות כבר נתבאר טעמו על שם שהיתה עושה פתילות עבות כדי שידליקו כלפיד יבער והרד"ק ז"ל כתב זה לשונו אמרו שהוא ברק בן אבינועם וברק ולפידות קרובים בענין ע"כ וכן כתב הרלב"ג ז"ל וכתב עוד ויתכן אשת לפידות ע"ד אשת חיל אשת מדנים ויהיה לפידים ולפידות ענין אח' והרצון בו כי כבר הגיע עוצם מדרגתם בנבואה עד שהיו נראים לפידים במקום שהיתה מגעת אליה הנבואה כמו שספרה התורה במשה רבינו ע"ה ואם היה ברק בעלה ידמה שפירשה ממנו מפני נבואתה ולזה הוצרכה לקרוא

לו במקום שהיה יושב ע"כ ובדבריו אלה האחרונים אבין או' היא שופטה שתיב' היא מיותרת אכן הכוונה לו' כדברי הרלב"ג במ"ש שפירשה מצד הנבוא' כי ענין הנבואה לא גרם לה פרישות מהיותה אשת לפידו' וז"ש אשה נביאה בעודה אשת לפידות אכן כשניתוסף דבר המשפט בין דם לדם בין דין לדין ובין נגע לנגע דברי ריבו' אז להשיג עומק הדין ולטרדת' בו פירשה מבעל' ז"ש היא שופטה את יש' היא לבדה שלא היתה אשת לפידו' ומהריי"א ז"ל פי' באשת לפידו' שהורה בזה על שלימו' מעשיה שהן חיים וזריזי' מאד עד שהית' כמו לפיד אש ואמר מכאן תועל' שצריך השופט ומנהיג העם צריך שלימו' ההשכל וההבנ' ולחוזק הלב וזריזותו כדי להוכיח כראוי ולייסר העם ולהגהיגם ע"כ ומ"ש בעת ההיא כבר אמרנו שלהיות העת ההיא שחירף וגדף יבין את ישראל לכך היא שופטה את יש' אשה ולא איש לחרף את יבין כי ביד אשה ימכו' ה' את ססר' ומתוך דברי הר"דק למדתי שאומ' בעת ההיא חוזר לראש שאמ' אשה נביא' וכו' בעת ההיא שלא נתנבא' לעתיד כי אם בהווה בעת ההיא מנצחון ססרא וכיוצא להדריך את העם ולשפוט הוא שהנבא' בעת ההי' ולא לעתיד:

**ה**

**והיא** יושבת תחת תומר בילקוט בשם תנא דבי אליהו והיא יושב' תחת תומ' לפי שאין דרכה של אשה להתייחד בתוך הבית וישב' בצילו של דקל מלמדת תורה לרבים ע"כ ובזה אני מבין אומ' והיא יושבת ר"ל לפי שהי' יושבת יחיד' לשפוט לכל אין ראוי להתייחד לכך ישבה לה תחת תומר במקו' גלוי שאין שם יחוד ומהריי"א ז"ל הרחיב ענין זה שזהו אומ' בין הרמה ובין בית אל שתמיד היתי' יושבת בין הרמה ובין בית אל שברחוב ובדרך מקו' מושבה במקום גלוי והטעם ויעלו אליה בני יש' למשפט ואין ראוי להתייחד עם הבעל דין והביא עוד מדברי חז"ל שתחת תומ' דבורה על אותו תומר שנקברה בו דבורה מנקת רבקה שהיה ג"כ בין בית אל ובין הרמה וכתיב שם ותקבר מתחת לבית אל ע"כ ובילקוט והיא יושבת תחת תומר אמר רבי שמעון בן אבשלום מה תומר זה צילו מועט אף תלמידי חכמים שבאותו הדור היו מועטים ד"א מה תומר זה אין לו אלא לב אחד אף ישראל אין להם אלא לב אחד לאביהם שבשמים ע"כ צריך להלום כונת הפסוק לשני שיטות אלו ונראה שאילו היו תלמידי חכמים שבאותו הדור מרובים היה זכותם עומדת לימין הצדקת הזו אבל כיון שהיו מועטים שלא היה להם כדאי להגין על דבורה וזהו תחת תומר ר"ל והיא יושב' משתופפ' תחת צל זכות מועט כתומר זה שצילו מועט והד"א מפרש בהפך שהכתוב לשבחן של ישראל הוא אומר שדבורה בכל נבואת' ומעלת' יושבת ומסתופפ' תחת צל זכותן של ישראל שזכו בבחינה זו שלבן

לאביהם שבשמי' שעם היות שעשו הרע בעיני ה' בשאר דברים עכ"ז היה להם לב טוב ונושאי' לבם לאביהם שבשמי' וזהו והיא יושבת תחת תומר תחת אותו הזכות של לב טוב הדומה כתומר שאין לו אלא לב אחד היתה מסתופפ' בצילו ורש"י ז"ל תחת תומר דבור' תמרים היו לה ביריחו בין הרמה ובין בית אל בהר אפרים לפי תרגומו של יונתן יש ללמוד שאין מקרא זה כמשמעו ואין אלו סימני מקום ישיבתה אלא למדנו שדבורה אשה עשירה היתה ומן המקומות האלו היתה פרנסתה והיא יושבת בעירה עטרות שמה תחת תומר תמרים היו לה ביריחו וכרמים ברמה וזתים בבית אל שהוא מקום שמן ועפר חיור בהר אפרים בטור מלכא אומר אני שמוכרים אותן ליוצרי חרש ויש פותרין עפר חיור שדה זרע כמו שדה לבן עכ"ל. ולפי זה תומר דבורה שם העיר שהיתה בו דבורה שמה תומר ובלשון תרגום עטרות דבורה ואולי נקרא כן לשון עטרה על שם אשת חיל כדבורה עטרת בעלה כי היא זכתה את בעלה על ידי עצתה והפתילות כנז"ל והר"דק פי' תומר דבורה כמו תמר דבור' ויש לפרש דרך הפשט שהי' לה בית תחת תומר א' ומ"ש דבורה הודעה יתירה שכבר אמר והיא יושבת ידענו כי עליה נאמר כי כן משפט הלשון אלה תולדות נח נח איש צדיק וכו' עכ"ל: והרלב"ג מפרש שאין כאן יתרון הודעה אלא שנקרא תומ' דבורה להיותו לדבורה מקום מיוחד למשפט בתמר' ההיא ביחוד ועל כן נקרא תומר דבורה ביחוד ומהריי"א ז"ל כתב שתיבת דבורה נמשכת לסוף הפ' כאלו אמר דבורה בין הרמה ובין בית אל שתמיד היתה עומדת בין אלו המקומות במקום גלוי להסיר נפשה מן היחוד המביא לידי חשד ע"כ: ולי אפשר לומר על פי שיטתו זו כי הזכיר שני ענינים האחד הנבואה שאמר דבורה אשה נביאה והשני המשפט דכתיב היא שופטה את ישראל עתה בפסוק זה אומר כי דבר המשפט הוא והיא יושבת תחת תומר אחד אמנם ענין ודבורה אשה נביאה זה ההתבודדות היה לה בין הרמה ובין בית אל ז"ש שנית דבורה בין הרמ' וכו' לשון נופל על הלשון להורות שהם ענינים נפרדים זה מזה דבורה בין הרמה וכו' מחוז לדבורה אשה נביאה וענין והיא יושבת וכו' למשפט ואם באנו לדקדק נמצא שתיבת והיא יושבת מיותרת כי די שיאמר היא שופטה את ישראל בעת ההיא תחת תומר בין הרמה ובין וכו' נאמר שזה ידוקדק במ"ש המתרגם שכונת הפסוק לומר שהיתה עשירה ומתיבת והיא יושבת הכריח שהכונה לומר שהיא יושבת תחת תומר דבורה שישובה וקיומה משלה ומהיא היא יושבת בשלה ולא בשל אחרים והוא דרש:

**1**
**ותשלח** ותקרא לברק בן אבינועם וכו' חז"ל אמרו בילקוט בשם תנא דבי אליהו ותשלח ותקרא לברק מה טיבו של ברק אצל דבורה אלא אמ' ברק שמש את הזקנים כל ימי יהושע וחזר ושמש אחר מיתתו לפיכך הביאוהו ונתנוהו אצל דבורה להודיע שאין הב"ה מושיע את ישראל כי אם על יד העוסקים בתורה ועל יד משמשיהם כברק ע"כ: וקרוב לזה כתב מהריי"א ז"ל ששלחה זה לשונו והנה צוה האל שתהיה הישועה ע"י ברק להיותו אמיץ לבו בגבורים והנה שמו מורה עליו כי ברק רומז על היותו איש חיל ובן אבינועם מורה היות אביו ג"כ כך אבי הנועם והמעשים טובים איש חיל ע"כ: והמפרשים פירשו טיבה של דבור' אצל ברק שבעלה היה ופירש' ממנו וכעת לצורך המלחמה שלחה ותקרא לברק וכו' וכבר זכרתי שחז"ל אמרו לא יאי יוהרא לנשייא כי כתוב ותשלח ותקרא ואילו איהי לא אזלא. ולי אפשר שהכתוב כותב התנצלותה שהמקום רחוק מאד בקדש נפתלי והיא שופטה את ישראל ויעלו אליה בני ישראל למשפט ז"ש ותשלח ותקרא לברק לפי שהקריאה היא מקדש נפתלי מקום רחוק לכך לא הלכה אליו כי טרודה בדבר המשפט עם העולים אליה למשפט ובזה מדוקדק דלא כתיב ויבא אליה אבל כתיב ותאמר אליו ואין זה כי אם פה אל פה תדבר בו ואין זה אלא כשנתקרב לבא מקדש הלכה היא אליו בענותנותה להקביל פניו ותאמר אליו הלא וכו' ואין כאן יוהרא כלל ונרא' לי שלא נעלם זה מחז"ל חליל' אבל הם ז"ל דקדקו בפסוק מדלא קאמר קרא ותשלח ותקרא מקדש נפתלי לברק בן אבינועם אלמא ברק לאו בקדש נפתלי היה יושב כעת אלא קרוב אליה ואפילו הכי ולא הלכה אליו וזו היא היוהרא שבה ולדבריהם אומ' מקדש נפתלי סימן לברק שהוא מקדש נפתלי אבל לא ששלחה לקרותו משם מדלא כתיב ותשלח ותקרא מקדש נפתלי לברק בן אבינוע' וכו' כמו שדקדקנו והוא דקדוק נכון ומ"ש הלא צוה וכו' רש"י ז"ל הלא צוה ביד משה כי החרם תחרימם כך שנויה במכילתא ובזה נבין מהלשון שיוכרח כן מדלא קאמר כה אמר ה' משמע שמזמן קדמון וזהו לשון הלא וג"כ לשון צווי מורה שהיא מצוה מהמצות שנצטוינו על ידי משה ע"ה מאז וזהו הלא צוה ר"ל הלא ידוע לך מה שצוה ה' אלהי ישראל ר"ל כשנעשה אלהי ישראל שנתן להם את התורה שם צוה החרם תחרימם ובזה מובן אומ' תואר זה של אלהי ישראל שוב מצאתי בדברי רש"י ז"ל בפ' מ' ב"ר הביא בשם תנא דבי אליהו וכי מה טיבה של דבורה אצל ברק והלא דבורה במקומה וברק במקומו אלא אמרה לא כך כתוב בתור' ודרשו השופטים היטב וסמיך ליה כי תבא מלחמ' מה ענין זה אצל זה אלא רמז לשופטים מנהיגים ביש' שיצאו עמה' למלחמה עכ"ל כי בזה המדרש מובן ג"כ הלא צוה בתורה בסמיכות הענין של

ודרשו השופטים אצל כי תבא מלחמה ואם ברק במקומו שופט או מנהיג הרי טוב ואם בעלה של דבורה היה ועם הארץ היה חייבו בכך מצידה שהיא שופטה את ישראל בעת ההיא ולפי זה הלא צוה וכו' מאחר שצוה את השופטים לצאת ולבא למלחמ' ומהרי"א ז"ל כתב הלא צוה ר"ל הדבר הזה כבר הוא גזור מן השמי' זהו שאמר הלא צוה ה' כי כבר צוה וגזר כן להיותו אלהי ישראל ומשגיח בו תמיד ע"כ: והרד"ק ז"ל כתב הלא צוה ה' אינו תחלת הדברים אלא אמרה לו דברים אחרים קודמים לזה והכתוב אחז תכלית הדברים ובאה גם כן המלה הזאת לחזק כאדם שמתרה בחבירו ומזהירו ואומ' הלא אמרתי לך הזהר והשמר שלא תתרשל בדבר וכן הלא שלחתיך האמור בגבעון עד כאן תורף דבריו והרלב"ג מפרש תיבת הלא לשון אמות זה לשונו באמת שצוה ה' אלהי ישראל שתעשה זה והוא שבמשוך בהר תבור לב ישראל באופן שתביא עשרת אלפים בפיתוי והסתה ומה שלא משכם הקב"ה כמו שמשך את סיסרא נאמר כי השי"ת לא יעשה מופתים ללא צורך ולכן ישראל שהיה אפשר למושכם בדברי פיתוי לכך אמר ומשכת וכו' שאין רצון השי"ת לחדש להם רצון שיבאו שם ע"י מופת אמנם סיסרא שלא יבא כי אם ע"י המופת האלהיי שיכריחנו לבא לכך נאמר בו ומשכתי אליך וכו' עד כאן תורף דבריו ז"ל ומהרי"א ז"ל פירש הלא צוה ה' לך ומשכת שהצווי האלהי שתלך ומשכת את סיסר' וההמשכ' הזאת היא בקחתך עשרת אלפים איש מספר מועט שבלי ספק כשמוע סיסרא יחרה לו וימשך אחריך וכמו שנאמר ויגידו לסיסרא כי עלה ברק בן אבינועם הר תבור ויזעק סיסר' את רכבו וכו' נמצ' אתה המושכו ע"י לקיחת עשרת אלפי איש ז"ש לך ומשכת ולקחת וכו' ולא יספיק זה לבדו כי אם גם הצטרפות השגחתו יתברך כי הוא העקר וזהו ומשכתי אליך אל נחל קישון עד כאן ולתקן לשון בהר תבור שהי"לל להר תבור בלמ"ד ואפשר לך ומשכת בהר תבור את כל שבטי ישראל וזה יהיה על ידי הר תבור כי אז יחזק לבבם להתקבץ למלחמה בהר תבור גבוה ותלול ואחר כך ולקחת משם לרדת למטה כמו שיבא בפסוק ותאמר דבורה אל ברק קום שאחר שנמשכו למעלה בהר צריך לרדת בבטחון וזה וירד ברק מהר תבור וכמו שאבא' בסמוך בס"ד ובדברי מהרי"א ז"ל מובן כפל הענין ומשכת וכו' ולקחת וכו' עוד אפשר לך ומשכת בהר תבור את כל שבטי ישראל וזה יהיה ע"י שתקח עשרת אלפים איש מבני נפתלי שבטך ומבני זבולון טוב שכן קרוב שמזה ישאו קל וחומ' שאר כל השבטי' ויבאו וימשכו כלם להר תבור וכן היה שבאו מכל השבטים זולת ראובן כמו שנתרעמה דבורה בסמוך וחז"ל בתנא דבי אליהו הובא בילקוט אמי' ז"ל שלהיות נפתלי אילה שלוחה לשרת יעקב אבינו הנותן אמרי שפר בשורת יוסף ליעקב לכך בזכות זה יצליח לנצח גם זבולון להיותו

אכסניא לת"ח הוא ישששכר באהליו לכך נבחרו שני שבטים אלו לבד למלחמה זו יותר משאר השבטים עד כאן תורף דבריו וזה מקושר עם מה שכתבתי למעלה בשם תנא דבי אליהו שאין הקב"ה מושיע את ישראל כי אם על ידי העוסקים בתורה ואפי' ע"י משמשיהן והנה ברק משוח מלחמה לעד גם אנשי המלחמה זבולון שמש ת"ח ישששכ' נפתלי ליעק' לכך נצחו והיה הטעם שלא אמר ומשכתי אליך עשרת אלפים מבני נפתלי וכו' כמו שהקשה הרלב"ג נר' לי טעם זולת טעמו של הרלב"ג והוא כי המשכתם זו אל הר תבור היא חסידות גדולה והורא' בטחון השי"ת מאחר שימלאם לבם להרי' ראש עם ססרא ויבין מלך כנען ולזה לא אמר ומשכתי אליך בהר תבור כי הדברים של מצוה לא יאות שיעשו אלא ברצון ובבחירה לא בהכרח לא כן בססרא והמונו ומשכתי אליך על כרחו שלא בטובתו והבן זה כי הוא טעם נכון ואמר ולקחת עמך הזדרזך ועמודך בעובי הקור' ע"י כן תקח עמך י' אלפי' איש מבני נפתלי.

ז

**ומשכתי** אליך וכו' הרד"ק ז"ל זה לשונו אמר כי ראו אצטגניני ססרא שלא יצא ללחום באותה מלחמ' כי ינוצח וה"קבה משך לבו על כרחו ות"י ואיתביב ותרגום והגירם על ידי חרב ותבינון ע"י קטולין עכ"ל ובדבריו אבין דקדוק נחמד והוא שכתו' ונתתיהו בידך והיה לו לומר ונתתיו בידיך אבל ביאורו כאלו הוא שתי מלות ונתתי הוא ר"ל עם היות הוא יודע שכבר נתתי כל הפרטים הנזכרים בידיך רכבו גם המונו עכ"ז על כרחו אביאנו ואמשכנו ז"ש ונתתיהו ר"ל הוא יודע שנתתי ועכ"ז אמשכנו על כרחו שלא בטובתו עוד נראה לי כי בראות' הכמות מועט עשרת אלפים איש דלא כתוב עשרת אלפי איש רוצה לומר שהעשרת אלפים כאיש אחד יחשבו בעיני ססרא כי רב מאד מחנהו ורכבו והמונו והיה השכל נותן שססרא בגאון חמדו יבז בעיניו לבא הוא וכל רכבו עליהם אבל ישלח אליהם כמספרם עשרת אלפי איש מגבוריו או על הרוב משנה עשרים אלף לז"א ומשכתי אליך אל נחל קישון עם היות המקום צר ומורד בנחל עכ"ז אמשכם שם יחדיו את ססרא עם היותו שר צבא יבין אשר זה היה מחייב לבלתי בא איש שר צבא מלך גדול אחרי עם מצער לא כביר כי אם עשרת אלפים איש לבד עכ"ז שהוא שר צבא יבין ואת רכבו ואת המונו כולם יבואו כדי שיותנו בידיך ובזה מובן אומרו שר צבא יבין כי מי לא ידע זה ולמה אמר יבין ומלכותא עדת מיניה אכן כוון למה שאמרנו שאם היה נותן אל לבו שהוא שר צבא מלך כנען מלך יבין מלך אדיר לא היה בא אבל אעשהו שפל בעיניו כאלו הוא שר צבא יבין הדיוט ולא מלך כדי שימשך אליך ואמר ונתתיהו ולא אמר ואתננו בידיך לומר כבר נתתיו מזמן עבר הלא הוא בצאת ישראל ממצרים מאז

נתתיו בידיך וכמו שאמרו חז"ל בפסוק נחל קשון גרפם נחל קדומים וכו' שיצא ערב נחל קישון בעד השם יתברך אל הים ים סוף כשאמר הקב"ה שיפלטם מן הים ונתחייב הק"בה לתת לו כהנה וכהנה בימי ססרא ובזה אבין ומשכתי אליך אל נחל קישון ר"ל כדי להשלים דבורי אל נחל קישון כדי שיצא גם הוא מהערבות שערב בעדי אל ים סוף:

**ח**

**ויאמר** אליה ברק וכו' בספר הזוהר פרשת ויקרא דף כ"א ויאמ' אליה ברק אם תלכי וכו' מאי קמיירי אלא אמר ברק הואיל ואת קדישא שריא עלה בזכותא אשתזיב ולא לישרי עלי נזקא ע"כ. אין ספק שלא אמר כן כמספק בדברי נבואתה חלילה כי מי שעובר על דברי נביא חייב מיתה אבל הכונה כמו שכתב הרלב"ג כי טובים השני' דבורה וברק לשתדבק ההשגחה האלהית עמו יותר ממה שתדבק עם האחד ומהרי"א כתב שרצה בלכתה עמו כדי שישמעו ישראל לקולה ויאמינו לבא באופן שהליכתה עמו סבה להמשיך העשרת אלפי איש הנז' וכן מצאתי לרש"י ז"ל בפי' לרבה הביאו החכם השלם כמ"הר אבא ז"ל בפירושו לב"ר בפ' מי ז"ל ואם לא תלכי עמי לא אלך לפי שלא יאמינו בי אבל את לפי שאת נביאה יאמינו ביך ע"כ. וחז"ל אמרו בב"ר ר' יהוד' אומר אם תלכי עמי לקדש אלך עמך לחצור ואם לא תלכי עמי לקדש לא אלך עמך לחצור עד כאן והוא תירוץ נכון שברק לא הסתפק בהליכ' זו לקדש שצוה ה' עליה אבל אמר אם תלכי עמי לקדש והלכתי לחצור למלחמה עליה בעת שבנאה יבין המלך ואם לאו לא אלך לחצור אבל לקדש בין כך ובין כך ילך וכיון שהלכה דבור' עמו לקדש הלך גם כן אחריה לחצור והכריתו את יבין שם הוא מה שאמ' בסמוך ותלך יד בני ישראל הלוך וקשה על יבין מלך כנען דהיינו שהלכו לחצור עד אשר הכריתו את יבין מלך כנען ואז אמרה שירה דבורה על כלל ההצלחה בשתי המלחמות הגדולות ובמדרש הזה אבין דקדוק לשון בפסוק והוא אומרו אם תלכי עמי והלכתי דהי"לל אם תלכי עמי אלך כדמסיק ואם לא תלכי עמי לא אלך מאי והלכתי אבל שינ' הלשון להודיע שההליכות משונות ולשני מקומות הן אם תלכי עמי לקדש והלכתי לחצור ואלו כתב אלך היה מובן אלך לקדש ואין הדבר כן ואחר שגילה זה בתחלת הפסוק לא הוצרך לשנו' בסוף הפסוק ולו' ואם לא תלכי עמי לא הלכתי אלא לא אלך מספיק כלומר לא אלך אל המקום הנז' שאמרתי לך גבי והלכתי ובפסוק היינו יכולים לומר על פי שיטה זו באופן אחר אם תלכי עמי לקדש והלכתי לחצור כאמו' ואם לא תלכי עמי לא אלך כלל לא לקדש ולא לחצור ובזה מדוקדק שנוי הלשון אלא שהענין מוכרח שברק לא יפקפק בנבואה ולכך שיטת חז"ל מוכרחת ונכונה כאמור עוד נראה לי אם תלכי עמי לקדש לאסוף העשרת אלפי איש והלכתי להר תבור

למלחמה ואם לא תלכי עמי כעת לקדש לא אלך אחר כך להר תבור הוא מקום המלחמה וזהו מה שהגיד הכתוב אח"כ ותאמר הלוך אלך שתי הליכות אלו האחת לקדש והשנית מקדש להר תבור וז"ש ותקם דבורה ותלך עם ברק קדשה ומשם ויעל ברגליו וכו' להר תבור ותעל דבור' עמו עוד נראה לי כי בלכת המלך למלחמה ושר צבאו עמו המלך יהי מוקף בכל מיני שמירות שבעולם והשר צבא יוצא ובא למלחמה כי אם יפול השר צבא אין בכך כלום לא כן בנפול המלך יפול כל המחנה כדכתיב ויראו כי מת גבורם וינוסו ונסה תחלת נפילה לז"א אם תלכי עמי שתהיה כמו מלכה בתוך מחניה הנה אז והלכתי לקראת המערכה של ססר' ואם לא תלכי עמי לא אוכל לצאת ולבא חוץ ממחיצתי אלא לא אלך חוץ ואעמוד על משמרתי ואנשי הצבא סביבי ואיך תעשה המלחמה:

**ט**

**ותאמר** הלוך אלך טעם הכפל מובן בשיטת חז"ל הנזכרת בפ' הקודם שהכונה הלוך לקדש ואלך לחצור ולשיטת הלוך לקדש ואלך משם להר תבור ומה שאמר אפס כי לא תהיה תפארתך כי יצא הקול שביד אשה כמוני דבורה ימכור ה' את ססרא ויותר כבוד היה לך בלכתך יחיד וזהו פשוטו של מקרא וכן פירש הרד"ק והרלב"ג ומהרי"א ז"ל. והוסיף הרלב"ג לומר כי כאן נרמז בדרך נבואה כי ביד אשה ימכור ה' את ססרא על יעל אשת חבר הקיני הוא אומר שידה ליתד תשלחנה כו' ע"כ וכן הביא מהרי"א ז"ל באופן הלציי והוא כי הרואים אשה הולכ' עמך בדרך ואחר כך ישמעו הנס שביד אשה ימכור ה' את ססרא היא יעל אשת חבר הקני יאמרו אכן נודע הדבר שהולכת אשה עמך שעל ידה התשועה ובידה נמכר ססרא כי לא יבחינו בין אשה לאשה שהאחת יעל וההולכת אני דבורה באופן אפס כי לא תהיה תפארתך כי ביד אשה ימכור ה' את ססרא ולא תהיה תפארת לך ומה שאמר על הדרך אשר אתה הולך ר"ל עם היותך מפואר במלחמה דבר בגבורו' אשר תעש' וחין ערכך כי ידך בכל ולא יד כל בך הנה עכ"ז בדרך אשר אתה הולך לא תהיה תפארתך באומרם כי ביד אשה משבשתא כיון דעל על ואפי' שאתה תעשה אחר כך כמה גבורות לא יתוקן המעוות וזהו אומ' אפס כי לא תהיה תפארתך על הדרך דייקא כל זה למהרי"א ז"ל ולי אפשר לפרש אפס כי לא תהיה תפארתך ר"ל כיון שאתה אומר אם לא תלכי לא אלך אתה מורה שבידי יד אשה ימכור ה' את ססרא והדרך הזה וסברא כזו בלתי נכונה היא ולא תהיה תפארתך על הדרך אשר אתה הולך ומתנהג בו לחשוב כי ביד אשה ימכור ה' את סיסרא לא זו הדרך הנכונה ולא יפארוך אבל יגנוך עליה שאתה מורה מורך בלבבך ואין דרך זה תפארתך באופן שאין דרך האמור כאן לשון דרך ממש אלא לשון והורת להם הדרך ילכו בה וכו' ומלשון איזו היא דרך ישרה שיבור

לו האדם כל שהיא תפארת לעושה כו' והגיד' לו שהדרך הזה אשר הולך איננה הישרה שיבור לו האד' שהיא תפארת לעושה כי זו לא תהיה לו לתפארת וכיון שלא שמע אל דבריה על כן ותקם דבורה ותלך עם ברק ובמ"ר פ"מ אמרו חז"ל וכשוכב בראש חבל זה סרא מה כתיב והוא לחץ את ישראל בחזקה מי היה סבה על שהיה מחרפם ומגדפם שמסרו ביד אשה כמה דתימ' כי ביד אשה ימכור ה' את סרא לכך נאמר וכשוכב זה היה סרא שכתוב בין רגליה כרע שכב בראש חבל שחבלתהו יעל בראשו עם היתד שבאהל שנאמר ידה ליתד תשלחנה עד כאן: הרי שמפרשים ביד אשה על יעל וטעם היות ע"י אשה לבזוי סרא לחרפו.

**ו**

**ויזעק** ברק את זבולון ואת נפתלי קשה דלמעלה דבורה הזכירה לו נפתלי תחלה ואחר כך ומבני זבולון וכאן מהפך הסדר ונראה כי נתחכם ברק יותר על דרך תן לחכם ויחכם עוד לעשו' עקר מבני זבולון לקבצם תחלה כי בני נפתלי משבטו הם כי מקדש נפתלי הוא והמלחמה בגבולם וז"ש ויזעק ברק את זבולון תחלה ואחר כך ואת נפתלי ואפשר גם כן כי להיות הקבוץ בקדש נפתלי הנה צריך לקבץ אנשי זבולון אשר מחוץ לגבול ההוא כי של נפתלי מקובצים וקרובים הם למקום מערכת המלחמה וז"ש ויזעק ברק את זבולון ואת נפתלי. וכפי הטעם הנז' לחז"ל כתבתיו לעיל שנבחר זבולון להיותו משמש ת"ח מעין ברק המשוח מלחמה שנצחונו בזכות התורה והיותו משמש אליה מסבה זו ראוי להקדימו לזבולון ששמש ת"ח הוא ישששכר ומשמשו בכחו ואונו תמיד שהטיל מלאי לכיסן של ת"ח תמיד ופרקמטייא עשה להם בהתמדה שגדול זכותו אמנם נפתלי ששמש ליעקב זכותו פרטי בזמן יעקב לבד לכך כתבו כאן באחרונה ובטפלה ודבורה שהקדימה את בני נפתלי יהיה לסבת היות שם המלחמה ויתקבצו אליו תחלה ואחר כך יתוספו בני זבולון או יהיה להיו' עקר בעיניה ענין נפתלי עם היותו פרטי ובזמן קצוב ליעקב כיון שהוא בחיר שבאבות ועשה לו שמוש ונחת רוח זכותו גדול ומה שאמר ויעל ברגליו רש"י ז"ל ברגליו עמו.

**יא**

**וחבר** הקני נפרד מקין הקשה מהרי"א ז"ל שהודעה זו במקו' בלתי מקומה להפסיק בין ויזעק ברק וכו' לויגידו לסרא וכו' ועוד נפרד מקין נפרד מבני יהודה מבעי ליה כי חבר הקני הוא קין עצמו ותרץ הוא ז"ל כי משפחות הקני אשר עלו מעיר התמרים למדבר יהודה להסתופף עם בני יהודה היו משפחות מרובות ומשפחה אחת מחבר הקני מבני חובב נפרד משאר משפחותיו עשה עצמו בתחבולה וערמה כאלו נפרד מקין שאר המשפחות והלך וישב לו ויט אהלו עד אלון בצעננים אשר את קדש כי שמע ששם

יערכו המלחמה והלך כהולך בתומו לשבת שם במארב לעזור את ישראל וזהו נפרד מקין ר"ל נפרד מאהבתם וגם כן ממושבם ויט אהלו עד אלון כדי לעזור המזמן והעולה בידו לעשות עד כאן תורף דבריו: ולי אפשר שחבר הקני מקדם ומאז מזמן רב נפרד מקין ולא כעת אלא שהגידו הכתוב לפי שהזכיר ויזעק ברק את זבולון ואת נפתלי וגם כן זעק ונתן הודעה לחבר הקני יהיה עמו מעיר לעזור תחת יד ולפי זה ו"או של וחבר הקני מקשרת אל ויזעק כאלו אמר ואל חבר הקני וכו' זעק גם כן יען כי זה מושבו מימים נטוי אהלו עד אלון אשר בצעננים אשר את קדש כ"ש לשיטת הרלב"ג שהיתה התכוננות נבואה לדבור' כי ביד אשה ימכור ה' את סיסרא אל אשה אחת משכוני אוהלי חבר הקני אשר זה ודאי מחייב הוא לזעוק אחרי חבר ולגלות אזנו יהי נכון למועדי רגל סיסר' והמונו והמקובלים ז"ל פי' בהקדמת ס"ה כי להיות קין קן לכל זוהמת נחש הקדמוני כשבא על חוה והטיל בה זוהמא וכולה נקבצה אל גוף קין והיה כדמות נחש מעופף לא כן אחיו הבל פרוש ונבדל מכל הזוהמא הנז' הנה הוא ית' ויתע' כשתקן עולם במלכו' שדי ע"י הגלגול שנתגלגל קין ביתרו חותן משה ומשה הוא הבל ולפי שההריגה היתה על דבר התאומה שנולד' עם הבל לכך הרגו קין וכשבאו לתקן השיב לו קין הוא יתרו את הגזלה אשר גזל ויתן לו את צפורה בתו ועל כן הוא אומר כי חבר נתחבר אל הקדושה ונפרד מקין וזוהמת נחש כי הוא ית' יחיד ומיוח' נותן טהור מטמא כמו שאמר הכתוב מי יתן טהור מטמא לא אח' בתמיה לא יחידו של עולם ולפי שעשה פועל הגון בזה להרוג את אויבי ה' הוא סיסרא יאות להזכיר כאן ענין תקונו שנפרד מקין קן הנח' כי הוא מתוקן שהרי הוא מבני חובב שחבבו אל הש"י ואל נביאו נאמן ביתו משה ז"ש חובב חותן משה ומ"ש אלון בצעננים רש"י ז"ל מישר אגניא מקום משור של בצעים מרי"שק בלעז והוא אגניא גבים כמין גומות שהמים נקבצים שם אגני דארעא מקרון ע"כ: והרד"ק ז"ל כתב ז"ל ויעל ברגליו העלה נפרד קמוץ פי' נפרד ממדבר יהודה שישבו שם בני קני כשעלו מעיר התמרים אלון בצעני' כן כתיב וקרי בצעננים והכל ענין א' והוא שם מקום נקרא כן על ענין ידוע אצלם וי"ת מישר אגני' דמיא דומה שלקחוהו מלשון בצעי המים ע"כ:

**יב**

**ויגידו** לסיסרא כי עלה ברק וכו' הנה כתוב למעלה לך ומשכת בהר תבור ולקח עמך והכונ' שכדי שימשכו בלב שלם ונפש חפצה אמר שיעשה הקבוץ שם כדי שיטעו שמשם תהיה המלחמ' ישראל מלמעלה וסיסרא מלמטה כי זה דבר קרוב אל השכל אמנם אחר כך אמר ולקחת עמך עשרת אלפי איש ר"ל תקחם משם ותרד למטה כי זו מעלת הבטחון היא ותסייע אותך לנצח וזהו או' כאן ויגידו לסיסרא כי עלה ברק בן אבינועם הר תבור

כאלו הגידו לו שכונת ברק היתה להתעצם שם בהר במקום מצור ומבצר הר תבור הר גבוה ותלול מאד כנודע וראינו אשר זה גרם לו לססר' שויזעק את כל רכבו וכו' שהוצרך לקבץ כלם ולבא כדי לנצחו כיון שהיה במקום גבוה והשני המהירות וכמו שנז' בפסוק ויזעק וכו' ולפי זה יאמר ומשכת בהר תבור שע"י הר תבור ובאמצעותו ימשך אליו ססרא וכל המונו: ולפי זה בית בהר במקו' עם משמשת והנה מגיד הכתוב כי הקב"ה הפליא עצה שלא הגידו לו כי אם שעלה ברק הר תבור אבל לא הגידו לו כמות העם אשר אתו עשרת אלפי איש והוא מספר מועט כי אולי לא היה זועק אחר כל המונו ומרכבותיו והרצון האלהי שיפלו כלם יחדיו ביד ברק ולכך העלי' ממנו כמות העם שעם ברק ולא הגידו לו כי אם עלה כי עלה ברק בן אבינוע' הר תבור ומהריי"א ז"ל דקדק ענין זה באופן אחר והו' שמהריי"א ז"ל כת' שאין דרך המשועבד לעלו' במקו' מבצר ולזה בהיו' ברק המשועבד תחת המלך יבין הנה הגידו לססרא כי עלה ברק הר תבור והוא דבר מרד והדבר תמוה הגידו לו לבד והרל"בג ז"ל כתב והכריע מאו' כי עלה ברק ולא כתיב כי עלת' דבורה מכאן שברק בעלה ולהכי חולק הכתוב כבוד לברק כי אין דרך להזכיר האש' לפני בעלה והוא הראשיי המשוח מלחמה לא כן אם נאמר שאין ברק בעל דבורה היה לו לעשות עקר מדבורה והמגידים היה להם להגיד כי עלתה דבורה ע"כ:

**יג**

**ויזעק** ססרא וכו' עשה שני ענינים הא' אסיפת עם רב וכל המונו כולי האי ואולי כיון שמערכות ישראל יושבים במקום גבוה כל א' ירדוף אלף והענין השני הוא המהירות שזעק אחרי כל רכבו והמונו והלך במהירות במסע א' מחרושת הגוים אל נחל קישון עם היות המרכבו' ברזל מתנהגות בכבדו' והיו צריכי' ב' ימים להגיע לנחל קישון עכ"ז נעתק מחרושת הגוים אל נחל קישון כי מאת ה' היתה זו כדי שיבא עיף ויגע ותכף יגלה אזן ישראל וברק ילחם עמם בו ביום ההוא:

**יד**

**ותאמר** דבורה אל ברק קום וכו' מהריי"א כתב ידמה שהיה נבעת ססרא לעלות אל הר תבור להלחם עם ברק ולכך אמרה לו קום וכו' ר"ל קום רד להלח' בו ואל תקוה עד שיבא אליך כי זה היום אשר נתן ה' את ססרא בידיך ר"ל זה היום אשר תהיה בו ההצלח' ואל תקוה ליום אחר ולכן אמר נתן ה' הלא ה' יצא לפניך הכל בלשון עבר כאלו כבר נעשית המלחמה וזהו מה שסמך ואמר ויהם ה' את סיסרא וכו' לפני ברק כמו לפני בא יו' ה' שקודם בא ברק כבר המם ה' באופן שברק לא עשה רק פועל הרדיפ' ז"ש וברק רדף וכו' ע"כ תורף דבריו ז"ל ואני אומר שזה הפסוק מקושר עם מה שפירשתי למעלה ומשכתי אליך וכו' את ססרא וכו' כי לעשרת אלפי איש היה מספיק עשירית ממחנה

סרא אלא שהקב"ה יעד על ידי הנביאה שימשוך לויתן בחכה סרא עם כל מחנהו ולז"א קום ר"ל קימה תהיה לך דלזה לא כתיב לך רד כמו גבי משה רבינו ע"ה אלא קום והטע' כי זה היום אשר נתן ה' את סרא בידיך שהלא ה' יצא לפניך לפניך בלשון יחיד כי אתה הבוטח בו יותר מכל העם אשר ברגליך והי' יצא לפניך למלא דבורו אשר אמר ומשכתי וכו' והלא משך זה היום ונתן את סרא בידיך והגיד הכתוב מעלת ברק שיצא כברק חיצו והוא לבדו בטח בהשי"ת ותכף ירד ברק מהר תבור בזריזות והעשרת אלפים מתעצלים והולכים אחריו מדלא כתיב ועשרת אלפים איש עמו בזריזות ולזה היה שכרו אתו ביחוד ויהם ה' וכו' לפני ברק ר"ל לפני ברק ולא לפני העשרת אלפי איש כי הוא בטח לבו ונעזר ואעפ"י שבתחלה אמרה לו לברק הלוך אלך וכו' לא תהי' תפארתך כי ביד אשה ימכור ה' את סרא שזה גרם להיות טינא בלבו של ברק ועצל' מאחר שלא לו תהי' תפאר' הנצחון לזה לעת מצא הוצרכה לומר דבורה לו קום כי זה היום אשר נתן ה' סרא בידך ר"ל אם תקום ותאזור חיל על שמך יקרא ובידך ינתן ולא ביד אשה ז"ש קום מה לך נרדם ז"ש כי זה היום אשר נתן ה' את סיסרא בידיך וכו' רוצה לומר זה היום נשתנה הענין ולא יהיה ביד אשה כאשר אמרתי היום וזולת כי זה היום ויהם ה' וכו' לפני ברק וירד סיסר' מעל המרכב' ונס ברגליו כי כבר היה שם ברק קרוב אל סרא למרכבתו להרגו ואין לך נתינ' גדולה ביד ברק כזו שכבר נתן בידו וברח מידו ברגליו ונבחר לו מות מחיים בקלון הניסה ברגליו ולקיי' דברי הנבוא' נשלם הענין על ידי אשה יעל לקיים כי ביד אשה וכו' אבל עקר הנתינה היא שנס מלפני ברק ברגליו ומ"ש לא נשאר עד א' אחז"ל בילקוט סרא בא עליה' בארבעים אלף ראשי גייסות וכל אחד היה עמו מאה אלף ובן שלשים שנה היה וכבש העולם בכחו ולא היה כרך שלא הפיל חומה בקולו ואפי' חיה שבשדה כיון שהי' נותן עליה קולו לא הית' זזה ממקומ' אמרו כשהי' יורד לרחוץ בנחל קישון היה עול' בזקנו מאכל כמה בני אד' דגי' ותשע מאות סוסי' במרכבתו ובחזרה לא היה א' מהם חוזר לשלום ע"כ:

**יז**

**וסיסרא** נס ברגליו אמר כי רגלוהי דבר איניש אינון ערבין ביה ז"ש וסיסרא נס ברגליו וברגליו הלך אצל יעל שתהרגהו והנה הית' עצתו לבא אל אהל האשה ולא אל אהל האיש כי שם ימצאון אורחים אשר יוציאו קול דחברך חבר' אית ליה וכו' ז"ש וסיסר' נס ברגליו אל אהל יעל אשת חבר וכו' אל אהל האשה בחר להיותו מקום הצנע כאמור ושנה לומר שנית וסיסר' נס ברגליו לומר שלא השיג אותו אחד מנעריו בסוס ופרד לאחת משתי סבות או להיות כל אחד טרוד בעצמו לברוח מפני חרב ברק או לבא בצניעות

כדי שלא יצא קול ויתפרסם הענין וזה אומרו וססרא נס ברגליו עד באו אל אהל יעל וכו' כלומר לא השיגו שום נער מנעריו בסוס לרכוב והטעם שרצה ללכת אל אהל יעל אשת חבר וכו' ורצה שלא ירגישו בו כי זו עצתו נכונה אלא שהש"י מפר מחשבות ערומים והפיר עצתו עם היות הענין בא בכוון מסיסרא ומיעל שגם היא יצאת לקראתו ולקראת עצתו בכוון נמרץ שאמרה לו סורה אלי אל תירא כי בסורך אלי ואל אהלי נכון לבך בטוח מאד וכמו שיבא בס"ד. וחז"ל אמרו בש"ר פרשת ד' מכאן אתה למד שכל מי שקבל על עצמו לעשות מצוה שוב אין אותה מצוה פוסקת מביתו יתרו שקבל בתוך ביתו גואל שברח מפני השונא עמד מביתו מי שקבל לשונא שברח מפני הגואל והרגו ואיזה זה סיסרא שנאמר וסיסרא נס ברגליו אל אהל יעל אשת חבר הקני וכתי' ובני קני חותן משה ע"כ שדקדקו יתור אשת חבר הקני כי ידועה היא יעל כאש' חבר אבל כיון לומ' שנחלה היא זאת לה מצד בעלה שבא מיתר הקני שכמו שיתרו סכן עצמו למצותו אשר הציל הגואל משה עם היותו בורח מפרעה שיתרו היה יועצו והיה מחויי' להרוג את משה ועם כל זה הצילו הנה כיון שעשה מצוה זו זכה למצוה דומה בדומה שבברוח סיסר' השונא מפני ברק אל אהל יעל אשת חבר הקני הרגה אותו וסכנה עצמה למרוד ביבין מלך כנען כי מנחלת אבות בעלה זכתה בזה וזהו שאמר אשת חבר הקני שמקני הוא יתרו באה נחלתה אליה:

**יח**

**ותצא** יעל צריך לדעת טעם סורה דהיה לו לומר בא אדני וטעם הכפל סורה אדני סורה אלי והיה אפשר לומר שאמרה לו אתה אדני סורה אל אהל בעלי וקרוב לודאי שענה אותה מפחד אני לסור שם אל אהל בעליך פן יודע הדבר לזה אמרה שנית סורה אלי אל תירא כי בבואך אל אהלי לא ידע איש דבר ונוכל לומר זה בסגנון הלציי שאומרו סורה אדני ולא כתיב אדני סורה יהיה פירושו אתה סיסרא סורה אצל אדוני חבר בעלי ואל אהלו וענה אותה כי מפחד אז אמרה סורה אלי אל תירא ולא תסור אל אדני ואהלו:

**והנכון** על דרך מה שפירש רש"י ז"ל בפסוק סורו נא אל בית עבדיכם דלא כתיב באו שלא יבאו בדרך ישר כדי שלא יראום נכנסי' אבל אמ' סורו עקמו הדרך כאלו אתם הולכי' למקו' אחר ואח"כ תכנסו לבית עבדיכם וזה נראה לי שאמרה לו סורה אדני ועקם הדרך אל מקום אחר וממנו אחר כך תעקם הדרך ההוא וסורה אלי שהרואים יחשבו שאתה אורח מארץ רחוקה באתה ולא מהמלחמה זהו שאמר סורה אדני סורה אלי וזה לא מצד עצמי אני אומר זאת אלא להנאתך ולטובתך כדי שיהיה לבך בטוח נכון אל תירא והגיד הכתוב שכן עשה ויסר אליה האהלה ואולי יהיה שנכנס אל אהל חבר תחלה וממנו נכנס

אל אהל יעל שאם יבאו לראות ילכו אל אהל חבר וכשלא יראוהו שם לא יעלה בדעת שנכנס לאהל נשים אל אהל יעל וזהו או' האהלה שהוא מיותר גם שהוא בשני ההי"ן שהי' די שיאמ' ויסר אליה האהלה אלא מגיד שסר אליה דרך האהל של חבר וממנו נכנס אל אהלה של יעל וזה רמז בה"א בסופה וכתב הר"דק ז"ל חשב סיסרא להסתר שם כמעט רגע עד יעבור זעם המלחמה יום או יומים ושב לו לחרוש' הגוים ומ"ש סורה אדני סורה אלי הר"דק ז"ל שניהם מלרע שלא כמנהג ברוב ע"כ ואפשר שכיון לומר שאמרה לו כן בכובד ראש ובשפה רפה מלרע ולא מלעיל ומ"ש בשמיכה פירש רש"י ז"ל ת"י בגונבא ופירש רב האיי גונבא גלופקרין שקורין קוט"א ע"כ וכן כתב הרלב"ג והר"דק ז"ל כתב כן והוסיף שבערב קורין אותה גואב"י והוא כסות עב יוצאין ממנו ציציות צמר ונראה כי מפני זה נקרא סמיכה כי בדבריהם הדבר העב נקרא סמיכת' ובויקרא רבה בשמיכה רבנן דתמן אמרי בסודרא רבנן דהכא אמרי במשיכלא אמר ריש לקיש חזרנו בכל המקרא ולא מצאנו כלי ששמו שמיכה אלא מה הוא שמיכה בשי"ן כתיב שמי כה כלומר שמי כאן שמעיד על יעל שלא נגע בה סיסרא עד כאן ובפסוק בין רגליה כרע וכו' אכתוב בהבנ' חז"ל בזה עיין שם ב"ה:

**יט**

**ויאמר** אליה השקיני נא מעט מים מדרך הרפואה כשאדם בא מהדרך עיף ויגע לא יאות לתת לו מים כי יזיקוהו לז"א לה השקני נא מעט מים מעט ולא רבים שלא יזיקוני ואפילו המעט אני מוכרח כי צמתי והיא נתחכמ' לתת לו חלב כי לא יזיקו כמים וישתה הרבה וגם שירדימוהו או לתומה עשתה כן דרך חשיבות או שלא היה לה מים באותה שעה והכל מאת ה' ורש"י ז"ל כתב שהחלב מכביד את הגוף להיות נרדם עד כאן והר"לבג כתב שעשתה כן בכונה להרדימו ע"י החלב והצטרף אל זה היותו עיף ויגע כי בזה תוכל להמיתו בהיותו נרדם ישכב וירדם ע"כ וכן כתב הר"דק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל:

**כ**

**ויאמר** אליה עמוד פתח וכו' מ"ש עמוד כתב הר"דק שהוא מקור ויאמר אליה עמוד פתח האהל ע"כ והיינו דלא כתיב עמודי פתח וכו' כי רצה תשקוד על הפתח תמיד וכת' מהרי"א ז"ל כי פיו הכשילו וניבא ולא ידע מה ניבא במ"ש והיה אם איש יבא ושאלך ואמר היש פה איש ואמרת אין כי לפי האמת אין כאן איש כי הרי הוא כמת ועבר ובטל מן העול' עד כאן וכן עיינתי ומצאתי כן בדבריו ושמחתי ואוסיף מדילי שהלשון מדוקדק דקאמ' היש פה איש ולא כתיב היש איש פה דהכי קאמר היש פה ר"ל אותו שישנו פה האם הוא איש ואמרת אין היש פה אין הוא ולא יש ומדוקדק בזה גם כן כפל לשון ושאלך ואמר היש פה וכו' כי שאלה היא במקר' ואמיר' בעצם שאמר יאמ' היש פה איש

כדפרישית ואפש' כפי הפשט דהכי קאמר הנה בחרתי להסתופף בצל קורתך להיותך אשה שהשכל נותן שאיש כשר והגון כברק ואחוזת מרעיו לא יבא אליך להרבות שיחה עמך לשאל מעמך לז"א והיה אם איש יבא ושאלך מה שהו' רחוק מאד והיינו דלא כתי' כי יבא איש ושאלך אלא אם איש יבא ושאלך ואמר כי בהיותה עומדת בשקידה פתח האהל נרויח בזה שאם איש יבא לא יכנס מיד לאהליך אלא ושאלך תחלה ואמר היש פה איש ואמרת אין דהי"לל ואמרת לא מאי אין הכונה סדר לה תשובה נצחת שאם תשיב היש פה איש ואמרת לא בתשובה יובן ממנה שלא יש פה אבל במקום זולת ישנו כאלו ראיתו עובר עליך והלך למקום אחר וימשך מזה שבלכת האיש השואל לשאל אנה ואנה אל השוכני אהלי' סביב יברר הדבר ויתגלה לז"א ואמרת אין לא פה ולא ראיתי שום נברא עובר שהכל בכלל בתיבת אין ואולי אל זה רמז בכפל ושאלך ואמ' שהשאלה היא אם ראי' איש עוב' עליך רץ ונס ברגליו או אם ישנו פה עומד והיא האמיר' ז"ש ושאלך ואמ' ועל שתיה' יצדק מאד ואמרת אין מלת' דשוויי' לתרוייהו ע"ד חזי' חמר אוכ' לא אוכ' ולא חיור:

**כא**

**ותקח** יעל אשת חבר קשה מאד עשות יעל בגידה כזו בסיסרא והם כרתו ברית שלום יחדיו כמו שהעיד הכתוב כי שלום בין יבין מלך חצור ובין בית חבר הקני וכו' ומהרי"א תירץ בזה ראשונה כי לא נכלל בלשון כריתת הברית כי אם בין יבין מלך חצור ולא נכתב בין בית יבין כדכתיב ובין בית חבר הקני באופן שלא נכנס בלשון הקשר הזה כי אם יבין ולא ביתו של יבין בכלל וכל שכן סיסר' שהוא שר צבאו דיד בעל השטר על התחתונה והטעם השני כי אם חבר ובניו נתחייב בקשר וברית השלום אשתו יעל לא נתחייבה כי נשים פטורות מכל מין שעבוד וחיוב שהרי הן תחת יד בעליהן ובזה מובן שלא נזכר כאן חבר כלל כי לא ידע בכל אלה כי לא היה מועל לבגוד בברית שלו' ע"כ תורף דבריו ז"ל **ולי** נראה טעם נכון בשיטת חז"ל שאמרו ביבמו' פרק מצות חליצה בין רגליה וכו' אמר רבי יוחנן בשם רשב"י שבע בעילות בעל אותו רשע וכו' כי בלי ספק זו התנצלות גמורה ליעל להיות' נקיה מהי' ומהבריות כי סיסרא מעל והפר ברית שלום בזאת הבגידה לבעול אותה שבע פעמים מעתה נקיה היא מאלת הברית והשבועה וזה נ"ל שאמר הפסוק בפירוש והלמה סיסרא וחלפה רקתו מה טעם שבין רגליה כרע נפל וכו' ובסמוך ארחיב בו הביאור בס"ד ובזה מובן מ"ש ותקח יעל אשת חבר כי הרי בפסוק הראשון לא כתיב אלא ותצא יעל לקראתו ושם היה ראוי לו אשת חבר הקני אלא רצה לתת טעם ללקיחה זו שהיא להיות' כשרה ואש' חבר וזה הרשע שלח ידו באש' איש

אשת חבר בעל ברית שלומו לכך ותקח יעל להיות' אשת חבר את יתד האהל ולפי שהיא רצתה להטיב עמו והוא בגד בה לכך בחר' להמיתו ביתד האהל שכמו שהיתד מעמיד האהל כך הכשרות והאמונה מעמיד הנשים ההם בכשרותן במדברות לכך בבגדו בה תקעה יתד האהל בראשו להמיתו ותקעה יתד במקום נאמן אל האיש הבוגד והוא טעם נכון והכתובים מגידים אותו. עוד אפשר לי לתת טעם להיות זה יתד כי אלו באה אליו בסכין או כלי זיין אפש' יעור משנתו ויהרוג אותה לזה עשתה ערמה לקחת היתד ומקבת בידה כאלו היא הולכת לתקוע היתד להחזיק האהל או בכנף מכנפי האהל שהרוח מגלה אותו שהיא רוצ' לתקוע שם יתד כדי שלא יגלהו הרוח ויראוהו ישן שם והתקרבה אצלו אפשר לשנו' מפני השלו' תאמר לו שבאת לתקוע יתד זה כי לא יתכן שיעלה בדעתו להרגו ביתד ולזה לקחה היתד ובאה אליו בלאט כשראתה אותו נרדם בשינ' נתחזקה ותתקע את היתד ברקתו והוא ענין נכון: **ול"חזל** מדרש אבכיר ז"שה ידיה שלח' בכישור זו יעל שלא הרגתו בכלי זיין אלא ביתד דכתיב ידה ליתד תשלחנה ומפני מה לא הרגתו בכלי זיין לקיים מה שנאמר לא יהיה כלי גבר על אשה ע"כ ועל פי זה המדרש יובן גם כן אומרו ותקח יעל אשת חבר כי להיותה אשת חבר אשת חבר הרי הוא כחבר כשרה ולא תשלח ידה בכלי זיין משום לא יהיה כלי גבר על אשה. ומ"ש יתד האהל רש"י ז"ל קביליי"א בלעז שתוקע' בארץ עם שפולי האהל לפושטו המקבת ארזפתא מרטי"ל בלע"ז בלאט ברז חרש ותצנח בארץ ונעיצת בארעא ברקתו בצידעיה טינפיל"א בלעז ותחבה ברקתו ובארץ ע"כ והר"דק פי' והוא נרד' פתח והו' נפעל עבר ויעף וימת העי"ן בפ"תח להבדיל בינו ובין ויעף אלי שהוא ענין אחר ופי' ויעף וכבר עיף לפיכך נרדם ולא הרגיש בהכותה אותו וימת ע"כל.

**כב**

**והנה** ברק רודף את סיסרא כתב הרלב"ג כי ברק היה רודף אחרי סיסרא וכשרדף עד חרושת הגוים ולא מצאו נתן לבו כי נחבא אל אחד המקומות והנה ברק רודף את סיסרא והגידה לו יעל איך הרגה אותו ע"כ תורף דבריו ולי נראה לשון והנה ברק כאלו כרגע קטן בין שני העניינים האלה בין הריגת סיסרא ובין העברת ברק דרך שם כי לא לקלים המרוץ וזכתה יעל בשלה כמו שבא בדברי דבורה הנביאה כי ביד אשה ימכור ה' את סיסרא כן היה והיא אמרה לו בא ואראך את האיש אשר אתה מבקש כי דרך חידה דבר' עמו יטעה בדברי' שהוא קיים ויחזק לבו כי כביר מצא' ידו וכשבא אליה והנה סיסרא נופל מת והיתד ברקתו אז לא נחה דעתו כ"כ כי היה רוצה לינקם מאויבי ה' בידו פעמיו ירחץ בדם הרשע ולא ע"י יתד ברקתו כי נבלע דמו בקרבו וז"ש והנה סיסר' נופל

מת והיתד ברקתו כי לא נחה דעתו במיתתו ע"י זולתו ביד אשה ובפרט היות ע"י היתד ברקתו ובזה מובן שלא מצינו החזק יחזיק לה טובה לומר ברוכה את להי' בתי וכיוצא:

**כג כד**

**ויכנע** אליים כתב מהריא"ז ז"ל שכבוד המלכים תלוי בהצלחת שר צבאם ולפיכך כשנפל סיסרא שר צבא יבין וכל רכבו והמונו אשר אבד כל ההמון ההוא ביו' ההו' בענין רע זה גרם הכנע' ליבין מלך כנען לפני בני ישראל ומן היום ההוא והלאה הלכה יד בני ישראל הלוך וקשה עד שהכריתו את יבין עד כאן: ולי אפשר עם היותו מלך אדיר כמו שזכרנו במדרש הנז"ל בפסוק וברק רדף וכו' שמולך בכיפה היה ולא יחת בדרך טבע כי כל העולם תחת ממשלתו לז"א כי זו חיתת אלהים היא להכנע תכף בו ביום ההוא כי לב מלך ביד ה' ויכנע אלהים בכחו הגדול שהוא אלהים תקיף אין אלהים אלא דיין ביום ההוא את יבין מלך כנען לפני בני ישראל ואפש' שהיה זה בתת שר של מעלן מרמס לבני ישראל אשר בפקוד ה' על צבא המרום במרום יכנע המלך למטה וזהו אומרו ויכנע אלהים דלא כתיב ויכנע יבין לפני בני ישראל וכתב ויכנע אלהים את יבין לרבות שר צבאו אשר במרום ועל ידי זה ותלך יד בני ישראל הלוך וקשה כי כיון שהוא יתברך עשה ההתחלה יותר מחצי בהכנעה אשר הכניע את יבין לפני בני ישראל הנה מאז:

**ותלך** יד בני ישר' הלוך וקשה ר"ל יד בני ישראל מאליה היתה הולכת קשה מאליה באותו העזר האלהי שקדם הספיק וזהו ויגרש מפניך בתחלה ואח"כ ויאמר השמד בכחך כדי שיהיה לך כבוד הנצחון ואמר כי לא ירד יבין מלך כנען ממעלתו ואחר כך נצחוהו ישראל אלא בעודו באיבו ובמעלתו היותו מלך כנען הכריתוהו ז"ש עד אש' הכריתו את יבין מלך כנען דהי"לל עד אשר הכריתוהו אבל אמר עד אשר וכו' ר"ל היתה יד בני ישראל הלוך וקשה עד שינער שאפילו בהיותו מלך בתקפו נצחוהו ז"ש עד אשר הכריתו את יבין בעודו מלך כנען עד כאן הגיעה מעלת בני ישראל ורוממות ידם ההולכת וקשה על יבין מלך כנען שהוא לא היה יורד מגדולתו כדי שישלטו בו אלא הם עולי' ושולטי' בו בעודו מולך בכנען הכריתוהו וענין כריתת יבין לא היה בו ביום ההוא כי אם אחר זמן אלא שהכתוב ספר כל הענין בשלימות עד תומו שהכריתוהו:

## ה

**א**

**ותשר** דבורה וברק בן אבינועם חז"ל אמ' בבראשית רבה ברק היה עקר ולפי שעשה עצמו טפלה שאמ' אם תלכי עמי והלכתי וכו' לפיכך נעשה טפלה ג"כ בשירה ותשר דבורה עקר וברק טפלה ע"כ תורף דבריהם ובזה אבין אומרו ביום ההוא לאמר ר"ל

מתחילה אלו הלך ברק לבדו למלחמה היה גם לו לבדו תפארת השירה אכן ותשר דבורה וברק טפל ביום ההוא שעשה עצמו טפלה נתחייב לאמר כן דהיינו להיות דבורה עקר וברק טפלה לה ועוד אחז"ל במדרש קהלת בפסוק אני קהלת ודכוותי' שמעו מלכים האזינו רוזנים זה היה לראש שירה אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה ע"כ. והכוונ' כי כאן הוא אומר שמעו מלכים מה שאשירה כדמסיק אנכי להי' אנכי אשירה אזמר וכוי וכבר קדם ותשר דבורה וכוי אם כן הי"ל תחילת כל השירה שמעו מלכים וכוי אלא שאין מוקדם ובכלי חמדה סדר בשלח ראשון פירשתי כונת אומרו ביום ההוא לאמ' שאעפ"י שאין ראוי מדרך האנושו' שתשורר אשה ואיש יחדיו ואפי' למי שאומר ברק בעלה של דבורה היה לז"א שהוראת שעה היתה וביום ההוא נתן רשות לאמר על זה האופן אשה ואיש משוררים יחדיו עוד אפשר שהשירה הזאת שוררו אות' ביום ההוא שנעשה הנס ולא איחרו לפי שהיה ראוי ומחוייב בו ביום ההוא לאמר השירה ואין לאחר שלא להיות כמחריש וכפוי טובה ח"ו ומצאתי במדרש קהלת דף ע"ד בפסוק ידעתי כי כל אשר יעשה האלהי' הוא יהיה לעולם שמר יעקב אבינו ועשה היום לילה שנאמר וילן שם כי בא השמש ודאי כבה השמש עמדו דבורה וברק ועשו לילה יום ה"הד ותשר דבורה וברק בן אבינועם ביום ההוא רבי פנחס ורבי חלקיה בשם רבי סימון ששה נסים נעשו באותו היום בו ביום באו בו ביום שלח אחריו בו ביום עשו מלחמה בו ביום נהרג סיסרא בו ביום חלקו ביזה בו ביום אמרו שירה שנאמר ותשר דבורה וברק בן אבינועם ביום הוא כוי אשר הבני' הכתוב היא לת"ק ותשר דבורה והשיר' היא ביום ההוא ר"ל על שנעשה מהלילה יום על זה ראוי לשורר ולאמר לבו ביום ולספר פלא כזה שהיום הוא נעשה מהלילה ז"ש ביום ההוא והפירוש של ביום ההוא לר' פנחס ולרבי חלקיה בשם רבי סימון שנעשו ששה נסים ביום ההוא ר"ל בזמן מועט על כן ראוי לשורר על שנעשו כל הששה נסים שהיו צריכים זמן רב ונעשו כלם ביום ההוא היום קצר והמלאכה מרובה זה ראוי לאמר ולספר באופן שביום ההוא עצמו נוסח האמירה לשני הפירושים והבן זה כי הוא ענין נכון מאד. ומהרי"א ז"ל כתב ותשר דבורה שדבור' היא המסדרת השיר' בבבואתה וברק נטפל עמה לשורר אותו בזמר על דרך אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת להי' ולכן אמר ביום ההוא לאמר כמו שנאמר שם ויאמרו לאמר שהיו בני ישראל אומרים השירה שסדר משה וכן כאן אמר שדבורה סדרה השירה ואמרה לאמר רוצה לומר שברק והעם יאמרו אותה והשירה היא בפרוע פרעות וכו' וכן כתב הרלב"ג ז"ל:

**ב**

**בפרוע** פרעות בישראל וכו' חז"ל אמרו בזכות הפריעה נושעו ישראל וזהו בפרוע פרעות לשון פריעה ובס"ה פרש' לך לך דף צ"ג פתח רבי אבא ואמר בפרוע פרעות מאי קא חמו דבורה וברק דפתחו בהאי קרא אלא הכי תנינן לית עלמא מתקיימא אלא על האי ברית דכתיב אם לא בריתי יומם ולילה דהא שמיא וארעא על דא קיימין דא ברית נימוסי שמיא וארעא בקיומייהו וכל זמנא דח"ו ישראל מבטלין האי ברית שמי' וארע' לא מתקיימין וברכאן לא משתכחין בעלמא תא חזי לא שליטו עמין על ישראל אלא כדבטלן מנייהו קיימ' דא ומדבטילו מנייהו דלא אתפרען ולא איתגלין ועל דא כתיב ויעזבו בני ישראל את ה' ממש עד דאתת דבורה ואיתנבית לכל ישראל במילא דא בדין אתכנע' שנאיהון תחותייהו ע"כ ובפסו' מקול מחצצים מביא דאמר קודשא בריך הוא ליהושע וכי ישראל אטימין אינון ולא אתפרעו ולא קיימין קיימא ואת בעי לאעלא לון לארע' ולאכנעא שנאיהון שוב מול את בני ישראל ועד דאיתפרעו ואיתגלייא האי ברית לא עלו לארעא ולאתכנעא שנאיהון אוף וכו' אכתוב מאי דשייך לזה מספר הזוהר בס"ד ורש"י ז"ל אמר כשבא פרעות ביש' שפרעו בהם אויביהם על עזבם את ה' והתנדב העם לשוב בתשוב' מעתה ברכו ה' על התשוע' שעשה ע"כ והרד"ק ז"ל כתב בפרוע פרעות בנקום נקמות תרגום נקום נקמת אתפרע פורענות בהתנדב עם כשישראל מתנדבים ומתגברים לצאת למלחמה כלומר על הרע ועל הטוב ברכו ה' ות"י הפסוק כן כד מרדו בית ישראל באורייתא וכו' והרלב"ג ז"ל פירש מענין השבת' וביטול והרצון בזה עם היות ישראל מושבתים ומבוטלים (מהבכורה) [מהגבורה] מפני לחץ סיסרא ויבין והיו מפני זה בתכלית החולשה ראוי מפני זה לברך ה' כשהתנדבו עם ישראל לעלות עליהם למלחמה עם ראותם חולשתם וגבורת סיסרא כי זה היה נפלא מאד עכ"ל. ומהרי"א ז"ל כתב בפרוע פרעות לשון נקמה והענין הוא שעל שני דברים ראוי לברך ה' ולשבחו הא' בפרוע פרעות בישראל ר"ל בעבור העשות הנקמה הזאת של ססרא בישראל ר"ל על ידי ישראל עצמם שידם בעורף אויבם שזה תכלית הכבוד ותהלה לישראל והשני בהתנדב ר"ל בעבור התנדב העם לעלות למלחמה עם היותם כל כך חלושים על שני דברים אלה ראוי לברך ז"ש ברכו ה' או יאמר בעבור פרוע פרעות ע"י ישראל כנזכר ראוי ומחוייב שבהתנדב וברוח נדיבה ונפש שמחה שיברך העם אל ה' כיון שזיכ' להיו' הפרעות והנקמות ע"י ישראל עצמם ולפי זה בפרוע פרעות בישר' סבה ובהתנדב עם ברכו ה' המסובב והראשון עקר ע"כ תורף דבריו הן אמת דלפירוש זה השני ניחא דלא קאמר ובהתנדב וכו' בוא"ו. ובספר כלי חמדה בסדר בשלח ראשון פירשתי שמי שיש

לו עון ופורע חובו זה ע"י העונש המגיע אליו וגורם לו אותו העונש לשוב וניחם אל האלהים ולעובדו הנה ראוי לברך וכו' על שתי בחינות האחת בצאתו נקי מן העון והשני על הדבקו אל השי"ת ועבודתו מכאן ואילך וז"ש בפרוע פרעות לשון פרעון ר"ל בפרוע פרעונות החובות שהיו חייבים מעונותיהם שפרעום על ידי יסורי סיסרא שלחצם בחזקה ואחר כך התנדבו להיותם עם ר"ל הנדבה עצמה היתה להיותם עם לה' כי תיב' עם מהמצטרף הוא על זה ראוי לברך ה' כי כן ראוי וכמו שאחז"ל גבי מזמור לדוד בברחו וכו' יען שפרעו עונש עונותיהם ויצאו נקיי' מהם ע"כ ולפי זה פרעות מיותר די שיאמר בפרוע בישראל לכך נרכיב פירוש זה על מה שפירשו חז"ל במסכת שבת לשון ע"א כתיב הכא בפרוע פרעו' וכתיב התם כי פרוע הוא כי פרעה אהרן ובזה נבין גם כן או' פרעות בלשון רבים דהכי קאמ' הנה מאז חטאו בעגל וגם כן כעת שנו באולת' לעבוד ע"א והנה בפרוע השתי פרעות שפרעו עצמם לע"א הפרוע הראשון כי פרעה אהרן וזה השני כי פרעו את עצמ' לע"א וכמו שנבאר בפסוק יבחר אלהים חדשים הנה בפרוע עונשם על שתי פרעות אלו ע"י עונש סיסרא ובהתנדב עם ברכו ה' שפטרכם מעונשם או יהיה הכל לשון פרוע כי פרעו אהרן כמו שדרשו חז"ל ויהיה בפרוע זו שנית שעל ידה נעשו שתי פרעות בישראל האחת בעגל וכעת שנית הנה בהתנדב עם פירשו מכולן שברכו ה' וכפרו בע"א.

**ג**

**שמעו** מלכים האזינו רוזנים הרד"ק ז"ל פירש שמעו מלכים מלכי הארץ וי"מ כנגד ישראל אמר כענין שאמרו כל ישראל בני מלכים ע"כ והרלב"ג ז"ל פירש שמעו מלכי' ר"ל מלכי האומות כדי שיראו מלהרע לישראל אנכי לה' כי לא עם אחר ולזה נאה לי לשיר ולזמ' לה' אלהי ישר' כי הפליא חסדו לי ע"כל ורש"י ז"ל כתב אנכי לה' אנכי אשירה שמעתי מדר' אגד' לא קפח ה"בה שכר תבו' וכרמל שבאו למ"ת ליתן עליה' תורה וחזרו בבושת פנים א"ל הב"ה סוף שאני פורע להם כפלים נאמר בסיני אנכי ה' אלהיך בתבור יאמר אנכי אנכי נאמר בסיני אנכי ה' אלהיך בכרמל יאמר כפול ה' הוא האלהים ה' הוא האלהים בימי אליהו ע"כ והוא מאמר ילמדנו הובא בילקוט פירשתי על נכון המאמ' הזה בסדר א' בשלח יעויין שם ומהרי"א ז"ל פירש שמעו מלכי' על ישראל בני מלכים וברק ועליהם יחדיו אומרת אין לכם עסק לשורר כי אם לשמוע לבד יען כי אנכי לבדי לה' נביאה אנכי אשיר' ואזמרה לא אתם ע"כ ובכלי חמדה פי' בסד' א' בשלח שכוונת דבורה לו' שאין תכלית השירה הזו על ההצלה מצד עצמה כי אם על הוראתה שהורית היותינו לה' מאחר שהושיע אותנו וז"ש אנכי לה' על כן הוא שאשירה

על שנודע בעולם שאנכי להי' וחבל נחלתו וכן מה שאומר הוא על שנתפרסם בעולם היותו אלהי יש' לא על ההצלה מצד תועלתה הגדול וכן מצאתי להחכם השלם כמה"רר משה אלמושנינו ז"ל בדרוש א' של מאמץ כח שכתב קרוב לזה ולי אפשר עוד הנה המלכים ויועצי ארץ הם הרוזנים של האומות תמיד יועצי' אותם יהיו מקוים עת תמוט רגלי שונאי יש' כי אז לא יבצר מהם כל מה שיזומו לעשות והעד עמלק שלא נלחם בישר' כי אם ברפידים כשרפו ידיהם מהתורה ומצוות ואלו מלכי כנען ראו זה כמבחן פעמים שלש בשוב ישראל פעמים רבות לעבוד ה' והיות' לו ע"י הנהגת השופט מיד יושעו ז"ש שמעו האזינו מלכי האומות והאזינו רוזנים המיעצים אותם שמעו נא זאת איך כבר חזרתי בתשובה ואנכי להי' ר"ל משועבדת לעבודתו ויראתו ולכן אנכי אשירה ואזמר להי' כי בטח לבי שיהיה אלהי ישראל ר"ל עזרם ומגינם וא"כ שמעו זאת כל העמים והשמרו בנפשותיכם מחרחר ריב עמי או אמר אזמר להי' אלהי יש' הבוחר בנו להיות אלהי יש' מאז ומקדם וכדמפרש ואזיל ה' בצאתך משעיר וכו' שהיא שעמדה לנו שזוכר ה' אהבת נעורים ועל כן הביא כאן ענין מתן תורה או אפשר שהביא ענין מתן תורה לו' שלפי שחטאו יש' ועבדו ע"א שלכך שלט בהם סיסרא ויבין מלכו והיה זה מעין יציאת מצרים כי גם שם יש' עבדו ע"ז ושלט עליה' פרעה וברדוף פרע' אחריהם טובעו בים סוף ולא נשאר בהם עד אחד גם זו לעומת זו כאן שרדף סיסרא ונחל קישון גרפם להוליכם לים סוף כנז' בדברי חז"ל בפי נחל קישון וכמו שנז' ב"ה וגם כאן לא נשאר עד אחד והנה נתחדשה כאן ענין קבלת עול מלכות שמים והתורה כי בהר תבור זה נזכר פעמים אנכי אנכי כנגד אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך וכו' נמצא נדון זה דומה לראיה של בצאתך משעי' כו' כי גם כאן נתחדש' קבל' התור' והתנדבו יש' בנדבה להיו' עם להי' כמ"ש בהתנדב עם וכו' ואת כל זה ראו חז"ל שסדרו הפטרת בשלח שירת דבורה להיות העניינים מכוונים בעצם כאמור:

ד

**ה' בצאתך** משעיר אפש' לו' עוד טעם סיפור מתן תורת כאן יען שרוצה לתת טעם לו' מהיכן זכה תבור אל כל השבח הזה שנעשה בו ומשיב שמאז בצאת משעי' ארץ רעשה וכו' הרים נזלו דמעות שהיו רוצי' תנתן התור' בהם והקב"ה השיבם בפחי נפש ואמ' להם נתתי כבוד זה לסיני ז"ש זה סיני כי אל זה אביט אל הר שפל ברך כמוהו והוא מהטע' עצמו שבחרתי ביש' שלא מרוביה' מהיותם מתרבים מכל העמים כי אם ממה שממעטי' עצמם הוא מ"ש כי אתם המעט ז"ש מפני הטעם שה' בחר להיותו אלהי ישר' לפי שהם שפלים מאותו הטעם עצמו בחר בסיני לתת בו תור' וזהו זה סיני באופן

שמאז יצאו הרים אלו בפחי נפש ואין ראוי לקפח שכרן נמצא שכבוד זה שזבה אליו הר תבור זבה בו מאז בצאתך משעי' וכו' וקרוב לזה פירשתי בכלי חמדה סדר א' בשלח ובמה שכתבתי יתיישב לך מה שכתב מהריי"א ז"ל מהמפרשים פי' הפסוקים האלה הראשוני' על מתן תור' שחרדו ההרי' ונטפו מים הוא דעת המתרג' ולא נתנו טעם נכון למה הקדימה דבורה הענין הזה בתחילת השירה ומה עניינו בכאן ע"כ ורש"י ז"ל כתב ז"ל ה' בצאתך משעיר זה מתן תורה כמו שיאמר וזרח משעיר למו ומה עניינו לכאן כך אמרה דבורה קשה היא התור' לפרוש הימנה וטובה היא לידבק בה שהרי במורא ובגבורה ניתנה לכך נמסרו יש' ביד אויביה' על פרישת' הימנה וכשנדבקו לעסוק בה נושעו כל זה יש ללמוד מתרגומו של יונתן עכ"ל וה"רדק ז"ל כת' ז"ל ה' בצאתך משעיר רוב המפרשים פירשו ענין זה על מתן תורה שחרדו ההרים ונטפו מים וכן פי' זה סיני כמו זה סיני שחרד כמו שנא' ויחרד כל ההר מאד כן חרדו שאר ההרים כמו הר שעיר והר פארן ואעפ"י שאינו כתוב שם אלא ויחרד כל ההר והחכם ר' אברה' א"ע ז"ל פי' כי הוא רמז למלחמות שנלחם הב"ה בעבור יש' וכן וזרח משעיר למו וכן אלה מתימן יבא וכן אליי"ם בצאתך לפני עמך ארץ רעשה ותגעש הארץ הכל רמז למלחמות ופי' בצאתך משעי' בצעדך משדה אדום כי שם התחילו יש' להלחם באומות כשעברו את הר שעיר ונלחמו בסיחון ועוג ויצא השיי"ת לפניהם ונצחום ובכחו גברו בכל המלחמות וכן שמים נטפו הרים נזלו הכל משל על המלחמה על מן שמים נלחמו ופי' זה סיני כמו שזה סיני חרד מפני אלהי ישר' כן חרדו כל העולם מפניו כמו שנא' תפול עליה' אימתה ופחד וכו' ע"כל והרל"בג ז"ל נטה אחרי פי' הרא"בע ואמר שדרך הנביאים לדבר במשל ומליצ' וכן ארץ רעשה וכו' על מלחמת סיחון ועוג שהיא אחרי צאתם משעיר כנז"ל וכתב עוד הרים נזלו יתכן שרמז בזה על מתן תורה ואמר שגם ההרים בעצמם נזלו ונתכו וחרדו מפני ה' וזה היה ביום מתן תורה שנתחדש המופת מן ההר ההוא זה סיני אז נזל מפני אלהי יש' ובזה נשל' בקיצור החסדים שעשה השיי"ת עם ישראל במלחמת האומות ולחם בם מלחמות תנופה בענין מתן תורה והנפלאות שחדש שם שהיו סיבה שיאמינו ישר' בו ויקבלו מצותיו ע"כל ומהריי"א ז"ל פירש ז"ל אמרה דבורה ה' בצאתך משעיר לתת התורה ארץ רעשה וכו' כי השמים וארץ כולו חל מלפניך אבל בימי שמגר בן ענת בימי יעל לא היה כן כי לא היו האומו' יראים מפחד ה' ומהדר גאונו ולא רעשה הארץ ממנו עד שחדלו אורחות כי לא היו האנשים יכולים ללכת בהם לפחד אויב והולכי נתיבות ר"ל ואם היו אנשים מה מצד ההכרח הולכי נתיבות הנה מפחד האויבים ילכו אורחות עקלקלות וגם כן חדלו פרזון בישראל חדלו ר"ל שלא היו יושבים ערי הפרזות ליראתם

מהכנענים יבואו שמה לשבות מהם שבי ואומרו שני פעמים חדלו פרזון בישראל חדלו להגיד שלא היו האויבים יראים מישראל כיראת ישראל מהם לשבעבור זה יחדלו הפרזון בישראל ובכנענים גם כן כי אינו כן כי חדלו פרזון אבל בישראל לבד חדלו ולא נחדלו בזה באומות ובל זה עד שקמתי דבורה שקמתי אם מרחמת בישראל. **ואם** יהיה פי' הפסוקים על המלחמות שעש' הב"ה עם ישראל בכניסתם לארץ יאמר שכאשר נעשו המלחמות ההן ארץ רעשה וכו' והכל משל אל האומות שהיו מפחדים מישראל לא כן עתה שחדלו פרזון וכו' כמו שפירשתי ע"כ תורף דבריו ובס"ה פ' אמור דף צ"א תא חזי בשעתא דבעא קודשא בריך הוא למיהב אורייתא לישראל זמין בה לבני עשו אמ' לון בען אתון לקבל אורייתא בההי' שעתא אתרגיזאת ארעא קדישא ובעייא לאעלא לנוקבא דתהומא רבא אמרה קמיה מארי דעלמא פסתירא דחדוא תרי אלפי שנין עד לא אתברי עלמא (קטילנא כמה) [קלטינא קמי] ערלין דלא רשימין בקיומך א"ל קב"ה כורסיה כורסיה יאבדון אלף אומין כוותייהו וקיימא דאורייתא לא איזדמן קיימהו ה"הד ה' בצאתך משעיר בצעדך משדה אדום ארץ רעשה ודאי בגין דאורייתא לא איתייהיבת בגין דאיהי קיימא קדישא אלא למאן דאית ביה קיימא קדישא ומאן דיהיב אורייתא למאן דלא איתגזר משקר בתרי קיימי משקר בקיימא דאורייתא ומשקר בקיימא (דצביה) [דצדיק] וכנסת ישר' דאורייתא להאי אתר איתייהיבת ע"כ וכבר כתבתי הנל"עד בקשר הפסוקים והתייחסות ענין מתן תורה לכאן וכעת אכתוב הפסוקים אחד לאחד למצוא חשבון פירושוי בס"ד:

**ה' בצאתך** משעי' אמר כי כשיצא ה' כביכול בפחי נפש משעי' שלא רצו לקבל התורה לפי שכתוב בה לא תרצח ושעיר על חרבו יחיה הנה כביכול לא פסע פסיעה גסה אבל הלך לאט לאט אולי יתנו לב לשוב וניחמו אל האליים לקבל ממנו תורה ז"ש בצעדך משדה אדום שלא היה יוצא במהירות משדה אדום אלא כמצעד וכשראה העולם ששעיר לא רצו לקבל תורה רעדה אחזת' שם ארץ רעשה פן ח"ו יחרב העול' ולא הארץ בלבד אלא גם שמים השכלי' אשר אפש' להיותם קיימים מצד השכלתם שלא יהיה קיומם תלוי בשפל אנשים עכ"ז גם הם נטפו דמעות שליש פן יקראם אסון כדכתיב ויהי ערב ויהי בקר יום הששי שדרשו חז"ל שכל מה שנברא בששת ימי בראשית תלויים ועומדים היו עד יום הששי של ששה בסיון שאם יקבלו ישראל את התורה מוטב ואם לאו יחזרו לתהו ובהו ז"ש גם שמים נטפו ולא אמר מים אלא נטפו סתם להורות שנטפו דמעות שליש מצרתן. או אמר גם שמים שהיה להם לשמוח בבחינ' שתשאר התורה למעלה כשלא יקבלוה למטה וכמו שאמרו חז"ל בפסוק ה' אדוננו מה אדיר שמך בכל הארץ אשר תנה הודך על השמי' הנה עם כל זה גם שמים שהיה להם לשמוח גם הם נטפו

דמעות ונצטערו מהבחינה הנזכרת פן יחזור העולם לתהו גם עבים נטפו מים אולי אמר על עבים סתר לו שהם סוד ע"ב י"ם גם עד שם הגיע הצער ונטפו מים ובמכילתא ר"י ברבי אלעאי לפי שישראל היו משולהבים מחמת האש של מעלה אמר הקב"ה לענני כבוד הזילו טל חיים על בני שנאמר גם עבים נטפו מים עד כאן הוקשה לו ז"ל תיבת גם עבים נטפו מים שהוא בלתי צודק לומ' גם עבים אחר שאמר גם שמים נטפו גם עבים דזו ואין צריך לומ' זו היא דהא דרך עבים וענני' להטיל ולהטיף מים לזה אמר שמאמר גם עבים וכו' משולח והכי קאמר לפי שהיו ישראל משולהבים מהאש של מעלן הוא הדין הנמשל לאש בוער שרצ' השי"י לירד עליה' באש הדין כדי להמיתן להתיך זוהמתן מזוהמת נחש הקדמוני וכמו שהרחבתי בדרוש חתון תורה בכלי חמדה לעומת זה כשהיו משולהבים מחמת האש של מעלן אז נכמרו רחמי ה' ואמר לענני הכבוד הזילו טל חיי' על בני להחיותן שנא' גם עבי' נטפו מים מי החסדים ורחמים שהם כמים באופן שאומרו גם עבים ר"ל כמו שנשתלהבו באש הדין גם כן נרפאו בטל חיים הרחמים שגם עבי' נטפו מים להחיותם ואינו מוסב אל גם שמים:

**ה**

**הרים** נזלו מפני ה' כבר ביארתי פסוק זה על נכון למעלה בפ' ה' בצאתך משעיר ואפש' לפרשו עוד באופן נאות ולמדתי כן מיסוד דברי חז"ל שאמ' בילקוט בשם מכילת' כשעמד המקו' ואמ' אנכי ה' אלהיך היתה הארץ חלה ואומרת קול ה' בכח קול ה' בהדר עד שנתמלאו בתיהם מזיו השכינה נתכנסו כל האומות אצל בלעם שחשבו שהעולם נידון במבול אש ואמ' להם אין זה מבול כי כבר נשבע שאינו מביא מבול לעולם לא של מים ולא של אש אלא תורה הוא שנותן לעמו וזהו ה' עוז לעמו יתן ואין עוז אלא תורה ע"כ ואמ' ה' יברך את עמו בשלו' בזה נבין או' הרי' נזלו מפני ה' דהיינו מפני אנכי ה' אלהיך אז הרי' נזלו ונתחלחלו וחשבו או' העולם שהיה כל העולם כלו חרב והלכו אל בלע' שגיל' אזנם ואמר להם זה פרטי לסיני מצד התורה שהב"ה רוצה לתת בו ז"ש זה סיני ר"ל זה פרטי לסיני והטעם מפני ה' שרוצה להיות אלהי ישראל ורוצה הוא לתת בו התורה הוא הרעש ששמעתם לא שירצה להחריב עולם אלא עוז לעמו יתן ודש"י ז"ל כתב הרים נזלו כמים נוזלים נמוגו זה סיני כבר מפורש מה נראה בו עשן כולו וקול ולפידים ואש מפני ה' והרי זה מקרא קצר זה סיני מה אירע בו מפני ה' אלהי ישראל ובדברי הרד"ק ז"ל הרים נזלו וחרדו כמו שזה סיני חרד מפני אלהי ישראל כן חרדו כל העולם מלפניו והוא משל אל ואימה ופחד שנפל על כל העולם ע"ד תפול עליה' וכו' נמוגו כו' עד כאן וכבר כתבתי זה בארוכ' בפסוק ה' בצאתך משעיר:

1
**בימי** שמגר בן ענת וכו' רש"י ז"ל בימי יעל מלמד שאף יעל שפטה את ישראל בימיה חדלו אורחות היו יראים ישראל לצאת לדרכ' מפני האויבים והיו הולכי' דרך עקלתון בהחבא והר"דק ז"ל בימי שמגר בן ענת הוא היה משופטי ישראל כמו שהזכיר למעלה ואעפ"י שהושיע את ישראל לא היתה התשועה הגדולה הזאת וטעם להזכיר יעל כלו' אעפ"י שעל ידה באה קצת התשועה הזאת ודומה כי היא הית' אשה חשובה ואוהבת ה' שהביא על ידה התשועה הזאת אעפ"י כן לא היתה היא תחלת התשועה עד שקמתי דבורה שקמתי והייתי כאם לישראל עד כאן והדלב"ג ז"ל כתב בימי שמגר בימי יעל ידמה מזה שיעל נמנית בכלל המושיעים את ישראל קודם זה המעשה שעשתה מהמתה סיסרא והיה זמן שמגר וזמן יעל נכללים בעשרים שנה שלחץ סיסרא בחזקה או אמר זה על זה המעשה מהמתת סיסרא ואומר שלא היה רושם מוחש במה שעשתה לישועה הגדולה שבאה מזה וזה מבואר מאד ואפילו הכי הראשון יותר נכון עד כאן לשונו. וקרוב לזה הביא מהרי"א ז"ל:

**ולי** נראה לעניות דעתי שכונת הפסוק לומר שעם היות שמגר שופט את ישראל כיון שלא עלה בידו להדריכם בעבודת ה' כך לא עלה בידו ההצלה החלטי' בזמנו שהכל תלוי בעבודת ה' ויראתו כמו שהוכיחה דבורה בפסוקי' הקודמים ובפרט מתן תור' כפי הקשר שכתבנו למעלה שכל כחינו והצלחתינו בהכנעת המלכי' תלוי בקבלת עלינו עול מלכות שמים ועול תורה שע"י זה פורקים ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ ולזה אומר כי מה שאירע להם מהצער בימי שמגר בן ענת כמו שיזכיר חדלו אורחות וכו' אותו הצער עצמו עמד בימי יעל שלא נתקן לא מיניה ולא מקצתיה וזה הוא אומרו בימי שמגר בימי יעל דלא ערבינהו לומר בימי שמג' ויעל או בימי שמגר וימי יעל אבל אמ' בימי שמגר בימי יעל שמה שאיר' בימי שמג' עודנו בימי יעל שאע"פ שחב' נפרד מקין הוא וביתו יעל הכשר' ויט אהלה עד אלון בצענ' אשר את קדש שעם היות רב מחנהו כמו שמורה לשון ויט אהלו עד אלון כו' מדלא כתיב ויט אהלה באילון וכו' ואמר שעם כל זה לא הועילה יעל ובעלה עם כל האנשים אשר אתם לשיתוקנו הדרכים ללכת הולכי נתיבות בדרך ישרה עם היות ברית שלום בין בית חבר הקני ובין יבין מלך חצור וזה הוא בימי שמגר בימי יעל יחדיו בשני הזמנים האלה חדלו אורחות ואפילו ההולכי נתיבות לא ידעו עיט הם הדרכים הקצרים ונעלמים שלא יפחדו כל כך עם כל זה ילכו אורחות עקלקלות רוצה לומר לא הלכו בנתיבות ההולכים אל האורחות הישרות הנהוגות כי אם אל נתיבות ההולכים ויוצאים אל האורחות העקלקלות וזה הוא שאמר והולכי נתיבות

שאותם הנתיבות ילכו אל אורחות עקלקלות והיינו דלא כתיב הלכו אורחות עקלקלות או הלכו נתיבות וכו' כמו שהזכיר. ולפירוש זה אין צורך לומר שיעל שפטה את ישראל כי לא הזכירה אלא לפי שהיתה יושבת על אם הדרך היא ואוהליה כאמור ולא הועילו להעביר רעת הדרכים ההם וסכנתם עם היות היום מנהג שבהמצא שכוני אהלים ילכו בטח סביבם:

**ז**

**חדלו** פרזון וכו' רש"י ז"ל ערי הפרזי שאין להם חומה חדלו מהיות יושבים בה מפני האויבים ונאספו על ערי המבצר עד שקמתי כמו שקמתי וכן שאתה מדבר עמי עד כאן. והר"דק ז"ל חדלו פרזון שם מענין ערי הפרזות ושקמתי שניהם השי"ן פתוחה פתח גדול במקום פתח קטן עד כאן וכן הרלב"ג ז"ל. ומהרי"א ז"ל כתב בטעם כפל חדלו חדלו זה לשונו ואמר שני פעמים חדלו פרזון בישראל חדלו להגיד שלא היו האויבים יראים מישראל כיראת ישראל מהם לשבעבור זה יחדלו בישראל הפרזות וגם יחדלו מהגוים בארץ כנען שאינו כן כי חדלו פרזון אבל בישראל לבד חדלו ולא נחדלו בזה באומות עד שקמתי דבורה:

**ולעניות** דעתי נראה בטעם כפל חדלו גם בכפל שקמתי שקמתי ויתור תיבת דבורה כי פיה המדברת והיה יכול לכתוב עד שקמתי דבורה אם בישראל והוא כי בתחלה היו ערי הפרזות בנויות על תילם בישראל בתוכן ומהפחד חדלו פרזון מהיותם בישראל בתוכן דהיינו שהחדל ישובן אבל היו עדיין בנויות ובהמשך הזמן מה חדלו רוצה לומר חדל מציאות הפרזות שנחרבו כי כיון שלא היה בהם יושב שעירים ירקדו שם ויחריבום. וכמו שאמרו חז"ל בפסוק ושאיה יוכת שער שדרשו שער לשון שעירים שמכתתים הבית הריקן ושאיה וכמו שאמרו בגמרא אנא חזיתיה דמנגח וכו' באופן שחדלו פרזון על היותם מבלי יושב וחדלו שני על שגדר אבניהם ובנייניהם נהרסו וחדלו לגמרי. עוד אפשר לפרש לפי שהיו פרזון מהכנענים מאותם שהניחו ישראל מרוע בחירתם וגם כן היו פרזון מישראלים אשר היו נושאים ונותנים אלו עם אלו ומתקיימים אלו באלו לזה אמר כי חדלו פרזון אפילו בכנעניים כמה פרזונות חדלו לא מהפחד אלא בעבור שהפרזונות של ישראל חדלו ונשארו המקומות שוממים שבת עובר אורח זהו שאמר חדלו פרזון של כנעניים בעבור שאותם של ישראל חדלו מן הצר המציק נחרבו של כנעניים מאליהן. ולפי זה בי"ת בישראל בעבור ישראל שחדלו פרזונותיהן ומקושר עם חדלו בתרא והוא הפך ממה שפירש מהרי"א ז"ל. או יאמר חדלו פרזון בישראל חדלו מקושר עם הפסוק הקודם שאמר חדלו אורחות הישרות וההולכי נתיבות ילכו אורחות

עקלקלות אבל לא חדלו לגמרי שהרי היו הולכים מדוחק וצער באורחות עקלקלות כיון שעדיין היו הפרזון עומדות אמנם אחר כך כשחדלו פרזון בישראל נמשך נזק שני מזה שחדלו אפילו האורחות עקלקלות הנזכרות לעיל חדלו ונשמו לגמרי נמצא שתיבת חדלו השני אינו אומר על הפרזון הנזכר כי אם על האורחות העקלקלות הנזכרים לעיל. ואמר עד שקמתי דבורה אפשר שהיא אומרו דבורה לשון אומרין לדבורה לא מדבשיך וכו' וזהו עד שקמתי דבורה לאומות אמנם לישראל לא כן אלא שקמתי אם בישראל ואפשר שהכל בישראל קאמר שבתחלה הכתי על קדקדן במשפט ומוסר השכל עד שקמתי כדבורה ממש שאין כהה אלא בפיה ועוקצה כך בכח דבורי הוכחתי אותם תחלה באכזריות ואחר כך על ידי המוסר הזה שקמתי אם בישראל רחמנית ברחמים לא כדבורה בעוקצה. ודרך דרש אפשר לומר כי כשרות ישראל ועסקם בתורה הוא המשית ישועה בחומות וחיל ולעזר עז לנו וכשישראל חדלו מהתעסק בכושר ובתורה גרמו שחדלו פרזון שאין להם חומה טבעית ולא חומה השגחיית בעבור שישראל חדלו מהתורה והמצות וז"ש בישראל חדלו בעבור ישראל שחדלו מהתורה והתעסקם בה:

**ומתוך** דברי המדרש שוחר טוב הבנתי ענין נחמד בפירוש פסו' זה והוא שאמר שם רבי שמואל בר נחמני עלה מבבל לשאול שלשה דברים ומצא את יונתן איש הבירה אמר לו מאי דכתיב חדלו פרזון בישראל חדלו אמר לו העיירות הקטנות שחרבו בימי סיסרא כיון שעמד' דבורה נעשו אמהות שוב מאי דכתיב להי' אלהינו וכו' בילקוט נראה לי דקשיא ליה הכפל של חדלו חדלו עוד נראה לי דקשיא ליה דהי"לל חדלו פרזון חדלו בישראל ועוד קשה דהי"לל מישראל מאי בישראל ויתוקן בזה ג"כ כפל עד שקמתי שקמתי עוד קשיא ליה אומ' אם בישראל מהו תואר זה של אם זהו שאמר מאי דכתיב חדלו פרזון בישראל חדלו כאלו קאמר וכו' עד תום הפסוקים דשייכי לענין זה ומשיב כי בתחלה חדלו פרזון שנשתוממו ונחרבו בימי סיסר' וכשחזרו לישובן בימי ישראל חדלו ר"ל חדלו להיותם פרזות כמו שהיו מקודם ונעשו אמהות ובזה מתוקנים כל הדקדוקים והיינו דמסיק עד שקמתי דבורה חדלו פרזון וכשקמתי מיד חזרו לישובן ועוד מעט נתרבו באוכלוסין עד שנעשו אמהות וז"ש שנית שקמתי אם בישראל ר"ל אמהות והענין הזה נכון מאד בין שכיונו אליו חז"ל בין שלא כיונו אליו ומורה שדורש מלישנא דקרא אם לאמהות:

**ח**

**יבחר** אלהים חדשים וכו' רש"י ז"ל כתב כשבחר לו ישראל אלהים חדשים אז לחם שערים אז הוזקקו למלחמה בשעריה' ראו עתה בהתנדבם אם יראה מגן ורומח שצריך

לילחם בארבעים אלף ראשי גייסות שהביא השונא עליהם וכולם הממם המקום במלחמת הכוכבים ונחל קישון גרפם ע"כ: ולפי' ה"ק אם יראה מגן ורומח בישראל בבואם לילחם בארבעים אלף ראשי גייסות והר"דק ז"ל כתב זה לשונו יבחר אלהים חדשים כשבחר ישראל אלהים חדשים אז היתה המלחמה בשערים ולא היו יכולין להראות מגן ורומח להלחם עם אויביהם ואעפ"י שהיו ישראל רבים כארבעים אלף ויותר והוא סך חשבון אעפ"י כן היו נסים מפני אויביהם ונסגרים בעריהם ואויביהם רודפים אותם עד השערים וי"מ מגן אם יראה ורומח לשבח כלומר כשהיו ישראל עושים רצון הבורא יתברך ולא היו הולכים אחרי אלהים אחרים וזה היה בימי יהושע לא היה צריך מגן ורומח בארבעים אלף בני גד ובני ראובן ואעפ"י שהיו חלוצי צבא לא הצטרכו להראות מגן ורומח כי ה' היה נלחם להם ובאו עם אחיהם ושבו להם לשלום אין שטן ואין פגע רע מפני שהיו עושים רצון הבורא וי"ת הפסוק כד איתרעמו בית ישראל וגומ' עד כאן לשונו. והרלב"ג גם כן כתב כן והוסיף לומר זה לשונו יבחר אלהים חדשים רוצה לומר השי"ת בחר לו דברים חדשים להשלים זה הנס והוא שכבר משך לב סיסרא וחילו להלחם עם ברק בשערי ישראל במקום שהיה ראוי ליפול שם לפי מה שסבב השם יתבר' אשר עמקו מחשבותיו והנה באמת לא נצחו ישראל מלחמה זו בכחם ועוצם ידם כי לא היו להם כלי זין כי אם לאנשים מועטים עד שבארבעים אלף מישראל לא היה נראה מגן ורומח ולזה הוא מבואר כי בעשרת אלפי איש שעלו מבני נפתלי ומבני זבולן לא היו כלי זין כי אם לאנשים מועטים באופן שלכך בחר האלי"ם דברים מחודשים דהיינו שיבאו הם אל ערי ישר' מקו' אשר לא ידעו ויפלו שמה כי ישראל לא היו מוכנים ללכת חוץ לארצם להלחם ע"כ תורף דבריו וכן הביאם מהרי"א ז"ל:

**ולע"ד** נראה כמו שמצאתי בתנא דבי אליהו שמפרש יבחר אלהים חדשים שהשי"ת בוחר בדברים מחודשים של דברי תורה ושכר גדול למחדשם וישראל ארבעים אלף שיצאו ונתקבצו למלחמ' זו ונצחו בזכות אלו העוסקים בתורה ומחדשים ועליהם נשענים כאלו יש בידם מגן ורומח ע"כ תורף דבריו בילקוט ולפי זה אובין ואודין ואומ' יבחר האלהים החדושים הלא הם שחדשום אות' שאז לחם שערי' ר"ל החדושים שהיו מחדשים אז בהלחמם בשערים המצויינים בהלכה בספ' מלחמות ה' אשר בלי ספק מגן הוא זה ורומח אם היה נראה לעין אלא שאינו נר' בפועל אלא בכח מגן ורמח הוא ז"ש מגן אם יראה ורומח ג"כ היה במ' אלף שנתקבצו לא חסר לו כי אם הראיה אבל לפי האמת שמש ומגן ה' אלהים צבאות ע"י זכות התורה או יאמר יבחר אלהים חדשים החדושים בוחר השי"ת בהם כ"כ עד שתכף שהתנדבו העם לעסוק בתורה ולחדש בה והגא מפיהם

יצא תכף ומיד אז לחם השי"ת בשערים על מלחמה ונצחו את אויביהם בלי מגן ורומח בישראל כשיצאו ללילחם בארבעים אלף ראשי גייסות של סיסרא או הכי קאמר הנה אותו המגן ורומח שהיה ביד האויבים נתן ה' כקש נדף בעבור אהבת ישראל ז"ש אז בהלחי' בשערים במלחמת סיסרא מגן אם יראה ורומח בתמיה במ' אלף ראשי גייסו' האם מגן ירא' וכן רומח לא היה נר' שלא אזרו חיל להראותו ואם באולי היה נרא' האם מגן הוא נחשב ורומח הנרא' הנה מאחר שלא היה עושה פועל הגנה עליה' ולא הרומח פועל רומח להזיק ישראל כי זבות תורה מגן להולכי תום ואין ראוי להחשיבו מגן ואפי' אם ירא' או יאמר יבחר אליים חדשי' כי השב בתשוב' נעש' ברי' חדש' ע"ד השיבנו ה' אליך ונשוב' חדש ימינו כקד' ז"ש יבחר אליים חדשי' עתה ששבו ישר' בתשוב' ונעשו חדשי' ממש הנה הב"ה הבוחר בעמו יש' באהב' יבחר בהם ז"ש יבחר אליים חדשים אלו ששבו נעשו חדשים ממש עד שאז לחם הש"י בשערים של המלחמות ולפניו ית' הנלח' בשערי' מגן אם יראה ר"ל היתכן שירא' וכן הרומח בכל אות' המ' ראשי גייסו' שבאו ללילחם ביש' שהב"ה נתן מורך בלבם שלא ירים איש את ידו שמאלית במגן ולא הימנית ברומח ואו' מגן אם ירא' כמו האם יראה מגן ורומח במ' אלף כשבאו ללילח' בישראל או אמ' במשז"ל בשוחר טוב הביאו הילקוט בפ' ויעשו בני ישראל כל מי שנעשה לו נס ואומר שירה בידוע שמוחלין לו על כל עונותיו ונעש' בריה חדש' ז"ש כאן יבחר אליים שירתי זו שגורמ' להיו' חדשי' ברי' חדש' שסדרתי אז על המלחמ' זו:

**ט**

**לבי** לחוקקי יש' רש"י ז"ל אני דבור' לבי לחוקקי יש' לאהוב חכמי ישראל שהתנדבו בעם לאמ' ברכו את ה' ושובו אליו ע"כ והר"דק פי' חוקקי יש' גדולי יש' ומנהיגי' ע"ש שעושים חוקי' בעם ואומ' לבי ורצוני לחוקקי ישראל שהתנדבו בעם לצאת למלחמה ואומר אליהם ברכו ה' שהכניע אויביכם לפניכם ויש לפרש חוקקי סופרי' וחכמי' הלומדי' בחוקי האליים ותורותיו המתנדבי' בעם ללמדם תורה ומצות אומרת להם ברכו ה' על התשועה הזאת ע"כ תורף דבריו וכן פי' הרלב"ג ז"ל שהמלמדי' תור' ראוי שיברכו בעת זו של השקט אל השי" כי יהי' לבם פנוי ללמו' מה שלא למדו מאז מלחץ אויב או אמר זה על בני נפתלי ועל בני זבולון שירדו מהם מחוקקים לעזור לדבורה בזאת המלחמ' כמו שיבא אח' זה ע"כ תורף דבריו וכן הביא מהרי"א ז"ל בשם המפרשים ז"ל והוסיף לחוקקי ישראל הם החוקקים חקקי דברי הימים המתנדבים בעם לכתוב הנסים ומחלה את פניהם יכתבו זה כי ה' עשה תשועה זו ויברכו בתוך ה' חקקותם שחוקקים אמת ע"כ תורף דבריו: ולעד"ן לבי בטוח לחוקקי ישראל ובזכותם אני הייתי נשענת

בצאתי למלחמה הלא הם המתנדבים בעם ללמדם תורה בנדיבות ע"ד אמת קנה ואל תמכור כעת ברכו אלהים על התשועות ועל הגבורות ובס"ה ויקרא דף כ"ו פתח רבי יוסי ואמר לבי לחוקקי ישראל וכו' תא חזי כל רעותא וכל לבא דבעי בר נש לארקא ברכוי מעילא לתתא ליחדא שמא קדישא לבעי בצלותא לק"בה כמה דכתיב ממעמקים וכו' דתמן עומקא דכולא בעמיקו עילאי דאינון שירותא עילאה דאבא ואימא מזדווגין אוף הכא לבי לחוקקי ישראל מאן חוקקי ישראל לא כתיב חקוקי ישראל אלא לחוקקי אלו אבא ואימא דאינון מחקקי לישראל קדישא דאיהו נגיד מבינייהו המתנדבים בעם אלין אינון אביהם דאיקרון נדיבים כד"א נדיבי עמים נאספו עם אלהי אברהם כדין ברכו ה' לנגדא מיניה ברכאן לתתא ואשכחון ברכאן בעלמ' כולהו וכד הכא משתכחין ברכאן מלעילא כלא הוא בחדוותא כלא הוא בשלימו זכאה חולקהון דישראל ע"כ:

ו

**רוכבי** אתונות צחורות רש"י ז"ל הסוחרים והשרים שירכבו מעתה על אתונות לבנות החשובות מבלי יראה ודאגת אויב ואותם שיושבים על מדין לשון דינים שהיו יראים לעשות משפט בפרהסיא וכן תרגם יונתן דהוו מתחברין למיתב על דינא ואותם שהולכים רגלי על דרך שיחו וספרו את התשועה הזאת אשר מקול המחצצים אתכם אורבים לסטים ומוכסים היושבים גדודים במערכות לארוב בעברי המים שם יתנו עתה רוכבי האתונות והולכי על דרך את צדקות ה' ומה הן הצדקות צדקות פרזונו בישראל שהשקיט את ישראל. לשון פרזון ולצאת מפוזרים ביחידי שלא באסיפת עם אז ירדו לשערים חזרו לערי מושבות' שברחו מהם ליאסף אל ערי המבצר שערים כמו כי ימצא בקרבך באחת שעריך עיירות מחצצים פתר מנחם עורכי מלחמה וסודרי קרב וחבירו מלך אין לארבה ויצא חוצץ כולו לשון גדודים דבר אחר מקול מחצצים כשהייתם הולכים בין משאבים לשאוב מים הייתם יראים מקול אבנים חלוקי הנחל קי"ולאש בלעז שהעובר עליהם נשמע קולם והיית' יראים שלא ירגישו בכם אויביכם מעכשו אין לחוש על זאת ומשם מצוה עליכם ליתן הודיה לשמו מחצצים לשון אבני חלוקי הנחל כמו ויגרס בחצץ שיני עד כאן לשונו. והר"דק ז"ל פירש רוכבי אתונות לבנות חשובות שמאז היו מפחדים לשבת על מדין והוא שם מקום הנזכר ביהושע מידין וסככה או הוא שם לדרך ידוע אצלם שהיו מפחדים ללכת בו כי שם קרובים האויבים ועתה שתלכו בטח שיחו וזמרו לשם יתברך. ואמרו במסרה מדין שלשה לישני מדין וסככה יושבי על מדין להטות מדין דלים חד שם קרתא וחד שם אורחא וחד לשון דין. ויונתן תרגם כן דהוו מבטלין עסקייהו וכו' למיתב על דינא מקול מחצצים מורי החצים לא היו יכולין לשאוב

מים ועתה יתנו שם צדקות ה' וטעם צדקות פרזונו שיוכלו לשבת בערי הפרזות בטח וטעם מקול כי הפרשים ויורי החצים נותנים קול ומריעים להפחיד העם כמו מקול פרש ורומי קשת וכו'. ופירוש יתנו לשון למוד ושנון תרגום ושננתם לבניך ותתנינון עד כאן לשונו: והרלב"ג ז"ל פירש הסוחרים הנכבדים רוכבי אתונות לבנות שהיו יושבין על דרך מדין ומתעכבים שם ולא יוכלו להשלים דרכם הישר מפני פחד אויב ויטו דרכם ללכת על דרך אחר והוא דרך שיחו כמו שאמר במה שקדם והולכי נתיבות ילכו אורחות עקלקלות וכל זה הפחד היה להם מקול האויבי' מורים חצים שהיו בין המעיינות שהיו שואבים מים להצר להם לישראל והיה זה המקום בדרך הישר שהיו רגילים ללכת בו הסוחרים ועתה שם במקום הפחד עתה יתנו שם צדקות ה' שהכרית את אויביהם ומה שאמר אז ירדו לשערים היינו צדקות פרזונו שנבנו ערי הפרזות החרבות כדפירש רש"י ז"ל או אז ירדו לשערים ללמוד תורה שערים המצויינים בהלכה כי מקודם לא היה להם פנאי מפני כובד העול והשעבוד עד כאן תורף דבריו. ומהרי"א ז"ל פירש מ"ם מקול מחצצים מ"ם התמורה כמו שפי' האפוד והכי קאמר תמורת הקול שהיו נותנים המחצצים מורי החצים לאנשי ישראל היוצאים לשאוב מים תמורת אותו הקול יבא קול שבח והודאה ששם יתנו צדקות ה' שעשה צדקה שחזרו הפרזות והכפרים לישובן כי עתה ירדו לשערים אותם הפרזות ירדו עם ה' לשכון שם או יהי' אז ירדו לשערים עם ה' שילכו אורחותיה' מעיר לעיר משער לשער זהו שאמר לשערי'עד כאן וחז"ל אמ' בעירובין פ' אלו דברים תנא דבי רב חנן אלו ת"ח שהולכים מעיר לעיר וממדינה למדינה ועוסקין בתורה ועושים אותה כצהרי' יושבי על מדין שיושבים ודנין דין אמת לאמיתו והולכי אלו בעלי מקר' על דרך אלו בעלי משנה שיחו אלו בעלי גמרא שכל שיחתן דברי תורה פי' רוכבי אתונות ללכת מעיר לעיר ללמוד תורה וחדושין וצחורות פי' בחילוף חי"ת בה"א לשון צהורות וצהרים ומאומרו על מדין דלא כתיב על דין למדו יושבי על העקר מהדין ותכליתו האמיתי לדונו דין אמת ולאמתו וז"ש יושבים ודנים דין אמת לאמיתו שזהו מדין ר"ל העקרי והפרי מהדין היותו לאמיתו:

**ובתנא** דבי אליהו צחורות אין צחורות אלא נקיות מהגזל יושבי על מדין שמעמידין הדבר על הדין והולכי על דרך שיחו אלו סנהדרין שהעולם נשען עליהם ואין להם שיחה בטלה מעולם מקול מחצצי' שאו' על טמא טמא ועל טהור טהור הלכות שבת וחגיגו' ומעילו' ודיני הצצי' באדם בין משאבי' שלומדי' ושואבי' ד"ת שם יתנו צדקו' הצדקות פרזונו עיר קטנה היתה בישראל עמדו ובנו להם בית הכנסת ובית המדרש ושכרו להם את החזן ומלמדי תינוקות נמצאו בתי מדרשו' רבי' בישראל ע"כ אולי מפרש אותו על הסוחרי'

רוכבי אתונות וצחורו' לשון לבנות הוא על שם שהם נקיות מן הגזל שבורחים ממנו עד שמעמידין הדבר על הדין שלהם שאינם רוצים גזל אלא מדין ר"ל העולה להם מהדין אמנ' והולכי בדרך שיחו מדבר בסנהדרין ופי' והולכי כמו הליכו' עולם לו ומזה דרש אלו סנהדרין שהעולם נשען עליהם שהם הליכות והנהגו' העולם שאין להם שיחה בטלה שהשיחו שלהם על דרך התורה שנאמ' בה והור' להם את הדרך ילכו בה ז"ש על דרך שיחו שהשיחו שלהם על דרך התורה ולא לבטלה ודורש מקול מחצצים לשון חציצה שעושים חציצה בין טמא לטהור ז"ש ראשונה מחצצים שאומרים על טמא טמא ועל טהור טהור וא"חכ אמר הלכות שבת שצריך מחיצות להתיר המבוי וזהו מחצצים לשון מחיצות שצריך האדם לחוצץ בין קדש לחולין שלא למעול ז"ש הלכות שבת אמנם מ"ש חגיגות ומעילות לא יש להם שייכות עם מחצצים ואחר כך אומרו ודיני חציצה באדם פשוט לענין טבילה ודרש בין משאבים בין מלשון בינה שלומדים ומבינים ואחר כך שואבים לזולתם ד"ת:

**ולע**"**דן** אחר שאמר למעלה שבוחר השם יתברך בחידושים והעסק בתורה שהוא עזר גדול לישראל להושיעם מיד אויביהם ולנצח במלחמות וכמו שאמר בהתנדב עם לבי לחוקקי ישראל וכו' עתה אומר שצריך לקיים מה שנאמר בתורה ודברת בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך וכו' לזה אמר שאפילו הסוחרים בעודם רוכבי אתונות צחורות יהיו תמיד יושבים ועוסקים על מדין ודברי תורה ואפי' בלכתם בדרך ישיחו בדברי תורה זהו שאמר והולכי על דרך רוצה לומר אפי' בעודם הולכי על דרך ישיחו בדברי תורה שלא תפסק גרסא מפומייהו וכל שבן בהגיעם לישוב או אפשר שידוע שאמרו חז"ל במסכת אבות המפסיק ממשנתו ואומר מה נאה אילן זה ומה נאה ניר זה שאעפ"י שמתכוין לשבח הבורא ית' עכ"ז הרי זה מתחייב בנפשו לעומת זה כי בכיוצ' בשבח זה לשנן צדקות ה' צדקות פרזונו מותר להפסיק ולעשות חציצה אפי' בין הדבקים בעת ששואבי' כיון שהנס הזה היה גרמא אל הלימוד שמאז בימי סיסרא ושעבודו לא היה בידם ללמוד מפני הפחד הגזור שמכה ועוד שמהלחץ לא היו יכולים לשקוד בלימוד ז"ש מקול מחצצים ר"ל קול אותם שעושים חציצה והפסקה בין משאבים ר"ל בין השאיב' ששואבי' ד"ת שחוצצים ומפסיקים לשבח להק"בה ששם יתנו צדקות ה' וכו' והוא מותר להפסיק יען שאז ירדו לשערים על הלימוד מותר להפסיק שאינו דומה למה נאה אילן זה וכו' כי זה השבח עדיף כלימו' תור' ואמ' מקול מחצצי' כלומר מקול קריא' בגרון של המחצצי' שעתידין לקרא עורי עורי עתה דבור' לקול המולה גדולה והענין הוא שמדברת צחות בלשונ' לו' שהקול העתיד בכח ראוי שיעורר את דבורה בפועל השיר הזה מקול

מחצצים כמ"ש המפרשי' ז"ל אמנם מ"ש אז ירדו לשערים וכו' מאו' אז שמור' על זמן העבר גם מאו' לשון ירידה אומ' אני דהבי קאמ' הנה ראוי שיתנו וישננו צדקות ה' ובפרט צדק' פרזונו שחזרו הפרזות והכפרים למקום2 שע"י זה חזרו הדרכים לקדמותם בלי פחד ואימ' והסוחרים יושבים ומרויחי' ואז בזמן העב' בהיותנו תחת סיסר' ופחדו הנה אז ירדו יריד' נפלא' לשערי' עם ה' כמעט הגיעו לדכדוכ' של עניו' לחז' על הפתחי' ז"ש ירדו למדרג' לשערי' לחזר בשערי' עם ה' הקדוש ונדיב אשר לא נסה באלה לא כן כעת הכל נתקן וחז"ל אמ' צדקו' פרזונו א"ר אושעיא צדקה עשה הב"ה לישראל שפיזרם בין האומות שאלו היינו מקובצי' במקו' א' היו מכלים אותנו אבל עכשו מפני כבוד' שלא יקראו' מלכות קטיע' אינ' הורגי' אותנו ולפי זה פרזונו כמו פזרונו לשון פיזור ובם"ה בראשית דף ל"ב פתח ואמר מקול מחצצי' בין משאבי' וכו' מקול מחצצי' דא קול יעקב כ"דא איש הביני' בין משאבי' דאיהו יתיב בין אינון דשאבין מיא מלעיל' והו' נטיל בתרין סטרין וכליל להו בגוי' שם יתנו צדקות ה' תמן הוא מהימנות' לאתדבק' שם יתנו צדקו' ה' תמן ינקין צדקו' ה' ושאבין צדקו' פרזונו בישר' דא צדיק דעלמא דאיהו קיי' וקדיי' ואיהו שאיב ונטיל כולא ומפזר לגביה ימא רבא אינון מיין עילאין בישר' דיש' ירתו קיי' דא ויהביה לון קב"ה ירות' ירות' עלמין כיון דיש' שבקו ליה דהוו גזרין ולא פרעין מה כתיב אז ירדו לשערים עם ה' אינון שערי צדק הוו יתבין לתרעי ולא עאלין לגו בההוא זמנא כתי' ויעזבו בני יש' את ה' עד דאתת דבורה ונדיב' לון בהאי כמא דכתיב בפרוע פרעו' בישראל ועל דא כתיב חדלו פרזון בישראל חדלו פרזון דא הוא פרזונו דקא אמ' חדלו פרזון קיי' קדיש' דלא איתפרעון עד שקמתי דבור' שקמתי אם ביש' מאי אם אלא אנא נחתי' מיין עילאין מעיל' לקיימ' עלמין ביש' סת' לעיל' ותתא לאחזא דעלמ' לא איתקיימ' אלא על דא קיימ' ורזא דכולא וצדיק יסוד עול' כתי' תלת נפקין מחד חד בתלת קיימ' על דין תרין ינקין לחד חד יניק לכמה סטרין כדין כולא חד וכתיב ויהי ערב ויהי בקר יום אחד דערב ובקר כליל בחדא היינו ברית דיומם ולילה וביה כולא חד ע"כ:

**יב**

**עורי** עורי דבורה וכו' חז"ל אמרו כל המתיהר אם נביא הוא נבואתו מסתלקת ולמדו כן מדבורה שלהיות' מתיהרת אומר' עד שקמתי דבורה שקמתי אם בישר' יוהרא זו גרמ' לה הסתלקו' נבואה עד שהוכרחו לעורר' ולו' עורי עורי וכו' עורי עורי דברי שיר כי שתק' ואפשר להרחיב זה בי עקר היוהרא היית' במה שנתבבד' בקלון זולתה הוא מה שאמרה בימי שמגר בן ענת בימי יעל כי מה לנביאה לדבר בגנות זולת' ולפי שדבר' בגנו' שמגר ובגנו' יעל ונתייהר' עד שקמתי דבור' ועו' שאמר' שקמתי אם ביש' כנגד

ד' חלוקו' אלו הוצרכו ד' פעמי' עורי עורי ורש"י ז"ל כת' עורי עורי לשון שבח התגברי בשירתך והר"דק ז"ל כתב עורי עורי הראשונים מלרע והאחרונים מלעיל ע"כ והרלב"ג ז"ל כתב יחס שירה לדבור' והשבי לברק כי הוא פעל פועל המלחמ' ומהרי"א ז"ל כת' לפי שדבורה בתחלת דברי' אמ' שמעו מלכי' האזינו רוזני' אנכי להי' אנכי אשיר' וברק מפני זה שתק ולא אמ' שיר' וכאשר רא' שנתפשט' לדברי' אחרי' שאינ' מעצ' השי' אמר אליה עורי עורי דבור' ר"ל ראה דבריך עורי עורי דברי שיר ולא דברי' שאינ' מענין השיר והיא השיבתהו קו' ברק ושבה שבייך ר"ל מה לך להוכיח אותי על מלאכ' השיר הראוי והמיוחד אלי עשה אתה מלאכתך ושבה שביך כי לבן אבינוע' איש חי גבור החיל כך יאות להלח' ולשבו' שבי והניחני עם השיר כי אנכי להי' אשיר' כראוי ע"כ: ולע"ד זה מקושר לתחילת הענין אל מ"ש מקול מחצצי' וכו' ר"ל מקול שעתידי' עורי עורי דבורה לקולם של המחצצי' הנז' ושבח' שישבחו ויתנו צדקו' ה' או הוא מקושר למ"ש אז ירדו לשערי' עם ה' שירדו מגדולת' לחזר לפתחי' מלחץ אויב אשר ראוי שאת דבור' עורי לשפוט יש' שישובו בתשוב' ועורי ב' לנקום נקמתם ולילחם עם האויבים ואח"כ עורי ג' לשורר על ההצל' ואל תמתיני עד שישבי' אלא קוד' ז"ש עורי דברי שיר קוד' שיקום ברק ושב' וכו' ומ"ש קו' ברק כמשז"ל המלחמ' של הקב"ה והנצחון לנו והוא בילקוט סימן תש"כד לז"א קום ברק קימה לבד תעשה והי' ילחם לך ודבר שבוי אתה שובה שיקרא על שמך ז"ש ושבה שביך ר"ל ושבה הוא שביך והוא שם לא פועל ר"ל נקרא על שמך כאלו אתה שבית אותו ואולי אמר ושבה לשון פועל כפשוטו ואו' תזכה להיות שביך בזכות אביך אבינועם כשמו נעי'במעשיו וזכות אבא נועם אביך מסייעתך:

**יג**

**אז** ירד שריד רש"י ז"ל ירד לשון ירדה כמו לרד לפניו גוים שרידי ישראל רדו באדירי שונאיהם ה' ירד לי בגבורים ירדה לי את גבורי האומות ע"כ וכן פי' הר"דק ז"ל ולמ"ד לאדירים במקום בי"ת כמו באדירי' וכן פיר' הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל אלא שהרחיב הענין יותר לפר' תיב' עם נמשכ' אל תיבת ה' כאלו אמר עם ה' והכונה לפי שאמר למעלה אז ירד שריד ששלט באדירים חזרה לבאר שהשריד הם עם ה' אלו ישראל שעם ה' השליט הק"בה בגבורים יבין וסיסרא ומחניהם או אפשר בי"ת בגבורים כמו עם הגבורים ר"ל ה' ירד לי והשליטני על מחנה סיסרא עם הגבורי' של יש' וכדמסי' מיני אפרי' וכו' שאלה הגבורי' עמהם השליטני ה' בסיסר' ומחנהו ע"כ. **ולע"ד** אפשר שאמרה שריד על ברק הנז' וזה מורה תיבת אז ירד שריד שאז שתשבה שביך אז ישלוט השריד הנזכר הוא ברק שהוא מן השרידי' אשר ה' קורא הנה ישלוט לאדירי' עם ר"ל לכללו' העם

של ססר' שמבחינת הרבוי הם אדירי' אמנם לי דבורה ירד לי בגבורי' באופן שחלק ברק יהיו העם וחלקי יהיו הגבורי' ע"כ כי ביד אשה ימכור ה' את ססרא כפשוטו שהוא על דבורה שהתפארת והוא נצחון הגבורים לא יהיה לך אלא לי ועליהם יזכר שמי או יאמר עם על ישראל כאלו אמרה אתה ברק שריד ה' אז ירד שריד לנצח אדירים צריך עם רב מישראל ז"ש לאדירים עם שיעמדו עמו י' אלפי איש אמנם לשליטה שלי דבורה ה' ירד לי בגבורים של מחנה סיסרא בלי שום אמצעי אלא הוא ישלטני בהם ובלי ספק עצה נבערה נתייעץ סיסרא לנוס ברגליו וליכנס באוהל יעל הישראלית או אוהבת ישראל ואין זה אלא זכות דבורה שה' ירד לה בגבורים או אפשר שאומרו אז ירד שריד וכו' דבר על ההווה במלחמת סיסרא וזהו אומרו אז ירד לי באדירים כאלו היו עם דל ומאן דאחזי לן מהם כן יחזי לן בשאר האומו' מ"ה ז"ש ה' ירד לי בגבורי האומו'. ואפשר שאל זה כיון רש"י ז"ל שכתב שרידי ישראל רדו באדירי שונאיהם שאומ' רדו בלשון עבר גם לשון שונאיהם מורה על אלו שהרעו לישראל וגבי ירד לי בגבורים כתב ירדה לי בגבורי האומו' כתב ירדה בלשון עתיד וזה מורה אומרו בגבורי האומות דרך כלל על כל האומו' וחתני נר"ו פירש שדבור' אמר' ראו חסדי ה' שאז כשהיה הולך ברק לקראת מחנה סיסרא עם היותו יחידי ז"ש שריד הנה אז שלט ממשל רב עם היותו יחידי כי לאדירים שהם סיסרא ומחנהו היה נראה להם ברק ובעיניהם כאלו הוא עם רב ז"ש לאדירי' עם ר"ל לאדירי' היה בעיניה' כעם וניחא בזה למ"ד לאדירים וניחא נמי היותו מוכרת שהיה ראוי להיות סמוך לאדירי עם:

**יד**

**מני** אפרי' רש"י ז"ל כתב מן אפרי' יצא שרש יהושע בן נון לרדות בעמלק ויחלוש אותו לפי חרב ומחובר מקרא זה לעליון (לפי') [לפ'] ה' ירד לי בגבורים את יהושע הקים לרד' בעמלק אחריך יקום שאול משבט בנימן (שיגרמנו) [שיגמרנו] ויעמום אותו כגחלים עוממו' ויש לפתור בחיל של ר' אלף רגלי שבא שאול עליהם מני מכיר ירדו מחוקקים שרים גדולים שכבשו את האמורי אשר כבשו ששים עיר כל חלב ארגוב שכבש יאיר עכ"ל וכן פי' הרד"ק ז"ל והוסיף לומ' כ"ף אחריך כלפי אפרי' וכ"ף בעממיך כנגד בנימן ואמרה זה דרך נבואה והזכיר' המתעוררים והמחזיקים במלחמ' ועתה שירדו למלחמה מן מכיר הגדולי' והחכמי' ואעפ"י שהיה מעבר הירדן התעורר והתחזק לבא אל המלחמה וכן מזבולון ירדו אפילו הסופרים והחכמים ואין צריך לו' שאר העם ומושכים בשבט סופר פירי' החכמים והסופרים עכ"ל וכן פי' הרלב"ג ז"ל וכן פי' מהריי"א ז"ל והוסיף במ"ש בשבט סופר שעל סוחרי זבולן שכותבין פנקסי' מסחורתם עליהם אמר כי ממכיר

באו חכמי' וסופרי' מחוקקים וזבולן לסוחר הגדול לחוף אניות ישכון וירכתו עד צידון שהניחו כל עסקיהם ובאו לעזור לא כן ראובן כמו שיזכיר: ומתוך דברי חז"ל מובן פירוש מלת שרש' בעמלק זולת הנז' בדברי רש"י והוא שרשם לשון משרש אחריה האמור בע"א ר"ל מן אפרים יצא מי שיעש' שירוש בעמלק שישרש זרעם כמו שנצטוינו מחה תמח' את זכר עמלק גם מ"ש אחריך בנימן בעממיך לשון רבים מובן מדבריהם שאמר כן להיות שני עמים מבנימן נלחמי' עם זרע עמלק האחד עמו של שאול ואחריו עמו של מרדכי שהרגו בזרעו של עמלק זהו שאמר בעממיך שני עמים והכונה לומר שמזכירי' זרעו של יוסף ובנימן אחיו אשר הם בניה של רחל מהם ינוצחו זרעו של עמלק כדכתיב אם לא יסחבום צעירי הצאן הם צעירי השבטים בניה של רחל ונתנו טוב טעם למה בידם יותר מזולתם לפי שיוסף לא נטר איבה להתנקם מאחיו כשנפלו בידו לא כן עשו ולזה יפול בידם שלא הרעו לאחיה' לא כן ביד שאר השבטים כשיאמרו לעשו למה רדפת את אחיך ישיב להם ואתם למה רדפתם את אחיכם וזהו מה שכתוב הנה היו כקש זה עשו שנאמר בית עשו לקש אש אכלתם זה יעקב שנאמר בית יעקב אש ולא יצילו את נפשם מיד להבה זה יוסף שנאמר ובית יוסף להבה כי יוסף מתייחס לעשו בהיות נער קטן ועשו קטן נתתיך בגוים עשו גדל בין ב' צדיקים ולא למד ממעשיה' ויוסף גדל בין ב' רשעי' ולא למד ממעשיה' זה כתי' בו ולא ירא ויוסף כתיב בו את האלי"ם אני ירא ע"ב תורף דבריה'.

**ולע"דן** מני אפרים שהי"לל מן אפרים אבל כונת' לומר הנה אפרים ומכיר ובנימן הנה יחד כלם מני הם נחשבים מני כמו ממני הם נחשבים שהרי באו לעזרתי במלחמה זו לא כן ראובן שעשה עצמו כאלו לא ידעני ואינו מני וכדמסיק בפלגות ראובן שנחלק מעלי ואיתפליג ולזה אמר מני אפרים וזאת לו נחלה משורשו הטוב ששורשם הנם יהושע שעשה נקמת ה' בעמלק דזרוק חוטרא אאוירא אעיקרא קאי ואומרו אחריך וכו' הכינוי של אחריך כלפי עמלק הנזכר זה הוא אחריך ירדוף בנימן דהיינו שאול ומרדכי איש ימיני רודף אחריך עמלק לעשות נקמה בעממיך עממים של עמלק הנזכרים באופן שכף אחריך וכף עממיך כלפי עמלק וגם כן מני מכיר ומזבולן וכו' רוצה לומר נתחזקו במלחמה כאלו הם ממני ואמ' במעלת זבולן שהיו מושכים בני שבטם ע"י המקל ושבט סופר שהסופר שבטו וכחו בספרותו לכתוב כל תוקף לקיים שיבאו מהם למלחמות ה' ז"ש מושכים ר"ל מושכים בני אדם בשבט סופר עם שבט הסופר כאמור או יאמר מושכים בני אדם אשר בשבט ר"ל בשבטם ע"י סופר שהיו כותבי' ספרים אל כל אשר בשבטם ימהרו לבא לעזור לדבורה:

**טו**

**ושרי** בישששכר עם דבורה רש"י ז"ל שרים שבישששכר הם סנהדראות עוסקים בתורה יודעי בינה לעיתים הם תמיד עם דבורה ללמד בישראל חק ומשפט שרי בישששכר יו"ד זו טפלה היא ואינ' משמשת כלום והרי היא כיוד בהמות שדי וקרע לו חלוני וישששכר כן ברק ושאר העם של ישששכר כן גם הם עם ברק לכל אשר יצוה בעמק שולח ברגליו שלחם בכל שליחותו לאסוף את העם ולכל צרכי המלחמה בפלגות ראובן אבל בחילוקי לבו של ראובן רבו חקקי לב נכלי לבא ערמומית ומה היא ערמומיתו ישב לו בין משפתי המלחמ' לשמוע מי נוצח ויהיה עמו עכ"ל והר"דק ז"ל פיר' וישששכר וכן שבט ישששכר כולו יצא עם דבורה וכן ברק יצא עם דבורה במהירות שבעמק שולח ברגליו שלא שאל בהמה לרכוב עליה מרוב חפצו במלחמה אבל בפלגות ראובן שנפלג ונחלק מעבר לירדן ולא באו למלחמ' גדולי' הם חקקי לב וחקרי לב עליו וכן כתב הרלב"ג ז"ל והוסיף ביאור שולח ברגליו ששמע אל עצת דבורה כמ"ש ויעל ברגליו עשר' אלפי איש ע"כ: ומהרי"א ז"ל פירש ושרי בישששכר עם דבורה ששרי ישששכר מהם ישבו עם דבורה שנשארו בהר תבור עמה ומהם ירדו לעמק למלחמה וזהו וישששכר כן ברק ר"ל ומישששכר גם כן היו עם ברק כי בעמק שולח ברגליו ישששכר הנז' ולא בקש ישששכר בהמה לרכוב עליה לחפצו במלחמה אבל שולח ברגליו ואם השבטי' הללו אם בעבר ואם בהווה ואם בעתיד היו אנשי מלחמה לבי בפלגות ראובן גדולי' חקרי לב במה שנחלק ונפרד מבוא במלחמה ע"כ:

**ולע"ד** ואדקדק י"וד שרי שבא טפלה והכונה כי שבט ישששכר כלו בא ואעפ"י שהשי"ת צוה לברק יקבץ מזבולן ונפתלי הנה בבא זבולן בהכרח יבא ישששכר לסייעו כי זבולן מעמיד לישששכר מאכילו ומשקהו ובפרט שכל מה שצוה זבולן בזאת המלחמה היה להעמיד דגל התורה ולהחזיר עטרה ליושנה וכמו שנתבא' למעלה בפי' ולקחת עמך י' אלפי' איש מבני נפתלי ומבני זבולן לז"א ושרי בישששכר אות' הגדולי' שבישששכר שהם שרי וגבירי היו עם דבור' ר"ל למעל' עם דבורה בהר תבור ע"ד מחר אנכי נצב על ראש הגבעה מתפללי' לשי"י וכאשר ירימו ידם וגבר ברק ויש' וחלק לה' כבוד וקרא' שרי ר"ל שרי' עלי שאפי' דבור' מחזק' אות' לשרי' עליה ושאר דלת עם יששכ' היו עם ברק למט' בעמק וז"ש וישששכ' ר"ל שאר השבט זולת השרים וכן ברק בעמק היו שולח ברגליו שולח מאלו השרים ומדבור' ובשליחות' היה למט' כדי שזכו' שרי ישששכר וזכו' דבור' מסייעתם בעמק ז"ש שולח ברגליו ואמ' בפלגו' ראובן ר"ל ב' פליגו' נפלג ראובן אח' בימי קדם בזמן משה שרצ' לעמוד בעבר מזרח' וזו שני בזאת המלחמה שישב לו מנגד

ולא בא לעזר' ה' בגבורי' ז"ש בפלגו' ראובן ב' כנז' בהם גדולי' חקקי לב שצריך לחקוק ביניה' סיב' מספק':

**טז**

**למה** ישב' בין המשפתים רש"י ז"ל ישב לו בין משפתי המלחמ' לשמוע מי נוצח ויהיה עמו שריקות עדרי' לשמוע קול עדרי המלחמ' למי קול ענו' גבור' ובמי קול ענו' חלוש' ע"כ והרד"ק ז"ל כתב למה ישבת בין המשפתי' הם מערכות גדרות צאן לשמו' שריקו' עדרי' כלו' יושב ובוטח ולא חשש' למלחמ' יש' אשר בארץ כנען ולא בא' לעוזר' במלחמ' הזאת ע"כ ובן כתב הרלב"ג ז"ל והוסיף שריקות עדרים שריקות עדרי יש' ע"י האויבי' ואתה לא חששת לבא לעוזר' הנה לפלגו' ראובן ששקדו בשקידה עליהם ולא נתנו לב לצאת משם גדולים חקרי לב ע"כ ובכפל ב' כתובים בפלגות ראובן גדולי' חקקי לב לפלגות ראובן גדולי' חקרי לב כתב מהריי"א ז"ל זה לשונו לפי שהיה התימ' עליו בב' פנים האחד למה נפרד כעת מישראל וממלחמותיו שלא היה כשאר שבאו לעזרת ה' בגבורי' ועליו אמר בראשונ' בפלגות ראובן גדולי' חקקי לב והתימה השני הוא למה נתיישב מעבר הירדן ששאל הארץ ההיא ממר"עה לפי שהי' מקנ' רב כו' לבני ראובן לז"א למה ישבת בין המשפתי' רומז לעבר הירדן לשמוע שריקות עדרי' ר"ל לסב' עדרי צאן שהיו להם (ואת') [וחת'] לו' שבפלגו' ראובן שנפרד להתיישב בעב' הירדן מזרח' גדולי' חקרי לב כי אולי עשו זה כדי שלא יתעתדו לבא לעזור לאחיה' בשע' מלחמה ולפי שלא יתנצל ראובן שמה שלא באו הוא להיות' מעבר הירדן לכ"א הנה גלעד בעבר הירדן שכן היה מחצי שבט המנשה מבני מכיר שבאה נחלתו מעבר הירדן מזרח' כמו ראובן ועכ"ז באו לעזר' ה' כמ"ש מני מכי' וגו' לזה מן התימ' על ראובן שלא בא ובדבריו אלה אבין לע"ד שנוי שבין ב' הפסו' שבא' אמ' חקקי לב ובב' חקרי לב והטע' שבתימ' הא' שהוא למה לא בא למלחמ' אין צריך כ"כ חקירה למה לא בא כי זה מפחד ורעדה אלא חקקי לב כי היה לו לבטוח ולישען באלהיו אמנ' בתימ' הב' אמר חקרי לב כי היא שאלה עצמי' לחקור אם ח"ו שמץ טעות נזרקה בו ורצה ליפרד מעל ה' ותורתו כמו שחשש משה ע"ה שקנתרן ואת' קמת' תחת אבותיכם תרבות אנשים חטאים וכו' או אם הטעם הוא בשביל הצאן כי הוא טעם חלוש להיות לב חכמים כאלה נוטים אל הצאן ולא יביטו אל צור מחצבת ארץ צבי ישראל לזה אמר גדולים חקרי לב שסובל הענין הזה חקירות לב לרדת אל עומקו:

**ולע"ד** נראה לפרש למה ישבת וכו' הכל על ישששכר כי כן היה עוסק בתורה כמו שאמר הכתוב יששכר חמור גרם רובץ בין המשפתים והנה שבחו מקודם ואמר ושרי בישששכר

וכו' וישׁשכר כלו כן גם הוא עם ברק בעמק שולח ברגליו ועשות ענין כזה ישׁשכר עם ראותו בפלגו' ראובן שנפלג ולא בא בלי ספק גדולים חקקי לב של ישׁשכר כיון שלא נפתה מלבו לבלתי בא למלחמה כיון שראובן לא בא וממשיך ענין זה ואומר למה ישבת אתה ישׁשכר בין המשפתי' והמוכיח שעל ישׁשכר מדבר הוא כי מתחלה לא דבר עם ראובן כשאמר בפלגות ראובן שאם היה מדבר עם ראובן היה לה לדבר לנוכח לומ' בפלוגתך ראובן כשאמר בפלגות ראובן שלא לנוכח אלמא דבריה עם ישׁשכר הם ולזה אומר' לו ליששכ' מתחל' הייתי סוברת שהושיבך ה' יתבר' במשפתים קרוב' אל הירדן שכן מצינו בישׁשכר והיו תוצאות גבולם הירדן חשבתי שהיה זה כדי שתיישירו נגדיכ' את ראובן העומד בעבר הירדן מזרחה אכן עתה שלא באו ראובן כמו שבא ישׁשכר שלא למדו מישׁשכר ושכונת' לא הועילה לכם אם כן למה ישבת אתה ישׁשכר סמוך לירדן דהיינו בין המשפתים ר"ל בין שתי המערכות מערכת ראובן וגד וחצי מנשה השפיתה האחת והשנית היא מערכ' ישראל תשעה שבטים ומחצ' ולשון משפתי' כמו שפו' הסיר שפות לשון עריכ' לז"א למה ישב' בין המשפתי' ר"ל מה הועלת בעמיד' בין שני הגבולי' כי מה הועלת לשמוע שריקו' עדרים אשר לפלגות ראובן גדולים חקרי לב לדע' למה הושיבך ה' במקו' ההוא מאחר שלא נתקן ראובן לבלתי היותו נפלג מהמלחמ' כמו שלא נפלגת אתה עם היות עול תור' על צואריך לא פרקת מעליך עול מלכות ישר' ועול דרך ארץ אלא באת לעזרתם:

**יז**

**גלעד** בעבר הירדן שכן רש"י ז"ל ולא בא אל המלחמ' וכן דן הכניס ממונו בספינות לעבור ולברוח ועל מפרציו ישכון לשמור פרצו' ארצו ע"כ וכן כתב הרד"ק ז"ל והוסיף ויש לתמוה והלא מכיר אמר שבא למלחמה ומכיר אבי גלעד וארץ הגלעד לבית מכיר כמו שאמר ויתן את הגלעד למכיר בן מנשה ויש לפרש כי מה שאמר גלעד בעבר הירדן שכן על בית יאיר בן מנש' אמ' שגם הוא היה חלקו בארץ הגלעד כמ"ש ויאיר בן מנשה הלך וילכוד את חוותיהם ויש לפרש עוד כי מה שאמר גלעד בעבר הירדן שכן הוא דרך תמיהא ואומר לראובן למה ישבת בבית האם גלעד עשה כן ישב ושכן בעבר הירדן הלא חרד ובא מעבר לירדן ויש לפרשו גם כן לענין זה הפירוש בניחותא כלומ' גלעד הלא שכן בעבר הירדן שכן כמוך ואעפ"י כן עבר ובא לעזרת ה' ואתה למה לא עשית כן ודן למה יגור אוניות אניות הירדן קאמר שהרי לא היה לו חלק בים ואעפ"י שכתיב בחלקו מול יפו מול יפו אמר ולא יפו ע"כ תורף דבריו והשאר כדברי רש"י ז"ל וכן כתב הרל"בג גלעד בעבר הירדן שכן בניחותא וכשיטת הר"דק ז"ל שעם היותו בעבר הירדן עכ"ז בא

ובמ"ש דן למה יגור אוניות הכונה שתמה על דן למה יגור אניות הנה נחלתו היתה מעבר הירדן ולא די שלא בא לעזר' ה' אבל ברח עם קניניו בעב' הירדן הלא אשר אם לא בא אין לו אשם כי יש לו התנצלו' כי הוא יושב על הספר ולזה היה ראוי לשמור ארצו ולשכון על המקומות הפרוצים שלא יבאו האויבי' וזהו אשר וכו' ועל מפרציו ישכון עד כאן והמתרגם פירש ועל מפרציו ישכון קרוי עממיא דפגרו תבו ובנין ויתיבו בהון עד כאן:

**ולע"דן** גלעד בעבר הירדן שכן שכן כמו טוב שכן קרוב והכי קאמ' הנה גלעד עם היותו בעבר הירדן עכ"ז בא כשכן קרוב ולא הרחיק עצמו כמו שעשה ראובן בפלגותיו ותמה על דן ואמר למה יגור לשון גורו לכם למה נתיירא עד שרכב אוניות להעביר נכסיו כדלעיל ז"ש למה יגור כי אשר יש לו התנצלות שלחוף ימים ישכון ויכולים האויבים לבא עליו דרך אניה בלב ים ועל מפרציו ישכון באופן שצריך חלק עם אשר לשבת בחוף ימים וחלק ממנו על מפרציו ואין לו אשם שלא בא כי ההכרח לא יגונה:

**יח**

**זבולן** עם חרף נפשו למות רש"י ז"ל בזה נפשו והפקיר נפשו למות במלחמ' עם ברק וכן נפתלי על מרומי שדה על הר תבור ע"כ וכן כתב הר"דק ז"ל וכן הרלב"ג והוסיף לומר במה שאמר על מרומי שדה שזבולון עם חרף נפשו למו' ונפתלי גם כן כמוהו חרף נפשו למו' הצד השוה שבהם שבחרו למות על מרומי שדה הוא הר תבור על קדוש ה' באופן שעם חרף נפשו נמשך למטה ועל מרומי שדה נמשך למעלה לזבולן ע"כ תורף דבריו וחז"ל אמרו במסכת מגילה זבולון עם חרף נפשו למו' מה טע' משום דנפתלי על מרומי שדה אמר זבולון לפני הקב"ה רבש"ע לאחי נתת שדות וכרמים ולי נתת הרים וגבעות אמר לו הקב"ה כולם צריכים לך ע"י חלזון ושפוני טמוני חול תני רב יוסף שפוני זו חלזון טמוני זו טרי' חול זה זכוכית לבנה ע"כ. וצריך לדקדק מה שייכו' יש לזה בשירת דבורה ואפש' שהכונ' לשבח את זבולן שלא עש' כן לתכלי' מן התכליות להיות שמח בחלקו בארץ וכדי להעמידה בידו שם נפשו בכפו לז"א שאין הענין כן שהרי זבולן עם חרף נפשו למו' על שנפתלי על מרומי שדה ובבוא האויבים עתה בחלקו של נפתלי עכ"ז שם נפשו בכפו לבא לעזור את נפתלי לשם ה' ולקדוש ישראל ומ"ש בזבולן עם ר"ל שעם היותו סוחר באניות לחוף ימים ישכון אשר לא כל המרב' בסחורה מחכי' עכ"ז עם היותו עם קרוב לעם הארץ עכ"ז חרף נפשו למו' ונפתלי עם היותו בעידונין שלו על מרומי שדה שממהר להביא פירותיו להתעדן בהם עם כל זה לא חש אל העידון ובא לעזרת ה' וזולתו מהשבטים לא באו.

**יט**

**באו** מלכים נלחמו אז נלחמו מלכי כנען וכו' הר"לבג פי' יתכן שבאו מלכים רבים מממלכות הגוים ממשפחות כנען ירדו עם סיסרא להלחם עם ישראל ונלחמו אז מלכי כנען ע"כ: ונראה לי בטע' כפל באו מלכי' נלחמו אז נלחמו וכו' כי היו כאן שני מיני מלכים המין האחד מלכי' מאפסי ארץ וכמו שנוכיח מדברי חז"ל שבאו ארבעים אלף ראשי גייסות וכו' ומגיד עתה הכתוב רוע לבב האומות ההם ושנאתם את ישראל שעם היות מלכי כנען עקר ושאר המלכים של שאר ארצות טפלה הנה בעת המלחמה באו מלכים של שאר ארצו' והתחילו להלחם ואחר כך אז כשנלחמו שאר המלכים אז נלחמו מלכי כנען או יאמר כי בא המחנה כבד מאד חלק ממנו משאר המלכים וחלק ממנו ממלכי כנען על חלק שאר המלכים אמר באו מלכים נלחמו בשאר מקומות של א"י הקרובים שם אמנם אז בהיות העם טרודים עם שאר המלכים אז נלחמו מלכי כנען בתענך על מי מגידו כי היתה לישראל המלחמה קשה בהיות מלכי כנען בתענך וכו' ושאר המלכים במקום זולתו או יאמר כי אלה המלכים שבאו כעת להלחם היה הסך שלהם שלשים ואחד מלכים כסך ההוא של המלכים שאז נלחמו בימי יהושע מלכי כנען ז"ש אז נלחמו להקיש אלו לאלו שהיו סך אחד וכן בילקוט באו מלכים נלחמו שלשים וא' מלכים הלכו עם סיסרא כשהלך להלחם עם ישראל ונהרגו עמו למה שהיו מתאוים לשתות ממימי ישראל ובקשו עם סיסרא ואמרו בבקשה ממך נבוא עמך בחינם שאנו מתאוים למלא כריסנו מן המים של ארץ ישראל שנאמר בתענך על מי מגידו בצע כסף לא לקחו עד כאן והנה אפשר כיונו חז"ל בדבריהם אלו לתקן כפל באו מלכים נלחמו אז נלחמו כדפרישית עוד תקנו אומ' בתענך על מי מגידו כי תענך מקום אחד ומגידו רחוק ממנו גם קשה אומרו על מי מגידו דהי"ל במי מגידו לכך צ"ל שהחיל ירד בתענך ותכלי' ביאת' על מי מגידו מהשקם למלאת כריסם מהם וזולת זה לא היה תכליתם בעד בצע כסף כמנהג בשכרן כי בצע כסף לא לקחו בשכרן אלא מי מגידו הוא שכרן ורש"י ז"ל והר"דק כתבו כדברי המתרג' שתחלת המחנה בתענך וסופו על מי מגידו כי רב מאד מחנהו וחיל כבד הוא והרלב"ג ז"ל כתב כי עשו בערמה לילחם בשני מקומות והיותר נחים לכבש' האי' בתענך וקצת החיל צרו על מי מגידו ע"כ ומ"ש בצע כסף לא לקחו רש"י ז"ל חינם באו לעזרת סיסר' ולא בקשו ממנו בצע כסף ואף הב"ה הביא עליהם צבא מרום שאינם רוצים שכר ז"ש מן שמים נלחמו וכו' ע"כ: והר"דק ז"ל בצע כסף לא לקחו לא היו לוקחים שום ממון מבני ישראל שהיו נופלים בידיהם אלא הורגים אותם ע"כ וקשה שבזאת המלחמה לא נפקד איש מישראל כפי הנראה כי עבר מלכם לפניהם

וה' בראשם והמם מהומה גדולה וי"ל שהכתוב מגיד שאלו המלכים שנפלו יחדיו הם אותם שהיו נופלים מיש' בידיהם ולא היו לוקחים בצע כסף הם הם שנהרגו כאן ולא נתנם ה' לרחמים או שיברחו ומהריי"א ז"ל כתב קשור הפסוקים שיש משבטי יש' שלא באו כאשר הוכיחתן דבורה אבל האויבים לא עשו כן באו מלכי הארץ ושריה כי השרים יקראו מלכים והיה גודל חפצם שבצע כסף לא לקחו מיבין כדרך השכירים הבאים להלח' אבל באו בבחירתם ועם היות ששבטי יש' לא באו לא קצרה יד ה' ומן השמים נלחמו וכו' וגם נלחמו הנהרות שנחל קישון גרפם וכו' ע"כ. ולע"דן שאלו המלכי' יחדיו נועדו בתענך ובהיותם קרוב למי מגידו שלחו להם שוחד וארנונא שלא יזיקו למי מגידו ולא יעלו אליה למצור ולא קבלו מהם זה בתענך ר"ל בהיות' שם בתענך בצע כסף לא לקחו על מי מגידו שלא רצו לקבל בצע כסף על מי מגידו מרוב זדונם וגאונם והשי"ת השפיל גאותם שיברחו ואחר כך ימותו בנפש מרה ובזה מדוקדק לשון על מי מגידו ומובן ג"כ כי תענך ומי מגידו ב' מקומות הם רחוקים זה מזה עד שהוכרח הרד"ק ז"ל לומר שהתחיל המחנה מתענך ונמשך על מי מגידו ובמ"ש מיושב הכל:

**כ**

**מן** שמים נלחמו הככבים כו' רש"י ז"ל ממסילותם ראש (הרוכב) [הכוכב] בשמים וסופו בארץ מכאן אמרו עביו של רקיע כאויר שבין שמים לארץ שהכוכב תקוע ברקיע כמין נגר בדלת מדת ארכו כעוביו של רקיע ומן המקרא שמעיד ממסילותם נלחמו אנו שומעי' שעוביו של רקיע כגובה שמים על הארץ ע"כל והרד"ק ז"ל פירש כ"כ היה הנצחון לישראל על חיל סיסרא כאילו מן השמים נלחמו עם סיסרא הככבים ממסילותם ע"ד שמה הנחת ה' גבוריך ודרך הדרש שהככבים חממו אותם והיו לובשים שריונים ומרוב חמימות ירדו להתקרר בנחל קישון וגרפם וזהו שסמך נחל קישון גרפם לפסוק מן שמים נלחמו ע"כ תורף דבריו ובטעם כפל נלחמו נלחמו כתב הרלב"ג ז"ל מן שמי' נלחמו אמ' זה להורו' כי לא בחרב' נצחו את סיסרא אך מאת ה' מן שמי' נלחמו ובא ליש' הנצוח והוא ית' שם הככבים ממסילותם נלחמים בסיסרא בהשפיע באמצעותם מה שיושלם נצוח סיסרא וחילו ע"כ. ולע"דן בכפל מלחמות אלו שהם כנגד מ"ש באו מלכים נלחמו אז נלחמו מלכי כנען לעומתם אמר מן שמים נלחמו עם אותם מלכי' שבאו לעזור את סיסרא אמנם עם סיסרא עצמו הככבים נלחמו עמו ז"ש הככבים ממסילותם נלחמו עם סיסרא ואמר ממסילותם נלחמו להודיע באיזה אופן היתה מלחמתם זו עמו שהיא בהוראת כוכב עם התקרבות אל כוכב זולתו או ניגודו אליו מורה פועל בשפלים ע"ד מה שאמרו חז"ל מאי דעתיך דקאי צדק במזרח מהדרנא ליה למערב והנה הככבי' מציאות

מערכתם במסילותם הורו השפלה לסיסרא כאילו נלחמו עמו ואת זו ראה סיסרא ולא היה רוצה לבא לילחם באותו הזמן ובאותו המקום עד יעבור עידן אלא שהקב"ה עשה שמן שמי' נלחמו והמלחמה שעשו עמו בהכריחו לבא שמה במקו' ההוא ובעת הוראת השפלתו כדי שהככבים ממסילותם ילחמו עמו וסיוע לדברי אלה הוא מה שכתבתי בשם הרד"ק ז"ל בפסוק ומשכתי אליך אל נחל קישון כי ראו אצטגניני סיסרא שלא יצא כעת למלחמה זו כי יפול והקב"ה יעד ומשכו בעל כרחו שלא בטובתו ובפסוק בעד החלון כו' אוסיף על זה ב"ה אמנם מתוך דברי חז"ל שכתבו גבי אורו מרוז איכא דאמרי גברא רבא איכא דאמרי ככבא דכתיב מן שמים נלחמו הככבים מובן מדבריהם שהככבים נתקבצו כהתקבץ בני אדם למלחמה ומובן גם כן מדבריהם אלו שאומרו מן שמים נלחמו הככבים הוא כאילו שהככבים נלחמו מן השמים ולא נפסק מן שמים גלחמו מתיבת הככבים כאשר פירשנו. **עוד** אפשר כי ידוע הוא דבר כללי בכל המלחמות שהקב"ה פוקד על צבא המרום במרום תחילה ואח"כ יפקוד על מלכי האדמ' למטה לכך הגיד שכן עשה בסיסרא שמן שמי' נלחמו עם שרו אשר לו בשמים למעלה ולכך לא הזכיר כאן סיסרא אלא נלחמו סתם דהיינו עם השר שלו למעלה והיה חדוש במלחמה זו שהככבים ממסילותם נלחמו גם כן עם סיסרא הגשמי בארץ מתחת ויהיה לאחד מהפנים שזכרנו.

**כא**

**נחל** קישון גרפם כבר זכרתי קשר פסוק זה עם הקודם לחז"ל שהככבים (מחמום) [חממום] כאש בוער השריונים ונכנסו לנחל קישון להתקרר וגרפם וזהו שסמך נחל קישון גרפם ונחל קדומים שנעשה ערב בעד הקב"ה בצאת ישראל ממצרים אמר הקב"ה לים פלוט אותם ליבשה כדי שישמחו ישראל בהרג אויביהם ובשלל ענה הים כלום יש עבד שנותן לו רבו מתנה וחוזר ולוקח אותה ממנו אמר לו הקב"ה אני אתן לך אחת ומחצה מהם שחיל פרעה שש מאות רכב ושל סיסרא תשע מאות ושאל ערב ונתן לו הקב"ה נחל קישון לערב שהוא יגרפם לים וכן עשה נחל קישון גרפם כי הוא נחל ערב קדומים ר"ל מזמן קדמון ע"כ תורף דברי חז"ל פ' ע"פ ורש"י ז"ל הביא כן וכתב תדרכי נפשי עז ר"ל נפשי תדרכי ברגליך את עוז גבורי כנען ע"כ והרד"ק ז"ל כתב לפי שהמלחמה היתה בערבה אשר על שפת נחל קישון ונכנסו בו בנחל כדי לברוח או כדי לערוך מלחמה עם ישר' ואז גרפם כאילו הנחל הזה נברא מזמן קדמון לכך ז"ש נחל קדומים והיה זה ע"ד ויסר את אופן מרכבותם של מצרי' אמנם לישראל לא הזיק הנחל הזה כלל שכשהיו דורכים לעבור בו לא היו נגרפים אדרבא היו מתחזקי' בו בעוז ז"ש תדרכי נפשי עוז בנחל הנז' והוא נס בתוך נס ע"כ תורף דבריו והרלב"ג ז"ל כתב ידמה

שגברו אז מי נחל קישון ע"ד המופת כי היו בו מים מעטים ונתוספו אז כדי לגרוף כמכבדת שמכבדת הבית ז"ש נחל קישון גרפם אמנם לישראל לא יתוספו המים ולא יגברו לגרפם אבל ישאר הנחל בשיעורו שמזמן קדמון כדי שידרכו ישראל בעוז ז"ש נחל קדומים היה נחל קישון כמנהגו לישראל ביחוד כדי שתדרכי נפשי בעוז בלי פחד והיה נס זה קרוב לפלא שנעשה בקריעת ים סוף ישר' ניצולו והמצרים טובעו ע"כ תורף דבריו ומהרי"א ז"ל כתב נחל קישון גרפם ע"ד נס נתגברו מימיו וגרפם לנכנסי' בתוכו ללחם או לברוח באופן שהיה מסיר את אופן מרכבותיו וזהו נחל קדומים נחל קישון ר"ל כאילו היה קדומים שהוא ים סוף או הירדן שנעשו שם הנסים כיוצא באלו כך כנחל קדומים היה נחל קישון זה לא כן לישראל אלא תדרכי נפשי עוז בלי פחד ע"כ: ולעד"ן שהכונה לומר שהתגבורת הזה של נחל קישון היה לפי שעה לגרוף מחנה סיסרא ומיד חזר לתנאו ומנהגו וז"ש נחל קישון גרפם ותכף ומיד בשגרפם חזר להמשך כמנהגו הקודם בנחת ז"ש נחל קדומים נחל קישון ר"ל חזר להיותו נחל כימים קדומים נחל קישון לימשך בנחת שאילו התמיד לא היה כ"כ נס כי אולי הפשר' שלגים היה וההשגחה קרבה הענין בעת ההיא אכן עתה שחזר תכף לקדמותו ומנהגו ללכת לאט לאט על ידי זה תדרכי נפשי עוז ר"ל העוז והמעוז להאמין בו ית' נעשה מסילות בלבבי ונפשי ע"י הענין הנז' מחזו' הנחל לקדמותו ומ"ש קדומים בלשון רבים אפש' לפרשו עפ"י דברי חז"ל שכולל בו שני עניינים האחד שיצא ערב הנחל הזה מזמן קדמון והענין השני שיצא ערב לשי"ת קדמונו של עולם וז"ש קדומים:

**כב**

**אז** הלמו עקבי סוס פירש רש"י ז"ל נשתלפו עקבי הסוס שהיה חום הכוכב מרתיח את הטיט והצפורן נשמטת כמו שמולגים את הרגלים ברותחין והטלפים נשמטין ומתוך שנשתלפו נהלמו הרגלים ע"כל והרד"ק ז"ל כתב אז הלמו פועל עומד כאילו אמר נהלמו עקבי הסוס מרוב מרוצתם במלחמה וז"ש מדהרות דהרות אביריו מה שמכה הסוס בכח על הארץ בעת המרוצה ושלא בעת המרוצה שנראה כמרקד תקרא דהירה וכן סוס דוהר ומרכבה מרקדה ואמ' עקבי סוס כי בעקביו אין פרס' לפיכך אמר כי נהלמו עקבי סוס בכח מכת הסוס בארץ וטעם אביריו על הפרשים או על הסוסים ע"כל והרל"בג ז"ל כתב כי אז נהלמו מקודם סוסיו בעת בא אבירי סיסרא בגודל לבב' והיו דוהרים בסוסיהם כדי להטיל מורך בישר' היוצאים ברגליהם עשרת אלפים רגלי ונהלמו ונשברו ולכך לא יכלו לברוח ולנוס ואפשר שיהיה הרצון בזה כי אז בנחל קישון מרבוי המים שגברו היו עקבות סוסיה' כאילו הלמו ונשברו ולא יכלו לדהר אבל נגבו המים רגליהם ע"כ וכן

פירש מהרי"א ז"ל. ולע"דן שלהיו' נחל קישון גורף אותם ננער הרוכב מעל הסוס ואז הלמו עקבי הסוס מדהרות שהיה עושה כדרכו לדהור ולמי הלמו פי' לך הפסו' עצמו ואמר אביריו ר"ל שהסוס בעקביו הלם ודהר לאביריו בעקבותיו לקיים מה שאמרו חז"ל שהסוס מבקש להרוג את אדונו במלחמה ולפירושי זה מדוקדק הלמו כפשוטו שהלמו לזולתו דהיינו אביריו ואין צריך לידחק לפרשו שהוא פועל עומד כמו שכתב הרד"ק ז"ל אבל הוא פועל יוצא כמו פקדו הלמו לאביריו כאמור:

**כג**

**אורו** מרוז אמר וכו' רש"י ז"ל אמרי לה כוכבא הוא ואמרי לה גברא חשיבא הוא והיה סמוך למקו' המלחמ' ולא בא אמר מלאך ה' אמ' ברק בשליחותו של הב"ה יושביה היושבים בארבע אמות שלו בארבע מאה שיפוריה שמתיה ברק למרוז לעזרת ה' כביכול העוזר לישראל כעוזר את השכינה ע"כ והרד"ק ז"ל כתב אורו מרוז שם יער קרוב' למלחמ' ולא באו לעזרה לפיכך קללה אותן אבל הרחוקים שלא באו לא קללם אמר מלאך ה' כמשמעו כי נביאה היתה דבורה ועל פי הנבואה אמרה זה וי"ת אמר ברק נביאה דה' ע"כ וכן כתב הרלב"ג ז"ל וכן כתב מהרי"א ז"ל והוסיף בקשר הפסוקים שהזכיר שהשמים עם היותם רחוקי' נלחמו וכן הככבים ואלו קרובים במרוז ולא באו לכך אררם וברך ליעל תבורך מנשים יעל כי עזרה למלחמה וכתב עוד בשם חז"ל מרוז כוכב ומזלו של סיסרא היה. ולעד"ן לדקדק כפל אורו מרוז אורו ארור יושביה כי מזה למדו חז"ל שמשמתין לעומד בארבע אמות שלו כדפירש רש"י ז"ל גם נבין כפל כי לא באו לעזרת ה' לעזרת ה' בגבורים. **ונראה** כי מקום היה שם קרוב למלחמה ולא באו למלחמ' ואותו הכוכב שעל אותו מקום לא התעורר לבא כיון שלא היה התעוררות בתחתונים בבני אדם לזה אמ' אורו מרוז למאן דאמ' כובבא הוה הוא כוכב של אותו מקו' והאירה בעצם וראשונה הוא ליושביה של אותו מקום שהם היו סיבת הכוכב שלא בא כי לא היה התעוררות בתחתוני' וז"ש אורו ארור ר"ל אורו אירה בעצם ליושביה וזה רמז בתיבת ארור שהוא מקור ואם מרוז הוא גברא רבא ראש לאותו מקום ארר לראש וארר ליושבי מקומו עמו סרים אל משמעתו ולמ"ד כוכבא לז"א כי לא באו לעזרת ה' הלוחם עם שר של יבין וסיסרא ע"ד יפקוד ה' על צבא המרום במרום והככבים באו לסייע וזה לא בא לעזר' ה' ואורו ארור יושביה על כי לא באו לעזר' ה' בגבורים התחתונים סיסרא וכל מחניהו שאילו באו יושביה היו נלחמו בגבורים לעזרת ה' וכוכב מרוז היה נלחם עם צבא מרום של יבין וסיסרא ולמ"ד גברא רבא אררם יחד לראש המקום וליושביו כי לא באו לעזרת ה' ולא שיהיה בעזרת ה' בעצם וראשונה אלא לעזרת ה' בגבורים

שהם ישראל הגבורים כובשים את יצרם שהעוזר ישראל היה נחשב כעוזר להי' ז"ש לעזרת ה' שאמרתי פי' בגבורים דהיינו לעזור ישראל שהעוזרם כעוזר להי' נמצא שהפ' עצמו שאמר לעזרת ה' חזר ופירש לך שמ"ש לעזרת ה' שהוא בגבורים גבורי ישראל כאמור ונל"עד למ"ד ככבא הוה שהכוכב לא ישנ' תפקידו ולא יזוז ממקומו כי מוכרח במעשיו הו' וא"כ אין להאשימו על שלא בא לעזר' ה' מאחר שהכל בידי שמים והב"ה לא הביאו לעזרה וגם לככבים ממסילותם שנלחמו עם סיסרא בגזרת בוראם היה ואין להחזיק להם טובה ובפרט למ"ד שזה הככב של סיסרא היה כוכבו ומזלו היאך היה יכול לבא ומהשי"ת ניתן להיו' ככב ומזל סיסרא ואין לו אשם בזה וכיוצא בזה קשיא לי גבי המלאכים שאמרו גבי בריאת אדם יברא ומהם אמרו לא יברא שכולו שקרים נטל אמת והשליכו לארץ וכו' מה פשעם של אותם המלאכים כי לא יעשו דבר כי אם ברצון בוראם והוא הנותן להם כח וארשת לגשת אליו יתב' בטענת דובר שקרים הוא ומה' יצא הדבר והדבור ההוא כי אין להם בחירה ורצון אלא מוכרחים הם במעשיה' והנל"עד בזה למדתי מתוך ס"ה הקדמה א' והיא זו שהמלאכים אשר הם אלפי אלפי' וריבי רבבו' הנה הנם מסודרים כיתות כיתות שבהאיר השי"ת בשם משמותיו הקדושים כל המלאכים היונקים מאותו ה' הגדול מקבלים הארה וכן מכל שם ושם משמותיו יש לו כת מלאכים למטה תלוים באותו השם ביחוד וכן כשהב"ה רוצה לעשו' איזה דין כל הכיתות התלויות בשם הדין מתעוררים והנה כשברא הב"ה העול' ורצה לעמוד על בריאתו בדין אם יאות לבוראו כדכתיב בראשית ברא אלי"ם כו' הנה לא היה העולם מתקיים על בריאתו בדין אם יאות לבוראו שאותו הדין גרם ונתן כח אל המלאכים ההם התלויים בו בשם אלי"ם לערער על בריאת האד' עפ"י שורת הדין שבמקורם שם אלי"ם שהתעוררו' המלאכים ההם הקוראים תגר על בריאת האדם מהדין העליון היה ומה שנטל אמת וכו' היינו שגברו הרחמים ונגולו רחמיו על מעשיו ובטל אותו קטרוג של אמת עד שנברא וזהו שיתוף הרחמים ששתף ה' בבריא' עולם שכת המלאכים התלוי בשם הרחמים והחסד הם הם שנתעוררו ללמד סניגורייא על בריאת האדם בטענת גומל חסדים הוא עושה צדקות הוא ובזה מתיישב כפשוטו מאמר' בב"ר פ"ח א"ר סימון בשע' שבא הקב"ה לבראת את אדם הראשו' נעשו מלאכי השרת כיתות כיתות וחבורות חבורות מהם אומרים אל יברא וכו' כי קשה מי הגיד להם הבריאה והמלאכים איך ינגדו אל רצון בוראם כמו שהקש' החכ' השלם כמהר"ר אב"א ז"ל בפ' ח' עיין עליו ובמה שהצעתי מובן כי בעת ועונה ההיא שבא הב"ה לבראת העול' והיה הוא ית' וית' נושא ונותן בינו לבין עצמו משמיע ומקטרג בדינו הצדק שלא לבראת אדם וכמו שנזכר שם

לעיל בסמוך בשם רבי ברכיה שאמר הקב"ה אם אני בורא אותו רשעים עומדים ממנו ואם איני בורא אותו היאך צדיקים עומדי' כו' עיין עליו זה הויכוח שבינו לבין עצמו ית' ויתעל' גרם ועשה התעוררו' במלאכים למטה בעולם היצירה שהטענה של ראה צדיקים עומדים ממנו חייבה לכת חסד ללמד סניגורייא לבריאת האדם ומידת הדין חייבה ללמד קטיגורייא מצד האמת שכולו שקרי' ונמשך זה ממה שאמ' השי"ת רשעים עומדים ממנו וכן שאר הכיתות ולא למדו כן זכות או חובה אלא מצד שורשם ועילתם המיוחדת אותם שהמלאכי' התלוים בחסד למדו זכות מצד חסד ה' אשר אמר והיה העולם חסד יברא ולזה ה"בה גבר חסדו ונטל אמת והשליכו לארץ הוא סוד היחוד לארץ ארץ החיים קאמ' כדי לבטל הקטיגורייא ונברא האדם ועל זה האופן עצמו היה כאן בענין סיסרא כי בהיות ישראל נוטים מדרך השכל ומהמצות פרקו עול נתקו מוסרות עול תורה ניתן עליהם עול מלכו' בשר ודם ושלט עליה' סיסרא בחזקה והדין היה מקטרג והגיע אותו הקטרוג לכוכב מרוז שהיה כוכב מסייע לסיסרא ומזלו נקרא בכח הדין שיקוב הדין את ההר ולכך לא יאשם כי מכח הדין העליון הוא מתגבר לסייע סיסרא ולשום תחתיו מזור הוא מרו"ז הוא מ"זור והשמתא היא דשמתיה ברק למרוז היינו משום שהיה דין ולא בא בהסכמת הרחמים ולעבודת ה' וזהו כי לא באו לעזרת ה' הוא הרחמים הכובשי' הדין והגבורות וזהו שפירש ואמר לעזרת ה' בגבורים ר"ל בגבורות מידת הדין שהיא הדין הקשה ומידת הדין הרפה שניהם נקראו גבורות ז"ש בגבורי' בב' גבורות ומרוז שקטרגו היה בדין וצדק שלא בא כי כך נתחייב מצד עונות יש' אלא שברק הוא כמלאך ה' נתחכם לעשות זה על ידי השופר כי השטן מתערבב בו כנודע מראש השנה שהדין עובר ע"י קול השופ' לכך שמתיה בארבע מאה שופריה כדי להחליש כח הדין המורכב במרוז שעל ידה הב"ה רוצה לעשות מזו"ר לסיסרא ועכשיו ע"י שופרות האלו נכנע וזה הענין של השמתא דשמתיה ברק למרוז בת' שופריה בלי ספק היה בעת המלחמה שהרי שירה זו בו ביום נאמרה כדכתיב ותשר דבורה וברק בן אבינועם ביום ההוא לאמר ושם הגידה אורו מרוז אמר מלאך ה' שהוא ברק מלאך ה' שאמר אורו מרוז ובמה בשופר שע"י זה יסתלק הדין ומלאך רע יענה בע"כ אמן מדקאמר מלאך ה' בלשון עבר מורה מה שאמרנו שנעשה זה בזמן העב' כדפרשית ובזה מתיישבת הערתינו וה' יראנו נפלאות ולפי זה הפסוק הזה מודיע אופן הנס מהכנעת צבאו של סיסרא וביטול כחות הדין ודבר גבורות שהכל נתקן בקול השופרות ארבע מאות. וסוד סך ארבע מאות לעורר הרחמים מהחסד והתפארת והנצח והיסוד לעזרת ה' רחמים המתעוררים מהבינ' לעזרת ה' בגבורים הם הגבורה וההוד והמלכות ובס"ה פרש' ואתחנן דף רס"ט פתח ר' אחא ואמר אורו מרוז

אמר מלאך ה' תא חזי האי קרא רזא הוא ברזין עילאין בשעתא דמלכא קדישא מסר ביתיה בידה דמטרוניתא כל זיינין ורומחין ובליסטראות דיליה אפקוד בידהא וכל אינן מגיחי קרבא דיליה ופקיד עמהא ההי"ד הנה מטתו שלשלמה ששים גבורי' סביב לה מגבורי ישראל והא אוקמוה ובדין אגח קב"ה קרבא ואינון גבורים דקאמרן מגיחי קרבא ואינון איקרון מלומדי מלחמה כתיב מן שמים נלחמו הככבים ממסילותם נלחמו עם סיסרא ותנן בההיא שעתא דאיתנדבו ישראל לגלאה רשימא קדישא מבשרהון כדין האי חרב נוקמת נקם ברית כנס כל חילא דיליה וכל זיינין וכל אינון מגיחי קרבא לאגחא קרבא עימיה דסיסרא וכוכביא הוו אשדין נורא מלעילא ואמר ר' שמעון כל ככב וככב אית ליה שמא בלחודוי וכולהו בשמהן איקרון אמר לון הקב"ה איתעתדן לנקמא נוקמא דבני תרין נוקמי אנא זמין לאתפרעא מנהון חד נוקמא דשית מאה רתיכין דאוזיף ליה לרכבא דמצראי בגין לאגחא קרבא בהון בישראל דכתיב ויקח שש מאות רכב בחור וכל רכב מצרים וחד נוקמא דבני דחקו להו עד השתא ובגין כך איתדנו בתרין דינין חד במייא וחד באשא דמייא דכתיב נחל קישון גרפם באשא דכתי' הככבי' ממסילות' ובאינון כובביא אית כוכבא חד דלא אתא להההוא נוקמא ואיתלטייא לעלמין דכד שרי לאנהרא אתאן שאר כוכביא ובלועין ליה ולכל סיעתא דיליה ואיתאבידו כולהו כחדא כמה דאת אמ' אורו מרוז אמר מלאך ה' וכי רשות אית למלאכא בהאי אלא ההוא מלאך דכתיב ויסע מלאך האלי"ם והא הוא דכל קרבן דיליה אינון כי לא באו לעזרת ה' כד נפקו ישראל ממצרים לעזרת ה' בגבורים באינון ששים גבורים כד איזדמנו קרבא עם סיסר' והא מלאך הוא וכל דינין וכל קרבא דמלכא ברשותיה וע"ד אמר מלאך ה' והא הוא דכתי' המלאך הגואל אותי ע"כ:

**כד**

**תבורך** מנשים יעל לחז"ל והביא רש"י ז"ל דבריהם מנשי האבות שהיו באהל האמהות שנא' בשרה הנה באהל רבקה שנאמר ויביאה יצחק האהלה רחל ולאה שנאמר בהן ויצא מאהל לאה וכו' מנשים באהל למה שהם גדלו הבנים וזו יעל קיימה אותם בהריגת סיסרא ד"א אף יעל היתה יושבת אהלים לפיכך הזכיר אותה בברכת אוהלים ע"כל ומ"ש מנשים חז"ל אמרו במסכת (סוכה) [סנהדרין] מעין נשים באוהל תבורך כמו ויגדל כסאו מכסאך דלאו אורח ארעא לומר יותר מכסאך אלא מעין כסאך והר"דק ז"ל כתב לפי שאמר שמרוז יהיה ארור אבל יעל תהיה ברוכה שהיתה זריזה לעזרת ה' וכן כתב הרל"בג וכן מהרי"א והוסיף לומר שראוי הוא שתבורך מפי שאר נשים נמצא שאין פי' מנשים לא לשון מעין ולא לשון יותר אלא מפי הנשים תבורך שיהיו הנשים מברכות אותה

וכתב מהריי"א ז"ל ולפי שאפשר שהנשים הצנועו' באוהל יקללוה על האכזריות הזה שהלמה סיסרא בראשו שהיא הוראה היות בה תכונ' רעה לכך אמר מנשי' באוהל תבורך כי כל מעשיה לשם שמים היו ורחמי צדיקים היה האכזריות הזה שעשתה עם סיסרא לא לשום תכלית או אכזריות ותכונה רעה. ולעד"ן כי אמרו חז"ל שנבעלה שבע בעילות מססרא והיה ראוי לקללה על זה דהמתעסק בחלבים ועריות חייב שכן נהנה לז"א תבורך יותר מכל הנשים הנבעלות בעילת מצוה כי עם היות שנבעלה לסיסרא כל טובתם של רשעים רעה היא אצל הצדיקים וכמו שהליצו חז"ל במסכת יבמות פ' מצות חליצה ז"ש תבורך מנשים יעל כי לצודו ולהחלישו נתכונה ולא ליהנות ומעתה אנוסה היא ומותרת לבעלה ז"ש אשת חבר הקיני כלומר מותרת היא לו וראויה היא להיות אשת חבר הקני ז"ש אשת חבר הקיני שנראה מיותר שהרי כתב למעל' ותצא יעל לקראת סיסרא וכן ותצא יעל לקראתו ולא הזכי' אשת חבר הקיני אלא שכיון למה שאמרנו להתירה לבעל' שהיא מותרת ואשת חבר הקיני ואעפ"י שיעל זו יצאת לקראת סיסרא חוץ מהאוהל שלא כדרך נשים יקרות כי כל כבודה בת מלך פנימה לז"א כי זו אעפ"י שיצאת לקראתו כדבתיב ותצא יעל לקראת סיסרא שהוא דרך פריצות עכ"ז מנשים באוהל תבורך ר"ל יותר מאותם הנשים האמהות הצנועות באוהל יותר מהם תבורך כי פריצות זה הקל גרם התשועה כזו בישראל ולע"ד בין לפי' חז"ל שפירשו מנשים לשון מעין ובין למהריי"א ז"ל שפירש מנשים מפי נשים אפרש מ"ש תבורך מנשים יעל ר"ל מעין ברכ' שרגילות להתברך הנשים שהיא שלעול' יתמיד בעליהן עליהן ובו יחסו ז"ש תבורך מעין נשים יעל והברכה היא שתהיה אשת חבר הקיני ולא יקריה אלמון וכן לפי'מהריי"א ז"ל ה"ק מנשים מפי נשים תבורך יעל שיאמרו לה אשת חבר ובסמוך ב"סד בפסוק בין רגליה וכו' אניף ידי לברר אם בא עליה סיסרא או לא עיין שם כי הוא ענין נכון או יאמר במ"ש חז"ל אין אשה כשרה בנשים אלא העושה רצון בעלה והורה זה גבי יעל שהיתה כשרה עושה רצון בעלה לז"א כי יעל זו תבורך יותר משאר נשים בבחינה זו של עושה רצון בעלה שהיתה זו עושה רצון בעלה ז"ש אשת חבר הקיני ר"ל עושה רצונו כמו שהיא אשתו המחוייבת להיותה נשמעת אליו ועתה ע"י פועל זה מהצלת ישראל מיד שוסיו מנשים באוהל תבורך כדלעיל או יאמר מנשים באוהל תבורך ר"ל כי בלי ספק היו שם באוהל עמה נשי' אחרו' והיה השכל נותן שתצוה לאחת מאותן הנשים שיהרגו את סיסרא ולא על ידה כי לא תדע מה ילד יום אולי יחזור יבין וינצח לז"א כי תבורך יעל יותר מאותן הנשים אשר שם באוהל כי לא מלאם לבם לעשות מה שעשתה יעל ז"ש מנשים באוהל

תבורך ומ״ש אשת חבר כלומר תבורך מנשים יעל הכשרה כבעל חבר הקיני שנתחבר להקב"ה לכך נקר' חבר ואשת חבר הרי היא כחבר:

**כה**

**מים** שאל חלב נתנה רש״י ז״ל חלב נתנה לדעת אם לבו עליו שיבין בין טעם מים לטעם חלב כן תרגם יונתן בספל אדירים בספל ששותים בו מים שהמים נקראו אדירים דכתיב במים אדירי ע״כ והרד״ק ז״ל פי' חלב נתנה לשכרו שלא ירגיש כשתהרגנו בספל אדירים בספל גדול ששותי' בו גדולים ואדירים והחכם ר' יונה פי' אדירי' הרועי' הגדולים כמו אדירי הצאן וי״ת בפיילי גברייא וכו' הקריבה חמא' חלב חמאה וחלב שזכר עומד במקום שנים והשקתו החלב הנותר אחר החמאה כי הוא מכביד הלב וטורף הדעת ויתכן לפרש כי נתנה לו חמאה לאכול אחר שהשקתו החלב כי בנוד החלב השקתו כמו שנאמר ותפתח את נוד החלב ותשקהו ובספל אדירי' הקריבה לו חמאה לאכול ע"כל וכן כתב הרל"בג ז״ל ומהריי״א ז״ל כתב ג"כ שכיונה לשכרו כי החלב משכר יותר ולכך הטעתו ונתנה לו חלב במקום מים וכן הביאה לפניו ספל הוא כלי גדול מלא חמא' שגם היא משכרת כחלב ז״ש בספל הרועי' האדירים הקריבה לפניו חמאה הכל לתכלית אחד ע״כ: ולי נראה כי לא הטעתו להשקותו חלב בטעות אבל הטעות היה כי אולי אמרה לו אתה עיף ויגע והמים מזיקים כנודע ויותר טוב שתשתה חלב ולא מים ולזה אמר מים שאל והיא חלב נתנה נתנה בדרך מתנה וותרנות ובלב טוב ובידיעתו שכן מורה תיבת נתנ' ולא כתב השקתו ויגיד עליו ריעו בספל אדירים ר״ל ספל חשוב וגדול שמקריבים בו לפני נכבדי ארץ ואדירים בו כבדתו להקריב לו בספל אדירים חמאה שהצד השוה בשתי חלוקות אלו לכבדו בהשקותו חלב החשוב ומועיל ממים ובספל אדירים הקריבה חמאה ובטעות היה שכל כוונתה לשכרו כדי שתפול עליו תרדמה ותמצא מקום שידה ליתד תשלחנה וכו':

**כו**

**ידה** ליתד תשלחנה הי"לל שלחה בלשון יחיד כידה והרד״ק ז״ל כתב ז״ל תשלחנה כמו תשלח והנ"ון וה"הא נוספות כנ"ון ה״א מסדרונ' פרשדונה ואעפ"י שאין המנהג כן בפעלים ואדוני אבי ז״ל פי' תשלחנה ידה וימינה שלחה בעבור יתד והלמות ידה שמאלה צריכה יתד וימינה צריכה הלמות וכנה השליחות לידים בעבור כי הם עשו המעש' ודומה לו וכל אשר שאלו עיני וכו' בביתה לא ישכנו רגליה ובתבונות כפיו ינחם ואם תאמר כי תשלחנה בודד אין צריך לכל זה כי פירוש ידה וימינה הושטו בעבור יתד והלמות ורבי אחי ר' משה ז״ל פירשו בחסרון כף הדמיון כמו לב שמח ייטיב גהה שפירשו כגהה וכן פי' ידה כידה והוא דרך שאלה בעבור שאמ' תבורך מנשים יעל אמר ראויה לה הברכה

יותר משאר נשים כי עשתה מעש' גבורה שלא יעשו שאר הנשים כי אין מעשה גבורה לנשים כי אם לאנשי' לפיכך אמר דרך שאלה כידה ליתד תשלחנה הנשים האחרות וימינה להלמות עמלים והלמות שם הכלי שמכים בו האנשים העמלים בעלי המלאכה ומחקה ראשו מלשון מחק בדברי רז"ל אין מוחקין במקום שגודשים והמחק הוא הכלי שמעבירין על המדה שמעבי' כל מה שעליה ומחצה מן ומחץ מכתו וחלפ' העבירה היתד ברקתו וכן ת"י אעברת בצדעיה או יהיה וחלפה מן יחלוף ויסגיר שהוא לשון כריתה עכ"ל ורש"י ז"ל פירש ומחקה לשון חקוי ומחצה לשון מחץ וחלפה יוצא מצד אחר ע"כ והרל"בג ז"ל תקן תיבת תשלחנה על כחתיה המנהיגים הגוף תשלחנה ידה השמאלית ליתד ושלחה ימינה למה שמכים בו העמלים במלאכות רבות העמל והכתה סיסרא בראשו עד שהפסידה ופרדה החבור שבו והכתה ביתד ועברה היתד או כרתה רקתו ע"כ ומהרי"א ז"ל כתב ליתד תשלחנה ואמר תשלחנה מפני הימין כאילו אמר ידה וימינה ליתד תשלחנה ע"כ. ולע"ד אדקדק עוד אומ' תשלחנה שהי"לל בלשון עבר ידה ליתד שלחה ונבין ג"כ אומ' תשלחנה בלשון רבים והוא מקושר עם מה שזכרתי בפסוק הקודם שאו' מנשים באוהל הוא על אות' הנשי' העומדות שם עם יעל שהיא תבורך יותר מהם יען שלא מלאן ליבן לעשות פועל זה לא מיניה ולא מקצתיה כי הנשים הנזכרו' הם שלחו ידה של יעל ליתד ר"ל אפי' להביא היתד או ההלמות לא מלאתן ליבן ז"ש ידה של יעל ליתד תשלחנה וכן תשלחנה הנשים הנזכרו' ימינה להלמות עמלים שאפי' לסעדה בהכאת יתד או הלמות לא סייעוה מפני פחד מהסתכן והיא לבדה ג"כ הלמה סיסרא וכו' ואם נפרש תשלחנה כפשוטו כפי אחד מהפי' של המפרשים ז"ל אבין מה שאמר בלשון עתיד תשלחנה מקושר עם מה שאמר תבורך מנשים שדעתן קלה יעל כי זו מתחילה כששאל מים חלב נתנה לשכרו כדי שיהיה לה עזר גדול לכשידה ליתד תשלחנה אחר כך כדי שלא ירגיש בענין נמצא שמתחילה נתנה אל לבה מה שהיא עתידה לעשות שידה ליתד מתיראה היא שתשלחנה וימינה וכו' כי החכם בחכמה עיניהם בראשו של דבר והגיד אבירות לבה כי פעם אח' ולא שנה לו ז"ש והלמה סיסרא מחקה דהי"לל ומחקה בוא"ו כמו שאמר ומחצה וחלפה וכו' אבל הגיד הכתוב כי מיד כשהלמה סיסרא מחקה ראשו בהלומה שהלמה סיסרא בהלומה אחת אמנם כדי שיעבור היתד מעבר לעבר הוצרך שומחצה הראש כדי שיעבור מעבר לעבר וזהו וחלפה רקתו ואפשר שכל זה היה בהכאה אחת לבד ומ"ש ידה ליתד אחז"ל אין יד אלא שמאל ובמדרש אבכי"ר ידה ליתד תשלחנה ומפני מה לא הרגתו בכלי זיין לקיים מה שנאמר לא יהיה כלי גבר על אשה ע"כ ומ"ש להלמו' עמלים רש"י ז"ל סיסרא שהיה עמל ויגע עכ"ל ודרך

דרש אפשר וימינה להלמות סיסרא בזכות עמלים בתורה הוא ישששכר שעם דבורה והם החזיקו ידיה בזכותם:

**כז**

**בין רגליה** כרע נפל צריך להבין יתור וכפל לשונות שבעה כרע נפל שכב כרע נפל כרע נפל שמזה למדו במסכ' יבמות פ' מצות חליצה א"ר יוחנן בשם רשב"י שבע בעילות בעל אותו רשע שנא' בין רגליה כרע וגו' והא קא מתהניא מעבירה אר"י בשם רשב"י כל טובתן של רשעים רעה היא אצל הצדיקים דכתיב השמר מדבר עם יעקב וכו' בשלמא רע לחיי אלא טוב אמאי לא אלא שמע מינה כל טובתן של רשעים רעה היא אצל הצדיקי' בשלמא התם דילמא מדכר ליה שם ע"א אבל הכא מאי רעה איכא משום דקא שדי בה זוהמא דאר"י בשעה שבא נחש על חוה הטיל בה זוהמא ישראל שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתן אומות העולם מ"ה שלא עמדו על הר סיני לא פסקה זוהמתן ע"כ כי סוגייא זו מוכחת שנבעלה שבעה פעמים ועבירה לשמה היתה כדי להחלישו ומובן אומר' שבעה פעמים כנגד שבעה לשונות שנאמרו בפסוק זה ואו' בין רגליה וכו' לישנא מעלייא היא ודבר הכתוב בלשון נקיה וכמו שאמ' שם בגמרא פ' מ"ח ת"ש לא עשה רגליו ולא עשה שפמו לישנא מעליא ת"ש ויבא שאול להסך רגליו לישנא מעלייא בין רגליה כרע שכב וכו' לישנא מעליא וקשה שמנגד לזה מ"ש בויקרא רבה שלשה הם שפלטו מן העבירה ושתף הב"ה שמו בשמן ואלו הם יעל ויוסף ופלטי יוסף מנין עדות ביהוסף שמו יה מעיד שלא נגע באשת פוטיפר יעל מנין ותכסהו בשמיכה מהו בשמיכה רבנין דהכא אמרי בסודרא רבנין דתמן אמרי במשיכלא ארש"בל חזרנו על כל המקרא ולא מצינו דבר ששמו שמיכה ומהו שמיכה שמי כה שמי מעיד כה שלא נגע בה אותו רשע פלטי מנין כתו' א' אומר ושאול נתן בתו לפלטי בן ליש וכתו' אחד אומר לפלטיאל מאן נסב פלטי ויהב פלטיאל אלא אל מעיד עליו שלא נגע במיכל ע"כ. ובדוחק יש לומר שיחלוק רשב"ל על סוגיית הגמרא ונאמר דרבנין דהכא דאמרי בסודרא ודהתם דאמרי במשיכלא סברי כסוגייא דגמרא ולהכי פירשו בסודרא במשיכלא ולא דרשוהו לשמי כה ולהעיד עליה שלא נגע בה דאינהו סברי שבא עליה וכסוגייא דגמרא דפ' מצות חליצה אלא ש"קק דמדפסיק ותני ג' הם שפלטו מן העבירה וכו' אלמא רב אושעיה שחבר רבה הכי סבירא ליה ורבנין דהכא ודהתם לא פליגי אלא בפירוש בשמיכה לא בענין יעל עצמה:

**והנ"לעד** הוא דכולי עלמא לא פליגי שיעל לא נטמאה ובהכי ניחא דמשבח לה קרא תבורך מנשים יעל וכו' מנשים באוהל תבורך והיינו סברת רבה ולא פליגי רבנין ורשב"ל אלא בפירושא דמילתא דבשמיכה אבל בענין יעל כולי עלמא מודו שלא נטמאה

והסוגייא של יבמות של שבע בעילות בעל היינו לפי דעתו של סיסרא שהיא השכיבה אותו בין רגליה והוא שכור שהגיע לשכרותו של לוט והיה זורה מבחוץ אבל ליעל לא נגע כלל אלא שלפי שסכנה יעל את עצמה אולי יבעלנה לכך מקשה ואו' והא קא מתהנייא מעבירה וא"כ היאך הכניסה עצמה בזה לשדלתו בדברים כי אולי יבעלנה וקא מתהניא ומשני היא אמרה שלא תבעל לו כי שכור הוא ולו הונח שיבעול כל טובתן של רשעים רעה אצל הצדיקי' וכדמסיק דקא שדי בה זוהמה דאמר רבי יוחנן וכו' באופן שאין הכי נמי שלא נבעלה בפועל אלא רואה קרי הוה בין רגליה כרע שכב וכו' וגדול' עבירה זו של הכנסת עצמה בסכנת אולי תבעל דלשמה היא והיא מכונת להחלישו אבל לעולם יעל לא נבעלה ובזה נבין אומרו בתחילה בין רגליה כרע נפל שכב לפי שכשכרע בין רגליה והוא נרדם בשכרותו נדמה לו דמיונו כי לפי האמת לא היה כאן אלא בין רגליה ששכב כרע נפל לבד לא שכב וזהו שלא הזכיר שנית שכב ואפי' שלא היה שם שכיבה אלא באשר כרע בעבור זה אשר כרע עליה כמו עליה יכרעו אחרים והעיז פניו לכרוע בעבור זה אשר כרע לכך התיר' דמו ושם נפל שדוד כי היא לא היתה בוגדת בו אלא לפי שהוא בגד בה בכרוע עליה לכך התירה דמו וזה הענין נכון מאד כפי שיטת המדרש של שמי כה שלא נגע אליה כאמור והוא התנצלות ליעל שלא בגדה בברית שלו' אשר בינם לבין יבין מלך כנען כי סיסרא פטר מים ראשית מדון. עוד אפשר לומר דלעולם אימא לך שהיה יכול לתרץ ולו' לקושית והא קא מתהניא דהשבע בעילות שעשה מציאות כאילו בועל והוא בין רגליה ורואה קרי שבעה פעמים אלא שהגמרא רצה לקיים וליישב אפי' תימא שנבעלה אבל לפי האמ' שמי כה מעיד שלא נגע בה כדברי ויקרא רבה ואעפ"י ששני עניינים אלו דחוקים בעיני כדאית היא יעל להפך בזכותה לשלא נבעלה ושלא יחלקו המדרש של רבה והגמרא והנה לפי המדרש הזה מה שאמר בין רגליה כרע נפל שכב וכו' מדוקדק בעצם שכונת הכתו' לשלול הבעיל' שלא היה שם כי אם היות בין רגליה לבד אבל לא הערה בה ולא נגע אליה כלל ואעפ"י שנתקרב לגלות ערוה לא הועיל זה אלא לשיוציא שכבת זרעו לבטלה ויחליש כחו והרד"ק ז"ל מסייע אותנו במה שכתב ז"ל בין רגליה כרע וכו' (כל) [כן] מנהג הלשון לכפול הדברים כדי לחזקם והענין כי כרע כריעה שלא היתה לו תקומה וז"ש באשר כרע שם נפל שדוד ויש בו דרש והוא רחוק כי יש בפסו' [שבעה בין] כרע ונפל ושכב כי שבע בעילו' בעל אותו רשע ליעל אותו היו' ומה שכתבנו למעל' במילת שמיכה מכחיש זה הדרש ע"כל וכן כתב מהרי"א ז"ל שדרך המדרש רחוקים כי מדרכי השיר לכפול הדברים אנכי להי' אנכי אשירה עורי עורי וכו'

עכ"ל והרלב"ג כתב ז"ל בין רגליה ר"ל בחכמתה סבבה שנפל ונרדם לפניה ובאשר כרע שם נפל שדוד ר"ל כי תכף שנפל שדדהו והמיתתהו יעל עכ"ל:

**כח כט ל לא**

**בעד** החלון נשקפה וכו' חז"ל אמרו מדוע בושש רכבו באו שש שהיה דרכו של סיסרא לבא בשלש שעות והיום לא בא והוא כמו כי בושש משה באו שש ועוד אמרו מהו בושש שלשה דברים זה בצד זה מי שאמ' זה לא אמר זה מדוע בושש רכבו לבא אמר' אמו הלא ימצאו יחלקו שלל אמרה אשתו וכלותיה ורוח הקדש אומרת כן יאבדו כל אויביך ה' ע"כ רש"י ז"ל אשנב חלון חכמות שרותיה החכמות שבשרותיה לכך נקוד חטף פתח חכמות שהוא שם דבר נקוד חטף קמץ כמו ראמות לאויל חכמות (חכמות בנתה ביתה) וזה נקוד חכמות וכן חכמות נשים בנתה ביתה חכמות שבנשים תעננה דגשות של נון משמשת במקו' נון שלישית ופתרונו תעננה אותה כמו מורבכת תביאנה ואף היא תשיב אמריה לה תנחומין לעצמה מה אני מתמהת על עיכוב בני הלא ימצאו יחלקו שלל והוא מעכבן רחם רחמתים ומענות נשים יפות שבישראל כל אחד יש לו במטתו שתים ושלש נשים עכ"ל והרד"ק ז"ל כתב כי היתה מייבבת בקול יללה ותרועה וחכמות שרותיה תעננה כל אחת מן החכמו' תענה אותה אף היא אם סיסרא תשיב אמריה לה היא בעצמה כמו שאומרות החכמות כן היא משיבה לעצמה ואומרת כי בעבור זה איחרו פעמי מרכבותיו הלא ימצאו יחלקו שלל לרוב באי"י שינצחו אותם ויחלקו השלל ביניהם ולזה מאחרים לבא גם רחם רחמתים ר"ל נערה או שתי נערו' לכל גבר וגבר ז"ש לרא' גבר וי"ת יהבין גבר וביתיה כל חד וחד ביזא סגי שלל צבעי' בגדי' עשוי' במיני צבעוני' לסיסר' וכן שלל צבעי' המרוקם ורקמתי' הוא המרוק' משני צדדין פנים ואחור והרקמה היא מעש' מחט בבגד בצורו' מצבעי' שוני' זה מזה לצוארי שלל כמו לראש שלל כלו' נתוני' הבגדי' בראש השלל לתת' לראש שלל וי"ת ביז' ציורי צבעוני' וכו' ע"כל וכן פי' הרלב"ג זולת בתיב' תענן' שנר' שמפרש אותו לשון רבים שכל החכמות תענינה כן ע"כ והדין עמו כי תיבת תענינה ביוד והנ"ון דגוש' שמורה על נקבות רבות או למה שכתב רש"י ז"ל שהנון דגושה במקום נ"ון אחרת כאילו כתיב תעניננה והוא כמו תעננה אותה ו"אכ מי הכריח להר"דק ז"ל לפרש תעננה כל אחת מהחכמות ואפשר שלא הכריע כן מהלשון אלא מהענין כי דברי חכמים או חכמות בנחת נשמעי' ולא בערבובייא וכשאמר הפסוק חכמות שרותיה תענינה שהוא בלשון רבים לא יתכן לחכמות ושרות שיענו יחדיו אלא כל אחת מהחכמות עונה מענ' שלה כי כן דרך המוס' הן אמת כי בדברי הר"דק כתוב תענן' בלי י"וד ומהריי"א ז"ל פירש המשך הפסוקים

כשיטת רש"י ז"ל כמו שזכרנו והוסיף בשם ה"ר יוסף אלב"ו ע"ה כתב ענין נחמד והוא כי אם סיסרא רצתה לדעת מצד הקסם או התכונה או גורל החול מה יהי' איחור זה של בנה במלחמה וראתה שסיסרא בנה היה מוכה בראשו ושהיה דם במחנ' סיסרא שהוא היה נחלש על ידי שתי נשים שהן היו באמת דבורה ויעל ולא ידעה לשפוט אמיתת הדבר וחכמות שרותיה והיא אף היא היו הופכו' הדברים והמשפט כפי רצונם ואומרות פתרון אותן המראות לטובה הלא ימצאו וכו' רחם רחמתים לראש גבר ר"ל כי היה החולשה מרוב בעילות הנשים הבתולות והדם שיורה המשפט בראש סיסרא שפטו שהיה שלל צבעים לסיסרא ולפי שהיה מורה הדם על ידי נשים פירשו צבע רקמתי' והיה זה כן לפי שחכמ' התכונה והקסם יש להם חלק בהגדת העתיד אבל לא בשלימות ובבירור וכמו שדרשו על יקומו נא ויושיעוך הוברי שמים החוזים בככבים מאשר יבואו עליך ואמרו חז"ל מאשר ולא כל אשר והתפללה דבורה כן יאבדו כל אויביך שלא היה הדבר כמו שחשבה אם סיסרא וחכמות שרותיה כי תנחומין של הבל דבריהם אבל יהי רצון מלפני השם שכן יאבדו כל אויביך ה' ואוהבי ה' יהיו כצאת השמש בגבורתו בתקופת תמוז וסמוך לצאתו שהולך ואור ז"ש כצאת השמש בגבורתו הולך ואור עד נכון היום וכן כתב הרלב"ג ז"ל והר"דק ז"ל ופי' רש"י דבר אחר ואוהביו של סיסרא יהיו כצאת השמש בגבורתו שאינו אלא שלשה שעות כי יבא אחריו גשם ע"כל והכרח פי' רש"י ז"ל הוא דהי"לל ואוהביך לנכח כמו שאמר אויביך ומדשני קרא רמז לאוהביו של סיסרא וגם הטעם של זקף קטן שעל תיבת ואוהביו מורה כן ועל פי שיטת מהר"י אלב"ו ז"ל אשר עיינתי וכיונתי לדעתו המקדים לא יושג תקרא על שמו ואוסיף פי' במה שאמר בעד החלון בעד האשנב שזה מכריע היות אשנב מין חלון בפועל בחדרה פתוח על אם הדרך כמו בעד אשנבי נשקפתי להשקיף משם מרחוק אם יבא סיסרא אמנם חלון הוא מנד"ל בערבי והוא שמשביעין בשמות לשדים ומביאים אותם שיהיו נראי' בתוך מראה או בתוך עששית זכוכית לבנה אשר אירע לשעבר יראו כי אין להם ידיעה בעתיד כי המשפטים של הוברי שמים החוזים בככבי' יגידו קצת מאשר יבואו עליך לעתיד אבל אלו אין להם ידיעה אלא על העבר ועל מאי דהוה הוה והו' כמו וישקף אבימלך בעד החלון וירא את יצחק משחק את רבקה וכו' שפירשו בס"ה קרוב לחלון זה וכן נאמ' כאן נשקפה כמו וישקף אבימלך ובהשקיף אם סיסרא בעד החלון הנזכ' היתי' מיללת כי לא היו מראים לה אלא רע ואח"כ היתה משקפת באשנב לדעת אם יבא איש מבשר לדעת מדוע בושש רכבו לבא וכו' כי היו מראין לה באופן מרכבותיו נשרפו באש הככבים והתנהגו בכבדות ולזה אחרו פעמי מרכבותיו והיתה רואה דם ועל ידי נשים שתים כמו

שכתב מהר"י אלב"ו ז"ל ולא היו מבינות תוכן הענין ולזה החכמות שבשרותיה היו עונות אליה ופותרות אותן הדברים שהיו מראים לה בעד החלון לטובה אף היא הדברים הנוטים לפורענות תשיב אותם אמרי' שאמרה מתחילה מה שראתה בעד החלון אות' אמריה תשיב אותם שלפורענות שיהיו לה לטובתה משום אל יפתח אדם פיו לשטן והנה היו פותרו' מה שראו הפורענות המתנהג בכבדות המרכבו' שנמשך מצד חום הככבים שהם גרמו קלקול עקבי הסוס כנזכר בפ' אז הלמו עקבי סוס וקלקול המרכבות הנה חכמות שרותיה היו אומרות כי זה האיחור בפעמי מרכבות הוא מכובד משא השלל רב ז"ש הלא ימצאו יחלקו שלל והדם אשר ראיתם הוא מהבתולות כי רחם רחמתים לראש גבר והנה כי כפי הנראה היו מראים לה בעד החלון פעם היו מראים לה אשה א' ופעם שתים נשים שעל ידיהן נחלש סיסרא וכן האמת שפעם ע"י יעל ובפרט אם נפרש שבא עליה וכפשט של דברי רבי יוחנן ז"ל ולזה היו רואים רחם ומזה מצאו פתח לומר כי רחם רחמתים יהיה לראש גבר או כמו לגבר ראש הוא סיסרא והדם הנראה בחלון הוא גוון אדומיי מהשלל צבעים העולה לחלק סיסרא מהיותר משובח שהוא שלל צבעים רקמה כי הצבע של רקמתים שלצוארי ראוי שלל כזה כי כן דרך להתעטף בסודר צבעים רקמה סביב לצואר והוא הדם שנרא' סביב לצוא' סיסרא שאינו דם אלא גוון הסודרים של השלל אדומים בדם משבח צבעונין.

**ואני** שמעתי שבראות אם סיסרא בעד החלון כפי הפירושי' הנזכרים והיתה רואה פורענות ולכן היתה מייבבת כי חכמה להרע היא ויודעת הדברים על מתכונתם והגידה לחכמותיה ויחדיו ענו כולן והיא גם היא תשיב יהי רצון שאמריה אלה שאמרה על בנה יחולו על ראשה ותהיה כפרה על בנה ובנה סיסרא נקי ז"ש חכמות שרותיה תעננה ואף היא תשיב ואחרים עמה שאמריה יהיו לה ועליה לא על בנה וכההיא דאדם שתולה קללתו בחבירו כמו ועלה מן הארץ כן היא תולה דבריה ואמריה לה ועליה ומי"ש ואוהביו שלא לנוכח כבר זכרתי דברי רש"י ז"ל שחוזר לאוהביו של סיסרא שהיו במו השמש היוצא בגבורה בחום גדול ולזה מתחייב לבא גשם ויתעל' השמש ותשש כחו כך אוהביו של סיסרא יחלשו ויתמו וחז"ל אמרו הנעלבים ואינם עולבים שומעים חרפתם ואינם משיבים עושים מאהבה שמחים ביסורין עליהם הכתוב אומר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו ותהיה הכונ' בזה כפי מה ששמעתי שהנעלבים וכו' ראוי הוא שיקרא להם אוהבי ה' ועליהם הכתוב אומר ואוהביו וכו' כי השמש נעלב מהירח אי אפשר לשני מלכים להשתמש בכתר אחד והשמש שמע חרפתו ולא השיב וזכה על ידי השתיקה לצאת בגבורה שלא נתמעט אורו כירח ע"כ ואמרו חז"ל עתידים הצדיקים שיאירו

פניהם כחמה ולבנה וזהו ואוהביו כצאת השמש בגבורתו ורש"י ז"ל פירש כצאת השמש בגבורתו לעתיד לבא שבעתים כאור שבעת הימים שהיא על אחת שלש מאות וארבעים ושלש כמספר ארבעים ותשע שביעיות כי שבעתים הוא מ"ט פעמים שבעה עד כאן וסימניך ויבוא כגש"ם לנו וכן ת"י ורחמוהי צדיקיא עתידין לאזהרא כזיהור יקריה על חד תלת מאה וארבעין ותלת במיפק שמשא בגבורתיה והוא נלמד מלשון שבעתים כדפרש"י ז"ל ולע"ד אפשר במה שאמרו חז"ל שהשמש יוצא כגבור לרוץ וכיון שעובדים אותו תשש כחו ונטמא כאשה הזו שבא לה אורח כנשים שנטמאת היא וכחה תש כן השמש יוצא בגבורה ואחר כך מצד העבודה שנכשלים בו לעובדו כחו תש לזה אמר כי אוהביו יהיו כצאת השמש בעת יציאתו שהוא בגבורתו שש ושמח כגבור שעדיין לא עבדוהו כן אוהביו אינם עובדים אלא בלב שלם בלי שום פניה והיא תכליתה באברהם שנאמר בו זרע אברהם אוהבי ומה שאמר ותשקוט הארץ וכו' כתב רש"י ז"ל גם מהרי"א ז"ל שהוא מדברי כותב הספר שבסיבת זאת המלחמה שקטה הארץ ארבעים שנה עד כאן והדין עמהם שלא יתכן היות דברי דבורה בנבואה שנתנבאה שתשקוט הארץ ארבעים שנה דאי הכי היה לו לומר ותשקוט הארץ בשבא שהוא לשון עתיד ולא ותשקוט פתח שהוא לשון עבר והרלב"ג ומהרי"א בולם מסכימים שבכלל ותשקוט הארץ ארבעים שנה נכלל השעבוד עשרים שנה אם כן לא היה ההשקט כי אם עשרים:

## 1

**א**

**ויעשו** בני ישראל וכו' חז"ל אמרו בשוחר טוב א"ר סימון לא כל מי שירצה לו' שיר' או' שיר' אלא מי שנעש' לו נס וכל מי שנעש' לו נס ואומר שירה בידוע שמוחלין לו על כל עונותיו ונעשה בריה חדשה וכן אתה מוצא בדבור' וברק שנעש' להם נס ואמרו שירה ומנין שנמחלו להם עוונותיהם ר' איבו בשם ר' אבא בכל מקום הוא אומר ויוסיפו בני ישראל לעשות הרע וכאן כתיב ויעשו בני ישראל הרע תחילת עשייה והיכן הוא מה שעבר אלא מחל להם הב"ה מה שעשו לשעבר ע"כ וכן כתב רש"י ז"ל בשם אגדת תילים ע"כ.

**ב**

**ותעז** יד מדין על ישראל מגיד ההשגחה האלי"ת איך העונו' של ישראל גרמו כן לא בחיל ולא בכח מדין שהרי ותעז מדין על יש' דוקא ולא על זולתם מהאומות א"כ עונש עונו' הוא אשר זה מדין העם לא היה וישלוט על ישראל ואם מדין זו היא אותה של ימי משה נאמר ותעז כי היו מתחילה כפופיי ועתה העזו פניה' לגבות חובם ותעז מדין על ישראל

ר"ל על מה שעשו להם ישראל בזמן משה ולגלות לנו שעל ישראל של אותו זמן קדמון קאמר לכך קאמר על ישראל ולא כתיב על בני ישראל כדכתיב בפ' שלמעלה ויעשו בני ישראל וכמו שאמר מפני מדין עשו להם בני ישראל וכו' ומ"ש את המנהרו' כת' רש"י ז"ל מטמוריתא ובלשון לעז וודו"ש ועל שם שעושים בהם מאור קטן במקום שאין ניכר קורין אותם מנהרות לוזירא"ש בלעז מערות גרוט"ש בלעז מצדות פלישיא"ץ בלעז שעושים ביערים ע"י הפלת האילנות סביב ע"כ וכן הר"דק והוסיף המצדות מבצרים חזקים וכן כתב הרלב"ג ז"ל והוסיף לו' זה לשונו ואפשר שהרצון במנהרות אבוקות גדולות מעלות אור גדול והיה זה כן כשהיו רואים מההרים שבאו מדין היו עושין באבוקות ומשיאין משואות אלו סימן שירגישו ישראל שבאו מדין ויחבאו הם ויסתירו מקניהם ובדרך זה היתה מגעת בנקלה ההודעה להם ויצילו דברים רבים ועכ"ז עשו להם מערות ומצודות להחבא שם לעתים לא שישבו תמיד שם במערות ומצודות שא"כ לא יזרעו ולא יאספו תבוא' ע"כ:

**ג**

**והיה** עם זרע ישראל הר"דק ז"ל אם זרע כאשר זרע כמו והיה אם בא אל אשת אחיו ע"כ ולי אפשר כמנהגו שכאשר ראו שהיו זורעים ומדין משחיתים אותו ותם לריק כחם נמנעו מלזרוע כי אם אחד מעיר ז"ש והיה אם זרע ישראל בלשון אם ובלשון יחיד וכן ג"כ מ"ש והיה אם בא אל אשת אחיו כשראה שלא לו יהיה הזרע לא היה מתמיד לבא אל אשת אחיו ואם לפעמים יקר מקרהו לבא אל אשת אחיו ז"ש והיה אם בא אל אשת אחיו לעתים רחוקות ושיחת ארצה לבלתי נתון זרע לאחיו והגיד כי ראשם הוא מדין העולה בתחילה ואחר כך יצטרפו עמלק ובני קדם ועלו עליו על מדין ז"ש ועל' מדין מלשון יחיד כי הוא העולה תחילה כי ותעז מדין וכו' וא"חכ נלוה עמם עמלק ובני קדם ועלו עליו ר"ל על מדין ומוכרח לפרש כן דאי ועלו עליו על ישראל קאמר כפשטיה דקרא קשה אומרו אח"כ ויחנו עליהם כי הוא מיותר ומשנה מלשון יחיד לרבים אלא ודאי ועלו עליו על מדין ויחנו עליהם על ישראל יחד כולם מדין גם עמלק ובני קדם:

**ד**

**ויחנו** עליה' וישחיתו את יבול הארץ הר"דק ז"ל יבול הארי התבואו' שהיו עשב קוד' שיגמר בשולם וכן האילנות הכל היו כורתים ומפילים ולא היו משאירים מחיה ושה ושור וחמור היו נוהגי' להם ע"כ ולע"דן לדקדק לשון יבול ולשון מחיה כי אלה הרשעי' לא היה תכליתם ליהנות לרעות מקניהם שם אבל כונתם להשחית ביחוד לישר' והמוכיח כונתם הוא כי היו משחיתם יבול הארץ היוצא מאיליו עד גבול עזה בצמצום שזו הוראת כונתם להשחית גבול ישר' מכל ירק עשב ו"גכ לא ישאירו מהנזרע שהוא

מחיה וכלכלה חיטה ושעורה ז״ש ולא ישאירו מחיה בישר' ו"גכ שור ושה וחמור לא ישאר לישראל כי אין מרעה להם.

**ה**

**כי** הם ומקניה' יעלו יש לדקדק יתור ובאו שמספיק כי הם ומקניהם יעלו ואהליה' כדי ארבה לרוב ויותר נכון היה דלערבינהו וליתנינהו כי הם ומקניה' ואהליהם יעלו כדי ארבה לרוב ועוד קשה אומרו שנית ולהם ולגמליהם אין מספר שהכל יתור לגמרי ונרא' כי אלו שכוני אהלים היו והמנהגו שהראשיים והמלכי' במדין ועמלק ובני קדם יתלוו אליהם עוד שכוני אהלי' על שמם ונחסי' תחת כנפיהם ועוד היו' כן המנהג במלכי הערביי' כנודע ולז״א כי הם ומקניהם יעלו על מדין ועמלק ובני קדם הנז״ל הוא לשון יעלו כי ביד רמה הם באים כי הם שליטים ומלכים ותעז ידם על ישראל אמנם שאר שכוני אוהלים הנחסי' תחת כנפיה' כאמור עליהם הוא אומר ואהליהם יבואו כדי ארב' לרוב אמר בהם לשון ובאו כי הוא המתייחס שאין ראוי לומר בהם לשון עליה כי אין יד אלו שבאהליהם ידם תקיפה כ"כ וכתב שנית ולהם ולגמליה' לגלו' שהגמלים האלה לערביים שכן מנהגם לגדל גמלים עוד היום הבאים באוהלים ולא למדין ועמלק ובני קדם הגמלי' ותכלית' הוא להשחי' ולא ליהנות וז״ש ויבאו לשחתה ולא נתכוונו ליהנות ואפשר שכל כונתם היתי' לבזות ארץ ישראל ולשחתה וזהו אומרו בארץ לשחתה:

**ו**

**וידל** ישראל אחז״ל במסכת מציעא אמר רבי חנינא בר פפא לעולם יהא אדם זהיר בתבואה בתוך ביתו שלא נקראו יש' דלי' אלא על עסקי תבואה שנאמר והיה אם זרע יש' ועלה מדין ועמלק ובני קדם כו' וכתיב וידל ישראל ובמסכת ברכות אמרו וידל ישראל שלא היה להם להקריב מנחה דכתי' ואם דל הוא ע"כ וצריך להבין אי פליגי אהדדי זו של ברכות להההיא דמציעא שלא נקראו דלים אלא על עסקי תבואה. ונראה דילפינן תרתי מדכתיב וידל ישראל מאד דמתיבת וידל ילפינן ההיא דמציעא מדכתיב והיה אם זרע ישראל וידל ומתיבת מאד יליף שלא היה להם להקריב מנחה דמג״ש מקר' דוידל עם קרא דאם דל הוא בהכרח תיבת מאד ילפינן שלא היה להם להקריב מנחה שהרי בדלות דאם דל הוא יש לו להקריב מנחה כשהוא אומר מאד על כרחין דלא השיגה ידם ולא היה להם להקריב מנח' קאמ' ולפי הפשט יהי' וידל יש' מאד שהרגישו מאד הצע' של הדלות מצד היותו מפני מדין שבצאת יש' ממצרי' (העשירות מדין) [העשירו ממדין] וכעת נדלדלו ע״י ובזה מובן או' מפני מדין ולא הזכי' עמלק ובני קדם הנז' בפ' שלמעלה כי לא הרגישו ונצטערו אלא מפני מדין כי האדם לא ירגיש אלא תחת עבד כי ימלוך וכל שכן כי ימלוך ברבו ושפחה כי תירש גבירתה:

**ז**

**ויהי** כי זעקו בני יש' מהריי"א ז"ל כתב ויהי כי זעקו זכר שכאשר יש' שבו בתשוב' וצעקו אל ה' מתוך צרת' שמע ה' לקול' ושלח איש נביא להושיע' ע"י ע"כ וי"ל שהפ' הזה מיות' שכבר אמר בפ' הקוד' ויזעקו בני יש' אל ה' ונר' שהכונה לו' שתכף שצעקו בני יש' ענם ז"ש ויהי כי זעקו ר"ל תכף ומיד עוד אפשר כמו שאמרנו למעלה שלא הרגישו יש' צער לא מעמלק ולא מבני קדם אלא ממדין שהם כבשוהו ושללוהו מאז ומקד' וכעת הוא כובש' לכך בזעקת' לא זעקו אלא מפני מדין והי' ראה את ענים זה שהוא מהיותו ע"י מדין וענ' אותם וז"ש ויהי כי זעקו יש' ר"ל מהיו' סיבת הזעקה שזעקו יש' על אודות מדין מיד נענו וישלח ה' איש נביא. עוד אפשר במה שאמרנו בפ' הקוד' בשם חז"ל שיש' לא היה להם כדי להקריב מנחת סולת והנה כאשר זעקו אל ה' ולא נודע אם הצעקה על צערם או על הצטערם מביטול המנחות לז"א כאן שיש' זעקו על ביטול המצו' ז"ש ויהי כי זעקו יש' ר"ל ויהי התכלי' שכיונו באש' זעקו יש' אל ה' כיוונו ולשמו קנאו על אודו' מדין אודו' שתי' הדלו' וביטו' הקרבן ולזה ענם וישלח ה' מלאך כו' ויושיע' וזה מוכרח מיתו' הכתו' כאש' הקשינו עוד אפשר כי הכתו' מזכיר סיבת ענייתי' בזעקת' שהית' מהיותם רבים שקראו עצרה ואסיפת עם וזהו שנ' כאן בני יש' וכן בפ' הקוד' ויזעקו בני יש' לא כן בפ' וידל יש' ולא כתיב וידלו בני יש' כי לענין הזעק' נתקבצו מרובי' ובזעק' הצילו' קבוצ' ז"ש ויהי כי זעקו בני ישר' ר"ל להיות בני ישראל הזועקים ר"ל מרובים היה הסיבה שנענו וישלח ה' איש נביא:

**ח ט י**

**וישלח** ה' איש נביא רש"י ז"ל הוא פנחס בסדר עולם וכן הרד"ק ז"ל ואמר שלהוכיחם בא שקרה להם כן יען שחטאו ע"כ והרלב"ג ז"ל הקשה למה הנביא הזה לא הוכיחם מקודם כל ימיו ולמה הוצרכו לנבואת דבורה אשה נביא' וידמה שנ' בתירוץ קושי זה שהוא לא היה מתנבא כי אם לעתים רחוקים ולא היה בו כח יתישר בו להנהיג העם ולזה תמצא בזה המקום שהוצרך מנות לגדעון על פועל מלחמת מדין ואפשר כי כמו שהיה אליהו פעם נר' ופעם נעלם כשישאהו רוח ה' אל מקו' רחוק כך היה הענין בפנח' ולזא' הסיבה לא שמש בכהונ' גדולה כל ימיו אבל שמשו בניו ובני בניו דורו' רבי' והוא עדיין קיי' כמו שיתבאר בספר דברי הימי' וזה כי הוא היה קיים בימי דוד כמ"ש ופנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן נגיד היה עליה' לפני' ה' עמו ולא ימצא בזרע אהרן אחר שיקר' שמו פנחס בן אלעז' בן אהרן הכהן כמו שמבוא' בספ' תולדות' עכ"ל ומהריי"א ז"ל כתב לפי הפשט שהיה איש נביא שנתנבא לפי שעה נבוא' זו ולכך לא נז' שמו ע"כ תורף דבריו ובהם אבין או' איש נביא דהי"לל וישלח ה' נביא אל בני יש' אבל לא אמר כן

להודיע שאיש בעלמא היה ולכך לא הוכיחם עד הנה ולצורך שעה נעשה נביא ואילו כתב וישלח ה' נביא היה מובן שהיה מומחה בנביאות מקד' ומאז והיה קשה למה לא הוביחן עד הנה וכתב מהרי"א ז"ל שהכתובי' האלה מזכירי' ד' חסדים שעשה להם הא' אנכי העלתי אתכ' מארץ מצרי' בעצמי וכבודי כי הית' הארץ סוגרת ומסוגרת והב' מבית עבדי' שמלבד תכונת הארץ העם המצריי' מצרים ליש' ומשתעבדי' בהם והג' ואציל אתכם מיד מצרי' בקריעת ים סוף שם שנ' ויושע ה' ביום ההוא את יש' מיד מצרי' כי טובעו בים סוף והד' ומיד כל לוחציהם ואגרש וכו' דהיינו סיחון ועוג ועמי הארץ ומלכיה שגרשם ונתן להם את ארצם ואמר שלהיותו אל קנא אמר להם אני ה' אלהיכם לא תיראו את אלהי האמורי לשון ראיה כמו אל תפנו אל האלילי' ולשון יראה כפשוטו ולא שמעתם בקולי והוא שגרם לכם הקורות אתכ' עכ"ל והרד"ק ז"ל כתב ואגרש את לוחציכם טעמו למילת לוחציכם והם סיחון ועוג ושאר המלכים לא למצרים כי המצרים מתו על שפת הים ע"כ. ולע"דן כי לפי שיש' נשתעבדו כעת ביד מדין ומאז ומקדם בעלות' מארץ מצרים הציל ה' אות' מידם לכך באה התוכחה הזו מתחלת מענין יציאת מצרים אנכי העלתי אתכם ממצרים שלא הנחתי אתכם שמה כדי שלא תלמדו ממעשיהם לכך אנכי העליתי אתכם ממצרים ובזה מדוקדק אומרו ממצרים ולא כתיב מארץ מצרים כי הסיבה העיקרית בהעלאה ממצרים היתה ר"ל מאנשיה ואוציא אתכם קודם הזמן עם היות הבית ההוא בית עבדות לכם כי לא נשלם סך ועבדום וענו אות' ארבע מאות שנה ובאו' ומיד כל לוחציכ' רמז ענין מדין בכלל וסיחון ועוג וכל מלכי כנען ואומרה לכם אם אני ה' אלהיכם אז לא תיראו את אלהי האמורי כי אני אציל אתכם מיד כל המערכות ומיד אלהיהם כי לא ירעו וגם היטב אין אותם והראיה אשר אתם יושבים בארצם שנכבשו בארצכם מזה תקחו מופת שאם לעובדי' אותם המה ואבותם לא הצילו איך יצילו אתכם ולא שמעתם בקולי יעצתי אתכם ותפרעו כל עצתי:

**יא**

**ויבא** מלאך ה' וישב וכו' הרלב"ג פיר' מלאך ה' הוא הנביא שהנביא נקרא מלאך ה' דכתיב ויבא חגי מלאך ה' ולזה נראה לגדעון בהקיץ בהשתמש חושיו ונתעכב שם הנביא עד שנראה אל גדעון ודבר עמו ואמר לו כי ה' צוהו וקראו גבור חיל כי כן היה כדכתיב קום אתה ופגע בנו כי כאיש גבורתו ע"כ ומאמר ויפן אליו ה' היינו ע"י מלאך הנזכר והוא הנביא וכמו ויאמר ה' לה שכבר אמרו חז"ל שהיה זה ע"י שם בן נח והר"דק ז"ל סובר שהיה מלאך ממש ולא הנביא הנזכר ומ"ש וישב תחת האלה אין הכונה ישיבה ממש כי המלאכים לא יראו כי אם בעמידה דכתיב והנה איש עומד לנגדו אלא ר"ל נתעכ'

שם תחת האלה עד שיפנה אליו גדעון וכאשר לא נפנה אליו אז נראה אליו וזהו וירא אליו ולא עשה כן מתחילה משל שהשי"ת נמצא לישׂ' בכל עת אם יפנו אליו ויקראוהו באמ' ובדרש נתעכב שם עד שמצא לו זכות ואח"כ נר' לו והזכות אמרו שיואש אביו זקן מאד ואמר לו גדעון אל נא אבי שאיש זקן אתה ולא תוכל לנוס מפני מדין הכנס לביתך ואני אהיה חובט שאם יבאו המדינים אברח אמר המלאך קיימת מצות כיבוד אב ראוי אתה שיגאלו בני על ידיך ע"כ וכן הביא רש"י ז"ל וגדעון בנו אביו היה חובטן והוא כוברן אמר לו אבא זקן אתה ואם יבואו האויבים לא תוכל לנוס לך אתה ואני אחבט בגת בקור' בית הבד ע"כ ומהרי"א ז"ל מסכים ג"כ לסברת הרד"ק שהיה מלאך ה' מלאך ה' ממש שכל נבדל בצור' איש ואיננו מן התימא כי ברצון ה' יראו לאנשי' וישיגום בחושיהם בצורת אדם והוא פלא כשאר הנפלאות והכריע כן שאם כדברי הרלב"ג שהוא נביא היאך הגיד הכתו' שעלה השמימ' בלהב האש ובמ"ש ויבא מלאך ה' ואח"כ אומר וירא מלאך ה' שהענין כפול פי' מהרי"א ז"ל כדברי הרד"ק ז"ל הנז"ל אות באות ומ"ש בעפרה פי' הרד"ק ז"ל מקום ששמו עפרה בגבול בנימין כמו שכתוב בספ' יהושע והעוי' והפרה ועפרה ע"כ: ולעד"ן כי מתחילה בא אליו מרחוק כי לא ראה לו זכות וכדברי חז"ל ולזה בא וישב לו תחת האלה בישיב' ממש כדי להעלי' הענין שיחשוב שבן אדם יושב אליו רחוק ממנו כשראה שעשה זכות כיבוד אב אז וירא מלאך ה' אליו ר"ל בזכות שהיה בו נראה והכריעו חז"ל משלשה הכרחיות הא' מאי אבי העזרי דאי משום שבא מאביעזר בן גלעד בן מנש' וכדפי' רש"י ז"ל על אבי העזרי מאי אבי העזרי שזה הכריח למתרג' ז"ל שתרגם אבוהי דעזרי כאילו היה לו בן שמו עזרי ולדברי המתרגם יקשה דלמה תלהו באב לעזרי ולא כתב אבי גדעון דאפי' קאמ' שעזרי אחי גדעון גדול ממנו אכתי קשה שהיה לו לעשות עיקר כיון שעתיד הנס להיות ע"י ועוד וגדעון בנו ובנו גדעון חובט היה צודק יות' ומאי להניס מפני מדין פשיטא ולא הי"לל להניס אלא מניס מפני מדין אבל בכאן נרמז כל דבריהם הנז' כי מתחילה יואש חובט והאב הוא יואש עוזר לבנו שיואש חובט היה מתחילה וז"ש אבי העזרי דאין מקרא יוצא מידי פשוטו דאתי מאביעזר קאמר אלא מדשני וקאמר אבי העזרי רמז כאן אבי העזרי לשון אב שהיה עוזר לבנו בחביטה אלא שמנעו גדעון להיותו זקן ואין בו כח לנוס וז"ש וגדעון להיותו בנו בן יכבד אב לכך מנע את אביו והיה גדעון חובט חטי' בגת לפי שהי' בו כח להניס מפני מדין לא כן אביו שלא היה בו כח להניס לכך מנעו ובסיבת כ"ז וירא אליו מלאך ה' ואמר חובט בגת אפשר שכיון בזה לשונות המקו' שהוא בגורן לכך הוליכו לגת לחבוט שם שע"י זה יוכל להניס מפני מדין כי אין גת מקו' כי אם לענבי' או אפש' שאמ' וגדעון בנו

חובט חטי' בגת כו' כי מראה זו מובן מתוך דברי חז"ל היותה בי"ו לניסן אחר שהקריבו העומר וכמו שאוכיח בסמוך באו' ואיה נפלאותיו וסימניך אי"ה עולה י"ו בניסן ובזה מובן או' וגדעון בנו חובט חטי' כלו' אילו חבטה זו היתה בשעורי' ניחא אבל וגדעון בנו חובט חטי' ועושה מלאכה בחול המועד דאסור ולזה כשבא המלאך לא נר' לו תכף כי ראהו עושה עבירה ולא יאות להראות לעובר כשראה שהיה לו התנצלות לנוס מפני מדין אז וירא אליו מלאך ה' כי דבר האבד מותר במועד ואין לו שום אשם ז"ש לנוס מפני מדין כלומר ומותר הוא ואעפ"י שהוא חטים:

**יב**

**וירא** אליו מלאך ה' וכו' רש"י ז"ל כתב גבור החיל שנתן לך כח כזה ע"כ. והבנת דבריו שזה נמשך ומקושר עם מה שפירש בגת בקורת בית הבד שהבי"ת במקום עם משמשת שעם הקורה של בית הבד הכבדה היה חובט חטי' באותה קורה והיה עושה אותה בקלו' כאילו היא מקל קל שכן מורה לשון חובט דלא קאמר דש או כותש ולכך אמר לו ה' עמך גבור החיל שנתן לך כח כזה לחבוט בקלות בקורת בית הבד והרד"ק ז"ל כתב גבור החיל קראהו לבשרו ולחזקו שיגבר וינצח מדין וכן אמר לך בכח זה עד כאן והרלב"ג ז"ל כתב גבור החיל קראו כן כי כן היה גבור כמו שאמר זבח וצלמונע קום אתה ופגע בנו כי כאיש גבורתו ע"כ ומהרי"א ז"ל כתב כי מאמר זה של ה' עמך גבור החיל סובל שני פירושי' האחד ה' עמך גבור החיל בהוה או בעתיד שיהיה ה' עמו ויתגבר כארי וגדעון הבין הפי' הראשון ולכך אמר ויש ה' עמנו ולמה מצאתנו כל זאת והפירוש שכיון בו מלאך ה' הוא בעתיד שיהיה עמו ויתגבר כארי ויתנשא ולע"ד כי בהראות מלאך ה' אל איש אשר לא נסה באלה יחרד ויהיה נופל וגלוי עינים לז"א וירא אליו מלאך ה' ועכ"ז לא קם ולא זע ממנו לכך ויאמר אליו ה' עמך גבור החיל כיון שסבל כח המלאך לראותו עין בעין ולא נחרד עוד אפשר במה שאחז"ל בפסיקתא הובא בילקוט בפסוק זה זה לשונו רבי אבהו אמר רבי סימון אמר רבי יהושע בן לוי מצות העומר עמדה להם בימי גדעון שנאמר ויבא גדעון וכו' אכתבנו בסמוך בס"ד בפסוק והנה צליל שעורים ובזה אבין כי גדעון אזר חיל לעשות מצות העומר וז"ש ה' עמך גבור החיל ואיזהו גבור הכובש יצרו לעשות מצות העומר ולחבוט השעורי' לכך אמר לו ה' עמך גבור החיל שקנית גבורה וחיל בעשותך מצות העומר והעושה מצוה אחת קנה לו פרקליט אחד ואולי הפרקליט שנעשה ממצות העומר הוא הוא המלאך הזה שבא לעורר את גדעון על התשועה הזאת ובסמוך בפסוק ויאמר אליו מלאך האלי"ם אוסיף בזה לקח טוב ב"ה ולא ינגד לזה אומרו וגדעון בנו חובט חטים וכו' דאדרבה מדקאמר חובט חטים מכלל שכבר חבט השעורים

שהם קודמות לחטים תמיד וקיים לו מצות העומר כי זאת המראה בי״ו לניסן היה כמו שזכרתי ואזכור בפסוק ויאמר אליו גדעון בי אדוני וכו׳ ב״ה ומ״ש ה׳ עמך אמרו חז״ל במסכת ברכו׳ התקינו שיהא אדם שואל את שלום חבירו בשם שנאמר ה׳ עמך גבור החיל ע״כ ובמה שאמרו חז״ל בש״ר פ׳ ל״ב מובן שהמלאך הגואל נראה אל גדעון שבכל מקום שהיה נראה השכינה היתה נראת שכן כתיב ויבא מלאך ה׳ וירא אליו מלאך ה׳ ואחר כך ויפן אליו וכו׳ עיין עליו סוף פ׳ משפטים:

**יג**

**ויאמר** אליו גדעון בי אדני רש״י ז״ל ויש ה׳ עמנו ואם יש ה׳ אתנו למה מצאתנו ואיה כל נפלאותיו אשר ספרו לנו אבותינו פסח היה ואמש הקרני אבי את ההלל ושמעתיו שהיה אומר בצאת ישראל ממצרים ועכשיו נטשנו אם צדיקים היו אבותינו עשה לנו בזכות׳ ואם רשעים היו כשם שעשה להם נפלאות חינם כך יעשה עמנו ואיה כל נפלאותיו עד כאן ומה שאמר בי אדני תרגם יונתן בי לשון בבעו במו בי אדני ידבר נא וכו׳ ומהרי״א ז״ל פירש בי אתה מדבר לשון שאלה מה שאמרת ה׳ עמך בי הוא כי אי אפשר שאם יש ה׳ עמנו ולמה מצאתנו כל זאת ואיה נפלאותיו וכו׳ שהוא דבר יותר גדול מזה וא״כ ולמה מצאתנו כל זאת ע״כ. ולעד״ן לפי שהמלאך אמר לו ה׳ עמך וגדעון חשב שהיה איש נביא או איש נכבד ולזה כשחלק לו כבוד ואמר לו ה׳ עמך גבור החיל לעומת זה השיבו ואמר ויש ה׳ עמנו עמי ועמך איך מצאתנו כל זאת ולא אמר ואם יש כי לא היה מספק אם ה׳ עמנו כי מוכרח הוא ש"הקבה עם ישראל בצרה כמו שנאמר עמו אנכי בצרה לזה אמר ויש ה׳ עמנו רוצה לומר דבר ידוע שויש ה׳ עמנו ואם כן ולמה מצאתנו כל זאת ואמר לשון מציאה כי אמרו חז״ל בס״ה שהמזיקי׳ מצויים בעולם לרוב אלא השם יתברך ברחמיו אוטם עיניהם מראות החוטא וכשהעון גורם הקב"ה פותח עיניהם ואז מוצאים את החוטא וזהו ומצאוהו צרות רבות וזהו גם כן אומרו כאן ולמה מצאתנו וכו׳ לשון מציאה שהקטיגורים מצאונו עד שהביאו עלינו כל זאת שמא תאמר והלא תשובתך בצידך כי עשו ישראל הרע בעיני ה׳ ועזבם לז״א ואיה כל נפלאותיו אשר ספרו לנו אבותינו רוצה לומר הנה אבותינו ספרו לנו שני ענינים האחד מציאו׳ הנפלאות והשני שלא היינו כדאים אליה׳ עד שיהיו נפלאות סתם אבל היו נפלאותיו רוצה לומר שהם שלו ובצדקה עשאם לא מצד מעשינו לז״א ואיה כל נפלאותיו אשר ספרו לנו אבותינו שנפלאותיו היו וכמו שעש׳ לנו אז ניסים עם היותינו בלתי כדאים כן ראוי שתעשה גם עתה ואמר לאמר הלא ממצרים שכך ספרו לנו אבותינו שאנו מחויבי׳ לאמ׳ ומגידים תמיד אנו לבנינו ובנינו לבני בנינו עד סוף כל הדורות ז״ש אשר ספרו לנו

אבותינו שנאמר גם אנחנו לבאים אחרינו זה שאמר לאמר הלא ממצרים וכו' שנאמר זה הנוסח ויהיה זה בכלל מה שנאמ' והגדת לבנך ביום ההוא לאמר שתיבת לאמר לאחרים הוא לדורות הבאים ובודאי שתוקף הנס הזה של מצרים לפי שלא היינו כדאים אליו וא"כ גם עתה יעשה עמנו לטובה אות למען שמו אם כן מה נשתנה עתה מאז זה שאמר ועתה נטשנו ה' ואולי בתיבת לאמר נכלל מה שהזכיר רש"י ז"ל מחוזק הטענה שיש לאמר וללמד בענין זה והוא הלא ממצרים העלנו ה' ולא ימנע היו כדאים או בלתי כדאים אם היו כדאים יעשה נא בזכותם ואם היו בלתי כדאים והטיב עמהם על צד החסד אם כן ועתה למה נטשנו ה' שעל כל פנים צריך לעזרנו ואל יטשנו או בזכות הראשונים או למען רחמיו והיה לו להוכיחנו כאב את בן ירצה ולא להפילנו ביד אדם ובפרט מדין כי צוררים הם לנו וזה שאמר ויתננו בכף מדין כי זו קשה מהראשונה היא הנטישה:

**יד**

**ויפן** אליו ה' רש"י ז"ל הקב"ה בעצמו לך בכחך זה בכח הזכות הזה שלמדת סניגוריא על בני כך דרש רבי תנחומא ע"כ והר"דק ז"ל כתב ויפן ה' אליו פנה אליו והלבישהו גבורה ואמ' לו לך בכחך זה פירוש בכח זה שהוסיף לו ע"ד ותהי על יפתח רוח ה' שתרגומו רוח גבורתא מאת ה' ורוח ה' היתה אל אליהו ורוח גבורה מן קדם ה' וכו' הלא שלחתיך המלה הזו תבא לחזק המצוה וכן הלא שמעת בתי הלא צויתיך עד כאן וכן פירש הרלב"ג לך בכחך שנתחדש לגדעון כח נוסף מעין מה שנתחדש לשאל לב חדש עד כאן ומהרי"א ז"ל כתב ויפן אליו ה' המלאך המדבר בשם השי"ת פנה אליו ואמר לו לך בכחך זה שלמדת סניגוריא וכו' כמו שכתב רש"י ז"ל בשם תנחומא אמנם במה שפירש ויפן ה' אליו שהוא המלאך חולק על רש"י ז"ל והדין עם רש"י ז"ל שויפן ה' מורה על הקב"ה בעצמו. ולע"ד אפשר ללמוד מתוך דברי חז"ל שכתבתי למעלה בפסוק ויבא מלאך ה' שבזכות כבוד אב שלא הניחו לטרוח בחבוט לזה יאמר לך בכחך זה ר"ל שנשתמשת מכחך זה לעשות זה להקל מאביך כי הוא שב גם ישיש ובזכות זה תושיע ישראל עוד אפשר לדקדק תיבת זה כי כאן היו שתי כוחות האחד זכות כבוד אב והשני שלמד סניגוריא על ישראל הכבוד אב היה מצוה פרטית והיא חייבה שיראה אליו מלאך ה' כי מתחילה בא אליו ולא נראה אליו ואחר כך וירא אליו בזכות כבוד אב באופן שלא נשאר לו כי אם זה הזכות שלמד סניגורייא על ישראל לזה אמר לך בכחך זה למאי דסליק מיניה כי הכח הראשון של כיבוד אב חלף לו ובכחך זה הוא שתושיע את ישראל וזה לך האות כי אנכי שלחתיך כדכתיב ויפן ה' אליו ולא ע"י מלאך ז"ש הלא שלחתיך הוא אות אמת לשתושיע את ישראל מכף מדין ועל פי שיטת הרד"ק והרלב"ג שזכרתי שכחך

זה הכח הנוסף לו מאת ה' רוח גבורתא להושיע אפשר שהפסוק מזכיר זה בפירוש לך בכחך זה וכו' וכחך זה הוא שהלא שלחתיך ונחה רוח מאתי לקיים השליחות ובכחך זה כל תוכל ולא יבצר ממך מזימה להושיע ולהציל ישראל והרב ב"ע ז"ל בשער ל"ד כתב זה לשונו איזה שליח שישתלח לאיזה שליחות כל עוד שיהיה לשליח תשוקה וחפץ טבעי מצד עצמו אל כונת המשלח יהיה ענין השליחות ההוא יותר נאות אליו וכל מה שתתחזק ביותר זאת התשוקה יתחזק כח האותו' להיו' הוא השליח המיוחד לזה מכל זולתו צא ולמד מגדעון בן יואש כאשר בא מלאך ה' אליו ויאמר לו ה' עמך גבור החיל הנה השיבו ויש ה' אתנו ולמה מצאתנו וכו' ואיה נפלאותיו ועתה נטשנו ה' וכו' נתבאר שהענין ההוא אשר עליו נראה אליו מלאך ה' והוא לתת ישועה לישראל מיד מדין היה ג"כ חקוק בלב גדעון מאד עד שהסיח דעתו (מהדוש) [מדרוש] התועלת הפרטי אל עצמו מהצלת תבואותיו מפני מדין אשר היה עוסק בהן ופנה לבו לקנאת הצער הכללי והצלתם אם למעם ואם למען כבוד שמו מה נאמר אחריו ויפן ה' אליו ויאמר לך בכחך זה וכו' אמר שילך בכחו זה הנודע מפעולותיו כי ודאי הוא האמצעי הראוי והנאות להושיע את ישראל מיד מדין והוא אומרו ראה שלחתיך רוצה לומר זכית בשליחותך והלך והצליח ע"כל:

**טו טז**

**ויאמר** אליו גדעון בי אדני הרד"ק ז"ל פירש לשון חול כי עדין לא ידע גדעון שהוא מלאך ה' וכן אמר לו מתחילה בי אדני בחירק הנון ונקמץ זה מפני הזקף ואמר לו לשון רבים כי כן המנהג בזו המלה כמו אדניך אדוניו זולתי מדבר בעדו כדי שלא יתחלף בשם הנכבד אבל זה לבדו בא בלשון רבי' ליחיד למדבר בעדו וי"ת לשון קדש בבעו וכו' ולדעתו אמר גדעון זה כנגד הקב"ה לא כנגד המלאך כי עדיין לא היה יודע שהוא מלאך אלפי הדל האלף שבית אבי נמנה בו הוא הדל באלפי מנשה ויונתן תרגם זרעיתי זעירא בשבט מנשה ויש מפרשים אלפי כמו אבי כמו אלוף שפירושו שר ואדון ע"כ וליש מפרשים ק"ק אומרו בבית אבי ולא אמר בבית אלפי ורש"י ז"ל פירש אלפי האלף שאני נמנה בו להיות תחת שר האלף הדל בכל אלפי מנשה והוא כדברי הר"דק והרלב"ג ז"ל כת' זה לשונו וידמה שאביו של גדעון היה שר האלף ממה שאמר גדעון הנה אלפי הדל במנשה לשון אלפי מורה שהאלף שלו הוא השר ולזה היה כח ליואש לומר אשר יריב לו יומת עד הבקר ע"כ ומהרי"א ז"ל פירשו לשון חול ופי' רש"י ז"ל ופי' ג"כ כדברי הרל"בג והוסיף ופי' לשון בי אדני כלומר עמי דברת ובי הם הדברים האלה שאמרת כי אני רואה נמנע שיהיו בי כי במה אושיע את ישראל והשיבו ה' בהלצה ויאמר אליו ה' כי אהיה עמך

והכית את מדין שהוא נחשב כאיש אחד ואני ואתה שנים טובים השנים מן האחד ואמר בדבור זה ויאמר אליו ה' לפי שהיו דברי המלאך בשם ה' וזה ספר הכתוב להודיענו אמיתת הענין שם היות שגדעון לא היה יודע שהיה מלאך כי אם נביא ע"כ. ולע"דן כי גדעון חשב שמלאך ה' נביא היה ואליו אמר בי אדני ויש ה' עמנו ולמה מצאתנו כל זאת ואיה וכו' ואז נגלה אליו השי"ת שפנה אל גדעון לומר לו לך בכחך זה וכו' וחשב גדעון שבאמצעות הכנת הנביא שרתה עליו רוח ה' לשמוע בקול דברו שאמ' לו לך בכחך זה קול דברים הוא שומע ותמונה אינו רואה זולתי קול אומר לו לך בכחך וכו' הלא שלחתיך שתהא שליח ה' אז השיב גדעון ויאמר אליו ר"ל אל השי"ת הפונה אליו כי כבר הבין שרוח ה' דבר בו והתחיל לפעמו כי אעפ"י שלא ידע שאיש הבינים מלאך היה אלא נביא אבל פי המדבר עמו האומר לו לך בכחך זה וכו' ידע שהשי"ת הוא ולזה אמר לו בי אדני לשון קדש שם אדנות במה אושיע את ישראל באיזה זכות כי בדרך טבע נמנע כי מצד הכמות הנה אלפי הדל במנשה דל הוא בעושר או דל בשלימות כי אין דלות ועניות כעניות תורה ושלימות ואנכי הצעיר וכו' ויאמר אליו ה' ענהו ה' כי אהיה עמך ע"ד מה שנאמר גבי משה מי אנכי וכו' וענהו והכית את מדין בנקל כאילו היה מדין איש אחד או אמר כאיש אח' ר"ל כמו שהכה אותם איש אחד מיוחד שבעם זה משה האיש ז"ש כאיש אחד שהכה מדין כן גם אתה תכה את מדין ואמר לשי"ת אם נא מצאתי חן בעיניך ועשית לי אות שאראנו שאתה מדבר עמי כי אני איני מאמין בעצמי שפיך המדבר אלי ואל המלאך העומד שם שחשבו שהוא נביא אמר אליו אל נא תמוש מזה עד בואי אליך וכו' והמלאך השיבו ויאמר אנכי אשב עד שובך והיינו דלא כתיב ויאמ' ה' כי המלאך שחשבו לנביא הוא המדבר ומשיב ואליו אמר אל נא תמוש מזה וכו' כי צדיק ונביא בא לבית מלוני אל נא יפטר בלא אכילה וכשהביא לו המאכל גדי עזים ואיפת קמח וכו' שחשב להאכילו והנותר יתן באמתחתו צידה לדרכו וכשאמר לו המלאך קח את הבשר כו' והנח אל הסלע הנזכר וכו' נתן אל לבו שעולה לה' רצה להעלותו ולכך שתק לו ויעש כן ואז כששלח המלאך את קצה המשענ' אשר בידו ותעל האש ותאכל את הבש' ומלאך ה' הלך מעיניו אז וירא גדעון כי מלאך ה' הוא ולא נביא כאשר חשב ואז אמר אל ה' אשר בשכבר דבר לו כדפרישית גבי ויפן ה' אליו ואז אמר אהה אדנ"י אלי"ם כי על כן ראיתי מלאך ה' פנים אל פנים פן אמות ויאמר לו ה' שלום לך וכו' נמצא כי פי ה' עצמו דבר אליו פעמי' פעם ראשונה לך בכחך זה והשנית ויאמר לו ה' שלום ובשניהם ידע שהשי"ת הוא המדבר עמו ולא נעלם ממנו כי אם מציאות המלאך שחשבו לנביא ודברי המתרגם שפי' בי אדני לשון קדש מסייע לזה.

**ובשיטה** זו יתיישב לנו מה שהקשה מהריי"א ז"ל מה היה מחשבת גדעון בזה הנראה אליו המדבר עמו אם נאמר שחשבו נביא קשה איך יאמר אם כן ויפן אליו ה' ויאמר אליו ה' והנה אלה הלשונות לא יצדקו בנביאים ואם חשבו למלאך ה' קשה הוצאת גדי עזים ואיפת לחם וכו' ואיך אמר וירא גדעון כי מלאך ה' הוא שמורה שלא הכירו שהיה מלאך ה' עד הנה ואומר אהה ה' וכו' מורה שלא ידע בו שהוא מלאך ועוד הקשה מהריי"א באומרו ועשית לי אות שאתה מדבר עמי כי האות היה צריך שיבוא על אמות הישועה ובמה שיבא בעתיד כי לאמת שהוא היה מדבר אליו אין צורך לאות כי עיניו רואות כי פיו המדבר אליו ומה שמעיד בו החוש אין צריך בו אות ומופת עד כאן ובמה שפירשנו מובן כי לעולם אימא לך שהמלאך חשבו גדעון לנביא והוא מה שנתחדש לו אחר כך במה שאמר וירא גדעון כי מלאך ה' הוא אמנם במאמר הכתוב ויפן ה' אליו ויאמר לך וכו' לא נעלם מגדעון שפי ה' היה זה ולא המלאך אבל היה מסתפק אם רוח ה' דבר בו ומילתו על לשונו או אם רוח אחרת חלילה מדברת עמו ולזה אמר אם נא מצאתי חן בעיניך ועשית לי אות אמת שאתה יה מדבר עמי ולא זולתך רוח עועים או רוח שקר חלילה כההיא דאחאב והייתי רוח שקר בפי כל נביאיו וכו' אמנם מאמר אל נא תמוש מזה עם המלאך המוחזק אצלו בנביא אליו דבר ואמר אל נא תמוש כדפרישית ובזה מובן דלא קאמר ואל נא תמוש בואו אלא אל נא תמוש כי הוא ענין בפני עצמו בלתי נקשר עם מה שדבר עם השם יתברך זהו הנל"ע דרך כלל באלו הפסוקים והנני מבארם אחד לאחד למצוא הדברים בפרטן עם מה שכתבו המפרשים ז"ל כמנהגינו:

**יז**

**ויאמר** אליו אם נא מצאתי חן וכו' שאתה רש"י ז"ל שאתה כמו שאתה עד כאן וכן כתב הר"דק ז"ל שאתה בסגול כמו עד שקמתי דבורה שהשין בפתח במקום סגול ונקמצה שי"ן שאתה להרחיב האלף ופירש שאתה מדבר עמי בשם ה' עד כאן ומהריי"א ז"ל פירש ועשית לי אות וכו' שני פנים הפן האחד שאמר למלאך עשה נא עמי אות ופלא על הייעוד הזה והסיבה הנזכרת שאתה מדבר עמי כי כל מה שדברת עד הנה אין אמות כלל כי דברים בעלמא שאתה מדבר עמי דברים בלי אות ולכך אני שואל אות זה שאמר שאתה מדבר עמי דברים בעלמא זה סיבה לשאלי אות והפן השני הוא שגדעון חשב שהוא נביא ורצה להאכילו ולא בקש ממנו עתה שיעשה עמו אות אבל שבעת המלחמה והתשועה אז יעשה אות והיא הכאת מדין ולזה אמר אם נא מצאתי חן בעיניך אחר אשר קראתני גבור חיל ואם היה שתעשה בעתיד עמי אות ופלא על מה שאתה מדבר עמי והיא התשועה אשר ייעדו בה שיוכל הנביא לעשות עליו אות שהם שתי סיבות רוצה לומר מציאת החן

בעיניו והיותו מאמ' מה שאמר לו ושיעשה עליו אחר כך אות לשישיע את ישראל מיד מדין הנה. תכלית המאמר וסופו הוא אל נא תמוש מזה עד בואי אליך והוצאתי וכו' כי אם מצא חן בעיניו ואם אמת הוא מה שאמ' ושיוכל לעשות עליו אות ראוי הוא שאל נא תמוש מזה וכו' שתהנה מאשר לי ותאכל עמי ואפשר עוד ששאל ממנו אל נא תמוש וכו' שלא ימוש עד הגישו לפניו מנחה כדי שבה יעשה אותות ומופתי' כאש שהורי' אליהו על עולתו וכן עשה שהקרי' הכל ועלה האש מן הצור ולחך הכל מעין מה שעשה אליהו ע"כ תורף דבריו ושיטה זו השלישית היא של הרלב"ג ז"ל כמו שאכתוב בסמוך בפסוק אל נא תמוש בס"ד ועיני המעיין רואות הדוחק והקושי שבפי' אלו השנים של מהרי"א ז"ל וכבר כתבתי ע"ד ששאל לו אות אמת שאתה ה' המדבר עמי ולא רוח אחרת ח"ו והדברים כפשטן כמו שכתבתי בפסוק הקודם ואין בו דוחק כלל זולתי מאמר אל נא תמוש שצריך לפרשו שעם המלאך מדבר ולא עם השי"ת שדבר עמו ולכן בא משולח אל נא תמוש ולא כתיב ואל נא תמוש בוא"ו:

**יח**

**אל נא** תמוש מזה וכו' הרלב"ג ז"ל כתב זה לשונו זה ג"כ לעד שזה הענין היה בהקיץ כמו ענין מנוח והנה גדעון שאל אות ממנו שהוא בא במלאכות ה' כדי שיוכל לסמוך על דבריו והנה היה האות הזה כאש' שלח מלאך ה' את קצה המשענת אשר בידו ויגע בבשר ובמצות עלתה האש מהצור וזה דומה למופת שנתן אליהו בהר הכרמל והנה פעולות זה הנביא דומות מצד לפעולות אליהו וזה ממה שיחזיק מאמר האומר פנחס זה אליהו ע"כ כי אפילו הסובר שזה נביא היה פנחס הוא ודברי הרלב"ג כדברי מהרי"א ז"ל בפירוש השלישי שכתבתי בפסוק הקודם. ולע"ד שגדעון להיותו חפץ בהכנסת אורחים וחשב כי היה איש ואולי לא ירצה להתעכב שם לז"א אל נא תמוש וכו' דלא כתיב שב בזה אלא אל נא תמוש מזה בעודך עומד אבוא והיינו נמי דלא כתיב נא אל תמוש מזה שהיה אז תיבת נא לשון בקשה אבל באומרו אל נא תמוש הודיעו המהירות שימהר ויחיש מעשהו וז"ש אל נא תמוש מזה כי נא ועתה אבוא אליך ואל תתעכב אלא כשיעור ביאתי לבד שאלך ואבא מיד ז"ש עד בואי אליך והוצאת מנחתי וכו' ר"ל התעכב נא לי כשיעור ביאה והוצאת מנחתי לבד שהוא זמן מעט והמלאך ענה אותו ויאמ' אנכי אשב בישיבה או לשון עכבה הוא ולא אתעכב לבד עד בואיך כי אם עד שוביך ר"ל שאפי' שתתעכב זמן מרובה עד שוביך אשב ועכ"ז לא בטח גדעון בזה להתעצל אלא תכף בא וז"ש וגדעון בא אל המלאך קאמ' והיינו דלא כתיב וגדעון הלך ויעש כו' ולמדנו מזה כמה זריזות צריך בעשיית מצוה מן המצות ולבלתי החמיץ בה והרב ב"ע ז"ל כתב בשער נ"ז זה

לשונו ומתחלה חשב שהיה נביא מכהני ה' כי על כן אמר לו ועשית לי אות שאתה מדבר עמי אל נא תמוש מזה עד בואי אליך והוצאתי את מנחתי והנחתי לפניך ויאמר וכו' שאל ממנו כי על ידי מנחתו זו שיניחנה לפניו והוא יקריבנה בעדו אל השי"ת כי איש אלהי"ם קדוש הוא יראו אליו עניינים אלהיי' יהיו לו אות ומופת על מה שמדבר עמו בשם ה' ולסוף ראה והשיג כי מלאך הוא והיא מראה נפלאה כמו שאמר אהה ה' אלהים כי על כן ראיתי מלאך ה' פנים אל פנים ויאמר ה' שלו' לך אל תירא והענין ההוא הוא האות שנראה אליו על אמיתת הענין ולא זולת והנה הדבר כמבואר ומסכים מאד אל הדעת עכ"ל:

**יט**

**וגדעון** בא ויעש רש"י ז"ל ואיפת מצות למדנו שפסח היה יום תנופת העומר לכן נאמר והנה צליל שעורים מתהפך וכו' המרק הרוטב עכ"ל והכונה במה שאחז"ל שזכות העומר הנעשה באותו היום שבא משעורים הוא מה שמתגלגל בתוך מחנה מדין כדי לכלות' והר"דק ז"ל כתב מרק המים שנתבשל בהם הבשר נקרא מרק על שם המירוק של הבשר ונמצא המרק חציו פתוח וחציו קמוץ והוא שלא כמשפט שאר השמו' מזה המשקל וראיתי במחברת בן אשר שזוכ' אותו בכלל הקמוצים בפרור ידוע הוא דוד נחשת (שמשבלים) [שמבשלים] בו הבשר אל תחת האלה ת"י תחות אילנא ע"כ. ולעד"ן כמה שפירשתי בפסוק הקודם שממ"ש וגדעון בא פי' וגדעון בא אצל המלאך ויעש בזריזות גדי עזים שהוא מתבשל מהר כי רך וטוב הוא בימי קציר וכן ג"כ עשה איפת קמח מצות ולא חמץ כי לא יוכל להתמהמה וכן פירשתי בכלי חמדה גבי אברהם שאמר לשרה מהרי שלש סאין קמח סולת לושי ועשי עוגות מצד המהירות תלוש ותעשה העוגות מהר כי יעד להם לשלחם מהר ואמר ויוצא אליו ר"ל לו לבדו ולא שיאכל גדעון עמו כי זה מנהג דרך ארץ הוא עוד היום בכפרים של עכו כפר ישיב וכפר הבוקיע"ה שנוהגים שהבעלי בתים עומדים על האורחים מרחוק ואינם אוכלים עם האורח עד שישבע והנותר אוכלים הם לכבדו אבל אינם אוכלים עמו וזה נר' לי שאמר כאן ויוצא אליו אליו דייקא והיינו אומרו גם כן אל תחת האלה ויגש שפירוש ויגש הקריבו אליו דרך הגשת דורון ודרך כבוד דאי לא תימא הכי קשה יתור תיבת ויגש:

**כ**

**ויאמר** אליו מלאך האלי"ם יש לדקדק מה טעם שינה כאן שקראו מלאך האלי"ם ובכל הענין נזכר במלאך ה' ויבא מלאך ה' וירא אליו מלאך ה' וישלח מלאך ה' ומלאך ה' הלך מעיניו ראיתי מלאך ה' זה הכלל בכל הענין מזכירו במלאך ה' המורה על הרחמים וכאן נאמר מלאך האלי"ם והיה אפשר לומ' כי להיות שגדעון טורח בענין הבשר והלחם כדי

לעשות מצוה עם האורח להאכילו בחשבו שהוא נביא ועתה באמור לו קח את הבשר ואת הלחם והנח אל הסלע הלז ואת המרק שפוך לא יקבל ממנו בהשחית הכל ותם לריק כחו לכך אמר כאן ויאמר אליו מלאך האל״ם שנגלה לו כעת באימה ובמורא והטיל בו אימה יתירה שלא יחליף דבורו ואין אל״ם בכל מקום אלא דין המטיל אימה וכמו שפירשתי בכלי חמדה בפסוק וירא ויאמ' אין זה כי אם בית אל״ם שבראות שנתיירא שפט בדעתו שאין זה המקום אלא בית אל״ם וכעת ארחיב הענין יותר והוא שמתחילה אמר אכן יש ה' במקום הזה וכו' ה' במקום וכו' הוא רחמים אמנם כשנתיירא כדכתיב וירא אז אמר מה נורא המקום הזה הנה זו הוראה שאין זה רוצה לומר שאיננו זה המקום של ה' מידת רחמים כי אם בית אלי"ם ולזה הטיל בי אימה יתירה אימתני ותקיפא.

**עוד** אפשר כי להיות הקדוש ברוך הוא בכעס עם ישראל על שעזבו את ה' ועם גדעון לבדו ברצון יען שהשתדל בו ביום ההוא במצות העומר וכמו שכתבתי למעלה בפסוק וירא אליו מלאך ה' שהמצוה ההיא שמהקרבת העומר נעשה אותו המלאך באופן שהמלאך הזה מורכב משני הפכים מדין ורחמים דין מצד ישראל ורחמים מצד גדעון וכמו שכתבתי בכלי חמדה בפסוק וידבר אל״ם אל משה ויאמר אליו אני ה' אלהי״ם מצד ישראל שהללו עובדי עבודת אלילים והללו וכו' ואליו מצד משה עצמו אני ה' רחמן ולזה בהיות המלאך הזה ברוגז מצד ישראל ריחם השם יתברך שיצוה את גדעון לעשות קרבן זה כדי למתק הדין שבו ואף על פי שאין זה מדרך קרבן לקרב בשר מבושל או אפשר במה שכתבו בס״ה ע״ה בפסוק וידר יעקב נדר אמר רבי יוסי לאו הכי אלא אמר השתא אם יהיה אלי״ם עמדי דינא אצטריכנא לנטרא לי עד דאיתוב לבית אבא אבל כיון דאיתוב בשלם איתכלילנא רחמי בדינא ואתקשר בקשורא מהימנא לאכללא כולא בחד עד כאן הרי שאמרו שרצועת הדין מועילה להכות האויבים וז״ש כאן ויאמר אליו מלאך האל״ם שיהיה אלי״ם דיין להכות את המדינים בזכות שמקיים דברו זה של קח את הבשר וכו' אבל בבחינת ישראל וגדעון מלאך ה' הוא אל רחמים לישראל בפרט ומה שאמר ואת המרק שפוך אפשר שאמר לו שאין תועלת במרק ישפוך אותו רק הבשר והלחם לבדם הם אשר יניח על הסלע כי בהם הצורך והמרק ישפוך לאיבוד ומורה על זה אומרו אחר כך ותעל האש מן הצור ותאכל את הבשר ואת המצות שלא הזכיר ליחוך המרק אמנם המפרשים ז״ל פירשו שהיה זה מעין מה שאמר אליהו שיערו כד המים על המזבח ושנו ושלשו להראות הפלא כמו כן המלאך הזה פנחס הוא אליהו בעצמו עשה כעין זה שציוה לשפוך המרק על הבשר והלחם כדי שילחך האש את הכל ויהי לנס ואות אשר שאל מאתו ועשית לי אות שאתה מדבר עמי ונראה לע"ד להכריח כדבריהם כי לא

יתכן שיצוה המלאך לשפוך המרק על הארץ לריק כי אסור משו' בל תשחית ואו' ויעש כן חוז' אל כל הנז' שעש' בהנח' הבשר על הסלע ושפיכת המרק שהכל מכלל המעשה הוא אשר עשה מה שנצטוה כנ"ל:

**כא**

**וישלח** מלאך ה' צריך להבין שהי' ראוי שיגע בו בצור להוציא האור ממנו ונראה כי גם זה מכלל הנס ופלא ששל' קצה המשענ' בבשר ובלח' ולא נגע ולא פגע בצור ועם כל זה עלה האש מן הצור והוא פלא ז"ש ויגע בבש' ובמצו' ותעל האש מן הצור אין זה דבר טבעי כי מצור העולמים ית' ויתעלה ואל זה רמז באו' מן הצור עם היות פשוטו על הסלע מדשני קר' שמתחיל' קראו סלע דכתי' אל הסלע הלז ועת' קראו צור לרמוז אל השי"ת צור ילדתו ומ"ש האש ב"הא הידיעה דהי"לל אש מן הצור אפשר שרמז אל אש קדוש ולא אש זרה ז"ש האש הידוע מעין האש שירד לישׁ' במדב' כשהקריבו הקרבנו' או אפשר והוא נכון כפי הפשט כי הסלע הלז מורכב הוא מדי' יסודות מים ועפר ואש ואויר וכשנגע בצור הוציא והעלת האש הידוע בו מיסודו המוטד בו חלק מה מיטוד האש זה שאמר האש הידוע ובמ"ש את הבשר ואת המצות אתי לרבות המרק שנשפך עליהם כפי הפי' שפירשתי למעלה:

**כב כג**

**וירא** גדעון רש"י ז"ל אהה לשון דאגה כמו מה תהא עלי כי ע"כ כי על אשר ראיתי מלאך ה' לכך אני דואג וצועק אהה וכתב הרלב"ג ז"ל וכאש' ראה גדעון כי מלאך ה' הוא דאג ופחד מן המות לחשבו כי כבר ראה בעיניו המציאו' הרוחני וכבר היה מפורס' שכאשר יקרה זה ימשך אחריו המות וירא' זה ממאמ' גדעון ומאמ' מנוח ומאמר יעקב כי ראיתי אליים פנים אל פנים הורו שהוא ענין נפלא שתנצל הנפש הרואה מציאות הרוחני ואמ' בתורה ואל אצילי בני יש' לא שלח ידו מכלל שהיו ראויים לשלוח יד בהם על כי ויחזו אל האליים וכן כתב מהרי"א ז"ל והוסיף לו' שלא עשה המלאך הנס הזה כי אם להודיעו שהוא מלאך וז"ש וירא גדעון כי מלאך ה' הוא אבל לא עשה עדיין אות על התשועה כי אח"כ נעשה האות שעל התשועה ע"כ ול"עד או' כי אפשר שאמ' וירא גדעון כי מלאך ה' הוא ר"ל בראות גדעון כי מלאך ה' הלך מפניו ידע שהוא מלאך ולא נביא כאשר חשב עד עתה אבל עדיין היה מקום ספק אם הוא מלאך ה' רחמי' או אם הוא דין לז"א כי ביון שלא עלה המלאך בלהב נרא' שהוא מלאך ה' ר"ל מלאך של רחמים ולז"א גדעון אהה עלי ה' אדני כי ע"כ ראיתי ר"ל על דין ואהה ואוי ואבוי מור' מה שראיתי מלאך ה' שעם היותו מלאך ה' של רחמים ראיתיו בפנים של זעם ודין וכמו שנז' למעל' ויאמ' אליו מלאך האליים ז"ש כי ע"כ ראיתי מלאך ה' פני' בפנים פנים של זעם כמו

ודבר ה' אל משה פני' אל פנים שדרשו חז"ל לשון פנים של זעם והשיבו השי"ת ויאמר לו ה' שלום לך ר"ל לך לבדך שלום שזה הדין שראית בו מאז פנים ויש מות לא עליך אלא על מדין או על ישר' כפי הפירושי' שכתבתי למעל' בפ' ויאמר אליו מלאך האלי"ם וכו' או יאמר אהה אדני אלי"ם ר"ל אהה ה' מה זאת עשית לי לשלוח לי מלאך מתנכר בזה האופן שבא אלי בדמות בן אדם נביא כי על כן ר"ל שעל שבא כן בזה האופן בדמות בן אדם לכך ראיתיו פנים אל פנים שהבטתי אל פניו שאילו בא באופן של מלאך במוראו וחיתתו לא הייתי מביט בו כי אירא מהביט אל מלאך האלי"ם והשיבו ה' כי מה שבא אליו המלאך בדמות בן אדם ומשענת בידו לא להזיקך נתכוונתי אדרבה להודיע כי שלום לך עמי עד ששרית עם מלאך ולא פחדת שעם אנשים ותוכל עם מדין ז"ש אל תירא וכעת אל תמות מראות מלאך ה' פני' אל פנים ובזה מובן כפל אל תירא לא תמות ומ"ש ויאמר ה' פירש הר"דק ז"ל המלאך אחר שעלה השמיעו הקול הזה כי ראה שהיה מפחד בדעתו על שהיה מלאך וכן כתב הרלב"ג והוסיף עוד ז"ל וידמה ששב אליו המלאך כשאמר לו זה המאמר והוא ג"כ אמר לו בלילה שיקח את פר השור אשר לאביו וכו' ע"כ ולע"ד דברים כפשטן כי רוח ה' נוססה בו וכן הובא בילקוט בפירוש שבזכות שלמד סניגוריא על ישראל נגלה עליו הקב"ה בעצמו וירא ה' אליו:

**כד**

**ויבן** שם גדעון מזבח וכו' נלע"ד שהפסוק הזה מגיד מעל' גדעון וענותנותו דה"בה לא עביד ניסא אלא ע"י השלם הזה וזה כי השי"ת אמר לו שלום לך תלה בו השלום והוא תכלית השלימות ודיבוק אלהי עם השלם שזהו גדר השלום אשר עליו נאמר אין שלו' אמר ה' לרשעים הנה ה' תלה השלום הזה בגדעון וכושר מעשיו וז"ש שלום לך ר"ל לך מתייחס השלום אמנם גדעון אמר בענוה מי אנכי אבל ה' שלום ר"ל מצד רחמי ה' נמשך השלום ולה' הוא ז"ש ה' שלום ועל כן בנה שם מזבח וקראו בשם ה' שלום להורות ענין זה שמהשם יתברך נשפע ונמשך השלום ויהי' זה מעין התחלפות הדברים שבין השם יתבר' למשה ע"ה שהשם יתברך אמר כי מצאת חן בעיני ואדעך ומשה אמר ואתה אמרת ידעתיך בשם וגם מצאת חן בעיני כמו שביארתי בכלי חמדה בסדר השלישי כי תשא עיין שם ויקרא לו ה' שלום רש"י ז"ל ויקרא גדעון למזבח ה' שלום ה' הוא שלומינו ע"כ:

**כה**

**ויהי** בליל' ההוא כו' פר השור רש"י ז"ל פר השור פר הבחור כי שור בן יומו קרוי שור ופר השני תורא תניינא שבע שנים דאתפטם שבע שנין לע"א שבעה דברים הותרו באותו הלילה מוקצה אשרה ולילה ובמה וכו' כדאיתא בתמורה חוץ וזר ולילה וכלי שרת וכלי אשרה ועצי אשרה ומוקצה ונעבד ע"כ וה"רדק ז"ל כתב כמו פר בן בקר וכן ת"י תור

בר תורי ויש לפרש כי פר איננו סמוך והשור בדמות תואר לו כאילו אמר פר הגדול שהיה דומה לשור ופי׳ שבע שנים ת״י דאתפטם שבע שנין ואפשר שהיה בן שבע שנים ובדברי רז״ל שהוקצה לע״א שבע שנים שאמרו אמר ריש לקיש אין מוקצה לע״א אלא מוקצה לשבע שנים שנאמר ופר השני שבע שנים ומהם אמרו כי נעבד היה ואמרו שמנה דברים התרו וכו׳ והרלב״ג כתב במה שאמר ויאמר לו ה׳ קח את פר השור וכו׳ שהמלאך הנ״ל אמר לו ה׳ שלום לך ואמר לו זה ג"כ ואפשר שנאמר לו זה הענין בחלום הלילה במדרג׳ מה ממדרגות הנבואה והביאו׳ הקודם יותר נרא׳ לנו ע״כ ומהרי״א ז״ל כתב בזה שהרלב״ג השתדל לבאר שגדעון לא היה נביא אלא שנאמר לו זה על ידי נביא או מלאך כמו ויאמר ה׳ לה שני גוים בבטנך שהיה על ידי שם ואליו נטה הרב המורה ואין כן דעתי כי באומרו אל גדעון אמרות רבות ולא נזכר באחת מהן היותה על ידי שליח ולכן אחשוב שהשיג גדעון מדרגת נבואה בתחיל׳ נראה לו המלאך בצורת אדם ואחר כך דבר ה׳ עמו בחלום חזיון לילה חלום נבואיי ומה שמנוהו חז״ל בכלל קלי עולם היינו בערך משה אדון הנביאים עד כאן ומה שאמר פר השור אשר לאביך כתב הרלב״ג ז״ל ידמה שהיה לאביו שור גדול והשתדלו להקצות הפר שיוליד השור ההוא תחילה לעבודת אלילים מלידה ומבטן ומהריון כדי שיהיה יפה כשור שהוליד אותו ויהיה מקודש לעבודת אלילים מיום היותו וכן הקצו גם כן זה הפר השני שהוליד השנה ההוא שבע שנים והנה היו מוקצים שבע שנים וזה יורה כי זה הטעות היה מעת התחלת השעבוד כי שבע שנים היו תחת מדין כשקרה זה והיה לאביו מזבח לבעל והאשרה היתה אצלו. וצוהו ה׳ על ידי הנביא או המלאך שיהרוס את מזבח הבעל אשר לאביו ושיכרות האשרה אשר אצלו עד כאן וכתב מהרי״א ז״ל זה לשונו ואמנם הפר הראשון לא זכר מה נעשה ממנו ואני אחשוב שהפר הראשון היה לאביו והפר השני לעובדים עבודת אלילים ומוקצה לעבודת אלילים וציוה שיקח גם כן הפר אשר לאביו זהו שאמר קח את פר השור רוצה לומר קח את פר הוא השור אשר לאביך והיה לקיחת זה לא לצורך זביחה כי אם כדי להסתיר והעלים הענין שכאשר יצעקו איה פר הבעל ישיב יואש ואנשיו גם הפר אשר לי גנוב הוא ועם זה לא יאשימו לגדעון ויאמרו שודאי אדם זולתו גנבם ולכן הקריב האחד והחביא האחר ומה שגזרו מיתה על גדעון על שהרס מזבח הבעל כי לא ידעו שהו׳ הגנב כי לא עלה בדעת׳ התחבולה הנז׳ עכ״ל: והרד״ק ז״ל כתב בסמוך זה לשונו ואת הפר הראשון לא מצינו שעשה ממנו דבר ולמה צוהו לקחתו כדי שלא יהיו מקריבין אותו לע״א צוה לגזלו ממנו והרלב״ג כתב וידמה שהמיתו באופן שלא יהנה ממנו כדין המוקצ׳ ולא נצטרך

לפרש זה כי הוא משפט ממשפטי התורה וצוה לקחתו להצילם שלא יהיו מקריבים אותו לע"א כמו שאמ' ח"זל ע"כ.

**ולע"דן** כי יואש אביו של גדעון קנה לו פר בעוד היותו שור קטן ולא קנאו והוא פר ז"ש פר השור פר שמזמן שהיה שור הוא לאביך שזה חביב אצלו יותר ואולי הקצה אותו לע"א אמנם הפר השני הוא היותר חביב אצלו שהוקצה מלידה ומבטן ומהריון זה לו שבע שנים הוא לבדו יקריב בהורא' שעה ומספיק להקהות שיני העבדים ולא צוה לו לקחת הפר אשר לאביו כי אם להסיר מכשול מדרך אביו כי ברא מזכה אבא:

**כו**

**ובנית** מזבח להי' וכו' על ראש המעוז רש"י ז"ל ראש הסלע ע"כ: והר"דק ז"ל המעוז הזה הו' הסלע שהקרי' עליו הבשר והמצו' במערכה כתרגומו בסדרא ופירושו במקום המישור שבראש המעוז שיוכל לערוך שם אבני המזבח ע"כ וכן פי' הרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל. ולי נראה כי מלבד מה שעיין לו באומרו המעוז הוא הסלע הנזכ' למעלה בענין המלאך והנח אל הסלע הלז שקראו מעוז על שם ה' עוזי ומעוזי ומנוסי ביום צרה וטוב ה' למעוז הנה הוסיף לעיין לו יותר בפרטות שיהיה על ראש המעוז כדי לרומם בית אלהינו ומזבחו על ראש המעוז הזה ובאיזה מקום במערכה ר"ל במקום שכבר נערך בו הלחם והבשר שהוציא גדעון אל המלאך במערכה ההיא שם ביחוד תבנה המזבח הזה שכבר זכה להיות מזבח קדוש ואמר ולקחת את הפר השני והעלית עולה וכו' שאעפ"י שזו הוראת שעה כנזכ' למעלה עכ"ז לא הזכיר בו הפסו' והעלית עולה להי' בפירוש אלא והעלית עולה סתם לו' שהעולה לרצון הוא מלקיחת הפר ההוא המוקצה זה שבע שנים והיותו עשוי בעצי האשרה אשר נכרתו אעפ"י שגופה של עולה זו לא תעלה לרצון לפני ה' כי זר המקריב ונעבד הקרבן ושאר הדברים שמנה המחייבים שלא יהיה עולה להי' מכל מקום עולה היא בבחינת ביטול הע"א כי השורף ע"א ומבטלה הנה שמוע בקול ה' באבד כל אשר עבדו הגוים ההם מזבח טוב ז"ש והעלית עולה בעצי האשרה אשר תכרות:

**כז**

**ויקח** גדעון עשרה אנשים וכו' כתב הרלב"ג ז"ל לפי שהענין הזה לא היה גדעון יכול לעשות אותו בפרהסיא ופרסום מפני פחד העם כדכתיב ויהי כאשר ירא מעשות יומם וכו' לכך בחר עשרה אנשים להיות נעשה הפועל השלם הזה בתוך עשרה כדכתיב ונקדשתי בתוך בני ישראל מלבד שיעזרוהו עבדיו לעשות זה באופן שהיו שני תועלות בזה האחד שיעזרוהו והשני שיהיה הקדוש ה' של בטול ע"א נעשה בתוך עשרה והם עדה והכונה בזה להוסיף לגדעון אמונה בשם יתברך כי בעשותו בהפך מן האמונה

שגדל בה תושלם לו ההצלה וההצלחה בהפך ממה שהיו חושבים העובדים העבודה זרה ההיא:

**ולע"ד** נראה לדקדק מלשון הכתוב שכתוב ויקח גדעון וכו' ויעש כאשר דבר ה' וכו' דלא כתיב ויעשו שזה מוכיח חסידות גדעון כי רוח ה' לבשה אותו ועזרתו עד שהוא עשה הכל כאשר דבר ה' והוא בעצמו קיים דבר השם יתברך שאמר והרסת את מזבח וכו' ואת האשרה אשר עליו תכרות ובנית מזבח והעשרה אנשים שלקח מעבדיו לא הועילו כי אם למשמר אבל לא לעזרו כי הוא לבדו ויעש כאשר דבר ה' כי כן ראוי לאיש כמוהו לבלתי הפיל דבר קטן מדבר ה' ארצה ונמשך מזה תועלת שני כי אם איש זולתו יעשה כן מעבדיו ומת כי המת ימיתוהו אנשי העיר לא כן הוא כי ה' אתו ואביו איש גדול הצל יצילהו וז"ש ויעש כאשר דבר אליו ה' ומה שאמר ויהי כאשר ירא את בית אביו אפשר מדלא כתיב ירא מבית אביו שהכונה כאשר ירא פן ישחיתו את בית אביו על שיצא מחלציו עשה בהחבא בלילה כי אין מקרא יוצא מדי פשוטו כאשר ירא את בית אביו כמו כאשר ירא מבית אביו ויגיד עליו ריעו ואת אנשי העיר וכו' שהוא כמו ומאנשי העיר והטע' שלא כתב מבית אביו ומאנשי העיר להודיע כי לא פחד פן יקראנו אסון ונזק מבית אביו או מאנשי העיר כי ה' אתו למעוז אבל עשה כן לבלתי הזיקם הוא וזהו שאמ' ויהי כאשר ירא את בית אביו שלא יקרא אסון לבית אביו וכן את אנשי העיר מעשות יומם ויעש לילה להרחיק עצמו מבוא בדמים ומהיותו סבה להזיק את בית אביו ואת אנשי העיר בחר בזה:

**כח**

**וישכימו** אנשי העיר בבקר ר"ל כמנהגם להיות שוא להם משכימי קום או ששמעו בלילה ההיא בלבול ולא ידעו מה הוא לכך השכימו בבקר והנה נותץ מזבח הבעל וכו' וממה שאמר והפר השני הועלה על המזבח הבנוי נראה שלא שרפו אבל העלהו עולה על המזבח לבד מוכן לישרף אבל לא שרפו ולכך ניח' שהכירוהו שהיה הפר השני אמנם פשטיה דקרא שהעלהו עולה ונשרף וכתב הרלב"ג ז"ל כי אולי נשארו ממנו קצת איברים שלא נשרפו כאלו תאמר שנשארו קרניו והיה בהם סימן או שפטו זה מאומד כשלא מצאו הפר השני והכירו שהמזבח שבנ' הקריב בו קרבן עכ"ל ועל מה שאמר מאומד וכו' קשה שאין אומד הדעת מספיק להכריע כי שני פרים לקח פר השור אשר לאביו ופר השני שבע שנים:

**כט**

**ויאמרו** איש אל רעהו וכו' צריך להבין יתור הלשון שמזכיר לנו מה שאמרו תחלה מי עשה הדבר הזה לא היה לו לומר אלא ויבקשו וידרשו וכו' גם אומרו ויאמרו גדעון בן

יואש וכו' לא היה לו לומר ויאמרו גדעון וכו' אלא וידרשו ויבקשו וימצאו כי גדעון עשה הדבר הזה:

**ונראה** כי הכתוב הזה מגיד כמה עזר האלהי עושה שויבוקש הדבר בדרישה וביקוש וה' הסתיר והעלים מהם הענין שלא נמצא מי עשה כן מצד החקירה והביקוש כי אם מצד משפט השכל שראו את גדעון זה ימים נותן כתף סוררת לע"א ז"ש ויאמרו איש אל רעהו מי עשה כי אז נדברו הרשעים האלה איש אל רעהו מי אפשר לעשות דבר זר כזה במשפט השכל הוא שדרשו ובקשו ואחר כל דרישה וחקירה שפטו בדעתם מסברא כי האמת יורה דרכו כי גדעון להיותו בן יואש שר העיר הוא עשה הדבר הזה כי זולתו לא ימלאנו לבו לעשו' כן ז"ש ויאמרו גדעון בן יואש ר"ל מסברא הכריעו כן לא שמצאו ראיה ובירור כי ה' עזרו כאמור וגם גדעון איש חיל לא בחר כי אם במתי סוד נכמס שעשו הדבר ההוא עמו שנאמר ויקה גדעון עשרה אנשים מעבדיו שעם היות שהיה לו עבדים רבים בחר מהם עשרה אנשי סוד כאמור:

**ל**

**ויאמרו** אנשי העיר אל יואש וכו' צריך לתת טעם למה לא הזכירו גם כן לקיחת הפר השני שהיה מוקצה לע"א משבע שנים וכבר כתבתי מה שסובר מהרי"א ז"ל דכיון שנגנב גם פר השור אשר ליואש אמרו בודאי גם הפר השני לא לקחו גדעון ולא ראו ממנו לא מיניה ולא מקצתיה לכך לא מצאו לו צד עון כי אם מנתיצת המזבח וכי כרת האשרה אשר עליו ע"כ. ולע"ד אפשר כי היו יכולים ללמד זכות על ירובעל על בנין המזבח החדש כי אולי רצה לבנות במה לעצמו לשם הע"א ולהקריב עליו פר השני המוקצה לה משבע שנים ראוי לחנכו במזבח חדש בנוי לשם ע"א ויכריע הדעת כן כי לגבוה לא יתכן להקריבו כי לא לרצון יהיה לו כי זר הקרב יומת ולילה וחוץ החי' דברים הנז"ל מזה יכריעו שלע"א היה ולא להשי"ת כי הם לא ידעו שהוראת שעה היתה לכן האשמה היא מהנתיצה וכריתת האשר' היא הוראה על המזבח החדש והקרבתו עליו הפר השני שלגבוה יתברך הוא ולא לע"א לכך אמרו אנשי העיר אל יואש הוצא אתה בעצמך את בנך שימו' על כלל מה שעש' מבנין המזב' החדש והעלאתו עליו הפר השני כי אין לדונו לכף זכות דהא נתץ מזבח הבעל וכי כרת האשרה אשר עליו ז"ש כי נתן וכו' והוא לשון דהא ויואש הוסיף למעט האשמה ואפילו מכריתת האשרה כי למד על בנו זכות כי אולי עשאה לע"א המזבח החדש והקריב עליו הקרבן מפר השני המוקצה משבע שנים ולכך כרת האשרה כדי להקריבו בעצי האשרה לע"א כדי ליקר' ולהחשיבה לעשות הכל בטומאה מזבח חדש ופר שני מוקצה שבע שנים ונקרב בעצי האשרה לכך לא הזכיר יואש אביו

כי אם ירב בו כי נתץ מזבחו כי בנתיצת המזבח אין בו שום צד להפך בזכותו ולכך בסמוך כתיב לאמר ירב בו הבעל כי נתץ מזבחו שלא הזכיר כי אם נתיצת המזבח ולא הזכיר אפילו כריתת האשרה:

**לא**

**ויאמר** יואש לכל אשר עמדו עליו וכוי רש"י ז"ל תריבון לבעל בשביל הבעל תושיעון אותו תנקמו נקמתו וכן והושיע ידי לי אשר יריב לו בשבילו אשר יריב לו עד הבקר יומ' עד הבקר המתינו אם אלהים הוא יריב לעצמו ריבו ונקמתו וכדי לדחותם עד שיברח גדעון היה אומר כן ירב בו בגדעון אצל ריב נופל לשון עם או את או בו כמו וירב בלבן אבל לו אינו נופל על הלשון וכל לו הכתובים כאן בשביל הם ע"כל. והרד"ק ז"ל כתב אשר יריב לו מי שהריב לו ונתץ מזבחו ימיתהו עד הבקר פי' אם אלהים הוא יריב למריב לו וימיתהו ויונתן תרגם דיתפרע ליה יתקטל ברם וארכה יתייהיב ליה עד צפרא אם צרוך אית ביה יתפרע וכו' צרוך לשון כח תרגום אלהים לא ידעום דלית בהון צרוך ע"כ. והרלב"ג ז"ל כתב כי יואש היה שר העיר ואמר להם האת' ראוי שתריבון לבעל הנה אתם מראים בזה שאיניכ' מאמיני' שהוא אלוה שאם היה אלוה לא יצטרך שתריבון בעדו ולהיות הוא ראש העיר וראש הע"א לכך אמר להם כי (כי) [מי] שיריב בעבור הבעל יומת עד הבקר במהרה שלא יחמיצו בדינו ולא ימתינו מהמיתו כי אם עד הבקר לפי שהוא מורה ברבוי בעבור הבעל שאינו מאמין בו שהוא אלוה והוא קרא לזאת הסבה שם בנו ירובעל כאלו הוא מתפלל שירב בו הבעל: **ומהרי"א** ז"ל כתב יואש השיבם האתם תריבון לבעל ר"ל אינו מן הדין שבני יחרפו אלהיהם ויריבו עמו ולא גם כן שיושיעוהו ז"ש האתם עשיתם הקלון והמריבה לבעל לא עשיתם אתם אותו ואין עליכם א"כ אשמה וגם כן האתם תושיעון אותו כי הוא אלהים והוא יושיע את עבדיו ולא יושיעו הם אותו ולכן גזר אשר יריב בעבורו יומת עד הבקר רוצה לומר שיואש ואנשיו ימיתו אותו עד הבקר ואם אלהים הוא יריב בעבור כבודו ובעבור כבוד מזבחו או יהיה פי' האתם תריבו לבעל אם תריבו בעד כבודו ואשר יריב לו יומת היתה קללה שאשר רב לו ונתץ מזבחו הבעל באלהותו הוא ימיתהו עד הבקר ואמר זה להיותו בלתי מאמין בבעל והנה נרא' שהיה יואש שר העיר ושמעו לדבריו עד כאן:

**ולע"ד** נראה בדרך הלצה כי כפי הנראה היו כאן שתי כיתות הא' מחייבת והשנית מזכה כמשפט כל דיני נפשות שצריך ושפטו העדה והצילו העדה שדרשו חז"ל עדה שופטת ועדה מצלת ויוכיח כן לשון הפסוק שאומר ויאמ' יואש לכל אשר עמדו עליו האתם וכו' כי נראה מיותר דכיון שהזכיר בפסוק הקודם ויאמרו אנשי העיר אל יואש הוצא את בנך

וימות וכו' מספיק שיאמר ויאמ' להם יואש האתם תריבון מדקאמר לכל העומדי' עליו וכו' לאתויי שהיה דברו זה כללי עם השתי כיתות הנז' ואל הכת המחייבת אמר האתם תריבון בעבור הבעל ואל הכת המזכה אמ' האתם תושיעון אותו ר"ל לגדעון שאם הוא מחויי' מו' לע"א לא תועיל תשועתכ' כלום ויכריע פי' זה הכפל וגם כן דלא ערבינהו האת' תריבון ותושיעו לבעל מדקאמר בתחלה לבעל ואחר כך כתיב אותו משמע דהבעל לחוד ואותו על בנו קאמר ולכל הפירושי' נוכל לפר' אומרו אשר יריב לו יומת עד הבקר ר"ל אשר יריב לו הבעל שיריב עמו הנה ברגע יומת וזהו אומ' עד הבקר ר"ל בעוד הבקר יומ' כלומר בזמן מועט כי זה בהשכמה היה כדכתיב וישכימו בבקר ואז היה כל הויכוח הזה:

**עוד** אפשר לפרש ונדקדק למה לא אמר האם אתם תושיעון בה"א כמו שאמר האתם תריבון וכו' והכונ' שהוא דחה אותם בקש מעליו ומעל בנו בטענה מזוייפת והיא שאמר להם דעו שאם אתם תושיעון לבעל הרי הוא נחשב לכם כאלו אתם מריבים עמו כי הוא חלול כבודו שלעצמו איננו מושיע ואיך יושיע לאחרי' וכמו שאמרו במסכת ע"א אעצמ' לא מצלה לאחרי' מבעיא זהו שאמר האת' תריבון לבעל ר"ל היתכן שאתם תריבון עם הבעל אם תעשו בן שאתם תושיעון אותו הרי הוא כאלו אתם מריבים עמו כיון שאתם מורים החולשה שבו נחשב לכם כאלו תריבון ולא יתכן לריבכ' עמו מעת' אשר יריב לו דהיינו בהושיע אותו ונקום נקמתו ראוי שיומ' עד הבקר כי אם אלהי' הוא ירב לו ואין צורך לבני אד' לנקו' נקמתו.

**לב**

**ויקרא** לו ביום ההוא ירובעל וכו' צריך לדקדק שהיה לו לקרותו ירב בעל ובשני ביתי"ן הן אמת שהדגש בבי"ת במקום בי"ת שנית אבל מכל מקום לא היה לו לינקד בקי"בוץ בריי"ש אלא סגול ונרא' שירב בעל שבפסוק הקודם פי' ירב הבעל שלו יאתה ולא לכם שאין זה כבודו (ואם) [ושם] הוא לשון צווי אמנ' אח"כ כשקר' שם בנו ירובעל כיון לגנוב דעתם לומר כבר הוא ירוב מהבעל כי כל יוכל הבעל ולא יבצר ממנו מזמה כל אשר יזם לעשות ולזה פירש ואמר שתכלית קריאתו בשם ירובעל הוא לומר כי בריא הוא לו שירב בו הבעל וירא' כחו וכל העומד להעשות כעשוי דמי ז"ש ירב ר"ל כמו יריב עמו הבעל ובריא לי כן עד שעל כן קראתיו ירוב בעל שכב' רב עמו וירב בו הבעל זהו לשון הודע' ולא לשון צווי ובזה מובן תיבת בו ואולי יואש נתיאש מהע"א ובר' זיכה אבא שידע כי הבל היא ואין בה ממש ולבך קראו ירובעל לבזות את הבעל ולו' שיריב הוא ונעלב הבעל ואין לו מושיע אלא כדי שלא ירגישו העם הביזוי הזה פירש להם שתכליתו

בשם זה היה לאמ' ירב בו הבעל ולא ירוב ובזה מדוקדק תיב' לאמר כלו' מ"ש בפיו הוא ירב בו הבעל אבל בלבו יקבוץ און לו לבעל שירוב ומדוקדק ג"כ או' ביום ההוא כלומר כי ביום ההוא בא לכלל האמנה בש"י ולכך קראו בשם ירובעל לבזו' הע"א כעין עין קוץ עין כריא מה שלא היה כן בימים הקודמי' כי היה טועה בבעל:

**לג**

**וכל** מדין ועמלק וכו' הגיד הכתוב כי לא יעזוב ה' את חסידיו כמו גדעון כי תכף ומיד באו מדין ועמלק כו' כדי שינצח' גדעון וכל הרשעים המבקשים רעתו יפלו תחת רגליו ברדוף אויביו ונצחם ומ"ש ויעברו כתב מהרי"א ז"ל שעברו מעבר הירדן ע"כ:

**לד**

**ורוח** ה' לבשה את גדעון רש"י ז"ל רוח גבורה וכן כתב הרד"ק כתרגומו ורוח גבור' מן קדם ה' וכן הרלב"ג ז"ל והוסיף ויתכן עוד ששרתה עליו רוח הקדש ותקע בשופר ונזעקו כל משפחות אביעזר והם יושבי עפרה כי הוא היה מהמשפח' והיה אדון להם לכך לא הוצרך לשלוח להם מלאכים עכ"ל וכן כתב רש"י אביעזר כל המשפח' וכן כת' מהרי"א ז"ל כדברי רלב"ג והביא סברת המורה בענין הרוח הזה שהיא המדרגה הראשונה ממדרגת הנבוא' והוא עזר ילוה לאיש וכח גדול נתחדש לו להציל קהל קדושים וחשובים ות"י ורוח נבואה מן קדם ה' רמז למה שאמרתי שהוא רוח נבוא' לא להנב' כ"א לפעול גבורות ושאינו טבעי כ"א פלאי והוא מן קדם ה':

**לה**

**ומלאכים** שלח בכל מנשה כונת הכתוב לומר כי (כאן) [באו] שלשה כתות הכת של הקרובים ממשפחתו משפחת אביעזר נזעקו מיד אחריו כשמעם השופר כלם כאיש אחד וז"ש ויזעק אביעזר אחריו בלשון יחיד דלא כתי' ויזעקו לומר שבאו כאיש אחד תכף ומיד אמנם הכת השנית רחוקים אבל משבטו היו שבט מנשה הוצרכו למלאכי' אכן גם כן נקבצו ונזעקו יחדיו הם הם כאיש אח' ז"ש ומלאכים שלח בכל מנשה ויזעק גם הוא אחריו סרים אל משמעתו וגם בהם נאמר לשון יחיד ויזעק אמנם הכת השלישית שאינם משבטו אלא אשר זבולן נפתלי שכניו בשלוח מלאכים אחריהם עלו לקראתם אך לא אחריו נכנעים כל כך וז"ש ויעלו לקראתם כחברים כאיש את רעהו יעזור ולאחיו יאמר חזק ולכך לא כתיב ויעלו אחריו אלא ויעלו לקראתם ומה שאמר ומלאכים שלח ולא כתב וישלח מלאכים בכל מנשה יגיד שלבשתו רוח חכמה מאת ה' שלא תקע בשופר לפרס' הענין של המלחמה כי אם אחר שכבר שלח מלאכים בכל מנשה וכן באשר ובזבולן ונפתלי ואז תקע בשופר גדול וז"ש ויתקע בשופר וסמיך ליה ומלאכים שלח ר"ל וכבר שלח המלאכים כי היא תחבולה מטכסיסי המלחמות לעשו' הדברים בהצנע

כדי שפתאום יבא איד האויבים וזהו בכלל אומרו ויזעק גם הוא אחריו שאולי באו שבט מנשה יחדיו עם משפחת אביעזר ויהיה נכלל זה בכלל אומרו ויזעק גם הוא אחריו גם הוא באותו הפרק כי קדם השליחות של המלאכים כאמור ולזה בתקוע השופר נקבצו יחדיו אביעזר וכל מנשה:

**לו**

**ויאמר** גדעון הרד"ק ז"ל כתב שכל הענין הזה היה בהקיץ שהרא' לו השי" אלו האותו' ולחזק לב גדעון או היה במרא' הנבוא' כי המעשה היה בלילה ומ"ש וישכם ממחרת כך נרא' לו הכל במראה והא' קרוב ע"כ והרלב"ג כתב גם כן שהיה גדעון מאמין ואינו מאמין ושאל האות הזה והנכון בעיני כי לנביא שאל אלו האותות וע"י הנביא נעשו ע"כ ומהרי"א ז"ל חלק על הרלב"ג שלא היה זה ע"י נביא כי אם תפלה אל האלהים ולא כמספק ביכולת האלהי חלילה לגדעון לנסות את ה' היוכל להציל כי לא תנסו את ה' אבל היה האות הזה אם יצליחהו ה' להציל על ידו את ישראל כמו שאמר אם ישך מושיע בידי את ישראל שהנסיון הוא אם יהיה על ידו ולפי האות שעשה המלאך לא היה כי אם להודיע שהוא מלאך שחשב גדעון שהיה איש לא שיהיה אות על מציאות השליחות שהרי כששאל לו ואמר ועשית אות שאתה מדבר עמי ועשית בלשון עתיד נראה שבעתיד היה רוצה בעת המלחמ' שיעשה לו אות על הצלחתו במלחמה ושתיקת המלאך כהודאה דמיא ולכך כשבאה שעת הכושר שעת המלחמה חזר לשאלתו הראשונ' שאמר ועשית לי אות והוא מה ששאל אות הגיזה ע"כ תורף דבריו בענין זה וביוצא בזה הביא הר"דק ז"ל בשם הגאון רבינו סעדיה ז"ל בפסוק אנסה נא כמו שאזכיר בס"ד: ולעד"ן שכל זה בהקיץ היה ומאת האלהים שאל האות ולא שהיה בלבו ספק כלל שעל ידו תהיה התשועה כי כבר נתאמת אל גדעון ע"י הלהב שיצא ואכל העולה שהשי"ת הוא המדבר עמו והוא הענין הראשון וכמו שנאמר ועשית לי אות שאתה מדבר עמי כדפרשית שעל אמות שהשי"ת מדבר עמו שאל האות ונעשה לו אז אבל עדיין היה צריך אות על הענין הגדול שייעד ה' לגדעון שם והוא שהבטיחו והכית את מדין כאיש אחד שהודיעו מראשית מה שנעשה לבסוף שהוא ונערו הכו כל מחנה מדין כי כאיש אחד הוא נחשב ועל זה הענין הוא אומר ויאמר גדעון אל האלהים אם ישך מושיע את ישראל בידי ר"ל יחידי דלא כתיב על ידי כי פשוט הוא אצלו וכבר נתאמת זה אצלו אבל הנסיון הזה הוא אם ישך מושיע את ישראל בידי ר"ל יחידי בלי עם רב כאשר דברת מאז שהתשועה תהיה בידי יחידי כנרמז והכית את מדין כאיש אחד ועל כן שאל האות בזה האופן כמו שאבאר בס"ד וזה מדוקדק בלשונו שאומר אם ישך מושיע בידי את ישראל

שסמוך תיבת בידי אל תיבת מושיע שאלו היה מסופק על מציאו' הישועה עצמה אם יושעו ישר' או לא הי"לל אם ישך מושיע את יש' בידי:

**לז**

**הנה** אנכי מציג את גיזת הצמר וכו' ויהי כן וכו' רש"י ז"ל כתב שהיה טל על הגיזה לבדה יותר מבשאר מקומות כמו שהוא אומר מלא הספל מים אבל על כל הארץ חורב לא נתקיים שהברית כרותה לטל שאינו נעצר ויזר לשון מכבש וכן לא זורו ולא חובשו לא נכבשו להוציא הלחה ע"כ והר"דק ז"ל כתב מבנין הקל בשקל ויצר עליה או מבנין הפעיל בפלס ויסר נח את מכסה התיבה והוא מענין כי רגל תזורה לא זורו ולא חובשו שהוא ענין הכבוש והסחיטה ע"כ. והר"לבג ז"ל כתב בענין זה האות והשנות האות שנית זה לשונו לא הספיק לו האות הראשון כי מדרך הגיזה שתמשוך הלחות ולזה שאל האות שני הפך הראשון והוא שיהיה חורב על הגיזה לבדה ועל כל הארץ יהיה טל עכ"ל וקצת קשה כי החכם עיניו בראשו של דבר וישאל נא מתחלה האות השני שהוא נפלא יותר והנה הרב בעל העקי' ז"ל כתב בשער י"ג זה לשונו צא ולמד מה עשה גדעון בן יואש כשרצה שיתאמת אצלו המופת בהחלט בקש נסיון הגיזה משני הפכיה כי בתחלה גזר עיונו שהמנהג הטבעי לארץ לפי קרירותה שיתקיים בה הליחות זמן יותר ארוך מן הגיזה אשר לחומה הטבעי תייבשהו ולזה שאל בהפך זה ואמר אם טל יהיה על הגיזה לבדה ועל כל הארץ חורב אמנם כאשר היה לפי דברו עלה בלבו ספק כי שמא היה כן לפי המנהג הטבעי במה שנמשך החורב אל יובש הארץ אשר בטבע' ושרפיון הגיזה וספגיותה העמידו בה הלחות ואמר אנסה נא רק הפעם בגיזה יהי נא חורב אל הגיזה לבדה ועל כל הארץ יהיה טל ובזה נתאמת לו ענינו ולא נשא' לו שום פקפוק במופתו שנסהו בב' הפכיו' ע"כ: ומהרי"א פי' לפי שכבר שאל בתחל' הדברים מהמלאך אות והוד' לו בו רצה כעת לשאל האות בגיז' הצמ' ובגורן ובטל כי גיז' הצמר משל לגדעון עצמו שהיה דבר מועט ורפ' כמוה ועש' הנסיון בגרן שהו' היה המקו' שנרא' בו המלאך והיה הנסיון בטל להיותו משל אל השפע והעזר האלהי כמו שאמר אהיה כטל לישראל כי טל אורות טליך הטל סימן ברכה וכאלו אמר אני אשים גיזת הצמר שהוא דוגמתי ודמיון עצמי במיעוטה ורפיונה בגורן אשר ישבתי אני שם ואם עליה יהי' טל ועל כל הארץ חורב יהיה אות וסימן שעלי ירד השפע והעזר אלהי ועל כל האומות הנמשלים לכל הארץ יהיה חורב כי הגוי' ההם חרוב יחרבו כי יהיה עליה' חורב ולא ירד טל אורות הנה אז ידעתי כי תושיע בידי את ישראל ז"ש הנה אנכי מציג את גיזת הצמר ר"ל הנה אנכי נמשל את גיזת הצמר אשר אציג בגורן אשר אם טל יהיה על הגיזה לבדה ר"ל שעם

היותה לבדה ויחידה שהוא משל אל גדעון ועכ"ז על כל הארץ שהוא משל אל האומות כאמור יהיה חורב הנה אז וידעתי כי תושיע בידי את ישראל והבן או' כאשר דברת יירמוז למה שאמר לו המלאך ולכן שאל לו האות שדבר ואמר לגדעון ואמנם מה שלא נסתפק באות הראשון ששאל אות שני כתב רש"י ז"ל שבנס הראשון נתקיי' היות הטל על הגיזה אבל כל הארץ חורב לא נתקיים כי ברית כרותה שהטל אינו נעצר והפסוק יורה עליו שנאמר ויזר את הגיזה וימץ טל וכו' ולא זכר דבר שהיה הארץ חורב ור' ידעיה הפניני במאמר בחינת עולם מתוך מליצתו יראה שהיה דעתו שחשב גדעון שהגיזה לרפיונה תקבל הלחות מהר' יותר מהארץ לקשיה ולכן עם מעט הטל יתלחלח הגיזה ומפני זה בקש האות השני שיהיה על הארץ טל עם היותה קשה ועל הגיזה חורב עם כל רפיונה והוא באמת נס יותר מפורסם ותהיה בחינתו וכונתו על הנס השני שבהיותו גדעון נמשל אל גיזת הצמר במיעוטו ורפיונו כנז"ל ועומד בגורן אשר נראה אליו מלאך האלהים עשה הנסיון שאם יהיה טל על הארץ שהוא רמז לאומו' מ"ה שיהי' רמז שכלם יכסו עליהם מים המרי' המאררי' כמ"ש נשפת ברוחך כסמו ים וברוח אפיך נערמו מים וכמו שנעשו ישראל עמידת המים והמצריים טובעו בים סוף והירדן ליהושע שביבשה עבר ישראל כך יהיה כאן היבשה אל הגיזה סימן טוב לגדעון וישראל ולפי זה לקח הטל בשני הפעמים בבחינות שונות וכבר זכר הרב המורה שפעמים שיהיה דבר אחד משל לשני ענייניים מתחלפים ע"כל. והנה דוחק הוא לפרש טל על האומות כי אהיה כטל לישראל כתיב מלבד הדוחק שהרגיש בו מהרי"א ז"ל עצמו להיות הטל מורה שני ענייניים מתחלפים מהטוב אל הרע ומה שהביא לו צניפין מהרב המורה בלתי מספיק לדוחק גדול כזה ויקשה לו גם כן מה שהקשתי להר"לבג ז"ל כי ינסה נא בפע' השני' והוא האות היותר ברור ובנמשל גם כן בכסות מי הזעם המרים המאררים למרים את כל האומות מ"ה ממילא ישראל נושע בה' ואם כן מה צורך יש אל הנס הראשון ואל הוראתו והקושי הזה איננו לא לשיטת רש"י ז"ל ולא אל שיטת הרב ב"ע ז"ל כי אם לשיטת מהרי"א ז"ל וק"ל:

**ולע"ד** אבאר כל אחד מאלו השני אותות באופן שיהיה אות אמת בלי ספק ופקפוק שיהיה מורה על ההשגחה האלהי' באופן שנצטרך לומר טעם לשאלו שנית הנס השני שהיה לתכלית שנאמר בו או זולתו מהתכליות אבל לא שאלו להיותו רואה ח"ו חולשה באות הראשון כי גדעון לא היה מפקפק ביכולת האלהי חלילה לו לנסות את ה' כאשר כתבתי שלא היה הנסיון כי אם לראות האם יושיע ה' את ישראל בידו של גדעון לבד ולא בעם רב מישראל ובזכותם וכמו שכתבתי גבי אם ישך מושיע את ישר' בידי בידי דייקא כאשר דברת כי אהיה עמך והכית את מדין ולעומת זה אמר הנה אנכי מציג את גיזת

הצמר בגורן שהוא נמשל אל גדעון שבהיות טל על הגיזה מורה שהסיוע האלהי יהיה עמו ועל כל הארץ הם ישראל יהיה חורב ר"ל שלא יחול העזר האלהי עליה' כי כרעו לבעל ונשקו לו ולא יצליחו וזה מורה בהיות על הארץ חורב כי ע"י זה המופת וידעתי כי תושיע בידי ולא ביד זולתי את יש' כאשר דברת והכית את מדין ר"ל אתה יחידי בלי עם רב שזה מורה בעצם וראשונה היות טל [על] הגיזה וחורב על הארץ הגיז' מורה על גדעון והארץ על ישראל מי מנה עפר יעקב והיה זרעך כעפר הארץ:

**והנס** הזה הראשון גדול מאד מכמה בחינות האח' מהיות הטל בלתי נעצר הנה שנוי סדרי בראשית יחשב היות על כל הארץ חורב והבחינה השנית כי היה אפשר שיהיה טל על הגיזה ויתלחלח אותו החלק המועט מן הארץ אשר תחת הגיזה כשיעור הגיזה בצמצום תחתיה ושאר כל הארץ חורב לזה אמר אם יהיה טל על הגיזה לבדה ר"ל עליה ולא תחתיה וז"ש לבדה כי על כל הארץ חורב ר"ל כל הארץ ואפילו הארץ אשר תחת הגיזה נכלל בתיבת כל שגם בה יהיה חורב והוא פלא גדול בהיות רבוי הטל על הגיזה שאם היה יורד טל מועט היה קרוב אל הטבע שלא עבר הלחות אל הארץ אבל ברדת הטל על הגיזה בשיעור גדול כמו שהזכיר אחר כך ויזר את הגיזה וימץ טל מן הגיז' מלא הספל מים הוא פלא גדול היות שני הפכים בנושא א' על הגיזה שיעור גדול מלא ספל ותחתיה חורב נפלאות תמים דעים יתברך ויתעלה שמו הגדול הגבור והנורא ז"ש אם טל יהיה על הגיזה לבדה וכו' ועל כל הארץ חורב ואפשר שדקדק באומרו אם טל יהי' על הגיזה וכו' דהי"ל אם יהי' טל הגיז' אפש' כי גדעון חכם ועיניו בראשו לדעת שהטל אינו נעצר וא"כ יקשה לשאול שעל כל הארץ יהיה חורב כי מוכרח הוא לרד' הטל ולזה הקדי' ואמר אם ר"ל אם טל טל מוכרחת יהיה וכו' הנה אפשר לתקן שיהיה על הגיזה והרי בלתי נעצר כיון שיהיה על הגיזה לבדה יספיק ויורה על זה הטעם אשר יש תלשא על תיבת אם טל וז"ש ויהי כן שהטל הראוי לירד בשאר המקומות ירד כלו על הגיזה ולזה יצא מלא ספל מים עוד אפשר לומר שלא יתחייב במה ששאל גדעון חורב על כל הארץ שתהיה על כל העולם אבל הכוונה בגורן באותו המקום הפרטי יהיה החורב ועליו הוא אומר ועל כל הארץ יהיה חורב וז"ש והקדים הנה אנכי מציג את גיזת הצמר בגורן שאומרו בגורן נראה שמכוון ליחד המקום ההוא לבדו אל ענין הנסיון שאם טל יהיה על הגיזה לבדה ועל כל הארץ חורב ר"ל על כל הארץ אשר בגורן לבד קאמ' בכל חלקיו ואפי' תחת הגיזה כדפרשית אבל לא יכלול כל העולם עד שתהיה שאלתו קשה שהטל אינו נעצר ולזה אמר ויהי כן:

**והנה** להיות גדעון חפץ שיזכו ישראל על ידו לעבוד את ה' כל ימיו וגם עליהם ירד שפע האלהי וטל ברכה כמו בימי השופטים הראשונים לזה שאל אות שני והוא אומ' אל יחר אפך בי ואדברה אך הפעם אנסה נא וכו' כי לא לנסות את ה' היה צריך כי מנוסה ועומד הוא מהנס ואות הראשון כמו שהרחבתי בו וידע כבר כי יושיע ה' בידו את ישראל אכן כונתו לנסות על ענין זולתו והוא לדעת אם יצליח בהנהגת ישראל והורות להם הדרך ישרה ושיבורו בה בשיעור עד שיהי נא חורב אל הגיזה בערכם שעל כל הארץ הם ישראל כמו שאמרנו בהוראת הנס הראשון כמו כן בנס הזה השני על ישראל אמר שיהיה טל רצון וטל ברכה שיזכו מפאת מעשיהם בעתיד עד שיהיה ה' כטל לישראל ויפרח כשושנה ולגדעון יאמר כלום נתתי לך גדולה אלא בשביל יש' כי בכל אדם מקנא חוץ מבנו ותלמידו וישראל כתלמידיו יחשבו כיון שיתיישרו מהיישרתו ז"ש אנסה נא אך הפעם לדעת מה יעשה ישראל יהי נא חורב אל הגיזה לבדה ועל כל הארץ יהיה טל הם ישראל שיהיה ארץ חפץ כדכתיב ואתם תהיו ארץ חפץ שעליהם יהיה טל אורות ולזה לא נזכר שנית וידעתי כי תושיע בידי את ישראל כי מודע' זאת בבל הארץ יהיה חורב מהאות הראשון ומ"ש לבדה הוא כדפרשית לעיל שעליה דוקא יהיה חורב אבל על כל הארץ יהיה טל וגם תחת הגיזה ועכ"ז לא תשאב ספוגיו' הגיזה מהטל אשר תחתיה והוא נס בתוך נס ולהיות שהגיזה משל אל גדעון ובאומ' שיהיה חורב אל הגיזה לא רצה שיהיה גדעון הנמשל בגיזה דומה אל המשל בהחלט בענין החורב חס ושלום ולז"א אנסה נא רק הפעם בגיזה וכו' כי יש אריכות לשון שהיה יכול לקצר ולומר אנסה נא בגיזה לבדה יהי נא חורב ועל כל הארץ יהיה טל או ידלג תיבת בגיזה שהיא מיותרת לגמרי כי היה יכול לומר אנסה נא רק הפעם יהי נא חורב אל הגיזה וכו' אבל כיון לומר שבגיזה שהיא המשל יהי נא חורב לא בנמשל אליה שהוא גדעון כי איננו רוצ' שיהיה בו בגדעון חורב השפע האלהי חלילה רק כונתו לומר שחפץ למען צדק את ישראל בשיעור גדול עד שיחשב הוא כאלו הוא כחורב בערך שעל ישראל יהיה טל ברבוי כאמור והנה נתבאר הענין הזה על נכון ואוסיף לבאר כל פסוק ופסוק מהנמשכים בפרטות ואכתוב דעת המפרשי' ואוסיף שנית לחדש בהם בעזרת האל כי אין מדרש בלא חדוש רק אל ילוזו מעיניך כל מה שכתבתי בזה כי הוא העיקר:

**לח**

**ויהי** כן רש"י ז"ל היה כן בהיות טל על הגיזה יותר מבשאר מקומות אבל לא נהיה כן לגמרי להיות חורב על כל הארץ כי הטל לא נעצר ולכך הוצרך גדעון לעשות נם שני וחז"ל אמרו ויהי כן אין הק"בה מיחד שמו שם אמר הקב"ה כל העולם בצרה ואני מיחד

שמי וכתיב כי לא אל חפץ רשע אתה לא יגורך רע אבל בשעה שאמר יהי נא חורב אל הגיזה לבדה אמר הקב"ה הואיל וטל מנשב והעולם שמחים איחד שמי שנאמר ויעש אלהים כן בלילה ההוא עכ"ל הרי שסוברים שנתקיים הענין ודלא כפירוש רש"י ז"ל אלא שלא רצה ליחד שמו על הפורענות ולזה אמר ויהי כן כאלו נהיה כן מהאלהים אמנם בסמוך שהיה טל על כל העולם יחד הב"ה שמו דכתיב ויעש אלהים כן ואעפ"י שגם בזאת החלוקה השנית היה עצירת טל בבחינת הגיזה ולא היה ראוי להזכיר שמו של הב"ה עליה מ"מ כיון שכל העולם שמחים אזלינן בתר רובא שעשייתו ית' היה היות החורב פרטי בגיזה לבדה והטל בכלל וכיון שהכלל שמחים שעל כל הארץ היה טל הזכיר שמו וכן בתנחומא והובא ג"כ בילקוט ומה שאמר וישכם ממחרת הכונה כי להיות המופת ופלא החורב שעל כל הארץ לז"א שהשכים ממחר' שאז תוקף רדת הטל בהשכמה והארץ חרבה ויבשה והטל בגיזה לבד אמנם בחלוקת טל על כל הארץ שהוא טובה לעולם שכלם שמחים בטל הזכיר ויעש אלהים כן בלילה ההוא שבעוד לילה נעשה זה ואפילו שאין תוקף הטל יורד כי אם בהשכמה הקדים השי"ת הטובה ויעש אלהים כן בלילה ההוא:

**לט**

**ויאמר** גדעון אל האלהים וכו' אדקדק תיבת בגיזה שמיותר' ולמה תלה הנסיון בגיזה אפשר דהכי קאמר שירידת הטל בכל הארץ דבר טבעי שהטל אינו נעצר אכן הנסיון הוא בגיז' לבד' מהיות בה חורב כי ברד' הטל על כל העול' בטבע תקבל הגיזה לחות יותר מן הארץ ועם כל זה יהי נא חורב אל הגיזה באופן שאנסה נא רק הפעם בגיזה שבגיזה הוא הנסיון לא מצד הארץ עוד אפשר כי בפע' הראשונ' הנסיון היה בהיות שני הפכים בזמן אחד הגיזה בטל והארץ חורב ואפילו מה שתחת הגיזה נמצא חלק המופת בגיזה וחלקו בארץ אשר תחת הגיזה שלא שאב מטל הגיזה אכן כעת בנסיון הזה השני הנה אנסה נא רק הפעם בגיזה בלבד הוא שכל הנסיון נכלל בגיזה כי בהיות הגיזה חורב מלמעלה שלא ירד טל עליה הוא מופת וגם במה שמלמטה ג"כ חורב ואעפ"י שהיא סמוכה אל הארץ אשר עליה טל שהרי על כל הארץ היה טל וכל לרבות אפי' הארץ אשר תחת הגיזה ועכ"ז לא תמוץ הגיזה מהטל אשר תחתי' על הארץ הנה הנסיון גדול כולו בגיזה מעליונה שלא ירד טל עליה ומתחתיתה שלא שאבה מטל הארץ אשר תחתי' אם כן צדק אומ' כאן אנס' נא בגיזה וזה במה שיהיה נא חורב אל הגיזה לבדה עם היות שועל כל הארץ יהיה טל לא תשאב הגיזה מהטל כלל אפילו מהארץ הסמוך לה ותחתיה ומ"ש אנסה נא כתב הר"דק והנה כתוב לא תנסו את ה' והנה עשה עמו ה' אות ובא לנסותו אם

יעשה לו אות חזק מן הראשון כת' רבינו סעדי' ז"ל שהנסיון ביכולת הבורא אסור כמו שאמר וינסו אל בלבבם ואמרו הגם לחם יובל תת אבל גדעון רצה לנסו' אם הוא ראוי לנס גדול כזה עד כאן: וכבר הארכתי למעלה בפ' הנה אנכי מציג שהנסיון היה לאמת לו אם יוכל גדעון לבדו על מחנ' מדין ע"ש:

**מ**

**ויעש** אלהים כן בלילה ההוא כבר כתבנו שבענין הטובה שהוא היות טל על כל הארץ שכל העולם שמחים כתב ויעש אלי"ם כן ומ"ש ועל כל הארץ היה טל שתיבת היה מיותרת לומ' כי הטל אינו נעצר וז"ש ויעש אלהים כן להיות חורב אל הגיזה כי על כל הארץ היה טל מאליו כמנהגו וטבעו של עולם שנתן בו הקב"ה מעת הבריא' וזהו היה טל מטבעו ולא הוצרך לעשות כן האלהים ואפשר שלהיות בלילה הקודמ' חורב על כל הארץ וטל על הגיזה עתה בלילה הזאת הב' הוכפל הנס בהיות תכף טל על הארץ ולא שאב החורב שבה את הטל ז"ש ויעש אלהים כן בלילה ההוא שתכף היה זה שהיה חורב אל הגיז' עם היות בה קצת לחות מאמש ועל הארץ היה טל שלא שאבה הטל מצד חורב אמש:

## ז

**א**

**וישכם** ירובעל הוא גדעון מה טעם הזכירו כאן בשם ירובעל ולפרש אחר כך הוא גדעון אפש' שרמז שכמו שהאיש הירא ורך לבב הוא מהעבירות שבידו כך האיש כמו גדעון אשר בידו מצות ביעור ע"א ושרשו אחריה היא שעמדה לו והחזיק בידו עד שהשכים למלחמה בלב אמיץ מצד היותו ירובעל שגדע הע"א ורב לבעל כנזכר לעיל שנתחייב בנפלו ונסתכן שלא הצילו אביו מידם אלא (בטעות) [בטענת] ירב בו הבעל ז"ש וישכם ירובעל בזכות הסכנה שנסתכן נתאמץ לבבו וישכ' בזריזו' אמנם העם אשר אתו היה לבם ירא ורך לבב ואולי כל זה רמז בהזכיר ויחנו על עין חרוד כי חנו בחרדה ואימה כשם המקום חרוד כי אחר כך צוה לאמר מי ירא וחרד ישוב וכו' ומ"ש מגבעת המורה פרש"י ז"ל דמסתכיא למישרא המורה לשון הורא' וראיה כמו מור' באצבעותיו שמשם צופים ורומזים בעמק וכן כתב הרד"ק ז"ל והוסיף ואפשר שהיה שם צופה מורה הדרכים.

**ב**

**ויאמר** ה' רב העם אשר אתך הכוונה כי עם היות בטבע המלחמה כבדה מאד וצריכה עם רב לנצח עכ"ז אמר רב העם אשר אתך מתיתי ר"ל אינו רב מצד עצמו כי אם מצד תתי את מדין שמזה שהסכמתי לתת את מדין הוא בהשגח' שהעם רב כי כיון שרציתי לתתי העם צריך לעשות באופן שידעו כי אני הנותן ולא הם אם יהיה עם רב חוששני פן

יתפאר ישראל על כחו ועל מה שנתתים בידם ז״ש עלי שלא יתפארו במה שיעשו הם כי אם במה שעשיתי אני יתפארו הם לאמ' ידי הושיעה לי מזאת הבחינה הוא שאמרתי רב העם אשר אתך לא מצד הענין עצמו היות המלחמה נקלה ולפי זה תיבת עלי כמו שפיי אז תתענג על ה' שהכוונה שממש האד' המתענג בשבתו' וימי' טובים הוא על ה' ר״ל מכיסו יתב' ועליו לא על האד' שאין מנכין לו ממה שקצבו לו בראש השנה או יאמר רב העם וכו' כי מאז יעד השי״ת שהנצחון יהיה על ידי גדעון לבדו דכתיב והכית את מדין כאיש אחד. לעומת זה אומר רב העם אשר אתך כלומר כלו יתר ורב שאין צורך בעם אשר אתך כי אתך ובך לבדך הייתי חפץ פן יתפאר עלי ישראל לאמר ידי הושיעה לי לכך רב העם כי אתה מספיק בלבד לזה כדי שידעו כי להי' הישוע' אבל מאח' שכבר באו מהעם לא יאות להחזירם אחור כי יבושו ופניהם יחוורו ז״ש ועתה שכב' באו העם א"כ קרא נא באזני העם לאמ' מי ירי' וחרד שאין זה אלא מהעבירו' שבידו שזהו מי ירי' וחרד כפל הענין ירא בטבעו מחולשתו וחר' מהעברו' שבידו רעדה אחזה (הרפים) [חנפים] ישוב ויצפור בבקר כמו שפירש רש״י ז״ל לשון צפר' תרגו' בקר גלע' כי יתמעטו ותעש' הכונ' האלהי' מאליה וכתב מהריי״א ז״ל שצוה שיקומו בצפרא כדי שלא תשיגם חרפת החזרה כי הוא פחיתות לחזור אחור במלחמה ממורך לבב והגיד הכתוב שחזרו יותר משני שלישים שזו הוראה על כרות לבבם וחולשתו עד כאן לשונו. והר"דק ז״ל פירש ויצפור מלשון בקר צפרא כרש״י ז״ל והוסיף לפרשו לשון סבוב כלומר יסובב מהר הגלעד וישוב לו וכן נקראת המצנפת צפירא לפי שסובבים אותה על הראש ולצפירת תפארה וכן במשנה משיעשה בה שתי צפירות לרחב שלה עד כאן: ולשיטתו שמפרש סבוב יהיה הטעם בהפך מסברת מהריי״א שסברת מהריי״א היא שצום יחזרו בצפרא טרם יכיר איש את רעהו כדי שלא יבושו לא כן להר"דק ז״ל כי צוה שיסובבו בשובם כדי שיתפרסם חזרתם כדי שלא יבאו זולתם כי אין חפץ ה' להושיע בעם רב פן יתפאר ויהיה אגב חדא תרתי חזרתם ומניעת העם שלא יבאו עוד:

**ד**

**ויאמר** ה' אל גדעון עוד העם רב מ״ש ואצרפנו כתב הר"דק ז״ל כמו שצורפים הכסף מן הסיגים שלא יהיה במלחמה ההיא רק הצדיקים כי הכורעים על ברכיהם לשתות היה סימן שכרעו לבעל ובמדרש אתה מוצא בימי גדעון שהיו עובדים לבבואה שלהם אותם שהיו כורעים על ברכיהם פירוש לצל שהיה נראה מהם על המים ע״כ ובזה מובן אומרו אל המים ואצרפנו לך שבמי' חטאו ובו יצרפו ויתלבנו הרשעים לבד וצדיקים לבד ומה שאמר והיה אשר אומר אליך זה ילך וכו' כתב מהריי״א ז״ל מדלא כתב אשר אומר אליך

זה ילך הוא תוליך עמך שלא תלה הדבר בגדעון אבל תלה באיש עצמו לומר לו אל נא תצטער בהתמעט העם מאתך כי דע לך שאותו אשר אומר אליך זה ילך עמך הוא האיש הראוי לילך עמך שלא ישוב מפני כל והאיש אשר אומר אליך זה לא ילך עמך הוא האיש שאפילו שתוליכהו עמך יברח אחר כך ולא ילך עמך מפחד לבבו כי פחדו בציון חטאים ז"ש וכל אשר אומר אליך זה לא ילך עמך הוא אותו שלא ילך ע"כ תורף דבריו: ולע"ד אפשר והיה האיש אשר אומר אליך זה ילך אתך הוא ברצונו הטוב ילך עמך שלא ילך כמוכרח במעשיו אלא הוא מרצונו הטוב ילך וזה הוא שאמר הוא ילך וכל אשר אומר אליך לא ילך עמך לא יחרה לו על מניעת הליכתו אלא הוא לא ילך הוא מרצון הטוב וישמח שבא הצווי האלהי כן שלא ילך ושינה מלשון אתך ללשון עמך ואע"פי שהכונה קרובה אפשר שההולכים כיון שהם הולכים בלב שלם ונפש חפצה לזה אמר אשר או' אליך זה ילך אתך הוא ילך אתך אתך ממש וכל אשר אומר אליך זה לא ילך עמך שהוא רחוק ממך אבל עמך בחברתך לא ילך הנה הוא לא ילך כל עקר כי זה חפצו כאמור:

**ה**

**ויורד** את העם אל המים מה"ריא ז"ל הקשה ז"ל השאלה הבי' באומ' כל אשר ילוק בלשונו מן המי' כאשר ילוק הכלב והנה ידוע שהכלבים אינם מלקקים בידיהם המים אבל שותים בפיהם וידוע שהוא לא רצה כ"א כאש' לא ישתו בפיה' כ"א בידיה' והוא אינו כמו הכלבים ואיך אמר אם כן כל אשר ילוק בלשונו ובמעש' אמר ויהי המלקקים בידם אל פיהם והנה אם כן אינם ככלבים ותירץ הוא ז"ל ז"ל ואחשוב שעשה הנסיון הזה להבדיל כל הברכים אשר לא כרעו לבעל כי בהם יושיע ה' את ישראל ולפי שהשותים בכריעה שותי' בשפתותיה' ואינם מלקקי' בלשונם לכן אמר כל אשר ילוק בלשונו מן המים כאשר ילוק הכלב ולא היה הנסיון בשישתה בידו כי הכלב לא ישתה בידים כי אם שילוק בלשון ולא ישתה בפה ובשפתיו בגמיעה וז"ש במעשה ויהי מספר המלקקים בידם אל פיהם שלש מאות איש ר"ל שלא היו שותים בגמיעה כי אם בלקיקה בלשונם ואין עקר הנסיון בהיות השתיה ביד כי אם בהיותה בלקיקת הלשון שיעשה אותו הכלב והאדם השות' מעומד ולא בגמיעת הפה והשפתי' שאי אפשר שיעשה כן כי אם בכריעה ובהשתחויה ולז"א וכל יתר העם כרעו על ברכיה' לשתות מים כי זה היה ענין הבחינה לדעת מי הוא הכורע על ברכיו ואמר הקב"ה שבשלש מאות איש ההם יושיע את ישראל ר"ל שזכותם עומדת לעד לפי שלא היה בהם ברכים אשר כרעו לבעל ע"כל ולפי דברי מהרי"א ז"ל מ"ש הכתוב כל אשר ילוק בלשונו מן המים כאשר ילוק הכלב תציג אותו לבד הם הכשרים וכל אשר יכרע על ברכיו לשתות היא כת הרשעים הכורעים לבעל וכך

נראה מתוך דברי הרד"ק ז"ל שכתב על ברכיו לשתו' כמו כן תציג אותו לבד על ברכיהם הכף רפה וכן והוא ברך על ברכוהי והשאר דגושין ע"כל שבאומרו כמו כן תציג לבד נראה שמפרש הפסוק בשתי חלוקות האחת אשר ילוק בלשונו והשנית וכל אשר יכרע וכו' וכן היינו מבינים בפשוטו של מקרא אכן קשה לזה מה שהקשה מהרי"א ז"ל שלא הזכיר בתחלה ידים ובסוף הוא מזכיר ידים דכתיב המלקקים בידם אל פיהם וכו' וכבר נראה שתירץ זה מהרי"א ז"ל עוד קשה על שיט' זו דאם השתי חלוקות הוזכרו בכתובי' כת הכשרי' כאשר ילוק הכלב תציג לבד וכת הרשעים כל אשר יכרע על ברכיו לשתו' אם כן הי"ל גם כן תציג לבד בסוף הפסוק והר"דק ז"ל כבר הבליע בנעימה זה במה שכתב על ברכיו לשתות כמו כן תציג לבד אבל עדיין המקרא קצר הוא ויש לישב זה כי כת כאשר ילוק הכלב והם הכשרים לפי שיטה זו עליו אמר תציג אותו לבד כי מעט הם שלש מאות אמנם וכל אשר יכרע על ברכיו לשתות אין צריך להציג אותו לבד כי הוא כלל העשרה אלפים הנשארים ולא יצדק לשון תציג לבד כי אם במועטי' לבד שצריך להציג אותם לבד כדי להציג' לפניו ובחברתו אבל היותר קשה לי בזה הוא איך ימשל הצדיק אשר ילוק בלשונו כאשר ילוק הכלב כי יאמ' נא הענין בלי משל כי אין ראוי לדמות הצדיק לכלב גם קצת קשה דהי"ל תציג אותו אתך ולא לבד: **והנה** כל הנזכר יתוקן בשיטת רש"י ז"ל שמתוך דבריו נראה שמפרש שכל אשר ילוק בלשונו מן המים כאשר ילוק הכלב תציג אותו לבד וכל אשר יכרע על ברכיו לשתות הכל חלוקה אחת וכולם רשעים ואפילו הלוקק ככלב שאינו לוקק בידיו כורע הוא ולוקק ככלב ולכן תציג אותו לבד בדד ישב וחוץ מסיעתך וכן כל אשר יכרע על ברכיו לשתות בגמיעה גם הוא בכלל תציג אותו לבד וחוץ מסיעת גדעון והשאר והם הכשרים שישארו עם גדעון אין צורך להזכירם כאן אבל הזכיר' בסמוך ויהי מספ' המלקקי' בידי' אל פיה' שאלו הלוקקי' ביד' אל פיה' לוקקי' מעומד ולא בכריע' ולכך הם כשרי' אבל הלוקקי' ככלב בלי יד גם הם רשעי' ולכך המשיל' ככלב ונתיישבו כל הדוחקי' הנז' למעל' ואל זה כיון רש"י ע"ה במה שכתב זה לשונו כל אשר ילוק בלשונו וכל אשר יכרע על ברכיו לשתות תציג לבד חוץ מסיעתך כי הם לא ילכו עמך שכך הם למודים לכרוע לפני ע"א המלקקים בידם אין זה דרך כריעה כמלקק בלשונו עכ"ל שבכלל דבריו אלה כל דברי שהרחבתי וגם המתרגם ע"ה נראה שסובר כשיטת רש"י ז"ל שאומרו ויהי מספר המלקקים וכו' אינו כאשר ילוק הכלב אלא כת זולתו שלא תרגם והוא מנין המלחכים אלא תרגם תיבת המלקקים דשדן וכן בסמוך בשלש מאות המלקקים דשדן להורות שאלו לבד וכל אשר ילוק וכו' תרגם דלחיך וכו' הוא ענין נכון והרלב"ג ז"ל כתב בזה כי ההכרזה הראשונה מי ירא וחרד

הבדיל מהם בעלי עבירה כי האיש הירא הוא מעבירות שבידו כמו שביארו חז"ל בפרק מ"מ והחרד הוא רך הלבב ובזה הנסיון של המים הבדיל העצלים כי המלקקים בידם אל פיהם מורה חריצות וזריזות וגבורה באופן שנשארו הצדיקים והזריזים ע"כ תורף דבריו: **והרב** ב"ע ז"ל כת' בשער צ"ז זה לשונו כי להודיע ולפרס' כי לה' המלחמ' ומושיע אין בלתו צוה לחזור כל אנשי המלחמה שלא ירדו כי אם מתי מעט מהמלקקים שהיו שלש מאות פיחת מעשירי' העם שהיו מתחלה ואולם בחירת המלקקים יראה שהיו שני טעמים האחד כי זה הפועל יורה על היותם צדיקי' כמו שאחז"ל שהיו מקפידי' שלא לכרוע לבבואה שלהם הנראית במים שהוא ענין ממיני העבודות אלילים והשני מה שיורה גם כן על חזקם וגבורתם שהם אמיצי הכשרי' ושאינו נקל להם לכרוע על ברכיהם לפי טבעם כמו שאמרו שהסוס הישן בעמדו על רגליו כי גם בלילה לא ישכב הוא לו סימן חוזק ויתר עז מזולתו וההתחלות הטבעיות יועילו לקבל שפע ההשגחה ואפשר שהלקיקה בלתי כריעה שני הענינים יחד מורים על שלימותם שאינם כופפים גובה קומתם להשביע נפשם מתאותם ולמלא כרסם מעדנם כמו שהוא המנהג ברבים כורעים ונופלים לפני תשוקותיה' אבל אלו יספיק להם מה שיקחו מהדברים ההכרחיים מן המזון ויתר הצריכים במה שילוקו בלשונם לבד ובהשאר קומת' זקופ' ועומד' עד כאן והנה הרב ב"ע גם כן הולך כשיטת מהרי"א ז"ל שהמלקקים ככלב הם הכשרים וזה מבואר מתוך דבריו:

1

**ויהי** מספר המלקקים לשיט' הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל ניחא שלא הזכיר בפסוק זה כי אם כת הכשרים המללקי' ביד וכת שנית כל יתר העם כרעו על ברכיהם לשתו' מים אמנם לשיט' רש"י ז"ל היה לו להזכיר המלקקים ככלב והכורעים על ברכיהם לשתות וכמו שהזכיר' למעלה ואפשר כי לא נמצאו מי שיכרע וילוק ככלב אלא שתה בגמיעה ולכך אמר וכל יתר העם כרעו על ברכיהם או שנאמר שלא הזכיר הכתוב אלא הכריעה על ברכיהם שהיא היא שחייבה המניע' מלכת' למלחמה ולעולם אימא לך שחלק מאלו שכרעו על ברכיהם מהם לקקו ככלב ומהם שתו בגמיעה אבל כיון שהצד שוה בהם כריעה על ברכיהם מנעם השי"ת מלכת למלחמה ואמר יתר העם וכו' להודיע כי אעפ"י שהצדיקים שלש מאות לבד והכורעים על ברכיהם תשעה אלפים ושבע מאות קראם יתר העם כאלו הם יתר ודבר מועט כיון שהיו מעטי האיכות ע"ד צאן לבן הנותרות שפירשו חז"ל שהיותר גרועות נשארו לחלקו של (לבן) [יעקב]:

**ז**

**ויאמר** ה' אל גדעון בשלש מאות באומרו אושיע אתכ' הודיע דזכות' דרבים כאלה עדיף להיות גדעון נושע בזכותם של שלש מאות ז"ש בשלש מאות ר"ל בעבור שלש מאות בי"ת בשלש בי"ת בעבור היא ולהיות שאין זכותם תלוי בהיותם מלקקי' לבד כי אין זה כי אם הוכח' שלא עבדו ע"א ודון מינה לכל שאר מעשיהם שהיו כשרים לז"א האיש המלקקים ב"הא האיש הודיע חשיבותם הידועים בכל אישיות ומדה טובה והאות הוא המלקקים ולזה לא כתב בשלש מאות איש המלקקי' באופן שזכותם מסייעת אמנם נתינת מדין ביד גדעון לבדו היא ז"ש ונתתי את מדין בידך לבדך ולכן צוה ואמ' וכל העם ילכו איש למקומו שלא יצוה להם יתרחקו מעליו כמהלך יום או חצי יום לקיים דבר ה' אבל יהיו שם ברחוק יום אחד לעת מצוא שעת הדחק יבאו לסייע לז"א וכל העם ילכו איש למקומו ממש ואולי כיון השי"ת שכל העם יחדיו הן המלקקים בידם אל פיהם ובל יתר העם יחד כל העם כלו ילכו למקומו אם ירצו כי ביד גדעון לבדו יתן ה' את מדין וזכות אלו המלקקים בידם יסייע את גדעון מרחוק וממקומם ואפילו שלא יהיו אתו עמו ויורה זה קצת מדלא קאמ' וכל יתר העם ילכו איש למקומו נראה כאלו אמ' מי יתן וכל העם ילכו איש למקומו כי לא תקצר יד ה' וגדעון החזיק בשלש מאות:

**ח**

**ויקחו** את צדה העם בידם וכו'. הר"דק ז"ל צידת העם שהלכו ממקומם לקחו העם הנשארי' עמו וכן שופרותיהם שהיו עם מקצתם להריע במלחמ' לקחו ג"כ הנשארים עמו כדי שיהיה שופר ביד כל אחד ואחד מהשלש מאו' הנשארי' ויריעו תרועה גדולה כדי להבהיל מחנה מדין ומלת צדה מוכר' במקו' סמוך כי משפטו צידת וכמוהו וענוה צדק וכן ת"י ית זוודי עמא. ול"עד כי אלו כתב צידת סמוך היה מובן שלקחו כל צידת העם אמנם כעת לקחו קצת והניחו להם כדי חייהם לחזרתם לארצם ולמקומם ולכך לא כתב צידת העם ביד ומהרי"א ז"ל כתב ז"ל ויקחו אותם השלש מאות איש צידה העם החוזרים לבתיהם לקחו מצידתם מה שראוי ושלקחו שופרותיהם שהיה מנהג בימים ההם הבאים למלחמה להביא בידיהם שופרות לתקוע עכ"ל: ומה שאמ' כאן ומחנ' מדין היה לו מתחת בעמק שכבר הזכיר זה למעלה בפסוק וישכבו ירובעל וכו' שאין הכוונ' להורות מקום תחנותו של מדין שכבר נזכר אבל כונת הכתוב לומר מעלת גדעון ובטחונו בקונו שאת כל איש ישראל שילח איש לאהליו ובשלש מאות האיש לבד החזיק עם היות שמחנה מדין היה לו מתחת בעמק אמץ את לבבו ושלח את כל ישראל בדבר השי"ת. או יאמר ומחנה מדין כבר היה לו ר"ל בעיניו כאלו שלו הוא וכבוש תחתיו ז"ש

היה לו מתחת בעמק כי סמוך לבו בטוח בה' ולא ירא כי כל העומד להעשות על פי ה' כעשוי דמי:

**ט י יא**

**ויהי** בלילה ההוא כתב מהריי"א ז"ל שאמר הקב"ה לגדעון קום רד להלחם במחנה כי נתתיו בידיך ע"כ וזהו פשוטו של מקרא ואפשר שהיה אומר לו שהוא לבדו ירד להלחם בלי השלש מאות איש כי נתתיו בידיך לבדך ואין צורך לעם ואם ירא וכו' אלא שגדעון לא רצה ליטול העטרה לעצמו אלא בא בענוה ואמר קומו כי נתן ה' בידכ' את מחנה מדין עם היות שהב"ה אמר לו רד כי נתתיו בידך ובמחנה שמע נתן האלהים בידו את מדין וכו' בידו לבדו עוד אפשר קום רד במחנה מדין ותשמע איך נתתיו בידך ואם ירא אתה לרדת לבדך לשמוע רד אתה ופורה נערך אל המחנה רוצה לומר אני אומר לך רד אתה לבדך וגם במחנ' דלא כתיב אל המחנה אלא במחנה שבטח בי והכנס בתוכיות המחנה ואיש לא יכירך ז"ש במחנה אמנם אם ירא אתה לרדת יחידי ובמחנה דהיינו בתוכו ממש רד אתה בחברת פורה נערך ולא במחנה כי אם אל המחנה אל קצהו ולא בתוכו אמנם בשמיעה מבטיחך אני שאתה תשמע ולא פורה כי תכין לבך לבטוח בי ולהכנס הלום מעט ושמעת אתה ולא הוא ואחר תחזקנה ידיך וירדת עוד במחנה ר"ל בתוכו ממש וז"ש במחנה ולא כתיב אל המחנה והגיד הכתוב מה שבו שהיה גבור חיל וה' עמו ירד תחלה ואחריו נערו וזהו שאמר וירד ולא כתיב וירדו הוא ופורה נערו לומר שירד הוא תחלה ואחריו ופורה אל קצה החמושים אשר במחנה כי אל קצהו לבד מלאם לבם לבא ולא לפנים יותר שראו מדין ועמלק וכו' כארבה לרוב אמנם גדעון לבדו נכנס לפנים יותר וזהו שאמר ויבא גדעון רוצה לומר הוא לבדו בא ונכנס יותר במחנה והנה איש מספר וכו' כי אין חלום בלא שינה והחמושים הלא הם שומרי המחנה אל דומי להם לא ישנו אלא ודאי במחנה עצמו היה זה כי לב גדעון כלב האריה וככפיר יבטח והוא לבדו שמע מספר חלום ושברו כמו שאמר הקב"ה ושמעת מה ידברו שהוא לבדו ישמע ולא פורה כי פורה איננו בוטח בה' כמוהו ולכך לא יכנס לפנים ולא ישמע ולזה ויהי כשמוע גדעון את מספר וכו' וישתחו יען כי לא נפל דבר קטן מכל אשר דבר ה' וגם בהיו' הוא השומע ולא פורה ועל הכל וישתחו לה' זהו קשר אלו הפסוקים ומורה הוא על הבטחון שראוי שימצא בשלם בעצם וראשונה עוד אפשר לפרש בית במחנה כמו עם ר"ל רד עם המחנה אשר אתך כי נתתיו את מדין בידך ויכריע זה מדלא כתיב רד אל המחנה ואם ירא אתה לרדת שלא ימלאך לבך בעם מועט ובמחנה קל כזה לרדת רד אתה וכו' אל המחנה של מדין אל המחנה דייקא ואח' תחזקנה ידיך וירדת במחנה ר"ל עם המחנה של ישראל

ובזה מובן אומ' פעם במחנה ופעם אל המחנה ופעם במחנה אמנם מהרי"א ז"ל כתב זה לשונו ואמר שהלך גדעון ונערו אל קצה החמושים אשר במחנה לפי שהיה כמנהג כמו שהוא עדיין היום שבהיות אנשי המלחמה בשדה בלילה ישימו כל החלש באמצע והגבורים סובבים כדי שאם יבאו האויבים ילחמו בהם החלוצים אשר סביבותיהם ולא יזנבו בנחשלים ולכן אמר שבא גדעון אל קצה החמושי' והודיע זה לפי שהי' החלו' אל החלוצי' ואנשי המלחמה והוא מורה שנמוגו מפניהם כלם אחר שהיותר גבורים פחד קראם ורעדה והנה זכר ששמע גדעון שהיה איש מאותם החלוצים הגבורים אשר לבם כלב האריה מספר לרעהו חלום שחלם עד כאן: וכבר הכרחתי בהפך שהחולם והפותר מאנשי המחנה הוא ולא מחלוצי הצבא:

**יב**

**ומדין** ועמלק נופלים בעמק רש"י ז"ל נופלים שוכנים עד כאן: ואני אומר לשון נפילה על שם סופם שעתידים ליפול כתרגומו רמן. וחז"ל אמרו בישמעאל על פני כל אחיו נפל ולהן אומר ישכון אלא כל זמן שהיה אברהם אבינו חי ישכון וכיון שמת אברהם נפל כל זמן שלא פשט ידו במקדש ישכון וכיון שפשט ידו במקדש נפל בעולם הזה ישכון אבל לעתיד לבא נפל עד כאן. ומה שאמר כאן כחול שעל שפת הים לרוב וגבי אברהם נאמר וכחול אשר על שפת הים אמר תיבת אשר ולא אמר לרוב וכאן אמר שעל שפת הים ואמר לרוב ונראה דגבי ישראל המשיל אותם לחול בשתי בחינות. האחת הריבוי כחול והשנית איכות החול מה החול הים הולך וסוער והחול עומד נגדו כך הרשעים מהאומות אשר כים נגרש על ישראל וישראל עמדו נגדם ויהיו כחול בבחינת הריבוי וגם בבחינת אשר הוא עומד על שפת הים לגבול כך ישראל אמנם באלו יאמר כחול שעל שפת הים לרוב מאד לבד ולא שייך לבחינה זולת הרבוי:

**יג**

**ויבא** גדעון כבר זכרתי שגדעון לבדו בא שמה לפנים מן החמושים הסובבים ובא בתוך המחנה כי בטח בה' ולא פורה נערו ואמר איש מספר לרעהו כאן הודיע שלא יגלה אדם חלומו כי אם לרעהו פן יפתור לרעה והחלום הולך אחר הפה כדכתיב ויהי כאשר פתר לנו כן היה וזהו מספר לרעהו לרעהו דוקא ויאמר הנה חלמתי חלום טעם הכפל לומר הנה חלמתי דבר שבלי ספק חלום הוא שהראוני כן מן השמים ולא שהרהרתי בו ביום כדי שחלמתיו כן בלילה כי הצליל שעורים היאך מתהפך ואין אדם מהרהר כן ביום ויהיה זה כמו שפירשתי בספר כלי חמדה בפסוק שמעו נא החלום הזה אשר חלמתי שטעם הכפל אומרו שמעו נא החלום הזה רוצה לומר מהיותו הזה כלומר בזה האופן משונה מורה הוא אשר חלמתי ולא מהרהרי ביום רעיוני על משכבי סליקו כי מי יהרהר

ביום שקמה אלומתי וגם נצבה וכו' או אפשר שאמר הנה חלום חלמתי כי איהו חזי וגם מזליה שהחלום הזה רע ומר הוא שהרי בא עד האהל ויכהו ויפול ויהפכו למעלה ונפל האהל אשר כל זה פורענות למדין לעומת כל זה אמר חלום חלמתי רוצה לומר יהי רצון שחלום יהיה מה שחלמתי שלא יהיה בו ממש אלא חלום שהחלומות שוא ידברו. או אמר הנה חלום חלמתי מעין מה שאמרו המפרשים גבי ויקץ פרעה והנה חלום רוצה לומר הנה חלום כי בהקיץ אין שבולים בולעות שבולים כי אין בהם רוח חיים לבלוע אלו את אלו אלא חלום הוא וזה הוא שאמר הנה חלום חלמתי רוצה לומר חלום הוא מה שחלמתי שאין כיוצא בזה בהקיץ להתהפך צליל שעורים וכו' ומה שאמר צליל שעורים רש"י ז"ל צלול כתיב שהיה הדור צלול מן הצדיקים עד כאן: והוא ביאור דברי חז"ל שאמ' במדרש פסיקתא רבי אבהו אמר רי"בל מצות העומר עמדה להם בימי גדעון שנאמר ויבא גדעון כו' צליל לחם שעורי' מהו צליל רבנין אמרי על שצלל עליהם אותו הדור מן הצדיקים ובזכות מה ניצולו בזכות צליל שעורים ואיזו זו מצות העומר עד כאן שהנה חז"ל הוקשה להם למה קראה צליל ולא עוג' שעורים או זולתו מהלשונות מה הוא צליל רוצה לומר דהיה לו לומר לשון עוגה אלא רמז בזה שהיה הדור צלול מן הצדיקים ולכן קראה בשם צליל שלא ניצולו כי אם בזכות העומר שהיה בא משעורים: עוד אפשר דקשיא ליה נמי כפל צליל לחם שעורים שאם כונת צליל לשון עוגה היה לו לומר צליל שעורים ולחם לשון כפלה הוא אם כן מהו צליל שהוא מיותר. עוד אפשר שבכלל אומרו מהו צליל שהקשה דהיה לו לו' לשון עוגה כדפרשי' אפש' שהקשה קושיא אחרת והיא דכתיב צלול בוי"ו וקרינן צליל ולמה לא קרינן צלול כמו שכתוב ז"ש מהו צליל ומשיב ואומר שאמר לשון צליל כדי להרכיב בו קרי וכתיב צלול על שהיה הדור צלול מצדיקים ובזכות מה ניצולו בזכות העומר וצליל אפשר שרמז לשון הצלה שניצולו בזכות העומר שהקריב גדעון שהעומר משעורים הוא בא וזה הוא צליל שעורי' ומה שאמר ויכהו וכו' רש"י ז"ל ויפול האהל ויהפכו האהל מלמעלה למטה ונפל האהל עד כאן: והר"דק ז"ל כתב צליל כתיב צלול וקרינן צליל בי"וד ואחד הוא כי אותיות אהוי"י מתחלפות והוא מלשון תצילנה אזניו כלומר שמע רעש לחם שעורים שהיה מתהפך במחנה מדין ובאו' לחם שעורים נראה כי שמע וראה אותו או יהיה מן צלי אש שרשו צלה כמו מן שורש הגא הגיגי ופירושו עוגת שעורים וטעם צליל שהיתה צלויה בגחלים והוא נקרא בדברי חז"ל חררה על גבי גחלים וכן תרג' יונתן חרר' דלחם שעורים והיה זה משל ישראל שהיו החלושים מתגברים על מדין ומנצחים אותם עד כאן וכן פירש הרלב"ג ז"ל צליל לחם שעורים רוצה לומר קול הברת לחם שעורים עד כאן והנה מה שאמר ויבא עד האהל

ויכהו ויפול וכו' שהדברים כפולים ומכופלים כתב מהריי"א ז"ל פירושו ששמע חררת לחם שעורים או עוגת לחם צלויה באש שהיה מתהפך במחנה מדין מפה אל פה כאשר יתהפך הדבר היוצא מן האש בכח החום ושבה אל האהל לפי שהאהלים היו באמצע וכל החמושים סביב אליהן ולפי שהצליל צלוי באש והאהלים מפשתן וכיוצא בהגיעו אליו יכהו ויפול האהל והיה תכלי' החלום שבזה האופן האהל ושאר נופל ארצה והצליל שהיה מושלך ארצה היה משם ואילך מתהפך למעלה וזה הוא ויבא עד האהל רוצה לומר שהפיל הצליל את האהל ואז נפילת האהל שם שיתהפך הצליל למעלה ז"ש ויהפכו למעלה ונפל האהל ונשאר א"כ היושב למטה הוא הצליל מתהפך למעלה והאהל שהיה למעלה נפל למטה עד כאן:

**יד**

**ויען** רעהו ויאמר אין זאת לפי שהחלום היה מורה נזק באהל ההוא של החולם החלום שכן חלם ויבא עד האהל זה אהלו לא על הכלל לזה ענה רעהו ואמר לו אין זאת רוצה לומר אין הדבר לזאת האהל בפרט כי אם אל חרב גדעון רומז שעם היותו יחידי בעם מועט כצליל השעורים הזה המתהפך שמשתבר והולך ונעשה ניפולין מעט הנה ומעט הנה כפת ניפולין ובפרט מהיות של שעורים כך אליו נמשל גדעון איש ישראל רוצה לומר איש ישראלי וצדיק באמונתו יחיה שכפר בע"א שנתן האלהים בידו את מדין ואת כל המחנה שכל המחנה נמשל לאהל וכמו שהאהל נפל כך כל מדין והמחנה שהם נטוים באהל או שהם ערביים שכוני אהלים יפלו בנופלים ועל ידי צליל שעורים הוא גדעון מהטעם הנזכר. או יאמר אין זאת מתקיימת שהוא הוראת חרבן גדול אלא כי אם חרב גדעון וכו' נתן האלהים בידו את מדין ואת כל המחנה ואז תהיה זאת כיון שנתן האלהים ביד גדעון את כל המחנה ואם לאו אין זאת מתקיימת ותיבת בלתי כמו אלא.

**טו**

**ויהי** כשמוע גדעון כבר פירשתי שגדעון לבדו שמע ולא פורה ושמע מספר חלום ושברו שמורה על הצלחת גדעון והיות ההצלחה על ידו לבדו ובמתי מעט כצליל שעורים הזה המהתפך במחנה ולכן השתחוה כי ראה עין בעין דבר ה' שאמר לו נתתיו בידך ומצד הענוה שבו לא רצה לקחת לעצמו השררה אבל אמר להם קומו כי נתן ה' בידכם ולא הזכיר מה ששמע שבידו ניתן גם כן שינה כי למעלה אמר הפותר החלום את מדין ואת כל המחנה וכאן להקל בעיניהם הדבר עשה מהכל חלוקה אחת הוא אומרו כי נתן ה' בידכם את מחנה מדין ולא כתב את מדין ואת כל המחנה. ומה שאמר ואת שברו כתב רש"י ז"ל שברו ואת ממכרו כלומר ואת פתרונו את מספר החלום את סיפור החלום ית שועית חלמא וית פשריה והר"דק כתב ואת שברו פתרונו כי החלום כמו הדבר החתום

והסתום והפתרון שובר אותו ומגלה אותו ע"כ ולע"ד קרא הפתרון שברו על שם השברון שהיה להם שכולם נפלו:

**טז**

**ויחץ** את שלש מאות האיש רש"י ז"ל שופרו' ולפידים להזכיר זכות מתן תורה ופשוטו לילה היה כמו שכתוב והנה חשך לפיכך נשאו לפידים להאיר להם ונתנום בכדים כדי שלא יבינו בלפידים עד כאן: ולעד"ן כי עשה תחבולה אינושית בהיות לילה ועם שוקט ובוטח נתן הלפידים בתוך הכדים כדי שלא יראום מרחוק בטרם יקרבו אליהם יתנכלו להמיתם לכך נתנום בתוך הכדים רקים כדי שבעת שיתקרבו אליהם יוציאום פתאום ולא ידע כל מחנה מדין מהו כי לא ראוהו מרחוק ויתבהלו ולא מצאו כל אנשי חיל ידיהם ובהצטרף אל זה תקיעת השופרות יחשבו שהחיל כבד מאד כפי הערך ושיעור שלש מאו' שופרות צריך שהחיל יהיה שלש מאות אלף איש ואין הדבר רחוק שידעו כי אתם בקיבוץ ל"ב אלף איש ואחר כך שמעו חזרתם ואולי חשבו כי נכלו להם בנכליה' להתחבר בנקיקי הסלעים ובמערות צורים לגנוב דעתם של מחנה מדין ובעת לילה יצאו כלם יחדיו חיל כבד מאד הוא הוא הרעשת הקול הזה הנשמ' כל זה וכיוצא בו נקל לפני ה' לתת בדעתם להביא מורך בלבבם שינוסו ויפלו בנופלי' ואין זר שכיון גדעון אל כ"ז וכיוצא בו ולקיחת הכדי' הית' לבי' פעולו' האי' מצד עצמ' שישברו' ויהי רעש גדול וכמ"ש ונפוץ הכדי' אשר ביד' והבי' לסתור הלפידי' בתוכם וז"ש ויתן שופרו' ביד כולם וכדי' רקי' ר"ל שמצד הכדי' עצמ' הוצרך ליתן בידם כדי שישברו' בקרב' אל המחנה והתועלת הבי' הוא ולפידים בתוך הכדים ובהצטרף לזה התחלקו' הג' מאות איש לג' ראשים שזו הורא' עם רב ועצו' מאד ואח' שכתבתי זה מצאתי קרוב לזה שכת' מהריי"א ע"ש ותרא' בדברי תוספ' מרוב' ובפרט דקדו' לשון הכתו' וכדי' ריקי' ולפידי' בתוך הכדים כי הם ב' בחינות כאשר זכרתי.

**יז**

**ויאמר** אליהם ממני תראו וכן תעשו רש"י ז"ל ממני תראו וכן תעשו והיה כאשר אעשה כן תעשון את אשר אני עושה ראו ועשו כן ע"כ: צריך להבין הכפל ממני תראו וכן תעשו והיה כאשר אעשה כן תעשון ואפשר כי להיות עם גדעון מאה איש והשני ראשים לבדם לכך אמר אל המאה איש אשר אתו עמו ממני תראו וכן תעשו אתם הקרובים אלי ובסוף הפסוק דבר עם השני ראשים האחרים ולהם אמר והיה כאשר אעשה כן תעשו או אפשר בהפך שמתחילה אמר אל השני ראשים ממני תראו וכן תעשו גם אתם ואחר כך אומר והנה אנכי בא בקצה המחנה והיה כאשר וכו' אל המאה איש אשר עמו דבר ואמר והיה כאשר אעשה אני הראש שלכ' כן תעשון והנכון כי כאן היו שני ענינים שהיו צריכי'

לעשות כמותו האחד בענין התרועה בשופר והוצאת הלפידים ונפיצת הכדים אשר כנגד זה אמר ממני תראו וכן תעשו והענין השני הוא שצריך יתנו לבם אליו שאם יכנס במחנה מדין יכנסו אחריו ואם ישב מחוץ למחנ' מושבו וחרב איש ברעהו והוא לא יזוז גם הם לא יזוזו ממקומם פן יקראם אסון ז"ש והנה אנכי בא בקצה המחנ' בקצהו להבין האם אכנס לתוכו או לא אכנס והיה כאש' אעשה כן תעשון שאם אכנס בתוך המחנה תכנסו גם אתם ואם לא אכנס לא תכנסו גם אתם והמורה על זה הוא סמיכות והנה אנכי בא בקצה המחנה אל והיה כאשר אעשה כו' ואפשר לפרש שמאמר והנה אנכי כו' מקושר עם תחילת הפסוק ממני תראו וכן תעשו בענין זה שהנה אנכי בא בקצה המחנה ומ"ש אחר כך והיה כאשר אעשה כן תעשו היינו כדמפרש ואזיל ותקעתי בשופר כו':

**יח**

**ותקעתי** בשופר אנכי וכו' רש"י ז"ל אנכי וכל אשר אתי אחד מן הראשים מאה איש היו עמו ליי' ולגדעון חרבא ואיתקטלה מן קדם יי' וניצחנא על ידא דגדעון עד כאן והר"דק ז"ל ואמרתם ליי' ולגדעון פירושו חרב ליי' כלומר חרבינו ליי' הוא כי נלחם לנו ואחריו חרבינו לגדעון כי על ידו ננצח המחנה הזה ומהריי"א ז"ל כתב ציוה שיאמרו כולם ליי' ולגדעון ר"ל שהיה שם דבר נסיי שהאלהים הוא בעזרם ודבר אנושי הוא חרב גדעון הנודע אצלם והנה לא השוה שמו עם שם הקב"ה אלא בעבור החלום ששמע כדי שכאשר ישמעו שם גדעון לא ישאר בהם רוח ויחרדו כצפור בזכרם החלום ע"כ וק"ק כי החלום ההוא לא נתפרסם כי אם איש ורעהו ספרו אותו ושברו לע"ד כי להיות יעוד יי' שייעד הנצחון ע"י גדעון חשש גדעון עתה שנחלקו לשלשה ראשים פן עתה שחלק לבם יאשמו השני ראשים ההולכים לבד לזה ציוה אותם שיאמרו ליי' מקוים ליה עיננו ולגדעון אנו נחשבים שזכותו וייעודו יעזרנו ולכך הקפיד בהיות נעשים כל הפעולות יחדיו ממני תראו וכן תעשו כדי שיחשבו הכל כאגודה אחת והוא ע"ד מה שאמרו בגמרא במסכת סוכה פרק לולב וערבה גבי מתניתין ליה ולך מזבח ליה ולך מזבח ופריך והא קא משתף שם שמים ודבר אחר ותניא אמר רשב"י בל המשתף שם שמים ודבר אחר נעקר מן העולם שנאמר בלתי ליי' לבדו אלא (לך) [ליה] אנו מודים ולך אנו מקלסים (לך) [ליה] אנו מודים ולך אנו משבחי' ופירש רש"י ז"ל מודים לאו לשון הוד אלא לשון תודה מודים ולא כופרים:

**יט**

**ויבא** גדעון ומאה איש וכו' רש"י ז"ל הקם הקימו כבר בני החיל את השומרים שהיתה משמרתם באשמורת התיכונה שכן דרך בני גייסות להעמיד שומרים אלו ישמרו שליש הלילה הראשון ואלו שליש השני ואלו שליש האחרון ונפוץ הכדים ולשבור הכדי' אשר

בידם ע"כ וכן כתב הרד"ק ומהרי"א ז"ל והרל"בג ז"ל והכריח שלא יתכן שהשומרים הקימו אותם אז באשמורת התיכונה ולא קודם באשמורת הראשונה שלא ישנו אנשי המלחמה עד סוף האשמורת הראשונה ולזה הוצרכו אז להקים להם שומרים כי מה ששמע גדעון מהחלום קודם זה הורה שכבר היו ישנים עד כאן והנכון כדבריו ואף על פי שיש לדחות כי באשמורת הראשונה רובם ניעורים ומיעוטם ישנים ולכך לא ישימו שומרים כי אם באשמורת התיכונה והיא שיטת האומרים במסכת ברכות שלש משמרות הוי הלילה והתיכונה היא האמצעית אחת לפניה ואחת לאחריה שבדוחק אמרו בגמרא התיכונה שבתיכונות:

**ומהרי"א** ז"ל כתב שנתחכם גדעון לבא בתיכונה שאז כל העם ישנים ע"כ ובזה אבין אומרו אך הקם הקימו כו' רוצה לומר אף על פי שהיא עת נכונה מהיות ראש אשמורת התיכונה שכולם ישנים אך זה היה מנגד לבד שהקים הקימו את השומרי' שהיא בתחילת שמירתם ששומרים כראוי ז"ש אך הקם הקימו וכפל הקם הקימו פירושו הקם על המשמר הראשונה שהיו בהקם עד סוף האשמורת הראשונה שהם הקימו את אנשי משמרת התיכונה. **עוד** אפשר דהכי קאמר ויבא גדעון ומאה איש אשר אתו בקצה המחנה ואין אומר השב אך את זה לבד עשו בביאתם זו שגדעון כנז' הקם הקימו את השומרים שהיו יושבים ולקולם רגשו וקמו ז"ש ויבא גדעון ומאה איש כו' אך הקם הקימו את השומרים ומיד ויתקעו בשופרות ונפוץ הכדים אשר בידם להבהילם פתאום:

**כ**

**ויתקעו** שלשת הראשים הר"דק ז"ל כתב אינו אומר כי הראשים לבדם תקעו כי כל העם תקעו ופי' ראשים חלקים כמו והיה לארבעה ראשי' עד כאן וכתב הרל"בג ז"ל כי גדעון התחיל לתקוע כי לו יאתה ואחר כך תקעו השני ראשים והאנשים אשר אתם ובעת שהתחילו לתקוע שברו הכדים ונשארו הלפידים בידם וראו שלש מאות לפידים בוערים תכף שהקיצו והיו אלו האנשים קוראים בקול גדול חרב ליי' ולגדעון ועם רוב הבהלה חשבו שחיל גדעון ביניהם עד שחשב כל אחד מהם שהיה רעהו מאנשי גדעון ולזאת הסיבה היתה חרב איש ברעהו ואחיו קצתם הורגים אלו את אלו וקצתם נסים ובורחים והנה נזעקו מבני נפתלי ומן אשר ומכל מנשה ורדפו אחרי מדין לכלותם בעודם נבהלים ונחפזים ונסים עד כאן: ונראה לעניות דעתי שאין ספק שאלו השלש מאות ראשים נפוצים היו איש מאחיו כדי שיתראה כל לפיד ולפיד מהם כאילו מאיר לחבורת אלף איש כמנהג המשע"אלי"ש שמוליך המלך ירום הודו וזהו אומרו ויתקעו שלשת הראשים רוצה לומר לא נתחברו יחדיו אלא שלשת ראשים כל אחד פונה אל המחנה

ממקומו זה למזרח וזה למערב להיות השופר מעורר רחמים והעד יום הדין של ראש השנה שתוקעים בו לערבב השטן לכך החזיקו בשמאלם שהוא דין בלפידים וביד ימינם רחמים השופרות לתקוע תחילה לעורר רחמים על ישראל ויקראו חרב ליי ולגדעון (ובא כשרץ) [וירץ] כל המחנה ויריעו תרועה בשברים ותרועה כי נשברו וינוסו וזה על דרך תרועם בשבט ברזל:

**והנה** מהריי"א ז"ל חלק על הרד"ק שכתב שבתחילה תקעו השלשת ראשים הראשים לבדם ולא אנשי הצבא אשר תחת ידם שהשלש מאות איש אשר תחת יד שלשת הראשים האלה לא תקעו כי אם אחר שרץ כל המחנה וינוסו אז תקעו השלש מאות שופרות והיינו דכתיב ויתקעו שלש מאות השופרות עד כאן תורף דבריו. ודוחק גדול הוא לומר שלא תקעו השלש מאות שופרות כי אם אחר שרץ העם כי הראוי הוא יתקעו כן בתחילה לערבבם ולהבהילם וכן דוחק לומר שיתקעו שלשה שופרות של שלשת הראשים ושלשת כדים ישברו ושלשת לפידים לבד ודוחק הוא שעל זה יאמר וישברו הכדים ויחזיקו ביד שמאלם וביד ימינם השופרות שהכל יהיה בפרט הזה של השלשה ראשים לבדם ולא בשלש מאות איש כולם יחדיו זאת ועוד שאם כן לפי דבריו קשה שכמו שהזכיר ויתקעו שלש מאות השופרות כו' שהיה דבר מחודש שלא נזכר עד עתה אם כן היה לו להזכיר גם כן שבירת הכדים ואחיזת לפידים לשלש מאות איש כמו שהזכיר התקיעה של שלש מאות שופרות. ועוד קשה שהרי כתוב ויבא גדעון ומאה איש אשר אתו וכו' ויתקעו בשופרות ונפוץ הכדים. ומהריי"א ז"ל תקן קושי זה שכתב שמאמר ויתקעו בשופרות וכו' ונפוץ הכדים הוא הגדת הענין דרך כלל ואחר כך מפרש בפרטות איך היה הענין ואומר ויתקעו שלש' הראשי' זה הוא פרטו של הכתוב הראשון אבל אין זה מספיק כי אין זה פשוטו של מקרא הן אמת שפסוק ויתקעו שלש מאות השופרו' מכריע קצת לדברי מהריי"א ז"ל שנרא' שכונת הכתוב לומר שעד עתה לא תקעו כי אם הראשים שלשה אנשי' לבדם ואחר שרץ כל המחנה ויריעו וינוסו אז ויתקעו שלש מאות שופרות:

**והנראה** לע"ד בזה הוא כי גדעון להיות שהוא היה שר הצבא חלקו לו כבוד זה שבבא גדעון ומאה איש אשר אתו תקעו בשופרות הוא והמאה איש וזה הוא שאמר ויתקעו בשופרות ונפוץ הכדים אשר בידם של אלו המאה ואחר כך ויתקעו שלשת הראשים השניים עם גדעון וגם כל אחד מהראשי' עם המאה איש אשר תחת ידו תקעו וכדברי הר"דק ז"ל אלא שלכבוד הראשים תקעו תחלה כל אחד ואחד מהם ותכף תקעו המאה איש שעמו וזהו שאמר ויתקעו שלשת הראשים בשופרות וישברו הכדים כלם יחדיו כדי להרעיש המחנה לקולם ויקראו יחדיו חרב לה' ולגדעון ובכל זאת לא זזו ממקומם

חיל גדעון אלא ויעמדו איש תחתיו סביב וירץ כל המחנה ויריעו המחנה עצמו ויניסו ותרועה זו תרועת מסע וניסה כדפירש הר"לבג ז"ל והר"דק ולי אפשר שאז השופרות שביד החיל של גדעון הריעו תרועה ואז וינוסו חיל גדעון ולפי שדוחק קצת לפרש ויריעו על שלש מאות איש של גדעון ומאמר וינוסו על זולתם ופשטיה דקרא שויריעו וינוסו הכל במין אחד בזה נבין דכתיב ויניסו בי"וד כי ויריעו אנשי גדעון בתרועה ושברים ולא בתקיעה ועל ידי זה וינוסו שעד עתה היה רץ כל המחנה יחדיו במרוצה לבד אבל על ידי התרועה הניסו אותם ותיבת ויניסו כמו ושנים יניסו רבבה ואחר שחיל גדעון הריעו בתרועה להניס את מחנה מדין חזרו לתקוע תקיעה בשופרות ולא תרועה וזה הוא שאמר ויתקעו שלש מאות תקיעה שנית או שלישית היתה והיא נתקבלה לפני ה' יותר עד שעל ידי כן וישם ה' את חרב איש ברעהו ולא ברעהו בלבד הקרוב אליו כי אם אחר כך שמכ' רעהו בחושבו שהוא ממחנ' גדעון היה הולך ומכה את כל המחנה של מדין ז"ש ובכל המחנה עד שנס כל המחנ' עד בית השיט' צררת' וזה בב' רישי"ן וחד צרדת' בריי"ש ודליי"ת ואולי הכל מקו' א' ונכתב כאן צררת' ע"ש שהוכפלו צרות מדין בנפילה וניסה וחרב איש ברעהו:

**כג**

**ויצעק** איש ישראל וכו' כאן בתחלה הזכיר נפתלי ואחריו אשר ואחריו מנשה לא כן למעלה שהזכיר מנשה תחלה ואחריו אשר וזבולן ונפתלי דכתיב ומלאכים שלח בכל מנשה ומלאכים שלח באשר ובזבולן ובנפתלי ואפשר שלמעלה הקדים אביעזר להיותם ממשפחתו של גדעון ואחריו מנשה להיותם משבטו של גדעון ועליה' יחדיו אמר ויזעק גם הוא אחריו אמנם באשר וזבולן ונפתלי הקדים אשר וכתב נפתלי אחרון כי בלכת השליח ילך תחלה אל אשר ובבאו יבא אל זבולן ואחריו אל נפתלי הסמוך שם אל מקדם המלחמה אמנם קבוץ שנעשה מאליו כדכתיב ויצעק איש ישראל שנאסף איש ישראל מאליו ולא על ידי שליח כאן ראוי להזכיר תחלה מנפתלי הקרוב אל המערכה ששמע ניסת מדין ובא ואחריו אשר אמנם זבולן לא ידעתי טעם למה לא נזכר אולי מקומו רחוק שלחוף אניות ישכון וירכתו עד צידון והמלחמה הזו קרובה לירדן ומזה הטעם גם כן לא נזכר מנשה כי כיון שהשיבם גדעון איש למקומו כן עשו ולא שמעו ענין המלחמה לבא אחרי מדין הנסים ובורחים אמנם לבני אפרים שלח גדעון מלאכים לאמר רדו לקראת מדין ולכדו להם את המים והנה זה לדעת מהרי"א ז"ל בהכרח אחרי המלחמה שאם היה קודם למה התלוננו לומר מה זאת עשית לנו לבלתי קראות לנו כי הלכת להלחם עם מדין אלא ודאי אחרי הניסה שלח מלאכים ילכדו המעברות כדי שלא ימלט מהם

איש: ולי אפשר שקודם הניסה שלח המלאכים להיות לבבו בטוח בהי׳ שינוסו וזה הוא ומלאכים שלח לשעבר בכל הר אפרים והם הלכו ועשו כן וילכדו את המים וישבו שם וביני ביני נסו מדין והם ואנשי אפרים נתרעמו על שלא הודיעם כי הלך להלחם שהם שהשלוחים נשתלחו אחר הניסה ולא בעת הליכתו למלחמה ולכך לא השיגוהו לילחם שחשבו כבר נעשי׳ המלחמ׳ ולזה הוא שנתרעמו מה זאת עשית לנו לבלתי קראות לנו כי הלכת להלחם במדין:

**כד**

**ומלאכים** שלח גדעון וכו׳ רש״י ז״ל ולכדו להם את המים המפסיקים בין ארם לארץ כנען ואת הירדן שגם הוא היה מפסיק עד כאן וכן כתב הרד״ק ז״ל לכדו להם את המים שלא יוכלו לעבור ולא היו מים אלו מי הירדן אלא מים אחרים שהרי אמר אחר כך ואת הירדן עד כאן. ולעניות דעתי אפשר לפרש ולכדו להם את מקומות המים אשר יצמאו מהחום גם התלהבות המלחמה לכך לכדו להם את המים שלא יוכלו לשתות ואת הירדן שלא יוכלו לברוח ולעבור:

**כה**

**וילכדו** שני שרי מדין כתב הרד״ק ז״ל בצור עורב אחר שהרגו שם עורב בצור נקרא צור עורב וכן יקב זאב אחר שהרגו שם זאב נקרא יקב זאב ותרגם יונתן יקב זאב מישר זאב אולי המישור ההוא היה כמו יקב שפתות גבוהות לו סביב וכן כתב הרלב״ג ז״ל ומ״ש הביאו לגדעון מעבר לירדן בבקר כשעבר גדעון את הירדן לרדוף אחרי זבח וצלמונע ע״כ:

## ח

**א**

**ויאמרו** אליו איש אפרים וכו׳. צריך להבין שמאחר שכל העם אשר אתו השיבם הקדוש ברוך הוא לאחור ולא בחר כי אם במתי מעט שלש מאות איש כדי שלא יתפאר ישראל לאמר ידי הושיעה לי א"כ מה שואלים מה הדבר הזה וכו׳ והענין הוא כי פרכתם זו אעיקרא דמילתא פירכא מדוע מתחלה כששלח מלאכים בכל מנשה ומלאכים שלח באשר וכו׳ מה הדבר הזה עשית לנו לבלתי קראות לנו כי הלכת להלחם שם במדין וכי תימא והלא השם יתברך [השיב] את אותם אשר באו ואם כן למה זה הבל תיגעו לבא ולחזור אין זו טענה כי סוף סוף כיון שלא קראת אותנו הנה זו הוראה משנאתך אותנו כי בעת ההיא לא היה עדיין לפניך גלוי מה שעתיד הקדוש ברוך הוא לעשות ואם כן היה לך לקראות אותנו ואם הקב"ה היה מעכב אותנו לא תאשם אבל עכשיו אשמת כי לא היינו חשובים בעיניך לקראות אותנו לעזרך זה הוא שאמר ויריבו אתו בחזקה רוצה לומר בחזקת הטענה שהיתה תרעומתן גדול בלי ספק לעומת זה אמרו מה הדבר הזה

עשית לנו לבלתי קראות לנו כאשר הלכת בתחלה להלחם במדין ר"ל התרעומת הוא בעת לכתך להלחם במדין שהיה לך לקראת אותנו כמו שקראת זולתנו ואעפ"י שהקב"ה ישיב אותנו אחור מ"מ לכתנו שמה יספיק ואעפ"י שלבסוף לא נלך וזהו ויריבון אתו בחזקה שהייתה טענתם חזקה:

**ומהרי"א** ז"ל כתב מה הדבר הזה וכו' נתרעמו שהקריאה היתי' אחרי המלחמה ולמה לא קראת אותנו כי הלכת להלחם כאלו אין בנו יכולת אלא לרדוף אחרי המנוצחים ואין בנו יכולת לתוקף המלחמה בתחילתה כי זה כדי בזיון לנו וזהו מה עשית לנו קלון מתמיד וחרפה רצופה והשיב להם מה עשיתי וכו' ר"ל חשבתי לעשות לי גבורה ושתקרא על שמי ועתה בראותי מה שעשיתם הנה מה שעשיתי עתה אינו כלום וזה הוא הלא טוב עוללות אפרים שלכדו השרים וגדעון נלחם במחנה הפחותים ומה יכולתי לעשות ככם רוצה לומר כמעשה הגדול שלכם ועל ידי פיוס זה אז רפתה רוחם רוצה לומר רוחם כעסם עד כאן:

**ב ג**

~ויאמרו אליו איש אפרים מה הדבר[**ויאמר** אליהם מה עשיתי עתה ככם] וכו' רש"י ז"ל מה חשוב מה שעשיתי בתחילתי במה שעשיתם אתם בסוף הלא טוב עוללות שבאו לידכ' בסוף מתחלת הבציר שבצרנו אני ומשפחתי שהרי בידכם נתן ה' את המלכים ומה יכולתי לעשות שיהא חשוב כמעשה שלכם ע"כ: והר"דק ז"ל פירש הלא טוב עוללות אפרים דרך משל כלומר הפחותי' שבכם טובים מהגדולים שלנו או עוללות ובציר משל אל מדין ומה שעשה גדעון במדין היה כמו הבציר כי הוא החל המלחמה והרג המחנ' שהיה רב ומה שנשאר אחר הבציר הם העוללות והוא דבר קטן כנגד הבציר כן אתם אפרים לכדתם שרי מדין שהם כעוללות כנגד כל המחנה אלא שהיו שרים גדולים ז"ש הלא טוב עוללות אפרים מבציר אביעזר כי המעשה שלכם טוב מהמעשה שלי כי שרי מדין נפלו בידכם ותרגם יונתן הלא טבין חלשיא דבית אפרי' מתקיפיא דבית אביעזר מבציר הבי"ת רפה וראויה להדגש ע"כ: נמצא שהדרך הראשון של הר"דק הוא של המתרגם והשני של רש"י ז"ל וכן פירש הרלב"ג ז"ל כדרך המתרגם דימה החלושים לעוללות שהם ענבים חסרים והגבורים לענבים השלמים של הבציר.

**ולעניות** דעתי אפשר לפרש עוללות על אפרים ובציר על גדעון ומשפחתו אביעזר ולא בבחינת חלשים שבאפרים אלא בבחינת הזמן שכמו שהעוללו' בא אחר הבציר כך אפרים באו באחרונה בעוללות וטובים וערבים אותם העוללות הלא הם אפרים מאביעזר שבא בתחילה כבציר כי אפרים לכדו מלכים:

**אמנם** צריך לדקדק בכתובים כי קושית בני אפרים חזקה וגדעון אינו משיב כלום כי אם מזלם גרם להיות טוב עוללות אפרים מכל מקום תרעומ' שעל גדעון במקומו עומד למה לא קראם בתחילה בלכתו על מדין כמו שקרי לזולתם ועוד קשה כפל הטענות באומרו מה עשיתי עתה ככם וכו' ומה יכולתי עשות ככם הענין כפול ללא צורך ושינוי לשון ומהו אומרו אז רפתה רוחם בדברו הדבר הזה מורה באצבע כאלו היו כאן שני דברים האחד בפרטות גרם שרפתה רוחם ולא השני:

**ונראה** כי גדעון השיב שתי תשובות בדבר הא' כי נתרעמתם עלי שביזתי אתכם בעיני העולם והלא כבודכם גדול מכבודי כי מה עשיתי שיהיה מעשה שלי ככם כי הלא טוב עוללות אפרים מבציר אביעזר וכבודכם גדול ממני וטענה זו בלתי מספקת עדיין הקושיא במקומה עומדת שאתה גדעון הרעו' במה שעשית לנו לבזותנו לולי ה' עזרתה לנו בהזמין שרי מדין אבל מ"מ אתה הרעות לנו שלא שלחת אחרינו בתחילה לזה משיב שנית והיא תשובה נצחת והיא אומרו בידכם נתן אלהים רוצה לומר דעו כי מאת ה' היתה זו שלא רצה שתבאו בתחילת המלחמה כי בידכם נתן אלהים את שרי מדין רוצה לומר מאז ומקדם גזר ה' עליהם שעתידים ליפול בידכם על דרך אל תירא אותו כי בידך נתתי אותו האמור בעוג מלך הבשן באופן שכיון שהיה מעותד שיפלו בידכם ובידכם נתן האלהים את שרי מדין השיב חכמים אחור כמוני ודעתי סכל שלא שלחתי אחריכם אבל אנוס על פי הדבר הייתי בלי ספק זהו שאמר ומה יכולתי לעשו' שבלי ספק ככם שלא ידעתם דבר המלחמה שלא יכולתם עשות דבר לבא מאחר שלא ידעתם בו ככה אני גדעון מה יכולתי לעשות ככם שלא יכולתם לעשות והנה אז בשמעם טענה זו שנית אז רפתה רוחם כי טענה מספקת היא זו וזהו שאמר אז רפתה רוחם מעליו בדברו הדבר הזה השני ונכון הוא ותשוב' נצחת:

**עוד** אפשר לפרש בכפל ומה יכולתי עשות ר"ל אל יתהלל חוגר כמפת' כי לו הונח שכל אוכל ולא יבצר ממני לכיד' זבח וצלמונע הנה אחר כל זאת היה אהיה ככם שאתם הרגת' שנים ואני שני' והנה אתם כבר זכית' בשלכם ואולי תנצחו הנותרים ז"ש ומה יכולתי עשות כלומר ומה שאוכל לעשות הנה הוא להיות ככם ולא יותר מכם באופן שאני קרוב להפסד כי אולי תנצחו עוד מלך אחר למדין אבל לו הונח שאוכל לשניהם ושיפלו בידי הנה אהיה ככם ואז רפת' רוחם מעליו בדברו הדבר הזה רוצה לומר בדברו הדבר הזה על האופן ההוא שדברו בענוה אף על פי שלא הית' טענה מספקת כי סוף סוף תרעומתן עליו למה לא קראם בתחילה לזה אמר כי אז רפתה רוח' עם היות טענה חלושה עם כל זה רפתה רוחם בדברו הדבר הזה רוצה לומר על זה האופן שדברו מהפיוס ידעו שלא

עשה כן בגאה וגאון לבזות אותם: ובזה מובן דלא כתיב אז רפתה רוחם בדבר הזה תיבת בדברו למה אלא כדפרשית שמצד דברו על האופן ההוא רפתה רוחם:

**ד**

**ויבא** גדעון רש"י ז"ל עובר הוא ושלש מאות עוברים את הירדן אחרי זבח וצלמונע שעברו את הירדן תחיל' והיו משחיתים מעבר לירדן את ארץ ראובן וגד ומנשה ועבר שם כדי לנקום אף בהם עד כאן: הכתוב הזה מגיד שאנשי אפרים לא רדפו עם גדעון ולא משאר השבטים הנזכרים אלא עובר הוא ושלש מאות האיש אשר אתו ולא זולתם ועם היותם עייפים היו רודפים כי ראו העת ההיא עת רצון וממנה יושע לגמרי ולכך לא נחו עם היותם עייפים רודפים:

**ה**

**ויאמר** לאנשי סוכות רש"י ז"ל ישראל היו הכף זבח וצלמונע בידך שאתה מתפאר שהצלתנו מיד מדין עד כאן. ומהריי"א ז"ל כתב זה לשונו זכר שבא גדעון הירדנה ברדפו אחר שני מלכי מדין אשר ברחו מהמלחמה ושאמר לאנשי סוכות שהיו מבני ישראל שיתנו לחם לעם אשר אתו וזה לשתי סיבות האחת מצד מצות הלא פרוס לרעב לחמך והם עייפים: והשנית להיותם עדיין רודפים את אויביהם ולהושיעם מידם וראוי שיפיקו לרעב נפשם מאחר שהיו רודפים אחר זבח וצלמונע שברחו ונמלטו מהמלחמה או שהיו זבח וצלמונע שמה בארץ מדין ולא באו לזאת המלחמה והלך גדעון אחריהם כדי שלא ירעו לבני ראובן וגד וחצי שבט המנשה העומדים בעבר הירדן כדברי רש"י ז"ל וזכ' שהשיבו אנשי סוכו' הכף זבח וצלמונע בידך רוצה לומר למה תתפאר עלינו ועדיין לא הושעתנו תשועה גמורה כי עדיין זבח וצלמונע קיימים ומחר יבאו גדודיהם וזה הוא שאמר כי נתן לצבאך לחם כלומר למה נתן כיון שאין לנו תשועה מוצאת או נאמר שלהיות יראים ממלכי מדין פחדו מתת לחם לרודפים אחריהם פן יבאו מחר ויחרימום על כי נתנו לחם ומזון לרודפים אחריה' ולזה אמרו הכף זבח וצלמונע עתה בידך לשלא נירא מהם עוד מתת לחם לרודפים אחריהם וזאת היתה טענתם והוא הנכון אצלי עכ"ל: ואם כדבריו אלה האחרוני' כן הוא לא היה מזיקם גדעון כי אנוסי' הם כאמור זאת ועוד שלשון גדעון בסמוך שאומ' ויבא אל אנשי סוכות ויאמר הנה זבח וצלמונע אשר חרפתם אותי לאמ' הכף זבח וצלמונע עתה בידך וכו'. הנה שגדעון עצמו פירש הענין שחרפה חרפוהו ולא התנצלות כמו שכתב מהרי"א ז"ל בדרך השני הזה והדרך הראשון הוא הנכון אצלי האמת והוא מרש"י ז"ל ואפשר לקיים דברי מהריי"א ז"ל כי עם היות המפורסם טעות אונס מצד פחדתם מזבח וצלמונע ולכך לא נתנו לחם לצבאו ופקודיו מאימ' זבח וצלמונע הנה גדעון רוח ה' דבר בו כי בקרב' חרפה היא לו מאתם אליו

אלא שזכרו הדברים בזיוף ובקרבם שמו ארבם היא החרפה וגידופין. וזהו שאמר ויאמר הנה זבח וצלמונע אשר חרפתם אותי לאמר הכף זבח בתיבת לאמר כיון לומר שאעפ"י שבמפורסם טענו טענה מספקת עם כל זה מה שכיוונתם לאמר הוא חרפה שחרפתם אותי ולכך ענש אותם. ולעניות דעתי נראה כי הכתוב הזה מודיע מעלת גדעון מהיותו לוחם מלחמות ה' בזריזות ובלתי מחמיץ במצות נקמת ישראל וצרור את המדינים והכית אותם כי צוררים הם. ולזה מגיד הכתוב שאמר לאנשי סוכות תנו ככרות לחם לעם אשר ברגלי רוצה לומר יתנו הככרות לחם בידם ולא שישבו שם לאכול אלא תנו נא ככרות שלשון זה מורה שיוליכום צידה בידם כי עייפים הם ויהיו להם למשיב נפש אוכלים עראי ואנכי לא אתעכב אפילו כרגע לקחת מידכם דבר אלא ואנכי רודף והולך אהיה בעוד שהעם מתעכבים לקבל הלחם רודף אחרי זבח וצלמונע לבא עליהם פתאום ולעומת זה ענו אותו דבר מכוון למה שדבר שלא היה הוא רוצה מהם כלום אלא שהוא יהיה רודף ולעם אשר ברגליו יטיבו כי עייפים הם לזה ענו ואמרו הכף זבח וצלמונע עתה בידך שהוא דבר גדול עד שיהיה כדאי לתת לצבאך לחם רוצה לומר מצד בחינת היותו צבאך דכיון שאין כף זבח וצלמונע עתה בידך הלואי לך ניתן כי מה עשית לנו עד שנתעסק לתת לצבאך לחם ולא הזכירו ככרות לחם כאשר שאל הוא אלא אמרו לחם סתם לשתי בחינות הפכיות וצודקות יחדיו נכללות באחת האחת שאלו היה זבח וצלמונע בידיך אז היה ראוי לתת לחם כעין עבד לחם רב ועתה שאין זבח וצלמונע בידיך אינך כדאי אפילו לככר לחם אחד כל שכן לככרות הרבה שאמרת זה הוא שאמר לתת לצבאך לחם רוצה לומר לחם אחד ולחם כל דהו ודקדקו באומרו הכף זבח וצלמונע דהיה לו לומר הזבח וצלמונע אבל כיוונו לומר שאפילו שהיה זבח וצלמונע מסורים עתה בידיך היה צריך תנאי שני שיהיה הכף שלהם בידיך שזו הוראה שאתה בכחך לקחת אותם ואז לכבודך ראוי שנתן לצבאך לחם רב אבל עכשיו שלא זה ולא אותו בידיך במה תתפאר עלינו לעומת זה השיב גדעון ואמר לכן בתת ה' את זבח וצלמונע ושיתנם בידי כאשר דקדקתם במה שאמרתם הכף וכו' ז"ש בתת ה' את זבח וצלמונע בידי ודשתי את בשרכם וכו':

**1**

**ויאמר** שרי סכות הר"דק ז"ל ויאמר שרי סכות אחד מהשרים ענה לו בעבור כולם לכך אמר ויאמר בלשון יחיד עד כאן וכן כתב מהרי"א ז"ל. ולי נראה שכונת הכתוב הזה להודיענו שהענין הזה לא דברוהו אנשי סוכות כי אם השרים ואילו כתב ויאמרו שרי סוכות לא היינו יודעים אם העם דברו והסכימו כן או השרים לבדם לזה כתב ויאמר שרי

סוכות לומר שהשרים היחידים דברו כן ולזה אמר ויאמר בלשון יחיד לומר שהיחידים דברו כן והם השרים לא הכל ולזה נראה לי שלכד נער מסוכות וישאלהו רוצה לומ' מי היה המדבר הדברים ההם האם העם או השרים והשיבו ויכתוב אליו את שרי סוכות ואת זקניה כלומר שהשיב להם שהאשם בראשים והשרים ולכך הרגם לשרים ובסמוך ארחיב עוד בזה בסייעתא דשמייא ולזה אמר ודשתי את בשרכם של השרים הנזכרים ואפשר עוד שאפילו השרים כולם לא הסכימו בזה אלא קצתם ולזה כתיב ויאמר שרי סוכות ולא כתב ויאמרו שלא לכלול אותם אבל אמר ויאמר בלשון יחיד להורות שקצתם אמרו כן:

**ז**

**ויאמר** גדעון לכן בתת ה' וכו' כתב הרד"ק ז"ל שמקום סוכות כולו קוצים וברקונים ועל כן נקרא שמו סוכות מלשון התמלא בסוכות עורו לשון קוצים ופירוש ודשתי שאכה בקוצים על בשרכם ויונתן תרגם את קוצי המדבר על כוכי מדברא ועל ברקניא ונראה מדבריו שפירושו שישליכם ערומים על הקוצים ועל הברקנים וברקנים מין ממיני הקוצים עד כאן ובלשון ערבי קוץ שו"כה וכתב מהרי"א ז"ל זה לשונו אמנם מה שלא יסרם גדעון תכף ומיד הוא אצלי כדי שלא תתעכב תשועת המלחמה כי בהיותו מעכב שמה להענישם ימנע (מהכם פה) [מהרדיפה] ויברחו או יתקבצו אליהם עם רב ולזה אמר בתת ה' זבח וצלמונע בידי רוצה לומר כאשר אשלים לרדוף הנה אייסר אתכם ויהיה אם כן המאמר הזה מורה הזמן שייסר אותם ואינו תנאי לומר שאם לא יתנם לא יענישם כי בין כך ובין כך ראויים לעונש על דבר אשר לא קדמו בלחם ובמים קרים על נפש עייפה עד כאן:

**ח ט**

**ויעל** משם פנואל וכו' ויאמר גם לאנשי פנואל וכו' צריך לדעת מאחר שמענה אנשי פנואל מכוון לאנשי סוכות מה נשתנו שנהרגו אנשי פנואל כולם לא כן אנשי סוכות שלא הכו כי אם השרים. והרלב"ג כתב בזה זה לשונו וענוהו אנשי פנואל כאנשי סוכות והתפעל מזה התפעלות רב לרוע תכונתם יחדיו הקטנים עם הגדולים לבלתי בא למלחמה ואפילו לעזור בעזר מועט לחם צר ומים לחץ לכך כיון שנסכמו בעצה רעה זו כל אנשי פנואל לכך אמר לנתוץ המגדל ובכלל זה להרוג יושביו אבל קצר בדבריו מלגלות כעת שיהרגם לבא עליהם פתאום עד כאן תורף דבריו: וקצת קשה שהכתוב משוה אותם לאנשי סוכות כדכתיב ויענו אנשי פנואל כאשר ענו אנשי סוכות שאין הקש זה למחצה. והרד"ק ז"ל כתב שהוא לא ייעד כי אם בנתיצת המגדל לבד אלא שאולי העיזו פניהם בו ומרדו לכך הרגם כולם ולדבריו הסכים מהריי"א ז"ל אלא דעדיין קשה

קצת דלמה באנשי סוכות הרג הראשים ובאנשי פנואל לא היתה דעתו כי אם לנתוץ המגדל ולא להכות השרים ולמה יהיה הפרש ביניהם כיון שיחדיו חטאו חטא אחד: ולי אפשר לקיים דבריו כי אלו של המגדל אמצו את לבבם לבלתי החשיב את גדעון בעיניהם ולא היה בדעתו לענשם בתחילה כי אם במגדל שחטאו לנטשו כדי שידעו חולשתם אלא שאחר כך העזו פניהם כל אנשי פנואל לכך הרגם יחדיו אמנם אנשי סוכות שהראשים לבד חטאו לכך ייעד מתחלה להעניש אותם:

**ולעניות** דעתי נראה כי גם לאנשי פנואל ייעד מתחלה בהריגת ראשים וגילה הכתוב כן באומרו וידבר אליהם כזאת שלא כתב אצלם ויאמר כי אם וידבר אליהם כזאת כי גדול עונם מעון סוכו' כי אם לא באו אנשי סוכות אל המלחמה אפש' להם להתנצל כי פחדו מהניח טפם וכל אשר להם פן יקראם אסון אמנ' אנשי פנואל אשר יש להם מגדל עוז למבצר לטפם ולבא אל המלחמה כיון שלא באו גדול עונם ולזה דבר אתם קשות וידבר אליהם וכו' והוא הטעם שהוסיף מה שאמר לאנשי סוכות גם המאמר ההוא אמר לאנשי פנואל והוסיף בענשם וז"ש ויאמר גם לאנשי פנואל שבאומרו גם לאנשי פנואל פירושו עליהם נתיצת המגדל ומ"ש בשובי בשלום והי"לל לשלום כנודע לחז"ל אפשר כי כיון שייעד להרוג הראשים כנרמז בתיבת גם ולנתוץ המגדל לזה לא אמר בשובי לשלום שאינו שב לשלום עמהם כי אם למלחמה לכך אמר בשובי בשלום ר"ל בשלום לעצמי ולא לשלום לכם:

**י יא**

**וזבח** וצלמונע וכו' רש"י ז"ל בקרקר שם מקום והר"דק ז"ל כתב בקרקר הבי"ת פתוחה לסימן ה"א הידיעה שלא כמנהג להכניסה על שם עיר כי אם במקומות מועטים והוא לרוב ההודעה עד כאן. והרלב"ג ז"ל כתב וכבר היו זבח וצלמונע במקום אחד ששמו קרקר ומחניהם עמם כט"ו אלף ולא ירא גדעון מרדוף אחריהם להיותם אז נבהלים ונסים והיה לילה שלא היו רואים חיל גדעון ע"כ ובסמוך כתב הרלב"ג ז"ל ורדף אחריהם ולכדם והחריד כל המחנה שהיו חושבים שהיה חיל גדעון רב מאשר אתם כי לילה הוא ויתכן שקראו ג"כ חרב להי' ולגדעון להחרידם והנה שב גדעון מהמלחמה מעת שהתחיל השמש לעלות כי לילה הוא כשבא על מחנה זבח וצלמונע ע"כ וכיוצא בזה כתב מהרי"א ז"ל ופי' וישב גדעון מן המלחמה מלמעלה החרס ר"ל מאחר עלות השמש ביום מכלל שהמלחמ' היתה בלילה ודלא כפי' רש"י ז"ל וכן כתב הר"דק ז"ל ובסמוך בפסו' וישב גדעון אכתו' כל השיטות בפרטות ומ"ש ומחניה' עמם שתיבת עמם מיותרת אפשר שאלה המלכים זבח וצלמונע הפליא ה' שינצלו מחניהם ושרי צבאם כדי שיפלו בזאת

המלחמה השנית שיתאספו הנותרים אליהם ויפלו יחדיו ז״ש וזבח וצלמונע בקרקר ומחניהם עמם ר״ל מחניהם המיוחד מכמה ימים עמם ולזה לא אמר ומחנה עמם אלא ומחניהם אשר נתוספו עליהם עד סך כט״ו אלפים הם כל הנותרים וכו׳ ובהכי ניחא לרש״י ז״ל שפירש שזבח וצלמונע הנה היו במלחמ׳ ההיא הראשונה וכמו שזכר בפסוק ויאמ׳ לאנשי סוכות או איפשר שלפי שאמר וזבח וצלמונע בקרקר שיש מקום לטעות ולומ׳ ששמה המלכים האלה בתוך העיר קרקר והעם נטושים על פני השדה ולא תהיה גבור׳ הנצחון לגדעון כל כך גדולה לז״א כי זבח וצלמונע בקרקר פירש בתחום העיר ומחניהם עמם לא נפרדו מהמחנה באופן שא"כ כולם יחדיו היו בשדה על משמרתם ומה גם שאלה היו הנותרים מכל מחנה בני קדם אשר ראו הנופלים שרבו מספור אשר בלי ספק כל זה גורם לעמוד על משמרת ז״ש והנופלים מאה ועשרים אלף איש שולף חרב אשר בלי ספק אלה הנותרים מכל מחנה בני קדם אל דומי להם פן יקראם אסון אשר כל זה הספור הקדמ׳ להפליג בנס כי נתן ה׳ בלב גדעון לעלות אליהם בדרך לא עבר בדעת׳ שיבא דרך שם שהיו בטוחים מבא איש באותו הדרך ז״ש ויעל גדעון דרך השכוני באהלים וכו׳ ויך את המחנה והמחנה היה בטח ר״ל בטוח מבא איש באותו הדרך עליהם באופן שבא עליהם פתאם באותו הדרך או אמ׳ והמחנ׳ היה בטח מצד הזמן באותו הזמן ממלחמה בלבם כי אמרו גדעון ומחניהו עייפים הם וינוחו זמן מה מיגיעם יום או יומים ז״ש והמחנה היה בטח ולא ידעו כי גדעון לבו כלב האריה המס ימס עד ישים למרמס כל המחנה עד תומו לא ינום ולא ישן ומ״ש כחמש׳ קשה שהי"לל כחמש׳ מוכרת ולא סמוך ומ״ש דרך השכוני באהלים רש״י ז״ל דרך ארץ קדר וערב השוכנים במדבר באהלים שרועים מקנה תמיד ואין דרים בבתים מקדם לנבח ויגבהה שהם ערי ישראל ולא רצה לילך שם אלא דרך עקלתון כדי שלא ירגישו בהם ויהומם פתאם ע״כ והרד״ק ז״ל כתב דרך השכוני באהלים בא הסמיכות על אות השמש כמו לנביאי מלכי ופיי כמו שתרג׳ יונתן באורח משירית ערבאי דשרן בשכונין במדברא ע״כ:

**יב**

**וינוסו** זבח וצלמונע מגיד נפלאו׳ ה׳ שעם היות שלא הכה גדעון כי אם חלק מועט מן המחנה שעליו אמר ויך את המחנה ועכ״ז נסו זבח וצלמונע ולא הזכיר בהם מלכות בניסה כי אם זבח וצלמונע לשתי סיבות האחת שלא עשו כמלכים בפועל הזה של הניסה כי היה להם למות בכבוד ולא לברוח כי היא חרפה גדולה ונבחר מות מחיים ז״ש זבח וצלמונע או אפש׳ כי בנוסם התנכרו בלבושיהם בדי שלא יכירום ולא יתנו לב אליהם כי יחשבום ריקים ופוחזים ז״ש וינוסו זבח וצלמונע ועכ״ז וירדוף אחריהם כי רוח ה׳

בקרבו והוא לבדו הרודף והוא הלוכד ז״ש בלשון יחיד וירדוף וילכוד את ב׳ מלכי מדין וכשלכדם פרסמם בשמחה וקול צהלה שעשה בלכידת׳ כראוי לשמוח בלכידת שני מלכי מדין וע״י לכידתם על האופן הנז׳ בצהלה ושמחה וקול התרועה גדולה על ידי זה כל המחנה החריד כי כפי הנראה שאעפ״י שהכה במחנה מדין במקומו היה עומד עד שנלכדו אלו ואז נחרדו המחנה עוד אפשר וילכוד את שני מלכי מדין כי מספיק שיאמר וילכוד את מלכי מדין זבח וצלמונע וממילא היה מובן שהם שני׳ ויותר נכון היה שיאמר וינוסו זבח וצלמונע וירדוף אחריהם וילכדם וכל המחנ׳ החריד אלא להגדיל הנס והו׳ ללכוד מלכים תקיפים השנים כאחד אין זה כי אם יד ה׳ עשתה זאת היא נפלאת ז״ש וילכוד שני מלכי מדין את זבח וצלמונע ששניה׳ כאחד נלכדו והוא פלא גדול וביד גדעון כמו שייעד ואמר בתת ה׳ את זבח וצלמונע בידי וכו׳:

**יג**

**וישב** גדעון מן המלחמה מלמעלה החרס לרש״י ז״ל עד שלא שקעה השמש בעוד החמה נראית גבוה ע״כ ואם כן לדבריו נעשית ביום המלחמה והוא נס גדול שיראה השלש מאות איש לכדו חילו או אפשר שבליל׳ ונתארך זמן הערך בעוד החמ׳ גבוה והרד״ק ז״ל כתב כמו (שתים) [שת״י] עד לא מיעל שמשא וחרס נקרא השמש כמו האומר לחרס ולא יזרח ויהיה מלמעלה כמו כעלות גדיש בעתו כלומר טרם הפסק אור השמש או פירושו שהיה השמש עדיין למעלה נראה ברקיע שלא נכנס עדין תחת הארץ ויש לפרש שכל הלילה רדף גדעון אחרי זבח וצלמונע ובבק׳ כעלות השחר שב מן המלחמה וזהו מלמעלה החרס ע״כ וכפי׳ זה האחרון כתב ג״כ הרלב״ג ז״ל ששב קודם עלות השמש בבקר שהמלחמה בלילה היתה ע״כ דבריו. **ולע״דן** באומרו מלמעלה החרס שחרס זה שם מקום הוא כמו תמנת חרס ומגיד הכתו׳ שנתחכם גדעון לשוב עליה׳ פתאום מלמעלה החרס שאולי לא בא מהמעלה העולה לחרס אלא קרוב אליה ודרך שם וז״ש מלמעל׳ החרס ועשה כן כדי ללכוד נער מהעי׳ או זולתו מהיוצאים כדי לשאול מאתו מי ומי המשיב אותה התשובה של הכף זבח וצלמונע עתה בידך וכן עשה כמו שמגיד הכתוב וילכוד וכו׳:

**יד**

**וילכוד** נער מאנשי סוכות נלע״ד כי מחכמת גדעון היא ללכוד נער ולא איש כדי שישאלהו לתומו ומה שיהיה מסיח לפי תומו הוא האמת וז״ש וילכוד נער מאנשי סוכות נער ולא איש והי״לל וילכוד נער מסוכו׳ מהו מאנשי סוכות גם זו מכלל חריצותו שנתחכם לקחת נער מאנשי סוכות ר״ל מהאנשי׳ המעוייני׳ שם בסוכות אשר נקבו בשמות ולא היה הנער הזה מדלת העם כי לא ידע להשיב לו כענין שאלתו כי הוא רצה

לשאול מאתו מי ומי משרי סוכות המשיב בזדון הכף זבח וכו' ותוכן דבר זה לא ידע אותו כי אם נער בקי מנערי אנשי סוכות ר"ל אנשים רשומים שבסוכות וזהו אומרו וישאלהו שלא היתה השאלה מי ומי השרים אלא מי ומי משל הזקנים המשיב שלא כהוגן כדפרשית לעיל בפסוק ויאמר שרי סוכות דמדקאמר ויאמר בלשון יחיד נראה שלא אמרו כן כל השרים אלא יחידים מהם אמרו כן ואין ראוי שימותו הצדיקים יחדיו אלא נפש החוטאת היא תמות ולזה ויכתוב אליו את שרי סוכות ואת זקיניה אשר היו ידם במעל הזה שהיו שבעים ושבעה איש:

**טו**

**ויבא** אל אנשי סוכות יש להבין שהיה לו להזכיר הענין בהפך ממה שהוא מזכיר אותו שהי"לל הלא חרפתם אותי לאמ' הכף זבח וצלמונע וכו' הנה זבח וצלמונע ואפש' כי לא רצה להתפא' ולהחזיק טובה לעצמו וגבורה לומ' שכביר מצאה ידו אבל הגיד כי מאת ה' היתה זו כי את עניו ואת חרפתו ראה ה' והיא שעמדה לו לתת לו הנצחון הזה לא בחילו וכחו ז"ש הנה זבח וצלמונע בידי והוא פלא וזכיתי לזה יען אשר חרפתם אותי לאמר וכו' וראה ה' בעיני ואסף אלי"ם את חרפתי ומ"ש כי ניתן לאנשיך היעפים לחם שלא מצינו שיזכירו הם היעפים כי אם גדעון הוא המזכיר כן תנו נא ככרות לחם לעם אשר ברגלי כי עייפים הם הכוונה בזה כמתלהלה מורה זיקים להגדיל אשמתם משתי בחינות האחת בהשיב בזדון אל שר צבא ה' הכף זבח כו' ונוסף עוד בחינ' שנית עון אשמה בהיות על ענין מצוה לאנשי' יעפים ויגעים שלא היה להם להפציר בדבר מצוה וזה ג"כ מה שסייע לנצחון שינצח גדעון כדי שינקו' דבר המצו' של קד' בלח' ומי' ליעפי' אשר אלה מנעו בר ומזון יקבו' עמים ויזעמם גדעון בקוצים וברקונים כדין וכשורה:

**טז**

**ויקח** את זקני העי' כו' רש"י ז"ל ויודי' בהם ותבר בהון ע"כ וכן כתב הרד"ק ז"ל כתרגומו ותבר בהון מן וידוע חולי שהוא לשון שבירה ויתכן לפרשו כמשמעו שהודיעם פשעם עם הקוצים ע"כ ומהרי"א ז"ל פירש ויודע כמו וידע אלי"ם לשון רחמים והכוונה כי גדעון שאל לחם מאת אנשי העיר אמנם התשובה ההיא של הכף זבח וכו' השרי' השיבוה דבעבור זה בהענישו ענש את השרים לבד כי בהם שפך כאש חמתו אמנם בכללות העם לא שלח ידו אלא ריחם עליהם וזהו ויודע בהם את אנשי סוכות ע"כ ותיבת בהם דחוקה מאד לפירושו כי הפשט מורה בהם בקוצים ובשיטתו צריך לידחק בהם שהוא בזקנים ובשרים בשפכו חמתו עליהם שככה חמתו ויודע את אנשי סוכות במה שעשה בהם. ולע"ד אפשר כי גדעון היה מסופק אם התשובה ההיא של הכף זבח וצלמונע אם היתה מאת הזקנים עצמם ומסברתם או אם מאת העם היתה זו ואין להם אשמה כי

אם על שלא מיחו בעם אם היה אפשר בידם למחות שבירור ספק זה נכלל הוא בכלל מה שאמר וישאלהו ונ"ל ששאל את פיו אם האשם בעם או בראשם ואפשר שהשיבו שאשמת העם היא ומה שכתב לו הזקנים ושרים הוא כדי להושיבם דיינים להמית הזדים שהעיזו פניהם ע"ד מה שכתוב קח את כל ראשי העם וכו' שפי' שם שהושיבם דיינים והוקע אותם לחטאים בנפשותם לא לראשי העם וזהו אומרו ויקח את זקני העיר לדיינים ואת קוצי המדבר וכו' רצועות הדיינים ויודע בהם את אנשי סוכות שהם החוטאים ולא השרי' ובהכי דייק הזכירו זקנים ולא הזכיר שרים כי הזקנים שקנו חכמה לדון השרים והעם שהחוטא יקבל ענשו ואם נפרש שהאשם בראשים וזקנים וכדמוכח פשטיה דקרא ויאמר שרי סוכות שנראה שהזקנים ושרים השיבו כן מדעתם וסברתם ולכן אליהם יהיה העונש בקוצי' וברקונים וזהו ויקח את זקני העיר ואת קוצי המדבר ואת הברקנים ר"ל ששם לארץ גיוום עם הקוצים של המדבר וז"ש ואת הקוצים ואת הברקנים להרגם אמנם לאנשי העיר אעפ"י שלא הרגם ראויים הם ליענש וזהו ויודע בהם בקוצים וברקנים הנזכר את אנשי סוכות לייסר אותם אבל לא להרגם ולשון ויודע כתרגומו ותבר אבל לא הריגה נמצא שהזקנים נענשו בקוצים וברקני' מיתה ואנשי סוכות דלת העם נשברו בהם וזהו ויודע בהם שברון כל דהו ולא מיתה ואם תרצה לומר שהקוצים היו אל הזקנים להרגם בהם אמנם ואת הברקנים לקח לייסר את אנשי סוכות ויודע אותם בהם אלא שוא"ו ויודע יתירה לשיטה זו:

**יז**

**ואת** מגדל פנואל נתץ וכו' כבר כתבתי בפסוק ויעל משם פנואל בשם הרלב"ג ז"ל שמאז יעד להם כך אלא שקצר בדבריו ולא גילה להם שיהרג' והתפעל מהם התפעלו' רב לרוע תכונת' שלא באו לעזרת ה' בגבורים ולא די זה אלא שאפי' על פת לחם פשעו שהוא סיוע מועט. ולהיות שנסכמו כולם בזה לכך חרה אפו והרגם ושם כתבתי קושי על דבריו שהרי הכתוב משוה אותם ואין הקש למחצה והרי הקישם ויענו אותו אנשי פנואל כאשר ענו אנשי סוכות והר"דק ז"ל כתב שלא היה בדעתו להרגם אלא שהעזו פניהם בגדעון אולי היו נלחמים עמו כשבא לנתוץ את המגדל לכך הרגם וזהו ויהרוג את אנשי העיר ע"כ ובזה נבין שהזכיר תחילה ואת מגדל פנואל נתץ ומזה נמשך שהרג את אנשי העיר שהעזו פניהם עמו על נתיצת המגדל והרגו כי שליח ה' הוא ורוח ה' דבר בו ואשר ימרה פיו כממרא פי ה' הוא:

**יח**

**ויאמר** אל זבח ואל צלמונע וכו' רש"י ז"ל כתב אחד כתואר בני המלך י"ת אחד היה בהם שתוארו כתואר בני המלך ויש לפתור כמוך כמוהם תואר אחד לכם כי כתואר בני

מלכים היו ע"כ וכן כתב הרד"ק ז"ל איפה האנשים מה תוארם ותמונתם והם השיבוהו כמוך כמוהם אחד ר"ל צלם אחד ודמות וצורה אחת לך ולהם והיו כתואר בני המלך כמו שאתה כן הם ויונתן פי' אחד מהם היה כתואר בני המלך כותך כן אינון חד מנהון כחזוא דבני מלכא ונראה פיי לפי שמילת אחד נפרדת בטעם ואמר בני המלך כי ברוב בני המלך יפי' בתוא' משאר בני אדם לפי שהם מגודלי' בתענוג ע"כ והרלב"ג ז"ל כתב איפה האנשים שאל להם איה פה דומה להם שידעו בו תוארם ותמונתם ואמרו לו כי תוארם כתואר גדעון ובכלל הנה תארם כתואר בני המלך כי הם יפי תואר או אמרו זה על בני גדעון בי הם היו שם כמ"ש אחר זה ויאמר ליתר בכורו ורצו בזה כי תואר אחד מההרוגי' כתואר אחד מבני גדעון והשאר היה תואר' כתואר גדעון ע"כ ולדברי הרלב"ג ניחא ששאל כענין והשיבוהו על נכון ומהריי"א ז"ל כתב כי הוא אמר איפה האנשים אשר הרגתם בתבור לומר שאם לא הרגתם אותם והנחתם אותם חיים הייתי מחליף אתכם בעדם עור בעד עור ויורה זה הפירוש אומ' אח"כ חי ה' לו החייתם אותם לא הרגתי אתכם כי הייתי עושה חליפין והם השיבו שני דברי' כמוך כמו הם ר"ל דרך קללה כך תהיה אתה כמו הם שמתו על ידי מדין ע"ד כמוני כמוך כעמי כעמך והודיעוהו בזה שמתו והודיעוהו עוד שאחד היה בהם שהיה כתואר בני המלך גאה והאחרים לא כן וגדעון השיב ויאמ' אחי בני אמי הם ר"ל כשמן כרזה יחדיו כולם שוים בקורבה והיו אחי ובני אמי שהם דומים זה לזה ביותר ע"כ. ו"לעד שברצות גדעון להרגם אמר להם איפה האנשים אשר הרגתם בתבור כי לא ימצאו כמותם לא ביופי המידות והמעשים ולא ביופי התואר וזהו איפה האנשי' אבידה שאין לה תמורה כי יש לכסף מוצא אמנם אנשי השלימות מהיכן ימצאו ואיזה מקומם זהו איפה האנשים אשר הרגתם בתבור כי חטאתכם רבה ואין קץ לעוונכם לעומת זה השיבו לענין שלימות המדו' כמוך כמו הם דבר ומנהיג ממלא מקומם והותר כי אתה אחד מיוחד בעם ודבר אחד לדור ז"ש אחד כלומר בזה יש לך יתר שאת ולענין היופי כתואר בני המלך ע"ד מה שפיר' הרל"בג שעל בני גדעון המלך אמרו וכאילו רצו לומר הרי בניך ממלאי' מקומם ודומים בתואר לתוארם והוא השיבם ויאמר אחי בני אמי ר"ל כי אין זה מספיק להצלתם כי על כל פנים צריך לנקום דמם כי חי ה' וכו' אבל עכשיו ונקתי דמם לא נקתי כי צריך הוא בעצמו להרגם או על ידי בנו יתר בכורו שהוא כמוהו כי בן דודו יגאלנו ואולי על זה נשבע באמת ואמר חי ה' לו החייתם אותם לא הרגתי אתכם אני בעצמי או ע"י בני כמוני אבל הייתי שולח מלא' אכזרי בכם אבל עכשיו אני בעצמי אהרוג אתכם או בני ממלא מקומי הוא הבכור

ולזה אמר ליתר בכורו קום הרוג אותם ואולי לנסות את בנו ולזרזו אמר לו קום הרוג אותם אבל החכם עיניו מראשו של דבר כי הוא יהרגם לנקום דם אחיו השפוך:

**כ**

**ויאמר** ליתר בכורו כתב מהריי"א ז"ל כי רצה להגדיל מעלת יתר בכורו ביתר שאת שיחנך חרבו בדם מלכים שהוא כבוד גדול וסימן טוב לעתיד והנער לא שלף חרבו וזו היא אות שלא יהיה גבור חיל ולא ישלוט במלכים ויועצי ארץ וכן היה שלא מלא מקום אביו עד כאן תורף דבריו ומה שאמר לא שלף הנער כתב רש"י ז"ל ולא שלף חרבו להרגם שהיה ירא מהם ולע"ד נראה שגדעון אילו לא ראה בו אבירות לבב לא היה אומר לו קום הרוג אותם אמנם הגיד הכתוב כי יתר עניו היה ומענוה לא מלאו לבו להרוג אותם כי ירא וטעם היראה הוא כי עודנו נער כי מהיותו עדין נער לא תאות פעולה כזאת אליו לפני אביו וגדולים ממנו מעין ודוגמת הוראת הלכה תלמיד בפני רבו ואם כן לא עשה זה כי אם מחסידות והיינו דלא כתיב וירא ולא שלף חרבו שלשון זה היה מורה על חלישות כח:

**כא**

**ויאמר** זבח וצלמונע וכו' כתב מהריי"א ז"ל בשם המפרשים ז"ל כי כאיש גדעון כך תהיה גבורתו רבה להמיתם יחד מה שלא יהיה הנער בנו כי אינו הגון מצד שנותיו וכחו והוא ז"ל כתב כי כאיש הנהרג כך ראוי שתהיה גבורתו גבורה הנעשית בהם שאם הוא גדול ראוי שתעשה גבורתו ר"ל הגבורה הנעשית בהם ע"י גדול ועל עצמו אמרו שכיון שהם גדולים ראוי להעשות משפט גבורתם על ידי גדול כגדעון כי זהו כבודם ולע"דן לדקדק לשון ויא' בלשון יחיד והי"לל ויאמ' זבח וצלמונע ועוד למה שינה שלמעל' אמר גדעון לשון הרג קום הרוג אות' והם אמרו קום פגע בנו ויובן בזה אומ' כי כאיש גבורתו וזה כי כוונת הפ' לו' שדבר זה נזרק מפי כל א' מהם ונאמ' בבת א' כי כן כמה פעמי' יוצא דבר א' מכוון בכיון גמור מפי שני אנשים עם היותם בלתי מוסכמי' בו מעין ויענו כל העם יחדיו ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה וז"ש כאן ויאמר זבח וצלמונע שפתאם ענו יחדיו ואמ' כל א' מהם קום אתה פגע שכיוונו יחדיו אל דבור א' והו' פגע בנו וכוונו בזה לשני עניינים האחד למהירות ההריגה תכף לקומך פגע בנו והשני שלא ירגישו צער ההריג' כי אם כנשיקה ימותו על ידו בפגיעה לבד ולא לשון הריגה שאם תהיה ההריגה על ידי נער שלא ניסה בזה יצערם ביותר בהריגתם בהולכה והובאה לא כן אתה בפגיעת חרבך בנו מיד נקבל העונש ולא נצטער ועל זה מסיים ואומר כי כאיש כשיעור אישותו ואנושותו היותו גבר בגוברין זריז כך תהיה דומה אליו גבורתו כלומר שתמית אותנו בנקלה ודרך גבורה באופן שתשובח בפעולתך בהיותה עשויה בנקלה וזריזות

ולא כשוחט בלתי זריז השוחט בסכין חלק כל היום שהוא מצער הנשחט ואולי כיון בתיבת אתה ובוא"ו של ופגע בנו המיותרו' כי הי"לל קום פגע בנו אבל הכונה לומ' כי יקבלו נחת רוח בהעשות הדבר הזה ע"י שר וגדול כמוך אתה ז"ש קום אתה שמהיות אתה ההורג לא נרגיש כל כך ולא בנע' קטן נוהג בנו ועוד שאתה זריז וההריגה תהיה בנקלה ז"ש ופגע בנו כלומר ועוד תועלת שני היות הדבר הנעש' על ידך בפגיעה קלה ולא נצטער כי אתה מכיר ורגיל בעבודת ההריגה כדפרשית ועל זה אמר ויקם גדעון ויהרוג את זבח ואת צלמונע שאולי הרגם בבת אחת במכת חרב אחת כי כאיש גבורתו והיינו דלא כתיב ויהרגם ואפשר שאמר ויהרוג שלא שמע אליהם לעשות בפגיעה אבל עשה בהריגה כדי שיצטערו ויקבלו ענשם ממה שעשו עם אחיו בני אמו וז"ש ויהרוג את זבח וכו' ומ"ש ויקה את השהרונים רש"י ז"ל שהרונים לוני"טש בלע"ז של זהב וכן הרלב"ג ז"ל וכן פי' הר"דק ז"ל מלשון סיהרא תרגומו של ירח ע"כ ויהיה שהרונים כמו סהרוני' מלשון סיהרא ונל"עד שהזכיר זה סמוך אל הריגתם לו' שבעוד היותם חיים לא רצה לקח' שהרוני זהב אשר בצואר גמליהם של זבח וצלמונע שלא לצערם בחייהם בראותם בעיניהם בידם שלוקח שהרוני זהב אשר בצוואר גמליהם של זבח וצלמונע ואפשר כי היה מנהג כי ההורג יקח השהרונים ושלל גמליהם של הנהרגים כמנהג היום שההורג את האיש לוקח שללו ומלבושיו וכל אשר עליו וזהו ויקם ויהרוג את זבח ואת צלמונע ואז על ידי זה זכה ויקח את השהרונים אשר בצוואר גמליהם של זבח וצלמונע הנזכרים כי זה חוקו:

**כב**

**ויאמרו** איש ישראל וכו' ויאמר אליהם גדעון וכו' כתב מהריי"א ז"ל לפי שענין השופטים המושלים בישראל לא היו מנחילים ממשלתם לבניהם אלא כל הזוכה לעשות תשועה יבא ויטול בשכרה לזה אמר כי בראותם שגדעון מסר נפשו ועשה והצליח רוצים הם שימשול בהם הוא ובניו ובני בניו מדור דור כיון שהושעתנו מיד מדין ואף על פי שבניך לא ימלאו מקומך בגבורה נקבלם עלינו ואמר בנך לשון יחיד ואעפ"י שהיו לו שבעים בנים המעלה יאות ליתר בכורו והוא השיבם ויאמר גדעון לא אמשול וכו' כי המלכות לא תאות לאיש רימה ותולעה למשול הוא ובניו אחריו באנשים טובים ממנו כי לא תאות גאות כזה כי אם לשי"ת ז"ש ה' ימשול בכם כי לו יאתה והגיד הכתו' בזה שלא קיימו ישראל דברם זה כלל ואחרי מות גדעון הפרו ברית והרגו בניו וגם כוונת הכתוב לומר מעלת האיש גדעון ששיחת חולין שלו בנבואה היא שאמר לא אמשול אני בכם ולא ימשול בני בכם וכו' שהיא כמו הודעה לעתיד שאין בניו ולא בני בניו עתידים למלוך

ולמשול בהם כי אם בן אמתו אבימלך עכ"ל וקשה קצת דהא כתיב לא אמשול אני בכם ולפירוש זה הוא בלתי צודק שהרי משל בהם ממשל רב א"כ לא נתקיים זה ויש לקיים דבריו במה שאפרש בסמוך בס"ד בפסוק וילך ירובעל בן יואש וישב בביתו עיין במה שכתבתי שלא נהג שררה אלא וישב בביתו עיין שם ולי נר' לדקדק אומרו ויאמרו איש ישראל שהי"לל ויאמר איש ישראל או ויאמרו בני ישראל כי איש ישראל לשון יחיד הוא כיון דלא כתיב כל איש ישראל גם אדקדק לשון זה של משול בנו ולא כתב משול עלינו והנכון לומ' לשון מלכות מלוך עלינו ועוד צריך לדקדק לשון גם אתה דהי"לל משול בנו אתה גם לאתויי מאי כי גמים רבויין הם וכן גם בנך גם לרבות מאי דבשלמא גם בן בנך לרבות עד סוף כל הדורות אלא שלא הזכיר כי אם שלש דורות דבתלתא הויא חזקה ואחר כך שררה חוזרת על אכסניא שלה ע"ד לא ימושו מפיך כו' אמר ה' מעתה ועד עולם כי תורה חוזרת על אכסניא שלה או הזכיר שלשה דורות לבד משום דרחמי האב על בנו ועל בן בנו כמו אם תשקור לי ולניני ולנכדי אמנם גם בנך מיותר הגם ואפשר כי יען שראו כל ישראל שמסר עצמו על מלחמת' והוא איש שפל סופו יוכיח על תחילתו לזה אמר ויאמרו איש ישראל משול בנו וכו' שכולם כאיש ישראל יחיד ענו ואמרו כולם ברצון טוב שיקבלו עול מלכותו ובניו אחריו וידוע שבהיות המלך מולך בניו בני מלכים ג"כ מולכים אך לא כאביהם המלך אבל טפלים אליו לזה אמר משול בנו גם אתה גם לרבות בניו בחייו שגם הם ימשלו עמו אך הם טפלה והוא עיקר זהו אומרו משל בנו גם אתה ולהיות שהיו לו בנים רבים שבעים אמרו גם בנך בלשון יחיד כי ליחיד מיוחד שבהם אשר יבחר ה' ינתן המלכות והוא המולך אחריו יתר בכורו כי הוא ראשית אונו לו משפט המלוכ' או זולתו מבניו אבל עם כל זה שאר בניו יהיו דוכסין ואפרכין כי אחי המלך הם ז"ה גם בנך שהגם לרבות שאר הבנים שיהיו טפלים עם הבן המולך תחת אביו גם בן בנך על זה הדרך לרבות שאר אחיו שיהיו לו או לרבות את דודם אם ימלוך בן הבן בחיי דודם:

**עוד** אפשר כי לא נעלם מעיני איש ישראל שהשי"ת ימלוך לעולם ועד כי המלכו' שלו היא ולזה משול בנו לשון ממשלה ולא לשון מלכות כי להי' המלוכה וז"ש גם אתה בי אפילו הממשלה הזאת להי' תהיה וגם אתה מושל עמו נמצא תיבת גם לרבות את השי"ת כי הוא המתנשא לכל לראש וכן גם בנך גם בן בנך שעם כל אחד ואחד ה' הוא המושל ובנך מתחת ידו הוא זהו שאמ' גם בנך וכן גם בן בנך והוא השיב ידעתי והבנתי דבריכם שה' הוא המושל אבל אפי' בדרך טפלה לא אמשול אני בכם ה' ימשול בכם שאם אני מושל השי"ת מושל בי ואני בכם ואני אין רצוני אלא שהשי"ת ימשול בכם ולא בי הוא

לבדו בלי אמצעי ר"ל הוא לבדו ולא אני לא מינה ולא מקצתה וכן אוכיח בסמוך בס"ד בפי וילך ירובעל שלא קבל שררה כלל ומ"ש משול בנו אפש' שרמז כאן אל מה שנר' בחלום יוסף ושם נאמר המלוך תמלוך עלינו המשול תמשול בנו המלוך תמלוך על ירבעם שהוא מאפרים ויהוא מן מנשה שמלכו ומלכות קודם מאפרים והמשל יהושע תמשול גדעון ממנשה וזהו שאמר כאן משול בנו זכר לתמשול בנו שרמז מאז על גדעון והוא נכון או אפש' שהסכים לדבריהם ואמר לא אמשול אני בכם שתיבת אני מיותרת כי די שיאמר לא אמשול בכם אבל אמר שאינו שולל אלא לא אמשול אני לבדי בכם כי אם ה' ימלוך בכם ואפי' הממשלה שלו היא וז"ש ה' ימשול בכם שאפילו הממשלה שלו היא וכל שכן המלכות באופן שהוא ימשול בכם ואני טפילה כמו שאמרתם גם אתה ולפי שהם אמרו משול בנו גם אתה וכו' כי הושעתנו מיד מדין כאילו הוא המושיע חלילה לזה אמר לא אמשול אני בכם כי איני מושיע ה' ימשול בכם כי לה' הישועה ואם כן לו יאתה המלכות:

**כג**

**ויאמר** אליהם גדעון וכו' רש"י ז"ל כתב ששאל זה כדי לעשות אפוד והתכלית לזכרון לנס הגדול שעם היות החיל כבד שהרי מנזמיהם לבד נעשה האפוד ההוא ועכ"ז נפלו ביד גדעון ושלש מאות איש שעמו ולשם שמים נתכוון גדעון אלא ישראל טעו בו ועשאוהו לע"א לא בחייו אלא לאחר מות גדעון ודקדק כן מלשון ויזנו כל ישראל אחריו תיבת אחריו של גדעון אחרי מותו ע"כ וכן כתב הרד"ק ז"ל וכן כתב הרלב"ג ז"ל אמנם מהרי"א ז"ל כתב שתכלית גדעון בזה לכבוד עצמו דרש לעשות אפוד כמין לבוש מלכות לאפוד לו בו ולעשותו מהנזם זהב להיותו סמוך ומחובר לפה לומר שמה שנדבו לו ישראל שימשול בם הוא ובנו ובן בנו עשה הלבוש מלכות לרמוז אל המלכות שימליכום עליהם ושמוצא שפתיה' ישמורו כי הרי עשוי הוא מהנזם הסמוך לפה וזכר הכתוב כי אחרי מות גדעון נכשלו בו ישראל ויזנו בו וזה היה לפוקה ולמכשול לכל בית גדעון וחייב להם מכת הרג ואבדן שבעים בניו על אבן אחת וא"כ היה זה מאשמת גדעון שלא שם בטחונו באלהים והדבר שעשה לקיים המלכות הוא הגורם לו איבודו ע"כ תורף דבריו וקשה מאד עליהם שהרי גדעון ברח מהשררה ואמר יי' ימשול בכם וא"כ איך יעשה האפד לזכר המלכו' ולא יתיישב זה כי אם כפי השיטה השנית שכתבתי בפסוק לא אמשול אני בכם שהשלילה היא לא אמשול אני לבדי בכם כי אם יי' ימשול בכם ואני צניף לו והנכון הוא שלשם שמים נתכוון לזכר הנס וכשיטת רש"י ז"ל והרד"ק והרל"בג והנני מפרש הפסוקים אחד לאחד על פי השיטות הנז' ואדקדק אומרו אשאלה מכם

שאלה שתיבת שאלה ותנו לי מיותרת מספיק יאמר אשאלה מכם איש נזם שללו ומהו לשון אשאלה בעתיד ולא הי"לל אלא אני שואל מכם איש נזם שללו בלשון הווה גם וא"ו ותנו לי בלתי צודקת ונראה כי אחר שתכלית גדעון בזה היה לטוב' ולזכר הנס נמצאת השאלה העיקרית היא שאל יליזו מעיניהם חסדי יי' ועזוזו ונפלאותיו אשר הראם גוי רב ועצום נופל במתי מעט שלש מאות איש ז"ש אשאלה מכם בהווה וגם בעתיד ז"ש אשאלה ודבר שהוא שאלה הגונה רמז לזכרון הנס שיהיה לנגד עיניהם ונוסף על זה תנו נא לי איש נזם שללו ז"ש ותנו וא"ו מוסיף על ענין ראשון שענין הנז' הכנ' והתכלית העיקרי השאלה שאני שואל לא תלוז מנגד עינכם יראת יי' ונפלאותיו אשר ראו עיניכם וכן תוכל לפרש לשיטת מהרי"א ז"ל אשאלה שאלה על קבלת עול מלכותו הוא ובניו בקרב ישראל ותנו לי איש נזם שללו לעשות לבוש המלכות להיות עד ביני וביניכם כי ככל היוצא מפיכם תעשו ומ"ש כי ישמעאלים הם כתב הרלב"ג המדינים וכן כתב הרד"ק ז"ל כי ישמעאלים הם המדנים כי בני קטורה הם וקטורה היא הגר וכן במכירת יוסף וימכרו את יוסף לישמעאלים ואחר כן אמ' והמדני' מכרו אותו אל מצרים וי"ת ארי ערבאי קטילו כי אינו אומ' כי ישמעאלי' הם על המדנים אלא על הערביים הם השכוני באהלים שעברו ברדפם אחרי מדין והרגום ומהם היו נזמי הזהב עכ"ל:

**כה**

**ויאמרו** נתן נתן טעם הכפל כי הוא שאל נזמי הזהב והם הודו בשתי נתינות האחת נזמי הזהב והשנית מה שהוסיפו לתת השהרונים והנטיפות ובגדי הארגמן וענקות שגם מה שלא שאל ניתן לו ואמרו נתן נתן ולא הזכירו תיבת לך כמו שאמר הוא ותנו לי כי ידעו כי לא לו הוא שואל כי אם אלא לכבוד ה' לעשות זכר לנס אלא שהוא מענותנותו אמר ותנו לי כלו' הרני כאילו אני התקבלתי וזה מדוקדק יותר לשיטת רש"י והר"דק והרלב"ג דלשיטת מהרי"א שזכרתי למעלה היה לו לומר נתן לך כיון שתכלית האפוד העשוי מהנזמים לתועלתו וליקר מלכותו הוא ואולי אמר ותנו לי שהוא היה רוצה לקחת בידו הנזם שללו כדי לראות מי יתן ומי לא יתן כדי שיזכו כלם בזה וז"ש ותנו לי כלומר בידי והם ענו בלב שלם כי נתן נתן ר"ל נתן ברצון נפשינו שיקרא נתינה ז"ש נתן שנית ולזה ויפרשו את השמלה וישליכו שמה איש נזם שללו שלא הוצרכו לתת מידם אל יד גדעון אלא וישליכו שמה כי לבם נכון לעשות הענין כמו קרבן תודה וזכר לנס:

**כו**

**ויהי** משקל נזמי הזהב אשר שאל צריך להבין דהיה לו לומר אשר נתנו ולא אשר שאול כו' ואפשר כי לפי שנתנו הרבה מלבד הנזמי' שהרונים ונטיפות ובגדי ארגמן לכן לא אמר אשר נתנו ותלה הדב' באשר שאל כדי שתטוף מלתו באומרו לבד מן השהרונים

כו' כי גם הם היו מזהב שהם נתנו לו מה שלא שאל עוד רמז כי מאח' שפרשו השמלה והשליכו שם והיה אפשר ימצא בהם נבל נבלה עמו ויראה עצמו כמשליך בתוך רוב העם והוא לא יתן לכך אמר ויהי משקל נזמי הזהב אשר שאל הכתוב מעיד שאשר שאל נתנו ואיש לא נעדר מזכו' זה מתת חלקו בו ולכך תלה הדבר באשר שאל ולא באש' נתנו והשהרוני' כבר פירשנוהו כמו סהרוני' לונא"ש בלעז והנטיפות רש"י ז"ל תרגומו כלילא וכן כתב הרד"ק ז"ל והוסיף בשם יש מפרשים נטיפות שם כלי זהב ששמים בתוכן נטף הוא צרי ועל כן קורין אותו נטיפות מלשון נטף ע"כ וכן כתב הרלב"ג ז"ל והענקות הם כמו ענקים והם תכשיטין יושמו בצואר הגמלים ע"כ:

**כז**

**ויעש** אותו גדעון לאפד אמ' אותו לשון יחיד על הזהב הנז' לעיל בפרטים רבים נזמים שהרונים וענקות שכולם מזהב ואמר לאפוד שהלמד יתירה דהי"לל ויעש אותו גדעון אפוד זה יובן במה שהובא בילקוט בשם חז"ל זה לשונו ולמה עשה אפוד לפי שמנשה לא היה באבני האפוד כי אם אפרי' ולא היה לו מזל לפיכך עשאו ואעפ"י שעשאו לש"ש היה למכשול לכל ישראל כו' ובמדרש הזה אני מבין על נכון הלמד שהוא כמו נתינת טעם למעשה הזה ויעש גדעון למלאות חסרונו שבאפוד ז"ש לאפוד לתמורת האפוד העשוי במשכן ולשם שמי' נתכוון עוד אפשר שכוונת הכתוב לומר שלא נטעה שעשה זה גדעון אפוד לע"א חלילה לז"א ויעש אותו גדעון לאפוד ר"ל התכלית לאפוד לבד ולזכר הנס ולא זולתו שיהיה ע"א ולאפוד ולכך שם אותו ויצג אותו בעירו בעפרה לזכר הנס שידעו כי גדעון אשר מעפרה השי"ת גלגל על ידו תשועת ישראל והר"דק ז"ל כתב לאפוד עשה אותו כמין חגורה או מלבוש זהב והציג אותו בעירו שיהיה לזכרון התשוע' ואחרי מותו זנו בני ישראל אחריו ועשו אותו אלוה ובדברי חז"ל במשתחוה לאפוד עצמו כמה דאת אמר ויעש אותו גדעון לאפוד ע"כ ומ"ש ויזנו ישראל כתב רש"י ז"ל לאחר מיתת גדעון וכן כתב הרלב"ג ולא בימיו של גדעון היה ואולי תיבת אחריו על גדעון קאמר ופשוטו אחריו של האפוד שאחריו זנה ואף על פי שגדעון כיון לשם שמי' כיון שנתגלגל מזה חובה שזנו אחריו היה לו לגדעון ולביתו למוקש שנתגלגל חטא הרבים על ידי זה האפוד:

**כח**

**ויכנע** מדין כו' הרלב"ג ז"ל כתב בפסוק זה שאומר ותשקוט הארץ ארבעים שנה שהם ארבעים זולת השבעה של השעבוד ומוכיח כן באומרו בימי גדעון שימי גדעון לא נקראו אלא ימי ההשקט דבימיו היה ומעת שהוקם לרועה נגיד ומצוה לאום ישראל והשיטה השנית שהכל נכלל באלו הארבעים שעבוד והשקט ומ"ש בימי גדעון הכוונה שאחר

שמת גדעון תכף ומיד נתבטל ההשקט כי כיון שיצא צדיק מן העולם פנה הודה פנה זיוה פנה הדרה:

**ולע"דן** לדקדק אומרו ויכנע מדין לפני בני ישראל שאין דרך להזכיר הכלל במקום שיש דבר ומנהיג כגדעון היה לו לתלות הענין בו ולומר ויכנע מדין כל ימי גדעון ולא יספו לשאת ראשם ותשקוט הארץ ארבעים שנה. ונראה כי גדעון לא קבל עליו שררה ולשפוט את ישראל וכמו שזכרתי למעלה גבי לא אמשול אני בכם ואוסיף בסמוך בפסוק וילך ירובעל כו' ולעומ' זה אמר ויכנע מדין לפני בני ישראל ולא הזכיר גדעון ולעומת זה אמר ולא יספו לשאת ראשם ואפי' שלא היה גדעון שופט ומנהיג הדור עם כל זה הספיק זכותו ואימתו מהיותו נמצא בתוך ישראל אעפ"י שלא היה שופט אותם ומנהיגם וז"ש ותשקט הארץ ארבעים שנה בימי גדעון ר"ל מהיו' הזמן הזה בימיו של גדעון כלומר שהוא נמצא זה גרם ההשקט עם היות גדעון עצור בביתו ובלתי שופט את ישראל:

**כט**

**וילך** ירובעל בן יואש וישב בביתו פירושו לפי דעתי שאח' התשוע' הזאת לא נתעסק עוד בצרכי צבור לשפוט אותם אלא הלך לו וישב בביתו כאחד העם והרד"ק ז"ל פירש וישב בביתו שלא היו לו מלחמות כמו שאמר ותשקוט הארץ ארבעים שנה וכן הרלב"ג וכן מהרי"א ז"ל הנה לכולם קשה שהפסוק הזה מיותר שכבר הזכיר זה באומרו ותשקוט הארץ ארבעים שנה ואפשר לקיים דבריהם שהיה אפשר שתהיה הארץ שקטה בהיות גדעון מוכן ליום מלחמה באנשי צבא סביבו לעת מצא לזה הגיד שלא הוצרך לזה אלא וישב בביתו מבלי היותו מוכן למלחמה עם כל זה שקטה הארץ ארבעים שנה כי אימתו תבעת אותם ומה שאמר כאן ירובעל ולא קראו בשמו גדעון אפשר לדרשו לשבח כי מהיותו שפל ברך ובורח מן השררה יושב בביתו כאחד העם כדפרשית הורה בזה חסידותו מענין מה שעשה בענין כריתת האשיר' אשר עליה נקרא ירובעל וז"ש וילך ירובעל וישב בביתו כי חשך עצמו מן הדין פורק ממנו איבה וגזל כו' ר"ל שבפעולה הזאת של הליכתו וישיבתו בביתו עשה חסידות מעין חסידותו הראשון אשר נקרא עליו ירובעל ואפשר לדרשו לגנאי כי השופט ומנהיג את ישראל זכותו גדול מזכה את הרבים זכות הרבים תלוי בו ולכך קראו ירובעל שכשם שנקרא ירובעל על שם שראוי לריב עמו כך ג"כ בפעולה הזו שבחר לשבת בביתו יושב ובטל ראוי לריב עמו כי מי שהגיע להוראה ואינו מורה ועוצם עיניו מראות הדין הנה אמרו חז"ל שעליו נאמר ועצומים כל הרוגיה ומ"הריא ז"ל פירש וישב בביתו שלא היה הולך בארץ לשפוט את ישראל אבל שב לביתו והנה ירמוז עוד בשובו לביתו שכלו המלחמות והיה שקט בביתו ושאנן ומזה

נטה לבו אחרי נשים רבות עד שהיו לו שבעים בנים ע"כ וק"ק שהרי שמואל נשתבח בזה שהיה הולך סובב שופט את ישראל וכמו שאמרו חז"ל שבשכר זה זכה שבא יי' אליו לדבר אתו לא שאר השופטים ולכן הם היו יגעים אחרי דבר השי"ת וכולי האי ואולי ישיגו הנבואה וא"כ למה אמר בגדעון וישב בביתו שגם כל שאר השופטים לא הלכו לשפוט זולת שמואל אלא ודאי כדפרשית:

**ל**

**ולגדעון** היו שבעים בנים אומר אני שהכתוב הזה לשיטת דברי מהרי"א ז"ל שכתב וישב בביתו שמהיותו בביתו תמיד גרם לו שנטה אחרי נשים רבות ולכך היו לו שבעים בנים ולדבריו אומרו כי נשים רבות היו לו כמורה זיקים הוא שלא היה ראוי שיהיו לו לאיש גבור חיל ויי' עמו לנטות אחרי נשים רבות וק"ק שאם כדבריו הי"לל ויהיו לגדעון שבעים בנים כי נשים רבות לקח אמנם באומרו ולגדעון היו לו כו' כי נשים רבות היו לו מורה כי מזמן רב קודם הכנסו לשררה זו ולגדעון היו לו שבעים בנים יוצאי יריכו כי נשים רבות היו לו מאז וברוך היודע האמת:

**לא**

**ופלגשו** אשר בשכם כו' וישם את שמו אבימלך מהרי"א ז"ל פירש וישם גדעון את שמו אבימלך נצנצה בו רוח נבואה שהוא יורש המלכות ולכך קראו אבי מלך ע"כ ובזה אבין אומרו וישם ולא אמ' ויקרא להורות ששם אותו בכוונה והשכל מאת יי' כדי שלא ידחה מהיותו בן פלגש לכך קראו כן כלומר אבי הוא המלך ואני בנו יורש מקומו וז"ש וישם את שמו אבי מלך:

**לג**

**ויהי** כאשר מת גדעון כו' כוונת הכתוב להודיע יציאת הצדיק מן העולם שעושה רושם שהרי תכף ומיד שמת גדעון מיד שבו ישראל לכסלה עוד ויזנו אחרי הבעלים ז"ש ויהי כאשר מת גדעון כלומר תכף כאשר מת היה כן גם יתור הלשון מוכיח כן שהרי כבר הזכיר וימת גדעון ולא היה לו לומ' אלא וישובו בני ישראל כו' ומ"ש כאן ויזנו בני ישראל וכו' שלא אמר כיוצא בלשון זה עד הנה ונבין ג"כ טעם להתלהבות הזה של ע"א תכף ומיד במות השופט ישובו לעבוד ע"א והענין מובן מתוך דברי חז"ל שלא בקשו ישראל לעבוד ע"א אלא כדי לפרוק עול מצות מעליהם בפרט מצות העריות שרצו לזנות ולא בחרו בע"א אלא כדי לפרוק עול מצות מעליהם ולזנות ובזה אני מבין לע"ד שמה טעם הזה נזכרי העבוד' של הע"א בשם זנות יען כי התכלי' היה לזנו' כאמור ובכלי חמדה הרחבתי בזה ובזה מובן מכאן שאחרי מו' גדעון נפרצו בעריות ולזה בחרו לעבוד ע"א וז"ש ויזנו בני ישראל אחרי הבעלים אמר לשון זנות כי הוא התכלית בפעם הזאת לא

מצד הע"א עצמה לאדוק בה כי הבל היא בעיניהם מעשה תעתועים וז"ש אחרי הבעלים ולא כתב אחר הבעלים כי אחר סמוך ואחרי מופלג וז"ש ויזנו אחרי הבעלים שמופלגים מהם היו אלא בשביל הזנות בוחרים בהם ואולי על זה נקראו ג"כ בעלים מלשון בעל ובעילה כי כל תכליתם לזנות ומ"ש בעל ברית לאלהים מתוך מה שאמרו במס"ש פ"ר עקיבא שאמרו שם בעל ברית לאלהים זה זבוב בעל עקרון מלמד שכל אחד ואחד עושה דמות יראתו ומניחה בתור כיסו כיון שזוכרה מוציאה מתוך כיסו ומחבקה ומנשקה עכ"ל ופירש רש"י ז"ל וזהו לשון ברית אהבה וחיבה ואדוקי' בה ע"כ נמצא לפי זה אומרו בעל ברית שאהבוהו והיה ביניהם ברית אהבה ואדיקות ובתוספות הקשו שם דאמאי לא מייתי זבוב בעל עקרון קרא דמלכים ולמה ליה לאתויי ברייתא ותירצו דהתם דלמא גדול מכזית הוה בדמו' זבוב לכך מייתי מברייתא דקתני מניחה בכיסו אלמא קטן כשאר זבובים היה כדקתני ומניחה בתוך כיסו ודריש מדכתיב בעל ברית משמע שכרתו לה ברית להיות כל שעה אצלם ומסברא קאמ' זה זבוב בעל עקרון ע"כ ומתוך דבריהם מובן טעם אחר למה נקרא ברית על שם הברית להיות (ר"ל) [כל] שעה אצלם לזוכרה תמיד כאילו זו ברית כרותה ביניהם לא תשכח ברגע קטן ומתוך דברי רש"י ז"ל והתוספות אפשר לי לפרש תיבת לאלהים קדש כאילו אמר וישימו להם בעל הברית לאלי"ם יתברך לזכרו תמי' שויתי יי' לנגדי תמיד הנה הברית הזה המיוחד לאלהים יתבר' שמוהו לבעל הוא הע"א כי בזה גדול עונם מנשוא להשוות פונדקית ככהנת ולרש"י ז"ל כך שמו בעל ברית וכן הרלב"ג ז"ל שבחרו בבעל אחד ששמו בעל ברית ע"כ ובמה שכתבתי כי רצו לזנות ולכך בחרו בע"א אפשר שעל כן נקרא שמו בעל ברית כלומר בעל וע"א שנתן רשות לברית מילה לבעול מה שיזדמן בלי מונע ומהרי"א ז"ל פירש טעם למה שנקרא כן והוא כי ישראל לא עזבו את יי' לגמרי אבל עבדוהו בשותפות והבעל אמצעי ביניהם כמו שטעו בדור אנוש ולזה אמר וישימו להם בעל שהיה אצלם כאילו ברית לו עם אלהים כאילו הבעל והאלהים חברי' באלהות וזהו בעל ברית לאלהים עד כאן ובזה אפשר לי לפרש ויזנו אחרי הבעלים רוצה לומר שעדיין נשארו נשואים בנישואין עם האלי"ם יתברך אלא שהיו נוטים אחר הבעל דרך עראי כמזנה ז"ש ויזנו אחרי הבעלים וזה הטעה אותם לפי שמתחילה נאמר ויעזבו בני ישראל את יי' ולא עבדוהו אפילו בשותפות ואירע להם כמה צרות כנז' בפירוש עתה חשבו שבהיות הדבר בשותפות לא יענשו כל כך:

**לד**

**ולא** זכרו בני ישראל הכוונה במה שאמר את יי' אלוהיהם לומר כי לא זכרו שני ענייני' האחד את יי' המטיב עמהם המציל אות' אלא היו כפויי טובה ואם לזה בלבד כוון מספיק

שיאמר ולא זכרו את ה' אמנם באומרו אלהיהם כוון לומר ענין שני והוא בכלל זה שלא זכרו ענין זה הנה לא זכרו ענין שני והוא שהיות ה' אלהיהם לבדו ותכלית אלהותו שענין זה הוא המציל אותם מיד כל אויביהם כי רבו בכל סביביו צריו וישראל לנידה ביניהם שאילו זכרו ישר' כן לא היו עובדים זולתו שידעו שאויביהם אשר מסביב יקומו עליהם בעזבם את ה' שאמרו לא זכרו לפי שכבר ניסו זה בנסיון בכל עת שיפרקו עול מלכות שמים בה שעתא נותני' עליה' עול מלכות ועול דרך ארץ ועתה שכחו כל העבר ולא זכרו את ה' אלהיהם וכו':

**לה**

**ולא** עשו חסד עם בית ירובעל רש"י ז"ל שהרגו את בניו כמו שכתוב בענין ע"כ והר"דק ז"ל כתב בכפל ירובעל גדעון די באחד מהם אלא שמנהג הלשון כן במקומות לרוב ההודעה וכן בית לחם אפרתה ע"כ: ולי נראה ונבין ג"כ קשר הכתוב הזה עם הקודם כי מאחר שלא זכרו את ה' והוא עון עוד מה יתרעם אחריו מדבר קל שלא עשו חסד עם ירובעל ונראה שכוונת הכתובים האלה שנים לעשות להם לישראל קושית לא ימנע והיא זו שממה שראינו שלא זכרו את ה' נראה שחשבו שהשי"ת לא הטיב להם כי אם גדעון בגבורה טבעית וא"כ יקשה להם שהיה להם לעשות חסד עם בית גדעון כיון שעשה כל בך טובה עם ישראל בכחו ועוצם ידו וממה שלא עשו חסד עם גדעון היינו יכולים לומר שהיה זה באמרם כי מה עשה גדעון ה' הוא המושיע והנפרע להם לישראל מכל צריהם מסביב ואם כן ניחא מה שלא עשו חסד עם בית ירובעל אבל יקשה למה לא זכרו את ה' אלהיהם המציל אותם ז"ש ולא זכרו את ה' וכו' ולא עשו חסד עם בית ירובעל שהענייינים האלה המצאם יחדיו הוא ניגוד גדול שנגדיים הם זה לזה ובזה יובן אומרו כאן עם בית ירובעל גדעון כי הכונה לומר שני* ענייינים שבעבורם היה ראוי שיעשו חסד עם גדעון האח' מצד שלימותו כי עם אליי"ם עשה ירב עם הבעל והחריבו וכנגד בחינ' זו אמר ולא זכרו בני ישר' וכו' שאם זכרו את ה' היו עושים חסד עם גדעון בבחינת ירובעל שרב לבעל וכנגד כל הטובה שעשה עמהם לגדע אויביהם על זה אמר גדעון ככל הטובה אשר עשה עם ישראל באופן שכנגד שתי בחינות אלו אמר ולא עשו חסד עם ירובעל גדעון ובילקוט בשם ילמדנו ולא זכרו בני יש' את ה' למה שלא עשו חסד עם בית ירובעל הוי אילו עשו חסד עם בית ירובעל זכרו את ה' הוי כל מי שהוא עוש' חסד כאילו מודה בכל הנסים שעשה הקב"ה מיום שיצאו ישראל ממצרים וכל מי שאינו עושה חסד כאילו כופר עכ"ל ויש לדקדק מנא ליה ולתלות ולא זכרו את ה' במה שלא עשו חסד דאימא איפכא כיון שלא זכרו את ה' נמשך מזה שלא עשו חסד הא אילו זכרו את ה' עשו

חסד עם בית ירובעל ואם כן לא מצי למילף הוי כל העושה חסד וכו' ותו איכא למידחי דקרא מילי מילי קתני ולא זכרו את ה' ולא עשו ולא בא לתלו' זה בזה ולא זה בזה ועוד מנא ליה דכל העושה חסד וכו' כאילו מודה בכל הנסים שעשה הקב"ה מיום שיצאו ישראל ממצרים כל הנסים מיום שיצאו יש' ממצרים היכא רמיזא בקרא כל זה ועוד קשה דפתח מודה בכל הנסי' ומסיים וכל מי שאינו עושה חסד כאילו כופר שאין הכפירה ממין ההודאה דכאילו כופר נראה פי' כופר בה' מדלא קאמר כופר בנסים ובהודאה אמר מודה בכל הנסי' ולא אמר מודה בהקב"ה לבד. **ונראה** לי דקשיא ליהו ז"ל בשני כתובים אלו הקושיא שהקשינו למעלה דמאח' שנתרעם שכפרו בה' מה יוכל עוד להתרעם שלא עשו חסד עם בית ירובעל דהא בכלל מאתים מנה תו קשיא ליהו אומרו כאן בית ירובעל גדעון ובית גדעון מספיק תו קשיא להו אומרו כאן המציל אותם מיד כל אויביהם דהיה להם לומר ולא זכרו ה' המציל אותם מאויביהם עתה מקרוב מהו לשון מכל אויביהם ולשון המציל ולשון מיד שכל לשונות האלו נאמרו במצרים וארד להצילו מיד מצרים ואומר והצלתי אתכם וכו' וכל זה יובן בדבריו אלה והוא שכוונת הפסוק לומר ולא זכרו בני ישראל את ה' למה שלא עשו חסד עם בית ירובעל ובזה נסתלק' הקושיא הראשונה והקושיא השנית תרצו באומרו אילו עשו חסד עם בית ירובעל זכרו את ה' מלבד היות ענין הגמילות חסד סגוליי מצד עצמו כי העושה חסד וגמול טוב לחבירו על שהטיב עמו כל דהו מהטובה על אחת כמה וכמה שיזכור את ה' המטיב עמו בלי ערך ומספר שעל כן אמרו חז"ל אשר לא ידע את יוסף למחר אמר לא ידעתי את ה' הנה כאן אם היו מטיבי' עם בית ירובעל היה נמשך להם זכירת ה' מצד שמו של ירובעל על שירב בו בעל שדברי' אלה הוראת חולשת הבעל ושאין בו ממש כי דרך ליצנות אמר יואש כן וז"ש המאמר ולא זכרו בני ישראל את ה' למה שלא עשו חסד עם בית ירובעל שאם היו נותנים אל לבם עשות חסד עם בית ירובעל משמו היו למדי' שהע"א אין בה ממש והיו זוכרים את ה' האלי"ם ז"ש עם בית ירובעל גדעון ומתוך דקדוקים לשון הכתוב דקאמר המציל אותם מיד כל אויביה' למד בעל המאמר דכיון דכל הפרטים הנזכרים בפסוק ולא זכרו בם ישראל את ה' אלהיה' המציל וכו' תלאם הכתוב במה שלא עשו חסד עם בית ירובע' מינה תידוק דהא אם עשו זכרו את ה' המציל אותם מיד כל אויביהם שלשונות אלו מורים על ענין יציאת מצרים אשר שם נאמר בנבואה א' וארד להצילו מיד מצרים בפרשת שמות ובפ' וארא והצלתי ולכלול כאן יציאת מצרים אמר לשון זה של הצלה גם לשון מיד ובאומ' כל אויביכם הורה כאן בעצם וראשונה לומר שלא על פרטות ההצלה של מיד מדין אלא גם על כל ההצלות שנעשו לישראל מזמן יציאת מצרי' ומלבד הלשון

הנזכר הנה העושה חסד כאילו מודה בכל הנסים מיום שיצאו ישראל ממצרים גם מצד הענין כי העושה חסד דהיינו למי שלא קבל ממנו טובה דאם למי שקבל ממנו אמת הוא באופן שהעושה חסד מודה בכל הנסים שנעשו לישראל מיום שיצאו ממצרים שכולם היו על צד החסד כי את ערום ועריה כתיב מכל מצוה ומעשה טוב ערומים הם ועכ"ז עשה להם הקב"ה כמה נסים כי השלם ראוי שיעשה חסד ואפילו עם הבלתי ראוי כי הוא ניהו הנקרא חסד נמצא שהעושה חסד מודה בכל הנסים שנעשו מיום שיצאו ישראל ממצרים דאם אינו עושה חסד אלא למי שעשה עמו טובה מורה שאינו מודה בנסים דביון דידוע שלא היו ישראל ראויים להם לא נעשו להם נסים לפי דעתו שהרי הוא סובר שאין לעשות חסד אלא גמול לראוי אליו ממעשה טוב שקדם בו שהרי הוא אינו עושה מעשה חסד אמנם מה שאמר כאילו כופר אם הכוונה על כופר בנסים פשוט הוא מן הטעמים הנז' מהלשון ומהענין כאמור ואם כופר בהקב"ה קאמר בלבד זה יהיה ממה שאמרו חז"ל גבי פרעה שאמר לא ידע את יוסף גרם לו לא ידעתי את ה' באופן שלפחות אפי' כי תפשת מועט תפשת דכופר הוא בהקב"ה כיון דכופר הוא בטובת חבירו ולזה במידה טובה אמר כאילו מודה בהקב"ה ובכל הניסי' אמנם במידת פורענות דכל מי שאינו עושה חסד לא תפש אלא לשון כופר בלבד כלומר דהא מיהא ילפינן.

## ט

### א

**וילך** אבימלך בן ירובעל שכמה הזכיר שם ירובעל לבדו אפשר שכוון להודיענו כי קללת אביו ומה שפתח פיו לשטן לומ' ירוב בו הבעל נתקיימה בשתי בחינות האחת מהאפוד שעש' שהיה למוקש לישראל ויזנו אחרי הבעלים שהבעל רב עמו שנכשלו ישראל וכן בבחינה שנית הזכירה כאן וילך אבי מלך בן ירובעל שנמשכ' מריבה גדולה עם אחיו כולם שהרגם ואחריתו של אבימלך עדי אובד באופן שרב הבעל עמו עד כלה לא שהבעל חלילה גרם לו זה כי הבל הוא הבעל לא ירע וגם הטב אין אתו אלא הואיל ונפק מפומיה דרב גובריה כאביו יואש נתקיימה ולזה אומר וילך אבימלך בן ירובעל או יהיה זה בבחינה יותר פרטית והיא כי מבית הבעל בעל ברית נתנו שבעים כסף ובהם השכיר אבימלך אנשים ריקים ופוחזים והרגם לבני ירובעל הרי ריב הבעל גם כוון בהזכיר אביו כאן בזה הענין לומר שאמר אבימלך בלבו כי מצד אביו בן ירובעל הוא וראוי למלכות ואף על פי שאמו פלגש אביו לכל דבר הוא ומצד אמו אף על פי שהיא פלגש הנה לו אחי אמו מעיר לעזור עם כל משפחת בית אבי אמו או אפש' שהזכיר כאן ירובעל לומר כי לאיש כמוהו לא היה יאות לקחת פלגש ואף על פי שמן הדין מותרת אין זו משנת

חסידים שזו הוראת נטיית לזימה ואחר נשים ומהיות היסוד רעוע דין פלגש גרם כל הפורעניות שיזכיר לשאר בניו:

**ב**

**דברו** נא באזני כל בעלי שכם צריך להבין הטענה הזו של משול בכם שבעים איש או משול בכם איש אח' שאין טעם לטענה זו דהא כי ימליכו אחד מהם הוא לבדו יהיה המלך דבשלמא טענת וזכרתם כי עצמכ' ובשרכ' אני טענ' מספקת היא ע"ד ומבשרך לא תתעל' והיה אפשר לומר שכאן רמז להם שבמלוך הוא יהרוג את שאר אחיו כי הוא בן פלגש ויתאכזר עליהם וישאר הוא יחידי לא כן כשימלוך אחד מן השבעים אחיו כולם יחיו ויהי עול כבד עליהם משבעים איש ואף על פי שהאחד מולך:

**והנכון** כי להיות השבעים בנים בניו הצד השוה שבהם מנשי' על ידי חופה וכתובה וקידושין הנה כשימלוך אחד מהם עכ"ז יד כולם באמצע במלכות כי שוים הם באמצעות' וביחוסם ז"ש מה טוב לכם שאעפ"י שלענין המצוה של מינוי מלך נצטוינו לשים מלך מהמובחר כדכתיב מקרב אחיך תשים וכו' מהמובחר עכ"ז מה טוב לכם לכם ולא לו יתברך המשול בכם שבעי' איש יען שיאמרו כולנו בני איש אחד בשוה אנחנו שהרי כולנו בני נשים ולא א' בנו בן פלגש ז"ש שבעים איש שכולם ימשלו מטעם כל בני ירובעל כלו' כולם שוים לא כן אם משול בכם איש אחד ר"ל שאם ימשול אבימלך לבדו הנה ימשול להיותו בן פלגש אעפ"י שהם ישארו חיים כולם לא יתקרבו אליו אלא הוא יהיה איש אחד מובדל מהשבעים איש אח' באין שני לו כי לא יתקרבו אליו מצד היותו בן פלגש בגודל לבבם לא ירצו להתקרב אליו ועוד כיון בשינוי הלשון שבתחילה אמר המשול ובסוף אומר אם משול והענין הוא כי אין ממנין על הציבור אלא מי שקופה של שרצים בצוארו כדי שלא ירדה הציבור בחזקה שעל כן אמ' הראשונים שבחר ה' בדוד ע"ה הבא ממואביה כדי שיהא נכנע דאתי מן האסורים לבא בקהל ז"ש מה טוב לכם שימשלו זדי' בכם ז"ש המשל לשון ודאי שודאי ימשלו וירדו אתכם בחזקה לא כן אבימלך מהיותו בן פלגש לא ירים ראש ז"ש אם משול לשון ספק אם משל ימשול לפעמי' כי זכור הוא שהוא בן פלגש עד שיפחד תמיד פן תורידוהו מגדולתו ותמיד תהיו צריכים לזכור שעצמכם ובשרכם אני כדאי להעמיד באופן שקלקלתו מהיותו בן פלגש היא תקנתו ז"ש וזכרתם לשון הווה תמיד גם על העתיד ולא אמר וזכרו כי עצמכ' ובשרכם אני שהיה לשון זה מורה על זכיר' בשעה זו כדי למנותו מלך אבל אומרו וזכרתם מורה על זכירה בהתמדה כדפרשית שאחר שימלוך יזכרו הקורב' כדי שלא להורידו מגדולתו על שהוא בן פלגש ויהיו חייו תלויים ולא יתגאה עליכ' והוא הטוב והנאות לכם ולפי זה וזכרתם כי עצמכם

ובשרכם הוא מדבר לנוכח אלא שיש פסוקים מדברים לנוכח במקו' שראוי לדבר בלשון נסתר אם לא שנאמר שסדר להם הנוסח עצמו שיאמ' בלי תוספת ומגרעת כמדברי' בשמו של אבימלך וז"ש בפסוק הקודם לאמר וסמיך ליה דברו נא וכו' כלומ' לאמר בלשון הזה שאומר לכם או אפשר שאחר שאמר לאחי אמו וכל משפחת בית אביו לאמר דברו נא וכו' עד אם משול בכם איש א' אז אמ' לקרוביו אלה אחלה נא פניכם אחי ורעי כי תדברו מלב ומנפש ובהתעצמות אל בעלי שכם ובעת דברכם נא וזכרת' אתם אחי אמי וקרובי כי עצמכם ובשרכם אני כי אז תדברו בלב שלם ונפש חפצה ותצליחו בכל ומהרי"א ז"ל כתב זה לשונו מה הוא היותר טוב ומובח' לכם אם משול בכם שבעי' איש ואם תאמר שלא ימשול כי אם אחד אינו כן כי כולם בני ירובעל ולכולם יש משפט בממשלה אחרי שלא נתנה בימיו לאחד מהם או הוא יותר טוב משול בכם איש אחד לבד ואמנם אמר עוד וזכרת' כי עצמכם ובשרכם אני ר"ל כי הוא היה בן גדעון כמו הבנים האחרים ואם היה נופל מצד אמו שהיתה פלגש הנה אין זה ראוי שיהיה אצלם כי אמו היתה מביניהם ולכן מאותו צד שחשבו האחים שהוא יותר פחו' מפאת האם מאותו הצד עצמו מפאת אמו ראוי שיהיה יותר משובח אצל בעלי שכם עכ"ל:

**ג**

**וידברו** אחי אמו וכו' אעפ"י שאבימלך ציוה לאחי אמו ולכל משפחת אבי אמו לאמר כולם יחדיו הנה באו היותר קרובים לדבר בזה לקיים דברו שאמר וזכרתם כי עצמכם ובשרכם אני לדבר עליו בלב שלם וז"ש וידברו אחי אמו לבד גם ראו שלא לדבר בשמו אלא כאילו הם מעצמם מדברים בענין ולא יאמרו שגבה לבו למלכות אין זה כי אם רוע לב לזה וידברו עליו אמרו שהדברים מהם ומדעתם שנתנו אל לבם (למהליך) [להמליך] את אבימלך מהטעמי' הנזכרים ועל ידי כן ויט לבם אחרי אבימלך כי אמרו להם אלו המדברים אל בעלי שכם אחינו הוא וראוי לכולנו להחזיק בידו או כפשוטו שאנשי שכם מעצמם אמרו אחינו הוא ומהרי"א ז"ל כתב שכונת הכתוב לומר שלא עשו כן לקיים ברי' אהבה עם גדעון שנדרו ואמרו משול בנו גם אתה גם בנך אלא להנאת עצמם נתכוונו כי אמ' אחינו הוא מצד אמו.

**ד**

**ויתנו** לו שבעים כסף כתב מהרי"א ז"ל ומזה יתבאר רוע לב אנשי שכם כי נתנו לאבימלך שבעים כסף מבית הבעל כמספר בני גדעון שבעים כמבשרים על הריגת' ע"כ ומתוך דבריו נוכל ללמוד ולומר כי אם היו מולכים אחד מהשבעי' בני גדעון היה ראוי לצאת מבית בעל ברית דורון לכל אחד ואח' מהשבעים ונתייעצו עתה לתת לו לאבימלך כל השבעי' מנות ההם כי הוא יחזיק בעוז יותר וזה הענין מתיישב יותר כי כפי פשט

הכתובים לא נתברר בהם גילוי דעת מהריגת שבעים בני גדעון עד שיבא הסך הזה מכוון לבשורת הריגתם ולקיים דברו שאמר מה טוב לכם וכו' עשה ענין השכירות של אנשים ריקים וכו' שבזה אמת את דברו שאם השבעי' כסף היה ניתן כסף אחד לשבעים בנים מה יועיל בכסף ההוא הנה יוציאנו באכילה ופיזור שה"א פ"הה ובשנתנוהו לו לאבימלך הועיל לצורך ציבור ובקשו לשכו' אנשי צבא למלחמ' וזהו אומרו וישכור בהם אבימלך שתיבת אבימלך מיותרת שעליו מדבר כמ"ש ויתנו לו כיוון לומ' אבימלך הרמאי ורשע ערום לגנוב דעת' עשה כן לקיים דברו מה טוב לכם שהרי דברו מלא בשכור אנשים מהשבעים כסך הראויים לינתן לשבעים איש אחיו ומה שאמר אנשים ריקים ופוחזים רש"י ז"ל ופוחזים בהולים במעשיהם לעשו' בלא תבונ' ע"כ והרד"ק ז"ל רקי' ופוחזי' קלים (מתטעננים) [מתנועעים] על טרפם שלא היה להם במה יחיו מן פחז כמי' וי"ת סריקין וברקין סריקין ר"ל ריקין כמו בוקי שריקי ובקרין כמו פקרין כמו הבקר לעניים הבקר הבי"ת במקום פ"א ופירושו אנשים מופקרין ומשולחין או יהיה בקרין כמשמעו בבי"ת ור"ל רועי בקר כי הם נבזים שבאנשי' כמו שמצינו בדברי חז"ל אפי' רועי בקר ובנוסחא אחרת מצאתי סריקים ובסירים ופירושו נבזים כמו דבר ה' בזה תרגומו בסר עד כאן ולי אפשר שפירוש סריקין גזלנים בערבי ובקרין לשון הפקרים כמו שכתב הרד"ק ז"ל והכוונה שמפקירין ממון בני אדם וזהו תרגום פוחזי' שבאים על בני אדם בפחז מים ושטף מים רבים כשולילותו של (זהב) [נהר]:

**ה**

**ויבא** בית אביו עפרתה כתב מהרי"א אולי נתקבצו כולם לעשות אבל לאביהם ירובעל או כדי לברר הממשלה עם מי תהיה ואבימלך בא על הבית פתאום והרג את השבעים ויותר יותם ואין הכוונה שהרג שבעים מלבד יותם כי הם כולם די שבעי' לא יותר אבל רצה שנותר יותם ממספר השבעים ושלא נשאר בעבור היותו מרחם עליו בהיותו נער כי אם לפי שנחבא ע"כ והרד"ק כתב ויותר יותם נותר מהשבעים והשבעים חסר אחד הרג ואעפ"י שאמר שבעים איש מנהג הלשון במקומות שלא יפחות החשבון הכולל בעבור אח' כמו כל הנפש הבאה ליעקב מצרימה שבעי' ארבעים יכנו ע"כ. ולעד"ן לדקדק אומרו בית אביו די שיאמ' ויבא עפרתה אבל כוון לומר שהתנכל לבא כאילו בא אל בית אביו לא במרד ולא במעל כי אם באהבה רבה ויהרוג את אחיו במרמה בני ירובעל ר"ל שתי' רעות עשה האח' להרוג אחיו ואעפ"י שלא יהיו בני ירובעל היה לו לחוס מצד האחוה והשנית מצד היותם בני ירובעל ואפי' שלא יהיו אחיו ראוי ומחוייב לחוס על זרע נברים ובנן של קדושים כל שכן בהצטרף יחדיו היותם אחיו והיותם בני

ירובעל ע"ד מה שאמרו חז"ל בפסוק ומדוע לא יראתם לדבר בעבדי במשה בעבדי אעפ"י שאינו משה ובמשה אעפ"י שאינו עבדי וכן כיוצא בו עם בני עם יצחק או אפשר את אחיו ועוד שמכאן שאביו ירובעל מצטע' הוא בקבר במכת חרב והרג ואבדן שבעים בניו וז"ש בני ירובעל כאילו אמר שציער את האב בהרג הבנים וכדמפרש בסוף הענין וישב אלי"ם את רעת אבימלך אשר עשה לאביו להרוג את שבעים אחיו כמו שאפרש בסמוך שלאביו ממש עשה הרעה הזו שאביו הרגיש ונצטע' ממש בקבר או אפשר שמעשה האפוד אשר עשה ירובעל גרם לו מכת הרג בניו שבעים כדכתי' ויהי לגדעון ולביתו למוקש וז"ש ויהרוג את אחיו והסיב' להיותם בני ירובעל בעון אביה' אביה' אכל בוסר ושיני בניו תקהינה עוד אפשר שאמר אחיו בני ירובעל ר"ל ויהרג אחיו ולא (שנים) [שוים] אליו בלבד אלא טובים ממנו שהם הם בני ירובעל הכשרי' באים מאשה ע"י כתובה חופ' וקדושין ואבימלך אינו בן ירובעל בעצם וראשונה כי בן פלגש הוא ולהיותו רע מעללים לכך צרף לו הכתוב מחשבתו הרעה למעשה דהיינו מה שחשב להרוג כל השבעים ואעפ"י שנצול יותם שברח עכ"ז כתב ויהרוג וכו' שבעים איש על אבן אחת ואעפ"י שויותר יותם בן ירובעל הקטן כי נחבא עם כל זה מעלה עליו הכתוב כאילו הרגו כיון שלא ניצול ממנו אלא בבריחתו עוד אפשר מטעם אחר והוא ע"ד מה שאמרו חז"ל בשאול ואל בית הדמים אשר הרג את הגבעונים שהרי שאול לא הרג אלא נוב עיר הכהנים ולא גבעונים אלא שע"י שהכהנים אשר בנוב היו מספיקים מזון לגבעונים והוא הרג הכהנים הרי הוא כאילו הרג לגבעוני' ועל דרך זה יאמר כאן ויהרוג את אחיו וכו' שבעים איש על אבן אח' ואעפ"י שנותר יותם ראוי לחשבו בכלל אלה ההרוגים כי יותם הנותר בן ירובעל הקטן הוא וכיון שנשאר יחידי וקטן ונחבא חשוב כמת הוא ודמו הנה נדרש בכלל הרג אחיו כמו שנדרש דם הגבעונים מיד שאול ובזה מובן אומרו הקטן כי מה תועלת בהודעה זו או אפשר שהודיע השגחת ה' כי את אשר יאהב להציל יציל שהרי יותם ניצול עם היותו קטן נחבא והגדולים נהרגו. **עוד** אפשר והוא ענין עמוק שהכתוב הזה מגיד מראשית אחרית כי בגלל הדבר הזה נגזר על אבימלך שתשליך עליו האשה פלח רכב דהיינו חתיכת אבן ריחים כמו ריחים ורכב שאמ' חז"ל טוב היה אבימלך מלך פלשתים שהרבה כבוד לאברהם שנאמר הנה ארצי לפניך מאבימלך בן ירובעל שהרג את אחיו אמר לו הקב"ה רשע אתה הרגת שבעים איש על אבן אחת אף אתה ותשליך אשה אחת פלח רכב ושלמה אמר כורה שחת בה יפול וגולל אבן אליו תשוב ע"כ לעומת זה ר"ל שאמר כאן ויהרוג את אחיו מה שהם ס"ט אבל כשתכלול עמהם את אבימלך שעתיד ליהרג על ידי אבן ג"כ כי במידה שמדד בה ימדדו לו אבן ואבן איפה ואיפה ז"ש

בני ירובעל שבעים איש על אבן אחת ר"ל שתמנה אבימלך עם אחיו הנהרגים אז בני ירובעל עולים שבעים על אבן אחת כי אבימלך משלים החשבון שיותם הקטן נותר כי נחבא והמשלים החשבון אבימלך כאמו' ועד"ז מובן ג"כ כפל אחיו בני ירובעל:

ו

**ויאספו** כל בעלי שכם וכל בית מילוא מהריי"א ז"ל כת' שתכף שהרגו בני ירובעל המליכו את אבימלך כי הוא רצח וגם ירש המלכות ומ"ש למלך בדרך העברה שהרי לא נמנה בכלל מלכי ישראל ושאול המלך הראשון כי נמשך והנה באבימלך עצמו נאמר בסמוך וישר אבימלך על ישראל לשון שררה ולא מלכו' אם כן אומרו וימליכו למלך לאו דוקא ע"כ ואני אומר כי הדין עמו שלא היה מלך ראשון כי אם שאול אבל אלה רשעים השגו וטעו בחשבם כי בידם תלוי למנות מלך ואפי' בלי שמן ונביא ז"ש וימליכו את אבימלך עליהם כדי שיזכה להיות מלך שליט על כל שארית ישראל. וזה טעם למלך בלמ"ד ולזה עשו ענין זה סמוך עם אלון מוצב אשר בשכ' כתרגומו מישר קמתא דבשכ' שעשאוהו באותו המישור לסימן טוב שישוו כולם במישור ויקבלו כול' עול מלכותו יחדיו כל ישראל והוא ע"ד בעמק שוה הוא עמק המלך שדרשו חז"ל שהשוו כולם וקבלו מלכותו עליהם והוא כי העמק ההוא שוה הוא כמו שפי' רש"י ז"ל בחומש ועשאוהו עמק המלך שיתייחס המקום בהשוואתו אל הענין שכולם השוו והמליכוהו עליהם כן גם אלו בעלי שכם המליכו את אבימלך אצל מישר קמתא דשכם ולא שוה להם שלא השוו כולם לקבלו מלך אלא שררה לבד לא מלכו' כי לא נמשח כי אם שאול ובסמוך במשלים של זית וגפן וכו' אברר זה יותר בס"ד ומ"ש אילון רש"י ז"ל הביא דברי המתרגם הרד"ק ז"ל כתב עם אילון מוצב סמוך כמו המה עם בית לחם והדומין לו מוצב כתרגומו מישר קמתא היתה אבן או זולתה מוצב שם ויחס המישור אליו עד כאן וכן הרלב"ג ומהריי"א ז"ל כתב שהי' מקום מוכן להקבץ שם אנשים רבים ע"כ ושם נתקבצו להמליך אבימלך:

ז

**ויגידו** ליות' וילך ויעמוד בראש הר גריזים חז"ל אמ' ולמה עמד בהר גריזים וקלל ולא נתנו הקללות אלא על הר עיבל אלא כך אמר אתם הכותים עתידים לומר הר גריזים שלנו הוא ששם נתנו הברכות ואינם יודעים ששם נתנו הקללות שהיו עומדים על הר עיבל ומקללים למי היו מקללים לא לאלו שהיו כנגדן נמצאו הקללות באו אל הר גריזים והברכות על הר עיבל לפיכך אמר יותם איני מקללם אלא על הר גריזים ע"כ:

**ויש** לדקדק דמאי קאמר למה עומד בראש הר גריזים דלמא זה ההר נזדמן לו יותר לבא לעמוד עליו ולומר דבריו אלה ולברוח ממנו יותר מבהר עיבל וההכרח לא ישובח ולא יגונה שאעפ"י שבהר גריזים נתנו הברכות בא זה וקלל כי הוא מוכרח בהר ההוא

שנזדמן לו יותר כאמור ולא שיהיה טעם בדבר עד שיאמר ולמה עמד על הר גריזי' ועוד קשה דהי"לל ולמה לא עמד בהר עיבל כי שם ניתנו הקללו' והיה מקצר יותר ועוד קשה דהרי ברך לקח בתחילת דבריו ובסופו ואם באמת ובתמים עשיתם וכו' שמחו באבימלך וישמח גם הוא בכם ובבחינת ברכה זו ראוי ליאמר זה בהר גריזים ועוד שמאחר שכוונתו לקלל ובוחר הוא בהר גריזים לפי שכלפי הר גריזים נאמרו ולמה לא יבחר בהר עיבל ששם נאמרו ויאמר ונתת את הקללה על הר עיבל.

**ונראה** שחז"ל דקדקו כפל וילך ויעמוד מספיק שיאמר וילך אל ראש הר גריזים אלא ודאי שזה לשון ויעמוד מעין אלה יעמדו לברך וכו' ואלה יעמדו על הקללה וכוונת הכתוב לומר שכיון בכוון דעה והשכל בעמידה זו לעמוד ביחוד שם בראש הר גריזים ולא בהזדמן היה כך ובמקר' ועל מערכ' זו הקש' ואמ' ולמה עמד על גריזי' וכו' דלא נקט ולמה הלך ועמד כיון דאיכא למדחי שכך נזדמן לו להלוך אל הר גריזים ולא אל הר עיבל אמנם קושייתו היא מלשון ויעמוד דמשמע שכוונתו לעשות עמידה מעין מעמד הר גריזים והר עיכל ועל זה שאל ולמה עמד על הר גריזים ולפי שהיינו יכולים לתרץ לזה ולומר שלפי שפתח בברכה לכך בא אל הר גריזים לזה אמר המאמר בדקדוק ולמה על הר גריזים וקלל וכו' ר"ל ידוע הוא שיותם לא חפץ בברכה לברך את אבימלך במ"ש אם באמת ובתמים וכו' בריא לו שברשע ופשע עשו כל מה שעשו אבל בערמה פתח בברכה כדי שיענו בע"כ אמן והברכה תהפך לו לקללה והוא תכליתו כדי שתהיה הקללה נמרצת ז"ש ולמה עמד על הר גריזים וקלל כלומר גם הברכות קללות שקלל יחשבו דכיון שהם לא המליכוהו באמת ובתמים תצא אש וכו' ולזה הקשה בכח ואמר ולא ניתנו הקללות אלא בהר עיבל לשלול התירוץ שמתרץ אחר כך כוון בלשונו זה לומר דכיון שלא ניתנו הקללות אלא בהר עיבל כך היה לו ליותם לתת קללות אלו בהר עיבל ולא יתחכם הוא יותר מבוראו ללכת אחרי אלו שכנגדן וכו' ומשני טעם נכון והוא זה שכוון לגלות אזנם שטעות הכותים וטעות אנשי שכם אחד הוא כי הכותים טעו ואמ' הר גריזים שלנו הוא כמו הלנו אתה אם לצרינו כך עתידים לו' הר גריזים שלנו הוא ועזרתינו הוא שהרי שם ניתנו הברכות ואינם יודעים ששם ניתנו הקללות שהרי עומדים וכו' כמו כן אלו אנשי שכם חשבו שמלכות אבימלך לטובה גדולה וקללה היא כמו כן בברכות עצמם שאומר להם יותם על זה קללות הם לפי האמ' שהרי לא באמת ולא בתמי' המליכוהו עליהם ועתיד לקיים עליהם תצא אש מאבימלך ותאכל את בעלי שכם נמצא כי מתייחס ענין זה לאומרו שם ביחוד על הר גריזים כי כמו שהקללות נאמרו בהר עיבל כנגד הר גריזים שהבלתי מקיים דברי התורה יחולו עליו הקללות ולא הברכות הנאמרות שם

בהר גריזים כך אלו הקללות שקלל יותם אמרם בהר גריזים שאעפ"י שפתח בברכה ע"מ שעשו באמת ותמים הנה אם לא עשו באמת ובתמים קלל' תחשב להם ואם כן אעפ"י שהשכל היה מחוייב לקללם בהר עיבל ששם נאמרו עכ"ז איני מקללם אלא על הר גריזים ר"ל איני מקללם על האופן הזה מהקללות המורכבות בברכות ומלובשות בהם אלא בהר גריזים ולזה כל דבריו אלה היו עם בעלי שכם ולא עם אבימלך לפי שהם חשבו לטוב' להם מלוך אבימלך ולא משאר אחיו וטעות הוא כטעות הכותים בהר גריזים כדפרשית הרי למדנו מתוך דבריהם ז"ל הבנת כפל וילך ויעמוד שהלך ובכוונ' מכוונ' ויעמוד לשון עמידה כמו ואלה יעמדו וכו' האמור בהר גריזים ובחר לקללם בהר גריזים להיות שהקללות נאמרו כנגדו של הר גריזים ולי אפשר במה שאמרו חז"ל וה' המטיר על סדום שהרשעים מהפכים מידת רחמים למידת הדין כך ראה יותם שאפי' הר גריזים המוכן לברכה ראוי שיהפך להם לאבימלך ובעלי שכם למקום מוכן לפורענות וקללה כי הרעו עם בית ירובעל בהרגם שבעים איש מבניו ולזה עלה בראש הר גריזי' אשר שם הראש וחלו מאז הברכו' ועת' יהפך לאבימלך לקללה או בחר בראש להיות המקום ההוא יותר גבוה ותלול שבהר ההוא לשתי בחינות האח' שישמעו דבריו והשני כדי שיהיה נשגב שם יותר ורחוק מהם פן ישטמוהו בעלי חצים לא כן בעמדו שם בראש הר גריזים הוא מרומים ישכון מצדות סלעים משגביו ומ"ש בעלי שכם כתב מהרי"א ז"ל אדוני שכם וגדוליה ואמר שמעו אלי בעלי שכם והיה שכרכם שישמע אליכם אלהים כי רמז להם שעוד מעט יקראו אל אלי"ם ויצעקו אליו מאבימלך כאשר הוא יותם אז צועק ממנו ע"כ והמתרגם תרגם וישמע ויקבל צלותכון וכו' ע"כ:

**ח ט י יא יב יג יד טו**

**הלך** הלכו העצים וכו' הקשה מהרי"א ז"ל למה המשיל הדבר בזית ובתאנה ובגפן ובאטד ולא זכר עצים אחרי' וגם ראוי שנדע למה התחיל בזית ואח' כך תאנה ואחר כך גפן ולמה בזית אמר מלכה עלינו ובתאנה ובגפן אמר לכי את מלכה עלינו והרב"ע ז"ל הקש' בשער י"ב שאין המשל דומה לנמשל כי לא מצינו העם הזה הולכי' אחר המלך אדרבא אבימלך השתדל בכל עוז להביא המלכות אליו והנה חז"ל אמרו במדרש והביא רש"י ז"ל דבריהם הלוך הלכו העצים אלו ישראל משל הזית היה לעתניאל בן קנז הבא מיהודה שנקרא זית רענן יפה פרי תואר דשני לשון שומן לתאנה דבורה את מתקי דבש דבורי' לגפן גדעון שהוא מזרע יוסף שנאמר בו בן פורת יוסף כגופן דנציב המשמח אלי"ם שאין אומרים הלוים שיר הקרבן אלא על הנסכים אל האטד אינגלוטייר בלע"ז עכ"ל וחז"ל אמרו מתקי ותשר דבורה שאמרה דברים מתוקים בשירתה והרד"ק

ז"ל כתב י"ת לשון תמיהה המיזל אזלו אילניא וכן תרג' החדלתי האשבוק כלומר האניח דשני במקומו והלכתי לנוע על העצים ומשל העצים הם אנשי שכם והאטד אבימלך כלומ' חסרו לכם אנשי' להמליך עליכם כי המליכו הפחות שבהם והוא אבימלך. תוספת והאטד אבימלך וכן ויבואו עד גורן האטד ולפי שבאלו הקוצים גודרי' בו הדברי' שצריכים להשמר מההזק ולפי שהמלך נבחר לשמור העם מנזק ומכל דבר רע אמ' כי המלך שבחרו הם והו' אבימלך אינו ראוי לאותו התכלית שראוי שיושם המלך בעבורו מלך על העם לשמר' מהנזק כי אדרב' הוא מזיק להם הפך הכוונה כמו הקוץ המריע למי שיאחז בו או יפעל בו כן עשה אבימלך בעם שכם שהרג בהם ובאחיו וכמו שהקוץ הוא דבר שאין בו תועלת רק הנזק כן יקרה לאנשי שכם מאבימלך שהמליכו עליהם מי שירע להם ולא יועיל ע"כ מלכה עלינו מלוכה כתיב (ואמר) [ואחד] הוא החדלתי מבנין הפעיל והוא מבואר או מבנין הפעל כמו החדלתי בקמץ ה"א ור"ל החדלתי מדשני וי"ת האשבוק ית משחי יכבדו אלי"ם ואנשים כנר שמדליקים בשמן זית לפני אלי"ם ולפני אנשים או במאכל מקריבים השמן למנחו' לאלי"ם ואנשי' ג"כ יאכלו אותו ויונתן תרג' דמיניה מיקרין קדם ה' וביה מתפנקין בני אינשא לנוע על העצים תרגם למעבד מלכו את מתקי המ"ם נקרא בקמץ חטף המשמח אלי"ם ואנשים מכאן סמכו חז"ל שאין אומרים שירה אלא על היין שנאמר המשמח אלי"ם וי"ת דמיניה מנסכין קדם ה' וביה חדן רברבין הרחיק יונתן ע"ה השמחה מהבורא יתעלה כמו שהרחיק כל שאר התוארים ממנו שאין לפניו לא שמחה ולא עצבון ומה שנאמ' בו מהם הוא ע"ד משל כי דברה תורה כלשון בני אדם וכן תרגם אנקלוס ויתעצב אל לבו ואמ' במימריה למיתבר תוקפיהון ברעותיה הרחיק לשון עצבון ממנו יתבר' ומה שלא עשה כן במלת ויחר אף ה' והדומים הוא לסוד ידוע אצל מביני מדע ומה שתרגם אנשים רברביא ר"ל כי היין משמח אנשי' הגדולי' והחכמים ותיטיב דעתם בו כמו שאמרו רז"ל חמרא וריחני פקחין אבל האנשים הפחותי' ישתכרו בו ותשתבש דעתם בו ומה שהזכיר שלשה עצים אלה לקצר הדבר ועוד כי הזכיר השלשה המשובחים ואחר כך הזכיר הפחות שהוא משל לאבימלך ואדוני אבי ז"ל כתב כנגד שלשה מלות שאמ' ישראל לגדעון משול בנו גם אתה גם בנך בן בנך ע"כל (והר"דק) [והרלב"ג] ז"ל פי' דשני אשר בי יכבדו אלי"ם ואנשים כי מהשמן היוצא ממנו היו מדליקין במקדש את המנורה וכמו שפי' הרד"ק ז"ל וגבי יין המשמח אלי"ם פי' בניסוך היין כדפירש רש"י ז"ל והרד"ק ובענין האטד כתב שהוא משל לאבימלך שכמו שהאטד הוא דרדר כתרגומו אטדין שלא יצא שום פרי ממנו כך מאבימלך לא יצא שום פרי ותועלת ע"כ ומהרי"א ז"ל הביא דברי רש"י ז"ל והקשה עליו זה לשונו

ויקשה לזה כי עתניאל ודבורה וגדעון לא שאלו מהם ישראל שימלכו עליהם ולא אמרו להם הם שלא ירצו אבל בפועל משלו ביש' ע"כ וקושייתו ז"ל היא חזקה ולתרץ ל"עד ב"ה אפרש הפסוקים על פי שיטת רש"י ובאופן אחר בהתכת לשון הפסוקים והוא כי כל השופטים אשר קדמו לאבימלך שפטו את ישראל אבל לא בדרך מלכות וגאוה כי אם ביראת השי"ת והוא המלך עליהם והנביא והשופט עומד ביניהם ובין ה' להגיד להם דבר ה' על אשר יאמר להם לא יטו ימין ושמאל לא כמו שחשבו הפתאים האלה שהמליכו את אבימלך מלכות ולא כדרך השופטי' וכדכתיב לעיל וימליכו את אבימלך למלך מלכות ולא שופט אשר דבר כזה הוא מה שהגידו ליותם דכתיב ויגידו ליותם כי פשיטא שהרג אחיו שהרגם כדי למלאת מקום אביו בשררה עשה כן ואין זה חידוש א"כ מה הגידו לו עד ששם נפשו בכפו להראות ולהמצא לפני רודפיו אלא ודאי ויגידו לו הגדה מחודש' והיא שהמליכוהו למלך ממה שברח אביו מאותה שררה שכן אמר לא אמשול אני וכו' ה' ימשול בכם כי לו יאתה וז"ש כאן הלך הלכו למשוח עליכם מלך ולזית דהיינו עתניאל בן קנז מלכה עלינו לא שיהיה כן בפועל כי אם בכח שכך דרך כל המושלים יאמרו משל ומליצה כאילו אירע כך בפועל דבר שלא היה ולא נברא אלא למשל היה ע"ד שאחז"ל איוב לא היה ולא נברא אלא למשל היה על זה האופן עצמו המציא יות' בן גדעון כאילו אמ' לעתניאל הוא זית רענן מלכה עלינו מלכות והוא בהיותו שופט בלבד כנודע והרי הוא כאילו השיב החדלתי את דשני אשר בי יכבדו אלי"ם ואנשים כנודע במשל השמש כמו שכתבתי בשם המפרשים ובנמשל הרי אני בהיותי שופט ולא מלך אני מכבד אלי"ם כי לה' המלוכה והוא ימלוך לעולם ועד ולא אני וכן מכבד אנשים שברור הוא להם שהשי"ת מלכם ולא בשר ודם ואם אני אקבל עלי למלוך עליה' יחדל הכבוד הזה לכך איני רוצה להיות מלך אלא שופט בלבד ז"ש והלכתי לנוע על העצים איני חפץ במלכות על העצים כי אהיה נע ונד די לי בהיותי שופט לבד והתרגום מסייע לזה שתרגם לנוע על העצים ואיהך למיעבד מלכו על אילניא וכן בכול' הזכיי למיעב' מלכו מלכו דייקא ובז' מדוקדק או' מלכ' עלינו דכתי' מלוכה שהכונ' שהעצי' אלו יש' היו רוצי' שתהי' המלוכה נמשכת מאב לבני' ולא קבל הזית עליו כ"א בשופט לבד ועד"ז עצמו הוא מה שאמ' ג"כ לתאנה לכי את מלכי עלינו מלכי דייקא והתאנ' זו דבורה כדפרש"י ז"ל והנה להיות הזית רענן היותר משובח לכך אמ' בו מולכה עלינו אמנ' כשלא רצה הזית אז אמ' לתאנ' שאינה כ"כ חשובה אולי זאת תתפת' ז"ש לכי את ר"ל את שאינכי מערך הזי' לכי ומולכי עלינו וכן גבי הגפן אמר ג"כ לכי את ר"ל אעפ"י שהזית לא רצה מצד מעלתו וכן ג"כ התאנה לא רצתה מצד מעלתה במתיקותה ותנובתה הטובה בכל זמן

לא כגפן שאחר שיעשוהו יין יזיק לפתאים לעומת זה אמ' ג"כ בה לכי את מלכי עלינו ר"ל את שאינך חשוב' בערך הזית והראי' שאעפ"י שהזית לא רצה והתאנ' לא רצתה לכי את מלכי עלינו שאינכי מערכ' שההבדל רב בינך לתאנה וכ"ש בינך לזית ולכך חזרו לומ' לשון מלכי קרי וכתיב מלוכי שחזרו לראש כמ"ש מלוכ' עלינו שרמזו מלוכ' עד סוף כל הדורות כן אמ' לגפן מלוכי לשון המשכ' מלוכ' שהגריעות שבה יגרום לה לקבל שררה כי אין לה טענה לומר החדלתי את דשני ולא טענת החדלתי את (תבונתי) [תנובתי] הטובה וכו' אף היא תשיב אמריה להם שאעפ"י שאינ' מערך הזית והתאנה אבל עכ"ז יש לה שלימות מה והוא אומר' החדלתי את תירושי דלא קאמרה את ייני אלא תירושי כלומר לא נעל' ממני שהשותה יין נעשה רש ממצות ורש בפועל כי לכך נקרא תירוש ז"ש החדלתי את תירושי והוא מום דאית בי אנא קדימנא ואמרנא אבל עם כל זה יש בי מהשלימות המשמח אלי"ם ואנשים יחדיו בנסכים כדפרש"י ז"ל מכאן שאין אומרים הלוים שירה בקרבן אלא על הנסכים ואיך אניח שלימות זה בלכתי לנוע על העצים אחרי גדולות ונפלאו' ממני כענין מלכות ולזה לא נתרצה שום א' מהנזכרים לקבל עליו עול מלכות כי אם עול שופט לבד וכמ"ש גדעון הוא הגפן לא אמשול וכו' ה' ימשול בכם ולעומת זה הלכו העצים אל האטד לכה אתה מלוך עלינו אתה שאין בך שום שלימות שלא תוכל לטעון ולומ' החדלתי לך יאתה לקבל המלכות כמ"ש שהשלימים מצד שלימותם חוייב שלא יקבלו עול מלכות כי אם עול שופט לבד השי"ת המלך עולם ועד עוד אפשר לדקדק תיבת לכי את מלכי עלינו האמור בתאנה ובגפן וכן באטד לך אתה מלוך עלינו והוא כי בתחילה כשדברו לזית אמרו לו מלכ' עלינו קרי אמנם הכתיב הוא מלוכה עלינו שזה מורה על המשכת המלכות הוא ובניו אחריו וכשלא קבל הזית אז אמרו לתאנה לכי את מלכי עלינו ר"ל את לבדך ולא זרעך אולי תתרצ' בזה וכן בגפן לכי את מלוכי ולא שוה להם וכן לאטד אמרו לו לך אתה מלוך עלינו ר"ל אתה לבדך וקבל להיות מלך כמו שהוא הנמשל באבימלך שהוא לבדו מלך שלש שנים ונפסק המלכות מזרעו ולפי שההלצה הזו שעשה יותם מהלך הלכו העצים וכו' היה יכול להרחיבה בעצים זולת אלו ולהזכירם והיה ממשיל בהם שאר השופטים שעמדו להם לישראל אלא שאמר אלו השלשה לפי שהם העיקריים וכמו שכתבתי למעלה בשם הרד"ק ז"ל ובזה אבין לע"ד אומרו הלך הלכו העצים כיון בכפל זה לומר ולכלול במאמרו זה שהעצים האלה אשר הם משל לישראל הנה הלך הולכים לזולת מאלו העצים הנזכרים לומר מלוך אלינו וזהו כפל הלך הלכו העצים אלא לאהבת הקיצור הזכיר שלשה אלה למשל עתניאל הראשון ודבורה להיותה אשה וגדעון אביו של אבימלך כי להבדיל בין הקדש

אביו שלא רצה לקבל שררת מלכות ובין החול אבימלך האטד שקבל עליו להיות מלך ונאבד ומהריי"א ז"ל כתב שיטה אחרת והיא שהשררה ומלכות לא יאות כי אם לאחד משלשה או למיוחס או לעשיר או לבעל מידות טובות מקבל את כל האדם בשמחה כנגד המיוחס אמר משל הזית שהוא העולה על כל המשקים וכל זמן שמזקין מוסיף מעלה ושבח והתאנה משל לעשיר שעושרו מתוק מדבש וגופת צופי' והגפן המשמח אנשים משל אל איש בעל מידות טובות המשמח את כל העולם ומקבלם בסבר פנים יפות וענין המשל הזה באומרו הלך הלכו וכו' לומר שהנאות הוא שהעם הנמשלים לעצים ראוי שילכו אחר המלך כי בלכת המלך אחר העם ורדפו אחר השררה בהכרח שהשררה בורחת היא ממנו שזו הורא' היותו בלתי ראוי אליה וכל זה כיון יותם לבזות אל אבימלך כי מצד היחס לאחיו יאתה המלכות ולא לאבימלך שהוא בן פלגש ואם מצד העושר לאחיו לא לאבימלך שהרי הוצרכו לחזק בדקו בשבעי' כסף מבעל ברית להחזיק בדקו להשכיר בהם אנשים רקים ופוחזים ואם כנגד שלימות המידות כגפן פוריה וענפה הנה אבימלך אכזרי על אחיו שבעים באופן שביזה אותם שבחרו באבימלך שהוא כאטד אשר אין בו שום שלימות וכמו שהמשיל דוד ע"ה את הרשע ובליעל כקוץ מוצד כולה' כי לא ביד יקחו וכו' ולהיות שמטבע השלם לברוח מהשררה שיודע ומבין הוא היות המלכות שעבוד והשתעבדות כמו אם תהיה עבד לעם הזה וכמו וישב בבית החפשית האמור בעוזיה כשנצטרע שישב לו בבי' חפשי משעבוד ועול מלכות ומי שאינו מלך הוא הבן חורין אמיתי לעומת זה אמרה הזית איך אקבל עלי עול שררה ומלכות שעל ידי זה אפסיד מה שבידי זהו שאמר החדלתי את דשני רוצה לומר אם אכנס בעול המלכות יחייב שבזה החדלתי את דשני המשמח אלי"ם ואנשים אלי"ם בהדלקת נרות המנורה ואנשים במשיחת' למלכות ומשיחת כלים בשמן וכיון שהכבוד בי בטבעי איך אניח כבוד זה בלכתי לנוע על העצים שלפי האמת המלכות הוא התנועעות וטלטול ויבוטל דשנו מעול מלכות והנה אמרו באלו האחרונים של תאנה וגפן אמר לכי את מלכי עלינו לפי שהעצים לא ילכו אל התאנה אלא אחר שהזית לא תאבה ולא תשמע אליהם ואז יאמרו לתאנה לכי את מלכי עלינו לפי שהזית ביאר להם הקדמה זו שהמלכות עול ושעבוד הוא וטלטול ותנועה לפי האמת לא חירות כמה שאמר לנוע על העצים לכך אומר לתאנה לכי את מלכי עלינו רוצה לומר אף על פי שתתנועע ותנוד מלכי עלינו כלומר הואיל ולא רצה הזית לכי את וזכר שגם העשיר הנמשל לתאנה לפעמים ישנא הרבנות והוא אומרו החדלתי את מתקי הוא העושר המתוק לחכי שלא אכל זר ממנו כי במעל המלכו' ימנע ויחדל ואחרי שאלו לא רצו בשררה לא הנכבד ולא העשיר יבחרו בבעל מידות

אולי יקבל ועם בל זה לא יבחר ברבנות והוא אומרו החדלתי תירושי המשמח אלי״ם ואנשים בניסוך היין ובנמשל במידות טובות ובהסברת פני האוהבים אשר כל זה יפסד בעול מלכות אחר שהשלימי' הנמשלים לזית ביחס לתאנה בעושר לגפן במידות אז הלכו לאטד והוא משל אל האיש הרק מכל שלימות שהוא הוא אשר יקבל להכניס עצמו בסכנה כזו ולזה האטד לקח המעלה מיד ואמר אם באמת ובתמים אתם מושחים אותי רוצה לומר איני יודע אם תעשו זה לצחק בי אחר כך ולהדיחני אבל אם באמת ובתמי' אתם עושים זה באו וחסו בצילי והוא בדמות לעג שאין צל לאטד ואם אין אלא שכוונתם לצחק בי אחר כך דעו כי תצא אש מן האטד שאין בו תועלת זולת ההדלקה ולא תחשבו שאדליק הפחותים אשר כמוני לבד אבל אדליק ארזי הלבנון שהם היותר משובחים מכל העצים עכ״ל בתורף דבריו ואבין לע״ד בהקדמתו זו הנכונה שהאיש השלם יש לו לברוח מהשררה והעד רבן של נביאים שלח נא ביד תשלח וכל הסרבנות שסרב ולזה ברחו כל העצים המשובחים מהשררה כמו שהזכיר ואני מוסיף שלא די שברחו מהשררה אבל בחרו ההשתעבדות ואפי' תחת האטד שהוא משל אל האיש הנבזה ורק מכל טוב כדי להנצל מאשמת העם כדכתיב ואשמם בראשיכם שאשמת העם בראשים הגדולים תלוי וכההיא רישך בקרירי ורישא דרישך בחמימי ואל כל זה כיון הפסוק הזה באומרו ויאמרו כל העצים שאמר כאן כל מה שלא הוזכר כן בכל הפסוקים הקודמים הלך הלכו העצים ויאמרו לזית ויאמרו העצים לתאנה ויאמרו העצים לגפן לומר שגם הזית והתאנה והגפן רצו לכלול עצמם בקבלת עול האטד כדי להנצל מההתנועעות על העצים וזהו שאמר ויאמרו כל העצים אל האטד לך אתה מלוך עלינו ועם כל זה שנכללו בקבלת עול האטד עם כל זה לא העיז פניו האטד לדבר אל הזית והתאנה והגפן לכלול אותם בדבריו אלה שידבר וז״ש ויאמר האטד אל העצים ר״ל דבריו אלה עם העצים לבד זולת הזית והתאנה והגפן ולכך לא כתב כל הוא מה שביאר בסוף דבריו ואם אין תצא אש מהאטד ותאכל את ארזי הלבנון שהגזי' בארזי הלבנון לא בזית ותאנה וגפן שהוא משל אל האנשי' השלימי' שלא יוכל לשלוט בהם ואעפ״י שבמשל את האטד שליט הוא בם על אלו להדליק' אמר כן בעבור הנמשל שאומ' תצא אש מאבימלך ותאכל את בעלי שכם ובית המילוא וכו׳ שהם נמשלים אל ארזי הלבנון אבל [לא] יזיק את האנשים מישר' אשר כזית הודם ומתוקים מדבש התאנה ומשמחים אלי״ם ואנשים כגפן והוא ענין נכון.

**והרב** ב״ע ז"ל בשער י״ב כתב ז״ל ולזה אני אומ' שכוונת האיש לפי חכמתו וגודל לבבו לא היתה לתאר אותם במשל כזה באותה החלוקה מהאנשי' הפחותה אשר זכרנו אשר לפחיתות' ומיעוט תועלת' לא ימצא מי שירצ' בחברת' ויקבל שררתם אלא גם יהיה נבזה

וחדל אישים כמותם מצורף למה שכיון להמשיך לב העם במליצותיו כדי שלא יבהלו להשיב לו דבר או לרדוף אחריו עד תומם ועל הכת הזו הפחות' אמר הלך הלכו העצי' כי דרך הכתוב להמשיל האנשי' אל העצי' כי האד' עץ השד' הן אני עץ יבש וכו' אמנ' לא כיון אל עץ פרי עושה פרי אשר בו נמשל האד' שיש בו קצת שלימו' כמו כתפוח בעצי היער וכו' אלא רק אל עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא בלי ספק והזית והתאנה והגפן לעדי' כי לא היו בתוכן ולא מצאו להם מנוח עד בוא' אל גורן האטד כי הוא ממינ' ואמ' כי הכת הנפסד' משו' תשוק' אל ענין מוגבל כמ"ש בקשו להם מנהיג באש ינהיגם על פי שגעונם כי בזה יהיה כח הצדק גדול מאד כי אפי' הנשחתי' במעשיה' וילכו הלך על כל הר וגבע' לגנוב ולרצוח יבקשו להם דבר צדק כמו שנמצ' זה באמרי הפלוסופי' גם שלמ' אמ' לכה אתנו נארב' לדם כו' גורלך תפיל בתוכנו כו' ואמ' כי הלכו ראשונה אל הזית והם כת רודפי השררה והכבוד שמבקשים שתהי' להם בין האנשים סגולת השמן המגביהי לשבת על כל המשקין גם כי בעל השררה והכבוד נמשח בשמן המשחה והיתה התשובה להם החדלתי את דשני כו' רא' כמה הפליג במליצ' בדבריו אלה שעם היות שתשוקתו זו אינה אהוב' אצל החכמי' והשלמי' לראותם שאינה על דרך תכלית החיים האנושיים כמו שנתבאר בפילוסופיא המדינית עם כל זה להמצא להם תכלית' ידוע ומוגבל אשר ידומה היותו היותר נכבד שבתכליות המדומי' מצד מה שיראה שנשתתפו בה אלהים ואנשים והן הנה פני ההראות בעלי הדעת הזה כמו שביארוהו שם שמפני זה אין ראוי להעזב מהפועל הזה ללכ' לנוע כשיכור על העצי' היבשי' הנעדרים משום פרי והנה כאשר מאנה זאת הכת להתחבר בהם נטו להם אל מדרגה אשר למטה ממנה ולזה ויאמרו העצים לתאנה וכו' והם הרודפי' אחר המאכל והמשקה למלא בטנם והיתה תשובתם להם החדלתי את מתקי ואת תנובתי הטובה והלכתי לנוע ירצה כי עם היות שאינו התכלית המוסכם לחכמים כנזכר עם כל זה אחר שנמצא בו דבר כזב והוא היותו מתוק לחיך וערב לגוף ודברים כאלו נדרשים לעצמם כי לא נשאל מפני מה נתענג שאין להם להעזב ממני לנוע ולחוג בסכלי' על לא תכלית דבר ואחריהם החזיקו ביד רודפי התענוגים הבשריים המתאוים ללכ' אחרי שרירות לבם ואחרי מראית עיניהם כי למה שהוא התכלי' הגרוע שבתכליו' חשבו שלא ישיבו פניהם ריקם ולזה ויאמרו העצים לגפן כי הגפן משל אל כל התענוגים אשר מזה המין כי זנות יין ותירוש ינובב האנשים וירגילם לערוה ואל כל מיני התענוגים הנלוים אליה וכמבואר בכמה מקומות והיתה תשובתו החדלתי את תירושי המשמח אלהים ואנשים וזה כי עם היות שאינו תכלית מעולה אצל המעולים מ"מ נמצא בה דבר משותף לאלהים ואנשים שהשמחה נתיחסה

לו ית' כאו' שהשמחה במעונו עוז וחדוה במקומו גם האנשים ירדפוה והוא פני ההראות שבה ולז"א שלא ישוב ממנה ללכת לנוע על העצים אשר אין להם פרי ולא ריח כלל והנה לבלתי השמע להם שום פועל מוגבל הלכו להם אל האטד אשר הוא נעדר הפרי והנה עלה כולו קמשונים ואדם יגע בהם ימלא ברזל וכאשר יסמוך איש עליו ובא בכפו ונקבה והוא ג"כ אבימלך הבליעל לפחיתותו קבל עליו זאת ההכר' הפחות' אף כי לא יאמין בה עד שאמ' אם באמ' ובתמי' וכו' באו חסו בצלי כי באמ' החוס' בצילו בצל הקצף הוא חוסה ואם אין תצא אש מן האטד וכו' כי הנזק וההפסד קרובי' לבא אל הפחותי' כשמתחברי' זה לזה והבונה לפי מגמתו מובנה מעצמה כזה וכזה אירע להם בלי שום חילוף כי אם שאתם במדרגה הזאת הפחותה שבמדרגות מי האיש מכל רודפי שאר המבוקשי' המדומי' שיניח ויעזוב דרכו מלכת אחריו להתחב' אליכם להיות לכם לראש הטיבותם אשר עשיתם כאשר בחרתם באיש נעור וריק מכל שלימות כי הוא הראוי לכם ואתם לו ואם באמת ובתמים כיונתם אל פרנס שינהיג אתכם לשום תכלית אעפ"י שלא מצאתם טוב ממנו באו חסו בצילו אולי תקבלו ממנו צד תועלת ואם אין אתם פונים אל תכלית רק לעשות העולה על רוחכ' טוב או רע סוף שבהתחבר רעה אל רעה בערה בם ואין מכבה עכ"ל:

**טז**

**ועתה** אם באמת ובתמים רש"י ז"ל אם באמת שאני הגון למלכות ע"כ: ומינה אבין מזה לע"ד לדון מינה בנמשל גבי אבימלך אם באמ' שהוא הראוי למלכות מכל אחיו אמנם הוסיף לומר ובתמי' כלו' לו הונח שלא יהיה האמ' כן כי האמת הוא שאינו ראוי אבל אתם טעית' בשיקול הדעת שלכ' שחשבתם היותו הראוי נמצ' שבתו' לבבכם עשיתם זאת זה יספיק צליח ז"ש באמת ובתמי' כמו או בתמים עשית' זאת ותמליכו את אבימלך ואפילו לו הונח שלא ימצא לא אמת ולא תמימות כי ידעתם נכונה שאבימלך בלתי ראוי אבל בחרתם בו בבחינת היותו מבית ירובעל ואעפ"י שאינו מעקר הבית ולא מאצילי בניו ז"ש ואם טובה עשיתם עם ירובעל ואם לפחות המחשבה טובה היא לחשובכם לעשות טובה עם ירובעל מצד כשרותו ששב' הבעל והאשירה ואגב חדא ועם ביתו זו אשתו שהיא משכם ולכך בחרתם באבימלך כי בו ימצאו יחדיו טובה עם ירובעל ועם ביתו ואם כונתכם לעשו' טובה עם הטוב ירובעל במה שהוא טוב עם אלהים לשרש אחר ע"א וכנרמז בתיבת ירובעל אבל לפחות כונתם להכיר המועיל שהועיל אתכם והצילכם מיד מדין ז"ש ואם כגמול ידיו עשיתם לו רוצה לומ' מה שעשיתם כאילו עשיתם לו נחשב מכאן שהאבות מצטערים בקבר בצער הבנים ושמחים בשמחתם כמו שלמדו

חז"ל מפסוק ישמח ישראל בעושיו שכל השותפים בו כאביו ואמו והב"ה ישמח בו זה הוא שאמר עשיתם לו:

**ומהרי"א** ז"ל כתב ז"ל ועתה אם באמ' ובתמים וכו' יאמר שטעו ישראל בשני דברים האחת באופן הממלכה כדרך העצים ועז"א באמת ובתמים וכו' ר"ל שבקשת' הראוי אליה כדרך העצים ותמליכו את אבימלך ר"ל ותמליכו את האטד באחרונה אחרי אשר לא רצו האחרים וגם מצד שני והוא ואם טובה עשיתם עם ירובעל וביתו ואם כגמול ידיו עשיתם שהוא נלחם להושיעכם ושם נפשו בכפו להצילכם וכ"ז הוא ע"ד השאלה האם עשו הממלכ' כהוגן האם גמלו טוב לירובעל והשיב לשניה' שעשו שלא כהוגן בב' חלוקו' אלו וזהו ואתם קמתם כו' כנגד הגמול ואם כנגד הראוי לממלכה שלא כהוגן הוא כי ותמליכו את אבימלך בן אמתו לא להיותו נכבד כי בן פלגש הוא ולא להיותו עשיר כי את' נתת' לו שבעים כסף ולא להיותו בעל מדות טובות כי אכזרי הוא על אחיו כי אם מצד היותו מעירכם ז"ש כי אחיכם הוא רמז שלהיות אמו משכם:

**יז**

**אשר** נלחם אבי עליכם ולא בעם רב מכם שיבא הניצחון באמצעות רב עם שהרי במלקקים לבד נצח באופן שנלחם עליכם והוא לבדו במעט במתי מעט ז"ש וישלך נפשו מנגד שהיה רודף אחרי מדין ואח"כ אחרי זבח וצלמונ' או אמר וישלך נפשו מנגד בענין הריס' המזבח של הבעל ולקיח' הפרי' שע"י השלכת נפשו מנגד על קידוש ש"ש בשירוש ע"א ועבודת ה' שזו המצוה גרמה ההצלה מיד מדין בזכו' שירוש ע"א ז"ש וישלך נפשו מנגד ויצל אתכ' מיד מדין ואת' קמתם על בית אבי ר"ל אבי לבדו שם נפשו והוא יחידי להציל אתכ' ואתם כלכ' היו' מרובי' על בית אבי ולא עשית' הדברי' במיתון ז"ש היו' בזמן קצר והריג' שבעי' בניו על אבן א' שזה אכזריו' גדול ובזמן קצר שכלם הרגת' אותם על אבן א' ואלו המלכת' א' מבניו והרגת' השאר היה אפש' ללמד עליכ' זכות שעשית' כן כדי שלא ירים ראש א' מאחיו ויתבלבל המלכות במלכים רבים והיה תיקון העולם בהריגת' מעין מה שעושים התוגרמי' מלכי חסד הם והורגי' בל אחיהם במלוך המלך לתיקון המלכות כאמו' לז"א ותהרגו את בניו ע' על אבן א' ותמליכו את אבימלך בן אמתו שהיו' הנהרגי' בניו האצילי' וההמלכ' בנו מן האמ' אין זה תיקון עול' כ"א השחת' העול' הוא שהמלכת' את אבימלך בן אמתו כי אחיכ' הו' ר"ל כמוהו כמוכ' דומי' ושוי' מלוך אד' חנף במוקשי עם והוא ע"ד מה שאחז"ל ורע' עינך באחיך האביון שצרו' עין בצדק' גור' עניות עד שהאביון יהיה אחיך ר"ל שתהיה עני כמוהו אתה אחיו והוא אחיך וז"ש

כי אחיכם הוא ומהריי"א ז"ל פירש כי אחיכם הוא מצד אמו שהיא משכם ולא עשיתם המלכתו לשמה מצד היותו בן ירובעל כי אם מצד היותו אחיכם מאמו השכמית עד כאן:

**יט**

**ואם** באמת ובתמים עשית' עם ירובעל קשה שהכתוב הזה מיותר לגמרי שכבר נאמר למעלה בדמותו ועתה אם באמת ובתמים כו' ומהריי"א ז"ל כת' זה לשונו ואמנם אומרו עוד ואם באמת ובתמים וכו' יראה שאין לו צורך אבל הוא מה שזכר למעלה לתת עליו הפסק וגיזרת המאמ' ולפי שארכו הדברים חזר לאומרו וזהו ואם באמת ובתמים וכו' ר"ל בענין ההמלכה בשני הצדדין הנזכ' האחד שלא עשו ההמלכה כראוי והשני האכזריות שעשו עם בית גדעון לזה אמרו ואם באמת ובתמים עשיתם עם ירובעל ועם ביתו בשני הצדדין הנזכר' אז שמחו עמו והוא ישמח בכם ואם אין תצא אש וכו' ותאכל בעלי שכם הנמשלים כארזי הלבנון וכאשר יהיה זה באמת לא ימלט גם הוא אבל יצא אש מבעלי שכם ותאכל את אבימלך כי כן דרך האטד להדליק בו שאר העצים ש"גכ ישרף גופו ע"כ.

**ולע"דן** שהכתוב הראשון שאמר ועתה אם באמת ובתמים עשיתם עם ירובעל וכו' הכוונה בו שאם עשו אותו הפועל שעשו להרוג בני ירובעל והמליך לבחו' את אבימלך באמת או בתמי' תום לבב עשיתם כן שטעו בהכרעת' כדפרשית מעתה לא תאשמו אמנם בכתו' זה הוסיף לדבר ולו' לו הונח שמאז לא עשיתם מה שעשיתם כי אם במרד ומעל ולא בתמים אבל היום הזה שבתם עד ה' ואמרתם אליו תהלה לאלי"נו שלא השבית לנו גואל מבית ירובעל ונטיב עמו כאשר נלחם ירובעל ושם נפשו מנגד עלינו אפי' זה יספיק להצילכם מן העונש ז"ש ואם באמת ובתמים עשיתם עם ירובעל ועם ביתו היום הזה כלומר אעפ"י שבימים הקודמי' לא עשיתם באמת ובתמי' אם היום הזה שבתם בתשוב' וקבלתם עול מלכותו של אבימלך מצד היותו משלשלת ירובעל וביתו זה יספיק לשתשמחו באבימלך וישמח גם הוא בכם ומ"ש גם הוא (בכם ומ"ש גם הוא) שהוא מיותר מספיק שיאמר וישמח בכם אבל כיון אל מה שאמרו חז"ל בפסוק כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם דכמא דבליבך על חברך כמא דבליביה עלך שבלב ולב ידברו ויגלה זה לזה אם יש אהבה ביניהם זהו שאמר שמחו אתם באבימלך ראשונה ומזה ימשך וישמח גם הוא בכם שכיון שאתם שמחים בו בהכרח גם הוא כן ישמח בכם כמה דבליבייכו עליה כך בליביה עלייכו:

**כ**

**ואם** אין תצא אש וכו' צריך להבין מה טעם תחילת דבריו עם בעלי שכם לבד דבתיב שמעו אלי בעלי שכם וישמע אליכם אלי"ם אמנם בקללה מקלל את בעלי שכם ואת בית המילוא דכתיב תצא אש מאבימלך ותאכל את בעלי שכם ואת בית מילוא הענין הוא כי

יותם בן ירובעל גדלה שנאתו עם בית המילוא יותר מעם בעלי שכם כי בשלמא בעלי שכם נטו אחרי אבימלך מצד אמו השכמית כמו שבא בדבריו כי אחיכם הוא אמנם בית המילוא עברו ונתעברו על ריב לא להם לזה כשבא להמליץ מליצתו לא מלאו לבו לדבר עם הרשעים בית המילוא ולומר להם וישמע אליכם אלי״ם כי אם שמעו אלי בעלי שכם וישמע אליכם אלי״ם אמנם כשבא לדבר ולומר העונש אז ענשם ואמר תצא אש מאבימלך ותאכל את בעלי שכם ואת בית מילוא:

**כא**

**וינס** יותם ויברח וכו' טעם כפל וינס ויברח הוא וינס לפי שעה מעל הר גריזי' פן ישיגוהו ונס ברגליו לנוס ולהחבא אל מקום פלוני אלמוני לשבת שם ימי' מספר ואחר כך ויברח וילך בארה מקום וישב שם מפני אבימלך אחיו מגיד שדבריו אלה ומליצתו הועילה לרכך לבב בעלי שכם ובית מילוא ולא הוצרך לברוח מפניהם כי אם ברח מפני אבימלך אחיו ברח והוא דבר זר מאד שירך לבב הזרים וזה עם היותו אחיו אכזרי עומד באכזריות זהו שאמר כאן אחיו ומסייע לזה מה שאכתוב בסמוך בסיעתא דשמייא בפ' וישר וכו' בשם רש״י ז״ל:

**כב**

**וישר** אבימלך וכו' רש״י ז״ל על כרחם נוהג רבנות ובגאוה ע״כ והר"דק ז״ל כתב וישר מבנין קל מנחי העין בשקל ויסר אליה והוא ענין שררה ולפי שמלך מעצמו ולא מלך על כל יש' לפיכך אמר וישר ולא אמר וישפט כי לא הלך בדרך טובה ולא החזיר את יש' למוטב עד כאן וכן כתב מהרי״א כי היה עניינו שררה ולא דבר אחר לכך לא אמר וישפט אלא וישר ושלש שני' לבד כי רצה ה' לנקום דם אחיו וקיים קללת יותם ועל פי מה שכתבתי למעלה שהם כיוונו לעשותו מלך וכמו שהיה לשון הכתוב וימליכו את אבימלך למלך הגיד עתה כי לא זכה כי אם שררה כל דהו ז״ש וישר לשון שררה וזמן מועט ג' שנים ואחז״ל למה שלש שנים בזכות אביו שאמר שלשה דברים לא אמשול אני בכם ולא ימשול בני בכם ה' ימשול בכם זכה שאבימלך נהג שררה שלש שנים כי לפני כבוד ענוה זה גדעון שבענוה שבו זיכה לבנו שלש שנים ולפני שבר גאון גאוותו של אבימלך גרמה לו השבר שמרדו בו ועתה אבאר המדרש הזה זה לשונו לא אמשול אני בכם ולא ימשול בני בכם ה' ימשול בכם הם אמרו שלשה דברים והוא אמר להם שלשה דברים אמר לו הקדוש ברוך הוא חייך אני מעמיד ממך בן שימלוך שלשה שנים כנגד שלשה דברים שאמרת הוי ולפני כבוד ענוה לפני שבר גאון שלא נשבר אבימלך עד שנתגאה והרג את אחיו עכ״ל מתנחומא הובא בילקוט:

**ויש** לדקדק בו ראשונה מה תועלת בהודעה זו של הם אמרו שלשה דברים לא היה לו לומ' אלא הוא אמר שלשה דברים לא אמשול אני בכם ולא ימשול בני בכם ה' ימשול בכם אמר לו הקדוש ברוך הוא חייך וכו' הם אמרו שלשה דברים למה לי ועוד קשה אומרו שימלוך שלש שנים כנגד שלשה דברים שאמרת ידוע הוא כיוון זה שלש כנגד שלש ולא היה צריך לאומרו ועוד קשה אומרו חייך אני מעמיד ממך בן וכו' כי לפי האמת לא היה בזה נחת רוח לגדעון הלואי דלא הוה ליה בן זה ולא שררתו עד שיאמר לו חייך וכו' ועוד למה דרשו סוף הפסוק תחילה לפני כבוד ענוה וראש הפסוק לבסוף הן אמת כי המתייחס למה שאמר חייך אני מעמיד ממך בן וכו' הוא לפני כבוד ענוה ועוד קשה אומרו בלשון שלילה שלא נשבר אבימלך וכו' ויאמר נא בלשון חיוב שנשבר אבימלך על ידי שנתגאה ועוד קשה אומ' שנתגאה והרג אחיו משמע תרתי ולא מצאנו לו כי אם הרג אחיו שנתגאה מאי היא ואם חדא היא שנתגאה שהיה לו לבדו השררה ולזה הרג אחיו כי גאות לבש לו לבדו ניחא אבל לישנא דשנתגאה והרג אחיו לא משמע הכי ועוד קשה שהרג אחיו קודם הכניסו למלכות הוא ולשון זה של שלא נשבר עד שנתגאה מורה שנכנס למלכות ולא נשברה ונאבדה ממנו עד שנתגאה והרג אחיו שאז לא היה לו מלכות וזה אינו:

**ונראה** כי לפי שהוקשה לבעל המאמר שגדעון לא אמר שלשה דברים בפירוש דהיה לו לומר לא אמשול אני בכם ולא ימשול בני בכם ולא ימשול בן בני בכם שאז היה מכוון כוון גמור שלשה כנגד שלשה לזה אמר כי הם אמרו שלשה דברים. הלא הם משול בנו גם אתה גם בנך גם בן בנך אשר זה יוכיח שכשאמר הוא שלשה דברים בהכרח שבכוון השיב להם ואף על גב דלאו בפירוש איתמר לא אמשול אני בכם ולא בני וכו' ולא בן בני ימשול עם כל זה בכללא איתמר בתוך דבריו שהשיב ואמר לא אמשול אני בכם ולא ימשול בני בכם ואומרו ה' ימשול בכם כנגד ולא ימשול בן בני הוא שאתם חשבת' להמשיך המלכות מזרעי דבתלתא הויא חזקה ה' ימשול בכם והרי הוא כאילו אמר שלשה דברים מכוונים להשיב בכוון על שלשה דברים שאמרו הם ולזה הוצרך להקדים ולומר הם אמרו שלשה דברים וכו' עוד אפשר שהקדמה זו של הם אמרו שלשה דברים הקדמה היא לשברון אבימלך שלפי שישראל אמרו שלשה דברים משל בנו גם אתה וכו' והוא אמר להם שלשה דברים. הנה השלשה דברים שלו עשו פרי לטובה שאמר לו הקדוש ברוך הוא חייך אני מעמיד ממך בן וכו' ושלשה דברים שאמר' הם גרם להם שאבימלך יתגא' עליה' יותר מדאי עד שלא נשבר אבימלך עד שנתגאה והרג אחיו כי שתים רעות אלו גרמו לו השברון ומ"ש שנתגאה הוא מ"ש רש"י ע"ה בפסוק וישר על

כרחם נוהג רבנות ובגאוה שזה פרי ועונש מה שאמרו הם משול בנו גם אתה וכו' כי מה להם בכבשי דרחמנא עוד אפשר שאילולי הם שאמרו ג' דברים משול בנו גם אתה וכו' לא היה ראוי להחזיק טוב' כ"כ לירובעל אבל אחר שהם אמרו שלשה דברים הלא הם משול בנו וכו' והוא ברח מן השרר' ואעפ"י שחילו פניו רבי' עליה ראוי הוא להחזיק לו טובה וחייך שאני מעמיד ממך בן וכו' שימלוך ג' שנים כנגד שלשה דברים שאמרת ר"ל ואעפ"י שאינו מכוון לג' דברים שאמרו הם בנך ובן בנך זה מספיק לכנגד שלשה דברים שאמרת ואעפ"י שאינו מכוון לשלשה דברים שאמרו הם עוד אפשר שבעל המאמ' הרגיש דוחק בענין שאינו מכוון כי להיות הענין בכוון גמור היה צריך להיו' שימלוך הוא ובנו ובן בנו שמהשררה שברח תהיה השררה ההיא עצמה רודפת אחיו ומדה כנגד מדה אלא שלא היה להם זכות לזה אמר שלש שנים כנגד שלשה דברים שאמרת ר"ל אין הכיוון בעצם וראשונה כי אם בצד מה מכוון שלש שנים כנגד שלשה דברים שאמרת והטעם לזה הוא הוי ולפני כבוד ענוה שזכה כן לבנו מהענוה שבו. ובזה ידוקדק אומרו כאן לפני שבר גאון כי אין זה הדרוש שלנו ועוד שהיה לו להקדים רישיה דקרא לפני שבר גאון זה אבימלך שלא נשבר עד שנתגאה והרג אחיו אבל במה שאמרנו מובן שהיה מן הראוי שכיון שהתחיל השי"ת לשלם לו שכר שלשה דברים שאמר ירובעל היה אם כן מהראוי שיהיה המתן שכר לו ולבנו ולבן בנו בכוון גמור לשלש' דברים ומה טעם נעשה זה הכיוון בזמן בשלשה שני' לבד לזה משיב ואומ' הוי ולפני כבוד ענוה שכן היה הדין נותן שימשך המלכות לו ולבנו ולנכדו לפני כבוד ענוה אלא משום דכתיב לפני שבר גאון לנ:ך נאבד מאבימלך ממנו ומזרעו ונעשית פשרה זו לקיים שכר שלשה דברים בשלש שנים לבד זה הוא שאמר שלא נשבר אבימלך עד שנתגאה והרג את אחיו שאומרו בלשון שלילה שלא נשבר וכו' לשלול שלא תחשוב ששבר אבימלך היה לפי שנגמרו השלש שנים שאין הדבר כן שלא נשבר אבימלך עד שנתגאה והרג אחיו שאילו לא נתגאה היה הקב"ה מאריך לו המלכות ולבנו אחריו אבל עכשיו שנתגאה הוא הוא הגורם לו שנשבר וחייב לעשות המתן שכר שלש שנים בלבד כנגד שלשה דברים באופן שמה שאמר המאמר חייך אני מעמיד ממך בן וכו' הגדת דבר מראשית מה שיהיה באחרית דבר מראשיתו שעל ידי שיתגאה אבימלך לנהוג שררה ורבנות ולרדות בחזקה ישבר ולא יתקיים שכר השלשה דברים אלא בדבר מועט שלש שנים כנגד שלשה דברים ואמר שנתגאה והרג אחיו הכונה שעקר הוא שנתגאה על הצבור ואגב זה גלגלו עליו גם כן הרג אחיו ונשברה מלכותו ממנו ז"ש שנתגאה באחרונה והרג אחיו בראשונה הם גרמו לו השברון כי לפני כבוד ענוה:

**כג**

**וישלח** אלהי' רוח רעה רש"י רוח רע' שנא' טלנ"ט בלעז ע"כ ואו' אני כי השנאה הזו ורוח רעה התחיל בה אבימלך ואחר כך שנאוהו וזהו רוח רעה בין אבימלך ובין בעלי שכם ולא כתיב בין בעלי שכם ובין אבימלך כי הוא התחיל השנאה ולכך הם גמרו ויבגדו בעלי שכם (באמבילך) [באבימלך] לקיים דבר יותם שאמר תצא אש מאבימלך הוא השנאה הזו בתחילה שנאה תעורר מדנים ובסוף גם כן נאמר ויקם אבימלך וכו' ויארבו על שכם והכל מאת ה' יתברך לבוא חמס וכו':

**כד כה**

**לבוא** חמס וישימו לו וכו' הר"דק ז"ל כתב לבוא חמס כלומר סיבה מאת השם יתברך שבגדו בעלי שכם באבימלך כמו שאמר וישלח אלהים רוח רעה והיה זה לבא חמס שבעים בני ירובעל לשום דמם וכו' ולא נתנוה לבא אל העיר ושמו לו מארבים על ראשי ההרים ואותם המארבי' היו גוזלים כל אשר עבר עליהם לו' שיצאו מתח' רשותו ואין להם מושל והיו עושים הישר בעיניהם עד כאן וכן כתב הרלב"ג ז"ל וישימו לו מארבים לו בעבורו ששמו מארבים כדי שיהרגוהו אם ימצא להם ואותם המארבים גזלו כל אשר יעבור עליהם כי אין אימת מלכות עליהם ויוגד לאבימלך ונשמר מלבא שם עד כאן. ומהריי"א ז"ל כתב ששמו לו מארבים לראות אם יבא כי היו יראים ממנו מאד פן יבא עליהם פתאום ובהיות המאריבר שם היו גוזליר כל דבר אשר יעבור עליהם ויוגד לאבימלך הדבר שהיו מארבים ושהיו גוזלים כל העוברים ושבים ולא שת לבו גם לזה עד כאן:

**ולעניות** דעתי נראה לדקדק לשון לבא חמס דלשון לבא היכן יבא והוא כי ידוע שהמקטרגי' בחוץ יעמודו כי לא יגורך רע כתיב אבל הקטרוג והצעקה שצועק המקטרג והוא הקטיגור שנעשה מן העבירה לפעמי' יעמוד לפניו איזה סניגור מצוה ויעכב מלבא אותו הקול לפני השם יתברך וכשאין זכות נכנס לזה אמר וישלח אלהים רוח רעה בין אבימלך וכו' כדי שיהיה הכנה ומקום פנוי לבא ולהכנס אותו החמס הוא הצעקה שצועקים דמי שבעי' איש בני ירובעל כמו הן אצעק חמס ולא אענה חמסי עליך ז"ש לבא לפני ה' חמס וקול בני שבעי' בני ירובעל הצדיק בזכותו ראוי שינקמו ז"ש בני ירובעל והענין השני הוא לשום על אבימלך אחיהם כי לא חמל על אחיו או אמר חמס על שגזל המלכות מהם ולהם יאתה הממשלה לא לו זהו שאמ' לבא חמם שבעים בני ירובעל שהם בניו יורשי המלכו' ונוסף על החמס דמם שהרגם זהו שאמר ודמם ובזה מדוקדקת וי"ו ודמם: או אפשר חמס על דם השבעים ודמם לרבות ולכלול דם זרעיותם כי אבימלך עבר עבירה ובעלי שכם החזיקו בידו בשפיכות דמים ושהיו אחיו כי הוא אכזריות נמרץ

שזה גרם לעורר שנאה בין בעלי שכם ואבימלך עד ששמו לו מארבים על ראשי ההרים אשר סביב מושבו והכשילם עונם במה שגזלו את כל אשר יעבור עליהם בדרך שזה גרם שנודע הדבר לאבימלך ונזהר בהם כי רצון ה' שיפול המחזיק ידי עוברי עבירה קודם ואחר כך העובר עצמו כדכתיב וכשל עוזר ונפל עזור וקיום קללת יותם כסדרה תצא אש מאבימלך ותאכל את בעלי שכם תחלה ואחר כך תבא אש מבעלי שכם ותאכל את אבימלך ומ"ש ויגזלו למדו חז"ל גנב בהחבא גזלן בפרהסיא כמו ויגזול את החנית:

**כו**

**ויבא** געל בן עבד וכו' רש"י ז"ל כתב געל בן עבד גוי היה ע"כ: ויבטחו להר"דק ז"ל שמקודם היו מפחדים מאבימלך וכעת בטחו בו כי עזרם ולכך ויצאו השדה ויבצרו כרמיהם ובעזרת געל יצאו והר"לבג כתב ויבטחו בו לגלות דעתם בפניו שהית' כנגד אבימלך ולזה קללוהו בפניו לדעתם כי גם הוא שונאו ע"כ ומ"ש הלולים לרש"י ז"ל כתרגומו חנגין עד כאן ולהר"דק שמחות וכן בדברי חז"ל נקרא בית השמחה הלולא ויונתן תרגם חנגין עד כאן: **ולי** אפשר כי הגיד הכתוב מיעוט השכלתם כי געל בן עבד דרך העברה עבר בשכם ותכף ומיד בטחו בו בכל לבבם לחרחר ריב עם אבימלך כי מה' היתה זאת זה הוא שאמר ויעברו בשכם דרך העברה בעלמא ותכף ומיד ויבטחו בו בעלי שכם אין זה כי אם חסרון דעת כי היה להם להכיר ערכו של געל בן עבד ואחר כך לחרף ולגדף את אבימלך ומצורף לזה הוא מה שדרכו ועשו הלולים והוא לשון הוללות וסכלות כי לשחוק כזה יאמר מהולל בפרט על ידי יין ותירוש יקח לב והביאם לידי ביזיון אבימלך ונתחייבו בנפשם והלואי ישובו אל ה' ויעזרם אבל עשו שני הפכים בנושא אחד הלא הם ויבאו בית אלהיהם ויאכלו וישתו עזבו את השם ניאצו את אבימלך ויקללוהו על מי בטחו לקלל את אבימלך כיון שעזבו את ה' ללכת בית אלהיהם וישתו יין נסיכם אשכלות מרורות למו יחשב. ואולי אפשר שגדלה אשמתם וחטאתם כבדה מאד במה שעשו ההילולים שהמנהג הם לגבוה כדכתיב והיה כל פריו קדש הלולים לה'. הנה אלה רשעים עשו הלולים לעבודת אלילים מענין הגבוה זה הוא שאמר ויעשו הלולים ויבואו בית אלהיהם כו':

**כה**

**ויאמר** געל בן עבד מי אבימלך ומי שכם כתב רש"י ז"ל מי אבימלך להיות שר על שכם ומי שכם להיות עבדים לאבימלך הלא בן ירובעל היה אבימלך והוא מן עפרת אבי העזרי וזבול פקידו וזה פקיד העיר ששמו זבול פקידו של אבימלך הוא ואדניו אין לו משפט מלוכה בעיר ואף פקידו אינו כלו' עבדו את אנשי חמור אם באתם לקרות לכם אדנים באו ועבדו את אנשי חמו' שהיה נשיא הארץ מקדם ומדוע נעבדנו לאבימלך עד כאן

וק"ק היות תיבת מי אבימלך ומי שכם מתדמים במבטא ומתחלפים בהבנה ולא עוד אלא שהיה ראוי להסמיך תיבת וזבול פקידו אצל מי אבימלך וזבול פקידו כיון שהכל ענין אחד מהביל את אבימלך מי הוא ומי זבול פקידו שאינו כלום א"כ למה הפסיק ביניהם במאמר ומי שכם והר"דק ז"ל כתב מי אבימלך ומי שכם כלומר אבימלך ושכם שהיה שר העיר מקדם אחד הם זה כזה ומי הוא שנעבדנו אף על פי שהיה אבימלך עתה מלך עליהם הלא גם שכם היה מלך העיר הזאת א"כ עבדו אנשי חמור אבי שכם עד כאן והרל"בג כתב קרוב לזה בסגנון אחר מי אבימלך ומי שכם כי נעבדנו כשם שאין ראוי שנעבוד את שכם מפני היותו בן חמור שהיה נשיא הארץ כך אין ראוי שנעבוד את אבימלך מפני היותו בן ירובעל שהיה מושל על ישראל הלא בן ירובעל וזבול פקידו רוצה לומר אין מעלה לאבימלך אלא שהוא בן ירובעל וכל שכן זבול שהוא פקידו של גדעון ושל אבימלך ואם היה ראוי לעבוד זבול היה ראוי לעבוד אנשי חמור אבי שכם וזה בלתי ראוי עד כאן ומהרי"א ז"ל כתב זה לשונו והנכון אצלי הוא שאמר געל מי אבימלך שהוא אדם פחות ומי שכם שהיא עיר גדולה לאלהים כי נעבדנו כדברי רש"י ז"ל בזה כי מן הראוי שיהיה ערך בין העובד לנעבד וכאן הוא בהפך שאבימלך ראוי להיות עובד ושכם נעבד ולז"א כנגד אבימלך הלא אתה בן ירובעל חבול פקידו עבדו אתם את אנשי חמור שהיה אביו מושל בשכם ואמר זה עליהם עצמם שהיו נכבדים כל כך שאבימלך וזבול פקידו היה ראוי שיעבדו את אנשי העיר אנשי חמור שהיה שר העיר בזמן קדמון ואם אבימלך וזבול פקידו ראוי שיעבדו את אנשי חמור אם כן איך נעבדנו אנחנו לאבימלך רגזה ארץ תחת עבד כי ימלוך עד כאן וק"ק שדבר בתחילה שלא לנוכח מי אבימלך מי שכם כי נעבדנו שלא אמרו כי נעבדך וכן זבול פקידו שלא לנוכח ואחר כך מדבר לנוכח עבדו ומדוע נעבדנו אנחנו שלא לנוכח וכבר הרגיש מהרי"א ז"ל בדוחק זה וכתב וידבר הכתוב אם כן פעם בלשון נסתר ופעם לנוכח וכן מנהג כתובים הרבה עד כאן עוד כתב ואפשר עוד לפרש מי אבימלך ומי שכם כמו שפירשנו והשיב במה שאמר מי אבימלך באו' הלא בן ירובעל רוצה לומר אם תאמרו שנעבוד את אבימלך לפי שהוא בן ירובעל גדעון וגם כן בעבור שזבול פקידו עומד בתוך העיר ומפחדו תעבדוהו הנה אם כן מאותו צד עבדו את אנשי חמור שהיה אבי שכם אם בעבור האבות תעבדו הבנים ולקח בכך צחות שיעבדו את החמורים לפי שחמור היה אב ואדון לאותה עיר שכם ולענין זבול פקידו אשר זכר השיב ואמר ומדוע נעבדנו אנחנו רוצה לומר אנשים גבורים למה נעבוד זבול פקידו עד כאן:

**ולע"דן** ואדקדק אומרו ומי שכם שבכל הפסוקים מזכיר ואו' בעלי שכם וכאן לא כתב ומי בעלי אלא ומי שכם אלא ודאי לשון מי אבימלך ומי (שנים) [אנשי] שכם והכוונה שאנשי שכם נחלקו לשתי כיתות האחת העשירים והגבורים והם נשיאי ואדוני הארץ אשר מרדו באבימלך והם הנקראים בעלי שכם אמנם דלת העם היו עם אבימלך והכי דייק לשון קללתו של יותם תצא אש מאבימלך ותאכל את בעלי שכם בדיוק וכן תצא אש מבעלי שכם וכו' ולא כתב משכם כי שכם עמו בשלום מחזיקים ביד זבול פקידו וכתיב וישלח אלהים רוח רעה בין אבימלך ובין בעלי שכם וינגדו בעלי שכם וכו' בעלי שכם ולא שכם ולז"א מי אבימלך ומי שכם דלת עם הפחותים כיון שבעלי שכם בעזרתי והם מורדים בו ואם כן מי אבימלך ומי שכם כאפס ותוהו נחשבו ומה שאמר הלא בן ירובעל רוצה לומר הלא אם תרצו מלך הגון וראוי הלא בן ירובעל על יותם הוא אומר שעם היותו קטן ראוי לירש המלכו' כי הוא בן ירובעל לגבורה ואבירות לבבו לדבר בהר גריזים מליצתו תוכיח עליו ועוד שהוא בן ירובעל האמיתי ואציל לא בן פלגש וזבול יהיה פקידו של בן ירובעל שתמליכו עליכם כדי שינהיג העם ולהחניף את זבול העומד שם אמר כן באופן שמי אבימלך ומי שכם שהרי בן ירובעל נמליך וזבול יהיה פקידו ולמה נעבדנו את אבימלך שאם באתם לעבוד אבימלך ואנשי שכם אם כן עבדו נא את אנשי חמור אבי שכם הנמצאים שם ואולי געל עצמו היה מאותו השלשלת ועל עצמו הוא אומר כן ואם אתם תרצו לעבוד את אבימלך כי אין טעם ברצון רצונכם זה לפחות מדוע נעבדנו אנחנו רוצה לומר אנחנו על געל בן עבד שהוא המדבר בעדו ואומר אנחנו הגרים אשר אין לנו חלק בגדעון ולא נחלה באבימלך מדוע נעבדנו אנחנו שהלא בגבורה טובים אנו ממנו והפירוש הזה מכריע כפל ומדוע כי נעבדנו אנחנו שכבר נאמר ומי שכם גם יתור תיבת אנחנו עוד אפשר מי אבימלך וכו' כדפרשית ומסיים הלא בן ירובעל וזבול פקידו רוצה לומר הלא המלך בן ירובעל והפקיד זבול זה לעומת זה עשה האלהים מפחיתות המלך שהוא בן ירובעל נודע פחיתות הפקיד ומפחיתות הפקיד שהוא זבול תוודע פחיתות המלך זה יוכיח על זה וזה על זה ז"ש הלא אבימלך וזבול פקידו זה הוכחה אל דברי שאמרתי מי אבימלך כי יגיד עליו ריעו ופקידו או אפשר שאמר מי אבימלך כפשוטו ומי שכם על זבול פקידו שהיה משכם עליו הוא אומר ומי שכם כי נעבדבו כי הלא המלך והפקיד מתייחסים הם מאד זה עם זה ז"ש הלא בן ירובעל כו' כדפרשית בן ירובעל פי' למה שאמר מי אבימלך וזבול פקידו הוא פירוש למי שכם שהפסוק עצמו תנא והדר מפרש באופן שכיון שהם פחותים אנחנו לא נעבדם ואתם אם אתם רוצים לעבוד פחותים מה לנו ולצרה הזו הלואי שאתם עבדו נא את אנשי חמור

אבי שכם ומדוע נעבדנו אנחנו שאין אנו נגררים אחריכם ודכוותא וכיוצא בו הוא מה שאתם חפצים לעבוד אבימלך ושכם דהיינו זבול פקידו שאין אנו מחוייבים לעבדם כי אין אנו נגררים אחריכם בזה:

**כט**

**ומי** יתן את העם הזה בידי במה שפי' בפסוק הקודם היות אנשי שכם דלת העם נוטים אחרי אבימלך זולתי בעלי שכם המורדים בו בעזר געל בן עבד בזה מובן אומרו ומי יתן את העם הזה דלת העם ואנשי שכם שיהיו בידי לאשר אגזור ויעזרוני שאז ואסירה את אבימלך מן העולם או אפשר שאמר ומי יתן את העם הזה בידי שיפלו בידי ולא אזיקם כי אם ואסירה את אבימלך לבדו כי אלה הצאן מה עשו ויאמר לאבימלך על ידי שליח רבה צבאך ולא תחשוב שאעמוד בתוך המדינה מתחזק בתוך חומה דלתים ובריח אלא נצא השדה יחדיו ז"ש רבה צבאך וצאה דלא כתיב רבה צבאך ובואה שהיה מובן ובואה אל העיר מכלל שהוא לא יזוז מינה אבל עכשיו שאומר וצאה מובן שגעל גם הוא יצא השדה עוד אפשר שלא כתב ובואה אלא וצאה ע"ד מה שכתבו הראשונים ז"ל במשנת צאו וראו איזוהי דרך רעה שיתרחק ממנה האדם וגבי איזו היא דרך ישרה וכו' גרסי בוא"ו וראו שהדרך רעה ראוי שיתרחק ממנה ולכך אמר לשון צאו וראו ובזה אבין אומרו רבה צבאך וצאה שלא כתב ובואה שלא לפתוח פה לשטן לומר שיבא למדינת שכם ויכבוש אותה ויבא אליה אלא רבה צבאך וצאה צאה וצא איש הדמים איש הבליעל ורש"י ז"ל כתב ויאמר לאבימלך ויאמר געל בפני זבול להודיע לאבימלך רבה צבאך וצאה מן המקום שאתה שם ונראה את גדולתך עד כאן והרד"ק ז"ל כתב ואסירה את אבימלך והלא הסירו אותו אלא אסירה אותו לעולם שלא יוכלו אנשי שכם להשלים עמו אם ירצו ויאמר לאבימלך כנגד אבימלך ואף על פי שאינו שם כאומרו צא אתה ואבימלך בכל צבא שתוכל לרבות בעוד שאני הנה נראה מה יהיה ביני ובינך רבה בסגול שלא כמנהגו עד כאן והרל"בג ז"ל כתב מי יתן את כל עם שכם בכללו בידי ואסיר אבימלך מכל וכל מהיות מושל על העיר וסבב שיאמר העם לאבימלך רבה צבאך וצאה כמו שתוכל להלחם עמנו ונראה דבר מי יקום והוא מבואר שכל עם שכם לא היו מוסכמים בזה המאמר שאם היה הענין כן היו מוציאי' זבול מהעיר או היו הורגים אותו והוא מבואר שקצתם היו מורדים וקצתם היו אחרי אבימלך עכ"ל ומהרי"א ז"ל כתב ויאמר לאבימלך ויאמר העם לאבימלך רבה צבאך וצאה כי בעלי שכם יכולים להסירך ממלוכה עד כאן ובזה כיון לדעת הרלב"ג שכתב וסבב שיאמר העם לאבימלך רבה צבאך כו' עד כאן:

**ל לא**

**וישמע** זבול שר העיד וכו' וישלח וכו' כתב מהריי"א ז"ל זכר שזבול שהיה שר העיר תחת יד אבימלך שמע דברי געל ושלח לגלות אוזן אבימלך במקום הנקרא תרמה להודיעו שגעל ואחיו צרים את העיר עליו רוצה לומר היו עושים את אנשי העיר שיעשו מצור ביניהם בעבורו לשלא יכנס בתוכה ושיבא להלחם בם והודיעו שהוא וכל העם אשר אתו יצאו אליו לפי שהוא אמר ואסירה את אבימלך ושאר כל הדברים אשר דבר ולכן מפני כבודו יחוייב שיצא להלחם בו עד כאן ורשי" ז"ל כתב בתרמה כמו בערמה בתרמית כלומר בלט ובסתר ע"כ וכן כתב הרד"ק ז"ל והביא ראיה מהמתרגם שת"י בתרמה ברז או יהיה בתרמה שם מקום והוא ארומה שנ' וישב אבימלך בארומה כן פירשו א"א ז"ל לפי שלא נמצא זה המשקל בנחי הלמ"ד צרים את העיר עליך כמו שיקרא מצור כשצרים את העיר מבחוץ שלא יוכל אדם לצאת ממנה כן נקרא מצור כששומרים את העיר שלא יכנס אדם מבחוץ ועל הדרך הזה צרי' את העיר עליך כלומר בעבורך שומרים את העיר שלא תכנס בה עד כאן והרל"בג כתב בתרמה הוא שם מקום ותרמה וארומה הוא מקום אחד ע"כ. **ולע"דן** לומר כדברי זה וכדברי זה דתרמה שם מקום והוא ארומה ומדשני לישנא ואמר בתרמה ולא אמר בארומה רמז גם כן ששלחו בערמה לארומה ותרתי קאמר קרא בארומה ובתרמה מדשני ויכריח פי' לשון תרמית דאי שם מקום הוא היה לו להקדים ולומר וישלח מלאכים בתרמה אל אבימלך אבל סמך בתרמה אל תיבת לאמר לרמוז שהדבר הזה יאמרו אליו ברז ותרמית לאמר ואמר הנה געל ואחיו באים שכמה דהי"לל באו שכמה אולי כיון לומר שהם באו ורוצים להביא בתיהם לקבוע ישיבתם בשכם וז"ש באים ולא באו או אמר באים דרך צחות לשון עדיין לא באו שכמה אלא בעודם באים אשר גרים הם ובאו לשפוט שפוט שהנם צרים את העיר עליך ר"ל הם מפתי' את העיר ויושביה שהם אוהביך וכמו שכתבתי גבי ומי שכם שאנשי שכם אחרי אבימלך היו וזה געל ואחיו צרים את העיר עליך ר"ל עושי' אותם צרים ואויבים עליך בפתוי לשונם וצרים מלשון צר ואויב ולא מלשון מצור:

**לב לג לד לה**

**ועתה** קום לילה כו' כיון בזה להודיע תחבולה שיעש' והיא שיקום לילה וישים מארב בשדה שיהיה אותו המארב יושב ובטל שם בשדה והיה בבקר כזרוח השמש בא שכמה יפשוט מחנה קרוב לעי' וזהו ופשטת על העיר והנה הוא געל והעם היוצאי' בתום לבבם כי לא ידעו מהמארב ויצאו אליך לילח' בך ועשית לו כאש' תמצ' ידך ע"י המאר' הנז' והנה השי"ת השיב חכמי' אחור והטעהו שעש' המארב ארבע' ראשי' והיה לו להניח המארב במארבו אורב במסת' כארי' בסוכו ואבימלך יפשוט קרוב לעיר שבראו' געל

עם מועט יצא אליהם להלחם בם ואח"כ כשינתקו אותו מהעיר אז יצאו הארבע' ראשי' מהמאר' ויכוהו פני' ואחור אלא שה' סכל עצתו שקד' געל ויצא ויעמד פתח העיר ואח"כ קם אבימלך והעם אשר אתו מהמארב ולא היתה זו עצת זבול פקידו:

**לו לז**

**וירא** געל את העם גם זו מאת ה' לשלא ינצחם אבימלך כדי להשאי' שריד ושתצא אש משכם ותאכל את אבימלך וזהו וירא געל את העם כולו ז"ש את העם בתיבת את לשון רבוי וב"הא של העם רמז אל הנז' שלא נעלם ממנו דבר אלא וירא געל את העם ויאמר אל זבול הנה עם יורד מראשי ההרים וזבול הבוג' רצה להתעותו ואמ' צל ההרי' אתה רוא' כאנשי' שצל ההרי' ואילנו' ההרי' בהתארכם יתדמו לאנשים וגעל לא קבל דבריו אלה כי ידע כי אויב הוא לו וז"ש ויוסף עוד געל לדבר ר"ל זה מוסיף על ענין א' שהראשון במקומו עומד שהנה עם יורד מראשי ההרי' ועוד נוסף עם יורד מעם טבו' האר' וראש אח' כו' ר"ל מהמקו' הנחב' כטיבו' הזה ז"ש מטיבו' הארץ באופן שהיו כאן כת אחת מראשי ההרי' וכת מהעמק והמאר' והו' אומרו מטיבו' ורש"י ז"ל פי' מעם טיבו' מעם תקפא דארע' מהר הגבוה שבכולם ע"כ וכן פירש הרד"ק זה לשונו כמו שהטיבו' באד' הוא מיצוע הגוף כן יקר' מיצוע הארץ והמקום הגבוה שבה טיבור ותרגם יונתן מתוקפא דארעא עכ"ל:

**לח**

**ויאמר** אליו זבול כשראה שלא עלה בידו להטעותו בצל ההרים כדי שישב בטח ויבא אידו פתא' אז רצה להבהילו ולטרדו בדברים איה איפה פיך ר"ל איה איפה חכמ' פיך כי טעית לו' ולדב' תועה אשר תאמר בו מי אבימלך וכו' כי שומר פיו ולשונו שומ' מצרות נפשו או אמר איה איפ' פיך כאילו עב' ובטל שנאלמ' דומי' החשי' מטוב ולשעב' היה ממלל רברבן אש' אמרי מי אבימלך כו' או אמר איה איפ' פיך שאם יש לך כח לעשו' חיל כעת היא הורא' כחך בפיך שראוי אשר תאמר בו בפיך עתה מחדש מי אבימלך כי נעבדנו שמה שאמר' לשעב' שלא בפניו אינו כלום וא"כ איה איפ' פיך שאיפ' הו' עתו ודב' בעתו אש' תאמ' בו בפיך מי אבימל' כי נעבדנו ובזה מדוקדק שלא אמ' אשר אמר' אלא אש' תאמ' כי הגבו' חיל האומ' דב' מעו' לא יחזור לאחוריו וכנגד העם שאמר' מי שכם הלא זה העם אשר מאס' וחרפ' וגדפת אותו צא נא עתה והלחם בו בעם אם יש בך כח:

**לט**

**ויצא** געל לפני בעלי שכם כמנהג הראש הגבו' שיצ' לפני חילו והם אחריו כדכתי' איש על העד' אש' יצא לפניה' ואשר יב' לפניהם והגיד הכתו' שלא היה חפץ געל ובעלי שכם

להרוג באנשי שכם שעם אבימלך כ"א להרוג את אבימלך לבדו וז"ש וילחם באבימלך ר"ל באבימלך לבדו ולא בעם לקיים דברו שאמר למעלה מי יתן את העם הזה בידו שאע"פ אם יתן ה' את העם בידי לא אכה בעם חלילה מבא בדמי' כ"א ואסיר' את אבימלך לבדו וז"ש וילח' באבימלך:

***מ מא***

**וירדפהו** אבימלך כו' אפשר שאו' עד פתח השער מקושר עם תחילת המקר' וירדפהו אבימלך והוא נס מפניו עד פתח השע' רדפו והוא נס מפניו וכל הנז' עד פתח השער או אמ' ויפלו חללים רבים מהנסים את גע"ל עד שהגיע גע"ל עד פתח השער העי' שאעפ"י שנס מפניו הצלה פורתא לו לבדו הית' ולא לנסים עמו וישב אבימלך כו' הקשה הרד"ק ז"ל גבי ויגרש זבול את גע"ל והיאך גרשוהו ואנשי העיר היו נלחמים עם אבימלך והיאך זבול שהי' פקידו של אבימלך יגרש גע"ל שהיה עוזר לאנשי שכם ונלחם בעבורם עם אבימלך ונראה כי היו מקצת אנשי העיר סומכי' ידי זבול כי אבימלך היה אחיהם וכאשר ראו כי גברה יד אבימלך חזקו ידי הסומכים זבול ורפו ידי העם אשר כנגדו וגרשו גע"ל משבת בשכם ע"כ והרלב"ג הקשה קושיא זו והשיב כדברי הרד"ק ז"ל והוסיף עוד תירוץ שני זה לשונו ידמה שעשה זה בחכמה גם עם שונאי אבימלך בשאמר להם כי הוא סבב את הרעה הזאת לשכם בדברו תועה מי אבימלך כו' ולזה הסכימו אפילו שונאי אבימלך שנתגרש גע"ל מן העיר גרש לץ ויצא מדון וישבות דין וקלון ע"כ גם מהרי"א ז"ל כתב וידמה שכאשר יצא גע"ל להלחם באבימלך ונס גע"ל מפניו זבול שנשאר בעיר סגר הדלת בעדו ואמר שלא יכנס גע"ל עוד בעיר כי הוא סבב כל הרעה ואנשי העיר בראותם חלליה' הסכימו עמו בראותם שגע"ל היה סיבת כל ההפסד ע"כ ולשון ויגרש את גע"ל בלתי צודק אם כדברי מהרי"א שלא הניחו ליכנס אין לשון גירוש נופל אלא בעומד בשכם ויגרש אותו מתוכה ואפשר לקיי' דבריו שבבחינת אחיו שלא נזכר שיצאו למלחמ' כי אולי פחד מבגידת זבול אשר בתוך העיר ולכך כתב בכולם לשון ויגרש דבחדא מחתא מחתינהו (לזבול) [לגע"ל] ואחיו וכתב ויגרש את (זבול) [גע"ל] ואת אחיו כו' כי באחיו צודק לשון ויגרש כי בתוך העיר היו וגרשם זבול:

**ולע"דן** שלא יתחייב היות ענין גירושי גע"ל משכם שעל ידי זבול בפועל שאמר לו לך מעמנו או על ידי מלחמה אבל הענין הזה נעשה מאליו מהיות אבימלך בארומה קרוב לשכם וזבול פקידו בתוך שכם ואבימלך רדפהו ביום ההוא עד שנס גע"ל מפניו וניצול אז אמר גע"ל בלבו אבימלך מחוץ ישכל בחרבו כי בארומה מושבו וז"ש וישב אבימלך וזה סיבה שויגרש זבול את גע"ל ואת אחיו משבת בשכם שפחד מזבול כי מחדרים אימה

ולכך הלך לו משכם מפחד זבול ואבימלך פן יקראנו אסון ואם תרצה לפרש דרך הלצה משבת בשכם שר"ל משבת זבול בשכם מסיבת זה נמשך שנתגרש געל ואחיו ואין צורך להזכיר מהיכן נתגרשו שידוע הוא שמשכם נתגרש:

**מב**

**ויהי** ממחרת ויצא העם השדה רש"י ז"ל ויצא העם השדה אנשי שכם ויגידו המגידים לאבימלך שיצאו בני העיר אל השדה לעשות חפציהם ע"כ **ולע"דן** כי בהיות בתוך שכם עצמה אנשים רבים אחרי אבימלך וזבול פקידו וכמו שכתבו בפסוק ומי שכם וכו' והיו בסתר מיראתם מגעל ואחיו ובעלי שכם אשר עתה בהתגרש געל ואחיו נשאו ראש ויהי ממחרת ויצא העם השדה ויגידו הם עצמם לאבימלך לאמר עבדיך אנחנו ואחריך נרוצ' כי בני בריתך אנחנו ולזה יצאנו אליך לחסות תחת צל כנפיך נמצא כי ויצא העם כאן הם אהובי אבימלך ויכריח כן לשון הכתוב האומר בסמוך וירא והנה העם יוצא מן העיר כו' כי אומרו לשון הווה יוצא מן העיר ובפסוק הזה הוא אומר ויצא העם השדה אלא ודאי שתי כיתות עם יצאו מן העיר אחת לחסות בכנפי אבימלך ועליהם נאמר ויצא העם וכו' בזריזות נמרץ ואחר כך הזכיר העם היוצא השדה ללחם ועליהם כתיב ויקם עליהם ויכם ובכלל העם שאומר ויקח את העם ויחצם כו' נכנסו אלו היוצאים כי גם הם היו אנשי צבא וחילו ואין זר לשם זבול יצא יצא עמה' ויכריע עניינים אלו גם כן הפסוק שאומר ואבימלך נלחם בעיר כל היום ההוא וילכוד את העיר ואת העם אשר בה הרג וכו' שמאומרו ואת העם אשר בה הרג נראה שאהובי אבימלך יצאו כבר והם אשר חצה אותם לשלשה ראשים כמו שאפרש בסמוך ב"סד:

**מג מד**

**ויקח** את העם ויחצם וכו' ואבימלך והראשים וכו' קשה דמאחר שחצה העם כולו לשלשה ראשים ככתוב כאן וכתיב ושני הראשים פשטו על כל אשר בשדה ויכום אם כן איך כתוב ואבימלך והראשים אשר עמו כי לפי חשבון שלשה ראשים דל מהם שני' שפשטו על כל אשר בשדה ויכום ישאר עמו ראש אחד והרד"ק ז"ל תירץ בזה ואמר שהראש האחד אשר עם אבימלך היו בתוכו אנשים רבים ונכבדים ואנשים גדולים לפיכך אמר והראשים אשר עמו כמו ראשי אלפי ישראל אבל לעולם לא היה כי אם ראש אחד דגול מראשי אלפי ישראל עד כאן תורף דבריו וכן כתב הרל"בג ז"ל ומהריי"א ז"ל כתב ואבימלך והראשים אשר אתו על השלשה ראשים בדרך כלל עליהם הוא אומר פשטו ויעמדו פתח שער העיר רוצה לומר מהם פשטו ומהם עמדו פתח העיר ואחר כך פרט הכלל הזה ופירש איך היו העניינים שאשר פשטו הם השני ראשים שפשטו על כל אשר בשדה ויכום ונשאר אם כן אבימלך עם הראש האחד ונלחם בעיר כל היום ההוא עד

שלכדה וזרעה מלח עוד פירש בזה דרך שני שאבימלך והשלשה ראשים אשר אתו פשטו כל שלשתם יחדיו והגיעו עד שער העיר ומשם הלכו השני ראשים ופשטו על כל אשר בשדה ויכום ושבו לפתח העיר ושם נלחמו כל היום עד שלכדוה וזרעוה מלח:

**ולע"דן** לפרש בשיטתי שפירשתי ויהי ממחרת ויצא העם השדה שהוא העם הנופל אל אבימלך וסיעתו והם הגידו לאבימלך איך באו לעזרו כי העם היוצא להלחם הגיד הכתוב אחר כך במ"ש והנה העם יוצא מן העיר ויקם עליהם ויכם ובזה אפשר לפרש אומרו ויקח את העם הזה שיצא השדה לעזרת אבימלך עליו הוא אומר ויקח את העם ויחצם לשלשה ראשים כי עם רב יצא ויארוב בשדה רוצה לומר שם אותם במארב בשדה אמנם אבימלך והראשים אשר עמו ארבעה ראשים היו וכמו שהזכיר למעלה עליהם הוא אומר ואבימלך והראשים אשר עמו פשטו ויעמדו פתח שער העיר ושני הראשים מאותם שעמו כי ארבעה היו כנזכר השנים מהם פשטו על כל אשר בשדה ויכום נמצא שלשון ואבימלך והראשים אשר עמו כפשוטו ואשר עמו דייקא כי הראשים שלשה שעשה מחדש מהעם יושבי שכם יצאו מן העיר הראשים ההם לא היו עמו כי אם במארב בשדה וחלק מהמחנה מהראשים שעם אבימלך עמדו פתח שער העיר ושני ראשים פושטים אנה ואנה על כל אשר בשדה ויכום:

**מה**

**ואבימלך** נלחם בעיר כל היום ההוא הגיד שהוא בעצמו היה הנלחם לקיים קללת יותם תצא אש מאבימלך עצמו וכי תצא אש ומצאה קוצים ההבער עושה מהר כן השתדל אבימלך כל היום ההוא עד רדתה מהר ומ"ש ויזרעה מלח כתב הר"לבג כדי שלא תהא ראויה עוד לשדות וכרמים והטעם כדברי מהריי"א ז"ל שהיו אנשי שכם עשירים בסיבת הכרמים כמ"ש ויבצרו את כרמיהם או עשה זה להפחיד ערים אחרות כי כן מנהג המלכים לעשות לערים המורדות לזרעם מלח וכל העולם ישמעו ויראו ולא יבגדו עוד:

**ולע"דן** שמהכרמים יצא עצת המכה ושם ביזו את אבימלך כדכתיב ויבצרו כרמיהם וידרכו ויעשו הלולים ושתו יין כדכתיב ויאכלו וישתו ויקללו את אבימלך ונכנס יין יצא סוד מי אבימלך ומי שכם וסבבו הכרמים כל המרד והמעל הזה לכך זרעם מלח להזירם מן היין לאות לבני מרי אל ישגו ביין ואל יטעו בשכר הן אמת דלכל הפירושים קשה דויזרעיה מלח משמע על ויתוץ העיר שמקום העיר לבד זרע מלח וצריך לומר ויזרעיה מלח כל מקום זרע אשר סביבות העיר וכרמיה:

**מו מז**

**וישמעו** כל בעלי מגדל שכם ויבאו וכו' בעלי מגדל שכם כתב הרד"ק אדני מגדל שכם לא היו בעיר כשלכד אבימלך העיר וכאשר שמעו הלכו אל צריח בית אל להמלט בצריח

ההוא וצריח כמו מגדל כמו ובסלעים ובצריחים ושם המקום שהיה בו זה הצריח בית אל ברית שמו ודעת יונתן כי צריח בית אל שם המקום ופירוש ברית שבאו אליהם לכרות ברית עמהם (וכתי') [וכת"י] ואתו לצריח בית אל למגזר קיים עד כאן וכן פי' הר"לבג ז"ל ומהריי"א ז"ל ורש"י ז"ל פי' צריח יער שכפו אילנות ופסגים סביב סביב וקורין אותו פולשייר בלעז בעל ברית ואותו הצריח היה של בעל ברית שם ע"א שלה' וצלמון יער היה שם ויש פותרי' צריח ווט"ש בלעז שעושים בקרקע ע"כ:

**מח**

**ויעל** אבימלך הר צלמון וכו' כבר הזכרתי דברי רש"י ז"ל הר צלמון יער היה ע"כ שוכת עצים רש"י ז"ל ענף אחד וכן הר"דק ז"ל שוכת עצים שוכה כמו ענף וכן במשנה לא יקוץ את השובה על מנת ליתן עליה דמים וכן מהריי"א ז"ל וכן הרל"בג ז"ל והוסיף לומר ונקרא כן מפני שהוא מסכך כי הענפים מסככים סביב האילן ע"כ ונראה לי לדקדק אומרו את הקרדומות לשון רבים מספיק שיאמר ויקח את הקרדום ואפשר ע"ד מה שאמר הכתוב בסבך עץ קרדומו' שפירש מהריי"א ז"ל שבעץ אחד יחשב כאילו יש בו שני קרדומות האחד כמביא למעלה והשני למטה ומדבריו ז"ל אלמוד לפרש כאן ויקח בידו את הקרדומות שאעפ"י שלא לקח כי אם קרדום אחד יחשב כאילו לקח שני קרדומות האחד הטבעי והשני השגחיי מאת יי' היתה זאת למען תצא אש מאת אבימלך ותאכל את יושבי שכם אשר עזרוהו לשפוך דם אחיו נקיים בני ירובעל אשר הטיב עמהם והם גמלוהו רעה תבא אליהם ולא תמוש מביתם עוד אפשר שלקח קרדום אחד ונשבר מהיות השוכת עצים גדולה וחזקה והוצרך לקחת לו עוד קורדום שני לחטוב בו וז"ש ויקח בידו את הקרדומות זה אחר זה כאמור עוד אפשר כי לקח שני קרדומות בידו בבת אחת שלא כמנהג להורות חשקו במלחמה שהיה רוצה לכרות בשתי ידיו בשתי קרדומות לינקם מהאויבים כי בזה יתחזק לב העם ותחזקנה ידיהם לזה עשה עוד ממין זה שכרת שוכת עצים רוצה לומר שוכה שהיו בה עצים גדולה כי לא נתרצה בשוכה כל דהו אלא כי כאיש גבורתו שוכת עצים ובזה מדוקדקת תיבת עצים המיותרת דסתם שוכה של עצים היא ולא של עשבים ונזדרז כל כך עד שהוא בעצמו וישאה וישימה על שכמו ולא המתין עד שיעזרוהו לישא אותה ולשום אותה על שכמו להורות החשק הנמרץ ויאמר אל העם אשר עמו הם הקרובים אליו העומדים ראשונה במלכות והיינו דשני קרא ואמר לשון עמו ובתחילה אמר אתו כי כאן תיבת עמו מורה ביחוד יותר על העומדים אצלו וקרובים אליו אשר פיו המדבר אליהם מה ראיתם עשיתי בחשק וזריזות ככל הנזכר כן אתם גם אתם מהרו עשו ודיו לבא מן הדין להיות כנדון ז"ש די לכם בשמה שתעשו יהי כמוני

כל אחד שוכת עציס ודי ולא אשאל מכם שתי שוכות וזהו דסמיך ליה ויכרתו גם כל העם איש שוכו או אמר כמוני לפי שהיו בתוכם ראשים רבים ונכבדים שאין ראוי ישאו משא כאחד הרקים לז"א להם כמוני רוצה לומר לא יש חסרון כבוד בזה כי כמוני הוא ודייו לעבד להיות כרבו:

**מט**

**ויכרתו** גם כל העם איש שוכו הרד"ק ז"ל שוכה כמו שוכתו כמו וצורם לבלות שאול שהוא כמו וצורתם או הוא משקל אחר שוך בשקל בור עד כאן וכן הרל"בג ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב שאם הצריח הו' יער כאלו הענפים שהביא כל א' ואחד ושמו אותם על הצריח ויציתו עליהם את הצריח באש על ידי הענפים הוצת היער הוא הצריח ונשרף הכל ואם הוא מגדל נאמר שעש' האש כנגדו ומהעשן ומהחום ימותו כל אשר במגדל ההוא ע"כ והנה נתקיימה קללת יותם תצא אש מאבימלך שהרי הוא כרת עצי' ותאכל את יושבי שכם:

**נ**

**וילך** אבימלך אל תבץ כתב מהרי"א ז"ל שהמשפט האלהי סבב שהלך אבימלך אל תבץ ונלכד שם כאשר הלך לשרוף לתבץ כאש' עשה למגדל שכם ושב גמולו בראשו כי אלוהי משפט יי' ומ"ש ויחן בתבץ וילכדה רוצה לו' בנקלה בלי מלחמה כי לא נזכר' מלחמה כי ראו גברה יד אבימלך ומי יעמו' לפניו:

**נא**

**ומגדל** עז היה בתוך העיר מ"ש מגדל עז ולא אמר ומגדל חזק וכיוצא מן אלו הלשונות אפשר שרמז בתיבת עז על תוקף השגחיי מגדל עוז שם יי' בו בטחו גם נעזרו באופן שהמגדל שהיה בתוך העיר היה חזק בטבע וגם בעזר אלהי מצורף אליו והוא כי אבימלך אויב חרף ה' בהשחית נחלת אביו ובניו נקם ינקמו שעל זה נשענו אנשי תבץ בתוך המגדל וז"ש ומגדל עז היה בתוך העיר ואולי כיונה המסרה לזה שאמרה ומגדל עז היה בתוך העיר מגדל עז שם יי' מגדל עז מפני אויב רוצה לומר ומגדל עוז שהיה בתוך העיר הוא מגדל עוז שם ה' שבו בטחו ולא שיעשה בזכותם ולמענם כי אם מגדל עז מפני האויב אבימלך ומשנאת ה' אותו יהיה להם למגדל עוז כדי שיפול בידם ואמר וינוסו שמה כל האנשים והנשים ולא כתב ויכנסו שמה וכו' כי מתחילה עשו כפי יכולתם לעמוד ולראות אולי יוכלו להלחם עם אבימלך וכשראו שנלכד' העיר אז מהרה נסו שמה אל המגדל כל האנשים שהם מיהרו לנוס תחילה ואחר כך הנשים ועדיין בעלי אגרופין הם בעלי העיר העומדים בפני חיל אבימלך כדי שיכנסו ביני ביני האנשים והנשים ובעלי

העי' הם הם שנכנסו באחרונה ויסגרו בעדם המגדל ויעלו על גג המגדל גם הנשים שהרי האשה השליכה פלח רכב על אבימלך מכלל שגם הן היו באותו הנס והמלחמה:

**נב נג**

**ויבא** אבימלך עד המגדל וילחם בו וכו' ותשלך אשה אחת וכו' הגיד שעם היות אבימלך גבור כארי ורץ כצבי ויבא אבימלך עד המגדל ואין אומר השב וילחם בו וראה שלא עלה בידו נגש יותר לשרוף את פתח המגדל לשרפו ותשלך אשה אחת וכו' מידה כנגד מידה כמו שאמרו חז"ל הוא הרג את כל אחיו על אבן אחת גולל אבן אליו תשוב עמלו בראשו על ידי פלח רכב שהוא חתיכת אבן רחים ולי אפשר עוד מידה כנגד מידה הוא הרג את אחיו ביד רמה שגבר עליהם לכך רכב שהיא מהארץ העליונה תפרע ממנו הוא הרג את אחיו ששחטם בראשם חטא ובראשו לקה ותרץ גלגלתו כי מידה כנגד מידה לא בטלה ועל כן לא באה בשדרתו או זולתי מן המקומות כי אם בראשו וכמו שהוא הרג את אחיו עצם מעצמיו ובשר מבשרו הלא אב אחד לכולם כן ראה ה' שיסבב אבימלך מיתת עצמו על ידי נערו וחרבו תבא בלבו ומ"ש פלח רכב פירש רש"י ז"ל חתיכת אבן ריחים העליונה הקרואה רכב וכן פירש הר"דק ז"ל שלפיכך נקראת רכב על שם שרוכבת על התחתונה והתחתונה נקראת ריחים או שכב עד כאן וכן כתב הר"לבג ז"ל ומהרי"א ז"ל ומ"ש ותרץ את גלגלתו רש"י ז"ל ותרץ ותרוצץ ע"כ והרד"ק ותרץ בחי"ר הרי"ש והמנהג בסגול והוא מבנין הפעיל מבעלי הכפל מן קנה רצוץ או הוא מנחי העין וכן וירעצו וירוצצו לשון שבירה ואפשר שגם הוא מפעלי הכפל ע"כ ולעד"ן לדקדק מלשון הכתוב דלא קאמר ותשלך אשה אחת וכו' ותבא על ראש אבימלך אלא ותשלך וכו' על ראש אבימלך אלמא כוונה האש' להשליך פלח רכב מכוון על ראש אבימלך ושם נפל ותרץ את גלגלתו ויובן מזה גודל לב שהאשה שאמצה את לבבה נגד אבימלך והבי' כיון דעתה לכוון על ראש אבימלך אל השערה ולא תחטיא והכתוב מגיד זה בפי' באומרו ותשלך אשה אחת א' מיוחדת בדעה והשכל שכוונה להשליך על ראש אבימלך ועלה בידה ותריץ את גלגלתו:

**נד**

**ויקרא** מהרה אל הנער נושא כליו כתב מהרי"א ז"ל כי טעה בזה שלא יהיה חסרון כבוד אלא אלו היה נלח' עם אשה ותנצחהו אבל כשתשליך אבן עליו מה לי איש או אשה ובמה שכתבתי מע"ד בפסו' הקודם מובן כי ביזוי גדול הוא לאבימלך איך לא נשמר מאשה אחת שדעתה של אשה קל תחת גערה בה או למה לא היה נע ונד עצמו אנה ואנה כמנהג היום שהרוכבים נעים ונדים כדי שלא יהיו כמטרה לחץ או זולתו אשר מצד זה

ימשך לו ביזוי גדול עד שציוה לנערו שלוף חרבך ומותתני פן יאמרו לי אשה הרגתהו ומ"ש פן יאמרו לי רש"י ז"ל פן יאמרו עלי וכן הר"דק ז"ל:

**נה**

**ויראו** איש ישראל וכו' קשה דהי"לל ויהי כי מת אבימלך וילכו איש ישראל למקומו למה תלה הענין בראיה ונראה שכוונ' הכתוב לומר ויראו איש ישראל המה ראו שמת אבימלך על האופן הנז' בפסוקים הקודמים אשר מי פתי איש בער לא ידע כי מה' היתי' זאת להשיב רעת אבימלך אשר הרג את אחיו כיון שראו איש ישר' גלגלת אבימלך מרוצצת כי מת אבימלך אמרו בלבם נירא נא את ה' מבא בדמי אחינו ישראל עוד כי אחינו בשרינו הם ונקם ינקם כמו שאירע לאבימלך הרוצח על כן נתנו לבם לשוב מאחרי אחיהם וילכו איש למקומו וזה רמז באומ' איש ישראל ר"ל כולנו איש אחד נחנו אחים אנחנו הלא אב אחד לכולנו אל אחד בראנו לכך וילכו איש למקומו:

**נו**

**וישב** אלהים את רעת אבימלך וכו' הודיע הכתוב מה שאמרו חז"ל בפסוק וירעו המצרי' לנו ולאבותינו מכאן שהאבו' מצטערים בקבר ע"כ וז"ש את רעת אבימלך אשר עשה לאביו ממש שהרגיש בקבר ונצטע' זאת ועוד רעתו רבה מלאו לבו להרוג את שבעי' בניו ולא ריחם על אחד מהם והם אחיו:

**נז**

**ואת** כל רעת אנשי שכם. הנה גדול המחזיק במחלוקת וחוטא ולא לו הכבוד מהחולק עצמו כמו שלמדו חז"ל מקרח שהרי נצולו בניו כדכתי' ובני קרח לא מתו לא כן דתן ואביר' וירדו הם כו' ובזה אבין או' גבי אבימלך את רעת אבימלך וכאן הוא או' את כל רעת אנשי שכם ר"ל כל הרעה תלויה באנשי שכם וקולר תלוי בצוארם שהם החזיקו ביד אבימלך להרוג אחיו וגדול עונם מנשוא יותר מאבימלך עצמו דבשלמא אבימלך היה רודף אחרי השררה אמנ' אנשי שכם מה לי שימלוך עליהם אבימל' או זולתו מאחיו הטובי' ממנו ואחיו הקטן יוכיח על כול' ז"ש ואת כל רעת אנשי שכם שכל הרע' הם עשו אותה ולז"א השיב אלי"ם בראש' על אנשי שכם קאמר מה שלא אמר כן באבימלך דהי"לל וישב אלי"ם את רעת אבימלך בראשו אשר עשה לאביו וכו' כי גדול אשמ' אנשי שכם המחזקים במחלוקת מאבימלך עצמו החולק או אפשר שמאמר השיב אלי"ם בראשם כולל יחדיו אבימלך ואנשי שכם שהזכיר את רעת אבימלך וכו' ואת כל רעת אנשי שכם אשר השיב האלי"ם בראשם של כל הנזכרים אבימלך ואנשי שכם שב עמלם בראשם ועל קדקדם ויגיד עליו אומרו ותבא אליהם קללת יותם בן ירובעל שהוא כולל לאבימלך ואנשי שכם שלכולם קלל ואמר ותבא אליהם קללת יותם וכו' רוצה לומר הנה

מצד היות הקב"ה יתברך ויתעלה דיין אמת חוייב כן לאבימלך ואנשי שכם וז"ש וישב אלי"ם וכו' ואין אלי"ם בכל מקו' אלא דיין כמו שאמרו המקובלי' ז"ל באופן שמצד הדין חוייב כן אמנ' מה שעשתה פרי קללת יותם הוא שבאה ונהייתה קללת יותם לבא פורענות אבימלך ע"י אנשי שכם ופורענו' אנשי שכם על ידי אבימלך כמו שקלל יותם ולהיות על ידי אש כמו שכוונו הענין מהשרף מגדל שכם ויושביו נידונו באש כי בזה נתקיימה ותבא קללת יותם בזכות היותו בן ירובעל תגזר אומר ויקם לו בכל דבריו לא נפל מהם ארצה היו' אש ממש יוצא מאבימלך ותאכל בעלי שכם:

**ו**

**א**

**ויקם** אחרי אבימלך הרד"ק ז"ל להושיע את ישראל שגם אבימלך הושיע את ישראל ואעפ"י שלא נזכר כיון שאמ' אחרי אבימלך נראה שגם הוא הושיע את ישראל ואילו לא היה כן לא היה או' אחרי ולא היה נמנה עם שופטי ישראל ולא היה נאמר עליו וישר על ישראל עד כאן וכבר כתבתי למעלה דאדרבה משם ראיה למה שכתב מהרי"א שלא שפט את ישראל כיון דאמר וישר על ישראל שררה ולא שופט. ולע"דן שמה שאמר אחרי אבימלך לפי שהיה קרוב לו כדכתיב בן דודו של אבימלך כפי המתרג' ז"ל שתרגם בר אח אבוהי לז"א אחרי אבימלך כאילו ירש המלכות וזכה בו מהיותו בן דודו כי או דודו או בן דודו יגאלנו ואפשר עוד כי להיות כל רעת אבימלך נמשכת מהיותו קרוב לבעלי שכם והם החזיקו בידו בעבור הקורבה והיותו ביניהם לכך מזכיר הכתוב חסדי ה' שהקים אחרי אבימלך רוצה לומר כדי לתקן מה שנתעוות מאבימלך לכך הקים ה' תולע בן פואה תולעת שפל בעיניו ואיש חשוב מבני ישששכר יודעי בינה לעתים והוא יושב בשמיר בהר אפרים גר בארץ כי הוא מישששכר אשר זה בלי ספק הכנה גדולה להיות שפל ברך כמו שכתב הר"מבם ז"ל בשינוי מקום לבעל תשובה כדי שיכנע לבבו בגרות ובזה מובן הודעה זו שמודיע אותנו והוא יושב בהר אפרים שזה תיקון מה שקלקל אבימלך בזדון לבו שכל הבעלי זרוע קרוביו ומה שאמר בן דודו רש"י ז"ל פי' כך שמו וכן הביא הרד"ק ז"ל בן דודו כך שמו כתרגומו במקצת נוסחאות בר דודו ובמקצת נסחאות בר אח אבוהי ואם כן רצה לומר בן דוד אבימלך עד כאן:

**ב**

**וישפוט** את ישראל מהיותו עניו ושפל ברך הגיד כי בחייו שפט את ישראל לא שררה לבד כאבימלך שכתוב בו וישר וכו' כי לא דן דין עני ובכלל הענוה שאף אחרי מותו נקבר בשמיר שהיה בהר אפרים ולא בנחלת קרוביו בתוך ישששכר:

**ג**

**ויקם** אחריו יאיר הגלעדי וכו' לענין הושיע את ישראל הזכיר אחריו שגם יאיר קם להושיע ולשפוט ולא הזכיר בפירוש לומר אחרי תולע וכו' כי תולע ויאיר שניהם כאחד טובים מושיעים את ישראל ושופטים אכן באבימלך שהרע לישראל שם נאמר ויקם אחרי אבימלך ולא כתב סתם ויקם אחריו תולע וכו' אלא ויקם אחרי אבימלך לומר שקם אחרי אבימלך לתקן קלקול אבימלך כדפרשית לעיל:

**ד**

**ויהי** לו שלשים בנים רוכבים וכו' רש"י ז"ל עיירי' עולים סוסי' בחורים ושלשים עיירים להם ושלשים ערים בלא חומה לכך נקראו עיירי' לשון עיירו' ע"כ וכן כתב הר"דק ז"ל ול' עיירי' כמו ערי' ונראתה בו עין הפועל לזווגו עם עיירים שזכר שהוא ענין אחר והוא דרך צחות סיפור זה להודיע סיבת היותו שופט כי גדול היה ונכבד בעוש' ובבנים וכבוד וכל אחד מבניו היה נכבד רוכב על עיר אתון והעיר הוא החמור הנער כמו אסרי לגפן עירה ועל עיר בן אתונות אולי הן הנבחרים בארצות ההם לרכוב ואפשר ג"כ כי עולי ימים מהסוסים יקראו ג"כ עיירים כי מצאנו בזולת החמור ועיר פרא אדם יולד ואפשר לפי שהפרא הוא חמור הבר עד כאן וכן הר"לבג ז"ל בענין ושלשי' עיירי' כפל הענין בענייניים מתחלפים על צד הצחות והנה הוא כמו ערים כמו שזכר להם יקראו חוות יאיר ע"כ וכן כתב מהרי"א ז"ל אלא שבענין רוכבים על שלשים עיירים רש"י מפרש סוסים הקטנים וכן הר"דק והוסיף לומר שהם עיירים בן אתונות ומהרי"א ז"ל מרכיב שני הפירושים כי מפרש עיירי' הפרדות שלדבריו עיירים הרכבה מאתון ומסוס עליהן היו רוכבי' ומ"ש להם יקראו חוות יאיר כתב הר"דק ז"ל אם הם הנזכרים בתורה ויאיר זה הוא יאיר בן מנשה הדבר תימה כי אם כן חיה יאיר יותר משלש מאות שנה ונוכל לומר כי זה יאיר הגלעדי אינו יאיר בן מנשה והערים האלה אינם חוות יאיר הכתובות בתורה עד כאן ומהרי"א ז"ל כתב זה לשונו ואפשר לומר שאין יאיר הזה יאיר בן מנשה אבל היו אלה חוות יאיר האמורות בתורה כי לא נזכר כאן שיאיר הגלעדי הזה לכדם ולא שהוא קראם חוות יאיר כי יאיר אשר בימי משה לכדם וקראם כן אבל יזכור כאן שיאיר הגלעדי הזה היו לו שלשים בנים והם היו מושלים באותם החוות יאיר הנזכרות בתורה שנקראו כן בעבר הגלעד תמיד ואינו מהפלא שבני יאיר זה ישבו בערים שלכד יאיר בן מנשה בזמן אחר ושקראם אז חוות יאיר עכ"ל והדין עם הר"דק במה שהכריע שאין זה יאיר בן מנשה כי תימה לומר שחיה כ"כ זמן והוא פלא ולא נזכר בכתוב גם לי אפשר להכריע כן שאם הוא יאיר בן מנשה איך שפטו גדעון ואבימלך ותולע בימיו והוא ראוי לשפוט כי בן מאתים ושמנים שנה הוא בקירוב אכן בענין החוות יאיר מה שכתב הר"דק הוא הנכון

כי אם הם אותם חוות עצמם הי"לל להם קראו חוות יאיר בלשון עבר על זמן משה ע"ה אמנם באומרו להם יקראו בלשון עתיד נראה שהם זולתם ואכריע כן מדברי פירוש רש"י ז"ל שם בפי' שכתב ויקרא אתהם חוות יאיר לפי שלא היו לו בנים קראם בשמו לזכרון ע"כ והנה זה היו לו שלשים בנים הנה שרש"י ז"ל גם כן מסכים שאין יאיר זה האמור בתורה שהכתוב בתורה לא היו לו בנים ובזה מובן אומרו להם יקראו חוות יאיר שהוא לא קראם אבל העולם יקראום כן ועמד להם השם הזה עד היום הזה מהיותו נקרא מפי העולם קול המון כקול שדי ובזה מדוקדק לשון להם יקראו חוות יאיר להם ולא לאותם שבימי משה שאותם שבימי משה נקראו כן מפי יחיד הוא יאיר בן מנשה ולא עמד השם ההוא בהם ואם נפרש כדברי מהריי"א ז"ל שהם חוות יאיר הנזכרות בתורה משלו אלו בהם ובהם אומר להם יקראו חוות יאיר שתיבת להם במ"ם והיה ראוי להיות בנו"ן אם חוזר אל העיירות אבל הכוונה באומרו להם אל הבנים השלשים הנז' להם ולשמם יקראו החוות יאיר הקדומות וז"ש להם יקראו כו' כי גברה ידם ויצא להם שם עד שקראום החוות להם ועל שמם של אלו:

1

**ויוסיפו** בני ישראל חז"ל במדבר רבה פ"ב אמר הקב"ה אני גואל אתכם ואעשה לכם נסים ואתם ממרים אותי בא וראה ז' גאולות שגאלתי אתכם ואתם חייבים לשמחני שבע פעמים כנגד שבעה גאולות וכן הוא אומר ויאמר יי' אל בני ישראל הלא ממצרים ומן האמורי מן בני עמון ומפלשתים וצידונים ועמלק ומעון לחצו אתכם הרי שבע גאולות והמריתם אותי בשבעה ע"א שנאמר ויוסיפו בני ישראל לעשות הרע בעיני יי' ויעבדו את הבעלים ואת העשתרות ואת אלהי ארם ואת אלהי צידון ואת אלהי מואב ואת אלהי בני עמון ואת אלהי פלשתים ע"כ והביא רש"י ז"ל דבריהם גם במה שאמר ויעזבו בני ישראל את יי' ולא עבדוהו ואפי' בשותפות עם אלו ע"כ וכן הרד"ק ז"ל וכן מהריי"א ז"ל ולי אפשר כי בדור אנוש הוחל לעבוד ע"א בתורת אמצעי בינם לבין הבורא יתברך ית' ואחר כך טעו העובדים לומר לעץ אבי אתה (ועד) [וע"ז] הוא אומר ויעזבו בני ישראל את יי' כי מתחילה היו עובדים את הע"א לאמצעי ואח"כ ויעזבו את השי"ת ולא עבדוהו בשותפות עם הע"א שיהיה אמצעי אלא ולא עבדוהו כלל כי אמרו שהע"א ההיא היא לבדה אלוה או יאמר ויעזבו את יי' ואעפ"י שעבר זמן רב מהעזיבה לא חשקה נפשם ולא נדב' רוחם אותם לעבוד אותו פעם ביובל ז"ש ולא עבדוהו או יאמר ולא עבדוהו אפי' בזמן שהיו עובדים אותו לא עבדוהו עבודה שלימה באופן שמאמר ויעזבו בני ישראל את יי' איננו כי אם בבחינ' אותה העבודה המועטת תקרא עזיבה ומתוך ס"ה פי' לך לך דף

נ"ג מובן ויעזבו בני ישראל את יי' שעזבו את המילה שהיא אות י"וד משם ה' וזהו ויעזבו את יי' וזה חייב להם שוימכרם ביד פלשתים ז"ש ויחר אף כו' וימכרם ביד פלשתים וכו' ובפ' שמות דף ג' בס"ה:

**ז**

**ויחר** אף יי' בישראל צריך להבין מה טעם נאמר כאן בישראל ולמעלה אמר ויוסיפו בני ישראל לעשות כו' ובסמוך וירוצצו את בני ישראל ואחר כך אומר ותצר לישראל ולא כתיב לבני ישראל ואחר כך כתיב ויאמר יי' אל בני ישראל ויאמרו בני ישראל וכתיב ותקצר נפשו בעמל ישראל אבל הכוונה כפי הנראה כי החוטאים לא היו כלל ישראל כי אם אותם שבעבר הירדן ועליהם אמר ויוסיפו בני ישראל דהיינו אותם אשר בעבר הירדן אמנם החרון אף היה כללי על כל ישראל ואפי' על אותם שבארץ כנען כי היה להם למחות ואיש ישר' כאיש אחד יחשבו שאיש אחד יחטא ועל כל העדה יהיה קצף ז"ש ויחר אף יי' בישראל אמנם תוקף הצער והשעבוד היה בעצם וראשונה בחוטאים וז"ש וירעצו וירוצצו את בני ישראל בני ישראל ולא קאמ' את ישראל וכשעלה בדעתם ויעברו בני עמון הירדן להלחם גם ביהודה כו' אז כתוב ותצר לישראל מאד ולא כתיב לבני ישראל וכשבא התוכחת כתיב ויאמר אל בני ישראל כי הם חוטאים בעצם וראשונה והם הם שהתוודו את עונם ויאמרו בני ישראל אמנם אחר הוידוי כששבו בתשובה ויסירו את אלהי הנכר כו' אז ותקצר נפשו בעמל ישראל העומדים בארץ ישראל את עמלם ראה יי' כדי להושיעם ובזכותם של ישראל דהיינו העומדים בארץ כנען ירחם על בני ישראל אשר בעבר הירדן כי מרובה מידה טובה ממידת פורענות והגיד הכתוב השגחתו יתבר' ויתעלה שמסרם בידם של אלו שישראל העובדים את אלוהיהם עתה חדשים מקרוב באו הלא הם פלשתים שהזכיר באחרונה ואלהי בני עמון הקודמים אליהם בידם נמסרו להודיע שההשתעבדות נמשך מהעבודה שעבדו את אלוהיהם להודיע כי מיד יי' היתה זאת:

**ח**

**וירעצו** וירוצצו את בני ישראל בשנה ההיא רש"י ז"ל פי' בשנה ההיא כשמת יאיר עד כאן והר"דק ז"ל כתב בשנה ההיא פי' המפרשים כמו מהשנה ההיא כי מה טעם בשנה ההיא שמנה עשרה שנה ויתכן לפרש רעצום ורצצום ושמנה עשרה שנה רעצום כמו בשנה ההיא וחסר וא"ו השמוש שמנה כמו שמש ירח עד כאן והרל"בג ז"ל כתב זה לשונו ובשנה ההיא שנמכרו ישראל בידם הפליגו אוייביה' לענות' ולרוצצם והתמיד זה הענין שמנה עשרה שנה כו' ע"כ כי לא העבידו' מתחילה בפרך בפה רך אלא בשנה ההיא התחילו כבד ומהרי"א ז"ל פירש שביי"ת בשנה ההיא משמשת בלשון עם כמו

בנערינו ובזקנינו נלך יאמר שרעצו ורצצו את בני ישראל עם השנה ההיא סכום ומספר שמנ' עשרה שנה ואמנם איך נמנו השנים האלה **ולע"דן** שהתחילו בשעבוד מעט מעט וכשהגיעו לשנה ההיא שנת שמנה עשרה רעצו וירוצצו את בני ישראל כי הכבידו העבודה עליהם ונתנו לב למשול גם בישראל אשר בארץ כנען וז"ש בשנה ההיא שמנה עשרה שנה רוצה לומר בשנה ההיא הלא היא שנת שמנה עשרה שנה בה הכבידו עולם כי אמרו לנו בני ישראל למורשה ואפשר לומר עוד בין שנפרש בשנה ההיא על הראשונה שהתחילה בו השעבוד ובין שנפרש אומרו בשנה ההיא על האחרונה של שמנה עשרה יאמר כי היה השעבוד אשר שעבדו בשנה ההיא שקול כנגד כל השמנה עשרה כי באחרונה הכבידו עולם ביותר והוא שגרם לישראל לשוב בתשובה וכן על דרך זה אפשר לפרש בשנה ההיא הראשונה רעצו ורוצצו כנגד שמנה עשרה שנה והראשון עיקר כי הדעת מחייב שהיו מכבידים ולא מקילין ומה שאמ' אשר בעב' הירדן רש"י ז"ל ארץ ראובן וגד ומנשה שהיו שכניהם עד כאן כי מהיות להם שכנים רעים למדו ממעשיהם והם שעבדו בהם:

**ט**

**ויעברו** בני עמון לא הספיק להם השתעבדם בבני ישר' אשר בעבר הירדן כי גם עברו לתוך ארץ כנען ליהודה ובנימין ואפרי' ובזה הצר לישראל מאד ויזעקו עד כאן וכן כתב מהר"י"א ז"ל וכבר כתבתי בפי' ויחר אף ה' בישר' למה נאמר כאן ליש' ולא כתיב לבני ישר' כי באומרו לישר' הוא כולל כל ישר' יחדיו דרך כלל ואולי אמר ותצר לישר' מאד על יש' סבא יען שהצרו מאד ליהוד' הוא המלך ובנימין ובבי' אפרי' שאלה תולדו' ישר' מרחל עקרת הבית יוסף ובנימין ולכך ותצר לישר' סבא מאד מכאן שהאבו' מצטערים בקבר ויש' בפרט כי נצטער בגידול בנים יותר משאר האבות והר"דק ז"ל כתב ותקצר לישראל שרשו יצר וכן ויצר לו יצרו צעדי אונו ויצר וצור בענין אחד ע"כ:

**י**

**ויזעקו** בני ישראל צריך לדקדק תיבת לאמר ועוד קשה אומרו חטאנו לך שנראה דברי מותר שיספיק אומרו וכי עזבנו את אלינ"ו ונעבוד את הבעלים כי בכלל מאתים מנה גם תיבת וכי בלתי מתיישבת ומהרי"א ז"ל פירש חטאנו לך הוא ודוי כללי ומפרש ואומר מה שאמרנו חטאנו לך הוא במה שעזבנו את ה' ונעבוד אלהים אחרים או יהיה כשואל סיבה ואומר וכי עזבנו את (את) אלהינו ר"ל ומה התועלת אשר נמשך אלינו למה שעזבנו את אלינ"ו וכו' ע"כ:

**ולע"דן** לפרש תיבת וכי בתמיה כמו וכי בלשון גמרא והכי קאמר אף על פי שלפום ריהטא נראה שהוא ראוי לאמר עוינו ופשענו לא נאמר כן אלא לאמר חטאנו לך כי וכי

עזבנו רוצה לומר היתכן שמלב ומנפש עזבנו את אלינ"ו ונעבוד אליים אחרים חלילה לנו שבודאי לא היו הדברים אלא לפנים או כדי לפרוק עול מצוות או לידבק בעריות כמו שאמרו חז"ל לא עבדו ישראל האלילים אלא כדי להתיר להם עריות באופן שהראוי לאמר ונוסח הוידוי הוא חטאנו לך ולא לשון זולתו והנה פתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו שחשבו שעל ידי זה בלבד יספיק לשהוא רחום יכפר עונם ופשעם ולא שוה להם שהקב"ה אמר להם ואתם עזבתם אותי ותעבדו אליים אחרים הכל בלב שלם ז"ש ואתם עזבתם אותי ואתם דייקא בכל עצמותכם לכן לא אוסיף להושיע אתכם וכו' אחר כך חזרו ויסירו את אלהי הנכר מקרבם רוצה לומר בלב שלם ומקרבם ממש ומכליותיהם אז נענו עוד אפשר לפרש שבתחילה התוודו את חטאתם שחטאו ואפילו במילי דעלמא שאותם העבירות קלות גררו וגרמו להם עבירה באלהות לעבוד אלילים זהו שאמר חטאנו לך ואח' כך עוינו זהו שאמר וכי עזבנו את אלינ"ו הוא"ו וא"ו התוספת מוסיף על חטאנו כאילו אמר וכי עזבנו וכו' כמו ועוד כי עזבנו את אלינ"ו ונעבוד את הבעלים שעבירה קלה גוררת עבירה חמורה עוד אפשר שתקנת חז"ל כמוסכם בגמרא לומר חטאתי עויתי פשעתי כי אין להעיז ולומר פשעתי תחילה לזה אמר בכאן התחילו ואמרו לנוכח פני ה' חטאנו לך לך דייקא לנוכח אמנם כסתה כלימה פניהם לגמור עוינו פשענו אבל אמרום שלא לנוכח וכי עזבנו את אלינ"ו דלא כתיב וכי עזבנוך אלהינו אלא שלא לנוכח מבושת פנים:

**יא יב יג**

**ויאמר** ה' אל בני ישראל וכו' וצידונים וכו' ואתם וכו' הר"דק ז"ל ויאמר ה' אל בני ישראל על ידי נביא עד כאן והרל"בג הוסיף לומר שהנביא היה פנחס שכמה פעמים הושיע אותם כשזעקו אליו ועתה נתמלא' סאתם ולזה לא יוסיף עוד להושיעם והנה נכנעו ישראל מאד להי' ויסירו את אלהי הנכר מקרבם ועבדו את ה' עד כאן ורשי" ז"ל פירש הלא ממצרים שבעה תשועות יש כאן כנגד שבעה אלילים שהם עובדים עד כאן שהזכירם בפסוק ויוסיפו בני ישראל הבעלים העשתרות אלה"י ארם אלה"י צידון אלה"י מואב אלה"י בני עמון אלה"י פלשתים והוא מדברי חז"ל כמו שכתבתי בפסוק ויוסיפו אשר בדבריה' ז"ל אבין ענין נחמד בפסוק שנותן טעם למה לא יוסיף עוד להושיעם והוא כי הלא ממצרים וכו' שבעה גאולות כנגדם עבדתם שבעה עבודות אלילים זהו שאמר אתם עזבתם אותי רוצה לומר אני עשיתי הטוב והנאות ואתם גמלתם רעה תחת טובה שעזבתם אותי ותעבדו אליים אחרים בכוון אל שבעה גאולות שבעה עבודות אלילים אשר לכן לא אוסיף להושיע אתכ' כי אם אוסיף להושיע אתכם תשועה שמנית עוד

תוסיפו סרה לעשות עבודת אלילים שמינית כי כנגד כל תשועה אתם קובעים לכם ע"א לכן לא אוסיף עוד להושיע אתכם עוד אפשר לע"ד בהבנת הפסוקים ואבין מה נשתנו אלו הנזכרים בפסוק זה שאומר בהם מן האמורי מן בני עמון מן פלשתים ובפסוק וצידונים ועמלק ומעון לא אמר בהם ומן צידונים ומן עמלק ומן מעון ונראה כי הנזכר בפסוק זה כולם גוים ומלכים שנשתעבדו בישראל והיו ישר' כבושים תחת ידם וזה שאמר הלא ממצרים לא כתב מן מצרים אלא ממצרים כי כאן רמז שהיו ישראל בתוך מצרים ממש ובא אליי"ם ולקח לו גוי מקרב גוי כמו שאמרו חז"ל כזה ששוחט את הולד וזהו ממצרים מקרבם ממש ומן האמורי מן בני עמון ומן פלשתים שאף על פי שלא היו כעין מצרים ולכך לא כתב מהאמורי מבני עמון ומפלשתים אבל כתב מן מן להורות שנשתעבדו להם והיו כפופים תחת ידם ומן האמורי וכו' רוצה לומר מתחת ידם הושיעם ה' כמו שיזכיר בפסוק וצידונים דאכל הנזכרים בפסוק זה קאי אמנ' בצידונים שלא נשתעבדו ישראל כי לא גברה ידם לזה וכן עמלק ומעון שלא עלה בידם לכופם ולהשתעבד בישראל רק לחצום לחץ לבד לכך כתיב וצידונים ועמלק ומעון לחצו אתכם ולא כתב ומן ומן גם כי לא יצדק הלשון לומר ומן ומן לחצו כפי דקדוק הלשון היה צריך שיאמר ומן צידונים וכו' אשר לחצו אתכם לכך כתיב וצידונים וכו' לחצו אתכם וכו' ובין הנזכרים בפסוק הקודם שהייתם כפופים תחת ידם ובין מאלו שלחצו אתכ' לבד הצד השוה שבהם שותצעקו אלי ואושיע אתכם מידם ואתם כעת עזבתם אותי לגמרי כנזכר בפסוק הקודם ויעזבו בני ישראל את ה' ולא עבדוהו בשותפות זהו שאמר ואתם עזבתם אותי מה שלא עשו כן דורות אחרים ככם לכן לא אוסיף להושיע אתכם ובסמוך בפסו' ויסירו וכו' אבאר עוד טעם למה לא יוסיף להושיע ואיך נתרצה ונתפייס אחר כך ומה שאמר ומעון רש"י ז"ל שם אומה עד כאן והמתרגם תרגם אנשי מעון כמו איש במעון ע"כ:

**יד**

**לכו** וזעקו אל האליי"ם כו' ראוי להבין אומרו יושיעו לכם יושיעו אתכם הוא הצודק ונראה שהקב"ה אומר להם בדרך לעג לכו וזעקו אל האליי"ם אשר בחרתם בם ולא בי כי המה יושיעו את האויבים הצוררים לכם בעת צרתכ' שתועיל לכם הזעקת כדי שיושיעו מי שיזיק לכם בעת צרתכם והוא הפך המבוקש כי הרע יִרעו אתכם מצד עון זעקת' אליהם והטב אין אות' ואולי אמר המה יושיעו לכם ע"ד כמוהם יהיו עושיהם דרך קללה המה יושיעו לכם המה ולא אני שלא יכמרו רחמי אליכם כי עזבתם אותי והמה לא

אלי"ם יושיעו לכם כי מה יושיעו והטב אין אותם ותרגם יונתן האם יכלון למפרקכון בעידן עקתכון:

**טו**

**ויאמרו** בני ישראל וכו' מהרי"א ז"ל הקשה אם השם יתברך אמר לא אוסיף להושיע וכו' מה היתה תשובתם חטאנו עשה אתה לנו ואם הטוב בעיני ה' להרע להם אם כן איך אומר עשה לנו הטוב בעיניך והצילנו כו' שאם יעש' הטוב בעיניו לא יצילם כי עזבוהו ותירץ הוא ז"ל כי שאלת בני ישראל היתה נפלה נא בידך ה' כי רבים רחמיך והוכיחנו ברעב ובדבר ובכל חולי ומכה רק ביד אדם אל אפולה זהו שאמר חטאנו וראויים אנו לתוכחת עשה אתה בעצמך ועל ידך לנו בכל הטוב בעיניך רעב או דבר וכיוצא אך הצילנו נא היום הזה ביד אדם אל אפולה זהו שאמר אך הצילנו נא היום הזה מיד רשעים וזדים עד כאן תורף דבריו והם נכונים מאד. ולעניות דעתי אפשר שהם אמרו מתחילה חטאנו לך כאילו אמרו שהיה חטא בערך גדולתו יתברך וזהו שאמר לך וגם כן אמרו שהחטא היה מצד שעזבו את ה' ועבדו את הבעלים הא אילו לא עזבו את ה' אף על פי שהיו עובדים האלילים לא היו נענשים ולכך לא ענם ה' אמנם אחר כך אמרו אל ה' חטאנו ולא אמר לך אלא סתם חטאנו ויסירו את אלהי הנכר אשר בקרבם אז נענו והוא על דרך הנזכר בתורה על כי אין אלהי בקרבי מצאוני וכו' ולכך כתיב ואנכי הסתר אסתיר פני וכו' כי פנה אל אלהי"ם אחרים ובכלי חמדה הרחבתי ביאורם:

**טז**

**ויסירו** את אלהי הנכר כתב מהרי"א ויסירו בתחילה קיימו סור מרע ואחר כך ויעבדו וכו' בעשה טוב עד כאן ומה שאמר ותקצר נפשו בעמל ישראל רש"י ז"ל כביכול לא היה רחבת מקום לסבול ויכנס שם צרה שהיה לו בעמל ישראל עד כאן והרד"ק ז"ל כתב זה לשונו לא תרגם יונתן לרחק התוארים מהבורא יתברך ולא מצא דרך לפרשו והניחו מלתרגם והחכם הגדול רבי משה בר מימון ז"ל פירש נפשו רצונו ופירש ותקצר נפשו חדל רצונו מלהגדיל בעמל ישראל כי בתחילה כשעשו הרע היה חפצו בעמלם ובצרתם וכשקרה להם מה שקרה צרות רבות ורעות ונכנעו ושבו אל ה' ויעבדוהו ריחם עליהם וחדל רצונו מלהגדיל עוד עמלם וביי"ת בעמל כמו מ"ם כמו והנותר בבשר ולפי דעתי כי בעמל כמשמעו ופירוש ותקצר נפשו כמו המו מעי לו ויתעצב אל לבו והכל הוא דרך משל ודברה תורה כלשון בני אדם עד כאן והרל"בג ז"ל כתב זה לשונו והנה קצר רצון השם יתברך מהושיע אותם תשועה שלימה כמו הענין בתשועות הקודמות בסיבת עמל ישראל אמר זה על דרך דברה תורה כלשון בני אדם שהם כאילו סבבו לשם יתברך עמל ויגיעות להצילם ולשוב להצילם פעמים רבות מצד היותם שונים במרים ככלב שב

על קיאו וכאילו הלאוהו על זה או ענין עמל מענין שקר וכזב כמו עמל ואון וירצה בזה כי בסיבת השקר והכזב שבחר בו ישראל והוא עבדם אלהי"ם אחרים קצר רצון השם יתברך מהושיע אותם תשועה שלימה כמו הענין בתשועות הקודמות ולזה לא אמר להם בזה הענין ויקם ה' וגומר עד כאן לשונו ומהרי"א ז"ל פירש שתיבת נפשו חוזרת לישראל כאילו אמר ותקצר נפש ישראל בעמל השעבוד כאילו אמר כאן היו שלשה דברים האחד שהסירו את אלהי הנכר וכו' והשני שעבדו את ה' והשלישי שקצרה נפשו של ישראל בעמל השעבוד שהשלשה דברים האלה סבבו הרחמים והסליחות לישראל ואין להקשות מאמר ותקצר נפשו שיחזור לישראל וישוב לפרשו כי הוא ע"ד ותפתח ותראהו את הילד עד כאן לשונו:

**ולע"דן** שאחר שעשו תשובה שלימה ויסירו וכו' ויעבדו את ה' אהבם הקדוש ברוך הוא וצמצם עצמו כביכול להיות עמהם בעמלם על דרך אומרו כי בי חשק וכו' עמו אנכי בצרה ויהיה על דרך מה שאמרו חז"ל כד רחימתין עזיזה אפתיה דספסרא קאימנא וכד רחימתין לאו עזיזא ערסא דשיתין גרמידי ולא. באופן שכשעזבו ישראל את ה' השמים ושמי השמים לא יכלכלוהו ואיך יהיה עמהם בצרה כי ארוך כביכול הוא אמנם כעת כששבו ותקצר נפשו כביכול קצר עצמו ונפשו לצמצם עצמו בין בדי עמלם להיות בכל צרתם לו צר וזהו ותקצר נפשו בעמל ישראל עוד אפשר כי בהיות ישראל חוטאים בנפשותם חס ושלום הנפש הקדושה פורחת כמו שאמ' בס"ה וכמו שהוכחתי בכלי חמד' מפסוק מנשמת אלוה יאבדו שקדושת הנשמה פורחת בראותה שהם חורשי און וכן הרוח תשוב אל האלי"ם וזהו שאמר ומרוח אפו יכלו עד שלא ישארו כי אם נשיאים וגשם ורוח אין זהו שאמר שאגת אריה וכו' רוצה לומר האנשים האלה החורשי און וכולי אשר כל רוח אין בקרבם יהיו חלושי הצורה וחזקי החומר כשאגת אריה וקול שחל צעקתם ושיני כפירים נתעו משאגתם ויהיו חסרי כל שלימות כליש אובד מבלי טרף וכו' וכשישובו בתשובה תשוב הרוח והנפש למקומה וזהו השיבה לי ששון ישעך ורוח נדיבה תסמכני ורוח נדיבה דייקא הפך ומרוח אפו יכלו זהו שאמר כאן ותקצר נפשו בעמל ישראל כי כשהיו עובדים הבעלים והעשתרות פרחה אפילו הנפש הקדושה מהם וכל שכן הרוח והנשמה ולא כשהיה להם עמל לא היה צער לנפש האצולה מאתו יתברך כי איננה בקרבם והקדוש ברוך הוא לא ירגיש בצערם אמנם כעת ששבו בתשובה נפש ורוח נדיבה וקדושה תסמכם ואותה הנפש העומדת בגופן של ישראל שהיא אצולה מאתו יתברך ונפשו יתברך תקרא כי ממנו יתברך נאצלה וחלק אלוה ממעל היא ונשמת שדי תבינם זהו שאמר ותקצר נפשו יתברך בעמל של ישראל שהרי הנפש נפשו יתברך

היא ועמלה בעמלם וקצרה ע"ד ותקצר נפש העם בדרך ומצערה ירגיש הקב"ה כביכול ע"ד ידעתי את מכאוביו וזהו ותקצר נפשו בעמל ישראל:

**יז**

**ויצעקו** בני עמון רש"י ז"ל כתב נאספו על ידי כרוז עד כאן ותרגומו ואתכנישו ומה שאמר ויחנו וכו' הרד"ק ז"ל כתב ויחנו בגלעד הוא העיר שלכדו בני מכיר בן מנשה ועתה נאספו שם בני עמון שחשבו ללכדה וכשראו שנאספו בני ישראל חדלו להם בני עמון ושבו לארצם והראיה שכשעמד יפתח שלח מלאכים אל ארץ בני עמון וכשהלך ללחם אל ארץ בני עמון הלך כי כבר הלכו להם מארץ גלעד כאמור וממצפה גלעד וכו' עד כאן וכן כתב מהר"י"א ז"ל:

**יח**

**ויאמרו** העם וכו' כתב מהר"י"א העם ושרי גלעד ראו רצון אויביהם שתכף עם הליכתם של אסיפה זו של בני ישראל יחזרו אליהם האויבים לזה התקינו עצמם למלחמה ולפי שלא היה להם שר צבא אמרו מי האיש אשר יחל להלחם בבני עמון יהיה לראש ונראה שכול' פחדו ולא יצא איש לקחת ממשלה זו מיראתם להלחם בם עד כאן:

**ולע"דן** זר מאד שיקבצו שתי מחנות לריק ושילכו אנשי בני עמון בפחי נפש כי ודאי נבחר מות מחיים לבני עמון באשר ברחו מישראל הנכנעים תחת ידם אין הדעת סובל דבר זה גם הפסוק שאומר בסמוך ויהי כי נלחמו בני עמון עם ישראל וילכו זקני גלעד לקחת את יפתח ואפשר לקיים דבריהם ולומר כי בני עמון בחזרתם זו התנכלו כדי שיתפזרו ישראל מאסיפתם זו וקל מהרה ישובו על ישראל פתאם ולא ישאירו שריד ופליט משונאי ישראל וביני ביני הלך אליהם יפתח לארצם ומה שאמר ויהי כאשר נלחמו פירושו כאשר הפרו ברית שביניהם ובין ישראל שהיו להם למס ונכנעים אליהם ועכשיו כשמרדו בהם אמר ויהי כאשר נלחמו בני עמון עם ישראל בכח אך לא בפועל אמנם הנראה לעניות דעתי כי המערכה של בני עמון ומערכת ישראל עמדו מערכה מול מערכה אלא שיפתח לא רצה לשלוח כתב אל אנשי הצבא ושלח אל המלך שעדיין היה המלך במקומו ובני עמון נצעקו ונאספו ויחנו בגלעד והיינו אמרו ויצעקו בני עמון ויחנו וכו' שלא הוזכר מלך בני עמון וכשלא ענה אותו כראוי ותהי רוח ה' על יפתח נתן ה' בלבו שלא ילך אצל המערכות העומדות זו למול זו אלא ויעבור את הגלעד ואת מנשה לגנוב דעתם שכולם חשבו שהמלחמה תהיה שם בגלעד והוא גנב דעת הכל ונכנס לו לפנים בתוך ארצות עמון ועשה המלחמה שם במתי מעט בלי עזרת עם ישראל אתו וזהו ויבא יפתח המצפה אל ביתו שהמלחמה נעשית שם בפנים בגבול עמון ואולי כמשמעו שיפתח נלחם בערוער הלכה המערכ' אשר בגלעד ללילחם עם יפתח ונפלו שם:

**ויאמרו** העם שרי גלעד מי האיש אשר יחל לשיטת הר"דק ומהריי"א ז"ל שכתבתי בפסוק הקודם שנסעו מזה כל מחנ' עמון כאשר ראו שנאספו ישראל ונתבטלה המלחמה נלע"ד לפרש שאמר נא מי האיש אשר יחל דהיה לו לומר האיש אשר יחל יהיה וכו' אבל אומרו מי האיש הוא על דרך מי ימלל גבורות ה' רוצה לומר מי הוא האיש הזה כי בודאי צריך שיהי' איש חיל גדול מאד כיון שעמון הלכו להם ובטלו המחלוקת והוא ניהו המתחיל אשר יחל לחרחר הריב ודאי רחוק הוא שימצא איש חיל כזה אשר ימלאנו לבו להעיז פניו בהם ולהחל להלחם בבני עמון כיון שהם הלכו איש לאוהליו ולא החזיקו במחלוקת.

**ולע"ד** אפשר שלהיות ישראל כפופים תחת יד פלשתים ותחת יד בני עמון כמו שכתוב ויחר אף ה' בישראל וימכרם ביד פלשתים וביד בני עמון לזה אמר מי האיש אשר יחל להלחם בבני עמון וצריך להשלים במלחמת פלשתים גם כן מי האיש כי צריך שגדול יהיה כחו כיון שהמלחמות האלה סמוכות זו לזו שמיד אחר התחלה זו של עמון צריך לילחם עם פלשתים אלא שהשם יתברך עזר את יפתח בנקמה גדולה שעשה בעמון מערוער עד בואך מנית עד שכל הנשארים פלשתים וכיוצא שמעו ויראו או יאמר מי האיש כלומר הנה אנו מסכימים שמי שיהיה האיש אשר יחל להלחם בין שיהיה חשוב והגון למלבות או בלתי ראוי זהו שאמר מי האיש רוצה לומר יהיה מי שיהיה האיש אשר יחל אנו מסכימי' שיהי' לראש לכל זקני גלעד כי איש אשר יעשה כאלה זכאי הוא כי אין מגלגלין זכות אלא על ידי זכאי או יאמר אשר יחל להלחם רוצה לומר מיד כשיחל להכין עצמו להלחם תספיק התחלה זו לשיזכה להיות ראש ליושבי גלעד שאין צורך שינצח את המלחמה וגומרה אלא מיד בהתחלה יהיה לראש:

## יא

### א

**ויפתח** הגלעדי היה גבור חיל והוא בן אשה זונה ת"י פונדקיתא ע"כ הרד"ק ז"ל כתב בן פלגש ולפי שאינה עם בעלה בכתובה וקידושין והיא כזונה ואף על פי שהיא מיוחדת לו וי"ת פונדקיתא וכן רחב הזונה תרגם פונדקיתא או הוא הענין בעצמו כי הזונה כמו הפונדקית שמפקרת עצמה ובתרגום של תוספתא דא היא נימוסא הות בישראל מלקדמין דלא מסתחרא אחסנתא משיבטא לשיבטא ובכן לא הוה יכיל גברא למיסב איתתא דלא משבטא וכד הות אתתא דרחמא גברא דלא משבטהא הות נפקא מבי נשא בלא אחסנתא והוו אינשי קרו לה פונדקיתא דרחימת גברא דלא משבטהא וכן הות לאימיה דיפתח ודומה כי הצריכו כל זה למתרגם כי בן אשה אחרת אתה וכן תרג' ארי בר אתתא משבטא

אחרי את ולפירושנו יהיה פירוש לא תנחל לפי שהיה בן פלגש וזהו בן אשה אחרת אתה לפיכך היו אומרים שלא ינחל עמהם ושלא כדין היו מגרשים אותו כי בן פלגש יורש כמו שאמרו חז"ל מי שיש לו בן מכל מקום בנו לכל דבר חוץ ממי שיש לו מן השפחה ומן הנכרית ואמרו לכל דבר למאי הלכתא ליורשו וליטמא לו ובן אמר להם יפתח ותגרשוני מבית אבי כלומר עשיתם עמי שלא כדין עד כאן לשונו ולדברי התוספתא הזו קשה טובא מה שאמרו חז"ל ברבה פרשת נשא (פירוש) [פ"י] גבי שמשון ז"ל אינו אומר משבט אלא ממשפחת הדני מלמד שהיה אביו מדן ואמו של מנוח מיהודה ועל זה אמר יעקב דן ידין עמו כמיוחד שבשבטים זה יהודה לכך הקישו ליהודה שמארץ יהודה היה ואמו היתה מיהודה וכן מנוח היה מדן ואשתו מיהודה נמצא שמשון בא משבט דן ומשבט יהודה שכך אמר אימיה דשמשון הצללפוני והיא מיוחסת על שבט יהודה שנאמר ושם אחותם הצללפוני עד כאן לשונו ולדברי התוספתא הזו אם כן היה ראוי לקרוא למנוח בן זונה דאימיה מיהודה וכן לשמשון בן זונה דאמיה מיהודה הצללפוני והיה אפשר לומר דאין הכי נמי אלא שאין צורך ותועלת להזכיר כן ולכך לא הזכיר (בן אבי) [כן גבי] מנוח ושמשון כי כאן הזכירו לתת סיבה למה שגירשוהו אחיו ואנשי גלעד וברח יפתח לפי שהיתה אמו קרויה זונה והוא אומרו כי בן אשה אחרת אתה רוצה לומר אחרת משבט אחר שלכך קראוה זונה והנכון לומר דכשהאיש תובע אותה ואפילו שתהיה משבט אחר דרך איש לחזר על אבידתו ואין בכך כלום ולא יקראוה זונה אכן כשהאשה שמשבט אחר היא התובעת אז גנאי הוא לה ויקראוה זונה והכי דייק לשון התוספתא דקאמר וכד הות אתתא דרחמא גברא דלא משבטהא וכו' והוו אינשי קרו לה פונדקיתא דרחימת גברא דלא משבטהא תלה הענין באשה כשהיא האוהבת בעל דלא משבטהא אבל כשהאיש אוהב ולוקח אשה משבט אחר אינו גנאי ומנוח ואביו אהבו נשים משבט יהודה ואין גנאי בדבר אכן כאן האשה אהבה את גלעד ולכך קראוה זונה והרלב"ג הביא פירוש בן אשה זונה כדברי התוספתא הנזכרת שהיה משבט אחר (ויפתח) [וגלעד] נשא אשה אחרת משבטו ושלא כדין מנעו את יפתח מנכסי אביו כי יורש הוא עד כאן תורף דבריו ומהריי"א ז"ל כתב שיטת הרד"ק ז"ל שהיה בן פלגש או פונדקיתא כדברי התרגום ואמר שעם [היותה] זונה לא היה ספק וחשש בהיותו בן אביו ולזה אמר ויולד גלעד את יפתח רוצה לומר שודאי הוליד גלעד את יפתח שבנו הוא עד כאן:

**ולע"דן** שלפי פירוש התוספתא הנזכרת נוכל לדקדק לשון הכתוב שאומר בן אשה זונה דלא כתיב בן זונה כי אינה אלא אשה כשרה אלא שלפי שנטתה לקחת חוץ משבטה אולי מצד חשק היה ולכך קראוה זונה זהו שאמר בן אשה זונה דייקא וגם לפי פשוטו

של מקרא ניחא שלא כתב בן זונה שהייתי חושב שיפתח נולד דרך זנות חס ושלום כי אפילו נאמר שהיתה זונה שבה בתשובה ונעשית אשה לגלעד באישות ונולד יפתח ולא בזנות וזהו ויולד גלעד את יפתח ולשיטת המתרגם שכתב פונדקית מלבד מה שכתב הרד"ק שהיא זונה כפשוטו ותרגם יונתן פונדקית לפי שמפקרת עצמה ולי אפשר שתרגם זונה לשון מזונות שמוכרת הפונדקית או שלפי שהפונדקית נכנסים ויוצאים אליה גרים ותושבים מינים ממינים שונים וגורם זנות לכך קרא לפונדקית המוכרת מזונות זונה על שם שסופה לזנות:

**ב**

**ותלד** אשת גלעד לו [בנים] ויגדלו וכו' מהריי"א ז"ל כתב נראה שגלעד הוליד הבן הזה קודם שתלד אשתו האחרת בנים אחרים ממנו ולכן אמר אחריו ותלד אשת גלעד לו בנים שהולידם אחריו והזכיר שהם גרשוהו באמרם לא תנחל בבית אבינו וכולי ועשו זה שלא כדין כי בן פלגש יורש אלא בחזקה ואלמות עשו כן וזהו שאמר ויברח יפתח מפני אחיו ויראתו מהם ברח לא שהדין כן עד כאן: ולעניות דעתי אדקדק אומרו ותלד אשת גלעד לו בנים שתיבת לו היה ראוי לכתוב אותה בתחילה ולומר ותלד לו אשת גלעד בנים וכו' אבל סמך תיבת לו אל בנים לומר שאף על פי שיפתח הוא הבכור עם כל זה מצד אמו הורע כחו כי ותלד אשת יפתח האשה החשובה יותר ולכך בניה היו לו בנים רוצה לומר לו ביחוד יותר ולזה אמר שנית בני האשה לומר שמצד אמם היו משובחים יותר מיפתח ולזה כשגדלו בני האשה גרשו את יפתח ויאמרו לו לא תנחל בבית אבינו רוצה לומר מספיק שתנחל באשר מחוץ מקרקעי ואגבן מטלטלי מחוץ לבית אבינו אבל בבית אבינו ממש שתהיה אתה הגדול בה והנוחל פי שנים ועל פיך נשק כולנו זה אין ראוי מצד אמך ואף על פי שאחינו בשרינו אתה לא תנחל בבית אבינו דייקא דלא אמרו לא תנחל מבית אבינו כי נוחל הוא משורת הדין ולא נעבור על ד"ת אלא בבית אבינו בלבד אנו מגרשים אותך שלא תנחל שם אתנו כי בן אשה אחרת אתה כי לך שתקח העול' לך בחלקך חוץ ממנו ואנחנו שבני אם אחת הגונה יותר מאמך והיא יחדיו בבית אבינו כי בן אשה אחרת אתה ואין ראוי ועוד שנתקוטט תמיד לך לך חוץ הבית ותנחל העולה לך בדין וז"ש בסמוך ותגרשוני מבית אבי שגירושין מבית אביו עשו לו ולא העברת נחלה דלא כתיב מנחלת אבי אלא מבית אבי והוא ענין נכון:

**ג**

**ויברח** יפתח מפני אחיו וכו' הילקוט בשם ירושלמי דשביעית הביא בארץ טוב ארי"בל למה נקרא שמה טוב שהיא פטור' מן המעשרות עד כאן נלע"ד שדקדקו שהיה לו לומר ארץ טובה זה שאמר למה נקרא שמה טוב ולא טובה ומשני שהיא פטורה מן המעשרו'

שאין אדם נכשל בה לאכול דבר בלתי מתוקן וטבל שאמרו הראשונים מאי טבל טב לא אבל כאן ארץ טוב ואין בה טבל טב לא או יהיה כפשוטו ארץ שנמצא בה דבר טוב והוא שלא יכשל אדם לאכול דבר איסור ורע שהרי פטורה היא מן המעשרות והראשון עיקר והרד"ק ז"ל ארץ טוב אדון הארץ היה שמו טוב וי"ת בארע טוב וכן אם יגאלך טוב ע"כ והר"לבג ז"ל כתב כן ונראה לי שהזקיקם לפרש כן מדקאמר טוב ולא טובה דאם כמו שפירש מהרי"א ז"ל ארץ טובה ורחבה ולכך מפני היותו בארץ טובה ורחבה נתלקטו אל יפתח אנשים ריקים בלי כסף ומחיר היה לו לומר ארץ טובה ומהרי"א ז"ל גם כן הביא דברי הר"דק ז"ל ולעד"ן לפרש כי אומרו בארץ טוב פירושו בהיותו כאן בתוך אנשי גלעד היה הגרוע ולא טוב לכך הלך לו לשכון בארץ שיהיה שם הוא הטוב שבכולן ע"ד במקו' שאין אנשים וכו' וכיון שהלך שם ויתלקטו אל יפתח אנשים רקים וכו' באופן שהיה הוא הטוב שבארץ ההיא וגם כי נאספו אליו עם רקים וכו' והוא היותר טוב וישר בהם ומה שאמר ויתלקטו אל יפתח אנשים רקים ויצאו עמו כתב הרלב"ג ידמה שהיו הולכים למלחמה תמיד ומשם חפרו אכלם ולפי שכבר נתבאר לאנשי גלעד שהיה יפתח מצליח במלחמותיו באו אליו וחז"ל למדו מכאן שכל עוף למינו ישכון ובן אדם בדומה לו דבר זה כתוב בתורה שנוי בנביאים משולש בכתובים תנינן במתניתין תנינן בברייתא כתוב בתורה וילך עשו אל ישמעאל שנוי בנביאים ויתלקטו אל יפתח אנשים רקים משולש בכתובים כל עוף למינו ישכון ובן אדם בדומה לו תנינן במתניתין כל המחובר לטמא טמא ולטהור טהור תנינן בבריתא לא לחינם הולך זרזיר אצל עורב אלא שהוא מינו ע"כ:

**ד**

**ויהי** מימים וילחמו בני עמון כתב רש"י ז"ל וילחמו בני עמון היא המלחמה האמורה למעלה:

**הוזחטי**

**ויהי** כאשר נלחמו בני עמון עם ישראל וכו' ויאמרו וכו' ויאמר וכו' ויאמרו וכו' ויאמר וכו' הקשה מהרי"א ז"ל ראשונה אומר לכן עתה שבנו אליך ואם הוא אמר הלא אתם שנאתם אותי ותגרשוני מבית אבי איך היתה התשובה לכן עתה שבנו אליך וזה אינו מסובב מאותה סיבה גם יקשה איך היה מיחס יפתח לאנשי גלעד מה שעשו לו אחיו ואיך אמר אליהם ותגרשוני כי הם לא גרשוהו כי אם אחיו ואם אמר זה שלא כדין איך הם לא התנצלו ממנו לומר שלא עשו כדבר הזה ותירץ שבכלל אלה הזקנים היו בתוכם אחיו של יפתח ובזה מדוקדק אומרו הלא אתם שנאתם אותי כלפי אחיו ואם לא באו אחיו צריך לומר שלפי שזקני גלעד עזרו לאחי יפתח לגרשו לכך אמר נגדם הלא אתם שנאתם אותי והיה ראוי שיתפשו באותו עון והם השיבוהו לכן עתה שבנו אליך וכו'

ופירוש לכן שנתחרטנו ממה שגרשנו אותך באנו אנו בעצמינו אחריך להמשילך עלינו ולהיות לנו לראש כי אם לא גרשנוך היינו שולחים שליח אחריך להביאך אלינו אבל עתה שגרשנוך לתקן העוות ההוא לכן עתה שבנו אליך אנו בעצמינו ואפשר לפרש עוד שזקני גלעד אמרו הנה אחיך עשו זלזול הגירוש נגדך ולפי שלא ישר בעיננו לכך עתה שבנו אליך להמשילך עלינו בהפך ממה שחשבו אחיך לעשות והיתה תשובת יפתח אליהם מה הכבוד הזה אשר אתם עושים לי והתיקון לעוות שעשו עמי אחי באמרכם שאם אלחם בבני עמון ואחרימם שאהיה לראש באמת ידעתי כי אם יתן ה' אותם בידי לא אצטרך לכם שתמליכוני עליכם כי אני בכחי ועוצם ידי אמלוך עליכם על כרחכם כי איך לא אמשול על עם אשר אושיענו מיד אויביו וכמאמר העם אל גדעון משול בנו גם אתה וכו' וזה צורך הכפל אומרו אם משיבים אתם אותי וכו' אנכי אהיה לכם לראש רוצה לומר אנכי מעצמי מבלעדיכם והם השיבוהו אם לא כדברך כן נעשה לך רוצה לומר שיגזור נא כרצונו שהם חפצים לקיים כל אשר יגזר אומר ויקם לו ולכך הסכימו לעשותו קצין ומושל קודם המלחמה שבראשונה לא היו נודרים לו אלא שאחרי נצוחו המלחמה ועתה מפני דבריו שמוהו לקצין מיד קודם המלחמה ואפשר לפרש אם לא כדברך כן נעשה שלפי שאמר יפתח ונתן ה' אותם בידי אנכי אהיה לכם לראש השיבוהו שאף על פי שלא יהיה כמו שאמר רוצה לומר שלא יתנם ה' בידו על כל פנים רוצים שיהיה להם לקצין ולכן אמר שמיד מינוהו ראש וקצין עד כאן ולפי זה אם לא כדברך שאמרת שתהיה ראש אחר הנצוח כן נעשה תכף כעת:

**ולע"דן** בויכוח זה של יפתח וזקני גלעד כי הם אמרו תחילה קצין ואחר כך אומר ונלחמה בבני עמון והיית לנו לראש אמרו כי בתחילת הענין מספיק שלפי שעה יהיה קצין שהוא פחות מראש זהו שאמר לך והיית לנו לקצין תכף ומיד ואפילו קודם המלחמה וזהו שאמר ונלחמה בבני עמון אחר והייתה לנו לקצין גם אמר ונלחמה שהם גם כן נלחמו והוא קצין יהיה שאוי לעם שכולם ראשים ולכך צריך שהוא יהיה הקצין אבל לעת המלחמה גם הם ילחמו זהו שאמר ונלחמה ויפתח נתרעם ואמר הלא אתם שנאתם אותי וכו' לפי שהיו שם גם אחיו של יפתח כמו שכתב מהריי"א ז"ל שהוא ענין אמיתי לכך אני אומר שדבר בפרטות עם אחיו ואמר הלא אתם שנאתם אותי ולשאר הזקנים זקני גלעד אמר ותגרשוני מבית אבי דאילו הויכוח כולו עם אחיו היה לו לומר ותגרשוני מבית אבינו ואם הויכוח הזה עם זקני גלעד לבדם שלא היו שם אחיו לא היה לו לומר הלא אתם שנאתם אותי כי אחיו לבדם הם שהבריחוהו כדכתיב ויברח יפתח מפני אחיו וכו' אלא ודאי חצי הפסוק מדבר עם אחיו וחציו עם זקני גלעד שהם גרשוהו בשתקם

בעול שעשו לו אחיו וכיון שאתם גרשתם אותי מבית אבי באומרכם שלא ירש בן הזונה הזו עם אחיו אם כן מדוע באתם אלי עתה כאשר צר לכם כי מה יוכל להושיע אתכם איש נבזה כמוני כי לא עביד רחמנא ניסא לשקרי כמוני ואם כן ומדוע באתם אלי וכולי שדבריכם סותרים זה את זה ודקדק עוד באומרו תיבת עתה המיותרת שהיה לו לומר ומדוע באתם אלי כאשר צר לכם רוצה לומר ואפילו שאתם באים כאשר צר לכם מה שאינו ראוי על דרך היערוך שועך לא בצר שאמרו חז"ל לעולם יקדים אדם תפילה לצרה הנה אם הייתם באים לקבל אותי למלך קבוע ואפילו אחרי ביטול המלחמה ונצחונה החרשתי אבל מדוע באתם אלי עתה רוצה לומר לפי שעה לבד כי כן מובן מדבריכם כי משוח מלחמה בלבד ברצונכם למשחני וזהו והיית לנו לקצין ונלחמה בבני עמון כלומר קצין ולפי שעה להלחם כי אחרי הנצחון אשוב אל מקומי ואין ראוי לזה השיבו ויאמרו זקני גלעד הדין עמך כי אשמנו במה שגרשנוך ולא שבנו אליך אלא בשעת צרה ולכן כיון שעתה שבנו אליך רוצה לומר לכן כיון שאיחרנו לשוב עד עתה הנה זאת נעשה לך עיקר שאתה תהיה הנלחם בבני עמון זהו שאמר ונלחמת בבני עמון שנתחרטו ממה שאמרו ונלחמה אלא ונלחמת בבני עמון וכיון שאתה העיקרי במלחמה היה לנו לראש שהוא יותר מקצין וכללי לכל יושבי גלעד כי אולי נשארו שם זקנים רבים ונכבדים מאלה אשר מתחילה אמרו והיית לנו לקצין לנו דווקא ולקצין דהא בהא תליא כי כמו שהיה גם לכל יושבי גלעד רוצה לומר לזקנים היושבים כעת בגלעד וכיון שימשול גם בהם בכלל הזקנים אשר יושבים בגלעד הנה מדרגה זו שלראש היא ולא קצינות לכך כתיב והיית לנו לכל יושבי גלעד והנה יפתח אמר לזקני גלעד אם משיבים כו' כל הפסוק מראשו ועד סופו בלשון שאלה כלומר אם משיבים אתם אותי על תנאי זה להלחם בבני עמון אמר להלחם שהיא תיבה היולית כוללת שילחמו הם או שילחם הוא כי לא רצה ליטול עטרת תפארת המלחמה לעצמו וזהו גם כן מה שכיון באומרו ונתן יי' אותם לפני שלא אמר בידי כי אם לפני כי בין כשיתן בידכם או בידי הכל לפני הוא ראו עתה מה הדבר שאתם מתחייבים בו שהוא ונתן יי' אותם לפני אם תעמדו בדבורכם שאנכי אהיה לכם לראש גם שלא אהיה גם לכל שאר הזקנים ויושבי גלעד מסתפק אני בזה רק שלא תהתלו והם ענו שהשי"ת יהיה עד בינו ובינם ושומע בינותם שיקיימו כל דבריהם ועל פי שיטת מהריי"א ז"ל שכתב אנכי אהיה לכם לראש בעל כרחכ' שלא בטובתכם נלע"ד שנענו לו כהוגן יי' יהיה שומע בינותינו אם לא כדברך שאמרת אנכי אהיה לכם לרא' אם לא כן נעשה בטוב רצוננו כן נעשה אותך ראש שהדברי' שהם נעשים בהכרח לא ישובחו אבל כן נעשה ברצוננו:

**יא**

**וילך** יפתח האמין בם וילך יפתח אתם וישימו העם אותו עליהם לראש לאחר הנצוח ולקצין מעתה ואפילו קודם המלחמה ולכך הזכיר ולקצין באחרונה דעדיף מראש לפי שהוא תכף ומיד ואף על פי שמדרגת לראש גדולה היא לאחר זמן וקבא מארעא ולא כורא מאיגרא או יהיה לראש לדלת העם ולקצין על זקני גלעד כי כן אמרו זקני גלעד והיית לנו לקצין ולמעלה אמרו לראש לכל יושבי גלעד הם דלת העם ומ"ש וידבר יפתח את כל דבריו לפני יי' במצפה. רש"י ז"ל את כל דבריו כל התנאים שביניהם לפני יי' במצפה למקום שנאספו כולם שהשכינה שורה על רוב צבור עד כאן. והר"דק ז"ל לפני יי' במצפה במקום שהיה שם ביתו כמו שאמר ויבא יפתח המצפה אל ביתו ומ"ש לפני יי' כמו שאמר יי' יהיה שומע בינותינו או לפי שהשכינה שורה בישראל במקום שיתקבצו או הטעם כמו שפירשתי בספר יהושע כי היא המצפה שנועדו המלכים להלחם עם יהושע ומפני התשועה הגדולה שהיתה שם היה המנהג בישראל להקבץ שם והיה שם מזבח ובית תפלה ולאותה המצפה הלכו זקני גלעד עם יפתח לדבר שם דבריהם לפני יי' במצפה עד כאן והסכים עמו מהריי"א ז"ל ודקדק אומרו לפני יי' במצפה כי שמה היתה דבקה ההשגחה האלי"ת בעת התשועה הנזכרת והוסיף הוא לומר לא שהיה המשכן שם במצפה עד שיאמר לפני יי' אבל הוא על דרך יי' יהיה שומע בינותינו ורוצה לומר שבהיותו במצפה אשר היה שם ביתו דבר דבריו נעשה תפילתו אל האלהים שיושיע יי' את ישראל על ידו עד כאן והוא הראוי שהכין עצמו לתפלה תחילה כי הוא המושיע ואחר כך לפיוס מה לי ולך ואחר כך למלחמה:

**יב יג**

**וישלח** יפתח מהריי"א ז"ל כתב אחרי שהושם לראש נהג כמנהג המלכים במלחמותם לשלוח ולקרא ראשונה לשלו' ואמר לו מה לי ולך רוצה לומר מה האיבה והשנאה אשר בינינו מה עשית לנו ומה חטאנו לך כי באת אלי להלחם בארצי ובזה הודיעו שהוא קצין שוטר ומושל לכך השיבו מלך מואב כי לקח ישראל את ארצי רוצה לומר איני מריב עמך כי מי אתה ומי בית אביך לשתהיה שוט' ומושל הארץ אבל תלונתי על ישראל כולו אשר לקח את ארצי כאשר עלה ממצרים עד כאן: **ולע"דן** כי אמר מה לי ולך רוצה לומ' המריבות מתעוררות מהיות דבר בשותפות בין שני' ואחד ימעול מעל בחבירו על ידי זה יעורר מדיינים אמנם אנו מה לי לך ר"ל דבר מה בינינו שיהיה לי ולך רוצה לומר בשותפו' עד שאולי מעלתי וגרם המריבה הזו שבאת לרדותי בתוך ביתי והוא זר מאד ז"ש כי באת אלי להלחם בארצי ואין זה מדרך ארץ או אפש' שאמר מה לי ולך דרך צחות וענוה הלא אתה מבני עמון מלוט בן אחי אברהם ואנו בני אברה' ואנשי' אחים אנחנו

ושלי שלך ושלך שלי ז״ש מה דבר שיהיה לי ולא לך ומה הדבר שיאמר עליו שיהיה לך ולא לי עד שבאת באכזריו' נמרץ להלח' מיד ובארצי כי הנאות כעמי כעמך כסוסי כסוסיך מצד הקורבה והשיבו כענין כי לקח ישראל את ארצו רוצה לומר ישראל פטר מים ראשית מדון שלקח ארצי ואמ' לקח כאילו הוא לקחו בכחו ועוצם ידו וזהו אומרו בעלותו ממצרים כסברת בלק ובלעם בתחילת' שאמרו הנה עם יצא ממצרים שאמרו ז״ל שכיחשו בייי ויאמרו לא הוא המוציא את ישראל אלא הם יצאו מעצמם עד שיכחשו אויבינו לנו והכריחו הקדוש ברוך הוא שיאמר אל מוציאו ממצרים הודה על כרחו שלא בטובתו ומלך (מואב) [עמון] זה לא קבל כן שהרי אמר בעלותו ממצרים כי התחיל בגנות בספרו ענין יציאת מצרים ולומר בעלותו כאילו מאליו עלה בלי מעלה יתברך ויתעלה שמו וסיים בגבולים מארנון וכו' באופן שלא אל ארצך באתי כמו שאמרת אתה יפתח כי אל ארצי ואל מולדתי כי לי גלעד ולי מנשה שהכל בכל גבולי מארנון ועד היבוק ועד הירדן ועתה השיב' כו' ר״ל מטונך וטעותך שאמרת שאנשים אחים אנחנו או כפי הפי' הראשון גם כן מה לי ולך דהא יש לי ולך מהארצות האלה בינינו דברי ריבות בשערם וסיבתם ועתה יבא נא דברך השיבה אתהם ונהיה בשלום כמשפט האחים והקרובים אשר אמרת:

**יד**

**ויוסף** עוד יפתח וכו' כיון בתיבת עוד המיותרת להודיע שהשלוחים הראשוני' הם עצמם הוסיף שלחם עוד שנית כי כבר ניסו באלה וזהו אומרו ויוסף עוד יפתח ואל תקשה עלי מאומרו בענין בלק ויוסף עוד בלק שלוח שרי' רבי' ונכבדי' מאלה שהרי התם היו שלוחי' זולת הראשוני' וכתב ויוסף עוד בלק שלוח כו' כי כוונ' הכתוב שם להגי' מראשי' אחרית ומקד' אשר לא יעשו פרי תבוא' באלה כראשונים מוסף עוד עליה' שלא יצליחו אלה כראשונים ע"ד מה שכתב רש״י ז״ל שם בפסוק מה יוסף יי' דבר עמי לא ישנה את דברו מברכה לקללה כו':

**טו**

**ויאמר** לו כה אמ' יפתח כתב הר"לבג ז״ל וירא' ששלח לו בראשי הדברי' השניים כה אמר יפתח כי אולי יפתח היה מפורסם ביניהם בגבורה ורצה מפני זה להודיעו כי הוא המושל על ישראל כדי שישמר מלך בני עמון מלילחם עם ישראל עד כאן ולע״ד אפשר כי לפי שלעג עליו מלך בני עמון כפי מה שכתב מהרי״א ז״ל במ״ש כי לקח יש' וכו' כי מי אתה ומי שמך לאיש שר ושופט אין דברי כי אם עם ישראל אשר עם גאה וגאון כזה נתגאה יפתח ואמר לו כה אמר יפתח וכו' בלשון גאוה ומ״ש לא לקח ישר' נלע״ד שלפי שאמר מלך עמון כי לקח ישראל השיבו שלא לקח ישראל שאין ישראל לוקח

בכחו ועוצם ידו כי אם מה שהשי"ת נותן לו וכדמסיק ויתן ה' אלהי ישראל את סיחון וכאשר הכום ירשו נכסיהם והכל מאת השי"ת ובמ"ש לא לקח ישראל את ארץ מואב הקשה (הרלב"ג) [הרד"ק] מה לו להזכי' מואב והריב עם בני עמון והשיב שיפתח השיב אל מה שטען על ישראל מערוער ועד היבוק ועד הירדן לפיכך השיבו שתי טענות הא' מספקת אל חלק גדול מהתביעה בשם מואב היתה נקראת וריבך ריב על חלקך ונוסף עוד שישראל לא לקח ארץ תקרא בשם מואב ולא ארץ תקרא בשם בני עמון כי לא יעבו' אל תצר את מואב ואל תתגר בם מלחמה ובבני עמון לא תצורם ואל תתגר בם אבל נתגרו בסיחון מלך האמורי ועמון ומואב טהרו בסיחון אם כן בטלה מחלוקתך כי לא לקח ישראל את ארץ מואב ואת ארץ בני עמון וכן כתב הרלב"ג ז"ל וכן כתב מהרי"א ז"ל בטענות ארבעה שסדר וזו הראשונה וכן כתב רש"י ז"ל בפסוק וירשו את כל גבול האמורי מארנון ועד היבוק שאתה אומר שהוא שלך הם מסיחון לקחוה ע"כ:

**טז יז**

**כי** בעלותם ממצרים וכו' כפי מה שכתבתי למעלה בפסוק וישלח יפתח שהרשיע מלך עמון לדבר ולומר בעלותו אם כן לא היה לו ליפתח לומ' כי בעלותם כנראה שמעצמם עלו אבל הי"ל כי בעלות אותם השי"ת ונראה כי יפתח ספור דברים ממעשה שהיה כך היה שכל העולם חשבו שישראל מעצמם יצאו ולא מאת ה' שהרי המצריי' אעפ"י שראו כמה נפלאות לא ידעו כי ה' נלחם להם במצרים שלא ידעו כן עד קריעת ים סוף ושאר האומות לא ידעו כן עד שנפלו ביד ישראל שאם היו כן מתחילה סיחון ועוג לא היו מתגרים בישראל נמצא שהכתוב הזה אינו מגיד סברת יפתח ח"ו בי יודע שמה' יצא דבר יציאת ישראל ממצרים אבל מספר הענין שהבינו האומות כי בעלותם ממצרים הם מעצמם כפי סברת האומות זה גרם שכששלח מלאכים אל אדו' ומואב לא נתנוהו עבור בגבולו וכן סיחון מהיותו סובר כן כשלא האמין את ישראל עבור בגבולו אמץ את לבבו ויאסוף את כל עמו ומ"ש עד ים סוף רש"י ז"ל ים סוף בדרומה של ארץ אדום וארץ אדום בדרומה של ארץ כנען ע"כ והרד"ק ז"ל כתב זה לשונו במדבר עד ים סוף במדבר הידוע והוא מדבר שור וכן כתיב ויסעו ממדבר שור וילכו שלשת ימים במדבר והוא מדבר איתם ושני שמות נקראו לו כי כן כתיב ויעברו בתוך הים המדבר וילכו שלשת ימים במדבר איתם ויחנו במרה והלכו המסעות ההם מרה ואלים עד שבאו אל ים סוף וכן כתיב ויסעו מאלים ויחנו (עד) [על] ים סוף ומ"ש עד ים סוף והם כבר עברו הים ואחרי עבר' הלכו בזה המדבר דע כי ישראל לא עברו הים לרחבו כי בפיאה שנכנסו ממנה לים סוף באותה הפיאה עצמה יצאו כי הנה נכנסו ממדב' איתם לים ומים סוף יצאו למדבר

איתם עצמו ואם תאמר אחרי שלא הוצרכו לעבור הים (לחרבו) [לרחבו] למה נכנסו בו והם יצאו אל המקום עצמו שהיו בו בתחילה לא עשה כן יתברך שמו אלא להראות עוצם גדולתו שעברו ישראל בתוך הים ביבשה ויטבעו המצריים בתוכו ולאורך הים הלכו המסעות ההם אחר שעברו ומה שאמר ויחנו על ים סוף ועד עתה במדבר ים סוף הלכו המסעות עד עתה הלכו רחוק מן הים ובמסע זה חנו על שפת הים לפיכך אמר גם כן הנה עד ים סוף ומשם נסעו אל מדבר סין ומה שאמר הנה ויבא קדשה קצר המסעות וכתב הצריך לו לכתוב והוא קדש בי משם שלחו המלאכים כמו שכתוב וישלח משה מלאכים מקדש אל מלך אדום עד כאן ויחנו ביהצה שאילו ידעו שה' העלה אותם לא יצאו ללחום עמהם ויתן ה' וכו' שכל הדברים מאיתו וסופו יוכיח על תחילת יציאתן שמה' היתה וזה שאמר כי בעלותם וכו' ומהרי"א ז"ל כתב שכאן מתחיל לטעון טענה שנית שזכו ישראל בארצות האלה כאן מן כי בעלותם ממצרים ובאו קדשה לא זזו משם אבל שלחו מלאכים אל אדום ואל מואב ואף על גב דלאו בפירוש איתמר עם כל זה בכללא איתמר דכתיב כאשר עשו לי בני עשו וכו' והמואבי' היושבים בער וכן כתב הר"דק ז"ל שהרי ישראל לא רצו לעבור בארץ סיחון ועוג ובגבול אדום ומואב שלא ברשות ה' שלא לעבו' על דת אל תצר את מואב והנה אף על פי שיש' לא רצו לעבור בארץ סיחון ועוג כי אם ברשות וקראו אליהם לשלום עם כל זה לא נתנוהו לעבור ויאסוף את כל עמו וילחם עם ישראל על לא חמס בכפיו ואם כן ראוי היה שישראל יקחו כל ארצו ואם כן אין לך דין עמהם עד כאן ומה שאמר וגם אל מלך מואב רש"י ז"ל וגם אל מלך מואב שהיתה ארצו בסוף ארץ אדום במזרחה של אדום ובדרומה של ארץ ישראל ולא אבה משה רמזה בתורה כאשר עשו לי בני עשו היושבים בשעיר והמואבים היושבים בער כשם שאדום לא נתנו לעבור כן מואב לא נתנו לעבור עד כאן ובפירוש החומש כתב זה לשונו לא לענין לעבור בארצם אלא לענין מכר אוכל ומים עד כאן ולכל הפירושים ניחא לרש"י ז"ל אומרו ולא אבה וישב ישר' בקדש שהוא מאמר החלטי שלא אבה כלל וישבו להם בקדש אמנם הר"דק ז"ל כתב וגם אל מלך מואב וכו' לא מצינו בפירוש בתורה ששלח אל מואב רק מצינו שאמר כאשר עשו לי בני שעיר וכו' והמואבים היושבים בער וכו' נראה ששלח להם כמו ששלח לבני עשו ומ"ש כאשר עשו לי בני עשו והם לא הניחום לעבור וגם כן המואבים לא הניחום לעבור במו שכתוב כאן וגם אל מלך מואב שלח ולא אבה והוא אמר כאשר עשו לי בני עשו והמואבים כלומר שהניחום לעבור פירש החכם ראב"ע ז"ל כי מלך אדום לא הניחם לעבור דרך מדינתו כי משם היתה ארץ כנען יותר קרובה אבל עברו על דרך שעיר לפיכך אמר היושבים בשעיר כי כן כתיב אתם עוברים בגבול אחיכם

בני עשו היושבים בשעיר וכתיב ונסב את הר שעיר וכן מלך מואב לא הניחם לעבור אבל המואבים היושבים בער הניחום לעבור שנאמר אתה עובר היום את גבול מואב את ער עד כאן אמנם לשון ולא אבה וכו' וישב ישראל בקדש הוא מאמר החלטי שלא עברו כלל וק"ק להרא"בע:

**יח**

**וילך** במדבר ויסב וכו' רש"י ז"ל מן המערב למזרח במיצר דרומי של אדום ומואב ויסב את ארץ אדום כל דרומה וכל ארץ מואב כל דרומה וכשהגיע למקצוע דרומי מזרחי פנה אל הצפון לסבוב את מצר המזרחי ויבא ממזרח שמש של ארץ אדו' ויחנון בעב' ארנון לסוף מזרחה של ארץ מואב ושם התחילה ארץ סיחון ועוג וכיבשו עבר הירדן במזרח ארץ כנען ועברו הירדן ונכנסו לה לארץ כנען דרך המזרח עד כאן והר"דק ז"ל ויחנון הנו"ן נוספת כנו"ן תשמרון תזכרון עד כאן והכוונה בכל אלו הדקדוקים שמספר בכיוון הגבולים שבאו ישראל דרך שם להודיע והכריח איך לא לקח ישראל בחזקה שום דבר שהרי וילך במדבר נחש שרף ועקרב וצמאון ואריכות דרך וזהו שאמר ויסב את ארץ אדום ואת ארץ מואב כדי שלא ליכנס בגבולם שלא ברשות אדום ומואב ובאו ממזרח שמש לארץ מואב בלמ"ד לומר שלא נכנסו בגבול מזרחי של ארץ מואב אלא רחוק מעט וזה שאמר לארץ בלמ"ד רוצה לומר בגבול המזרחי הנוטה לארץ מואב וקרוב אליו לא בגבול מואב עצמו שהרי כשחנו חנו בעבר ארנון לא בארנון עצמו אלא בעבר והם לא רצו לבא בגבול עצמו של מואב לכך באו בעבר ארנון ולא בארנון עצמו יען כי ארנון גבול מואב לכך לא באו בארנון עצמו כי אם בעבר ארנון ושל סיחון היה המקום הזה הוא הר צועה שהזכיר רש"י ז"ל בפרשת חוקת ז"ל מעבר ארנון הקיפו ארץ מואב כל דרומה ומזרחה עד שבאו מעבר השני וארנון בתוך ארץ האמורי בצפונה של מואב היוצא מגבול האמורי רצועה יוצאה מגבול האמורי והיא של אמוריים ונכנסת לגבול מואב עד ארנון שהוא גבול מואב ושם חנו ישראל ולא באו לגבול מואב עד כאן הרי שישראל הקפידו על חנייה של לפי שעה לחנות שם בגבול מואב כי אם בגבול האמורי כ"ש לקחת בחזקה ושלא כדין באופן שלא לקח ישראל וכו':

**יט**

**וישלח** ישראל מלאכים אל סיחון רש"י ז"ל בחומש בפרשת חוקת כתב זה לשונו וישלח ישראל ובמקום אחר אומר ואשלח מלאכי' וכו' וכן וישלח משה מלאכים וכו' וביפתח אומר וישלח ישראל מלאכי' אל מלך אדום הכתובים אלו צריכים זה לזה זה נועל וזה פותח שמשה הוא ישראל וישראל הוא משה לומר לך שנשיא הדור הוא ככל הדור שהנשיא הוא הכל ע"כ שצריך לדקדק אומרו נעברה נא בארצך בלשון רבים ואח"כ אומר

עד מקומי בלשון יחיד והיה לו לומר עד מקומינו או אעבר' נא וכו' והוא הלשון הצודק שיאמר כי כן נאמר בתורה אעברה בארצך ואם כן למה ישנה יפתח ונדקדק גם כן אומרו מלך האמורי מלך חשבון כי שם בתורה לא נזכר אלא אל סיחון מלך האמורי בלבד ולא מלך חשבון ונראה כי יפתח כיון לטעון ולומר שעמון ומואב טהרו בסיחון וז"ש וישלח ישראל מלאכים אל סיחון מלך האמורי מלך חשבון ר"ל שחשבון לסיחון נחשב וממנו לקחוה ישראל אחר שנטה מעמון ומואב עוד אפש' שכיון לומר מלך חשבון שמתחילה כשרצו ישראל לעבור בארץ סיחון על אותו חלק שהיה לו עתה מחדש שכבשו מזמן קרוב הלא הוא חשבון וכל בנותיה באותם הארצות שאלו הדרך ועליהם אמרו אעבר' בארצך כי כמסיח לפי תומם לעבור דרך שם היו מחזיקים אותה לארצו של סיחון ולא של מואב ועמון ז"ש אל סיחון מלך האמורי בבחינת היותו מלך חשבון ר"ל זה בפרטות הוא שאמרו אעברה בארצך על חשבון ובנותיה אשר זו הוכחה גדולה כי לא למואב ועמון תחשב חשבון כי אם לסיחון ז"ש ויאמר לו ישראל ר"ל כמסיח לפי תומו אמר לו ישראל נעברה נא בארצך שקראו ארצך הרי שלא לקח ישראל את ארץ מואב ואת ארץ בני עמון כי אם את ארץ סיחון ואמר נעברה נא כי ישראל אמרו רצוננו שתהיה אתה סיחון על משמר' מתנהל לאיטינו בעם כבד שעמך כדי שיהא לבך בטוח שלא נמרו' בך וז"ש נעבר' נא ר"ל אני ואתה בארצך עד בואי אני אל מקומי ואתה תשאר על מקומך לשלום כי זרע ישראל לא ידברו עולה ולא ירצו כי אם האמת ולכך היו מבטיחים אותו נעבר' נא בלשון רבים אני ואתה ועכ"ז ולא האמין סיחון ועוג ור"ל כי למד יפתח כן ממה שכתוב בתורה אעברה בארצך ומסיק בלשון רבים לא נטה בשדה ולא כתיב לא אטה וכתיב בדרך המלך נלך עד אשר נעבור גבולך מכאן למד יפתח שרצו ישראל שילכו בדרך המלך יחדיו ישראל וסיחון עד אשר נעבור יחדיו גבולך כדי שתהיה משמרת עלינו שלא נמרוד בך וזהו אומרו נעבור גבולך בלשון רבים ולכך אמר כאן נעברה שמה שכתוב בתור' אעברה הוא צודק בבחינת שיש' עוברים למקומם ולא סיחון ולכך כתיב אעברה אבל בסמוך נאמר נעבור גבולך שתלוה אותנו לויה עד צאתנו רחוק מן העיר ומשם למד יפתח לומר נעברה נא וכו':

**כ כא כב**

**ולא** האמין סיחון וכו' ויתן ה' אלהי יש' שמלבד היותו קטן אמנה נוסף עוד היותו פוטר מים ראשי' מדון שהיה לו לצאת לספר ולעמוד שם אבל הוסיף על חטאתו כי ויחנו ביהצה וילחם עם ישראל ולא ישראל עמו כי ישראל בקשו שלום או יאמר וילחם עם ישראל אבל ישראל לא הוצרך לילחם עמו כי ה' נלחם להם ויתן ה' אלהי ישראל ר"ל

אפטרופוס ואלוה ופטרון שלהם והנלחם להם מסר את סיחון תחילה ביד' וכאשר מת גבורם נפלו כל עמו גם כן ביד ישראל שכן כתוב בפרש' אלה הדברים ויתנהו ה' אלהינו בידינו ונך אותו תחילה ואחר כך ואת בניו ואת כל עמו וירש ישראל את כל ארץ האמורי שבכלל שזכה ישר' בארצו' האמורי זכה בחשבון נמצא שאין לך דין ודברים עם ישראל כי מהאמורי ירש ולא לקח ממואב שהרי לא שלחו יד לירש כי אם גבול האמורי מצומצם והו' מצויין במצריו וירשו את כל האמורי לבד מארנון ועד היבוק ולכ"א יבוק בכלל שחיבוק גבול עמון היה אם כן בטלה מחלוקת ורש"י ז"ל פי' וירשו מארנון ועד היבוק שאתה אומר שהוא שלך הם מסיחון לקחוה מן המדבר ועד הירדן מדברות היו שם לפני הירדן ע"כ:

**כג**

**ועתה** ה' אלהי ישראל וכו' כפי הנראה שמלך עמון היה בא בטענה שכיון שסיחון לקחה באלמות כשנלח' במלך מואב הראשון אשר במות סיחון ובניו תחזור הארץ לבעליה הראשונים מואב ועמון לעומת זה אמר שזו אינה טענה כי השי"ת כיון בכונה להרוג סיחון כדי שירשו ישראל כל ארצותיו ועמון ומואב טהרו בו ולא תשוב אליהם עוד ז"ש ועתה ר"ל נמצא עתה פסקן של דברים שה' הוריש את האמורי מפני עמו ישראל ואהבתו ואתה תירשנו באומ' שכיון שמת סיחון תסוב ארצו אשר כבש ותשוב אליך נחלה זה לא יתכן שהב"ה כל מה שהורישו וגרשו כונתו לשנירש אנו אותו:

**כד**

**הלא** את אשר יורישך כמוש וכו' כתב הר"דק ז"ל כמוש הנה הוא היה אלהי מואב רק זה אמ' לו אתה שואל הארץ שהיא ממואב ומלך האמורי לקחה ממואב ולא הצילו כמוש אלהיו וכן היה בפי המושלים אבדת עם כמוש ואם כן הוא שהארץ היתה לך וכמוש היה אלהיך אותו תירש כי הוא לא היה יכול להציל הארץ מיד מלך האמורי וה' אלינ"ו הוריש את מלך האמורי מפנינו וירשנו את הארץ ההיא הוריש ענין גירושין כתרגומו דתריך וכן כל אשר הוא דבק עם מפני שהו' לשון גירוש וזולתו הוא לשון ירושה עד כאן: **ולע"ד** אדקדק לשון יורישך בלשון עתיד והיה לו לומר הורישך ועוד שהויכוח עם מלך עמון וכמוש אלהי מואב אבן הכונה ללעוג על מלך עמון ולומ' אתה מערער על דבר שאין לך בו זכו' ואתה חושב שכביר תמצא ידיך שהרי אמרת ועתה השיבה אתהן בשלום באלו אתה בוטח שתשוב לקחתם מידינו לזה אמר את אשר יורישך לעתיד כמוש אלהי"ך אותו תירש כי לא ירעו לנו וגם הטב אין אתו להחזי' לך ארצותיך מידינו ז"ש אשר יורישך בלשון עתיד ואמר עוד בכלל דבריו לעג אחר באומרו כמוש אלהיך שאם אתה עמון תשוב לעבוד את כמוש אלהי מואב ותעשנו שיהיה אלהיך אפשר שיוכל כל ושיורישך

אותו תירש והכל דרך ליצנות דליצנותא דע"א שריא כדכתיב כרע בל קורס נבו ואולי כמוש ע"א למואב וגם לעמון ול"זא אלהיך והרלב"ג כתב זה לשונו ואמר לו על צד הלעג הלא את אשר יורישך כמוש אלהיך אותו תירש כי לא יכול כמוש אלהיהם להצילם מיד סיחון באומרו אוי לך מואב אבדת עם כמוש ומה שכתבתי ענין זולת זה:

**כה**

**ועתה** הטוב טוב אתה וכו' הרד"ק ז"ל כתב זה לשונו הזקף מלרע בתי"ו ומקצת ספרי' מדוייקים מלעיל בא"לף הרוב רב מענין מריבה אם נלחום נלחם בם הראשון מקור בחולם בשקל נשאל נשאל דוד והשני נפעל עבר שהוא פת"ח והנה אמר ביהושע ויקם בלק וילחם עם ישראל אלא כמו שפירשנו שם כי המלחמה היתה ששלח את בלע' לקלל אותם והנה הוא לא נלחם עם ישראל בעבור ארצו ע"כ ומהרי"א ז"ל כתב ועתה ר"ל מלבד הטענות הנז' לזכות בירוש' הארץ הנה עוד טענ' לאחר ירושתה יש טענה אחר' והיא הטוב טוב אתה מבלק בן צפור מלך מואב שראה את ישראל שלקחו את הארץ והוא היה מלך למואב בעת ההיא האם נלחם בישראל לקחת אותה מידם ע"כ:

**ולע"דן** לדקדק כפל הטוב טוב אתה הטוב אתה מבלק מספיק וגם כפל הרב רב אם נלחם נלחם בם אבל כיון להוכיחו ולומר הטוב כמו הטוב לך כי תעשוק ז"ש הטוב לך לחשוב ולעלות בדעתך שאתה טוב מבלק המיוחם בבן צפור או החכם בחכמת חרטום ואשף וכשדי כמו שאחז"ל בס"ה שהיה יודע בצפור וז"ש בן צפור מלך מואב בזמן הראשון והראשונים כפתחו של אולם וא"כ הטוב דבר כזה שתחשוב שטוב אתה מן הראשוני' או אמר בלי ספק שלא עלה בדעתך שאתה טוב מבלק מדרגה אחת כי כיון שמלאך לבך לדבר כזה לקחך לבך והטעך בשאתה טוב טוב כפול ומכופל בכמה מעלו' טובות על בלק כיון שהוא לא רב עם ישראל ואתה מלאך לבך ז"ש הטוב טוב כפול שאילו לא נתגאית בשאתה טוב טוב מבלק בכמה טובות לא מלאך לבך להלחם בישראל שהרי בלק אפילו מריבת דברים על זה לא רב ז"ש הרב רב עם ישראל וגם שמצינו שלא לחם עמהם בהביאו אל בלעם והיינו מה שכתוב ויקם בלק בן צפור מלך מואב וילחם בישראל וישלח ויקרא לבלעם שאומרו וישלח ויקר' לבלעם הוא פירוש וילחם עם ישראל שהיתה מלחמה זו בכח ולא בפועל היה ז"ש אם נלחם ר"ל אם תרא' שנז' בו נלחם רוצה לומר לשון מלחמה כדכתיב ביהושע ויקם בלק כו' וילחם בישראל וישלח ויקרא האם אותו נלחם מובן כפשוטו שנלחם בם ממש פנים בפנים זה אינו כן שבכח הוא שנלחם ולא בם. או אפשר לתרץ קושיית הרד"ק יותר בפשיטות ולומר שמה שנלחם בלק עם ישראל וישלח לקרא לבלעם הנה היה מדאגה על העתיד כאומרו עתה ילחכו הקהל את כל

סביבותינו אבל הרב רב עם ישראל או אם נלחם נלחם בם על הארצות האלה של חשבון הלא נלחם ולא עליהם כי ראה שבדין זכו בהן ישראל ועל העתיד דאג לא על העבר כי נתייאש ומחל וא"כ תשוב אתה לערער:

**כו**

**בשבת** ישראל בחשבון וכו' מהרי"א ז"ל כתב שזו טענה חזקה היא שהחזיקו ישראל בשבתם בחשבון וכל בנותיה ושלש שני' הויא חזקה כ"ש שלש מאות ומדוע לא הצלתם בכל הזמן ההוא א"כ החזיקו וזכו ע"כ: ועל פי שיטתו יאמר לע"ד ומדוע לא הצלתם בעת ההיא כשכבשוה מסיחון היה לכם לערער אז תכף בעת ההיא בטענה שכיון שבעל הזרוע נפל הוא סיחון תשוב הארץ לבעליה הראשונים מואב ועמון וכיון ששתקתם בעת ההיא בטל זכותכם והרלב"ג פירש זה לשונו ואמ' לו שאינו טוב מבלק בן צפור מלך מואב שלא רב עם יש' ולא נלח' בם עם היות' יושבי' בחשבון וכו' והנה נמשך זה עד שלש מאות שנה שלא קם א' מהם להלח' עם ישראל על זה ואם היה דין להם על הארץ הזאת מדוע לא הצילו אותה מידם בכל זה הזמן הארוך עד כאן הנה שמפרש בעת ההיא על כל הזמן הארוך של שלש מאות שנה אמנם לשון בעת ההיא נראה כמו שפירשתיו על העת ההיא של הריגת סיחון ובניו כשהי' מלך למואב בלק בן צפור ובעת ההיא לגזרה שוה נאמר כאן בעת ההיא ונאמ' שם ובלק בן צפור מלך למואב בעת ההי' גם וי"ו ומדוע מור' שמוסיף ולשיטת הרלב"ג היה לו לומר מדוע בלא וא"ו ומ"ש בערעור ולא נקר' עד עתה אלא ערוער נלע"ד שדבר יפתח צחות לומר מאחר שאת' מחרחרי' ריב עמנו ומערערים ראוי לקרו' בשם את ערוער ערעור מלשון ערעור שאתה מערער עלינו בדבר המוחזק מכמה שנים ומה שאמר אשר על ידי ארנון רש"י (כל) [ז"ל] אצל ארנון שהיו ממואב וידעו שלא היה להם לעבור עליהם שהרי מסיחון כבשוה שלקחה ממלך מואב שלש מאות שנה משכבשו את הארץ בימי יהושע עד יפתח מכאן יש ללמוד שנו' השופטים הנזכרי' עד הנה אם שני השעבוד של כל אומה נמנים בתוך ימי השופט אם לאו שנינו בסדר עולם יהושע פרנס את ישר' כ"ח שנה ואין לי מקרא ממי ללמוד עתניאל בן קנז ארבעים שנה ושני שעבוד של כושן רשעתי' בכללם אחריו אהוד שמנים וי"ח של שעבוד של עגלון בתוכם הרי קמ"ח שנה דבורה ארבעים שנה ושני שעבוד יבין בתוכם הרי קפ"ח אחריו ז' שנים של שעבוד מדין וארבעים של גדעון ושלש של אבימלך הרי ר"לח שנים אחריו כ"ג של תולע וכ"ב של יאיר אלא שעלתה שנה אח' לשניהם וי"ח של בני עמון עד שלא בא יפתח הרי שלש מאות עכ"ל וכן כת' הרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל כתב זה לשונו וראוי שנעיין במה שאמר זה שלש מאות שנה עברו מעת שכבשו הארץ ההיא ועד

שנות יפתח ונעיין עם זה במה שנאמר בבנין הבית שהיה בת"פ שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים וזה ממה שיחייב שלא היה מעת צמיחת יפתח עד בנין הבית כי אם ק"מ שנה ואם חקרנו בזה נמצא בו יותר וזה שכשנקבץ שנות יפתח ואבצן ואילון ועבדון יהיו ל"ח שנה ואם נקבץ עם זה שנות השעבוד ביד פלשתים תהיו ארבעים שנה עם שנות שמשון שהיו עשרים ושנות עלי ושמואל ושאול שהם י"ג שנה ושנו' דוד ושלמה עד בנין הבית שהם מ"ג שנה יהיו קפ"ז שנים ואם אמרנו ששנות השעבוד ביד פלשתים נכללו בשנות שמשון ועלי עדיין יהיו נוספי' ז' שנה ועו' כי יתכן כי כבר התחיל השעבוד קודם הריון שמשון אחר שכבר נראה המלאך אל האשה ואמר לה והוא יחל להושיע את ישראל מיד פלשתי' וידמה שנאמר בהיתר זה כי ישראל היו ביד פלשתים גם בימי יפתח ובימי השופטים הבאים אחריו אלא שלא היו פלשתים עדיין מושלים בישראל אך היו מתגברין עליהם במלחמותיהם ולזה ספר קוד' צמיחת יפתח שכבר מסרם השי"ת ביד פלשתים ובימיהם היה הריון שמשון והתחיל השעבוד להיות פלשתים מושלים בישראל סביב צמיח' ממשלת שמשון ולזה אמרו ישראל לשמשון הלא ידעת כי מושלים בנו פלשתים ועכ"ז יהיו שם שבע שנים נוספות ואפשר שנאמר שאלו השבע שנים היו חסרים מהשלש מאות שנה שאמר יפתח והנה אמר ע"ד הקירוב ג' מאות שנה שלא חשש לשבע שנים החסרות מזה והנה ימצא זה מסכים על האופן שפירשנו בשנניח שיהושע והזקנים פרנסו ישראל כ"ז שנה ואחר פרנס עתניאל מ' שנה עד שנות השעבוד ופרנס אהוד עד שמונים עד שנות השעבוד ופרנסו דבורה וברק ארבעים שנה עד שנו' השעבוד ופרנס ירובעל מ' שנה עד שנו' השעבוד ופרנס אבימלך שלש שני' ופרנס תולע כ"ג ופרנס יאיר כ"ב וי"ח שנות השעבוד הרי רצ"ג שנים (וכשנבחר) [וכשנחבר] אליהם מ' שנה מעת יציאת מצרים עד כבישת הארץ ההיא וקמ"ז שנה מעת צמיחת יפתח עד בנין הבית יהיה הכל ת"פ שנה ואם נפל ספק מתי היה פסל מיכה ועגין פלגש בגבעה שסיפר שם שהיו בעת שלא היה מושל בישראל איש הישר בעיניו יעשה ולזה יחשב שהיה בין שמשון לעלי זמן בלתי קצר ישבו ישראל בזולת שופט הנה נתיר זה הספק שנאמ' שזה היה בזמן השעבוד שזכרנו שלא היה שופט אם קדם עתניאל בן קנז או קודם צמיחת אהוד או קודם צמיחת זולתם מהשופטי' בשנות השעבוד שלא היה בישראל מושל וכבר נאמ' בזה עוד בהגיענו לשם ואפשר שנאמר שמה שאמר יפתח שלש מאות שנה היה באמת בלא שום קירוב אך נבלע קצת משנות שמשון בשנות עלי שהרי בסוף היה יושב שמשון בארץ פלשתים ויתכן שאז היה שופט עלי ונחשבו אותם השנים בשנות שמשון כי הוא היה שופט אותם אם היה עומד אצל' והנה נבאר עוד זה בהגיענו שם בע"ה עד

כאן לשונו ומהריי"א ז"ל הרחיב בזה בספר שמואל בפירוש בן שנה שאול במלכו עיין עליו. ובעזרת הבורא בהגיעי שם אניף ידי על כל הפירושים וכעת נסמוך על דברי רש"י ז"ל שהביא מסדר עולם:

**כז**

**ואנכי** לא חטאתי לך וכו' מהריי"א ז"ל כתב שהיתה כונת יפתח בזה לומר שאין למלך מואב זכות עם ישראל מהטענות שזכר ואין זה כי אם תואנה הוא מבקש להרע ליפתה ולזה אמר ואנכי לא חטאתי לך ואת עושה עמי רעה להלחם בי ר"ל לי בפרט מה שלא עשית עם ישראל עד הנה לכן ישפוט ה' השופט רוצה לומר מי שהוא שופט כל הארץ בין בני ישראל ובין בני עמון עכ"ל: **ואני** אומר שכונתו להתנצל מחטא ועון להיות נקי מה' כי ידוע שנאמר בתורה גבי בני עמון לא תצורם ולא תתגר בם דאסור אפילו להתראות להם בכלי זיין לצערם כל שכן להלחם עמהם ואם כן אתה יפתח חוטא אתה יפתח לה' ועובר בלאו לא תצורם ואל תתגר בם לז"א ואנכי לא חטאתי לך ואתה הוא העושה אתי רעה להלחם בי אשר מעתה נקי אני מחטוא בלאו לא תצורם ואל תתגר בם וכן כפי הטענה הזו שאני טוען שאתה הפוטר מים ראשית מדון והאשם תלוי בך ולא בי כן ישפוט ה' וכו' כי יזכני בדין ויחייב אותך המחרחר ריב ולא אני ומ"ש ישפוט ה' השופט וכו' נל"עד ישפוט ה' שהוא השופט הידוע ישפוט היום ולא יאחר נמצא הכתוב כאלו הוא מסורס ישפוט ה' היום השופט ביני וביניך או יאמר אולי מלאך לבך לילחם בישראל על כי עזבו את ה' ויעבדו הבעלי' שגם הוא עוזב אותם ואינו שופטם וכל תוכל עמנו דע שאתה מוטעה בזה שכבר שבו אל ה' וקבלוהו לאלוה ופטרון ושופט ז"ש ישפוט ה' השופט היום ר"ל שהיום נעשה שופט על ישראל שקבלו עול אלהותו ושבו אליו ואעפ"י שבימים שחלפו לא היה שופט' כי עזבוהו היום הוא שופט והנה ישפוט בין בני ישראל ובין בני עמון:

**כח**

**ולא** שמע מלך בני עמון כו' כתב מהריי"א ז"ל וזכר שלא שמע מלך בני עמון את דברי יפתח ירצה שמלך בני עמון אמר בלבו מי יפתח לעשות עצמו מושל בישראל ולשלוח מלאכי' ולכן לא רצה לשמוע דבריו באומ' אינו מלך ומושל אינני שומע דבריו ע"כ **ולע"ד** אפשר דהכי קאמר ולא שמע שאפי' לשומען לא החשיב את יפתח אלא שתק את השלוחים או יהיה לא שמע כמו לא שמיע לי כלומר לא סבירא לי שלא קבל דבריהם וכאלו לא שמע ולשני הפירושי' נותן טעם למה שלא שמע ואמר אשר שלח אליו כי אמר מי הוא זה ואי זה הוא הדיוט כזה שישלח שלוחים כאלו הוא גבר' רבא ולא יבא הוא בעצמו ובכבודו ז"ש אשר שלח אליו ולא בא הוא בעצמו:

**כט**

**ותהי** על יפתח רוח ה' הר"דק ז"ל כתב ושרת על יפתח רוח גבורתא מן קדם ה' ע"כ ומ"ש עבר בני עמון רש"י ז"ל עבר בני עמון אל בני עמון ע"כ וכן כתב הרד"ק ז"ל:

**ולע"דן** לדקדק אומרו עבר בני עמון ממש שעבר בני עמון והניח בגלעד במערכתם והלך לו אל עם שוקט בסוף ארץ בני עמון והוא במה שזכרתי למעלה שבעת ועונה זו עדיין לא נתפרדה החבילה של מחנה בני עמון כי היו בגלעד וישראל גם כן במצפ' מערכה מול מערכה ולזה אמר ששרתה עליו רוח נבואה מאת ה' עד שנתחכם ויעבור הגלעד ששם היה מחנה בני עמון שהיא גניב' דעת גדולה לבא פתאום אל עם שוקט ובוטח וממצפה גלעד עבר בני עמון שהניח בני עמון נאספים בגלעד ומצפה ועבר יפתח ללכת אל קצה ארץ בגי עמון אל המקום שהיו בטוחים לא כן במערכה שהיו עומדים על משמרתם והנה זו רוח חכמ' רוח עצה גדולה וזהו שאמר עבר בני עמון ולא כתיב עבר אל בני עמון אמנם הרלב"ג ז"ל כתב זה לשונו אז נתחדשה ביפתח רוח גבורה מאת ה' ועבר על בני עמון במקום שהיו נאספים ונלחם בם והכה אותם מכה גדולה ע"כ:

**ל**

**וידר** יפתח נדר להי' ויאמר וכו' חז"ל אמרו במסכת תעניות שהוא אחד משלשה ונאמר מארבעה בב"ר ששאלו שלא כהוגן והשיבו להם כהוגן וליפתח שלא כהוגן כי היה אפשר שיצא כלב או חזיר וענוהו שלא כהוגן שיצאת בתו עד כאן: ואפשר הטעם שענוהו שלא כהוגן לפי שנדרו היה להשי"ת והנודר לאביר יעקב צריך לדקדק בדבריו כי אינו רשאי לדבר בשל גבוה והיה היוצא וכו' והעליתיהו עולה ואפי' אם יהיה כלב לזה נענש וענוהו שלא כהוגן בבתו אמנם השלשה אחרים אעפ"י ששאלו שלא כהוגן היה לענין בשר ודם ולכך לא נענשו וענו אותם כהוגן אליעזר עבד אברהם ושאול וכלב ומי שאינו אומר אלא שלשה מפיק כלב משום דאשר ילכוד את קרית ספר הוא שיחזיר מפלפולו ההלכות שנשתכחו בימי אבלו של משה ועליהם אמר אשר ילכוד בפלפולו קרית ספר לשון ספר ממש וקרית לשון קריה והחזירן עתניאל בן קנז בפלפולו וזהו שאמר וילכדה עתניאל וכו' ואיש אשר אלה לו בפלפולו לא יהיה נתין ולא ממזר ולכך אינו מונה אותו במסכת תעניות בכלל אותם ששאלו שלא כהוגן ובהכי ניחא מניינא דשלשה למעוטי כלב ושאינן ארבעה כדמני בב"ר ובב"ר תני ארבעה מניינא למעוטי דלא תימא שלשה הם וכדסבר במסכת תעניות מטעמ' דפרשי' ובזה אבין כונת הפסוק שאומר כאן וידר יפתח נדר להי' ויאמר שתיבת להי' מיותר' שידוע שלהי' הוא והכי גבי יעקב כתיב וידר יעקב נדר לאמר ולא כתיב להי' אבל כונת הכתוב להתרעם עליו לומר וידר יפתח נדר והנה הנדר להי' שראוי שידקדק בדבריו שלא להוציא דבר שלא כהוגן מפיו זהו שאמר להי' ויאמר אם

נתן וכו' והיה היוצא וכו' שלא היה לו לומר סתם והיה היוצא וכו' כי בכלל הדבר הזה ואפילו כלב ודבר טמא והנודר לה' ראוי שידקדק בדבריו וכפי מה שפירשתי בפסוק הקודם שהניח יפתח המערכה של ישראל מול מערכ' עמון אשר חונה בגלעד והלך לו לפנים אצל המלך עמון ובבאו הכה ג"כ את המחנה העומד בגלעד בזה יובן אומרו אם נתן תתן כפל הנתינות האחת נתן על אלו שהולך אצלם שינצחם ומידי שובו תתן גם כן את המערכה העומדת בגלעד ויהיה בידי בעם המועט אשר אתי עמי:

**לא**

**והיה** היוצא אשר יצא וכו' הר"דק ז"ל כתב דעת רז"ל בזה ידוע שהוא עולה ממש. וא"א ז"ל פירש הוי"ו במקום או ופירושו והיה לה' הקדש אם אינו ראוי לעולה או העליתיהו עולה אם יהי' דבר ראוי לעולה וכמו זה הוא"ו מכה אביו ואמו ויפה פירש וכן נראה מהפסו' שלא המיתה שאמר' ואבכה על בתולי ולא אמר' ואבכה על נפשי לאות כי לא המיתה אך לא ידעה איש כמו שאמר והיא לא ידעה איש ומה שאמר גם כן ויעש לה את נדרו ולא אמר ויעליה עולה לאות כי פרושה היתה וזהו את נדרו אשר נדר והיה לה' כך נראה לפי פשטי הפסוקים ודברי חז"ל אם קבלה היא בידם עלינו לקבל עד כאן לשונו והר"לבג ז"ל הסכים בזה והרחיב הענין יותר שבכלל דבריו אמר והיה לה' אם אינו ראוי לקרבן שיהיה אשה לפחות תהיה פרושה מיוחדת לה' ואם יהיה זכר לא יצטרך שיהיה פרוש אבל יהיה לה' לעבוד עבודתו תמיד שוקד על דלתותי וכמו שנאמר בשמואל ונתתיו לה' כל ימי חייו וכו' והיו לו אשה ובנים אמנם אם הוא אשה בהכרח תחוייב בפרישו' עד כאן לשונו ומהרי"א ז"ל כתב סברת חז"ל שיפתח הקריב את בתו עולה ממש. וכתב ג"כ סברת המפרשים ז"ל שזכרנו שלא העלה אותה עולה אבל עשאה פרושה ולא נשאת ועוד נזכיר בזה בע"ה:

**ולעניות** דעתי נראה שאין צורך לפרש וי"ו והעליתיהו במקום או ועם כל זה נהפך לזכות יפתח שפירש דבריו ואמר כהוגן והיה היוצא ולא כלב ודבר טמא אלא אשר יצא לקראתי ר"ל דבר חשוב שיצא לקראתי בעל דעת ותבונה שיצא בכונה לקראתי בשובי בשלום ונזרקו בפיו דברים אלו שכן היה בסוף ותצא בתו לקראתו כמאמרו לקראתי. ואמר עוד בבירור דבריו והיה לה' והעליתיהו עולה והיה לה' הוא תנאי רוצה לומר כשיהיה לה' ר"ל דבר ראוי לה' ולא טמא אז והעליתיהו עולה נמצאו דבריו הכל חלקה אחת קצתם תנאי וקצתם הקדש:

**לב**
**ויעבור** יפתח וכו' אמר שזכות הנדר אמץ את לבבו ובטח ויעבור אל בני עמון כמו שפירשתי לעיל שנכנס בתוכיות תחום בני עמון להלחם בם ביד רמה וה' נתנם בידו כאשר שאל אם נתן תתן בידי וכו':

**לג**
**ויכם** מערוער וכו' הגיד המקומות שהכה אותם עד אבל כרמים אולי כיון לומר כי שם נזכר לבני עמון זכות היין שהשקו את לוט שלשם שמים נתכוונו לכך הכה אותם עד אבל כרמי' לבד שהוא מקו' מישור של כרמים כמו שתרגם יונתן מישר כרמיא ולא יותר שעמד להם יפתח זכות יין:

**לד**
**ויבא** יפתח המצפה וכו' הרד"ק ז"ל כתב אין לו ממנו תרגם יונתן כמו ממנה לית ליה מינה כלומר מבתו זו לא היה לו בן או בת כי לא היה לה בעל עדין כמו שאמר והיא לא ידעה איש וכן אמר בעל המסורת ה' סבירין ממנה וקרינן ממנו ויתכן לפרש ממנו כמשמעו כי אפשר שהיו לאשת יפתח בנים מאיש אחר קודם שנשאת ליפתח והיה מגדלם יפתח בביתו והיו חשובים כבניו אבל ממנו לא היה לו בן או בת כי אם זאת עכ"ל וכן כתב מהריי"א ז"ל ולע"ד אדקדק אומרו ורק היא יחידה כי תיבת ורק מיותרת ובלתי מתיישב' דהי"לל והיא יחידה מהו ורק ונראה דהכי קאמר והנה בתו וכו' ואילו היו לו עוד בנים ובנות זולתם לא היה מצטער אכן מה שנצטער בצאתה לקראתו לא מצד היותה בתו נצטע' רק מצד שהיא יחידה לבד נצטער ז"ש ורק היא יחידה או יאמר כי בצאתה לא אירע שיצא' אחרת עמה כדי שיהא צד ספק האם נקח את בת יפתח או את היוצאת עמה לזה אמר והנה בתו יוצאת לקראתו ורק היא נמשך אל יוצאת שרק היא יוצאה והנה היא יחידה לאביה שאין לו ממנו כו':

**לה**
**ויהי** כראותו אותה וכו' רש"י ז"ל הכרע הכרעתני לשון נקב' ודומה לו לבבתיני אחותי כלה היי' בעוכרי כל דמי נעכר קפחת את רגלי עד כאן ומהריי"א ז"ל פי' הכרע הכרעתני וכו' העמוני' לא נצחוני ולא הכריעוני ואת בתי הכרעתני והיית בעוכרי לפי שפציתי פי ליי' ונדרתי שתהיי הקדש ולא תנשאי עוד ולא אוכל לשוב מזה ע"כ:
**ולע"דן** שאמר הנה הייתי אך שמח וטוב לב בישועת יי' על ידי אכן דאגה זו הכריעה על כל אותה שמחה כי כבדה אנחתי שאת היא יחידה ונוסף עוד דאגתי היות הרע הגדול הזה מסובב על ידך ז"ש ואת היית בעוכרי את בצאתך לקראתי וג"כ אנכי בעצמי הייתי עוכר את עצמי ז"ש ואנכי מקושר עם הכרע הכרעתני ואת היית בעוכרי כלומר את

הכרעתני ואנכי גם כן הכרעתי את עצמי וזהו אומרו ואנכי דהי"לל כי אנכי פציתי פי אבל אומרו ואנכי בוא"ו מוסיף על כל מ"ש הכרע הכרעתני ואת היי' בעוכרי ואנכי ג"כ הייתי בעכרי והכרעתי את עצמי:

**לו**

**ותאמר** אליו אבי פצית פיך צריך לדקדק מה טעם כתיב כאן גבי ותאמר אליו וכו' ובסמוך כתיב ותאמר אל אביה ועוד קשה יתור פצית את פיך כו' עשה לי כאשר יצא מפיך שהיתה יכולה לומר בקיצור אבי עשה לי כאשר פצית פיך ליי' או אבי עשה לי ככל היוצא מפיך אחרי אשר כו' גם נדקדק לשון אחרי דהיה לו לומר עשה לי ככל היוצא מפיך כי עשה נקמות באויביך גם צריך להבין לשון נקמות נקמה אחת היא גם מ"ם מבני עמון מיותרת דהי"לל מאויביך בני עמון: **ונראה** להבין כל זה במה שנחלקו חז"ל בב"ר רבי יוחנן ורשב"ל ר' יוחנן אמר יפתח הקדש דמי' היה חייב ור"שבל אמר אפילו הקדש דמים לא היה חייב דתנינן אמר על בהמה טמאה ועל בעלת מום הרי אלו עולה לא אמר כלום הרי אלו לעולה ימכרו ויביא בדמיהן עולה ע"כ ולרבי יוחנן צריכים אנו לומר דשאני אדם מבהמה טמאה ומבעלת מום דהתם גבי בהמה טמאה ובעלת מום איכא לפלוגי בין אומר הרי אלו עולה דהתם לא אמר כלום אבל גבי אדם בין כשאומר הרי אלו לעולה ובין כשאומר הרי אלו עולה הכל הקדש דמים הוא דאדם אינו לעולה לעולם ועל פי סברות אלו האמוראים ז"ל אפרש הכתובים לשיטת רבי יוחנן דהכי קאמרה ותאמ' אליו אבי פצית את פיך אל יי' שאמרת והיה ליי' והעליתיהו עולה שזה שפצית פיך לא לבטלה הוא אלא להקדש דמים הוא ועל כרחין כיון שפצית פיך אל יי' אין ראוי שיהיו דברי בטלה ואף על פי שהיה מועיל מן הדין פדיון דמים עכ"ז אני מרוצה שעשה לי כאשר יצא מפיך ממש להעלני עולה ולא הקדש דמים ז"ש עשה לי כאשר יצא מפיך ממש אחרי אשר עשה לך ה' נקמו' מאויביך כו' ראוי לעשו' ממש אשר יצא מפיך ולא הקדש דמים ולרש"בל נמי הכי קאמר אבי פצית פיך אל יי' פצות פה כל דהו שאין בו שום תורת נדר ואפילו להקדש דמים אינו מועיל כסברת רש"בל דלא אמר כלום דאדם ובהמה טמאה שוים וכשאומ' הרי אלו עולה לא אמר כלום ובבת יפתח והעליתיהו עולה כתיב ועכ"ז עשה לי כאשר יצא מפיך ממש אחרי כו' אין ראוי לחזר אחרי דינים להוציא חלק למי שעשה לך נקמות מאויביך ואמר כאן ותאמר אליו אבי כו' שהדברים האלה שדברה לו אפשר שהם כעין מה שפירשו חז"ל גם את הכל יקח אחרי אשר בא אדוני לשלום שאחז"ל שאמר כן בכעס אמר לו אני אמרתי מתי תבא בשלום ואתה עושה בי כך לא עליך יש לי תרעומת אלא על מי שהביאך לשלום והיינו דכתיב ובני יונתן מריבעל

וכי מריבעל שמו והלא מפיבושת שמו אלא מתוך שעשה מריבה עם בעליו יצאת בת קול ואמרה נצא בר נצא דכתיב ויבא שאול עד עיר עמלק וירב בנחל על עסקי נחל ע"כ ועל זה נלע"ד שאמרה בת יפתח מאחר שנדרך היה תלוי באם נתן תתן את בני עמון בידי א"כ לא עליך תלונותי אלא על מי שעשה לך נקמו' מאויביך מבני עמון שאילו לא עשה לך לא היה חל הנדר ולא הייתי נלכדת ולעומת זה לא הזכיר כאן ותאמר אל אביה כי לא דברה אליו כאומרת אל אביה בנחת כי אם בכעס גדול וז"ש ותאמר אליו מרוב שיחה וכעסה ובפסוק השני בראותה שכלתה הרעה וראתה שאביה הוא וראוי לכבדו לז"א הכתוב שנית ותאמר אל אביה שדברה עמו בנחת יעשה לי וכו' כמו שאפרש בסמוך ב"סד ומ"ש נקמות מתבאר זה עם מה שכתבתי למעלה כי שתי נקמות עשה יפתח האח' אצל מלר עמון והוא האויב האמיתי הוא והעומדים אצלו ראשונה במלכות והשנית עם אותם שנקבצו שם בגלעד שלכולם נצח יפתח וז"ש יפתח אם נתן תתן כפל הנתינו' כמו שפירשתי שם וז"ש כאן אשר עשה לר יי' נקמות לשון רבים וזהו אומרו גם כן מאויביך על המלך בני עמון ואחוזת מריעיו ומחנהו אשר אתו היא הנקמה האחת והשנית מבני עמון המערכה העומדת בגלעד וזהו נקמות מאויביך מבני עמון ולא כתב מאויביך בני עמון בלי מ"ם עוד אפשר כי בלכת יפתח אנה ואנה בעמדו בארץ טוב הוא ואנשים רקים אשר אתו היה פושט על האויבים ולוקח מהם שבי ומלקוח אשר בעת הזו אשר נתקבצו מחנה בני עמון אין זרות שימצאו שם מאותם האויבים זולת בני עמון הם אשר שבה מארצם מלקוח ושבי שעם בני עמון לא נלחם כי קיים לא תצורם ואל תתגר בם על כן אמר נקמות שתים האחת מאויביך על שאר האויבים של שאר ארצות שנקבצו שם בעת תמט רגל יפתח והנקמה השנית מבני עמון:

**לז**

**ותאמר** אל אביה יעשה לי הדבר הזה וכו' אפשר לפרשו באחד משני פנים או יעשה לי הדבר הזה שנדרת להעלות אותי עולה אך הרפה ממני שנים חדשים ואלכה כו' ובזה מובן אומרו יעשה לי שלא לנוכח כי אין אביה המקריב אלא הכהן או אפשר הדבר הזה מורה (באבצע) [באצבע] על הרפה ממני וז"ש ותאמר אל אביה שכיון שהוא אביה ראוי לרחם עליה בזה לפחות להרפה ממנה שנים חדשים ואחר כך יעלה עולה ליי' ומ"ש וירדתי על ההרים פי' רש"י ז"ל לשון יללה ודוגמתו על גגותיה וברחובותיה כולו ייליל יורד בבכי המתעצ' בבכי עד שגופו משתבר ומדרש אגדה דורשו ר' תנחומא על ההרים שמא ימצאו פתח לנדריך עד כאן וכן פירש הרד"ק ז"ל כמו אריד בשיחי וירד ויריד בענין אחד ורבי' כמוהו והנכון לפרשו כמשמעו כי המצפה ששם בית יפתח היה גבוה

על ההרים או אמר וירדתי כנגד העמק אשר בין המצפה ובין ההרים וכן ויעלו אותם עמק עכור וירד הסלע כמו שפירשנו וי"ת ואיתנגיד על טוריא ובדרש ההרים סנהדרין אולי ימצאו פתח לנדרך עד כאן וכן כתב מהרי"א ז"ל והוסיף ואמ' טעם להליכתם זו אל ההרים לפי שהוא סובר שלא עשה לה אלא הפרישות שלא תראה לא איש ולא אשה לכך שאלה שני חדשי' ללכת אנה ואנה ואחר כך תסגר עכ"ל ומ"ש ואבכה על בתולי רוצה לומר בתולים ממש שלא זכתה לינשא לאיש וכן פירש רש"י ז"ל בסמוך ותבך על בתוליה מדלא קאמר על בתולותיה משמע בתולים ממש עד כאן:

**לח**

**ויאמר** לכי צריך לדקדק כפל לכי וישלח אותה שני חדשים ועוד מה צריך לפרש ולומר ותלך היא וריעותיה ותבך וכו' שכיון שהוזכר כן בשאלתה מה צורך להזכיר בשעת מעשה ולהזכיר הענין למקוטעים הזמן של שני חדשים בוישלח אותה שני חדשי' והליכתה עם ריעותיה לבכות על בתוליה באומרה ותלך היא כו':

**ונלע"ד** להבין זה כי בענין זה של בת יפתח שיטת חז"ל שנקרבה עולה ממש וכמו שארחיב בסמוך בפסוק ויהי מקץ בס"ד והשיטה השנית של כל המפרשים כמו שזכרנו שעש' לה בית והעמיד' שם בראש הרים פרושה מכל חי איש ואשה אך מידי שנה בשנה ארבעה ימים ילכו לתנות את בת יפתח וגם בזה יש אומרים שהיו רואים אותה ויש אומרים קולה היו שומעים אבל ראיה לא יראוה ולסברתם זו נדרו של והעליתיהו עולה ליי' שאם יהיה ראוי לעולה עולה ממש ואם כן אדם שאינו ראוי להקריבו ממש יהיה פרוש ליי' וזוהי עולתו ובזה אבין אומרו לכי וישלח אותה שני חדשים אמר שכיון שנדרו הוא שהיוצא מפתח ביתו לקראתו עולה הוא ואפילו שיהיה בן אדם כבתו יהיה פרוש מעתה חל עליה חובת הפרישות מיד בעת ובעונה הזו ולזה אמר לה שתתחיל ללכת שפי ויחידה ז"ש לכי רוצה לומר לכי יחידה והיינו אומרו וישלח אותה לבדה שני חדשים שבזה לבד קבל דבריה ששאלה מאתו אבל באנכי וריעותי לא הודה לה שהרי אמר לה לכי וישלח אותה דווקא ופרט לך שני חדשים לשלול אנכי ורעותיה אמנם הוא כיון שראתה באביה שהודה במקצת הוסיפ' ללכת היא וריעותיה ז"ש ותלך היא ורעותיה ותבך על בתוליה על ההרים והנה לשיטת חז"ל שכתבתי למעלה גבי וירדתי על ההרים אלו סנהדרין צ"ל דאומ' ואבכה על בתולי לפני הסנהדרין כדי שיפתחו לי פתח לנדרך או יהיה פירושו וירדתי אל ההרים להתיר נדרך ואם לא ימצאו פתח להתר אז ואבכה על בתולי ואומר אני כמו שיפתח לא רצה להשפיל עצמו ללכת לפני פנחס שיתיר לו נדרו כן בתו זו בגאו' או מפני הבושה לא רצתה ללכת לפני הסנהדרין או לכבד את אביה לא

זלזלה עצמה ללכת אל הסנהדרין או לפנחס שכן מורה או' הרפה ממני כו' שהוא לא היה רוצה שתרד אל ההרים לשאול על נדרה וחלתה פניו הרפה ממני ומחול לי ותן לי רשות או יהיה הרפה ממני לפי שאין ראוי לאחר הנדר ובחרה מות מחיים וזהו אומרו באן ותלך היא ורעותיה ותבך על בתוליה על ההרים שמיד פתחה בבכיה על ההרים שנתיאשה מלכת אליהם או מפני הבושה להראות לפניהם או מפני גאוה כמו שזכרנו ולכך לא כתיב ותרד על ההרים ותבך על בתוליה כמו הפסוק הקוד' ובסמוך בפסוק ויהי מקץ ארחיב בזה בס"ד:

**לט**

**ויהי** מקץ שנים חדשים כו' הרד"ק והרל"בג ומהריי"א כולם הסכימו שבנה לה בית על אחד ההרים ומקום לפרישות וזה היה נדרו והעליתיהו עולה אם יהיה שור או כשב או עז ואם איש אדם יהיה יקריב אותו על אחד ההרים בבנות לו בית פרישות ולא ישא אשה ואם אשה תהיה פרושה מאיש וזהו ויהי מקץ שנים חדשים ויעש לה את נדרו אשר נדר הוא הפרישות מבני האדם ומדרכי העולם וז"ש והיא לא ידעה איש כי נשארה פרושה כאמור שזה נדרו וכתב מהריי"א שמכאן למדו (לאחיות) [לאומות] לעשות בתים ומה שאמר ותהי חק בישראל רש"י ז"ל כתב ותהי חק בישראל גזרו שלא יעשה אדם עוד כן שאילו הלך אצל פנחס או בא אצלו היה מתיר לו נדרו עמדו בגדולתם ומבין שניהם אבדה ונפרע מהם פנחס נסתלקה ממנו שכינה שנאמר בדברי הימים לפנים יי' עמו למדנו שבסופו אינו עמו ויפתח הוכה בשחין וניפול איברים שנאמר ויקבר בערי הגלעד ויש עוד לפתור אותו ותהי חק בישראל מחובר למקרא שלאחריו מימים ימימה תלכנה וכו' הדבר הזה קבעוהו חק עליהם עד כאן [וכן] פי' הרד"ק ז"ל וכן הר"לבג ז"ל וכן מהריי"א ז"ל והפירוש הראשון של רש"י ז"ל הובא בתוספתא מהתרגום ז"ל והות לגזרה בדיל דלא לאסקא גבר ית בריה ית ברתיה לעלת אכמא דעבד יפתח גלעדאה ולא שאיל לפנחס כהנא ואלו שאיל לפנחס כהנא הוה פריק יתה בדמין ע"כ וכן הביא הר"דק ז"ל:

**ולע"דן** לדקדק בפסוק אומרו מקץ שנים חדשים וכן הרפה ממני שנים חדשים שני חדשים הוא הצודק כפי דקדוק הלשון כדכתיב וישלח אותה שני חדשים גם צריך להבין אומרו אשר נדר שהוא מיותר:

**ונראה** שאפשר שזה היה בחצי החדש או בסופו והיה אפשר שיחשבו אותם הימים לחדש וחדש אחר שלם באופן ששניהם יחשבו שני חדשים לכך אמר' הרפה ממני שנים חדשים שיהיו שנים ר"ל שוים שלימי' אמנם יפתח לא דקדק בזה ואולי לא היה רוצה

לעבור בבל תאחר לשלמו ולז"א וישלח אותה שני חדשים דהיינו ימי' מספר מהראשון והשני שלם יעלו לשנים חדשים אמנם היא נתאחרה וזהו ויהי מקץ שנים חדשים רוצה לומר שלימים שיהיו שנים ממש שוים כמספרם ותשב אל אביה כי בת תכבד אב ויעש לה את נדרו בטעות שחשב אשר נדר רוצה לומר שחשב שהיה נדר אבל לפי האמת טעות הוא דלר' יוחנן הקדש דמים היה חייב ולר"שבל אפילו דמים לא היה חייב וכמו שכתבתי בפסוק ותאמר אליו אבי פצית פיך כו' וז"ש אשר נדר וטעה והטעה רבי' כי ותהי חק בישראל שלמדו ממנו מאז לעשות כן איש לבתו להפרישה שלא תדע איש כבת יפתח וז"ש ותהי חק ולא כתב ויהי חק בישראל אם הוא מקושר למימים ימימה אבל אומרו ותהי בתי"ו סימן לנקבה שבת יפתח היתה חק לישראל רוצה לומר שלמדו לעשות כמוה להפריש איש בתו כאמור וכן מורה לשון בישראל דאי ללכת מימים ימימה לבנות ישראל היה החוק ולא בישראל מאי בישראל אלא ודאי אומרו בישראל מורה על שישראל הוסיפו לעשות כמעשה יפתח:

**מ**

**מימים** ימימה תלכנה רש"י ז"ל לתנות לקונן עד כאן וכן פירש הרד"ק ז"ל וסייעו מן התרגום שתרגם לאלאה או פי' לתנות להשיחה ולנחמה ארבעה ימים כי כל השנה היתה מתבודדת כמו האנשים הפרושים הסגורים בבתים והחק הזה עשו עמה כל ימי חייה ומ"ש ותהי חק לשון נקבה רוצה לומר הליכת בנות ישראל היתה לחק בכל שנה עד כאן וכן כתב הרל"בג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל ונראה שהשני פירושים האלה תלויים במחלוקת שזכרנו לעיל דלשיט' חז"ל שהעלה אותה עולה כליל ליי' לתנות לבת יפתח פירוש לקונן כפירוש רש"י ז"ל ולשיטת המפרשים שלא העלה אותה אלא שהסגיר אותה בבית אחד על אחד ההרים פרושה צודק פי' לתנות להשיחה ולנחמה הן אמת כי גם הפירוש הראשון יצדק לתנות לבת יפתח לקונן על בתוליה והנה תיבת לבת מסייעת לשיטת המפרשים דלדעת חז"ל שאמרו שהעלה אותה עולה היה לו לומר לתנות על בת יפתח מהו לבת שנראה שהיתה בחיים ולתנות לה בוא"ו וצריך לדקדק אומרו כאן יפתח הגלעדי שסימן זה של הגלעדי לא הזכירו כי אם פעם אחת בתחילת הענין ויפתח הגלעדי וזו שנית ובמותו נאמר וימת יפתח הגלעדי ואפשר שלהיות יפתח חסר תורה לא ידע דהקדש דמים היה חייב ולריש לקיש ולא כלום וכן אמרו חז"ל בתנחומא פרי צדיק עץ חיים לא למד תורה שהיא עץ חיים למחזיקים בה ולא היה חכם שאילו היה חכם היה יודע היאך לוקח נפשות וזהו ולוקח נפשות חכם עד כאן ובזה אומרו לתנות לבת יפתח הגלעדי רוצה לומר שאף על פי שנכנס לשררה לא נתגדל בתורה אלא עדיין הוא

בפחזותיה כמאז בהיותו יושב בגלעד ז"ש יפתח הגלעדי שהיותו עדיין יפתח במדרגה ההיא שהיה מאז בהיותו הגלעדי זה גרם לה לבת יפתח הצרה הזו ועל כן היו באות לתנות על בת יפתח שאירע לה מעשה כזה להיות שאביה לא למד תורה שאילו למד תורה היה יודע שהדין הוא שהקדש דמי' לבד היה חייב: **והנה** צריך להבין דלר' יוחנן דאמר הקדש דמי' ולריש לקיש אפי' הקדש דמי' לא היה כאן קשה מאד ענין זה למה לא פסק פנחס ע"י שאלה דבשלמ' אם היה נדר שצרי' התר' היה צרי' ללכ' לפניו להתי' נדרו אבל לענין הורא' קשה מאד איך פנחס לא פסק כן מבלי בא יפתח לפניו ולשיט' חז"ל שאמ' גבי וירדתי אל ההרי' דהיינו סנהדרין ההורי' ומורי' הוראו' בישר' איך יתכן שתלך אצלם ולא יורו לה ההלכ' אם היא פטורה אפי' מדמים ואם הלכה כרבי יוחנן הקדש דמים היתה חייבת וכבר זכרתי למעלה בפסוק ויאמר לכי שלא הלכה אצל סנהדרין שבפסו' שאומר וירדתי על ההרים מהכרח לשון וירדתי הוכרח כן ועכ"ז אין מקרא יוצא מידי פשוטו הרים ממש ובפסו' ותלך היא ורעותיה ותבך על ההרי' לא כתיב ותרד לומר שלא הלכה אל הסנהדרין מהסיבות שכתבתי שם או מפני כבוד אביה או מצד הבושה כי לא יאות לבחורה לומר התירו נדרי בפרט לשיטת המפרשים ז"ל שהנדר הזה הוא פרישות שלא תנשא עוד ואיך תלך לשאול התרה לינשא וזר מאד לומר שפנחס לא ירצה להורות פסק דין שחייב הקדש דמים עד שיבא לפניו יפתח אלא שמצאתי בתוספתא שכתבתי למעלה בפסוק ויהי מקץ שכתב התרגום ואלו הוה שאיל את פנחס הוה פריק יתה בדמי' באופן שצריך לתת טע' לסנהדרין ולפנחס וצריך עיון:

## יב

**א**

**ויצעק** איש אפרים מתוך דברי תנא דבי אליהו נראה שבעון פנחס שלא התיר את יפתח ועון יפתח שנדר שלא כהוגן והקריב את בתו שלא הלך לקבל היתר ממנו זה גרם לויצעק אפרים עליו ולערבב השמחה ונפלו מ"ב אלף מאפרים והעון כולו תלוי בצואר פנחס שהיה לו לפנחס שיאמר להם להתיר נדרו לא באתם אלא לעשות מריב' באת' וכיון שלא מיחה בהם הכל תלוי בצוארו ולפי שיפתח שם נפשו בכפו בעד ישראל מסרם הב"ה בידו נמצא ויצעק כו' תולדת עון יפתח ופנחס ע"כ: ובזה אבין מה ראו איש אפרים להתקוטט עם יפתח לומר מדוע עברת להלחם בבני עמון ולנו לא קראת ללכת עמך וכו' כי מעון בתו של יפתח נתעוררו שראו שאלו הלכו עמו לא היה נודר נדר זה יפתח כי לפי שרא' עצמו במתי מעט אז נדר ואמר אם נתן תתן את בני עמון בידי וכו' והיה היוצא וכו' דבידי דייקא לומר שעם היות מתי מספר עמדי נתן תתן הא אם היה עם כבד

ויד חזקה לא נדר זה נמצא שעון שריפת בתו לעולה נמשך מלכתו יחידי ולז"א מדוע וכו' והעונש הוא ביתך נשרוף עליך מדה כנגד מדה כמו ששרפת את בתך בטעות הדין כי הקדש דמים לבד היית חייב לכך נשרוף ביתך ושתהיה אתה בתוכו באופן שישרף עליך ממש ויהיה זה מדה כנגד מדה שכמו ששרף בתו יחידה כך ישרפוהו בתוך ביתו עליו ז"ש ביתך נשרוף עליך עליך בדקדוק ולפי שהדין עמהם נשאו ראש לילחם בו אלא שזכות המצוה ששם נפשו בכפו מסייעתו לנצחם ולהרוג מאפרים מ"ב אלף איש ואעפ"י שחטא בצד מה הנה זכה במה ששם נפשו בכפו להושיע את ישראל וכמו שנזכיר בפסוק ואראה כי אינך מושיע וכו' וזו קצת סברא לאפרים שלא די שלא גמלוהו טובה אבל באו להתקוטט עמו יען שעשה פועל מגונה כזה לשרוף בתו אשר לא כדת ולשיט' המפרשים ז"ל אוכל לומר שאמרו ביתך נשרוף עליך רוצה לומר ביתך זה שעשית לבתך להיות' מוסגר' נשרפהו עליך כי טעות הוא שאין כאן קדושת הגוף כי אם קדושת דמים: ועוד אפשר להסביר סברא לאפרים כי יפתח כאשר לבשה אותו רוח ה' מיד ויעבור את הגלעד בלי עכוב ובודאי ששלח אחרי ישראל ובפרט אחרי אפרים שהיו סמוכים לו והיו אחיו וכמו שאומר אחר כך ואזעק אתכם וכו' וארא' כי אינך מושיע וכו' ומזה הטעם עצמו הוא שהקפידו אפרים שאלו לא קראם לא היתה כל כך קפידה כי נאמר פתאום באו בני עמון עליך ואין לך אשם אמנם עתה התרעומת גדול שאתה באת בגבול בני עמון והם לא באו בגבולך באופן שלא היה הדבר נחוץ כל כך ז"ש מדוע עברת אתה בבחירתך להלחם בבני עמון ולנו לא קראת לעבור עמך ר"ל ראינו שקרא' אותנו כל אחד יחד ולאחר שעברת את בני עמון ולמה לא קראתנו ללכת עמך עמך ממש שלא קראתנו אלא ללכת אחריך ולא עמך והוא ענין נכון להקפיד בו ויאמר יפתח כו' התנצל שקריאתו הית' כוללת אל כל יש' בכלל וזהו ואזעק אתכ' בלשון רבי' על כלל יש' ואח"כ וארא כי אינך מושיע אתה אפרים כי אך עצמי ובשרי אתה אפרים אח למנשה וגלעד ממנשה ושכן קרוב אלי ולכך היו עיני תלויות ביחוד אליך וארא כי אינך מושיע על אפרים ולכך נאמר בלשון יחיד אינך מושיע ולא כתיב אינכם מושיעי' כמו שאמר ואזעק אתכם ולא הושעתם והוא דקדוק נכון בכתובים ולזה הקפידו אפרים על כי שלח בעד' אחרי עברו אל בני עמון ולא המתין עד בואם בהיותם קרובי' ששאר השבטים הרחוקים לא יש מקום להקפיד כיון שהיו רחוקים אין לו אשם במה שלא המתין בעדם לא כן אפרים הקרוב אליו לא היה נמשך נזק בהמתינו יום או יומים אין זה שלא המתין להם כי אם רוע לב או אפשר שלא שלח לקראת את שאר השבטים כי אם אחרי אפרים לבדו שלח אחרי עברו ולכך הקפידו שמוטב היה שלא ישלח אחריהם כלל ממה ששלח אחריהם ולא נתעכב בעדם

ולפי זה מה שאו' אחר בך ואזעק אתכם על כל שבט אפרי' כי רב הוא וארא כי אינך מושיע על פליטי אפרים אלה שבאו עתה להלחם בו אליהם אמר כי אינך מושיע כי כיחיד יחשבו בערך שאר אנשי השבט של אפרים גם נכון הוא: והרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל כתבו כי היה רוע תכונת אפרים שלא די שלא גמלו טובה ליפתה שהציל כל ישראל מכף בני עמון אלא שהעזו פניהם לבא להלחם בו ולכך לא פייסם יפתח כמו שפייסם גדעון ואמר הלא טוב עוללות אפרים וכו' אבל הרגם כי כעת העזו פניהם מסלע יותר מדי לומר ביתך נשרוף או אולי לא יקבלו ממנו הפיוס. **ומהרי"א** ז"ל הרחיב בזה עוד ונתן טעם למה בא אפרים יותר מכל השבטים להיותו אחיו וסמוך לו כי גבול גלעד קרוב לאפרים ואמ' שאין האשם תלוי באנשי גלעד כי אם האשם בראשיהם הוא יפתח שבגאה וגאון עשה זאת כדי ליטול העטרה של הנצחון לעצמו לבד לכך לא נתקוטטו עם אנשי גלעד כי אם עם יפתח לבדו ולכך אמר לו אתה חשבת להתגדל בזו וחרפה תהיה לך כי ביתך נשרוך כי לפני שבר גאון ע"כ תורף דבריו. ומה שאמר ויעבור צפונה רש"י פירש ויעבור את הירדן והלכו לצפון עבר הירדן אל הגלעד ע"כ:

**ב**

**ויאמר** יפתח וכו' וארא כי אינך מושיע וכו'. כבר דקדקתי בפסוק הקודם טעם אומרו ואזעק אתכם בלשון רבים ואחר כך אומר בלשון יחיד אינך מושיע עיין עליו. ומהרי"א ז"ל כתב שסדר יפתח כאן שלש טענות האחת כנגד מה שחשבו אפרים שמאת יפתח יצא הדבר מזדון לבו ולא מאת אנשי גלעד לעומת זה אמר ראשונ' איש ריב הייתי אני ועמי יחדיו בבני עמון באופן שאין כאן חשד לומ' שרציתי ליטול העטרה לעצמי לבדי ואמר איש ריב הייתי אני ועמי ובני עמון מאד ר"ל פעמים רבות וגם זו כאחת מהם הם עמדי והטענה השנית ואזעק אתכם וכו' ר"ל ולו הונח שהייתי אני לבדי העוש' זאת המלחמה לא היתה לי אשמה כי פעמים רבות אזעק אתכם ובקשתי עזרתכם ולא הושעתם וידוקדק בדבריו ז"ל אומרו ואזעק דלא כתב וזעקתי אלא ואזעק תמיד והטענה השלישית היא ויתנם ה' בידי ולמה עליתם אלי היום להלחם בי ר"ל ואם השי"ת לא רצה לתת את עמון בידכם בי אם בידי מה פשעי ומה חטאתי ז"ש ויתנם ה' בידי ואם הוא הורישם מפני איך לא יראתם לעלות אלי למלחמה ז"ש ולמה עליתם היו' הזה להלחם בי ע"כ תורף דבריו ועל פי שיטתו נוכל לפרש ולמה עליתם אלי היום להלחם בי כי אין לכם צד להלחם בי כי לא עלי תלונותיכ' כי אם על ה' שנתנם בידי כי אני מה.

**ולע"דן** אומרו איש ריב ולא כתיב איש מלחמ' לומר כי הוא לא עשה כי אם התחלה לעשות ריב ומריבה כל דהו וה' גמר בעדו ויתנם בידו או אמר איש ריב הייתי אני ועמי

ובני עמון לרמוז כי גם בינו ובין עמו יושבי גלעד אלה היה ריב שגרשוהו מבית אביו כאומרו שאיש ריב הייתי אני ועמי ובני עמון באופן שהמריבה בין שלשתינו אני ועמי ובני עמון ואם כן מעתה אין לחשוד אותי שרציתי לתת העטרה לעמי ולא לכם כי אתם אהובי' יותר מהם ובזה מדוקדק הלשון שאומר הייתי אני ועמי דהיה לו לומר היינו אני ועמי בבני עמון בבי"ת ולא ובני עמון בוי"ו: או יאמר איש ריב רוצה לומר אם הדבר היה נעשה פתאום היה ראוי לי להודיע לכם ולגלות אזניכם אבל איש ריב הייתי אני ועמי קודם המלחמה עשינו המריבה מאד עם בני עמון שהרי הוא רב עמי ואני עמו ופעמים שלחנו שלוחים ונתפרסמו הדברים שכל מי שהיה נדבה רוחו לבא ולעזור ולמה לא באתם זה הוא שאמר איש ריב הייתי כו' ובני עמון מאד ואזעק אתכם ולא הושעתם אם כן אין לי אשם:

**ג**

**וארא**ה כי אינך מושיע כו' הנה כל זה נראה דברי מותר שלא היה צריך להתחיל אלא ואשימה נפשי בכפי כו' אבל אמר שאחר שזעקתי אתכ' ולא הושעתם הבנתי וארא בעון שכלי כי אינך מושיע ר"ל שאינך ראוי להושיע שלא עשאך יי' מושיע לסיי' בתשוע' זו ז"ש וארא כי אינך מושיע וכו' שאילו היית מושיע מאת יי' היה נערה עליך רוח ממרום לעוררך לבא לעזרתי ובפרט בהתעוררותי שזעקתי אתכם ז"ש וארא כי אינך מושיע ומתוך כך נתאמצתי ואשימ' נפשי בכפי כי בי לבדי תלוי הדבר וא"כ למה עליתם אלי היום הזה להלחם בי כיון שלא ניתנה הישוע' על ידיכם ומיי' יצא הדבר שלא לקרות אתכם אין לכם להלחם בי ואמר ולמה עליתם ולא כתב ולמה באתם אלי לומר אתם נתעליתם עלוי רב ומעלה שעליתם בעינכם לבא להלחם בי ואמר היום הזה לומר היום הזה ולא יום זולתו מהימים שעברו היה לכם לעלות אלי להפר את נדרי מבתי אשר נתתי ויהיה אם כן נרמז כאן מה שכתוב בתנא דבי אליהו היה לו לפנחס שיאמר להם להפר נדרי לא באתם אלא לעשות עמי מלחמה באתם ע"כ ומדברי מהרי"א מובן דהכי קאמר אם ביום זולתו הייתם באים לילחם בי בעודי הדיוט לא תאשמו כי מה אני אכן כעת שנתן יי' אותם בידי למה עליתם אלי היום הזה שאני משוח ה' להלחם בי שהרי הוא כאילו אתם לוחמים עם יי' כי אני מה כי תלינו עלי:

**ד**

**ויקבץ** יפתח את כל אנשי גלעד וכו' קשה דאעפ"י שאמר ויקבוץ יפתח כי הוא המקבץ עם כל זה היה לו לומר וילחמו את אפרים בלשון רבים כדכתיב ויכו אנשי גלעד וכו' כי הם הלוחמים והמכים לא יפתח ואפשר שרמז כאן כי יי' נלחם באפרים כי קנו' ונוקם הוא איר היו כפויי טובה לבא להלח' עם מי ששם נפשו בכפו להושיעם מבני עמון וז"ש

וילחם את אפרי' הב"ה ולא קאי איפתח הנזכ' בתחילת הפסוק ונרמז כאן מה שאמר בתנא דבי אליהו הובא בילקוט זה לשונו יושב על כסא שופט צדק יהי שמו הגדול מבורך לעול' ולעולמי עולמי' אחר ששם זה נפשו בכפו ובא להציל את ישראל מבני עמון ומואב ובאו אלו לעשות מריבה עמו מיד עמד והרגו מהם מ"ב אלף שנא' אמור נא שיבולת ויאמר סיבולת שיבולת זה לשון ע"א כאדם שאומר לחבירו שא בל ומי הרג אותם פנחס שהיה ספקה בידו למחות ולא מיחה ולהתיר נדרו ולא התיר וכל מי שספק בידו למחות ולא מוחה להחזיר את ישר' למוטב ולא החזיר כל דמים שנשפכים בישראל נשפכין על ידו שנאמר ואתה בן אדם וכו' ע"כ הרי שהשי"ת השופט בצדק נתן לו הנצחון על שבאו לילחם בו שלא כדין ומ"ש כי אמרו פליטי אפרים רש"י ז"ל כי אמ' פליטי אפרים אתם גלעד פחותים שבאפרים היו מבזים את הגלעד ואומרי' להם מה אתם גלעד חשובי' בתוך אפרים ובתוך מנש' כן ת"י ע"כ ולפי' זה חסרה תיבת מה ותיבת אתם נמשכת אל גלעד אתם גלעד בתוך כו' אכן אומרו אח"כ והיה כי יאמרו פליטי אפרים אעבורה וכו' מוכיח כפי' זה ומהרי"א ז"ל כתב דברי ת"י והרחיב אותם שכוונ' החירוף לומר אתם גלעד בין אפרים ובין מנשה מובלעים שאינכם מחוז בפני עצמו ולמה תתנשאו שאתם כגרי' בין אדני הארץ ואינכ' חשובים כלום ובזה לא יש חסרון תיבת מה ואולי זהו מה שכתב רש"י ז"ל אלא שכתב תיבת מה אתם כדי להסבירו למבין והרד"ק ז"ל כתב שתיב' אתם נקשרת עם פליטי אפרים אתם והכי קאמר ויכו אנשי גלעד את אפרים יען שאמרו וחרפו אפרי' הנז' את גלעד ואמרו לו לגלעד פליטי אפרי' אתם שאתם מחולקים בתוך אפרים ובתוך מנשה ולפי שהיו מחרפים אותם כך היו אנשי גלעד מכים אותם ע"כ תורף דבריו ולפי זה אומרו והיה כי יאמרו פליטי אפרים אעבורה אין אותו פליטי אפרים כראשון שהראשון חירוף וגידוף לבני מנשה שהם פליטי אפרים ומה שאומר והיה כי יאמרו פליטי אפרים הם ממש פלטים מאפרים ואעפ"י שמתדמה בלשון מתחלף הוא בענין או יהיה כמו שמתקן אותו מהרי"א ז"ל בסמוך בסוף דבריו ומהרי"א ז"ל כתב כי אמרו פליטי אפרי' כו' כי אמ' אפרים לגלעד פליטי אפרי' אתם גלעד ר"ל שאינכם פליטים ונצולים אלא בעבור אפרי' שהרי אתם עומדי' בתוך אפרים ובתוך מנשה וע"י זה פליטים אתם גלעד בהיותכ' נבצרי' משני עבריכ' ומ"ש אפרי' כן לאנשי גלעד בשעת המלחמה היו אומרים להם כן ומפני זה זכר שלכד גלעד את מעברות הירדן אשר יעבור בו אפרים ואו' והיה כי יאמרו פליטי אפרי' ר"ל והיה בעבור מה שאומרים אפרים לאנשי גלעד קודם זה כמו שנזכר למעלה פליטי אפרי' בעבור זה היו אומרים להם אנשי גלעד בהיותם על המעברות האפרתי אתה ר"ל אם הוא משבט אפרים ולהיותם נפוצים כצאן אשר

אין להם רועה והיו אומרים לא ואנשי גלעד מבחינים אותם כאמרם אמור נא שיבולת וכו' ע"כ תורף דבריו בזה וק"ק דכיון שקוראים לאנשי גלעד פליטי אפרים מצד היות גלעד בתוך אפרים ובתוך מנשה יקשה מה ראית לקראם פליטי אפרים ולא של מנשה המגין עליהם בעבר השני או לפחות יקראו אותם פליטי אפרים ומנשה יחדיו ואפשר שאפרי' גבורים יותר ולכך תולים הפליטי' בהם לקרות אותם פליטי אפרים ולא פליטי מנשה: **ולע"דן** ויכו אנשי גלעד את אפרים לא את הברורים אצלם באפרים בלבד אלא גם על הסתם כשהיו רואים חבורת אנשים היו אומרים להם פליטי אפרי' אתם יתר פליטה מהמחנה של אפרים שהרגנוהו וברחו פליטים מהם אתם ונהרוג אתכם ז"ש כי אמרו אנשי גלעד לכת האנשים שהיו רואים אותם היו אומרי' להם פליטי אפרים אתם כי גלעד בתוך אפרי' ובתוך מנשה יושבים ומכירים אותם או קצתם שהם פליטים מאפרים והורגי' אותם יחדיו וזהו מה שמפרש אח"כ ואו' גלעד בתוך אפרי' בתוך מנשה:

**ה**

**וילכוד** גלעד את מעברות הירדן כו' לו' שאין צריך לומ' שכשהיו רואים חבורת אנשים שהיו אומרים להם פליטי אפרים אתם והורגים אותם כי גלעד עומד בתוך אפרים ובתוך מנשה ומכירי' אחד או שנים מהם שהם מאפרים וגיד עליו רעו והורגים כולם אלא אפי' ליחידים שהיו פוגעים שלא היו מכירים אותו היו בודקים אותו באמור נא שיבולת וכו' והורגים אותו ז"ש והיה כי יאמרו פליטי אפרי' שנמלטו מהמלחמה אעבורה הירדן לנוס אל ארצי ומולדתי נתחכמו אנשי גלעד ויאמרו האפרתי אתה וכו' וע"י זה מתברר אצלם שהוא אפרתי והורגין אותו ולפי זה פליטי אפרים האמור כאן עם פליטי אפרים אתם שוים במבטא ובענין ומ"ש וילכוד רש"י ז"ל היו שומרים במקום המעברות ע"כ ומ"ש האפרתי אתה הרד"ק ז"ל נקרא אפרתי מי שהוא משבט אפרים ונקרא אפרתי אשר מבית לחם יהודה כמו ודוד בן איש אפרתי ע"כ: **ולע"דן** לדקדק ויאמרו לו אנשי גלעד וישאלוהו אנשי גלעד צודק יותר ועוד מה תועלת בשאלתם זו הראשונה כי מי פתי וחסר לב שיאמר אפרתי אני שיהרג בודאי שיאמר לא וצריך ליבחן בשיבולת סבולת וא"כ מתחילה היה לו לומר והיה כי יאמרו פליטי אפרים אעבורה ויאמרו לו אנשי גלעד אמור נא שיבולת ויאמר סיבולת כי לא (ידין) [יכין] כו' וישחטוהו. ונראה שה"א האפרתי איננה ה"א השאלה כי אם ה"א התימה לומר האפרתי אתה ר"ל היתכן שאפרתי אתה ודאי שאינך אפרתי ואף הוא ישיב אמריו לא רחמנא ליצלן ויתור ה"א של האפרתי יתירה היא ועשו כן כדי שיבטח לבו שהאמינו בדבריו שאיננו אפרתי כדי שאח"כ כשיאמרו לו אמו' נא שיבולת ויאמר סיבולת שלא יתן לבו להכין לשונו לדבר צחות לומר שיבולת כדי שלא

יהרג וזהו ויאמרו לו אמור נא שיבולת ויאמר סיבולת שלא יכין הכנה לדבר כן כי בטח לבו שהאמינוהו במ״ש לא אפרתי אני ולא רמיא עליה מתוך שמחת ההצלה שניצל לא כן אם מתחילה היו שאלי׳ אותו אמו׳ נא שיבול׳ היה מכין עצמו לאומ׳ ומכוון דבריו כי כיון שעדיין לא ניצל יתן אל לבו לומר הלא דבר הוא ויכוין לומר שיבולת ולא סיבולת:

**ו**

**ויאמרו** לו אמו׳ נא שיבולת רש״י ז״ל שיבולת הנהר הזה אעבור ולא יכין לדבר כן שהיו מגמגמים בלשונ׳ ע״כ וקרוב לזה כתב הרד״ק ז״ל כמו שהיו מנסין אותם בזאת המלה כך היו מנסין אותם בכל מלה שיש בה שי״ן והאפרים קורין אותה סי״ן ולקח הכתוב אח׳ מהמלות ויש מפרשים בי לקח מלת שיבולת לפי שהיה שיבולת הנהר במקום שהיו עוברים אפרים שהיו מגמגמים באותה השי"ן אולי היה אויר ארצ׳ גורם זה כמו אנשי צרפת שאין מבינים לקרא השי״ן וקוראין אותה כמו תי"ו רפה ע״כ וכן כתב מהרי״א ז״ל וכבר זכרתי מה שאמרו בתנא דבי אליהו שיבולת ל׳ נוטריקון הוא שא בל כי בל ע״א כמו כרע בל קורס נבו כו׳ ומ״ש ויפול בעת ההיא מאפרים מ״ב אלף איש הר"דק כתב ז״ל והמלחמה הזאת לא היתה להם לאנשי גלעד כי אם עם האנשים הרקים והפחותים שבאפרים והם נקראים פליטי אפרים והם אשר היו צריכים לעבור הירדן לרעות בעבר הירדן מקום מרעה שהיה שם מרע׳ לבני אפרי׳ כמו שאנו עתידים לומר בספר שמואל בפסוק ביער אפרים והפחותים הם הרועי׳ ברוב וההרג הרב הזה היה לעונש עונו׳ שהיו בשבט אפרים בנסתר ע״כ. **ומהרי״א** ז״ל הכריע מלשון הכתוב בעת ההיא שהיה זה ההרג של מ״ב אלף ביום המלחמ׳ ולא שהיה מנהגם כן לרשעים משבט אפרים עד כאן. והדין עמו ובטעם ההרג הרב הזה זכרנו בפסוק ויקבוץ יפתח משאז״ל שבעבור שהעזו פניהם ביפתח לו׳ לו ביתך נשרוף במקום שהיה ראוי ומחוייב שיפייסוהו וירוממוהו בקהל עם על אשר שם נפשו בכפו להציל ישראל מבני עמון ולא די שלא החזיקו לו טובה אלא שחרפוהו לכך נפלו מ״ב אלף של אפרים:

**ז**

**וישפט** יפתח את ישראל וכו׳ מ״ש ויקבר בערי הגלעדי בערי לשון רבים הרד״ק כתב ז״ל דרך הדרש הזה שהוכ׳ בשחין כבד מאד והיה נופל אברים אברים מעיר לעיר ובכל עיר שהיה נופל אברו היה נקב׳ וזה היה לו בעונש שהרג בתו ולא נשאל על נדרו ובדרך פשט בערי הגלעד פירושו באחת מערי הגלעד וכמוהו בשתים תתחתן בי באחת משתים ועל עיר בן אתונות כמו אח׳ מן האתונות ע״כ וכן כת׳ מהרי״א בערי הגלעד באחת מערי הגלעד והרלב״ג ז״ל כתב כן והוסיף והנכון אצלי כי יפתח מפני שלא השאיר אחריו בן או בת יהיה נקרא בם שמו צוה שיקברו עצמותיו בכל ערי הגלעד קצת פה וקצת פה

כדי שיהיה לו זכר בכל אותם המקומות שהציל מיד בני עמון עכ"ל: **ולע"דן** שההרג הזה שנעשה בבני אפרים גרמה לו ג"כ ליפול בערי הגלעד אברים אברים כמו שנפלו כמה נתחים טובים מאפרים וילפינן כן מסמיכות הענינים:

**ח ט**

**וישפט** אחריו את ישראל איבצן וכו' ויהי לו שלשים וכו' רש"י ז"ל איבצן זה בועז והוא מדברי חז"ל ואמרו שזכה ונשא ל' בני' ול' בנו' וכלם מתו יען שבכל אלו הסעודות לא זמן את מנוח לפי שהיה עקר כודנת' עקרת' במאי פרע ליה ולפיכך מתו כלן בחייו ומנוח זכה לבן שופט ישראל הוא שמשון ללמדך שאין להתגאו' לא בעושר ולא בבני' ע"כ וכן הביא הר"דק ז"ל והוסיף לפי הפשט שכונ' הכתו' לספ' ההצלח' הזו הגדולה מנשואי בנים ובנות ששים שכלם השיא' בחייו ואין זה אלא הוראת מעשים טובים מחייבים בו וחייבו ג"כ לשפוט את ישראל שהיא מעלה גדולה ע"כ ומהרי"א ז"ל כתב שענין זה מקושר עם ענין יפתח שבת יחידה היתה לו ולא זכה שתנשא ובועז הוא איבצן השיא שלשים בנים ושלשי' בנות כולן בחייו גלגל הוא שחוזר בעולם ואגב אורחיה הודיע מנהג ג'ינובא שהבני' לעולם אצל אביה' והבנות שולח החוצ' אצל בעליהן ולא ידור החתן אצל חמיו כי קל מסובין הוא כמו שאמר בן סירא עד כאן תורף דבריו:

**יג יד**

**וישפט** אחריו וכו' ויהי לו מ' בני' ול' בני בני' כת' הר"דק הסיפור הזה להודיע הצלחתו שראה בנים ובני בנים גדולי' אנשים רוכבים על עיירים מרוב עושרם וגדולתם שלא היו צריכי' להתעסק במלאכה או עבודת הארץ ונתמנה שופט על יש' ע"כ וכן כתב מהרי"א ז"ל שהיה כבוד ועזר גדול לשופט הזה שהיו לו בנים אנשים נכבדים כולם אחריו כחצים ביד גבור לכל דבר שבקדוש' אשרי הגבר אשר מלא את אשפתו מהם עד כאן:

## יג

**א**

**ויוסיפו** בני ישראל לעשות הרע וכו' הרד"ק ז"ל מ' שנה מחשבון ימי השופט הם אלו המ' ע"כ והר"לבג כתב וזה המספר התחיל סביב צמיחת ממשלת שמשון אמנם קודם זה מכרם השי"ת ביד פלשתים מקודם עת יפתח ובימי השופטים אשר אחריו שזכרנו היו פלשתים מצרי' את יש' ולזה בא היעוד לאשת מנוח שהי' הרת ותלד בן והוא יחל להושיע את ישר' או אולי לא היתה כלל יד פלשתי' על ישראל בימי' ההם אבל ייעד שני העניינים יחד והוא שבבר יהיו ישראל ביד פלשתים ושמשון יחל להושיעם עד כאן:

**ב**

**ויהי** איש אחד מצרעה ממשפחת הדני חז"ל אמרו במדרש רבה פרשת נשא ויהי איש א' וכו' ויהי לשון צער והוא מהו שאמר בסמוך מות נמות כי אלהים ראינו וכו' ור' יודן אמ' כל מקו' שנא' בלשון זה בצדיקים שקול הוא כל"א צדיקים כמנין ויהי איש אח' כל מקו' שנא' אח' גדול ומיוחד שבעם מצרע' והלא צרעה ליהוד' שנא' אשתאול וצרעה ואשנה ומצינו צרעה לדן ויהי גבול נחלתן צרעה ואשתאול לפיכך צ"ל שהיה ממשפחת הדני פי' אינו אומר משבט דן אלא ממשפחת הדני מלמד שהיה אביו מדן ואמו של מנוח מיהודה ועל זה אמר יעקב דן ידין עמו כאחד שבט ישראל כמיוחד שבשבטים זה יהודה לכך הקישו ליהודה שמארץ יהודה היה ואמו היתה מיהודה וכן מנוח היה מדן ואשתו מיהודה נמצא שמשון בא משבט דן ומשבט יהודה שכך אמר אמיה דשמשון הצללפוני והיא מיוחסת על שבט יהודה שנאמר ושם אחותם הצללפוני עד כאן נמצא שדקדק באומרו ממשפחת הדני ר"ל ממשפחה אחת היא ממשפחת האב היה מהדני כי ממשפחת האם הוא מיהודה: והרד"ק ז"ל כתב הדני בי"וד היחס כמו המנשי ומשפחת כמו שבט וכן ויקרב את משפחת יהוד' עקרה ולא ילדה תוספת ביאור וכן ותהי שרי עקרה אין לה ולד ע"כ והנה חז"ל דרשו שם מיתור אין לה ולד שאפי' עיקר מטרין לא היה לה וגלף לה הקב"ה וא"כ צריך להבין כאן כפל עקרה ולא ילדה: **ולע"ד** נראה שאמר איש א' מיוחד שבעם צרעה כמו שזכרנו מדברי חז"ל שאעפ"י שעם הארץ היה למ"ד וילך מנוח אחרי אשתו אחריה ממש דלא ידע אפי' מקרא ותלך אחרי האיש עכ"ז היה שלם במידות ואין כמוהו בצרעה ולכך זכה לבן מושיע את ישראל וראה מלאך יי' פנים אל פנים או אמר איש אחד במ"ש חז"ל כי הוא לבדו בא ממשפחת הדני מאביו אבל אמו משבט יהודה היא נמצא שהיה אחד מיוח' בדבר הזה כי כל שאר האנשים והנשים ידבקו איש לבית אבותיו וינשאו נשים משבטם אבל אביו של מנוח נשא אשה מיהודה והיה זה כדי שיהיה אמיץ לבב דמיהודה קאתי וכן נשא מנוח אשה מיהודה כדי שיצא שמשון אביר לב שאמו וזקנתו מיהודה קאתו ז"ש איש אחד מצרעה יחידי הוא שבא ממשפחת הדני ר"ל שאביו לבד מדן ואמו מיהודה לא שנעשה בחשק ח"ו אלא מיי' יצא הדבר מהטעם הנז' ז"ש הדני ע"ד מ"ש חז"ל הראובני ה"א בתחילת תיבה וי"וד בסוף תיבה בכל השבטים להעיד שהם שבטי יה כן נאמר כאן הדני ה"א בראש וי"וד בסוף להעיד יה עדות ברורה שלשם שמים נתכוונו ומיי' יצא הדבר ולכך לא נקראת זו זונה במו אם יפתח וז"ש ג"כ ושמו מנוח כמו שמצינו בכל הצדיקים ששמן קודם להם ושמו בועז ושמו מנוח דומים לבוראים ושמי יי' כמו שאמרו חז"ל וביארתי דבריהם ז"ל בכלי

חמדה ואמר ושמו מנוח במ"ר פי' למה נקרא שמו מנוח שזבה לדבר עם המלאך והנבואה נקראת מנוחה שנאמר ושריה שר מנוחה מלמד שזכה ברוך בן נריה לרוח הקדש כמה דתימא ונחה עליו רוח יי' עכ"ל דנח מצאנו מנוח לא מצאנו לז"א למה נקרא שמו מנוח ולא נח ודרשו מנוח על שזכה לנבואה הנקראת מנוחה ואמר ואשתו עקרה ולא ילדה כי תקרא עקרה אפי' יולדת אחד לכך אמר עקרה ולא ילדה או יאמר במ"ש חז"ל שנפל מחלוקת בין איש לאשתו מנוח אומר לאשתו את עקרה ולא אני עקר והיא אמרה אתה עקר ולא אני ולפי האמת העקרות בה וכמו שאמר המלאך הנה נא את עקרה ולא בעליך ע"כ דבריהם ובזה אבין אומרו עקרה ר"ל היא עקרה ומתרעמת על בעלה שלא ילדה ר"ל שאומרת שהיא ראויה ללילד ולא ילדה בסיבתו ולכך בא המלאך להכריע האמת וכן כתבתי בכלי חמדה בסדר נשוא השני:

**ג**

**וירא** מלאך יי' אל האשה הרל"בג ז"ל כתב שאין זה מלאך ממש כי אם פנחס שבא במלאכות יי' ולא רצה לאכול גדי עזים כדי לישב בלב מנוח ואשתו שמלאך יי' ושליחותו בא כדי שיהיו נזהרי' בכל מה שאמר להם עד כאן והדבר קשה להוציא הכתובים מפשטן למה זה תשאל לשמי והוא (פליא) [פלאי] למה פנחס יעלים שמו ממנו ולמה לא יאכל כי אין האמות דבריו תלוי באכילה ומהריי"א ז"ל כתב שהוא מלאך ואמר שנראה אל האשה ולא למנוח בעלה להיות האשה מוכנת יותר ממנו בחכמה ובדעת כנראה מויכוח ויאמר מנוח אל אשתו מות נמות כו' ותאמר לו אשתו כו' כי היא עקרת הבית ומוכנת להשיב יותר ממנו להשיג מראה כזו לראות מלאך יי' ממש וגם אפשר שבא אליה המלאך שאליה בא ציווי השמירה מאכול כל דבר האסור לנזיר ולא לבעלה ע"כ: **ולע"דן** שדברי מהריי"א ז"ל רמוזים במ"ר פ' נשא (פי') [פ"י] וירא מלאך ה' אל האשה מכאן אתה למד שאשתו של מנוח צדקת היתה שזכתה לדבר עמה מלאך ולשום שלום בינה לבין בעלה ולהודיעה שהיא עקר' והיא מונעת ההריון ולא בעלה לכך דבר עמה ולפי שראתה המלאך נקראת שמה הצללפוני שהיא פונה במלאך ואין צלל אלא מלאך כמה דתימא כי על כן באו בצל קורתי להלן שהיה לוט צדיק יותר מאשתו באו המלאכים בצל קורתו ולא בצל קורתה ברם הכא שבא המלאך בצילה לפי שהיתה צדקת לכך נקראת הצללפוני למה נאמר הצלל ולא אמר הצל לפי ששתי פעמים (נראתה) [נראה לה] לאשה אחת בעיר ואחת בשדה כי באומרו מכאן אתה למד שאשתו של מנוח צדקת היתה רמז להיותה מוכנת יותר מבעלה שזכתה לדבר עמה מלאך שזכתה והוכנ' לדבר עמה מלאך וזהו וירא מלאך יי' אל האשה דמהתם למד מכאן אתה למד כו' ואמר עוד ולשום שלום

בינה לבין בעלה כאילו היא טענה שנית שלא דבר עם בעלה יען שכוונתו לשים שלום בינה לבין בעלה ע"י מה שיאמר לה את עקרה ולא בעליך ולא יאות לומר כן לבעלה כי יוסיף זדון עליה ז"ש ולשו' שלום בינה לבין בעלה ולהודיע' שהיא עקרה כו' לכך דבר עמה שזו סיבה שנית להראות אל האשה ולא אל בעלה והוכיח בעל המאמר כן משמה שנקראת הצללפוני ואמר ולפי שראתה במלאך יי' דהי"לל המלאך ב"הא לא במלאך אבל כיון לענין נחמד להודיענו איך היא הבינה שהיה מלאך מעת ראותה אותו וכמו שהרחבתי בדקדוק תיבת לאמר איש האלהים וכו' ז"ש ולפי שראתה במלאך רוצה לומר שהשיג' היותו מלאך ופונה בו בכוונה ואלו אמ' שראת' המלאך לא היה מוכיח בלשונו שהשיגה בו שהוא מלאך ודקדק זה משמה שנקרא' הצללפוני שה"הא יתירה לכך אמ' ולפי שראת' במלאך נקרא' שמה הצללפוני רוצה לומר ב"הא יען שהיא פונה במלאך באופן שהה' במקו' היא ואין צלל אלא מלא' כו' ומסיק ברם הכא לפי שהי' צדקת נקרא' הצלל כי בצל קורתה בא ולא בצל קורתו של מנוח שהיא חשובה ממנו וע"ז הקשה ואמר למה נאמ' הצלל ולא נאמ' הצל שקושיא זו מקושר' עם האמו' וכמו אי הכי כלו' כיון שאמר' שהאש' צדקת ממנו ובצל קורת' בא המלך שהיא המוכנ' יות' קש' דאי הכי למה נקרא' הצלל שמור' על שתי צללי' דאיכ' למיטעי דבצילו של בעלה נמי בא דאי לאו הכי הצל מצי למימ' ולא הצלל לזה משיב דלעולם הצלל תרתי משמע וכולן באשה לפי ששתי פעמי' (נראתה) [נראה לה] אל האשה אחת בעיר ואחת בשדה וזהו הצלל שתי צללים וכולן באשה ועדיין צריך להבין מי הכריחם לומר זה אחת בעיר ואחת בשדה מה צורך בזה כי באומרו שתי פעמי' נראה לאשה בזה יצא קושית למה נאמר הצלל ומה לו עוד באחת בעיר ואחת בשדה ואפשר שהוקשה להם דאי הכי דתרתי צללי' קאמר קרא לכתוב הצלצל לזה אומר שלפי ששתי פעמים נראה לאשה לכך נאמר הצלל ולא הצל ולפי שלא היו שתיהם בעיר להיותם שוות שבשתיהם נראה בצל קורתה לכך כתב הצלל ולא הצלצל שהרי לא היה כאן כי אם צל קורה אחת בעיר שהאחרת בשדה ויספיק יתור הלמ"ד להודיע ששני פעמים נראה אליה המלאך ולהורות שאינם שוות במקום אחד לרמוז זה כתב הצלל ולא הצלצל הרי למדנו היות אשתו של מנוח המוכנ' יותר מבעלה כדברי מהרי"א ושהיה מלאך ממש ומהרי"א ז"ל הוכיח והכריע כן מהזכירו מלאך סתם ומעלותו בלהב וכמה הכרחיות ולמפורסמות אין צריך ראיה והנה חז"ל בפסוק והוא (פליא) [פלאי] אמרו בפשיטות שהוא מלאך אבל לבד זה מצאתי חידוש ב"סה בפרשת וירא אליו בסתרי תורה בתוספתא א' היות שם מלאך זה אוריאל והוא הרביעי במרכבה שהשלשה אנשים שנראו לאברהם אבינו הם מיכאל גבריאל רפאל הא'

בשר את אברהם והשני רפאו והשלישי הפך סדום והרביעי אוריאל שכאן אוריאל היה המבשר ע"כ וראיתי לע"דן להסמיך שם המלאך בפסוק הזה וי"ר מלאך יי' אל כי תיבת וירא עם תיב' אל אוריאל ומלאך יי' באמצע והטעם שבא אוריאל לבשר ענין שמשון לפי שהזהירו בכמה דינים פרטיים ועל שם אור תורה זו שלח לו את אוריאל ויוכיח היותו מלאך ממש במה שאמר לה הנה נא את עקרה ולא בעליך כמו שאחז"ל ומתרעמת על בעליך שלא כדין באו' שלא ילדת כאילו בו תלוי הדבר אמנם לע"דן להבין זה במ"ש חז"ל בפ' נשא ששכבת זרע היה בבטנה ולא קלט עד בא דבר המלאך הזה ולמדו זה ממ"ש הנך הרה ולא כתב הנה תהרי ע"כ שזה נל"עד שכיון באומרו הנה נא את עקרה ר"ל הנה נא בעת ועונה הזו שני הפכים ברגע א' שהנה נא את עקר' ולא ילדת ונא ג"כ והרי' וילדת בן שיקלוט שכבת זרע בגזרתו יתברך שעקרה כו' והרית כו' שני הפכים אלו ימצאו נא ביך היותך עקרה ובו ברגע זה והרית וילדת בן והוא פלא שיקלוט הזרע בן עם היות שאשה מזרעת תחילה יולדת זכר כו' ובזה מדוקדק גם כן אומ' והרית ולא אמ' ותהרי אלא והרי' בלשון עבר:

ד

**ועתה** השמרי נא כו' הרד"ק ז"ל דקד' מוא"ו ואל תשתי כו' שתיב' השמרי נא הוא על שמיר' נפשה מהטמ' למתי' במגע ומשא ואהל כדין נזיר עולם שאסו' בטומא' ומ"ש אל תאכלי כל טמא היינו שלא תאכל דברי' טמאי' או אפי' דברים טהורים ואסורים לנזיר קור' אותם טמא כיון דאסורי' לנזי' וכן אחז"ל ורש"י ז"ל מאי כל טמא דברים האסורים לנזיר ע"כ והוא ז"ל עצמו כתב ניגוד לדבריו מחז"ל ששמשון נטמ' למתי' ולדבריה' ז"ל השמרי נא כלל ואומ' ואל תשתי כו' פרט ואין בכלל אלא מה שבפר' אבל לא נצטו' על שמיר' טומאה ומפני זה פירשו חז"ל ואל תאכלי כל טמא על דברים האסורי' לנזיר לא על דברים טמאים שהרי לא נצטוה בטומאה ע"כ תורף דבריו:

**ולע"דן** אקיים דבריו שפירוש השמרי בעודה מעוברת מטומאת מת כדי שיהיה קדוש ולכשיגדיל ינהוג נזירותו בשער לבלתי הקל בתער ואם ירצה גם כן לנהוג בתורת חסידות פרישות מטומאה ינהוג והנה בהיות שמשון שפיפון עלי אורח הורג בפלשתים לא רצה לנהוג פרישו' מטומאה כי כל ימיו עומד בין המתים וההרוגים. ולפי פשט הפסוק באומרו השמרי נא ואל תשתי יין וכו': אמרו חז"ל בפרשת נשא מ"ר (פירוש) [פ"י] ועתה השמרי נא הזהירה שלא תשתה חומץ יין וחומץ שכר וכל משרת ענבים שאלו אינם אלא משמרת ליין כדי שלא יבא לשתות הנזיר יין לכך אסרן עליו הכתוב ואל תשתי יין ושכר כמשמעו עד כאן ולפי זה השמרי נא זהירות שתעשה משמרת למשמרתו וסייג

כמו שאסרתם התורה כדי שלא ישתה היין עצמו ואפשר כי האשה ההרה שומרת עצמה ממשא כבד שלא תפיל ומיגיעה יתירה גם צריכה זהירות כמו שאמרו חז"ל שלשה חדשים הראשונים רע לאשה ולולד שנעשה סנדל ועל זה אמר השמרי נא מאלו הדברים דחמירא סכנתא מאיסורא ואל תשתי יין וכו' מוסיף דברים האסורים מן הדין על הדברים האסורים מצד הסכנה ובזה צדקה וא"ו של ואל תשתי וכו' כמשפטה מוסיף על ענין ראשון ויש הוכחה לפירוש זה שהרי כשספרה לבעלה לא הגידה דבר זה של השמרי כי אם זה דברה אליו ועתה אל תשתי ואילו היה זהירו' דין כמו שאמר השמרי כמו שפירש הר"דק ז"ל למה לא ספר' כן לבעלה וראינו המלאך כשבא שנית שונה בדבר מכל אשר אמרתי אל האשה תשמר וכו' אלא שמהיו' זירוז השמרי נא הדבר ששומרת המעוברת כדפרשי' בושה להגיד כן לבעלה והמלאך כשבא רמזו להם בסתם מכל אשר אמרתי אל האשה תשמר והוא הנכון עוד אמר ועתה השמרי נא ר"ל כיון שהנך הרה מהעת הזאת שקלט השכבת זרע כמו שכתבתי למעלה בפסוק וירא מלאך ה' ראוי שעת' בעת הזאת יתחיל השימור מהדברים שיזכיר ז"ש ועתה השמרי עתה דייקא וטעם הפרישות הזה מהיין מעת ההריון כתבו חז"ל במדרש פ' נשא גלוי וידוע למי שאמר והיה העולם ששמשון היה הולך אחר עיניו לפיכך הזירו בנזיר שלא יהא שותה יין לפי שהיין מביא לידי זמה ומה בזמן שהיה נזיר הלך אחר עיניו אילו היה שותה לא היה לו תקנה לעולם מרוב שהיה רודף אחר הזמה עכ"ל וכן כתב הרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב בזה בקירוב והוסיף לומר שהתכלי' כדי שיהי' מזג הנער טהור מהריון מתחלף אל פלשתים האוכלים כל טומאה ושותים במזרקי יין ויהיה זה סיבה לשנאתו אותם ותמיד ילחם בם וינקם נקמות ה' ע"כ באופן שאז התחילו ישראל להלחם עם פלשתי' במ"ר פרשת נשא (פי') [פ"י] אמרו והוא יחל בו תהיה חלה נבואת יעקב שאמר דן ידין עמו יהי דן נחש וכו' ומ"ש יין ושכר הרד"ק ז"ל כתרגומו חמר חדת ועתיק ורבי אליעזר הקפר יין זה מזוג ושכר יין חי ע"כ:

**ה**

**כי** הנך הרה ויולדת בן וכו' הר"דק ז"ל הנך הרה תהיה הרה וילדת בן מורכב מן יולדת וילדת ואמר בו בלשון פועלת ואעפ"י שעדיין אינ' יולדת לפי שאמ' הרה שהוא תאר כמו פועלת אמר ג"כ לשון פועלת בלידה ואמר בו לשון ופעלת לפי שעתיד' ללדת או יהי' ויולד' מן הדומה למרובע ע"כ ומ"ש ומורה לא יעלה חז"ל פי' לשון מורה וירא' שאין השער מתייירא אלא מהתער שמשחית אותו לא מהמספרים שאין להם השחתה והר"דק ז"ל פירש הוא התער וכן תרגם יונתן ומספר והוא יחל להושיע את ישראל חז"ל אמרו

בויקרא רבה אמר רבי אחא בר חנינא הוחלה שבועתו של אבימלך דכתיב אם תשקור לי ולניני ולנכדי: והר"דק ז"ל והוא יחל כי השופטים אשר היו לפניו לא היו נלחמי' בפלשתים או אמר והוא יחל לפי שלא הושיעם תשועה שלמה כי אם התחלת תשועה ע"כ ואזיל לטעמיה שהארבעי' שנה הנזכרי' למעלה ויתנם ה' ביד פלשתים ארבעים שנה הם נמנים עם עשרים שנה של שמשון שלא היתה תשועתו שלמה מסיבת היות ישראל בלתי שלמים ולא שבו בתשובה שלמה אל השם ית' ולכך איש מהם לא הרי' ידו במלחמה כי אם שמשון לבדו באופן שעשרי' שנה של שמשון ועשרים שנה של שעבוד הכל נמנו במ' כי בכלם היו כבושים תחת יד פלשתים אלא שמיראתם ממנו היו נמנעי' מלילחם בישראל וזהו יחל להושיע את ישראל ע"כ תורף דברי הר"דק ז"ל: וכבר כתבתי סברת הר"לבג בזה בפסו' ויוסיפו בני יש' לעשות הרע וכו' ובטעם איסור הגילוח כתב הרלב"ג ז"ל שהיה סיבה לגבורתו בטבע וכתב עליו מהרי"א ז"ל זה לשונו והשתדל (האדם) [החכם] לחזק זה כפי השרשים הטבעיים השער מתהו' מהאד האדומי ודבריו בזה כלם הבל המה כי אין השער מחליש ולא הנזירות מרב' הגבורה וד"ז לא היה בטבע כי אם בהשגח' ה' בהיותו נזיר אלהים מקיי' מצות ה' כחו גדול וכאשר עבר על מצוה זו והעביר אדרתו ממנו סר כחו כי גילה סוד ה' אל האשה וסבת הגילוח ראוי לעונש ונמסר ביד פלשתי' כי סר צילו ית' מעליו אבל כפי האמת רצה השי"ת שיהיה מזגו מתחלף מפלשתים כמו שכתבתי וגם לסיבה אחרת לפי שהיה גלוי לפניו ית' הדברים הזרים שעתיד שמשון לעשות שלא יתלו בהיותו שכור או שתוי לכך הדירו מן היין וגם צוהו שמורה לא יעלה על ראשו כדי שיהיו קצוותיו תלתלים שחורות כעורב כמתאבל על שעבוד ישראל כדי שיהיה כוסף תמיד לינקם מפלשתים וז"ש ומורה לא יעלה וכו' הטעם כי נזיר אלהים וכו' וראוי שיתנהג בדיני הנזירות והטעם הב' והוא יחל להושיע את ישראל ובעבור זה ראוי שיגדל פרע שער ראשו כדי שיהיה כמתאבל על ישראל וזה יביאהו לנקום נקמתם ולכך ראוי שיתחלף במזגם ואמר והוא יחל התחלת תשועה ולא תשועה שלמה כדברי הר"דק ז"ל:

**ולע"דן** לדקדק אומרו שנית כי הנך הרה ויולדת בן שכבר נאמר והרית וילדת בן ויובן זה במה שכתבתי הנך הרה שעתה יקלוט השכבת זרע ז"ש הנך הרה בלשון הווה וזהו גם כן ויולד' בן מלה מורכבת מהווה ועתיד כי כבר נתעבר' מזכר ועל כל פנים תלד אותו והודיענו גם כן שמצד קדושתה במצות האלו של השמרי נא ואל תשתי יין ושכר ואל תאכלי כל טמא והטעם שאני מזהירך בזה הוא כי אלו סימנים מועילי' לקיום ההריון שלא תפילי ויצא לאור שתלדי בן ז"ש כי הנך הר' ר"ל ע"י הסימני' אלו של אל תשתי

יין וכו' ואל תאכלי כו' ע"י זה הנך הרה ויולד' בן ומור' וכו' ומחוייב' את בזה ג"כ מצד הנער בעצמו כי נזיר אלהי' יהי' הנע' מן הבטן כו' ע"כ את מוכרח' מהב' סיבו' אלו הא' בקיו' ההריון והב' כי נזיר אלהי' יהיה הנער מן הבטן וכו' ומצאתי סיוע לדברי אלה מן המדר' רבה בר קפר' אומ' גדול השלום שדבר הכתוב בלשון בדוי בנביאים בשביל להטיל שלום בין איש לאשתו דכתי' הנה נא את עקר' ולא ילדת אבל למנוח לא אמ' כן מכל אשר אמרתי אל האש' תשמ' מ"מ סמנין היא צריכה והמאמר הזה אבארהו בס"ד בסמוך בפסוק מכל אשר אמרתי אל האשה תשמר וכו' הרי שקראו המצות האלה סמנין לתקן האש' והכינה להריון ולידה וגם הנער עצמו יהיה נעזר במצות הנזירות שינהוג ובפרט היותו גדל פרע בהיות נזר אלהיו על ראשו יהיה מושרש בארץ חיים העליונה כי השער בראש שורש האדם וכמו שכתבו הראשוני' ז"ל במצות הפיאה להניח חלק מה מהשער שאם ח"ו יתגלח הכל יהיה כאלו נעקרו כל שרשיו אשר לעומת זה בהשאר כל שער הראש מצוה גדולה להיותו מושרש בארץ חיים העליונה ועל כן אמר ומורה לא יעלה על ראשו פשוטו על מורה ותער שלא יעלה על ראשו ורמז ג"כ במורה שלא יהיה מורה של בשר ודם מדלא כתיב ותער לא יעלה על ראשו ונלמוד זה ממ"ש גבי שמואל ומורה לא יעלה על ראשו דאמר ר' יוסי במשנה אין מורה אלא של בשר ודם ונתן טעם לזה יען כי נזיר אלהים יהיה הנער ר"ל שההומה אחר יין ושכר למי אוי למי אבוי כי מתפתה ביצרו הוא ובזה פוגעת בו מדת הדין אכן כעת ע"י פרישו' זה נזיר אלהי' ר"ל פרוש ממדת הדין יהיה הנער וזהו נזיר אלהי' שאין אלהים בכל מקום אלא דיין ובסמוך הוסיף כי נזיר אלהים יהיה הנער עד יום מותו שאז ביום מותו יפגע בו מדת הדין וימות או יאמר כי נזיר אלהים יהיה הנער מן הבטן וכו' ר"ל אין זה כשאר הנזירים שהם נעשי' זרים על פי עצמם שנודרים בנזיר אבל זה נעשה נזיר אלהים ר"ל על פי האלהי' שגזר עליו נזירו' מן הבטן והוא חידוש שחדש שהקטן יהי' נזיר מן הבטן ועד יום מותו דכיון שהנזירות על פי ה' אין לו דין סת' נזירו' שלשי' יום או גבול זולתו כי אם כל ימי חייו ונתן טוב טעם לנזירו' הזה להנהיגו מן הבטן יען שמשם בעודו בבטן משם בזכותו יחל ויתחיל להושיע את ישראל מיד פלישתים כי צמח קרן מושיען ואף על פי שעדיין הוא בבטן וז"ש והוא יחל להושיע את ישראל מן הבטן ולכך קראו בשם נער שאמר יהיה הנער מן הבטן שהרי יחל להושיע ישראל הוא נער גדול ואח"כ בצאתו מרחם אמו ויגדל (לא) [נא] יגמור הישועה או אמר והוא יחל על ענין הפרישות הנזכר שהפרישות הזה הוא יחל להושיע את ישראל שהעושה מצוה יקנה לו פרקליט גדול ולכל דורו ג"כ או יאמר והוא יחל להושיע את ישראל סמוך אל סוף הפסוק שאומ' מיד פלשתים כי עד

הנה היו בשלום וברית עם פלשתים מזמן אברהם ע״ה וכעת שמשון המתחיל להושיעם מיד פלשתים שהרי מעולם לא נשתעבדו לפלשתים ולא נושעו מהם כי אם עתה וזהו אומרו והוא יחל להושיע את ישראל מיד פלשתים דמיד פלשתים הוא יחל. עוד אפשר לפרש יחל מלשון חילול כמו לא יחל דברו שהגיד מראשית אחרית שעתיד הוא לחלל קצת מקדושתו בקחתו בת מבנות פלשתים כדי לחרחר ריב עמהם ולש"ש יכוין להושיע את ישראל כי תואנה הוא מבקש וכמו שאכתוב בסמוך וז״ש והוא יחל חילול קדושה והתכלית להושיע את ישראל וכן כתבתי בקירוב בכלי חמדה בסדר נשא שני וב"סה פ׳ נשא מצאתי סעד לזה שאמרו שם בפסוק מיין ושכר יזיר כו׳ זה לשונו והא לנזיר מ״ט אסר ליה ענבים אלא עובדא ומילא דא רזא עילאה הוא לא פרשא מן דינא בכלא והא ידעת ההוא אילנא דחב ביה אדם קדמאה ענבים הוו ודא הוא רזא דמילא דהא יין וענבים בסטרא חד איתאחדו יין לעילא ואוקמוה ושכר לשמאלא דהא שכר מיין נפקא ענבים דכניש ליהו לגבייהו ודא הוא אילנא דחב ביה אדם קדמאה בגין כך כולא בחד סטרא אתאחד ואיתימא דשביק ממהנותא כלום לאו הכי אלא לא איתחזי בי עובדא מסטרא דשמלא כלום ת״ח דהכי אוליפנא מספרא דרב המנונא סבא והכי הוא כתיב גדל פרע שער ראשו בעי דיתרבי שער רישיה ודקניה ואיתפרוש מיין ושכר ועינבין בגין דכלהו סטר שמאלא ולא תליין שערא יין אימא עילאה שכר סטר דאחידו ביה למאי דנפקי מיין עילא׳ ולא יאי לון שער׳ ובג״כ כד סליקו ליואי להאי אתר בעיין לאעברא כל שערא דלהון כמה דאת אמר והעבירו תער על כל בשרם ענבי׳ אימא תתא׳ דכניש יין ושכר לגווה ועל דא איתפרע מכל סטר שמאלא לאחזאה עובדא דילהון לגבי ענבים דא לא תלי שערא ודקנא דהא נוקבא בעייא לספרא שערא כדאתיא לאזדווגא בדכורא והא דקנא לא אשתכח בה בגין כך הוא תלוי שערא דרישא ודקנא ורזא דמילא נזיר אלי״ם מקרי ולא נזיר ה׳ פריש מדינ׳ כלא עכ״ל:

1

**ותבא** האשה ותאמר לאשה י״ל אומרו ותבא גם תיבת לאמר בלתי צודקת לאמר לאחרים כי בעלה למי יאמר ועוד או׳ ולא שאילתיהו כו׳ ואת שמו לא הגיד לי מה תועל׳ בכל זה הי"לל ההכרחי לבד ותאמ׳ לאשה איש אלי״ם בא אלי ויאמ׳ לי הנך הרה מה לה לפטפט פטפוטי דברי׳ כנשי׳ ולמה בענין המקו׳ אמרה ולא שאילתיהו אי מזה הוא ובענין השם אמר׳ ואת שמו לא הגיד לי ודוחק לפר׳ ולא שאילתיהו שחוזר לואת שמו כלו׳ לא שאלתיהו אי מזה הוא ואת שמו בכלל ולא שאלתיהו שלא שאלתי לו על שני העניינים האלה ולא הגיד לי בפני עצמו ור״ל שגם הוא לא הגיד לי מהשני עניינים הנזכ׳

לא שם מקומו ולא שמו אלא שלפי זה הי"לל ולא הגיד לי בוא"ו אם הוא ענין נפרד מאת שמו אם חוזר גם אל אי מזה הוא: **ונראה** כי האשה הזו בהיותה בשדה מתבודד' יחידה נראה אליה מלאך יי' וזהו ותבא האשה ותאמר לאשה איש האלהים כו' איש שראתהו בצורת אדם ושפטה היותו איש האלהי' מצד ייעודו שייעד לה. גם היות הכרת פניו ענת' בו כי מראהו בזוהר פניו כמראה מלאך האלהי' ואע"פ שמעולם לא ראתהו ותבא מן השדה ויוכיח כן בסמוך דכתיב ויבא מלאך האלהי' עוד אל האש' והיא יושבת בשדה מדלא כתיב ויבא עוד מלאך האלהים וכתב ויבא מלאך האלהים עוד אל האשה והיא יושבת בשדה מוכיח שהפעם הראשונה ג"כ בשדה בא אליה וזו עוד בא אליה שנית ומהריי"א ז"ל פירש שכוונתה לו' שמעולם לא ראיתי מלאך עד שאדמה תמונת מראהו זה אל מלאך אבל כוונתי באו' ומראהו כמרא' מלאך אך מה שיתדמה אל מלאך הוא בבחינת היותו נורא מאד ולפי שלא ישתדל לדעת שמו ושם עירו ללכת שם לדבר עמו ולשאל האמ' כדברי האשה לכך הקדימה ולא שאלתיהו אי מזה הוא כיון שראיתי בו שאת שמו לא הגיד לי כששאלתי מעמו בראותי שהיה מעלי' שמו ממני לא ראיתי לשאל עוד שם עירו ואם לא נזכר בכתוב או היתה כוונתה שראתה מראהו כל כך נורא מאד שעמדה מתבהלת ולכן לא שאלה לשמו ולא לשם עירו ע"כ ולהיותה בעלת שכל וחסידה לא מלא' לבה לגלות לבעלה את אשר ראתה הן אמת שחז"ל אמרו במ"ר פ' נשא (פירו') [פ"י] שנראה המלאך פעם אחת בעיר ופעם בשדה וכמו שזכרתי למעלה בפסוק וירא מלאך יי' אל האשה אולי לא יאמינו לאמר לא נראה אליך מלאך יי' ומצד ענוה ג"כ לא ראתה לאמר כן וז"ש ותאמר לאשה מה שראוי לאמר כפי מציאותי והכנתי הוא כי איש אלי"ם בא אלי ומראהו כמראה מלאך האלי"ם אבל אין הפה שלי יכולה לדבר ולומר שמלאך יי' ממש נראה אלי כי מה אני ומה חיי ז"ש לאמר איש אלהים בא אלי איש ולא מלאך אבל אגלה לך על כרחי היות מראהו כמראה מלאך ולא מלאך יי' של רחמים אלא כמראה מלאך האלי"ם מלאך דין שהוא נורא מאד יען שזה התנצלות אלי למה שלא שאלתיהו אי מזה הוא לדעת איה מקום תחנותו לכשיבא מיד לנו דברו וכבדנוהו שאע"פי שגם הוא לא הגיד לי שמו שמתוך שמו היינו יכולים להכירו ולבא עד תכונתו לעת מצוא דבריו דברי חפץ שכיון שהוא את שמו לא הגיד לי מעצמו היה ראוי ומחוייב לי לשאל אי מזה הוא ועכ"ז לא שאלתיהו אע"פ שהוא את שמו לא הגיד לי לא שאלתיהו איזה מקומו לכבדו בהתקיים בשורתו והסיבה כי פחד קראני ורעדה ורוב עצמותי הפחי' ותסמר שערת בשרי ממראהו נורא מאד זה גרם ולא שאלתיהו עם היותי מחוייבת בשאלה כזו ובזה נבין תיבת לאמר באופן שני ותאמר לאשה מאמר אחד

שהוא התנצלות לאמר ר"ל למה שהיא רוצה לומר אמירה אחרת והמאמר הראשון הוא איש אלי"ם כו' נורא מאד והמאמר השני הוא ולא שאלתיהו שהראשון התנצלות למאמר השני. או יאמר לאמר כי המלאך אמר לה את עקרה ועתה השמרי ואל תשתי והיא דלגה את עקרה כו' וזהו ותאמר לאשה הראוי לאמר לו זהו לאמר אבל מאמר את עקרה אין ראוי לאמר מפני השלו' וכמו שנזכיר בפסוק מכל אשר אמרתי אל האשה תשמר וגם בכלל זה נאמר שלא אמרה לבעלה ועתה השמרי נא כדפרשי' לעיל מפני הבושה אבל אמר' לאשה הראוי ומחוייב לה לאמר והוא ויאמר לי הנך הרה כו' עוד אפש' לפרש בתיבת לאמ' שלא ראתה לגלות לו ומורא לא יעלה על ראשו והוא יחל להושיע את ישר' פן יוודע הדבר ויהרגוה והיא הרה או בצאתו מרחם אמו וז"ש לאמר איש אלי"ם כו' ויאמר לי הנך הרה כו' אמנם ענין ומורה כו' והוא יחל להושיע לא הזכיר כמו שכתב מהרי"א ז"ל פן יקראנה אסון ואוסיף בזה בסמוך בס"ד בפסוק הבא אחרי זה:

**ז**

**ויאמר** לי הנך הרה וכו' כבר זכרנו שהעלים ממנו מאמר את עקרה ולא ילדת מפני השלום והעלים ומורה לא יעלה על ראשו כדברי מהרי"א שהגידול שער מורה אבילות כמת אבל על צערן של ישר' עד ינקום נקמת' וראתה לבלתי גלות זה וסוד והוא יחל להושיע את ישר' כדי שלא יקראנ' אסון מפלשתי' והוסיף לו' עד יו' מותו חז"ל אמרו ב"מר פ' נשא (פי') [פ"י] היא הוסיפ' עד יום מותו לפי שלא ידעה מה שעתיד אבל המלאך שהיה יודע שעתיד הוא לאבד נזירותו ע"י דלילה לכך לא אמר עד יו' מותו **ולע"דן** אקיי' דברי' שצדק' בה' כי נזי' יהיה הנער זמן רב ואע"פ שיהי' הפסק בנזירותו עכ"ז ביום מותו יחזו' לצמוח שערות ראשו יתחיל הנזירו' לחול בו וז"ש עד יו' מותו ר"ל אפי' ביו' מותו יהי' נזי' ועד יו' מותו כמו אפי' וכת' מהרי"א ז"ל עשת' כן להפחיד מנוח לו' שאם יעבירי' על הנהגי' המלא' מיד ימו' הול' שבבטנ' שחייו תלואי' לו מנג' וראוי לשמו' הפרישו' הזה כדי שיחי' ולמד' כן מהיו' הציווי בתחילה מן הבטן ומע' הריון א"כ בודאי נמשך החיוב עד יום מותו וצדק' במשפט' זה ע"כ. **ולע"דן** במה שפירשתי למעלה גבי נזיר אלהי' שהכונ' לשיהי' נזיר ופרו' מן הדין וזהו נזיר אלהים ואין אלהים בכל מקום אלא דיין דקדקה באו' כי נזיר אלהי' יהיה הנער עד יום מותו ולא יום מותו בכלל כי אז ודאי מדת הדין פוגעת בו וימות:

**ח**

**ויעתר** מנוח וכו' וישמע וכו' ותמהר וכו' ויקם וכו ויאמר מנוח וכו' ויאמר מלאך וכו' מכל אשר יצא וכו' באלו הפסוקים בכלל הקשה מהרי"א ז"ל מה צורך בביאת המלאך שנית עד שהוצרך מנוח להעתיר אל ה' ויאמר בי ה' איש האלהים וכו' שכבר נאמר כי נזיר

אלהים יהיה הנער וכו' ודיני הנזירות פשוטים בפירוש זאת ועוד שכשבא איש האלהים לא הוסיף דבר על מה שאמרה לו אשתו של מנוח וכשבא המלאך ראינו את מנוח שואל אותו מה יהי' משפט הנער ומעשהו ואין זה ענין מתייחס לנזירו' גם בתשובת המלאך אליו נראה שלא השיב לו דבר על מה ששאל לו מענין הנער אלא הכל מענין האש' ונשנו הדברי' ללא צורך ונדרש ללא שאל לו טענו חטין והודה לו בשעורים ומהרי"א ז"ל כתב בזה כי רצה מנוח לדב' עם איש האלי"ם ונביאו פה אל פה ידבר בו וישמח בנבואתו וע"ז ויעתר מנוח וכו' בי אדוני ר"ל עם היו' שבא אל האש' רצוני ג"כ שיבא נא וידבר בי אדני וגם ימשך תועלת שני בעצם העיון שירחיב ביאור במציאו' הנהגת הנער כי יורה לנו מה נעשה לנער היולד בדיני הנזירות ואם יוסיפו לעשות לו דבר אחר נוסף על הנזירות כיון שנשתנה נזירותו זה להיותו מן הבטן מורה היותו דבר אלהי ולכן אמר ששמע אלהים בקולו והוסיף לבא המלאך אל האשה להיותה היותר מוכנת כנז' לעיל וגם בא אליה בפעם השנית בעבור שתכירהו וידע שהוא אשר בא אליה ראשונה שמנוח לא ראהו בראשונה וזכר שהלך מנוח אחרי אשתו שהיא היתה יודעת המקום שישב שם המלאך ואפשר עוד שמנוח חרה לו על האיש הזה בהיות שבא לדבר אל האשה אולי היה רמאי ובא להתעולל עלילות ברשע באישי' פועלי און ולבך בחר ללכת אחרי אשתו ולא הלך עמה לראות מרחוק אם בבוא אליו ישלח ידו אליה ח"ו יען שרא' שבא אליה פעמים ולא בא אליו וכשבא אליו אמר לו האתה אשר דברת אל האשה כאילו ירה זיקים שעשה דבר בלתי הגון בזה להרבות שיחה עם אשה יחידה ויאמר אני וחזר מנוח ואמר לו עתה יבא נא דברך ר"ל עתה שאני עמה שעת הכושר לבא דבריך ולא קודם ופרט בקשתו באומרו מה יהיה משפט הנער ומעשהו לא אמר מה יעשו לנער אבל כונתו לשאול העתידות אשר יעשה הנער אחרי הגדלו אחרי שהשם יתברך מולידו בדרך נס והאיש דבר גדול ומשפטו של נער עתיד להיות ענין נורא וזה רצה לידע וכיון שראה המלאך שתחילת מבוקשו היה לידע מה יעשה לנער היולד וכעת חזר על צדדין ושאלות אחרות לא רצה להודיעו מהעתיד כיון שאינו הכרחי ואולי ימשך נזק פן ידעו כן פלשתים ויהרגו האשה בהריונה כי לזה העלימה האשה ענין ומורה לא יעלו על ראשו וגם ענין והוא יחל להושיע את ישראל לכך השיבו ברמז מכל אשר אמרתי לאשה תשמר ורצה להשיב לו בזה גם כן על מה שבא אל האשה לדבר לה ולא לבעלה שהוא לפי שהם דברים צריכים אליה בהנהגתה ואינם צריכים לבעל ושאין לו שייכות בזה ובנסתרות אין לו עסק ולא הוצרך לתת הנהגה אל הנער יען שראהו שואל מה יהיה משפט הנער ומעשהו שהיא שאלת העתידות כאמור שמכלל דבריו אלה מובן שידע דיני הנזירות ותוספת דיני' אין כאן ולזה

חתם הדברים כל אשר צויתיה תשמור ואין תשמור האמור כאן לשון צווי אבל הוא לשון הודעה ר"ל יודע אני שכל אשר צויתיה תשמור וא"כ אין צריך כאן דברים אחרים ע"כל: **והנה** לשיטתו זאת קשה ראשונה שהקב"ה יתברך ויתעלה המגיד מראשית אחרית היודע שתכלית מנוח הוא לשאול מה יהיה משפט הנער שהיא שאלה לדעת העתידות שעתיד הנער לעשות נקמה בגוים תוכחות בלאומים וכיוצא ולא היה הרצון האלהי לגלות לו כן והסכימה דעתו של מקום עם דעת אשתו של מנוח כי לא גילתה לו כי אם דבר הנזירות לבד לא מה שיחל להושיע את ישר' א"כ למה בא המלאך שני' ללא צורך כלל וכמו שהקש' מהריי"א ז"ל עצמו בתוך קושיותיו כי לא יצא מהספק הזה בכל מה שכת' גם לשיטתו זאת קשה מאד פעם שאל מה נעשה לנער שהוא שאלת הנהגת הנער בפרישותו וא"כ איך נהפך אח"כ לשאל שאלו' אחרו' לדעת העתידו' מהנער גם קשה לשיטתו מה צורך להזכיר שני' מכל אשר יצא מגפן היין תשמר וכו' שהרי מצווה ועומד' היא בזה ובמה שכת' שהקפיד מנוח על שבא אל האשה לדבר עמה זה לא יעלה על הדעת חלילה כי מוחזקת בכשרות והאיש איש אלהים הוא שאעפ"י שלא ידע מנוח כי מלאך ה' הוא עכ"ז חשב היותו איש אלהים נכבד ונורא מאד כדכתיב ויעתר מנוח וכו' איש האלהים אשר שלחת ובפרט שהאשה מעצמה באה והגידה לו איש האלהים בא אלי כו':

**ולע"דן** בזה כי האשה הגידה לבעלה מאמר איש האלהים הנך הרה ויולדת בן וכו' ועתה אל תשתי יין ושכר וכו' ומנוח נסתפק בזה ספק גדול והוא האם דין זה תנהוג האשה בעודה מעוברת בלבד שלא תשת היא יין ושכר כי הרי הוא כאלו הנער עצמו שותה אות' ונזיר אלהים יהיה הנער מן הבטן אבל אחרי אשר יולד הנער תהיה מותרת האשה לשתו' יין ושכר ולאכול כל הדברים האסורי' מידי דהוה דהנכרית מניקה בנה של ישראל ואעפ"י שהיא אוכלת חלב ונבלות וטרפות שגבי משה רבינו ע"ה שאמרו חז"ל שלא רצה לינק מנכרית ואעפ"י שמן הדין מותר לינק הטעם כדי שלא תתפאר הנכרית שפה שדבר עם ה' פנים אל פנים יינק משדיה אבל לא שיהיה בזה איסור באופן שמצד הענין יש מקום להסתפק בזה גם מצד הלשון של הנך הרה וכו' ועתה וכו' מורה שבעת ההריון דוקא האיסור או דילמא אפילו כשיהיה ולד יהיה אסור ועל זה נעתר מנוח אל ה' ויאמר בי אדני בי לשון בקשה איש האלהים אשר שלחת יבא נא עוד אלינו שנזכה אני והאשה לראותו (ז"ש) ותכלית ביאתו שנית הוא מה נעשה לנער באשר יהיה כבר נולד ז"ש לנער היולד שידעתי דין האש' בעוד' הרה אבל דין הנע' היולד בהנקתו לא ידעתי והיולד פי' לכשיהי' יולד וכן פיר' הרד"ק כמו אדם לעמל יולד ותיב' הנער מורה כן והנה שמע

האלי"ם בקול מנוח בכל אשר שאל אל האש' בהיות' בשדה ומעשה שהיה כך היה שאיש' מנוח אין עמה לא שהיה כן בכונה שהרי המתין לו המלאך וגבי מנוח שאל את פיו עתה יבא דבריך בלשון רבים שהוא בי"וד ובסגול כי שני דברי' רצה לדע' הא' פרישו' האשה בעודה מעובר' והוא הידוע אצלו והשני המחודש מה יהיה דין ומשפט הנע' אחר שיולד כאמו' וז"ש מה יהי' משפ' הנע' ומעשהו ולפי שעקר שאלתו היא לדעת משפט הנער הנולד והוא הספק שנסתפק בו כאמור בזמן (ההנהגה) [ההנקה] מה דין האשה בשתייתה ואכילת' ועל כל זה השיב לו תשובה מחודשת מכל אשר אמרתי אל האשה תשמר כדין עיבורה בזמן הזה שאתה מסופק בו שהוא זמן ההנקה ז"ש מכל אשר אמרתי אל האשה תשמר ג"כ בעת ועונ' (ההנהג') [ההנקה] והיינו דלא כתיב כל אשר אמרתי אל האשה תשמר דפשיט' שתשמור כל האמו' אליה דהיינו בעת ההריון אבל החידוש הוא תשמר בעת ההנקה ג"כ ואעפ"י שלא הוזכר כן בפירו' בתשובה עכ"ז כיון שהתשובה הזו על השאלה מובן שעליה משיב ואומ' מכל אשר אמרתי אל האשה תשמר ומדקדוק לשון תשמר ולא אמר תשמור. גם מיתור הלשון שאומר שנית כל אשר צויתיה תשמור שהוא יתור גמור אבל יתור זה להודיע שתחילת הפסוק הוא על הנער היולד כאשר שאל על הזמן שאחר שנולד בזמן הנקתו וסוף הפסוק שאומר כל אשר צויתיה תשמור הוא זירוז שנית שמורה על זמן העיבור כמו שצויתיה תשמור. ומצאתי סעד לדברי אלה במ"ר פרשת נשא (פירוש) [פ"י] מה יהיה משפט הנער מה נזירות יצטרך לשמור הנער אחר שיולד ומעשהו מה תעשה אמו קודם לכן כל הימים שתהי' הרה ממנו עד כאן לשונו דקש' בדבריו מה ספק יש בלבו על משפט הנער אחר שיולד דהא בפירוש אמרה לו כי נזיר אלהים יהיה הנער מן הבטן עד יום מותו וכן בשעת ההריון כבר נאמר לה הנך הרה ועתה אל תאכלי ואין כאן צדדין לספק שום ספק. הן אמת שמנוח לא האמין לאשתו וכמו שנזכיר בשם חכמינו ז"ל בפסוק ויאמר מנוח ולכך שאל בין על זמן ההריון ובין על זמן אחר שיולד אלא דלשיטה זו קשיא דהיה לו להקדים ולומר מה מעשהו ומה משפט הנער שכן קודמין בזמן ונראה דמה יהיה משפט הנער מה נזירות יצטרך כו' רוצה לומר האם יספיק שישמור שלא יאכל ענבי' ולא ישתה יין הוא לבד או יצטרך לשאמו גם כן לא תאכל ולא תשתה ומעשהו קורי' לאמו לפי שהיא עושה אותו שהיא אחת מהשלשה שותפין שבאדם אביו ואמו והקב"ה באופן שתיבת מעשהו על אמו קאמ' וכולל בו הזמן של ההנקה וגם הזמן של ההריון לכך איחרו אעפ"י שבחינת זמן ההריון ראוי להקדימו עכ"ז איחרו לפי שנכלל בו שאלת מה יהיה משפט הנער שבמעשהו שהי' אמו העושה

אותו בה היא השאלה אם צריכה שימור בזמן ההנקה ובזה מתיישבים הפסוקים כפשטן על נכון דרך כלל והנני מבאר כל כתוב על מקומו אחד לאחד:
**ויעתר** מנוח אל יי' להיותו יודע ומכיר כי אשתו אשת חיל עטר' בעלה וצדק' ומוכנ' יותר ממנו וכמו שהרחבנו בפסוק וירא מלאך יי' אל האשה לכך נראה ששאל יבא נא עוד אלינו יחדיו כי באמצעות זכות המוכן תחול הנבואה על הבלתי מוכן שבאמצעות זכות אשתי יבא אלינו יחדיו:

**ט**
**וישמע** האלהים בקול מנוח הגיד הכתוב היכולת האלהי יתברך ויתעלה כי בעוד היות מנוח מתפלל קודם שישפוך ויגמור עתרתו שהוא רבוי תפילות כעתר כמו שאחז"ל גבי ויעתר יצחק ליי' לנוכח אשתו כי עקרה היא קודם שיגמור ותכף בתתו קול שמע יי' בקולו ז"ש וישמע האלהים בקול מנוח בקול דייקא במהירות עד שבא המלאך עוד אל האשה והיא יושבת בשדה ומנוח בעלה אין עמה ר"ל שלא הספיק לגמור תפילתו עד שנענ' ובא המלאך אליה קודם לכת מנוח אל השדה לעמוד שם עם אשתו להמתין ולראות הבא יבא איש האלהים כאשר שאל מאת האלהים שתפילתו ועתרתו היתה בבית דחציף עלי מאן דמצלי אדברא ובעודו מתפלל בבית בא המלאך אל אשתו בשדה ומנוח אישה אין עמה וז"ש בקול ולא כתיב לקול מנוח לומר שבעוד היות מנוח בתוך הקול נענה וכיוצא בזה דקדקתי בסדר חיי שרה בכלי חמדה בפסוק שומע בקול עבדו דלא כתיב לקול עבדו לומר שבעוד היות אליעזר בקול נותן קולו שמע אותו יי' וקראו כאן מלאך האלהים מה שלא נקרא בכל הפסוקים כי אם מלאך יי' וירא מלאך יי' ויאמר מלאך יי' ויאמר מנוח אל מלאך יי' ויאמר לו מלאך יי' ויעל מלאך יי' ולא יסף עוד מלאך יי' כי מלאך יי' הוא זה הכלל בכל המראה הזו קורא אותו מלאך יי' זולתי במקום הזה קורא אותו מלאך האלהים ובתחילה כתיב כמראה מלאך האלהי' כדפרשית לעיל להיותו נורא מאד היה היה כמראה מלאך האלהים ולא כמראה מלאך יי' שהמלאך של רחמים אין מטיל כל כך יראה כמו שמטיל מלאך הדין שהוא אש אוכלה ועד"ז יאמר נא כי בפעם הזאת השנית בא במורא נוסף על הראשון כדי שיתנו אל לבם ויבינו שהוא מלאך ולא איש וז"ש ויבא מלאך האלהים אל האשה שעם היותו מלאך רחמים משמיע שלום מבשר טוב הנה בא במורא גדול כאילו הוא מלאך אלהיט וז"ש ויבא מלאך האלהים אל האשה וז"ש תיבת עוד בסוף ולא כתב ויבא עוד מלאך האלהים אל האשה אבל כתב ויבא מלאך האלהי' עוד.אל האשה שבא כעת בעודיות מורא נוסף על המורא הראשון שבא בפעם הראשונה ז"ש ויבא מלאך האלהים עוד שהיה אימתני ותקיף בפעם הזאת עוד על

הראשונה ר"ל בתוספת מרובה ובפסוק ותבא האשה ותאמר לאישה פירשתי ענין זולת זה במה שסמך תיבת עוד אל האשה שהכרחתי ממנו היות המרא' הראשונה ג"כ בשדה ולפי שמצאתי חז"ל במ"ר פ' נשא (פי') [פ"י] שהראשונה בעיר וזו בשדה לכך כתבתי ענין זה על פי שיטת חז"ל עוד אפשר שסמך תיבת עוד אל האשה לפי שהפעם הזאת בא המלאך מצד עתרת מנוח ששאל יבא נא עוד אלינו לכך אמר ויבא מלאך האלהים עוד אל האשה רוצה לומר שבא עוד אל האשה והיה ראוי לבא אל האיש כי הוא השואל זה ועם היות שאישה אין עמה לכך נראה אל האשה והטעם לפי שהיא מוכנת יותר ומתבודדת ז"ש והיא יושבת בשדה וחז"ל אמרו במ"ר פ' נשא (פי') [פ"י] ולמה חזר המלאך אצל האשה ולא בא אצל מנוח שלא לפסול דבריו הראשונים שאמר לאשה ד"א כדי לחבבה בעיניו עד כאן. והקושיא הזו של למה חזר המלאך אל האשה נראה שהכתוב עצמו מרגיש בה ואו' עוד אל האשה למה ומשיב והיא יושבת בשדה כדפרשי':

**י**

**ותמהר** האשה ותרץ חז"ל אמרו במ"ר פ' נשא מלמד שכל מעשה הצדיקים במהירות עד כאן אשר בא ביום אלי הרד"ק ז"ל פי' אשר בא בזה היום אלי וכן ת"י ביומא דידי ע"כ וחז"ל אמרו במ"ר פ' נשא (פי') [פ"י] אינו אומר אשר בא אלי היום אלא ביום מלמד שלא נראה המלאך אליה עד למחר לפי שמנוח לא נתפלל עד למחר בתפיל' הבקר כמה דתימא יי' בקר תשמע קולי עד כאן:

**יא**

**ויקם** וילך מנוח אחרי אשתו רש"י ז"ל אחרי עצתה ע"כ והוא מחז"ל דאמרו מנוח ע"ה היה שנאמ' וילך מנוח אחרי אשתו וקי"ל אחורי ארי ולא אחורי אשה ואפילו אשתו והכריחו בגמרא מדכתיב גבי אלקנה אחרי אשתו שאינו אחריה ממש אלא אחרי עצתה וזהו גם כן אחרי אשתו האמור כאן אחרי עצתה הוא מ"ש רש"י ז"ל אחרי עצתה וכבר כתבתי שיטת מהרי"א ז"ל בפסוק ויעתר מנוח שהלך אחריה ומופלג ממנה ולא סמוך אליה לדעת האיש הזה מה טיבו אם זך וישר פעלו או לא עיין שם ולהיות שאחז"ל שאמר מנוח אל המלאך שלא היה רוצה לסמוך בדברי האשה שאינן בנות הוראה ולא לסמוך על דבריהן מתוך דבריהם אלו אפשר לפרש שאומר מנוח האתה האיש איש הדעת איש האלהים אשר דברת אל האשה שאין לסמוך על דבריה ולמה לא דברת אלי ולא הוצרכת לבא שנית ויאמר אני ר"ל אני יודע ומבחין שעמה ראוי לדבר שהיא עקרת הבית והמועדת להשגה וכל הדבר תלוי בה ובמ"ר פ' נשא (פי') [פ"י] ויאמר אני מלמ' שהצדיקים מבררים על מעשיהם ויאמר אני אני הוא בתחילה אני הוא בסוף שאיני מחליף בדבורי ע"כ עוד אמרו שם בסמוך מהו ויאמר אני אמר לו המלאך אתה חושב בי

שאני איש אתה האיש ואני איני איש אלא מלאך ז"ש אני ודכוותיה האתה זה בני עשו ויאמר אני איני עשו אלא יעקב ע"כ:

**יב**

**ויאמר** מנוח עתה יבא דבריך ר"ל עתה שאני כאן אאמין דבריך אשר תאמר אלי כי לא מפיה של אשה אנו חיין וכן אחז"ל במ"ר פ' נשא אין אני מאמין בדבריה שמא פחתה או הותירה ויאמר מלאך יי' מכל אשר אמרתי אל האשה תשמר לחלוק כבוד אל האשה ולחבבה בעיניו עד כאן שלפי שמנוח אמר איני מאמין בה ובדבריה שמא פחתה לכך אמר המלאך מכל אשר אמרתי אל האשה תשמר שאין תוספת בדבריה ולשלול שלא גרעה אמר ג"כ בסוף ככל אשר צויתיה תשמור ומספיק שבריא לי שלא תפחות ומ"ש מה יהיה משפט הנער ומעשהו למהרי"א ז"ל שאל מה יהיה משפט הנער בעתידות ומעשהו שכיון שהשי"ת מצוה בו הפרישות הזה מהריון נראה שבעתידות יעשה נוראות ותשועה גדולה ולא ענהו יי' בזה כי הסתר דבר יאות כדי שלא יהרגוה פלשתים והיא הרה ולחז"ל במ"ר פ' נשא (פי') [פ"י] מה משפט מה נזירות יצטרך הנער לשמור אחר שיולד ומעשהו ומה תעשה אמו קוד' לכן כל הימים שתהיה הרה ממנו והכוונה בזה שלא האמין לה וכמו שזכרנו דברי חז"ל בפסוק ויעתר מנוח או כוונתם מה יצטרך הנער לשמור אחר שיולד דהיינו האם ראוי שתשמור אמו שלא תאכל ענבים ויין ושכר וכל טמא כדי שלא יבא מתמציתם בחלב אם לא וכדפרשית שם לעיל עיין שם גבי ויעתר מנוח כו':

**יג יד**

**ויאמר** מלאך יי' אל מנוח מכל כו' מכל אשד יצא כו' ויקרא רבה פ' צו פ"ט בר קפרא אמר חורי גדול השלום שדברו הכתובי' לשון בדוי בנביאים להטיל שלום בין איש לאשתו שנ' הנה נא את עקרה ולא ילדת אבל למנוח לא אמר כן אלא מכל אשר אמרתי אל האשה תשמר מ"מ סימנין היא צריכה עד כאן:

**ויש** לדקדק מאי קאמר שדברו הכתובים לשון בדוי ולא מצינו אפי' כתוב א' שידבר בדוי כי אם העלים בלבד והשתיקה מהדבר לא יקרא בדוי דבשלמא מה שהזכיר ראשונה שדברו בתורה בדאות בענין אברהם ושרה ההיא ודאי בדותא היא אבל זו אינה אלא שתיקה ועוד קשה מנא ליה סימנין היא צריכה דקרא לא מיירי אלא בדיני הנזירות ונראה דקשיא ליה יתור בפסוקים דאמר כלל מכל אשר אמרתי ופרט מכל אשר יצא מגפן היין וכו' וחזר לומר כלל כל אשר צויתיה תשמור עוד דקדק בר קפרא מאי שנא בתחילה דקאמר תשמר ולבסוף קאמר תשמור לכך אמר כי בתחילה אל האש' אמר לה הנה נא את עקרה וכשבא לדבר אל מנוח מפני השלום דבר בדאי שאמר מכל אשר

אמרתי אל האשה תשמר רוצה לו' הנה אין בה עקרות שהסימנין אינם מועילים כלל לעקרה אבל אם הם מועילים מועילים לאשה ראויה לילד המקולקלת להריון מאיזה חולי יועילו הסימנין להחזירה לתיקונה נמצא שמאמר הכתוב שאומר מכל אשר אמרתי וכו' מ"מ סימנין היא צריכה הנה בדוי הוא דכיון דעקרה היא סימנין אינם מועילים אלא שלאהבת השלום העלים העקרות ולא גילהו למנוח אלא אמר מ"מ סימנין היא צריכה כאילו הקלקלה קל ליתקן ע"י סימנין וזה דקדק בלשונו דהכא קאמר לשון בדוי שהלשון הוא בדוי כמו שדקדקנו אמנם למעלה גבי אברהם אמר שדברו הכתובים דברי בדאות בשביל להטיל שלום בין אברה' ושרה דברי בדאות ממש ולא לשון בדוי וכי תימא אמאי קאמר בסמוך גבי אחי יוסף כי האי לישנא לשח בדוי והוא דבר בדוי שמעולם לא אמר כן יעקב לא קשה מידי דהתם לא מצינו שאמר יעקב שינקם מהם והם ישנו שאמר שימחול לכך אמר לשון בדוי שהלשון בדוי לא הענין כי השכל מחייב שרצון יעקב כדבריהם כן הוא אמנם גבי אברהם הוי נגוד שהיא אמרה אחרי בלותי היתה לי עדנה והנני בחורה ואדני זקן שבה הפך ואמר ואני זקנתי שייך שם דברי בדאות וז"ש דברי בדאות ר"ל בשני דברים הוי הבדאות האחד שמנגד (מאחד) [מאמר] ואני זקנתי לאדני זקן והשני שהיא אמרה אחרי בלותי היתה לי עדנה שהלכה הזקנה ממנה והיתה לה עדנה כבחורה עידון בשרה ובאמור השי"ת שאמרה ואני זקנתי הנה הוא ניגוד לאחרי בלותי עדנה נמצא בדבור אחד מנגד לשני עניינים שאמרה שרה ושינה בשניהם מפני השלו' וזהו דברי בדאות דברי שנים משמע והודיע בר קפרא שהפרישות מיין ושכר המצות האלו סימנין הם לתקן העקרות שבזכותן תפקד והבין זה בר קפרא מיתור הפסוק ומאומרו תשמר ולא אמר תשמור להודיע שהיא עצמה תשמר וע"י מצות אלו תתרפא וכסימנין מרפאים יחשבו לה וז"ש מכל אשר אמרתי לה הנה ימשך לה מהם שתשמ' ותתרפא ומה שאמר אחר כך כל אשר צויתיה תשמור כבר דרשו בפרשת נשא (פי') [פ"י] דקרא אתא לרמוז אל ומורה לא יעלה על ראשו באופן שנתיישבו יתור וכפל הפסוקים לשיטת בר קפרא ולתקן כפל הפסוקים האלה אפשר ללמוד מתוך דברי חז"ל זכרנו אותם בפסוק השמרי נא וכו' שיש דברים שנאסרו בתורת סייג כמו החומץ ומשרת ענבים אף על פי שאין בהם צד שכרות שעליהם נאמר ועתה השמרי נא כדפרשית שם לעיל וכנגד זה חזר כאן ואמר מכל אשר אמרתי אל האשה תשמר רוצה לומר אין האיסור באותם הדברים מצד עצמם רק אסורים כדי שתשמר האשה ויהיה לה גדר וסייג ז"ש תשמר ולא תשמור אמנם היין ושכר אסורים מצד עצמם לא תאכל וכנגד ומורה לא יעלה על ראשו אמר גם כן כל אשר צויתיה תשמור מצד עצמו כי הוא עיקרו של נזירו' כי נזר אלהיו על

ראשו בגידול פרע ומדברי מהרי"א ז"ל שכתבנום למעלה שלא רצתה אשת מנוח לגלות לבעלה ענין והוא יחל להושיע את ישראל כדי שלא יאמרו הבה נתחבמה לו למושיען של ישראל ובטרם צאתו מרחם יהרגוהו אל זה נ"לעד שהסכים המלאך (לומר) [לזה] שהרי לא מצינו יזכיר למנוח דבר מזה בפרט למאן דאמר עם הארץ היה לא יאות לגלות לו סוד וזהו שאמר מכל אשר אמרתי אל האשה ביני לביני תזהר ותשמר לגלות פן יקראנה אסון וענין היין ושכר אמר בפירוש וכל אשר צויתיה תשמור אל ענין ומורה לא יעלה על ראשו תשמור לקיימו ולא אמרו בפירוש לפי שהגידול פרע שער ראשו מורה על אבילותו על צערן של ישראל וימשך מזה נזק אם ידעו הציווי הזה לכך רמזו כל אשר צויתיה תשמו' ולא אמר תשמר ובמה שפירשתי לשיטתי שספק מנוח היה בילד לכשיהיה נולד מה יהיה אז משפט הנער אם נאסור את אמו מפני התמצית שבחלב או לא לז"א ראשונה לענין השאלה מכל אשר אמרתי אל האשה תשמר אך לאחר שתלד את הנע' כי בזה היתה שאלתך וראוי שתשמור עצמה מכל אשר יצא מגפן היין לא תאכל בעודה מניקה ועל זמן ההריון אמר כל אשר צויתיה תשמו' והוצרך לזה כדי שלא תבטל מראה זו שנראה לבעל למה שדבר עם האשה כי על כן כשנראה שנית נראה גם כן אל האשה עם הבעל או משום לחבבה או כדי שלא לפסול דברים הראשונים כמו שזכרנו בפסוק וישמע האלהים בקול מנוח בשם חז"ל עיין עליו:

**טו**

**ויאמר** מנוח אל מלאך ה' רש"י ז"ל נעצרה נא נאסוף אותך אל הבית ע"כ ובמ"ר פ' נשא (פי') [פ"י] מלשון נעצרה נא דרשו עצורים היינו כמה דאת אמ' כי עצור עצר ה' בעד כל רחם ואת' בשרתנו בהרוח' נעצרה נא אותך נעשה עמך יום טוב כמה דתימא ביום השמיני עצרת תהיה לכם ונעשה לפניך גדי עזים שאין שמחה אלא בבשר ע"כ ומהרי"א ז"ל כתב שכיון שראה מנוח את המלאך מקצר בדברים ובלתי מגלה לו דבר חשב להאכילו כדי שיתעכב ויגלה לו איזה דבר ממשפט הנע' ומעשהו בתשועות שעתיד לעשות וז"ש נעצרה נא לשון עכבה ע"כ והרב בעל העקידה ז"ל כתב בשער (נ"ג) [נ"ז] בפסוק נעצרה נא וכו' וזה כי הוא שתף בו שני עניינים אחד באומרו נעצרה נא אותך כאשר יזמין איש אל רעהו לסעוד' והשני לנעש' לפניך גדי עזים כענין קרבן אלהות ושתי הכוונות בלתי רצויות בו ולזה השיבו אם תעצרני כאשר יובן מהמאמר הראשון לא אוכל בלחמך כי לא מנהג אדם לי ואם תעשה עולה כמו שיובן מהמאמר השני לה' תעלנה ולא לזולתו כמו שאמר זובח לאלי"ם וכו' הוא ולא מלאך הוא ולא שרף וכו' וקשה עוד מזה שהכתוב העיד שלא ידע מנוח כי מלאך ה' הוא ועם כל זה כיון לעבוד אותו בתורת

קרבן כי עם הארץ היה ונפל בשיבושו של נ"נ שנאמר עליו נפל על אנפוהי ולדניאל סגיד ומנחה וניחוחין אמר לנסכא ליה והנה במה שהוכיחו בדבריו הביאו אל הדרך הנכונה עד שאמר ויקח מנוח את גדי העזים כו' וכן כתב מהריי"א ז"ל והוסיף ונעש' צניף לזה מלשון הכתו' לפניך דלא כתיב ונעשה לך משמע בתורת קרבן ע"כל אלא שהענין זר מאד דאפי' שנאמר עם הארץ היה אבל לא כופר חלילה להקריב קרבן לאדם זאת ועוד דמסקנא דגמרא היא גבי אחרי אשתו אחרי עצתה ולא היה עם הארץ והוסיף מהריי"א ז"ל וכת' קרוב לשיטה זו מורכבת בפיי תיב' לפניך כי בתיבת ונעשה לפניך גדי עזים יש שני הבנות המובן האחי כפשוטו לאכיל' ועליה השיב אם תעצרני לא אוכל בלחמך ואם המובן של ונעשה לפניך ר"ל דרך קרבן ואם תעשה עולה להי' תעלנה ולא לי והפסו' נותן התנצלות למנוח שבטעות דבר כן כי לא ידע מנוח וכו' לא במרד ומעל כנזכר שעולה וניחוחין אמר לנסכא ליה לדניאל כי אם מהעדר ידיע' עשה כן כי לא ידע מנוח כי מלאך הי' הוא ע"כ תורף דברי מהריי"א ז"ל וגם עליהם קשה מה שהקשיתי לשיטת הרב ב"ע ז"ל ולשטתו ז"ל ובפ' ויאמר מלאך הי' אזכיר מה שנלע"ד ממה שכתבתי בכלי חמדה בפרש':

**טז**

**ויאמר** מלאך הי' אל מנוח אם תעצרני וכו' הרד"ק ז"ל כתב בלחמך במאכלך כי לחם כולל כל המאכל ואם תעשה עול' כלומר גדי עזים שאתה אומר שתעשה לפני לא אוכל ממנו ואם תרצה לעשות ממנו עולה תעשה ובאומ' להי' לפי שאותו הדור היו עושים הרע בעיני ה' והיו מעלים עולות לאלי"ם אחרים כי לא ידע טעמו דבק עם נעצרה נא אותך ע"כ ומהריי"א ז"ל הקשה על דברי הר"דק כי אין דרושנו זה בפרישות מע"א עד שיזהיר אותו להי' תעלנה לכך הכריח שבדברי מנוח שאמר ונעשה לפניך היה אפשר לומר שהיה רוצה לעשות לפניו עולה בדרך קרבן לז"א שאם ההבנה להאכיל אותה לא אוכל בלחמך כי לחם אבירים אני אוכל ולא אוכל בלחמך ואם תעשה עולה ואל זה כוונת באומרך לפניך דרך עולה להי' תעלנה ולא לי ע"כ ואפשר שבכלל דברי הרד"ק ז"ל דברי מהריי"א ז"ל במה שאמר זה גדי עזים שאת' אומר שתעשה לפני לא אוכל ממנו והוא על ההבנה הפשוטה של לפני ואם תרצה לעשות עולה תעשה וכו' הוא על ההבנה השנית של לפניך ובכלי חמדה בפרשת נשא ביארתי שם קצת באלו הכתובים ועתה ארחיב הענין ההוא בעצמו יותר והוא שמנוח נסתפק אם היה איש או האלוה ית' ויתעלה נגלה אליו וזה כיוון באומרו האתה האיש אשר דברת אל האשה כי היה רואה אותו נורא מאד ולכך אמר האתה האיש בתמיה כי אין זה תואר איש אדמה וכשענהו המלאך ואמ' אני נתחזק בספק יות' שאו' אני ר"ל אני ע"ד ויאמר אתה זה בני עשו ויאמר אני שפירושו

אנא מאן דאנא איש או אלהים או מלאך ומנוח חלק שתי חלוקות שאם הוא איש ובן אדם נביא לה' שדרך הנביאים כשהנבואה שורה עליהם להיות פניהם בוערים כלפידים וכמו שאמר חז"ל בריש ויקרא רבה על חלוקה זו אמר נעצרה נא אותך אצלינו לאכול ואם אתה האלוה כי המראה נורא' מאד ומדברך שאמרת אני אנא מאן דאנא מחזיק ספק זה ועל חלוק' זו אמר ונעשה לפניך גדי עזים לפניך כי אתה אלוה לכך השיבו המלאך על שתיהם אם תעצרני לא אוכל בלחמיך ומהטעם שנפרש ואם תעש' עולה לה' תעלנה כי איני אל ולז"א כי לא ידע מנוח כי מלאך ה' הוא ר"ל שתי חלוקות חלק שאם הוא איש נעצרה נא וכו' ואם אתה אל ונעשה לפניך ולא חלק חלוקה אם הוא מלאך ז"ש הפסוק כי לא ידע מנוח כי מלאך ה' הוא ואפי' דרך ספק לא ידע לחלק בתוך החלוקות חלוקה זו הג' אם הוא מלאך שהרי לא חלק אלא שתי חלוקות לבד ולא חלק חלוקת מלאך ולכך כתב כאן בפסוק זה כי לא ידע מנוח כי מלאך ה' הוא אף גם זאת שאמר לו אם תעצרני לא אוכל בלחמך שהיה קל להבין מדבריו אלה שמלאך ה' הוא עם כל זה לא ידע מנוח וכ"ש מקדם שהרי לא ידע בהיותו מלאך כי אם בסמוך אז ידע מנוח כי מלאך ה' הוא אז ולא קודם ע"כ מה שכתבתי בקירוב בכלי חמד' נמצא כתוב כי לא ידע מנוח וכו' מקושר כאן ולא לפסוק שלמעלה כמו שכתב הרד"ק כי לא ידע מנוח שהוא דבק עם נעצרה נא שאינו דבק כי אם עם אם תעצרני וכו' וכן כתב מהריי"א ז"ל זה לשונו ואם תעש' עולה לה' תעלנה ולפי שבמאמר חזה רמז היותו מלאך לכך הודיע הסיפור כי לא ידע מנוח כי מלאך ה' הוא שעם כל הרמזים האלה לא הבין מנוח כלום עד כאן עוד נלע"ד ואבין טעם למה לא רצה לאכול בלחמו ומצינו המלאכים גבי אברהם שאכלו הן אמת שהיינו יכולים לומ' דאברהם שאני ע"ד מ"ש חז"ל שבלוט הפצירו ולא באברהם מסרבין לקטן ואין מסרבין בגדול דכוותא נאמר אוכלים אצל גדול באברהם אב המון ולא אוכלים גבי מנוח ונראה כי הגיד הכתוב למה שלא רצה לאכול יען שטע' מנוח בראות דמו' כמראה אדם אבל היה נורא מאד כמראה מלאך אלהים שקרוב לדע' שמלאך הוא ובפרט שאשתו אמרה לו כמראה מלאך ומנוח בכל זאת לא ידע כי מלאך הוא לכך לא רצה לאכול מפתו ז"ש אם תעצרני לא אוכל בלחמך והכתוב נותן טעם ואומר כי לא ידע מנוח שמלאך ה' הוא וחרה לו מאד למלאך ולכך לא סעד אצלו לא כן גבי אברהם שבאו לו בדמות ערביים שהרי אמר להם ורחצו רגליכם מאבק רגליהם שעובדים אותו הערביים ולזכות את אברהם באו באותו הדמות ולכך אכלו אצלו וחז"ל אמ' במ"ר פרשת נשא (פירוש) [פ"י] ולמה אכלו המלאכים שבאו לבשר את שרה בהריון וזה לא רצה לאכול לפי שאותם המלאכים כשנתראו תחילה לאברהם בדמות עוברי דרך

נתראו לו והוא הכניס' לביתו כמנהגו והזמינ' לאכול והם לא רצו לבטל מנהגו מנהג האכסניים ואכלו עמו ואחר שאכלו אמרו שליחותן ולא נראה הדבר שיקבלו שכר על שליחותן [אבל זה המלאך] בתחיל' אמר שליחותו ואילו היה אוכל עמו היה נראה כנוטל שכר על שליחותו לכך נמנע מלאכול ובמ"ש ואם תעשה עולה לה' תעלנה אמרו חז"ל במ"ר פרשת נשא רמז לו המלאך שצריך לעלות עולה לה' על בשורה טובה כשם שעשה אברהם אבינו בשעה שאמר לו הב"ה לזרעך אתן את הארץ מיד בנה אברהם מזבח על בשורה טובה שכן כתיב ריבן שם מזבח לה' הנראה אליו ואין מזבח בלא קרבן עכ"ל גם שם למה לא הכיר בו מכאן אתה למד בשעה שהנביאים הולכים בשליחותו של הקב"ה רוח הקדש היתה שורה עליהם היתה נותנת להם אימה שהכל מתייראים מהם שהיו דומים למלאכים עד כאן:

**יז**

**ויאמר** מנוח אל מלאך ה' מי שמך הרד"ק ז"ל כתב מי שמך ולא אמר מה שמך כמשפט הלשון שלא לאמר מי אל על עצם חי מדבר והשם אינו העצ' לפיכך לא יאמ' על השם מי אלא מה שמך מה שמו ואם נאמר כי לפי שהיה רוחני אמר כן כי אין למלאך גוף והשם כמו העצם הנה לא ידע מנוח כי היה רוחני עד שעלה ויש לפרש לפי שהיה בעיני מנוח נביא גדול ונכבד והאדם הגדול נודע בשמו למי שלא ראהו והנה השם כמו העצם עכ"ל: **ולע"דן** אעפ"י שלא ידע מנוח שמלאך ה' הוא נזרקה נבואה בפיו ואמר מי שמך שתיב' מי רומז לבינה ו' שערי' כמספר מ"י שהרי ציווי הנזירות בו תלוי כמו שכתבתי למעלה בפסוק כי הנך הרה ויולדת בן בשם ס"ה דיין דא אימא עילאה והנזיר מזיר עצמו מן היין וזהו לע"ד נזיר אלהים דא אימא עילאה שהיא נקראת אלהים בל"ב אלהים דבראשית וזהו מי שמך ולפי הפשט לע"דן הכי קאמר דע לך שכל כך אנו חייבים בכבודך שלא די שנכבד אותך אלא אפי' כל איש זולתך שיבא על שמך נעשה לו כבוד בסיבתך כיון שבא על שמך ואומר פלוני שלחני אליכם וכיוצא ז"ש מי שמך ר"ל הודיענו מה שמך וכתב מי שמך ר"ל התכלית בידיעת שמך הוא שמי שמך ר"ל מי שיזכי' שמך כשיבא דבריך על ידו שיאמ' כך דבר פלוני שתעשו לי וכבדנוך שלא ישוב דברך אחור עוד אפשר לומר ענין זה בדרך הלציי והוא שאמר מי שמך שכולל בו שאלה ודעת שמו ובכלל זה אמרו לו דע שבהתקיי' דבריך זה שבשרתנו לא לך בלבד נכבד אלא כל מי שיהא שמו כשמך מי שמך כאשר יבא ויתקיים דבריך וכבדנוהו בשביל שנקרא שמו כשמך וז"ש וכבדנוך בואי"ו נוספת שנכבדהו והתכלית לכבד אותך ובכ"ש שננהוג כבוד גדול בך כיון שאנו מכבדים זולתך למי שנקרא כשמך ואמר וכיבדנוך לשון עבר לומר מהעבר שכבדנוך

במ"ש נעצרה נא אותך וכו' אלא שלא רצית מזה תקח ראיה ואמות לדברינו שהם אמת ואמונה כי לא יפול דברך ארצה שהרי וכבדנוך שמז' תדע רצוננו הטוב כי כבד נכבדך מאד ומ"ש כי יבא דברך וכבדנוך אמרו במ"ר פרשת נשא (פירוש) [פ"י] אמר לו מנוח אמור לי שמך כדי שאשאל באיזה מקום אמצאך בעת שיתקיים נבואתך ונתן לך דורון ואין וכבדנוך אלא מנחה כמה דתימא כי כבד אכבדך מאד ע"כ וכן כתב הרד"ק ז"ל בשם המתרגם ולעד"ין להבין בפסוק דכתיב דבריך בי"וד וקריבן דברך והכוונה שהמלאך ייעד בשני דברים הא' הנך הרה והשני ויולדת בן שאפי' הריון מבת בשורה מוצאת היא לעקרה כמוה לז"א כאן כי יבא דבריך ר"ל מובטחים אנו בך כי יבא דבריך שניהם יחדיו האחד שתתעבר והשני שיהיה בן זכר שהכרת פניך ענתה בך כי צדקת בפיך שכמראה מלאך אלהים מראך אמנם הקרי הוא כי יבא דברך רוצה לומר אפי' שלא יבא אלא דברך האחד לבדו מספיק הוא לשנכבדך מאד דלאו מילתא זוטרתי היא והרד"ק ז"ל כתב דברך קרי וכתי' דבריך ואחד הוא על הענין ורש"י ז"ל כתב אם יבא לנו שליחות דבר מאתך משנדע ונכיר שמך וכבדנוך ונעשה מה שתשלח לנו עד כאן וכן כתב מהרי"א ז"ל:

**יח**

**ויאמר** לו מלאך ה' למה זה תשאל לשמי וכו' במ"ר פרשת נשא והוא (פליא) [פלאי] אמר לו המלאך אינך צריך לידע שמי שאין סופך שתראני עוד לעולם והוא (פליא) [פלאי] על עצמו אמר שהוא יהי' מכוסה ממנו כמא דתימא פליאה דעת ממני ד"א והוא (פליא) [פלאי] איני יודע לומר לך שמי שלפי השליחות ששולח הקב"ה אותנו קורא לנו שם הוי והוא פליא לפי פלאה ופלאה שעושה על ידינו הוא קורא לנו שם ד"א והוא (פליא) [פלאי] ע"ש שליחותו שהיה להזיר שמשון כענין שכתוב איש או אשה כי יפליא וכו' ע"כ תורף דבריהם ורש"י ז"ל כתב הפי' הראשון של חז"ל וכן כתב הרד"ק ז"ל פלאי בהעלם האלף והי"וד ליחס ואם היתה האלף נראית היה על משקל עבדי ופירושו מכוסה ונעל' שלא תוכל לדעתו וי"ת והוא מפרש כי יפליא ארי יפריש ועניינו מופרש ומובדל מדעתך אותו עכ"ל ומהרי"א ז"ל פירש דברי המתרגם והוא מפרש מובדל ומופרש מחומר והר"דק לא הבין אותם כן כאשר זכרנו. **ולע"דן** לדקדק תיבת זה המיותרת די שיאמר למה תשאל לשמי והכוונה אתה רוצה לדעת שמי לענין זה שכשיבא דברי וכבדתני כפי הפי' הנז"ל לעומת זה אמ' למה זה ר"ל לתכלית זה אין לך צורך בידיעת שמי והוא (פליא) [פלאי] נכסה ונעלם מכל ולא תוסיף לראו' אותי כדי לכבדני או להועילני ז"ש למה זה דייקא:

**יט**

**ויקח** מנוח את גדי העזים ה"רדק ז"ל כתב ויעל על הצו' מבנין הפעיל ומה שהעלה מנוח עולה על הצור להי' בשעת איסור במות שכל זמן שהיה אוהל מועד בשילה נאסרו הבמות אחז"ל הוראת שעה היתה כי הנה המלאך אמר לו ואם תעלה עולה להי' תעלנה ומפליא לעשות המלאך היה מפליא לעשו' בהוצאת האש מן הצור ואכול הגדי והמנח' וכשהאש גדל והעלה להב עלה מלאך ה' כלומר נסתלק מעליהם בלהב ע"כ וכן כתב מהרי"א ז"ל בפי' ומפליא לעשות והוסיף עוד ואמר שמנוח ואשתו הכינו הגדי עזים והמנחה על הצור ומפליא ר"ל המלאך ששמו מפליא או פלאי עליו מוטל לעשות מה שירצ' יעשה כרצונו ומנוח ואשתו רואים אם יאכלהו המלאך או יעשהו עול' ע"כ תורף דבריו ולפירוש זה קשה מאד על הצור להי' שהרי ברר הכתוב שלהי' הקריב שם ואם כן איך יאמר אח"כ ומפליא לעשו' שיעש' המלאך כרצונו עוד פירש ומפליא לעשות שהמלאך היה מפליא ומכסה ומתעלם והרבה לעשות הפלאה ולא עלה בידו שמנוח ואשתו רואים ושעל זה אמרו אחר כך מות נמות כי אלהים ראינו ר"ל על שראינו את המלאך עם היותו מפליא ועושה כל מאמצי כחו להפליא ולהתעלם ע"כ תורף דבריו ז"ל:

**ולע"דן** שמנוח לא הביא אש הדיוט כדי שלא לשים עצמו באיסו' במות בענין שריפת הקרבן דמספיק לכך לקח בענין השחיטה גדי העזים והמנחה יחד כולם ויעל על הצור להי' והניח שם לשם ה' שה' שהוא מפליא לעשות שיעשה נא פלאין דהיינו להוריד אש על הגדי והמנחה יחדיו ואילו היה אש הדיוט היה מקריב אחד לאחד אלא להיות מנוח רוצה שירד אש גבוה הכינם שם ומנוח ואשתו רואים מה יעשה ה' מהורדת האש והיה זה מעין מה שעשה משה בפרשת שמיני שהכין אהרן כל הקרבנות ותצא אש מלפני ה' וירא העם וירונו וכו' או אמ' להי' ומפליא לעשות ר"ל להי' יאתה העולה כי הוא הבורא ועוד כי הפליא חסדו בהריון הזה זהו שאמר ומפליא לעשות שעליו להודות להי' על כי הפליא חסדו לי':

**כ**

**ויהי** בעלות הלהב הגיד הכתוב שהקב"ה עשה פלאים האח' בהוריד אש גבוה והפלא שני שיעלה מעל המזבח עצמו ולא ירד מלמעלה למטה ויהיה זה כדי להורות כי נגלה האלהים שם בהגלות המלאך כי אוריאל הוא מלאך המרכבה ראש אחד מארבע מחנו' שכינה וזהו בעלות הלהב מעל המזבח השמיימה שמעלה המזבח עלה שלא בטבע אלא בפלאי ה' באמור אז ויעל מלאך ה' בלהב המזבח וכו':

**כא**

**ולא** יסף עוד מלאך ה' הרד"ק ז"ל פירש שלא נראה עוד להם פעם אחרת וטעם אז ידע מנוח דבק עם ויעל מלאך ה' ולא עם ולא יסף או יהיה פירושו ולא יסף וכו' כלומר כשראה שנסתלק מעיניו ידע כי מלאך ה' הוא ויש לפרשו דבק עם ולא יסף להראה על המראה ההיא בעצמה כלומר עלה בלהב המזבח ולא נראה להם עוד אז ידע מנוח כי מלאך ה' הוא שהלך מעיניהם ולא ראוהו עוד במראה ההיא להראה בחולם וכן להראה בשילה כמו שבא בשלמים הנתן תנתן ע"כ ומהריי"א ז"ל דקדק באומ' אז ידע מנוח דדוקא מנוח ידע אז ולא מקודם לא כן אשתו שמתחילה ידעה בו שהוא מלאך ע"כ:

**כב כג**

**ויאמר** מנוח אל אשתו מות נמות כתב מהריי"א ז"ל שחשב המלאך שהיה אלהים אמת ומלך עולם ונמשך מנוח בזה אחרי ההקדמה המפורסמת בקדמוני' שהרואה שכל נבדל ימות כמו שזכרתי בגדעון והיא בחכמה השיבתו דברים נכוחים לו חפץ ה' להמיתנו לא לקח מידינו שלשה דברים יורו שלא נמות האי' שלקח מידינו עול' ומנחה השני שהראנו את כל אלה והוא ראיית המלאך ואש מן השמים ועלית המלאך בלהב השלישי שהשמיענו כזאת מבשורת הבן שזכר שאם נמות לא תתקיים הייעוד שהבטיחנו ע"כ.

**ולע"ד** אוסיף על דבריו כי הטענ' הראשונה היא שכיון שהעולה ומנחה אין ראוי להקריבה אלא כהן ומאחר שהקב"ה לקח מידינו עם היותנו ישראלים זה אות אמת שאוהב אותנו ולא נמות ז"ש לו חפץ ה' להמיתנו לא לקח מידינו עולה ומנחה שהלקיחה מידינו ולא מיד זולתינו היא הורא' גדולה מאהבה ובזה נכלל היותו הוא לוקחה מידינו על ידי אש גבוה שירד מן השמים שאילו היה נקרב על ידי אש הדיוט לא היה בזה שום הורא' אם חפץ בנו אם לא אכן כעת שלקח הוא בעצמו ומידינו זה אות גדול והשני ולא הראנו את כל אלה נס המלאך שנראה פעמים ורדת האש מן השמי' ועלות המלאך בלהב שזה נכלל בתיבת את כל שהוא לשון רבוי ותיבת אלה מיעוט רבי' שנים כנגד הדברים הנזכ' והשלישי וכעת לא השמיענו כזאת ר"ל דאילו לא חפץ בנו ושהמיתנו לא היה משמיענו דבר פלא כזאת לאש' עקר' שתלד אשר כל זה הורה בכף כזאת אשר על פי שלשה דברים אלה נוכיח שלא נמות:

**כד**

**ותלד** האשה בן לא הגיד בה הריון שההריון כבר נעשית הרה ע"י דבר המלאך שקלט הזרע כמו שזכרנו ובזה מובן גם כן אומ' ותלד האשה דודאי האשה היא היולדת ולא האיש אבל רמז הכתוב שלידה זו נעשה מהאשה לבדה מבלי שיתחבר עוד אליה איש אחר דבר המלאך כי השכבת זרע קלט בה בעת בא דבר המלאך וז"ש ותלד האשה בן

ועל כן נקרא שמו שמשון לשון תשמיש המיטה לזכרון שבלי שימוש מחדש נתהוה הבן הזה מהשמוש שהיה בה קודם בא המלאך ולא קלט עד בא אליה המלאך כנז"ל ועל כן נקרא שמו שמשון לשון תשמיש ומהרי"א ז"ל פירש לשון שמש שמשמש את האלהים בנזירותו ומלחמות ה' הוא נלחם וגם רמז שיהיה שממון לפלשתים ולכן לא פרסם סיבת השם ההוא פן יקראנה אסון מפלשתים ע"כ ולפי' השני שממון היה לה לקרותו וחז"ל אמרו מעין שמו של הקב"ה נקרא דכתיב כי שמש ומגן ה' אלהים מה הק"בה מגין על כל העולם כך שמשון בכחו על כל ישראל עד כאן והוא לשון שמש ומגן גם במ"ש ויגדל הנער ויברכהו ה' אמרו במסכת סוטה פ' ראשון ויברכהו ה' במה ברכו אמר רב יהודה אמר רב שברכו באמתו אמתו כבני אדם וזרעו כנחל שוטף ופרש"י ז"ל כל ברכה שבמקר' לשון רבוי דבר המתרב' ומצוי בו שובע ומה ברכ' נמצ' בו לא נמצ' עושר בשמשון שברכו באמתו להיות זרעו כנחל שוטף במה שנתאוה נתברך עד כאן לשונו:

**ולע**"**דן** שדקדק בפסוק שכתוב ויגדל הנער ויברכהו שהברכה היתה אחר גדלות ולא קודם בעודו קטן ועל כן שואל ואומר ובמה ברכו שלא היה אפשר בקטנות אלא אחר קטנות והיינו דנקט רישיה דקרא דקאמר ויגדל הנער ויברכהו וכו' שתחילת המקרא גורם שאלתו זו של במה ברכו שלא היה אפשר להיותה קודם גדלות ומשיב שברכו באמתו אמתו כבני אדם וזרעו כנחל שוטף דהשתא ניחא אומרו ויגדל הנער ואחר כך ויברכהו שהוא ענין בגדלות ולא בקטנות אמנם למדו שאמתו כבני אדם וזרעו כנחל שוטף מתיבת הנער המיותרת די שיאמר ויגדל ויברכהו אומרו הנער אלמא באמתו כשאר העולם הוא ולכך באה תיבת הנער אמנם הברכה בזרע הוא שהיה כנחל שוטף:

**כה**

**ותחל** רוח ה' רש"י ז"ל לפעמו לבא בקרבו לפעמים עד כאן והובא כיוצא בזה בס"ה פרשת מקץ דף ק"צד זה לשונו ותחל רוח ה' לפעמו דהוה אתי רוח ואזיל ולא הוה מתיישבא עימיה עדיין כדקא יאות וע"ד כתיב ותחל רוח ה' לפעמו כדין הוא שירותא ע"כ ובזה מובן ותחל רוח ה' שבהתחלה באה אליו רוח ה' לפעמים ועיתים לא בהתמדה ואח"כ היתה עמו בהתמדה והרד"ק ז"ל כתב ותחל רוח ה' ת"י ושריאת רוח גבורה מן קדם ה' לתקפותיה כלו' הגבורה והכח שהיה לו במחנה דן החל לו והוא המקו' שחנו בו בני דן כשהלכו ללכוד ליש והוא המקום בין צרעה ובין אשתאול ושם החל לו הכח מאת ה' אולי היה לו שם דבר עם אויביו ונצחם והכתוב לא ספר ויהיה פירו' לפעמו לחזקו הפך בנין נפעל והתפעל ממנו שהוא הסרת הכח כמו נפעמתי ולא אדבר ותפעם

רוחו וכבר כתבתי בו פירושים אחרים בספר מכלול בשרש פעם אבל זה הפירוש הוא הנכון בעיני ובדברי חז"ל מלשון פעמון זהב שהיתה רוח נבואה מקשקשת לפניו כזוג ופי' רוח ה' נבואתו של יעקב אבינו החלה אז שאמ' יהי דן נחש עלי דרך ע"כ ומהרי"א ז"ל כתב לפעמו רוצה לומר שלא היה שכלו מיושב כי אם טרוד ונפעם ע"כ והרלב"ג ז"ל כתב ותחל רוח ה' לפעמו רוצה לומר שכבר החלה רוח גבורה שהיתה בו מאת ה' לפעמו וזה שפעם היה חושב להלחם עם פלשתים ופעם חושב להמנע מזה כפעמון זה שמכה אילך ואילך עד כאן:

**ול"עדן** כדברי מהרי"א ז"ל ויהיה מלשון נפעמתי ותפע' רוחו מקושר עם מ"ש ויגדל הנער ויברכהו ה' כמו שזכרתי בפסוק הקודם שהוא בענין שנתאוה בו נתברך כי ללצים הוא יליץ ולכך אמר כי ותחל רוח ה' לפעמו ולשבר כחו כדי שלא יהא שטוף בזמה ביון שלא שוה לו יתברך כי שמשון הלך אחר עיניו הניחו ללכת בדרך שהוא רוצה לילך בה מוליכים אותו ומ"ש במחנה דן רוצה לומר הנבואה שייעד יעקב אבינו ע"ה במחנה דן שעליו אמר יהי דן נחש עלי דרך אותה הנבואה חלתה בו וכאילו המקרא מסורס ותחל רוח ה' במחנה דן לפעמו ואמר בין צרעה ובין אשתאול בי צרעה מיהוד' היא אלא שמנוח אמו מיהודה ולכך היתה צרעה לדן מצד אמו של מנוח וכמו שכתבתי בשם חז"ל בפ' ויהי איש אחד מצרעה וז"ש בין צרעה ובין אשתאול אשר מיהוד' כי שם נגלו אליו האלהים בחלקו של יהודה וחז"ל במ"ס א"ר אסי צרעה ואשתאול שני הרים גדולים היו ועקרן שמשון וטחנן זה בזה עד כאן ונל"עד שדקדקו כפל בין צרעה ובין אשתאול די שיאמר בין צרעה ואשתאול מאי בין ובין אלא מלמד שטחנן זה בזה ונעשו כאח' דבין צרעה אשתאול הוא נחשב ואשתאול צרעה הוא נחשב כיון שטחנן זה בזה והיינו בין צרעה ובין אשתאול רוצה לומר צרעה ואשתאול כא' הן חשובי' ובירושלמי הביאו הילקוט תרין אמוראין חד אמר בשעה שהיתה רוח הקדש שורה עליו פסיעותיו כמצרעה ועד אשתאול וחד אמר שערותיו מקישו' כזוג והיה קולו כמצרעה ועד אשתאול עד כאן כי הראשון דורש לפעמו לשון פעמי דלים פא"טדה בלעז וז"ש בשעה שהיתה רוח הקדש שור' עליו פסיעותיו כמצרעה ועד אשתאול וזהו לפעמו לשון פסיעה אחת רוצה לומר לפעמו היה כשיעור שבין צרעה ובין אשתאול וחד אמר שערותיו מקישות וכו' מפרש לשון פעמון המקשקש ששערותיו היו מקישות ומשמיעות קול כפעמון עד שנשמע קולן למרחוק כשיעו' שבין צרעה ואשתאול ואולי המאמר של ר' אסי שזכרנו גם הוא דקדק לשון לפעמו לשון פסיעה ופע' שרמס ברגליו וטחנן זה בזה בין צרעה ובין אשתאול יחדיו הביאם תחת כפות רגליו ולפעמו:

## יד

**א**

**וירד** שמשון תמנת' הר"דק ז"ל כתב וכתי' ביהודה הנה חמיך עולה תמנתה יש מחז"ל שאמרו שתי תמנות היו ומהם אמרו חדא תמנת היא דאתי מהאי גיסא עלייה דאתי מהאי גיסא ירידה ודרך דרש יהודה שנתעלה בה כתיב ביה עלייה שמשון שנתגנה בה כתי' ביה ירידה עד כאן ובדרשה זו נ"ל סמיכות הפסוק דסמיך לוירד שמשון תמנתה וירא אשה וכו' ר"ל הטעם שנאמר בשמשון ירידה יען שרא' שם אשה מבנות פלשתים וחשק בה לכך ירידה היא לו:

**ב**

**ויעל** ויגד לאביו ולאמו במ"ש חז"ל דלשמשון שנתגנה בתמנת כתב בה ירידה בזה אדקדק אומרו ויעל ויגד לאביו ולאמו שעליה היה לו עלייתו זו וצאתו מתוך תמנתה כיון שלא נתפתה לקחת אותה פתאם אבל בא ויגד לאביו ולאמו וכו' כי הם יוציאו מלבו חשק' כמאמר האין בבנות אחיך וכו' ז"ש ויעל ויגד וכו' לשון עלייה ואמר ויגד לאביו ולאמו והיה לי לומר לאביו ואמו למ"ד ולאמו יתירה אבל כיון לו' שאמר ראשונה לאביו ועשה עצמו כאיש אשר לא שומע ואין בפיו תוכחת על עון בזה וכשראה שמשון באביו ככה אז ראה ויספרה לאמו ז"ש ולאמו והוא דקדוק בלשון הכתוב ואין ספק ששמשון איש אשר רוח אלהי' בו לא יקחנה מבלי גרות כמו שכתבו המפרשים ז"ל ובדבריהם אלו אבין או' אשה ראיתי רוצה לומר ראיתי בהשגתי שאני הרואה ורוח ה' דבר בי ומילתו על לשוני כי היא לי לאשה ולא אבוא אליה והיא גויה אבל ג'יירוה הכינוה פרנסוה שתהא ראויה להיו' בה קיחה וקידושין שהגוי' ושפחה אין תופסין בה קידושין וז"ש ועתה קחו אותה לי לאש' רוצ' לומר ועתה בזריזות עתה ג'יירוה הכינוה באופן שתקחו אותה שתהיה לי לאשה דהיינו שתתגייר ויהיו לי בה ליקוחין ואשות ולעומת זה ענו אביו ואמו האין וכו' כלומר מי הכניסך בתגר זה כי לו הונח שתגייר אותה מ"מ היא משרש נחש ז"ש מפלשתים ולא כתב מבנות פלשתים כי טענתו בזה היא מהיות' מפלשתי' שאין לערב הנמול עם הערל ובסמוך בפסוק ויאמר לו אביו בם"ד אוסיף בזה טעם למ"ש אשה מפלשתים ולא אמר מבנות פלשתים וזוהי אשמת מחלון וכיליון דכתי' וישאו להם נשי' מואביות רוצה לומ' אעפ"י שג'יירום להם נחשב כאילו הם עדיין מואביות ובניותן שהגירות שלא לשם שמים היה כדי להנשא לאנשים אפרתים וחשובים כהם ז"ש להם נשים מואביות להם דייקא וכן פירשתי בכלי חמדה בסדר במדבר ראשון. **אמנם** מדברי המקובלים ז"ל נלמוד בזה תרוץ יותר נכון ונבין בזה דעת שלמ' ע"ה בחכמתו איך נטה אחרי נשים חתיות צדוניות ומואביות מצריות ומכל לשונות הגוים ואין ספק שהיה

מגיירן אבל לא יספיק זה לחכ' כשלמה ואמרו כי להיות שלמה שליט בכיפה הטעהו יצרו שיקח נשים מכל הגוים כדי שיכנעו תחת מלכות בית דוד וכמו שהנשים נכנעות תחתיו ונשפעות ממנו ככה כל האומו' יהיו נשפעות מתחת יד מלכו' בית דוד וטעה שבהכניס הקדושה ואות ברית קדש במקום הטומאה של בנות הגוים המורדים בה' יהיה סיבה לעבד כי ימלוך ושפחה כי תירש גבירתה בבוא שפע ברית קדש בשפחה ותרגז ארץ ואולי גם בזה טעה שמשון כדי להכניע פלשתים תחתיו רצה לקחת אשה מהם וכמו שהיא נשפעת ממנו ככה כל כלל אומתה תהיה תחת יד שמשון וטעה בשיקול הדעת הזה כמו שטעה ש"עה כי לא זו הדרך אדרבה צור ילדך תשי ומוסיף כח וגבורה בהם בפלשתים ומהרי"א ז"ל כתב בזה זה לשונו מצאנו פעמים רבות בספורי הנביאים שהיו עושים דברי' רבים אשר לא כדת בהוראת שעה כדי שיצא מהם עבודת האל יתברך כענין אליהו בהר הכרמל שהקריב בבמ' ומנוח אבי שמשון הקריב בבמה כנזכר בהוראת שעה וכן ראוי שנאמר בשמשון שעשה דבר זה שלא כדין כדי שימצא תואנה לינקם מפלשתים כ"ש שלא היה הרוח האלהי מיושב בו ומסודר לעשות תשועות כשאר השופטים אבל השי"ת למשפט שמו וצור להוכיח יסדו ולזה השפיע בו רוח גבורה וחוזק והיא טעם הפעמות ונמשך מזה שבראותו אשה תיטב בעיניו לא היה מעצור לרוחו ובחרות אפו לא יעמוד דבר לפניו וידמה שבתו' לבבו היה חושב שלענין נזירותו לא היה מחוייב כי אם בדברים שהזהיר המלאך הלא הם איסור כל אשר יצא מגפן היין ושלא יאכל כל טומאה ומורה לא יעלה על ראשו ובשא' הדברי' היה נמשך אחרי תאוותו והשי"ת הספיק בידו לעשותם כן לפי שעם היותם פעולות משובשות מפאת עצמם הנה ימשך מהם הנקמה מפלשתים וכבר בא זה בכתוב שזכר שכאשר הלך שמשון לתמנת וראה שם אשה וחשקה בנפשו ואמר לאביו ולאמו שיקחוה לו לאשה והם אמרו לו האם אין בבנות אחיך וכו' ולא חשש מזה כלל ולא אמר שיגייר אותה אבל אמר לאביו אותה קח לי לאשה כי היא ישרה בעיני ר"ל שלא חשש אל האיסור אבל הלך לבד אחרי מחמד עיניו ולפי שאמו היתה מתרעמ' הרבה על זה על כן הגיד הכתוב ויאמר שמשון אל אביו וכו' ולא אל אמו כדי שלא תאמר כמו שאמרה רבקה אם לוקח יעקב מבנות חת כאלה למה לי חיים וספר הכתוב הסיבה בכל זה באומרו ואביו ואמו לא ידעו כי מה' הוא כי תואנה וכו' רוצה לומר כי האל יתברך נתן מקום בזה לשמשון להיותו תואנה להנקם מפלשתים ואמר ובעת ההיא פלשתים מושלים בישראל עם שכבר נאמר זה להגיד שסבב הקב"ה סיבה שינקמו ישראל מפלשתים המושלים בם ולא בידיהם כי אם ביד שמשון ולא יעמוד ברשותו כי אם ברשות פלשתים אף בעת הנקמ' כדי שלא ימצאו פלשתים

תואנה על יש' לזה אבל יהי' מיוחס הענין לשמשון לבדו וישראל נקיים וימנעו פלשתים מהלחם עם ישראל מיראת שמשון עד כאן:

**ג**

**ויאמר** לו אביו ואמו וכו' הנה מאמר ובכל עמי מיותר שכבר אמר בבנות אחיך ומספיק גם אומ' ובכל עמי לשון יחיד והיל"ל ובכל עמינו או בכל עמיך כמו שאמר אחיך נראה שאמו היתה מצטער' ביותר מאביו כי אשת חיל היא עטרת בעלה מיקירי יהודה כמו שזכרנו למעלה ולזה דברו אביו ואמו כל אח' מהם מאמר אחד ז"ש ויאמר אביו ואמו ולא כתב ויאמרו לומר שכל אחד מהם אמר מאמר מיוחד שמאמר האין בבנות אחיך אביו אמ' אמנם מאמר ובכל עמי אשה אמרה אשת מנוח הבאה מיהודה ר"ל האם אין בכל עמי על שבט יהודה קאמר שהם עמה ולא עמו של שמשון שהוא מדן קאתי והיה לך ללמוד מזקנים תתבונן שכמו שעשה זקניך שלקח אשה מיהודה ואביך קניך גם כן שלקחני מיהודה ואתה גם כן קח נא מעמי ולא עמיך שאתה מדן והיה לך לקחת אשה מיהודה אם אין אשה לך בבנו' אחיך שבט דן שהם אחיך שאל אביך ויגדך שהוא עשה כן זקניך ויאמ' לך למה לקחת מפלשתים כי יש שלש בחינות שראוי לך להתרחק מהזווג הזה מסיבת אחת מהן כ"ש משלשתן יחד האחת שצריך שתלך מארצך ארץ הקדש וממולדתך ומבית אביך לגור ולדור אצלה ולהיות בארצה ז"ש כי אתה הולך ר"ל הולך מארץ הקדש ומאצלינו לסבול עול הגרות זאת ועוד מפלשתים המושלים בנו לא יאות ועוד שהם שונאים ואויבים אלינו ומה חיתון יהיה עם האויבים לא תתחתן בם והשלישית הערלים כי הנימול עם הערל לא יאותו כי אם מין במינו דבר נאה ומתקבל או אמר כי אתה הולך למות בקחתך אשה נכרית שתהיה חשוב כמת כי יהרגוך פלשתים זאת ועוד מבחינת עונש הבועל ארמי' קנאים פוגעים בו כמו הנה אנכי הולך למות האמור בעשו והמסרה אמר שני הולך מלאי' בוא"ו הולך לקחת אשה מפלשתים הולך למות ואולי היתה זו אשה גדולה בשנים ובעולת בעל אלמנה או גרושה שכל הפסוקים מזכירין אותה בשם אשה דלא כתיב בת מבנות פלשתי' אלא ראיתי מבנות פלשתים לעומת זה הוכיחוהו אביו ואמו האין בבנות אחיך בבנו' דייקא העדינות והבתולות כי אתה הולך לקחת אשה מפלשתי' ולא הזכי' כאן מבנות פלשתי' אלא אשה מפלשתי' כלו' אשה גדולה בשני' ובעול' בעל וזהו אשה מפלשתי' ר"ל שהיא הית' אשה לפלשתי' שנשא' כבר לפלשתי' ולכך לא כתיב מבנות והוא פחיתות גדול להניח הבנות הבתולות מבני עמך ולקחת אשה נשואה ומפלשתים הערלים ויאמר שמשון אל אביו אותה קח לי כמו שהיא בכל אלו הבחינות שזכרת סברית וקבלית עלי אותה קח לי כי היא כאשר

היא בכל אלו המומין שבגלוי שבה ישרה בעיני וחז"ל אמרו בסוטה פ' ראשון לפי שאמר כי היא ישרה בעיני ששמשון הלך אחר עיניו לפיכך נקרו את עיניו שנאמר ויאחזוהו פלשתי' וינקרו את עיניו איני והא כתיב ואביו ואמו לא ידעו כי מה' היא ופרש"י ז"ל מה' היא שחשק באותה אשה כדי להתגרות בפלשתים כי אזל מיהא בתר ישרותיה אזל:

ד

**ואביו** ואמו לא ידעו וכו' רש"י ז"ל כי תואנה הוא מבקש עלילה להתגרות בם ע"כ וכן הר"דק ז"ל והרל"בג ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב שלזה הגיד כאן שנית ובעת ההיא פלשתים מושלים ביש' שכבר הזכיר זה למעלה ויתנם ה' ביד פלשתים מ' שנה אלא הכוונה לו' שלהיו' פלשתים מושלי' ביש' שהיה נמשך נזק ליש' מהלחם שמשון עמהם לכך סבב ה' שילך שמשון ביניה' וישם בקרבם ארב' ונלח' בם כדי שלא יהי' להם שום תואנה עם יש' אבל שמשון יבקש לו תואנה ללחם בם ויש' לא יוזקו וראוי לחוש לכיוצא בזה כי בעת ההיא פלשתים מושלים ביש' וכו' ע"כ ובכלי חמדה פי' פ' נשא ואביו ואמו חרה להם מאד כי לא ידעו שמה' היא הכוונה של שמשון ולש"ש נתכוון בתחילה ונענש יען דכי אזל בתר ישרותיה אזל או מתוך לשמה בא לשלא לשמה ולזנות עם דלילה והי' לשמה ושממ' ואולי אומרו כי מה' היא כי תואנה הוא מבקש השי"ת הנזכר תואנה מבקש כדי לינקם מפלשתים ולהכניעם קצת ובזה אבין אומרו ובעת ההיא פלשתי' מושלים ביש' ממשלה כל דהו מאימת שמשון כי יחל ויתחיל מן הבטן להושיע את יש' באופן שבעת ההיא פלשתי' מושלים וכו' ולא היו מסורים בעול כבד שנז"ל ויתנם ה' ביד פלשתים שהוא שעבוד כבד וחז"ל אמרו בב"ר פ' ס"ח ר' אבהו פתח בית והון נחלת אבות ומה' אשה משכלת כי מה' היא רבי פנחס בשם רבי אבהו מצינו בתורה בנביאים ובכתובים שאין זווגו של איש אלא מהקב"ה בתורה מנין דכתיב ויען לבן ובתואל ויאמרו מה' יצא הדבר בנביאי' ואביו ואמו לא ידעו כי מה' הוא בכתובים מנין בית והון נחלת אבות ומה' אשה משכלת ע"כ ומהרי"א ז"ל פירשו שם כי הרחיב בו הביאור.

**ולע"דן** בקצרה אדקדק ראשונה מאי קאמר ר' אבהו פתח בית והון כו' ואח' כך רבי פנחס בשם רבי אבהו מצינו בתורה וכו' דמשמע שהם שני ענייניים האחד מאמר ר' אבהו לבדו בית והון וכו' והשני רבי פנחס בשם רבי אבהו מצינו וכו' ולא ראינו שאמר ר' אבהו דבר כי אם לשון הפסוק בית והון נחלת אבות ומאי ק"מל זיל קרי בי רב הוא. ונדקדק גם כן אומרו מצינו וכו' מאי קמ"ל דהכל בידי שמים הוא ודאי ואומרו מצינו בתחילת דבריו והי"לל בתורה ובנביאים וכו' מצינו ועוד שהי"לל מהתורה במ"ם מהנביאים מהכתובים וכו' ולא בתורה ובנביאים בכתובים ועוד כמו שדקדק החכם השלם הנזכר או' בחלוקת

הכתובים היינו דכתיב ומה' אשה משכלת שלא אמר כן בלשון היינו דכתיב בתורה ובנביאים וקשר אומרו יש מי שזווגו בא אליו ויש מי שהולך אצל זווגו וכו':

**ונראה** דבפסוק בית והון וכו' קשה שהזכיר בחלוק' הראשונ' הנושא והוא בית והון ואחר כך הזכיר שהוא מנחלת אבות ובחלוקה השנית אמר בהפך שהקדים תחילה ואמר ומה' ואחר כך הזכיר הנושא והיא אשה משכלת והיה לו להשוות מידותיו בית והון נחלת אבו' ואשה משכל' מה' אשר מכח דקדוק זה ר' אבהו פתח גבי ענין יעקב שראינוהו הולך גדוד לקחת לו אשה ועל ידה השיג הכל בהון עתק וצדקה צאן ובקר ואוהלים ועבודה רבה ז"ש ר' אבהו פתח בית והון נחלת אבו' ומה' יהיה הבית וההון על ידי אשה משכלת שכן מצינו ביעקב זכה להון ע"י אשה משכלת ולא מנחלת אבות כי במקלו עבר את הירדן ובהכי ניחא שינוי הקדימו ומה' לומר שהבית וההון הנזכר' יהיה מה' על ידי אשה משכל' שכיוצא בזה פירשוהו בס"ה וזהו רבי אבהו פתח בית והון נחלת אבות ומה' אשה משכלת שבפתיחת הפסו' הזה בענין יעקב דבר הלמד מעניינו ודבר הלמד מסופו הוא שהיה טוב אחרית דברו מראשיתו כמ"ש הוא בעצמו כי במקלי עברתי את הירדן הזה ועתה הייתי לב' מחנות אמנם ר' פנחס בשם רבי אבהו תקן דקדוק זה בשמו של ר' אבהו באופן אחר כמו שאפרש בסמוך גבי היינו דכתי' ומה' אשה משכל' בס"ד וכוונתו בזה לו' שמצינו ברור ודבר פשוט שאין זווגו של איש אלא מהקב"ה ולזה נקט לישנא בתורה בנביאים וכו' שכשאומר מהתורה וכו' הוא דבר נעלם שצריך ללומדו מהתורה אבל דבר זה מצאנוהו בתורה ברור מאד עד שאפי' לבן רך בשנים ידע אותו ז"ש בתורה מנין ויען לבן ובתואל מה' יצא הדבר שבכוונ' מכוונת הביא תחילת הפ' ויען לבן לו' שאפי' לבן ענה כן לפני אביו להיות הדבר ברור מאד שענין הזווג מה' ואמר בלשון שלילה שאין זווגו וכו' אלא מהקב"ה לו' שלא זו בלבד מציאות הזווג הוא מהשי"ת אלא אפי' פרטי דקדוקי הדברים שבזווג כגון ההיא דמסיק יש מי שזווגו בא אליו כגון יצחק שבהיותו שם בשדה שיצא לשוח בא זווגו אליו רבקה ויש מי שהולך אצל זווגו כל זה בכלל ההשגחה ומהשי"ת ז"ש שאין זווגו של איש ר"ל אין בו דבר קטן ולא גדול שלא יהיה מאת הקב"ה ויליף לה מקרא דקאמר מה' יצא הדבר דלישתוק מתיבת הדבר אלא לרבות שאפי' דבר קטן שבו מה' הוא כמו שהוכיח העבד בספור הדברים של ואבא היום אל העין וכו' משם למדו המוסכם שמה' יצא הדבר בכל פרטיו וכן בנביאים פשוט שאמר ואביו ואמו לא ידעו כי מה' הוא מכלל דהיה להם לידע דבר פשוט כזה שמה' היה ענין הזווג ועל כן מתמיה ואומר ואביו ואמו לא ידעו כי מיי' היא שנעלם מהם דבר פשוט כזה אמנם בכתובים למדו מהשנוי שהקדים ואמר ומיי' אשה משכלת ולא כתב ואשה

משכלת מיי דהייתי יכול לו' דמיי הוא ועל ידי הצטרפות סיבות טבעיות מחייבו' הזווג ההוא והשגח' יי שני העניניי' יחדיו יחייבו הזווג ההוא דהא בית והון נחלת אבות נמי עכ"ז מה' ג"כ יהיה בהשגחתו משגיח מצטרף אל נחלת אבות לכך הפך הסדר ואמר ומיי אשה משכלת לומ' דמיי לבדו אשה משכלת קאמר מה שאין כן בבית והון שנחלת אבות יסוד והכנה לבית והון וההשגחה גומר' אב' בזווג מיי לבדו לזווג אש' משכל' וזהו מ"ש שאין זווגו של אי אלא מהב"ה שהשלילה נלמו' מדכתי' ומיי אשה משכל' וזה דקדק בלשונו שאמ' היינו דכתי' כך ולא כתב ואשה משכל' מיי לאשמועינן דאין זווגו של איש אלא מהקב"ה ר"ל מציאות הזווג ואופן ההזדווגות לכלול בזה יש מי שזיווגו בא אליו ויש מי שהולך אצל זווגו שהכל מאת יי. עוד אפשר במ"ש היינו דכתיב כו' דהוקשה לו אומרו ומיי אשה משכלת שהיא יתיר די שיאמר בית והון נחלת אבות מיי אשה משכלת אלא וא"ו מוסיף כל מין זווג בין אשה משכלת או בלתי משכלת שהכל מאתו יתברך אלא שאין לכנות לו יתברך אלא זווג ההגון אשה משכלת ולכך נאמרה בפירוש והבלתי משכלת ברבוי הוא"ו של ומיי וז"ש היינו דכתיב ומיי אשה משכלת ר"ל היינו דכתי' ומיי בוא"ו ובהכי ניחא קושיא אחר' הקשו אותה המפרשים תינח אשה משכלת אמנם הבלתי משכלת מנא לך ובמה שאמרנו ניחא דמוא"ו יתירה ילפינן נמצינו למדין כוונת הפסוק שאומר ואביו ואמו לא ידעו כי רוצה לו' תימה גדול הוא איך אביו ואמו לא ידעו כי מיי היא כי אין מציאות הזווג אלא מיי שהוא דבר פשוט ומוסכם:

**ה**

**וירד** שמשון ואביו ואמו וכו' חז"ל אמרו בירושלמי שאמרו לו אביו ואמו כשם שכרמיהם זרועות כלאים כך בנותיהם זרועות כלאים ר"ל עשויות בזנות ע"כ ודקדקו כן כי מה תועלת בהודעה זו שבאו עד כרמי תמנתה אלא לדרשה אתא שאמרו לו כשם שכרמיהם זרועות כלאים כו' ומ"ש כפיר אריות הרד"ק ז"ל כפיר אריות סמיכתו כסמיכות גדי עזים והכפיר גדול מגור והאריה גדול מהכפיר והלבי' גדול מהאריה והליש גדול מהלביא וכל זמן שמזקין גבורתו נוספת בו לקראתו אולי הוא הולך בדרך לפני אביו ואמו מרחוק והכפיר בא לקראתו ואביו ואמו לא ראוהו וז"ש ולא הגיד לאביו ולאמו את אש' עשה ע"כ. ומהרי"א ז"ל כתב כי גור וכפי' שמות נרדפים לילדי האריות ואריה וליש ולביא שמות נרדפים לזקנים שבאריות ואמר שיציאת הכפי' לבדו לקראתו הוא אות שפלשתים יבקשו את נפשו של שמשון לבדו והוא שיסע אותו כשסע הגדי בלי חרב וחנית סימן שישסע הוא את פלשתים בלי חרב וחנית ע"כ ובכלי חמדה בסדר שני נשא כתבתי שדקדק הכתו' לומר וירד שמשון בלשון יחיד ולא אמר וירדו שמשון ואביו ואמו והראוי

להקדים אביו ואמו ושמשון אלא שכוונת הכתוב לומר ירידה בשמשון לבדו לפי שנתגנה בה בקחתו ערלה לאשה ז״ש וירד שמשון לו לבדו תחשב ירידה לא כיהודה שנתעלה בה ולזה הגיד שבבואם עד כרמי תמנת' ולך לך אמרין נזירא סחור סחו' לכרמא לא תקרב פן יכשל בכרם שהנזיר אסור בכל היוצא מגפן היין לזה הגיד שהיה כפיר אריות יוצ' לקראתו ולא לקראת' לפי שהו' היה נזי' ולא הם נזירים ולכך שאג כפי' אריו' לקראתו כי יות' טוב פגוש דוב שכול וכפי' אריו' באיש ואל כסיל וחוט' לחטו' בחטאו ואולתו ואמ' כפי' אריו' ר״ל שמהיותו כפי' משני אריו' ר״ל משתי בחינו' חטא האי איסו' יין והשני איסו' עריו' שהיה הולך לקחת אש' נכרי' או אמ' כפי' חזק ואמיץ כשני אריו' לרמוז ששאג לו כשני אריו' שהרי לזרזו על שני ענייני' הוא בא האי שלא יכשל ביין ובכרמי' והבי שלא יכשל בערו' לישא אשה מתמנת' ולהיותו צדי' באות' שעה כי באש' הוא שם לא חטא כי אם במ״ש כי היא ישר' בעיני לכך זכה ותצלח עליו רוח יי' וישסעהו כשסע הגדי ומאומה אין בידו כפשוטו ורמז שלא היה בידו מאומ' לא חטא' ואשם ר״ל מהנכת' ביד כל אדם יחתום ז״ש ומאומה אין בידו ואמ' ולא הגיד לאביו ולאמו את אש' עשה כדי שלא יאמרו לו בני שים נא כבוד לאלדיי יש' ותן לו תודה וחזו' בך מקח' אשה נכרי' לכך סתם וחתם הדברי' וז״ש ולא הגיד לאביו ולאמו את אשר עשה וסמיך ליה וירי' וידב' לאש' כו' הא אילו הגיד לאביו ולאמו לא ירד וידב' לאש' ולא תשר בעיניו כי היו מבטלי' הכל ולהודי' שהכובש יצרו שכרו גדול מאד ותמור' הצע' שסבל לכבוש יצרו יזכ' בנועם יי' מתוק מדבש ונופת צופי' לזה ספר שעדת דבורי' בגוי' האריה ומהאוכל הו' שטן הוא יצה"ר כארי' טור' ושואג אם יכבשהו האד' מהאוכל יצ' מאכל ומעז יצ' מתו' כי הנה טוב מאד זה מלאך המו' שאלמלא הו' לא היה מתן שכר לצדיקי' ופשטי' דקר' מודיע שיצ' כפי' אריו' וישסעהו כשסע הגדי כי בזה מודי' גבור' הצדי' מושל ורודה בכל חית השדה כי מוראו וחתיתו על כל היצורי' וספו' זה הצע' לענין הדבש אשר נעש' בגוף הארי' הזה שמש' נעשי' החיד' ושגיל' סודו אל אשתו וארעהו צער ועכ״ז הלך רכיל מגל' סוד נזירותו ונפל ביד פלשתי' ולא היה נאמן רוח מכס' דבר ולא שת לבו לזאת שעשת' לו אש' האי שלק':

1

**ותצלח** עליו רוח יי' הר"דק ז״ל רוח יי' רוח גבורא מן קדם יי' וישסעהו תרגומו והדמיה כמא דמהדמין גדיא וכן בארמית הדמין תתעבדון ענין חתיכת הדבר לשנים וכן ושסע אותו בכנפיו לפיכך היה צריך לפרש ולא יבדיל ע״כ ומהרי״א ז״ל כתב שהגיד גבורתו שסע אותו כשסע הגדי וכלל גבורתו הוא שלאביו ולאמו לא הגיד את אשר עשה כי גם

זו מגודל גבורתו שלא נתהלל בפועל נפלא כזה שלא היה בעיניו לגבורה שעוצ' גבור' הגבו' הוא שלא יתהלל הגבו' בגבורתו ע"כ וכבר כתבתי בפסוק הקודם למה לא הגיד לאביו ולאמו את אשר עשה עיין עליו ואמר כשסע הגדי דמספיק שיאמר וישסעהו כגדי אבל כיון לו' שהפועל בעצמו עשה ושיסע אותו כגדי ולפי שהיה אפשר שטרח ויגע ונצטער בזה פן יקראנו אסון מהאריה לז"א כשסע הגדי שכמו שבשיסוע הגדי לא יתפעל האדם בשסעו כן שמשון לא נתפעל משיסוע כפיר אריות באופן שאין הקש זה למחצה בבחינת השיסוע ששיסעו כגדי אלא גם בכלל הקש זה הוא להודיע ששיסעו בלי פחד ואימה כמו שאין פחד למשסע הגדי וז"ש ומאומ' אין בידו ר"ל לא חשב שכביר מצאה ידו שנצח בידו את הכפיר ושיסעו אלא ומאומה אין בידו והראיה שלאביו ולאמו לא הגיד את אשר עשה כי ומאומה אין בידו דבר גבור' כמו שפירש מהרי"א.

**ז**

**וירד** וידב' לאש' כו' רש"י ז"ל וידב' לאש' על האש' דב' לקרובי' כן ת"י ע"כ וכן כת' הר"דק ז"ל והוסיף או דב' עם האש' עצמ' שתנש' לו ע"כ ומהריי"א ז"ל הקש' שפסו' זה מיות' שכבר אמ' למעלה כי היא ישר' בעיני ותירץ כי הישרו' בעיניו בפע' ההיא הוא ישרו' כפי הראי' עם היו' שעדיין לא דב' עמ' לבדו' יופי שכלה ומדותיה ובפסוק הזה זכר שדב' עמ' וישר' בעיניו בדברי' ומידותי' וז"ש ותישר בעיני שמשון ואפ' שאו' וירד וידב' לאש' אבי שמשון ירד וידב' לאש' ושהאש' ישרה בעיני שמשון ולא בעיני אביו עכ"ל ויכריח פי' זה דהי"לל ותישר בעיניו מדק' בעיני שמשון מכלל דהקוד' באביו קאמ' **ולע"דן** דלפי שיצא הכפי' שואג לקראתו היה לו לתת אל לבו כי ארי' שאג מי לא ירא את יי' הנכב' והנור' ועכ"ז וירד וידב' אל האש' ותיש' בעיני שמשון ר"ל עם היותו שמשון בבחינ' זו מחדש שנתעל' שצלח' עליו רוח יי' שעליי' נקר' שמשון שזרחה לו שמש ומגן יי' אליים צבאו' עכ"ז לא שת לבו גם לזאת ותישר בעיני שמשון ומאו' וידב' לאשה בקמץ אכריע שכוונ' הכתו' לו' שדב' עם האש' עצמ' ולא עם קרובי' דאם לא כן הי"לל לאש' בש"בא:

**ח**

**וישב** מימי' לקחת' הרל"בג ז"ל וישב מימי' לקחת' אחר שנה מהע' הזאת שהיית' האשה הזאת לשמשון שב שמשון לקח' אות' ידמ' שנתנו (לא) [לה] שנים עשר חדש לפרנס את עצמה ע"כ ומהריי"א ז"ל כתב וישב מימים לקחתה זכר שאחרי האירוסין שבו אביו ואמו עמו לביתם ואחרי ימים שבו שמה לעת נישואין ושהלך שמשון לראות מפלת האריה אשר המית ומצא עדת דבורים בגוייתו ויקחהו בכפיו ויאכל ויתן לאביו ולאמו ויאכלו

ולאביו ולאמו לא הגיד להם דבר ע"כ ורש"י ז"ל פי' עדת דבורים קירא דדברייתא כניסת דבורים ע"כ:

ו"**לעדן** לדקדק למה שינה את שמו מכפיר לאריה דכתיב מפלת האריה ולא כתיב מפלת הכפיר ועוד אומרו והנה עדת דבורי' וכו' מאי קמ"ל ומאי נפקא מינה ומכל הספור הזה וירדהו וכו' ולא הגיד וכו' ולמה לא הגיד הן אמת דפשטי' דקר' שלהיו' שמשון חריף ונתן אל לבו לשאול החיד' לכך הגיד הכתוב כ"ז הספור הצע' למה שיספר אח"כ ובכלל הדבר הזה אמר שלא הגיד להם לאביו ולאמו כי מגוית הארי' רדה הדבש כדי שלא תהיה להם הקדמ' ידיע' וגילוי דעת לעת שאלו החיד' יגידוה וימשך לו נזק כי שמשון היה חכם רוא' הנולד בדברי' האלה. **והנכון** כי כונ' הכתוב לומר שהעון מחליש כח החוטא וקווי ה' יחליפו כח שהרי שמשון מאז כשבא לשדך ולארס את האשה הזו שעדין היה תקוה פן ישוב ונחם מקחתה הוא החליף כח בגבורה של מעלן והיה בעיניו בעודו חי כמו שהוא כפיר ושיסעו כשסע הגדי אמנם בעת הזאת שכבר גמר לקחתה וזהו וישב מימים לקחתה ככלב שב על קיאו מדלא כתיב ויבא לקחת' אלא וישב כלו' ששב לכסלה עוד הנה אז כשסר לראו' נר' בעיניו כדבר גדול אות' המפלה שהפילה ולא מילתא זוטרתי מפלת כפיר אלא את מפלת האריה שהוא יותר חזק וזה היה אחרי מפלתו שמת ולשנה שלמ' שלא נשאר ממנו כי אם גוייתו כי בשרו חלף הלך לו זהו שאמר והנה עדת דבורים בגויית האריה ודבש בגוייה דייקא כי אימתו תבעתו עם היות גויית ואמר שגם בפעם הזו הורו לו מן השמים הוראה גדולה שאם מתוקה אצלו האשה הזו המגואלה הנה לה עקיצו' כדבורים אשר יותר טוב היה לו שלא ידבק עמה להיות אצלה בעולם הזה דאומרי' לדבורה לא מדבשיך ולא מעקציך ז"ש והנה עד' דבורים כו' ודבש ר"ל הדבש הזה כרוך בתוך כמה עוקצי דבורים ומה מתיקות יש בנופת אשר תטופנה שפתי זרה ואחריתה מרה כלענ' חדה בכמה עוקצין נמצא דסימנ' מילת' היא שלכך הראוהו לשמשון עדת דבורי' ודבש כדי שישוב אחור אלא שלא שת לבו גם לזאת שלהיותו רודף אחר הערב לכך וירדהו אל כפיו וילך אכול והלוך ולא חשש אל מאיסות היותו נמצא בגויית פגר מת וזהו ולא הגיד להם כי מגוית האריה רדה הדבש שאילו הגיד להם לא היו אוכלים מפני המאיסו' לא כן שמשון שלא חשש ועבר על לא תאכל כל טמא כפי פשוטן של דברי' ואעפ"י שהפי' של וכל טמא אל תאכל ואל תאכלי כל טמ' דבר האסו' לנזי' קאמ' כמ"ש בגמ' עכ"ז היה לו לאיש נזיר אלהי' לינזר מכל טמא ולא לרדוף אחרי המתיקו' בשיעור גדול עד שלא יחוש אל הטומא' שזה משל נאה ומתקבל אל עניינו שאיננו חש לטומאת האשה בערך מתיקו' ערבות' והוא טעו' אכולה ומ"ש לשון ויסר לראות מוכיח

מ״ש הרד״ק בפ׳ וירד שמשון גבי כפיר אריו׳ שואג לקראתו אולי הוא הולך בדרך לפני אביו וז״ש ויסר כו׳ סר מן הדרך לראו׳ מפל׳ הארי׳ וז״ש ויסר ותרגומו וסר למחזי וכו׳ שזו הוראה על עקמותו הדרך לראות מפלתו׃

**ט**

**וירדהו** אל כפיו רש״י ז״ל לשון הבדלת דיבוק של כל דבר הנדבק וכן לענין פת הנדבק׳ בתנור נקרא׳ הבדלתו רדיה הרודה פת חמה מן התנור הרודה את כוורתו על שם שהדבש עשוי חלות חלו׳ של שעוה מדובק׳ בדופני הכלי בכל צדדין מדופן אל דופן כמד׳ עוגל הכלי וכן ת״י וירדהו ונסחיה ע״כ ובן כתב הרד״ק ואמר וילך הלוך ואכול כמתלהל׳ הכתו׳ מור׳ זיקי׳ שטע׳ בשתי׳ הולך ואוכל שאין דרך ארץ להיו׳ האדם הולך ואוכל בדרך והענין הב׳ הוא כי בן כמוהו ראוי יכבד אב ואם לבלתי טעום הדבש עד יביאהו לפני אביו ואמו ויאכלו ראשיתו והנותר יאכל הוא אמנ׳ הוא וילך הלוך ואכול שזו הוראה היותו רודף אחר הערב ואין מעצור לרוחו ברגע קטן זאת ועוד אחר׳ הלוך ואכול ואח״כ וילך אל אביו ואל אמו ויתן להם ויאכלו כו׳ ואמ׳ וילך אל אביו וכו׳ זה מור׳ ששמשון ירט הדרך ללכ׳ לראו׳ אל גויית האריה ואח״כ חזר וילך אל אביו מסייע למ״ש הרד״ק בפ׳ וירד שמשון וכו׳׃

**י**

**וירד** אביהו אל האשה פי׳ הרד״ק ז״ל וירד אביהו אל האש׳ והנה ירדו שלשתם שמשון ואביו ואמו נר׳ כי אביו נכנס לעיר תחלה על ענין האשה שתכין עצמ׳ לנישואין אל האשה על עסקי האשה כתרגומו ע״כ. וכן הביא רש״י ז״ל כתרגומו׃

**ולע״דן** צריך לדקדק אומרו כאן אביהו ולא אמר אביו. ונרא׳ כי אביו לא להכין צרכי הנישואין ירד אלא לגייר׳ והטביל׳ מנידות׳ וכמו שרמזנו למעלה באומ׳ קחו אותה לי לאשה שיגיירוה עד שיהא לו בה ליקוחין ולז״א אביהו באותיות יהו בסופו להודיע כי מה׳ הוא חוקר ודורש להכשירה לעבודתו ולזה הקדים ונכנס קוד׳ בנו והכתו׳ עצמו מגלה זה באומרו ויעש שם שמשון משתה ששמשון הו׳ העוש׳ ומכין לא אביהו כי לבו הלך חשכי׳ ואין נוג׳ לו לעשו׳ משת׳ ושמח׳ עם פלשתי׳ כי כן יעשו הבחורי׳ לא אביו ומהרי״א כת׳ כי כן יעשו הבחורי׳ שעל הבחורי׳ הו׳ החת׳ דרכו לעשו׳ סעוד׳ לא הבחורות היא הכל׳ ומשפחת׳.

**יא**

**ויהי** כראות׳ אותו הרד״ק מ״ם כראות׳ על המרעי׳ שיזכו׳ אחרי כן וכמוהו ותראהו את הילד והדומים לו שכתבנו בספר מכלול ויקחו שלשי׳ מרעי׳ כמו ויקח קרח כלו׳ כל א׳ לקח חבירו ונתקבצו עכ״ל מרעי׳ פרש״י חברי׳ לשושבינות ע״כ. **ולע״דן** ואתקן

תיבת כראות' אותו מוסב אל הבחורים הנז' כי כן יעשו הבחורים שבאותו מקו' משת' ויהי כראותם הבחורי' אותו אז ויקחו הבחורים הנז' ל' היותר נבחרים שלהם להיות' מרעי' שושביני' ויהיו אתו כי אין ראוי לבא כולם יחדיו כי תרבה עליו ההוצא' והוא גר בארץ נכרי' ותכבד העבוד' ולא ישמח אבל לקחו מהם ל' להיות מרעי' ויהיו אתו לאכול ולשתות ולשמוח בכל עמלו או יהי' ויהי כראות' אותו ר"ל הבחורי' בראות' אותו ראו לעשו' משפ' הבחורי' לשלוח מנות איש לרעהו דרך שושבינות ז"ש ויקחו להם מנות ומנחות לשלוח לו ז"ש ויקחו ל' ומה לקחו פי' הפ' ואמ' מרעי' ר"ל כמנהג המרעי' החברי' השושביני' שלוקחי' מנו' ומגדים כן לקחו השלשים ויהיו אתו:

**יב**

**ויאמר** להם שמשון אחודה נא וכו' י"ל כפל אחודה נא לכם חידה שתיבת חידה מיותר' ועוד כפל אם הגד תגידו ועוד יתור ומצאתם ועוד קשה שהתנאי והחיוב הוא השלשים סדינים ושלשים חליפות בגדים ולעת מצא לא נתן להם אלא שלשים חליפות דכתיב ויתן החליפות למגידי החידה והר"דק ז"ל כתב בסמוך בפסו' ויקח את חליצותם ג"כ הסדינים נתן להם אעפ"י שלא זכרם או החליפות לבד כי די היה להם אחר שבמרמה לקחו' ממנו ע"כ ומהריי"א ז"ל כת' כשיט' זו האחרונה והוסיף בה הרחבה שהיה קטטה ביניהם ובין שמשון ששמשון אמ' לולי חרשת' בעגלתי וכו' ואתם חייבים לי ולא די זה אלא שאתם רוצים לקחי' ממני עד שעשו פשרה בחליפות ומחלו הסדיני' ע"כ **ולע"דן** כי החידה הזו כפולה היא החלק הא' מהאוכל יצא מאכל והב' מעז יצא מתו' וז"ש אחוד' נא לכם מהאוכל יצא מאכל ועו' לי חיד' דהיינו ומעז יצא מתוק והכל חידה אחת ולא ב' עם היות בה ב' חלקים הכל חיד' א' באופן שאם הגד תגידו אות' לי בשני חלקי' וז"ש הגד תגידו כפל ההגדו' האי של מהאוכל יצא מאכל והב' של מעז יצא מתוק וזהו גם כן אומרו אותה לי ר"ל שתגידו אות' כלה בשלימות בכל חלקיה אז ונתתי כו' וצריך שלא תמצא בזה מרמה ותחבולה אלא ומצאת' אתם מדעתכם כי פחד פחד ויאתייהו שתגיד להם אשתו או יאמ' ומצאת' ונתתי ר"ל בלי איחור ועיכוב אלא תכף שתמצאוהו אתן לכם הסדינים והחליפות בתנאי אז אתן לכם המנות כפולות ז"ש ונתתי לכם ל' סדיני' ול' חליפו' בגדי' בשכר הב' הגדות ל' סדינים בעד מהאוכל וכו' ול' חליפו' בעד הגד' מעז יצא מתוק הא אם לא יגידו אלא א' מהם אם היא מהאוכל וכו' יתן להם ל' סדיני' והיא הא' ואם יגידו החלק הב' מעז יצא מתוק אז יזכו בחלק הב' והוא ל' חליפו' בגדי' לעומת זה כשהגידו לו מה מתוק מדבש ומה עז מארי אז נתחיי' בחליפו' ולא בסדינים כי כן היה התנאי שאם יגידו שניה' יזכו בסדיני' ובחליפו' ואם יגידו מחצ' יזכו במחצית

המתן ואם לא תוכלו להגי' לי ר"ל לא תוכלו להגיד לי דבר מה לא מינה ולא מקצת' אז ונתת' לי כו' וכונ' חידה זו דברי' כפשטן על ענין הארי והדבש שרד' מגוייתו אמנ' זה לא יספיק כי מה לנו בזה ואפש' שכיון בזה לבזות את הפלשתים אשר הם מושלים בישר' ואוכלים אותם בכל פה ולעומת זה אמר מהאוכל יצא מאכל כי מהם יצא לשמשון מאכל אשתו אש' לקח ומאכל בלשון נקיה ע"ד כי אם הלחם אשר הוא אוכל והיינו ומעז יצא מתוק ואל זה דקדק לשון הכתוב באומרו אחודה נא היא לכם חידה כלומר לכם ועליכם היא סובבת כוונת החידה עם היות דברים כפשטן על ענין זולתו עוד אפשר שכיון לומר ג"כ בכלל דבריו לפי שאלו המרעים נתקרבו אליו בעת שמחה לאכול ולשתות עמו כיון ג"כ בדבריו אלה שמהם שהם האוכלים למעדנים מהם ומכיס' יצא המאכל כי הביאו לו שושבינות (אז) [או] יביאו לו הסדינים והחליפות אם לא יבינו החידה ומהם גוי עז יצא כל המתוק אשר עשו ממיני מתיקה כמנהג בשמחות ומ"ש הגידו אותם לי שבעת ימי המשתה יתבאר זה בפסוק ויהי ביום השביעי בס"ד וענין חידה פירש מהרי"א ז"ל דבר הסתום וחתו' ולשון הגדה יאמר על הפירוש שלה ע"כ ומ"ש סדינים הרד"ק ז"ל הם יריעות של פשתן שהאדם שוכב עליהם בלילה או מתעטף בהם ביום וי"ת פלדסין ותרגם בשני חריטין בתרין פלדסין עד כאן:

**יג**

**ואם** לא תוכלו להגיד החידה למעלה אמר אם הגד תגידו אותה לי דהיינו אות' בשלימו' בכל שני חלקי' אז יזכו בשתי מתנות סדינים וחליפות אמנ' כאן הוא אומ' ואם לא תוכלו להגיד לי ר"ל שלא יהיה לכם יכולת להגיד לי חלק מה אפי' חלק ממנ' אז ונתתם אתם לי ל' סדיני' ואמ' אתם שהו' מיות' שכב' אמ' ונתת' אבל אמ' כי אם הוא יתחיי' סוף שיקח משלה' מפלשתי' ויתן להם אמנם אם הם לא יוכלו להגיד אז ונתתם אתם ר"ל משלכ' תתחייבו ומכיסכ' לכן חזקו לו' החידה או אפש' שלמעלה אמ' אם יגידו החידה נתחיי' לתת להם מיד הל' סדינים כו' וז"ש ומצאתם ר"ל תכף לו מצאת' ונתתי לכם בלי איחור ועיכוב אמנ' אם לא תוכלו להגיד אז ונתתם אתם אתם לדעתכ' ובחירתכ' ובהיו' לכם יכולת כי אאריך אפי ואגב' דילי והנה אמ' חודה חידתך ונשמענ' פיה' הכשילם שלא יוכלו להגידה אלא ונשמענה כלו' נשאל את פי זולת ונשמענ' מפיו וכמעשה שהיה ששמעו מאשתו ואפשר ונשמענ' לשון הבנה כמו וישמע אברה' לעפרון:

**יד**

**ויאמר** להם מהאוכל כו' ב"סה פי ויחי דף ר"מ פתח ואמ' מהאוכל יצא מאכל האי קרא אסמכת' אית לן ביה מהאוכל דא צדיק דכתיב צדיק אוכל לשובע נפשו צדיק אוכל ודאי נטיל כולא אמאי לשובע נפשו למיה' שובע' להההוא דאיקרי נפשו דאיקרי הוא יצא

מאכל דאלמלא ההוא צדיק לא יפוק מזונא לעלמין ולא יכיל עלמא לקיימ' ביה ומעז יצא מתוק דא יצחק דבריך ליעק' בטל השמי' ומשמני הארץ כו' אע"ג דכל' א' אלמלא תקפא דדינ' קשיא לא נפקא דבש מאן דבש דא תורה שבע"פ דכתי' ומתוקי' מדבש ומעז דא תורה שבכתב דכתי' יי' עז לעמו יתן יצא מתוק דא תורה שבעל פה ע"כ ורש"י ז"ל כתב בסמוך ויהי ביו' השביעי לימו' השבת ולא שביעי למשת' והו' רביעי למשת' עכ"ל מתוך דבריו אלה נר' שהו' מפרש ששבע' ימי המשת' לבד היה הזמן הנתן להם להשכיל והבין החידה ולא יכלו להגיד החידה ג' ימים מהמשתה ובתלתא הויא חזק' כשראו שלא הבינו נתייאשו מהבינ' עוד אז נתייעצו לדבר אל האשה והיינו ויהי ביו' הז' לשבוע ודי למשתה אז ויאמ' לאשת שמשון פתי את אישך כו' ואומ' ותבך עליו ז' הימים לאו ז' ימים שלימים היתה הבכייה אלא כדפרש"י בסמוך ז"ל ז' הימים הנותרים מז' הימים מדי ואילך ושיטה זו הביא' הרד"ק ז"ל וכת' עוד שיטה שנית ז"ל ויש לפרש ביום הז' כמשמעו ז' לימי המשת' והם כשראו שלא יכלו להגיד החיד' בג' הימים נואשו מהגידה והחרישו עד יום הז' וביו' הז' אמ' לאש' שמשון פתי את אישך ופי' ותבך עליו ז' הימים היא מעצמה בכתה עליו כל ז' הימים ולא רצה להגיד לה וביום [הז'] הציקתהו ביותר לפי שאמרו לה פלשתים נשרוף אותך כו' והגיד לה עד כאן:

**ומהרי"א** ז"ל כתב בזה בשם האפוד שיטה ג' והיא נכונה מתיישבים בה כל הכתובי' כפשוטן והיא שימי המשתה ז' וקודם המשת' ז' ימים אחרי' יכינו למשת' כל צרכי סעודה ובאות' הימים שהיו מכינים הסעודה מיד בהתחברם אליו המרעי' שאל להם החידה ולא יכלו להגיד החידה ג' ימים מהשבעה הראשוני' שקודם ז' ימי המשתה ובתוך ארבעה ימים הנותרי' נתייעצו לדבר אל האשה תפת' את בעלה בחיבת ביא' בעת התקרבו אליה אולי יפותה וז"ש ויהי ביו' הז' להכנת הסעוד' אמ' לה פתי את אישך ולפירושו זה יבא על נכון אומ' ותבך עליו ז' הימי' אשר היה להם המשת' ר"ל ז' הימים במילואות' כל ז' ימי המשתה היתה בוכה עליו ומדוקדק ג"כ אומ' ז' הימים אש' היה להם המשתה ר"ל אלו הז' הימי' אשר היה להם המשתה דמכלל דאיכא ז' הימי' אחרי' והם הז' ימי' של הכנה קודם הסעודה והמשתה ואומרו ויהי ביום הז' ויגד לה וכו' היינו ז' למשתה ההוא יום י"ד לשאלת החידה: **ולע"דן** דוחק במ"ש שהכנת הסעודה היה ז' ימים כי הוא זמן רב דהא שקדו חכמים על בנות יש' שיהא אדם טורח בסעוד' ג' ימים א' בשב' וב' וג' ובד' בשבת כונסה כ"ש בנות נכריות שיספיק להם ג' ימים זאת ועוד ק"ק לשיטה זו שויהי ביום הז' להכנת הסעוד' ועדיין לא נשאת א"כ היכי קאמ' קרא לאש' שמשון פתי את אישך כו' שהרי עדיין לא היתה אשתו והוא לא אישה שלא

נכנסה עדיין לחופה גם דוחק לשיטה זו היות הארבעה ימים שמן הז' יושבים ובטלים מתייעצים לדעת מה יעשו ולא נזכרו בפי אלא מכלל ויהי ביו' הז' לכך אני אומר כי ימי ההכנ' היו ג' וכההיא דמסכת כתובו' דשקדו חכמים כו' שיהא טורח בסעודה ג' ימים והם הם אשר היו נושאים ונותנים בהגדת החידה ועליהם נאמ' ולא יכלו להגיד החידה שלשת ימים ויהי ביום השביעי לימי השבוע ויום שבת קדש היה כיון שראו שלא יכלו להגיד החידה שלשת ימים בו ביו' השביעי לשבוע והוא ראשון לנישואין שבו ביום ההוא נכנסה לחופה ולכך אמרו פתי את אישך שאישה הוא ובזה צדק אומרו ותבך עליו שבעת הימים אשר היה להם המשתה ואומרו ויאמרו לה אנשי העיר ביום השביעי בטרם יבא החרסה היינו יום ערב שבת ששי בשבת ושביעי לימי המשתה הוא נמצ' שכל הזמן המוגבל לסיבת החידה עשרה ימים הוא והוא מספר קצוב עשרה ולשיטת מהרי"א היו בין הכל י"ד יום והנה נתפרש הענין בכללו בארבעה שיטות ועתה אכתוב בס"ד כל כתו' וכתו' בפני עצמו א' לאחד:

**טו**

**ויהי** ביום השביעי ויאמ' לאשת שמשון לרש"י ז"ל שביעי לשב' ולהרד"ק ז"ל שביעי לימי המשתה ולמהרי"א שביעי להכנת הסעוד' ומ"ש פתי את אישך ויגד לנו הי"לל ויגד ליך את החידה כדי שתגידי לנו. וכתב מהרי"א ז"ל הכוונה ויגד לך את החידה ואומרו לנו לצרכינו פן נשרוף אותך ואת בית אביך באש ובזה פתחו פיהם לשטן כי כן עשו אחרי כן ששרפו אותה ואת בית אביה באש ע"כ ולי אפש' שכוונ' הפסוק להגיד מ"ש שלמ' ע"ה אל תתן לנשים חילך והודך לאכזרי כי הרי מריעיו של שמשון היו מרוצים שלא יקח מהם שמשון סדינים וחליפות והם לא יקחו ממנו וזהו שאמרו פתי את אישך שיגד לנו החידה מעצמו קודם הגעת הזמן הקצוב על הגדתם כדי שנהיה פטורין אנו והוא והרשעה לא עשתה כן אלא פתתו והטתו בטוב לקחה כדי שהגד יגיד לה והיא הלכה ותגד לבני עמה ויגידו לשמשון וחייבוהו שלא כדין שהוסיפה רשע ופשע יותר ממה ששאלו פלשתי' ואומרו פן נשרוף אותך כו' הכוונה שאמ' לה לא תדעי מה ילד יו' הן אמ' כי בעודנו חי עמך לא נוכל אתך ועם בי' אביי אבל לא ידע האד' מה יהיה רעה על הארץ בפרט איש כז' שנאוי מפלשתים בקרוב יקראנו אסון ופן נשרף אותך ואת בית אביך ושמשון איננו להצילך כי לקח אותו אלהים והפירוש הזה מוכרח דאם לא כן א"כ למה פתו אותה והלא יכולים הם לבלתי תת לשמשון דבר ולשרוף את ביתו אלא ודאי ע"כ עם שמשון לא ירים איש את ידו להלחם בו ומ"ש פן נשרוף אותך ואת בית אביך אחרי מות אישך קאמר ובזה אבין אומרו אח"כ ותבך אשת שמשון עליו ר"ל בכתה עליו

על שמשון על מה שאמרו לה שסופו ליפול בידם ואז ישרפו ביתה ולהכי לא כתב ותבך אשת שמשון לפניו ומ"ש הליורשנו קראתם לנו הלא רש"י ז"ל ת"י הלמסכנותנ' קריתון יתנא הלכ' ע"כ והוכרח לפר' כן שאין לך ירושה נופל כי אם במתי' והר"דק ז"ל הוסיף הלירשנו הי"וד מעמד' בגעי' במקצת הספרי' ופי' הפסוק הלירש אותנו קראת' לנו כדי שתקחו ממונינו ואם לא בעבו' מה קראת' לנו שאנחנו רואי' שתרצו לקח' ממוננו ע"י החיד' ע"כ:

**ולי** אפש' שאמר' קראת' לנו מלשון קרואי' ר"ל הנה קראתם לנו כמרים אהבה ואחוה והתכלית רע לירשנו שהלואי היה דבר קל אבל חיוב שלשים סדינים ושלשי' חליפות הוא חיוב גדול כשיעור שמתנו ואתם יורשים הכל והעני חשוב כמת שאתם תירשו הכל:

**טז**

**ותבך** אשת שמשון עליו וכו' צריך לדקדק תיבת עליו דהי"ל לפניו ועוד כפל שנאתני ולא אהבתני ועוד דהי"ל לאבי ולאמי לא הגדתי ואיך אני' לך מהו

ולך אגי' ועוד כי זה ק"ו שיש עליו תשוב' דע"כ יעזוב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו כי הם בשר א':

**ונראה** כי התנכלה אשת שמשון לבכות לפניו על ענין החידה ואמר' לא ביש לי אלא על הוראת שנאה שבך שאתה שונא אותי כיון שלא הגד' פירושה של חידה ז"ש ותבך עליו ר"ל עליו שלא על החידה בכתה אלא עליו שנראה מזה שהיה שונא אותה מאד כיון שלא הגידה לה ובפסוק הקודם פירשתי למה כתב עליו וגם הוא נכון ואמרה רק שנאתני ולא אהבתני ר"ל הנה אנו עתה בעת החתונה עת דודים והיה ראוי להיות בינינו אהבה עזה כדי שבהמשך הזמן תהיה האהבה הולכת ומתמעטת כמנהג החתני' שאותו החשק הנמרץ בלתי מתמיד הוא ובפרט למי שנושא אשה בחשק כנודע אמנם אתה עתה רק שנאתני ולא קדמה אהבה רבה אל השנאה הזו ז"ש רק שנאתני ר"ל רק לשון מיעוט כמשפט רקים מיעוטים ולא קדמה אהבה כמו תמר עם אמנון שאהב אותה תחילה ואח"כ שנאה ביותר כדכתיב וישנאה אמנון כו' כי גדולה השנאה אשר שנאה מן האהב' אשר אהבה אבל כאן אומרת רק שנאתני ולא אהבתני מעולם באופן שאעפ"י שתיב' שנאה מהמצטרף שאין תיבת שנאה צודקת אלא במקום שהיה שם אהבה כאן לא צדקה רק בבחינת השנאה ז"ש רק שנאתני ולא אהבתני והמופ' שהחיד' חדתה לבני עמי ולי לא הגדת הפיי שלה והשיב ויאמר לה הנה זה דבר בטל שהרי לאהובי כנפשי הלא הם אבי ואמי ועכ"ז לא הגדתי ר"ל אפי' הגד' דבר המביא גילוי דעת בסיבה לא הגדתי מאז ומקדם לאבי ולאמי והיינו דכתיב למעלה ולא הגיד להם כי מגויית האריה רדה הדבש

ז"ש לאבי ולאמי לא הגדתי ולא כתב לא הגדתיה שהיה מורה על הגד' החידה אבל אומרו לא הגדתי מורה שלא הגיד שמץ דבר המביא אליה ולך אגיד בתמיה ואמ' בלשון הזה כי פיו הכשילו וברית כרותה לשפתי' שעתיד הוא להגיד לה ז"ש ולך אגיד כי תטהו בטוב לקחה עוד אפשר כיונה בכפל שנאתני ולא אהבתני והיא עצמה מפרשת דבריה שמה שאמרתי שנאתני היינו במה שהחידה חדתה לבני עמי שלהיותם בני עמי היה לך לשמחם ולא לחוד חידה להפך שמחתם לאבל ומ"ש ולא אהבתני הוא שלי לא הגדת ז"ש ולי לא הגדתה:

**יז**

**ותבך** עליו שבעת הימים כו' קשה כפל שבעת הימים אשר היה להם המשתה ואפי' לשיטת האפודי ז"ל שכת' מהרי"א ז"ל ניח' קצת דלפי שהיו שם שבעת ימי ההכנה של המשתה לכך גילה הכתוב שעתה מדבר על שבעת הימי' של המשתה ולא על אותם שבעת ימי' של הכנה אבל מ"מ קשיא דהי"לל שבעת ימי המשתה: **ולע"דן** שכוונת הכתוב לו' תן דעתך אל מעשה יי' כי נורא הוא שבכתה שבעת הימים אשר היה להם המשתה באופן שהפך יי' חגם לאבל ושמחת שבעת ימי המשתה ליגון וסימנא מילתא היא שאותו הזווג לא יעלה יפה שהרי שרפוה ואת בית אביה כי העובר על דבר יי' לא תתחתן בם ששון ושמח' יניסו מהם ויגון ואנחה ישיג להם וז"ש ותבך שבעת הימים אשר היה להם המשתה רוצה לומר שבכיית השבעת הימים היה להם במקום המשתה ושמחה ומ"ש ויגד לה כי הציקתהו כתב הרלב"ג ז"ל אפשר שיהיה הרצון בזה שמרוב השתדלותה בזה עמו הלאת אותו והציקתהו במצוק עד שלא יכול להנצל שלא יגיד לה החידה או יהיה הציקתהו בענין המשגל כי כשהיה תובע אותה לתשמיש היתה מונעת ממנו בעת שיצרו תקפו וכאשר לא יכול לסבול הגיד לה החידה עכ"ל וכן כתב מהרי"א ז"ל בשם הרלב"ג ז"ל:

**יח**

**ויאמרו** לו אנשי העיר וכו' רש"י ז"ל בטרם יבא החרסה לפני שקיע' החמה שעדיין היה להם שהות ביום עד הערב עד כאן וכן פי' הר"דק ז"ל והוסיף החרס' ה"א יתירה ע"כ ומ"ש חרשת' בעגלתי כו' רש"י ז"ל משל הוא אלולפון לא בדקתון באמתי ע"כ וכן הר"דק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל והוסיף עוד שאמ' זה להורות שהוא היה חושד אשתו שזנתה לאחד מהם ולזה גלתה לו ענין החידה והוא הגידה לאנשי העיר ע"כ וכן כתב מהרי"א ז"ל וכתב עוד זה לשונו וראוי שתתבונן באופן התשובה שנתנו לשמשון מריעיו והוא אומרו מה מתוק מדבש כו' שאתה תראה שהחידה היתה בשני חלקים האחד מהאוכל יצא מאכל והחלק השני מעז יצא מתוק והם לפי שאשת שמשון הגידה להם הכל רצו

להעלים הענין ולו' שמאמדן דעת ידעו כן והשיגו כי מה מתוק מדבש ומה עז מארי שהדעת מכריע כן ולכך לא הזכירו החלק הראשון ולפרשו ושמשון השיב להם שוא לכם זה שלולא חרשתם כו' לא מצאתם חידתי מאומד הדעת כי אם משמועה מפי אשתי ולכן תתפארו בעיונכם: **ולע"דן** כי נתחכמו במרמה האחד לבלתי בא המרעים להגיד לשמשון כן מפיהם אבל גילו זה לכלל אנשי העיר כדי להורות שהדבר הזה פשוט מטבע הענין שמי לא ידע בכל אלה שמה מתוק מדבש וז"ש ויאמ' לו אנשי העיר ולא כתיב ויאמרו לו מריעיו והערמה ומרמה שנית היא שנתעכבו עד בא החרסה כדי לצערו שאחר שיחשוב שכבר זכה כשלשים סדינים ושלשים חליפות שהרי קרוב לבוא השמש אז באו בטרם יבא החרס הוא השמש כמו שזכרנו בשם המפרשים ז"ל כמו האומר לחרס ולא יזרח כו' והוסיף ה"א לגרוע כח השמש לומר שכשהיא קרובה לבא אשר תשש כח החמימות כנקבה ז"ש החרסה אז באו להגיד פשר דבר מהטעם הנז"ל או אפשר שהערימו לו סמוך לשקיעת החמה להורות שאז השיגו כן בעיונם שראה יי' בעניים ולא ידעוהו קודם זה שלא היו מכניסי' עצמם בספק בין השמשות אלו ידעוהו מקודם וז"ש בטרם יבא החרס' והמרמה השלישית היא מלבד מה שכתב מהרי"א ז"ל שהעלימו חלק מהאוכל יצא מאכל אומר אני שגם במה שהגידו בחלק מה מתוק מדבש ומה עז מארי הפכו סדר החידה כי כאשר נשאל מהם קודם נאמר ומעז ואחר כך נאמר יצא מתוק ואלה רשעים פתחו במה מתוק מדבש שזה דבר ברור ואין בו ספק שאחר כך נכריע ומה עז מארי מבחינת היות הארי עז שכל זמן שמזקין גדל כחו כמו שאחז"ל אבל אם היו מקדימי' לפרש מה עז מארי היה נמשך מזה ניגוד למה מתוק מדבש כי מה שייכות יש לדבש עם הארי לכך הקדימו ושמו יסוד מוסד ענין הדבש בהגעות מה מתוק מדבש שזה אין בו מקום ספק ומה עז מארי להורות שמכח הסברא ידעו כן ושמשון השיב להם לולי חרשתם בעגלתי רוצה לומר עם היות שלא השגתם בחידתי מאומה לא מינה ולא מקצתה עכ"ז אמת שאפשר לומר בהשאלה שמצאתם חידתי בבחינת מה שהשגתם במחשבותיכם אשר חשבתם וחרשתם לכוף את אשתי שתציק אותי להגיד לה ז"ש לולי חרשתם לשון חורשי און אילו לא חרשתם לכוף את עגלתי זו אשתי לא מצאתם חידתי:

**יט**

**ותצלח** עליו רוח יי' רש"י ז"ל רוח גבורה מן קדם יי' חליצותם מלבושים שחלץ מעליהם עד כאן והרד"ק ז"ל ויך מהם שלשים איש קבלו רז"ל ששמשון מותר היה לו ליטמא למתים אף על פי שהיה נזיר כי המלאך הדירו בנזיר ומה שאמר המלאך בפירוש נאסר לו בלבד יין ותגלחת לפיכך היה מכה בפלשתי' ומפשיט ולולי קבלתם היינו יכולין לו'

כי היה מכה בפלשתים באבן או בזולת ולא היה נוגע בהם כמו שהכ' אות' בלחי החמור שהיה משליך אותה עליהם והורג אותם בה או אפי' היה נוגע בם טרם מותם מסלק ידו מהם בי לא ימות האד' תכף למכ' ואעפ"י שהוכ' מכת מות וג"כ יקח חליצותם טרם מותם או אחרי מות' צוה לפלשתי א' להפשיט' או נוכל לומ' כי היה נזהר מליטמא למתים אלא במקום מצוה והמלחמה בפלשתים מצוה היתה להלח' בהם ולהושיע את ישראל מיד' ומה' היה הכל ככתוב כי מה' הוא והנה קבלו רבותינו ז"ל כי נזיר מטמ' למת מצו' חליצות' בגדיה' וכלי זיינ' ובדמיהם נתן החליפות למגידי החיד' גם כן הסדינים נתן להם אעפ"י שלא זכרם או החליפות לבד נתן להם כי די היה להם אחר שבמרמה לקחום ממנו עד כאן: וקרוב לזה כתב מהריי"א ז"ל בענין הטמא שמשון למתים בסמוך גבי ויך אותם שוק על ירך עיין שם וכאן כתב מהריי"א ז"ל שלהיות שהבין שמשון שלא הגידו החידה מעצמם אלא שמעוה מאשתו והיתה ביניה' קטטה אם היה ראוי שיתן להם שמשון הסדינים והחליפות אם לא ונתפשרו בביצוע שיתן להם החליפות לא הסדינים ולכן כאשר הכה את הפלשתים ולקח חליצותם נתן למדעים החליפו' לבד והסדינים ושאר המלבושים אשר להם לקחם לעצמו עד כאן: **ול"עדן** להקשות על דבריו למה נעשית הפשרה בחליפות ולא בסדינים לבד בלא חליפות והם אשר הזכיר ראשונ' בתנאו. ואפשר לקיים דבריו כי לפי שלקח חליצותם דהיינו בגדיה' נזדמנו לו החליפות לכר נתנם להם וכבר כתבתי למעלה בפסוק ויאמר להם שמשון אהודה נא לכם חיד' שהתנאי היה שאם יגידו כל החידה בחלקיה מהאוכל יצא מאכל ומעז יצא מתוק יזכו בסדינים בעד הגדת מהאוכל וכו' ובהגדת מעז יצא מתוק יזכו בחליפות והנה אלה נתחכמו לעשות עצמם כאילו מבינתם הבינו החלק האחד מה עז מארי ומה מתוק מדבש ולכך זכו בחליפות שהן הן שכר הגדת מה מתוק שהסדינים על הגדת מהאוכל יצא מאכל והם אעפ"י שאשת שמשון הגידה להם הכל וגם פשר דבר מהאוכל עשו עצמם כאילו אינם יודעים אותו בדי שלא יהא טינ' בלבו על אשתו ולא שוה להם כי ויחר אפו ויעל בית אביהו והיה ראוי שהחרון אף יהיה מקוד' תכף להגידה החידה להם אבל הגיד הכתוב שאין ראוי לחייב לכעוס עד שיצא ידי חובתו וכן שמשון עד שפר' חובו ויתן החליפו' למגידי החיד' אז ויחר אפו או אפ' כי בעת נתינ' החליפו' ראה והרגיש הצער בתת החליפות ל' שלפי האמת ס' הם ל' שהיו חייבי' גם מלבד הסדיני' ול' חליפו' שנתן להם נתפעל בראו' הענין בפועל ויח' אפו ויעל בית אביהו ומאו' בית אביהו נראה שאביו ואמו היו שם בשמחת החופ' והניח' שם וירד אשקלון והכה הל' איש ונתן החליפו' ואביו ואמו שם ואח"כ חרה לו ועלה בית אביו ולא כתיב אל אביו כי היה בתמנ' אלא שא"חכ בודאי באו אליו:

**כ**

**ותהי** אשת שמשון למרעהו רש"י ז"ל לאחד משושביניו נתנו' לאש' ע"כ וכן הר"דק כתרגומו לחבריה דהוה שושביניה אשר רעה לו שלקח אותו שמעון לרע ע"כ וכן הרלב"ג וכן מהרי"א ז"ל שזנת' עם שושבינו של שמשון כי להיותו מרעהו וחבירו היה מדב' עמה כפעם בפעם ומשם נמשך רוח זנוני' ואשת שמשון זנת' מעצמ' בלי רשות אביה ע"כ ובזה מובן יתור אשר רעה לו דהא בכלל מרעהו הוא: **ולע"דן** כי כונ' הכתו' באשר רעה לו מור' כדברי מהרי"א ז"ל שהזנו' נמשך ממנה כי היא פתח' בזנו' שהיא היתה רעה לו לאותו האיש בעוד' תחת שמשון וכמ"ש הרלב"ג במאמ' לולי חרשתם בעגלתי לשון חריש' וזריעה לזנות בעגלתי היא אשתו וזה נ"ל אומרו אשר רעה לו ר"ל ותהי אשת שמשון מאליה למרעהו המיוחד אשר היא הית' רעה לו למרעהו הנז' בעודה תחת בעלה כ"ש בלכתו ורעה כנוי לנקבה ואביה בסמוך דכתיב ויאמר אביה וכו' ואתננ' למרעך כו' כיס' קלון בערמ' שהוא נתנ' ז"ש ואתננ' ולא היו דברי' מעולם:

## טו

**א ב ג**

**ויהי** מימים וכו' ויאמר אביה אמור אמרתי כו' ויאמר להם שמשון כו' הרלב"ג ז"ל פירש שבימי קציר חטים שב שמשון לפקוד את אשתו בגדי עזים וחשב לבא עליה וזהו אבואה אל אשתי החדרה והגיד לו אביה כי נתנה למרעהו לאשה לחשבו שכבר שנאה ורצה לו לפייסו אחות' הקטנה אשר היתה טובה ממנה והתפעל שמשון מזה מאד ורצה להנקם מפלשתים ואמר שהוא נקי אם יעש' עמם רעה ולא יוכלו לגנותו על זה כי בדין הוא עושה להרע עמהם ע"כ וכן רש"י ז"ל נקתי הפעם בדין אעשה להם רעה ע"כ: וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והוסיף ביאור בפ' ויאמר אביה אמר אמרתי שנא שנאת' וכו' לא רצה לגלות זנוניה אבל תלה בו הדבר ואמר ואתננ' למרעך רוצ' לומ' לא הית' כונתי לרעה כי לא נתתיה לטוב ממך אלא לאיש כמוך רעך השוה לך שבודאי אילו לא אמרתי שנא שנאת' מה לי לקחת אות' ממך ולתת' לאיש אחר כמוך כי טוב תתי אות' לך ולהורו' שלבבו שלם עמו א"ל הלא אחות' הקטנ' טוב' ממנה ר"ל היא אחות' ויש לה יתרון שהיא קטנ' בשני' ויות' טוב' ממנ' ביופי קחה לך ויען שהית' כונ' שמשון להתעולל עם פלשתים ותואנה הוא מבקש לז"א נקתי הפעם שלא ימצאו לי עון ואשמ' בשארע להם כי תואנה גדולה יש לי ע"כ: **ולע"דן** הזכיר הכתו' בימי קציר חטים כי אז נתן ה' אל לבו לפקוד אשתו כדי שימצא שנתנ' לזולתו וינקם בשרוף להם באש מגדיש ועד קמ' והימי' ימי קציר ולא נתנו אביה לבא ונתן התנצלו' ויאמ' אביה אמ' אמרתי ב'

אמירו' וזהו כפל אמר אמרתי ופירשן כי שנא שנאת' רוצ' לו' האמירה הא' אמר היא כי שנא ר"ל מעיקרא שנואה היא לך לא תתחתן בם ובפרט פלשתי' ואמרתי אמיר' בי שנא' בענין החיד' שחשדת אות' בהגד' החיד' ויהיו דברי האב מעין דברי בתו רק שנאתני ולא אהבתני כדפי' לעיל וסמכתי לתתה למרעך על סמך של הלא אחותה הקטנה שתוכל ללמד' דיני היהדו' בגירס' דינקות' וקטנו' ושהיא טוב' ממנ' מדלא כת' יפה ממנה נרא' שלענין הטוב' האמיתי' טוב' ממנ' היא במדותי' ובצניעו' טוב' ממנה תהי נא לך תחתי' לא אמ' לך תחתי' לאש' שלא להודו' שהי' לו אשו' בראשונה דא"כ איך יקח את אחותה עליה בחייה לצרור אבל אמר כי הראשונ' דרך זנו' לקח' וזו הקטנ' טוב' ממנה תהי נא לך ר"ל בתי נא לך ומותרת לך כי תחתיה היא והראשונ' לא היתה אשה וגם זו לא תהיה כ"א כמו קדש' ומיועד' לך תחתיה דנושאין על האנוס' ועל המפות' וכ"ש לפתות על המפות' ויאמ' להם שמשון אולי אמר להם לאביה ולמרעהו ואולי האשה ג"כ בכלל נקתי הפע' מפלשתי' ר"ל עד עתה הייתי אסור בזיקי' מצד השבוע' שנשבע אברה' עם אבימלך מלך פלשתי' אם תשקור לי ולניני ולנכדי אבל עתה שהם עברו השבוע' נקתי הפעם מפלשתי' באש' עוש' אני עמם רע לא אעבו' על שבועתו של אברה' שעמ' אבל נקתי ואמ' לשון כי עוש' אני עמם רע' לפי שגבי יצחק ופלשתי' כתי' אם תעש' עמנו רע' כאש' לא נגענוך כו' או יאמ' נקתי הפע' (מפשלתי') [מפלשתי'] ר"ל עד עכשו הייתי מלוכלך עם פלשתי' בהיו' בתם נשוא' לי ואיך אשוב עתה לכסלה שני' לקח' עוד הבת הקטנ' ברוך שפטרני ז"ש נקתי הפע' מפלשתי' מספיק הפע' פע' א' שנקתי כי עתה שנקתי מהם בריא לי שאצליח שעושה אני עמם רעה ר"ל ודאי אצליח לעשו' רעה עמם שאין עון מבדיל ביני לבין אלהי וארוץ ואכונן בלי עון ואמ' עוש' אני עמם רע' ולא כת' רע' עמם ר"ל המה עזרו לרע' שאעש' להם כיון שבגדו בי לקח' אשתי ותת' לאיש אחר עון זה יפיל' במהמור' ז"ש כי עוש' אני ולא אני לבד אלא עמם ובחברתם ועזרת' תעש' הרע' דמיני ומנהון כמו שחטאו אלי תעש' הרע' אני עמ' והם עמי מזה תצא הרע' אל הפועל הם הסיב' ואני המסב' ר"ל עד עת' הייתי חיי' לפלשתי' הטוב' אש' גמלו עמי בנישואין ועתה בפע' א' נקתי מהם שאין להם עו' גמול עלי כדי שלא אוכל לעשו' רע' אבל נקתי הפע' ר"ל בפעם אחת ובבת אחת נקתי מפלשתי' מעתה הרשות בידי כי עושה אני עמם רעה לא אהיה משיב רעה תחת טובה:

**ד ה**

**וילך** שמשון וילכוד שלש מאות שועלים וכו' ויבער אש בלפידים וכו' הרד"ק ז"ל למה שועלים לפי שהשועל מנהגו לחזור לאחוריו לפיכך היה הלפיד דבק בין שתי הזנבות כי

כל אחת מהם חוז' לאחוריו ולא היה נפרד מחברו ומתוך כך הי' הלפי' דבק בהם ואלולי כן היה זה הולך לפניו וזה לפניו והלפיד נופל מביניהם ורז"ל דרשו מאי שנא שועלים אמר שמשון יבא שועל שחוז' לאחוריו ויפר' מפלשתי' שחזרו בשבועת' והיא שבוע' אבימלך לאברהם ויפן זנב אל זנב מבנין הפעיל כי הוא בשש נקודות ע"כ: ורש"י ז"ל כתב ויפן את הזנבות זנב אל זנב משמע הוא עצמו פנה ויפן משמע הפנ' את אחרי' וכן שמוש כל תיבה שפעל שלה ב"הא וירב העם וירב בבת יהודה תאניה ויגל יהוד' מעל אדמתו יגלה ויגל מלך אשור את ישראל אשורה הגלה ע"כ. והרלב"ג ז"ל כתב והתחכם שמשון להרע להם בזה האופן שלכד שלש מאות שועלים ושם פני זנב אל זנב מהשועלים וקשר בין הזנבו' לפיד אחד והוא עץ ידלק בו האש בקלות ולאיחור תנועת השועלי' היה בוער האש בכל מקום שיעברו בו טרם עברם ממנו ובזה האופן הבעיר שמשון בקמות פלשתי' מגדיש ועד קמה ועד כרם זית ר"ל השד' שהוא נטוע זיתים כדמות כרם כי לאיחור תנועת השועלים בהם בער בהם האש קודם עברם ומ"ש ועד כרם זית הר"דק ז"ל פירש כרם זית שני ענייניים כרם על הכרמים של ענבי' וזית ענין בפני עצמו והכל נשרף וכן ת"י ועד כרמיא ועד זיתיא וכאילו כתיב ועד כרם ועד זית. ויש לפרש כרם סמוך לזית ויקרא כרם זית הזיתים הנטועים ביחד הרבה כמו שנקראו הגפנים הנטועים יחד כרם וכן אמרו חז"ל כרם זית איקרי כר' סתמ' לא איקרי והרלב"ג פי' ג"כ כרם זית סמוך כרם של זית.

**ו**

**ויאמרו** פלשתים מי עשה זאת רש"י ז"ל חתן התמני חתן הפלשתי אשר בתמנה עד כאן. וכתב מהרי"א ז"ל לא רצו לינקם ממנו מיראתם אותו אבל רצו לפייסו וגם שראו שכל מה שעשה שמשון בדין עשה:

**ולע"דן** לדקד' או' חתן התמני כי אין צורך בסימן זה כי שם שמשון ידוע לכל אבל כוונו לומר תשובה לפלשתים שאמ' מי עשה זאת שהפקידים של פלשתים שאלו לדלת העם אשר סביבות השריפ' כדי לדון את העושה כן ואנשי הסביבו' השיבו שמשון חתן התמני ר"ל הסיבה שעשה שמשון כן חתן התמני ר"ל יען שעדיין הוא חתן התמני שבעודו חתנו שלא גרש בתו ממנו אלא בעוד' באישותו לקח אשתו ויתנה למרעהו ולכך שרפו אות' כמו שהיו סיב' לשרוף המחי' והכלכלה קמות פלשתי' מגדיש ועד קמה וכו' או שהיה דין אשת איש הנשא' לאח' בשרפ':

**ז**

**ויאמר** להם שמשון אם תעשון כזאת וכו' רש"י ז"ל אם תעשון כזאת שמא רגילי' בכך לתת אשתו של זה לזה ע"כ והר"דק פי' אם מתחילה כשגזלו אשתי עשית' זאת ששרפתם אות' ואת בית אביה היה טוב אבל עתה שלא חששת' מתחילה עד שבקשתי אני את דיני

מכם לא אחדל עדיין אלא א"כ נקמתי בכם פעם אחר' ואחר כן אחדל ע"כ ולפי' תיב' תעשון בלשון עתיד בלתי צודק' והרלב"ג פי' אם תעשון כזאת האם ראוי שתעשו כזאת להוסיף לעשות כנגדי הנה (אז) [אם] נקמתי בכם מענין [הראשון] ואח' אחדל מהרע לבם אך עתה ששבת' לעשו' כנגדי הנה אני עוש' עמכ' רעה ע"כ ומהרי"א ז"ל כתב שאין ראוי לאדם הנכבד שינקם הוא בעצמו וידיו רב לו אלא ע"י אחרי' ולכ"א שמשון אם תעשון כזאת ר"ל האם ראוי שתעשון כזאת הנקמה על הקלון אשר עשו לי אינו ראוי באמת אלא שאנק' בכם אני בעצמי ואח' כך אחדל אבל בנקמ' שלכם לא אחדל ע"כ: **ולע"ד** נראה לפי שיטת הרלב"ג אם תעשון כזא' ר"ל האם ראוי שתעשון כזאת שעשיתם להוסיף לעשות כנגדי וכיון שאין ראוי לעשות כזאת שעשית' לא אחדל אלא אם נקמתי בכם ר"ל אם נקמתי מכם על זאת אח' אחדל אבל קוד' שאנק' מכם לא אחדל ועו' נלע"ד אם תעשון כזאת ר"ל אל תטעו שנתפייסתי במה שעשיתם לכבודי כי אפילו אם תעשון עוד כשיעור זאת אשר עשיתם ר"ל אם תוסיפו ותעשון כזאת עם כל זה לא אתפייס ולא אחדל אלא א"כ נקמתי בכם ואח' אחדל אבל אם לא נקמתי בכם לא אחדל ואפילו תעשון כזאת עוד נקמה:

**ח**

**ויך** אות' שוק על ירך פרש"י פרשין עם רגלאין רוכב סוס אינו נשען על ירכו כי אם על שוקו רגל אח' נתון בברזל התלוי במרכבת ע"כ והר"דק ז"ל הביא ג"כ דברי המתרגם אלא שמפר' בהפך פרשין עם רגלאין שוק הוא הרגלי וירך הוא הרוכב וכן פי' מהרי"א ז"ל עוד פירש הרד"ק שוק על ירך על הנופלים בנוסם כלומר כי לא הפך איש א' מהם פניו אליו ולא עמד איש בפניו אלא כול' נסו מפניו והכ' אות' בנוס' ונופלים שוק על ירך כי הנס ונופל על פניו מתהפך שוקו על ירכו ע"כ והר"לבג ז"ל כת' כדברי הר"דק שוק על ירך שוק הוא הרגלי והפרשי' הרוכבי' בסוסי' לירך כי השוק למט' מהירך ואחר ירד שמשון וישב בסעיף סלע עיטם מפני פלשתי' שהיו אורבי' לו ע"כ וכן כת' מהרי"א ז"ל ומ"ש בסעיף רש"י ז"ל בנקרת סלע עיטם וחבירו סעיפי הסלעים מסעף פורי ע"כ: **ולע"ד** אפ' עם היו' ששמשון היה שפיפון עלי אורח ר"ל חגר בשתי רגליו וז"ש ויך אות' עם היותו שוק על ירך בלי רגלים אלא חגר בשתי רגליו וכאלו הפ' מסורס ויך אות' מכה גדולה שוק על ירך ואולי הכה אות' שוק על ירך ממש על הירכי' ועל השוקי' להיו' מכ"מ כי הם לקחו אשתו ונתנוה לאחר לכך הכה אות' כף על ירך מעין הסוט' וצבתה בטנ' ונפלה יריכה שהירך התחיל' בעביר' תחילה לפיכך תלק' הירך תחילה והיינו או' אח"כ כאשר עשו לי כן עשיתי להם בירך קלקלו ובירך ושוק לקו מדה כנגד מדה:

**ט**

**ויעלו** פלשתים וכו' רש"י ז"ל וינטשו בלחי ויתפזרו בלחי שם מקום ע"כ והר"דק ז"ל כתב בלחי על שם סופו כי על דבר לחי החמור נקר' המקום לחי ופי' וינטשו לשון שטיח' כמו והנם נתושי' על פני האדמ' ע"כ והר"לבג הביא כדברי שניהם וכן מהרי"א ז"ל: **ולע"דן** שהב"ה מגיד מראשי' אחרי' ולמקו' ההוא קרא הש"י אשר שם שמות בארץ אל תקרי שמות אלא שמות קראו לחי על אודות הלחי של שמשון ע"ד למקו' ההוא קרא נחל אשכול כמשז"ל שם וז"ש בסמוך הוא בא עד לחי וכו' ותצלח עליו רוח ה' כי המקום ההוא הוא מוכן מאת ה' ליעשות בו נס:

**י**

**ויאמרו** איש יהוד' למה עלית עלינו רש"י ז"ל והלא עבדי' אנחנו לכם לאסור את שמשון שתאסרוהו ותסגירוהו לנו ע"כ: וי"ל מי הכריחו לרש"י לפר' שתאסרוהו ותסגירוהו לנו ופשטיה דקר' משמ' לאסו' אותו הם בעצמ' ונר' שהוכרח מצד הענין כי שמשון הכה בהם מכ' גדול' שוק על ירך כנז"ל א"כ לא יתכן לפר' לאסו' אותו הם כ"א שיהודה יאסרוהו ויסגירוהו בידם וכן מצינו שעשו בסמוך דכתי' ויאסרוהו בשני' עבותים שאנשי יהוד' אסרוהו. הכרח ב' שאם הם באו לאסו' את שמשון היה להם ללכת לעיט' כי שם שמשון מה להם אצל יהוד' אלא ודאי שבאו אליה' כדי שיאסרוהו והינו דכתי' וירדו ג' אלפי' איש מיהוד' אל סעיף סלע עיט' הכרח ג' או' לאסור כו' לעשו' לו כאשר עשה לנו דבכלל לעשו' לו כאשר עש' לנו הכל וא"כ למה הוציא מן הכלל לאסו' אלא ודאי לאסו' על ידיה' של יהוד' שיאסרוהו ולעשו' כאשר עש' לנו ע"י פלשתי' שהם יעשו. הכרח ד' מלישנ' דקר' דקא' לאסור את שמשון כו' לעשות לו כו' דהי"לל ולעשו' בוא"ו העטף אלא ודאי לאסור את שמשון היינז שיאסרוהו אנשי יהודה ומאמ' לעשו' לו כאשר עשה לנו לעשות פלשתים קאמר ולכך לא כתיב ולעשות בוי"ו **ולע"דן** ויאמרו איש להודה למה עליתם עלינו ר"ל שלא היה לכם לעלות עלינו אלא על שמשון לבדו כי נחנו מה ועל זה באה התשובה לאסור את שמשון עלינו ר"ל עלינו עליכ' כדי שאת' תאסרוהו וכדפרש"י.

**יא**

**וירדו** שלשת אלפי' איש מיהודה כו' הנה נתרעמו עליו לאמר הלא ידעת כי מושלים בנו פלשתים אשר בעשותך רע להם במה שהכית אותם שוק על ירך הרי הוא כאילו עשית לנו שהפלשתים ישפכו בנו חמתם ז"ש הלא ידעת כי מושלים בנו פלשתים וא"כ מה זאת עשית רוצה לומר להם שהרי נחשב כאילו לנו עשית ולא להם או יאמר מה זאת מורה באצבע על הקיבוץ שנתקבצו פלשתים שאתה שמשון עשית לנו זה הקיבוץ והצער והשיב טענה מספקת ואמר אל תצטערו כי הפלשתים לא יעשו אלא בדין ואני

לא עשיתי עמהם שלא כדין בי באשר עשו לי בקחתם את אשתי ושרפ' אות' כן עשיתי להם ששרפתי מגדיש ועד קמה ומה לכם בתג' זה ובפ' ויך אות' שוק על ירך פיי אומרו כאשר עשו לי כן עשיתי להם ע"ש:

**יב**

**ויאמרו** לו לאסרך ירדנו הי"לל לאסרך ותתך ביד פלשתים ירדנו למה הפסיק בתיבת ירדנו באמצע והי"לל ולתתך וכו' בוא"ו, ונראה כי אנשי יהודה ידעו כי כל יוכל ולא יבצר ממנו לנתק העבותים אשר יאסרוהו בהם ולזה אמרו לו לאסרך ירדנו רוצה לומר עיקר ירידתנו הוא המאסר כדי להודיע לפלשתים כי לא מלבנו כל מעשיך אלא שלא ברצוננו ז"ש לאסרך ירדנו ר"ל היא היא עיקר הירידה כי זה יעלה בידנו בודאי יען שגם אתה תחפוץ צדקנו בעיני פלשתים אמנם גבי לתתך לא אמר ירדנו כי הדבר בספק אם יעלה בידנו לתתך או לא יעלה ז"ש לתתך ביד פלשתים ולא ערב חלוקה זו עם חלוקת לאסרך ולתתך ביד פלשתים ירדנו שאין עיקר ירידתם אלא לאסור וחלוקת לתתך אם יעלה בידם הרי טוב ואם לאו מה נעים כי אין חפצם כי אם בההנצלותם מן פלשתים ולכך לא אמ' ולתתך בוא"ו כדי שלא לקשרו עם תיבת ירדנו הנז' שהרי לא ירדו לכך בעצם וראשונה כי אם לאסור לבד הוא המבוקש עוד אפשר שלא אמר ולתתך בוא"ו כי הבינו מראשית אחרית שכחו גדול ועתיד לנתקם קודם הגיעו אל פלשתים באופן שבעת תתם אותו ביד פלשתים ניתק המאסר ולכך לא אמרו ולתתך כו' כי איננו נוסף על המאסר שכבר הוא נתוק וכרות בעת תתם אותו ביד פלשתים לכך כתב לתתך ביד פלשתים ובסמוך בס"ד בפסוק שאחרי זה נוסיף טעם לאומ' לתתך בלי וא"ו גם להפסיקו בתיבת ירדנו באמצע עיין עליו אז השביעם שלא יפגעו הם בו כי זכותא דרבים עדיף ויוכלו לו כי אין כחו אלא מאת יי' ולא יעזור אותו על ישר' כי אם על פלשתים לבד לאהבת ישראל וז"ש פן תפגעו בי אתם שתיבת אתם מיותרת אבל כיון לומר פחדי מכם פן תפגעו בי הוא להיותכם אתם במה שאתם עם יי' אלה לכך ירא אני מכם:

**יג**

**ויאמרו** לו לאמ' כו' רש"י ז"ל כתב לא כי אסו' נאסרך לא נהרוג אותך כי אסו' נאסרך ע"כ וצ"ע כי אם הכוונ' לא נהרוג אותך א"כ תיבת לא מיותרת שהרי כתי' בפי' והמת לא נמיתך. והיה אפש' לקיים דברי רש"י כי הם אמ' לאסרך ירדנו וחשש פן כוונתם לפגוע בו ולהרגו תכף ולעומת זה השיבוהו ואמ' לא נהרוג אותך תכף כי אסר נאסרך והוסיפו להבטיחו על אחר המאסר שגם אחר שיאס' והמת לא נמיתך: **ולע"דן** לפרש פן תפגעו בי לשון הכאה וכתרגומו תשלטון בי ויאמ' לו לאמר לא נפגע בך אפי' הכאה כל דהו קוד' המאס' כי אנו אס' נאסרך ר"ל נאסור אותך מאסר על מאסר כפול בעבות אחד אסור

ושני נאסרך בעבות שני וזהו טעם כפל אשר נאסרך וכדמסיק ויאסרוהו בשנים עבותים חדשים דהי"לל בשני עבותים מדכתב בשנים עבותים נראה שלא היה הקשר והמאס' הזה בשני עבותי' יחדיו כי אם מאס' בכל עבות מהם לבדו שאסרוהו בעבות א' ושינו במאס' שנית בעבו' השני ז"ש בשנים עבותים שהיו שני' נפרדים זה מזה במאסר ולא יחדיו שכל מאסר היה לבדו זה בעבו' א' וזה בעבות א' וזהו אשר נאסרך שהוא כפול והיה אפש' לפרש טעם הכפל להיותו בשני עבותים שלכך אמר אסר נאסרך אמנם מה שאמרתי עיקר שמובן אומ' בשני שלא כתב בשני עבותים ואחר המאסר הבטיחו והמת לא נמיתך. עוד אפש' לפרש לא נהרוג אותך כי אס' נאסר' כדפרש"י ז"ל ומ"ש עוד והמת לא נמיתך לא בפעם הזאת ולא בזולת' לעולם עוד אפשר ויובן תיבת לאמ' המיותר' די שיאמר ויאמ' לו לא כי אסר כו' אבל הכוונ' לומר שאמרו דברי הבטחו' ודברים המיישבי' את הלב איך יתכן שנפגע בך ואתה תחל להושיע את יש' מיד פלשתים הנכבה בידינו את נר יש' ז"ש ויאמרו לו דברים מחייבי' לאמר לא תקום ולא תהיה פגיעה בך. ובדרך הלצה ויאמרו לו שהוא עצמו יאמר לא יתכן שתפגעו בי ע"פ הראיות והאמירות שאמרו ז"ש ויאמרו לו לאמ' לו ומ"ש ונתנוך ביד' כמו ונתננוך בידם או ונתנוך על רבים נסתרי' אסר נאסרך אנו יחדיו כדי לצאת ידי חובתינו מפלשתי' המושלי' עלינו ונתנוך אנשי' זולתנו בידם כי לא ימלאנו לבנו לתתך ביד פלשתים על ידינו כולנו ואולי עם זה נבין מה שלא אמר ולתתך בוא"ו כי מאמר לאסרך ירדנו אנחנו כולנו ולכך אמר כאן ירדנו והתכלית לתתך על ידי קצת אנשים ולא שכולנו נהיה הנותנים ז"ש לתתך ולא כתיב ולתתך ומ"ש ויעלוהו מן הסלע הרד"ק ז"ל פי' כי מקום בני יהודה היה גבוה מן הסלע כמו שאמר למעלה וירדו אל סעיף סלע עיטם ע"כ:

**יד**

**הוא** בא עד לחי כו' רש"י ז"ל רוח גבורה מן קדם יי' אסוריו קשוריו ע"כ והר"דק ז"ל כתב בערו כאש ת"י ככתנא דאחד ביה נורא וימסו מבנין נפעל והוא כמו וימס לבב העם אסוריו שם והאחד ממנו אסור והם היתרים אשר נאסר בהם ע"כ והרל"בג ז"ל כתב כי שם במקום לחי היו פלשתים רבים ובהגיעו שם היתה עליו יד יי' ושבו העבותים אשר על זרועתיו אצל גבורתו כפשתים אשר בערו באש באופן שנדמה לו כאילו נמסו אסוריו כי לא נצטרך לכח מרגיש לנתק ואפשר עוד כי בנס וע"ד המופת החליש יי' אותם העבותים ושמם בחולשה כפשתי' אשר בערו באש ורוח גבורה ששרתה עליו לא נצרכה אלא למלחמתו והריגת אלף איש בלחי החמור ע"כ תורף דבריו ומע"ד אכריע כפירושו השני שברוח יי' אשר צלחה עליו נמסו העבותים מאליהן במופת ונס מלשון וימסו כלומר

מאת יי׳ נעשה וכאילו נמסו מאליהן מבלי הצטרף כח גבורתו של שמשון להמיס אסורים וזהו גם כן לשון ותהיינה העבותים כו׳ שנתהווה בהן הויה זו להיותם כפשתים אשר בערו באש לחולשתן מצד עצמם בנס ומופת: ו"**לעדן** לדקדק דפתח בזרועתיו ומסיים בידיו ונראה שהקב"ה עשה שלא נתקרבו אליו פלשתים עד שהוא בא עד לחי ממש לחי החמור הנז׳ בסמוך כדי שתכף שיותרו ידיו ימצא מוכן הלחי של חמור להכות בו או עד לחי שם המקום הנז״ל ע"ש הנס שנעשה בו והוא נס זה במופת שלא כדרך טבע שאילו הותרו העבותי׳ מצד ידיו היה הדב׳ טבעי שנסתייע בידיו להתי׳ הקשרי׳ כנוהג שבעולם באיש שידיו קשורו׳ אמנ׳ הב״ה הפליא לעשו׳ היו׳ התחלת התר הקשרים מצד העליון שאצל הזרועות ז״ש ותהיינה העבותים אשר על זרועותיו כפשתים אשר בערו באש על זרועותיו דייקא שמשם התחיל הנס ופלא ואותו החלק שעל ידיו ממיל׳ וימסו אסוריו מעל ידיו שבעו׳ היו׳ ע"י שלא נעו נד הקש׳ אנה ואנה נמס מאליו בהשגחת יי׳ והוא פלא:

**טו**

**וימצא** לחי חמור טריה רש״י ז״ל טריה לחה וראיתי בספר רפואות שקורא ללחה שיוצא מן המכ׳ טרי׳ ע״כ וכן הרד״ק ז״ל שהוא כן בערבי וי״ת בטינתא ואם הבי״ת שמוש פירושו בלחותא מדברי חז״ל שדה מטוננת מותר פי׳ לחה ע״כ: **ולע**"**דן** לדקדק אומרו וישלח ידו מיותר. ואפשר שהגיד חסדי ה׳ שהיתה כ"כ קרובה הלחי אליו שאין מרחק בינו לבינה כי אם כדי שליחות יד וז״ש וישל׳ ידו ויקחה להורו׳ על הקריבות אמר וישלח ידו או אפשר שהיו ידיו מיוגעות מהקשר אמיץ שאסרוהו ולא קמה עוד בם רוח אלא וישלח ידו בשילוח בלי כח טבעי אלא וישלח ידו ויקחה ויך בה אלף איש בהשגחת השי״ת ובב״ר פי׳ ויחי אמרו טריה מהו טריה בת תלתא יומין ר׳ אבון אמר בטנה תרין ופי׳ החכם השלם כמ״הר אברהם בן אשר ז״ל פי׳ תרין נראה דקאי אימים שלא היתה אלא משני ימים ואין נראה לפרש תרין שתי לחיים כי אינו נמשך עם בטנ׳ דקאמר ר׳ אבון עכ״ל והנה מלבד ההכרח הוא מהפסוק שלא נזכר בו אלא לחי אחד וימצא לחי ועל שמו נקרא המקום רמת לחי ולא לחיים ועל הפי׳ שלו גם כן קשיא ליה דמנא ליה דבת תרין יומין הות ונרא׳ לע״ד דתרין אינו תרגום של שנים אלא לפי שר׳ אבון הביא לשון התרגום שתרגם טריה בטנה ופי׳ לך שהוא שהוא לשון לחות וזהו אומרו תרין לשון לחות ותרי שבערבי קורין ללח תריי׳ וכמו שהביא רש״י ז״ל בפי׳ לחי חמור טריה כנז״ל והכוונה לומר טריה ולחה היתה ביותר משעתה ולא בר תלתא יומין כדפי׳ ת״ק ע״כ:

**טז**
**ויאמר** שמשון רש"י ז"ל כתב חמור חמורותים בלחי החמור לצבור צבורין רבים בלועא דחמרא רמיתינון דגורין וכן הר"דק ז"ל והוסיף כמו חמר חמרים והם שלשה משקלים בזה הענין חמור משקל א' בשקל שאו' יאו' וחומ' מן חומרי' משקל אחר בשקל קדש חדש וחמורותי' מן חמורה משקל אחר משקל דבורה חגורה ע"כ וכן כתב הרלב"ג ז"ל והוסיף ואמר חמור חמורתים לזווג שם עם חמור על צד הצחות ע"כ ומהרי"א ז"ל כתב גם כן בלחי החמור אחד עשיתי צבור וציבורין של מתים כמו חמרים המרי' והביא הנמשל בזה ואמר בלחי החמור הכתי אלף איש שהם הצבורין שזכר שעשה ע"כ:
**ולע"דן** בטעם הכפל דמספיק או' מאמ' בלחי החמור חמור חמורותים או במאמר בלחי החמור הכתי אלף איש והכוונה ויאמ' שמשון בלחי החמור וכו' הנה דבר גדול הוא העשות בלחי החמור צבור אחד ועל הרוב חמורותים שהם שני צבורין והנה עזרני הב"ה שבלחי החמור הכתי אלף איש שהם כמה וכמה צבורין לא שנים בלבד והוא פלא גדול:

**יז**
**ויהי** ככלותו לדבר וכו' הרד"ק ז"ל רמת לחי תרגום וישלך ורמת ולפי שהשליך הלחי שם קראו רמת לחי ע"כ והוא כמו רמה בים. והרלב"ג ז"ל כתב וישלך הלחי מידו ויקרא למקום ההוא רמת לחי כי נעשית שם גבורה נפלאה באמצעות לחי החמור עם שהמקום ההוא שאצלו היתה המלחמה היה שמו לחי וידמה שהוא היה מקום גבוה ולזה ג"כ קראו רמת לחי ע"כ לשון רוממות ומהרי"א ז"ל פי' כדברי הר"דק ז"ל רמת לחי לשון השלכת לחי ויהי ככלותו לדבר וישלך את הלחי ר"ל שאח' הדיבו' הזה השליך הלחי מידו באו' איני צריך ללחי ולא לכלי אחר כי ידי רב לי להנקם בם מאויבי ה' וקרא לאותו מקום לזכרון זה רמת לחי כלו' השלכת הלחי ע"כ. **ולע"דן** ויהי ככלותו לדב' מכאן שאין ראוי לדבר בדברי' של הצלחה בשע' הצלח' פן יקרא להם אסון שהדיבור הזה גרם לו ביטול ההצלחה בלחי ואולי נתגאה באומרו בלחי החמור הכתי אלף איש או טעה שלא הזכיר שם שמים לומר אשר מה' יתברך ויתעלה וזה גרם הצער הגדול מהצמא כמו שיזכיר בסמוך ויצמא מאד וז"ש ויהי ככלותו לדבר תכף ומיד וישלך הלחי מידו כי אזלת ידו ועל כן קראו למקום ההוא רמת לחי דהיינו השלכת לחי שאירע לו זה ברוב דברים כי לכך ציו' אליש' וסגר' הדל' בעדך ובעד בניך כדי שלא ירבו ידברו גבוהה גבוהה וימנע השפע ההוא היורד ולכך התודה בפסו' ויצמא מאד ויקרא אל ה' ויאמר אתה נתת ביד עבדך את התשוע' שהוא תקנת מה שעוות בדברו בלחי החמור שלא נתן הישועה להי' ואמר ויקרא למקום ההוא לפי שכל המקום נקרא לחי כמ"ש וינטשו בלחי וכו' הוא בא עד לחי כו' אמנם למקום ההוא הפרטי אשר בו השליך הלחי נקרא רמת לחי ושאר

המקום שמו לחי מימי עולם או מאת ה' המגיד מראשית אחרית כמו שכתבתי למעלה בפסוק ויעלו פלשתים וינטשו בלחי:

**יח**

**ויצמא** מאד ויקרא אל ה' וכו' בב"ר פ' ויחי אמר ויצמא מאד דמפטם צחי א"ר חוניא ורבי עזריה בשם רבי יוחנן אפי' היה צינור של מים לא היה יכול לפשוט ידו וליטלה אלא ויקרא שמשון אל ה' ויאמר ה' אלהים אתה נתת ביד עבדך את התשוע' אמ' לפניו רבון העולמי' אפי' אין ביני לבינך אלא המילה הזאת כדאי הוא שלא נפול בידן מיד ויבקע אלהים את המכתש אשר בלחי ע"כ הנה הודיענו חז"ל ששמשון היה שמן ובריא שהרי אמרו שהאיש המפוט' הוא צחי לשון צמא ומאומ' מאד למדו שאפי' היה שם צרצור של מים לא היה יכול לפשוט ידו וליטלה ויליף כן מאומרו אתה נתת ביד עבדך בהזכירו ביד מורה איך כח ידו תשש שלא יכול ליטול הצרצור של מים אפי' היה שם ולזה תמה אהה ה' איך תשש ידי ואתה נתת בידי גבורה ותשועה גדולה ז"ש אתה נתת ביד עבדך ביד דייקא ומ"ש אפי' אין ביני לבינם אלא המילה הזאת כדאי הוא שלא נפול בידם יליף כן מלשון הזאת דמייתר די שיאמר אתה עשית ביד עבדך התשועה הגדולה וכדדייק בלשונו המיל' הזאת שהמילה נקראת זאת בפי לך לך ויליף לה נמי מלשון הערלים שבסוף הפסוק ולפי הפשט כבר זכרתי היות זה וידוי דברים על מה שנתגאה בלחי החמור הכתי אלף איש ויהי ככלותו וכו' וטען ויאמר אל ה' אתה נתת ביד עבדך שהוספת כח בידי להרוג בה אלף איש ז"ש ביד עבדך את התשועה הגדולה הזאת ושיחתה דבריך הנעימי' אם עתה אמות בצמא מיתה מנוולת שלא תקרא תשועה גדול' אלא נפילה תקרא ביד פלשתים כיון שנמשך מאותה התשועה הצמא הגדול להמית אותי ז"ש ונפלתי ביד הערלים ונפלתי לשון עבר דלא כתיב ואפול ביד ערלים:

**יט**

**ויבקע** אלהים רש"י ז"ל את המכתש גומא שהשן יושבת בה עשויה כמין מכתש עין הקורא מעין שבא ע"י זעקת הקורא אל השי"ת ע"כ ומהרי"א ז"ל כתב האמת כדברי רש"י ז"ל והר"דק ז"ל כתב אל המכתש אשר בלחי י"ת ית כיפא דבלועא יראה דעת המתרגם כי סלע היה תחת הלחי והיה הסלע עשוי כעין מכתש לפיכך קראו מכתש ובנסחא אחרת מצאתי ית ככא דבלועא והיא הגומא שהשן תקועה בתוכ' ובנסחא אחרת מצאתי רומזא דבלועא ולא ידעתי מה עין הקורא עינא דאיתיהיבת בצלותיה דשמשון וכפירו' רש"י ז"ל ורלב"ג ז"ל פי' המכתש אשר בלחי אחשוב שהיה שן סלע דומה למכתש במקום שהיה שמו לחי וע"ד המופת בקע אותו השי"ת ויצאו ממנו מים וישת ולהזכיר זה הנס קרא שמו עין הקורא אשר בלחי הרצון בזה ששם היה עין ה' אל הקורא לו שהוא שמשון

להוציא לו משם מים ע"כ והנה כדברי רש"י במסכ' סוטה פ' ראשון הוא נתאוה לדבר טמא לפיכך נתלו חייו בדבר טמא ופירש רש"י ז"ל בדב' טמא לחי החמור שאלמלא הוא מת בצמא ע"כ ודברי הרלב"ג ז"ל הם מרז"ל בב"ר פרשת ויחי פי צ"ח זה לשונו ויבקע אלהים את המכתש אשר בלחי רבי לוי ורבנין רבי לוי אמר המקום ההוא שמו לחי ורבנין אמרי המקום ההוא מכתש שמו ר' אבא בר כהנא ורבי ברכיה בשם רבי אליעזר מלמד שברא לו הקב"ה מעין מבין שיניו באיזו זבות מברכתו של משה שנא' יזנק מן הבשן מבין שיניו עכ"ל וצריך לדקדק בו דבשלמא ללוי דקאמר המקום ההוא שמו לחי ניחא דקראי דייקי כוותיה שאמר מתחילה וינטשו בלחי וכו' הוא בא עד לחי וכו' והיינו קרא דויבקע אלי"ם את המכתש אשר בלחי שהסלע שהיה במכתש נבקע והמכתש הזה הוא העומד בלחי ששם המקום שמו לחי ובמקום הפרטי שהשליך שמשון הלחי של חמור נקרא רמת לחי אמנם לרבנן דאמרי המקו' ההוא מכתש שמו קשה כל הני קראי הנזכרי' וקרא דויבקע אלהים את המכתש אשר בלחי קשה יותר מכולם דמהו המכתש אשר בלחי שאיך תולה המכתש והוא שם המקום ואומר אחר כך אשר בלחי.

**ונראה** דאין הכי נמי דקראי דייקי כרבי לוי ולהכי הקדים דבריו שהם פשטן של כתובים ולהכי דקדק בלשונו שאומר המקום ההוא שמו לחי ורבנן מהפכים הלשון המקום ההוא מכתש שמו ולא קאמרו שמו מכתש והטע' דכיון דרבנין מחדשים שם המקו' ההוא מכתש לכך אומר המקום ההוא מכתש שמו כלומר דע שמכתש שמו מעיקרא אלא ששם לחי נתחדש לו מצד מעשה הלחי והנס והכתובים עושים עיקר משם לחי שהוא זכר לנס וטפל לשם מכתש עם היותו עיקרי וז"ש ויבקע אלהים את המכתש אשר בלחי שעושה עיקר משם הלחי הנקר' על המקרה שקרה ה' בלחי ונסו. ואפשר עוד דבין לר' לוי ולרבנן שם מקום לחי אמנם לא חלקו אלא במקו' ההוא הפרטי אשר נעשה בו הנס של בקיעת המים מה שמו דלרבי לוי גם המקום ההוא שמו לחי ככל כלל המקום הנקרא לחי ז"ש רבי לוי אמר המקום ההוא ר"ל ההוא המיוחד שמדבר בו הפסוק של ויבקע אלהים את המכתש שמו לחי ורבנין אמרי המקום ההוא הפרטי מכתש שמו והוא ידוע אשר בלחי שם המקו' הכללי והחכ' השלם כמ"הר אבא הרחיב שם עיין עליו כי לא דרכנו דרכו ועל פי הנזכר בב"ר מלמד שברא לו מעין מבין שיניו של שמשון בזה אבין יתור תיבת ממנו כי די שיאמר ויצאו מים וישת ממנו למה לי אלא ודאי ממנו משמשון קאמר ולהודיע פיי' ויבקע המכתש אשר בלחי שהוא מדבר על הלחי עצמו של שמשון ויצאו ממנו משמשון עצמו מים וישת ולשיטה זו ניחא כי שמשון אמרו עליו שאפי' היה אצלו צרצור מים לא היה כח בידו ליטלה ולשתו' לכך עשה לו הקב"ה המעין בין שיניו.

**ולע"דן** לדקדק אומרו ויבקע אלהים ולא כתיב ויבקע ה' ואפשר לומר לפי שהגשמים קבעום בברכת אתה גבור ומזכירין גבורות גשמים בתחית המתי' ולכך נאמר ויבקע אלהים גבורה בסוד או בבינה והיא אלהים המשפיע המים האלו מ"י כמוהו אב הרחמן זוכר יצוריו ברחמים לחיים וע"ד הפשט נראה כי שמשון זכה בדין לתשועה זו של המים כדי שלא יתם לריק התשוע' הראשונה של המלחמה והכאת אלף איש וכמו שטען ואמר אתה נתת ביד עבדך התשועה הגדולה הזאת ועתה אמות וכו' והנה שמשון בהיותו צמא היתה עינו מעויינת בלחי ומבטת בו כלומר היתכן שיתם לריק נס הלחי חליל' אנא עתה יגדל נא כח ה' וזה עזר לכבוד ה' גם כמו שטען מענין זכות המילה במו שאחז"ל ונרמז בפסוק ונפלתי ביד הערלים וזהו אומרו ויבקע אלהים כי המתחיל במצוה אומרים לו גמור בדין וז"ש את המכתש אשר בלחי ר"ל כי היה שם מקום בסלע כמו מכתש ונבקע כפירו' הרלב"ג שנבקע בו במקום המלא אשר עם הלחי ז"ש המכתש אשר בלחי הזה ממש לחי שהשליכו כעת שמשון שם ביחוד להודיע שנצחון אשר בלחי גרם וסייע להבקע המכתש ואם כדברי רש"י שהמכתש הוא בלחי עצמו שהכ' בו שמשון יהיה הטעם שנבקע המכתש אשר בלחי להורות שבו בלחי שנעשית תשוע' ההכאה בו בלחי עצמו שנעש' תיקון הצמא שיצא ממנו מים וישת ותשב רוחו ויחי והנ' על כן צדק מאד השם אשר קרא שמה עין הקורא אשר בלחי ולא נקרא אשר במכתש יען שעין השקפתו של שמשון הקורא לא היה פונה בעינו אלא בלחי ההוא שהכה בה האלף איש בה היתה עין הקורא תלויה לאמר היתכן שבלחי הזה נצחתי נצחון כזה בנס ומופת ויתם לריק כחי חלילה לאל מזה כיון שהתחיל בהצלה הוא יגמור בעדי וזה גרם לו להוושע בדין לכך כתב שם אלהים גבי הבקיעה והיינו אומרו על כן קרא שמה עין הקורא אשר בלחי להודיע אופן התשועה וסיבתה שנעשית מצד היות עין הקורא אשר בלחי היתה תלויה בו ופונה שם:

**עוד** אפש' לפרש על כן קרא שמה וכו' במה שכתבתי למעל' שהמעיין הזה נעשה בפיו של שמשון עצמו כמו שדקדקתי מאומרו ויצאו ממנו שר"ל משמשון ובשיטה זו אבין אומרו על כן קרא שמה עין הקורא שהפסוק עצמו הוקשה לו למה קראה עין הקורא עין לקרוא היה לו לקרות שמה שהרי המעין לקורא נעשה ועוד הוקשה לו דמספיק שיקראה עין הקורא אשר בלחי למה לי לז"א על כן שאמרתי לך שממנו ממש משמשון יצאו המים ניחא ודייק שעל כן קרא שמה עין הקורא מעין הקורא שהרי הקורא עצמו נעשה ממנו מעין ועין וזהו אומרו אשר בלחי עצמו של שמשון יצאו מים ונתקיימה ברכתו של יזנק מן הבשן בין שן כמו שאחז"ל דלשיטת האומרים שהמכתש

הוא קרקע אשר במקום הנקרא לחי קשה הדקדוקים שאמרתי וגם לשיטת דמסכת סוטה שהביא רש"י שמלחי החמור יצאו המים לא היה לו להזכי' אשר בלחי לזכרון שהרי הוא פורענות לו שכשם שנתאוה לדבר טמא כך עשו לו נס בדבר טמא לחי החמור אמנם לשיטה זו שהמעין נעשה בפיו ובלחי עצמו של שמשון ניחא שעל כן קרא שמה עין הקור' אשר בלחי:

כ

**וישפוט** את ישראל הר"דק ז"ל טעם בימי פלשתים הימי' שפלשתים מושלים בישראל והוא הושיעם מהם אעפ"י שלא היתה תשועתו שלימה ע"כ וכן כתב הרלב"ג ז"ל ומהריי"א ז"ל כתב כי להיו' שעשה שמשון תשועה גדולה כנזכר ע"ד נס ופלא ונקמה בפלשתי' לכך שמוהו ישראל לשפוט עליהם כל הימים אשר פלשתים מושלים בהם עד כאן:

## טז

א

**וילך** שמשון עזתה הר"דק ז"ל אשה זונה איתתא פונדקיתא וכבר כתבנו דעת המתרגם בענין רחב הזונה עד כאן וכן הרל"בג ז"ל ויבא אליה ללין בביתה ע"כ ומהרי"א ז"ל כתב וראה שם אשה זונה ויבא אליה כי היה נמשך אחרי תאותו עד כאן והוא פשוטו של מקרא וכן אחז"ל במסכת סוטה תני רבי אומר שמשון תחילת קלקולו בעזה לפיכך לקה בעזה תחילת קלקולו בעזה דכתיב וילך שמשון עזתה וירא שם אשה זונה לפיכך לקה בעזה דכתי' ויאחזוהו פלשתים וינקרו את עיניו וכתי' וירד שמשון תמנת' וירא שם אשה זונה בתמנתה תחילת קלקולו מיהא בעזה הוה עד כאן ופרש"י ז"ל דההוא דתמנת לאו קלקול הוה כולי האי שלקחה לו לאשה ולא בא עליה בזנות עד כאן הרי שביארו היותה זונה ממש וקלקל עמה ובסמוך ב"ה בפסו' לעזתים אניף ידי על זה:

ב

**לעזתים** לאמר וכו' וישכב שמשון עד חצי הלילה וכו' רש"י ז"ל לעזתים לאנשי עזה נאמר עד כאן וכן הביא הר"דק ז"ל כתרגומו לעזתאי איתחוא למימר עד כאן וכן הרל"בג ז"ל וכן מהריי"א ז"ל והרל"בג כתב וארבו לו כל הליל' בשער העיר ר"ל שהם סגרו לו השער וארבו לו כל הלילה בזה האופן להרגו בבקר לחשבם שהוא תחת ידם והנה שכב שמשון עד חצי הלילה ואז קם ואחז בדלתות שער העיר ובשתי המזוזות והסיעם עם הבריח ושמם על כתפיו והעלה אותם על ראש ההר אשר על פני חברון וזה מה שיורה (כל) [על] עצם גבורתו עד כאן ומהרי"א ז"ל כתב זכר שנאמר לאנשי עזה הנקראים עזתים בא שמשון הנה ושנתחרשו ר"ל שתקו כל הלילה ויארבו ויסובו בשער העיר אשר

בו יצא שמשון כדי להרגו ביציאתו כמו שאמר והרגנוהו ושהלכו שם עד אור הבקר ושמשון לא שכב כי אם עד חצי הלילה ויקם לצאת מן העיר ומאשר מצא דלתות העיר נעולות ויאחז בהם ובשתי המזוזות ויסעם עם הבריח אשר בהם ויעלם על כתפיו על ראש ההר ובזה מהגבורה העצומה עד כאן ומ"ש ויסעם רש"י ז"ל פירש ויעקר' ממקומם עד כאן ו"הרדק ז"ל פירש ויסעם עמם ועם הבריח כי לא נמצא ממנו מפעל הקל יוצא כי אם בודד וכן ייסע את היתד הארוג עם היתד או יהיו אלה השנים פעלים יוצאים והאחרים פעלים עומדים עד כאן ומ"ש ויתחרשו רש"י ז"ל נהגו עצמן בשתיקה עד כאן וכן הר"דק ז"ל כתרגומו ושתיקו עשו עצמן כחרשים כדי שלא ישמר מהם שמשון עד כאן וכן מהריי"א ז"ל. **ולע"דן** שבין שנפרש אשה זונה פונדקית מוכרת מזונות כשיטת ה"רדק והמתרגם או זונה ממש כשיטת מהריי"א ז"ל אבל לא כוון שמשון בזה ללכת אחר עיניו אבל הליכתו שם ובואו אליה רצונו לומר אל ביתה לפי שביתה בית ועד לזנות ורבו שם הנכנסים והיוצאים כדי שידעו שבא שמשון שם שאיננו ירא וחרד מהם אבל אדרבה חפץ שיאמר לעזתים ביאתו שם וז"ש לעזתים לאמר כל כוונתו כי ביאתו שם הנזכר הוא כאילו רצה בזה לעזתים לאמר לומר להם דעו שבאתי הנה בעיר עזה גדולה לפלשתים כי תואנה הוא מבקש עם פלשתים למרות עיני כבודם להתגרות בם ז"ש בא שמשון הנה ר"ל עד הנה עזה העיז פניו שמשון לבא כי אין פחד פלשתים לנגד עיניו ולכך ירד שם בבית הזונה לא שיהיה בזה פונה אל זנות ח"ו ולשיטת חז"ל שקלקל בזונ' אפש' שהיתה עבירה לשם מצוה וכשמעם ויחר לאנשים ויסובו ויארבו לו בשער העיר הכוונה בזה שדרך השומרים סובבים בעיר אולי ימצאו איש יוצא ובא וכן עשו אלה האנשים אולי יפגעו בשמשון הולך לתומו יוצא מבית הזונה ויהרגוהו פתאם ז"ש ויסובו כל השומרים יחדיו בכל העיר ועל כל סבוב וסבוב ישובו אל מקום משמרתם הקבוע הוא פתח שער העיר זה דרכם כל הלילה לסובב בעיר אולי יפגעון בו בשובו אל פתח שער העיר ולפי זה מאמ' כל הלילה איננו נמשך אל תיבת ויארבו לו כל הליל' אבל הוא מקושר גם אל ויסובו ויארבו כל הלילה בשער שהסיבוב והמארב עשו כל הליל' חוזר חלילה וכל הלילה לאו דוקא אלא כל זמן הלילה עד שעקר דלתות עזה כי אחר שנעקרו הדלתות למה יארבו עוד או שנאמ' שנתעכבו בסיבוב כל העיר בפעם שמחצות הלילה עד אור בקר ובזה תהיה תיבת כל הלילה בדקדוק שכל הלילה יצא להם בסבוב ומארב שני פעמים כי לבם נכון שהפתח נעול ולכך לא היו סובבים במהירות וז"ש לאמר עד אור הבקר והרגנוהו שמאת ה' היתה זאת שיאמרו כך בדי שיהיה פנאי לשמשון לברוח ולעקור דלתו' עזה ובזה מובן ששמשון ביני ביני בעוד' מקיפים וסובבים

בעיר בא ברגע ועקר הדלתות והלך לו וכשבאו מהסבוב בסוף הלילה או בעת בואם כפי הפירושים הנזכרי' מצאו פתח פתוח לפניה' נשארו בפחי נפש או אפשר שנאמר ויסובו ויארבו לו כל הלילה בדקדוק שמתחילת הלילה ועד סופו נסבו על בית הזונה אשר בא שמה והם סובבים הבית ואורבים את שמשון להרגו והאנשים האלה הסובבים הם היו האנשיסהעומדים בשער העיר לשמור באופן שמאמר בשער העיר מורה האנשים הסובבים ואיננו מורה מקום המארב ולא מקום הסבוב שמקום המארב והסיבוב היה בית אשה זונה אשר בא שם שמשון וטעו ויתחרשו בל הלילה לבלתי הרים יד באומרם אפי' יתעכב עד אור הבקר והרגנוהו ואם יצא קודם הרי אנו אורבים אליו ונהרגנו באופן שעל הרוב איחור ההריגה תהיה עד אור הבקר ושמשון יצא בחצי הליל' ולא הרגישו הסובבים הבית כי לא עלה בדעתם שאיש חושק יניח תשוקתו בחצי הלילה הלואי עד אור הבקר ושמשון יצא ועקר הדלתות של עזה והלך לו ושומרי הפתח לא עמדו בפניו כי היו סובבים ואורבים בית אשה זונה. או אפשר שהיו שתי כיתות כת סובבת בעיר או בבית אשר שם שמשון וכת קבועה בשער העיר וזהו ויסובו ויארבו כל הלילה בשער העיר שכל הלילה סבבה הכת הסובבת וכל הלילה ארבה הכת האורבת בשער העיר ויתחרשו כל הלילה כמו שזכרתי בסמוך למעלה. או יהיה פירוש ויתחרשו מאת השי"ת כי מי ישום אלם או חרש אשר לא ישמע לקול אלא הוא י"ת וי"ת שנתחרשו כל הלילה בטענת אומרם עד אור הבק' וכו' ז"ש לאמר יהיו העומדים בשער מתחרשים מהשי"ת עד שיצא שמשון ולא הרגישו בו הסובבים בעיר ובא אל שער העיר והם כחרשים שלא הרגישו עקירת הדלתות והוא פלא גדול:

**ג**

**וישכב** שמשון עד חצי הלילה וכו' כבר כתבתי בפסוק הקוד' שיטת המפרשים ז"ל על פסוק זה. **ולע"דן** שהגיד הכתו' מעלת הבטחון של שמשון כי בטח לבו ועכב לשכב שם עד חצי הלילה וז"ש וישכב שמשון עד חצי הלילה שלא נדדה שינה מעיניו ותנומ' מעפעפיו אבל שכב עד חצי הלילה כי בטח בה' ונעזר וה' נתן לו כח להסיע הדלתות ממקומם ובנקלה שלא הרגישו השומרים ז"ש ויאחוז בדלתות העיר ובשתי המזוזות ויסעם ממקומם דהיינו הציר שסובבים הדלתות עליו וישם על כתפיו לא כתב וישימום על כתפיו להודיע גבורת ה' אשר אתו שלא הרגיש בשומם על כתפיו כמשים הדלתות ההנ' הכבדות אלא וישם על כתפיו כאילו היתה שימה כל דהו והראיה שהעלם אל ראש ההר שהעולה במעלות נושא משא כבד טורח גדול לו וז"ש ויעלם אל ראש והבחינה השנית היה מהיות המרחק גדול מעזה עד על ראש ההר אשר על פני חברון שהוא קרוב

למהלך יום א' שזו הוראה גדולה על גבורתו עד שהושמו לסימן לשמשון בכמי שעקר דלתות עזה שהוא סימן מובהק לשמשון שה' אתו הן בעקירתן ושלא הרגישו השומרים הן בהעלתם על הר רחוק מעזה הוא על פני חברון וחז"ל למדו שרוחב כתפיו של שמשון היו רוחב ששי' אמה כרוחב הדלתות של עזה מדכתיב על כתפיו כשיעור כתפיו רש"י ז"ל וההכרח מדלא כתי' בכתפו או על כתפו על כתפיו משמע שהושמו על כתפיו והיו כמידתן ששים אמה:

**ד**

**ויהי** אחרי כן ויאהב אשה וכו' במ"ס תנא רב אומר אלמלא לא נקרא שמה דלילה ראויה היתה שתקרא דלילה דלדלה כחו דלדלה לבו דלדלה מעשיו דלדל' כחו כתיב ויסר כחו מעליו דלדלה לבו דכתיב ותרא דלילה כי הגיד לה את כל לבו דלדלה מעשיו דאסתלקא שכינה הימנו דכתיב והוא לא ידע כי ה' סר מעליו עד כאן ויש לדקדק למה ליה לרב למימר אלמלא לא נקרא כו' דכיון דכבר נקראת דלילה ידרוש דלילה על שם שדלדלה כחו ולבו ומעשיו ועוד שלשה חלוקות אלו בלתי מסודרות כי לבו קודם ואח"כ כחו ואח"כ מעשיו. **ונראה** דקשיא ליה למה הזכיר שמה דלילה מה שלא הזכיר שמה של אותה של תמנת שזה מוכיח ששם זה ניתן לידרש והוקשה לו לרב אומרו ושמה דלילה בסוף הפסוק דהי"ל מתחיל' ויאהב דלילה בנחל שורק או ויאהב אשה דליל' בנחל שורק למה סתם הכתוב תחילה ואחר כך פירש הפירוש ובסוף הפסוק או הי"ל ודלילה שמה שהרשעים קודמים לשמם נבל שמו וכו' כנזכר (בפי') [בפ"י] דף קנ"ט במדב' רבה מזה דקדק רב שהכתוב עצמו אומר כן בלשון הזה שאלמלא לא נקרא שמה דלילה ראויה היתה שתקרא דלילה וז"ש ושמה דלילה ר"ל שאלמלא לא נקראת שמה דלילה ראוי היה שושמה דלילה ר"ל ראוי שתקרא כן שמה דלילה כיון שדלדלה כחו ולבו ומעשיו צדק בה שמה וה' שם שמות בארץ אל תקרי שמות אלא שמות נמצא שלשון אלמלא וכו' מהפסו' עצמו דריש כן ומ"ש דלדלה כחו לבו מעשיו כוונתו בזה להודיע כי זה הכח של שמשון לאו בשערו תליא מילתא אלא העיקר היה תלוי בחשיבותו באופן שהדבר היותר קל הוא הגילוח שסר כחו והיותר חמור מזה הוא שדלדלה לבו ע"ד ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו להיותו נוטה אליהן והיותר חמור הוא דלדלה מעשיו דאסתלקא שכינה הימנו נמצא שאעפ"י שחלוקת דלדלה לבו קדם בזמן עכ"ז ראוי למנותו אחר דלדלה כחו לפי שהוא חמור ממנו שהרי אעפ"י שדלדלה כחו אילו היה לבו שלם עם ה' היתה שכינה עמו ולא יוכלו עמו פלשתים אבל כיון שדלדלה לבו גרם לה שדלדלה מעשיו דאסתלקא שכינה הימנו.

**ולע"דן** באומרו ויהי אחרי כן ויאהב אשה וכו' במה שזכרתי למעלה שיטת מהרי"א ז"ל ושיטת חז"ל שקלקל תחילת קלקולו בעזה בבואו אל האש' זונה זונה ממש וביאה ממש בזה אבין או' ויהי אחרי כן כי אחר שנכשל בה בזנות ובעבירה מגיד הכתוב שעבירה גררה עבירה אחרת ז"ש ויהי אחרי כן כלומר נמשך ונגרר מהנזכ' לאחרי שאותו הזנות גרם לו לאהוב דרך חשק אשה בנחל שורק ולא דרך נישואין ולא ג'יירה ושמה תוכיח עליה שהיא דלילה כמו שכתבנו בשם חז"ל שדלדלה אותו מכל טוב ופיר' רש"י ז"ל דלילה לשון עקירה כמו אבנים שנדלדלו ע"כ ולשיטת חז"ל חסרה ד"לת. ואפשר לפרש דלילה לשון דלות ועניו' שעשאתו עני ודל בכחו בלבו במעשיו והרל"בג כתב וידמה שג'יירה ע"כ:

**ה**

**ויעלו** אליה סרני פלשתים הר"דק ז"ל כתב ניתן לך בפתח שלא כמנהג והדברים האלה אשר עשתה לו לדעת כחו לא היו ביום אחד אלא היתה שואלת ממנו יום א' ואחר יומים היתה עוד חוקרת אותו ומציקה אותו בדבריה כמו שכתו' ויהי כי הציקה לו בדבריה כל הימים עד כאן. **ולע"דן** לדקדק אומרו פתי אותו עם תיבת וראי בלתי צודק כי הפתוי הוא לשיגיד הוא במה כחו גדול כי לראות במה כחו כמו שאומר וראי במה וכו' אין צריך פתוי א"כ הי"לל פתי אותו יודיעך במה כחו גדול וכו' אבל הכוונ' כי ודאי הפתוי שאמרו פתי אותו כדי שיגיד לה מצפוני לבבו אבל לא תתעי לקרות אותנו עד שתראי בחוש ובמבחן במה כחו אז תודיעי אותנו כי חכמים המה לדע' ששמשון יטעה אותה פעם ושתים וכמעשה שהיה ז"ש פתי אותו וראי וכו' והיא שמעה ותבן לה שלא שלחה אחריהם עד שנתאמת אצלה הענין ולפי שחששו פן תחוש לאהב' חשוק' שמשון האוה' אות' ואיך תבגוד בו למסרו ביד אכזרים למות לזה אמרו וראי במה כחו גדול ובמה נוכל לו לא להרגו כי אם ואסרנוהו לענותו ענוי ולא מיתה ואולי לזה נקרו פלשתים את עיניו ולא הרגוהו לענותו ולהניחו חי וחשוב כמת בהיותו סומא שהוא אחד מחמשה חשובי כמתים בחייהן ועומד כאסור בהיותו סומא בלתי הולך אנה ואנה ז"ש ואסרנוהו לענותו בלב' והבטיחוה על המעות שיהי נא לבה בטוח כאילו כבר ניתנו המעו' בידה ע"ד נתתי כסף השדה קח ממני ז"ש ואנחנו ניתן דתיבת אנחנו מיותרת אבל כיונו לומר מהיו' אנחנו סרני פלשתים נכבדי ארץ אשר לא ישוב דברינו אחור ראוי שתחשבי בלבך שכבר ניתן לך בלשון עבר האלף ומאה כסף ולזה אמר ניתן בפתח לשון עבר ולא כתב ניתן בצרי ולשון עתיד ואולי אמר ואנחנו נתן לך וכו' להודיע שיחדיו כל סרני פלשתים יתן כל איש ואיש מהם הסך הגדול הזה של אלף ומאה כסף ז"ש ואנחנו נתן לך והי"לל ליך

בלשון נקבה אבל כוונו לומר בי בעשותה דבר גבורה כזו ללכוד ברשתה את שמשון הגיבורה כאיש תחשב גם היא ולזה אמר לך ולא אמר ליך ומ״ש איש אלף ומאה כסף כתב מהרי״א ז״ל ר״ל שכל אחד מהם יתן לה אלף ומאה שקלי כסף ואפשר לפרש שכל אחד מהם היה מחייב עצמו לתת לה בעד כולם אלף ומאה שקלי כסף ונראה שהיה בזמן ההוא אותו הסכום מאלף ומאה נהוג אצלם כי כן תמצא במידה אלף ומאה שקלי כסף ואין ספק שהתמיד הפתוי הזה ימים רבים עכ״ל:

1

**ותאמר** דלילה אל שמשון הגידה נא לי וכו׳ כתב מהרי״א ז״ל דרך כלל באלו הכתובים זה לשונו נראה כי היא שאלה ממנו זה כדרך נשים מתרפקות על דודיהן ועם הראות אהבה שאלה ממנו שיגיד לה כחו הגדול להראות לה אהב׳ עצומה כי היה מדרך האוהבי׳ לגלות סודותיהם לאשר יאהבו לו שתאמר לו שהיתה שואלת כן ממנו לתכלית לאסרו ע״י פלשתים והוא כמצחק בעיני אשתו אמר לה אם יאסרוני בשבעה יתרים לחים וחליתי וכו׳ וזכר הכתוב כי היא לא הביאה עמה אנשים מפלשתים כי חששה אולי לא יהיה כן ובראותו שפלשתים אסרוהו ידע שהם הם שאמרו לה לשאל כך ולא ישוב לגלות לה סוד הענין לכך אמר ותאסרהו בהם היא לבדה אסרה אותו והי׳ לה האורב בחדר לראות אם אחרי הנסיון יתראה הדבר היותו כן וילכד ברשת האורב ואמר׳ פלשתי׳ עליך שמשון וינתק את היתרי׳ אשר אסרוהו בהם ולא נודע כחו ר״ל שנתקן בנקל׳ ולא הוצר׳ להתחז׳ בכחו לנתקן כי היה כפתיל הנעורת בהריחו אש ודלילה השיבה לא עשיתי אלא למען נסותך הישך אוהב אותי ונגלה בעיני שאינך אוהב כיון שכזבת בי והוא השיבה אם יאסרוני בעבותי׳ ר״ל אמת אמרתי לך בראשונ׳ במה שאמרתי בשבעה יתרים לחים אבל צריך להוסיף מה ששכחתי תנאי אחד והוא שיהיו עבותים חדשים ולכן לא אמר הענין במאמר הזה השני כי נסמך על המאמר הראשון שאמר שבעה יתרים וכו׳ וזכר ג״כ כי דליל׳ עצמה עשתה הנסיון בזה עד ראות אם הוא אמת ושמשון נתקן כחוט ואז היא בכתה לפניו לאמר עד הנה התלת בי וכו׳ ר״ל איני חוששת לדעת זה ואיני מפצרת בענין זה עוד אלא בעבור שהתלת בי ודברת עמי כזבים ולכן אשתדל ע״כ שתגיד לי האמת וכל זה מענייני הנשים הזונות עם בעליהן מרבות תלונות עמהם ויאמרו שהיא מאהבה מסותרת והיו דבריה במה תאסר בידיה כי היא לא היתה מגלה שידי פלשתים עמה בזה וזכר ששמשון אחר שדבר כזבים בשתי פעמים הראשוני׳ הנה בשני הפעמים האחרונים רצה לדברו אמת אלא שבפעם הראשונה מהשנים האחרונות גילה קצת היות סגולת כחו בשערו בחליפות ראשו אבל לא גילה שהדבר תלוי בגילוח כי אם שתארגם במסכת

רוצה לומ' שתארוג שער ראשו עם כלי האורגים הנקרא מסכת ודלילה ראתה להוסיף בדבריו וז"ש ותתקע ביתד כי גם אחרי האריגה תקעם עוד ביתד ארצה וקראה עליו פלשתים עליך ויסע את היתד ואת המסכת ואז דלילה בכתה לפניו איך תאמר אהבתיך ולכך אין את' רוצה לומר הנה לא היתה זאת השאלה ממני כי אם לבחינה ונסיון הישך אוהב אותי אם לא ושמשון חשב שכן היה האמת שכל זה לא עשתה דלילה אלא כי אם להבחינו באהבתו אותו ולפיכך בפעם האחרונה גילה כל לבבו והאמת ומפני זה כתיב בפעם הרביעי' ויגד לה את כל לבו וכו' רוצה לומ' הנה בפעם השלישית הגיד לה מקצ' לבו באמור לה שהדבר תלוי במחלפות ראשו אלא שתכף חזר להעלי' בערבוב דברים בטלים הוא אומ' עם המסכת וכו' אשר כעת בפעם הרביעי' גילה כל לבו באומ' שכחו בשערו ושיוסר כחו בגלחו אותו ע"כ תורף דבריו ז"ל וקשה קצת להרכיב ענין העבותים על ענין היתרים לחים כי יתרים לחים הוא מעצי השדה הרכים אשר נעשה מהם יתרים כערבי נחל וכיוצא ועבותי' חדשי' לשון זה על העבות הנעשה מעשה גדול מהמשי והחוטים ולשון חדשים נופל עליו לא על היתרים של עשבים או עצי שדה הרכים הן אמת שרש"י ז"ל מפרש בסמוך יתרים לחים חבלים דקים ובזה יתוקנו דברי מהרי"א ז"ל שהוצרך להוסיף על דבריו הראשונים מיתרים שהם דקים לעבותים שהם עבים כשמם והוא שני חדשים:

**והרב** ב"ע ז"ל בשער ע"ג כתב זה לשונו שלא נכתבו הדברים ההמה של שמשון ודלילה רק לצרף מהם הדברים הללו שאם לא כן מאי דהוה הוה וגם כי לא לכבוד הוא לו וליתר הנזירים ונניח שיהיה שמשון רמז אל כל אדם ודלילה אשתו אל החומר הרע הנפסד המדלדל כחו וגבורתו וכמו שאמ' למה נקרא שמה דלילה שדלדלה כחו ודלדלה לבו ודלדלה מעשיו והיתה שאלת וחקירת השטן הוא י"צהר אליו במה יסור כחו ממנו מאלו הארבעה ענייניים שאמרנו והנה על הענין הא' אמר שאם יאסרוהו בשבעה יתרים לחים אשר לא חורבו רמז אל רבוי הלחיות המותריות שבנערות שהם מקשרים השלימות ואוסרים אותו ומדלדלים את כחו בשיבוש המעשי' הבלתי מוגבלים שעמם יחל' וימות להיות כאחד האדם שאינם בעל ברית לאלהים ויבוקש הדבר ולא נמצא שנאמר וינתק את היתרים כהנתק פתיל הנעורת בהריה אש ולא נודע כחו שאעפ"י שיהיה האדם משובש על זה האופן הנה אינו מחוייב שיפסד בזה בעוד ראש נזרו קיים באמונתו והנה על הענין השני נאמר שאם יאסר בעבותים חדשים עד שלא נעשה בהן מלאכה שיוסר כחו כו' והוא רמז נכבד אל המעשים החדשים הבלתי שלמים אשר לא באו עדיין לכלל מלאכה גמורה רק הם ע"ד ההגבלה המשובש' כמו שאמרנו ואמ' הכתוב שאסרוהו בהן

אמנם נאמר וינתקם מעל זרועותיו כחוט אמנם על הענין השלישי אמר אם תארגי את שבע מחלפו' ראשי עם המסכת והוא רמז קרוב אל הסתבכות הדעת ובלבולו בעיוניו אשר הם הרהורי ראשו ומחלפותיו שהם מעורבים ומסובכים עם מסכת בלבול שכרותו אמנם נאמר ויקץ משנתו ויסע את יתד הארג ואת המסכת לומ' שאעפ"י שיהי לו כן כאש' יקץ משנתו ויכוין מושכליו עם אמונתו ויוכל להתקיים אמנם כאשר נגע בראש נזרו ואמר נזיר אלהים אני מבטן אמי אם גולחתי וסר ממני כחי וחליתי והייתי ככל האדם הנה אז כאשר גולח שם נפל שדוד כי טמא ראש נזרו והוא מה שרצינו אליו והנה בזה גם כן רמז נפל' למה שהוא מבואר שכל עוד שירגיל עצמו באלו הדברים יוסר כחו ממנו ויהי אליו יותר קשה העמידה על עמדו כי בראשונה לא נודע כחו ובשנית כבר היה כחוט ובשלישית כבר הוצרך להתחזק להסיע את יתד הארג וכן כל כיוצא באלו הדברים עכ"ל ועיין עליו בשער ע"ג כי בתחילתו הרחיב בפרטות הארבעה דברי' האלה הנזכרים ונרמזים בענין שמשון ודלילה ועם היות זה דרך רמז נכון הוא לדעת מוסר השכל החכמה ודעת להתנהג האדם:

**ולע"דן** לפי הפשט הטתו בטוב לקחה לפתותו בחלקת לשנו' שאמרה הגיד' נא לי ר"ל נא לשון בקשה נא לי אשר אהבתני ואהבתיך הודיעני נא במה כחך גדול כדי להשתדל בסם להוסיף כח בכחך ז"ש במה כחך גדול ר"ל במה יהיה כחך גדול שעל ידו יגדל נא כחך והיינו דלא כתיב במה גדול כחך וכן הודיעני נא במה תאסר לענותך כדי לשמרך מהדברים המחייבי' המאסר ולחזק ידי בדברים אשר כחך גדול בהם ר"ל מתגדל בהם וגם כן במה תאסר כי לא אמרה במה יאסרוך כי לא יתכן יאסרוך שיוכלו לך והוא פתוי גדול מחלקת לשון נכריה במה שאמרה לו במה תאסר ולא אמרה במה יאסרוך כי לא יעלה בדעת לאסרך בעל כרחך שלא כרצונך אלא במה תאסר מרצונך כי איש חיל אתה ומי יעמוד לפניך:

ז

**ויאמר** אליה שמשון אם יאסרוני רש"י ז"ל יתרי' לחי' חבלים דקים ע"כ והרד"ק ז"ל יתרים לחים אשר משבטי' לחים וחליתי כתרגומו ואחלוש ע"כ: **ולע"דן** לדקדק כפל לחים אשר לא חורבו ועו' מאי שנא בכל אלו הפעמים הוא אומר כאחד האדם לא כן בפעם הרביעי' שאמר ככל האדם. והענין הוא כי שמשון איש אמונים הוא וצדיק באמונתו שלא לכזב ולכך אמר בדבריו בשני פעמים הראשונים שאין בם מועיל והייתי כא' האדם שרוצה לומ' כמיוחד שבאדם כי לא יחלש כחו ובפעם השלישית סתם וחת' את הדברי' ולא הזכיר לא כא' האדם ולא ככל האדם אמנם בפעם הרביעית אז אמר לה

והייתי ככל האדם אדם כל דהו ולא כאח' האד' גם התחכם בדבריו במה שאמר לחים אשר לא חורבו כמוסר מודעה שצריך שיהיו יתרי' לחים שלא חורבו כל דהו מהחורב מה שהוא נמנע כי אפילו הלחים הא מיהא בהכרח יחורבו דבר מה ואפילו ברגע קטן ולפי הפשט אפשר שהיתרי' יחורבו ואחר כך שרו אותם במי' עד שחזרו להיותם לחים לכך אמר שצריך בטבע שיהיו לחים בלחותם שמצד עצמם אשר לא חורבו מעולם שזה מסייע בטבע להיותם חזקים יותר והיינו דלא קאמר יתרים לחים ולא חרבים אבל אומרו אשר לא חורבו מורה על העבר: **עוד** אפשר לומר ולמדתי מיסודו של מהריי"א ז"ל ממה שאמר בשתי הפעמים האחרונות שבאחת גילה טפח באומרו מחלפות ראשי שבשער ראשו תלוי הדבר אלא שכיסה טפחיים באומרו שהדבר תלוי באריגה ואין הדבר כן אלא בגילוח הוא אמר כל לבו בפע' הרביעי' עד כאן סוף דבריו בזה אשר מהם אלמוד ואוסיף מדילי כי מהפעם הראשונה רמזה ולא נרמזה שהכל תלוי בשער ראשו ועליו אמר אם יאסרוני בשבעה יתרים לחים אשר לא חורבו שבעה רמז אל שבעה מחלפות ראשו שבשערו ושיגולח לעשות ממנו יתרים לחים בלחות' השרשי אשר לא חורבו ותכף ומיד קודם שיחרבו וחליתי והייתי כאחד האדם זה הוא שאמר אשר לא חורבו וחליתי והייתי וכו' לרמוז אל התכיפות אלא שהוא כיסה סודו בחידתו והיא טעתה בשיקול דעתה לחשוב הדברים כפשטן ולא ידעה כי בעל חידות הוא מימי עולם ושנים קדמוניות וגם כשהפצירה בו שנית שינה בדבר הזה ופי' וגילה הענין והחידה יותר מבואר' קצת והוא אומרו אם אסור יאסרוני בעבותים חדשים אשר לא נעשה בהם מלאכה רוצה לומר בשער ראשו אשר מנהג לעשותו מעשה עבות ושיהיו חדשים לא בבחינת שהם חדשים מקרוב באו שהרי מרחם אמו הם אתו עמו אכן נקראי' חדשים בבחינת שלא נעשה בהם מלאכה ולהיות הדבר נעלם לא הבינה אותו ובפעם השלישית גילה לה יותר באומרו את שבע מחלפות ראשי וכו': ובכל זאת לא הבינה עד שהוכרח לגלות הענין בפרטו' בפעם הרביעית אם גולחתי וכו' שזהו ביאור כל חידותיו הראשונה סתומה מכולן והשנית יותר מבוארת והשלישי' יותר ויותר עד בא דבר ביאורו ברביעית והיא המצאה הלציית מהפכת בזכות שמשון שלא הוציא דבר שקר מפיו מעולם כי אם חד חידה שלא יובנו דבריו:

**ח**

**ויעלו** לה סרני פלשתים וכו'. הנה בפעם הזאת שחשבה גילה לה כל לבו אז מלאה לבה לשאול מפלשתים יתרים לחים וכו' וזהו ויעלו לה סרני פלשתים שבעה יתרים לחים אשר לא חורבו וכו' וכשראתה התל בה אז נתביישה ולא שאלה מהם בפעם השנית

עבותים לכך כתיב ותקח דלילה עבותים וכו' היא לקחה ולא נתנום לה פלשתים או אפשר להיות הזמנת אלו היתרים לחים אשר לא חורבו מעולם כדפרשי' קשה להמצאם הוצרכה להטריח את פלשתים ז"ש ויעלו לה סרני פלשתי' ז' יתרי' לחים אשר לא חורבו אמנם בחלוק' העבותים לא הוצרכה להטריחם בדבר קל המצוי לה לכך ותקח דלילה עבותים חדשים ותאסרהו בהם כי אין ראוי להטריח סרנים על דבר המצוי:

**ט**

**והאורב** יושב לה בחדר הנה זאת אומ' לו פלשתים עליך שמשון כדי לראות אם יוכל להתיר עצמו ואילו היתה רואה בו החולשה היה האורב יוצא מן החדר ולוכד את שמשון והוא נתק היתרים כפתיל הנעור' שאין לו חוזק הפתיל אשר נעש' מהנעור' של פשתן כמו הפתיל שנעש' מהפשתן עצמו ובפר' בהריחו אש שהו' יות' חלוש ומ"ש בהריחו אש כתב הרד"ק בהריחו אש שהפתיל הריח באש או יהיה פי' שהאש הריח הפתיל ז"ש בהריחו אש ר"ל בהריה אותו האש כדברי המתרגם שתרגם דארח ביה נורא ע"כ ומ"ש ולא נודע כחו רש"י לא הוצר' להתחזק בנתקו אות' ע"כ וכן מהרי"א ז"ל: **ולע"דן** לפרש או' ולא נודע כחו ר"ל מאחר שהותרו היתרי' לא נודע עדיין במה כחו של שמשון שהרי הוצרכ' לשנות ולשלש פעמי' ג' עד שנודע כחו אליה שהו' בשע' ראשו כשגילה לה כל לבו או יאמ' ולא נודע כחו של הפתיל הנז' בהריחו הפתיל אש אש' לא נודע כחו של הפתיל כיון שתחילתו מנעור' וסופו שהריח אש שלא נודע בו שום כח שנתק כהנתק חבלי עכביש.

**י**

**ותאמר** דלילה וכו' הנה התלת בי והוא דבר זר לאהוב להתל באהובתו בשלא גילה לה במה כחו גדול והשני בחלק במה תאסר דברת אלי כזבים והוא זר רע ומר לדבר שקרים כי דובר שקרים לא יכון ז"ש ותדבר אלי כזבים רבים במה שאמרת שתאסר ביתרי' לחים וכו' כי נכללו בזה הדבור כזבי' רבים הא' באמרך היות כחך תלוי במאסר שיאסרוך ואין הדבר כן והב' במה שאמרת בתנאי הקשר היותו מיתרים לחים וכו' הכל כזבים ז"ש ותדבר אלי כזבים מאי דהוה הוה עתה בעת הזאת הודיעני האמת ז"ש עתה הגידה נא לי מהב' חלוקות ממך הא' במה כחך גדול שרוי לך מחול לך הודיעני לפחו' במה תאסר שהיא השאלה הב' הנז' בפסוק ותאמר דלילה הגידה נא לי וכו' ובזה נבין תיב' עתה באופן אחר שר"ל מקדם ומאז שאלתי ממך שתים הא' במה כחך גדול והב' במה תאסר אבל עתה הריני מרוצה בא' מהן והי' בבמה תאסר ז"ש עתה הגידה נא לי במה תאסר כי בזאת כל חפצה לאוסרו ולענותו ע"י פלשתי':

**יא**
**ויאמר** אליה אם אסור יאסרוני צריך לדקדק כפל אם אסור יאסרוני מספיק שיאמ' אם יאסרוני כדכתי' אם יאסרוני בשבע' יתרים ובדברי מהריי"א שפי' שזו החלוקה מורכבת על החלוקה הא' ופירושה כאלו רצה לומר לה דעי שצריו להוסיף על היתרי' לחי' הנז' שיהיו שבעתם עשויי' עבותי' וז' הם אלו העבותי' הנז' כאן שהרי על סכום מנין ז' הנז' בפי' ההוא עליו מוסיף כאשר זכרתי למעלה בפ' ותאמ' דלילי' ע"ש אבין לע"ד כפל או' אם אסור יאסרוני שזהו פי' הדברים הנז"ל בסת' עתה הרחיב הבנתם אליה ויועילו ז"ש אם האסור שזכרתי לך בז' יתרים שלא הועיל כלום עתה אוסיף להודיעך שאם אותו אסור יוסיפו בו שיאסרוני בעבותי' חדשי' כו' יועילו ולשיטתי שפי' שהגיד מראשי' אחרי' בלשון חידה שהיתרים לחים הם שער ראשו וכן העבותים והמחלפות שהיה מגלה לה מעט מעט גם בשיטתי זו מובן אם אסו' הנז' ביתרים הנז' יאסרוני ר"ל יוסיפו באסור ההוא לאוסרני בעבותים חדשים יועיל מאד: עוד אפש' לפי שכבר אסרוהו זקני יהודה בעבותים בשהביאוהו לפלשתי' ונתקן מעל זרועותיו כנ"ל לז"א אם יאסרו אותי בעבותי' חדשי' שלא נעש' בהם מלאכה היה עולה ביד' ז"ש אם אסור יאסרוני בעבותים חדשי' וכו' אבל אות' שנעשה בהם מלאכ' לכך ניתקו ואעפ"י שהיו חדשים והזכיר זה להודיע שאנשי יהודה שראו לאסרו בעבותים חדשים הלא דבר הוא אלא שנעלם מהם זה התנאי והוא העיקרי שלא נעשה בהם מלאכה ומ"ש בעבותים רש"י ז"ל עבותים חבלים גסים ע"כ והר"דק ז"ל פי' עבותים יתרים עשויים משלשה חבלים שהם חזקים ע"כ ומ"ש כאחד האדם פירשתיו בפסוק ויאמר אליה שמשון:

**יב**
**ותקח** דלילה עבותים וכו' לפי הפשט מיעוט עבותים שתים ומהריי"א ז"ל כתב שבע' כמנין היתרים ע"כ וכבר כתבתי שלהיות שהתל בה פע' ראשונ' לכך לא שאלה העבותים מהסרנים כי בושה מהם אלא ותקח דלילה עבותים ולהיותו נוטה לבו אחר אשתו הנה בפעם הזא' נתקן אבל לא כפתיל הנעורת בהריחו אש אבל הרגיש בו כחוט ז"ש וינתקם מעל זרועותיו כחוט:

**יג**
**ותאמר** דלילה אל שמעון עד הנה התלת בי וכו' כבר זכרתי דברי מהריי"א שפי' היות זה כדברי הזונות המתדפקות על דודיהן ומתלוננו' על בעליהן כאו' מאחר שעד הנה התלת בי ג' פעמי' לכן אשתדל שעל כרחך תגיד לי האמת לא שאני חפצה לדעתו מצד עצמו כי אם מצד מה שהתלת בי ז"ש הגידה לי במה תאסר ע"כ ומה שאמר המחלפות רש"י ז"ל פי' קווצות פלוצי"יש בלע"ז עם המסכת עץ שהגרדי מיסך בו את השתי ושם

העץ אנשוב"לא בלעז ולשון מסכת אורטור"א בלעז ע"כ וכן כתב הר"דק ז"ל זה לשונו מחלפו' קווצות והוסיף עם המסכת ת"י עם אכסנא במשתית' ר"ל לארוג קווצות ראשו עם היריע' ויהיו ארוגי' במה שיש ארוג במסכת ואחר כן לתקוע היתד שלא יתגלגל עמוד העץ שמקפלים בו הארוג ויעמוד בחוזק שלא יוכל לזוז והיא עשתה כן עד כאן:

**יד**

**ותתקע** ביתד הנה הוסיפה לחזק בתקיעת יתד במקו' נאמן שלא יזוז חיזוקו ולא הועילה והנה בשתי פעמים הראשונות היו היא והוא ער אוסרת אותו דרך שחוק אמנם בזו הפעם שצריך מיתון לארוג השבע מחלפות הוכרחה לעשו' זה והוא ישן כדי שיהיה לה מיתון לארוג וז"ש ותאמר אליו פלשתים עליך שמשון והוא ישן ויקץ משנתו ויסע כו' שלא כדברי הרד"ק ז"ל במה שכתב בפסוק ותיישנה כו' שבכל הפעמים היתה מיישנת אותו ובלי ספק שכיון שנגע בנזירות שער ראשו הוצרך ליגיע' להסיע ז"ש ויסע את היתד וכו' ולא נזכר כאן שנעשה הדבר בנקלה והנה בשלשה פעמים אלו הראשונים כתיב ותאמר אליו כי אע"ג דאיהי לא חזיא מזלה קא חזי שלא הגיד לה דבר ושלא גילה לה האמת ז"ש ותאמר אליו מדברת אליו וגונבת דעתו כאילו אוהבת אותו אמנם בפעם הרביעית ניכרים דברי אמת כמו שיבא לכך לא כתיב ותאמר אליו אלא ותאמר פלשתים עליך שמשון ויקץ משנתו ויאמר אצא כפעם וכו' שבעת ההיא ידעה שנפל ברשתה ומה לה עמו לדבר אליו לכך כתיב ותאמר פלשתים עליך שמשון כאילו אומרת אל האורב או אל זולתו מהעומדים שם לא אליו אמריה ומ"ש את היתד הארג כתב הר"דק ז"ל חס' הנסמך ר"ל היתד יתד הארג או בא הסמיכו' על ה"א הידיעה הלשכו' הקדש ודומיי לו והארג הוא שם הכלי שמקפל האורג הבגד לפניו בארגו ות"י אכסין דגרדאין והוא בשש נקודות ע"כ:

**טו**

**ותאמר** אליו איך תאמר אהבתיך וכו' ראוי לדקדק למה הוסיפה כאן לומר איך כו' ולבך אין אתי וכו' ועוד למה בפעם הראשונה היתה שאלתה במה כחך גדול ובמה תאסר ובפעם שנית ושלישית במה תאסר ובזו הרביעית חזרה להתלונן עליו ולא הגדת לי במה כחך גדול ולא אמרה במה תאסר: **ונראה** כי בפעם הזאת הרבתה לדבר אליו חלקות ונופת תטופנה שפתותי' והוא או' איך תאמר אהבתיך ר"ל אחר שהתלת בי ג' פעמים דבתלת' הויא חזקה נגלה לעין כל שאינך אוהב אותי אשר מעת' כיון שאינך אוה' אותי אין לי תרעומ' על שלא הודעתני במה תאסר או במה כחך גדול בי מה לך עמי אכן תרעומתי בפעם הזאת הוא אעיקרא דמילתא פרכא למה תאמר אהבתיך ז"ש איך תאמר אהבתיך ולבך אין אתי וזה שלש פעמים ראיה שהוחזק הדבר שאתה שונא אותי א"כ

איך תאמ' עוד בפיך אהבתיך לזה אמר' בלשון עתיד תאמ' ולא אמר' איך אמר' ואולי רמז זה על שעת ביאה כדבסמוך בפסוק ותאלצהו כמו שיבא ואמ' כי כיון שתנאי האוה' להפקיד לבו בקרב לבו של אהובו בלב ולב ידברו יחדיו א"כ איך תאמ' אהבתיך כיון שלבך אין אתי מסור שהיה לך למסור לבך אתי ולגלות לי כל מצפוניו אם אהבתני והנה בפעם הראשונה רצתה לדעת השתי שאלות יחד הלא הם במה כחך גדול במה תאסר כיון שהתל בה אמרה במה תאסר שיספיק לה ידיעה זו והיא היותר מוכרחת לתכליתה שהוא הפילו ביד פלשתי' כיון שראת' שלא עלה בידה אז אמרה אשאלה ממנו אחת והיותר קלה והיא במה כחו גדול כדי שבעיון ושקיד' תמצ' אופן לבטל אותו הכח הגדול ותבין בעיון במה יאסר וזהו שאמרה ולא הגדת לי ר"ל אפי' השאלה אחת שבשתיהן והיותר קלה הלא היא במה כחך גדול ובזה נבין בסמוך שכתוב ותרא דלילה כי הגיד לה את כל לבו כו' דכיון דהיא לא שאלה מאתו כי אם במה כחך גדול והו' ביאר לה השתים שכחו גדול כי נזיר אני מן הבטן ובמה יאסר באם גולחתי וסר ממני כחי וכו' שכיון שנדרש אליה ללא שאלה מאתו וביאר לה השתי שאלות זו הוכחה שגילה לה כל לבו ובסמוך ב"סד ארחיב בזה:

**טז**

**ויהי** כי הציק' לו בדברי' וכו' רש"י ז"ל ותאלצהו דוחקתו ואין לו דומה ע"כ והרד"ק ז"ל ותאלצהו רפה הלמד ודינו להדגש ופירושו ותאצלהו ותקצר נפשו למו' אמרו חז"ל בלשון נקיה שהיתה שומטת כר מתחתיו בשעת תשמיש ע"כ והרל"בג כתב ואחר זה הציקתהו בדבריה עד שהלאת אותו עם שכבר היתה מונע' ממנו בעת שהיה יצרו תקפו כמו שאחז"ל ולזה ותקצר נפשו למו' וכשקצר' נפשו למות אז הגיד לה את כל לבו והיה זה סיב' שנפל ביד פלשתי' ע"כ ומהריי"א ז"ל כתב הציקתהו בדבריה ובבכייתה ותאלצהו או כפי מה שפי' חז"ל שהייתה שומטת כר מתחתיו בשעת תשמיש ואו' ותקצר נפשו למות אחשוב שאמרו הכתוב להגיד ששמשון לא הסכים לגלות לה זה אלא לפי שקצרו ימיו למות והגיע עתו ולכן היה מאת האלי"ם שיגיד לה כל לבבו בדי שיהיה זה סיבת מיתתו ז"ש ותקצר נפשו למו' ויגד לה את כל לבו ע"כ: **ולע"דן** להבין הכתוב במה שאחז"ל במסכת סוטה פ"א מאי ותאלצהו אמר רבי יצחק בשם רבי אמי בשעת גמר ביאה נשמטת מתחתיו ע"כ כי מלבד שהוקשה להם מאי ותאלצהו שאין לו הבנה כמו שהוזכר בדבריו מאי ותאלצהו אפשר ג"כ לומר שני הכרחיות אחרים האחד יתור ותאלצהו אחר שאמר ויהי כי הציקה לו בדברי' וזה אפשר שנכלל בלשון קושייתו שאמר מאי ותאלצהו שמלבד שהבנתו של תיבת ותאלצהו בלתי מובנת דלא ידענ' מאי

ותאלצהו גם כן קשה יתור ותאלצהו ז״ש מאי ותאלצהו כלומר כבר נכלל בכלל מה שאמר כי הציקה לו בדבריה ולמה לו לומר עוד ותאלצהו ומשני א״ר יצחק בשם רבי אמי בשעת גמ׳ ביאה כו׳ וההכרח השני והוא שלישי הוא למה לא ערבינהו ויאמר נא ויהי כי הציקתהו בדבריה ותאלצהו כל הימים ולמה הפסיק בתיבת כל הימי׳ ובדברי ר׳ יצחק מובן כי הציקה לו בדבריה כל הימים אבל ותאלצהו בלילות כי שמשון צדיק בכל דרכיו וישר׳ קדושים אין משמשין מטותיהן ביום כ״ש שמשון וכמו שאבאר בס״ד בפסוק ותרא דלילה כו׳ אמנ׳ במה שאמ׳ ותקצ׳ נפשו למו׳ אחז״ל בב״ר פי׳ וירא פי׳ נ״ב א״ר יוחנן צערו של איש גדול מצער׳ של אש׳ הדא הו׳ דכתי׳ ויהי כי הציק׳ לו בדברי׳ כל הימי׳ ותאלצהו שהייתה שומט׳ עצמ׳ מתחתיו ותקצ׳ נפשו למו׳ אבל היא לא קצר׳ נפש׳ שהית׳ עוש׳ צרכיה ממקו׳ אח׳ ע״כ והחכם השלם כמה״ר אב״א ז״ל כתב ולקמי׳ גרסינן ויש אומרים שהיתה עושה צרכיה ממקו׳ אחר ע״כ והדין עמו דאי לא גרסינן הכי לא יליף מידי דצערו של איש גדו׳ משל אש׳. והיה אפש׳ ל״עד לומר דמרישיה דקרא דותאלצהו שהית׳ שומטה עצמה מתחתיו מיניה יליף דאלמא צערו של איש גדול משל צער׳ של אשה ומאי דמסיק וקאמר ותקצר נפשו למות נפשו ולא נפש׳ היינו כאילו הקשה על דברי עצמו למה לא ילפינן זה מותקצר נפשו למות דגדול צערו של איש ודחי דמהתם ליכא למילף דאימא לך משום דהיא היתה עושה צרכיה ממקום אחר לכך לא מצינא למילף אלא מותאלצהו דבשעת גמר ביאה היתה נשמטת מתחתיו והא התם דבין הוא ובין היא שניהם מקבלים צער אלמא היא יכולה לסבול והוא אינו יכול לסבול אבל דברי החכם השלם הנזכר הם עיקר דגרסינן ויש או׳ שהיתה עושה צרכ׳ ממקום אחר שכן תמצא שם ברש״י ז״ל שכבר כת׳ זה לשונו ומנין שצערו של איש מרובה משל צערה של אשה דכתיב ותקצר נפשו נפשו ולא נפשה ע״כ מלשונו זה נוכיח דע״כ ויש אומרים גרסינן ובדברי רבי יוחנן אפשר לכלול כל הגי׳ הכרחיות שזכרתי שהוא לא הזכיר בדבריו מאי ותאלצהו כמו שהזכי׳ ר׳ יצחק בשם ר׳ אמי במסכת ס׳ שר׳ אמי לא הכריח אלא מהשתי הכרחיות אמנם ר׳ יוחנן הכריח מכולן שלמדנו אומרו ותקצר נפשו למות מהצער שהיתה נשמט׳ בגמר ביאה או שהיתה נמנעת מהתשמיש והיא היתה עושה וכו׳ ואפשר לע״ד שכיון שהיתה נשמטת מתחתיו א״כ היה דש מבפנים וזורה מבחוץ כעין ער בכו׳ יהוד׳ שהי׳ רע בעיני ה׳ על שהי׳ עוש׳ כן והוא עון פלילי גור׳ מבול לעולם ופוג׳ הנפ׳ וז״ש ותקצ׳ נפשו למו׳ רמז קצור בנפש מהעון פלילי וקרב׳ למות מהצע׳ הטבעי והגשמי׳:

**יז**

**ויגד** לה את כל לבו מהריי"א ז"ל דקדק לשון את כל לבו כי כבר בענין הקודם הגיד לה מקצת לבו כמ"ש מחלפות ראשי ובעת מסקנת הדברים שהשלים לגלות לה שארית מצפוני לבו ואמר לה הענין בשלימות ז"ש ויגד לה את כל לבו ע"כ ול"נ שיובן אומרו ויגד לה את כל לבו במ"ש אם גולחתי וכו' כמו שאבאר בסמוך ויאמר לה מורה לא עלה על ראשי כי נזיר אלהים אני וכו' אמר לה כי שאר הנזירי' מבני אדם שהוא מדיר עצמו בנזיר אחר שגדל ונעשה איש כדכתיב איש כי יפליא במופלא סמוך לאיש נודר בנזי' נמצא שאח' שעלה על ראשו תער נודר בנזי' אבל אני איני כן מורה לא עלה על ראשי מעול' יען כי נזיר אלהי' אני ר"ל שהאלהי' עשאני נזיר מבטן אמי ולא עשיתי את עצמי נזיר והנה גילה הכל ואמר אם גולחתי ר"ל לא מבעיא אם אגלח בכוונ' אלא אפי' אם גולחתי ע"י זולתי וסר כחי וכ"ש אם אגלח עצמי ואמר וסר ממני כחי שתיבת ממני מיותרת אבל ר"ל ידעתי כי נוקשתי באמרי פי עד שאם גולחתי ע"י הזולת אני הגורם לעצמי בגלו' סודי לאשתי ולא קיימתי בעצמי משוכבת חיקך שמור פתחי פיך ז"ש וסר ממני כחי ממני נהיה הדבר ואני גרמתי לעצמי או אמר וסר ממני כחי ר"ל שלא יוסר הכה הכללי מהשי"ת מאתו אבל וסר ממני כחי ר"ל כחי שממני מצד המציקה הזו אבל עדיין ישאר עמי כחו של השי"ת ולכך הזכיר בסמוך ואמר והוא לא ידע כי ה' סר מעליו שזה נתחדש לו אח"כ שלא עלה בדעתו שהשי"ת יסור ממנו וכמו שאזכור בסמוך בשם הר"דק ז"ל עיין שם או אפשר שאמר וסר ממני כחי כי שמשון מעצמו היה בו קצת גבורה יותר משאר האדם ונוספה על גבורתו רוח גבורה מאת השי"ת לז"א כי כאשר יגולח לא די שיסור אותו הרוח גבורה מאת ה' התלוי במצות הנזירות אשר בביטולה יסור רוח ה' מעליו אלא גם כחו הטבעי יחלישהו ביטול המצוה ז"ש אם גולחתי וסר ממני כחי אפי' כחי שממני ומטבעי יסור וחליתי ככל אדם דעלמא ולא כתב כאחד האדם כמיוחד שבאדם אלא ככל אדם רק ופוחז וכמו שכתבתי למעלה גבי כאחד האדם:

**יח**

**ותרא** דלילה כי הגיד לה את כל לבו במ"ס פ' ראשון מבא ידעה א"ר חנן א"ר ניכרין דברי אמת אביי אמר ידעה באותו צדיק דלא מפיק שם שמי' לבטלה כיון דאמר לה כי נזיר אלהי' אני אמר' השתא ודאי קושטא קאמ' ע"כ ופרש"י ז"ל בפ' המקנ' ניכרין דברי אמת מתקבלים ומיושבים ודבורים על אופניהם ראתה שערו גדול ולא היה שותה יין והבינה שהדברים האחרונים שאמר לה שבדבר הזה היה כחו גדול אמת הן ע"כ ומזה יתברר לנו מעלת שמשון וצדקותו שלא הוציא מעול' שם שמים לבטלה ויהיה הוכחה למ"ש למעלה שלא שמש מטתו ביום כי צדיק הוא בכל דרכיו רק בדב' נשי' פלשתיו' כי

מאת ה' היתה זו ותואנה הוא מבקש עם פלשתים וכן כתב הר"דק ז"ל בקירוב והוסיף שבשלשה פעמים לא אמר אלא וחליתי כלומר יחלוש כחי מחוזק היתרי' אך בזאת הפע' אמר וסר ממני כחי דרך סגולה יוסר הכח מאליו ע"כ ומהרי"א ז"ל כתב ב' שיטו' חז"ל הנזכרות והוסיף מדיליה ואמר ואולי ששמעה גם כן דלילה ענין אמו ומה שקר' לה עם המלאך בהריונה ומכל זה הכירה שהאמ' אתו ואולי נשבע לה גם כן עליו ע"כ. **ולע"דן** ותרא דלילה וכו' ראתה שהיא שאלה ממנו במה כחך גדול לבד והשיבה על השתים השיבה שכחו גדול שמורה לא עלה על ראשי כי נזיר אלהי' וכו' והשיבה לבמה תאסר אם גולחתי וסר ממני כחי והרחיב לגלות סודו באומרו גולחתי שאפי' יגולח ע"י אחרי' יוסר כחו עם היות הגילוח שלא ברצונו וכ"ש בהיותו ברצונו גם הוסיף גילוי במה שאמ' וסר ממני כחי כדפרשית לעיל בפ' ויגד לה דממני שאני הוא הגורם לעצמי הסרת כחי בגלותי סודי לשוכב' חקי ומ"ש ותשלח ותקר' פי' שאולי היה תמיד אורב מפלשתי' אתה עמה ועתה שלחה אותם ותקרא על ידם לסרני פלשתי' ולהיותה יודעת כי סרני פלשתים לא יחליפו דבורם מהכסף שנדרו לה לזה צוותה לשליח לאמר עלו הפעם כי הגיד לי את כל לבו ר"ל צוותה את השלוחים לאמר הנוסח הזה ובלשון הזה בלבד לאמר עלו הפעם כי הגיד לי את כל לבו אבל דבר הכסף לא תאמרו אליהם כי הם מעצמם יביאוהו ואין צריך להזכי' כל שכן להזהיר וז"ש ועלו אליה סרני פלשתים ויעלו הכסף בידם כאשר דמתה כן היה שהם יעמדו באמונת' להעלות הכסף. ובזה מובן או' לאמר עלו כו' שהכוונ' לשלול שלא יאמ' כי אם מה שהיא מסדרי לאמ' בלי שום תוספ' שאם יוסיפו לדב' בדב' הכסף המוסיף גורע בכבודם של סרני פלשתי'. ומ"ש עלו הפעם כי הגיד לה את וכו' הר"דק ז"ל כתב לה כתיב לי קרי והכתי' דברי השליח שאמרי' לסרני פלשתי' והקרי דבריה שצוותה לשליח ע"כ:

**יט**

**ותיישנהו** על ברכי' הר"דק ז"ל כתב ז"ל ותישנהו וכן עשת' בכל הפעמי' שאסרה אותו הית' מיישנתו תחיל' כדי שלא יבעט באסרה אותו וזהו שאמרה בפע' הג' ויקץ משנתו ויסע את היתד וכו' ע"כ וכבר כתבתי לע"ד בפ' ותתקע ביתד דדוקא בב' הפעמי' האחרוני' בנגעה בשער ראשו אז הוצרכה לישנו לא בב' פעמים הראשוני' והוא ער ומ"ש ותקרא לאיש כתב רש"י ז"ל ותקרא לאיש לשלוחן של סרני' ע"כ והרד"ק ז"ל כתב לאיש המגלח ופיי' ותגלח צותה לו שיגלח והוא יוצא לגי' או לקחה המספרי' מיד האיש וגלחה אותו ותחל לענותו אעפ"י שגלחה אותו והוא ישן הרגיש בעצמו ענוי וחלוש בגלחה אותו ע"כ ומהרי"א ז"ל כתב ששמשון היה ישן על ברכי' וגלח' שבע מחלפו' ראשו ובפע'

הזא' לא עשתה בעצמ' הנסיון הזה בידיה אבל צוות' לאי' שיגלחהו וז"ש ותקר' לאיש בי קראה לאיש המגלח שיגלחהו ואם אמר הפ' ותגלח פיי שגילח' דלילה ע"י האיש שזכי' ו"במש ותחל לענותו כת' דברי המפרשי' הם דברי הר"דק ז"ל והוא ז"ל כתב ואפש' שדליל' התחיל' לענותו ביסורין וקשורי' ושסר כחו מעליו ולא הרגיש בהם כראוי ע"כ. ו"**לעדן** כי היא ישנתו על ברכיה שבחשק יהי' נרד' מהיותו על ברכיה וחששה אולי ער הוא ובלתי ישן ובהתחילה לגלח ירגיש לזה אמר הכתוב ותקרא לאיש על שמשון עצמו קראה אותו באיזו תואנה או לאיש מהאנשים העומדים לפניו קראתו לתואנה לראות אם הוא שקוע בשינה לא לגלח קראה לאיש ובראותה שהוא ישן קבוע בשינה שלא הרגיש בקריאתה לאיש אז ותגלח היא בעצמה גלחתו ולפירוש זה ניחא לשון ותגלח כפשוטו ואמר ותחל לענותו וכו' כי אין ספק שהכח הזה אלהי הוא ומהשגחתו יתברך אשר עליו נהיה באמצעות מצות הנזירות נזר אלהיו אשר על ראשו באופן שהאשה הזו לא עשתה כי אם התחלת עגוי בגלחה שער ראשו שעל ידי זה נגרר ויסר כחו ההשגחיי מעליו מאליו הוסר באמצעות העון של הגלוח וחשקו בנכריות כשנוטל הנזר אשר על ראשו שעל ידי אותה המצוה היתה בנר מצוה דולקת וכשכבתה ויסר כחו מעליו ובפס' ויחל שער ראשו לצמח בס"ד אזכיר דברי מהריי"א ז"ל במה היה כחו של שמשון אם מצד השער או מצד ההשגחה:

**כ**

**ותאמר** פלשתים עליך שמשון וכו' כבר כתבתי למה לא כתיב ותא'ר אליו כבשא' הפעמים כי כעת ראתה שכלתה אליו הרעה ולא דברה עמו מאכזריותה עליו לכך כתיב ותאמר פלשתים עליך שמשון מדבר' אל זולתה כמו האורב או שלוחי פלשתים ומ"ש אצא כפעם בפעם ואנער ה"רדק ז"ל כתב כמו שהיה עושה בכל פעם ופעם שהיה מקיץ משנתו ומתחזק כן חשב לעשות הפע' הזאת ולהתחזק ופיי ואנער מהשינה ע"כ ואזיל בשיטתו שכל שאר הפעמי' הית' מישנתו וכבר חלקתי עליו למעל' שלא הית' שינה כי אם בב' פעמי' האחרוני' לא בראשוני' שלא נזכרה בהם שינה ולפי זה או' אצא כפעם בפעם על מציאות היציאה הוא כפע' בפע' לא אל ואינער כי אם בפעם הקודמת לזא' או אפשר לו' דאכולא קאי אצא כפע' בפעם ואנער וכו' ונדקדק אומ' כפעם בפעם דהי"לל כפע' ופעם או בכל פעם ופעם או בכל פעם אבל באו' כפעם בפעם ר"ל ויאמר אצא ואנער כפעם הקודמת לזא' שהייתי ישן דהיינו כאשר אסורה המחלפות במסכ' ויתד כך אמר אצא כפעם הזאת וטעה כי לא ידע וכו' ומ"ש והוא לא ידע כו' כתב הרד"ק ז"ל והלא הגיד לה כל לבו ואמר אם גולחתי וסר ממני כחי וכו' והשיב כי עדיין היה נרדם בשינה

תיר ולא תיר אעפ"י שאמר ויקץ וחשב שהיה כפעם בפעם ולא זכר שסר כחו שעדיין לא היה נעו' לגמרי ז"ש ואנער שיהיה נעור לגמרי או פי' ידע שסר כחו ממנו אבל לא ידע שה' סר מעליו כי חשב שאעפ"י שסר ממנו כחו שיעזרהו השי"ת בפעם הזאת שלא יפול ביד פלשתי' ע"כ ות"י ואנער ואתגבר אולי תרגמו לשון נער ובחור ולא לשון התעוררות הזכיר ויקץ משנתו וחתני ה"הר אברהם פי' כי מאמ' והוא לא ידע נמשך למעל' ואיננו נמשך את כי ה' סר מעליו והכי קאמר אצא כפעם בפע' וכו' והוא לא ידע מה שאירע לו מהגילוח ושסר כחו ממנו ונותן טעם לזה איך לא ידע דבר ברור כזה ואיך טעה לו' אצא כפעם בפע' ואו' כי ה' סר מעליו זה סיבה לטעותו כי כיון שה' סר מעליו הושב חכם אחור ודעתו יסכל ולזה והוא לא ידע שסר כחו והוא הלציי ולפי הפשט לעד"ן שטע' שמשון שכיון שהי' ישן כשגלחוהו אנוס הוא ולא יסור ה' מעליו כי לא מלבו גולח ז"שה והוא לא ידע כי ה' סר מעליו כי אדם מועד לעולם בין ער בין ישן שלא היה לו לגלות סודו אל נכרית וכיון שהלך רכיל ראוי שה' סר מעליו והוא לא ידע זה:

**כא**

**ויאחזוהו** פלשתי' וינקרו את עיניו סיבת ניקור עיני שמשון במ"ס פ' ראשון תנן שמשון הלך אחר עיניו לפיכך נקרו פלשתי' את עיניו שנאמר ויאחזוהו פלשתים וינקרו את עיניו ובגמ' מייתי תנו רבנן שמשון בעיניו מרד שנאמר ויאמ' שמשון אל אביו (ואל) [וכו' איני והכתיב ואביו ו]אמו לא ידעו כי מה' היא כי אזיל מיהא בתר ישרותיה אזל ע"כ וצריך להבין למה לא הוקשה לו קושיא זו של איני והכתיב וכו' עלא דמתניתין קוד' שיביא הברייתא ונבין אגב אורחין מה הוסיפה ברייתא זו על המשנ'. **ונראה** דעל' דמתניתין לא הקש' דקל להבין ולתרץ כי אזל מיהא בתר ישרותי' אזל ולכך נענש והכי דייק לישנא דמתניתין דקתני שמשון הלך אחר עיניו הלך דייקא דהוא לשון כי אזל מיהא בתר ישרותיה אזל אמנם עלה דברייתא היא קושיא חזק' דתני בה שמשון בעיניו מרד כו' בלשון מרד קשה מאד וע"כ מקש' ואו' איני והכתי' ואביו ואמו לא ידעו כי מה' הו' וא"כ היאך קור' אותו מרד ומשני בדוחק כי אזל מיהא בתר ישרותיה אזל ולאיש כמוהו מרד ומעל יקרא. או אפשר עוד והיא הנכון יותר דאילו במתניתין לא קשיא מידי כי נאמ' דתני סתם שמשון הלך אחר עיניו דמ"ש הלך אחר עיניו ונענש עליו היינו במה שקלקל בעזה דכתי' וילך שמשון עזתה וירא שם אשה זונה וכו' וירא היינו בעיניו וכן איתא בגמ' בסמוך תני ר' או' תחל' קלקולו בעזה וכו' ועליה נאמ' שנענש דאביו ואמו לא ידעו כי מה' הוא עלה דההיא דתמנת כתי' ולא קשיא מידי אמנם בברייתא דתני שמשון מרד בעיניו ומייתי ראיה מקר' דכי היא ישרה בעיני האמור בההיא דתמנת לכך מקשה ואומ'

איני והכתיב ואביו ואמו לא ידעו כי מה' הוא דההיא דתמנת למה נענש עליה כיון שמה' יצא הדב' ומשני שפיר כי אזל מיהא בתר ישרותי' אזל שישר' בעיניו ולא נתכוון לש"ש לגמרי אלא לפי שישר' בעיניו לפיכך לקחה לו ולכך נענש ולפי זה מתניתין דשמשון הלו אחר עיניו היינו אפי' בההיא דתמנת שכיון שאמ' כי היא ישרה בעיני נענש עליה ומכאן נלמוד שאם אפי' בדבר מצוה שמה' הוא כי תואנה הוא מבקש מפלשתי' נענש לפי שנטה אחרי עיניו באומרו כי היא ישרה בעיני הנוטי' אחר עבירה בלבם ומחשבתם ודבור' ומעשיה' ועיניה' עאכ"ו שגדול עונ' מנשא ומ"ש ויאחזוהו פלשתי' שהוא מיותר שבכלל אומ' וינקרו את עיניו נכלל שאחזוהו שאם לא אחזוהו היאך ינקרו עיניו אבל כיון לו' שמרוב פחדם לא המתינו כרגע קטן שלא נקרו פלשתים את עיניו אבל תכף ומיד כשאחזוהו בה שעתא נקרו את עיניו שאפי' שינצל מידם יהי' מעוות לא יוכל לתקון בניקו' עיניו ז"ש ויאחזוהו פלשתים וינקרו את עיניו ומ"ש ויורידו אותו עזתה אחז"ל טעם למה הורידוהו עזתה ולא במקו' זולתו תניא ר' או' תחיל' קלקולו בעזה לפיכך לקה בעזה תחיל' קלקולו בעזה וירד שמשון עזתה וירא שם אשה זונ' כו' לפיכך לקה בעז' דכתי' ויורידו אותו ע"כ וכדמסיק תלמודא דההיא דתמנת לאו קלקול הוה כי דרך אישות לקחה אבל בעזה תחילת קלקולו שרא' זונ' ויבא אליה בזנו' לכך לקה שם והיינו ויורידו אותו עזתה שנתבז' שם בעי' גדול' או לקה בעזה היינו שהרי שם מת ואו' לקה בעזה דכתי' ויורידו אותו עזת' מגמ' הענין יליף הלקו' ששם מת עם פלשתי' ולפיכו כתב כאן ויורידו אותו עזתה מקום תחילת קלקולו רמז אל דברי חז"ל ומ"ש בנחושתים כתב הר"דק ז"ל כתרגומו בשלשלן דנחש ע"כ ומ"ש ויהי טוחן בבי' האסורי' רש"י ז"ל פירש טוחן בריחי' מלאכ' כבדה ורבותינו פיר' מה שפיר' ע"כ וכן הביא ה"רדק שדרך הארצו' בזמן ההוא להיו' ריחים בבי' האסורי' וטוחנין למאכל' וכן כתו' בתור' עד בכו' השפח' אשר אחר הריחי' ואמ' עד בכו' השבי אשר בבית הבור ידמה כי הבל א' והשבויי' טוחנין היו בבי' הסוה' וכן ת"י והו' טחין בבית ריחיא ודרך הדר' רחוק שפי' כמו תטחן לאח' אשתו שכל אח' היה מביא אשתו לו כדי שתתעבר ממנו וכי מה תועל' היה להם בזה והלא סר כחו ממנו ע"כ והרלב"ג כתב שהיו טוחנין שם בבי' האסורים מיני התבוא' להשתעבד בהם ע"כ ואני או' שדרך חז"ל נכון חדא כי דרך ארץ ונוהג שבעול' כשלוכדי' מלך לבלתי שעבדו במלאכ' נמבזת ונמסה וא"כ טוחן בבית האסורי' לשון נקיה הוא ועוד נר' שדרשו קרי וכתי' שבתיבת האסירי' כתי' וקרינן האסורי' האסירי' כפשוטו על המאס' והדרש' תדרש בקרי שהי' טוחן ובועל הדברי' האסורי' לו בת אל נכר וזהו בבי' האסורים שאין בית אלא אש' וזהו בבי' האסורי' האסורי' לו קאמ' וטוחן כמו תטחן

לאחר אשתי דאיוב והנה חשבו שאעפ"י שסר כחו לפי שעה היה עד שישו' שערו אל ראשו ישוב כחו אליו א"כ בעל כח יחשב בכח ואעפ"י שאיננו בו בפועל לכך היו מבקשי' להתעבר ממנו. **ולע"דן** לתת טעם למה שהורידוהו עזתה לב' סיבו' הא' שקלקל בעזה מאד להעיז פניו לעקור דלתותיה והיא עיר חומ' גבוה דלתי' ובריח היות' חזק' שבערי פלשתים ושמה יעיד עליה היו' שמה עזה כי עזה הוא בעז ותעצומו' והשנית כי מפחד' פן ירב' לכך הוליכוהו עזתה ויאסרוהו שם בנחושתי' ויהי טוחן הכל להכחישו דכו' האי ואולי ובבי' האסורי' כדי שיהי' מאס' בתוך מאס'.

**כב**

**ויחל** שער ראשו לצמח כו' הר"דק ז"ל כתב כאש' גולח כמו שגילחו שבע מחלפו' ראשו כן החלו לצמוח והטע' הסיפו' בזה לפי מ"ש ויאמ' שמשון אל הנער שחשב שמשון שישוב לו כחו עם שערו ואמר לנער שימישהו אל העומדי' כי חשב כיון שצמח שער ראשו זה היה סיב' השב' כחו אליו בעזר האליי"ם ע"כ מהרי"א ז"ל כת' ז"ל ואין ראוי שנחשוב שהי' כח שמשון בשערות בדרך טבע אבל היה כחו דבר נסיי בעוד שישמו' נזירותו וכאש' הלך אחר עיניו בדלילה ולא זכר שהיתה ממשפחת זרים אשה נכריה נענש שסר יי' מעליו והודו נהפך למשחית וכאשר צמח שער ראשו לא אמר הכתוב ששב כחו אליו כי לפי האמת לא שב הכח עם השער אבל קרה אחר צמיחתו שהוליכוהו לצחק בו בבית אלוהיהם והוא עשה תשובה מחטאו ושב אל יי' בכל לבבו ובכל נפשו וקראהו מצרתו וענהו וחזק ידיו ועשה מה שעשה בכח האל לא מהשער עכ"ל: **ולע"דן** שצדק מהריי"א ז"ל בחלק הראשון שבדבריו שאמר אין ראוי שנחשוב שהיה וכו' עד וכאשר צמח שער ראשו לא אמר הכתוב ששב כחו כו' אמנם בחלק זה האחרון כי לפי האמת לא שב הכח עם השער אבל קרה אחר צמיחתו שהוליכוהו לצחק וכו' אני חולק עליו כי השבת כחו תלויה בודאי בשערו כי כחו של שמשון בשערו ולא בדרך טבע היה כי אין מבוא לטבע לתת כח גדול כזה מצד שע' הראש וגידולו אבל כחו בסגולת מצות הנזירות שבשע' ימשך לו ואין ספק שאם היה שמשון מגדל פרע שער ראשו היה שב כחו אליו בסגולת המצוה של נזירות ומה שהוצרך לתשוב' אל יי' בכל לבבו ובכל נפשו שכת' מהריי"א שע"י התשובה השיג הנצחון בכח האל לא מהשער ע"כ כי השער לא יועיל אין הדבר כן כי השע' סגוליי מצד מצות הנזירו' אלא שלהיות שלא גדל עדיין הוצרך לתפלה ותחנונים שיעשו סניף לצמיחת שער שמתחיל כעת לצמוח וז"ש ויחל שער ראשו לצמח כו' שהכוונ' בסיפור זה שהתחלת צמוחו סייע בדבר גבורות שמשון אשר יזכירו הכתובי' שיעש' מנפילת הבית ולהיות צמיחת כל דהו כי כאשר גולח היה

זה לכך הוצרך לקרוא בשם יי' זכרני נא וחזקני כו' אבל יסוד הענין היה צמיחת השערות וראיה לדברי אלה מה שאחז"ל בב"ר פ' ויחי יהי דן נחש עלי דרך מה נחש זה כל כחו אינו אלא בראשו כך שמשון אם גולחתי וסר ממני כחי ע"כ הרי בפי' אמ' שכחו בשערו של ראשו היה בעין הנחש אלא שבנח' כחו טבעי בראשו ובשמשון כחו השגחיי מפא' מצו' הנזירות כאמור כי עצום עושה דבר יי' ובפרט מצוה כזו אשר מבטן לוקח לידיד ה':

**כג**

**וסרני** פלשתים נאספו הר"דק ז"ל כתב לדגון אלהיה' ולשמחה מקור בשקל ליראה את יי' ע"כ והרל"בג כתב והנה סרני פלשתים חשבו לתת תודה לאלהיהם על אשר נפל בידם שמשון אויבם ומחרי' ארצ' והיה זה סיבה שקראו לשמשון שיצחק לפניהם כדי שיראוהו כולם ויתבאר להם מה הגיע להם מהטוב בנפלו בידם ע"כ: **ולע"דן** כי סרני פלשתי' נאספו לזבוח זבח גדול שיהיה בזבח שיעור לשני ענייני' הא' לדגון אלהיהם וחלק מהזבח לשמחה שאין שמחה אלא בבשר זבח שלמי' ולכך הוצרך לזבח גדול שיספיק לזה ולזה ולפי' זה תיבי' ולשמחה מקושרת עם זבח גדול או אפש' לקשרו אל תחילת הפסוק שאמ' נאספו לזבוח כו' ונאספו ג"כ לשמחה ולכך קראו לשמשון שיצחק לפניהם עוד אפש' שמאמ' ולשמחה הכתו' הגיד מראשי' אחרי' שעתידים רבים ליהרג וישמחו כל בית יש' וזהו לזבו' זבח גדול לדגון אלהיה' ולשמחה ליש' ולכי לא כתי' ולשמוח ואולי אל זה רמז המסר' ולשמחי' שלש' זהו וצום הרביעי כו' יהיה לבית יש' לששון וכו' ו"הג לשמח' מה זו עושה ע"כ רצה לפרש ולשמחה זו לישר' שהיו' בצום ובכי יהיה לבית ישראל לששון ולשמחה שהצום יהפך לשמחה כך כאן ג"כ נהפך היגון לשמח' ליש' וסבב השי"ת ע"י העם עצמו שרצו לשמוח ולצחק והביאו שמשון שעש' להם כל זאת וזהו ולשמח' מה זו עוש' שע"י השמח' נתגלגלה פורענו' פלשתי' ושמח' יש' והנה הסרני' אשר המה חכמי יועצי שרי פלשתי' שבחו ופארו לאלהיהם ואעפ"י שלא ראו את שמשון וז"ש ויאמ' נתן אלי"נו בידינו כו' אמנ' דלת הע' לא נתעוררו לשבי עד שראו את שמשון בעינ' ז"ש ויראו אותו הע' ויהללו את אלהיה' ר"ל כשראו אותו אז ויהללו לא כן סרני פלשתי' ואמרו את שמשון אויבינו להודיע מעלת הנתינה הזו בידם האחת מבחינ' היותו שמשון איש אשר רוח אלי"ם בו אשר זה מורה היות כח דגון גובר עליו חלילה והבחינה השנית היותו אויבנו מהתועלת של הרחקת הנזק ראוי לשבח על זה והעם לא ידעו בזה לכך לא אמרו אלא נתן אלהינו בידינו את אויבינו לבד ולא אמ' את שמשון אויבינו כדברי הסרנים:

**כד**

**ויראו** אותו העם ויהללו את אלהיה' כו' צריך להבין השינוי שבין נוסח סרני פלשתי' לנוסח העם בהודאה שסרני פלשתי' לא אמ' אלא חלוק' אחת לבד והי' נתן אלי"נו בידינו את שמשון אויבינו אמנ' כאן העם האריכו למענית' כי אמ' נתן אלי"נו בידינו את אויבינו ואת מחרי' ארצנו ואשר הרב' חללינו. גם צריך לדקדק מהו אומ' כי אמ' נתן אלי"נו כי הי"לל ויאמרו נתן אלי"נו וכו' כדלעיל גבי הסרנים: **ונראה** כי הסרנים והם מנהיגי פלשתים לא האריכו בשבח אלהיהם לו' נתן בידינו את שמשון אויבינו ומחרי' ארצנו ואשר הרבה חללינו כי אם היו משבחי' כך מתוך שבח' למדנו גנותם ושפלות' ששמשון היה מחרי' ארצ' ומרב' חללם וחרפה היא להם איכ' ירדוף אחד אלף לכך לא פירשו כ"כ אלא אמ' דרך כלל את שמשון אויבינו אמנ' דלת העם אמ' בפרטו' יות' את אויבינו מחריב ארצנו ואשר הרבה חללינו וז"ש כי אמרו נתן אלי"נו בידינו את אויבינו ר"ל כי אמ' הסרני' סרני פלשתי' אמ' נתן אלי"נו בידינו את אויבינו ולא אמ' יות' כחסי' על כבוד' אבל אנו הע' נוסיף ואת מחרי' ארצנו ואש' הרב' חללינו באופן שמאמ' כי אמ' הוא דברי העם מספרי' מה שאמ' הסרני' ומוסיפים מדילם שני שבחי' שהם ואת מחריב ארצנו ואש' הרבה חללינו: **עוד** אפש' שהסרני' לא רצו להאריך ולומ' אשר החריב ארצנו והרבה חללינו כי היה נמשך מזה חסרון כבוד לדגון אלהיה' ולא שבח כי אם אלוה הוא איך לא עכב ביד שמשון שלא יחריב ארצ' ולא ירב' חלליה' לכך לא אמ' אלא את שמשון אויבינו אמנ' דלת העם שלחו את לשונ' להוסיף שבח באומר' שלש חלוקו' אלה ולא ידעו כי חרפה היא לו לדגון וכלימ' שלא הציל את עובדיו מיד שמשון מתחילה קודם שיחרי' ארצ' וירב' חלליה' זאת ועוד שאין ליחס שום חרבן או הריג' כי אם לאלוה שממנו הכל ולזה אומ' הכתו' ויהללו את אלהיה' ר"ל ראה הפתיות של העם הזה שכללו את אלהיה' בדב' גנאי והו' כי אמ' נתן אלי"נו בידינו את אויבינו ואת מחרי' ארצנו ואש' הרבה חללינו שאילו היה להם דעת לא היה להם לתלו' חרבן האר' והרבו' החללי' כי אם באלוה שמאתו הכל לא בשמשון שאת זה ראו הסרני' ולא אמ' רק את שמשון אויבינו. ומ"ש חללינו כתב הר"דק לשון רבי' ואע"פ שהו' בלא י"וד ע"כ:

**כה**

**ויהי** כטוב לבם כו' כתב הר"דק ז"ל כי טוב כתי' וקרי כטוב והענין א' האסירי' כתיב ביוד וקרי האסורי' בוא"ו והענין א' זה תואר וזה פעול ע"כ: **ולעד"ן** מ"ש כי טוב כטוב אפש' שעל שני מיני בני אד' שהיו שם על הסרני' אמר כטוב שלא היה טוב בעצ' אלא כטו' אמנם דלת העם עליה' אמר כי טוב כי העם טב לבם לגמרי ולשון הכתו' מוכיח שבסרני' מדבר דכתי' ויאמ' קראו לשמשון שהסרני' אמרו לדלת העם קראו לשמשון

וכוונת הפסוק לתת התנצלו' לסרני פלשתי' איה חכמת' ובינת נבוניה' תסתתר בעת כזאת להניח את שמשון לעמו' בין העמודי' כי החכ' עינו בראשו של דבר פן יקרא' אסון לז"א ויהי כי טוב לבם ביין ובשכ' וכיוצ' ויאמרו קראו לשמשון וישחוק לנו לשון שחו' אמנ' הוא ויצח' לפניה' כמו צחוק עשה לי אלי"ם כל השמע יצח' לי כמו למה זה צחק' שרה כך ויצח' שמשון לעג לפניה' כי כל עיונו להפך השמח' לתוג' כאש' עשה לבסוף ועזרו השי"ת ויעמידו אותו בין העמוד' כי לבם בל עמם כמו שהקדי' ואמ' ויהי כטוב לבם או אפש' שקנא' יי' צבאו' עשת' זאת היא נפלא' שכיון ששבחו לדגון כי הוא הנותן את שמשון ביד' ולא אמ' שהבי"ה מסרו ביד' בעונותיו ועונו' ישר' לכך כתי' ויהי כי טוב לבם ערב השי"ת שמחתם שיקראו לשמשון כדי שתערבב כל שמחת' וידעו כי יש אלי"ם ביש' והדגון דאג' לו ולעובדיו יבושו כל עובדי פסל ומ"ש בין העמודי' רש"י ז"ל פי' שהבתי' נכון עליהם ע"כ:

**כו**

**ויאמר** שמשון אל הנער המחזיק בידו רש"י ז"ל והימשני פלפאר בלעז כמו אולי ימושני אבי וכן הרל"בג ז"ל והרד"ק ז"ל פירש והימשני כתוב שרשו ימש והמישני קרי שרשו מוש והענין א' כמו ייטב וטוב וענייני ענין הסר' אל הדב' כמו לא ימיש עמו' הענן יומ' לא ימי' מתוך האהל שהם ענין הסר' אלא שאלו פעלי' עומדי' וזה פועל יוצ' ואלו ענין רחוק מפני שהם דבקי' עם מ"ם וזה ענין קרוב מפני שהו' דבק עם את כמו אל במקומו' ואת העמודי' כמו אל העמודי' וכמוהו את בית יי' אני הולך וי"מ אותו ענין מישו' וכת"י והמישני ומוש ומשש ענין א' ולזה הפי' יהיה כמשמעו עכ"ל:

**וצריך** לדעת היאך הטעה שמשון לנע' עד שהוליכו אל העמודי' אשר הבית נכון עליהם ואפשר שהנער הזה היה סומך ידו של שמשון כדי שיוכל לעמוד וז"ש הנער המחזיק בידו כתרגומו דאתקף בידיה לכך גנב דעתו ואמ' לו הניחה אותי ר"ל למה תצטער להחזיק בידי הניח' אותי והמישני שאמשש בעמודים החזקי' אשר הבית נכון עליהם שאוכל להשען עליהם בלי פחד שיסבלוני ולא תמישני אל עמודים כל דהו פן יזועו ויפולו כל זה הטעה את הנער ובקרבו ישים ארבו שהיה חפץ בעמודים אשר הבית נכון עליהם כדי להפילם:

**כז**

**והבית** מלא האנשים והנשים צריך לדקדק ה"א של האנשים וה"א של הנשים יתירה דהי"לל מלא אנשים ונשים ונראה כי בתוך הבית היו האנשים הידועים בחשיבות והנשים היקרות בחשיבות וז"ש מלא האנשים והנשים וז"ש ושמה כל סרני פלשתים ר"ל שכולם בתוך הבית כל סרני פלשתים ולגלות על האנשים והנשי' שהם היות' חשובי'

כת' תיב' ושמ' כל סרני פלשתי' לגלו' שהאנשי' והנשי' מסוג א' כי אש' מבחוץ ועל הרג דלת העם א"א שה"א הידיעה של האנשי' לא בבחינת החשיבו' אלא האנשים אשר הרג שמשון קרוביהם והנשים אשר עשאם אלמנות שכולות הם הן אשר הבית מלא וז"ש האנשי' והנשי' ומ"ש ועל הגג כשלש' אלפים איש ואשה מתוך מה שאחז"ל בב"ר פי' ויחי פי' צ"ח א"ר לוי כתיב ועל הגג כשלשת אלפים איש אלו מה שהיו על שפת הגג אבל מה שהיו לאחוריהם ולאחורי אחוריהן אין בריה יודע כו' מובן פי' כשלשת אלפים איש שאינו חוזר גם אל מה שבתוך הבית הנז' בתחילת הפסוק אלא ועל הגג בלבד כשלשת אלפי איש כי לאחוריהם כו' אין מספר ומ"ש כשלשת אלפים איש ואשה ולא כתב אלפי סמוך אפשר כיון בזה להגיד לנו שהיו שלשת אלפים זוגות איש ואשה כי איש וביתו באו לשמוח כמנהג בהרבה ערי' עוד היום שילך איש ואשתו לשמחות ואין מכלים ואם היה אומר שלשת אלפי איש ואשה היה הסמיכות אל איש ולא היה מודיענו אם היו זוגות אבל עכשו הודיע שהיו זוגות איש ואשה ויהיו א"כ אלף וחמש מאו' איש וכן אלף וחמש מאו' אשה או שלש' אלפי' איש וכן ג"כ שלשת אלפי' אשה באופן שהיו ששת אלפים בין איש ואשה ולכל אחת מובן או' אלפים מוכר' ולא סמוך כי איש ואשה לזוגות אתא ואלפי' בפני עצמו:

**כח**

**ויקרא** שמשון אל יי' צריך לדעת למה אמר שם זה אדני אלהים ובתחילה אמר ויקר' אל יי' זה יובן במ"ש בב"ר פ' תולדו' פ' (נ) [ס]"ז ר' אחא אמר יתן לך ויתן לך אלהות' אימתי לכשתצטרך לה הה"ד ויאמ' יי' אלי"ם זכרני נא וחזקני אמ' לפניו רבון העולמי' הוי זוכר לי אות' ברכ' שברכני אבא יתן לך ויתן לך אלהותא ע"כ ופרש"י ז"ל ויתן לך אלהותא אילו' וכח אימתי כשתצטרך לו ומ"ש ה"הד יי' אלי"ם הוקשה לו למ' הזכיר שם זה יי' אלי"ם ומתרץ שכך אמ' רבש"ע זכור לי אות' ברכה שברכני אבא יתן לך ויתן לך אלהית' שהו' לשון תוקף והיינו וחזקני נא כמו שברכני אבא בחוזק כמו שרמז באו' ויתן לך האלי"ם אין אלהים אלא לשון תוקף וחוזק ומובן בזה אומ' ג"כ לשון זכרני לשון זכירה של דבר שהיה מזמן האבו' ובזה אבין אומ' וחזקני נא אך הפעם הזה האלי"ם שתיב' האלי"ם מיותר' אבל רמז אל ויתן לך האלי"ם מטל כו' וז"ש וחזקני נא אך הפע' הזה כמו שהבטחתני בתיב' האלי"ם של ויתן לך האלי"ם יתן לך אלהותי או אפשר להבין כ"ז במ"ש במסכ' סוט' אמ' רב יהוד' אמ' רב אמ' שמשון לפני הקב"ה רבש"ע זכור לי עשרי' ושתי' שנה ששפטתי את יש' ולא אמרתי לאח' מהם העבר לי מקל ממקו' למקו' ע"כ והם דברי רש"י כאן ויובן שכמו שהב"ה לא ישא פנים ולא יקח שוחד אל דיין אמת שופט

בצד' כך שמשון דן את יש' שלא נהנ' מהם אפי' העבר' מקל ממקו' למקו' שהעבר' מקל שהו' צורך הדיני' לרדו' במקל וברצוע' למי שלא יקבל הדין ועכ"ז שהו' לצורך עצמם לא הטריח' כ"ש דבר שיהיה להנאת שמשון לבדו ועל זה אמ' על שמשון דן ידין עמו כאח' כיחידו של עולם וז"ש ויקר' אל יי' ויאמ' אדני אלי"ם אשר אתה אלי"ם דיין עולם באמ' כמו שנ' קומה אלי"ם שפטה הארץ כו' זכרני נא שהלכתי בדרכך זה שלא אמרתי העב' לי מקל ומכל שכן דבר זולתו וז"ש זכרני נא ומ"ש נקם אחת משתי עיני רש"י ז"ל פי' נקם אחת משתי עיני שכר עין והשני' הנח לי לעול' הבא וכאן פרע לי האחת עד כאן והכריחם כן יתור נקם אחת דהי"לל ואנקמ' משתי עיני מדקאמ' נקם אח' הכוונ' שינק' על אחת מהשתי עיני' ולא על שתיהן כדי שתשא' לו השני' לעו' הבא וכן כתב הר"דק נקם אחת סמוך כלו' מאחת משתי עיני אנקם מהם והביא הדרש כדברי רש"י ז"ל ורפיות תי"ו משתי על הנכונ' כי כל אות בג"ד כפ"ת אחר שוא נע רפה לבד ממילת שתי שתים שנקרא' דגש ואנשי מזרח קוראי' אות' באו' גנובה אשתי אשתים להיות השו"א נח ע"כ **ולע"דן** שאמר זכרני נא וחזקני נא כי יעקב אבינו אמר על דן דהיינו שמשון יהי דן נחש עלי דרך ואמ' בב"ר פ' ויחי פ' צ"ט כשם שהנחש נקמן כך היה שמשון נקמן ואנקמה נקם אחת ע"כ בזה אומר זכרני נא אותו הענין שהבטחתני מאז בברכת אבי יהי דן נחש על בחינת שהנחש נקמן כן עשה נא איפה וחזקני ואנקמ' כנחש שהו' נקמן ואמ' חזקני נא הפעם הזה האלי"ם שתיב' האלי"ם מיותרת אבל אמר עשה נא למען שמך שאתה האלי"ם ולא דגון שהללוהו ואנקמה אגב זה נקם אחת ר"ל בבת אחת על כבוד אלהותך ואגב ג"כ משתי עני או אפשר שאמ' נקם אחת שלא תהיה הנקמ' בשתי פעמי' או פעמים רבות אלא פעם אחת ולא אשנ' להם ז"ש ואנקמה נקם אחת ר"ל בפעם אחת בבת אחת אעשה הנקמה להנקם משתי עיני יחדיו כמו שהם עשאוני סומא חשוב כמת כך אמיתם ואמית הסרנים והגדולים עיני העדה:

**כט**

**וילפות** שמשון את שני עמודי התוך כו' רש"י ז"ל פי' וילפות ויאחז אינבראצ"ה בלע"ז כמו ויחרד האיש וילפת נאחז בזרועות האשה ע"כ והמתרגם תרגם ואחד שמשון כדברי רש"י ז"ל והרד"ק פירשו לשון הטיה מן ויחרד האיש וילפת ילפתו אורחות דרכם שהוא ענין ההפול והנטיה ע"כ וכן הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל:

**ל**

**ויאמר** שמשון תמות נפשי וכו' הרל"בג ז"ל כתב שבחר למות עם פלשתים כדי לינקם מהם ע"כ: **ולע"דן** במה שאחז"ל הובא בילקוט דניאל א"ר יוחנן בשני מקומות מצינו שהצדיקים מבקשים מן הב"ה שלא יספו עם הרשעי' דוד אמ' אל תאסוף עם חטאי' נפשי

אלו הנסקלין והנשרפי' ועם אנשי דמים אלו הנהרגי' והנחנקי' ודניאל אמ' די לא יהובדון דניאל וחברוהי עם שאר חכימי בבל מכאן נלמו' שבמו' אדם רשע יש רוגז בעו' וארץ מתקוממ' לו לינקם ממנו ולכן לא ירצו הצדיקים למות עמם וז"ש כאן שמשון תמות נפשי וא"עפ שנאספי עם חטאי' עם פלשתי' סברית וקבלית עלי או יאמ' כי ההורג את עצמו ידוע הוא שעתיד ליתן דין וחשבון כדכתי' ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש לזה אמר תמות נפשי ואע"פ שאני מתחייב בנפשי עד שלא יהיה לי אחרי' שתהיה אחרית' עם פלשתי' עכ"ז תמות ואנקמ' מהם ואמ' הפסוק ויט בכח ולא כתב בכחו להודיע כי ה' חזקו ובכח יי' עשה זאת שעזרו כדי לינק' מהסרני' הנאספי' לזבוח לדגון והו' לא אלוה ועיק' המכוון היה בסרני' כי הם הם אש' נקרו עיני שמשון והם הם הנאספי' לזבו' לדגון כדכתי' וסרני פלשתי' נאספו לזבוח כו' והע' באו שלא במתכוון כמו כן העונ' בא על הסרני' בעצ' וראשונ' וז"ש ויפול הבי' על הסרני' בעצ' וע"כ העם במקר' ז"ש אש' בו ר"ל להיות' בו שם נמצאו ושם היו לכך נלכדו ברשת' של הסרני' שאילו לא היו בו העם ניצולו אמנם הסרני' מאתי יצ' הקצף להרג' ולא היו ניצולי' בשו' אופן כדי לינק' עיני שמשון שנקרו' הסרני' וג' ליפרע מהם על כבוד יי' דשבחו לדגון למרות עיני כבו' יי' ויהללוהו ומ"ש ויהיו המתי' אש' המי' במותו רבי' מאשר המית בחייו לא שיכנסו בסוג אחד שהרי בחייו מצאנו שהכה בלחי החמור אלף איש ובמותו נאמר בפירוש שנהרגו שלשת אלפי' איש העומדי' על הגג מלבד העומדים לאחוריהם ולאחורי אחוריהם אין מספר כמו שזכרתי למעלה בפסוק והבית מלא וכו' בשם חז"ל או אפשר שהרי זה בא ללמד על המתים אחרי מותו שהיו מרובים ונמצא למד על אשר מתו בחייו שאף על פי שלא מצאנו שהרג שמשון כי אם אלף איש ע"כ יש לך לומר שהרג כמה אלפים דכיון שהכתוב מכניסם בסוג אחד המתים בחייו עם המתים במותו ואומר שהיו מרובים אשר במותו מאשר בחייו ואשר במותו היו כמה אלפים ורבבות כאשר זכרנו בפסוק והבית מלא ואם אשר בחייו לא היו אלא אלף לא היה הפסוק מכניסם בסוג א' וכיון שהכניסם בסוג אחד אלמא אותם שבחייו היו כמה וכמה אלפים ואעפ"י שלא הוזכרו בפי' אלא אלף בענין הלחי הנה בכמה פעמים זולתו הרג מרובים וילמד סתום מן המפורש ממה שאמרו העם וקראוהו לשמשון המחריב ארצנו ואשר הרבה את חלליו שלא יאותו לשונות כאלה על סך אלף או אלפי' וגם בפסוק וירדו אחיו ממה שאחז"ל בו כמו שאבאר בס"ד יתברר לך זה היות אמת שנהרגו כמה אלפים מפלשתים בחייו עד שאפי' עד עשרים שנה אחרי מותו נשאר פחד ורעדת שמשון בקרבם של פלשתים ולא נשאו ראש על ישראל:

**לא**

**וירדו** אחיו וכל בית אביהו כו' מהיכן היו לו אחים ואמו עקרה. כתב מהריי"א ז"ל יראה שאחרי שפתח אלהים את רחמה ותלד את שמשון הולידה בנים אחרים כמו שאירע כיוצא בחנה עד עקרה ילדה שבעה ע"כ ובמ"ש וישאו אותו ויעלו ויקברו אותו כו' בקבר מנוח אביו כו' אמרו בב"ר פ' ויחי פ' צ"ח א"ר לוי כתיב ועל הגג כשלשת אלפים איש אלו מה שהיו על שפת הגג אבל מה שהיו לאחוריהם ולאחורי אחוריהם אין בריה יודעת ואתה אמרת וירדו אחיו וכל בית אביהו וישאו אותו ויעלו ויקברו אותו בקבר מנוח אביו. אלא אבינו יעק' בקש רחמים על הדבר ויפול רכבו אחור יחזרו הדברים לאחוריה' ע"כ הרי הודיעונו שע"ד נס והשגחת השי"ת נמצא בתוך הרוגים אין מספ' מברכת יעקב אבינו שרמז בתיבת אחור שיחזרו הדברי' לאחוריהם שיחזו' שמשון אל עמו וליקבר בקבורת' ומתוך דבריה' אלו יתבאר לך שלא היה זה משבח פלשתי' שלא התעללו בו אבל נתנוהו לקחתו ולהעלותו אל קברו' אבותיו כי אין זה אלא בהשגחת יי' לקיי' דבר עבדו שאמר רוכבו אחור שיחזרו הדברי' אל אחוריה' ויהי חיתת אלי"ם על פלשתים ולא התעוללו בו והיינו דסמיך ליה והוא שפט את ישר' עשרי' שנה כמו שיבא ונדקדק בפסוק אומ' פעם אביהו ופעם אביו דאביו על מנוח הוא כמו שאמ' בקבר מנוח אביו אמנם וכל בית אביהו וישאו אותו וכו' אביהו רמז ליעקב שזכות ברכתו של האב הזקן ההוא נתחזקו לבא ולישא אותו ולהעלותו אל קברו. ואפשר שאו' אחיו על אנשי שבטו דן אחים הם לו וכל בית אביהו היותר קרובים או על כלל ישראל הוא אומר כל בית אביהו וקראו אביהו של שמשון כיון שחס עליו והתפלל על קבורתו שאמ' רוכבו אחו' ישובו הדברים לאחוריהם ומ"ש והוא שפט את ישר' עשרי' שנה כתב הרד"ק ז"ל והרי אמר למעלה וישפט את ישר' אלא למעלה אמר וישפט את ישר' אחר התשועה שנעשית לו בעין הקורא כאילו אז מת כי לא נעשי' לו אחרי כן תשועה אבל החלה מפלתו ולא הייתה לו עוד תשועה אלא במותו ועכשיו כשמת אמ' והוא שפט את ישר' עשרים שנה כמו שאמ' בכל שופט ושופט וכן כתב מהריי"א ז"ל וכתב עוד הרד"ק ז"ל ויש בדרש למה נאמ' שני פעמים כי שפט את ישר' עשרי' שנה א"ר אחא מלמד שהיו פלשתי' יראים ממנו עשרים שנה לאחר מותו כמו שהיו יראי' ממנו עשרים שנה בחייו ע"כ והרל"בג כתב והנה זכר פעם שנית והוא שפט את ישר' עשרי' שנה להורות כי הזמן שישב בארץ פלשתים נכלל באלו העשרי' שנה ע"כ וכתב עליו מהריי"א ז"ל והוא מאמ' אמיתי והביא ג"כ דברי חז"ל שזכר הר"דק ז"ל ע"כ ועל דברי חז"ל נסמוך שהרי הוכחתי למעלה בפסוק הקודם היות מרבה חללים זולת אותם אשר בעין הקורא במעש' הלחי והדרש

הנז"ל שהביא הר"דק ז"ל איתי' בירושלמי פ' המקנ' זה לשונו כתו' א' אומ' וישפוט את ישר' ארבעי' שנה וכתו' א' אומר והוא שפט את ישר' עשרים שנה א"ר אחא מלמד שהיו פלשתים יראים ממנו עשרים שנה לאחר מותו כדרך שהיו יראים ממנו עשרים שנה בחייו עכ"ל אשר הובא בירושלמי עצמו ובגירסת יפה מראה ע"ה ופירש החכם השלם נ"ע ביפה מראה זה לשונו כתוב א' אומר וישפט את ישר' ארבעים שנה זה חולק על ספרים שלנו שכתוב בהם עשרים שנה וכן בפי במה בהמה גבי מעבירים עם יי' דקאמר מעבירם כתיב ואינו כן בספרינו וכן כתבו התוספו' והרד"ק כתב ענין זה בשם הדרש מיתור הכתובים דכתיב והוא שפט אחר שכבר כתב וישפט לאחר מותו שאותם שלא ראוהו מת חששו שמא עדיין חי ע"כל:

**ולע"דן** קשה מאד לומר שיהיה חילוק גרסאות בפסוקים בין ארבעים לעשרים ואין הנדון דומה לראיה דאין זר שיפול טעו' בספרי' בין מעבירים למעבירם בי"וד אחת חסרה או יתירה אבל בין ארבעים לעשרים אין השכל מקבל טעות כזה גם אדקדק לשון המאמר דקאמ' כתוב א' אומר וישפוט כו' וכתוב א' אומר והוא שפט וכו' דהי"לל קשו קראי אהדדי: **ונראה לע"ד** דלעולם אימא לך שהגרסאות בפסוקי' שוות הן עשרים עשרי' אלא דקשיא ליהו הכפל וקשיא ליה נמי דכיון דכתיב פסוק וישפט את ישראל בימי פלשתים עשרים שנה במעש' עין הקורא אשר בלחי אלמא דקרא ארבעים שנה קאמר ששפט כיון דכתיב במלחמה ההיא וישפט כו' עשרים שנה וכתיב בתר הכי ויהי אחרי כן ויאהב אשה כו' אלמא עשרים שנה זולת מעשה דלילה וא"כ הרי הוא כאילו אמר הכתוב ארבעים ואע"ג דאמר עשרים דכיון דעשרים הם זולת זמן דלילה הרי הוא כאילו כתב וישפוט ארבעים שנה ולזה מקשה ואומר כתוב אחד אומר וישפט את ישראל ארבעים שנה וכתוב א' אומ' והוא שפט את יש' עשרים שנה דאי אפשר לומר שהם זולת העשרי' הנז' בפסוק וישפט דכיון דקאמר והוא שפט את ישר' עשרים שנה אלמא כל משפטו ששפט את ישר' עשרים הוא ואלו קרא דוישפט את ישראל מוכח דארבעים הוא ומשני דהאחד בחייו וישפוט והשני במותו קרא דוהוא שפט את ישראל. ומסתייע פי' זה מדברי הרד"ק ז"ל ובילקוט מצאתי גירסא אחרת והיא כתוב א' אומר וישפט את ישר' עשרים שנה וכתוב א' אומר והוא שפט את ישראל ארבעים שנה א"ר אחא וכו' שהגירסא הזו מתיישבת בנקל יותר והוא שאחר שאמר ראשונ' וישפט עשרי' שנה למה כתב שנית והוא שפט אלא ודאי כיון ששנה אלמא עשרים והוא שפט את ישר' עשרים זולת העשרים הנזכרים ראשונה בפסוק וישפט והרי הוא כאילו כתיב והוא שפט ארבעים שע"כ מיתורא דקרא דוהוא שפט זולת קרא דוישפט את ישראל עשרים הם ומשני דאין

הכי נמי שאלו העשרים של והוא שפט זולת העשרים של וישפט והם העשרים שאחרי מותו ולכל השני פירושים לא יש חילוק גרסאות בפסוקי'. ונ"ל שדקדק עוד בכלל דבריו להקשות קושי' שנית והיא שנוי לשון בין וישפט לוהוא שפט אשר זה מדוקדק בתרוצו שלהורות שפסוק והוא שפט את ישראל עשרים שנה שהמשפט הזה בכח היה מיראתו ולא בפועל לכך כתב בו לשון מתחלף מהפסוק של וישפט כו' להורו' שהפסוק ההוא וישפט וכו' בפועל ופסו' והו' שפט בכח וסך הכל ארבעי' שנה הם עוד אפש' שדקדק שנוי הלשון באופן אח' דמיני' יליף ששפט את יש' אפי' אחרי מותו כדרי שהיו יראי' ממנו עשרי' שנה בחייו דבעי למילף השוא' בסך העשרי' גם השוא' באיכו' שבאותו השיעו' עצמו שיראו ממנו בחייו באותו השיעו' היו יראי' במותו וז"ש והו' שפט ר"ל הו' עצמו ובאותו הדר' ואילו כת' שני' וישפט את יש' כו' היה אפש' שחלק בין מותו לבחייו אבל באו' והוא הויי ההשואה גמור' בכל הן בכמו' השני' הן באיכו' המשפט וזה דקדק בעל המאמר באו' כדרך שהיו יראי' כו':

## יז

### א

**ויהי** איש מהר אפרי' כו' צריך לדע' ענין זה של מיכ' ושל פלגש בגבע' אימתי היו כי כיון שנכתבו בסו' הספ' נראה שארעו אח' ענין שמשון. ומכתו' אש' נאמ' בפלג' בגבע' שנאמר על יבוס שבירושלי' לא נסו' אל עיי נכרי למדנו שעדיין לא נכבש' ירושל' ואם הדברי' כסדרן כב' נכבש' מכמ' שני' רש"י ז"ל כת' אע"פ שנכתבו ב' פרשיו' הללו בסו' הספ' של מיכה ושל פלגש בגבע' בתחילת השופטי' היה בימי עתניאל בן קנז שנ' וישימו להם בני דן את הפסל כל ימי היות בית אלהים בשילה למדנו שכל ימי שילה היה פסל מיכה ובפלגש בגבעה נאמר על יבוס שבירושלים לא נסור אל עיר נכרי למדנו שעדיין לא כבשו את ירושלים ע"כ ובסמוך כתב ז"ל יש אומרי' שהאש' הזא' היא דליל' לפי שכתו' אלף ומא' כסף וטעו הוא ביד' שהרב' שני' קוד' לשמשון מיכה אך הפרשיו' נסמכו על הכסף הרע ששוה כאן וכאן וכסף של פורענו' היו שניה' ע"כ וכן אמרו בדרש כמו שהביא הר"דק ז"ל שנסמך זה לענין שמשון שהיו אלף ומאה כסף בשמשון לרעה וכן במיכה ונסמך אליו ענין פלגש בגבעה אל ענין מיכה שבעון מיכה שלא מיחו בו מתו כמה אלפים מישראל במלחמת בנימין ולולא זה לא היו מתים מישראל כי בדין היו נלחמים עם בנימין לבער הרעה מישראל עד כאן וכמו שאחז"ל לכבודי לא מחיתם לכבוד בשר ודם פלגש בגבעה מחיתם והרלב"ג ז"ל הוסיף בזה לקיים דברי חז"ל כי יש עוד התייחסות בבחינה שלישית והיא שנמשך הפורענות לשבט דן שמהכסף הראשון סך

אלף ומאה כסף נמשך פורענו' לשמשון הבא מדן וגם מזה הכסף נמשך פורענות לדן ע"כ ומהרי"א ז"ל הוסיף לקיים דברי חז"ל כי כותב ספר שופטים רצה לכתוב סדר השופטים זה אחר זה בלי הפסק וממה שקרה להם מהמלחמות עם האויבים ולא רצה להבדיל ביניהם ואחרי זכרונם ספר העניינים האלה של מיכה ושל בני דן ושל פלגש בגבעה עם היותם קודמין בזמן לזכור ענייני ישראל שקרה להם בימיהם שאינם ביחסם אל האויבים ולא השופטים וכדי שנדע הזמן אשר קרה בכל עם היות שנכתב בזולת מקומו בא בכל א' מסיפורים בימים ההם אין מלך בישראל וכו' להורות שאירע זה אחרי מות יהושע קודם שופטי ישראל עד כאן והוא מה שכתוב בסדר עולם בימי כושן רשעתים היה פסלו של מיכה:

ו"**לעד** אבין בזה מה שקראו כושן רשעתים על שנעשו בישראל כמה רשעיות פסל מיכה ופלגש בגבעה והוא פקד עליהם בכל חטאתם וחז"ל אמרו טעם אחר למה שנקרא רשעתים כמו שנתבאר במקומו. והר"דק ז"ל כתב כתוב בסדר עולם כי בימי כושן רשעתים היה פסל של מיכה שנאמר וישימו להם את פסל מיכה אשר עשה כל ימי היות שם בית האלהים ובימיו היתה פלגש בגבעה שנאמר ויקם וילך עד נכח יבוס היא ירושלי' ואמ' לא נסור אל עיר נכרי אשר לא מבני ישראל הנה ואם מפני הפסוקים האלה נאמר אם כן אף בימי יהושע היה פסלו של מיכה כי בימיו השכינו אהל מועד בשילה אחר י"ד שנה שבע שנים שכבשו ושבע שנים שחלקו וזה רחוק שבימי יהושע היה זה הפסל שהרי כתוב ויעבדו את ה' כל ימי יהושע ועוד שאמ' אין מלך בישראל איש הישר בעיניו יעשה ולא היה זה בימי יהושע כי אפי' על המזבח שבנו בני גד ושבט ראובן אמ' לעלות עליהם לצבא כל שכן פסל מיכה ומה שאמר שדבר פלגש בגבעה היה בימים ההם מפני שאמ' לא נסור אל עיר נכרי דומה שלא נכבשה ירושלים עדיין ואני אומ' כי בימי יהושע נכבשה שנאמר ואלה מלכי הארץ אשר הכה יהושע ובני ישראל ובכללם מלך ירושלים אחד ואומר ואת היבוסי יושב ירושלים לא יכלו בני ישר' להורישם וישב היבוסי את בני יהודה בירושלים הנה כי לקחו בני ישראל ויהודה ירושלים בימי יהושע לבד מצודת ציון שלא נכבשה עד דוד ונר' כי לא נתיישבה ירושלי' מיש' כ"כ אעפ"י שנכבשה לפי שהיה היבוסי עדיין שם והלוי ונערו כשעברו נכח יבוס היה ערב ודומה כי מפאת היבוסי היה דרכם לא מפאת ירושלים שהיו בה ישראל ואם בא ללון שם בערי היבוסי היו פוגעין תחילה ואמר לו נערו נסורה נא אל עיר היבוסי הזאת ונלין בה ואמ' לו אדניו לא נסור אל עיר נכרי ואמרו בדרש כי נסמך זה הענין לענין שמשון מפני שהיו אלף ומאה כסף בדבר שמשון לרעה ואלף ומאה כסף של אם מיכה גם כן לרעה

ונסמך גם כן אליו דבר פלגש בגבעה כי בעון מיכה נהרגו כמה אלפי' במלחמת בנימין ולולא זה לא היו מתים מישר' כמה אלפים כי בדין היו נלחמים עם בנימין לבער הרעה מישראל עכ"ל ובסמוך שהיה זה בין שמשון לעלי ושם אכתוב כל דבריו בארוכה בס"ד בפסוק בימי' ההם כו' ובימים ההם שבט הדני וכו' עיין עליהם והרלב"ג הסכים לסברת חז"ל שהיה ענין זה בימים הקדמונים אם בזמן עתניאל בן קנז אם קודם אהוד אם קודם אחד מהבאים אחריהם וכתב והביאני לזה שא"א לומ' שהיה זה הענין בין שנות שמשון לשנות עלי לפי מה שהתבאר מדברינו הקודמי' עכ"ל ומהריי"א ז"ל אחרי שחזק דברי חז"ל כתב ז"ל אבל כפי סדר הפרשיו' נוכל ג"כ ליישב העניניי' ונאמ' שענין פסל מיכה וענין פלגש בגבע' שניה' קרו אחרי שאסרו פלשתי' את שמשון ובהיותו גולה בתוכם עם היו' שכתו' מה שעב' דהשלי' ספורו כתב שמת שמשון ואינו סות' לזה מ"ש בפסל מיכה כל ימי היות בית האלהים בשילה לפי שזה לא יחייב היות הפסל בשבט דן כל הימים אשר ישב ארון האלהים בשילה שאם היה זה מחוייב מהמאמ' ההוא יתחייב גם כן שבימי יהושע היה פסלו של מיכה כיון שבימיו היה הארון בשילה והוא רחוק מאד שכל ימיו עבדו ישראל את ה' כמו שהעיד הכתוב אבל פירוש הכתוב שבני דן שמו הפסל בליש ושישב שם משם והלאה כל ימי היות המשכן בשילה וזה לא יגזור ההתחלה כי אם הסוף ר"ל שהתמיד שם (משה ושם) [משהושם] באותו מקום עד שנעתק המשכן משילה שאז (בימי שילה) בימי שמואל הסירו את הבעלים ואת הפסילים מן הארץ וגם הפסוק השני שחייב אצלם זה במה שאמר שהיה ירושלים מעם נכרי לא מבני ישראל המה גם זה ממה שיקל התרתו לפי שעם היו' שבני יהוד' לכדו את ירושלים היה זה מה שנפל בחלקו אבל מה שנפל בחלק בנימין הנה אמ' הכתוב בזה הספ' אחרי שלכדו בני יהוד' את ירושלי' ואת היבוסי יושב ירושלים לא הורישו בני בנימין וישב היבוסי את בני בנימין בירושלי' עד היום הזה וכבר פירשתי על הפסוק הזה שם שהיה יבוס מחוז והיו בו ערים מבני יהודה וערים מבני בנימין ועם שלכדו יהודה את המקומות אשר היו בחלקו הנה בנימין לא לכדו את כל הערי' אשר נפלו בחלקו ונשא' מהם מלהכבש וגם אותם שלכדו הניחו לישב שם את היבוסי ועליהם אמר לא נסור אל עיר נכרי אשר לא מבני ישראל המה עכ"ל והנה

**לע"דן** להקשות ראשונה על שיטת חז"ל שכתבו שהיה זה בין יהושע לעתניאל בן קנז והקשה לסדר שהרי חז"ל אמרו ועבר בים צרה זה פסלו של מיכה שעבר בים ואיך לא פקד יהושע דבשלמא משה הנסתרות להי' אלהינו ולא הוזהרו על הנסתרו' עד שעברו את הירדן אבל ביהושע אמאי לא איענוש אלא ודאי הדברים כסדרן כדפ' מהריי"א ונראה

דחז"ל אמרו שכיון שמיכה היה פתו מצוייה לעוברי' ושבי' הגין לשלא נענשו ישראל עליו כמו שהגין על עצמו שלא נמנה בכלל אותם שאין להם חלק לעול' הבא ואמרו במ"ס למה לא מנו מיכה מפני שפתו מצויה לעוברים ושבים. באופן שנוכל לומר מעתה שהיה מימי עולם משעברו ישראל בים ולא נתפרסם בכהן ואפד ותרפי' ובית ועד כי אם בימים ההם לדברי חז"ל שאין מלך בישראל בין יהושע לעתניאל או אחרי מות שמשון כשיטת מהריי"א יהיה הפרסום הזה כי מציאותו ממצרים יצא ויעבור בים צרה כאמור. ועל שיטת מהריי"א ז"ל שכתב שאירע פסל מיכה ופלגש בגבעה אחר שנאסר שמשון ובהיותו גולה בתוכ' עם היות וכו' קשה כי זה הגלות לא התמיד בתוכם כי אם זמן מועט בין הגילוח לצמיחת השיער ימים שנים או שלשה דהא כתיב ויחל שער ראשו לצמח כאשר גולח וסמיך ליה וסרני פלשתים וכו' ויהי כטוב וכו' ומת שמשון יחדיו שם. אין לנו להשען כי אם על שיטת חז"ל שדבריהם דברי קבלה. ומ"ש ושמו מיכיהו חז"ל אמרו שנקרא מיכה להורות שעבר בים צרה ואמר מי כמוך באלי"ם ה' שהוא נקרא רפה הכף מי כמוך כמו מיכה באלהים באלמים והשני מי כמוך נאדר ה"כף דגושה. ומ"ש ושמו מיכהו כדרך הצדיקים ושמו בועז שאחז"ל הצדיקי' שמם קודם הנה פי' י' דף קנ"ט בב"ר ע"א ושמו מנוח הרשעי' קודמין לשמן נבל שמו גלית שמו שבע בן בברי שמו אבל הצדיקים שמם קודם ושמו אלקנה ושמו ישי ושמו בועז ושמו מרדכי ושמו מנוח דומים לבוראם ושמי ה' אתיבון ליה והכתיב ולרבקה אח ושמו לבן רבי יצחק אומר אפרדכסוס ור' ברכי' אמר מלובן ברשע אתיבון ושמו מיכיהו לפי שהי' מקבל אורחין נכתב שמו כשם הצדיקי' עד כאן ביארתיו בסדר נשא השני בכלי חמדה ומ"ש באן מיכיהו ובכל הפסוקים מכאן ואילך מיכה מהריי"א ז"ל בתב מיכיהו בקטנותו ובנערותו ז"ש ושמו מיכהו שהוא שם ההקטנה ואחרי היותו איש נקרא מיכה וז"ש והאיש מיכה שנקר' מיכה אחרי שהיה איש ונקרא כן תמיד אחרי כן ע"כ. **ולע"דן** כי מיכיהו נקרא לשבח בבחינת המצוה רבה שהיה מקבל אורחים וז"ש ושמו מיכיהו ע"ד עדות ביהוסף שמו שיהיה שם י"הו שלם אמנם בבחינת הע"א שנמשך אחריה נאמר מיכה והאיש מיכה לו בית אלהים שהוא לשון חול וזה סיבת לגרוע ממנו שם י"הו הקדוש ונזכר תמיד בשם מיכה ויסתייע סברתי ממאמר חז"ל הנזכ' שכתיב בו ושמו מיכיהו ולא כתב ומיכיהו שמו כעין נבל שמו גלית שמו אלא כעין ושמו בועז וזולתו כי היה מקבל אורחים אשר לסיבה זו בעינה נאמר גם כן מיכיהו לשבח ולא לגנאי כאמור:

**ב**

**ויאמר** לאמו אלף ומאה וכו' רש"י ז"ל כתב אשר לוקח לך אשר גנב ממך ויש לו דומה כי אשה עצורה לנו עצורה ממנו ואת אלית קלל' כל מי שגנבו וגם אמרת הקלל' באזני הנה הכסף אני מודה לך עליו שהוא בידי שאני לקחתיו ע"כ וכן פירש הרל"בג ז"ל וה"רדק ז"ל כתב אשר לקח לך הכסף אשר לך אשר לוקח ונגנב מאתך ואת אלית וכו' כפירוש רש"י ז"ל ומהריי"א ז"ל כתב שהסך הזה של אלף ומאה כסף ידוע אצלם והיא היתה מארר' ומקללת ובנה חס על כבוד אמו ולקללותיה ז"ש את אלית ואל זה חששתי וגם אמרת באזני והאמירה היא שאמרת שהנה הכסף אתי בהשערתך הנכונה והנני מודה ליך שאני לקחתיו ולפי זה המאמר של ואת הוא אלית וגם אמרת באזני הנה הכסף אתי והגזרה היא אני לקחתיו ר"ל אמת אמרת והשיבה לו אמו ברוך בני לה' רוצה לומר אין הקללות תופשות בך אבל אתה ברוך תהיה מכל העמים כיון שהודית עכ"ל:

**ולע**"**דן** במה שאמר לוקח לך ולא אמר לוקח ממך שהבחור הזה מתחטא עם אמו והיה לדבר צחות ולומר האלף ומאה כסף אשר לוקח הנה לך לוקח שבקחתי אותם הרי הוא לך כי עובר ירך אמו ואני כמוך נמצא שלוקח ממך והלך לך כי כמוני כמוך ויהי בידך ואת לא כן תדמי אלא אלית קללות וגם אמרת באזני הקללות כאילו רצונך שיכנסו דבריך באזני ואלכד ברשת קללותיך אם אני לקחתי הכסף ואולי אל זה רמז באומרו ואת אלית דכתיב בי"וד ואתי אלית כלו' ואותי אלית שהרי אמרת באזני ואם הקללות לזרים לא היה לך לדבר באזני אלא בשופר תרימי קולך על פני חוצות שישמעום עד שלזה אני מוכרח להודות הנה הכסף אתי ולא שלקחתיו מיד הגנב אלא אני לקחתיו והוכרח להקדים לה הנה הכסף אתי להשיב נפשה לומר לה הנה הכסף במשקלו הידוע אתי הוא שלא הוצאתיו לבהלה ובזה מובן שהוצרך לומר הנה הכסף אתי אני לקחתיו ואז השיבה לו אמו ברוך בני לה' רוצה לומר השי"ת יהפך לך את הקללות שקללתיך לברכה שתהיה ברוך ולא ארור או אפש' שתיבת לך היא גיזרת אשר לוקח והכי קאמר האלף ומאה כסף אשר לוקח לא נאבד אלא לך יהיה כי את אלית וכו' הנה הכסף אתי וכו' ובדרך הלצה כעין מהריי"א ז"ל אפשר לפרש כי אמו של מיכה צעקה על הכסף שלקח ממנה ואמרה אלות כיון שראתה שלא הועלה בכל קללותיה פחדה פן בנה מיכה מהיותו נתבע יחזור להיות תובע לומר מדוע לא שמרת אותו כראוי שכספים אין להם שמירה אלא בקרקע ויום ולילה לא ישבותו מחרחר ריב לזה נתחכמה לומר לו למיכה אחר כל האלות והחרדות הנה מצאתי הכסף אתי ועמי כמדומה אלי שהנחתיו במקום אחד ולא מצאתיו שם ולכך צעקתי בכל אותם האלות וזה ממנהג השנים בכל יום לעשות כיוצא בזה ז"ש

ויאמר לאמו אלף ומאה הכסף האמת הוא אשר לוקח לך נמצא שגזיר' הכתוב של אלף ומאה הכסף הגיזרה היא אשר לוקח לך כי ערמתך לא תועיל ליך כאן ז"ש ואת אלית בתחילה וגם אמרת באזני מאמר סותר אותם האלות שהרי גם אמר' דע בני שהכסף הנה הוא אתי אני אמך והוכרחת לומר כן באזני בסוד כדי שלא ישמעו השכני' הנחשבים ויתרעמו עמך על האלות אשר אלית וחשדת כשרים הנה דעי לך אמי שהנה אני לקחתיו באופן שאני לקחתיו הוא גיזרת הכתוב מעין מה שפי' מהרי"א ז"ל וניחא לי טפי לשון הפסוק שאומ' הנה הכסף אתי שהוא מדברי אמו של מיכה על עצמה דלפי' מהרי"א הי"לל בני הכסף אתך דאומרו אתי הוא דחוק שמורה מדב' על עצמו ולכך אומר אתי אבל אמו אתך אמרה והמכריח פירוש מהרי"א ז"ל ופירושי זה הוא כפל הנה הכסף אתי אני לקחתיו ועוד שהי"לל ואני לקחתיו בוא"ו:

**ג**

**וישב** את אלף ומאה הכסף וכו' קשה אומרו פעמים וישב את אלף ומאה הכסף לאמו וישב את הכסף לאמו וכו' כי אחד מהם מספיק ורש"י ז"ל פירש הראשון וישב אמר להחזירו לה ובמקום שהוא שם הרי הוא ברשותך הקדש הקדשתי אותו מידי לבני קבלתי עלי למוסרו מידי לידך לשם פסל ומסכה תנהו לי עתה ומידי אני אשיבם אליך עד כאן וזהו וישב את הכסף לאמו שנית שנתנו בפועל בידה ממש והר"דק ז"ל פירש וישב את אלף ומאה הכסף לאמו שהשיבם לה בפועל ואמו אמרה לו אחר שהשבת אותו לי הנה הקדשתי הכסף מידי לידך שתעשה ממנו פסל ומסבה והשיבתו לו ומיכ' לא רצה להשתדל בו לעשו' פסל ומסכה והשיבו פעם אחרת לאמו וז"ש שנית וישב את הכסף לאמו ואמו לקחה מאתים כסף ונתנתם לצורף לעשות פסל ומסכה והמאתים כסף היו שכר הצורף ובתשע מאות עשה הפסל ומסכה עכ"ל ומדבריו אלה נר' שהיו שתי ההשבות בפועל ממש ולא כפרש"י ז"ל וכן פירש הרל"בג ז"ל ומהרי"א ז"ל גם מדבריו שההקדש הזה כעת עשאתו אחר שהחזיר אותו לה ומהרי"א ז"ל סובר שהקדש זה כשנאבד קדשתו לכשתמצאנו יהיה קדש מידי לבני אמסרנו ועתה אשיבנו לך וכן עשתה שמיד השיבתו לו והוא לא רצה לקחתו ולא לצוות לעשות פסל אבל השיב שנית הכסף לאמו רצה לו' כך עשי את אמי כרצונך וידי אל תהי בו ע"כ תורף דבריו.

**ולע"דן** שהשבה אחת היתה כאן והיא אשר הזכירה הכתו' ראשונה וישב את אלף ומאה וכו' לאמו אמנם הפסוק השני שאומר וישב את הכסף לאמו לא יתחייב שבא להורות על מציאות השבה שנית כדברי המפרשים ז"ל אבל כוונתו להורות על זריזותה לקיים נדרה שתכף ומיד כאשר וישב את הכסף לאמו אז מיד ותקח אמו וכו' ותתן לצורף ובזה

מובן שבפסוק הראשון פרט לך הכתוב סך הכסף ומניינו אמנם בפסוק הזה שלא בא אלא להורות על תכיפות לקיחתה הכסף ותתו לצורף מה צורך לפרט משקלו לכך אמר הכתוב וישב את הכסף לאמו וסמיך ליה ותקח אמו וכו' ותתנהו לצורף אמנם בענין זמן ההקדש הזה שזכרתי מחלוק' הר"דק ומהריי"א שלמהריי"א ההקדש קודם המצאו ולהרד"ק הקדישתו אחר המצאו כאשר כתבתי ול"עד אני אומר ששניהם צדקו יחדיו והאמת כדברי שניהם ששתי הקדשות היו כאן שהאשה הזו הקדישה הכסף הזה ראשונ' כשניקח ממנה כדברי הר"דק ז"ל ועתה כשהשיבו מיכה הקדישתו שנית כדי שלא יהיה ההקדש האי כהקדש טעות או במקדיש דבר שאינו ברשותו שאיננו כלום דאיש כי יקדיש את ביתו קדש ודרשו חז"ל מה ביתו ברשותו אף כל ברשותו וזה כיון הכתוב באומרו הקדש הקדשתי את הכסף בכפל הקדש הקדשתי רמזה לשתי ההקדשות הקדש קודם המצאם והקדשתי עתה לאחר שמצאתים. או אפשר בכפל הקדש הקדשתי האחד על הקדש דמים והמעות והשני הקדשתי לתתם מידי ליד בני רוצה לומר תכף להגיעם בידי מידי לבני בלי איחור ועיכוב באופן שלעומת זה ועתה אשיבנו לך עתה מיד או רמזה מידי לבני כפי' רשי"י ז"ל על שתשתדל להגיע סך המעות הנמצאות מידי לבני ולא על ידי שליח ולכן ועתה אשיבנו לך לקיים נדרי בכל חלקיו גם בחלק היותו ניתן מידי לבני שיתגלגל על ידי ומה שאמר הקדשתי את הכסף להי' מאומרו להי' נראה כמו שכתב הרלב"ג ז"ל זה לשונו לעשות פסל ומסכה אשר היו הצורו' שיטעו בהם האנשי' אז ויחשבו שיהיה בהם כח להגיד העתידות מצד עוררם כה הדמיוני וידמה שלזאת הסיבה עשאום מתחילה לא לשם עבודת אלילים ויורה על זה ממה שאמרה הקדשתי הכסף להי' ויהי בבית מיכיהו כדי שיגיד לו העתידות לפי מחשבתם עד כאן לשונו ומהריי"א ז"ל כתב סעד לדברי הרלב"ג זה לשונו וכבר כתב הרלב"ג שבהתחלת זה הפסל לא היה כי אם להורדת הרוחניות והשפע מאת האל יתברך ונ"ל שלכן אמר בכאן שם אלהים עם היות שאחז"ל כל אלהים האמור במיכה חול חוץ מאחד והוא בית האלהים אשר בשילה עד כאן לשונו הרי שהוציא מהריי"א ז"ל מן הכלל בית אלהים שהוא קדש שאין למדים מן הכללות ואפי' במקום שנאמר בהם חוץ והראיה שהביא הרלב"ג אינה ראיה גמורה כי הרי מצינו בסמוך עתה ידעתי כי ייטיב ה' לי כי היה לי הלוי לכהן אשר צריכים אנו לומר כי הפסל הזה לאמצעי בחרו בינו ובין השם יתברך כאשר טעו דור אנוש וכאשר הרחבתי בסדר תשא בכלי חמדה ולעולם אימא לר דעבודת אלילים היתה רק דרך אמצעי:

**ד**

**וישב** את הכסף כבר נתבאר בשם הר"דק ז"ל אומרו ותקח אמו מאתים כסף לשכירות הצורף והנשאר תשע מאות כסף לעשות פסל ומסכה ומהרי"א ז"ל כתב שמהאלף לקחה סך מאתים כסף ותתנהו לצורף ויעשהו לסך כסף זה של מאתים פסל ומסכה ושאר הכסף נשאר בידה ולא שלמה את נדרה כי אם במאתים לבד והשאר חמדה לה לעצמה שאמרה הרבה ועשתה מעט עד כאן:

**ולע"דן** במה שאמר ותקח אמו מאתים כסף ותתנהו לצורף לעשו' הפסל ומסכ' מהמאתי' כדברי מהרי"א אבל במ"ש שמעלה בנדרה אפשר שמעולם לא הקדיש' אלא המאתים לבד ונדקדק כן מאומרה הקדש הקדשתי את הכסף ולא קאמרה הקדש הקדשתיו להי' שהיה חוזר הקדשתיו אל כל סך הכסף הנז' אבל באומרה הקדשתי את הכסף ר"ל את הכסף הידוע אצלי בהקדישי אותו דהיינו הכסף הידוע הראוי להקדיש המבזבז אל יבזבז יותר מחומש. או אפש' ותקח אמו רוצה לומ' ותקח אמו לעצמ' מאתי' והשאר ותתנהו לצורף ויעשהו וכו' ותיבת ותתנהו חוזר אל תיבת הכסף של תחילת המקרא ומה שאמר ויהי בבית מיכיהו למהרי"א ז"ל על הפסל המסכה הנזכ' כי שאר הכסף לקחתו אמו (לקחתו אמו) של מיכה לעצמה וכבר כתבתי מה שכתב הרלב"ג ויהי בבית מיכיהו לא לעבוד אותו כי אם שיגיד לו העתידות לפי דעתה עד כאן:

**ול"עדן** שמיכיהו לא נטה אחריו בעת ההיא והראיה שלא (נשכל) [נכשל] בעשייתו כי אמו לקחה ונתנה לצורף כדכתיב ותקח אמו וכו' לא מיכיהו כי עדיין לא נכשל בע"א וזהו שאמר ויהי בבית מיכיהו שהיה שם בביתו כאחד מהכלים לא בחשיבות אלוה או אמר ויהי בבית מיכיהו בצנעה בתיר ביתו ואחר כר עשה לו בית אלהים בפרסו' והיינו שהזכירו בשם מיכיהו בפסו' אמנם בפסוק הבא אחריו שכבר קבלו עליו לאלוה ויעש לו בית כדכתיב והאיש מיכה לו בית אלהים וכל אלהים האמור במיכה חול אז גרע משמו וכתב והאיש מיכה ולא מיכיהו:

**ה**

**והאיש** מיכה לו בית אלהים רש"י ז"ל בית טעון כל אלהי' האמורים בפרשה זו חול חוץ מכל ימי בית האלהים בשילה וימלא את יד אחד מבניו חנכו לעבודת הפסל להיות כהן לפניו כל חינוך דבר שהאדם נכנס בו לשם גדולה קרויה מילוי ידים רישווטי"ר בלעז וכשנותנים פקידות לאדם קורין למתן רישווטי"ר בלעז עד כאן וכן הביא הרד"ק ובתיבת וימלא כתב הרד"ק שהקריב קרבנותיו על יד אח' מבניו וכן ומלאת יד אהרן ויד בניו ע"כ: ובדבריהם אני מבין אומרו שם האלהים ב"הא הידיעה להבדיל ולהורות על האלהים הידוע יתב' ויתעלה שמו לעולמי עד ובכל השאר כתיב אלהים כי הם חול

כמו שאחז"ל ומה שאמר ויעש לו אפוד ותרפים הרלב"ג כתב זה לשונו וכבר עשה לו מיכה בית מיוחד לזה הפסל והמסכ' ועשה מהם אפד ותרפי' וקראו אותו בית אלהים לחושבו כי שכינתו תשרה שם ומלא יד אחד מבניו להיות לו כהן להגיד לו העתידות עד כאן הרי שהמילוי הזה אינו לקרבנות כדברי הרד"ק ולדברי הרלב"ג ויעש אפד ותרפי' מהפסל ומסכה הנזכרת אמנם מהרי"א ז"ל כתב שמלבד הפסל והמסכה אשר עשתה אמו מכספה עשה אפד ותרפי' משלו ומלא יד אחד מבניו לכהן להקריב קרבן עד כאן תורף דבריו וכן נראה מדברי הר"דק ז"ל ממה שכתב בסמוך בפסוק ויאמרו לו שאל נא באלהים וכו' כי שם ביאר ענין התרפים ומהותם שהוא ענין זולת פסל ומסכה עיין שם: **ולע"דן** שאפשר לומר כי הפסל ומסכה היה בסתר ובצנעה וכמו שהזכיר ויהי בבית מיכיהו רוצה לומר בביתו המיוחד לו לבדו והאיש הזה עשה בפרסום בית אלהים לשם ה' ושם אפד ותרפים להגיד העתידות כעין התרפים של לבן ולהעלים הענין בהתחלתו פן ארץ מתקוממה לו לכך נתחכם לעשות כהן אחד מבניו שלא יודעו הדברים חוצה אלא הכהן מבניו והע"א שם בסתר כמו שאמ' ויהי בבית מיכיהו באופן שהיו כאן שני בתים ויסייע לזה לשון הפסוק בסמוך ויענו חמשת האנשי' וכו' הידעתם כי יש בבתים האלה בתים האלה לשון רבים מורה שיש שני בתים ופתח באפד ותרפים וסיים בפסל ומסכה לומר שהיו האפד ותרפים בגלוי בבית אחד ופסל ומסכה שם בסתר בבית מיכה כאמור: או אפשר שויהי בבית מיכיהו הכתוב קורא אותו כן לומר שאין בו קדושת בית אלהים והאיש מיכ' לא כן ידמה בלבבו כי והאיש מיכה לו בית אלהי' רוצ' לומר לו ובעיניו חשוב בית אלי"ם והיינו דלא כתיב בית אלהים לו ובסמוך בפסוק ויהי בבית מיכה בס"ד אכתוב כיוצא בזה:

1

**בימים** ההם אין מלך בישראל כו' הר"דק כתב אמר זה לפי שעש' מיכה פסל ולא היה מי שימחה בידו כי אין מלך שופט בישראל בימים ההם עכ"ל וכן כתב הרלב"ג ז"ל והוסיף לומר ולזה ראוי שנאמ' שזה היה אחר המלך שהיה מונע אותם מזה אם היה חי והוא יהושע שיהושע הזהיר מאד על בעור ע"א כי גם עלי שהי' נכבד מכל אשר לפניו מהשופטי' לא בערו בימיו הבעלים והעשתרות עד שבא שמואל ולזה ידמה שהיה זה הענין בין יהושע לעתניאל ויורה על זה אומרו בספור זה ששבט הדני היה מבקש לו נחלה וזה היה אחרי מות יהושע עד כאן תורף דבריו ובדבריו מדוקד' לשון אין מלך ולא כתב אין שופט אם הדברי' ארעו כסדר שנכתבו בימי השופטים אלא ודאי באומרו אין מלך מכלל דבימים הקודמי' היה מלך דדוקא בימים ההם אין מלך ומהרי"א ז"ל כתב

על פי שיטתו שהיה ענין מיכה אחרי שמשון כי בימים ההם שאירע ענין מיכה אין מלך בישראל ולא שופט אלא שלפי ששמשון היה עדין חי בכבלי ברזל ביד פלשתים אסור בכבלי עוני לכך לא כתב בפירו' אין מלך ולא שופט שאעפ"י שהיה אסור בזיקים סוף סוף הרי היה להם שופט ולא יצדק לומר מאמר החלטי אין מלך ואין שופט כי שופט היה להם אבל לא היה בתוכם לכך כתב אין מלך בישראל עד כאן תורף דבריו. ובפסוק יש לדקדק למה בא פסוק זה בין הדבקים ולא נכתב בתחילת כל הענין דהי"לל בימי' ההם אין מלך בישר' ויהי איש מהר אפרים וכו' אכל זה יוכיח מה שזכרתי בפסוק הקודם שבתחילה נעשה הכל בסתר ולכך לא יצדק להקדים ולומר בימים ההם אין מלך וכו' ויהי איש מהר אפרים כי לא הונח שהיה מלך מה יעלה בידו לעשות בדברים הנעשים בצנעה ובסתר הנסתרות לה' אלהינו אמנם כאן באמצע הענין שמלאו לבו לעשות לו כהן ולאחד מבניו אין זה אלא זדון לבו שאין פחד לנגד עיניו ולכן אמר בימים ההם אין מלך בישראל וכו' שזה גרם ויהי נער כו' ויאמר לו מיכ' וכו' שעשה הלוי לו לכהן כי איש הישר בעיניו יעשה ובסמוך בסייעתא דשמיא בפסוק ויהי בימים ההם ומלך אין וכו' אניף ידי שנית בזה:

ז

**ויהי** נער מבית לחם יהודה חז"ל בבבא בתרא פי"נ ממשפח' יהודה אלמא מיהודה קאתי והוא לוי אלמא מלוי קאתי אבוה מלוי ואמיה מיהודה אי נמי מתוך שעשה מעשה מנשה דאתי מיהודה קארי ליה ממשפח' יהודה דכתיב ויהונתן בן גרשון בן מנשה הוא ובניו היו כהנים לשבט הדני עד גלו' הארץ וכי בן מנשה הוא והלא בן משה הוא דכתיב ובני משה גרשום ואליעזר אלא מתוך שעשה כמעש' מנשה תלאו הכתוב במנשה מכאן שתולים הקלקלה במקולקל עד כאן ורש"י ז"ל הביא כלישנא בתרא לבד משום דללישנא קמא הוה בעי למיזל דמשפחת האם קרויה משפחה וליתא דמסקנא היא דאינה קרויה ובסמוך אקיים דברי הגמרא ואליבא דהילכת' דמשפחת האם אינ' קרוי' משפחה עיין שם וכן הביא הר"דק ז"ל והרחיב שהרי המעשה האלה כאלו הוא בן מנשה הבא מיהודה ולא כבן משה ולכך תלאו ממשפחת יהודה והוסיף לומר שמאמר ממשפחת יהודה חוזר אל בית לחם הנז' כי לפי שיש בית לחם אחרת הוצרך לומר כאן בית לחם יהודה אשר הבית לחם היא ממשפחת יהודה לא הנער שהנער הוא לוי והאומרים שאמו ממשפחת יהודה לא מצינו יחוס האדם אחרי אמו כי מה שכתוב כל אלה בני מכיר אבי גלעד והיה שגוב ויאיר בני בת מחיר בעבור הערים אמר כן והוא גר שם בבית לחם יהודה ואעפ"י שהיה לוי והיו ללויים ערים לשבת זה גר שם בבית לחם יהודה ע"כ וכן כתב הרלב"ג

ז"ל ומהריי"א ז"ל פירשו גם כן שמאמר ממשפחת יהודה חוזר לסימן לבית לחם הנז' לפי שהיו שתי בית לחם:

**ולע"דן** לומר ולקיים מה שאמרו בגמרא דאבוה מלוי ואמיה מיהוד' ועכ"ז לא מצינו למילף משם דמשפחת האם קרויה משפחה אלא מטעמא דמסיק דתולין הקלקלה במקולקל ולא שתהיה הקלקלה בלי שייכות אבל התליה תהיה בדרך ישרה שכיון שאמו של זה הלוי מיהוד' קאתי כדקס"ד לכך נתלה יפה במנשה שכיון שמנשה בא מיהודה ועבד ע"א וזה גם כן אמו ממשפחת יהודה זה נדמה למנשה שיצא מגזע יהודה ולכך כתב הפסו' בן מנשה כדמסיק בגמרא מתוך שעשה מעשה מנשה תלאו הכתוב במנשה כמ"ש שמנשה שבא מיהוד' ועבד ע"א וזה גם כן שבא ממשפחת יהודה מאמו ראוי לתלותו במנשה שבא מיהודה ולא מצינו למילף דמשפחת האם קרויה משפח' לענין דינא דנחלות וזולת דקרא דקאמר ממשפח' יהודה לענין יוחסין קאמר שנדמ' זה במעשיו למנשה וראוי לתלותו בו במנשה וכי מייתי בגמרא ראיה לתולין קלקלה במקולקל מענין ואותו ילדה אחרי אבשלום במכ"ש קא מייתי ראיה דכיון דהתם קרי ליה ילד' אחרי אבשלום עם היות האמהות מתחלפות אבשלום בן (מערת) [מעכה] ואדניה בן חגית מכל שכן שראוי לתלות הנער הזה במנשה כיון שבא מיהוד' כמו מנשה והבן זה מאד שעולה אליבא דמסקנ' דשמעת' דבב' בתר' כשתדקדק בענין מאד ובענין הזה מאמר הירושלמי פרק הרואה זה לשונו ר' הונ' ושמעון קמטריא ויהונתן בן גרשון בן מנשה נ"ון תלויה אם זכה בן משה ואם לאו בן מנשה עד כאן וכתב החכם השלם נ"ע ביפה מראה זה לשונו אם זכה בן משה ששמו' כתב ספר שופטים ואז היה חי יהונתן והיה לו תקוה שישוב בתשובה כדעבד בימי דוד להכי קאמר אם זכה בן משה ואם לאו בן מנשה לפי שעבד ע"א כמותו ותולין הקלקלה במקולקל עכ"ל:

**ולע"דן** במה שזכרתי מבואר לפי שהיה מעורב ביהונתן ב' משפחות מצד האם ליהודה ומצד האב לוי בן גרשום לזה אמר אם זכה בן משה שזכות אביו ושרשו הקדוש שבא ממנו יופיע בו אם זכה ובן משה הוא אמנם אם לא זכה שרש יהודה שממנו עתיד ליצא מנשה שרש נחש וצפע הוא המופיע בזה תלוי לשלא יזכ' וראוי לתלותו במנש' עם היות שעדיין לא בא לעולם ותולין הקלקלה במקולקל מהטעם הנזכר והוא נכון מאד ואעפ"י שהרמב"ם ז"ל כתב בהלכות תשובה שאין דבר שימשוך האדם אל הטוב או אל הרע לא מערב' ולא תולדתו וכיוצא האמת כן הוא שלא יש דבר מכריע אבל מסייע כל דהו השורש ועל כן אמר אם זכה כו' אם לא זכה בן מנש' וכמו שהוכחתי בכלי חמד' מההי' דמאן דאוליד במאדים או אושיד דמא או מהלא או טבחא הרי שהורא' המערכה מורה

היא שפיכות הדם ויש לה תיקון מאוס ברע שפיכות דמים ובחור בטוב לשחוט ולמהול דכוותא בענין היחס הנושא אשה יבדוק באחיה שהשורש יסייע ואעפ"י שלא יכריע.
**ודע** כי בגמרא קא ס"ד לומר והוא לוי ששמו לוי לא שבא משבט לוי ולעולם ממשפחת יהודה הוא והקשו על זה ממה שנאמר כי היה לי הלוי לכהן ודחו דמשם השם בעלמא אלא שהכריחו בתר הכי שזה אי אפשר דהא יהונתן שמו והוכרחו לומר תירוץ דתולין הקלקלה במקולקל כמו שזכרתי ואפשר לומר עוד דלעולם מלוי הוא בין מהאב ומהאם ומ"ש ממשפחת יהוד' הפסו' עצמו מברר ואומר והוא לוי דמלוי קאתי ומה שנקרא ממשפחת יהודה על שם שנתגדל שם ביניהם ולמד מתכונותם וז"ש והוא לוי והוא גר שם כי על שגר שם נקרא ממשפחת יהודה על שם ונספחו וכו' לשון טפלה שנתטפל ליהודה ובארצם אבל הוא לוי ואמר והוא גר שם לרמוז דאתי מגרשום בן משה ולזה בא מקף בן גרשם גר שם לומר שברית כרותה לשפתי' וכיון שמשה נתנו לגרשם ליתרו כמו שאמרו חז"ל ושם האחד אליעזר נלכד גרשם לע"א לשזה הנער היוצא ממנו טעה כמו שאמרו חז"ל יעבוד אדם ע"א ואל יצטרך לבריות ולא ידע הפירוש הנכון עבודה שהיא זרה לו מכאן שאל יפתח אדם פיו לשטן והרד"ק ז"ל כתב והוא גר שם בבי' לחם יהודה היה גר ואעפ"י שהוא לוי וללויים היו ערים לשבת זה נתגורר שם על עסקי מחייתו עד כאן ובדבריו אני מבין אומרו והוא גר שם שתיב' והוא מיותרת די שיאמר וגר שם אומרו והוא רוצה לומר והוא אעפ"י שבא מלוי והיה לו לדור בערי הלויים עכ"ז גר שם על מחייתו וכלכלתו:

**ח**
**וילך** האיש מהעיר מבית לחם יהודה רש"י ז"ל לעשות דרכו דרך הליכתו עד כאן והר"דק ז"ל אעפ"י שהיו ללויים ערים לשבת נתגורר בבית לחם וכשלא מצא שם מחייתו יצא משם לגור באשר ימצא דרוצה לומר באשר ימצא שם מחייתו ובא עד בית מיכה ולא לכונה שיעמוד שם אלא לעשות דרכו משם ואילך עד כאן וכן כתב מהרי"א ז"ל: **ולע"דן** לדקדק אריכות לשון הכתו' וילך האיש מהעיר מבית לחם יהודה דמספיק שיאמר וילך האיש מבית לחם יהודה ומהו לעשו' דרכו שהוא בלתי מתיישב לפירושים הנזכרים ונראה כי כונת הפסוק לומר מה שזכרתי היות (העיר) [הנער] הזה הבא מגרשם ממושכן לע"א מימי קדם בארשת שפתי משה ע"ה ועוד שבא מיתרו שאמרו חז"ל אמר רבי אלעזר לעולם ידבק אדם בטובים שהרי משה נשא בת יתרו ויצא ממנו יהונתן וכו' שכמו שגרשם נעשה על ידי גרות משה ע"ה אשר הלך לגור עם יתרו כשמו גרשם כי אמר גר הייתי כן זה הלך לגור באשר ימצ' והיתה שיצא מעיר התהילה בית לחם לגור באשר

ימצא וזה כוון באומרו וילך האיש מהעיר בה"א הידיעה כי עיר תהילה היא והעד וילך איש מבית לחם וכו' ושם האיש אלימלך כו' וזה טע' כפל מהעיר מבית לחם יהודה כי אם היה אומר מבית לחם יהודה בלבד היה מורה מקום שהלך ממנו לבד אמנם באומרו מהעיר הורה האמור שעם היותה עיר גדול' ורחבת ידים הלך ממנה לגור באשר ימצא והיה סיבה מסובבת לבא עד הר אפרים שבכל המקומות שבין בית לחם להר אפרים לא מצא מנוח אשר ייטב לו שגם זה הוראה שביאתו וסיבובה היה כדי לעשות דרכו לשון לעשות מורה לעשות דרכו ממש אשר הוא בא ממנה ומקבת בור אשר ממנו נוקר הוא גרשון שניתן מימי יתרו ומשה לע"א כשהתנו דהבן הא' גרשם לע"א והאחד אליעזר לשמי' ושבא מיתרו כמו שאמרנו בשם חז"ל אשר כדי לעשו' דרכו הנער הזה בא מאותו הדרך ומאותו השרש שהזמין השטן שיצא מהעיר ההיא בית לחם עם היותה משובחת כאמור וגם קטרג השטן שלא מצא מנוח לו עד בואו הר אפרים עד בית מיכ' ושם הרגיע ומצא לו מנוח לעשו' דרכו זה דרכו כסל לו ללכ' אחרי הבעלים כמו שהיה התנאי בין יתרו ובין משה וכדי שלא יקשה לך איך משה הצדיק יעשה זאת להתחתן בבת כומר לע"א ולעשות התנאי הזה כבר כתבתי בשם הראשונים ז"ל בכלי חמדה שכיון שידע משה שיתרו היה חוקר גדול ובכל יום ויו' היה נעתק מע"א אל זולתה בראותו שאין בה ממש דוחה אות' ועובד זולתה וכן ביום שני ככה יעשה יתרו כל הימי' והראיה שאותו היום נדוהו על שכפר בע"א לכך בחר משה בתו כי ידע משה שסופו לרדת אל עומק האמת ולהכיר בוראו לכך התנה התנאי הזה וקראו גרשום גר לשי"ת כי בטח לא תצא תקלה ואעפ"י כן הוצרך הכתוב לתת התנצלות אל דבר זר כזה הוא מה שאמר כי אמ' גר הייתי בארץ נכריה ועב"ז שכונתו לשמים כאמור הנה נלכד בארשת שפתיו בנכדו הוא הנער הזה שיהונתן בן גרשום הוא וכמו שרמזתי למעלה והוא גר שם גרשם. או אפשר שאמר עד בית מיכה לעשו' דרכו ונדקדק שלא אמר עד הר אפרים אבל אמר ויבא הר אפרים וגבי מיכה כת' עד בית מיכה והכונה שלהיות בית מיכה בית פתוח לרווחה לעוברי' ושבים על כן בא הר אפרים ולא בא שם מצד הר אפרים עצמו אלא מצד היות שם בית מיכה ז"ש עד בית מיכה והתכלית לעשות צידת דרכו כי שם יותן לו כי לא על חינם האריך השי"ת אפו על מיכה עד גלות הארץ וכמו שאזכיר בפ' עד גלות הארץ בס"ד:

**ט**

**ויאמר** לו מיכה מאין תבא בשאלה אפשר שנשאל על המקום שבא ממנו או על השורש והמשפחה שלו ואילו הית' השאלה על המקום הי"לל מאין באת בלשון עבר אבל

באומרו תבא הוא על הוראת היחס שבכל יום ויום איש היחס והמעלה זרוק חוטר' אאוירא אעיקרא קאי ובכל יום ויום הוא בא מחדש משרשו בעשות פעולות נכונות מכוונות אל שרשו ובראותו נער כזה בן קדושים שאל על שתיהם מאין תבא והוא השיבו על שתיהם ואמ' לוי אנכי אם שאלתך על השורש שלי מקבת בור אשר ממנו נוקרתי לוי אנכי ודרך דרש נוכל לומר שהגיד לו שממשה קאתי אותו שאמ' מי אנכי כי אלך אל פרעה או מהאיש אשר ניתן על ידו התורה אנכי ה' אלהיך וכו' ז"ש לוי אנכי ואם שאלתך מאין על המקום שבאתי הנה הוא מבית לחם יהודה ואנכי הולך לגור ולא להשתקע באשר אמצא מנוח או כדפרש"י ז"ל באשר אמצא פרנסתי:

ו

**ויאמר** לו מיכה שבה עמדי הרלב"ג ז"ל כתב והנ' נמשך לבו של מיכ' אל שיהיה לו לכהן בביתו לשאול לו העתידות באמצעות הפסל והתרפי' שהיה משתמש בהם להתבודד הכח הדמיוני מבין שאר הרוחות לא שהפסל והתרפים ידברו חלילה ועכ"ז הנה התרפים דברו און על הרעב כי אין כח בקס' (להגיד עת) [להודעת] העתידו' באמת כמו שביארתי בספר מלחמות ה' עכ"ל: ומהריי"א ז"ל כתב בקש ממנו שישב עמו ועם היותו נער יהי לו בערך אב ועם היותו לוי יהי לו בערך כהן ז"ש והיה לי לאב ולכהן ומ"ש ואני אתן לך עשרת כסף לימים פרש"י לסוף השנה וערך בגדים זוג חליפ' בגדים שהם ערך וסדר לכל בני אדם כפי הראוי להם לשנה וערך בגדים אפרלי"מינט בלעז ומחייתיך ומזונותיך וילך הלוי אחר עצתו עד כאן וכן פי' הרד"ק ז"ל והוסיף ביאור גבי ערך בגדי' שהם הסדר של כל אדם לשנה אחת לימי הקיץ ואחד לימי החורף: ובמה שאמר וילך הלוי הוסיף ביאור הלך לצרכי מיכה ולמה שצוהו ונתרצה לישב עמו עד כאן. ומהריי"א ז"ל פירש לימים כפרש"י ז"ל אמנם במה שאמר וערך בגדים פי' בגדים הנערכי' אליו וכפי ערכו שהוא כהן שראוי לבגדי חמודות ע"כ ובמ"ש וילך הלוי כפרש"י ז"ל:

ו"**לעדן** לפרש כי נוהג שבעולם כשנכנס איש גר בבית נכבד הנה ינסהו לדעת מוצאו ומובאו ואם הוא הגון יפקידהו על כל ביתו ועל פיו יצאו ויבאו ז"ש ויאמר לו מיכה שבה עמדי כי לפי האמת שבה עמדי מיותר לא היה צריך להתחיל אלא ויאמ' לו מיכה אתה לאב לי ולכהן כי בודאי זה לא יהיה כי אם בשבתו עמו או הי"לל אם תשב עמדי תהיה לי לאב ולכהן מהו שבה עמדי אבל כוון למה שזכרנו שבה עמדי עד שאדע מוצאיך ומובאיך ואת' בטוב היישרתך ובאשר תבחי' המדו' המשובחות היה לי לאב ולכהן כי בראותי בך מדות חשובו' אתנך כאב לי ולכהן ז"ש והיה ולא כתיב ותהי' ואנכי אתן לך עשרת כסף לימים וערך זה הנזכר מעשר' כסף אתן לך בבגדי' שיהיו שוים עשר' כסף

לשנה כדי שלא יהיה ביניהו דין ודברי' ובראו' הלוי דבר הזה הלך לו אל ארצו בית לחם להביא כל אשר לו כי מצא לו מנוח אשר ייטב לו וז"ש וילך הלוי. או אפשר לפרשו כפירוש רש"י ז"ל והרד"ק ויגיד הכתוב מטוב מדותיו של הלוי הזה שהחזיק בענו' כזקנו ענו מאד שהוא יהונתן בן גרש' בן משה ע"ה שלא גבה לבו ולא רמו עיניו ללכת בגדולת הכהונה אלא וילך הלוי בכל הליכותיו הליכו' לוי כשהי' ולא הליכת כהן שמלא ידו מיכ' עליה כי לא גבה לבו ובכתובים שאחר זה בס"ד ארחיב בזה ב"ה:

**יא יב**

**ויואל** הלוי לשבת את האיש וכו' וימלא מיכה וכו' אמר כי הנער הזה ענו כאשר הגדנו בענין הכהונה שלא נתגא' בה כאמו' וילך הלוי ועתה הגיד כי גם בענין לאב ויואל הלוי לשבת את האיש ויהי הנער רוצה לומר היה הנער כנער קטן משרת ובעיניו של הנער היה כאחד מבניו של מיכה ואעפ"י שמיכה אמר לו שיהי' כאב לו וז"ש ויהי הנער שתיבת הנער מיותרת ועוד קרי ליה הלוי וקרי ליה הנער אלא ודאי הכי קאמ' שמטוב טעמו הבחור הזה החזיק עצמו כנער לשר' בכל כהו את מיכה אל כל אשר יאמר כי הוא זה וגם הוא החזיק עצמו כא' מבניו שכבן יכבד אב כן הנער הלוי מכבד את מיכה ולא שמיכה זלזל בו כי מיכה לא חסר דבר מדבריו אשר נדר לו שאם כנגד הכהונה בפיו דבר ולכהן ובידו מלא ז"ש וימלא מיכה את יד הלוי ויהי לו הנער לכהן רוצה לומ' אותו השפלות שנהג הלוי בעצמו כנער אדרב' הוא היה סבה עצמי' להיותו לכהן ז"ש ויהי לו הנע' לכהן ובזה נבין שינוי הסדר שבב' הכתובים האלה שבפסוק הראשון הוא אומר ויהי הנער לו שתיבת לו באחרונה ובכתוב השני הוא אומר ויהי לו הנער לכהן כי הפ' הראשון מדבר בלוי עצמו שהיה הנער מצד עצמו והיה לו כאחד מבניו מכבדו כאב אמנ' מיכה כבדו וחבבו ויהי לו למיכ' ובעיניו הנער היה חשוב מאד לכהן ואעפ"י שהיה כנער במנהגיו לא הפסי' כלו' כי השפל ושח בעיניו הוא הרום אנשים שכולם ירוממוהו וכנגד חלוקת לאב אמר ויהי בבית מיכה רוצה לומר שהפקיד אותו על ביתו ויהי הוא הפטרון והגדול בבית מיכה על פיו יהיה כל דבר על דרך מה שנאמר ביוסף הצדיק ע"ה ויהי בבית אדניו המצרי וזהו ויהי בבית מיכה שהוא היה העיקרי והראשי כאב לכולם מפאת עצמ' שכבדוהו כאשר נדרו לו לא נפל מדבריה' ארצה עוד אפשר שאמר ויהי בבית מיכה ונבין גם כן איך זרע קדושה בן בנו של אותו צדיק משה ע"ה בן עובד ע"א וכומר אליה וברצון טוב שכתוב ויואל הלוי לשבת את האיש ונרא' להבין זה במה שאמרו חז"ל בירושלמי דברכות פרק הרואה בעון קומי רבי שמואל בר נחמן כומר לע"א היה והאריך ימים אלא ע"ש שהיתה עינו צרה בע"א שלו כיצד היתה עינו

צרה בע"א שלו הוה בר נש אתי למיקרבה תור אימר או גדי לע"א ואמר ליה פיסיה עלי והוה אמר ליה מה זו מועילה לך לא רואה ולא שומעת לא אוכלת ולא שותה לא מטיבה ולא מריעה ולא מדברת א"ל חייך ומה נעביד ואמר ליה אזיל עביד ואייתי לי חד פנך סולת ואתקין עליו י' ביעין ואתקין קומוי והוא אכל מכל מה דאתי ואנא מפייס ליה עלך מכיון דהוה אזיל הוה אכיל לון זמנא חדא אתא חד בר פחין אמ' ליה ואם אינ' מועילה כלום את מה עביד הכא אמ' ליה בגין חיי כיון שעמד דוד המלך שלח והביאו אמר לו את בן בנו של אותו צדיק ואתה עובד ע"א אמר לו כך אני מקובל מבי' אבי אבא מכור עצמך לע"ז ואל תצטרך לבריות אמר לו ח"ו לא אמר כן אלא מכור עצמך לעבודה שהיא זרה לך ואל תצטרך לבריות כיון שרא' דוד כך שהיה אוהב את הממון מה עשה העבירו קומוס על תסבריות שלו ההי"ד ושמואל בן גרשם בן מנשה נגיד על האוצרות שמינהו על תסבריו' מתיבין לרשב"ן והכתיב עד יום גלות הארץ אלא כיון שמת דוד עמד שלמה והחליף סנקליטין שלו חזר לקלקולו הראשון ה"הד ונביא אחד זקן יושב בבית אל אמרין הוא היה עכ"לה: ויש לדקדק בו ראשונה דכיון שאמר לו כשרצ' להקריב לפניה תור או אימר או גדי מה זו מועילה לך אינה לא רואה ולא שומעת וכו' לא מטיבה ולא מריעה וכוי אם כן כי אמר לו שנית חייך ומה נעביד ואמר ליה אזיל עביד ואייתי לי חד פנך וכו' דגם בזאת העבוד' הטענה הראשונה של מה זו מועילה לך וכו' במקומה היא עומדת ועוד קשה אומרו ח"ו לא אמר כן דכיון שמשנה ההבנה מעבודה זרה לעבודה שהיא זרה לא היה לו לומר ח"ו לא אמ' כן אלא ח"ו אין הדבר בן שהכונ' תהיה אין פירושו של דבר כן גם צריך לדקדק יתור הלשון שבדברי המאמר גבי אמר לו חס ושלום לא כן אלא מכור עצמך לעבודה שהיא זרה לך ואל תצטרך לבריות שאומרו אל תצטרך לבריות אין מחדש לו בו דבר עד שיחזור לאומ' שנית כי מה שחדש לו דוד ע"ה הוא במה שאמר לע"א שהוא הבין ע"א ממש ואין הדבר כן אלא עבודה שהיא זרה לך וא"כ מספיק שיאמר לו אמ' ליה ח"ו לא אמר כן אלא מכור עצמך לעבודה שהי' זרה לך וע"ק במ"ש כיון שרא' דוד כך שהוא אוהב ממון מה עש' וכו' והלא לאו מאהבת ממון עשה כן אלא שלא להצטרך לבריו' וההכרח לא יגונ' והנ' החכ' השל' נ"ע בס' יפה מרא' כת' בפי' מאמ' זה ז"ל א"ל חייך ומה נעביד פי' כשהיה אדם בא להקריב שור או איל או גדי היה א"ל לו שאין בו ממש כדי להשיבו וכשמתחלה היה בא אדם להמלך עמו מה יעשה להקריב לפניו לא היה מגלה לו שאין בה ממש שא"כ יתפרסם לכל ויקלקל ענייננו אבל היה מיעצו להקריב דבר מועט כגון קערת סלת בעשרה בצים כי בזה די לו לפייס עליו עכ"ל ובזה נסתלקה הקושיא הא' אלא שהלשון מגומגם קצת לפי' שאו' אמר ליה חייך ומה

נעביד וא"ו ומה נעביד מוסיף על ענין ראשון הוא ואילו כדבריו ז"ל הי"לל אמ' ליה חייך מה נעביד זאת ועוד דמה שאומר אחר כך זמנא חדא אתא חד בר פחין אמר ליה אם אין מועילה כלום וכו' לדבריו ז"ל היה לו להקדימו סמוך אל ולא מריעה ולא מדברת זמנא חדא אתא חד בר פחין וכו' כיון שמאמר אמר ליה חייך ומה נעביד אינו נמשך אחר ענין הוה בר נש אתי וכו' אבל הוא ענין בפני עצמו דהיינו דכשהיה בא מתחילה להתייעץ עמו ושואל מעמו חייך מה נעביד וכו' אם כן למה הפסיק בו והיה אפשר לומר שרצה להסמיך לזמנא חדא וכו' כיון שעמד דוד כו' ששמע מה שאמ' בגין חיי ולכך כשעמד דוד שלח אחריו כי יש בו תקוה כיון שעבודתו לע"א בעד תכלי' היא בטל דבר בטלה אהבה אבל עדיין הקושיא עומדת בסיגנון אחר דהי"לל תחילה הוה אמר ליה מה נעביד ואמ' ליה אזיל עביד ואייתי לי חד פנך וכו' עד הוה אכיל הוה בר נש אתי למקרבה חד תור וכו' ולא מריעה ולא מדברת זמנא חדא אתא חד בר פחין וכו' עד תום המאמר ובזה היה הדבר ברור ועוד קשה דלפי פירושו ז"ל לא אתי שפיר עינו צרה בע"א דצרות עין משמע שהמביא היה רוצה להביא תור או אימר ולפחו' גדי והוא היה עינו צרה ודוחהו עד שאחר כך יתרצה זה עצמו בהביא לו מעט סולת ובצים תמורת שור או שה אבל אם הם שני בני אדם לא שייך האי לישנא דעינו צרה ועוד קשיא לי על דבריו מצד הענין כי מה טעם כשמביא תור או אימר וכו' מבטלו לגמרי שלא יביא כלל וכשבא להתייעץ עמו ואומ' אמר לו חייך ומה נעביד היה מייעץ אותו שיביא מעט סולת והשכל נותן כי בזו שבא להתייעץ אל ייעצהו לפי דרכו אלא עצה נכונה ויאמר לו לך לשלו' מה לך לרדוף אחרי ההבל ואחרי אשר לא יועיל כי לא ירעו וגם הטב אין אותם אמנם בשכבר הביא תור ואימר היה ראוי לעשות הפרשה שיחליפנו וימיר אותו במעט סולת ובצים ולקושיא זו אליץ בעד החכם השלם ז"ל ואומר כי כיון שקנה האימר או התור וגדי אם היה נכנס עמו בפשרות לומר לו להביא סולת וביצים לא ישמע אליו כי יאמ' כבר קניתיו ואעשה קרבני מן העשוי ולא אחליפנו ולא אמיר לכך הוכרח בחלוקת תור ואימר לעקור את הכל ולומר מה זו מועילה אמנ' בחלוק' אמר ליה חייך ומה נעביד כשיאמ' להם פשרה שיביאו דבר מועט סולת ובצים ישמעו אליו ויקובלו דבריו ואס יאמר להם שלא יביאו כלל אפשר שישמעו דבריו או יתגלו הדברים חוצה ויבוטל הענין לגמרי ותפשת מועט תפשת תפשת מרובה לא תפשת:

**ונראה** כי כשהיה רוצה להקריב לפניו תור או אימר וכו' היה עינו צרה בע"א שלא יחשיבו כקרבן חשוב ולכך היה דוחה אותו ואו' לו מה זה מועיל' וכו' אשר אחרי דבריו אלה מי פתי יסור הנה עוד להפציר ולזה אומר שאם היה פתי עד שאחר כל האזהרות

הללו היה מפציר ואומר לו חייך ומה נעביד שלשון חייך מורה על מי ששואל על דבר הכרחי ואומר חייך מאחר שאמרת מה זו מועילה וכו' חייך נא הודיעני תקנה ומה נעביד הו"או מקושרת עם הקודם כאמו' ואמ' ליה אזיל עביד וכו' דכיון שהיה פתי בל כר עד שלא הבין מהנזכ' שאין בה ממש ופה לה ולא תדבר וכו' ועכ"ז הוא כסיל שונה באולתו לומר שנית ומה נעביד אז היה מקיים בעצמו ענה כסיל כאולתו אך שיביא דבר מועט מעט סולת ובצים עשר' ובזה היה עינו צר' בע"א כפשוטו שהחליף את משכורתי מתור או אימר למעט סולת ובצים דכיון שלא נכוה בחמי חמין שאמר לו מה זו מועילה לא רואה וכו' שהרי שאל עוד ואמר לו חייך ומה נעביד בדרך שרצה לילך בה מוליך אותו אך מיעט הטפלה לסולת ובצים ולא חשש פן יקשה לו והרי אמרת לי לא אוכלת גבי תור ואיך תאכל קמח סולת ובצים כי האי גברא לא חלי ולא מרגיש הוא והיה אפשר לומר עוד בדוחק שבפע' הזו השנית אומר לו שיביא הסולת למשרת והוא הלוי לא לעבוד' אלילים כי הרי קדם לא אוכלת וכו' והיה מדוקדק לשון אזיל עביד לי חד פנך סולת לי דייק' ואתקין קומוי לא שיאבלהו כי אינה אוכל' והוא אכל מכל מה דאתי היינו שנחשב לו כאלו אכל מכל כיון שרעשי הכבוי להתקין קומוי או תיב' והו' חוזר ללוי והיינו דקאמ' והוא ולא קאמר והיא ואעפ"י שלפי זה אדעתא שיאכל אותו הלוי הביאו ולא שתאכלהו הע"א ועם כ"ז משום דרך ארץ לא הוה אכיל ליה עד דהוה אזיל ויש קצת הוכחה מהנוסחא שמביא הילקוט גם בעין יעקב ז"ל בפרק יש נוחלין מביא נסחא זולת הנסח' הכתובה בירושלמי שהביא ביפה מראה אלא שהלשון מגומגם מאד לדרך זה והנכון הוא מה שכתבתי בדרך הראשון או כדברי החכם השלם ז"ל ומה שאמ' אמ' ליה חס ושלום לא אמר כן אלא מכור עצמך לע"א פיר' חתני י"צו שהכונה לומר לו חס והשלום שמשה רבנו אמר בלשון הזה סתמי שיוכל השומע לטעות ז"ש חס ושלום לא אמ' כך אלא בפי' איתמר מכור עצמך לעבודה שהיא זרה לך וכו' עד כאן ובדברי' אלה מובן שהתחיל מכור עצמך להעתיק הלשון והנוסח שאמר אות באות והוא זה מכור עצמך לעבוד' שהיא זרה לך ואל תצטרך לבריות שהעתיק הלשון אות באו' מראש ועד סוף עוד נ"ל שהוסיף לו' שנית ואל תצטרך לבריות ר"ל אתה הבנת ע"א ממש חס ושלום וחשבת לפי זה שאומרו ואל תצטרך לבריו' היא אזהרה שיותר קשה הצטרך לבריות מעבוד ע"א אבל עכשיו שפירוש ימכור לע"ז רוצה לומר שהיא זרה לו מעתה משתנה פירוש ואל תצטרך לבריות שאינו לשון אזהרה אלא לשון הודעה כאלו אמר כיון שתמכור עצמך לעבודה שהיא זרה לך מעתה בודאי שאל תצטרך לבריות כיון שאתה מוכר עצמך לפשוט נבלה בשוק ואינך או' כהנ' אנא גבר' רבה אנא בודאי שאל תצטרך לבריות ולכך

אמר שנית ואל תצטרך לבריות ובמה שאמר כיון שראה דוד כך שהוא אוהב ממון וכו' כתב החכם השלם ז"ל ביפה מראה זה לשונו אעפ"י שהוא לא אמר שעשה אלא שלא להצטרך לבריו' הכיר דוד ע"ה כי לא זאת דאם כן משהיה לו ממון כדי להתפרנס בו היה לו לפרוש אלא שהיה חומד ממון הרבה ולכך לא פירש עד כאן. וצריך לעשות סניף לדבריו שהרי אוכל ושותה חינם היה ולובש משל מיכה ערך בגדים והיה נותן לו עשרה כסף אשר בודאי קובץ על יד היה הכסף ובזמן רב שנים רבות עד זמן דוד המלך עליו השלום עולה סך גדול ועם כל זה עמד שם שזו ודאי הוראה שחומד ממון הרבה:

**ולע"דן** במ"ש כיון שר' דוד כך שהוא אוהב ממון ואדקדק יתור תיבת כך דמספיק שיאמר כיון שראה דוד שהוא אוהב ממון וכו' והכונה שדוד ע"ה לא ראהו אוהב ממון בפועל אבל ראה בו כך הוא הענין הנזכר שטעה בדברי זקנו לחשוב שטוב למכור עצמו לע"א ממש מלהצטרך לבריות שכיון שראה דוד כך מתוכו הבין שהוא אוהב ממון שאלו לא היה אוהב ממון לא היה עולה בדעתו כך אלא מתוך שהוא אוהב ממון ביותר עד שאם היה אדם נצרך לו היה מחרפו ומגדפו ועל כן שפט שטוב למכור עצמו לע"א ממש מלהצטרך לבריו' ז"ש כיון שראה דוד כך שהוא אוהב ממון שהם שני ענייני' ומתוך האחד דן וידע שהוא אוהב ממון ולכך מה עשה מינהו קומוס על תסבריות שלו ודקדק באו' תסבריות שלו כי היו שם שני מיני אוצרות המין האחד אוצרו' למלכות דוד והמין השני האוצרות מההקדשות שהקדיש דוד ע"ה לבנין בית המקדש וכראות דוד כך שהוא אוהב ממון שלכך עובד ע"א ראה לתקנו שישוב לאל ומינהו על תסבריות שלו כדי שישלח ידו ולכך לא מינהו באוצרות קדשים שלא לתת מכשול לפני עור ז"ש על תסבריות שלו שלו ולא של הקדש והיינו דכתי' ושבואל בן גרשם בן משה דמדקד' תיב' ושבואל עד ששב לאל על ידי דוד עליו השלו' וכדי שיחזיק בתשובתו לכבו' זקנו ז"ש בן גרשום בן משה לכך עשאו נגיד על האוצרו' והיינו דכתי' האוצרו' סתם שזו הוכחה שמינהו על תסבריות שלו דתסבריו' סתם על אשר לו קאמ' וז"ש שני' שמינהו על תסבריו' שלו דיליף לה מדכתי' סתם האוצרות ובתר הכי בדברי הימים כתב הוא שלומית ואחיו על כל אוצרו' הקדשי' וכו' אלמא דאוצרות הקדשים תחת יד אליעזר ואוצרו' המלך דוד תחת יד שבואל וז"ש הה"ד ושבואל בן גרשם שמדקדק לשון ושבואל ולשון בן משה ולשון האוצרו' סתם והיינו דקאמ' בתר הכי עמד שלמה וחילף סנקילטין שלו אלמא אוצרות אשר למלכות קאמר כדפי' דאילו אוצרות הקדשים חילף סנקליטין למה תיפוק לי שלקחום לבנין ולכלים אשר עשו במקדש.

**עלה** בידינו היות הנער הזה חומד ממון בעצם ועובד ע"א במקרה אבל לא שיאמין בה שהרי היתה עינו צרה בע"א כנזכר ולזה היה עומד שם באומרו אשיב הטועים ואזכה עמהם והיתה בעיניו עבירה לשמה של מצוה לאפרושי אינשי מאיסורא דע"א באמו' להם (רעה) [מה] זו מועילה ובזה נבין אומרו ויואל הלוי ואח"כ ויהי לו הנער ולא כתב בשניהם נער או בשניהם לוי מלבד מה שכתבתי לעיל בסמוך כי כיון לו' עם היותו לוי אשר מנהגו לקנאת על ע"א כדכתיב תומיך ואוריך וכו' האומר לאביו ולאמו עכ"ז ויואל הלוי לשב' עם האיש עם היו' הישיב' להיות כומר לע"א והטעם כדמסיק ויהי בבית מיכה שהיה שם בבית מיכה לא שיהיה הבית ההוא אשר הוא עומד בו חשוב כבית אלהיט כסברת מיכה בעל הבית שנ' למעל' והאיש מיכה לו בית אלהים ר"ל לו ובעיניו חשוב מאד ובית אלהים הוא בעיניו לא כן הנער הלוי כי לא היה בעיניו בית אלי"ם אלא ויהי בבית מיכה בית חולין ביתו של מיכה כי לא היה עומד שם אלא משום כדי חייו כנזכ' במאמר:

## יח

**א**

**בימים** ההם אין מלך בישראל כתב מהרי"א ז"ל שהפסוק הזה כמו הקדמ' לסיפור בני דן שיזכור וכן גבי פלגש בגבע' ובכול' ראוי שיפורש כמו שפירשתי לפי שלא היה השופט שלהם בתוך ישראל כי שמשון היה ביד האויבים אסור בזיקים והקדים כאן זה לפי שיהושע הגביל נחלת בני דן כנז' בספר יהושע וא"כ היה ראוי שבני דן יכבשו נחלתם אשר נתן וחלק להם יהושע אבל לא יצאו אל ארץ לא להם לישה לכבשה כי לא היתה בנחלתן אבל עשו זה מפני שלא היה להם אימ' מלכו' כי בימי' ההם אין מלך בישׂ' איש כל הישר בעיניו יעש' ע"כ ולע"דן הקדמה למה שבאו שבט הדני אל בית מיכה ולקחו הנער הלוי ואמרו לו אל תשמע קולך כו' כי זה מורה שלא היו יראים כלל ואיש כל הישר בעיניו יעשה ומאן דאלים גבר ולזה הקדי' שנמשך זה כי בימי' ההם אין מלך בישר' ולזה איש כל הישר בעיניו יעש' וזהו מ"ש ובימי' ההם שבט הדני כו' שלשון ובימי' ההם שבט הדני כו' נופל על הלשון של בימים ההם אין מלך בישר' שזה גורם לזה שמהיות בימי' ההם אין מלך בישר' נמשך שובימי' ההם שבט הדני כו' ואירע בסוף שלקחו אגב ארחם את אשר למיכ' עם היותו מטיב לכל העולם מאכיל ומשקה כי איש כל הישר בעיניו יעשה ולא יחוש אם זר מעשהו בעיני אלי"ם ואדם ומ"ש כי לא נפלה לו ירושה פי' רש"י ז"ל כי לא נפלה לו ירושה כפי הראוי להם בארץ הנכבש' כמו שנ' ביהושע ויצא גבול בני דן מהם ואף כאן יש ללמו' שהיה מעשה זה בתחילת השופטים מיד ע"כ

וכן פי' הרד"ק ז"ל והרחיב ראית ויצא גורל בני דן מהם כלומ' פחות מהם ופירוש בנחלה בנחלה הנחלק' לו בתוך שבטי ישר' לא נפלה לו הראוי' לו והוצרכו לבקש נחלה ע"כ ומהרי"א ז"ל פירש כי לא נפלה לו נחלה כו' ר"ל שנחלה היתה להם אבל לא היה בתוך בני ישר' והם לא רצו להיותם נבדלים מישר' בגבולי נחלתם ובקשו נחלה בלא מצרים יותר קרוב לשאר שבטי ישר' ובתוכם:

**ולע"דן** להבין עפ"י שיטת רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל מאמר מבקש לו נחלה לשבת שפירושו מבקש לו נחלה לשבת מרווח ולא רחוק שהמקום שנפל לו בנחלה יצא מהם כאמור ולשיטת מהרי"א ז"ל יהיה פי' מבקש לו נחלה לשבת רוצה לומר לשבת בתוך אחיו שבטי ישראל עוד אפשר לפרש כי כל התחומין שנפלו לדן לא ישרו בעיניו והיה רוצה לשבת במקום דשן וערנן וז"ש מבקש לו נחלה לשבת בה בנחת רוח שתהיה נאות דשא על מי מנוחות כי לא נפלה לו עד היום ההוא מקו' דשן וערנן בנחלה אשר נפלה לו בתוך בני ישראל לכך היה מבקש לו מקום הגון לשבת בו ולקחו ליש ז"ש ראינו את הארץ והנה טובה מאד כי זהו מבוקשם ומאויי נפשם כי לא חסר להם וז"ש למעלה ויצא גורל בני דן מהם ר"ל שיצ' מהם ומלב' כי לא נח' דעת' בו ולא מצאו בו קור' רוח וכדפי' לעיל ויוכיח כן או' מקו' אשר אין שם מחסור כל דבר אשר בארץ:

**ב**

**וישלחו** בני דן ממשפחתם מהרי"א ז"ל זכר ששלחו בני דן איש אחד מכל משפחה ומשפחה על דרך מה שעשה משה איש אחד לשבט ז"ש ממשפחתם כמו ממשפחותם חמשה אנשים אחד לכל משפחה והיו מקצותם רוצה לומר מקציניהם מעין מה שעשה משה עליו השלו' נשיא א' כו' כל נשיא בהם וכולם בני חיל כמו שנאמר כולם אנשים רוצ' לומר בני חיל וגבורים ובא עד בית אפרים לבית מיכה עכ"ל ומתוך דבריו נראה שמפרש עד בית מיכה לבית מיכה ממש נכנס בתוכו או אפשר שהרדפת לשונו שאמר לבית מיכה איננו פירושו עד בית מיכה אלא פירוש להמה עם בית מיכה מ"מ מעד"ן לפרש עד בית מיכה בתוכו ממש אבל הרד"ק ז"ל פי' עד בית מיכה סמוך לביתו ע"כ ונראה לי שהכריח למהרי"א לפרש לבית מיכה שנכנסו לביתו ממש כי יגיד עליו רעו הוא הפסוק הנז"ל ויבא הר אפרים עד בית מיכה שהו' ממש בביתו ובתוכו דסמיך ליה ויאמר לו מיכה אמנם ההכרח לפי' הר"דק הוא שמזכיר כאן שנית המה עם בית מיכה דאלמא עד בית מיכה האמור בפסוק הקודם סמוך לביתו לנו ולא בביתו מדכתב אח"כ המה עם בית מיכה ובסמוך בפסוק המה עם בית מיכה אפרשהו לע"ד בס"ד ויתוקן בו לפי' מהרי"א אומרו שנית המה עם בית מיכה.

**ולע"דן** במה שכתבתי בפסוק ויהי איש אחד מצרעה ממשפחת הדני שאמרו ברבה והלא צרעה מיהודה והשיבו שאמו של מנוח וכן אשתו של מנוח מיהודה ולכך זכו בה בני דן נמצא לפי זה שצרעה היו בה רבים מבני יהודה שהרי מיהודה היא אלא שנטלוה בני דן מנדוניות הנשים שנשאו להם כאמור לכך הגיד כי מהיותם מעורבים דעתם עם יהודה לז"א כי בעת המרגלות שלחו ממשפחתם רוצה לומר מאותם הבאים משבט יהודה ומדן באופן שממשפחתם ממשפחה אחת לבד הם מדן דהיינו ממשפחת האב אבל אם היה בהם מיהודה מצד משפחת האם שלהיותם גבורים וכח בהם למרגלים כי גור אריה יהודה ויהיו בני חיל לבם כלב אריה והצד השוה שבכולם שהיו ממשפחתם של דן מהאב והיינו דלא כתיב ממשפחותם ובסמוך בפסוק ויבאו אל אחיהם הוכיח כן וזה כי מקצותם רוצה לומר מקצתם היו אנשים בני חיל מצרעה שכיון שהם באים מתערובת דן ויהודה הם מצרעה ואשתאול ולזה היו אנשי חיל וגבורים ומקצותם כתרגומו מקצתהון ולהיות שפירשתי בפסוק הקודם שכל בקשתם הוא לבקש מקום טוב ורענן לזה אמר לרגל את הארץ כפשוטו ולחקרה מה היא השמנה אם רזה היא שזה נכנס בכלל חקירה והחלוקה השנית היא עיקר בשליחותם וז"ש ויאמרו לכו חקרו את הארץ שהעיקר בשליחות הזה הוא החקירה לא המרגלות ולכך באה תשובתם מכוונת ראינו את הארץ והנה טובה מאד מכוונת אל אשר שאלו:

**ג**

**המה** עם בית מיכה לפירוש הרד"ק שהזכיר למעלה גבי עד בית מיכה כנז"ל ניחא כי בלילה לנו שם סמוך לבית מיכה לא בביתו ממש ולכך הזכיר הכתוב שבבוקר המה עם בית מיכה והמה הכירו וכו' ויסורו שם מכלל דעד עכשיו לא סרו שם אל תוך הבית ולפי מה שפירש' בפסוק הקודם עד בית מיכה ועד בכלל ובתוכו לנו שם צריך לומר שכוונת הפסוק הזה שאומר שנית המה עם בית מיכה רוצה לומר ובא להגיד שתכף שהמה הגיעו עם בית מיכה תכף ומיד והמה שמעו את קול הנער הלוי ויסורו שם רוצה לומר נתקרבו אליו ויסורו שם במקום אשר הוא עומד בתוך ארבע אמותיו לדבר ולומר לו מי הביאך וכו' כמו שנפרש בסייעתא דשמיא ומה שהוכפלו הדברים האלה שלשה מי הביאך הלום ומה אתה עושה בזה ומה לך פה רש"י ז"ל כתב יש כאן תמיהות הרבה לא מזרעו של משה רבינו אתה שנאמר בו אל תקרב הלום ומי שם פה לאדם ומה זה בידך עד כאן אמנם חז"ל בפ' יש נוחלין הביאו זה בקצת שינוי זה לשונו ויאמרו לו מי הביאך הלום אמרו לו לאו ממשה קא אתית דכתיב ביה אל תקרב הלום לאו ממשה קאתית דכתיב ביה מה זה בידך לאו ממשה קאתית דכתיב ביה ואתה פה עמד עמדי

ועכשיו תעשה כומר לע"א אמר להם כך מקובלני מבית אבי אבא לעולם ישכיר אדם עצמו לע"א ואל יצטרך לבריות והנה הוא אינו יודע מאי ע"א עבודה שזרה הימנו כדאמר ליה רב לרב כהנא נטוש נבילת' בשוקא ושקול אגרא ולא תימא כהנא אנא כו' עיין עליו: **וראיתי** לדקדק במאמר הזה מה ראו המרגלים האלו להזכיר אלו השלשה דברים שבמשה יותר מזולתם דבשלמא חז"ל מקרא הם דורשים אבל אעיקרא דדינא פרכא על האנשים ההם שדברו עם כומר למה אמרו הדברים האלה יותר מזולתם. **ונראה** כי אמרו לו הדברים המתייחסי' להפרישו מע"א ולזה אמרו לו כיצד אתה טועה בע"א שהטועי' בע"א הוא לעשותה אמצעי בינם ובין הבורא יתברך כדור אנוש ולזה בחר' להיותך כומר ופרוש לה לשמה והוא דבר תימה דלאו ממשה קאתית דכתיב ביה אל תקר' הלום בהיותו מתבודד במדבר הר האלהים חורבה והראה שם לדעת כי יי' הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת ואין צריך אמצעי שהרי ירד לדבר עם משה בארץ עד שאמר לו אל תקרב הלום כי המקום כו' וכיון שאתה מיוצאי חלציו של אותו צדיק אשר עין בעין נראה אליו האלהים בארץ אין ראוי לעבוד ע"א ואפילו לאמצעי והיאך אתה כומר לע"א וזהו אומרו מי הביאך הנה והלא אתה הלום ר"ל דאתית (ממנה) [ממשה] שנאמר בו הלום והתימה השני שהרי השיג ענין מציאות יי' על צד המופת ובבחינה אחת חלוקה זו יותר מאמתת מהראשונה כי בראשונה תוכל לדחות שהיה בדרך דמיון אבל בענין זה שהיה מופת חותך לעשות ממטה שיתהפך לנחש ז"ש לאו ממשה קאתית דכתיב ביה מה זה בידך ויאמר מטה ועכשיו אתה כומר לע"א דבר תימה הוא כיון שאתה בא מזרעו של אותו צדיק שנעשה לו מופת על שנראה אליו יי' ובכלל זה אמרו לו והלא משה בשביל שדבר לשון הרע שאמר והן לא יאמינו לי נענש שנאמר לו מה זה בידך ויאמר מטה ונעשה נחש ועכשיו אתה תופש אומנותו של נחש לדבר לשון הרע על בוראך כמו שדבר הוא שאמר מאילן זה אכל וברא העולם ובזה ניחא שהביאו לו מופת זה ולא שאר המופתים. ואפשר לדחות ולומר שאמרו לו הראשון שבהם או שאמרו לו אות שיהיה מתייחס לפי הענין ומה אתה עושה בזה אבל הנכון הוא שכוונו להוכיחו בכלל דבריהם תוכחת מסותרת וז"ש ומה אתה עושה בזה כלומר מה אתה עושה באותו המופת של מזה ועוד שתענש כנחש כי הרי אתה כומר לע"א כמדבר לשון רע על קונך כנחש ולפי שחשבו ישיב להם ידעתי שאין בה ממש אלא משום כדי חיי לזה הוכיחוהו בשלישית ואמרו מה לך פה לאו ממשה קאתית דכתיב ביה ואתה פה עמוד עמדי שניתן רשות לישראל לשוב להם לאהליהם ולנשיהם ולאכילתם ועסקי העולם ואתה פה עמוד עמדי שכיון שפירש מן האשה שוב לא חזר אליה עוד ופירש מאכל ומשתה כמה ימים לחם

לא אכיל ומים לא שתית וכיון דממשה קאתית כיצד יתכן שבשביל המאכל והמשתה או חמדת ממון תשב כאן ז"ש מה לך פה. אמר להם כך מקובלני וכו' לעולם ישכיר אדם עצמו לע"א אלא שלא יהיה לבו לע"א כדפרש"י ז"ל וכיון שאין בלבי לע"א מה בכך והם אמרו לו שהוא מוטעה בפירוש הענין שאין הפירוש כמו שהבין אלא עבודה שהיא זרה הימנו והלשון הזה נוטה שהנוסחה שקבל מבית אבי אבא שהוא משה עליו השלום היה סתמי ישכיר אדם עצמו לע"א ואל יצטרך לבריות והפירוש הנכון בדבריו אלה הוא עבודה שהיא זרה המנו והוא לא הבין כן וז"ש והוא לא (ידעתו) [ידע כו'] וכבר כתבתי למעלה בפסוק ויואל הלוי בפירוש הירושלמי שהנסחא שאמר משה עליו השלום הוא עבודה שהיא זרה לו ואל יצטרך לבריות כי דבר כזה לא היה משה עליו השלום מניח מקום לטעות בו. ומהריי"א ז"ל כתב בזה והמה הכירו את קול הנער אולי היה משורר לע"א ומרבה לפניה תחנונים ולזה הכירוהו מקול שירו וז"ש את קול הנער מצד הקול או ששמעוהו מדבר והכירוהו ואמרו לו מי הביאך הלום לפי שהכירוהו שהיה מבית לחם יהודה ומה אתה עושה בזה שלא היה מקום ללויים לשרת כי אם לפני הארון ומה לך פה רוצה לומר מה יאכל שמה והנע' השיבם על שלשה שאלות אלו אחת לאחת אם על בואו וישיבתו שמה אמר כזה וכזה עשה לי מיכה רוצה לומר שהיה הולך לדרכו ועכב שם. ועל מה ששאלו מה לך פה על מזונותיו השיבם וישכרני ומשכרי אני אוכל ועל שאלת מה אתה עושה בזה השיבם משמש לכהן לפני הפסל ע"כ:

**ולע"דן** כי שאלו לו ראשונה מי הביאך הלום שראוהו לבוש בגדי כהונה ורבנות וכמו שזכרנו למעלה בערך בגדים ועל כן שאלו מי הביאך הלום ואין הלו' אלא מלכות ורבנות וכמו שדרשו חז"ל מי אנכי כי הביאותני עד הלום כי נתנכר במלבושיו שהרי לא הכירוהו אלא מקולו והשאלה השנית ומה אתה עושה בזה הנבזה וההבל שאתה עובד לו והשאלה השלישית מה לך פה מה לך פרס קצוב פה ז"ש מה לך פה ועל הראשונה השיב' כזה וכזה עשה לי מיכה כלומר מיכה הביאני הלום ולא זה בלבד עשה לי מיכה אלא כזה וכזה רוצ' לומר כזה המלבוש לימות החמה וכזה לימות הגשמים כמו שזכרתי למעלה בשם המפרשים ערך בגדים ערוכים הראוי לימות החמה והראוי לימות הגשמים ולי אוסיף הראוי לימי החול והראוי לימי החגים וימי השמחה זה הכלל בגדים ערוכים מכוונים לזמנים ידועים וזהו כזה וכזה עשה לי מיכה ולשנית מה אתה עושה בזה שאין בו ממש השיב וישכרני כעין תשובתו הנזכרת בירושלמי שהבאתי לעיל שאמר ליה בר פחין ואת מה בעי הכא אמר ליה משום כדי חיי ואם כאן הפירוש של מה אתה עושה בזה כפשוטו מה מעשה שלך פה תשובתו ואהי לו לכהן זה אני עושה כאן מקריב ומקטיר

וכנגד מה לך פה מה פרס יש לך פה השיב וישכרני שכרי הידוע ואין לחוש כי באו התשובות שלא כסדרן כי גם לשיטת מהרי"א כן. עוד אפשר ששאלו מי הביאך הלום אל הכהונה שהרי גבי אהרן משה הקריבו כדכתיב ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך וז"ש מי הביאך הלום עוד שאלו שנית הלא קחת וזה הדבר אשר תעשה להם לקדש אותם לכהן לי לקח פר בן בקר וכו' ז"ש ומה אתה עושה בזה הדבר וכו' והשלישית מה לך פה מה עסק לך פה והשיב לשתי השאלות הראשונות במה שאמר כזה וכזה עשה לי מיכה שמיכה אמר לו קרב אל המזבח וכזה וכזה עשה כמה פרים וכמה אלים כפלי כפלים שאלתם מה אתה עושה בזה ומיכה עשה כזה וכזה ואפשר שכיון באומרו כזה בחולם לשון נקבה כמו כזו וירמוז למה שנאמר בתורה שם גבי וזה הדבר וכו' ולחם מצות וחלות מצות בלולות לכך השיב לא די שעשה לי זה אלא כזו שהם החלות שהן לשון נקבה ואולי סופם של אלו הוכיח על תחילתן שבני דן טועים ולהוטים אחר ע"א ולכך שאלו לו כנז"ל והוכרח להשיבם כאיולתם כי לא מלבו ועל השאלה השלישית מה לך פה השיב וישכרני ואהי לו לכהן רוצה לומר שכיר לכהונה אני וזה לי פה והתשובות כסדר השאלות:

**ה ו**

**ויאמרו** לו שאל נא באלהים כו' ויאמר להם הכהן וכו' פירש רש"י ז"ל באלהים בתרפים שמדברים על ידי מכשפות נוכח יי' דרככם נוכח הקדוש ברוך הוא דרככם גלוי כי זה אין בו ממש עד כאן ואזיל לשיטת חז"ל שכל אלהים האמור כאן חול וזה כאחד מהם והרד"ק ז"ל כתב שאל נא באלהים לפי מחשבתם כי לא היה זה האפוד אלא לשם ע"א עשוי בדמות אפד והתרפים והיו שואלים בהם לדעת העתידות ולא היה חלק יי' בזה אך הם היו חושבי' כי דבר ה' היה השאלה בתרפים ההם לפיכך אמרו לו שאל נא באלהים וכן תרגם יונתן שאל כען במימרא דיי' אם כן באלהים זה אינו נמחק כי קדש הוא ובדברי רז"ל כל אלהים האמור במיכה חול חוץ מאחד שהוא קדש כל ימי היות בית אלהים בשילה אם כן באלהים זה חול הוא ונמחק והנה הדבר אצלינו ספק ומספיקא אני אומר שאינו נמחק ואני תמיה על כי נתנה אלהים בידכם איך אמרו עליו שהוא חול ואף רבי אליעזר שאמר במיכה יש מהם חול ויש מהם קדש הכתובים באלף למ"ד חול הכתובים ביו"ד ה"א קדש חוץ מזה שבא"לף למ"ד והוא קדש כל ימי היות בית אלהי' בשילה והנה לא הסכים עמו יונתן בן עוזיאל ואם באלהים זה חול הוא אמ' לו שישאל בתרפים ההם כי הלוי אמר להם כי מגידים הם העתידות באמת ונתפתו לדבריו וענין התרפים יש אומרים כי הוא כלי נחשת העשוי לדעת חלקי השעות וישפטו בהם על דרך

משפטי המזלות והם הוברי שמים ויש אומרים כי יש כח בחכמי המזלות לעשו' צורה בשעו' ידועות ותדבר הצורה ההיא כי הנה כתוב כי התרפים דברו און. והנה אין זה הפסוק ראיה כי רצה לומר כי בעלי התרפים דברו און והחכם ר' אברהם אבן עזרא כתב כי הקרוב אליו כי התרפים הם על צורת בן אדם והיא עשוי' לקבל כח העליוני' והעד שהתרפים כן התרפים ששמה מיכל בת שאול במיטה עד שחשבו שומרי הבית שהוא דוד נכח ה' דרככם על דרך הנה ה' יצא לפניך כלו' סיוע אלהים עמכם ותרגומו אתקין ה' ארחכון עכ"ל ומהריי"א ז"ל כתב קרוב לדברי הרד"ק ז"ל שחשבו שהתרפים והפסל היו עושים בשע' ואופן יגידו העתידות וההודעה תהיה מאת ה' באמצעות הפסל והתרפים ובכל שאר הפרטים מוסכם להרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל כתב והנה משך לבו של מיכה אל שיהיה לו כהן בביתו לשאל העתידות באמצעות הפסל והתרפי' שהיה משתמש בהם להתבודד הכח הדמיוני מבין שאר הכחות לא להודיע העתידות באמת כמו שביארתי בספר מלחמות ה' והנה אלו עברו דרך בית מיכה והכירו הנער הלוי ושאלו לו התצליח דרכ' וענה להם על צד הקסם באמצעות הפסל והתרפים עברו נכח ה' דרככם שכבר הצליח דרכם עד כאן.

**ולע"ד** אבין מתוך דברי רש"י ומתוך מאמ' הירושלמי שזכרתי למעלה בפסוק ויואל הלוי שהיה הנער הזה מאמין בהשי"ת אלהים אמת והיתה עינו צרה בע"א ולא היה עומד שם כי אם משום כדי חייו ולזה מגיד הכתוב שאמרו לו שאל נא באלהים והוא חול כדברי חז"ל וראיה באלהים בצרי ולא כתיב באלהים שהוא כמו בהאלהים הידוע כי לא בקשו לשאול כי אם באלהים זה לנסות ולדעת התצליח דרכינו על המרגלות וגם אם נגיע אל התכלית המבוקש דהיינו כיבוש הארץ וזהו שאמר אשר אנחנו הולכים עליה ועל כן השיבם ואמר כי מה ישאל' מהאבן דומם ומההבל לכך כתיב ויאמר אליהם הכהן שעם היותו כהן אמ' דברים סותרים כהונתו והם לכו לשלום רוצה לומר מה לכם לבא ולשאל לכו לשלום מכאן כי אין לכם תועלת בשאול ממנו כי זו אינה רואה דרכיכם כי עינים להם ולא יראו ואם כן איך תגיד ענין דרכם התצליח אם לא כיון שאינה רואה הדרך אפי' בתחילתו ומכל שכן שאינ' רואה סופו כי הנה דרככם נכח ה' ועיניו המשוטטות בכל הארץ נכחו דרככם ולא נכחה של ע"א ומאחר שעיני השגחתו יתברך עליה בטחו בה' עדי עד אשר תלכו בה רוצה לו' שכל הדרך שלכם אשר תלכו בה מתחילה ועד סוף מה' ואם כן מוצלחי' בה אתם במרגלות וגם אחר כך כשתבואו לכבשה שאל זה רמז באריכות לשון תלכו בה להשיב אל שאלתם באשר אנחנו הולכים עליה ואפשר לפרש במה שאמר ויאמר להם הכהן רוצה לומר להם וכפי שיטתם ענה כסילים כאיולת'

ללצים הוא לץ וענה אותם מהבחינה שהוא כהן שעל כרחו מוכרח להשיב להם כן שיש ממש בפסל ומסכה וזהו שאמר ויאמר להם הכהן לכו לשלום וכולי והיה זה מהשטן המשטין ומשגיא לגוים שיצליחו כדי שבשובם יגידו כן לשש מאות איש אשר אתם ויקחו העבודת אלילים וילכו עמם ותהיה זו לפוקה ולמכשול לשבט דן עד גלות הארץ:

ז

**וילכו** חמשת האנשים לישה זו לשם כדפרש"י ז"ל לעיל בספר יהושע וכן כתב הר"דק ז"ל כאן לישה והוא לשם הנזכר בספ' יהושע ושני שמות היו לו ע"כ וכן הרל"בג ז"ל ומתוך שיטת מהרי"א ז"ל שפירש שענין מיכה אירע אחרי שמשון ומפרש שאירעו העניינים בסדר כתיבתם לשם לחוד וליש לחוד שלשם נכבשה מימי יהושע וליש נכבשה כעת ומה שאמר את העם היושב בקרבה יושבת לבטח כתב הר"דק ז"ל זכר העם בלשון נקבה וכן חטאת עמר מדוע שובבה העם הזה כמשפט צידונים כי הצידונים היו קרובים לארץ ישראל והיו שוקטים כי לא היו רוצים להלחם עמהם כי לא היו מארץ כנען כמו שכתוב ויהי גבול הכנעני מצידון ואמר בזבולן וירכתו על צידון שהוא כמו עד צידון אבל צידון לא היה מארץ כנען לפיכך היו שוקטים ולא היה להם פחד מישראל ותרגומו בהלכת צידונאי דשקטין ושרן לרוחצן ואין מכלים דבר בארץ כלומר אין להם שכנים שיזיקום ויכלימו' בשו' דבר כמו לא הכלמנום וכן תרגם יונתן לית דנזיק ולפיכך הם שוקטי' ובוטחים ואינם יראים ואינם נשמרים ולפיכר הם נוחים להכבש כי לפי שהם בטוחים אינם שומרים העיר ואין להם כלי זין יורש עצר תרג' יונתן ירותין זעירין כלומ' יורשי המלוכה היו קטנים ולא היה חוזק במלוכה ולפי הפשט עצר הוא מלוכה מן זה יעצור בעמי ומלת אין מכלים עומדת במקום שנים ואין יורש עצר כי לא היה בהם מלך ולא יורש מלוכה ורחוקים המה מצידונים כלומר שלא יוכלו לעזרם ודבר אין להם עם אדם שאין להם ברית עם אדם לעזרם כמו שכתוב בסוף הענין ואין מציל כי רחוקה היא מצידון ודבר אין להם עם אדם וכל אלה הדברים ידעו המרגלים מבני העיר שנכנסו בעיר כאנשי' סוחרים או הראו עצמם שרוצים לשבת בארץ והיו שואלים ענין הארץ עד כאן לשונו ורש"י ז"ל כתב ואין מכלים דבר אין אחד מהם צריך לחבירו שיחזירנו ריקם ויכלימנו כמו שנאמר בסוף הענין אין מחסור כל דבר כך שמעתי יורש עצר יורשים מועטים שאם יהרגו את אלו אין עוד עוררין נלחמים עם המחזיקים בנחלה עד כאן ורחוקים המה מצידונים ודבר אין להם עם אדם כדברי הר"דק ז"ל והרל"בג ז"ל פירש ואין מכלים ולא היה בארץ ההיא מכלים דבר שיהיה יורש המלוכה והוא המושל שהוא מכלים בתוכחתו החוטאים ומלת עצר הוא מענין זה יעצור בעמי ויהיה

הרצון בזה שלא היתה הממשלה הזאת מאב לבנו וזה ממה שימנע המנהיג מלמסור עצמו לסכנה בעבור שמירת הגוים שהם אינם לו ולזרעו וראו עוד שהם רחוקים מצדוני' שיעזרום שטרם שתגיע הידיעה תשלם לבני דן הורשת העיר ההיא עד כאן ומהרי"א ז"ל פירש הגיד הכתוב שראו את העם יושב לבטח כמשפט צידוני' שהיו אנשים סוחרים מתנהגי' כמנהגיהם כעין הויניצייא"נוש וינווישי"ש פיורינטי"נוש מתנהגים כמנהגיהם בלי המלכת מלך ועל כן אמר כמשפט צידונים שוקט ובוטח ואין מכלים דבר ואין יורש עצר רוצה לומר אין מלך ושר וגדול ביניהם אבל כולם שוים לטובה אנשים סוחרים שקטים מנהיגים את עצמם עד כאן ונוטה הוא לדברי הרלב"ג ז"ל ובמה שאמר ורחוקים מצידונים ודבר אין להם וכו' פירש כדברי רש"י ז"ל והר""ק ז"ל:

**ולע"דן** במה שאמרו ויראו את העם אשר בקרבה רוצה לומר ראוהו חלש בלי כלי זיין וכלי מלחמה ומתי מספר כי העיר לישה הנזכרת יושבת לבטח ובזה מתוקן שתיבת יושבת לשון נקבה אינה חוזרת לעם ואין צורך לדומים שהביא הר"דק ז"ל ואחר שאמר שהיא יושבת לבטח ונותן טעם לדבר יען שהדין והטעם שצידונים הם עם שוקט ובוטח לפי שאינם מגבול כנען וכמו שכתבתי בשם הרד"ק ז"ל כן גם כן דין ליש וזהו שאמר כמשפט לשון משפט ודין ממש הנה מצד הדין היו בטוחים שלא היו משבעה עממים שנצטוינו לבלתי החיות כל נשמה גם מצד הטבע היו בטוחים ושקטים הוא אומרו ואין מכלים וכו' עד סוף הפסוק הכוונה כי אפשר שתהיה מדינה מהמדינות מפחדת תמיד או מצד היותה חשובה מאד ויחמדוה בפרט שכניה הרואים את כבודה לזה אמר כי חלוקה זו בטלה שאף על פי שהיתה הארץ הזאת טובה עם כל זה אין בה דבר פרי חשוב או דבר זולתו שיהיה הדבר ההוא מכלים בארץ הידועה ארץ ישראל מצד היותה חסרה מאותו דבר חלילה כי שבחי הארץ בכל דבריה עולה על כולנה ושלא תחסר כל בה זהו שאמר ואין מכלים דבר בארץ כמו ואין בה דבר שמכלים בארץ ותיבת בארץ על ארץ ישראל כעין מה שפירש מהרי"א ז"ל אשר אין שם מחסור כל דבר אשר בארץ דתיבת בארץ על ארץ ישראל קאמר שלא תחסר כל בא לישראל ממה שיש בשאר ארצות וכיון שאין בה יתרון על הארץ ואם כן למה יחמדוה לבא לילחם עליה כיון שכבר יש להם לישראל ארץ חמדה צבי צבאות גוים. והטענה השנית היא יורש עצר כי יושבת בטח כי המלכות והוא נקרא עצר באה לו בירושה ולא לקחהו בחרבו ובקשתו עד שיפחד לילה ויומם פן יבא המלך אשר כבשוה ממנו בחיל כבד ויד חזקה ויחזור לכבשה ז"ש יורש עצר ואיננו מקושר עם תיב' ואין מכלים יורש עצר כדברי הרל"בג כדי שתהיה ההבנה בהפך שאיננו יורש עצר אלא אדרבה כוונת הפסוק לומר בהפך ואין אדם שיכלי' דבר בארץ

ההיא והכלימה היא בערוך עליה מלחמה או ערעור זולתו והטעם שאין מכלים דבר בארץ יען שזה מושל הארץ יורש עצר הוא ולכך אין מכלים אפי' בדבו' או דבר קל בארץ כי מי יערער על יורש עצר הוא המלכו' וחלקנו בפירושנו זה על הרל"בג והר"דק ז"ל ומהרי"א ז"ל שהם השוו יחדיו שלא היה כאן מלך ולא יורש מלוכ' והטענה השלישית היא ורחוקים המה מצידונים כי לפעמים הכרכים הסמוכים לגבול מלך עז לפעמים יפגעו בהם פתאם ולזה אמר כי זה עם שוקט ובוטח כי רחוקים המה יותר מהצידונים והמ"ם הזו מ"ם היתרון והנה הצידונים עם שלא כל כך רחוקים מגבול ארץ ישראל אבל סמוכים לזבולן שירכתו על צידון כמו עד צידון ועכ"ז שהצידונים סמוכים לישראל יותר מליש עכ"ז ישראל לא בגדו בהם ולא התגוררו עמם מלחמה מכ"ש אלו הרחוקי' יות' ועומדים בהר ז"ש ורחוקים המה מצידונים והם אנשים דבורם בנחת עם הבריות ודבר אין להם עם אדם ודבר קשה כמו דבר האיש אדני הארץ אתנו קשות או יהיה כמו ולא מת מכל לבני ישראל דבר שאחז"ל שאפי' בהמה שערער ישראל עליה לא מתה דכוותא הכא ודבר אין להם עם אדם דבר ערעור מכל זה חברו טענות מספיקות לחייב ההשקט ובטחה ומעתה פשוט שיקל לכבשם פתאם כמו שהיה לבסוף וכל זה נכלל בתיבת ויראו כדי להודיע אל שולחם קלות כבישתם כאמור:

**ח**

**ויבאו** אל אחיהם וכו' רש"י ז"ל פירש מה אתם כלומר מה אתם משיבין דבר מה מצאתם במקום שנפל לנו גורלינו מה העם החזק הרפה ע"כ וכן ה"רדק ז"ל ומאומרו אל אחיהם צרעה מוכיח בדברים שאלו השלוחי' היו מצד האב מדן ומצד האם מיהודה וכן יוכיח לשון הפסוק דבסמוך ויסעו משם ממשפחת הדני שאומ' ממשפחת הדני ולא משבט הדני כי המשפחת האחת לבד היא ממשפחת הדני דהיינו משפחת האב וממשפחת האם היו מיהודה ובסמוך בפסו' ויאמרו קומה ונעלה יתבאר אומרו מה אתם מקושר עם הפסוק של ויאמרו קומה וכו' בס"ד:

**ט**

**ויאמרו** קומה ונעלה וכו' הרד"ק ז"ל כתב קומה ונעלה ענין זרוז כמו קום עבור קום התהלך בארץ ומה שאמר ואתם מחשים פיר' רש"י ז"ל מתעצלין ע"כ וה"רדק ז"ל כתב ואתם מחשי' שותקים שלא תקחו הדבר בזריזות ולא תעשו אל תתעצלו לא תתרשלון עד כאן ומהרי"א ז"ל כתב ואתם מחשים אל תעצלו צווי שמצוה אותם ואומר הזהרו להיותכם מחשים וזריזים אל תעצלו וכו' וטעם השתיקה כדי שלא ישמע שבט אחר ויקדים לקחת ליש שכל הקוד' זכה בה שהרי לא היתה מהנחלה על פי הגורל:

**ולע"דן** הפסוק הזה מקושר עם הקודם ותשובה נכונה אליו כי אמר מה אתם לפי שדרך המרגלים לעשות שליחותם להשיב אותם דבר הטובה היא אם רעה והעם אם חזק הוא הרפה המעט אם רב אבל הם אינם מחוייבים להכניס עצמם בעובי הקורה לילחם לא כן כלב ויהושע כאשר ראו שספרו לשון הרע ושהוציאו המרגלים דיבת הארץ רעה עד שהוכרחו בכל לאמר עלה נעל' וירשנו אותה עלה ר"ל עלו אתם וגם אנחנו נעלה בראש ועל דרך זה נראה שעל כן שאלו להם מה אתם האם מכת המרגלים הממיסים את לב העם או מכת כלב ויהושע זהו שאמר מה אתם ומשיבים מעין תשובת כלב ע"ה שאמר עלה נעלה זהו שאמר ויאמרו קומה ונעלה דלא כתיב קומו בלשון רבים אלא קומה ונעלה אפי' אחד שילך אנחנו עמו נעלה ונחלץ חושים ונעלה כלשון עלה נעלה כי ראינו את הארץ את מוצאיה ומובאיה מהיכן היא נוחה להכבש והנה גם היא טובה מאד ואתם מחשים אל תעצלו רוצה לומר ראוי שתהיו מחשים וזריזים מחשים כי העם שוקט ובוטח פן ישמעו העם היושב בה ויעמדו על משמרתם זהו שאמר ואתם מחשים כי בזה לא תצטרכו אל צער הרבה ומלחמה רק ללכת לבא לרשת את הארץ כירוש' שמת המוריש והירוש' בא מאליה ליורש לא בחיל ולא בכח זהו שאמר לבא לרשת וכו' לא כן אם לא תהיו מחשים אפש' שישמעו אנשי ליש ותצטרכו אז ללכ' לילחם עמהם וכולי האי ואולי:

ו

**כבואכם** תבואו אל עם בוטח הר"דק ז"ל כתב כי אין שם מחסור כל דבר אשר בארץ הזאת דהיינו ארץ ישר' או בשום ארץ בעולם שם תמצאו כי אין שם מחסור כל דבר עד כאן וקרוב לזה פי' מהרי"א ז"ל אין שם מחסו' כל דבר אשר בארץ הזא' דהיינו ארץ ישראל שהיא הארץ הידועה ע"כ.

**ולע"דן** לדקדק שבפסוקים הקודמין נאמר שוקט ובוטח וכאן לא הזכיר אלא בוטח לבד ועוד קרי ליה והארץ רחבת ידים וכו' ואחר כך קורא מקום אשר אין שם וכו' ויובן אומרו כל דבר אשר בארץ. ונראה כי ידוע דאף על גב דגברא לא חזי לפעמים הנה מזליה קא חזי ונבעת ולא ידע ממה נבעת לזה אמר כבואכם תבואו אל עם בוטח אבל לא שוקט כי מזלייהו ודאי קא חזי השוד והשבר הבא עליהם ולא יהיו שקט ולכן לא תבואו אל עם שוקט אבל תבואו אל עם בוטח לבד וזהו שאמר כי נתנה אלהים בידכם שהוא נתינת טעם למה שאמר בתחילת הפסוק כבואכם תכף לביאתכם תבואו אל עם בוטח לבד ולא שוקט יען כי אז כבואכם כבר נתנה אלהים בידכם שפקד ה' כבר על צבא המרום ולכך לא יהיה עם שוקט כי נתנה האלהים בידכם או יהיה נתינת טעם למה שאמר והארץ

רחבת ידים יען כי נתנה האלהים בידיכם וגלוי וצפוי לפניו כן מעת הוסדה ולכך עשאה רחבת ידים או אפשר לפרשו נמשך לסוף הפסוק כי נתנה אלהים בידכם מקום וכו' רוצה לומר עד עתה היה הארץ רחבת ידים לבד אבל כאשר נתנה אלהים בידכם אז תחול ההשגחה האלהית בה ותהיה מקום אשר אין שם מחסור כל דבר יען כי נתנה אלהים בידכם והנכון באומרו מקום אשר אין שם מחסור כל דבר וכולי לפי שנוהג שבעולם בארץ אחת רחבת ידים והיא מתחלקת מקומות מקומות אשר יש בה מקום מיוחד למיני פירות וזרעים ובמקום זולתו לזולתם אשר בהתקבץ כל המקומות יחדיו לא תחסר כל בה אמנם כאן הפליגו לדבר ולומר שהארץ כולה טובה מאד כנז"ל ופרטי הדברים בפרטות שהגיע שבחה עד שיעור גדול אשר בכל מקום מהמקומות שבה יהיה מכלל יופי מכל הדברים זהו שאמר מקום אשר אין שם שם דייקא באותו החלק ומקום אין שם מחסור כל דבר אשר בארץ ההיא עצמה כי כל הנמצא בכל הארץ ההיא ליש ימצא גם כן במקום הפרטי שבכל מקום ממקומותיה וזהו שאמר לשון מקום אשר אין שם מחסור כל דבר אשר בארץ ליש בכללה דלשאר הפירושים היה לו לומר ארץ אשר אין בה מחסור וכו':

**יא**

**ויסעו** משם ממשפחת הדני וכו' טעם ויסעו משם ואחר כך חוזר לומר מצרעה ומאשתאול דמספיק שיאמ' ויסעו ממשפחת הדני מצרעה ומאשתאול גם לשון ויסעו הורה בזה כי בטח לבם שיכבשו העיר עד שנסעו מזה הם ונשיהם וטפם ומקניהם וקניינם זהו שאמר ויסעו משם רוצה לומר נעתקו משם הם וכל אשר להם שזה מורה לשון מסע דאם היה כותב וילכו ממשפחת וכולי היתה הליכה לפי שעה אבל עתה הזכיר שנסעו משם מסע גמור ועקירת דירתם משם והם היו ממשפחת הדני המשפחה האחת של אב ומצד האם מיהודה היו כאשר זכרתי למעלה וגבי ממשפחת הדני ושמו מנוח והיו אלו שש מאות איש חגור כלי מלחמה זולת האנשי' ההולכים לתומם עם הטף והנשים ואמר חגור לשון יחיד לומר שכל השש מאות כלב איש אחד שוים לטובה וחגור כלי מלחמה. או אפשר כי מעט מהם שהיה מוכן וחגור כהוגן וכתיקון כי לא היה להם פחד אמנ' בסמוך כשבאו אצל מיכה כתיב חגורים שכולם אזרו וחגרו כליהם כי עת מלחמה היא אולי יקנאו על לקיחת אלהיהם לז"א חגורי' וגם כן אמר בסמוך כלי מלחמתם אמנם כאן לא כתיב אלא כלי מלחמה ובסמוך בפסוק ויסורו ארחיב בזה בס"ד.

**יב**

**ויעלו** ויחנו בקרית יערים ביהודה כי להיותם קרובים עם שבט יהודה כאש' זכרנו בשם חז"ל שעליהם נאמר דן ידין עמו כאחד שבטי ישראל כמיוחד שבשבטים שהוא יהודה שהרי הוא קרוב אליהם לזה אפשר שבעת המסע הזה שהיו עוקרים דירתם רצו לעבור

דרך יהודה ולהפרד איש מאחיו בנשיקה של פרישו' ז"ש ויעלו ויחנו בקרית יערים והטעם שחנו שם להיות ביהוד' קרוביה ומחותנים אלו עם אלו והנה היה מקום קרוב לקרית יערים אשר שם חנו כל המחנה יחדיו והאנשי' והטף מחוץ לעיר קרוב אליה וז"ש על כן קראו למקום ההוא אשר סמוך לקרית יערים מחנה דן הנה הוא אחרי קרית יערי' אחרי העיר יען כי שם חנה מחנה דן שכן המנהג להיות' חונים המחנ' כולו חוץ לעי' שלא לערבב' ואנשי החיל יכנסו לעי' לבד ועליהם אמר ויעלו ויחנו בקרי' יערי' בה בקרי' ממש ו"עכ קראו למקו' ההו' אשר בחוץ ואחורי העי' מחנ' דן כו' כי המחנה והכבוד' והנשים והטף חנו שם כאמו' ומהרי"א ז"ל כתב ז"ל זכי שנסעו בני דן מצרע' ומאשתאול שש מאות איש חגורי' כלי מלחמ' ואח"כ יזכי' שנשאו עמ' מקניה' וטפם ושחנו קרית יערים ולכן קראוהו מחנה דן והנה אמר אחרי קרית יערים ולמעלה אמר שחנו בו לפי שהמחנ' לא יחנה בעיר מושב אבל הם באו וחנו סמוך לקרית יערי' וקראוהו על זה מחנה דן ופירש באיזה מקום ממנו חנו האם מקדם לעי' או מאחרי' ואמר שהמקו' ההוא היה אחרי קרית יערי' עכ"ל שהוא מפרש מאמ' בקרית יערים סמוך אליו בתחומה של עיר או בעיבורה אבל מה שפירשתי יותר מכוון שיהיה פי' בקרית יערי' בתוכה ממש אנשי הצבא והטף והכבודה וכל קניינ' במחנה אחרי קרי' יערים:

**יג יד**

**ויעברו** משם כו' ויענו חמשת וכו' יש לדקדק אומרו ויענו בתחילת דבריהם האם הוא כויען איוב הראשון גם צריך לדקדק או' ההולכי' לרגל בלשון הווה והצודק שיאמ' האנשי' מרגלים את הארץ על שרגלו אותה לשעבר ועוד אומרו הארץ ליש בלתי צודקת ה"א הידיעה דהי"לל לרגל את ארץ ליש. ונר' כי להיות החמשה האלה שרגלו הארץ לשעבר ומידי עברם בבית מיכה מאז נתנו עיניהם בפסל אשר למיכה ואפד ותרפים לגנוב את אלהיו וז"ש ויעברו משם הר אפרים להגיע עד בית מיכה שאמרו נדיב לב הוא ושמעו הולך כי האיש גדול ז"ש ויבואו עד בית מיכה ולעומת דבריהם ענו חמשת האנשים וזהו ויענו חמשת האנשים ויאמרו אל אחיהם הידעתם כי יש בבתים האלה אפד ותרפים כו' ועתה דעו מה תעשו פן תאכלו לחם שם בבית מיכה כי לא תוכלו אחר האכילה להגדיל עליו עקב ז"ש ועתה דעו מה תעשו ולהיותם בדברים האלה מחזיקים במרגלותם ואומנות' תפשו בידם בדברם דעו מה תעשו באומרו תנו עיניכם לקחת האפד והתרפים האלה לזה אמר ההולכים לרגל את הארץ בלשון הווה להורו' כי דבריה' אלה אשר דברו דברי מרגלות הם ז"ש ההולכים לרגל את הארץ ליש שעיקר המרגלות היה לליש ואגב ארחם מרגלים הם בהר אפרים בבית מיכה ועל כן אמר את הארץ כולה אשר

יזדמן להם לרגל וליש בעצם בכוונה מכוון' ולכך לא אמר את ארץ ליש שהיה מובן פרטי בליש לבד לא כן אומרו את הארץ ליש מורה על כלל הארץ זולת ליש וליש גם כן כבר היו מרגלים בה וכבר זכרתי למעלה בפסוק וישב את הכסף לאמו כו' ויהי בבית מיכיהו והאיש מיכה לו בית אלהי' שהיו שם שני בתים האחת בית מיכה והשנית בית אלהי' ויוכיח כן פסוק זה שאומר כי יש בבתים האלה בתים שנים האחד בתוכו אפד ותרפים והשני פסל ומסכה בבית מיכיהו יותר בהצנע והיותר מחוד' הזכיר באחרונה דהיינו פסל ומסכ' שמי ומי היודע בהם לא כן התרפי' ואפד שהיו מפורסמי' ואוסיף בשמו' בס"ד או אפשר שלא היו כאן כי אם בתים בנויים כעין כפר ולא עיר דלתים ובריח. והנה שם המקום שהיה בו מיכה גרב שמו מקו' קטן שלא נזכר בכתובים רק בגמרא אמרו מגרב לשילה ג' מילין כו' וכת' רש"י ז"ל גרב מקומו של מיכה בגרב היה פסלו ע"כ וז"ש כי יש בבתים האלה ולא אמר כי יש בעיר הזאת כי בתים מועטי' היו והראיה שלא יכלו להלחם עם שש מאות איש הבאים עליהם:

**טו טז**

**ויסורו** שמה ויבואו אל בית הנער הלוי וכו' ושש מאות וכו' צריך להבין מה טעם אמר למעלה כלי מלחמה וכאן הוא אומר כלי מלחמתם. ונראה כי אלה באו בית הנער הלוי אשר היה לו לנער הזה בבית מיכה ששם היה לו בית מיוחד והוא בית אלהים הנזי לעיל כי בו היה מכהן וישאלו לו לשלום ובקרבם ארבס לגנוב את התרפים ואם יפציר הוא או זולתו ילחמו עמו וז"ש ושש מאות איש חגורים כולם יחדיו ז"ש חגורים בלשון רבים והיה בדעתם לילחם שם עמהם אם יסרבו מהניחם להוליך האפד ותרפים וז"ש חגורים כלי מלחמתם רוצה לומר מלחמתם היתה זו שהתקינו עצמם לשלום בתחבולה לגנוב אלהיהם ז"ש מלחמתם אם יפצו פה או יצפצפו אמנם למעלה לא כתיב אלא חגור א' ממשפחה ולכך אמר כלי מלחמה ולא מלחמתם:

**יז יח**

**ויעלו** חמשת האנשים כו' ואלה באו כו' הרד"ק ז"ל כתב זה לשונו מהו שחזר ואמ' ויקחו את פסל האפד וכבר אמר לקחו את הפסל ואת האפד מפני מאמ' הכהן שאמ' להם מה אתם עושי' חזר ואמר ואלה באו כו' ומ"ש פסל האפד סמך הפסל לפי שיש פסל בלא אפד וזה פסל עם אפד עכ"ל ומהרי"א ז"ל כתב לתקן הכפל הזה בלקיחת האפד לקחו את הפסל כו' ויקחו את פסל כו' ושלש ויקח את האפד כו' והנרא' שכאשר עלו המרגלים ובאו עד בית הנער הכהן ושאלו לשלום בעבר' משם ואז בהגידם אליו ענין האנשים שהיו בשער העיר בא הנער מיד לפתח שער העיר לראות אנשי המלחמה העוברי' והיושבי' בשער ובעוד שהוא הלך לשער העיר לראותם עלו חמש' האנשי' המרגלי' ובאו שמה

ר"ל לבית הנער הנז' שכבר ידעוהו ובאו ולקחו את הפסלי' את האפ' ואת התרפי' ואת המסכ' ובאשר לקחו זה היה הנער הכהן עומד פתח שער העיר מדבר עם השש מאות איש חגורי מלחמה וכאשר ראה האנשים המרגלים שהיו באים מביתו ושלקחו הפסל והתרפים והיו מביאי' את הכל בידיהם לפתח שער העיר אשר היה שם עם החגורי' נתבהל הנער' ואמר מה אתם עושים וכל זה בהיותם שם בשע' העיר ומדבר עם השש מאות איש ואז אמרו לו החרש ואז וייטב לב הכהן ויקח מיד' שם בשער העיר הפסל והאפד והתרפים ויבא בקרב העם עכ"ל:

**ולע"דן** לו' כי האנשים האלה חמשה נכנסו שמה בתואנ' שהם באים לרגל את הארץ ליש וז"ש ויעלו חמשת האנשי' ההולכי' מקושר לרגל את הארץ באו שמה שאומרו באו שמה מיותר אבל הוא עם ההולכים לרגל את הארץ באו שמה רוצה לומר בתואנה לרגל את הארץ באו שמה אל בית הלוי לא לגנוב את הפסל והם לקחו את הפסל וכו' ואין רואה כי הכהן עומד פתח השער של הבית הנז' ושש מאות האיש חגורים כלי מלחמה היו שם פתח שער הבית של הנער הלוי אש' בבית מיכה ולא נסתפקו בזה אשר לקחו החמשה המרגלי' מבית הלוי הנז' אלא השש מאות איש שהיו שם פתח השער באו אל בית מיכה ממש לא אל בית הנער הלוי הנזכר אלא באו בית מיכה וז"ש ואלה באו שמורה על סוג אנשים זולת הנז' ובאו אל בית זולת הבית הנז' כי כבר זכרתי במ"ש כי יש בבתים האלה אפד וכו' שהודיעם ששני בתים היו שם ולכך מתי מספר החמשה המרגלים באו בתואנה אל בית הלוי ולקחו בנקל את הפסל ואת האפד וכו' אשר שם אמנם ואלה המרובים של שש מאות הוצרכו לבא בית מיכה ביד רמה בי באו שם אל תוך ביתו וחדרי משכיתו ויקחו את פסל האפד שהוא היותר מעולה דמדקאמ' פסל האפד מכלל דאיכא פסל שאינו של האפד וכמו שכתבתי בשם הרד"ק ז"ל ולעד"ן ששני המיני' היו באן פסל בלי אפד והוא אשר הזכיר בפסוק ויעלו את הפסל ואת האפד שאין זה נתלה בזה אמנם אותו המוצנע בבית מיכה עצמו הוא פסל האפד פסל הידוע באפד שחשוב יותר ואת התרפים ואת המסכה שמעין אותם ארבעה מינים שהיו לו בגלוי בבית הנער הלוי בית מיכה היו לו גם כן ארבעה מינים יותר חשובים בהצנע בביתו של מיכה ממש והכל לקחו ובזה נתקן כפל הלקיחות ולעומת זאת בפעם הראשונה החריש הכהן כי אמר עוד לנו פסל האפד גנוז בבית מיכה לעת מצוא אמנם בעת ששלחו יד ביד רמה גם באותם שבבית מיכה אז אמר אליהם הכהן מה אתם עושים לעקור ולשרש את הכל כי ביטלתם גם כהונתי וז"ש ויאמר אליהם הכהן כלומר כהונתי מה תהא עליה ובזה מובן אומרו כאן הכהן ולמעלה כתיב ויבואו אל בית הנער הלוי אז ויאמרו לו החרש שים

ידך על פיך כי כהונתך ברית עולם היא לך ולך עמנו והיה לנו לאב ולכהן כו' ואז ויקח מידם את האפד וכו' ויבא בקרב העם ללכת עמם או שנכנס בקרבם ממש ולא לצדדין פן יקראהו אסון ממיכה ושכיניו ואולי לא היתה בגידה בנער הלוי כי ההכרח לא יגונ' ובע"כ הוכרח ללכת אחריה' כיון שראה שנטלו הכל ולא שמעו אל קולו אז ראה וילך עמם ויבא בקרב העם ובסמוך באומרו ומה לי עוד הורה שלא הניחו לו לא ע"א גלויה ולא אשר מסותרת שם בסתר:

**יט**

**ויאמרו** לו החרש כו' טעם כפל החרש ושים ידך על פיך היה אפשר לומר כי המנהג היום ובארצות ישמעאל כשאדם מזכיר חסדי יי' אשר הפליא חטדו משים ידו על פיו כאילו מנשקה ואחר כך משימה על ראשו וזהו דרך שבח ותהלה ז"ש כאן החרש ותן לו תודה ושים ידך על פיך כי גמלך כל טוב שעד עתה היית כהן ליחיד ועכשיו לשבט וכדמסיק ואו' הטוב היותך וכו' והנתן כי הנער הלוי הזה היה מצר על לקיחת האפד והתרפים והפסל אולי חמדו להם כסף וזהב כי משקלו אלף ומאה כסף או פחות מעט כפי הפירושים הנז"ל ועל זה היה צועק מרה והשנית היה אומר בלבו אולי יחשדוני שעשיתי קשר בוגדים ביני ובינם והייתי כפוי טובה עם מיכה לז"א כנגד הראשונה החרש וכנגד השנית שים יד על פיך כמו שרוצה לצעוק מצרתו ומשים ידו על פיו לבלתי ישמע קולו כי בזה תצא ידי חובתך מהבריות והיית נקי מישראל שידעו כי לא מלבך אלא על כרחך אתה הולך ז"ש ושים ידך על פיך כי מ"ש החרש הוא כי אין בלבנו לבטל הע"א ולהניחך אלא ולך עמנו והיה לנו לאב ולכהן מה שלא זכית עם מיכה כי לא מצינו אלא שנדר לו והיה לי לאב ולכהן ולאו בפי' איתמר קיום השני ענייני אלא ויהי לו כאחד מבניו וימלא מיכה את יד הלוי ויהי לו הנער לכהן שלא נאמר בפירוש שקיים לו ייעוד לאב לזה אמר כאן ולך עמנו והיה לנו לאב ולכהן מה שלא עשה לך מיכה ולו הונח שלא נקיים עמך היותך לנו לאב עכ"ז שלא תהיה אלא לכהן הטוב היותך כהן לבית איש אחד או היותך כהן כו' דודאי כהן דרבים עדיף זאת ועוד כי בהיותך כהן למיכה אינך כהן אלא לביתו בלבד אמנם אם תהיה כהן לשבט דן יתפשט הענין עוד לזולתם כספחת הזו ונספחו כל בית ישראל ז"ש לשבט ולמשפחה בישראל רוצה לומ' לשבט על שבט דן וממנו ימשך ויתפשט למשפחה זולת השבט עד שיתפשט בישראל כולו וז"ש בישראל כי תיבת בישראל מיותרת או יאמר לשבט ומשפחה בישראל רוצה לו' לשבט כמו שבט דן המחותן עם משפחה רמה של יהוד' כמו שזכרתי למעלה גבי ממשפחת הדני ושמו מנוח באופן שהיותו שבט גדול וחשוב ומשפחה מעולה בישראל או יאמר בישראל כמה

שאחז"ל ונזכרים דבריה' בסמוך בס"ד בפסוק ויקראו שם העיר דן כשם דן אביהם אשר יולד לישראל וכו' כי אומרו כאן בישראל על ישראל סבא יעקב אבינו הוא אומר שחשוב היה שבט זה בעיני יעקב עד שחשב שהמשיח יוצא ממנו הוא שמשון וכשראהו מת אז אמר לישועתך קויתי ה' כמו שאחז"ל בב"ר פ' ויחי:

**כ**

**וייטב** לב הכהן כו' כיון שדברו על לבו שהוא יעמוד על כהונתו ולעם רב אז וייטב לבו ויקח את האפד ואת התרפים ואת הפסל לחזיק בעבודת הכהונה ולכהן יאתה להוליך את האפ' ותרפי' והפסל ומן הפחד פויקחם ויברח הניחוהו בקרב העם בתוכו ממש וזהו ויבא בקרב העם או יהיה דרך הלצה שאהבוהו וכאילו נכנס ממש בקרבו וכרעיו של העם וז"ש ויבא בקרב העם או יהיה הטעם שבא בקרב העם ולא לצדדין פן יקראנו אסון ממיכה ושכניו יחשבוהו כבוגד ויהרגוהו בחץ וכיוצא וכמו שכתבתי בפסוק ויעלו חמשת כו':

**כא**

**ויפנו** וילכו וישימו את הטף טעם ויפנו וילכו שהיו זריזי' בלכתם לא יסבו בלכתם אחור אלא ויפנו בפניהם פונים אל מקום מיכה פן יבואו עליהם וילכו פונים והולכים כי לא הסבו פניהם עד שהרחיקו מבית מיכה והיינו אומרו בסמוך ויקראו אל בני דן ויסבו פניהם אמנם סמוך אל בית מיכה ויפנו וילכו וכו' פונים והולכים פניה' כלפי מיכה ומ"ש וישימו את הטף כו' כתב הר"דק שבטחו לכבשה ולכך לקחו עמהם טפם ומקניהם וכל בהמתם וקנינם ואת הכבודה כתוב בוא"ו עם הדגש וכבר כתבנו הדומים לו בספר מכלול ופירוש הכבודה הכלי' והמטלטלין ותרגומו כתרגום רכוש שהוא גם כן כולל קנין האדם כלים וכסף וזהב ושאר המטלטלין ע"כ ורש"י ז"ל כתב ואת הכבודה משאו' כל דבר שהוא כבד בהליכתו שאינו יכול לרוץ אם ירדפו בני המקו' אחריהם הכבודה פזנטומ"א בלעז ע"כ וכן כתב מהרי"א ז"ל והוסיף כי מפני פחדם ממיכה ושכניו שמו הטף והמקנה לפניהם ואנשי החיל באים אחריהם לשמרם ע"כ ולע"ד הכבודה לשון כבוד שעשרו של אדם כבודו הוא או אמר הכבודה וב"הא הידיעה על הנשים אשר נאמר בהן כל כבודה בת מלך פנימה ולכך ואת הכבודה לפניהם ממש פן יהיו לבז בקחת קצת נשים משכון עד תתם הפסל לכך אמר שהנשים לפניהם של בני דן ממש ואחריהן הטף והמקנה:

**כב**

**המה** הרחיקו מבית וכו' תיבת המה מיותרת די שיאמר וירחיקו אבל כוונת הפסוק לומר שלא היה העיכוב שהאנשים אשר עם בית מיכה להיותם עצלים מתעצלים להקבץ ולכך

הרחיקו שאין הדבר כן אלא מרוב הזריזות אשר בבני דן ז״ש המה הרחיקו רוצה לומר המה מרוב זריזותם הרחיקו מהר מבית מיכה והאנשים אשר בבתים וכו׳ נזעקו תכף בשמע׳ כי זריזי׳ הם וידביקו את בני דן בזריזותם ומ״ש נזעקו פי׳ הרד״ק ז״ל נאספו וכן מה לך כי נזעקת נאספת אתה ואנשיך ונאמרה אסיפ׳ בלשון זעקה לפי שעל ידי זעקה יאסף העם עד כאן ת״י נזעקו איתכנישו נזעקת איתכנישתא: **ולע״דן כי אפשר** לפרשו כפשוטו לשון זעקה שהיו זועקים על בני דן בקולי קולות להבהיל׳ ולהטרידם וכיוצא בזה מצאתי פי׳ מהריי״א ז״ל זה לשונו והיה מיכה צועק והחגורים אמרו לו מה לך כי נזעקת עד כאן אלא שק״ק אומרו נזעקת דהי״לל זעקו זעקת והיה אפשר לומר בדרך הלצה כי לא די שבני דן לקחו האפד ותרפים והפסל והכהן אלא כשהרחיקו מבית מיכה המה זעקו עליה׳ שלא יאמרו כגנבים באו לנו וכשודדי לילה ולכך אמר שהמה הרחיקו מבית מיכה ואז זעקו אליהם. וזהו והאנשי׳ אשר עם בית מיכה נזעקו מבני דן והראשון עיקר מפני מה לך כי נזעקת ומאומרו אשר בבתים נראה שלא היה עיר כי אם כפר בבתים סמוכים אל בית מיכה וכמו שדקדקתי למעלה במ״ש הידעת׳ כי יש בבתים האלה אפד ותרפים וכו׳ שאינו אומר כי יש בעיר הזאת אלא בבתים האלה בתי׳ מספר:

**כג**

**ויקראו** אל בני דן רש״י ז״ל ויסבו פניהם בני דן אל הקוראים אליהם עד כאן וה״רדק ז״ל פירש ויסבו פניהם בדגש הסמך והבי״ת עד כאן ובסמוך בס״ד אבאר אומרו מה לך:

**כד**

**ויאמר** את אלהי כו׳ רש״י ז״ל ומה לי עוד ומה נשאר לי עוד ע״כ ומהריי״א ז״ל כתב החגורים אמרו לו מה לך כי נזעקת והוא השיבם את אלהי אשר עשיתי לקחתם רוצה לומר הפסל שעשה מכסף אמו והאפד והתרפים אשר עשה משלו ואת הכהן ותלכו ומה לי עוד רוצה לומ׳ ומה נשאר לי עוד שלא לקחתם ואם כן איך תאמרו אלי מה לך.

**ולע״דן** כי בני דן אמרו למיכה ואנשיו מה לך כי נזעקת כמו חשבון של מה לך ושל מה בכך ז״ש מה לך כי נזעקת מה יתן ומה יוסיף לך זה האפד עד שאתה נזעקת לז״א את אלהי אשר עשיתיו אלהי זה כמה שנים שאני עובדו והנה לקחתם והלואי הנחתם הכהן הייתי מעמיד לי עוד אלוה אחר ומה לי עוד חשוב מאלהי ז״ש ומה לי עוד ע״ד מה שפירשתי בפסוק ובכל מאדך שפירשתיו לשון מאד מאד כלומ׳ בכל הדבר שהוא מאד אצלך רוצה לומר חשוב יותר בו תאהוב את ה׳ אלי״ך ועל דרך זה המבדיל בין קדש לחול ובין וכו׳ אמר כאן מיכה ומה לי עוד כי הנה זה לי כל מאדי שאין לי דבר זולתו שיהיה מאד ועוד ז״ש מה לי עוד ומה זה תאמרו אלי מה לך רוצה לומר מאי איכפ׳ לך והלא בו כל חיי רוחו. או יאמר ומה לי עוד רוצה לו׳ שהאד׳ כשאירע לו איזה דבר רע

ראוי לפחוד פן יארע לו יותר קשה ממנו ולכך אחז"ל שאין ראוי להתקשות על המת יותר מדי ולא יותר מכשיעו' אלא שלשה לבכי וכו' והמצר על מתו יותר מדאי אין זה אלא שעתיד למות לו זולתו לזה אמר כאן ומה לי עוד עד שאצטער עליו מה זה שאתם אומרים מה לך והם ענוהו כי יזהר כי עדין יש לו רוחו בקרבו פן יפגעו בו אנשים מרי נפש שאינם מקפידים על שפיכות דמים ויהרגוך והרי לך עוד דהיינו נפשך:

**כה**

**ויאמרו** אליו בני דן אל תשמע וכו' רש"י ז"ל פירש אנשים מרי נפש כעסנים שיש בסיעתנו ע"כ והר"דק ז"ל פי' פן יפגעו בכם עניינו פגיעת החרב כמו ויפגע בו וימו' וי"ת וישלטון בבון וכן ויפגע בו וימת ושליטו ביה ע"כ ובמרי נפש פירש כדברי רש"י ז"ל ומ"ש ואספת נפשך אתה תהיה גורם שתמותו כולכ' אם תשמיעם קולך ותוסיף לדבר עוד בדבר הזה והוא מבנין הנני אוסיפך אל אבותיך תוסף רוחם יאסף אהרן והדומים להם עד כאן תקן בזה אומרו פן יפגעו בכם בלשון רבים ואומרו נפשך ונפש ביתך כי תאסף נפש ביתו אם הוא המשמיע קולו לבדו אלא אגב גררא מצעקתו לא יבחינו ויהרגו את כל הבאים עמו והוא הגורם וז"ש ואספת לא שיעשה בפועל האסיפה אלא גרמא בעלמא. וגם מהרי"א ז"ל פי' שבני דן השיבוהו שאל ישמיע קולו פן יפגעו בו אנשי' מרי נפש ההולכי' במחנה ויהרגוהו ויהרג הוא וכל אנשי ביתו ההולכים עמו ע"כ: **ולע"דן** במ"ש חז"ל בפסוק אשר המית את הגבעוני' שלא מצינו ששאול המיתם אלא מכיון שהמית את נוב עיר הכהני' שהיו מספיקים מזון ומחיה לגבעונים הרי הוא כאילו המיתם ולכך כתיב אל שאול ואל בית הדמים וז"ש כאן אל תשמע קולך עמנו פן־יפגעו בכם אנשים רשעים שהנפש שלהם מרה כלענה על חטאתיה' וכמו שפירשתי בכלי חמדה בפסוק למה יתן לעמל אור וחיים למרי נפש כי המרי נפש טוב להם שימותו ולא יחטאו אלא שנות רשעים תקצורנה. ולא די מהרע שימיתוך אבל באסוף נפשך ממילא באסיפת נפשך הרי הוא כאילו תאסף נפשך ונפש ביתך הנחסים בצילך ומקוים שתתן להם די מחסורם. והיינו אומרו ונפש ביתך ולא אמר ונפש אנשי ביתיך אם על העומדים עמו הוא אומ' אלא ודאי על אות' הקטני' עם הגדולים שבבית הוא אומר:

**כו**

**וילכו** בני דן לדרכם וכו' צריך לדקדק פשיטא שילכו לדרכם כי מי מעכב והסדר הנכון שהיה לו לומר הוא וירא מיכה כו' וישב אל ביתו ובני דן הלכו לדרכם ונראה כי בלכת שיירה ואנשי חיל בקרבה בבא עליה גייס תעמוד השיירה מלכת לעמוד נגד הליסטים כי אינו דומה בעמדם יחד מקובצים להיות' נוסעים שנקל לקח' ולשלול השיירה לעומת זה הגיד הכתוב אבירות לבב של בני דן שלא חששו לעמוד ולישב עד שוב מיכה אבל

בזו לו ולאנשיו וילכו בני דן לדרכם כי בזה ודאי ראה מיכה בשיקול דעתו והבנתו ראה כי חזקים המה ממנו שאילו לא היו חזקים לא נסעו מזה והולכים דרכם אבל היו עומדים נגדם עד טרדם משם את מיכה ולזה ויפן וישב אל ביתו שהיה שב אל ביתו וכל פנייתו ופניו אל הפסל ותרפי' ואפד והכהן אשר שללו ממנו בני דן וז"ש ויפן וישב אל ביתו. ודרך הלצה אפשר באומרו וירא מיכה כי חזקים הם והחוזק הוא ממנו רוצה לומר ממיכה עצמו נעשו חזקים שהפסל ומסכה ששללו ממיכה יעזרם שהרי כבר זכו בו וז"ש כי חזקים הם ממנו ולכך ויפן וכו':

**כז**

**והמה** לקחו צריך להבין כי מאמ' זה מיותר שכבר נזכרה לקיחה זו למעלה פעמי' שלש א"כ מה טעם לומר עוד והמה לקחו את אשר עשה מיכה ויבואו על ליש ואבין זה במ"ש חז"ל בתנחומא הובא בילקוט והמה לקחו את אשר עשה מיכה וכו' זהו שאמר הכתוב לך ה' הצדקה ולנו בושת הפנים אמר רבי סימון המה לקחו את אשר עשה מיכה צלמנא ואת הכהן אשר היה לו כומרא ויבואו אל ליש עבדין עבודת אלילים ומצלחין הוי לך ה' הצדקה עד כאן שזה הענין אומר אותו הפסוק במ"ש והמה לקחו רוצה לומר עם היות שהמה לקחו את אשר עשה מיכה והיה ראוי שלא ינצחו פן יאמרו ידינו רמה בכח הפסל ומסכה והכהן ועכ"ז ויבואו על ליש ונצחום בצדקת ה' כדכתי' לך ה' הצדקה. עוד אפשר כי אחז"ל שכשיצאו ישראל ממצרים נטל משה שם והשליכו ליאור כדי שיעלה ארונו של יוסף ואותו השם גנבו מיכה ועשאו לפסל ועבר בים צרה עד כאן ובדבריהם אלו אבין כוונת הפסו' והמה לקחו את אשר עשה מיכה לומ' את אשר עשה מיכה לקחו לגנוב אותו השם מזמן משה ע"ה כשהשליכו ליאור באותה המידה מדדו לו ז"ש והמה לקחו את אשר עשה מיכה כלומר כאשר עשה כן עשו לו. או אפשר כי למעלה המרגלים לא אמרו אלא כבואכם תבואו אל עם בוטח ולא הזכירו שוקט מהטעם הנז"ל לעומת זה הוא אומר כאן כי בקחתם הע"א עמהס גרמה חוזק לב אל עם ליש להיותו שוקט ובוטח כי כמה וכמה העון עושה ז"ש והמה לקחו את אשר עשה מיכה ולכך כשבאו ויבואו אל עם שוקט ובוטח מה שלא כן עד עתה והיה מהראוי שלא ינצחו אלא שבצדקת ה' נצחו כמו שאמרנו לך ה' הצדקה ומ"ש ואת העיר שרפו באש פ' הר"דק ז"ל שרפו באש יש לתמוה למה שרפו אות' והם רוצים לישבה ויהושע לא שרף מהערים העומדו' על תילס זולתי חצור כדי להבהיל הנשארים כמו שאחז"ל במסורת שרפה ומהטע' הנז"ל ויתכן שנכנסו בני דן פתאם ולהבהילם הוכרחו לשרפה באש כדי שלא ימצאו כל אנשי חיל ידיהם הן מאיש הן ממלחמה שיעשו בני דן או אפשר כי היתה מלאה גילולים ולכך

שרפוה ואעפ"י שהם הקימו הפסל היתה כוונתם לשמים לאמצעי בינם לבורא ואעפ"י כן היו חוטאים להי' כי כן לא תעשון אתי אלהי כסף כלומר אתי שאעפ"י שכוונתם אתי ולעבודתי ע"כ והרל"בג ז"ל כתב וידמה ששרפו העי' באש כדי שיראו שאר העירות אשר נפלו בגורלם מהם וינצחום בקלות ע"כ ומהריי"א ז"ל פי' אין הכונה ששרפו את העיר והבתי' כיון שבאו לישב בהם אבל הכונ' ששרפו המתים ומאכליהם והע"א אשר בבתיהם וגלוליהם ועצביהם עד כאן ולשון ויבנו את העי' וישבו בה סות' דבריו.
**ולע"דן** ששרפו העיר ממש וכדברי הרל"בג אך הטע' כי רצונם היה לחזו' וליסד' על שמם וכדמסיק ויקראו שם העי' דן בשם דן אביהם והיינו או' ויבנו את העי' וישבו בה:

**כח**
**ואין** מציל וכו' כאן הוסיף טענה על שכבשוה בנקל על שהיא בעמק ועל זה היא נוחה להכבש:

**כט**
**ויקראו** שם העיר דן וכו' צריך להבין מה ראו על ככה לקרוא שם העי' דן בשם דן אביה' שלא מצינו כיוצא בזה בשאר השבטים שיקרא עיר שכבשו על שם ראש שבטו ראובן או שמעון ונרא' להבין זה בדברי חז"ל שאמרו בב"ר פ' וישלח פ' פ"ב גוי וקהל גוים יהיה ממך ר' יודן ור' איבו ור' משין בן נגרי בשם ר' יוחנן אמרו עתידין בניך לעשות גוי כקהל עמים מה קהל עמים מקריבים בשעת איסור במות אף בניך מקריבין בשעת איסור במות ר' חנינא מייתי לה מהכא ויקח אליהו י"ב אבנים וכו' אשר דבר ה' אליו לאמר ישראל יהיה שמך שמשעה שנתן לו השם הזה נאמ' לו גוי וקהל גוים יהיה ממך רבי שמלאי מייתי לה מהכא ויקראו שם העיר דן בשם דן אביהם אשר יולד לישראל שמשעה שנאמר לו זה השם נאמר לו גוי וקהל גוים יהיה ממך עכ"ל וצריך לדקדק בו ראשונה מה בשורה היא זו שאומ' ליעקב בבואו מלבן לא שלו ולא שקט ולא נח ויבא רוגז בשורה זו שבניו יהיו כגוים. ועוד מהדוחק ראה ר' שמלאי בדברי רבי חנינא דמייתי לה מענין אליהו עד דמייתי לה ר' שמלאי מענין פסל מיכה ואדרבה דאליהו עדיף שע"י כך יגדל נא כח ה' על האלילים אלמים אשר אין קול ואין עונה. ואם כן למה מייתי לה מדן. ואפשר כי בשורה היא מענין פרה ורבה בשיעור רב שזה יחייב לבניך לעשות כל א' במה לעצמו ואפי' בשעת איסור במות כי מי יעלה בהר ה' ומי יקום במקום קדשו כי ירחק ממנו המקום וז"ש לו גוי וקהל וכו' עתידי' בניך לעשות גוי כקהל עמים מה קהל עמים מקריבים בשעת איסור במות וכו' והנה ר' חנינא מייתי לה פשר דברי ר' יוחנן וראיה לדבריו מהכא ויקח אליהו כי קחתו י"ב אבנים והזכירו הכתוב שבטי בני יעקב אשר היה דבר ה' אליו ישראל יהיה שמך שהכוונה בכל זה להורות שמקדם ומאז

כשבושר יעקב באל שדי פרה ורבה גוי וקהל גוים יהיה ממך בושר בענין אליהו ולכך אליהו כשנזכר כן עשה מעשה מכוון בענין והוא י"ב אבני' כנגד שבטי יעקב אשר ענין זה היה דבר ה' אליו מאז כשנאמר לו ישר' יהיה שמך שם היה דבר ה' על זה דהיינו גוי וקהל גוים ולפי שלדברי רבי חנינא קשה תרתי חדא שיקרא לאליהו היחיד גוי והוא לשון עם רב לפחות שבט אחד והשנית דההיא דאליהו לא יצדק לומר בו גוי כקהל גוים שאין ראוי לדמותו לגוים כי עבודת שמים היתה אותו הקרבן של אליהו שידעו על ידו כי ה' הוא האלהים לזה אמר רבי שמלאי מייתי לה מהכא ויקראו שם העיר דן וכו' כי בזה יצדק תיבת גוי על שבט דן ומרובה באוכלוסין ויצדק ההדמות אל גוים מקריבים בשעת איסור במות אף בניך עתידים להקריב בשעת איסור במות. ואפשר עוד לומר דר' שמלאי ראה דוחק בדברי ר' חנינא דלדבריו לא היה לו לומר וקהל בוא"ו אלא גוי קהל גוים לומר גוי כקהל אבל באומ' וקהל בוא"ו לא יצדק לפרשו כקהל לזה בא ר' שמלאי ומייתי לה מהכא ויקר' שם העיר דן וכו' ולפי זה מייתי לה מהכא נמי קאמ' ומוסיף על דבריו ששני העניינים יחדיו יצדקו שנרמזו בדברי יעקב גוי על ענין אליהו וקהל על שבט דן המרובה באוכלוסין שעל שניהם יחדיו בושר יעקב שעתידים בניך בזמן אליהו ודן שיהיו כגוים והשתא ניחא הוא"ו של וקהל ואף על פי שדן קדם רמזו באחרונה בתיבת וקהל לפי שבו יצדק ההקש של כגוים יותר מבאליהו וענין זה מפולפל הוא במאמר אלא שהלשון שאומר ר' שמלאי מייתי לה מהכא הי"ל מייתי לה נמי מהכא כיון שהוא מוסיף על דברי ר' חנינא אבל מ"מ הענין הזה נכון ואמיתי בעצמו שלו הונח שלא כיון ר' שמלאי לכך אלא חולקים הם זה עם זה אני מע"ד ומסברתי אומר אני השתי סברות יחד שבשני העניינ' בושר יעקב אבינו יחדיו בתיבת גוי נרמז ענין אליהו ע"ה ובתיבת וקהל ענין דן שיחד שניהם השוו כגוים למה עמים מקריבים בשעת איסור במות ותהיה כונה זו צודקת בהבנת פ' גוי וקהל כוללת שתי סברות של התנאים האלה. וגם כי לא תהיה צודקת במאמ' והדרך הראשון עיק' מ"מ נמצינו למדים מפשוטו של מאמר הבנת הפסוק שאמר ויקראו שם העיר דן שהכתוב בעצמו רוצה לתת טעם למה קראוהו בשם זה כי מאת ה' זו אשר שם שמות בארץ אל תקרי שמות אלא שמות שקראוהו דן בשם דן אביהם והטעם אשר יולד לישראל שכל מה שאירע להם בזה כבר היה היה דבר ה' אליו מעת אשר יולד לישראל שהרי שם נאמר לו גוי וקהל גוים יהיה ממך. והר"דק ז"ל כתב אשר יולד בוא"ו עם דגש וכבר כתבנו הדומים לו בספר מכלול וטעם אשר יולד לישראל שלא תחשוב כי ראש המשפחה ההיא אשר באו שם לליש היה שמו דן ובשם אביהם של המשפחה ההיא קראוה דן לפיכך אמר אביהם דן אשר יולד לישראל עכ"ל ומ"ש

ואולם ליש שם העיר לראשונה כתב רש"י ז"ל ובספר יהושע קראה לשם על שמצאו שם אבן טובה ששמה לשם והיא הית' על החושן לשבט דן שמו כתוב על לשם וידע שבאמת היא נחלתם ע"כ:

**ומתוך** דברי רש"י ז"ל אלמוד לע"ד טעם נכון למה שינו שם העיר לשים אותה בשם דן אביהם ואבין ג"כ שכאן הוא אומר שהיתה נקראת ליש לראשונה ושם ביהושע נאמר שהיתה נקראת לשם. והוא שבין שנאמר שליש ולשם דבר אחד או שהם שני שמות מפני שם לשם הוכרחו לשנות שם העיר ולקרותה דן בשם דן אביהם לפי שלשם היא האבן שעל החושן לשבט דן ושם בפי תצוה נאמר בחושן ונשא אהרן את שמות בני ישראל בחושן המשפט על לבו לזכרון לפני ה' ונאמר ונשא אהרן את משפט בני ישר' על לבו לפני ה' תמיד לכך פחדו חטאי' רעדה אחזה את בני דן כי בבוא זכרון אבן לשם לפני ה' שהיא האבן שחקוק עליה דן כנז' בדברי רש"י ז"ל במקו' היו' סניגוריא תמשך קטיגורי' ומזכי' עון לשם ששמו שם פסל מיכה ואפד ותרפים ומסכה לכך שינו את שם מקומם בין ליש אגב לשם ושמו לה שם חדש דן בשם דן אביה' להעלים הענין הזה ועכ"ז יפה כוונו בקרותו דן כי גם את אשר יעבודו דן אנכי הוא יתברך ויתעלה שמו נאמן ליפרע מהעובדים זולתו. ואולי לזה כיון הפסוק באומרו ויקראו שם העיר דן להורות על ענין דין בשם דן אביהם אשר יולד לישראל שאז כשנולד לישר' קראה אותו רחל דן לאמר דנני אלהים וגם שמע בקולי ויתן לי בן על כן קרא שמו דן להורות שהשי"ת דן את עולמו כן גם כן אלו כיונו לקרות שם העיר בשם דן אביהם על אותה ההוראה עצמה שתורה קריאת השם ההוא כאשר יולד לישראל שהוא על שם דנני אלהים וגם שמע בקולי כן כיונו אלו לפי שלא יטעה בהם הרואה התרפים והפסל ומסכה לו' שהם עובדים עבודת אלילים לזה קראוהו בשם דן אביהם להורות כי לשם שמים נתכוונו וכמו שכתבתי בשם הרד"ק וגם הרלב"ג אזיל בשיטה זו וגם החכם כמ"הר שמואל נ"ע בספר יפה מראה וביפה עינים הכריע כן שכתב ביפה מראה ברכות פ' הרואה עלה מ"ב דף כ' עמוד שני האריך שם ובסוף כתב ומה שיתכן בזה כי לא נעשה הפסל ההוא לשם עבודת אלילים אלא בדרך הטלמסאות שיעשו הבקיאי' בחכמת המזלו' בחשבם שבעשותם בשעות ידועות יאצילו עליו משפט העליונים וטעו בחשבם כי אין כאן חטא רק בענין ההשתדלות האנושי להכין עצמו לקבלת הטובה וזה רצון האלהי ח"ו וזה היה טעות עגלי ירבעם כדפירשתי ביפה עינים בפ' העגל גם התרפים אינם עבודת אלילים אלא להגדת העתידות כמו שאמרו בפרקי ר' אליעזר שהיו שוחטים בכור ומולקים ראשו ומולחים אותה במלח ובשמים ונותנים תחת לשונו שם הטומאה ונותנים אותו בקיר ומדבר ומהמפרשים אמרו

שיש כח בחכמי המזלות לעשות צורה בשעות ידועות ותדבר הצורה ההיא ויש אומרי' שהוא כלי נחשת עשוי לדעת חלקי השעות ושפטו בהם ע"ד המזלות והם הוברי השמים ומיכה לשם שמים נתכוון כי חשב שתשרה השכינה שם ולז"א והאיש מיכה לו בית אלהים כדפירש הרלב"ג אלא שאחר כך טעו בו קצת ועשאוהו לע"א וזה היה בהסתר אבל המפורסם מענייננו לא היה רק להגדת העתידות על הדרכים הנזכרי' ועם שגם בזה איסור אולי היו אדוקי' ההמון בזה ולא ישמעו לקול מורים כי יחשבו שימנעו מהם הטוב ולכן אמרו המנהיגים בזה מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין או שחששו שאם ימנעום מזה ילכו לבקש כוונתם בדרכים יותר רעים כאובות וידעונים ומעונן ומנחש ומכשף כי ההמון תאבים ברוב הפעמים לבקש הנעלם והעתיד כמי שיש לו חולה או נאבד' לו אביד' וכיוצא עד כאן לשונו ועיין שם כי האריר בזה כל הצורך אשר מתוך כל דבריו ז"ל סעד לדברי אלה במה שפירשתי ויקראו שם העיר דן משם דן אביהם שהקב"ה דן ידין אותם כפי כונתם שהיא לשמים ויהיה זה טעם שלישי לשינוי שם העיר ולקרותה דן ויחד כולם נכונים לא ינתק החוט המשולש:

**ל**

**ויקימו** להם [בני] דן את הפסל וכו' כבר זכרתי למעלה בפסוק ויואל הלוי וכו' טעם למה שאמרו חז"ל שהנ"ן תלויה זכה בן משה מצד אביו גרש' ממשה ע"ה קאתי לא זכה מצד אמו דאתיא מיתרו ואמו זו שהיתה ממשפחת יהודה שאז ראוי לתלותו במנשה היוצא מחלציו של יהודה שזה פנה בקלקולו אל השורש ההוא אשר ממנו חוצב מנשה ואל מקבת בור שאון אשר ממנו נוקר ולזה נ"ון תלויה כדברי חז"ל זכה בן משה לא זכה בן מנשה והדברים גם בן כפשוטן ואזיל בשיטת חז"ל ואפילו שהוא בן צדיק מותר לקרותו רשע בן רשע שאעפ"י שהמולידו הולדה טבעי' צדיק גמו' הוא אין ראוי לתלותו בו אבל תולין המקולקל במינו ומקולקל כמוהו וכמו שפירשו המקובלים ז"ל שמצד הנפשו' אשר חוצב' משם נפש זה הרשע איות' רע אביו רשע ובן רשע הוא וגם שאביו מהגוף צדיק וממ"ש הוא ובניו כהנים למדו חז"ל שהאריך ימי' רבי' כמו ת"ק שנה ויותר דהיינו עד גלות הארץ והטעם כמו שזכרתי למעלה בפסוק ויואל הלוי בשם הירושלמי שהאריך ימים לפי שהיתה עינו צרה בע"א כנז"ל בארוכ' עיין עליו. ומה שאמר עד יום גלות הארץ כתב רש"י ז"ל בימי סנחריב בגלות ראשונה ע"כ והוא מדברי חז"ל בירושלמי הנז"ל בפסוק ויואל הלוי והר"דק ז"ל כתב מדרך הסברא כי עד יום גלו' הארץ הוא יום שגלה הארון ועליו נאמר ויטוש משכן שילה ואומר ויתן לשבי עזו ותפארתו ביד צר ואומר ויכעיסוהו בבמותם ובפסיליהם יקניאוהו וזה נאמר על פסל מיכה והפסוק

האחר שנאמר כאן גם כן מוכיח שאמר כל ימי היות בית האלהים בשילה זמן אחד הוא ושמואל אעפ"י שהיה שופט לא מחה בפסל ההוא כי כל ימי עלי לא היה מתפרסם כל כך בשררה לכבוד עלי ועלי גם כן התרפה בזה כמו שהתרפה במוסר בניו וכשמת עלי וגלה הארון וגלו מישראל רבים ונפלו בחרב רבי' בטל אותו פסל וזהו עד יום גלות הארץ כי רחוק הוא שיהיה הפסל עד יום גלות הארץ אפילו גלות בני גד ובני ראובן שהיה הגלות הראשון ואיך היה דוד מלך על ישראל ולא בערו וגם שלמה בנו ולא בערו אין הדעת סובלת להאמין זה עכ"ל: וכן כתב מהריי"א ז"ל והוכיח כן מאומרו עד גלות הארץ ולא כתיב עד גלות ישראל וגם הרלב"ג ז"ל הכריע מהטע' הנזכר בדברי הרד"ק שלא יתכן לפרש עד גלות הארץ בימי צדקיהו כי איך יעברו כמה מנהיגים ולא יבעירו פסל מיכה אבל גלות הארץ כשגלתה כשעשו הרע בעיני ה' ויתכן שגלתה הארץ של דן בימי יבין מלך כנען שברחו להם שבט דן ועברו מעבר לירדן כמו שאמרו דבורה וברק ודן למה יגור אניות וכשנושעו שב דן לארצו ולכל הפירושים גלות הארץ קודם מות עלי הוא כי הפסל לא נתקיים אלא כל ימי היות בית האלהי' בשילה ולא יתכן שיהיו להם כהני הפסל אחר שהוס' הפסל כי ידמה שאחר זה היו להם כהנים אחרים לזה הפסל אשר לא היו מזרע זה הנער הלוי וזה מחוייב מהלשון שאומר עד יום גלות הארץ ההיא להורות כי אחר זה היו להם כהנים אחרים. ואין זה הכרח לע"ד כי כונת הפסוק לומר שהלוי הזה עם בניו היה זמן רב עד גלות הארץ ולהודיע שלא שמשו הם בלי אביהם אלא הוא ובניו היו כהנים עד גלות הארץ וכמו שיבא בסוף דברי הרלב"ג עצמו והנה אמ' רבותינו ז"ל שזה הנער הלוי היה בן בנו של משה והיה חושב שראוי לאדם לעבוד ע"א ואל יצטרך לבריות ואין הענין כן אלא עבודה שהיא זרה לו וידמה שזה האיש היה אחד ואשר נזכר בענין דוד כי כבר זכ' כי הוא ובניו כהנים היה רוצה לומר שאחר מותו הוקם שם כהן אחד מבניו ואפשר שנאמר כי לא יחוייב שזה שמת יהונתן ויהיה אומ' הוא ובניו שהם היו יחדיו כהנים עמו לא בזה אחר זה ויהיה זה האיש אשר נז' בענין דוד שאמרו ז"ל עכ"ל. והנה דברי רש"י ז"ל מיוסדי' על דברי חכמינו ז"ל בירושלמי וכמו שזכרתי ואין להתמיה איך לא בערו עלי או שמואל או דוד כמו שטען הרד"ק והרלב"ג כי אפשר לתרץ כמו שכתב ביפה מראה כנז"ל בפסוק ויקראו שם העיר דן או שדוד עמד ובטלו כנזכר בירושלמי הנז"ל וכשמת דוד שאמרו שחזר לקלקולו לא יתחייב היות הדבר תכף למיתת דוד אלא אחר ששלמה נשא בת פרעה ונשיו הטו את לבבו ולא שת לבו לזאת לפסל מיכה:

**ול"עדן** בפ' זה והבא אחריו דן להקשות למה כפל הענין במלות שונות ויקימו להם בני וכו' וישימו להם את פסל מיכה אשר עשה וכו' ומה צריך לומר אשר עשה כי מודעת זאת ופסוק וישימו וכו' קשה לרש"י ז"ל שפירש עד גלות הארץ עד זמן סנחריב אם כן היאך כתב אחר כך כל ימי היות בית האלהים בשילה וקושיא זו הקש' אותה הר"דק ומהרי"א ז"ל על רש"י ז"ל כמו שזכרתי בפסוק זה לעיל בתוך דברי הרד"ק ז"ל וצריך לישב כל זה.

**ונראה** כי בני דן בראותם שנצחו ולכדו העיר חשבו שהפסל עזרם ולכך הגיד הכתוב הראשון ויקימו להם בני דן הקימוהו וכבדוהו ויהונתן וכו' היו כהנים וכו' וזה הטעות לא טעה בו הנער הלוי לתת ממש בפסל כי אם בני דן וז"ש ויקימו להם בני דן בני דן הקימוהו ולא יהונתן כי יהונתן בן גרשם בן מנשה לא היו כהני' לפסל ככהני הבעל אבל יחדיו הוא ובניו עינם צר' בע"א ולכך לא היו כהנים אלא לשבט הדני ולא לפסל לשבט הדני כמפורסם כי המסתרים עינם צרה בה מה זו מועילה וז"ש וישימו להם על יהונתן הנזכ' ובניו קאמר וישימו להם שימה כל דהו לא קימה יען כי נתנו לבם לומר מה זו עושה מה זו מטיבה כיון שהיא מעשה ידי אדם ז"ש את פסל מיכה אשר עשה מיכה שלהיות שמיכה עשה הפסל והיעשה לו אדם אלהים את זה ראו יהונתן ובניו לכך וישימו את פסל מיכה שימה ולא קימ' כאמור יען שהוא עשאו ומה צרוך אלהות יש במעשה ידי אדם פה להם ולא ידברו וכו' ובזה אבין התלות נ"ון בן משה מנשה לפי שהיו בו ב' בחינות האחת אשר יראה האדם לעינים שהם כהנים ועובדים שם ובבחינת המפורסם בן מנשה העובד ע"א הוא ובניו אמנם במה שה' רואה ללבב שאין מחזיקים בו לאלוה בן משה הוא נמצא שהוא בן משה בן מנשה בנושא אחד שני הפכים או אפשר נרמזה בפסוק טענת יהונתן שהיא כך מקובלני מבית אבי אבא יעבוד אדם ע"א ואל יצטרך לבריות וזהו אומרו בן משה שהיא קבלתו מבית אבי אבא הוא משה יעבוד אדם ע"א ואל יצטרך לבריות קבלה זו והיותו בן משה היא גרמה לו לעבוד ע"א ולהיותו בן מנשה: **עוד** אפשר לפרש ולומר שהכתובים האלה מדברים בשני פסילי' שהיו למיכה וכמו שזכרתי זה למעלה בפסוק ויעלו חמשת האנשים וכו' לקחו את הפסל וכו' והוא הפסל המפורסם להגיד העתירות בכח התלמא"ס כמו שזכרתי שם ושם אפד ותרפים וכנגד זה הפסל אמר כאן ויקימו להם בני דן את הפסל הידוע ומפורס' לכל הקימוהו לכל העול' ויהונתן וכו' כהנים וזה הפסל שלא היה לאלהות האריך עד גלו' הארץ זמן רב עד סנחריב כדפרש"י ז"ל. אמנם הפסל השני שנזכר שם עליו לקיחה שנית שעליו כתוב ואלה באו בית מיכה ויקחו את פסל האפד מכלל דהראשון פסל זולתו הוא וזה נעשה לשם ע"א

ועל זה בא גם כן כאן כתוב זה השני האומר וישימו את פסל מיכה אשר עשה רוצה לומ' בשם ע"א וזה עמד כל ימי היות בית האלהים בשילה כי אחר שנעתק בית האלהים משילה ע"י שמואל נתבטל זה הפסל של מיכה שהיה לשם ע"א כי שמואל ע"ה בטלו כיון שהיה בו ע"א אבל לא בטל הראשון כי היה מעין אוב וידעוני ומהטעם שכתב ביפה מראה זכרתיו למעלה שלא עקר את הכל כדי שלא יבואו לטעות בדבר חמור יותר לכך אמר שמואל עליו השלום מוטב שיהיו שוגגין בו ולא בזולתו ע"א יותר חמורה ובשיטה זו יתקיימו דברי רש"י ז"ל וחז"ל שעד גלות הארץ היא גלות סנחריב על הפסל האח' שלא היה בו אלהות.אמגם פסוק וישימו בסתר על פסל מיכה שזה מיוחד יותר למיכה כי לו לבדו הוא פסל אותו גם כן שמוהו בסתר וז"ש וישימו וזה לא התמיד אלא עד שנחרב שילה במיתת עלי וגלות פלשתים וכשקם שמואל בער הפסל הזה הב' כי היה לצרוך אלהות ו"עא וביערו עם כל שאר הגילולים וז"ש בו כל ימי היות בית האלהים בשילה: והנה אמרו חז"ל מגרב לשילה שלשה מילין ובגרב הפסל הזה ומקריבי' לו ויעל עשנו כעשן הכבשן ומתערב בעשן המערכה של שילה והמלאכי' נתקנאו על זה ובקשו לדחפו אמר להם הק"בה הניחו לו פתו מצויה וכו' וזה אפשר שרמז כאן כל ימי היות בית האלהים בשילה כאלו אמר שהיו מתערבי' העשנים יחדיו של פסל מיכה ובית אלהים אשר בשילה רוצה לומ' אשר קרוב לו כי משילה לגרב שלשה מילין כאמור:

## יט

### א

**ויהי** בימים ההם ומלך אין בישראל צריך לדקדק למה שינה כאן ואמר ומלך אין בישראל ובשני הפעמים הנזכרים למעלה נאמר אין מלך בישראל ולא כתיב ומלך אין בישראל. ונראה כי לפי שכבר קדם והזכיר שאין מלך בישראל פעמים (בשם) [בשני] מאורעות רעים שאירעו האחד ענין מיכה שאילו היה מלך בישראל לא מלאו לבו לקים לו כהן מלוי לעין כל והענין השני ענין בני דן לקחת ביד רמה הפסל מבית מיכה והקימו בארצם מעתה במעשה שלישי שהיה בימים ההם מענין פלגש בגבעה לא יצדק בו לומר ויהי בימים ההם אין מלך בישראל שהיה נראה שמודיע לנו חידוש זה שאין מלך בישראל וזה דבר פשוט שעל פי עדים שנים הלא הם המעשיות שתים שאירעו הם הם כעדים ברורים שאין מלך בישראל מעתה הלשון הצודק בזה הוא לומר בימים ההם ומלך אין בישראל כלומר בימים ההם אשר כבר קדמ' לך ידיעה שהמלך אין בישראל כנזכר למעלה הנה אירע בזמן ההוא ענין שלישי מכוער של פלגש בגבע' או אפש' שכונת הכתוב לדב' בגנותם שאין מלך בישראל והוא שגרם הפריצות כי אין מוראה של מלכות ואיש את

רעהו בלעו חיי' וגם כונת הכתוב לדבר ולומ' שמתוך גנותם תלמוד שבחם כי עם היות שאין מלך בישראל עכ"ז אזרו חיל ישראל על פועל מגונה כזה של פלגש בגבעה שתדין ק"ו ומה אם זה עשו ואעפ"י שאין מלך אם היה מלך עאכ"ו שהיו נוקמים נקמת פלגש בגבעה ז"ש בימים ההם מלך אין בישראל לומר שאעפ"י שלא היה מלך בישראל התקנאו לשי"ת כשאירע דבר מגונה של פלגש בגבעה נקמו ישר' נקמתו נמצ' אומ' ומלך אין בישראל משמש לשני הענינים האחד שכיון שלא היה מלך בישראל הוא הגורם לבנימן להרים יד ולמעול מעל כזה והשני הוא לשבחן של ישראל שעם היות שומלך אין בישראל עכ"ז נתנקמו מבנימן בקנאם קנאת ה' צבאות ואם היה מלך בישראל על אחת כמה וכמה שהיו נוקמים ואילו כתב אין מלך בישראל לא היינו יודעים בכונת הפסוק אלא שמגיד הגנאי אמנם כעת למדנו שתיהם והבן זה כי הוא נכון ודק: ובמה שאמר ויהי איש לוי גר וכו' מהרי"א ז"ל כתב בעל הספר הקדים זה להודיע בהתחלה זו שלהיות שלא היה מלך בישראל אירע רע גדול כמוהו מהגבעה ואירע גם כן רע מהקבץ השבטים יחדיו ונלחמו יחדיו איש באחיו ואם היה מלך בישראל היו נלכדים החטאים בנפשותם והרשעים אשר עשו הנבלה לבדם ושאר כל ישראל איש על מקומו יבא בשלום וזכר שהיה איש לוי גר וכו' שזה יורה סמך זה הספור אל הקודם מפסל מיכה כי שם נזכר שהיה מיכה מהר אפרים ושהנער הבא אליו לוי וגר בבית לחם יהודה וכן יזכיר בכאן שהיה האיש הזה גר בירכתי הר אפרים והיה לוי ופלגשו מבית לחם יהודה ועל ידי אנשי הר אפרים ובית לחם ועל ידי לוי נמשכו שתים רעות באומתינו אחת לחיי הנפש בפסל מיכה ואחת לחיי הגופים מפלגש בגבעה נפלו כמה אלפים מישראל ונסמכו גם כן שני הסיפורים להודיע שבי' הרעות האלה נמשכו על ידי נשים אמו של מיכה והפלגש ע"כ. ומה שאמר ויקח לו אשה פלגש דהי"לל ויקח לו פלגש אפשר שכונת הכתוב לו' שעם היות שלקחה לפלגש שהיא בלא כתובה ובלא קדושין וכמו שכתב הרמב"ם ז"ל הלכות מלכים פרק ד' ושם פלגש אפשר לפרשו פלג אשה נוטריקון וז"ש ויקח לו אשה רוצה לומר לו חביבה כאשה ואדוקה בו ואשה שלימה לא פלגש שהיא פלג אשה וטעם החביבות לפי שהיתה יפה ביותר יפת תואר ויפת מראה כמו שהזכיר מהרי"א ז"ל בסמוך בפסו'.

**ולע"ד** נראה שהפסוק נותן טעם לחיבה זו והיא להיות' מיוחסת ז"ש ויקח לו אשה יען שהיא מבית לחם יהודה ובזה מובן הודעה זו למה עוד אפשר שיובן הודעה זו במה שאמרו התוספו' במס' גיטין פ"א זה לשונם גבי נימא מצא לה באותו מקום ואלא בנות ישראל אין להם לא שער בית השחי ולא שער בית הערוה ותרצו שזו בת יפת תואר היתה עד כאן: ובזה מובן לע"ד אומרו מבית לחם יהודה ששם נולדה מאמה היפת תואר אבל

היא איננה לא מיהודה ולא משאר השבטים ולכך לא הזכיר יחוסה אלא הזכיר המקום שנולדה בו כי בת יפת תואר היא כאמור ואל זה כיון בסמוך הכתוב שאומר ותלך מאתו אל בית אביה אל בית לחם יהודה כמו שאזכיר בסמוך בס"ד:

**ב**

**ותזנה** עליו פלגשו חז"ל במסכת גיטין פ"א דף ו' אמ' זה לשונו ועו' הא ר' אבית' דאסכי' מרי' ע"י דכתי' ותזנ' עליו פילגשו ר' אבית' אמר זבוב מצא לה רבי יונתן אמר נימא מצא לה ואשכחיה רבי אביתר לאליהו אמר ליה מאי קא עביד קב"ה אמר ליה עסיק בפלגש בגבעה ומאי קאמ' אביתר בני כך הוא אומר יונתן בני כך הוא אומ' אמר ליה חס ושלום ומי איכא ספיקא קמיה שמיא אמר ליה אלו ואלו דברי אלהים חיים הן זבוב מצא ולא הקפיד נימא מצא והקפיד אמר רבי יהודה זבוב בקערה ונימא באותו מקום זבוב מאיסותא ונימ' סכנת' איכא דאמרי אידי ואידי בקער' זבוב אונסא ונימא פשיעותא עכ"ל:

**ויש** לדקדק דהיכי קאמ' דאסכי' מריה על ידיה דאדרבא לא הסכי' דאפילו למסקנא דמסיק דזבוב מצא ולא הקפיד מכל מקו' יותר מסכים הוא קב"ה עם ר' יונתן שנימא מצא והקפיד שצדק בכל חלקי דבריו ורבי אבית' לא צדקו דבריו כי אם בחלק מה שזבוב מצא אבל כיון שלא הקפיד הרי סתירה בחלק זה לדברי רבי אביתר. ורש"י ז"ל כתב דאסכים מריה על ידיה לגלות לו סוד לכוין דברים הסתומים על אמיתתם שכונתו ז"ל לתרץ קושיתינו והכונה דאסכים מריה על ידיה לגלות לו דבר נעלם מיותר דבשלמא דברי ר' יונתן שייכי בתיבת ותזנה ואעפ"י שאינו זנות ממש אבל סברת רבי אביתר נעלמת יותר שצריך לפרש ותזנה לשון מזונות וכמו שאמרו שם בתוספות אין זה כי אם הסכמה שהסכים הקב"ה להעמידו על האמת הנעלמת שלא השיגם על צד החקירה והדרישה ולפי זה ההסכמ' היא בפירוש הכתוב במה שאמר ותזנה עליו פלגשו שאינו לשון זנות אלא לשון מזונות לרבי אביתר ולרבי יונתן דנימא מצא דשייך בענין ביאה והנה באופן זה אלו ואלו דברי אלהים חיים בהבנת תיבת ותזנה שזה וזה נכלל בה:

**ולע"דן** אפשר לומר דאפילו לרבי יונתן דאמר נימא מצא לה והקפיד אלו לא קדם לזה זבוב מצא לה לא היה מקפיד בנימ' אלא שזבוב גרם לכשמצא נימא שהקפיד הרי שאלו ואלו דברי אלהים חיים שגם דברי רבי אביתר צדקו גם כן בחלק מה מההקפדה וזהו דאסכים מריה על ידיה ומשום דקרא דייק טפי לשון מזון לכך איכא דאמרי אידי ואידי בקערה ולאיכא דאמרי דכיון דרבי אביתר גילה הבנה זו בפסוק לפרשו לשון מזון כי הוא פתח ברישא דאמר רבי אביתר אמר זבוב מצא לה שהוא גילה פירוש זה דר' יונתן מתוך דבריו של ר' אביתר למד לומר נימא מצא בקערה לכך נאמר דאסכים על ידיה של רבי

אביתר ספי מרבי יונתן כי רבי אביתר חדד הבנה זו של ותזנה ללשון מזון ומדבריו למד ג"כ רבי יונתן דפרשו לנימא ולכל הפירושים עלה בידינו מדבריה' בגמרא שאין ותזנה כפשוטו לשון זנות אלא לשון מזון שזבוב מצא לה בקערה ואידך נימא באותו מקום ומשו' דלישנא דקר' דייק טפי במזון לכך מוקי לאיכא דאמרי אידי ואידי בקער' זבוב אונסא נימא פשיעות' והמכריחם לרבי אביתר ולרבי יונתן שלא לפרש ותזנה כפשוטו לשון זנו' הוא שאלו זנתה עליו לא היה מחזירה ואפילו שהיא פילגש לא נכון להחזיר' ובמו שכתבו שם התוספו' ז"ל והוכיחו מבא אל פלגשי אביך דכתיב ותהיין צרורו' עד יום מותן אלמנות חיות:

**ולע"דן** להכריח שנית דלהכי קאמ' ותזנ' עליו דמאי עליו ותזנ' פלגשו מספיק אם זנת' ממש אלא ודאי ה"ק ותזנה בעודה עליו כמו ועליו מטה או עמו כמו ויבאו האנשי' על הנשי' וכמו שאזכיר בשם הר"דק ז"ל בסמוך והכי קאמר שבהיותה סמוכ' אצלו והיותה עמו שלא יצאת לזנו' לחוץ זנתה והיאך יתכן זה אם לא שנאמ' או בזבוב או בנימ' דשיכי בעודה עמו וחתני ה"ר אברה' אמר בזה הכרח שלישי פלגשו שר"ל שבעודה פילגשו ונאמנת ברית אהבתו ותזנה הא כיצד בזבוב או בנימא שבזה יצדקו השני הפכי' בנושא א' ותזנה והיותה פילגשו. ורש"י ז"ל פירש כאן ותזנה שזנתה מביתו אל החוץ כל לשון זנות אינו אלא לשון יוצא נפקת ברא יוצאה מבעלה לאהוב את אחרים עד כאן לשונו ופירוש דבריו שאין כאן זנות ממש אלא ותזנה על שיצאה מביתו אל החוץ דהיינו בית אביה בלי רשותו וכדי שלא יראה לך שפי' זה דחוק לפרש שיציאתה מביתה לחוץ קורא הכתוב זנות לזה אמר רש"י ז"ל שאין זה זר כי כל לשון זנות אינו אלא על שם שיוצאה מביתה ללכת לזנות נפקת ברא אם כן אינו זר שיקרא כאן הכתוב את יציאתה מביתה ללכת אל בית אביה בלשון זנות וכן הביא הרד"ק ראי' מהתרגו' שתרגם ובסרת שהוא לשון בזיון כמו דבר ה' בזה ומתרגמינן בזה בסר והוסיף לפרשו לשון זנות כי אשתו הית' אבל בלא כתוב' וקידושין וזנת' תחתיו ופי' עליו על פניו כלו' לא חששה לו ולא נסתר' ממנו לזנו' או פי' עליו עמו בעוד שהית' עמו כמו ויבאו האנשים על הנשים ע"כ וכן כתב הרלב"ג שהנטייה שנטת' ממנו ללכת לבית אביה קורא זנות והכתוב עצמו מבאר מאמר ותזנה שאינו זנות ממש אלא במה שהלכ' מאתו ז"ש ותלך מאתו אל בית אביה וכו' שעמדה שם שנה וארבעה חדשי' והכריח כן מההכרח עצמו שזכרתי למעלה בשם התוספות שאם זנתה ממש לא היה מבקש אותה לשוב אליה וכן כתב מהרי"א ז"ל שאין ותזנה לשון זנו' ממש אלא שיצאת מבית אביה ומה שאמר ותלך מאתו אל בית אביה אל בית לחם יהודה כי מספיק אל בית אביה ועוד שהיה לו להקדים אל בית לחם יהודה ואל

בית אביה אבל במה שזכרתי למעלה במה שאמ' מבית לחם יהודה ששם גילה היותה בת יפת תואר בזה מובן אומ' כאן ותלך מאתו אל בית אביה ושבה אל בית לחם יהודה כי אין לה שורש יחס שיצאת ממנו אבל שבה אל המקום אשר נולדה בו מיפת תואר וזרוק חוטרא אאוירא אעיקרא קאי אל עיקרה שהיא מבית לחם יהוד' מיפת תואר כאמור ומה שאמר מאתו שהוא מיותר נלע"ד במה שארז"ל במסכת גיטין פרק א' אמר רב חסדא לעולם אל יטיל אדם אימה יתירה בתוך ביתו שהרי פלגש בגבעה הטיל עליה בעלה אימה יתירה והפילה כמה רבבות מישראל אמר רב יהודה כל המטיל אימה יתיר' בתוך ביתו סוף הוא בא לידי שלש עבירות ג"ע ושפיכות דמים וחילול שבת ע"כ: ופירש רש"י ז"ל גלוי עריות שכשיגיע זמן טבילתה בעת צינה והיא ירא' לומר לא טבלתי ונבעלת לו נידה: שפיכות דמים כי הכא או שבורחת מפניו ונופלת באחת הפחתים או בגשר וחילול שבת פעמים שמדלקת נר בשבת או מבשלת מפני אימתו עד כאן לשונו והתוספו' כתבו בסדר עולם אמרינן באותו היום של פילגש בגבעה שבת היה ור"ח כתב שלש עבירות ג"ע ושפיכו' דמים וחילול ה' ושלשה היו בפילגש בגבע' ולהכי לא חשיב אבר מן החי עכ"ל: ובענין זה הנאמר בגמרא אבין לע"ד אומ' ותלך מאתו ר"ל מאתו היו כל הדברים האלה ג"ע ושפיכות דמים וח"ש וחילול ה' כפי הפירוש הנז' יען שהטיל אימה יתיר' בתוך ביתו על זבוב או נימא שהוא גרם ליפול כמה רבבות בישראל וז"ש מאתו והוא נכון. ומ"ש ימי' ד' חדשי' כתב הר"דק חסר וא"ו השימוש כמו שמש ירח ופירוש ימי' שנה או יהי' ד' חדשי' פי' ימי' וכן ת"י יומין ד' ירחין ע"כ: והרלב"ג פי' כפי' הא' שנה וארבע' חדשים: **ולע"**דן כפירוש השני ולפי שאם אמר ד' חדשים היה אפש' לומר דרך משל מניסן הלכ' וזה הלך אחריה בתחילת תמוז שהוא ארבעה חדשים אבל לא שלמים לכך אמ' שהיו ארבע' חדשים שלמים לימים ק"ך ז"ש ימים ארבעה חדשים:

**ג**

**ויקם** איש' וילך אחריה כאן מוכיח היות ותזנה עליו כמו שפירשנוהו בפסו' הקוד' ולא כפשוטו זנו' ממש וז"ש ויקם אישה בתיב' אישה כיון לומר שראוי אליה ואישה הוא עדיין באישותו שלא נאסרה לבעל כמשפט המזנ' והיה מספיק שיאמר ויקם וילך אחריה ומה שאמ' להשיבה וכתי' להשיבו כתב הרד"ק ז"ל שצדקו יחדיו להשיבו אליה והיא תשוב אליו ותביאהו בית אביה מצאתו הפילגש בדרך והביאתו לבית אביה ע"כ: ומהרי"א כת' שהבי' האיש צמד חמורי' שהוא זוג חמורי' א' לו וא' לפילגשו להביא' עליו ולפי שסיב' ביאתו היתי' זו הפילגש לכ"כ ותביאהו כלו' היא היא הביאתהו בית אבי' ר"ל היא היתה סיב' והביאתהו בכח לא בפועל:

**ולע"דן** כי האשה הזו היתה צנועה מאד וישב' לה בבית לחם יהודה בבית מיוחד לה ז"ש בית אביה ואל זה כיון למעלה שאמ' אל בית אביה אל בית לחם יהודה ר"ל שלא נכנסה בו אלא בבית מיוחד לה לבדה לשבת שם אלמנות חיות וז"ש אל בית לחם יהודה דהי"לל אל בית אביה בית לחם יהודה אל' לרמוז שחזרה אל בית אביה וישבה לה אחר כך אל בית לחם יהודה בבית מיוחד לה לבדה ולעומת זה כתיב ויקם אישה וילך אחריה ואל ביתה ירד כדי לדבר על לבה להשיבה כפשוטו והכתיב הוא להשיבו חוזר אל הלב להשיבו למקומו ולאתנו ע"ד למשיב נפש וכיון שירד אצלה היא הביאה אותו אל בית אביה מפני הכבוד וז"ש ותביאהו בית אביה ולפירוש הר"דק יצאתנית היתה זו בביתה לא ישכנו רגליה כיון שפגעה היא בו ולא פגעו בו אביה והנה האיש הזה בעל הפילגש חשוב היה כמו שכתב ומה שאמר ויראהו אבי הנערה וישמח לקראתו כתב הרלב"ג ז"ל זה לשונו וידמה שזה האיש הלוי נכבד מאד ולזה השתדל לכבדו מאד אבי הנערה והיה מראה שקשה מאד פרידתו ממנו שהרי עכבו עד יום החמישי והיה רוצה לעכבו יותר אלא שלא עלה בידו ע"כ ובדבריו אבין לע"ד תיב' לקראתו דמספיק אומרו וישמח אבל הכונה שהפילגש היתה מביאה אותו והוא ראהו מרחוק הכרת פניו ענתה בו צדקתו וחריפותו חכמת אדם תאיר פניו ולזה כשראהו יצא לקראתו שמח וטוב לב וז"ש ויראהו אבי הנערה וישמח ולקראתו יצא וזה יורה לשון ויחזק בו חותנו וכו' שבצאתו לקראתו החזיק בו חותנו להביאו אל ביתו באופן שהבת התחילה בהבאה ואביה גמר:

**ד**

**ויחזק** בו חותנו אבי הנערה צריך להבין כפל חותנו אבי הנערה בחותנו או באבי הנערה מספיק אבל אפשר שכונ' העכב' הזו היתה לשתי פניות האחת כי חותנו הוא וראוי לכבד את חותנו והשנית מצד הנערה והיותו אביה כדי לפקח עליה להשלים ביניהם ולתווך שלום שישוב אליה וז"ש ויחזק בו לשתי בחינות אחת חותנו והשנית אבי הנערה ואפשר לפרש בהפך (והפירוש) [והפסוק] מסיק בדבריו להזכיר הב' בחינות והם ויאכלו וישתו והשנית וילינו שם שעל ידי הלינ' תשוב עטר' האהב' ליושנה וזה טעם הזכירו הלינה בלשון נקיה. ובמה שזכרתי שזו בת יפת תואר היתה יובן אומ' כפל חותנו אבי הנערה אין רבוי אחר רבוי אלא למעט ולומר שמה שהוא חותנו אינו לגמרי רק בבחינת שהיא אבי הנערה כי בת יפת תואר היא כאמה בתה:

**ה ו ז**

**ויהי** ביום הרביעי וכו' וישבו וכו' ויקם וכו' מתוך שיטת חז"ל שזכרתי למעלה בפסוק ותזנה וכו' שענין פילגש בגבעה אירע בשבת אומר אני כי בעל פילגש זו יום ראשון מהשבוע יצא מביתו וביום אחד הגיע אצל חמיו ויהי ביום הרביעי לביאתו שהוא חמישי

לימי שבוע וישכימו בבקר ויקם ללכת שהכין כל חפציו וזהו ויקם ללכת ואמר לו חמיו סעד לבך פת לחם ולא אעכב אתכ' אלא ואחר סמוך תלכו שאחרי מופלג אחר סמוך וכשהתחילו לאכול האכילה גררה השתיה והיין המרובה הדרך טורדו יותר כמו שאמרו חז"ל במסכת ברכות וז"ש וישבו ויאכלו שהאכילה הזו היתה דרך קבע וישיבה כמו שאמ' וישבו ויאכלו (נשיהם) [שניהם] יחדיו וזה גרר וישתו ולעומת השתיה אמר אבי הנער' אל האיש הואל נא ולין מאחר ששתית יין הואל נא ולין ויטב לבך ולא תצטער בדרך בשתיית יין ששתית שהדרך טורד למי ששתה יין מרובה דדווקא לרביעית יין שינה מפיגו ודרך מיל ולהיות הדבר הזה מחוייב מצד עצמו להרחי' איש את רעהו מהנזק לעומת זה כתב כאן ויאמר אבי הנערה אל האיש ולא כתיב אל חתנו כי האמירה הזו לא מצד היותו חתנו אמר לו כן אלא אפי' היה איש זולתו ראוי ומחוייב לומר לו שאחר שאכל ושתה שלא ישים לדרך פעמיו ולכך כאן הוא אומר ויאמר אבי הנערה אל האיש וכו' הואל נא ולין וייטב לבך. כתב ולין סתם ולא כתב ולין הלילה הן אמת דרש"י ז"ל כתב ולין הלילה אבל לדעתי כיון לומר שילין מעט עד שהשינה תפיגנו כל זה אמר לו מצד האמת דל מהכא הקורבה אמנם בפסוק הקוד' ויאמר אבי הנערה אל חתנו סעד לבך וכן בסמוך כתיב ויקם האיש ללכת ויפצר בו חותנו לומר שהסעוד' (מבית) [מפת] לחם וכן ההפצר שהפצי' הבל היה מצד היותו חותנו כי כן יאתה לחמיו עם חתנו להפציר מאד באופן שנתעכב האיש עד יום החמישי לביאתו שהוא שישי לשבוע וישכם בבקר ביום החמישי לביאתו שהוא ששי לשבוע באופן שנכנס בליל שבת בגבעה. ולפי זה מה שאמר בפסוק ויק' האיש ללכת הוא ופלגשו וכו' והשכמתם מזו למחר ללכת לדרכם מחר לאו דווקא שהרי לפי זה יום שבת הוא אלא מחר על יום ראשון קאמ' והוא דוחק אבל הענין מוכרח כפי שיטת סדר עולם וכפי השיטה של חילול ה' לא קשה מידי. וממה שאמר סעד לבך פת לחם ב"ר אמר רבי יצחק בתורה בנביאים ובכתובי' מצינו דלחמא מזונתא דליבא מהתור' ואקחה פת לחם וסעדו לבכם בנביאים סעד לבך פת לחם בכתובים ולחם לבב אנוש יסעד ע"כ והר"דק כתב סעד לבך פת לחם בפת לחם והוא שלא כמשפט אבל סעד נא לבבך והוא קמוץ הוא חטוף כי הוא סמוך במקף עד כאן:

**ח**

**וישכם** בבוקר ביום החמישי הנה אבי הנערה כראותו שביום הרביעי כבר שם חתנו לדרך פעמיו כדכתיב ויק' האיש וילך וכו' וישב וילן שם שתיבת וישב מורה שכב' שם לדרך פעמיו וישב וילן שם הנה עתה ביום החמישי כשהשכים ללכת ויאמר אבי הנערה סעד נא לבבך כאן הוסיף לומר סעד נא ר"ל בעת זו תכף ומיד תשים לדרך פעמיך ולא

הזכיר כאן פת הוא דבר קבע אבל סעד נא לבבך בכל מידי דמסעד כגון תמרים ויין דמסעד פורתא עד נטות היום כי יעבור חצי היום שהוא תוקף השמש וחם לכם ולמעלה הזכיר וישבו ויאכלו שניהם יחדיו שהיה דרך קבע אבל לפירות קלים ליכא ישיבה וקביעות והיינו דלא קאמר וישבו אלא ויאכלו שניהם וכאן כל א' ואחד אכל בפני עצמו מדלא כתיב ויאכלו שניה' יחדיו כדלעיל וישבו ויאכלו שניהם יחדיו כי כאן היתה אכילת עראי ביותר הן מצד האכיל' עצמה שלא היתה פת הן שלא היתה בישיבה והסבה יחדיו אלא מעומד וכל א' אוכל בפני עצמו והנה בכל הכתובים הקודמים אמר סעד לבך וייטב לבך לשון לב אחד אמנם כעת בראותו משכים בבוקר למהר ללכ' ראה בו חילוק לבבות שאין לו לב אחד עמו נאמן בבריתו ובפרט אם יום החמישי הזה הוא ששי בשבת כי מי יערב אל לבו לצאת ערב שבת מבית חמיו אין זה כי אם רוע לבב לז"א סעד נא לבבך לבבך שני יצריך י"צהט וי"צהר ובזה נבין תיבת נא באפן שני זולת הנז"ל בסמוך שהכוונה לומר עד עתה היית בעיני כמוך כמלאך ה' לב אחד שכן נאמר במלאכים וסעדו לבכם ולכך אמרתי סעד לבך ויטב לבך אבל עתה שני לבבות יש בך ז"ש סעד נא לבבך נא רוצה לומר עתה לבבך הם שנים ולא לבך וכן בסמוך ויטב לבבך והוא דקדוק נכון:

**ט**

**ויקם** האיש ללכת הוא ופלגשו רש"י ז"ל כתב רפה היום רפה השמש מגבורתו ונטה לערוב עד כאן וכן כתב הרד"ק והוכיח מפסוק ואוהביו כצאת השמש בגבורתו כצאת השמש עד זמן חצי היום שהוא בגבורתו הולך וחזק ומחצות ואילך רפה עד כאן ומה שאמ' חנות היום פירש רש"י ז"ל עת שכל הולכי דרכי' נוחי' לחנות בבית ע"כ והרד"ק ז"ל כתב הנה חנות היום הליל' הוא חנות היום כי ביום אדם הולך הנה והנה ובלילה חונה או פי' היום על השמש כי בערב ידמה לאדם כי השמש חונה אעפ"י שהוא הולך וסובב כיון שנעלם מעין האד' ידמה כי הוא חונה ממהלכו וי"ת ביתו כען הכא לחוד יומא הדין עד כאן ומהרי"א ז"ל כתב זה לשונו ונראה לי שלפי שהיה נוטה היו' וראה חותנו שלא היה אפשר שבאותו היום ילך ויגיע לביתו מבלי שיחנה באמצע הדרך אותו הלילה וכיון שבהכרח ילין באמצע הדרך באותו הלילה יהיה טוב שילין שם בביתו ג"כ בליל' ההוא ולא יסע משם ללון במלון אחר ואם ילין שם בביתו ישכים בבקר ויגיע באותו היום לביתו וז"ש הנה נא רפה היום כי לא היה השמש בחזקו וגבורתו כהיותו קודם חצות ולכך אמר לינו נא פה ונתן הסיבה ואמר הנה חנות היום לין פה רוצה לומר הנה החנייה שתעשה בהכרח בדרך היום הזה לין אותה פה ויטב לבבך מה שלא ייטב לך כ"כ במקום אחר והשכמתם בבוק' ותשיג להגיע לביתיך ולאהליך ולא תלין בדרך ע"כ:

**ולע"דן** לדקדק אומרו ופלגשו ונערו שהוא מיותר דודאי שפלגשו ונערו ילכו כי כל החרדה הזו בעד הפלגש היתה. ונראה כי בפעם הראשונה ושניה היה האיש מסרב ללכת לבד אמנם בפע' הזו גם הפלגש לא נחה דעתה להתעכב כ"כ זמן פן יהיו למשא על כן אמר ויקם ללכת הוא העיקר אבל יחדיו מוסכמים היו בזה ז"ש הוא ופלגשו ונערו רוצה לומר שהוא ופלגשו ונערו היו כולם מוסכמים לקום נמצא מאמר הוא ופלגשו מקושר אל תיבת ויקם ולא אל תיבת ללכת והנ' כיון שהיו כולם מוסכמים לכך דבר אבי הנערה בלשון רבים בתחילה ואמר הנה נא רפה היום לערוב ובפרט אם היה ערב שבת כפי מה שפירשתי לעיל זהו שאמר לערוב לינו נא כי הנה חנות היום רוצה לו' היום הבא לקראתכם יום חנות ומנוחה הוא ואנה תלכו והשכמתם כולכם מחר לדרככם וכו' מחר על יום ראשון קאמר כדפרשית לעיל כי לא יתכן מחר ממש שיום שבת היה היום של פלגש בגבעה ואמר והלכת לאהליך רוצה לומר ידעתי בני ידעתי כי לא משנאתי אתה ממהר לכתך וביום דחוק כזה אכן מחיבת ביתך ואוהליך אתה עושה זאת הארך נא אפך סוף שתלך לביתך ז"ש והלכת לאהליך רוצה לומר והלכת לאהליך שאתה כל כך דוחק ללכת סוף שתלך אם כן אל נא תמהר שהמהירות מביא חרטה ודבר בלשון רבי' לינו וכו' והשכמתם וכו' יען שכולם היו מוסכמים בהליכה זולת בשני מקומות בפסוק זה הוכרח לדבר בלשון יחיד לין פה ויטב לבבך דבר זה לא יאות לא אל הנער שמורא רבו עליו ולא אל האש' אשר מורא בעלה עליה לכך אמר בלשון יחיד וכן והלכת לאהליך לשון יחיד שלא יאות לומר והלכתם לאהליכם כי אין זה האהל אלא לבעל הבית בלבד ולכך כתיב והלכת לאהליך:

ו

**ולא** אבה האיש ללון מתוך דברי חז"ל בב"ר בפסוק גם מקום ללון לינות הרבה אלמוד שאבי הנערה גם כן אמר לין פה ויטב כו' לינה אחת כמו ללין האמור שם גבי אליעז' אמנ' חתנו ידע כי בהתעכב לינה אח' ימשכו ליבות הרבה ובפרט אם היה ערב שבת בהכרח ילין ליל שבת ומוצאי שבת ואולי יתארכו הדברי' ליליות הרבה ז"ש ולא אבה האיש ללון מחשש יהיה ללון לינות הרב' כמו ללון דרבק' והגיד הכתו' זריזות האיש הזה ופלגשו אשר עמו כי להיות שהשמש רד מזה וחששו פן יחשך היום ואין דרך ללכת בלילה כי כל הדרכים בלילה בחזקת סכנ' וכמו שאחז"ל לעו' יצא אדם בכי טוב ויבא בכי טוב וכו' לעומת זה ירדו מעל החמורי' וז"ש ועמו צמד חמורי' חבושי' ר"ל שהיו חבושי' זה בזה שזו הורא' שאין רוכב עליה' שכשיש רוכב כל א' וא' הרוכב הולך על החמור בפני עצמו ואפסר החמור בידו אבל כשהם חבושים דהיינו קשורים זה בזה אין רוכב עליהם להקל

מעליהם שילכו במרוצ' והו' הולך ברגליו היה וז"ש ופלגשו עמו ר"ל גם פלגשו ירד' מעל החמור הולכת ברגליה עמו כדי להגיע אל מחוז החפץ בכי טו' ולכ' כיון שפלגשו עמו ממש בלכתו לכך היו יחד השני חמורים חבושי' יחדיו מלשון אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורים ובזה מובן אומרו ופלגשו עמו שהוא מיותר לגמרי. והרד"ק ז"ל פירש אמר חבושי' להודי' כי טעונין לחם ויין ומספוא והחמורים החבושים הוא שיטעון האד' או ירכוב ע"כ ואינו חולק על דברי כי דבריו הם חבושי' שינגאדוש ששמים השנגא בלעז כדי לרכוב עליה' או לשי' המשא כדי שהמרדעת לא יתנדנד אנה ואנה והוא מלשון ויחבוש את חמורו. ולמדנו מכאן זריזות בדרכי' לעת ערב בכל יום כ"ש אם היה ערב שבת שראוי לרדת מעל החמו' כדי לילך מהר להגיע בעוד היום לכבוד השבת:

**יא**

**הם** עם יבוסי הרד"ק ז"ל פי' עם יבוס סמוך (ליכנ') [ליבו'] כמו שפירשתי עם בית מיכה סמוך לבית מיכה רד מאד ירד מאד לצד מערב ע"כ והרל"בג ז"ל כתב והיום רד מאד ר"ל כי לא נשאר ממנו כי אם מעט כי השמש ירד מהאופק ולפי שהיום מתחדש מן השמש יאמר שירד מאד היום כשירד השמש ולא רצה האיש הלוי לסור שם כי היה שם היבוסי יושב בעת ההיא אשר לא מבני ישראל הנה וזה לאות כי עדיין לא כבשו בני יהודה את ירושלים ואעפ"י שכבר הכה יהושע את מלך ירושלם עד שבא שבט יהודה לכבוש כמו שנאמר בראש זה הספר וזו ראיה שענין פלגש בגבעה אירע קודם שנלחמו שבט יהודה בירושלם אחרי מות יהושע תכף ונכתבו כאן לסיבה שזכרנו עכ"ל:

**יב**

**ויאמר** אליו אדניו. רש"י ז"ל פי' עד גבע' עד גבעת בנימין ע"כ והרד"ק ז"ל לא מבני יש' הנה אמ' הנה על הערי' אעפ"י שלא זכר אלא עיר ר"ל לא בזא' ולא באחר' (אמ') [אשר] לא מבני ישר' הנה ע"כ ומהריי"א ז"ל כתב זה לשונו עיר היבוסי הזאת ונלין בה כי כל הדרכי' בחזקת סכנה הם ו"כש בלילה וכבר כתבתי שהעיר הזא' היתה אחת מהערי' שהם נכללי' במחוז ירושלם שכולם נקראים יבוס וירושלם וידמה שהיה אות' העיר מן הערים אשר בשבט בנימין שישב היבוסי שם ולכן אמר האיש שלא יסור אל עיר נכרי אשר לא מבני ישר' ושטוב ללכת לגבע' או לרמ' ונכתב הסיפור הזה להודיע שהשם לדרך פעמיו צריך זריזו' לפנו' בבוקר וללכ' שהרי עיכוב זמן מועט לסעד לבבו נתאח' הדרך ונתעכבו בגבע' ונמשך כל הפרענו' של פלגש בגבע'. ולמדנו שצריך יתלונן האדם בקר' יש' ועם היות שבפע' הזו נמשכ' פורענו' שאולי אם ישבו בקר' היבוסי לא אירע כן עכ"ז אזלינן בתר רוב הפעמי'. ע"כ: **ולע"דן** לדקדק אומרו אשר לא מבני יש' הנה שהוא מאמ' מיותר כיון שאמ' אל עיר נכרי. ונר' כי כוונתו לו' שאעפ"י שהיבוסי מחלק יהוד'

הוא ועתיד הוא ליכבש ומוראם של יש' וחיתתם עליה' עכ"ז לא נסור אל עיר נכרי יען שעדיין לא מבני יש' הנה העירו' כולם בהווה שאילו היו כבושו' לבני יש' אעפ"י שהיו דרי' בה יבוסי ונכרי היינו סרים שם ואעפ"י שהיו נכרים או אפשר שהוא מקושר עם ועברנו עד גבע' והוא כי אין זר שידעו שמץ דבר שמע הגבע' ברשעותם אבל עכ"ז בחר ואמ' לא נסור אל עיר נכרי אשר לא מבני ישר' הנה דאיכא תרתי נכרי בדת' ולא מבני יש' אלא ועברנו עד גבעה לפחו' שמבני יש' הם ואעפ"י שיהיו בהם מידו' פחותות כנכרי מוטב לסור שם מלסור אל עיר נכרי דאיכא תרתי כאמו'. או אפש' שהנער אמר ונסורה אל עיר היבוסי הזאת ולעומת זה ענה ואמ' לא נסור אל עיר נכרי יען כי כל העיירות אשר סביבה מהיבוסי אין גם אחת של בני יש' ז"ש אשר לא מבני יש' הנה שאר העיירות ולכך לא נסור אל עיר נכרי כיון שלא מבני ישראל הנה כל שאר העיירות אשר ליבוסי הנה ולא אחד בהן לישראל יש פחד הרבה ולכך ועברנו עד גבעה:

**יג יד**

**ויאמר** לנערו לך הר"דק ז"ל לך ונקרב' כמו לכה הכתוב בה"א וכמוהו לך נתרא' פני' הכתוב ב"הא ולנו חסר למ"ד הפועל והיא נבלעת בדגש ומשפטו ולננו בגבע' בשקל וקמנו ע"כ וכן כתב רש"י ז"ל. ואין לפרש ולנו בגבעה ר"ל אפילו נתעכב עד שכבר לנו אנשי הגבעה וברמ' שהו' תחיל' הלילה דא"כ הי"לל ולנו הגבע' ואו' ברמה אין לו הבנה לכך הנכון כדברי רש"י ז"ל והר"דק ז"ל כנז' ותיבת לך אפשר לע"ד לפרשה כפשוטו כלו' לך אני אומ' שבך תלוי הדב' ונקרב' באי' המקומו' אם תנהיג החמורים במהירות ולנו בגבעה או ברמה שכבר היה לבו נוקפו משמע הגבעה שלכך אמר ולנו בגבע' שהי' יותר טובה מעיר נכרי או ברמה והיא משובחת מהגבעה אלא שהגיד הכתוב שאירע שבא להם השמ' שם קרוב לגבעה ולנו שם כמו שאמ' ויעברו כו' ותב' להם השמש אצל הגבע' ובפרט אם היה שבת ראו לקנות שם שביתה:

**טו**

**ויסורו** שם לבא ללון בגבעה. ראוי להבין בתחילת הכתוב ויסורו לשון רבים ואח"כ כתיב ויבא וישב ברחוב העיר בלשון יחיד האסף אותם בלשון רבים הכוונ' כי בבוא האיש עם אשתו ונערו להכנ' במדינה לעת ערב ובפרט אם היה ערב שבת בין השמשות צריך שיקדי' האיש לבקש מנוח אשר יטב לו וז"ש ויסורו שם יחדיו כולם אמנם האיש הלוי לבדו לו יאתה לבא העיר לבדו לתור להם מנוחה אשר יבואו שמה וז"ש ויבא וישב ברחוב העיר ואחריו באה פלגשו ונערו בחשבם כי כביר מצאה ידו והנה הוא ברחוב ישבו עמו ולכך כתיב ואין מאסף אותם הביתה ובתחילת הפסוק כתב לבא ללון וכן

בסופו מאסף אותם ללון לינות הרבה זה יצדק לפי מה שכתבתי ששבת היה והיו צריכים ללון שם ליל שבת וליל מוצאי שבת:

**טז**

**והנה** איש זקן כו' כוונ' הכתוב הזה לספר בשבח האיש הלוי הזה הזקן הנכב' מעם היותו איש זקן חלו' מהלחו' השרשי ובא מן מעשהו מן השד' שלא יצא לש' לראו' מה היא צריכ' אבל בא מן מעשהו עבוד' קשה כל עבוד' בשד' ולא היה רוכ' חמו' וגם לא נח באמצ' הדר' שבין השד' לעיר אלא מן השד' בא בביא' אחת מן השד' לפי שהי' בער' ולא על' בידו להתאחר ואם היה ליל שבת צדק כל הסיפו' הזה לו' שהזריז' היה מן השב' ולכ' בא בזריזו' בלי שנח באמצע הדר' אלא מן השד' מקוש' עם תיב' בא כאילו אמ' בא מן מעש' בא מן השד' לפי שהי' בער' ועם היו' כל הסיבות הנז' הזקנה והלאו' והזמן בואו בער' מחייבי' התעצלו בהכנס' אורחי' והיות' קש' היות' מהר אפרי' והוא גר בגבע' כי א' הבא לגו' לא ישפוט שפוט ועכ"ז פנה אל האיש הזה העומד ברחוב. ומ"ש ואנשי המקום בני ימיני כתב הרד"ק להודי' שהגבע' לבנימין או כיון לו' ואנשי המקו' רעי' וחטאי' ליי' מאד בני ימיני הנזכרי' בכל דבר רע כמו ואנשי סדו' רעי' כו' ע"כ ויהיה לע"ד זו ג"כ סיב' גדול' מחייב' לזקן הזה לבלתי יכנס בתג' זה אורח להכניס אורחי' כי הוא קל מסובין ובפר' בהיו' שואנשי המקו' בני ימיני ועכ"ז לא שת לבו אף לזא' כי גבר' המצו' גם היותו מהר אפרי' כמו האי' הלוי שגר בהר אפרי' מיודעיו מארצו ז"ש והאי' מה' אפרי'. ואמ' והו' גר בגבע' שהוא ולא זולתו גר שם בגבע' כי היו האנשי' האלה נשכחי' מיני רג' כמו שיוכי' בסוף ואפש' שזה ג"כ מכלל שבחיו שעם היו' שהו' לבדו גר שם וזולתו לא עבר בה איש עכ"ז וישא עיניו וירא את האיש האורח כו' ששת לבו ועיניו לזא' עם היו' דמילת' דלא רמי' עלי' דאיניש לא יראנ' ומ"הרי' ז"ל כתב שהי' מהר אפרי' והוא גר בבקעה עם היו' שאנשי המקום היו בני ימיני ע"כ:

**יז**

**וישא** עיניו וירא את האיש האורח כו' מה לנו להזכי' ברחו' העי' והיה לו להקדי' ולו' וירא ברחוב העיר את האיש האורח גם אומ' האיש הזקן מיותר כי בו עסקינן. ונרא' כי בראות האיש הלוי שאין מאסף אותם הביתה הכין לו ברחוב העיר בקרן א' מקום לו ולפלגשו וחמוריו סביב כמנהג וז"ש וישא עיניו וירא את האיש הזה שנעשה אורח מהרחוב ששם ברחוב מושבו ושם בית מנוחתו ז"ש האורח ברחוב ר"ל את האיש שהוא האורח ומתארח ברחוב העיר ולזה נכת' באחרונ' להורו' על המקו' שהו' אורח בו בא הכתוב ולא בא כמורה המקו' שראהו בו דא"כ היה כות' וירֹ' ברחוב העיר את האיש האורח. או אפש' שהכתו' נותן טעם לאיש הזקן שנראה שאין טעמו בו וריחו נמר באומ'

תחילה אנה תלך ומאין תבא והסדר הנכון בהפך מאין תבא ואנ' תלך ותשובת האיש הלוי תוכיח שענהו תחילה מבית לחם יהודה ואח"כ עד ירכתי הר אפרים כו' לזה אמר כי להיותו שם ברחוב לעין כל בני ימיני לא רצה למרות עיני כבודם ולכך אמר לו אנה תלך כאילו גם הוא מסכים עם בני ימיני ושרצונו שילך מהר משם ולזה שאל תחילה אנה תלך ולכך אמר ויאמר האיש הזקן רוצה לומר טעם זקנים יש בו ונכונה דבר בזה הסדר. או אפשר כי לפי שראהו ברחוב לכך אמר לו אנה תלך כי היותך ברחוב מורה היותך הולך מהרה בזריזות הודיעני אנה תלך שאתה כל כך מהיר שאינך נכנס בצל קורתי או אפש' שנתחייב זה לך מהמקום שבא' ממנו שאתה תברח ממנו לז"א ומאין תבא ויאמר אליו וכו' שאין הדבר מצד המהירות ללכת אלא שאין מאסף אותם:

**יח**

**ויאמר** אליו עוברי' אנחנו האיש הלוי ענהו כענין ואמר כי האדם אפשר שלא יכניס אורח כי ידע היותו בא לשבת שם ימים או עשור ולכך לא ירצה לסבול עול סבולו זמן רב לעומת זה אמר ראשונה עוברים אנחנו דרך העברה בלי איחור ועיכוב ועוד אנחנו ר"ל איש ואשה ונערו אין לו לישב באכסניא זמן רב ז"ש עוברים אנחנו ולפי שהאורח הבא מדרך רחוקה תועה במדבר בישימון דרך אשר בהגיעו אל מקום ישוב ישבו שם ימי' מספר להניח מרוגזו ומעינוי הדרך (לז"א אם) [או] המקו' ההוא שעומד בו הוא פתח מדבר יתעכב שם ימים כדי להתחזק במאכל ומשתה להחליף כח כדי לעבור המדבר ההוא לעומת זה אמ' כי לא יצטרך לכל זה לא מצד הבחינה הראשונ' שזכרתי מבחינ' מה שממנו שהרי מבית לחם יהודה הוא וכשמה כן היא עיר בר ולחם ומזון ובית לחם יהודה המקום חשוב ואם בבחינת מה שאליו אמ' עד ירכתי הר אפרי' שלא יש מרחק חנייו' בינו ובין גבולו משם אנכי ואלך עד בית לחם יהוד' על ענין שהיה לי וכעת את בית יי' אני הולך שאיני מן האנשי' רודפי המאכל אלא את בית יי' אני הולך או תהי' כונתו לו' עוברי' אנחנו בלי איחו' ועיכוב כי את בית יי' אני הולך וההולך את בית יי' ראוי שיפסי' פסיע' גסה כדכתי' ונדע' נרדפ' כו' שלמדו חז"ל מצוה למרהט להורו' החשק כמו כן אני מהרה אשי' לדרך פעמי כי את בית יי' אני הולך ועם כל אלו הטענו' אין איש מאסף אותי הבית' לבד בית הייתי רוצ' לבד לא דבר זולתו כמו שיגיד ואמ' אין איש מאס' אותי ר"ל לי לבדי לפחו' היה להם לכבדני לו' בא ברוך ה' ומ"ש ואת בית יי' אני הולך כתב רש"י ז"ל בית יי' לשילה אני הולך ע"כ וכן כתב הרד"ק ז"ל והוסיף ושילה הית' עירו כי מהר אפרי' היה כמו שאמ' בירכתי אפרי' ושיל' היתה לאפרי' או פי' ואת בית יי' אני הולך אעפ"י שלא הית' עירו שילה אמ' שהיה הולך שם להתפלל ולזבוח וכן

ידמה לדעת המתרג' ולבית מקדשא דיי' אנא אזיל ואמר זה כדי שיאספהו אל ביתו בלב טו' ע"כ וכן כתב מהרי"א ז"ל:

**יט**

**וגם** תבן גם מספא כו' הטעם שהקדי' ענין החמורי' לשתי סיבו' האחת כי היה אפש' להליץ בעד' שלא אספום הבית' מצד החמורי' כי לא כל אדם יש לו בהמו' כדי שיהיה מצוי אצלו תבן ומספו' ולכך לא אספו אותו כי לא רצו לעשות המצוה למחצה לשליש ולרביע לזה משיב וגם תבן ומספא יש לחמורינו והוא דבר הנרא' לעין כל ז"ש יש לחמורינו או אפשר שהקדי' זה ע"ד מה שהקדימ' התור' ונתתי עשב בשדך לבהמתך ואח"כ ואכלת ושבעת שאחז"ל שאסור לאד' שיאכל עד שיאכיל לבהמתו וע"כ האיש הלוי יודע זה ולכך הקדי' שגם תבן מספא יש לחמורינו וגם לחם ויין כו' ומ"ש ולנער עם עבדי' כתב הר"דק ז"ל לי ולאמתיך אמ' על פלגשו ולנער יש הרבה לחם ויין וגם לעבדך אשר בביתך אם ירצו לאכול ולשתו' ממה שיש עמנו וי"ת ולעולימא דעם עבדך אמ' עבדי' על האיש ופלגשו כלו' הנער אשר עמנו ונכון הוא עכ"ל ומהרי"א ז"ל כתב כדברי הר"דק ז"ל ופירש עוד עם עבדיך ר"ל הבאתי יין ולחם לי ולאמתיך ולנער שאוכל עמה' שהם עבדיך כמו שאמר ולאמתיך ע"כ: **ולע"דן** שתיבת ולנער נמשכ' לראש הפסוק יין ולחם יש לי ולאמתך ולנער ושתיבת עם עבדיך נמשכת לסוף הפסוק אמר כי עם עבדיך אני ופלגשי ונערי שכולנו עבדיך הנה עם עבדך אין מחסור כל דבר שכל הדברים הצריכים יש עם עבדיך או אפשר שלמדנו כאן דרך ארץ שבהיות לאדם נער עברי יהיה טוב לו עמו ע"ד כי טו' לו עמך במאכל כו' האמור גבי עבד עברי לזה אמ' ולנע' עם עבדי' ר"ל הנע' טוב לו עמנו אני ואשתי שאני והיא עבדיך כי באוכלינו לחם ויין באותו הלח' שאני אוכל מסול' או מה שהוא כן יאכל נערי עמי וכן כמו שאשתה יין אני ואמתך כן ישתה הנער ז"ש ולנער עם עבדיך עם עבדיך במאכל עם עבדיך במשתה כענין עמך האמור בע"ע:

**כ**

**ויאמר** האיש הזקן צריך להבין אומרו רק רק שאינם מתיישבות ונרא' כי האיש הלוי בראו' שאין איש מאסף אותם הבית ידע כי מאנשי סדום האנשי' האלה בני בליעל ופחד לנפשו פן יקראנו אסון וזו היתה כוונת תרעומתו אל הזקן בכל דבריו ואין מאסף כו' וגם תבן גם מספא כו' שלא היה התכלי' שיאספוהו כי אם כמצטע' כי לבו היה נוקפו כי אע"ג דאיהו לא חזי מזלי' מיהא קא חזי כל התלא' אשר מצאתהו ולעומ' זה השיב הזקן כענין ואמ' שלום לך אל תירא פן יקראך אסון רק בתנאי שכל מחסורך לאוכלך תהי' עלי ולא תאכל מכל אשר לך כלום כי אז בהיותי מחויי' בכל מחסורך שבאת בצל קורתי

וסמו' על שולחני אני מחויי' באחריות' ושלו' לך רק כל מחסורי עלי ראהו מסרה' כי היה שונא מתנו' להטרי' על האכסני' ובפרט בהיו' עמו כל דב' לבך הוסי' הזקן ואמ' רק ברחו' אל תלין ר"ל לפחו' כיון שאינך רוצ' ליהנו' ממני רק ברחו' אל תלין אלא בביתי ואז שלו' לך ואפי' תאכל מאש' אתך כי על כן באת בצל קורתי ואעפ"י שלא תהיה סמוך על שולחני זה יספיק לששלו' יהיה לך: **או** יאמ' מובטח אני באנשי המקום שיהדרו פני פני זקן כמוני ושלו' לך וז"ש ויאמ' האיש הזקן שמהזקנה ימשך לך שלום ולפחו' אם לא יהדרו פני זקן וירצו לשלוח יד בכל דבר קטן או גדול הנה מה שיחסר לך שיגנבו לך דבר עלי דידי הדר ז"ש רק רוצ' לו' למיעוט מחסורך עלי האחריות רק בתנאי אחד שברחוב אל תלין שאם ברחו' תלין איני מקבל שום אחריו' דשם שכיח הזיקא ולא יעלה בידי להצילך. ומהריי"א ז"ל כתב כל מחסורך עלי לפי שהאיש הלוי לא זכר אלא לחם ויין ויש צורך עוד לדברי' אחרים בשר ופירות וכיוצא לכך אמר רק כל מחסורך ר"ל מה שיחסר לך מצטרף עם המצוי אצלך עלי יהיה ולפחו' רק ברחו' אל תלין אלא בביתי ע"כ ויש קצת ניגוד מהפ' שאו' אח"כ ויבל לחמורים שהוא האיש הזקן שפתח בפסוק ויביאהו כו' ומדהזביר ויבל לחמורים נראה שמשל הזקן היה הבליל לחמורים:

**כא**

**ויביאהו** לביתו ויבל כו' רש"י ז"ל ויבל אפרוונדיי בלעז ע"כ והרד"ק ז"ל ויבול כתיב וקרי ויבל ואי הוא פ"א הפוע' בפתח והוא מפעלי הכפל שרשו בלל ר"ל נתן להם מספו' והמספו' נק' בליל כמ"ש בליל חמיץ יאכלו אם יגעה שור על בלילו ולפי שבוללי' למאכל הבהמה השעורים והשבולת שועל או א' מהם עם התבן נק' כן ע"כ: ו"**לעד** כבר כתבתי בפ' הקוד' שהאיש הזה הזקן רצה לתת לו כל מחסורו כדרך כל אכסנאי שאין ראוי שיאכ' משלו בבי' האכסני' וז"ש ויביאהו לביתו ויבל הוא בעצמו לחמורי' כי אין חכמ' ואין תבונ' לנגד יי' ומצו' הכנס' אורחים ומשלו בלל לחמורי' ולשיט' מהריי"א שזכרתי בפ' הקוד' שלא קבל עליו לתת לו אלא מה שיחסר לו לא מה שנמצא אתו שלפיי זה אדקדק אומרו ויבל כי למה אמר בלשון הזה ולא כתב ויאכיל לחמורים כי רצה לגלות שלא עשה הזקן משלו אלא הטורח והיגיעה לבלול לחמורים להאכילי כי מהתבן ומספוא שעם האורח משלו נתן לחמוריו. וירחצו רגליהם כי כן דרך הבא מן הדר' ובפרט מי שבא ברגליו וכבר זכרתי למעלה בפסוק ולא אבה האיש שהלכו ברגליהם כדי להגיע אל המלון מהרה באופן שהוצרכו רחיצה או שרחצו רגליה' לכבוד שבת כפי השיטה שזכרתי למעלה שליל שבת היתה זו וירחצו רגליהם לכבוד שבת ואח"כ ויאכלו וישתו

כי כן דרך הרפואה שהאוכל ואחר כך רוחץ גורם לו להקיא והנכון לרחוץ תחילה להסיר יעפות הדרך ואחר כך ויאכלו וישתו:

**כב**

**המה** מטיבים את לבם כו' קודם כל דבר ראיתי לברר לך כוונת אנשי הגבעה ופנייתם כפי הדעות הנמצאות מהמפרשים ז"ל ראשונים ואחרונים ז"ל אחד לאחד בע"ה. הרמב"ן כתב בפ' וירא זה לשונו ודע והבן כי ענין פלגש בגבעה אעפ"י שהוא נדמה לענין הזה של סדום אינו כמוהו לרוע כי הרשעי' ההם לא היה דעת' לכלו' הרגל ממקומ' אבל היו שטופי' בזמה ורצונ' במשכ' האיש האורח וכאש' הוציאו אליה' פלגשו נתפייסו בה והאיש הזקן אשר אמ' להם הנה בתי הבתולה ופלגשו אוציא' נא אותן ועשו להן הטוב בעיניכ' יודע היה שלא יחפצו בבתו ולא יעשו עוד רעה וע"כ לא אבו לשמוע לו וכאש' הוצי' את פלגשו לבדה שתקו ממנו והאיש בעל הבית גם האורח כולם היו חפצי' להציל את ה[איש ב]פלגשו כי פלגש הית' לא אשת איש וכב' (זכרתי) [זנתה] עליו ובפרץ ההו' עוד לא היו בו כל אנשי העי' כאש' בסדו' שנ' בו מנער ועד זקן כל העם מקצה אבל בגבע' נאמ' והנה אנשי העיר בני בליעל מקצת' שהיו שרים ותקיפים בעיר כמו (שנ') [שאמר] האיש ויקומו עלי בעלי הגבעה וע"כ לא מיחו האחרי' בידם והנה פנות כל העם מכל שבטי יש' רצו לעשו' גדר גדול בדבר להמי' אותם שנאמ' ועתה תנו את האנשי' בני בליעל אשר בגבעה ונמית'. ודבר ברור הוא שלא היו חייבי' מיתה בדין תור' שלא עשו מעש' זולת עינוי הפלגש הזונ' ולא נתכוונו למית' שלה גם לא מת' ביד' וישלחו' מאת' כעלו' השחר והלכה מאת' לבית אדוניה ואח"כ מתה אולי נחלשה מרוב הביאו' ונתקררה בפתח עד האו' ומתה שם אבל מפני שהיו חפצים (או שהיו חפצים) [ואומרים] לעשו' נבלה כאנשי סדו' ראו השבטי' לעשו' סיג לתורה שלא יעשה ולא יאמ' כן בישראל כמו שאמ' ונבער' רעה מיש' וזה הדין הוא ממה שאמ' רבותינו בית דין מכין ועונשי' שלא מן התור' ולא לעבו' על ד"ת אלא לעשות סיג לתורה ושבט בנימין לא נסכמו בדבר זה שלא היה להם חיוב מית' בעינוי הפלגש ואולי הקפידו עוד בני בנימין על אשר לא שלחו להם מתחילה ועשו ההסכמ' שלא מדעת' ולפי דעתי שזה ענש' של יש' להנגף בתחילה מפני שלא היתה המלחמ' נעשי' מן הדין והגד' עצמו על שבט בנימין היה מוטל לעשותו לא עליה' שמצו' על השב' לדון את שבטו והנ' שתי הכיתו' ראיו' להענש כי בנימין מרשיע שאינו חושש ליסר רעי' ולא לגעו' בהם כלל ויש' עושי' מלחמ' שלא מן הדין וגם את פי יי' לא שאלו בזה אבל אמ' מי יעלה לנו בתחיל' למלחמ' על בני בנימין כי מעצמ' הסכימו למלחמ' עכ"פ וכן לא שאלו בענין הניצוח אם תתנם בידי בטחו בזרוע

בשר שהיו רבי' מאד כי עתה כמוה' עשר' פעמי' ויותר ולא שאלו אלא מי יעלה לנו בתחיל' והו' כמו גורל ביניה' אולי היה כל שבט אומ' לא אעלה אני תחילה או אומ' אני ראשון והקב"ה השיב כפי שאלת' יהוד' בתחיל' לאמ' כי יהוד' בראש תחיל' לעו' כי בו בחר יי' לנגיד ולכך לא אמ' יהוד' יעל' כשא' המקומו' כי לא הרש' אות' אבל לא מנע' ולא אמ' להם לא תעלו ולא תלחמו מפני ענשו של בנימין והנה הלך יי' עם שניה' בקרי והניח' למקר' ובני בנימין היו גבורי' ועריה' בצורו' והשחיתו ביש' הבוטחי' בזרוע בשר והוסיפו עונש על ענשם כי די היה לה' להברי' יש' מן הגבעה והם הכו בהם למשחי' איבי' עו' והפילו מהם עם רב ועצו' כ"ב אלפי' והנה ישר' כאש' הוכו מכה רבה נודעה להם שגגתם כי עשו מלחמ' עם אחיה' שלא ברשו' גבוה ושלא כדין התור' וע"כ שאלו ביו' השני האוסיף לגש' למלחמ' עם בני בנימין אחיו הזכירו עתה האחוי' לשאול אם היא אוס' עליה' המלחמ' ויי' הרש' אותם ביו' השני ואמ' עלו אליו כי עתה מות' להם לדרוש דם אחיה' השפוך והם לא שאלו הניצוח כי עדיין היו בוטחי' ברובם לנצח על כל פני' ויי' לא ביאר להם רק כי המלחמה מותר' להם ומפני שעדיין לא נתכפ' ענשם הראשון נפלו מהם גם ביום השני שמנה עשר אלף וביו' השלישי גזרו תענית וישובו ויבכו לפני יי' והקריבו עולו' לכפ' על הרהו' הלב אשר בטחו בזרועם והקריבו שלמים והם שלמי תוד' כי ראו עצמ' כאילו כולם פלטי' מחרב בנימין וזה משפ' כל הנמלטי' להקרי' תוד' כענין שנ' ויזבחו זבחי תודה ויספרו מעשיו וכו' וכתי' ועתה ירו' ראשי על אויבי סביבותי ואזבחה באהלו זבחי תרועה כו' והנה היו בשני הימי' המתי' ארבעים אלף ומבנימין נפלו לבסוף (כ"ח) [כ"ה] אלף אנשי חיל ומעיר מתי' עד כל הנמצא רבים ויתכן שהיו ט"ו אלפי' בין אנשי' ונשי' וטף והיה עונש שתי הכיתות בשוה ומה נכבדו דברי רבותינו שהיה הקצף בפסלו של מיכה אמר הב"ה בכבודי לא מחית' במחוייבי (מיכה) [מיתה] ובפושטים ידיהם בעיקר בכבוד בשר ודם מחיתם יותר משורת הדין ו"עכ סכל עצת שתי הכיתות ואמץ את לבבם ולא זכרו ברית אחים ואחר המעשה נתחרטו כמ"ש ויבא העם בית יי' וישבו שם עד הערב לפני האלהים ויבכו בכי גדול ויאמרו למה יי' אלהי ישר' היתה זאת בישראל להפקד היו' מישר' שבט א' כי הכירו טעותם ועונש' והנה אגב גררא פירשנו ענין מסותם ואינו מבואר והזכרנו סבותיו עכ"ל: **ול"עדן** לדקדק על דבריו ראשונה במ"ש שתכליתן היה הזנות ורצונ' במשכב האיש הדבר הזה לא יסבלהו השכל הן מצד עצמו שלא נחשדו ישראל לא על הבהמה ולא על הזכור ואפי' שבט מהם. ועוד שאם כדבריו שכתב לא היה דעתם לכלות הרגל ממקומם כוי יקשה מאד שהרי עמד האיש ופלגשו ונערו ברחוב העיר ואין מאסף אותם הביתה אשר אין

זה כי אם ניאוץ במצות הכנסת אורחים וגם יקשה מזה על מה שאמר שתכליתן לזנות עם האיש ושטופי זמה היו (שאחר כך) [שאם כן] היה להם להכניסו לביתם ולעשות בו הטוב בעיניהם אלא ודאי נראה שאנשי הגבעה נדמו לאנשי סדום שיד עני ואביון לא החזיקה וענין הניאוף הזה של משכב זכור היה במקרה כדי שירחקו נדוד כל העוברים ושבים כיון שידעו אות' למשכב זכר אלא שכאשר נתנו להם הפלגש והיא יפה ביותר נתעסקו בה ונתפייסו ג"כ כי אשר נבעלה בענין תכליתם שהוא לשתכלה רגל מהם מי יעבור וידעו אותו או את אשתו ובזה נתפייסו בפלגש ולא בבתו של האיש הזקן. ובזה מוסכמים הרב ב"ע ז"ל ומהריי"א ז"ל כמו שאזכי' סברת' בסמוך גם במה שכתב הרמב"ן ז"ל גם במ"ש כי פלגש היתה לא אשת איש וכבר זנתה עליו עד כאן והנה במ"ש לא היתה אשת איש זה תלוי במחלוקת שבין רש"י ז"ל והרמב"ן שרש"י ז"ל סובר שהיא בקידושין בלא כתובה והר"מבן סובר שהיא בלא קידושין. אמנם מ"ש וכבר זנתה עליו קשה מאד היאך הוא חולק על דברי חז"ל במס' גיטין פ' א' שבין לר' אביתר ובין לר' יונתן כולם מוסכמים שלא זנתה ואומרו ותזנה זבוב מצא לה או נימא מצא לה גם בסוף דברי הרמב"ן ז"ל קשה מה שהקשה עליו הרב ב"ע ז"ל כמו שיבא בדבריו ז"ל בסמוך: **והרב** ב"ע ז"ל כתב בזה זה לשונו ומכאן אתה מוצא תשובה נכונה בענין פלגש בגבעה כי [אם] נהגו כמנהג אנשי סדום בשני העניינים ר"ל בכלות רגל העוברי' ושבים ובהתר הנבלה הזו של משכב זכור כמוה' הנה לא היה זה להם דבר מזה בתשומת דתית ולא הותר להם לעשות כן מדיניהם כסדום אבל היו כמדינה שחוקיה טובים ועושים [אינם] אותם ולזה לא יקשה לנו למה לא המטיר יי' עליהם גפרית ואש מאת יי' מן השמים אבל היה עליהם מדיניהם על זה עון פלילי והיו שופטי העיר או השבט חייבים לבערם מן העולם ובמה שראו ולא מיחו או העלימו עיניהם מן מה שעשו בפרהסייא היה החטא ההוא מוטל על כל השבטים והיה מאת השי"ת להפרע מכולן אחרי מלאת יד התובעים את דינם וכן הוא הדין בכל מה שחטאו היחידים בכל צבור בפרוץ באחד מהאיסורים שבתורה כגון ביין נסך או גבינת הגוי' או שעטנז וכיוצא שהעלם עין השופטי' והמנהיגים מתיר אותם כאילו הם מותרים מן הדין שכבר הפרו בזה חטאות היחיד להיותם חטאות הצבור וראוי לקרוא תגר על מנהג התר הקדשות שאין להתיר איסור קל שבקלים בעקור דבר מן התורה ואפילו שיהיה התכלית להרים מכשול דבר חמור מיחיד או יחידים שהחטא אשר יחטא ואשם היחיד בסתר שלא לדע' רבים וברשות' חטאת יחיד הוא והוא לבדו בעונו ימות וכל ישראל נקיים כמו שהי' עון פלגש בגבעה אם היו בית דין שלהם מוסרים את הבני בליעל ביד ישראל אמנם החטא הקטן כשיסכימו עליו דעות רבים והדת נתנ'

בבתי דיניה' שלא למחות בו הבה הוא עון פלילי וחטאת הקהל כולו ולא ניתן למחילה אם לא בפורענות הקהל כמו שהיה הענין בבנימן על השתתפם בעון והוא היה עון סדום שהם ובתי דיניהם שלהם היו מוסכמים יחדיו שלא להחזיק יד עני ואביון ולכן טוב ומוטב הי' שיכרתו או יסקלו או ישרפו החטאים ההם בנפשותם ולא תעקר אות אחד מהתורה בהסכמת רבים אמנם מה שנגפו ישראל פעמי' לפני בנימן עם שכבר למדו חז"ל מסמיכו' הסיפורים טעם מספיק והוא עון פסל מיכה שלא מיחו בו וכמו שאז"ל לכבודי לא מחית' לכבוד ב"ו מחיתם. עדיין יש לומ' כי מזולת זה היה להם להתקדש ולמלאת ידם בטהר עצמם מכל פשעיהם לכל חטאתם קודם שיבאו למלחמה עם אחיהם ומלחמת האומות תוכיח נאמר בפ' שופטים מי האיש הירא ורך וכו' ואחז"ל מן העבירות שבידו ק"ו בהלחמ' אלו עם אלו וגם היה ראוי ליטול רשות והמלך בגבורה תחילה והם לא חששו ולא נתנו לבם אל דבר מזה אבל כל שאלתם ובקשת' הית' מי יעלה בתחילה למלחמה כי הקפידו על סדר מעלותיהם והנה הושב להם יהוד' בתחיל' ודי להם הער' במה שלא אמ' יעלה כי לא יובן אם יעלה או ירד בתחילה ולא שתו לב ולזה נתנם להרע עמה' כדי שירגישו בעצמם כמו שעשה במלחמ' העי. ועדיין בפע' השנית ששאלו לא באו עד תכלית הכונה רק חשבו כי שמא חטאו לערוך המלחמה עם שבט אחד מישראל על כל דבר פשע שיהיה כי אנשים אחי' כולם ולזה אמר האוסיף לגשת עם בני בנימן אחי ולפי דבריהם השיבם עלו אליו כי אין חכמה ואין עצה וכו' ובדבר שיש חילול השי"ת איש בבנו ובאחיו כלומר אין טעותכם בזה וכאשר ראו שנתנגפו בפעם שנית אז באו לכלל דעת וירדו לסוף הכונה האלהית וימלאו את ידיהם בבכי ובצום מעלו' עולו' ושלמי' לכפר בעדם לפני ה' מכל חטאתיה' ואז דקדקו בשאלתם הג' ונתנו לבם ליטול רשו' על המלחמה ואמר האוסיף עוד לצאת למלחמ' עם בנימן אחי אם אחדל ירצה אם אצא עמו למלחמה עם היותו אחי או אם יש טעם שאחדל בעבורו הורני ולא אסור ימין ושמאל ולזה היתה אז התשובה שלימה עלו כי מחר אתננו בידך וזהו לדעתי דבר נכון.

ואם כדברי הרמב"ן ז"ל לא הוצרכו אל השאלה השלישית ולא חדשו בה דבר עכ"ל:

**ומהרי"א** כתב שאנשי הגבעה וסדום השוו וכדי שלא יתפשט הצרעת הזה יותר אמר האיש הלוי הבו לכם דבר ר"ל לתועלתכם ועצה שלא יתפשט הלום הצרעת הזה והוסיף עוד בזה בארבעה טענותיו שסדר הטענה הראשונה כי אחר שנאספו שמה כל ישראל והסנהדרין בתוכ' אשר הם במקום מלך בישראל הנה להם יאתה להתם פשע מפקוד לא לשבט בנימן ובזה חולק על טענת הרמב"ן שכתב שחטאוישראל במה שרצו הם לפקוד שכל שבט ראוי שידון שבטו ומצוה מוטלת עליו. גם בטענה השנית שכת' מהרי"א ז"ל

חולק על הרמב"ן ז"ל והיא אחר שכולנו בני איש אחד נחנו וערבים זה לזה אין לומר בהם השבט דן לשבטו גם בטענה השלישית שכתב מהרי"א ז"ל והיא שהיה החטא הזה זמה ועון פלילי שאנשי העיר המחוייבים כפי הדין אהכנסת אורחי' המה יקומו עליהם בעברם בעריהם וישאלו את האיש ואת האשה להתעולל עלילות ברשע ויהיה זה סיבה שיחדלו אורחות ואיש לא יוכל ללכת בדרכם גם זה חולק למ"ש הרמב"ן שלא היתה כונתם לכלות רגל בסדום. טענ' די שהיה זה החטא דומה לסדום וראוי לדונם בדינא זוטא ולא בדינא רבה אשר יהפכם ה' באפו וחמתו ולא היתה כונתם כי אם ליסר העוברי' לבד לא השבט לבדו באופן שמצד הטענות הנז' נסתלקה הקושיא והיא שמה להם לשבטי ישראל לדון שבט בנימין כי לשבט בנימן עצמו יאות לייסר העוברים משבטם ואין לזרים אתם. ועוד כתב מהריי"א י"ל חמשה בחינות מחייבות מיתה לשבט בנימן וחולק בזה על הרמב"ן ז"ל. האחת ששאלו האיש למשכב זכור ועם היות שמחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה ציבור שאני שהחטא הקל בהכשלו בו הכלל יהיה חמור והעד על זה אנשי דור המבול שלא נחתם גזר דינם אלא על הגזל והוא קל לאו שניתן לחשבון ואין לוקין עליו ומזה הצד ראוי שיענשו אנשי הגבעה עם היות החטא בלתי חמור ועל כיוצא בזה אחז"ל לא שהדין כך אלא שהשעה צריכה לכך. הבחינה השנית ושלישית שזנו את פלגש האיש לו הונח שלא היתה אשת איש נבלה עשו ביד רמה כ"ש שהאמת כדברי רש"י ז"ל גם הרמב"ם אזיל בשיטתו שפילגש היא קידושין בלא כתובה והביא ראיות ברורות להביא דברי רש"י ז"ל והרמב"ם ז"ל שלא כדברי הר"מבן: והבחינה הרביעית שאנשי הגבעה שפכו דם הפילגש לשכב עמה להיות אצלה ומרוב הבעילות נחלשה עד אשר מתה שעם היות שאמרו חז"ל גבי עשרה שהרגו את הנפש פטורים הנה זה הוא לפי שלא נודע מי הכהו ובענין כזה להיותו כללי ונכשלו רבים ראוי להענישם. הבחינה החמישית לפי שאנשי הגבעה דמו לכלות רגל מארצם ומפני זה יחוייבו מיתה כדי שכל שאר הערי' ישמעו ויראו ולא יזידון עוד שמכל זה יתאמת לך היות עון זה ממין סדום ההפוכה כמו רגע ואם תאמר אס כן למה לא נענשו כסדום מאת ה' מן השמי' אשיבך מילין שאנשי סדום התמידו במידה רעה זו כמה שנים עד שנתמלאה סאתם וכדכתיב זעקת סדום ועמורה כי רבה וכו' ארדה נא וכו' ובעת בא המלאכים באו להם במידתם המגונה והנהוגה זה כמה שנים אבל אנשי הגבעה לא עשו הנבלה הזו מקודם כי זאת הפעם על הפילגש היא הראשונה שנכשלו: והנה הרמ"בן ז"ל השתדל להבדיל עון הגבעה לעון סדום לומר שעון סדום חמור מהגבעה ולא נכנס בזה אלא כדי להשיב על הספק אשר העירותי וכדי ליישב למה נפלו ישראל לפני בני בנימן פעמים ואין בן

דעתי אלא שעונותיה' היו שוים ומתדמי' באיכות' ולא נתחלפו כי אם בהשנות החטא והתמדתו שאנשי סדו' התמידו עד שנתמלאה סאתם לא כן אנשי הגבעה ע"כ תורף דבריו ז"ל. ובסמוך בס"ד אכתוב הטעם לשיטת מהרי"א למה נפלו אנשי ישראל לפני אנשי הגבעה כיון שמעשה ישראל בדין עשו וכבר הודעתיך על דרך שהוא כדברי מהרי"א ז"ל שעון הגבעה ועון סדום אח' הוא וכמו שמוכיח פשט הפסוק שאנו בו המה מטיבים את לבם וכו' ובמה שאמר מטיבי' את לבם הרד"ק ז"ל מטיבים שרשו ייטב מבנין הפעיל מתדפקים זכרנו דקדוקו בספר מכלול בחלק הדקדוק בדבר סבת התפעל והוא מלשון קול דודי דופק והוא הנקישה על הדלת ע"כ: ומהרי"א ז"ל מטיבים לבם זכר שהמה בהיותם מטיבים לבם אחר המאכל שהיו שניהם מספרים כדבר איש אל רעהו והנה אנשי העיר אנשי בליעל רוצה לומר אנשי' ידועים מהעיר שהם אנשי בליעל ומלידה ומבטן ומאביהם למדו תכונו' רעות סבבו את הבי' כדי שלא יוכל איש לצאת משם בצד אחר ומהם דפקו על הדלת ואמרו אל הזקן בעל הבית הוצא את האיש אשר בא אל ביתך ונדענו והידיעה ההיא היתה למשכב זכור ויורה עליו שהאיש הזקן אמר להם אל נא אחי תרעו כו' ע"כ ורש"י ז"ל כתב ג"כ ונדענו משכב זכור והר"דק כת' פי' בו למשכב זכור לפי שאמ' הנה בתי הבתול' ופלגשו ולאיש הזה אל תעשו את דבר הנבלה הזו דמה כי למשכב זכור שאלו אותו ויש לפרש כי היו רוצים להרגו כמו שספר הוא ואמר אותי דמו להרוג ודבר נבלה הוא להרוג האכסנאי הבא ללין בעיר ולדע' המפ' יהיה דמו להרוג שדעתו היה ליהרג קודם שיזקק לנבלה ההיא או כינה הדבר הכעור בלשון הריגה ע"כ: **ולע"דן** המה מטיבים את לבם ע"ד משז"ל בפ' ויאכל וישת וייטב לבו גבי בועז שאכל מיני מתיק' ע"כ שז"ש כאן ג"כ ויאכלו וישתו ואח"כ הביאו מיני מתיקה אחר הסעודה כדי להטיב לבם ובעוד שהמה מטיבים את לבם קודם שהטיבוהו ואנשי העיר וכו' נסבו על הבי' או אפ' שזה האורח לבו לב רגז דמזליה חזי המאורע רע שעתיד לאירע לו אלא שהזקן מטיב את לבו ומבטיחו אל תירא כי על כן באת בצל קורתי והאורח יענהו בלי ספק עבדך אני כל ימי כי היית מחסה לי ומעוז ביום צרה יהי לבך בטוח כי אשל' במוטבי ואם שונא מתנו' אתה הנה שכרך אתך ופעולתך לפניך בע"ה ז"ש המה מטיבי' את לבם שזה מטיב לבו של זה וזה מטיב לבו של זה ובעוד' באותו ויכוח והנה אנשי העיר אשר יחדיו הם כלם אנשי בני בליעל ואילו אמר והנה אנשי בני בליעל נסבו וכו' היה מור' על פרט אנשי' בני בליעל לכ"א אנשי העיר הידועי' יחד כולם שהם כול' בני בליעל ואמ' כאן נסבו את הבי' ובסדו' כתי' נסבו על הבי' זה כי אנשי סדו' יראו פן יעלו לגג ולכך נסבו על הבי' עליו ממש אמנם לא הסבו על הבית כי אם את הבית לבד ולא עליו ואפ'

יובן זה במה שאז"ל בבראשית רבה פרשת וירא בפ' בצל קורתי שכתב שם רש"י ז"ל שאשתו של לוט לא רצת להכניס אורחי' עד שקבל אותם בצל קורתו בחלקו אשר לו בבית והיינו בצל קורתי ופי' רש"י ז"ל בצל לשון הטיה כמו לא תטה משפט תרגומו לא תצלי דין שהבריחה אשת לוט והטת את האורחים מחלקה לחלקו וקורתו. ובדבריהם מובן אומרו שם נסבו על הבית להורות כי מחוץ סביב הבית אנשי סדום וגם על הבית עצמו אשתו של לוט סובבת כי מאנשי סדום היא גם במידתם ותכונתם. אמנם כאן לא כתיב נסבו (את) [על] הבית כי אין איש מאנשי הגבעה שם בבית. ואומ' מתדפקים קשה קצת דהי"לל דופקים אפשר לומר או' מתדפקים שהיו רמאים ועשו עצמם כשתי כיתות מתדפקי' זה עם זה שם על הדלת כדי שיטעה לומר שיש כת מחייבת ורשעה וכת מזכה ומהפכ' בזכותם אל נא אחי תרעו כדי שיפתח הזקן הדלת כי יאמר בלבבו עלימו תטוף מלתי ואכריע עם המזכים ודעת המחייבים יבוטל בהכרעתי ויפתח הדלת ויעשו כרצונם בנקל ז"ש מתדפקים זה עם זה על הדלת וכת מהם אמרו אל האיש הזקן בעל הבית לאמר רוצה לומר שיאמר הוא הכרעתו כדי לגנוב דעתו כי סברתם היא הוצא את האיש ונדענו ואתה הזקן הנכבד עליך לאמר ולהכריע ואף גם זאת מכלל רמאותם וזהו שאמר תיבת הזקן לתיבת לאמר ולא כתב לאיש הזקן בעל הבית לאמר עוד אפשר לפרש זה הענין ולומר שכן היה באמת ששם בסדום כולם מוסכמים לרעה אמנם כאן היו שתי כיתות וז"ש המה מטיבים כו' ואנשי העיר ר"ל החשובים אין אנשים בכל מקום אלא חשובים זו כת אחת וכת שנית מהמחייבים הם הם בני בליעל נסבו את הבית לא הראשונים אנשי העיר כי אדרבה להציל הם באים ובזה יתיישב לך דקדוק מהרי"א שכתב וא"ת א"כ למה לא נענשו בסדום וכו' כנז' בתוך דבריו כי במ"ש מובן ששם לא נמצאו עשרה צדיקים וכאן היו שתי כתות מתדפקים אלו עם אלו כאמור ובזה ידוקדק אומ' בסמוך ולא אבו האנשי' לשמוע תיבת האנשי' מיותר' די שיאמ' ולא אבו לשמוע אלא משמע שהיו שני מיני אנשי' ולכך אומ' האנשי' ב"הא הידיע' והם הכת אש' לא רצו:

**כג**

**ויצא** אליהם האיש בעל הבית כו' מהרי"א ז"ל כתב שטען שתי טענות האחת אל נא אחי בשביל שאני אחיכם אל תרעו אחרי אשר בא האיש הזה אל ביתי והטענ' השני' מצד הענין בעצמו רע מאד ומעש' זר ז"ש ולאיש הזה לא תעשו דבר הנבלה הזאת מצד עצמ' נבלה היא ע"כ:

**ולע"ד** אדקדק אומ' ויבא אליה' האיש בעל הבית ואילו הזקן לא כתיב כי פנה הודו פנה הדרו הראוי להדר פני זקן כי פניו לא נהדרו כזקן כיון שבאו אל ביתו וחדרי משכיתו

ז"ש ויצא אליה' האיש בעל הבית ויאמ' אליה' אל אחי אל תרעו דהי"לל אל נא אחי תרעו אבל באומ' אל אל כיון אל שתי הטענו' כמו שכת' מהרי"א ז"ל ולכך אמ' אל אחי ר"ל להיותכ' אחי זה לי זמן שוכן בקרבכם אל אחי וגם מצד הדב' עצמו היותו זר אל תרעו ומפרש מ"ש אל אחי אחרי אשר בא האיש הזה אל ביתי ובפרט היותו האיש הזה רוצה לומר מארצי ז"ש הזה והבחינה השנית מצד הענין בעצמו ז"ש אל תעשו הנבלה הזאת ובזה מדוקדק אל אחי אל תרעו שאינו מדוקדק לשיטת מהרי"א ז"ל:

**כד**

**הנה** בתי הבתולה ופלגשהו צריך לדקדק אותם אותם להם הכל בלשון זכר והיה ראוי להיות בנון אותן להן ועוד קשה יתור ולאיש הזה לא תעשו דבר הנבלה הזאת שהו' מיותר שכבר אמ' כן בתחיל' דבריו אל תעשו את הנבלה הזו ועלה קאי הנה בתי הבתולה וכו' ועוד תיבת דבר מיותרת לגמרי. ונרא' כי האיש הזקן אמר להם דברים של טעם מה לכם תדכאו איש לעשו' עמו נבלה שאין דרך איש בכך הנה בתי הבתולה ופלגשהו השתמשו בהם משכבי אשה כדרכן ושלא כדרכן ז"ש וענו אותם כדרכם ועשו להם הטו' בעיניכם כו' לשלא כדרכה ולכך אמ' אות' אותם לשון זכר לו' שאם להוטי' הם אחר משכב זכור ישכבו נא את הנשים שלא כדרכן כזכרים וז"ש אותם בלשון זכר ועשו להם הטוב בעיניכ' ואמ' ולאיש לא תעשו כו' אמ' להם הזקן דעו נא כי מרה תהיה לכם באחרונה כי הנבלה הזאת בישר' אתם עושים אות' לא באיש הזה כדכתי' בסמוך ככל הנבלה אשר עשה ביש' ז"ש ולאיש הזה לא תעשו דב' הנבלה הזא' שאין לשון זה לשון חילוי ותחינה שלא יעשו עמו נבלה שהרי כבר נאמ' למעלה ושם נאמ' אל תעשו אמנ' כאן הוא אומ' לא תעשו שהוא לשון הודעה דעו נא שלאיש הזה לא תעשו דבר הנבלה כי אם ליש' דרך כלל אתם עושים הנבלה הזאת שזה דקדק באומרו לשון דבר כלו' כי יצא דבר הנבלה הזא' לחלל כבודן של יש' כולם ולשמצ' בקמיהם באומר' שנמצ' בהם שטופים בזימת זכור והוא דבר שלא נחשדו בו ישר' לא על הבהמה ולא על הזכור ז"ש ולאי' הזה לבדו לא תעשו דב' הנבלה הזאת כי אם לכל ישר' אתם עושים אותה ולכן אל נא אחי תרעו בזא'.

**כה**

**ולא** אבו האנשים לשמוע לו הרלב"ג ז"ל כתב שהיה מרוע תכונתם שרצו לקחת האיש הלוי למשכב זכור והחזיק האיש בפילגשו והוציאה אליה' לחוץ וידמה שהייתה יפת תואר מאד ולזה נתפייסו בזה בראותם אות' כי כבר התיר להם האיש הזקן להוציא להם בתו הבתולה ופלגש האיש הלוי ולא נתפייסו אז ע"כ וכן כתב הר"דק שאעפ"י שמתחיל' לא אבו האנשי' לשמוע כיון שראו הפלגש חשקו בה ונתרצו בה לבדה ע"כ ומהרי"א

ז"ל כתב מה שלא אבו האנשי' לשמוע לו לא היה זה לפי שלא היו חפצים במשכב אשה כי אם במשכ' זכו' כי אם היה כן היו שואלים בעד נער הלוי אשר בא עמו ולא היו מתפייסי' עם הפלגש אבל האמת הוא שהם לא חפצו בקלון הזקן להיותו מיושבי העי' ומנכבדי העד' ולא בחרו לענו' בתו ולכן לא שמעו אליו כשדב' בבתו ונתפייסו עם הפלגש וזה ג"כ ממה שיורה שהם לא שאלו האיש אלא כדי שיבח' לתת פלגשהו בי ראו אתה יפת תואר ויפת מראה וחשקו בה ולכן האיש האורח הבין כוונת' ויחזק בפלגשו כו' ואז רפתה רוחם ע"כ: **ולע"דן** שאמ' שלא אבו האנשי' לשמוע ר"ל אפי' לשמען כ"ש לעשותם כי לא רצו לקחת על יד זקן אשה לניאוף והבין האיש הלוי ולכך ויחזק בפלגשו שעל ידו יקבלו' ובודאי שהפלגש הזו כשרה היתה ולא היתה רוצה לצאת והיינו דכתי' ויחזק האיש בפלגשו ביד חזק' בעל כרח' הוציא' וכן כתב הרד"ק ז"ל ויחזק הוציא' על כרח' להציל עצמו ע"כ והוסיף לו' החוץ כי מפחדו לא עשה אלא שפתח הדלת והוציא' אליה' לחוץ וחזר ונכנס מיד וז"ש אליהם ולא כתיב להם שהיה מורה שמסרה בידם ואפשר לפרש בהפך וידוקדק אומ' ויצא חסר וי"ו וחסר י"וד דהי"לל ויוצי' שרמז באומרו ויצא אליהם שיצא הוא ג"כ כי ידע שכל מעייני האנשים בפילגשו וידעו אותה כדרכה ויתעללו בה כל הלילה שלא כדרכה עוד אפשר שכוונת הכתוב לומר מעיקר' מאי סברו שלא אבו לשמוע ולבסוף מאי סברו שנתרצו ומשיב שגם בסוף לא נתרצו אלא לפי שלא היה להם פנאי כל הלילה כיון שנתעללו בה כל הלילה עד הבוקר וכו' ולכך לא דפקו עוד על הפתח כי במרדם עמדו לעולם ומ"ש עד הבוקר צריך לומר בהכרח שיש שני בקרים האחד קודם עלות השחר כעין וישכם אברהם בבוקר והשני אחר עלות השחר קודם הנץ החמה ובזה מובן אומרו כאן וידעו אותם עד הבוקר הראשון קודם עלות השחר וישלחוה כעלות השחר והוא הקרי שעדיין לא עלה השחר כששלחוה אלא ביני ביני בין צאתה מהבית אשר היתה בו עד בואה לבית אדוניה עלה השחר בעצם וזהו הכתיב בעלות השחר דכתיב בבי"ת ויהיה מקושר עם כתוב ותבא האשה וכו' לומר שבעלות השחר ותבא האשה שכבר פנה הבוקר הזה הראשון וזהו לפנות הבוקר ואחר כך התחיל הבוקר השני שאחר עלות השחר ועליו אמר ויקם אדוניה בבוקר שמרוב פחדו מאנשי הגבעה לא פתח הדלת בבוקר שקודם עלות השחר אלא בבוקר שאחר עלות השחר שהוא הבוקר אור אשר האנשים שולחו וכו' ועל זה אפשר שכתוב יי' בוקר תשמע קולי שצעקתי לך קודם עלות השחר ולכן אשוב תכף בבוקר הסמוך לו שאחר עלות השחר אערוך לך ואצפה:

**כו**

**ותבא** האשה לפנות הבקר וכו' ויקם אדוניה וכו' קראה אשה ולא פילגש בפסוק הזה וגם קראו אדון אשר אדוניה ובפסוק הבא אחר זה ויקם אדוניה קראו גם כן אדון ושם נאמ' האשה פילגש' והכתוב השלישי כתיב בפילגשו ולא הזכיר אשה כלל: ונראה שכונת הכתוב לומ' שלא נהג כשורה עמה כי לא נהג עמה כפילגש בתת' ביד אכזרים בחזק' כדכתי' ויחזק האיש וכו' שזה פועל אדון לנהוג בשפחתו כך למוסרה לביאה למנוול ומוכה שחין לעומת זה קראו אדוני' פעמי' ולעומת זה קראה כאן אשה לבד אשה בעלמא ולא פילגשו אמנם בפ' שאחר זה קראה האשה פילגשו כי שאעפ"י שהוא נהג בה כאשה זרה ונכריה נחשבה לו כי מסרה עם כ"ז היא החזיקה עצמה שהיא פילגשו שהרי כשלחם אותה תכף באה אל הבית אשר אדוניה שם שזה גרם להלבישו רוח קנא' לעלו' עמ' ולנקו' נקמתה ולכך בכתוב השלישי כתב ויקח את המאכלת ויחזק בפילגשו כי אהבתה מהיותה פילגשו בערה בו חמתו לנתחה על האופן ההוא וכמו שאזכיר עוד בסמוך בס"ד:

**כז**

**ויקם** אדוניה בבקר כבר פירשתי בפסו' ולא אבו וכו' שהבקר הזה הוא הבקר אור שיצא אדם בכי טוב ובפרט איש כזה אשר קראו אותו כאלה לא רצה לצאת עד הבקר אור והנה קראה גם בפסוק הזה אדוניה להודיע שבדעתו היה ללכת לדרכו והניחה שם מפחדו מהם ולזה אמר ויקם אדוניה כאדון הזה שאין לו כ"כ חיב' עם שפחתו רק מבחינת היותה מקנת כספו כך זו אדוניה הוא כיון שפתח דלתות הבית ויצא ללכת לדרכו הוא לבדו שהרי נתחדש לו שהנה האש' פילגשו נופלת פתח הבית כי הוא חשב שלא יחזירוה לעולם והזכיר שהיו ידיה על הסף לומר שרצתה להכנס לבית אלא שלא היתה פתח פתוח ואולי הכתה ודפק' בדלת וחשבו הם שהיו אנשי העיר דופקי' בדלת ולא פתחו ומתה שם מהקור והיא חלושה מרוב הביאות כמו שכתבו המפרשים הרלב"ג ומהרי"א והרמב"ן.

**כח**

**ויאמר** אליה קומי ונלכה ואין עונה רש"י ז"ל ואין עונה כי מתה ע"כ ומ"ש ויקם האיש וילך למקומו שהוא מיותר כת' מהרי"א ז"ל ויקם האיש וכו' בהתפעלות מאד גדול ע"כ ובזה מובן אומרו לשון ויקם שקם בחימה עזה וילך למקומו:

**ולע"דן** שהגיד הכתוב שהאיש חשב היותה בחיים ומרוב החולש' אין לה כח לקום ולכך אמר אליה קומי ונלכה שחפץ להחזירה כי אנוסה היא ומותרת לו ואין עונה כי מתה כנזכ' ויקחה על החמור ויקם האיש וילך למקומו לא הלך למקום זולתו שילה בית אל

וכיוצא כי כבר נתן אל לבו ללכת למקומו ולא אל מקום זולתו ושם יסדר הנתחי' וכל דבריו במיתון והשכל ואולי כונת הפ' באומ' ויקם האיש וילך למקומו והודיענו שנערו פנה מאצלו ולא הלך עמו בי ראה מה שעשה בפילגשו ומה יעשה בנערו ועוד ראה שהשעה דחוקה לו וריע מזליה ולכך כתיב ויקם האיש וילך למקומו הוא לבדו ואין נערו אתו ויוכיח כן שלא ראינו הכתו' מזכיר עוד הנער כלל ואולי פנה בו בלילה ההוא כשראה שאין מאסף אותם הביתה נתן אל לבו שמעין אנשי סדום אלו עוד אפשר כפי השיטה שזכרתי שאותה הלילה ליל שבת היתה וקמ"ל טובא שקם האיש וילך למקומו עם היות היום ההוא שבת קדש מפני פחד האיסור חילול שבת והלך לו עד מקומו:

**כט**

**ויבא** אל ביתו הרלב"ג כתב ששלח לי"ב שבטי' זולת בנימן כי מהם יצאת הרעה ואיך ישלח להם ולזה נתח פילגשו י"ב נתחים כנגד י"ב שבטים וע"כ אפרים ומנשה לשנים כראובן ושמעון ומהרי"א ז"ל כתב שגם לבנימן שלח כדכתיב וישלחה בכל גבול ישראל והיו הנתחים כמספר בני ישראל להעיר שיתעוררו כולם על הדבר הרע ההוא ע"כ.

**ולע"ד** אדקדק אומרו המאכלת שלא אמר הסכין דבשלמ' גבי אברהם ע"ה דכתי' ויקה את המאכלת לשחוט את בנו אחז"ל קרא' מאכל' על שם שמאכלת מזכותה לדורות הבאי' אבל הכא הי"לל הסכין ואפשר ללמוד מדבריהם שגם זו מאכלת לדורות הבאי' כיון שעל יד' נתעוררו ישראל לקנא על זה ואעפ"י שנענשו מצד כמו שאמרו חז"ל לכבודי לא מחיתם לכבוד בשר ודם מחיתם עם כל זה בבחינ' אחרת זכו ולכך קרא' מאכלת. או אפשר שקראה מאכלת על שם ארץ אוכלת יושביה היא שזו גם כן היתה סיב' להפיל כמה רבבו' מישראל ולכך קראה מאכלת ואעפ"י שמתדמה במבטא אל אותה של אברה' מתחלפת היא בכונה ולפי שחטא האיש במה שהחזי' בפילגשו ויוציאה כדכתי' ויחזק האיש בפילגשו שהוא היה גרמא בנזקיה לכך כתיב כאן ויחזק בפילגשו וינתח' לתקן העוו' ההוא ואמר בפילגשו כי בפועל הזה של הניתוח נכמרו רחמיו שעצם לא שבר בה בנתחו אותה לנתחים אבל נתח אותה לעצמיה רוצ' לו' שישארו העצמות עצמיה שלמי' ומ"ש וישלחה בכל גבול ישראל נר' לדקדקו כשיטת הרלב"ג ז"ל שכתב שלא שלח אצל בנימן כי הם המועלי' ולא יחשב גבולם גבול ישראל כי ישראל מכניסי אורחים ולא נחשדו ישראל על הזכור ועל הבהמה ולכך אמר וישלחה בכל גבול ישראל אל המקומות שהם גבול ישראל כי בני הגבעה לאו גבול ישראל יחשב כי אם גבול רשעה רע ומר מסדום וממ"ש וישלחה בכל גבול ישראל ולא כתיב וישלח בכל גבול ישראל שהרי לא נשתלחה שלמה בכל גבול ישראל עד שאמ' וישלחה אבל נל"עד כי שלח האבר והנתח

ההוא והודיע על ידי השליח או רשו' בכתב אמת דברים כהויתן דרך כלל ובזה יצדק אומרו וישלחה המורה ששלחה כולה והכונה ששלח מציאותה וענינה ומעשה שהיה איך היה כך שלח והודיע בכל גבול ישראל וזה שלא כדברי מהרי"א כמו שאזכיר בפסוק הבא אחר זה בס"ד:

**ל**

**והיה** כל הרואה ואמר לא נהיתה ולא נראתה וכו' כתב מהרי"א ז"ל ז"ל וידמה שלא הזכיר דבר מדברי המאורע כאשר שלח הנתחי' וזה לסיבה שאזכיר אחר זה בע"ה והרואים לא היו יודעי' אם היה זה ענין ע"א ומה היה ענינו ותכליתו וגם לא היו יודעים מי עשה זה ולא למה עשאו ולזה ספר הכתוב שהיה כל הרואה הנתחים ההם מאותה האשה נתבהל מאד כי לא ידעו איך נעשה זה ומי נתחה לנתחיה ואומרו לא נראתה כזאת שימו לכם לב עליה עוצו ודברו ר"ל אלו לאלו היו אומרי' עוצו ודברו על הדבר הזה ע"כל והסיבה המכרעת למהרי"א ז"ל להכניס עצמו בדוחק הזה היא קושיתו שהקשה בתוך שאלותיו והיא הראשונה שכתב ז"ל השאלה הא' איך נתקבצו ישראל כמו שנאמר ויצאו כל ישראל ותקהל העדה כאיש אחד מדן ועד באר שבע וכו' קודם שידעו אמיתת הענין והיה ראוי שבשמע' הדבר הרע ישלחו ראשונה אנשי' לשבט בנימן לאמר מה הרעה הזאת וכו' ועתה תנו האנשים וכו' וכאשר בני בנימן לא יאבו ולא ישמעו אליהם אז היה ראוי שיתקבצו להעניש' ובני ישראל לא עשו כן אלא נתקבצו תחילה ואחר כך שלחו אל בני בנימן הלא בימי יהושע כאשר שמעו שבנו בני ראובן המזבח עם היות שאמ' לעלו' עליהם לצבא עם כל זה לא נתקבצו בפועל לעלות עליהם לצבא אבל שלחו להם ראשונה את פנחס והנשיאים לשמוע טענותיהם והיה א"כ ראוי שילמדו משם ישראל לעשות כן עם בנימן עד כאן ובסמוך בפסוק ויצאו כל בני ישראל כתב זה לשונו הנה נתבאר מזה שישראל נאספו קודם שישלחו מלאכים לבני בנימן לפי שעדיין לא נודע הדבר אליהם והיה קיבוצם כדי להשיג אמיתת הדבר ולהענישם שם החוטא והותרה בזה השאלה הראשונה ע"כל: **ואני** אומר שלע"ד מתחזקת הקושיא יותר ויותר כי אם לא ידעו מה הוא הענין שאפי' ידיעה כל דהו לא ידעו לא היה ראוי שיתקבצו כל העם יחדיו כאיש אחד עד שיחקרו תחילה וישאלו את המשלח הנתחים מה זה ועל מה זה ואח"כ ישלחו לבנימין ואם יתנו כתף סורר' לבלתי תת ביד' האנשי' אשר מעלו המעל אז יאות הקיבוץ ואכריע כן מדברי חז"ל שאמ' שנפלו ישר' ונענשו על כי לכבודי לא מחית' ולכבוד ב"ו מחיתם ואם כדבריו הנז"ל שלא ידעו יש' לא מינ' ולא מקצת' מן המאור' לא היו ראוי' ליענש כי לכבוד יי' מיחו ונתקבצו דאע"ג דאיגלאי מילתא לבסוף

היו' כבוד בשר ודם עכ"ז כשנתקבצו בתחילה לא ידעו מה הוא וסתם נתקבצו ואח' הקיבוץ ההוא הסתמי מוכרחים הם במעשיהם אשר עשו לבסוף לרדוף כי לא יאות לשוב איש לאהליו עד שיעשו משפט ראוי הדר הוא לכולם אלא ודאי הנכון כמו שדקדקתי מלשון וישלחה בכל גבול ישראל ששלחה בכל מציאות המאורע ומעשה שהיה שלח והודיע בכל גבול ישראל והענין בעצמו והאמת יורה דרכו גם הכתובי' כמו שאוכיח על כל אחד ואחד בהגיעי עליו בס"ד ובפרט הכתוב הזה שאנו בו מורה באצבע באומרו לא נהית' ולא נראתה כזאת כי לפי האמת הלשון כפול לא נהייתה ולא נראתה ואם נדקדק בכוון נראה דסתרי אהדדי כי אומרו לא נהייתה מכחיש מציאות הוייתה ואומרו לא נראתה מנגד זה שאומר שנהייתה אבל לא נראתה. ודוחק לפרש לא נהייתה כיון שלא נראתה שאם נהייתה הקדוש ברוך הוא היה מגלה משמים עונו וארץ מתקוממה לו כי הענין דחוק כי כמה פשעים מכוסים והעד אשרי נשוי פשע כסוי חטאה והלשון דחוק שאומר ולא נראתה בוא"ו מוסיף על ענין ראשון והי"לל שלא נראתה: ונראה כי השליח היה מספר הענין דרך כלל והיה כל הרואה הנתח ואומר לא יתכן שנהייתה זו של פלגש בגבע' ולא נראת' כזאת אפי' ב"כף הדמיון למיום עלות בני ישראל ממצרים אשר היתה ערות הארץ והיו המצריים זונים יותר מכל האומות כמו שאחז"ל בפסו' כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה וכו' שלא הייתה אומה מרשעת כמו המצרים אז כשיצאו ישראל שנתמלאה סאתם ז"ש כאן ולא נראתה כזאת למיום עלות בני ישראל מארץ מצרים מארץ מצרים דייקא שבארץ מצרים אפשר שנראתה כזאת דומה לכיעור זה במצריי' שבמצרי' כי ישראל אפי' כשהיו במצרים אחת היתה ופרסמה הכתוב עוד אפשר אומרו לא נהייתה בישראל מעולם ולא נראתה כזאת אפי' באומו' העו' למיום עלות ישראל כו' שאף על פי שנהייתה כזו באומות לא נראתה וכאן נהייתה ונראתה שזו קשה מאד אפי' ממעשה האומות שהרי לא נראתה עוד כן למיום עלות בני ישראל ולזה צריך שתשימו לכם לב עליה ועוצו עצה על זה ביניכם לבין עצמכם ואחר העצה והעיון דברו שלא תדברו כי אם אחר העיון תבינו ואחר דברו. ובזה מדוקדק לשון עוצו ודברו שלדברי מהרי"א מה עצה יוכלו להתייעץ ומה דבור יוכלו לדבר על דבר טרם ישמע ולמ"ד למיום המיותרת נראה שהכוונ' שמעת צאת ישראל ממצרים נשתרשו בשרשי' של האמת ומידות חשובות ועכשיו אלו שעשו זאת הרי הוא כאילו נזורו אחור למיום עלותם מארץ מצרים ואל זה רמזה הלמ"ד ומ"ש שימו לכם לב כתב הרד"ק ז"ל שימו לב לכם על הרעה הזאת ע"כ:

## כ

**א**

**ויצאו** כל בני ישראל מהרי"א ז"ל כתב זה לשונו לפי שראו נתחי אשה ולא ידעו מה זה ועל מה זה נבהלו נחפזו מאד ויען ידעו שהיו שנים עשר נתחים רומזים לשנים עשר שבטי ישראל נתקבצו כולם מדן ועד באר שבע ובאו אל ה' אל המצפה יען היה בידיהם דבר מקובל שבמצפה תדבק ההשגחה האלהית כי שם נצח יהושע את המלכים אשר נאספו נגדו ושם היה מזבח ובית תפילה והוא בית ועד להקבץ שם ישראל יחדיו ע"כ וכן כתב הר"דק ז"ל לשונו אל יי' המצפה במקום שיתקבצו כל ישראל או רובם שכינה שורה כמו שנא' אלהים נצב בעדת אל או הטעם כמו שמפורש בספר יהושע כי במצפה היה שם מזבח ובית נועד לישר' כשהיו נועדים על דבר כבר כתבנו בספר יהושע למה היו מתקבצים במצפה כי שם הייתה תשועה לישראל בהקבץ מלכים להלחם עם יהושע ע"כ וכן כתב הרל"בג ז"ל: **ולע"דן** להבין כפל ויצאו בל בני ישראל ותקהל העדה כי מספיק שיאמר ויצאו כל בני ישראל כאיש אחד או ויצאו כל העדה כאיש אחד גם למ"ד למדן וכו' מיותרת. ונראה כי מתחלה הקדימו לצאת יחידי סגולה ולא היה בדעתם להתקבץ יחדיו מקטנם ועד גדולם כי מספיק קבוץ הגדולים והם ישלחו אל בנימין שליחו' שישלחו אליהם האנשים הפושעים ז"ש ויצאו כל בניישראל האצילים יצאו כולם יחדיו ואגבן מאליה נקהלה העדה כולם דלת העם ז"ש ותקהל העדה כאיש אחד או תהיה הכוונ' שכולם בלב שלם ולב אחד כאיש אחד אמנ' הלמ"ד של למדן היא כמתלהלה מורה זיקים הנביא שמואל שכתב ספר שופטים. כאילו אמר מה טוב ומה נעים שבת אחים וקיבוץ כל ישראל גם יחד אלא שהיה ראוי ומחויי' היות הקיבוץ הזה לכבודו של מקום בענין פסל מיכה העומד בדן וכמו שהניחו לכבודי לא מחיתם לכבוד בשר ודם מחיתם והיה להם למחות בכבודו של מקום ז"ש למדן רמז בלמ"ד הזאת שהיה הקיבוץ מחוייב למדן רוצה לומר על פסל מיכה וכמו שאחז"ל שנענשו על כך שאמר הקב"ה כו':

**ב**

**ויתיצבו** פנות כל העם וכו' רש"י ז"ל פנות כל העם רישי כל עמא עד כאן וכן הר"דק ז"ל פנות כל העם ראשי העם התייצבו בתוך הקהל שהיה הקהל ארבע מאות אלף איש ויתיצבו הראשים בקהל לשאל ולחקור איכה נהייתה הרעה והפסיק בנתים וישמעו בני בנימין כי הם שמעו בהתקבצם ולא הרגישו בדבר לבא לפניהם ולבער הרעה והם שאלו איך נהיה ופירוש ויתיצבו ויאמרו פנות העם עמדו בקהל ואמרו בני ישראל דברו איכה נהייתה הרעה הזאת ובני ישראל לשון קריאה הוא עד כאן ויהיה פירוש פנות מלשון

ממנו פנה ממנו יתד היתה לראש פנה. ומהריי"א ז"ל פירש פנות העם כמו מפינה לפינה ורוצה לומר כל העם נתייצבו בפינות נבדלות ובפינות נפרדות כל שבט בפינה אחת והיה מספר כל הקהל עם האלהים בכללו ארבע מאות אלף איש והיו כולם רגלי ר"ל שלא היו בהם בעלי סוסים כי אם רגליים וכולם שולף חרב איש מלחמה עד כאן:

**ולע"דן** ויתיצבו פנות כל העם הלא הם ראשי העם לפקוד ולדרוש על צבא העם אשר באו אם מכל השבטים אם לא נמצאו שכל שבטי ישראל היו בתוך קהל ישראל הנקבצים ז"ש ויתיצבו פנות כל העם כל שבטי ישראל בקהל עם האלהים וקראם עם האלהים שהיו רגלי שולף חרב להודיע קנאתם אשר קנאו ליי' כעם קדוש לב ועם האלהים שלא התמהמה אחד לאסור רכבו ולקחת כלי זיינו אלא כולם ארבע מאות אלף רגלי שולף חרב לבד הכל מהמהירות וזריזות שהייתה בהם:

**ג**

**וישמעו** בני בנימין. כבר זכרתי בפסוק הקודם דברי הר"דק ז"ל שכתב זה לשונו והפסיק בנתים וישמעו בני בנימין להודיע כי שמעו בהתקבצם ולא הרגישו בדבר לבא לפניהם ולבער הרעה והם שאלו וכו' ומהריי"א ז"ל דחה דברי הר"דק ז"ל שכתב זה לשונו ולפי שזה יספר אחר כך איך שלחו אליהם בני ישראל מלאכים ולא שמעו אליהם בני בנימין אחשוב שפירוש וישמעו בני בנימין שנתקבצו הם ביניהם לפי שנתקבצו בני ישראל ויהיה וישמעו כמו וישמע שאול את העם לשמע אוזן ישמעו לי ויספר הכתוב שמיד שישראל נאספו במצפה נתקבצו גם כן בני בנימין כולם בעריהם והוא ממה שיורה שידעו מהדבר הרע ההוא שנעשה ולכן נתקבצו לעמוד על נפשם וחזר הכתוב לספר שבני ישראל מיד כשנאספו במצפה שאלו ואמרו איכה נהייתה וכו' עד כאן:

**ולע"דן** לתקן ההפסק הזה אומר אני שלשון וישמעו כפשוטו לשון שמיעה ומגיד הכתוב ששמעו בני בנימין יחדיו שנתקבצו ישראל וששאלו בני ישראל איכה נהייתה הרעה הגדולה הזאת כל זה בכלל מה ששמעו ויהיה הכוונה בזה להודיע זריזותם בקבוץ וזריזותם תכף אל הקיבוץ לשאל ולחקור מיד איכה נהיתה הרעה שכיון שנשמע הכל בבת אחת לבני בנימין ממילא משמע שנעשה הכל יחדיו הקיבוץ והחקירה או יהיה הכוונה בזה לומר שכיון ששמעו הקיבוץ והחקירה ושאלה שלא בפניהם שהורו בזה שכוונתם לעשות הם הדין ולא שעשאוהו בני בנימין על כן חרה להם עד מות ואזרו חיל להרים ראש נגד כל ישר' כי חשבו שישראל עושים שלא כדין עמהם הן בענין הדרישה והחקירה שלא בפני הבעלי דינים הן במנות עצמם דיינים שהיה ראוי שמינוי הדיינים יהיה מהשבט עצמו של בנימין וכמו שכתב הרמ"בן ז"ל כאשר כתבתי לעיל בפסוק

המה מטיבים וכו' שבזה מובן אומרו וישמעו בני בנימין כי עלו בני ישראל וכו' וגם שמעו שאמרו בני ישראל דברו איכה נהית' וכו' ויען הלוי וכו' וכל הסיפו' עד סופו והנה אומרו איכ' נהית' הרעה הזא' מוכיח שכבר ידעו מהות הרעה ולא היו צריכים לדעת מציאות' אלא איכה נהייתה הרעה הזאת וזה שלא כדברי מהרי"א דלדבריו הי"ל מה היא הרעה הזאת:

**ד**

**ויען** האיש הלוי הנה האיש הלוי ענה בקול מר מתמרמר על פלגשו כאילו היה אשתו אהוב' יותר מפלגשו ז"ש איש האשה ולא כתיב איש הפלגש ואמר הנרצחה זו הוראה שכבר ידעו שנרצחה היא והשאלה היא איכה נהייתה הרעה הזאת. ואולי אומרו איש הנרצחה זו היא תשובתו כלומר איש הנרצחה אני הגבר ראה עוני זו עניה אח' ואמירה שנית היא סיפור הענין איך אירע הגבעתה אשר לבנימין באתי רוצה לומר הנה היו כמה מקומות מהנכרים ולא רציתי ליכנס לתוכ' כי לא מבני ישראל המה אכן הגבעתה להיות שהיא לבנימין לכך באתי שם ז"ש אשר לבנימין באתי ובהכי ניחא שלא כת' באתי לגבעת בנימין והיה מקצר ועולה ולא באתי לאכול ולשתות כי עמי די מחסורי וספ' בקיצור נמרץ כל הנז"ל בפרטות:

**ה**

**ויקומו** עלי בעלי הגבעה רש"י ז"ל כתב דימו להרוג כיוונו להרוג אפינשמי"נט בלעז ע"כ והרד"ק ז"ל כתב דכיון שכתב כאן דימו להרוג משמע שרצו להרגו וא"כ ונדענו הנז"ל לאו למשכב זכור הוא כי אם להרגו ואומרו לאיש הזה לא תעשו דבר הנבלה הזו פירושו שדבר נבלה הוא להרוג האכסנאי ולדברי המפרשים ונדענו לתשמיש ומורה ע"ז חילוף בתו ופלגשו תחתיו ולשון הנבלה הזאת קשה או' אותי דימו להרוג ותירץ שדעתו היה ליהרג קודם שיזקק לנבלה ההי' או כינ' הכתוב הדבר הכעור בלשון הריגה עד כאן וכן פירש הרלב"ג ז"ל וכן פי' מהרי"א ז"ל ואמר דימו לשון מחשבה שראוי שיענשו על מחשבה רעה כזו ואעפ"י שאין הקב"ה מצרפה למעשה כי כבר עשו השתדלותם לסובב הבית עד כאן. **ולע"דן** כדבריהם ז"ל ואוסיף מדילי שהכתו' בעצמו אומר תירוצם ויובן אומרו דימו להרוג שרוצה לומר אעפ"י שהם זימה בקשו נא הנה אותו הענין דומה להריגה הוא בעיני זהו שאמר דימו להרוג לשון דמיון שאעפ"י שלא היה הריגה הנה בקשו דבר כעו' הדומ' להרוג ועוד אפש' באו' אותי דימו להרוג מרוב הביאות שיבואו עלי ומי אמר לך זה לז"א ואת פלגשי עינו ותמת סופן זה יוכיח על תחילתן שאותי דימו להרוג ונחלצתי מצרה ותבא פלגשי תחתי שאת פלגשי עינו כל כך עד שמתה מחמת תשמיש וענוי ומאומרו בעלי הגבעה יובן שהאישי' השליטי' שהם בעלי הגבעה

כמו בעלי שכם הם שסבבו על הבית לא כל העם גדולי וקטני וכמו שפירשתי בפסוק המה מטיבים:

ו
**ואוחז** בפלגשי מהרי"א ז"ל כתב רוצה לומר אל תחשבו שהם המיתו פלגשי ושהם נתחו אותה כי הם לא עשו אלא שענו אותה עד שמתה והודיע בזה שהוא נתח אותה לנתחיה וששלח הנתחים בכל ישראל שעם היות העושים זה בפרט אנשי הגבעה הנה עשו זמה ונבלה בישראל בכלל:
ו"**לעדן** שנתן התנצלות על פרסמו הענין הזה באחזו בפלגשו ושלח אותה בכל שדה נחלת ישראל רוצה לומ' גלוי בכל שדה ובכיוצא בזה ערום כוסה קלון אבל הטעם הוא כי עשו זמה ונבלה הזמה לשכב פלגש והשנית היותה נבלה לעשות כן לאורח וביד רמה או נבל' לשכב עמה כ"כ ביאות עד שמתה או זמה כדרכה ושלא כדרכה ונבלה היא על שלא כדרכה שהיא נבלות. שמכל הבחינות הנזכרו' הוכרחתי לפרסם החנפים ואמר בישר' ולא בבני ישראל יובן במה שאחז"ל בס"ה כי הוציא שם רע על בתולת ישראל ישראל סבא מכאן נלמוד שאומ' בישראל בישראל סבא קאמר:

ז
**הנה** כולכם בני ישראל וכו' כתב מהרי"א ז"ל הנה כולכ' וכו' רוצה לומר אל תאמרו שכל שבט דן לעצמו ושאין מוטל עליכם לנקום הדבר הזה כי כולכם בני ישראל מתאחדים וערבים זה לזה ואיני אומר זה על מה שעשו לעצמי כי כבר עשוהו ומי יוכל לתקן אשר עוותו אבל ראוי שתרגישו במה שימשך מזה כי בכל עיר ועיר ילמדו לעשות כנבלה הזאת בבא אליהם איש או אשה וז"ש הבו לכם דבר רוצה לומר הבו לכם בעבורכם דבר ועצה הלום כלומר במה שימשך אחר זה כדי שלא יתפשט הצרעת הממארת הזאת בישראל עכ"ל:
**ולע**"**דן** שאמר הנה כולכם בני ישראל רצה לומר אילו היו אנשי הגבעה נכריים אליכם לית דין צריך שתעלו חימה לנקום נקם אבל מהיות שהנה כולכם רוצה לומ' אתם ובנימין יחדיו אחים בני ישראל יתחייב שהבו לכם דבר רוצה לומר צריך שהדיבור והגיזרה אשר תצא מפיכם תשערו בדעתכם כאילו הדבר היוצא מפיכם לכם ממש כי אחינו בשרנו הוא לכך הבו לכם דבר אל ההווה ועצה אל העתיד ז"ש ועצה הלום. או יאמר מאחר שנמצאו כאן כל כלל בני ישראל ז"ש הנה כולכם בני ישר' רצה לומר הנה כאן בני ישראל כולכם אשר זה יחייב שתגזרו אומר ויקם לכם ועל דרככם נגה אור ז"ש הבו לכם דבר רוצה לומר לכם יאות הדבר שלא יש מי שימרה את פיכם וכן העצה שתיעצו היא תקום להלום ומכאן ולהבא כי לכם הדבר לגזור ועוצו עצה שלא תסוג אחור אבל עצה הלום.

או יאמר הנה כולכם בני יש' לפי שהראוי בקיבוץ גדול של מנין גדול לדבר בו יחידי סגולה ורוב בנין ועל פיהם יהיה כל ריב בשערם לזה אמר כי בענין נבלה כזאת ראוי להתחיל מן הצד כי דיני נפשות הוא וכקטן כגדול ידברו יחדיו לקרוא כולם בשם ה' ולקנא לשמו זהו שאמר הנה כלכם בני ישר' רוצה לומר אין להבדיל בין גדול לקטן אלא כולכם יחדיו הבו לכם דבר שתסכימו כלכם בדבר אחד לעובדו שכם אחד או שכל אחד ידבר דבר לעבוד את ה' בדיבורו ומתנה יקרה תחשב הדבר ההוא וז"ש הבו לכם דבר כמו הבו גודל לאלהינו ולעומת זה הגיד הכתוב שקם כל העם כאיש אחד לאמ' דבר אחד באשר אמר האיש הלוי הבו לכם דבר:

**ח**

**ויקם** כל העם כאיש אחד לאמר לא נלך איש לאהלו וכו' מהרי"א כתב שאומ' כאיש אחד סיבה למה שקם העם רוצה לומר שמצד האחדות אשר בהם אמרו לבער הרע מקרבם פן ילכדו בשחיתותם זהו שאמר ויקם כל העם כאיש אחד ולא היתה כונתם כי אם לדעת החטאים לבד עד כאן צריך להבין כפל הענין ויאמר החביב ומספיק אומרו לא נלך וכו' או לא נסור:

**ונראה** כי לפי שהיה דבר זה דבר שבערוה לחלל כבוד אשה כשרה ונבלה נעשית בישראל לשכב בת יעקב וכן לא יעשה לזה אמרו לא נלך איש לאהלו ואין אהלו אלא אשתו כדכתיב שובו לכם לאהליכם לא נלך איש לאהלו זו ולא נסור איש לביתו עד שנתנקם מזה הענין ואמר לא נסור איש לביתו מלשון סורו נא אל בית עבדכם שכתב רש"י ז"ל בחומש עקמו עלי את הדרך כדי שלא ירגישו לזה אמרו שהם לא יסורו איש לביתו אפי' בעקמומית ו"כש בפומבי וזהו שאמר לאמר שקמו לומר כן בפיהם ולקבל כך שהוא אמירה כנדר:

**ט**

**ועתה** זה הדבר וכו' כתב הר"דק ז"ל עליה בגורל עליה נעל' בגורל וזה דבר הגורל וענין הגורל שהעשרה האנשים שיהיו למאה ואלף לרבבה יהיו לקחת צידה לעם ההולכים במלחמה כלומ' שיפילו גורלות בעשרה חלקים בכל מאה ובכל רבבה ואשר יפול הגורל עליהם יקחו צידה לתשעה החלקים היוצאים וההולכי' למלחמה כי לא היו יודעים כמה יתעכבו שם עד כאן. ומהרי"א ז"ל כתב ועתה זה הדבר אשר נעשה לגבעה שלא היתה כוונתם רק לעלות עליה לראות החטאים בנפשותם ולבער גילולים מן הארץ והגורל היה שיקחו עשרה אנשים למאה כו' לקחת ולהביא צידה לעם לעשות בבואם ישראל לגבול בנימין ונתן הסיבה למה יבואו שם כולם ואמר ככל הנבלה אשר עשה בישראל כי כפי מה שעשו כדי בזיון וקצף לכל אשר בשם ישר' יכנה כך יענישום ישראל כפי הדין ויאסף

אם כן כל איש ישראל אל העיר ההיא שהיא הגבעה כאיש אחד חברים רוצה לו' לא בערך היותם שבטים נפרדי' אבל בהיות' כאיש א' חברים איש אל רעהו יעזורו ולאחיו יאמר חזק הראוי בגמול ועונש לעשו' לאנשי הגבעה עד כאן לשונו:

**ולע"דן** שאמ' עתה בעת ועונה זו זה הדב' זה הדב' בלבד הוא אשר נעש' לגבעה בכללה לעלו' עליה בגורל העליה בלבד יהיה עליה דרך כלל אמנם המלחמה לא כן כי תחילה נקרא אליה לשלום והיה אם שלום יענו אותנו וימסרו החטאי' בנפשותם אחים אנחנו ולא נרים יד עליהם ז"ש ועתה זה הדבר אשר נעשה לגבעה כי לא היה בדעת' להרע אל כלל הגבעה וכמו שכתב מהרי"א ז"ל כמו שזכרתי ויעיד על זה הכתוב הבא אחריו שאומר:

**י**

**ולקחנו** עשרה אנשים למאה מדלא קאמר עשרה ממאה ומא' מאלף נראה שהעשרה מלבד המאה הם ומלבד האלף באופן שאלו הארבע מאות איש היו כולם שולפי חרב מלבד המכינים להם צידה ובסמוך בפסוק ואיש ישראל וכו' אניף ידי שנית ב"סד ומ"ש לעשו' לבואם רש"י ז"ל לעשות לביאתם זו לגבעת בנימין ככל הנבלה וכו' ובפ' הקודם זכרתי דברי הר"דק ז"ל ודברי מהרי"א ז"ל עיין עליהם:

**יא**

**ויאסף** כל איש ישראל אל העיר קשה דהי"ל אל הגבעה ומאחר שאמר כאיש אחד מה עוד לומר חברים ורש"י ז"ל כתב חברים שוים בעצה אחת. וכן הרד"ק ז"ל:

**ולע"ד** מובן במה שזכרתי בפסוקים הקודמים שלא כוונו לבוא אל כלל הגבעה כדי להלחם על כל הגבעה ועירותיה ויעיד על אסיפתם שלא נאספו אלא אל העיר שנעשית שם פרצה זו והיינו דלא כתיב ויאסף כל איש ישראל אל הגבעה אלא אל העיר הפרטית עיר אחת קטנה בחשיבות ואיכות והנה אפי' באסיפתם שם אל העיר נאספו כאיש אחד כל ישראל ולכך כתב ויאסף וכו' בלשון יחיד והיו בתכלית אסיפתם זו על העיר כאילו הם עם בנימין חברים כי אנשים אחים הם ומינן ומהם יבערו הנבלה מישראל וכמו שפי' בפסוק הנה כולכם בני ישראל שעל ישראל ובנימין אמר וז"ש גם כן עליהם יחדיו חברים. או אפשר שאומר כאיש אחד הוא בבחינת אסיפתם בקלות כאיש אחד קל התנועה להתנועע ז"ש ויאסף וכו' כאיש אחד שלכך אמר ויאסף ולא כתב ויאספו אבל בבחינת האחדות אמר חברים והוא כי לפי שאמר שיצאו עשרה למאה ומאה לאלף וכו' להכין צידה והיה אפש' שיתרעמו אלו המכינים באומרם כי היו חפצים ללחום את מלחמות ה' לזה אמר חברים שהמכינים צידה והלוחמים יחדיו חברים כחלק היוצא לצבא המלחמה חלק המכינים צידה להם:

**יב יג**

**וישלחו** שבטי ישראל אנשים בכל שבטי בנימין וכו' רש"י ז"ל שבטי בנימין עשרה שבטי' נחשבו עשרה משפחותיו שיהיו מרחל י"ב שבטים עד כאן והר"דק ז"ל כתב בכל שבטי בנימין משפחות בנימין כי המשפחה נקראת שבט ושבט משפחה כמו שכתוב ויקרב את משפחת יהודה ועוד קרא באומ' שבטי בנימין כי המשפחה הגדולה נקרא' שבט ושבט בנימין היו בו עשרה משפחות גדולות שהיו בתי אבות בלע ובכר ואשבל גרא ונעמן אחי וראש מופים וחופים וארד וכל המשפחה היתה נקראת שבט ואמרו אבחנו עשרה משפחות נלחמה כנגד עשרה שבטי ישראל כי שבט הלוי לא היה בכללם עד כאן ומהרי"א ז"ל כתב זה לשונו ולא היתה כוונת' לשאל מה הרעה שכבר ידעוה אבל כוונו להגדיל הענין כמו מה רב טובך כלו' גדולה מאד הרעה הזאת אשר נהיית' בכם ואמ' תנו האנשי' בני בליעל ונמיתם רוצה לומר כל השבטי' יחדיו ובנימין בכללם שיחד כולם ימיתום והגיד מרוע אנשי בנימין שחרה להם מאד על שלא שלחו אליהם בני ישראל מתחיל' ועשו הסכמה שלא מדעתם וספר מרוע אנשי בנימין שאפי' שמיעת קול דברים בעלמא לא רצו לשמוע וז"ש ולא אבו לשמוע בקול אחיהם בקול דייקא והוסיפו סרה להאסף יחדיו ללחום עם ישראל אשר היה מן הראוי להבריחם עצמם מן הקטטה או להחביא את הבני בליעל ולא להעיז פניהם נגדם לערוך מלחמה ע"כ. **ול"עדן** שכוונת הפסוק להגיד שבחן של יש' שהשתדלו לקרא אליהם לשלום ושלחו להם בכבוד גדול לכל משפחה ומשפחה שבבנימין וכינו להם כבוד כשבט וז"ש וישלחו וכו' אנשים בכל שבטי בנמין בלשון חשיבות כשבטים ושאלום לאמר מה הרעה הזאת אשר נהית' בכם שבכם נהית' ועכ"ז כיון שאנשי' אחי' אנחנו והרע' הזאת אעפ"י שנהיית' בכם גם בנו נהייתה כי אנשי' אחי' אנחנו ז"ש ועת' תנו האנשים בני בליעל וכו' ונמית' ונבער' רעה מיש' הודיעו בזה שהרע' הזאת בכלל יש' היא וצריכ' ביעור מיש' וז"ש ולא אבו בני בנימין לשמוע לקול אחיהם בני ישראל רוצה לומר אעפ"י שדברו להם בלשון כבוד ואהבה ואחו' הוא מ"ש ונבערה רעה מישר' ולא אמ' ונבערה רעה מכם וזהו בקול אחיהם בני ישראל שהורו האחוה בקול דבריהם שאמרו ונבערה רעה מישראל ובכלל דבריהם אלה הוכיחו תוכחת מגולה לבנימין במ"ש מה הרעה הזאת אשר נהיתה בכם שלא היה מהראוי להיו' רעה כזאת בכם שאתה בנימין הצדיק והיה ראוי לגדור פרצה כזו בהתחלה אמנם מאי דהוה הוה שהעבר אין לו תיקון נתקן לעת הזאת ז"ש ועתה וכו' ונבער' רעה מישראל והרל"בג כתב זה לשונו והנה שלחו בכל גבול בנימין ובכל משפחותיו שיתנו האנשים האלה החטאים ביד בני ישראל להמית' ולבער הרע מקרב ישראל ולא אבו

בני בנימין לשמוע בקול אחיהם והורה זה כי יד כולם היתה במעל זה ע"כ וכבר זכרתי למעלה בשם הרמב"ן ז"ל שחרה לבני בנימין עד מות מהכנס ישר' בגבול' לפקוד על אנשי הגבעה כי לו לבנימין יאתה לא לזולתם כי מי זה שבא לרדותם בתוך ביתם:

**יד**

**ויאספו** בני בנימין מן הערים הגבעתה וכו' כבר כתבתי בשם הרמב"ן ז"ל שכתב למה שנפלו ישר' ביד בני בנימין היא שהחזיקה יד שטעו בני בנימין להאסף הגבעת' לעזור ידי עוברי עבירה שאמרו שכיון שאין לישראל לרדות את אנשי שבטינו לא יצליחו יש' ולזה נאספו מן הערים הגבעתה למלחמה עם בני ישראל:

**טו**

**ויתפקדו** בני בנימין וכו' הר"דק ז"ל כתב ויתפקדו קל והפ"א קמוצה ומשפט הקוף להדגש כמשפט התפעל להיות ע"יינו דגושה לבד מעטים נמצאו קלים לבד מיושבי הגבעתה התפקדו וכן ואיש ישראל התפקדו וכן ויתפקד העם עשרים ושש אלף איש ובמפלתן נמצאו שנפלו מבנימין כ"ה אלף ומאה ושש מאות נסו אל סלע הרימון נמצאו אלף חסרים כי במניינם היו עשרים ושש אלף ושבע מאות מיושבי הגבעה ואלה האלף הנשארים לא מצאנו מה היה להם ויתכן לפרש שאותם האלף נפלו במלחמות הראשונות שהיו נגפים יש' כי אי אפשר שלא מתו במלחמות ההם מבנימין והכתוב לא מנה אלא המתים בהנגף בנימין לפני ישראל ובמדרש אומר כי אותם אלף הלכו לארץ רומניא וישבו שם וכן כתב מהרי"א ז"ל בפסוק וישם ישראל אורבים עיין בסמוך בפסוק ויהי כל הנופלים כי שם הרחבתי כל אשר בזה:

**טז**

**מכל** העם הזה וכו' אסר יד ימינו רש"י ז"ל גמודי יד ימינם לא היו שולטי' בה כאילו היא אטומה כמו אל תאטר עלי באר פיה כל זה שבע מאות איש הללו קולע אל השערה אל חוט השערה ולא יחטיא ולא ישגא ע"כ וכן הר"דק הביא תרגומו ומרמן בבינת שערא ולא משנן. וכן הרל"בג וכן מהרי"א ז"ל קולע אל חוט השערה או אל דבר דק כיוצא בו ולא יחטיא:

**יז**

**ואיש** יש' התפקדו לבד מבנימין קשה מה צורך לומר לבד מבנימין פשיטא שהלא עליהם באים למלחמה ואיך תיסק אדעתין שיתפקדו עם בנימין עד שהוצרך לומ' לבד מבנימין: **ונראה** שהכתו' יורה זיקים שהראוי היה שיחדיו יבא בנימין עם ישראל לפקוד על אנשי הגבעה בכל חטאתם של בני בליעל ולא די זה אלא שנאספו על ישראל להחזיק ביד מרעים ז"ש ואיש ישראל התפקדו לבד מבנימין ולא היה ראוי להיות כן אלא שיתפקדו

יחדיו. או יאמר שהסך הזה של בני ישראל שהתפקדו והיו ארבע מאות אלף איש לא ידע בו בנימין אלא לבד מבנימין התפקדו ר"ל שלא ידעו בכל הסיכום הזה שאילו ידעו אולי לא מלאם לבם לצאת למלחמ' נגדם ומאת ה' היתה זאת. ואפשר עוד שכנגד ה"כו אלף של בני בנימין היו מישראל ג"כ כ"ו אלף ומלבד הסיכום שצריך כנגד בנימין שהיו כ"ו אלף היו בישראל עוד יתר על הסך הנז' ארבע מאות שהיו לפי זה ישראל ארבע מאות ו"כו אלף כ"ו אלף כנגד בנימין וארבע מאות אלף איש התפקדו לבד מבנימין ר"ל לבד מסיכום בנימין והיינו דקאמר מבנימין ולא קאמר מבני בנימין ויהיה זה כמו הקדמה למה שנפלו יש' ביד בנימין שהיה זה לפי שבטחו בזרועם וכמו שאבאר בסמוך בס"ד בפסוק ויצאו בני בנימין מן הגבעה וישחיתו וכו':

**יח**

**ויקומו** ויעלו בית אל כו' הר"דק ז"ל כתב ויבואו בית אל הנראה בעיני כי על שילה אמר כי שם היה הארון ונקרא בית אל ובית ה' כמו ואת בית ה' אני הולך כי לא מצאנו שהביא הארון לבית אל שהוא לוז ובשאלה הראשונה ג"כ לשילה באו כמו שנאמר ויקומו ויעלו בית אל וישאלו באלהים ואחר שאלתם קמו וחנו על הגבעה להלחם והטעם שהזכיר פעם אחרת ויבואו בית אל להודיע כי בפעם אחרונה שבו בכל לבם לאל ויצומו ויעלו עולות וכל זה בשילה היה ונעתר להם בפעם הזאת ויתכן לפרש ג"כ שהביאו הארון לבית אל כי בית אל סמוך לשילה הוא כמו שאמ' בסוף הענין בשילה אשר מצפונ' לבית אל והביאוהו שם להתפלל שם ויענם ה' בזכות יעקב שבירך אותו אלי"ם שם ונולד באותו פרק בנימין אלא שאין משמעות הפסוק שהביאו הארון שם אז כי הפסוק אומר ושם ארון האלהים בימים ההם נראה כי שם היה בקביעות ולא שהביאו אותו שם ובשילה היה הארון בימים ההם והרבו בתפילה ופנחס ג"כ שהיה עמהם נתפלל ג"כ עליהם ונענו בפעם הזאת עכ"ל וכן כתב הרלב"ג ז"ל והוסיף זה לשונו ואפשר לומר ג"כ שעלו לעיר בית אל כי היא הייתה בגבול בנימין כמו שנז' בספר יהושע ע"כ וצריך לדעת מאחר שישראל קמו עלו בית אל לשאול פי ה' וענם יהודה בתחילה א"כ איפה איכה נפלו ישראל ביד בני בנימין ומאיזו סיבה. ורש"י ז"ל כתב זה לשונו אבל לא בחנו לשאול אם לנצח אם לינצח ובאחרונה שבחנו אמר עלה כי מחר אתננו בידך הסכימו והשלימו דבריהם וישחיתו נענשו לפי שלא קנאו כן בפסל מיכה שהיה כבר עכ"ל והוא מדברי חז"ל שאמרו בגמרא מס' יומא פ' בא לו. וכן הביא הרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל. וכבר זכרתי למעלה בפסוק המה מטיבים את לבם מה שכתב הרמ"בן ז"ל בפי' וירא. והעולה מכלל דבריו הוא כי הם לא בחנו דבריה' אם יעלו למלחמ' או לא יעלו אבל הסכימו

לעלות על כל פנים ולא הייתה שאלתם אלא מי יעלה לנו בתחילה גם לא בחנו אם לנצח או לינצח עד הפעם השלישית שבחנו ואמרו אם אחדל שאם רע בעיניך אחדל או אם לא אצליח אחדל ואז ברר להם עלו כי מחר אתננו בידך זאת ועוד שישראל עשו בזה שלא כדין מב' בחינות האחת שהפלגש הזו לשיטתו ז"ל לא היו בה קידושין ולא יתחייבו עליה מיתה הבאים עליה לא מצד הביאה ולא מצד המיתה שמתה מחמת הביאות כי גרמא היתה בנזקיה גם חטאו שלא היה להם לשלוח יד בשבט זולת' כי בנימין להם המשפט לייסר הפושעים שבשבט' ולכך נפלו ישר' בידם גם לסיבת שבטחו בזרועם ושהיו עם רב ארבע מאות אלף איש הפילם השי"ת להודיע כי לא בחיל ולא בכח כי אם ברוח ה' יתבר' ולזה בפעם השלישית הקריבו עולות על העול' על רוחם שכח' יגברו והתוודו את עונם ואז נצחו וגים הביא דברי חז"ל לכבודי לא מחיתם לכבוד ב"ו מחיתם ע"כ תורף דבריו ומהרי"א ז"ל כתב בפסוק זה סיבת נפילת ישראל במשחז"ל לכבודי לא מחיתם לכבוד ב"ו מחיתם והרחיב הוא ז"ל עוד כי אפי' בהתעכב ישראל למלחמה עם האומות הוכרחו להכריז ולומר מי האיש הירא ורך הלבב מן העבירות שבידו ואפי' שח בין תפל' לתפלה עביר' היא בידו וחוזר עליה מעורכי המלחמה פן ימות כ"ש בהתקרבם למלחמה עם אחיהם צריך היה שיקשטו עצמם תחילה מפסל מיכה ואחר כך יקשטו את בנימין מענין הפלגש והם לא ביחנו כי אם על כבודם מי יעלה בתחילה. זאת ועוד טענה אחרת שטעו לשאול בשני הפעמים הראשונים על ידי כהן זולת פנחס וכמו שאזכיר בפסוק ופנחס בן אלעזר עומד וכו' והכריח כן מהרי"א ז"ל שאם סיבת נפילת ישראל על שעשו שלא כדין לדון את שבט זולתם הוא בנימין כי לבנימין עצמו יצדק הדרישה והחקירה לדון דין זה ולא לזולתם משבטים אחרים וכמו שכתב הרמב"ן ז"ל יקשה מאד איך השי"ת לא אמר להם שובו לכם לאהליכם כי מי הכניסכם בתגר זה לכו לשלום דכיון שאסיפתם לש"ש לא יספיק דבר קל כזה להפיל ארבעים אלף מישראל ע"כ. **ולע"דן** לומר שנענשו לפי שמעלו קצת בני אדם שלא באו כמו אנשי יבש גלעד וזולתם והשבועה גדולה מאד וכו' והנכון לאחוז בסנסני הרמב"ן ז"ל במ"ש שנפלו על שבטחו בזרוע' ורבוי עם לכך הפילם השי"ת להודיע שה' איש מלחמה ה' שמו ועל יסוד זה ארחיב כיד ה' הטובה עלי שזהו אומר ויקומו ויעלו וכו' בפע' הראשונה הלכו בקומה זקופה לא כן כשיפלו לא כתיב ויקומו אלא ויעלו בני יש' וכו' לבד וכן בשלישית ויעלו כל בני ישראל וכו' ואומר כי טעו בדבריהם במ"ש מי יעלה בתחילה למלחמה עם בני בנימין שלא היה להם לומר למלחמה כאילו הם העושים המלחמה ואין הדבר כן כי ה' הוא הלוחם יתברך ויתעלה שמו ולכך השיב השי"ת יהודה בתחילה ולא אמר יהודה יעלה בתחילה כי ה' יתברך הוא

העולה לכל המלחמה אלא יתגבר בתחילה לבד ולא הבינו וזה הורו בהשכמתם בבקר כעמא פחיזא שפנו אל הזמן כשר לילחם גם לבא פתאם על הגבעה להבהילם וזו תחבולת מלחמה היא שעשו זה כאילו דבריהם בדרך טבע ולא נתנו לב שענייני ישראל תלויים בהשגחה ואינם צריכים הכנת זמן ולא שום הכנ' טבעית ותחבולה אנושית לבא עליהם פתאם ולכך הפילם ה' וזהו גם כן אומרו ויצא איש ישראל בלשון יחיד הורה בזה אבירות לבבם שכולם אזרו חיל כאיש א' למלחמ' עם בנימין כאילו הוא רחוק מהם ולא זכרו אחוה כלל כי היה צריך שמאל דוחה וימין מקרבת וטעו עוד בהתחיל וערוך ישראל אתם מלחמה כי בנימין לא מלאו לבו בעת ההיא לערוך מלחמה עם ישראל וזהו ויערכו אתם מלחמה שלא קראו אליהם לשלום בעת קריבתם למלחמה ומקרא מלא הוא כי תצור אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום ואפי' היה מעם נכרי כ"ש לאחיהם וזהו אומ' ויערכו אתם מלחמה והיא אשמה שמאשים אותם הכתוב ובזה מובן יתו' הכתוב שכבר נאמר ויצא איש ישראל למלחמה עם בנימין גם תיבת איש ישראל מיותרת כי באומרו ויערכו אתם מלחמה אל הגבעה מובן שאיש ישראל הם העורכים אל הגבעה מלחמה אלא ודאי באומרו איש ישראל הרצון שהם בכחם בטחו לערוך אתם מלחמה ולכך נפלו וכן בפעם השניה אמרו האוסיף לגשת למלחמה שהלשון של לגשת למלחמה (לגשת למלחמה) מורה שהם הניגשים ללחום. אמנם בפעם השלישית אמרו לצאת למלחמה וברחמים כעל בנימין אחי להתנהג עמו באחוה שמאל דוחה וימין מקרבת ז"ש האוסיף עוד לצאת למלחמה שיציאה כל דהו הם יוצאים כי ה' הנלחם להם והם יחרישון והוא ע"ד מה שפיי בכלי חמדה בפסוק כי תצא למלחמה על אויביך שר"ל היציא' לבד אתה עושה ומעת צאתך למלחמ' קודם שתלחם כבר נתנו ה' אלהיך בידך ואף השבי שאתה שובה הוא מה ששבה הקב"ה ז"ש שביו ועל כן בעת הזאת השיבם כהוגן ויאמר ה' עלו כי מחר אתננו בידך כי הוא יתברך הנותן אותם בידך לא בחיל ולא בכח אנושי כמו שחשבתם עד עתה. עוד תמצא כי בשני הפעמים הראשונים לא הלכו לדרו' את ה' כי אס מעט מזער מבני ישראל החיל אשר נגע אליי"ם בלבם וז"ש ויקומו כו' ויאמרו בני ישראל מי יעלה כו' ובפעם השנית ג"כ כתיב ויעלו בני ישראל ויבכו אמר בני יש' ולא כל העם וכל בני ישראל לא כן בפעם השלישית דכתיב ויעלו כל בני ישר' וכל העם כו' דהיינו מקטנס ועד גדולם שהעולי' כולם והשואלים אנשי שם יחידי סגול' כדכתי' וישאלו בני ישר' בה' כו' אז נצחום זה יספיק לתת טוב טעם לנפילת ישראל ביד בנימין. ומעת' עפ"י הצעה זו אבאר הכתובי' אחד לאחד הרומזי' בזה:

**כב**

**ויתחזק** העם איש ישראל כו' צריך להבין יתור העם איש ישראל כי מספיק ומה תועלת בהודעה זו שערכו מלחמה בו במקו' אשר ערכו שם ביום הראשון. ונראה לע"ד להוכיח מכאן כדברי הרמב"ן ז"ל שלא נתחזקו באלהים ית' ויח' אבל נתחזקו ברוב עם ז"ש ויתחזק העם איש ישראל שהכוונה לומר ויתחזק איש ישראל. וסיבת התחזקותו היה העם ר"ל רבוי עם וההוראה לגודל לבבם שאעפ"י שריע מזלם במקום אשר ערכו מלחמ' ביום הראשון עכ"ז בגודל לבבם לא רצו לסור מהמקו' ההוא עצמו ואעפ"י שנפלו שם מפגי הכבוד וגאה וגאון עמדו באותו מקום ואילו שינו את מקומם ההכנע' ההיא היתה מסייעתן כי שינוי מקום ושינוי השם הוא אחד מתנאי התשובה:

**כג**

**ויעלו** בני ישראל ויבכו וכו' כבר זכרתי שלא הזכיר כאן קימה לומר ויקומו ויעלו כאשר בתחילה כי התחילו להכנע לבבם בנפילה הראשונה ולזה אמר ויעלו לבד. עוד שינו שבתחילה אמרו מי יעלה לנו בתחילה אמרו מי יעלה לשון עליה ומעלה וכאן אמרו האוסיף עוד לגשת למלחמה ולא כתיב האוסיף לעלות כי תיבת הגשה אפשר לפרשה לשון פיוס כמו גושו הנה שיש הגשה לפיוס וז"ש לאמר ר"ל שבעת הזאת דברו נכונה לאמר בלשון הזה והוא האוסיף לגשת למלחמה ר"ל לפיוס ולמלחמה אלא שלפי שחשבו שכבר מצאה ידם כמו שאמרנו גבי ויתחזק העם לכך נפלו גם בפעם הזאת עם היות שנתקנו קצת והיינו אומרו עם בנימין אחי באחוה אתנהג עמו ימין מקרבת ושמאל דוחה וכמאמר לגשת למלחמה שלגשת היא ימין מקרבת ולמלחמה שמאל דוחה ומהרי"א ז"ל כתב במ"ש עם בנימין אחי שרצו לומר אולי חרה לך על שהוא אחי ונאספתי עליו השיבני על זה ע"כ ובזה נפרש תיבת לאמר ששאלו מאת השי"ת שיאמר להם תשובת הדבר תכף ומיד וז"ש לאמר והוא ע"ד ואתחנן אל ה' בעת ההיא לאמר שפירשו חז"ל ששאל משה ע"ה שבעת ההיא ישיבהו תשובה וז"ש בעת ההיא לאמר ובמ"ש עלו אליו הדברים סתומים אם לנצח או לינצח. ול"עד הדברי' מפורשי' באו' עלו אליו ולא כתיב עלו עליו אלמא לינצח קאמר אלא שלא דקדקו דברי ה' וזה נלמד מהאות אשר עשה יהונתן עם נערו אם כה יאמרו אלינו דומו עד הגיענו אליכם ועמדנו תחתינו ולא נעלה אליהם ואם כה יאמרו עלו עלינו ועלינו כי נתנם ה' בידינו כו' שהכוונה שכיון שיאמרו עלו עלינו הוראת הניצוח וכי נתנם ה' לא כן באו' דומו אלינו כו' אף כאן כיון שאמר עלו אליו לינצח הוא מדלא קאמר עלו עליו:

**כד**
**ויקרבו** בני יש' כו' זה הכתו' מוכיח ג"כ שבתחילה ביום הא' היו בגא' וגאון ולב חזק ולכך כתיב ויקומו בני יש' בבוקר כו' ויצא איש יש' כו' אמנ' כאן כיון שנכשלו ונפלו כתיב ויקרבו בני ישראל בפחד יותר ובאימה דמאומרו ויקרבו משמע שמתחילה לא היו רוצים להתקרב אלא שאח"כ ויקרבו:

**כה**
**ויצא** בנימין כו' כאן כתיב ויצא לשון יחיד שבנימין נתגאה ואזר חיל כאיש אחד ולא המתין שיבואו יש' לערוך אתם מלחמה כמו שכתו' בפעם הא' ביו' הראשון ויערכו אתם איש ישראל מלחמה אל הגבעה אלא בנימין קפץ בראש ויצא בנימין לקראתם לקראתם דייקא שנתחזק והחוזק הוא לפי שהיה ביום השני אשר כבר נפלו ביד בנימין ביום הראשון ובזה מובן אומ' ביום השני שהוא מיותר שכבר הזכיר כן בפסו' הא'. עוד אפשר ויובן מ"ש וישחיתו בבני ישראל עוד י"ח אלף כו' אשר תיבת עוד מיותרת. ואפשר שכיון לומר שאעפ"י שזה הסך י"ח והראשון כ"ב אלף הנה מהיות הענין הזה ביום השני לפי האמת הוא עוד י"ח אלף ר"ל עודיו' ויתרון הוא נחשב כי בראשון היו יש' עם בוטח ברוב עם ולכך הרגו מהם כ"ב אלף אמנם ביום השני אשר ישר' נתנו דעתם וכל מעיינם לשמור את עצמם ועכ"ז נהרגו מהם י"ח אלף הנה עוד הוא הדב' הזה ז"ש ביום השני נמשך לסוף הפ' שאומ' וישחיתו בבני יש' עוד כו' או אפש' שאלה הי"ח היו גבורי' יותר מהכ"ב באופן שבבחינת האיכות הי"ח אלף הם עוד ויותר על הכ"ב אלף וז"ש וישחיתו בבני יש' השחתה שהיא עוד ביתרון על הראשונה עם היות שבראשונה הכמות כ"ב וזו י"ח עכ"ז באיכות עוד הוא זאת כי כל אלה שולף חרב לא כן הראשוני' שנפלו החלשי' הנחשלי' ואפש' לומר שלעולם אימא לך שארבעי' אלף יחדיו שולפי חרב היו ולהודיענו זאת כיון הפסוק באו' עוד י"ח אלף כו' לעשו' הי"ח תוספת על ה"כב וילמד סתום מן המפור' מה י"ח אלף שולף חרב אף הכ"ב אלף היו שולף חרב שאם לא כן לא היה לו לומר עוד כיון שאינם מסוג א' מדקאמר עוד י"ח אלף אלמא מסוג א' הם וכיון שהאחרונים הם שולף חרב כן הראשונים ג"כ שולף חרב. ואפש' עוד כי כל הנופלי' היו מ' אלף ע"ש מ' יכנו לא יוסיף כי כך גזרה חכמתו ית' ויתעלה לענוש אותם ולהפיל מספר מ' לכך אמר וישחיתו בבני יש' תשלו' הגיזר' שהוא עוד י"ח אלף שכך היה צריך שהגיזר' היא כוללת עוד י"ח אלף כאמור:

**כו**
**ויעלו** כל בני יש' כו' כבר זכרנו שהיתה הכנעה זו כוללת לכל בני יש' ולכל העם והיא גדולה בכמות שכולם הכירו כי לו ית' הגבור' ולא לקלי' המרוץ ולא לרבי' הנצחון זאת

ועוד הוסיפו באיכו' העניין שבשני הפעמי' א' ושני נאמר בהם בראשונה ויקומו ויעלו בית אל ובפעם השנית כתיב ויעלו בני ישר' ויבכו לפני ה' אמנם בזאת הפעם הג' לא כתיב ויעלו אלא גבי כל בני יש' וכל העם כי עלו ונתעלו בבחינת היותם מרובי' העושי' את המצוה לבד אבל בבחינת עצמם אדרב' הגיד שבאו בשפלו' גדול והכנעת לב וז"ש ויבואו בית אל לשון ביאה ולא לשון עליה כי לב נשבר ונדכא אלי"ם לא יבזה שאו' ויבואו כו' וישבו שם לפני ה' הורו בזה שאין להם בית מנוס כ"א בבית השי"ת ושם לפני ה' ישבו ונתעכבו להודיע כי שם שם חביון עוזם. והוסיפו הצום ויצומו ביום ההוא מה שלא עשו כן ביום זולתו. וזהו קרבן חשוב מאד ממיעוט חלבם ודמם והעלו עולו' ושלמי' להרמ"בן ז"ל עולו' נדבה ושלמי' שלמי תודה על הנשארים כי הכירו שעשו הקיבוץ ההוא שלא כדין כמו שבא בדבריו שכתבתי בפי' המה מטיבי' כו' ולמהרי"א ז"ל העולו' עולו' אשם על העול' על רוחם בענין מיכה ופסלו ושלמי' לעשו' שלו' ביניה' לאביה' שבשמי' לא לקרבן תוד' כדברי הרמב"ן ז"ל ע"כ. ואומ' אני בטעם הזכירו העלא' העולו' ושלמי' באחרונה אחר ויצומו ביום ההוא עד הערב לומר שהעולו' גם כן ושלמי' הקריבו בין הערבי' בער' ולא בבוק' לשתף את הב"ה עמהם במצר ע"ד עמו אנכי בצרה וכמו שהם ישבו ביום ההוא בתענית עד הערב לכך כשהקרי' עת אכילת' בערב אז ראו לעלות עולות ושלמי' לפני ה' כאילו הוא יתברך וי"ת כביכול בתענית ואז הוא יתב' ויתעלה יאכל מעולות מחים ושלמים וגם הם יאכלו מבשר זבח השלמים עמו בתשלום התענית:

**כז כח**

**וישאלו** בני יש' כו' ופנחס בן אלעז' וכו' זה יוכיח גם כן כדברי מהרי"א ז"ל שאמר שטעו ישר' בפעמים הראשוני' שלא שאלו כמשפט במקום הראוי ועל ידי איש הראוי כפנחס העומד לפני השם יתברך כי על ידו יאתה ולכך בפעמים הקודמים נאמר וישאלו באלי"ם וישאלו בה' אמנם בשינוי הזה שמצאנו שבפע' הראשונה נאמ' וישאלו באלהי' לא כן בשני הפעמי' האחרוני' שנאמר בהן וישאלו בה' והוסיף בג' תיבת בני ישראל והוא גם מדברי הר"דק ז"ל שכתב זה לשונו בפסוק ופנחס לאמר האוסיף וכו' אם אחדל ידמה כי בשאלות הראשונות לא שאל הוא ובשאלות הראשונות לא ביארו שאלתם וגם התשובה לא היתה מבוארת והכל היתה סיבה מאת השי"ת כדי שיעלו וינגפו כי היה להם לשאול אם יעלו ויצליחו והוסיפו עתה לבאר השאלה ואמרו אם אחדל כלומר שאם לא אצליח אחדל והשיב לו מבואר עלו כי מחר אתננו בידך ומשפט השאלה באורים ותומים כך היא כמו שכתבו חז"ל כיצד שואלים השואל פניו כלפי נשאל והנשאל פניו כלפי השכינה שואל או' הארדוף אחרי הגדוד הזה האשיגנו והנשאל אומ' רדוף עלה

והצלח ואין שואלין בקול שנאמר ושאל לו ולא מהרהר בלבו שנאמ' על פיו אלא כדרך שאמרה חנה בתפלתה וכיצד נעשית התשובה באורים ותומים שהיו האותיות בולטות והיו משיבות הצורך עם סיוע רוח הקדש שהיה בכהן ששואלין בו וכן אמרו כל כהן שמדבר ברוח הקדש ושכינה שרויה עליו שואלין בו ושאינו מדבר ברוח הקדש ואין שכינה שורה עליו אין שואלין בו שהרי שאל צדוק ועלתה לו שאל אביתר ולא עלתה לו שנ' ויעל אביתר וי"ב שבטים היו כתובים בהן ואחז"ל שגם אברהם יצחק ויעקב נכתבו בם והנה כל האותיות בהם ואמר ופנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן מפני שלא יאמינו בני אדם כי אותו פנחס היה לפי שיש לו משנותיו ועד הזמן ההו' יותר משלש מאות שנה לפיכך יחסו עד אהרן והיה זמן רב כי האל ית' הבטיחו בזה על אשר קנא בשיטים ואמ' הנני נותן לו את בריתי שלום ואמ' בריתי היתה אתו החיים והשלום ועל פנחס אמר ומקצת רז"ל אמרו כי פנחס זה אליהו ומקצתם אמרו כי אליהו מבני בנימין היה ויש להם סמך בזה בדברי הימים עכ"ל והוא דברי חז"ל במסכת יומא פ' בא לו גם הרלב"ג ז"ל הסכים שבאומרו אם אחדל היה ברור השאלה בפעם השלישית שהי' זה ע"ד עצה טובה אם יקרה רע מזה יחדלו וז"ש אם אחדל וכן מהרי"א ז"ל ונראה לע"ד כי בפעם הראשונ' באו באכזריות נמרץ ורצו שהשי"ת יסכים עמהם בדין וז"ש וישאלו באלהים ואין אלהים בכל מקום אלא דיין כיון שראו שנמתחה עליהם מידת הדין מסיבת לכבודי לא מחיתם וכו' וכל הסיבות שזכרנו למעלה לכך וישאלו בה' ולא באלהים וכן בפע' הזאת השלישית הוסיף לומר וישאלו בני ישראל בה' רוצה לומר שכאן עשו כבני ישראל רחמנים ביישנים גומלי חסדים כי לא רצו לעשות כי אם על פי השי"ת על כל אשר יאמר כי הוא זה וממה שאמר ושם ברית האלהי' וכו' הכריע הר"דק ז"ל היות זה בשילה וקראה בית אל כמו בית ה' דאו' בימים ההם משמע ששם היה עומד תמיד:

**ולע"דן** לדחות דאדרב' מדקאמ' פעמי' בימי' ההם ושם ארון ברי' האלהי' בימים ההם ופנחס וכו' עומד לפניו בימים ההם נראה שזה היה הוראת שעה שהביאוהו שם לבית אל קרוב אצלם ובימים ההם לבד לפי שעה נמצא עם ארון האלהים כי בזולת הימים ההם בשילה היה והיות בית אל מבנימין שהכריע ממנו הרל"בג גם הוא אינו הכרח כי ישראל עם רב ולא יפחדו מזה כי המלחמה לא היתה אלא בגבעה:

**עוד** אפשר כוון הכתוב שנית ופנחס וכו' בימים ההם להודיע שעם היות הזמן רב שלש מאו' שנה שנולד פנחס עד הימים ההם עכ"ז נמצא פנחס בימים ההם כי נתקיימה הבטחת השי"ת של הנני נותן את בריתי שלום שיהיה שלום בכחתיו שיאריך ימים רבים וז"ש כאן ופנחס וכו' עומד לפניו בימים ההם שזה פלא גדול היותו עומד לפני ארון ה'

בימים ההם ואמר לאמר סמוך אל פנחס לרמוז אל מ"ש חז"ל שאין שואלים אלא למי שמדבר ברוח הקדש ושכינה שורה עליו כמו שבא בדברי הר"דק ז"ל שזכרנו ז"ש ופנחס בן אלעז' הכהן עומד לפניו דהיינו לפני ארון האלהים והכוונה שרוח הקדש שורה עליו והיינו אומ' עומד לפניו שמצד זה יאתה לו לאמר האוסיף עוד כו' שאם לא שרתה רוח הקדש אין לומר לו דבר כי לא יעלה לו וכאביתר והשיב ה' עלו כי מחר אתננו בידיך פתח ברבים וסיי' בלשון יחיד ואמר בידך לומר שאין הניצחון תלוי בהיותם מרובים שהרי עיניהם ראו ולא זר שנפלו פעמי' אלא הכל תלוי בעזר האלהים וז"ש כי מחר אתננו בידך אפי' יחיד יוכל אליה' בעז' האלי' ולכך לא כתיב עלו כי מחר אתננו בידכ':

**כט**

**וישם** ישראל אורבים כתב הרל"בג ז"ל הנה עשו ישראל בחכמ' לשום אורבים אל הגבעה כמו שעשו כשכבשו את העי' ע"כ וכן כתב מהרי"א ז"ל והוסיף באמת היה דומה הענין לענין העי' כי שם נגפו יש' לפני אויביהם מפני העון אשר היה בקרבם וכאשר עשו תשובה נתנם האלהי"ם בידם ועשו מארב וכן היה בסיפור הזה כולו ע"כ וכב' רמזתי מע"ד בפסוק ויקומו ויעלו בית אל שגם כאן היה מעל בשבועה שנשבעו לבא למלחמה וכדכתיב ויאמרו בני ישראל מי אשר לא עלה וכו' ואנשי יבש גלעד לא באו באופן שגם מהצד הזה מתייחס לענין העי'. ומ"ש כאן אורבים בלשון רבים ובסמוך או' האורב אשר שמו בגבעה והאורב וכו' לשון יחיד יתבאר בפסוק והאורב החישו וכו' עיין שם:

**ל**

**ויעלו** בני ישראל אל בני בנימין. כתב מהרי"א ז"ל ספר שעלו ישראל אל בני בנימין אל הגבעה להודיע שלא היתה כוונת ישראל לנקום דם הארבעי' אלף השפוך כדברי הרמ"בן אלא לנקום נקמת ה' והנבלה אשר נעשית בישראל מפלגש בגבעה וז"ש ויערכו אל הגבעה רוצה לומר ליסר אנשי הגבעה החטאים בנפשותם ע"כ ואין זו ראיה ברורה כי אל הגבעה סובל השני ענינים. אבל נראה לי להכריע דברי מהרי"א ז"ל מאו' ויערכו אל הגבעה כפעם בפעם רוצה לומ' תכלית העריכה של זאת הפעם השלישית כפעם בפעם הראשונה שהפעם הראשונה שעדיין לא נפקד מהם איש לא הית' העריכה אל הגבעה כי אם לש"ש כך בפעם הזו השלישית כפעם בפעם היא ר"ל לתכליתם:

**לא**

**ויצאו** בני בנימין לקראת העם וכו' הנתקו מן העיר כתב הרד"ק ז"ל מבנין שלא נזכר שם פועלו מבנין הפעיל וההפעיל עד התיקנו אותם מן העיר והוא ענין ההעתקה והעקירה ע"כ: **ולע"דן** לדקדק או' לקראת העם ולא אמ' לקראת בני ישר' ועוד להכו' חללי' תיב' חללי' מיותר' דלהכו' ודאי חללי' קאמ' דמאו' כפעם בפעם ונראה שכוונ' הכתוב לומר

שהשי"ת כבר הבטיחם בנצחון דכתיב עלו כי מחר אתננו בידך ויקשה לך אם כן איך נפלו כשלשים איש לא היה ראוי ליפול אפי' א' כדי שיתראה היכולת האלהי ע"ד הכתוב ולא נפקד ממנו איש לזה אמר כי אלו המוכים היו מחוייבי מיתה ושטן קטרג בשעת סכנ' שהכום ז"ש ויצאו בני בנימין לקראת העם כלומר שלא פגעו בחשובים כי אם בבלתי חשובים לקראת העם ומהם מהבלתי חשובים החלו להכות ז"ש ויחלו להכות מהעם חללים רוצה לומר אותם שהיו חללים בחייהם ע"ד כל ימי רשע הוא מתחולל שאחז"ל מת וחלל אותם הרגו נמצא דגברי קטילי קטילו ז"ש ויחלו להכות מהעם אותם שהיו חללים כבר והמוכיח כן הוא שמפסיק בתיב' מהע' דהי"ל להכו' חללי' מהע' כדכתי' בסמוך ויהפוך וכו' להכות חללי' באיש ישראל כשלשים איש כו' מדהפסיק ואמר להכות מהעם חללים אלמא הכי קאמ' להכות מהעם מה שהם כבר חללי' ולכן קראם עם לגרעון ולא אמר מבני ישראל כדכתיב לעיל וישחיתו בבני ישראל ובזה מובן או' כפעם בפעם שהכוונה לומר שכמו שבשני הפעמים הקודמים נפלו החטאים כי כל ישראל היו חטאים אז על שלא מיחו לכבוד ה' בפסל מיכה וכמו שאחז"ל כך כעת נפלו החטאים כפעם בפעם ובפרקי רבי אליעזר הובא בילקוט זה לשונו ועל שלא היתה קנאתם על פסל מיכה לפיכך הרגו בהם בני בנימין פעם ראשונה ושניה ושלישית עד שנפלו לפני ארון ברית ה' וכו' הרי שהזכירו שהשלישית שמתו שלשים איש היה בגלל שלא מיחו בפסל מיכ' ואעפ"י שהרצוי שנתרצה להם השי"ת היה קודם נפילת השלשי' בפע' השלישית עכ"ז הזכיר מיתתם קודם להודיע לנו שבסיבת אותו עון לקו. והיה אפשר לומר באומרו כשלשים איש בישראל שהכוונה לומר שהרגו יותר משלשים איש במספר אלא בבחינת החשיבות היו אותם החללים שהכו מהעם חשובים כשלשים איש ישראל ובזה מובנת כף כשלשים דהיה לו לכתוב החשבון מכוון כפי מה שהוא אם שלשים שלשים ואם חסר חסר ואם יתר יתר ולמה אמר כשלשים איש בישראל למה לי שהוא מיותר דהי"ל ויכו מהעם שלשים חללים ואיש למה לי אלא הכי קאמר להכות מהעם חללים כפעם וכו' הן רבים עתה עם הארץ הנופלים חללים והרבים במנין שנפלו הם מעולים וחשובים בערך שלשים איש בישראל מאצילי ישראל ונלמוד כן ממה שאחז"ל גבי כשלשים וששה איש שלמדו מכף הדמיון של כשלשים שהיה איש אחד יאיר בן מנשה שקול כשלשים וששה איש שהם רובה של סנהדרין וכאן נאמר בהפך שהיו מרובי' וכולם חשובים כשלשים איש מן הישראלים החשובים הן אמת שיש שם שיטה אחרת דמתיבת איש למדו כן מדלא קאמר כשלשים וששה אנשים ולא מכף כשלשים. או אפשר שאמר לקראת העם שנתן בנימין בפע' הזאת להכות מדלת העם וזהו אמר כאן לקראת העם להכות מהעם:

**לב**

**ויאמרו** בני בנימין נגפים וכו' הנה בפעם הראשונה נפלו מישראל (כל כך) [כ"ב] אלף לא כן בפעם השנית שהיו שמנה עשר אלף ארבעה אלפים פחות מהראשונה לעומת זה הגיד הכתוב כי לפני שבר גאון שזחה דעתו של בנימין לומר נגפים הם לפנינו כבראשונ' דייקא כבראשונה ולא כבשנייה כי חשב לעשות כלה ונחרצה כבראשונה כי אמרו בלבם בשנייה לא נתננו דעתינו כל כך להרוג בהם ולכך היו הנופלים שמנה עשר אלף לבד אבל כעת נכוין דעתינו נפלו כבראשונה ויותר ובסמוך מבאר זה יותר דכתיב ניגף הוא לפנינו כמלחמה הראשונה לשון זה שולל המלחמה השנית והגובה רוח הזה גרמה להם הכשלון שובני ישראל אמרו ננוסה וכולי לגנוב דעתם. ובכלל גובה לבם הוא אומר נגפים הם לפנינו שתיבת הם מיותרת די לומר נגפים לפנינו אבל פימו דברו בגאות על ישראל שיכשלו איש באחיו ונגפים הם לפנינו הם בעצמם יגרמו נפילתם אלו באלו מהם ובהם אמרו כן כשראו אותם נסים מפניה' וכבר נרמזה המנוסה במ"ש הנתקו מן העיר שאומרו הנתקו משמע על ידי אחרים דהיינו על ידי מנוסת ישראל וחשבו בני בנימין שהמנוסה תגרום להם נפילתם ושיכשלו איש באחיו וזהו שאמר ובני ישראל אמרו ננוסה וכו' רוצה לומר במנוסה זו טעו בנימין אבל בני ישראל אמרו וסברו ננוסה ונתקנוהו מן העיר כדי שיבא האורב לעיר בנימין ומה שאמר ונתקנוהו כתב הר"דק ז"ל דגש הקוף לתפארת הקריאה והדומים לו כתבנו במכלול ע"כ:

**לג**

**וכל** איש ישראל וכו' רש"י ז"ל פירש בבעל תמר במישר יריחו ואורב ישראל מגיח וכו' נמשך כמו כי יגיח ירדן אל פיהו גוחי מבטן ממערה גבע ממקום צר ערותה וגילויה של גבע גבעת בנימין מקום תורפה שלה היא נוחה להכבש משם כמו לראות את ערות הארץ באתם עד כאן והר"דק ז"ל כתב קמו ממקומו קמו על הפרט ממקומו על הכלל מגיח פירש יוצא. והוא פועל עומד כי יגיח ירדן אל פיהו פועל יוצא ממערה גבע י"ת ממישר גבעתה ויש לפרשו מענין ערות על יאור ומתערה כאזרח רענן שהוא ענין לחו' ואותו המקום שהיה סמוך לגבעה היה מקום דשאים עד כאן והרל"בג ז"ל כתב והאורב היה בעמק והוא אשר קרא מערה כי שם ישפכו כל המימות אשר שם והלחיות ולא ראו אותו בני בנימין לפשוט אז אל הגבעה ולהכות העיר לפי חרב והנה היו האורבים עשרה אלפים איש מהיותר גבורים שבישראל ואחר שנסו ישראל והרחיקו בני בנימין מן העיר קמו וערכו מלחמה עם בני בנימין במקום שהיה שמו בעל תמר וזה הענין הוציא האורב ממקומו לפשוט אל הגבעה ולהכות העיר לפי חרב שהיה סימן ביניהם ובין האורב שכאשר יגיעום לבעל תמר יקום האורב ממקומו לפשוט אל הגבעה עד כאן ומתוך דבריו

מובן שסובר דתיבת מגיח שהוא פועל יוצא ולא פועל עומד והוא מה שכתב שעל ידי הגיע ישראל בבעל תמר זה היה מגיח ומוציא את האורב ממקומו ושלא כדברי הר"דק ז"ל שכתב מגיח פעל עומד:

**ולע"דן** ממערה גבע לשון מערת המכפלה שהיו שם מערות צורים ומחילות עפר שם נטמנו האורב וכשישראל נעתקו ממקומו וערכו המלחמה בבעל תמר אז אורב ישראל יוצא ממקומו ממערה גבע שהיה נטמן בו והיה ראוי להיות ממערת גבע או ממערות ואפש' שהוא כמו נהרי נהרות וההא במקום י"וד:

**לד**

**ויבואו** מנגד לגבעה וכו' מתוך דברי הרל"בג ז"ל שזכרנו בפסוק הקודם מובן שהאורבים היו אלה העשרת אלפים איש ובצאתם מן המארב באו להם מנגד הגבעה ולא מאחוריה כדי שיהיו בנימין בתווך. **ולע"דן** שלפי שישראל הראו עצמם כבורחים וחששו פן יקראם אסון בעת ועונת הבריחה מטירוף הניסה ועל ידי כן המלחמה כבדה שהיא פנים ואחור לבנימין והם לא ידעו בנימין לא ידע כי נוגעת עליהם הרעה. ואעפ"י שהיה אפשר לי לפרש שאלו הי' אלף היו זולת האורב שממחנה ישראל נבחרו עשרת אלפים איש בחור מכל ישראל והם הנערכים ועומדים מנגד לגבעה רוצה לומר לאנשי הגבעה כדי שהם ילחמו ביד חזקה והמלחמה כבדה ובנימין לא ידע כי נוגעת עליהם הרעה מפנים ואחור והראשון עיקר שכן מורה לשון מנגד לגבעה שמורה על הגבעה ממש והיינו שבאו אנשי המארב ועמדו מנגד לגבעה. ומאמר כי נוגעת אפשר שנמשך אל תיבת לא ידעו והכי קאמר לא ידעו שנוגעת עליהם הרעה זה הדבר בעצמו נעלם מהם או אפשר שלא ידעו נמשך אל והמלחמה כבדה והם לא ידעו כן שהמלחמה כבדה אבל חשבו שהמלחמה קלה כפעם בפעם ונותן טעם להעלם ידיעה זו יען כי נוגעת עליהם הרעה והוא שגרם להם לסכל עצתם לשלא ידעו כובד המלחמה כדי שלא יזהרו ממנה:

**לה**

**ויגוף** ה' וכו' צריך לדקדק אומרו פעם לפני ישראל ופעם בני ישראל ועוד מאי ביום ההוא דודאי ביום ההוא היה ולא בזולתו. ונראה במה שאמרו חז"ל גבי בן אוני ברחל ראתה מאז ומקדם נגיפה זו שעתיד ליפול ביד ישראל עד שלא ישאר אלא מתי מעט וזהו בן אוני לשון אנינות וזהו שאמר לע"ד ויגוף ה' את בנימין לפני ישראל ישראל סבא שלפניו נגלית נגיפה זו על ידי רחל שקראה אותו בן אוני אלא הוא קראו בנימין לבטל גיזרה זו ביטל שם אוני ואולי מפני זה היתה פליטה לבנימין שאילו לא היתה תפלתו של זקן גם פליטה לא היתה לו. וז"ש לפני ישראל אמנם המשחיתים אותו בני ישראל הם ולא ישראל לכך אמר וישחיתו בני ישראל ומ"ש ביום ההוא יובן במה שזכרתי למעלה דברי

ה"רדק ז"ל שכתב בפסוק ויתפקדו בני בנימין כו' עשרי' ששה אלף איש זה לשונו ויתכן לפרש כי אותם אלף נפלו במלחמות הראשונו' שהיו ניגפים ישראל כי אי אפשר שלא מתו במלחמות ההם מבנימין והכתוב לא מנה אלא המתים בהנגף בנימין לפני ישראל עד כאן ובזה אני מבין כתוב זה שמתרץ קושית הר"דק באופן אחר שהכוונ' שהכתוב אינו מונה כי אם הנופלים ביום ההוא והוא פלא לנפול כ"ד אלף ביום ההוא ולא הזכי' הנופלי' בימים הקודמים בשאר המלחמות:

**לו**

**ויראו** בני בנימין כי ניגפו רש"י ז"ל כתב זה לשונו ויתנו איש ישראל אשר בשדה מקום לבינמין לברוח אל הגבעה כי סמכו ישראל על האורב שיצאו לקראתם עד כאן והר"דק ז"ל כתב מקום לבנימין לרדף שהיה סמוך לגבעה לרדוף אחריהם והיו נסים לפניהם בכוונה כדי שינתקו מן העיר והיו בטוחים אל האורב שיכנסו אל העיר ע"כ וכן כתב מהרי"א ז"ל והרחיב בענין לומר שמתחילה בכתוב ויגוף יי' את בנימין ספר הכתוב דרך כלל שמתו כ"ה אלף ואח"כ מפרט איך היה זה ואיך לכד האורב את העי' ואיך נגפו בני בנימין כל אותו מספר וז"ש ויראו בני בנימין כי נגפו ר"ל כי בתחילה בראותם כי נגפו [נתנו] בני יש' מקום לבנימין לרדוף אחריה' כי בטחו ישראל אל האורב שילכוד העיר וכן היה שהאורב החשו והכו את הגבעה לפי חרב עד כאן: **ולע"דן** ויראו בני בנימין כי נגפו כאילו הכתוב מתמיה איך טעו בני בנימין שראו את ישראל כאילו נגעו ממש לפניהם ולא נתנו לב אולי משגא הוא שמשגיא ישראל אותם כדי לאבדם ואו' הכתוב ויתנו איש ישראל לבנימין מקום רוצה לומר שישראל נתנו לבנימין מקום לטעות בזה בנוסם מפניהם כדי שיראו בעיניהם שנגפים הם לפניהם כבראשונה והפילו עצמם בידם ישראל להטעותם ואף על פי שהיה אפשר לימשך מזה נזק לישראל פן יד בנימין רמה עליהם לז"א כי בטחו אל האורב ולא חששו לזה. ומאומרו כי בטחו אל האורב נלמוד מה שכתב המליץ בטח בני אחרית תכלית הבטחון בבוראך בעזר החריצות שהרי עם היות אלה האנשים בטוחים בקונם שאמר עלו כי מחר אתננו בידך עכ"ז עשו האורב ובטחו בו אחרי תכלית הבטחון בבורא יתברך ויתי':

**לז**

**והאורב** החישו וכו' קשה למעלה כתב וישם ישראל אורבים לשון רבים וכאן כתב והאורב וימשוך האורב עם האורב לשון יחיד מצורף לזה אומרו ואורב החישו האורב לשון יחיד והחישו לשון רבים: **ונראה** שישראל עשו שני אורבים האחד כדי לילחם מאחורי בנימין פתאם כדי שיהיה בנימין בתווך ולו המלחמה פנים ואחור והאורב השני כדי לילחם ולכבוש העיר שבגבעה וז"ש וישם ישר' אורבים לשון רבים מיעוט רבים

שנים. וכנגד האורב האחד הממונה לילחם באנשי הגבעה עליו אמר כי בטחו אל האורב אשר שמו ומנו אותו על הגבעה ר"ל לילחם על הגבעה והכתוב הזה מבאר שתי האורבים מה היו משמשים הוא אומרו והאורב החישו זה את זה ששניהם יחדיו החישו כי כל ההתחלות קשות ואח"כ נזדרז האור' ויפשטו אל הגבעה כדי להכות את בנימין צריהם חרפת עולם ועשו הפועל הזה כולם יחד והאורב השני משך את העם המיוחדים לו ונשאר האורב הפקיד על הגבעה לבדו והאורב השני משך העם ויך את כל העיר לפי חרב או יהיה וימשוך שמשך את עצמו ר"ל המיוחדים לענין הכאת העיר באופן שהיו שני אורבים וכל אחד לשירותו ועבודתו המיוחדת לו כאמו' ומ"ש וימשוך האורב פי' רש"י ז"ל וימשוך משך בשופר ד"א משך בשופר העם אשר אתו אל העיר ע"כ והר"דק ז"ל כתב וימשוך האורב יונתן פירשו פועל עומד ואיתנגיד כמנא כלו' שנמשך אל הגבעה ויש לפרשו כמשמעו פועל יוצא ופירושו שמשכו בשופר והריעו כמו במשוך היובל עד כאן:

**לח**

**והמועד** היה לאיש ישראל עם האורב כתב רש"י ז"ל ומתחילה היה אות בין ישראל ובין האורב להיות האורב מרב' להעלות עשן העיר ויבינו ישראל אשר לכד האורב את הגבעה משאת העשן גובה העשן ע"כ וכן כתב הר"דק ז"ל והוסיף ובזמן שיראו העשן יחזרו פניהם כלפי בנימין להכות בהם ופי' משאת העשן עמוד העשן שהו' נשא כלפי מעלה ומ"ש עמוד העשן אחר שאמר והמשאת החלה הוא תוספת ביאור או יהיה משא' שריפה מענין וישאם דוד מענין שריפה משאת על שם הלהב שהוא נשא למעלה וכן בלשון משנה משיאין משואות ופירוש משאת העשן משא' הלהב ומשאת העשן משאת עומד במקום שנים יקרא גם כן עמוד העשן משאת על שם שהוא נשא למעלה ולזה הפירוש יהיה עמוד חסר וא"ו ופירו' והמשאת שהו' הלה' החלה לעלות ועמוד עשן ג"כ החלה לעלות ע"כ: **ולע"דן** שהאורב וישראל היו נועדים יחדיו השני דברים האחד בשיהיה המשאת על העשן דבר מרובה שלא יהיה מקום לטעות ושתהיה נשוא' מתוך העיר כדי שלא יארע שישיא זולתם משואות ויטעום וכההיא דראש השנה שמפני הכותים המתעים התקינו שיהיו שלוחים יוצאים לז"א שמועד היה לאיש ישר' עם האורב ר"ל שאיש ישר' לשון יחיד הוא הראש המשוח מלחמה בסוד כמוס נעשה הוועד הזה בינו ובין האורב ז"ש והמועד היה לאיש ישראל עם האורב ולכך לא כתב והמועד היה לבני ישראל אלא לאיש ישראל והתנאי היה להרבות נשאות האש ז"ש הרב להעלותם משאת דלא כתיב להעלות אלא להעלותם ר"ל שעל ידי היותו הרב הרבה יתברר היות העלותם

כלומר שהעליה מהם היא ולא מהאויבים והתנאי השני שתהיה המשאת ההיא נשאת מן העיר עצמה היותה נשרפת שזה סימן מובהק הוא:

**לט**

**ויהפוך** איש ישראל כו' רש"י ז"ל עכשיו חוזר לתחילת הדברי' ושונ' ומפר' עשרי' וחמשה אלף שכתבנו למעלה כיצד נפלו והיכן נפלו ע"כ והרד"ק כתב ויהפוך איש ישר' הפך עורף לפני בנימין במלחמ' כדי שינתקו מן העיר ע"כ וכן מהרי"א ז"ל והרחיב זה לשונו כאשר נהפך יש' במלחמ' לנוס מפני בנימין וכאשר החל בנימין להכות ביש' כשלשי' איש כו' אז ראו' המשא' החלה לעלו' מן העי' ונתבהלו איש בנימין כי ראו כי נגעה עליה' הרע' בלכיד' העיר ושריפת' ואיש ישר' נהפך אל הרודף להכו' בבנימין ואז פנו בנימין לנוס דרך המדבר עד כאן וזה עיקר עם היות אפשר לפרש ויהפוך איש ישר' היינו שהפך יש' פניו כלפי בנימין שפניי' עורף וניסת ישר' מבנימין כבר נזכרה בפ' ובני ישר' אמרו ננוסה וכו' ואח"כ הזכיר נגיפת בנימין ויגוף וכו' ושראו בני בנימין כי הם שנגפו והגיד הכתוב שהאורב החשו כו' והיה המועד בין איש ישר' ובין האורב להרבות משאת כדי שיהיה שריפ' העיר מבור' בלי פקפוק כלל ויהפוך ישר' פניו כלפי בנימין אחר שנס ופנה עורף אל בנימין חזר והפך ישראל פניו אל בנימין במלחמ' והיה זה כשבינמין כבר החל להכות חללים באיש ישראל כשלשים וחשבו שכביר מצאה ידם שהיו בטוחים כי אמרו אך נגוף הוא לפנינו כו' והמשאת החלה שנצטרפו יחדיו שני עניינים האחד בטחון לבב בנימין בעצמם בחושבם שכביר מצאה ידם שישראל ניגוף הוא לפניהם כבראשונה ועוד נצטרף ענין שני והוא שהמשאת החלה לעלות וכו' ויפן בנימין אחריו וכו' שבזה נמס לבבו פתאם בא אידו ולא מצאו כל אנשי חיל בנימין את ידיהם ונצטרף שאיש ישראל הפך פניו אל בנימין זה גרם ויבהל איש בנימין כי ראה כי נגעה אליו הרעה זה הדרך היה אפשר לפרש בהמשך הפסוקים אבל הנכון כדברי המפרשים כולם שכולם יחדיו מוסכמים שפסוק ויהפך איש ישראל היינו הפך עורף ולא פנים כמו שזכרנו וכבר זכרתי שבנימין חשבו שנצחו במלחמה הזאת השלישית יותר מן השנית שינצחו כראשונה וז"ש כמלחמה הראשונ' וז"ש אך נגוף נגף העם הכפל לומר שכיון שאיתרע מזליה שאך נגוף ר"ל שלא זכה בניצוח לא בראשונה ולא בשניה שיחד בשתיהן אך נגוף הוא ולא מנצח זה יחייב שהיה לבבם למי' וניגף הוא לפנינו ז"ש נגף הוא לפנינו כמלחמה הראשונה שהיתה ההכאה כ"ב אלף ולא כשניה שהיתה י"ח אלף. או אפשר אמר אך נגוף ר"ל כי אולי היה תיסק בדעת קצתם לומ' אולי משג' הוא שמשגיאי' אותנו לאבדנו שכיוצא בזה עשו בענין העי לא נפלא ולא רחוק הוא יחושו

קצת אנשי בנימין בזה וזאת הנגיפה של שלשים וכיוצא הערמה היא לזה אמר אך נגוף ר"ל אין זה ניצוח ח"ו ולא תחבולה רק אך נגוף ר"ל אך נגוף הוא באלו השלשים שהתחיל להיות נגף זה אות וסימן טוב שעתיד להיות נגף לפנינו כמלחמ' הראשונה כדפרשית ולא כשניה והשי"ת סכל עצתם והשיב חכמים אחור:

**מ**

**והמשאת** החלה לעלות מן העיד וכו' כוונת הכתוב לומר שקיימו האורב הוועד שקבלו עליהם להזדרז בשרפת העיר מהר ורבוי שריפה ז"ש והמשאת החלה לעלות דבר מועט עמוד עשן בעלמא ולא רבוי ותכף בה שעתא ויפן בנימין אחריו והנה עלה וכו' תכף בהזדמן שכן מורה תיבת והנה וכמו שכתבתי בכלי חמדה גבי הנה עם בני ישראל שאמר בני ישראל שהיו מתי מספר הנה הוא עם כבד בזמן מועט פרו וירבו שלא כדרך טבע כיוצא בו והנה עלה כליל העיר שנעשית כולה כליל תקטר ועלה עשנה הרב השמימה שהוא רבוי גדול בזמן מועט ובזה מובן או' עמוד עשן שהוא ביאור הכרחי ולא תוספת ביאור ולכך לא כתב ועמוד בוא"ו וזה שלא כדברי הרד"ק ז"ל שכתב למעלה בפ' והמשאת שתיבת עמוד חסר וא"ו שהוא כמו ועמוד או שהוא תוספת ביאור עיין שם ולשיטתי זו אין תוספת ביאור ולא חסרון וא"ו כלל:

**מא**

**ואיש** ישראל הפך וכו' הר"דק ז"ל פירוש הפך פניו אל בנימין להכות בהם עד כאן ומהרי"א ז"ל כתב אז ראו המשאת החלה לעלות מן העיר נתבהלו איש בנימין כי ראו כי נגעה עליהם הרעה בשריפת העיר עד כאן ובזה אדקדק או' עליו ולא כתב אליו שעליו ממש נגעה הרעה שהרי נשרפה העיר כולה כליל ונהרגו הנשים והטף ביניהם והמלחמה אליהם פנים ואחור:

**מב**

**ויפנו** לפני איש ישראל כתב ה"רדק ז"ל ויפנו פנו עורף אל ישראל ונסו דרך המדבר והמלחמה הדביקתהו אנשי המלחמה הדביקוהו ואשר מהערים כתרגומו ואנשי כמנא קמו מקרויהון קטלין בהון מכא ומכא רוצה לומר האורב שנכנסו בגבעה משחיתים אותו מהגבעה ומשאר הערים ופירוש בתוכו בתוך בנימין הנהרגים מבחוץ היו גם אלה נהרגים מבפנים עד כאן וקרוב לזה כתב רש"י ז"ל ואשר מהערים על האורב שנכנס בעיר משחיתים את בנימין בתוך השבט בתוך העיר. וכן כתב מהרי"א ז"ל בקירוב:

**ולע"דן** לשון ויפנו כמו פנו דרך ואמר שברחו בנימין עד שנשאר המקום פנוי לפני איש ישראל כי ברחו להם למדבר ז"ש ויפנו לפני איש ישראל ששם לפניהם היה פנוי כי הלבו להם אל דרך המדבר ועכ"ז המלחמה הדביקתהו שהחצים של המלחמה ואבני

בליסטראות הדביקוהו לבנימין עם היות אנשי המלחמה רחוקים מהם ז״ש והמלחמה הדביקתהו ולא כתיב ואנשי המלחמה אם הוא כדברי הר"דק ז״ל הנה הגיד מה שאירע לפונים דרך המדבר אחר כך הגיד לאשר ברחו מהערים רוצה לומר מצד הערים ועליהם אמר ואשר מהערים רוצה לומר ואשר פנו מהערים כלומר מצד הערים אלו משחיתים אותו את בנימין בתוכו של ישראל כדמסיק בפסוק כתרו את בנימין וכו׳ שכיון שסבוהו גם סבבוהו לאותם אשר ברחו מצד הערים הנה השחיתוהו בתוכו של ישראל שהרי כתרוהו את בנימין נמצא שהבורחים אל דרך המדבר המלחמה הדביקתם. ואשר ברחו מהערים מדרך הערים גם כן נשחתו בתוכן של ישראל:

**מג**

**כתרו** את בנימין וכו' רש״י ז״ל פירוש כתרו הקיפוהו ככתר המקיף את הראש וכן אבירי בשן כתרוני וכן כי רשע מכתיר את הצדיק וכן גם בלשון הכתוב עטרה נקראת הקפה ושאול ואנשיו עוטרים אל דוד ואל אנשיו לתפשם. והרדיפוהו קוראים אחריו רדיפה צועקים זה לזה לרדוף מנוחה הדריכוהו אצל הערים שהם נוחים בהם שם הדביקוהו הדריכוהו השיגוהו ויש דוגמתו בלשון גמרא רהט אבתריה פרסא בחלא ולא אדרכיה עד כאן לשונו והבריח לרש״י ז״ל לפרש מה שפירש גבי הרדיפוהו קוראים אחריו רדיפה כו' מדלא כתיב רדפוהו וכתב הרדיפוהו הוא פועל יוצא לשני דהיינו שעשו לאחרים שירדפוהו על ידי צעקת רדיפה שהיו צועקים זה לזה לרדוף. וכן כתב הרד״ק אלא שגם מנוחה הדריכוהו כתב זה לשונו חסר (מכל מקום) [מ"ם] השימוש ופירוש ממנוחה הדריכוהו וכן תרגם יונתן מבית נייחהון טרדינון או פירוש במקום מנוחתם כמו שאמר נוכח הגבעה כלומר במקום שהיו חושבים לנוח שם הדריכוהו ויהיה הדריכוהו לפירוש זה מענין כדורך בגת עד כאן והוא קרוב לפירוש רש״י ז״ל זולת ביאור תיבת הדריכוהו שביארו לשון דריכה בגת. ורש״י ז״ל ביארו לשון השיגוהו. ומהרי״א ז״ל כתב כדברי הר"דק ז״ל בפירוש הראשון של מנוחה הדריכוהו שהוא כמו ממנוחה וכתב עוד ואחרים פירשו שהוא מלשון כתר לי זער ואחוך כלומר המתינו את בנימין שלא רדפוהו מהר אלא נתנו לו מקום לנוס והם הששׁ מאות איש שיזכור כי הרדיפוהו מעט מעט ולא מהר ובמנוחה הדריכוהו בדרך מלרדוף מהרה עד כאן ולשון עד נכח הגבעה ממזרח שמש מנגד לפירוש זה שהששׁ מאות אל סלע הרימון נסו להם ולא לנוכח הגבעה:

**ולע**"**דן** כתרו את בנימין לשון כתר ורוצה לומר שגנבו דעתו של בנימין בהכתירם אותו כתר כבוד והדר עטרוהו בתחילה בנוסם מפניו פעם שלישית וזה שכתרוהו וכבדוהו לגנוב דעתו היה שכתרוהו תחילה כדי שאחר כך ירדפוהו והרדיפוהו פתאם כשהיה

לבו למנוחה לנוח תכף ומיד אחר הנצחון אז הדריכוהו לשים לדרך פעמיו לברוח נכח הגבעה ממזרח השמש ומשם והלאה לא יכלו לברוח כי שם נפלו כדסמיך ליה ויפלו מבנימין שמנה עשר אלף איש. וכיוצא אפרש ושאול ואנשיו עוטרים אל דוד ואל אנשיו עוטרים ומעטרים אותו בלשון כבוד לגנוב דעתם לתפשם שלא יהיו נזהרים מהם כיון שהם מעטרים אותם באמור אליהם אחי ועמי אתם וכיוצא מדברי פיוס. וכיוצא בזה נפרש כי רשע מכתיר את הצדיק שהוא כדי לגנוב דעתו שיבטח בו ויהרגנו. ובכלי חמדה בסדר תשא שלישי הבאתי דברי חז"ל שפירשו רשע מכתיר את הצדיק לשון כתר ומעלה שיתן הרשע לצדיק כגון פרעה מכתיר ונותן גדולה ליוסף ונבוכדנצר לדניאל. עוד איפשר כתרו את בנימין מלשון כתר כמו שהכתר עגול וסובב כך עשו את בנימין שיהיה סובב מזוית לזוית סביב לגבעה עד שבנימין עצמו סבב הגבעה ככתר הזה וזהו כתרו את בנימין כתרגומו טלטילו ית בנימין שתרגמו לשון טלטול וסבוב כאמור.

**מד**

**ויפלו** מבנימין י"ח אלף וכו' כתב רש"י ז"ל בשדה בתוך המלחמה עד כאן:

**מה**

**ויפנו** וינוסו המדברה אל סלע הרמון ויעוללוהו כו' כתב רש"י ז"ל הריגה אחר הריגה כעוללות שאחר הבציר חמשת אלפים וי"ח אלף הנז"ל הרי כ"ג אלף עד גדעם שם מקום ויכו ממנו אלפים איש הרי כ"ה אלף האמור למעלה והמאה הכתובים למעלה לא פיר' היכן נפלו עד כאן והר"דק ז"ל ויעוללוהו אפילו העוללות שנשארו מהם כרתו כמו מעולל הכרם חמשה ועשרים אלף והמאה שספר עוד למעלה הניחם כאן לפי שהוא פרט וסמך על המספר הראשון שזכר עד כאן וכן מהרי"א ז"ל

והרל"בג ז"ל כתב ז"ל ולא חשש למאה העודפים כי לא זכר בפרטי' כי אם האלפים וידמה שיהיו שם יותר על האלפים בכל הרג והרג מספר מה כשיקבץ כולו מאה איש עד כאן:

**ול"עדן** לדקדק למה אמר בתחילת הפסוק ויפנו הכל בלשון רבים ואחר כך אומ' ויעוללוהו וידביקו אחריו ויכו ממנו הכל לשון יחיד:

**ונראה** כי אומרו ויפנו וינוסו על השש מאות קאמר כדכתיב בסמוך ויפנו וינוסו המדברה אל סלע הרמון שש מאות איש וישבו בסלע כו' ולהיות שנגזר מאיתו ית' שינצלו אלה השש מאות כדי לבנות על ידיהם שבט בנימין לעומת זה אמר עליהם בלשון רבים ויפנו וינוסו המדברה אל סלע הרמון כי כעם רב נחשבו בבחינה אחת כיון שנצולו מידם ובבחינה שנית על שם העתיד שהקטן שבהם יהיה לאלף להשיב את שבות בנימין לא כן אותם שנפלו אעפ"י שהיו מרובים נחשבו כמועטים כיון שנגזר עליהם ליפול ביד

ישראל ז״ש ויעוללוהו במסילות והחמשת אלפים כאיש אחד הם חשובים ולכך לא כתב חמשת אלפי איש סמוך אלא מוכרת אלפים איש וכן וידביקו אחריו ממנו אלפים איש:

**מו**

**ויהי** כל הנופלים מבנימין כו' רש״י ז״ל כתב בסמוך ויש לתמוה על אלף היכן הם שהרי כ״ו אלף התפקדו מן הערים ומן הגבעה שבע מאות וכאן מנה הנופלים כיה אלף ומאה איש ושש מאות נמלטו אל סלע הרמון והאלף ברחו אל הערים ונפלו במחרת כששבו בני ישראל אל ערי בנימין להחרים הנשים והטף עד כאן וכבר זכרתי למעלה בפסוק ויתפקדו שיטת הר"דק ז״ל שאלה האלף נפלו בשתי המלחמות הקודמות והכתוב הזה לא מנה אלא הנופלים מבנימין בהנגפם לפני ישראל לא הנופלים מהם בהנגף ישראל לפניהם ובשם המדרש כתב שברחו האלף לארץ רומאניא וישבו שם ע״כ וכן כתב הרלב״ג ז״ל וכן מהרי״א ז״ל וכבר דקדקתי על פי שיטתם לשון הפסוק שאומר ויהי כל הנופלים ביום ההוא ביום ההוא היינו זולת הנופלים בימים הקודמים בשתי המלחמות הראשונות ולשיטת רש״י ז״ל מדוקדק לשון ביום ההוא לשלול האלף שמתו ביום שאחריו:

**מז**

**ויפנו** וינוסו המדברה הרד״ק ז״ל כתב שש מאות איש ולא היתה בהם אשה כי מהמלחמה נסו לפיכך לא נשארה מבנימין אשה כי הכל הרגו מלבד אלה השש מאות שנסו אל סלע רמון עד כאן:

**מח**

**ואיש** ישראל שבו אל בני בנימין כו' רש״י ז״ל כתב שבו אל בני בנימין בכל הערים מעיר מתום התמו כל יושבי הערי' ועד בהמה ואנשים בכלל מתים היו שמתום לשון כליה הוא ע״כ וכן ת״י גמרינון. והר"דק ז״ל כתב מעיר מתים מעיר אנשים ומתים שם לאנושיות כולל אנשים ונשים וטף ר״ל האנשים בעיר והבהמה בשדה הכל הרגו עד כל הנמצא פי׳ כל הנמצא עופות וחיות כל הנמצא להם הרגו הערים הנמצאות פי׳ הנמצאות להם שלא נהרסו בהכנס בהם ישראל להרוג העם שהיו הורסים העיר והערים שלא נכנסו בהם במלחמה שבו אליהם ושלחו אותם באש עד כאן: **ולע"דן** או' עד כל הנמצא אין צורך לפרשו על חיות ועופות כמו שפירש הרד״ק דק"ק שיכלול בכלל כל הנמצא הבהמה ולמה אמר עד בהמה. לכך אני אמר שהכתוב רמז כאן למה שכתבנו למעלה בפסוק ויהי כל הנופלים בשם רש"י ז״ל שהאלף החסרים ברחו מהמחנה ונכנסו בהערים ונפלו למחרת כששבו ישר' אל ערי בנימין להחרי' הנשים והטף ע״כ שאל זה רוצה לו' שרמז כאן באומרו עד כל הנמצא בני אדם הנמצא שם שברח לו מהמערכה וכעת ביום השני נפל כי שם נמצא ונפל בתוך הנופלים מהעיר ז״ש עד כל הנמצא:

## כא

**א**

**ואיש** ישראל נשבע במצפה הר"דק ז"ל כתב לא יתן בתו לבנימין כו' נתנו אות' כמנודים שלא יתחתנו בם עוד על הנבלה הזאת אשר עשו אחר שלא נתנו החטאים והפושעי' ע"כ ובתוך דברי הרלב"ג בא זה לשונו אולי נדרו שאם יתן יי' בידם את בנימין יעשו זה הענין לכבוד ה' שלא יתן איש את בתו לבנימין והיה קשה בעיניה' קיום הנדר כי יגרע שבט א' מיש' והתחכמו לבקש נשים לנותרים עד כאן וכן כתב מהרי"א ז"ל והכריח שהשבוע' הזאת שכתוב נשבע במצפה היינו קודם המלחמו' הנזכרו' ואף על פי שנכתב כאן והכוונה כי בראות ישראל פשע וחטאת קסם מרי הגבעה ואון ותרפים הפצר בני בנימין מתת אנשי הגבעה ביד ישראל אז נשבעו שלא יתן איש וכו'. והגידו הכתוב כאן כי רצה להגיד תיקון נשים לשש מאות איש והקדים כי ישראל לא יכלו לתת להם נשים יען כי איש ישראל נשבע איש ממנו לא יתן כו' ומתוך כך הוצרכו לתת להם נשי יבש גלעד ושיחטפו כי לא יתכן שאחר המלחמ' יוסיפו סרה לישבע שאיש לא יתן את בתו לבנימין אלא ודאי איש ישראל נשבע קודם בהיותם במצפה עד כאן תורף דבריו: **ולע"דן** מלשון נשבע במצפה מורה שנעשה הענין הזה דרך שבועת אסר וקנס על הנבלה שעשו כמו שכתב הרד"ק ואיננו דרך נדר מדכתיב נשבע ולא אמר נדר במצפה והיות השבועה הזו במצפה בתחילת התאספם הורה שלא היה דרך נדר אם יהיה אלהים עמם כי אז אין פחד לנגד עינם כי היו עם כביר ולא עשו זה אלא בתורת סייג וקנס. ובאו' ואיש ישראל נשבע הכל בלשון יחיד אפשר שכללו את השי"ת עמם בשבועה זו שיסכים גם הוא עמהם בשבועת האלה הזו וז"ש ואיש ישראל לרמוז אל יי' איש מלחמה והוא איש ישראל אלוה ופטרון ואיש לישראל נשבע כלומר שהסכים עמהם כמו שהסכימו השבטים וז"ש אח"כ ויבא העם והנה תיבת לאמר מיותרת אבל כיון לומר שהקב"ה נתן בלבם של איש ישראל הנודרים לאמר הנוסח הזה דהיינו איש ממנו כו' שמתוך לשון זה דרשו להתיר כמו שאחז"ל ממנו ולא מבנינו שהדורות העתידים מותרים ומאומרו לא יתן את בתו למדו להתיר אם הוא יקחה דדוקא לא יתן אבל אם הוא יחטפה ויקחה מותר ולכך יעצו אותם וחטפתם כו' ועוד אפשר דגם תיבת ממנו מכוונת להתר זה והכי קאמר ממנו לא יתן רוצה לומר ממנו מדעתו ורצונו לא יתן אבל אם הוא יקחנה בע"כ מותר. עוד אפשר שנזרקה תיבת ממנו להתיר את בנות יבש גלעד לבנימין דדוקא איש ממנו העומדים כאן לפני יי' אנו הנשבעים ולא את אשר איננו פה עמנו שלא בא כאן כאנשי יבש גלעד כי אותן מותרות הן:

**ב ג**

**ויבא** העם בית אל כו' ויאמרו למה כו' צריך להבין טעם הבכי הגדול הזה מה הוא כי הם עשו הכליה הזאת בישראל להפקד שבט מישראל וא"כ על מי בכייתם ותרעומתן זו שאומרים למה ה' אלהי ישראל היתה זאת בישראל להפקד וכו' ומהרי"א ז"ל כתב בכו על שני דברים רעים שאירעו להם האחד הפקד מהם ארבעים אלף וכנגד זה אמרו למה ה' אלהי ישראל היתה זאת דהיינו הארבעים אלף וז"ש זאת בישראל והענין השני הוא מצד הפקד שבט בנימין שאילו מתו ארבעים אלף בישראל ולכדו ערי מבצר וכבשו מלכיות יצא הפסדן בשכרן אבל למה ה' אלהי ישראל היתה זאת בישראל מקרה רע מיתת ארבעים אלף והתכלית שהגיע אלינו היה להפקד שבט א' מישראל ע"כ תורף דבריו:

**ולע"ד** נראה שבכו ונתרעמו מאד על הסיבה ועל המסובב על הסיבה היות דבר נבלה כעין אנשי סדום הרעים והחטאים לה' מאד ועל כן אמרו למה ה' אלהי ישראל שמהיותך אלהי ישראל מקובלים עול מלכותך ומשעבוד מצוותיך אם כן למה ה' אלקי ישראל היתה זאת הנבלה של פלגש בגבעה בישראל שהיא גרמה והיתה סיבה להפקד היום וכו' וזו היא למ"ד של להפקד דלא הי"ל אלא למה נפקד מישראל שבט אחד או למה היתה זאת בישראל הפקד שבט אחד אבל כיון למ"ש ובכלל דבריהם באומרם להפקד וכו' שבט אחד דהי"ל להפקד היום שבט מישראל ודי אבל כיון לומר שנפקד שבט אחד מיוחד בישראל הן מצד היותו בן הגבירה רחל עקרת הבית הן מצד בנימין עצמו בנימין הצדיק כמו שאמרו בס"ה שנכנס למלאת מקום יוסף כל ימי היות יוסף במצרים הן מצד היותו ידיד ה' ישכון לבטח ובין כתפיו שכן ואכסניא של מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא במקדש מכל הבחינות האלו אמרו להפקד היום בזמן קל שבט אחד מיוחד ורעה עוד מזאת היות הפקידה הזאת על ידי ישראל אחיהם ז"ש להפקד היום מישראל רצה לומר שישראל עשו הפקידה ובזה מובן יתור תיבת מישראל או אפשר שאמר מישראל מישראל סבא שהיה חביב לו ומיוחד מישראל כמו שנאמר אתם ידעתם כי שנים ילדה לי אשתי כו' שקראה אשתי וילדה לי ביחוד וז"ש מישראל שבט אחד ר"ל מיוחד מישראל סבא. ומ"ש להפקד פי' רש"י ז"ל להגרע וכן הר"דק ז"ל לשון חסרון כמו ולא נפקד ממנו איש:

**ד**

**ויהי** ממחרת וישכימו כו' הרד"ק ז"ל כתב ויבנו שם מזבח אם בית אל זה שילה למה בנו שם מזבח יספיק להם המזבח אשר שם ואם בית אל זה הוא העיר שנקרא כן יקשה גם כן שהלא מזמן יעקב היה שם מזבח כמו שאנו עתידים לפרש בספר שמואל בפסוק

עולים אל האלהים בית אל וי"ל שבנין מזבח חדש הכוונה לדרוש את ה' ומפני המקרה הרע שאירע להם עם בנימין בנו מזבח לדרוש את ה' והעלו עולות ובכו לפני ה' ואמרו למה ה' היתה זאת להפקד שבט אחד ע"כ וכן הרלב"ג ומהריי"א ז"ל כתב בטעם העולות האלה והשלמים העולות על אשר נתן ה' את בנימין בידם והתכלית בשלמים לשום שלום בין ישראל לאביהם שבשמים כי ראו כי נגעה עליהם רעה במלחמות ההם בסיבת העון אשר בקרבם ולזה הוצרכו לשלמים בכל אלה הפעמים שהקריבום לא לתת תודה על שניצולו מיד בנימין כמו שכתב הרמ"בן ז"ל כי ידעו שמאת ה' היתה בסיבת העון נפילתם ביד בנימין כי בדרך טבע היה ראוי ינצחו ת' אלף מישראל לששה ועשרים אלף של בנימין ע"כ:

**ולע"דן** היום ההוא של המלחמה כיון שיצא רובו של יום במלחמה קבעוהו לבכיה וישבו שם עד הערב לפני האלהים וזה מורה לשון להפקד היום שהיה בו ביום אמנם ביום השני העלו עולות ושלמים ומזבח חדש הוכן שם בשילה לזכר לנס הצלתן על דרך ויקרא שמו ה' נסי ונסייע דברים אלה מדברי הרמ"בן ז"ל הנזכר בתוך דברי מהריי"א ז"ל ומה שנתרשלו עד ממחרת תקנו אותו בזריזות ההשכמה ז"ש ויהי ממחרת ולא היה ראוי לאחר נדבתם ולכך וישכימו העם בהשכמה וזריזות:

**ה**

**ויאמרו** בני ישראל וכו' חז"ל אמרו בפרקי רבי אליעזר הובא בילקוט והחרימו שיהיו כל ישראל הולכים אחריהם מקטן ועד גדול שנאמר כי היתה השבועה גדולה וכי שבועה נשבעו כל ישראל אלא להודיעך שהחרם היא השבועה ע"כ הרי שמפרשים השבועה הגדולה היינו חרם ובזה מובן אומרו השבועה בה"א ולא אמר כי שבועה גדולה להודיע שלא שבועה ממש היתה כאן אלא חרם שהיא השבועה. ויוכיח כן הפסוק בסמוך שאומרו אחר כי נשבעו בני ישראל וכו' הרי שארור היה מה שאמרו דלשון ארור בו שבועה ובו חרם וכתב מהרי"א ז"ל התבונן שלא אמר אשר לא עלה אל הגבעה כי אם אשר לא עלה אל ה' המצפה כי כאן היה ראוי שיעלו אל ה' המצפה כשרצו לחפש ולפשפש על הנבלה הזאת והשני שלא באו אל המלחמה והגיד הכתוב דבשלמא מה שלא עלו למלחמה יתנצלו מצד רכות לבב וחולשת חיל ללילחם אמנם במה שלא עלה אל ה' במצפה גדול עונו כי לא היה שם כי אם פשפוש וחקירה וע"כ הייתה החומרה יתירה בזה והשבועה גדולה לאשר לא עלה אל ה' במצפה לאמר מות יומת עד כאן תורף דבריו ועל פיהן אבין תיבת לאמר נמשכת למעלה השבועה גדולה לאשר לא עלה אל ה' המצפה לאמר רצה לומר תכלית עלייתו אל המצפה לא הייתה כי אם לאמר ולחוות דעתו בכלל

ישראל וכיון שלא נקרא כי אם לאמר ולדבר דבר לא לילחם לכך גדול עונו ומות יומת ועפ"י דרכו מובן גם כן אומרו מי אשר לא עלה בקהל כלומר התכלית המבוקש. הוא שיעלה בקהל ולהקהל בתוכם נטפל לעושה מצוה ונמנה עמהם בקהלם תחד כבודו כי חסרון לא יוכל להמנות זה שנמנו חביריו לדבר מצוה ולא נמנה עמהם:

**ולע"דן** לדקדק כפל זכירת אמירה זו ויאמרו בני ישראל מי אשר לא עלה בקהל מכל שבטי ישראל וכו' ובסמוך שנה בזה ויאמרו מי אחד משבטי ישראל גם קצת השינויים אשר בשני הפסוקים בראשון כתיב מי אשר לא עלה בקהל מכל שבטי ישראל אל ה' וכו' ובשני מי אחד משבטי ישראל ולמה הפסיק בענין וינחמו בני ישראל אל בנימין וכו':

**ונראה** כי ישראל רצו להחמיר ולהעניש אפי' אם בא רובו של שבט ויחידי סגולה לא באו ראוים לעונש וז"ש מי אשר לא עלה בקהל יחיד מומחה שהוא מכל שבטי ישראל מי הוא זה אשר מלאו לבו אשר לא עלה בקהל בהקהלם לדבר מצוה כי השבועה הגדולה רצה לומר השבועה הגדולה מחייבת היא בחומרתה וגדולתה שהייתה לכלול אפי' לאשר לא עלה אל ה' המצפה לאמר והיינו דלא כתיב כי שבועה גדולה הייתה כו' כי לאו בפירוש איתמר אבל הכוונה במ"ש שחומר השבועה והיות השבועה הגדולה השכל נותן שהייתה אפי' ליחיד מומחה אשר לא עלה אל ה' כו' וכההיא דאורו מרוז דשמתה ברק בת' מאות שיפוריה על אשר לא בא לעזרת ה' זו היא גיזרת הדין מצד חומר השבועה אבל כיון שישראל התנחמו על מה שעשו לבנימין על שנגדע שבט מישראל וכדכתיב וינחמו כו' אז אמרו אם באנו להעניש את כל אשר לא עלה אל ה' במצפה הנה רבים עתה עם הארץ אשר יענשו להמיתם ונמצא שעל חטאתינו שעם שבט בנימין נוסיף פשע עם שאר השבטי' בהמיתנו רבים מהם לזה אמרו אמיר' שנית וגזר דין חדש זולת האמירה הראשונה כי בזאת האמירה השנית אמרו מי אחד משבטי ישראל אשר לא עלה ר"ל ראוי לגזור גזירת המות על הכלל אם נמנע א' משבטי ישראל שלא בא כ"ש מי אחד משבטי ישראל אשר לא עלה אל ה' במצפה דדוקא אם אחד משבטי ישראל לא בא אז ראוי ליענש כיון שהשבט שלם לא בא אבל אם בא חלק מהשבט גם כי נמנע קצתו מיחידי סגולה שלא בא נעבור על מידותינו לבלתי העניש ולכן הזכיר הכתוב שלא ענשו את אנשי יבש גלעד אלא לפי שלא בא אפי' יחיד מהם הא אם בא אפי' יחיד אל הקהל ר"ל שם בהקהל המצפ' שאילו בא יחיד בקהל אעפ"י שלא בא למלחמה היו מעבירים עליו את הדין. נמצא כי שני דינים הם אלו הנז' בשני הפסוקים האלו האחד ויאמרו כו' מי אשר לא עלה בקהל והוא היותר חמור והשני הנאמר בפסוק ויאמרו מי א' משבטי ישראל והוא היותר קל והקלו מצד מה שהתנחמו ונכמרו רחמיהם על בנימין.

ולבר הפסיק בין שני הכתובי' בפסוק וינחמו כי זה חייב להם כל מה שאמרו מי אחד משבטי ישראל כאמור:

ו
**וינחמו** בני ישראל כו' הכוונה שישראל ניחמו מהאכזריות אשר נהגו עם בנימין עם היותו אחיהם והראוי שאיש את אחיו יעזורו ולא יהרגוהו מכת הרג ואבדן ז"ש וינחמו בני ישראל אל בנימין אחיו רצה לומ' מצד היותו אחיו והטעם השני הוא שניחמו מצד כיעור הדבר בעצמו שנגדע היום שבט אחד מישר' וראוי להצטער על ישראל סבא כמו שהצטער הוא בחייו על יוסף כי ארד אל בני אבל שאולה שמסורת בידו כמו שאחז"ל שכל זמן שהם י"ב שבטים לא ירד שאול וז"ש נגדע היום שבט אחד מישראל והמיוחד וכמו שפירשתי בפסוק להפקד היום מישראל שבט אחד והוסיף כאן לומר שאילו נפקד לגמרי לא היה כ"כ צער אבל הצער הגדול הוא כי נגדע היום שבט אחד מישראל נגדע היינו היותו קיים וגדוע דהיינו שאינו בא בקהל באופן שהתנחמו על המתים שכבר מתו כי בנימין אחיו הוא ובשרו ועליו יכאבו ונפשם תאבל גם על החיים אשר הם חיים עדנה כי נגדע שבט א' מישראל כיון שאינו בא בקהל וזהו שסמך ואמר מה נעשה וכו' והרד"ק ז"ל כתב נגדע נכרת:

ז
**מה** נעשה להם לנותרים כו' כפול ודי שיאמר מה נעשה לנותרי' לנשים וכדכתיב בסמוך ויאמרו זקני העדה מה נעשה לנותרי' לנשים שלא כתב להם. ואפשר לומר שכאן שדבר על כל הששׁ מאות לכך אמר מה נעשה להם לששׁ מאות הנותרים אמנם בסמוך שכבר זכו ארבע מאות בבתולות של יבש גלעד לכך לא כתב תיבת להם אלא כתב בלבד לנותרים לנשים על המאתים שהם שיורי שיורין והנכון שאמר שאעפ"י שהיו רודפים את בנימין מישראל והיו בסלע רמון ארבעה חדשים נחבאים מהם עתה כשהתנחמו אמרו מה נעשה ר"ל מה נעשה להם עוד רעה שהרי ניחמנו מהעשוי להם כ"ש להוסיף והענין השני שאמרו הוא מה נעשה לנותרים לנשים ואנחנו נשבענו כו' אוי לנו מיוצרינו אם נתן ואם לא נתן אוי לנו כי פנה היום שבט מישראל ונגדע ולפי זה מה נעשה מושך עצמו ואחר עמו כאילו אמר מה נעשה להם מה נעשה לנותרים לנשים וכו'. ואולי כיון בכפל להם לנותרים כי המתים אשר מתו גם בניהם אחריהם יעסקו בפריה ורביה ויקרא בהם שמם יהי נחת לרוחם כי תחת אבותם יהיו בניהם שרים בכל הארץ לז"א נגדע היום שבט אחד מישראל על אשר מתו ונגדעו ועליהם הוא אומר מה נעשה להם תועלת ונחת רוח דהיינו בהעשות נחת רוח לנותרים דברא מזכי אבא והעשוי לנותרים יחשב כעשוי

להם אלא שלא ידענו מה לעשות להם למתים בהעשות לנותרים חסד בתת להם נשים ואנחנו נשבענו כו':

**ח**

**ויאמרו** מי אחד משבטי ישראל מהרי"א ז"ל כתב ארבעה סבות לדין זה שדנו במיתה לאנשי יבש גלעד האחת מפני השבועה וסברו שנדר שהותר ברבים אין לו הפרה ואילו היה להם מלך בישראל הוא היה המחרים והוא היה המתיר אבל אחר שקבלו השבועה במעמד כולם היו צריכים מנין אחר להתירו ולא נמצא כי מתו רבים במלחמו' ואל זאת הסיבה רמזו באומרם כי השבועה הגדולה הייתה וכו'. כי נעשית ברוב מנין ובנין וצריך מנין אחר כמוהו להתירו ואיננו כי לקח אותו אלי"ם במלחמות. והסיבה השנית והיא שעשו כן דרך סייג וגדר פן ימצאו ישראל את עצמם בצר ומצוק ויקראו את אחיהם לעזרה ויהיו כמחרישים ולעומת זאת הסיבה שאפי' שנדר שהותר ברבים יש לו התרה בדבר מצוה וכיוצ' לא רצו להתירו כי כל מציאות ישראל תלוי בהיותם גוי א' בארץ ע"ד חבור עצבים אפרים הנח לו ואל זה רמז באומרו לאשר לא עלה אל ה' אל המצפה כי הפורש מהצבור פורש מה' הוא שכיון שלא עלה לקהל כלא עלה אל ה' נחשב הוא כי הוא יתברך השוכן אתם בתוך קירוב לבבם הטהור. והסיבה השלישית כי אחר שנשבעו ישראל שאיש לא יתן בתו לבנימין ראוי ליסר את יושבי יבש גלעד וע"י כן שיתוקנו אנשי בנימין בקחתם בנותיהם שכיון שלא באו לקהל לא נכללו בשבועה כי לא נמצאו שם וזו הסיבה נרמזה באומרו וינחמו בני ישראל אל בני בנימין כו' שזה הצורך נשים לבנימין שלא ידעו מה יעשו לנותרים לנשים גם זה סייע להעלות חימה כזו באנשי יבש גלעד. והסיבה הרביעית היא שלא יתפאר מי שלא בא אל המלחמה לאמר ברוך שהצילני מהתחייב בנפשי שהרי נפלו ארבעים אלך מישראל וברוך פודה ומציל לא זו אף זו הצילני מבא בדמים אחי ורעי בני בנימין ויחזיק עצמו בכשרות וזה רמז באומרו שנית מי אחד משבטי ישראל אשר לא עלה ר"ל שאותו אשר לא עלה כו' יחזק עצמו במיוחד שבשבטים מי אחד משבטי ישראל שלא נכשל באותו העון ע"כ תורף דבריו:

**ולע"דן** במ"ש מי אחד משבטי ישראל מלבד הדרך אשר כתבתי לע"ד בפסוק ויאמרו בני ישראל עיין עליו כי נכון הוא גם זה כי אמרו כעת להקל יותר מהאמירה הראשונה ששם נאמר מי אשר לא עלה בקהל מכל שבטי ישראל ר"ל מכל שבט שיהיה בין משבט יוסף מנשה ואפרים שיש לתלות בו שברשע ופשע לא בא להיותו אחיו גם מאמו או אפי' מזולתו מהשבט שאין לתלו' בו כן עכ"ז ענוש יענש אמנם כאן ראו להקל ולומר דדוקא כשהוא אחד משבטי ישראל בהיות שבט מיוחד מזולתו ראוי לעונש דהיינו

בהיות משבט מנשה או שבט אפרים שיש לתלות ברשע ופשע אכן אם יהיה משאר השבטים שאין לתלות בו כי אם בעצלה תפיל תרדמה אין להענישו . והגיד שהיו מיבש גלעד שהוא למנשה שנמצא היותו מאחד משבטי ישראל אחד מיוחד כאמור אז נחתם גזר דינו כי בכוונת המתכוון לא באו ולא בעצלות. והגיד הכתוב הזה שלא בא איש מהם אל המחנה לא במחנה המלחמה ולא אל הקהל ר"ל במחנה שנעשה להקהל לפני ה' ולשלוח לחקור מבנימין איכה נהייתה זאת הנבלה אפילו שם לא באו ואילו באו אחר כך קצת אנשים לצבא המלחמה היו מתקנים קצת מהעוות שעשו במה שלא באו אל ה' במצפה וזהו שהגיד הכתוב באומרו:

**ט**

**ויתפקד** העם והנה אין וכו' ר"ל העם מעצמו התפקד אולי ימצאו שם עשרה מיבש גלעד ונשא לכל המקום בעבורם והגיד שהעם עצמו כשנתפקד והנה אין שם ר"ל שם בעת המלחמה לא היה מיושבי יבש גלעד ר"ל אפילו מן הרקים שאין להם רק שהם יושבים שם ביבש גלעד לכך כתב כאן לשון יושבי. ואפשר לפרש בהפך מיושבי על אנשי סגולה העוסקים ביישוב הארץ ההיא אלא שהראשון עיקר כפי הענין שהשכל מחייב שאם מצאו איש כל דהו לא הכריתו את יושבי יבש גלעד אלא לפי שלא מצאו אפי' איש כל דהו מיושבי גלעד לכך חרה אפם עליהם:

**י**

**וישלחו** שם העדה שנים עשר אלף איש נלע"ד שהיה הסך הזה מכוון י"ב אלף כנגד י"ב שבטים ואולי היו נבחרי' אלף ממטה לכל מטות ישראל שני' עשר שבטים אלף למטה הבני חיל והי' המכוון לפי שבני יבש גלעד פרשו מציבו' יש' לכך בבואם לינקס מהם נקבצו כל השבטים יחדיו רוצה לומר י"ב אלף מי"ב שבטים לתת נקמה בנפרדים ופורשים מהצבור ולהיות מתחבולת המלחמה לעשות הדברים בחשאי והצנע לכת פתא' לשודד לשלול שלל ולבוז בז לעומת זה אמרו כי כאן באלו לא התנהגו כן אלא צוו אותם לאמר ולפרסם הליכתם וז"ש ויצוו אותם לאמ' לכו והכיתם וכו' שלא יעשה הדב' הזה בסוד כי אם באמירי כדי שיברח הבורח והכסיל מתעבר ובוטח מוסיף הוא על חטאתו פשע ויפול בשחת יפעל ומהרי"א ז"ל כתב שהיה ענין יבש גלעד דומה לענין בנימין שכמה שבנימין מרה בישראל ולא רצה לבא למסור המורדים אשר עשו הנבלה בישראל כך אנשי יבש גלעד לא רצו לבא לרדות המורדים והפושעים והם בנימין ואולי היה גם כן בכלל השבוע' שימיתו האנשים והטף של כל מי שלא יבא לעזרת ה' בגבורים ונכון הוא אמנם במה שכתב שהשבועה היתה כוללת להשמיד ולהרוג ולאבד את כולם יחדיו הקטנים עם הגדולים בין יודעת למשכב זכר או הבלתי יודעת שלכך כשצוו לא צוו

בפירוש אלא הריגת האנשים והנשים היודעות משכב זכר אבל הצלת הבתולות לא צוו בפי' אלא הניחו הדבר סתום שלא לעבו' על השבועה אבל אנשי החיל לקחו הדבר מדיוק דבריהם והצילו את הבתולות כיון שאינם זכרים ולא ידעו משכב זכר עכ"ל והדבר הזה קשה קצת על דבריו כי אם נכלל בכלל השבועה אפי' הבתולות למה יצילו הבתולות וישימו מחנה ישראל לאלה וחרם ואם לא נכללו הבתולות בכלל החרם למה לא יצוו עליהם בפירוש לכך אני אומר שלא היה בכלל השבועה כי אם על מי שלא יבא אל ה' המצפה והוא על האנשי' לא על הנשים שאין דרך אשה לבא כי כל כבודה בת מלך פנימה ויהי' זה מעין משאחז"ל גבי עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבי' כי על דבר אשר לא קדמו נאסרו דרך איש לקדם ואין דרך אשה לקדם והכי דייק לישנא דקרא דקאמר מי אשר לא עלה בקהל מכל שבטי ישראל וכו' כי השבועה הגדולה היתה לאשר לא עלה אל ה' במצפה לאמר מות יומת שמשמען של דברים הוא שעונש המיתה היא לאשר לא עלה ולא לנשיהם וטפם כמו שכתב מהרי"א ז"ל הן אמת שאפשר לקיים דברי מהרי"א ולהחזיקם מלשון מות יומת שהכפל מורה מות על האנשים ויומת על הנשי' והטף אבל פשוטן של דברים אינו כן לע"ד אלא כמו שכתבתי היות הגיזרה ועונש המיתה פרטית באנשים ולא בנשים אלא שלפי שראו שלא אחד בהם באנשי יבש גלעד שבא לא במצפה אל ה' ולא במלחמה כמו שכתבתי אשר זו הוראת רוע לבבם שאין בהם גם אחד מקנא על נבלה כזו לכך ראו להרוג האנשים והנשים כדי להשיב חמת ה' וכו' מעל בני ישראל בקנא' את קנאת ה' והבתולות אשר אין להם אשם והוצרכו אליה' להשיאם לבנימין ראו להצילם כי בידם היה להוסיף ולגרוע בעונש זה מאחר שהשבועה לא היתה אלא על הראוי לבא אל ה' במצפה הם הזכרים שלא החרימו (דלת העם והזכירם) [בנותיהם והזכרים] הקטנים אלא דרך חומרה כאמו' ובבתולות לא ראו להחמיר מפני דוחק השעה שהוצרכו אליהן לבנימין:

**יב**

**וימצאו** אומרו לשון וימצאו היינו שלא היו אנשי יבש גלעד כל כך מרובים עד שיהיו בהם בתולות ארבע מאות אלא מאת ה' היתה זאת היא נפלאת ובהסח הדעת מצאו ארבע מאו' נער' בתולה או אפשר שאמר וימצאו כי בדקום שהושיבום על פי חבית של יין כמו שכתב רש"י בעולה ריחה נודף בתולה אין ריחה נודף וז"ש לע"ד וימצאו שבדקום ומצאום בתולות והר"דק זיל כתב יתכן שהעבירום לפני הארון ומי שקלטה הארון היא הבתולה כמו שעשו בנשי מדין שהעבירום לפני הציץ בעולה פניה מוריקות. והביא גם כן דברי רש"י ז"ל בשם חז"ל ונתן טעם למה לא העבירום לפני הציץ למה שכתוב גבי

הציץ לרצון להם לפני ה' לרצון להם ולא לפורענות ולכך בדקום בחבית ע"כ תורף דבריו ומהריי"א ז"ל כתב כן בשם חז"ל והוסיף מדיליה שלמראה עיניה' ישפוטו שהבתולות שהיו נראות אליהם בתולות היו חומלים עליהן ע"כ ואין לשון וימצאו מדוקדק לפי' מהריי"א ז"ל דלדבריו הי"ל ויראו מיושבי וכו' כי בראיה תליא מילתא. ואפש' לומר דלשון וימצאו שאמר מפני שהיו מבקשים נשים לבנימין לעומת זה הגיד כי מצאו ארבע מאות בתולות בלבד וז"ש וימצאו מה שבקשו והנני מכריע מע"ד דברי חז"ל שהביא רש"י ז"ל שעל ידי חבית נבדקו ולא ע"י ארון בקליט' ולא ע"י ציץ אם יוריקו פניהם כי לשון הפסוק באו' וימצאו וכו' ויביאו אותם אל המחנה שילה אלמא משמע שמצאום והכירום בבתולו' קודם שבאו לשילה ובשלמא לרש"י ז"ל ניחא שע"י החביות נמצאו קוד' שבאו לשילה לא כן למ"ד שעל ידי הארון או הציץ נבדקו היה לו להקדים ביאתם לשילה ואחר כך יזכיר שמצאום בתולות ואומ' אשר בארץ כנען מוכיח שלא היתה כוונת הבאתם שם לשילה לתכלית בדיקה אלא תכלית ההבאה בלבד הוא מצד היות שילה בארץ כנען ויבש גלעד נראה שהיתה בארץ סיחון ועוג והכניסום כאן לארץ כנען לא שתהיה הבאתם לתכלית בדיקה ובזה מובן אומרו אשר בארץ כנען שהוא מיותר לגמרי עד שכתב הר"דק ז"ל זה לשונו אשר בארץ כנען לא מצאתי טעם לסיפור זה כי ידוע הוא כי שילה בארץ כנען ע"כ ובמה שאמרתי מובן:

**יג**

**וישלחו** כל העדה וכו' אעפ"י שהתחיל להזכיר למעלה מה שהתנחמו בני ישראל על בנימין כדכתיב וינחמו בני ישראל וכו' לא השלים הענין לכתוב שם לעיל בסמוך וישלחו לפי שידעו שלא יאמינו בנימין בהם כי יחשבו אותם שקשר הוא שקושרים עליהם לקרוא להם שלום ואין שלום לכך איחרו ענין השליחות עד שנתנקמו מיבש גלעד בהכות עולל ויונק ועכ"ז הצילו הארבע מאות נשי' בתולות שזו הוראת שלום עם בנימין שכדי להקים שבט בנימין החיו אות' לכך הקדים ענין וימצאו מיושבי וכו' ארבע מאות נערה בתולה אשר לא ידעה איש ואז תכף שלחו כל העדה בשם כולם לדבר אל בנימין הענין הזה הנזכר שהבינו להם ארבע מאות בתולה ואחר כך ויקראו להם שלום כי אז יאמינו ולא קודם והיינו דסמיך ליה ואומר:

**יד**

**וישב** בנימין בעת ההיא דלהיות בעת ההיא אשר כבר הכינו להם נשים אשר חיו מיבש גלעד לכך שב בנימין שאילו שלחו אליהם קודם זה לא האמינו בהם ובזה מדוקדק לשון בעת ההיא וסמיך ליה ויתנו להם וכו' שזה הענין גרם ששב בנימין בעת ההיא ואעפ"י שהיו בתולות כאמור למעלה עכ"ז לא כתב ויתנו להם הבתולות אשר חיו וכו' אבל כתב

הנשים אשר חיו להודיע שמעת אשר חיו אותן היה בדעתם להחיותן כדי להיותן נשים לבנימין ולכך החיו' וז"ש ויתנו להם הנשים אשר חיו כי אשר חיו על מנת שיהיו להם לנשים עשו כן שאלמלא צורך שעה היו הורגין אותם וכמו שכתבתי בפסוק וישלחו ומ"ש ולא מצאו להם כן רש"י ז"ל פירש לא ספקו להם ע"כ והוא תרגו' יונתן שתרגם ולא סיפקו להון כן ע"כ והר"דק ז"ל כתב ולא מצאו להם כן כמו שהיו כי הם היו שש מאות והנערות לא היו אלא ארבע מאות ע"כ ולדבריו ולא מצאו כפשוטו שלא מצאו להם כן בכוון מניינם שש מאות אלא ארבע מאות בלבד ומהריי"א ז"ל כתב ולא מצאו להם כן לשון כן מלשון כן בנות צלפחד דוברות שהוא לשון דין ומשפט שלא מצאו דין ומשפט לעשות זה לבנות (צלפחד) [יבש גלעד] שאפי' הבתולות בכלל השבועה היו לכלותן באופן שלא מצאו להם כן רוצה לומר מצד הדין והאמת אבל עשו להם לפנים משורת הדין לדוחק השעה לפי שהעם ניחם לבנימין שעשה ה' פרץ בהם שלכך הקלו בענין הבתולות לתת אותם אליהם ואזיל בשיטתו שכתב למעלה בפסוק ויאמרו וכו':

**ולע"דן** ולא מצאו להם כן שלא מצאו להם כן ממקום אחר שלא באו לעזרת ה' להרגם ולקחת הבתולות לתתם לבנימין לנשים כי כולם באו זולת יבש גלעד בלבד או אפשר שכיון באומרו ולא מצאו להם רוצה לומר שלא מצאו הנשים האלה שיהיו להם כן רוצה לומר מקבילות אליהם כי בנימין ידיד ה' ומעיקר זרעו של יעקב אבינו ולא מצאו להם ע"ד מצא אשה וכמו על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא זו אשה ופירוש דבריהם דהיינו שתהיה האשה מכוונת אל האיש ומתייחסת אליו ואלו לא מצאו להם כן אלא שהוכרחו לקחתן כי אין זולתן לחיות זרע. ודרך דרש אפשר לומר לפי שכתוב על כן יעזוב איש את אביו וכו' לעומת זה אמר שלא מצאו להם כן רוצה לומ' הכן ההוא אשר כתוב על כן יעזוב וכו' לא מצאו אותו כן והוא הלציי אבל מתייחס הוא בענין אל הדרך הקודם הנזכר:

**טו**

**והעם** נחם לבנימין כו' הר"דק ז"ל כתב דהוא נפעל עמד כי הוא קמוץ ע"כ. **ולע"דן** לפרשו שהוא נפעל יוצא ואוכיח כן מלמ"ד לבנימין ויהיה אם כן כונת הפסוק והעם נחם לבנימין רוצה לומר שההתנחמות הוציאו מן הכח אל הפועל ודברו אותו לבנימין ממש שאמרו לו בנימין אחי ניחמתי עליך בנימין אחי עד שהרגשנו הצע' שלך כאילו היתה הפרצה הזו כוללת בכל שבטי ישראל וז"ש כי עשה ה' פרץ בשבטי ישראל ולא בך לבד או אפשר שהפרץ הנזכר כאן שעשה ה' בשבטי ישראל היינו בנפילת ארבעים אלף מישראל זה חייב לעם שניחם על בנימין שידעו והכירו מי פרץ פרץ כזה שלא היה

חפץ ה' בהכרת שבט בנימין אלא לפי שהפצירו ישראל בתפילה וצום ובכי ענה אותם ונתנו לבנימין בידם וזה נתן העם אל לבו וניחם על בנימין:

**טז**

**ויאמרו** זקני העדה וכו' אחר שהגיד שהעם ניחם אמר נחמת העם מה תועיל בדברים המעוותים לא תוכל הניחום לתקן לכך הזקנים שקנו חכמה הבו להם עצה הלום לתקן מכאן ואילך וז"ש ויאמרו זקני העדה והם הסנהדרין וכיוצא שהם זקני העדה מה נעשה לנותרים לנשים רוצה לומר לנותרים על המאתים ולכך לא כתב כאן מה נעשה להם לנותרים לנשי' אבל למעלה שדבר על כלל הששׁ מאות הנותרים לבנימין עליהם אמר מה נעשה להם לנותרים וכו' להם לכלל הששׁ מאות כי אז לא לקחו הבתולות מיבש גלעד ועיין למעל' בפסוק מה נעשה להם לנותרים לנשים כי שם כתבתי טעם נכון לשינוי זה ששם כתב תיבת להם ולא כאן:

**יז**

**ויאמרו** ירושת פליטה לבנימין וכו' חז"ל אמרו פרק יש נוחלין ירושת פליטה אמר רבי יצחק בדיה דרבי אמי מלמד שהתנו עם שבט בנימין שלא תירש בת הבן עם האחין ופרש"י ז"ל שם זה לשונו שלא תירש בת הבן עם האחין של בן אלא האחין ירשו כל נכסי האב אפי' חלק שהיה ראוי לאחיהם המת לפי שבאותו מעשה דפלגש בגבעה מתו במלחמה כל שבט בנימין ואפילו הנשים כדכתי' מה נעשה לנותרים לנשי' כי נשמדה מבנימין אשה ולא נותר מהם כי אם ששׁ מאות שנשאו ת' מבנות יבש גלעד. ומאתים מבנות שילה ונמצאת כל ארץ בנימין לששׁ מאות איש לפיכך באותו העת מגיע מאד נחלה לאשה אחת הבאה לירש ואם תנשא לשבט אחר נמצאת מגרעת נחלת שבט בנימין לפיכך התקינו דהיכא דיש בנים יורשי' את אביהן דלא מעקרא נחלת בני המת. התנו שלא תירש בת הבן עמה' דהפקר בית דין הפקר אבל אם לא הניח בנים אלא בנות גם בת הבן תירש עמהם דלא ניחא ליה למת שנעקור נחלתו מזרעו אי נמי היכא דאיכא בנות ובת הבן תירש בת הבן את כל הנכסים דמסתמא נזהרים שלא תנשא לשבט אחר פן תסוב נחלה למטה אחר דהכי משמע קרא ויאמרו ירושת פליטת בנימין כלומר לבנים הנקראים על שבט בנימין עכ"ל דלפירוש רש"י ז"ל ירושת כמו ירושה ופליטה כמו פליטת בנימין:

**ולע"דן** ללמוד מדברי חז"ל שפי' הפסוק כך הוא ירושת פליטה תיבת פליטה חוזרת לירושה שלא תעקר אלא תהי' פליטה ומוכנת לבנימין. ורש"י ז"ל פירש כאן נחלת השבט נשארה ריקנית הבו עצה שיולידו בנים ויחזיקו בנחלתן הפליטה הנשארת ולא ימחה שבט מישראל ע"כ והרד"ק ז"ל כתב זה לשונו ירושת פליטה צריך שתהי' ירושת פליטה

לבנימין ולא ימחה שבט מישראל וטעם ירושת כי ירושה הוא מיעקב אבינו להיות מבניו שנים עשר שבטים עד עולם עד כאן באופן שלאותה ירושה מיעקב דהיינו שנים עשר שבטי' צריך שתהי' לה פליטה ושלא ימחה שבט מישראל לעולם. והרלב"ג ז"ל כתב זה לשונו הרצון בו במה שנפלט מהם והם הששׁ מאות איש ראוי שנעשה בדרך שיהיו ירוש' לבנימין רוצה לומר שלא יפקד שם בנימין במותם וזה אמנם יהיה כשיקחו להם נשים וזה ענין הירוש' כי היא נשארת עד מות המוריש והנה אמרו זה להורות כי לא סבב ה' שיהיו הששׁ מאות מפליטיו אלא עד מות המוריש אם לא מפני שלא ימחה שבט מישראל ע"כ:

**ולע"דן** לדקדק כפל האמירות האלו פעמים שלשׁ דהיינו ויאמרו זקני העדה מה נעשה וכו' ושנה ויאמרו ירושת פליטה כו' ושלשׁ ויאמרו הנה חג וכו' ונראה שזה כמו הצעה שמציעין הזקנים למה שיש בדעתם לומר במסקנא ענין וחטפת' וכו' כמו שיזכירו במסקנ' דבריהם ולזה מקדים ויאמרו זקני העדה מה נעשה וכו' ומשיבין ויאמרו ירושת פליטה וכו' לומר הנה רבוי הירושת שירשו בנימין שהרי כל הנכסים ונחלות נשארו אל הששׁ מאות איש הנה הירושת פליטה גדולה היא לבנימין למה שאנו עתידים להשיא' עצה טובה בעצת וחטפת' שלהיותם עשירים גדולים כל אח' ואח' ירצה לשלוח בתו לשילה שתחטף מבנימין ותנשא לאיש עשיר ונכבד ז"ש ירושת פליטה לבנימין שסיב' היות פליטה לבנימין שלא ימחה שבט אחד מישראל היא הירוש' כאמור כי אם אנחנו לא נוכל לתת להם נשים אבל מ"מ יש תיקון שיקחום הם ויחטפום שהאיסור אינו אלא שלא נתן להם כי נשבעו בני ישראל לאמ' ארור נותן אשה לבנימין והמכריע כפי' זה הוא אומרו שנית ויאמרו שהרי כתוב ויאמרו זקני העדה מה נעשה לנותרים לנשים וכו' ואומ' שנית ויאמרו ירושת פליטה הוא תיקון לאמירה הראשונה כלומ' מצאנו להם תקומה כי השבועה הוא שלא נתן אבל אם הם יקחום אין כאן איסור בשבועה ואומרו שלישית ויאמרו הנה חג ה' בשילה מימים ימימה רוצה לו' הנה התיקון הזה הנזכר שאומר לא נתן מצאנו ראינוהו זה כי היאך יקחו ויחטפו בתו של אדם מביתו לזה אמר שלישית כי תיקון טוב הוא וז"ש ויאמרו הנה חג ה' בשילה מימים ימימה וכו' כי אז כשיארבו ויחטפו יהיה דבר הגון ומה' יצא הדבר שיחטוף פלוני את בת פלוני. או יאמר ירושת פליטה במה שאחז"ל והביא הרד"ק ז"ל דבריהם בפסוק והיה כי יבואו אבותם וכו' ז"ל ועוד דרשו אילו היה עולה מן השבטים לא היה ה' אומר ליעקב ומלכים מחלציך יצאו לא אמר אלא מבנימין שלא נולד עדיין ראוי לקרבן כיון שעתיד לעמוד מלכי' מבנימין ולא עמדו עדיין חייבין אנו לקרבן ע"כל נמצא כי הפליטה שבאה לבנימין שקרבוהו ישראל

מפסוק ומלכים מחלציך יצאו הנאמר ליעקב נמצא שפליטה לבנימין מירושה באה לו כי אותו הפסו' היה לנו למורשה מיעקב והוא גרם הפליטה לבנימין כאמו' באופן שלא ימחה שמו מישראל סבא נמשר כן כאמור מפסוק ומלכים מחלציך ומ"ש ולא ימחה שבט מישראל כתב מהר"י"א ז"ל שעם היות שכבר היו להם ת' נשים לארבע מאות איש שמהם יבנו איך אמר ולא ימחה שבט וכו' דבלאו הבי לא ימחה אמר שחששו פן יתמעטו על ידי דבר ומגפה ויבואו לידי מיחוי שבט ע"כ:

**יח**

**ואנחנו** לא נוכל לתת להם נשים וכו' מכאן למדו חז"ל כי ארור בו שבועה דכתיב כי נשבעו בני ישראל לאמר וכו' הרי שארור בו שבועה דכתיב כי נשבעו:

**יט**

**ויאמרו** הנה חג ה' בשילה וכו' הר"דק ז"ל כתב זה לשונו רבותינו אמרו כי על שילה הוא אומר שהיא בצפונה של בית אל ובדרומה של לבנה ובמזרחה של מעלה העולה מבית אל שכמה. ואני תמה מה צריך לכל זה כי שילה ידוע היה בלא סימנים והנראה בעיני כי החג היה בשילה מימים ימימה ופירושו משנ' לשנה ואמ' בו התרגום מזמן לזמן ממועד למועד ואפשר מפסח לפסח היה זה או מסוכות לסוכות שהיה זמן שמחה או ביום הכפורים שהיו בנות ישראל יוצאות וחולות בכרמים בכלי לבן שאולים שלא לבייש את מי שאין לו והמחול הזה שהיה לבנות ישראל חוץ לעיר שילה באותו המקום אשר מצפונה לבית אל ולהודיע אותו המקו' זכר אלה הסימנים וכרמי שילה היו סמוכים לזה המקום והנה הפסוק יוכיח כי המחול חוץ לעי' היה כמו שכתוב והיה אם יצאו בנות שילה כו' ואמרו להם שיארבו בכרמי' ע"כ וכן כתב מהר"י"א ז"ל אות באות ורש"י ז"ל הביא דברי חז"ל הנז"ל:

**ולע"דן** לקיים דברי חז"ל ורש"י ז"ל דלא קשה קושית הרד"ק שהקשה למה לי כל הסימנין ואלה המצרים שהלא שילה ידועה היא דאפשר שכוונת הכתוב לומר שהרי חג ה' בשילה ושילה זו מצריה הם בית אל ולבונה ויבואו ויקבצו שם נערות בתולות רבות משילה עצמה ומבית אל ומלבונה ואם נ"ע באנו לומר ע"ד מה שכתב הר"דק אין צורך לומ' שהחג היה נעשה בחוץ לשילה אלא לו הונח שנעשה בתוכה וכמו שמוכיח לשון הכתוב שאומר חג ה' בשילה אמנם הזכיר המצרים האלה לומר כי באותו הדרך והמסילה העולה וכו' מבית אל שכמה ובאותם הפרשת הדרכים רבים משם יוכלו לחטוף בשבתם במארב וכמו שכתוב לכו וארבתם וכו' ולעולם שחג ה' בשילה עצמה אלא שהקבץ נערות שם מכל המקומות יוכלו לארוב שם בהליכה ובחזרה:

**כ**

**ויצוו** את בנימין וכו' קשה כי מה צווי וזרוז צריך לדבר הכרחי להם מאד אשר בהם כל חיי רוחם להקים זרע והוא דבר הכרחי שאין צריך זרוז. **ונראה** שאחד משני דברים צוו לבנימין האחד שלא יתקבצו יחדיו רבים מהם לקחת נערות רבות בין כולם ואח"כ יחלקום ביניהם כי זה מעין ודוגמא לענין פלגש בגבעה ויהיו אם כן כסילים שונים באיולתם לזה ציוה אותם שלא יקחו כי אם אשתו שלא יעשו חברה בנשים. עוד שנית שלא יקח איש אח' שתי נשים כי השע' דחוקה ואין ראוי כעת לנהוג ויתור בנשי' כי אם ההכרחי וז"ש איש אשתו ובכלל זה יהיה טעם שני ונכון והוא כי בקחת איש אשה אחת תהיה אשתו בת זוגו. וכי תימא דילמא קרא דאיש אשתו לאחד משני הזריזים הנז' בא ולא לשניהם דדילמא קרא לענין שלא יקח איש שתים או שלא יקחו אנשים נשים רבות כזירוז הראשון אבל שניהם מנא לן יש לומ' מדקאמר איש אשתו מבנות שילו משמע שמשם מעת לקיחתו מבנות שילו יהיה איש אשתו שלא יקח אלא כל אחד אחת והיינו דלא קאמר וחטפתם לכם מבנות שילו יהיה איש אשתו ומדלא קאמר וחטפתם לכם נשים מבנות שילו אלא אמר איש אשתו משמע שלא יקח אלא אחת ולא שתים והזירוז השלישי הוא שלא יקחו כי אם מן אשר לשילה שהם היותר חשובות כי הן בנות היכל המלך וזהו הזכירו פעמים אם יצאו בנות שילו וחטפת' לכם איש אשתו מבנות שילה והזירוז הרביעי שלא יקחום ויתעכבו שם כי אם יבואו לדין יוציאום מידם שאין בנות ישראל הפקר שכל הקודם זכה לכך צריך שתכף והלכתם ארץ בנימין אשר על כל אחד מאלו הזירוזים צודק לשון ויצוו את בנימין כ"ש על שלשתם ומ"ש ויצו וקרינן ויצוו הכוונה שרצו לעשות הדבר הזה בסוד גדול פן ישמעו ויחדלו מעשות עוד מחול הבתולות כמנהג' כדי שלא יחטפום לכך כתב ויצו שכל אחד מהזקני' צוה לבדו יחידי וכול' ציוו אך יחידים לכך כתיב ויצוו לומ' שלא נפקד איש מן הזקנים שלא צוה ובזה מובן גם כן תיבת לאמר כי צוה לזקנים יאמרו אל הבחורים כן ושיעשו הדבר בסוד עוד אפשר כי אמר לשון צווי לפי שלא יהיו רוצים לחטוף נשים כי דרך זלזול היה החטיפה ולארוב ז"ל ויצוו וכוי לכו וארבתם וכו':

**כב**

**והיה** כי יבואו אבותם וכו' לריב אלינו פי' רש"י ז"ל ללכת אלינו במלחמ' ואמרנו אליהם חונונו אותם ריחמנו עליהם כי אינם יודעים מה לעשות כי לא לקחנו לאיש אשתו במלחמה של יבש גלעד אלא לארבע מאות איש מהם ואם על השבועה אתם מקפידים אין לכם עון בדבר כי לא אתם נתתם להם את בנותכם שתהא לכם אשמה בדבר ושלום לכם אל תראו ע"כ והרד"ק ז"ל כתב חוננו אותם כמו מהם כלומר מהנשי' האלה שחונונו

שתתנו להם או פי' כמו אשר חנן אלי"ם את עבדך כלו' תנו אות' לנו במת' כי לא לקחנו לבני בנימין הנותרי' נשי' במלחמ' כי הכל הרגנו לפיכך צריכי' אנו שיהיו להם נשים שלא ימחה השבט ואם תאמרו שתעברו על החר' שהחרמנו איש אשר יתן בתו לבנימין לא אתם נתתם להם שתאשמו בזה אלא הם לקחו אות' ואחז"ל כי אחר כן התירו שבט בנימין לבא בקהל ולישא אשה משאר השבטי' שדרשו איש ממנו ולא מבנינו א"כ מהדורות הבאים אחריה' היו יכולים לישא אשה ועוד דרשו אילו היה עול' מן השבטי' לא היה ה' או' ליעקב ומלכי' מחלציך יצאו ולא אמ' אלא מבנימין שלא נולד עדיין ואמ' כיון שעתיד לעמוד מלכי' מבנימין ולא עמדו עדיין ראוי לקרבן עד כאן והרלב"ג ז"ל כתב חוננו אותם הוא ע"ד לאט לי לנער לאבשלום והרצון. חוננו בעבורינו את בנימין והניחום להם כי מה שנשבענו היה על דרך נתינת הנשים לאנשים ולא נשבענו שלא יחטפו ממנו כי אין נהוג שיקח איש אשתו על זה הדרך ותוכלו לראות ממנו זה בכלל כי לא לקחנו איש ואשתו בכחנו ועוצם ידינו כאלמים במלחמה אבל נתנום לנו ברצון וכן המנהג בלקיחת האשה ובהיות הענין כן הוא מבואר שכאשר לא הנחתם אותן להם בעת הזאת תמחה שבט מישראל אם לא יהיו נשים לנותרים הנה אתם אשמים תהיו עד כאן ומהרי"א ז"ל כתב זה לשונו והיה כי יבואו אבותם או אחיהם לריב עם הזקנים ולומר אליהם שיצאו להלחם עם בנימין החוטפי' תהי' תשובתם חנונו אותם כי לא לקחנו וכו' רוצה לומר מה תריבון בנו חונונו ורחמו עלינו בעבורם שלא תלחמו בנו כי לקחנו איש אשתו במלחמה רוצ' לומר למה תריבון עמנו האם היינו אנחנו בני בנימין אשר חטפו הנשי' הנה באמת אנחנו הזקנים לא לקחנו איש אשתו במלחמה לשתריבו עמנו וגם אין לכם להתרעם מזה כי לא אתם נתתם להם רוצה לומר למה תתרעמו על בנותיכם כי הם נשואות כראוי ואם היה התרעומת מפני השבוע' לא אתם נתת' להם לשכע' תאשמו כי הם לקחו' בחזק' וגם אפשר לפר' חוננו אות' בני בנימין ריחמו על שלקחו בנותינו לנשי' מבלי מוהר ומתן נסכי' עמהן ונדונייא כמשפ' הבנו' כי לא לקחנו אנחנו איש אשתו במלחמ' אבל נשאנו אותן שנתנו לנו עמהן אביה' נכסי' וממון רב ואתם נושאין בנות בלי נכסים ואם תאמר שהדב' הזה אליכ' בזיון וקצף שהכבוד הו' להרבות מוהר עם הבנו' ולהשיאן ואת' לא נתת' כלו' עם בנותיכ' ואולי יאשימו אתכ' העול' דעו שאין לכם בזה אשמה כלל כי לא אתם נתתם אות' להם כדי שכע' תאשמו וא"כ נמשך אליכ' התועל' מבלי האשמה ויהיה אות' כמו הם ר"ל חנונו ורחמו עלינו הם בנימין בפועל הזה שעשו וא"כ למה תריבו עמנו ע"כל. **ולע"דן** והיה כי יבואו אבות' או אחיה' לריב עם בנימין ולערוך מלחמ' כנגדן ויבואו אליכ' לקחת עצ' זו רשו' באופן שתיבת אלינו מקושרת

עם והי' כי יבואו אלינו לריב עמכם ואמ' אליה' חנונו אותם ורחמו אותם את בנימין כי לא לקחנו איש אשתו של בנימין במלחמת הגבעה שהרגנו נשות' ומוכיח כדברי היות במלחמה בפת"ח תחת הבי"ת דלפירוש הרל"בג ז"ל היה ראוי להיות במלחמה בשב"א תחת הבי"ת במלחמה וכיון דכן הדין עמהם שיקחו עתה גם הם איש אשתו מבנותינו בחטיפה נמצא אומרו כי לא לקחנו איש אשתו במלחמה בתמיה קאמר כי לא אתם נתתם וכו' כדברי המפרשים כנז"ל. או אפשר כי לא אתם נתת' להם ולכך אל תצטערו מפחד השבוע' כי לא אתם נתתם להם ע"כ שבו איש תחתיו אל יצא איש ממקומו לריב עם בנימין כי כעת תאשמו אם תצא לרי' כ"א תריבו עם בנימין דעו כי כעת תאשמו בריבכ' עמם כי אין לכם דין בדבר הזה נמצא לפירוש זה כעת תאשמו נפרד מלשון כי לא אתם נתתם להם וענין בפני עצמו קאמר כעת תאשמו:

**כג**

**ויעשו** כן בני כו' זה הכתו' מסייע למה שפירשתי למעל' גבי וחטפת' איש אשתו שר"ל אשה אחת ולא שתי נשים שלעומת זה בא כתוב זה ומודיע שעשו כן בני בנימין וישאו נשים למספרם ולא יותר אלא מאתים נשים מכוונות למספרם מן המחוללות אשר גזלו ומספיק שיגזלו ההכרחי שלא יגונה ולא מותר והיא טענה שנית מלב' דוחק השעה היות הנשים מעט שנתנו אל לבם אש' גזלו ולא יבוזו לגנב כאשר יגנוב ההכרחי למלא נפשו כי ירעב לבד לא אכילה גסה לכך לקחו להם נשים למספרם ולא יותר ממספרם ואפי' אחת:

**כד**

**ויתהלכו** משם בני ישראל בעת ההיא צריך לדקדק כי פסוק זה מיותר יתור גמור האם היה עולה בדעת ישבו שם לעד לעולם עד שהוצרך לכתוב ויתהלכו משם ונדקדק ג"כ לשון ויתהלכו דלא כתב וילכו משם ומאי משם דקאמ' גם תיבת בעת ההיא מיותרת:

**ונראה** כי כוונת הכתוב להגיד חסידות בניישר' שלא שבו אל בתיהם עד שתקנו עוות בנימין אשר עוותו וז"ש ויתהלכו וכו' בעת ההיא ר"ל קודם שנתקן בנימין לא רצו לזוז ללכת משם מלפני ה' אבל בעת ההיא שכבר נשאו בנימין נשים למספרם אז הלכו משם בני ישראל שכמו שבנימין לא נמחה שבטו מישראל כך ישראל ויתהלכו משם איש לשבטו ולמשפחתו וכמו שבנימין אמר עליו בפסוק הקודם וישובו אל נחלתם ויבנו את הערים וישבו בהם כן ג"כ בני ישראל ויצאו משם איש לנחלתו וז"ש משם משם לומר שאחר שקשטו את בנימין שחזרה עטרה ליושנה לבנות הערים כאשר בתחילה ושבו אל נחלתן אז משם נשאם לבם של בניישראל ויצאו משם איש לנחלתו. או אפשר שאמר משם להודיע שכיון שהקיבוץ ההוא היה לשם שמים ולקרא לשם ה' לכך אמר ויתהלכו

כמתהלך לרוח היום מעט מעט בדרך טיול יען שהלכו משם ר"ל משם מקום מקודש מקדש מלך ומקום שקדשו אותו בקיבוץ בל ישראל וקראו עצרה. עוד לי בפסוק הזה שיטה אחרת אכתבנה בסמוך בס"ד בפסוק בימים ההם כו' עיין שם:

**כה**

**בימים** ההם אין מלך בישראל כו' הכתוב הזה מיותר לגמרי הר"דק ז"ל כתב הטעם להזכיר זה כי עדיין לא היה מלך בישראל ולא שופט ולא נוגש משיב אותם לטוב' עד שבא שמואל הנביא ז"ל שמספר תולדתו ועניינו בספר הבא אחר זה הנקרא על שמו שמואל ע"כ ומהריי"א ז"ל כתב דברי הרד"ק הנז' שהוא כמו הקדמה לספר שמואל כנזכר אמנם הוא ז"ל כתב שנאמרו כאן בסיפורים הללו ארבעה פעמים בימים ההם אחד לענין פסל מיכה והשני לענין בני דן שהלכו לקחת לישה שלשה לענין פלגש בגבעה שנלחמו ישראל אלה על אלה הרביעי זה הנזכר בסוף ובא על ענין יבש גלעד שהחרימום ונתנו בתולותיהם לנשים לבנימין ושזקני העדה אמרו אליהן שיחטפו בנות שילה כל זה היה הסיבה לפי שלא היה מלך בישראל כי אילו היה שם לא היו נעשי' אותם הדברים באותו האופן בלתי מסודר וכבר זכרתי שכל הדברים האלה קרו בימי שמשון כאשר היה שבוי בתוך אוייביו ושלכן נזכרו אחר סיפוריו קודם סיפורי עלי ושמואל וז"ש אין מלך בישראל עכ"ל:

**והרב** בעל העקידה ז"ל בשער ע"א הקשה לשאול מדוע לא התירו חרם יבש [גלעד] ולא שהוצרכו (גלעד) להחרימם מכת אכזרי וכן היה להם להתיר חרם ארור נותן אשה לבנימין ותירץ כי היה נדר שהודר ברבים ולדבר מצוה והיה דבר שנאסר ברבי' במנין גדו' וצריך מנין אחר להתירו והיה נמנע כי חסרו ארבעים אלף שמתו לכך לא מצאו אלא תחבולת ירושת פליט' לבנימין כו' מבלי צורך התרה. כמו שאמר והיה כי יאמרו אבותם אלינו ואמרנו אליהם חונונו אותם כי לא לקחנו איש אשתו במלחמה כו' יאמרו שאם תהיה תלונת הקרובים מפני שנתפרסם שכבר לקחו בני בנימין נשים מבתולו' יבש גלעד וא"כ כבר יבואו בנותיהם שם לרקחות ולטבחות ולאופות לא זולת ישיבו אליהן שאינו כן שלא לקחו איש אשתו במלחמה ההיא של יבש גלעד שהרי נאמר שלא מצאו אלא ארבע מאות נערות ולא מצאו תשלום לשש מאות ואם תהיה התלונה מצד החרם לא תאשמו כי אתם לא נתתם אותם להם והוא פירוש נכון ושוב מצאתיו בהר"דק ז"ל ואחשוב כי לכוונה זו חזר בסוף הסיפור הזה לומר בימים ההם אין מלך בישראל כי כמו שהיה עיקר החטא לסיבה ההיא שאין בישראל מלך כמו שזכר בתחילת הענין כן היו אלה העניני' הכרחיים להעשות כן לסיבה ההיא עצמה שבימים ההם אין מלך ביש'

שאילו היה מלך היתנו כח ורשות להתיר החרמו' הנז' ולא נהרגו אנשי יבש גלעד ולא היו בני בנימין לקחת הנשים על זה האופן שלקחום. וכההיא דפרק אלו מגלחין גביה ההוא גברא דשמתיה רב יהודה גברא רבא כרב יהודה ליכא דלישרי לך זיל גבי נשיאה כו' ע"כ תורף דבריו ולמעלה כתבתי בשם מהרי"א ז"ל קצת מזה: **ולע"דן** כי ישראל מיחו בענין פלגש בגבעה והיה כבוד בשר ודם ומכל שכן שהיה ראוי לדון מינה קל וחומר למחות בענין פסל מיכה שהוא כבוד שמים וכמו שאמרו חז"ל שנענשו במלחמת בנימין שנפלו ארבעים אלף מישראל שלכבו' בשר ודם מחיתם ולכבודי לא מחיתם וא"כ היה ראוי שמשם ילכו לבער גילולים ופסל מיכה מארץ דן כיון שראו שנפלו ארבעים אלף מישראל ולולי ה' צבאות ברחמיו עליהם באמצעות שערי דמעה שלא ננעלו כמעט כסדום היו ולא נותר מהם שריד ופליט לעומת זה אמר הכתוב כמתלהלה מורה זיקים ויתהלכו משם בני ישראל מה שלא היה ראוי להם ללכת משם איש לשבטו ולמשפחתו כי לא היה להם לשוב איש אל ביתו ונחלתו ומשפחתו עד התנקם מפסל מיכה ועובדיו ובפרט היות בזמן ובעת ההיא אשר לקחו מיד ה' כפלים בכל חטאתם. ארבעי' אלף הכם והיה להם לירא פן יוסיף להכותם על אלה מכה רבה והם לא עשו כן אלא חזרו לביתם באופן שראוי לומר שבימים ההם אין מלך בישראל כו' ר"ל חזרו לסורם שאעפ"י שכעת מיחו בבנימין בענין פלגש בגבעה סרו מהר מן הדרך ולא מיחו בפסל מיכה באופן שחזרו כל העניינים למקומם כי בימים ההם אין מלך בישראל איש כל הדבר הישר בעיניו יעשה עד ישקיף ה' בימי שמואל להקים רועה נאמן דוד עבד ה':

**תוש"לבע. בי"לאו. בנ"לך ואע"י.**

## מפתחות כלי יקר

**מפתחות שופטים מהמאמרים שמפרש הרב המחבר בתוך הפסוקים וקצת פסוקים נפרדים מתורה ונביאים**

כונת חז"ל וזרח השמש עד שלא שקעה שמשו של יהושע זרחה שמשו של עתניאל דף ס עא

מאמר ב"ר ויאמר ה' יהודה יעלה ז"שה יהודה אתה בכל מקום יהודה ראשון שם

כונת רז"ל בקרית ספר שהם ההלכות שנשתכחו באבלו של משה שם עד

רז"ל קטרון זו צפורי וכו' סב ע~ד~{ב}

מאמר תנחומא הובא בילקוט ויעל מלאך ה' והלא פנחס היה וכו' שם עד

כונת רז"ל בקוצים כסוחים סה עב

כונת רז"ל בכושן רשעתים על שתי רשעיות שם

רז"ל ברבה ארבעה דברים טובים היה לו ללוט לחשב את אברהם אבינו וכו' סו עא
תנחומא ויעש לו אהוד חרב ולה ב' פיות שהיה עוסק בתורה שנקראת חרב פיפיות סו עד
רז"ל רות וערפה בנותיו של ענלון היו סז עב
חז"ל אם תלכי עמי לקדש אלך עמך לחצור סח עג
חז"ל בילקוט והוא לחץ את ישראל בחזקה בגדופין ומי היה הגון לדבר ודבורה אשה שם עד
עוד בילקוט בעלה של דבורה ע"ה היה אמרה לו וכו' שם
חז"ל בילקוט והיא יושבת תחת תומר אר"ש בן אבשלום מה תומר זה צילו מועטת סט עב
חז"ל בילקוט מה טיבו של ברק אצל דבורה שם עג
מאמר ס"ה ויאמר אליה ברק אם תלכי עמי מאי קאמר וכו' ע עא
חז"ל אם תלכי עמי לקדש אלך עמך לחצור שם עב
חז"ל שבע בעילות בעל אותו רשע עא עג
מדרש אבכיר ז"שה ידיה שלחה בכישור שם עד
ב"ר ברק היה עיקר וכו' עב עא
מאמר ס"ה פתח ר' אחא ואמר בפרע פרעות וכו' שם עב
מאמר ס"ה תא חזי בשעתא דבעא קודשא בריך הוא למיהב אוריתא וכו' שם עד
מכילתא ר"י בר אלעאי לפי שישראל היו משולהבים מחמת האש וכו' עג עא
מאמר ילקוט ממכילתא כשעמד המקום ואמר אנכי וכו' שם
מדרש שוחר טוב רבי שמואל בר נחמני עלה מבבל לשאל שלשה דברים וכו' שם עג
תנא דבי אליהו יבחר אלהים חדשים השי"ת בוחר בדברים המחודשים שם עד
תנא דבי אליהו צחורות אין צחורות אלא נקיות עד עב
רז"ל צדקות פרזונו צדקה עשה הב"ה לישראל שפיזרם שם עג
רז"ל כל המתייהר אם נביא הוא וכו' שם
רז"ל מן אפרים יצא משעשה שירוש בעמלק עה עא
רז"ל זבולון עם חרף נפשו מה טעם משום דנפתלי על מרומי שדה שם עד
רז"ל ל"א מלכים הלכו עם ססרא ונהרגו עמו לפי שהיו מתאוים למלא כרסם ממימי ארץ ישראל שם עד
כונת חז"ל גבי בריאת האדם מהם אמרו יברא וכו' עו עג
מאמר ס"ה אורו מרוז וכו' תא חזי האי קרא רזא וכו' שם עד
מסכת יבמות פ' מצות חליצה שבע בעילות בעל אותו רשע וכו' עז עג
מאמר הנעלבין ואינם עולבין עח עב

רז"ל לעולם יהא אדם זהיר בתבואה בתוך ביתו וכו' שם עד
פסיקתא א' רי"בל מצות העומר עמדה להם בימי גדעון פה עא
מאמר ילמדנו ולא זכרו בני ישראל את ה' למה לפי שלא עשו חסד צ עא
רז"ל ולמה עמד בהר גריזים וקלל וכו' צא עב
רז"ל לא אמשול אני בכם הס אמרו שלשה דברים והוא אמ' להם שלשה דברים צג עג
רז"ל וירא מלאך ה' אל האשה מכאן אתה למד שאשתו של מנוח צדקת היתה קד עא
רז"ל גדול השלום שדברו הכתובים לשון בדוי וכו' קו עב
רז"ל מ"ר פרשת נשא והוא פליא א' לו המלאך וכו' קז עב
טעם ללקיחת שלמה נשים חתיות צדוניות קח עב
מאמר רבי אבהו פתח בית והון נחלת אבות ומה' אשה משכלת וכו' שם עד
מאמר ס"ה מהאוכל יצא מאכל האי קרא אסמכתא אית לן קי עא
רז"ל ב"ר פ' ויחי ויבקע אלהים את המכתש אשר בלחי רבי לוי ורבנין וכו' קיב עד
רז"ל אלמלא לא נקרא שמה דלילה ראויה היתה שתקרא דלילה קיג עד
רז"ל מאי ותאלצהו בשעת גמר ביאה נשמטת מתחתיו קטו עב
במסכת ~שבת~{סוטה} פ' ראשון שמשון הלך אחר עיניו קיו עא
רז"ל ב"ר רבי אחא אמ' יתן לך ויתן לך אלהותא וכו' קיז עא
רז"ל בילקוט בשני מקומות מצינו כי הצדיקים מבקשים מן הב"ה שלא יספו עם הרשעים וכו' שם עב
מאמר בירושלמי כתוב א' אומר וישפוט את ישראל ארבעים שנה וכתוב א' אומר עשרים שנה וכו' שם עג
חז"ל בבבא בתרא ממ"ש יהודה אלמא מיהודה קא אתי והוא לוי אלמא מלוי קא אתי קיט עב
מאמר בירושלמי פ' הרואה בעון קומי רבי שמואל בר נחמן כומר לע"א היה והאריך ימים על מיכה קכ עב
חז"ל פ' יש נוחלין מי הביאך הלום לאו ממשה קא אתית כו' קכא עב
חז"ל בתנחומא והמה לקחו את אשר עשה מיכה זה שאמר הכתוב לך ה' הצדקה וכו' קכד עב
חז"ל ב"ר גוי וקהל גוים יהיה ממך רבי יודן וכו' עתידים בניך לעשות גוי וכו' שם עג
מסכת גיטין ועוד הא ר' אביתר דאסכים מריה על ידיה קכה עד
אל יטיל אדם אימה יתרה בתוך ביתו קכו עא
כונת אנשי הגבעה לדעת המפרשים קכח עא

**פסוקי תורה**
ואברהם בן חמש שנים ושבעים שנה בצאתו מחרן סו עב
**פסוקי נביאים**
ירמיה לבני עמון כה אמ' ה' וכו' סו עב
מלכים הלרשע לעזור וכו' שם
יחזקאל בלחם וטוב שם הוא למען יזכר בני עמון שם

# שמואל

## א

### שמואל א

#### א

**א**
**ויהי** איש אחד מן הרמתים כוי רש"י ז"ל פי' הכל לפי הסדר משה מסר את התורה ליהושע ויהושע לזקנים וזקנים לשופט ושופט מסר לשופט אחר עד שהגיע לעלי ועלי לשמואל כמו ששנינו וזקנים לנביאים כו' מן הרמתים שתי רמות היו שצופות ורואות זו את זו וי"ת מתלמידי נביאיה אלקנ' לוי היה מבני אביאסף בן קרח נתיחס בדברי הימים אפרתי י"ת בטורא דבית אפרים ומדרש אגד' בן פלטייני אבנימוס אדם חשוב כמו אפריין נמטייה לשון חן ע"כ. ומדרש שמואל ויהי איש כל מקום שנאמר בלשון הזה שקול כשלשים ואחד צדיקים ע"כ. למדו כן מתיבת ויהי בגימטריא ל"א וזהו שאמר כל מקום שנ' בלשון הזה ר"ל ויהי וטעם הסך הזה להיו' שאמרו חז"ל שאין העולם חסר מל' צדיקי' דכתיב כה יהיה זרעך יהי"ה בגי' שלשים לז"א כי זה שקול כשלשים ואחד אף הוא יסוד העולם כיון שהוא שקול כשלשים ואחד אשר השלשים העולם עומד עליהם וזה הוא יותר גדול שהוא כשלשים ואחד צדיקי' ע"כ. ומ"ש ויהי כתב הר"דק ז"ל כבר כתבנו [בתחלת ספר יהושע] כי הו"או תמצא בלשון הקדש בתחלת הדברי' וכן מנהג בלשון ישמעאל ודקדוק מלת ויהי כתבנו שם גם כן ע"כ:
**ולע"דן** כפי שיטת חז"ל ויהי לשון צער הוא ויהי אחרי מות משה ויהי אחרי מות יהושע הדברי' פשוטים שפטירת הצדיקים מן העו' עושה רושם וצער גדול וכאן נאמר ויהי לפנינה ילדים לומר שאז הוכפל הצער לחנה בהיות כי לפנינה ילדים ולחנה אין ילדים כי אז רבתה הקנאה והצער לחנה ובסמו' ב"סד אוסיף בזה גבי ויהי לפנינה ילדים ומ"ש מן הרמתים אחז"ל במסכת מגילה אמר ר' אבהו א' ממאתים צופים שנתנבאו לישראל

כו' נמצא שדרשו מן הרמתים לשון מאתים הר בפני עצמו כלומר הר מתים הר שיש בו מאתים צופים ואלקנא א' מהם ועוד לחז"ל ר' חנינא אומ' הרמתים הבא מבני אדם העומדי' ברומו של עולם ומאן נינהו בני קרח שנא' ובני קרח לא מתו ותאנה בשם רבינו אמרו מקום נתבצר להם בגהינם ועמדו עליו ואמרו שיר' ע"כ. ואברהם בני פיר' שבדרך חז"ל יובן תיבת הרמתים כלומר שמתו עדת קרח ובניו ניצולו ומדקדקים תיבת הרמתים כלומר הר מתים שבני קרח לא מתו וישבו על הר מתים ואלקנה היה מהם ע"כ. ועוד שם לח"ז שיטה אחרת הביאה רש"י ז"ל הרמתים שתי רמות היו שצופו' ורואו' זו את זו וי"ת צופים מתלמידי נביאיה ע"כ. והר"דק ז"ל כתב דברי חז"ל שזכרנו בשם רש"י ז"ל והוסיף לומר וי"אכ ששתי רמות הן והמלה מוכיחה כן שהיא בלשון שנים יהיה פי' מן הרמתים מא' מב' רמות כמו ויקבר בערי הגלעד בשתים תתחתן בי והדומי' להם וטעם צופי' על הרמתים שצופות זו את זו כמו שפירשנו ואפשר לפרש צופים נביאים ומן שזכר עומד במקום שנים כאילו אמר ומן צופים כלומר מן משפחת צופים וכן ת"י מתלמידי נביאיה והוא הנכון כי ממשפחת נביאים היה לוי מבני קרח כמו שמפורש יחוסו בדברי הימים אסיר ואלקנה ואביאסף ואלקנה אבי שמואל מבני בניו של אלקנה בן קרח ע"כ. ומ"ש אפרתי נאמר על כמה פנים נאמר על שבא משבט אפרים או על מה שהוא גר בהר אפרים כמו האפרתי אתה או ע"ש בית לחם אפרת כמו ודוד בן איש אפרתי מחלון וכליון אפרתים מבית לחם יהודה וזהו מיוחס להר אפרים כי לא נוכל לומר אפרתי על שם שבט אפרים כי לוי היה ויש לתמוה אחר שאמר מהר אפרים אפרתי למה ואפשר שאמר (גם) כן לפי שהוא ואבותיו היו גרים שם ועל צוף אמר אפרתי כי נחלתם היתי' שם כי מבני קרח היו ובני קהת היו להם ערים בהר אפרים ולמשפחת בני קהת את שכם ואת מגרשיה בהר אפרים ובדרש מפרש אותו לשון גדולה וחשיבות אפרתי ר"ל פלטייני וי"ת גבירא פליג חולק כו' וקרוב לנז' כתב הר"לבג שנקרא אפרתי על שם הר אפרים וצופים מלשון נביאים או אפשר להיותם מבני צוף שנקרא שמו צופי בס' דברי הימים ויורה על שהם מתייחסים אל צוף מה שאמר אחר זה כאשר בא שאול ונערו הרמתה המה באו בארץ צוף והנה סמך זה הסיפור לב' הסיפורי' הקודמים כי בכל א' מהסיפורים הקודמים היה מה שהגיע מהקלקול בסיבת לוי היה גר בהר אפרים כי הנער הלוי היה גר בהר אפרים בבית מיכה והאיש הלוי בעל הפלגש ג"כ היה בהר אפרים והסכימו עוד השני סיפורים ההם שכבר נסע מבית לחם יהודה מי שבא על ידו הקלקול כי הלוי אשר בבית מיכה היה מבית לחם יהוד' ופלגש הלוי היתה מבית לחם יהודה ומשם נסע הלוי שבאה התקלה על ידו והנה סמך לזה זה הסיפור שהיה איש לוי וגר בהר אפרי' ויצא

ממנו מי שיצאה ממנו טובה גדולה על ידו לישראל ע"כ. וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל ובדבריהם אלה מובן במדרש פ' אמור מדכרין ומניחין ויהי איש אחד מן הרמתים צופים מהר אפרים מדכרין ומשחקי' ויהי איש א' מהר אפרים מיכייהו ע"כ כי התייחסותם זה לזה מצד המקום הר אפרים ולזה נסמכו הענינים זה לזה ומהרי"א ז"ל הוסיף הרחיב שכמו שבענין פלגש בגבעה מצדה ובעלה לוי ומהר אפרים נמשך כ"כ פורענות הנה כאן מלוי אלקנה מהר אפרים ומאשתו חנה יצא מי שקיים העולם נמצא הסמיכות בג' ענינים וכדי שלא נחרף את הלוי' ולא נקלל הר אפרים שממנו יצאה תקלה לעולם אחרי שמשם ג"כ צוה ה' את הברכה ובס' דברי הימים ספר היות אלקנה לוי מבני אביאסף בן קרח ומפני זה יחדה חנה את שמואל בנה לשרת כל ימיו לפני ה' כי קצת הלוים היו בארצותם וקצתם משרתים לפני ה' וזה רצתה אמו שיהיה מן המשרתים ומשמות אבותיו של שמואל נלמוד היותם חסידים ע"ד הנז' במאמר ר' מאיר בדיק בשמיה כי שם אלקנה שקנה האלהים לנחלה לו בן ירוחם המרחם לבריות בן אליהוא אלי הוא בן תוחו בן צוף הם ראשי אבות המשפחה וצוף אפרתי הוא על שם הר אפרים ולכך שמואל בחר ברמה להיות מגורי אבותיו וזכה לנבואה נחלת אבותיו שהיו צופים ונביאים. ובמדבר רבה כל מקום שנא' בו אחד גדול הוא והביאו רבי' ומהם אלקנה ויהי איש אחד גדול בדורו עכ"ל. וסיוע לדבריו ז"ל שאמר ושמו אלקנה ואחז"ל הצדיקים שמם קודם להם עוד כתב מהרי"א ז"ל גבי איש אחד מהרמתים אפשר שהב' נשים שהיו לו כמו שיזכיר האחת היתה מהרמה א' והשנית מהרמה השניה באופן שהיה איש א' מן הב' רמות שצופות זו את זו וביתה של חנה עיקר אצלה אלקנה כי את חנה אהב והיינו דכתיב וישובו ויבואו אל ביתם הרמתה כי שם היתה בית חנה ושמואל קבע שם גם כן דכתיב ותשובתו הרמתה כי שם ביתו כי קבע שם בבית אמו את ביתו ואם נאמר שנקרא האחת הרמתה והאחת רמה יתכן שבית פנינה ברמה ובית חנה הרמתה ולכן יאמר שהיה ביתו של אלקנה ושל שמואל ביחוד הרמתה ולא ברמה.

**ולע"דן** ויהי איש א' מב' הרמות שנתגדל שם בשתיהם ולמד בשתיהם ונעשה איש אחד מיוחד שבעם מתוך מה שלמד בשתיהם וז"ש איש אחד מן הרמתים כי נראה שהיו שתיהם רמות אם במעלה עיירות גדולות של חכמים ושל סופרים ונביאים צופים או יאמר ויהי איש א' הרמתים ונראה הכונה במה שפי' בפסוק איש היה בארץ עוץ כי שם הקושיא הזאת עצמה אבל כיון לומר כי היו באיוב שני זמנים האחד בתחלה שעדיין לא יצא טבעו בעולם ולא שם לו על פני חוצות והשני כאשר גדל ושמו הולך בכל המדינות כי האיש גדול ועל הזמן הראשון אמר איש היה בארץ עוץ איש כל דהו וא"חכ נתפרסם

איוב שמו ובכל הזמני' האלה יחדיו היה האיש ההוא תם וישר כו' ז"ש והיה האיש ההוא דייקא מתחלתו ועד סופו כמו שהרחבתי בכלי חמדה כיוצא בזה אמר באלקנה ויהי איש אחד מן הרמתים ונפרש איש אחד כל דהו ולא מיוחד ושוב עלה לגדולה ועוד מעט והוא בן צופים אשר מהר אפרים ואחר כך עלה יותר ושמו אלקנה וכו' ע"ד ושמו איוב ובכל הזמן היה אפרתי אבגינוס מיוחס אפרתי שמאמר אפרתי חוזר לאלקנה שהיה אפרתי כל ימיו בין בהיותו איש א' מן הרמתים בין כשעלה לגדולה וגם אלקנה בנביאים וצופים מהר אפרים ושמו אלקנה וכו' בכל הזמנים יחדיו אפרתי הוא ומיוחס וחשוב. ובמדרש שוחר טוב הובא בילקוט זה לשונו. ר' פנחס אמר עטרה נתעטר אפרים מיעקב אבינו בשעת פטירתו אמר ליה בני אפרים ראש ישיבה ראש שבט מעולה ומשובח שבהם יקרא על שמך בן תוחו בן צוף אפרתי ודוד בן איש אפרתי ירבעם בן נבט אפרתי מחלון וכליון אפרתים. וצריך לדקדק מה היא עטרה זו שנתעטר אפרים מיעקב אבינו דמהו אומ' בשעת פטירתו דאם הוא מעלה ומוריד בענין או אם הוא סיפור הזמן שהיה בו וקושטא דמלתא שאם העטרה הזו היא שיקראו על שמו הי"לל דאמר ליה בני אפרים כו' גם צריך להבין אומרו בני אפרים ראש ישיבה וכו' שאם חוזר לאפרים א"כ עטרות רבות עטרו ולא אחת וא"כ מהו אומרו עטרה נתעטר אפרים מיעקב אבינו וכו' עטרה לשון יחיד וכאן הזכיר כמה עטרות ראש ישיב' ראש שבט. ועו' מה היא העטרה הזו שיקראו על שמו ומה תועלת וכבוד מדומה בזה. ונראה כי ידוע שהמעלה תאות אל האיש העניו מאד דכתיב ולפני כבוד ענוה וכמו שאחז"ל גבי אפרים והוא הצעיר שלפי שהי' מצעיר ומקטין עצמו זכה לגדולה ביתר שאת על אחיו לז"א ר' פנחס עטרה נתעטר אפרים שלהיות אפרים הגון וראוי לכל כבוד מצד ענותנותו הגדולה עם היותו עמל בתורה לא גבה לבו לכך זכה ועטרה נתעטר אפרי' מיעקב שהוא בהשתדלותו מעצמו זכה ונתעטר מיעקב שהרי ע"י ההכנה שהיתה בו נתעטר בעטרה בהגלות נגלות אלהים בשעת פטירתו שאז יראה כל אדם את שכינת עוזו יתב' לפניו יכרעו כל יורדי עפר ז"ש נתעטר מיעקב אבינו בשעת פטירתו שאז תוסף רוחם של צדיקים כשיגועון ונתעטר מיעקב ששם אותו לראש לפני מנשה כמו שנא' וישם את אפרים לפני מנשה לא שאפרים עצמו יהיה הראש ישיבה וראש שבט אבל צדק בכיוון במ"ש בני אפרים ראש ישיבה ר"ל בני אפרים דע כי כל מי מהבאים אחרי כן שיזכה לגדולה להיות ראש ישיבה או ראש שבט וכו' יקרא על שמך להורות שרוח ענותנותך נוספת בו עד שיזכה לגדולה ההיא בין שיהיה ראש ישיבה או ראש שבט שהוא מלכות או מעלה או משובח שבבני הכל יקרא על שמך להורות שהענוה שבו כמו שהיתה באפרים היא היא שגרמה לו

השררה ההיא מן הטעם הנזכר שהרי בלי ספק לא יזכה למעלה גדולה או קטנה אלא אם כן יהיה מצעיר נפשו ומקטין אותה מאד ומפרט המאמר ומפרש הדברים שאמר אחת לאח' כי ראש ישיבה על אלקנה קאמר שהיה מהצופים שבהר אפרים והיה איש אחד מיוחד ראש ישיבה ועל כן אמר בן תוחו בן צוף אפרתי להזכיר בו אפרים וכנגד ראש שבט מלכות מזכיר ודוד בן איש אפרתי שרצ' להיו' תחלה ראש שבט יהודה ואח"כ בכל ישראל. וכנגד מעולה על ירבעם כי המלכות של בית דוד היא נכונה עם היות שנחלקה וניתן לאפרים מלכות ישראל לירבעם ודוד עבדי נשיא להם לעולם לעתיד לכך אמר מעולה בלבד על ירבעם אמנם משובח אמר על מחלון וכליון כשבאו לשדי מואב שהיו משובחים בפי הכל וזה כבוד וכל כבוד לא נמצא בשום נברא כי אם מצד הענוה כאמור מעין אפרים לכך אמר מחלון וכליון אפרתים ר"ל מעין אפרים נמצא בהם וכיוצא בו שעל כן ראוי שיקראו אפרתים ואם תהיה זו העטרה שנתעטר אפרים אין זר כי עטרה לו לתפארת שכל העולים לגדולה יקראו על שמו לו' שלא זכו אליה אלא מסבת הענוה כאמור כמו שלא זכה אפרים יותר ממנשה אלא לפי שמנשה הבכור ומתנהג בתורת בכור לא כן אפרים כי הוא הצעיר מקטין עצמו כמו יקטן שאחז"ל שיצאו ממנו י' משפחות על שהיה יקטן כשמו מעשיו מקטין עצמו. ומ"ש בן תוחו הובא בילקוט אמ' ר' יוחנן בן תוחו נוטריקון הוא אסף באותיות א"ת ב"ש וכו' ע"כ. וצ"ל שאסף בן קרח היה ולכך רמוז כאן שאלקנה בן תוחו הוא ולאו בפי' אתמר שלא לפגום בכבודו שבא מקרח העומד בגהינם שהרי לא יצא משם עד שא"חכ התפללה חנה עליה' מוריד שאול ויעל כמו שנז' בס"ד:

**ב**

**ולו** שתי נשים כו' מהרי"א ז"ל כתב פי' המפרשים שחנה היתה עקרה ויקשה אצלי למה לא אמר שהיתה חנה עקרה כדכתיב ותהי שרי עקרה. ואני אחשוב שהיתה ראויה לילד אלא שהקב"ה על דרך נס מנע ממנה פרי בטן ויוכיח כן או' וה' סגר בעד רחמה כי סגר ה' אין סגירה אלא בדבר שהיה פתוח והיה זה כדי שתתפלל להשם יתב' והרלב"ג ז"ל פי' כי להיות חנה יותר אהובה ופנינה שנואה ממנו לכך ויהי לפנינה ילדים ולחנה אין ילדים: **ולע"דן** לדקדק או' אחת חנה דהי"לל האחת בה"א כמו האחת אהובה וכו'. ונראה כי חנה אשתו הראשונ' וכשלא ילדה לקח את פנינה שנית וכן מוכיח לשון ושם השני' פנינה ולהיות שאין אדם מוצא קורת רוח אלא מאשתו ראשונ' לכך אמר שם אחת חנה כי אחת היא יונתו תמתו אשתו ראשונה חנה אחת היא לעולם ואפי' אחר שהיו לפנינה ילדים ולחנה אין ילדים והיינו דסמיך ויהי לפנינה ילדים וכו' שאפי' אז שם

אחת חנה ואילו כתיב האחת חנה מובן שאין כונת הכתוב אלא להבדיל בין האחת ובין השנית אבל עכשיו הודיע אותנו היות אחת חנה באהבתו ואפי' שהיו לפנינה בני' עכ"ז במדרגת ב' אצלו ולהכי לא כתב שם האחת חנה ושם האחת פנינה. עו' אפש' שכמו שגבי אלקנה כתב ויהי איש אחד מיוחד בשלמו' כנז"ל כן אשתו חנה שם אחת מה שחנה ג"כ אחת היא מיוחדת בשלמות וכמו שנר' מהסיפור בענינה וכמה הלכו' למדו חז"ל מדבריה כמו שיבא באופן שכונ' הכתו' לו' שאע"פ שאמר ולו שתי נשים אין הכונה ששקולות ושוות הם ששם אחת חנה ואין דומה לה בכל הנשים בכל מין שלמות ואמ' ויהי לפנינה כו' כבר זכרתי שויהי לשון צער שהוכפל הצער מהיות לפנינה ילדים ולחנה אין ילדים היה שבר על שבר. עוד אפשר ויהי לפנינה ילדים ר"ל כולם בשלמות שלא מת א' מהם וזה נמשך כל זמן שולחנה אין ילדי' כי תכף שנולד לחנה בן א' מתו שנים לפנינה וכמו שיבא בדברי חז"ל בפסוק כי פקד ה' את חנה וזהו ויהי לשון צער. ואברהם בני פי' ויהי לפנינה ילדים שהכתוב הגיד מראשית אחרית שלא יהיו לפנינה כי אם שני ילדים כי מיעוט ילדים שנים והשמונה ימותו כנז' בדברי חז"ל בפסוק כי פקד ה' את חנה ואפי' אלו הילדים שנים הנותרים ולחנה ר"ל בעבור חנה אין ראוי להזכירם לילדים לפנינה ז"ש ולחנה אין ילדי' יען שחנה התפללה עליה' שלא ימותו ועל כן ראוי שיקראו על שם חנה כי רבת בנים פנינה אומללה ועקרה היא חנה תחשב כאילו ילדה שבעה עם היות שלא ילדה אלא חמשה ע"כ. ועל פי דרכו או' ויהי לפנינה ילדים על השנים הנותרים כאמור אמר ולחנה אין ילדים ר"ל ולסבת חנה אין ילדים יותר משנים כי כולם ספו תמו על שהיו מכעיסין אותה ואפילו שהיה לש"ש נענשו. עוד אפשר באומרו ולחנה אין ילדים ר"ל חסידות מה שלא היתה עינה צרה בהם אלא היה בעיניה כאלו אין ילדים לפנינה הנזכרת. עוד אפשר שאו' ולחנה אין ילדים של ויהי לפנינה ילדים שאותם הילדים שלפנינה לחנה ובעיניה אינם ילדים כי ידעה שעתידה מדת הדין לפגוע בהם על הכעסתה שנא' וכעסתה צרתה וכו' אעפ"י שהיה לש"ש כדכתיב ורבת בנים אומללה זו פנינה:

**ג**

**ועלה** האיש ההוא וכו' אחז"ל ועלה האיש ההוא נתעלה בביתו נתעלה בחצירו נתעלה בעירו נתעלה בכל ישראל וכל עלוייו לא היה אלא משל עצמו. וצריך לדקדק מהיכא יליף לדרוש ועלה לשון עילוי ומי הכריחם לזה כי ידוע הוא שאנו מחוייבי' לרומם את בית אלהינו ולכך שייך לשון עליה וכן צריך לדעת מהיכא יליף כל אלו החלוקות והיכא רמיזי בקרא נתעלה בביתו נתעלה בחצירו נתעלה בכל ישראל. גם אומרו וכל עלוייו

לא היה אלא משל עצמו מאי קאמר ומהיכא יליף לה. **ונראה** דקשיא ליה מהו ועלה בלשון יחיד כאלו הוא לבדו העולה ואין הדבר כן כי איש וביתו באו ושתי נשיו עמו כדכתי' והיתה מדי עלות' כו' הרי שהית' עולה חנה מידי שנה בשנ' ופנינ' המכעס' אות' עמה וא"כ למה אמר בלשון יחיד. ועוד תיבת האיש ההוא מיותרת. ועוד קשה שתיבת מעירו מיותר' שידוע שהעולה מעירו עולה. עוד הוקשה להם דהי"ל ועלה האיש וכו' מימי' ימימ' שילה או לשיל' להשתחוו' ולזבוח לה' ולמה כת' ועלה האיש ההוא מימי' ימימ' להשתחו' ולזבוח לה' צבאו' בשילה תיב' בשילה האחרונ' כ"ז הכריח' לחז"ל לדרוש תיבת ועלה לשון עלוי כי הוא לבדו שנתעלה כי היה שלם ונתעלה בביתו דהיינו שהשלים את עצמו ואח"כ השלים את זולתו שכניו טוב לצדיק וטוב לשכניו ומזה נמשך לו עוד עלוי יתיר' כי המזכ' את זולתו זכותו תלוי בו וז"ש נתעל' בחצירו ובזה מתורץ יתור תיבת האיש ר"ל נתפש' בהיותו האיש הידוע בש"ט בחצרו ובשכניו וא"חכ נתפשט עוד משלמותו להדרי' אנשי עירו בעבוד' ה' וז"ש נתעל' בעירו ר"ל נתעלה במה שעש' לעירו וז"שה בעירו ואח"כ נתפשט עוד שנתעל' בכל יש' כמו שאז"ל שלא היה הולך בדרך אח' לעול' אלא כל שנה ושנ' היה עול' בדרך א' כדי להדריך את יש' לעלו' ולראו' את פני ה' צבאו' וז"ש נתעל' בכל יש' ר"ל נתעל' עוד במה שעש' בכל יש' שזיכ' את הרבי' וזכות הרבים תלוי בו ואפ' עוד לו' שלמדו זה מהזכירו בסמוך בשיל' שר"ל שתיב' ועלה מקושר' אל תיב' להשתחוו' ולזבוח לו' שממה שהדריך אתישר' להשתחוות ולזבוח לה' צבאו' צבאו' מעלה וצבאו' יש' למט' שזכו ע"י באמצעו' זה ועלה האיש ההוא וכו' שנתעל' בכל יש' ובזה מדוקדק' תיב' צבאו'. או אפ' שאמ' נתעל' בביתו ע"ד משא"זל בפ' חכמות בחוץ תרונה שאפי' אם יסתר איש במסתרי' ללמו' בתור' ה' הנה חכמו' בחוץ תרונ' ומכרז' עליו וז"ש נתעלה בביתו ועלה לשון יחיד נתעלה ואחר כך נתפרסם העילוי בחצרו ואחר כך יצא לו שם טוב בעירו ונתעלה בעירו ואחר כך יצא לו שם טוב בכל יש' ונתעלה בכל ישראל וז"ש תחילה ועלה על ביתו האיש על חצרו מעירו על עירו ומתיב' בשילה מדלא כתי' ועל' האיש ההוא מעירו מימי' ימימ' לשילה בלמ"ד אלמ' העליה הזאת עלו ומעלת שלמו' מקושרת עם להשתחוות ולזבוח שהעילוי הזה מצד העבודה ויראתו את ה' זכה אליה' ואמ' וכל עילוייו לא היה אלא משל עצמו ר"ל לא תחשוב שהעלוי הנז' בפ' יהיה עילוי ומעלה דמיוני' במעלו' המדומות של העה"ז שלפי האמת אות' המעלו' אינ' באד' אלא חוץ ממנו לא כן מעלות השלימות שהם הן בו באד' עצמו דבקו' בשכלו לא יפרדו ממנו לעול' ז"ש וכל עילוייו לא היה אלא משל עצמו ר"ל מעילוי שהוא של עצמו ולא של זולתו וזה למד מתיב' ההוא המיותר' שר"ל

ועלה האיש ההוא שהעילוי לעצמו או אפש' בהבנת וכל עילויו לא היה אלא משל עצמו שהכונ' לו' שהאי' הזה לא קבל מזולתו דעה והישר' אלא כל עילוייו משל עצמו מטוב שכלו וגם בזה מדוקדקת תיב' ההוא שר"ל ועלה האיש ההוא ממנו ומעצמו ממנו פינה ממנו יתד השלמו' נמצ' מדוקדק במאמ' הזה כל הדקדוקי' של היתורי' הנז' בפסוקי' עוד אחז"ל הוב' בילקוט ז"ל אלקנ' ואשתו ובניו ואחיותיו וכל קרוביו היה מעלה עמו לרגל ובאי' ולני' ברחוב' של עיר והית' המדינה מרגשת והיו שואלין אות' להיכן אתם הולכי' ואומ' לבית ה' בשילה שמשם תצא תורה ומצוה ואתם למה לא תבואו עמנו ונלך יחד מיד עיניה' מזלגו' דמעות או' להם נלך עמכם ואו' להם הן עד לשנה הבא' ה' בתי' לשנה אחר' עשר' בתי' עד שהיו כולם עולי' ובדרך שהיה עולה בשנ' זו לא היה עול' בשנ' אחר' עד שהיו כולם עולי' א"ל הק"בה אלקנ' את' הכרעת את יש' לכף זכות וחנכתם במצו' שזכו רבי' ע"י חייך אני מוציא בן ממך שיכריע את ישראל לכף זכות ויחנך אות' במצות הא למדת שבשכר אלקנה יצא שמואל ע"כ. **ולע"ד**ן שבדבריה' אלו יתורץ או' מעירו שהוא מיותר דודאי מעירו היה עולה ולא מעיר אחר' לכך אמ' שלא היה נוסע מביתו אל המסעות אשר לבית ה' אלא היה יוצא מביתו לרחובה של עיר כדי לפרסם עלייתו כדי שיעלו עמו לרגל ויזכו רבים וז"ש ועלה האיש ההוא מעירו שהיו לנים ברחוב' של עיר ולא היה עולה מביתו כאמו'. או אמר מעירו על שהיה מעלה עמו אחיותיו וכל קרוביו וז"ש ועלה האיש ההוא מעירו וכו' כלו' מאנשי עירו וגם קרוביו. ואפ' שמתיב' מעירו מימי' ימימ' למדו שבדרך שהיה עולה שנה זו לא היה עולה שנה אחר' דהשתא ניחא אומ' מעירו מימים ימימ' שר"ל מדי שנה בשנ' היה עולה מעירו מדרך מחודש שבשנ' אח' היה יוצא מעירו מפתח המזרח ובשנה אחר' מפתח עירו המערבי ובשנה אחר' מפתח הדרומי ובשנ' אחר' מפתח הצפוני וז"ש מעירו מימי' ימימ' שמימי' ימימ' הית' מין עלייה מעירו משונה זו מזו. נמצינו למדים מהמא' הזה הבנ' תיבת מעירו. ורש"י ז"ל כתב ועל' האיש ההוא לשון הווה הוא היה עולה ממועד למועד לשילה ובמדרש אגד' בדרך שהי' עולה שנה זו לא היה עולה בשנה אחר' כדי להשמיע את ישר' שיעשו כמותו. והר"דק כת' כרש"י ז"ל גבי ועלה אלא שבימים ימימה כת' שנה בשנ' ורש"י ז"ל כת' ממועד למועד והר"דק הביא דברי המתרגם סיוע לפרש"י ומ"ש מעירו לו' שהיה מזכה מבני עירו לעלו' עמו והביא ג"כ המדרש שהזכיר רש"י ע"כ תורף דבריו. והרל"בג ז"ל כת' ועלה האיש וכו' מימי' ימימ' וכו' והכריע שהפי' הנכון הוא משנה לשנ' וכונת הפ' לומ' שעלה האיש ההוא מעירו ר"ל שעוקר כל אשר לו מעירו מכל וכל ומימי' ימימה מדי שנה בשנה שלא יתכן שבכל רגל יעקר דירתו מכל וכל. ומהרי"א ז"ל הכריע

מימי' ימימ' שהוא שנה בחג האסיף חג הסוכו' שהוא עת שמחה מדכתיב בסמוך וכן יעש' שנ' בשנ' ועם שכפי הדין הנשי' והטף פטורין מן המצו' הזאת של הרגל היה עושה כן על צד היותר טוב להרגילם בעבודה ויראת השי"ת במה שיראו ענייני המקדש ואת מקדשו יראו ועוד שאין לאדם שמחה שלמה כי אם עם אשתו ובניו ובני ביתו ע"כ: **ולע"דן** במ"ש ועלה האיש ההוא דמשמע דהאיש ההוא לבדו העולה והכתובי' מכחישי' זה שמוכיחים שהיה עולה אלקנה ונשיו מידי עלות' בית ה' וכמו שזכרתי למעלה בשם המדרש שאחיותיו וכל קרוביו גם מאנשי עירו רבי' עולים אתו וא"כ איך אמר ועלה האיש ההוא דמשמע הוא לבדו. וכבר נתיישב זה לעיל על פי המדרש אמנם כפי הפשט נ"ל בהקדמ' א' שאחדש והוא כי היתה קדושת אלקנה כ"כ גדולה שמעת צאתו מעירו לא היה מתייחד עם נשיו כלל לכבוד המקדש וקדושתו לקיים את מקדשי תיראו. ואוכיח כן מהפ' שאומרו וישכימו בבקר וישתחו לפני ה' וישובו ויבואו אל בית' וידע אלקנה את חנה אשתו והביא רש"י דברי חז"ל ויבאו אל ביתו וידע מכאן לאכסנאי שאסור בתשמיש המטה ע"כ. ומצאתי לזה קצת סמך שאכסנאי אסור בתשמיש והוא היה מחמיר אפי' בדרכי' אשר בזה אבין אומ' ועלה האיש ההוא מעירו ר"ל שכאשר עלה מעירו תמיד האיש ההוא יחידי ר"ל שלא היה מתקרב לאחת מנשיו שא"כ למה לא נתקרב לחנ' עד שובו אל ביתו מכ"ש את פנינה כי את חנה אהב. ובזה מדוקדק תיבת האיש ההוא ותיבת מעירו ומה שאמר להשתחוות ולזבוח וכו' במדרש רבי אבא בר יוסא בשם רבי יצחק התפלה גדולה מן הקרבנות דכתיב להשתחוות ואחר כך לזבוח ורבנין אמרו תפלה שקולה כנגד כל הקרבנות דכ"ע מודו דבתיבת לזבוח כאלו נזכרו כל הקרבנות מדסתם לזבוח ולא כתב לזבוח שלמים אבל פלוגתייהו היא דתנא קמא סבר דכיון שבפסוק אומר שעיקר עליתו היה להשתחוות דהיינו התפלה שקולה כנגד כל הקרבנות שיש בה השתחוויות ואגב גררה ולזבוח אלמא תפלה גדולה מן הקרבנות ז"ש דכתיב להשתחוות ואח"כ לזבוח שהדבר העיקרי נז' תחיל' וא"חכ הטפל והוא לזבוח אמנם רבנין סברי דשקולה תפלה כנגד כל הקרבנות ודייקי הכי מהפסוק מדכתיב להשתחוו' ולזבוח שאם כדברי ת"ק הי"לל להשתחוו' וזבוח שאז הזבחים טפלים מהזכירם באחרונה אמנם עתה שאומר ולזבוח בל"מד מוכיח שהעלייה שהיה האיש ההוא עולה היתה לשני ענייניים שקולים להשתחוות ולזבוח שהל"מד מורה השואה בעלייתו שהיתה להשתחוות ולזבוח שאם התפלה גדולה לא היה לו לומר ולזבוח בל"מד כאמור. והר"דק ז"ל כת' להשתחוו' להתפלל לפני ה' ולזבוח שם זבח המועד ע"כ והביא המדר' הנז"ל מהופך והכל עול' לענין א' והרל"בג ז"ל כתב פירשו רז"ל להשתחוות להתפלל ואעפ"י שהיה מתפלל

ג"כ בעירו הנה התפלה בבית המקדש יותר נבחרת ואפשר שהיתה השתחויה ממש כי הנכנס שם היה משתחוה כמו שאחז"ל ולזבוח הם שלמי שמחה ושלמי חגיג' ע"כ ומהרי"א ז"ל כתב להשתחוות ולזבוח לה' וכו' ששם היה אז (אהרן) [הארון] והזכיר ג"כ המדרש לא בדרך שהיה עולה שנה זו וכו' והקיש תפלת הזבחי' ע"כ והיא שיט' רבני הנז"ל ומ"ש ושם שני בני עלי הר"דק ז"ל זכרי על הזבחים לפי מה שעתיד לזכור עליה' מה שהיו עושי' בקרבנו' ע"כ. ומהרי"א כתב שכונת הכתוב באו' ושם שני בני עלי להגיד שעם היות שחפני ופנחס היו במקדש והיו לוקחי' הזבח בחזקה ואשר ישכבון את הנשי' הנה עכ"ז לא נמנע אלקנ' מבא שילה שנה בשנה להשתחוו' ולזבוח כי חשש לעבוד' האל ית' ולא חשש לרשעת הכהנים לגודל צדקתו עכ"ל. **ולע"דן** שכונת הכתוב הזה לתרץ קושיא חזקה והיא שאחר שידוע הוא היות אלקנ' לוי למה איש קדוש וחסיד כמוהו לא היה דר שם בשילה בקבע לשורר שם עם הלויים בשירם וזמרם ועז"א ועלה האיש ההוא מעירו מימים ימימה והוא דבר תימ' כמתמיה למה לא יקבע דירתו בשילה ולזה משיב ואו' ושם ב' בני עלי וכו' כהני' לה' ולזה לא קבע דירתו שם אבל הי' עול' מימי' ימימה ואפ' שלתירוץ קושי' זו הקדים בראש הספ' ואמ' צופי' מהר אפרים שלהיותו מעורב עם בני הנביאי' לכך לא קבע דירתו בשילה אלא ועלה וכו' ר"ל להיותה עיר של צופים ונביאים לכך נתחייב שלא היה עולה משם כי אם מימים ימימה מדי שנה בשנ' ועוד טענ' שנית ושם שני בני עלי וכו' שמשנאתם לא קבע שם דירתו כאמור או אפ' שהקושיא שמקשה הפסוק היא למה לא היה עולה כי אם פעם אחי' בשנה מימי' ימימה ולא ג' רגלי' ומשיב כי שם שני בני עלי וכו' ולזה לא היה בא כי אם פעם א' בשנ' לבד ואמ' שני בני עלי וכו' טעם אומרו שני לפי שחפני ופנח' אליב' דרי' יונתן כשרי' היו שאמ' כל האו' בני עלי חטאו אינו אלא טוע' ומדוקד' או' שני בני עלי להשוות' חפני ופנחס כדאמרי' במסכת שבת ושם שני בני עלי חפני ופנחס א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן כל האומד בני עלי חטאו אינו אלא טועה סבר לה כרב דאמר פנחס לא חטא ומקיש חפני לפנחס מה פנחס לא חטא אף חפני לא חטא אלא מה אני מקיים אשר ישכבון את הנשי' מתוך ששיהו קיניה' ולא הלכו אצל בעליהן מעל' עליהן הכתו' כאלו שכבו' א"ר פנחס לא חטא שנאמ' בן אחיטוב אחי איכבוד בן פנחס בן עלי כהן לה' בשילה אפשר חט' בא ע"י והכתוב מייחסו והא כתי' יכרת ה' לאיש אשר יעשנה אם ישׁ הוא לא יהיה לו ער בחכמים ועונ' בתלמידי' ואם כהן הוא לא יהיה לו מגיש מנח' לה' צבאו' אלא פנחס לא חט' ע"כ אשר במאמ' הזה מובן או' שני בני עלי להקיש חפני ופנחס לו' ששניה' שוי' בטוב' וכמו שפנח' כשר הוא מדמצינו לו בן מגיש מנח' אחיה בן אחיטוב וז"ש שני

בני עלי חפני ופנחס שוי' בטוב' אשר לא חטאו אלא כהני' הם לה' בכשרו' אלא מפני ששיהו קיניה' על הנשי' לכך נענשו ולכך נמנע אלקנ' מבא לשם בג' רגלי' אלא פעם א' בשנ' על לא טובה השמועה ולסבר' המסקנ' נ"ל דהיה סובר ב"מש ועל' האיש ההו' מעירו מימי' ימימ' דהיינו חג הפסח שכתו' שם ושמר' את החקה הזאת למועד' מימי' ימימה ככתו' בפ' בא גבי פסח באופן שאלקנה היה חוגג הפסח ואחר שעשה חג הפסח אז עלה מעירו מימי' ימימ' נמצא המועד הבא אחר הפסח הוא עצר' זה הכריחו לרי"בל שאמ' ויהי היו' עצר' ומתוך דבריו למדנו ועלה שהוא אח' הפסח כאמו' ולמסקנ' דפריך בני עלי בני בליעל מתוך שהיה לפנחס למחו' בחפני ולא מיח' מעלי' עליו הכתו' כאלו חטא וכתבו התוס' ופליג א"ר יונתן דאמ' שניה' לא חטאו ע"כל. ולמסקנ' זו או' שני בני עלי לחלק ביניה' ששנים הם במדו' שפנחס צדיק וחפני רשע. או יאמר ג"כ דהשוא' של שני בני עלי במקומה עומד' אלא לגנאי ולא לשבח ולומ' כמו שחפני חטא כן פנחס כיון שלא מיחה הוא כמוהו ושוה לו וז"ש שני בני עלי כלו' שוים הם לרעה:

**ד**

**ויהי** היום ויזבח אלקנ' חז"ל אמ' ויהי היו' רי"בל זה יומו של עצר' ונר' שהכריח לרי"בל ז"ל שהוא שבועו' לפי שהוא יום אח' וז"ש זה יומו של שבועו' כלו' שהוא יום אחד שמזה הוא מוכרח שאינו חג הפסח לפי שאמ' מימי' ימימ' שכתוב בו ושמרת את החקה הזאת למועד' מימי' ימימ' שהוא חג הפסח וכאן נאמ' ועלה האיש ההוא מעירו מימים ימימ' דהיינו שהיה חוגג חג הפסח בעירו ואח"כ עולה שהרי בפסח ז' ימי' הוא וכאן הוא אומ' ויהי היו' בהכרח זה יומו של שבועו' דראש השנ' א"א דאין יום ר"ה יום של זבחי' שלמי' וחילוק מנו' הא אין לך לו' אלא זה יו' שבועו' ורש"י ז"ל והיא יומ' דמועד' ע"כ וכן הבי' הר"דק והרל"בג כת' כאשר זבח אלקנ' זבח השלמי' נתן לפניני' אשתו ולכל בניה ובנותי' מנו' כי כולם היו שם:

**ה**

**ולחנה** יתן מנה אח' אפים א"זל ולחנ' יתן מנה אח' אפים בכפלי' אפים בסבר פני' יפו' כנגד פניני' וילדי' כנגד כל הבני' ד"א היפה שבהם ע"כ וצריך לדקד' מאי קשי' להו עד שדרשו כל הדרשו' האלו בתיב' אפים וצ"ל ההבדל שבין פי' לפי' והבנ' הדברי' שנראי' כדב' שאין לו שחר ונר' דקשי' להו או' מנה א' דמשמ' דא' הית' וא"חכ סותר זה באו' אפי' שהוא כפלי' וא"כ אינו מנה א' לז"א אמ' ראשונ' מנה א' בכפלי' ר"ל מנה אחת היא אבל באיכות' היא שוה כפלי' ז"ש בכפלי' בב"ית ר"ל מנה א' בשווי כפלים ובאיכו' אבל בכמו' לעולם מנה א' היא ואח"כ פי' אפים בסבר פני' יפות דלעול' מנה א' היא ו"מש אפים באיכו' הסבר פני' יפות שהיה נותן אותו לה בפני' צהובו' ואפים לשון פני'

צהובו' וסבר פני' יפות עוד דרש אפים לשון פני' ור"ל פני פניני' וילדיה היה נותן לה מנה א' שתהיה שוה כנגד כל אפים של פניני' וילדיה הנז' בפ' הקוד' אח"כ אמ' כנגד כל הבני' שהוא כמו סבר' אחר' וע"ד תפסת מועט תפס' שלפי שפי' אפים כנגד כל אפים של פניני' וילדיה הנז' בפ' הקוד' ואפ' לדחו' דילמ' אפים דקאמ' קרא כנגד הילדי' הנז' באחרונ' דסמיך ליה טפי דתפס' מועט תפסת לז"א כנגד כל הבני' של פניני' ואלו הפי' מתיחסי' וקרובי' זה לזה לכך לא אמ' בכל א' דבר אחר דמה לי בכפלי' באיכו' השווי ומה לי אפים באיכו' הלב הטוב וסבר פני' יפו' ומה לי אפים כנגד פניני' וילדי' שהוא קרוב לפי' הא' של מנה א' בכפלים ע"כ לא אמ' ד"א שאינו דבר אחר בהחלט לא כן בפירו' האחרון אמר דבר אחר היפה שבהם שהפי' מתתלף מאד מכל הפי' הקודמי' דה"ק מנה א' מיוחדת והיפה שבהם והנבחר' הראויה להתקבל בפני כל אשר יקריבו הם לפני אות' האפים מרוב חשיבות' ויהיה זה הדבר כפרש"י ז"ל שאזכיר בס"ד. נמצינו למדי' ד' פירושי' בתיב' אפי' מתוך המאמ' הזה ורש"י ז"ל כתב מנה א' אפים חולק חד בחיר הראוי להתקבל בסבר פני' יפו' ע"כ. והרד"ק ז"ל כתב ז"ל ולחנ' יתן מנה א' יתן כמו נתן כמו אז יבדיל אז יבנ' יהושע והדומי' להם מנה א' אפים מנה א' נכבד' להשיב אפה וכעסה וכן ארך אפים ארך כעס ע"כ והביא כדברי רש"י ז"ל גם הביא מאמ' אח' הנז' בסיגנון אחר ויש טעו' לשון והביא בשם אביו ז"ל אפים לשון כעס שהי' נותן מנה אחת לבד לחנ' ולכך היה אפים לפי שהש"י סגר את רחמ' ולא היו לה בני' שיתן לה מנו' כמו לבני פנינה והיה לו כעס ועצב בזה לפי שאת חנה אהב והי' מתאוה להיו' לו ממנה בני' וה' סגר רחמ' תרג' יונתן מן קדם ה' אתמנע לה ולד והרל"בג ז"ל פי' מנה א' אפים שהיה נותן לה מנה אח' בעלת שתי פני' ז"ש אפים כאלו תאמר שהיה נותן לה מהנתחים השמני' ומהנתחי' הכחושי' כדי שתבחר מה שתרצ' לאהבתו אות' או יהיה אפים רומז לפני' וירצ' בזה שהית' יושב' לנגדו פני' כנגד פנים להשגיח בענייני' איך תאכל ולזה הרגיש אלקנ' שלא אכלה ע"כ. ומהריי"א ז"ל כת' קרוב ל"מש הרד"ק ז"ל בשם אביו ז"ל כי לחנה יתן מנה א' באפים כלו' בב' יגונו' האי' כי את חנה אהב וה' סגר רחמ' והיה עצב מצד חסרון הבנים מאהבתו והיגון הב' על מה שהית' פנינה מכעסת את חנה וזהו שסמך וכעסתה צרת' וכו'. **ולע"דן** לדקדק שנוי הלשון שגבי פניני' אמ' ונתן לפניני' לשון עבר וגבי חנה אמ' ולחנה יתן לשון עתיד ולמה גבי פניני' אמ' אשתו לא כן גבי חנה ולמה אמ' בניה ובנותי' ולא אמ' בניו ובנותיו כי הבנו' בנותיו והבנים [בניו] כי לא יתכן שהיו לפניני' בנים ובנו' מבעל אחר ומהו או' מנה א' אפים כי אם הית' מנה א' אינה אפים ונר' כי אלקנ' אוהב צדק ומשפט ולכך היה מקדי' לתת לפנינה וילדיה מנות כי אשתו

היא בבחינת שאם הבני' היא ולז"א ונתן לפניו' לשון עבר שתכף היה נותן לפניו'. זאת ועוד שהיא אשתו ביחוד בבחינת הילדים והיה צריך לכל בנותיה מנו' ולחביבו' הבני' ראוי להקדי' לתת לה ראשונ' אמנם את חנה אשר אהב היה מכבד אות' ומחבב' בתת לה מנה א' אפים בכפלי' באופן שמה שהיה פוגם בה באיחור מנותיה שע"כ כתיב יתן מנה וכו' בלשון עתיד להורו' שאחר שנתן לפניו' יתן לחנה גם סדר הכתוב מוכיח כן שהקדי' לפניו' כדי שלא להטיל קנא' ביניהן שמה שפוגם בה בתת לה מנה א' ולצרת' חנ' מנה א' אפי' בכפלי' הנה משגיח בכבוד' בהקדימ' ויהיו שקולו' וכמא' ולו שתי נשי' כלו' ב' נשי' בשוה בכבודן כאמו' עוד אפש' כי בחיי חייתו של הזבח היה מחל' המנו' לבניו ולבנותיו ולפניו' כי יכוסו על השה וז"ש ויזבח אלקנ' וכבר נתן אלקנה לשעבר דהיינו קודם הזבח לפניו' ולכל בניה ובנותיה מנו' שהיה אומ' נתח פלו' לפניו' ונתח פלוני לבני פלו' כי היה משיח עם פניו' כן ושיחי' הילדים ומזה ג"כ היה מייעד לתת לחנ' מנה א' אפי' ר"ל כפלי' לב' סיבו' הא' כי את חנ' אהב והב' כי וה' סגר רחמ' והיא מרת נפש ראוי להחיו' לב נדכאי' בתת לה מנה א' אפים ז"ש כי את חנה אהב וה' סגר וכו' ועוד טענ' ב' שה' סגר רחמ' או יאמ' מנה א' ר"ל א' מיוחד' ומובחר' מב' פני' ז"ש אפים ר"ל ב' פני' היו בזה הפועל הא' כי את חנ' אהב והב' כי ה' סגר רחמ' ואפ' לפר' כי לפניו' אשתו יחדו עם כל בניה ובנותי' לא יתן אלא ב' מנו' דרך משל ב' משקלי' בשר מבשר זבח השלמי' שעם היות' מרובי' לא יתן כ"א ב' מנו' לפניו' ולכל בני' ולכל דייק' שלכולם ר"ל עם היות' מרובי' מנו' ב' לבד נתן שמיעוט מנו' ב' כדכתיב ומשלח מנו' איש לרעהו אמנ' לחנ' יתן מנה א' שיהי' בה אפים בכפלי' כדי שתהי' מנת חנ' כשיעור הב' של פניו' ובניה ובנותיה כי את חנה אהב ולפניו' מכבד' בתת לה ב' מנות שמא בעלמ' אח' לה ואחד לילדיה עם היו' ששתיהן כמנ' א' של חנה. והנכון בעיני כי לפניו' היה נותן מנו' לה ולכל בניה ובנותיה בשוה משקל א' לגולגל' ולחנ' ג"כ היה נותן מנה א' לבד כמשקל כל מנה ומנה משאר המנו' שלא להטיל קנא' בסעודה כי בניו ובנותיו הם אבל הכבו' שהי' עושה לחנ' הוא בתת מנתו אשר לאלקנ' עצמו אל חנה שתבשל חלקו עם חלק' כי את חנה אהב ויאכל עמה וז"ש ולחנה יתן מנה א' לה לעצמ' והיו אפי' כפלי' ר"ל ב' מנו' עם מנתו של אלקנ' ובזה נתיישב אומרו מנה אחת ונתיישב או' אפים שמובן שהוא בכפליי' והבן זה. ובזה מובן אומ' בניה ובנותיה ר"ל כדי שלא תצטער חנה לא היה אוכל עמהם ולא מצהיב להם פנים כאלו הם בניו ובנותיו אלא מתנהג עמם בזרות כאלו הם בניה ובנותי' ולא בניו ונותן להם המנו' ואיננו אוכל עמהם לא כן עם חנה אשר אהב שם יתן חלקו וחלקה יחדיו ולכך היה רואה שחנ' בלתי אוכלת עד שאמר לה חנה

למה לא תאכלי הלא אנכי טוב לך ר"ל הלא אנכי האוכל עמך ומנתך טוב לך זה יותר מעשרה בנים אשר לפנינה שאיני אוכל עמהם כאמור ואולי כיון באומרו אהב ולא כתב אוהב לומר שאמת כיון שזכה להבנות מפנינה היה אוהב אותה תמיד ואולי לזה אמר לפנינה אשתו שהיא אשתו אם הבנים בניו ובנותיו אשר נבנה עמה' ואת חנה אהב כמו אהב לשון עבר כי ה' סגר רחמה או אמר וה' סגר רחמ' שבראות ה' שאת חנה אהב סגר רחמה כדי שיתפלל אל ה' כי מתאוה הוא לתפלתן של צדיקים או כדי שיאהב את פנינ' מצד בניה ע"ד וירא ה' כי שנואה לאה ויפתח את רחמה ואברהם בני פירש ולחנה יתן מנה אחת אפים כלומר בפני כל אחד ואחד מבניו וזהו אפים לא היה נותן לה כי אם מנה אחת לכך היה עושה כך אלקנה כדי שתתבזה היא וה' ראה כי שנוא' היא ויפתח את רחמה ולזה נתן טעם הפסוק כי את חנה אהב כלומ' מצד אהבת' וכך היה מכעיסה מפני שוה' סגר רחמ' ואולי עתה יפתח את רחמ' ע"ד וירא ה' כי שנוא' לאה או אפי' כלו' באף וחימ' היה נותן לה כאלו אינו רוצ' לתת לה והיא ג"כ לוקח' באף וכו' והיא לא ידע' כונתו שלאהבתה היה עושה כך כדפרשי' וכו'.

1

**וכעסתה** צרתה גם כעס כו' פסי' וכעסתה צרתה גם כעס מכעסת וחוזרת ומכעסת מה הוה אמרה (זרות) [זבנת] לבנך (הדה) [רבא] סודר ובמנות נחלוק לבנך קטן אמר רב נחמן וכו' עיין בילקוט. הרי שתקנו חז"ל כפל וכעסתה צרת' גם כעס ותיבת גם שהכונ' שהיתה מכעסת וחוזרת ומכעסת כמה מיני הכעסות הנז' במדרש כנז' שכולם בכללות בתיבת גם לרבות ובכפל וכעסתה גם כעס וכן הביא רש"י ז"ל עוד להם במדרש בעבור הרעימה אמר רב נחמן היתי' פנינ' משכמ' ואומרת לחנה אין את עומד' ומרחצ' פניה' של בניך כדי שילכו לב"ה כו' ובשש שעו' היתי' אומ' לה חנה אין את עומדת ומקבלת בניך שבאו מבית הספ'. ר' תנחו' בר אבא אמר היו יושבי' לאכול היה אלקנה נותן לכל א' ואחד מבניו חלקו היתה פנינה מתכוונת להכעיס את חנה היתי' אומ' לאלקנה תן לזה בני חלקו ולזה בני חלקו ולזה לא נתת חלקו למה בעבור הרעימה על אלהים אמרה לה הק"בה את מרעמת אותה עלי חייך שאין רעמים שאין מטר אחריהם ומיד אני פוקדה שנאמר כי פקד ה' את חנה עכ"ל. וצריך לדקדק מאי איכא בין רב נחמן לרבי תנחום ונרא' דרב נחמן דרש כפל וכעסת' גם כעס כי הכעס הראשון בבקר בבקר משכמת ואומרת לחנ' אין את עומדת ומרחצת פניהם של בניך והכעס השני שאומר גם כעס היינו בשש שעות היתה אומ' אין את עומדת ומקבלת בניך מבית הספר ולהורות שהשני כעסים בענין הבנים האחת בהליכתם והאחת בחזרתם מבית הספר ולכך אמר גם כעס שבתיבת

גם רומז שגם הכעס השני היה מעין האי בבני'. אמנם ר"ת רצה לדקדק או' גם לרבות את אלקנה והוא כי היו יושבים לאכול והיה אלקנה נותן לכל א' וא' מבניו חלקו והית' פנינה מכוונת להכעיס את חנה הית' אומ' לאלקנה תן לזה בני חלקו ולזה בני חלקו ולזה לא נתת חלקו הכונ' בזה שאלקנ' היה נותן לכל א' וא' מבניו חלקו היינו שהי' מכין להם חלק כל אח' וא' מבניו ואומר לפנינה הרי חלק כל אח' וא' מבניך חלקי ביניהם ותני טרף לביתיך וחוק לנערותיך כדי שלא תקנא חנה אמנם פנינה היתה מתכוונת להרעימה והיתה אומרת לאלקנ' תן לזה בני חלקו ותן לזה בני חלקו ר"ל תן אתה בעצמך ועל ידך ולזה בני שלא נתת לי כדי שאתן לו תן לו חלק וזהו שאמרה ולזה לא נתת חלקו כלל אף בידי ולא מידך לידו ובזה מובן כפל תן לזה בני חלקו תן לזה בני חלקו ולזה לא נתת חלקו וכן ניחא נמי שאם כונת תן לזה בני חלקו ותן לזה בני חלקו היינו משום שלא ניתן להם חלק כלל קשה מצד הענין שנראה שאלקנ' היה שוכח מליתן לבנים רבים והוא זר מצד הענין גם מצד הלשון שכבר הזכיר ואמר והיה אלקנה נותן לכל אחד מבניו חלקו ולשון לכל א' מור' שהיה נותן לכל' וא"כ איך יתכן שלא יתן לרבי' מהם עד שתאמ' פנינ' תן לזה בני חלקו ותן לזה בני חלקו ועוד למה משנה בלשונ' תאמ' נא בכול' לזה בני לא נתת חלקו ולזה בני לא נתת חלקו כדמסיק ולזה לא נתת חלקו אלא כדאמרן שאפיי על אותם שנתן אלקנ' חלקו של כל א' וא' בידי' הית' מפקד' שיתנהו אלקנ' ביד הבן וכל כונת' של פנינ' להרעימה ולדרך זה מובן או' גם כעס יותר מלשיט' ר"נ דהשתא קאמר וכעסת' צרת' על פנינ' וגם כעס על אלקנה שהיה נמש' כעס לחנה מתתו אלקנה חלק לכל בן ובן וזהו גם כעס מאלקנ' והית' היא מוספ' כעס על זה הכעס באו' לזה לא נת' חלקו שמרא' היא שבניה מרובי' עד ששכח אלקנ' מתת לכ"א חלקו וגם כעס מאו' תן לזה בני חלקו ותן לזה בני חלקו כדפרישי' שהוא הכעסה שיתן לכל אח' וא' בידו דרך חבה יתירה וזהו גם כעס ואם חז"ל לא כיונו לזה עכ"ז הענין הו' אמיתי בעצמו שאו' גם כעס לרבות אלקנה שהיה נמשך לה כעס ממנו בתתו לכל א' מבניה של פנינה חלקו ולה אין ולד. ונתבא' מתוך המאמ' הזה או' בעבור הרעימ' על האלהי' וא"כ תהי' כונ' פנינ' לש"ש כדי שתתרע' לפני ה' ויפקדנ' ה' כי לשון הרעימ' מלשון רעם ואחר הרעמי' יבא הגש' פקידי' לטוב' הוא אשר נאמ' כי פקד ה' את חנה כי פקד ה' חנה מ"ל את לרבות פנינ' שסיב' פקיד' חנה הית' פנינ' בהרעים אות' על אלהי' ולזה כיון בעל המא' באו' חייך אין רעמי' שאין אחריה' מטר ומיד אני פוקד שנאמר כי פקד ה' את חנה בעד פנינ' הנה שמזה הפסו' יליף נמי שפקדה ה' בעד פנינ' ומ"ש צרת' רש"י ז"ל אשת בעלה פנינ' בעבור הרעימ' שתתאונן ורז"ל אמ' בעבור הרעימ' שתתפלל ולש"ש נתכונ' בעד רחמ'

כנגד רחמה ע"כ. והר"דק ז"ל כתב צרת' פנינה שהית' צרה לה וכן כל שתי נשים לאיש אח' נקראות צרו' לפי שהן אויבו' זו את זו ברוב וכן במשנ' פוטרו' צרותיהן. וב"מש גם כעס כתב כדברי חז"ל ורש"י ז"ל שזכרנו ומ"ש בעבור הרעימה כתב הרעימ' מן רעמו פני' ענין זעף וריי"ש הרעימ' דגושה שלא כמשפט ובא כן כדי לחזק קריא' הריי"ש כמו ק"וף ונתקנוהו מן העיר וזולתו מן הדגושי' לתפאר' הקריא' וי"ת הרעימ' לאקניות' הית' אומ' לפניי דברי' של גדולי בני' כדי שתה' לה קנא' ויכאב לבה בעד רחמ' על רחמ' כמו בעד השלח יעבורו וכפר בעדו ע"כ. ומהריי"א ז"ל פי' וכעסת' צרת' והכעס היה גם כעס לאלקנ' כי את חנה אהב והי' גם כעס לאלקנ' בעבור זה שפנינה הית' מרעמ' ומקצפ' לחנה באמו' אליה כי ה' סגר בעד רחמ' אלו דבריה של פנינ' לחנ' בהרעימ' אות' ואפ' עוד לפר' כי האד' כשיש לו יגון גדול על דבר גדול כשיכעיסוהו בדבר אפי' קטן יעורר היגון הגדול וכן אירע לחנ' כשכעסת' צרת' האויב' אות' גם כעס ר"ל גם כעס כל דהו בדב' זולת עקרי' להקציף אות' בשצף קצף כל דהו אשר ע"י הית' מתעורר הכעס הגדול על כי סגר ה' בעד רחמ' שאותו הכע' המועט שהית' מכעס' אות' הית' מסבב' לחנ' כעס גדול בעבו' כי סגר ה' בעד רחמ' ע"כ תורף דבריו. **ולע"דן** כי הצר' אפי' בהתנהג עם חברת' בהכנע' צר' היא וצר' שמה כ"ש בהכעיס' באופן שהצר' בטבע' כעס א' מתמי' ז"ש וכעסת' צרת' ר"ל כעסת' בבחינ' היות' צרת' ונוסף עוד גם כעס שהית' מכעס' אות' בדברים הנז"ל בשם חז"ל ז"ש גם כעס נוסף על היות' צרת' או אמ' וכעסת' צרת' בהכעסו' הרב' כנז"ל בשם חז"ל גם היה לה לחנה כעס בעבור שגם שהיתה סיב' להרעימ' על השי"ת שהית' מחטיא אות' לקרא' תגר על מדותיו ית' וחנ' אש' כשר' היא ומזאת הבחינ' הית' מצטער' ביות' וז"ש גם כעס בעבור שהיתה פנינ' סיב' להרעימ' ר"ל שתתרע' על כי סגר ה' וכו' זו קשה מכולם. עוד אפש' לפר' זה הענין בסגנון זולתו והו' שנפרש ה"א על הרעימ' ה"א השימו' וידוקד' בזה הדגש שבר"יש הרעימ' באופן שגם כעס היה בעבו' הרעימה הידוע' שהית' מתרעמ' על כי סגר ה' בעד רחמ' או אפש' ונבין אומ' כאן תיב' בעד שלא אמ' כן למעל' אלא סגר רחמ' ויהי' הענין כי למעלה הגיד הפ' הענין לאמתו שה' סגר רחמ' ורצ' לפייס' ולא אמ' בעד כי תיבת בעד כמו בעבו' ואלו אמ' בעד רחמ' מור' שהיה איזו אשמ' חליל' ברחמ' שבעבור סבה זאת וה' סגר רחמ' דרך עונש אמנ' בפ' הזה המדב' בצרת' שכעסתה כמה מיני כעסי' גם כעס גדול מיוחד עולה על גביה' כדי שע"י תתרע' כי הוא חמור והוא שהית' פנינ' אומ' לחנ' כי סגר ה' והסגיר' הית' בעבו' רחמ' ז"ש בעד רחמ' שהרח' עצמו היה סיב' והוא עצמו חייב הסגיר' לפי שחטא

בו בהשיג גבול פנינ' מצד היו' אלקנ' אוהב את חנה היה מתקרב אליה יותר מאל פנינ' וזה גרם לה הסגיר' ז"ש בעד רחמה:

ז

**וכן** יעש' שנה בשנ' רש"י ז"ל וכן יעש' אלקנ' שנ' בשנ' נותן לה חלק מובח' להראו' שמחבבה וצרת' לפי חיב' בעלה שמרא' לה היא ג"כ תרב' להכעיס' ע"כ. והר"דק כת' ז"ל וכן יעש' אלקנ' היה עוש' כן שנה בשנ' לעלו' בית ה' עם ביתו ופנינ' ג"כ הית' מכעיס' את חנה בכל פעם מידי עלות' בית ה' כי בדב' (המעוו') [המנות] הית' מכעסת אותה שהיו לה בנים רבים ולוקח' כנגדם מנו' (ולמה) [ולחנה] לא היתה לה אלא מנה אחת שאין לה בנים שיקחו מנות ובכלל דבריו ששם למה היתה ההכעסה מידי עלותה בית ה' ולא קודם ולא אחר כך כי היתה ההכעסה נמשכת מסיבת המנות של בניה כאמור עד כאן. ומהרי"א ז"ל כתב וכן יעשה על פנינה כן תעשה מידי שנה בשנה כן תכעיסנה והי"וד במקום תי"ו כמו תעשה שנה בשנה והטעם שהיתה מכעסת אותה מידי עלותה בית ה' ולא בזולת הזמנים מובן בדברי חז"ל במה שאמרנו שטן ופנינה לש"ש נתכונו כי לכך היתה מכעסת את חנה מידי עלותה בית ה' כדי שתתפלל אל השי" מידי שנה תבכה ששערי דמע' לא ננעלו וישמע אליה השי" ויפקדה ואפש' לו' עוד כי פנינה היתה ברמה א' מן הרמתים וחנה ברמה שנית ואלקנה היה איש אחד מן השתי רמות הנז"ל ולכך לא היה להם קטטה כי אם מידי עלותה בית ה' ששם היו פוגעות זו בזו ומכעיסות זו את זו ע"כ תורף דבריו. והביא גם כן טעם הרד"ק ז"ל. **ולע"דן** לדקדק או' בבית ה' בי"ת יתירה דהי"לל מידי עלותה בית ה' בבית ה' למה מזה אכריח מה שכתב מהרי"א ז"ל שפנינה לש"ש נתכונה ולכך היתה מכעסת אות' מידי עלות' בית ה' כדי שתתפלל להשי" ויפקדה ע"כ. ובדבריו אלה נבין או' בבית ה' ולא בית ה' כן תכעיסנה שכונת הכתוב לפרט הענין בפרטות שאפי' מידי שנה בשנה לא היתה מכעסת את חנה בשילה כי אם בבית ה' כן תכעיסנה ר"ל בהיותה בבית ה' בתוכו ממש כן תכעיסנה ותיבת כן מורה שכשיעור שהיא עומדת בפנים בבית השי" וכשהיה עומדת קרוב לפתח בית ה' תכעיסנה אבל לא כ"כ אבל כשהיא בחוץ לא מינה ולא מקצתה לא היתה מכעסת אות' כלל כי כונתה לש"ש כדי שתתפלל תכף אל השי" ועל כן בהיותה חוץ מבית ה' לא תכעיסנה כי אם דוקא בהיותה בבית ה' בתוכו כאמור וזה מורה בבית ה' כן תכעיסנה גם תיבת כן ומ"ש ותבכה ולא תאכל מדרש שוחר טוב היתה לי דמעתי לחם יומם ולילה מכאן אתה למד שהצרה משבעת לאדם ואינו אוכל וכן אלקנה הוא אומר לחנה למה תבכי ולמה לא תאכלי מכאן שהצרה משבעת וכו'. וצריך לדקדק מאי קאמר מכאן

שהצרה משבעת לאדם וכו' דפתח בצרה וסיים בבכיה מכאן שהבכיה וכו' ועוד למה להו לחז"ל תרי קראי קרא דהיתה לי דמעתי וקרא דחנה למה תבכי ולמה לא תאכלי. **ונראה** שבעל המאמ' הוקשה לו אומרו היתה לי דמעתי בלשון עבר דפתח כאיל תערוג וכו' כן נפשי תערוג אליך אלהים. צמאה נפשי לאלהים מתי אבוא ואראה פני אלהים תהי לי דמעתי וכו' הי"לל. ועוד דקדק או' היתה לי דמעתי דהי"לל היתה דמעתי לי אם על הדמעה מדבר לכך אמר כתיב היתה לי דמעתי שמרגיש ב' דקדוקים אלו השנים הנז' ומשיב מכאן אתה למד שהצרה משבעת את האדם שהצרה הנז' כן נפשי תערוג וכו' צמאה נפשי וכו' דרך צרה כמבכירה מתי אבוא ואראה פני אלהים הנה הצרה הזאת היא היתה לי דמעתי ר"ל היא היתה גורמת לבכות ולהוריד דמעות וכן היתה לי לחם יומם ולילה שתיבת היתה מושכת עצמה ואחרת עמה היתה לי דמעתי והיתה לי לחם יומם ולילה מכאן אתה למד שהצרה משבעת לאדם ואינו מבקש לאכול ובהצטרף הדמעה אליה מכ"ש שיהיה לחם יומם ולילה עד שהצרה כשיעור הזה שמצטרף אליה דמעה משבעת שבע ממש עד שאינו מבקש לאכול כלל אמנם מכתוב אלקנה לא למדנו משם אלא שהבכיה מאכילה עד שלא תאכל אבל לא שתהיה שבעה כמו על ידי הצרה שהצרה משבעת והבכיה מאכילה אבל לא משבעת שיכולה היא לאכול עדיין ובזה מובן או' למה תבכי ולמה לא תאכלי דקשה דלפי המדרש הזה הי"לל למה תבכי ולא תאכלי דהכל שאלה אחת אבל עתה שאומר שתי פעמים למה למה. למה תבכי ולמה לא תאכלי קשה דמאי בעי בלמה לא תאכלי מפני שהיא בוכה אבל במה שאמרנו שדקדק בלשונו ואמר מכאן שהבכיה מאכילה ולא משבעת ניחא דכיון דמאכילה היא ולא משבעת לכך שאלה שאלה ב' ולמה לא תאכלי כי אעפ"י שהיא בוכה עכ"ז יכולה היא לאכול כל דהו למה לא תאכלי כלל שהרי הבכיה מאכילה ולא משבעת היא כאמור:

**ח**

**ויאמר** לה אלקנה אישה חנה למה תבכי ולמה ירע כו' פסיקתא רבתי למה תבכי שרה שהית' עקרה כך היתה יושבת בוכה אלא רבקה שהיתה עקרה כך היתה עושה ולמה ירע לבבך רחל שהיתה עקרה כך היתה עושה הלא אנכי טוב לך מעשרה בנים אלו עשרה בנים של פנינה עכ"לה. מפשט דבריהם נרא' שרצו לדקדק כפל למה תבכי ולמה לא תאכלי ושלש למה ירע לבבך. ומשיב בעל המאמר שכל לשון מהג' למה למה כנג' אם אחת אבל צריכים אנו לדעת התייחסות עצמי ונראה כי שרה שהית' בוכה על הבני' היה לעיתים ולא תמיד שהרי כתיב ותצחק שרה ולזה אמר כנגד זה ולמה תבכי בהתמדה שהרי שרה שהיתה עקרה ובוכה אבל לא היה הבכי בהפלגה כמו שאת בוכה

וז"ש כך היתה בוכה שלא היה כך בהפלגה גם תיבת יושבת מורה על בכית חנה היותה בקבע יושבת ובוכה תמיד בודאי ששרה לא היתה כך יושבת ובוכה ולמה לא תאכלי כנג' רבקה שמצינו שהיתה מתפללת עם בעלה זה יושב בזוית זו ומתפלל ורבקה נכחו ככתוב ויעתר יצחק לה' לנוכח אשתו ותפלה מבטל הגזרה ולהפכה כעתר הזה שמהפך התבואה בודאי שהיה שם תעניות דברי הצומות בזעקתם וז"ש רבקה כו' כך היתה עושה בבלתי אכול אפי' במועד ה' חלילה לה וכנגד רחל אשר אמר' על בני זלפה שפחתה ותלד על ברכי שזה לב טוב וכן עם לאה אחות' לז"א ולמה ירע לבבך לבלתי התעסק עם בני פנינה שהיה לך ללמוד מרחל וטוב לבבה. עוד אפשר דלמה תבכי ולמה לא תאכלי הכל חלוקה אחת שהרי תולדת הבכיה היא מניעת האכילה וכנז"ל בדחז"ל שהבכיה משבעת וזה כנגד שרה שלא היתה בוכה כדי שימשך שלא תאכל מעולם לא עשתה כך ויש נקודה מפסקת אחר למה ירע לבבך נראה שרצה שהמשיך זה למעלה אחרי רבקה באופן שלא ירע לבבך כנגד רבקה. וכנגד חלוקת רחל אנכי טוב לך מעשרה מבני פנינה שהיו עשרה. **עוד** במדרש שמואל הלא אנכי טוב לך אמר ר' לוי הלא אני טוב לך אין כתיב כאן אלא אנכי א"ל ברייך יהא בחלקיך כ"דא אנכי ה' אלקיך ע"כ. וכונת המאמר לוי שהוכיח אלקנה חנה על מה שהיתה מבזה את המועדות בבכיה וענוי נפש שהרי הוא פריקת עול ה' ומצותיו אשר נצטוינו באנכי ה' אלהיך לקבל עולו ובפרט שאחז"ל שהמבזה את המועדות כעובד אלילים ולמדו כן מסמיכות הפסוקים אלהי מסכה לא תעשה לך וסמיך ליה את חג המצות תשמור ובזה מובן אומרו הלא אנכי ה' אלהיך טוב לך לשלימות נפשך מעשרה בנים ואת מבטלת אנכי ה' אלהיך וכאילו את עושה פסל ומסכה מאחר שאת מבזה את קדושת המועדות ותבכי ולא תאכלי שאת חלק האלילים ויותר טוב שבכייך יהא בחלקי ואמ' מעשרה בנים מכוון לעשרת הדברות שהם נכללים ותלויים באנכי ה' אלהיך וכו'. ורש"י ז"ל כתב הלא אנכי טוב לך ומחבבך יותר מעשרה בנים אשר לפנינה וכן הרלב"ג ז"ל והרד"ק ז"ל בשם התרגום הלא רעותי טבא לך כלומר רצוני אליך ואהבתי אותך טוב לך מעשרה בנים. ומ"ש עשרה בנים אמרו שעשרה בנים היו לפנינה או עשרה הוא כלל חשבון כמו ואפו עשר נשים מעשרה שליטים שהיו בעיר ע"כ. ומהרי"א ז"ל שבראות אלקנה תוגת אשתו חנה דבר על לבה דברי ניחומים ואמר לה חנה למה תבכי שהבכי מיוחד למתים כדכתיב אל תבכו למת ואת למה תבכי האם יש לפניך מת ועוד שהתורה צותה לאכול ברגלים מזבחי השלמים ואת ולמה לא תאכלי בזמן הרגל ועוד צותה התורה בשמחת הרגל והיית אך שמח ואת למה ירע לבבך בזמן

החג ראוי ליטב לבבך ושמחת בחגך הלא אנכי טוב לך מועיל לך יותר מעשרה בנים אשר תולידי ולא זכר הכתוב תשובת חנה ע"כ:

**ולע"דן** במה שאמרו במדרש הנז"ל בפסוק הלא אנכי על אנכי ה' אלהיך כו' כמו שפרשתיו יאמר עתה צעריך אפשר שהוא על עניני העולם הזה הנה מזאת הבחינה אנכי אישך וז"ש ויאמר לה אלקנה והמאמר שאמר לה הוא שהוא אישה ומחבבה וא"כ למה תבכי ולמה לא תאכלי כי אני אישך מתלוה אליך ואם כנגד שלמות הנפש אשר זה תכלית טוב על זה אמ' ולמה ירע לבבך מצד אחריתך לעולם הבא אין לך להצטער כי הקב"ה שבראך ועשאך עקרה נרא' שזה הוא הטוב לך ז"ש הלא אנכי ה' בעיניו נראה לו ית' שזהו הטוב לך ואם כן למה ירע לבבך וזה אפשר שנרמז בדברי המאמר בלשון ברייך יהא בחלקך כלומר הבורא שבראך על זה האופן הוא יהיה בחלק' ועוד שאין אשה מצווה על פריה ורביה ואת כשרה והגונה ומה שביארתי בתחלת הפסוק בביאור המאמר נכון מאד עיין עליו:

**ט**

**ותקם** חנה אחרי אכלה בשילה. רש"י ז"ל אכלה לא מפיק ה"א והאלף חטף קמץ והוא כמו אחרי אכול בשילה ואחרי שתה (בשילה שתה) והלשון נופל בין לזכר בין לנקב' אחרי אכלה לשון פעול כמו לאכלה לשון הפעיל ועלי הכהן יושב אותו היו' ישב על כסא גדול שנתמנה שופט על ישראל על מזוזת כמו (לו) אצל מזוזת והר"דק ז"ל כתב ג"כ כדרש"י שהוא לשון מקור כיון שאין מפיק בה"א ואמר ואפשר כי חנה גם כן אכלה אעפ"י שאמר ותבכה ולא תאכל אפשר כי אחר שאמר לה (בשילה) [בעלה] ופצר בה אכלה מעט ובעל הדרש אמר שתה ולא שתת לא דקדק. ועלי הכהן יושב על הכסא על מזוזת היכל ה' פירוש סמוך למזוזת כי המזוזות הם לחיי השערים לא המפתן וכן ועליו מטה מנשה וכתיב בסטר ספא דהיכלא דה' ויש מרבותינו שאמרו כי אין ישיבה בעזרה אפילו למלכי בית דוד אלא לכהן גדול שנאמר ועלי הכהן יושב על הכסא לא כן בדוד כתיב ויבא דוד וישב לפני ה' פרשוהו שנתיישב עצמו בתפלה ע"כ. וכן פירש הרלב"ג אחרי אכלה כוי ר"ל אחרי האכילה והשתיה אבל היא לא אכלה ולא שתתה כדכתיב ולא תאכל וכמו שאמרה ויין ושכר לא שתיתי ועלי הכהן יושב סמוך למזוזת ה' בעזרה היה יושב דבהיכל אסור ואפילו לכהן גדול ע"כ. וכן מהרי"א ז"ל והוסיף לקח פי' אכלה ושתה כאילו מפיק ה"א וכדברי הר"דק ז"ל שאכלה לחם צר ומים לחץ שהרי כתיב ויין ושכר לא שתיתי אבל לא שללה מים קרים ולחם ע"כ. ובמסכת כתובות דרש ר' יהודה איש נדוריא מנין שאין פוסקים יינות לאשה שנאמר ותקם חנה אחרי אכלה בשילה

ואחרי שתה ולא שתת אלא אכלה ולא אכלת. אנן מדשני קרא בדבוריה קאמרינן מכדי בגווה קא עסיק מאי טעמא שני ש"מ שתה ולא שתת תנא כוס אחד יפה לאשה שנים נוול ג' תובעת בפה ד' אפילו חמור תובעת ואינה מקפדת אמר רבה לא אמרן אלא שאין בעלה עמה אבל בעלה עמה לית לן בה והא חנה דבעלה עמה אכסנאי שאני דאמ' רב יהודה מנין לאכסנאי שאסור בתשמיש המטה שנאמר וישכימו בבקר וישתחוו לפני ה' וישובו ויבואו אל ביתם הרמתה וידע אלקנה את חנה אשתו השתא אין מעיקרא לא עכ"ל. **ולע"דן** לדקדק בפסו' שתיבת בשילה מיותרת. ועוד למה הפסיק בתיבת בשילה בין אכלה לשתה דהי"לל אחרי אכלה ואחרי שתה בשילה. ועוד כפל אחר אחרי. ועוד ועלי הכהן מאי קמ"ל שהרי ידוע הוא שעלי כהן הוא וכל שאר הכתוב מיותר כי מה לנו לידע מקום מושבו. ונראה שכונת הכתוב לומר כשרות חנה וזריזותה לחלות פני ה' שלא נתעכבה זמן רב עד שתאכל בו פעמים רבות באותן הימים הרבים אלא תכף שאכלה בשילה ר"ל בכניסתה לשילה אכלה פעם אחת לבד ואחרי אכלה בשילה ליתובי דעתא מטורח הדרך כי הרעב אסו' להתפלל ולכך אכלה ואחרי אכלה קמה וז"ש אחרי אבלה בשילה דהיינו האכילה הראשונה ולפי שאין ראוי להתפלל תכף לאכילה ושתיה ללכת בגאוה וברמות רוחא לז"א אחרי שאחרי מופלג כדחז"ל בתחלת יהושע שעבר זמן לאכילתה והלכה לבית ה' ואחרי שתה לאלקנה כנז"ל מדמסכת כתובות לכך לא כתב יחדיו אחרי אכלה ושתה אלא עשאן ב' חלוקות לפי ששתה אלקנה כנז"ל ואכלה חנה ואלקנה ולפי שעדיין יש לשואל שישאל שהיה לה להזדרז להקדים ולבא אל בית ה' תכף ומיד לכניסתה ואפילו קודם אכילה כלל לזה נתן עוד טעם ב' והוא שכשבאו לשילה בבקר עדיין עלי טרוד בהקרבת הקרבנות והעבודה ואז בעת ההיא ועלי הכהן יושב ובטל מכהונו לא כן קודם שהי' כהן ומקריב על כן נתעכבה ז"ש ועלי הכהן שלהיותו כהן נתעכבה עד אחרי אכלה כי היתה רוצה להקביל פני זקן להתברך בו בהקבלת פניו וגם שהוא כהן לאל עליון וז"ש הכהן להורות גם כן על מעלת הקבלת פניו והוא טעם שני להזכיר הכהן גם הזכיר המקום שהיה יושב סמוך למזוזת היכל ה' מקום שתוכל היא להתקרב אליו לנשק ידיו לא כן בהיותו בפני' גם להתפלל בתוך ארבע אמותיו באמה החמשית כדי שזכות עלי יסייע להקבלת תפלתה וכמו שלמדו חז"ל ממה שכתוב עמכה ב"הא בסוף תיבה רמז לאמה חמשית וז"ש ועלי שומר את פיה כו' שהיתה סמוכה אליו כאמור. ואולי לא היה מנהגו של עלי לשבת שם על הכסא אלא שאותו היום ה"בה יתי' ויתי' עשה שישב שם לכבוד חנה וז"ש ועלי הכהן ר"ל עם היותו הכהן המתעסק בכהונתו ובלתי יושב אותו היו' ישב וז"ש ועלי הכהן יושב ישב כתיב חסר וי"ו ונסייע זה ממ"ש

חז"ל ישב כתיב שאותו היום מינוהו שופט על ישראל כנז' לעיל ובזה מובן אומרו ועלי הכהן ישב על הכסא וכו':

ו

**והיא** מרת נפש כו' חז"ל פרק אין עומדין שנו רבותינו אין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש מנא הני מילי אמר ר' אלעזר דאמר קרא והיא מרת נפש ותתפלל על ה' וממאי דלמא שאני חנה דהוה לבא מרירא טובא אלא אמר רבי יוסי בר חנינא מהכא ואני ברוב חסדך כו' אשתחוה אל היכל קדשך ביראתך ומסקנא דגמרא מפסוק וגילו ברעדה א"ר אבא בר אהבה במקום גילה שם תהא רעדה ע"כ. שאחרי שלמדנו בכל אדם שאין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש כ"ש חנה בהתחננה שהוסיפ' מינה להיות מרת נפש קוד' התפללה ובזה מובן שהפסיק הפסוק בין והיא מרת נפש לובבה תבכה להודיע שמרת נפש מוכרח קודם עמדה להתפלל שאין עומדין כל העולם להתפלל אלא מתוך כובד ראש והיא מרת נפש כלומר והיא החמירה יותר להקדים מרירות נפש: והרד"ק ז"ל ותתפלל על ה' כמו אל ה' וכן ונתן הספר על יודע ספר כמו אל יודע ספר על שפן כמו אל שפן ע"כ. והר"לבג ז"ל על ה' כעד קדש הקדשים והצד ההוא היה לפני ה' ר"ל מה שיביט לצד מערב שהיה בו ארון ברית ה' והית' בוכה בעת התפלה כי שערי דמעה לא ננעלו ע"כ וכן הביא מהרי"א ז"ל: **ולע"ד** שעם היות חנה מרת נפש על בנים כמשפט הנשים דבעו חוטרא לידא ומרא לקבורה וז"ש והיא מרת נפש אבל עיקר בכיתה היתה על ה' ועבודתו שהיתה רוצה בבן קורא בתורה וכמו שארהיב בפסו' כי מה' שאלתיו. עוד אפשר להרחיב זה גם בתחלת הכתוב שאמר והיא מרת נפש ר"ל היא משונה משאר הנשים שמרירותה הוא ענין נפש לא על ענין גופני כשאר הנשים או יאמר כי המתפלל בכובד ראש ובכיה בלי ספק תפלתו תהיה על הש"י כ"י כמשא כבד עד יעשה לו מבוקשו ויצא כנוגה צדקו וז"ש והיא מרת נפש ועם כ"ז נפנית ממרירותה וכל עסקיה ותתפלל חנה זה גרם להיות התפלה ההיא על ה' כ"י כמשא כבד עד יוציא לאור משפטה וזה על דרך השלך על ה' יהבך עליו ממש ונצטרף לזה ובכה תבכה ששערי דמעה לא ננעלו. או יאמר על ה' כמו על מזוזת היכל ה' שפירושו סמוך כן הרבתה תפלה ותחנונים עד שנכנסה תפלתה סמוך וקרוב ה' לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת ובס' הזוהר פירשו ממ"ש חז"ל בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מלתא אלא במזלא זכותא על מה דאתגליא בסוד התפארת ומזלא על מה דסתימא סוד הבינה והן ב' שמות ההויה שם הויה בנקודת חו"לם זכותא שם הויה בנקודת צי"רי מזלא וז"ש הנני יוסיף על ימיך ט"ו שנה יוסיף בלשון נסתר על עלמא סתימא ועילאה מזלא שבו תלויים החיי' וכו' ובזה אני

מבין היות ט"ו כנגד שם יה שהוא סתימא וזהו ותתפלל חנה על ה' על דייקא ומהרי"א ז"ל הביא מדרש שחנה הטיחה דברים כלפי מעלה ובזה מובן אומרו על ה' רמז להטחת דברים בלפי מעלה כ"י עליו ית' הטיחה דברים מצורף אל תפלתה:

**יא**

**ותדר** נדר וכו' חז"ל ותדר נדר כל מעשיה בכפלים וכעסתה צרתה גם כעס מנתה בכפלים מנה אחת אפים בכיתה בכפלים ובכה תבכה ראייתה בכפלים אם ראה תראה נדרה בכפלים ותדר נדר ע"כ.**ולע"דן** כונת דבריהם כי הם דקדקו כפל ותדר נדר לכך אמרו כל מעשיה בכפלים כמו שמבאר כעסה בכפלי' והכונ' וכעסתה צרתה ומלבד זה היה לה כעס מעצמה וז"ש גם כעס והיא משתי בחינות הא' בטבע שרוצה שיהיו לה בנים כדי שלא להכנע תחת יד צרתה וזהו וכעסתה צרתה והבחינה השנית גם כעס מצד מצות הבנים שזוכה בהם האשה בהוליכתם ללמוד בכתוב תורת אמך וזהו כעסה בכפלים מהשתי בחינות ולכך היה נותן לה בעלה מנה אפים כלומר משתי בחינות האחת כי את חנה אהב כדי שלא תתנאה עליה צרתה והשנית כי ה' סגר את רחמה להפיס דעתה ולא שוה לה ולזה בכיתה בכפלים הא' להיותה גרועה משאר נשים עקרה והשנית מצד העדר השלמות המושג ע"י הבני' ולזה בא בכוון ראייתה בכפלים הבחינה הראשונה אשר היא לשם שמים ולעבודת השם יתב' שזה ראוי שתראה תחלה שכן הית' התפלה שהתפללתי על ה' ועבודתו והבחינ' השנית תראה בעני אמתך ותחוש על הכנעת ועני אמתך ולזה נדרה בכפלים כי היה די כשיהיה הנדר פשוט דהיינו שאחר שיהיה בן ל"ה שנה כשני הלויים בהכנסתם לעבודת הלוים ככתוב בתור' כן שמואל מל"ה שנים ואילך יעלה בית ה' ועד ל"ה תשמח בו חנה אמו אמנ' כעת שנדרה ונתתיו לה' כל ימי חייו הנה נדרה כפול וזהו נדרה בכפלים ולז"א הכתוב ותדר נדר ר"ל נדר כפול היה נדרה זה כאמור ולסברת ר' נהוראי במשנה שסובר נזיר היה שמואל כדברי ר' נהוראי שנאמר ומורה לא יעלה על ראשו כו' ניחא טפי שנדרה כפול הנדר הא' ונתתיו לה' כל ימי חייו לעבוד עבודת משא כלויים והנדר השני נזירות שנאמר ומורה לא יעלה על ראשו וזהו ותדר נדר שני נדרים. עוד לחז"ל במ"ש ותאמר ה' צבאות ברכות פרק אין עומדים א"ר אלעזר מיום שברא הקב"ה את עולמו לא היה אדם שקראו להקב"ה צבאות אלא עד שבאה חנה אמר' לפניו רב"ש מכל חיילות שבראת בעולמך קשה לפניך שתתן לי בן אחד משל להי"ד למלך ב"ו שעשה משתה לכל עבדיו בא עני א' ועמד על הפתח אמר תנו לי פרוסה אחת ולא השגיחו עליו דחק ונכנס לפני המלך אמר מכל הסעודה שעשית קשה לך ליתן לי פרוסה אחת עכ"לה: **ולע"דן** לדקדק ענין המשל שאין צורך בו ואינו

מתייחס עם הנמשל כי מה דחק ונכנס שייך בנמשל ובמה שקדם בפסוק הקודם היות הבנים תלויים במזלא עלמא דסתימא מובן שמתחילה עמדה על הפתח דהיינו פתח עינים זה השער לה' לבא אל המלך בזכותא וכשלא השגיחו עליה נכנסה לפני ולפנים אל עלמא דסתימא במזלא ובזה מובן צורך המשל והיותו מכוון בנמשל. עוד בפסיקתא א"ר יהודה בר סימון א"ר יהוד' אמרה חנה לפני הב"ה רב"שע יש צבא למעלה ויש צבא למטה הצבא של מעלה לא אוכלים ולא שותים ולא פרים ורבים ולא מתים אלא חיים לעולם והצבא של מטה אוכלים ושותים ופרים ורבים ומתים ואינם חיים ואיני יודעת מאיזו צבא אני אם מצבא של מעלה אני לא אהא אוכלת ולא שותה ולא מולידה ולא מתה ולא מתה ולא חיה לעולם ואם מצבא של מטה אני אהא מולידה ואוכלת ושותה ד"א חנה היתה עולה לרגל וראתה כל ישראל אמרה לפניו רבש"ע כל הצבאות הללו לך ואין לי אחד בהם עכ"לה: **ולע"דן** לדקדק מה ספק היה לחנה אם היא מלמטה או מצבא מרום ומה כיונו חז"ל בזה. והיה אפשר לומר שחנה דברה צחות והלצה עם הק"בה במ"ש בפסוק ה' צבאות ר"ל שני צבאות יש לך צבא מרום וצבא תחתון ואם אני מצבא תחתון תן לי בנים ואם אני מן העליונים והיא קושית לא ימנע והלצה זו רמוזה באו' ה' צבאות כאמור. גם בזה מובן אם ראה תראה כפל הראיות אם ראה שאני מהעליונים לא אמות ואם תראה שאני מן התחתוני' הבה לי בנים וז"ש תראה בעני אמתך ונתת לאמתך זרע אנשים כיון שמאנשים אני ולא מצבא מרום מלאכים. נמצא בזה מובן תיבת צבאות וכפל ראה תראה ותיבת אנשים. ובד"א תקנו הב' ענינים מהג' הנז' באופן יותר נאות שאמרה חנה בתיבת ה' צבאות מכל הצבאות הללו יש לך ר"ל שלך הם שהרי באים הם לרגל לכבדך ואין לי אחד בהם ר"ל ואין לי זכות שיהיה לי אחד בהם ובתוכם עובד ה' וז"ש אם ראה כלו' אם במו שהוא האמת שאתה רואה את כל העולים ברגל לכבדך ראוי הוא שג"כ אני בעניי יהי לי חלק א' בתוכם לפארך ולרוממך ז"ש תראה בעני אמתך וז"ש זרע אנשים אפילו א' בהם נקרא זרע. ובזה מובן ארי"בל חנה את הרבית חיילותי גם אני ארבה חיילותיך דכתיב כל אלה בנים להימן חוזה המלך עכ"ל שדקדק באומרו הרבית חיילותי כלומר התכלית שלך לש"ש כשיהיה לך בין העובדים אותי בן אחד אף אני תכליתי יהיה להרבות חיילותיך ולא לכבו' עצמי מדה כנגד מדה. והיינו דכתיב כל אלה בנים להימן שדקדק רי"בל אומרו בנים להימן דפשוט הוא שהם בנים ולא בנות הם ועוד דהי"לל כל אלה בני הימן אבל כיון לו' שהתכלית היה להרבות בני' וחיילות להימן חוזה המלך בדבר האלהים שכן היה דבר הש"י שהתכלית להרים קרן חנה ולהרבות חיילותיה כאמור. עוד לחז"ל בכפל אם ראה תראה במסכת ברכות פ' אין עומדים א"ר

אלעזר אמרה לפני הב"ה אם ראה מוטב ואם לאו תראה אלך ואסתתר בפני אלקנה בעלי ומשקה לי מי סוטה וח"ו שאתה עושה תורתך פלסתר שני ונזרעה זרע עכ"לה:
**ולע"דן** שמלבד קושית הכפל של ראה תרא' והשנוי שלא אמ' אם תרא' או אם ראה ראה דקדקו בפסו' עוד בעני אמתך. גם לשון זרע אנשים לכך דרשו אם ראה הרי טוב ואם לאו על כרחך תראה בעני אמתך שאסתר וכו' זה עני אמתך ובזוי ודלדול ואין אתה עושה תורתך פלסתר שכתוב בה ונזרעה זרע ואל זרע הנז' בסוטה כוני חנה במ"ש זרע כשיש קנוי בין שני אנשים שנסתרה אשת אחד עם חבירו ובמ"ש בפני אלקנה בעלי לומר שמו מוכיח עליו ענין קנוי וסתירה. עוד מסיק בגמרא לרבי דברה תורה כלשון בני אדם אם ראה תראה ובילקוט ד"א אם ראה בצערי תראה בעיבורי תראה בלדתי ע"כ. ומ"ש אמתך אמתך אמרו בפר' אין עומדים א"ר יוסי בר חנינא שלשה דבקי מיתה בראת באשה ואמרי לה בדקי מיתה ואלו הן חלה נדה והדלקת הנר ע"כ. ופרש"י שלש פעמים אמתך כתיב בפסוק ודריש להו לשון מיתה על שם שלשה דבקי מיתה שהיא דבקה למות או בדקי (שנדבקת) [שנבדקת] למות נדה וחלה והדלקת הנר של שבת על שלש עבירות הללו נשים מתות בשעת לידתן וטעמא יהיב במסכת שבת ומ"ש זרע אנשים שם מאי זרע אנשים אמר רב גבר בגוברין שמואל אמר זרע שמשח שני אנשים שאול ודוד ור' יוחנן אמר זרע ששקול כשני אנשים משה ואהרן שנאמר משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו ורבנין אמרי זרע שמובלע בין אנשי' לא ארוך ולא קצר לא אלם ולא חיגר לא סומ' לא הוכס ולא גיחור לא חכים ולא טיפש ד"א אנשים חכמים כד"א אנשים חכמים וידועים כו' אנשים נביאים כד"א וישארו שני אנשים במחנה אנשים גדולים והאיש בימי שאול בא באנשים ע"כ. ומ"ש ומורה לא יעלה מחלוקת רבי נהוראי ור' יוסי דלרבי נהוראי לשון נזירות כמו ומורה דשמשון ולרבי יוסי אין מורה אלא לשון מורא של בשר ודם והקשו עליו והלא לא נתקיים זה שנא' ושמע שאול והרגני וכו' ומסייע לרבי יוסי תרגומו והרד"ק ז"ל כתב ותדר נדר אני תמה איך חל נדרה על בנה שיהיה נזיר ועוי שלא היה בעולם הרי אמרו האיש מדיר את בנו בנזיר ולא האשה מדרת את בנה בנזיר ואפילו באיש לא מצאו טעם אלא אמרו הלכה היא ואם תאמר כי אלקנה עשה הנדר גם כן אחרי ששמע מאשתו זה לא ראינו והיאך הניח הפסוק מלספור עיקר הנדר שהוא אלקנה וזכר נדר חנה שאינו כלום זה רחוק ויותר אני תמה איך לא דברו חז"ל בזה במדרש ולא בגמרא ע"כ. ובמ"ש ה' צבאות הביא דחז"ל שלא מצינו מי שקרא להקב"ה צבאות והוסיף כי מ"ש לה' צבאות בשילה הוא ספור דברים (ממבחר) [ממחבר] הספר שלמד כן מחנה. ובכפל אם ראה תראה דרשו ואין צורך כי כן מנהג הלשון לצרף המקור

עם הכפולה כמו אם שמוע תשמעון וכן נמי גבי עני אמתך ג' פעמים כי כן דרך המקראות לצחות וזכרתני ולא תשכח הכפל לחזק התפלה וכן זכור אשר עשה לך עמלק לא תשכח לחזק המצו' ודרשו חז"ל וזכרתני בזכרי' ולא תשכח את אמתך בנקבות זרע אנשים פי' זכרים ומ"ש ומורה לא יעלה על ראשו מוכיח כי על זכרים אמרה כי לא יאמר זה על נקבות ע"כ. ובשאר הפרטים כתב כדחז"ל הנז"ל ומ"ש ונתתיו להי' שיהא נזיר קדש להי' וי"ת ואמסריניה דיהא משמש קדם ה' ולדעת המתרגם צ"ל שעם היות הלויים נתונים נתונים היינו מבן ל' ומעלה וזה נתון כל ימי חייו ומורה תער כמו ומורה דגבי שמשון. וי"ת דשמשון ומספר ותרגם זה ומרותו ענינו לפי דעתו כמו באלף וקרוב להנז"ל הביא מהרי"א ז"ל והר"לבג ז"ל כתב זרע אנשי' זרע הבא והמתהוה מן האנשים והוא שיהא לה ולד תתנהו להי' כל ימי חייו ומורה לא יעלה על ראשו אם יהיה זכר וכאן רמז שהנודר מן התגלחת כל דקדוקי נזירו' עליו או יהיה הרצון באומרו זרע אנשים מן זכר וזה כי זרע אנשים בשלא ישתנה מזרע הנקבה יהיה הולד זכר וכשישנהו זרע הנקבה תהי' נקב' כמו שהתבאר בחכמה הטבעית שבו ולהר"לבג או' ונתתיו להי' מהנדר ולרש"י ז"ל ונתתיו כו' מכלל השאלה הוא ונתת לאמתך כו' וגם ונתתיו להי' ר"ל תתן לי שיהא ראוי לתתו להי' ומהרי"א ז"ל פי' ונתתיו כדרש"י הנז"ל אבל כתב בהבנת הפסוק כן מגזרת אם ראה תראה שאם ישגיח הש"י יהיה מחוייב שיתן לה זרע אנשי' ואם לא יתנהו יהיה להעדר ההשגח' ואמרה זה לחייב שמפאת הצדק והיושר ראוי שיפקדה אלהים כפי עניה ולחצה וז"ש אם ראה תראה ר"ל אם אתה משיג ותדע עניני הפרטים וזכרתני ולא תשכח את אמתר שלא תהיה לפניך שכוחה חנה אז בלי ספק תתן לאמתך זרע אנשים כלו' זכרים שהוא זרע הנתלה באנשים וכאשר יהיה זה נדרה נדר ונתתיו להי' ע"כ. **ולע"דן** בכפל ותדר נדר שרמז שנדרה חנה בפני אלקנה בעלה והחריש ולא הפר וקם נדרה וז"ש ותדר וע"י שלא הפר לה בעלה נתקיים והיה נדר ובזה נסתלקה תמיהת הרד"ק הנז"ל מההיא דהאיש מדיר את בנו בנזיר ואין האשה מדרת את בנה דהשתא האיש הדיר את בנו כיון שלא הפר או אפשר שאלקנה נדר בפיו והיא ותדר נדר מהכרח יתור נדר והראשון עיקר. ואמר ותאמר ה' צבאות שגוף האמירה שאמרה וטענתה היא ה' צבאות לרמוז אל מה שאחז"ל אם מן העליונים אני לא אמות כו' כנז"ל בדחז"ל ז"ש ותאמר ה' צבאות שגוף האמירה היא ה' צבאות שני צבאות צבא מרום וצבא תחתון ואפשר שרמז אל מ"ש חז"ל מכל צבאות כו' כנז"ל. עוד אפשר דבני חיי ומזוני במזלא תליא מילתא במזלות התחתונים גם כן שאם המזל טוב מה טוב ומה נעים ואם המזל רע צריך שיתגלה המזל הרוחני שהוא השגחת השם ית' הנוראה ונעלמה מעיני כל חי סוד

הבינה לשדד כל המזלות התחתונים וזהו מ"ש הק"בה לאברה' אבינו מאי דעתיך דקאי צדק במזרח אנא מהדרני ליה למערב כי זכותך גדול מאד ואתה למעלה מכל המערכות וז"ש ה' צבאות ר"ל וה' שליט בכל צבאות מעלה שאעפ"י שיורו המזלות ההם להיותי עקר' אתה תשדד אותם ותבטל הוראתם וע"י זה ימשך שראה ר"ל ע"י ראית השגחתך בהם להכניע המזלות מזה ימשך שתראה בעני אמתך. ואפשר עוד ענין זה באופן אחר קרוב לזה והוא שאומר בזאת יודע שאתה ה' צבאות כלומר שליט עליהם הלא הוא אם ראה תראה בעני אמתך ונתת לאמתך זרע אנשים עם היותי עקרה גם מזל רע ואתה תשדדם לעשות כרצונך. ומתוך דברי מהריי"א ז"ל אפשר ללמוד אם ראה שאתה רואה ומשגיח בשפלים בזאת יבחן במה שתראה בעני אמתך כו'. עוד אפשר שאמר אם ראה לפי שאחז"ל שיתפלל על זולתו והוא בכלל שואל על חולה יאמר אל נא רפא נא לפלוני בכלל חולי עמך כי זכותא דרבים עדיף הוא מ"ש דוד זכרני ה' ברצון עמך פקדני כו' וז"ש אם ראה לזולתי לפקדה אנא אגב אותה הפקידה פקדני גם אני ותראה בעני אמתך כו' וכן אחז"ל שכשנפקדה שרה כמה עקרות נפקדו עמה וזכרתני לחז"ל לשון בנים זכרי' כנז"ל. ולי אפשר וזכרתני הוא בפקידה להתעבר ולא תשכח שלא ימות שאם ימות נמצא ששכחת מה שזכרתני וזהו וזכרתני ולא תשכח שיהיה בן קיימא וזה יהיה מצד ראות עני אמתך ומעת ההריון תתן לאמתך חלק זרע שיגדלו אנשים ממנו שיחיו ויתגדלו כאמור. ובזה אפשר להבין גם כן כפל אם ראה תראה בעני כו' שצריך שתראה שני פעמים העוני של אמתך הראיה אחת כנגד וזכרתני ואחת כנגד ולא תשכח אמנם להיותו זרע אנשים חשובי' כפי הפי' הנז"ל זה יהיה דרך מתנה ז"ש ונתת לאמתך זרע אנשי' כי תראה בעני אמתך הלואי יספיק למציאות בנים כל דהו באופן שהיותו זרע אנשים יהיה מתנת חנם מאוצרך הטוב שאחז"ל ואתחנן אל ה' מתנת חנם וכמו שאתה תתן לי מתנה כן גם אני ונתתיו להי' כו' ובכפל שלש אמתות אחז"ל שלש בדקי מיתה שהם נדה וחלה והדלקת הנר שעליהן נשים מתות בשעת לידתן ופרש"י ז"ל בגמרא שדורשי' חז"ל אמתך לשון מיתה וזהו שלש בדקי מיתה. וכאן בנביאים פירש שלש אמתות האמורים במקרא כנגד שלשה דברים שהאשה מצווה עליהן ע"כ שהם נדה וחלה והדלקת הנר שאשה עובדת כאמה להשם ית'.

**ולע"דן** להרחיב הענין בעני אמתך כנגד ענוי הנדות להתרחק מבעלה כמנודה הזה ותטמא בכל אשר תגע והראי' הוא שיהיה עמל הנדות להריון. וזכרתני ולא תשכח את אמתך כמו שאני זוכרת לבלתי שכוח הפרשת החלה שאמרו הראשונים שדבר זה צריך עתה בזמן הזה לאומ' ערב שבת עם חשיכה הפרשתם חלה במקום עשרתם שהיו אומרים

בזמן המעשרות וכמו שאני זהירה וזוכרי הפרשת חלה כן גם אתה וזכרתני ולא תשכח את אמתך במדה שלא עברתי ממצותיך ולא שכחתי ונתת לאמתך זרע אנשים כנגד הדלקת הנר שהזהירות בנר מצוה מחייב היות זרע אנשים תורה אור שכן אמרו במסכת שבת פרק במה מדליקין רב הונא הוה רגיל דיליף ותני אפתחא דאבין נגרא חזי דהוה רגיל בשרגא טובא אמר תרי גברי רברבי נפקי מהבא נפקי רב אידי בר אבין ורב חייא בר אבין רב חסדא הוה רגיל דהוה חליף ותני אפתחא דבי נשיא דרב שזבי חזא דהוה רגיל בשרגא טובא אמר גברא רבא נפיק מהכא נפק מיניהו רב שזבי עכ"לה. וכתבו התוספות הא דהוו רגילי בשרגא פי' הבעל ואשתו לכך אמר תרי גברי רברבי נפקי ולקמן חזיא דהוה רגילא האשה לכך אמר דנפיק חד גבר' רבה בזכותה ע"כ. **ולע"דן** שראיתי כתוב דלמעלה גרסינן בשרגי לשון רבים נר שבת ונר חנוכה לכך אמר תרי גברי רברבי נפקי ולקמן גרסינן בשרגא לשון יחיד בנר של שבת לכך נפק חד גברא רבה ולכל הפירושים למדנו שהזכיר בנר של שבת נר מצוה זוכה לתורה אור לכך אמרה חנה בהתחננה ונתת לאמתך זרע אנשים בזכות שהיא רגילה וזהירה נר של תורה כי נר מצוה ותורה אור ואולי היה אלקנה זהיר גם בנר עם אשתו ולכך שאלה אנשים בלשון רבים. עוד אפשר דרך הלצה בשלש פעמים אמתך גם בכפל וזכרתני ולא תשכח כו' שחנה בחסידותה בשאלה על עצמה שאלה גם לפנינה שלא יארע תקלה בילדיה מפני שהכעיסה את חנה וז"ש אם ראה בצערי צריך שג"כ תראה ותשגיח בזולתי זו פנינ' בעני אמתך כלומר שהעוני שמענה לי אמתך היא פנינה שלשמך כמו שאחז"ל לש"ש נתכונה וע"י זה וזכרתני לי אני חנה ולא תשכח את אמתך זו פנינה שלא תשכחנה במיתת בניה שפחדה חנה שלא יתקיים בה מה שהיה בסופה שנאמר עד עקרה ילדה זו חנה שבעה ורבת בנים זו פנינה אומללה. אמנם ונתת לאמתך זרע אנשים על חנה עצמה והשנים הראשונים אמתך בסגול וזה האחרון בש"בא לסימן שהשנים הראשוני' נאמרו על פנינה ואמתך השלישי על חנה ועם כ"ז לא שוה לה להציל בניה כולם אלא מקצתם. ושאלה מהש"י יתן לה זרע אנשים רבים וא' מהם ונתתיו להי' או חוזר אל תיבת זרע שכולם יתנם להי' ועבודתו:

**יב**

**והיה** כי הרבתה כו' חז"ל במדרש שמואל ר' חייא בשם ר' יוחנן ור' שמעון בן חלפתא בשם ר' מאיר מכאן שכל המרבה בתפלה נענה מיחלפא שיטתיה דרבי לוי דכתיב בכל עצב יהיה מותר ודבר שפתים אך למחסור ר' אבא בריה דרב פפי ור' יהושע דסכנין בשם ר' לוי חנה ע"י שהרבתה בתפלה קצרה ימיו של שמואל שנאמר וישב שם עד עולם עד

עולמו של לויים ד כתיב מקץ חמשי' ישוב מצבא העבודה והא אינון נ"ב אמר ר' יוסי בר אבין ושתי שנים שגמלתו עד כאן.

**ולע"דן** לדקדק מהיכן יליף שהמרבה בתפלה נענה שאין התכלית של הפסוק להודיע אלא שעלי שומר את פיה והיא הרבתה להתפלל ולכך ויחשבה עלי לשכורה ועוד קשה מהיכן מוכיח דמחלפי שיטתיה דר' לוי דלעולם נאמר שהמרבה בתפלה נענה הוא אך בזאת שלא ידבר תועה וטעות ויהיה זריז בדבורו לדבר נכונה וצחות ועוד קשה כי וישב שם עד עולם לא אמרה חנה כן בשעת התפלה אלא אחר שנולד שמואל אמרה כן אם כן לא מיחלפא שיטתיה ולא שייכי הענינים אהדדי הן אמת שממ"ש רבי לוי שע"י שהרבתה בתפלה קצרה ימיו אלמא אין ראוי להרבות וכדכתיב ודבר שפתים שאמרה חנה גרם לחסר ימיו של שמואל ות"ק ס"ל שאריכות בתפלה והרבות בה גורם להיות נענה ומזאת הבחינה הוא דמחלפא שטתיה כו'. ונראה שדקדקו ייתור תיבת והיה די שיאמר ותרבה חנה להתפלל כו' עוד הוקשה להם אומרו כאן לפני ה' מאי שנא ולמעלה אמר ותתפלל חנה על ה' לז"א שכונת הפסוק להודיע שכל המרבה בתפלה נענה וז"ש והיה כי הרבתה להתפלל היה דבר זה מסבת רבוי התפלה שנכנסה תפלתה לפני ה' דהיינו שנענה ולז"א כאן לפני ה' ולא אמר על ה'. עוד אפשר שדקדק יתור והיה די שיאמר ותרבה חנה להתפלל לכך דרשו שענית התפלה שהוא תכלית השמחה שזה רמז בלשון והיה לשון שמחה הנה נתהוית שמחת העניה שנענית מצד כי הרבתה להתפלל שכל המרב' להתפלל נענה ומ"ש מחלפא שטתיה היינו כי מה שהרבתה להתפלל אינו מה שאמרה וישב שם עד עולם שאינו אמור בשע' תפלה ועוד כי לא היה בזה קצרות ימים לשמואל כי אמרה שתשב שם עולם עולמו של לויים ואח"כ ישוב מצבא העבודה אל ביתו ושמח את אשתו ובניו יושב ומורה הוראות לכל ישראל אבל מה שהרבתה להתפלל הוא מ"ש ונתתיו להי' כל ימי חייו שזה גרם קצרות כשאמרה אח"כ וישב שם עד עולם דהיינו עולמו של יובל שזהו ביאור ופירוש למ"ש ונתתיו להי' כל ימי חייו שלא יהיו לו חיים אלא מה שישב שם עד עולם שבשעה שאמרה כן איגלאי מלתא למפרע במה שאמרה כל ימי חייו דהיינו עד עולם עולמן של לויים נמצא שמה שהרבתה בתפלה גרם קיצור ע"י וישב שם כו' ורש"י ז"ל שומר מצפה את פיה עד שתפסוק שכן תרגמו ואוריך לה עד דתפסוק שומר לשון המתנה כמו ואביו שמר את הדבר ע"כ. וכן הר"דק ז"ל שומר לשון המתנה כדרש"י והמתרגם את פיה לראות מה היתה אריכות תפלתה ע"כ. **ולע"דן** לפי הפשט שאמר שאע"פ שהי' מתרבתה חנה להתפלל לא מיחה בה מהיות לפני ה'

לכך ועלי שומר את פיה עד שתשתוק היא מעצמה כי לא יאות לגעור כעומד לפני מ"בו כ"ש בעומד לפני ה' ואעפ"י שחשדה כשיכורה חלק כבוד למקום קדוש:

**יג**

**וחנה** היא מדברת כו' מסכת ברכות פרק אין עומדין אמר רב המנונא כמה הלכתא גברוותא איכא למשמע מהני קראי דחנה וחנה היא מדברת על לבה מכאן שהתפלה צריכה כונה רק שפתיה נעות מכאן למתפלל שיחתוך בשפתיו וקולה לא ישמע מכאן למתפלל שאסור להגביה קולו בתפלתו ויחשבה עלי לשכורה מכאן לשיכור שאסור להתפלל ע"כ: **ולע"דן** שחז"ל דקדקו לשון על לבה שלא אמר מדברת בלבה משמע שהיתה מעוררת את קולה לכוין ומדברת על לבה כי צריך כונת הלב בתפלה. ומדקאמר רק שפתיה נעות וקולה לא ישמע מיותר על כן דרשו וקולה לא ישמע שאסור להשמיע קולה בתפלה אלא שצריך לחתוך בשפתיה וזהו רק שפתיה נעות אבל וקולה לא ישמע שהוא אסור נמצא שדקדקו גם כן לשון רק לחתוך המלות. ואפשר שדקדקו ג"כ לשון לא ישמע דהי"לל לא נשמע אבל אמר לא ישמע שלא היה זה בקרי והזדמן שלא נשמע קולה אלא מצד הדין המחייב כן שקולה לא ישמע שאסור להשמיע ולהגביה קול בתפלה. וחנה היא מדברת על לבה אמר ר' אלעזר בן ר' יוסי בן זמרא על עסק לבה רבש"ע כל מה שבראת באשה לא בראת דבר א' לבטלה עינים לראות אזנים לשמוע חוטם להריח פה לדבר ידים לעשות מלאכה רגלים להלוך שדים להניק דדים אלו שנתת על לבי למה לא להניק בהם תן לי בן ואניק בהם: **ולע"דן** שלפי דבריהם וחנה מדברת דברים על עסקי לבה היינו שהיתה מדברת על עסק דדים העומדים על לבה שלמה הם הדדים אם לא תניק בהם. עוד אפשר שדקדקו בפסוק תיבת היא כי די שיאמר וחנה מדברת על לבה לזה אמרו שאמרה חנה כל מה שבראת באשה לא בראת דבר אחד לבטלה כו' שזה רמז באומ' וחנה היא מדברת שדבריה הם שחנה היא כלומר שהיא בכל מה שנברא בה הוא לצורך עינים וכו' כל זה נכלל בתיבת היא אבל דדיה שהם על לבה אין בהם צורך שהרי אין לה בן להניק ועל כן מדברת על הדדים שעל לבה שהם מיותרים בה. וממ"ש הכתוב על לבה לרמוז אל הדדים כנז' מוכרח הוא שגם בכלל התרעומת הזה על היות הדדים לבטלה ותרעמה בצחות שא"כ למה זה דדיה היו על לבה ולא למטה כבהמות שהרי חז"ל אמרו שדוד ינק משדי אמו ואמר על זה שירה על שעשה לה דדים במקו' בינה למעלה על לבה כדי שלא יסתכל בערוה ושלא יינק ממקום הטנופת אבל מי שהיא עקרה כמוה לא היה להיות הדדים במציאות כיון שאין בהם תועלת ההנקה גם אין מקומם על לבה כיון שאין לה בן לא שמא יסתכל איכא ולא שמא ינק איכא באופן שהן שתי קושיות

האחת מציאות נתינת דדים והשנית על לבה ואל שתיהן רמזה באומרה דדים אלו שנתת על לבי למה כו'. ומ"ש ויחשבה עלי לשכורה מהריי"א ז"ל שמהיות עלי שומר את פיה ומעיין בכמות התפלה ואריכותה גם באיכותה שקולה לא ישמע ומכל הצדדין האלה ויחשבה עלי לשכורה ע"כ. ורש"י ז"ל עלי לשכורה שלא היו רגילים להתפלל בלחש ע"כ. והרד"ק ז"ל מדברת על לבה מכוונת את לבה בתפלתה כתרגומו כד מצלא על לבה. והוא בכלל דחז"ל הנז"ל בסמוך. **ולע"דן** לדקדק כפי הפשט או' וחנה היא שתיבת היא מיותרת אבל הכונה לפי שכמה פעמים שהשפתים נעות מאליהם לבד לזה אמר כאן שחנה היא היא המדברת עיקר הדיבור השכליי והכונה באופן שהשפתים לא היו עושים כל התפלה רק תנועת שפתים ז"ש רק שפתיה נעות אבל חנה היא המתפללת בכונה מצטרפת אל השפתים וז"ש רק שפתיה נעות בלבד והעיקר היא חנה מדברת על לבה שהוא הכונה. עוד אפשר שאמר רק שפתיה נעות שלשון רק למעט הוא בא שלא היה נשמע קולה רק שפתיה נעות לבד לא משמיעות קול וכמו שמסיים ואומר וקולה לא ישמע כי אסור להגביה קול בתפלה:

**יד**

**ויאמר** אליה עלי וכו' חז"ל פי אין עומדין מכאן לרואה דבר שאינו הגון בחבירו שחייב להוכיחו ע"כ. והר"דק ז"ל כתב עד מתי תשתכרין עד מתי תראי עצמך כאילו את שיכורה שאת מתנועעת בשפתי פיך אין דבריך נשמעין הסירי יינך מעליך והתפקחי כי את נראת כשיכורה ואין את עושה כשאר המתפללין שאומרין בקשתם בדרך שתוכל לשמוע ואעפ"י שלפעמים המתפלל אומר דבריו בחשאי קצת א"ה צועק ומתפלל בקצת דבריו גם כן ואת הרבית בתפלה כ"כ ולא נשמע קולך ומתוך כך נר' כי שכורה את וי"ת עד מתי משתטיא דלא תפיגין ית חמריך מניך ע"כ. ובדבריו אלה מובן אומרו תשתכרין ולא אמר תשכרין מורה כדבריו ז"ל עד מתי תראי עצמך כאילו את שכור' ומהריי"א ז"ל כתב שלפי שאלקנה היה בא שמה מידי שנה בשנה ועלי אוהב אותו ולפי שפעמים ראה כן בחנה על כן אמר לה עד מתי תשתכרין ולא אמר כן על העבר כי אם על העתיד וז"ש עד מתי תשתכרין לעתיד תמיד איעצך שראוי לך לעשות גדר אפי' מיין כל דהו ז"ש הסירי את יינך מעליך וכיון שתלכי אל קצה האחרון למנוע עצמך אפילו מכל שהוא תבואי אל המצוע לבלתי השתכר ובזה מובן כפל עד מתי תשתכרין הסירי את יינך מעליך ע"כ תורף דבריו. **ולע"דן** בטעם הכפל דהכי קאמר עד מתי תשתכרין שהיא מדה פחותה ואם נכשלת בשכרות ראוי שבשכלך תכלכלי מחלייך שתפיגי יינך בשינה או בדרך מיל

שאחז"ל שיין מפיג אם הוא עד כדי רביעית ז"ש הסירי את יינך מעליך דמשמע שאחרי היות היין עליה תסירהו וכן ת"י הלא תפיגין ית חמריך מניך:

**טו**

**ותען** חנה וכו' פ' אין עומדין אמר עולא ואיתימא רבי יוסף בר חנינא אמרה לו לא אתה אדון בדבר זה איכא דאמרי לא אדון אתה בדבר זה לא שכינה ולא רוח הקדש שורה עליך שדנתני לכף חובה ולא דנתני לכף זכות מי לא ידעת דאשה קשת רוח אנכי ויין ושכר לא שתיתי אמר ר' אלעזר מכאן למי שחושדין אותו בדבר ואין בו שצריך להודיעו עכ"לה. וראוי לדקדק מנא להו ז"ל למדרש כן לא אדוני לא אתה אדון בדבר זה. ועוד מנא ליה תרתי לאיכא דאמרי לא אתה אדון בדבר זה ולא שכינה ולא רוח הקדש שורה עליך ומאי קאמר מי לא ידעת וכו' שנראה שמפרש הפסוק כתמיהה לא אדוני אשה קשת רוח אנכי בתמיהא ומי הכריחם כן: **ולע"דן** דקשיא ליהו כפל ותען ותאמר ועוד קשה דאם כונת לא אדוני כפשוטו לא שתיתי שכר קשיא תרתי חדא דא"כ אומרו ויין ושכר לא שתיתי מיותר שכבר נכלל זה במאמר לא אדוני אם הכונה לא שתיתי יין ושכר ויקשה ג"כ למה סתם בתחלה לא אדוני ואח"כ מפרש מה שאמרתי לא אדוני היינו ויין ושכר לא שתיתי. ועוד קשה דהי"לל אדוני לא כי אשה קשת רוח אנכי כו' לעומת זה דרשו שענין לא אדני הוא שא"ל לא אתה אדון בדבר זה שלא הבנת האמת ובזה מובן או' לא בתחלה וא"חכ תיבת אדון להכחיש אדונתו שלא אדון אתה בדבר זה ובזה מובן כפל ותען ותאמ' לא אדוני כו' שענתה לו התנצלות ותאמ' לו קנטוריא הקנטוריא הוא ותאמר לא אדוני לא אתה אדון ומ"ש ותען היינו אשה קשת רוח אנכי כו' ובזה מובן שהוצרך לומר אח"כ ויין ושכר לא שתיתי והאיכא דאמרי דייק דהי"לל לא אדון הכנוי למה אבל באו' לא אדני דריש כשם אדני" שהוא קדש ולשון שכינה שהו' שם אדנות כאמור. וטעם כפל הדברי' שדנתני לכף חובה ולא דנתני לכף זכות הכי קאמר בריא לי שלא שרתה עליך שכינה ולא רוח הקדש מב' פנים נתברר לי זה הא' שדנתני לכף חובה ואילו היתה רוח הקדש בך הנה היתה מגלה לך האמת ולא היית' דנה אותי לכף חובה בדבר שאין בי. זאת ועוד כיון שלא דנתני לכף זכות העון הזה כדאי לסלק רוח הקדש מעליך ז"ש לא אדני לאיכא דאמרי לשון קדש הוא כאמור ואמר מי לא ידעת כו' דהי"לל כי אשה קשת רוח אנכי אם הוא נתינה טעם אבל כיון שהוא לשון תמיהה שמתמהת עליו ואומרת טענה מספקת למ"ש לא אדון אתה בדבר זה ולא שכינה ולא רוח הקדש כי מי לא ידעת כו' דהיה לך לדעת כ"ז ובפרט מהיותך מכיר אותנו שהרי מידי שנה בשנה אנו באים כאן ומודעת זאת היותי חשוכת בנים ואולי המאמר מפרש ויין ושכר

לא שתיתי מקושר עם תמיהת מי לא ידעת שכל זה בכלל מי לא ידעת שאשה קשת רוח אנכי ויין ושכר לא שתיתי שכל זה היה לך לידע שלא שתיתי יין ושכר ושאש' קשת רוח אנכי וההכרח לפירוש זה יתור ויין ושכר לא שתיתי שכבר נכללו דברים אלו בכלל לא אדני לא אדון אתה בדבר זה שחשדתני בששתיתי יין ושכר אלמא שלא שתת יין ושכר אם כן למה חזרה לומר עוד ויין ושכר לא שתיתי אלא ודאי הכל בכלל התמיהה על מי לא ידעת שאשה קשת רוח אנכי ובכלל מי לא ידעת אני תמה מי לא ידעת שיין ושכר לא שתיתי. ונתבאר המאמר כנז' ונתבאר הכתוב כפל ותען ותאמר ויתור ויין ושכר לא שתיתי שכבר נכלל באו' לא אדוני. ורש"י ז"ל כתב כדברי המדרש ובאר לא אדני לא אדון אתה בדבר זה גלית עצמך שאין רוח הקדש שורה עליך שתדע שאיני שכורת יין ומאו' ויין ושכר לא שתיתי אחז"ל אמר ר' אליעזר מכאן לחושדין אותו בדבר ואין בו שצריך להודיעו ע"כ. והרד"ק ז"ל כתב לא אדוני איני שכורה כמו שתחשוב אלא אשה קשת רוח אנכי רוחי קשה עלי מרוב צרתי וסמיכות קשת רוח כסמיכות נובלת עליה מגולחי זקן קרועי בגדים והדומים להם ויין ושכר כתרגומו חמר חדת ועתיק וכן בדרש יין זה יין חדש שכר זה יין ישן ויתכן לפרש שכר הנעשה מהפירות ואשפו' נפשי ברוב התפלה כאילו שפכה נפשה כמו שפכו לפניו לבבכ' וי"ת ואמרית על כן נפשי כאילו קדם ה' וכן כתב הרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל פירש שהמקרא מסורס כאילו כתוב אדוני לא אשה קשת רוח אנכי כו' והכונה שהיה אפשר לחשוד אותה בריבוי דבריה לא' מב' דברים או שהיא אשה קשת רוח ואשת מדינים וזה שללה באו' לא אדוני אשה קשת רוח וכו' כלו' איני אשה קשת רוח אנכי וגם לא נמשך זה משתיית יין ושכר כי יין ושכר לא שתיתי אכן היה זה הגדת דברי תפלתה בכל רצונה בתכלית הכונה הנכונה ז"ש ואשפוך את נפשי לפני ה' שיספיק היות לפניו ית' ולא לפניך שאין מהראוי שהתפלה תשמע לבני אדם וז"ש ואשפוך את נפשי לפני ה' ע"כ. **ולע"דן** שכונת הכתוב לו' שכאן היו ב' דברים הא' עניה והתנצלות על החשד שחשדה לשיכורה ועליו אמר ותען חנה שבחלק העניה עשתה כחנה הכשרה והענין הב' הוא ותאמר לא אדוני שהטיחה דברים קשים לפניו לא אדון וכו' על כן לא ערבינהו לומר ותען ותאמר חנה אלא אמר ותען חנה ותאמר ואמרה אשה קשת רוח אנכי ומרוב צערי אני כשיכורה ולא מיין אלא כשיכור מי רוש ולא תירוש והוא המבלבל דעתי עד שהייתי בעיני אדוני כשיכורה כי חלילה לי לשתות יין אפילו כל דהו דשתוי אל יתפלל ובדיעבד תפלתו תפלה ז"ש ויין ושכר לא שתיתי אפילו שתיה ואשפוך נפשי ר"ל חלילה לי משתות יין ושכר ושפוך נפשי לפני ה' שהוא אסור באופן שמאמר ואשפוך נפשי מקושר עם יין ושכר לא שתיתי ואשפוך שלא עשיתי שני

העניינים האלה יחדיו שהם סותרי' זה את זה שתיית יין ושפיכת נפשי לפני ה'. ובמדרש אשה קשת רוח אנכי כי צרתי מתקשה בי ע"כ אולי דקדק יתור תיבת אשה כי די שיאמ' קשת רוח אנכי אבל כיון לומר אשה על צרתה פנינה שממנה נמשך היות קשת רוח אנכי מרוב הכעסותיה ז"ש המאמר כי צרתי מתקשה בי. ובמדרש שמואל ר' חגי בשם ר' יצחק מאותן שקשים לקבל מתנותיהן אני כגון שרה וחברותיה ע"כל. וביאור דבריהם ז"ל הוא כי הצדיקים קשים לקבל מתנותיהן שנותן להם הש"י שהק"בה אינו נותן להם עד שיפצירו וירבו תפלה לפי שהוא מתאוה לתפלתן של צדיקים ככתוב השמיעני את קולך כו' כשרה וחברותיה שלא נפקדו אלא בתפלה רבה ותחנונים וכמ"ש חז"ל כן גם אני ממינם ולזה הוכרחתי להפציר והרבות תפלה וזהו ואשפוך נפשי לפני הש"י שפיכה ככה על התפלה ודקדק המאמר הזה בפסוק יתור תיבת אשה שהכונה לומר אשה על שרה וכיוצא בה מחברותיה רבקה ויעתר יצחק לה' לנוכח אשתו כי עקרה וכו' כאילו אמרה כי כאשה קשת רוח שקשה רוח נדיבה יתי' ויתי' לתת לה ולכיוצא מתנות כן גם אנכי קשה לקבל מתנותי עד שואשפוך נפשי לה':

**טז**

**אל** תתן את אמתך וכו' חז"ל מכאן לשיכור המתפלל כאילו עובד ע"א דכתיב הכא לפני בת בליעל וכתיב התם יצאו אנשי' בני בליעל מקרבך מה להלן ע"א אף כאן ע"א. וצריך להבין מה שייכות זה לזה ועוד לפי דבריהם אלו מאי קאמר לפני בת בליעל הי"לל לבת בליעל לפני למה לי. **ונראה** לע"ד כי השכור המתפלל דומה כמי שאין לו אלוה כיון שלא נתיירא להתפלל כאיש אשר אין לו עול אדון וזהו בליעל בלי עול ושם נאמר אנשים בני בליעל בע"א מה להלן ע"א אף כאן ע"א ר"ל דומה בדומה הוא כיון שאין פחד אלהים לנגד עיניו ואמ' לפני בת בליעל לומר שהבת בליעל עומדת היא אחריה והיא לפניה כלו' שאין ההבדל בינה לבין הבת בליעל אלא שהבת בליעל לאחור מעט וזו לפניה אבל קרובות הם זו לזו להיותן דומות זו לזו מה זו ע"א ובליעל אף זו ע"א. ורש"י ז"ל כתב ז"ל. אל תתן את אמתך כלפי שאמרה לו דבר קשה חזרה ופייסתו שלא יתננה הפקר ובזיון לפני צרתה בת בליעל כי מרוב שיחי דברתי לפניך קושי שיחי יש מקומות שהוא לשון אנינות לב ד"א מרוב שיחי כתרגומו מרוב מסגי אקניות וארגזותי אוריכית בצלו עד כען. כעסי שצרתי מכעסת אותי אל תתן כמו אל תתנני בנפש צרי ע"כ. והרד"ק ז"ל כתי' לפני בת בליעל כלו' אל תחשוב שאעמוד שכורה לפני ה' כבת בליעל ע"כ. והביא דברי המתרגם לא תכלי' ית אמתך קדם בת רשיעא שדברי המתרג' נוטים לדברי רש"י ז"ל שאמר בת בליעל על פנינה כנז"ל. והר"לבג ז"ל כתב אל תתן את אמתך ראויה

להיות בת רשע והרצון בו שלא יתננה כבת בליעל כי אשר הם במדרגה אחת מהצדיק או מהרשע ראוים שישבו יחדיו להסכמת' בתכונה ההיא ולזה הם אוהבים זה את זה ומתחברים יחד ולא דברתי בסבת שכרות אלא בסבת רוב צרכי להתפלל לש"י ז"ש מרוב שיחי ועוד סבה שנית וכעסי שמכעסת אותי צרתי דברתי עד הנה להשיג רצוני מהשם ית' ולהשקיט המית לבבי מן הכעס כי דאגה בלב איש ישחנה ישיחנה לאחרים שאחז"ל ע"כ. ומהרי"א ז"ל פירש אל תתן את אמתך כבת בליעל לחשוד אותי כזדונית שמרוב שיחי וכעסי דברתי עד הנה אל תחשדני בזה שדברתי עד הנה בדבר כעס ושיחי כי באמת לא דברתי אלא בשפיכת נפשי לפני ה' לא מרוב שיחי וכעסי וזדוני דברתי והרב בעל העקידה ז"ל בשער ב' אל תתן את אמתך לפני בת בליעל וכו' וזה כי מפני שהיא יצאה ממדת המוסר לחרף צרתה בפניך בקרותי אותה בת בליעל וכמו שאחז"ל איזהו אפיקורוס המבזה חבירו בפני תלמיד חכם ראתה להתנצל מזה ואמר' כי מרוב שיחי וכעסי דברתי כו' שודאי הכעס הביאני לזה מצד מה שאמרת אלי עד מתי תשתכרין כו' כי המאמר הזה בזה אותה לפני צרתה ונתנ' לחרפה וקלס לפניה השמח' לאידה כשתשמע שהסיר עלי תפלה ממנה ותשאר עגונה ורמזה לו בזה שהוא היה תחלת החטא ההוא אצלה ועליו למחול עכ"ל.

**ולע"דן** אל תתן את אמתך כאילו לפני בת בליעל נתגדלתי כיון שלא הדריכתני אמי במוסר והוא שלא לדבר קשוי לפני גדול הדור כמוך כי מרוב שיחי וכעסי דברתי עד הנה ואין אדם נתפש על צערו ואין אשם בתרבות שלי כלל. או יאמ' שהבת בליעל היא הזונ' ואפי' הכי מוליכה היא לפניה אשה יותר עזה בפניה לסרסורית ולזה אמר' חנה אל תתן את אמתך כעזה זו שלפני בת בליעל הנז' כיון שהעזתי פני לדבר לפניך עזות כי אין זה מעזות פנים אלא מרוב שיחי וכעסי דברתי עד הנה אם כן אל נא תתן אותי לפני בת בליעל:

**יז**

**ויען** עלי ויאמר כו' פי' אין עומדין א"ר אלעזר מכאן לחושד בחבירו דבר ואין בו שצריך לפייסו ולא עוד אלא שצריך לברכו שנא' ואלהי ישראל יתן את שאלתך אשר שאלת מעמו ע"כ. ובמדרש שמואל ויען עלי ויאמר לכי לשלום שלמא מן דידי שלמא מן בריך ואלהי ישר' יתן את שלתך כתיב אמר לה הבן הזה שאת עתידה להעמיד הרבי שלל עתיד לשלול בתורה עכ"ל. **ולע"ד** נראה לדקדק מנה להו שלום מן דידי שלום מן ברייך דילמא מן דידי דוק' מן ברי' מנא ליה אבל דרשו כפל ויען ויאמר ויען לכי לשלום על שלמא מן דידי פיוס על החשדה שחשד אות' אמירה מחודשת ודרך נבואה א"ל לכי

לשלו' שלום מן ברייך וזה השלום מן ברייך הוא מן כו' אלהי ישראל יתן את שלתך לשון שלל בתורה ות"ח ידוע מרבים שלום בעולם ע"י התורה מקשרת הנמצאות והוא השלום שעושים שלום בעולם נמצא אומ' שלתך על שלל התורה שהבן שעתידה להוליד ירבה שלל בתורה זה סיבה לשלום מן ברייך הנרמז בתיבת ויאמר כאמור. נמצא מובן במאמר הזה כפל ויען ויאמר ומובן או' שלתך חסר אל"ף שהוא לשון שלל בתורה. ורש"י ז"ל שלתך חסר א"לף לדרוש בו לשון בני' כמו בשלייתה היוצאת וכו' יתן את שלתך בשרה שנתקבלה תפלתה ע"כ. ונלמוד שהוא לשון בשורה ממה שראינו שהקדים לכי לשלו' ואח"כ א"ל יתן את שאלתך לשון בשורה והודעה הוא שמודיעה שאחרי לכתה לשלום אל ארצה תזכה וה' יתן את שאלת' ורמז לה שידע ענין שאלתה שהוא בנים ועל כן אמר את שלתך לשון שלייה וכן הרד"ק ז"ל כתב שלתך חסר אלך והוטלה תנועתה על השי"ן כי משפטו שאלתך ופי' דרך תפלה או א"ל דרך נבואה כי נביא הוא ע"כ. וכ"כ הרל"בג ז"ל שדברי עלי היו דרך תפלה או דרך בשורה ע"כ. וכן הביא מהרי"א ז"ל והוסיף במ"ש לכי לשלום אל תרגזו בדרך את ופנינה ע"כ. **ולע"דן** לדקדק ואלהי ישראל ולא אמר והי יתן את שאלתך ועוד יתור אשר שאלת מעמו. ונראה כי להיות ישראל כצאן אשר אין להם רועה כי בני עלי נטו אחרי החמדה וכמו שיזכיר לז"א ואלהי יש' ר"ל מצד היותו אלהי ישראל מפקח על ענייהם להקים להם רועה נאמן כלבבו כמו שמואל בקראי שמו וזאת הבחינה מהיותו אלהי ישראל יסייע לשיתן את שאלתך וזה יסתייע מהתכלית טוב שהיה בשאלתך אשר שאלת בן מעמו ר"ל דבק עמו וקדוש וכמו שרמזתי בפ' ותתפלל חנה על ה' ועתיד אני לבאר כן ב"סד בפ' כי מה' שאלתיו. או אמר יתן את שאלתך יען שלא שאלת בן מבעליך כמו שעשתה רחל ליעקב הבה לי בנים והוא השיבה התחת אלהים אני שהורה בדבריו היותו אלוה לישׁ' הוא ז"ש יתן את שאלתך יען אשר שאלת מעמו ולא מזולתו וז"א ואלהי ישראל ישראל סבא היישיר את רחל בזה שאין ראוי לשאל בני' כי אם מאת ה' בלי אמצעי דהיינו הבעל בין האשה וז"ש ישראל על יעקב אבינו יתן את שאלתך אשר שאלת מעמו ממש ולא מבעליך ואפשר עוד שכיון שחנה בהתחננה קולה לא ישמע כי בהשמיע קולו בתפלתו הרי זה מקטני אמנה ואת בהתחננך בקול נמוך הוראה גדולה ששאלתך מעמו הנוטע אוזן הלא ישמע ז"ש יתן את שאלתך בזכות אשר שאלת מעמו שלא שמע זר ביניכם כי אנכי הנצב עמך בזה ולא שמעתי כלום. ואמר שאלתך חסר אל"ף מלשון על השל שהוא לשון שגגה וכמו וגם של תשולו לה מן וכו' ורמז לה כאן על שגגתה בהרבות דבר שפתים אך למחסור שקצר' ימי שמואל וכמו שזכרנו בפ' והיה כי הרבתה להתפלל כו' במ"ש ונתתיו להי' כל ימי חייו שהיו דבריה

אלה שגגה כמ"ש חז"ל ז"ש את שלתך יען כי כן שאלת אתו את מעמו ונתתיו להי' כל ימי חייו וישב שם עד עולם את גרמת לעצמך ז"ש אשר שאלת מעמו. עוד אפשר לפרש שלתך לשון שליה כמו שפי' רש"י ז"ל ויהיה הכונה שהיתה עקרה אין לה ולד שלייה מוכנת לקלוט כי אפי' אורח כנשי' לא היה לה וכמו שאזכור בשם חז"ל בסמוך ותלך האשה לדרכה שפירסה נדה:

**יח**

**ותאמר** תמצא שפחתך חן בעיניך וכו' חז"ל לאמרו ותלך האשה לדרכה שפירס' נדה ופניה לא היו לה עוד מלמד שהיו פניה דומים לקוף ונתרפאו ע"כ למדו מהכרח הענין דלמה אכלה ופניה של זעם לא היו (לך) [לה] לכך אמרו שפירסה נדה ופניה שהיו כקוף נרפאו לכך שמחה ואכלה. גם דקדקו לשון ותלך האשה לדרכה כי די שיאמר ותלך האשה ותאכל אומרו לדרכה מכריע ביתור לדרכה שהוא על אורח כנשים וכתיב כי דרך נשים לי וזהו גם כן לדרכ' דרך נשים דם נדות. גם לשון ופניה בכנוי מכריע כדבריהם כי די שיאמר ופנים לא היו לה דהיינו על פנים של זעם אבל באומרו ופניה בכנוי היינו בהכרח של שנוי פניה מפני קוף לפני אשה ולזה אכלה ורש"י ז"ל תמצא שפחתך חן לבקש עליה רחמים ופניה לא היו לה פנים של זעם ע"כ. וכן פירש הרד"ק ז"ל גם כן תמצא חן שתתפלל עלי כפי פירושו שפירש למעלה גבי יתן את שלתך שהוא לשון תפלה וגם הוא לשון בשורה ואמר תמצא שפחתך חן כמו אמצא חן בעיני אדוני כי נחמתני בבשורה זו הטובה שבשרתני שיתן ה' את שאלתי לדרכה הלכה לה לביתה ואכלה לא אכלה עם בעלה (אלא זו) או אפש' שאכלה עם בעלה מעט בהפצר בעלה ועכשיו הטיבה לבה ואכלה ופניה לא היו לה עוד כפירוש רש"י הנז"ל פנים של זעם כתרגומו אפין בישין ע"כ. וכן הר"לבג ז"ל וכן פי' מהרי"א ז"ל שבאת בתפלתה בייעוד עלי הנביא ולכך ותלך האשה לדרכה והוסיף במ"ש תמצ' שפחתך חן בלשון עתיד ר"ל שאעפ"י שעתה חשדתני כשכורה ולא מצאתי חן בעיניך מובטחת אני שלעתיד תמצא שפחתך חן בעיניך שתחזיקני כאשה כשרה יראת ה' היא תתהלל ותלך האשה לדרכה ופניה של זעם לא היו לה עוד כי אע"ג דאיהי לא חזייא מזלא קא חזי ושמחה ואכלה ע"כ.

**ולע"דן** לפי שעלי בשרה אלהי ישראל יתן את שאלתך וכו' אף היא תשיב אמריה לו דרך ענוה תמצא שפחתך חן בעיניך ר"ל מה שאמרת שאמצא חן בעיני אלהים ויתן שאלתי כן יהיה ע"י שתמצא שפחתך חן בעיניך כי כיון שרוח הבריות נוחה המני רוח המקום גם כן תהיה נוחה המני ויתן את שאלתי כאשר אמרת:

**יט**

**וישכימו** בבקר וכו' כתב מהרי"א ז"ל זכר שהשכימו בבקר לפי שאחז"ל כל פניות שאתה פונה מן המקדש יהיו בבקר ושהשתחוו לפני ה' להפטר מהרב ית' וישובו ויבואו אל ביתם הרמתה ר"ל שלא הלכו לרמה לבית פנינה אלא לבית חנה ואמר אל ביתם לרמוז לאלקנה ולחנה ולהיותו שם בביתה וידע אלקנה את חנה אשתו ויזכרה ה' שזכר תפלתה ושם דמעתה בנודו ורש"י ז"ל כתב ויבאו אל ביתם וידע אלקנה מכאן לאכסנאי שאסור בתשמיש המטה עד כאן:

**ולע"דן** לדקדק כפל אומרו וישובו ויבואו אל ביתם וישובו או ויבואו אל ביתם מספיק. ועוד וידע אלקנה את חנה אשתו ויזכרה ה' משמע שהיה זה תכף כשידע אלקנה את חנה נפקדה דהיינו ויזכרה ה' וזה הזכרון היה בראש השנה כמו שלמדו חכמינו ז"ל זכירה מזכירה והדבר קשה היאך נתעכב אלקנה מדעת את חנה אשתו מהעצרת ועד ראש השנה שהרי בעצרת היה ויהי היום ויזבח אלקנה וביום השני כתיב וישכימו בבקר וישובו ויבואו אל ביתם. ועוד למה כאן אמר חנה אשתו. ונראה במה שאמרו חז"ל שבדרך שהיה עולה בשנה זו לא היה עולה בשנה האחרת כדי להרבות העולים ומדבריהם ז"ל אוסיף מדעתי שבדרך שהיה עולה לא היה שב אלא בזולתו וז"ש וישכימו בבקר וכו' שכיון שראתה נס האורח כנשים ופניה שהיו כקוף מרוב זקנתה ק"ל שנה ונתרפאה לא נתנה לבה להתפלל עוד כי ראתה שכבר נענית זהו שאמר וישכימו בבקר וישתחוו לה' בהודאה והשתחויה וישובו ויבואו אל ביתם כאן רמז ששבו אל ביתם ולא בדרך שהלכו דאם כן הי"לל וישובו אל ביתם לבד מדקאמר ויבואו אל ביתם משמע שבאו בדרך חדש שלא שייך בו אלא לשון ביאה ולא לשון שיבה כי מחדש הוא ונתעכבו בו זמן רב עד שבאו אל ביתם ואז וידע אלקנה את חנה אשתו ויפקדה ויזכרה ה' בזכר ונרמז בלשון ויזכרה וכמו שאבאר בסמוך גבי ותהר ותלד בן שמעת ההריון נתברר לה היותו בן ואולי נתעכב אלקנ' מחולש' הדר' וזולת עד שלא ידע אות':

**כ**

**ויהי** לתקופות הימי' כו' אמר מר זוטרא אפי' למ"ד יולדת לט' אינה יולדת למקוטעין יולדת לז' יולד' למקוטעין שנ' ויהי לתקופו' הימים מיעוט תקופות ב' מיעוט ימים ב' ברי"ה נפקדו שרה רחל וחנה מנלן א"ר אלעזר אתיה זכירה אתיה פקידה כתיב בה ברחל ויזכור אלהים את רחל וכתיב בה בחנה ויזכרה אלהים ואתיא זכירה דכתיב שבתון זכרון תרועה ואתיה פקידה מחנה כתיב בחנה כי פקד ה' את חנה וכתיב בשרה וה' פקד את שרה ע"כ. ורש"י ז"ל הביא המדרש הזה מיעוט תקופות ב' מיעוט ימי' ב' לששה חדשים וב' ימים מכאן דיולדת לז' יולדת למקוטעים. שמואל על שם אל על שם המעשה נקרא כי

מה' שאלתיו ע"כ. והרד"ק ז"ל לתקופות הימים ימי העיבור כתרגומו לזמן משלם יומיא ופיי' ותהר חנה שהרתה כבר כי כאשר באו משילה ידעה אלקנה בעלה והרתה כמ"ש ויזכרה ה' ולתקופות הימים זהו כשהשלים ימי ההריון ילדה בן ויש וויי"ן כזאת מורו' לשעבר כמו והן אתה קצפתה ונחטא ויבקעו המים והדומים להם ע"כ. והביא דברי חז"ל הנז"ל שהביאה רש"י ז"ל. שמואל הורכבה המילה בזה הטעם מן כי מה' שאלתיו כי יש באותיות שמואל שאול ויש באותיותיו גם כן ישאל כאילו אמרה שאול מאל כי מה' שאלתיו חסר מלת אמרה כלומ' למה קראה שמו שמואל כי אמרה מה' שאלתיו וכך ת"י ארי אמרת מן קדם ה' שאלתיה ע"כ. והר"לבג ז"ל כתב ותקרא שמו שמואל להוראת כי מה' שאלתיו ואם אמר אומר שהיה ראוי אם כן שתקרא שמו שאול אמרנו לו כי לא ידקדקו קוראי השמות כל כך הלא תראה לאה שקראה שם בנה ראובן כי ראה ה' בעניה ונקרא שם נח לאמר זה ינחמנו ממעשנו והיה ראוי א"כ שיהיה שמו מנחם ע"כ. ומהרי"א ז"ל כתב לתקופות הימים ר"ל אחר עיבור ל' יום מהקף הלבנה אז ותהר חנה ובמלאת הימים ותלד בן זכר ע"כ. וקשה לי על דבריו שהפסוק אומר לתקופות לשון רבים א"כ הי"לל ששים יום. וכתב עוד מהרי"א ז"ל. ובמדרש שמואל אמרו שחנה נפקדה בת ק"ל שנה והביא שנפקדה ברי"ה כנז"ל בשם חז"ל ואמרו ותקרא את שמו שמואל כי מה' שאלתיו אחשוב בו א' מג' ענינים אם שכיונה בזה ששמו האל בעולם ולכן קראה שמו שמואל לו' שהאל שם אותו ואמרה כי מה' שאלתיו ר"ל אני שאלתיהו ממנו והוא שם אותו בתוך מעי ואם שכיונה בזה השם ששמואל היה מהאל ומסיבתו ויהיה שמואל כמו שמאל שהיה מהאל וזהו או' גם כן כי מה' שאלתיו וממנו היתה תולדתו. ואפשר עוד לומר ששמואל הוא כמו שמו אל כי כל הדברים האלהיים יקראו בשם הקב"ה כמו שקרא למזבח אל אלהי ישראל והנביא אמר ויקרא שמו פלא יועץ אל גבור ולפי ששאלה אותו מאת השי" והשי" נתנו לכך קראה אותו שמואל עכ"ל. ולפירוש הראשון קשה שהיה לו לקרותו שמואל בקמ"ץ תחת השי"ן כיון שהוא לשון שימה ולפי' הב' קשה יתור הוי"ו והשי"ן שהיה לו לקרותו מאל בלבד שי"ן ו"או למה ולכל הג' פי' נתינת טעם כי מה' שאלתיו בלתי מתיישבת כיון שאין בשם שמואל התייחסות בשאלה ע"כ. **ולע"דן** שלתקופו' הימים נתעברה דהיינו אחר תקופת תמוז ותשרי שנכנס בתקופה השני' ז"ש לתקופו' הימים ותהר וחז"ל פי' שהוא מוסב אל ותלד שלתקופות הימים ותלד ואפשר שלהיות לידתה בשני תקופות שהם ו' חדשים וימי' מספר באופן שלדבריה' היה ההריון והלידה תכף בעוד ו' חדשים וז"ש ותהר ותלד וכו'. והנה להיו' תכלית חנה בשאלת הבן הזה לשמו של ה"בה וכמו שפי' גבי ותתפלל חנה על ה' וכן אחז"ל אמרו לחנ' למה

את שואלת אנשי' חכמי' ונבוני' גדולי' וצדיקי' אמרה להם לפי שהם לשמו של הקב"ה ע"כ הובא בילקוט בפ' אם ראה תראה בעני גבי זרע אנשי' הרי שהשיב' חנה שתכלית שאלתה לשמו של ה"בה וזה נ"ל שאמ' ותקרא שמו שמואל על שם שתכלית שאלתה הית' לשמו של אל וז"ש כי מה' שאלתיו ר"ל מה' ועבודתו היה מבוקשי כששאלתיהו וזהו שמו אל כאלו הוא ב' תיבות שמו אל כלו' לשמו של אל. עוד אפש' במ"ש חז"ל באגדת שמואל בפי' אך יקם ה' את דברו ר' ירמיה בש"ר שמואל בר יצחק בכל יום ויום היתה בת קול יוצאה ומנצנצת בכל העולם ואו' עתיד צדיק א' לעמוד ושמו שמואל וכל אשה שהיתה יולדת בן הית' מוציאה את שמו שמואל וכיון שהיו רואי' את מעשיו היו או' אין זה שמואל ע"כ. שהנה חנה בהתחננ' נכספ' וגם כלת' נפשה לכן לא הית' שואלת אלא על אותו שמואל שהית' הבת קול או' עתיד צדיק א' לעמוד ושמו שמואל ואותו הוא הוא אשר שאלה חנה וז"ש בסמו' אל הנער הזה התפללתי ר"ל לעומ' זה אמ' כאן ותקר' את שמו שמואל יען כי מה' שאלתיו לשמואל בשם זה כשהית' הבת קול יוצאת ואו' עתיד צדיק א' לעמו' ושמו שמואל באופן שכיון ששאלתיו מאת ה' ששמואל אשר הבת קול יצא ממני לכך מחוייב לקרותו בשם שמואל כדי שיסכי' אל הבת קול עד שיאמרו העול' כמדומין אנו שזה הוא ובפרט בראות' הבת ק"ל שנה תלד אין זה אלא צדיק אחד שעתי' לעמו' ושמו שמואל נמצ' שאין כונת שם שמואל על היותו שאול מאת ה' ד"אכ היה לה לקרותו שאול אבל קראתו שמואל כי מאת ה' שאלה ששמואל יהי' בחלקה וגורלה ולכך קראתו כן כדי להסכי' אל הבת קול וז"ש ותהר חנה ותלד שמשע' ההריון ידעה שיהי' בן זכר זרע אנשים ולא נקבות כי ראתה היות' בת ק"ל שנה וילדה אין זה כ"א אותו שמואל של הבת קול. וחתני ההי"ר אברהם י"ץ פי' שכונת הכתו' לתת טעם למ"ש ותקר' את שמו וכו' שהיא הקוראה לו שם ולמה לא קרא שמו אלקנ' כי לאיש יאות לקרו' שם בנו הנולד לו בהמולו בשר ערלתו לזה נותן טעם שהיא קרא' את שמו ולא בעלה כי מה' שאלתיו וא"כ אני הייתי סבת ביאתו לכך גם אני אקראנו השם וז"ש ותקר' שמו שמואל כי מה' שאלתיו. ובתנא דבי אליהו צא ולמד מחנה שהית' עקרה י"ט שנה וששׁ' חדשי' עד שבא שמואל ושמחה. נותן טעם מפני מה בעלי בתים בישׁ' נעצרי' על הבנים כדי שירבו רחמי' ומסיק צא ולמד מאברה' כו':

**כא**

**ויעל** האיש אלקנה כו' רש"י ז"ל את זבח הימי' ית דבח מועדי' ואת נדרו נדרי' שנדר בין רגל לרגל היה מקריב ברגל ע"כ. והרד"ק ז"ל וכל ביתו וכל איניש ביתיה את זבח הימי' כתרגומו הנז"ל שעלה לזבוח את זבח המועד כמו שרגיל מימי' ימימה ועלה ג"כ

לזבוח את נדר' כי נדר קרבן לה' על בנו וכך ת"י לאשלמה ית נדריה ע"כ והר"לבג ז"ל כת' שאחר עבור שנה משוב אלקנה משילה חזר לשילה להקריב קרבן המועד ונדריו שנדר בשנה כדכתי' והבאת' שמה ונדריכם וכו' ע"כ. ומהרי"א ז"ל כתב כדברי המפ' הנז"ל והוסיף לו' שעלה בסוכות דאזדא לטעמיה שסובר ויהי היום ויזבח אלקנה שהיה בסוכות ומאז אל השנה האחרת שהוא ימים עלה אלקנה לזבוח לה' את זבח הימים ימימה משנה לשנה שהיה זובח ולקיים את נדרו שנדר לעלות שילה שנה בשנה ע"כ.

**ולע"דן** או' ויעל האיש אלקנה דהי"לל ויעל אלקנה האיש למה לי. ונר' כי לפי שהדעת מחייב שהרבו לנדור הבעל והאשה חנה על דבר הזכירה אשר זכרה ה' ותהר ותלד בן ולא יאות איחור הנדר כי בעון נדרי' בנים מתי' ח"ו וחנה לא רצת' לעלות אז עד הגמל בנה וישב שם עד עולם לז"א הפ' ויעל האיש אלקנה כלו' כיון שהוא האיש של חנה הבעל כאשתו לענין תשלומי הנדרי' לבלתי אחרם ולכך ויעל האיש כו' לזבוח את זבח הימי' תמידין כסדרן בכל שנה ושנ' ומוספין שהוסי' כעת ז"ש ואת נדרו אשר עשה לשם בנו הנול' לו כי חנה לא עלת' והנ' המוסכ' ביניה' שיעלה האיש אלקנ' שהו' ימלא מקומ' בנדרי' ואיש במקום אשתו:

**כב**

**וחנה** לא וכו' כבר כתבתי למעלה בפי' ויהי כי הרבתה להתפלל מ"ש חז"ל ר' אבא בריה דרב פפי ור' יהושע דסכנין בש"ר לוי חנה ע"י שרבת' בתפלה קצרה ימיו של שמואל שנא' וישב שם עד עולם עד עולמן של לויי' דכתי' ומבן חמשי' שנה ישוב מצבא העבודה והא אינון חמשין ותרתין א"ר יוסי בר אבין שתים שגמלתו ע"כ. וביארתיו למעלה ורש"י ז"ל כתב עד יגמל לסוף (כ"ב) [כ"ד] חדשי' שכך זמן תינוק לינק ע"כ. ומדוקדק בזה או' יגמל ולא אמ' עד גמל הנער שבאו' יגמל מאיליו משמע דהיינו (כ"ב) [כ"ד] חדש שכך זמן תינו' לינק שבהשלי' הזמן יגמל מאליו ובמ"ש וישב שם עד עולם הביא כדברי חז"ל הנז"ל עד עולמן של לויי' נ' שנה שנא' ומבן המשי' שנה ישוב וכו' וכך היו ימיו של שמואל נ"ב שנה שהרי עלי שפט את יש' מ' שנה וביום תפלת חנה נתמנה שופט צא אותה שנה לעיבורו של שמואל נשתיירו ל"ט ושמואל פרנס את יש' משמת עלי י"ג שנה שהרי יום שמת עלי גלה הארון וישב בשדה פלשתים ד' חדשים משם בא לקרית יערי' עד שהעלהו דוד משמלך ז' שנים בחברון על יהודה והמליכוהו כל ישראל וכתיב ויהי מקץ שבת הארון בקרית יערים וירבו הימי' ויהיו עשרים שנה צא מהם ז' שנים שמלך דוד בחברון נמצא משגלה הארון עד שמת שאול י"ג שנה וד' חדשים ושמואל מת לפני ד' חדשים ע"כל. והרד"ק ז"ל כתב כפרש"י עד יגמל כ"ד חדשי' תשלום יניקתו ואעפ"י

שהיו חייבים להביאו משום ירא' כל זכורך אחז"ל כי ראתה חנה בנער שהיה מעונג וחלוש וחששי שמא יחלה מפני הדרך במ"ש וישב שם עד עול' כמו שנדרה ונתתיו לה' וכו' ופי' עד עולם כל ימי חייו וחז"ל דרשו וכו' עד עול' עולם הלוויי' כו' עכ"ל כנז"ל בדברי רש"י ז"ל. והדין עם חז"ל מדלא כתי' וישב שם לעולם וכתב עד עולם לשון עד מורה על גבול עולם קצוב והוא עולמן של לויי'. והר"לבג כת' ולפי שכבר מצאנו עולם שהוא יובל אחז"ל שכבר ישב שם נ' שנה כעולמן של יובל ולז"א שכל ימיו של שמואל היו נ"ב שנה וכו' כנז"ל ומה שיקש' על זה מאו' ואני זקנתי ולהתי' זה הספ' אמ' שקפצ' עליו זקנה ע"כל. ומהרי"א כת' מעין הנז"ל בדברי הר"דק שלפי שהי' חלוש לא הוליכה אותו עד גמלו או לפי שנולד למקוטעין כדחז"ל ע"כ תורף דבריו. **ולע"דן** שחנ' עכב' עד גמלה אותו שיהי' ראוי לעמו' יחידי וז"ש והביאותיו ר"ל אני יחיד' כי שלא בזמן המועד לא יעל' אלקנ' וכשיגמ' זמן ההנק' והביאותיו ונרא' את פני ה' שהיה ראוי לעמוד שם ואז וישב שם כו' שבאו' תיבת שם נרמז ששם בשילה ישב עד עול' של לויי' מלבד ב' שני' של היניק' ז"ש שם עד עולם מדוקדק עם דחז"ל כנז"ל:

**כג**

**ויאמר** לה אלקנה אישה וכו' אך יקם ה' את דברו אגדת שמואל ר' ירמיה בשם ר' שמואל בר ר' יצחק בכל יום ויום היתה בת קול יוצאת ומנצנצת בכל העולם כולו ואו' עתיד צדיק אחד לעמוד ושמו שמואל וכל אשה שהית' יולדת בן מוציאה את שמו שמואל וכיון שהיו רואים את מעשיו היו אומרים אין זה שמואל וכיון שנולד שמואל וראו את מעשיו אמרו כמדומין שזה הוא עכ"ל. וקשה דבשלמא לפי' המפרשים ז"ל יקם את דברו שדבר עלי יתן את שאלתך שדרך נבוא' היה ניחא שאמ' אך יקם ה' את דברו ר"ל את דבר נבואתו שע"י עלי אכן כפי המדר' הזה בלתי מתיישבת תיבת אך יקם כי אין האיחור כאן מעכב עד שיאמר אך יקם ה' את דברו. ועוד מאי קאמר וכל אשה שהיתה יולדת בן מוציאה את שמו שמואל מוציאה מנחת את שמו שמואל מבעי ליה. ועוד מאי קאמר כיון שנולד וכו' ורואים את מעשיו דהי"לל כיון שראו את מעשיו של זה אמרו כמדומין אנו שזה הוא אבל או' כיון שנולד זה הוא מיותר. **ונראה** כי חנה אמר' ונראה את פני ה' וישב שם עד עולם הוכיחה בהיתוך דבריה אלה שהבן הזה יהיה צדיק ועומד לפני ה' עד עולם ולכך נתעכבה לעומת זה ענה אלקנה ואמר עשי הטוב בעיניך כו' אך יקם ה' דברו הוא הבת קול שהיה מכריז עתיד צדיק לעמוד ושמו שמואל כ"א יקם ה' את דברו בבן הזה שיהיה שהוא אשר יעד ה' בדברו בבת קול כדי שישב שם עד עולם שוקד על דלתות ה' כצדיק. ואמר כי כל הנשים היולדות בן היו מוציאות שם בניהם שמואל לפי

שהמעשים לא היו צודקים לשהוא שמואל לכך אמר מוציאות את שמו שמואל שהיתה הוצאה כמי שמוציא דבר לחוץ למקומו ולכך לא אמר מנחת את שמו או משימה שמו שמואל אלא מוציאה שמו לא כן כשנולד שמואל האמיתי בן חנה ראו בו שני ענינים האי מוצאות תולדתו שלא בטבע מן אשה עקרה כיון שנולד זה שלא בטבע שהיה דבר תמוה לרבים ונוסף עוד ענין שני שהיו רואים מעשיו אז על פי ב' עדים אלו אמרו כמדומין אנו שזה הוא. ורש"י ז"ל כתב זה לשונו אך יקם ה' את דברו את ששאלת ממנו זרע אנשי' ועלי בשרה ברוח הקודש ואלהי ישראל יתן את שאלתך יקם את דברו זהו לפי פשוטו ומדרש אגדה וכו' כנז"ל וכן כתב הר"דק ז"ל והר"לבג ז"ל כתב אך יקם ה' את דברו על דרך תפלה ר"ל שיחיה הבן הזה באופן שיתקיים בו מה שנדרה חנה עכ"ל. ומהרי"א ז"ל כתבו בשם רש"י ז"ל שכתב אך יקם ה' את דברו הוא אשר דבר נביא אקים להם מקרב אחיך כמוני אליו תשמעון על שמואל השקול כמשה משה ואהרן בכהניו ושמואל בקראי שמו וגם היה לוי כמוהו. ומהרי"א ז"ל כתב אך יקם ה' את דברו הכונה לפי שחנה אמרה ג' דברים האחד שלא תעלה עד הגמל הנער והשני שאז תביא את הנע' שמה ר"ל מיד אחרי הגמל אותו יביאהו ולא יאחר עוד. והג' שישב שם עד עולם ר"ל שנים רבות כפי פשוטו או לעולמו של יובל או של לויים כפי הדרש בעבור זה השיב אלקנה ואמר לשלשתם עשי הטוב בעיניך על מה שאמרת והביאותיו ונראה את פני ה' עם היותו דבר קשה שילד קטן אחרי ההנקה מיד יבא בית ה' עם כל זה עשי הטוב בעיניך ואמר עוד שבי עד גמלך אותו כנגד מ"שא עד יגמל הנער שלא תלך למקדש עד שתגמלהו שחנה לא היתה מחוייבת ברגל שאין החיוב אלא על הזכרים ואמר עוד אך יקם ה' את דברו על מ"ש וישב שם עד עולם דהשם יתב' יקיימהו כי יחיה שנים רבות ויקם ה' את דברו ויהיה לפי זה כינוי דברו חוזר לשמואל כלומר יקם ה' את דברו של שמואל שדברה חנה עליו באומרו וישב שם עד עולם והמפרשים אמרו שכינוי דברו יחזור אל הקב"ה שיקם דברו הטוב אשר דבר על ידי עלי שאמר וה' אלהי ישראל יתן את שאלתך כו' אבל זה הוקשה אלי לפי שחנה לא שאלה כי אם שיתן לה ה' זרע אנשים ועליו אמר עלי ואלהי ישראל יתן את שאלתך כו' וזה כבר נתקיים כאשר ילדה את שמואל ואם כן איך יאמר אלקנה אך יקם ה' את דברו וחז"ל דרשו שהיתה בת קול כו' כנז"ל ע"כ. וקושייתו שעל המפרשים יש לתרץ שבכלל זרע אנשים נכלל כמה ענינים כנז"ל בשם חז"ל ובפרט אמרה ונתתיו לה' כל ימי חייו שיהיה הגון לעמוד לפני ה' כל ימי חייו לשרתו והיינו דמסיק ומורה לא יעלה על ראשו שלא יהיה לו מורא של בשר ודם כפי דרשת חז"ל ועל הכל ענה אותה עלי ואמר יתן ה' את שאלתך אשר שאלת מעמו על הפרטים הנזכרי'

זרע אנשי' חסידי' ומורה לא יעלה על ראשו כי עתה יש צורך באו' אך יקם ה' את דברו שיתקיימו בו כל הדברים הנכללים בתיבת אנשים כאשר כתבנו שם בפסוק זרע אנשים. **ולע"דן** במה שכתב מהרי"א ז"ל בפ' ויעל האיש אלקנה ז"ל מה שיורה פשט הכתוב ראוי שיאמר שלא הוליכו את שמואל לפני עלי בזמן המועד כ"א כאשר גמלתהו באותו זמן שנשלמה יניקתו ע"כ. באופן שבהשלים ימי ההנקה תביאהו חנה ואפי' קודם המועד ואפי' היא לבדה וז"ש והביאותיו ונראה כו' והביאותיו ר"ל היא לבדה ואפי' בלא בעלה לבלתי יתאחר רגע להיות חוץ מבית ה' לעומת זה אמר לה אלקנה אישה שעם היותו אשר לא עכב על ידה אלא נתן רשות עשי הטוב בעיניך להתעכב עתה מעלות עמו וכן שבי עד גמלך אותו ואפילו שלא בזמן המועד כשתגמלי אותו את תעלי עמו ז"ש שבי עד גמלך אותו שאחרי שתגמלי אותו אז לא תשבי ואפי' שתעלי את יחידה אך יקם ה' את דברו ר"ל אעפ"י שאני הולך יחידי ואחר כך תלכי את יחידה בגמלך הנער עכ"ז הרשות בידך אך יקם ה' את דברו והכל יהיה גמר טוב וז"ש אך יקם ה' דברו שהתחיל שיצא הדבר לידי גמר טוב והגיד הכתוב ותשב האשה כו' עד גמלה אותו ומיד ותעלהו עמה ולא עם בעלה כי לא עלה אלקנה כי אם במועד וזהו ותביאהו וכו' שתולה הכל בחנה שזו הורא' שלא עלה עמה אלקנ' ונתקיים והביאותיו ונראה כו':

**כד**

**ותעלהו** עמה כו' רש"י ז"ל ואיפה אחת קמח שמעתי בשם רבינו יצחק הלוי איפת קמח שלש סאין להוציא ממנה שלשה עשרונים סולת הראוי לפר האחד כדתנן לחם הפנים כ"ד עשרונים מכ"ד סאין עשרון סולת ונבל יין לנסך והנער נער ורביא הוא יניק ע"כ. והרד"ק ז"ל כתב בפרים שלשה מהם לאכול מהם לזבוח את ה' וכן ואיפה אחת קמח לאכול ולהקריב ממנה מנח' וכן ונבל יין לשתות ולהסיך ממנו לפיכך אמר וישחטו את הפר ולא אמר הפרים ר"ל הפר שהקריבו לה' והנער נער כלומר עודנו נער קטן ורך ואעפ"י כן לא המתינה לו עד שיתחזק אלא כיון שהשלימה לו יניקתו לסוף כ"ד חדשי' שנולד מיד העלתו עמה ביתה וי"ת ורביא הוה יניק ואין ר"ל שהיה יונק עדין שהרי אומר כאשר גמלתו ששלמה יניקתו אלא יניק ר"ל נער קטן כי כן לשון ארמית קוראים לנער יניק וחכים מר ינוקא ומר קשישא וי"מ והנער נער חריף יודע בין טוב לרע כמו המנער שמנער הפסולת מן הפשתן ע"כ. והר"לבג בפרים שלשה אחשוב שהביאום שם לזבוח שלמי' מרוב השמחה והקמח למנחות והיין לנסכי' והביאה הנער בית ה' שילה לקיים נדרה והנה הנער היה צעיר ימים מאד והנה עם כל זה לא נמנעה מלהביאו שם לקיים את נדרה ע"כל. ומהרי"א ז"ל שחנה העלתה את שמואל כאשר גמלתהו כי עם היותו רך

ויחיד לפני אמו לא נמנעה מהסירו מבין שדיה אבל מיד הוליכתו למקדש וממה שאמר כאשר גמלתו למדנו שהיא הניקתו וזה שחלב האם יותר נאות לנער מחלב זולתה ולזה דקדקה מרים שתניק יוכב' את בנה ואמ' שהוליכה עמה פרים שלשה ואיפה אחת קמח וכו' ויראה שהדברים האלה בלתי מתייחסי' כי היה ראוי שתביא יותר קמח ויותר יין כפי שלשה פרים ורש"י ז"ל כתב איפה קמח ונבל יין לכל פר ופר והר"לבג ז"ל פירש שהיו הפרים לעולות והקמח למנחות ולניסוך היין ונכון לומר שהיה פר אחד והקמח והיין לאכילתם בשילה ושני הפרים האחרי' היו לקרבן אחד בעד חנה היולדת וא' בעד שמואל בנה והנה יורה על זה מ"ש וישחטו את הפר ששחטו את הפר שהיה לאכילת' ואחר זה הביאו את הנער אל עלי ר"ל עם שאר הפרים ואמר וישחטו ויביאו רומז לאלקנה ולחנה אשתו ואמר והנער נער ר"ל עם היות הנער נער רך לא נמנעו מלהביאו לפני ה'.

ובמדרש אמרו שהיה בן שתי שנים ועל כל שנה ושנה אמר נער נער עד כאן לשונו:

**ולע"דן** לדקדק אומר עמה שהוא מיותר ואומר כי אלקנה לא עלה וכמו שזכרתי למעלה באומר והביאותיו וכו' ובסמוך שאומר וישתחו שם כתב רש"י ז"ל שמואל ויש אומר אלקנה כי הסברה הראשונה סוברת שלא עלה אלקנה וכן יורו הכתובים שלא נזכר כלל אלקנה ומה שכתוב בסמוך וילך אלקנה הרמתה על ביתו אפשר כפשוטו ושעלה אלקנה עמהם או אפש' שהיה אלקנה עם שמואל קודם הרגל תכף כאשר גמלה אותו ובמועד עלה אלקנה ושמחו שם יחדיו הבעל אלקנה וחנה עם בניהם והניחוהו שם ועלו ובזה ניחא שלא נזכ' אלקנה כאן בעליותיו של שמואל כי אם חנה לבדה והנ"ל אומרו ותעלהו עמה כאשר גמלתו עמה ולא עמו להודיע שלא עלה אלקנה או אפשר שהגיד הכתוב ענין השגחת השי"ת כי עם היות שגמלתו היה עמה בחיקה ישכב כמשפט הילדים הישנים בחיק אמם ואעפ"י שגמלום וכדכתיב גמולי מחלב שעתיקי משדים הוא גבול אחר גמולי מחלב וז"ש ותעלהו עמה כאשר גמלתו וכשהביאה בית ה' שילה עם היותו ילד נעשה נער בלתי דבק באמו כי רוח ה' נוצצה בו ותחל לפעמו ז"ש והנער נער כלו' והנער נעשה נער שנעתק מהילדות אל הנערות והיה ראוי לומר והילד נער אלא שקראו נער באו' והנער על שם סופו הפלא שנעשה נער וזכה לזה ע"י הבאתו בית ה' והריחו בריח הקדושה ע"י זה הנער נער ולענין השלש' פרים אומר אני שכולם היו לגבוה שזהו אומ' בפרים ג' מקושר עם ותעלהו שכמו שהוא עלה לעבוד ה' כן בפרי' ג' יחדיו חוט המשולש לתכלי' א' לקרבן והיינו דלא כתב בג' פרי' אלא בפרי' ג' ומה שהזכיר א"חכ וישחטו את הפר ויביאו וכו' ולא פרי' זה דקדקו חז"ל והכריחו ששמואל הורה בפני עלי ששחיט' כשרה בזר דמקבל' הדם ואילך בכהן וכמו שנזכיר בסמוך בפ' וישחטו את

הפר בס"ד ובהכי ניחא שאעפ"י שהג' לגבוה כי חנה לא תאכל ובפרט אם באה יחידה לא לאכול בשר באה ולא לשתו' נבל יין כי אם הכל לגבוה אלא שהנע' נער ר"ל הנע' בהוראתו עשה מעשה נערות שלא נטל רשות מעלי על הוראה זו אלא הורה מיד הלכה למעש' בפני רבו עלי וזה רמז והנער נער ולהכי כששחטו פר אחד על פי הוראה זו מיד בשחטם האי' הביאו את הנע' אל עלי לראות היעמדו דבריו אליבא דהלכתא אבל אין כוונת הפי' לו' שהפר האי' שחטו לגבוה בלבד כדברי הר"דק או שהפי' האי' שחטו לעצמן וא"חכ הביאו את הנער אל עלי כמו שפיר' מהרי"א ז"ל כי לא יתכן שיקדימו שחיטת החולין ואכילתם לקרבנות ה' אבל הענין מה שאמרתי ששלשתן לגבוה אלא שהזכיר וישחטו את הפר משום מעש' שהיה מההוראה שעל ידו הביאו את הנע' אל עלי לווכח על הדין האמור. ומ"ש ותביאהו בית ה' שילה דהי"לל לבית ה' בשילה יובן זה במ"ש חז"ל במסכת זבחי' באו לשילה נאסרו הבמות ולא היה שם תקרה מה"מ א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן כתוב א' או' ותביאהו בית ה' שילה אלמא בית הוא וכתוב א' או' ויטוש משכן שיל' אלמא אהל הוא הא כיצד מלמד שלא היה שם תקר' אלא בית של אבני' מלמטה ויריעו' מלמעל' ע"כ ויש לדקדק דעדיין חלק מהקושיא במקומה דמאי שנא הכא דנקט בית ה' והתם אהל ומשכן. והדבר פשוט כי כשנחרב ביזהו וקראהו משכן שילה ולכך נטשו ויטוש משכן שילה מצד היריעות של מעלה והן הן אשר ניטלו כי האבני' אשר סביב סביב מלמטן במקומם עומדים אמנם כעת בישובו אמר בית ה' לשון חשיבות ובזה אבין או' ותביאהו בית ה' שילה שר"ל ע"י הבאתו שהי' צדיק שהבת קול מכרזתו תמיד עליו לז"א הפסו' ותביאהו וע"י זה נעשה בית ה' שילה שבעיניו היה בית ולא אהל עראי מהנהגותיו וחסידותו וכל זה השלמו' הגיע אל המקו' אשר הוא חונה שם עם היות שהנע' עדיין היה נער מכאן ראיה שבהגדילו עאכ"ו. והמדר' שהביא מהרי"א ז"ל שא'ר והנע' נער כנגד ב' שני' שגמלתו יהי' כוונת' לו' שבשנ' האי' כבר היה נער פיקח יוצא מההקש הטבעי ועליו נא' והנע' וכנגד השנ' הב' נאמ' פעם ב' נער לו' שכיון שהשנ' האי' היה נער ממילא שבב' כשהי' נער חשוב מאד הוא כי יגיד עליו רעו ואלו לא אמר והנער נער לא למדנו זה:

**כה**

**וישחטו** את הפר וכו' רש"י ז"ל ויביאו את הנע' אל עלי לראו' שנתקיימה נבואתו ורבותינו דרשו שהור' הלכה בפני רבו שאינו צריך כהן לשחיט' קדשי' ומשו' הכי הביאו את הנער אל עלי ע"כ ולדברי רז"ל ויביאו את הנע' הכהני' אשר שם לראו' היעמדו דברי הוראה זו שהורה והר"דק ז"ל כתב ויביאו את הנע' אלקנ' וחנ' אחרי ששחטו את הפר

לקרבן ויביאו את הנ'ר בית ה' אל עלי להיות יושב ולומר לפניו שיחנך אותו לכל תור' ומצו' והדרש אין צריך לכתוב כי נודע הוא והוא רחוק ע"כ ואיני רואה רחוק בדברי חז"ל כי הם דברי קבלה והרל"בג ז"ל כתב וישחטו את הפר ויביאו את הנער אל עלי כי בעבור הבאתו היתה רוב השמחה וידמ' שאמ' לעלי התעכב שם הנער והיה עלי מצחק לקטנו כי הלוי לא יכנס בעבודה כי אם בן כ"ה שנה ולז"א לו חנה בבקשה ממך שישמע דבריה והנ' נשבע' בחיי נפש הכהן הגדול שהיא האשה הנצבת עמו בזה להתפלל אל ה' והנה הנע' שבעבורו היתי' התפיל' כי בנתן ה' שאלתי מאתו גם אנכי השאילתהו להי' לעבדו כל ימיו בדר' המשאיל דבר להשתמ' בו ע"כ וכבר זכרתי שמהרי"א סוב' ושחטו את הפר לאכילתם והביאו את הנע' אל עלי עם ב' הפרי' הנותרי' לקרבן להי' ולהר"דק הפר לגבוה ולכך הביאוהו לנער עם הקרבן של הפר והשנים לאכול ולשמוח. **ולע"דן** זכרתי ששלשתן לקרבן היו שהכתוב לא הזכי' מנה להדיוט אלא שהזכי' שתכף בשחיט' הפר הא' בחינוכו הביאו' אל עלי או מפני הוראתו הביאוהו אל עלי אבל לעול' אימא לך שג' הפרי' היו לגבוה וצריך לו' דמאי דקאמ' את הפר וכו' את הפר המשובח שחטו להביאו בחינוך המשובח ולשיטת מהרי"א ז"ל מדוייק את הפר דהיינו המשובח לגבוה והיינו דלא כתיב וישחטו פר אלא את הפר וגם לדברי הר"דק מתיישב את הפר הידוע ומיוחד לשמחתם לא המשובח:

**כו כז כח**

**ותאמר** בי אדני אנכי האש' הנצבת עמכה בזה ארי"בל מכאן שאסור לישב בתוך ארבע אמות של המתפלל ע"כ ויש מי שלמד כן מהה"א של עמכה כלו' היית אתה נצב עמדי ואני נצבת עמך לפי שהיה בתוך הארבע אמות ואליהן רמז ה"א של עמכה שאילו היו בתוך ארבע אמות היה אסור ויש שלמדו כך מתיבת בזה כי ארבע אמות לבי' צדדיה שמני וארבע לפניה הכל י"ב כי לאחוריה אין אסור והיינו הנצב' עמכה בזה י"ב בגימטרייא כנגד י"ב אמות ורש"י ז"ל אל הנער הזה וכו' בי אדוני לתת עיניך בו שיהא תלמידך ורבותינו אמרו רצה להענישו על שהורה הלכ' בפניו ואעפ"י שלא היה רבו עדיין כיון שהי' גדול הדור אין ראוי להורו' הלכ' בפניו מחוייב מיתה ולכך התחנן' בפניו ואמר' בי אדוני כו' אמר לה אני אתן לך זולתו לז"א לו אל הנער הזה התפללתי על כן אני השאילתהו להי' כאד' המשאיל כלי לרבו או משאילו בנו לשמשו הוא שאול אפרוויטיש בלעז כלו' אין אתה רשאי לעונשו ה"בה נעשה עליו שואל כי השאילתיו לו עליו להחזירו לי וישתחו שם שמואל וי"א אלקנה ע"כ והרד"ק בי אדוני ענין תחינ' כתרגומו בבעו רבוני שתתן עיניך אל הנער הזה כי אני האש' שהתפללתי את ה' הנצבת עמכה כלו'

שהיית שם בהתפללי ובעבו' הנע' הזה התפללתי ונתן לי ה' את שאלתי כמו שבשרתני אתה (וה') [וה"א] עמכה כה"א אשר שלחתי (בשמך) [בשמכה] ספריי לאות על ידכה והדומים להם כי הנח פעמי' יכתב ופעמי' לא יכת' ויש בו דרש מכאן לדי' אמו' של תפלה אל הנע' הזה בעבו' הנע' הזה התפללתי השאלתיו החזרתי לו השאל' שנתן לי וי"ת מסרתיה דיהא משמש קדם ה' אשר היה כמו אשר יהיה ורבי' כמוהו הוא שאול כמו נתון כלו' הוא שהי' שאול הנה הוא נתון לה' ויש בו דרש נצנצ' בה רוח הקדש כל זמן ששמואל קיי' שאול קיי' ז"ש שאול וישתחו אלקנ' הנוטל רשות לצא' מבי' הש"י או פי' וישתחו שמואל אעפ"י שלא היה [אלא] בן ב' שני' למדוהו להשתחוות ע"כ וכבר כתבתי למעלה בסמוך הכרח הדר' שכתב הר"דק שהוא ה"א של עמכה או תיבת בזה ומהריי"א ז"ל שלפי שאלקנה וחנה אשתו שניהם יחד הביאו את הנע' אל עלי חששה חנה שמא יספק עליה השאלה הה' אשר עשיתי בפי הזאת והיא איך אלקנה לא עשה הנדר להיות שמואל נזיר ועשאו חנה בהיות הדין האיש מדיר בנו בנזיר לכן אמרה חנה אדוני אל תחשוב שכמו שאנחנו מביאי' בשוה הנע' ג"כ היינו שותפי' בו אלקנ' אישי ואני אשתו אינו כן כי בעבורי ובסיבתי לבד נולד הוולד הזה וזה הוא בי אדוני ר"ל בעבו' אדוני היה זה הנע' וביאי למה היה בסיבתה ולא בסיב' בעלה כי אני האש' הנצב' עמכ' בזה להתפלל לה' ולא אלקנה בעלי הנה א"כ בסיבתי ובי היה הנע' כמו שאני נצב' עמכה ולא בעלי כן ג"כ בענין התפל' אל הנע' הזה התפללתי ולא נתפלל בעלי לא במקו' זה ולא בזולתו וכמו שאני המתפללי כן ג"כ הנתינ' לי נתנו ה' וז"ש ויתן ה' לי את שאלתי ולא נתן הנער לאלקנ' אישי ומזה הוליד' הולדה מחוייב' והי' וגם אנכי השאלתיהו לה' ר"ל כמו שאנכי נצבתי על משמרתי עליו ואנכי התפללתי והאל ית' לי בייחוד נתנו הנה כ"כ יש יכולת בידי לתתו ולהדירו לה' זש"ה וגם אנכי השאלתיהו לה' כל הימי' ואמ' השאלתיהו לשון שאלה לו' שאינו מתנה גמורה שיקחהו אלהי' וימיתהו כי אם בהשאלה לעבדו ויהנה ממנו ג"כ אביו ואמו ולעת כי בעד חזקתי על בנה להיותו בנה וחי ולז"א השאלתיהו ע"כ. והביא הדרש שאמרו באותה שעה נצנצה בה רוח הקדש וכוי כנז"ל בדברי הרד"ק ז"ל וזהו כל הימים שאול לה' ואמר וישתחו רומז לאלקנה שהודה בנדר חנה אשתו וישתחו לאל או ירמוז לשמואל שחנכה אותו להשתחוות לה' וגם אפשר שעלי כשמעו הנס הזה הוא השתחוה לה' ע"כ. והר"לבג ז"ל כתב והנה השתחוה עלי לה' שם לתת לו תודה על שנתן לה שאלת'. או אולי השתחוי הנער לחנכו לעבוד' הש"י וידמה ששאר הפריי שהביאו שחטו בימים הנשארים מהרגל או הביאום בית ה' לנדבה עם הנער ע"כל. **ולע"דן** בי אדני ע"פ שיטת חז"ל שרצ' להמית הנער לפי שהורה הלכה

בפניו ששחיטת קדשים כשרה בזרים לז"א בי אדני יחרה אפך ולא בנער ועל זה השביעה אותו חי נפשך שכן תעשה בי אדני ולא בו כי הוא בן יקיר לי מאד. או יאמר חי נפשך אנכי האשה כו' ר"ל אני היא האשה המרת נפש הנצבת עמכה בזה להתפלל אל ה' וא"עפ שאני בעת שמחה בבן הזה ובפרט שא' עליו שזהו הצדיק שמכרזת הבת קול שעתיד ליולד ומאז היותי מרת נפש וקולי לא ישמע לזה נשבעה לו כי היא היא אות' הנצבת עמך בזה ואעפ"י שאין השכל מחייב שאנכי אותה האשה לכך הוכרחה לישבע וז"א חי נפשך אנכי האשה הנצבת עמכה בזה וכיון שהבן יקיר לי אל תגע בו יד ובפרט שאל הנער הזה ר"ל הזה חכם וחסיד עליו התפללתי וכמ"ש זרע אנשים חכמים וידועים כנז"ל וביון שמלא ה' את שאלתי אשר שאלתי מעמו ר"ל נתן שאלתי בהיותו כן וגם בבחינה ההיא אשר שאלתי מעמו דהיינו שיהיה בן יודע ספר או אמר אשר (שלאתי) [שאלתי] מעמו דמפתח של חיה בידו של הקב"ה וז"ש מעמו ואחר שעברתי כל זה הצער למה זה תענישהו האריך אפך בו. או יאמר אל הנער הזה התפללתי כמ"ש המדרש כנז"ל שכשנולד שמואל אמרו כמדומין אנו שזהו אשר הבת קול מכרזת עליו ואומרת עתיד שמואל צדיק ליולד ו"אכ בזה יצדק או' אל הנער הזה התפללתי ר"ל לא התפללתי על נער סתם כ"א על זה ביחוד שהוא הצדיק של בת קול המכרזת וכיון שה' נתן לי שאלתי ברחמיו כמו שהוא ית' עשה לי טובה כזו כן גם אני גמלתי לו טובה וגם אנכי השאלתיהו להי' כל הימים ימי חייו ז"שה אנכי כו' או אמר כל הימים הייתי נודרת אותו להי' כל היום כשמעי הבת קול והטעם שכל הימים הייתי מקדיש' אותו לו כל ימיו הקדשתיו יען שתכלית שאלתי לא היתה לחוטרא בידי ומרא לקבורה אלא אשר היה הוא שאול להי' ר"ל התכלית אשר היה הוא שאול להי' ולעבודתו וא"כ אחרי שמלא ה' את שאלתי ובקשתי ראוי להודות וישתחו שם להי' חנה ואלקנה. או אפשר שאמר חי נפשך אדני אני האשה הנצבת עמכה בזה אמר בעליך שזכותך היותי נצבת עמך כשהתפללתי על הנער הזה היא שעמדה לו באופן שהנער הזה שלך הוא ז"ש חי נפשך אדני אני האשה הנצבת עמכה בזה להתפלל אל ה' שם נצבת עמכה ר"ל זכותך עמדה לי כשאל הנער הזה התפללתי ויתן ה' שאלתי וגם זכות שני עמדה לי שאנכי השאלתיהו להי' ז"ש וגם אנכי השאלתיהו וכו' ר"ל נוסף עלי היותך נצב אצלי ואנכי האשה הנצבת עמך בזה גרם וגם גרם לי שאנכי השאלתיהו קודם הורתו להי' כל הימים מה טעם עשיתי כך יען אשר היה הוא שאול להי' ר"ל הנער הזה היה שאול מה' תמיד כצאת הבת קול וכל הנשים כולם היו שואלים אותו מה' וכשהיה להם בן זכר היו משימין שמו שמואל אולי הוא אותו

שהכריזה הבת קול וכיון שכולן שאלו אותו מה' ונפל בחבלי וגורלי לכך השאלתיהו לה' יען אשר היה הוא שאול מה' כאמור:

**ב**

**א**

**ותתפלל** חנה וכו' מדרש ילמדנו מכאן אנו למדים שנשי' חייבות בתפלה שכן חנה היתה מתפללת י"ח ברכו' רמה קרני בה' מגן אברהם כו' ממית ומחיה מחיה המתים אין קדוש כה' האל הקדוש כי אל דעות ה' אתה חונן ונכשלים אזרו חיל הרוצה בתשובה מוריד שאול ויעל חנון המרבה לסלוח כי שמחתי בישועתיך גואל ישראל מקימי מעפר דל רופא חולי עמו ישראל שבעים בלחם מברך השנים רגלי חסידיו ישמור מקבץ נדחי עמו ישראל ה' ידין אפסי ארץ אוהב צדקה ומשפט ורשעים בחשך ידמו מכניע זדים וירם קרן משיחו את צמח ואין צור כאלהינו שומע תפלה אל תרבו תדברו גבוהה שאותך לבדך ביראה נעבוד יצא עתק מפיכ' הטוב שמך ולך נאה להודות ויתן עז למלכו עושה שלום הרי י"ח ברכות שהתפללה ע"כ. מכאן שהנשים חייבות בתפלת י"ח ברכות שהרי כאן נזכרו רמז אליהן ובהכי ניחא למה כן מכאן ולא למדו מחנ' שנז"ל דכתי' ותתפלל על ה' דמהתם אין ללמוד דאמר לצור' שעה לשאול כן התפללה לא שתהא מחוייב' בתפלה אמנם כאן נאמר ותתפלל חנה ותאמר שהתפללה י"ח כדיליף דהשת' ניח' שפיר כיון שראינו שהתפללה אפי' אחר שנולד לה מכאן ראי' שהנשים חייבו' להתפלל ומכאן ראי' על הנוסח של י"ח ברכו' כדיליף לה אחת לאח' וז"ש ותתפלל חנה כמנהגה וכחובתה שגם הנשים חייבו' ואגב התפלה ותאמר השבח הזה של רמה קרני כו' שבכללו רמוז ה"יח ומדקאמר ותתפלל חנה ותאמ' משמע שב' ענינים היו כאן הא' ותתפלל חנה והשני ותאמר א"כ למדנו מותתפלל שנשים חייבות ואין ללמוד כן מותתפלל על ה' דדילמא בשעת הצורך התפללה אבל מכאן יליף שפיר ומ"ש עלץ לבי במדרש שמואל ע' שבעים ל' שלשים ץ' תשעי' הרי קץ אמר' לאברה' נתת בן לק' שנה ולשרה לצ' שנה לכך עלץ לבי ע"כ. וכונ' המאמר לו' שהיתה מצטערת על העקרו' ואף גם זאת שנפקד' שרה חנה עדיין לא נפקדה ומדוע איחר הריונה לז"א כי בראותה ק"ץ שנה כמנין עלץ שהיו אברה' ושר' שקרא זה חייב שעלץ לבה שעיכוב ההריון שבח הוא ולא גנאי שהב"ה מתאו' לתפלתן של צדיקים ועוצר אותם כדי שיתפללו וגם חנה חשובה בעיני ה' וה' סגר רחמה. או אפשר שהשמחה שעלץ לבה הוא כי אברהם ושרה בני ק"ץ ק' לאברהם וצ' לשרה והנה הדבר פלי הלבן מאה שנה יולד ואם שרה הבת צ' שנה תלד ולזה ראוי שתשמח היא כי ניסה יותר גדול שהיתה בת ק"ל שנה כפי הנז"ל במדר' ז"ש עלץ לבי שנדר העלצון בלבי

מה שזכורני מענין אברהם ושרה שנחשב לפלא גדול מהיות שנותם כמנין ע"לץ עאכ"ו ק"ל שנה ואפשר עוד דרך ג' במאמ' שמדב' על הזמן שקוד' הריון שמואל ולדתה אותו שאז לא היה לה עלצון כי אם בה' שמי שענה את אברה' ושר' שיולידו והולידו בני ק"ץ שנה הוא יענה אותי ז"ש עלץ לבי ע' שבעי' ל' שלשי' ץ' תשעי' שזאת נחמתה בעקרותה שלא יפלא מה' דבר ועיין בסמו' כי שם בס"ד ארחיב בזה והרד"ק ז"ל כתב ותתפלל חנה התפלל' לפני ה' ונתנה לו שבח והודא' על הבן שנתן לה והתפללי' לה' שיחי' ויהי' לה' ות"י וצליאת חנה ברוח נבוא' ואמרית כבר שמואל ברי עתיד למהוי נביא' על יש' וכו' (וכתי') [וכת"י] שיר' על מלכי א"ה ועל כנס' יש' ובפי אין קדוש כה' אמ' על סנחריב מלכ' דאתור אתנביאת ואמרת ובפ' אל תרבו תדברו גבוהה כו' על גוג קשת גבורי' כו' אמ' על מלכות יון ובפי שבעי' בלחם על בנוהי דהמן ובפ' ה' ממית ומחיה עד ה' יחתו מריביו כו' אמר' על גמול הצדיקי' בג"ע ועל פורענו' הרשעי' בגהינ' ובפ' ה' יחתו מריביו אמרת דין גוג ומגו' ומלכ' משיח'. ולפי הפש' פתח' חנה בשיר' זו על שלטי עו' המתגאי' ועל ענוי ארץ ושפלי' כי הב"ה רוא' הכל ומשפיל גאים ומגביה שפלי' כמו שהי' הדבר עליה ועל פנינ' צרת' עלץ לבי בה' לפי שהי' עצב עלץ ושמח וקרני שהית' שפלה שלא היה לי להרים ראש קרן לפני צרתי עתה רמה קרני בה' התוקף יקרא קרן לפי שהו' המקו' הגבו' שבבהמ' גם חקרני' הם תוק' החיה כמ"ש בהם עמי' ינגח וכאילו אמ' רם ראשי כמו ועתי' ירום ראשי על אויבי וכו' בה' שהי' בעוזרי. רחב פי מלעיל מפני שהי' מלה זעיר' על אויבי על פנינ' ועל המכעיסי' אות' בהיות' עקר' בישועתך שהושעת לי מצרתי ונתת לי בן ע"כ. ורש"י ז"ל כת' רחב פי כו' על פנינ' ע"כ. והר"לבג כתב והנה התפלל' חנה לש"י על דבר בנה שבח והודא' לש"י כעל כל אשר גמלה וידמה שזאת התפלה היתה ע"ד (הודא') [הנבואה] ואם (נתעב') [נתערב] בה קצת ממה שהורגש לה בחוש וזה ענין התפל' לפי מה שאחשוו' שמח לבי בה' אמ' כ"ז בעד כנ"י בשיבא שמואל בנה לעבוד את ה' לבדו ולהסי' הבעלים והעשתרו' שאם לא יעש' לישי טוב אחר די בו שמח' רמה קרני בה' לנצ' את אויבי אחרי כן כי כבר נפלו לו אז הפלשתי' בידו רחב פי על אויבי להיות' תמי' נופלי' בידו כל ימי שמואל כמו שנז' אחר זה והיתה סיבה כי שמחתי בישועתך שהראית במלחמה הראשונ' שהיתה לשמואל עם פלשתים להגלות בה ידך החזקה אשר חזקה והוסיפ' אמונתי בך ע"כ. ומהרי"א כת' כדברי הר"דק שחנ' מכלל הנביאו' מנו אות' חז"ל ובדבריה אלה כאן כמה נבואו' כמו שת"י. ועוד ראי' מאו' ישב שם עד עולם כפי מה שדרשו ח"זל על חייו של שמואל שיהיו נ"ב שני' וכן מה שדרשו גבי כל הימים אשר היה הוא שאול לה' שכל ימיו של שמואל יחיה שאול המלך כ"ז הוכחה מהתנצצו'

רוח נבואת' בדברי חנה וגם כפי הפשט אין המלט משנאמר שנבא' על מלכו' שאול ועל מלכות דוד ע"ה במ"ש ויתן עוז למלכו וירם קרן משיחו כמו שאבאר ב"ה ואמ' כי חנה אחרי אשר ילדה את שמואל קבל' בסיבתו הכני רבה ונצנצ' בה רוח הקדש לא שתהיה נבוא' החלטי' כישעיה וירמיה ודבור' אשה נביא' אכן היה ענינ' כעין רוח הקדש אשר לדוד ושלמה ולכן היו דברי' במשמשו' החושי' ומהבחינ' הזאת כנה אות' בשם תפלה ואמ' ותתפלל כי היו הדברי' בבחינ' עצמ' תפלה ותחנונים לאל ית' מצד שעש' כל שאלת' ובקשת' ושבכל הדברי' שבקש' בתפלת' קוימו ויצאו דברי' נבואיי' ומזאת הבחינ' כתבו ח"זל שהית' נביא' חנה כמו שמנו ג"כ דוד ושלמה ומאשר הית' תפל'ה כאשר הביאה את שמואל בנה ראוי שיפורשו הדברי' בעניני שמואל ומעשיו לא במה שקר' אחרי מותו כדרך יונתן וכה אמרה ותתפלל חנה ותאמר הנה התפלל בעצם וראשונה בפסוק האחרון מהפרשה ה' יחתו מריביו והוא לשון התפלה אלא שלפי שאז"ל יסדיר אדם שבחו של מקו' קוד' לתפלה באופן שאו' ותתפלל חנה ראת' חנה לעשו' כן וז"ש ותאמ' עלץ לבי שהוא שבחו של מקו' עד הפ' של ה' יחתו מריביו ואומ' ותאמר כלו על סדור שבחו של מקום עלץ לבי רמה קרני והנמשכי' ואמ' המפר' כפי הכתו' עלץ לבי לב שהי' עצב עתה ישמח בה' וכבודי שהיה שכן לעפר עתה ירום ויגבה קרני ומלכותי או יהיה רמה קרני לנגח אויבי וכן רחב פי על אויבי שהם פנינ' וקרוביה לפי ששמחתי בישועתך ואמר' זה לפי שהיה לבה עצב על כבוד' וקולה לא ישמע ואני אחשוב שאמרה זה כדי להשיב ראשונ' לדברי אלקנ' אשר דבר אליה ושני' לדברי עלי אשר אמ' אליה שם וזה לפי שאלקנ' אמר לה דברי ניחומי' למה תבכי וכו' לו' שתשמח עמו ולא תתעצב להעדר הבני' עוד אמ' הלא אנכי טוב לך מעשר' בני' שגדול כבוד' עמו לז"א עלץ לבי בה' ר"ל עם כל דברי בעלי שאמר לי ולמה ירע לבבך והנה לא שמח לבבי עם דבריו אבל עת' בה' שלקח לבי ושמח לבי ואף שבעלי אמ' אנכי טוב לך על הכבו' הנה לא היה כן כי לא רמה קרני וכבודי בדבריו כ"א בה' ואם עלי הכהן קללני קללה נמרצ' על שהיו שפתי נעו' וקולי לא ישמע הנה עתה רחב פי על אויבי והסיבה בכל זה כי שמחתי בישועתך כי התשוע' האלהי' היא המשמח' המכבד' המרחב' את פיה לא דבר אחר והבן הדברי' שחנ' אמר' שלא יחשוב אד' שהית' שמחת' עם הילד אינו כן כי אם בה' ובישועתו מאשר בא מאתו הנער לא בבחינת הילד כ"א בבחינת הנותן ית' ע"כל:

**ובכלי חמדה** בסדר ראשון בראשית שם הרחבתי בזה והוא שהקשתי ראשונה אומרו ותתפלל חנה ואינו מזכיר כאן לא תפלה ולא שאלה כי אם שבח וגם קשה יתור עלץ לבי ורמה קרני בה' ותירצתי שם שכל ההפטר' הזו סובב' על ה' יחתו מריביו הלא הם

כת המכחישי' מציאות ה' המריב האחד. והשני כת המכחישי' ההשגחה וכמו שארחיב בסמוך בס"ד ועל כן מקדמת ואומרת שמתוך הפלא הזה של עיבור חנה ובפרט היותה בת ק"ל שנה ולדתה בן צדיק וחכם בוצין בוצין מקטפי ידיע שהורה הלכה בפני רבו ראתה לשבח אל ה' יתברך כי מתוך פעולותיו ניכר מציאותו כי אין בלתו משגיח ולזה אמר ותתפלל חנה ותאמ' שהשבח הזה כבר היה מגמ' פניה מאז מעת התפל' על דרך מה שפירשתי בכלי חמדה בפסוק מהולל אקרא ה' ומאויבי אושע שר"ל קודם שאושע מאויבי כבר סדרתי שבחו של מקום על אות' שוע' שאושע מאויבי ז"ש מהולל אקר' ה' ומאויבי אושע וזהו או' ותתפלל חנה ר"ל מהעת ההיא אשר התפללה חנה להי' בעד בנים מאז ותאמר עלץ לבי כי נכון לבה בטוח בה' לא תשוב ריקם כי שערי דמעה לא ננעלו והיא ותבכה ולא תאכל בודאי ישמע אלהים ואל דמעתה אל יחרש זהו שאמר ותתפלל חנה ותאמר עלץ לבי בה' מאז אמנם כעת שיצא הענין בפועל רמה קרני בה' ובהיות השני ענינים בזמנים מתחלפים לכך לא ערב אותם לומ' עלץ לבי ורמה קרני בה' אבל אמר עלץ לבי בה' מאז וכעת רמה קרני בה' כאמור עוד אפש' שע"י הבן הזה והיותו צדיק הנה רמה קרנה של חנה בה' ועתה חוקרת על מה שרמה קרנה בה' על כן עלץ ושמח לבי והפועל הוא שרמה בלדתי בן שעתה רחב פי על אויבי המכחישים מציאות ה' או השגחתו כי עתה רחב פי על אויבי כי יש לי מופת חותך האם בת ק"ל שנה תלד באופן שרחב פי על אויבי וכל שמחתי ששמחתי היא מצד היות הישוע' ישועתך ועל ידך לא על מציאות הישועה עצמה מהיו' לי בן כ"א שמחתי היא על שהשגח' עלי לפקדני וזכרני בישועתך ולפי זה כי שמחתי בישועתך על קדוש שמך שיאמרו כל העולם אין קדוש כה' כי אין בלתך ע"כ. או אפשר כי לפי שחנה הביאה את בנה רך בשנים וידידו' נפש' התפללה כעת אל ה' יאמץ כעת אל לבה שיהי' עלץ ומתעל' בה' ולא תתעצב על הניח' את בנה קירו' לבה ז"ש ותתפלל חנה ותאמר אנא ה' מה שעלץ לבי בה' יתמיד עלצון זה ולא ירע לבבי בתתי אותו כל ימיו אל עלי ולבית ה'. ואולי אמ' עלץ לבי וכו' על ג' זימני' האי קודם הריון שמואל שלא היה לה במה לשמוח כי אם בה' וז"ש עלץ לבי בה' קוד' לידת שמואל ויסייע לזה המאמ' הנז"ל עלץ לבי תשעים של שרה ומאה של אברהם כדפרישית שזאת נחמתה שמי שענה לאברהם ושרה הזקנים הוא יענה אות' ויתן לי בן עם היותי זקנ' ועקר' ובזה הית' לה תקוה ותוחלת ובזה עלץ לבי קודם לידת שמואל ואחר הורתו ולידתו רמה קרני בה'. ועת' שהבאתיו אל בית ה' רחב פי על אויבי פניו' וכיוצא בה כי איגלאי מלתא שתכליתי בבנים היתה לעבודת ה' ולא לזולתו מהפניות הנכריות ז"ש רחב פי על אויבי יען כי שמחתי בישועתך ר"ל היותך מושיעי זה עקר

תכליתו וההוכחה לזה הוא תתי את הבן יקיר לי לשרתו ולברך בשמו שזו הוראה גדולה היותי חפצה בעבודת ה' וביראתו. ובדברי חז"ל רמה קרני עשר' קרנו' הן קרנ' וכו' הובא בילקוט נרא' מדבריה' שדברי חנה אלו על כללות ישראל ויהיה הכונ' שהענינים שייכי זה לזה שכמו שחנה שמחה בבן כן הוא יתבר' ישמח ויגל בבניו הלא הם ישראל ורמה קרני כדכתיב וכל קרני רשעים אגדע ואז תרוממנה קרנות צדיק אלו ישראל ודרך הסוד חנה רמז לשכינה ולישראל כשיושעו מהגלות רמה קרני על שכינת עוזו וכו':

**ב**

**אין** קדוש כה' מגילה א"ר יהוד' בר מנשיא אל תקרי בלתך אלא בלותך שלא כמד' הב"ה מדת ב"ו מדת בשר ודם מעשיו מבלין אותו אבל ה"בה מבלה מעשיו. ואין צור כאלהינו א"רי בן מנשיא אין צייר כאלהינו שלא כמדת הב"ה מדת בשר ודם ב"ו צר צור' על גבי הכותל ואינו יכול להטיל בה רוח ונשמה קרבי' ובני מעים אבל ה"בה צר צור' בתוך צור' ומטיל לתוכה רוח ונשמה קרבי' ובני מעים ע"כ ובמכי' הרבו בזה עיין בילקוט. ורש"י ואין צור כאלהינו אין צייר כאל"ינו הצר צורה בתוך צורה ע"כ. והרד"ק ז"ל כתב אין קדוש כה' שהתפללתי בבית מקדשו ונשמעה תפלתי כי אין בלתך ידעתי כי אין בלתך שראוי להתפלל לו ועל כן עלי לומר אין קדוש כה' ואין צור כאלהינו אין חזק כאלהינו שהופך הטבעים כרצונו כי הייתי עקרה ולא היה בטבעי ללדת ע"כ. והרל"בג כתב ז"ל הנה כשנעיין בקדושי' שברא הש"י והם המלאכי' שהם נבדלים ונקיים מחומר לא ימצא בהם מי שהוא קדוש ונבדל כש"ית וזה שכל אחד מהם לו יחס מה אל הגלגל שהוא (מעט) [מניע אותו] והוא משים [אותו] חי ביחס ההוא המיוחד כמו שביארנו בחמשי מספר המלחמו' אמנ' הש"י אין לו יחס לא' מהם כי אין בלתו במציאותו ואין לו שום יחס ואין בור' ויוצר כאלהינו כי אעפ"י שהש"ית סדר שיתהוו קצת היצירות באמצעות פועלי' מה הנה הם לא ישנו את תפקידי' ולא יתחדש מהם רק מה שסדר הש"י שיתחדש מהם על המנהג הטבעי ואולם הש"ית עושה ויוצר כל מה שירצ' ואעפ"י שיהיה כנגד הטבע והנה אמרה זה לפי מה שאחשוב בעבור המופת שעשה הש"י לה שהיתה עקרה וילדה ובעבור שאר המופתי' הדומים לזה שעשה ה' ית' ע"כ. ומהרי"א ז"ל כתב שלפי שחנה אמרה עלץ לבי בה' וכו' לומר שהיתה לידתה בדרך נס ופלא אלהי והיה לאות אמת שהית' לידתה בטבע ולא מסיבי האל ית' שהו' להיותו נבדל מחומריו' וגבוה מעל גבוה לא ישגיח ולא ידע הדברים השפלים האלה ולא יתבונן בהם לזה רצתה להודיע שזו באמ' מחשב' נפסד' כי הנה האלהי' עם היותו קדוש ונבדל כי הקדוש' איננ' כי"א ההבדל וההפרד מן החומריו' הנה עכ"ז הוא יודע כל הדברי' השפלי' ומשגיח בהם לתת

לאיש כדרכיו ולז״א כמוד׳ בהקדמת החולק אין קדוש כה׳ ור״ל אמת הוא מ״ש כי אין קדו׳ כה׳ ולפי שלא יאמ׳ (אומ׳) [פחות] ויתר עליו עם שאר הנבדלי׳ כי אין לו שום יחס לז״א אין בלתך ר״ל אין קדוש בלתי ה׳ אבל עם הודאת ההקדמה הזאת אל תרבו תדברו גבוהה ר״ל שהו׳ גבוה מעל גבוה ומפני זה לא ישגיח אינו כן ואל תשעו בדברי שקר דברי הפלוסופים ואל תתעסקו בחקירתם אבל יצא עתק מפיכם ותדברו דברים ותיקין ואמיתיי׳ והם כי אל דעות ה׳ ר״ל יודע הדברי׳ אשר בכאן כולם ולו נתכנו עלילות ר״ל שהוא המשגיח וגדול העצה ורב העליליה ולו יאותו המעשים כולם כי הם מאתו ובידו ע״כ ובכלי חמדה כתבתי שמאמר אין קדוש כה׳ מקושר עם רחב פי על אויבי שרחב פי לה׳ בפה מלא אין קדוש כה׳ והכוונה שאע״פ שהקדושה לו ית׳ וההשגחה בדברי׳ השפלי׳ לספור את רובע ישׁ׳ וטיפה זו מה תהא עליה וכיוצא נראים בעיני הפתאים שהם שני ענייני׳ הפכיים ונגדיי׳ זה לזה שאם קדוש הוא איך ישגיח בדברי׳ כיוצא באלו הנבזי׳ ונמאסי׳ איה קדושתו ופרישותו לז״א כי אין קדוש כה׳ כי אדרבה היא הנותנת ומורה על עוצם קדושתו הנוראה שלא יצטרך להשים בלתו ממשרתיו להשגיח חלילה בענייניים החומריי׳ כי קדושתו נפלא׳ והראיה כי אין בלתך להשגיח מתחת ידך חלילה כי זו הוראה שלא יגרע מקדושתך בהשגיח בכיוצא בדברים אלו ואפילו שהם נמבזים זה למה״ד לאיש חכם ומיוחס מאד שאפי׳ שיטפל בענייני׳ שפלי׳ יתלו בענותנותו לא כן איש רק שאם לא יתנהג בכבדו׳ ופירשו׳ לא יחשבוהו לכלום כן אתה המבדיל עם היותך גדול וקדוש אין בלתך אמצעי יען שהוא דבר נמנע כי אין צור וצייר כאל״ינו באופן שבהכרח הוא שנעשו כל הדברי׳ בהשגחתו עם היותו קדוש וזו שייך לענין חנה בהריונה שלא בטבע ושייך אל כללות כוונתה בתפלתה שהיא מיוסדת על מציאות ה׳ והשגחתו כמו שארחיב בסמוך גבי ה׳ יחתו מריביו ע״כ תורף דברי שם. ושמעתי מפרשי׳ אין קדוש כה׳ כי אין בלתך שום קדושה וכיון שכל הקדושות נמשכו ממך ומאצילותך לא יתכן שהעלול יתדמה אל עילתו להיות בשוה אליו וז״ש אין קדוש כה׳ יען שאין קדושה בלתך שאתה קדוש וממך כל קדושה נמצאת לקדושים ותרשישים ואישים.

**ג**

**אל** תרבו תדברו וכו׳ רש״י ז״ל ר״ל גסי הרוח אשר שעתם מצלחת ובשביל פנינה שהיתה מתגאה עליה היא מדברת לפי פשוטו ולפי מדרשו כתרגו׳ שתרגם יונתן עתק חזק ד״א עתק לשון [סרה] כמו ויעתק משם ההרה יצא דבר סרה מפיכם כי אל דעות ה׳ יודע מה בלבבכם ולו נתכנו עלילו׳ כל מעשׂ האד׳ נמני׳ לפניו נתכנו לשון מניין כמו ותוכן לבנים תתנו ע״כ והר״דק ז״ל כתב כדברי רש״י ז״ל באל תרבו תדברו גבוהה ובמ״ש

יצא עתק מפיכם כמו אל יצא ואל תרבו שזכר עומד במקו' שנים. עתק דבר חזק כי אל דעות ה' הכל יודע הוא ואין נסתר ממנו ואמרה אל דעות לשון רבים כלו' כל דעות בני אדם ידעם בלא כינוי ובלא שינוי אצלו כמו שא' היוצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם ולא נתכנו עלילו' כתוב בא"לף וקרי בו"או ופי' הכתוב כי לא נתכנו עלילו' בני אדם אם לא יחפוץ האל ופי' הקר"י כי לו לבדו נתכנו עלילו' לא לבן אדם כי הוא ית' עושה כאשר ירצה ובן אדם או' ולא יעשה ופי' עלילות מעשים ע"כ וקרוב לזה כתב הרלב"ג ז"ל בקרי וכתיב. ומהריי"א ז"ל כבר זכרתי שיטתו בפסוק הקודם עיין שם: **והרב** כמ"הרר יעקב בי רב ז"ל כתב שהכתוב הזה סובב על מה שכתב הרמ"בם ז"ל בעניין ידיעתו ית' שאם הוא יודע א"כ ידיעתו מכרעת שיצא הפועל ההוא כמו שידעו הוא יתברך כדי שלא יהיה חסרון בידיעתו שהרמ"בם ז"ל תירץ בזה כי לו הרמים כו' שאין ידיעתו חוץ ממנו וכמו שלא נשיג מהותו כך לא נוכל להשיג ידיעתו לדעת איך יודע העתידו' ובלתי מכריע ועל זה אמר הרב הנז' כי אל דעות ה' לדעת העתידו' ולו נתכנו עלילו' והמעשי' מפאת הידיעה כי איננה מכרעת כי עמקו מחשבות ה' וידיעתו אבל האמת הוא שהוא אל דעות ואיננו מכריע וזהו ולא נתכנו עלילות מהרחבת הידיעה ע"כ: **ובכלי** חמדה פירשתי אל תרבו תדברו גבוה דהיינו בהסתלקו' ההשגחה השפלי' ממנו יי"ת בחשבכם שהוא גבוה ר"ל גבהות ומעלה אליו יתי' וז"ש פעם שנית גבוהה כי יש לחוש פן יצא עתק מפיכם דבר כפירה לעקור את הכל ואפי' מציאות ה' ותיבת עתק יהיה לפי זה מלשון המעתיק הוי' ולא ידעו לעומ' זה אל תרבו תדברו גבוה' בחשבכ' שהיא גבו' פן יצא עתק מפיכם שהאמת אינו כן אלא שאל דעות ה' וכל אותם העלילות שאתם מעלילים עליו באו' שאינו משגיח וכיוצא באלו העלילו' לא נתכנו ולא יתכן שכול' יהרסו ואת בולן ישא רוח יקח הבל והיינו ולא נתכנו עלילו' ולא באלף ואם הוא בו"או פירושו כל הדברים שאתם רואים כאלו הם שלא כדין ובלתי עשוי' על נכון וכמשפט חלילה לאל מרשע ושדי מעול שלו ולפניו נתכנו על הנכון כל הדברי' הנראים לעיננו כעלילות בלי יושר לפניו הם מתוכנים ונכוני' ז"ש ולו נתכנו עלילות ע"כ ואפשר עוד כי אל דעות ה' יודע הדברי' בכח קודם שנתכנו בפועל וז"ש כי אל דעות ה' כי עדין שלא נתכנו העלילו' קודם התכנם יודע ה' אותם וכוונתו להכריח דרוש ההשגח'. ובמסכ' ברכו' כי אל דעות ה' אמר ר' אמי גדול' דעת שנתנה בין שתי שמות שנ' כי אל דעות ה' ע"כ:

**ד**

**קשת** גבורים כו' רשי ז"ל כך אומנותו של הב"ה מתיש את הגבורים ומחזיק את החלשי' משביע את הרעבי' ומרעיב את השבעים שבעי' בלחם ואינם צריכי' להיות נשכרי'

לשום מלאכה מרעיב' ונשכרו בלחם פרנסתם ורעבי' שהיו טורחי' ויגעי' על מזונם חדלו מטרחם עד עקרה ילדה שבעה ובעוד שעקר' יולדת שבעה בני' רבת בני' אומללה וקובר' בניה חנה ילדה שבעה שנ' כי פקד ה' את חנה ותהר ותלד (שני) [שלשה] בנים ושתי בנות וכשחנ' יולדת אחד פנינה קוברת שני' שנ' הלא אנכי טוב לך מעשרה בנים של פנינה כשילדה חנה ארבעה קברה פנינה שמנה וכשנתעברה ולד חמשי אשטחת פנינה לרגליה ובקשה רחמים וחיו ונקראו על שמה אלו דברי ר' נחמיה ר' יהודה או' בני בני' הרי הן כבני' ויש או' שבעה בגימטריא שמואל במנין ע"כ ואומללה פירושו שלא נזכרו על שם פנינ' כ"א על שם חנה ובהכי ניחא שלא אמר אומללו אלא אומללה שלא נזכרו עוד בשם אמם כ"א בשם חנה ע"כ והר"דק ז"ל קשת גבורי' חתים טעם חתים על גבורי' לא על קשת כי הי"לל חתה ופי' חתי' הם וקשתם וכמוהו כי היית' אליו פני המלחמ' קול נגידי' נחבאו והדומ' להם שכתבנו בספר מכלול אזרו חיל החיל והכה הוא אזרם ע"כ וכן הרל"בג ז"ל ומ"ש שבעי' בלחם נשכרו הרד"ק כפי' רש"י ז"ל והשגחתו עד כי מי שהיתה עקרה כמוני ילדה שבעה ומי שהיתה רבת בנים כצרתי פנינ' אומללה ושבע' אינו דוקא אבל הוא סך חשבון כי כן דרך הכתו' כשירצה לומ' רבי' שבע על חטאתיכ' שבע יפול צדיק וקם לפי שהעולם במספר שבעה ככבי' משרתי' שבעת ימי השבוע ועל עצמה אמרה חנה שילדה בנים ובנות שנא' כי פקד ה' את חנה ותהר ותלד ג' בנים ושתי בנות ורבת בנים אומללה ככתוב בדברי רש"י ז"ל ואמר עוד ויתכן לו' כי אמרה חנה זה על כנסת ישראל ולכך התחיל בה לשון ותתפלל כי התפל' יפול ברוב על הדברי' העתידי' וכמעט על מה שעבר ואמרה זה ברוח נבואה ולכך הושמה למכתב בתוך הנביאי' כי היא כולה נבואה עתידה על צרת ישראל ותשועתם כמו שת"י ומתיישב בלב הנבונים ודעתינו בזה הפ' והשיר' כולה כי אמרה חנה כל ענייני העולם וצרכי בני אדם תלוים ביד הבורא ית' וברצונו הוא משגיח בכללי' ובפרטים ועושה בהם כרצונו ואפי' הם לבני אדם שלא עשה להם דבר שאינו כרצונם וחפצם יש להם להתפלל אליו בכל נפשם כמו שעשיתי אני והו' יתן להם מבוקש' בכל דבר שיהיה חפצם וצרכם כי השגחתו בתחתוני' כמו שהיא בעליוני' כמו שא' בסוף כי לה' מצוקי ארץ וישת עליהם תבל ואמרה כ"א יהיו יש' בצרה וגלות תחת האומות הנמשלים לאשה שילדה בני' הרבה והיא מתגאה בהם ושמחה ומתאדרת עליה' שתתגב' האשה הרבה בבני' להצר ולהרע לעקר' והיא כ"י הנמשלת לעקר' שיולדת מעט בני' כמו שנר' בישעיה רני עקר' כו' ואפי' שהיו מעט בני' לזאת העקרה עוד יבא זמן שתהיה גם היא רבת בני' בעת שישובו אל ה' בכל לבם ואז אותה שהיתה רבת בנים אומללה פי' נכרתה ונפסק' מלהוליד ובכלל

זה מורה על ביאת משיחנו ועניין תשועת ישר' בשובנו לארצנו ומיתת הנועדי' עם גוג ומגוג כי תהיה בהם מהומה גדול' ויש' ינצלון הטובי' שבהם ועל זה אמר רגלי חסידיו וכל הענין נמשך בזה הדרך ומעתה פתחתי לך בזה הדרך ותבין מעצמך עכ"ל ומהרי"א ז"ל פי' שכונת הפ' להביא ראיה איך הוא ית' סיבת כל העניינים שבעולם ותהפוכותיו כי בענין הכבוד והשררה אם תראו שקשת גבורי' חתים ר"ל גדולתם וחזקת' באפס יד ישבר ובהרף עין חתים הגבורי' ההם והנכשלי' שהם האנשי' החלשי' ופחותים בפתע אזרו חיל ואם תראו ג"כ בענין העושר שבעי' בלח' נשכרו ר"ל אות' שהיו שבעי' באו לידי חוסר כל עד שנשכרו לעבוד עבוד' בעד ככר לחם וההפך ברעבי' שלא היה להם לחם לאכול חדלו כלו' חדלו מלהיו' נשכרי' ואם תראו ג"כ בעניין הבני' שעד עקרה ילדה שבעה ר"ל עד היות' עקרה בלתי ראויה להוליד ילדה בני' הרבה ובהפר מה שהית' רבת בנים אומללה מהם הנה ג' הדברי' האלה שתראו בהם עול' הפוך (הכונה)[דעו נא ו]ראו שאינו במקר' אבל סיבת' הוא ית' ולזה חזר להזכירם ביחסם אליו יתבר' והתחיל במאי דסליק מיני' שהוא עד עקר' ילדה שבעה ורבת בנים אומללה שזה יהי' ע"י ה' שה' ממית ומחי' כלו' שה' ממית רבת בנים ומחיה לעקר' שילדה שבע' ואמנם בענין העושר אשר זכר הנה האלוה ית' הוא סיבתו ה' מוריש ומעשיר לא בכמו' קטן אבל משפיל אך מרומ' וזה ג"כ בענין העושר אשר זכר ואמנ' בענין הכבו' שזכר גם כן האל הוא סיבתו כי הוא מקי' מעפר דל מאשפות ירים אביון ולא זה על העושר כי אם על הכבו' שהאל ית' מרים הדל והנבז' מהאשפו' ועם היות כבוד' חדש עמהם הנה ברצון ה' יושיבה עם נדיבי' וזקנים והמעלה ואף המלכות שהוא תכלית הכבוד והמעלה והעילוי פעמים ינחילהו אל הפחות והדל וז"שה וכסא כבוד ינחילם ואמר שאין בזה עול וחמס לשאר האנשים המושלים בתוכו בקרב הארץ כי לה' מצוקי ארץ ר"ל עמודי הארץ וישת עליהם תבל וכיון שהוא יתב"ך ברא העולם והטביעו על מה שהוא איך לא ימליך את בן טבאל בתוכו ואיך לא יעשה בו כרצונו עכ"ל: **ובכלי** חמדה כתבתי קשת גבורים חתים שהכונה להכריח מציאו' ה' כי אותם הגבורים אשר ניחתה קשת נחושה מזרועתם כעת אפי' בהתחברם שני גבורים ואפילו על קשת אחד כל דהו מהרבים אינם יכולים לדורכו ז"ש קשת בלשון יחיד ואפילו עליו הגבורים חתים ונכשלים אחר שנכשלו שנפל לבם מכשלונם עכ"ז אזרו חיל לא בחיל ולא בכח כי אם בכח ה' והשבעים מאז כעת נשכרו והרעבים חדלו מלהשכיר אותם ע"ד והתמכרתם בארץ אויביכם ואין קונה. או אמר שבעים בלחם נשכרו והרעבים חדלו מהשכיר עצמם בלחם כי נכנסו השבעים תחתם וכפרם וכן על זה הדרך עד עקרה וכו' שמאלו העניינים הנגלים ומושגים אלינו נקח ראיה

אל הנעלמים בתחיית המתים שנוכל ללמוד מאליו לאמת כי ה' ממית ומחיה שכבר ראינו תחיית המתים ומיתת החיים במוריש ומעשיר ע"כ. עוד היה אפשר לפרש פסוק קשת גבורים חתים ונכשלי' הכל חלוקה אח' שאומר נפלאות ה' שאפי' אחר שקשת גבורים חתים וג"כ נכשלים הגבורי' הנה ראו שהיה חיתת הקשת וכשלון שבר על שבר ועכ"ז אחר שאירע להם כל זה אזרו חיל בעזר ה' ולכך הניחם ה' שיכשלו ושיהיו חתים כדי שידעו כי לא בכח יגבר איש כי אם מאת השי"ת אמנם יגידו שאר הכתובים עליו שכלם שתי חלוקות וזה הכתוב גם כן כאחד מהם. **עוד** אפשר שבכלל דבריה אלה כיונה קנטור אל צרתה פנינה אשר היתה מכעסתה צרתה גם כעס וזורה לה חצים כמתלהלה' יורדו' חדרי בטנה עליה רמז קשת גבורים על חיציה כחיצי גבורים שנונים עם גחלי רתמים הנה קשת גבורים חתים ונכשלים אזרו חיל על עצמ' לא להזיק ולחרף זולתה כי אם אזרו לעצמה אשת חיל ועליה אמר שבעים על פנינה שהיתה שבעה ורעבים חדלו על חנה עצמה שמאז ותבכה ולא תאכל כעת ורעבים חדלו ויוכיח זה הסיום עד עקר' ילד' שבעה ר"ל בנים רבים ועל עצמה אמר' ורבת בנים אומללה על פנינה שאחז"ל כנז"ל בדברי רש"י ז"ל שבהולד בן לחנה פנינה קוברת שנים עד שספו תמו מן בלהות ורבת בנים אומללה ובזה ידוקדק או' עד עקרה שתיבת עד מיותרת די שיאמר עקרה ילדה שבעה אבל הכונה לקשר ענין עקרה ילדה שבעה עם מאמר ורעבים חדלו אשר בכלל דבריה אלו רמז על עצמה שמאז היתה רעבה ולא תאכל ממרירות נפש' וכעת חדלה מהרעבון ומסיימת שנמשך הרעבון ההוא עד אשר עקרה ילדה שבעה וכו' וזהו אומרו עד עקרה וכו' דהיינו שמואל ששקול כשבע' בנים כלומר בנים מרובים או ששמואל עולה בגימטריא שבעה כמו שכתב רש"י ז"ל וחז"ל אמרו בפ' ע"ב ב"ר שדרשו שבעי' זו לאה שהיתה שבע' בבנים ונשכרה ורעבים חדלו זו רחל שהיתה רעבה בבנים חדלה עד עקרה ילדה שבעה זו לאה שהיתה עיקרה של בית וילדה שבעה ורבת בנים אומללה זו רחל שהיתה ראויה שיעמדו ממנה רובן של בנים אומללה ומי עשה כן ה' ממית ומחיה לדבריה' ניחא שענין שבעי' הוא מעניינא דבנים ומעין הדרוש על פקידת חנה.

**1**

**ה'** ממית ומחיה וכו' חז"ל אמרו במסכ' סנהדרין שנו רבותינו עדת קורח אין להם חלק לעולם הבא שנאמר ותכס עליהם הארץ בעולם הזה ויאבדו מתוך הקהל לע"הב. ר' אליעזר אומר עליה' הכתוב אומר ה' ממית ומחיה רי"בל בשם רבי [יוסי] אומר כך היתה עדתו של קרח שוקעת ויורדת עד שעמדה חנה והתפללה עליהם שנאמר ה' ממית ומחיה ע"כ. **ולע"דן** לדקדק אומרו עליה' הכתוב אומ' וכו' ר"יבל אומר כך היתה כו'

מאי בינייהו. ונרא' דתרוויהו פליגי אדרבותינו שאמרו אין להם חלק לע"הב והם סברי דיש להם חלק לע"הב אמנם במשמעו' הכתוב פליגי דלרי' אליעזר עליהם הכתוב אומ' ה' ממית ומחיה כפשוטו ואעפ"י שהלשון בלתי צודק דקאמ' ה' ממית ומחיה דהי"לל המית ומחי' הוריד שאול ויעל בלשון עבר אמנם באומרו ממית מוריד משמע על כלל העולם מדבר לז"א עליהם הכתוב אומר ר"ל אף עליהם דאי לא תימא הכי מה לה לחנה בשבח זה אמנם ר"יבל מתקן הכתוב באו' כך היתה עדת קורח שוקעת ויורדת עד שעמדה חנה אם כן שפיר קאמר ממית כי בכל יום היתה להם מיתה מחודשת והכי דייק לשון מוריד שוקעת ויורדת עד שהתפללה חנה כי בדברי ר"יבל מדוקדק לשון מוריד כי עד אותו רגל שהתפללה חנה יורדים והולכים היו ז"ש מוריד וכו' ועתה ויעל ומחי' לעולם הבא ולפי זה ר"יבל סובר שהאמת עם רבותינו ויאבדו מתוך הקהל לע"הב לולי חנה וזה דקדק באומ' כך היתה עדת קרח שוקעת ויורדת ר"ל כמו שאמרו רבותינו ז"ל הוא האמת שעדת קרח היתה שוקעת והולכת עד שעמדה חנה רוצה לומ' עמדה בעובי הקורה שנאמר ותתפלל וכו' ה' ממית ומחיה מוריד שאול ויעל דרך תפלה ובזה פליג ארבי אליעזר. או אפשר לתת שייכות לענין זה עם תחינת חנה מלבד קורבת שאר בשר והוא כי אמרו חכמי' ז"ל שקרח ראה שלשלת יוחסין יוצאה ממנו ועל זה נשען לקנתר את משה ולא ידע שהוא נבלע ובניו עושים תשובה מהם יוצא שמואל ע"כ. נמצא שמואל היה סיבת מחלוקת קרח עם משה ע"ה סיבה רחוק' כאמו' ולזה כשאמרה חנה על עצמה עד עקרה ילדה שבעה וכו' אז אמרה ה' ממית ומחי' מוריד שאול ויעל ר"ל כיון שאתה ברחמיך רחמתני שעקר' כמוני ילדה שבעה ואלו הבני' שיוצאים ממני הטעו את קרח והיו גרמה בנזקיו לכך אני מתפללת עליהם שאתה ממית ומחיה ולאלו לא המתה אותם אלא ירדו חיים שאולה לפחות העלה נא אותם וזה הוא מוריד שאול ויעל. עוד נראה לי בזה ענין נפלא במה שאמרו חז"ל בפסיקתא אזכרנו בסמוך בפסו' כי פקד ה' את חנה עיין שם שכל בן שנולד לחנה מתים שנים מהעשרה של פנינה כשנתעברה חנה החמשי היו ראויים למות שני בני פנינה הנותרים אלא שאמרה נענתי לך מחול לי ואמרה לה חנה כבר היו מתים ואת היית סיבה שיחיו יקראו על שמך וזהו עד עקרה ילדה שבעה חמשה מחנה שילדה ושני בני פנינה הרי שבעה וז"ש עד עקרה ילדה ורבת בנים במעט קט אומללה אלא שהי' ממית ר"ל כבר היה ממית אותם אלא בזכות חנה ותפלתה עליהם חיו ז"ש ומחיה וכן הם הגיעו עד שאול אלא שהק"בה עזר בזכות חנה ויעל שלא מתו והוא קשר נפלא בפסוק. והרד"ק ז"ל כתב ממית את האדם ומחיה שמעמידו בחיים ומאריך ימיו כמו ותחלימני ותחייני שהוא העמדת החיים וכן מוריד שאול ויעל כמו

העלית משאול נפשי וכן מיד שאול וטעם מיד למעלה ממנו ולמטה ממנו או אמרה ממית ומחיה רמז לצרות ולרווחות וכן אני אמית ואחיה רמז לגמול לצדיקים ולעונש הרשעים או אמרו זה דרך נבואה על תחיית המתים ממית ואחר כך מחיה לעתיד עד כאן וכפי' השלישי כת' הרל"בג ז"ל ואמר מוריד שאול ויעל לכפול הענין במלות שונות בי הרצון בשאול כמו כי ארד אל בני אבל שאולה ונקרא הקבר שאול להיותו בבטן הארץ ובזה נקרא המקום היותר שפל שאול כמו שפי' בספר איוב ע"כ: **ולע"דן** לפרש על דרך שאם ימות יחיה ז"ש ממית את האדם ועל ידי המות שבזה העולם מחייהו וכן ע"י הורידו לשאול ואבדון את הנפש לזכך אותה היא סיבת עילוי הנשמה על ידי המירוק בשאול הוא גיהנם ז"ש מוריד שאול ועל ידי זאת הירידה ויעל מעין ממית שהוא סיבה למחיה:

**ז**

**ה'** מוריש ומעשיר הר"דק ז"ל אף מרומם הריבוי לפי שהעליה יותר כח וגבורה מהירידה ע"כ: ולדבריו קשה דגבי מעשיר נמי הי"לל אף מעשיר וחז"ל דרשו בתנחומ' אף מרומם באף שהוא מביא על זה מרומם את זה תדע לך כשבקש שיתעשרו בני ראובן ובני גד הפיל את המדייני' בידם מה כתיב וישבו בני ישראל את נשי מדין ואחר כך ומקנ' רב היה לבני ראובן ע"כ ולפי שיטתם ז"ל ה' מוריש לאח' ומעשיר לזולתו מסיבת הרשות שהוריש לראשון דרך משל אם עושי' חליפין זה עם זה האחד מוריש והשני מעשיר. והרל"בג פירש השי"ת מוריש ואחר כך מעשיר אותו כשירצה וכן משפיל ואח"כ מרומם אותו כשירצה ולזה אין ראוי להתגאות העשיר בעשרו ולא להצטער העני בעניו ושפלותו כי השם יתברך מקים כו' ע"כ. **ובכלי** חמדה פי' משפיל ולפעמים ההשפלה יותר טובה מתרוממות שלפעמים מרומם הקב"ה את האדם והרוממו' ההוא הוא באף וחימה כדי שתהיה הנפיל' מאיגרא רמ' לבירא עמיקתא כמו גדל המלך אחשורוש את המן בן המדתא שאות' הגדול' רוממות באף היתה וזהו אף מרומ' ר"ל מרומם באף כדי שתהי' הנפיל' גדולה מאד או יהיה הרוממות באף כשיתגאה על אותו הרוממו' ויבעט בה' על דרך וישמן ישורון ויבעט שאז ודאי אף מרומם באף וחימ' הוא ע"כ. ואפשר עוד בהפך משפיל ואותה ההשפלה לפעמי' גורמ' רוממו' לנפש על ידי ההשפלה ההיא וז"ש משפיל וגם מרומם באותו המשפיל עצמו כאמור:

**ח**

**מקים** מעפר דל וכו' הר"דק ז"ל מאשפות לשון יחידות בשקל אחו' הראוי בתשלומו אחיות [וקבוצו] חבקו אשפתות בתמור' הנח בדגש מצוקי ארץ עמודי ארץ וכן ויציקום לפני ה' ויעמידום ומצוקי ארץ הם הצדיקים כי בזכותם מקיימים התבל וכן אומרו וצדיק יסוד עולם. או יהיה פירושו על דרך ומתחת זרועות עולם ר"ל כי הוא יתב' הוא קיום

העולם ומעמידו ומעמידי העולם לו הם ובכחו עומד הכל וסדר היישוב בארץ להעמיד היצורי' עליה וז"ש וישת עליהם תבל כי מקומות הישוב יקראו תבל עד כאן והרל"בג ז"ל פיר' שאין ראוי להתגאו' בעושר ולא לדאג על השפלות והעוני כי השי"ת מקים מעפר דל וירים אביון מן האשפה ר"ל מי שהיה אביון עד שהיה מנקה האשפות והלכלוך ירימהו ה' להעמידו עם נדיבים וינחילם כסא כבוד ר"ל שישימם מלכי' נכבדים ומנהיגים אחר היותם דלים ואביוני' וחנה אמרה זה על עצמ' בדלותה מהבנים ונתן לי השי"ת בן שסופו להיות מושל בישראל ממעלה נכבדת והנה היה זה כן כי לה' עמודי ארץ ועל העמודים ההם שת הישוב אשר בו ימצא המין האנושי ואלו העמודים הם אופני השגחתו באלו השפלים אשר הם סיבת קיום המין האנושי באופן שלם ע"כ. ובדברי מהרי"א ז"ל כתבתים בפסוק קשת גבורים חתים עיין עליהם. **ובכלי** חמדה בדרוש הנז' פי' שהש"י יקים מעפר הדל ומאשפו' האביון להושיב אותו עם נדיבים אשר הטיבו עמו והחזיקו בידו ויושיב העני והנדיב יחד בכסא כבוד כסא אח' לשניה' ז"ש וכסא כבוד ינחיל' והטעם שאין נותנין כסא לכל אחד לעצמו הוא כי לה' מצוקי ארץ ר"ל כי עשיר ורש נפגשו עושה שניה' ה' מצוקי ארץ העני בסבלנותו והנדיב בצדקתו מעמידים העולם עד ששת עליה' תבל על העני ועל הנדיב שהרי הם היו המצוקי ארץ כאמור לעומת זה בנתינ' השכ' יהי' יחדיו וכסא כבוד ינחילם יען כי לה' מצוקי ארץ וכו' שלא נפרדו בחייהם ובמותם אין ראוי שיפרדו אלא כסא כבוד לשניהם יחד וסיוע לזה מה שאמרו חז"ל במסכת יומא כי לה' מצוקי ארץ אמר רבי יוחנן ראה הקב"ה שהצדיקים מועטים עמד ושתלן בכל דור ודור שנאמר כי לה' מצוקי ארץ ע"כ:

**ולע"דן** דדריש מצוקי ארץ לשון צרה וצוקה צר ומציק וכו' והכי קאמ' כי לה' נגלה מצוקי הארץ מצד מיעוט הצדיקים שרא' הק"בה שהם מועטים וישת ר"ל שתלן בכל דור ודור כדי שיהיה עליה מתקיים התבל הרי שהצדיקי' מקיימים העולם ובהכי שקיל וטרי קרי' דון מינה ל"מש שהעני ונדיב הם מעמידים הארץ. עוד נראה לי לדקדק אומרו מקים בלשון הווה וירים בלשון עתיד עוד שינה גבי הדל הזכי' הקימ' תחלה ואחר כך מעפר לא כן גבי אביון הזכיר מאשפות תחילה ואחר כך ירים: **ונראה** כי כשהאדם במדרגה אחרונה אז יקוה לשלום כי קרובה אליו הישועה כמו שחר העולה מתוך השחרית מאיר לז"א כי כשאנו רואים שמקים בהווה הדל כשהגיע אל העפר ששחה לעפר נפשו אז נכון שהאביון עתיד ה"בה להרים אביון מהאשפות ולהיות שמקים ר"ל מופת ואות על ירים אביון לכך שינה הלשון בפיהם לומר שהם שני עניני' זה מופת לזה להושיב עם נדיבים שמא תאמר כיון שנשתנה הגלגל לטוב כן יש פחד שמא יסוב הגלגל וירוץ עד

השפילם שנית והשיבם לעפרם ולאשפות לזה אמר הכתוב וכסא כבוד ינחילם שנחלה עולמית להם ולבניהם אחריהם:

**ט**

**רגלי** חסידיו ישמור אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן אפי' בשביל צדיק אחד העולם מתקיי' שנאמר וצדיק יסוד עולם ר' חייא בר אבא דידיה אמר רגלי חסידיו ישמור חסידיו תרי משמע. ארי"י חסידו כתיב ואמר ר' חייא בר אבא כיון שיצאו רוב שנותיו של אד' לא חטא שוב אינו חוטא שנא' רגלי חסידיו ישמור דבי ר' שילא אמ' ביון שבא לידו דבר עבירה פעם ראשונה ושניה ולא חטא שוב אינו חוטא שנאמר רגלי חסידיו ישמור עכ"לה. ופרש"י ז"ל דלרבי חייא דחסידו כתיב ובשביל חסיד א' העולם מתקיי' דריש רגלי כמו ויברך אותך ה' לרגלי שבסיבת צדיק א' ישמור ה' העול' ול"מד כיון שיצאו רוב שנותיו של אדם ולא חטא שוב אינו חוטא דריש רגלי לשון סוף שכמו שהרגלים הם סוף האדם כך חסידו בסוף ימיו ישמור ה' אותו שלא יחטא כיון שעברו רוב שנותיו ולמ"ד כיון שבא לידו דבר עבירה פעם א' וב' כו' שוב אינו חוט' דריש רגלי לשון שלש רגלים שהוא לשון פעמים שכיון שבאה עבירה לידו רגלי דהיינו פעמים והיה חסידו שנצל הימנה שוב אינו חוטא: **ולע"דן** דלרבי חייא בר אבא דידי' דריש רגלי חסידיו לשון רגלים כפשוטו לפי שחסידו כתיב וחסידו הוא מעמיד רגלי העולם שהוא הוא המעמידו כאד' הזה העומד על רגליו וזהו רגלי חסידו ישמו' ר"ל חסידו ישמור רגלי העולם ולמ"ד כיון שעברו רוב שנותיו של אדם אשר כבר רגלי חסידו יורדות מות אז השי"ת ישמור אותו מחטא ולמ"ד כיון שבא לידו דבר עבירה פעם ראשונה וכו' דריש רגלי לשון רגילו' שהרגיל להיות חסידו פעם ראשונה ושניה גורם שישמור ה' את חסידו ששוב אינו חוטא למדנו מתוך דברי חז"ל הנז' ומתוך דברי רש"י ז"ל שלש' פירושים בתיבת רגלי הא' לשון סיבה כמו ויברך ה' אותך לרגלי והב' לשון סוף והשלישי לשון פעמים כמו שלשה רגלים. **ולע"דן** פירוש רביעי לשון רגילות. **עוד** לחז"ל רגלי חסידיו ישמור זה יעקב שנא' לו ושמרתיך בכל אשר תלך ורשעי' בחשר ידמו זה עשו ואלופיו שרדפו אחר יעקב בעשר שעו' והשקיע ה"בה את היום והיה עשו עומד בחשך ע"כ. כונתם ז"ל דקשיא להו אומרו חסידו ולא חסידיו לזה דרשוהו גבי יעקב שצודק אומרו חסידו בלשון יחיד. ודקדקו עוד שני ענינים הא' אומרו רגלי חסידיו ולמה לא ישמור את כל החסידים א"כ לשתוק קרא מרגלי ויאמר חסידיו ישמור. ועוד הוקשה להם אומרו ישמור בלשון עתיד דהי"לל שומר לזה אמר זה יעקב שנאמ' לו ושמרתיך בכל אשר תלך שבזה נתיישבו השני דקדוקי' שאומ' רגלי לפי שהבטחון היה על ההליכה שהיא ברגלים שנאמ' לו

ושמרתיך בכל אשר תלך ברגלך ולפי שנאמר לו ושמרתיך בלשון עתיד לכך כתיב הכא ישמור בלשון עתיד וזה דקדק באומ' בלשונו בעל המאמר ב"מש שנאמ' לו ושמרתיך שכיון שנאמר לו ושמרתיך נתרצו השני דקדוקים ה' באומ' רגלי לפי שנאמר בכל אשר תלך וניחא או' ישמור לפי שנאמר לו ושמרתיך וכו'. עוד אפשר לפרש שהק"בה השקיע לו ליעקב השמש לשני תועלות הא' כדי שישאר עשו בחשך ולא ישיג את יעקב הוא ואלופיו והשני גלוי לפניו ית' שעתיד יעקב בחזרה להיות צולע על ירכו ורגלו ויזרח לו השמש לרפואתו החמה ששקעה כעת קודם זמנה וכמו שאמרו חז"ל ז"ש רגלי חסידיו ישמור זה יעקב שנאמר הנה אנכי עמך וכו' שבזה היה לו שמירה לרגליו מהלכד עם עשו ואלופיו בהווה ושמירה לרגליו שיתרפאו מהיותו צולע על ידי זריחת השמש לו לבדו קודם הזמן מצד שכעת שקעה לו חמה כדי שתהא החמה מזומנת לעתיד ושמור' ורשעי' בחשך ידמו והשתא ניחא דלמה נקט בחסידיו מכת רגלים וברשעים אמר עונשם בחשך ידמו כי שייכי שפיר ששמירת רגלי החסידיו היתה בשקיעת החמה וממנו נמשך ורשעי' בחשך ידמו וכוון המאמר בדבריו דפתח בעשו ואלופיו ומסיים והיה עשו עומד בחשך ולא הזכיר אלופיו עם עשו עומדים בחשך:

**ונראה** שהכתוב אמר ורשעי' בחשך ידמו לשון הכרת יכרתו כי איך יכרתו בחשך היות ששקעה חמה דבשלמא אם היינו מפרשים בחשך גהינם ניחא שיכרתו הרשעי' בחושך גהינם אבל בשקיעת חמה זו איך יכרתו הרשעים לז"א זה עשו ואלופיו שרדפו אחרי יעקב בעשר שעות והשקיע הק"בה היום ונכרתו אלופי' שהלכו להם כיון שראו שנוי סדרי בראשי' והיה עשו עומד בחשך הוא לבדו שבזה צדק או' ידמו נכרתו שהלכו להם ונכרתו מהמקו' ההוא **ובאגדת** שמואל ד"א רגלי חסידיו ישמור זה יוסף ורשעי' בחשך ידמו זו אשתו של פוטיפר כי לא בכח יגבר איש דתניני איזהו גבור הכובש את יצרו ע"כ צריך לדקדק מאי קשיא להו ז"ל שדרשו הפסוק ביוסף ועוד קשה למאי דדריש באשתו של פוטיפר מאי ורשעים בלשון רבים ורשעה בחשך תדם הי"לל ומאי קאמר כי לא בכח יגבר איש דתנינן איזהו גבור וכו': **ונראה** דקשיא להו או' רגלי חסידיו ישמור דהי"לל חסידיו ישמור למה הזכיר השמירה ברגלים ועוד חסידו כתיב והי"לל חסידיו כמו שמזכיר ורשעים או יאמר ורשע כמו שאמר חסידו ועוד מהו העונש הזה של בחשך ידמו ותרצו בדבריהם כי הכתוב מדבר ביוסף ולהכי ניחא או' חסידו בלשון יחיד וניח' נמי לשון רגלי חסידו ישמור ששמר רגליו מהכשל בעבירה ששם בין רגליו אות ברית קדש ולכך צדק השימור בהם ורשעים בחשך ידמו רוצה לומר כשהייתה אשתו של פוטיפר עם בעלה ואמרה לו כדברים האלה עשה לי עבדך ופירשו ז"ל כדברים האלה

של תשמיש והיה מהראוי שיהרגהו פוטיפר והב"ה עזר שבכל חרון אפו של פוטיפר לא הועיל אלא לששם אותו בבור כדי שיעלה לגדולה ז"ש ורשעים בחשך ידמו וישתקו מעשות רע זו אשתו של פוטיפר דבאו' זו אשתו של פוטיפר ולא אמר זו אדונתו של יוסף תקן המאמר או' לשון רבים ורשעים כי הכתוב מדבר על הזמן ביחוד שהיתה אשתו של פוטיפר ר"ל מתייחדת עמו באשו' ואשתו של פוטיפר שהיה השכל מחייב שיהיו השני רשעי' הבעל ואשתו יחדיו לינקם מיוסף וה"בה עשה שידמו ישתקו יכרתו כי לא בכח יגבר איש אבל באיזה דבר יגבר בהיותו כובש את יצרו דתנן איזהו גבור הכובׁש את יצרו באופן שיוסף מהיותו גבור כובש את יצרו עם אדונתו נעשה גבור שכל העולם כאין כנגדו ופוטיפר ואשתו בכלל כי לא בכח יגבר איש כי אם בחסידות יגבר איש והיא שעמדה ליוסף נמצאת הבנת רגלי חסידיו שמירה מהכשל בעבירה ורשעים בחשך ידמו נכרתו לא יוכלו עם החסיד אשר רגליו שמורי' מעבירת זמה כי לא יגבר האיש בכח כי אם בהיותו כובש את יצרו ובס"ה פ' בראשית דף כ"ב וההוא חשך דאתבריא ביומא קדמאה לרשיעיא כד"א ורשעים בחשך ידמו עכ"ל ומדוקדק בזה או' בחשך בפתח שלא אמר בחשך ב"שבא להורות על החשך הידוע הנברא ביום ראשון כאילו אמר בהחשך ידמו. **ורש"י** ז"ל כתב זה לשונו חסידו כתיב חסידיו קרי בין יחיד בין רבים וכן יחתו מריביו מריבו כתיב בין יחיד בין רבי' עד כאן לשונו והרד"ק ז"ל חסידו כתיב בלא י"וד וקרי ב"יוד וכן מריביו עליו והענין א' כי י"וד הריבוי תפול לפעמי' ישמור שלא ינגפו ידמו ישתקו מרגשתם ורשעתם או פי' יכרתו וכן אל תדמו בעונם ופי' בחשך כאדם ההולך בחשך שיפול כי לא בכח יגבר איש לא יהיה מה שיחשבו שיגברו בכחם ובחילם כי נבחר יהיה רצון האל להושיבם בחשך והיא הצרה שתבא לא תועילם גבורתם ועשרם עד כאן והר"לבג פירש זה לשונו ובזאת ההשגחה ישמור רגלי חסידיו מהכשל ברעות העולם ואולם הרשעים לא יכין להם אור להראות להם הרע שיפלו בו כדי שישמרו ממנו אבל יכרתו בחשך וכבר נתבאר שהאמת כי לא בכח יגבר איש אבל ימצא שינוצח עם היותו יותר חזק משכנגדו וזה יהיה בהכרח מצד השגח' השי"ת באיש החלוש עד כאן ומהרי"א ז"ל כתב לפי שאמרה שה"קבה עושה ההפכים והדברים משונים ממית ומחיה מוריש ומעשיר אמרה שלא יחשוב שיש בזה שינוי אצלו י"ת ושהוא מתנחם ומתחרט לז"א שהשינוי במקבלים שהרי רגלי חסידיו ישמור ורשעים בחשך ידמו אין זה אלא שחסידות החסיד גורם לו השימור ורשעות הרשעי' גורם להם שידמו שאין הדבר תלוי בכחם וגבורתם כי לא בכח יגבר איש כי אם בצדקות וברצון האל שהוא אל דעות ולו נתכנו עלילות כמו שהניח בראשונה ולכן נתעלסה בה' בהולדת בנה כי מאתו הכל ע"כ.

**ובכלי** חמדה בדרוש הכ"ז אחרי שאמר שהק"בה כסא כבוד ינחילם צריך לעשות לו הדום רגלים לכסא הכבוד ז"ש רגלי חסידיו ישמור בהיות להם הדום רגלים וכמו שהחסיד התחסד עם קונו ונכנס לפני' משורת הדין כן ראוי שיכנס לו השי"ת בשמירתו לפנים משורת הדין שתהיה שמיר' מעולה לרגליו לא כן הצדי' שהצדיק רגליו יורדו' סמוך למות כיון שהוא עמד בשורת הדין ולא נכנס לפנים משורת הדין ומידה כנגד מידה לא בטלה לכך רגלי חסידיו ישמור ולא רגלי צדיקיו אמנם הרשעים בחשך גהינם ידמו כי לא בכח יגבר איש הרי הרשעים יש להם כח ואין ראוי לקרותם גבורים כיון שנצחם יצרם שאין גבור אלא הכובש יצרו וכוחו תשוש כי לא בכח יגבר איש עד שיקרא גבור ובעל כח ע"כ. עוד אפשר במה שאמר חסידו וקרינן חסידיו והוא כי לפי שבפסוק הקודם אמר שכסא כבוד ינחילם לעני ולעשיר המטיב עמו יחדיו כדפרישית לעיל גבי וכסא כבוד ינחילם יחדיו לז"א כי רגלי חסידיו של שניהם כי העני חסיד בסובלו עול העניות בסבר פנים יפות והעשיר נקרא חסיד בעצם בתתו מלחמו לדל ז"ש חסידיו קרי דקרינן על שניהם חסידיו והכתיב חסידו על העשיר העושה חסד שהוא הוא החסיד האמיתי ורשעים הבלתי עושים צדקה בחשך ידמו כי לא בכחו ועוצם ידו יעשה לו האדם חיל וגבורת עושר כי לא בכח כו'.

ו

**יי'** יחתו מריביו כו' אגדת שמואל מריביו מריבו כתיב א"ר אבא בר כהנא אם חד הוא יפול ואם תרין אינון יפלון עליו בשמים ירעם עלו כתיב א"ר אבא בר כהנא אם עולים הם לשמים משם אני מרעים בקולי ומורידם ה' ידין אפסי ארץ א"ר אבא בר כהנא אלין אומי עלמא דסובריהון פסיק מן בריהון עד כאן ויש לדקדק שאין הבני לאו' אם חד הוא יפול ואם תרין יפולו כי מה הודיענו הפסוק בזה חידוש ויודיע אותנו מריביו דאם תרין אינון יפולו וכ"ש חד דיפול ומאי קאמר עלו בשמים אם עולים הם וכו' ואפשר לומר כי נפילת המריב האחד יותר קלה מנפילת המריבים מרובים ולזה הפסוק או' מריביו ומריבו רוצה לומ' שה"בה יפילם ויחתם אפילו המרובים יפולו בנקל כאחד וז"ש המאמר אם חד הוא יפול אם תרין אינון יפלון ר"ל שכמו שיפול האחד בנקל כן יפלון השנים כעין נפילת האחד בנקל כי כל מריביו כאין נגדו מאפס ותוהו נחשבו לו. והנכון כי המריבים עם השי"ת הלא הם המריבי' עם ישראל כנודע מם"ה בפסוק להתייצב על ה' שבהתייצבם על ישראל הרי הוא כאילו מתייצבים על ה' ממש ועליהם הוא או' ה' יחתו מריביו ואלו המריבים הם על שני פנים הא' המריבים הגשמיים והשני הרוחניים העומדי' בשמים ממעל מתחזקי' הם מעוונות ישראל לקטרג עליהם אלא שהתשובה שישראל שבי' גורמ'

שיחתו ולז"א אם חד הוא יפול ר"ל אם חד מריב גשמי יפול ואם תרין אינון דהיינו אחד גשמי בארץ ואחד רוחני בשמים ממעל מתחזק מעוונות ישר' אם תרין אינון על זה האופן יפלון ג"כ אך יותר בקושי על ידי תשובה ותפילה ולזה כתיב מריבו וקרינן מריביו לרמוז אל ה"בה והיינו דמסיק עליו בשמים ירעם שאם הוא יחיד עליו ירעם ברעם קולו בשמים והוא נקל אכן אם עלו בשמי' ר"ל שעלייתם תלויה ג"כ בשר שלהם העומד בשמים מתחזק בכח עוונות ישראל ז"ש אם עולים הם לשמים משם אני מרעים בקולי להחריד לב ישראל לשוב בתשובה ורמז שאחז"ל והאלהים עשה שיראו מלפניו אלו רעמי' שהם סיבה לעורר שיראו בני אדם מלפניו יתב' מקול פחדים באזניהם מהרעם ז"ש אני מרעים בקולי ומורידם לא שההורדה תלויה בעצם וראשונה ברעם כי להורדת' אין צריך רעם אכן הוא במקרה שמרעים אני בקולי ומורידם למריבו יען כי ישראל שבים בתשובה כאמור באמצעות קול הרעם שעשה ה' שיראו מלפניו ואפשר שרמז עוד באו' אם עולים הם לשמים ר"ל גם טועים הם לחשוב שעלייתם תלויה בשמים והוראת כסילים והכל תלוי במזל ז"ש אם עולים הם לשמים הנה אני מרעים בקולי והשגחתי ומורד' כדי שידעו שהכל תלוי בידי שמים זולת יראת ה' וז"ש אפסי ארץ שאותם אומות דסובריהון פסיק מן ברייהון שאין להם תקו' כי אם מהמזל אותן האפסי ארץ שקראם אפסי לפי שתקוותם ותוחלתם נעשית אפס ותוהו שאין להם תקוה מהשי"ת כי בטחו במזל' אותם ידין ה' ויפיל' כדי שידעו שהכל בידי שמי' חוץ מירא' שמי' וז"ש אפסי ארץ ועליה' אמ' עליו בשמי' ירע' וכן הוא אומ' ירע' מן שמי' ה' כדמסיק ועליון יתן קולו ברד וגחלי אש כן יעשה ה' באות' האפסי ארץ והם האומו' מ"ה דמובד סובריהון מן ברייהון או יהיה כוונת המאמר בהביאו פסוק וירעם מן שמים כו' לפרש פסוק זה של בשמים ירעם שב"ית בשמי' כמו מן השמים ירעם וכמו שאביא בדברי הרד"ק ז"ל בסמוך וכן הביא רש"י ז"ל והוסיף לו' ידין אפסי ארץ שופטן ומייסרן יוצטי"ציא בלעז עד כאן והר"דק ז"ל ה' יחתו מריביו מריבי הצדיקים הם מריביו עליו בשמים ירעם עליו על כל אחד ממריביו וב"ית בשמים במקום מן כמו שנאמר ירעם מן שמים ה' וכן ב"ית בקדשים לא יאכל והנותר בבשר ובלחם והדומים להם ויש לפרשו כמשמעו כלו' יעשה הרעם בשמים להשמיעם ולהבדילם וזהו פי' עליו בעבורו והרעם משל אל הגזרות היורדות מן השמים שאמרו וישלח חציו ויפיצם וברקים ויהמם ידין אפסי ארץ על דרך כי הוא לקצות הארץ יביט אם יסתר איש במסתרי' ויתן עוז למלכו ויר' קרן משיחו כפל דבר כי המלך הוא המשיח ואמרה חנה זה דרך נבואה או דרך קבלה כי היתי' קבלה אצלם עתיד להיות מלך בישראל וחתמה השירה בדברי המלך לפי שזכרה מפלת הרשעים והם

אויבי ישר' ואמר' כי האל יתן עוז למלך ישר' שיוושעו ישראל על ידו מיד אויביהם ואם אמרה זה דרך נבואה רמזה בזה שע"י שמואל בנה יהיה מלך בישראל והוא ימשחנו ע"כ והרל"בג ז"ל כתב והנה עתה התפללה חנה בעבור בנה יחתו מריביו מריבי שמואל והם הפלשתים שבאו להלחם עמו ועם ישראל בעבורו ירעם השי"ת בשמים וכן היה במלחמה הראשונה שנלחם שמואל בפלשתים שנא' וירעם ה' בקול גדול ביום ההוא על פלשתים ויהמם ה' ידין אפסי ארץ כי הוא היה הולך ממקום למקום לשפוט את ישר' ויתן השי"ת עוז למלכו אשר ימליכהו שמואל וימלוך בחייו והוא שאול באופן שינצח אויבי יש' וירם קרן משיחו אשר ימשחהו שמואל בחייו ולא ימלוך בחייו והוא דוד אשר רמה קרנו מאד לנצח אויביו ונתנה לו המלוכה ולזרעו אחריו ע"כ. וקרוב לזה כתב מהרי"א ז"ל והוסיף באו' עליו בשמים ירעם שרמזה חנה שבכלל דבריה שעליו ובעבור שמואל ירעם בשמים רמז שנאמר הלא קציר חטים וכו': **ובכלי** חמדה בדרוש הנז' כתבתי שכל הפטרה זו מיוחדת על שני מיני מריבים שיש להשי"ת המריב האחד מכחיש השגחתו ית' והשני כופר בכל ואפילו מציאות ה' עליהם יחדיו אמר מעתה מאחר שהוכחנו מצד פעולותיו הנוראו' והשגחתו (וממלה) [וממילא] יחתו מריביו שני המריבים כי השי"ת משגיח וידין אפסי ארץ להעניש הרשעים הגורמי' אפיסה בארץ ז"ש אפסי ארץ ויתן עוז למלכו שכר טוב למתהלך לפניו כמו שהוכיחה מקשת גבורים וכו' ומ"ש מוריש ומעשיר כו' שהיא השגחה פרטית וכיוצא בכל הפרטיות הנזכרים שם ובהכי ניחא או' מריביו בלשון רבים וכתיב מריבו לרמוז אל המכחיש מציאות ה' שהוא מריב עצמיי ולכך כתיב מריבו ואמר עליו בשמים ירעם שהשי"ת יפקוד עליו על צבא המרום במרום ובשמים וע"י שעליו בשמים יפקוד ממלא ירעם לתחתונים והיינו או' עליו בלשון יחיד על שר של מעלן וירעם בלשון רבים על אנשי הצבא התחתונים עד כאן ואפשר עוד ויתן עוז למלכו המשי' הראשון ואחר כך וירם קרן משיחו בן דוד לעולם. וחז"ל אמרו שהעשר קרנות שהיו לישראל כולם נטלום אומות העולם כדכתיב בדניאל קרניי' עשר ובבוא המשיח אשר קרני רשעים יגדע כדכתיב וכל קרני רשעים אגדע אז תתרוממנה קרנות צדיק הם העשרה קרנות שניטלו מישראל כדכתיב גדע בחרי אף כל קרן ישראל ועליהם אמר וירם קרן רוצה לומר כל קרן אימתי בזמן משיחו.

**יא**

**וילך** אלקנה רש"י ז"ל היה משרת את פני ה' את פני עלי מכאן למשמש פני תלמידי חכמים כמשמש פני שכינה עד כאן דקדק שלא אמר את פני ה' ואת פני עלי מדקאמ' את את משמע הקש. והרד"ק על ביתו כמו אל ביתו וכן ותתפלל חנה על ה' כמו אל ה'

את פני עלי כמו לפני עלי שהיה עלי מלמדו עבודת ה' וי"ת בחיי עלי (דהכא) [כהנא] כמו שתרגם אנקלוס על פניו להאבידו בחייהון לאובדהון ע"כ והר"לבג ז"ל עוד סיפר שהלך אלקנה הרמתה על ביתו רוצה לומר בעבור ביתו ולולי זה היה נשאר שם בעבו' הנע' שנשא' שם לשרת את ה' והניחו שם את פני עלי הכהן שילמדהו ויישירהו לעבודת השי"ת ע"כ או יהיה על ביתו כמו אל בית ע"כ וכדברי הרד"ק. ומהרי"א ז"ל כתב והנע' היה משר' את פני ה' ר"ל תכלי' שנשא' שם הוא לשר' את השי"ת ובהתחלה שעדיין לא היה (משיב) [מבין] שמואל באלו העניני' של האלהות הנה התחלתו לשר' את פני עלי הכהן שיחנכהו נמצא או' את פני ה' התכלית: **ולע"דן** לדקדק או' את ה' את פני עלי דהי"לל את עלי פני למה ולמה לא אמר ואת פני עלי בוא"ו העטוף ובמ"ש המפרשי' ז"ל שעמ' לפני עלי הכהן כדי שיחנכנו בעבודת השי"ת מובן זה שהכוונה משרת את ה' והיה זה לפני עלי הכהן שיחנכנו לכהונה וז"ש את פני עלי כלומר השירות שהיה משרת את ה' היה את פני עלי ולפניו שיורנו מדרכיו הישרים כי באמת עלי הוא לבדו הכהן בכהונה לא בניו שהם בני בליעל לא כהנים כדסמיך ליה ובני עלי וכו' ולא אמר ובניו בני בליעל כי חלילה לרשע להיותו בן צדיק בעצם ולכך לא אמר אלא ובני עלי ולא אמר ובני עלי הכהן. או יאמר מזריזות שמואל ע"ה והוא נער שהיה משרת את ה' ולא היה מתחבר עם בני עלי פן יאלף אורחותיהם אלא פני עלי הכהן הגדול המיוחס עמו ולפניו עומד תמיד מתחבר עמו לא עם בניו כי ובניו בני בליעל לא ידעו את ה' לכך אומר משר' את ה' את פני עלי הכהן. או יאמר להבדיל בין שמואל הקדוש ובין בני עלי החול כי והנע' עם היותו בכור קטן משרת את ה' ובחר בזה להיותו את פני עלי ובניו בני עלי ממש יוצאי חלציו לא ידעו את ה' ולא למדו מאביהם:

**יב**

**ובני** עלי הרד"ק ז"ל בני בליעל בני רשע ובדרש בנים שכלו שם שמים מעליהם אמרו אין מלכות בשמים וז"ש לא ידעו את ה' או פירושו לא היו יודעים דרך ה' שהיו עושים מעשה רשע בכהונתם כמו שמספר וי"ת גברין רשעין לא הוו ידעין למדחל מן קדם ה' ע"כ ומהרי"א ז"ל כתב הגיד הכתוב שעם היות' בני עלי היו אלו בני בליעל לא מצד עלי עצמו חלילה כי הוא כהן לאל עליון אבל קראם בני בליעל מצד עצמם שהם בני בליעל יען שלא ידעו את ה' וכו' פירוש לבני בליעל עד כאן. **ולע"דן** שהכוונה לומר שבני עלי היו שם בלי עול שמים כלל כמו שנ' גבי בני בליעל שאמרו חז"ל בלי עול לא ידעו את ה' עומד ושורה שכינתו שם בשילה שאילו ידעו את ה' עומד שם היו חרדים מעשות מה שהיו עושים וז"ש לא ידעו את ה' ויהיה א"כ מקושר עם מה שאמר משרת את ה' העומד

שם ובני עלי לא ידעו את ה'. והילקוט הביא ומה נאמ' בסוף הענין ובני עלי בני בליעל בנים שפרקו עול שמים מעליהם לא ידעו את ה' אמרו אין מלכות בשמים עד כאן.

**יג**

**ומשפט** הכהנים את העם כו' רש"י ז"ל הם קבעו להם חק זה ולהם לא היה לנחלה כי אם חזה ושוק של שלמים ע"כ וכן הרד"ק ז"ל ומ"ש בבשל הבשר בשר שלמים ומלבד משפט שהוא חזה ושוק היה נער הכהן לוקח משאר הבשר שהיה חלק הבעלי' כל אש' יעלה המזלג בבת אחת וזה היה חוק (עולם ובזה שממו) [עולה וגזל ששמו] הכהנים על ישראל והמזלג ידוע והוא כלי ברזל יש לו שינים שמעלי' בו בשר מן הקדר' שלש השני' בידו שם תואר סמוך כאלו אמר כי המזלג משולש בשנים וכמוהו גדול הכנפים ר"ל שכנפיו גדולים כן השנים רוצה לומר בו שיניו שלש תואר על משקל גדול ואמר השיני' בלשון שנים ואף על פי שהם שלש לפי ששיני האדם ושיני הבהמה הם זוגות אמר בשיני הכלים בלשון זוגות ואף על פי שאינם זוגות ע"כ וכו' והרל"בג ז"ל כתב שבני עלי היו רשעים ובלתי יודעים את השי"ת ולכן היו רודפי' אחר הזוללו' ולוקחים מישראל יותר מכדי חוקם כל אשר יעלה המזלג מן הכלי שהיו מבשלים בו הבשר וזה היה חמס ובזיון לקרבנו' שהם היו לוקחי' דרך רדיפת התאוות ולא ניתנו להם כי אם לתכלית שיחזיקו בתורת ה' מצד שלא יצטרך להם לטרוח במזונם ועשו רעה גדולה יותר מזאת שקודם שקרבו מתירי השלמים לכהנים ולישראל והם החלבים עם מה שנמשך להם היו חוטפים בחזקה מבשר הזבח לאכול בצלי תחת בשר המבושל ששמו להם לחוק לקח' מזבח יש' יותר על מה שהיה ראוי להם והנה שמו שולחנם קודם לשולחן גבוה כאילו היתה לשוא העבודה לה' והיה עיקר הכוונה למלאת בטנם ובזה האופן נאצו בני עלי את מנחת ה' ע"כ ומהרי"א ז"ל כתב גם כדברי הנזכר שאו' ומשפט הכהנים שלא היה משפט להי' אלא משפט הכהנים ששמו להם חקים ומשפטים לא טובים ביניה' שכזבוח כל זבח כל איש ישראל יעשו לו כן יבא נער הכהן כבשל הבשר ולוקח במזלג של שלש שינים כל אשר יעלו והיו בזה חמשה דברי' רעי' האחד שהיו לוקחים יותר מהעולה להם בדין שהתורה נתנה להם חזה ושוק והם היו לוקחים יותר מזה וזה רמז באומרו כל אשר יעלה המזלג ר"ל יותר ממה שצותה התורה והשני שלא היו לוקחים אפי' בסדר מסודר להם כי אם בלתי סדר ידוע שהרי כדי (להורות) [להרבות] בגזל היו לוקחי' במזלג של ג' שיני' שכל שן מהם יקח לו שיעור מנה אחת וזה רמז באו' והמזלג שלש השינים בידו והשלישי בלקחם דרך אלמות עושי' בחזקה על דרך גזל וחמס כי לא ישאלו מאת הבעלים אבל יקחוהו בחזקה וז"א ואם לא לקחתי בחזקה. והרביעית שהיו הכהנים

מתנהגים בגאה וגאון ודרך רע לשלוח הנער שלהם ולא הלכו הם בעצמם וזהו ובא נער הכהן שהיה ראוי שילכו הכהנים בעצמם לזכות משולחן גבוה. והחמישי שאין הכהן זוכה עד שיקטירו החלבים ואלו היו לוקחים קוד' ההקטרה וז"ש וגם בטרם יקטירון את החלב וכו' ר"ל שפעמים לא ירצה הכהן לאכול בשר כי אם צלי אש והיה בא לקחת הבשר קודם הבישול כדי לאכלו צלי והיה זה ביזוי לקורבנות והוראה שלקיחתם היתה לרדיפת התאוות והיו שמים שולחן ה' נבזה ונמס ע"כ. **ולע"דן** קשה לפרש אומ' משפט הכהנים שהוא משפט שסידרו הכהנים מעצמם כי זה לא יתכן שהרי מצינו בפרשת שופטים שנאמ' שם וזה יהיה משפט הכהנים וכו' גבי הזרוע והלחיים והקיבה. לכך אני אומר שפסוק זה מקושר עם הקודם אל מה שאמר לא ידעו את ה' ומשפט הכהנים את העם לא ידעו את ה' ומשפט הכהני' את העם ג"כ לא ידעו כי הרי כל איש זובח כו' והיה בא נער הכהן וכו' ואין הדין כי אם חזה ושוק של שלמים ואחר ההקטרה. או יאמר כי ה' נתן המתנות האלו לכהנים כדי שיהיה ה' נחלתו ויהגו בתורתו יומם ולילה יורו משפט ליעקב ותורה לישראל ועכשיו כל המשפט שהיו עושים הכהנים את העם לתועלת עצמ' לחזר אחר הבשר ז"ש ומשפט הכהנים שהיה ראוי שיהיו עושים את העם הנה כל המשפט היה לשפוט את עצמם שכל איש זובח זבח ובא נער הכהן וכו' זהו הוא המשפט שהיו עושים הכהנים את העם ולא היתה כונת השי"ת כן אלא שישפטו את העם משפט צדק להציל עשוק מיד עושקו לא שהשופטים יהיו העושקים והנה מתחבולותם נער הכהן ונטייתו אחרי הבצע שלא היה ממתין עד בשל הבשר בישול גמור כי זו המזלג לא יעלה עמו בשר מרובה כיון שנתבשל כל צורכו נמנע הוא אבל ובא נער הכהן כבשל הבשר וכו' כבשל בכ"ף ולא בבשל בב"ית והמזלג שלש השינים בידו שהיות שינים שלש והבשר כבשל בלי ספק שאז יעלה במזלג ושיניו בשר מרוב' והוא גזל ונוסף עוד מתחבולותיו של הנער שהיה מעמיק המזלג לתחתית הדוד והכיור עד שפוגע בהם ומכה בהם ממש כדי שיתחבו שיני המזלג היטב בבשר עד שיעלה בו בשר מרובה ז"ש והכה בכיור וכו' לשון הכאה לפי שהיה מתכוון שיבא המזלג מתחת הבשר כדי שיתחב בו בעצם וימשוך בשר מרובה בשיני המזלג וז"ש כל אשר יעלה המזלג יקח הכהן וכו' והוא מסורס כאילו כתוב כל אשר יעלה המזלג בו יקח הכהן או יהיה פירושו שלא היה הכהן משע' בתוחבו שיני המזלג שלא יקח ביות' מדאי ויותר מכשיעור הרבה אלא היה רוא' לבדו שכל אשר יעלה המזלג רוצה לומ' שכל האפשר שיעלה המזלג היה הכהן לוקח בו שלא היה מניח אלא מה שאין יכלת בידו לקחתו במזלג ז"ש כל אשר יעלה המזלג יקח הכהן כו' וזו היתה גזרה שוה לכל ישראל שלא יבושו מהנכבדים (אח)

[או] מהגרים הבאים שם בשילה מארץ רחוקה זה שאמר ככה יעשו לכל ישראל הבאים שם וכן יעשו לאשר בשילה שלא יבושו לא מאנשי שילה שכיניהם ולא מהבאים שם או יאמר ככה יעשו לכל ישראל הבאים שם וככה יעשו לאשר שם בשילה מתושביה והכל עולה לענין אחד ומכריח כן אומרו בשילה ולא אמר הבאים לשילה ועפ"י שיטת המפרשים ז"ל הנז' שהכהנים האלה עשו להם חוקי' לא טובי' מדוקדק כאן או' ככה יעשו וכו' שהסכימו ביניה' שככה יעשו תמיד לכל יש' וכו' כאמו' כדי שיהי' משפט שוה לכול':

**יד**

**והכה** בכיור רש"י ז"ל דוד סיר בקלחת יורה בפרור מחבת ע"כ והר"דק ז"ל והכה במזלג שבידו היה מכה בבשר שבכיור וכל הבשר שהיה מעל' במזלג היה לוקח לו ולא היה מתרצה בחלק הכהונה הכתו' בתור' בכיור (ב"יוד) [כיור] דוד קלחת פרו' מיני קדרו' הם ות"י [וקבע] ליה בכיור' או בדודא או בקדרה או במילסא ותרגום מזלג משיליא ותרגו' ירושלמי ומזלגותיו ומחתותיו ומשליתה מחתיתיה יעלה מבניין הפעיל עד כאן והנלע"ד כתבתיו בפ' הקודם:

**טו**

**גם** בטרם יקטירון את החלב ובא נער הכהן וכו' תורת כהני' מה נאמר ותהי חטאת הנערים גדולה מאד לפי שאין אהרן ובניו זכאין בחזה ושוק אלא אחר הקטר חלבים שנאמר והקטיר הכהן את החלב וא"חכ והיה החזה לאהרן ובניו נטמאו אימורים או אבדו יכול לא יהיו זכאין אהרן ובניו בחזה ושוק ת"ל והיה לאהרן ובניו ע"כ תני רשב"י א"ל ה"בה מפני מה אתם אוכלי' שיירי המנחה ומניחין את הקומץ לזבובים ומפני מה אתם אוכלים את הבשר ומניחי' את החלבי' שטוחין בחמה מה ישי' אומ' (לא) [לו] יבא ויזרוק את הדם ויקטי' את החלבים (יקח) וא"חכ [יקח] הבש' ומה הכהן או' להם הדם איני זורק והחלבי' איני מקטי' תנה בשר לצלות לכהן ואם לא לקחתי בחזקה ומה נאמר בסוף הענין ובני עלי בני בליעל בנים שפרקו עול שמים מעליהם לא ידעו את ה' אמרו אין מלכות בשמים ע"כ. **ויש** לדקדק היכי יליף מקרא דוהיה לאהרן ולבניו לכשנטמאו אימורין או אבדו שזכאי' אהרן ובניו בחזה ושוק. ואי יליף הכי מקרא דילמא קרא כוליה להכי הוא דאתא ומנא ליה הדרשה הראשונה שאין אהרן ובניו זכאין בחזה ושוק אלא אחר הקטר חלבים. ונבין ג"כ שייכות הדרשות זו לזו. ועוד קשה אומ' מה נאמר בסוף הענין ובני עלי בני בליעל שאין זה בסוף הענין אלא בתחילת הענין ובני עלי וכו' ומשפט הכהנים כו' **ונראה** דהם מדקדקים שני ענינים בפסוקים הא' סדר הענין שהקדים תחילה ואמר והקטי' הכהן את החלב ואח' כך אמר והיה החזה לאהרן ובניו

שאם היה בדין שזוכה בו אפי' קודם הקטרה היה א"כ ראוי להקדים והיה החזה לאהרן ובניו ו"אחכ והקטי' ומדקדוק זה למדו הדין הראשון שאין אהרן ובניו זכאין בחזה ושוק אלא אחר הקטר אמורי' א"חכ דקדקו דקדוק שני והוא יתור תיבת והי' החזה דהי"לל והחזה לאהרן תיבת והיה למה לי לז"א נטמאו אימורים או אבדו יכול לא יהיו אהרן ובניו זכאין בחזה ושוק שאלו הייתי אומר כן הוה ניחא דהיתי אומר דקרא דוהקטיר וכו' והיה לאו לסדר שראוי להקדים הקטרה ללקיחת חזה ושוק קאתי ולומר שצריך להקדי' הקטרה לזכיי' חזה ושוק אלא עדיפא מינה והכי קאמ' כשהקטיר החלב אז זוכה בחזה ושוק אבל כשנאבדו או נטמאו שלא הקטירו כלל אז לא יזכו בחזה ושוק ז"ש יכול לא יהיו אהרן ובניו זוכים וכו' ולהכי אתא קרא ולא לכוון שההקטר' קודמ' לזכיי' חזה ושוק לז"א תלמוד לומר והי' לאהרן ובניו הכוונ' מדקא' והי' ולא אמ' והחזה לאהרן ובניו הוסיף לו' הויי' וזכו' לאהר' ובניו בחז' ושוק לו' שאפי' נטמאו או אבדו דבהוויתן הן החזה ושוק לאהרן ובניו ומעתה חזר הדין למקומו הראשון שראוי להקדים הקטרה לזכיית החזה ושוק דהא לא מצינו למדרשיה לדרשא אחריתי לשא' נאבדו או נטמאו שלא יזכה אהרן ובניו כיון דכתי' תיבת והיה דמשמע בין כשהקטירו בין כשנטמאו או אבדו לעול' בהויותם אהרן ובניו היא אלא לשראוי להקטי' תחיל' וא"חכ והי' החזה ושוק לאהרן ובניו שכן כתו' והקטי' תחיל' ו"אחכ והיה החזה ושוק לאהרן ובניו להאי לחוד אתא קרא ולא לדרשא אחריתי ומ"ש ומה נא' בסוף הענין הכי פי' שמ"שא הפ' ובני עלי בני בליעל לא קרא' בני בליעל כי אם על מה שיזכיי שעשו עול בענייניהם כדכ' ומשפט וכו' גם בטרי יקטירון וכו' ועל שם סופ' שהית' חטא' הנערי' גדול' וע"כ נקראו בני בליעל ז"ש מה נאמ' בסוף הענין כי על שם סוף הענין הוא שנא' ובני עלי בני בליעל כו' ואעפ"י שנאמר בתחילה על שם סופו הו' שהכתוב תנא והדר מפרש תנא ובני עלי בני בליעל והדר מפרש היאך היה זה שהגיעו למדרגה זו של בני בליעל כי ומשפט וכו' גם בטרם יקטירון וכו' ומה שאמר בנים שפרקו עול שמים מעליהם רצו חז"ל לתרץ כפל בני בליעל ולא ידעו את ה'. ועוד כוונתו שלא נפרש בני בליעל סמוך ד"אכ קורא לאביהם בליעל חליל' לז"א כי נקראו בני בליעל בני' שפרקו עול שמי' מעליה' שהרי לא היו רוצים להקריב החלבי' אלא הניחום לזבובים וזהו פרקו עול שמים כו' ופירשו ג"כ בני כמו בני' מוכרת ולא סמוך וזהו או' בנים שפרקו עול שמי' מעליה' ועוד מעט עד שכפרו ואמרו אין מלכות בשמים שעבירת ופריק' עול גררה עביר' חמור' שלא ידעו מציאות ה' ז"ש לא ידעו את ה'. והר"דק ז"ל כתב כעין הנז"ל במדרש תורת כהני' וכן הביא הר"לבג ז"ל גם בדברי מהרי"א ז"ל בפסוק ומשפט הכהנים הזכיר כן בחטא החמישי עיין למעל'

ומ״ש ולא יקח ממך בשר מבושל הר"דק ז״ל ולא יקח ממך בשר מבושל כך היה אומר לו וא"חכ היה לוקח גם מן המבושל או לפעמי' היה לוקח מן המבושל כמו שכתו' כבשל הבשר כו' ולפעמי' היה לוקח מן החי ולא היה לוקח א"חכ מן המבושל ע״כ ולע"דן לפי הפירוש הראשון שכתב הרד״ק שהיו לוקחי' מן הבשר החי ומן המבושל נלע״ד שאל זה כיון הפסוק באומרו גם בטרם יקטירון ר״ל מלבד מה שלוקחים במבושל גם בטרם כו' תנה בשר לצלות לכהן שנמצא שהיו לוקחים פעמים מבושל וחי וז״ש גם בטרם כו' ולפי הפי' השני שכתב שלפעמים היו לוקחי' מבושל ולפעמי' היו לוקחי' חי הנה או' גם בטרם כו' שנראה מוסיף על חטאתם פשע הכוונה כי בתחילה לא היו לוקחים אלא אחר הקטר חלבי' כי ישר' בעל הזבח לא היה מבשל הבשר עד אחר הקטר חלבים שהיו ישראל זריזים יותר מהכהנים אבל היתה חטאת נער הכהן שהיה לוקח בגזל כאש' יעלה המזלג ביותר מהראוי לו ובפסוק הזה מזכיר שלפעמים מוסיפים על חטאתם פשע לקחת קודם ההקט' שאע"פי שלא היו לוקחים בשר חי יותר מהראוי להם היה לפי האמת נחשב כולו כגזל כיון שלוקחי' אותו קודם ההקטר שעדיין לא זכו בו עד הקטרת חלבים א״כ זו קשה מן הראשונה שהוא כולו כגזל ועוד שביזו קדשי שמים להניחם לזבובים וחלבים לחמה ומ״ש תנה בשר לצלות לכהן כו' שהדברים כפולים ומכופלים תנה בשר לצלות לכהן שזה פשוט שעל בשר חי הוא או' ואח״כ או' ולא יקח ממך בשר מבושל פשוט הוא דכיון שלוקח חי לצלות ודאי שלא יקח מבושל דלא יעלה בדעת לקחת מנה אחת אפי' חי לצלות ומבושל וחוז' לו' עוד כי אם חי׃

**ונראה** כי ראשונה שואל ממנו שיתן בשר לצלות ר״ל בשר ראוי לצלי שיש בשר מיוחד לצלי כנודע והיינו דקאמר בשר לצלות לכהן ולא אמר בשר לכהן לצלות והנע' הכהן מסביר לו פנים שלא יפחד שיקח כעת בשר לצלו' וישוב ויקח מהמבושל ז״ש ולא יקח בשר מבושל ועוד אתה מרויח שבקחתו מהמבושל לוקח כאשר יעלה המזלג דהיינו יותר מכשיעו' וכעת לא יקח ממך כי אם חי מה שתרצ' אם מעט ואם הרבה וז״ש ולא יקח ממך בשר מבושל דתיבת ממך למה לי אבל אמר לא יקח ממך בשר מבושל ר״ל לא יקח ממה שהוא ממך דהיינו מה שיעלה המזלג ואפילו שהו' ממך כעת בתתך לו חי לא יקח ממך מבושל כי אם חי ר״ל השיעו' הראוי לבד. או יאמר לא יקח ממך מבושל שאתה טורח בבישול כי אם חי והוא יותר נקל לך בלי יגיעה וטורח הבישול באופן שהי' בא בפרך בפה רך בתחילה.

**טז**

**ויאמר** אליו האיש קטר יקטירון כו' בסנהדרין פרק ארבע מיתות אמר אמר ר' חנינה המגביה ידו על חבירו אעפ"י שלא הכהו נקרא חוטא שנ' ואם לא לקחתי בחזקה וכתי' ותהי חטאת הנערים גדולה ע"כ והרד"ק ז"ל כתב כיום הכ"אף כא"ף האמיתות כמו השבעה לי כיום כי אותו כהיום תמצאון אותו ואמר לו כתוב בוא"ו וקרי באלף ושניהם בעניין א' ע"כל: **ולע"דן** לדקדק או' ויאמ' אליו האיש שלא אמ' האיש הזובח כמו שהזכירו בפסוק הקודם ועוד כפל קטר יקטירון ומהו או' כיו' דהי"לל קטר (יקטירון) עתה החלב או (קטר) יקטירון עתה החלב וקח לך כו' כיום למה לי. **ונראה** כי בתחילה קראו האיש הזובח שהוא בעל הזבח ומושל באש' לו אכן כאשר בא נער הכהן ושאל תנה בש' לכהן ולא יקח ממך בשר מבושל כי אם חי שאריכו' הדברים נוטי' לזדון לב ויד רמה עם היות שפירשתי אות' בפסוק הקוד' דר' פיו' עכ"ז פשוטן של דברי' מורה גאה וגאון ודרך רע מחטא' הנערי' שע"כפ יקחו הבשר החי לצלות לעומת זה או' בפסוק הזה ויאמר אליו האיש כי שורו טבוח לעיניו ואין לאל ידו כאילו אינו בעל השו' ז"ש ויאמ' האי' קטר יקטירון שאינו מדבר כאילו הוא בעל הזבח כי אם בכובד ראש ושפה רפה וזהו ויאמ' אליו האי' דברי' של טע' והם קטר יקטירון ר"ל היה ראוי שהכהן השולח אותך יקטר שהוא יקטי' ואח"כ ישלח אותך לקח' בשר החי ז"ש קטר כדי שיזכ' בבשר או לפחות יקטירון שאר כהנים מי שיהי' וא"חכ תבא לשאול הבש' ואפי' שלא תהיה אתה המקטיר ז"ש קטר יקטירון ואמ' כיום החלב לרמוז אל מה שאחז"ל כנז"ל החלבים הנחתם בחמ' ז"ש כאן קטר יקטירון כיו' החלב ר"ל כפי היום וחומ' של החמה מחממת החלבי' ומסריחתן כן היה ראוי שקטר יקטירון בזריזו' כיום שהיום החם ראוי להקטיר בו החלב יותר בזריזות ובזה אפשר להבין באופן שני כפל קטר יקטירון כיום שאמר האיש לנער הכהן נשלמה בשא' הימי' אפי' שיהי' קטר בעצלה אין בכך כלו' אכן ביו' החם יקטירון כיום כפי' היו' החם כך צריך שיקטירון מהר ומאו' וקח לך כאשר תאוה נפשך מוכיח מה שפירשתי גבי תנה לי בשר לצלות שיש בשר מיוחד לצלי יותר מזולתו ז"ש כאן קח לך כאשר תאו' נפשך מאחר שיקטירון החלב תזכה במתנו' ולא תצטרך שאתננה לך אבל אתה קח לך בשר כאשר תאו' נפשך לצלי או בזולתו ואמ' ואם לא לקחתי בחזקה ר"ל ואם לא היה לבי בטוח שעתה תתן הנה כבר לקחתי מאז בחזקה ובזה מובן שלא אמר אקח בחזקה אלא לקחתי חזקה. ומתוך דברי רש"י ז"ל שכתב בסמוך בפסוק וגדעתי את זרעך וכו' מובן שבחזקה פי' בחזקת הברי' שלו תתן להם שחשבו שלא תיעקר לעו' כהונ' גדולה ממשפחתם וזהו בחזקה.

**יז**

**ותהי** חטאת הנערים גדולה כו' זכרתי מה שאחז"ל שמקושר עם מ"ש לקחתי בחזקה דהיינו הרמת יד ונקרא חוטא המרים ידו על חבירו והיינו דסמיך ותהי חטאת הנערים גדולה. והר"דק ז"ל כתב כי נאצו כמו כי נאץ נאצת עניין מיאוס וביזוי וכת"י ארי בזו את מנחת ה' כתרגומו ית קרבנ' דה' ע"כ ומהר"י' ז"ל כתב ותהי חטא' הנערי' חשבו המפרשי' שהנערי' שזכר כאן הם בני עלי והם מה שאמ' כי נאצו האנשי' את מנחת ה' וכפי הפשט לא אמרו כי אם על נערי' הכהני' זכר שהיתה חטאתם גדולה בעיני ה' במה שהיו חומסי' את הבעלי' ומבזים את עבודת המקדש ואמר שחטא' הנערי' האלה באה ונמשכה מאש' נאצו האנשי' את מנח' ה' ר"ל קרבנות ה' והאנשי' הם הכהני' בני עלי שלהיותם מנאצי' את מנחת ה' היו הנערי' עושי' כמעשיהם וחוטאים ג"כ לה' מאד א"כ הנערי' הם נערי הכהני' והאנשי' הם הכהני' בני עלי אש' היו סיבת הרעה הגדולה ההיא ע"כ. **ולע"דן** כי הנערי' הם נערי הכהני' הנזכרי' בפסוקי' הקודמי' שהיה בא לקח' בשר חי לצלי קוד' הקטר חלבי' והנער הבא לקחת בשר מבושל יותר מכשיעו' ואנשי' הם ישר' והכוונה שאעפ"י שלא היה נר' מהנער מעשה הנערי' לעיני בני אדם כי אם חטא' בעלמ' שבזה היתה חטאתם גדולה מאד את פני ה' כלומר לפני השי"ת נגלו תעלומו' מעשיה' והיתה חטאתם גדולה מאד לפניו יען שלפניו נגלו לבות האנשים מביאי המנחה וראה ללבב שנאצו את מנחת ה' יען שראו האנשים המנחה עומדת הקומץ לזבובים והחלב מסריח שטוח לחמה כנזכר לעיל בדברי חז"ל בתורת כהני' כמו שהבאתי בפסוק גם בטרם יקטירון מהגלות זה את פני ה' נמשך שותהי חטאת הנערים גדולה לפניו ית' עם היות לעיני בני אדם חטאת הנערים:

**יח**

**ושמואל** משרת את פני ה' רש"י ז"ל נער חגור אפוד בד כדרוט והוא לשון מעיל שהרי ת"י מעילין כי בן תלבשנה הבתולות מעילין כדרוטין. והר"דק ז"ל כתב זה לשונו למה כתב זה הרי כתב למעלה משרת את פני ה' אלא לפי שסיפר בגנות בני עלי סיפר בשבח שמואל שלא למד ממעשיהם להתעסק באכילה ושתיה ותענוגי העולם אלא משרת את פני ה' ומה היתה עבודתו היה מתעסק בתלמוד תורה ולדעת את ה' וללמוד עבודת הלויים בשיר ובכלי וכל זה הוא עבודת ה' ע"כ ובאו' חגור אפוד בד הביא כדברי רש"י ז"ל כדרוט דומה לי המעיל נעשה על תכונות שונות יש מעיל לעטיפה וכן היה מעיל שמואל שנאמר בו והוא עוטה מעיל וכן היה מעיל כהן גדול הבגד העליון שעוטה אותו והמעיל שהיו בנות המלכים היה עשוי מלבוש בתכונת מלבושי הנשי' וכן האפוד עשוי בתכוני הכתוב' בתור' ואפוד של פשתן היו חוגרי' אותו העובדי' את ה' והיו משתנים בו

משאר בני אדם ואותו היו חוגרים בין כהן בין לוי בין ישראל כהנים וימת ביום ההוא שמנים וחמשה איש נושאי אפוד בד לוי שמואל חגור אפוד בד ישר' והוא חגור אפוד בד עכ"ל והרל"בג ז"ל כתב ושמואל משרת וכו' מקטנותו היה חגור אפוד בד לשמו שהוא נבדל לעבודת השי"ת כמו הענין בכהני נוב עיר הכהני' שהיו שם פ"ה איש נושאי אפוד בד ע"כ ומהרי"א ז"ל כתב ושמואל משרת להגיד שעם היות נערי הכהני' רעים וחטאי' לה' מאד הנה שמואל עם היותו כמו הם והנערים בטבע' ילמדו זה מזה הנה שמואל לא למד אלא משרת את פני ה' ולא אמ' כאן את פני עלי כדלעיל לרמוז שכבר היה מכוון לבו לשמו ולא לעבוד את פני עלי לבד כמו שהיה בהתחלתו וזכר שעם היותו לוי היה חגור אפד בד ומגיד בזה שהכהני' בני עלי בזו וניאצו כהונת' עם היות' אנשים ושמואל עם היותו נער ולוי שלא היה כהן משרת את ה' ובשירותו ומלבושיו כמו כהן באפוד ע"כ. **ולע"דן** לדקדק שלמעלה אמר את ה' וכאן אמר פני ה' ואפשר שלהיותו נער ועכ"ז מתנכר במעלליו זך וישר פעולו ונער חגור אפוד בד בטכסיסי כהן גדול בא בימים זה חייב להשתעשע בו השי"ת והיותו נגד פני ה' תמיד עיני ה' בו ז"ש כאן ושמואל משרת את פני ה' ואולי שירותו שהיה משרת את פני ה' הוא היותו חגור אפד בד כי זה היה מקבלו השי"ת במקום שירות ו"אכ יהיה סוף הפסוק ביאור לתחילתו שאמר משרת וכו' וקשר פסו' זה עם הקודם הוא שחטאת הנערים גדולה מאד כי נאצו בו וסבב זה ג"כ היות שמואל משרת את פני ה' כו' אשר בהשים זה לעומת זה יכריע הנערים לכף חובה יותר על דרך באת אלי איש האלהים להזכי' את עוני בערך איש האלהים כך בערך חסידות שמואל גדלה חטא' הנערים מאד אם מצד הדברים עצמם היותם מכוערים ואם בבחינת ההעמדה (והעברת) [והערכת] פעולתם נגד ערך מעשה שמואל הצדיק:

**יט**

**ומעיל** קטן תעש' לו אמו כו' רש"י ז"ל ומעיל קטן תעש' לו אמו משנה לשנ' ע"כ והר"דק ומעיל קטן תעש' לו אמו המעיל שהית' עוש' לו במועד לכבוד היו' ובאו' קטן כלו' כמידתו והוצרך לו' זה כי לא היה מנהג לעטו' המעיל אלא הגדולים אבל הקטנים לא אלא שמרוב אהבתה אותו וכי היה משר' את פני ה' עשת' לו מעיל ולא הית' מניחתו אצלו כדי שלא יעט' אותו בימי החול אלא ממועד למועד לכבוד היו' והו' היה נער ולא היה נשמ' מלעטותו לפיכך הית' מעל' אותו במועד ומחזיר' אותו למועד האח' תעש' כמו עשת' לו ורבי' כמוהו או אמ' תעש' כי לא עשתה לו מעיל אי' לבד אלא כמו שהיה הולך וגדל בן תעשה לו במידתו מעיל והעלתה ופתח בה"א והעי"ן להקל על קריאת' וקריאת המל' מלרע כי הטע' בתי"ו ע"כ והוא ז"ל מפרש מימי' ימימ' ממוע' למועד אמנ' הרל"בג

מפרשו משנ' לשנ' שכת' ז"ל והית' אמו עושה לו מעיל קטן וכו' ומהריי"א בשיטה הב' של הר"דק שהיתה עושה לו מעיל קטן ר"ל במדתו והי' הולך וגדל ולכך תעש' לו א' מדי שנ' בשנ' ע"כ ועל השיטה הא' של הר"דק הוסיף סיוע מחכמינו ז"ל שמעיל א' היה לו מנערותו ואמו הית' מביאתו ברגל וחוזר להוליכו ושנקבר במותו מעוטף בו וז"ש הבעלת אוב מעוטף מעיל ההי"ד תתהפך כחומר חותם וכו' ע"כ. **ולע"דן** לדקדק יתור כל אלו הסימני' שאו' בעלותה את אישה לזבוח כו' כי די שיאמ' ועלת' לו מימי' ימימ' ונר' שכוונ' חנה בכל מעשיה יחד לש"ש וכוונתה שבענין המעיל שלא היה לאהבת' את בנה הבן יקר לה אלא להיותו משרת את פני ה' כנז' בפי' הקוד' עלה מסיק ומקש' ואו' ומעיל קטן תעש' לו אמו מקיש עם הקוד' שלכבוד שירותו את ה' תעש' לו אמו מעיל תמיד כדי שלא יהי' ח"ו בכלל משנאי אהבו מות משחז"ל על ת"ח שיש לו רבב בבגדו וזהו או' והעלתה מימים ימימה בעלותה את אשה ששניה' יחדיו בעלות' תכלית' לזבוח את זבח הימי' ולא לראו' את בניה' היו עולי' וע"ז בא ההקש של בעלות' את אישה ללמו' וללמ' שכול' לש"ש.

**כ**

**וברך** עלי את אלקנ' וכו' אמ' לו כל בנים שעתיד ה"בה ליתן לך יהיה מן הצדק' הזו ודכוותה ויעת' יצח' כו' עיין בילקוט ויש לדקדק מנא ליהו למדר' הכי ומי מכריח' לזה. ונר' דקשיא ליהו בפי יתור ואמ' כי הי"לל וברך עלי את אלקנה ואת אשתו ישם ה' לך זרע כו' ועוד קשיא להו או' וישי' ה' לך זרע מן האש' הזא' לשון שימה דהי"לל יתן ה' זרע מן כו' ועוד קשה או' זרע דהי"לל בנים ועוד שכבר היה לו זרע קדוש מן האש' הזא' הוא שמואל א"כ לא יצדק או' זרע מכל אלו הדקדוקי' למדו שא' לו כל בני' שעתי' ה"בה ליתן לך יהיו מן הצדק' הזא' שבתיב' ואמ' נרמז אמר לו כו' ובזה מובן ג"כ אומ' לשון ישם ה' לך זרע ר"ל הזרע שכבר עתיד ה"בה ליתן לך שאיני צריך לומר יתן עוד אלא שישם אותו לך מן האשה הזו שעי"י יבואו לך אות' הנתונים לך מאת ה' ובזה מובן אומ' זרע מן האשה הזאת לרמוז ולכלול שכל מציאו' הזרע כולו בנים שעתיד ה"בה ליתן לך יהיו מן האשה הזא' וכן גבי ודכוותה ויעתר יצחק כו' דרשו ב' ענינים האח' לשון ויעתר דלא קא' ויתפלל שמתוך דקדוק זה דרשו ב"בר דרשות הרבה. עוד דקדקו דאי כוונת הכתו' באו' לנוכח אשתו להודיע שהיה שטוח בזוי' זו והיא שטוחה נגדו בזוית אחרת הי"לל ויעת' יצחק נוכח אשתו ל"מד לנוכח למה לי לעומת זה דרשו אחר שהתפלל יצחק על בנים ונענה שיתן לו בנים הוצרך עוד להתפלל תפילה כעתר הזו שמהפכת התבואה ממקום למקום כך אלא יולדו מיצחק מאשה אחרת כי אם מאשתו זו רבקה וזה מורה

ל"מד לנוכח לו' שאמר לפניו ר"בשע כל בנים שאתה עתיד ליתן לי יהיו מן הצדקת הזו. וכן גבי ודכוותה ויהי ביתך כבית פרץ כו' דרשו לשון מן הזרע אשר יתן וכו' לשון זרע דקא' שרצ' לכלול כל זרע ולו' כל בני' שעתיד ה"בה ליתן לך יהיו מן הצדקת הזאת. עלה בידינו דקדוק לשון הכתוב ישם ה' לך זרע או' לשון שימה ישם ה' ולשון זרע ויתור תיבת ואמ'. ורש"י ז"ל וברך עלי לשון הווה הוא היה מברכו בכל שנה תחת השאל' אשר שאל לו בו ואו' לו ישם ה' לך זרע יהי רצון שכל בנים שיהיו לך יהיו מן הצדק' הזו והרי זה מקרא מסורס ע"כ והר"דק כן באו' וברך שהוא לשון הווה אמנ' במ"ש תחת השאלה אשר שאל לה' כל א' מהם אלקנ' ואשתו והשאלה הוא שמואל ולה' כמו (מ"ה) [מה'] או יהיה פי' תחת השאלה אשר שאלו כי כבר נתנוהו לה' והיו צריכי' לבני' אחרי' שיגדלו עמה' וישרתום לעת זקנתם וי"ת זרע בנין כשרי' למקומו ולא למקומם נר' כי הרמתה היתה מקומו ולא מקומה כי חנה הית' משפחתה מעיר אחר' ע"כ והרל"בג וברך היה מברך עלי תמיד בכל שנה ושנ' את אלקנה ואת אשתו שישי' לו ה' זרע מן האש' תחת השאלה אשר שאלו לה' כל א' מהם והלכו אחר זה במקום אלקנה והיתה ברכה זו מדי שנה בשנ' בראותו טוב תכונ' הנער והיותו גדל בטוב עם אלהים ואנשי' מברך אותי' שיצא זה מחלצ' ע"כ ומהרי"א פי' שהיה מברך עלי לאלקנה ואשתו שנה בשנה על שיצא מחלצם איש חיל כיוצא בשמואל וז"א תחת השאלה כו' ר"ל בעבור השאלה ששאלה מהש"י שסבבה לידת שמואל ראיה בו בעבור זה ולכך היה מברכה תמיד שיתן ה' לך עוד מן האשה הזו בני' אחרים כיון שסבבה לידי' שמואל כי בלי ספק חסידו' הנע' היה מפאת אמו שהיא חסיד' בשמים אשה יראת ה' ע"כ ולשיטתו ק"ק או' אשר שאל לשון זכר דהי"לל אשר שאלה דבשלמא להר"דק והרל"בג שפי' אשר שאל כל א' מהם ניחא וממ"ש למקומו למד מהרי"א שהרמת' לחוד והוא מקו' חנה ורמה לחוד והו' מקו' אלקנה ועליו אמ' והלכו למקומו או בהפך אלקנ' מהרמתה וחנה מהרמ' וכוונת הפי' לו' והלכו למקומו מקושר עם הפי' שאחר זה כי פקד ה' כו' לו' שהלכו למקומו שמחי' ובטוחי' כי פקד ה' כו' ע"כ תורף דבריו ז"ל **ולע"דן** לדקדק יתור ואמר וכן לשון ישם ואו' אשר שאל ולא אמר אשר שאלה כי חנה היא השואל' ונראה כי עלי קדוש ה' לא ירב' שיחה עם חנה כי אל תרב' שיח' עם האש' אבל היה מברך לאלקנ' שיתן לו ה' זרע מן האש' הזא' ולא שידב' עם חנה כי אפי' להעלו' שמה על שפתיו לא היה מעלה ז"ש וברך עלי את אלקנה ואת אשתו ר"ל ברכ' כולל לשניהם והיא ישם ה' לך זרע מן האש' הזא' שזהו פי' לוברך עלי את אלקנ' כו' וז"ש ואמ' ר"ל בדקדוק הלשון הזה של ישם כו' ובאו' ישם ה' לך כיוון שיהי' זרע כשר בשימת עין טוב שיהיה לך דומה לך מן האשה

הזאת הכשרה שיתדמו אל צור חוצבו אביהם ואמ' ואמ' אחר השאל' אשר שאל כי לפי האמ' חנה שאלה ועלי הוסיף לשאול מאת ה' שאמ' ואלהי יש' יתן את שאלתך אשר שאלת מעמו הרי ששאל עלי על שאלת' לז"א הפ' וברך עלי כו' שישים להם זרע תמור' ותח' השאלה אשר שאל עלי כי גם הוא שאל ונצטרף שאלתו זו עם שאלתה. או אפשר שאמ' אשר שאל על חנה וכמו שפי' מהרי"א ז"ל ומה שלא אמ' אשר שאלה אלא אשר שאל בלשון זכר לומ' כי חנה בפועל הזה עשת' כזכ' שלא פנת' אל רהבי' בחוטר' לידה ומרה לקבורה כדרך נשי' אלא דרך איש לה שלא שאלה אותו לשום פניה כי אם לעבוד' הש"י ולז"א אשר שאל להי' ר"ל ששאל לשם ה' ועבודתו ואין זו דרך נשים כי אם דרך איש שלם כאמור וזה הוא אשר שאל:

**כא**

**כי** פקד ה' את חנה חז"ל אמ' יש פקידה לבכורו' שנא' פקוד כל בכור זכר יש פקידה לבנים שנאמר כי פקד ה' את חנה יש פקיד' כו' ובפסיקת' זש"ה מצרף לכסף וכור לזהב ואיש לפי מהללו כשם שהמצרף הזה מכניס את הכסף באש ואת הזהב לכור כך ה"בה צורף את הצדיקי' כל אי' וא' לפי כחו וכן אתה מוצא שרה צרפה הב"ה כ"ה שנה משבאת לא"י ורבקה אף היא צרפה הב"ה לפי כחה עשרה שנה ואף חנה צרפ' הב"ה י"ט שנים שהתה עמו עשר שני' ולא ילדה ונטל פניני' וילדה לו עשרה בנים כמד"א הלא אנכי טוב לך מעשרה בנים אלו בניה של פנינה ואת נותן ח' שנים לעבור' ושנה א' לעבורו של שמואל הרי י"ט שנה ואח"כ פקדה שנא' כי פקד ה' את חנה ותהר ותלד ג' בני' וב' בנו' הרי ה' ואנו מוצאי' שאמר' בשירת' עד עקרה ילדה שבעה ר' יהודה ור' נחמיה ורבנין ר' יהוד' אומ' ה' ילדה אלא שמואל שקול כמשה ואהרן שנאמ' משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו ר' נחמי' אומ' חמש' ילד' אלא שראת' שני בניו של שמואל ובני בנים הרי הם כבני' ורבנין אמרי ה' ילדה אלא כשנפקד' חנה היתה חנה יולד' בן ופניני' קובר' שנים ילדה חנה ד' ופניני' קבר' שמנ' כיון שנתעבר' חנה בן חמשי נתייראה שמא תקבור בניה שנשתיירו לה ובקש' מן חנה אמר' לה בבקש' ממך נענתי לך יודעת אני שחטאתי לך אלא וותר לי כדי שיחיו שני בני באות' שעה נתפללה חנה עליה' וחיו אמר לה הב"ה חייך שהיו ראוים למות אלא הואיל שהתפלל' עליה' לשמך אני קור' אות' לפיכך הוא או' עד עקרה ילדה שבעה זו חנה ויש לדקדק היכי דריש מאיש לפי מהללו ועוד מה טעם שינה הלשון בין שרה ורבקה וחנה כי בשרה לא אמר כפי כחה וברבק' וחנה אמר לפי כחה עוד שינה דגבי רבקה אמר ורבקה אף היא צרפ' ה"בה לפי כחה וגבי חנה שינה שאמר ואף חנה צרפה ה"בה ולא אמר אף היא ועוד קשה לרי' יהוד' דאמ' חמשה

ילד' אלא שמואל שקול כמשה ואהרן דאכתי חסר א' דהא שמואל כשני' הוא נחשב ולא יותר וצריך לדקדק או' גבי ר' יהוד' ור' נחמי' ורבנין שבכל א' מהם או' חמש' ילדה והם דברי מותר כי פ' מלא הוא. **ונראה** לע"ד דקשי' להו בפ' מצרף לכסף וכור לזהב ב' משלי' למה במצרף לכסף או בכור לזהב מספיק ומאי קאמר ואיש לפי מהללו לכך פי' שהקב"ה מצרף את הצדיקי' כל א' וא' כפי כחו כשיעור שיעמוד בניסיון ויהלל את ה' אפילו על מדת פורענו' ז"ש מצרף וכו' שכמו שהצורף אינו מצרף הכסף והזהב בכו' או שניה' במצרף אלא כל א' בכלי מיוחד לו בפני עצמו מצרף לכסף ביחוד וכור לזהב ביחוד כן ה"בה כשמצרף האד' ע"י יסורין מצרפו הוא כפי כחו שלא יבעוט אלא יסבול ולא יבול ויהלל ז"ש ואיש לפי מהללו שיעור שיהלל את ה'. או יאמ' ואיש לפי כשיעור שיוכל לסבול ויהי' לו הסבלנות לתפארת ותהלה לא שיבעט וקצף וקלל באלהיו ומלכו ופנה למעל ז"ש ואיש לפי מהללו ולא יותר כדי שלא יבעט ז"ש כך הב"ה צורף את הצדיקי' כל א' וא' לפי כחו ומביא ראי' משרה ואמ' בה אתה מוצ' שרה צרפ' ה"בה כ"ה שנה לא אמ' בה כפי כחה יען כי כח שרה אמנו גדול הוא משיעור כ"ה שנה שהרי סבלה העקרות זמן רב יותר מכ"ה שנה דהיינו הזמן רב שישבה בח"ל כי אלו הכ"ה שנה שמונה המאמ' היינו אחר שבא' לארץ כנז' בדבריו כ"ה משבא' לארץ ע"כ לא אמ' בשר' כפי כחה כי גדול כח' כיון שסבלה כמה שני' אלא שלהיותי' שני דיר' ח"ל אין לצרפם עם שני הארץ אמנ' גבי רבק' שמקטנות' באה לארץ לכך נאמ' בה צרפ' ה"בה לפי כחה כי שנה כי לא היה בה יותר מזה הסך וכן חנה י"ט שנה לכך הזכי' בשתיה' לפי כחה וגבי חנ' לא (אף) אמ' [אף] היא לפי שאינו דומ' לרבק' שרבק' לא סבל' כ"א צער העקרו' אבל חנה סבל' צער העקרו' וצער הצר' שא"עפ שזמן העקרו' שלה היה י"ט שנ' ושל רבק' כי עכ"ז צער' של חנה גדול' משל רבק' מצד הצר' לכך לא יאות לו' אף היא אלא בדבר גדול יותר מהקודם אבל ק"ק דגבי רבק' לא הי"לל ורבק' אף היא שהרי שרה גדול' ממנ' כיון שסבל' עול צר' מהגר אלא שיש לדחו' שהגר לא צר' היא כי שפחת' הי' ומה שפוג' בצער צר' הרויח' שכבר יצא' ידי חוב' אברה' ותרעומתו בשאול לו בני' שכבר נבנ' מהגר ולכ"א ורבק' אף היא. או אפ' שאעפ"י ששר' סבלה צער גדול מרבק' אין מהקושי שיאמ' ברבק' אף היא דומה אליה בצד מה לא כן בחנ' שעניני' גדול מרבק' לא יאו' לו' בה אף היא כיון שעניני' גדול מהקודמ' אליה היא רבק' לכך לא אמ' אלא אף הב"ה כו' ובענין ר"י אומר ה' ילד' אפ' לפר' בא' מב' עניני' הא' שהה' שמואל בכלל' והעריך את שמואל כמש' ואהרן הרי ב' בבחיני' בכהניו ושמואל מצד עצמו הרי ג' וד' שילדה הרי ז' אלא שדיינו לו' ששמואל כשני' ובפרט כמש' ואהרן. עוד אפ' שנאמ' שאלו הה' לר"י הוו

מלבד שמואל ויוכיח הפ' כן באו' וברך עלי כו' ואח"כ כי פקד ה' את חנה ותהר ותלד ג' בני' וב' בנו' פקיד' מחודש' אחר הברכ' נמצ' שהיו ה' מלבד שמואל ושמואל שקול כב' הרי ז' ומדברי מהריי"א נרא' שמפרש כן בפשט הפ' שהיו אלה ה' זולת שמואל כמו שאזכי' בסמוך בס"ד וידוקד' בזה או' א"חכ גבי ר' נחמי' או' ה' ילדה שנר' שהוא מיותר אלא נר' שכיון לו' ששיט' זו של ה' מדה מוחלפ' השיט' מהה' ילדה הנז' בדברי ריי' ואעפי' שמתדמה הוא בלשון מתחלף הוא בענין ולכך הוצרך ר' נחמיה לשני בני שמואל שימלאו מספר ילד' ז'. וגבי רבנין שילש לו' ה' ילד' שחוזר לראש ובשיט' ריי' שהיו חמש' זולת שמואל אלא שכיון שנתעבר' מהחמשה היו ב' בני פנינ' הנותרי' נוטי' למות והתפלל' חנה עליהם ניצולו כדמסיק בסוף המא' וכשנולד השישי מ"כש שלא יארע עוד תקלה בבני פנינה כי כבר נטלה הגזרה מהחמישי ואילך. או אפ' עוד שכשנולד שמואל הצדיק לא אירעה תקלה בבני פנינ' והשכל מחייב כן שלא יתגלגל חובה בעת לידי' צדיק כמוהו וכשנולדו הה' אחריו מעת הפקידה הזו של כי פקד ה' את חנה כו' בעת ההריון הה' נטו למות שני בני פנינ' אלא שחנ' התפללה עליהם אשר אפשר לו' שחנה מצא' פתח תקוה פתוח לפניה להליץ כיון שניצולו בעת לידת שמואל אין ראוי שימותו כעת וברוך היודע. וברבנין אפי' לומר עוד שיטה אחרת יותר פשוטה שהה' ילדה עם שמואל ובשני בני פנינה נשלם מנין ילדה שבעה ולפי זה דוקא לרי' יהודה הוא שנולדו חמשה זולת שמואל. עלה בידינו מהמאמר הזה פיר' בפי' כי פקד ה' את חנה שזהו הפקידה היא ייט שנה אחר נישואיה שהמתין לה אלקנ' עשרה שנים ונשא את פנינה וט' שנים יצאו בעיבורי הילדים של פנינה שלא היתה מניקה אות' אלא היתה נותנת אותם למניקה להניק ומי"ש ותהר ותלד ג' בני' וב' בנו' יש לספק אם הוא חוץ משמואל או עמו כפי השיטו' שזכרנו למעלה בפירוש המאמר והר"דק כתב טעם למה שאמ' והלכו למקומו כלו' הלכו בטוחים בברכת עלי שברכ' וכן היה להם כי פקד ה' אותה עם ה' משמש קדם ה' ע"כ וכבר כתבתי שמהריי"א מפר' הפ' הזה מקושר עם הקודם והלכו למקומו בטוחי' כי פקד ה' וכו' והוא בסגנון אחר מדברי הרד"ק וכתב עוד מהריי"א ז"ל מקושר עם מ"ש והלכו למקומו שפירושו שבכלל ברכת אלקנה ואשתו הוא שיתן להם ה' בנים מן האשה לפי שהשאלה אשר שאל ר"ל שבנה שמואל היה לה ר"ל לעבוד אותו ולא הית' אות' השאלה לאלקנ' וחנה ואמ' ששאר הבנים אשר יוליד יהיו במקומו של שמואל כי יהיה שמואל בבית השם ושאר הבנים בבית אלקנה במקומו וזהו והלכו למקומו כאלו אמר והיו במקומו כמו והלכה והיתה לאיש אחר ועל זה המשיך סיפור הדברי' באומרו וכי

פקד ה' את חנה ותהר ותלד שלשה בנים ושתי בנות ר"ל בביתו אמנם שמואל לא היה כן בביתו אבל גדל הנער שמואל עם ה' ולא עם אביו ואמו עכ"ל:

**ולע"דן** לדקדק אומ' את חנה כמו שאז"ל שבר"ה נפקדה שרה וחנ' ואז"ל גבי שרה ראובן בשמחה שמעון מאי איכפת ליה אלא כשנפקדה שרה כמה עקרות נפקדו עמה וכמה סומין נתרפאו ובזה מדוקדק או' את שרה ודכוותה כי פקד ה' את חנה ר"ל חנה ואיתה כל העקרו' כי הוא יום פקידה ראש השנה שבזכותה יפקדו בכל מכל ובכלל פקיד' זו היו שני דברים האחד פקידה לבנים והריון ז"ש כי פקד ה' ותהר ותלד שלשה בנים ושתי בנות והשני ויגדל שמואל עם היותו נער קטן גדל בשם טוב וזה היה עם ה' העוזר אמתי ומסייע לכל מי שבא לטה' זהו שאמר ויגדל שמואל עם עזר השם יתב' ז"ש עם ה'. או אמר ויגדל הנער שמואל כו' שעם היותו נער קטן בכמו' השנים הנה גדל באיכות עם ה' שעמו יתברך ואצלו ובעיניו היה גדול מאד בראותו נער קטן נוהג כשורה כאילו היה זקן בא בימים:

**כב**

**ועלי** זקן מאד א"ר יוחנן בן תורתא מפני מה חרבה שילה מפני שהיו בה שני דברים גלוי עריות ובזוי קדשים גלוי עריות דכתיב ועלי זקן מאד ושמע את אשר יעשון בניו לכל ישראל אשר ישכבון את הנשים וא"ע דאמר ר' שמואל בר נחמני כל האומר בני עלי חטאו אינו אלא טועה בזיון קדשים מיהא הוה דכתיב גם בטרם יקטירון כו' ותהי חטאת הנערים גדולה את פני ה' ע"כ. ורש"י ז"ל אשר ישכבון כמשמעו ורבותינו אמ' מתוך ששיהו קניהן שהן היו ממתינות עד שתראנה קניהן קרבים מעלה עליהן כאילו שכבון ע"כ. וה"רדק ז"ל זקן מאד אמר זה להודיע כי עלי לא היה משמש בכהונ' גדולה מרוב זקנותו לפיכך היו עושים בניו מה שהיו עושי' בדברי הכהונ' ואעפ"י שכהן אינו נפסל בשני' אם הזקין בשני' שירתת הוא נפסל ועל עלי נא' זקן מאד מלמד שהגיע לעת הרתת ע"כ ובישכבון וכו' כת' כדברי רש"י ז"ל ומ"ש הצובאו' הנשי' היולדו' הבאו' לשילה בקרבן כמו שכתו' בתור' שהיולדו' צריכות קרבן ונקראו בלשון צבא וכן הלויי' הבאי' לעבודת אהל מועד אמר לצבא צבא לפי שהבאי' לעבוד' האל בביתו באי' צבא וחיל שנאספי' מזה ומזה לבא שם וכן הנשי' היולדו' נאספו' להבי' קרבנותיה' לז"א הצובאו' וכן אמ' במראו' הצובאו' והתרגו' בשניה' דאתיין לצלאי' ו"מש בשניה' פתח אהל מועד לפי שלא היו נכנסו' הנשי' באהל מועד וקרא בית ה' אשר בשילה או[הל מועד] לפי שלא היה עליו תקר' אלא היריעו' למעל'. והרל"בג שביזוי קדשי' נרמז באומ' את כל אשר יעשון בניו לכל ישראל שענין לקיחת הבשר המבושל כאשר יעלה המזלג והחי לצלי

קודם ההקטר' ושמע עוד את אשר ישכבון את הנשי' ואין ראוי להבין הדבר כפשוטו שהרי הנבי' שבא לעלי לא גינה אותו על זה כי אם על ענין המנחו' והבשר שהיו לוקחי' קודם ההקטרה אלא אשר ישכבון את הנשים היינו שהיו מעכבין אות' שישכבון הנשי' וילינו שם שלא הקריבו קרבנותיה' כדי שילכו לבתיה' וזהו פי' נאות. וקרוב לזה הוא משאז"ל שלא שכבו עמהן אלא ששיהו קרבנותיה' ומעלה עליה' כאלו שכבום ע"כ תורף דבריו. וכן כתב מהריי"א אות באות והוסיף בתיבת ועלי זקן מאד שהוא התנצלו' לעלי שמחולשת כחותיו מהזקנ' לא יוכל להוכיח את בניו הגדולי' כי האדם בבחרותו יוכל להוכיח את בניו הילדי' ע"כ **ולע"דן** שכונ' הפ' לו' שעם היו' האיש זקן מאד לא ידע ולא יבין זהו בזקני ע"ה לא בזקני תורה ולז"א ועלי זקן מאד ושמע ר"ל זקן מאד ועכ"ז ושמע את כל אשר יעשון בניו שלא עכבה הזקנה מתתו לב לשמוע את כל אשר יעשון בניו ולכך הוכיח אותם כדמסיק ואמר להם אל בני וכו'. או יאמר ועלי זקן מאד יותר מכשיעור ימיו קפצה עליו זקנה יען ששמע את כל אשר יעשון בניו שמיעה זו גרמה לו להיותו זקן מאד ואמר אשר יעשון בניו וכו' אשר ישכבון כו' הכל לשון עתיד לומר ששמע מה שעשו ועושים והענין שלהם מעוות לא יוכל לתקון בעתיד כי שמע זדון לבם אשר יעשון לכל ישראל בעתיד לא נכנעו ולא נמנעו וכן אשר ישכבון את הנשים ולהורות שאין הדבר כמשמעו חלילה להם משכוב אות' לז"א הצובאו' שלהיו' שהנשים הללו הן הן המוסיפו' בצבא ישראל וכעת בשיהוי קניהם ישכבו שם פתח אהל מועד לכך העלה הכתוב כאלו שכבום ז"ש אשר ישכבון את הנשי' הצובאו' סיבה להעלות עליה' כאלו שכבום וזה על דרך משאז"ל במראות הצובאו' שע"י המראות נעשו הצובאות הם ישראל צבאות ה' שהיה הישראל עיף ויגע מעבודת פרך ועל ידי המראות התעוררו בעליהן לתאוה כנז' בדברי רש"י ז"ל כן הצובאות האמו' כאן סיבה להעלו' עליה' כאלו שכבום כיון שעכבום מבעליהם לילה אחת כמה צבאות מצבאו' ה' נמנעו והרי יהושע נענש על שמנע את ישראל לילה אחת מפריה ורביה ולפי זה אומ' פתח אהל מועד חוזר אל אשר ישכבון הנשים הצובאו' והיכן ישכיבון לישן בפתח אהל מועד ישכבון ויש הכרח עוד לשאין הדברים כפשוטן ממש מאו' ישכבון את הנשי' דהי"לל ישכבו את הנשי' שבני עלי ישכבו את הנשים כמו עם הנשים אמנ' אמ' ישכבון עם תיבת את הנשים מוכרח שישכבון על שמשכיבין את הנשי' פתח אהל מועד קאמ' וכדברי הרל"בג שזכרתי ובפרק במה בהמה יוצאה אמרו ישכבן כתיב בלשון יחיד על חפני וגם זה בהכרח צריך לו' שחפני לבדו היה המשהא קיניה' ופנח' זריז ולא שחפני שכב ח"ו ממש חלילה אלא ששיהא וכן מסיק התם מצד הקושיא שמקשה בני עלי בליעל ומשני מתוך שהיה

לו לפנחס למחו' בחפני ולא מיחה מעלה עליו הכתוב כאלו חטא ע"כ. השתא דאתית להכי נאמ' דאפי' נאמר אשר ישכבון לשון רבי' על חפני ופנחס על שלא מיחה בו מע"ה כאלו שכבון שניהם ולפי שלא מיח' בחפני קרינן ישכבון א"עג דישכבן כתיב דחפני לבדו המשהא קיניהם והעלה הכתוב עליו כאלו שכבן ממש וגם לפנחס לפי שלא מיחה ומשום הכי ניחא דלא קאמר אלא שאינו עוקר כלל מהנזכר.

**כג**

**ויאמר** להם למה תעשון כדברי' וכו' באגדת שמואל למדתך תורה דרך ארץ כשתהא שומע טובתו של חברך תהא אומרו מפי אומרי' וכשתהא שומע רעתו לא תגלה או' שנאמ' מאת כל העם אלה ע"כ. והר"דק ז"ל מאת כל העם אלה הבאים לזבוח גם כל בני העיר שילה ע"כ. **ולע"דן** לדקדק אומ' כדברים האלה דהי"לל הדברים האלה או דברים אלה ועוד אומרו את דבריכם רעים מיותר שכבר אמר כדברים האלה אשר אנכי שומע מאת כל העם אלה די. **ונראה** במה שקדם שאשר ישכבון את הנשים לא הדבר כיעור שכיבה ממש אלא כיעור דומה לו משהין קיניהן ז"ש למה תעשון לאותן העניני' הדומים לכיעור ז"ש כדברים האלה שלא יעלה בדעתי שאת' עושין ממש הדברים האלה אלא כדברים האלה ב"כף הדמיון ועליהם אני שואל אתכם למה תעשון כדברי' האלה לא הם בעצמן אבל דומי' אליה' והוא מקושר עם סוף הפ' אשר אנכי שומע את דבריכ' רעי' ר"ל שמדברי' כל העם עליכ' דברים רעים ואלו לא הייתם עושי' כדברי' האלה לא היו העם אומ' עליכם דברי' רעי' אלא משאת' עושי' כעין הדברים רעי' שמדברי' עליכ' ודוגמתן הן הם הגורמין לכם שאני שומע דבריכ' רעי' מאת כל העם אלה באופן שמתוך אשר אני שומע את דבריכ' רעי' מאת כל העם אלה יודע ומבין אני שאם איניכם עושי' ממש הדברי' הרעי' לפחו' תעשון כדברי' האל' ר"ל דוגמתן. עוד אפש' שאמ' להם למה תעשון כדברים האלה לא על עיקר המעשי' והדברי' הוא אומ' כ"א על שהם גורמין להכשיל את העם בלשון הרע ז"ש למה תעשון כדברי' האלה הלא הם אשר אני שומע את דבריכם רעים מאת כל העם אלה שאתם הם העושי' כל הדברי' והדבורים האלה שמדברי' העם אלה אתם הסיב' ומדוקד' בזה לשון כדברי' האלה שהו' לשון דבור ודברים ממש ולכך לא כתב למה תעשון כמעשי' האלה. או אפשר שהוכיח' על שהיו הם בני עלי מדברי' תוע' על עם ה' ועם ה' ג"כ מדברי' עליה' ואין זה ראוי כי במה דבלבך על חברך כמה דבלבי' עלך ז"ש למה תעשון כדברי' האלה הלא הם אשר אנכי שומע אתכ' תמיד ואת דבריכם כשאת' מדברי' על העם אלה אינכ' מדברי' טובה עליו כדבריכ' על העם כי אם דברי' רעי' אתה מדברי' מאת כל העם פורענו' וגנות ומאת כל העם האלה אתם מדברי'

רעי' אל תעשו כך כי לא טוב' השמוע' אשר אנכי שומע שמעבירי' קול עם ה' עליכ' וכל זו השמוע' הרע' עליכם נמשכת מהיו' דבריכ' רעי' על העם אלה שהשנא' שאת' שונאי' אות' לחרפם ולהיות דבריכ' רעי' עליה' גורמ' שנאת' אתכם ולדבר ה' עליכ' תוע' והא' עיקר:

**כד**

**אל** בני כי לא טוב' השמוע' וכו' אגד' שמואל ר' שמואל בר נחמני או' זקן שנמצ' בו דופי אין מורידין אותו מגדולתו אלא או' לו הכבד ושב בביתך נשי' מאי ר' יוחנן אמ' מעבירין אותו ר' שמואל בר יצחק מייתי לה מהכא כי לא טוב' השמוע' אשר אנכי שומע מעבירי' עם ה' מעבירם כתי' מעבירין אותו ומחזירין ליה א"ר חגי אין מחזירין ליה דקטיל להון ריש לקיש אמר אף מלקין אותו שמע ר' יהודה נשיאה וכעס ערק ריש לקיש ונפק ליה למגדל צבעייא קם ליה ר' יוחנן ולא נחת לתנוייה קם עמד רבי יהודה נשיאה אמר ליה אמאי לא נחית מר לתנייה אמר ליה דמפתח יהיב במגדל צבעייא אתא לקדמותיה כיון דשמע ר' יוחנן נפק לאפיה וקרא עליו הפי הזה לפדות לו לעם א"ל דייך דומה לבוראך עד כאן. וכוונת רבי שמואל דמייתי לה מהכא כי לא טובה השמועה מעבירי' ר"ל שעל לא טוב' השמוע' לנשיא מעבירין אותו שהרי בני עלי כנשיאי' ואמ' שעל לא טובה השמוע' מעבירי' אות' מגדולתם עם ה' ולפי שבאו' מעבירי' עם ה' סוב' ב' פי' או שהם מעבירים את עם ה' או שעם ה' מעבירים אותם לז"א מעבירם כתיב דהשתא מוכרח שמעבירם עם ה' פי' שעם ה' מעביר אות' מנשיאות' זהו שאמר מעבירם כתיב ומאמר מעבירי' אותו ומחזירין הוא ענין בפני עצמו שת"ק דהיינו ר' שמואל בר רב יצחק סובר מעבירין אותו ומחזירין אותו ור' חגי חולק דא"ר חגי אין מחזירין ליה דקטיל לון והי"לל ר' חגי אמ' לא אמ' ר' חגי דמשמ' דלא פליג את"ק בעיקר הדין והרי הוא או' בהפך אין מחזירין ליה דקטיל לון ונראה דר' חגי נמי לא פליג אתנא קמא בעיקר הדין דאיהו נמי סבר לענין הדין מחזירין אותו כת"ק ואעפ"י שהעבירוהו מן הדין יכולין להחזירו דאין איסור בדבר בחזרה אבל מה שאומר רבי חגי אין מחזירין אותו כדתני טעמא דקטיל לון. נמצא דרבי חגי מסכים עם ת"ק שמחזירין אותו מן הדין שאין אסור בדבר אלא משום חששא דקטיל לון הוא דאין מחזירין לא מצד הדין עצמו ושאר דברי המאמר אין לנו עסק בהם לענין באור הכתובי' עלה בידינו מזה ביאור אומ' מעבירים עם ה' שרוצה לומר לא טובה השמועה שהרי יש יכולת ביד עם ה' להיותם מעבירים אתכם מגדולתכ' ומעבירי' קרי שהעם הזה מעבירים לבני עלי על לא טובה השמועה ורש"י ז"ל מעבירים עם ה' שמועה לא טובה ע"כ והרד"ק ז"ל מעבירים שאתם מעבירים את עם ה' מלבא באהל

מועד מפני החמס שאתם עושי' להם בקרבנותיהם. וי"ת מרנין עמא דה' מעבירים קול עליכ' ומרננים ע"כ ודברי יונתן הם דרש"י ודברי הרל"בג ז"ל ומהריי"א ז"ל פי' אל בני לא בני אתם כי לא טובה השמועה אשר אנכי שומע מעבירים עם ה' כלו' וכיון דקלא לא פסיק מכל העם להעבי' ולהתפשטות השמועה כמו שכתב הרב המורה ז"ל פרק כ"א חלק ראשון באופן שאל בני כלומר לא בני אתם שאם הייתם בני היה לכם להדמות אלי בשם טוב:

**ולע"דן** לפרש מלבד מה שכתבתי קשר פסוק זה עם הקודם בפי' ויאמר להם למה וכו' עיין שם. ואפשר עוד ויובן בפירו' שני הכתובים ששני הפסוקים האלה באים כאחד לתוכחת על שני העניני' אשר נכשלו כנגד הא' של החמס ובזוי קדשים עליו הוכיחם למה תעשון כדברים האלה אשר אנכי שומע באזני מתרעמים על חטאת הנערים גדולה כאשר יעלה המזלג ובשר לצלי קודם ההקטר' שיחדו כל העם מתרעמים עליכם ואני שומע. ובענין השני על אשר ישכבון הנשים אל בני אין ראוי לכם כיון שאתם בני כי לא טובה השמועה שאעפ"י שבדבר הזה של חשדת אינם מדברים בפירוש שמועה רעה לחשוד אתכם לפחות לא טובה השמועה כי הם בושי' להוציא השמוע' מפיהם שם רע כזה כל שכן שהם בושים לומר כן בפני אלא כשהם מעבירים כן בינם לבין עצמם דרך העברה אשר אנכי שומע לא שיאמרו בפני כמו שאומרים ענין בזוי הקדשים ז"ש כי לא טובה השמועה אשר אנכי שומע וכיצד אני שומע פי' הכתוב עצמו ואמר מעבירים עם ה' שהם מרננין ומעבירים אותו ביניהם ואני שומע כלאחר יד. ולפי שהיו בניו יכולי' להתנצל על זה לומר שהאויבי' הם האומרי' כך. והתנצלות שני לומר כי דברי השמועה לא מעלין ולא מורידין שמכזבי' על הרוב לזה אמר מעבירי' עם ה' ר"ל שמאחר שרינון עם ה' הקדוש קול המון עם ה' כקול שדי ואין זה אלא שיגלו שמים עונכ' וארץ מתקוממ' לכם ובזה יובן או' לוא מלא בו"יו שלא כמנהג להיו' שעלי לא האמין וגם העם לא אמרו שמועה רעה בפירוש ואם לא טובה השמועה אבל לא רעה ולא היתה על שניהם כי אם על חפני לבדו ואל זה רמז באומרו אל בני על שניהם האשמה האחד חוטא והשני על שאינו מוחה כי לו לחפני כפי חשיבותו לא טובה השמועה והרי הוא כאלו כתי' לו לא טובה השמועה. ודרך דרשה אפשר שכיון באומרו מעבירים עם ה' רוצה לומר ידעתי בני שאשר ישכבון את הנשים אין הדברים כמשמען אלא שאתם משהין קיניהם ואתם מונעים אותם מתשמיש ואת נשי עם ה' תגרשון מבית תענוגיהם ומהרבות צבאות ה' ועם ה' זהו שאמר מעבירים עם ה' מבואו לעולם והולדו ועל פי פירוש זה או פי' הר"דק ז"ל שזכרתי מעבירים עם ה' מבא אל אהל מועד לכל אחד משני הפירושים האלה מיושב

מה שאמרו פרק במה בהמה יוצאה והכתיב אל בני כי לא טובה השמועה אמר רב נחמן בר יצחק בני כתיב והכתיב מעבירים אמר רב הונא בריה דרב יהושע מעבירם כתיב עד כאן. וכתב רש"י ז"ל על מאמר זה בגמרא והכתיב מעבירים אמר רבא בריה דרב יהושע מעבירי כתי' קשה בעיני שם החכם הנזכר כאן כי אומר אני שטעות גדול הוא ולא גרסינן לה להא מילתא שהרי בספרים מוגהים כתיב מעבירים וגם במסורת הגדול' במקום שמנויים שם כל התיבות דלא כתוב בהם י"וד וקורין ולא נמנ' זה והם מנויים על פי החשבון וזו אינה קושיא דהאי מעבירים לא לשון עבירה הוא אלא לשון ויעבירו קול במחנה והכי קאמר להו לא טובה השמועה אשר אנכי שומע את עם ה' מעבירים ומכריזים וקובלים עליכם והאי מעבירים לשון רבים הוא ואעם ה' קאי ולא אבני עלי שהרי הם היו עוברים ולא היו מעבירים את אחרים עכ"ל: וכונת דבריו ז"ל שמקשה שתי קושיות הא' על תירוץ מעבירם מהנוסחאות כי מעבירי' כתיב ולא מעבירם. והקושיא השנית היא על קושית הגמרא דלא מקשה מידי דמעבירים לשון העברת קול הוא ולא לשון עבירה עד שיקשה מעבירי' ויוצרך לתרץ מעבירם ואי לשון עבירה הוא היה לו לומר עוברים ולא מעבירים עד כאן תורף דברי רש"י ז"ל והתוספות אמרו שהגמרא חולקת על הספרים שלנו והביאו ראיה מן הירושלמי שכתוב בו דשמשון מלך ארבעים שנה בפלשתים ואלו בספרים לא כתיב אלא עשרים עד כאן. והנה ראית הירושלמי דחיתי אותה למעלה במקומו בספר שופטים עיין עליו. אמנם על דברי רש"י שהקשה מן הספרים אין זו קושיא בעיני שהרי חז"ל דרשו כלת כתיב ובספרים כלם כלות כתיב אלא מאי אית למימר שהם קבלו אעפ"י שהוא בו"או אותה הוי"ו אין זה מקומה אלא במקום זולתי זאת ועוד שהרי במאמר אגד' שמואל שזכרתי או' בו ג"כ מעבירם וכמו שפירשתי בסמוך עיין עליו ונוסף עוד או' בגמרא אמר רב הונא בריה דרב יהושע מעבירם כתיב שאחר שהזכירו הדבר בשם או' קשה לו' שהוא טעו' שנפל בספרי' וכמו שדקדק רש"י ז"ל בלשונו שאמר קשה בעיני שם החכם הנזכר כאן כי אומ' אני שטעות גדול הוא וכו' ר"ל אומר אני שטעות הוא אלא עקר הקושי' הוא בעיניו שם החכם אשר כל זה עם המאמ' של אגדת שמואל מוכיחי' דמעבירם כתי' והכונה דבגמר' לא רצו לפרש הכתוב הזה כפשוטו על העברי' קול הרינון ולעז דא"כ הוא מיותר שכבר נאמ' דבריכם רעים מאת כל עם ה' אלא מעבירים עם ה' למה לי לכך הוכרחו לפרש שתיב' מעבירים עם ה' פי' או כדברי הרד"ק שמעבירי' את עם ה' מלבא אל אהל מועד כי נאצו את מנחת ה' או פי' כדפרישי' מעבירי' עם ה' מלב' לעולם בהשהות קיני הנשים היולדו' שלא היו נזקקין לבעליהן ולכך הקשו מאו' מעבירי' לשון רבים דמשמע ששניה' היו מעבירי' את

עם ה' מלבא אל אהל מוע' ומשני מעבירי' כתי' דחפני לבדו המעבירי' מבא אל אהל מוע' כי חפני העוש' החמ' הזה וקרי' מעבירי' כדמסי' על שניה' על חפני בעצ' ועל פנח' שלא מיח'. על' בידינו ב' הבנו' בענין מעבירי' דכתיב לפי המדר' שמואל שהעם מעבירים מנהוג שרר' על הצבור על לא טובה השמועה. ולשיט' הגמ' מובן או' מעבירי' שהא' מהם שהוא חפני מעבירי' את עם ה' מלבא כו' לשיט' הר"דק או מעבירי' כו' שלא לבא לעול' שהם שהו קיניהן.

**כה**

**אם** יחטא איש לאיש כו' במסכ' יומא פי' י"ה רמי ליה יוסף בר חבו לר' אבהו תנן עבירו' שבין אדם לחבירו אין י"ה מכפר עד שירצ' את חבירו דכתי' מכל חטאתיכ' לפני ה' תטהרו והא כתי' אם יחט' איש לאיש ופללו אלהי' מאן אלהי' דיינ' אימא סיפ' אם לה' יחטא איש אלא ה"ק אם יחט' איש לאיש ופללו אלהי' ימחול לו ואם לה' יחטא איש מי התפלל לו תשוב' ומעשים טובים עכ"ל. ופרש"י ז"ל והכתיב ופללו אלהים קס"ד ופללו לשון תפלה ופיוס שה"בה מפייסו ומפללו ומכפר עליו מאן אלהי' דיינא ודאי ופללו לשון ונתן בפלילים הדיין ישפוט ביניהם אי הכי דפללו דקר' לשון משפט נינהו אימא סיפא תאני יתפלל לו מי ישפטנו במקום המקום וכי אין שלוחים הרבה למקום ליפרע ממנו הכי קאמ' אין הכי נמי דפלול דקרא לשון פיוס והכי קאמר אם יחטא איש לאיש ופללו אלהי' לחבירו וירצהו אלהי' ימחול לו ואם לה' יחטא מי יתפלל בעדו אם אינו שב מעבירות שבידו כך היה עלי הכהן מוכיח את בניו שישובו מרעת' ע"כ וצ"ע דרש"י ז"ל כתב בפי' הנבי' זה לשונו ופללו לשון משפט כמו ונתן בפלילים אלהים דיין ע"כ. כי דבריו אלה אינם כפי המסקנא דהא מסקינן דופללו לשון פיוס ותיבת אלהים אינו חול דיין אלא אלהים ממש וצ"ע. ובהבנת המאמר נלע"ד דאפילו לקס"ד ידעינן דופללו לשון דין ומשפט הוא וא"כ מאי פריך הכי תנן עבירות וכו' אין יום הכפורים מכפר עד שירצה את חבירו אבל כשירצה את חבירו אז יום הכפורים מכפר לו ש"אכ היכי קאמר אם יחטא איש לאיש ופללו אלהים דפסיק ותני ופללו אלהים שידון אותו ואפי' כשירצה אותו והלא אם ריצה אותו לא יוכל האלהי' לדונו כי ניתן למחילה. א"כ מהו ופללו ומשני מאן אלהי' דיינא שהדיין דן ביניהם ולא ה' ואלהים לשון דיין אבל לא חידש בתיב' ופללו דבר כי גם לקס"ד לשון בפלילי' הוא וניחא לפי' זה דלא קא' בגמרא מאי ופללו לשון דיינות כדכתיב בפלילי' ומאן אל"ים דיינא מדלא קאמ' אלא מאן אלהים דיינא לבד משמע שזהו חדושו לבד ותיבת ופללו כדקאי קאי דלעול' לשון דפלילי' הוא. ופריך אי הכי דתיבת אלהי' חול הוא אימא סיפא דקרא אין לו הבנה דקאמ' מי יתפלל

לו והלא הוא עד והוא דיין יתי׳ ויתי׳ א״כ מאי קאמר מי יתפלל לו דבשלמא אלו היינו מפרשים אלהי׳ קדש ניחא דה״ק קרא כשב׳ בני אדם חוטא זה לזה עד האלהי׳ יתי׳ יבא דבר שניה׳ אימתו תבעתי׳ ועדיו יבא דבר שניהם אמנם השתא דאמרת אלהים לשון דיינא היכי מסיק קרא ואם להי׳ יחטא מי יתפלל לו דהא האלהים יתי׳ ידין אותו באשמתו ז״ש אי הכי אימא סיפא ואם להי׳ יחטא איש לז״א אלא הכי קאמ׳ וכו׳ שעוקר בתיבת אלא מה שהיה או׳ עד עתה שהאלהים הוא דיין ובשר ודם דלאו הכי הוא אלא הכי קאמר אם יחטא איש לאיש ופללו אלהים ודנו עד שקבל עונשו אז אלהים מוחל לו ואלהים קודש אמנ׳ אם להי׳ יחטא מי ידון אותו תחל׳ דדי ש״אחכ תבוא סליחת האלהים הא אין לו תקומה אלא תשובה ומעשי׳ טובי׳ שזהו פלולו בחטוא להי׳ וא״חכ ג״כ אלהים ימחול לו. ולפיי זה תיבת ופללו לשון ונתן בפלילים הוא לעולם כדפרש״י ז״ל כאן אלא שעדיין קשה מ״ש אלהים דיין דלא קאי הכי למסקנת הגמרא וכמו שכתבתי וצ״ע. עוד היה אפש׳ דכי קאמר אלא הכי קאמר ופללו אלהי׳ מחול דעוקר פי׳ ופללו שעד עתה בין לקס״ד בין למסקנא היה מפרשו לשון דין ונתן בפלילים ועכשו עוקר ומפרשו לשון פיוס וכדפרש״י ז״ל בגמרא כנז״ל וכן עוק׳ תיבת אלהי׳ ומפרשו לשון קודש והיינו שאחר הפיוס לחבירו ה׳ ימחול לו. וקשה קצת לפיי זה דהכתוב קאמ׳ מי יתפלל לו דפסיק וקאמ׳ דליכא פיוס וא״חכ תשובה ו״מט וא״כ העיקר חסר. ונר׳ כי גם בין אדם לחבירו כשיפייסהו האלהים מוחל ואפי׳ שלא יהיה הפיוס בחרטה מלב ונפש לז״א ואם להי׳ יחטא מי יתפלל לו דפיוס לפנים או טובל ושרץ ביד אינו מועיל כי לפניו נגלו כל תעלומות הא אינו מועיל אלא תשובה ומ״ט שהיא חרטה בלב שלם ונפש חפצה נמצא דמאמר מי יתפלל פסק פסו׳ שאין פיוס בעוד החטא עומד עד שישוב וניחם אל האלהי׳ ואפשר נרמזה התשובה באו׳ מי יתפלל שנאמר על התשובה אם עונות תשמ׳ יה ה׳ מי יעמוד כי עמך הסליחה למען תורא וזהו ומי יתפלל אותו המי של מי יעמוד. ועל דרך האמת המי היא התשובה עלה בידינו מתוך הנז׳ לעיל ב׳ פי׳ בלשון ופללו הא׳ לשון פיוס והב׳ לשון דיינו׳ וכן גבי מי יתפלל ג״כ שניהם ולקס״ד בגמרא אלהים לשון חול דיין ולמסקנא לשון קדש אלהים מוחל וסולח. וכאן בנביאים כתב רש״י (כתב) ופללו לשון משפט כמו ונתן בפלילים אלהים דיין כי חפץ ה׳ להמיתם שכבר נחתם גזר דין אבל קודם שנחתם גזר דין נאמ׳ כי לא אחפוץ במות המת ע״כ. וכבר כתבתי הקושי אשר בזה דלא אתי כמסקנת הגמרא. והר״דק ז״ל כתב גבי ופללו אלהים ישפטנו הדיין וי״ת אם יחוב גבר לגבר דלא ייתון לקדם דיינא וישמע מליהון ויפלי ביניהו נראה תרגם ופללו מתרגום ובערת ותפלי מי יתפלל לו מי יתפלל בעבורו כלו׳ מי יכנס למשפט בעבורו עם השי״ת ויש לפרשו לשון

תפילה ובקשה ע"ד יונתן שתרגמו כך מאן יבעיה וישבוק ליה כי חפץ ה' להמית' על דרך השמן לב העם הזה וכו' וע"ד אשר אם שאו ערים מאין יושב וכו' וכן ויחזק ה' את לב פרע' וכן כי הקשה ה' אלהיך את רוחו ואמץ את לבבו והטעם כי כשיגדיל האדם לחטוא ימנע האל ממנו דרכי התשובה כדי שיקבל ענשו והנשארים ישמעו ויראו אבל הרשע שלא הרבה לחטוא יפתחו לו דרבי התשובה כדי שיקבלו אם רוצה לשוב ועליו נאמ' כי לא אחפוץ במות המת השיבו וחיו ואפי' ירב' הרשע לחטוא אם שב אל ה' בכל לבבו ומראה לבני אדם ג"כ תשובתו שלמה ואוחז דרך הטוב' בכל מעשו ובכל מאודו באמ' תקובל תשובתו שלימה ויהיה לו סיוע אלהי בתשובה אבל בוחן לבות יודע האמת וראה בבני עלי כי לא היה לבבם שלם ואפי' ישמעו לקול אביהם ויסורו מדרכם הרעה ידע כי לא יעשו זה בכל לבם לפי' חפץ שלא ישמעו לקול אביהם ויענשו וימותו ברשעם כדי שיאמ' בני אדם רשעים היו אלה וראויי' היו לעונש זה ויצדיקו עליהם את הדין ורבותינו הקשו אלו הפסוקי' ואמרו כתיב כי חפץ ה' להמיתם וכתיב כי לא אחפוץ במות המת ותרצו כאן קודם גזר דין כאן לאחר גזר דין ע"כ דברי רבותינו והם דברי רש"י ז"ל. והר"לבג ז"ל כתב אם יחטא איש לאיש ופללו אלהים ר"ל ישפטהו הדיין ובזה הדרך יתקן את אשר עוותו כי הדיין אינו לובש קנא' ע"ז החטא כי לא לו חטא ויראה זכותו לפי מה שאפשר ואולם אם להי' יחטא איש הנה אין בזה תיקון כי אין שם שופט זולת השי"ת ויענישהו בי לו חטא וילבש על זה קנאה דרך משל כאו' כי אני ה' אלהיך אל קנא והיה כחטא ע"א שהיה החטא לשי"ת והנה לא שומעים לקול אביהם לקבל תוכחת כי היה הש"ית חפץ להמיתם על אלו החטאים כדי שירחקו מהם הבאים אחריהם ולא יפסידו כוונת התורה בעניין הקרבנו' כמו שהמית נדב ואביהו לזאת הסיבה כמו שביארנו לדברי התורה. או היה זה הענין מהעדר קבולם התוכחת מייחס להש"י במקר' להיותו סבת בל הדברים כאו' ותהי אשה לבן אדוניך כאשר דבר ה'. או יהיה הרצון בזה כי היה לבני עלי חטא א' היה ראוי שימית' עליו הש"י אעפ"י שישובו מזה החטא שהוכיח' עליו עלי וזה כי הם לא [ידעו] את ה' הפך מה שכיון בענין העבודה והנה אעפ"י שישובו מזה החטא שהוכיח' עליו עלי היה המו' ראוי להם כי הם לא הרגישו בענין הקרבנו' מה שבה' לעבוד' הש"י ולא חשבו בהם תכלי' אחר זולת השמני' גופי כמו שחשבו אלו וכבי' דקדק' התור' שתהי' הכוונ' בהם להי' ולזה הרחיק' שתויי יין מן ההקרבה שא"א שתהיה כוונת' שלמה כ"ש כאשר לא ידעו את ה' ירוחקו מן ההקרבה ולזה היה רצון השי"ת שימותו בני עלי כדי שידקדקו הבאי' אחריהם בכוונת הקרבנו' וידעו שאין הכוונ' בהם השמנת גופם כמו שחשבו אלו ע"כ ומהרי"א ז"ל כת' והנני מפרש הפ' לכל א' מהדעות בהיות ופללו לשון

משפט או מלשון תפלה והצד השוה שבהם הוא היות אצלי אלהים קדש יאמ' כפי הדע' הא' שפללו הוא מלשון משפט אם יחטא איש לאיש הנה ישפוט אותו אלהים כי יהיה האד' בעל דינו והאל ית' השופ' והדיין אבל אם להי' יחטא איש מי יתפלל לו ר"ל מי יהי' נזקק להשפט עמו הנה בלי ספק יהי' בעל דינו הש"י ואיך יעמוד לבו תחזקנ' ידיו במשפטו עם האלוה ית' שוה בשוה ויהיה התפלל ההתפעל מענין הפלילי' והמשפט וכן הביאו הרד"ק בספ' השרשי' בשרש פלל ואם נאמ' שופללו אלהי' לשון תפלה יהיה פי' כן אם יחטא איש לאיש הנה ישוב האיש אשר חטא לו לכפר את חטאתו ולהתפלל בעד החטא אל האלהי' כמו שנ' ויתפלל בעדך וכו' וזהו ופללו אלהים ר"ל ופלל בעבורו אלהי' אל האלהים אבל אם להי' יחטא מי יתפלל בעבורו אל האלהים כי אין לו איש בעל דינו שיכפר לו חטאתו ויתפלל בעבורו אל ה' ומפני זה יהיה מרוחק מן הכפרה וספר הכתו' שעם כל דברי עלי הטובים ולא ישמעו ויהיה עתיד במקו' עבר כמו ולא שמעו כי חפץ ה' להמיתם ע"ד ויחזק ה' כנז"ל בדברי הר"דק גם הביא דברי רז"ל כאן קודם גזר דין כו' והוסיף ובמסכ' נידה כאן קוד' תשובה כאן לאחר תשוב' ע"כל, **ולע"ד** שכוונת עלי הוכיחם תוכחת מגולה שהעונות שלהם היו כוללים ב' דברי' הא' בין אדם לחבירו שאין לו תקומ' עד ישיב את הגזילה אשר גזל ויפייס את חבירו שהרי היו גוזלים הבשר בקחתו כאשר יעלה המזלג והוסיפו על חטאת' פשע להי' בהקדי' לקיח' הבשר לצלי קוד' הקטר' האימורי' גם במה שסברו שניאצו אנשי יש' מוס' ה' לסיבת' נמצאו החטיאו רבים אשר המחטיא רבי' אין מספיקי' בידו לעשו' תשובה ועבירו' שבין אדם לחבירו נמנע התשוב' עד שירצ' חבירו ואלו עשו כן לכל ישר' המביאי' קרבן ולא ידעו למי גזלו וכמה גזלו עד שישובו וניחמו ועוד שחושבין שיש' מוחלין להם על הבש' שלוקחי' יות' מכשיעו' ואינ' יודעי' שחוטאי' כדי שיתנו לב לשוב אשר נמצאו בהם דברי' רבי' מאות' שמנ' הרמב"ם (בד') [כ"ד] דברי' מעכבין את התשוב' אשר כל אלו הסיבו' גרמו כי חפץ ה' להמית' שהרי אין בידם ספק לשוב בתשוב' כיון שעשו הדברי' שאין מספיקין ביד' לשוב כאמור ולז"א אם יחטא איש לאיש ופללו אלהי' ידין אותו אם לא ריצה את חבירו בעונש גדול ואם ריצהו ידין אותו בעונש קל אם מת קודם כפור ולזה פסיק ותני סתמא ופללו לפי שהוי דין בין כשרצ' את חבירו או לא ריצה אותו ואם (לא) [לה'] יחטא ר"ל ואם ג"כ נוסף על חטא זה שחט' איש לאי' נוסף עוד (שלא) [שלה'] יחטא באופן שיהי' החטא כולל יחד בין איש לאיש ועם ה' ז"ש לה' יחטא איש שתיב' איש מיותר' אבל כיון לו' על האיש הא' שאמ' יחט' איש לאיש ואם להי' יחט' איש הא' מי יתפלל לו שהרי גדול עונו כולל הוא בין אדם לחבירו ובינו למקו' והנה כן הוא עונכ' כולל ביניכ' לאנשי' רבי'

ועם ה' או אפש' יהיה פללו לשון פיוס אם יחטא איש לאיש ה' יפייסנו כשישאל ממנו מחיל' ויא' לו אחר ששאל ממך מחילה תמחול לו ואם גם כן (לא) [לה'] יחטא האי' הא' ז"ש יחטא איש מי יפיי' בעדו שהרי השי"ת קטיגורו ומי יתפלל לו וזה כיון ביתור תיבת איש כדלעיל. או אפשר כיון בתיבת איש לומר ואם לה' יחטא איש שהוא תימה גדול מצד החוטא היותו איש רמה ותולעה ומצד האל אשר חטא לו רם ונשא מאד מי יתפלל לו ומי יפייסהו והגיע מעניינם שידע אביהם קשי ערפ' וזדונם שלא ישמעו לקול אביהם ואפי' הכי הוכיח' כדי לצאת ידי חובתו ע"ד הוכח תוכיח את עמיתך ואעפ"י שברי' לו שלא ישמע כדי שלא ישא עליו חטא ז"ש כאן ויא' להם אביה' אל בני וכו' אם יחטא וכו' ואעפ"י שהיה יודע שלא ישמעו לקול אביה' עכ"ז הוכיח' אביה'. ז"ש ולא ישמעו ולא אמר ולא שמעו. או אפש' שכיון באומרו ולא ישמעו כו' נוסף על העונו' הנז' מבין אדם לחבירו וביני' למקום נוסף על אם יחט' איש לאיש שכ"ז גור' שחפץ ה' להמיתם:

**כו**

**והנער** שמואל וכו' הר"דק ז"ל הולך וגדל וטוב כמו שהיה גדל כן היה מטיב דרכיו וי"ת וטוב ושמיה טב גם עם ה' וגם עם אנשים כתרגומו ותקנן אורחתיה קדם ה' ותריצין עובדוהי בגו בני אנשא ע"כ ומהרי"א ז"ל כתב והנער שמואל הולך וגדל בכל השלימיות וטוב עם אלהים שלא למד מבני עלי גם עם אנשים בני עלי שלא חשבוהו כמשפט הנערי' מביא דבה אל אביהם עלי כדכתיב ויבא יוסף את דבתם רעה ז"ש גם עם אנשים בני עלי נתנו ה' שלא חשבוהו כמביא דבה אל אביהם כי לבם נכון עמו: **ולע"דן** לדקדק אומרו גם עם ה' גם עם אנשי' שהרי באומרו גם עם ה' נכללו האנשי' ואם כן מה צורך עוד לו' גם עם אנשים ובמה שכתב מהרי"א ז"ל שאו' גם עם אנשים שעל בני עלי קאמר ניחא שבכלל גם ה' נכללו כל אנשי יש' שהיה טוב עם יש' גם עם ה' ואו' עוד גם עם אנשי' היינו בני עלי שגם עמם היה טוב בלתי מביא דבת' רעה אל אביה' אמנ' לפי הפש' שגם עם אנשים על בני ישראל קאמר צריך ליישב זה ונאמר ששמואל בתחלתו רוח הבריות נוחה הימנו שהיה הולך וגדל וטוב עם בני אדם גם עם ה' עד שהיה רוח הבריות נוחה הימנו ורוח המקום גם כן ולפי שיקרה לפעמים בהתדבק האדם אל ה' ועבודתו יגרור לו פרישות מבני אדם מרוב חסידותו ויגרום לו לבלתי היות רוחם נוחה הימנו באחרית ימיו לעומת זה אמר ששמואל אפי' אחר שהגיע למדרגת השלימות להיותו טוב עם אלהים עכ"ז החזיק גם כן במדת החסידות והוא להיות דעתו מעורבת עם הבריות ז"ש גם עם אנשים שלא גרמה לו היותו טוב עם ה' לפרוש מן הציבור ומן האנשי' אבל היה טוב גם עם ה' גם עם אנשי' ועוד אפש' שבתיבת וטוב גם עם ה' שהית' חסידותו בינו לבין הבריו'

ובינו לבין המקו' ז"ש וטו' גם עם ה' בבחינ' השי"י ואו' גם עם אנשי' שהוא מיות' הכי פירו' וגם עם אנשים נתגדל שמו ויצא טבעו בעולם כמו הולך וגדל וכו' באופן שהיה טוב עם בני אדם ועם ה' וגם זה מפורס' וידוע עם אנשים אצלם:

**כז**

**ויבוא** איש האלהים (על) [אל] עלי וכו' בילקוט והוא מסדר עולם זה אחד מעשרה שנקראו איש האלהים אלקנה נקרא איש האלהים שנא' ויבוא איש אלהים אל עלי וכו' ע"כ הרי פירשו שאלקנה הוא זה האיש האלהים ומאמ' הנגלה נגליתי רשב"י אומר בא וראה כמה חביבין ישראל על הק"בה שבכל מקום שגלו גלתה שכינ' עמהם שנא' הנגלה נגליתי אל בית אביך בהיותם במצרים וכו' ע"כ שהרי או' שנגלה ה' במצרי' ובכפל הנגל' נגליתי ר' שמואל בר נחמני בשם ר' יונתן ב' גליות נגליתי הנגלה נגליתי אחד להוציא בניך ממצרים וא' ליתן כהונה לבניך ואתם מורדי' בי ר' ור' תנחומא ור"י וריש לקיש ור"א ור"ח בשם רבי יונתן מצינו שטמא טהור עצמו מפני כבודן של צדיקים ובמצרים היכן נגלה עליו ר' ברכיה בשם רבי חלבו מתוך פלטרין של פרעה ע"כ. דקדקו אומר לבית פרעה שכיון לו' שמתוך בית פרע' שהוא מקום טומאה יותר מכל מצרי' ז"ש לבית פרע' שמשם נגלה אליו ה' והיא נבואת עוד נגע אחד אביא על פרע' כו' שנאמרה לו בתוך פלטרין של פרעה לפי שאמ' לו אל תוסף עוד ראות פני וכו' ורש"י ז"ל והר"דק והר"לבג ומהרי"א כולם ביארו ויבא איש אלהי' שהוא אלקנה כנז"ל בדברי חז"ל ומ"ש הנגלה נגליתי רש"י ז"ל מכאן שנתנבא אהרן במצרים ומה היא הנבואה היא שנאמר ביחזקאל ואומ' אליכם איש שקוצי עיניו השליכו ובגלולי מצרים אל תטמאו הנגלה נגליתי הידעתם כי הטובה הזא' והגדולה הזאת נתתי לאהרן ע"כ ולפי זה הה"א ה"א השאלה והר"דק ז"ל כתב הנגלה מקור בתשלומו עם נו"ן נפעל כמו נשאל נשאל דוד וה"הא לתמיהה והמפרשים פירשו הה"א לאמת הדבר כפשוטו של הענין וכן ה"א הרצחת וגם ירשת ואדוני אבי ז"ל פירשו לתמיהה והוא קשור עם סוף הענין וכן ה"א הנגלה נגליתי אל בית אביך ובחור אותו מכל שבטי ישראל כדי שתבעטו בזבחי ובמנחתי והנכון בעיני כי תהא זאת הה"א לתחילת הדברים (לשמואל) [לשמוע] התשובה ואעפ"י שהדבר ידוע וכן במלות השאלה כמו אי הבל אחיך ויאמר לו איכה מה זה בידך מה לך פה אליהו מה לך הים כי תנוס וכן הה"א שהיא לשאלה ג"כ כמו הנגלה נגליתי וכן הרצחת וגם ירשת המן הסלע הזה הראית כי נכנע אחאב. אל בית אביך אהרן ומשה שהיו נביאי ה' במצרים לבית פרעה כתרגומו ומשעבדין לבית פרעה ע"כ והר"לבג כתב ויבוא איש האלהים אמרו שהוא אלקנה והנה לא מצינו לו נבואה ואפשר שני כי הוא פנחס כמו הענין בנבואות הנזכרו'

בספר שופטים וידמה שפסקה הנבוא' מעלי מצד הזקנה ולזה הוצרך שיבא איש האלהים הנגלה נגליתי אין הה"א ה"א התימה אבל היא ה"א האמיתות כמו ה"א הלבן מאה שנה כמו שפי' שם וכבר נגלה הק"בה לאהרן בהיות ישראל במצרים והיה מוכיח ישראל כנז' בספ' יחזקאל ולזה אמר השי"ת הנה השפעתי לאהרן שפע הנבואה ולא הספיק זה אבל בחרתי אותו לכהן מכל משפחות ישראל להקריב על המזבח ולהקטיר על המזבח הפנימי ולשאת לפני בגדי כהונ' להשרו' עליהם רוח נבואה באמצעות האורים והתומי' ואני עשיתי להם כל הטובה הזאת ולמה אתם בועטים בזבחי ובמנחתי ע"כ. ומהרי"א ז"ל כתב ג"כ ויבא איש אלהים אלקנה או פנחס כדברי הר"לבג והי"א הנגל' נגליתי ה"א השאלה כמו ה"א הבמחנים אם במבצרים ההיתה זאת בימיכם יאמר אם נגלה נגליתי לבית אביך בהיותם במצרים ואמר זה על אהרן ראש הכהנים כי למשה לא נגלה אלא בהר סיני ובחו' אותו מכל שבטי ישראל ר"ל ואם בחרתי אותו מכל שבטי ישראל לא היה זה להיותו אדון ומושל והולך בחצר בית פרעה וזהו או' לבית פרעה אבל בחרתי אותו לכהן לי בענין הקרבנות לעלות על מזבחי ואם לענין הקטרת להקטיר קטרת ואם בענין האורים ותומים לשאת אפוד לפני ובעבור העבודה והשררה ואתנה לבית אביך את כל אשי ישראל ומאחר שהוא כן למה תבעטו בזבחי וכו' עד כאן:

**ולע"דן** לדקדק כפל הנגלה נגליתי גם אדקדק אומרו בהיותם במצרים שלא אמר בארץ מצרים ואמר לבית פרע' ואפשר שהוא לשון ה"א השאלה ור"ל האם נגלה נגליתי אל בית אביך רוצה לומר שני מיני גלויים היו שם במצרים לבית אביך עמרם והאחד לאהרן וזה היה בהיותם מטומעים במצרים במצריים ובגלוליהם אשר אז נגליתי אל בית אביך להוכיחם כאמור שם איש שקוצי עיניו השליכו ובגלולי מצרים אל תטמאו שזהו אומרו בהיותם במצרים רוצה לומר בהיותם מטומעים ומעורבים בתוך גלוליהם ועל זה בא גלוי אחד הרמוז בתיבת הנגלה והגלוי הב' הרמוז בנגליתי מוסב ומקושר עם לבית פרעה שנגליתי אליו על ידי משה ואהרן שגם הוא מבית אביך הוא משה ואהרן נגליתי עליו לכלות בית פרעה במכות וז"ש לבית פרע' ולהיות נבואה זאת פורענו' ותוכחת לעלי לא נגלה עליו השם יתברך מענותנותו ולא דבר בו פה אל פה אלא ע"י שליח ואיש האלהים עם היות לו נביא ה':

**כח**

**ובחור** אותו מכל שבטי ישראל חז"ל אמרו ברבה אשרי מי שבחרו אעפ"י שלא קרבו וכו' ואהרן בחרו וקרבו שנ' ובחור אותו וכו' ואתה הקרב אליך וכו' ובכלי חמדה ביארתי המאמר הזה ובילקוט בשם תנחומא הביא אשרי אהרן בכפליים שבחרו וקרבו שנאמ'

ובחור אותו מכל שבטי ישראל וכתיב ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך לכך נאמר אשרי תבחר ותקרב עד כאן והרד"ק ז"ל לעלות על מזבחי משפטו להעלות מבנין הפעיל כלומר להעלות עולות עד כאן ודברי הר"לבג נזכרו בפסוק הקודם. גם דברי מהרי"א ז"ל. **ולע"ד** מדוקדק או' ובחור אותו כמו שאחז"ל שאהרן נבחר ואחר כך נדחה שני' ובאהרן התאנף ה' וחזר וקרבו שנאמ' ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך וכו' כ"ז נראה לי שכיון באו' ובחו' אותו לשון מקור כלומ' תמיד אני בוחר אותו והיה נבחר מקודם וזהו או' משבטי ישר' ישראל סבא כי הקדישו לי לשמי באו' וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך ובחור אותו מכל מאז היה לי והוספתי בו קדושה ליחדו לכהן שיהיה לו רשות לעלות על מזבחי ולדרוך במזבח דלאו אורח ארעא במלך ב"ו לדוש ברגליו השלחן ולאהרן נתתי רשות לעלות על מזבחי רק שלא יעלה במעלות וכו' כדכתיב אשר לא תגלה ערותך עליו והתכלית בעליה להקטיר קטרת חלב או סמים שהכל בכלל להקטיר קטרת ולפי זה ניחא או' להקטיר דלמפרשים הי"לל ולהקטיר בו"או מוסיף על ענין ראשון גם ניחא דכתיב לעלות על מזבחי ולא כתב להעלות ומ"ש לשאת אפוד ולא אמר ולשאת בו"או לפי שהזכיר ב' עניינים הא' באומרו לי שר"ל לי לשמי לתהלה ולתפארת והב' לכהן והיינו דלא כתב לכהן להורות שהם ב' עניינים ופי' מאי דסליק מיניה לכהן דהיינו לעלות על מזבחי להקטיר וכו' שהוא ענין שירו' ועבודה וכיהון כ"ש לכהן. ואח"כ פי' מאי דפתח ביה והוא תיבת לי שהוא לכבוד ולתפארת ז"ש לשאת אפד לפני ואתנה גם כן לבית אביך את כל אשי ישראל רוצה לומר שיזכו בחלקם משולחני שלחן גבוה קא זכו.

**כט**

**למה** תבעטו בזבחי וכו' רש"י ז"ל אשר צויתי מעון אשר צויתי במעוני. להבריאכם מראשית הרי זה מקרא מסורס ותכב' את בניך ממני לעמי (לענייי) [לעיני] עמי כבדת את בניך ממני ומהו הכיבוד להבריאכ' מראשי' כל מנחי' יש' קדמ' סעודתכם לסעודתי כמו שני' גם (כיור') [בטרם] יקטירון את החלב להבריאכם לשון סעודה כמו תבא נא תמר אחותי ותברני לחם לעמי מוסב על ותכבד את בניך ממני הראיתם לעמי שאתם נכבדים ממני ובמה הראיתם להבריאכם מראשית מנחתי ע"כ והרד"ק ז"ל למה תבעטו בזבחי כי המבזה הדבר הרי הוא כבועט בו ברגליו כך אתם תבזו הזבח והמנחה שתראו שאינם באים הזבחים והמנחות אלא להבריאכם והיה זה ביזיון קדשי' וכאלו תבעטו בהם ותרחיקום כי בעבורכם ישראל נמנעים מלהביא. אשר צויתי מעון כפרש"י ז"ל. ותכבד את בניך ממני שלא גערת בהם ולא מנעת מעשות הרעות. להבריאכם ולא אמר

להבריאם כי אי אפשר שלא היה עלי אוכל ממה שהיו בניו אוכלים ופיי להבריאכם להשמינכם וכן ועגלון איש בריא מאד. לעמי הלמ"ד [כלמ"ד] הרגו לאבנר והשלישי לאבשלום ע"כ והר"לבג אשר ציויתי מעון צויתי שתהיה תחלה במעון הידוע ואח"כ תזכו במתנו' משלחני ואתה מכבד את בניך ממני וזה שהם לוקחים תחלה מהזבח והמנחה קוד' שיקריבו מהם כאלו היה הרצון להשמינכם מראשית כל מנחת ישר' שהיה ראוי להיות לי בעבורי עמי שיקחו בו תועלת כמו שביארנו בביאורנו לתור' ואח' משני התועלות שכונתי בו לעמי בזה הענין להשמינכם. והנה ישראל יקהו תועלת במה שיאכלו הכהנים כשישתמשו בו באופן הראוי כי הם יורו משפטי השי" ליעקב ותורתו ליש' ע"כ. ומהרי"א ז"ל כתב שכלל עלי בכלל תוכחת זו לפי שלא מיחה בבניו לרדותם במקל שלא הוכיחם כי אם בדברי' קלים דברי' בעלמא ורכי' מאד לכך אמר אליהם ועלי בכלל למה תבעטו להבריאכ' וכו' כמו עד אנה מאנת' שנכלל משה ובמלת לעמי פיי קרוב לדברי הר"לבג שהכוונה בקרבנו' לעמי ר"ל לכפרת עמי והם חשבו שהתכלי' להשמינכם ע"כ תורף דבריו. **ולע"דן** לדקדק או' תבעטו בש"בא תחת הבי"ת שהי"לל תבעטו בפתח תחת הבי"ת אבל כיון לומר שאעפ"י שהם מבעטים בזבחי ובמזבחי לפי האמ' בכם ובעצמכ' הוא הביעוט שאת' תבעטו והמתבעטי' כדמסיק ובוזי יקלו. ואמר כי תכלית המנח' והזבח הוא ההשתעבדות שיורה שהבית הזה מעון להשי" ז"ש בזבחי ובמנחתי אשר צויתי הבאתם כדי שע"י יתקשרו העולמות ויהיה הבית הזה מעון. ובזה מדוקדק שלא אמר במעון. או יאמ' אם הבית הזה מעון ר"ל מעון להשי"ת א"כ איפה איך תבעטו בזבחי ובמנחתי לעיני שאני דר כאן ואם מעון הוא איה מוראו וחיתתו שנצטויתם במצות מקדשי תיראו אני ה': ואמר ותכב' את בניך ממני להבריאכם כו' אמר אליו בניך עושי' כעין המשל גייפא בחזרין ומחלקא לבישיי הם נוטלי' מראשית כל מנחת יש' ומהמובחר כדי להבריאכ' לעמי ר"ל כדי לעשו' סעודה לעמי ולהאכילם מראשית כל מנחת ישר' כדי שיתכבדו בשם נדיבות באופן שהיו חומסים כאשר יעשה המזלג ומראשית כל מנחת ישר' המביאים כדי ליתן לעמי זולתם באופן שבניך נוטלים מהבלתי ראוי ממנו ויותר מכשיעור כדי להאכיל לזולתם מעמי הבלתי כדאי. באופן שבחושך בא הבשר להם ובהבל ילך ואין זה הראוי ודרך הלצה נוכל לרמוז כל באו' ותכבד את בניך ממני שאין פיי ממני יותר ממני אבל פיי כיבדת את בניך ולא מכיסך כי אם ממני ומכיסי כבדתם בקרבנותם ובמנחותם ולשון להבריאכ' לשטתי לשון סעוד' כפרש"י ז"ל הנז"ל וכן תרגם לאכלותהון לשון אכיל' והוצי' עלי מן הכלי שתרג' לאכלותהון ולא תרג' לאכלותכון.

**ל**

**לכן** נאם ה' אלהי ישר' בראשית רבה כי מכבדי אכבד ובוזי יקלו אמ' ר' ירמיה בן אלעזר החמי' ה"בה על כבודו של צדיק יותר מכבודו בכבודו כתי' כי מכבדי אכבד ובוזי יקלו ע"י אחרים. בכבודו של צדיק כתיב ואברכה מברכיך ומקללך אאר אנא עכ"ל. ויש לדקדק בו למה הרא' הב"ה חומר זו בבוזים לו שיקלו מה שלא אמר כן בצדיק ומקללך אאר. ויאמר נא חומרא זו ענין בכבוד שיאמר בצדיקים ואברכ' מברכיך כדקאמ' וגם בכבודו יאמ' כי מכבדי יכובדו ובוזי יקלו ומאי שנ' דנקט חומר' זו בבוזי ולא במכבדי. **ונראה** שהדב' מוכרח כן כי לא יתכן לו' במכבדי יכובדו מאיליה' דהא המכבדי' השי"י צדיקים הם וכיון שהם צדיקי' שהב"ה מחמי' בכבוד' של צדיקים מוכרח הוא לכבדם בעצמו ולו' בהם מכבדי אכבד באופן שאי אפש' להראות חומר יתירה בכבודן של צדיקים יותר מבכבודו יתבר' כי אם בבוזים שבוזיו יקלו ובמקלל הצדקי' נא' ומקללך אאר. עוד אפשר לו' שלו הונח שהמכבד לא יהיה צדיק כי אם באותו פרטי שכבד את ה' עכ"ז ניחא שלא הראה החומרא לכבוד הצדיקים כי אם בבוזי' ולא במכבדי' לפי שהיא הוראה גרועה וזה כי ידוע הוא שאין ה"בה מכנה שמו על הרעה כדכתיב ויקרא אלהי' לאור יום ולחשך קרא לילה. אשר בכנות שמו על הרעה באו' ומקללך אאור אני בעצמי הנה זו הוראת חומרא יתירא בכבודן של צדיקי' שהרי לא חשש השי"ת לכנות שמו על הרעה לכבודן של צדיקי' והכתיב עליו ומקללך אאור ובכבודו לא כן אלא כי מכבדי אכבד ובוזי יקלו ולא אמ' אקלל שלא לכנות שמו על הפורענות. ורש"י ז"ל אמור אמרתי שני פעמים פסקתי גדולה לבני איתמר בבני גרשון ובבני מררי נא' ביד איתמר בן אהרן הכהן. ועלי הכהן מבני איתמר היה זו ראיתי במדרש שמואל. ולשון הגון מזה שמעתי אמר אמרתי ביתך ובית אביך וכו' מתחלה נתתי כהונה גדולה לאלעזר הכהן שנ' והפשט אהרן את בגדיו והלבשת את אלעזר בנו ובימי פילגש בגבע' שפקרו ישר' ברוב המצות ומי גרם להם פינחס וכיוצא בו שהיה להם (לעכב) [לעבור] מעיר אל עיר ולהוכיחם נטלתי הכהונה גדולה מהם ונתתיה לך שמבני איתמר אתה ואמרתי יתהלכו לפני עד עולם שכשפוסקין גדולה לאדם פוסקין לו ולדורותיו עד עולם. כי מכבדי אכבד את בני פנחס שכבד אותי בשיטים וכן היתה בימי שלמה כשנבנה הבית ויגרש שלמה את אביתר מהיות כהן להי' כדבר ה' אשר דבר על בית עלי ונעשה צדוק כהן גדול שהיה מבני[פנחס] שכן נתיחסו בדברי הימים ובוזי יקלו מאליהם עד כאן וכן הרד"ק וכן (הרב"לג) [הרל"בנ] ובמ"ש חלילה לי פי' הרד"ק ז"ל חלילה לי שיתהלכו לפני מאחר שהם בוזי דין הוא שיקלו ועל זרע עלי לבד אמר זה שיקלו בהסתלק כהונה גדולה מהם

שיהיו טפלים אל שאר הכהנים כמו שאמר ספחני נא אל אחת הכהנות. ועל זרע עלי לבד אמר וכל מרבית ביתך ימותו אנשי' לא על שאר הכהנים ואעפ"י שאמר מתחלה ביתך ובית אביך שכלל בבית אביך כל הכהנים ואמר יקלו ענין קלון ולהגדיל הענין בא קל הקו"ף ונדגש קו"ף יקלו רודפיהם שהו' ענין קלות ושניה' מבנין נפעל מפעלי הכפל. ואמר יקלו מעצמ' בהסתירי פני מהם כדברי רש"י ז"ל והביא דברי [ר'] ירמיה הנ"ל. וכן כתב מהרי"א ז"ל וסתר דעת חכמי הנכרי' שכתבו שעלי בהיותו שופט לקח הכהונה הגדולה לעצמו ואמ' שלא יתכן דבריה' שא"כ היה מוכיחו על זה איש האלקים ואדרבה דברי איש האלקים מורה בהפך שאמרו אמור אמרתי ביתר ובית אביך יתהלכו לפני ובית אביך על משפחתו אמר כפי מה שכתב מהרי"א ז"ל ויתהלכו לפני על כהונה גדולה קאמר הרי שכל זה היה בדבר ה' לא שעלי יקח ביד רמה חלילה ע"כ תורף דבריו ז"ל. **ולע"ד** לדקדק או' אלהי ישראל תואר זה מה שייכות יש לו כאן וכפל אמר אמרתי. ונראה שהכונה שלהיות בני עלי מצערים את בני ישראל ואני אלהי ישראל ראוי לי לפקח עליהם ולהסיר המעיקים אותם כמו בניך וז"ש אלהי ישראל. ואמ' הנה נא הגדיל חסדי שעם היות שנתתי הברית והחיים והשלום לפנחס כדכתיב לכן אמור הנני נותן לו את בריתו שלום. ז"ש אמר אמרתי ר"ל עם היות שהיה אמור דהיינו לשון אמירה שנא' בו לכן אמור שנתתי השררה לפנחס עם כל זה נטלתי השררה ממנו שביתך ובית אביך ר"ל משפחתך יתהלכו לפני עד עולם ואמר לשון הליכה יתהלכו לפני וכו' לרמוז שפנחס נענש על שלא הלך לפני מעיר לעיר מדריך את כל עם ישראל בעבודתי אמרתי לך תראה תקח מוסר יתהלכו לפני בהליכה מעיר לעיר להרים מכשול מתיר עם ישראל והנה עתה ג"כ היה מהראוי שאני בעצמי אנקם ממך להקל בכבודך אלא שחלילה לי מעשות קלקול שאין ראוי לכנות שמי על פורענות ז"ש ועתה חלילה לי מהקל אני בעצמי בכבודך אלא מכבדי אכבד ובוזי יקלו ממילא ומאליהן וכי מלשון אלא הוא מדי לשונות שכי משמש בהם. או אמר ועתה חלילה לי להורידך מגדולתך שזכית בה לעבוד כימי שלמה וזהו כי מכבדי אכבד ובוזי יקלו מאליהן וצרי' מתון ולבר חלילה לי לעשות כן עתה וכמו שפי' במדרש שמואל כי מכבדי אכבד על ענין פנחס כנז"ל מובן אומ' כאן או' כי מכבדי אכבד דלא הי"ל אלא ועתה חלילה לי כי בוזי יקלו דשייך לענין בני עלי שהיו מבזים קדשי ה' ומנחותיו ונבין גם כן או' ובוזי יקלו דהי"ל אקל אבל אמר הנני מחזיר עטרה ליושנה לזרע פנחס כי מכבדי אכבד שיהיו כהנים גדולים יוצאים משלשלת פינחס בן אלעזר ובזה הכבוד שאכב' למכבדי בני פינח' ממילא בוזי יקלו הם בניך ומשפחתיך הבאי' מאיתמר שנסתלקה הכהונ' גדולה מהם ונתנה לבני פינחס בן אלעזר:

**לא**

**הנה** ימים באים וכו' מתוך המדרש הנז"ל שבימי שלמה ניתנה כהונה גדולה לצדוק הבא מפינחס ז"ש הנה ימי' באי' וגרעתי וכו' על ימי שלמה הבאים. ומ"ש מהיות זקן בבתיך פי' במס' סנהדרין פ"א בפסוק ולא יהיה זקן בביתך כל הימים שלא יהיה מוסמך מבית עלי ולא על זקן ממש נאמר שהרי כבר נאמ' בסמוך וכל מרבית ביתך ימותו אנשים אלא ודאי זקן סמיכה קאמר ע"כ. ובזה מובן אומרו וגדעתי את זרועך וכו' מהיות זקן בביתך שמהסתלק הסמיכה מבית עלי דהיינו זקן לא יהי' להם זרוע ולא זדון כי אין להם עוז ולא סמך מוסמך ומובן גם כן או' ואת זרוע בית אביך דעל איתמר קאמר שלא יהיה לו עוד זרע דהיינו שלא יצא כהן גדול מבית אביו איתמר. ומדברי מהר"י ז"ל ג"כ נלמוד זקן על כהן גדול שהו' על הרוב זקן ונשוא פנים. ורש"י ז"ל פי' ולדעתי את זרועך החוזק שיש לכם שאתם אומ' אם לא לקחתי בחזקה ע"כ. והר"דק ז"ל הנה ימים באים כי לא חלה הקללה על זרע עלי עד שנעשה צדו' כהן גדול וגדעתי פי' והכרתי את זרועך חוזקך כלומ' אורך הימי' מהיות זקן שימותו בחורים והביא דברי חז"ל שזקן סמוך ע"כ. והרלב"ג ז"ל ג"כ כתב זקן כפשוטו. ומהרי"א ז"ל הביא כדברי חז"ל שבסנהדרין. **ולע"דן** הנה ימים באים מקושר עם ועתה נאם ה' כמו שפי' שועתה בעת כזאת היה ראוי לפקד עליך אבל חלילה לי כי מכבדי אכבד ובוזי יקלו אימתי הנה ימים באים בזמן שלמה. ואמר שבהיות שאז בימי שלמה לא זקן בביתך אז תצטער בקבר ע"ד וירעו אותנו המצרים ז"ש הנה ימים באים וגדעתי את זרועך וגם כל אבותיך ירגישו בקבר ואת זרוע בית אביך כשלא יהיה זקן בביתך מוסמך. ולפי שהיו באי' בכח זרוע לקחת מהקרבנות בשר לצלי בכח הזרוע לז"א וגדעתי את זרועך ואת זרו' בית אביך שהיו למדי' המשפחה כולה ממנו שאין משפחה שאין בה מוכס שאין כולם מוכסים. או שמחפים עליו. ועיקרא דהאי מלתא הכי איתא התם. ר' חנינא ור' אושעיא הוה קא משתקיד ר' יוחנן למסמכינהו לא הוה מסתייעא מלתא הוה קא מצטער טובא אמרו לי' לא נצטער מר דאנן מדבית עלי קא אתינא דאמר ר' שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן מניין שאין נסמכין לבית עלי שנא' לא יהיה זקן בביתך כל הימים ותרי קראי למה לי דבחד קרא דכל מרבית ביתך ימותו אנשים סגי דהא מימותו אנשי' ממעט זקן ממש וחד קרא מהני תרי קראי לסמיכה קאתי. ותירץ לי חתני כה"ר אברהם נ"רו דאי מחד קרא הוה אמינא בשלא יהי' בביתך ראוי לסמיכה קאמר אבל השתא דאיכא תרי קראי מוסיף לומר דאפילו שימצא ראוי והגון לסמיכה כמעשה ר' חנינא ור' אושעיא שהיו ראויים שהרי משתקיד רבי יוחנן למסמכינהו יגרום עונש בית עלי דלא מסתייעא מלתא למסמכינהו וזהו שבר על שבר

ולהכי אתו תרי קראי מהיו' זקן בביתך ולא יהיה זקן בביתך ולפי' זה אומ' וגדעתי את זרועך ואת זרוע בית אביך מהיות זקן הכי קאמר שאפילו שיהיה זקן וראוי לסמיכ' אגדע זרועך וזרו' בית אביך דלא ליסתייע מלתא למסמכינהו וזהו שאמר מהיות זקן שאפילו שימצא מי שיאריך ימים ע"י תורה וג"ח עכ"ז לא יזכה ליסמך ונכון הוא. ולא יהיה זקן בביתך מדה כנגי' מדה אתם אכלתם קדשים לפני זמנם בטרם יקטירון את החלב אך אתה תמותון בלא זמן עד כאן:

**לב**

**והבטת** צר מעון וכו' רש"י ז"ל והבטת צר מעון צרתך בצדך בתוך מעוני כאשה הרוא' צרתה עמה בבית. בכל אשר ייטיב כשיבנה בית עולמים בימי שלמה ותהא טובתם של ישראל שלמה כמו שנאמר שם לא נפל דבר אחד מכל דברו הטוב וכו' יהודה וישראל לבטח איש תחת גפנו ואיש תחת תאנתו כל ימי שלמה ע"כ. והרד"ק ז"ל כתב כן והוסיף לומר וצר סמוך למעון או פי' צר במעון בכל הטוב אשר ייטיב ה' לישראל כימי שלמה יהיה זרעך טפלה לאחרים לצר הנז' העומד במעון. וי"ת תהא מסתכל בעקתא דתיתי על אינש ביתך בחובין דחבתון בבית מקדשי ובתר כן אייתי טבתא על ישראל ע"כ. והר"לבג ז"ל כתב והבטת צר מעון וכבר תביט מקום צר דחוק לך ככל הטוב אשר ייטיב ה' לישראל ולא יהיה לך בו חלק לשמוח בו. **ולע"דן** והבטת צר מעון שהמעון הקדש יהיה בעיניך ובהבטתך כאלו אתה מביט צר ואויב יען שלישראל ייטיב המעון כל הטובה ממנו יתד ממנו פנה ובביתך תראה שהמעון גרם לך שלא יהיה זקן בביתך כל הימים הנה מזה יתחייב שתביט במעון כאלו הוא צר ואויב לך ומטיב לכל ישראל. או אפשר שקראו לעלי צר ואויב של המעון כיון שלא הוכיח את בניו הגורמים ניאוץ בקרבנות ה' ולמאוס לבא אל מעונו זהו שאמר והבטת אתה האיש צר ואויב המעון תביט בכל אשר ייטיב ה' את ישראל ותביט במה שלא יהיה בביתך זקן בדאבון נפש כדמסיק. או אמר והבטת וכו' כדפרישית צר על עלי ואליו קאמר תביט בכל אשר ייטיב ה' את ישראל ושבכלל הטובה שמטיב עמם הוא שלא יהיה זקן בביתך כל הימים זהו שאמר ולא יהיה שהוא"ו מוסיף על בכל אשר ייטיב שלא יהיה זקן בכלל אשר ייטיב שאם יהיה זקן יחזור העולם לקלקולו לקחת בחזקה חלקם וקודם ההקטרה ואשר ישכבון את הנשים:

**לג**

**ואיש** לא אכרית לך וכו' רש"י ז"ל פי' ולאדיב כמו ולדאיב ימותו אנשים בחורים אינו דומה אבלו של בחור לאבלו של תינוק ע"כ. וכן מהרי"א ז"ל והרד"ק ז"ל לכלות עיניך ר"ל עיני בני בניך אשר יהיו בזמן ההוא וכן ולאדיב את נפשך נפש בני בניך וזהו כליון עיני שיראו במקדש כהן נגיד עליהם ויותר גדול יהיה עונש זה משאם ימותו כולם לפיכך

אמר ואיש לא אברית לך מעם מזבחי וכו' ויהיה זה כמו אל תהרגם פן ישכחו עמי. ולאדיב את נפשך הפוך מן דאבון נפש וכן תרגומו ולאפחי נפשך וכן תרגם ומדיבות נפש ומפחן נפש וכל מרבית ביתך כענין אשר טפחתי ורביתי טרימ"ינט בלע"ז ימותו אנשים בחורים ע"כ. וכן כתב הר"לבג ז"ל: **ולע"דן** לדקדק אומרו ואיש לא אכרית לך שהכונה שלא יכרית ה' איש מעם מזבחי ר"ל איש ראוי והגון למזבח להי' וז"ש לך דומה לך שאז יהיה הכליון לדאבון נפש גדול כיון שנמצא איש הגון ועכ"ז יהיה נטרד וזולתו ממשפחת פינחס משרת אשר יהיה זה סיבה לכלות עיניך ולאדיב את נפשך נפשך ממש שברא מזכי אבא וכיון שזה לא יעלה לשרת לכהונ' גדולה יהי' בלי ספק דאבון לנפשך לעלי ונפשו ממש. ובזה אין אנו צריכים למה שנדחק הר"דק לכלות עיניך עיני בני בניו וכן נפשך נפש בני בניו אלא עיניך ונפשך ממש של עלי קאמ'. ובאומרו וכל מרבית ביתך ימותו אנשים רמז שאם לא יהיו מרבית ביתו דהיינו התעסקות בקרבנות לבד אבל יתרבו בענין זולת הזבח והמנחה שהוא התעסקות בתורה וגמילות חסדים אז יזכו להאריך ימים וכמו שאמרו בגמרא בראש השנה בזבח ומנחה אינו מתכפר אבל מתכפר הוא בתורה ובגמילות חסדים:

**לד**

**וזה** לך האות רש"י ז"ל וזה לך האות שיתקיים הדבר ביום אחד ימותו שני בניו והיא יהיה לך האות שיתקיים כל הפורענו' שנאמר לך והבטת צר מעון וכו' וכל מרבית ביתך ע"כ. וכן הר"דק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל. **ולעד"ן** לדקדק אומרו שני בניך אל חפני ופנחס אל בניך חפני ופינחס מספיק. ונראה שהאות הזה בשני חלקים החלק האחד חלק האות הוא מיתת שניהם ביום א'. והחלק השנית היות אל חפני תחלה ואחר כך אל פינחס. והכונה שכן הוא הדין היות כסדר הזה כיון שחפני עיקר בחטא ופינחס עונשו על שלא מיחה בחפני אם כן ראוי ליעגש חפני תחלה ואחריו פינחס. אבל עדיין ק"ק יתור לשון דסתם תחילה שאמר אשר יבוא אל שני בניך וכו' ואח"כ מפרש שמה שיבוא הוא ביום אחד ימותו שניהם. ואפשר לומר שהק"בה גילה טפח באומרו ביום אח' ימותו שניהם וכסה טפחיים באומרו אשר יבוא אל שני בניך דהיינו שלא ימותו מיתת עצמם אלא יהרגו לא רצה לומר לו בפירוש אלא סתם וחתם אשר יבוא אל שני בניך כדי שלא יצטער ביותר. עוד אפשר שבאומרו אשר יבוא אל שני בניך יעוד הוא ולא אות והכי קאמר וזה לך האות על קיום היעוד אשר יעדתי אשר יבוא אל שני בניך שיעדתי שלא יהיה בהם זקן כמוך ושלא ימותו כי אם בחורים וגידוע זרועך וזרוע בית

אביך מכל זה נכלל באו' אשר יבוא אל בניך בהמשך הזמן הנה האות המאמת קיום אשר יבוא אל שני בניך האות הוא של חפני ופנחס ביום אחד ימותו שניהם:

**לה**

**והקימותי** לי כהן נאמן וכו' רש"י ז"ל כהן נאמן הוא צדוק ע"כ. וכן הר"לבג ז"ל וכן הר"דק ז"ל והרחיב שלא חלה קללת ה' עד שנמשח צדוק ושלמה נמשח למלך יחדיו שהרי מצינו שאביתר היה כהן גדול מקודם דכתיב ויעל אביתר וכשהי' בורח דוד מאבשלו' שנאמר אחר כך ויאמר המלך לצדוק השב את ארון האלהים העיר ואותו היום נתמנה כהן גדול אבל לא היה כהן גדו' עד שנמשח שלמה שנמשח גם הוא לכהונה גדולה וקודם זה היתה כהונה בזרע עלי שהרי אחיה בן אחיטוב נושא אפוד במלחמת שאול ואחימלך כהן גדול בנוב ואביתר בנו כהן גדול עד שהוקם לצדוק. כאשר בלבבי וכו' פי' שנעשה כל אשר ברצוני וכן תרגם יונתן די כממרי וכרעותי יעביד. בית נאמן פירוש קיים כמו יתד במקום נאמן כי זרע צדוק היו כהנים גדולים וכן תמצאם מיוחסים בדברי הימים עד עזרא. והתהלך לפני משיחי הוא וזרעו כי הכהן גדול היה בא לפני המלך להורותו הדרך הטובה ולא היה המלך בא לפני כהן גדול אלא כשהיה שואל באורים ותומים כמו שכתוב ולפני אלעזר הכהן יעמד ושאל לו במשפט האורים אבל בכל עת שהיה המלך רוצה לראות את הכהן גדול היה כהן גדול בא לפני המלך וכן אמר זכריה הנביא וישב ומשל על כסאו והיה כהן על כסאו ועצת שלום תהיה בין שניהם ופי' והיה כהן על כסאו כמו לפני כסאו כמו עומדי' עליו נצבים עליו ויונתן תרגם וישמש קדם משיחי ונראה שדעתו כמו שפי' ע"כ והר"לבג ז"ל כתב והתהלך לפני משיחי ר"ל לפני המלך אשר יעצור בעמי ע"כ. ומהרי"א ז"ל כתב בית נאמן שלא תפסק עוד כל ימי עול' הכהונה הגדולה ע"כ. **ולע"דן** לפי שבני עלי חטאו בגזל לקחת בשר כאשר יעלה המזלג לכך אמר והקימותי לי כהן נאמן נאמן ולא גזלן כבני עלי. וכענין רע לשמים שהיו בני עלי אשר ישכבון וכו' וכיוצא לכך א' כאשר בלבבי ובנפשי יעשה ר"ל לא די שיעש' היוצא מפי כי אם גם כלבבי וכנפשי דליבא לפומא לא גלי יעשה ויקיים אותו שיחפש להוציא דבר מתוך דבר שברצוני לעשותן כי יפק רצון מה' ואני מקדם ומאז מימי פינחס ו' אלעזר בקנאו את קנאתי נתתי לו בריתי שלום ברית כהנת עולם אלא לפי שנתעצל פינחס מהוכיח את ישראל כנז"ל ניטלה ממנו הכהונה גדולה וניתנה לבני איתמר וכעת העטרה חוזרת אל אכסנייא שלה וזהו או' ובניתי לו בית נאמן ובניתי לשון עבר והתהלך לפני משיחי כדברי המפרשי' ז"ל על שלמה ואולי אמר משיחי על העתיד והכונה כל הימים יהיה עד בוא משיחנו יתהלך לפני משיחי ואחריו וכו' כל הימים:

**לו**

**והיה** כל הנותר בביתך וכו' רש"י ז"ל לאגורת כסף בשביל להשתכר מעה כסף לאגורת ממשקלות עשרים גרה הוא ספחני נא אספני ע"כ. והרד"ק ז"ל להשתחות לו תרגומו לאשתפלא ליה כלומ' ישפיל עצמו לפניו ויבקש ממנו על מחיתו לאגורת כסף כפירוש רש"י בעבור אגורת כסף והא"לף נוספת והוא מן עשרים גרה ותרגומו למעה דכסף כתרגום עשרי' גרה עשרי' מעה וי"מ אותו מלשון שכירות שתרגום שכר אגרא וככר לחם כתרגומו פתא דלחמא כלומר חתי' לחם. ספחני חברני כמו ונספחו על בית יעקב מהסתפח בנחלת ה' ענין החבור והדבוק. אל אחת הכהנות אל אחת ממשמרות הכהנים וכך תרגם יונתן מפני עין לחדא ממטרת כהניא ע"כ. והר"לבג ז"ל כתב כדברי הרד"ק ז"ל ורש"י ז"ל והוסיף שזה יהיה עונש מה שהיו אוכלים מותרות להשמין עצמן ועכשו אפילו ההכרחי פת לחם לא ישיגו כי אם בדוחק גדול מאד. ומהרי"א ז"ל כתב כדבריהם והוסיף לומר שמה שאמר יבוא להשתחוות לו לאגורת כסף שמאמר לו לא נתברר בדברי המפרשים ז"ל אם חוזר אל המלך הנזכר במשיחי או אל כהן נאמן. והכריע היות חוזר אל הכהן נאמן כי כהן גדול על פיו יהיה כל סדר הכהונה ואליו יאות לומר ספחני נא אל אחת הכהונות וכו'.

**ולע"דן** כי כיון שמאס ה' את בית עלי לכך אמר בו בלשון הזה והיה כל הנותר לשון פגול ונותר זהו שאמר כל הנותר בביתך יבא להשתהות וכו' גם אמר לשון והיה שהוא שמחה שישיש ה' בעשותו דין באויביו ובוזיו בשיקלו. והנה יבא להשתחות אל המלך או אל כהן גדול שיתן לו אגורת כסף רוצה לומר שיתן לו צדקה שהצדקה אוגרת ומאספת ומקבצת הכסף שמלח ממון חסד או חסר. או יאמר לאגורת כסף רוצה לומר למעה כסף המטבע כסף שכל המעות הנכנסות לכיס יוצאות וזו עומדת בכיס ועל שם זה נקראת אגורת כסף וככר לחם אחד ולכך יתחנן לו לנותן ספחני נא אל אחת הכהונות לאכל פת לחם אפילו תהיה פתותה פתים זהו שאמר פת לחם רק שיהיה דרך כבוד מסופח אל אחת ממשמרות כהונה כמו שפירשו המפרשים זכרונם לברכה או אמר אחת הכהונות כלומר אחת מן מתנות הכהונה כמו זרוע לחיים וקיבה או תן לי מן כהונת תרומות ומעשרות זהו שאמר אל אחת הכהונות ואמר ספחני מלשון שאת וספחת ובהרת כי הנצרך לבריות רע ומר כספחת ועוד שצריך תמיד ללכת לשאול מכאן ומכאן כשאת וכספחת הנדבקת באדם ולא תתרפא בנקל. או אמר אל אחת הכהונות ר"ל אעפ"י שיש מתנו' כהונה מבשר ולחיים וקיבה ויש מתנות מחטים ומשעורים ושאר מיני זרעונים עתה שואל ומתחנן מאת הכ"ג שיספחנו אל א' הכהונות ר"ל אחת המיוחדת שבהם הלא

היא הגרנות שהוא דבר יש בו פת לחם לא כן זולתה מן הכהונות שבא ממנה בשר כי אין לו חפץ בה. וזהו אומרו פת לחם. ואפ' יהיה זה עונש מכוון על מאכלו בשר מרובה מהקרבנות לצבות בטנם יבוא זמן דלי דלות שיסתפקו בהכרחי פת לחם ולא כהונת בשר כגון זרוע ולחיים וקיבה:

**ג**

**א**

**והנער** שמואל משרת את ה' וכו' אגדת שמואל ומכילתא והנער שמואל משרת את ה' וכו' וכי לפני שכינה היה עומד אלא כל זמן שהיה עומד לפני עלי כאלו עומד לפני השכינה וכ"הא חי ה' אשר עמדתי לפניו היום וכי לפני השכינה היה עומד אלא כל זמן שהיה עומד לפני אחיה השילוני כאלו עומד לפני השכינה וכ"הא ויבוא אהרן וכל זקני ישר' לאכל לחם עם חותן משה לפני האלהי' לומ' לך כל המקביל פני זקן כאלו מקביל פני שכינה ע"כ שמתוך דבריהם מובן כוונת הכתוב והנער שמואל מעלה עליו הכתוב כאלו משרת את ה' במה שהיה עומד לפני עלי שהמקביל פני זקן כמקביל פני שכינה. ומ"ש ודבר ה' היה יקר אחז"ל עשרה דברים נקראו יקרים אלו הן התורה והנבואה כו' תורה מנין שנ' יקרה היא מפנינים הנבואה מניין שנא' ודבר ה' היה יקר נר' שמפרשי' חז"ל יקר לשון חשיבות כמו יקרה היא מפנינים לשון יוקר. ורש"י ז"ל ודבר ה' היה יקר מנוע וכן יקר רוח איש תבונה מנוע דברי' אדם מבין אין חזון נפרץ לית נבואה גליא נפרץ לשון ופרצת ימה וקדמה עד כאן והר"דק ז"ל יקר שלא היו נביאים בישראל וזהו אין חזון נפרץ שלא היה החזון נפרץ אלא גדור וסתום ותרגומו הוא כסי ביומיא האינון לית נבואה גליא עד כאן וקרוב לזה כתב הר"לבג ז"ל שהיה משרת את ה' לפני עלי שהיה מיישיר אותו על זה. ומהרי"א כתב שהפסוק מיותר לגמרי שכבר הזכיר כיוצא בזה בפסוקים הקודמים וכתב שטעם השנות זה הענין כאן הכוונה לתת טעם למה שיזכיר בסמוך שטעה שמואל ולא הבין שה' דבר בו ומלתו על לשונו ולזה תמה והנער שמואל שלהיותו נער קטן לא ידע עדיין מציאות הנבואה כי ידבר ה' אלהי' את האד' וחי וזהו או' והנער שמואל וגם שזכה אליו שהיה משרת את ה' והוא משירו' הלוים ולא היה נביא עד הנה והיה עוד משרת לפני עלי ולכן כשומעו הקול בא אליו להיות מנהגו לשרת לפני עלי חשב שהיה קור' אותו וגם עלי לא הבין הענין בפעם הראשונה כי דבר ה' היה יקר בימים ההם אין חזון נפרץ ולכך לא נתן עלי אל לבו היות ה' קורא לשמואל עד ששלש הקול לשמואל וזכר עוד סבה להעלם דבר זה לשלא הבין עלי היותה נבואה יען שהיה זה בו ביום ההוא שבא איש האלהים ז"ש ויהי ביום ההוא ר"ל ביום ההוא

שבא איש האלהים בתוכחת לעלי איך יתן אל לבו שתכף בו ביום ההוא תבא נבואה שנית אל שמואל על הדבר הזה עצמו: ועוד סבה רביעית שלהיות שעלי שוכב במקומו ופתאו' עיניו החלו כיהות לא יוכל לראות אשר זה היתה סבת טעות שמואל בקול הקורא היותו עלי צועק מכאב לבו ומיחוש עיניו דשורייני דעינא בלבא תלו. או קפץ עליו חולי מעין זה מיחוש ראש וכיוצא שמסיבתו היה צועק עלי כ"ז סבב העלם לשמואל ומהם סיבות להעלם עלי כאמו': **ולע"דן** כי הידיעה באה לו לשמואל פה מדרגה אחר מדרגה וכמו שאמר הולך וגדל ובזה מובן כי למעלה נאמר ושמואל משרת את פני ה' דלא כתי' ושמואל משרת את ה' כיון שעדיין לא בא לכלל דעת את ה' ושירותו אבל הגיד שהיה משרת שם במקום ההוא לפני ה' וכדפרשי' לעיל שמהיותו דבר תמוה נער קטן חגו' אפד בד היה הדבר הזה את פני ה' והשגחתו להשתעשע בו ז"ש משרת את פני ה' נער חגו' אפד בד אמנם כאן שנה בזה להודיע אחר שנתגדל וטוב גם בעיני אלהים גם בעיני אנשים על כן הוא או' והנער שמואל משרת את ה' ממש בעבודת הלויים ועומד גם כן לפני עלי והזכות הזה הנמצא בו בשמואל להיות מזורז בשירות ה' גם בשירות רבו עלי כמורא שמים הוא הגורם לו שעם היות דבר ה' יקר בימים ההם אין חזון נפרץ ר"ל שלא היה דבר ה' בא כי אם לאחד מעיר ופעם ביובל ואפי' באותו הפעם לא החזון נפרץ להגלות האלהים במראה בגלוי כי אם בחידות אליו יתוודע ולא במראה כי אין חזון נפרץ כמו שיגיד בסמוך לצדקות שמואל שעם היותו נער היה משרת את ה' לפני עלי במורא ויראה. **עוד** אפשר שכוונת הכתוב הזה להגיד שבבא איש האלהים לדבר אל עלי התוכחת כולה שבזאת הפרשה הגיד הכתוב מעלת שמואל ושלימותו וחשיבותו היותו ענו שלא יטה אזנו לקול מלחשים איש האלהים הבא אל עלי לשמוע מה בפיו כדרך כל הנערי' לז"א והנער שעם היותו נער לא הטה אזנו לשמוע מה ידבר איש אלי"ם אבל היה עסוק בשירותו זהו שאמר והנער שמואל משרת ה' רוצה לו' מחזיק בשירותו ולא פונה אל דבר זולתו לפני עלי ולא אצלו סמוך כדי לשמוע שמא תאמר שהנביא קורא בגרון אל יחשוך ולכך לא הוצרך שמואל להתקרב לשמוע כי שומע הוא לז"א שאין הדבר כן כי ודבר ה' היה יקר בימים ההם אין חזון נפרץ שזה היה מחייב להיות הדבר נחתם ובסתר דבר לו הנביא ועכ"ז לא נתקרב שם שמואל ראוי לשבחו על זה ובפרט בהיותו נער.

**ב**

**ויהי** ביום ההוא ועלי שוכב במקומו וכו' הר"דק ז"ל ויהי ביום ההוא הלילה בכלל היום. במקומו במקום שהכהני' יושבים לפנים מן הלוי' החלו כהות להיות כהות כי הוא תאר לא יוכל לראו' תוספת ביאור ופי' לא יוכל לראות היטב אבל רואה היה שהרי אמר החלו

ולא אמר כהו וכן הוא אומר ביעקב אבינו לא יוכל לראות ואחר כך אמר וירא ישראל את בני יוסף וטעם הספור הזה במקום הזה אם עניינו על דרך פשטו לא מצאתי לו טעם (וכן) [ו]אם הוא דרך משל ור"ל עיני הלב כלומר רוח הקדש וטעמו שהיתה רוח הקד' הולכ' ופוסקת ממנו שלא היתה רגילה אצלו כבתחילה מפני מעשה בניו לפיכך באה הנבואה הזאת אל שמואל ולא באה אליו ובדרש אמרו כהות ממש ואמרו כל המעמיד בן רשע עיניו כהות מנא לן מיצחק וכן עלי ולדעת הדרש היה הספור הזה הנה לפי שעתיד לזכו' הנבוא' שבאה לשמואל על עון בניו של עלי עד כאן: והר"לבג ויהי ביום ההוא שבא איש האלהים לעלי להגיד לו הדברים הקודמים בימי עלי היה שוכב במקומו מרוב הזקנה והחלו עיניו להיות כהות באופן שלא יוכל לראות עד כאן: ועל מה שכתב מהרי"א שאו' ויהי ביום ההוא שהוא כמו טעם למה שיזכיר שנעלם מעלי היות קריאה זו שיזכיר שבאה לשמואל מאת ה' והטעם דכיון שבאה ביום ההוא לא מצא טעם אל השנות פעמים ביום א' עד כאן תורף דבריו כנז"ל בפסוק הקודם: וקשיא לי על דבריו דהא בעת שבאה הנבואה לשמואל לא היה יודע עלי שעל ענין בניו היא באה עד שירחיק מסבת זה היית נבואה וקריאה מאתו ית' שמואל דדילמא ה' חפץ להגיד לו דבר זולתו אם כן מאי קאמר ויהי ביום ההוא. עוד כתב מהרי"א ז"ל במ"ש ועלי שוכב במקומו וכו' נמשך עם מה שפי' ז"ל על ונר אלהים טרם יכבה עד שלא שקעה שמשו של עלי זרחה שמשו של שמואל כי אדם כמוהו שלם נר אלהים בארץ ועל עלי הוא אומר נר אלהים טרם יכבה דלפי זה כוונת ועלי שוכב במקומו שהיה עלי במקומו ומדרגתו כמשפט העם והיתה רוח הקדש הולכת ופוסקת מאצלו וזה המשיל באו' ועיניו החלו כהות והעדר הראות שבאה הנבואה אל שמואל ולא אליו עד כאן.

**ולע"דן** כונת אומרו ויהי ביום ההוא גם בספור זה הענין על ועלי שוכב במקומו ועיניו החלו וכו' הכתוב הזה מקושר עם ודבר ה' היה יקר שכיון לומר שעם היות דבר ה' יקר עכ"ז ויהי ביום ההוא נבואות שתים ביום א' כי נתן ה' פניו בעלי ולכך שלח שליח אחר שליח איש האלהים איש אלהים תחלה ואחר כך שמואל בו ביום וכמו שאזכיר בסמוך בס"ד בפסוק והגדתי לו כי שופט אני כו'. או אפשר כמו שאחז"ל וזרח השמש ובא השמש עד שלא שקעה שמשו של עלי זרחה שמשו של שמואל על כן הוא או' ויהי ביום ההוא שבא הנביא איש האלהים אל עלי תכף התחילה הפורענות לבוא בבית עלי שהרי היה שוכב במקומו הנהוג שלא נוכל לתלות זה בשנוי מקום שהקדושה תגרום לו כהות עיניו בהשגחה או קריבות המקום בטבע כי שוכב במקומו ועכ"ז קרה מקרה רע לעלי בו ביום ההוא עצמו שבא איש האלהים והוא שוכב במקומו בלי שום עמל ויגיעה שלא

היתה כאן סיבה טבעי' לחייב הסמוי עינים אלא שוכב ולא הית' השכיבה במקום האסור כפי הדין עד שנאמר שסיבה השגחיית חייב' זה הסמות עינים כי שוכב במקומו במותר לו היה ולא נענש אם כן מפני השכיבה במקום אלא מצד בניו וכיון שהיה בא שמשו של עלי ונרו היה מתחיל ליכבות סיבב ה' שזרח השמש שמשו של שמואל והיינו דסמיך ליה ונר אלהים טרם יכבה וכו' רמז כמו שיבא מדברי רז"ל בסמוך בס"ד: ולכך כיון שהתחיל עלי למות שסומא חשוב כמת הוא דכתיב במחשכים הושיבני כמיתי עולי לכך ויקרא ה' אל שמואל וכו' זהו קשר אלו הפסוקים: או אפשר שמאמ' ויהי ביום ההוא מקושר עם סוף הפסוק והכי קאמר ויהי ביו' ההוא שכהו עיני עלי עד שלא יוכל לראות ונר ה' טרם יכבה וכו' אז ויקרא ה' שמואל וכו' כדפרשית כי ראה ה' שכבה שמש עלי שהתחיל לבוא כהיות עיניו בו ביום ההוא זרח השמש וא"כ ויהי ביום ההוא לא על היום ההוא שבא איש האלהים קאמר אלא על היום ההוא שכהו עיני עלי קאמר שהיה ביום ההוא גלוי שכינה אל שמואל כאשר יזכיר ומ"ש ועלי שוכב במקומו ר"ל כמו הקדמה למה שרוצ' לספר מהעלם דבר משמואל להיותו נער שעם היות עלי שוכב במקומו ושמואל שמע הקול מדבר אליו מהיכל ה' או סמוך לו והיה לו ליתן אל לבו שכיון שעלי שוכב במקומו היאך יתכן שיבא אליו הקול הזה ממנו והיה לו לשפוט בדעתו שאין זה אלא קול ה' בכח אלא שמרוב ענותנותו לא אסיק אדעתיה כך עם היות עלי שוכב במקומו. וכפל החלו כהות לא יוכל לראות הכונה שבתחלה כשהחלו לא בא אליו סמיות העין כל דהו כמנהג העולם אלא החלו כהות ר"ל מיד כשהחלו בהתחלה החלו כהות כי הדברים הבאים בהשגחה אינם צריכים זמן לעשות הגיזרה אלא בה שעתא ועוד מעט לא יוכל הסמיות לראות מרוב הכהות שבא לו בהתחלה ובזה מובן אומרו לא יוכל לראו' שלא אמר לא יכול לראו' בלשון הוה אלא לא יוכל לראו' בעתיד ודכוותה גבי יעקב ועיני יש' כבדו מזוקן לא יוכל לראות. או יאמר שתכף כשהחלו כהות מיד לא יוכל לראות כמו לא יכול לראות בהם. עוד אפשר על פי הכתוב דכתיב עינו וקרינן עיניו כי בתחלה כהה העין הא' כעין ותכהינה שהוא סמות עין לגמרי הא' ועוד מעט לא יוכל לראות אפי' מהשנית שנשארה לו כי לזה כיון הכתיב שכתוב עיניו השתים:

**ג**

**ונר** אלהים טרם יכבה כו' ויקרא אלהי' אל שמואל כו' במס' קדושין פ"י יוחסין אמרו חז"ל אין צדיק יוצא מן העולם עד שמניח כמותו שנ' וזרח השמש ובא השמש וזהו ונר אלהים טרם יכבה ר"ל קודם שיכבה נרו של עלי ושמואל שוכב בהיכל ה' למלאת מקומו עשו נר זה כמו נר ה' נשמת אדם וכן כתב מהריי"א ז"ל. ולחז"ל ושמואל שוכב

והלא אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד אלא נר אלהים טרם יכבה בהיכל ה' ושמואל שוכב במקומו עד כאן. ורש"י ז"ל ושמואל שוכב במקומו בעזרת לוים השומרים (בעזרת לוים) [בית המקדש] (וכתיב) [וכת"י] בעזרת ליואי. בהיכל ה' אשר שם האלהים ויקרא ה' אל שמואל סוף הפסוק שאומר בהיכל ה' מקושר עם תחילת הפסוק ויקרא לו שבהיכל ה' אשר כו' משם קרא לו ה' לשמואל מבית קדש הקדשים יצא הקול ולא שמע עלי קולו וזהו הן ירעם אל בקולו נפלאות במס' תמיד. וכן הביא הר"דק ז"ל והוסיף סיוע מהאתנח אשר בתיבת קולו שוכב שזה מורה שאיננו מקושר עם בהיכל ה'. ועם היות שהר"דק ז"ל לא הזכיר סיוע זה אלא לפי' האי' שמקשר בהיכל ה' עם תחלת הפסוק כאלו כתוב ונר אלהים בהיכל ה' טרם יכבה ושמואל וכו' הנה גם האתנח מסייע לפירוש הב' שכתב רש"י ז"ל ממסכת תמיד שהאתנח מורה שתיבת בהיכל ה' אשר עם ארון האלהים נמשכת למטה לויקרא ה' אל שמואל מן ההיכל. ועוד צריכים אנו לומר דלפי הפי' האי' מחז"ל שאו' ונר אלהים טרם יכבה בהיכל ה' ושמואל שוכב כונת הכתוב להודיענו ב' ענייניים האי' שהכבוד של נר אלהים שהיה בהיכל לכבוד התורה אשר שם ארון האלהים. והודיענו ענין שני ששמואל לא היה שוכב עד זמן גדול מהלילה שהיה לומד עד זמן רב שהגיע נר אלהים ליכבות. ולפי' הב' שהביא רש"י שבהיכל ה' נמשך למטה אם כן הודיענו ונר אלהים הענין האי' לבד שלא ישן שמואל עד שעבר זמן רב מהלילה ונר אלהים טרם יכבה ושמואל שוכב ומה שאמר אשר שם ארון אלהים בלא ה"א הידיעה ובמסרה לית דכוות' ע"כ דהי"לל ארון האלקי'. והר"לבג ז"ל כתב ז"ל ונר אלהי' טרם יכבה והוא אצל עלות השחר אשר בעת הזאת המוכנ' בהגע' חלומות הצודקות אז באה הנבואה אל שמואל בעת המוכן עד כאן ומהרי"א ז"ל כתב כעין הנז"ל והוסיף מדיליה ושמואל שוכב בהיכל ה' רוצה לומר שבהיות שמואל שוכב ושקט מוכן לנבואה וגם השכל פנוי מעסקי העולם ומשוטט במחשבתו בהיכל ה' אשר שם ארון האלהים אשר על ידי ההתבודדות הוכן לשהגיע אליו דבר ה' ויקרא שמואל ולהיות מחשבתו משוטטת בארון האלהים על כן באה אליו הנבואה שעתיד ארון האלהים לגלות בגלות: **ולע"דן** שכוונת הכתוב לומר שעם היות שוכב הגיע אליו קול ה' ושמע שקראו שעם היותו שוכב שמעו שקול ה' בכח ועכ"ז לא שמעו עלי והודיענו שעם היותו שוכב נזדרז מיד כשקראו ויאמר הנני ולא הוצרך כאן השנות אליו הקריאה לומר שמואל שמואל אלא ויקרא ה' אל שמואל ומיד ויאמר הנני כי בזה יורה ענוותנות שמואל ומורא רבו לא כן בסמוך כשאמ' לו עלי ואמר' דבר כו' כי שומע עבדך שם נאמ' שקרא שמואל [שמואל] שזה ג"כ מענוה כי לא האמין יבוא אליו דבר ה' כי עפר הוא בעיניו ומה הוא לכך המתין עד השנות

אליו הקריא' שמואל שמואל. ואמר אשר שם ארון אלהים בלא ה"א הידיעה לומר שהיה נר ה' נתון בהיכל אשר שם ארון ואשר שם אלהים שכל אחת משתי בחינות אלו ראוי לחלוק כבוד למקו' ההוא לכבוד התורה ולכבוד אלי"ם. ובפרט שם בעת שנגלה והרעי' ה' בקולו נפלאות ויקרא אל שמואל:

**ד ה ו**

**ויקרא** ה' אל שמואל כו' צריך לדקדק מה טעם הקריאה הראשונ' אמר שמואל הנני ובשנייה נאמ' ויוסף ה' קרוא עוד שמואל ולא נאמר הנני אלא ויקם שמואל וילך אל עלי ויאמ' הנני וכן בשלישית. ונרא' כי כשנגלה ה' אל שמואל בתחלה נגלה לו בקריאה ולא שקראו שמואל רק קול לו קול אליו כמי שישן ויגערו בו לעוררו ועל זה אמר ויקרא ה' אל שמואל דלא כתי' ויקרא ה' שמואל אלא אל שמואל קריאה שהגיעה אל שמואל אבל לא בשמו ואולי היתה קריאה זו בנועם קולו של עלי כמו שאירע למ"ר ע"ה שאז"ל אנכי אלקי אביך שנגלה לו בקולו של עמר' וענה משה אבי והשיבו ה' אנכי אלקי אביך איני אבי' אלא אלקי אביך. ויחיי' השכל כן כי זה חייב לו שרץ אל עלי ויאמר הנני כי קול הקריא' נועם הקול היה שקרא' לי אתה ז"ש כי קרא' לי כהדמו' קולך שמעתי ויאמ' לא קראתי לך ולא לזולתך ז"ש לא קראתי כלל. אמנם בפעם השנית מלבד שהי' נוסף' על הפעם הראשונ' הנה הוסיף בה עוד על הפעם הראשונה שקראו בשמו שמואל. ויוסף ה' קרא עוד שמואל ולא קאמ' אל שמואל וההכרח השני אומרו כאן תיבת עוד שהיא מיותרת וההכרח שלישי שלא אמר בפעם השלישי' תיבת עוד אלא ויוסף ה' קרוא שמואל בג'. והנה לא אמר בפעם הב' ולא בג' הנני בעת הקריאה יען שכיון שראה שעלי שוכב במקומו רחוק ממנו ראה כי מה תועלת באו' הנני כי בפעם ראשונה חשב שעלי קם ממשכבו ובא קרוב אליו וקראו לכך ענהו הנני וכשלא ראהו שם רץ אל עלי כי חשב שהיה קרו' אצלו כשקראו ולנחיצ' הדבר לא נתעכב עלי שם אלא הלך לו אח' שקראו ולכך וירץ במרוצה אל עלי וכשראהו במשכבו ואמר לו לא קראתי שוב שכב מאז בפעם השנית ושלישית לא אמר הנני תכף רק עד לכתו אל עלי או קרוב אליו ויאמר הנני כי קראת לי וגם לזאת הסיבה לא רץ כי כבר בא לכלל דעת שלא בא עלי אצלו והלך לו ואם כן למה ירוץ כיון שאין כאן דבר נחוץ ולזה וילך אל עלי ויאמר הנני וכו' ואז בפעם השנית חשב עלי שמיראתו מורא רבו כמורא שמי' היה נמשך זה פעם ושתים ולז"א לו בני שוב שכב א"ל בני אתה בלשון חיבה לחסידות שמואל אמר אפי' בהיותו ישן לא שכב לבו מפחד ומורא רבו מבעתו ואפי' כשהוא ישן לכך אמר בני שוב שכב. אמנם מהרי"א ז"ל כתב כי בפעם הראשונה כשבא שמואל אל עלי מיד כשמעו הקול בהיותו על מטתו

אמר הנני וקם ורץ וילך אל עלי ויאמר הנני כי קרא' לי ועלי השיבו לא קראתי שוב שכב דרך גערה שחשב עלי כי היה זה מהדימיון כי כמו שהדברים ילכו מהחושים אל הדמיון כן לפעמי' ילבו מהדמיון אל החושים וזו הסיבה אשר ירבו הדמיונות הכוזבים אל המוקדחים ואל חלושי המזג וחשב עלי קרה כן לשמואל לכך גער בו ואמר לא קראתי שוב שכב ושמואל שב אל המטה בבושת פנים וכשבא הקול פעם שנית אעפ"י שחשב שעלי קורא אותו עכ"ז לא אמר הנני מן המט' וגם לא רץ כבראשונה מהבושה אשר הכלימו עלי בראשונה ולזה הלך אליו ואמר הנני כי קראת לי א"ל הנה עתה לא תוכל להכחיש שקראת לי אחרי ששנה הקול ב' פעמים וידמה שעלי הרגיש בדבר ולכך לא גער בו כאשר גער בו בראשונה אבל אמר לו בני שוב שכב כי בבריא תגבורת הדמיון לא יהיה כי אם על המעט ורחוק להמצא ולכן אמר לו בלשון רכה בני שוב שכב עד כאן. ומה שכתבתי נכון כי רחוק לומר שעלי יגער בו בשום פעם:

ז

**ושמואל** טרם ידע את ה' רש"י ז"ל טרם ידע את ה' עדיין לא היה מכיר קול נבואה כל טרם שבמקרא לשון עדיין הוא כתרגומו עד לא ואינו לשון לפני וזה יוכיח. ועוד כי טרם תיראון מפורש כמוהו וכן וכל שיח השדי טרם יהיה בארץ ע"כ והר"דק ז"ל כתב טרם ידע את ה' טרם שידע את דבר ה' היה זה שקרה אליו ולא הבין כי עדיין לא ידע את ה' ולא נגלה אליו דבר נבואה לכך לא היה מבין כי ה' קורא על בן אדם לפי' קם שלשה פעמים אל עלי ו"מש בטר' ידע וטרם נגלה הוא כפל דבר או פי' טרם ידע כי עדיין לא ידע בחכמת האלהות אעפ"י שלמד בשאר חכמות כי אילו למד בזאת החכמה היה מבחין בקול הנבואה ונראה שכן דעת המתרגם שתרגם עד דלא אליף למידע דחלתא דה' ע"כ ומהרי"א ז"ל הביא דברי המור' ע"ה אשר הסכים בספרו בחלק שנית שלא יגיע לשום נביא מאת ה' קול מוחש כי אם קול מושכל כמראה הנבואה ולא בהקיץ. ומאשר הוקשה לו מהשנות כאן בענין שמואל קול קריאה כאשר יקרא עלי אליו קול מוחש. והשיב בפי' מ"ד מהחלק הנזכר ואמר זה לשונו ואפשר שישמע הנביא הדבר ההוא שישמעהו במראה הנבואה כדבר הרגיל הנודע עד שלא ירחיק ממנו דבר זה יתבאר מענין שמואל כי כאשר קראהו ה' בנבואה חשב שעלי הכהן קראו פעם אחר פעם שלשה פעמי'. א"חכ ביאר הכתוב עילתו ואמר שאשר חייב לו זה להיותו חושב אותו עלי הוא לפי שלא נודע אז שדבר ה' אל הנביאים יהיה בזאת הצורה ולא נגלה לו זה הסוד עדיין והוא או' ושמואל טרם ידע את ה' וטרם נגלה ר"ל שהוא לא היה ולא נגלה לו שכן דבר ה'. או יהיה או' טרם ידע את ה' רוצה לו' שלא קדמה לו נבואה כי כאשר יתנבא כבר נאמר

במראה אליו אתודע ויהיה פי' הכתוב לפי ענינו כן ושמואל לא התנבא קודם ולא ידע כי כן תהיה צורת הנבואה עכ"ד המורה ז"ל ואני תמהתי עליו בספר מחזה שדי אשר לי שאין הדבר כמו שחשב הרב ז"ל אלא שממש בא קול מוחש אל שמואל מעין הקול שבא לישראל בסיני קול אלקי' נברא בנס ושהנבואה תבא להם לנביאים לפעמים מושכלת בהתודעו' ברור מגיע לשכליה' ולפעמים תבוא מדומה בצורות אשר יראו בכח המדמה ופעמים תבוא מוחש' בקול מגיע לאזניה' ובדבר נורא שיראו לעיניהם בפועל ושכל אלה מיני הנבואה וחכמי הנוצרים הסכימו בזה והקשה על הרב מפסוק זה של ושמואל טרם ידע את ה' וכו' למה בא בין פעם שנית לשלישית ויראה מדבריו שהוא חשב היה אחרי כל הקריאות ושלא עיין בכתוב ואחשוב אני שלא בא הפסוק הזה כי אם להבדיל בין עלי ובין שמואל כי שוגג היה עלי בקריאה הראשונה לא חשב שהיתה קריאה נבואית וגם שמואל לא חשב כן והיו שניהם שוים ההבנה בזאת הפעם אמנם אחרי שקראו שנית הרגיש עלי קצת בדבר ואמר שוב בני שכב כאשר אמרתי ובפעם השלישית הבין בשלימות שה' קורא לנער ושמואל לא ידע ולא הרגיש כלל גם בשנית גם בשלישית עד שלמדו עלי ובא הפסוק הזה לתת טעם למה לא הרגיש שמואל בדבר כמו שהרגיש עלי והשיב ושמואל טרם ידע את ה' ר"ל עלי היה לו מקום להבין ולדע' לפי שכבר ידע את ה' ר"ל שהתנבא הוא עצמו ונגלה אליו דבר ה' שיבוא בקול מוחש אבל שמואל עדיין לא ידע את ה' כי לא נתנבא עד הנה ועוד שלא נגלה אליו דבר ה' מפי שומע ומלמד איך תהי' צור' הנבואה ולכן לא הרגיש כלל בקריאות עד שהודיעו עלי הדב' ות"י עד לא אליף למידע דחלתא דה' וזכר הכתוב כי גם בפעם השלישית הלך שמואל אל עלי כי לא נמנע מלכת אליו עם היות שלא ענהו כחפצו בשא' הפעמים והכריע דבריו מאו' דבר כי שומע עבדיך שזה מורה שיגיע קול מוחש לנביא עד כאן תורף דברי מהריי"א ז"ל:

**ולע"דן** לפרש ושמואל טרם ידע את ה' שבא הפסו' בין הקריאה שניי' לו' שדווקא בזאת השנית הוא ששמואל עדיין לא ידע את ה' וכו' אמנם בפעם השלישית כבר התחיל רוח ה' לפעמו ונסתפק לו' מי זה הקורא אלי כיון שעלי אמר פעמים שלא קראני אולי מה' יצא הדבר ז"ש ושמואל טרם ידע את ה' עדיין לא ידע כאלו מתמיה איך עדיין לא ידע את ה' ולפחות אם לא ידע את ה' והשגתו והי"לל את דבר ה' שקול הקורא קול שדי ז"ש ושמואל טרם לא ידע את דבר ה' ר"ל ועדיין לא ידע דבר ה' זו קשה מן הראשונה ואמר זה להודיע כי כאן היה לו לידע ולגלות לנו שאחר כך ידע בשלימות אך לא בבירור וז"ש ויוסף ה' קרוא שמואל בשלישית שתיבת בשלישית מיותרת אבל רמז שבפעם השלישית הזו נתוספה בו שהקריאה מה' היתה לא בבירור אך פוסח על שתי הסעיפים

שהרי ויקם וילך אל עלי ואז ויבן עלי כי ה' קורא לנער והדמיון שחשב שמואל שעלי קורא אותו לא היה כוזב כי בא אליו האלקים בקולו של עלי להיותו נער והוא שגרם לו לבוא גם בשלישית אל עלי עם היות שהוחזק לו פעמים שלא צדק בדמיונו ז"ש ויבן עלי ב' ענייינים הבין שהדיבור מהשי"ת הוא ז"ש כי ה' קורא זה הוא ענין א'. והבין גם כן טעם בואו אליו בקולו של עלי יען שהוא לנער על פי דרכו. עוד אפשר שכוונת הכתוב לומר התנצלות לשמואל איך לא נתן לבו בפעם שנית ואילך שהשי"ת קורא לו לז"א כי שמואל כבר נכנס בלבו ספק לו' אולי אין עלי הקורא כיון שנדמה לי בראשונה שקראני ורצתי אליו ואמר לא קראתיך וגם בשנית אם כן הוייא חזקה למאן דאמר בתרי הויא חזקה ואעפ"י שאין ההלכה כן מ"מ ראוי לחוש ולכן משנית ואילך לא אמר הנני בעת השמיעה כאשר בראשונה כי אם עד בואו לפני עלי וילך אל עלי ויאמר הנני כי לא ידע מי הוא הקורא וכן בשלישית לזאת הסיבה גם כן לא אמר הנני כי אם עד בואו לפני עלי באופן שכבר חשב אולי אין זה קולו של עלי אבל מה שנעלם ממנו לגמרי שעדיין לא ידע הוא את ה' ואת דבר ה' כי מרוב ענותנותו לא שת לבו אולי דבר ה' ז"ש ושמואל טרם ידע את ה' ר"ל עדיין לא ידע את ה' ועדיין לא נגלה אליו דבר ה' אבל כבר ידע ונתן אל לבו שאיננו עלי והלך לפניו לברר הענין על ידו כי ניסה באלה והוא רבו. ודרך הלצייי ושמואל טרם ידע טרם כמו לפני ר"ל טרם זאת הפעם השלישית שיזכיר ידע את ה' וטרם גם כן ידע שיגלה דבר ה' אליו אלא הענוה חייבה לו שיוסף ה' קרוא שמואל בשלישית ועכ"ז קם והלך אל עלי ויאמר הנני עם היות שטרם ידע ומובן בזה אומרו טרם ידע הטרם ולא לשון עדיין לא ידע ומובן שכתבו כאן בין פעם שנית לשלישית לו' שטרם השלישית ידע הכל ונתון אל לבו אך לא בבירור:

**ח**

**ויוסף** ה' קרוא אל שמואל וכו' הרד"ק ז"ל ויבן עלי כי בב' הפעמים חשב עלי כי נדמה לו לשמואל זה ולא היה קורא לו אדם אבל כאשר ראה כי [שלש] פעמים זו אחר זו שמע הקול אחרי שנעור משנתו ידע כי לא היה טועה שמואל ובאמת היה שומע הקול ולא היה קול אדם כי לא היה שם אדם אחר שהיה קורא אותו לפיכך הבין עלי כי קול מלאך ה' היה קורא (והחכים ור"באע) [והחכם ראב"ע] פי' כי לפי ששמואל לבדו היה שומע את הקול ועלי לא היה שומע אותו ידע עלי והבין כי קול הנבואה היה שה"בה משמיע אותו למי שירצה וכן וישמע את הקול מדב' אליו וכן אמרו ז"ל קול לו קול אליו משה שומע וישראל אינן שומעין ע"כ. וכבר כתב שמהריי"א מפרש שמהפעם השנית התחיל להבין עלי ונסתפק אולי ה' דבר בו ומלתו על לשונו אמנם בפעם הג' אז ויבן עלי תוכן

הענין בלי פקפוק. **ולע"ד** כתבתי בפסוק הקודם שויבן עלי כולל שני ענינים הא' שהבין אמתת הדבר שהשם יתב' המדבר ז"ש כי ה' קורא והענין הב' הבין טעם למה באה אליו הקריאה בנועם קולו של עלי יען היותו לנער שלא יקבל נזק מהפחד ז"ש קורא לנער ואפשר לומר עוד כי בפעם הראשונה כאשר אמר לו עלי שוב שכב הגיד הכתוב שעשה שמואל כן דכתיב וילך וישכב אמנם בפעם השנית בני שוב שכב לא כתיב וילך וישכב כי רוח ה' נוסעה בו ותחל רוח ה' לפעמו ותדד שנתו מעיניו ואפילו לשכב על המטה בלי שינה לא רצה לשכב ולהיותו מוכן בא הדבור תכף וזהו שאמר ויוסף ה' קרוא שמואל בשלישית רוצה לומר שלא עבר זמן שכיבה אלא תכף בשלישית קראו ה' דאם לא כן בשלישית מה בא ללמדנו ידוע הוא אלא ודאי לומר שלישית בזמן היא אבל לא בשיעור ולכך בבואו בחפזון הבין עלי כי ה' קורא לנער מלבד היות פעם שלישית דבתלתא הויא חזקה שאולי זה רמז באומ' בשלישית כלומר שהיותו בשלישית חייב לעלי להבין כי ה' קורא לנער אמנם מה שבאה הנבואה אל שמואל על זה האופן כתב מהרי"א ז"ל כי מאת ה' היתה זאת כדי שיהיה גלוי דעת לעלי והקדמת ידיעה כדי שישאלהו בבקר וידע שאלו באה אליו הנבואה בבוקר אולי היה שמואל בוש וירא לאומרה לעלי רבו שהרי גם בכל זאת לא גילה אותה אליו כי אם אחר ההשבעה עד כאן. **ולע"ד** עוד טעם בזה כדי שלא יחשוב עלי כי רעיוני לבו על משכבו סליקו והם הם שראה לא נבואה אלא מהרהוריו נתדמה לו כן ויאשים את שמואל תלמידו לכך ראה ה' ויוכח אמש על ידי איש האלהים ובלילה קרא שלש פעמים שמואל עד שהבין עלי כי ה' קורא לנער ונתברר אצלו היותה נבואה ברורה וחזון נפרץ:

**ט**

**ויאמר** עלי לשמואל לך שכב וכו' נראה לדקדק אומרו כאן לך שכב ובפעמים הקודמים שוב שכב גם צריך לדקדק אומרו וישכב במקומו ולמעלה אמר וישכב בלבד ונראה כי עלי ידע ונתברר לו היות ה' מדבר אליו ולכך ישקוט באופן שלא יוכל עוד שמואל לישן עד הגיע אליו נבואה לכך אמר לך שכב ולא אמר שוב שכב שלשון שוב שכב מורה על שישוב לשכב כאשר שכב מקודם וזה נמנע כי נדדה שינה מעיניו עד ימצא את הדבקות האלהי. ואפשר עוד כי עלי ראה בשכלו שאין נבואה זו אלא על עלי עצמו דאף על גב דאיהו לא חזי מזליה קחזי. ועוד ראה שלא נגלה אליו איש האלהים אלא לתלמידו הבין שאין בשורה מוצאת בפיו לזה היה בוחר עלי להרחיק הנבואה הזאת חבי כמעט רגע עד יעבור זעם בת דינא בטל דינא ולזה אמר לשמואל לך שכב שילך למקום זולת לשכב ולא ישוב אל המקום אשר עמד ושכב שם עד הנה ולכך לא אמר שוב שכב שלשון שוב שכב

מורה שישוב אל אותו המקום עצמו אבל אמר שוב שכב והיה אם יקרא אליך ולא אמר והיה כי יקרא אליך במה שאמרנו שחשב תבטל הנבואה ולעומת זה הזכיר הכתוב כי שמואל הלך וישכב במקומו הלך דרך אחרת כאלו רצה ושכב במקום אחר כאשר דבר עלי וחזר וישכב במקומו דייקא שכיון שהגיע אליו גלוי דעת מעלי רבו כי פי ה' המדבר אליו חזר אל מקומו הקבוע לו אשר בו נראה לו ה' פעמים אולי יגמור ה' בעדו. ואף על פי שאמר לו עלי ואמרת דבר ה' כי שומע עבדך לא עשה כן שמואל מהטעמים שיבואו בפסוק ויבא ה':

ו

**ויבא** ה' ויתיצב ויקרא כפעם בפעם וכו' חז"ל תוספתא דברכות בילקוט ויקרא כפעם בפעם שמואל שמואל אברהם אברהם יעקב יעקב משה משה לשון חיבה לשון זרוז הם הם עד שלא נדבר עמהם הם הם משנדבר עמהם הם הם עד שלא נכנסו לגדולה ע"כ. וב"בר פ' ויצא פ' ע"ב ויאמר אליו מלאך האלהים בחלום יעקב יעקב וגו' ר' אליעזר ן' יעקב אומר אחד לו ואחד לדורות אין לך דור שאין בו כאברהם ואין דור שאין בו כיעקב ואין לך דור שאין בו כשמואל ע"כ. ובילקוט מביא גם כן אין לך דור שאין בו כמשה ע"כל. וכן הביא מהריי"א ז"ל ואמר שאין הכונה בבחינת הנבואה שהרי כתיב ולא קם נביא עוד בישראל כמשה אבל אמר כן בבחינת ההגנה שהיו מגיני' שימצא בכל דור ודור כמוהם להגן כאמרם ז"ל יפתח בדורו כשמואל בדורו ע"כ. ואולי מדרש רבה שלא הזכיר משה הוא מפני קושית ולא קם נביא עוד ולא תקן כלום (קרא) [דהא] ע"כ צריכים אנו לומר דבר שוה לכל מי שהוכפלו שמותם שהוא מיד ולדורות שבכל דור יהיה כמותם דאם לא נאמר כן נאמר לו הרי במשה נאמר משה משה וכי היכי דבמשה לא מצית למימ' לו ולדורות הכי נמי בכל השא' שהוכפלו שמות' אלא ודאי גירסת מהריי"א ז"ל והילקוט מוכרחת דגרסינן נמי משה וכמו שפירש מהריי"א ז"ל שהוא בבחינת ההגנה שיעמוד כמותם בערך הדור יפתח בדורו כשמואל בדורו אלא דקשיא לי על פי' מהריי"א ז"ל דאם כדבריו אם כן קשה מאן פלג לך לומר זה אברהם וזה משה וזה יעקב וזה שמואל: **ונראה** לע"ד בסוד הגלגול וכמו שאמרו הראשונים זה מה שהיה הוא שיהיה משה היה הוא שיהיה שכל החסידים הם עצמם וחלק מה מנשמתם תבא בגלגול כדי להעמיד הדור וזהו ואברהם היו יהיה היה לשעבר ויהיה לעתיד והיינו מ"ש אין לך דור שאין בו כאברהם יצחק ויעקב כאברה' ממש חלק וניצוץ ממנו כפי הכנת הדורות ית' חכם הרזים וכן אין לך דור שאין בו כמשה שעם היות שאין עוד נביא לא כמשה ולא זולתו כי ולא אתנו יודע עד מה הנה לא בבחינת הנבואה דבר המאמר כי אם בבחינת הנשמה ממש. וחלק

ממנה ממש הבא כמה פעמי' לעולם כדי להעמידו ולקיימו. ורש"י ז"ל ואמר שמואל דבר ולא הזכיר שם כמו שצוהו עלי אמר שמא קול אחר הוא ע"כ. והר"דק ז"ל ויבא ה' ויתיצב נראה בפעם הזאת נראית תמונה לנגד עיניו כמרא' הנבואה לפיכך אמר ויתיצב כמו ויתיצב מלאך ה' בדרך דבר כי שומע עבדך ולא אמר דבר ה' כמו שאמר לו עלי כי היה ירא עדיין מהזכיר שם ה' במראה הנבואה ויש בו דרש כי חשש עדיין שמא קול שד הוא וזה רחוק עד כאן והם דברי רש"י הנ"זל. ומהרי"א ז"ל כתב ויבא ה' ויתיצב כפעם בפעם רוצה לומר שבא קול ה' ויתיצב באזניו כשאר הפעמים כי הוא לא ראה תמונה כלל ואז אמר שמואל דבר כי שומע עבדך ולא אמר דבר ה' כמו שאמר לו עלי לפי שעדיין היה מסופק אם היה המדבר ה' עד שראה אופן הדברים. והביא טעם מחז"ל למה בא ה' אל שמואל דכתיב ויבא ה' אל שמואל ושאר הנביאים היו צריכים ללכת אל ה' אמרו שבמדה שמדד שמואל לסבב מעיר לעיר לשפוט את ישראל שלא יצטרכו לבא אחריו כך מדד לו הקב"ה שלא להטריחו לבא אחריו אלא השם ית' בא אחרי שמואל דכתיב ויבא ה' ויתיצב וכו' ע"כ. והנה במה שכתב שלא [ראה] תמונה הכתוב שאו' ויתיצב מנגד דבריו כמו שכתב הר"דק ז"ל (בם) [גם] אומרו ויבא ה' מורה כדברי הרד"ק ז"ל. והר"לבג ז"ל כתב שלא אמר דבר ה' להיות דבר ה' יקר בימים ההם עם חשבו היותו בלתי ראוי לנבואה. **ולע"דן** שדרך ענוה היה זה כדברי הר"לבג ז"ל והענין הוא כי מדרגות הנבואה רבים ראשונה באל שדי כדכתיב וארא אל אברהם וכו' באל שדי והיא אספקלריא שאינ' מאירה. אמנם הנבואה שהיא בשם ההויה שהיא אספקלריא המאירה לא נודעתי להם שלא נגלה אליהם בהם כ"א אל אדון הנביאים משה ע"ה. ובזה מובן שלא אמר דבר ה' כי אולי הדבור יהיה מאל שדי אלא אמר סתם דבר כי שומע עבדך. ולכל הפירושים נתקיים בשמואל תן לחכם ויחכם עוד שלא אמר דבר ה' ובזה אבין אומרו ויאמר שמואל שתיבת שמואל מיותרת אכן אמר כי באמירה זו כשמו שמואל כן הוא שנתחכם עוד ולא אמר דבר ה' מכל הטענות הנזכרות לעיל. והיה עוד מחכמת שמואל שהמתין עד שקרא פעמים שמואל שמואל ואחר כך ויאמר דבר כי שומע עבדך כי גם זו מענוה כי לא האמין שהשם יתברך ידבר עמו עד השנות הדבר לא כן בפעמים כולם תכף כשהיה אומר שמואל היה אומר הנני ומה שאמר כפעם בפעם פירוש כשני הפעמים יחד שאז הוא שמואל שמואל. או יאמר ויקרא כפעם בפעם שמואל ולא אמ' דבר כי שומע עבדך עד השנות ב' שמואל אז אמר דבר כי שומע וכו' ולהורות שלא אמ' יחדיו שמואל שמואל פסיק טעמא ובמ"ש ויבא וכו' ויתיצב שהוא כפול אפשר לפרש כמו שפי' ז"ל בפסוק אלהים נצב בעדת אל איטימוס רוצה לומר פקיד ליפרע מהדיינים

אם יעוותו דין ח"ו דכוותה נפרש ויבוא ה' ויתיצב שבא נצב לריב ה' ולדין דינו של עלי וביתו לכך אמר ויתיצב.

**יא יב**

**ויאמר** ה' אל שמואל הנה אנכי וכו' ביום ההוא אקים כו' רש"י ז"ל עושה דבר בישראל היא לקיחת הארון פלשתים תצילנה לשון צלצלים טוטי"ניר בלעז החל וכלה אותו היום תתחיל גזרתי על בית עלי שימותו חפני ופנחס ומכאן ואילך אכלה גזרתי ואשלימ' עליהם מדור אל דור להמיתם אנשים בן י"ח שנה החל וכלה אינקומאנ"ש אישפלייי"מוט בלעז ע"כ וכן הר"דק והוסיף תצילנה מבנין הפעיל שרשו צלל והוא עניין הרעשה כמו לקול צללו שפתי ביום ההוא ביום שיהיה זה הדבר הקשה אשר כל שומעו תצילנה שתי אזניו ביום ההוא אקים אל עלי אשר דברתי אל ביתו על יד איש האלהים הכתוב למעלה כי ביום ההוא תהיה תחילת הפורענו' הבאה אל בית עלי שימותו בניו וכן אכלה הרעה על בית עלי עד עולם. אל ביתו כמו על ביתו וכן אל ההרים לא אכל ע"כ. וכן כתב הר"לבג ז"ל והוסיף לומר הודיעו הש"י בדרך נבואה הרע העתיד וכו' כיון בזה אל דעת המורה ז"ל הנז' בדברי מהרי"א ז"ל בפסוק ושמואל טרם ידע וכו' שלא יגיע אל הנביא קול מוחש אלא קול מושכל וכן בשמואל אע"פ שפשטי הכתובים מורים היות הדבור מוחש אינם אלא בהשכלה. וז"ש בדרך נבואה. גם פי' החל בבני עלי וכלה בנוב עיר הכהנים עם ענינים מתיחסים במכת חרב והרג ואבדן. ואמר תצילנה שתי אזניו להפלגת קושי הענין הזה יהיה הקול ההוא מרעיד האנשים וכאלו מחוזק הקורא מהקול ההוא תתחדר הצלילה וההברה באוזן ע"כ. ומהרי"א ז"ל הוקשה לו מה תועלת בהשנות נבואה רעה זו ע"י שמואל שכבר נאמר כל זה ע"י איש האלקים הבא אליו והשיב שעלי היה מסופק בדבר איש האלקי' אם מה' היה הדבר אם לא לפי שדבר ה' היה יקר בימים ההם ויורה על זה שלא תמצא שדבר עלי דבר כלל על דברי איש האלהים כ"ש בהיותו אלקנה כדעת חז"ל שלא היה נביא קודם לזה הנה מפני זה ראה האל יתי לשלוח את שמואל באופן שידע עלי עצמו שהגיע אליו הדיבור האלהי מבין שני הכרובים וישאלהו עלי וידע שבאמת דבר ה' אליו ועל ידו יתאמ' דבר איש האלהי' ובאומרו הנה אנכי וכו' ביום ההוא וכו' הכל כדברי הרד"ק הנ"זל ע"כ: **ולע"דן** להקשות על דבריו ז"ל ראשונה דכיון שגלוי לפניו יתי שעלי יספק בדבר איש האל"ים עד עת בוא דבר שמואל א"כ לבטלה שלח איש האלקים אל עלי שהרי לא האמין בו ועוד קשה מאד שעלי יספק בדברי אלקנה החסיד שיבא מדעתו ויאמר הדברים בשם ה' חלילה לו לעלי לחשוד את אלקנה החסיד ואיש האלקים אלקנה כשמו לחשבו כנביא שקר. ועוד שאם שמואל באה אליו הנבואה

לאמת דברי איש האלהים א"כ היה לו לשי"ת לו' לשמואל לך אל עלי ואמרת אליו הנה אנכי כו' ולא מצינו כי אם גלוי אוזן לשמואל לא שתאמר לו הנבואה כדי שיאמר אותה אל עלי שאם לא הרבה והפצי' עלי לא הגיד לו שמץ דבר ממנה עד שהשביעו. ועוד ד"אכ לא היה לו לומר אלא ויאמר ה' אל שמואל לך אמור אל עלי כי כל אשר דברתי אל איש האלהים האמת והצדק. ובתוך דברי מהרי"א מבליע בנעימו' דברותיו קצת מאלו הדקדוקים אבל לא יצא מהם שעדיין הם במקומם עומדים וצ"ע: **ולע"דן** לתרץ באורך נבואה זו על שמואל שבאה להודיע חדוש גדול והוא ע"ד המוסר דין על חבירו הוא נענש תחלה מכלל שחבירו יענש באחרונה כן כביכול הודיע השי"ת לשמואל שארון האלהים ילקח ויפלו ישראל בחרב וז"ש הנה אנכי דלא קאמר עושה אלה הנה אנכי ר"ל הנה אנכי נלכד תחלה ואחר כך אני עושה דבר בישראל עצמם אשר כל שומעו תצילנה אזניו ואחר זה יחול עונש בית עלי ז"ש ביום ההוא שנענשתי תחלה כביכול אני וישראל עמי אז באחרונה אקים אל עלי כו' ואמר החל וכלה אחל את כל אשר דברתי אל ביתו דאל ביתו יהיה החל ועל מה שאמר דבר בישראל אמר כלה שלא תמשך עוד פורענותם של ישראל כמו שיהיה אל בית עלי שהוא התחלה. או אפשר שאמר החל וכלה כיון שהיה הייעוד שלא ימות הבן האחד ואח' כך השני אחר זמן מה כי אם שניה' חפני ופנחס החל וכלה כי שניהם כאחד ביו' אחד ימותו יחדיו ההחל והכליון חרוץ יחדיו שהם רע גדול כמאמר הצדקת רבקה אמנו למה אשכל גם שניכם יום א' שהכוונה מלבד השכול שהוא רע ומר הנה נוסף עוד היות שניכם ביום א' ז"ש גם שניכם ר"ל גם רע שני היות שניכם יום א'. וכאלו המקרא מסורס למה אשכל שניכם גם יום אחד. והנכון בעיני לצורך נבואה זו של שמואל אחר שבא דבר איש האלהים הוא כי [אם] כאשר בא דבר איש האלהים אל עלי אליו קידש צום ועצרה עם בניו וביתו יחדיו וגער בהם לומר להם דעו כי מרה תהיה לכם באחרונה בלי ספק שהיה הוא ניחם על הרעה אמנם השתיקה הזו ששתק עלי ולא שת לבו ולא כיהה בם בבניו זו קשה מן הראשונה ועל זה חרה אף ה' עוד ואמר ה' אל שמואל אחר שעלי לא נתפעל מדברי הנה אנכי עושה דבר בישראל אשר כל שומעו וכו' ביום ההוא וכו' ולכן נשבעתי לבית עלי אם יתכפר וכו' שעשאו גזר דין שיש בו שבועה אין לכן אלא לשון שבועה להוסיף לומר שלא יתכפר עוד בזבח ומנחה ותמהני על מהרי"א ז"ל איך לא תירץ כן מאחר שהוא מפרש כן בפסוק והגדתי לו וכו' כמו שיבא:

**יג**
**והגדתי** לו כי שופט אני אל ביתו כי מקללים להם בניו ח"זל תנחומא שכינה בו הכתוב וכן כתב רש"י ז"ל מקללים [לי] הי"לל אלא שכינה הכתוב מקללין מקלין כל לשון קללה לשון קלות וביזיון הוא ולא כיהה בהם לא הכהה פניהם להעבירם מגדולתם עד כאן והרד"ק כי שופט אני לא יכלה משפטי בזרעו עד זמן קצוב אלא עד עולם אשפטם שיתבזו ויתקצרו ימיהם בעון אשר ידע בעון סמוך למלת אשר כאלו אמר בעון הדבר אשר ידע ובעונו ילקה זרעו עד עולם שכתוב ומשלם עון אבות אל חיק בניהם אחריהם ואעפ"י שיהיו הבנים זכאים האל יתברך קורא הדורות מראש ויודע מה שעתיד להיות ידע שלא יהיה בבניו עד עולם שיהיה זכאי כל כך עד שלא יזכר לו עון אבותיו. כי מקללים להם בניו תקון סופרים וכו' כדברי המדרש הנז"ל וכן הקללה הזאת הוא ענין בזיון כדברי רש"י ז"ל. ומה שאמר לא כיהה בם היינו שלא עצרם ולא מנעם בימי הבחרות ובזמן שישמעו תוכחתו כי תוכחת אל בני וכו' היה בזמן הזקנה שלא היו יראים ממנו עכ"ל. והר"לבג ז"ל פי' בעון אשר ידע שישראל היו מקללים להם בניו בסבת העושק שהיו עושקים אותם בית עלי ממה שחוטפים הבשר ואשר ישכבון וכו' מעצלתם בהקרבת הקרבנות והנה לא הוכיחם באופן שלא ישובו לכסלה אבל הוכיחם אל בני וכו' ולא דקדק אחר כך שיוסרו מאלו החטאים עד כאן. ומהרי"א ז"ל כתב שהמפרשים פירשו והגדתי לו שר"ל כמו ואגיד לו ע"י העונש יגיד לבית עלי חטאתם כי מתוך העונש הגדול יוכר עוצם החטא ואין זה מתישב ולדעתי יוכיח לעלי על אשר לא התפעל מדב' איש האלהים אשר בא אליו קודם זה ז"ש והגדתי לו כי שופט אני את ביתו אשר הגיד לו ע"י איש האלהים שהיה שופט את ביתו עד עולם בעון אשר ידע אשר מקללים להם בניו ועכ"ז שאמר לו איש האלקים לא חלי ולא מרגיש שהנה עלי לא כיהה בם כשבא איש האלהים לא כיהה בם כיהות ולא געד בהם שבודאי היה ראוי ומחוייב כשבא איש האלהים אל עלי יעשה רושם לגעור בהם והוא לא כיהה בם אשר זה חייב שלכן נשבעתי לבית עלי וכו' ואמרו אשר מקללים להם בניו אין צורך לומר מה שאמרו חז"ל שהוא תקון סופרים אלא דברים ככתבם כי להם לעצמם מקללים ולא לי שמעשיהם גרמה להם לעצמם קללה כמו שקללם כי בוזי יקלו ואם כן לפי האמת להם הם מקללים ולא לי עד כאן ובדבריו עיינתי ושפתים ישק.
**ולע"דן** שכוונת הפסוק לתרץ קושיא אחת והוא כי מה תועלת היה בהגדה זו שהגיד ה' לבית עלי כיון שגלוי לפניו שלא יגער בהם בבניו א"כ שתיקותו יתברך יפה מדבורו כי לא ימשך מההגדה זו שום תועלת אלא נזק וצער לעלי אם כן מה בצע בהגד' זו וז"ש

והגדתי לו כי שופט אני את ביתו עד עולם בלשון קושייא הוא כאלו אמר מה תועלת במה שהגדתי לו כי שופט אני את ביתו עד עולם הוא מותיב לה והוא מפרק לה ואומר בעון אשר ידע כי מקללים להם בניו ועכ"ז לא כיהה בם בעבור עון זה הגדתי לו שאלו כיהה בם לא הייתי מגיד לו כן שלא יהא יושב ומיצר ומצטער קודם בא הפורענות אבל בעבור העון שידע ולא מיחה ואפילו בדברים בעלמא לכך הגדתי לו כי שופט אני את ביתו כו' ולכן נשבעתי לבי' עלי שתליתי העניין בבית עלי להיות שהיה ראוי לו למחות ולכהות בם ולא כיהה ע"ד כי מי נח זאת לי שנתלה הדבר בנח וז"ש ולכן נשבעתי לבית עלי וכו' רוצה לומר נמשך מ"מש בעון אשר ידע וכו' שנמשכו ב' דברים הא' שהגדתי לו כי שופט אני את ביתו עד עולם כדי שיהיה יושב דוה כל היום והב' לכן נשבעתי לבית עלי וכו' ומ"ש כי מקללים להם בניו רוצה לומר שבניו מקללים להם לישראל ומזלזלים בם ותיבת להם חוזרת אל ראש הענין שאמר הנה אנכי עושה דבר בישראל אשר כל שומעו כו' יען שמקללים להם להנז' בניו של עלי.

**יד**

**ולכן** נשבעתי לבית עלי חז"ל ר"ה אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן מניין לגזר דין שיש בו שבועה שאינו מתקרע שנאמר לכן נשבעתי לבית עלי אם יתכפר כו' אמר רבה בזבח ומנחה אינו מתכפר אבל מתכפר הוא בתורה אביי אמ' בזבח ובמנחה אינו מתכפר אבל מתכפר הוא בגמילות חסדים רבה ואביי מדבית עלי קא אתו רבה דעסיק בתורה חייה ארבעין שנין אביי דעסיק בתורה ובגמילות חסדים חיי שתין שנין עד כאן ויש לדקדק ראשונה דכיון דדייק מקרא מדקאמר אם יתכפר בזבח ובמנחה אבל מתכפר הוא וכו' קשה שהיה ראוי שיתכפר כפרה גמורה שיחיו כשאר העולם ואפילו כמה שנים ימי שנותינו בהם שבעים שנה ואם בגבורות וכו' ואם כן היכי קאמר דרבא דעסק בתורה חיי ארבעים ואביי דעסיק בתורה ובג"ח חיי שתין שנין והיה מן הדין שאפילו עסק בתורה בלבד או בגמילות חסדים בלבד יספיק לשיאריכו ימים רבים ועוד שכיון דמדיוקא דקרא ילפינן לבית עלי כפרה זולת זבח ומנחה אם כן היה ראוי שכל דבר זולת זבח ומנחה יכפר ומאי שנא תורה וגמילו' חסדים ממצות זולתם. הן אמת כי תורה עץ חיים היא וג"ח עטרת תפארת שיבה בדרך צדקה תמצא וג"ח כצדקה חשיבא. אלא יקשה דאם כן נילף מינה לצדקה נמי והמאמר הזה לא הזכיר אלא תורה וג"ח.

**ונראה** שחז"ל סוברים שמאחר שהגזרה היא שימותו בני עשרים וי"ח ולא יותר כדכתיב ימותו אנשים. לכך זכות התורה יספיק להוסיף על ימיהם עשרים שנה וכן ג"ח עשרים שנה ובהצטרף שניהם ארבעים שנה והוכיחו כן מלשון הכתוב שאו' אם יתכפר עון

בית עלי בזבח ובמנחה עד עולם דהי"ל עולם או לעולם דאו' עד עולם מורה גבול כמו שלמדו מאו' וישב שם עד עולם עד עולם של לויים חמשי' שנה וכאן לא יתכן לפרש כן ואם כן הי"ל בזבח ובמנחה לעולם מדקאמ' עד עולם דקדקו שכוונת הכתוב לו' אם יתכפר בזבח ובמנחה והכפרה הזו מנוחה עד עולם רוצה לומר עד שיעשו עולם חדש דהיינו תורה. דכמו שהתורה הוא עמוד שהעולם עומד עליו כדתנן על ג' דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים דל מהכא עבודה דהיינו זבח ומנחה ישארו תורה וג"ח כי הם עמודי העולם שאם יעסקו בהם יחיו כי יעשה להם עולם חדש ואותו העולם מספיק שיהיה בעין עולמם הקודם שהם חיים עד עשרים פחות ולא יותר נמצא דהעסק בתורה והוא עמוד א' יועיל שיחיה עשרים שנה ולא יותר וכן בג"ח עשרים ולא יותר כי הוא להם עולם חדש וזהו עד עולם ולפי שיש שם בילקוט שג"כ תפילה מכפרת רוצה לומר האריכות בתפילה והכוונ' בה אפשר אם כן שמי שמאריך בתפלתו הרי חשוב כקרבן דכתיב ונשלמה פרים שפתינו ואיזו היא עבודה שבלב זו תפילה אם כן לפי זה תעמוד התפלה כעמוד העבודה של הקרבנות ולבית עלי יותר כי נשבע וכו' שלא יתכפר בזבח ומנחה אבל מתכפר הוא בתפלה ואם כן בני' עמודים שהעולם עומד עליהם תורה ועבודה וג"ח גם הם יועילו לבית עלי להאריך ימיהם כל אחד ואחד עשרים שנה ונילף הכי מדכתיב עד עולם ואלו (מסגולות) [מסוגלות] יותר ממצות זולתם שהם הם משתיתו של עולם דקרא עד עולם קאמר כאמור. ולפי שלא נטעה לומר דאו' בזבח ובמנחה וכ"ש בזולתם להכי גלי קרא ואמר אם יתכפר עון בית עלי וכו' דלא קאמר לא יתכפר עון וכו' אבל אמר אם יתכפר לומר שכבר נכנס העון הזה בסוג אם יתכפר ואינו נמנע מכת הנמנעות אלא בזבח ובמנחה לבד עד שיעשו תקון העולם והעמדתו וז"ש עד עולם דהיינו תורה וג"ח ובמקום עבודה זו תפלה וכדפרישי' בכלי חמדה בפסוק זבח רשעים תועבה ותפלת ישרים שהיא תמורת הזבח רצונו יתברך כי ונשלמה פרים שפתינו והרד"ק ז"ל בשם חז"ל הביא מדקדוק בזבח ומנחה אינו מתכפר אבל מתכפר הוא בתורה וג"ח. ומהם אמרו אבל מתכפר הוא בתפלה. וכתב הוא ז"ל אם יתכפר בזבח ומנחה לפי שהיו הם כהנים אמר שלא תועיל להם כהונתם שאין קטיגור נעשה סניגור עד כאן והר"לבג ז"ל כתב כדברי חז"ל דבזבח ומנחה לא יתכפר כי אם בתורה ובג"ח שהם חשובים יותר מזבח ומנחה. ודקדק קושיא אחת והוא אם אבות אכלו בוסר למה שיני בנים ובני בנים תקהינה כל הדורות שלא יאריכו ימים והשיב שלא ענש הכתוב אלא לאותם שלא יעסקו בתורה או בג"ח שהרי אוחזים מעשה אבותיהם בידיהם וכתיב פוקד עון אבות על בנים כשאוחזים מעשה אבותיהם בידיהם. אמנם כשיעסקו בתורה או

בג"ח הרי אינם אוחזים מעשה אבותיהם בידיה' ולא יענשו אלא שכבר ימשך להם עונש מה במקרה בעבור חטא אבותיהם והוא שלא תהיה שררה בענין הכהונה מפני היותה סרה מכל משפחתו בחטא האבו' עד כאן תורף דבריו ז"ל וכן הביא מהרי"א ז"ל עד כאן וק"ק דאם כן כשעוסק בתורה או בג"ח או בזולתם מהמצות לא היה ראוי ליענש והיה לו להאריך ימים כיון שאינו אוחז מעשה אבותיו בידו והמאמרים הנז"ל מוכיחים בהפך כנ"זל ואפשר שהוא ז"ל לפשטיה דקרא מפרש הוא דדוקא בזבח ומנחה לא יתכפר אבל מתכפר הוא בשאר שלמיות כיון שאינם אוחזים מעשה אבותיהם בידיהם ודבריו לפי פשוטו של מקרא והדרשא תדרש ועדיין צ"ע ודברי מהרי"א ז"ל אינם סובלים תקון זה וצ"ע:

**ולע"דן** שאו' ולכן נשבעתי וכו' שבעבור שידע כי מקללים להם בניו ולא כיהה בם נמשך לו שהגדתי כי שופט אני את ביתו וכו' ונמשך לו גם כן שלכן נשבעתי לבית עלי אם יתכפר עון בית עלי בזבח ומנחה עד עולם כיון שלא נער בהם ולכך הוא או' לבית עלי עון בית עלי שכל אשמם תלוי בעלי ראש הבית כיון שהיה לו למחות בביתו ולא מיחה בם ולכך לא אמר עון בניו ואפשר שכונת הכתוב אומרו אם יתכפר ולא אמר שלא יתכפר עון בית עלי בזבח כו' להורות שאינו אומר שהכפרה נמנעת אבל אומר אם יתכפר עון בית עלי להורות שאפשרית הכפרה אך לא בזבח ומנחה וכאילו אמר אם יתכפר עון בית עלי לא בזבח ומנחה:

**טו**

**וישכב** שמואל וכו' הרד"ק ויפתח כלומר קם בבקר ופתח דלתות בית ה' כמנהגו ולא הלך אל עלי בקומו לספר לו המראה כי ירא מהגידה לו עד כאן ומהרי"א ז"ל הוסיף דאו' וישכב שמואל עד הבקר שכיון ששמע דברים קשים לכך לא קם בזריזות להגידם אל עלי כמו שהיה קם לאמר לו הנני כי קראת לי אבל וישכב עד הבוקר עד כאן:

**ולע"דן** שאמר וישכב שמואל שלא אמר ויישן שמואל כי נדדה שינה מעיניו אלא וישכ' שכיב' על מיטתו לבד כדי שלא ירגיש עלי.

**טז**

**ויקרא** עלי את שמואל צריך לדקדק או' את שמואל אל שמואל או ויקרא עלי לשמואל הי"לל גם אומרו שמואל בני. ונר' שעלי ראה שקול ה' הבא אליו פעמים שלש לא ישקוט עד אשר ידבר עם שמואל בלי ספק עוד נתן אל לבו שאם לא היה מדבר לו היה שמואל מגיע עדיו בבוקר ואומר לו לא בא אלי עוד הדיבור ההוא אשר מזה אמת היות נגלה ה' אל שמואל. עוד ראה בשכלו שלא דבר לו בשורה טובה רק אם שמואל שמע בשורה לא יחשה ולא יחכה עד אור הבקר פן ימצאנו עון עם רבו עלי ואין זר שהכרת פני שמואל

ענתה בו כי ירא מהגיד את המראה ופניו בלי ספק זועפים ז״ש ויקרא עלי את שמואל ר״ל כבר הבין היות את שמואל ואתו עמו דבר ה׳ וזהו ויקרא את שמואל ועל כן אמר לו שמואל בני כי ידעתי טוב לבבך והיותך כבן לי שיראת ובוש אתה מהגיד לי המראה ז״ש שמואל בני. או רמז לו שהצדיקים עיקר תולדותם הם מעשי׳ טובי׳ ותלמיד כמוך בני הוא ולא חפני ופנחס כי המה בני הגוף ואתה בני כנפשי והמה יאבדו ואינם בני ואתה תעמוד זהו שאמר בני ולכך שאל לו בפשטות מה הדבר אשר דבר אליך שכבר היה ברור לו שדבר אליו ה׳:

**יז**

**ויאמר** מה הדבר אשר דבר אליך וכו׳ חז״ל במסכת מכות אמר ר׳ אבהו קללת חכם אפילו על תנאי היא באה מנלן מעלי דקאמר ליה לשמואל כה יעשה לך אלהים וכה יוסיף אם תכחד ממני וא״עג דכתיב ויגד לו שמואל את הדברים האלה ולא כחד ממנו כתיב ולא הלכו בניו בדרכיו ע״כ שעלי קלל את שמואל שכה יעשה לו אלהים ובמדה זו ממש שלא ימלאו בניך מקומך כמוני ז״ש כה יעשה כמו שבני אינם ממלאים מקומי ונתקיים בשמואל. וכן הביא רש״י ז״ל וכן מהרי״א ז״ל וכן הביא הר״דק ז״ל והוסיף לפי הפשט כן המנהג לומר דבר זה בשבועה וכן יעשה לי אלהים. וכן הר״לבג ז״ל והכריח כן כי לא היה יודע עלי שיהיה ענין הנבואה הזאת דבר קללה ויורה על אמתת זה הפי׳ מה שאמר בן הדד כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף ואולם חז״ל הוציאו מזה שקללת חכם על חינם היא באה על דרך הדרש עכ״ל. **ולע״דן** שחז״ל יתרצו קושייתו שאמר כי לא היה יודע עלי כמו שזכרנו למעלה שכבר נתן עלי אל לבו שנבואה רעה ראה שמואל כיון שלא רצה להגידה לו וע״כ יצדק או׳ כה יעשה לך אלהים לשון קללה. ודבריהם ז״ל מוכרחים כאן מיתור לשון הכתוב שהרי כבר אמר אל תכחד ממני דבר כה יעשה לך אלהים וכה יוסיף מספיק מה צורך עוד לומר אם תכחד ממני דבר אומרו דבר מיותר. ועוד שהיה לה להקדים בתחילת הפסוק ולומר כה יעשה לך אלהים אל תכחד ממני וכו׳ מדממיך כה יעשה לך אלהים אם תכחד ממני מכל זה למדו שתיבת כה יעשה לך אלהים לשון קללה הוא אם תכחד ממני דבר ומדוקדק ג״כ או׳ לשון אלהים שאין אלהים בכל מקום אלא דיין והי״לל כה יעשה לך ה׳ דבשלמא גבי בן הדד לא ידע כי אם שם אלהים אלא גבי עלי מדנקט אלהים ש״מ קללה הוא: **ולע״דן** לדקדק אריכות לשון מה הדבר אשר דבר אליך דהיה לו לקצר ולומר מה דבר אליך וכו׳ ועוד הי״לל אשר דבר אליך ה׳ ולא סתם אשר דבר אליך גם קשה כפל אל תכחד וכו׳ אם תכחד וכו׳ שהוא שלילה וחיוב וכבר זכרתי שזה דרשת חז״ל: **ונראה** כי עלי ראה הכרת פניו של שמואל

זועפים גם משתיקותו הבין היות הנבואה רעה עליו ועל ביתו לכך אמר בחסידותו מה הדבר אשר דבר אליך כמהביל ואומר מה הרעה והדבר אשר דבר אליך הלא מצער היא בערך מעשי בני המקולקלים ואם כן רעיוניך אל יבהלוך אל תכחד ממני ולהיות שכבר הבין היותה בשורה רעה לכך לא רצה להיות שמו ית' עליה אבל אמר אשר דבר אליך ולא אמר אשר דבר אליך ה' על דרך מה שאחז"ל ויקרא אלהים לאור יום ולחשך קרא לילה. ואמר אל נא תכחד ממני כה יעשה לך ה' וכה יוסיף לשון ברכה הוא אל נא תכחד ממני מהנבואה כה יעשה לך ה' שידבר לך נבואה וכה יוסיף להגלות נגלות אליך ומכלל הן אתה שומע לאו שאם לא תכחד כה יעשה לך וכה יוסיף הא אם תכחד לא יוסיף עוד להגלות אליך ועל זה הוא אומר אם תכחד ממני דבר וכו' שהוא מוסב על הדיוק ואני מכריע כן שהוא לטובה מדהזכיר שם כה יעשה לך אלהים. הן אמת דלדעת חז"ל שהוא קללה ומדוקדק לשון אלהים שאין אלהים בכל מקום אלא דיין. עוד נ"ל בטעם השלילה של אל נא תכחד ממני וכו' שנית חיוב תכחד ממני וכו'. ואדקדק תיבת דבר מכל הדבר אשר דבר אליך שתיבת דבר מיותרת ואם באנו לדקדק דבר מכל הדבר מיותר די שיאמר אם תכחד ממני מכל אשר דבר אליך. ונראה כי כאן היה אפשר להכחיד אחד משני דברים או שיכחיד לו אפילו מן הענינים או שלא יכחיד לו מן הענינים כי אם מהלשון ושיחה קלה כי רצה עלי שאפילו שיחה קלה שדבר לו השם יתברך לא יכחד ממנו ועל זה בא כפל הכתוב ויובן גם כן אומרו מה הדבר באופן שנראה ממה שכתבתי והוא חלה פניו דרך בקשה הוא אומרו אל נא ואין נא אלא לשון בקשה שמה הדבר רוצה לומר אפילו הנוסח והאופן אשר דבר אליך ה' בבקשה ממך שתאמר אותו הנוסח עצמו אלי זה שאמר מה הדבר אשר דבר אל נא תכחד ממני אמנם לענין הקללה של כה יעשה לך אלהים וכה יוסיף אינו מביא אותה במסורת הברית של קללה כה יעשה אלהים וכה יוסיף אלא אם תכחד ממני דבר כל ענין מכל הדבר אשר דבר אליך ה' דרך משל על ולא יהיה זקן שהוא דבר אחד ולא יהיה סמוך וכל מרבית ביתך ימותו אנשים וכו' באופן שהענינים לא רצה שיעלים ממנו מצד האלה אמנם בנוסח ובלשון עצמו חלה פניו באל נא תכחד ממני ולעומת זה יבא על נכון ויגד לו שמואל:

**יח**

**ויגד** לו שמואל את כל הדברים וכו' שאומרו את כל שהוא לשון רבוי רמז שאפילו הנוסח של הדברים עצמן אמר לו ועל הענינים עצמם אמר ולא כחד ממנו ומה שאמר ה' הוא רש"י ז"ל אדון הוא והכל שלו עד כאן. וכן הביא הרד"ק ז"ל בשם הדרש. וכן מהרי"א

ז"ל והוסיף לומר ה' הוא הרחמן ולא יעשה אלא טוב זהו שאמר הטוב בעיניו יעשה ולא הרע ע"ד כל מאי דעבדין מן שמיא לטב עד כאן:

**ולעד"ן** לפרש ויאמר אל שמואל שאחר שהגיד לו כל הדברים האלה ויאמר לו תנחומין ה' הוא הטוב בעיניו יעשה לך כי רחמן הוא ופשוטו של מקרא ויאמר עלי:

**יט**

**ויגדל** שמואל כו' חז"ל אמרו במדרש ולא הפיל מכל דבריו אמר ר' יודן בר' סימון אפילו משנפל ארצה לא הפיל מכל דבריו שכן הוא אומר לשאול מחר אתה ובניך עמי במחיצתי ע"כ. והכריחו כן מדלא כתיב לא הפיל ארצה מכל דבריו והכרח שני כי פשיטא שלא יפול דבר נביא ארצה לכך דרשו שאפילו כשהלך ונקבר ארצה מה שדבר אחרי היותו ארצה מת לא הפיל דבר. והרד"ק ז"ל כתב ולא הפיל מכל דבריו ארצה כל מה שהיה אומר היה בא והק"בה מקיים על ידו אפילו הדברים שהיה אומר שלא ברוח נבואה ובזה הדבר ידעו כל ישראל כי נאמן שמואל לנביא ותרגומו ולא בטיל מכל פתגמוהי חד עד כאן. והר"לבג ז"ל כתב כי נאמן שמואל לנביא להי' למדנו מזה שמי שלא יפיל מכל דבריו ארצה לא יצטרך לנתינת אות או מופת אחר שהוא נביא לפי שזה דבר מיוחד בנבואה ולא ידקדק בשאר ההודאות כמו החלום והקסם מהוברי השמים כי הם אם יאמרו אמת לפעמים הנה יכזבו פעמים רבות וכבר התבאר באיזה סוג מן הדברים יצדק בנבואה ובאיזה מהם לא יצדק שמה שתגיד הנבואה בקצת הטובות והרעות האישיות יקרה שלא יתקיים כשנעתקות אנשים שבא להם הייעוד מהטוב אשר בא להם בעבור הייעוד הטוב או מהרע אשר בא להם בעבור הייעוד הרע עד כאן. וח"זל חולקים על זה שאומרים שיש הפרש בין יעוד הטוב אל הרע שהטוב צריך שיתקיים על כל פנים. והרע אם לא יתקיים לא מפני זה תבטל חזקת הנביא עד כאן. ומהריי"א ז"ל כתב וה' עמו ולא הפיל מכל דבריו ארצה אפילו הדברים קלים של חול שהיה אומר שלא ברוח הקדש שהיה (משולשל) [מדקדק] בדבריו לאו' במדה ובמשקל ולא הפיל דבר מהם ארצה ולזה ידעו כל ישראל כי נאמן לנביא להי' רוצה לומר מוכן להיות נביא מצד מה שראו מאמות דבריו וסדר ענייניו כי איכות המדות ושלמותם בטבע עוזר גדול אל הגעת הנבואה עד כאן. ודבריו מדוקדק לשון הפיל על שמואל ולא קאמר לא נפל מכל דבריו ארצה. **ולע"דן** שגדל שמואל וה' היה עמו דהיינו רוח נבואה ולא הפיל מכל דבריו רוצה לומר מכל הדברים שהיה השם יתברך מדבר עתיד צדיק אחד לילד ושמו שמואל וכן דרשו בפסוק אך יקם ה' את דברו ולעומת זה הוא אומרו כאן שהקים ה' את דברו ולא הפיל מכל דבריו של הש"י הנז' בוה' היה עמו לא הפיל מכל דבריו ארצה. ופשוטו מכל דבריו של שמואל שאמר בענין זה

של עלי לא הפיל ה' מכל דבריו ארצה. והכתוב הזה מגיד מראשית אחרית ומקדם אשר לא נעשו. ואפשר עוד שאמר ויגדל וכבר היה ה' עמו מקטנותו בטרם יוצר בבטן ידעו ה' והיינו דלא כתיב ויגדל שמואל ויהי ה' עמו אלא והיה ה' עמו מקטנותו ואמר ולא הפיל מכל דבריו ארצה תיב' ארצה דבק עם דבריו לומר שאין צריך לומר דבריו שהיה מדבר ברוח הקדש שלא הפיל אלא אפילו דבריו ארצה ר"ל דברי עצמו שהיו מהארץ ולא מן השי"י בנבואה אפילו הכי לא הפיל ויוכיח על זה מדלא כתיב ולא הפיל ארצה מכל כי נתקיים בו ותגזר אומר ויקם לך:

**כ**

**וידע** כל ישראל וכו' לשיטת מהרי"א ז"ל נתפרש שאחר שהיה שלם במדות להוציא דבריו במשקל שלא הפיל שמואל מכל דבריו ארצה אפילו שיחת חולין שלו היתה צריכה למוד מזה ידעו כל ישראל כי נאמן שמואל לנביא להי' שהכנת המדות שלמות גדול הוא להגעת על ידיהן אל הנבואה. ולדברי הר"דק ז"ל הבין לע"ד דהכי קאמ' וידע יש' שכיון שאפי' הדברים בעלמ' שידבר שמואל יגזור אומר ויקם לו ועל דרכיו נגה אור מזה ידעו כל ישראל כי נאמן שמואל לנביא להי' שאם שיחתו הקלה לא נפל ארצה מכ"ש הדברים אשר ידבר בשם השם ית':

**כא**

**ויוסף** ה' להראה בשילה רש"י ז"ל כי נגלה ה' אל שמואל לפי שנאמר למעלה ודבר ה' היה יקר בימים ההם אמר כאן כי מעתה בשביל שמואל נגלה ושנה והרגיל להראות ע"כ. וכן כתב מהרי"א ז"ל והרחיב בדבר שכונת הכתוב לומר שלא די שהיה נאמן שמואל לנביא אלא שבעבור הכנתו הוכנו אחרים להראה אליהם הש"י ז"ש ויוסף ה' להראה בשילה ר"ל להראה לאחרים והיתה הסבה בזה לפי שנגלה ה' בשילה אל שמואל ובעבור שנגלה אליו הוסיף להגלות ולהראות לאחרים. ואמנם אומ' עוד בזה בדבר ה' הוא פירוש ההגלות אל שמואל שלא היה שראה שמואל מראה כלל כי אם ששמע הקול ההוא כמו שנזכר ולזה אמר כאן כי נגלה ה' אל שמואל בדבר ה' ר"ל שנגלה אליו בדבריו וקולו ששמע ע"כ. והרד"ק ז"ל כתב להראה בחו"לם וכן להראה אל מנוח כמו שבא בשלמים(. ונתן תרוץ)[הנתן תנתן] כי נגלה ה' טעם מלת כי לפי שאמר ויוסף אמר כי המראה הראשונה הבאה לשמואל היתה בשילה בבית ה' וכן עתה הוסיף להראות לו והמראה הזאת היתה לו לצוות בני ישראל לצאת לקראת פלשתים למלחמה וז"ש בדבר ה' וכן אמר ויהי דבר שמואל לכל ישראל ויצא ישראל ר"ל צוה אותם לצאת בדבר ה' ויצאו וצוה אותם לצאת להנגף לפני פלשתים לפי שהיו ענושים וחייבים את המשפט הזה וכן במלחמת הגבעה צוה אותם לעלות וינגפו ע"כ. ומהרי"א ז"ל הקשה על דברי הר"דק ז"ל

שאין זה מתיישב כי אין תועלת במה שהודיע שנראה אליו האלהים בשילה לפי שנראה לו בשילה כי לא באה הנבואה לשמואל בסבת המקום כי אם מפאת הכנתו והרצון האלהי וגם אין ראוי שנחשוב שבחינת שמואל בנבואתו היתה בדבור כוזב ושהיתה התחלת נבואתו בשוא ודבר כזב שהדבר הראשון אשר ייעדו עליו לישראל לא נתקיים עד כאן לשונו:

**ולע"דן** שב' קושיות אלו מתרצות בתירוץ אחד מובן מדברי הרד"ק ז"ל עצמו כי במראה הראשונה שנראה הש"י אל שמואל בשילה אמר לו הנה אנכי עושה דבר בישראל וכו' והוא הלקח הארון בנפילתם ביד פלשתים כנז"ל בשם חז"ל לעומת זה יאות לומר כי ויוסף ה' זאת שנית להראות בשילה כי נגלה ה' אל שמואל מאז בשילה ועתה הוסיף להראות לו בדבר ה' לצוות את בני ישראל שיצאו לקראת פלשתים ולהנגף צוה אותם שיצאו לקבל ענשם שענושים היו מאז מהמראה הראשונה שייעד להם להנגף ועתה הגיע עת לצאת הענין מן הכח אל הפועל להנגף בפועל ונסתלקו בזה קושיות מהרי"א ז"ל. והר"לבג ז"ל כתב ז"ל והנה זכר שכבר הוסיף ה' להראה בשילה לשמואל והיה דבר שמואל לכל ישראל בחיי עלי בעניני הנבואה ובזה האופן היה מנהיג אותם גם בחיי עלי כי כבר נתפרסם היות נביא אמת אחר זה ספר שכבר יצא ישראל לקראת פלשתים למלחמה מעצמם ולא שאלו באלהים עם היות אצלם אורים ותומים ונביא איך יתנהגו בענין המלחמה ובסוף המלחמ' מתו רבים ע"כ: **ולע"דן** בהבנת הכתו' כי ה"בה עזב את ביתו אשר בשילה נטש את.נחלתו ויטוש משכן שילה מפני בני עלי חפני ופנחס עד שלא היה רוצה להראות עוד אל שום נברא בשילה כי אם בזולתו מהמקומו' אכן להיות שמואל הנאמן עומד שם על כן נר' ה' שם בשילה שאלמלא כי נראה אל שמואל בשילה לא הוסיף להראה שם בשילה ז"ש ויוסף ה' להראה בשילה ר"ל בשילה אשר נטש כעת הטעם הוא כי נגלה ה' אל שמואל בשילה בדבר ה' וכיון שזכה המקום ונתקדש בשמואל לכך הוסיף ה' להראות בשילה ומדוקדק בזה אומרו בשילה פעמים כי הדרו' הוא היות הגלוי בשילה ולא במקומות זולתו. ומובן גם כן או' בפעם הראשונ' בשילה בה"א והוא שמו ובשני בשלו בוי"ו לומר שבפעם הזאת נרא' בשילה מצד עצמה לא כן כאשר נגלה ה' אל שמואל שאז לא היה בשילה כי אם בשלו ר"ל כאשר היא שלו הוא שמואל שלו ונאמן לנביא לו ושלו יתברך הוא. או אמר בשלו על שמואל שנגלה ה' אל שמואל בהכנתו של שמואל ובשלו שמשלו נתנו לו לשמואל ולזה כתב בשילו בוי"ו ולא בשילה בה"א:

**ד**

**א**

**ויהי** דבר שמואל וכו' רש"י ז"ל ויהי דבר ה' אל כל ישראל והיה הדבר שנא' לשמואל ובא לכל ישראל והיאך היה הפורענות שיצא ישראל לקראת פלשתים למלחמה ע"כ. והרד"ק ז"ל כתב שהיה דבר שמואל אל כל ישראל כלומר שצוה אותם לצאת בדבר ה' ויצאו וצוה אותם לצאת להנגף לפני פלשתים לפי שהיו ענושים וחייבים את המשפט הזה וכן בגבעה צוה אותם לצאת להנגף עד כאן. וכבר כתבתי למעלה מה שהקשה מהר"י"א ז"ל על זה ומה שתירצו ליישב דברי הרד"ק ז"ל. ובפסוק הקודם כתבתי שיטת הר"לבג ז"ל שהיה דבר שמואל אל כל ישראל להוכיחם ולהדריכם ואפילו בחיי עלי ועכ"ז לא שאלו עיין שם. ומהר"י"א ז"ל פי' כתוב זה כדברי רש"י ז"ל ועוד פירש שכונת הכתוב לומר שדבר ה' אשר דבר אל שמואל משמיע נפילת ישראל ביד פלשתים לא העלימו שמואל מישראל אבל דברו היה גלוי וידוע לפני כל ישראל זהו שאמר ויהי דבר שמואל אל כל ישראל גלוי וידוע להם ועם כל זה לא שתו לבם ולא פחדו אלא ויצא ישראל לקראת פלשתים כי משיב חכמים אחור לעשות כרצונו:

**ולע"דן** שכונת הכתוב לומר שעם היות דבר ה' אל שמואל על ישראל ועל בית עלי בסתר דבר ולא גלה סודו שמואל כי אם אל עלי לבדו ולא לזולתו והוא דקדוק הכתו' שאו' ויגד לו שמואל ולא כיחד ממנו שהשנות הדבר פעמים ואומר לו וממנו מורה שלו לבדו גילה ואחר ההשבעות ולא לזולתו ולעומת זה הזכיר כאן שעם כל זה יצא דבר ה' והיה נודע לכל ישראל עם היות ששמואל לא דבר כלום והוא האמת אצלי ששמואל לא יגלה דבר שלא ניתן לו רשות לאו' וע"ז לא כתב וידבר שמואל אל כל ישראל כי הוא לא דבר אלא שהדבר נגלה מעצמו והיה לכל ישראל זהו שאמר ויהי דבר שמואל לכל ישראל מאליו נהיה ונגלה ותרגומו והוה פתגם שמואל מחיה לכל ישראל. ומ"ש על האבן העזר רש"י ז"ל עדיין לא נקרא שמה כן עד בימי שאול אלא כאן קראה על שם סופה ע"כ. וכן הרד"ק ז"ל והוסיף לומר האבן העזר כמו ארון הברית והכותב אמר כי כשהיתה זאת המלחמה אבן נגף היתה ולא אבן העזר עד כאן. וכן כתב מהרי"א ז"ל כי דברי הסופר הם ע"כ:

**ולע"דן** שלא היה ראוי להזכיר כאן אבן העזר אם לא שאפילו הנפילה הזו שנתנגפו תחשב לעזר בבחינת שקבלו עונם על חטאתם ותם עונם על דרך מה שאמרו חז"ל לא היו ימים טובים לישראל כיום שניתן להם מגילת איכה שבה נטלו ישראל איפופוסים על עונותיהם ובבחינה זו שייך קצת עזר ולזה הזכירה כאן בשם זה ושם נאמר עד הנה עזרנו ה' ר"ל מאז התחיל לעזרינו כיון שנתנקם מפנחס וחפני ועונות ישראל נתנכו והיה

הכנה להקים רועה נאמן כשמואל ונגמר העזר במלחמה השנית כשנתנגפו פלשתים לפני ישראל וזהו שאמר שם ויאמר עד הנה עזרנו ה':

**ב**

**ויערכו** פלשתים רש"י ז"ל ותטוש המלחמה ותתפשט המלחמה כמו והנם נטושי' על פני הארץ וכן וינטשו בלחי עד כאן וכן הרלב"ג ומהר"יא ז"ל פי' כמו ויטוש משכן שילה לשון עזיבה שכאשר נטשו במלחמה ועזבוה מיד וינגף ישראל. **ולע"דן** כפירוש מהרי"א מלשון עזיבה וכונת הכתוב לומר שהש"י עשה באופן שלא ינכרו צרימו הפלשתי' לאמר ידינו רמה במלחמה וכדי שיכירו ישראל שמאת ה' היתה זאת לכך לא נגפו בתוקף המלחמה שהיה הדבר בטבע אכן אחר עזיב' המלחמ' אז נגפו לא בחיל ולא בכח הפלשתים כי אם בגזירה אלהית ז"ש ויערכו פלשתים לקראת ישר' ואחר עזיבת המלחמה אז וינגף ישראל ז"ש ותטוש המלחמה וינגף ישראל לפני פלשתים ואמר שהרגו מהם כארבעת אלפים איש קצתם מהמערכה וקצת מהנפוצים בשדה שנטשו המלחמה ועזבוה באו עליהם והרגום וז"ש ויכו במערכ' בשדה כמו במערכה ובשדה במערבה הערוכים ומסודרים לילחם ובשדה על הנטושים ונפוצים. ולפי המפרשים ותטוש לשון התפשטות לפי שדרך הלוחמים לעמוד מערכה מול מערכה ויוצאים אנשים גבורים ממערכה זו אל זו והמוכים הם הנטושי' על פני השדה חוץ מהמערכו' ז"ש ויערכו פלשתים לקראת ישראל ונתפשטה המלחמה וינגף ישראל והכו במערכה ובשדה בין הכל כארבעת אלפים איש שהוא דבר יוצא מן ההקש להכות במערכה שאין דרך להכו' אלא ביוצאי' חוץ מהמערכה אל פני השדה. ואולי אמר במערכה בשדה במערכה להודיע שגברה יד פלשתים ושלטו ופשטו ידם במערכה ואומרו בשדה פירוש שהכום חללים בשדה ולא הכאה כל דהוא אלא הפילום חללים בשדה:

**ג**

**ויבא** העם וכו'. ירושלמי דשקלים שני ארונות היו עם ישראל במדבר אחד שהיה תורה נתונה בו ואחד שהיו שברי לוחו' נתונים בתוכו זה שהיתה תורה נתונה בתוכו היה באהל מועד שנאמ' וארון ברית ה' ומשה לא משו מקרב המחנה וזה שהיו בו שברי לוחות היה נכנס ויוצא עמהם ורבנין אמרין ארון אחד היה פעם אחת יצא בימי עלי ונשבר וקר' מסייע ליה לרבנין אוי לנו מי יצילנו מיד האל"ים האדירים האלה מלא דלא חמון מימיהון וקרא מסייע ליה לרבי ויאמר שאול לאחיה הגישו ארון האלהים והלא ארון בקרית יערים היה אלא מאי עבדי ליה רבנין הגישה אלי ציץ וקרא מסייע ליה לפי' הארון ויש' יושבין בסוכות והלא הארון בציון אלא מאי עבדי ליה רבנן ספר שהוא בקרוי שעדיין לא נבנה בית הבחירה ע"כל. והנה מקרא דמסייע לרבנן אוי לנו מלא דלא

חמון מימיהון לא הקש' מזה לרבי יהוד' כמו שהקשה בסמוך לרבנן מקרא דמסייע לר' יהודה והוכרח לומר הגישה זה הציץ יען כי קל להבין שאעפ"י שראו במלחמ' אחרת ארון א' בשברי לוחות לא היה כזה אשר בה ברית ה' בלוחות שלמות יושב הכרובים וההרעשה שעשו הודיע את פלשתים איכות הארון הזה ומעלתו כי הכל נודע ואין דבר נעלם ולא הוצרך לתרץ זה לר' יהודה כי ברור הוא אכן בסמוך לרבנין שצריך לידחק לרבנין שקרא ארון לציץ והוא דוחק גדול לכך הוצרך להקשות לרבנן ולתרץ הדוחק הזה לרבנן. והנה מהרי"א ז"ל הרחיב בזה מאד בפסוק ויערכו פלשתים עיין עליו. ובספר יפה מראה פרק י"ג שופרות בדף קמ"א כי שם נוכח על דברי מהרי"א ע"ש ומהרי"א ז"ל כאשר נגפו ישראל אמ' הזקני' והחכמי' שבהם למה נגפנו ה' היום לפני פלשתים רוצה לומר הנה אנחנו לא חטאנו וחשבו שלא היה הענין על צד העונש כי אם על העדר ההשגחה לפי שלא היו צדיקים ומפני זה התחכמו ואמרו נקחה אלינו ארון האלהים ויבא בקרבנו ויושיענו מכף אויבינו ר"ל שיביאו עמהם הארון ושהאל ישגיח על ארון בריתו ובשמרו אותו ישמרם כמאמר הפושעים היכל ה' היכל ה' היכל ה' המה שבעבור שמירת היכל ה' תמשך שמירה אליהם והביאם אל זה הדעת היות בימי משה ע"ה הארון נוסע לפניהם ובימי יהושע ארון ה' נוסע לפניהם כמלוה אותם במלחמותם ע"כ. והר"דק ז"ל במה שאמר ויושיענו תרגם יונתן ובדיל יקר שמיה נתפרק מיד בעלי דבבנא את ארון ה' צבאות יושב הכרובים טעם ספור זה לומר כי הוא אדון החיילות להגבי' אוהביו ולהחליש אויביו ויושב הכרובי' אמר כי הוא קרוב לבני אדם לכל אשר יקראוהו באמת ולולי העונות לאדם שהם גרמו לכל זה ולזה סמך ושם שני בני עלי כו' עם ארון וכו' להודיע כי הם גרמו המכשלה הזאת וכדי שיבאו למלחמה היתה סיבה מאת האלהים ששאלו זקני ישראל (ששאלו) את הארון והם עם עונות ישראל שהיתה בהם עבודת אלילים גרמו את המכשלה הזאת וארון זה הוא הארון שבו מונחים שברי לוחות והוא היה יוצא עמהם למלחמה והוא שנא' עליו וארון ברית ה' נוסע לפניהם ומצאנו מחלוקת בדברי חז"ל בזה מהם אמרו לוחות ושברי לוחות מונחים בארון אחד וספר תורה עמהם בארון ומה שאמר ושמתם אותם מצד ארון ברית ה' פירושו ושמתם אותו בארון מצד לוחו' ברית ה' ומהם אמרו כי כמין גלוסקא עשו לארון מבחוץ ושם היה ספר תורה מונח וזה הוא שאמר מצד ארון ברית ה' ומהם אמרו כי בארון אחד לבדו היה ספר תורה מונח ומהם אמרו כי לשברי לוחות היה ארון לבדו והוא היה יוצא למלחמה והפסוקים מוכיחים כי הלוחות השלמות היו בזה הארון שהביאו במחנה שהרי אמר יושב הכרובים מראה שהכרובים היו עליו ועוד כי זה הארון שיצא למלחמה זה הוא הארון שהיה בבית

שמש בשובו משדה פלשתים והוא שהיה בקרית יערים ובבית עובד אדום הגתי ובעיר דוד ומעיר דוד העלוהו והכניסוהו לבית קדשי הקדשים עד כאן:

**ולע"דן** להבין אומרו ויבא העם אל מחנה שהוא מיותר די שיאמר ויאמרו זקני ישראל וכו'. ועוד מה טעם בשאלה זו של למה נגפנו ה' ואדם אין צדיק בארץ לקרא תגר על מדותיו יתברך כי אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא. ונדקדק אומרו היום כי ידוע כי היום היה ולפני פלשתים מיותר. ועוד מה תועלת בהבאת הארון כי השם יתברך עיניו משוטטות בכל הארץ והוא רחוק למראה עינים וקרוב לקוראיו:

**ונראה** כי סדרו וערכו מערכת ישראל מול מערכת פלשתים והם הלוחמי' ביום ההוא ושאר העם חנו למערכ' הרחק כמטחוי קשת או יותר כי כן המנהג היום במלחמות המלך כנודע ולעומת זה אמר ויבא העם אל המחנה שבא מן המערכה אל המחנ' וניצול העם הנס מפלשתים וזה התחייב התחזקות העם בקושיתם של למה נגפנו ה' היום ר"ל ידענו ה' רשענו אשר מעולם איש כל הישר בעיניו יעשה אכן זאת שאלתינו למה נגפנו ה' היום כי מה היום מימי' שלא יתכן היות הסיב' איש כל הישר בעיניו יעשה שהרי זה מכמה ימים ושני' וא"כ היה לו ליפרע ממנו מכמה ימים ולא היום ז"ש למה נגפנו ה' היום ולא קודם שמידו היתה זאת להמלט לפני פלשתים לא בחיל ולא בכח וזה דקדק באומרו לשון לפני פלשתים ולא אמר ביד פלשתים וכמו שפי' גבי ותטוש המלחמה כי זו תמיה גדולה ליפול לפני בני עולה ז"ש לפני פלשתים שהיה לו ית' לחוס על כבוד שמו ז"ש למה נגפנו ה' שהיה לו לחוס לכבוד שמו ואם כן איך נגפנו שהוא ית' הנוגף ולא פלשתים ולזה לא אמרו למה נגפנו לפני פלשתים אלא נגפנו הי. ולעומת זה נקחה אלינו משילה את ארון האלהים כי נתנו אל לבם כי גודל אשמתם בזה הוא חפני ופנחס שכבר נגלה אל זקני ישראל נבוא' שמואל שייעד הנה אנכי עושה דבר בישראל אשר כל שומעו וכו' ביום ההוא אקים אל עלי וכו' שהרי בזה גלוי דעת הוא לנפילת ישראל ביד פלשתים וכו' כדמסיק בעון אשר ידע כי מקללים הם בניו וכו' ולעומת זה אמ' אין לנו תקנ' כי אם להוציא ארון יש' מן המקום אשר שנא ה' שלקיחתו משילה זכות גדול יחשב לנו וז"ש משילה שהוא מיותר ואין צורר למורה מקום אלא ודאי בא להורו' שעקר התועלת הוא להעתיקו משם ואגב חדא תרתי ויבא בקרבנו שביאתו בקרבנו תגרום לנו הישוע' לכבוד שמו ומעש' שהיה ונסתלק' קושית מהרי"א שהקשה איר מלא' לבם להוציא ארון האלהים משילה שהרי פרץ ה' פרץ בעוזה וכו' כי פרץ עוזה היה על שאחז בארון האלהים ו"אכ איך לא יראו הם כי במ"ש מתורץ שידעו שרצון האלהי היה להוציא

ארונו משילה והסיבה להיות שם שני בני עלי חפני ופנחס וז"ש בסמוך וישלח העם וכו' כמו שנבאר בס"ד:

ד

**וישלח** העם וכו' שאמר וישאו משם את ארון האלהים לו' שכל מאויי נפשם היה להוציאו משם משם דייקא כי זהו הרצון האלהי כי נטש משכן שילה ולא חפץ בישראל לשבת בתוכם אלא לשב' בצבאות מעלה ויושב הכרובים הוא לא יושב בתוך ישראל יען ששם שני בני עלי חפני ופנחס בני עלי ר"ל נוהגים שרר' על הצבור שלא לשם שמים וסומכים על שאביהם עלי שופט ישראל ז"ש שני בני עלי וכו' ולפי זה לא היה ראוי שיבואו חפני ופנחס עם הארון אלא הם באו מעצמ' שלא מדעת העם והיה מאת יי' להפילם ולקיים דברו אשר דבר ע"י נביאיו ע"י איש האלהים וזה לך האות אשר יבא אל שני בניך וכו' וע"י שמואל נאמר עושה דבר בישראל כו' ביום ההוא אקים וכו' וכפי האמת מהנזכר שהמכוון להבריח הארון מחפני ופנחס א"כ לא היה להם לישראל שיבאו עמו חפני ופנחס אלא שהק"בה השיב חכמים אחור ודעתם סכל לשיבואו ויספו יתמו ביום א' יחדיו וז"ש עם ארון האלהים חפני ופנחס ולא הזכירם בשם בני עלי כי סר צילם מעליהם הוא על אביהם לשלא תגן זכותו עליה' כי בא יום אידם. ואמר עם ארון ברית האלהים ולא אמר ברית יי' כנז' קודם זה ואחר זה לומר שארון אלהים הוא בעת הזאת ואין אלהים אלא דיין ודין שהרי רוצה הוא לעשות דין בחפני ופנחס ולזה קראו ארון האלהים שלא יגן עליהם זכות אביהם ולזה לא הזכירו אלא חפני ופנחס. ומהרי"א ז"ל כתב והנה שלחו שלה ונשאו משם ארון ברית יי' ולא הביאוהו ביד זרים כי אם ביד הכהנים כמו שעשה יהושע וז"ש ושם שני בני עלי עם ארון יי' חפני ופנחס כלומר שהם הביאו הארון ולא קרב איש זר אשר לא מזרע אהרן. ואמנם למה נשבה ארון אלהים בתוך אויביו היה זה אצלי לחמשה סבות האחת לפי שהיו ישראל רעים וחטאים והיה ענשם שיפול עטרת ראשם הוא הארון כמ"ש ושברתי את גאון עוזכם וזה לרמז במ"ש אחר זה ויהי בשבת הארון בקרית יערים וירבו הימים כעשרים שנה ויזנו כל בית ישראל אחרי השם כו' ויאמר שמואל כו' כל זה מורה שלא חזרו בתשובה עד אותו הזמן שהוכיחם שמואל שקודם זה היה ביניהם ע"א ופסל מיכה לא ביערוהו עד אותו זמן ולכך נפלו בידי פלשתים והשנית בחטאת בני עלי וזה נרמז באו' ושם שני בני עלי כו' נראה שבשבילם אירע זה שלישית לפי שהוציאו הארון מבית קדושתו וזלזלו בקדושתו בלי שאלת רשות גבוה להוציאו לכך נשבה הרביעית לפי שישראל לא שבו בתשובה שחשבו שבשביל הארון יצילם האלהים כדי לשמור ארון בריתו ומפני זה

יען הביאוהו להשגב עמו ולא שבו היה ענשם שכשל עוזר ונפל עזור החמשית שרצה ה"בה להראות את השרים והעמים יופי קדושת הארון שאעפ"י שלא רצה לעשות אותות ומופתים להציל העם החוטא אבל עשאם לאחר שנשבה וישראל ביזוהו והפלשתים ייראו וכיבדוהו בזבח ובמנחה עד כאן והרחיב שם עוד לברר ענין הארון כחו ומהותו אם כשטת רבנין האמת או כשיטת רבי יהודה יעויין בספרו והחכם השלם כמהר"ר שמואל יפה ביפה מראה הרבה לדחות ראיותיו יעויין שם במס' שקלים פי"ג שופרות דף קמ"א:

**ה**

**ויהי** כבוא ארון ברית ה' וכו' מהרי"א ז"ל כתב שכונת הכתוב לו' שטעו בעשותם תרועת בקול ענות גבורות המנצחים שחשבו שהארון יהיה סיבת הניצוח ולא ידעו שהכל תלוי ביראת שמים ותשובה ותלות עיניהם למרום והעד זה ענין יריחו שציוה ה' שלא יריעו העם כי אם בנפול החומה לא קודם אבל ראוי לעמו' בכובד ראש תולים עיניהם למרום ע"כ ובדבריו אבין לע"ד או' ויהי כבוא ב"כף הדמיון שעדיין לא בא ר"ל תכף להגיעו ומיד הריעו ואלו היתה תרועה קטנה לא יאשמו שהיתה לסימן הכנעה כמו התרועה שבר"ה שהיא באה להכנעת הלב ולשבר את ערלתו מעין תרועם בשבט ברזל אמנם היות התרועה גדולה היה בזה שהיה לשמחת נצחון ותהום כל הארץ לקול שמחתם ולא יאות כן לשמוח כפתאים וכמ"ש בתנא דבי אליהו הובא בילקוט סימן ק"ג זה לשונו אמר ישראל למה נגפנו ה' אמר ה"בה כשהיו מכעיסים לפני בעזרת ישראל ובעזרת הנשים לא אמרת' כך שלחו והביאו את ארון הברית והריעו תרועה גדולה שאין בה ממש על אותה שעה אמר נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה מיד נהרגו שלשים אלף איש ונשבה וכו' שבזה ראו' שקול התרועה אין בה ממש ושנאוי היה לפני הק"בה לזה אמר ותהום כל הארץ אבל לא בשמים שלא נשמעה כלל שהרי נשבה הארון ובזה מובן דסמיך ליה.

**ו**

**וישמעו** פלשתים את קול התרועה ולעומתה כן תמהו ויאמרו מה קול התרועה הגדולה כי מה טעם יש בה להיות' גדולה המורה על הנצחון והיא במחנה העברים המנוצחים שלא תאות תרועה גדולה כזאת אלא במחנה פלשתים המנצחים ודרך הלצה אפשר לקשר תיבת הזאת לסוף הפסוק הזא' יתכן להיות במחנ' העברי' או יאמ' במחנה העברים לבזיון עמא פחיזא בכל ענינה' שהרי בעב' הנהר היו עובר' מארץ מולדתם אל ארץ לא להם שע"כ נקראו עברים על שם עבר הנהר באופן שהם עמא פחיזא ואכתי בפחזותייהו קיימי לקדם בתרועה ובזמירות להריע קודם הנצחון אין זה אלא מדרכם בפחיזות כסל למו. וידעו תשובה לשאלתם זו והיא כי ארון ה' בא אל המחנה ומי יעמוד לפניו מאז אפו אם כן לזה שמחו והריעו. ואולי אמ' וידעו כי ארון ה' בא אל המחנה ועכ"ז התלוצצו

ואמרו מה קול התרועה ויהיה א"כ אלו מהחלק שהיו שם במחנה פלשתים שאמרו אלה הם האלהים המכים את מצרים בבל מכה במדבר וכמו שיבוא ב"סד בסמוך אלה מהחסידים שבמחנה שאמרו אוי לנו מי יצילנו מיד וכו':

**ז ח**

**וירא**ו הפלשתים וכו' ויאמרו אוי וכו' רש"י ז"ל בכל מכה במדבר על ים סוף וי"ת ולעמיה עבד פרישן במדבר' ובספרי שנינו שהפרש' הזו עירוב דברי' מי שאמ' זה לא אמר זה כשרין שבהן אמרו מי יצילנו מיד האל"ים האדירי' האלה והרשעי' אמרו אלה הם האל"ים המכים את מצרים בכל מכה במדבר כל מכות שהיו לו על המצרים הביאם אין לו עוד מכה ע"כ ומהרי"א ז"ל כת' כדברי רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל מיד האלהים האדירי' האלה ת"י (עוד) [מיד] ממרא דעובדוהי רברבין אלין אנון גבורת' דה' וכו' ואדוני אבי ז"ל פי' במדב' מן ומדברך נאוה וזה פירושו במצותו ומדברו הכה מצרי' ועתה הוא בעצמו בא אוי לנו ובדברי רבותינו ערוב דברי' כו' כנ"ל בדברי רש"י ז"ל ומסיים בו אמר ה"בה אתם אומרי' שאין לי עוד מכה אני אביי עליכם מכה שלא היתה מעולם והיה א' מהם יוצא בטחור ועכבר יוצא מן התהום ושומט את בני מעיו וחוזר לתהום וכן הוא או' ותכבד יד ה' על האשדודים. ויש מפרשי' מי יצילנו מיד האלהים האדירי' האלה כי מנהג בלשון הפלשתי' לקרוא לאלהי' אחרי' בלשון רבים וז"ש מי יצילנו מיד האלהי' האדירי' האלה וכיוצא בדב' ואתה עיף ויגע על יש' ולא ירא אל"ים על עמלק עירובי דברי' כאן וכן יתכן להיותו כפשוטו והר"לבג ז"ל כתב אלה הם אלהים האדירים המכים את מצרים בכל מכה במדבר רוצה לומ' ובמדבר כי ענין קריעת ים סוף היה במדבר אשר מתו בו פרעה וחילו וכבר הכם קודם זה במצרים במיני' רבי' מהמכות: **ולע"דן** לדקדק שינוי לשון שבין שני הכתובי' שבאחד אמר פלשתים וישמעו פלשתים בלא ה"א וכאן הוא אומר ויראו הפלשתים ב"הא גם בפסוק זה הוא או' אוי לנו וכו' ובפסוק השני שנה ואמר אוי לנו מי יצילנו מיד האלהים כו' גם שינוי שכתוב בא אלהים אל המחנה כו' וכאן הוא או' האלהי' האדירים. *ונראה" להבין כל זה במה שזכרנו מדברי חז"ל ערבובי דברים יש כאן מי שאמר זה לא אמר זה שלפי זה אומר וישמעו פלשתים בלא ה"א הידיעה להורות על כלל פלשתים שכולם שמעו את קול התרועה ויאמרו כו' הידיעה הכללית לפלשתים היא כי ארון ה' בא אל המחנה ארון ה' ולא אלהים עצמו אמנם בפסוק זה אמר ויראו הפלשתים ב"הא הידיעה להורות על הבינונים שיראו את ה' וז"ש הפלשתים המיוחדים כי אמרו בא אל"ים אל המחנה אלהים בא ולא ארון כאשר ידעו הכלל מדלת העם ארון ה' לבד ולא אלהים ולעומת זה אמרו אוי לנו כי לא היתה כזאת אתמול שלשום. אמנם הכתוב של

אוי לנו מי יצילנו מיד האלהים אלו דברי הכשרים שבהם והיודעים ומכירים את מעשה ה' כי נורא הוא לעומת ז"א שני' אוי לנו מי יצילנו כי אוי לנו כי לא היתה כזאת וכו' הוא מדברי הבינוני' וזה הוא דברי הכשרי' ולכך אמר האלהים האדירים שידוע אצלם כחו וגבורתו ומיתור אומרו שנית אלה הם האלהים המכים כו' הכריחו היות' דברי הרשעי' האומרי' אל הכשרים שבהם אל תיראו כי אלה הם האלהים המכים את מצרי' בכל מכה במדבר כלומ' כל המכה כלתה ואין לו עוד מכה שם במדבר כלתה שבמצרים התחילו ובמדבר כלתה כל המכה שלא נשאר לו עוד מכה ובזה מובן אומ' במדבר שזה מכריח היותם דברי הרשעי' שאפילו היו דברי הכשרים למה יזכיר במדבר ולא במצרים ששם היו תוקף המכות אבל כיון שהם דברי הרשעים לו' שתמו כל מכותיו הוכרח לו' בכל מכה במדבר לומ' ששם במדבר הוא המקום שבלתה כל מכה שהיה לו. או אמר על פי שיטת חז"ל שהרשעים אומרים אלה הם האלהים המכים את מצרים בכל מכה במדבר ר"ל לא נצח את מצרים להכותם בכל מכה אלא במדבר חוץ למחוז מצרים ולא בתוך מצרים עצמה שזה מורה חולשה בו אם כן אל נא תיראו ממנו.

**עוד** אפשר לפרש שכל השני כתובים נאמרו מפי א' ולא היו האומרים מתחלפים ומגיד כי יראו הפלשתים מאד כי אמרו בא האלהים כעת למחנה ואמרו מי יתן והיה שבא והיתה כזאת תמול שלשו' ושהיו מנצחים אותנו והיינו וכו' הולכים לדרכנו לא כן שלא בא תמול שלשום אלא כעת שהרגנו מהם ארבעת אלפים שהנצחון הזה לרעתינו הוא כי ירדפנו גואל דם ז"ש ויאמרו אוי לנו ואהה עלינו שלא היתה כזאת בתמול שלשום שאלו היתה כזאת תמול שלשום לא היה אוי לנו שלא היינו נוצחים אותם ולטובתינו נשברה רגל פרתינו שעתה אוי לנו מי יצילנו מהאלהים האדירים האלה אשר דם עבדיו יקום ומלומד בזה כי אלה הם עצמם אותם האלהים המכים את מצרים בכל מכה עד תומ' במדבר לנקום נקמת בני ישראל שחוששים אנו שכן יעשה ג"כ עתה עד תומינו לנקום נקמת הארבעת אלפים שהרגנו ומי יתן שבא האלקים תמול שלשום ולא הרגנום כי בא קצנו קרבו ימנו בהריגתם כי אלה הם האלהים המכים ונוקמים ונוטרים:

**ט**

**התחזקו** והיו לאנשים וכו' הר"לבג ז"ל פן תעבדו לעברים כאשר עבדו לכם זה מורה שלא היו פלשתים מושלים בישראל ולא ישראל מושלים בפלשתים ואפשר שמזמן קרוב יצאו בני ישראל מעבודתם או אפשר שיארך זמן עבדותם את הפלשתים עד מות עלי ויהיו אם כן כל שנות שמשון נכללות בשני עלי ונמנו לשניהם כי רוב ישיבת שמשון היו בישיבת שדה פלשתים וכשלא היה שמשון שר היה שופט (את) [אותם] עלי ע"כ

ומהרי"א ז"ל כתב שאמ' אלה לאלה התחזקו וכו' מאחרי שאין לכם ענין אלהות הזה ראוי הוא לכם פלשתים שתתחזקו ותהיו לאנשים כי בכח אנשים תלחמו אחרי שאין לכם כח אלהית וביארו הכרח התגברותם לזה באומר' כן תעבדו לעבריים וכו' והוא או' עוד והיתם לאנשים ונלחמתם וכו' שיראה מיותר הוא דרך פיוס ר"ל ואני ידעתי שתהיו אתם לאנשים ונלחמתם כי כן ראוי אל כל בני חיל ע"כ:

**ולע"דן** בטעם הכפל התחזקו והיו לאנשים והיתם לאנשים וכו' שאמר להם התחזקו עתה והיו לאנשים והוא היותר טוב להזדרז בהתחלת הדברים פן תנחמו באחרית ואף כי ע"י היותכם משועבדים לעבדים תבער בקרבכם להתחזק ולהלחם באחרונ' לצאת משעבודם ויותר טוב ההתחזקות מועט בתחיל' ז"ש התחזקו והיו לאנשי' פלשתים ר"ל לאנשים פלשתים הידועים בשם טוב בעולם מגבורה וניצוח פן תעבדו לעברים שהוא פחיתות משני פנים האחת העבדות והשנית לעבריים זה העם לא היה ונוסף עוד היותכם עבדים לעבדים שהוא רע ומר יותר ז"ש (האשה) [כאשר] עבדו לכם ולא עוד אלא שאם לא תתחזקו עתה אלא תשתעבדו לעבריים סוף סוף שתתעורר' לבסוף והיתם לאנשי' ונלחמתם שלא תוכלו לסבול עול פחיתו' ההשתעבדו' לעבריים עבדכם ולא תהיו לאנשים פלשתים ר"ל הנודעים בשם גבורים כי אם לאנשים כל דהו וז"ש והית' לאנשים ונלחמת' ולמעל' אמר והיו לאנשים פלשתי' כי יות' טוב הוא ההתחזקות לבלתי נפול כי אחר הנפילה קשה לקום על דרך מה שאמ' הכתו' וכי ימוך אחיך ומטה ידו וחזקת בו שאמרו חז"ל משל למשא בעוד שהוא על הבהמה קל להעמידו ואפי' ע"י יחיד נפל לארץ צריכה כמה בני אדם להקימו או יאמ' התחזקו כדת פלשתים ז"ש התחזקו והיו לאנשים פלשתי' שזרזם על היותם מחזיקים כדת פלשתים שהוא העזר העיקרי אצלם לתת עוז ותעצומות לאלהיהם ועל זה אמ' ראשנה שלהיות' פלשתים צריכי' להם חיזוק כדתם פן תעבדו לעברים שאז לא תוכלו להיות אנשים פלשתים רוצה לו' מחזיקים כדת פלשתים כי יתקיים בכם קללת התורה שאמרה ביש' ונמכר לגר או לעקר משפחת גר שאמ' חז"ל בנושא ונותן בפירות שביעית סופו שימכר לע"א שנעקרת ז"ש כאן פן תעבדו לעברי' כאש' עבדו לכם שנתקיימה בהם קללת לעקר משפחת גר באופן שצריך גם כן היו לאנשים בענין אנושות המלחמה בגבורה ולהלחם ז"ש והייתם לאנשים ונלחמתם או יאמר והייתם לאנשים ונלחמתם מדלא קאמ' והיו לאנשים כמו בתחילת הכתוב כיון לומר התחזקו ואל תיראו מהארון פן תעבדו וכו' כאשר עבדו לכם והנה כבר הייתם לאנשים ונלחמתם שהרגתם ארבע' אלפים ומאחר שכבר הייתם לאנשים ונלחמתם אתמול שלשום מעתה אל תעצבו אלא התחזקו והיו לאנשים באופן שתחילת

הכתוב לשון צווי וסופו לשון הודעה וראיה מן העבר על העתיד ואמר ונלחמתם וכו' אפי' שתצטערו במלחמה ראוי שתלחמו ותסבלו עול המלחמה בעד עריכם ואלהיכ' ז"ש ונלחמת' ולא אמר ולחמתם או והלחמת' אלא ונלחמת' ר"ל שתהיו נפעלים מן המלחמה וסמיך ליה וילחמו פלשתים בקמץ תחת הלמ"ד שהיה לו לומר וילחמו בשוא וכמו שאבאר בס"ד:

**ו**

**וילחמו** פלשתים וינגף ישראל וכו' מהריי"א ז"ל כתב זכר שכאשר בני עלי לא יראו את ה' ולא כבדוהו כך לא עזרם ולא היה עמהם וכאשר הפלשתים יראו מלפניו וכבדוהו בדבריהם באו' מי יצילנו מיד האלהים האדירים האלה הלך לפניהם וינגף ישראל וינוסו איש לאוהליו ומתו כשלשים אלף איש ונלקח ארון האלהים ושני בני עלי שהיה הארון בידיהם מתו כדבר ה' אשר דבר ביד איש האלהים וביד שמואל עד כאן. **ולע"דן** שהשי"ת עשה שיראו ויכירו כולם שלא בכחם ועוצם ידם עשו חיל כי אם עון ישראל ז"ש וילחמו בקמץ שאחר שהפלשתים נלחמו ונדחקו במלחמה מישראל כי סבום גם סבבום עד שחשבו כי כלתה הרעה אל פלשתים שישראל ינצחום אז וינגף ישראל בחטאם ולכך לא הזכיר וינגף ישראל לפני פלשתים כי לכבוד הארון שבא חשש השי"ת ועשה באופן שינגף ישראל מאליהם כאילו הנגיפה נעשית מאליה ולא לפני פלשתים שהרי הם קבלו התפעלו' המלחמה מישראל ונדחקו בה כמו שדקדקתי מאומרו וילחמו ואחר כך וינגף ישראל וכו' שנסו איש לאוהליו ונתחזקו פלשתים להלחם עם ישראל ולהכות בהם מכת הרג וזכר ותהי המכה גדולה מאד כאילו המכה נהיתה מאליה שלא אמר ויכו פלשתים בהם מכה גדולה אלא אמ' וינגף ישראל וכו' ותהי המכה גדולה שאין זר לומר וינגף שכשלו איש באחיו כפשוטו של מקרא באופן שאומרו וינגף ישראל ר"ל מיניה וביה נגף ולא ע"י פלשתים. ודרך הלצה אמר ויפול מישראל וכו' ר"ל מסיבת ישראל בחטאיו או שהיה המפיל איש באחיו ומ"ם מישראל מ"ם הסיבה ויכריע כן תיבת מישראל דלא יעלה בדעת שהנפילה מפלשתים עד שיאמר ויפול מישראל אלא ודאי בא להודיע שאין הנגיפה והנפילה מחיל וכח פלשתים אלא מישראל עצמן נתחייבה המכה הנזכר' כפי הבחינות הנזכ' ובפסוק ותקרא לנער אי כבוד לאמר גלה כבוד לאמר גלה כבוד מיש' אניף ידי בס"ד לברר זה הענין הנז' ובאומ' שלשים אלף רגלי הודיע שהנסים היו הרוכבים על סוסים מנשרי' קלו והנופלים היו הרגליים שלשים אלף רגלי.

**יא**

**וארון** אלהים נלקח לא אמר ויקחו ארון האלהים אלא נלקח לומר שהוא ברצון השי"י נלקח ע"ד אשר הגלה מירושלם הוגלה מעצמו. ושני בני עלי מתו הצד השוה שבשניהם

המית' שמתו אבל בסיבת המיתה לא השוו כי חפני בחטאו מת ופנחס מת על שלא מיחה בו ז"ש חפני ופנחס ר"ל כל א' בסיבתו מת. ואפש' לומר זה בסגנון אחר והוא ושני בני עלי מתו ר"ל שני בני עלי נפרדי' זה מזה בסיבת המיתה כנזכר חפני העקר בחטא ופנחס על שלא מיחה בחפני. ויש לדקדק למה לא הזכיר בפ' זה ארון ברית אלהי' שבכל הפסוקי' הקודמי' מזכירו בשם ברית ה' ברית אלהים והיה אפשר לו' שכיון שנלקח הורה בזה שלפי שלא היו נוהגים כתורה וכהלכה לשמור ברית אלהים לכך אמר וארון אלהים נלקח שאלו היו נוהגים בו כברית הכרות' ביניה' לא היה נלקח. והנכון במה שאגיד בסמוך בפ' וירץ איש בנימן שאמ' חז"ל ששאול חטף הלוחות מיד גלית והביאם אל שילה. בדבריהם אלו אבין או' וארון אלהי' נלקח שהארון לבדו נלקח לגמרי שנשא' שם עד שהחזירו במנחות אמנם ברית אלהי' שהם הלוחות לא נלקחו לגמרי אלא לפי שעה שהרי בה שעתא חטף חזר שאול וחטף ברית אלהים שהם הלוחות. ובסמוך בס"ד בפ' ויען המבשר נתן טוב טע' למה נאמ' כאן נלקח ושם נאמ' נלקחה ב"הא וגם שם אבאר התחלפות סדר הענינים שבין פ' זה לפ' ויען המבשר ע"ש:

**יב**

**וירץ** איש בנימן מהמערכה חז"ל אמ' וירץ איש בנימן מן המערכ' זה שאול ר' לוי בר סימון ורבנין ר' לוי אמ' ס' מיל הלך שאול באותו יום במערכה היה ושמע שנשבו הלוחות הלך וחטפן מיד גלית ובא. ורבנין אמרי ק"פ מילין במערכ' היה וברח לשילה ושמע שנשבו הלוחו' וחטפן מיד גלית ובא ע"כ. ויש לדקדק במאי קא מפלגי רבי לוי ורבנין שזה אמר ששים מיל וזה אמר ק"פ ומנא להו הכי אם קבלה נקבל. ונראה דמאומרו ואיש בנימן דמה לנו בהודעה זו דמה לי אם הוא מבנימן או מזולתו מהשבטים. ועוד היה לו לומר איש ימיני מאומרו איש בנימן דקדקו שזה שאול שהיה איש ראש בנימן ובפרט בפועל השלם הזה אשר עשה מהצלת הלוחות שאולי על ידי זה זכה למלוכה. ואולי הכריחו גם כן היותו שאול מלשון ומדיו קרועים שכן כתיב בשאול גבי דוד וילבש אותו מדיו לומר שלהיות שאול משכמו ומעלה גבוה מכל העם לעומת זה קרא הכתוב בגדיו בלשון מדיו לומר שארוכה מדתם ביותר מכשיעור זולתו וזהו אומרו כאן ומדיו קרועים מלשון מדיו גם כן זה שאול. והנה רבי לוי דקדק אומרו מהמערכה שהוא מיותר די שיאמר וירץ איש בנימן ויבא שילה מהמערכה למה לי. גם אומרו ביום ההוא שהוא מיותר. גם אומרו ומדיו קרועים ולא אמר לשון ובגדיו אלא ומדיו. ונדקדק עוד אומרו בסמוך ויען המבשר למה קראו מבשר בדבר רע. וה"רדק ז"ל כתב שמספר (נקרא מספר) חדשות בין טוב בין רע נקרא מבשר עד כאן. את זה דקדק רבי לוי ודרש ששים מיל הלך

שאול באותו היום שבזה מובן אומרו ויבא שמה ביום ההוא שכונת הכתוב בזה להודיע זריזות האיש הרץ שבא מהמערכה לשילה ביום ההוא עם היות מהלך ששים מיל ולמה ששמע שנשבו הלוחות והלך וחטפן מיד גלית ובא מאומרו מהמערכה למד כן שכונת הכתוב לומר שלא היה זה האיש מן הנסים שנסו אלא אדרבא מן המתגברים שנתאמץ בגבורה והחזיק במערכתו לרוץ לקראת גלית ולקחת לוחות הברית וכל זה רמז באומרו מהמערכה. וענין הלוחות בפרטות אפשר שלמד כן ממה שדקדקתי בפסוק הקודם שכתוב וארון אלהים נלקח הארון דוקא ולא הברית שהם הלוחות כי שאול הצילם. ובזה מדוקדק לשון ויען המבשר שעל בשורה טובה יבא שהיא הצלת הלוחות. ובזה יתיישב גם כן קושיא אחת נתקשיתי בו מי הכניס לשאול בתגר זה לבא לבשר בשורה רעה לא יאות כן כי אם לכסיל להיותו מוציא דבה ובשורה רעה כי האיש טוב לא יאות לו כי אם בשורה טובה כדכתיב כי איש טוב הוא ואל בשורה טובה יבא. ובמה שאמר שהיתה כאן בשורה טובה מהצלת הלוחות והחזרתן למקומן יאות לו בשאול פועל שלם כזה. ורבנין הוסיפו ששאול ברח מהמערכה הרי ששים מיל לשילה ושמע שם שנשבו הלוחות וחזר לקראת גלית ולקחתם מידו הרי ששים מיל אחרות הרי מאה ועשרים ולקחן והוליכן לשילה הרי מאה ושמונים. ולשיטת רבנין ניחא טפי ששאול לא השמיע כי שלום מבשר טוב לבד מהצלת הלוחות כי ענין בשורה רעה הוא שמעה בשילה ולמדו כן מלשון הכתוב שאומרו בסמוך ויאמר האיש אל עלי אנכי הבא מן המערכ' ואני מהמערכה נסתי היום שהדבר כפול אבל הגיד לו אני הבא עתה מן המערכ' עם היותי שאנכי נסתי היום מהמערכה וכששמעתי שנלקחו הלוחות חזרתי שם ולקחתים ואנכי הבא מהמערכה עתה בלוחות וכל זה נעשה היום שנמצא שהלכתי היום מאה ושמונים מיל כדפירשנו ותכליתי הבשורה טובה מהצלת הלוחות וזה אגיד לך באומרי נס ישראל וכו' ועם כל זה שנסו ישראל נתתי אל לבי להציל הלוחות באופן שהארון לבדה נלקחה ולא הברית שהם הלוחות ובסמוך אניף ידי בזה ב"ה. ורש"י ז"ל פירש איש בנימן וכו' שאול שחטף את הלוחות מיד גלית וברח לו עד כאן. וכן הביא (מהרי"א) [הרד"ק] ז"ל והקשה ואמר ורחוק הוא שהוציא אדם את הלוחו' מהארון שהרי כמה נגעים וכמה רעות באו לפלשתים מקדושת הארון בהיותו בארץ פלשתים לבד כל שכן אם שלחו יד בו כי גם אנשי בית שמש שהיו ישראלים מתו כמה מהם כי ראו בארון ה' ע"כ. והמדרש נכון מאד ואמר שבכלל המצות פקד ה' על ששלחו יד בלוחות ומהרי"א ז"ל כתב גם כן המדרש הנזכר וכתב עליו כבר יסדונו חז"ל שאין משיבין על הדרש. אכן פשוטו של מקרא שהלוחות נשבו עם הארון וחזרו עמו ואיש זה מבנימן הוא איש בעלמא ולא שאול.

**ולע"דן** שהמדרש הזה עיקר כמו שהוכחתי למעלה ונוסף עוד דקדוק לשון וירץ כי מה טעם במרוצה הזאת האם לבשר רע לא יתכן אלא ודאי לבשר טוב רץ דהיינו הצלת הלוחות והיינו אומרו וירץ איש בנימן מהמערכה רוצה לומר שמשם מהמערכה התחיל לרוץ ולא היתה מרוצתו קרוב אל שילה כי לבשר טוב הוא בא מהצלת הלוחות ולכך בא במרוצה בו ביום ההוא ובזריזות אלא שעל לקיחת הארון והרג עם ה' בא במדיו קרועים ואדמה על ראשו.

**יג**

**ויבא** והנה עלי יושב על הכסא רש"י ז"ל פירש יך דרך מצפה אצל יד הדרך היה מצפה עד כאן. והר"דק ז"ל כתב יך רוצה לומר שהיה לבו מכה אותו ומפחד על ארון האלהים שיצא ולזה נכתב יך לזה הטעם על דרך ויך לב דוד וקרי יד שפירושו מקום יד תהיה לך על אזנך כלומר היה יושב על הכסא במקום שהיה רואה דרך הבאים מהמלחמה והיה מצפה ומיחל שיבא אדם כי היה לבו מר על הלקח ארון האלהים ויונתן הוסיף בו שער שתרגם על כיבש אורח תרעא מסכים כמו שאמר בפסוק האחר יד השער עד כאן. וכן כתב הרב בעל העקידה ז"ל. והוסיף לומר שכונת הכתוב לומר מחסידות עלי עליו השלום שלא נחרד על בניו ולא על ישראל עם היות שייעד לו השם יתברך ששניהם ימותו יום אחד לא חרד כי אם על ארון האלהים עיניו ולבו שם. וכן כתב מהרי"א ז"ל והוסיף לומר שהאיש הזה לא בא דרך שם אלא מצד אחר ותזעק העיר ועלי שמע הצעקה ושאל עליה עד כאן.

**ולע"דן** לישב דכתיב יך דרך מצפה דתיבת יך יישב אותה הר"דק ז"ל כנזכר לעיל שהוא כמו ויך לב דוד אמנם תיבת דרך לא ישב לכתיב ואפשר שתיבת דרך אינה מקושרת עם תיבת יך אלא עם תיבת מצפה כלומר היה לבו מכה אותו ומפחד כדרך וכמנהג המצפה שתמיד לבו נקפו פן קראם אסון. או אמר והנה עלי יושב על הכסא לא יושב בנחת רק יך כאלו היה מוכה מהכסא ביושבו עליו שמיד היה קם מהכסא כדרך האיש שהוא מצפה וצופה אשר לא ישב ישיבת קבע אלא מיד יקום. ולקרי יד דרך מצפה כפשוטו שהיה מצפה בדרך אולי יבא מבשר והאיש בא להגיד כמו והאיש בא בעיר להגיד לעלי אלא שהעיר ותזעק כי ראו הסימנים רעים מבגדיו קרועים ואדמה על ראשו אבל הוא לא הגיד דבר כציר נאמן לשולחיו וזה הוא שאמר הכתוב ויבא ויגד לעלי ולא לעיר.

**יד**

**וישמע** עלי את קול הצעקה אמר שעלי שמע את קול הצעקה שכבר ידע ושמע היותה צעקה מרה ואין קול התרועה של נצחון ולא רצה לפתוח פיו לשטן לשאל מה קול הצעקה אלא מה קול ההמון הזה כאלו לא נתברר לו מהו' הקול ההוא ששמע אם הוא של צעקה

ויללה או של שמח' והיה מהירות האיש הבא בעוד עלי שואל מה קול ההמון והאיש מהר ויבא בזריזותו ויגד לעלי ולא לזולתו כי כן דרך הציר נאמן לבלתי הגיד כי אם אל האיש הראשיי.

**טו**

**ועלי** בן תשעים [ושמונה] שנה הר"דק ז"ל ועיניו קמה כל אח' מעיניו קמה כלומר כהתה ואמ' לשון קימה בעין וכן עיניו קמו משיב' כי לעת הזקנה תיבש הלחות ויקומו יתרי העין ותכנס העין בחורה. ויש מפרשים ענין כליון עינים וכן תרגם יונתן כלו עיניהם קמה עיניהם וכן תרגם ועיניו קמה ע"כ וכן מהרי"א ז"ל והוסיף. או אפשר שלרוב הלחות מהזקנה נזלו המים על עיניו וקמו ונתעבו מאד והוא אשר יסבב לזקנים העדר הראות עד כאן:

**טז יז**

**ויאמר** האיש לעלי וכו'. כבר ביארתי למעלה בפסוק וירץ איש בנימן טעם כפל אנכי האיש הבא מן המערכה ואני מן המערכה נסתי וכו' שהוא על שני פעמים שבא מן המערכה כפי שיטת רבנין הבא מן המערכ' כעת וגם כן מאז הבקר ג"כ נסתי מן המערכה זהו שאמר ואני מן המערכה נסתי היום שכל זה נעשה היום הליכת ק"פ מיל ונרמז ענין הלוחות בתיבת אנכי הבא וכו' שרומז אל הלוחות שכתוב בהם אנכי ה' אלהיך וכו'. או יאמר אנכי הבא מן המערכ' לא אמר בא אלא הבא ה"א יתירה ר"ל הידוע שאנכי באתי כאן מאז בבקר וכששמעתי שלקח גלית הלוחות חזרתי והלכתי ולקחתי הלוחות מידו בחטיפה עד שאני מן המערכ' נסתי בלוחות שחטפתי מיד גלית והיום הזה היה כל הנזכר והוא פלא ללכת ב' פעמים ולבא ביום אחד ויהיה זה כשיטת רבנין. ולשיטת רבי לוי שסובר שלא בא אלא פעם אחת הגיד הכתוב אנכי וכו' לומר שלפי האמת נס הוא מן המערכה שכיון שהביא הלוחות בידו בנצחון זה לא נחשב לו ניסה שהוא פחיתו' לאיש הנס מן המערכה אלא כאלו בא הוא נחשב זהו שאמר אנכי האיש הבא מן המערכה עם היות שואני מן המערכה נסתי היום כי נצחון לקיחת הלוחות כבוד גדול הוא ולעומת זה הוא שואל מה היה הדבר בני הגיד' נא לי בני שאבין אמריך אלה ואז ויען המבשר וכו' כדפרישית שבשורה טובה בפי מהצלת הלוחות וזהו אומרו המבשר בשורה טובה והודיע לו זה באומרו וארון האלהים נלקחה שלא נלקח אלא הארון לא לוחות הברית אשר בתוכו ולכך לא כתיב וארון ברית אלהי' נלקחה כמו שדקדקתי למעלה. והרד"ק עוד אפש' לתרץ למ"ש המבשר דמשמע שעל בשורה טובה בא במה שאחז"ל מזמור לאסף אלהים באו גוים כו' קינה מבעי ליה אלא אמרו משל לעניה אחת שנפל הכלי שלה בבור והיתה בוכה בא' בת מלכים ונפל הכלי שלה והיה של זהב התחילה העניה שוחקת

אמרו לה מה את עושה (אמרת) דבר תמהות כזה אמרה כעת שמחתי שמי שיוציא הכלי של המלכה יוציא הכלי שלי. וזה **נלע"ד** שענה המבשר על ענין זה כמבשר בעיניו שארון האלהים נלקחה ומי שינקום נקמת לקיחת הארון ינקום נקמת בני ישראל הנהרגים ומה שאמר נלקחה בה"א יתירה אמרו חז"ל לשון נקבה תששה כח של מדת הדין כנקבה עד כאן. (והרמ"בן) [והרד"ק] ז"ל כתב נלקחה נזכר ארון לשון זכר ולשון נקבה בלשון זכר ברוב וכן בזה הפרשה וארון האלהים נלקח ובזה הפסוק נלקח' בלשון נקבה וכן אשר באה אליהם ארון ה'.

**ולע"דן** לדקדק מה טעם שינה המבשר סדר הענינים כי בפי ספור הכתוב למעלה סיפר מגפת ישראל תחילה ואחר כך וארון האלהים נלקח ואחר כך ושני בני עלי וכו' ובסדר הזה היה יעוד השם יתברך שאמר הנה אנכי עושה דבר בישראל וכו' ואחר כך ביום ההוא אקים את עלי וכו' שקודם יעשה דבר בישראל מגפת העם ולקיחת הארון אשר כל שמעו תצלנה שתי אזניו ואחר כך יקים לבית עלי שימותו שני בניו אם כן למה לא הזכירם המבשר כסדרם שאירעו ובמה שאמרנו שענין ארון האלהים היה בטחון לשאר הצרות שמי שינקום נקמת הארון ינקום נקמת ישראל לכך הזכירו באחרונה עם היות לקיחתו באמצע. ואפשר עוד כי הזכירם כפי חומר הדברים החמור החמור באחרונה תחילה הזכיר הניסה ואחר כך המגפה גדולה היתי' בעם ויותר חמור לך הוא וגם שני בניך מתו והיותר חמור הוא וארון האלהים נלקח וכו':

**יח**

**ויהי** כהזכירו וכו' רש"י ז"ל פירש ותשב' מפרקתו עצם הצואר עד כאן. והרד"ק ז"ל פירש כהזכירו כהזכיר המבשר ארון האלהים ויפול עלי מרוב כאב לבו שאחזו נפל לאחוריו וכן הר"לבג ז"ל וכן רש"י ז"ל כי היה כבד התנועה מפני זקנתו. או פירושו שהיה כבד בבשר שהיה בעל בשר לפיכך מת בנפלו מפני כבדו עד כאן וכן פירש מהרי"א ז"ל והוסיף באומרו והוא שפט את ישראל ארבעים שנה שהוא טענה לכבדותו וחולשתו עד שתכף שנפל מת מהיות חלוש וכבד יען היותו זקן וגם ששפט את ישראל ארבעים שנה והטורח ועול הדייני' החלישוהו או יהי' כפשוטו שמספ' מעלתו ששפט את יש' מ' שנה שמיתתו עושה רושם ונוסף עוד שבר זה לישראל על שברם ויגון על יגונם:

**ולע"דן** שכונת הכתוב לומר שאלו המתין עלי לשמוע דברי המבשר כי בשורה טובה בפיו בבחינת הצלת הלוחות שעל כן אמר וארון אלהים ולא ארון ברית אלהים הגיד הכתוב שתכף בהזכירו ארון האלהים לא נתן דעתו להבין מדבריו אלה שהלוחות ניצולו ונטרד ונצטער כל כך עד שנפל מעל הכסא אחורנית בעד יד השער שהיות הנפילה

אחרונית והיותה על יד השער אולי היה שם אבנים בשער כמנהג על המפתן או רצפ' ותשבר מפרקתו וימות וחוזר לראש הכתוב לתת טעם אל הנפילה כי זקן וכו' לא שהפיל עצמו אלא נפל כי זקן האיש וכבד וכו':

**יט**

**וכלתו** אשת פנחס רש"י ז"ל הרה ללת על כרחה ללדת פי' ואין לו דמיון. ומנחם חברו בחלק יללת לפי שחבלי לידתי ביללה באו לה ויסוד יללה אין אות ביסודה אלא למ"ד לבדה נהפכו מכדרכן לכך מתה ציריה צירי דלת בטנ' קרדני"ל בלעז וכן כתב הר"דק שדע' רוב המפרשי' והמתרג' שללת הוא כמו ללדת ובשם רבי אחיו רבי משה פי' לשון יללה כלו' קרבו ימיו לחיל לזעוק בחבליה ודקדו' המלה ללת בפלס לרד' לשב' בחסרון י"וד יללה כמו י"וד ירד ישב ומכפל הלמד"י חסרו האחרונ' שהיא ל"מד הפועל ונשאר במל' מן השורש ע"י הפועל לבד כמו לתת אלא שזו בצר"י וזו בפת"ח כי נהפכו ונתגלגלו עלי' צירי' וחבלי יולד' עם חבלי השמוע' הרע' ומחוזק ציריה כרע' וילד' ומת' ות"י (אם) [ארי] ביעתוה חבלת'. ובדברי חז"ל תני ר' אליעזר או' כשם שצירים לדלת כך צירים לרחם האשה שנא' ותכרע ותלד כי נהפכו עליה ציריה ע"כ. והר"לבג אחשוב שיהי' שרשו ילד ויהי' מקור וענינו ענין שלמות כאלו יאמ' שמלאו ימי כריע' ללד' כאו' וימלאו ימיה ללד' וכבר פי' מענין יללה והוא חסר ל"מד אחר' כי היא משפטו ללת ותכרע ללד' ותלד כי נהפכו עליה ציריה ולא יכל' להתאמץ על דבר הליד' כראוי ע"כ. ומהרי"א הוסיף לפרש ציריה לשון צירים וחבלים שמדרך היולדת הבן או בת אחר הלידה יבאו לה צירים וחבלים ויצאו המותרות הדמיות והם שמם פארי"ש בלעז לא כן בזאת כי אחר שילדה נהפכו עליה צריה לאחור שאותם המותרות חזרו לאחור ולקרבה ולא יצאו לחוץ כראוי והם סבבו מיתתה. **ולע"דן** שכוונת הכתוב לסמוך כלתו של עלי כמו שעלי רוב צערו על הלקח ארון האלהים וכלתו אשת פנחס דומה היא אליו ז"ש וכלתו מוסיף על עניין עלי ודומה היא לו ואמר כי לא גרמה השמועה ללדת בלי זמן ו"אכ יסתכן הנער היולד אבל היתה הרה ללד' שכבר מלאו ימי ההריון אכן בשומע' השמוע' והיא ששמעה שנלקח ארון האלהי' גרם מות חמיה מצער הלקחתו וכן מות אישה ז"ש אל הלקח ארון האלהים ומות חמיה ואישה שמיתת שניה' בארון תלויה ולפיכך לא כתב ואל מות חמיה אלא כתב ומת חמיה ר"ל בסיב' הארון או אפשר שהמשמיעי' השמיעוה הקל בעיניה תחילה מארון האלהים עם מיתת חמיה לפי האמת חשבו שהיא גם כן תקל בעיניה כי האשה תרגיש צער במיתת בעלה באופן שארון האלהים קל כפי השערתם בעיניה ואחר כך ומות חמיה ואח' כך אישה אמנם היא החסיד' לבבה לא כן ידמה ז"ש ותכרע

ותלד כי נהפכו עליה ציריה ר"ל כי נהפכו הצירי' והחבלי' עליה בהזכירם שלא כסדר שהשמיעוה שמועות אלה מהופכים אשה תחילה ואחר כך חמיה ואחר כך הארון או לפחות חמיה תחילה ואחר כך אישה ואח' כך הארון כי הצירים היותר חזקים אחזוה על הלקח ארון האלהים מעין חמיה עלי שלא נצטער כי אם בהזכירו ארון האלהים וז"ש וכלתו אשת פנחס וכו' כדמות עלי שלא נצטער אלא על הארון כן כלתו אשת פנחס וקשיא לי בזה למה אלה המשמיעים לא השמיעו בכלל השמועה מיתת גיסה חפני:

**ונראה** כי כבר נתברר למעלה היות האשמה תלויה בחפני ואשמת פנחס הוא שלא מיחה וכן עלי על שלא מיחה וז"ש ותשמע את השמועה אל הלקח ארון האלהים ומת חמיה ואישה שלא הזכירו השמועה אלא ארון וחמיה ואישה הכשרים שעליהם נתפעלו לא על חפני אולי שמחו לאידו ממה שהיה עושה עם האנשים בקרבנות ועם הנשים בהשהות קניהם באופן שעל הארון וחמיה ואישה הכשרים נהפכו עליה צירים ולא על גיסה חפני:

**כ**

**וכעת** מותה ותדברנה וכו' הרד"ק ז"ל וכעת בכ"ף מותה בשור"יק. **ולעד"ן** לדקדק למה לא אמר ובעת בבי"ת ונראה כי ידי נשים האלה לא ידעו בברור עת מותה על כן לא אמר ובעת מותה בבי"ת אלא בכ"אף הנראה ונדמה היות עת מותה דברו הנצבות עליה לאמר אל תיראי מהמיתה כיון שמת חמיה ואשה וכההיא דתדאג כל המשפחה כי בן ילדת ונולד בן וכבר נתרפאה כל המשפחה כדחז"ל ז"ש אל תיראי כי בן ילדת ונתרפאה ולא ענתה ולא שתה לבה אל תנחומיהן של הבל כי ראתה נגעה אליה הרעה והמיתה:

**כא כב**

**ותקרא** לנער אי כבוד ותאמר גלה כבוד וכו' רש"י ז"ל אי כבוד אין כבוד וכן ימלט אי נקי אין נקי אל הלקח כמו על הלקח ואינו צריך לזוזו מלשון אל למי שיודע ואל מות חמיה אל הרעה הזאת שמות חמיה ואישה עד כאן והרב רבי דוד קמחי זכרו לברכה כתב כרש"י זכרו לברכה כמו אין כבוד והוסיף לפרשו אי כמו אי בצר"י לשון אי כבוד איה הכבוד שאיננו היום בישראל ותאמר פעם אחרת אמרה כי בתחילה אמרה גלה כבוד בעבור הארון שנשבה ובעבור חמיה ואישה (גילה לבה) [ועתה שבה] ואמרה בעבו' הארון לבדו גלה כבוד כי הוא עיקר הכבוד ע"כ והרלב"ג ז"ל כתב והיא קראה שם הנער אי כבוד לאמר גלה כבוד מישראל אל הלקח ארון האלהים ואל מות חמיה ואישה בי חמיה היה נביא וכ"ג ואישה היה ראוי לשמש בכהונ' גדולה יותר מחפני כי לא היה רע כ"כ כמו חפני ולזה נתקיימ' הכהונ' גדולה מזרע פנחס עד שלמה כמו שיתבאר ולזה הקדים הפ' הפורענות של חפני קוד' פנחס כי הסיבה למה שאמרה גלה כבוד הוא הלקח ארון האלהים כי כבר נשאר לישראל נביא והיה שם מהכהנים גם כן מי שיתמנה כהן

גדול תחת עלי ע"כ והוא קרוב לדברי הר"דק ז"ל ומהריי"א ז"ל כתב אמרו ותקרא לנער אי כבוד יורה שאשת פנחס אמרה זה ויהיה אם כן שלא לצורך אמרה שנית ותאמר גלה כבוד מישראל כי נלקח ארון האלהים וגם יקשה למה לא זכר שם בפסוק השני מות חמיה ואשה ואחשוב שאשת פנחס עם היות שלא ענתה לנשי' על מה שאמרו אל תיראי וכו' ולא שתה ליבה לשמחת הבן הנה היא לבדה קראה לנע' אי כבו' כי אמר' כאשר ידעה שילדה בן יקראוהו אי כבוד כלו' אין כבוד ולא דברי עוד והנשי' הנצבו' פי' דבריה ואמ' שכוונת' בזה השם לשלשה סיבות הם אל הלקח ארון האלהים ואל מות חמיה ואל אישה ולפי זה ותקרא לנער אי כבוד בלבד דברי אשת פנחס ומאשר שמעה באזניה שפירש דבריה שלא באמת ושלא כראוי שהשוו מיתת חמיה ואישה אל הלקח ארון האלהים נתחזק' וחזרה לדבר ולו' ותאמר גלה כבוד מישראל כי נלקח ארון האלהי' בלבד ולא ישתתף שום דבר עם כבוד ה' באופן שאשת פנחס לא עשתה השינוי בדבריה אבל היה השינוי מהנשים שטעו בהבנת דבריה ולכך חזרה לברר כוונתה על נכון שכל תכלית שם אי כבוד על הלקח ארון האלהים לא כוונת זולתו עד כאן תורף דבריו ז"ל. **ובכלי** חמדה פרש' חוקת דרוש רביעי שם הבאתי דברי מהריי"א ז"ל גם שם כתבתי מה שכתב מורי ז"ל בדרשותיו ביאור תיבת לאמר כי קראתו לנער והיה אפשר לטעות ולומר שקראתו אי כבוד על כי גלה כבודו של הנער הזה במות זקנו ואביו כי תפארת בנים אבותם ועכשיו נשאר יתום מאביו ואמו גם היא נוטה למות באופן שפנה כבודו לכך פירשו דבריה שהתכלית בקרות אותה אי כבוד הוא גלה כבוד מישראל שעל הכלל מישראל היא מצטערת לא על הפרט של הילד עצמו ולהיות צערה על הכלל לכך צדקה בסידרה הדברי' על הסדר הזה כי תחיל' הקדימה ארון האלהים שאם בבחינת עצמה היה לה להקדים מות אישה לכל ולומר שעיקר שם אי כבוד על מות אישה בעצם וראשונה וגם עלי חמיה וגם אל הלקח ארון האלהים ולפי שראתה ונתנה אל לבה שעיקר הצער (כל) [על] הלקח ארון האלהים ואין לפרש לה דבר זולתו לזה חזרה ואמרה ותאמר גלה כבוד על לקיחת הארון ואין לזכור עוד שום דבר מצורף לזה **ולע"דן** אלמוד מיסודו של אבא מארי ז"ל לפרש הכתובי' בסגנון זולתו והוא שהיא קראתו אי כבוד לכלול על לקיחת הארון ועל מות חמיה ואישה כי היא ידעה מעלת חמיה וגם אישה כשר מאד לא נמצא בו רק שלא מיחה בחפני לבד ואפי' חפני עצמו לא נמצא בו רק עון ששיהה קיני נשים והכתיב עליו אשר ישכבון את הנשים לעומת זה ביודעה חסידותם של חמיה ובעלה כללה הטעם קריאת אי כבוד וכיונה לאמר אל הלקח ארון האלהים ואל חמיה ואישה והיינו שלא זכרה ואל מות חמיה כי אין מות הצדיקים שאפי' במיתתן קרואי'

חיים לז"א ואל חמיה ואישה ר"ל אל הסתלקותם ולהיות שישראל חשבו גם את בעלה פנחס ואפי' על חמיה עלי נתרעמו על שלא מיחה בבניו לעומת זה אעפ"י שלפי האמת אצלה ראוי לקרות שם אי כבוד על הארון וגם על חמיה ואישה עכ"ז לא רצתה להוציא מפיה כן כיון שכל העולם לא כן יחשבו לכך ותאמר בפירוש גלה כבוד מישראל כי נלקח ארון האלהים ולא רצתה להזכיר ולומר בפי' אל הלקח ארון האלהים פן תהיה לבוז שבעלה חשוב בעיני אדם על כן ותאמר גלה כבוד מישראל כי נלקח ארון האלהים נמצאו השני כתובים צודקים הראשון בבחינת כוונתה שקראתו אי כבוד על הב' ענינים יחד והכתוב השני של ותאמר הגיד בו מה שאמרה בפירוש אבל עדיין קשה לכל הפירושים הנז' שהיה לה לקראותו גלה כבוד על שם גלה כבוד מישראל ולמה קראתו אי כבוד. **ולע"דן** הוא כי כלתו אשת פנחס ראתה כאן שני מקרים רעים הא' לקיחת הארון והב' מות חמיה ואישה וכל א' מהשני מקרים האלה חמור מחבירו בבחינה אח' הלקח ארון האלהים חמור כי הוא חילול ש"ש בהלקח ארון האלהים והבחינה השנית מות חמיה ואיש' חמור יותר שהוא דבר מעוות לא יוכל להתקן וחסרון לא יוכל להמנות כי החכמה והחסידות מאין תמצא איש כעלי וגם פנחס בעלה גדול בישראל כי דרך גוזמא נאמר אשר ישכבון את הנשים וכדפרשית אמנם ענין הארון קל בבחינה זו כי סופו לבוא כי לא איש אל ללכת שבי לפני צר כי אלהים אדירים הוא ויכה אותם בכל מכה לזה בחרה לקראתו אי כבוד בבחינת מות חמיה ואישה שהכבוד הזה איננו כי לא ישוב עוד ולא יצדק בהם ובבחינתם לומר גלה כבוד שגלה מורה על דבר הגולה וישוב למקומו ואילו חמיה ואיש' לא ישובו עוד לבית' ולא יכירם עוד מקומם וזהו ותקרא לנע' אי כבוד בבחינת חמיה ואישה ולפי ששם זה אי כבוד בלתי צודק בארון האלהים שעתיד הוא לחזור לזה פירשה היא עצמה דבריה לאמר גלה כבוד מישר' אל הלקח ארון וכו' ואל חמיה ואישה ולפי שהוקשה לדבריה דאם כן לא היה לה לקראתו אלא גלה כבוד לז"א אף היא תשיב אמריה לה ותאמר גלה כבוד מישראל כי נלקח ארון האלהים שבזו החלוקת של ארון האלהים בלבד הוא צודק גלה כבוד שיחזור למקומו וכו' לא בחמיה ואישה שצודק אי כבוד דהיינו על מותם ועשתה עקר מהדבר שאין לו תמורה בקביעו' שם אי כבוד ובבטוי שפתיה עשתה מלקיח' ארון האלהי' לאמר גלה כבוד מישראל וכו' ותאמר גלה כבוד וכו' שעם היותו ראוי ועתיד לחזור עם כל זה כבוד אלהים עדיף להעלותו על שפתיה תמיד ואומרה שנית ותאמר גלה כבוד להוציא מן הכלל הקודם שכלל ארון וחמיה ועכשיו אומר' שאו' גלה על ארון בלבד וחמיה ואישה ישארו באי כבוד שאיננו כלל זהו מה שכתבתי בכלי חמדה שלי סי' קצ"ח.

**עוד** אפשר לפרש ולדקדק מה טעם בפסוק הא' אל הלקח ארון האלהים ובפסוק השני אומרו הלקח ארון האלהים והכוונה ששני מיני גליות של כבוד היו ביש' הא' על שהיו סיבת לקיחת הארון בחטאם וכן מיתת חמיה ואישה שזה הדבר רע ומר ועל כן קראו אי כבוד על כי גלה כבוד מישראל על שהם היו סיבת לקיחת הארון מיש' וז"ש מישראל שה"מם מ"ם הסיבה ואל חמיה ואישה שתיבת אל הלקח מורה ע"י הזולת והם ישראל באמצעות העונות וחמיה ואישה שחרפה זאת לא תמחה ואחר כך ותאמר עוד בחינה שנית והיא גלה כבוד מישראל על מציאות לקיחת הארון מלבד בחינת סיבתו הנזכר' בפסוק האחד כי אנה יוליכו חרפתם שנלקח ארון האלהים באופן כי בפסוק הא' הזכיר מציאות גלה כבוד מישראל בבחינת סיבת הלקח ארון האלהים וסיבת לקיחת חמיה ואישה והכתוב השני אומרו גלה כבוד מישראל מצד הלקיחה עצמה של הארון:

**ה**

**א**

**ופלשתים** לקחו וכו' נראה שכוונת הפסוק לומר שהיתה זריזות הפלשתים ומשמחתם שכבוד מצאה ידם מלקיחת הארון שלא האמינו לזכות באמצע הדרך אלא לקחו את הארון ויביאהו מאבן העזר אשדודה הכל במסע א' בלי חניית באמצע ובזה מובן יתור מאבן העזר שכבר נודע מהפסוקים הקודמים שמאבן העזר לקחוהו כי שם נפלו ישראל או אפשר שכוונת הפסוק לומר שאותם הפלשתים עצמם שלקחו הארון הם בעצמם הביאוהו מאבן העזר עד אשדודה זהו שאמר ופלשתים לקחו רוצה לומ' אותם הפלשתים עצמם שלקחו ארון האלהים הם הם בעצמם הביאהו אשדודה:

**ב**

**ויקחו** פלשתים את ארון האלהים רבי יוחנן וריש לקיש ר' יוחנן אמר כבדוהו אמר' זה אלוה וזה אלוה יבוא אלוה וישרה אצל אלוה ריש לקיש אמר כך היה שכרן אלא אמרו זה נצוח וזה נוצח יבוא נצוח ויעבוד לנוצח א"ל ה"בה אי אתם נכוים בפושרים אלא ברותחין הה"ד וישכימו בבוקר והנה דגון נופל לפניו ארצה ע"כל. **ולע"דן** בהכרח שהכריח ריש לקיש ואמר כך היה שכרן שאם כבדוהו לא יאות שיעניש עונש כזה להכרת ראש דגון דר' יוחנן אמר לך לעולם אימא לך שכבדוהו אמנם אותו הכבוד בזיון הוא לפי האמת כלפי השי"י שהשוו אותו אל ה"עא ולכך בתחלה הכם בראש והראן קצת מגבורותיו שבבוקר ממחרת והנה דגון נופל לפניו ארצה וכששבו ככלב שב על קיאו כסילים שונים להשיב את דגון שנית למקומו אז חרה אף ה' ונפל ונכרת ראש דגון ושתי ידיו אמנם כפי שטות אלו של רבי יוחנן וריש לקיש נבין קצת דקדוקים בפסוק דניחא לשיטה אח' מלזולתה דלשיטת רבי יוחנן ניחא אומרו ויקחו פלשתים את ארון האלהים שהוא מיותר

כי די מ"ש ויביאוהו מאבן העזר אשדודה בית דגון ויציגו אותו אצל דגון אומרו ויקחו פלשתים את ארון האלהים רמז שכבדוהו כארון אלהים שאמרו אלוה הוא יבוא וישרה וכו' והיינו ויציגו אותו אצל דגון אומ' אצל דגון מורה כבוד ועמידה אצלו דרך כבוד ולא לשרתו אמנם ריש לקיש דייק אומרו ויביאו אותו בית דגון דמיותר אלמא ה"ק קרא ויקחו פלשתים את ארון האלהים רוצה לומר אעפ"י שהיה ארון האלהים ביזוהו ויביאו אותו בית דגון לעמו' לשרת שם בבית דגון לפני דגון ודייק כן לשון ויציגו אותו אצל דגון שהעמידוהו אצל דגון שיבוא הנצוח וישמש לנוצח ולכך הציגוהו אצל דגון שאלו לשון כבוד הי"לל וישימוהו אצל דגון לשון ויציגו הוא כמו אציגה נא מן העם אשר אתי שהוא לשרת ולעמוד לפני יעקב כן ויציגו אותו האמור כאן לעמוד לפניו לשרתו. ורש"י ז"ל כתב אצל דגון צלם עשוי כדמות דג ע"כ והר"דק ז"ל ויציגו ויעמידו עד כאן והרלב"ג ז"ל כתב והנה הביאו הפלשתים ארון האלהים בבית ע"א שלהם שהיה בהם צלם על צורת בן אדם ע"כ ומתוך דברי הר"דק נראה שצדקו יחדיו דברי רש"י שהראש וידיו כשל אדם והגוף על צורת דג:

**ג**

**וישכימו** אשדודים ממחרת וכו' הר"דק ז"ל נופל לפניו כמו על פניו (וכתיב) [וכת"י] על אפוהי עד כאן. **ולע"דן** לפרש כי הפלשתים שלקחוהו מיד ישראל הם עצמם הביאוהו בית דגון אמנם המוצאים אותו נופל הן המשמשי' את דגון כומריו מאשדוד זהו שאמר וישכימו האשדודים וכו' והנה דגון נופל לפניו ארצה ואומרו כפשוטו לפניו ממש לפניו לפני ארון ה' נופל לצד הארון שלא נפל הדגון לצד האחר כעת הודיע שהיה בזה נס בתוך נס שעם היות הדגון מסודר אצל הארון כדכתיב ויציגו אותו אצל דגון שהיו זה אצל זה סמוכים בכותל הגיד הכתוב שדגון נפל לפני הארון ולא מן הצד אלא שנהפך הדגון ויצא דרך נפילתו מן המקו' שהיה עומד מוצג ונפל לפני הארון מנגד לארון ולזה הוצרך לפניו ארצה לפני ארון ה' וכן בפסו' וישכימו ומ"ש כאן ארון ה' ובפסוקים הקודמים ארון האלהים לפי שבאותו הזמן היה ה' אלהים ודיין ליפרע מישר' כעת שראה אומה כזו טועה אחרי דג אחד נחה דעתו ית' ביש' הנבדלים מאותן אומות ועבודתם שהרי עם היות דגון נופל ארצה עכ"ז לא ידעו ולא יבינו אלא ויקימו את דגון וישיבו אותו למקומו שלא היה ראוי לחזור אותו למקומו אלא שטח מראות עיניהם מהשכיל לבותם או יאמר והנה דגון נופל לפניו ארצה לפני ארון ה' שהכוונה לומר שלא היתה אופן הנפילה כאלו נפל דרך מקרה דאם כן הי"לל נפל לפניו אבל באומרו נופל הודיע כמי שנופל בכוונה

לפני ארון ה' כעבד לפני רבו ועם כל זה טעו להשיבו למקומו שמאופן נפילתו מהיותו נופל לפניו כי נפל לפני ארון ה' באימה ויראה:

**ד**

**וישכימו** בבוקר וכו' במסכת ע"א איתמר ע"א שנשתברה מאליה רבי יוחנן אמר אסורה דהא לא בטלה ריש לקיש אמר מותר' מסתמא בטוליה בטלה מימר אמר איהי נפשא לא מצלה לאחריני מי מצלה איתיביה רבי יוחנן לר"ל על כן לא ידרכו כהני דגון א"ל משם ראיה שמניחים דגון ועובדים את המפתן דאמרי הכי שבקיה לאיסוריה לדגון ואתיב ליה על המפתן ע"כ ורש"י ז"ל המפתן איסקופא ע"כ והר"דק ז"ל אל המפתן כמו על המפתן וכן ויך את הפלשתי אל מצחו על מצחו והמפתן היא האסקופה התחתונה רק דגון נשאר עליו אמרו כי דגון מטיבורו ולמטה היה צורת דג לפיכך נקרא דגון ומטיבורו ולמעלה צורת אדם כ"מש ושתי כפות ידיו כרותות אל המפתן וזהו פי' רק דגון נשאר עליו צורת דג נשאר עליו וי"ת לחוד גופיה דדגון אישתאר עלוהי ע"כ והרל"בג ז"ל והנה על צד המופת עשה הש"י לכבודו שהפיל דגון ארצה לפני ארון ה' להעיד כי אין עוד מלבדו ואולי חשבו הפלשתי' שכבר היה זה ע"ד מקרה לא מאת הש"י ולזה לקחו דגון והשיבו אותו למקומו ולא השתדלו להסיר משם את ארון האלהים וביום השני דגון נופל לפני ארון ה' וראש דגון ושתי כפו' ידיו כרותות על המפתן רק הנשאר מדגון היה נשאר אצל ארון ה' נופל ארצה ולזה היו נשמרים כהני דגון מלדרוך על מפתן דגון שחשבו שיהי' המקום קדוש מצד מה שמצאו שם ראש דגון ושתי כפות ידיו וכן הביא מהרי"א אלא שהרל"בג מפרש רק דגון נשאר עליו דהיינו נשאר עליו אצל ארון ה' כי ראשו וידיו נפלו על המפתן ומהר"יא מפ' רק דגון נשאר שצורת דגון נשארה עם היו' שנכרתו ידיו וראשו וכשיטתו של הר"דק ז"ל והיא מחז"ל שגופו צורת גוף דג וראשו וידיו צורת אדם. **ולע"דן** שבזאת הפעם השנית השכימו יותר בבוקר לפי שבפעם הראשונה השכימו ממחרת והנה דגון נופל ולא ידעו אם היה לו זמן רב שנפל שדוחק הוא לפרשו נופל שראוהו בעודו נופל לעומת זה השכימו ביום השני יותר בהשכמה וז"א כאן בבוק' והיה רצון הש"ית רק דגון נשאר עליו לא לכבודו אלא לבושה וכלימ' לו שיכירו (וכו') [כולם] שהוא דגון כיון שנשאר צורת דגון עליו ויהי לו חרפ' ראשו וידיו הכריתו זהו שאמר רק דגון נשאר עליו שר"ל לא נשאר דגון עליו למעלה אלא למיעוט ולחרפה לדגון זהו שאמר רק דגון וכו' שרק מיעוט הוא.

**ה**

**על** כן לא ידרכו כהני וכו' יש לדקדק דכיון דכל הבאים בית דגון דרך כלל לא ידרכו מכל שכן כהני דגון שראוי להם להחמיר ולנהג כבוד בדגון כי להם יאתה שלא ידרכו ובפסוק

לא יתכן תירוץ זו אף זו קתני דיאמר החביב אבל זה יובן במשחז"ל הובא בילקוט ר' ירמיה בשם רבי שמואל בר רב יצחק מצינו שהחמירו ישראל בע"א יותר מאומות העולם באומות העולם כתיב על כן לא ידרכו כהני ה' ובישראל כתיב ופקדתי על כל הדולגים על המפתן קפוץ עכ"ל כי בזה יובן שהאומות ואפי' כהני וכומרי דגון לא החמירו אלא שלא ידרכו על המפתן אבל היו עוברים עליו דרך שם בלי דלוג וישׁ' החמירו יותר לדלג ולקפוץ לעומת זה הוצרך הכתוב להזכיר כהני דגון שלא ידרכו דאם לא הזכיר אלא כל הבאים הייתי אומר אולי כהני הבמות החמירו יותר דהיינו לדלג לזה הזכיר שאפי' כהני דגון לא החמירו לדלג אלא שלא לדרוך אבל לא החמירו לדלג ושאר הבאים גם כן החמירו שלא לדרוך כדי שנדע שישראל החמירו באלילים יותר מהאומות כי הרי אפילו כהני דגון לא החמירו לדלג:

1

**ותכבד** יד ה' אל האשדודים וכו' רש"י ז"ל וישימם לשון שממה בטחורים חלוחלת כרכשא מכת הנקב עכברים נכנסים ושומטים בני מעיהם ויוצאין ע"כ והר"דק ז"ל בעפולים כתיב וקרי בטחורים והכתיב שם כנוי לתחתוניות כי עפולים לשון גבהות כמו עופל ובוחן והכנוי בהפך והקרי הוא שם החולי ע"כ והרל"בג ז"ל כתב ולא הספיק לשי"ת השפטים שעשה באלוההם אבל הכה באשדודים ושמם שוממים ותמהים על המכות שבאו להם בדרך שלא יוכלו לאמר שיהיה חדוש זה במקרה להם אם לא מפני מה שהסבו אליהם ארון האלהים וזאת המכה היתה שהוכו בטחורים והוא חולי מצער מאד ויוצא מהם דם רב מאד כ"ש אלו שבאו להם מאת השי"ת להכאיבם מאד ולזה הוכרחו להוציא הארון מאשדוד ושלחוהו הגת ואפשר שאלו המופתים נעשו באמצעות שמואל שהיה נביא או נעשה זה בזולי נביא להשגחתו של ישראל שלא יאבד ארון האלהים מהם ע"כ וקרוב לזה כתב מהרי"א ז"ל. **ולע"דן** שכוונת הכתוב בזה שהשי"ת אפילו עם עוברי רצונו נתנהג תחילה ברחמים שהרי הפיל דגון וכשלא לקחו מוסר כרת ידיו וראשו כשהוסיפו על חטאתם פשע שלא לדרוך על המפתן ועמדו במרדם אז ותכבד יד ה' אל האשדודים אליהם בפרטות משתי סבות האחת כי המה ראו מעשה ה' אשר באלוההם עשה שפטים וזה היה דיים לשוב ולא שבו לכן ותכבד יד ה' אל האשדודים זאת ועוד כי הם אזרו חיל להביא את הארון אליהם אל אשדוד ועל כן ותכבד יד ה' אל האשדודים לבד וזו גדלה לא אל שאר פלשתים. ולפי הנראה שלא היתה מכת מות בהם כי אם וישמם שוממי' כאיש נרדם ושמ' מחולשת הטחורי' וז"ש ויך אות' בטחורי' ולכן הזכיר כאן ותכבד יד ה' ברחמים נתנהג עמהם אמנם באנשי גת שהיה להם לקחת

מוסר מהנעשה באשדוד ולא לקחו מוסר אשר גדל עונם מנשוא שם נאמר בפי׳ מהומה גדולה סתרו להם טחורים כמו שנפרש בסמוך בס״ד שהיתה סכנת נפשו' בדבר לא מכת צער לבד.

ז

**ויראו** אנשי אשדוד וכו׳ יש לדקדק דהי״לל ויראו האשדודים כי כן ומאי ואמ' ויאמרו הי״לל ומאי עמנו לא ישב כאן ארון האלהים כי קשתה וכו׳ ועוד קשה אומרו עלינו ועל דגון אלהינו היה ראוי להיות מהופך על דגון אלהינו ועלינו וכמעשה שהיה כן תחיל' על דגון וא״חכ עליהם. ונראה שכוונת הכתוב לומ' שגם בכל זאת לא נתנו לב לשוב כל האשדודים יחד כולם אלא אנשי אשדוד הלא הם אנשי שם אנשי המעמד והעצה מנהיגי אשדוד ז״ש ויראו אנשי אשדוד אין אנשי אשדוד אלא החשובים ככתוב כולם אנשים ואחז״ל חשובים היו באותה שעה הם (באו) [ראו] לא האשדודי' כולם ואולי אנשי אשדוד הם היו מכת הכשרים שהזכירו חז״ל שהכשרים שבהם אמרו מי יצילנו מיד האלהים האדירים וכו׳ ובזה נבין מ״ש ואמרו לא ישב וכו׳ ר״ל ואמרו לשעבר דבר קרוב לזה במה שאמרו אוי לנו מי יצילנו או אמר ואמרו כי מאז לשעבר כשנכרת ראש דגון וידיו מאז אמרו כן ועתה שנו בדבר ואמרו לא ישב ארון ישראל עמנו כי קשתה ידו עלינו זהו הנוסח שאמרו עתה בעת הזאת ומקדם ומאז אמרו ועל אלהינו וזהו ואמרו לשון עבר כי היה בזאת האמירה בהווה ובעבר ובהפוך הסדר שאמרו עלינו ועל אלהינו הכוונה כמ״ש חז״ל בפי׳ יפקד ה׳ על צבא המרו' במרום ועל מלכי האדמה שאין ה״בה פוקד על אומה עד שפוקד על שר שלה תחילה זהו שאמר כי קשתה ידו עלינו וכדי להקשות ידו עלינו הוצרך על אלהינו לפקוד על צבא המרום במרום ואילו לא הפך הסדר לא הודיענו זה שהיינו חושבים שהוא סיפור המעשה שהיה איך היה. ואולי דגון היה תמונה למזל דגים. וכוונת הכתוב לומר ויראו אנשי אשדוד ואמרו לא ישב וכולי כלומר עם היות שראו אלו המכות היותם פרטיות אל אשדוד וגדוליה והיה להם לומר שמאת ה׳ לכבוד ארונו היתה זאת ועתה לא ישב רגע בבל גבול פלשתים אלא יחזירוהו למקומו ומנוחתו אבל הם לא עשו כן רק ויראו אנשי אשדוד וכולי ועם כל זה אמרו לא ישב ארון אלהים עמנו עמנו בלבד אבל בשאר גבולי פלשתים ישב כי קשתה ידו עלינו ועל דגון אלהינו כי על שאר ארצות לא קשתה ולא על אלוההם ולזה היתה הסכמתם לומר שגת יסוב וכולי עד שגם עליהם עבר כוס התרעלה ואז הסכימו להשיבו אל מקומו כי הכירו כי מלכותו יתברך בכל משלה:

**ח**

**וישלחו** ויאספו את כל סרני פלשתים וכולי הר"דק ז"ל גת יסוב לגת יסוב ורבים חסרי הסמוך מכל שיאמרו מה נעשה לארון אלהי ישראל האם נחזור אותו למקומו ויאמרו הסרנים גת יסוב פיהם הכשילם שלא אמרו גת הסבו אותו אלא גת יסוב כלומר גת יסוב הוא בעצמו ויסוב לעשות כאשר עשה לאשדוד ואומרו אלהי ישראל ג' פעמים בכתוב הזה הכונה כי נתנו אנשי אשדוד אל לבם שכל זה עושה הארון לכבודם של ישראל ולהיותו אלהי יש' ופטרונם עושה הוא כן וז"ש מה נעשה לארון שכל מה שהוא עושה להיותו אלהי יש' וגואל דמם ודם עבדיו יקו' וע"כ אמ' הסרנים המלעיגים אמרו גת יסוב אלהי ישראל ושם יראנו רעם גבורותיו ויסבו את ארון אלהי ישראל מדברי כותב הספר בנבואה כאלו אמר אמן כן יעשה ה' אלהי ישראל לפקוד על אנשי גת מצד היותו אלהי ישראל ואעפ"י שהסרנים אמרו כן דרך שחוק והוא ית' ללצים הוא יליץ שהטעה אותם וזהו שאמר ויהי וכו':

**ט**

**ויהי** אחרי הסבו שאין אחרי אלא מופלג אמר שעבר זמן מה שהיו אנשי גת שקטים ושאננים משגיא לגוים ויאבדם כדי שיחשבו שטעו אנשי אשדוד שחשבו שיד ה' אלהי ישראל עשתה זאת ואין זה כי אם מקרה הוא נקרה להם שהרי אנשי גת שלוו ושקטו ואפי' בבואו אין שטן ואין פגע רע ז"ש ויהי אחרי הסבו אותו אחרי מופלג ואז ותהי יד ה' בעיר מהומה גדול' שבאשדוד לא היתה כי אם שוממות מחולי הטחורים ומחולשתם וכעת מהומה גדולה מאד שהיו מתים כמו שיזכיר בסמוך הסבו אלי ארון אלהי ישראל להמיתני גם הכביד חולי הטחורי' דכתיב וישתרו להם טחורים ופי' רש"י ז"ל וישתרו כמו ויסתרו שהרי הוא כתוב במסורת שי"ן ומפורשים בלשון סמי"ך מכת בית הסתרים ע"כ וכן הר"דק ז"ל ופי' שהיה להם מכת הטחורים במקום סתר מבפנים והיה קשה להם יותר ממה שהיה אלו היו בגלוי ות"י ולקו יתהון בטחוריא וכן הרלב"ג ז"ל:

**י**

**וישלחו** את ארון האלהים עקרון וכו' הטעם ששלחו אותו עקרון מעצמם בלי אסיפת סרני פלשתים כאשר עשו מאז וישלחו ויאספו את כל סרני פלשתים וכו' אפשר משני פנים הא' כי להעתיקו ממקומו שהושי' על ידי כל פלשתים הוצרך לעשות מעמד מכל הסרנים אמנם אחר אשר הועתק מאשדוד וקל להעתיקו מגת להוליכו אל מקום זולתו לכך כתיב וישלחו את ארון האלהים עקרון עוד אפש' כי בתחילה עשו קבוץ כל הסרנים לפי שאמרו מה נעשה לארון אלהי ישראל האם נוליכהו למקום זולתו או אם נחזירהו לישראל כי הוא אלוהים ואחר שעלה המוסכם שיעמוד בתוכם אז לא הוצרך עוד קבוץ

סרנים אלא וישלחו את ארון האלהים הם שלחוהו מעצמם בלי רשות ומעמד סרנים והנה כאן חזרו לקרותו ארון האלהים כי עשה דין ונקמה גדול' בהם קראו ארון האלהים ויזעקו לאמר הסבו אלי את ארון שנוקם ונוטר נקמות היותו אלהי ישראל ז"ש כאן את ארון אלהי ישראל או אמרו את ארון שרוצה לחזור לארצו ולהיותו עוד אלהי ישראל ולעומת זה וישלחו ויאספו את כל סרני פלשתים והסכימו ויאמרו שלחו את ארון אלהי ישראל וכו' ואמר להמיתני ואת עמי שהדברים היו מתרבים בהדרגה והולכים בתחילה באשדוד הכה בטחורים אחר כך לגת מהומה גדולה ואולי היו קצת יחידים מתים לכך צעקו עקרון ואמרו הסבו אלי כו' להמיתני ואת עמי שימותו הגדולים הראשיים ואחר כך כלל עמי על דרך ונאכל גדיש או הקמה שתחילה מתים הצדיקים והראשיים ואחר כך אפי' הקוצים זהו שאמר להמיתני על הראשים כי פיהם המדבר בעדם ואחר כך ואת עמי על דלת העם והר"דק ז"ל כתב כן להמיתני ואת עמי שרי עקרון אמרו כן ע"כ וכן כתב מהרי"א ז"ל:

**יא**

**וישלחו** ויאספו את כל סרני פלשתים רש"י ז"ל מהומת מות כל מהומת על ידי רעם וזה אביהם וירעם ה' בקול גדול על פלשתים ויהומם כך מפורש באגדת שלשים ושתים מידות רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי עד כאן ומהרי"א ז"ל כתב ומאשר אמר ולא ימית אותי ואת עמי נראה לי שפיר' האמיתי הוא שהעקרונים שלחו ויאספו את כל סרני פלשתים ויאמרו העקרונים אליהם שלחו את ארון אלהי ישראל וישוב למקומו בטרם ימית אותי ואת עמי ר"ל את שרי עקרון ואת עמו כי היתה בעיר מהומת המוכים שכבדה מאד יד האלהים שם כלומר שאין בית אשר אין שם מת ומלבד המתים הנשארים אשר לא מתו הוכו בטחורי' ובזה עלתה שועת העיר השמימה עד כאן והדין עמו שאף על פי שאפשר לפרש בהפך ולומר שאומרו ויאמרו שלחו הוא מאמר הסרנים שאמרו ונתנו רשות לעקרונים שלחו את ארון אלהי ישראל וישוב למקומו ולא ימית אותי על הסרנים ואת עמי על כלל עיירות פלשתים שכולם היו תחת ממשלת סרני פלשתים ועם שלהם הם והפי' הזה בלתי צודק שאם היו מוסכמים לשלוח מי הכניסם בתגר זה ללכת אחרי הקוסמים אלא ודאי דברי העקרונים בפסוק הזה לכך אחר כך נשאו ונתנו בדבר הפלשתים והסרנים עם הקוסמים וגם לשון כי היתה מהומת וכו' בלתי צודק שיאמרו כן הסרנים שהם לא ידעו דבר ממהומת מות אשר בעיר אלא ודאי דברי העקרונים הוא הפסוק הזה אמנם במה שאמר ולא ימית אותי ואת עמי כי היתה מהומת מות וכו'.

**לע"דן** שכוונת הפסוק לומר שלחו את ארון אלהי ישראל וישוב למקומו שבנוחו שם במקומו לא ימית אותי מצד המנוחה ונחת רוח שהוא במקומו ולא ימית אותי ואת עמי שהם העקרונים כי כבר ראינו שהיתה מהומת מות בכל העיר על גת הם אומרי' שהרי עקרון לא ניזוקו כלל שהרי תכף ומיד בבוא ארון האלהים אליהם צעקו לאמר הסבו אלא ודאי ע"כ על אנשי גת שנזכר בהם ותהי יד ה' בעיר מהומה גדולה וכו' שעליה הם מספרים ואומרו כי היתי' מהומת מות בכל העיר של גת כי כבדה מאד יד האלהים שם בגת ולא כאן והוא דקדוק נכון בתיבת שם מכריע פירושי זה וכן היא כוונת הפסו' הבא אחר זה שאומר:

**יב**

**והאנשים** אשר לא מתו היינו על אנשי גת שנזכר לעיל ויך את אנשי העיר מקטן ועד גדול ויסתרו בטחורים ועליהם הוא אומר עתה העקרונים והאנשים אשר לא מתו בעיר הנזכרת לעיל דהיינו גת הוכו בטחורים ואין ספק שנתקבלה צעקתם ותעל השמים שהרי עשתה תפילתם פירות שיצא ארון ה' משם והסבוהו אלינו ואנחנו עשיט קיבוץ סרני פלשתים לפקח על חזרתו אל מקומו ובזה מדוקדק לשון ותעל שוע' העי' השמי' ר"ל נשמעה בשמי' ע"ד ואת' תשמע השמי'. אמנ' טעם הכות ה' אות' מהרי"א בסיב' ההכאה לפי שחשבו כחם ועוצם ידם עשה להם את החיל הזה ושארון האלהים כלי אין חפץ בו הוצרך הש"י לעשו' שם מופתים חזקי' כדי שיראו ויכירו כי יד ה' עשתה זאת ושברצונו לוקח הארון והוא אשר הכה בישׂ' והו' המכ' גם בפלשתים וגם כדי שימהרו לשלו' הארון אל מקומו שא"לכ היו מעכבי' אותו זמן רב וטע' היות המכה משונ' בטחורי' הוא לפי שהם נתגאו בכח' וחשבו נפיל' יש' בידם לחולשת ישר' לעומת זה היה מה שהכה ה"בה בטחורים שהוא חולי הנבזה אשר יתדמו בו האנשי' לנשים בהיותם כואבי' באותו מקום וביציא' הדם מהם כדרך נשי' ובזה העי' שלא בכח' נצחו יש' כי דרך נשים להם (רק) [אם ירצה] האלהים אבל יד ה' היה בהם להומם וכן רמז ד"עה ויכעיסוהו בפיה' כו' שהיו יש' עובדי ע"א שמע אלהי' ויתעב' ויטוש משכן שיל' כו' ויתן לשבי עוזו הארון בחוריו אכלה אש משל למה שמתו במלחמה פלשתים כהניו בחרב נפלו חפני ופנחס ואלמנותיו לא תבכנה כי מתה אשת פנחס ויקץ כישן אחרי היות הארון ז' חדשים בשדה פלשתים ויך צריו אחור באחוריה' במכת הטחורי' ושהם חרפת עול' חולי מתדמ' לנשי' ע"כ:

**ו**

**א**

**ויהי** ארון ה' בשד' פלשתי' ז' חדשי' בב"ר פ' נ"ד דף ל"ה ויאמ' אבימלך מה הנה ז' כבשו' חייך שאני משהא בשמח' בניך ז' דורות אתה נתת לו ז' כבשו' חייך כנג' כן הורגי'

מבניך ז' צדיקי' ואלו הם שמשון וחפני ופנחס ושאול וג' בניו אתה נתת לו ז' כבשו' חייך כנגד כן בניו מחריבין מבניך ז' משכנים ואלו הן אהל מועד וגלגל נוב וגבעון ובית עולמי' תרין אתה נתת לו שבעה כבשות כנגד כן ארוני חוזר בשדה פלשתים שבעה חדשים הה"ד ויתן לשבי עוזו זה ארון הברית וכתיב ויהי ארון ה' בשדה פלשתים שבעה חדשי' ותפארתו ביד צר אלו בגדי כהונה כ"דא ועשית בגדי קדש לאהרן אחיך לכבוד ולתפארת עד כאן למדנו מדבריהם ששכבת הארן שבעה חדשים מצד שבעה כבשות שנתן אברה' לאבימלך כי אדרבה אברהם היה לו ליקה מאבימלך כמו שאמרו המפרשים ז"ל:

**ב**

**ויקראו** פלשתים לכהנים וכו' רש"י ז"ל במה נשלחנו באיזה ענין נשלחנו שלא יחרה אפו וישוב חרונו ממנו עד כאן והרל"בג כתב מה נעשה לארון ה' האם נשלחנו אם לא ואם תעל' המוסכם לשלחו הודיעו במה נשלחנו:

**ולע"דן** לדקדק מה טעם בקריאת כהנים וקוסמים שאין שייכות לכהנים עם קוסמים מה לתבן את הבר ונבין מה טעם אמר לשון לאמר בחלוקת מה נעשה ובחלוקת במה נשלחנו למקומו אמר לשון הודיעונו ועוד קשה כפל מה נעשה וכו' במה נשלחנו מתוך דברי מהרי"א ז"ל מובן תירוץ לזה שהם קראו הקוסמים לפי שהם יודעים בנסתרות והנעלמות ורצו לשאול את פיהם אם ישלחו הארון או אם יחזיקו בו שם והשאלה השנית רצו לשאול במה נשלחנו אם בעגלה או בכתף ישאוהו או על גבי פרדות וכיוצא ועל שאלה זו הביאו הכהנים היודעים בטיב העבודה להודיעם איך ישאוהו ולפי זה בי"ת במה נשלחנו בי"ת הכלי והם יחדיו השיבו ויאמרו אם משלחים וכו' אל תשלחוהו ריקם וכו' שנדרשו ללא שאלו והודיעו תחיל' שצריך להשיב לו אשם והזכירו אופן האשם מספר סרני פלשתים וכו' עפולי זהב וכו' ואחר כך חזרו להשיב על השאלה הראשונה ואמר ולמה תכבדו אל לבבכם שאתם מספקים אם תשלחוהו או לאו שאמרתם מה נעשה לארון ה' ועל מה ששאלו במה נשלחנו שאם ירכיבוהו בפרדות או בכתף ישאו כי עבודת הקדש על זה אמרו ועתה קחו עגלה חדשה וכו' עד כאן תורף דבריו. ובדבריו אלה אשר כן עיינתי אבין אומרו לאמר מה נעשה לארון כי גבי הקוסמים דסליק מיניה שמהם שאלו מה נעשה לארון ה' צודק לאמר מה נעשה כי זה תלוי שיגידו ויאמרו להם מה שיראו בקסם אמנם בשאלת הכהנים היודעים בטיב העבודה אופן נשאות בו ארון דשייך בידיעתם שהם יודעים לכך אמר הודיעונו אתם הכהנים הניגשים היודעי' הודיעונו במה נשלחנו למקומו אלא שלפירוש מהרי"א ק"ק להיותם נדרשי' לאשר לא שאלו. **ולע"דן** ששאלו שתים האחת מה נעשה לארון ה' כאן מהכבוד מהקרבנות וכיוצא והשאלה

שנית במה אשלחנו למקומו מהקרבנות ומנחות משולשות עמו למקומו ולפי זה השאלה הראשונה מהכהנים שאלוה דשייך לענין עבודה מה עבודה נעשה כאן לארון ה' שראוי לעבדו כאן והשאלה השנית שאלו לקוסמים במה נשלחנו אל מקומו שזה צריך קוסמים ויודעים מה נתן לו מתייחס והגון לשלחו אל מקומו ועל פי שאלות אלו באו התשובות מכוונות על ענין העשיות זה שאמרו מה נעשה אמרו אין צורך כאן לעשות לו דבר כי לא לרצון יהיה לכם פה והוא גולה זהו שאמר אם משלחים את ארון אלהי ישראל השילוח היותר חביב מהם שאפשר ואם כן מה בצע בהעלות לו קרבנות בארצכם כי טוב יום בחצריו עם תומו מתפאר בהיותו אלהי ישראל מאלף עולות שתקריבו לו זהו שאמר אם משלחים את ארון אלהי ישראל ובזה מדוקדק אומרו כאן אלהי ישראל כאילו אמור אם משלחים את ארון להיותו בארצו אלהי ישראל מה נחת רוח יש גדול מזה כי זו עולה לריח ניחוח אם כן אל נא תאחרוהו בעשות לו כאן עולות וזבחים או אפשר שאמר אם משלחים כי הראוי הוא שלא תשלחוהו על ידי שלוחים כי אם אתם הסרנים בעצמכם אכן אם משלחים את ארון אלהי ישראל על ידי שליח ולא אתם בעצמכם אל תשלחו או אמרו אם משלחים לרמוז את מה שעשו אחר כך ששלחוהו יחידי והוא עלה מאליו אל ארצו ודרך גבולו ואולי נרמז זה בשאלת במה נשלחנו למקומו רוצה לומר במה חברה האם יחידי ישלחנו או יחידי סגולה שילכו עמו ולזה השיבו אם משלחים את ארון אלהי ישראל רוצה לומר אם משלחים אותו יחידי כי אינו רוצה בחברתכם כי אלהי' הוא אשר בחר בהם וחברתם ולא בחברתכם לכן שלחוהו יחידי רק אל תשלחו אותו ריקם ובזה נסתלקה קושיית מהרי"א ז"ל שהקשה היאך אמרו אם משלחים כמסתפקים והרי הפלשתים מוסכמים לשלחו אשר מצד זה הכריח לפרש מה שאמר מה נעשה לארון אלהי ישראל האם נשלחהו אם לא. ולעומת זה השיבו אם משלחים וכו' ר"ל קודם שנבחין אם נשלח אם לא וקודם לשאלה השנית ששאלתם בהוד מה אשלחהו בתוך עגלה או מוליכי פרדות או בכתף צריך בירור ענין שלישי שלא שאלת' אותו והוא שצריך לכם לדעת שאם תשלחוהו לא תשלחוהו ריקם וכו' ובסמור בס"ד אניף ידי על זה הפ' של אם משלחים ואחוז בזה וגם מזה אל תנח ידיך:

**ג**

**ויאמרו** אם משלחים וכו' הכוונה בזה לתרץ קושית מהר"יא ז"ל שאיך הניחו בספק הדבר הפשוט אצלם לשלוח הארון ולומר בו אם משלחים אותו וכו' וכבר זכרתי בפסוק הקודם דברי מהר"יא ז"ל בזה מקושר עם פירושו לפסוק מה נעשה וכו' וכן הזכרתי שני פירושים הל"עד וכעת ל"עדן דהכי קאמר אם משלחים את ארון אלהי ישראל ר"ל

אם משלחים שבשילוח אתם מודים בו שהוא אלהי ישראל אם כן מוכרח הוא שלא תשלחו אותו ריקם אלא צריך שהשב תשיבו לו אשם בשתי השבות ההשבה האחד מן טחורי זהב והשבה שנית מן עכברי זהב שאליהם רמז כפל השב תשיבו ולא שהוא מתרפס ברצי כסף חלילה אבל כוונת ההשבה להודות ולהתוודות לו אשר הוא תכלית ההשבה הזו ובמספר הסרניי' כי האשם תלו בראשים ז"ש השב תשיבו לו אשם כי אז אם תתוודו אשמנו תועיל לשתתרפאו שא"לכ ההשב' אין בה תועלת וזה דקדק באו' לשון אז תרפאו שהוא לשון תנאי ולא אמ' השב תשיבו לו אשם ותתרפאו ומדוקד' ג"כ או' לשון אשם דלא קא' האשם כדבסמוך כי אשם זה איננו הידוע לכל מה' טחורי זהב כו' עכברי זהב שעליו אמר בסמוך ויאמ' מה האשם אשר נשיב לו והוא על האשם המפורס' שישיבו ולכך הוא או' אשר נשיב דלא קא' אשר השב נשיב כי לא שאלו על אשם הנעלם מההכנע' אלא על אשם הידוע אמנם כאן הוא או' השב תשיבו לו אשם כי אשם זה הוא וידוי והכנעה. שעליו הוא או' השב תשיבו לו אשם שהכפל ירמוז השבה א' על מציאות ההשבה הגשמית והשבה שנית על ההכנעה והיא נזכרת בלשון אשם בלי ה"א הידיע' שהוא דבר שבלב וה' יראה ללבב והיא כוונ' כולל' בכל הקרבנו' כמו שהרחבתי בסדר ויקרא בכלי חמדה ויכריע פיי זה או' ונודע לכם כו' שאין לו הבנה ר"ל אז תרפאו יען שכבר נודע לכם הסיבה למה לא תסור ידו מכם אלא הי' ההפצר' וזדון לב אשר ע"י האשם המושב בודאי נודע לכם סיבה למה לא תסור ידו מכם וע"י זה אז תרפאו כי המביא אשם בהכרח צריך שיהי' נודע לו שיעו' גודל חטאתו כדי שישוב וניחם אל האלהים: עוד אפשר לפי שהפלשתים הסרנים אמרו לכהנים הודיעונו וכו' לעומת זה השיבו בדרך ארץ ואמרו אם משלחים וכו' לא אמרו שלחו אותו אלא אם משלחים וכו' לתלות הכל בסרני פלשתי' ודרך כבוד ולכן אמרו ג"כ אל תשלחו אותו ריקם כו' אז תרפאו וכל זה שאמר' נודע הוא לכם כי מה אנו מה חיינו שאתם הסרני' תאמ' אלינו הודיעונו כי נודע לכם אבל נא נאמר עוד עצה וחידוש והוא למה לא תסור ידו ר"ל למה לא תעשו מכאן ולהבא באופן שתסור ידו מכם ותהיו עמו מכאן ולהבא בברית שלו' ואסייע לדברי אלה מה שכת' מהרי"א ז"ל בסמוך בפי אולי יקל את ידו מעליכם שהוא על העתיד אם תתנו לו כבוד יאהוב את הפלשתים ולא יכביד ידו במלחמות כאשר עד הנה. ורש"י ז"ל כתב אשם הנה כשאתם מודים שמעלתם אז תרפאו ונודע לכם שהוא עשה כי למה לא תסור והר"דק ז"ל פי' ונודע לכם למה לא תסור ידו מכם אז תדעו למה לא סרה ידו ומכתו מכם לפי שהייתם מעכבים ארונו אצלכם כי בשלחכם אותו תרפאו והאש' לכפר' על אשר עשיתם ע"כ והרל"בג ז"ל פי' ונתנו להם עצה שישלחוהו בכבוד

וישיבו לו אשם לכפר עליהם אז ירפאו אם בסיבתו בא להם הרע ויהיה נודע להם למה לא תסור יד השי"ת מהם כי הוא רוצה שיתנו לו כבוד תחת אשר חשבו לחלל ואמ' זה להורו' כי בזה יבחן אם בא להם הרע הזה כי כבר היה דעת' שאם לא בא להם הרע בסיבתו לא ישיבוהו ליש' ע"כ ומהרי"א שאמ' להם שעם היות ששליחו' הארון יועיל להם לשלא יוכו עוד מכאן ואילך עם כל זה לענין המוכים צריך שלא ישלחוהו ריקם כי אז ירפאו המוכי' ובאו' ונוד' לכם כו' כת' ואז יודע לכם למה לא סרה עד הנה ידו מכם כי תכירו שהי' בלי ספק מפא' הארון ע"כ והם דברי הר"דק בזה:

ד

**ויאמרו** מה האשם אשר נשיב כו' רש"י ז"ל סרני פלשתים חמשה הם כמו שנאמר ביהושע העזתי והאשדודי והאשקלוני והגתי והעקרוני עד כאן. והר"דק ז"ל וחמשה עכברי זהב זה מסייע הדרש האו' שכשהיה להם חולי תחתוניות והיתה יוצאה חלחולת שלהם בפי הטבעת מתוך החולי והיו באים העכברים ושומטים את המעי ולפי שהיה החולי אחד לסרנים ולעם אמרו להם הכהני' והקוסמי' שיעשו אף הם בדמו' הטחורי' חמש' ובדמות העכברים חמשה כמספר הסרנים ויהיו אשם לכפר להם ולהסיר אותו החולי מהם לכלם ולסרניכם כמו שמעו עמים כולם עד כאן. והר"לבג ז"ל כתב שמלבד חולי הטחורים שלח עוד בהם משלחת עכברים משחיתים את הארץ ותבואתה ונתפשטה מכה זו בכל ערי פלשתים חמשה ולזה אמרו להם כומריהם יביאו צלמי טחורי זהב ועכברי זהב כמספר הסרנים וזהו אשם שישיבו לה' כדי שתסור ידו מעליהם עד כאן. ומהרי"א ז"ל כתב ויאמרו הפלשתים מה האשם אשר נשיב וענו הכהנים והקוסמי' ויאמרו מספר סרני פשלתים חמשה טחורי זהב כנגד חמש' שרי הארץ אשר בקרבה וחמשה עכברי זהב כנגד הה' עמים אשר בערי חמשה הסרנים ההם לפי שהיתה המגפה בשוה לכל העמים ולסרניהם לכך צריך להביא קרבן על הסרנים וקרבן על העמים ואמרו שהמספר ההוא לא יהיה כי אם בצורת העפולי' ובצורת העכברי' והנה להבדיל בין השרים ובין העם אמרו לשון עפולים כנגד השרים ולשון עכברי' כנגד עם הארץ להיות המורסות ההם הנולדות בפי הטבעת באותו החולי דמות עכברים וקצת הרופאים קראום כן להדמותם אליהם ע"כ. וק"ק למה העפולים כנגד השרים והעכברים כנגד עם הארץ וכי תימא שלשרים היו באים עליהם טחורים ולדלת העם בצורת עכברים זה לא יתכן שהרי כתוב כי מגפה אחת לכולם ולסרניכם שמשמע שהיתה מגפה אחת בשוה לשניהם ואפשר לו' שהשואת במיתת דהיינו המגפה הושוו אמנם באופן החולי חלוקים היו דלת העם מהסרנים אלא שהדבר קשה מצד עצמו למה יתחלקו הסרני' מן העמי'.

**ולע"דן** שכל הקרבנות האלו היו של הסרנים לפי שאשמת העם תלוי בראשם כדכתיב ואשמם בראשיכם באופן שבהשיב אשם הראשים והסרנים יתוקן העם מאליו ז"ש מה האשם אשר נשיב לו שאלו בזה מה האשם אשר נשיב לו האם אשמת העם או אשם הראשי' והסרני' ונכלל בכלל שאלה זו מציאות האשם ומהותו ולזה השיבו ואמרו מספר סרני פלשתים כנגד בחינה מה האשם האם אשם הסרנים או אשם הראשים לזה השיבו על ראשון ואמרו מספר סרני פשלתים ולא אמרו חמשה עפולי זהב מספר סרני פלשתי' כי רצו להשיב על ראשון ראשון וכנגד הבחינה הב' שנכלל בכלל שאלת מה האשם מהות האשם מהו עליה השיבו שנית ואמרו חמשה עפולי זהב שזה יהיה מהות אשם וכן החמשה עכברי זהב גם כן על הסרנים היינו באים והיינו מה שהקדי' בדבריו לומר מספר סרני פלשתים כדי שיובן או' חמשה עפולי וחמש' עכברי זהב הכל על המספר הסרנים ושלא כדברי מהרי"א ז"ל וזה כי לפי שהיו באים טחורים ועכברים לשמוט מעיהם כדברי חז"ל לכך הוצרכו לעשות חמשה טחורים וחמשה עכברים או לפי שהיו באים מיני בועות ואבעבועות כעין טחורים וכצורת עכברים לכך הוצרכו לכך לחמשה טחורים וחמשה עכברים בעד הסרנים כי בשלומם יהיה להם לעם שלום כאמור שהעיקר תלוי בתיקון הראשים ובפרט כי בהתפללכם על חבריכם וסרניכם תהיו אתם נענים תחילה כמו שאמרו חז"ל הצועק על חבירו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחלה ז"ש כי מגפה אחת לכולם ולסרניכם באופן שאתם צועקים על חבריכ' ואתם צריכים לאותו דבר ממש שהרי מגפה א' ממש לכולכם ולסרניכ' ואמר לכולם לתלות הקללה באחרים נסתרי' שכבר מתו לא על אשר הם חיים עד הנה ובסרנים (אשר) [אמר] סרניכם לפי שלא הזכיר עליה' מגפה בפירוש או משום כבוד המלכות לא יתכן לומר סרניכם דמשמע אבל לא סרניכם והיו נוגעים בכבוד הסרנים בזה ולא יתכן:

**ה**

**ועשיתם** צלמי עפוליכם וכו' קשה שכל זה מיותר שכבר הזכיר ואמר חמשה עפולי וכו' אם כן מה צורך לומר עוד ועשיתם צלמי וכו' ואין לומ' שציום לעשות עוד עפולי' וצלמי עכברים לכפר על הכלל והיינו או' צלמי עפוליכם המשחיתים את הארץ כי הרי לא מצינו בסמוך שהביאו כ"א חמשה חמשה לבד. ועוד קשה בפ' איך אמר כולי האי ואולי יקל ידו שאפילו לקולא כל דהו מניח הדבר בספק ובאולי ובפסו' הקודם אמרו אז תרפאו. והר"לבג ז"ל כתב כפי שיטתו בענין העכברים שזכרנו למעלה שהיו משחיתים תבואת הארץ עליה הוא או' כאן אולי יקל ידו מעליכם ומעל ארצכם שע"י הטחורי זהב ייעד למעל' אז תרפאו ודאי כי ירחם על הנפשות יותר מעל הארצות והתבואה לכך אמר

כאן אולי עד כאן. אלא שעל אלהיכם מספיק. ומהרי"א ז"ל פי' באולי יקל ידו מעליכם שע"י שתתנו מכאן ולהבא כבוד לאלהי ישראל אולי יתורץ ענינכם שתהיו אהובי ה' עד שלא יוסיף עוד להביא עליכם מלחמה על ידי השופטים ז"ש אולי יקל ידו מעל ארצכם כו' בכל מכל יקל ידו לבלתי הניף ידו עוד עליכם אפילו בשמץ מכה כל דהו ולא על אלו המכות ידבר. **ולע"ד** שכונת הפסוק מקושר עם מה שכתבתי למעלה שחייבם להביא אשם בעד הסרנים כי בזה יתכפרו ודאי כי אם לא תרצו להביאם בעד הסרנים אלא בעדכם ז"ש ועשיתם כלומר ואם עשיתם צלמי עפוליכם וצלמי עכבריכם ונתתם לאלהי ישראל כבוד הנה יהיה הדבר ספק אולי יקל ידו וכו' לא כן בעשותכם הקרבנות האלה בעד (צלמיכם) [סרניכם] שתהיו (נעימים) [נענים] תחלה בהכרח ואז תתכפרו ודאי ולא אולי שלכך יעצנו אתכם ואמרנו מספר סרני פלשתים ולפי זה ועשיתם אינו לשון צווי ולפי פשוטו שהוא לשון צווי שמצוים אותם לעשות כך הכי קאמר הקוסמי' והכהני' הנה לא רצו אתכם שתשיבו האשם להי' ואז תרפאו בודאי אלהי ישראל כי רחמיו על כל מעשיו והנה אפשר עוד שאפי' בעוד שאתם עושים צלמי עפוליכם וצלמי עכבריכם אולי יקל מהמכה וכשתשיבו האשם אל השם שתגמר הנתינה אז בלי ספק תרפאו אבל החידוש הוא שבעוד שתהיו עושים אותם תראו התועלת ז"ש ועשיתם צלמי עפוליכ' וצלמי עבבריכ' המשחיתים את הארץ ר"ל שעדיין הם משחיתים את הארץ ועת עושים תמונתם ובזאת העשייה ונתתם להי' אלהי ישראל כבוד אולי בעודכם עושים אולי יקל את ידו מעליכם לפחות להקל ואח"כ תגמר הרפוא' אחר שתגמר עשייתה ותשיבום לו ואפשר רמז עוד באו' ועשיתם וכו' שלא תהיה הכפרה מצד נתינת המנחות דרך שוחד אבל אופן הכפרה הוא שבהיו' שתכירו שמהש"י יצא הדבר כיון שתכירו שמאתו היה מיד יכופר העון ז"ש ועשיתם צלמי עפוליכם וצלמי עכבריכם המשחיתי' את הארץ שבזה ימשך כבוד להש"י בהביאכ' צורת העכברי' והטחורים אליו למנח' זו הוראה שממנו יתי' היתי' זאת לכם ולזה מעת העשיה קרוי הדבר שיקל מעליכם ואפי' קוד' שתקריבום אליו וז"ש ועשיתם צלמי כו' אולי יקל כו' שאין ספק אולי יקל אחר ההקרב' אלא אולי יקל מעת העשיה. עוד אפש' שלמעל' חייבו הקוסמי' והכהני' אל פלשתי' להשיב אשם בב' השבות הא' אשם ודוי חרטה והכנעה. והב' אשם קרבן שעל שניהם רמז בכפל השב תשיבו לו אשם ועל מנת כן הבטיחו באז תרפאו בודאי ברפואה שלימה אמנם כאן אמרו ואם באולי לא תכנעו אלא תביאו מנחת זהב ועשיתם צלמי טחוריכ' כו' ונתתם כבוד לאלהי ישראל בהבאת קרבן זה שהוא פועל שלם אז הדבר תלוי אולי יקל כיון שלא הבאתם לו הדבר העיקריי שהו' מיעוט חלבכ' ודמכ' בהכנע'

וודוי שאז הדב' מסופק אולי יקל מעליכ' חולי הטחורי' ועכברי' ומעל אלהיכ' שלא יעש' לכם כמו שעש' לדגון אם לא תשובו אליו מהר יכביד עול הצרו' על כל ארצכם ואפי' מי שאין בה הארון כי עד עתה מארי' אפו לדעת אם אתם נכוי' בפושרין ואם לא יבי' עליכ' חמי חמין ובז' מקושר או' ולמה תכבדו כו' כי העיקר תלוי בהכנעת הלב ולא כמצריים אשר היה קרוב בפיהם ה' הצדיק ובקרב' לבם כבד באופ' שהכל תלוי בב' ההשבו' יחדיו כנז' כי אז תרפאו:

1

**ולמה** תכבדו וכו' הר"דק ז"ל זה נמצא לבדו מבנין הדגוש בלשון כבדות. התעולל בהם עשה מעשה השחתה כמו את אשר התעללתי במצרים ע"ב. והר"לבג ז"ל כתב כי במבחן הזה הראשון שאמרו הכהנים והקוסמי' להשיב האשם אל השם יתברך ואז תרפאו היה מהספ' בו אם יתרפאו תכף בתתם לפניו האשם או אם תתעכב הרפואה עד שובו למקומו שאם עכוב הרפוא' תהי' עד השיב' אותו למקומו אם לא יתרפאו אחרי שובו אל מקומו אז לא יעלה בידם להחזירו ולסיבה זו אפש' שלא נתרצו העם במבחן הזה הראשון ולא היו מסכימים בעצה הזו שעל זה ידמה שא"ל הכהנים והקוסמים למה תכבדו את לבבכם כו' ועכ"ז נתנו להם בחינה ב' תוכר להם קודם חזרת הארון למקומו והו' או' ונתת' כו' וראית' אם דרך גבולו וכו' אמנם במדר' אמרו למה תכבדו את לבבכם הה"ד לץ תכה ופתי יערים לץ תכה אלו הפלשתי' ופתי יערי' הגתיים שאמרו להם למה תכבדו את לבבכם ע"כל. נראה דקשיא להו בפסוק שאם אומ' למה תכבדו כפשוטו של מקרא שהוא מדברי הכהנים והקוסמים יקשה שלא יתכן שהרי הפלשתים באו לשאול את פיהם לאמר מה נעשה ובמה ישלחו את מקומו שהרי היו מסכימים בשילוחו לעומת זה הכריחו שהוא מדברי הגתיים שאומרים כן לפלשתים עזה ועקרון ואשקלון שלא היו מוכים עדיין למה תכבדו לבבכם כי גם עליכם תעבור כוס התרעלה. וה"הד לץ תכה ופתי יערים אלו הפלשתים שהיו מתלוצצים בדברי הארון ולא היו שבים ופתי יערים אלו הגתיים שהיו מוכיחים לפלשתים ואומרי' להם למה תכבדו לבבכם כו' ודקדקו לשון יערים שהוא יוצא יערים לזולתו ויוכיחנו שלא יכביד לבו והיינו הגתיים שיערימו לשאר ארצות של פלשתים כעזה ואשקלון ועקרון שלא יכבידו לבם שאם יכבידו ילקו ויוכו ולפי זה פסוק למה תכבדו וכו' דברי הגתיים שסייעו לכהנים ובאו בתוך דבריהם ומאמר ועתה קחו מדברי הכהנים או מדברי הגתיים ג"כ או מדברי הגתיי' וכהנים וקוסמי' יחדיו שהסכימו יחדיו ומובן הבנת הפסוק לץ תכה ופתי יערים לזולתו או לץ הנז' שיערים אותו כדי שלא יוכו יותר באו' על מה תוכה עוד תוסיף סרה.

**ולע"דן** להוכיח מכאן שהויכוח הזה של הכהנים והקוסמים היה עם הפלשתים כמ"ש למעלה ויקראו לכהנים ויאמרו כו' שעם כלל העם היה הויכוח הזה לא עם הסרנים וכן מוכיח לשון כי מגפה אחת לכולם ולסרניכם ולזה אמרו כאן למה תכבדו את לבבכם אתם כלל העם את לבבכם כאשר כבדו מצרים ופרעה שגם שם יד העם של מצרים היתה במעל וחייבו לקות לכולם כי לפעמים אשר נשיא או מלך יחטא לאשמת העם המחזיקים בידו ואינם מעוררי' לבלתי החזי' בתרמית וראוי שתקחו מוסד מהמצריים שהלא כאשר התעולל בהם לשון שחוק ולעג כדפרש"י ז"ל התעללתי שחקתי שלא שלחום עד אשר התעולל ושחק עליהם ובכלל הלעג והשחוק היה וישלחו וילכו ר"ל וישלחום לעשות זבחים לה' דרך שלשת ימי' במדבר וילכו להם שברחו והיה זה כדי שויוגד למלך מצרים לאמר כי ברח העם והיה לו יתברך לכופם מתחילה שישלחו' לגמרי אבל רצה להתעולל בהם כדי שירדפו אחריהם וילקו בים סוף כן גם אתם אם תמהרו לשוב הרי טוב לכם ואם לאו תלקו וסוף שיתקיימו דבריו וז"ש ועתה קחו וכו' ר"ל ועתה בעת ועונה הזאת תכף ומיד קחו ועשו וכו':

ז

**ועתה** קחו וכו' רש"י ז"ל פרות עלות מניקות אשר לא עלה עליהם עול כל זה לנסיון שאין אלו ראויות למשא ועוד שגועות אחרי בניהם ואם יש כח בארון שיוליכון מאליהם נדע שהוא עשה לנו ע"כ. והרד"ק ז"ל חדשה שלא נעשה בו מלאכה בעבור קדושת הארון עלות מניקו' כתרגו' ונקראו עלות ע"ש היונקים שנקראו עולי' ועוללי' וצוו לקחת הפרות עלות להראות המופת שלא שבו בעבור בניה' אשר לא משכו בעול זה אמר בעבור קדוש' הארון שלא נעשה בהן מלאכת חול כמ"ש ג"כ עגלה חדשה ע"כ. וכן מהרי"א ז"ל והר"לבג ז"ל פי' עגלה חדשה כהרד"ק ז"ל לכבוד הש"י שלא עשתה מלאכת חול ובמ"ש אשר לא עלה עליה' עול כ"ז לנסיון שאעפ"י שלא ניסו בעול עכ"ז ימשכו הארון וכפרש"י ז"ל. **ולע"דן** כי באו' קחו ועשו עגלה חדשה כוונו בזה לשני ענינ' יחדיו הא' שתהי' חדש' לכבוד ה' כדהרד"ק והוסיפו שיקחו העצי' ויעשוה לשם קדושת השם ולא נסתפקו באו' קחו עגלה חדשה אלא קחו ועשו ולא אמרו עשו עגלה חדשה כדי שלא יקחו עצים בגזל אלא קחו במקח ועשו עגלה חדשה כי ה' שונא גזל בעולה הרי בבחינ' הכבוד צוו כ"ז שזה בכלל זה כיונו להוסיף כח גבורת הנס והמופת כי העגלה חדשה תתנהג בכבדות כי לא נסתה עדיין ללכת והאופני' לא הורגלו לכך אמרו שיקחו ויעשו עגלה חדשה ולא יטרד דבר כי יד ה' עשתה כל זאת כדרך המופת והוסיף בענין המופת הזה במ"ש ואסרתם את הפרו' בעגלה והשבותם לומר שאחרי שילכו הפרות

עלות עם עוליהם ובניה' ויאסרום בעגלה קשה מאד הוא להפריש את בניהם לעיניה' יותר משאם הניחו הבנים תחלה בבית לעומת זה אמרו הקוסמים ואסרתם את הפרות בעגלה ואח"כ והשבותם את בניהם מאחריהם הביתה שיתור תיבת מאחריה' מורה על האמור שקשה מאד להשיבם מאחריהם ר"ל אחרי שהלכו אחריהם קשה להשיבם הבית ולהניח אמותיהם שבדרך טבע נמנע אם לא בדרך המופת וז"ש בסמוך ויעשו האנשים כן ויקחו שתי פרות כו' וכמו שנבאר בס"ד:

**ח**

**ולקחתם** את ארון ה' כו' רש"י ז"ל ארגז אשקרי"ן בלע"ז והרד"ק ז"ל אל העגלה כמו על העגלה כמו ויך את הפלשתי אל מצחו כמו על מצחו או הוא כמו בעגלה וכן אל הארון תתן שהוא כמו ובארון תתן וכת"י ובעגלתא בארגז בתיבה כתרגומו ע"כ. **ולע"דן** לדקדק למה סדרו לקיחת הארון ונתינתו אחרי דאסר הפרו' בעגלה ונראה שהיה זה לב' סבות הא' דרך כבוד שאין ראוי שיתעכב הארון אל הפרות ואל נושאיו כי לזה צוה הש"י בטבעות הארון יהיו הבדים לא יסורו ממנו כדי שיהיה מוכן ומזומן וזהו שהקדימו כאן ואסרתם את הפרות כו' ואח"כ שהכל מוכן ולקחתם את ארון ה' כו' והטעם השני להוסיף מופת בנס שאפילו קודם שיבוא הארון כשיאסרו הפרות בעגלה לא יסרבו כלל מצד היותם קשורות בעגלה המיוחדת לנשא ארון ה' ואילו אמרו שיתנו הארון וא"חכ יאסרו הפרות לא היה כ"כ מופת ופלא כי הס כל בשר מפני ה' אבל היות' מתעכבו' במאסר ואפי' קודם בא הארון הוא פלא גדול ומורה כי מלא כל הארץ כבודו ואפי' קודם הגלות הארון ושלא בפניו חלקו כבוד כי הכל כבפניו הוא. גם סדרו שיושם הארון תחלה בעגלה כדי שיהיה מרוצה ומפוייס כמי שנוסע לביתו ומנוחתו ואח"כ תסדרו לפניו התקרובת והדורון כדי שיקבלהו ברצון טוב ז"ש ונתתם אותו אל העגלה וא"חכ ואת כלי הזהב כו' תשימו בארגז מצידו ושלחתם אותו והלך כאן הגידו ענות הש"י כדי שילמדו ממנו כל באי עולם וז"ש ושלחתם אותו והלך שלא ילך עד שתשלחוהו כ"י שתתנו לו רשות כשבוי שלא ילך אלא ברשות רבו ז"ש ושלחתם אותו והלך ואמר ואת כלי הזהב כו' שלא הזכירם בשם טחורי הזהב או עכברי להודיע שאמרו ידענו כי לא תעשו בקרבן זה איכות זולת היותם כלי זהב בלבד השבות' לו לא השבה זולתה מהכנע' וודוי ויתרצ' ויתפייס להם:

**ט**

**וראיתם** אם דרך כו' קשה איך נסתפקו בדבר עד שאמרו ואם לא וידענו כי לא ידו עעה בנו מקר' הוא היה לנו שלא יתכן היות מקרה שבהכנס הארון לעיר יוכו בטחורי' אין זה כ"א יד ה' הויה. ונוסף עוד מופתי הפרות להניח כולהם ולעלו' א"כ למה תלו המופת

בעלייתן דרך בית שמש כי אפי' שלא יעלה לא תבוטל ההשגחה. והרל"בג כת' שאמרו שאם תתיישרנה הפרות ללכת ליש' דרך בית שמש שהוא המקום הקרוב לישראל הנה יתבאר כי מה' היתה זאת בסיבת ארון האלהים ואם לא הנה הגיע הרע זה לנו במקרה שאם הגיע לנו על דרך המופת לא תקצר ידו מעשות זה המופת השני והוא להניע הפרות אל שילכו מעצמן דרך בית שמש ואם הדבר במקרה לא יושב זה האשם ולא נשיב ארון האלהים לישראל עד כאן. ומהריי"א ז"ל כתב שאם יעלו הפרות דרך בית שמש בלי לימוד ולא יחושו לבניהם בזה יודע שמהארון היתה זאת ואם לאו יכירו כי היה הענין במקרה ולא בהשגח' ואמ' זה כדי שיעשוהו כי ידעו שיצא הנסיון כדעתם בלי ספק עד כאן. **ונראה** כי לא יתכן לחשוב שהי' דרך מקרה כמו שהקשיתי למעלה הן מצד מציאות המכה שלא היתה אלא בעיר שארון האלהים שם והן מצד הפרות היותם עולות ומניחות בניהם גם מצד שלא עלה עליה' עול ולא ניסו וגם מצד שאינן חסות על בניהם אבל הכונה לומר כי הענין אפשר שכל המכה באה עליהם בדרך המופת בהשגחת השם יתברך בלי שום סיוע טבעי או אפשר לומר שבטבע בעיפוש הארץ היה להחליאם בטחורים והיתה מההשגחה להשגיח להכביד עליהם יותר אבל לא היה מיד ה' הויה לבד ז"ש אם דרך גבולו יעלה כו' בלי ספק שזו השגחה פרטי פרטית כיון שהשגיח ממרום קדשו אל הפרות לתת בהם תבונה לבחור הדרך היותר קרוב לא"י דרך בית שמש אז מתוך זה יתברר לנו שהוא עשה לנו את הרעה הזאת הוא לבדו עשה את הרעה הגדולה הזאת רוצה לומר בכל חלקיה זהו שאמר הזאת כמו שהיא גדולה ואם לא יהיה אז וידענו כי לא ידו נגעה בנו כלו' לא ידו לבדה נגעה בנו אבל מקרה הוא היה לנו רוצה לו' על המקרה הרע שאירע בקרי ומקרה עיפוש גורם טחורים ועכברים משחיתים אותנו ונוסף גם הוא על המקרה שמצא בעל חוב מקום לגבות חובו שבטבע ומקרה היה מתחייב קצת מכה והוא יתברך היה לנו נוסף על המקרה והטבע שאם תיבת הוא היה לנו חוזר אל המקרה מיותרת תיבת הוא די שיאמר מקרה היה לנו הוא למה אלא ודאי תיבת הוא חוזר אל השם ית' כדפרישית שנוסף כעת מטה רגלם בקרי ומקרה ומובן גם כן אומרו ואם לא וידענו דהיה לו לומר ואם לא נדע כי לא ה' אבל אמר וידענו קרוב ללשון עבר על מה שכבר ידעו מהעבר שהיה מקרה והשגחה מעורבין כאן במכה הזאת יחדיו אלא שו"יו וידענו מהפך אותה לעתיד כי יתברר להם דבר זה יותר אם לא יעלה דרך בית שמש שיכריעו שגם מקרה היה מצורף בדבר הזה ולא היה כולו בהשגח' שאז נשאר בידיעתנו שידענו מאז כי מקרה והשגחה היו יחדיו בזה:

**י**

**ויעשו** האנשים כן וכו' רש"י ז"ל כלו בבית לשון כלא עד כאן. וכן הרד"ק ז"ל כמו כלאו והוא מבעלי הה"א כמו לא יכלה ממך אשר כלתני היום הזה מבוא בדמים או הוא מבעלי הא"לף ובא כדרך בעלי הה"א וכן מלו תוכך חמס כמו מלאו ונשו כלימתם כמו ונשאו כי בבר נשתמשו בזה הענין בשתי הלשונות בה"א ובא"לף לפי שדרכם תמיד להמיר זה בזה [וטעם] להשיב בניהם ולכלוא אותם בבית לפי שלולי דבר הארון היו שבות אל בניהן אחר שלא היו בניהם הולכים אחריהם עד כאן:

**ולע"דן** לדקדק שהיה לו לומר הכלל על ויעשו האנשים כן ונכלל הכל בזה אם כן מה צורך לפרט שני הכתובים הבאים כאחד ויקחו שתי הפרות כו' וישימו את ארון ה'. ונראה כי המאמר זה של ויעשו האנשים כן נכללו שני דברים הנז' למעלה האחד קחו ועשו עגלה חדשה והשני שתי פרות אשר לא עלה עליהם עול שהדעת האנושי מחייב כן לעשות עגלה חדשה לכבוד ה' וכן פרות שלא עלה עליהם עול כי אם עתה עול שמים וזהו שאמר ויעשו האנשים כן שמפאת אנושותם עשו כן שמחוייבים לעשותו ולא רחוק הוא מן השכל האנושי אמנם שתי פרות עלות כו' זה היה מצד ההשגחה שעם היותם שתים לא נמצא אחת מהם פרה סוררה מצד בניה ויאסרום בעגלה תחילה ואחר כך ואת בניהם כלו בבית ואפילו שכלו אותם בבית לא סררה פרה אחת מהם אין זה כי אם דרך מופת אלהי:

**יא**

**וישימו** את ארון ה' וכו' לא הזכיר כאן לשון לקיחה כמו שאמרו למעלה ולקחתם את ארון ה' ונתתם אותו אל העגלה אבל אמר כאן לשון שימה בלי לקיחתו להודיע כי לעת מצוא לא הוצרכו לקחתו ולתתו בארון אבל הארון נוש' את נושאיו הוא מעולם באופן שלא נעשה בו לא לקיחה ולא נתינה אלא שימה בעלמא וישימו את ארון האלהים אל העגלה והגיד כאן העכברים תחלה ואחר כך הטחורים דרך כבוד לפי שהארגז היה בצד הארון ובצד הסמוך לארון עכברי הזהב ואחר כך ואת צלמי טחוריהם שלא להסמיכם לארון ה' דבר טינוף ובעכברים לא הזכיר צלמי כי דבר קל הוא לעשות דמות עכברים ממש לכך אמר ואת עכברי הזהב ולא הוצרך לומר צלמי עכברי הזהב לא כן בטחורים צריך אמון לכך אמר צלמי שיתדמו לטחוריהם ולא לזוג או פעמון זהב או אמר בטחורים לשון צלמי לדרך כבוד ונקיות לשון להיותם טחורים דבר טינוף יותר מהעכברים אמנם בעכברים לא הוצרך לאמר בהם לשון נקיה צלמי עכבריכם:

**יב**

**וישרנה** הפרות בדרך וכו' ב"ר פרק נ"ד רבי ירמיה בשם רבי שמואל בר רב יצחק בשם ר' אבא למה הוכו אנשי בית שמש על ידי שהיו מליזין בארון אמר הק"בה אלו תרנגולתו של אחד מהם אבדה היה מחזר אחריה כמה פתחים וארוני בשדה פלשתים שבעה חדשים ואין אתם משגיחים בו אם אין אתם משגיחין עליו אני משגיח עליו שנאמר הושיע לו ימינו וזרוע קדשו הדא הוא דכתיב וישרנה הפרות בדרך מהלכות בישרות הפכו פניהם כלפי הארון ואמרו שירה והיינו דכתיב וישרנה הפרות שירה נאה איזו שירה אמרו רבי מאיר אמר שירת הים אמרו נאמר כאן הלוך וגעה ונאמר להלן כי גאה גאה רבי יוחנן אמר שירו לה' שיר חדש רבי אלעזר אמר הודו לה' קראו בשמו וכו' רבנין אמרי ה' מלך תגל הארץ רבי ירמיה בשם רבי שמואל בר יצחק אמר תלת שירו לה' שיר חדש שירו לה' כל הארץ ה' מלך ירגזו עמים תני דבי אליהו רומי רומי השיטה התנופפי ברוב הדרך המחושקה ברקמי זהב המהוללה בדביר ארמון המעולפת מבין שני הכרובים אמר רבי שמואל בר רב נחמן כמה יגיעה יגע בן עמרם עד שלמד שירה ללויים ואתם אומרות שירה מאליכם יישר כחכן עכ"לה. ובפרק אלו נאמרים ויך באנשי בית שמש כי ראו בארון ה' משום דראו ויך רבי אבהו ורבי אלעזר חד אמר קוצרים ומשתחוים היו וחד אמר מלייא אמור מאן אמרייך דאמריית מאן פייסך דאיפייסת עד כאן. ופירש רש"י ז"ל משום דראו ונסתכלו בו ויך בתמיה קוצרין ומשתחוין היו לא בטלו ממלאכתן לכבודו והאי כי ראו לשון בזיון כמו אל תראוני שאני שחרחורת מאן אמרייך דאימריית מי הכעיסך שנכעסת ולא הצלת עצמך מן השביה ועתה מאן פייסך שנתפייסת לבא מאליך ע"כ שדברי הגמרא הם דברי המדרש הנז' למעלה שהיו מליזין בארון או שהיו קוצרים ולא נתבטלו או שאמרו מאן אמרייך דאימריית שלכל הפירושין נכללו בלשון כי ראו לשון שחוק ולזות. והחכם השלם כמה"ר אברהם נ' אשר זכרונו לברכה פירש שהיו אומרים שטבעו רע להכות בבל מקום שהוא יושב ולהרע להם עד כאן. וזהו מליזין בארון לשון לזות שפתים אלא שקשיא לי על דבריו שלא יתכן שאמרו בשאט בנפש עד שהכה בהם ואם כן למה הלכו אנשי בית שמש כדי שיאמרו אחר כך אנשי שמש וכו' לזות שהרי הלזות הזה בודאי שלא אמרוהו עד שהוכו ולקו. **ונראה** כי לשיטת החכם השלם הנז' למעלה כששואל במדרש למה לקו היינו רבוי המכה שבעם דמשום דראו די שימותו קצת אבל לקו רבים דהיינו עשרים ושנים אלף למה לקו לזה משיב לפי שהוכו מעט מהם משום דראו והיו מליזין בארון לומר שטבעו רע אז הכביד המכה בהם והלקה אותם כמה אלפים:

**ולעד"ן** שהיו מליזין על שלא הלכו לפקח עליו בהיותו בשדה פלשתים שבעה חדשי' ואנשי בית שמש הם היות' קרובים אליהם והם היו מחוייבים יותר מכל ישראל והיינו דמסיק המאמר אמר הק"בה אלו תרנגולתו של אחד מהם וכו' ואין אתם משגיחים בו שזהו פירוש שהיו מליזין בארון ולשון שהיו מליזין מורה על היות' מליזין בהתמדה והיינו שלא השגיחו ללכת אחריו שבע חדשים כאמור ויהיה טעם הגמרא לחוד והמדרש לחוד ושאר כל דברי המדרש באר החכם השלם כמ"הר אברהם בן אשר נ"ע בב"ר פרשת נ"ד עיין שם ולמדנו מן המדרש הזה פירוש וישרנה לשון יושר שהלכו בדרך ישרה שכיונו אל הדרך ופירוש שני שירה נאה מורכב הוא בלשון וישרנה וישר נה לשון נוטריקון נה נאה ולמדנו גם כן לשון הלוך וגעו שהע"ין מתחלפת בא"לף כאילו היו אומרות אשירה לה' כי גאה גאה וזהו שאמר הלוך וגעו הלוך וגאה כי האל"ף ממוצא הע"ין ויש הרבה קורין לאלפין עיינין ובסמוך אלמוד מזה המאמ' לביאור הכתובים בס"ד ורש"י ז"ל הביא כדברי המדרש הזה לפי פשוטו שהלכו לשון דרך ישר היו הולכות ודרך דרש כתב הרי תיבה זו אנדרוגינוס מלמד שאף התולדו' היו אומרים שירה רני רני השיטה התנופפי וכו' כדאיתא במסכת עבודת אלילי' עד כאן והיינו דלא קאמר ותשרנה הלוך וגעו לשון צעק' בקר געי' וכן הרד"ק ז"ל כתב גם כן וישרנה כדברי רש"י ז"ל כתרגומו (וארנינה) [ואכוינא] תורתא ר"ל כיונו הדרך ובא בסימן א' של נקבה לבד כמו ויחמנה בבואן לשתות ודגש השין בחסרון ה"יוד פ"א הפעל ובמלת ויחמנה בא נח הצרי תמורת ה"יוד פ"א הפועל והלוך וגעו היו געות בעבור בניהם עד כאן וכן הביא מהרי"א ז"ל והביא כדברי המדרש וישרנה לשון שירה והר"לבג ז"ל גם כן כתב וישרנה שהלכו ביושר מבלי נטות ימין ושמאל וסרני פלשתי' אחריהם לראות אמיתות הענין. **ולע"דן** לומר שלדברי המדרש הנז"ל שאמרו שירה לא אמרו עד שכיוונו הדרך תחילה בדרך בית שמש כמו ששמו הקוסמים זה לאות ולסימן גבי מה' יצא הדבר ואחר שהוברר אמיתת הענין כי מה' היה הדבר אז בדרך שוררו ולא קודם וזהו וישרנה הפרות בדרך ולא קודם אלא כשהיו כבר בדרך בית שמש והנה מההשגחה האלהית שאפילו בו בדרך בית שמש במסילה אחת הלכו ולא היו הולכות עתים מצד הדרך מערבי ועתים בצד הדרך המזרחי אלא במסילה אחת הלכו עם היותם טרודות בגעייתן של בניהן וצערן זהו שאמר במסילה אחת הלכו עם היות שהלוך וגעו ולא סרו ימין ושמאל אפילו בדרך עצמו ומתוך הנ"ל במדרש רבה שהפכו פניהם כלפי הארון ואמרו שירה מובן או' הלוך וגעה שעם שהגעייה הייתה בהפיכת פנים אל הארון עם כל זה לא בא להם ההליכה ואפשר שלמדו חז"ל גם כן מתיבת וישרנה שיישרו פניהם כלפי הארון וגם כן שוררו וישרנה תרתי משמע

לשון שירה ולשון יושר שישרו פניהם כלפי הארון שלא לתת אחוריהן לארון מדרך מוסר ויהיה הפלא יותר גדול במה שלא סרו ימין ושמאל עם היותם הולכות לאחור ופניהם לארון והגיד הכתוב כי הסרנים הלכו ללות את הארון דרך כבוד וסרני פלשתים הולכים אחריהם ומלוין את המלך כי דקדקו דברי הכהנים והקוסמים שאמרו אם משלחים את ארון אלהי ישראל שהכוונה כדפרשית אינו ראוי אלא שתלכו אתם עצמכם עמו כי אין עצה ואין תבונה נגד ה' אבל אם משלחים אותו על ידי הזולת אל תשלחוהו ריקם כו' לכך הלכו אחריו סרני פלשתים וצריך לחקור אם היו הולכים סרני פלשתים אחרי הפרות לבד בין העגלות לפרות או אחרי הכל גם אחרי הארון ונראה מדלא קאמר אחריהן בנ"ון אלא אחריהם משמע שגם אחרי הארון היו הולכין וכן יכריע מדרך המוסר שלא להפוך אחוריהם לארון והיה להם ללמוד מן הפרות שלא הפכו אחוריהם לארון כמו שזכרתי אלא הפכו פניהם לארון ושוררו וכו' וסרני פלשתים הולכים אחריהם גם אחרי הארון והבקר ללות אותו עד גבול בית שמש שהוא גבול ישראל דלדברי הר"לבג לא היו צריכים ללכת עד גבול בית שמש (לא נתאמת) [לראות אמיתת] העניין:

**יג**

**ובית** שמש קוצרים כו' רש"י ז"ל וישמחו לראות מסתכלין היו היאך הוא בא לבדו ומשמחתם נהגו בו קלות ראש ולא היו מסתכלין בו באימה ודרך כבוד עד כאן והרד"ק ז"ל וישמחו לראות עד שמרוב השמחה פרצו לראות בארון ופתחו וראו מה שבתוכו לפיכך נענשו כמו שכתוב ולא יבואו לראות כבלע את הקודש ומתו עד כאן. **ולע"דן** עפ"י שיטת הגמר' של מס' סוטה פ' אלו נאמר ין שעל שלא ביטלו ממלאכתן נענשו בזה אבין או' ובית שמש קוצרים קציר חטים בעמק שהזכירו שהיו קוצרים גם הזכירו שהיה בעמק הוא הקדמה למאי דמסיק ויראו את הארון ונשארו עדיין קוצרים שלא בטלו ממלאכת' לכבוד הארון וז"ש וישמחו לראות שתיבת לראו' מיותרת אבל כיון לומר שהשמחה לא הועילה להם כי אם לראות ולא לבטל ממלאכתן ולכך נענשו וזהו לראות ולא בטלו ממלאכתן ללכת להקביל פניו עם היותם בעמק קרוב אליו ועפ"י שיטת רש"י ז"ל שויראו את הארון שהחזירוהו למקומו פלשתים וישמחו לראות השמחה על ראות שהיה בא מאליו ונראה ל"עד שזהו סמיכות הכתוב וישמחו לראות והעגלה באה וכו' שהשמחה על היותה באה מאליה כנזכר:

**יד**

**והעגלה** באה אל שדה כו' הרד"ק ז"ל ואת הפרות העלו אנשי בית שמש בקעו עצי העגלה והעלו הפרות עולה כי הותרו הבמות משחרבה שילה ונקבה כשרה בבמת יחיד ויש בדרש חז"ל כי סרני פלשתים העלו אותם כי לרבי אליעזר שאין מקריבים עע"א

הקשו לו מן זה הפסוק ותירץ וכי מסרני פלשתי' מביאין ראיה ובמקום אחר אמר הוראת שעה היתה זהו לדעת רבי אליעזר אם הקריבום ישראל עד כאן והר"לבג כתב שאנשי בית שמש העלו העולה וזבחו זבחי שלמים ביום ההוא להי' עד כאן ומהריי"א ז"ל הביא השתי שטות ואמר כי לשטת האומרים שפלשתים ביקעו עצי העגלה ואת הפרות העלו עולה להי' צריך לו' שגם אנשי בית שמש הוצרכו להעלות עולות וז"ש בסמוך ואנשי בית שמש העלו עולו' ויזבחו וכו':

**ולע"דן** הפסוק הזה מקושר ונמשך אל מה שאומר בסוף וחמשת סרני פלשתים ראו כו' רוצה לומר שראו שהעגלה באה מאליה אל שדה יהושע כו' שנטת' מן הדרך והוא דבר גדול לנטות מן הדרך אל השדה של יהושע בית השמשי יותר מזולתו מהשדות אשר לזולתו אולי לכשרותו כי בו בחר ה' ומשמו יהושע בית השמשי נראה שהוא נכבד מביתו אביו בית השמשי שנראה שע"ש משפחת אביו השמשי נקרא כל המקום בית שמש ותעמוד שם או היה לסיבת היות שם אבן גדולה להורות להם שחנה שם כדי שיתעוררו להורידו מעל העגלה שם על האבן גדולה ולבקע עצי העגלה להעלות עולה וזבח ז"ש ותעמוד שם יען שושם אבן גדולה ויבקעו את עצי העגלה כתב מהריי"א כדי שלא ישתמשו בהם עוד בדבר חולין אחרי שנתקדשו בארון:

**טו**

(**והעם**) [**והלוים**] הורידו צריך לומר שהלויים הורידו תחילה את ארון ה' ואחר כך נתבקעה העגלה לעצים ואף על פי שנזכר בפסוק הקודם ויבקעו את עצי העגלה וכו' ואחר כך והלוים ואמר שעשו כבוד למנחת פלשתים אשר בארגז לשים אותה על האבן בצד הארון אל האבן הגדולה ולפי שעל הכהנים להוריד הארון ולא על הלוים כדכתיב ולא יבואו לראות כבלע את הקדש ומתו על כן הגיד הכתוב שנעשו ביום ההוא רוצה לומר בהוראת שעה שני עניינים האחד והלוים הורידו ולא הכהנים כי לא נמצאו שם והשני גם כן ואנשי בית שמש העלו עולות ויזבחו זבחים ביום ההוא רוצה לומר להוראת שעה היה כל זה:

**טז**

**וחמשה** סרני פלשתים וכו' הגיד הכתוב זריזותם או ע"ד נס שבאו עם הארון ונתעכבו עד שראו כל הנזכר וישובו עקרון הכל היה ביום ההוא כאלו קפצה להם הדרך או שהארון נשא נושאיו בביאה בזמן מועט:

**יז**

**ואלה** טחורי הזהב אשר הביאו כו' הרד"ק ז"ל ועכברי הזהב כמו שהיו טחורי הזהב כמספר הערים חמשה כן היו העכברי' מספר כל ערי פלשתי' שהם חמשה הנז' וכן היו

חמשה בעבור חמשת הסרנים כלומר שהיו כפרה לכולם כמו שאמר למעלה שהיו כפרה לכולם דכתיב ומגפה אחת לכלם ולסרניכם ומ״ש מעיר מבצר עד כופר הפרזי חסר ו״או מעיר מבצר כלו׳ אעפ״י שלא היתה מצות הקוסמים והכהנים לעשות אלא חמשה טחורי זהב וחמש׳ עכברי זהב למספר הסרנים להעירות הגדולות שהם אשדוד ועזה ואשקלון וגת ועקרון הם עשו מעצמם יותר טחורי זהב ועכברי זהב כי היו יראין עדין ועשו מכל הכפרים שהם ערי הפרזות כל עיר וכל כפר עשו טחור ועכבר זהב בכל המקומות שהיו יושבים שם פלשתים עד כאן ומהריי״א ז״ל כתב שטחורי זהב היו חמשה בעד חמשת הסרנים אמנם העכברים היו יות׳ עכבר לכל עיר ואפילו הכפר הביאה עכבר ליראתם וכדי להנצל ואף על פי שהקוסמים לא צוו אלא חמשה עכברי זהב בעד חמשת ערי סרני פלשתים הנה ראה כי עם הארץ מיראת׳ וכדי להנצל הרבו בעכברים להביא אפילו בעד כל כפר עד כאן. **ולעד״ן** שלא שנו כלל מצווי הקוסמים והכהנים לא בטחורי זהב ולא בעכברי זהב כי כולם חמשה חמשה ולא יותר ובזה מדוקדק אומרו ואלה טחורי וכו׳ לשלול ולומר שלא היה שם יותר ועכברי הזהב גם כן מספר כל ערי הפלשתים לחמשת הסרנים מעיר מבצר אשר לסרני׳ הלא הם החמשה הביאו ועד כופר הפרזי ולא עד בכלל כי לא הביאו מכפרים ערי הפרזי שאין מוקפת חומה כי אם מהחמש׳ לבד כי לא ישנו את תפקיד׳ של הקוסמים ובהכי ניחא שלא אמר ומעיר מבצר בוי״ו כי אם מעיר מבצר שהוא ביאור לנז׳ שהוצאת טחורי הזהב גבו אותם המעות מעיירות של מבצר הביאו מכסם לה׳ לא מהכפרי׳ שלא להטריח אותם העניים והאביונים הכפריים ולעולם שלא היו כי אם חמשה טחורים וחמשה עכברים והמוסיף על הסך הנז׳ עליו הראיה.

**יח**

**ועכברי** הזהב מספר וכו׳ רש״י ז״ל אבל הגדולה היא אבן הגדולה האמור למעלה וכן נשכה במקום לשכה בספר עזרא ומפני שאירע להם אבילות קרא׳ אבל עד כאן וכן הרד״ק ז״ל ותרגומו אבל הגדולה אבנה רבתא ואמר עד אבל הגדולה אשר הניחו עליה את ארון ה׳ כלו׳ כי עד אותו מקום וסמוך לו היו פרזות הפלשתים ומ״ש עד היום הזה בשדה יהושע אמר שהניחו עליה הארון שהיא עד היום הזה בשדה יהושע עד כאן וכן הביא מהריי״א ז״ל בשם הר"דק ז״ל וכתב שאין ועד אבל הגדולה חוזר למעלה כי אם למה שיאמר אחריו ושיעורו ועד האבן הגדולה אשר הניחו עליה הארון הנה היא יושבת עד היום בשדה יהושע להגיד כי לא די שעוד היום יוכר וידע שדה יהושע אבל גם האבן הגדולה היא עד היום באותו שדה ונקראת אבל הגדולה. על שם האבילות כדלעיל עד כאן תורף דבריו ז״ל.

**ולע"דן** לקיים אומרו ועד אבל הגדולה שהוא מקושר למה שאמר למעלה ואלה טחורי הזהב אשר הציבו פלשתים ופי' מספר הפסוק מי הנותנים לאשדוד אחד לעזה אחד וכו' ושגבו אותם מכל עיר מבצר ועד כופר הפרזי כולם נתנו חלק בטחורי זהב ובעכברי זהב כדפרשי'. והם השיבו הנז' אשם לה' ועד אבל הגדולה היתה ההשבה כי עיקר ההשבה היא להשיב לו עד הגבול שינוח הארון ושם יתנום לו דהיינו אבל הגדולה כי עד שם באבל הגדולה הלכו אחרי הארון להיות ההשבה עד אבן הגדולה אשר הניחו עליה את ארון יי' עד שם היתה ההשבה שהרי לא שבו אל ארצם עד שנח הארון במנוחתו על האבן הגדולה והקריבו לפניו והסרנים רואים ואחר כך חזרו לעריהם.

**יט**

**ויך** באנשי בית שמש כי ראו בארון כבר זכרתי למעלה דברי חז"ל במס' סוטה שפי' כי ראו לשון זלזול כמו אל תראוני שאני שחרחורת כו' שהיו קוצרים ורואים בו או שאמרו מאן אמרייך דאמריי' מאן יפייסך דמפייס' גם שם שבעי' איש כל אחד שקול כחמשים אלף או חמשים אלף איש כל אחד ואחד מהם שקול כשבעי' איש הסנהדרין:

**ולע"דן** שהכריחו כן מתיב' בארון דהי"ל כי ראו הארון אומ' בארון מורה על תיבת ראו שהוא לשון ביזיון שלעגו וביזו בארון ומאו' שבעים איש חמשים אלף איש בלי וא"ו וחמשים הכריחו שהם שבעים איש שקולים כחמשים או חמשים שקולים כשבעים. עוד הכרח שני איש איש למה לי והכרח שלישי שהזכיר הפרט המועט של שבעים איש תחילה ומנהג להזכירו באחרונה ולו' חמשי' אלף ושבעים איש ומתוך דברי תנא דבי אליהו נראה שלשון כי ראו בארון כפשוטו שהיה להם לכסות עיניהם וליפול על פניהם ולראות מהביט אל האלהים כיון שלא עשו כן לכך נענשו שמתו ממש הסנהדרין וז"ש שבעי' איש דהיינו הסנהדריי וג"כ מתו המשי' אלף איש שהשני המספרי' צדקו ע"כד: וגם מהגי' הכרחים הנזכר הכריח תנא דבי אליהו שהשני מספרים מתו. ורש"י ז"ל כתב כדברי חז"ל דמס' סוטה וכן הר"דק ז"ל והוסיף לומר והנכון שפתחו אותו לפי' אמר כי ראו בארון יי' ולא אמר כי ראו ארון יי' ראו בארון משמע בתוכו ע"כ שבעי' איש חמשי' אלף איש חסר וי"ו כמו שמש ירח וי"ת וקטיל בסבי עמא שבעין גבר' ובקהלא חמשין אלפי גברא ובדברי חז"ל כנז"ל ושיטת המתרגם היא שיטת תנא דבי אליהו ז"ל. והר"לבג ז"ל כתב שבעים איש שהיו שקולין כחמשי' אלף איש או היו המוכים חמשים אלף ושבעים איש ע"כ ולפי' השני קשה השלשה הכרחיות שכתבתי למעלה ומהרי"א ז"ל הקשה על השטו' הנז' כולם כי בית שמש מקום קטן מאד וא"כ איך נאמר שמתו חמשים אלף איש גדולים ושקולים כל א' מהם כשבעי' איש ועוד כי למה מתו כולם על

עון נקל שלא עזבו מלאכת' אין זה עון פלילי גם שלא יתכן שהיו חמשי' אלף איש קוצרים כ"ש שהכתוב אמ' שאנשי בית שמש זבחו וכבדו ה' מהעם וא"כ עזבו מלאכת' וכבדו ה' ואם פתחו הארון לא יתכן שנ' אלף איש פתחוהו שמתו כולם וכן מאן אמריך דאמרית לא יתכן שסך כזה יאמרו לשון הרע והנכון אצלי שלא מתו באנשי בית שמש כי אם ע' איש לבד מא' מהטעמי' הנ"ל אמנם הנ' אלף איש שזכר כאן הוא מספר ההרוגים שמתו בסיבת הארון אם בעם פלשתים ואם בבית שמש שהיו כולם נ' אלף איש וראה הכתוב להודיע זה כאן לפי שהשלי' בזה סיפור עון פלשתי' וביאת הארון והשלים להודע פלאו' הארון וכל המתים שמתו בסיבתו ויהיה בי"ת באנשי בית שמש במקום עם כמו ברכבו ובפרשיו. והגיד הכתו' שהיתה ההכאה מהפלשתי' שזכר למעלה ועם אנשי בית שמש שמתו ג"כ בסיבת הארון היו כולם נ' אלף איש וזכ' הכתו' שנתאבלו אנשי בית שמש שהכה ה' בעם מכה גדולה והם הע' איש שמתו מאנשי בית שמש כי בערך קוטן המקום היה זה מכה רבה ע"כ תורף דבריו. **ולע"ד**ן כי הזלזול שהליזו בארון שלא החשיבו אותו אפי' כתרנגול' זו שאבדה לו לאדם שמחז' עליה כמה פתחים ואנשי בית שמש גדלה אשמתם שהיו קרובים אל הארון בעומדו בשדה פלשתים לפחו' היה להם להשתדל כפי אפשרותם אם יוכלו לקחתו לפיכ' נפלו כ"כ אלפי' מישר' וכמ' שכת' למעלה בפ' וישרנ' הפרו' גבי שהיו מליזין בארון וזה אפש' כאן ויך באנשי בית שמש כי ראו לשון אל תראוני והנכון כי זלזול הזה תלוי בקולר כל יש' כי היה להם לנדד שינ' עד ימצאו מקום לקחת ארון ה' ולא ישליכו אחרי גיום באופן שאנשי בית שמש חטאו שהביטו בארון ה' ושאר ישראל שזלזלו בו שלא לפקח עליו כתרנגולת כנזכר ז"ש ויך באנשי בית שמש כי ראו בארן ה' כו' אמנ' ביש' מכה רבה ז"ש ויך בעם שבעי' איש כחמשי' כו' כדלעי' שאז"ל שכל א' היה שקול כע' סנהדרין שזה מוכיח היו' המכ' ביש' כי בבית שמש לא היו כ"כ אלפים וכ"כ גדולי הערך שיהיה שקול וכו' וכן איתי' בתנ' דבי אליהו בסי' ק"ג בילקוט לפיכך נפל מיש' נ' אלף איש וכו' מיש' דייק' ולפי זה אמ' שנתאבלו העם על כי הכה ה' בעם ר"ל שנתאבלו על ב' ענייני' האי על היות ה' מכה בעם שזו הורא' כעס וחימ' עזה שהם נזופי' מהש"י ז"ש על כי הכה ה' בעם והענין הבי הוא היו' המכ' גדול' ר"ל גדולת הערך שמתו אנשי' גדולי (האכו) [האלו] נ' אלף שכל א' שקול כע' סנהדרין שזו מכה גדולה ר"ל בגדולי' ויור' על מ"ש אז ויאמ' אנשי בית שמש מכלל שהעם שנתאבלו אינ' מבית שמש ד"אכ הי"לל ויאמרו מי יוכל כו' או' אנשי בית שמש משמע שהנז"ל אינם מבית שמש.

**כ**

**ויאמרו** אנשי בית שמש מהריי"א כת' ואפ' שכאשר בא הארון אצל בית שמש וראו מה שהכ' בפלשתי' אז אנשי בית שמש דחו אותו אצל קרי' יערי' ושלחו מלאכי' שם ולכך הכה הארון בהם כמו שעש' בפלשתי' ואנשי קרית יערי' לא מת בהם עד אח' ולפי זה יהיה או' ויאמר אנשי בית שמש מי יוכל כו' וישלחו מלאכי' כו' ויבאו אנשי קרי' יערי' כו' כל הפסוקי' האלה קודמי' במעש' למית' הע' איש שמתו באנשי בית שמש כאשר ראו את ארון ה' והוא כאלו אמ' וכבר אמ' אנשי בית שמש וכו' וכבר שלחו מלאכי' וכו' ובאו אנשי קרית יערי' ונז' זה אחריו לתת סיב' למה שהכה אותם שהוא לפי שלא הושיבוהו בתוכם אלא שלחוהו לקרית יערים ולזה הכה בהם מספר הב"ד הגדול ע' איש ויור' ע"ז שכאשר אמרו מי יוכל לעמוד כו' לא הזכירו כלל מן המתי' לפי שלא מתו עדיין עם היות שנז' אחריו להודיע סיב' ענשם כמו שאמרתי ע"כ תורף דבריו. **ולע"דן** דברים ככתב' וכסדר שנסדרו זה אחר זה שאחר שהוכו מכת ע' איש אמרו זה כי הם לש"ש נתכוונו לראו' בטוב ה' וארונו ועכ"ז נענשו על שעמדו ולא כרעו ונפלו לפני הארון ולא כסו פניה' ז"ש אנשי בית שמש ולא שאר העם כי העם נענשו על סיב' הזלזול שזלזלו בו שלא לחזר אחריו כדפי' אמנם אנשי בית שמש שנענשו על כי ראו בארון כפשוטו של מקרא ושלא נפלו לפני הארון על פניהם בבריכ' בכריע' כנז"ל בשם תנא דבי אליהו ע"כ אמ' בלשון הזה של מי יוכל לעמוד לפניו ה' אל"ים הקדוש הזה שהרי על שעמדנו ולא נפלנו לפניו באה אלינו הצרה של מכה זו ואמ' הקדוש שאעפ"י שישב בין טמאים בקדושתו עמד שהרי (זה) [זר] לא קרב אליו שהוכו בטחורים או אמ' הקדוש כי נתקדש בעולמו ע"י המכו' הגדולות האלה שהכה בפלשתי' ויקץ כישן ה' כגבור מתרונן מיין ויך (צרור) [צריו] אחור חרפת עולם נתן למו והוא נתקדש שמו ז"ש הקדוש הזה והור' באצבע הקדוש הזה שהרג בהם כמה נפשות שזו הוראת קדושתו הנפלאה ז"ש ה' האלהים הקדוש הזה שהורה הדין באלהים שהרי הכה בשונאים וברואים אותו והקדוש הזה כאמור. ואל מי יעלה מעלינו שלא יקבלוהו כיון שאירע כל כך פיקוח נפשו' בנו כי מה שהיה בפלשתים אין משם ראיה כי לא עשה כן אלא כדי שיחזירוהו אמנם מה שעשה עלינו שמי יעלהו מעלינו שהבא עלינו יפחדו פן יארע להם כמונו וזהו אומרו ואל מי יעלה מעלינו שתיבת מעלינו מיותרת אבל כיון אל הנזכר ולעומת זה יזכיר האמור:

**כא**

**וישלחו** כו' אליכם נתחכמו שלא לשלוח אל קרית יערים לומר להם מעשה שהיה כך היה שמתו כמה נפשות חסידים ממנו בסיבת הארון כי אז מי יערב לבו להעלותו אליו פן יקראנו אסון כמוהם לזה הבליעו הענין ואמרו לאמר ר"ל לאמר בנוסח הזה ראוי

לאמר אות באות והוא השיבו פלשתים את ארון ה' לא ארון אלהים שאין אלהים בכל מקום אלא דין רצו לומר רדו העלו אותו אליכם כאילו שהם קרובים אל פלשתים ולא יאות לשבת שם סמוך לספר פן ישובו לקחתו לכן רדו העלו אותו אליכם כדי שיהיה יותר שמור ולא הזכירו מענין מיתת השבעים איש וזולתו לא מינה ולא מקצתה ואמר אל יושבי קרית יערים שלא שלחו השלוחים כי אם אל הראשוני' יושבי קרית יערים ר"ל העוסקי' בישובה של העי' והמעמידי' בזכותם ז"ש יושבי קרית יערים כמו שדרשו חז"ל גבי יושב הארץ עוסקי' בישובה של ארץ:

**ז**

**א**

**ויבאו** הכתו' הזה מגיד שעל היות שהשלוחים לא הלכו כי אם יושבי קרית יערים הגדולים העוסקים בשיבה של עיר כנז"ל עכ"ז לעת מצוה באו כולם כלל העם ז"ש ויבואו אנשי קרית יערים כלל האנשים גם כן מלבד היושבים כי כולם רצו לזכות בו. ואמר שהיה לבם שלם עמו שלא חשבוהו כארון האלהים עושה דין ומכה את פלשתים ואת יושבי בית שמש אלא ידעו שארון ה' הוא נאמן לשלם שכר טוב למתהלכי' לפניו וז"ש ויעלו את ארון ה' ומ"ש ויביאו אותו אל בית אבינדב כו' הרד"ק ז"ל אל בית אבינדב (כו') בגבעה פי' אשר בגבעה וכמוהו רבים ואפשר שגבעה זו בתוך קרית יערים (והוא) [והיה] בעיר אבינדב אחר לפיכך הודיע כי לבית אבינדב שהיה יושב בגבע' הביאו הארון קדשו כתרגומו זמינו לשמור את ארון ה' לשמו הבית שהיה בו הארון שיהיה בטהרה ולכבד ולרבץ לפני הארון ע"כ וכן רש"י ז"ל קדשו זמינו:

**ולע**"**דן** ב"מש בית אבינדב בגבעה כי אולי היו לאבינדב זה שני בתים האחת בהר והאחת בגבעה לכך אמר שהביאוהו לבית אבינדב לאותו הבית אשר בגבעה שהיה יותר פרוש שיעמוד שם הארון במקום מתבודד ופרישות ולכך הוצרך לו שומר וקדשו את אלעזר בנו לשמור את ארון ה'.

**ב**

**ויהי** מיום שבת הארון כו' חז"ל אמר אחד עשר של שמואל ושתים שנמשח דוד ושבעה שמלך בחברון ע"כ. ורש"י ז"ל מיום שבת הארון בקרית יערים וראו בפורענות שבא עליהם כעין בית עלי ואת הגבורה אשר עשה ה' בפלשתים וינהו אחרי ה' על ידי שמואל שהיה מחזר מעיר לעיר ושפטן ומוכיחן וינהו לשון המשכה הוא תתנהו לפולחני וכן ולא נה בהם אין בהם תועלת למשכם אל הטוב ומנחם חברו וינהו לשון יללה כמו נהי נהיה וכן ולא נה בהם ופי' וינהו אחרי ה' שהתאבלו על מעשיהם הרעי' ושבו אחרי ה' ל"א וינהו כמו ויתאספו ונקוו אליה כל הגוים מתרגמינן ויתנהון למפלח בה כל עממי'

ויהיה מזה הענין גם כן ולא נה בהם כענין לא מהם ולא מהמונם ולא נה בהם כלומר ולא מקבוץ שלהם עד כאן וכן הביא הר"דק ז"ל. והר"לבג ז"ל הבלא בכוונת הכתוב שני פירושים באחד הסכים לדעת חז"ל שהימים כולם שעמד שם הארון היו רבים הלא הם עשרים שנה בבית אבינדב בקרית יערים עד שנטלו דוד משם והביא ויאספו כל בית ישראל אחרי ה' אחרי מות עלי ונתחרטו ממעשיהם בראותם המגפה הגדולה שהיתה בעם במלחמה ההיא ושאר הרעות שקרו להם והכירו כי פעולותיהם הרעות הטו אלה. והפירוש השני הוא שהכתוב לא בא להגיד שעשרים שנה לבד עמד שם הארון כי יותר מזה הסך עמד שם אבל כוונת הכתוב לומר שאחר עמדו שם עשרים שנה נהו ישראל ונאספו אחרי ה' אחר עבור עשרים שנה אמנם הארון ישב שם יותר מעשרים שנה כי הוא עמד שם עד שמלך דוד שבע שנים ולפי זה הפי' צריך שנאמר שנכנסו כל שנות שמשון בשנות עלי ולזה הפי' יתכן שהיו ימי חיי שמואל בתכליתן כמו ס"ה שנה ויאות שיאמר ואני זקנתי ושבתי ואמנם אם לא נאמר כן הנה לא חיה כי אם חמשים ושתים שנה ולא יתכן שיאמר על עצמו שהוא זקן ואיש שיבה. ואפשר עם זה שנולד שמואל קודם (שנת מות) [שנתמנה] עלי שופט על ישראל ויהיו ימי חייו יותר ממה שזכרנו עד כאן ומהרי"א ז"ל גם כן הביא פי' חז"ל שבמדרש שמואל ובסדר עולם פירשו שעמד הארון בקרית יערי' ימים רבים הלא הם עשרי' שנה י"א של שמואל ושתים שנים של שאול והשבעה שנים שמלך דוד בחברון ולפי דרכם ראוי שיפורש הכתוב כן שמיו' שבת הארון בקרית יערים שאותה ישיבה היו ימים רבים כי היו עשרים שנה הנה מיום שבתו שמה וינהו בני ישראל אחרי ה' ובכו וחזרו בתשובה וידמה לי שהיה זה לפי שראו פלאי הארון כי עשה בקרב פלשתים ובאנשי בית שמש והיה זה להם לאות גדול שה' הוא האלהים ובראות זה נתחרטו על אלהי הנכר שהיו עובדים באופן שכונת הכתוב לפי זה שמיום שבת הארון שם בקרית יערים שבו ישראל אל אלהיהם והנה נוכל לטעון להכרעת זה הפירוש ממה שלא אמר ויהי אחרי שבת הארון בקרית יערים עשרים שנה וינהו בני ישראל שאז יורה היות התשובה אחרי העשרים אבל אומ' ויהי מיום שבת הארון בקרית יערים להגיד שמיום שבתו שמה נהו ישראל אחרי ה' ומאשר נתגלגלו הדברים בהודעת שבת הארון שם הודיע כמה ימים ישב ואמר וירבו הימים ויהיו עשרים אבל קשה לי לדעת (היה) [הזה] אומ' (היה) [הנה] וירבו הימים ויהיו עשרים שנה כי אין המקום הזה ראוי להודיע בו כמה שנים ישב הארון בקרית יערים כי אם מתי עשו התשובה והודעת הימים שישב שם הארון ראוי שיבא אם בתחילת הסיפור כאשר זכר שבא הארון לקרית יערים ואם באחריתו כאשר לוקח משם ולא שיודיענו אגב גררה הדברים וספור התשובה

וגם אומרו וירבו הימים הוא ללא צורך אחרי שפירש ויהיו עשרים שנה ולפי שחז"ל על זה היסוד בנו דעתם בשנות שמואל ושנות שאול ואין דעתי מסכים עמהם כמו שאבאר במקומות הראויים אל זה לכן ראיתי לפרש הכתוב הזה כולו על תשועת ישראל ויגיד גנותם שעכ"ז ממה שראו מן הנסים והנפלאות שהגדיל ה' לעשות לעיניה' באמצעו' ארונו ולא שמעו ולא שתו לבם אבל מיום שישב הארון בקרית יערי' עברו ימים רבי' שלא שבו ישראל אל ה' ויהיו עשרים שנה ואחריהם נתחרטו ישראל וינהו ממעשיהם הרעים ובמה שאפרש אחרי זה משנות שמואל יתאמת לך הפירוש הזה. וכבר ראיתי להר"לבג שנטה לזה הפירוש ושמחתי בו להיות סיוע מה לדעתי עד כאן לשונו:

**ולעד"ן** שכונת אומרי ויהי מיום שבת הארון מקושר אל מ"ש למעלה ויביאו אותו אל בית אבינדב בגבעה ואת אלעזר בנו קדשו לשמור כו' עתה אומ' ויהי הענין הנז' ר"ל נמשך היותו בבית אבינדב והיות אלעזר בנו שומר הארון היה זה מיום שבת הארון בקרית יערי' שמעת הראשונה שהיה בקרית יערים היה זה שעמד בבית אבינדב והי' ג"כ זה הנז' שבנו מקודש לשמור הארון והתמיד זה עד שרבו הימי' ויהיו עשרים שנה. וכיון בכפל וירבו הימים ויהיו עשרים שנה לומ' שאעפ"י שנשתנו המושלים ונתחלפו כי ראשונה היה שמואל ואח"כ שבעה שהיה דוד בחברון עכ"ז לא שינו את ארון ה' מהמקו' זהו שאמר וירבו הימי' שכונ' הכתוב הזה הוא מצד התחלפו' המנהיגי' שיקראוה רבוי בבחינ' רבוי דעות שהיו בימים ההם באכות וגם רבוי מצד הזמן היותו עשרים שנה אשר על כן אמר וירבו הימים ויהיו עשרים שנה עכ"ז הזמן הרב עם הצטרף חילוף דעות ממנהיגים רבים עכ"ז היה שם בהתמדה הארון בקרית יערים והגיד ג"כ וינהו כל בית ישר' אחרי ה' והיה זה תכף ומיד מזמן השבת הארון. או יאמר שאעפ"י שמתחילת הכ' שנה ע"י הנהגת שמואל הנביא ע"ה התחילו לשוב עכ"ז גמר התשוב' לנהות כולם אחרי ה' לא נגמר זה עד מלאת עשרים שנה וז"ש וינהו כל בית ישראל אחרי ה' באופן שכונת הכתוב הזה מקושר לפניו לענין ויביאו אותו אל בית אבינדב וכו' ויהי מיום שבת וכו' ר"ל ויהי שם מיום שבת ומקושר ג"כ לסוף הפסוק וינהו כל בית ישראל וכו' ואמ' כל בית ישראל שאפילו הנשים אין בית אלא אשה נהו אחריהם:

**ג**

**ויאמר** שמואל אל כל בית ישראל וכו' מהרי"א שכאשר ראה שמואל תשובת' אמ' אליה' אם בבל לבבכ' כו' הסירו את אלהי הנכר מתוככם תחילה ואחר הזיכוך הזה יבא המירוק שתכינו לבבכם ותעבדוהו ואז יציל אתכם מיד פלשתים שאעפ"י שפלשתים כבדוהו אל

תחשבו שהב"ה יסביר להם פנים כי בהיות ישראל דבקים בו ובעבודתו יצילם מידם כי ישראל עם קרובו ע"כ:

**ולע"דן** שלפי טבעם מחשבה רעה שבלב הב"ה מצרפ' למעשה כדכתיב למען תפוש את בית ישר' בלבם דע"א חמירא בה אפי' המחשבה בלב לז"א אל כל בית ישראל לאמר שהיה אומר אל כל בית ישראל יאמ' זה לזה בכל בית מבני ישראל הסירו את אלהי הנכר שיהיה זוכ' ומזכה והיינו או' בית יש' שבכל בית ובית יאמרו כן כי זה מנהגו של שמואל ללכת מבית לבית להיישיר את יש' אם בכל לבבכ' אתם שבים הסירו את אלהי הנכר מתוככם ר"ל מתוך קרבכם ומתוך לבבכם קאמר שלא יהיה בכם אל זר והעשתרות אשר בחוץ לכך לא אמ' הסירו אלהי הנכר והעשתרות מתוככ' ובהסיר מהלב רוע אלהי הנכר אחר כך והכינו לבבכם אל ה' שיהיה הלב מוכן אל ה' ואל תפנו אל האלילים בלב ובכונה ואחר כך בעבודה ובמעשה גם כן ועבדוהו לבדו באופן שהמעשה והמחשבה ירוצו יחדיו אל ה' ויציל אתכם מיד פלשתים לא אמר ויציל אלא ויצילכם על העבודה הזאת והכנת הלב הנז' יציל אתכם מיד הפלשתים כי אין לך בן חורין אלא הנותן צוארו בעול תורה ומצות זה יציל אותו מכל צרה ושעבוד:

**ד**

**ויסירו** בני ישראל וגו' אמר שבני ישראל הם ראשי אלפי ישראל המה המשרשים אחר ע"א לא בית ישראל ולכך בב' כתובים הקודמים אמר בית ישראל בית ישראל וכאן הוא אומר בני ישראל על המנהיגים ויוכיח כן אומרו אחר כך ויאמר שמואל קבצו את כל ישראל על בני ישראל הנזכרים המסירים את אלהי הנכר אליהם אמרו קבצו את כל ישראל. ומה שנקראו בעלים אחז"ל שהיו עושים דמות זכר ומזנות הנשים עמהם וז"ש הבעלים לשון בעל ממש ועל כן הם נקראים בלשון הכתובי' לשון זנות כי היו מזנות עם האליל כאמור שעל כן נקראו בעלים על שם בעילה. ובכלי חמדה ביארתי טעם שני לקוח מדברי חז"ל שכל תכלית בעבודת הע"א היתה כדי לפרוק עול מלכות שמי' כדי להפקיר עצמם לזנות ועל כן באו כל התוכחות בלשון זנות לכן זונה ותפשקי רגליך וכו' כי כל פעולת הע"א הולכת אחר התכלית שהוא הזנות:

**ה**

**ויאמר** שמואל וכו' הרד"ק ז"ל קבצו את כל ישראל המצפתה כבר פירשתי בספר יהושע למה היה מנהג ישראל להקבץ המצפתה ושם מזבח ובית תפלה כי שם היתה תשועה גדולה בהלחם יהושע עם המלכים. ובדרש אמ' רבי סימון וכי שילה היא המצפתה או המצפה היא שילה אלא כיפה יוצאה מתחומו של בנימין לתחומו של יוסף ועליה המקדש של שילה נתון ותמה אני מזה המדרש וכי מה ענין זה אצל משכן שילה והלא חרב משכן

שילה מיום שגלה הארון ומעת שבא הארון לקרית יערים הביאו אהל מועד לנוב וכן אמר בסדר עולם בתחילת עשרים שנה הביאו את אהל מועד לנוב ע"כ: וכן כתב מהרי"א ז"ל שלהיות השגחת ה' דבקה במקום המצפה לכך היו הולכים שם תמיד: במדרש זה שמביא הר"דק ז"ל לא הבנתי דברי המדרש ולא קושית הר"דק ז"ל וצ"ע בה:

1

**ויקבצו** המצפתה וישאבו מים חז"ל וכי מים שאלו אלא מלמד ששאבו דברי תורה וישפכו לפני ה' וכי לפני ה' שפכו אלא מלמד ששפכו לבם בתשובה כמים אמרו שם חטאנו לה' רבי הונא ור' ירמיה בשם רבי יצחק ברב"י שמואל נתעטף שמואל בחלוקן של ישראל אמר לפניו רב"שע כלום אתה תובע מן האדם אלא שיאמר לפניך חטאתי וישראל אומרים לפניך חטאנו אי אתה מוחל להם עד כאן. ודש"י ז"ל וישאבו מים וישפכו ת"י ושפיכו לבהון בתיובתא כמיא קדם יי' ולפי משמעו אינו אלא סימן הכנעה הרי אנו לפניך כמים הללו הנשפכים וישפוט ישראל בין איש לרעהו על עסקי ממון או על עסקי עבירה שעברו עד כאן. והרד"ק ז"ל גם כן הביא דברי המתרגם כנז"ל והוסיף ויתכן לפרש ששפכו מים לפני יי' סימן לכפרת עוונות ע"ד כמים עברו תזכור וישפוט שמואל. שמואל העניש כל אחד לפי עוונו כי שם התוודו עונותיהם עד כאן וכן הביא הר"לבג ז"ל ששפכו מים ממש לפני יי' אכן בתכלית כתב זולת מ"ש הר"דק שהר"לבג כתב להעיד שכבר התרחצו שם בענייניהם ושפט' להסיר מהם כל לכלוך ועון שביניהם במה שבין אדם לחבירו וכנז"ל בדברי רש"י ז"ל ואמנם עשו זה במצפה כי כבר מוסכם היה ביניהם שמה שיעשה שם נעשה לפני יי' כמו שזכרנו בדברי יפתח עד כאן ומהרי"א ז"ל וישאבו מים וישפכו לפני יי' הנכון אצלי ששאבו מי דמעותיה' ושפכו אותן הדמעות לפני יי' והבי' דברי המדרש הנז"ל ובמ"ש וישפט שמואל כו' שהעניש כל אחד ואחד לפי עונו כנ"ל מרש"י ז"ל ומהר"דק ז"ל והר"לבג ז"ל. והוסיף להביא לו חבר כמו התשפט בן אדם את תועבות אבותם הודיעם עד כאן. **ולע**"דן כי לפי המדרש המפרש וישאבו ששאבו ד"ת יאמר וישפכו לפני ה' שנתווכחו שם לפני יי' בדברי תור' ממה ששאבו מזמן רב ומתוך דברי רב הונ' ור' ירמי' אבין כוונ' הפסוק מאו' וישפוט שמואל את בני ישראל שאין הכוונה על דינים כפשוטו של מקר' שדן ביניהם על עסקי ממון או על עבירות וכדברי המפרשי' ז"ל שזכרתי אבל כוונו חז"ל לפרש שאחר התשובה והתענית גם וידוי חטאנו אז נתעטף שמואל בחלוקן של ישראל ר"ל שנעשה אנטילאר שלהן וטוען בעדם שהדין והמשפט נותן שתקובל ברצון תשובתן זהו וישפוט שמואל את בני ישראל במה שבינם למקום באשר הם שם במצפה לפי שעה שואלים מחילה

וסליחה מהשי"ת שפט שמואל שהדין עם ישר' כי כלום אתה מבקש מן האדם אלא שיאמר לפניך חטאתי שהוא מתודה על עצמו ובזה יספיק לו וישראל אומרים לפניך חטאנו אי אתה מוחל להם בתמיה משני פנים האחד שאומרו חטאנו בלשון רבים זכותא דרבים עדיף וראוי שיקובל ברצון ע"כפ והענין השני הוא שהאומר חטאתי אינו מתוודה כי אם על עצמו לבד ועדיין הוא מחוייב מצד ערבות על חטאו של חבירו כדי ליפטר מהערבות וזה כיון בלשונו שאמר וישראל או' חטאנו אי אתה מוחל להם בלשון תמיה כי הוא תמוה מאד מהטעם הנז'. עוד אפשר שתמה בזה מבחינה אחרת והיא כלום אתה מבקש מן האדם אלא שיאמר לפניך חטאתי דהיינו פעם אחת וישראל אומרים לפניך חטאנו אומרים רוצה לו' בהתמדה וכמה פעמים ואי אתה מוחל להם מכאן למדנו שהודוי מעולה כשיאמ' בלשון רבים מבחינת זכותא דרבים עדיף ומבחינ' שמתוודה על (על) [כל] עוונותיו וגם על עוונות חבירו כדי ליפטר מהערבות שכל ישראל ערבים זה לזה ונכון לומר כמה פעמי' חטאנו והרבו' בודויים כמו שדקדקתי מתיבת או חטאנו דלא קאמר וישראל אמרו חטאנו אלא אומרים בלשון הווה. ואולי דקדקו כן מלשון ויאמרו שם חטאנו מהו שם אלא הכי קאמר בעוד היותם שם היו מתמידים לומר חטאנו ליי' כל עוד היותם שם והוא דקדוק נכון בתיבת שם אם לא כוונו אליו חז"ל. עוד אפשר באו' ויאמר שם חטאנו ליי' ע"ד מה שפירשו הראשונים בכתוב כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ובאותו המעשה טוב שלא יחטא בו בכוונה או בתכלית וכיוצא שהוא מוכרח שהתערב רע בטוב ובזה יאמר ששאבו מים ותורה וישפכו לפני יי' ויצומו ביום ההוא שכל פעולה מאלו נאותה ומעשה טוב הוא ולכן אמרו מאמר וענין הלציי בצחות וז"ש ויאמרו והמאמר הוא שם חטאנו להי' רוצה לומר שם שם בפועל השאיבת מים ובצום שם חטאנו להי' כי הצם חטא על הנפש וכמו שאחז"ל שדנו ק"ו מנזיר שלא הזיר עצמו כי אם מן היין נקרא חוטא הצם שמונע עצמו מכל דבר עא"כו באופן שצדקו במה שאמרו שם חטאנו להי' שם אפילו בפועל מצוה וטוב או אפשר שלפי שישראל נקבצו במצפה להתוודות ולבכות על חטאתם שגרמה חרבן שילה וגלות הארון על כן אמרו שם חטאנו להי' ר"ל שם בשאלה חטאנו להי' שגרמנו חרבן מקו' קדוי' וליטוש משכן שילה:

ז

**וישמעו** פלשתים כו' כתב מהרי"א ז"ל ידמה שהיו פלשתים יודעי' שבמצפה תמצא ההשגחה מעולה ושבהקבץ עמי' יחדיו שמה יהיו מצליחים ולכן חרה אפם בהקבץ ישראל שם במצפה ויעלו מיד לילחם בם. ואמר שבשמוע שנתקבצו ישראל במצפה מצד היותו במצפה נתנו אל לבם אולי נתקבצו עליהם ז"ש וישמעו פלשתים כי נתקבצו

ישראל המצפתה מיד ויעלו סרני פלשתים להראות כח ועוצם יד שהם הולכים אחריהם להלח' בם ואינם מחרישים עד באו ישר' אליהם שהיו אז מורים חלישות כח כאילו אזלת ידם ולכן כאשר שמעו ישראל כך מהתקבץ הסרנים בה שעתה פחדו מאד בראותם אבירו' לבבם שבאו לקראתם אל המצפה ובפרט שזכרו את אשר נפלו מאז בידם ונלקח הארון ז"ש ויראו מפני פלשתים ר"ל שכבר נכשלו ונפלו בידם ובזה מובן שלא אמר סתם ויראו בלבד. ואולי לא היה בכוונת' להלחם בם אלא נתקבצו שם לקבל תוכחת שמואל ע"ה וכמו שא' ואתפלל בעדכם דהיינו שיקבל ה' תשובתם ואמר בתחילת הכתוב בני ישר' וכן בסופו וישמעו בני ישר' ובאמצע הכתוב אמר ויעלו אל ישראל ולא אמר ויעלו אל בני ישר' הכוונה כי הפלשתי' נתגאו יען כי נצחום בראשונה שניתן חיתתם עליהם וחשבו שלא יזכר שם ישר' עוד אחר זאת הפעם ז"ש אל ישראל כולו מקטון ועד גדול לא אל בני ישראל הנמצאים מקובצים שם במצפה. עוד אפשר שרמז כאן מה שאחז"ל מכאן שהאבו' מצטערים בקבר ובפרט ישראל סבא אשר נצטער ביותר על גדול בנים וז"ש שם וירא ישראל את היד הגדולה ונאמר נגד אבותם עשה פלא כו' וז"ש כאן לע"ד אל ישראל ישר' סבא שבעלותי' על בני ישראל הרי הוא כאילו עלו על ישראל סבא. וז"ש ג"כ בסמוך ויצעק שמואל אל ה' בעד ישראל רוצה לומר עשה נא למען ישראל סבא ובעדו:

**ח**

**ויאמרו** בני ישראל כו' הרד"ק ז"ל אל תחרש ממנו מבנין הפעיל והוא פועל עומד וכן החרישו ממני וכן רוב הפועל הזה בבנין הפעיל הוא פועל עומד והר"לבג ז"ל וכאשר שמעו פלשתים שנתקבצו בני ישראל במצפה עלו סרני פלשתים אל ישראל להלחם עמם וייראו ישר' מפני פלשתים ובקשו משמואל שיתפלל לשם בעבור' בדרך שיושיעם מיד פלשתים ע"כ. ומהרי"א ז"ל אל תחרש ממנו כלו' מסבתנו מזעוק אל ה' שיושיענו מיד פלשתים ואמר אל תחרש בלשון שולל הוא ע"ד אל תתני פוגת לך עד כאן. **ולע"דן** לדקדק יתור ממנו כי די שיאמר אל תחרש מזעוק אל ה' כו' ועוד ויושיענו שיושיענו מיד פלשתים הי"לל. ונראה דהכי קאמר אפי' אחרי זעקך אל ה' אלהינו ותקובל תפילתך ויושיענו מיד פלשתים עכ"ז אנו מחלים פניך שאל תחרש ממנו תמיד אפי' אחרי התשועה כי לא יערוך שועך כשתקדים אותה לצרה כמו שדרשו חז"ל בפסוק היערוך שועך לא בצר. ובאומרו אל תחרש ולא אמר אל תחרש כמו אלהי תהילתי אל תחרש. אפשר דהכי קאמר ידעתי כי הש"ית הוא אלהי תהילתי ואל דומי לו אל יחרש ואל ישקוט רק צריך התעוררו' מזעקתך כדי שעל ידה אל יחרש ואל ישקוט אל. ז"ש אל תחרש שהוא פועל יוצא כלומר אל תניח את הש"ית שיחרש ממנו וזה ימשך מזעוק אל ה' אלהינו

שע"י זה אל תניח הש"ית ליחרש וזהו אל תחרש וימשך זה מזעוק אל ה' אלהינו וע"י כן ויושיענו מיד פלשתים ואמר מיד פלשתים יען כי כבר טעמו טעם יד פלשתים אשר ידם הויה בכל אשר להם ואפי' בארון וז"ש מיד פלשתים ולא אמר מפלשתי:

**ט**

**ויקח** שמואל טלה חלב חז"ל בילקוט והוא בויקרא רבה עלה ק"כא א"ר חמא בר חנינא אין הבמ' מותרת אלא ע"י נביא ר' יוחנן הוה מייתי לה מן הדא אז יבנה יהושע מזבח אין לי אלא בגלגל בגבעון מנין שנאמר ויהי בלילה הוא ויאמר ה' אל גדעון אין לי אלא בגבעון בשילה מנין שנאמר ויקח שמואל טלה חלב אחד א"ר אבא בר כהנא שלש עבירות נעשה בו הוא ועורו ומחוסר זמן ולוי היה אמר ר' יוסי אי מהכא לית את שמע כלום ואתית הדא דר' שמואל בר נחמני ותשובתו הרמתה כי שם ביתו עכ"ל והכוונה שר' אבא בר כהנא למד ששלש עבירו' נעשו בטלה שמואל ודוחה ר' יוסי דאי מהכא אין לך ראי' כלל כי אתיא כההיא דא' ר' שמואל בר נחמני בפסוק ותשובתו הרמתה כי שם ביתו שבכל מקו' שהיה הולך שם ביתו וא"כ לא חסר לו לא טלה שהשלים שבעת ימים תחת אמו ולא חסר לו הפשט ולא כהן שיקריב אותה. עוד בפ' אין עומדי' א"ר אדא בר אהבה מנין לעולת נקבה שהיא כשרה בבמת יחיד שנ' ויקח שמואל טלה חלב אי ויעלהו עולה ויעלהו לשון זכר משמע אמר רב נחמן בר יצחק ויעלה כתיב ע"כ וצ"ע מה ישיב בטלה אחד שהוא לשון זכר וכנז' הביא רש"י ז"ל. והרד"ק ז"ל טלה חלב שהי' יונק עדיין ויעלה עולה כתיב וקרי ויעלהו ודרשו חז"ל לנקבה שכשרה בבמת יחיד וקבלו ג"כ כי זר מקריב בבמת יחיד כי משחר' משכן שילה ובאו להם לנוב הותרו הבמות כל זמן שהיה אוהל מועד בנוב וגבעון עד שנבנה בית עולמים שנאסרו ושוב לא היה להם התר ואמרו אין הבמ' ניתרת אלא ע"פ נביא כי שמואל העלה ראשון בבמת יחיד משחרב משכן שילה וכן בגלגל יהושע העלה בבמת יחיד ראשון שנאמר אז יבנה יהושע כו' ע"כ כנ"ל בשם הילקוט. ומ"ש ויענהו ה' אפשר על ידי אש שירדה מן השמים על העולה או על ידי הרעם שהרעים על פלשתים כי כאשר נשמע הרעם אז ידע כי ענהו ה' עד כאן וכן כתב מהריי"א ז"ל בזה. והר"לבג ז"ל כתב והנה להגיע הנבואה לו והדבקות האלהי העלה שמואל עולה לה' כי העולה תיישיר כמו שביארנו בפירושנו לתורה. ואפשר שהעלה אותה על ידי כהן כי שמואל לא היה כהן. ואפשר שהיתה הוראת שעה והנה אז הותרה במת יחיד כי חרב משכן שילה ולא היה שם עדין במת ציבו' ועם העלותו העולה התפלל שמואל לשי"ת בעבור ישראל ע"כ וכדבריו כתב מהריי"א ז"ל. **ולע"דן** לדקדק או' אחד שהוא מיותר די שיאמר טלה חלב ויעלהו ובפרט לח"ל שאו' נקבה היתה מהו אחד.

ואפשר אחד מיוחד בחשיבות קאמר או יאמר שהיה טלה חלב יחיד לאמו יונק משדיה שיהיה בלי ספק חשוב ביותר ואמר ויזעק כו' אל ה' בעד ישראל רוצה לומר אנא ה' עשה נא למען ישראל עבדיך לא בשביל שמואל פן יקראנו אסון כי הוא המנהיג ומעותד למקרים והק"בה נעתר לו לשמואל עצמו ז"ש ויענהו ה' ויהיה על דרך ויעתר יצחק להי' לנוכח אשתו כי עקרה כו' שהיה צועק עליה והוא נענה תחילה ויעתר לו ה' או אמר בעד ישראל סבא והיינו דלא כתיב בעד בני ישראל וכדפרשית בפסוק וישמעו פלשתים וכו' ואפשר שאו' ויענהו ה' היינו שאמר לו אל תירא. (ובויקרא) [ובשמות] רבה פ' תצוה עלה צ"ו מובן מדבריהם שהביאו בפסוק קחו עמכם דברים כו' ומסיק בימי שמואל לא בתפילה שמעתי להם שנאמר ויזעק שמואל בעד ישראל ויענהו ה' כו' משמע מזה שאע"פי שהקריב קרבן עיקר מה שנענה הוא בתפילה אם כן לפי דבריהם ויענהו ה' מקושר אל הקרבת הקרבן:

ו

**ויהי** שמואל מעלה העולה כו' א"ר אבא בר כהנא שלש מלחמות של מהומה הבטיח ה"בה שהוא עושה לישראל ושלשתם עשה להם הראשון בימי יהושע ויהמם ה' לפני יהושע והשנית בימי סיסרא ויהם ה' את סיסרא והשלישית בימי שמואל ויהי שמואל מעלה העולה ר' סימון מוסיף תרתי ויהם ה' את מחנה מצרי' והיה ביום ההוא תהיה מהומה גדולה ולא פליגי הא דא' ר' סימון לשעב' והא דאמר ר' אבא בר כהנא לכשתבא בהם. והר"לבג ז"ל כתב והרעים הש"ית ביו' בקול גדול מרעיד על פלשתי' באופן שכבר נגפו לפני ישר' ואפשר שלזאת הסיבה העלה עולה להראו' ליש' שתכף שהיה מעלה העולה נתחדשו הקולו' האלו המרעידים כדי שיאמין יותר בש"ית ואחשוב (שאם) [שעם] אלו הרעמי' היו יורדות להבו' ואש אל"ים זר ולולי זה (הדבר) [כבר] היה מזיק הקול לישראל באופן הזקו לפלשתים ע"כ. וכן כתב מהרי"א ז"ל שעם הרעמים בא אש מן השמים תהלך אש ארצה לעיני פלשתים באופן שנבהלו נחפזו וינגפו לפני בני ישר' כמו לפני בא יום ה' שהיו מתנגפים הם מעצמם קודם שיבואו בני ישר' להלחם בם ובהיות' נגפי' מעצמם יצאו אנשי ישראל מן המצפ' ומצאו שהיו פלשתי' כבר נגפי' ונסים ורדפו אחריהם ע"כ וקשה לי על דבריהם למה לא הזכי' ענין האש אש' היה מתלקח' ותהלך ארצה והוא העיק' הפרטי בפלשתי' ו"אכ איך העיק' יהיה חסר מן הספר ואם נאמ' שלא היה כאן כי אם רעמים לבד וכפשוטו של מקר' והוא האמת בעיני הנה יקשה מה שהק' הר"לבג שא"כ גם לישר' היה מגיע נזק ליש' כפלשתי': **ולע"דן** שכוונת הכתוב באו' ויהי שמואל מעל' העול' ופלשתי' נגשו כו' מדלא קאמ' ויגשו פלשתים אלמא הכוונה לו'

גודל בטחון לב שמואל ע"ה מעין כענין צעד' בראשי הבכאי' שעם היות שופלשתי' נגשו למלחמה עכ"ז לא פחד ולא הפסיק מהעלו' העולה וכמעש' שאול שאמר לכהן אסוף ידך אבל נתחזק שמואל ע"ה ויהי שמואל מעלה העולה עם היות שפלשתי' נגשו למלחמ' בישראל וזה יוכיח כפי' חז"ל ששמואל בעצמו העלה העולה וזהו ויהי שמואל מעל' העולה ר"ל הוא בעצמו ולכן לא אמ' ויהיו מעלי' העולה או ויהי מעלה העו' מאו' ויהי שמואל מעלה משמ' שמואל בעצמו המעל' ולזה זכה שוירע' ה' בקול גדול ואמר ביום ההוא לו' שהתמי' הקול גדול זמן רב שהתמי' ביום ההוא כולו ונכריע כן מיתור ביום ההוא שהרי מיד כשהעלה העולה ופלשתים נגשו הרעים ה' אם כן ביום ההוא להתמדת הקול גדול בא להודיע שהתמיד כל היום ההוא. ומאו' וירעם ה' בקול גדול ביום ההוא על פלשתי' ויהמם דהי"ל וירעם ה' בקול גדול ביום ההוא ויהם פלשתים או ויהומם שמובן הוא על פלשתים מדמסיק וינגפו לפני ישר' ונראה שהכוונה שקול הרעם היה כולל ונשמע הוא לישר' ולפלשתים אבל היה לפלשתים קול גדול להומם ולאבדם ולישי כפי כחם לשיכירו מציאות הנס וז"ש וירעם ה' בכלל לישר' ולפלשתים אמנם בקול גדול ביום ההוא פרטי על פלשתים ויהומם מהיותו קול ויהיה זה מה שכתוב הן ירעם אל בקולו נפלאות הפלא האי היותו קול חזק כדי להומם לפלשתים והשני שיהיה נמוך לישראל זה נס בתוך נם ז"ש בקולו נפלאות. ויש ספרים שכתוב פסק בתיב' וירעם ה' בקול גדול על פלשתים עליהם בלבד היה קול גדול להומם. והענין נכון. ואולי אמר בקול גדול ביום ההוא רוצה לומ' בקול הידוע שהיה ביום נתינת התורה וזהו בקול בפת"ח כמו בהקול ולא אמר בקול בשב"א:

**יא**

**ויצאו** אנשי ישראל כו' רש"י ז"ל מתחת לבית כר מלרע לבית שרון עד כאן וכן הר"דק ז"ל ת"י לבית שרון כמו כר נרחב.

**ולע"דן** באו' ויצאו אנשי ישראל שלא אמר בני ישראל כי עיקר המחנה נשאר שם במצפה ואנשי ישר' ר"ל מעט מהם רדפו שהנשארים במצפה אמרו כי ה' ילחם להם. או אמר אנשי ישראל על גיבורי החיל שאין אנשים בכל מקום אלא חשובים שהחשובי' מלאם לבם לצאת מן המצפה ולרדוף אותם עד מתחת לבית כר ובזה מובן או' ויצאו אנשי ישראל מן המצפה כי מה צורך לומר לשון יציאה דהי"ל וירדפו ישראל את פלשתים ויכום עד מתחת לבית כר ובכל זה היה מובן שיצאו מן המצפה אלא ודאי כוונת הכתוב למה שאמרנו מקצת אנשי יש' גבורי החיל הם אשר מלאם לבם לצאת מן המצפה:

**יב**

**ויקח** שמואל אבן אח' כו' ויכנעו כו' ותשובנ' הערי' כו' רש"י ז"ל ובין השן שן הסלע ע"כ וכן הרד"ק ז"ל שן סלע היה שם ונקר' המקו' על שמו כל ימי שמואל עד אשר זקן ולא יכול לצא' ולבו' לפניה' ולסבב על עריה' ולהוכיח' כמו שעש' לפני זקנתו ולפי' חטאו יש' והיתה הפלשתי' עליהם וזה היה להם הסיב' אש' שאלו להם המלך ואילו לא חטאו לא היו צריכי' לפיכך היה רע בעיני ה' ית' כששאלו מלך אבל צריכי' היו למל' כמ"ש האל לשמואל כשבא אליו שאול למח' אשלח לך איש מאר' בנימין ומשחהו לנגיד והושיע את עמי מיד פלשתי' כי באה צעקתו אלי ותשובנ' הערי' כי שבט יהוד' לכד הערי' האלה ראשונ' כמ"ש בתחיל' שופטי' ואח"כ פלשתי' לקחום מהם ועתה בימי שמואל שבו אותם הערי' ליש' בין ישר' ובין האמורי לא ידעתי מה טעם לסיפו' זה בזה המקו' כי לא ראינו בזמן ההוא מלחמה בין יש' ובין האמורי אלא עם פלשתי' ואולי בהיו' הפלשתי' נלחמים בהם ג"כ יתר האמורי שנשארו בארץ דן כמ"ש בס' שופטים וילחצו האמורי את בני דן ואו' וגבול האמורי ממעלה עקרבים מהסלע ומעלה והם היו נלחמים בהם ובראות כי נכנעו פלשתים עשו גם הם שלום עם ישראל ע"כ. ומהריי"א ז"ל ויקח שמואל אבן וישי' אותה במקום אשר באו ברדפם אחריהם וקראה אבן העזר לאמר עד הנה עזרנו ה' ומפאת אותה המלחמה נכנעו פלשתי' ולא יספו לבא עוד בגבול ישראל כי היה יד ה' בהם כל ימי שמואל באופן שהערים אשר לקחו מקודם שבו אותם עתה ישראל כי שבט יהודה לכד הערים האלה מתחלה כמו שנז' בס' שופטי' ואחר כן שבו פלשתי' ולקחום ועתה שבו ליש' בימי שמואל ובהיות המלחמה חזקה עם הפלשתי' היה שלום בין ישראל ובין האמורי עכ"ל. וקרוב לזה כתב הר"לבג ז"ל. **ולעד**"ן שיש' רדפו עד השן סלע וחזרו אל המצפה ולזכר הנס הזה נתן שמואל אבן אחת לאות שעד אותו המקו' רדפו ישראל בעזר הש"י שעזרם עד אותו מקום ועל כן קראה אבן העזר. ואולי רמז שהש"י עזרם לכבוש יצרם בשבטו לטהר ונתקבצו אל המצפה לשוב אל הש"י ע"ד צופה רשע לצדיק שדרשוהו על י"צהר וכו' ולא יעזבנו בידו ולרמוז זה אמר שמואל לקחת אבן לרמוז אל לב האבן וקראה אבן העזר שמתחלה עזרם השם יתב' עליה ואחר כך עזרם עד המקום ההוא:

**יג**

**ויכנעו** הפלשתים כו' לא כתיב ויכניעו את פלשתים להודיע כי חיתת אלהים היתה עליהם וז"ש ויכנעו פלשתים כאילו מעצמם נכנעו כי מאת השם ית' היתה זאת ואמר ולא יספו עוד לבא בגבול ישראל וכו' אשר תיבת עוד מיותרת די שיאמר ולא יספו לבא בגבול ישראל לומר כי אף על פי שיספו ובאו אפשר פלשתים יחידים מתי מספר בגבול

אבל לבא עוד במערכה כמאז זהו שלא יספו עוד לבא בגבול ישראל ביאה שתקרא עוד דהיינו בהיותם מערכה מענין הראשונה. ואפשר לפרש בהפך נאמר ולא יספו עוד לבא שתיבת עוד במציאות הביאה היא שלא הוסיפו עוד לבא אפי' ביאת עוד כל דהו כי נכנעו הכנעה גדולה עד שיעור כזה ועכ"ז שלא היו באים עכ"ז ותהי יד ה' מכת בפלשתים כל ימי שמואל בזכותו וכן ת"י יד מחתא. ואפשר שאו' ותהי יד ה' כפשוטו והוא נתינת טעם למ"ש ויכנעו פלשתים כו' מסיבת שהיתה יד ה' תקיפה בפלשתים שלא ירימו ראש ז"ש ותהי יד ה' בפלשתים כל ימי שמואל וזה גרמה להם ההכנעה והיה זה בלי ספק כי פקד ה' על צבא המרום של פלשתים ואז התחתונים אין להם רשות להרים ראש וז"ש ויכנעו הפלשתי' ב"הא הידיעה ולא אמר ויכנעו פלשתים:

**יד**

**ותשובנה** הערים וכו' אמר כי על ידי ההכנעה הנז' שלא יספו לבוא בגבול ישראל נתחייב מזה ששבו הערים מאליהן לישראל ז"ש ותשובנה הערים כוי והיו קצת ערים הלא הם מעקרון ועד גת ואת תחומן שאלו הערים הציל ישראל מיד פלשתים בכח הזרוע אמנם שאר הערים ותשובנה מאליהן באופן שהיו קצת ערים ששבו מאליהן וקצתם שהצילום בע"כ ובזה מובן כפל ותשובנה הערים כו' מעקרון כו' כי מה צורך לסתום ואח"כ לפר' אלא ודאי שהיו כאן ב' העניני' יחדיו כאמור ואמר ויהי שלום בין ישראל כו' כי על ידי שנתרחב גבול ישראל מצד הפלשתים בחזרת הערים אשר שבו אל ישראל נמשך מזה היות שלום בין ישראל ובין האמורי לא כן בהיותם נדחקי' מפלשתים כי היתה מלחמה בין ישראל ובין האמורי שהיו ישראל נדחקים מפלשתים והולכים אל גבול האמורי להרחיב גבול וכבר זכרתי בפי' ויקח שמואל שיטת הרד"ק ז"ל שמקדם ומאז בראותם את פלשתים נלחמים עם ישראל היה האמורי נוסף גם הוא על שונאם ונלחם בם לא כן עתה כשנכנעו פלשתים לפני ישראל נשאו האמורי ק"ו בעצמם ונכנעו ויהי שלום בין ישראל ובין האמורי:

**טו**

**וישפוט** שמואל את ישראל כל ימי חייו וכו' קשה היאך שפט כל ימי חייו והלא בימי קטנות היאך ישפוט. חז"ל אמרו במדבר רבה פרשת (נ') [ג'] עלה ק"מ אמר רבי שמואל בר זעיר את מוצא כתוב בשמואל וישפוט שמואל את ישראל כל ימי חייו וכי כל ימי חייו שפט שמואל את ישראל והרי כל ימי חייו לא היו אלא נ"ב שנה ואתה מוצא שתים שהיה יונק וארבעים שנה שהיה עלי קיים ושופט בהם לא היה [יכול] שמואל לשפוט לפני רבו ושתי שנים שמלך שאול הרי מ"ב נשתייר שם עוד עשרה שנים הוי לא נשא נשואן של ישראל אלא עשר שנים וכתיב וישפוט שמואל את יש' כל ימי חייו אלא אמר

הקב"ה הריני מכתיב עליו כל ימי חייו שיקבל שכר כל ימים שהיה בעולם ואף שבט לוי אמר הקב"ה למשה שימנה אותם מבן חדש ומעלה כדי שיהא מתחשב להי' עד שהם מבן חדש הוי מבן חדש ומעלה תפקדם עד כאן. עוד שם בעלה הנז' וכי בני קהת מבן חדש ומעלה שומרי' משמרת הקדש והלא עד שהי' מבן שלשים לא היה כשר לעבודה למה עשה כן לפי שהיה הארון מכלה בבני קהת והיה ממעטן שהי' מקצר ימיהם ואעפ"י כן בחיבת הקדש היו רצים בני קהת לפיכך העלה עליהם שכר כאילו מבן חדש נכנסו לשמש כמו שכתוב בשמואל הרמתי וישפוט שמואל את ישראל כל ימי חייו אף הוא היה מבני קהת ע"כ. הרי מכלל דבריהם אלו שלהיות שמואל מבני קהת אשר עבודת הקדש עליה' בכתף ישאו הארון ומבלה בהם לכך העלה להם שכר מבן חדש ומעלה כאלו הם שומרי משמרת הקדש אשר שמואל מהיותו לוי מבני קהת כבר זכה לימנות לגיון מבן חדש לקבל שכר וא"כ כשזכה בסופו לשופט מוכיח סופו על תחלתו לתת לו שכר כאילו כל ימיו היה שופט לכך הכתיב עליו וישפוט שמואל כל ימי חייו אף הוא היה מבני קהת. והרד"ק ז"ל כתב כל ימי חייו מיום שהחל לשפוט עד שמת והם שלש עשרה שנה ובדרש וכי כל ימי חייו והלא לא שפטם אלא שלש עשרה שנה אלא בן לוי עד שהוא במעי אמו הוא כתוב באסטרטיה של מעלה עד כאן. ולדברי הר"דק ז"ל קשה ממה שהזכיר המאמר הנזכר למעלה שתי שנים שמלך שאול שסותר שלא שפט מיום שהחל לשפט עד שמת אלא שנוכל לומר שגם בימי שאול היה גם כן שמואל שופט וסובב מידי שנה בשנה. ומהר"י ז"ל הביא כדברי הר"דק ז"ל וגם דברי המדרש והרחיב כי זה הפסוק חתימת ענין שמואל כי מכאן ואילך יתחיל בסיפורי שאול ולכך חתם בזה להודיע שגם כשמלך שאול היה שמואל שופט את ישראל:

**טז**

**והלך** בית אל והמצפה וכו' יש לדקדק דהיה לו לקצר ולומר וסבב בית אל והגלגל והמצפה ושפטן כל שאר הכתוב מיותר. ונראה כי בלכת שמואל אל בית אל לא היה שופט את עיר בית אל לבדה כי אם גם את ישראל כל אשר לו ריב נחוץ שאינו יבול להחמיץ דינו עד סוב שמואל אצל מחוז שלא היה לו לבית אל וכיוצא בזה כשהיה בגלגל וכיוצא בזה במצפה ז"ש והלך מידי שנה בשנה וסבב בית אל והגלגל והמצפה ושפט את ישראל ר"ל את כל ישראל את כל המקומות האלה כי גם שם בהיותו שופט את המקומות האלה באים אליו שאר ישראל לדרוש אלהים ודבר המשפט. וחז"ל אמרו לפי ששמואל עליו השלום הקל טורח ישראל לבא אצלו לדין אלא אדרבה הוא בא אצלם כן

באותה מדה בא ה' אליו וקראו שמואל שמואל ויאמר הנני ולא הצריכו לחפש אחר דבר ה' כמו שאר הנביאים:

**יז**

**ותשובתו** הרמתה כי שם ביתו וכו' ברכות פרק א' אמר רבה אמר רבי יצחק כל הרוצה ליהנות יהנה כאלישע דכתיב ונשים לו שם מטה ושולחן וכל שאינו רוצה ליהנות אל יהנה כשמואל שנאמר ותשובתו הרמתה כי שם ביתו מאי כי שם ביתו אמר רבי יוחנן כל מקום שהלך שם ביתו ע"כ. וק"ק היכי יליף מכי שם ביתו לכל מקו' שהולך שם ביתו דהאי קרא ברמתה מיירי והיבי מוקים ליה בעל המאמר לכל מקום שהלך שם ביתו שהיה מוליך כל צרכו עמו. ונראה דדייק לשון כי שם דיספיק שיאמר ותשובתו הרמתה וכו' ז"ש מאי כי שם ביתו דתיבת כי שם קשיא ליה ומשני דכי שם לא קאי ארמתה כי היכי דתקשי שהוא מיותר אלא כי שם חוזר אל המקומות הנז' בפסוק הקודם בית אל והגלגל והמצפה כי שם ביתו בכל מקום שהיה הולך שם ביתו. והר"דק ז"ל כתב ותשובתו כו' ומשאר המקומות הרחוקי' זולתי אותם שזכר שהיה סובב היו באים שם ברמה לפניו למשפט ורבותינו ז"ל דרשו בכל מקום שהיה הולך ביתו עמו כלומ' שלא נהנה מאדם אלא משלו ופי' שם בכל המקומות שהיה סובב. ויבן שם מזבח להי' מיום שנחרב שילה שהותרו הבהמות עשה הוא במתו שהיה מקרי' עליה כשהיה רוצה להקריב נדרים ונדבו' וזבחי שלמים כי זה מקריב בבמת יחיד כמו שכתבנו עד כאן. והר"לבג ז"ל כתב והנה זכר איך שפט שמואל את ישראל כל ימי חייו בהשגחה נוספת כי הוא לא היה מטריח את ישראל לבא אליו כמו שהיו עושים בניו אבל הוא היה הולך לשפטם בבית אל והגלגל והמצפה והיו מתקבצים שם אליו המקומות הקרובים להם ואחר כך היה שב אל הרמה כי שם היה ביתו ובית אבותיו ושם היה שופט את ישראל הקרובים לו והנה בנה שם מזבח להי' לא נאסרה במת יחיד כמו שכתבנו ע"כ. ומהרי"א ז"ל כתב והנה זכר שהיה שמואל הולך מעיר לעיר לשפוט את ישראל בכל המקומות והנכון שלא היה הולך כי אם באותם המקומות הערים אשר ישב שם הארון והשגחת ה' היתה דבקה בהם והם בית אל שהיה שילה שכן נקרא פעמים בית אל מפני היות בית האלהים שם ימים רבים והגלגל והוא המקום אשר ישב הארון שם ראשונה אחר שעבר הירדן והמצפה להיותו מקום משפט ומושגח מאד ומשם הייתה תשובתו הרמתה כי שם היה ביתו קבוע והביא דברי חז"ל הנ"זל ויבן מזבח כו' כדברי המפרשים. **ולע"דן** לדקדק לשון כי שם ביתו ותשובתו הרמתה אל ביתו הי"לל ומהו ושם שפט את ישראל הי"לל ושפט את ישראל ושם למה לי וסמיכות ויבן שם מזבח אבל הכוונה כי אחר

שהיה סובב הולך בכל המקומות הנ"זל ושם בהם שופט אותם ואת כל ישראל כי יהיה להם דבר בא אליו שם באחד המקומות ההם ו"אכ היה השכל נותן אשר בבואו אל ביתו הרמתה שם ינוח יגיע כח ההקף וצער הדיני' ועול צבור לז"א ותשובתו הרמתה כי שם ביתו אשר הוא בית מנוחתו ועכ"ז ושם אשר בא לנוח הנה ושם שפט את ישראל כי לא ינוח לא בסיבובו וגם לא בתשובתו הרמתה ששם שפט את ישראל ובעת שלא יהיה לו דינים ומשפט ויבן שם מזבח באופן שתמיד הולך מחיל אל חיל כי כן טבע השלם לא ישקוט אפילו כרגע קטן אל יתן פוגת לו:

**ח**

**א**

**ויהי** כאשר זקן שמואל כו' במסכת תעניות א"ל רב נחמן לרב יצחק ומי סיב כולי האי והא בר חמשין ותרתין שנין הוה דאמר מר מת בנ"ב שנה זו מיתתו של שמואל הרמתי אמר ליה הכי קאמר רבי יוחנן זקנה קפצה עליו דכתיב נחמתי כי המלכתי את שאול אמר לפניו רבש"ע שקלתני כמשה ואהרן דכתיב משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו מה (שמו) [משה ואהרן] לא בטלו מעשה ידיהם בחייה' אף אני לא יבטלו מעשה ידי בחיי אמר הק"בה היכי נעביד לימות שאול לא שביק שמואל לימות שמואל כד זוטר קא מהרהרו כ"ע אבתריה לא לימו' לא שמואל ולא שאול כבר הגיעה מלכות בית דוד ואין מלכות נוגעת בחברתה אפי' כמלא נימא מיד קפצה עליו זקנה והיינו דכתיב ושאול יושב בגבעה תחת האשל ברמה וכי מה ענין גבעה אצל רמה אלא לומר לך מי גרם לשאול שיעמוד בגבעה תפלתו של שמואל הרמתי ומי מדחי גברא מקמי גברא אין דאמר ר' שמואל בר נחמני מאי דכתיב ע"כ חצבתי בנביאים הרגתים באמרי פי במעשה ידיהם לא נאמר אלא באמרי פי אלמא דחי גברא מקמי גברא עכ"ל למדנו מכאן שקפצה עליו זקנה שלא כפי ערך שניו ובאברהם נאמר ואברהם זקן בא בימים זקנה לפי השנים. ובדבריהם אדקדק לע"ד שלא אמר ויהי כי זקן שמואל כי אינו זקן בא בימים לכך אמר כאשר זקן שקפצה עליו זקנה ונר' לעיני העולם כאשר זקן ולא זקן ממש אלא שכאשר זקן אז וישם בניו שופטים לישראל כדי שימלאו מקומו. ומהר"יא ז"ל כתב שחז"ל הכריחו היות חיי שמואל נ"ב שנה בד' הקדמות הא' שעלי שפט את ישראל מ' שנה כדכתיב והוא שפט את יש' מ' שנה. והב' שנתמנה עלי שופט על ישראל בו ביום שעמדה חנה להתפלל לשאול מהש"י בן דכתיב ועלי יושב על הכסא ישב כתיב שאותו היום מינוהו שופט והג' שארון ה' ישב בקרית יערי' כי שנה כדכתיב ויהי מיום שבת הארון בקרית יערים כו' כי שנה (וזהו) [וינהו] כל בית ישראל כו' והד' שאחרי שמלך דוד ע"ה שבע שנים

בחברון הובא הארון מקרית יערים והניחו בבית עובד אדום הגתי והוכיחו זה מפסו' בן שלשי' שנה דוד במלכו מ' שנה מלך בחברון מלך על יהוד' ז' שנים ובירושלם מלך ל"ג שנה על כל יש' ויהודה ומאשר אחרי זה סופר ויקם וילך דוד וכל העם אשר אתו מבעלי יהודה להעלות משם את ארון האלהים גזרו שהיה זה סמוך למלכו על ישראל ומדי הקדמות אלו הוכיחו שחיה שמואל נ"ב שנה בלבד שכאשר היה עלי שופט שאלה חנה את שמואל ועלי שפט את ישראל מ' שנה לעבור נשארו ט"ל שנה וביום שמת עלי נשבה הארון ועמד ז' חדשים בשדה פלשתים ומשם הובא לקרית יערים וישב שמה עשרים שנה הוצא מהם ז' שנים שמלך דוד על יהודה בחברון נשארו י"ג שנים שהיה בקרית יערים בימי שמואל י"ג וט"ל הכל נ"ב זוהי שיטת ח"זל ומהרי"א ז"ל דחה בקש ראיות חז"ל ובנה לו במה לעצמו לומ' ששמואל חיה ע' שנה ויותר ונשען על לשון הכתוב ויהי כי זקן שמואל. ואנו אין לנו אלא דברי חז"ל אשר כולם הסכימו היות ימיו בן נ"ב שנה והגמרא הנ"זל תכריע כן ומינה לא נזוז כי דבריהם דברי קבלה גם (בתס' ושם) [בתוס' שם] הוכיחו חשבון ברור קרוב להקדמו' הנ"זל להכריע היות חי שמואל נ"ב:

**ב**

**ויהי** שם בנו כו' הרד"ק ז"ל שופטים בבאר שבע ספור זה להודיע כי לא הלכו בדרכי אביהם שהיה הולך וסובב ערים שלא להטריח את ישראל אלא שישבו בקצה ארץ ישראל בבאר שבע בקצה א"י כמו שאמר הכתוב מדן ועד באר שבע ואילו היה האחד דן בדן והשני דן בבאר שבע לא היה כ"כ טורח אבל שניהם היו שופטי' יחדיו בבאר שבע להטריח את ישראל ולהרבות בשכרן ע"כ. וקרוב לזה כתב מהרי"א ז"ל והוסי' בדרך הלצה שזהו בכלל ולא הלכו בניו בדרכיו שלא הלכו באותם דרכים שהיה הוא הולך וסובב סובב לדין את ישר' ובכל זה הוא שלא הלכו בדרכיו הישרים ע"כ. והר"לבג ז"ל כתב שופטים בבאר שבע שהיה המקום רחוק רב שבניו ישפטו הרחוקים ממנו ויקלו מעליו ויקלו הטורח מישראל כי הקרובים אליו ישפטום שמואל והרחוקים שופטים בניו בבאר שבע ע"כ. **ולע"דן** מדלא קאמר ויהי בנו הבכור יואל ומשנהו אביה שופטים בבאר שבע שאז תיבת ויהי היתה באה להורות היותם שופטים אבל עתה באו' ויהי שם בנו הבכור יואל כו' ההויה סובבת אל השם היותו יואל והיות אביה לא אל המשפט ונרחיב עוד זה שלא היו חפצים כי אם בשם ותהלת תפארת קריאת שם שופטים ולא שישפטו בפועל ז"ש ויהי שם בנו הבכור שהיה השם של הבכור ושם המשנה אביה שפטם בבאר שבע שהי' שמם שופטי' שמא בעלמ' לא שישפטו בפועל לדון דין עני ואביון כ"א לנהוג שרר' על הצבור שיהי' להם שם שופטי' לבד לכבו' ולתפאר':

**ג**

**ולא** הלכו בניו כו' במס' שבת פ' במה כו' א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן כל האו' בני שמואל חטאו אינו אלא טועה שנ' ויהי כאש' זקן שמואל ולא הלכו בניו בדרכיו הוא דלא הלכו מחטא נמי לא חטאו אלא מה אני מקיים ויטו אחרי הבצע שלא עשו כמעשה אביהם שהיה שמואל הצדיק מחזר בכל מקומו' יש' ודן אותם בעריה' שנ' והלך מידי שנה בשנה וסבב בית אל והגלגל והמצפה והם לא עשו כן אלא ישבו בעריהם כדי להרבו' שכר לסופריהם לחזניה' כתנאי ויטו אחרי הבצע ר"מ אמר חלקם שאלו בפיהם ר' יהודה או' מלאי הטילו על בעלי בתים ר' עקיב' או' קופה יתירה של מעשר נטלו בזרוע ר' יוסי או' מתנות נטלו בזרוע ע"כ. ופרש"י ז"ל שם האומר בני שמואל חטאו במקח שוחד והטיית דין. לחזניהן לשמשיהן ששוכרין אות' לילך ולהזמין. ולסופריה' לשטרי ברורין ולאגרות שום מלאי הטילו על בעלי הבתים נותנים להם פרקמטיא לעסו' בה ולתת להם שכר ומתוך כך היה נמשך להטות לב דין כשבאים לפניהם והיינו חטאו. חלקם שאלו בפיהם מתוך שהיו גדולי הדור ושופטים לא היו מונעים מהם ושאר לויים עניים מצטערים. ולרבי יהודה לא חטאו בהטיית משפט. קופה יתירה יותר מן הראוי. מתנות זרוע ולחיים וקיבה והם לא היו כהני'. ל"א מתנות לויה כגון מעשר וקרא כתיב ונתן לכהן ולא שיטול מעצמו בשחיטת חולין. וה"ה לכל מתנו' כהונה ולוייה ע"כ.

**ולע"דן** לדקדק דקדוק א' שמביא ראיה שנ' ויהי כי זקן שמואל ולא הלכו בניו בדרכיו דלא היה לו להביא קרא דכאשר זקן שמואל לא היה לו להביא אלא קרא דלא הלכו בדרכיו לדקדק בדרכיו לא הלך מחטא נמי לא חטאו. ונראה דמקרא דכאשר זקן שמואל יליף דלא חטאו והוא שאם כוונת הפסוק כפשוטו דלא הלכו בדרכיו אלא חטאו ויטו אחרי הבצע ויקחו שוחד איך היה זה כאשר זקן דהא הנוטה אחרי הבצע מקטנותו יודע וא"כ למה תלה זה בזמן הזקנה של שמואל דבשלמא ויקחו שוחד ויטו משפט תלאם בכאשר זקן שמואל כי אז נכנסו הם לדייני' ושופטי' ז"ש המאמר האו' בני שמואל חטאו אינו אלא טועה שנ' ויהי כאשר זקן שמואל שזה מוכיח שכל עניינים אלו הנז' כאן הכוונה ויטו אחרי הבצע להרבות שכר לחזניהם וסופריה' שזה נמשך בעת ההיא כאשר זקן שמואל ונתמנו הם לשופטים והוא נכון. זה לשון המאמר בב"ר [פרשה] פ"ה עלה נ"ד ולא הלכו בניו בדרכיו ויטו אחרי הבצע אפשר בניו של שמואל הצדיק היו עושים אותו המעשה א"ר ברכיה מברכת היתה עוברת בבאר שבע והיו מניחים צרכי צבור ועוסקין בצרכי עצמן ומכח אותו מעשה מעלה עליו הכתוב כאילו לקחו שוחד ע"כ. ולי אפשר שהיתה הטעם שהדיין צריך להיות לבבו פנוי לעומק הדין נמצא שבהתעסקם

בסחורה אפי' שהיה הדבר לפי שעה שיירה שעבר' דרך שם קראם נוטים אחרי הבצע חמדת ממון ולוקחים שוחד ונוטי' משפט בסיבת היות שכלם טרוד בסחורה ולא בדין הטו משפט ולאו אדעתייהו ורש"י ז"ל ויטו הם עצמם ד"א את המשפט והביא דברי חז"ל הנ"זל והר"דק ז"ל ויטו אחרי הבצע שהיה לבם נוטה לממון והיו נבהלים להון ואין ראוי למנוי השופט אלא כמו שאמרה התורה שונאי בצע והם האנשים המסתפקים בחלקם הנמנעים מן העולם הזה ואינם רודפים אחר הממון וזהו פי שונאי בצע שאין לפרש שונאי גזלה וחמס ושוחד כי כבר אמר יראי אלהים ובני שמואל היו אוהבי בצע ולא עוד אלא שלקחו שוחד ויטו משפט אבל י"ת ויטו אחרי הבצע ואתפניאו בתר ממון דשקר עד כאן. והר"לבג ז"ל הבין דברים ככתבן שלקחו שוחד ממש והיה זה סיבה שהטו משפט כמו שכתוב בתורה כי השוחד יעור עיני חכמים ואפי' שלא יתכוין הדיין להטות משפט הנה חשקו להועיל למי שנתן לו השוחד יגרום העלם הדין מה עד שלא יוכל לראות לו חובה ע"כ. וכן כתבתי בפסוק ויהי שם בנו שיטת מהרי"א ז"ל גם כן כתב דברים כפשטן והביא שיש קצת מפרשים כן גם הביא שיטת חז"ל הנ"זל. והקשה מהרי"א ז"ל על שיטתו שהפסוקים ככתבן אם כן למה לא ענש השי"ת את בני שמואל כאשר ענש את בני עלי על חטאם ולמה לא הוכיח ה' את שמואל כמו שהוכיח לעלי על שלא מיחה בידם ותמה על שהמפרשים לא התעוררו על זה ותירץ כי עון בני עלי היה גלוי לכל ישראל לא כן עון בני שמואל שהיה בסתר כי השוחד לא ינתן אלא בסתר ולא בגלוי ויורה ששמואל לא ידע מזה כלל ולזה אין עליו אשמה כלל. והשני שבני עלי חטאו באומנותם האלהי בדבר שחייבים בו מיתה לא עון בני שמואל מלקיחת שוחד שאין בו מיתה והוכיח לעלי על שידע ולא הוכיחם כראוי אלא בלשון רבה לא כן שמואל שכאשר ידע אמר להם ובני הנה אתכם ר"ל עשו בהם משפט אם חטאו ולא תסברו להם פנים בעבור כבודי עכ"ל. **ולע"דן** שקושייתו זו נייחא לשיטת חז"ל שהאומר בני שמואל חטאו אינו אלא טועה כי בדרכיו הוא דלא הלכו מחטא נמי לא חטאו אלא שהגזי' עליהם והעלה עליהם הכתו' כאילו הטו אחרי הבצע ולקחו שוחד ויטו משפט אבל חלילה להם מזה אלא שהיו מרבים שכר לחזניהם ולסופריהם או מלאי הטילו או חלקם שאלו בפיהם כנ"זל אמנם גבי בני עלי אעפ"י שאמרו חז"ל התם נמי כל האומ' בני עלי חטאו אינו אלא טועה היינו שהאומר שחטאו בישכבון הנשים טועה שאינו כן אלא ששיהו קניהן אבל בענין הקורבנות חטאו ודאי שהיו מקדימין עצמם להקרבת הקרבן שהיו מניחים אותו לזבובים כנ"זל וכן שהיו לוקחים הנערים כאשר יעלה המזלג נמצא שחטאתם כבדה מאד ולכך נענשו ונענש עלי והענין הזה נכון מיוסד על דברי

חז"ל ועל כן נתעוררו המפרשים על קושי זה שאינה קושיא כלל כאמור. והיינו יכולין לפרש שהפסוק הזה מונח על השורש של עבירה גוררת עבירה שבתחילה לא הלכו בדרכיו בעשה טוב וכתיב בדרכו לשון יחיד שאפי' בדרך א' מדרכיו הטובים בעשה טוב לא הלכו וקרינן בדרכיו וא"חכ נכשלו עוד ויטו אחרי הבצע שלא היו שונאי בצע כמו שאחז"ל שצריך להיות שונאי ממון עצמן ואילו נטו אחרי הבצע של עצמן לאהוב ממון ועבירה זו גררה חמורה ממנה ויקחו שוחד לדון אמת וא"חכ עבירה זו גררה ויטו משפט. אלא שדברי חז"ל עיקר כדפרשית:

**ד**

**ויתקבצו** כל זקני ישראל כו' ויאמרו אליו כו' מסכת יומא פכ"ג ר' אלעזר בר' יוסי אומ' זקנים שבאותו הדור כהוגן שאלו שנאמ' ועתה שימה לנו מלך לשפטנו ועמי הארץ שבהם קלקלו שנא' והיינו גם אנחנו ככל הגוים ע"כ הנה דקדקו חז"ל שכאן הוא או' זקני ישראל ולמטה אומר שמע בקול העם ובסמוך ויאמנו העם וישמע שמואל את כל דברי העם לכן אמרו כי נתקבצו הזקנים ודברו בשורה שימה לנו מלך לשפטנו דהיינו על פי התורה ככל הגוי' שיש להם מלך א"כ כראוי וכהוגן שאלו הזקנים אמנם העם עמי הארץ דברו שלא כהוגן שאמרו והיינו ככל הגוי' בלי עול מ"ש וכמו שנזכיר בסמוך ב"סד:

**ה**

**ויאמרו** אליו אתה זקנת כו' הר"דק ז"ל אתה זקנת ואין אתה יכול לשפטנו כמו שעשית עד היום ובניך ששמת לנו שופטים לא הלכו בדרכיך שימה לנו מלך לשופטינו ככל הגוים אמ' רבותינו ז"ל שלש מצות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ למנות עליהם מלך ולמחות את זכר עמלק ולבנות בית הבחירה א"כ למה היה הדבר רע בעיני ה' לפי שבתרעומת שאלו אותו ולא לשם מצות כי אילו אמרו תנה לנו מלך שישפטנו ביושר ובאמונה לא היה הדבר רע בעיני שמואל שהרי הכתוב מעיד כי בניו לא היו שופטים ישרים או אילו אמרו נבא לפניך ותשפטינו אתה כל ימי חייך אחר שאין אתה יכול לחזר על המקומות היו או' טוב או אם אמרו נמנה בעצתך מלך עלינו אתה שאתה זקנת והמלך ישפטנו ויוכיחנו ויהיה מוראו עלינו לשמור דרך ה'. זו השאלה היתה טובה אבל כשאמרו שימה לנו מלך זה היה רע ומיעוט בטחון בה'. ועוד שאמרו ככל הגוים והם לא היו צריכים ככל הגוי' אם היו שומרים דרך ה' כי הוא לוחם את מלחמותם והם אמרו ויצא לפנינו ונלחם את מלחמותינו לפיכך אמ' ה"בה לשמואל לא אותך מאסו כי"א אותי מאסו ממלוך עליהם ואין כוונתם שמאסו אותך למשפט כי אינם רוצי' מלך בדב' המשפט כי די להם בך כל ימי חייך אבל עתה כשמצאו עילה לשאול שופט שאלו מלך ואותי מאסו ממלוך עליהם ובדברי חז"ל מחלוקת מהם אמרו למה נענשו על

שהקדימו ככל הגוים ומהם אמרו לא בקשו להם מלך אלא להעבירם ל"עא שנא' שימה לנו מלך כו' והיינו אנחנו ככל הגוים ומהם אמרו זקנים שבהם כהוגן שאלו שימה לנו מלך ועמי הארץ שבהם קלקלו שנ' והיינו אנחנו ככל הגוי' ע"כ וק"ק על דבריו שכל אותם החלוקות ההגונו' שמחלק מי אמר לו שלא שאלו כך שהרי שימה לנו מלך ויוכלל בזה בעצתך ובכלל לשופטנו אפשר לכלול לשפטנו בדרך התורה. והרלב"ג כתב שטעו בשאלת מלך לשפטנו ישראל אינם באופן שישפטם המלך לפי מה שירצה כמו מלכי הגוים שעושים בנימוסים הנראים להם ולזה אמרה התור' שאם יאמ' ישר' שישימו להם מלך ככל הגוים אשר סביבותיהם שלא יוכלו לשים עליהם כי אם מקרב אחיהם שהם נקשרים לקיי' התור' ועפ"י התורה ינהיגום ולזה צותה התור' שיכתוב לו המלך ס"ת על שמו זולת הספר שהיה לו כשהוא הדיוט והיה עמו תמיד וקרא בו כל ימי חייו כדי שתהיה הנהגתו לעם ע"פ התורה ולזאת הסיבה היה רע בעיני שמואל כששאלו יש' מלך ולזה הודיע להם בסוף הענין שאין לישראל מלך זולת השי"ת וגם השי"ת אמר לשמואל כי בקשתם היתה לסור מדרכי התור' ולזה אמר כי אותי מאסו ממלוך עליהם והנה בסוף הענין היו מלכיהם סיבה להתעות יש' ולהסירם מעל השי"ת. ומהריי"א ז"ל בפי' הכתוב שאו' אתה זקנת כו' כתב כדברי הר"דק ובטעם היות הדבר הזה רע בעיני שמואל ובעיני ה' לא חרה אפו כ"כ כתב ז"ל כמה דעות הראשון לחז"ל בספרי אמרו לא בקשו ישראל מלך אלא להעבירם לע"א שנאמר והיינו גם אנחנו ככל הגוים כו' ואו' ככל המעשים אשר יעשו כו' ויעזבוני ויעבדו אלהים אחרים. והדעת הזה רחוק מאד כי אם כן לא היה הקב"ה ממלא שאלתם ולא היה מספיק בידיהם ולא יאמר כעת מחר אשלח אליך איש כו' והושיע את עמי מיד פלשתים יורה שהיתה המלכתו הכרחית לתשועת העם ועוד שכאשר אמר הב"ה לשמואל ועתה שמע בקולם אך כי העד תעיד בהם והגדת להם משפט המלך כו' היה לו להזהירם על ה"עא שלא יכשלו בה כל זה מורה שלא כיונו לעבוד ע"א ומה שאמרו ככל הגוים לא כיונו לענין ע"א אלא לענין המשפט ומה שאמר השי"י ככל המעשים כו' ויעזבוני ויעבדו אלהים אחרים לא שיהיה ההקש הזה לענין עבודת ע"א אבל היה תכלית המאמר כן המה עושים לך ר"ל שהיו עוזבים ההנהגה האלהית והנהגת שמואל. ומבקשים הנהגת מלך ע"כ.

**ולע"**דן שהקב"ה לא מלא שאלתם בתת להם מלך פושע אבל אדרבה נתן להם מלך חסיד שאול הגון לנגיד ישראל ויושיעם אבל לעולם אימא לך שכונתם לרעה וההקש של ככל הגוים יוכיח כן שאין הקש למחצ' וההכרח השני שהביא מפסוק ועתה שמע בקולם אך כי העד תעיד וכו' אינה ראיה שאו' אני שבכלל אך כי העד תעיד בם היינו שיעיד בהם

היום את השמים ואת הארץ כי אבד יאבדון אם יעזבו את הש"י לעבוד ע"א ז"ש אך כי העד תעיד בם וגם כן תעש' ענין שני והגדת להם משפט המלך לא שיהיה הכל ענין אחד כי אם כן יהיה יתור לשון לומ' אך כי העד תעיד בם והגדת להם משפט המלך כו'. כתב עוד מהרי"א ז"ל הדעת השני הוא גם כן לרז"ל והביאוהו בתוספתא דמסכת סנהדרין שנענשו על שאמרו והיינו אנחנו ככל הגוים שאמרו חז"ל זקנים שבהם שאלו כהוגן שנאמר שימה לנו מלך כו' ועמי הארץ שבהם קלקלו שנא' והיינו אנחנו ככל הגוים יראה שלא חטאו במה ששאלו מלך כי אם באופן השאלה ויתדמה שלזה כיון הרמ"בם ז"ל בס' שופטים הלכות מלכים פ"א שאמר שהיה החטא לפי ששאלוהו בתרעומת ולא לשם מצוה אלא שקצו בשמואל הנביא והרד"ק ז"ל בפי' לזה המקום פירש התרעומת שהיה לפי שלא אמרו לשמואל שישפוט בעצמו עם היותו זקן או ישים להם שופט אחר במקומו אחרי שבניו לא הלכו בדרכיו. וגם זה איננו שוה לי לפי שהתורה כאשר צותה בענין המלך אמרה ואמרת ואשימה עלי מלו ככל הגוי' אשר סביבותי ואם ישראל שאלו באותו הלשון שצותה התורה מה פשעם ומה חטאתם. ועוד ששני הפסוקים האלה שוים בענינם כי אמרו שימה לנו מלך לשפטינו ככל הגוים שהוא מאמר שיחסו חז"ל לזקנים שדברו כהוגן שוה הוא אל מה שאמר והיינו גם אנחנו ככל הגוים שיחסוהו חז"ל לרשעים שקלקלו כי מה קלקול אשר בזה ועוד שהכתוב אומר וירע בעיני שמואל כאשר אמרו תנה לנו מלך לשפטינו ואמר בתוכחתו לישראל ודעו חטאתכם רבה כו' לשאול לכם מלו הנה לא אמר ככל הגוים ולא מפני התרעומת והוא המורה שהיה הרע בשאלתם מלך וכן באו' עוד ותאמרו לא כי מלך ימלוך עלינו וה' אלהיכם מלככם הנה אם כן בעצמות השאלה היה הגנות ע"כ: **ולע"דן** שדברי חז"ל נכונים וכבר ביארתי בפסוק ויתקבצו שהזקנים דברו כשורה שימה לנו מלך אתה בעצתך מלך הגון וכשר והתכלית לשפטינו במשפט יעמיד ארץ שזהו במשפט התורה ככל הגוים שהמלך שופטם וזהו לשפטינו ככל הגוים שההקש לענין המשפט אמנם עמי הארץ קלקלו שמיאנו בדבר שמואל ושאמרו לא כי מלך יהיה עלינו מ"מ ולא שתשימהו אתה דאם כן היה להם לומר כי מלך תשים עלינו לא יהיה עלינו והוסיפו על חטאתם פשע באו' והיינו ככל הגוי' דמשמע הויה כוללת בכל מכל לא בבחינת היות להם מלך לבד דא"כ היה להם לומר לא כי אם מלך יהיה עלינו ככל הגוים. ובסמוך אוסיף בס"ד ענין נכון בדקדוק תיבת אם מלך דהיל"ל לא כי מלך כו' עיין שם. ואו' ושפטנו מלכנו ויצא כו' משמע ואיגלאי מילתא למפרע במאמר והיינו אנחנו ככל הגוים שאינו מאמר על ענין המלך והמשפט אלא בכל כלל מעשיהם וגם הראיה שהביא מהרי"א ז"ל ממה שנאמר בתורה אשימה

עלי מלך ככל הגוים אשר סביבותי אינה ראיה דאדרבה הכתו' מגיד מראשית אחרית כאילו אמר ידעתי כי עתיד אתה לומר אשימה עלי מלך ככל הגוים אשר סביבותי דברים שלא היה לך לאומר' וידעתי מעתה רוע לבך שואמרת אשימה עלי כו' לא שיהיה ואמרת אשימ' עלי מלך לשון צווי עד שיקשה מהרי"א ז"ל אם כן מה פשעם כיון שאמרו בלשון הכתוב בתורה גם הראיה הנ' אינה ראיה שיפה אמר הכתוב בכוון וירע בעיני שמואל כאשר אמרו תנה לנו מלך לשפטינו כפי מה שפירשתי בכלי חמדה כמו שאזכיר בסמוך ב"סד. עוד כתב מהרי"א ז"ל דעת ג' לה"רר נסים ז"ל בדרשותיו אמר שכפי התורה היה ענין המשפט מסור לשופטים וענין המלחמות מסור למלך וישראל חטאו במה ששאלו מלך לשפוט כי אילו שאלוהו סתם או מלך להלחם היה ישר בעיני שמואל ולקח זה החכם הנז' מדברי הר"לבג ז"ל כי לא שהרל"בג ז"ל הרכיב עמו שאר הדעות וכן עשה הר"דק ז"ל לקבץ הדעו' כולם בחשבם להמלט מהספקות. וגם זה הדעת בלתי נכון שעם היות שאמרו מלך לשפטינו אין הכונה לשפטינו בין דם לדם בין דין לדין כי איך יתכן שהמלך יעמוד על פרטים כאלה אלא ודאי לשפטינו על המשפט הכללי להכות במקל ורצועה שהוא המיוחד למלך. ומה לנו לטעון בזה כי אם דברי שמואל שאמר כאשר הפיל הגורל כה אמר ה' אלהי ישראל אנכי העליתי אתכם ממצרים והיום מאסתם את אלהיכם לא יחס הגנות כי אם בשאלם מלך בהיות האל יתברך מלכם לא כמו שנתנו המשפט למלך כדברי הר"ן ע"כ. **ולעד"ן** מוכרח שהמלך למשפטי הדינים שאלוהו מדקאמר אתה זקנת ובניך לא הלכו בדרכיך עתה שימה לנו כו' שאילו לענין דיני המלוכה אפילו שיהיה זקן היה יכול להנהגת המלכות אבל לענין המשפטים ודברי ריבות הוא שמעלה ומוריד הזקנה שהזקן לא יוכל שאת עול הדיני' בין דם לדם ובין דין לדין דברי ריבות באופן דמדקאמר אתה זקנת כו' שימה לנו מלך אלמא לענין הדינים קאמר דאילו לענין המלחמות והנהגת המלכות לא יתכן שהמלך כשיזקין יורידוהו מכסא מלכותו זה הכרח גדול לה"רן למה שפי' שחטא ישראל לפי ששאלו המלך לדון דיני ממונו'. והשיטה הרביעית הביא מהרי"א ז"ל בשם הרמ"בן ז"ל בפי' התורה בפסו' לא יסור שבט מיהודה כתב שהיה החטא במה ששאלוהו בימי שמואל הנביא והיה בזה אליו מהקלון והחרפה בהיותם מורים שמואסים בהנהגתו ובוחרים בזולתו עם היות שמואל שופט ונביא וקדוש ה' שזו אשמה גדולה להם. ולפי שיובל לטעון הטוען שהיה שמואל חוטא במה שלא הוכיח לבניו כעלי הכהן ולכן שאלו ישראל בימיו זולתו אני אשיב בעד הרב כי שמואל לא ידע דבר מהשוחד הניתן בסתר לא כן עון בני עלי שהיה בפרהסיא ועוד שהיו הם כהנים וחוטאים באמונתם האלה לא כן בני שמואל הם לא היו שופטים כי אם מתחת יד

אביהם ולכן נשלם עונשם כשהסירום מהשררה. וכבר מצאתי זה הדעת בקצת מחכמי הנוצרים והנה גם לשיטה זו קשה הקושיות שלשיטת ה"רן כי לא הוכיחם הנביא על ששאלו מלך בימיו כי אם על השאלה עצמה בשאלם מלך בסתם ע"כ. ועל מ"ש ולפי שיוכל לטעון הטוען כי כבר זכרתי שאין כאן קושיא כלל לא להרמ"בן ז"ל ולא לזולתו כי בני שמואל לא חטאו כלל לא כן בני עלי שאעפ"י שלא חטאו בגלוי עריו' מ"מ חטאו בבזוי קדשי' כמו שכתבתי למעלה גם הכתובים מסייעים לשיטת הרמב"ן ז"ל כי לא אותך מאסו כו' כן המה עושים גם לך. כתב עוד מהריי"א ז"ל הנה עוד אקשה לכולם יחד כי אם שאלת מלך דבר נכון מצד עצמה ולא היה החטא כי אם באופן השאלה או בזמן השאלה או בכונתה יקשה למה יהושע ושאר השופטים לא המליכו מלך ואיך עברו כולם על מצות התורה בהיות' בארץ שבבר כבשוה וחלקוה ע"כ. וגם בזה נאמר שאין הכי נמי ששאלת מלך מצד עצמה אינו הגון ולכך לא שאלוהו השופטים ולא שמו עליהם אבל עיקר האשמה בזה היה לפי ששאלוהו בזמן שמואל נביא נאמן ובסמוך אזכיר בזה שיעור יספיק להציל את כל השיטות מהקושי הזאת בהביאי הנלע"ד מתחלה אבל עדיין צריכין אנו למודעי כוי עיין עליו. עוד כתב מהריי"א ז"ל שיטה חמישית בשם חכם נוצרי שהמלך אפשר שיבחרו בה לקיים משפטי התורה ולדון בהם או שהמלך ידון ברצונו שלא כתורה אלא בדין ביצוע או נימוס אשר יבחר והמין הראשון הוא צווי התורה שום תשים עליך מלך כו' וכתב לו משנה התורה כדי שלא יסור מהתורה והמין השני הוא ששאלו ישראל שכן אמרו ושפטנו מלכנו ר"ל שישפוט כרצונו ולכן אמר השם ית' כי אותי מאסו במאסם משפטי התורה וזהו והיינו אנחנו ככל הגוים ושפטנו מלכנו שהגוים מלכם שופטם כפי העולה ברצונו ונימוסו. ולזה צוה ה' שיגיד לעם משפט המלך החמסן שהמלך הישר לא יגע מכל אשר לעם והם הפצירו בחטאתם ואמרו והיינו גם אנחנו ככל הגוים ושפטנו מלכנו כי עכ"פ היו רוצי' המלך שלא יהיה נכנע לשום דרך וע"כ אמר הושע ע"ה אתן לך מלך באפי ר"ל מהמין השני המזיק לא מהבין ושומע דברי תורה ודן על פיהם ולז"א להם שמואל בתוכחתו אותם ועתה הנה המלך אשר בחרתם וכו' אם תראו את ה' ועבדתם אותו וחייתם גם אתם וגם המלך אשר מלך עליכם אחרי ה' אלהיכם לומר שהטוב הוא שהם ומלבם יכנעו אל הדת ואל תורת משה ומשפטיה ואם לא יעשו כן תהיה יד הויה תמיד.

**ואם** ישאל שואל אם הם חטאו למה כאשר שבו בתשובה ואמרו כל העם אל שמואל התפלל בעד עבדיך אל ה' אלהיך ואל נמות כי יספנו על חטאתינו רעה לשאול לנו מלך איך לא פירשו אופן החטא שהיה לשאול מלך לשפוט כרצונו ואיך לא עזבו החטא

והוא המלך ששאלו והיו א"כ שבים בתשובה מבלי עזיבת החטא והוא דומה לטובל ושרץ בידו. השיב החכם הנז' שלא עזבו מלכם לפי שכבר היה נמשח בדבר ה' ואיך תהיה בחירתו והמשחתו לבטלה וגם לפי שהיה הדבר מפורסם בכל ישראל ויהיה אם כן לשאול קלון מתמיד וחרפה רצופה וגם לפי שכבר עשה מלחמת יבש גלעד ולא היה ראוי לגמלו רעה תחת טובה וגם לפי שכבר נתחדש מלכותו בגלגל ויזבחו שם ואיך ישוב כל זה אחור. הנה אם כן במ"ש ודעו וראו כי רעתכם רבה בשאול לכם מלך ואמרם גם כן יספנו על חטאתינו רעה לשאל לנו מלך הוא נאמר על המלך מהאופן השני הנזכ' וזכרו זה ברמז כי סמכו על מה שכבר בארו בדבריהם ולא חזרו משאלתם לפי שהיה הדבר מפורסם מהמלכת שאול ע"כ תורף דברי החכם הנזכ' מהיות שמהרי"א ז"ל הביאם יותר בהרחבה עיין בספרו. באופן שהמלך על האופן השני הוא הרע וזכרו ברמז לשאל לנו מלך שהוא על האופן לשפוט כרצונו והרע ע"כ דברי החכם והליץ בעדו מהרי"א ז"ל משאול שלא נמשכה מלכותו על שלא עשה'כדת כמ"ש לו בגלגל הסכלת כי לא שמרת את מצות ה' אלהיך אשר צוך כו' בקש לו ה' איש כלבבו ויצוהו לנגיד ובענין עמלק וימת שאול במעלו כו' שכל זה מורה שאחר שתכלית המלך להקים דבר ה' כשבטל מצותו בוטל מלכותו ונתנה ה' לדוד הידוע לפני ה' כדכתיב יען מאסת את דבר ה' וימאסך ה' ממלך כו' ע"כ תורף דבריו. והנה שיטה זו של חכם זה היא להר"לבג ז"ל ובכלל דבריו שזכרתי למעלה שאמר שטעו בשאלם מלך לשופטם ככל הגוים והנה טעו בזה כי ישראל אינם באופן שישפוט להם המלך לפי מה שירצה כמו במלכי הגוים שמייסדים להם נימוסי' כאשר יעלה על רוחם עיין לעיל בדבריו ולא חסר מדבריו כלום ממ"ש החכם הזה וה' יודע אם מהר"לבג ז"ל שמעו כן. לא הוסיף החכם כי אם במה שאמר ואם ישאל שואל אם הם חטאו כו' כנז' לעיל אשר באמת לשיטת הר"לבג ז"ל הנזכר שהיא גם היא שיטת החכם הזה לא קשה מידי מקושייתו כלל ועיקר וזה כי לעולם אימא לך שהם שאלוהו שישפטם כרצונו ולא על פי התור' ומזה האופן אין ראוי למנותו מלך כי הן לצדק ימלוך מלך ושרים לקיים משפט התורה ישורו. אמנם כאשר חרה אף ה' בהם ואמרו וידוי ושבו בתשובה לא יתחייב מן התשובה ההיא ביטול המלך לגמרי כי מספיק שתבוטל תכלי' כונתם מהאופן ההוא שבקשוהו לשפטם כרצונו ויתנו אל לבם שימלוך להיות שוטר לקיים דיני התורה ומשפטיה ואדרבה יזכו במנוי המלך על התכלית הזה. שאם היה צד איסור במינוי המלך לא ינצל משאלת השואל במה שהשיב ואמר לפי שכבר היה נמשח כו' כי אין עצה ואין תבונה לנגד ה' ואילו היה איסור לא היה מצוה למשחו כי הוא מגיד מראשית ומקדם אשר לא נעשו ובמה שכתבתי נתיישבה על נכון

שאלת השואל והכתובים מכוונים בזה לזרז העם אל שיסכימו בהעמדת הדת ע"י המלך ולזרז המלך על זה והנה הדעת הזה נכון ואף על פי שמהריי"א ז"ל הקשה עליו ראשונה שהפסוקים סותרים אותו במ"ש כי אותי מאסו ממלוך עליהם לא דבר מהאופן פרטי מהמלכות כי אם שבהמלכתם מלך היו עוזבים הנהגת האל ית' ושמואל אמר ותאמרו לא כי מלך ימלוך עלינו וה' אלהיכם מלככם ואמר בתוכחתו ודעו רעתכם רבה בשאל לכם מלך והם עצמם אמרו יספנו על חטאתינו רעה לשאל לנו מלך שכל זה יורה שהמלך בסתם באיזה אופן שיהי' היה רעה גדולה ועון פלילי ע"כ. **ולע"דן** שהחכם הנז' כבר הרגיש קושיא זו במ"ש הם חטאו כו' איך לא פרשו כי החטא שהיה לשאל מלך לשפוט כרצונו ואיך לא עזבו כו' והחכ' עצמו תירץ קושייתו זו בתוך דבריו בתחילת' שכת' והאל ית' אמ' לא אותך מאסו כו' כי אותי מאסו ממלוך עליהם לפי שהיו פורקי' מהם עול התור' ודיניה והיו בוחרי' במלך שישפוט כפי העולה על רוחו כו' גם כשהרגיש קושיא זו ואם ישאל שואל כו' בטוף דבריו הנה אבא למה שאמר לשאל להם מלך לשאול לאו מלך הוא נאמר על האופן השני דהיינו שישפוט כרצונו אמר וזכרו זה ברמז כי סמכו על מה שכבר ביארו בדבריהם. וכיון שהחכם הזה הקשה קושיית מהריי"א ז"ל וישב אותה לא היה לו למהריי"א ז"ל לחזור ולעורר הקושיא עליו. והדברים האלה ברורים בדברי החכם הנזכ' בירור גמור עד שאמר תמיה שכמעט מתחילת דבריו לסופן יש קצת התחלפות שבתחילת דברו אשר קדם ואם ישאל שואל כו' שאמר והאל יתב' אמר לא אותך מאסו כי אותי מאסו כו' לפי שהיו פורקים עול תורה ודיניה מעליהם והיו בוחרים מלך שישפוט כפי העולה על רוחו ע"כ שדבריו אלה נכונים שכונת אותי מאסו ממלוך עליהם היינו משום שהדן על פי התורה עול השם יתברך ועול תורתו עליו ובשאלם מלך שישפוט כרצונו כפי העולה על רוחו הנה אותי מאסו ממלוך עליהם הא אם היו רוצים במלך שידונם על פי התורה לא היו אז מואסי' כי אם אותך לא כן כעת ז"ש לא אותך מאסו והוא תירוץ נבון עד שהחכם הנזכר הוצרך עוד לתירוץ אשר בסוף דבריו שלא באר אם לומר לשאל מלך לשפטינו ככל הגוים לפי שסמכו על מה שכבר ביארוהו בדבריהם לתרץ בתירוץ זה פסוק לשאל לכם מלך ופסוק יספנו על חטאתינו רעה לשאל לנו מלך אבל פסוק לא אותך מאסו כל זה מיושב הוא על נכון אם כן נסתלקה הקושיא הראשונה שהקשה מהריי"א ז"ל. הקשה עוד מהרי"א ז"ל קושיא חזקה מאומד דעותיהם שזקני ישראל אשר חרה להם ענין בני שמואל על שלא הלכו בדרכיך כו' ואיך יתכן שישאלו מלך שישפטם כרצונו וכעולה על רוחו שלא כמשפטי התורה שאם כן היו בוחרים רע יותר גדול מרע בני שמואל ואיך יבואו לפני שמואל על שאלה כזו ע"כ תורף

קושייתו והיא חזקה. ואפשר לע"ד להסדיר בדוחק כי הזקנים ראו שכשידונם דיין בדין תור' ויטה משפט הנעלם מעין הדיין ומהעול עצמו לא כן בשומו מלך עליהם לשפטם כפי העולה על רוחו לא יאשם בנטותו מן הדין שיבצוע מאחר שקבלוהו למלך עליהם לדין דיניהם כפי שכלו והמלך לא יכיר פנים כי כולם עבדיו ולא יצטרך לשוחד וגם מוראה של מלכות שלא יבלע איש את רעהו חיים ואפילו שלא יהיה סובב מעיר לעיר לא כן בהיות בני שמואל שופטים בבאר שבע בלתי הולכים בדרכיו של שמואל לסובב בכל עיר ועיר מדינה ומדינה אשר ראו בזה שיתוקן להם הכל ע"י המלכת המלך. הקשה עוד מהר"י"א ז"ל כי אם היתה המלכת המלך מאופן הראשון נכונה אם כן למה יהושע והשופטים לא המליכוהו בימיהם ולא נתעוררו אליו וכעת לא שאלוהו כי אם מסבת זקנת שמואל ומסבת היות בניו בלתי הולכים בדרכיו ואם שימת המלך מהאופן הראשון נאות אם כן היה להם שישאלו בלי הצטרך סבות אלו הב' ע"כ תורף דבריו. וכבר זכרתי קושייתו למעלה שהקשה אותה (אם) [גם] לכלל השיטות הנז"ל ושם ישבתי שבסמוך ב"עה בהביאי הנלע"ד מתחיל' אבל עדיין אנו צריכים למודעי ע"ש כי שם כתבתי דבר שיספיק לקושיא זו. כתב עוד מהר"י"א ז"ל שיטה מחז"ל ואין לנו שנאמר שחטאו ישראל במה שאמרו שימה לנו מלך שהיה ראוי שיאמרו שאל להי' שיתן לנו מלך כמו שמצאתי בדעות חכמי הנוצרים ג"כ אין זה נכון כי אחרי שהם לא המליכוהו מעצמם ובאו לפני הנביא לשאל מלך ידוע הוא שע"פ ה' יחנו ועל פי ה' יסעו ושלא אמרו שימה לנו מלך כי אם על פי נבואתו מאת ה' ע"כ תורף דבריו וזו אינה קושיי אצלי כי באו' שימה לנו מלך מראי' היות הדבר מוסכם אצלם כן ושעל כל פנים שימה לנו מלך אמנם אילו היו אומרים שאל לנו מאת ה' מלך היה הדבר מעותד אל מה שישיב ה' אם ימנענו או ישימנו ואם לא כיונו הנז' לזה ועל כן הדין עם מהר"י"א ז"ל מ"מ למדנו דרך זה שהוא נכון:

**אמנם** מהר"י"א ז"ל הקדים ג' דבורים לבא עד תכונת הענין הזה והאריך למעניתו ואני אקצר ואעלה:

**הדיבור** הראשון לפי שיש מי שסובר שמלכות המלך הכרחית בעם כמו הלב המולך בכל הגוף וימשכו שלשה תועלו' הא' האחדות והעדר השיתוף והב' ההתמד' והעדר החילוף והג' היכולת המוחלט אשר למלך. והוא ז"ל דוחה סברא זו שאפשר שימצאו בעם מנהיגים רבים מתקבצים ומתאחדים זו כנגד האחדות וכנגד הענין השני מההתמדה גם הוא אפשר להמצא ברבים לקבוע זמן רב או מעט להנהגתם ובהגיע תר זולתם שופטים ושוטרים יקומו תחתיהם ויראו אם הראשונים פשעו באמונתם אשר ירשיעון אלהים ישלמון. וכנגד (הב') [הג'] מהיכולת אפשר לרבים להיות יכולת מוגבל ומסודר כפי

דיני התורה והמשפטים הדין נותן שיחיד ורבים הלכה כרבים שהיחידי אפשר שיטעה בשיקול דעתו לא כן הרבים יבררו וילבנו הדברים על נכון והוכיח כן מכמה מדינות שנחרבו מהיות הנהגתם ע"י קיסר ומלך יחיד ועיר תהילה ויניצי"אה מונהגת על ידי השררה י"רה הנהגה נכונה ונתקשה לו מדברי ש"עה שאמר בפשע ארץ רבים שריה וחלק ששריה הם אדוני הארץ לא מהשופטים והמנהיגי' שאינם שרי עם ומנהיגיה' וגם כי שלמה ששבח ענין המלכים לעצמו היה דורש. והביא ראיה לזה מ"בד הגדול שהיו ע"א סנהדרים שבהיותם רבים צדיקים ותמימים תהיה הנהגתם מעולה יותר מהיותה על ידי אחד ואפי' צדיק תמים. ואם יהיה המלך רע מעללים והוא יחיד לית דימחה בידיה לא כן בהיות ההנהגה על ידי רבים שאם איש אחד מהם יחטיא השערה מהאמת חביריו ימחו בידו באופן שמכל הנזכר מבואר שאין ענין המלך הכרחי:

**והדיבור** השני הוא שאפי' שנודה שהמלך הכרחי עם מה שהוא בחילוף האמת יהיה זה באומות שיצטרכו אליו לשלשה עניינים האחד ללחום מלחמותיהם והושיעם מיד אויביהם והשני לעשות להם חוקים ומשפטים נמוסיים יחיו בהם והשלישי לדונם על פיהם ועל פי צורך השעה לעשות סייג כפי הזמן ולא כן בישראל כנגד האחד מהנזכר אמר כי ה' שופטנו כי הוא נתן כח ביד הדיינים לדון כפי צורך השעה וכמו שאמר במסכת סנהדרין ב"ד מכין ועונשין כדין ושלא כדין כפי צורך שעה ולעשות סייג לתורה וכנגד הענין השני של חקיקת חוקים אמר ה' מחוקקנו ואנו אין לנו רשות להוסיף ולא לגרוע על חוקי ה' זהו שאמר ה' מחוקקנו וכנגד ענין ישועת העם על ידי המלך ה' מלכנו הוא יושיענו כענין אשריך ישראל מי כמוך וכו' באופן שהמלך אינו הכרחי לישראל ואדרבה הזיקו להם מלכיהם והדיחום מעל ה' לא כן השופטים שכולם הם יראי אלהים אנשי אמת וכו' ועל כן אמר אתן לך מלך באפי אפי' על המלך הכשר כשאול ולקחתיו בחמתי במלחמת פלשתים. עד כאן מה שיספיק לתכלית עם היות שהוא ז"ל הרחיב בראיות ודקדוקי פסוקי' מוכיחים זה וכו'. **הדיבור** השלישי בפירוש פיגם המלך והוא כי הרצון האלהי היה שלא ימליכו עליהם מלך כלל כי ה' מלך עולם ועד ואומרו כי תבא אל הארץ אשר ה' אלהיך נותן לך וירשתה וישבת בה אשר בעת ההיא יהיה מהסתכלות שאלתך מלך כי בשעת המלחמות היה לכם לשאול לא אחר כבוש וחילוק שעזרך ה' ונתנה לך לא היה לך להיות כפוי טובה לשאול מלך מבלי צורך זולת היותך רוצה להשתוות עם הגוים זהו שאמר אשימה עלי מלך ככל הגוים אשר סביבותי כלומר לא להכרח ותכלית אחר וכאשר יקרה שתאמר כן הנני מצוך ששם תשים עליך מלך מקרב אחיך שיהיה נבחר על פי ה' ומקרב אחיהם לא שיהיה בזה צווי שישאלוהו אבל הצווי

הוא שאם ישאלוהו ישימו מקרב אחיהם ועל פי ה' וזה דומה לפסוק כי תצא למלחמה על אויביך וכו' שענין היפת תואר אינה מצות עשה לקחתה אבל המצוה ההיא שאם יפתנו היצר הרע יקחנה אחר שיעשה המצוה האמורה בענין כן ענין זה שאין מצוה בשאלתו אלא אדרבה מפעל היצר הרע הוא עם היות שנתלה בו מצות שום תשים עליך מלך אשר יבחר ה' אלהיך וכו' והכריח כן מחמשה הכרחיות האחת כי איך יצוה ה' לישראל בשאלתו מאחר שלא היתה בחירתו בידם ומה צורך בשאלתם אותו השנית שאם היה צווי לא היה לו לומר ככל הגוים אשר סביבותי כי אין ראוי שתהיה שאלת המלך כי אם מצד שצוה אותה האל לא להיות שוה לגוים הראית כלשון הזה בכל שאר המצוות אבל מצינו בהפך לא תעשה כמעשיהם. השלשה מאשר אמרו חכמינו ז"ל בסנהדרין שלש מצוות נצטוו ישראל בכניסתם לארץ להעמיד עליהם מלך ולהכרית זרעו של עמלק ולבנות בית הבחירה לא סמכו הקמת המלך אל ואמרת אשימה עלי מלך אבל סמכו המצוה לשום תשים עליך מלך אשר יבחר ה' אלהיך בו וזה מה שיורה שאין הפסוק הראשון של ואמרת אשימה עלי מלך מצוה אבל הוא הגדת עתידות. והמצוה היא על הדרך שאמרתי ויהיה כה המאמר שנצטוו ישראל בכניסתן לארץ כאשר ישאלו מלך שאז ישימו אשר יבחר ה' אלהיך ומקרב אחיהם לא למנות מלך סתם. ולזה מה שאמרו שם רבי נחמיה אומר לא נאמרה פרשה זו אלא כנגד תרעומתן של ישראל שנאמר ואמרת אשימה עלי מלך כו' הנה כיון החכם הזה לדעתי. הרביעי שאם שאלת המלך היא מצוה אחת אם כן יהיה מצוה שנית היותו מקרב אחיהם אשר יבחר ה' ולא מצינו מוני המצוות במנין שימנו שתי מצוות כי אם (אם) אחת לשים מלך מקרב אחיהם לא שאלת המלך בסתם. החמשי שאם היה מצוה במנוי מלך היה להם לאמר שימה לנו מלך כאשר צוה ה' וכשהוכיחם שמואל ואמר רעתכם רבה בעיני ה' איך לא אמר' בהתנצלותם לא חטאנו כי ה' צוה לעשותו יורה כל זה היות שאלת המלך מהיצר הרע לא שיהיה בה מצוה. ואחר הנחת הדיבורים האלה אומר בהתר השאלה הנזכרת שישראל לא נצטוו בתורה על שאלת מלך ולא בחר ה' בהקמתו כמו שבא בדיבור השלישי ולא היה צורך הכרחי להנהגת קבוציהם אחרי שהשם יתברך היה נלחם אליהם והיו מתנהגים על פי התורה והיו עמהם נביאי ה' וכאילו היה ה' הולך לפניהם והוא היה מלכם באמת כמו שבא בדבור השני ושכל מלך לאחדותו והתמדתו ויכולתו המוחלט הוא מזיק בבל אומה ולשון כל שכן באומת ישראל כמו שבא בדיבור הראשון ומפני זה ישראל בשאלם מלך אשר הוא מנהיג מסוכן וכל שכן בערכם שלא היו צריכים אליו לדבקות ההשגחה האלהית עמהם ולזה חרה אף ה' ואמ' לא אותך מאסו כו' ואמ' שמואל לא כי מלך ימלוך

עלינו וה' אלהיכם מלככם יורה שהיה החטא בבעטם במלכות האלהי ובוחרים המלכות האנושי ומפני זה לא הקים מלך ולא שאר השופטים להיות הדבר בלתי הגון ולאומר שיאמר ואם היתה שאלת מלך בלתי הגונה כאמור אם כן כאשר שבו ישראל בתשובה למה לא בטלו המלכות כי אין לטבול ושרץ בידו והאל יתברך למה שלח למשוח את דוד למלך עליהם ונתן לו ולזרעו אחריו ברית המלכות לעול' ואם כן היו תמיד בחטאם הנה לזה אשיב מלבד מה שכתבתי בשם החכם. שאם היה שאלת המלך חטא מפורסם בתורה היה התירו ממה שיקשה אבל אני לא אמרתי אלא שהוא דבר הרשות ועם היותו פועל היצר הרע לא הזהירה התורה עליו והוא כענין היפת תואר שאין המצוה מהתורה שיבעל האדם הגויה הנדה והשפחה הזונה במלחמה ולא הזהיר גם כן עליו שלא יבעול אותה שדברה תורה כנגד י"צהר וכיון שכן ישראל גם כן אף על פי שעשו שלא כהוגן בשאלה מכל מקום לא יחשבו כטובלים ושרץ בידם כיון שאין כאן עבירה נאסרת בתור' והיה די להם שיקיימו מ"ש התורה לשים עליהם מלך אשר יבחר ה' אלהיך ולזה מ"ש שמואל אליהם אל תיראו וכו' אך לא תסורו מאחרי ה' ר"ל אין הדבר אסור מצד עצמו כי אם לא תסורו מאחרי ה' הנה יהי' המלך כלי ואמצעי להצלחתכ' ולטובתכם ואם לא תעשון כן גם אתם גם מלככ' תספו ולפי שהם לא יחשבו שבהמלכת המלך האנושי יפרד מהם השגחת המלך האלהי ית' אמ' כי לא יטוש ה' עמו בעבור שמו הגדול ר"ל אעפ"י שהמלכתם מלך ב"ו עליכם לא יטוש מלכנו האמיתי יתב' את עמו בעבור שמו הגדול עם היותכם בלתי ראויים אליו ונתן הסיבה ואמר כי הואיל ה' לעשות אתכם לו לעם ועם היות בכם מלך אנושי תקראו עם ה' והוא יתברך המלך האמתי בתוככם ולפי שלא יאמרו כלום מתקנא אלא גיבור בגיבור כמוהו כמאמרם ז"ל לכן אחר שבקשו ישר' מלך נמשחו המלכים תמיד ולא צויתי שיעבדו אותם כי לא היה החפץ האלהי רק שילכו אחרי ה' ולא יסורו מן המצוה ימין ושמאל ולבן בחר בדוד עבדו ויקחנו ממכלאות צאן להיות גלוי וידוע לפניו טבעו ותכונתו שיהיה ירא את ה' במצוותיו חפץ מאד ולכן עשה ה' שהנביא שמואל עצמו ימשח אותו כדי שלא יאמר העם שהנביא חרה לו היטב בשאלם מלך מפני כבודו בבקשו השררה והכבוד ולהורות שהנביא לא לכבוד עצמו דורש כי אם תועלת ישראל ציוהו על כך עד כאן תורף דבריו ז"ל.

**ולע"דן** להניף ידי על השלשה דיבורים הנ"זל ועל דברי מהרי"א ז"ל אחת לאחת למצוא דברי חפץ מאשר אקשה על דבריו ואין התכלית בסתירת דבריו כי אם בבנין דברי חז"ל שהוא דוחה אותם גם אהבת האמת במה שהוא אמת בדיבור הראשון הניח בו שאין מציאות מלך בעם הכרחי הנה ל"עד שבאומה הישראלית הדין עמו שאין בו צורך הכרחי

כי ה' מלכם ומושיעם כמו שאמ' מהריי"א ז"ל אמנם בשאר האומו' וכן בישראל אחר שבחרו לשים עליהם מלך אין ספק שהמלך היחידי תהיה הנהגתו נכונה יותר מהיותם רבים ונכבדים. וכדברי שע"ה שאמר בפשע ארץ רבים שריה ושארי ליה מארי למהר"יא ז"ל במה שאמ' שש"עה לעצמו היה דורש חלילה אבל הוא האמת שאוי לעם שכולם ראשים אלא שאותם המדינות שהזכיר מהריי"א ז"ל בחרו ברע במיעוטו כי ראו שהמלך היה בליע' אבל בהיו' המלך יחיד ירא ה' תהיה הנהגתו מעולה שאין למעלה המינה והעד יחזקאל ועשיתי אותם לגוי אחד כו' ומלך א' יהיה לכולם למלך כו' ובסמוך נא' שם ועבדי דוד מלך עליהם ורועה אחד יהיה לכולם ואחז"ל דבר א' לדור ובפרט באומה הישראלית אשר בהיותו דבר זוכה ומזכה תשרה עליו רוח אלהין קדישין בכל אשר יפנה יצליח לב מלך ביד ה'. אחר שכתבתי זה מצאתי לרב ב"ע ז"ל בפ' שופטים שער פ"ה עלה ק"נא חולק על דברי מהריי"א ז"ל ומסכים לדעתי זה ושמחתי לכתוב שיטתו בסמוך בס"ד.

**ובדבור** השני הניח היות המלך הכרחי היה באומות לא בישראל שישראל ה' שופטינו ה' מחוקקינו וכו' כנז' בזה הדיבור הדין עמו בבחינת שאין להם צורך הכרחי במלך מצד אותם השלשה בחינות אבל מ"מ בהיות להם מלך חסיד לוחם מלחמות ה' תחול עליו השגחת ה' ויהיה לכל דרכיו משכיל גם לענין הוראת שעה יהיה תועלת מהמלך היחיד בהיותו חסיד לית דימחא בידיה גם להיותו שוטר ומושל להקים דבר המשפט והראיה מהשבעים סנהדרין שהם היו דנים ואיש לא ימרה את פיהם ממוראה של מלכות ולצדק ימלוך מלך ישראל להחזיק ביד הסנהדרין ולזה רמזו ז"ל במאמר ההוא אשר הביא מהריי"א ז"ל אמר עולא בקש משה רבינו מלכות ולא נתנה לו כדכתיב ויאמר אל תקרב הלום ואין הלום אלא מלכות שנאמ' כי הביאותני עד הלום ע"כ כי חלילה לו למשה עניו לרדוף שררה ומלכו' ישאל בפיו לתכלית כבוד ושררה חלילה אבל היה חפץ שתנתן לו מלכות לדורי דורות כעין ד"עה כדי שלא יכבה נרו לעולם ועד מלפני ה' אבל יהיה הוא וזרעו עומדים ראשונה במלכות שמים וז"ש בקש משה רבינו מלכות דלא א' בקש משה היות מלך שאז היה מורה היות הוא מלך אמנם אומרו בקש משה רבינו מלכות מורה כי לא בקש אלא מלכות דהיינו מלכות נמשכת לו ולבניו אחריו לדורי דורות להיותם לפני ה' תמיד עומדים לפני אדון כל הארץ ללחום מלחמות ה' ולהיות הוא וזרעו שוטרים על דיני התורה ומשפטיה כי כן מלכות בית דוד ע"ה דן ודנים אותו ויליך הכי מהקש לשון הלום כמו שגבי דוד נאמר הביאותני עד הלום לדורי דורות כי הוא מה שבקש משה ע"ה שאין ההקש למחצה באופן שזו היא הבנת דברי עולא לא כמו שהבין אותם

מהריי"א ז"ל ומ"ש אתן לך מלך באפי אין משם הכרעה שמציאות המלך שלא כרצון ה' אבל יהיה נתינת המלך באפי לפי ששאלוהו בתרעומת או שאר הצדדין שאחז"ל וכמו שאזכיר בס"ד כמו שכתבתי בכלי חמדה. **ובדבור** השלישי שהניח כי המצות עשה אינה למנות מלך אבל היא שאם יסכימו למנות מלך שיהיה מקרב ישראל באופן שהמצוה הזו תלויה בדבר הרשות והיא ומי יתן והיה לבבם שלא למנות מלך אבל אם ירצו למנותו יהיה מקרב אחיך וזה שלא כדברי הרמ"בם ז"ל שכתב במנין המצות בהלכות מלכי' מצות עשה למנות מלך מישראל ע"כ שכלל בכלל המצוות מנוי המלך והיותו מישראל. גם מאמר חז"ל מוכיח כדברי הרמב"ם שאמרו שלש מצות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ להעמיד עליהם מלך ולהכרית זרעו של עמלק וכו' שאומרו להעמיד עליהם מלך מורה שהמצוה מציאות העמדת המלך שאם המצוה היא היותו מישראל כדברי מהריי"א ז"ל א"כ העיקר חסר מן הספר דהי"ל להעמיד מלך מישראל. ובסדר שופטים שם עלה ר"מ הבאתי בשם חז"ל א"ל ר' יהודה והלא מצוה מן התורה לשאול להם מלך שנאמר שום תשים עליך מלך למה נענשו בימי שמואל לפי שהקדימו על ידם ככל הגוים אשר סביבותינו ע"כ הרי שאומרו מצוה מן התורה לשאול להם מלך שהשאלה היא מצות עשה שלא כדברי מהריי"א ז"ל שאמר שהמצוה היא להיות מישראל. ועוד קשה לדברי מהר"יא ז"ל שהמצוה היא היותו מישראל לא המנוי אם כן אין הבנה לדברי המאמ' שאומרו שלשה מצוות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ להעמיד להם מלך דכיון דמצות המנוי אינו מצות עשה לדברי מהריי"א ז"ל אם כן היכי קאמר בכניסתן לארץ דהא אין הדבר תלוי בכניסתן לארץ אלא בכל עת מינוי בין שימנו המלך בעת הכניסתן לארץ או שימנו אותו אחר כניסתן לעולם צריך להיות מקרב אחיהם אם כן מאי קאמר נצטוו ישראל בכניסתן לארץ לדברי מהר"יא אלא ודאי כוונת המאמר הוא שמנוי המלך הוא המצוה ושלא כדברי מהריי"א ז"ל אמנם מה שדקדק מהריי"א ז"ל שבעל המאמר הזה של שלשה מצוות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ שלא הביא ראיה מואמרת אשימה עלי מלך אלא משום שום תשים עליך מלך הוא דקדוק נכון אבל לא לענין דבריו שהם ראו שואמרת הוא סיפור דברים שמתרעם השי"ת שאחר הכבוש והחילוק אז ואמרת אשימה שתהיה כפוי טובה לכך לא הוכיחו חז"ל מואמרת אשימה אלא משום תשים עליך מלך ראוי להביא ראיה לפי ששם הוא הצווי העיקרי לצוות המנוי ולצוות שיהיה מקרב אחיך אשר יבחר ה' אלהיך בו שלא כדברי מהר"יא ז"ל גם במ"ש מהר"יא ז"ל זה לשונו ולזה מה שאמרו שם ר' נחמיה אומר לא נאמרה פ' זו אלא כנגד תרעומתן של ישראל שנאמ' ואמרת אשימה עלי מלך הנה כוון החכם הזה לדעתי עד כאן הדין עמו במ"ש שהחכם

הזה הוא ר' נחמיה כוון לדעתו שכן האמת שמהר"יא ז"ל כוון לר' נחמיה שסובר שפסוק שום תשים אינו למצוה אלא כנגד תרעומתן שאמרו אשימה עלי מלך כו' אמר להם יהי כן שום תשים עליך מלך וכו' אבל קשה לי על דברי מהר"יא ז"ל שהוא מרכיב דבריו כפשרן על דברי רבי יהודה שאומרו שלשה מצוות נצטוו ישראל בכניסתם לארץ כו' ועל דברי ר' נחמיה שאומר לא נאמרה פ' זו אלא כנגד תרעומתן כו' שהרי ר' יהודה ור' נחמיה פליגי אהדדי שר' יהודה סובר שמנוי המלך מצוה משלשה מצות ורבי נחמיה סובר שאין כאן מצוה. נמצא שאגב אורחין ביטלנו שני הכרחיות מהחמשה שהביא מהר"יא ז"ל בדיבור השלישי אשר שם סדר חמשה הכרחיות מוכרחים היות מנוי המלך רשות ולא מצוה ובמה שכתבתי נדחה ההכרח השני והשלישי השלישי כנז' דדוקא רבי נחמיה סובר שיטת מהר"יא לא רבי יהודה דר' יהודה סובר שום תשים מצות עשה והא' והב' נדחה דאין הכי נמי שאומרו ואמרת אשימה עלי מלך לא בא הכתוב למצוה שיאמר כן כי לשון ככל הגוים אשר סביבותי חלילה שיבוא כן בלשון מצוה וכמו שהוכיח מהר"יא ז"ל אבל היא מצוה וכמו שמוכיח בגמרא כנ"ל דבהא פליגי רבי יהודה ור' נחמיה אמנם כדי לסתור ההכרח הרביעי שכתב מהרי"א ז"ל והוא כי אם היה שאלת המלך מצוה בפני עצמה שישאלוהו והיותו מקרב אחיהם מצוה שנית אם כן מוני המצות היה להם למנותם בשנים זו אינה קושיא כי שתיהם מצוה אחת שלא יתכן מנוי המלך היותה מצוה בהיותו נכרי אלא מנוי המלך ומקרב אחיך מצוה אחת למנותו מקרב אחיהם. וההכרח החמישי שכתב מהר"יא זכרו לברכה שכאשר ישראל שאלו מלך לא שאלו אותו לשם מצוה ולא אמרו תנה לנו מלך כאשר צוה ה' את משה אבל אמרו לשפטינו ככל הגוים וכאשר שמואל הוכיחם וא' רעתכם רבה בעיני ה' איך לא א' בהתנצלותם לא חטאנו כי ה' צוה לעשותו ואמרו לבד והיינו גם אנחנו כו' יורה שהיה מקובל וידוע ביניהם ששאלת המלך אינה מצוה ושהם שאלוהו ביצרם הרע ע"כ והנה במה שאמר בתחילת דבריו מתוקן מה שבסופן דלעולם אימא לך שהמלך מנויו מצוה וכדברי ר' יהודה אמנם לפי שלא שאלוהו ישראל לשם מצוה שהרי לא אמרו שימה לנו מלך כאשר צוה ה' את משה אבל אמרו לשפטינו ככל הגוים לכך הוכיחם שמואל ואמר רעתכם רבה ואו' ואתם היום מאסתם את אלהיכם אשר הוא מושיע (ה') [וכו'] ותאמרו (לא) [לו] כי מלך תשים עלינו כו' כל זה על שלא שאלוהו לקיי' את אשר צוה ה' את משה אבל שאלוהו לרוע תכונתם הרי נדחו כל החמשה ראיות של מהרי"א ז"ל ואנו מוכרחים לדחותם על כרחינו לר' יהודה שסובר ששום תשים מצוה ושיטת מהר"יא תהיה קיימת לר' נחמיה. אבל עדין צריכים אנו למודעי לתקן לר' יהודה מדוע נתעצלו יהושע והזקנים השופטים במצוה זו

של שום תשים עליך כו' ומהר"יא ז"ל כמתלהלה ירה חץ זו בכלל דבריו שכתב בסמוך זה לשונו יורה שהיה החטא בבעטם במלכו' האלהי ובוחרי' במלכות האנושי ומפני זה לא הקים יהושע מלך ולא שאר השופטים יראי ה' וחושבי שמו להיותו דבר בלתי הגון כו' אשר זו קושיא לר' יהודה דסבר במס' סנהדרין פ"ב שלש מצוות נצטוו ישראל בהכנסתן לארץ כו'. **ולע"דן** להבין זה במה שכתב על דברי ר' יהודה רש"י ז"ל שלש מצות להבי נקט שלש מצות הללו שהם תלויות זו בזו לעשותן כסדרן כדמפרש לקמן בתחילה מלך ואחריה עמלק ואחריה בית הבחירה בכניסתן לארץ דבכולהו כתיב ירושה וישיבה וירשת וישבת בה ואמר' אשימה עלי מלך בעמלק כתיב והי' בהניח ה' לך וכו' בבנין בית הבחירה כתיב והעברתם את הירדן וישבת' בארץ והדר כתיב והיה המקום עד כאן כי מתוך דברי רש"י ז"ל מובן שאו' בכניסתם לארץ לאו דווקא תכף לכניסתם אלא למעוטי קוד' כניסתם אבל אחר כניסתן והכיבוש והחילוק אז מצוה שישימו המלך וילחמו עם עמלק ויבנו בית הבחירה ויהושע להיותו טרוד בכיבוש וחילוק לא שם מלך וכן השופטים והראיה לזה שכאשר נמשח שאול נצטווה במלחמת עמלק אלא שנכשל בחמל העם ונטלה מלכותו וניתנה לדוד ורצה לבנות בית הבחירה אלא שה"בה (אל) [לא] רצה אלא ששע"ה יבנהו עכ"ז הוראה שתכף מלחמת עמלק וא"חכ בית הבחירה ובזה מדוקדק לשון שלש מצות נצטוו כו' מניינא למה לי לומר שזו תכופה לזו וזו אחר זו ושלשתן תלויות זו בזו זהו העולה במצודתי בענין הזה אשר הרחיב בו מהר"יא ז"ל ומה שדקדקתי עליו כיד ה' הטובה עלי אל יליזו מעיניך כי הם דקדוקים דקים ונכונים. והרב"ע ז"ל בשער פ"ה עלה רנ"א כתב בהפך משיטת מהר"יא ז"ל שמהר"יא כתב היות הנהג' המלך גרועה מהנהגת המדינה ע"י רועים רבים אמנם הרב"ע ז"ל הוכיח מההנהגה הטבעית הלא היא הנהגת הגוף שהלב רועה אחד מיוחד לכל הגוף על פיו יצאו ויתנהגו כל כחות הגוף וההוכחה שנית מהבעלי חיי' מלך בבהמות שור מלך בחיות אריה מלך בעופות נשר ובפלא אמר החכם מלך אין לארב' אשר אין לה קצין שוטר וכו' וכן בודאי ירבה התועלת אל העם בהיותם נרעים ע"י רועה א' ולפי זה כשאמרה התורה וא' אשימה עלי מלך שצוה שיאמרו כן כדי שלא יהיו גרועים מכל הגוים אשר יש להם השלימות הזה ואין ראוי שהאומה הישראלית תחסר משא' הגוים אבל תהיה שלימה ביותר משאר האומות שיהיה להם מלך אחד ונוסף עוד שיהיה ההשגחה האלהית שורה על המלך ועמו אמנם אשמת ישראל בשאלם מלך לא היתה מצד שאלת המלך אכן היה מצד התכלית ששאלוהו לכשיהיו חטאים ופושעים שאז תפסק ההשגחה מהם אז יסתייעו מהמלך ולזה חרה אף ה' ולהסתיר זה אמרו תנה לנו מלך לשפטנו שא' היות

תכלית המלך לשפוט ומזה רע בעיני שמואל שאמרו מלך לשפטנו כי מלך מאן דכר שמיה במשפט ואז גילה לו ה' שזה שאמרו לשפטנו כסות לרשעותם אבל תכליתם הוא שאותי מאסו שלא רצו לקבל מוראי והשגחתי אבל רוצים לבקש להם אלהים אחרים אשר ילכו לפניהם וכו' ואותי מאסו ממלוך עליהם כי לא רצו לקבל עוד מוראי והדבקות המחוייב להם לשיושעו על הדרך הנסיי תמיד ובחרו להם שיהיה להם עזר הנמצא ליתר הגוים לכשיסורו מאחרי ואין רע הוא מה שהוכיח להלן באומרו ואתם היום מאסתם את אלהיכם כלומר מאסתם את טורח העבודה והדבקות אשר על ידי הייתם נושעים בהשגחת אלהיכם ותאמרו לא כי מלך תשים עלינו לכשתסור ההשגחה ולפי שכבר היה בזה צד הסרה מאחריו יתברך הסתירו אותו בצורך המשפט ומה שלא נשאו פנים לו ולא חשו לכבודך ולפרנסותך הנה נהגו בזה עמך ככל המעשים אשר עשו מיום העלותם אותם מארץ מצרים שעשיתי עמהם כמה גדולות ונוראות והמה קפחו שכרי ועל כל פנים שמע בקולם כי היודע ועד בכוונתם אך כי העד תעיד בהם והגדת להם משפט המלך כי כמו שיש על המלך להשתדל בתועלות הכוללות ההכרחיות להם כן ראוי שיהיה לו גם כן עליהם חוקים ידועים בהם יעצור בעמו להגיעם אל התכלית המבוקש ושיודיע חומר הענין כדי שיקבלוהו עליה' ולא יטענו טענת אונאה וז"ש בסוף וזעקתם ביום ההוא מלפני מלככם אשר בחרתם ולא יענה אתכם ה' ביום ההוא והכוונה לו' כי הם בוחרים במלך לעזר ולהועיל לכשתסור ההשגחה מהם להתרשל בענייניה' והנה הוא מבואר כי בזמן ההוא גם כי יזעקו וישועו מלפני מלכם האונס והעושק אותם לא יענה ה' אותם ביום ההוא ויהיה להם הרע מכופל בהיות הצורר משתרג על צוארם ונאמר וימאנו העם לשמוע בקול שמואל ויאמרו לא כי מלך ימלוך עלינו וכו' ר"ל שלא יהיה הענין כדבריה' כי למה יקום מלכם לפניהם לאויב יותר משאר מלכי הגוים אבל שהמלך יהיה עליהם לתועלות רבות להכר המשפט ולנצח המלחמות ואנחנו בסבר פני' יפות והכל מה שעלינו לעשות לו בתמורת אלו העניינים כולם ככל הגוים על זה ולפי שכבר שמע מפיהם מה שלא שמע עד עתה ואמר וישמע שמואל את קול דברי העם מדברים באזני ה' ירצה שכבר שמע מפיהם מה שגילה את אוזנו בכוונתם ואה היתה תשובתם שנית שמע בקולם והמלכת להם מלך כי נכון הדבר מאת האלהים ומסכים עם מה שנא' הנה אשימה עלי מלך ככל הגוי' אשר סביבותי כי היא הטענה היותר נאותה בשאלה זו וקרא דוקא בלי ספק והנה הרמ"בן ז"ל כתב זה לשונו ולפי דעתי עוד שגם זה מרמזותיו של העתידות שכך היה שכשאלו מלך א' לשמואל שימה לנו מלך לשפטנו ככל הגוים וכ"כ שם והינו גם אנחנו כי מה טעם שתאמר התורה כמצוה המצוה ככל

הגוי' אשר סביבותינו ואין ישר' ראוים שיאמרו מהם ולא לקנא בעושי עולה אבל זה רמוז לענין האמור ולכך באה הפ' בלשון הבינוני כאשר פירשתי כבר עד כאן ולא ידעתי מה מצא הרב עול ורשע באומות כי ירחק אותם מקבל תועלתו ככל הגוים כי לא נופלים הם ממנו להתחכם באופני חיותם כל מה שהשכל האנושי יספיק התחכמותו. והלא בסוף ס' שופטים אמר לגנאי פעמים שלש בימים ההם אין מלך ביש' איש כל הישר בעיניו יעשה. והנביא היה מוכיחם ובחוקות הגוים לא הלכתם ואז"ל כמהוגנים שבהם וז"ש ודאי מהיותר מהוגנים ע"כ תורף דברי הר"בע ז"ל בשער הנזכר ונטה לשיטת הר"ן והרל"בג ז"ל לענין זה. ועוד הרחיב בראיות אביא דבריו ב"עה כל א' ואי במקומו ב"ה בפי' הפסוקים. **ובכלי** חמדה הרחבתי בסדר שופטים שם עלה ר"ל ושם הבאתי שיטת ספרי שלא בקשו מלך אלא לידחות ל"עא והוכחתי שר' נהוראי מסכי' לדעת ספרי שהובא בילקוט ואמר' אשימה עלי מלך וכו' ר' נהוראי אומר הרי זה דבר גנאי לישראל שנאמר כי לא אותך מאסו כו' א"ל רבי יהודה והלא מצוה מן התורה לשאול להם מלך שנאמר שום תשים עליך מלך למה נענשו בימי שמואל לפי שהקדימו בשאלתם ככל הגוים אשר סביבותינו ר' נהוראי אומר לא בקשו להם מלך אלא להעבירם ל"עא שנאמר והיינו אנחנו ככל הגוים ע"כ ושם ביארתי עיין עליו. גם שם כתבתי דבר שמעתי ע"ד הסוד שחטא ישר' לפי ששאלוהו קודם זמנו ואכלוהו פגה כי השי"ת בהיותו מתקן עולם במלכות שדי הקדים מלכות האומות לקיים יעבור נא אדוני לפני עבדו דהיינו שהקדים מלכות אחרת כמו הקליפה המכסה הפרי אשר בהעביר הקליפה יאכל הפרי כך בעוד היות שולטים הקליפות ואלה המלכים אשר מלכו בארץ אדום לפני מלוך מלך בישראל תהיה מלכות בית דוד מתקשטת ומתתקנת והיו אז מולכים לעד לעולם אלא שהקדימה הזו גרמה מלכות שאול מבנימין וכיון שישראל נכנסו בגבול האומו' קודם בא עיתם ונפל שאול בידו אזרו חיל לבא גם הם בגבול ישראל ונפלו בידם עוד היום וכבר רמזו בס"ה היות שם עובד אבי ישי ע"ש שהיה כעובד אדמה מתקן מלכות שמים להעמידה על תילה זהו מה ששמעתי ריש מלין אמר ושם דקדקתי שאולי עד כאן היה שאול נחבא אל הכלים בורח מן המיתה כי לא יאתה לו המלכות כי אם מיהודה דכתיב לא יסור שבט מיהודה ובפרט היות הדבר קודם זמנו ופגה ידע לא יהיה אחרית טוב ולכך היה נחבא את הכלים מלבד שחז"ל אמרו שמהיותו עניו מאד ברח מעם השררה. והנה הטעם שפירשתי נכון ונרמז בשם שאול שהיה דרך השאלה וערעי. גם אפשר שנרמז בשמו שאול עשו כי חטא ישראל הנזכר היה ששאלוהו פגה קודם זמן עת הזמיר ממלכות הגיע כאמור וזהו שאול לשון שאלה על ששאלו אותו קודם זמנו ואכלוהו פגה לכך לא הצליחו ואפשר לרמוז

הסוד הזה בכלל רבי יהודה שאמר למה נענשו בימי שמואל לפי שהקדימו על ידם ככל הגוים אשר סביבותינו שבתיבת שהקדימו מורה שהקדימה גרמה הפורענות שהקדימו על ידם בקנאתם ככל הגוים אשר סביבותינו והיה להם להמתין עד שתושלם מלכות הגוים ההם ואחר כך ימלכו הם כי לכל זמן. ובזה נסתלקה השאלה החמישית ששאל מהר"יא זכרו לברכה למה לא המליך את דוד (והוזרו) [והוא בן] שמנה ועשרים שנה:

**עוד** כתבתי בכלי חמדה שיטה אחרת קרוב' לשיטה הששית שזכרתי למעלה הביאה מהר"יא ז"ל והיא כי חטאם על שלא אמרו שאל לנו מלך מאת ה' אבל אמרו שימה לנו מלך משמע שהשימה תהי' ממנו ולא מאת ה' שבהיותו מושם על ידו ועל ידו יכירו הם פנים במלך להעמידו והוא גם כן יכיר להם פנים במשפט כי זהו הרע המגיע מהיות השופטים מרובים שכל אחד מהם יחניף קרוביו ומיודעיו ולזה אמר וירע הדבר בעיני שמואל לא מצד השאלה עצמה אלא באשר אמרו תנה לנו מלך אם רע בעיניו כי הוא אינו הנותן כי אם השי"ת ומסכים ל"מש השואלים מאתו מלך ולא מאת ה' והיינו דלא כתיב השואלים ממנו מלך אלא מאתו ולהוציא מלבן זה קראו השי"י לשאול בחיר ה' לומר שלא נתקיימה שאלתם להיותו נבחר ע"י בני אדם זה אומר בכה וזה אומר בכה אלא בחיר ה' ונבחר ממנו ע"כ. מעתה אבא אל ביאור הכתובים אחד לאחד למצא חשבון. ונדקדק בכתוב הזה אשר אנו בו אומ' אתה זקנת הנה זקנת ובניך וכו' אתה מיותר ומהו עתה שימה לנו מלך. ונראה במה שאז"ל כאשר זכרתי למעלה שקפצה זקנה על שמואל והוא היה הגורם כנז' בפסוק ויהי כאשר זקן שמואל אמר לפניו רבש"ע שקלתני כמשה ואהרן מה משה ואהרן לא בטלו מעשיהם בחייהם אף אני לא יבטל מעשה ידי בחיי אמר הקב"ה היכי נעביד למות שאול לא שביק שמואל וכו' מיד קפצה עליו זקנה וכו' עיין עליו שבדבריהם ז"ל אבין על נכון אומרו אתה זקנת ר"ל אתה גרמת לעצמך שזקנת ושקפצה עליך זקנה מצד שלא רצית שימותו מעשיך בחייך כנ"ל זהו אתה זקנת וכו' וכיון שקפצה הזקנה פתאום עתה מיד כעת הזאת שימה לגו מלך כי אין לאחר פן יקר' אסון ז"ש עתה שימה לנו מלך לשפטנו ככל הגוי' נתברר לעיל.

1

**וירע** הדבר בעיני שמואל רש"י ז"ל לפי שאמרו לשפטינו ככל הגוים ע"כ. והרד"ק ויתפלל שמואל התפלל שתבא אליו הנבואה בענין זה מה ידבר ה' וכו' ע"כ: ומתוך הנ"זל מובן שוירע הדבר בעיגי שמואל מהבחיגה שאמרו לו תנה לנו שלא היה להם לומר אלא שהשי"ת יתן להם כי הוא יבחר ולא הם ולפי שיטת הר"מבן ז"ל שפירש היות אשמתם לפי ששאלוהו בחיי שמואל והיה בזה בזוי לשמואל הגביא הנאמן וזה אפשר נרמז וירע

הדבר בעיני שמואל שאמרו לו על פניו תנה לנו שדברו אליו ואל פניו. ולשיטת ה"רן ז"ל שהביאה מהרי"א בשיטה שלישית עיין עליה יובן בה שחטאם היה לפי שאמרו שמלך יהיה לשפטנו לכך וירע בעיניו שהמשפט לשופטים הוא לא למלך בעצם כי המלך לערוך מלחמות ושאר הנהגות הוא לכך וירע הדבר בעיני שמואל. **ובכלי חמדה** פירשתי לפי שדברי ישראל במה שאמרו לשפטנו ככל הגוים סובל שלשה פירושים או שהקש ככל הגוים חוזר לענין שימת המלך ככל הגוי' שיש להם מלך ושופט אותם כך מלכנו יהיה שופטנו מחוקקנו. והפירוש הבי' לשפטנו כבל הגוים וכמשפט' ולא כדיני התורה כי אם כדיני הבצוע קרובים אל הפשרות והג' מלך לשפטנו לחוד ותיבת ככל הגוים יהיה ענין בפני עצמו שרצו עוד להיותם ככל הגוים ההם פרוקים מעול שמים וזה הדבר רע משלשתם לעומת זה אמר ששמואל דנם לכף זכות וירע הדבר בעיניו רע כל דהו כאשר אמרו ככל כאלו אמרו תנה לנו מלך לשפטנו שתיבת ככל הגוים נכלל בכלל זה שאין התכלית שיכוונו שידונם כדין הגוים רק ככל הגוים הוא כפי הפירוש הראשון שזכרנו לכך וירע בעיניו הדבר כאשר אמרו תנה לנו מלך לשפטנו לבד ואלו ככל הגוים לא קאמר ובזה מובן אומרו כאשר אמרו ב"כף הדמיון. אמנם הב"ה הרואה ללבב אמר לו שהשני פירושים האחרים כוונו וז"ש ה' לא אותך מאסו כי אם אותי וכו'. וסיוע לזה מה שאמ' שמואל ודעו וראו כי רעתכם רבה אשר עשיתם בעיני ה' לשאול לכם מלך וכו' כלו' אעפ"י שבעיני אינה רבה שהרי רע בעיני רעות' כל דהו הנה בעיני השי"ת הבוחן לבות רעתכם רבה לכן דעו וראו לתקן המעוות ע"כ. עוד אפשר שלפי שאומרם ככל הגוים גדלה אשמתם בו כפי הפירושים הנז' שבקשו לידחות ולהיות ככל הגוים או לפחות בקשו לדון בדיני הגוים ההם ונימוסיהם אשר לעומ' זה הגיד הכתוב וירע בעיני שמואל תכף כאשר אמרו תנה לנו מלך לשפטנו רע בעיניו ואפילו קודם אומרו ככל הגוים כי כשאמרו ככל הגוים וכו' רע ומר בעיניו מאד מאד שאם נאמר כן בתורה ואמרת אשימה עלי מלר ככל הגוים אשר סביבותי זהו קנטוריא על ישראל שמקנטרן הכתוב ואומר עתידין אתם לומר דבר בלתי הגון והוא ככל הגוים אשר סביבותי וזהו הנאמר כאן וירע בעיני שמואל כאשר אמרו תנה לנו מלך לשפטנו שלא הזכיר ככל הגוים ובזה מדוקדק תיב' הדבר שהיא מיותרת שהי"ל וירע בעיני שמואל אבל אמר שאין הענין רע בעיניו אבל וירע הדבר ר"ל סיגנון הדבור שדברוהו בתרעומת הוא שרע בעיניו כנ"ל בדברי הרמ"בם ז"ל שענשם על ששאלוהו בתרעומת. עוד אפשר שהם אמרו שימה לנו ואין הוכחה בלשון זה אם הוא ששמחים במלך והנהגתו יותר משמואל והנהגתו או שההכרח וצורך שעה מביא אותם לידי שאלה זו לעומ' זה אמר וירע הדבר בעיני שמואל

כאשר אמרו תנה לנו מלך שראה מבין ריסי עיניהם שהיה נחשב להם מנוי המלך כאלו נותן להם מתנה טובה ז"ש כאשר אמרו תנה לנו מלך ולא רע בעיניו כאשר אמרו שימה לנו ולפי' זה הבין שמואל לחומרה שאעפ"י שהם אמרו שימה לנו מלך רע בעיניו כאילו אמרו תנה לנו וזה הבין גם מתנועת הדבור ז"ש וירע הדבר שהיו שואלין אותו בדבור שמחה והיה ראוי לשואלו בלשון עצבות. ובמה שכתבתי למעלה בשם הרב"ע ז"ל מובן שלא הזכיר כאן ככל הגוים כי לפי דבריו ז"ל אין גנאי ללמוד מן הגוים במנוי מלך שהוא דבר הגון אבל הזכיר הגנאי לפי שיטתו שהו' על שאמ' מלך לשפטנו כי מלך מאן דכר שמיה במשפט לכך וירע בעיני שמואל כאשר אמ' מלך לשפטנו ע"כ ולכל הפירושים כשמוע שמואל דבר רע כזה אז התפלל להש"י שימחול להם ואל ישת עליהם חטאת אשר שאלו ואשר חטאו בשאלה זו:

ז

**ויאמר** ה' אל שמואל שמע וכו' קשה מאד כי איך נותן טעם לשישמע בקולם לכל אשר יאמרו אליך יען כי לא אותך וכו' כי אותי מאסו והיא הנותנ' לבלתי שמוע גם יקשה כפל השמיעות שאמר ראשונה שמע בקול העם וכו' ושנה ועתה שמע בקולם אך כי העד תעיד וכו'. ומהר"יא ז"ל כתב הכפל ז"ל ולפי זה יהיה אומ' ועתה שמע בקולם אינו צווי מחודש כי כבר צוהו על זה אבל כונתו לו' ועתה עם היות שתשמע בקולם הנה העד תעיד בהם כלומר מה שיהיה בעתיד ממשפט המלכים ותגיד להם משפט המלך עד כאן.

**ובכלי חמדה** בסדר שני שופטים כתבתי שפסוק זה מקושר עם הקודמי' שאמרו שימה לנו מלך לשופטנו ככל הגוים שעם היותו סובל ככל הגוים להיותם כגוים עובדים אלילים. והפי' הב' לשפטנו בכל משפט הגוים ונימוסיהם וביצוע וכיוצא שיהי' משפט של שלום בין ב' הכתות המדיינות. ושמואל לא דן אותה אלא להבנה שלישית שימה עלינו מלך ככל הגוים לשפטנו ולכך לא הזכיר בדבריו אלא וירע בעיני שמואל כאשר אמרו תנה לנו מלך לשפטנו לעומת זה השיבו הקב"ה ואמר ה' לשמואל אל תהי צדיק הרבה הלא שמע והבן בקול העם לכל אשר תוכל לפרש שיאמרו אליך וז"ש אשר יאמרו בלשון עתיד ולא אמר אשר אמרו אלא ראוי שתבין בדבריהם כל מה שאפשר שיסבלו מהפירושי' לגנאי דהיינו אותם הב' פירושים כי דע לך שבכונת דבריהם שאמרו ככל הגוים כיונו לו' שרצו להיות כגוים ההם בלי עול תורה ובלי עול דעה אלא בחרו להיות ככל הגוים ודיניהם כי לא אותך מאסו כמו שהבנת שרצו במלך ככל הגוים לשפטם ולא בך אבל ההבנ' האמיתי' היא שאותי מאסו ממלוך עליהם ולפי זה אומרו שמע

בקול רוצה לומר הבן בקול אשר אמרו כל אשר תוכל לדונם לחובה כי תולים קלקלה במקולקלים כל שכן שלבם גלוי לפני ולעומת זה מובן שהוצרך לומר שנית ועתה שמע בקולם להפיק רצונם ואעפ"י שלא היה ראוי לשמוע אך העד תעיד בהם שלא יעזבוני שאם יעזבוני יספו הם ומלכיהם בכל חטאתם: עוד פירש שם שאפילו נפרש שמע בקולם נותן טעם לו' כי לא אותך מאסו והכי קאמר אלו אותך מאסו לבד לא היה ראוי לשמוע בקולם כדי שלא תמשך לי מאיסה דעבירה גוררת עבירה אבל כעת שכבר מאסו שמע בקולם כי אין לחוש עוד לנזק זולתו שהרי כבר מאסו אותי ממלוך עליהם. והרחבתי שם בסיגנון אחר ענין זה במה ששמעתי בשם מה"ר שלמה אלק"אבץ הלוי ז"ל בטעם עשו' אהרן העגל ולא דחה אותם או ימסור נפשו ויהרג ואל יעבור כי כיון שרא' אהרן שישראל כבר חטאו ונכשלו לעשות עבודת אלילים ומחשב' רעה הב"ה מצרפה למעשה בענין עבודת אלילים בלבד כדכתיב למען תפוש את בית ישר' בלבם והיו חייבי' לשמי' עונש ע"א ואם ימיתם וימחו על מחשבתם זו ימשך חלול שיאמרו מה חורי האף הגדול הזה על מה עשה ה' ככה כי לא נתפרסם להם חטא מחוייב זה לעומת זה אהרן לשם שמים נתכוון לגלות ולפרסם מסתורין אשר בלבם עד שיהיו פרועים ונגלים לכל וזהו וירא משה את העם כי פרוע הוא כי פרעה אהרן פריעה וגלוי לבד עשה להם אהרן ע"כ וזה הטעם בעצמו נלע"ד שאמר כאן שמע בקול העם ועשה רצונם כי לא אותך מאסו כי אותי מאסו ממלוך עליהם וענין זה אבק עבודת אלילים הוא באופן שצריך לפרעם כדי שיהיו פרועים כדי שאם יבא עליהם עונש שידעו שהוא בדין צדק כי מאסו את ה' ממלוך עליהם. ובילקוט ויאמר ה' שמע בקול העם וכו' תני רשב"י אומר לא אותך מאסו כי אותי מאסו בשלשה דברי' עתידים למאוס במלכות שמים ובמלכו' בית דוד ובבנין בית המקדש אימתי מאסו שלשתן בימי רחבעם ההי"ד ויען איש ישראל ויאמרו אין לנו חלק בדוד זו מלכות שמים ולא נחלה בבן ישי זו מלכות בית דוד איש לאהליו ישראל ולא לבית המקדש אל תקרי לאהליו אלא לאלהיו אמר רבי סימון בר מנשיא אין ישראל רואין סימן גאולה עד שיחזרו ויבקשו שלשתן ההי"ד ואחר ישובו בני ישראל ובקשו את ה' אלהיהם זו מלכות שמים ואת דוד מלכם זו מלכות בית דוד ופחדו אל ה' ואל טובו זה בית המקדש ע"כל. ויש לדקדק מה שייכות יש למאמר זה ע"ד הפסוק הזה כי לא יספיק היות כאן מאיסה. ודוחק לפרש שכונת המאמר לומר שהקב"ה אומר לשמואל שמע בקול העם לכל אשר יאמרו אליך כי דיו לעבד להיות כרבו כי לא אותך מאסו כי אותי וכו' עתידים למאוס ממלוך עליהם וזהו כי אותי מאסו ממלוך עליהם כדמסיק בשלשה דברים עתידים למאוס וכו'. וכל זה נרמז באומרו כי אותי מאסו והוא

עבר במקום עתיד. ובהכי ניחא שהכתוב נותן טעם לשישמע בקול העם כי לא אותך מאסו וכו' והיא הנותנת כמו שהקשיתי לעיל אבל בדברי רשב"י שמפרש כי אותך מאסו על העתיד ניחא דהכי קאמר שמע בקול העם לכל אשר יאמרו אליך כי לא אותך מאסו בלבד כי אותי ימאסו בעתיד כדפרשית. אלא שלשון מאסו דחוק שהיה לו לומר ימאסו. גם צריך להבין שייכות אלו השלשה דברים יחדיו. ועוד קשה מנא ליה לפרש אין לנו חלק בדוד זו מלכות שמים וכו' האם מפני הכפל נקשה אקרא גופיה למה כינה מלכות שמים לדוד. ועוד איש לאהליו ישראל ולא לבית המקדש ניחא אבל מנא ליה לדרוש איש לאהליו איש לאלהיו ולמה ליה זה. ונראה דקשיא ליה היאך יתכן שבמאוס בשמואל הרי הוא כאלו מאסו בהק"בה כי מה לתבן את הבר לזה אמר תני רשב"י אומר לא אותך מאסו כי אותי מאסו כל הבנת הכתוב הזה שתולה זה בזה יובן בענין אחר וכיוצ' בזה והוא שבג' דברי' עתידי' למאוס במלכו' שמי' ובמלכו' בית דוד שכיון שמלכי בית דוד דן ודנין אותם לחסידות' הנה המואס במלכות בית דוד מואס מלכות שמים והמואס במלכות שמים מואס במלכות בית דוד ומואס גם כן במקדש שהשכינה שורה בישראל על ידו ועל ידי הקרבנות הנעשים בתוכו ואמר ובבנין בית המקדש הבנין מאן דכר שמיה אלא הכי קאמר שכיון שבועטים ומואסים מלכות בית דוד מואסי' גם כן בבית המקדש ובבנין המקדש שבנאו שלמה זה הוא שאמר ובבנין אמנם בסמוך כשהזכיר ופחדו אל ה' ואל טובו זה בית המקדש לא אמר זה בנין בית המקדש שאז לא ישוב כי אם בית המקדש על ידי ה' מקדש ה' כוננו ידיך לכך לא אמר בסמוך זה בנין בית המקדש אלא זה בית המקדש. עוד אמר בבחינה למאוס במלכות שמים ויליף ליה אין לנו חלק בדוד דכיון דדוד נתמנה על [ידי] השם יתברך והרי אומר אין לנו חלק בדוד הרי הוא חשוב כאלו אמרו אין לנו חלק במלכות שמים שמינהו למלך ולא נחלה בבן ישי כפשוטו או אפשר שדוד נקראת מדת המלכות על שמו לכך אמר זו מלכות שמים מלכות ממש ובן ישי על דוד ילוד איש ישי. ועל פי מה שכתבתי שאמר המאמר אין לנו חלק בדוד דנחשב בזה כאילו מאסו במלכות שמים הממנה אותו בזה מובן שייכות כי לא אותך מאסו כי אותי מאסו ממלוך עליהם כיון שמאסו את נביאי כי לא אותך מאסו כי אותי אשר שלחתי מנהיג ודבר לפניהם:

**ח**

*ככל המעשים וכו' הרד"ק ז"ל גם לך פירושו עמך כלומר אף על פי שאתה עמהם ויצאת לפניהם בכל מלחמותיהם והצליחו עד אשר השלמת אויביהם עד אשר לא הוצרכו למלחמה כי השיבותם על הדרך הטובה אף על פי כן עתה מרדו בי גם עמך לשאול להם

מלך מה שלא היו צריכים כי אין להם מלחמה כי אם מלחמת נחש מלך בני עמון עד כאן. ומהרי"א ז"ל כתב קרוב לזה ככל המעשים וכו' כלומר אין זה דבר חדש להם להניח הנהגת מלך מלכי המלכים בעבור הנהגת בשר ודם כי היה זה ככל המעשים אשר עשו מיום עלותם מארץ מצרים שעזבוהו וילכו אחרי אלהים אחרים כן המה עושים היום הזה שעוזבים את השם יתברך ושואלים מלך ואומרו כן המה עושים גם לך לרבות השם יתברך וגם לשמואל שעוזבים הנהגתו ושואלים מלך כאשר עשו לשם יתברך:

**ולעד"ן** שכונת הכתוב להקיש ככל המעשים אשר עשו עמי מיום העלותי אותם מארץ מצרים וינסו אותי עשר פעמים שזה הוא ויעזבו אותי ויעבדו אלהים אחרים אשר הרגשתי ונצטערתי בכל אותם המעשים כן בשיקול אחד בשוה הוא מה שהמה עושים לך שאני מצטער וכאילו לי היה וזה הוא שאמר גם לך רוצה לומר ראוי להוסיף גם על אותם מעשים שעשו מיום העלותי אותם וכו' זה אשר המה עושים לך כעת שעלי היו כולנה. ומה שאמר איש לאהליו דרשו לאלהיו לעבוד בו עבודתו ולבנות במה לעצמו דאם לא כן לאהליו למה לי וכיון שאיש מקריב באהליו הפירוד בעבודתו יתברך גוררת הגורמת לעוד מעט ויעבוד איש לאהליו ומאהליו בעבודה יהיה לאלהיו:

**ט**

**ועתה** שמע בקולם אך כי העד תעיד וכו' רש"י ז"ל העד תעיד שתהא אימת מלבם עליהם: והרד"ק ז"ל משפט חק וכן משפט הכהנים מאת העם וכן תרגם יונתן חק נימוסא. ונחלקו חז"ל במשפט המלוכה רבי יוסי אומר כל האמור בפרשת המלך מלך מותר בו. רבי יהודה אומר לא נאמרה פרשה זו אלא ליראם ולבהלם עד כאן. וכן הביא הרלב"ג ז"ל והוסיף לומר והודיעם מה שיעשה המלך כשיתחזק על ממלכתו עד כאן. ומהר"יא ז"ל פירש העד תעיד בהם כלומר מה שיהיה בעתיד ממעשה המלכים והביא דברי רבי יוסי כל האמור בפרשת המלך מותר בו. רבי יהודה אומר לא נאמרה פרשה זו אלא לאיימם ולבהלם. והר"מבם בספר שופטים בהלכות מלכים פרק ראשון פסק כרבי יוסי. ואמר מהר"יא ז"ל שכדברי רבי יהודה נראה שהרי לא מצינו בתורה שיזכיר בפרשת המלך דבר מאלו הענינים שיזכה המלך ואם משה לא אמרם מהא תיתי שהנה לא נתנה מצוה חדשה אחרי מות משה עבד ה' באופן שאין זה אלא ממה שיעשה המלך ביד חזקה בכח הזרוע ואמר שזהו אומר משפט המלך רוצה לומר לפי שהם ששאלו מלך לשפטנו לעומת זה השיבם שזה יהיה משפט המלך אבל הוסיף לומר עוד אשר ימלוך (מלכיהם) [עליכם] רוצה לומר המלך אשר אתם שואלים ואשר ימלוך עליכם זה יהיה המשפט אשר יעשה לכם את בניכם יקח וכו' ואת בנותיכם יקח וכו' עד כאן:

**ולע"דן** דהלכה כרבי יוסי דנימוקו עמו ובכלל אומרו שום תשים עליך מלך שאומר שימות הרבה נכלל שתהא אימתו וחיתתו עליך בהשתעבד לו בכל ההשתעבדות הנזכר בפרשה זו של מלך שהכל הוא פירוש על פסוק שום תשים עליך מלך וגו'. ואף על פי שכבר אמר שמע בקול העם וכו' נוסיף לומר שנית ועתה שמע בקולם מלבד מה שכתבתי בפסוק ויאמ' אפשר ששינה לו' ועתה שמע כו' לומר אל תתרשל אלא עתה מיד שמע בקולם והסר מעלי תלונותם כי לא תוכל שאתם. או נאמר הנכון היה שלא ישאלוהו אבל עתה ששאלוהו שמע בקולם אך העד תעיד בהם בכמה התראו' לבל יטעו מאחרי שלא יטעם מלכיהם להסיר' מאחרי והגדת להם משפט המלך וכו' לרבי יוסי דייק קרא באומרו אשר ימלוך עליה' דהכוונ' לומר המלך החסיד אשר במשפט יעמיד ארץ אשר יתמיד על ידינו המלכתו ז"ש והגדת להם משפט המלך מאשר זוכה בו כפי הדין שבעשותו המשפט ימשך לו אשר ימלוך עליכם רוצה לומר יצליח ויתמיד במלכותו. דהא אם לא יעשה כמשפט לא ימלוך עליכם. ולרבי יהודה נמי אפשר שאמר והגד' להם משפט המלך אשר ימלוך עליכם בזה המשפט רוצה לומר שיעשהו בכח הזרוע אשר ימלוך עליכם הוא בכחו ועוצם ידו יעשה לא שהמליכוהו מן השמים על זה:

**ו**

**ויאמר** שמואל כו'. מהריי"א ז"ל כתב שלא אמר זה יהיה משפט המלך אש' כו' בכאן כי אחרי זה בעת שהפיל הגורלו' אמר וידבר שמואל אל העם את משפט המלוכה וכו'. אבל הכוונה בכאן שהגיד שמואל אל העם את כל דברי ה' והם הדברים שזכר כי לא אותך מאסו כו' ככל המעשים כו' וכאשר הפיל גורלות אז הודיעם משפטי המלוכה.

**ולע"דן** מוכרח שעל דבר המשפט קאמר שאמר לשמואל והגדת להם משפט המלך וכו' וכמו שכתוב בסמוך ויאמר זה יהיה משפט המלך אשר ימלוך עליכם כו' אבל באומרו את כל דברי ה' את כל רבויים הם לרבות שלא הפיל דבר מדברי ה' שלא דבר להם ואמר כן אל העם השואלים מאתו מלך שמלבד היות שאלת המלך מצד עצמה בלתי הגונה הנה הוסיפו סרה בשאלם אותו מאתו כי שאלו ממנו שיסלק עצמו מהנהגתם ויקים להם מלך והוא דבר בלתי הגון לשאול מאתו מלך לכך אל חלק הזה מהעם השואלים מאתו מלך אמר להם את דברי ה' למרות את עיני כבודם.

**יא**

**ויאמר** זה יהיה משפט המלך לרבי יהודה שאפילו האמור בפרשה זו אסור מן הדין למלך. ניחא אומרו זה יהיה משפט המלך שתיבת יהיה מיותרת אבל כיון לומר שזה יהיה משפטו לא שיהיה משפט אמת ואילו כתב זה משפט המלך היה מובן שזה משפט אמת אבל באו' יהיה רמז שכן יהיה ר"ל שהמלך יהיה אותו כך בנימוסו לא שיהיה צודק

המעשה בזה כי עול הוא. ולרי יוסי אפשר שתיבת יהיה כלומר הלואי שזה יהיה משפט המלך שלא יפריז על המד' יותר. ואמר את בניכם יקח ושם לו שיהיו פקידי במרכבתו ובפרשיו לסדרם ולתקנם וירצו בניכם יותר הנזכר לפני מרכבותיו ושם לשון מנוי וכת"י וימני ליה ברתיכוהי או יהיה ושם שישי אות' במרכבתו ובפרשיו בתחלה להחניפם ולרדותם בפרך בפה רך ואחר כך יורידם ורצו לפני מרכבתו. והרד"ק כתב ורצו לפני מרכבתו מלרע והיה משפטו מלעיל וטעם ורצו על הפרשים שזכר או טעמו כי יקח מבניכם גם כן להיותם רצים רגליים לפני מרכבתו וכת"י כמו רצים ורדפין קדם ריתכוהי עד כאן ומהרי"א ז"ל כתב ויאמר זה יהיה משפט המלך כו' זכר שהמלך לא יעשה משפט וצדקה לכל עמו שהמשפט אשר שאלו ואשר חשבו שיעשה להם הם הדברים הרעים שיזכור וקרא זה משפט המלך על דרך סגי נהור ואמר שיקה מבניכם להיות רצים רגליים לפני מרכבתו ולפני פרשיו עד כאן.

**יב**

**ולשום** לו שרי אלפים וכו' רש"י ז"ל לעשות כלי מלחמתו לעשות אותם אומנים נפחים ונגרי עד כאן והר"דק ז"ל לחרוש כו' לעשות כלי מלחמתו בשכר ולא בחנם אלא שהמלך קודם לכל אדם עד כאן ומהרי"א ז"ל כתב על דברי הר"דק ז"ל וזה לדעת האומרים שהדברים האלה המלך מותר בהם ושהוא כפי הדין וכפי מה שפי' יהיו הדברים כפשטן יאמר שיקח מבניהם אם לרוץ לפניו אנשים רגליים וזה הבחורים הראוים אליו ואם לעשותם שרים שרי אלפים ושרי חמשים ועם היות זה (מבואר) [כבוד] להם הנה הנכבדים יברחו מהשררה ולא ירצו להתודע אם לא מאימ' המלך כי יחדלו עם זה מעשו' צרכיה' עם טורח ועמל המנוי והשררה וכמו שאמר יותם בן גדעון במשליו החדלתי את דשני והלכתי לנוע על העצים וכמו שפי' בספר שופטים וכן יקחם לעבוד האדמה יקח מהעובדים אדמה באופן שאפי' העניים עובדי אדמה אינם חפשים בעול מלכות עד כאן ולע"דן לדקדק אומרו ולשום לו שרי אלפים דהי"לל ושם לו שרי אלפים כמו שאו' ושם לו במרכבתו כו' ועוד למה א' שרי אלפים ושרי חמשי' ולא אמר שרי מאות ושרי עשרות ונראה כי מנוי שרי אלפים ושרי עשרות שררה היא וכבוד אבל לא יקח מבניהם וישים אותם תיכף ומיד אבל יקח מבניהם וישימם במרכבתו ובפרשיו ומהם רצו לפניו ואחר כך יעלם במעלה ויעש' מהעומדים במרכבתו שהם ופרשיו כבדי יותר הנכבדים יעשה מהם שרי אלפים ומהרצים לפני מרכבתו שהם גרועים יעשה מהם שרי חמשים כי שרי עשרות יעשה מדלת העם תכף בקחתו את בניהם כיון שאינה מעלה גדולה אבל לשרי חמשים צריך שירוצו לפניו תחלה ואחר כך יעלו במעלה וזהו שא' ולשום להורות

על הנזכרים את בניכם יקח ושם לו במרכבתו כו' והיו גם כן מעותדים ולשום לו שרי אלפים וכו' וכמנהג המלך תוגר שלוקח עגאם אוגלאן ומשים אותם במלאכם נמבזה ונמס לחטוב עצים בפרדסו ולחרוש ולזרוע ובהמשך הזמן יעשם שרים גדולים ולחרוש כו' כפשוטו או יהיה נמשך ומקושר עם מה שאמר ולשום לו שרי אלפים ושרי חמשים ולחרוש רוצה לומר ויעשה מהם גם כן שרים פקידים על החורשים לחרוש ועל הקוצרים לקצור לא שהם עצמם יחרושו ויזרעו כי הוא עול גדול. או אפשר כפשוטו לחרוש חינם כי מורה התר הכל להאכיל לאנשי החיל הלוחמים מלחמותם:

**יג**

**ואת** בנותיכם יקח כו' רש"י ז"ל לרקחות מתקנות מרקחים ובשמים לתמרוקי הנשים וכן הביא הרד"ק ז"ל והביא ת"י לשמשן ולטבחות מבשלות וכן בערבי יקרא המבשל טבאך וה"כף בערבי חי"ת (בערבי) [בעברי] או יהיה כמשמעו לשון זביחה כי המבשלות יזבחו (עד) [מה] שיבשלו ולאופות לאפות הלחם עד כאן.

**יד טו**

**ואת** שדותיכם כו' וזרעיכם וכרמיכם וכו' הר"דק ז"ל וזרעכם פי' שדות וכרמים וכבר אמר את שדותיכם ואת כרמיכם כי השדות והכרמים והזתים הטובי' יקחם כולם אם ירצם ושאר השדות והכרמים יעשור רוצה לומר יקח המעשר מן השדות והכרמים או מתבואות אחרי מעשר הלוים ורבותי' ז"ל פי' לא שיקח השדות והכרמי' אלא פירותיהם אם יצטרכו אותם עבדיו כשילכו למלחמה יפשטו על המקומות כי אין להם מה יאכלו אם יקחו אותם ונותן דמיהם אבל מעשר התבואה והצאן כמשפטו בכל עת שירצ' שהרי שע"ה היה לוקח וכן לקחת בנותיכם לנשים ולפילגשים ככל אשר יבחר והראיה כי לא אמר שיקח השדות והכרמים לעצמו אלא ונתן לעבדיו כלו' לאנשי מלחמתו כי כולם עבדיו אלא מהו ונתן לעבדיו לאנשי החיל לא שיקח גוף השדות והכרמים לעצמו שאם כן היה לוקח אחאב כרם נבות היזרעאלי כמשפט המלוכה ולא היתה איזבל צריכה לכל אלו הגלגולים ההם ולשפיכת דם נקי ומה שא' הטובים כלומר שיבחר מהטובים לקחת פירותיהם ונתן לעבדיו ומה שא' שדותיכם וכרמיכם וזיתכם כי הם עיקר המחיה וכן אמר דגנך תירושך ויצהרך ומהרי"א ז"ל כתב שלפי הפשט שכל זה סיפור החמס שיעשה המלך ביד רמה הדברים כפשטן שכל הנזכר יקח חינם אין כסף ומה שאחז"ל שיקח פירות הכרמי' לחילו בדמים לא השדות הוא לפי' רבי יוסי האו' שכל הכתוב בפרש' המלך זוכה בו עד כאן ולע"ד שלא לזוז מדברי חז"ל הנז"ל ואני אומר דלפי חז"ל הנז"ל ואת שדותיכם ואת כרמיכם כו' על הפירות שיתן לחילו יתן דמיהם ניחא תרתי חדא או' ואת שדותיכם כלומר לא שיקח השדות עצמם אלא ואת רוצה לומר הטפל להם

דהיינו הפירות כמו שדרשו חז"ל כמו גבי וערלתם ערלתו את פריו את לרבות הטפל לפריו. גבי וזתיכם לא כתב ואת לפי שאפילו שתיבת זיתיכם כולל גם כן עצי הזית ואם כן הי"ל ואת זיתכם עם כל זה ניחא שלא אמר ואת זיתיכם לפי שסובלת פי' וזתיכם על הזתי' עצמן הטובים דהיינו הפירות לא על עצי הזית והוא דקדוק נכון עוד מדוקדק לשיטתם או' כאן ונתן לעבדיו לא כן בסמוך שא' ונתן לסריסיו ולעבדיו והטעם שכאן שלוקח ביד רמה הפירות לא התיר לקחתם אלא לעבדיו והם אנשי החיל שהם מועילים לכלל ישראל ולכך התיר לו לקחת הפירות הטובים וכרמים אבל לא לסריסיו העומדים לפניו אמנם בסמוך כשדבר על המעשר שיקח המלך בדינא דמלכותא דינא אז אמ' ונתן לסריסיו ולעבדיו שבשלו הוא רשאי לחלק לסריסי' ועבדים.

**טז**

**ואת** עבדיכם כו' מהרי"א ז"ל כתב ואת עבדיכ' כו' ר"ל גם יעש' עול אחר והוא שהעבדי' והשפחות וחמורי' ובחורי' שיצטרכו לכל עבו' האדמ' עם היו' שהמל' יקח מהתבואו' מעש' הנה עוד יקח מהם משרתיה' וחמוריה' באופן שלא יוכלו לעשו' מלאכתן. **ולע"ד** אמ' כשיהי' לו מלאכ' יהיו משועבדים בעבדיהם ושפחותיהם ובחוריהם הטובים לעשות מלאכתו כשיצטרך לאיזו מלאכה פתאום. אבל בכתוב מיותרת למ"ד למלאכתו ועוד יקח לעשות מלאכתו מהו ועש' למלאכתו אבל הכוונ' באו' ועשה למלאכתו שייחד אותם מיוחדים למלאכתו חוזר חלילה איש יומו וזהו ואת עבדיכם כו' יקח ועשה אותם מיוחדים למלאכתו והיותר טובים יבחר וייחדם לזה.

**יז**

**צאנכם** יעשור כו' הר"דק ז"ל ובכללם הבקר שהרי לא זכר בפרשה ואתם תהיו לו לעבדים הלא כבר אמר שיקח הבנים והבנות והשדות והכרמים ומהו ואתם תהיו לו לעבדים אחז"ל לתת לו מס שנ' בו והיו למס ועבדוך ע"כ וכן הביא מהרי"א ז"ל והוסיף עוד שאתם גם גופותיכ' לא תהיו בני חורין כי המלך ישתעבד מכם כעבדים כנעניים בכל אשר ירצה. **ולע"דן** שאין זה ממשפטי המלוכה שאם כן הוא מיותר שכבר אמר ואת בניכם יקח כו' אבל אמר שאתם מרצונכם תקבלו עול מלכותו ואתם מאליכם תשתעבדו ותהיו לו לעבדים והיינו דלא כתיב ואתכם יקה לעבדים אלא ואתם תהיו לו לעבדים מעצמיכם תהיו לעבדים תעבדוהו.

**יח**

**וזעקתם** ביום ההוא כו' הר"לבג ז"ל וזעקתם שיכבד עליכם זה עד אשר תזעקו להי' מכובד העול שיעמיס עליכ' מלכיכ' ולא יענה ה' אתכם כי רוע בחירתכם הביאה עליכם כל זה עד כאן ומהר"יא ז"ל וזעקתם ביום ההוא מלפני מלכיכם שלא תוכלו לשלוח בו יד

כדכתי' כי מי שלח ידו במשיח ה' וניקה אבל וזעקתם ביום ההוא לפני ה' ועם היותו קרוב לכל קוראיו לא יענה אתכם לפי שכבר התרה בכם ולא שמעתם עד כאן ולעד"ן ביום ההוא פעמים שהם מיותרים די שיאמר וזעקתם מלפני מלכיכם אשר בחרתם לפני ה' ולא יענה אתכם. אבל אמר שיהיה החמס שיעשה המלך בו ביום ההוא שימלוך החמס קם למטה רשע זהו שאו' וזעקתם ביום ההוא שימלוך ולא תזעקו אל ה' על מלככם אבל תזעקו מכאב לב על שאת' גרמתם כל זה לעצמיכם זהו שאו' וזעקתם ביום ההוא מלפני מלכיכ' והזעקה תהיה על שאתם בחרתם לכם וברוע בחירתכם באה אליכם הצרה הזאת שאין מנחם. ואי' ולא יענה ה' אתכם ביום ההוא ר"ל מהיותו אוהב משפט בהכרח ישמע לזעקתכם ואע"פ שאין אתם זועקים אליו עם כל זה יענה לאחר זמן זהו שא' ולא יענה ה' אתכם ביום ההוא לא יענה הא לאחר זמן ביום אחר יענה כי יקוב הדין את ההר.

**יט כ**

**וימאנו** העם לשמוע כו' והיינו ככל הגוים כו' יש לדקדק לשון גם שהוא מיותר דהי"ל לא כי מלך ימלוך עלינו גם או' והיינו גם אנחנו כו' מיותר שכבר אמר כן בתחלה שאתה מגזי' עלינו וכבר זכרתי מה שאמ' הרב ב"ע שכוונת' לו' לא יארע לנו זה כי אם מלך בלבד ר"ל מלכו' הוא שיהיה עלינו בלבד אבל לא יעשה לנו חמס זהו שא' לא כלו' לא יעשה לנו כמו שאתה או' כי אם מלך בלבד יהיה עלינו והיינו גם אנחנו ככל הגוים סובלים עול המלך ומסיו וארנוניו כדי לקבל תועלת המשפט ויצא לפנינו לכל דבר כבוד ותפאר' יהיה הוא לצאת ולבא לפנינו וג"כ ונלחם את כל מלחמותינו. והרד"ק ז"ל כתב ויאמ' לא בדגוש הלמ"ד וכן ויאמ' לא כי ברחוב נלין ושפטנו מלכינו בדברי הדינין או פי' יקח משפטינו מיד אויבנו כמו שפטני ה' וריבה ריבי וכת"י ויתפרע לנא ונלחם מבנין הפעיל (וכתי') [וכת"י] בקצת נסחאות ויגיח ית קרבנ' ואפשר יהיה הנו"ן למדברי' בעד' מבנין הקל וכן הוא בתרגו' במקצת נוסחאות ונגיח ית קרבנ' ע"כ. ומהרי"א ז"ל הוסיף לומ' שאפי' שהמלך יעש' להם החמס כנז' ראוי לסבול העושק וחמס הפרטי הזה כדי להנצל מהחמס ועושק האויבי' הנלחמי' עמם שהמלך יצי'ל מהם זא' ועו' כיונו לו' שאין זה ראוי ליחשב חמס למלך כיון שהוא עובד עבודת' ולוח' מלחמות' הנה שכרו אתו יהיה מה שיקח מן התבואות ופירו' וההשתעבדות ולא חמס ע"כ ולפי זה או' לא כי מלך ימלו' עלינו הרי לא יחשב לחמס כ"א מלך יהי' עלינו ושפטנו ונלח' מלחמותינו אין ראוי לדונו כחמסן וגזלן והר"לב' ז"ל כתב שעל כל פני' הם רוצי' בחק המלך יען שבהיו' ישראל בלי מלך כשהיה בא על איזה מהם איזה מלחמ' לא היו מתקבצי' יחדיו לעזו' איש את רעהו ולכן היו מנוצחים מאויבהם ולכן בחרו במלך שאז הוא מחוייב לקבץ חילותיו

ולהושיעם בבא מלחמה על איזו בפרט שיהיה וכאשר רא' הש"ית כונת' הסכים עמהם אך היישיר' בסוף הענין שיהיו נזהרי' לשמו' התור' ואם לאו יספו הם ומלכ'. ולע"דן לדקדק יתו' שכיון שרוב המפרשי' הסכימו היו' הקפד' שמואל על אומ' ככל הגוי' א"כ למ' ישנו באולת' ולמה הקדימו לו' והיינו גם אנחנו ככל הגוים ושפטנו מלכנו דהיה להם לו' ושפטנו מלכנו ככל הגוי' כדלעיל ונרא' כי לפי ששמואל הגיד (אל) [את] כל דברי ה' אל העם ובכלל זה אמר להם דברי ה' לא כי אותי מאסו ממלו' עליה' לעומ' זה ענו יחדיו ואמ' לא ר"ל [לא] נמא' בה' ובעבודתו חלילה כי אם מלך יהיה עלינו והיינו גם אנחנו וכו' השני כתובים מקושרי' יחדיו והכי קאמ' כי אדרב' אם יעלה בדעתינו לעזוב את ה' ודרכו ולהיות גם אנחנו ככל הגוים ובחוקותיה' הנה המלך ישפטנו ר"ל שיעשה בנו משפט כתוב בתור' ועונש הראוי וזהו שא' כי אם מלך יהיה עלינו ימשך תועלת שאם היה נהיה גם אנחנו ככל הגוי' לשגר מאחרי ה' הנה אז ושפטנו מלכנו על מה שהיינו גם אנחנו ככל הגוים ישפטנו וייסרנו נמצ' המלך מועי' באימתו לבלתי סור מן המצו' ותועלת שני ויצ' לפנינו ונלח' את מלחמותינו ר"ל ירגי' ויצטע' מהמלחמו' שילחמ' בנו אויבנו כאילו הוא בעצמו נלח' שאיליו יגיע הצע' וזהו שא' ונלח' כו'.

**כא**

**וישמע** שמואל כו' הר"דק ז"ל וידבר' באוזני ה' כתרגומו וסדרינון קד' ה' כלו' בתפלתו שסדר לפני ה' שיענהו בדברי המלוכ' וסדר דבריהם לפניו ע"כ וכן מהרי"א פי' וידבר' שהתפלל אל ה' שיענהו וישיבהו מה יעשה בענין המלך והרב ב"ע ז"ל הקש' בשער צ"ה וישמע שמואל כו' מה שמוע' שמע מהם אש' לא שמע ראשונ' ולמה ידבר דבריהם באזני ה' שהרי אמ' לו מתחלה שמע בקול' אך כי העד תעיד כו' ותירץ כי לפי שכב' שמע מפיה' כעת מה שלא שמע עד עתה וכמ"ש לא כי אם מלך ימלוך עלינו והיינו גם אנחנו ככל הגוי' כו' כנז"ל בפי הקוד' בשם הרב ב"ע ז"ל לכך נאמ' וישמע שמואל את קול דברי העם ירצ' שדב' שמע מהם מה שגלה אוזנו בכוונתם ולזה היתה תשובתו שנית שמע בקולם והמלכ' עליה' מלך כי נכון הדב' מאת האלהי' מסכים עם מה שא' בתורה אשימ' עלי מלך ככל הגוים כי היא הטענ' היות' נאות' בשאלה זו ע"כ: **ולע"דן** במה שפיי שעכשיו חזרו יש' בתשוב' ממה שאמ' ככל הגוי' בסוף שאז היה המובן ככל הגוי באמונו' אבל כעת בהקדימו כיונו לו' שאם יטו מדרך הישרה והיינו ככל הגוי' הנה אז ושפטנו מלכינו במשפטי נקמו' להחזירנו למוטב והמלך לא יזיק אבל יועיל מאד מהמורא שלו לבלתי חטא וגם ילחם מלחמותינו אשר דברי' טובי' כאלה שמעם שמואל ונהנה מאד משמועת' כי הטיבו בכל אשר דברו זהו שא' וישמע שמואל את כל דברי

העם את כל דייק' מדב' קטן ועד גדול ולכך כיון שישרו בעיניו וידבר' באזני ה' כי יהיו לרצון לא כן למעלה דכתי' וירע הדב' שאז לא דבר דבריהם באזני ה' אדרבא ויתפלל שמואל אל ה' לומר אל תשת עליהם חטאת אשר נואלו ואשר חטאו ובזה מדוקדק אומרו שם ויתפלל וכאן וידברם באזני ה' וכו':

**כב**

**ויאמר** ה' אל שמואל שמע בקולם מהרי"א ז"ל כתב שמע לשון הבנה הבן ושמע בקול' שכיון שאמ' לך תנה לנו מלך כונת' שהדבר מסור בידך זהו שאמר והמלכת עליהם מלך רוצה לומר שהממלכה בידך היא להמליך אשר תחפוץ והודה נא לדבריהם שאתה תמליך עליהם ומזה למד שמואל שאמר לאנשי ישראל לכו איש לעירו ר"ל אני אמליך המלך כמו שאמרת' מה' לכם בזה לכו לעירכם ואני אעשה כדבריכם והיתה הכונה כי האל יתב' יבחר במלך כאשר ירצה והוא יקראם ויאסוף את ישראל אחרי שהודיעהו השי"י המלך אשר ימלוך עליהם. **ולע"דן** שאחר שישרו דברי העם באזני ה' כנ"זל השיבו ה' בלב שלם שמע בקולם כמו שאמ' למנות עליהם מלך אך לא במה שאמר עתה שימה לנו מלך שהיו רוצים בו תכף ועתה בעונה זו כדפרישית לזה אמר שמתון מתון ז"ש והמלכת עליהם מלך והמלכת להם מלך לעתיד כדי לבחור מלך נאות להם להם ולא עליהם כמו שאמר כי אם מלך יהיה עלינו שהם סבירו וקבילו אפילו יהיה מלך עליהם דהיינו רודה עליהם בחזקה אבל השי"ת רצה לבחור במלך שאול בורח מן השרר' ז"ש והמלכת להם מלך והמלכת ולא והמלך להם ולא עליהם ומזה למד שמואל והבין ויאמר אל אנשי ישראל האנשים השלמים האלה אשר דברו הטב בפסוקים הקודמים לזה שמואל אמר להם לכו איש לעירו כי אין הדבר נחוץ אלא במיתון:

**ט**

**א ב**

**ויהי** איש מבן ימין וכו' אחז"ל ויאמר שמואל וכו' לכו איש לעירו ומי היה הגון לדבר ויהי איש מבנימן ודכוותה והנערה אשר תיטב ומי היה הגון לדבר איש יהודי וכו' בילקוט ובירושלמי דשביעית פ' ג' כתיב ושם דרך אראנו בישע אלהים אמר רבי שמעון בן לקיש שאול לא זכה למלוכה אלא ע"י שהיה זקנו מדליק נר לרבים נקרא שמו נר וכתוב אחד אומר ונר הוליד קיש וכתוב אחד אומ' קיש בן אביאל אלא אביאל היה שמו לפי שמדליק נר לרבים נקרא שמו נר ע"כ. וכתב החכם השלם ביפה מראה זה לשונו שאול לא זכה תימא מאי רעותיה דלא זכה והלא זכה שנאמר בן שנה שאול במלכו ואז"ל כבן שנה שאין לו חטא ואמרו שלא נמשכה מלכותו מפני שלא היה בה דופי ואמרו שהיה צדיק מדוד ואם כן למה לא זכה מצד עצמו ועוד קשה מה ענין המלוכה להדלקת נרות ולמה

נשמרה זכותו לבן בנו לא לו ולא לבנו וי"ל לפי שגלוי לפני השי"ת שלא יקיים מצותו בעמלק כראוי לא היה זכותו מספקת למלוך לולי שנצטרפה עמו זכות של זקנו שהיה מועיל לרבים ולכן ניתנה לו המלוכה ע"י זה יזכה הרבים אשר יוציאם ואשר יביאם ויושיעם מצריהם כזקנו שהיה מציל לרבים מהמכשולות. אביאל היה שמו צ"ע במה שכתוב בשמואל ונר אבי אבנר בן אביאל דמשמע דאביאל אביו של נר היה ע"כל. והנה הדבר הזה שהניחו בצ"ע מבואר הוא שאביאל זקנו של שאול נקרא גם כן נר בשם התואר על שהיה מדליק במבואות האפלות ונולדו לאביאל ב' בנים הא' קראו נר והוא אביו של אבנר והבן השני דקראו קיש הוא אבי שאול נמצא נר דוד שאול ואביו של אבנר ומלת אבנר נגזר' אב נר ר"ל האב של נר הוא ויש בכתובים כתוב אבינר ר"ל אבי נר. ו"מש המאמ' אלא ע"י שהיה זקנו מדליק נרות לרבים נקרא שמו נר נר זקנו דקאמר כלפי שאול ועל אביאל קאמר דע"י שהיה אביאל הנז' שהוא זקנו של שאול מדליק נרות לרבים על כן נקרא שמו נר לתואר לא שם העצם שבנו נר הוא שם העצם. אמנם ב"מש שלא היה ראוי למלוכה לפי שעתיד לחמול על עמלק ולכך הוצרך זכות זקנו מהנרות שהיה מדליק א"כ לדבריו למה נטלה המלכו' ממנו כשחטא בעמלק תעמוד לו זכו' נרות זקנו. ואפשר להיות דבריו מצד אותו עון לא היה ראוי למלוך כלל וזכות זקנו כדי לשימלוך שתי שנים וכשחטא בענין עמלק נסתלקה המלכות.

**ולע"דן** שהטעם שלא היה ראוי למלוכה לפי שהמלכות ליהודי כברכת לא יסור שבט מיהודה ולעולם יהודה בתחלה דכתי' מי יעלה בתחלה ויאמר ה' יהודה וכו' ובברכת וישתחוו לך בני אביך לז"א בלשון שלילה שאול לא זבה למלוכה אלא וכו' שמאחר שאינו מיהודה אלא מבנימן קטן שבשבטים לא זכה למלוכה אלא ע"י זקנו מדליק נר לרבים ומהטעם שזכר החכם השלם ביפה מראה שהוא מדה כנגד מדה שזה כיון בעל המאמר בפ' ושם דרך אראנו ע"י הנר שלא יכשלו הרבי' יזכ' שאראנו בן שע"י יושיע ה' את ישראל וז"ש בישע אלהי' ואפ' לדקד' ב"ית בישע דמספיק אראנו ישע אל"ים אבל כיון לו' דזכות כזה של שימת דרך בזכו' הזה אראנו בישע אלהי' ששם במלך היוצא מחלציו אראנו זה הזכו' של שימ' דרך באותו המלך שיושיע אלהי' את ישראל ע"י ז"ש בישע אלהי' ואפשר עוד שאפי' שיהיה לאדם כמה זכיו' צריך שיהיה לו זכות מדה כנגד מדה לזכו' בו לאותו הדבר של שרר' או גדולה שנותני' לו מן השמים לז"א כאן שאול לא זכה למלוכה ר"ל לא זכה זכות שיהיה מכוון מ"כמ למלוכ' אלא ע"י זקנו שהיה זקנו מדליק נרו' שזה הזכו' מכוון וזכה בו יותר מאביו או שאר קרוביו לפי שלא היה בו דופי אבל המכריע ושנחת' לו גזר דין המלכו' לטוב' לא היה אלא ע"י זכות הנרות

ויהיה זה מעין לא נחתם גזר דינם אלא על הגזל אעפ"י שהיה להם כמה עבירו' זולתו זה גרם החיתו' וה"רדק כתוב מבן ימין ב' מלות וקרי מבנימין במלה אח' והענין אח' קיש בן אביאל ובדברי הימים אומר ונר הוליד את קיש ונר היה בן אביאל והלא היה אחי קיש ואבי אבנר במו שאומ' בזה הספ' ויתכן לפרש כי אביאל היה שמו ג"כ נר וב' שמות היו לו כמו שמצאנו ככה רבים בדברי הימי' והיו לו שנים בנים הא' קרא שמו קיש והא' קרא שמו נר כשמו והוא היה אבי אבנר. ומצאתי בויקרא רבה כי עקר שמו היה אביאל והיו קוראי' שמו נר לפי שהיה מדליק נרות במבואו' האפלות ע"כ וכן הביא מהר"יא ואמ' עוד ואחשוב שבפסוקי' האלה הודיע ד' סיבו' למה ראת' החכמ' העליונה לבחור בשאול למלך והיא השאלה ההי' ששאלתי בפרש' זו בהיותו משבט בנימן ודוד היה בן כ"ח שני' בעת ההיא הסיב' הא' להיו' קיש גבור חיל מאד זה סייע ליוצא מחלציו שיהי' גבור כמותו בלב אמיץ להושיע את ישראל כמאמ' דקאמ' שהסוס המשובח יוליד סוס מובחר. והסיבה השנית להיות שמו שאול להגיד שגם במלכותו לא יתמיד וצפה ה"בה העתיד כי כן קרא אדם הבן הא' קין להיותו קנין והבל כי צל ימיו על הארץ הסיב' הג' שעם היו' שאול בחור בזמן תגבורת ה"יצהר היה טוב עם ה' ועם אנשים עד שהגיד משלימו' שאין צ"ל שלא היה בישראל בחור כמוהו אלא אפי' איש גדול בשני' מאילי ישראל לא היה כמוהו ז"ש ואין איש מבני ישראל טוב ממנו משלימו' מדותיו וחסידותו מסייע גודל הנצחון. הסיב' הד' ליופיו ולתפאר' תוארו שכל העם היו סרי' למשמעתו ליופיו והדרו ועליו אמ' משכמו ומעל' גבוה מכל העם שהיה מינו נאה לאדנו' והביא בענין זה דברי הרמ"בן בפ' לא יסור שבט מיהוד' שהמלכו' נקרא שבט דכתי' שבט מישור שבט מלכותך לא יסור מיהוד' שהוא ימלוך באחיו וכן ומחוקק מבין רגליו שהוא מי שיש בידו טבעת המלך עד כי יבא שילה ר"ל בנו ולו יקהת עמי' כול' לעשו' רצונו והוא מלך המשיח שהוא בנו של יהוד' והראי' מאו' ויבח' ה' להיו' מלך על יש' לעול' כי בחר ביהוד' להיו' לנגיד ובבית יהודה בית אבי ובבית אבי וכו' ומה שנמלך שאול מבנימן לפי שהית' השאלה שלא כהוגן ונתנ' באף וחמה כדכתי' אתן לך מלך באפי וכו' לכך לא רצה לשים עליהם מלך מיהודה אלא מבנימן ואקח בעברתי לפי שנתנו להם באף ולכך נפלו שאול ובניו ונפסקה המלכות ממנו ומ"ש נסכלת כי לא שמרת את מצות ה' כי עתה הכין ה' את ממלכתך על יש' עד עולם ענינו שאם לא חטא שאול היה לזרעו מלכו' ביש' אולי בשבט בנימן ומנש' ואפרי' וזה טעם אל יש' לא על יהודה ויש' ויהודה תמיד נחשבי' הם כבי' עממי' או היה מלך מתח' יד מלך יהוד' ולהיו' שהמלכי' המולכים בישר' אחרי דוד היו עוברים על דעת הזקן יעקב אע"ה לכך לא הצליחו וזהו עונש החשמוני' על שלא

המליכו מבי' דוד ע"כ. והביא שאל הדעת הזה נטו כל המפרשי'. ור"לבג פיי נוט' לזה שאמ' כי עתה הכין ה' ממלכתך וכו' שאם לא חטא היה נמשכ' מלכותו זמן רב לא תמיד ז"ש עד עול' כמו ועבדו לעול' שאח"ז עולמו של יובל נ' שנה ומהר"יא חולק על דבריו מז' טענו' האח' ששם שבט אינו מוכרח על המלכות אבל הוא כולל ממשלה והנהגת עמים שבט מושל ואם כן הי"לל לא יסור המלכות מיהודה שהוא לשון פרטי. ואם כן לפי דבריו ז"ל לא היה ראוי להיות שום ממשלה חוץ מיהודה ומצאנו שלא העמיד כי אם שופט אחד או שנים שזה מורה שלא כיון הזקן לזה ועוד שאם כן איך עשה משה אדון הנביאים מלך דכתיב ויהי בישורון מלך ונקרא מחוקק כי שם חלקת מחוקק ספון ואחריו יהושע ראש לכובשי' איך לא היו משבט יהודה אבל היו משבט לוי ואפרים והשופטי' משאר השבטים השלישית שאם ניתן המלכות ליהודה על אחיו הי"ל לפרש כן ולומר לא יסור שבט מיהודה ומחוקק מעל אחיו כי באומרו לא יסור שבט מיהודה לא ברר אם עליו עצמו יהיה השבט או על אחיו או על אחרים הרביעית אם כן שהזקן י"א ע"ה גזר שיהיה המלכות מבית יהודה אם כן היה לו לומר בפרשת שום תשים עליך מלך מיהודה. החמישית שאם המלכות נתנה ליהודה כשחטא שלמה היה ראוי ליתנה למשפחת זולתה אבל משבט יהודה לא תסור. הששית שאם נתנה המלכות ליהודה היה ראוי היות המלך הראשון כשישאלוהו מיהודה ולא מן בנימן ומ"ש הרמ"בן ז"ל שלהיות שאלת המלך נתעב העניש את ישראל בשלא נתן להם מלך מהשבט הראוי כי אם משבט בנימן שלא יהיה בר קיימא הוא דעת בטל ואין לו במה שיסמך לפי שהחטא באותה השאלה לכל שבטי ישראל ואיך יענש עליו שבט יהודה לבדו בהסיר ממנו המלכות הראוי לו ומה העונש הזה לישראל שיהיה המלך משבט בנימין ושאחריו יקים מלך אחר ואין בזה לישראל עונש כלל ואולי ישמחו בו וכל שכן שנאמר שנהרג שאול ובניו בעונש מה ששאלו ישראל מלך חלילה לאל מרשע ושדי מעול שיסבול שאול עליו מה שלא חטא את כל חטאות ישראל. השביעית שכיון שזכה שאול במלכות לא היה ראוי שתנטל ממנו כמו שנאמר למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו בקרב ישראל וכו' ואמרו בסנהדרין שהמלכות ירושה היא למלך וכו' והביאו הרמ"בם ז"ל ב"פח מהלכות מלכים וכן מוכיח לשון הכין ה' את ממלכתך עד עול' ואם כן ברכת יעקב אבינו מה תהא עליה ומה שכתב הרמ"בן ז"ל שהיה שאול מולך על חלק מישראל או מולך על ישראל מתחת יד מלך יהוד' זה אינו שאו' הכין ה' את ממלכתך עד עול' מורה שממלכתך כעין שאתה מולך כן תהיה עד עולם. מכח שבעה טענות אלה הוכיח מהריי"א ז"ל שאו' לא יסור שבט מיהודה אינו אומ' על שבט המלכות אבל אמר שבט על ממשלה ושולטנות שלא יסדר

זה מיהודה שבדגלי' ראשון ובמלחמה יהודה יעלה בתחלה ולעולם היה ליהודה שם וגדולה לבדו דכתיב ויהיו ישראל שמנה מאות אלף ואיש יהודה חמש מאות אלף איש שנזכרו יהודה נבדלים במעלה ואמר שלא יסור שבט הנהגה גם בתוך הגלות ומחוקק ומורה צדק עד ביאת משיח או אמר שבט כמו ופקדתי בשבט פשעם לו' שאפי' שלא יסור שבט מיהודה אלא שיהי' תמיד נגוע ומוכה עכ"ז גם כן לא יסור מחוקק מבין רגליו על דרך כל זאת באתנו ולא שכחנוך והתמדת היסורין והתמדת היותו מחוקק בתורה ימשך זה עד כי יבא שילה הוא המשיח ואז ולו יקהת עמים ר"ל אל שבט יהודה או אל המשיח. ואמר זה בפרט על שבט יהודה לפי שהוא אשר בא בגלות הזה והוא העתיד ליגאלו בעצם וראשונה כמו שנאמ' קח לך עץ אחד וכתוב עליו ליהודה וכמו שנאמר הנה אני לוקח את עץ יוסף וכו' ונתתי אותו על עץ יהודה והטעם שבחר ה' בשאול משבט בנימין כששאלו ישראל מלך להיותו ראוי והגון למלוך ולא היה מונע אליו לא מצדו ולא מצד משפחתו ולא מצד שבטו והמלכות נתנה לו מורשה לעולם ולבניו אחריו עד עולם. עוד אפשר שרצה הש"י שימלוך המלך מהשבט הקטן בנימין וירוד וממועט שבשבטים מענין פילגש בגבעה וכמ"ש שאול עצמו הלא בן ימיני אנכי מקטני שבטי ישראל להורות שהשי"ת מקים מעפר דל וכדי שלא ירום לבבו מאחיו בגודל שבטו וכאשר חטא ניתן המלכו' לדוד מצד עצמו לא מצד היותו משבט יהוד' אדרבא מצד דוד ניתן המעלה לשבט יהודה וז"ש ויבחר ה' בי לעולם כי ביהודה בחר ה' וזה יורה שהיא התחלת החסד לדוד לא ליהודה ולז"א תחילה ויבחר ה' כי בו בחר ה' ראשונה ואח"כ אמ' כי ביהודה בחר ה' ואח' זה אמ' כי ביהוד' בחר ה' לנגיד ובבית יהוד' בית אביו וכו' לומר שאחרי בחר בו מפני צדקתו בחר האל ית' להתמיד המלכות בשבטו ולא בכל בית ממנו כי אם בבי' אביו ולא בכל א' מאחיו כי אם בו ובבניו הנה באר שהוא היה התחל' והסיבה לא יהוד'. והאריך בראיו' יעויין בספרו. **ולע"דן** לקיים דברי הדמ"בן ז"ל נאניף ידי על תטענו' ז' שהביא מהרי"א אי' לאי' למצוא חשבון להשיב בעד הרמ"בן כי הטענה האי' שטען מלא יסור שבט מיהוד' שהי"לל לא יסור מלכות מיהוד' כי שם שבט אינו מורה כי אם על ממשלה לא על מלכות הנה זו אינה טענה כלל כי לו הונח כדבריו כן הוא לכך כיון הכתו' לו' לשון שבט לו' שלא יחסר מהיו' שבט מיהודה לעול' אם יזכו יהיה שבט משור שבט מלכותם ואם לאו יהיה שבט הנהג' וממשלה כל דהו וכדמסיק עד כי יבא שילה ואם היה או' לא יסור מלכו' מיהוד' היה מאמ' הנביא יעקב בלתי צודק שהרי באחרי' הימי' האלו של הגלו' לא יש מלכו' אבל באו' שבט צדקו יחדיו דבריו שלא יפחות מהיות שבט מושלי' מיהודה כריש גלותא דבבל וכיוצא

בו בכל זמן איש נכנס ויוצא בחצרות מלכים וטירותם וגם בזה מתוקן לדברי הרמ"בן ז"ל והטענה הב' מ"ש מהר"יא ז"ל זה לשונה וא"כ לא היה ראוי לפי דבריו להיות שום מלכו' ממשל' חוץ מיהוד' ומצאנו שלא העמיד כי אם שופט א' או ב' וזולתו מהשבטי' העמידו כמה שופטי' ומשה בישורון מלך והו' משבט לוי ויהושע אחריו משבט אפרי' ע"כ גם זו אינה טענה שהכתוב לא ייעד אלא לא יסור שבט מיהודה לגמרי אבל לעולם יהיה בו שבט ואפי' בזמן הגלות אכן לעולם אימא לך שאפשר שיהיו שבטים ומלכים משאר השבטים אבל ליהודה גם כן יהיה שבט מושל ואפילו בימי משה יהודה גבר באחיו ובזמן יהושע יהודה יעלה בתחלה. הטענה הג' שהקשה ואמ' שאם ניתן המלכות ליהודה על אחיו היה לו לפרט כן לא יסור שבט מיהודה ומחוקק מעל אחיו וכו' כי אדרבא הנבואה כונה לו' הדברי' סתם להצדיק דבריה בכל הזמני' שבזמן שיש' עושים רצונו של מקום לא יסור שבט מיהודה שולט על כל העולם לא על אחיו בלבד לכך לא אמר מעל אחיו וכשיתמעטו מעשיהם הטובים אז יהיה השבט של יהודה על אחיו או קצתם או על שבטו או על חלק משבטו הכל לפי רוב המעשה לכך סתם וחתם הדברים לעת קץ ולא כתב לא יסור שבט יהודה מעל אחיו. והטענה הרביעית שאם כן הי"לל בפ' מלך שום תשים עליך מלך מקרב יהודה וכו' לא תוכל לתת עליך איש משאר השבטים ע"כ גם זו אינה טענה כי לא גזר יעקב אלא לא יסור שבט מיהודה ולעול' אימא לך לא נאסר מלך משאר השבטים באיסור עשה או לאו כי דברי הייעודים בהודעת העתידות והברכות של לא יסור שבט לחוד ועניני המצות והאיסורים לחוד אבל לעולם אימא לך שהמלכות נתונה היא ליהודה ואכסניא שלה למצוה מן המובחר וזה אפשר רמז הכתוב כאן מקרב אחיך מקרב מהיותר חשוב הוא יהודה אשר נאמר לו וישתחוו לך בני אביך אבל לא לעיכוב ואיסור לאו או עשה כשימלך מלך מזולתו מהשבטים. הטענה הששית שטען שאם נתנה המלכות ליהודה היה אם כן כשישאלו מלך יתן להם משבט יהודה ולא משבט בנימין והקשה עוד חמישית מהר"יא ז"ל על הרמ"בן זכרו לברכה שכתב שלהיות שאלת המלך נתעב העניש את ישראל כשלא נתן להם מלך מהשבט הראוי שבט יהודה שלא יהיה דבר קיימא הוא דעת בטל כנ"ל וכולי הנה כבר כתבתי בכלי חמדה ענין נכון בטעם חרון אף ה' על שאלם מלך כי לא שלם עון מהאמורי והאומות ההם עד הנה ושאלוהו פגה כי מלכות בית דוד היתה מתתקנת למעלה ולמטה עדיין ולכל זמן דרוש משם בפרשת שופטים עלה ר"מ וגם למעלה בפסוק ויאמרו אליו אתה זקנת וכו' כי דברי הרמ"בן ז"ל סעד גדול אליהם ושש אנכי על אמרת הרמ"בן ז"ל כמוצא שלל רב כי לא ראיתי דבריו בזה עד הנה אשר דבריו מיוסדים על הסוד ומלובשים בפשט.

והנה דברי הרמ"בן ז"ל כך הם שכוונת הכתוב של לא יסור שבט מיהודה כך היא שמאז כשימלך מלך מיהודה לא יסור עוד ולא יפסק לעולם וכן היה שאפילו כשחטא שלמה ורחבעם לא סרה מלכות מיהודה שהניח לו נר השני שבטים שבט יהודה ובנימין וכן בא בדברי הרמ"בן זכרו לברכה והשבט שזכר בכתוב רמז למלכות בית דוד שיהיה המלך הראשון מבית יהודה ולא יסור עוד המלכות ממנו וכו' והביא הרמ"בן זכרו לברכה סעד לדבריו ממה שאמר ד"ה ע"ה ויבחר ה' אלהי ישראל בי להיות למלך על ישראל לעולם כי ביהודה בחר ה' שמאחר שאמרו ויבחר ה' אלהי ישראל בי חוזר לראש הענין לסדר הבחירה באי זה אופן היתה ואומרו שבתחלה בחר ה' בי כי ביהודה בחר ה' ובבית יהודה בי"ת אבי ובבית אבי שעל כרחך מיתור סוף הפסוק שאומרו שנית ובבית אבי בא להורות כדברי הרמ"בן זכרו לברכה שהבחירה היתה ביהודה תחילה ואחר כך בבית אבי בי דאילו למהר"יא ז"ל או' ובבי' אבי בי מיותר לגמרי שכבר אמר ויבח' ה' אלהי וכו' בי באופן שהבחיר' היתה מתחל' ביהוד' בזכות שהציל ליוסף כמו שאח"זל וא"חכ בחר בדוד אלא שלפי שהיה נתעב שאלת מלך בעת ההיא בא' מב' בחינו' הא' שעדין לא הגיע זמן של מלכות בית דוד ויעקב לא יעד שלא יהי' מלך מזולת שבט יהוד' כי ייעודו של יעקב הוא שאחר שימלוך מלך ביהוד' לא יסור עוד אלא שלפי שהיה ראוי שלא להמליך מזולתו מהשבטים כיון שהוא חשוב בעיני ה' כשיעור זה שאח' שימלוך לא יסור שבט מיהודה לכך הוצרך הרמ"בן ז"ל לומ' שלהיות נתעב שאלת המלך ואין בו הצלחה לכך לא רצה ה' שימלוך מלך באפו יתי' ביהודה אבל יהיה מבנימין וז"ש הרמב"ן ז"ל לא רצה להמליך עליהם מן השבט אשר (לא) [לו] תאות המלכות לעול' שיהיה לעולמי' ונתן להם מלכות שעה ולזה רמז הכתוב ואתן לך מלך באפי ואקח בעברתי לפי שנתנו לו שלא כרצונו ואומרו לפי שנתנו לו שלא כרצונו חוזר לראש לואתן לך מלך באפי לא אל ואקח בעברתי כמו שהבין מהר"יא ז"ל בדברי הרמ"בן שסובר שנענש על שנתנו לו שלא ברצונו שלכך לקחו מברכתו ולכן לקחו וכו' ועל כן תמה מהר"יא ז"ל ואמ' חלילה לאל מרשע וכו' ושאר תמיהותיו אשר בכלל הטענה הששי' כולם נסתלקו בזה דהרמב"ן ז"ל סברתו היא שכיון שניתן לו שלא כרצונו ע"כ אמר אתן לך מלך באפי אמנ' ואקח בעברתי היינו שכיון שנכשל שאול בענין עמלק ונתחייב בעונש לא עמדה לו זכות ישר' כיון שמתחל' נמלך באפו לקחו אח"כ בעברתו על מעשיו של שאול עצמו ונצטרף לזה עון שאלת ישר' וז"ש הרמ"בן ז"ל ולכן לקו שאול ובניו בעברתו שנהרג שאול ובניו ונפסקה ממנו המלכות ולא ניתן להם מלכות של קיימא וז"ש נסכלת כי לא שמרת וכו' דברי הר"מבן ז"ל נכונים גם דברי הר"לבג ז"ל כנ"זל. והטענה השביעית וכל חלקיה אומרו

דמלשון של בקש לו ה' איש כלבבו משמע שכלבבו של השי"ת לא היה מלכות שאול ולפי ששאלהו בימי שמואל וגם השם יתברך יודע הוא העתידות וזהו בקש לו ה' איש כלבבו כן בקש לו בפיו כדי שיהיו פיו יתברך ולבו שוין באותו המלך לא כך שאין פיו ולבו שוים שאף על פי שבפיו המליך אותך אין בלבו כן ואפי' יהיה שאול חסיד היתה נכונה ממלכתו עד עולם שיאריך ימים שאול על ממלכתו יותר משתי שנים ואחריו זרעו בקצת שבטים'לקיים יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו וכו' שהמלכות ירושה וכפסק הרמב"ם ז"ל ב"פח מלכי' ויהודה בקצתם לקיים את אשר כלבבו ית' להמליך את יהודה ודוד באופן שאומרו הכין ה' את ממלכתך בבחינת מלכותו תהיה עד עולם אבל לא נכלל בזה זרעו שימלוך בכיוצא בו בכל ישראל כמובן בכלל זה אל הכנת ממלכתם עד עולם בזמן ולא באיכות המלכות שיהיה כיוצא בשיעור הזה הנמצא כעת שמולך בכל ישראל. זה הכלל רואה אני כוונת מהר"יא ז"ל לסתר דברי הרמ"בן ז"ל והם חזקים כראי מוצק ולא הרחבתי בזה כי דברי הרמ"בן ז"ל אינם צריכים חוזק.

**ולע**"דן לתת טעם בהמלכת שאול מבנימין יותר מזולת טעם חז"ל שמצד חסידותו ומצד זקנו שהיה מאיר במבואות האפלים כנ"זל הנה זכה שאול למלוכ' מצד היותו גבור חיל לקח' לוחו' הברית מיד גלית כשנשבה ארון האלהים ביד פלשתים כנ"זל בפסוק וירץ בנימין מהמערכה שאחז"ל זה שאול ובפסוק ויען המבשר פירשתי הבשורה שהבשורה מהצלת לוחות הברית מיד גלית הפלשתי שבשים נפשו בכפו על הצלת לוחות זכה למלוכה ואולי נרמז זה באומרו מבן ימין בשתי תיבות שלהיות מימינו אש דת הציל לכך בן ימין הוא ופשוטו מבנימין וכאילו אמר הפסוק שאף על פי שהיה משבט בנימין עם כל זה זכה לפי שהיה קיש בן גדולים והיה גבור חיל ולו היה בן ושמו שאול שלא אמר ולו בן אלא ולו היה בן כלומר שאול באותה הגבורה שעשה מהצלת הלוחות ובשלימות חסידותו הנה היה לו בן רוצה לומר היה דומה אליו בכל אשר כל רואהו יכירהו כי הם זרע ברך ה' קיש אביו וגבור חיל ומיוחס כן הבחור ההוא לפי שהרשע בן צדיק אינו בנו אלא במקרה ההולדה לא בעצם וראשונה וזהו שאמר ולו היה בן ושמו שאול שמו קודם לו ככל הצדיקים ושמו בועז ושמו מרדכי דומים לבוראם ושמי ה' כמו שאמרו חז"ל ובחסידות בחור וטוב וכו' והרד"ק ז"ל וטוב פירו' בתואר ובמראה וכת"י עולם שפיר וכן טוב ממנו שפיר מיניה ע"כ משכמו ומעלה גבוה מכל העם חז"ל אמרו שנאה בצוארו ובה נתגאה לכך נפל בחרב בצוארו. ולחז"ל עוד משכמו ומעלה שהוא פירו' למה שאמר ואין איש מבני ישראל טוב ממנו יכול מכל ת"ל משכמו ומעלה גבוה מכל העם ע"כ שהכוונה שבדבר הזה הפרטי שהיה יפה וטוב מכל בני ישראל וכו':

**ג**

**ותאבדנה** (מבני ישראל) [וכו'] י"ל לקיש מספיק מה צורך לו' סימן אבי שאול וכן ויאמר קיש אל שאול בנו אל שאול די ועוד קח נא אתך את אחד מהנערים שלא היה ראוי להיות תיבת נא לשון בקשה אלא גבי וקום לך נא בקש את האתונות. ונראה שכונת הכתוב לומר שהק"בה עשה כן בכוונת המכוין שיאבדו האתונות כדי שיבא שאול אל שמואל ושיהיה ביאתו אליו בהיותו הולך במצות כבוד אב תכין לו המצוה הזאת להיותו ראוי לקבל עטרת המלכות וזהו שאמר ותאבדנה האתונות לקיש וסיבת אבידה זו להיותו אבי שאול כדי שיאמר אל בנו לך וילך לפני שמואל הנביא וכו' וזהו שאמר ויאמר קיש אל שאול בנו שאמירה זו לתועלת שאול בנו היתה להגיעו למלכות ולפי שהיה שאול עניו מכל האדם וכמו שאמרו חז"ל בפסוק ודאג לנו וכו' וקיש אביו יודע בו כן וחשש פן ישים לדרך פעמיו לבקש האתונות יחידי לזה אמר קח נא אתך נא לשון בקשה שלא תלך יחידי אלא קח נא את אחד מהנערים וקום לך בקש את האתונות. ובזה אפשר שנבין אומרו ויאמר קיש אל שאול בנו רוצה לומר להיות שאול בנו הנודע לו כחסיד מקיים מצות אביו בזריזות והוא יחידי ימהר יחישה מעשהו ללכת לכך אמר לו כן קח נא וכו' כאמור וכתב את האתונות לרבות המלכות כי אותה הוא מבקש שהאתונות תואנות הם מהשם יתברך ועל כן אמר בלשון יחיד בקש את האתונות שהוא המבקש האתונות ואת האתונות לרבות המלכות או אמר בקש ולא בקשו כי הנער אין לו צער בביקוש כי אם שאול לבדו המבקש ומצר ומצטער שהנער מאי איכפת ליה:

**ד**

**ויעבור** בהר אפרים וכו' הר"דק ז"ל בארץ שלישה תרגם יונתן בארץ דרומא וכן תרגם מבעל שלישה מארעא דרומא בארץ שעלים תרגם יונתן בארץ מתברא עד כאן:

**ולע"דן** לדקדק כי בפסוק הזה נזכרו ארבעה מקומות הר אפרים ארץ שלישה ארץ שעלים ארץ ימיני ובהר אפרים לא אמר ולא מצאו ולא לשון ואין וגבי בארץ שלישה אמר ולא מצאו וגבי וארץ שעלים ואין וגבי בארץ ימיני ולא מצאו מאי שנא וכן מאי שנא גבי בארץ שעלים נאמר ויעברו בלשון רבים וכל אחד ויעבור. ונראה כי במסע הראשון בעברם בהר אפרים לא אמר שום לשון כי לא תמהו שלא מצאום שם לכך לא אמר ולא מצאו כי אם במסע השני ויעבור בארץ שלישה ולא מצאו כאילו הוא תימה שתמהו איך לא נמצאו בשני המקומות שעברו ותיבת ולא מצאו אל בארץ בלבד היא חוזרת דאי לבהר אפרים לערבינהו ויעבור בהר אפרים ובארץ שלישה ולא מצאו ובמקום השלישי בארץ שעלים לא היה קול מבשר ואומרו דרך כאן עברו וכיוצא כנזכר במקום ארץ שלישה אלא ואין לא מינה ולא מקצתה שאפילו קול הברה מבשורת ראות אותם עוברות דרך

שם אין. או אפשר כי במקום הזה הוא השלישי באו לבקש זה מצד זה וזה מצד זה וזהו שאמר ויעברו בלשון רבים שעברו שניהם בארץ שלישה זה במערבה וזה במזרחה אשר חשבו להגיע למבוקשם על כן אמר שלא שוה להם זהו שאמר ואין ואולי להיות שעלים ארץ מדברא ואולי פירושו נחלקת לשנים על כן אמר כאן ויעברו שאול בצד אחד (והעם) [והנער] בצד שני ועם כל זה ואין כאמור. ואפשר לפרש בהפך שבמקום שנאמר ויעבור היינו שכל אחד ואחד עבר יחידי מצד אחד ועם כל זה לא מצאו לא הנער ולא שאול אמנם בארץ שעלים היה המקום מסוכן להיותו ארץ מתברא אולי נקרא כן על ששם עברום האויבים ואל תקרי שעלים אלא שעולים שם האויבים על כן אמר ויעברו בארץ שעלים יחדיו ואין וכו' אמנ' בארץ ימיני שבט בנימין חזרו ויעבור כל אחד ואחד לבדו כבתחלה כי שם חלקת שבטם בנימין:

**ה**

**המה** באו בארץ צוף וכו' חז"ל בתוספתא דברכות פן יחדל אבי מן האתונות ודאג לנו מפני מה זכה שאול למלכו' מפני הענוה דכתי' ודאג לנו שקל עבדו כיוצא בו אבל שמואל לא אמר כן אלא הנה נטש אביך את דברי האתונו' ודאג לכם לאמר מה אעשה לבני ע"כ כונ' חז"ל פשוטה שאעפ"י שגם שם נאמ' ודאג לכם בשוה עכ"ז מדמסיק לאמ' מה אעש' לבני משמע שהדאג' העיקרית שיאמר אותה היא זו לאמ' מה אעשה לבני כי לנער יש תמורה אמנם שאול אמר ודאג לנו בשוה ולא הזכיר לאמ' מה אעשה לבני אמנם מה שראוי לדקדק הוא דהיכי קא' אבל שמואל לא אמ' כן שאין זה מדברי שמואל אלא סיפור דברי' שמספ' שמואל מה שיאמרו על ב' האנשים אשר אצל קבורת רחל ואין לתלות הדברים אל שמואל. ונראה שהמאמר הזה סובר (שאול) [שאו'] והנה אביך נטש וכו' כלם הם דברי שמואל ולא מדברי האנשים ההם כמו כן מפשוטו של מקרא אשר הלכת לבקש ויכריע זה אומרו נטש אביך את דברי האתונות שאם ימצאן לא שייך נטישה כיון שנתקן הענין אשר לעומת זה כתב הר"דק והנה נטש אביך פירי' קודם שנמצאו ע"כ ואת זה ראו חז"ל והכריעו שהם דברי שמואל שאומר לשאול סיפור המאורע שקודם שנמצאו האתונות נטש דאגת האתונו' ודאג לכם לאמ'. ועוד מהענין דכיון דהדאגה בלב והאמירי בפה לאמ' מה אעש' לבני מנא להו לאנשי' ההם שדאג לכם בלבו דילמא לא דאג אלא על מה שרא' מזה הכריעו שהם דברי שמואל על פי הנבוא' שידע מה שבלב אבי שאו' שדאג לכם על שניכ' אבל לא בשו' אלא העיקר על שאול והיינו או' לאמ' דלאו בפי' אמר כן אלא מכלל הדאגה שעם שהיתה לכם עכ"ז עיקר לאמ' מה אעש' לבני ולפי זה יש ג' הכרחיו' שהם דברי שמואל ב' מהלשון וא' מהענין. ורש"י ז"ל בארץ צוף בארעא

דביה נביא' צוף כמו צופה נתתיך כו' פן יחדל אבי מן האתונו' שתגד' דאג' עלינו עד שישכח את האתונו' ודאג אירובט"ירא בלעז ע"כ וכן הרד"ק ז"ל ודאג לנו ת"י ויציף לנא כלו' יפחד וכן ב"בר ואיה השה לעולה א"ל יציף ההוא גברא מ"מ ה' יראׄ לו השה ע"כ והרל"בג ז"ל בארץ צוף היא הרמ' שהי' בית שמואל שם וקרא' ארץ צוף לפי שהיו היושבי' שם מתיחסי' בצוף כ"מש ברא' הספר הזה באלקנ' בן תחו בן צוף אפרתי ולא נכנסו עדין ברמה אך היו עדין בשדה העיי ע"כ. **ולע"דן** לדקדק או' לנערו אשר עמו דאשר עמו מיות' גם תיבת (לבא) [לכה] מיותר' נשובה פן יחדל אבל זה מובן מדברי חז"ל הנ"זל ענו' שאול שהשו' נערו ועבדו אליו באומ' ודאג לנו ואני או' שגם בתחיל' הפ' מורה ענו' שאול המה בארץ צוף ושאול אמ' לנערו אשר עם היותו עמו משועבד אליו עכ"ז אמ' לו לכה ונשוב' שלא אמ' נלכה ונשוב אלא לבה כאילו הנער עיקר והוא טפל אליו אשר בלכת הנער ישוב שאול זהו שאמר לכה ונשוב' פן יחדל אבי מן האתונות שאולי ימצאם וידאג לנו אמנם לשון יחדל עתיד מוכיח כדברי רש"י ז"ל:

**1**

**ויאמר** לו הנה נא כו' רש"י ז"ל את דרכינו מעש' האתונו' מה נהיה (שם) [בם] בשבילם הלכנו את כל הדרך הזה ע"כ וכן הר"דק ז"ל והוסיף והאיש נכבד וגדול בדברי הנבוא' כל אשר ידב' בא יבא וכן ת"י וגברא מתנביא קשוט כל מה דיתנביא איתקיימא יתקיי' והוצרך לו' זה אעפ"י שכל נביא אמת כן הוא לפי שהנבוא' היה יקר אצל' עד שהתנבא שמואל ולפי שהוברי שמי' או הקוסמי' ובעלי אוב יגידו מהעתיד ולפעמים יכזבו לפי' אמ' וכל אשר ידב' בא יבא ע"כ ומהר"א והאי' נכבד שלם במדו' וכל אשר ידב' בא יבא שלם בדעו' וזה לנו אות כי אולי יגיד לנו דרכינו אשר הלכנו עליה דרכינו ממש אשר הלכנו בארץ שלישׁ' ובארץ שעלי' וארץ ימיני שהית' הליכתנו בדרך עקלתון אשר בהגיד אותו לנו נקח מופת מהגדה זו על העתיד ע"כ. **ולע"דן** שאמ' והאיש נכבד על היות נבואתו אמיתית כדברי הרד"ק ז"ל והמתרגם יען כי מי שאין נבואתו מתקיימ' הוא נבזה ומבוזה מכל העול' לכן אמר שזה האיש נכבד יען שכל אשר ידב' בא יבא ובזה מדוקדק או' כל אשר ידב' דלא כת' וכל אשר ידב' אם מילי קאמ' או אמ' שאמ' נכבד כאמור על הנבוא' או האיש נכבד איזהו מכובד המכבד את הבריות באופן שלא נבוש בלכתינו לפניו ובפרט על דבר האתונו' כי האיש נכבד מאד וגם יש לו סגולה שלא זו בלבד יגיד העתידו' אבל לו סגולה נפלא' והיא כל אשר ידבר בא יבוא על כל פני' וזה טעם כפל בא יבוא כי יגזור אומר ויקם לו ועל דרכיו נגה אור שה"בה מסכים עמו עתה נלכה שם אולי יגיד לנו את דרכינו והטע' שאני או' כולי האי במעלתו ואולי יגיד לנו ה'

היינו משו' השאלה שאנו הולכי' לפני' והוא על דבר קל ונבזה ז"ש אשר הלכנו עליה. וע"ד מהר"יא אוכל להרחיב דהכי קאמר אולי יגיד לנו דרכינו דהיינו בדרך העקלתון ארץ שלישה ארץ שעלים וארץ בנימן שלזה אני או' אולי יגיד לנו את דרכינו והגד' בי להגיד את אשר הלכנו עליה דהיינו האתונו' באופן שאפש' שיגיד הענין בהכרח אבל את דרכינו עוד אפש' ונבין או' עתה נלכה שם שהו' מיות' אבל אמ' שבלכתנו עתה שם גם שלא ישאל ממנו על האתונות אבל בעמדנו לפניו שם אולי יגיד לנו את דרכינו וכו' ואפי' שלא נשאל ממנו ולכן אמר לשון אולי וכן היה שהגיד לו מבלי שאלה:

ז

**ויאמר** שאול כו' רש"י ז"ל מה נביא לאיש ת"י אם מקבל ממון מה נעיל לגברא לא היה שאול מכי' מעשיו של שמואל וסבור שישאל (ע"כ) [שכרכ] ותשור' אין להביא ת"י (וטע' דבו') [ומדעם דכשר] לשון יושר ומנח' פי' תשור' לשון תקרובת ראיית פני מלך ואד' חשוב לשון אשורנו ונראין דבריו וכן הר"דק ז"ל והרחיב כי הלח' אזל מכלינו וכי לחם היו נותני' לו שכר אלא כך אמ' אין לנו כסף כי אפי' הלחם אזל שאין לנו ציד' לדרכינו. וכן מהר"יא ובדרך הזה ת"י אף אנחנא זוודין עטרו ממננא עטרו פי' סרו והבמו' לא סרו ת"י לא עטרו ותשור' אין להביא מנח' אין לנו להבי' מה אתנו וי"ת ומדעם דכש' לית לאעלאה לנביא דה' מה עימנא למעבד ע"כ והרל"בג כתב היו מביאים כן לשמואל עם היותו מושל בישר' כדי שע"י זה (היה) המתן [היה] מתבודד ומשוטט מחשבתו בשאל' בעל זה המתן וזה על דרך מה שהיה יצחק רוצה מטעמי' מעשו בי אין מדרך השל' לבקש תענוג גופני אבל היה זה כדי שיתבודד מחשבתו להשיג הנבואה לברכו והנה מהיות מחשבת שמואל משוטטת בענין המלך הגיעה אליו הנבואה בזה קודם שישאל שאול ובשר לו על המלוכה באו' ולמי כל חמדת יש' כו'. **ולע"דן** לדקדק יתור איש האלהים שכבר אמר לאיש ומה טעם שינה שבתחלה אמר לאיש ובסוף הוסיף לאיש האלהים ונבין ג"כ ענין זה שהרי שמואל לא היה נהנה משום גברא וכמו שאחז"ל אל יהנה כשמואל ורחוק הוא שאיש כשאול לא ידע בדב' הזה המודע' זו בכל האר' ונר' כי לא היה זה אלא שבלכ' לפני שמואל לא ילך האיש לפניו ריק' כי לא יראו פני ה' ריק' ובודאי ששמואל לא יהנה אבל יחלקהו לענייי' וז"ש ויאמר שאול לנערו והנה נלך כמו שאמרת נלכה שם ומה נביא כי גם בזה משוה נערו אליו באו' נלך מה נביא לאיש שאין ראוי להקביל פני האיש ריקם כי הלחם אזל כו' ואולי היה לחם טוב שהוא ראוי והגון להקביל פני האיש בככר א' מהם לז"א הלא אזל שמא תאמ' האם אין כלי נחוש' או תשור' א' מכלינו להביא לפני הנביא (לא) לעומת זה משיב שאול ואו' ותשורה אין

להביא לאיש האלהים מדלא קאמ' ואין תשורה להביא לאיש האלהי' משמע שאעפ"י תשורה יש ויש אבל אין ראוי להביא לאיש האלהי' פי' שונא מתנות להביא לו תשורה ז"ש ותשורה אין להביא ר"ל ותשורה אין ראוי להביא לאיש האלהים חקור וחפש מה נתן לו שלא יהיה תשורה כדי שנוכל להביא לאיש האלהים להקביל פניו דרך כבוד כראות פני אלהים ויחננו:

**ח**

**ויוסף** הנער רש"י ז"ל רבע שקל זוזא חדא דכספא. והרד"ק ז"ל ויוסף הנער לענות פי' לדב' כמו ויען איוב הראשון כי זה תחילת הדבור אשר החל השיב הנער לשאול בדבר הנביא ואיך יאמר ויוסף הנער וכת"י למעני ית שאול ולא תרגם לאתבא ויתכן לפרשו כמשמעו ענין מענה שהוא השב' הדבו' ופי' ויוסף כי מתחל' אמ' שאול לנערו לכה ונשוב' וענה לו הנע' הנה נא איש האלהי' בעיר הזא' ועת' כשאמ' לו שאול ומה נביא לאיש האלהים הוסיף הנער לענותו הנה נמצא בידי רבע שקל כסף ת"י זוזא חד דכספא כי השקל ארבעה זוזים ע"כ. ומהר"יא ז"ל שהנער אמר שהיה בידו רבע שקל כסף ומשלו יתנהו לאיש האלהים ועם היות המעו' משלו ולא משל שאול הנה השאלה שישאלו מהנביא יהיה משותפות לשניה' וזהו ונתתי לאיש האלהים בלשון יחיד והגיד לנו דרכינו בלשון רבים עד כאן:

**ולע"דן** באומרו ויוסף הנער שמתחלה אמר והאיש נכבד הכונה לומר לא תחוש אם אין לנו במה להקביל פניו כי איש נכבד שונא מתנות ובענין נבואתו כל אשר יגיד יבוא. ועל זה צודק אומרו ויוסף הנער לענות ולומר מוסיף על ענין ראשון והוא שהנה נמצא בידי רבע שקל כסף דבר מועט אין הקפדה כי האיש נכבד כנזכר ולהיות שזה שהיו מוליכים לאיש האלהים הוא מעין העולת ראיה שלא יראו פני ריקם וצריך להיות איש כמתנ' ידו לזה אמר הנער שהוא יהיה הנותן כדי שיהיה כמתנת ידו כי הלא מצער היא הלא בהתגלות נגלות אלהים אל איש האלהים יגיד לנו בהכרח את דרכינו והיא חורפה מהנער שלא יתן שאול הרבע כסף שאינו שוה לפי כבודו וכמתנת ידו:

**ט**

**לפנים** בישראל וכו' רש"י ז"ל הסופר כתב זאת ואין זה מדברי נער שאול כי לנביא היו' למי שקורין אותו נביא היום היו קורין לפנים הרואה עד כאן. והר"דק ז"ל כי לנביא היום קבלו חז"ל כי שמואל הנביא כתב ספרו וזה המעשה היה בסוף ימיו כי בחיי שאול מת שמואל ושאול לא מלך כי אם שתי שנים אם כן מהו לפנים או מהו היום יתכן לפרש כי קריאת הרואה לנביא כמו שהיה לפנים כן היה היום שכתב שמואל זה ומה שא' לפנים אין רצונו לומר שנפסק היום אלא רוצה לומר כי מלפנים היתה זאת הקריאה שקראו

שאול ואמרו לנביא רואה ובמו שאמרו היש בזה הרוא' איזה בית הרואה אבל מקרו' בימי שמואל שנפרצה הנבואה ויצאו דברי הנביאים בישראל הן בתוכחו' הן בעתידות היו קוראים גם כן לנביא רואה לפי שלשון נביא לשון דבור מענין ניב שפתים ואף על פי שאינם שורש אחד ובימי שמואל יש שהיו קוראים רואה כדברי הקדמונים ויש שהיו קוראים נביא ופי' רואה שרואה במראה הנבואה העתידו' או מה שמצוה לפי שעה להגיד וכן זאת לפנים בישראל שלף איש נעלו כו' כי מלפנים היתה כן ואותו היום גם כן היתה זאת התעודה ועוד היום הוא הקנין שקונין בו כל דבר עד כאן ומהריי"א ז"ל כתב שאין שייכות לפנים עם הקודם כי איש אלהים יקראו' עד הנה לא רואה אבל הוא הקדמה למה שיזכירהו בלשון רואה היש בזה הרואה ואמר הכתוב שלפנים בימי שאול ושמואל היו האנשים שואלים לנביאים על ענייניהם כמו שא' כי יבא אלי העם לדרוש אלהים כי למה נקרא נביא היום בזמן שחוב' הספר היו קוראים לפנים הרואה והיו השמות האלה כו' כנז' בדברי הר"דק ז"ל. או נוסף הפסוק הזה מיד עזרא. ולעד"ן שזה הפסוק מקושר עם הענין הקודם ויובן גם כן שמה לנו בזה האריכות בדבר הכבוד ונראה שהכוונה במה שאמרנו היות הבאת זה לפני שמואל מעין עולת ראיה וזה כיון באומרו לפנים כו' רוצה לו' טעם הבאת זה הרובע כסף שהיו מביאים לפני שמואל הוא כי לנביא היום היו קוראים לפנים בישראל כה אמר האיש בלכתו לדרוש אלהים היו או' לכו ונלכה עד הרואה וכו' שהיו קוראים אותו רואה על שם שרואה פני ה' והאיש לא היה הולך לדרוש את הנביא שאם כן לא היה ראוי להוליך עמו דבר מנחה ותשור' אבל מהיות שהאיש הזה הולך לדרוש אלהים ואל זה היה מכוין באו' נלכה עד הרואה האלהים אשר אנו הולכים לדרוש אלהים וכיון שהאיש בלכתו לדרוש אלהים היה או' כן מזה הטעם ראוי להוליך עמו איזה דבר כשבא לראות את פני ה' אלהים.

**ו**

**ויאמר** שאול לנערו טוב דברך במה שזכרתי מחורפת הנער במה שא' ונתתי לאיש האלהים שהוא יהיה הנותן כי לפי ערכו תהיה מתנתו ראויה לראייתו פני אלהים ועל זה צודק או' ויאמ' לנערו טוב דברך מהחורפה שאמר' שאתה תהיה העיקר בנתינה וזהו שא' לכה נלכה כו' רוצה לומר אתה תחלה ואני אחריך נלכה יחד ואמר וילכו אל העיר יען אשר שם איש האלהים הלכו אל העיר כי לא היתה כוונתם ליכנס שם:

**יא**

**המה** עולים וכו' מהריי"א ז"ל שהעיר אשר בה שמואל במקום גבוה עד כאן ולע"דן יתור עולים די שיאמר המה במעלה ואפשר שאילו אמר המה במעלה הייתי או' יושבים או נחים לכך אמר המה עולים במעלה שהיו זריזי' והנכון שאמר עולים על שם עלוי ומעלה

ולכך נזדמנו להם אותן הבתולות כמו שנזכיר והגיד שהמה עולים במעלה העיר והמה מצאו מציאה בהסח הדעת שלא בזמן נערות יוצאות לשאוב מים וזה כיון באו' המה עולים והמה מצאו שתיבת והמה מיותרת אבל הלשון הזה מור' על הפגיעה בהסח דעת שהמה עולים והמה מצאו פתאום הנערות ושאלו היש בזה הרואה אולי הלך לסבוב לדון. או אפשר שרמז באו' והמה מצאו נערות כו' למה שאחז"ל בפרקי רבי אליעזר ר' עקיבא או' כל מי שנכנס לעיר ומצא נערות יוצאות לפניו דרכו מצלחת לפניו ומנין תדע שהוא כן בא וראה מאליעזר עבד אברהם ומביא ראיה גם כן ממשה שפגע גם כן עם בנות יתרו ומשאול שמצא נערו' יוצאות וזכה למלכות ומיעקב והנה רחל באה עם הצאן והצליח דרכו עד כאן וזהו והמה עולים והמה מצאו מציאה כשלל רב:

**יב**

**ותעננה** ותאמרנה הנה יש לפניך בילקוט סי' תת"נג קוראים אל ה' והוא יענם במשה זה קורא ונענה בענן וירד ה' בענן ובאהרן כתיב וירד ה' בעמוד ענן ויעמוד פתח האהל אבל בשמואל לא שמענו והיכן שמענו להלן ותעננה אותם ויאמרו יש הנה לפניך ואין יש אלא ענן שנ' ויש אשר יהיה הענן רבי יודן בשם רבי מרי בר יעקב אמרו להם הנשי' אתם רואים ענן קשור למעלה מחצירו עד כאן וחז"ל דקדקו יתור תיבת יש דמספיק שיא' וישיבו הנה לפניך אבל אמרו הנה יש גילה על יש אשר יהיה הענן ואסמכוה אעמוד ענן ובעמוד ענן ידבר אליהם יחדיו למשה ולאהרן ושמואל אמנם רבי יודן דקדק דליכתוב יש בלבד ולא יאמר הנה לפניך מאו' הנה לפניך משמע דהכי קאמר היש שהוא הענן הנה לפניך תמצאנו קשור על חצירו תמיד דאילו מתיבת יש לא הוה ילפינן אלא שירד עמוד הענן לדבר עמו אבל השתא שמעינן שתמיד קשור על חצירו הענן והוא דבר נפלא בשמואל ע"ה ומה שאו' הנה לפניך בלשון יחיד כתב הרד"ק ז"ל הנה לפניך כנגד שאול כי (הויא מתכבד) [הוא הנכבד] וחבירו נער היה. לעם בבמה כל במה בזה הענין ת"י אסחרותא לפי שהיו זבחי שלמים והותרו הבמות משנחרב שילה וכל מקום מאכל קורין אותו מסיבה והוא בלשון של ארמי אסחרותא עד כאן. ומהר"יא ז"ל כתב במה שאחז"ל שהיו הנשים מביטות ביופיו של שאול וכמו שאביא בפסוק בבואכם כו' ב"סד ובזה מובן או' ותעננה אותם בלשון רבים ואחר כך בלשון יחיד הנה לפניך שלהיות שאול יפה תואר בתחלה ענו אותם רוצה לומר לשניהם יחדיו אמרו יש אמנם האריכות דברים לומר הנה לפניך מהר כו' כל זה דברו עם שאול ליופיו עד כאן וק"ק על דבריו או' אחר כך כבואכם בלשון רבים ושם נאמר שהיו מסתכלים ביופיו ואם כן לדברי מהרי"א היה ראוי לומר כבואך העיר כן תמצא אותו בלשון יחיד. **ולע"דן** לדקדק כפל ותעננה אותם

ותאמרנה די שיאמר ותעננה אותם יש כו' שזה מורה שאחר העלייה אמרו דברים יתירים והוא או להסתכל ביופיו או משום אין מלכות נוגעת וכו' כדבסמוך בס"ד ואמרו לו מהר להקביל פניו קודם שיתעסק בקרבן אשר לעם בבמה שאז לא תוכלו להקבל פניו כרצונכם זהו שאמר מהר עתה במהירות עתה בעת הזאת והטעם שצריך זריזו' כי היום בא לעיר וזבח לעם היום בבמה ויתעסקו בזבחי השלמים ונדקדק באו' פעם שנית לעם היום לומר שהיום הוא חינוך הבמה הזאת ויהיה העסק גדול וזהו שא' כי זבח היום רוצה לומר היום הוא חינוך והתחלת הזביחה וזהו מה שתרגם יונתן שירו נכסת שתיבת שירו היא תרגום על היום כלומר היום התחיל הזבח בבמה. ולקמן הנני ענו בי כו' למדנו מתוך מאמר חז"ל שזה הזבח עשאו שמואל מכיסו לכבוד שאו' אשר גילה לו ה' מחר כעת הזא' אשלח לך איש כו' והכין לו שמואל סעודה וזהו שא' כי זבח היום לעם בבמה שהיום הזה יש בו דבר חדוש כי זבח לעם כי זבח שמואל אשר עשה והכין לעם להאכיל' לכבוד שאול בבמה זהו שא' לעם בבמה ומדלא קאמר כי זבח העם בבמה ועל כן נאמר כי הוא יברך אתה זבח כי היה בעל הבית בזבח הזה ובעל הבית בוצע והוא יברך את הזבח.

**יג**

**כבואכם** העיר כן תמצאון אותו וכו' מכילתא כי הוא יברך הזבח אמר רבי נתן מכאן לברכה שהיא לפני המזון ר' ישמעאל או' קל וחומר אם כשאכל ושתה טעון ברכה שנא' ואכלת ושבעת קל וחומר כשהוא תאב לאכול ע"כ. ובמסכת ברכות כבואכם העיר כן תמצאון אותו בטרם יעלה הבמתה כל כך למה רב אמר שהנשים דברניות הן ושמואל אמר כדי להסתכל ביופיו של שאול דכתיב משכמו ומעלה גבוה מכל כו' ר' אומר לפי שאין מלכו' נוגעת בחברתה אפי' כמלא נימא עד כאן ויש לדקדק למה לא הקשו בגמרא על מר שמואל דקאמר כדי להסתכל ביופיו של שאול מה שהקשו באגדת שמואל על רבי יהודה שהזכיר סברא זו דאיתא התם כל האורך הזה למה מביטות בנוייו של שאול היו ולא היו שבעות ממנו זו דברי רבי יהודה א"ל רבי יוסי אם כן עשית בנות ישראל כזונות והלא כשם שאי אפשר לזון את עיניו מאשה שאינה ראויה לו כך אי אפשר לאשה לזון את עיניה מאיש שאינו שלה אלא שלא הגיע עדיין השעה שאמר ה"בה לשמואל כעת מחר אשלח אליך ע"כ דקושיית עשית בנות ישראל כזונות קשה על דברי שמואל. וגם צריך לדקדק בראיה דמשכמו ומעלה גבוה מכל העם מה ראיה צריך לשהיה יפה הדבר פשוט הוא ועוד קשה דבגמרא דילן קאמר משום דאין מלכות נוגעת בחברתה כמלא נימא דהיינו מלכות וממשלת שמואל שעדיין היה לו אותו הזמן המועט בעוד שהיו מאריכו' הנשי' בדברים אלו ולכך עיכבו הנשים עד שיגיע עת מלכות שאול ואם

כן באגדת שמואל למה לא הזכירו מזה כלום אלא משום כעת מחר ובגמרא דילן למה לא הזכירו כההיא דאגדת שמואל משום כעת מחר שהיה צריך לשהות עד בא העת ההיא של מחר מעת לעת. ונראה דדוקא גבי סברת רבי יהודה שבאגדת שמואל דקאמ' שהיו מביטות בנוייו של שאול ולא היו שבעות ממנו עליו הוא שקשה לו רבי יוסי עשית בנות ישראל כזונות כיון דקאמר שלא היו שבעות ממנו דלזנות היה מביטות בו אמנם בגמרא דילן מאי דקאמר שמואל אינו מזה הסוג שמה שהיו מביטות הוא לשבח המרום על שברא בריה נאה כזו ז"ש כדי להסתכל ביופיו של שאול מבחינה דכתיב משכמו ומעלה גבוה מכל העם שהוא דבר משונה בטבע מזאת הבחינה היו מסתכלות ביופיו לא ליהנות ממנו והיינו מה שהביא שמואל כדכתיב משכמו ומעלה לגלות סברתו בכוונתם בהסתכלותם ביופיו של שאול דל"שש היו מסתכלות כאמור ומשום הכי לא הקשו לשמואל מה שהקשו לרבי יהודה באגדת שמואל עשית בנות ישראל כזונות. ובמה שאמר בגמרא רבי אומר שאין מלכות נוגעת כו' ומה שאמר באגדת שמואל שלא הגיעה השעה שאמר ה"בה לשמואל כעת מחר אשלח אליך לא פליגי כי המה ראו מה טעם אמר ה"בה כעת מחר אשלח אליך איש מארץ בנימין וכו' כי למה יקפיד השי"ת בעתים לעשות הדבר מעת לעת לומר כעת מחר יאמר נא מחר אשלח אליך אלא ודאי הטעם הוא לפי שבהיות עדיין שיורי מלכות וממשלה לשמואל לכך אמר ה"בה כעת מחר ולא קודם ולא אחר העת הזאת אלא בצמצום כעת הזאת של מחר אשלח אליך וכו' שאין מלכות נוגעת ועל כן מוכרח להיות ביאתו מעת לעת כזו מחר ז"ש כעת מחר נמצאת הגמרא שלנו עם אגדת שמואל בזאת החלוקה מוסכמים אלא שאגדת שמואל המסובב ובגמרא הזכירו הסיבה ורש"י ז"ל כתב מאריכות היו הדברים כדי להסתכל ביופיו של שאול הבמתה לבית אסחרותא ומשחרבה שילה הותרו הבמות והיו מקריבים שלמים ואוכלים יחד ע"כ והוא קרוב לדברי הר"דק ז"ל הנ"זל בפסוק הקודם כי הוא יברך הזבח ארי הוא פריס על מזונא בוצע על המזון ועל השלמים מברכין באכילתן ברוך אתה ה' א"מה אשר קדשנו וכו' לאכול הזבח כהיום כי היו' כאשר היו' קיים ע"כ וקרוב לזה והביא הר"דק כדברי חז"ל הנ"זל (כמו) [כי] הוא יברך הזבח ת"י ארי הוא פריס על מזונא והוא לשון בוצע בדברי חז"ל בעל הבית בוצע ונקר' המברך בתחילה בסעודה בוצע לפי שבוצע בלחם ומברך עליו ופי' יברך הזבח על הזבח ואעפ"י שעל הלחם היה מברך תחילה לפי שעיקר הסעודה היא הזבח אמר יברך הזבח או לפי שהזבח היה לו ברכה בפני עצמה כי כשהיו אוכלים זבחי שלמים היו מברכין עליו אשר קדשנו במצותיו וצונו לאכל הזבח וברכת הלחם לא היתה פוטרת של זבח הקרואים [הקרואים] והמזומנים

לאכול שם כתרגומו זמינייה כהיום ה"כף לאמת הדבר וכן השבעה לי כיום והדומים לו ע"כ ומהר"יא ז"ל פירש שלפי שהם זרזוהו באומרו מהר עתה וכו' לכך נותנים טעם לדבריהם ואומ' בבואכם העיר כן וכו' רוצה לומר כן על זה האופן הנזכר במהירות וזריזות אז תמצאו אותו בטר' יעלה הבמתה שהוא מוכרח לעלות לברך הזבח ואחרי כן יאכלו הקרואים אבל קודם לכם לא יאכלו והוא איש נכבד שלא ירצה להטריח צבור הקרואים המעוכבי' לבלתי אכול עד בואו ולכן ימהר הנביא לבא שמה ומפני זה תאות לכם לבקשו מהר ומה שאמר עוד כי אותו כהיום תמצאו אותו רוצה לומר שלא יקוו עוד כיום מחר לדבר עמו כי אותו כיום ההוא תמצאו אותו מפני ביאתו שמה לזבח אבל ביום זולת היום ההוא לא ימצאוהו בדרך שהשעה צריכה לכך עד כאן אלא שק"ק איך יתכן שלא יעמוד אלא יום אחד שם בלבד ולא ימי' מספר עד שיהיו ביניהם דברי ריבות בשערם בין דם לדם בין דין לדין וגם ה"כף יתירה דהי"לל ואותו היום תמצאוהו.

**ולע"דן** שהכונה לומר כבואכ' העיר כן תמצאו לפי שהבא מהדרך בלבושי הדרך בבואו לעיר להראות לנביא צריך להחליף שמלותיו קודם על כן אמר להם כבואכ' העיר כן תמצאו אותו באותו האופן של כבואכם צריך שתמצאו אותו ותמצאו לפניו כדי שיהיה בטרם יעלה הבמתה וכו' שמא תאמרו למה נדחוק השעה ונמתין עד ליום המחרת לעומת זה אמרו ועתה עלו ואל תאחרו ליום מחר כי דעו לכם שלעולם לא יהי פנוי כי אותו היום כהיום הזה שהגדנו לכם שיש לו עסק הזבח כן תמיד כיום הזה תמצאו אותו עסוק תמיד אשר לעומת זה יעצנו אתכם שתמהרו להשיגו שאין עת פנאי כעת הזאת כי היום בא לעיר לפני התגלע הריב וזהו שאמ' כי אותו כהיום תמצאו אותו ויוכיח כן גם כן תיבת אותו המיותרת:

**יד**

**ויעלו** העיר הר"דק ז"ל יוצא לקראתם יוצא מבית אחת מהעיר לעלות הבמה ופגע בהם. **ולע"דן** כי מאת ה' היתה זו על דרך מה שנאמר והנה רבקה יוצאת על כרחה וזהו שאמר כאן והנה שמואל יוצא לקראתם ממש בכונה אלהית אבל שמואל היה הולך לעלות הבמה. ואפשר עוד כי לפי שהשי"ת גילה אוזן שמואל יום אחד לפני בא שאול לאמר כעת הזאת למחר אשלח לך איש וכו' איננו רחוק שבהגיע העת ההיא מעת לעת שיצא שמואל לקראתם ממש להקביל פניהם לעלו' הבמה עמהם כי וה' גילה אוזן וכו' שזה חייב לשמואל להיותו יוצא לקראתם ומובן קשר וה' גילה שכיון שהזמן היה מכוון מעת לעת נתן שמואל אל לבו לצאת לקראתם ובסמוך ארחיב בס"ד ואסייע דברי אלה מדבריו של הרל"בג ז"ל שכתב זה לשונו והנה שמואל להיות מחשבתו משוטטת בענין

המלך ששאלו ישראל מי מהם יבחר להיות מלך כי כבר אמר לו השי"ת שימלוך ליש' מלך הגיע אליו הנבואה בזה קודם שישאל ממנו שאול דבר ולזה הודיע אותו כל ענייניו תכף:

**טו טז**

**ויהוה** גילה את אוזן שמואל יום א' כו' כעת מחר וכו' הר"דק ז"ל כעת מחר כעת הזאת למחר וכת"י בעידנא ההיא למחר כי ראיתי את עמי כתרגומו ארי גלי קדמי עולבנא דעמי כי באה צעקתו אלי כי פלשתים היו נלחמים בהם מעת שזקן שמואל ולא היה יכול להוכיחם וחטאו ופלשתים משלו בהם עד ששמו בארצ' נציבים וזעקו אל ה' ואמר לשמואל להקים להם מלך להושיעם ע"כ. ומהרי"א ז"ל חלק על זה ואמר שאו' אני ראיתי את עמי כי באה צעקתו אלי ר"ל על דבר שאלת המלך צועקים תנה לנו מלך אותה צעקה שהיו אליך אני שמעתי ע"כ. **ולע"דן** שאחרי שהגיד מעשה ה' לתת בלב נער שאול לבא אצל שמואל והמהירות שמהרוהו הנערות היוצאות לשאוב כי מה להם ולצרה הזו אלא כל זה הוכחה כי מאת ה' היה הזרוז הזה בלבם של הנערות לדחוק (ולהכרו') [ולהרבו'] דברי זרוז לשמואל כי על הכל עושה הש"י שליחותו להשלים דבורו שדבר אל שמואל כעת מחר אשלח אליך איש וכו' ולקיים זה נתן בלבן של נערות לדבר דבר לזרזם בביאה כי מאת ה' היה התעוררות הזה ולכן אמר אשלח אליך כאלו הוא שלוח מאתו ית' ולא אמר יבא אליך איש מארץ בנימין ולהיות ה' מגיד מראשית אחרית אמר לנגיד על עמי כי לא יהיה מלך כי אם כנגיד זמן מועט ותחזור המלכות לאכסניא שלה יהודה אשר לא יסור שבט מיהודה ועתיד הוא להצליח והושיע את עמי מיד פלשתים ואעפ"י שלא היה ראוי להשגיח בעמי ואפי' לראותו כיון שאותי מאסו ממלוך עליהם עכ"ז ראיתי את עמי להסתכל בו ולהחזיקו כעמי יען כי באה צעקתו אלי ושמעתי כי חנון אני לקול תחנוניו של עמי:

**יז**

**ושמואל** ראה את שאול וכו' רש"י ז"ל יעצור בעמי ימשול כמו עצור ועזוב כן דרך המושל לעצור העם במלחמ' שלא יתפזרו ולא יתפשטו זה מזה ולעצור בכל א' מלעשות רעה בלשוננו קורין מעצור קורשטנ"יר בלע"ז ע"כ. והר"דק ז"ל וה' ענהו אמר לו ברוח הנבואה וכן ת"י מן קדם ה' איתמר ליה זה יעצור ימלוך כמו יורש עצר יורש מלוכה ונקרא המלך עוצר לפי שעוצר העם שלא ילכו ולא יעשו דבר אלא ברשותו וי"ת דין יעדי מרוותא מן עמי ר"ל יסיר המרות והממשלה מן עמי ואמר זה בעבור פלשתים שהיו מושלים בהם ואמר יעצור כלו' שיעצור פלשתים וימנעם מלהלחם בישראל כמ"ש והושע את עמי מיד פלשתים שהיו מושלים בהם ע"כ. ומהרי"א ז"ל כתב קרוב לנז'

ואמר עוד שמכאן ראיה שאפשר שתגיע ידיעה לנביא בעודו משתמש בחושיו כי כן באה ההודעה הזאת אל שמואל. ושלא כדברי הרב המורה ע"כ. **ולע"דן** שזה הפסוק מוכיח מה שזכרתי ויעלו העיר וכו' שלהיות שה' גילה אוזן שמואל לאמר כעת מחר אשלח לך איש וכו' היה עיניו על הדרך ולכן יצא מביתו לפגוע שם המלך ויהי' כמו הקבלת פניו ולעומת זה הגיד הפסוק כאן ושמואל ראה את שאול ר"ל ראה אותו כי נתן אל לבו מהו האיש ובעודו רואה אותו וה' ענהו הנה האיש שבזה מדוקדק לשון ענהו שהיה שמואל משתאה מחריש לדעת אם זה האיש אם לא ועונה ה' אותו לשאלתו וספקו ואמ' לו הנה האיש אשר אמרתי אליך ומה אתה מסתפק וכשר הוא שלא תהיה מלכותו כמלכות זולתו ממלכי ישר' שימליכו וידחו את העם מהיותם עמי לא כן זה אלא זה יעצור בעמי בעודם עמי שלא יצאו לתרבות רעה אלא עמי יהיו. ואולי רמז באו' זה יעצור בעמי ר"ל זה דוקא יעצור בעמי כולו ולא יוצאי יריכו שתחזור המלכות ליושנה ליהודה:

**יח**

**ויגש** שאול את שמואל וכו' רש"י ז"ל ויגש וערע ע"כ. וכן מהרי"א ז"ל את שמואל והר"דק ז"ל כמו אל שמואל. **ולע"דן** שלפי המתרגם וערע שאול או' את שמואל שפגע בו אמנם להרד"ק ז"ל שאמר את שמואל כמו אל שמואל נראה שמפרש כפשוטו כמו ויגש אליו יהודה וכן ויגש שאול את שמואל אל שמואל ואת במקום אל הוא. וכונ' הכתוב להגיד השגחתו ית' ששלח לשאול אצל שמואל בשאלת איזה בית הרואה והוא פלא שלא פגע בזולתו לשאול איזה בית הרואה ושפגע בו בתוך השער הוא פלא מהשערת שאול גם כן השערה נכונה שנתן אל לבו לקרב בתוך השער (של) [אל] שמואל וכו':

**יט**

**ויען** שמואל וכו' אנכי הרואה וכו' ר' יהושע דסכנין בשם רבי לוי אמר ליה הק"בה שמואל אתה אמרת קורא עצמך הרואה אני מראה דבר שאין אתה רואה אימתי א"ל בשעה שא"ל מלא קרנך שמן וכו' ויאמר ה' אל שמואל אל תבט אל מראהו ואל קומתו וכו' ע"כ.

**ולע"דן** להקשות מה אשמה יש לשמואל האם לא ישיב וי"ל דהי"לל אנכי לבד וזה יספיק לתשובה הרואה למה והנכון כי שאול לא שאלו אלא הגידה נא לי איזה בית הרואה והיה לו לשמואל לומר זה ביתו או אפילו יאמר זה בית הרואה לא יאשם אבל בהיותו נדרש ללא שאלו ששאול שאול שאל על הבית ושמואל משיב לו על מציאות הרואה לאמר אנכי הרואה לזה הוא שנענש. **ולע"דן** לדקדק כפל ויען שמואל את שאול ויאמר אנכי שהוא כפל ענין ענייה ואמירה וא' מהם מספיק. ונרא' כי לשיטת הר"דק ז"ל שאין אשם (לשמוע זה) [לשמואל בזה] שהוא מוכרח (לעכוב) [לענות] אפשר שלזה כיון הפסוק

בכפל כאילו אמר מהיות מוכרח בענייה לענות שמואל זהו ויען שמואל את שאול אין להאשים אותו על מאמרו ויאמר אנכי הרוא'. ולשיטתי שאמרתי שעכ"ז הדין עם חז"ל כי היה לו לענות לשאול בעניין השאלה איזה בית הרואה לענות זהו ביתו או זהו בית הראה אבל ממה שענה לשאול ויאמר לו שלא כענין אנכי הרא' לכך נענש. ובאומרו את שאול שנראה שהוא מיותר אפשר דהכי קאמר שלענין הכבוד עשהו לשאול ואליו ענה ואליו אמר עלה לפני הבמה בלשון יחיד אבל בענין האכילה אמר ואכלתם בלשון רבי' עליו ועל נערו כי בשניהם רוצה שיאכלו אמנם או' וכל אשר בלבבך אגיד לך בלשון יחיד על שאול כי בודאי איש חיל כמוהו בחור וטוב בלי ספק שהיו בלבו כמה ספקות וחקירות במושכלות ובתלי תלים של הלכות עליו אמר וכל אשר בלבבך אגיד לך מעניני חכמה וסתרי תורה ולאתונות וכו' זה זולת אשר בלבבך:

כ

**ולאתונות** וכו' הרד"ק ז"ל שלש' ימים לא אמ' שלשת ימים על אבידת האתונות אלא על בקשתם וכן ת"י על עיסק אתניא דאבדא לך ואת אתיתא למתבעהון יומא דנן תלתא יומין עד כאן. ולמי כל חמדת ישראל רש"י ז"ל כאן בא לרמוז לו דבר המלוכה ע"כ. וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב ולענין האתונות האובדות עם היות שלא תשאל עליהם אל תשת לבך להם כי נמצאו כ"ש שאין ראוי שתחוש לאתונות כי למי כל חמדת יש' הלא לך. **ול"עדן** לדקדק או' האובדות הי"לל האבודות ומאי לך כי לא לו המה אלא לאביו ועו' מהו או' אל תשת לבך להם שמאחרי שמבשר אותו כי נמצאו א"כ למה ישים דעתו עליה'. ונר' ב"מש הרד"ק שהיום שלש' ימים הוא ג' מהבקוש לא מאבידתן בזה אבין או' האובדות לך דהכי קאמר לך שבקשת אותם ולא מצאתן אתה עתה האובדות לך הן שהרי אתה קרוב להתיאש מהם באופן שהם אובדות לך ובעיניך יען שהיום ג' ימים שאתה מבקש אותן ולא מצאת' ואמ' הימים בה"א הידיעה להוסי' שאלו הג' ימים בקשום בזריזות כאלו הם ארבע' ימים או יותר לז"א שלשת הימים בה"א הידיעה רוצה לומר הידועים שבקשתם אותם בזריזות ומהירות גדול ובשרו שנמצאו ואמר לו אל ישים אל לבו להם לא לאבידתם ולא למציאתם עכשיו שבשרו שכבר נמצאו אל תשם לבך להם כי נמצאו לשמוח במציאתם כי למי כל חמדת ישראל הלא לך ולכל בית אביך וכיון שכן אין ראוי לך לשים לב על דברים שפלי הערך כאלה מהאתונות לשמוח בלבך על מציאותן כי כל חמדת ישראל לך שאתה מלך או אמר האובדות לך שכל אבידתך לא היו אלא בשבילך כמו שכתבתי למעלה בפסוק ותאבדנה האתונות שהשם ית' סבב סבות

כדי שילך שאול אל שמואל. או יאמר האובדות לך שלשת דלך הם שלשת ימים שהם אובדות אבל לא לאביך כי נמצאו קודם השלשת ימים:

**כא**

**ויען** שאול ויאמר וכו' מהרי"א ז"ל כתב לפי שרמז לו לשאול על המלכות ונבהל שאול מזה ועל זה משיב הלא בן ימיני אנכי מקטני שבטי ישראל וגם מאותו השבט הקטן ממשפחתי הצעירה ממנו ואם כן למה דברת אלי כדבר הזה עד כאן. **ולע"דן** לפי שהיה מקובל אצל הכל היו' המלכו' מיהודה לזה אמר הלא בן ימיני אנכי ולא מיהודה ולא תאות לי המלכות ועוד שאילו הייתי משאר שבטים החרשתי אלא הרני מקטני שבטי ישראל קטן שבבני יעקב וקטן האיכות וכמות מענין פילגש בגבעה זהו שא' מקטני לשון רבים דהי"לל קטן שבטי ישראל ומשפחתי הצעירה מכל משפחות כו' הצעירה ב"הא הידיעה לומר שהיא ידועה בכך לכל לא שהוא או' כך דרך ענוה ולמה תדבר אלי כדברים האלה שאין להם שחר. ואולי אמר קושיא אחרת באו' ולמה דברת אלי כדבר הזה כלומר מה תועלת יש בדברך אלו כדבר הזה שאם מהשי"ת יצא הדבר של מלכות מלפניו בבא העת יעשה כמצביי' בחיל שמיא וארעא ואם כן למה ולאיזה סיבה ותכלית דברת אלי כדבר הזה פן יגבה לבי זהו שא' שדקדק באומרו דברת אלי אלי דייקא שלא חפצתי בדברך אלי כדבר הזה שאין תועלת אלא אדרבא נזק:

**כב**

**ויקח** שמואל את שאול ואת נערו כו' רש"י ז"ל בראש הקרואי' במקום מסיבת הגדולים כי בדרך מסיבתן היה ניכר איזה גדול דרך מסיבתן ע"כ והרד"ק ז"ל ויביאם לשכתה אל הלשכה ועניינו אחד חדר וזאת הלשכה היתה בית הבמה אשר שם יאכלו הקרואים וכן ת"י ואעלינון לבית אסחרותא כשלשים איש ה"כף היא כ"ף כשיעור ר"ל שלשים פחות מעט או יותר מעט ע"כ. ומהר"יא ז"ל והנה הביא שמואל את שאול ואת נערו אל הלשכה ולכבוד שאול כבדם יחד הוא ונערו ונתן להם מקום בראש הקרואים ע"כ. **ולעד"ן** לדקדק איך ישיב נערו עם שאול יחדיו שאין זה מדרך ארץ והיינו יכולין לומר שרצה ללמדו למכאן והלאה כשיכנס למלכות שהקטן שבישראל יהיה בעיניו חשוב כמוהו כי כזה בזה תהיה הנהגתו מעולה והנכון כי מנהג של ערביסתן הוא בסדר השולחנות הוא להסב הנכבדים מוסכמים אל הכותל ודלת העם והנערים לעומתם באופן שאין זר שהאדון ישב ראש פנה והוא מוסמך אל הכותל ונערו נגדו יושב ואוכל כי הוא יבצע לו הלחם והבשר ושאר הדברים וזהו ויקח שמואל את שאול ואת נערו ויביאם לשכתה ויתן להם מקום בראש הקרואים שאול בראש הקרואים שבצד הכותל יושב בהסבה ומוסמך אל הכותל ונערו נגדו בראש הקרואים שמנגד דרך הסבה והמה חוזר לשאול ונערו שהיה לפניהם

מאכל כשיעור השלשים איש שם קרואים ותהיה ה"כף כ"ף הדמיון כי לכבוד שאול הרבו לפניו בצווי שמואל.

**כג**

**ויאמר** שמואל לטבח תנה וכו' רש"י ז"ל אשר אמרתי לך לפי שידע שמואל שיבא שאול צוה לתת לו מנה יפה לצרכו עד כאן והר"לבג ז"ל וייחד שמואל מנה יפה לשאול להורות על הגדולה והמלכות ולזה שם לפניו השוק ומה שעליה ולע"דן לדקדק כפל הדברים תנה את המנה אשר נתתי לך אשר אמרתי וכו' יאמר החביב מהם ונראה כי שמואל רצה לברכו לעיני הכל בשני עניינים האחד באו' לטבח לעין כל תנה את המנה אשר נתתי לך אני בעצמי ותהיה לך שבזה מורה לשון חשיבות שאול בעיני שמואל עד שהוא בעצמו וכבודו וזקנתו לקח המנה ונתנה לטבח ולפי שלא יובן מזה באשר נתתי לך אולי נתנה לו לעצמו לזה אמר אשר נתתי לך אשר אמרתי אליך שים אותה עמך בשמירה מעולה לעת מצוא ועת הצורך ואילו אמר הגיעה השעה תנה המנה אשר אמרתי לך שים אותה עמך לא היה מורה בחשיבות שאול כי אם בבחינה אחת שאי לנערו שישים עמו מנה חשובה לעת מצוא אבל כעת הוסיף חשיבות באומרו אשר נתתי לך אני בעצמי כאמור נוסף על אשר אמרתי אליך שים אותה עמך:

**כד**

**וירם** הטבח את השוק והעליה פ' אין מעמידין מאי והעליה רבי יוחנן אמר שוק והאליה ואמאי קרי ליה והעליה דמסמכא ליה רבי אליעזר או' שוק וחזה מאי והעליה דמחית ליה לחזיה עילויה דשוק רבי שמואל בר נחמני אמר שוק ושופיה ומאי והעליה משום דשופי עלוי שוק קאי עד כאן ורש"י ז"ל את השוק והירך שעליה (בה) [הנה] הנשאר מן המנות של הקרואים והוצב לבד לצורכך לשים לפניך לאכול בפרק אחרון דזבחים קיימא לן חזה [ושוק בבמה גדולה] ואין חזה ושוק בבמה קטנה לפיי הותר לאכול לשאול כי למועד שמור לך כי למועד האכילה היה השוק הזה שמור לצרכך לאמר העם קראתי אמירתי היתה לשבח לטבח העם קראתי לסעודה ויודע אני מספרי הזהר במנתם ונתתי לו המנות למספרם וזו שמורה לצרכך ע"כ. וכן הרד"ק ז"ל ויאמר הנה הנשאר פיי ויאמר שמואל לשאול הנה זאת המנה הנשארת לבדה לשים לפניך אכול כי למועד הזה הוא שמור לך את זה החלק כשאמרתי לטבח העם קראתי ואמרתי לשמור זה לך החלק כי ידעתי בואך עד כאן והר"לבג ז"ל כתב וייחד שמואל מנה יפה לשאול להורות על הגדולה והמלכות ולזה שם לפניו השוק ומה שעליה ואמרו לו שהנשאר לא יוכל לאכול ישים לפניו לאכול לנערו אחר זה או לאשר לפניו מהקרואים והוא היותר נכון כי לזמן כזה מהשנה האחרת תמתין ותיחל למלכות שתמלוך על ישר' ותאמר העם קראתי וכו'

ומהרי"א ז"ל שוק והעליה הכי קאמר השוק והשומן שעליה שהמנה היותר מובחרת ושמנה הכין לשאול לכבוד המלכות. ומה שאמ' ויאמר הנה הנשאר לדברי המפרשים הנ"זל הוא מאמר שמואל ואני אחשוב שהם דברי הטבח אל שאול לפי שכאשר ישב שאול על השולחן כבר היו הקרואים יושבים ומאכליהם לפניהם ובא שמואל והושיב שאול בראש' ואז הביא הטבח את המנה ולכך הוצרך לו' לשאול אל תחשוב לפי שבאת באחרונ' שהמנ' אשר שמתי לפניך הוא המותר הנשאר מהקרואים אינו כן כי הוא אינו מותרי השולחן אבל למועד הזה שמור לך זה הנשאר באומרי העם קראתי רוצה לומר בחשבי שהיו עמי אנשי העם קרואים הנה זה שאמרתי החלק הזה והצנעתי אותו לכבודך ואמר לו כן להודיעו שהיה החלק הזה ושלא בא שם בקרי והזדמן ולזה אמר וירם הטבח את השוק להגיד שכאשר הביאו לפני הביאו ברוממות ומעלה כמו שמנהג להביא המאכל לפני מלכים ברוממות הידים עד כאן:

**ולע"דן** שכוונת הכתובים אלה יחדיו להורות מעלת הנביא שמואל כי מאז ציוה לטבח על המנה הזו של חזה ושוק או שוק והאליה כפי' הנזכר לעיל לשים אותה עמו לעת מצוא כי נכון לבו בטוח בה' שהגיד לו שכעת מחר אשלח אליך איש מארץ בנימן וכו' וידע כי לא יפול מדבר ה' ארצה ויורה הבטחון הנמרץ היות הקרואים מסובים על השלחן ממתינים עד בא שמואל לברך הזבח ושמואל ממתין את האיש וכו' אשר ייעד לו השי"ת שיבוא כעת מחר ובהגיע העת יצא שמואל לקראתו כמו שפירשתי למעלה בפסוק והנה שמואל יוצא לקראתם וכו' יוצא בכוונה ולא במקרה ויוכיח כן מה שהכין לו המנה יפה כמו שאומר ויאמר שמואל לטבח תנה המנה אשר נתתי לך וכו' ועשה כן הטבח וירם הטבח והוא לשון תרומה ומורה על שהיה שם נשאר תבשיל והרים זו המנה המעולה השוק והעליה וישם לפני שאול ויאמר הטבח כי הוא הנזכר כאן ויאמר הנה הנשא' שים לפניך כו' חשש פן יחשוב שאול שמא שיורי קדרה הנשאר' לטבח למנתו אם כן יהיה זו סעודה המיוחד' לבעליה הטבח ואם כן יש גזל בזה מפני הבושה הביאה לפני ולא נשאר לו בקדרה כלום ולחסידותו הנמרץ היה אפשר ימנע מלאכול לזה אמר לו הטבח לא תחוש כי הנה הנשאר ראה אותו כי הוא לחלקו ומעתה אכול בשמחה זאת המנה שים לפניך ולא תשימנה לפני הקרואים להיותך חושש לאבק גזל מאחר שהראיתיך הנשאר בקדרה מעתה שים לפניך זאת המנה ואכול בלב טוב כי למועד שמו' לך ולך ולא לי לאמ' שכך אמר לי הנבי' שאשמרהו לך ואימתי היה זה בעת שאמ' לי העם קראתי אז צוה לי על שמירת המנה הזאת לך ואז כשמוע שאול בן ויאכל שאול וגם לפי שהיה אוכל עם שמואל ששמואל בודאי לא יאכל מדבר שיהיה בו אבק גזל בסעודה שאינה מספקת

לבעליה כי איש אלהים קדוש הוא זהו ויאכל שאול עם שמואל ומאומרו ביום ההוא מורה שהיתה הסעודה ביום ולא בלילה שלא כדברי מהר"יא שכתב ז"ל וזכר שאחרי האכילה שהית' כפי הנראה בלילה כי כן היה המנהג בימים ההם כמו שכתוב בספרי הרומיים ואני אומר שביום ההוא היה אלא שנמשכה עד הלילה שמזה נמשך שבלכתם משם תכף עלו לגג לישן וידבר עם שאול על הגג.

**כה**

**וירדו** מהבמה העיר וכו' רש"י ז"ל וידבר עם שאול על הגג מוכיחו ומלמדו ליראה את ה' ומהר"יא ז"ל כתב ולא זכר הכתוב במה היו דבריו ויתכן שהגיד אליו את כל הדרכים אשר הלכו הוא ונערו ענין האתונות כמו שייעד לו כל אשר בלבבך אגיד לך.

**ולע"דן** שדבר עמו דברי סודות ומעשה מרכבה כמו שכתבתי למעלה באומ' כאשר בלבבך לב חכם חוקר באלהיות אגיד או דבר עמו בענייני המלכות בסתם ולכך העלהו הגג שהמקום פנוי ואין שם כותלים כי אזנים לכותל ויוכיח כן ויקרא שמואל אל שאול הגג שנראה שהיה שם מקום ועוד שדבר סודות. או אפשר שהיה ישן שמואל שם ולכך קראו לדבר על הגג המקום ששמואל ישן וירד שאול לישן בבית ועד לאורחים ובבקר כעלות השחר קראו שנית אל הגג:

**כו**

**וישכימו** כעלות השחר וכו' הרד"ק ז"ל כעלות ב"כף ע"כ. ומהריי"א ז"ל כתב שלנו שם על הגג ואומרו וישכימו כעלו' השחר היה די באחד מהמאמרים האלה אם היתה הכונה לבד על ההשכמה אבל ידמה ששמואל בלילה לא שכב לבו בחושבו איך ימשח את שאול למלך וגם שאול לא ינום ולא ישן בחושבו בדברי שמואל שאמ' לו ולמי כל חמד' ישראל הלא לך ובמה שכבדו וישם את כסאו מעל כל הקרואי' ושהיתה המנה כבר עצורה לו מאתמול וזה רמז באומ' וישכימו שניהם שהשכימו כל אחד במקומו קודם עלו' השחר לפי שלא היו יכולין לישן ויהי בעלות השחר אז קרא שמואל אל שאול הגג ויאמר לו קומה ואשלחך ויצאו שניהם שמואל ושאול והנער אחריהם ע"כ. **ולע"דן** לא לן על הגג אלא שמואל לבדו ושאול לן למטה עם נערו וישכימו שאול ונערו ללכת בהשכמ' כי לבם בל עמם על צער קיש אבי שאול אמנם לא יכלו ללכת כי אם ברשות הנביא והנביא לא רצה לשלחם כי אם בכי טוב עד עלות השחר ועוד שרוצה למשוח המלך באור היום ולא בלילה בי אורח צדיקי' כאור נוגה הולך ואור עד נכון היום ולעומת זה ויהי כעלות השחר סמוך לעלות וזה מורה ה"כף הנה אז קרא שמואל אל שאול שיעלה אל הגג אלמא משמע שלא לן שם כדפרישית שלא כדברי מהריי"א ז"ל ואז אמר לו קומה ואלך עמך ללוותך לוייה וזהו שאמר קומה ואשלחך ויקם שאול לשון קימה כי עלה לגדולה ומלכות ויצאו

שניהם יחדיו הוא ושמואל החוצה ללוותו וגם כדי לצאת השדה לעשות המשיחה שם בסוד כדי שיצליח שאין הברכה מצויה אלא בדבר הסמוי מן העין:

**כז**

**המה** יורדים בקצה העיר וכו' רש"י ז"ל ויעבור לפנינו וילך ברחוק ממנו ולא ישמע דברינו ויעבור הנער לפניהם ולשאול אמר ואתה עמוד עמדי ע"כ: וכן הר"דק ז"ל עמוד כיום ולא אמ' שיעמוד היום בעיר שהרי באותו היום הלך לו שהרי אמר לו ואשלחך. ועוד שאמר לו בלכתך היום מעמדי אלא פירוש כיום לאמת הדבר כמו השבעה לי כיום ופיי עמוד עמוד עד שאדבר עמך ע"כ. ומהריי"א כתב שמדרך המוסר אמר שמואל אל שאול שיאמר לנערו עבור לפנינו ולא אמר שמואל עצמו כן לנער שאין ראוי שיצוה איש לנער איש זולתו כי אם על ידי אדונו. ואתה עמוד עמדי כיום ר"ל עד שיהיה היום ברור שיזרח השמש ואז אשמיעך את דבר ה' ואולי כיון שיהיה השמש בבית הראשון במזל צומח בשעת המלכתו כדי שתהיה מלכותו כצאת השמש בגבורתו ע"כ. **ולע"דן** המה יורדים בקצה העיר שהלכו בקצה העיר מקום פנוי מבלי עוברים ושבים כל כך לדבר כרצונם ואמ' והמה יורדים דרך דרש אומ' להודיע שהשררה נטלה משמואל ויורד הוא דאם לא כן לו הונח שיהיה המקום מורד ודרך ירידה מה צורך בהודיע לנו זה אלא ודאי כדאמרן ואמר ירידה לשאול אגב שמואל גם הודיע ששמואל נפטר בתוך שנתו של שאול באופן שלעתיד שניהם יורדים והטעם שלא אמר שמואל לנער עבור לפנינו הוא להיות שמואל רוצה לעשות דבר בסוד נתחכם לבלתי אמור כך הוא בעצמו הדבר לנער שאול שיעבור לפניהם כי יבין הנער שהיה סוד בדב' ויספר לאביו וקרובי שאול לאמר סוד דבר עמו הנביא לכך אמר שיאמר כן שאול לנערו כי אל ידע הנער אז אם דבר לו סוד או לאו כי יאמר הנער בלבו שאול אמ' לי עבור לפנינו אולי חשב שיאמרו לו סוד ואפשר שלא אמר לו סוד כי אינו מוכרח ואמר ואתה עמוד שלא יהא הולך ושומע דבר ה' דרך עראי אבל אתה עמוד כדי שאשמיעך את דבר ה' מעין ההולך בדרך שצריך לעמוד לבלתי לכת אנה ואנה בקרית שמע עד על לבבך לקבל עול מלכות שמים ז"ש ואתה עמוד עומד ולא הולך דאם לא כן פשיטא שהוא יעמוד שם ולא יעבור עם נערו ואשמע' דבר אלהים כי אין אלהים בכל מקום אלא דיין כמו אלהים לא תקלל לומר לא תעלה על דעתך שאתה דיין ומלך ישראל כי ה' מלכם ה' שופטם ה' מושיעם אבל אתה פקיד מתחת ידי השי"ת להעמיד דגל התורה. ואמר כיום לרמוז מה שזכרנו למעלה בשם חז"ל שהנערות היוצאות לשאוב מים האריכו למעניתם עד שתגיע עונת מלכות שמים

לשאול וזה נראה לי שאמר כאן עמוד עד היות כיום ר"ל היום המיוחד למלכותך ואז אשמיעך את דבר אלהים בבא יום ועת התחלת מלכותך שלכל זמן וכו':

**ו**

**א**

**ויקח** שמואל בראשית רבה אמר רבי וכו' כל נשיקה לתפלו' בר מתלת נשיק' של גדולה נשיקה של פרקי' נשיקה של פרישו' נשיק' של גדולה דכתיב ויקח שמואל את פך השמן וכו' נשיק' של פרקים ויפגשהו בהר האלהים וישק לו. נשיקה של פרישות שנאמר ותשק ערפה לחמותה. רבי תנחום אומר נשיקה של קרבות שנא' וישק יעקב לרחל וישא וכו' עד כאן. ופירש החכם השלם כמהר"ר שלמה אלקא"בץ הלוי ז"ל דנשיקו' של גדולה היינו משום שמציאות הנשיק' היא לדבקא רוחא ברוח' הנושק עם הנישק ולהיות שאול מבנימין והמלכו' מיוחדת ליהודה דכתיב ישתחוו לך בני אביך לכך הוצרכה הבאה ע"י נשיקת שאול משמואל לדבקא רוחא ברוחא רוח שמואל ברוח שאול כדי שיקבל הנועם האלהי עליו ויצלח למלכות ובמסכת הוריו' אחז"ל שהשמן הזה אינו שמן המשחה שלא נמשחו בשמן המשחה כי אם מלכות בית דוד בלבד אבל פך השמן זה משמן אפרסמון היה. ועוד אמרו רמה קרני ולא רמה פכי שאול שנמשח בפך השמן לא נמשכ' מלכותו דוד ושלמה שנמשחו בקרן נמשכה מלכותם עד כאן. ובדבריהם מובן הכתוב ותרם כראם קרני ולא פכי בלותי בשמן רענן זה שמן המשח' ולא שמן אפרסמון שלא נמשח בשמן רענן הוא שמן המשחה כי אם בית דוד וכן הביא הרד"ק ז"ל וכתב הלא כי משחך ה' מלת הלא תבא במקומות לחזק הדבר ולזרז האדם וכן הלא שלחתיך הלא שמעת בתי והדומים להם עד כאן. ומהרי"א ז"ל כתב אומרו לשון הלא כי משחך הלשון הזה מורה כי כבר היה נגזר לפניו יתברך שימלוך על ישראל וזהו ענין הלא משחתיך. אמנם צריך לדע' מה טעם נמשח שאול בסתר דבשלמ' דוד מפני פחד שאול ויהו' מפני יורם אבל שאול לפני כל ישראל היה ראוי שימשחהו כמו שנמשח שלמה והנראה לי כי שאול משחו שמואל כדי שתצלח עליו רוח ה' ויהפך לאיש אחר כי המשיחה יכינהו לקבל הרוח האלהי ויקדשהו ולפי שהיה עתיד להפיל עליו גורלות לכן היתה ההמשחה בסתר כי אלו היה זה מפורסם יהיה אחר כך ענין הגורל דבר מיותר ויאמרו ששמואל מדעתו עשה זה ולכן משחו (ולפי שהיה עתיד להפיל עליו גורלות ולכן היתה ההמשח' בסתר כי אלו היה זה מפורסם יהיה אחר כך ענין הגורל דבר מיותר ויאמרו ששמואל מדעתו עשה זה ולכן משחו) בסתר. **ולע"דן** שלהיות המלכות לדע"ה והמשיחה הזאת אינה בשמן המשחה כי אם בשמן אפרסמון הוכרחו לעשות דבר בסתר לפי שעה וגם לאחר

זמן כדי שלא יודע שנמשה בזולת שמן המשחה ולא יחשיבהו לשאול. זאת ועוד שלהיות המלכות לבית דוד הוצרכו למשוח אל שאול בסתר כדי שיצליח כי הדבר הסמוי מן העין יצליח מאד וכולי האי ואולי יצליח כיון שהוא מבנימין ולא מיהוד' ועתיד' מלכותו לינטל ממנו ולחזור אל אכסניא שלה ויהיה זה מטעם הנשיק' שזכרתי בשם החכם השלם ז"ל הנ"זל ואפשר שכל הנ"זל נרמז בפסוק שאומר ויקח שמואל פך השמן דהיינו פך שמן אפרסמון ולא קרן השמן של המשחה וישקהו ויאמר טעם לכל זה הוא הלא כי משחך ה' על נחלתו לנגיד כי צמיחת קרן לדוד היא לדורי דורות ולכך צריך הכנת הנשיקה ולא יאות בקרן שמן המשחה כיון שאינו רק לנגיד לשעתו:

**ב**

**בלכתך** היום מעמדי וכו' תוספתא דסוטה ומצאת שני אנשים על קבורת רחל וכי היכן מצינו שנקברה רחל בצלצח והלא בגבול יהודה נקברה שנאמר ותמת רחל ותקבר בדרך אפרת היא בית לחם אמר ליה עכשיו שאני עמך הנה על קבורת רחל אתה הולך והם באים ואתה מוצא אותם בגבול בנימין בצלצח. רבי יוסי הגלילי אומר צח צל יום רבי עקיבא אומר צח צל של זקן ומלכים מחלציך יצאו עד כאן. ובבראשית רבה פרק ב' אמר ר' ינאי ורבי יונתן הוו יתבי אתא ההוא מינא שאלינהו מאי דכתיב בלכתך היום מעמדי והלא בצלצח בגבול בנימין וקבורת רחל בגבול יהודה דכתיב ותקבר בדרך אפרת וכתיב בית לחם אפרתה אמר רבי ינאי אסוף את חרפתי אמר ליה הכי קאמר בלכתך היום מעמדי עם קבורת רחל ומצאת שני אנשים בגבול בנימין בצלצח ואית דאמרי בלכתך היום מעמדי בגבול בנימין בצלצח ומצאת שני אנשים עם קבורת רחל והאי דוקא וכך אתה מוצא שבגבול בנימין הוו דכתיב ויעבור בארץ בנימין ולא מצאו המה באו ארץ צוף וכתיב והנה נא איש אלהים בעיר הזאת עד כאן. ורש"י ז"ל כתב כשיטת חכמינו ז"ל הראשונה שבב"ר זה לשונו והלא קבורת רחל בגבול יהודה היא בית לחם אלא עכשיו הם בקבורת רחל וכשתפגע בהם הם בגבול בנימין בצלצח כך שנויה בתוספתא דסוטא צל צח של הק"בה שהוא צח ואדום והיא ירושלם ע"כ ודאג לכם ירא עליכם כל לשון דאגה לשון יראה הושט"ר בלע"ז וכן הביא הרד"ק ז"ל כשיטה הראשונה הנ"זל והנה נטש אביך פירוש קודם שנמצאו האתונות עד כאן וכן מהרי"א ז"ל.

**ולע"דן** לפרש בלכתך היום מעמדי ומצאת שני אנשים עם קבורת רחל רוצה לומר שם תמצאם בלכתך היום מעמדי אמנם כעת עומדים הם בצלצח בגבול בנימין ומשם ילכו אל קבורת רחל והוא דבר שלא כדרך טבע שיעמדו כעת כאן בגבול בנימין ותמצאם בלכתך מעמדי עם קבורת רחל ואמרו אליך נמצאו האתונות ומציאתם היתה על ידי

הליכתך לבקש זהו שאמר אשר הלכת לבקש זה גרם המציאה שעל ידי הודעתך לחבריך חברך חברא אית ליה וחברך דחברך חברא אית ליה וידעו שנאבדו לכם והביאום לאביך ונמצאו על ידי הבקשה שהלכת לבקש והנה נטש אביך את דברי האתונות וכו' למעלה אמר לשון יחדל על שם שיחדל מדאגת האתונות ודאג לנו וכו' אמנם כאן נראה לי שמדבר על אחר שנמצאו האתונות ולכן לא שייך לשון יחדל אבל אמר לשון נטש כלומר אף על פי שנמצאו נטש ועזב את דברי האתונות שאינו רוצה להביט בהם מאחר שדאג לכם ועיקר דאגתו לאמר מה אעשה (לכם) [לבני] שעיקר הצער על שאול כי הנער יש לו תמורה לא הבן יקיר:

**ג**

**וחלפת** משם והלאה כו' רש"י ז"ל אלון תבור מישור תבור עד כאן. וכן הרד"ק ז"ל עולי' אל האלהים בית אל הוא לוז שקראו יעקב בית אל ושם היה המזבח שבנה יעקב ובשעת היתר במות היו מקריבים שם ואותו הבית היה קדוש והיו באים שם ישראל באותו הזמן להתפלל בזכות יעקב וכן אמר על זה יעקב יהיה בית אלהים ואף על פי שהדרש יש לו דרך בזה שכתבנו הוא הנראה לפי פשטי הפסוקים כי בית אל יהיה מקודש לעולם ומקום מזבח והיו באים להתפלל שם והיה מקום נבואה כמו שאמר וזה שער השמים פירוש שער לידע ממנו מה שגוזרים בתחתונים מן השמים ואמר הושע בית אל ימצאנו ושם ידבר עמנו וי"ת עולים אל האלהים דסלקין למסגד קדם ה' לבית אל שתי לחם תרגם יונתן תרתין גריסן דלחם פיי חלות לחם ושלשה ככרות לחם תרג' יונתן תלתא פתין דלחם והככרות הם גדולות מן החלות נראה כי אותו שהיה נושא שלשה לחם היה נושא גם כן חלות לחם וזכר גם כן הככרות לפי שהם הגדולות ולא זכר הקטנות כי לא יתכן כי אם לא היו נושאין אלא שלשה ככרות לחם שיתנו לשאול ונערו שתים ולא ישאירו עמהם אלא דבר אחד והם היו שלשה אלא כי גם חלות לחם היו נושאים שתים או שלשה ונתנו לשאול ונערו שתי חלות לחם ואחר שזכר ככרות וזכר חלות ידוע הוא שלא יקראו הככרות חלות וכן כתוב בתורה וככר לחם אחת וחלת לחם אחת עד כאן. וכן הביא מהרי"א ז"ל והרחיב בענין השלשה (אתונות) [אותות] למה היו שלשה ובעניינים האלה ולא בזולתם ואמר כי להיות האדם טבעי דבק עם יולדיו אמו ואביו הם האות הראשון שימצא אנשי' יודיעוהו מעניני אביו שנמצאו האתונות ושאביו בצער עליו זהו בבחינת שהוא חי טבעי אמנם מצד בחינה זו שנית שמצא בו היותו אדם נימוסיי מנהיג ישראל אמר לו וחלפת משם והלאה רוצה לומר ראוי ומחוייב לך מאחר שאתה מלך ישראל אין ראוי להיות לך יחס עם עניני האתונות ולצרכי אביו אבל שיעזוב אותם ויפנה להלאה

כלומר אל דברים יותר מעולים וגדולים והוא האות השני שנתן לו עם היות עם האחד שלשה גדיים לא יתן לו גדי עזים אחד להורות אליו שלא יתנהג עם ישראל כמו העופות הטורפים בשר לעשוק אותם ואין אומר השב וכן לא יתנו לו יין כי אל למלכים שתה יין אבל יתנו לחם לבב אנוש יסעד משל שלא ירדוף אחר העושק ולא אחר התאוות הגופניות אבל יתנהל לאטו מסתפק בהכרחי בלחם לבדו אשר עליו יחי' האדם וכנגד היותו אלהי בא אליו האות הג' ז"ש אחר תבא גבעת האלהים כי יעלה בהר ה' ויקום במקום קדשו וזה השני דברים כשישנא את שונאיו דהיינו או' אשר [שם] נציבי פלשתים להסירם מן הארץ והשני במה שישלים נפשו בדיבור אלהי וזהו ופגשת חבל נביאים ובזה האות האחרון אמר ונהפכת לאיש אחר שיצא מגדר היותו איש להיותו אלהיי עד כאן תורף דבריו ז"ל. **ולע"דן** לדקדק או' וחלפת משם והלאה שנראה שהוא כפל הענין שהחליפות הוא ההליכה משם והלאה אם כן יספיק או' וחלפת משם ובאת כו' עם היות האות הזה בתורה. ונראה כי כאן אמר לו שלשה אותו' האחד בלכתך היום מעמדי ומצאת שני אנשים עם קבורת רחל כי רחל אמו של בנימן אשר שאול איש ימיני הוא מבנימן הוא ולכך שם עם קבור' רחל אמו יבושר איך נמצאו האתונו' ואחר התאמת האות האחד מאז בלי ספק יחי רוחך כי תראה אשר ייעדתי אותך במלכות מבצבץ ובא וזהו שאמר וחלפת משם והלאה תחלף לרוח אחרת כיון שתראה שנתקיים האות האחד והסייע עם זה במה שאחז"ל במסכת מגילה שבזכות צניעות רחל זכתה ויצא ממנה שאול וכמו שנזכר בפסוק ועל דבר המלוכה לא הגיד כי בזה צודק מאד היות האות הראשון שם עם קבורת רחל הצנועה אשר בזכותה יצא שאול מחלציה ושם על קבורתה יבא לו אות הראשון שעל ידו יחלף רוחו משם והלאה והנה יהי לך אות שני מהמצא שם באילון תבור אשר תבור בהרים נפסל לינתן בו תורה מפני היותו גבוה ותלול וכמו שאמר חז"ל גבי הרים גבנונים ובאת עד אילון תבור ומצאוך שם כדי שתקח מוסר השכל לבלתי התגאות במלכות אלא תהיה שפל ברך שכאשר תמצא אחד נושא שלשה וכו' ושאלו לך לשלום ונתנו לך שתי הלחם ולקחת מהם שלא תתגאה לקחת מידם ובפרט שמה שיתנו לך הוא שתי פרוסות לחם אשר חתכו מככר אחד והיינו דלא כתי' שתי חלות לחם אלא שתי לחם שהם שתי פרוסות האחת לך ואחת לנערך הלא מצער הם כדרכו של עני בפרוסה זאת ועוד שעם היות עמם נבלי יין לא יפתחו אותם לך או גדי עזים לא יתנו לך לא תקפיד כלל אלא ולקחת מידם דרך ענוה להסתפק במועט ובזה נסתלקה קושית הרד"ק ז"ל כי לא נתנו לו שתי ככרות ולא שתי חלות כי אם שתי פרוסות מככר אחד כאמור והוא נכון:

**ד**

**ושאלו** לך לשלום כבר כתבנו דלהר"דק שתי חלות קאמר הם שתי לחם והיו עם אותם האנשים חלות קטנות זולת הככרים שהם הגדולות. ויקשה לדבריו למה לא זכר אלא ואחד נושא שלשה ככרות לחם דהי"לל ג"כ וחלות לחם ומהרי"א ז"ל כתב שמהשלשה ככרות נתנו לו השתים עד כאן והר"דק ז"ל תמה שלא יתכן כן איך יניחו לשלשה אנשים ככר אחד ולשאול ונערו שתי ככרות ולי אפש' לקיים דברי מהרי"א ז"ל כי זהו גופו של אות הזה השני שעם היותם שלשה אנשים יניחו לעצמם ככר אחד לבד ויתנו לו שנים. או אפשר כי אולי האנשים ההם הולכים אל מקום קרוב ויספיק להם ככר אחד ויודעים כי לשאול ונערו רב מהם הדרך וצריכים שתי ככרות ויותר ויתנו לך שתי הככרות. או אפשר שלא יתחייב שהשלשה אנשים יאכלו בזימון אלא כל אחד ואחד הולך לדרכו האחד נושא ג' גדיים ואחד נושא נבל יין והאחד שלשה ככרות לו לבדו כי חלק אין לו עם אדם ולכן יתן שתי ככרות לשאול ונערו ואחת לו. וכבר זכרתי שלע"דן ששתי לחם פירושו שתי פרוסות מככר אחד משלשיתו או מרביעיתו וכיוצא באופן שישאר להם יותר משתי ככרות וניחא נמי שלא נזכר כי אם שלשה ככרות שבודאי האמת יורה דרכו שלא היה שם יותר ומדוקדק לשון שתי לחם ולא אמר שתי חלות לחם כדכתי' וככר לחם אחד וחלת לחם אחת ע"כ:

**ה**

**אחר** כן תבא גבעת האלהים כו' רש"י ז"ל גבעת קרית יערים אשר שם ארון האלהים. נציבי פלשתי' סרדיוטות שמינו על ישראל שהיו רודים בהם ומושיבים נציבים בערי ישר'. חבל נביאים סיעת ספריא חבל סיעא וכן חבלי שאול סבוני משריית רשיען אקפוני. מהבמה מבית אסחרותא עד כאן וכן הר"דק ז"ל והוסיף בתיבת נציבי' מלשון ניצב ועומד על ממשלתו ורמז לו שמואל ששם תצלח עליו רוח נבואה מפני שני דברים האחד שהוא גבעת האלהים ששם הארון והשני אשר שם נציבי פלשתים ועתיד שאול להסירם מן העולם לכך ויושיע ישראל מידם על כן תצלח רוח ה' עליו עם ראותו מקום חבל נביאים כדפרש"י הנז"ל ולפניהם נבל ותוף וחליל כו' שאין נבוא' שורה אלא מתוך שמחה. והמה מתנבאים ת"י משבחין כלומר נבואתם היתה שירות ותושבחות לאל נאמרות ברוח הקודש עד כאן וכן מהרי"א ז"ל אלא שבתיבת מתנבאים חולק ואו' מתנבאים אין פירושו משבחים כמו שתרגם יונתן ופי' המפרשים אבל ענינו שהיו מכינים עצמם ומתבודדים להתנבא כי מתנבאים הוא ההפעל מהנבואה עד כאן ואביא תירוץ לקשויתו של הר"לבג שהקשה מהיכן היו אלו חבל נביאים ודבר ה' היה יקר בימים ההם ותירץ שבתחלה היה דבר ה' יקר אמנם אחר כך על ידי שמואל נתרבו הנביאים

והיה חזון נפרץ וחבל נביאים על ידי מה שלמד אותם והביאם אל השלימות אם לסיבה אחרת ע"כל. ומהריי"א ז"ל השיב באמצעות השפע שירד על שמואל חלה על זולתו מעין הנז' בפסו' ויוסף ה' להראה בשילה כי נגלה ה' אל שמואל עד כאן וזה נראה לי שהיא הסיבה האחרת שרמז אליה הר"לבג באומרו אם לסיבה אחרת והיא שבאמצעות המוכן יחול השפע על הבלתי מוכן. **ולע"דן** זכר הפסוק באומרו אשר נציבי פלשתי' להודיע רשע הפלשתי' כי לא נתנו חיתתם לשים נציבי' בארץ אחרת כי אם בגבעת האלהים להורות ידם בכל משלה חלילה לאל זהו שא' גבעת האלהים אשר שם נציבי פלשתים. או אפשר שמי שבא אל המקום אשר שם נציבי פלשתים מתחייב שיתפעל מהם ויטרד בדעתו כי אימתו תבעתם לז"א לשאול אחר כן תבא גבעת האלהים אשר שם נציבי פלשתי' ועם כל זה אשר שם נציבי פלשתי' ויהי בבואך שם ומצאת חבל נביאים כו' ולפניהם תוף וחליל וכו' והמה מתנבאים וצלחה עליך רוח ה' והתנבית עמם וכו' שלא יטרידך היות שם נציב פלשתים מקושר עם סוף הענין האו' וצלחה עליך רוח ה' כו':

1

**וצלחה** עליך רוח ה' הר"דק ז"ל תעבור ותנוח עליך רוח נבואה והתנבית בא על דרך בעלי ה"הא ונהפכת לאיש אחר רוצה לומר שתהיה בך רוח יתירה ורוח נבואה ושררה וזהו שאמר גם כן ויהפך לו אלהים לב אחר וכו' עד כאן ומהריי"א ז"ל כתב וצלחה פירושו שיצלח עליו רוח אלהים והוא הרצון והתאוה להנבא ומיד והתנבית עמם רוצה לומר תעסק להנבא וזכר שישיב מבוקשו ורצונו וזהו ונהפכת לאיש אחר כלומ' שישיג השפע הנבואיי ובזה יהיה לאיש אחר וייעדו גם כן בתחלת הנבואה והוא הרצון ואמצעי והוא ההתבודדות להנבא ותכליתה הוא השפע המגיע אליו. ואפשר עוד לאמר שיצלח עליו רוח ה' רוח הקודש והיא המדרגה הקטנ' והראשונ' ממדרגת הנבואה. ואחר כך יגיע אל מדרגת הנבואה הגמורה והתנבית עמם ומלבד זה ימצא עצמו בדברים האנושיים כח עצה וגבורה שלא היה לו וזהו ונהפכת לאיש אחר ע"כ ולע"דן מאש' ביארתי בכלי חמדה שבאמצעות המוכן תחל הנבואה גם על הבלתי מוכן וכמו שהוכחתי בפסוק הרק אך במשה דבר ה' כו' עיין שם וזהו אומרו וצלחה עליך רוח ה' שתעבור ותדלג מהם אליך ועליך רוח ה' דהיינו רוח הקודש כנז"ל אמנם לענין נבואה זה לא יהיה כי אם לפי שעה זהו שא' והנבית עמם עמם דווקא ובאמצעותם אבל אחר כך לא יהיה כי אם רוח ה' שלא תסור אפי' בלכתך מעמם שכן כתי' ורוח ה' סרה מעם שאול הוא הרוח הזה הנזכר כאן שצלחה עליו רוח ה' וכו' שלא הוסרה ממנו כי אם עד אותו העת שהוסר ממנו וזהו ונהפכת לאיש אחר בהתמדה כו':

ז
**והיה** כי תבאנה האותות האלה וכו' רש"י ז"ל ומדע כי דברי אמת וכשם שבאו לך אותות הללו כך יתקיים דבר המלוכה עשה לך את אשר תמצא ידך אתקין לך מאני מלכותא והכין לך תכסיסי המלכים כל מה שתוכל עד כאן והר"דק כי תבאינה כתי' ב"יוד כמו תבואינה בהיכל מלך שנקראת האלף וה"יוד למשך אבל זה נקרא תבאנה בהעלם האלף והכתיב וקרי שניהם אחד ושניהם נכונים בלשון כמו תשובנה ותשובנה עשה לך את אשר תמצא ידך כלומר כל מה שתרצה לעשות עשה כי האלהים עמך ויש לפרש כי רמז לו בזת הדבר על מלחמת נחש העמוני והנה ת"י אתקין לך מאני מלכותא. והר"לבנ ז"ל ונתן לו אותות כדי שיאמין כי הממלכה תהיה לו והאות היותר חזק מהם הוא דהפך לו לב אחר והתנבאו שם עם נביאים והוא לא ניסה קודם זה להיות לו יד ושם בנבואה עד כאן.
**ולע"דן** שלא היו האותות כדי שיאמין כמו שאמר הר"לבג ז"ל כי שאול חסיד הוא ומאמין אבל האותות האלה מודיעות לשאול ההנהגה הנכונה שיתנהג במלכות וכמו שכתבתי למעלה בשם מהריי"א ז"ל וזה נראה לי שאומרו האותות האלה לך לך דייקא כי לך נתנו לאות להדריכך בדרך השכל ואז יהיה לך רשות שכל אשר תמצא ידך לעשות עשה כי לא יצא דבר בלתי מתוקן מתחת ידך כי האלהים עמך כיון שבאו לך האותות האלה המיישרות אותך ואמר עשה לך כי די שיאמר עשה כל אשר תמצא ידך כי לא נתן לו רשות כללי כי אם רשות פרטי לעשות בטכסיסי המלכות בתרגומו זהו שאו' עשה לך לך דייקא לעשות ולהתקין כל מה שצריך לך כי כבר האלהים עמך ורוח ה' צלחה עליך.

ח
**וירדת** לפני הגלגל וכו' רש"י ז"ל וירדת ולאחר שתמלו' תרד הגלגל לפני קודם שארד אני והנה אנכי יורד אליך לסוף שבעת ימים שתרד אתה תוחיל תמתין ע"כ כן כתב הרד"ק ז"ל בהרחב' הענין יותר דלאו דווקא שיצא שמואל ושאול מהגלגל ויבא וירד קודם שמואל לגלגל כי שאול אחר חידוש המלוכה לא יצא מהגלגל דכתיב ושאול עודנו בגלגל אבל אמר לו שמיום הפרד שמואל ממנו יוחיל שבעת ימים עד שיבא אליו ומה שאמ' לו עתה ולא המתין עד שיהיו בגלגל ויפרד ממנו ויאמר לו אז שבעת ימים תוחיל עד בואי אליך מפני שעתה כשדבר לו בדבר המלוכה רמז לו בזה הדבר שאם יקיים מצוה זו הראשונ' יתקיים לו המלכות ואם לא יקיים מצוה זו הראשונ' לא תכון מלכותו לפיכך אמר ברמז והודעתי לך את אשר תעשה כלו' אז אודיע אותך מה יהיה ממלכותך עד כאן ומהריי"א ז"ל צוה שמואל לשאול שירד לפניו הגלגל כדי שיחדש שם המלוכה ולא אמר לו דבר מביאתו המצפה על דבר הגורלות כי אם מהגלגל להיותו מקום אשר

יושלם בו ענין המלכתו מבלי היות עוד ספק בדבר והוא לא הגיד גם כן תכלית ירידתם הגלגל אבל אמר לבד להעלות עולות ולזבח זבחי שלמים ואמרו שבעת ימים תוחיל עד בואי אליך הוא שאחרי הפרד ממנו בגלגל וילך לדרכו יחל שבעת ימים עד בואו אליו ואחשוב שבמה שאמר וירדת לפני הגלגל רמז לו לחדוש המלוכה שיעשו שם ובמה שאמר עוד והנה אנכי יורד אליך רמז לו על הביאה השנית שיחזור שמואל לבא שמה על דבר מלחמת פלשתים עד כאן ול"עדן בטעם מה שאמר לו עתה שבעת ימים תוחל וכו' לפי שאמר לו עשה לך כל אשר תמצא ידיך והכונה כמו אשר זכרתי כי אינו רשות כללי כי אם פרטי במה שהוא לך להכין ולהתקין טכסיסי המלכות כל מה שתוכל ואשר תמצא ידך לעשות עשה בזה לבד אכן בשאר הפרטים הזהר כי שבעת ימים תוחל עד בואי אליך והודעתיך שאין לך מותר לעשות כי אם על פי מה שאודיעך אחר ימים שבעה את אשר תעשה ולהלן בענין חטא שאול בפסוק ויאמר שמואל מה עשית וכו' מביא מהרי"א ז"ל פי' בפסוק זה שהכוונה בו היה הנה אנכי יורד אליך להעלות כו' ואע"פ שההקרבה בבמה מותרת מבאר כאן היה צווי אלהי שתהיה הקרבה זו ע"י שמואל ולא ע"י זולתו ועוד צוהו שבעת ימים תוחיל על כל פנים ואפילו אם יעבור עם כל זה תמתין עד בואי אליך ואפילו שיעבור יותר משבעת ימים כל שכן אם היה גבול השבעה ימים שאו' לו שמואל מכוון לזבחים שיזבח לשבעת ימי מילואין לא שיקוה אותו שבעת ימים לבד ויהיה לפי זה שבעת ימים דבק למעלה עם לזבוח זבחי שלמים שבעת ימים ואו' אחר כך תוחיל עד בואי אליך הוא ענין בפני עצמו שיחכה עד בואו ימים רבים או מעטים עד בואו (ג') ומה שא' בסמוך למועד אשר אמר שמואל לא אמרו על המועד שחכה אותו כי אם על המועד שהגדיל בזבחי'. ואו' והודעתי אשר תעש' שהנביא יודיעהו האופן שתהיה בו תשועת המלחמה האם היא בדרך נס כמו שהיה בענין יהונתן ונערו או כיוצא עד כאן תורף דבריו והפי' שפי' שבעת ימים דבק למעלה דחוק מאד מצד עצמו גם מצד הפסוק של ויוחל שבעת ימים למועד אשר שמואל כו' מורה על פסוק שבעת ימים תוחל שהשבע' ימים לתוחלת ומה שנדחק בו מהרי"א ז"ל בלתי מתיישב ואם היינו מקשרים שבעת ימים למעלה להעלות עולות לזבוח זבחי שלמים שבעת ימים אם כן היה מובן שהעלאת העולות ושלמי' יתמידו שבעת ימים לא אל ימי מילואים כי ימי מלואים לא נתנם אלא לכהני' למלאת ידם במקדש או במשכן לא ללוי או ישראל העובד בבמה שאין לו מילואים והנלע"ד שבעת ימים מקושר עם תוחל עד בואי אליך כפשוטו של מקרא וכן הביאו חז"ל ויקרא רבה פכ"ו דף רכ"ד ז"ל ועל שלא שמע לשמואל שנאמר שבעת ימים תוחל עד בואי אליך ולא עשה כך עד כאן. ואם יקשה לך דהי"ל שבעת ימים תחל ואבוא

אליך והודעתיך את אשר תעשה יהיה הכוונה כי שמואל ברוח הקודש ניבא ולא ידע מה ניבא שעתיד שאול לבלתי הוחיל עוד מעט כשיעור שעה ותכף יבא שמואל וזהו שאמרו לו מראשית שבעת ימים תחיל וביום השביעי נא תוחל עוד מעט עד בואי אליך שאל העיר כבר באתי אלא שבעוד שאני בא אליך מפתח העיר עד בואי אליך כשיעור מועט כזה תבהל ותמהר ותסכל עשה אכן נא תוחל עד בואי אליך כרגע קטן עוד מעט הנז"ל עד בואי אליך וזה הודיע גם כן באו' לשון והנה אנכי יורד שבעודי יור' אליך חוששני פן תבהל ותמהר אתה להקריב העולות ותעבור פי ה' והיא לא תצלח ולא שוה לו כל זה הזירוז:

**ט**

**והיה** כהפנותו כו' רש"י ז"ל לב אחד רוח גבורת מלכות עד כאן ומהרי"א ז"ל כתב וזכר הכתוב שמיד כאשר הפנה שאול מעם שמואל הרגיש בעצמו תכונה אחרת ולב אחר עם היות ששמואל לא ייעד לו להפוך לו לב אחר עד אחרי כל האותות שזכר ועוד ספר שבאו לו כל האותות הנזכרי' והם השנים הראשונים שיעד לו ואמרם בכלל להיותם היותר מעטי המעלה מאשר הוא בעל חי ומאשר הוא אדם אמנם הייעוד השלישי הזכירו בפרטות להיותו מעולה מאד אלהיי בחול הנבואה עליו עד כאן. **ולע"דן** לדקדק אומרו כהפנותו בכ"ף ולא בבי"ת אלא בכ"ף לומר קודם שנפנה לגמרי משמואל שרתה עליו רוח נבואיי על שאול ולכבודו של שמואל לא נחה רוח ה' על שאול לפני שמואל ממש אלא כהפנותו מעין מה שאחז"ל שאסור לתלמיד להורות הלכה בפני רבו זהו שא' כהפנותו באופן שקוד' שפנה לגמרי נהפך לו לב אחר והיה זה כדבר שמואל ע"ה ששמואל אמר אחר שיבואו לו האותות כולם יהפך לאיש אחר ובאן התחיל קצת מהפנותו ללכת מעם שמואל הפך לו אלהים לב אחר אבל לא נגמר היותו איש אחר עד העשות כל האותות וזהו ויבאו בל האותות האלה ביום ההוא על השלשה אמר כו'.

**י יא יב**

**ויבואו** שם הגבעתה כו' ויען איש וכו' מאתמול בחירק האל"ף ובדגש התי"ו ומי אביהם תרגם ומאן רביהון וכן הוא הפי' מי המלמד איכות הנביאים ימשכו עליהם רוח נבואה ואין לתמוה בזה כי הקב"ה שלמד הוא מלמד גם כן זה ויש מפרשים אביהם כמשמעו לפי שאמרו מה זה היה לבן קיש אמרו ואלה הנביאים מי אביהם ומי מאביהם היה להם הנבואה שאתם תמהים על איכותינו על כן היתה למשל מהיום ההוא ומעלה היה כשאדם שפל עולה במעלה היו אומרים הגם שאול בנביאים עד כאן וכן הביא מהרי"א ז"ל בפי' הזה השני והוסיף לומר במ"ש על כן היתה למשל הגם שאול בנביאים ולא היה למשל הגם בן קיש בנביאים כי שמעו תרכחת האיש אשר ענה ומי אביהם של שאר

הנביאים באופן שאין לתמוה מצד האב אלא מצד שאול עצמו ועל כן היה המשל כן בנוסח הזה עכ"ל:

**ולע"דן** לדקדק או' מאתמול שלשום די שיאמר ויהי כל יודעו ויראו והנה עם נביאים כו' ועוד ודקרי לה מאי קרי לה לאותם שתמהו על בן קיש כי תשובתם בצדם ומי אביהם כו' ועוד בי קיש אינו מהנבזים ח"ו אבל הוא המדליק נרות לרבים איש חסד.

**ונראה** כי התימ' שתמהו עליו הוא שלא ראוהו שוקד בהתבודדות כמנהג להתבודד זמן רב וא"חכ נוצר תאנ' בהתבודדות יאכל פריה בהשגת הנבואה שבדרך תימה נאמר יגעתי באנחתי ומנוחה לא מצאתי על שיגע בהתבודדות ומנוחת הנבואה לא מצא וז"ש ויהי כל יודעו מאתמול שלשום שידעוהו שלא היה הולך בדרכי ההתבודדות ועכ"ז עתה ראוהו והוא עם נביאים נבא רוצה לומר והוא עתה בהתחברו עם נביאים בלבד ניבא המה ראו כן על כן תמהו ויאמר העם כולו איש אל רעיהו מה זה היה לבן קיש רוצה לו' מה זה היה לאיש שאינו פרוש מאביו כמנהג הרוצה להתבודד שצריך לעזוב את אביו כמו שעשה אלישע עם אליהו שנשק את אביו ואת אמו והלך אחרי אליהו ז"ש מה זה היה לבן קיש רוצה לומר שהוא אדוק עם קיש וכרוך אחריו אשר זה גורם התימה איך היה זה לבן קיש הגם שאול בנביאי' כך בנקלה מבלי קדימת פרישת מאביו והתבודדות אלא פתאום יזכה בנבואה דבר גדול הוא זה:

**ויען** איש משם ויאמר ומי אביהם ר"ל הדין עמך שהנבואה תלויה בהתבודדות וכאן לשאול לא קדם לו התבודדות כלל גם מתמול גם משלשום אבל היה מצד זכות אבו' הוא אביאל שהדליק נרות ולכך זכה לצא' ממנו שאול ז"ש ויען איש משם ויאמ' ומי אביהם של שאול וקיש הנזכרי' ר"ל תנו עיניכם במי אביהם של אלו שהוא אביאל שזכותו גרמה היות זה באופן שאותם שהיו מתמיהים ואומרים הגם שאול בנביאים לא תמהו עליו ח"ו מפני היות בו דופי חלילה שא"כ לא היה ראוי להיותה למשל אבל יסכרו פי דוברי שקר אבל מאשר לא היה בזה דופי כאמור שלא תמהו אלא מפני היות הדבר פתאו' בלי שום קדימת הכנה אלא בהתקרבו עם נביאי' מיד ניבא ע"כ הית' למשל ונתפשט הענין להיות משל בפי הכל לו' הגם שאול בנביאים. ואפי' נפרש מה זה היה לבן קיש שהתמיה מצד היותו בן קיש תצדק תשובת האיש העונה ומי אביהם על אביהם של קיש ושאול הוא אביאל שזכותו גורם כנ"זל: **עוד** אפשר בכונת או' על כן היתה למשל דהכי קאמר ע"כ שעמד איש משם ויאמר ומי אביהם ונתפרסם הדבר ע"כ היתה למשל בפי הכל הגם שאול בנביאים זאת ועוד שאילו לא ענה איש את רעהו דבר ולא היה מתפרס' הדב' אל תתמהו כי אין שאול נבי' אבל מתחב' הוא לנביאי' וקרוב לאידהנה הוא ואידהן לא היה

מתפרס' המשל כיון שאין שאול נביא היאך יאמ' הגם שאול בנביאי' שאינו בנביאי' אבל מכיון שענה האיש והודה שנביא הוא ולמה תתמהו עליו יותר מעל שאר הנביאים כי ומי אביהם באופן שאימת בזה היותו שוה במדרגת שאר הנביאים על כן היתה למשל הגם שאול בנביאים עמהם דומה בדומה:

**יג**

**ויכל** מהתנבו' הר"דק בא ע"ד בעלי ההא ויבא הבמה כי הנביאי' מצאוהו חוץ לבמה וכשכלה להתנבו' עמהם בא לבית הבמה:

**יד**

**ויאמר** דוד שאול אליו ואל נערו הר"דק ז"ל אולי מצאוהו שם בבית הבמה או קצר הפי' והלך לו שאול לעירו ומצאו דודו תחיל' ושאל אותם על דרכם עכ"ל: **ולע"דן** שכאן הודיע מוסר השכל שעם היות השאלה כוללת אן הלכתם אל שאול ואל נערו אן הלכתם לשון רבים עכ"ז לא ענה אלא שאול לבדו שאין לנער לדבר דבר לפני אדונו וז"ש ויאמר לבקש וגו' לשון יחיד שאול הוא וכונת שאלת אן הלכתם ר"ל במה הארכתם כ"כ זמן אולי התעסקתם בענין הזולת ולזה השיב לבקש האתונות ר"ל בזה נתעסקנו ולא בעסק זולתו עד שלא הנחנו מקום ונראה כי אין ונבא אל שמואל דא"לכ קשה מה שאלו אנה הלכתם והתשובה לבקש האתונות מודעת זאת:

**טו**

**ויאמר** דוד שאול הגידה נא לי במה שכתבתי למעלה שעם היות ששאול לא שאל על דבר האתונות השיב שמואל כאשר בלבבו וז"ש כאן ונבא אל שמואל באנו אליו ולא שאלנו לעומת זה עלה דוד שאול ויאמר הגידה נא לי מה אמר לכם שמואל מאליו מבלי שתשאלו ממנו דבר ז"ש מה אמר לכם שמואל מבלי שתשאלוהו שכן מורה לשון אמר מדלא קאמר מה השיב לכם שמואל ועל זה משיב ויאמר שאול כו' הגד הגיד לנו הוא מעצמו מבלי יקדמהו שאלה וכמו שזכרנו למעלה בפסוק אולי יגיד לנו את דרכינו וכו':

**טז**

**ויאמר** שאול [וכו'] ואת דבר המלוכה לא הגיד וכו' ב"ר עלה מ"ו פ' ע"א רחל תפסה פלך שתיקה ועמדו כל בניה בעלי מסתורין בנימין ישפה יש פה יודע במכירתו של יוסף ואינו מגיד שאול ואת דבר המלוכ' לא הגיד אסת' אין אסתר מגדת וכו' ובמסכ' מגילה פ"א זש"ה לא יגרע מצדיק עינו אמר ר' חנינא בשכר צניעות שהיה ברחל זכתה ויצא ממנ' אסתר כו' עיין. ורש"י ואת דבר המלוכה לא הגיד דרך צניעו' היתי' בו וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והוסיף כי לא רצה שמואל שיתגלה הדבר שהרי אמר לו אמו' לנע' ויעבו' לפנינו ע"כ **ולע"דן** כפל הגד הגיד לנו הגדה א' מספיק ומהו את דבר המלוכה

את לאתויי מאי ותיבת דבר מיותר' הי"לל והמלוכ' לא הגיד ומהו אשר אמ' שמואל. ונר' כי מהיות שאול נאמן רוח מכסה דבר המלוכה ראה להעלי' ענין המלוכ' גם בדברי' שיש להם שייכות בענין המלוכ' והו' האות הראשון שאמ' לו ומצאת ב' אנשי' עם קבור' רחל ואמ' אליך נמצאו האתונות לא רצה להגיד זה אעפ"י שהי' תשוב' לענין האתונו' שהי' לו להשיב הגיד לנו נמצאו האתונו' וב' אנשי' בקבור' רחל שיבשרוך כי נמצאו האתונות עכ"ז לפי שהיה אות בדבר דשייך למלוכה לא הגיד כדי שלא יאמר לו ומה צורך באות זה הלא דבר הוא לכך אמ' הגד הגיד לנו בב' הגדו' אמ' לי נמצאו האתונות הא' מ"ש לו שמואל אל תשים לבך להם כי נמצאו עוד הגדה ב' ומצאת ב' אנשי' כו' ואמ' אליך נמצאו האתונו' נמצאו ב' הגדו' בלשון נמצאו האתונות ז"ש ברמז הגד הגיד לנו כי נמצאו האתונות אבל לפרט לו בפרטות לו' בלכתך כו' ואמ' אליך כי נמצאו האתונות וכו' לא רצה שאול לומר כן לדודו לפי שהיה דבר דשייך במלוכה. ואת דבר המלוכה לא הגיד רוצה לומר לא מבעיא במלוכה שלא הגיד אלא אפי' דבר דשייך אליה לא הגיד זהו שאמר ואת דבר יען אשר אמר שמואל אליו שיאמר לנערו עבור מלפנינו זהו שאמר אשר אמר שמואל ואף על פי שהיה אפשר ששמואל לא היה מקפיד כי אם שישמע נערו לא דודו עם כל זה החמיר שאול לבלתי גלות דבר המלוכה זהו שאמר לא הגיד (לא) [לו לו] דייקא מכל שכן לזולתו:

**יז**

**ויצעק** שמואל את העם וכו' הר"דק ז"ל כמו ויאסף ולפי שהאסיפה והקיבוץ ע"י הצעקה יבא בזה הלשון עד כאן ותרגם יונתן וכנש וטעם לאסיפה במקום ההוא להיות המצפה מקום מוכן להורדת השפע האלהי מזמן יהושע ושם בית תפילה ומזבח עד כאן וכן מהרי"א ז"ל והוסיף וכתב שלש סיבות במה שרצה השי"ת היות המלך נבחר על ידו ולא שיבחרוהו ישראל האחד להשבית דין ודברים שלא יאמר כל אחד ואחד אני אמלוך או משבטי יהיה המלך ובהבחר על ידי ה' איש על מקומו יבא בשלום השנית לפי שה' יראה ללבב מלך ישראל לבלתי רום לבבו מאחיו ושלא יסור מהמצות ובוחן לבות וכליות אלהים צדיק לא בן אדם שיראה לעינים השלישית שבהיות המלך נבחר מהם בהכרח להחניף להם למלוך אדם חנף ממוקשי עם עד כאן:

**יח**

**ויאמר** אל בני ישראל הר"דק ז"ל כה אמר ה' מתחילה בשאלתם מלר אמר להם זה. ומהרי"א ז"ל כתב שדברים אלו התראה פן יאמרו ישראל למחר אנחנו שאלנו מתחילה המלך ואחר כך הלכנו איש לעירו ונתחרטנו מהמליך מלך ושמואל מרצונו הטוב המליכו כי לא מלבנו בעת ההיא לזה האריך שמואל כל הדברים האלה להודיעם כי

לא מלבו ולא השם יתברך חפץ במלוכת המלך כי אם בהכרח להפיק רצונם עושה זאת זהו שאמר כה אמר וכו' אנכי העלתי אתכם מארץ מצרים ואציל אתכם מכל הלוחצים ובכל זה לא המליך עליכם מלך ואתם מאסתם את אלהיכם ותאמרו אליו שימליך עליכם מלך ועתה בסיבת שאלתכם ולמלאת בקשתכם וחפציכם אספתי אתכם ולכן התיצבו עתה לבחור המלך על פי הגורל ואורים ותומים ובזה תירץ שאם היה זה תוכחת למה קצר כאן בתוכחות וחזר אחר כך בגלגל להאריך בתוכחות על עון זה עד כאן. **ולע"דן** שבתחילה מדבר שלא לנוכח אנכי העלתי את ישראל שלא אמר העלתי אתכם לנוכח כמו שאומר אח"כ ואציל אתכם מיד מצרים. **ונראה** לי כי כוונתו לומ' כה אמר ה' אנכי העלתי את ישראל הדור ההוא אשר יצאו ממצרים כי אותו הדור היו כדאים לכך כי לא שאלו מלך ולפי שאלו לא הוצאתי את הראשונים ממצרי' עדין אתם משועבדי' על כן יאמר בדמיון ואציל אתכם מיד מצרים שאעפ"י שלא היה בפועל היה בכח ומיד כל הממלכות אשר עוד היום בהווה הם לוחצים אתכם כמו פלשתים שבזמן העבר הצלתי אתכם מידם ועתה העונות גרמו שהם לוחצים אתכם וכן נחש העמוני הלא מזמן יפתח נכנע והצלתי אתכם מידם וכעת לוחצים אתכם ז"ש הלוחצים אתכם בלשון הוה ולא אמ' אשר לחצו אתכ' והכונ' לו' מאחר שאני הוצאתי אתכ' והצלתי אתכ' בעצמי וכבודי אני ולא מלאך אני ולא שליח מה לכם לבקש מלך שיהיה אמצעי ביני וביניכם כיון שאהבתי אתכם לפקח עליכם אני בעצמי וכבודי:

**יט**

**ואתם** היום מאסתם את אלהיכם כו' הרד"ק ותאמרו לו [יש] מפרשים כמו לא באל"ף כי אותיות אהו"י מתחלפו' והנכון כמשמעו כמו שת"י ואמרתון קדמוהי לית אנחנא מתפרקים אלהין מלכא תמני עלנא והוא הוסיף (כי) [בו] מלת לא באל"ף כ"מש בחידוש המלוכה ותאמרו לא כי מלך ימלוך עלינו התיצבו לפני ה' לפי שאם היה אומ' להם שמואל שאול ימלוך עליכם היו מקנאים שאר השבטים אם לא היה (בלבד) [נלכד] על ידי האורים ותומים וז"ש לפני ה' שהיה שם כהן באורי' והומים והיו שואלים בהם ע"כ ובפ' הקודם זכרתי בשם מהרי"א ז"ל ג' סיבות מחייבות היות בחירת המלך על פי ה' ולפניו עם היות שעוד היום בהווה הוא מושיע לכם מכל רעותיכ' וצרותיכם שבכל דור ודור עומדים עליכ' לכלותבם אלא שאני מצילכם מידם בכל רגע ועכ"ז ותאמ' לו אל פניו כי מלך תשים טעם תיבת כי מוסב אל מאסתם ה' ר"ל כאלו אמרתם לאל אין חפצינו בך אלא מלך תשים עלינו וכי מלשון אלא הוא או יהיה פירושו ותאמרו הישועה הגדולה בכל התשועות שהושעתנו היא זו כי מלך תשים עלינו:

**כ**
**ויקרב** שמואל הרל"בג והנה עפ"י הגורל נפלה המלוכ' לגורל שאול:

**כא**
**ויקרב** את שבט בנימין למשפחות. ורש"י ז"ל וילכד שאול אעפ"י שלא היה שם נפל הגורל עליו שהיו כותבים שמם באגרות ונותנים בקופסה והנביא מכניס ידו ומוציא אגרת א' ע"כ והר"דק ז"ל וילכד שאול מקרא קצר כי קודם לכן הקריב משפחת המטרי לגברים ואז נלכד שאול ע"כ וכן הביא מהרי"א. **ולע"דן** לתת טעם למה קצר הכתוב שלא הזכי' לכידת הגברי' ונר' שכונת הפ' לו' ענות שאול כי מאז שנלכד משפח' המטרי ידע שעליו יפול הגורל ומיד ברח לו מן השרר' וזה כיון הכתו' באו' ותלכד משפחת המטרי וילכד שאול שמאז ומעת הלכד משפחת המטרי לא נמצא שאול שנזדרז לברוח ואמ' עוד מהרי"א שהיתה זאת הלכידה עפ"י הגורל או על פי אורים ותומים והנכון שהיו שם שניהם יחדיו גורל ואורים ותומים כמו בחלוקת הארץ ע"כ:

**כב**
**וישאלו** עוד בה' כו' תנחומא ז"שה גאות אדם תשפילהו ושפל רוח יתמוך כבוד כל מי שבורח מן השררה השררה רודפת אחריו שאול ברח מן השררה בשעה שבא למלוך שנ' וישאלו בה' הבא עוד הלו' איש ויאמ' ה' הנה הוא נחבא אל הכלי' כשבאו ואמ' לו דבר המלוכה א' להם אין אני ראוי למלכו' אלא שאלו באורי' ותומים אם אני ראוי הנני ואם לאו הניחו אותי מיד וישאלו עוד בה' מיד החביא עצמו עד ששאלו באורי' ותומי' ויאמ' ה' הנה הוא נחבא אל הכלי' אלו אורי' ותומים ברח מן השררה ורדפה אחריו שנ' הראיתם אשר בחר בו ה' כי אין כמוהו בכל העם ע"כ יש לדקדק מאי קשיא ליה בפ' וישאלו עוד בה' שאמ' זש"ה גאות אדם כו' ועוד תחילת הכתו' האו' גאות אדם כו' אין לו שייכות כאן כי אם סופו האומר ושפל רוח יתמוך כבוד זה שאול ועוד מהו אומ' שאול ברח מן השררה בשעה שבא למלוך דהי"ל ברח מן השררה בשעה שבא למלוך למה לי ועוד ורדפה אחריו שנא' הראיתם אשר בחר בו ה' אין צריך ראיה לרדפ' אחריו שהרי ראינו אותו שנמלך והכתו' שמביא ממנו ראיה שנאמר הראיתם אשר בחר בו ה' אין לו שייכות לרדפה אחריו. **ונראה** דקשיא ליה למה הוצרך לשאול עוד בה' הבא עוד הלום איש כיון שנלכד שאול עפ"י הגורל הוא הוא ולא זולתו לזה משיב שהיתה העכבה משאול שברח מן השררה ולא רצה ליכנס בה אעפ"י שנפל עליו הגורל עד ששאלו באורי' ותומי' ז"ש וישאלו עוד ז"שה גאות אדם וכולי וכדמסיק ז"ל אין אני ראוי למלכות אלא שאלו באורי' ותומי' וכו' ואמר שאול ברח מן השררה בשעה שבא למלוך למעוטי אחר שמלך שאז רדף אחרי' ורמז אל מ"ש במסכת זבחים הגדולה קשה לאדם לעלות בה וקשה לירד ממנה

שכן מצינו בשאול בשע' שאמ' לו עמד במלכות היה מתחבא אל הכלים ובשעה שאמ' לו לירד ממנו היה מחזר אחרי דוד להורגו ע"כ ז"ש שאול ברח מן השררה בשע' שבא למלוך בא דוקא ברח כאמו' ואולי לזה כיון בהביאו ג"כ תחילת הפסו' לרמוז שתחיל' הכתו' האו' גאות אדם תשפילנו נתקיים ג"כ בשאול בסופו שנתגאה על דוד להורגו ונפל וסוף הפ' האומר ושפל רוח יתמוך כבוד בתחילתו בשעה שבא למלוך ומדוקדק לשון הכתו' שאו' יתמוך כבוד שנר' שהכבוד והשררה רודפת אחריו והשפל בשפלותו תומך לבד תמיכות בעלמא שאחר שרדף אחריו הכבוד והשיגו הוא תומכו לבד בשפלותו והנה מפרש זה אמר נחבא אל הכלי' על האורי' ותומים שאם (הברכה) [הכונה] כפשוטו נחבא בתוך הכלים שהיו שם מהבאים הי"לל נחבא בכלים או' אל הכלים מוכיח שהכונ' נחבא הוא עד שיראה מה שיוכיחו הכלים הם האורים ותומים שאל הכלי' תלוי הדבר לבררו ז"ש אל הכלים ולא אמ' בכלים ואמר ורדפה אחריו שנאמר הראית' אשר בחר ה' בו שאין כמוהו בכל העם כיונו חז"ל בזה להודיע שלא שבח שמואל היות שאול משכמו ומעלה גבוה מכל העם כי לא ישבח הנביא ענין גשמי היותו גבוה אבל כיון בודאי לשבחו הראיתם אשר בחר ה' בו באי' חסי' בורח מן השרר' שאין כמוהו בכל העם ביופי המדו' ענוה וירא' חטא ובכלל זה נכלל היותו גבוה לא שיהי' עיק' השבח על זה ז"ש המאמ' ברח מן השרר' ורדפ' אחריו שנ' הראית' אשר בחר בו ה' כי אין כו' שהב' ענייני' יחדיו למד מזה הכתו' ברח מן השרר' מכי אין כמוהו בכל העם ברח מן השרר' ורדפ' אחריו למד מהראית' אשר בחר בו ה' שאפי' שברח רדפ' אותו ובח' בו ובזה מדוקדק יתור או' ברח מן השררה כי די היה שיאמ' ורדפ' אחריו שנ' הראית' כו' ודוחק לו' שמאמ' ברח מן השררה הוא מקוש' למעל' הנה הוא נחבא אל הכלי' אלו אורי' ותומי' ברח מן השררה ומאמ' רדפ' אחריו נמשך למט' אל שנ' הראית' אשר בחר בו אלא כדפרישית עיק'. ורש"י ז"ל נחבא אל הכלי' בבי' שנתנו שם הבאי' כליה' ומדרש הגד' ר' תנחומא אל הכלי' באורי' ותומי' אמ' שמא איני ראוי לגדול' שישאלו באורים ותומי' ושאלו ועלה בידו ע"כ והר"דק הבא עוד הלום איש כלו' אם בא עדין הנה שאול אל הכלי' כמו בכלי' כלו' בין כלי העם שם שנתנו כליה' בבית א' והו' נחבא בין הכלי' ההם שהיה בורח מן השררה ובא אל במקום ב"ית השימוש כמו ואל הארון תתן את העדו' כמו ובארון תתן (ובחר') [ובדרש] כו' כנ"זל ע"כ. ומהרי"א כי אעפ"י שלא היה שם נפל הגורל על שמו והנ' שאלו עוד בה' הבא עוד הלו' איש לפי שלא מצאו שם שאול שאלו האם יבא עוד כאן איש מלבד אלו אשר כאן והשיבו הש"י הנה הוא נחבא אל הכלי' כת' כדברי רש"י והר"דק והוסיף אל הכלי' אל כלי הבק' אשר היו בשד' או בבי' אחר והו'

נחבא שם ע"כ תורף דבריו. **ולע"דן** שאם כדברי מהרי"א הבא עוד איש לשון עתיד ולא הבא בלשון עבר ונר' כי אין הלום אלא מלכות כמשאחז"ל כי הביאותני עד הלום כו' ומגיד הכתו' כי כשבקשוהו ולא נמצא אמ' אולי נדח' מהשרר' לזה וישאלו עוד בה' הבא עוד הלו' איש ר"ל אללי זה העיכוב הוא מפני שבא איש בגבולו ויגש הלום אין הלום אלא מלכות ז"ש הבא לשון שאלה ויאמ' כי הנה הוא ר"ל הוא הראוי ולא זולתו ונחבא אל הכלים כי שם נחבא בענותנותו ז"ש הוא כי די שיאמר הנה נחבא אבל אומרו הוא ר"ל הנה הוא הראוי או אפשר שאמר הוא נחבא לגלות על תיבת נחבא אינו פועל עבר אבל פי' נחבא בהווה וזה מגלה באומ' הנה הוא נחבא כלומר עדיין הוא נחבא והולך מרוב ענותנותו היה מתחבא בין הכלים לפני ולפנים והתרגום תרגם וטמיר ולפירושי זה נחבא צריך לתרגמו מתטמיר נחבא והולך מרוב הענוה:

**כג**

**וירוצו** ויקחהו משם כו' הגיד הכתוב ענותנותו שנתיצב מעומד בתוך העם כאח' העם עומד ומתיצב לא יושב ז"ש ויתיצב בתוך העם ואמ' ויגבה מכל העם משכמו ומעלה לפי שהארוך ביות' אינו שבח אחז"ל שיופי שאול היה בצוארו ארוך ז"ש משכמו ומעלה שעד שכמו היה גבהו ככל שאר העם אבל משכמו ומעלה גבה צוארו כמגדל השן וז"ש ויגבה מכל העם משכמו ומעלה והוא נכון. ולפי זה אין כונת הכתוב לומר שיעור גבהו מה שגבה והוא שכל העם היו באי' לו עד שכמו ומשכמו ומעלה גבוה הוא מכל העם אבל כונת הפסוק לו' שמה שגבה מעט או הרבה היה משכמו ומעלה דהיינו בצוארו כאמור. והר"לבג ז"ל כתב והוא היה גבוה מכל העם משכמו ומעל' ע"כ פי' הכתוב כפשוטו.

**כד**

**ויאמר** שמואל כו' הרד"ק ז"ל הראיתם בדגש הרי"ש שלא כמנהג וכן הראיתם כי שלח בן המרצח הזה כי אין כמוהו כי אדם בעל קומה וצורה נאה יאות למלוכה וייראו העם אותו יות' יחי המלך ת"י יצלח מלכא ע"כ. והר"לבג ז"ל ומהרי"א ז"ל כתבו הראיתם ענין הגורל איך מה' כל משפטו כי הנה האיש אשר נפל עליו הגורל הנה לו הוד מלכות והוא מצד עצמו נכון מה שכבר זכרתי למעלה בפסוק וישאלו שנכלל באומ' כי אין כמוהו בכל העם לא במראהו ולא בקומתו גם לא במעשיו ובענוה ויראת חטא כי כבן שנה שאול במלכו אשר מעתה בטלה מחלוקת לומר אני אמלוך או שבט פלו' ימלוך כי אין כמוהו בכל העם וכו':

**כה**

**וידבר** שמואל אל העם וכו' משפט המלוכה חוק המלוכה על העם כמו שכתוב למעלה וינח לפני ה' בארון הניחו ע"כ. והר"לבג ז"ל משפט המלוכה הכח שיש למלך על עמו

והעונש הראוי למי שימרה את פיו וכתב זה בספר והניחו לפני ה' בארון כדי שימצא שם תמיד וכן הביא מהריי"א ז"ל בשם הר"לבג ז"ל שאין זה המשפט הנז' כאן בי אם המשפט הצודק אשר לו עם העם לא המשפט הנ"זל שהיה איום וגיזום ואם נרצה לפרשו שהוא כמשפט הנז' למעלה ויהיה פי' כמו שזכרתי למעלה שהם שאלו להם מלך לשפטם לכך אמר להם עתה בשעת מעשה זה יהיה משפט המלך ר"ל המשפט שיעשה לכם המלך ולכך הניחו בארון לעד להם את אשר יקרה אותם באחרית הימי' עם המלך מהעול והחמס שיהיה מעול וחומס ע"כ:

**כו**

**וגם** שאול הלך לביתו רש"י ז"ל החיל אשר נגע אלהים גברין דחלי חטאה דאתיהיב דחלה מן קדם ה' בלבהון ע"כ. והר"דק וגם שאול הלך לביתו להודיע שהלך לו לביתו כבתחלה ביון שראה שלא היה מקובל ומרוצה לכל ישר' הלך לביתו ולא התנהג עדין כמשפט המלך אשר נגע אלהים בלבם לרצות לו. וי"ת גברין דחלי חטאה כו' ויוכיח פי' ובני בליעל שאמר אחר כן וכן הביא מהריי"א והרחיב שהמלך צריך בי' ענינים הא' שיבחר' בו כדכתי' אשר יבחר ה' אלהיך בו והב' שיקבלוהו העם עליהם שנאמר שום תשים עליך מלך אחר שיבחר ה' בו וכאן לא קבלוהו כל העם כי יש אנשי' שבזוהו מצד שהיה משבט קטן שבשבטי' ומשפחתו הצעירה והמלך צריך עזר משבטו ומשפחתו משפחת רם ולכן הוצרך לחדש המלוכה בגלגל להורות שכל העם קבלוהו עליהם ברצון טוב אחר שהצליח בענין נחש העמוני ע"כ. **ולע"דן** כדברי רש"י ז"ל והמתרגם וארחיב מדילי כי הרשעים העון מבדיל בינם לבין אלהים אמנם היראי אלהים כי"י נגע אלהים על לבם שאין דבר מפסיק אלא נוגע ממש ובזה מדוקדק לשון נגע אלהים בלבם ואמ' וגם שאול הלך כו' ר"ל כמו שהעם לא הלך עד שוישלח שמואל את העם כן גם שאול כשהלך לביתו בשלוח שמואל ורשותו היה זה:

**כז**

**ובני** בליעל וכו' הר"דק ז"ל ולא הביאו לו מנחה כמו שהוא מנהג שמביאי' מנח' למלך ביו' שהוק' מלך. וי"ת ולא אתו למשאל בשלמיה ע"כ. והר"לבג והרשעי' בזו אל שאול ואמרו מה יושיענו זה וע"צ הנסיון ג"כ לא הביאו לו מנחה והיה שאול בכל זה מחריש ולא רצה להוכיחם ע"ז ע"כ. ומהריי"א כתב שלא היה בזוי זה כי אם מצד שבטו היותו קטן שבשבטי' ומשפחתו הצעיר' והמלך צריך היות לו עזר מקורביו ושבטו ראשונה כמו שזכרתי בפי' הקודם. **ולעד"ן** שקראי' בני בליעל על שלא קבלו עליהם עול הש"י והמלך אשר בחר בו הרי הם כפורקי' עול מלכו' שמי'. זאת ועוד כי באו' מה יושיענו זה הורו שבן אדם מושיע ולא אמרו כי להי' הישוע' והוא המושיע על כן קראם בני בליעל מעין

ע"א יען אמרו מה יושיענו זה ובזה מובן שהי' לו להקדי' ויבזוהו ויאמ' מה יושיענו זה אבל במאי דסמיך אמרו מה יושיענו לובני בליעל רומז שע"כ קרא' בני בליעל כאמור ואמר ויהי כמחריש ולא אמר ויהי מחריש שצריך האדם לגלות אוזן שהוא מרגיש בכל העינים ולא יחשבוהו כאיש בלתי מבין וזהו כמחריש ולא מחריש:

**יא**

**א**

**ויעל** נחש וכו' לבי אוי לי שמאנשי יבש גלעד קצת מהבני בליעל שאמרו מה יושיענו זה ויוכי' כן ויאמרו כרת לנו ברי' ונעבדך שאם קבלוהו עליהם למלך ראוי היה שיאמרו לו מתחלה תנה לנו זמן ונשאל את פי מלכנו וזה הענין חייב להם הצער של עליי' נחש העמוני עליהם ועל ידם נתפרסמה מעלת שאול נתחזקה מלכותו ביש' ומה נעים שנאמר שכיון שהם או זולתם דברו לשון הרע הביא השי"ת נחש העמוני ששמו נחש יפרע מבעלי לשון הרע בצער אותם ויהיה ע"ד וישלח ה' בעם את הנחשים השרפים על כי דברו באלהים ובמשה. ומהרי"א ז"ל כתב ספר הכתו' שעלה נחש מלך בני עמון ששמו היה מור' רוע מעשיו שהיה נחש בריח כמו פתן חרש יאטם אזנו ולא שמע אליה' עם היות ששאלו ממנו לכרות להם ברית ויעבדוהו. והר"לבג ז"ל ליראתם ממנו אמרו ונעבדך דהיינו נתינת מס והוא לא רצה אלא בנקור להם כל עין ימין שהגיע חולשתם עד שהוצרכו לכרות ברית ובנקור עין ימין ושאלו ממנו זמן ז' ימים ואם אין פותר יצאו אליו ויעשה בהם כרצונו והסכים להם נחש העמוני כי דעתו היה לילחם עם ישראל ולקחת ארצם אם יוכל ע"כ:

**ב**

**ויאמר** אליהם נחש העמוני כו' רש"י ז"ל כל עין ימין כמשמעו ומדר' אגדה הביאו לי ספר תורתכם שנתנ' בימין ואשרפוה על שכתו' בה לא יבא עמוני ומואבי חרפה גידוף ע"כ וכן הרד"ק ז"ל עין ימין ענין הסמיכות נ"ל עין צד ימין והוסיף מהדרש בנקור ספר תור' שהוא עין ימינכם ואעקר מתוכו לא יבא עמוני ומואבי ולדברי הר"דק מדוקדק ל' בנקור על מחיקת לא יבא עמוני טפי ממה שהזכיר רש"י ז"ל ואשרפוה. ומהרי"א הביא עוד בשם המדר' אלו הקלעים והקשתו' שביש' שהם עיניה' של יש' ור"ש אמ' אלו סנהדרין שביש' שהם עיניה' של ישראל ורבנין אמרי הביאו לי ס"ת שהו' עין ימינכ' ואעקו' ממנו לא יבא עמוני ע"כ. גם ל' רבנין מוכי' כדברי הרד"ק ולע"ד רש"י מדרש אחר נזדמן לו שדקד' ל' כל עין ימין דאו' כל משמ' שרצו לעקו' את הכל ולשורפו והטע' שאו' ושמתיה חרפ' על כל יש' מוכי' כן שאלו לא שרפו כל התור' מה חרפ' היא מפורסמ' דכ"ע לאו דיני ותור' גמירי וע"פ דברי רש"י ומדרשו אדקד' הכתו' שאו' בזאת אכרו' לכם ואין זאת

אלא תור' שבז' ודאי ושמתיה חרפ' על כל יש' כי רצה להשליך אמת ארצ' ולשרו' התור'. והרב"ע ז"ל שער כ"ז עלה ע' כתב הורה שהי' מבזה בעצם עד שלא היה רוצה אלא לחרף את כל יש' בזה שלא יובלו להושיע את אחיה' ולזה היה צריך פרסום הדבר ומתוך דבריהם למדו לנצח אותם כמ"ש הרף לנו שבע' ימים ונשלחה מלאכים בכל ישראל רצה שמאחר שאתה רוצה לבזותם צריך שידעו גלוי דעת כדי שתמשך להם החרפה כשלא יושיעום:

**ג**

**ויאמרו** אליו זקני יבש גלעד וכו' למעל' פי' כל אנשי יבש כי שם דברו כל דלת העם והם אמרו ונעבד' כי לא נתנו לב לתלו' אל מלכ' שאול ואחיהם בית ישראל. אמנם אלו דברי הזקנים בישישים חכמה היודעי' שיושיע ה' את יש' וזהו הרף לנו שבע' ימים וכו' ואם אין מושיע בלשון יחיד על ה' ועל משיחו שלו יאתה להושיע ולהכי לא כתב ואם לא יושיעונו אלא ואם אין מושיע אותנו וכו' ומה שאמר ויצאנו אליך הוא מאמר משותף לילחם בם או לקבל מה יעשו בהם כטוב בעיניה' ושני פי' אלו תלוים בשני הפי' של בנקו' לכם כל עין ימין שאם הדבר כפשוטו ימין ממש פסוק זה ג"כ ופשוטו ויצאנו לקבל נקירה של עין ימין ולא למות אמנם אם פי' בנקור לכם כל עין ימין על התורה שנתנה בימין חלילה להם לאנשי יבש שיקבלו עליהם עקירת התורה או אפי' עקירת ונקירת מצות לא יבוא עמוני ומואבי אלא ודאי ויצאנו אליך לילחם כיונו כי הוא ילח' להם ולכבוד תורתו ולכך אמרו הדבר סתם. גם משום אל יפתח אדם פיו לשטן סתמו הדברים והנה עזר השי"ת יצאו אליהם לילחם בם ונצחום. ומה שנתרצה נחש העמוני בזה הרל"בג כתב כי דעתו היה לילחם עם כל ישראל ולקחת ארצם אם יוכל ומהיותו זד יהיר לץ שמו נתרצה בזה ומהרי"א ז"ל כתב שאמרו לו הזקנים כיון שרצונך לשים אותה חרפה על כל ישראל על כרחך אתה צריך להמתין עד שנודיע בכל ישראל כדי שאם לא יושיענו אז תהיה חרפה לכל ישראל לא כן אם תעשה הדבר פתאום שיתנצלו באו' לא שמענו ולא ידענו והם דברי הרב בעל העקידה הנ"זל בפסוק ויאמר אליהם נחש העמוני וכו':

**ד**

**ויבאו** המלאכי' גבעת שאול וכו' מהרי"א ז"ל וידמה שידעו המלכתו ולכך שלחו לגבעת שאול בפרטות עד כאן והדין עמו כמו שהזכרתי בפסוק הקודם שרמזו כן זקני יבש באומרם מושיע בלשון יחיד על המלך אמרו. אמנם צריך לדעת מה טעם הגידו הדברים אל העם והראוי שיאמרו כן אל המלך. **ולע"דן** הטעם כי על מנת כן באו להגיד אל שאול וכמו שרמז ויבאו המלאכים גבעת שאול אבל כשלא ראוהו שם ובודאי הודיעוהו הם

ששאול היה טרוד בעסקיו אז נמוג לבם וזהו אומרו וידברו הדברים באזני העם וכו' והטעם מפני שהנה שאול בא אחרי הבק' טרוד בעסקיו אי לך ארץ שמלכך משועבד בעסקיו וזהו וישאו העם כלו את קולם ויבכו כי אין מושיע:

**ה**

**והנה** שאול בא וכו' רש"י ז"ל אחרי הבקר אחרי זמן מועד ביאת הבקר מן השדה עד כאן ולפי זה שאול לא היה בא עם בקר או אחריהם כי מלך הוא אמנם הר"דק ז"ל כתב בא אחרי הבקר כמו שאמר למעלה וגם שאול הלך לביתו כמו שפירש והיה מתעסק בצרכי ביתו והיה בא אחרי הבקר עם האכרי' עד כאן ומהרי"א ז"ל כתב השתי שיטות הנזכרות. **ולע"דן** שאין הוכחה מכאן ששאול היה הולך ובא אחרי בקר כי סוף סוף הוא מלך אבל יגיד הכתוב השגחת השם יתברך שעם היות שלא היה ראוי ששאול המלך יכנס בעת כניסת הבקר ואחריהם כי אם אחר כך עם כ"ז השם יתברך נתן בלבו לבכית העם ושערי דמעה לא ננעלו אלא תכף ומיד והנה שאול בא אחרי הבקר מן השדה לא יתחייב שהבקר האלה היו שלו והוא בא אחריהם אבל בא בחברתם כי מאת ה' היתה זו שלא יחוש להתעכב אלא תכף ומיד בא ויאמר שאול מה לעם כי יבכו רוצה לומר הם כל כך מתלהבים שנראה שיבכו לעתיד ז"ש מה לעם צער גדול שמחייב להם כי יבכו מלבד מה שבכו והיינו דלא כתיב כי בכו אלא כי יבכו:

**ו**

**ותצלח** רוח אלהים על שאול וכו' הרד"ק דיל רוח גבורה וכן תרגם יונתן ושרת רוח גבורה מן קדם ה' על שאול בשמעו כתיב בבי"ת וקרי ב"כף והענין אחד. ומהרי"א זכרו לברכה וזכר שצלחה רוח ה' והיא רוח הקודש אשר זכר הרב המורה שילוה לאיש לעשות פועל משובח ולהציל הכל והיא המדרגה הראשונה ממדרגות הנבואה ויחר אפו מאד כמו שאמר החוקר מחרון אף כלי הגבורה ומביא אליה ע"כ.

**ולע"דן** שהכתוב הזה מעיד בחסידות שאול שלא נתעצם מפאת היותו מלך וראוי להראות העמים נצחונו אבל בשמעו הדברים האלה בין שהיו כפשטן חרה אפו מאד לכבודן של ישראל ואם יהיה כוונת הדברים האלה על דרך כי על פי הדברים האלה כרתי איתך ברית ואת כל ישראל שהוא על התורה וירמוז אם כן אל הנ"ז בשם המדרש עין ימין שהיא התורה וזהו שאמר גם כן כאן כשמעו את הדברים האלה שרצו לשלוח יד בדברים האלה (עד כאן) [על כן] ויחר אפו מאד ודרך רמז אפשר גם כן נרמז זה בקרי וכתיב בשמעו (ר"ת) כשמעו [ר"ת] כ"ב לרמוז שעל שנחש העמוני רצה לשלוח יד בכ"ב אותיות ולנקור ממנו אש דת למו לכך חרה אפו מאד:

**ז**

**ויקח** צמד בקר וינתחהו וכו' הר"דק דיל ואחרי שמואל לפי שלא קבלו אותו כולם למלך אמר ואחרי שמואל מי שלא ירצה לצאת אחרי יצא אחרי שמואל כדי שיהיו זריזים לצאת עד כאן לבקרו רש"י זכרו לברכה לבהמותיו עד כאן ומהרי"א זכרו לברכה כתב כדברי הר"דק זכרו לברכה והוסיף וגם כדי שיבטחו בתשועת ה' אחרי שהנביא שמואל עמו אשר כבר עשה עמהם להפליא במלחמות פלשתים ואמר כה יעשה לבקרו ולא פירש אם יעשה על ידו או מאת ה' מן השמים כי המאמרים הסתומים והדבורים המשותפים נאותים בדברים המסופקים וזכר שנפל פחד ה' על העם ויצאו כאיש אחד רוצה לומר שלא פחדו שיעשה שאול כן לבקרם כי לא היה מוחזק אצלם כל כך אבל פחדו אל ה' ולזה יצאו למלחמה עד כאן:

**ולע"דן** לדקדק מאי שנא גבי שמואל שאמר אחר וגבי שאול שאמר אחרי שאחר סמוך ואחרי מופלג. ונראה כי שאול נזדרז ברוח אלהים נוסכה בו ונתח הצמד בקר ושלח על ידי המלאכים עצמם שבאו כדי שהם ידעו לכיון הדברים על מתכונתם ודבר דבור על אופניו זהו שאמר וישלח וכו' ביד המלאכים הידועים לאמר רוצה לומר ידעו לפי שהם יעדו לדבר ולאמר אשר איננו יוצא לא אמר אשר לא יצא להודיע שאפילו יצא לאחר זמן כיון שאיחר לצאת יענש שהשעה דחוקה מאד כמו שיגזרו המלאכים שהזמן קצר שבעת ימים לבד לזה אמר אשר איננו יוצא שצריך שתכף יהיה יוצא ואם איננו יוצא וכו' אמר כה יעשה לבקרו ואמר אחר שמואל ואחרי שאול שחלק כבוד לשמואל הנביא שחייב את העם שיצאו סמוך לו זהו שאמר אחר שמואל כי אחר סמוך אמנם בשאול עצמו אמר אחרי שאול. ואפשר שכיון בזה הלשון להודיעם ששאול יצא בראש המלחמה עם אנשי הצבא והוא יצא לפניהם ואחריו שמואל באמצע עם אנשי צבא ולכך אמר אשר איננו יוצא אחרי שאול ואחר שמואל כה יעשה לבקרו שהרי ידוע הוא שהעם יוצאים באחרונה אחר שמואל וסמוך לו ואחרי שאול הוא שהרי שאול הולך לפני כל המלחמה ואם לא יצא ראוי הוא ליענש. ואמר ויפול פחד ה' על העם ויצאו כאיש אחד יחד כולם יחדיו ולא יצאו מהם עם שמואל ומהם אחרי כולם כמו שזכרתי אבל יצאו כולם ברגע כאיש אחד ועל פי המדרש הנזכר שנראה שרצה נחש העמוני לשרוף התורה לזה אמר ויפול פחד ה' שפחדו מהשם יתברך מהתעצל בדבר כבוד התורה ולזה יצאו כולם כאיש אחד:

**ח**

**ויפקדם** בבזק ויהיו בני ישראל וכו' רש"י ז"ל רבותינו אמרו בשברי חרסים לשון אחר בבזק באבנים שנטל מכל אחד אבן ומנאם כמו שאמר ויפקדם בטלאים שנטל מכל אח'

טלה ומנאם בהם וכמו שהיו מונים אותם בחצאי שקלים ותרגום כצרור אבן במרגמה היך בזקא דכיפא בקלעה. ובילמדנו ויפקד' בטלאי' כד אינון מסכינין באילין בזקיא כד אינון עתירין באילין אמריא. לשון אחר בבזק שם מקום הנז' בספ' שופטים ויצאו את אדוני בזק בבזק ע"כ וכן הר"דק ז"ל וכן מהריי"א ז"ל ולזה אמר בבזק ואמר שתמיד שבט יהודה למעלתו נמנה לבדו וכן תמצא כאן ויהיו בני ישראל וכו' ואיש יהודה שלשים אלף עד כאן:

**ולע"דן** שלהיות אנשי יהוד' כולם באגודה אחת לכך נזכרו לבדם דגבי בני ישראל אמר בני ישראל לשון רבוי לא כן גם גבי יהודה לא אמר בני יהודה אלא איש יהודה שכולם היו באגודה א' כאיש אחד ולכך היו חשובים ביותר:

**ט**

**ויאמרו** למלאכים הבאי' וכו' אמר ויאמרו בלשון רבים על שמואל ושאול שהם ראש' המלחמ' הם אמרו למלאכי' הבאים כה תאמרון לאיש יבש גלעד בכל מקום שתמצאו אותו מידי עברכם כי אין זה שברחו קצת אנשי' מיבש גלעד מפני פחד נחש וזהו שאמר כה תאמרון לאיש יבש בלשון יחיד וכן עשו השלוחים בודאי והכתוב הגיד שבאו המלאכים ליבש ויגידו זה הענין הנז' לאנשי יבש וישמחו על שבשרו כן לאיש ואיש יבש המפוזר ובורח בערי ישראל וזהו שאמר כאן לשון הגדה. או אפשר ששאול צוה למלאכים שיאמרו לאיש יבש גלעד לא שיפרסמו הדברים אלא לאיש יבש גלעד לאיש ר"ל הראשיי לבד מחר תהיה לכם תשועה כחום השמש והמלאכים לא עברו על דברי שאול כי שאול צוה שיגידו לאיש הראשיי פרטות הענין והזמן שכחום השמש מחר תהיה לכם תשועה אמנם המלאכים הגידו לאנשי יבש כולם הגדה כללית דרר כלל דרך רמז ירחם ה' וכיוצא וישמחו אנשי יבש אעפ"י שלא הגידו להם המלאכי' הענין בפרטות עכ"ז וישמחו או אפשר שאמר וישמחו על שלא הגידו הדברים כי אם לאנשי יבש גלעד ולא פרסמו הדברים לחוץ כי בזה עלה ביד אנשי יבש להטעות את האויבים ויאמרו וכו' ויאמר אנשי יבש מחר נצא אליכם ועשיתם לנו ככל הטוב בעיניכם כדי שיתיאשו ממלחמה ופתאום יבוא אידם ועל כן שמחו דאם על ההצלה פשיטא שישמחו ומאי קמ"ל וישמחו. ואפשר עוד כי אולי עברו השבעת ימים בהליכת המלאכים לגבעת שאול ואסוף את העם עד שבא חשבון השבעת ימים מכוון מאד ועל זה שמחו שכיונו בקחתם זמן שבעת ימים שבא בכיון עם מה שבאו המלאכים והגידו להם מצומצם ומכוון בימים שבעה. ומה שאמר כחם השמש הר"דק ז"ל כתיב בבי"ת וקרי ב"כף והענין אחד:

**י**

**ויאמרו** אנשי יבש מחר נצא אליכ' וכו' יש לדקדק מה צורר להקדים הידיעה הזאת לו' להם מהיום מחר נצא אליכם. ונר' שכיונו להטעות' שהנה היום עומדים ומכינים מנחה גדולה כדי להתרצו' אליהם כדי שתחוס עליהם עיניהם וז"ש מחר נצא אליכם ועשיתם לנו ככל הטוב בעיניכם. ומהרי"א ז"ל כתב שמאמר נצא אליכם הוא מאמ' משותף אנשי יבש היו מכוונים לצאת להלחם בם והעמונים אמרו יצאו להשתעבד עד כאן ולשון ועשיתם לנו ככל הטוב בעיניכם מוכיח בפירוש בהבנת הכתובים ואין כאן מאמר משותף:

**יא**

**ויהי** ממחרת וכו' הר"דק ז"ל משלש משמרות היו הלילה לשומרים כמו שנז' בדב' גדעון שאול בא אל מחנ' עמון באשמור' השלישית שהיא אשמורת הבוקר. ויפוצו ו"יו ויפוצו כו"יו ויהי ביו' השלישי וישא אברהם את עיניו והדומים לו כלומר מה שנשארו מהם שלא הכום כי יפוצו הנה והנה שנים יחד כתרגומו תרין דערקין כחדא:

**יב**

**ויאמר** העם אל שמואל רש"י ז"ל מי האו' שאול ימלוך עלינו בלשון בזיון ימלוך עלינו בתמיה וכן הרד"ק ז"ל וי"ת מא' דין דמבשר למימר לא כשר שאול למלך עלנא ע"כ וכן מהרי"א **ולע"דן** אדקדק דפתח בלשון יחיד מי האומר שאול כו' ואח"כ או' בלשון רבים תנו האנשים אם כן הי"לל מי האומרים. ונרא' כי בישר' נמצאו שני מיני אומרי' שאול ימלוך עלינו המין האי שהיו רוצים במלך ושאלוהו משמואל וכשמלך שאול ביזוהו ואלו חייבים מיתה כיון שהם שאלוהו וניתן להם. והמין השני האומרים שאול ימלוך עלינו הם מאות' שלא היו רוצי' מלך כי ה' מלכנו שופטינו ומחוקקינו וזה המין אינו חייב מית' שלא אמרו שאול ימלוך עלינו דרך ביזוי אלא דרך חסידות לומר מה צורך היה ששאול ימלוך עלינו כי בקרבנו ה' לעומ' זה אמ' העם אל שמואל הנביא כי הוא יודע להבחין בין ב' המיני' הנז' וזי"ש מי האו' בלשון יחיד לרמוז אל המין הפרטי ההוא האומ' שאול ימלוך עלינו דרך בזוי ולא דרך חסידו' תנו לנו אתה שמואל ושאול את האנשי' אשר מהמין הזה ונמיתם ולכך לא אמר מי האומרים כי לא כל האומרים כן יומתו כיון שמתחלפים בתכליתם מהם לרשעות ומהם לחסידות ולעומת זה ענה שאול ואמר שאין ראוי להמית איש ביום הזה שהוא יום מבורך כי היום עשה ה' תשועה בישראל ורמז עוד בזה בענוה ואמר לא יומת איש ביום הזה כי צדקו באומרם שאול ימלוך עלינו כי ה' מכבם הוא מושיעם וה' הוא אשר עשה היום התשועה בישראל לא אני בי מה אני ומה חיי להושיע:

**יג**

**ויאמר** שאול וכו' הרל"בג ז"ל לא יומת איש ביום הזה יתכן שאחר היום המיתום. או אמר שאול לא יומת איש היום הזה על צד התחבולה למלט האנשים ההם מיד ישראל להראות להם שדעתו להמיתם אחר היום ההוא עד כאן ומהרי"א ז"ל כתב לא יומת איש וכו' כי ה' עשה תשועה רוצה לומר עם היות הדין שהמבזה המלך יומת הנה אין ראוי שביום הזה יומת איש לפי שעל ידם עשה ה' תשועה וכו' והיה זה מטוב תכונתו שישראל יחסו אליו התשועה והוא יחסה אליהם ע"כ. ולפי זה אומ' בישראל ר"ל בחברת ישראל ועל ידם שאם לא כן העיקר חסר מן הספר והנל"עד כתבתי בפסוק הקודם עיין עליו:

**יד**

**ויאמר** שמואל אל העם וכו' רש"י ז"ל לפי שבראשונה היו עוררי' על הדבר וכולם עתה נתרצו ע"כ. וכן הר"דק ז"ל ונתן טעם להיות בגלגל לכבוד הארון ואהל מועד שהיו שם מתחלה כשבאו לארץ היו מכבדי' אותו המקו' ואעפ"י שעתה לא היה שם כי בנוב היה ע"כ וכן הרל"בג וכן מהרי"א והוסיף לו' ואולי הביאו הארון שם עתה ע"כ:

**טו**

**וילכו** כל העם הגלגל כו' לפי ששמואל אמר ונחדש המלוכה שכבר היה מלך מאז ועתה יחדשו המלוכה אמנם העם לא אמ' אלא וילכו כל העם יחדיו וימליכו שם שאול לפני ה' שלהיו' שם לפני ה' שם עיקר וכל הקודם בטל ז"ש וימליכו שם ולא אמר ויחדשו שם המלוכה באופן שעיקר השמחה היה מצד העשות ההמלכה שם לפני ה' ז"ש וישמח שם שאול וכו' מצד היותו שם שמח שאול וכל אנשי ישראל עד מאד:

**יב**

**א**

**ויאמר** שמואל אל כל יש' הרל"בג כתב שכיון בכל האריכו' הזה להיישיר אותם שיתנהגו על פי התור' הם ומלכם וזכ' להם תחיל' שכל ימיו הנהיגם עפ"י התור' לא בעושק וכיוצא חליל' והעיד להם כן בפני הש"י ובפני משיחו שאול עד שהודו הם ג"כ שהאמ' עם שמואל ע"כ ומהרי"א כתב ששמואל רצה להוכיחם על שני דברים אפשר שכיונו אל אחד מהם או אל שניהם יחד האחד הוא אולי כיונו בשאלת מלך מהיות' מאסים בהנהגת שמואל והבי' מאסו בהנהגת ה' ומשפטיו וכמאמר השי"ת לא אותך מאסו כי אם אותי וכו' ועתה הוכיחם על הראשונ' מפאת עצמו והנהגתו כאו' הנה שמעתי בקולכ' רוצה לו' הנה שמעתי והבנתי כל הדברים אשר אמרתם לי רוצה לו' בעניני והוא אומרם הנה אתה זקנת ובניך לא הלכו בדרכיך כו' ועשיתי וכו' זהו ואמליך עליכם מלך רוצה לומר לא רציתי להוכיח אתכם על עניני קודם המלכת המלך כדי שלא תחשבו שתכלית דברי

למנוע הממלכה מכם אבל המלכתי עליכם מלך והנה עתה שהמלך מתהלך לפניכם אדבר דברי ע"כ. ולדבריו או' אשר אמרתם לי בענייני. **ולע"דן** לפי שישראל שאלו המלך וגם שאלו המהירות בשימתו כנ"זל עתה שימה לנו גם שאלו שיהיה הגון וזה רמזו באומרם לנו מלך ר"ל הגון לנו מדלא קאמרי שימה עלינו מלך וגם רמזו שיהי' הוא בעצמו המשים שכן אמרו שימה לנו אתה בעצמך כל זה רמז שמואל באומרו הנה שמעתי בקולכם ותרעומתכם על מציאות שאלת המלך וגם שמעתי בקולכם לכל אשר אמרתם לי שעם היות שלא היה ראוי שתאמרו לי כן לא המהירות ולא השימה לכבוש את המלכה עמי עם כ"ז הנה שמעתי לכל אשר אמרתם לי ואמליך עליכם הגון ראוי להיות מלך וזה רמז בכפל ואמליך מלך דהי"לל ואשים עליכ' מלך אבל אמר ואמליך הגון למלך ואני בעצמי ועל המהירות ועתה הנה מלכיכם לפניכ' ז"ש ועתה הנה המלך מתהלך לפניכם בראש המלחמ' וכמו שהוכחתי למעלה מאומרו אחרי שאול ואחר שמואל:

**ב**

**ועתה** הנה המלך מתהלך וכו' רש"י ז"ל זקנתי ושבתי אמרו רז"ל זקנה קפצה עליו כדאיתא במסכת תעניות וכן הרד"ק ז"ל והרחיב שיבה יותר מזקנה וא"זל כי קפצה עליו זקנה כי לא היה אלא בן נ"ב שנה כשמת ולפי שלא ירננו אחריו עליו שמת בקוצר ימים קפצה עליו זקנה כדי שיראה זקן כי לא היו הכל יודעים מספר שניו והוא בחר מיתתו כדי שלא ימות שאול בימיו וחמשים ושתים שנה של שמואל אמרו כי כשנתפללה חנה אותו היום נתמנה עליו שופט אולי קבלה היתה בידם כי מן הפסוקים לא אמר הכי כי אפשר שעדיין לא היה שופט עלי אבל היה נביא וכ"ג דשילה ואם כן הוא שבאותו היום מינוהו שופט נמצא לפי זה שלא היה שמואל אלא בן נ"ב שנה שהרי עלי שפט את ישראל ארבעים שנה ומת ביום שגלה הארון והיה ז' חדשים בשדה פלשתים והיה בקרית יערים כי שנה ודוד העלה אותו מקרית יערים אחר ז' שנים שמלך בחברון הנה יחסרו מעשרים שנה ז' שנים של דוד נשארו י"ג שנה לשמואל וארבעים של עלי הרי נ"ג צא מהם שנה אחת לעבורו שנאמר ויהי לתקופת הימים הרי נ"ב. ובני הנם אתכם לאשר תצטרכו להם בדברי התורות והדיני' שקבלו ממני ע"כ. ומהריי"א ז"ל ועתה הנה המלך וכו' ר"ל עתה שהנה כבר המלך לפניכ' אדבר את דברי וכו' ולפי שהיו דברי ישראל אתה זקנת ובניך לא הלכו בדרכיך וכו' אמר להם שמואל ואני זקנתי ושבתי ר"ל הנה בענין הזקנה אמת אמרתם שזקנתי וגם אני אוסיף על דבריכם ששבתי שהשיבה יותר מהזקנה ולמה שאמרתם שבני לא הלכו בדרכי אשיב שבני הנם אתכם ר"ל עשו בהם כמשפט הראוי להם כפי מעשיהם אבל על דבר אחר שלא גליתם אותו והוא שמאסתם

בהנהגתי על זה אוכיחכם ואערכה לעיניכם וז"ש ואני התהלכתי לפניכם מנעורי ועד היום הזה ואתם יודעים מעשי אם כן ענו בי נגד ה' ונגד משיחו נגד ה' שהיה שם הארון ונגד משיחו שאול ואמר זה לפי שדרך העולם כשיצא שופט מאומנותו השופט הבא אחריו יחקור על מעשיו ואם ימצא שלקח שוחד יענישהו עליו ולפי שישראל שאלו מלך ככל הגוים רצה שמואל לעשות זה גם כן על דרך הגוים וזהו אומרו ונגד משיחו ששאול ישפוט בזה אם עשה שמואל שלא כהוגן ושאין להם להתבייש ממנו או ליירא ממנו כי כבר היה להם מלך ומה יעשה עוד שמואל אליהם כמו שאמר בהיותו זקן וחלש עד כאן. **ולע"דן** לדקדק זקנתי ושבתי יאמר החביב שבתי שהוא יותר מזקנתי כנז' למעלה ובדברי מהרי"א ז"ל בא תירץ לזה שאמר זקנתי לפי שהם אמרו כן אתה זקנת וכו' והוסיף לומר שבתי ועל פי דברי חז"ל שזה היה שקפצה עליו זקנה מוכרח להזכיר שניהם שבתי להודיע ששיבה זרקה בו והזכיר זקנתי שאפילו הזקנה לא היתה טבעית בו כפי ימיו אלא להודיע ששיבה נזרקה בו שלא בדרך טבע הזכיר הזקנ' אשר כפי שיעור שניו מכל מקום והשיבה שנזרקה בו שלא כדרך טבע. ובני הנם אתכם ר"ל הנה אתכם עומדים שראוי שתפקחו עליהם עיניכם לטובה שהרי אני התהלכתי לפניכם מנעורי ועד היום הזה. דלפירוש מהרי"א ז"ל הי"לל הנה בני לפניכ':

**ג**

**הנני** ענו בי נגד ה' ונגד משיחו וכו' במדרש הנני ענו בי אמר רבי אבא בר כהנא קשה הוא הגזל שב' גדולי עולם נתוכחו בו משה ושמואל משה אמר לא חמור אחד מהם נשאתי מה הניח משה לפקחנים ולגנבים אלא אמר משה בשעה שישראל מתנודדין ממסע למסע לא אמרתי לאחד מהם טול כלי זה בידך טול כלי זה על חמורך אלא נשאתי אני בעצמי ונטלתי וטענתי כמה דאת אמר ויקח משה את אשתו ואת בניו אמר רבי יוחנן גדול הדור בשעה שהולך לעשות צרכי צבור ממי הוא צריך ליטול החמור לא משל צבור ברם הכא ויקח משה את אשתו ואת בניו שמואל אמר הנני ענו בי וכו' ואשיב לכם. אמר רבי יוסי עשיר גדול היה שמואל שאילו תבעו מידו ספק היה בידו להחזיר. את שור מי לקחתי שור שהייתי מקריב לקרבנותיכם ומבקש רחמים עליכם וכן למשוח עליכם מלך משלי היה שנאמר עגלת בקר תקח בידך וכן הוא אומר כי זבח היום לעם בבמה לא נטלתי משלהם ובשעה שהייתי חוזר ועושה דיניהם והולך וסובב עיירות ישראל שנאמר והלך מידי שנה בשנה דרך העולם בעלי דינים הולכים אצל הדיין ואני הייתי הולך וסובב מעיר לעיר וממקום למקום וחמור (משל) [שלי וכן] משה אמר כי יהיה להם דבר בא אלי וכו' ואני לא עשיתי כן אלא הלכתי אצלם עד כאן במדרש פי' י"ח. ויש לדקדק כי מנא ליה

לרבי חנינא לומר אלא אמר משה בשעה וכו' תרתי היכא רמיזי בקרא לא אמרתי לאחד מהם טול כלי זה בידך טול כלי זה על חמורך דמקרא ליכא להוכיח אלא טול כלי זה על חמורך כדכתיב לא חמור אחד מהם נשאתי וכו' אלא נשאתי אני בעצמי דבר פשוט הוא וכדכתיב ויקח משה את אשתו ואת בניו אם כן למה אומר זה המאמר כן ומאי קמ"ל. ועוד מאי קאמר רבי יוסי עשיר גדול היה שמואל וכו' דילמא לפי שנכון לבו שלא יעשה אחד כן אם כן מנא ליה דעשיר גדול היה. ונראה שמלבד קושיית וכי מה הניח משה לפקחנים ולגנבים שהיא קושיית ענין יש עוד בפסוק קושיית לשון לא חמור מאחד מהם היה לו לומר מהו לא חמור אחד מהם ומה לשון נשאתי דהיה לו לומר לקחתי או גנבתי. עוד דקדק דהיה לו לומר לא נשאתי חמור אחד מהם וכו' כמו ולא הרעותי את אחד מהם למה איחר תיבת נשאתי מכל אלו הדקדוקים יליף שלשה ענינים מדקאמר לא חמור אחד מהם ולא קאמר מאחד מהם יליף שלא אמרתי לאחד מהם טול כלי זה בידך דקרא תרתי קאמ' לא חמור ולא אחד מהם נשאתי שלא אמרתי לאחד מהם טול כלי זה בידך טול כלי זה על חמורך והרי תיבת לא מושכת עצמה ואחרת עמה כאלו אמר לא חמור לא אחד מהם נשאתי ומדוקדק לשון נשאתי דאפילו לשים עליו משא אגב אורחיה לא נשאתי שהוא לשון משא. והמאמר הזכיר תחלה לא אמרתי לא' מהם טול כלי זה בידך טול כלי זה על חמורך כדי שיהיו החלוקות זו אף זו ואעפ"י שהפסוק נזכר בהפך הפ' אמר סדר עבירה גוררת עבירה שמהקל יבוא האדם אל החמור ולכך גדרתי עצמי שלא חמור אחד וכו' כדי שלא ליקח א' מהם ממה נפשך ולומר לו טול כלי זה בידך. ומדלא קאמר נשאתי בתחלה שלא נשאתי חמור אחד מהם וכו' למד ענין אחר כאילו תיבת נשאתי בפני עצמה וכאילו קאמר לא חמור אחד מהם ופסיק ונשאתי באנפי נפשיה כאילו אמר אלא נשאתי אני בעצמי על כתפי נשאתי ולא על חמור שלהם ולא על אחד מהם. או אפשר דיליף מדנקט לשון נשאתי דלא קאמר לקחתי אלא נשאתי דעל כתפי נשאתי קאמר. ורבי יוסי ז"ל הוקשה לו היתכן שישתבח שמואל באת שור מי וכו' ואשיב לכם מה הניח לפקחנים ולגזלנים אלא ודאי הכי קאמר ידעתי שלא גזלתי כלום משלכם אבל גדולה מזו אני אומר שאפי' אם תרצו לענו' בי סרה על דרך שקר ענה באחיו הנני מוכן לשלם אפי' טענת שקר ובזה מדוקדק לשון הנני ענו בי ר"ל הנני מוכן אפילו לאם ענו תענו בי אפילו טענת שקר אם תעיזו נגד ה' ונגד משיחו לתבוע ממני טענת שקרית עם כל זה ואשיב לכם ואם כן עשיר גדול היה כיון שהגזים לקבל על עצמו לפרוע אפי' טענת שקר והבן זה. ודקדקו חז"ל בפ' למה לא ערבינהו לומר את שור או את חמור מי לקחתי אלא פלגינהו בשתי חלוקות שאמר את שור מי לקחתי וחמור מי לקחתי מזה

הכריח היות שתי חלוקות מוחלקות את שור מי לקחתי לקרבן ולא לחרוש חרישי וחמור מי לקחתי לסבוב בעיירות לדון דיניהם. ומכלל דבריהם ביאור הפסוק שאומר את שור מי לקחתי להקריב בעד הצבור ואמר בו את שור לפי שרומז בו שלשה טעמים שונות זו מזו כמו שהזכיר המאמר לקרבנותיהם ולבקש רחמי עליה' והשנית למשוח עגלת בקר והשלישית לסעודת המלך ולכבודו שידע שמואל בדבר השי"ת ששאול יבוא לו כעת מחר והבין שמואל משלו הבשר של הסעודה להאכיל כל הקרואים משלו ובהכי צדק לשון הפסוק כי זבח היום לעם בבמה שמדוקדקת תיבת היום ול"מד לעם דהי"לל כי זבח העם אבל מדקאמר לעם משמע שהזבח משל שמואל שהוא זבח להאכיל העם וזה הדבר אירע היום שאין שמואל רגיל לעשות כן בשאר הימים וזהו שא' כאן המאמר וכן הוא אומר כי זבח היום לעם בבמה שהכוונה לדקדק אומרו היום ותיב' לעם כדפרישית וזהו שאמרו את שור את לרבות החלוקות שנכללו הם השלשה שמזכיר במאמר לא כן גבי חמור שאין שם אלא חלוקה אחת לכר אמר הפסוק וחמור מי לקחתי לא אמר ואת חמור כי אין שם רבוי לרבות במלת את ובמסכת נדרים פ' אין בין המודר משה א' לא חמור אחד מהם נשאתי אפי' בשכר וכן שמואל את שור מי לקחתי אפי' בשכר ואמר רב גדול הנאמר בשמואל ממה שנאמר במשה במשה כתי' לא חמור אחד מהם נשאתי אפי' בשכר ואילו גבי שמואל אפי' ברצון לא שכרה מאומרי לא עשקתנו ולא רצותנו:

**הנני** ענו בי נגד וכו' ונגד משיחו וכו' רש"י ז"ל את שור מי לקחתי לעבודתי וחמו' מי לקחתי כשהייתי הולך מעיר לעי' לשפוט אותם על עסקי צרכיהם הייתי הולך על החמור משלי והיה לי ליטול משלהם. ואת מי רצותי לשון מרוצה הסמוך לעושק לשון עשוק ורצוץ הוא חומס דלים ורוצץ ואעלים עיני בו כדי להעלים עיני מן המשפט בשביל הממון ואשיב לכם כל מה שתאמרו עד כאן. וכן הרד"ק והוסיף ור"זל דרשו עשקתי באונס רצותי ברצון כי אפי' ברצונו לא לקחתי ממונו ולדבריהם יהיה רצותי מן רצון אעפ"י שאינו משרשו. כופר להטות דין ואעלים עיני בו אם יבוש לומר בפני אעלים עיני שלא אסתכל בו ויאמר לכם ואשיב כן פירשו אדוני אבי ז"ל ויונתן פירש לענין הדין וכן תרגם ומיד מאן קבלית ממון לשקר וכבשי' עיני בדינ' ואתיב לכון וקרוב לזה כתב מהרי"א ז"ל והרחיב לו' שהשוחד יוקח או בדרך שאלה או בדרך הלואה ועל זה אמר את שור מי לקחתי וחמור בשאלה ואחזירהו אחר גמר מלאכתי ואת מי עשקתי דרך גזל ואת מי רצותי דרך רצוי ומתנה ואעלים עיני בו כמו שכתב הר"דק ז"ל בשם אביו והביא בשם המתרג' ואעלים עיני בו שהיא חלוקה בפני עצמה כאילו אמר האם העלמתי עין מאיזה דין לעשות בו העלמת עין.

**ולע"דן** בפשט הכתוב מה שכבר רמזתי בתוך ביאור המדרש הנ"זל שאומרו הנני רוצה לומר הנני מוכן כמו אני הנני מביא את המבול רוצה לומר הנני מוכן אפי' אם תענו בי שקר להשיב לכם בלי צפצוף ופצות פי ואשיב לכם ואמר את שור לרמוז אל כמה חלוקות הנזכר במאמר שנתן שמואל שור משלו בהקרבת קרבן לבקש רחמים ועגלת בקר למשוח דוד וזבח לעם בבמה דכולם משלי זהו שאו' את לשון רבוי לא כן בחמור לסבב בעיירות שאין שם אלא חלוקה אחת לא אמר ואת חמור אלא וחמור מי ולהיות העניינים חלוקים שור לקרבן וחמור לסבוב לכך לא ערבינהו אלא אמרם בשתי חלוקות עם היותם בלשון אחד ואחר שדבר בענין הממון דבר בגוף האדם לומר את מי עשקתי להשתמש בו בעצמי ואמר את מי רצותי ולא אמר ואת מי להורות שהכל חלוקה אחת ואת מי עשקתי את מי רצותי לו' פשיטא לי שלא ימצא את מי עשקתי ואין צרי' לו' זו אבל כוונתי לו' הנני ענו בי את מי רצותי ופייסתי שמכלל הרצוי והפיוס אתה שומע שאת מי עשקתי שאם לא היה עושק רצוי למה באופן שמה שאני אומ' ואת מי עשקתי איני אומר שיבואו ויעידו את מי עשקתי כי פשיט' שלא ימצא אבל הכי קאמ' את מי עשקתי שיובן שעשקתי מכלל ומתוך מה שרצותי אפי' זה לא ימצא. או אפשר ואת מי עשקתי את מי רצותי שהכל חלוקה אחת והכי קאמר שהעושק אפשר לעשותו באחד משני פני' עושק ביד רמה ועושק בדברי' טובי' עושקו שבוש ממנו מרוב דברי רצויו וזה השני קל מהראשון והוא מה שאמר שמואל ואת מי עשקתי מהמין הקל של עושק את מי רצותי שיהיה עושק על ידי דברי' טובי' ורצוי אפי' זה העושק שעל ידי רצוי לא עשיתי ו"כש זולתו עשק זדון ויד רמה ואמר ואעלים עיני בו ואשיב לכם אם אבוש להשיב הגזלה או העושק או אתם תבושו לקחתו ממני כדי שלא אבוש אני הנה אעש' זאת לכם אותו השור או חמו' או עושק או רצוי או כופר אעשה ממנו העלמת עין כדי שתבואו ותטלו את שלכם ואשיב לכם בהבלעה והעלמ' עין ואשיב לכם. דרך הלצ' ומיד מי לקחת' כופ' שוחד ואעלי' עיני מה שאירע לעיני בו דהיינו כי השוחד יעור עיני חכמי':

**ד**

**ויאמרו** לא עשקתנו ולא רצותנו וכו' מהרי"א ז"ל כתב לא עשקתנו כנגד ואת מי עשקתי ולא רצותנו כנגד ואת מי רצותי ולא לקחת מיד איש מאומ' כנגד ואת שור מי לקחתי וחמור מי לקחתי ע"כ. וקשה דאם כן הי"ל ולהקדים לא לקחת מיד איש מאומה ולא עשקתנו ולא רצותנו וכו' ולע"ד נראה שגם בכלל זה נכלל ומיד מי לקחתי כופר האמור באחרונה ולכך נתאחרה ולא לקחת מיד איש מאומה לא כופר ולא שור ולא חמור ואיחרו

לבסוף כדי שיהיה זו אף זו לא עשקתנו ולא רצותנו ולא לקחת מיד איש מאומה ודבר בכלל תחילה בלשון רבי' ואח"כ אמ' שאפי' מיד איש יחיד לא לקח' מאומה:

**ה**

**ויאמר** אליהם עד כו' מכות פרק אלו הן הלוקין א"ר אלעזר בשלשה מקומות הופיעה רוח הקודש בבית דינו של שם ובבית דינו של שמואל ובבית דינו של שלמה כו' עיין עליו דמסיק ויאמר עד רוח הקודש והב"ה אמר עד והיינו דקאמר ויאמ' בלשון יחיד ולא כתי' ויאמרו עד. וכן הביא רש"י ז"ל ושם ויאמר עד אתם מעידים עליו על מה שבגלוי ואני מעיד עליו על מה שבסתר. והר"דק ז"ל והוסיף לומר ויאמר עד כל ישראל כאחד אמרו עד לפיכך אמר ויאמ' עד בלשון יחיד. ומהריי"א ז"ל ויאמר כל אחד מישראל אמר כן והיינו ויאמר עד בלשון יחיד. ולע"דן לפי שהם אמרו עד ה' ועד משיחו היו' הזה שמשיחו שהוא יצור נברא עד היום הזה בעודו בחיים לא כן השי"ת הוא עד לעולם לעולמי עולמים וזהו שא' עד ה' בכם ועד משיחו ולא ערבינהו עד ה' ומשיחו בכם ויאמר עד שאול שהוא משיחו ענה ויאמר עד אני כי הוא המלך ומי ימרה פיו ועדותו כאילו העידו כל ישר' יחדיו ולפי שהאד' יראה לעינים ולא יוכל להעיד על מה שבסתר לזה אמר עד ה' בכם ועד משיחו שלא מצאתם בידי מאומה לא מהפרטי' הנז' לא חמור כו' ולא מזולתו כל מאומה אין בידי שה"בה יעיד עלי כי לא מצאתם בידי מאומה. ויאמר עד השי"ת אמר כן כנ"זל במסכת מכות כי לו ית' יאתה להעיד על הדברים שבסתר כי ה' יראה ללבב.

**ו**

**ויאמר** שמואל אל העם ה' אשר עשה את משה ואת אהרן (כו') ואשר העלה את אבותיכ' כו' אשר עשה את משה ואת אהרן להיות נכונים לשליחותו להוציא אבותיכם ממצרים ע"כ וק"ק אומר ואש' כו' הוציא כו' בו"יו מוסיף על ענין ראשון. והרד"ק ז"ל אשר עשה אשר הגדילם ולמדם וכן הנפש אשר עשו בחרן וי"ת די עבד גבורן עם משה ואהרן כו' ופי' שהפסוק הזה מקושר עם הפסוק הקודם ה' אשר עשה את משה כו' הוא יהיה עד ביני וביניכם כמו שאמ' עד ה' ע"כ. וכן הרל"בג ז"ל הרחיב כיוצא בזה אמר שמואל ה' אשר עשה את משה ואת אהרן לעוצם השגחתו על ישראל ואשר העלה את אבותיכם מארץ מצרים רצה בזה כי ה' שעשה כל זה יהיה לעד ביניכם. או אמר זה על צד ההודעה והרצון בו ה' הוא אשר עשה את משה כל זה להשגחתו של זה וזה נגלה מצד האותות והמופתים שנתחדשו אז וזה יותר נכון ויותר נקשר למה שאחריו ואחר זה (הסיבו) [הרחיב] החסדים שעשה השי"ת. ומהריי"א ז"ל כתב על דברי הרל"בג ז"ל ופשט הכתוב לא יסבלהו כי היה ראוי שיקדם זה לאו' ויאמר עד ושלא יהיה ביניהם

הפסק פרשה. ויקשה ג"כ למה ייחס להשי"ת עשיית משה ואהרן ולא בריאת שמים וארץ ושאר הדברים הנפלאי' ואשר אני אחשו' בפירושו שאחרי ששמואל הוכיח את ישראל על מאסם הנהגתו רצה להוכיחם על מאסם הנהגתו ית' שהם שתי הבחינות שתסבול שאלת המלך כמו שאמרתי ולזה בתחילת הפרשה אמר ויאמר שמואל אל העם וקודם התוכחה ראה להקדים הקדמה אחת יצטרך אליה והיא אומ' ה' אשר עשה את משה ואת אהרן כי לא היתה בריאתם טבעית כשאר בני אדם כי אם רצונית אלהיית כדי לעשות על ידם נסים ונפלאות וגם כן הוא היה אשר העלה את אבותיכם מארץ מצרים כי לא יצאו בגבורתם וכוחם כי אם בנס אלהי. ועתה התיצבו ואשפטה אתכם ר"ל ועתה אחרי הנחת הקדמה זו התיצבו ואשפטה אתכם לפני ה' לא על ענייני כמו שהיתה התוכחה הקודמת כי אם על כל צדקות ה' אשר עשה אתכם ואת אבותיכם והיתה צריכה ההקדמה הזו לפי שיאמר אחר זה שמשה ואהרן הוציאו את בני ישראל ממצרי' לכך הקדים הוא משה ואהרן שעשאם השי"ת על דרך נסיי ורצוניי לזה התכלית ושאותה היציאה עם היותה מיוחסת (אליו) [להם הוא] ית' עשאה בכחו ובגבורתו. **ולע"דן** כמו שאמ' חז"ל כנ"ז שבת קול יצאת ויאמר עד ושמואל פירש להם ויאמר שמואל אל העם זה האומ' עד מי הוה דעו שהוא ה' אשר עשה את משה ואהרן ר"ל שעשאם גדולים בעיני פרעה ובעיני מצרי' הוא האומ' עד שרצה להגדיל אותי גם כן בעיניכ' להגדילני והוציאני מחשד ואשר העלה את אבותיכם מארץ מצרים שרצה להעלותם ולעשותם מעולים על דרך המעלך מארץ מצרים הוא אשר העלה את אבותיכ' הוא הרוצ' להעלו' אותי ויאמ' עד לכבדני ולהעלותני לעיניכ':

ז

**ועתה** התיצבו ואשפטה כו' רש"י ז"ל ואשפט' אתכם אתווכח עמכם ע"כ. והר"דק ז"ל ואשפטה אתכם כלומ' אהיה נשפט עמכם לפני ה' ביניכם ובין ה' כי הוא עשה עם אבותיכם ועמכם צדקות ואתם עשיתם רעות ע"כ ובפסוק הקודם זכרתי דברי מהרי"א ז"ל. **ולע"דן** כוונת הפסוק על דרך התקוששו וקושו ודרשו חז"ל קשט עצמך ואחר כך קשט אחרים ואחר שקשט שמואל עצמו בעדות כל ישראל שאמרו עד ובת קול ואז אמר ועתה התיצבו ואשפטה אתכם ר"ל עתה שאני צדיק ולא מצאתם בידי מאומה עתה יאות לי לקשט אחרים ואשפטה אתכם לפני ה' שאתם כפוי טובה ולכן אשפטה אתכם כו' בהזכירי את כל צדקות ה' אשר עשה עמכם להפליא ואתם שבתם היום מאחרי השי"ת לשאול מלך ואמ' את כל צדקות ה' אשר עשה אתכם ואותם הצדקות הרי הוא כאילו נעשו עם כל אבותיכ' כי וירעו לנו מצרים ולאבותינו מכאן שהאבות מצטערים בקבר

ומינה ילפינן שבהיות ההשגחה על הבנים ינוחו האבות בקבר זהו שא' את כל צדקות ה' אשר עשה אתכם שהוא נחשב כאילו נעשו אתכם ואת אבותיכם דאם לא כן הי"ל את כל צדקות ה' אשר עשה את אבותיכם ואתכם וכדמפרש ואזיל כאשר בא יעקב מצרים כו'.

**ח**

**כאשר** בא יעקב מצרים כו' הרד"ק ז"ל דרך קצרה דבר כי כאשר בא יעקב מצרים לא זעקו ולא היה להם במה לזעוק אלא כאשר בא יעקב מצרים והאריכו הימים לבניו ולבני בניו שם ויקם מלך חדש על מצרים וגזר גזירות על ישראל וצעקו אל ה' כו' ויושיבום במקום הזה והנה משה ואהרן מתו מעבר הירדן ואיך הושיבו אותם במקום הזה אלא שהוכיחו אותם ולמדום ללכת דרך ה' ולפיכך נכנסו לארץ והרי הם כאילו הושיבום במקום הזה ע"כ. ומהרי"א ז"ל כתב שכונת שמואל בזה להוכיחם על שאלם מלך שהרי כאשר בא יעקב מצרים ויצעקו אבותיכם אל ה' זעקו כי הוא המושיע ולא שאלו מלך שיושיעם וגם השי"ת כשענה אותם לא שם להם מלך אבל שלח משה ואהרן ויוציאו את אבותיכ' ממצרי' ואו' ויושיבום כו' כמו שפירש הרד"ק ז"ל שמשה ואהרן בזכותם ותורתם שהורו להם סבב להושיבם במקום הזה. **ולע"דן** שאין המקרא קצר אלא תכף ומיד כאשר בא יעקב מצרים ויזעקו אבותיכם אל ה' כי ידעו על הגלות ושם ירדו לקיים נבואת אברהם שא' לו ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם כו' ולכך הקדימו התפלה לצרה קודם שישתעבדו בהם וזהו אומ' כאשר בא יעקב מצרים ויזעקו אבותיכם אל ה' ועשתה תפילתם פרי כי שלח ה' את משה ואת אהרן ויוציאו את אבותיכם ממצרים. ואו' ויושיבום במקום לא יתחייב שיאמרו על משה ואהרן אלא ויושיבום המושיבים אותם יהושע ועתניאל בן קנז ושאר השופטים:

**ט**

**וישכחו** את ה' אלהיהם כו' הר"לבג ז"ל הרחיב בזה לתת טעם למה דלג שמואל כל ענין יהושע במלחמותיו והנחילו את הארץ לישראל והזכיר ענין מכירתם ביד סיסרא ולא הזכיר השופט שהצילם ואכתוב דעתו ז"ל בס"ד בפסוק וישלח ה' את ירובעל כו' עיין שם. ומהרי"א ז"ל כתב שזו טענה שנית שמלבד הטענה הראשונה הנז' בפסוקים הקודמים משלימות ישראל בזעקם אל השי"ת ומהשכר והצלה שבא להם על ידי הנביאים הנה זו טענה שנית ממה שקרה להם בזמן סיסרא שנמכרו בידו על שעזבו ושכחו את ה' ואין לך עזיבה גדולה מזו שעשו כעת בשאלם מלך חוששים פן ילכדו בגאונם וימכרו ביד אויבים זולתם כעין מה שנמכרו להשתעבד ביד סיסרא וביד פלשתי' ולהיו' שיש לטעון כי דבר בעתו מה טוב והזמני' ההם היה צורך בנביאי' להדריכם בתורה

ומצות ולכך שלח להם משה ואהרן לא כן עתה צרכיהם למלכים למלחמות יותר מנביאי' א"כ מה היא אשמתם בשאול מלך לזה אמר ויזעקו אל ה' כו' וישלח ה' את ירובעל ר"ל כבר ראינו בזמן התור' שאחרי היותם בארץ ובזמן המלחמות עם כל זה לא שאלו להם מלך אבל זעקו אל השי"ת והשי"ת לא המליך עליהם אדם אבל שלח לפניהם שופטים את ירובעל כו' ועם שלא היו מלכים עכ"ז הושיעו אתכם ואמר אתכם לנוכח כי עיניכם הרואות את הדבר הזה ואמ' ויצל אתכם בלשון יחיד שהשי"ת לבדו הוא ויצל אתכם ע"י השופטים. **ולע**"**דן** שדלג כל מה שבין יציאת מצרים לעגין סיסרא לפי שענין יציאת מצרים היה להישיר את ישראל בשלו ית' המלוכה והיכולת וההשגחה וכששכחו את ה' אלהיהם וימכור אותם ביד סיסרא כי להתייחסותם יחדיו חוברו ענין סיסרא להפטר' בשלח פרעה ואמ' שביד סיסרא נמכרו לשעבוד גמור זהו שאמ' וימכור אותם ביד סיסרא שר צבא חצור כי לפי זה היו מכורים תחת שר צבא ומ"כש תחת המלך של חצור ביד אלו מכירה גמורה והשתעבדות אמנם ביד פלשתים וביד מלך מואב לא נמכרו לגמרי אלא וילחמו בם פלשתי' ומלך מואב באופן שנכנעו תחת ידם אך לא כעין סיסרא כדכתי' כי הוא לחץ את ישראל בחזקה ואחז"ל בחירופין וגידופין. ואמר וילחמו בקמץ תחת הלמ"ד והיה ראוי להיות בש"בא להודיע שלוחם עם ישראל הרי הוא כאילו נלחם מהם כי סוף שישוב עמלו בראשו ולכך כתי' וילחמו:

**י**

**ויזעקו** אל ה' ויאמרו חטאנו כו' הר"דק ז"ל ויאמר חטאנו כתי' וקרי ויאמרו והכתיב על דרך כלל והקרי על דרך פרט ע"כ. **ולע**"**דן** ויזעקו אל ה' והשופט שהיה קם להם למושיע ויאמר תחלה חטאנו ואחריו גם כן אמרו כל ישראל וזהו הקרי ויאמרו חטאנו. וכוונת אמירה זו להצדיק דין שמים בשעבוד זה שנשתעבדו לאומות הנזכרים יען כי חטאנו חטא קל בתחלה זהו שא' חטאנו כי הוא גרם לנו כי עזבנו את ה' ואחר כך עבירת העזיבה גררה וגרמה לנו ונעבוד את העשתרות באופן כי אתה צדיק על כל הבא עלינו מה שעבר עבר ועתה מכאן ואילך הצילנו מיד אויבנו שבפרו' מעלינו עול מלכו' קשה נוכל לקבל עלינו עול תורה ונעבדך:

**יא**

**וישלח** ה' את ירובעל כו' מסכת ראש השנה תנו רבנן ושבעים איש מזקני ישראל למה לא נתפרשו שמם של זקנים שלא יאמר אדם לחביריו וכי פלוני כמשה ואהרן פלוני כאלדד ומידד פלוני כנדב ואביהוא ואו' ויאמר שמואל ה' אשר עשה את משה ואת אהרן ואומר וישלח ה' את ירובעל ואת בדן ואת יפתח ירובעל זה גדעון ולמה נקרא שמו ירובעל שעשה מריבה עם הבעל בדן זה שמשון ולמה נקרא שמו בדן דאתי מדן

יפתח כמשמעו ואומר משה ואהרן בכוהניו ושמואל בקוראי שמו שקל הכתוב שלשה קלי עולם כשלשה חמורי עולם לומר לך ירובעל בדורו כמש' בדורו בדן בדורו כאהרן בדורו יפתח בדורו כשמואל בדורו ללמדך שאפילו קל שבקלים ונתמנ' פרנס על הצבור הרי הוא כאדי' שבאדירי' ואו' ובאת אל הכהנים הלוים ואל השופט וכו' וכי תעלה על דעתך שאדם הולך אצל שופט שלא היה בימיו הא אין לך אלא שופט שבימיך ואומר אל תאמר מה היה שהימים הראשונים היו טובים מאלה עד כאן. צריך להבין מאי ואומר שמוכיח הענין ממה שלא נתפרשו שמותם של זקנים וממה ששקל שלשה קלי עולם כו' חמורי עולם ומכתוב ובאת אל הכהן כו' וגם מכתוב אל תאמר מה היה כו'. ואיברא כי מתוך פרש"י ז"ל שכתב אל תאמר מה היה שהימים הראשונים היו טובים מאלה למדת שאי אפשר שיהיו אחרונים כראשונים כנראה שלא הביא הפסוק אל תאמר אלא ללמוד ממנו דלא אכשור דרי לבד ומאי קא דייק בקראי דויאמר שמואל ה' אשר עשה כו' וישלח ה' את וכו' דדייק מיניה שקל קלי עולם לחמורי עולם. ועוד קשה אומרו ולמה נקרא שמו ירובעל ומקרא מלא הוא על שם ירוב בו בעל ולא שעשה הוא מריבה עם הבעל כדדריש הוא. ועוד לדבריו דקאמר שנקרא בדן דאתי מדן הי"ל מדן ולא בדן. ונר' כי ממה שלא נתפרשו שמות' ילפינן דאעפ"י שפלוני זה אינו כמשה ואהרן שמא הרי הוא כאחד מן שאר זקנים שאינך יודע מי הם. אמנם מענין שמואל בעי למילף עדיפא מיניה שאפילו שיודע לך גריעות זה הדיין שבודאי אינו כא' מן הזקנים עם כל זה ראוי להחשיבו כאותם הראשונים שהרי שקל הכתוב שלשה קלי עולם כשלשה חמורי עולם ודקדקה ברייתא זו שני עניינים בפסוקים האחד לשון עשייה שאו' ה' אשר עשה את משה ואת אהרן והשני למה נזכר שמואל באחרונה והוא מן החמורים בשקול משה ואהרן כדיליף מקרא משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו אשר מכח שני דקדוקים אלו מוכיח שכוונת הכתוב באומרו ה' אשר עשה את משה ואת אהרן ר"ל שעשאן בשקול עם הקלים שבקלי עולם כדכתיב בתר הכי וישלח ה' את ירובעל וכו' עשה ה' דבר פלא יהיו הקלים בשיקול החמורים אמנם כוונת השיקול יהיה בשקול דעת דהיינו ירובעל היותר חשוב שבקלים האלו יהיה כמשה וזהו שא' בעל המאמ' ירובעל בדורו כמשה בדורו בדן הבינוני בדורו כאהרן בדורו יפתח בדורו היותר קל מכולם כשמואל בדורו היותר קטן שבשלשה החמורים וילפותא זו עדיפא מהראשונה כי הראשונ' לא נתפרשו כדי שנאמר אולי זה שבדו' זה כאחד מן הזקנים שלא נתפרשו אבל מפסוק זה של ה' אשר עשה (כו') את משה ילפינן טפי שאפי' הקל כירובעל שקו' כמשה ולפי שלא למדנו מכאן אלא שירובעל יהיה כמשה אבל יפתח הקל שבשלשה לא יהיה כמשה

אלא כשמואל דוקא לכך אמרה הברייתא ללמדך שאפי' קל שבקלים ונתמנה פרנס על הצבור הרי הוא כאדיר שבאדירים באופן שאפי' הקל כיפתח בדורו הרי הוא כמשה בדורו ולכך הביאה הברייתא ואומר ובאת אל הכהני' כו' אשר מינה דייקינן אין לך אלא שופט שבימיך ואפי' קל שבקלים. וקרא דאל תאמר הוא כמו שכתבתי לעיל דבא ללמד שאי אפשר שיהיו אחרונים כראשונים דאי מאידך קראי הייתי אומ' דלעולם ירובעל ובדן ויפתח קלי עולם הם אבל יהיו כעין הזקנים וכן מפסוק הא אין לך אלא שופט שבימיך כי אולי הוא כא' מן הזקנים אמנם מפסוק זה מוכיח שאי אפש' שיהיו אחרוני' כראשוני' א"כ למדנו שאפי' קל שבקלי' הרי הוא כאדי' באדירי' ואפשר דמהאי קרא יליף נמי שקל שבקלים הרי הוא כאדיר אדירים דמדקאמ' אל תאמר מה היה שהימי' הראשונים היו טובים וכו' פירושו שהנמצאים בימים הראשונים היו טובים וחשובים וחמורים מאלו האחרונים כי לא מחכמה שאלת על זה שאלו היית חכם היית יודע שאין לבזות לאחרוני' ושאחרוני' חשובי' וטובי' כראשוני' עם היותם קלים וגרועים לפי האמת וזהו אומ' כי לא מחכמה שאלת על זה. ומה שאמר המאמר למה נקר' שמו ירובעל הכי קאמר למה נקרא שמו כאן על פי שמואל דלא הי"לל אלא גדעון וקראו ירובעל לזה אמ' שקר' כן שמו על שעשה מריבה בבעל שבשכ' זה בלבד שוקל אותו הכתו' עם היות' חמור שהוא משה וכדמסיק ירובעל בדורו כמשה בדורו. עלה בידינו הבנת אומ' ה' אשר עשה כו' שהיא תוכחת שמואל על שאלם מלך שמא תאמרו לפי שנתמעטו הלבבות מהשופטים בחרנו במלך זו אינה טענה שהשי"ת עשה את משה ואת אהרן רוצה לומר שעשה שירובעל ובדן ויפתח קלי עולם חשובים כחמורי עולם ומובן גם כן על פי דרכינו סדר ירובעל ובדן ויפתח שאינו סדר זמניי אלא סדר מעלה שירובעל שקול כמשה ובדן כאהרן ויפתח כשמואל והסדר הוא משה ואהרן ושמואל לכך סדר ירובעל ובדן ויפתח מקביל אליהם. ורש"י ז"ל ירובעל זה גדעון בדן זה שמשון שמשבט דן בא הרי קלי עולם עם שלשה חמורי עולם משה ואהרן ושמואל לומר לך הקל בדורו כחמור בדורו כל בית דין המתמנה על הדור צריך לילך אחריו כאילו הוא אדיר שבאדירים ע"כ. וכן הרד"ק ז"ל כתב בדן הוא שמשון ופי' בדן בן דן כי ממשפחת הדני היה ואעפ"י שהיה אחר יפתח הקדימו ליפתח לפי שהיה גדול ממנו. ואת שמואל ואותי הי"לל אלא כי כן מנהג הלשון במקומו' כמו נשי למך. ואל משה אמר ובמדרש א"ר אלעזר משו' ר' יוסי בן זמרא אף שמואל רבן של נביאי' מתנב' ולא היה יודע מה מתנבא שנ' וישלח ה' את ירובעל ואת בדן ואת יפתח ואת שמואל ואותי לא אמר אלא שלא היה יודע מה היה מתנבא ע"כ. והר"לבג ז"ל כתב וידמה שלא זכר אלא אלו הארבעה לבאר חסדי ה' שהושיע את

ישר' פעם ע"י השלמים ופעם ע"י בלתי שלמים כמו ירובעל שהיה עובד ע"א כשקראו השי"ת להושיע את ישראל ויפתח לא היה לו מעלה כי אם גבורה ופעם ע"י השלמים שמשון ושמואל שע"י שמשון נעשה מופת וקרא אל ה' וענהו ואין נעשה מופת היו' כי אם ע"י הראוי ליעשות ואמ' זה להורות שלא היו צריכים למלך כי ה' מלכם. ומהרי"א ז"ל כתב כדברי הר"דק ז"ל בסדר יפתח באחרונה ומה שא' ואת שמואל ולא אמר אותי הביא הדרש הנ"זל בדברי הר"דק ז"ל והוסיף מדיליה שכל דברי הספר ועניני שמואל כתבם בלשון נסתר כשלישי המדבר וכן עשה ירמיהו בספרו וכל זה להמשיכם אחרי דרך משה ע"ה וכתב שמואל באחרונה דרך ענוה הקטין עצמו וגם להיותו אחרון ואפשר לו' עוד שזכר מהשופטי' אחד נביא ממדרגה שפלה כירובעל וא' נפעם השכל כשמשון ואחד משכיל ונבון כיפתח ולא נביא וא' נביא מובהק וזכר א"כ כל מיני השופטים נביא קטן גדעון נביא גדול שמואל שופט משכיל יפתח שופט סכל שמשון וזה להודיע שאין מעצור לה' להושיע ברב או במעט ע"כ. **ולע"דן** במה שאמר ויצל אתכם בלשון יחיד על כל שופט ושופט מהנז' שכל אחד מהם קטן או גדול ויצל אתכם ותשבו בטח:

**יב**

**ותראו** כי נחש וכו' מהרי"א ז"ל כתב המאמר הזה תוכחת האנשים בבוא עליהם צרה וצוקה ישובו ובקשו את השי"ת כמו שנאמר ביום צרתי אקראך והוכיחם שאם לא היו כן אלא עם היות שראו שאחרי ששאלו מלך בני עמון עליהם והיה זה להם עונש בקשתם הנה לא חזרו בתשובה אבל גם אחרי העונש וההתראה מביאת נחש העמוני שבא לנקור עיניהם הוסיפו לחטוא ואמרו לשמואל לא כי מלך ימלוך עלינו וענין אומרו לא כי מלך ימלוך עלינו יורה שהוא ענין ההפצר רוצה לומר אעפ"י שיבוא נחש העמוני וכל האויבים שבעולם לא נחזור מזה כי אם שימלוך מלך עלינו עם היות ה' מלככם עד כאן וקשיא לי על דבריו שלא מצינו אחר ביאת נחש העמוני שיאמרו לא כי מלך ימלוך עלינו כי לא מצאנו רק שהשלוחי' של יבש באו גבעת שאול והעם בכו ורוח לבשה את שאול זולת זה לא נמצא. עד שמזה אני מכריח שאומרו כי מלך בני עמון בא עליכם הכונה שנתעורר לבוא וראיתי שכבר היה הולך ובא כמו הנה יום ה' בא בוער כתנור. והכונה להוכיחם כי במה שרצה ה"בה להוכיחם על ידו על עונותם שהיו להם במקל וברצוע' הוא נחש העמוני שלא קם אלא למטה רשע והיה לכם לשוב ולידבק בשי"ת כדי שידיח מעליכם את נחש העמוני שלא יבוא עליכם ואתם לא כן עשיתם אלא ותראו כי נחש מלך בני עמון היה בא עליכם בי שמעתם שנתעורר לבוא מאז ותאמרו לי לא כי מלך ימלוך עלינו וה' אלהיכם מלכיכם ובמקום התשובה על שהיה בא נחש העמוני עליכם לתוכחת עונות

שהיו בכם עשיתם משובה לשאול מלך על כל פנים. ואפ' לפי זה כוונת שמואל הנביא להודיעם כי אם לא סרבו בשאלת המלך לא היה נחש בא עליהם אחר כך כדכתיב ויעל נחש כו' ולא היו צריכים לניצוח על ידי שאול:

**יג**

**ועתה** הנה המלך וכו' הר"דק ז"ל כתב אשר בחרתם ואשר שאלתם האף בסגול וכן הלא שאלתם עוברי דרך נתן ה' עליכם מלך פי' להושיעכם אם תיראו את ה' כו' ומהרי"א ז"ל כתב זו (נאומת) [נחמת] שמואל אל העם כאילו אמר עם היות שחטאתם במה ששאלתם הנה השי"ת עשה שאלתכם וזכיתם למלך ולפי שהאנשים הנמשכי' אחרי תאותיהם כאשר ישיגו מה שיבקשו יקוצו בו כענין האדם עם הנשים בתאות המשגל אמר לא היו הם כן בענין המלך כי אחרי היות מלך עליהם עוד בחרו בו ושמחו עמו זהו שאמרו אשר בחרתם אפי' אחרי השאלה אשר שאלתם. ועוד זכיתם שאותו המלך השי"ת ברצונו נתנו לכם שהוא הדבר הנתן לכם רוצה לומר שיסכים חכמתו יתברך עם בקשתכם ועל כן המשיך אחרי זה אם תיראו עד כאן. ועתה שאמ' כי המלך אשר בחרתם הוא שאול בחור אותו מכל שבטי ישראל על פי הגורל וגם שעתה בחרתם אותו ברצון טוב ובחירה כי ראיתם שנצח נחש העמוני זהו שא' אשר בחרתם בבחירה ורצון ויען אשר שאלתם אותו הנה הש"ית נתן אותו עליכם מלך שעול מלכותו ניתן עליכ' ממש שהרי עתה נצח וכולכם משועבדים לו מעתה וזהו שא' ועתה הנה המלך אשר בחרתם כו' נתן ה' עליכ' מלך נתן ה' מעול שעבודו ואימתו עליכם. והפסוק הזה בהכרח מקושר עם הבא אחריו והכי קאמר והנה נתן ה' עליכם שיהיה מלך רוצה לומר שיתמיד במלכותו אם תיראו את ה' ועבדתם אותו אז יהיה עליכם מלך שאם לא תיראו לא יהיה עליכ' מלך שיסוף וימות נמצא פסוק זה גזרה לפסוק הבא אחריו אם תיראו:

**יד**

**אם** תיראו את ה' כו' דעות המפרשים לפי שלא מצאו בו גיזרה אמ' שחוזר למעלה והנה נתן ה' לכם מלך להושיעכם אם תיראו את ה'. והעיקר חסר מן הספר ובלעדיו קשה הפסוק (שא') לדעתם כי כבר נתן להם הש"י מלך ומה שהיה כבר היה (כיון) [בין] שיראו את ה' [ובין] שימרו את פיו ולכן אחשוב בפי' הפסוק הזה א' משני פנים [האחד הוא] שהטוב ייוחס אל הש"ית והרע לא ימשך ממנו כי אם מהמקבלים וכדברי איוב גם את הטוב נקבל מאת האלהים ואת הרע לא נקבל ולזה אמר והנה נתן ה' לכם מלך אם תיראו את ה' ועבדתי' אותו כי אם לא תיראו מלפניו יהיה ענין המלך (מט חס ושלום) [מיוחס] אליכם ולא אליו ית' ולא נאמר אז שהו' נתנו לכם כי אין הרע נמשך ממנו. והפן השני הוא שיהיה גיזרת הכתוב והייתם גם אתם ר"ל אם תיראו את ה' והוא מאמ' ראשית

חכמ' כו' ויפרש היראה במה תהיה ואמ' שהיא במצות עשה וזהו ועבדת' אותו ושמעתם בקולו וגם במצות לא תעשה וזהו לא תמרו את פיו הנה בהיות זה כן תהיו גם אתם גם המלך אשר מלך עליכם אחר ה' ר"ל שתהיו אחריו במעלה וכבוד ותהיו גוי אחד בארץ כמו שהוא ית' אחד בעולמו גם תהיו אחר ה' שהוא יהיה מנהיגכם וילך לפניכם ה' ואתם תלכו אחריו ותחסו בצלו ע"כ. ורש"י ז"ל והייתם גם אתם ותתקיימו לאורך ימים גם אתם גם המלך נמצא פי' והיית' לשון הויה וקיום ולפיכך גזרת הכתוב והייתם גם אתם כו' ולפי זה ניחא שאין העיקר חסר מן הספר כמו שהקשה מהריי"א ז"ל כפרש"י ז"ל שיטת הר"דק ז"ל שחסר לפי' תיבת להושיעכם והנה העיקר. ומובן בזה אמרו גם אתם וגם המלך שבאו' גם אתם נכלל המלך ואם כן מה צורך לומ' עוד וגם המלך אלא ודאי או' גם אתם הוא לרבו' המלך לענין הקיום וההויה הנזכר בתיב' והייתם כדפרשית ובאו' גם המלך אשר מלך עליכ' נכלל העם ברבוי תיבת וגם המלך ומקושר אל סוף הפסוק אחר ה' אלהיכם שצריך שהעם וגם המלך ילכו אחר השי"ת ועבודתו. וכבר זכרתי בפסוק הקודם שגזרת הפסוק הזה היא אומ' עליכם מלך אם תיראו כו'. ואפשר עוד שהגזרה היא והייתם גם אתם ומלככם והכונה שאם תיראו את ה' כדכתיב את ה' אלהיך תירא המורא גורם ואותו תעבוד וכן כאן אם תיראו ועבדתם במצות עשה ושמעתם בקולו ולא תמרו במצות לא תעשה הנה בלי ספק אני מבטיח אתכם שהייתם גם אתם גם מלככם אחר ה' אחר סמוך שהוא אלהיכם וכוונת אומרו גם אתם וגם מלככם מלבד הנ"זל יאמ' כי יש מחלוקת אם דור לפי פרנס ואם פרנס לפי דור ואו' דתרוייהו איתנהו דור לפי פרנס גם את' אם תיראו את ה' גם אתם כמו המלך ופרנס לפי הדור וגם המלך שכמו שאתם יראי ה' גם המלך יהיה ירא ה' יען אשר מלך עליכם אנשים כשרים ככם זהו שאמר אשר מלך עליכם שמטעם שמלך עליכם:

**טו**

**ואם** לא תשמעו בקול ה' כו' יבמות פ' הערל והיתה יד ה' בכם ובאבותיכם אמר רבא בר שמואל חטוטי שכבי דאמר מר בעון חיים מתים נחטטים ע"כ ורש"י ז"ל הביא כן ופי' חטוטי שכבי היא מדת בזיון על המתים. והוא פירש ז"ל והיתה יד ה' בכם ובאבותיכם כלומר והיתה בכם אחר שהיתה באבותיכם עד כאן. והרד"ק ז"ל ובאבותיכם כמו ובמלככם כי האדון לעם כמו האב לבן וכן אמר וישימני לאב לפרעה. וי"ת במה דהוה באבהתכון וכפרש"י ז"ל והביא דברי חז"ל הנ"זל עד כאן. ומהריי"א ז"ל עד עתה היתה יד ה' באבותיכם לבד וכעת אם לא תשמעו כו' תהיה יד ה' בכם באופן שתהיה יד ה' בכם ובאבותיכם יחדיו וגזרת הכתוב והיתה כמו תיבת והייתם גם אתם וכו' גזרת

הכתוב עם היותו בו"או ורבים ככה ע"כ תורף דבריו. **ולע"דן** שרמז כאן מה שא' חז"ל שהאבות מצטערים בקבר ולכך אמר ואם לא תשמעו בקולי ומריתם כו' הנה תהיה יד ה' בכם ובאבותיכם משני פנים האחד שיצטערו האבות ביד ה' אשר בכם כאילו היא בכם ובאבותיכם והבחינה השנית היותר קשה מצד המרי עצמו שממרים הייתם עם ה' ובלתי שומעים בקולו שברא מזכה אבא ובהיותו חייב ורשע יצר לו מאד מרוע מעשיו:

**טז יז**

**גם** עתה התיצבו כו' הלא קציר חטי' כו' חז"ל אמרו במסכת תעניות ודעו כי רעתכם רבה תני יצא ניסן וירדו גשמים סימן קללה שנ' הלא קציר חטים כו' ורש"י ז"ל התיצבו וראו וכשם שע"י תפלתי אני יכול לשנות את העתים כך אם פגעה בכם מלחמה היה כח בתפלתי לעמוד על האויב ולא הייתם צריכים לשאול מלך בחיי אעפ"י שאני זקן והגשמים סימן קללה וקשה בעיני ה"בה להביא פורענות חינם ואעפ"י כן יש בי בח ואקרא אל ה' ויתן קולות ומטר ודעו וראו כי לא הייתם צריכים לשאול מלך ולזלזל בי ע"כ. והר"דק ז"ל כתב את הדבר הגדול הזה מה דבר גדול היה המטר בעת הקציר פעמי' רבות יהיה פי' (האי) [א"א] ז"ל כי באי"י לא היה יורד מטר כלל כל ימי קציר וזהו שא' הכתוב הנותן גשם יורה ומלקוש בעתו שבועות חוקות קציר ישמור לנו וכך אמרה רצפה בת איה מתחלת קציר עד נתך עליהם מים. ואמרו חז"ל מי"ז בניסן עד י"ז בחשון שהוא עת הקציר ומי"ז בחשון עד י"ז בניסן שהוא עת המטר ולפי שהיה המטר בקציר חדוש גדול אצל' פחדו מאד ואמרו התפלל בעד עבדיך אל ה' ולא נמות מפני שהיו בהם בני בליעל שהיה לבם נוקפם בדברי שמואל כמו שעשו בהמליכו את שאול ואמ' מה יושיענו זה ואעפ"י שנלכד בגורל באורים ותומים לפיכך עשה להם שמואל אות שיראו כולם ולא יוכלו להכחישו לפיכך אמר וייראו העם את ה' מגדולת שמואל ע"כ. והר"לבג ז"ל כתב והנה הראה שמואל אות לעם כי חטאו מאד כששאלו מלך ואמר הלא קציר חטים היום היה שם סביב חג השבועות שהעת לפי הטבע חם ולח גם התקופה שעברה היתה בטבע' קרה ולחה ולא יתכן אל המנהג הטבעי שיהיו שם אז אידים עשניים יתהוו מהם הרעמים והמטר וזהו האות שנתן לפי מה שאחשוב שאם לא היה שם אות כי אם מצד הקולו' והמטר לא היה צריך לומר הלא קציר חטים היום. ואפשר שאמ' הלא קציר חטים היום על צחות האויר כי האנשים היו קוצרים חטים וזה יורה על היות העת בלתי מעונן ובלתי ראוי למטר אם לא בהשגחה עד כאן. ומהרי"א ז"ל כתב כי רצה בזה להשיב על ספק אח' שנפל בדבריו והוא שאם כדבריו ששאלת מלך קשה בעיני ה' א"כ איך בחרו השי"ת ואיך נתברר על פי הגורל באורים ותומים ושמואל איך משחו להשיב על

אומרו הביא ענין שאלת מטר בקציר לומר שכיון שנתן השם יתברך הבחירה ביד האדם אפילו שיבחר בדבריו רע ימלא שאלתו והמופת על זה ענין הגשמים שאמרו חז"ל שהם סימן קללה אחר שיצא ניסן ועם היות השאלה דבר רע ימלא ה"בה שאלתו ויתן קולות ומטר כן ענין המלך עם היותו דבר רע לא מנעו מהם לפי ששאלוהו ממנו כמו שלא מנע קולות ומטר עם היותם רעים לפי ששאלו כן ממנו. ודברי הכתוב יורו על זה באומרו גם עתה התיצבו וכו' ר"ל אם תתמהו למה נתן לכם הדבר שהוא רע והוא ענין המלך גם עתה התיצבו וראו כיוצא בו שימלא שאלתי עם היות הדבר רע שמזה דעו וראו כי רעתכם רבה אשר עשיתם בעיני ה' כו' ואעפ"י שנתנו לכם אין משם ראיה לשאין רעתכ' רבה ואומ' שרעתכ' רבה בעיני ה' אינו נאמר על החטא כי אם שעשו לנפשם רעה גדולה בשאלם מלך להיותו דבר מזיק מאד בעתיד וזהו שאמר בעיני ה' שעם היות שבעיניכם אינו כל כך רע ומזיק היינו מפני שאתם לא תראו העתיד אבל בעיני ה' הצופה ומביט עד סוף כל הדורות הוא רואה ההזק שיבא אליכם מהמלך עד כאן:

**ולע**"דן שרצה שמואל לומר שהדבר תלוי בשמיעה בקול ה' וזה הוא שאמר וגם עתה שכבר יש לכם מלך עם כל זה לא יסתלק השגחתו יתברך מעליכם שהתיצבו וראו את הדבר הגדול הזה אשר ה' עושה לעיניכם שתראו היכולת הגמור לשנות הטבע גשם וקולות זהו שאמר הלא קציר חטים היום שאין דרך טבע בארץ ישראל כנ"זל לרדת גשמים. או אפי' יהיה בטבע לרדת גשמים היות הדבר נעשה לעיניכם ביום הזה הוא פלא זהו שאמר הלא קציר חטים היום אקרא אל ה' ותכף ומיד ויתן קולו' ומטר ולא יפול מדברי ארצה בב' ענינים הא' בתכיפות לקריאה נתינת הקולות ומטר והשני להיות המופת בשני דברים קולות ומטר כי אעפ"י שיקר מקרה גשם בקציר לא יהיה קולות אבל מהיות שניהם יחדיו קולות ומטר דעו וראו כי רעתכ' רבה אשר וכו' כי מצד התכיפות ראו השגחת ה' אל יריאיו בעודם מדברים הוא ישמע אל ויענם ומצד היות קולות ומטר דעו בידיעה כי רעתכם רבה לשאול לכם מלך כי להורות על רעם קולכם הרע אשר עשיתם לשאול לכם מלך על כן יבאו קולות מדה כנגד מדה. ואמר אשר עשיתם בעיני ה' רוצה לומר אעפ"י שבעיני לא היתה רעה כל כך השאלת מלך הנה בעיני ה' היתה רעה רבה שנראה כי אותו מאסתם ממלוך עליכם והוא לא כן ידמה שהרי גם עתה שהמלכתם עליכם מלך גם עתה התיצבו וראו הדבר הגדול ההשגחיי שיעשה ה' בפתע פתאום ובקולי קולות דרך תוכחת על קולכם ותרעומתכם לשאול מלך והרב"ע בשער צ"ה הזכי' שרמז להם שמואל בענין המטר בקציר שלפום ריהטא לפנים הוא מקרר בחו' הקציר ומזיק הוא לאחר מכאן שישחית הקציר כן הוא ענין המלך בצורתו שאתם

שמחים ומתקררת דעתכ' בו סוף שלעתיד ימשך ממנו נזק מרובה. ועיין בשער הנזכ' כי שם הרחיב בפסוקים האלה כולם.

**יח**

**ויקרא** שמואל אל ה' וכו' מהריי"א ז"ל כתב זכר שמיד שקר' שמואל אל ה' נתן קולות ומטר באותו יום מבלי היות שם ענני' ולא אדים ושייכות מקדימות למטר כי היה היום קציר חטים וידוע שהאנשים לא יקצרו ביום המעונן ולכן היה מהנס היות פתאום מטר וקולות כ"מש שבא לאות ולדמיון הדרוש הנזכר ע"כ. **ולע"דן** כי בבא הקולות והמטר כאשר אמר שמואל שני הענינים יחד קולות ומטר וכסדרן כמו שייעד קולות ומטר ולא מטר וקולות והענין השני ביום ההוא תכף ומיד או ביום ההוא הצח הנה נמשך מזה ויירא כל העם מאד את ה' וכו' רוצה לומר פחדו ויראו משני דברים האחד על שנגעו בכבוד הק"בה בשאלת מלך כאלו מאסוהו כדכתיב כי אותי מאסו ממלוך עליהם והשני קל מזה פחדו על שנגעו בכבוד הנביא שמואל שלא רצו בהנהגתו וזהו שאמר ויירא כל העם מאד מפני אשר נגעו בכבוד ה' וזהו שאמר מאד זה היה את ה' אמנם ואת שמואל שזלזלו בכבודו כי לא היה בזה כי אם יראה לא מאד ומשום הכי אמר את ואת להפסיק ולא כתיב ויירא כל העם מאד את ה' ושמואל והיה לו לומר מה' ומשמואל אומרו את ה' מורה על מה שעשו את ה' ליחד שמו ואת שמואל ועם שמואל שגמלוהו רעה תחת כל אשר סבב מעיר לעיר לדון אותם:

**יט**

**ויאמרו** כל העם אל שמואל וכו' ה"רבע ז"ל כתב בשער צ"ה אמרו התפלל בעד עבדיך אל ה' ואל נמות כי יספנו על כל חטאתינו רעה לשאול לנו מלך וזה שהורו להנצל מידי חטאם בסורם מן ה' אבל אמ' שהוסיפו על חטאת' רע' אם יסכימו המלך והעם אל הרע ויבא ההפסד מהסכמ' ויאמר שמואל אל העם אל תיראו אתם עשיתם את כל הרעה הזאת אך לא תסורו מאחרי ה' ועבדתם את ה' בכל לבבכם ירצה אתם עשיתם את כל הרעה לבחור בהנהגת המלכיות לפי שעלה בלבבכם לפרוק עול מורא שמים מעליכם אך העצה הנכונה בו שלא תסורו בבטחונו מאחרי ה' ועבדתם את ה' בכל לבבכם שלא יחלק לבבכם כלל אלא כאלו לא היה לכם מלך כי בהיות על זה האופן אין רע וביאר לא תסורו כי אחרי התהו כלומ' זה יועיל לכם כשלא תסורו מאחרי ה' אמנם אם תסורו מאחריו ללכת אחרי אלהים אחרים מאלהי העמי' ההם אשר תליתם השאלה כשאמרתם ושפטנו ככל העמים הנה לא יועילו ולא יצילו כי תהו המה ושוא תשועתם ואם לא תסורו אחרי אלהים אחרים אף על פי שאתם תתעצלו בעבודתו ובשמירת מצותיו באופנים

אחרים לא מפני זה יסיר אתכם מעל פניו כי לא יטוש ה' את עמו בעבור שמו הגדול עד כאן:

**ולע"דן** כי התחכמו העם לתקן שני העונות אשר בידם האחד בין האדם למקום שאת ה' מאסו ממלוך עליה' והשני בין האדם לחבירו שמאסו את שמואל לשפטם וכנגד שניהם אמרו כל העם אל שמואל התפלל בעד עבדך שעבדיך אנחנו תחת ממשלתך התפלל אל ה' מצד מה שחללנו כבודו וגם כן התפלל על היותו אלהיך שיתבע עלבונך כי אלהיך הוא התפלל נא גם כן על הבחינה הזאת דהיינו אלהיך והיינו דלא כתיב התפלל אל ה' לבד או התפלל אל אלהיך לבד אבל אמרו התפלל בעד עבדיך אל ה' אלהיך כנגד שני ענינים הנזכרים למעלה ואז כשתתפלל בעדינו אל נמות כי ידענו רשענו שזו העבירה בתוספת רשע עולה על כל חטאתינו שחטאנו זה הוא שאמ' כי יספנו על כל חטאתינו ר"ל זה מכריע את כולם יחדיו לשאל לנו מלך שבזה מאסנו בו ית' חלילה גם היינו מתעתעים בנביאיו. ולעומת זה ענה אותם שמואל ואמר להם מצדי אל תיראו על אשר סרתם מאחרי הנהגתי מחול לכם מה שאתם עשיתם את כל הרעה הזאת מור' באצבע עליו אך הזהרו בכבוד ה' אל תסורו מאחרי ה' ועבדתם אותו בכל לבבכם וכו' כי זהו העיקר ולא תסורו כו' כי לא יטוש ה' אעפ"י שאתם נטשתם אותו גם אנכי מצד מה שפגמתם בכבודי חלילה לי מחטו' להי' בהיותי נוקם ונוטר איבה בחדול מהתפלל בעדכם חלילה לי מחטא בלא תקו' ולא תסור וגם אורה אתכם הדרך הישרה ואעפ"י שאתם שנאתם אותי והנהגתי וזהו הנ"לעד בקשר המשך הפסוקים. ובסמוך ארחיב עוד בזה בבארי הפסוקים א' לאחד למצוא חשבון:

**כ**

**ויאמר** [שמואל] אל העם כו' הר"דק ז"ל אתם עשיתם את כל הרעה הזאת לשאול לכם מלך אבל אל תיראו אם לא תסורו מאחריו כו' וי"ת את כל הרעה הזאת על המטר שתרגם אתון גרמתון כל בישתא הדא ובקצת נוסחאות אתון עבדתון ע"כ ומהרי"א ז"ל כתב לפי שאמרו כי יספנו על כל חטאתינו רעה לשאול לנו מלך שהכונה שמלבד חטאתינו אשר בפועל הזה בבחינת הש"ית אשר חטאנו לו הנה יספנו על כל חטאתינו רעה בבחינתנו ובבחינת הנזק שימשך לנו הוא מה שקרא רעה כעין הנז' בכי רעתכם רבה שהוא הנזק והרעה שימשך להם ועל זה הוא אומר כאן אתם עשית' את כל הרעה הזאת לעצמכם מצד הנזקים שימשך מהמלך לכם והנה לא יחשב לכם חטא מפאת האלוה אך בזאת שלא תסורו מאחרי ה' בעשותכם הדברים שהזכיר שלא תעשו ועבדתם את ה' בכל לבבכם שהוא בדברים ובמצו' מעשיו' שאם לא תסורו לא יחשב לכם עון בזה ע"כ.

**ולע"דן** שהחוטא ובלתי מכיר חטאו בז לדבר יחבל לו אכן אם יהיה חטאו נגדו תמיד לא יירא ממנו כלל זהו שא' ויאמר שמואל אל העם אל תיראו כל עוד שאתם מכירים בעצמכם שאתם עשיתם את כל הרעה הזאת היא הנותנת ומחייבת לכם שאל תיראו כי זהו הטעם שלא חייבה התורה קרבן על המזיד שאינו צריך כפרה כי נכנע האדם מהמזיד אמנם בשוגג שאדם דש בעקיביו חייבה התורה להביא קרבן כדי שיתן לב לשוב ואמר אך אל תסורו מאחרי ה' לעבוד ע"א כי בעוד שלא תסורו עוד מעט ועבדתם את ה' בכל לבבכם כו':

**כא**

**ולא** תסורו כי אחרי וכו' ה"רדק ז"ל פי' ולא תסורו מאחרי ה' כי אם תסורו מאחריו תסורו אחרי התוהו והם האלילים אשר לא יועילו ולא יצילו אתכם כי תהו המה. או פירושו ולא תסורו אחרי התוהו כי הם לא יועילו ולא יצילו עד כאן והר"לבג ז"ל פי' ולא תסורו מאחרי ה' כי הסר מאחריו הולך אחרי התוהו אשר לא יועילו ולא יצילו עד כאן. ומהרי"א ז"ל כתב כי אחרי התוהו כי לשון אלא שהוא אחד מארבעה לשונות שהכי משמש ואו' ולא תסורו אינו מצוה אלא הודעה. יאמר הנה ראוי אליכם שלא תסורו מאחרי ה' כמו שאמרתי לפי שלא תסורו ממנו אלא אחרי התוהו כלומר אני ידעתי שלא תסורו כי אם להליכתכם אחרי התוהו אשר לא יועילו ולא יצילו ומאחר שלא תסורו מאחרי ה' כי אם שתלכו אחרי התוהו דבר הגון הוא שלא תסורו ממנו ע"כ.

**ולע"דן** שהשני כתובים באים כאחד לתת טעם לשלא יסורו מאחרי ה' והוא או' ולא תסורו יען כי אחרי התוהו אשר לא יועילו ולא יצילו ואין זה בבחירה שאינם רוצים להועיל ולהציל כי תוהו המה והנה אחרי כל זה סוף סוף שאפי' שתלכו אחרי התוהו וכו' כי לא יטוש ה' את עמו ואעפ"י שהם נטשוהו וילכו אחרי ההבל וכיון שהק"בה אוהב אתכם כל כך אפי' שתלכו אחרי התוהו וכו' עם כל זה כי לא יטוש ה' (כו') את עמו בעבור שמו הגדול א"כ ראוי הוא שלא תסורו ממנו מאחר שאחרי הכל אין לכם הצלה אלא ממנו ובעבור שמו הגדול באופן שנותן טעם שלא תסורו יען כי אחרי התוהו וכו' עם כל זה כי לא יטוש ה' את עמו ומשך הטעם תלוי בכתו' השני ובזה מובן אומרו כי לא יטוש ה' את עמו בעבור שמו הגדול שמאחר שסרו מאחריו ללכת אחר ההבל אין ראוי להטיב עמהם כי אם בעבור שמו הגדול. או אפשר דהבי קאמר ולא תסורו יען כי אחרי התוהו אשר לא יועילו ולא יצילו ר"ל אחר זה שתראו שלא יועילו ולא יצילו אז תדעו במבחן כי תוהו המה והבל ואם כן מאחר שלסוף ע"י המבחן שלא יועילו תדעו כי הבל המה אם כן יותר טוב שלא תסורו מתחילה כי למה יחטא האדם וישוב וניחם בסופו:

**כב**

**כי** לא יטוש ה' את עמו בעבור שמו הגדול וכתוב אח' אומר כי לא יטוש ה' את עמו ונחלתו לא יעזוב אמר רב שמואל בר נחמני פעמים שהוא עושה בעבור שמו הגדול ופעמים שהוא עושה בעבו' עמו ונחלתו בחוצה לארץ בעבור עמו ונחלתו בארץ בעבור שמו הגדול אמר רבי ראובן לעולם הוא עושה בעבור שמו הגדול הה"ד למעני למעני אעשה לכם בית ישראל ע"כ. כי הואיל ה' אתכם לעשות אתכם לו לעם ר' יהודה ור' נחמיה ורבנין ר' יהודה אומ' אין הואיל אלא תחילה שנ' ועתה הואיל לברך את בית עבדיך ר' נחמיה או' אין הואיל אלא לינה שנאמ' הואל נא ולין ויטב לבך רבנין אמרי אין הואיל אלא שבועה שנאמ' ויואל שאול את העם ע"כ. ורש"י ז"ל בעבור שמו הגדול אשר יצא שמו עליכם שהוא מושיעכם ולמען לא יתמעט שם גדלו הואיל ה' נשבע כמו ויואל שאול את העם שם והיא שיטת רבנין הנזכ' וכן כתב הרד"ק ז"ל ככל הנז"ל. ומהרי"א ז"ל כתב ונתן הכתוב טעם למה לא יראו ממה שעשו באומרו כי לא יטוש ה' את עמו רוצה לומר אף על פי שבמה ששאלתם מלך חטאתם הנה ה' לא יטוש אתכם לא בזכותכם כי אם בעבור שמו הגדול לפי שהוא ברצונו הואיל ורצה לעשות אתכם לו לעם. ולפי שחטאו לש"ית במה ששאלו מלך וחטאו כנגד שמואל כאמור למעלה לכן הנביא דבר בשניהם כי במה שחטאו כנגד השי"ת אמר כי לא יטוש ה' את עמו בעבור שמו הגדול וכו' ואם במה שחטאו נגדו אמר גם אנכי חלילה לי מחטוא להי' מחדול להתפלל בעדכם שאחרי שאתם שבתם בתשובה ותתודו על עונכם הייתי אני חוטא אם לא אתפלל בעדכם ואם לא הוריתי לכם הדרך הישרה אבל אל תבטחו בתפלתי בחשבכם שאפילו שתמרו את פי ה' תפילתי תציל אתכם ממות אינו כן כי לא יועיל דבר כי אם תהיו אתם טובים וישרים עם השי"ת וזהו שאמר אך יראו את ה' ועבדתם אותו בראותכם את אשר הגדיל עמכם בכל החסדים אשר עשה עם אבותיכם ועמכם ואם הרע תרעו גם אתם גם מלככם תספו רוצה לומ' לא תועיל תפלתי כי אם בהכנת המקבלים והמלך לא יושיעכם ואתם לא תעזרוהו אם לא בהיותכם דבקים להי' אלהיכם כי אז ישוב ה' לשוש עליכם לטוב כאשר שש על אבותיכם עד כאן:

**ולע"דן** במה שאמר כי לא יטוש ה' את עמו בעבור שמו הגדול הוא שם אל הדבק עם ישראל ישר אל וכיוצא בזה פירשנו למעלה בפסוק ומה תעשה לשמך הגדול משל למפתח קטנה כו' הנ"זל ויוכיח כן כי על דרך הסוד לך ה' הגדולה בחסד אל וזהו הגדול כי הואיל לשון התחלה כרבי יהודה ויהיה הכונה שהש"ית הוא התחיל לעורר האהבה לעשות אתכם לו לעם וכיון שהוא התחיל כן ראוי שיאחז צדיק דרכו וטהור ידים יוסיף

אומץ ולא יטוש ה' את עמו ואף על פי שאתם עזבתם אותו עם כל זה לא יטוש כי לעולם הוא מתחיל לעשות אתכם לו לעם כמנהגו הטוב. באופן שרש"י ז"ל הביא שיטת רבנין ומהרי"א ז"ל שיטת רבי נחמיה ואני הצעיר שיטת רבי יהודה. או יאמר כי הואיל ה' לעשות אתכם לו לעם דהואיל התחיל וכיון שהתחיל לעשות אתכם לו לעם ראוי ומחויב שיגמור בעדכם שהמתחיל אומרים לו גמור ואפשר שלזה כיון רבי יהודה יותר באומרו אין הואיל אלא לשון תחילה: ולפי זה יהיו ב' טענות לשלא יטוש ה' את עמו האחד בעבור שמו הגדול המחייב להטיב ולהתחסד עם הכל והשני כי הואיל והתחיל לעשות אתכם לו לעם וכיון שהתחיל ראוי לגמור:

**כג**

**גם** אנכי חלילה לי וכו' ברכות פרק א' א"ר אבא בר חנינא סבא משמיה דרב כל שאפשר לו לבקש רחמי' על חבירו ואינו מבקש נקרא חוטא שנאמר גם אנכי חלילה לי (מחדול) מחטוא להי' [מחדול] להתפלל בעדכם אמ' רבא אם ת"ח הוא צריך שיחלה עצמו על חבירו מ"ט אלימא משום דכתיב כי קשרתם כולכם עלי ואין חולה מכם עלי דלמא שאני מלך אלא מהכא ואני בחלותם לבושי שק עניתי בצום נפשי ע"כ. ורש"י ז"ל גם אנכי חלילה לי מאחר שתעשו אתם שלכם לשוב אל ה' גם אנכי חלילה לי מחדול להתפלל בעדכם ע"כ. וכן הרד"ק והר"לבג ז"ל כתב ואמ' להם חלילה לי מחטו' להי' מחדול להתפלל בעדם שלא ימותו על החטא הזה שחטאו להי' בשאלם מלך והנה יורה להם כל ימיו גם כן הדרך הטובה והישרה לא יסור מזה מפני שעשו כנגדו לשאל מלך כאילו מאסו אותו ממלוך עליהם אך הזהירם שייראו את ה' ויעבדוהו אשר הפליא חסדו להם ואם יסורו ממנו יספו הם ומלכ' ע"כ. **ולעד"ן** גם אנכי חלילה לי וכו' אמר שמאחר שהש"י הואיל ברצונו הטוב וחפץ בכם בעבור כבוד שמו או בעבור שמו הגדול הכרוך בשם ישראל כאשר זכרתי בפסוק הקודם שלזה הש"י לא יטוש את עמו אם כן אם הייתי אני חדל מהתפלל בעדכם אל השם יתבר' ומהורות לכם הדרך הישרה הייתי חוטא לש"י מאחר שהוא חפץ בכם והואיל להיותכ' לו לעם וכבוד שמו תלוי בזה אשר לעומת זה שזכרתי כי לא יטוש ה' את עמו בעבור שמו הגדול וכו' קרוי למוכרח במעשיו כביכול וכמו שהוא לא יטוש אני גם כן חלילה לי מחטוא להי' מחדול להתפלל בעדכם והורתי וכו' כי חטאתי להי' אם הייתי חדל כי ראוי לי לסייע לרצונו ולהוציאה אל הפועל. או יהיה מחטוא להי' שהייתי חוטא בהיותי נוקם ונוטר איבה בחדול מלהתפלל בעדכם אל הש"י וכמו שכתבתי למעלה:

**כד**

**אך** יראו את ה' וכו' יראו ה"אלף נחה אינה נקראת. הגדיל עמכם לעשות טובות או פי' שהגדיל שנתן קולות ומטר ביום קציר והדין עליכם שתיראו ממנו כי אשר יחפוץ יעשה בכם לטובה או לרעה כפי מעשיכם ולא תחשבו כי אין רואה ומשגיח במעשיכם ע"כ. וקרוב לזה כתב מהר"יא ז"ל כנזכר בפסוק הקודם. **ולע"דן** שכיון שהזכיר שמואל כי לא יטוש ה' את עמו בעבור שמו הגדול שנתגדל א"כ אפשר שיטעו לומר גם אם נחטא ונאשם שמו הגדול יגן בעדינו ולא יטשנו ולא יעזבנו לז"א אך יראו את ה' אך לשון מיעוט ר"ל לא תלמדו מתוך דברי לחטוא על משענת שמו הגדול אלא אדרבה אך יראו את ה' ועבדתם אותו באמת מצד שהוא אמת בכל לבבכם כי ראו את אשר הגדיל שמו במה שעשה עמכם ואין ראוי שמה שהגדיל עמכם יתמעט חלילה על ידי עונותיכם שיאמרו הגויי מבלתי יכולת ומורה פי' זה לשון הגדיל שהוא יוצא דהיינו שהגדיל את שמו וזה ראוי שתראו תמיד כדי שלא תסורו ימין ושמאל מעבודתו ית':

**כה**

**ואם** הרע תרעו וכו' הר"דק ז"ל אם תרעו מעללכם גם אתם גם מלככם האחד לרבות על חבירו וכן גם צאנכם גם בקרכם ואמר מלככם שאם לא יוכיח אתכם הוא יהיה נענש תחלה עד כאן.

**ולעד"ן** שהודיע כאן מה שאמרו ז"ל עבירה גוררת עבירה ואם הרע עביר' אחת תרעו עוד תוסיפו סרה גם אתם ובתיב' גם ריבה המלך שיחט' הוא והעם כי יתפשט נגע העון כנגעי' מהיחי' אל המלך והעם ובעונש גם כן כשיגיע הפורענות במלך גם העם יספה עם המלך וז"ש גם אתם גם מלככם תספו יחדיו נמצא הגם הראשון לרבות המלך בחטא וגם השני האומר גם מלככם לרבות העם בפורענות ובזה נתישבו שני פעמים גם:

**יג**

**א**

**בן** שנה שאול במלכו וכו' א"זל במסכת יומא רב הונא אמר כבן שנה שלא טעם טעם חטא מתקיף ליה ר' נחמן ואימא כבן שנה שמלוכלך בטיט וצואה חזא רב נחמן סיוטא בחלמיה אמ' נעניתי לכם עצמות שאול הדר חזא סיוטא בחלמיה אמר נעניתי לך שאול בן קיש מלך ישראל. ונראה לי כי מלבד המובן שהראו לו פעם שנית סיוטא דהיינו מלאכי פחד שהיו מבעתין אותו מפני שאמר עצמות שאול דרך בזיון בשני ענינים האחד עצמות והשני שאול כאלו הוא הדיוט כי דבר המלוכה לא הגיד לעומת זה בפעם השנית אמר נעניתי לך שאול שלא אמר עצמות. והשנית תקן באומרו מלך ישראל בלשון כבוד הנה מלבד זה אומר שהתשובה לא תועיל אלא בהכירו עוצם החטא כפי ערך אשר חטא

לו ולזה אמ' כאשר חטא רב נחמן שפגם בכבוד שאול שאמר ודילמא כבן שנה שמלוכלך ונתחרט על זה ושאל מחילה לא שאל אלא נעניתי לך עצמות שאול כאילו היה אדם כשר שפגם בכבודו שצריך לשאל ממנו מחילה לז"א ששוב הראו לו פעם ב' בחלמיה כי העון במקומו עומד שפגם בכבוד מלך ישראל ורב נחמן לא נתן לבו אל בחינה זו שמגדיל החטא ולזה כששאל מחילה פעם שנית אמר נעניתי לך שאול בן קיש מלך ישראל שידע והכיר עוצם החטא שחטא לבזות איש מיוחס בן קיש ומלך ישראל לומר עליו ודילמא כבן שנה שמלוכלך בטיט וכו' אשר בהכירו החטא בבחינותיו ושאלו המחילה עליו נמחל לו לרב נחמן ולפי זה מה שהראוהו פעם שנית סיוטא הוא גם כן על מציאות אמירתו ודילמא כבן שנה שמלוכלך וכו' וגם שאמ' עצמות שאול דרך בזיון ככל האמור אז כשתקן הכל ושאל מחילה מחל לו. וגם שם הסכים כדברי רב הונא רב יהודה אמר שמואל מפני מה לא נמשכה מלכות שאול מפני שלא היה בו שום דופי דאמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יהוצדק אין מעמידין פרנס על הצבור אלא אם כן קופה של שרצים תלויה לו מאחוריו שאם תזוח דעתו עליו אומרים לו חזור לאחוריך אמר רב יהודה אמר רב מפני מה נענש שאול מפני שמחל על כבודו שנאמר ובני בליעל אמ' מה יושיענו זה ויבזוהו וכו' וכתיב ויעל נחש העמוני וכו' ושם פירש רש"י ז"ל דופי משפחה ויתגאו מלכים הבאים אחריו על ישראל וכו' אבל דוד מרות המואביה אתא קופה של שרצים דופי משפחה וכדברי רש"י ז"ל שהרופי הזה דופי משפחה הוא ניחא אומ' אלא אם כ קופה של שרצים תלויה לו מאחוריו שאילו קאמר תלויה בו היה מובן דופי במעשיו אמנם באומרו מאחריו מורה שהדופי של המשפחה הוא שהקופה מאחוריו ולא בו בעצמו. ויש לומר דלא פליגי השתי מימרות דרב יהודה האחת שאמר משום שמואל עם השנית שאמר משום רב וכו' דתרוייהו צודקות יחדיו הראשונה של שמואל שאמר מפני מה לא נמשכה מלכות שאול היינו להמשך שיצאו מלכים ממנו מחלציו לדורי דורות מפני שלא היה בו שום דופי ויתגאו הבאים אחריו לא שאול כי שאול איש עניו מאד וכאידך דרב יהודה דאמר משמיה דרב מפני מה נענש שאול מפני שמחל על כבודו וכו' ומדהביא פסוק ויעל נחש העמוני וכו' עם היות שאין ראייתו אלא ממסקנא דמלתא כמו שכתב רש"י זכרונו לברכה (עם) [שם] דמסקנא דמילתא דאמרו ישראל מי האומר שאול ימלוך עלינו וכו' בתמיהה תנו האנשים ונמיתם והוא אמר לא יומת עד כאן. עם כל זה נרא' לי שדקדק המאמר בהביאו תחלת הענין שלא היה לו להביא אלא לא יומת איש היום וכו' לרמוז שמפני שבזוהו גרמו להם צרת נחש העמוני שעלה עליהם מיד זהו שאמר ויעל נחש העמוני מפני מה נענש שאול מפני שמחל על כבודו וגם כן נמשך

עונש לישראל ויעל נחש העמוני לכך הביא בתחילה ויעל נחש העמוני עם היות הראיה מהמסקנא כנזכר. ובמציאות חטא רב נחמן שאמר ואימא כבן שנה שמלוכלך בטיט וצואה ק"ק וכי הפסוק לגנות שאול קא אתי היתכן זה. ואפשר דהכי מתקיף רב נחמן ואימא דאין כונת הכתוב לומר שלא חטא כלל כבן שנה אלא הכי קאמר שחטא ונמחל לו וחזר להיות כבן שנה וזהו שאמר ואימא כבן שנה שמלוכלך כו' כך שאול מלוכלך היה אלא שנמחל לו במלכות. כבן שנה שאין לו חטא וכסברת הירושלמי ולפי שהקשה כן בלשון גנאי שאמ' ומלוכלך בטיט ובצואה ולכך אחזיה בחלמיה סיוטא עד ששאל מחילה. והכי איתא בירושלמי דבכורים בן שנה שאול במלכו רב זעירא בעו מימנו יתיה נשיאה ולא קביל עלויה כיון דשמע אהא שמעתתא חכם וחתן ונשיא מכפרין קביל עלויה חכם מפני שיבה תקום וכתיב וכי יגור אתך גר מה גר נמחל לו על עונותיו אף זה נמחל לו עונותיו. חתן דכתיב וילך עשו אל ישמעאל ויקח את מחלת וכי מחלת שמה והלא בשמת שמה אלא מלמד שנמחלו לו עונותיו. נשיא דכתיב בן שנה שאול במלכו וכי בן שנה היה שאול כשמלך אלא מלמד שמחלו לו כל עונותיו שלא טעם טעם חטא. ופרש"י ז"ל הביא כדברי רב הונ' ויש לפתור בן שנה בשנה ראשונה שהומלך בה והוא מלך שתי שנים על ישראל ובשנה הראשונה מיד ויבחר לו שאול שלשת אלפים וכו' והר"דק ז"ל בן שנה פי' אז כשהיו הדברים האלה שדבר שמואל בחדוש המלוכה שנה היה לו מתחלת מלכותו ושתי שני' מלך אחר כך או בין הכל לא מלך אלא שתי שנים כדברי בעל סדר עולם עד כאן. וי"ת כבר שנה דלית ביה חובין כדמלך וכן פי' חז"ל. ועוי בדרש שנמחלו עונותיו וכו' ע"כ כנז"ל בירושלמי. והר"לבג ז"ל כתב הנה יש מהזרות בפסוק הזה שלא יתכן שנאמר לפי הפשט שהיה שאול בן שנה לבד במלכו והשני שהוא רחוק שנאמר שלא מלך שאול כי אם שתי שנים עם רוב הדברים שעשה מצורף לזה שכבר עמד זמן מעת המשחו קודם החזיקו במלוכה. והנכון בעיני לפי הפשט שיהיה הרצון בזה שכבר עברה שנה אחת לשאול מעת המשחו עד העת שמלך שחדשו המלוכה בגלגל והוא כשמלך שתי שנים על ישראל ספר שבחר לו שאול שלשת אלפים מישראל עד כאן. ומהריי"א ז"ל הרחיב בענין אלו החשבונות ולפי שראיתיו חולק על כל הראשונים גם על דברי ח"זל שאמרו בשני שמואל נ"ב שנה ולשיטתו חיה שמואל ס"ה שנה לא נחה דעתי להאריך בהבאת כל דבריו יעויינו בספרו. והוא גם הוא בפירוש הפסוק הזה לו שתי שיטות האחת כשיטת הר"לבג ז"ל אות באות. והוסיף לתת טעם למה לא נזכרו שנות שאול אשר מלך לפי שלא היו שנותיו כי אם שנות דאגה אחר שנמשח דוד. והשיטה השנית שכונת הכתוב לומר ששתי שנים מלך על ישראל לבד

עם היות שאפשר שמלך כמה שנים לא יחשב לו למלכות אלא שתי שנים שמלך [עד] שנמשח דוד כי משם ואילך לא נחשבו ימי מלכות כפי האמת כי אם חיי צער תכף אחר כן תמיד היה אחר דוד ויודע שקרע ה' הממלכה מעליו ונתנה לדוד עד כאן תורף דבריו:

**ב**

**ויבחר** לו שאול וכו' הרד"ק ז"ל בעודנו בגלגל והיה שם כל ישראל בחידוש המלוכה בחר לו מהם שלשת אלפים שהיו עמו במכמש ובהר בית אל אלפים ועם יהונתן אלף והשאר יתר העם שלח. ובמסרה מן ריש ספרא עד נפש יהונתן איתקרי יונתן בר מן תרין ויאמר יהונתן אל הנער ויאמר יהונתן הנה ומן נפש יהונתן עד סופו יהונתן ע"כ. והרלב"ג ז"ל אמר כי בחר לו שאול שלשת אלפים מישראל היותר גבורים שבהם והיו עם שאול אלפים ואלף עם יהונתן ויתר העם שלח לאוהליו שלא להכביד על ישראל עד כאן.

**ולע"דן** שאלו הנבחרים בחסידות נבחרו וז"ש ויבחר לו שאול לו שיהיו כולם עמו וחסידים היו מאד שהם מעורכי המלחמה זהו שאמר מישראל שהוא מיותר אבל כיון לומר שהיו מישראל ביותר היחוד בחסידות ויראת חטא ועם היות ששמואל בחרם לו ולחברתו אירע שיהיו עמו אלפים וכו' ואלף מהם עם יהונתן וז"ש ויבחר לו שאול וכו' ויהיו עם שאול אלפים במכמש וכו' והאלף היו עם יהונתן וכו' לשון היו ולשון והיו מוכיח כאמור ולשון ויתר העם מורה על היו' הגבורים אצילי ישראל שהנשארים נעשו יתר ושיורים בערך אלו:

**ג**

**ויך** יונתן את נציב פלשתים וכו' רש"י ז"ל (סמרטוט) [סרדיוט] שהיה להם על ישראל והושיבוהו בגבעת בנימין ע"כ. וכן כתב הרלב"ג ז"ל אבל הר"דק כתב ששני מקומות הם גבעת בנימין לחוד וגבע בנימין לחוד וכן כתיב בספר יהושע עד כאן. ומה שאמ' ישמעו העברים רש"י ז"ל ישמעו שמרדנו בפלשתים וישמרו מהם. והר"דק ז"ל כתב ושאול תקע צוה לתקוע כמו וכן שלמה תקע את הבית כי שאול לא יצא מהגלגל ישמעו העברי' כדי שישמעו העברי' וישמרו מהפלשתי' ועוד שיצאו למלחמה כי ידע שכאשר ישמעו פלשתים שנהרג נציבם יאספו להלחם עם ישראל ע"כ. וכן הרל"בג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל.

**ולע"דן** שהכתוב מגיד אבירות לב יהונתן שעם היות עם שאול אלפים לכבוד המלך ועם בנו אלף בלבד הנה אבירות לב ביהונתן ויו את נציב פלשתים למרוד בהם ולצאת מתחת יד שעבודם ואמ' כי לולי שכבר נשמע הדבר לפלשתים היה עושה הדבר פתאום בסוד נכמס אל מקום פלו' ואף לא היה תוקע בשופר אכן כאשר שמעו פלשתים אז תקע בשופר בכל הארץ זהו שא' וישמעו פלשתים ושאול תקע בשופר בכל הארץ לאמר ישמעו העברים לרש"י ז"ל ניחי שכונ' תיבת לאמר מדוקדקת כלומר לא היה תכלית תקיעה זו

לאסיפת עם רק לאמר שישמעו העברים שלא ישבו בטח כי אם על משמרתם אלא שהעם הבינו שהתכלית היה לאמר שיאספו זהו שאמר וכל ישראל שמעו ויאספו לאמר הכה שאול וכו' ויצעקו העם אחרי שאול הגלגל. ואמר כאן העברים ולא אמר ישמעו ישראל כי אם בשם עברים וכדכתיב למעלה וישמעו פלשתים וכו' ויאמרו מה קול התרועה הגדולה הזאת במחנה העברים וכו' פן תעבדון לעברים והכונה להם דרך בזוי לאמר זה העם לא היה כי בעבר הנהר ישבו אבותם מעולם. ואכתי בפחזותיהו קיימי לכן התחזקו והיו לאנשים פן תעבדון לעבדים אומה שפלה שזה שמם משפלותם מפלשתי' תמיד אשר כעת נבאש יהונתן בפלשתים בהכאת נציבם ולכן תקע שאול בשופר בכל הארץ ואמר ישמעו העברים ענין זה שעשה בני כי נכון הוא מאת האלהים לינקם מפלשתים הקוראים אותנו עברים וזהו שאמר ישמעו העברים הנקראים כן מפי פלשתים הזדוני' כדי שיאזרו חיל להראות העמים והשרים כי יש אלהים בישראל וישראל עושה חיל נושע בה' תשועת עולמים ולערמת זה סמך:

**ד**

**וכל** ישראל שמעו וכו' שמעו ר"ל הבינו שמעו זה שהכה יהונתן ברשות אביו ובידיעתו זהו שאמר שמעו לאמר הכה שאול שאול הוא המכה על ידי יהונתן את נציב פלשתים שעל ידי זה בודאי לא ישקטו הפלשתים מחרחר ריב עם ישראל שמא תאמר שיפחדו מישראל ומלכם החדש הנה אין הדבר כן כי וגם נבאש יש' בפלשתים וגם ר"ל וגם נבאש ריחם של ישראל בפלשתים כנ"זל ונרמז בתיבת העברים כמו שאמרתי באופן שלא ישקוטו אלא יחרחרו ריב תמיד על כל פנים ולכן ויצעקו העם ללכת אחרי שאול ועצתו כי משיח אלהים הוא ובידו נתן ה' תשועה מנחש העמוני וכו' וזהו שאמ' אחרי שאול ולא כתיב ויצעקו העם אל שאול. ורש"י ז"ל וגם נבאש ישראל נבאש ריחם בפלשתים לשון שנאה. אחרי שאול הגלגל הוא שאמר לו שמואל וירדת לפני הגלגל עד כאן. והר"דק ז"ל הכה שאול כן חשבו השומעים ששאול הכהו או צוה יהונתן להכותו. נבאש נתעב כמו שמתעב האדם הדבר המבאיש אחרי שאול הגלגל כי שם היה עדיין מזמן חדוש המלוכה ע"כ. ומהריי"א ז"ל הכה שאול כי מה שעשה יהונתן יוחס לאביו שאול להיותו העיקר עד כאן:

**ה**

**ופלשתים** נאספו להלחם עם ישראל שלשים אלף רכב וכו' רש"י ז"ל קדמת בית און מזרח בית און.

**ולע"דן** שפלשתים נתחכמו בשני ענינים האחד בכמות ואיכות עם רב ורכב ופרשים. והשני בחרו מקום נאות למלחמה הוא מכמש אשר מלבד היותו מוכן לקבל בתוכו רכב

ופרשים ועם רב היה לו עוד הכנה שהוא קדמת בית און אשר שם יחטאו ישראל שעל כן נקרא בית און מעין בלעם וישת אל המדבר פניו וכיוצא שהיה בונה מזבחותיו מול המקומות אשר חטאו או יחטאו בהם ישראל כדי שיצליח לקלל:

1

**ואיש** ישראל ראו כי צר לו רש"י ז"ל בחוחים מקום קבוצת חוחים אשפניו"ר בלעז ובצריחין פליטי"ן בלעז ובבורות גומות ע"כ והרד"ק ז"ל כתב כי נגש העם נדחק בעבור שבא להם הדבר פתאום. ובחוחים מצודות כמו (שפי') שתרגם יונתן ובמצדתא ובצריחי' במקומות הגבוהים כמו ויבאו אל צריח ע"כ והר"לבג פי' במערות ובחוחים וכו' נחבאו במערות ובמה שידמה להם ע"כ ומהרי"א ז"ל פי' במערו' ובחוחים וכו' כשיטת הר"דק והוסיף ביאור בכתוב ואיש ישראל ראו כי צר לו כי נגש העם (אדוני אבי) [ואני אחשוב] כי נגש העם חוזר לפלשתים ר"ל שעם פלשתים אשר זכר עם רב כחלל הים היה נגש להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים על דרך והנוגשים אצים ומפני זה נחבאו כולם בחוחים ע"כ. **ול"עדן** לדקדק אומרו ואיש ישראל נגש ולא ובני ישראל ראו. ועוד כי צר להם הי"לל כמו שאמר ראו בלשון רבים וכן ת"י ארי עקת להון. גם כפל העם כי נגש העם ויתחבאו העם. ונראה כי בתחילת הענין הזכיר ויצעקו העם אחרי שאול והזכיר ופלשתים וכו' ולעומת שאול הנזכ' אמר ואיש ישראל ראו שכולם יחדיו כאיש אחד ראו כי צר לו לשאול יען כי נגש העם על ישראל שלא היה רוצה שיגשו ויתחבאו עד מלאות ז' ימים והתקיעה בשופר שתקע שאול היתה לאחד משני דברים או לעורר אות' שיזהרו וישמרו עצמם מפלשתי' שכבר הופר בריתם את מות הנציב או להזמין אותם לילחם ליום השביעי של ועד שמואל או שיאספו בעיירו' הסמוכות למקום מערכת המלחמה לא נגשים עליו ממש כי זה צר לו לשאול כי נגש העם וכדי שלא לפר' כי נגש העם שכיון שראו דניגש כי צר לו לשאול לכך נחבאו או יהיה כי נגש העם כתרגום וידחק עמא שמהיות העם רב נדחק ברבוי וזה צר לו לשאול שידחק העם קודם זמנו ללא צורך עד בוא שבעת ימים ואולי צר לו על כי נגש העם ועל כי נחבאו אנה ואנה במערות ובחוחים וכו' להקל מעליו לכך הוסיף לו' ויתחבאו העם שלא נחבאו העם הניגש אלא חלק אחד מעם ישראל הפחדנים ורכי הלבב שלא מלאם לבם ליכנע וחלק ברחו ועברו הירדן והענין מוכרח מעצמו כן כי יגיד עליו רעו כי מדקאמר ועברים עברו ואותם בודאי עברו מפני הפחד כמו כן הנחבאים מפני הפחד הוא ולשיטת מהרי"א שפי' נגש העם על עם רב של פלשתים כנ"ל מובן אומרו שנית העם גם ויתחבאו להודיע שהוא עם ישראל זולת העם הנזכר בכי נגש העם שהוא על פלשתים לדעתי ז"ל:

**ז**

**ועברים** עברו את הירדן רש"י ז"ל עברו לברוח מפני פלשתים שהפלשתים היו בעבר הירדן ימה. חרדו אחריו מהרו ללכת אחריו ע"כ. וכן הרל"בג ז"ל והרד"ק ז"ל ועברים עברו מקצתם התחבאו ומקצתם עברו הירדן וברחו שם והשאר חרדו אחרי שאול וחרדו עניינו התנועעו במו ויחרדו זקני העיר לקראתו ואמרו ארץ גד וגלעד ולא זכר ארץ ראובן אולי הם הקרובים לירדן עד כאן. ומהרי"א ז"ל כתב דברי הר"דק ז"ל ופירשם זה לשונו שזכר שעברו הבורחים הירדן ארץ גד וגלעד הרחוקים ומה שאמר וכל העם חרדו אחריו פירוי היו חרדים ומתלונני עליו שהבאיש ריחם עם הפלשתים לעורר שנאה ומלחמה והזכיר וכו' להודיע שעם היות ישראל מתפחדים ומהם נחבאי' ומהם בורחים והנשארים נער יכתבי ובזה יגדל הנם כי הושיע' ה"בה מיד חזק מהם. **ולע**"**דן** כנ"זל ששם עברי' מורה על העם החלש אשר עברו הנה' רועי צאן ועתה בפ' הזה אמר בהלצה ועברי' עברו ר"ל באות' הבורחי' ועוברי הירדן צדק בהם מאד שם עברי' על שם שעברו הירדן אשר מקד' נקראו עברי' על שישבו בעבר הנהר עתה צדק בהם בבחינה אחרת כנז' וב"מש ארץ גד וגלעד ולא אמ' ארץ ראובן אולי הם גד וגלעד הקרובים שם ועברו הירדן אל גד וגלעד הקרובי' גם דברי הר"דק זכרו לברכה סובלים שני פירושים האח' הם הקרובים על גד וגלעד כדפרישית וכן מוכיח הטעם או על ראובן כמו שפירש מהרי"א זכרו לברכה. והזכיר הכתוב שעם היות העם נחבאים ומהם בורחים לעבר הנהר עם כל זה לב שאול כלב האריה בוטח בה' וזהו שאמר ושאול עודנו בגלגל רוצה לומר שלא קם ולא זע מפלשתים וכל העם חרדו אחריו שמלבד בטחונו גם העם יחרדו אחריו חרדים שלא יהיה יחיד ויבאו עליו פלשתים ח"ו:

**ח**

**ויוחל** שבעת ימים וכו' רש"י ז"ל ויוחל המתין למועד אשר שמואל הרי זה מקרא חסר תיבה אחת למועד אשר שם שמואל או למועד אשר לשמואל ודוגמתו ושני אנשים שרי גדודים וכן בן שאול היה לו לכתוב לבן שאול אף כאן אשר לשמואל שאמר לו שבעת ימים תוחיל עד בואי אליך עד כאן. והר"דק זכרו לברכה והרל"בג ז"ל ומהרי"א זכרו לברכ' והוסיף הר"דק זכרו לברכה וייחל כן כתיב וקרי ויוחל והכתיב כמו וייחל עוד שבעת ימים והקרי ויוחל מבנין הפעיל והענין אחד. למועד אשר לשמואל חסר ורוצה לומר למועד אשר אמר שמואל וכן תרגם יונתן לזמנא דאמר שמואל ויפץ העם מעליו פועל עומד וכן ויפץ העם בכל ארץ מצרים לקושש עד כאן. ומהרי"א זכרו לברכה שסיבת החטא כתבו המפרשים על שלא המתין שבעת ימים שלמים ושאול בבוקר כשלא בא שמואל העלה העולות ומיד בא שמואל ולכן אמר נסכלת כי לא שמרת את מצות ה'

אלהיך וכו' ולא היה החטא בהקריבו קרבן והוא זר כי הבמות מותרות אז וזר מקריב בבמת יחיד ואני אוסיף על דבריהם שבעת שמשחו שאול אמר לו שלשה דברים האחד אנכי יורד אליך להעלות עולות שעם היות ההקרבה כשרה בזר בבמת יחיד רצה השם יתברך שתהיה העולה ההיא על ידי שמואל והדבור השני אמר שבעת ימים תוחיל עד בואי אליך רוצה לומר ששם בגלגל יקום ויוחיל שבעת ימים ולא הגבול בלבד אבל עד בואי אליך ואפי' יהיה יותר משבעת ימים על כל פנים תוחיל עד בואי אליך כל שכן אם היה גבול שבעת ימים תוחיל לשבעת ימי מילואיו של שמואל לא שיקוה אותו שבעת ימים כמו שזכרתי שם ויהיה שבעת ימים דבק למעלה המנו לזבוח זבח שלמים שבעת ימים ואומרו אחר כך עד בואי אליך ענין בפני עצמו שיחכה עד בואו ימים רבים או מעטים עד בואו ומה שאמר כאן למועד אשר אמר שמואל לא אמרו על המועד שחכה אותו כי אם על המועד שהגביל לזבחים הדבו' השלישי הוא והודעתי לך את אשר תעש' והוא שיודיעהו איך תהיה תשועת ה' על דרך נס וכמו שאירע אחר כך על ידי יהונתן ונערו ושאול חטא בראשונה שרצון האל היה שיהיה המקריב שמואל הנביא ולא שאול ובשנית שלא חכה לשמואל שהיה לו לשים בטחונו בשם יתברך ואחר שאמר לו שיבוא אם יתמהמה יחכה לו כי בוא יבוא ולא יתאחר כל שכן שלא קוה לשבעת ימים אלא ביום השביעי העלה העולה והשלישי שהסכים מלחמה בלי צווי הנביא ולפי שעבר על דברי נביא חייב מיתה דכתיב והיה האיש אשר לא ישמע אל דברי הנביא אשר ידבר בשמי אנכי אדרוש מעמו כל שכן שהיה זה מיעוט האמנה ולהיות הדבור הראשון שצוהו שמואל בדבר ה' גדל עונו כמו שיבוא בפסוק ויאמר שמואל אל שאול עד כאן תורף דבריו ז"ל. **ולע"דן** בטעם קצור הכתוב באומרו אשר שמואל ולא כתיב אשר לשמואל יען כי שמואל אמר שבעת ימים תוחל שבעה שלמים והוא לא המתין כי אם עד התחלת השבעה בבוקר לכך לא כתיב ויוחל (ה') [כו'] למועד אשר אמר שמואל אבל כוונת הכתוב לומר למועד אשר ראוי לבוא שמואל דהיינו בבוקר להקריב עולת הבוקר או אפשר שכוונת הכתוב לומר רוע מזל שאול שויוחל ז' ימים עם היות פלשתי' נאספי' עליו בטח ושיחת דבריו הנעימים למועד אשר בא שמואל וז"ש למועד אשר שמואל שהרי בעוד שהקריב העול' קוד' השלמי' בא שמואל ולמועד אשר בא שמואל עבר את פי ה' והקריב העולה וכיון שראה שלא בא שמואל בבקר ז"ש ולא בא שמואל הגלגל ויפץ העם מעליו שחשבו העם שה' סר מעליו ולא ידעו כי מנסה ה' אותו הישנו אוהב את ה' הישמור מצותיו אם לא ז"ש ולא בא שמואל וכיון שראו העם כן ויפץ מעליו:

**ט**

**ויאמר** שאול הגישו אלי העולה וכו' רש"י ז"ל זר מותר להקריב בבמת יחיד ע"כ. ובדבריו אלה מובן תיבת אלי כלומ' אלי מותרת העולה להקריבה כי זר מקריב בבמת יחיד. והרד"ק הגישו אלי כי שמואל אמר לו שהוא יבוא אליו לסוף ז' ימים להעלות העולות לזבוח זבחי שלמים ואמר לו ז' ימים תוחל עד בואי אליך וכאשר ראה שאול שלא בא ביום השביעי בבקר להעלו' העולה וכבר הכין העולה והשלמים כמו שאמר לו שמואל אמ' שאול שיגישו אליו העולה והשלמים והוא יעלה אותם וחטא בזה שהיה לו להוחיל עד הער' אבל ההקרבה בזר מותרת היתה בבמה ע"כ. והר"לבג ז"ל כתב שחשב שאול ע"י הקרבת העולה תגיע אליו הנבואה ולא די שלא הועיל אבל גם כן נמנעה ממנו משמואל להודיע אותו מה יעשה ואיך יתנהג בענין המלחמה לפי שכבר עבר על מצות הש"י במה שצוהו ע"י שמואל נביאו שיוחיל ז' ימים עד בואו אליו אך לא חטא במה שהעלה וכו' כנזכר בדברי הרד"ק ז"ל. **ולע"ד**ן כי שאול ראה בדברי שמואל על פי הש"י שני ענינים הא' שאמר לו והנה אנכי יורד אליך להעלות עולות וכו' וא"חכ אמר ז' ימים תוחל עד בואי אליך והודעתי לך את אשר תעשה מורה שתחלת השבעה ימים לא שייך לענין הקרבנות אלא לענין והודעתי לך את אשר תעשה לבד זאת ועוד ראה באו' להעלות עולות לזבוח זבחי שלמים לשון רבים חשב ששמואל יבוא אחר העולה הוא עולה א' א"חכ ויוסף שמו' להעלות עולות ב' וכן שלמים וז"ש אנכי יורד אליך להעלות עולות לשון רבים לזבוח זבחי שלמים ג"כ לשון רבים והכריח אלו הפי' מראותו שלא בא שמואל בשביעי בבוקר ולכך מלאו לבו ויאמר שאול הגישו אלי העולה האחת דיקא והשלמים ג"כ האחד דלא קאמר העולות וזבחי שלמים כדכתיב למעלה בפ' וירדת לפני וכו' וכפי חסידות שאול והיותו ירא חטא כנז' בפסו' בן שנה שאול במלכו צריכים אנו על כרחינו אל זה ההתנצלות שכתבתי כי לא יתכן בחיר ה' כמוהו יעבור את פי ה' אשר ע"י נביא כמ"ש המפרשים ז"ל:

**י**

**ויהי** ככלותו כו' הר"דק ז"ל לברכו לתת לו שלום כמו כי תמצא לא תברכנו וכת"י למשאל בשלמיה וכן מהרי"א ז"ל. **ולעד"**ן הגיד רוע המהירות שעדיין לא כילה לגמרי להעלות העולה אלא ככלותו ב"כף ולא בכלותו והנה שמואל כבר בא וז"ש בא ולא אמר ויבא שמואל הורה גם כן דבר נביא ה' האמת והצדק שלא הפיל דברו ארצה אלא בא לעת שייעד. ואמר ויצא לקראתו לברכו ששמואל יברך אותו בראותו יוצא לקראתו או כפשוטו כנ"זל:

**יא יב**
**ויאמר** שמואל מה עשית כו' ואומר עתה ירדו וכו' רש"י ז"ל מה עשית הלא אמרתי אליך הנני יורד אליך להעלות העולה אני אעלה אותה ולא אתה. למועד הימים בתחלת היום ע"כ ואתאפק נתחזקתי על רצוני שהיה לבי אומ' לי להמתין לך על כרחי העמדתי את לבי ואעשה העולה ע"כ. והרד"ק ז"ל מה עשית ידע בדרך נבואה כי העלה העולה לא חליתי ע"י העולה היתי תפלתם ברוב ואתאפק כנז' בדברי רש"י ז"ל כי כל לשון התאפקות לחזק לבו לעבור על רצונו ע"כ. ומהרי"א ז"ל כתב ששאלו שמואל מה עשית ושאול השיבו לג' סבות הא' לפי שהוא שמואל לא בא למועד הימים והוא מועד הז' ימים. והשנית שהפלשתים נאספים מכמש והעם היה נפץ מעליו הסבה הג' שפחד אולי ירדו פלשתים עליו הגלגל ולפי שפני ה' לא חילה היה מוכן להענש אם לא יתדבק בש"י ואתאפק ר"ל מדת חסידות הנז' נתחזקתי עברתי על רצונ(ו)[י ו]על מצותיך ע"כ. **ולע"דן** ששמואל אמ' לו מה עשית כלו' מה המעשה הרע אשר עשית והשיבו ראיתי נפץ העם מעלי וע"י הקרבן יתעוררו והשנית ואתה לא באת למועד הימים שהוא ז' ימים תוחיל והשלישי' כי פלשתים נאספו מכמש וחששתי ואומר עתה ירדו פלשתים אלי הגלגל ופני ה' לא חליתי ואתאפק עם היותי שפל בעיני כי לא מלבי אלא בהכרח נתאפקתי ואעלה העולה האחת כנז' באופן שנתן התנצלות ג' סבות זולת אופן השלש שמנה מהרי"א ז"ל. ועון שאול על הרבות ההתנצלות שאמר חטאתי והנה ה' העביר חטאתו:

**יג**
**ויאמר** שמואל נסכלת רש"י ז"ל כי לפי עשותך זאת הכין ה' את ממלכתך עד עולם כשפוסקין גדולה לאדם פוסקין לו ולדורותיו ועת' ממלכתך לא תקו' שכן אמ' משה בתור' לבלתי סור מן המצוה ימין ושמאל למען יאריך ימי' על ממלכתו הא אם סר לא יאריך ימי' וא"ת לא על מצו' נביא נאמר אלא על מצות התורה כבר נאמר ולשמור את כל דברי התור' הזאת ואחר כך לבלתי רום לבבו ולבלתי סור מן המצוה א"כ זו מצות נביא ע"כ. והרד"ק ז"ל נסכלת כי לא שמרת כי כבר ראית מה שאמרתי לך ולישראל הכל מתקיים ואתה לא האמנת בי שאבוא בזמני כפרת בי ובנבואתי ולא שמרת את מצות ה' אלהיך אשר צוך ע"י שאני אמרתי לך ולישראל בשמו ולא תמרו את פי ה' כנ"ל במצו' המלך והנה אתה מרית את פיו ודברו הוא שאני אמרתי לך שתוחל לי להעלות עולות וכאשר לא עשית כן ופחדת כדבריך הנה מרית דבר ה' וסלקת בטחונו מלבך כי חשבת שלא תושע אתה וישראל אם תוחיל עוד. אל ישראל כמו על ישי' וכן וימליכהו אל הגלעד ע"כ. בקש ה' לו איש כלבבו ברוח נבוא' אמר לו זה אבל לא ידע שמואל מי הוא עדיין ע"כ. והר"לבג ז"ל כתב על זה שאו' שאם לא חטא היתה מלכותו נכונה לו עד

עולם והלא יעקב אבינו ע"ה ייעד לא יסור שבט מיהודה וכו' והמלכות שלו היא ואם המלכות היתה לשאול עד עולם איך יתקיים זה הייעוד של יעקב אבינו והשיב כי עד עולם פירושו עד חמשי' שנה עולמו של יובל כמו ועבדו לעולם וכמו וישב שם עד עולם האמור בשמואל ולפי זה אלו לא חטא היה זמן רחב במלכות והעון גרם שנתמעט זמן מלכותו שלא ימלוך כ"א זמן מועט ב' שני' או יותר מעט כנ"ל בפסוק בן שנה שאול במלכו וב' שנים מלך על ישראל. ומהריי"א ז"ל כתב נסכלת לא שמרת את מצות ה' ר"ל אתה חשבת שנתחכמת במה שעשית בזה והוא בהפך שנסכלת שלא נתת לבך איך כל האותו' אשר נתתי לך באו והי' לך ג"כ להמתין כדברי שאבוא אליך כמו שאמרתי ועוד לא שמרת את מצות ה' ומרית את פי ה' והנטייה מדבריו בשם המלך הוא עון פלילי ואמר כי עתה הכין ה' ממלכתך לומר שהחטא בהיותו בתחלה ובעת ועונה זו שעת' הכין ה' ממלכתך לעולם וחטאת בעת הממלכה כן לעומת זה גם עתה ממלכתך לא תקום ז"ש ועתה ממלכתך לא תקום. והודיעו כי כבר בקש לו ה' איש כלבבו מאז כשחטאת וז"ש בקש לו ל' עבר נתבא' מזה שלא [נענש] עד העולם כפי איכות העון כ"א להיותו נמשך ממיעוט אמנה ומרות פי ה' והנטייה ממצותיו ובפרט שחטא במצוה שצוה לו השי"ת ביחוד גם היות המצוה הא' שנצטוה בה ע"כ. **ולע"דן** לדקדק או' נסבלת לא שמרת את מצו' הי"לל נסכלת כי לא שמרת ונר' במה שזכרתי למע' שטעה שהקרבת עולה אחי' מותרת לו ולו יחשב ששמר מצות ה' שהניח לשמואל עולה א' להקריב לעומ' זה אמ' נסכלת במה שעשית ואתה חושב ששמרת דרכי ה' דע כי לא שמרת דרבי ה' כי המצו' שצוך הוא שתוחי' עד בואי שלא תעשה דבר קטן או גדו' ולא תקרי' עולה וזבח. או אמרת נסכלת לא שמרת ע"ד אין אדם חוטא אלא א"כ נכנס בו רוח שטות ז"ש נסכלת לא שמרת מב' בחינו' הא' מצד היותה מצות ה' והב' מצד היות אשר צוך פה אל פה. ואפשי' שאמ' נסכלת סכלו' גדו' כמו שיבא' ועוד לא שמרת את מצו' ה' אלהיך אשר צוך ונתן טעם לב' העניני' כנגד הא' שאמ' נסכלת נתן טעם כי עתה הכין ה' ממלכת' אל יש' ר"ל כי עתה ע"י האריכו' הזה היתי הכנה גדולה מצד המצו' של הבטחון ההוא היה מכין ה' את ממלכתך אל יש' עד עולם ולא אמ' על יש' כדי שלא יובן על כלל יש' כי לא יתכן זה שיסור שבט מיהודה אבל אל ישראל ר"ל אל חלק מהם היית מוכנת ממלכתך עד עולם שהיה מולך הוא וזרעו על שבט אחד או שנים כמו שזכרתי למעלה ז"ש אל ישראל ולא אמר על ישראל. ועתה לא די שבטלה ההעמדה עד עולם אפי' לזרעך אלא אפי' ממלכתך אשר בידך לא תקום וזהו שלא אמר לשון הכין אלא לא תקום ממלכתך שלא תתקיים ממלכתך שהרי בקש לו איש כלבבו ודרך הלצה איש שברו כתוכו ותוכו

כברו איש כלבבו ר"ל של איש שהוא ולבו שוים וכנגד לא שמרת את מצות ה' אלהיך אמר ויצוהו ה' לעיד בי לא שמרת את אשר צוך ה' וכו':

**יד**

**ועתה** ממלכתך לא תקום כו' אח"ז במדרש והביאו הילקוט בסימן תר"י אמר דוד אף אני ה"קבה העיד עלי בקש ה' לו איש כלבבו מה בוראי לא הוציא דבר מגונה מפיו אף דוד כך הי"לל ארור האיש אשר הלך בעצת רשעי' או ברוך או אשרי האיש אשר הלך בעצת צדיקים ולא אמר אלא אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים ע"כ. וקשה במה שאומר או אשרי האיש אשר הלך בעצת צדיקים כי אם היה אומר כך היה דבר הגון ולא עקום. **ולעד"ן** שהכתו' בכונת המכוין רצה לומ' אשרי האיש אשר לא הלך ולא אמר ארור האיש אשר הלך וכו' שלא לו' דבר עקום ארור האיש וכו' ואילו אמ' אשרי איש אשר הלך בעצת צדיקים ניחא שהו' לשון הגון אבל לא היינו יודעים זה שראוי לאדם לעקם שנים ושלש' תיבות שלא להוציא דבר מגונה ולכן בכונת המתכוין דבר בלשון שלילה אשרי האיש אשר לא וכו' ולא אמר אשרי איש אשר הלך (וכו') בעצת צדיקים להאריך בלשון במו שהאריך התורה לקיים איש כלבבו שכן עקם הכתוב בתורה מן הבהמה אשר איננה טהורה. עוד אפשר שלפי שאמר לא קפדנות ולא עקמנות להוכיח שאין ראוי לו' עקמנות מוכיח כן מדלא קאמר ארור האיש אשר הלך בעצת רשעים ולהוכיח ולא קפדנות הוא אומר או אשרי האיש אשר הלך בעצת צדיקי' כי היה בזה קפדנות משמע דדוקא אם ילך בעצת צדיקים דהיינו עושה טוב אז ישיג האושר וזה אינו כי בסור מרע גם כן ישיג אושר כי אף לא פעלו עולה בדרכיו הלכו שהפורש מעבירה כאילו קיים מצוה באופן שנמנע מלומר ארור האיש וכו' משום עקמנות ונמנע מלומר אשרי האיש אשר הלך בעצת צדיקים משום קפדנות שרצה לומר דבר שלא יהיה בו קפדנות ואם היה אומר אשרי איש אשר הלך בעצת צדיקים היה בו קפדנות כדפרישית. ועלה בידינו הבנת איש כלבבו וכמדותיו יתי' שעקם כדי שלא להוציא דבר מגונה מפיו וביאור הפסו' מהמפרשים נתבאר בפסוק הקודם:

**טו**

**ויקם** שמואל ויעל מהגלגל וכו' רש"י ז"ל הנמצאים עמו כי העם נפרץ מעליו ואלו נשתיירו ע"כ והרד"ק ז"ל והר"לבג. ומהרי"א ז"ל זכר שקם ושמואל ואין ספק שקם גם כן שאול עמו אבל זכר שמואל כי היה שאול נמשך אחריו ויעלו גבעת בנימין לישב שם העם במקו' גבוה ותלול ופקדו העם הנמצאים עמו והיו כשש מאות איש כי נפץ העם ע"כ. **ולעד"ן** כמה שנ"ז בשם הר"דק ז"ל בפסוק ויך יהונתן את פלשתים אשר בגבע וכו' וגבעת לחוד וגבע לחוד. ואומר אני כי כראות שמואל ששאול לא שמר מצות ה' קם

שמואל לדרכו וילך וז״ש ויקם שמואל ויעל מן הגלגל הוא לבדו עלה גבעת בנימין כדי שיתאספו העם ולא הלך לגבע שלא להתחבר עם שאול על שסכל בעשות מה שעשה ובעוד היות שאול בגלגל פקד שאול העם אשר היו עמו והנם מעטים אשר לעומת זה הלכו להם לגבע בנימן אבל שמואל היה בגבעת בנימן דגבעה לחוד וגבע לחוד מקום גבוה ותלול. ואולי בתחלה עלו יחדיו לגבעת בנימן ושם היו הששׁ מאו׳ איש לבד ולאחר מכאן עלו שאול ויהונתן לגבע ויתאספו אליו שם עם ישראל יותר על הששׁ מאות הנז׳ וז״ש. ומהרי״א ז״ל כתב שרצו להתחבר יחדיו שאול ויהונתן בגבע כי איש את רעהו יעזורו עם היות שהיו שם בגבע נחלקים לשני מקומות כמו שאמרנו:

**טז**

**ושאול** ויהונתן בנו והעם הנמצא עמם ר״ל נמצא עמם מחדש מהעם שנאסף יותר נוסף על הששׁ מאו׳ שלא יתכן שלא נמצאו שם כי אם הששׁ מאות איש לבד וזה שלא כדברי הר"לבג שפי׳ שהיו כולם ששׁ מאות אשר עם שאול ויהונתן:

**יז יח**

**ויצא** המשחית וכו׳ והראש אחד וכו׳ רש״י ז״ל גיא שמצוין בו הצבועין הוא ששנינו ר׳ מאיר אומר תל הצבוע ות״י אפעה וכן פי׳ רז״ל צבוע זה אפעה מין שרץ רע ומזיק. והר"דק ז״ל ויצא המשחית בני החיל הגבורי׳ אוחזי חרבות ורמחי׳ בידי׳ כי הם המשחיתי׳. אל ארץ שועל ת״י ארעא דרומא כמו שתרגם בארץ שעלים ג״כ בארע דרומא על גיא הצבועי׳ כנז׳ בדברי רש"י ז"ל ואמרו צבוע זה אפה ופי׳ אפה אפעה שכן מנהג׳ להסתיר אותיו׳ הגרון ונקרא האפעה צבוע לפי שעשוי בגוונים ובמיני הצבועים ע״כ. ומהרי״א כתב שבני החיל מלומדי מלחמה יצאו ממחני׳ פלשתי׳ להשחית בא״י ונחלקו לג׳ ראשי׳ כדי שישחי׳ כל א׳ וא׳ פאה א׳. וארץ שועל הראש הא׳ ושועל כתרגו׳ ארע דרומ׳. וידמה שהיתה מלאה שועלי׳ ולכן נקר׳ על שמם והראש הא׳ בית חורון כו׳ והיא פנה אחר׳ והראש הא׳ דרך הגבול הנשקף על גיא הצבועי׳ המדברה והביא כדברי הר"דק הנ"זל. **ולע**"**דן** לדקד׳ או׳ ויצא המשחית דהי"לל ויצאו המשחיתים ל׳ רבים כי לג׳ ראשי׳ הם מחולקים לג׳ מקומו׳ ועוד דהי"לל ויצא ממחני׳ פלשתי׳ המשחית ג׳ ראשי׳ כו׳ ונרא׳ שהכונ׳ בפסו׳ משום אל יפתח אדם פיו לשטן כו׳ וז״ש ויצא המשחית ממחני׳ פלשתי׳ לו׳ שמה׳ עצמ׳ הית׳ ההשחת׳ ולא מיש׳ ואמ׳ ויצא בל׳ יחיד כי שם נשאר המחנה וכמו שמוכיח ל׳ ממחני׳ פלשתי׳ ומתוכו יצא המשחית א׳ כי הג׳ ראשים יצאו יחדיו ואלו אמר ויצאו היה מובן שיצאו מחולקים בל ראש בפני עצמו וכונ׳ הכתו׳ להגיד כי כדי לאמץ את לבב הנשארי׳ במחני׳ פלשתי׳ שיהי׳ לבם בטוח שינצחו היוצאים ברוב עם יצאו יחדיו ג׳ ראשים וכן מורה ל׳ הפ׳ שאו׳ הראש א׳ יפנה בלשון עתיד ר״ל שיצא ע"מ כך

שהראש א' יפנה אח"כ אל דרך וכו' והראש א' יפנה דרך בית חורון וכו' אבל לפי שעה כולם יצאו יחדיו ואילו כתב ראש אחד פונה היה מובן שמתוך המחנ' של פלשתים יצא הראש פונה אל דרך עפרה ואין הדבר כן אלא שלשתם יצאו יחדיו. ואמ' הראש א' ולא אמ' ראש א' להודיע שהיה מוברר וידוע הראש א' מיוחד שיפנה דרך עפרה וכן הראש א' יפנה דרך בית חורון וכו' ואלו כתב ראש א' ראש אחד כו' היה מובן שלא נתברר אלא מציאות הג' ראשי' ושילכו לג' מקומות מחלקים אבל מי ומי ההולך לעפרה ומי ההולך דרך בית חורון היה מסופק:

**יט**

**וחרש** לא ימצא כו' רש"י ז"ל לא היה מצוי בתחלת מלכות שאול כי הפלשתי' המושלי' ביש' העבירו כל חרשי ברזל מיש' פן יעשו כלי זין ע"כ. והרד"ק שאל מה טעם לא ימצא חרש בבל יש'. והשיב להיות שמשלו פלשתי' ביש' מימי שמשון ואפי' בזמן שמואל ולכך העבירו מתוך ערי יש' חרשי ברזל פן יעשו ישראל חרב וחנית למרוד בפלשתים אבל נמצאו בישׂ' חרבו' וחניתו' מועטו' מאות' שנעשו מקודם אבל מעטי' היו ובאותה המלחמ' לא נמצא חרב וחנית ביד הו' מאו' שנשארו עם שאול ואלף עם יהונתן אבל היו בידי' קשתו' ומקלו' וקלעי' ורוב הגבורים היו מנצחי' בזה וכמ"ש בסיפור גבורי דוד מימיני' ומשמיאלי' באבנים ובקשת ונאמ' במלחמת מואב ויסובו הקלעים כו' וכונת הכתובי' אלו להודיע שעם היות שהיו מספר העם מעטים אלף ות"ר איש ובלי חרב נעשה נס ונצחו כי אין מעצור ה' להושיע ברב או במעט. כי אמר כן כתוב וקרי אמרו והכתוב על דרך כלל והקרי על דרך פרט. וקרוב לזה כתב הר"לבג ז"ל וכתב טעם שלא נמצאו חרשים בארץ יען שלא היה נמצא ברזל בארץ ישראל כי מעט וכו' לכך לא היו חרשים וגם פלשתים לא היו מניחים חרש בארץ ישראל כדי שלא יעשו חרבות וחניתות למרוד בהם וכן מהרי"א ז"ל. **ולע"דן** לדקדק לשון וחרש לא ימצא דהי"ל לא נמצא אבל כונת הכתוב לומר הנוסח עצמו של הגזרה שגזרו פלשתים והוא שאמרו בלשון הזה אנחנו גוזרים שחרש לא ימצא בכל א"י וזהו לשון ימצא:

**כ**

**וירדו** כל ישראל הפלשתים כו' רש"י ז"ל וכשהיו ישראל צריכין לחרשי ברזל ללטוש איתים וקרדומות ומחרישות היו זקוקים לירד אל ארץ פלשתים מחרשתו ש"וך בלעז. אתו קולט"רא בלעז. קרדומו בשגו"ר בלעז. מחרשתו פושור"ייא בלעז ע"כ. והר"דק ז"ל וירדו כל ישראל הפלשתים פירוש ארץ פלשתים וכן ת"י לארע פלשתאי ללטוש לחדד מחרשתו הוא כלי הברזל שחורשין בו וי"ת פרשיא וכן ת"י במלמד הבקר בפרשא דתורא. אתו הוא הכלי שחופרים בו ויונתן תרג' סיכתא פדניה ר"ל יתד השוורים שהוא

יתד ברזל אולי היה להם יתד ברזל שמכניסין בעול לחבר שני שוורים יחד לפיכך תרגם יונתן פדניה כי פדנא דתורי האמור בגמרא פירושו הוא צמד בקר וכן ת"י צמד בקר פדן דתורי וגם אותו הכלי צריך לחדדו בראשו האחד כדי לחבר ושמעתי בלשון ישמעאל קורין למחרישה סכה. קרדומו הוא הכלי שחוצבים בו עצים ותרגם יונתן כולבי ובבראשית רבה הבה נרדה ונבלה שם שפתם הוה אמר חד לחבריה אייתי לי כלוב חד ומייתי ליה מגרופי מחי ליה ופצע מוחיה ויש מפרשים כולב צבת כי כן נקרא בלשון ערבי כולאב ויש שקוראים התרגום כולכי בכ"ף גם האחרונה וכן נמצא במקצת נוסחאות מחרשתו כלי אומנות מן חרש עצים חרש אבן (אדמה אתו) [ויונתן תרגם] עושפא וכן תרגם למחרשתו עושפא ובמשנת מסכת כלים קרדום שניטל עושפו טמא מפני בית ביקועו ניטל בית ביקועו טמא מפני עושפו נשבר מקופו טהור נרא' מדעת המתרגם כי גם מחרשתו הוא כלי המחרישה שחורשים בו שעושים הגדודים בארץ והוא חרישה ותרגם עושפיה לפי שדומה לצד חד שבקרדום כי בקרדום שני פיות הא' חד והאחד רחב והרחב בוקעים בו עצים ברוב והוא נקרא במשנה בית בקועו והצד החד שלו בוקעי' בו גם כן לפעמים והוא נקרא במשנה עושפו והוא דומה למחרישה בחדודו לפיכך אמרו במשנת מסכת ביצה אין מבקעין לא בקרדום ולא במגל ואמרו בגמרא הקרדום לא שנו אלא בנקבה שלו והוא הצד הרחב שבוקעים בו ברוב לפיכך אין מבקעין בו ביום טוב שנראה כמלאכת חול אבל בזכרות שלו היותר חד מותר והוא צד החד שלו לפי שאין דרך לבקוע בו ברב ופי' מקופו הנזכר במשנה הוא נקב הקרדום שנכנסת בו יד הקרדום ופי' כמו נקב המחט שנקרא קופא ע"כ. וכן מהרי"א ז"ל. **ולע"דן** לדקדק לשון כל ישראל הפלשתים שה"א הפלשתים מיותרת דהי"ל כל ישראל פלשתים או כל ישראל לפלשתים ללטוש וכו'. ונראה כי לפי שיזכיר הכתוב שאחר זה היות ישראל הרחוקים מערי פלשתים שהיו לוקחים הפצירה פים במקום כל הכלים האלה הנז' לז"א כל ישראל הפלשתים ר"ל ישראל הקרובים לפלשתים כי לכך יחשבו ישראל כאלו ישראל ההם הם הפלשתי' ולכך ירדו מא"י ללטוש איש וכו' אמנם לישראל הרחוקים היתה הפצירה פים כמו שיבא שהיו מסתפקי' בפצירה פים לחדד מחרשת ואתים:

**כא**

**והיתה** הפצירה פיס וכו' רש"י ז"ל והיתה להם לאותם שהיה להם טורח לרדת אל פלשתים ללטוש היתי' להם הפצירה פים ל"ימא בלעז שיש לה הפצר פיות כלומר פיות והדודים היה לה הרבה היתה להם לחדד המחרשות והאתים ולשלש קלשון מזלג עשוי כמין עתר שקורין פור"קא ולו שלש שינים ולהציב הדרבן לחדדו בראשו לנועצו ולהציבו

בתוך המרדע ע"כ. וכן הרד"ק ז"ל ובמ"ש ולהקרדומים הר"דק ז"ל נכתב' בו ה"א הידיעה עם למ"ד השמוש כמשפטו שלא כמנהג כי אם מעטים כמו להגדוד הבא אליו להעם הזה והדומים להם. ולהציב הדרבן כולו קמ"ץ לבן נפתלי ולבן אשר הבי"ת פתח וה"דלת לשניהם מעמדת בגעיא ופי' הדרבן מחט המלמד כי העץ נקר' מלמד והמחט התחוב בתוכו שדוקר בו הבקר נקרא דרבן כמ"ש במשנה מלמד [שבלע את] הדרבן ופי' להציב לחדדו בראשו ולהעמידו בתוך המלמד וי"ת ולאנצבא זקת ע"כ. ותכלית כל ספור זה כתב הרלב"ג ז"ל בא להורות כי לא בחרב ובחנית יהושיע ה' הלא תראה כי יהונתן לבדו עם נושא כליו היו נגד החיל הזה ונתן ה' תשועה גדולה בידו. עד כאן. ומהרי"א ז"ל בתב תכלית כל הספור הזה של וחרש וכו' לתת סיבה למה לא נמצא חרב וחנית כי אם לשאול וליהונתן בנו כל זה להודיע שעם היות אנשי המלחמה מועטים ובלי חרב וחנית הושיעם הש"י ע"כ. ובמדבר רבה סדר נשא פ' י' עלה קנ"ז ויאמ' שאול פוצו בעם ואמרת' להם הגישו אלי וכו' מהו ושחטתם בזה רבנין אמרי סכין הראה להם כמה היה צריך להיות שעור ארכו מנין בזה ב' תרין ז' שבע' ה' חמש' הרי תריסר אצבעות אמ' להם כסדר הזה תהיו שוחטין ואוכלי' והיכן פרעה לו ה"בה ביום מלחמה שנ' והי' ביום מלחמת וכו' ולא נמצא חרב וחנית ביד כל העם אשר את שאול ואת יהונתן ותמצ' לשאול וליונתן בנו מי המציאה לו ר' הונא בשם ר' יצחק המלאך המציאה לו ורבנין אמרי הקב"ה המציאה לו חרב מיד מדה כנגד מדה עד כאן.

**ולע"דן** לדקדק במאמר דהיכי קאמר דבזכות ושחטתם בזה נמצא לו החרב ומעשה זה היה אחר נצחו המלחמה ואם כן היכי קאמ' שפרעה לו שם. ונבין אגב אורחין מחלקת רבנין ורב הונא במאי קא מפלגי דחד אמר המלאך וחד אמר הקב"ה המציאה לו כו' ועוד אומרו היכן פרעה לו הק"בה דמייתי והיה ביום מלחמת ולא נמצא חרב וחנית ביד כל העם אשר את שאול ואת יהונתן ותמצא לשאול וליונתן בנו שאריכות לשון יש באן ולא הוה ליה לאתויי אלא סופיה דקרא ותמצא לשאול וליונתן ולא תחלת הפסוק ולא נמצא ונדקדק גם כן המציאה לו המציאה בלשון יחיד היא לו בלשון יחיד והפסוק אומר בהפך מאמרם כי בנוסח שהביא הר"דק ז"ל כמו שאזכיר גריס המציאה להם. ונראה דקשיא ליה אומרו ותמצא שהיא מיותרת די שיאמר ולא נמצא חרב וחנית ביד כל העם אשר את שאול ואת יהונתן כי אם ביד שאול ויהונתן ותמצא למה לי לעומת זה אמר כי המציאה של ושחטתם בזה דהיינו מה שנזדרז שאול להוליך עמו סכין שחיטה כדי שלא יאכלו העם על הדם וידוע שהעושה מצוה אחת קנה לו פרקליט אחד זהו שאמר והיכן פרעה לו הקב"ה רוצה לומר הזריזות הזה שנזדרז להוליך עמו סכין שחיטה היכן פרעה

רוצה לומר מדה כנגי מדה ולא לשאול דוקא לזה משיב והיה ביום מלחמת כו' דקדקו גם כן לשון והיה שני והיה ביום מלחמת דלא כתיב ויהי ביום מלחמת דניחא שכונת הכתוב לומר מה שהיה לשעבר מזריזות שאול בזריזות מצות שחיטה להביא סכין עמו היא שעמדה לו ביום מלחמת שפרעה לו לשאול ואגב שאול ליהונתן בזכות אביו אל זה כיון בהביאו תחלת הפסוק לומר שבזכות שאול ותמצא לשאול וליהונתן בנו ר"ל בעבור היות בנו ולפי שלא זכה אחד מהעם לשחוט בזה ולהביא עמו סכין שחיטה לכך נמשך שלא נמצא עמהם חרב לא בדרך טבע ולא בדרך נם ותמצא לשאול בדרך נס. ולפי זה המאמר סובר שלא נמצאת כי אם לשאול וזה מורה לשון פרעה לו כמו שדקדקתי מלשון פרעה לו שהוא לשאול דוקא וכו' מורה לשון המאמר שאומרו מי המציאה לו בלשון המצאה המציאה בלשון יחיד מורה שלא נמצאת כי אם חרב אחת לשאול בעצם ויהונתן בנו במקרה שגם הוא ישתמש בה וכו' וזהו שאמר וליהונתן בנו בזכות אביו ועמו ישתמש בה. או שנאמר שנמצאו שתים אחת לשאול ואחת ליהונתן נאמר שהעיקר בזה שאול ולו המציאה המלאך בעצם וראשונה ואגב שאול נתנה אחר' ליהונתן ומה שאמר רב הונא המלאך המציאה לו סובר שהפרקליט הנעשה מהמצוה שעושה מצוה אחת כזו להכין סכין לשלא יאכלו ישראל על הדם קנה לו פרקליט ואותו המלאך המציאה לו. דאומרו המלאך בה"א הידיעה ולא קאמר מלאך המציאה לו מורה אחד משני ענינים או המלאך הידוע הנעשה מאותה המצוה או המלאך הגואל שהוא חרב נוקמת ולכך המציא לו חרב. ורבנין אמרי שהקדוש ברוך הוא המציאה דכיון שעדיין לא שחטו בה לא נעשה המלאך פרקליט ממנה כיון שלא יצא הענין מן הכח לפועל אבל מי המציאה לו הק"בה המציאה לו ולא המלאך הגואל רבנין חולקים וסוברים שהקב"ה המציאה לו הוא דתפארת ישראל ומה שאמר חרב מדה כנגד מדה הוא שהקשה לו קושיא והיא בשלמא לר' הונא דקאמר המלא' המציאה לו ניחא שהמציא לו חרב משו' שהמלא' נעש' ממצו' חרב שעשה לשחיטה או המלאך הגואל המציאה והיא חרב אמנם לרבנין דאמרי הק"בה המציאה לו משום שהמצוה לא יצאת עדין מן הכח לפועל אלא שהק"בה מצרף למעשה מחשבה טובה למה הזמין לו חרב ימציא לו חנית מאי שנא חרב לזה אמ' דאפילו הכי שלא יצאת המצוה מן הכח לפועל סוף סוף גלוי לפניו שתצא וגם התחלת ההולכה שהוליך עמו סכין השחיטה מספיק לזה זהו שאמ' חרב מדה כנגד מדה ולכך לא היה חנית נמצא אלא חרב. ואומר ב' תרין נראה לי טעות כי הבי"ת שמושי' ואינה בכלל החשבון בעל כורחין דאם כן יהיו י"ד אצבעות והמאמר אומר תריסר:

**כב**

**והיה** ביום מלחמת כו' רש"י ז"ל ותמצא על ידי נס ע"כ. והר"דק ז"ל והיה ביום מלחמ' מוכר' כמו משמרת כי יבוא זה המשקל סמוך ומוכרת ופי' והיה כן היה בכל יום שהיו עורבין מלחמה אלה עם אלה ולא נמצא חרב וחנית ביד כל העם אשר את שאול ויהונתן ועל דרך הזה תרגם יונתן והוה ביומ' דקרבא לא אשתכח חרבא כו' ובדרש מהו ותמצא לשאול אף בידו לא היה אלא שהמלאך המציאה להם עד כאן. **ולע"דן** לדקדק אומרו והיה שלא אמר ויהי ואומר מלחמת שהוא סמוך והכונה לומר שלא היה זה פרטי במלחמה זו כי אם ביום מלחמת ביום דייקא לומר שבבל יום שהיתה מלחמת לישראל עם הזולת לא נמצא חרב וחנית כמו שדקדק הר"דק ז"ל מלשון והיה שהיה כן תמיד ומלשון המדרש שזכרתי דקאמר המציאה לו ולא קאמר המציא להם או המציאם להם אומר אני שלא המציא ה' להם כי אם חרב אחת לשניהם וזהו שאמר המציאה בלשון יחיד וזהו שא' הפסוק ותמצא דהיינו חרב אחת לשאול וליהונתן בנו שהאב והבן ישתמשו באחת וזהו שא' בנו וכן מורה למד לשאול וליונתן שהלמד מור' היותה משמש' לשניהם לשאול וליונתן בנו או תהיה הכוונה באומרו בנו כרב הונא שאמר שנמצאו שתים אחת לשאול ואחת ליונתן כתב לשון ותמצא בלשון יחיד וכן המאמר א' המציאה בלשון יחיד על אותה של שאול שהיא היא שהמציא' בעצם וראשונה ואותה של יונתן היותו בנו של שאול חלקו לו כבוד לתת לו גם כן חרב כאביו וכבר הארכתי בזה בביאור המדרש הבא לעיל בסמוך עיין עליו כי בו דקדקתי לשון והיה שהכונ' שמה שהי' לשעבר מזריזות שאול להביא סכין של שחיטה כדי שלא יאכלו ישראל על הדם הוא הגורם לו שביום מלחמת נמצאת לו לשאול והוא דקדוק נכון בפסוק באומ' והיה גם כי נאמר שלא כיון המאמר אליו הענין נכון בפסוק ואפשר באו' והיה ביום מלחמת לשון והיה שהוא לשון שמחה גדולה שניצולו ישראל עם היותם מתי מעט ובידם אין חרב ואין חנית נושעו בעזרת ה' בגבורים:

**כג**

**ויצא** מצב פלשתי' כו' רש"י ז"ל מצב פלשתים דרך אנשי צבא לעשות מהם מצב ומשחית הם הפושטים ורצים אחר השלל אל העיר שקורין צנדי"ל בלע"ז מצב הם הנציבים לשמור שלא יצאו מן העיר משחיתים בהם אל מעבר מכמש הפלשתים היו חונים במכמש ומכמש בהר וישראל בעיר ששמה גבע וגבע היתה בראש ההר ושני הרים היו זה כנגד זה והגיא ביניהם במו שאמור בענין ומצב פלשתים גגש אל מעבר מכמש שלצד גבע אל הגיא אשר ביניהם עד כאן. וה"רדק ז"ל פי' מצב פלשתים פי' שרי החיל וכן תרגם יונתן אסטרטיג וכן תרגם נציב נציבים ופירושו שרים הגבורים וכן ויבדל אלהים

בין האור ובין החושך רבי יוחנן וריש לקיש משל למלך שהיו לו שני אסטרטיגים אחד שליט ביום ואחד שליט בלילה ויצא זה המצב כי כולם חנו במכמש ויצא זה ממחנה פלשתים ובא לו אל מעבר אחר ממכמש להתקרב אל הגבעה אשר היו שם שאול ויהונתן עד כאן. וכן מהריי"א ז"ל:

**יד**

**א**

**ויהי** היום ויאמר יהונתן כו' רש"י ז"ל מעבר הלז (רוצה לומר הלזה) [כל הלז] והלזה שבמקרא אינו לשון הזה אלא לשון דבר שכנגדו והוא מראהו באצבע ובלעז אינו לשון צי"שט בלעז אלא לשון צייל בלעז מעבר הלז גיא שני ההרים עד כאן ומהריי"א ז"ל כתב שאחר שהמצב עבר אל מעבר מכמש להתקרב אל הגבעה הנה בהיותו שם היה יום שהעיר ה' את רוח יונתן ואמר אל הנער נושא כליו לבוא ונעברה אל מצב פלשתים רוצה לו' נתקרב אליהם שמה ע"כ: **ולע"דן** לדקדק אומרו ויהי היום מאי קאמר ומאי קא משמע לן דאם להודיע שלא הלך בלילה בהחבא אלא ויהי היו' לעין כל הי"לל ויהי ביום. ועוד בן שאול מאי קא משמע לן ידוע הוא. ונראה שכל כוונת כתוב זה לתת התנצלות ליהונתן למה לא הגיד לאביו כי ראוי בכל כיוצא בדבר כזה דאיכא סכנתא חמירא מאיסורא לזה הקדים ואמ' כי היתה השעה דחוקה שהגיע היום ההוא שנגזר שבו יפלו פלשתים ביד ישר' זהו שאמ' ויהי היום ולכך נתעורר יהונתן ויאמר וכו' ובן שאול הוא ונכנע אליו ובן יכבד אב ליטול רשות ממנו אלא שהיות היום ההוא המוכן ליום תשועת ישראל גרם ליהונתן שלאביו לא הגיד יען ששאול עומד ויושב בקצה הגבעה וכו' ולכך לא הלך לקצה הגבעה ליטול רשות כי הזמן דחוק כי ממהר האלהי' להושיע את ישר' נמצא ולאביו לא הגיד מקושר למעלה ולמטה לפסוק ושאול יושב וכו' ואולי אמר בן שאול כי מצינו לו בזה היותו בן שאול דומה אליו במידת הענוה מה שאול השוה עצמו לנערו דכתיב ודאג לנו כנ"זל אף יהונתן כן אמר ונעברה אל מצב פלשתים לא כתב ואעברה אלא ונעברה השוה עצמו לנערו:

**ב**

**ושאול** יושב בקצה הגבעה כו' רש"י ז"ל בקצה הגבעה בסוף הגבע' עד כאן והר"דק ז"ל כשש מאות והלא אמר זה ויפקד שאול את העם הנמצאים עמו כשש מאות אלא להודיע שלא נתוספו בהם עוד ואעפ"י שהיה להם להלחם עם פלשתים אשר חנו נגדם והושיעם האל ע"כ. ומהריי"א ז"ל ושאול יושב בקצה הגבעה וכבר נאמר שהוא יושב בגבע' אבל כוונתו אצלי להגיד שלא הרגיש שאול כלל בהליכתו ולא שמע ממנו דבר לפי שעם היות שניהם בגבעה הנה לא היו מחוברים יחד אבל היו נפרדים במקומותיה' שאול בקצה

הגבעה (ולא) [ויונתן היה בקצה הגבעה מהצד האחר ולכן] הלך ולא ידעו ובאו' כשש מאות איש כתב כדברי הר"דק ז"ל כנ"זל: **ולע"דן** במה שכתבתי בפסוק הקודם שפסוק זה מקושר אליו ולתת טעם למה לא הגיד לאביו ואומר שהנה זה להיו' שאול בקצ' הגבעה והגיע היום של הישועה לכך לא נתעכב ליטול רשות מאביו ונתן טעם להיותו יושב בקצה הגבעה יען שהעם אשר עמו מעטים ולכך ישב לו שם עד שיתאספו אליו עוד עם או מצפה מה יעשה השי"ת לכך ישב לו בסוף הגבעה מקום בטוח יותר נמצא שלא בא מאמר הששׁ מאות איש להודיע כן כי כבר נודע הוא אכן בא לתת סיבה להיותו בקצה הגבעה להיות העם אשר עמו מתי מספר מועט. ואולי כוונת הכתוב להודיע בטחון שאול שהיה עומד תחת הרמון בוטח בה' שאלו לא בטח בה' לא ישב לו תחת הרמון כאיש תחת גפנו ותחת תאנתו עם היות שהעם אשר עמו היו כשׁש מאות איש עם בל זה לא חרד לבו כלל:

**ג**

**ואחיה** בן אחיטוב כו' רש"י ז"ל נושא אפוד אורים והומים ע"כ. והרד"ק ז"ל לפי שנזכר אי כבוד ולא נזכר אחיטוב לפי' אמר בן אחיטוב אחי אי כבוד או בעבור שנקרא שמו כן על גלות הארון והיה אביו אז עם הארון במחנה ונכשלו ישראל בעון הכהנים ובעונם אבל במלחמה הזאת שהיה אחיה נושא אפוד בד והיה טוב לפני ה' היה הדבר בהפך שהיתה תשועה גדולה בישראל כהן ה' בשילו על עלי אמר שהיה כהן ה' בשילו ואחיה זה היה שם במחנה עם ארון האלהים נשא אפד בד והוא כלל החשן והאורים והתומי' כי בהם שאלו הגישה ארון האלהים נקרבה (לארון של) [הלום אל] האלהי' ולפי' היה סיפור זה הנה להודיע כי עדין לא חלה קללת עלי שהרי מבני בניו היה נושא אפוד כי לא חלה הקלל' ההיא עד שקם צדוק כהן גדול כמו שפירשתי. והעם לא ידע פי' העם יונתן כי מן הנראה כי שני ראשים היו ישראל למלחמה הזאת א' שאול והעם אשר עמו והא' יונתן עם העם אשר עמו ויונתן נפרד עם נושא כליו מן העם אשר אתו בלא דעתם [לפיכך] אמר והעם לא ידע כי אלו ידע היו הולכים עמו עד כאן וכן הכריע הרל"בג ז"ל שאמר כהן ה' בשילה שב אל עלי לא אל אחיה כי כבר חרב שילו ואולם אומרו נושא אפד שב אל אחיה והרצון בזה לפי מקומו כי הוא היה כ"ג ובמה שאמ' והעם לא ידע כתב כדברי הר"דק ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב ככל דברי הר"דק זולת במה שאמר נושא אפד שהר"דק פירש שאחיה נושא אפד בד ומהרי"א פי' בן אחיטב שאחיטוב היה נושא אפד. והרחיב עוד בזכרון היחס הזה בן פנחס בן עלי שעם היותם רעי המזל שפנחס נהרג במלחמה ונשבה הארון גם עלי זקנו נפטר בצער הארון הנה אחיה זה זכה שבימיו נושע

יהודה וישראל מיד פלשתים והביא דברי חז"ל שאמרו במסכת שבת שכונת היחוס הזה להודיע שפנחס לא חטא ממה שראינו בפסוק הזה מיחס את אחיה אליו וראינו שזכה להיות לו בן מגיש מנחה ואם ח"ו חטא פנחס כפשוטו של מקרא באשר ישכבון את הנשים היה ראוי ליענש בעונש יכרת ה' לאיש אשר יעשנה ער ועונה (מאלהי) [מאהלי] יעקב ומגיש מנחה אם ישראל הוא לא יהיה לו ער ועונה בחכמים ואם כהן הוא לא יהיה לו בן מגיש מנחה וכיון שהיה אחיה מגיש מנחה שמע מינה פנחס לא חטא עד כאן:

**ולע"דן** שכוונת אומרו אחי אי כבוד אומרו שעם היות אי כבוד גדול מאחיו אחיטוב כיון שאחיה נתלה בו דמי נתלה במי הקטן נתלה בגדול ועם כל זה זכה אחיה להיותו נושא אפד בד ומשמש בכהונה גדולה לפי ששם אי כבוד הורה על הכלל שגלה כבוד מישר' ועל הפרט הורה על עצמו שגלה כבוד ממנו ולפי שנולד בעת רעה בעת שביית הארון לא יצא מחלציו הכהן גדול כי אם מפנחס דודו שהיה חסיד ביותר מחפני כמו שזכרתי למעלה במקומו:

**ד**

**וביו"ן** המעברות וכו' פרש"י ז"ל ובין המעברות אשר בקש יונתן לעבור כן היה עשוי שן הסלע היה מהעבר מזה לבין המעברות מכאן ושן הסלע לבין המעברות מזה הגיא קרוי בין המעברות והיה לו סלע מכאן וסלע מכאן זה בעברו מזה וזה בעברו מזה והגיא בין שני העברים ואותו הגיא בקש יונתן לעבור שן הסלע (שן) [שם] האחד בוצץ ושם השני סנה עד כאן והר"דק ז"ל שם האחד בוצץ ושם השני סנה כן היה שמם לא נודע אצלינו ענין השמות האלה שיונתן תרגם בוצץ משרועיתא מקום חלקלק מדברי חז"ל (ברשעתא) [בשרעתא] ותרגום כחלקלקות באפילה כמשרעא בקבלא ותרגם [סנה] מדרוכיתא פירש מקום דרוך עד כאן. ומהרי"א ז"ל כתב שהזכיר ענין אלו השני' שן סלעות כמו הקדמה למה שיזכיר שעלה יונתן על ידיו ורגליו כי היו הסלעות גבוהים ומשופעים ביותר ושהיה הנסיון בענין העליה אם כה יאמרו עלו אלינו וכו' עד כאן. **ולע"דן** שכוונת הפסוק הזה לתת טעם מה זה שעלה בדעתו של יהונתן ללכת הוא ונערו אל מצב פלשתים תינח אחר שעשה הנחש ועלה כן שיאמרו עלו אלינו שאז תחזקנה ידיו שסמך על הנס והנחש לאות אבל אם לא היה מתקיים הניחוש איך מלאו לבו לעלות ולראות אל מצב פלשתים שהיה לו לחוש פן ירוצו את גולגלתו לזה אמר כי בטח יונתן כי בין המעברות האלה היו הסלעים האלה גבוהים ונתן אל לבו שעלה יונתן על ראש ההר ויעשם כמצדות סלעים משגבו ויתראה אליהם אם כה יאמרו עלו וכו' הניחוש שיעשה זהו שאמר אשר בקש יונתן לעבור רוצה לומר הסברה שהיתה ליונתן לעבור הלא היה שלא בקש לעבור אל

המצב עצמו של פלשתים אלא לעבור על מצב פלשתים רוצה לומר שנתן אל לבו שיעלה אל מקום גבוה ותלול על מצב פלשתים ואז יעשה נחושו של אם כה יאמרו אלינו וכו' ולמעלה אמר ולעבור אל מצב פלשתים כי פתח והרחיב פיו וה' ימלאהו שיבוא אל המצב ולתוכו ולכך כתיב ולעבור אל מצב פלשתים וכאן הוא אומר על מצב פלשתי' על דייקא במקום גבוה ותלול כאמור. וערב לבו של יונתן לעבור לפי שהיה שן הסלע מהעבר מזה ושן הסלע מהעבר מזה וכו' ומלבד היותם סלעים גבוהים זאת ועוד אחרת שושם האחד בוצץ חלק כנזכר שזה גם כן סיוע להתחזק ולאמץ לבבו משתי בחינות הנזכרות מהיותם סלעים גבוהים והשנית היותם משופעים ובהכי ניחא דתני והדר מפרש ומדוקדק גם כן אומרו ושם האחד בוצץ בוא"ו דהיה לו לומר שם האחד בוצץ ומה שאמר ושם האחד סנה שהיה גדל בו סנה כמו שנאמר מדוע לא יבער הסנה וזהו שם האחד סנה וכו':

**ה**

**השן** האחד מצוק מצפון וכו' רש"י ז"ל מצוק מצפון משופע ועולה מצד צפון אל מכמש מול גבע שממנה יצא יונתן. והר"דק ז"ל מצוק מצפון מעמד מצד צפון כנגד הפלשתים שהיו במכמש והאח' מצד דרום כנגד ישראל שהיו בגבע ויונתן עבר בין שני הסלעים האלה. ויונתן תרגם מצוק מסתכי ותרגום מצפה סכותא עד כאן. וגם זה הכתוב נמשך אחר הפסוק הקודם שכונתו בהודעה זו שהיה ההר משופע מול מכמש להודיע כי בזה בטח יונתן לעלות ולראות שם כי ההר משופע ביותר ואין פחד פלשתים לנגד עיניו וגם לשאר הפירושים יתפרשו על דרך הזה מקושר למה שאמר אשר בקש יונתן לעבור כדפרשית:

**ו**

**ויאמר** יהונתן אל הנער וכו' הרד"ק ז"ל לכה ונעברה אל מצב הערלים האלה רמז מזה כי מפני פחיתותם והיות' נבדלים וערלים ראוי שיהיו יהונתן ונושא כליו נעזרים בהשם יתברך לנצח אותם כי אין לשם יתברך מעצור להושיע ברב או במעט ע"ב ומהרי"א ז"ל אמר שמאמר זה שזכר שאמ' יהונתן לנערו כבר אמרו למעל' ויראה שהוא כפול ותירץ שיונתן אמר כן לנערו פעמים בראשונה אמרו לבד לכה ונעברה אל מצב פלשתים ושהנערו לא השיבו דבר אולי פחד מלעשותו ולכן חזר פעם שנית לומר ושנה והרבה בדבריו כי אמ' כאן מצב הערלים האלה אולי יעשה האלהים לנו כי השגחת השם יתברך תדבק בהם ויעזרם זהו אולי יעשה האלהים לנו כלומר אולי ירחם עלינו כמו שאנחנו בני בריתו ואותם העמים אויבי ה' יכלו ואין ראוי לפחד מריבוים כי אין מעצור לה' וכו' ואז ברוב דבריו הטובים השיב הנער עשה כל אשר בלבבך וכו'. **ולע"דן** כי רוח לבשה את יונתן בראשונה לעבור אל מצב פלשתי' העברה לבד לא לילחם כי אם לדעת את

תחנותם ולרגלם האם יושבים בטח אולי יקבץ את כל המחנה וישוב לבוא פתאום ויוכיח כן לשון הפסוק שלא נזכר בפסוק ראשון לא מלחמה ולא ענין דומה רק לכה נעברה אל מצב פלשתים ואולי מרחוק יביט כמו שזכרתי בפסוק הקודם במה שהגיד גובה ההרים ושיפועם אשר משם אל קצה הארץ יביט ואל כל מחנה פלשתים. ועוד מעט ונתחזקה לבו ולבשתו רוח ה' רוח גבורה מאת השם יתברך ויאמר שנית אמירה זולת הראשונה והיא שהסכים לילחם בהם וזהו שאמר לכה ונעברה אל מצב הפלשתים הערלים האלה שאמר האלה מורה באצבע שכבר ראה אותם שעבר אליהם כנזכר בויאמר יהונתן הראשון ועל כן לא הזכיר למעלה אלה אשר מעבר הלז ולא אמר האלה כי עדיין לא ראה אותם אבל כאן אמר האלה שכבר עבר למקום שיוכל לראותם משם ולזה אמר האלה מורה באצבע שאחר שראה אותם נתן אל לבו להלחם בם כאמור ואמר אולי יעשה ה' לנו כי אין מעצור לה' להושיע ברב או במעט רוצה לומר הנה אפילו בהתחבר כל המחנה אשר עמי ועם אבי צריכין אנו לנס ופלא כי מה יעשו אלף ושש מאות איש עם מחנה הערלים האלה וכיון דכן אין מעצור לה' להושיע ברב או במעט ברב אשר עמי ועם אבי או במעט אני ונערי שהכל כמעט שוה בקירוב. וזאת הטענה המספקת היא היא שהחזיקה את יהונתן לערוך המלחמה עם מחנה כבד כזה דאין ראוי לסמוך על הנס אלא שראה שהנס הכרחי בכיוצא בזה בין שיהיה הוא הלוחם ובין שיהיו הלוחמים שאול ומחנהו ולפי זה צריכין אנו לומר כי במעבר הא' כשאמר ונעברה אל מצב פלשתים היו רואין ואינם נראין אמנ' במצב הזה הב' שאמ' עוד ונעברה אל מצב פלשתי' הערלי' האלה אולי יעשה ה' לנו כו' היינו שיהיו נראים אליהם ולילחם בם וזהו שא' הנה אנחנו עוברים אל האנשים ונגלינו אליהם אם כה יאמרו כו'.

**ז ח**

**ויאמר** לו נושא כליו וכו' ויאמר יהונתן וכו' היה המאמר הראשון שאמר יונתן לנערו לכה ונעברה אל מצב פלשתים אשר מעבר הלז לראות מרחוק ולא להראות אליהם ואז לא הגיד הכתו' שענה אותו הנער דבר אכן בעת הזאת שהיה הדבר קשה יוצא מהקש הטבע במה שאמר (שאול) [יונתן] לנערו שרוצה לסמוך על הנס אז ענהו ואמ' לו עשה כל אשר בלבבך לב חכם נטה לך לאיזה סברה הנני עמך כלבבך ואפי' לדבר קשה כזה ואולי לפי שהנושא כליו דרכו ללכת לפני הגבור והעד גלית כדכתיב ונושא הצנה הולך לפניו ולזה אמר לו יונתן לכה ונעברה כו' רוצה לומר לכה לפני ונעברה אל מצב הערלים ולעומת זה ענהו הנער ואמר עשה כל אשר בלבבך נטה לך ללכת הנני עמך רוצה לומר התחיל אתה ונטה לך ואני הנני עמך כלבבך לבא משכני אחריך נרוצה כו'.

**ט י**

**אם** כה יאמרו אלינו כו' ואם כה וכו' במסכת חולין אמר רב כל נחש שאינו כאליעזר עבד אברהם וכיהונתן בן שאול אינו נחש רב בדיק במברא בי הא דרב כי הוה אזיל לבי רב חנן בר רבא חתניה הוה מברא אתי לאפיה אמר יומא טבא לגו שמואל בדיק בספרא רבי יוחנן בדיק בינוקא תניא רבי שמעון בן אלעזר או' בית תינוק ואשה אף על פי שאין נחש יש סימן א"ר אלעזר והוא דאתחזק תלתא זמני שני' יוסף איננו ושמעון איננו ואת בנימין תקחו עלי היו כולנה עד כאן ורש"י ז"ל דומו המתינו כמו שמש בגבעון דום וכן דום להי' אם כה יאמרו דומו ונעלה עליכם שעתם מצלחי' ולבם רם עליהם ואם כה יאמרו עלו אלינו פחד ה' בלבבם ויראים שלא לזוז ממקומם עד כאן. וכן הרד"ק דומו המתינו. וזה שאמר יונתן לאות ולסימן אמר כמו שאמר וזה לנו האות כי אם כה יאמרו עלו אלינו פיהם הכשילם כי אנחנו נעלה והם ירדו וזה אינו נחש האסור ואם היה אסור לא היה הק"בה עוזרו בהליכה ההיא אבל הוא וכיוצא בו קול דברים ישמע מהם ויחזק לבו כי הם סימן לאות על המעשה ואל יטעה אותך הנמצא בדברי רז"ל אמר רב כל נחש שאינו כאליעזר עבד אברהי' וכיונתן בן שאול אינו נחש שאינו אומר שיכונה אותו הנחש אסור כמו שפירשוהו רבים כי הנה אלו המנחשים בחול ובעופות ובכוכבים וכיוצא והאומר פתו נפלה מפיו מקלו נפלה מידו צבי הפסיקו עורב קרא לו שועל מימינו נחש משמאלו אל תתחיל כי שחרית הוא ראש חודש הוא מוצאי שבת הוא הנה אלו הדברים וכיוצא בהם שנהגו בהם בעלי הדעות הרעות וקבעום חק ומנהג עליהם וחושבים כי הם המטיבים והמרעים זה הוא שאסרה התור' אבל אם ירצה אדם לעשות מעשה ויעשה דבר אחד לאות וסימן למעש' ההוא לחזק לבו ולעורר לבו לדבר ההוא זה הדבר מותר כי אלו היו עושים דבר רע בזה אליעזר ויהונתן לא היה עונה אותם הק"בה כהוגן ומסייע את מעשיהם ועוזרם והנה רב בעל המאמר הזה שאמר כל נחש שאינו כנחש אליעזר ויהונתן אינו נחש הוא בעצמו היה עושה כנחש שלהם כמו שאמ' רב בדיק במברא ואמרו רב הוה אזיל לבי רב נחמן חתניה ואמר אי מברא אתי לאפיא יומא טובא לנו וכן אמרו שמואל בדיק בספרא רבי יוחנן בדיק בינוקא פי' שאומר לתינוק אמור לי פסוקך שאתה קורא בו כשהיה רוצה להתחיל איזה מעשה או דרך אבל המאמר שאמ' רב כך פירושו כל נחש וסימן שהוא אינו עושה אותו סימן לעצמו מתחלה כמו שעשה אליעזר ויהונתן אינו נחש וסימן ואין לסמוך עליו או לחוש ממנו אם יבוא מאליו לפיכך הקשה לו למה לא אכל מההיא סעודה מפני שהניחוה כולם ויצאו לקראתו חשב זה לסימן ולנחש כי הסעודה ההיא לא תהיה לברכה מפני שהניחוה ומה סימן ונחש היה לו בזה כיון שמתחלה לא

שם לבו לזה והאמר רב כל נחש שאינו כנחש אליעזר ויהונתן אינו נחש ואין לסמוך עליו ואין לחוש ממנו ואם כן רב למה חשש בזה הדבר ולפיכך אמרו רבותינו בית תינוק ואשה אעפ"י שאין נחש יש סימן כלומר אעפ"י שאינו נחש כנחש שסומכין עליו שקצת סימן בדבר לשמח לבו ולחזקו אם יהיה לטוב ואם יהיה לרע יש לראות ממנו ולבקש רחמים מלפני הק"בה ופי' בית אם בנה בית חדש ואירע לו מאורע טוב או רע סמוך לחינוך הבית וכן אם יולד לו בן ואם לקח לו אשה בזה הדרך ואמרו והוא דאיתחזק תלתא זמני אז ראוי לסמוך עליו אעפ"י שבא מאליו ולא עשהו סימן מתחלה אבל הנחש שעשאהו סימן מתחלה לא שאמ' בו שלשה פעמים אלא בפעם ראשונה לבד סימן וסמכו שלשה פעמים על מה שאמר יעקב אבינו יוסף איננו ושמעון איננו ואת בנימן תקחו וכו' ואלה המקרים באו לו כשנולד בנימן לפיכך חשש בדבר וכן אמר יוסף הצדיק הלא אתם ידעת' כי נחש ינחש איש אשר כמוני כלומ' אדם כמוני חשוב יחשב סימן רע אם יאבד הגביע אשר הוא שותה בו לפיכך אמר הלא זה אשר ישתה אדוני בו והוא נחש ינחש בו וכן נחשתי ויברכני ה' בגללך וכן והאנשים ינחשו כל זה הוא לשון סימן ואות על הדבר לא נחש ולא קסם וא"זל מכאן שמשתמשים בבת קול שנאמר ואזניך תשמענה דבר מאחריך לאמר זה הדרך לכו בו כי תאמינו וכי תשמאילו ואמרו קל גברא במתא וקל אתתא בדברא ומה נחזור אחרי ספור הגמרא וסמכי אפסוקים והנה פסוק מפורש נעשה כמעשה יונתן על פי הנבואה נאמר לגדעון ושמעת מה ידברו ואחר תחזקנה ידיך עד כאן. והרל"בג ז"ל כתב אם כה יאמרו אלינו ראוי שתדע כי העתידות יתגלו בפנים שונים וכבר תהיה לפעמים הודעה חלושה משופעת מהשי"ת בזה האופן החלוש וילקח בה ראיה כמו שאמרו לגדעון שירד הוא ופורה נערו אל המחנה וישמעו מה ידברו כי בזה קצת הוראה מהדברים המתחדשים וזה מבואר אחר העיון ממה שזכרנו בחלק השני מספר מלחמות ה' ואין הנה מקום זאת החקירה והנה אומרו דומו עד הגיענו אליכם לאות כי ההתחלה תהיה מפלשתים לרדוף אחרי ישראל ובזה יש להם טורח שינוצחו כי הרודף הוא המנצח על הרוב. ואם כה יאמרו אלינו עלו עלינו הנה זה לאות על שינצחום ישראל וירדפו אחריהם אחרי היותם מתחבאים מפחדם כי בלי ספק לא יכנעו ישראל אחריהם אם לא יתברר להם שינצחום אחרי היותם יראים מהם בזה האופן הנפלא עד כאן. ומהרי"א נוטה אל דברי הרד"ק ז"ל במה שאמ' ואם כה יאמרו עלו עלינו מורה שיעלו מעלה מעלה ופלשתים ירדו מטה מטה והוסיף לומר שהבחינה הזאת היא בזה האופן כי הפלשתים אולי יאמרו זולת הלשון ההוא של עלו עלינו שאפשר שיאמרו בואו הנה או קרבו אלינו או לכו ונלחמה או כיוצא מהדברים ממה שהדמיון סובל או לא

ידברו אבל יצאו לקראתם ולכן היתה הבחינה כי אם הם ידברו כאותם הדברים עצמם אשר אמר יהונתן בודאי כי אין זה כי אם מפאת ההשגחה אלהית ששם הדברים ההם בפיהם ורוח ה' נוצצה בם להודיעם את אשר יעשון והיה זה ממדרגת רוח הקודש עד כאן. **ולע"דן** לדקדק בזה ראשונה דפתח בחובה והראוי לפתוח בזכות ולומר חלוקת אם כה יאמרו עלו עלינו כו' ראשונה. ועוד מהו וזה לנו האות. ונראה כי יהונתן רצה לחזק לב נערו ולזה כתיב ויאמר יהונתן הנה אנחנו עוברים ואמ' בזה לשון יהונתן כי רוח ה' נוצצה בו וזהו יהונתן יהו נתן ולא יונתן הנה אנחנו עוברים אל האנשים ר"ל אל אנשי הצבא והמצב הגבורים ואני ואתה יחדיו נעבור מאחר שאתה רך לבב וזהו שאמ' אנחנו עוברים אכן ונגלינו אליהם יחדיו וכמו שארחיב בסמוך בפסוק ויגלו שניהם ב"סד אשר מאחר שאנו נגלים אליהם שהם אנשי הצבא אם כה יאמרו הנה מעתה אפילו אם כה יאמרו אלינו דומו והמתינו עד הגיענו אליכם בשורה בפיהם היא ובטח בה' כי אפילו שיותן הניצחון לפלשתים וגלה את אזנינו עליהם באומרו דומו עד הגיענו אליכם כי מי פתי יאמין אליהם וימתין אליהם עד בואם להכותם לזה אמ' ועמדנו תחתינו ולא נעלה אליהם אבל לא אמר ועמדנו תחתנו עד בואם אלינו כי נברח אם נראה אותם באי' להרגנו אחרינו אמנם אם כה יאמרו עלו עלינו ועלינו כי נתנם ה' בידינו ואמרם עלו לשון מעלה הוא והוסיף עוד עלינו דמשמע אשר ישלוט עליהם יונתן שזה בלי ספק אות הנצחון ושהוא בידינו בשכר זה הבטחון שבטחנו לערוך במלחמה נגד מחנה כזה וזהו שאמ' כי נתנם ה' בידינו ולא ביד ישראל וזהו שאמר וזה לנו האות רוצה לומר וזה הלשון באומ' עלינו הוא בפרטות האות שיורה על כי נתנם ה' בידינו אמנם בסמוך כשאמ' עלו אלינו מדלא אמרו עלו עלינו אז אמ' יונתן עלה אחרי כי נתנם ה' ביד ישראל ולא בידינו דלשון עלו מור' המעלה אבל מדלא קאמר עלינו מור' שאין הנתינה ביד יונתן ר"ל בזכותו כי אם ביד ישראל כולם ר"ל בזכותם כולם. או יאמר שאמ' וזה לנו האות ר"ל וזה החלק השני הוא לנו האות הקב"ה בו בטחנו שזה יהיה לנו האות לא החלק הראשון אם כה יאמרו אלינו דומו עד הגיענו ואני פתחתי לך בחלק הראשון עם היו' שלא יהיה לנו לאות כדי שתחזקנה ידיך שאפי' החלוקה היותר גרועה היא דומו אלינו עד הגיענו אליכם וביני ביני נחזור אל מערכתינו.

**יא**

**ויגלו** שניהם אל מצב פלשתים וכו' הר"לבג ז"ל כתב אל מצב פלשתים הם הראשי' והגבורי' שהיו בפני המחנה לצד ישראל ע"כ.

**ולע"דן** שזה הפסוק מורה מה שאמרתי שמתחלה אמר יונתן לנערו לכה ונעברה אל מצב פלשתי' מדלא קאמר נלכה ונעברי רצה שילך הנער לפניו כמשפט נושא כלים כמו שכתוב גבי גולית ונושא הצנה הולך לפניו ושנה בזה לכה ונעברה אל מצב פלשתים. והנער בזאת הפעם השנית שרצה להלחם עם הערלי' פחד ולכן אמר נטה לך הנני עמך ר"ל נטה אתה בתחלה ואני עמך ממש וזהו שאמר כאן בעת המעשה ויגלו שניהם יחד אל מצב פלשתים וכשענו אנשי הצבא את יונתן ואת נושא כליו ויאמרו עלו כו' אז נתחזק יונתן ללכי ראשונה והנער שילך אחריו וזהו שאמ' עלה אחרי כו' וכן ויעל יונתן על ידיו כו' ונושא כליו אחריו. ואמ' ויאמרו פלשתי' הנה עברי' יוצאים כו' אמר תיבת פלשתים מיותרת כי כבר הזכיר מצב פלשתים והם אנשי המצבה והם כבר היו רואין את יונתן עולה ונערו נושא כליו ואין זה תכסיס נחבא אבל פלשתי' הרחוקים העומדים במחנה הם הם שאמרו הנה עברים יצאו כו' וזהו שאמר ויאמרו פלשתים ובתחלה אמ' ויגלו אל מצב פלשתים דמצב פלשתים לחוד ופלשתי' לחוד כי פלשתי' כלל העם אמרו כן דרך לעג על ישראל לא מצב פלשתים ויוכיח כן אומ' אח"כ ויענו אנשי המצבה כי הם זולת אנשי האומ' הנה עברי' כו':

**יב**

**ויענו** אנשי המצבה כו' הרד"ק אנשי המצבה כמו מצב פלשתים ופי' ויונתן תרגם אינשי מטרתא כלומר הנצבים סביב המחנה ששומרים המחנה ע"כ ומהרי"א ז"ל כתב כי נתנם ה' ביד ישראל ר"ל בלתי אפשרי הוא שנאמין שנתנם ה' ביד שנינו אנחנו אבל האמת הוא שנתנם ה' ביד ישראל וזהו התחלת התשועה והמביא אליה ע"כ. וק"ק דאם כן מעיקרא מאי סבר שאמר כי נתנם ה' בידנו וזה לנו האות. **ולע"דן** לדקדק אומרו ויענו אנשי המצבה כי לא יצדק לשון ענייה אם לא שנאמר שהוא כמו ויען איוב ויאמר הראשון שהוא לשון זעקה ונראה לפי שהפלשתים אמרו הנה עברים יוצאים מן החורים אשר התחבאו כאילו חשבו שנצחום ישראל ועתה יוצאים מהמחבואה וזה הורה לשון התחבאו בלשון עבר דלא קאמר אשר נחבאי' שם בלשון הווה אשר לעומת דברי הפלשתים האלו ענו אנשי המצבה ואמרו לעומתם עלו אלינו ונודיעה דבר המלחמה שחשבו שיש להם זמן נחבאים שם ועתה צריכים לדעת דבר המלחמה מי נצח וכמתלוצצים ודרך לעג אמרו כן ואפשר עוד שנאמר שאמרו מחדש ונודיע אתכם דבר למד יונתן מה שאמר כי נתנם ה' ביד ישראל דכיון שהשי"ת זרק בפיהם ונודיע אתכם דבר הודעה מחודשת זולת מה שחשב יונתן שיונתן חשב שנתנם ה' בידינו וכיון שאמרו ונודיעה אתכם דבר אין דבר זה כי אם שנתנם ה' ביד ישראל. או יהיה טעם אמרו

כעת כי נתנם ה' בידינו יען כי מתחלה נתנם ה' ביד ישראל ודע כי מתחלה נתן אות אם יאמרו אלינו עלו עלינו שאז יתאמת כי נתנם ה' בידינו רוצה לומר ביד שנינו אני ואתה מאומרם עלו עלינו אמנם לעת מצא שלא אמרו עלו עלינו אלא עלו אלינו אז אמר יונתן עלה אחרי כי נתנם ה' ביד ישראל משנוי עלינו לאלינו ויהיה הכוונה באחד משני פנים האחד שיתחילו ליפול בידם ותשלום הנפילה תהיה ביד ישראל וכן היה ודקדק זה מדלא אמר עלו עלינו שאז היה מורה ששניהם יעלו עליהם עליהם ממש הם בלבד אבל מאומרם עלו אלינו ולא עלינו מורה שלא ישלטו עליה' לגמרי אלא הם יתחילו וישר' יגמרו והפן השני הוא מצד הזכות שאם יאמרו עלו עלינו אות ומופת שהערלים האלה כדאי שיפלו ביד שניהם מצד טומאתם אמנם כשיאמרו עלו אלינו אז אמר יונתן כי נתנם ה' ביד ישראל ר"ל בזכותם ואנחנו כשלוחם ובשליחות' נצליח:

**יג יד**

**ויעל** יונתן על ידיו וכו' רש"י ז"ל כלו' בכל כח ומרוצה וכן הר"דק ז"ל בשם י"מ והוסיף מדיליה לפי שהיה ההר ההוא חלקלק כמו שנתבאר למעלה גבי ושם האחד בוצץ לפיכך הוצרך לסמוך על ידיו ורגליו שלא ימעדו רגליו. ויפלו לפני יונתן היו נופלים לפניו ונושא כליו ממותת וכן תרגם יונתן ונפלין כד טעינין חרבא קדם יונתן ע"כ. וכן מהרי"א ז"ל והוסיף שכתב וגם בזה היה הוראה שידיו רב לו ויעלה במעלה וכבוד במה שילך ברגליו ובמה שיעשה בידיו ע"כ. **ולע"דן** שהורה בטחון לב יהונתן בשי"ת אשר למהר ההליכה הלך על ידיו ורגליו אשר אין זה כי אם בטחון גדול ללכת הוא לפני נערו אשר היה ראוי ללכת נערו לפניו ואם חס ושלו' יהרגוהו יברח יונתן ובפרט היות כן דרך העולם להיות נושא הכלים לפני הגבור כנ"זל אין זה שוה שהשליך אחרי גוו הכלי מלחמה כי לא בחרב ובחני' התשועה כי אם בהשי"ת וזוהי שעמדה לו שנפלו לפני יונתן לפניו עם היות שלא היה בידו חרב וחנית השי"ת הפילם לפני יונתן בו בטח והבוטח בה' ישוגב ונערו משרת ממותת אחריו שגברין קטילין כמעט קטיל והיינו דסמיך ליה:

**ותהי** המכה הראשונה אשר הכה יונתן ונושא כליו וכו' כי יונתן המכה בעצם וראשונה ונושא כליו במקרה ומה שאמ' כבחצי מענה רש"י ז"ל בתוך שעור מידת קרקע מלא חצי מענה של מחרישת צמד בקר החורשת בשדה מענה הוא תלם המחרישה שקורין ר"יוא בלע"ז וגבורה גדולה היא זו שהיו קרובים זה לזה ונכונים לעזור זה את זה ע"כ. והר"דק ז"ל כתב כבחצי מענה הוא שעור מהלך צמד בקר בחרשו ובכדי המקום שהוא חצי שיעור הזה הכה כעשרים איש וכן תרגם יונתן כפלגות מהלך פדן דתורא וכף כבחצי כף השיעור וכן כף של כעשרים איש צמד שדה רוצה לומר צמד בקר חורש בשדה עד

כאן. והר"לבג ז"ל כתב כבחצי מענה רוצה לומר שהכה יונתן ונושא כליו כעשרים איש בשיעור קטן מהארץ כי אם חצי שעור הארץ שיחרשו צמד בקר מהשדה ביום אחד עד כאן: **ולע"דן** שכוונת הכתוב להגיד השגחת השי"ת שלא היה נכנס יונתן בחפזון במשפט הגבורים הנכנסים במרוצה ופתאום והורגים אבל היה יהונתן הולך לאט לאט ראשון ראשון מסתלק מפניו ונהרג שהרי הרג כבחצי כשיעור עשרים איש כו' או יהיה הכוונה שהרג אותם ביושר זה אחרי זה כבחצי מענה עם היות מפלשתים ימין ושמאל היתה חיתת אלהים עליהם ואיש לא הרים ידו עליהם:

**טו**

**ותהי** חרדה במחנה כו' בתורת כהנים עלה נ"ב פ"א אמ' רבי שמואל בשלשה מקומות נתכנסו אומות העולם לעשות מלחמה עם בני יעקב ולא הניח להם הק"בה דכתיב ויסעו ויהי חיתת אלהים שנית בימי יונתן שנא' ותרגז הארץ ותהי לחרדת אלהים א"ר אלעזר שלישית בימי יהושע בקשו לרדוף ולא הניח הב"ה להם והיכן נתכנסו לחצור דבתיב רק הערים העומדות על תלם לא שרפם ישראל זולתי את חצור לבדה שרף יהושע ר' אלעזי אמר במסורת שרפה הק"בה אמ' למשה ומשה אמר ליהושע. והר"דק ז"ל המצב והמשחית פירשנום לעיל לפי' אמר גם המה כי הם אחוזי החרב והחנית ותרגז הארץ על דרך משל בלומר רגזה מחנה פלשתים ותהי לחרדת אלהים כתרגו' והות לזיע מן קדם ה' כלומר מהאלהים באה להם החרדה כי הם לא היו רואים למה היו חרדי' כי אין נלחם אותם כי אם יונתן ונושא כליו עד כאן וכן מהרי"א ז"ל והרחיב שהתחילו להתחרד אלו מאלו כאלו היו כולם מישראל ולא לבד העם כי אם גם המצב והמשחית והם שרי החיילים וגבוריהם גם הם חרדו ותרגז אומות הארץ וגויי הארץ בכללה. או נאמר שרגזה ותחל הארץ עצמה בדרך נס בענין שנבהלו נחפזו וזהו ותהי לחרדת אלהים רוצה לו' שלא היתה חרדתם טבעית ולא בדרך אנושי אבל היתה נסיית עד כאן. וכן הר"לבג ז"ל שהיה זה מהשי"ת על צד ההשגחה להביא עליהם החרדת הזאת הנפלאה באופן שתהיה חרב איש באחיו עם היות מה שראו בתחלה שלא באו מישראל כי אם שני אנשים ללילחם עד כאן. **ולע"דן** שכוונת הכתוב להודיע אותנו סדר החרדה הזאת והיא פלא כי היה מהראוי שתתחיל החרדה מהמצב העומדים ראשונה לעומת יונתן ונערו כי מהם נפלו העשרים איש ולחרדתם יחרדו העם אחריהם אבל מהיות החרדה אלהית וחרדת אלהים אירע הדבר בהפך שהתחילה החרדה במחנה בשדה ואחר כך בכל העם הקרובים אל צד יהונתן ונערו של המצב וזהו שאמר וכל העם המצב ולא כתיב והמצב הן אמת ש"הא העם מיותרת דהי"ל וכל עם המצב ולפי שהזכיר למעלה שיצא המשחית דכתיב

ויצא המשחית ממחנה פלשתים שלשה ראשים הראש האחד יפנה כו' ולזה צדק אומ' והמשחית חרדו גם המה רוצה לומר גם המה חרדו ואמר בלשון רבים גם המה להיותם שלשה ראשים כנ"זל ותרגז הארץ בכללה אשר זה בלי ספק לא היה אלא לחרדת אלהים משתי הבחינות הנזכרו' האחת שהתחיל החרדה מהמחנה פלשתים הרחוק והשנית מהחרדה שחרדו גם המה המשחית עם היות שיצא מאז מהמחנה גם המה חרדו ולפי זה חרדו גם המה על המשחית קאמר ואפשר עוד וכל העם חרדו ובכל העם היתה חרב והמצב והמשחית חרדו גם המה ותרגז הארץ כולה ואפילו שאר העמים הבלתי לוחמים ותהי כל החרדה הזאת לחרדה הנמשכת מהאלהים היוצא ללחם בעד ישראל ולכך חרדו כל הארץ הרחוקים והקרובים. ולפי זה חסר ו"או והמצב דכתיב המצב:

**טז**

**וירא**ו הצופים לשאול כו' רש"י ז"ל הצופים אשר היו לשאול בגבעת בנימין צופים אישקא גי"טע בלעז. והנה ההמון של פלשתים נמוג ממקומו וילך וקרב הלום לצד ישראל נמוג כמו נע ונד עד כאן. וכן הר"דק ז"ל ומה שאמר והלום מן והלמה סיסרא פי' הלוך והשבר ע"כ וכן הר"לבג ז"ל והרחיב שהיה קול מחנה פלשתים קול הנמוגים וההלמומים ולא קול מנצחים. ומהרי"א ז"ל הביא כדברי רש"י ז"ל נמוג לשון נע ונד והביא כדברי הר"לבג ז"ל לשון חולה כמו נמוגו כל יושבי כנען עד כאן וי"ת נמוג אתבר אזיל תבריה וסגי ע"כ:

**יז**

**ויאמר** שאול לעם כו' רש"י ז"ל פקדו לשון פקידה כמו ותפקדנו לבקרים עד כאן וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל ושאול חשש מיד בדבר ואמר פקדו נא. **ולע"דן** לדקדק יתור לעם אשר אתו כי די שיאמרו ויאמר שאול לעם פקדו נא ונראה לעם אשר אתו רוצה לומר יחידי סגולה אשר איתו עמו סמוכים אצלו כי להם יאתה לפקוד בעם כי הם הראשים ואמר פקדו נא וראו רוצה לומר צריך לעשות שני דברים האחד לראות בראיה כל דהו אם הלך עם רב מישראל כי המלחמה הזאת ודאי שנעשית על ידי לוחמים כי לא אסיק אדעתיה שנעשית על ידי שני בני אדם. והענין השני אמר פקדו באיכות העם מי ומי אשר הלך שם זהו שאמ' פקדו נא וראו כפל פקדו וראו. או אפשר לפרש ויאמר שאול לעם אשר אתו רוצה לומר טעם אמירה זו של שאול הנה הזקיקו לומ' כן יען שראה העם אשר אתו עודנו אתו שלא נתמעטה פמליא שלו וזהו שאמר ויאמר שאול לעם אשר אתו פקדו נא וראו מי הלך בלשון יחיד ולא אמר מי הלכו מעמנו כי רואה אני שהעם אתי כמו שהיה עדני לכך צריך פקידי' מי יחיד הלך מעמנו ויפקדו והנה אין יונתן ונושא כליו לבד כדברי שאול ששאל מי הלך בלשון יחיד כאמור.

**יח**

**ויאמר** שאול לאחיה הגישה כו' רש"י ז"ל הגישה ארון אורי' ותומי' כי היה הארון ביום ההוא המקרא חסר תיבה אחת כי היה ארון האלהי' שם ביום ההוא ע"כ. וכן הר"דק הגיש' האפו' והאורי' והתומי' שהיו עם הארון לשאול על יהונתן ובני ישראל עם בני ישראל וכן ויוסף היה במצרי' עם יוסף שהיה במצרים עד כאן. וכן מהרי"א ז"ל והוסיף ובני ישראל שאמרו זה הנז' שאול ובני ישראל אמרו זה גם כן ורצה לשאול מה היה הדבר אולי תחבולה מפלשתים היתה זאת עושים עצמם כבורחים להטעות ישר'. והר"לבג ז"ל כתב תחילת הפסוק כנ"זל ובמה שאמ' כי היה ארון האלהים ביום ההוא ובני ישראל ירצה לפי מה שאחשוב כי ביום שבאו בגלגל על זה הדבר הזה בא שם ארון האלהים ובני ישראל לזאת הסבה קרא כאשר נפץ העם מעליו שנשאר שם שאול לבדו והכהן הגדול עם ארון האלהים וכאשר נסעו משם שמואל ושאול והעם אשר עם שאול ללכת הגבעה אשר בבנימין נעתק עמם הכהן גדול וארון האלהי' והלכו בגבעה ואולם מקו' ארון האלהים היה שם אז ברוב ע"כ. **ולע"דן** באומרו ובני ישר' לפי שהיה מן הדין לחלוק כבוד לארון להיות רחוק ביניו ובינו כאלפי' אמה דרך מורה לזה אמר שאמר שאול לאחי' הגישה לשון הגשה יען כי היה ארון האלהים ביום ההוא הוא ובני ישראל יחדיו בלי ריחוק כי פחדו ממה שנשבה לשעבר ולפי' זה לא תחסר תיבת שם.

**יט**

**ויהי** עד דבר שאול וכו' הר"דק ז"ל כאשר ראה שאול ההמון אשר במחנה פלשתים הולך ומתמוגג אמ' לכהן אסוף ידיך כי אין פנאי עתה אלא ללכ' המלחמ' כי רואי' אנחנו כי אלי"ם עמנו כי כל המון פלשתים מתמוגגים ומה שאמ' וילך הלוך ורב פירושו ורב להתמוגג ולהשבר והוא חסר וחסרונו ידוע מן הענין וכן ת"י והמונ' די במשרית פלשתאי אזל מיזל וסגי תברי' ויתכן לפרש בלי חסרון ויהי' פי' וההמון מענין מהומ' ומשרשו ויהיה בשקל ששון והראי' שא' אשר במחנ' פלשתי' ואם היה פירושו כמו שאר ההמון די לו בזכרו וההמון כי ההמון הוא המחנה הרב וכן אמ' למעלה וההמון נמוג וילך הלוך (רבלו') [והלום] ולא הזכי' מחנה ופי' אסוף ידיך כמו ויאסוף רגליו אל המטה כלומ' שיאסוף ידיו אליו וימנע מפתוח האורים והתומים ומלשאול בהם וי"ת אסוף ידיך קרב אפודא ואם כפירושו מה ענינו והלא כבר אמ' הגשה ארון האלהי' ומה טעם ויהי עוד דבר שאול אל הכהן ועוד מה טעם אסוף ידיך הי"לל פתח ידיך ועוד לא ספר הכתוב ששאל בהם אלא מיד ויזעק שאול וכל העם כו' אולי היה דעת המתרגם קרב אותו אל הארון והצניעהו ע"כ. ומהרי"א ז"ל זכר הכתו' שבעוד היו' שאול מדבי' אל הכהן ראו שהמון פלשתי' היה הולך ונוסע מאד מאד וחשב שבאמת היו בורחי' וא' לכהן שיאסוף

ידיו שלא יפתח האוריי והתומיי ולא יתעסק עוד בשאלה כי לא היה להם זמן ופנאי וחז"ל בויקרי רבא ומדרש תלים יחסו זה אל שאול לעון גדוי ר"ל שהתחיל לשאול באוריי ותומיי ואח"כ אמי לכהן אסוף ידיך עד שאמי שהיה זה אי מעונותיו שבעבורי לא נמשכה מלכותו עד כאן:

**כ**

**ויזעק** שאול כוי ה"רדק ויזעק ויאסף כי אסיפי העם הוא ע"י זעק' חרב איש ברעהו מפני מהומת הי רבה אשר היתי מהומי במחני היו נבדלים ומהוממים והיו פלשתים מכים איש את רעהו והיו חושבים להכוי את ישי ע"כ. וקרוי לזה מהריי שאסי שאול את עמו ובא עד המלחמי אשר היתי בין פלשתיי עצמי כי היה חרב איש ברעהו ומהומה גדולה.

**כא**

**והעברים** היו לפלשתים וכוי רש"י ז"ל היו לפלשתים בעזרתי מחמת יראה מתמול שלשום והיום נהפכו כולם גם המה עם חביריהם להיות בעזרת אחיהם ע"כ וכן הר"דק ז"ל והוסיף שלהיותם לפלשתים גרים בארצם ומשועבדים אליהם ועל כן שמו על פלשתים לעזרה לכך אומר שלא היו שמים עצמם במחנה פלשתים רוצה לומר בתוכו אלא סביב סביב מחוץ כדי למשוך ידיהם ולהיותם נשמטים מהלחם עם ישרי אם יוכלו וכשראו שישראל נצח היו גם המה עם ישראל ואם תאמר איך לא חששו על בתיהם שהניחו בארץ פלשתים לפי שראו כי מהומת הי היתה רבה בפלשתים עד שהיו מכים איש את רעהו בלא ידיעה ובלא הרגשה אמרו גם הם הנה לא ירגישו ולא ידעו והכו בהם. וכן הביא הרל"בג ז"ל וכתב עוד זה לשונו והנכון בעיני שהרצון בזה שעם היות ישראל בדבר זאת המלחמה בתכלית הדלות והשפלות עד שנתחבאו במקומות הנזכר הנה אחר הגיע זאת המהומי לפלשתים היו העברים לפלשתים כאתמול שלשום במלחמה עמם בימי שמואל שגברה יד ישראל עליהם ועל עמם במחנה סביב להכותם ולתופסם באופן שלא ישתייר מהם איש ולא עוד אלא גם המה רוצה לוי הפלשתים להיות עם ישראל אשר עם שאול ויונתן כי קצתם היו הורגים מהם קצתם ובזה האופן היו עוזרים לישראל כאילו היו עמם. וק"ק לשון העברים כיון שמדבר על ישראל אשר במחנה עם שאול למה קורא אותם בשם העברים וראוי להיות שם ישראל דבשלמא למפרשים ניחא שקורא העברים לאותם שהיו במחנה פלשתים וקורא ישראל לעם שעם שאול ויהונתן כי לשון עלו עמם רחוק דלא משמע אלא עלו עמם בשלום. גם לשון להיות עם ישראל קשה.

**ולע"דן** שכוונת הכתוב להגדיל הנס שלא תחשוב שישראל הנמצאים במחנה הם הרימו יד להלחם עם פלשתים והיא ג"כ מיעוט בכבוד הנם זאת ועוד היה חסרון כבוד לישראל שהיו בוגדיי בפלשתים העומדים בקרבם וכן לא יעשה לעומת הנזכר אמר והעברים

בעת הזאת של מלחמת המהומה דע שלא הרימו יד אבל היו לפלשתים נכנעים כאתמל שלשם בעת אשר עלו עמם שאז בלי ספק היו נכנעים אליה' כן בעת הזא' היו לפלשתי' שלא מרדו אבל וגם המה היו משועבדי' ומוכני' להיו' עם יש' אשר עם שאול ויהונתן עמם יהיו אבל לא שהעברי' ירימו יד מעצמ' עד בא שאול והעם אשר אתו באופן שהיה הנס גדול מצדן אלהיי ולא מהעברים כלל. ושבח יש' העברי' אשר במחנ' פלשתים שלא הרימו יד בפלשתים עד אשר יבוא מלכם שאז בהכרח ההכרח שיכריחם מלכם לא יגונה אם ילחמו עם פלשתים כי פי מלך שמור:

**כב**

**וכל** איש ישראל כו' הר"דק וידבקו גם המה כמו וידביקו וכן וידרכו את לשונ' כמו וידריכו ופי' וידבקו ענין השג' כמו וידבק אותו ובזה הלשון תרגמו ענין השג' ופי' שרדפו אחריה' עד שהשיגו' במלחמה והכו בהם גם הם ע"כ ומהרי"א כתב שכוונ' הכתו' לו' שהאנשים בזמן הנצחון כולם גבורים והראיה שכל איש ישראל ואפי' החלשים שהיו מתחבאים במערות בהר אפרים שמעו כי נסו פלשתים ויצאו וידבקו גם המה אחריהם עד שרדפום עד שעברו מבית און והלאה לרדוף.

**ולע"דן** שהיו ישראל רכי לבב ויראים מפחד פלשתים ומתחבאים והולכי' עד שאירע שבעוד היותם מתחבאי' קוד' שהתחבאו אז שמעו כי נסו פלשתים ולא נחבאו אלא וידבקו גם המה אחריהם וזהו שאמר מתחבאים בלשון הווה. ומלבד הניסה ממהומת השי"ת אשר הממם הנה איש ישראל המתחבאים הודבקו גם המה אחריהם במלחמה והכום מכה רבה:

**כג**

**ויושע** ה' ביום ההוא וכו' הר"דק ז"ל והמלחמה עברה בית און כתרגומו ועבדי קרבא מטו עד בית און ופי' עברה כי מבית און והלאה עברה ברדפי אחרי פלשתים עד כאן וכן הר"לבג ז"ל אמר שהושיע ה' את ישראל מתחת שעבוד פלשתים שאלו לא היתה ישועת ה' שהושיע את ישראל מתחת יד פלשתים אשר נכנעו תחת ידם לא עצרו כח לעבור במלחמה ולרדפם עד בית און וז"ש ויושע ה' ביום ההוא את ישראל ולכך נתחזקו ידיהם עד שהמלחמה עברה בית און. ואולי אמר והמלחמה עברה בית און שלא גרם מקום בית און להכשל ישראל ולהעזר פלשתים מצד המקום כי ויושע ה' את ישראל ביום ההוא והמופת להיותו עזר אלהי הוא שהמלחמה עברה בית און אמר שעם היות המלחמה חזקה והתמידה זמן עד שהמלחמ' עברה בית און עם כל זה לא נפל מהם אחד אלא נושעו כולם וזהו שאמר ויושע ה' ביום ההוא וכו':

**כד**

**ואיש** ישראל נגש ביום ההוא בפרקי ר' אליעזר ויואל שאול כו' תדע לך כח החר' והשבוע' בא וראה משאול בן קיש שהחרים שיצומו כל העם מגדול ועד קטן שנאמר ארור האיש וכו' ויונתן בנו לא היה שם ולא שמע ונטה וכו' את המשענת אשר בידו בדבש ונתן בפיו ואכל והאירו עיניו וראה שאול את הפלשתים שהיו מתחזקים בישראל מיד הבין שמעלו ישראל בחרם וראה בי"ב אבנים שעל כהן גדול וראה אבנו של בנימין שהיתה מכהה אורה וידע ששבט בנימין מעל בחרם והפיל גורלות ונלכד שאול ויונתן בגו מיד לקח שאול חרבו ורצה להרוג את בנו אמרו לו כל העם אדונינו המלך שגגה היא והקריבו קרבן עולי על שגגתו ונעתר לו ופדו אותו ממות שנאמר ויפדו העם את יהונתן ולא מת עד כאן ואבארנו בס"ד. ואיש ישראל נגש ביום ההוא היו אצים ונגשי' להלחם בפלשתים. ויואל שאול לשון אלה אשר יאכל לחם כל מאכל במשמע כמו נשחיתה עץ בלחמו: וה"רדק ז"ל נגש נדחק ובן תרגומו אדחק כלומר שהיו רעבים כי כבר השביע שאול את העם שלא יאכל כל מאכל עד הערב כדי שלא יפסיקו במלחמה והכריח הרד"ק ז"ל היות השבועה כוללת כל לחם שהרי לא טעמו הדבש. ויואל (וכו') [וי"ו] ויואל פירוש' כמו (ואו') [וי"ו] הן אתה קצפת ונחט' שפירושו וכבר חטאנו לפי' קצפת וכן ויואל וכבר השביע שאול את העם לפי' נגש ע"כ וכן הרל"בג ז"ל ומהריי"א ז"ל כתב כל הנ"זל והוסיף לבאר ויואל שאול לשון רצון כמו הואיל משה באר את התורה הזאת יגיד ששאול לא מפאת ההכרח אלא ברצון פשוט עשה כן שאמר ארור האיש וכו'. **ולע"דן** לתת טעם לשבועה זאת שהשביעם שאול כי מאחר שהיתה מהומת ה' בהם לא היה צורך בזה. ומצאתי שהיתה דרך תעני' שעות כדי שישמע אל ויושיע'. ולי נראה שהכתוב עצמו נותן טעם באומרו ואיש ישראל נגש דלא כתב ובני ישראל נגשו לומר שכאשר שמעו ניסת פלשתים היה יוצא כל יחיד ויחיד מהמחבואה שלו שהיה נחבא שם וחשש שאול פן בצאת כל איש ואיש יחידי ובהיותו נגש יחידי פן יקראנו אסון לכך השביע העם שלא יאכלו ולא יתעכבו מלרדוף אחריהם כדי שאיש ישראל הנגש ביום ההוא יתחבר שם עם הצבא ויבוא לשלום וזהו שאמר ואיש ישראל נגש ביום ההוא לשון יחיד כי היה איש ואיש יחידי נגש ומתקרב אל המלחמה והמלחמה עברה בית און על כן השביע שאול את העם כדי שלא יהיה אחת מהם נזוק. והגיד הכתוב שהשבועה היתה לאמר ארור האיש אשר יאכל לחם (יאכל דייקא) וכו' רוצה לומר לאמר בלשון הזה בנוסח איסור אכילת זהו שאמר ארור האיש אשר יאכל לחם יאכל דייקא אכילה ולא דבר אחר אמני העם מטוב טעמם וכשרות' החמירו על עצמן דרך סייג אפי' בטעימה כל דהו שאמר ולא

טעם כל העם לחם אפי' טעימה כי כן ראוי להחמיר בארור אשר בו נדוי בו קללה וכו' וכן מורה אומרו בסמוך כי ירא העם את השבועה את לרבות חומרא זו דרך סייג ויש לזה סיוע ממה שאמר במדרש שמואל אזכור בפסוק ויהי העם יהונתן וכו' בם"ד אמר ריש לקיש וכי לא מטעמת טעם וכו' וכי תימא אם כן למה נענש יונתן עיין בסמוך בפסו' ויונתן לא שמע כי שם אכתוב בס"ד שלש סבות בשם הרל"בג ז"ל ועוד נראה לי שכיון באומרו לאמר ארור האיש וכו' שתיבת לאמר נמשכת אל סוף הפסוק וניקמתי מאויבי כאילו כוונת הפסוק לומר שטעה לו' מאויבי ה' בזה הנוסח על ואנקמה מאויבים דלא הי"לל אלא ואנקמה מאויבי ה' כי מאז הנה שכר לפעולתו ואין רחוק שזה העון גרם לו ערבוב השמחה בענין יונתן שנפל בחרם. עוד אפשר בתיבת לאמר שהשביעם שיאמרו שלא יכשלו בשבועת האלה וזהו שאמר ויואל את העם לאמר אמרו חז"ל במסכת יומא שנו רבותינו מי שאחזו בולמוס מאכילין אותו דבש וכל מיני מתיקה מפני שהדבש וכל מיני מתיקה מאירים את העינים אמר אביי לא שנו אלא לאחר אכילה ולכן יונתן טעם טעם דבש זהו שאמר ראו כי אורו עיני מן הבולמוס יען כי טעמתי טעם דבש הזה שהיותו טעם כל דהו מעט דבש הועיל שאילו היה מרובה היה מזיק כנז' בדברי חז"ל גם עלה בידינו קצת התנצלו' ליהונתן שאחזו בולמו' והני לפי שאחזו בולמוס טעם הדב' לפי שאז"ל דמי שאחזו בולמוס מאכילין אותו דבש וכל מיני מתיק' שמאירי' את העינים אמר אביי לא שנו אלא לאחר אכילה אבל קודם אכילה גריר שנאמר וימצאו איש מצרי בשדה וכו' ויתנו לו לחם ויאכלו וישקוהו מים ויתנו לו פלח דבילה ושני צמוקים ויאכל ותשב רוחו אליו מעשה ברי' יהודה ורבי יוסי שהיו מהלכים בדרך וכו' ומתוך המאמר הזה וכו'.

**נלע"ד** שהכוונה של יהונתן כך היא ומה אם מעט דבש שטעמתי אורו עיני עם היות שטעמתיו קודם אכילה דגריר ולא מעלה כל כך על אחת כמה וכמה כי לו אכול אכל העם רוצה לומר אילו אכול הדבש היה אחר אכול העם משלל אויבו שבודאי היה מועיל מאד להאיר עינים כי זו סגולתו לאכול דבש אחר אכילה כנ"זל ואולי להיו' הדבש גורר קודם אכילה אפשי' שלכך לא אכל יהונתן ממנו אכילה גסה דטובא גריר:

**כה**

**וכל** (העם) [הארץ] באו ביער כו' רש"י ז"ל ויהי דבש דבש קנים גדל בארץ ישר' והנה הלך דבש שהיה נוטף מהקני' ע"כ כי היע' לרש"י ז"ל יער מהקני' שמוציאי' ממנו הסוכר וכן פירש בסמוך ביער' הדבש כמו אכלתי יערי עם דבשי. וה"רדק ז"ל פי' וכל הארץ עם הארץ כמו וכל הארץ באו מצרימה ר"ל כל בני המלחמ' והנאספים אליהם ודרך רדפם

אחרי פלשתים והיה ביער עדת דבורים והדבש נוטף מהם מהכוורת ויונתן תרגם בחורש' מור' שהו' יער עצים ולא של קני הסוכר כפרש"י ז"ל ות"י בריז דובשא ופי' ערוגה ושורה. ובבראשית רבא בין שורותים יצהירו שהיו עושי' ברזיו' קטנו' ע"כ. והרל"בג ג"כ מפרש שהדבש הזה מכוור' הדבורי' הוא כהרד"ק ולפי שהיו כוורו' מרובו' בשור' זו אחר זו הוא מה שאמר והנה הלך הדבש שאל הקבוץ הזה קרא הלך הדבש שהאורח נקר' הלך מצד הדרך או אמר שמהרבוי שהיו שם מהדבורים ניגר הדבש מרובה והוא מה שקרא הלך דבש כדברי הקודמים ע"כ. ומהר"יא ז"ל כתב דברי רש"י והר"דק וה"רלבג ז"ל.

**כו כז**

**ויבוא** העם אל היער כו' ויונתן לא שמע כו' רש"י כתב ביער' הדבש כמו אכלתי יערי עם דבשי שהוא קני הסוכאר מפי נתן הישמעאלי ע"כ והר"דק ז"ל ואין משיג ידו אין מגיע ידו עם הדבש אל פיו ביערת הדבש היא חלת הדבש כמו אכלתי יערי עם דבשי ות"י בקינא דדובשא לפי שהחלה עשויה קינים קינים ותראנה עיניו כתי' וקרי ותאורנה עיניו כי היו חשוכו' וכהו' מן הרע' והכתי' מן ראה והענין א'.

**ויונתן** לא שמע צריך לדעת מאח' שלא שמע בהשביע אביו א"כ מה פשעו של יהונתן. והר"לבג כתב שנענש על שהיה לו ליתן לב דהלא דבר הוא שאין איש מהם משיג ידו אל פיו מהדבש הרב ההוא שאין זה כי אם בסיב' נדר או איס' ועוד חטא על שבז' את אביו שאמר עכר אבי את הארץ. ועוד שחשב שאילו אכל העם משלל אויביו היו מתחזקי' יותר והית' מתרב' המכה בפלשתי' וזה טעות גדולה כי לא בכח גברו על פלשתי' אך מא' ה' היתי' זאת ע"צ הפלא ע"כ. ולפי דבריו בטעמו הראשון אפש' לו' שאל זה כיון הפסוק באומ' ויבא (אל) העם ואין משיג ידו אל פיו כי ירא העם מהשבוע' שזה מחייב את יהונתן ואעפ"י שיונתן לא שמע בהשביע אביו את העם ואין להאשימו על שלא ראה שאין משיג ידו אל פיו יען שלא היה רואה בעיניו זהו שאמ' וישב ידו אל פיו ותראנ' עיניו כתי' מכלל דעד השתי' לא ראו עיניו ואין לו אשם על שלא ראה שאין משיג ידו אל פיו כי עיניו כהות ותראנה כתיב ותארנה קרי.

**כח**

**ויען** איש מהעם כו' הר"דק ז"ל ויעף העם ולא עברו על השבועה אעפ"י שהיו עייפים ע"כ. ומהרי"א הביא בשם הר"דק ז"ל שאמ' ויעף העם הם דברי האיש מהעם ג"כ שאמ' ויעף ועם כל זה לא אכלו דבר מפני השבוע'. ומהרי"א כתב שלדבריו חסרה הגזר' שלא אמר ולא אכל העם מפני השבועה והיא העיקי' לכך כתב שהשבי' השביע כו' ובזה סבב שויעף העם ו"עכ ענה יהונתן ויאמ' עכר אבי את הארי כו'. **ולע"דן** במ' שכתבתי למעל' באומ' ויואל שאול את העם לאמ' ארו' האיש כו' שהשבוע' ההיא היתה כוללת ב' דברי'

הא' מציאו' השבוע' שלא יאכל והשני שיזכירו זה את זה לאמ' כאש' כתבתי וזהו שאמר כאן ויען איש מהעם שבראותו שטע' הוכרח כדי שלא יכשל בחרי שהוא מחויב לאמר לאחרי' וזהו ויען איש מהעם בקול גדול כמו ויען איוב ויאמ' וזהו ג"כ אומ' ויאמ' השביע השביע ר"ל שתי שבועו' בדב' הא' שלא לאכו' והשני' לעכב לזולתו שיב' לאכול זהו שאמ' השב' השב' אבי' את העם לאמ' כו' ואמ' אבי' ולא אמ' המלך לזרזו עו' שאין ראוי לו לעבו' על דעת אביו מצד היותו אביך כב' את אביך זה ילדך.

**כט ל**

**ויאמר** יונתן עכר אבי את הארץ רש"י ז"ל בלבל את דעתם ואת ישועתם כמים עכורי' כי עתה לא רבתה המכה בהתמדה ע"כ וכן הר"דק והביא כן מהרי"א והוסיף כי מהמוחש נראה שעכר אבי את הארץ שהרי אורו נא עיני מהמעט דבש שטעמתי ואם המעט הועיל לשאורו עיני על אחת כמה וכמה אם היו אוכלי' העם מהדבש אחר אבלם בר ולחם ומזון משלל אויביהם וזהו שאמר אף כי לו אכל העם כו' שבלי ספק תתחזקו ויהיו לבני חיל ותתרבה המכה בפלשתי' ולהעדר המזון נחלשו הלוחמים ולכן עתה לא רבתה מכה בפלשתים עד כאן ומ"ש כי עתה לא רבתה והוא כי יונתן החסיד בירר דבריו שלא יטעו השומעים עכר אבי את הארץ וכו' לומר שאילו אכל העם משלל אויבו היו מנצחים יותר ורבתה המכה בפלשתים כי לא יתכן שיאמר זה חלילה לו כי ברור לו שה' איש מלחמה ולה' הישועה ולא בכח אנשים יגבר איש אבל כוונתו לומ' בהפך דעכרות בעלמא הוא שעכר את הארץ ראו נא כי אורו עיני אף כי לו אכל העם ר"ל אף כי לא נעלם ממני וברור לי כי לו הונח שאכול אכל העם משלל אויביו ואפי' שיאכל אכילו' הרבה לשובע זהו שאמ' אכול אכל העם היו' משלל אויביו אשר מצא בריא לי שלא הונח כן ע"כ ידעתי כי לא רבתה מכה בפלשתים בשביל כך בשביל האכילה אשר אכול אכל כי מה יתן ומה יוסיף דהכל תלוי ביד השי"ת אבל אף שידוע לי שלוא אכול אכל העם וכו' עם כל זה ברור כי עתה לא רבתה המכה בפלשתים מפני זה ולכך לא אמרתי אלא עכר אבי את הארץ שאילו היה הנצחון תלוי בזה לא היה לו לו' לשון עכירות בלבד. עוד אפשר דהכי קאמר עכר אבי את הארץ בבחינת צער העם אעפ"י בי לוא אכול אכל העם היום משלל אויביו אשר מצא אפשר היה כי עתה לא רבתה מכה בפלשתים כמו שרבתה עתה משני בחינות האחת בזכות הצום רבתה עתה כנז' בפרקי ר' אליעזר והשנית שהיו מתעסקים באכילה ובטלי' מהמלחמה עם כל זה עכר אבי את הארץ עכירות וצער ולפי זה לשון לו אכול אכל כמו אילו וכן תרגם יונתן ברם אילו מיכל אכל.

**לא**

**ויכו** ביו' ההוא וכו' הרל"בג ז"ל כתב כי ספר זה להורו' רוב שקידת' ברדיפ' עד שאמ' שכאש' נסעו ממכמש בהזעק' לרדוף אחריה' הכו בהם עד אילונה שהוא שם עיר אחרת ולזה העם עייף ויגע. ומהרי"א ז"ל פי' בהפך שידמה שהיה המרחק קצר בין מכמש לאילונה ועם כל זה ויעף העם מאד להעדר המזון כדברי יונתן עד כאן. **ולע"דן** סיוע קצת לדברי מהרי"א ז"ל ממה שלא כתב ממכמש עד אילונה שהיה מורה שהמרחק רב ממכמש עד אילונה לא כן עתה שאמר ממכמש אילונה שמורה היות המקום קרוב עד שאפשר לומר שמכמש הוא אילונה ואילונה מכמש לקרבתם וזהו שאמר ממכמש אילונה:

**לב**

**ויעט** העם וכו' רש"י ז"ל ויעט לשון עיט צאן ובקר ובני בקר אומר אני זה אותו ואת בנו לא תשחטו ולכך קראם חוטאים ורבותינו אמרו בשחיטת קדשים שהיו מקדישים אותם שלמי' ואוכלי' לפני זריקת דמים הוא שאמ' ויאכל העם על הדם אוכלין קדשים ועדין דם במזרק ע"כ והר"דק ז"ל ויעט כולו פתוח לפי ששורשו עטה ופירוש ויעט כמו ותעט אל השלל שפירושו ותסר או ויעט ויטה וכן תרגם יונתן ואתפני עמא. וכתיב ויעש ופי' לשון אסיפה כמו ותעש הארץ ויאכל העם פי' בערב אכלו ופי' על הדם שמצד המהירות והחפזון היו שוחטים בארץ ולא היה הדם ניגר ומתמצה יפה והיה נבלע בבשר לפיכך צוה שאול לגלול אבן גדולה ולשחוט עליה כדי שיהיה הדם ניגר יפה ואין זה פי' לא תאכלו על הדם רק פירושו כמו שהוא חק הזובחים לשדים שאוכלים סביב הדם אחר שזבחו וזה דבר הלמד מענייני לא תנחשו ולא תעוננו עד כאן. והרלב"ג ז"ל פי' ויעט לשון הסרה כפי' הר"דק ז"ל על הדם אצל הדם כי כל אחד היה שוחט במקום שהיה בו מהמקנה ושם היו אוכלים עד כאן וכבר דקדקה התורה שאמרה לא תאכלו על הדם כדי שלא יסתבכו באמונות הנפסדות שהיו אז עושים זה כמו שזכרנו בביאורינו על התורה ולזה סבב שיגולו אבן גדולי' וישחטו עליה שם כולם יחד ואחר ישובו למקומם לאכול ובזה ישמרו מלאכול אצל הדם עד כאן.

**ול"עדן** שמהיותם טרודים במלחמה לא נזדרזו בסכין בשיעורו בבדיקתו ולכך כשלא יהיה הסכין הגון לא יתמצא הדם בשחיטה וזהו חוטאים לה' לאכול על הדם ולזה נזדרז שאול להכין להם סכין יפה והגון שאז"ל בזה שיהיה שיעור י"ב אצבעות אורך כמנין ז"ה ולדורשי רשומות י"ב בדיקו' ב' הולכה וב' הובאה לב' הצדדין הרי שמונ' וב' הולכה וב' הובאה באמצע הרי י"ב כמנין זה ומתוך זה נבין שהחטא היה מצד הסכין כאמור ובסמוך אעתיק דברי חז"ל במדרש פ' נשא פרשה י' בס"ד ומתוך מ"ש שם במקום הנזכר

זה לשונו לערל' אתה ממתין שלש שנים ולבהמה אין אתה ממתין עד שתמצא דמיה. מי קיים מצות הדם שאול קיים מצות הדם שנאמר ויגידו לשאול לאמ' הנה העם חוטאים לה' לאכול על הדם עד כאן מובן מדבריהם שלא היו מניחים אותם להתמצות הדם וזהו לא תאכלו על הדם כמו שדרשו מהמהירות של ערלה לערלה כו' ולבהמה אין אתה ממתין עד שתמצה דמיה אך ק"ק לפירוש זה מה תקן באבן גדולה וכן זאת הקושיא קשה לפרש"י זכרו לברכה שזכר החטא באותו ואת בנו מה הועיל גולו אלי היום אבן גדולה. ולהרל"בג זכרו לברכה גם כן דבשלמא לחכמינו זכרם לברכה תקן באבן גדולה שעשאה במה כדי לזרוק עליה הדם והקטר חלבים כמו שהזכיר רש"י זכרו לברכה גבי אבן גדולה אמנם לשאר המפרשים קשה כנז"ל. ויש לתרץ כי האבן גדולה היתה לפי שהמלך בעצמו רצה לשחוט ולכך הביאו אבן גדול' להקל הטורח מעל שאול על ידו ליחד מקום לשחיטות והתכלית בשחיטה להיותה על ידו לפרש"י זכרו לברכה כדי שיברור אם הוא אותו ואת בנו ולחז"ל שיתעכבו עד שיתמצה הדם ולהרלב"ג זכרו לברכה כדי שלא יאכלו בתוך המקנה כאשר זכרנו למעלה אלא רחוק מהדם ובסמוך בפסוק ויגידו אזכור דברי מהרי"א זכרו לברכה שמקיים דברי הרלב"ג זכרו לברכה שהאבן גדולה תקן שיהיה מקום השחיטה רחוק ממקום האכילה ובזה לא יבואו לאכול על הדם ובסמוך ארחיב בזה בס"ד אמיא בשם הרב דון יצחק אברבנאל זכרו לברכה:

**לג**

**ויגידו** לשאול לאמר וכו' לרש"י ז"ל חוטאים באותו ואת בנו ולחז"ל לאכול על הדם קודם שיתמצה הדם ויזרק והקטר חלבים ולהרד"ק זכרו לברכה קוד' שיתמצא הדם ולעניות דעתי הוא מצד הסכין כנ"ל ומהרי"א זכרו לברכה הקשה לכל הפירושי' של המפרשי' זכר' לברכה שמאומרו חוטאים לה' לאכול על הדם מורה שלא היה החטא בזריקה ולא בשחטם אותו ואת בנו ולא בשלא היה הדם מתמצא והכריח מתוך זה כדברי הרל"בג זכרו לברכה שאכילה על הדם דהיינו שהיו אוכלי' סמוך לדם סביב בתוך המקנ' ויבאו מזה להסתבך באמונו' הנפסדות שהיו אז לאנשים העושים זה וכאן עשו ישראל כן מצד החפזון והמרוצה ומחוסר כל וחשש שאול אל הדבר הרע להיותו חמור בצד עצמו ולכן צוה שיביאו אבן גדולה במקום נפרד וצוה לאנשיו שיפוצו בעם אנה ואנה ויאמרו אליה' שיגישו אליו לשחוט כדי שיהיה מקו' השחיטה רחוק ממקום האכילה ולא ימשך היותם אוכלים שם על הדם והיה זה בלילה כי בודאי שמרו תעניתם אבל מיד כשהחשיך נעשה כל זה עד כאן לשונו. ומה שאמר בגדתם ניחא לשיטת חז"ל הנז"ל שחטאם היה באכול שלמים קודם זריקת דם והקטר חלבים דקאמר לשון בגידה בדבר מעילת קדשים.

ולשיטת הרל"בג זכרו לברכה ניחא נמי לשון בגידה בדבר הנוטה לטעות ולנטות אחרי דעות נפסדות באכול על הדם אמנם לשאר הפירושים לא שייך לשון בגידה:

**לד**

**ויאמר** שאול פוצו בעם וכו' חכמינו זכרם לברכה אמרו במסכת זבחים פרק פרת חטאת איתמר שחיטת לילה בבמת יחיד רב ושמואל חד אמר כשירה וחד אמר פסולה קא מיפלגי בדרבי אליעזר דרבי אליעזר רמי כתיב ויאמר בגדתם ויאמר גולו אלי היום אבן גדולה ויאמר שאול פוצו בעם ואמרתם אליהם הגישו אלי איש שורו ואיש שייו וישחטו בלילה מר משני כאן בחולין כאן בקדשים ומר משני כאן בקדשי במה גדולה כאן בקדשי במה קטנה ובמסכת חולין פרק הכל שוחטין וכו' הרי שהקשו קראי אהדדי דפסוק אחד אומר גולו אלי היום דמשמע דביום היה ולא בלילה ופסוק ויגשו כל העם כתיב וישחטו בלילה ותירצו כל אחד לפי שיטתו מר משני כאן בחולין וישחטו בלילה ובקדשין ביום ומר דסבר שחיטת לילה כשרה בבמת יחיד משני כאן בקדשי במה גדולה יום כאן בקדשי במה קטנה לילה וכן פירש רש"י זכרו לברכה בגמרא וכן הביא רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל ומתוך דברי הגמרא אבין לע"ד למ"ד דקדשי יחיד אסורים לשוחטם בלילה אולי על כן אמר הנה העם חוטאים להי' לאכול על הדם שהיו שוחטי' בלילה ודם יחשב לאיש הזה ולכן אמר בגדתם בגידה בקדשים גולו אלי היום אבן גדולה היום ולא בלילה ומה שאמר הלילה וישחטו שם כאן בחולין כו'. ולמאן דאמר קדשי יחיד נשחטים בלילה קרא קמא בקדשי במה גדולה ולכך אמר היום וקרא דבלילה בקדשי במה קטנה ומדברי חכמינו זכר' לברכה במסכת חולין פרק הכל שוחטין אמר רב חסדא מנין לבדיקת סכין לחכם מן התורה שנאמר ושחטתם בזה ואכלתם עד כאן שמובן מזה שנתן להם סכין בדוק על פיו והו' חכם ומסקנא בגמר' דקרא אסמכתא ולדבריהם ז"ל מדיוק לשון הפסו' שאומר וישחטו שם שאחר שבדק להם הסכין הותר להם לשחוט כיון שהראה סכין לחכ' ורש"י ז"ל הביא דסכין בדק להם ואמ' ושחטת' בזה במקו' שחיט' פוצו בעם הכריזו והיו המכריזי' נפוצים בעם הלילה בהמות חולין נשחטו בלילה כך מפורש במסכת זבחים ע"כל. והרד"ק ז"ל הביא כדברי חז"ל הנז"ל והוסיף ושחטתם בזה המקום על האבן. וכן הר"לבג ז"ל ומה שאמר אל הדם כמו על הדם כמו אל ההרים לא אכל על ההרים כו' עד כאן:

**לה**

**ויבן** שאול מזבח וכו' במדרש פרשת נשא פ"י והלא כמה מזבחות בנו ראשונים נח בנה מזבח אברהם בנה מזבח יצחק בנה מזבח יעקב בנה מזבח ואתה אומר אותו החל לבנות מזבח להי' רבי יוסי אומר החל במלכים רבי יודן אומר לפי שנתן נפשו על דברי השחיטה

שהיא צורך מזבח לפיכך העלה עליו הכתוב כאילו אותו החל לבנות מזבח עד כאן. ויש לדקדק או' תני והד' מפרש והלא כמה מזבחו' בנו ראשונים ואחר כך מפרש נח בנה מזבח כו' ונראה כי היה אפשר לפרש בנה מזבח על מציאות המזבח שעתה הוחל לעשות ועל הפי' הזה הקשה והלא כמה מזבחות בנו ראשונים ואם תרצה לפרש ויבן שאול הוא בעצמו ועל זה אומר אותו החל לבנות מזבח בעצמו ובכבודו על זה הפי' השני מקשה נח בנה מזבח וכו' כי גם גבי נח נאמר בלשון הזה וגבי אברהם יצחק ויעקב ויהושע באופן שלא יצדק שום פירוש מהשנים הנזכרי' זהו שאמר ואת אמר אותו החל ומשני רבי יוסי במלכים. אמנם רבי יודן דקדק דהי"לל הוא החל לבנות מהו אותו החל לזה אמר כיון שנתן נפשו על דבר של שחיטה המתייחס למזבח שצורך מזבח ולפיכך היה ענין המזבח הזה חביב להי' כאילו הוא התחיל בו ואף על פי שכבר קדמוהו ראשונים ובזה מדויקת אומ' אותו החל כלומר להיותו אותו האיש אשר נתן נפשו על דבר של שחיטה גרם זה להחשיב לו כאלו החל לבנות מזבח להי'. ואולי אמר אותו על אותו דבר של שחיטה שנזדרז בו ונתן נפשו עליו. ורש"י ז"ל פי' אותו החל אותו המזבח ראשון למזבחות שבנה שאול. וכן הרד"ק ז"ל כי מה שהקריב קרבנות בגלגל מצא שם המזבח בנוי והביא מדברי חז"ל שיטת רבי יוסי לבד החל במלכים. ועוד יש דרש אותו המזבח הוא החל לבנותו כלומר הוא בעצמו נתן האבן ראשונה ואחר כך בנו הבונים המזבח עד כלותו עד כאן. והר"לבג ז"ל הביא קרוב לזה הדרש שכתב שכאשר צוה שאול לגול אבן גדולה לשחוט עליה איש שורו ואיש שייו החל הענין ההוא לבנות מזבח להי' כי בלילה ההוא שבא לא בנאו כי היה נחפז לרדוף אחרי פלשתים אך היתה האבן ההיא התחלת הבנין ושם בנה המזבח אחר כך להזכיר הנס שנעשה להם ולתת תודה לשי"ת כעל כל אשר גמלם. או יהיה הכנוי באותו החל שב אל האבן ואל תתמה אם יהיה אבן פעם זכר ופעם נקבה כי יש כמוהו רבים עד כאן וכן מהרי"א ז"ל:

**לו**

**ויאמר** שאול וכו' הר"דק ז"ל ונבוזה בהן הזי"ן בנין הקל ומשפטה להדגש. ולא נשאר בצרי כמו בחירק ואחד הוא. אל האלהים כתרגומו נשאל במימרא דה' וכו' עד כאן. וה"רלבג ז"ל כתב נרדה אחרי פלשתים לילה כיון שראה ההצלחה שהצליחו ישראל רצה לרדוף אחרי פלשתים בלילה ההוא אלא שלא נשלמה כוונתו כי שאל באלהים ולא ענהו מצד חטא יהונתן ונתאחר הדבר עד כאן. וקרוב לזה כתב מהרי"א ז"ל כי העם שמרו שבועת שאול ושחטו ואכלו בלילה ואחרי אכלם בלילה אמרו נרדה אחרי פלשתים לילה

ונבוזה וישראל ענו כל הטוב בעיניך עשה אמנם הכהן אמר שראוי להמלך בשי"ת כדי שתהיה השגחתו דבקה בך וזהו ונקרבה הלום אל האלהים לשאול עד כאן:

**ולע"דן** כי שאול טעה בשתים בדבריו אלה האחת כשאמר נבוזה נשאר ולא הזכיר את השי"ת כי הוא איש מלחמה ובפרט מלחמה זו ועוד שנית שנטה אחרי הבצע שהקדים ונבוזה בהם ואחר כך ולא נשאר בהם איש ולא היה לו להזכיר אלא ולא נשאר בהם איש וממילא תהיה הביזה וזה בלי ספק גרם לו שעלה שאול מאחר פלשתים ופלשתים עלו למקום שהעיכוב היה מצד עון יונתן הנה הצלתם מידו לגמרי היתה כנזכר ובפרט למאן דאמר ויפדו העם את יהונתן בטענה בטעימה היתה ולא מעל בחרם אם כן למה לא ענהו אלא ודאי מהטעם הנזכר שאמר נבוזה ולא נשאר שתלה בעצמו הנצחון ולכך רמז לו הכהן שאמר ונקרבה הלום אל האלהים לשאול את פיו כי הוא יוציא לאור ודרך דרש נאמר נקרבה הלום אל האלהים כי הדברים האלה הם לאיש הרחוק מה' כיון שאינו מזכירו בפיו ויהיה זה דומה למה שהוכיח משה רבינו ע"ה לבני גד ולבני ראובן על שלא הזכירו את השם בפיהם ולכך אמר אם תחלצו אם תעשו את הדבר אם תחלצו לפני ה' וכו' ועבר לכם כל חלוץ לפני ה' ונכבשה הארץ לפני ה' זה הכלל בכל דבריו מזכיר לפני ה' כי כן יאות לשלם כמוהו והם הודו לו וידעו והכירו שהם חטאו ועוו ומה שאמר ועבדיך יעברו כל חלוץ צבא לפני ה' כאשר אדוני דובר רוצה לומר שאדוני דובר בכל דבור ודבור מזכיר לפני ה' והוא נכון.

**לז**

**וישאל** שאול באלהים וכו' כאן תקן שאול אשר עוות בפסוק הקודם בלשון שאלתו זו שאמר נבוזה נשאר כדפרישית ולכך אמר הארד התתנם ביד ישראל שבידי ידעתי שאיני ראוי וכדאי מאחר שנתגאתי וכן הודה גם כן באומרו בסמוך המושיע את ישראל כו':

**לח**

**ויאמר** שאול גושו הלום הר"דק ז"ל פירש פנות העם כתרגומו רישי עמא. ונקראו ראשי העם פנות שראשי העם לעיר כמו פנו' לקיר עד כאן. ומהריי"א ז"ל ואז מכח דבר זה של הכהן שאל שאול באלהים הארד אחרי פלשתים ולא ענהו ביום ההוא ואז הבין שאול שחרה אף ה' בהם ושהיה החטא חדש אצלם אחרי אשר באת התשועה אליהם ולזה צוה גושו כל פנות העם ופנות פירוש להכתוב כפשוטו שהיו השבטים חונים כל אחד ואחד בפיאה אחת בפני עצמו נבדלים אלה מאלה וצוה שיבאו אותם הפאות הפנות לא הראשים לבד אלא כקטן כגדול איש לא נעדר לראות במה היתה החטאת רוצה לומר מי אשר סבב שלא ענהו ה' עד כאן. וקשה קצת דאם כן היה לו לומר גושו הלום כל העם וכו' עד כאן:

**ולעד"ן** פנות לשון פניה כמו כל פנות שאתה פונה ועל הראשים אמר כן על שם שהעם פונים אליהם ועיניהם תלויות להם. ולפי שהיה אפשר לומר שהחטא תלוי בו כדפרישית מצד שנתגאה לומר נרדה ונבוזה ולא נשאר וכו' אמר שאין זה מספיק לעונש כזאת זהו שאמר במה היתה החטאת הזאת רוצה לומר החטאת הגורמת הזאת דהיינו שלא יענני ה' ובזה מובן החטאת הזאת דהיה לו לומר זאת החטאת: עוד אפשר במה שכתב מהרי"א ז"ל למעלה בפסוק אסוף ידיך שאולי אותו עון גרם לו שלא ענהו. ובזה אבין שאמר שאול במה היתה החטאת הזאת היום היום דייקא שאילו מצד אומרו לכהן אסוף ידיך אותו החטא איננו היום אלא מאתמול וכעת אנו צריכין לחטאת היום. ואמר ודעו וראו כפול לומר שצריך לדעת מתחלה מהו חטאת ואחר כך צריך לראות שיהיה דומה החטא אל העונש ההוא שלא ענהו ומידה כנגד מידה וזהו שאמר ודעו וראו גם אומרו במה היתה החטאת מורה כן מדלא קאמר מה היתה החטאת. וכשנודע שמצד יונתן שמעל בחרם אז ידע שאול החטא מכוון אל העונש ההוא שכמו שהמוחרם אין ראוי לספר עמו כי לכן על שפם יעטה כן הקדוש ברוך הוא לא ענהו בעבור יונתן בנו:

**לט**

**כי** חי ה' המושיע את ישראל וכו' כבר זכרתי למעלה בפסוק וישאל שאול וכו' שאומרו המושיע את ישראל הוא כמו ודוי על שנתגאה ואמר נבוזה ולא נשאר בהם וכו' ולכך אמר כאן כי ה' הוא המושיע את ישראל. עוד אפשר לפי ששאול נתן אל לבו אולי החטאת בבנו והיה אפשר שישראל יטענו לפוטרו לפי שהושיע את ישראל וכדכתיב היהונתן ימות אשר עשה התשועה הגדולה בישראל וכו' לכך הקדים מראשית ואמר כי חי ה' המושיע את ישראל דכיון שהוא יתברך המושיע את ישראל לכך לא אחוש אלא אם ישנו ביונתן בני כי מות ימות. ונדקדק אומרו כי מות ימות שתיבת כי מיותר' דהי"לל כי אם ישנו בני מות ימות. אלא כדי שלא לפתוח פיו לשטן אמר כי אם ישנו ביונתן בני אגזור כי מות ימות אבל לא יצא הדבר מן הכח אל הפועל שימחו בידו וכמעשה שהיה ואמר כי מות ימות מות על ידי אדם ואם לא ימיתוהו לא יחיה מחלי זה כי ימות בידי שמים וזהו שאמר כי מות ימות או יאמר כי אם ישנו ביונתן בני אשר להיותו בני היה עולה בדעת להקל העונש מצד היותו בני אדרבא היא הנותנת ומחייבת לו כי מות ימות האחת מצד חומר החרם שמעל והשנית מצד היותו בני ועבר על דברי גדול עונו וזהו שאמר מות ימות. ומהרי"א ז"ל כתב כי אם ישנו ביונתן רוצה לו' אם ישנו החטאת ביונתן כי מות ימות:

**מ**

**ויאמר** אל כל ישראל אתם וכו' רש"י ז"ל לעבר אחד להפיל גורל בין כולכם ובינינו עד כאן וכן הר"דק והרחיב בגורל אחד שהיו כל ישראל בקלף אחד ויונתן ושאול בקלף אחד עד כאן. ומהרי"א ז"ל הקשה שאין זה מדרך הגורל לשים את העם לעבר אחד והוא ויונתן לעבר אחד. ותירץ כי אמרו לו בסתר שיונתן אכל וזה היה על ידי האיש אשר ראהו אוכל שאמר לו השבע השביע ולזה בידיעתו אותו עשה הדבר על ידי הגורל בזה האופן ואומר כי אם ישנו ביונתן בחשבו ובידיעתו שיונתן הוא החוטא ואולי חשב מה שהיה מהעם יפדוהו ממות ורצה להתחסד בעיניהם. ואפשר עוד לומר שעם היות שלא ידעו הנה עשה הדבר בזה האופן כדי שיראו כל ישראל שהוא משוה עצמו ויהונתן בנו עם כל איש הקטן בישראל בענין הגורל ואם יפול הגורל עליו ועל בנו יעשה משפט וצדק ואם יפול על העם יגריל ביניהם בין שבט ושבט משפחה ומשפחה איש ואיש עד כאן.

**ולע"דן** כמו שאמרו חז"ל בפרקי רבי אליעזר כנ"זל בפסוק וכל איש ישראל כשהביטו ל"יב אבנים שבאורים ותומים ראה אבנו של בנימן מכהה אורה וכו' אשר מזה אפשר לומר שהבין היות הדבר תלוי בו או בבנו ראשים ופנות לשבט בנימן ולכן אמר אתם תהיו לעבר אחד ואני ויונתן בני לעבר אחד כי ידע ששבט בנימן נכשל' ועל כן מכהה עין האבן של בנימן ישפה: או אפשר שהבין כן מתוך מה שדבר כי אם ישנו ביונתן בני כי מות ימות וראה שאין עונהו לומר חלילה ליונתן השלם למעול בחרם הנה מתוך זה גם שתיקת העם כהודאה דמיא ומזה הבין שיונתן נכשל ולכך עשה בזה האופן להעמיד העם בעבר אחד והוא ויונתן בנו בעבר אחר כי ידע כי על יונתן יפול הגורל מאחר שאין עונהו מכל העם דבר התנצלות ליונתן:

**מא מב**

**ויאמר** שאול אל ה' רש"י ז"ל הבה תמים תן גורל אמת והעם יצאו נקיים מן הגורל עד כאן וכן הר"דק ז"ל והמתרגם וכן מהרי"א ז"ל:

**ולע"דן** אומרו ויאמר שאול אל ה' והמאמר שאמר הוא אלהי ישראל רוצה לומר שאתה אלוה שלהם אתה תפקח על עסקיהם לברר ענייניהם מאחר שאתה אלוה שלהם הבה תמים שלא יכשל אחד מהם כי אם בתמים. או אפשר שלהיות שאול יודע כשרות ישראל שלא יהיה זה במרד ובמעל כי אם איש לפי תומו בתמימות שלח ידו אל פיו אלא שלהיות חומרת החרם גדולה נענשו ישראל. וזהו שאמר ויאמר אל ה' הנה נא ידעתי כי אלהי ישראל אתה וחרדים אל דברך הם אכן הבה אפילו התמים שנכשל בתמימות ולכן וילכד יונתן ושאול עם היותו תמים כאמור שלא ידע בהשביע אביו נלכד כי נענה שאול בתפלתו שאמר הבה תמים. עוד אפשר שאמר הבה תמים כמו התהלך לפני והיה תמים

כמו צדיק תמים היה בדורותיו וזה כי ידע שאול בדעתו שלא יכשל בזה כי אם איש צדיק תמים ואילו העובי בחרי היה אחד הרקיי לא היה עושה רושם כי מה יתן ומה יוסיף איש אשר כמוהו להרגיז ארץ ממקומה ולעלות חימי שלא יענהו הי ולזה אמי הבה תמיי כי בלי ספק איש צדיק תמים נכשל בזה וסביביו נשערה מאד שהק"בה מדקדק עם חסידיו וסביביו אפיי כחוט השערה. ויאמי שאול הפילו ביני ובין בני וכוי הר"דק זי"ל פיי הפילו הגורל וכן תרגם יונתן רמו עדבין עד כאן:

**מג**

**ויאמר** שאול מה עשיי כוי להיות ששאול אמי ליונתן מה עשית שלא ענני הי והסתיר פניו לעומת זה הגיד לו הענין והוסיף לו אמירה להתנצלות והקל מעליו וזה טעם ויגד לו יונתן ויאמר הגדה ואמירה האחת על מציאות החטא והאמירה על ההתנצלות באחת משתי טענות או בשתיהם יחד והם טעם טעמתי טעימה ולא אכיל' וכמו שנזכיי לחזי"ל בפסוק ויפדו העם את יהונתן והשני בקצה המטה כלוי שלא במתכוין ואקראי והשלישית מעט דבש כלוי לחם לא אכלתי אלא דבש והחרם לא היה אלא על הלחם ועם כל זה הנני אמות. רי"ל הנני לעשות בי כטוב בעיניך כי ידעתי שלא אינקי כי אפילו שלא תמיתני אתה בידים אמות בידי שמים וזהו שאמרו אמות ולא כמו שאמר המתרגם. ומהריי"א זי"ל הנני מוכן למות אם תרצה עד כאן:

**מד**

**ויאמר** שאול כה יעשה אלהים וכו' הר"דק זי"ל כה יעשה אלהים רוצה לומר כה יעשה אלהים לי וכן מנהג הלשון כלומר כך וכך יהיה כוי אם לא תמות. ומהריי"א זי"ל כתב שהוא לשון קללה רוצה לומר כה יעשה אלהים שלא יענהו כאשר ישאל איש אותו וכה יוסיף לעשות פעמים הרבה אם לא תמות עד כאן. **ולעד"ן** אמר מקושר עם מה שכתבתי כי מות תמות רוצה לומר למיתה אחת היה מצד המעל בחרם שמעלת ועוד מיתה בידי שמים על היותך יונתן איש חיל וצדיק והק"בה מדקדק עם סביביו כחוט השערה זהו שאמ' תמו' יונתן ר"ל מצד היותך יונתן אדרבי תכבד האשמי עליך יותר לכפול המיתות כאמור וזהו שאמ' כי מות תמות יונתן ועל המיתה הזו השנית טענו העם ואמ' היונתן ימות ולא אמרו תמות ר"ל כי לא יתכן שהשי"ת ימיתהו כי עם אלהיי עשה חסד כמו שנזכיר בפסוק הבא בס"ד:

**מה**

**ויאמר** העם אל שאול היונתן ימות כוי במדרש ויפדו העם רבי אליעזר אומר נתנו ישי משקלו זהב ופדאוהו [ר' יוחנן] אומ' וכי לחם אכל והלא לא אכל לחם אלא דבש ר' לקיש אמי וכי אכל והלא מטעמת טעם ואמר רב עוירא מטעמת אין בה לא משום אכילה ולא

משום שתיה ולא משום הפסקת תענית ואינה טעונה ברכה אמרו טעמא [ויפדו] העם את יהונתן ולא מת ע"כ וצ"ע בהא דר' אליעזי' לריש לקיש אלו היתי' טענה זו צודקת א"כ למה חרה אף ה' בהם ולא ענהו דבשלמא ויפדו לרבי אליעזר ניחא שפדאוהו בממון. ונראה במה שכבר זכרתי למעלה שהאיסור לא היה אלא ארור האיש אשר יאכל לחם אכילה ולחם אסרו באזהרה לא טעימה ולא דבש אבל העם מטוב טעמם החמירו שקבלו עליהי' אפי' טעימ' וידוע דקי"ל בענין שבת שאם קבלו רוב הקהל שבת מבעוד יו' מחויי' היחיד בעל ברחו לנהוג שבת באיסו' מלאכה שהיחיד נגרר אחר הרוב באופן שאעפ"י שיונתן טעם טעימ' הדבש עם כל זה איסור עשה שהרי העם קבלו עליהם אפי' טעימה כדכתיב והעם לא טעם לחם אפי' טעימה כל דהו ולזה הקפיד ה"בה והעם פדאוהו ממיתה משורת הדין שטעימה לאו בפירוש איתמר. עוד אפשר שהקב"ה הקפיד על שהרבה לדבר ולומר בכבוד אביו עכר אבי את הארץ אמנם שאול חשב שהוא נלכד מצד הטעימה ולכך רצה להמיתו והעם פדאוהו עם היותו נלכד בחטא כבוד אב ואם ועם היותו נלכד בחטא בכבוד אב ואמר עכר אבי את הארץ עם כל זה לא מת והוא חידוש שלא מת בעונש כבוד אביו שחילל. ומתוך דברי מהריי"א ז"ל נלמוד תירוץ לזה והוא שהוא ז"ל כתב ז"ל ואני אחשוב שלא נענה שאול באורים ותומים לא בחטאת יונתן כי אם בחטאת עצמו על אש' עבר את פי ה' בגלגל כמו שנזכר ולפי שהתשועה הזאת לא נתנה הק"בה על ידו כי אם על ידי יונתן וזכותו לכן כאשר שאלו אם ירדוף אחרי פלשתים לא השיבו הקדוש ברוך הוא להורות שלא יחפוץ בו ולא ירצה ברדיפתו והוא חשב שהיה זה בסיבת אדם שחטא שם באכילה וכאשר שאל מאת ה' הבה תמים רוצה לומר האוכל נלכד יונתן לפי שהוא היה איש צדיק תמים להודיע שלא נעדרה תשובת האורים ותומים בעון האכילה כמו שהיה חושב שאול כי היה יונתן האוכל והנה שוגג אכל אבל בחטאת שאול היה ולא של האכילה ולזה טענו ישר' בעבור שאין עליו חטא משפט מות עד כאן אשר מתוך דבריו אלה מובן שלהיות יונתן נפדה ופטור מדין המיתה נלכד בגורל לפי ששאול שאל כי מאת השי"ת שימסר האוכל בידם בחושבם שחטא האכילה גרם שלא ענהו וטעות הוא בידו שלא היה כי אם בחטא שאול שלא הוחיל שבעת ימים עד בא שמואל. ובמה שפירשתי גבי הבה תמים ששאל שאול אפילו על מי שעשה בתמימות שילכד הקדוש ברוך הוא ענהו ונלכד יונתן לא שהיה החטא ההוא הגורם אלא כי אם זולתו מחטאת הנז"ל ממהריי"א ז"ל כדאית ליה. **ולע"דן** על חלול כבוד אביו כשאמר עבר אבי את הארץ וכו' ולשיטת מהריי"א ז"ל אבין שנלכד שאול עם יונתן שאול לפי שהוא היה הסיבה האמיתית העיקרית לשלא ענהו ויונתן נלכד לפי ששאל

אביו על האוכל ואמר הבה תמים ועם היותו פטור מצד היותו שוגג ומצד היותו טעימה של דבש עם כל זה נלכדו יחדיו והיינו וילכד שאול ויונתן גם בתוך דברי הר"דק ז"ל כתב תירוץ לזה הקושיא כמו שנזכור ורש"י ז"ל כתב ויפדו העם את יונתן התירו לו לשאול שבועתו. והר"דק ז"ל עם אלהים עשה עם אלהים ועם עמו כי הגדיל בטחונו באלהים ומסר נפשו על עם ה' והלך הוא ונושא כליו להלחם במחנה פלשתים ויונתן תרגם ארי קדם ה' גלי די בשלו עבד יומא דין וטעם ויפדו העם את יונתן לפירוש הזה בטענתם פדו אותו שטענו עליו שהיה שוגג אם כן מה טעם אשר עשה את התשועה לא היה אלא מפני שהיה שוגג אבל רוצה לומר (כשאמר) [רע ומר] היה אם לא דהיינו מוצאים עליו טענה לפדותו מן המות כי ישועה גדולה עשה בישראל וכן פירש אדוני אבי ז"ל ויש לשאול אחרי ששגג בזה יונתן והכתוב מעיד עליו ויונתן לא שמע בהשביע אביו אם כן למה לא נענה שאול באורים ותומים פירש הגאון רב סעדיה ז"ל בעבור הראות לעם כי שוגג היה כי היו אומרי' משוא פנים יש בדבר כי בן מלך עבר על החרם ואילו היה אחר היה נענש וכל העם לא היו יודעים כי לא היה שם יונתן בשעת השבועה וכאשר לא נענה שאול באורים והומים הוצרכו להפיל גורלות על מי היה החטא ונפל על יונתן וחקרו ודרשו ומצאו כי לא היה שם בשעה השבועה טענו כל העם עליו כי שוגג היה ואין עליו משפט מות עד כאן והביא כדברי חז"ל הנז"ל. וכן הביא מהרי"א ז"ל דעת הגאון הנ"זל. והבי' מדעת עצמו כנז"ל וכב' כתבתי ל"עד טעם הלכידו': והר"לבג ז"ל כתב והנה שנשבע שאול שמות יומת יונתן בנו על דבר זה החטא וסבבו ישראל שלא מת יונתן כי עם אלהים עשה מעשיו ביום ההוא והנה ההצלה הזאת נקראת על דרך פדה בשלום נפשי ופדויי ה' ישובון עד כאן. ואמנם בהבנת הכתוב לעד"ן שנתנו שתי טענות להציל את (שאול) [יונתן] האחת ושהטיב עם כל ישראל להחיות עם רב ובמידה שאדם מודד בה מודדין לו ואיך ימות וזהו שאמ' היונתן ימות אשר עשה התשועה הגדולה הזאת בישראל להושיעם כולם וכי תימא נכהו מכות לזה אמר טענה שנית חלילה חי ה' אם יפול משערת ראשו ארצ' ופי' נפילת שער משערת ראשו אין ראוי שיפול ארצה מחמת מלקות או מכת מרדות וכ"ש מיתה כי זה החסד אינו פרטי עם ישראל כי אם עם אלהים עשה היום הזה כביכול עם השי"ת כי הגדיל שמו יתברך נמצא שהעם דהיינו הצלת ישראל והעם זה נעשה פדיון שלא ימות יונתן על ידי שאול כי תשוע' גדולה עשה בישראל ולא מת מאיליו בידי שמים בי עם אלהים עשה. ודרך דרש אמר יונתן ימות שטעה בדעתו שהוא בכחו ועוצם ידו עשה התשועה הגדולה חלילה ליונתן לטעות בזה חי ה' אם יפול משערת ראשו ארצה יען כי עם אלהים עשה היום הזה רוצה לומר בריא

לנו שלא טעה יונתן לחשוב שבכוחו עשה זאת ולכן רצה לטעו' הדבש כדי להתחזק יותר כי בריא לנו צחות דעת יונתן וחסידותו כי עם אלהים עשה היום הזה רוצה לומר שכל מה שעשה עם אלהים ובעזרתו עשה כי הוא נתן לו כח לעשו' חיל וכיון שהדבר הזה בדעתו אין ראוי אפילו שיפול משערת ראשו ארצה כיון שעם אלהים עשה היום הזה רוצה לומר עם עזרת אלהים עשה מה שעשה היום הזה ועל ידי כן ויפדו העם את יונתן כו' שאילו טעה בדבר כזה לחשוב שהוא הוא אשר עשה בכחו הישועה הגדולה הזאת בישראל וזה הורה בזדון לבו לאכול דבש ולמרות את אביו הנה היה חייב מיתה אמנם בודאי שעם אלהים עשה היום הזה ולא בכחו מעתה אין ראוי אפילו ליפול משערת ראשו ארצה. ודרך רמז אמרו אם יפול משערת ראשו ארצה לפי שהאיש השלם מושרש למעלה ושערות ראשו שרשיו הם וזה טעם פיאת הראש כמו שאמרו הראשונים והאיש הטבעי ההמוני אין לו שורש למעלה כלל לזה אמרו חי ה' אם יפול משערת ראשו אפילו אחת מהן ואפילו חוץ מהפיאה יען שכולו מושרש בקדושת השי"ת שהרי עם אלהים וחברתו ועזרתו עשה היום הה ויפדו וכו'. ולדעת המתרגם שתרגם ארי קדם ה' גלי דבשלו עבד יומא דין ורמז זה בפסוק באומרו כי עם אלהים עשה היום הזה רוצה לומר מה שעשה היום הזה גלוי וידוע הוא עם אלהים שלא נעלם ממנו יתברך ששוגג הוא:

**מו**

**ויעל** שאול הר"דק ז"ל כיון שלא ענהו השם באורים וחומים לא רצו לרדוף אחר פלשתים בעת הזאת כי חשב אעפ"י שנמלט יונתן בטענה עון יש בינינו על השבועה או אחר שהלך בלילה שנתעסקו בו הלכו פלשתים למקומם עד כאן ומהרי"א ז"ל כתב שהבין שאול היותו נזוף לפני השי"ת מענין הגלגל ושלא ירצ' השי"ת לתת בידו אח פלשתים ולזה עלה מעל פלשתים כי לא היה זכותו די לכך והם הלכו למקומם ועל כיוצא בזה נאמר רבות מחשבות בלב איש ועצת ה' היא תקום עד כאן.

**ולע"דן** שהבין כך ממה שנלכד יהונתן על דבר קל כנז' בויפדו העם את יונתן שטענו בעדו טעימה היתה דבש היה באופן שנתן אל לבו אין זו אלא תואנה מאתו יתברך להציל פלשתי' מידו לייסר בם את ישראל עד כאן.

**מז**

**ושאול** לכד המלוכה הרד"ק ז"ל לכד המלוכה נתחזק במלוכה והיתה בידו בלי שום פקפוק כי ראו כל ישראל כי היה מצליח בכל מלחמותיו עד כאן וכן הר"לבג ז"ל ומהרי"א ז"ל לפי שהזכיר למעלה ששאול אפילו אחרי שנמשח היה הולך אחרי הבקר ועסקיו לכך ספר כאן שאחרי זאת המלחמה לכד המלוכה רוצה לומר שהתנהג בכבוד מלוכה והדר הממשלה ושלא חשש עוד אל צרכיו אבל נלחם בכל אויביו ומ"ש ובכל אשר יפנה

ירשיע הרד"ק ז"ל ירשיע יחריד ויבלבל וכן והוא ישקיט ומי ירשיע ותרגומו יחייב. ומהרי"א ירשיע ר"ל יחריב האויבי' וירשיעם או יהיה ירשיע שהי' תמיד מכוון להשחית ולהחריב בהיותו בוחר ברע ובהרשיעו בכל אשר יפנה וכן הרל"בג ז"ל ר"ל שיחייב אויביו וישחיתם ע"ד אומר אל אלוה אל תרשיעני או יהיה הרצון בכל אשר יפנה ירשיע רוצה לומר שהוא היה נלח' בכל אשר יפנה שיעשו לו חמס וזהו אומרו בסוף ויצל את ישראל מיד שוסהו כי לא היה נלחם בם אם לא מפני היותם שוסים לישראל:

**ולע"דן** לפי שפלשתים מלכו על ישראל שהרי נתנו נציב בגבעה ואפי' בימי שאול על כן הגיד הכתוב כי מעת שעלה שאול מאחרי פלשתים ופלשתים הלכו למקומם בפחי נפש ששנים הניסו רבבות אז ושאול חזר ולכד מהם המלוכה שהיתה בידם על ישראל כעת לכדה שאול ומאז ואילך וילחם בכל אויביו שהצרו לו תחילה בהכרחי סביב כמואב ואחר כך יניף ידו שנית בפלשתים ובכל אשר יפנה ירשיע ר"ל אחרי שנתנקם בכל אויביו אשר הרשיעו כבר לישראל הנה היה נותן פינותיו ודעתו בכל מי שלעתיד ירשיע לישראל ונלחם עמו ז"ש ובכל אשר יפנה בו ובאיכותו שירשיע לישראל היה נלחם בו קודם והיינו נמי ויצל את ישראל מיד מי שיהיה שוסהו לעתיד לקיים בא להורגך השכם להורגו וזה הפך מדהרל"בג הנז"ל ואפשר עוד שעיני הצדיקים בפנותם אל הרשעים יכרתו בההיא דנתן עיניו בו ועשאו גל של עצמות וז"ש ובכל אשר יפנה ירשיע בפנייתו בו יעשהו גל של עצמות:

**מח**

**ויעש** חיל וכו' רש"י ז"ל ויעש חיל ויאסוף חיל עד כאן וכן הר"דק ז"ל ותרגומו וכנש משריין ויך את עמלק מה שצוה לו האל לך והכית את עמלק. ומהרי"א ז"ל לפי שהיו עמלק אנשים גבורים מאד הנה חיל רב עשה וגבורה גדולה במה שהכה את עמלק ולא כיון בזה לקיים מצות מחיית זרעו (על) [של] עמלק וזכרו אלא להציל את ישראל מידם הצלה לבד לא להחרימם ומלחמה זו קודמת היא למלחמה שעשה בצווי שמואל שיגיד בסמוך ולא כדהר"דק ז"ל הנז"ל ע"כ.

**ול"עדן** כפשוטו של מקרא שעשה חיל כבד כדי להכות את עמלק הגבורים דלפי' מהרי"א ז"ל הי"לל תחילהו ויך את עמלק ויעש לו חיל ואמר שבהכות את עמלק נמשכה הצלת ישראל מיד שוסהו זולת עמלק שאיש לא ירים עוד את ידו ע"כ שנשאו קל וחומר לומר אם בארזים כעמלק נפלה שלהבת מה יעשה זולתו אזוב בקיר דאם על עמלק עצמו הוא אומר הי"לל ויצילהו מידו ואולי בזה יובן מ"ש ויעש חיל רוצה לומ' שעשה חיל גדול וגבורה ע"י מה שהכה את עמלק שבזה נמשך שהציל את ישראל מיד שוסהו ואפי'

זולת עמלק שהיו שוסי׳ לישראל נכנעו עתה בראות מכת עמלק. או אפשר ויעש חיל כמו ועשה חיל באפרתה אנשי חיל והם האנשים השלמים במעשיהם שמכל מצוה ומצו׳ נעשה לו פרקליט ויש שלם וצדיק שיש אחריו חיל גדול ממצותיו וכן אשת חיל וכו׳ וז״ש ויעש חיל עשיה ממש על ידי מצוות כדי שעל ידן יוכל לנצח את עמלק ויך את עמלק וכו׳:

**מט**

**ויהיו** בני שאול יונתן וכו׳ הרד״ק ז״ל וישוי הוא אבינדב הנזכר במלחמה שמתו בה בני שאול והוא הנזכר בדברי הימים ולא זכר איש בושת כי אלו השלשה היו יוצאין עמו במלחמה לבד ולפי שזכרם בענין המלחמה לא זכר איש בושת בד״ה שזכרם בענין התולדות זכרו והוא איש בעל שזכר הוא איש בושת ע״כ והרל"בג ז״ל זכר והנה האריך בזכיר׳ שמות בניו ובנותיו ושם אשתו ושם שרי הצבא אשר לו לכבוד שאול ולצורך מה שזכר אחר זה באלו הספורים ע״כ וכן מהרי״א ז״ל והוסיף לומר שלא הזכיר כאן מהבנים אלא אותם שלא ירשו מלכותו והם השלשה בנים שמתו עמו במלחמה אבל איש בושת אשר מלך אחריו לא זכרו כי הוא מלך והספר יגיד עניינו אחר זה וב"דה נקרא איש בעל והסיבה בזה אדבר בסיפור איש בושת ב״ה וכן הבנות בנותיו שלא ירשו הם ובניהם מלכות ושררה זכרם הנה כי הנה מירב הרגו בניה בענין הגבעונים כמו שיספר אחר זה ומיכל לא היה לה ולד עד יום מותה באופן שזכר הבנים והבנות שלא זכו לממשלה וזכר אמם אולי כל הבנים האלה היו לאחינועם בת עמינדב ומפיבושת היה מאמה אחרת אשר לעומת זה לא הזכירו לאיש בושת כאן כי לא היה בן אשה זו ע״כ וק״ק שיזכיר איש בושת ויזכי׳ שם אמו.

**ולע"דן** שלא הזכיר כאן אלא אותם דשייכי לענין המלחמות ולכן הזכיר שלשת בניו המחזיקים במלחמה והראיה שהם נמצאו עמו כשמתו במלחמת פלשתי׳ ולא נמצא שם איש בושת כי היה כל עסקו בתורה ושקוד ללמוד ולא היה לו עסק במלחמות אבל הזכיר הבנות משום דשייכי במלחמו׳ מצד בעליה׳ שהרי ד״עה מסר נפשו במלחמת פלשתים כדי להיות חתן המלך כמו שיזכיר בסמוך אשר מרב הבכירה לתתה אל דוד אלא שהיא נתנה אל עדריאל ומזה הצד לקח דוד את מיכל וזהו שהזכיר בפרטות שם הבכירה מרב ושם הקטנה מיכל. וזכר אשתו אחינועם שלא היתה כשאר נשי המלכים של מלכי ישראל אשר ידיחו בעליהן מעל ה׳ אלא נועם המעשים אחיה הוא כשמה אחינועם שלא היתה מוחה ביד בעלה שאול כי את מלחמות ה׳ הוא נלחם ולזה הזכיר ג״כ שם שר צבאו דשייך לענין המלחמ׳ שכל המכוון להצדיק המושל מקשיב על דבר אמת ורודף

אויבי ה' כל משרתיו צדיקים כמוהו ומחזיקים המלחמה הבנים גם הבנות מצד בעליהם והשר צבא איש חיל אבינר בן [נר] דוד שאול קרוב לו מאד וכל זה הקדמה למסקנת דבריו הלא הם ותהי המלחמה חזקה וכו' אמנ' מהרי"א ז"ל מפרש ותהי המלחמה וכו' הקדמה למה שיזכיר ויאמר שמואל אל שאול וכו' וכמו שאזכיר שם בס"ד:

**נ**

**ושם** אשת שאול וכו' רש"י ז"ל אבינר בן נר ונר היה דוד שאול אחיו של קיש ושניהם בני אביאל וגם אביאל נקרא [נר] בדברי הימים שהיה מדליק נרות לרבים במבואות האפלים ע"כ. והרל"בג והקדים אבינר לקיש אבי שאול למעלת אבנר ולפחיתות קיש הלא תראה במה שקדם מה זה היה לבן קיש ולזאת הסיבה ג"כ הקדים לזכור אבנר קודם שיזכור אביו שהיה שר צבא ג"כ ייחס מפני זה נר אביו שהוא אבי אבנר באומרו ונר אבי אבנר בן אביאל ע"כ:

**ולע"דן** במ"ש אבי נר ב"יוד הכוונה לפי שאביאל נקרא ג"כ נר על שם שהיה מדליק נר במבואות האפלים ונר בנו ולזה נקרא אבי נר ר"ל שם אבי נר הוא שמו באופן שגם בן אביאל נקרא נר וגם אביאל נקרא נר כדחז"ל ואמר דוד שאול להודיע איך לכד המלוכה שאול שאין זר אתו כי השר צבאו בן דודו וכתיב או דודו או בן דודו יגאלנו:

**נא**

**וקיש** אבי שאול מהרי"א ז"ל אמר וקיש אבי שאול אין הכוונה לספר שהיו הם מכלל השרים כמו שחשב הרל"בג ז"ל אבל לפי שאמר שהיה אבנר בן נר ספר הקורבה שהיה בין אבנר ושאול ואמר שהיה קיש אבי שאול ונר אבי אבנר אחים ואביאל הזקן אביהם של קיש ונר וכל זה זכר לספר יחוסם ושלהיותם כולם גבורי חיל היתה מלחמתם חזקה על פלשתים בדמסיק ותהי המלחמה חזקה.

**ולע"דן** במה שאמר בן אביאל דהי"ל בני אביאל אבל כיון לומר שקיש לא היה אליו יתרון על נר אבי אבנר אלא בין קיש אביו של שאול ובין נר אבי אבנר היה כל אחד מהם בן אביאל בשוה בלי יתרון לאחד מהם על אחיו ולא זבה שאול למלוכה אלא מצד בושת מעשיו וענות צדק שבו ואפשר לפרש בהפך שנר חשוב יותר מקיש מצד קיש שהיה מכבדו יותר דרך ענוה ולזה זכה להיות לו בן עניו ומלך כשאול וזהו שאמר וקיש אבי שאול רוצה לומר זכה להיות אבי שאול בחיר ה' לפי שקיש זה היה עניו שונר אבי אבנר היה בן אביאל רוצה לומר היותר מיוחד לו לבן יותר מקיש שהיה בעיני קיש כאילו נר בן יחיד לאביאל וקיש (כאולי) [כאילו] אינו:

**נב**

**ותהי** המלחמה חזקה וכו' רש"י ז"ל וראה שאול לשון הווה וכשהיה שאול רואה איש גבור חיל היה אוספו אליו עד כאן והר"לבג אחשוב כי קרא הגבור האיש החזק ואמיץ כח ובקי בענייני המלחמות ובן חיל מצליח במלחמות עד כאן:

**ולע"דן** שאמר ותהי המלחמ' חזקה על פלשתים ולא אמר עם פלשתים להגיד שהיתה תמיד המלחמה חזקה שתמיד היה שאול הגובר על פלשתים וידו על העליונה על הפלשתים כל ימי שאול עוד אפשר שהמלחמה היתה מאת השם יתברך עליון על כל הארץ וז"ש המלחמה חזקה על פלשתים על דיקא כי ה' איש מלחמה כל ימי שאול וגבור כפשוטו ובן חיל איש תחבלן בתחבולות יעשה מלחמה וכת"י גבר עביד קרב או יהיה בן חיל איש חיל רב פעלים ומצוות שכל העושה מצוה אחת קנה לו פרקליט אחד והעושה מצוות רבות יהיו לו פרקליטין גדולים ויהיה העושה המצות איש החיל ההוא כולו חיל כבד ונכבד והנה לזה היה שאול בחיר ה' בוחר בשלם יותר מבגבור שהבן חיל ממצות היה מאסף אותו אליו יותר ויותר מהגבור ולזה תמך אל בן חיל ויאספוהו אליו אליו ממש ולהפסיק חזר ואמר וכל בן חיל כי הי"לל וראה שאול כל איש גבור ובן חיל אבל אמר וכל איש לחלק חלוקה בפני עצמה שהבן החיל ויאספהו אליו ובזה מדקדק גם כן לשון וראה שאול שלמראה עיניו היה מכיר הגבור בהבטה גשמית והבן חיל בראיה רוחנית על דרך ואתה תחזה מכל העם שאמרו בם"ה שהוא בהכרת פניו תענה באיש צדקתו או הזולת והוא אומרו וראה שאול בראיה:

**טו**

**א**

**ויאמר** שמואל אל שאול רש"י ז"ל ועתה שמע פעם [אחת] נסכלת עתה הזהר בעצמך עד כאן והרד"ק ז"ל למשחך בקמץ חטף הח"ית ועתה שמע כלומר כיון שנמשחת למלך על ישראל צריך שתעשה מה שמצוה עליך לעשות והוא מלחמת עמלק ואחז"ל שלש מצוות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ למנות עליהם מלך ולהכרית זרעו (על) [של] עמלק ולבנות בית הבחירה ועל זה המלך נאמר וירם מאגג מלכו עד כאן ומהרי"א ז"ל כתב לפי שהזכיר ותהי המלחמה חזקה על כן הוצרך שמואל לזרז שלא יחוש למלחמת פלשתים ולא זולתה מהמלחמות כי אם למלחמת עמלק מלחמת מצוה ואין ספק שלא אמר שמואל זה כי אם בצווי אלהי שבאה לו בנבואה אלא שהכתוב קצר בזכרון זה כי הוא פשוט ואמר שלח ה' למשחך למלך על עמו ובהיותך מלך על עם הזה ראוי שלא תחוש כי אם לכבוד ישראל הצריך אליהם וזהו ועתה שמע לקול דברי ה' כלומר שיתחברו כאן שני דברים האחד קיום מצות ה' זהו שאמר שמע לקול דברי ה' והשני לחוס לכבוד ישראל

ולנקו' נקמת בזיונם אשר ביזה אותם מימי עולם וז"ש כה אמר ה' פקדתי את אשר עשה עמלק לישראל וכו' ואפשר עוד שעם היות ענין עמלק היה מעין יציאת מצרים אל תאמר מה טעם נתאחר הדבר עד עתה אל תהרהר כלל אלא ועתה שמע לקול דברי ה' ותכף ומיד עתה לך והכית את עמלק וכו' עם היות הסיבה על מעשה שהיה מאז ומקדי בימי ראשונים עד כאן. **ולע"דן** לדקדק מה טעם הקדמה זו של אותי שלח ה' למשחך וכו' גם כפל על עמו על ישראל. גם אומרו ועתה שמע מהו לשון ועתה נר' דכוונת שמואל לו' לו מאחר שאותי שלח למשחך למלך מעתה צריך גם כן שעתה תשמע לקול דברי ה' והם כה אמר ה' צבאות דכיון שאני מוחזק לנאמן אצלך בשליחותי למשחך למלך על ישראל כן גם כן מחוייב הוא שאהיה נאמן אצלך בזירוז המלחמה הזאת שאני מזרזך עליה ובכל חלקיה או יאמר כמשחז"ל בשלשה מצוות נצטוו ישר' בכניסתן לארץ וכו' וכמו שהביא הרד"ק ז"ל ונזכיר עוד בס"ד בפסוק כה אמר ה' צבאות לז"א דע לך כי מאז אשר שלח אותי למשחך למלך התכלית במנוי זה היה כדי להלחם בעמלק כסדר הנזכר בדברי חז"ל למנות עליהם מלך ולהכרית זרעו של עמלק שמנוי המלך קוד' ואחריו ולהכרית זרעו של עמלק והוא התכלית וז"ש הפסוק עצמו אותי שלח ה' למשחך למלך וכו' והתכלית כדי שעתה שמע לקול דברי ה' אשר כה אמר ה' וכו' דהא בהא תליא שאם ח"ו לא תקיים התכלית לא תקום לך המלכות וז"ש למלך על עמו רוצה לומר עמו הנמצא בדור זה ועל ישראל רוצה לומר על כל הדורות הבאים כלל ישראל עד סוף כל הדורות וזה טעם כפל על עמו על ישראל אך בזאת שועתה תשמע לקול דברי ה' שאם ח"ו לא תשמע תקרע מלכותך ותנתן לזולתך כמו שאירע לו מצד חמלתו על עמלק שהק"בה התרה בו ולפי שחשש פן יהיה צדיק הרבה להחיות מעמלק לז"א לקול דברי ה' שלא תשנה דבר מדברי ה' אל תהי צדיק הרבה למה תשומם. עוד אפשר שאמר לו דע לך שכמו שאז כאשר שלח ה' אותי למשחך למלך שהיית הדיוט ומשחך ה' למלך כן עתה בעת הזאת המלכה שנית והמשחה תחשב לך שע"י שמיעתך אל דברי ה' זהו שאמ' ועתה שמע לקול דברי ה' שאם לא תשמע תנטל המלכות ממך אם כן בשליחותי זה עתה הנני מעין שליחותי אשר שלחני למשחך אם כן הרי אתה בעת הזאת במצב עצמו שהיית בעת ההיא ששלח ה' אותי למשחך למלך על ישראל:

**ב**

**כה** אמר ה' צבאות וכו' חז"ל אמ' ב"בר אמר רבי אחא אמר הק"בה בעל פקדונות אני עמלק הפקיד אצלי חבילות של קוצים והחזיר לו הק"בה חבילה של קוצים שנאמר פקדתי את אשר עשה עמלק לישראל שרה הפקידה אצלו מצות ומעשים טובים לפיכך

החזיר לה הק"בה מצוות ומעשים טובים שנאמר וה' פקד את שרה עכ"ל אשר הם ז"ל דקדקו פקדתי לשון עבר ולשון פקידי דהי"ל זכרתי את אשר עשה עמלק וגבי שרה דקדקו גם כן פקד לשון עבר גם הי"ל לשון זכירה וה' זכר את שרה מלבד כפל וה' פקד ויעש ה' וכו' לזה דרשו אותם לשון פקדונו' בעל פקדונות אני והכוונה בזה שאעפ"י שעמלק לא נלחם לפי הנראה אלא עם ישראל הנה כל עיקר תכליתו להלחם עם הק"בה בהתגרות בעמו ישראל ולשלוח בכסא ה' ידו ככתוב כי יד על כס יה רוצה לו' כי תכליתו היה לשלוח יד על כס יה אלו ישראל לזאת הסיבה מלחמה להי' בעמלק וכו' ז"ש הפקיד אצלי שכל פנייתו היה אלי וכיון שכן הוא מוכרח הוא שכל חבילות של קוצי' יהיו אצלי בפקדון ולא חוץ ממני באופן שצריך לי להחזיר לו פקדונו בעצמו חבלו' קוצים שצערני בהם בם יצטער הוא וזהו פקדתי כלומר נפקדתי מאשר עשה לך עמלק לישראל עדי הגיע ובזה מובן אומרו עתה לך כי פקדתי הוא מזמן העבר מאז פקדתי והיה פקדון אצלי ועתה לך והכיתה וכו' וכן גבי שרה המבדיל כל מצותיה לא היו מצות נשים מלומדה או ע"מ לקבל פרס אלא כולן לי לשמי היו בכוונה נכונה ואצלי הפקיד' אותן שעלו לפני לרצון וז"ש וה' פקד את שרה רוצה לומר קבל פקדון משרה וצריך להחזירו לה ע"י ויעש ה' לשרה כאשר דבר והרד"ק ז"ל פקדתי עתה אני רוצה לפקוד ולגמול על עמלק את אשר עשה לישראל ששם לו מארבים וחייליו בדרך וי"ת דכמן ליה בארחא ע"כ ומהרי"א ז"ל כתב טעם לזאת השנאה הגדולה אשר שנא ה' את עמלק למחותו ולהחרימו והיא כי הלוחמים ילחמו אם להציל ארצם מיד הבא להלחם עמו. או ילחם עמו על שביזהו וכענין שלוחי דוד אשר שלח לנחם את חנון מלך בני עמון ואם שירצה לעבור דרך ארצו ויירא פן ישלח יד בה כענין סיחון ועוג שלא האמין בישראל כשרצו לעבור בגבולו ולא אבו סיחון ועוג עבור ישראל בגבולם אמנם בעמלק לא היה לו שום דבר מאלו אבל כיון לשתים רעות האחת לפי שיצא טבעו יתי בעולם מרעם גבורותיו עם עמו ישראל רצה הוא להלחם בם ולכלותם מעל פני האדמה לעשות לו שם ולהודיע לבאי עולם כי גברה יד עמלק עד שמבלי יכולת ה' נפלו ביד עמלק נמצא כל התכלית לשלוח יד בכבוד שמים והתכלית השני לפי שיעקב נטל הברכו' מעשו זקנו ונתן לו עשו זקנו לעבד עולם ונתן החרב לעשו רצה שחרבו יושיע לו כדי שלא ישלוט לעולם בעשו וזרעו מושלה לו וכבר העיר הרלב"ג ז"ל בתכלית זה השני בפיי התורה ולפי שהרשע התגאה להלחם עם השי"ת וחשב מחשבות להרוג ולאבד כל היהודים ביום אחד לכך יצא אליהם לדרך באופן שימית כולם ולכן משה ע"ה לא רצה הוא לילחם בו שלא יתכבד בזה אבל לבזותו שלח משרתו יהושע ועם מתי מספר ישמיד ויחלוש את עמלק ולהיות תכלית עמלק

לשלא יזכר שם ישראל עוד לעומת זה צוה השי"ת תמחה את זכר עמלק שלא יזכר ממנו כלל ונאסר השלל ממנו וזהו אשר שם לו בדרך וכו' ושמואל העיר לשני הטעמים האלה שבאו' שמע לקול דברי ה' רמז לו שיקנא לכבוד שמי' ובמ"ש אשר עשה עמלק לישראל רמז אל הטעם השני ולכך בביזה לא שלחו את ידם להורות שאין תכליתם קבוץ שלל ובז כי אם נקמת ה' צבאות גם כדי שלא יזכר שם עמלק מתוך השלל זה שלל עמלק זה חמור עמלק אלא ימחה שמו עד כאן תורף דבריו לביאור הפסוקים האלה והרחיב ביאור פ' כתוב זאת זכרון וכו' אין כאן מקומה. וכן הר"לבג ז"ל שטעם איסור ההנאה כדי להודיע שהתכלית הוא הנקמה והחרימם וכשנהגו ממנו השחיתו כוונתם ונענשו ועל כן בימי אסתר בביזה לא שלחו את ידם להורות שהתכלית הנקמה לא שלל ובז ע"כ וכן הרב ב"ע ז"ל בשער מ"ב שה"בה צוהו לך והכית והחרמת את עמלק שהתכלית ההכאה והחרימו ושאול חשב שהתכלית הוא השלל וכשאר המלחמות שבעולם והחטיא בכוונה האלהית ונענש עד כאן. **ולע"דן** לדקדק לשון פקדתי בלשון עבר שנתיישב בביאור המאמר. גם נדקדק הזכירו תואר צבאות.

**ונראה** כי להיות ישראל נקראים צבאות ה' ככתוב יצאו כל צבאות ה' וישראל בו יתפאר השי"ת כשהוא אלהי הצבאות כה אמר ה' צבאות לפי שבא לנקום נקמת צבאותיו ישראל שהיו כעין צבאו' מעלה שהוא י"ת אות בצבא שלו. והודיע כי טעם המלכת שאול היתה כדי לנקום נקמת בני ישראל מאת עמלק בפרט ודרך כלל משאר האויבים וז"ש פקדתי רוצה לומר מאז ומקדם מעת שהמלכתי את שאול ושלחתי למשחך מאז פקדתי את אשר עשה עמלק לישראל ולכך המלכתיך כדי שתלחם בעמלק כי כן הם סדרן (על) [של] דברי' שנצטוו ישי' להמליך עליהם מלך ולמחוי זרעו של עמלק ולבנוי' בית הבחיר' באופן שמה שהמלכתיך הוא להושיע את ישראל מיד פלשתים לפי שעה והעיקר למחות אח"כ זרעו של עמלק לנקם נקמת בני ישראל ז"ש פקדתי את אשר עשה עמלק לישראל. ואולי רמז פקדתי מלשון מנוי דפקדתי ומניתי את שאול כדי שיטול נקמת ישראל מעמלק ואין מקרא יוצא מידי פשוטו והדרשא הזאת תדרש ברמז מדאמר לשון פקדתי ולא אמר זכרתי ואפשר עוד שאמר פקדתי בלשון עבר לרמוז אל זמן משה ע"ה שנלחם בעמלק ע"י יהושע לזה אמר שאעפ"י שכבר פקדתי את [אשר] עשה עמלק לישראל עכ"ז לא נחה דעתי אלא עתה לך והכית את עמלק וכו' ומלשון עתה לך מורה ומגלה על מה שאמר פקדתי שהוא לשעבר כאמור ומה שאמר לישראל ולא אמר לבני ישראל לרמוז אל מה שזכרתי למהרי"א והר"לבג ז"ל שעמלק כשבא לילחם עם ישראל היה מטעם שיעקב אבינו הוא ישראל סבא שלקח הברכות בערמה מעשו על זאת בא

עמלק להנקם וז״ש אשר עשה לישראל שישראל סבא הוא יעקב סיבה אל המלחמ׳ הזאת שבא עמלק ללילחם עמו כדי לצאת מתחת שעבוד ורב יעבוד צעיר. עוד אפשר במה שראיתי לחז״ל טעם לשנאה זו של עמלק מצד ותמנע היתה פלגש לאליפז שתמנע היתה רוצה להנשא עם יעקב כדי להדבק בזרע קדש מצבתה ולא רצה בה ואז היתה פלגש לאליפז ועמלק מזרעו ובא לפי שזקנתו תמנע עשתה צואה שברפות ישראל ידיהם מן המצוות ילח׳ בם ויחול נקמת הבזיון שלא רצו בה ושמנעו טוב מבעליו שהיתה רוצה להדבק בזרע יעקב עד כאן תורף דבריה׳ ז״ל ובזה מובן שחידוש גדול הודיע הכתוב באומרו ותמנע היתה פלגש לאליפז היתה דיקא כלומר על כרחה שנמנעה מיעקב ואולי שמה תמנע (הל) [על] שמנעה יעקב מבא בקהלו ולזה היתה השנאה הזאת בין עמלק ובין ישראל וז״ש כאן ברמז באומרו לישראל לתלות סיבת זאת המלחמה בישראל סבא הוא יעקב ע״ה במה שמנע את תמנע עד שבחרה להיות פלגש לאליפז ול"שש נתכוונה להדבק בזרע אברהם ויצחק קדושים אשר בארץ המה ואמר בדרך לפי שהעובר דרך ראוי לקדמו בלחם ובמים לא במלחמה ומארב ז״ש אשר שם לו בדרך זאת ועוד בעלותו ממצרים מעבוד׳ קשה יגיעים מחיי צער והיה לו לרחם לא להתאכזר עליה׳ ואפשר שרמז באו׳ בעלותו ממצרים ולא אמר בצאתו אל מה שאחז״ל המעלך מארץ מצרים לשון מעלה כי אסר להם המאכלים המשוקצים והמכוערים שהנהיגם כמנהג האנשים המעולים וז״ש המעלה וז״ש כאן בעלותו ומדבריהם נלמוד אל מ״ש אנכי ה׳ אלהיך המעלך מארץ מצרים לדרשו לשון מעלה וכבוד והמעלה היא בהיותו הוא ית׳ אלוההם והוא בעצמו מוציאן ולא על ידי מלך ושליח וז״ש אנכי ה׳ אלהיך שבהיות הדבר על ידי בזה תלויה המעלה המעלך מארץ מצרים וזהו שבחן ומעלתן של ישראל כמו שהרחבתי בכלי חמדה בסדר יתרו בההיא דאחז״ל יתרו שמע בשבחן ובא ונדבק עמהם אמנם גבי עשו אמר שם שמע ביציאתן ובא ונלחם עמהם שהוא לא שמע בשבחן אבל חשב שהם מעצמן יצאו והכתוב הזה מכחישו בעלותו מארץ מצרים הזכיר לשון עלוי ששמע האמת מעלויין ולא חשש אלא בא ונלחם בם כי חשב שהם עלו מעצמן וז״ש בעלותו כאילו מאליו עלה כן חשב ובא ונלחם בם עוד אפשר ב"מש אשר שם לו בדרך שהוא על המארב כתרגומו וכדעת המפרשים ז״ל אבל בתכלית המארב הזה אומר אני שהיה לארוב במסתר לדעת העת שירפו ישראל ידיהם מהתורה ומצוות לבא להלחם עמם וכן היה באומרו ויבא עמלק ע״י בשורת המארב וילחם עם ישראל ברפידים כשרפו ידיהם מהתורה ומצות ולפי ששם לו בדרך מארב לתכלית הזה לזה שנא אותו השי״ת משתי בחינות האחת שהרג אותם שהרג בעודם חטאים קודם שעשו תשובה ומתו בחטאם

והשנית לפי ששמעו עמים ירגזון בצאת ישראל ממצרים והיו כולם נוטים לעבוד את ה' שכם אחד כמו שעתיד להיות באחרית הימים ככתוב כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כולם בשם ה' ולעובדו שכם אחד וכו' ועמלק אבד כל הדורות שמאז ועד אחרית הימים שהוא ע"י מה שעשה לישראל עכב זה ומחטיא רבים אין לו תשובה וזהו טעם מלחמה לה' בעמלק מדור דור מסיבת דור דור שאבדם ועכבם מעבודת הש"י ע"י אשר קרך בדרך כו' משל לאמבטי וכו' ומאילו הצדדין גדול ענשו והוא אשר רמז כאן באומרו בדרך אל אשר קרך בדרך ואשר שם לו בדרך על המארב האורב ישר' אם יחטאו לרדפם כאמור:

**ג**

**עתה** לך והכית וכו' רש"י ז"ל משור ועד שה שהיו בעלי כשפים (ועושים) [ומשנים] עצמן ודומים לבהמה ע"כ והר"דק ז"ל והחרמתם כמו ואת כל הנשמה החרים לשון כליה והשחתה ות"י ותגמר וא"א ז"ל פיר' לשון חרם וקללה כלומר בתחילה החרימו שלא יהנה מהם ואחר כך והמתה ולא תחמול לפי שסופן לחמול כמ"ש ויחמול שאול והעם הזהירו ולא תחמול עליו כדי שלא יהא לו פתחון פה ועד חמו' כי אם יחיו מהם שור או חמור יאמ' זה משל עמלק והרי לא נמחה זכר עמלק והכתוב צוה תמחה את זכר (פעלק) [עמלק] עד כאן והר"לבג ז"ל כתב והמתה מאיש ועד אשה בגדול החל ובקטן כילה וזה בהדרגה כי האיש יותר נכבד מן האשה וכל אחד מהם יותר נכבד מהעולל כי הויתו חסרה עדיין שלא נשלם הגדול והצמיחה והעולל יותר נכבד מן היונק כי היונק עם חסרון גופו הנה הוא חסר הכח אשר לא יוכל לעכל כי אם החלב שהו' מתדמה לטבעו מאד והשור יותר נכבד מהשה והגמל הוא ממוצע בין טבע הטהור והטמא והחמור הוא מן המינים הפחותים שבבהמה הטמאה עד כאן. **ולע"דן** שכוונת הפסוק לומר לו שעם היות עמלק עם עז לך והכיתה רוצה לומר אינו צריך לעשות אלא פועל ההליכה לבד ז"ש לך ואני מבטיחך כי כל תוכל והכית את עמלק והחרמתם את כל אשר לו וכל הכתוב בא בלשון יחיד לך והכית זולת תיבת והחרמתם שבא בלשון רבים לדעת אביו של הרד"ק ז"ל שזכרנו שכתב שיטילו חרם ויחרימו דלא יהנה אדם מהם ניחא אומרו בלשון והחרמת' רבים כדי שיהיה חרם שאין לו התרה ע"ד נדר שהוד' ברבים אין לו התרה ואפשר שאמרו החרמתם בלשון רבים לומר שאסו' ההנאה אין צריך לו שיהיה על כל יחיד ויחיד אשר בזז איש לו אלא אפי' לצרכי רבים דחשיבי לבטל תפלה מפני צרכיהם עכ"ז והחרמתם את אשר לו אמנם והכית את עמלק בלשון יחיד להזהיר לשאול שהוא יהיה הראשון בכל דבר מצוה זו ידו תהיה בו בעמלק להכותו ויד כל העם

באחרונה שממנו יראו וכן יעשו וזהו והכית את' בעצמך וכמו שעשה שמואל לאגג אחר כך וכן לא תחמול עליו על עמלק קאמר והוא פשוטו של מקרא והכוונה שלא יברור לו מיתה יפה אלא המיתה היותר אכזרית תעשה לו ז"ש ולא תחמול או אפשר שאמר ולא תחמול עליו על כל אשר לו הנזכר שלא יחמול מכל אשר לו אלא הכל יחרימו ואפשר שאמר והכית את עמלק ולא אמר והמתה לשלא ימיתנו תכף אבל יכהו הכאת מות כדי שיראו עיניו כידו בדאבון נפש שהחרם תחרימו כל אשר לו רוצה לומר בעודו חי קאמר שעדיין הוא אשר לו שהרי הוא חי ואח"כ והמתה מאיש ועד אשה מיתה ממש אחר ההכאה הנזכרת במ"ש והכית וכו' וכיוצא בזה נראה שאמר ויחלוש יהושע וכו' שלא רצה להמיתם תכף כי ינוחו מהצער אבל ויחלוש את עמלק בהכאות מות בתכלית חולשא בצער רע ממות בחייהם וסוף שימותו:

ד

**וישמע** שאול במס' (ר"ה) [יומא] פרק בראשונה אמר ר' יצחק אסור למנות את ישראל ואפי' לדבר מצוה שנאמר ויפקדם בבזק מתקיף לה רב אשי ממאי דבזק מידי דמיבזק הוא דילמא שמא דאתרא הוא דכתיב וימצאו את אדני בזק בבזק אלא מהכא וישמע שאול את העם ויפקדם בטלאי' עד כאן לשונו.

**אין** להקשות דה"נ בטלאים דילמא שם מקום הוא כמו שהקשה דילמא בבזק שם מקום כי שם הקשה דילמא שמא דאתרא לפי שמצא שם מקום שנקרא בזק כמ"ש את אדוני בזק בבזק אמנם כאן לא מצינו שם מקום שיקרא טלאים ולכך אין להקשות כן לומר דילמא שמא דאתרא טלאים ואל זה כיונו חז"ל בסוף דבריהם דילמא שמא דאתרא הוא דכתיב וימצאו וכו' ואפשר עוד להכריע שבטלאים מוכרח שהם טלאים כיון שבאה הב"ית בפתח כמו ה"א הידיעה ואלו היה מקום לא שייך ה"א הידיעה כמו שיבוא בהר"דק ז"ל שפירש בטלאים שם מקום ונדחק בו הרד"ק ז"ל דהי"לל בטלאים ב"שוא עוד אפשר הכרח שלישי דאילו בטלאי' שם מקום הי"לל הפסוק וישמע שאול את העם בטלאים ויפקדם כי המקום ראוי להסמיכו אל וישמע שאול שהוא לשון אסיפה כתרגום וכנש. ואל הכרח זה כיונו חז"ל בהביא' תחילת הפי' בראייתם שאמרו אלא מהכא וישמע שאול את העם ויפקדם בטלאים שזכרון תחילת הפסוק בדבריהם ז"ל אין לו שייכות אלא להכריח ההכרח הנז' והוא ענין נכון. ורש"י ז"ל וישמע לשון הכרזה כמו ויזעק שאול ויפקדם בטלאי' אמר לכל אחד שיקח טלה אחד מצאנו של מלך ומנה הטלאים לפי שאסור למנות ישראל שנאמר בם לא יספר מרוב עד כאן והר"דק ז"ל וישמע ויאסוף וכת"י וכנש כלומר אספם שיהיו נשמעים אליו למלחמה או פי' אספם על ידי כרוז

כדרש"י ז"ל בטלאים שם מקו' ואעפ"י שבא ב"הא הידיעה שלא כמנהג הנה כמוהו בקרקר בסוכות בשיטים והביא פי' רש"י כדחז"ל הנ"זל והוסיף שאסור למנות את ישראל שלא לצורך ואפי' ע"י דבר אחר דאי לא תימא הכי למה לא מנה יואב את העם באבנים או בזולתו אלא משמע שכיון שהיה שלא לצורך לא היה מועיל כלום ונגפים. והביא דברי המתרגם שתרגם דאימר פסחייא ובנוב שהיה שם אהל מועד מנאם על ידי פסחיהם שהפסח לא היה קרב בבמת יחיד עד כאן תורף דבריו והרלב"ג ז"ל כדרש"י שהיו טלאים ממש ומנה הטלאים ומתוכם ידע מניינם כדי שלא יהיה בהם נגף ע"כ ומהרי"א ז"ל הביא כל הדעות הנז"ל והוסיף בדעת המתרגם ז"ל שהטלאים שלקחו מצאן שאול כשהעשיר הם הקריבום לפסחיהם ובזה מוסכם המתרג' עם דחז"ל ולא כמו שהבינו הר"דק ז"ל בקרבנו' פסחיהם שהביאו משלהם הם שמנה דאם כן יחלוק המתרגם על חז"ל והוא דוחק עד כאן:

**ה**

**ויבא** שאול וכו' ב"מם (ר"ה) [יומא] פ' בראשונה ויבא שאול עד עיר עמלק וירב בנחל אמר רבי מני על עסקי נחל בשעה שאמר ה"בה לשאול לך והכית את עמלק אמר השתא ומה על נפש אחת מישׁ אמרה תורה הבא עגלה ערופה בנחל כל הנפשות כולן עא"כו אם אדם חטא בהמה מה חטאה אם גדולים חטאו קטנים מה חטאו יצתה בת קול ואמרה לו אל תהי צדיק הרבה ובשעה שאמר לדואג סוב פגע בכהנים יצתה בת קול ואמרה לו אל תרשע הרבה עכ"לה.

**ולע"דן** לדקדק שאחר שהק"בה אמר לו והמתה מאיש ועד אשה כו' איך ידין ק"ו לבטל הנאמר לו בפירוש והיה אפשר שזה ה"קו לא לדון על פיו עשה אותו אלא כמתמיה על דברי השי"ת שתכף כשאמר לו הקב"ה לשאול לך והכית תמה על דברי השי"ת בכה ה"קו ומה על נפש וכו' אם גדולים וכו' אם אדם וכו' אשר כל אלו הקושיות תמה על דבריו יתב' ויתי בכח ה"קו וה"קבה השיב לו ע"י הבת קול אל תהי צדיק הרבה לרחם על מה שנתאכזרתי שהצדקות הזה להרהר אחרי דבריו יתי יביא אותך להרהר אחר דבריו ולרשע הרבי להרוג הכהנים עד שתהיה רחמן על עמלק ואכזר על כהני ה' שהם דברים הפכיים שאין הדעת סובלתן ועדיין קשה שיש תשובה ופרכה בק"ו זה מה לנפש אחת מישראל קדושה תאמר בעמלק הרשע שראוי למחות זרעו גדולים וקטנים. ואפשר לומר בדוחק דלעולם אימא לך ששאול דן ק"ו זה להציל ולחמול כמו שחמל ויהיה הענין כי כשבא שאול להלחם בעמלק נתגיירו עמלק וכל צאצאיו רצוני לומר שקבלו עליהי' להתגייר מפני הסכנה ולכן כשראה שאול לעינים גרותן דן ק"ו להצילם ולו' שמה שאמר

השי"ת בתחילה היינו כשלא נתגיירו אבל עתה שקבלו להתגייר הרי הם כישראל ונדון ומה וכו' כל הנפשות האלו שרצו להתגייר עא"כו ומאחר שנתגיירו דן כן גם כן דן אם אדם חטא בהמה מה חטאה דכיון שבעליה' חזרו ונתגיירו ובהמה מה חטאה דבשלמא אם לא חזרו בתשובה בעליהן ניחא שימחו גם הבהמה כדי שלא יזכר שם בעליהם אמנם עתה שבעליהם נתגיירו בהמה מה חטאה ולפי זה ניחא לשון הפסוק שאו' ויבא שאול עד עיר עמלק וירב בנחל וכו' שאחר שבא אל עיר עמלק וקבלו עול מלכותו עליו אז וירב בנחל לדון הקל וחומר הנזכר אמנם פירוש זה דחוק בלשון המאמר שאומר בשעה שאמר הקדוש ברוך הוא לשאול לך והכית וכו' דמשמע דמיד ותכף בשעה שאמר לו ה"קבה לך והכית בה שעתא דן כן וכמו הפירוש הראשון שכתבתי והוא העיקר ואוכיח כדברי מתוך מה שהביא מהריי"א ז"ל בשם פרקי רבי אליעזר ז"ל שהיה שאול מהרהר בלבו אם עמלק חטא מה חטאו הילדים יצתה בת קול ואמרה לו אל תהי צדיק הרבה עכ"ל לשון מהרהר בלבו מורה דלא לעשות דן דין זה הקל וחומר אלא כמהרהר אחר מדותיו יתברך כדפרשית אמנם הרב ב"ע ז"ל בשער ע"ב כתב ששאול חלק על דברי הנביא שמואל שכתי' זה לשונו והנה הוא נתקשה בחטאו כמעט להכחיש דברי הנביא שמואל במ"ש ולא שמעתי בקול ה' וכו' ובמדרש וירב בנחל ר' מני על עסקי נחל וכו' הנה שהיה מוותר דברי הנביא בסומכו על דמיונו וכו' עיין שם כי מתוך דבריו נראה שדן כן שאול למעשה ולא להלכה לבד. ורש"י ז"ל הביא דחז"ל הנז"ל ופירש וירב רב ודן את עצמו ומה בשביל וכו' כנז"ל והביא גם כן פשוטו וירב בנחל וילחם בנחל עד כאן. וכן הביא הר"לבג ז"ל הנה הריב והמלחמה אחד כאו' הרב רב עם ישראל אם נלחם נלחם בם ע"כל והר"דק ז"ל וירב שרשו ארב ויארב מבנין הפעיל או מן הדגוש או משפטו ויארב והוא הנכון מפני קמצות ה"יוד ויש לפרשו ענין ריב ומצה כלומר יצא עמלק עליהם ונלחם אתם בנחל וי"ת וטקיס משריתיה ואגח קרבא בנחלא וגם הביא דחז"ל הנז"ל בדברי רש"י ז"ל ומהריי"א ז"ל כתב ידמה שהעמלקים יצאו לקראת' למנוע מהם מי הנחל כדי שלא יהיו לישראל מים לשתות ולכן עשו מריבה בנחל ונלחם עמהם לקחת מים והמלחמה הזאת אין ספק שקדמה קודם ששלח לקיני ואחר כך הכה את עמלק בכלל מחוילה עד שור כמו שיזכור והמפרשים פי' שכולה מלחמה אחת היתה ושקודם כל זה שלח אל הקיני ומה שכתבתי הנכון כפי סדר הפסוקים עד כאן:

1
**ויאמר** שאול אל הקיני וכו' במס' ברכות וכי עם כל ישראל עשה חסד אלא מלמד שהמאכיל פרוסה ל"תח כאילו עשה עם כל ישראל עד כאן. והטעם פשוט כי ה"תח

מטיב לכל ישראל בזכות תורתו גם מהנה אותם בהוראותיו ואם כן המטיב להאכיל פרוסה לת"ח כמטיב לכל ישראל הוא נחשב. ורש"י ז"ל אל הקיני בני יתרו שהיו יושבים במדבר יהודה כנגד ערד שהלכו אצל יעבץ ללמוד תורה וערד הוא עמלק הכנעני מלך ערד עמלק היה שנאמר יושב הנגב ועמלק יושב בארץ הנגב. עם כל ישראל שנהנו מסעודתו משה ואהרן וכל זקני ישראל והק"בה מעלה עליו כאילו עשה חסד עם כל בני ישראל עד כאן והר"דק ז"ל ואף על פי שראינו בכבוש הארץ כי הקיני עלו מעיר התמרים וישבו עם בני יהודה במדבר יהודה הלכו להם כולם או מקצתם לשבת עם העמלקי כי יושבי אהלים היו והיו נוסעים ממקום למקום כפי מה שהיה מזדמן להם אוסיפך שרשו אסף מבנין הפעיל של דרך אובד העיר ענייני לשון כליון ואת' עשית חסד בעצה שנתן יתרו למשה בדבר השופטים ונחשב לזרעו אחריו כאילו הם עשו החסד וז"ש עם כל בני ישראל כמ"ש שם וגם כל העם הזה על מקומו יבא לשלום והביא דחז"ל והביא בתירוץ אלא שכל העושה טובה עם אחד מגדולי ישראל מעלה עליו כאילו עושה חסד עם כל ישראל עד כאן. **ולע"דן** שאמר עמלקי בכנוי ה"יוד לומ' עמלק שלי שעתיד ליפול בידי ואמר פן אוסיפך עמו שהכליה מצד עצמו לא תאות לך בקיגי ובפרט היותו עמו הוא שבר על שבר ע"ד אל תאסוף עם חטאים נפשי ע"ד מה שאחז"ל דלא יהובדון דניאל וחברוהי עם שאר חכימי בבל שמלבד האבידה היה קשה לו היותה עם שאר חכימי בבל וכתיב אל תאסוף וכו' ז"ש פן אוסיפך עמו ויש הבדל רב בינך לבינו שעמלק נתחייב למחות שמו מפני אשר צר לישראל בדרך בעלותו ממצרים ואתה בהפך שעשית חסד עם בל ישראל בעלותם ממצרים ב"שר פי יתרו טוב שכן קרוב מאח רחוק את מוצא דברי' הרבה נאמרו בעשו לגנאי וביתרו לשבח ובכללי מזכיר עשו שמע ביציאתם ונלחם עמהם שנאמר ויבוא עמלק וילחם עם ישראל יתרו שמע בשבחן של ישראל ונדבק עמהם שנאמר וישמע יתרו ז"שה ואתה עשית חסד עם כל ישראל בעלותו ממצרים בעלוי ששמעת בשבחן ועלויין ונדבקת עמהם והוסיף עוד הקני שעילה את ישראל נגד כל העולם על דרך והיית לנו לעינים שכל העולם נתנו עיניהם בישראל וזהו החסד שעשה עם כל ישראל דהיינו להגדילי בעיני כל העולם ואמר ויסר קני מתוך עמלק שנר' מיותר דפשיטא שיסור ואפשר כי ישראל האריכו למעניתם שאמרו לכו סורו רדו לו' שיתרחקו מאד מאד פן תדבקם רעת עמלק שמא תאמר שירגיש עמלק ויברח זה לא יתכן כי עמלקי בכנוי הוא מורה על מה שאמרנו שהוא שלי כלומר עתיד ליפול בידי בדב' ה' והוא יקשה את רוחו ויאמץ את לבבו שלא יברח ועכ"ז שאמ' לו ישׁ' לא הרחיק נדוד לכך אמר ויסר

קני קיים מצות סורו לבד אך לא הרחיק כמ"ש לו לכו סורו רדו כדי שלא לסמוך על הנס כדי שלא יברח עמלק בראותו את הקיני מרחיק נדוד מאד:

ז

**ויך** שאול וכו' הר"דק ז"ל מחוילה בואך שור אולי שכנו שם עם בני ישמעאל או לקח הארץ מידם ו"כף באכה פירושה שהיא לנוכח ידיעת המקום עד כאן ומהריי"א ז"ל כתב בשם המפרשים ז"ל שאו' בואכה שור הוא דיבור לנוכח יאמר לשומע עד מקום אשר תבא לארץ שור כאשר תבא ותכנס שמה עד כאן. **ולע"דן** שכוונת הכתוב להגיד את השגחת השי"ת שבמקום שחטאו עם ישראל בעלותם ממצרי' כשיצאו למדבר שור מים סוף אשר שם נפל שדוד עמלק ז"ש ויך שאול את עמלק מחוילה באכה שור אשר על פני מצרים הוא מעין ודוגמא למה שעשה לישראל בעלותם ממצרים ולזה כיון באומרו בואכה שור רוצה לומר באותו מקום שהיה בואכה אתה ישראל כלומר במקום אשר באת אליו אתה ישראל בעת צאתך ממצרים שם נפל עמלק ולפי שכל עניני יציאת מצרים נחשב לנו כאילו אותנו ממש הוציא משם וכן מלחמת עמלק כאילו נלחם גם עם כל הדורות מכיון שבקש לעקור את הכל אשר מזאת הבחינה אמר הפסוק על כל איש ואיש מישראל בואכה שור כאילו אנו באנו שור ונלחי שם בנו עמלק ואעפ"י שהמדבר שבא עמלק להלחם בו הוא מדבר סין כי שם סמוך לו רפידים דע כי ענין זה מובן במה שאחז"ל בשמות רבה פ' פ"ד בפסוק ויצאו אל מדבר שור לא מצינו מדבר ששמו שור ואמרו שם כמה שיטות ואחת מהם ד"א מדבר שור אלא עד שלא יצאו ישראל ממצרים היה העולם מדבר כיון שיצאו נעשה העול' שור. ד"א עד שלא קבלו יש' את התור' היה העול' מדב' כיון שקבלו יש' את התורה נעשה העול' שור. אשר יש לדקדק דלישנא קמא היה לו לקרות מדבר שור תכף ליציאת מצרים לא בצאתם מים סוף. ומאי איכא בין תרי לישני ומה דקדק בפסוק יותר עד שהוזקק לומר דבר אחר וכו' ועוד למה בא שנוי בין שני הלשונות שבראשון אמר היה העולם מדבר ובלשון שני אמר עשוי מדבר הוסיף תיבת עשוי. ונראה כי לשיטה הראשונה שמדבר על יציאת מצרים שנגמרה בקריעת ים סוף כדכתיב ויושע ה' ביום ההוא את ישראל מיד מצרי' ביו' ההוא היתה התשועה ואז ויאמינו בה' ובמשה עבדו הנה היה העולם הפקר בלי רועה ואדון כי לא ידעו הנבראים עדיין דאית דין ואית דיין אמנם כשיצאו ישראל ידעו כי ה' בקרב הארץ אמנם כשיצאו ישראל ממצרים דהיינו בצאתם מים סוף שאז ידעו ההשגחה וזה כיון בעל המאמר בלשונו שאמר כיון שיצאו נעשה שור דלא אמרו כיון שיצאו ממצרים כנזכר בתחילת דבריו להודיע כיון שיצאו דהיינו ביציאת מים סוף שאז גמר היציאה ועיקר

כאמור אז נעשה העולם שור מוקף חומה ושור מפני פחד ה' ומהדר גאונו שאין העולם ההפקר לכל הבא יבוא ויטול ומאן דאלים גבר אלא מוקף חומה הוא שלא יכנסו בו אלא ברשות שמים ולפי שהיה ק"ק שהיה לו לקרותו מדבר שור תכף לצאתם ממצרי' כמו שהקשינו שהרי התחילו מאז להאמין לכך אמר דבר אחר כו' או אפשר שהוקשה לו דהי"לל ויצאו אל שור תיבת מדבר למה דאי דהוה העולם מדבר וכבר נתקן ונעשה שור אם כן יאמר ויצאו אל שור לעומת זה אמר ד"א עד שלא קבלו ישראל את התורה היה העולם מדבר שאם לא יקבלו ישראל את התורה היה העולם חוזר לתוהו ובוהו ומדבר שמם וכמ"ש חז"ל ויהי ערב ויהי בוקר יום הששי לששי בסיון היתה כל הבריאה תלויה לזה אמר עד שלא קבלו ישראל את התורה היה העולם עשוי מדבר רוצה לו' עם היותו בנוי היה נחרב ועשוי מדבר דהעתיד להעשות כעשוי דמי וז"ש עשוי מדבר אמנם כיון שקבלו ישראל את התורה נתקיים העול' כשור וחומה הזו שהיא חזקה אשר לשיטה זו מובן אומרו מדבר שור כי זה נאמר ביציאתם מים סוף שיצאו אל מדבר שבעת ההיא היה העולם שקול אם למדבר אם לשור שבצאתם מים סוף עדיין לא קבלו התורה בעת ההיא שאז צודק שם מדב' בהווה ושם שור על העתיד כשיקבלו התורה שכיון שיצאו מים סוף וראתה שפחה על הים וכו' מאז הכינו עצמם לקבלת התורה מדבר ושור עד שיקבלו התורה שאז תהיה שור ולא מדבר ולפי המדרש הזה מובן אומרו בואכה שור ולא הזכיר מדב' שור יען שבבואכה שם מיד נעשה שור ואין להזכיר עוד שם מדבר ולזה ראוי למחות עמלק לפי שבא להתגרות עמך שעשית העולם שור והוא היה מדבר שם ולא היה לו להתגרות עמך והוא ענין נכון שייך אל ענין המלחמה הזאת כאמור:

**ח**

**ויתפוש** את אגג מהרי"א ז"ל עם היות שצוה שמואל שיחרימו את כל אשר לעמלק הנה שאול והעם לא עשו כן כי תפשו את אגג חי כאשר הרגו כל העם לפי חרב והיה זה כי חמלו שאול והעם על אגג אולי היה יפה תואר ומראה וכן על מיטב הצאן עד כאן:

**ולע"דן** כוונת הפסוק להאשימו על העמדתו שהעמידו חי ולא הרגו תכף ומיד כי נמשכה מזה תקלה גדולה שנתעברה ממנו השפחה ונולד מאותה השפחה המן האגגי ז"ש ויתפוש את אגג מלך עמלק חי שבגנותו הכתוי מדבר שלא היה לו לתפשו חי ואת העם החרים לפי חרב שהיה לו להפך השיטה להרוג את המלך תחילה כדי שימוגו בראותם כי מת גבורם אשר מהניחו אותו חי נמשך נזק שאת העם החרים לפי חרב בטורח גדול והכל תולדת ויתפוש את מלך עמלק חי:

**ט**

**ויחמול** שאול והעם רש"י ז"ל והמשנים אין לו דמיון והם הבריאים ואומר אני לשון משנים כמו כסף משנה על שם שהוא כפול בבשר ופר השני שבע שנים נמבזה כמו נבזה והמ"ם טפלה עד כאן. והרד"ק ז"ל והמשנים ת"י כמו הפוך והשמנים שת"י שמניא ותרגי הכרים פטימיא ורוצה לומר השמני' שהם שמנים מאליהם ע"י מרעית' ופטימיא שהם מפוטמים בידי אדם שמאכילים בתוך פיהם לפטמם ויש לפרש המשנים כבשים בני שנה והכרים גדולי' משנה ויש מפרשים המשנים שהם שנים לבטן. המלאכה המקנה וכן לרגל המלאכה כי כל דבר שיתעסק בו האדם יקרא מלאכה בין מעשה אומנות בין עבוד' האדמה בין במקנה. נמבזה בתוספת שתי אותיות וכן מתלאה. ואמר נמבזה נמס נקבה וזכר כמו רוח גדולה חזק והנקבה על המלאכה והזכר על ענין עד כאן ומהרי"א ז"ל אולי היה יפה תואר ומראה וע"כ חמל עליו כעל מיטב הצאן וברוע בחירתם עשו כן וזהו אומ' ולא אבו החרימם שעם היותם יכולים להחרימם לא אבו כי לא החרימו מה שהחרימו מצד המצוה אלא מצד היותה נמבזה ונמס עד כאן:

**ולעד"ן** מדקאמר ויחמול בלשון יחיד ולא כתיב ויחמולו שאול והעם וכו' נראה כי העם הם שמעלו לא שאול בחיר ה' ונכתב ויחמול שאול והעם לפי שהיה בידו למחות ולא מיחה בשם החומל ויוכיח כן מ"ש אשר חמל העם כי בחיר ה' לא ידבר שקרים לנגד נביא כשמואל ואומר ולא אבו החרימם מורה שהיה מוחה בהם שיחרימום ולא אבו שמוע והיה לו לרדותם במקל ורצועה ולרמוז אל דברי מהרי"א ז"ל הנזכר שאפי' מה שהחרימו לא היה לש"ש ולקיי' מצוה אלא לפי שהיתה נמבזה ונמס ז"ש אותה לומר מצד מהותה החרימו ולא מצד מצוה:

**י יא**

**ויהי** דבר ה' וכו' נחמתי וכו' רשי ז"ל נחמתי מחשבה עלתה בלבי על מלכות שאול שהמלכתי עד כאן והר"דק ז"ל נחמתי מבנין נפעל עד כאן ומהרי"א ז"ל כתב לפי ששמואל אמר בעת מנוי המלך והייתי' גם אתם גם המלך אשר מלך עליכם אחרי ה' עתה אמר ששאול שב מאחרי ה' וטעם כי שב מאחרי ואת דברי לא הקים כי שב מאחרי בענין הגלגל שבעת ימים תוחיל וכו' ושאול לא הוחיל ואת דברי לא הקים בענין עמלק ואמ' ויח' לשמואל לפי שהיה פועל ידיו כי הוא הקימו למלך ושהיה איש חיל רב פעלים יפה תואר ויפה מראה ועל כן חרה לו לשמואל כי ראה מעשה ידיו נשחתים וידמה שלא גלה לו לשמואל פשע שאול ועל כן זעק כל הלילה לדעת מה זה ועל מה זה עד כאן:

**ולע"דן** לדקדק יתור תיבת למלך ועוד כפל כי שב מאחרי ואת דברי לא הקים. **ונראה** כי כבר זכרתי למעלה שהרצון האלהי היה להמליך את שאול עד סוף כל הדורו' לזה אמר

עתה נחמתי כי המלכתי את שאול אפי' להיות הוא למלך וכ"ש דורותיו העתידים ונתן טעם יען כי שב מאחרי בענין עמלק שלא קיים המצוה כולה למחות זכרון עמלק שהרי חמל על אגג ועל מיטב וכו' ואפי' במה שהחרים לא קיים את דברי של החרימה אלא להיותה נמבזה ונמס כנז"ל בפסוק הקודם עוד אפשר שכיון באו' למלך לומר שהמנוי למלך והשררה היא שגרמה לו לששב מאחרי בכל הדברי' שהיה בחירי וזריז אחרי כאריה ישאג. והיא שגרמה לו גם כן שאת דברי לא הקים בענין עמלק ולזה נחמתי כי המלכתי את שאול שאני גרמתי לו לשוב מאחרי במנותי אותו למלך כאמור ושמעתי מפרשים נחמתי לשון נחמה רוצה לומר זאת נחמתי שלא המלכתי אלא את שאול לבדו למלך שנקל לדחותו ולהמליך את רעהו הטוב ממנו ויזעק אל ה' שימחול לו ולא ענהו:

**יב**

**וישכם** שמואל רש"י ז"ל מציב לו יד בונה לו מזבח הוא מזבח שנאמר באליהו וירפא את מזבח ה' ההרוס וי"ת והוא מתקן ליה תמן אתר לפלגא בה ביזקא וכן הר"דק ז"ל ויסוב ויעבור אחר שהציב לו יד בכרמל סבב ועבר הגלגל לזבוח שם כמ"ש והטע' לפי שהיה שם המזבח ואוהל מועד (כשבא) תחילה (כשיבוא) [כשבאו] לארץ ואעפ"י שעתה היה בנוב היו מכבדים מקום אהל מועד שבגלגל והיו זובחים שם בשעת התר במות וכן קדשו שם המלוכה ויזבחו שם זבחי שלמים עד כאן. ומהרי"א ז"ל כתב מקושר עם שיטתו הנז"ל כמ"ש ויזעק שמואל כל הלילה לדעת סיבת זה הענין אשר לעומת זה וישכם שמואל לקראת שאול בבוקר לדע' מה פשעו ומה חטאתו ובאו' והנה מציב לו יד הביא דחז"ל כדרש"י ז"ל וייטב לשון הפסוק לפי דבריה' שהוא כאילו כתיב בא שאול הכרמלה ויסוב ויעבור וירד הגלגל והנה מציב לו יד רוצה לומר שם בגלגל עד כאן תורף דבריו וכן הר"לבג ז"ל.

**ולע"דן** במ"ש ויגד לשמואל ברוח הקדש שהגיע אליו לאמר לו הנה בא שאול הכרמלה ו"זש ויוגד ולא אמר ויגד לשמואל המגיד והנה מציב לו יד שבא לאותו מקום לחלק ביזת עמלק ולזה אמ' מציב לו יד פי' לשון מקום כפשוטו אלא שאמר לשון יד לרמוז לשון יד לקחת מהביזה ביד והוא איסור גדול ואפשר ששאול בא הכרמלה ולזכר הנס היה מציב מצבת יד כעין יד אבשלום ובינ' ביני שאמרו לו כן לשמואל והיה בדעתו ללכת הכרמלה לקראת שאול נתגלגלו הדברים ויסוב שאול ויעבור וירד הגלגל אשר אז ויבוא שמואל אל שאול אל הגלגל:

**יג**

**ויבוא** שמואל מהרי"א ז"ל כתב שאמר ברוך אתה לה' מאחר שהקימותי את דבר ה' אשר צוה אותי על ידך ברוך אתה לה' שהזכות הזה תלוי בך שעל פיך נצטויתי עד כאן. **ולע"דן**

כי דרך ארץ להקדים בשלום הבא מן הדרך כ״ש בשלום המלך לשמואל שמנהו שהיה לו לשאול בשלומו והגיד הכתוב שבא שמואל אליו ולא דברו לשלום ויאמר לו שאול שמה שהיה מוטל על שמואל שיאמר לו ברוך הבא בשם ה׳ אמר שאול לו לשמואל עם היות עליך לברכני ברוך אתה לה׳ ומאחר שהקימותי את דבר ה׳ למה חרה לך שלא נתת לי שלום ואז השיב לו שמואל ומה קול הצאן דלא כתיב ויאמר לו שמואל שלא דבר עמו לנוכח יען כי עבר את פי ה׳ היה אצלו נזוף ולזה ויאמ׳ אמירה סתם כמדב׳ בינו לבין עצמו ולא כתב ויאמר לו שמואל׃

**יד**

**ויאמר** שמואל וכו׳. **לע"דן** לדקדק דליערבנהו וליתנינהו ומה כל הצאן והבקר אשר באזני או ומה קול הצאן והבקר אשר אני שומע ומה טעם אמר לשון הזה בצאן ולא בבקר ונר׳ כי לפי שהבקר כאשר יגעה תשמע געיותו למרחוק ולזה אמר ומה קול הצאן הזה כמורה באצבע על הצאן שהיו באות ראשונה אמנ׳ הבקר נתאחרו שכן כתיב למעלה כי חמל העם על מיטב הצאן והבקר וכו׳ שנראה שהצאן קדמו בהמה ושלחום לפני הבקר אמנם הבקר שהיו רחוקות אמר אשר אנכי שומע מרחוק ולא אמר באזני כמו שאמר גבי הצאן עוד אפשר שגבי הצאן שקולן נמוך אמר ומה קול הצאן הזה באזני שע״י השגחת השי״ת היה זה שעלה קול הצאן באזני אמנם בבקר שמען שמואל בחוש השמע עצמו לזה אמר בו וקול הבקר אשר אנכי שומע אנכי שומע מעצמי לא כן הצאן שהשם יתברך השמיע אותו אלי והעלהו באזני׃

**טו**

**ויאמר** שאול וכו׳ בפי׳ אין מעמידין שנו רבותינו פרת חטאת רבי אליעזר אומר אינה נלקחת מן הגוים וחכמים מכשירין יתיב רבי אמי ורבי אסי אקילעא דר׳ יצחק נפחא פתח חד מניהו ואמר וכן היה ר׳ אליעזר אוסר בכל הקרבנות כולן פתח אידך מאי אותיבון חבריא ת״ש ויאמר שאול מעמלקי הביאום אשר חמל העם על מיטב הצאן מאי מיטב דמי מיטב ומאי דקאמר מיטב כי היכי דנקפוץ עליה זביני עד כאן דלרבנן הפסוק כפשוטו ולרבי אליעזר מדוקדק לשון למען זבוח דהי"לל לזבוח לה׳ אלא כיון דאסור לר׳ אליעזר אלא שימכרו ויביא בדמיהן לז״א למען נקנה בהם בדמיהן זבוח לה׳ והרד״ק ז״ל למען זבוח לא חמלו עליהם להנאת עצמן אלא למען זבוח לה׳ שהיה עמהם במלחמה. ואמר אלהיך לכבוד שמואל לומר שהשי"ת אלהיך כי כל מה שיגדל האדם יאמר עליו השי"ת בכנוי שהוא אלהיו כמ״ש בנשיא מכל מצות ה׳ אלהיו עד כאן והר"לבג ז״ל אפשר שחשב שאול שאם יזבחו מן השלל ההוא לה׳ לא ירע בעיניו אחר שאינם נהנים ולחולשת ההתנצלות הזה תלה אותו ויחסו אל העם ע"כ וכן מהרי״א ז"ל והוסיף עוד

שהיה בכלל התנצלותו מפאת הפועל שהוא העם ולא הוא והשני מפאת התכלית טוב למען זבוח להי' לא לשלול שלל והראיה שהיותר החרמנו ולא חמלו אלא על אשר הוא לזבוח להי' ע"כ.

**ולע"דן** לדקדק אומרו מעמלקי הביאום כי ידוע הוא לשמואל שהם מעמלקי ועל דא קא בכי גם כן לא הי"לל אלא אשר חמל העם וכו' אבל כוונת שאול לומר שלא נכשלו ישראל למעול מעל בחרי חלילה ליטול אותם מעצמם ואחר כך בדרך נתנו אל לבם לתקן המעוות להקדישם למען זבוח להי' לז"א מעמלקי הביאום שמשעה ראשוני משם מעמלקי הביאום למען זבוח להי' ומשע' שחמל העם עליהי' מאז הקדישום למען זבוח להי' וכיון שהרגיש שאול היותו נזוף מתוך שלא נתן לו שלום כנז"ל לכך אמר דרך חסידות להי' אלהיך ולא אלהי כי נזוף אני ממנו עוד אפשר שתולה הקלקלה בעם והתיקון בעצמו וז"ש מעמלקי הביאום הביאום הם ולא אני כי העם הוא שחמל על מיטב הצאן והבק' ואני הוא שאמרתי להם שיהי' למען זבוח להי' אלהיך ויספיק בחלק מה מהמיטב שאין צורך בכולו אבל די במקצתו למען זבוח להי' ואת היותר מן המיטב הזה אשר חמל העם החרמנו אני והם באופן שאפי' המיטב אשר חמל העם אני הפכתיו ללמען זבוח להי' ויכריע כן ממה שאני רואה שנותן ב' טענות האחת אשר חמל העם והשנית למען זבוח שאם הכל טענה אחי הי"לל אשר חמל העם לזבוח להי' על מיטב הצאן והבקר באו' למען העניינים נפרדים גם בבא טעם זקף קטן על תיבת והבקר מורה שאומ' למען זבוח הוא בפני עצמו ולא שייך עם כי חמל העם גם באומרו והיותר החרמנו שהוא מיותר מורה שעל חלק מהמיטב אומר כן שהחרימו היותר שלקחו חלק ממנו והשאר והיותר אפי' מהמיטב החרמנו. ודע שאמרו הראשונים ז"ל שזה ההתנצלות היה סיבה לשלא נמחל לו לשאול עון זה שאילו אמר מיד חטאתי היה נאמר לו גם ה' העביר חטאתך כמו שנאמר לדוד גם ה' העביר חטאתך. ובסמוך אוסיף בס"ד בפסוק ויאמר חטאתי וכו':

**טז**

**ויאמר** שמואל אל שאול הרף (ממני) רש"י ז"ל הרף (ממני) כתרגומו אוריך המתן עד כאן והרד"ק ז"ל ויאמ' לו דבר כתי' ויאמרו רוצה לומר שאול והזקנים אשר עמו וקרי ויאמר רוצה לומר שאול עד כאן ומהר"יא פי' כאשר נתגלה לו מפי שאול סיבת גזרת נקמתי כי המלכתי וכו' על כי חמל העם וכו' שעברו על הצווי האלהי אז אמר לו לכבוד מורא המלכות הרף ממני רוצה לומר תן לי רשות ואגיד לך את אשר דבר ה' כי אחרי שהם דבריו אשר דבר ה' אין לי אשם לאמרם והוא נתן לו רשות לאמרו ויאמר דבר ואז דבר עד כאן.

**ולע"דן** לפי שראהו שמואל שנתחזק שאול מאד לדבר ולו' הקימותי את דבר ה' ואחר כך בהתנצלותו וכל זה לא לרצון לפני ה' כי און ותרפים הפצר כמו שיזכיר לזה הקדים ואמר לו הרף וכו' שלא תעיז פניך לדבר בחזקה אלא הרף ואז אגידה לך את אשר דבר ה' אלי הלילי שאם לא תרפה תזיקך ההגדה כי המותרה ועומד במרדו גדול עונו מנשוא ומוטב שתהיה שוגג ומוטעה ולא מזיד ויאמר לו דבר כי חפצתי לדעת מה פשעי ומה חטאתי ואשוב ואנחם אל האלהים:

**יז**

**ויאמר** שמואל וכו' רש"י ז"ל ראש שבטי ישראל ת"י שבטא דבנימין עבר בימא בריש כל עמא שנאמר שם בנימין צעיר רודם רד ים ע"כ והכונה בזה כמו שבא בדברי המתרגם הלא מן שריותך הויתא (סיעת) [שיט] וחלש בעיני נפשך ברם כו' שבטא דבנימין אבוך גרמה לך וכו' והר"דק ז"ל הביא כן והוא פירש שכוונת שמואל להוכיחו על התנצלותו אשר חמל העם ולא הוא ולא רצה לרדותם לזה אמר לו שמואל הלא אם קטן אתה בעיניך כלומר אעפ"י שקטן אתה בעיניך ולא רצית להתגדל על העם ולמנעם הלא ראש שבטי ישראל אתה לפי' משחך ה' למלך עליהם כדי שתמחה בידם ותנהיגם בדרך הישרה וכיון שהיה לך למחות ולא מחית אשמם בראשך. וזהו למה לא שמעת בקול ה' ותעט אל השלל כי אשם ישראל תלוי בראשיהם עד כאן וכן מהרי"א ז"ל והרחיב שהכוונה לומר שאפי' שהמלך יתמנה מהע' עם כל זה בדבר ההנהגה צריך להנהיגם ביושר כל שכן בהיותו נמנה מהשי"ת שלא יאות לו לפחד מהעם בדבר שהוא עבודת השי"ת ז"ש הלא אם קטן אתה ראש שבטי ישראל אתה ועוד שאתה משוח מהשי"ת לא מהעם אם כן ההתנצלות שלך אינו כלום שהיה לך להכות על קדקודם. והביא עוד בשם המתרגם הנה ראש שבטי ישראל ראש שבט של בנימין אתה קודם שנמלכת ונוסף על היותך ראש שבטי ישראל שאחר כך משחך ה' למלך עד כאן. **ולעד"ן** הלא אם קטן אתה הכונה להוכיחו על גודל לבו שאמר הקימותי את דבר ה' וזהו שאמר הלא אם תהיה קטן בעיניך ושפל ברך על ידי שתקטין עצמך ראש שבטי ישראל אתה על דרך וישם על ראש אפרי' והוא הצעי' שעל שהיה מצעי' עצמו זכה לגדולה. וכן אתה ברחת מן הגדולה ומן השררה כי מה' היתה זאת לך כי משחך ה' ולא רדפת אתה אחר השררה כלל וכיון שכן הוא כשהשי"ת שלחך בדרך מצוה למה נתגאית שלא שמעת בקול ה' ותעש הרע בעיני ה' בזדון. עוד אפשר שהכונ' להגזים עליו בחטא כי כפי גדולת האדם ככה תגדל חטאתו ואשמתו וזהו הלא אם קטן אתה בעיניך ותחשוב שהחטא שלך נקל דע לך כי ראש שבטי

ישראל אתה ועוד שמשחך ה' למלך אשר מצד אלו הבחינות גדלה אשמתך כי סביביו נשערה מאד. וקרוב לדרך זה מצאתי לרבינו אשר ז"ל בנייר ס"ד:

**יח**

**וישלחך** ה' בדרך רש"י ז"ל עד כלותם אותם העם אשר אתך יכלו אותם וכן כתב הרד"ק ז"ל עד כלות ישראל אותם ומ"ם כלותם של הפועל. או תהיה של הפעול ותהיה מלת אותם הבאה אחריה תוספת ביאור ע"כ. ומהרי"א ז"ל וישלחך ה' בדרך ר"ל וישלחך ה' בסיבת הדרך אשר עמלק שם לו לישראל בדרך בעלותם ממצרים וב"ית בדרך בית הסיבה ויאמי לך והחרמת וכו' אשר זה כמו לשלא שלח יד בשללן ואם כן מאחר שהיה הצווי לך לבדך אם כן למה לא שמעת בקול ה' וכו'. **ולע"דן** באומרו בדרך שכיון לומר לו תוכחת מגולה שאילו שלחך ה' סתם לילחם בעמלק היית יכול לטעון שעשית יותר מדאי אמנם אחרי ששלחך השי"ת בדרך רוצה לומר שהורה לך דרך ואופן המלחמה ז"ש וישלחך ה' בדרך אשר הורה לך הדרך ומעשה אשר תעשה הלא הדרך הוא שאמר לך והחרמת את החטאי' את עמלק חרם עד כלה שהם חוטאים לכם במה שרדפו אתכם וקרך בדרך בעלותכם ממצרים ועוד שהוא עמלק אשר מבטן פשע ובזה מובן שהקדים והחרמת וכו' קודם ונלחמתה וכו' ואמר ונלחמת בו בלשון יחיד במלך עד כלותם אותם העם כי בנפול בתחילה המלך ויראו כי מת גבורם וינוסו וילכו כול' כמו כן רמז לו על שהחיה את אגג המלך וז"ש בלשון יחיד ונלחמ' בו ואח"כ אמ' בלשון רבי' עד כלות' אותם. ואולי והחרמת את החטאים אמר על העם עמלקיים ואת עמלק על המלך אגג שנקרא עמלק על שם השורש פורה ראש ולענה ויוכיח כן לשון את עמלק דהי"ל החטאי' עמלק שבזה מסיים ואו' ונלחמת בו בעמלק הוא המלך כאמור עד שע"י זה יהיה מכלה אותם את העם. ואפשר עוד במה שהקדים לך והחרמת את החטאים וכו' ונלחמת בו דהי"ל ונלחמתה תחיל' ואחר כך והחרמת דלשיטת אביו של הרד"ק ז"ל שזכרתי למעלה בפסוק והחרמתם שפירושו שיטילו חרם בעת הגעת' למלחמה שלא יהנה איש מהם ומממונם על פי דרכו נפרש כאן לך וקודם כל דבר והחרמת את החטאים וכו' ואחר כך ונלחמת בו. ואפשר עוד שהקב"ה הבטיחו שלא יעשה פועל ההליכה והחרים אותו וזהו לך והחרמת את החטאים רוצה לומר מצד רשעותם שהם חטאים לה' וגם כן בבחינה שנית את עמלק אשר נקרא כן כמו שאמרו הראשונים ז"ל ע"ם ל"ק שהיה רוצה ללקות את עם ישר' נמצא תכלית הליכת' בעצם וראשונה להיותם חטאים להש"י ובשנית את עמלק ולא תעשה כי אם ונלחמת בו עד כלותם אותם המכלים אותם והם מלאכי חבלה אשר ישלח ה' בם חרון אפו עברה וזעם וצרה משלחת מלאכי רעי' אשר

בשים פניך להלחם בו ונלחמת בו ה' יגמור בעדך וזהו עד כלותם אותם דלא כתיב עד כלותם והיה מספיק עד כלות אותם אלא אמ' עד כלותם אותם של רבים נסתרים הם הנזכרים משחיתים אשר ישלח בם השם יתברך כאמור:

**יט**

**ולמה** לא שמעת בקול ה' וכו' רש"י ז"ל ותעט כמו ותעף לשון עיט עד כאן ומהרי"א ז"ל ותעט אל השלל ולא לתכלית זבח כמו שאמרת ותעש הרע בעיני ה' כלומר שלא יחשוב שהאל יבחר בזבח אבל יחרה בו אפו ורע בעיניו והנה לא דבר שמואל בענין אגג שכבר אמרתי שהשי"ת לא הודיעו חטא שאול בבירור אבל אמר לו ניחמתי כי המלכתי והעונש שיגזור עליו שמואל אלא ששמואל מתוך דברי שאול למד שחטא בהשאיר צאן ובקר ולא הזכיר לו אגג לכן היתה תשובת שמואל גם כן על הצאן לבד ולא הזכיר מענין אגג עד כאן.

**ולע"דן** שבתוך דברי שמואל בא תוכח' על ענין אגג כמו שרמזתי בפסוק הקוד' באומרו את עמלי ונלחמי בו דעל אגג אמ' ומאת ה' היתה זו תוכחת בתוך דבריו כמתלהלה היורה זיקי' והמה ירדו חדרי בטן שאול כי הוא יבין באש' נכשל עם היות שני ששמואל ניבא ולא ידע מה ניבא באומרו את עמלק ובפשט הכתוב שאמ' תחילה שלילה לא שמעת בקול ה' ואחר כך אומר ותעט אל השלל ותעש הרע בעיני ה' בחיוב וקום עשה. ונראה שהוכיחו על מה שהחרימו המלאכה נמבזה ונמס שלא החרימה לשם המצוה אלא להיותה נמבזה ונמס על חלק זה הוכיחו ואמר למה לא שמעת בקול ה' שלא עשית לשמו לקיים ולשמוע בקולו אלא להיותה נמבזה ונמס החרמתה ובחלק הצאן והבקר אשר החיה ועמלק עליו הוכיח ואמר ותעט אל השלל והחיית מהם שריד ופליט אשר בזה עשית הרע בעיני ה' שהיה לך להחרימם עד כלה. או אמר ותעט אל השלל ואף על פי שאמרת שהיה תכליתך טוב לזבוח להי' הנה השי"ת יראה ללבב והרע בעיני ה' עשית כי את כל מעשה יביא האלהים על הנעלם שבו אם טוב ואם רע והוא בחן לבבך וידע עומק כוונתך שלא כיונת לטוב אלא רע וזהו שאמר ותעש הרע בעיני ה' שבעיני ה' נגלה הרע לכן חרה לו מאד: והרב בעל העקיד' ז"ל כתב בשער מ"ב. וישלחך ה' וכו' ונלחמת בו כלומר מצד עצמו ושנאתו ועל שלמות המעשה אמר עד כלותם אותם ולמה טעית בשניהם כי אתה לא כיוונת אל המלחמה מצד עצמה אבל לחמדת הממון ותעט אל השלל כי אליו היתה כוונתך בעצם וראשונה אשר לא צוה ולא עלתה על לבו ואם בהשחתת המעשה אמר ותעש הרע בעיני ה' והנה הוא נתקשה בחטאו כמעט להכחיש דברי הנביא כמו שאמר שמעתי בקול ה' ואלך בדרך אשר שלחני וכו' ואביא את אגג

וכו' ומסתמא לא ירצה השי"ת יותר מזה כי זה תכלית הנצחון וכמו שאמר שלקח העם מהשלל צאן ובקר ראשית החרם לזבוח להי' אלהיך בגלגל כי כן המנהג בכיוצא באלו הענינים יורה באמת והעד בזה במה שכתב הרב המורה עיין שם. והנה יראה ששאול חטא בשני העניינים אם בלקחו מדברי שמואל אותו הקצת אשר ייטב לו ואם בבקשו טעמי להצדיק אשר עשה כאילו היה נביא כמוהו. ובמדרש ויירב בנחל וכו' כנ"ל הנה שהיה מוותר בדברי הנביא בסמכו על דמיונו במה שחשב שראוי לעשות בנוהג שבעולם מדרך המוסר או שחשב שהיה גם כן דבר ה' בלבו וזה טעות גדולה שמצד היותו מלך מחויב להיות שומע דברי תורה ולא יסור ימין ושמאל באופן שטעה בדמיונותיו שחשב שעשה הטוב והישר במה שעש' בהביא עמלק חי ומבחר הצאן לקרבן ולזה השיב לו הנביא החפץ ה' כו' הלא שמוע מזבח טוב כו' ר"ל איך עלה על דעתך לבטל השמיע' בקול הש"ית בעבור הזבחים החפץ להי' בעולות ולזבחים כשמוע בקול ה' הלא באמת השמוע לבד הוא הטוב ומקודש מזבח וההקשבה היא המבוקש מהקרבת חלב אלים וכמו שאז"ל ריח ניחוח נחת רוח לפני שצויתי ונעשה רצוני ותהיה מ"ם מזבח כמ"ם מהשלל ע"כל.

כ

**ויאמר** שאול אל שמואל כו' הרד"ק ז"ל כתב זה לשונו אשר שמעתי זה אשר אמר שאול היה הפסק לדברי שמואל כי עדין לא השלים דבריו ולא אמר לו עדין מה שדבר אליו השי"ת הלילה שאמר לו נחמתי כי המלכתי את שאול והוא שאמר לו שמואל בסוף הענין כי מאסת את דבר ה' וימאסך ממלך אבל כשאמר לו שמואל ולמה לא שמעת בקול ה' הפסיק שאול דבריו ואמר אשר שמעתי ופירושו כן שמעתי בקול ה' ויש לפרשו כמשמעו כמו שתתפרש מלת אשר בכל מקום שהוא טעם למה שקד' וחוזר למה שאמר שאול תחילה הקימותי את דבר ה' אמ' עוד אמת אמרת כי הקימותי את דבר ה' אשר שמעתי בקול ה' ואלך בדרך אשר שלחני וכו'. ואביא את אגג כלומר אם לא המיתיו עם האחרים לא שלחתיו לנפשו כי הנה הביאותיו ויומת עד כאן וכן הביא מהרי"א ז"ל והרחיב כי שמואל אמר למה לא שמעת והשיב שאול אשר שמעתי בקול ה' שהצווי לא היה בעצם וראשונה כי אם על עמלק ועמו לא על בעלי חיים כי עמלק היה החוטא והוא אשר בא לילחם בישראל ולא הבקר וצאן וזהו ואלך בדרך אשר שלחני ה' שעשיתי מנהג המלכי' שישתדלו ללכוד המלך חי להביאו בכבלי עוני וברזל לבזותו ומלך בזק לעד שהיו שבעים מלכים מלקטי' תחת שולחנו ואמנם הצאן ובקר היה פועל העם שהחרימו הרוב ודבר מועט ראשית החרם לקחו וגם זה לתכלית טוב לזבוח להי' בגלגל אשר שם

המזבח ומשם באו למלחמה ע"כל. אבל הר"לבג ז"ל חולק ואמר כי שתי גיזרו' היו שם האח' ניחמתי כי המלכתי כו' אמנם אחר כך ברוב דברים לא יחדל פשע משאול וגרם לו גיזרה רעה אחרת והיא וימאסך ה' ממלך שהדבר המאוס ירחיק אותו האדם מהם וזו הודעה שלא יאריך ימים על מלכותו כי מאוס הוא וכמו שאזכי' בשמו בפסוק כי חטא' קסם מרי כו' עיין עליו.

**ולעד"ן** לדקדק תיבת אשר כמו שהקשיתי גם נבין מה הוסיף שאול בטענה זו יותר מהקודמת כי גם שם אמר אשר חמל העם על מיטב הצאן והבקר למען זבוח להי' אלהיך כו' ונראה הכוונה שרצה להוסיף בשמיעתו בקול השי"ת הזריזות ובלתי התעצל במצוה והוא דבר גדול ועיקרי במצוה הזריזות וזהו אשר שמעתי בקול ה' וכו' ואלך בדרך אשר שלחני וכו' כלומר תכף אשר שמעתי בקול הצווי שמתי לדרך פעמי ואלך בדרך אשר שלחני ה' ולפי זה אמר אשר שמעתי כמו כאשר שמעתי. או יהיה פירושו אשר שמעתי רוצה לומר המוכיח אשר שמעתי בקול ה' וכו' ואלך כו' ואביא ויקח העם וכו' הנה אוכיח אשר שמעתי בקול ה' ממה שלקח העם מהשלל צאן ובקר ולא לקח מיטב גמלים וחמורים שזה ודאי מוכיח שלא עשו העם דרך חמלה כמו שאמר אשר חמל העם וטעיתי שהחמלה בנושא זה עון פלילי הוא אבל באמת הוא שלא נעשה דרך חמלה אלא אשר שמעתי וכו' יען היות הלקיחה מהשלל צאן ובקר ולא זולתו שזו הוראה לזבוח להי' ולא שנטיתי אל השלל כמו שהוכחתני ותעט אל השלל שמחילה מכבודך אין הדבר כן כיון שלא לקחו ממיני טמאים גמלי' וחמורי' וסוסי'. והוסיף עתה להתנצל מאגג מה שלא הזכיר כן ראשונ' יען כי שמע דברי הנבי' ע"ה כמתלהלהי' כזיקוקין דנו' באופן שבכתו' ראשון מניח ואומ' אש' שמעתי בקול ה' ומכריע כן בכתו' השני ויקח העם כו' ואמר ואלך בדרך מכוון למה שהוכיח וישלחך ה' בדרך כדפרישי' על שהור' לו הדרך הישר' וע"ז השיב כענין וכלשון בכיוון גמור ואלך בדרך אש' שלחני ה' באותו הדרך אש' הורני ושלחני לקיימו לא נטיתי ימין ושמאל.

**כא**

**ויקח** העם מהשלל כו' רש"י ז"ל ראשית החרם מיטב החרם וכן ראשית דגנך כמו שנא' בהרימכ' את חלבו ממנו וי"ת קדם דיחרמון ע"כ וכן הביא הר"דק ז"ל ופי' המתרג' מסייע לשיט' אביו ז"ל למעל' גבי והחרמת' שהרי הוא אומ' כאן ראשי' החרם שקוד' שהטילו חרם נטלו הצאן ובק' אש' לזבחי שלא למעול בחרי. ולפי פשוטו ל"עד כששללו הצאן ובקר קודם שיחרימום הפרישו זה שלא יהיו מחרימים והולכי' במקר' ואשר ייטב בעיני

האיש יניח דא"כ נתת תורת כל א' ואי בידו לעשו' כטו' בעיניו אבל קודם וראשית החרם הפרישו זה ואח"כ החרימו הכל ואולי לזה כיון המתרג' ז"ל:

**כב**

**ויאמר** שמואל החפץ לה' כוי רש"י ז"ל הנה שמוע בקולו מזבח טוב להקשיב מחלב אלים זה מוסב על שמוע מזבח טוב ולהקשי' מחלב אלי' ע"כ להקשיב טוב מחלב אלים. והר"לבג ז"ל החפץ ה' הנה מבוא' כי העולו' והזבחי' יבאו על החטאי' כמו שהתבא' בתור' ולזה הוא מבוא' שיות' טוב הוא שישמ' אדם מהחט' ולא יצטר' לאלו הקרבנו' ע"כ וכן מהרי"א ז"ל והרחי' שמתחילה אמר לו שמואל שכוונת' היתה לחמד' שלל עכשיו אמ' לו שמואל לו הונח שאוד' כדבריך שלא כיונו אלא לקרבן הנה טעו כי החפץ ה' בזבחי' ועולות כשמוע כו' הנה ודאי השמו' טוב מהזבח שהשמו' מונע החט' והזבח מתקן החטא ויות' טוב שלא יחטא משיחטא האדם ויתקן כי מי יוכל לתקן את אשר עיותו ע"כ וכבר כתבתי מה שכתב הרב בעל עקידה ז"ל שהטוב שיש בזבח אין בו טוביות זולת השמוע בקול ה' שציוה ונעשה רצונו ככתוב ריח ניחוח וא"זל נחת רוח שצויתי ונעשה רצוני דאם לא כן מה יתן ומה יוסיף לה' שריפת הקרבן זהו שאמר הלא השמוע הוא הטוב הנמשך מהזבח וכן להקשיב והאי ניהו המבוקש מחלב אלים כאמור נחת רוח שצויתי ונעשה רצוני:

**ולע"דן** אפרש בדברי הר"בע ז"ל והכי קאמר הלא שמוע מכאן ואילך בקול השי"ת הוא הטוב הנמשך מהזבח שיירא האדם מכאן ואילך לעבור את פי ה' בראותו הנקמות שנעשו בזבח ההוא החי יתן אל לבו וכן משריפת חלב האלים ימשך לאדם שיקשיב בקול השם יתברך כיון שהיה חייב שריפה כאשר עבר פי השם יתברך וכאשר עשו בחלב אלים היה מחויב להעשות בחלב עצמו אלא שהשי"ת נתן חלב האלים תמורתו וזהו שאמר להקשיב מחלב אלים ולפיכך המ"ם אינה מ"ם היתרון. וכמו כן כתב הרב ב"ע ז"ל עוד אפשר לפרש כמו שכתבתי בספר כלי חמדה סדר ויקרא וכו' לפי שיש זבחים חטאות ואשמות אשם מעילות וכיוצא ויש זבחי צדק כמו זבחי שלמים שאינם באים של אשם ולזה אמר דלא מבעיא שהשמוע בקול ה' טוב מזבח רע הוא הבא על חטא ואשמה אלא שמוע בקול ה' טוב ונבחר אפילו מזבח טוב זבחי שלמים וכן להקשיב רוצה לומר יוצא לשני עושה לאחרים שיקשיבו זהו שאמר הפסוק להקשיב בלמ"ד ולא אמר הקשיב עד כאן. או אפשר שאמר להקשיב עדיף וטוב הוא מחלב אלים הנשרף בעולת נדבה דלא מבעיא ההקשבה עצמה שהוא יותר קרובה מהשמיעה כי השמיעה ממקום רחוק וההקשבה יותר קרובה כדכתיב לו הקשבת למצותי דהיינו בקרוב יותר

כדפרישית דפשיטא ופשיטא שההקשבה בלב שלם וקרובים אל ה' עדיפא מחלב אלים אבל הכתוב מודיענו שההכנה לבד שיכין האדם את עצמו להקשיב משובחת מחלב אלים וזהו שאמר להקשיב בלמ"ד ולא כתיב הקשיב מחלב אלים והוא דקדוק נכון מורה על מעלת ההקשבה על השמיעה שהשמוע עצמו משובח הוא מזבח הטוב אמנם ההקשבה אין לה ערך עד שלהקשיב בלבד משובח מחלב אלים. וקרוב לזה פירשתי אני בסדר ויקרא בכלי חמדה.

**כג**

**כי** חטאת קסם מרי וכו' רש"י ז"ל ואון ותרפים הפצר וכעונש של און ותרפים כן עונש הפצר ויונתן תרגם ארי כחוב גברא דאזיל בקסמיא כן חובת כל אניש דמסרב על מילי נביא הפצר לשון סרוב וכן ויפצר בו הרבה עליו דברים ע"כ וכן הביא הר"דק ז"ל והרחיב כי חטאת קסם כמרי חסר כף הדמיון כמו לב שמח ייטיב גהה וכן תרגם יונתן ארי כחובי גברין דעאלין בקסמיא וכו' כלומר כמו שחטאת קסם הוא חטאה גדולה כי הוא מסיר בטחונו מהקדוש ברוך הוא ונותן בטחונו בקסם כן הוא כי חטא' קסם המרי של הממר' פי השי"ת ואינו עושה מה שצוהו כי אחרי שעובר על מצותיו הרי הוא ככופר בו ומסיר בטחונו ממנו כאילו אין בידו להרע או להטיב לפיכך לא ייראו ממנו לעבור על מצותו והרי הוא כעובד ע"א ובתרפים גם כן שהוא חטאה גדולה כן הוא חטאת גדולה הפצר והוא מי שעובר על רצון המצוה כמו שפירשנו. וימאסך ו"יו וימאסך כו"יו וישא אברהם את עיניו וכן הוא הפירוש יען מאסת את דבר ה' וימאסך ממלך רוצה לומר מהיות מלך עד כאן. והרל"בג ז"ל כתב כי חטאת קסם מרי ואון ותרפים הפצר אחשוב שיהיה ו"יו ותרפים כו"יו נרדם ורכב וסוס ואיה וענה והרצון בו ואון ותרפים כאומרו התרפים דברו און והרצון בזה הוא כי מי שגורע ממצות ה' כשיקיים קצתה לבד הנה הוא ממרה את פיו וכן כי מי שמוסיף על דברי ה' הוא חוטא ולזה אמר שמואל לשאול על מה שאמר אשר שמעתי בקול ה' וגומר שאף על פי שבמה שעשה קיים את דבריו הנה מרה את פיו במה שלא קיים מצוותו להחרים את עמלק בכללו ושללם וענין המשל בזה לפי מה שאו' והוא כי חסרון הקסם ענין דומה למרי וזה כי הקוסם מגיד מה שיגיד באמצעות שפע מה עלול מן השי"ת אלא שהשפע ההוא חסר כמו שאמרנו וביארנו בספר מלחמות ה' וחסרון השפע ההוא איננו מצד מה שיגיע ממנו כי כבר היה צודק מהצד ההוא אבל החסרון הוא מצד מה שחסר להגיע ממנו ולא אוכל לפרש בזה המקום לעומק זה הענין אבל אעשה בזה בלמוד דרשיי והמשליי כי הוא בלתי מזיק בזה המקום והמשל שיהיה בכאן מרקחת מורכב מסמים רבים וידע אדם סגולות סם אחד מהסמים ההם וטבעו בשלימות

הנה עדין לא ידע פועל המרקחת ההוא כי מצד הסמים האחרים ישתנה הטבע ההוא ולא עוד אלא אפילו ידע טבע בל סם וסם מההרכבה בשלימות הנה עדין לא יובל לשפוט באמיתות על פועל המרקחת ההוא בגופותיו מה שלא ידע הצורה המתחדשת מההרכבה וכן הענין בעינו בקסם כי הכזב בו נכנס מזה הצד כמו שביארנו בספר מלחמות ה' כי לפעמים יתגלה לקוסם מה שישפיע מכל אחד מהם ולא מה שישפיע מכללם וזה כולו בלתי מבואר בזה המקום ולזה אמר שמואל כי החסרון הקסם הוא דומה למרי כי כמו שאמר שחסר בקסם מההודעה מסיר בכללות הטוב שהיה ראוי שיגיע מההודעה ולא בזה אלא שהרבה פעמים תהיה ההודעה חסירה סיבה להגעת הרע כמו שביארנו בספר מלחמות ה' וכן הענין במי שימרה את פי ה' שיגרע ממצותו כי התועלת המכוון במצוה ההיא לא תתקיים אלא בכללה ויקרה גם כן קצתה זולת קצתה הפסד ורע תחת הטוב שכונן במצוה ההיא וזה כי השם יתברך צוה לעשות זאת הנקמה הנפלאה למען יווסרו שאר האנשים מהנהגת זאת המידה הפחותה ולזה רצה שלא יהנו ישראל מנכסיהם כדי שלא יביא זה לחשוב כי אהבת הממון הביא לישראל לזאת המלחמה עם שבהחרמת כל שלל עמלק תועלת אחר יש והוא התועלת המגיע במה שציותה התורה שלא ליהנות בדבר מע"א פן יביא זה להמשך אחר ע"א אם יראה הנהנה מנכסיה היות נכסיו מוצלחין וקרובים אולי ייחס זה למה שהגיע לו מע"א וכן הענין בנכסי עם עמלק בשוה כי בלי ספק היו דעותיהם ואמונותיהם נפסדות וכן יאמר שהאון שדברו התרפים להפצר ההוא בהתעסק בדבר יותר מן הראוי והרצון בהוספה על מצות ה' יגיע ממנו חסרון כמו הענין בהוספה שנהיה בדבור אשר יהיה באמצעות התרפים כי ההוספה ההיא תהיה סיבה לטעות הנופל בהודעה המגעת באמצעותם וזה כי התרפים הוא דבר מעורר הכח הדמיוני ובהתעורר אותו ידמה קצת דברים צודקים כמו הענין בחלומות הצודקים והרבה דברים כוזבים ידמה עמהם ויגיע לו דמוי הדברי' הצודקים משפע עליוני יגיע אל הדמיון בעת היותו מתבודד מבין שאר כוחות המגיעות המשיגות הגיע לו כמו הדברים הכוזבים מצד הדברים אשר הגיע רשומם בכח הדמיוני ויתערבו אליו הדמיונות בדמויים הצודקים ויהיה זה סבה לכזב המגיע בהודעה ההיא ולזה אמר הנביא אשר אתו חלום ידבר חלום וכו' מה לתבן את הבר נאם ה' כי ההודעה המגעת באמצעות אלו הדמיונות תדמה לבר ובלתי נקי מהתבן מצד הכזב המתערב בו מהצד שביארנו ולזה הוא מבואר שאין לגרוע ממצות השם יתברך ולא להוסיף עליה כי תפסד הכוונה אשר בעבורה היתה המצוה ההיא ואמר יען מאסת את דבר ה' וימאסך ממלך זהו מה שנוסף לו עתה מהעונש כי במה שחטא בראשונה לא נאמר לו אלא שממלכתו לא תקום ואולם עתה אמר לו שהשם

יתברך מאס אותו מהיות מלך על ישראל וזה מורה שימי מלכותו יהיו מעטים כי הדבר הנמאס ירוחק ע"כל. והרב ב"ע ז"ל כתב כי חטאת קסם מרי הוכיחו מהיותו בלתי עומד קיים על מצוותו בשובו אחור ממנה ואמר כי חטאת קסם מרי ואון ותרפים הפצר יען מאסת אמר הנה על מצות השי"ת שצוך לעשות בכל פרטיה לא עמדת ומיד שהתחלת בה הוסג אחור ימינך ועל מה שאתה בו בחטאת קסם הנך עומד במרייך ועל און ותרפים אתה עומד כחפצך ואינך חוזר בך אלא שאתה אומר ששמעת בקול ה' ועשית חפצו בעמלק יען שלא היתה בזאת העמידה עמך בדבר ה' אבל מאסת אותו ונעזבת ממנו והוא גם הוא מאסך ממלך עד כאן. ומהריי"א ז"ל כתב כי חטאת הקסם אינו מצד הקסם עצמו אלא מפני שעובר את פי ה' וממרא דברו כי מה חטא יש בקסם מצד עצמו וכן חטאת און ותרפים אין בו מצד התרפים עצמם כי מה נזק יש בהולך אחריהם לדעת העתידות כי אם יש בו חטא הוא מצד התכלית שהוא הפצר שההולך אחריהם מפציר ומהרהר ועובר על דברי השי"ת שהזהיר על הקסם ועל התרפים וכיון שהטוב והרע לא יובחן כי אם מצד קיום דבר השם יתברך או מצד עבור את פיו למה מאסת את דבר השם יתברך בין שיהיה לעשות טוב בעיניך או רע לא היה לך לעבור על דבר ה' ומפאת זה וימאסך ה' ממלך רוצה לומר מאסך ה' מהיות מלך על עם ישראל לא מפאת המעשה בעצמו כי אם מפאת היותך עובר מצותו ודברו ולפי זה ניחא שלא יחסר בכתוב כ"ף הדמיון כמו לשאר המפרשים הנז"ל. ואפשר לפרש עוד וימאסך ממלך שאין זה גזרת העונש אבל הוא גם כן מפאת החטא שזכר ואמר למה מאסת את דבר ה' שבאמת אין זה אלא מגודל לבבך מהיותך מלך נתגאית לעבור על דבר ה' וזהו שאמר יען מאסת את דבר ה' וימאסך דבר ה' הנזכר וכל זה נמשך לך ממלך שמהיותך מלך מאסת את דבר ה' הנזכר מאסך או תהיה מ"ם ממלך מ"ם הזמן רוצה לומר יען מאסת את דבר ה' מאז משהיית מלך כי כבר חטא שם בגלגל ומאס שם גם כן דבר ה' עד כאן תורף דבריו ז"ל. וק"ק שאם לדברי המפרשים חסרה כ"ף הדמיון הנה לפירושו חסרה תיבת חטאת קסם מרי ו[חטאת ]און ותרפים הפצר וצריך לומר לפירושו שתיבת חטאת מושך עצמו ואחר עמו. ועוד קשה בעיני שאמר שאין איסור בקסם כי אם מפאת שצוה השם יתברך בו והלא מהיותו פועל מגונה ואבק ע"א לרדוף אחרי סטרא דמסאבותא לכך אסרו השם יתברך לקסם והאון גם כן מרוחק מעצמו וכן התרפים ואם כן איך יביא הכתוב ראיה מהם שלא נאסרו אלא בגזרת השם יתברך והם דברים משוקצים מעצמם ולהרחיק את ישראל מטומאתם הזהירם עליהם. וכמ"הר יוסף אלבו ז"ל כתב שכוונת הכתוב לומר שההפצר עון פלילי ואם כן למה אתה שאול מפציר ומרבה טענות לטעון על החטא שעשית כי

חטאת הקסם הוא המרי אמנם ההפצר חמור ביותר כי וכאון ותרפים שהוא ע"א גמורה ויותר קשה ממנו ההפצר שהפצרת לומר לא חטאתי כי שמעתי בקול ה' ואם כן החטא שחטאת הוא כקסם וההפצר והטענות שטען עליו הוא כע"א גמורה וכאשר ראה שאול הטענה האמיתית הזאת השיבו חטאתי כי עברתי את פי ה' עד כאן.

**ולע"דן** מה שפירשתי בכלי חמדה כי חטאת קסם מרי שהיא נתינת טעם למה שאמר שהשמוע טוב אפילו מזבח טוב של שלמים יען כי המרי אין לו קסם אלא חטאת קבועה שאינו ירא מהחטא שאומר אם אכשל בשוגג ואחטא החטאת תכפר וכן החטאת רמז קסם לאון ותרפים שאומרו אביא חטאת על און ותרפים בהפצר שאומר אעשה און ותרפים בהפצר ואביא חטאת קבועה נמצא שמהקרבנות תמשך תקלה לחטא במרי ובאון ותרפים בהפצר עם היות שאין קרבנות אלא בשוגג ולא במזיד יטעה החוטא שהחטאת מכפרת על הכל זהו הכתוב בכלי חמדה והוא הלציי. ונראה לי עוד שהכתובים האלה מודיעים חומר המפציר וגנותו דהכי קאמר כי חטאת קסם מרי רוצה לומר הנה עבירה קלה גוררת חמורה ממנה וזהו שאמר כי חטאת קל הוא קסם לעשו' מרי שכמו שזקני מואב ומדין לקחו קסמים בידם להפיק רצונם כך החוטא הקל קסם הוא להכשיל במרי וכן להכשיל באון ותרפים היא מדת ההפצר שהיא מדרגה לרדת ממרת ההפצר אל און ותרפים זהו שאמר כי חטאת קסם למרי ולאון ותרפים הפצר הוא הקסם להביא ליכשל באון ותרפים שהם מעבירות חמורות קרוב לע"א ואם כן למה הוה מרבה בהפצר כי יען אשר מאסת את דבר ה' וכו' וימאסך השי"ת הנזכר והדבר נעשה חמור ביותר ממלך רוצה לומר יען היותך מלך לא היה לך למאום בדבר ה' שסביביו נשערה מאד וחמור חטא הקל למלך זהו שאמר וימאסך ממלך רוצה לומר מאסך מהיות מלך ונמשך גם כן מאיסותך ממלך מהיותך מלך ועובר פי ה' מזאת הבחינה מאסך ה' ובזה מובן ו"יו וימאסך ממלך הנוספת לרמוז אל השתי ענינים מאסך מהיות מלך ונמשך גם כן מאיסה גדולה ממלך רוצה לומר מהיותו עובר פי ה' כי הקרוב אליו יתברך צריך להיותו זריז במצותיו חפץ מאד. ואולי רמז כאן שמאסו מהזכיר עליו תיבת מלך שלא תמצא בכל זה הענין מלך ויאמר שאול ויאמר שמואל אל שאול אחרי שאול ושאול עלה אל ביתו גבעת שאול כי התאבל שמואל אל שאול וכל הכתובים כן וזהו שאמר וימאסך ממלך שדבר מלך לא הגיד זולת בשנים או בשלשה מקומות בענין מלחמת פלשתים כמו יעשרנו המלך וכו' שהוא מוכרח מפאת הענין שהוכרחו המגידים לומר בלשון הזה להבטיח לעושה דבר גבורה שיעשרנו המלך כיד המלך וכן חי נפשך המלך אם ידעתי מוכרח למדבר פה אל פה עם המלך לחלוק לו כבוד ולומר המלך וכן ויאמר המלך שאל

אתה בן מי (אתה) [זה] וכו' ואפשר לדרשו לגנאי שנעלם מהם הלכה עמוני ולא עמונית וחשב שתכון מלכותו בידו אם תאסר העמונית והמואבית ויהיה דוד אסור לבא בקהל לכך כתיב ויאמר המלך שאל אתה בן מי זה העלם. ואפשר לדרשו לשבח ששם כאשר חקר על משפטי התורה וההלכה שנעלמה כאמור שם חלק לו הכתוב כבוד לומר בה ויאמר המלך שהיה הדבר הזה פשוט בעיני הכל שמאסו השי"ת ממלך להזכיר בו מלך תואר מלך עד שאפי' הנשים המשחקות ידעו זה ולכך אמרו הכה שאול באלפיו ולא אמרו הכה המלך שאול באלפיו וזהו שאמ' וימאסך ממלך ולא אמר ולא כתב וימאסך מהיות מלך זאת ועוד שאילו הכוונה לו' שמאסו מהיות מלך היה לו להורידו תכף ברגע ממלכתו כי ה' משפיל אף מרומם אלא ודאי כדפרישית ובסמוך שאומר מהיות מלך לתקן קושי זה עיין שם:

**כד כה כו**

**ויאמר** שאול אל שמואל חטאתי כו' רש"י ז"ל יראתי את העם דואג האדומי שהיה חשוב ככולם ע"כ. ואולי הכריח כן מדלא כתיב מהעם שהיה מובן מהע' עצמן אבל באו' את העם ר"ל את השקול כעם. ובמספר קטן ירא"תי א"ת דוא"ג שעולה י"ד במ"ק. וה"רדק ז"ל אמי' ואת דבריך שאמרת לי במצות השי"ת וכן תרגם יונתן ארי עברית על מימרא דה' ובסרית על פתגמך ע"כ. ומהרי"א ז"ל במה שאמ' כי עברתי את פי ה' ואת דבריך יורה ששאול חשד שהיה שמואל מחמיר בדבר מעצמו ושלא עבר באמת על פי ה' כי אם בדברי שמואל וכוונת ה' נתקיימה במה שעשה ולכן אמר עברתי את פי ה' ואת דבריך להגיד שכפי דבריו של שמואל הוא החטא לא כפי פי ה' וזה לא עשאו אלא אנוס רחמנ' פטרי' וזהו כי יראתי את העם ועל זה החשד חרה אפו של שמואל ויאמר לולא אשוב עמך ר"ל אתה חשדתני כמוסיף על דבר ה' חלילה לי כי בהחלט מאסת את דבר ה' ולא בהצטרף אל דברי כי אם מפאת דבר ה' עצמו עד שמפני החטא הזה מאסך ה' מהיות מלך על ישראל ואם הוא מואס אותך אשוב עמך להשתחות לפני ה' כי הנה יהיה ענייני ג"כ מרי והפצר ע"כ. **ולע"דן** טעם אומ' חטאתי כי עברתי את פי ה' ואת דבריך הכוונ' בזה להתודות על חטאו היותו כפול ומכופל ראשונה מצד עברו את פי ה' אשר עבר על מה שכתו' בתורה זכור את אשר עשה לך עמלק כו' מחה תמחה את זכר עמלק זהו שאי' עברתי את פי ה' ועתה מחדש בנבואתך בא לי זריזות כמו שאמ' פקדתי את אשר עשה עמלק כו' ועתה לך והכית את עמלק כו' אשר בכל דבריך אלה בא אלי זריזות לבלתי השאיר שריד ופליט לעמלק ואני חמלתי עליו ועברתי על דבריך שהעובר על דברי נביא חייב מיתה והלואי הייתי עובר בשוגג ומוטעה בחושבי שהדבר ההוא היה מותר אבל

מה שחטאתי במה שעברתי את פי ה' ואת דבריך הנה היה שעברתי מצד כי יראתי את העם וכו' שנמצא שהיה מורת בשר ודם יותר ממורא שמים וזהו עיקר חטאתי זהו שאמר חטאתי כי עברתי וכו' על כי יראתי וכו' שאין זה התנצלות אלא מעצים החטא. ולפי שחטאתי שתי חטאות האחד להי' ואחד לך שעברתי על דבריך הנני רוצה שתעביר אתה על מדותיך במה שחטאתי לך כי אז תהיה סניגורי לפני ה' שימחול לי גם כן מה שעברתי פי ה' זהו שאמר ועתה רוצה לומר עתה ראשונה כעת ועונה זו שא נא אתה חטאתי במה שחטאתי לך ושוב עמי ואשתחוה להי' על מה שחטאתי לו בעברי את פיו ואז השיב שמואל מצדי מחול לך שרוי לך כמו שאמרת ועתה שא נא חטאתי אכן מה שאמרת ושוב עמי לא אשוב עמך כי אין תועלת כי מאסת את דבר ה' וימאסך ה' מהיות מלך למעלה אמר ממלך ואפילו מלכות כל דהו אבל כאן שנתחרט שאול וחזר בתשובה אמר לו מהיות מלך רוצה לומר על ישראל כולו אבל יניח לו חלק מהם בשבט בנימין וכיוצא שימשול בו אלא כשנקרעה כנף מעילו אז הבין שמואל שקרע לגמרי ממלכות ישראל מעליו: או אפשר שאמר מהיות מלך על ישראל רוצה לומר כבר בחר לו השי"ת ובקש לו איש כלבבו מהגלגל כמו שאמר שם בקש לו ה' איש אשר כלבבו ויצוהו לנגיד על עמו וכו' זהו שאמר כאן שנית וימאסך וכו' מסיבת היות כבר מלך על ישראל הוא האיש אשר בקש לו ה' כנז"ל והוא דקדוק נכון אומרו מהיות מלך על ישראל:

**כז**

**ויסב** שמואל וכו' רש"י ז"ל ויחזק בכנף מעילו וכו' במדרש שמואל והובא בילקוט מעילו של מי רב ולוי חד אמר כנף מעילו של שאול וחד אמר כנף מעילו של שמואל אמר רבי שמואל בר נחמני נראין הדברים כנף מעילו של שמואל שכן דרך הצדיקים להיות מצטערים בשעה שאין נטיעתן משבחת עד כאן. ויש לדקדק דלמאן דאמר של שמואל הי"לל ויקרע בשב"א תחת הקו"ף כיון שהכוונה קרע דרך צער גם כן לא היה לו לומר ויקרע כאילו מאיליו נקרע בלא כוונה. וגם למאן דאמר כנף מעילו של שאול ולסימן שמי שיקרע כנף מעילו הוא יקח מלכותו וכמו שאזכיר בשם רש"י ז"ל הנה יקשה גם כן דהי"לל ויקרע בשב"א מורה שבכונה קרע כן להודיעו סימן זה ואם כן לא הי"לל ויקרע המורה שבלא כונה נקרע. ונראה ד"מד מעילו של שאול ניחא ליה היות הקריעה בכנף מעילו בכוון אל כנף מעילו של שאול שעתיד דוד לכרות כנף מעילו וזה נ"ל שכיון בעל המאמר שמתחלה אמר מעילו של מי ולא אמר כנף מעילו של מי אמנם גבי חד אמר כנף מעילו של שאול הזכיר כנף מעילו כי זה מוכיח שהוא של שאול דבהכי ניחא היות הקריעה בכנף המעיל ולא בזולתו מהמקומות ואו' ויקרע להודיע שבנקל נקרע

שכן לעתיד ולהבא דוד יכרות כנף מעילו ולא ירגיש בו שאול. אמנם ל"מד שמואל צ"ל ששמואל אחז בכנף מעילו לקרוע אותה בחזקה לאמר על שלא הצליחה נטיעתו ונקרעה מאליה בנקל שמזה ידע שקרע ה' ממלכות ישראל ולהורות זה נקרע בנקל הכנף הזה כי מאת ה' היתה זאת להורות זה: ורש"י ז"ל פי' לפי פשוטן משמען כשפנה שמואל ללכת אחרי שאול אחז בכנף של שמואל לפי שהיה שאול מבקש ממנו שישוב עד שישתחוה בגלגל שהיה שם אהל מועד. ומדרש אגדה חולקים אמוראים יש אומרים מעילו של שמואל קרע שאול ויש אומרים מעילו של שאול קרע שמואל ומסר לו סימן זה מי שיכרות כנף מעילו ימלוך תחתיו והוא שאמר שאול לדוד ביום שכרת את המעיל ידעתי כי מלך תמלוך עד כאן. [והרד"ק ז"ל] ללכת בסגול באתנחתא והביא בשם המדרש הנז"ל. ויש אומרים שמואל עצמו קרע מעילו וכן דרכן של צדיקים להיות קורעין בשעה שאין נטיעתן משבחת עד כאן וככל הנ"זל הביא מהרי"א ז"ל והוסיף על פי פשוטו של מקרא וכאשר פנה שמואל ללכת מעם שאול שאז אחזו שאול במעילו של שמואל כדי שלא ילך מעמו ויקרע המעיל של שמואל והבין כי סימן מה' היתה קריעה זו להורות דבר בעתיד זהו שאמ' לו קרע ה' את ממלכות ישראל כי אל זה באה הוראת הקריעה שנקרע מעילו:

**כח**

**ויאמר** אליו שמואל וכו' הר"דק ז"ל קרע ה' את ממלכות ישראל מעליך היום ואף על פי שאמר לו זה בגלגל כשהעלה העולה ממלכתך לא תקום ועתה אמר לו היום אפשר שהחטא ההוא היה נמחל לו על ידי תשובה ומעשים טובים וכיון שעשה זה החטא אמר לו היום נקרעה הממלכה ממך. ויש לפרש עוד כי בחטא הראשון אמר לו ממלכתך לא תקום כלומר שלא תתקיים לו ולבניו אחריו אבל אפשר כי הוא יאריך ימים בממלכתו ועתה אמר לו כי גם הוא לא יאריך ימים בממלכתו וזהו שאמר קרע ה' מעליך וכן אמר לו שמואל כשהעלהו באוב ויקח ה' את הממלכה מידך וכו' ולא עשית חרון אפו בעמלק הנה כי בדבר עמלק נגמר דינו עד כאן.

**ולע"דן** שבפעם ההיא לא יעד לו אלא ממלכתך לא תקום רוצה לומר שלא יאריך ימים על ממלכתו אבל בעודו חי שלום ואמת יהיה בימיו אמנם עתה אמר לו כי עתה בעודו חי קרע ה' ממלכות ישראל היום מעליו היום דייקא שנפרקו מעליו ביום הזה ולא לאחר מיתה שניתנו בחיים חייתך לרעך הטוב ממך כי קשה כשאול קנאה וכן מצינו שנמשח דוד בחייו של שאול וראה שאול כידו בעיניו את דוד מצליח וה' עמו וידע כי מלוך ימלוך על ישראל וזהו שאמר מעליך היום ולא לאחר מיתה. נמצא גיזרה זו מתחלפת מהנזכרת

בממלכתך לא תקום וכו' עוד אפשר שבפעם ההיא גזר עליו שממלכתו לא תקום כמו שהיה אבל היה אפשר שיתחלקו ישראל לשתי ממלכות ישראל לבד ויהודה לבד והוא ימלוך בחלק מהם וזהו שאמר שם ממלכתך לא תקום בלשון יחיד לא תקום כי תתחלק לשתי ממלכות ותמלוך זמן מה על חלק מה מהם אמנם כעת אמר בלשון רבים קרע ה' את ממלכות ישראל מעליך ממלכות בלשון רבים לומר שאפילו חלק מה או ממלכה אחת לא תשאר לו כי יחדיו שתי ממלכות ישראל נקרעו מעליו היום והיינו דמסיק ונתנה לרעך בלשון יחיד ולא כתב ונתנם כי אף על פי שעתיד דוד למלוך על כל הממלכות הנה בתחילת מלכותו תהיה ביהודה וזהו שאמר ונתנה לרעך הטוב ממך ואחר כך ימלוך גם על ישראל:

**כט**

**וגם** נצח ישראל לא ישקר וכו' רש"י ז"ל ואם תאמר אשוב מעוני לפניו לא יועיל עוד ליטול המלוכה ממי שנתנה לו כי הקדוש ברוך הוא שהוא נצחונו של ישראל לא ישקר מליתן הטובה שאמר ליתן עד כאן וכן תרגם יונתן בקירוב. והרד"ק ז"ל וגם נצח ישראל לא ישקר אף על פי שממלכתך לא תקום נצח ישראל לא יסור ממקומו אבל יעמידהו ולא ישקר אותו כי לא ינחם כלומר לא ינחם על הטובה שדבר עליהם כי לא אדם הוא לינחם כי האדם ינחם על הטובה שיבטיח לאדם מפני כעסו עליו אם נשתנה לבבו שלא יהיה שלם לבו עמו כמו שהיה מתחלה אבל הקדוש ברוך הוא אין בו שנוי כלל וכיון שהבטיח את ישראל לא ישקר להם הבטחתו הטובה אף על פי שחטאו ייסרם כפי חטאם אבל הטובה קיימת אחרי קבלם ענשם אבל שאול לא הבטיחו על המלוכה לעולם ואם היה שומר מצות ה' היה מאריך לו המלוכה גם כן ולבניו אחריו אם ישמרו את מצות ה' אבל לדוד הבטיחו על המלוכה לעולם אף על פי שתפסק מבניו זמן מה כפי עונשם לא תסור המלוכה לעולם ותשוב להם אחרי קבלם עונשם כמו שכתוב אשר בהעוותו וכו' וחסדי לא יסור וכו' ויונתן תרגם הפסוק כן והביא דברי המתרגם: והרלב"ג ז"ל וגם נצח ישראל הוא השי"ת שהוא חוזק ישראל ונצחם ותוחלתם כמו ואומר אבד נצחי ותוחלתי מה' והוא הרצון נצח ישראל חיי ישראל שהוא השם יתברך כמו הדם שהוא חיי הגוף כי הדם יקרא נצח כמו ויז נצחם על בגדי עד כאן. ומהריי"א ז"ל פירש לפי שהשנוי נמנע בנצחיים כי השנוי מהתחלת ההפסד הוא לזה אמר שאף על פי שבענין זה של שאול ראינו שהשם יתברך אמר ניחמתי אין זה חס ושלום שנוי בו חלילה כי הוא נצחיי אבל השנוי הוא במקבלים הוא שאמר כי לא אדם הוא להנחם מפאת עצמו כי אם מפאת המקבלים עוד אפשר כי לא אדם הוא שאול להנחם ולשוב אל האלהים ועל כן הקדוש

ברוך הוא שהוא נצח ישראל לא ישקר בגזרתו יען ששאול לא אדם הוא להנחם אלא מחזיק בהפצר עצמו שהוכיחו באון ותרפים הפצר ע"כ.
**ולע"דן** לדקדק אומרו וגם נצח דהי"ל ונצח כו' אבל כיון לומר שנתן המלכות לרעך הטוב ממך מצד המעשים וגם לו סיוע שני מצד הברכות שבירך ישראל סבא הוא יעקב אבינו שנתן המלכות ליהודה זהו שאמ' וגם אותו הנצחיות שנתן ישראל לרעך הנז' לא ישקר וכו' כי אילו היית צדיק היינו צריכים ליתן לו חלק מלכות מישראל ולדוד חלק אכן כעת קרע ה' את ממלכות ישראל ממך ונתנו לרעך הטוב ממך וגם נצח ישראל לא ישקר בנבואותיו שאמר ובברכותיו שהם נצחיות שהרי דבריו לנצח נצחים עליהם אמר וגם נצח ישראל: והרב ב"ע ז"ל בשער מ"ב אמר כיון שמצד המקבל היותו טוב ממך ראוי שיזכה במתנה וגם מצד הנותן הקדוש ברוך הוא לא יהיה בזה צד שנוי וחסרון כי הנה הוא יתברך עומד בנצחיותו וקיומו לא ישאר בך כי לא לקח מאשר לך מאומה כי הוא נתן והוא לקח וגם לא יפול בזה התנחמות כיון שנשתנה המקבל ואו' לא אדם הוא לינחם חוזר אל דוד אמר כי מה שיתן המלוכה לדוד תהיה מתנה קיימת לעד כי נצח ישראל הוא ולא ישקר לפי שהטעם כי דוד לא אדם הוא להתנחם מהטובה הנתנת לו אלא איש חיל רב פעלים ולכן נצח ישראל לא ישקר כדכתיב וחסדי לא אסיר מעמו ולא אשקר באמונתי עד כאן: ומדבריו למדתי ענין נכון באומרו מעמו דלא כתיב וחסדי לא אסיר ממנו לומר שעם שלא אסיר חסדי ממה שיש עמו חסידות והכנה מחייבות שלא תסור חסדי מעמו. ושמעתי מפי החכם הנעלה כה"ר אברהם גלאנטי ז"ל מפי השמועה כי מזמן יעקב אבינו ע"ה אשר נגע בכף ירך יעקב נחלשו כח השגת הנביאים שהשגתם הם בירכים הם נצח והוד והימין נצח נעימות בימינך נצח ומשום הכי ברכי רבנן שלהי ולאו בריאי ובחולשא כי נגע בכף ירך יעקב ולכן החולשה בת"ח בירכים ובהמלכת שאול על ידי שמואל התקין מדת הנצח וזהו שאמר שם ויאמר שמואל תנה את המנה וכו' וירם הטבח את השוק והעליה והוא רמז אל שוק הימין שעתה תתוקן בהצלת ישראל משעבוד פלשתים כן הירך ההיא תתעלה אשר אל זה רמז שגם נצח ישראל של מידת הנצח ממש שלא יחזור הדבר לקלקולו אבל לא ישקר וישאר מתוקן ואדרבא על ידי זה מלכות דוד תתקיים ותתקן יותר ויותר כי הנצח וההוד הם חסדי דוד הנאמנים זהו מה שאפשר לפרש עד כאן שמעתי.

**ל**

**ויאמר** חטאתי עתה וכו' הנה צריך לדעת מה טעם לא נתקבלה תשובתו של שאול כדי שיאריך ימים על ממלכתו כמו שנתקבלה תשובת דוד ע"ה כשאמר חטאתי בישרו

הנביא גם ה' העביר חטאתך ולא תמות. אמר רב יהודה אמר רב מפני מה נענש שאול מפני שמחל על כבודו שנאמר ובני בליעל אמרו מה יושיענו זה ויהי כמחריש עד כאן ונראה שאלו המימרות הם מאומ' אחד ויש ניגוד ביניהם. והיה אפשר לומר שאף על פי שהאומ' אחד רב יהודה הנה המימרא הראשונה משמיה דשמואל וזו משמיה דרב ושמואל סבר שכדי שלא תזוח דעתו ורב סבר אדרבא מפני שהעביר על מדותיו. ועוד אפשר לומר דלא פליגי אהדדי כי אף על פי שבאותו הפרטי האריך אפו ויהי כמחריש עם כל זה לא משכה מלכותו פן תזוח דעתו בשניה. ולרב אפילו מצד ההוא שהאריך אפו יותר מדאי נענש דבשמתא מאן דאית ביה ובשמתא מאן דלית ביה. עוד אפשר כי המימרא הראשונה דברה במה שלא נמשכה מלכותו של שאול והטעם מפני שאין בה דופי אמנם המימרא השנית לא אמרה מפני מה לא נמשכה מלכות שאול אלא אמר מפני מה נענש שאול ליהרג על ידי פלשתים על שלא מיחה באנשים בני בליעל שאמרו מה יושיענו זה והטעם הזה שאמרו בגמרא מפני שלא היה בה שום דופי כתבו המקובלים ז"ל שלא מטעם שלא תזוח דעתו כמו שאמרו בגמרא אבל אמרו כי הענין הוא שכדי להכניע האומות ההם צריך מהם ובהם וכמו שאז"ל שהיו לו לדוד המלך עליו השלום סך גדול מבני יפת תואר והם בעלי אגרופין לדוד ועל דרך הסוד הקליפות לא יתכנעו אלא על ידיהן ממש כמו הספיר של דיא"מאנטי לא יוכלו לתקנו אלא במינו בעפר דיאמנט"י אחר כנודע אשר לעומת זה תראה כי כל מלכות דוד עליו השלום לא יצאה אלא מתוך הקליפה והאור מתוך החושך וכדכתיב מי יתן טהור מטמא לא יחידו של עולם עשה כן שהוציא אברהם הטהור מתוך הטומאה ודוד המלך עליו השלום מתוך ביאת זנות של יהודה כדי שתהיה לקליפ' חלק בו ותסייע ולא תנגד לו וכן אחר כך כשיצא מקליפת המואבית רות המואביה כדי שיהיה לו עזר מצריו ומהקליפות וכמו שבירך משה ועזר מצריו תהיה שצריו והקליפות עצמן יעזרוהו אשר מזה הצד לא נמשכה מלכותו של שאול לפי שאין בה דופי וצריך בהכרח היות קצת דופי כאמור שאותו הדופי הוא אחיזת הקליפה והחושך כדי שתמשך לו עזר מצריו ממש וזה די לך בכיוצא בענינים אלו שאמרו לקצר: ומהרי"א ז"ל הרחיב לתת טוב טעם למה לא נתקבלה תשובת שאול ואף על פי שאמר חטאתי ולא כן דוד שתכף שאמר חטאתי נאמר לו גם ה' העביר חטאתך והביא ראשונה שיטת חז"ל הנז"ל והביא שיטת מהר"י אלבו ז"ל כי משל דוד עליו השלום ושאול לשני סופרי המלך האחד מעל בשכתב שטר מזוייף והסופר השני בדבר ערות בשר אמר הראשון לא יניחוהו בספרותו כיון ששקר באומנותו והשני לא כן אף על פי שחטא בדבר ערוה נאמן הוא בספרותו. כן שאול כיון שחטא בענין המלכות ומצות המלך

לא ניתן לימחל לא כן דוד שחטא בדבר חיצוני דבר ערוה נמחל לו כששב בתשובתו. והדעת השני כי תשובת דוד היתה שלימה בכל תנאיה שלא כסה על פשעיו כי מכסה פשעיו לא יצליח אבל אמר חטאתי אודיעך וכו' אמרתי אודה עלי פשעי וכו' ושאול כסה פשעיו שאמר הקימותי את דבר ה'. והתנצל באומרו כי חמל העם וכו' כי יראתי את העם ודוד לא כן אלא אמר מיד חטאתי וכתיב וחטאתי נגדי תמיד וההתנצלות בתשובה מונע גדול: גם תשובת דוד היתה לשמה ולא בוש לפרשה כדכתיב אלמדה פושעים דרכיך וכו' ושאול לא כן אלא אמר כבדני נא וכו' כי לא בקש כפרה אלא מפני הכבוד וניתן לו הכבוד לפי שעה ולפי שלא שאל מחילה וסליחה וכפרה לכך לא נתנה לו גם היו לשאול המידות המגונות הפך המלכים שהמלכים אוהבים לעבדיהם ושונאים שונאיהם ושאול חמל על אגג אויבו ולא חמל נוב עיר הכהנים אשר הכם לפי חרב בלי חמס בכפיהם לא כן דוד שהיה מכה את מואב וחמל על עמו באמרו ואלה הצאן מה עשו תהי נא ידך בי וכו' וכן ראוי למלך לגמול טובות למי שעשה עמו טובה כדי שימסרו העם נפשם עליו והנה שאול גמל לדוד רעה עם היות שמסר נפשו בענין גלית והרבה פעמים זולתו. לא כן דוד המלך עליו השלום שאמ' ולבני ברזילי הגלעדי תעש' חסד וכן צריך שלא יהיה המלך חמדן כדכתיב וכסף וזהב לא ירבה לו ושאול ויעט אל השלל לא כן דוד המלך עליו השלום אמר הא לכם ברכה משלל אויבי ה' גם צריך שהמלך יהיה איש חיל לבו כלב האריה ושאול היה ירא ורך הלבב כי יראתי את העם ואשמע בקולם אבל דוד המלך עליו השלום היה עושה משפט וצדקה לכל עמו לא יגור מפני איש ולא מכיר פנים גם המלך צריך לדבר אמת ושאול אמר אשר חמל העם וכו' ויקח העם והוא לקח לא כן דוד כשבא אליו נתן הנביא כל דבריו אמת גם המלך צריך להיות ירא שמים לבלתי רום לבבו ולבלתי סור מן המצוה ושאול סר מהמצוה ועבר על מצות ה' בגלגל ובמלחמת עמלק אבל דה"עה היה נזהר כל אלו הבחינו' סבבו לשתקובל תשוב' דוד הע"ה ולא נתקבל' תשוב' שאול. הדע' השלישית והוא נוטה לדע' הראשון שדוד לא חטא כי אם במצו' כוללת לכל ישר' ולא פרטי אליו ונצטו' בה אחר שהיה מלך או מצד שהיה מלך ולכן עונשו של דוד ה"עה שוה ככל האנשים כמו שהוא שוה בחטא שהוא חטא באיסור אשת איש ושפיכו' דמי' לכך ענו נשיו לעין כל ונשפ' דם בניו אמנ' שאול חטא במצו' פרטי' אליו והוא המצו' שנצטו' בה אחרי שנמש' והי' מהמתייחד אליו מהיותו מלך שאמ' לו שבעת ימים תוחיל וכו' לך והכית את עמלק כו' שבעבור זה נענש שאול בהסרת המלכות מזרעו ושימות בלא עתו ועל כן אמרה לו הבעלת אוב בשם הש"ית על אשר לא שמעת בקול ה' ולא עשית חרון אפו בעמלק רמזה לו שבעבור אלה השתי מצות הפרטיות נענש

בהסרת המלכות וכבר א"זל בויקרא רבא דברים יורו על זה אמרו על חמש חטאות מת שאול שנאמר וימת שאול במעלו אשר מעל כו' שאמ' לו שבעת ימים תוחיל והוא לא עשה כן אלא ואתאפק ואעלה העולה על דבר (הו') [ה' אשר לא שמר] שחס על אגג ועל שהחריב נוב עיר הכהני' וגם לשאול באוב ועב' על ושואל אוב וידעוני ולא דרש את ה' וימיתהו ויאמר שאול אל הכהן אסוף ידיך ע"כ ולכל הדעו' האלו האריך הרב הנזכר ומשום יגדיל תורה ויאדיר ראיתי לכתוב דעת רביעי שחטא שאול במיעוט אמונה בה' ומיעוט אהבת ה' וזה מהשלימות המשוער אצלינו הוא שני מינים אם שלימות אנושיי בשלמות המדות הראויות לאדם בשלימות אם שלימות אלהיי באמונה והדבקות הראוי ושאול אין ספק שהיה שלם במין הראשון מהשלימות במה שהוא איש ולכן א"זל שלא היה בו שום דופי ושהיה מוכתר במדות המשובחות אבל היה חסר מהשלימות האלהיי הראויה לו מאשר הוא ישראל והוא הדבקות והאהבה והאמונה האמתית בו יתבר' וההכנע לתורתו ולמצותיו כעבד נאמן לפני אדוניו. אמנם דוד היה שלם בשניהם בשלימות אנושיי ובשלימות אלהיי כבן יכבד אב ועבד אדניו כאומרו גם עבדך נזהר בהם ואם חטא הוא במה שהוא אדם בינו לחבירו ולהיות חטא שאול באהבה ואמונת השי"ת והם פרטי המצות והעבודות בולם אשר חטא בהם הלא כקוצץ בנטיעות וכהורס התור' כולה. אבל דהע"ה לא חטא כי אם במצוה פרטי' בהמשכו אחרי תאות המשגל ולא היה בזה פקפוק אמונה ומיעוט אהבה וכמו שאמ' דרך אמונה בחרתי ואמר נפשי לה' משומרים לבקר כו' שויתי ה' לנגדי תמיד וכו' ולכן אמר ה' לשלמה בנו ואתה אם תלך לפני כאשר הלך דוד אביך בתום לבב וביושר והנה יורה שזה היה החטא בשאול ממה שאמ' לו שמואל בגלגל נסכלת כי לא שמרת את מצות ה' שסכלות היה מה שעשה שהורה מיעוט אמנה בדברי שמואל שחשב שלא יבא וחשב שהמלחמה ברוב תחבולות יעשה מלחמה ולא בכח אלהי ועל כן אמר השי"ת ניחמתי כי המלכתי את שאול למלך כי שב מאחרי ואת דברי לא הקים שאומרו שב מאחרי לא יאמר אלא בהעדר האמונה והמיאוס בדברי השי"ת וכן אמ' לו כי מאסת את דבר ה' כו' כי חטאת קסם מרי והמרי הזה והמיאוס דבר ה' לא אמרו אלא על העדר אמונה (בא) [בו] והאהבה לדרכיו יתי' ולכן היה המשפט האלהי וימאסך ה' כו' אבל דוד אמר מה אהבתי תורתך כו' אשר ה"בה נתן לו את בריתו שלום וכבוד הנחיל ע"ד אני אוהבי אהב וכבר רמזו חז"ל לזה במדרש תלים אתה מוצא בשעה שבא שמואל למשוח את דוד היו מלאכי השרת כביכול מקטרגין לפני ה"בה ואומ' מפני מה אתה נוטל מלכו' משאול ונותנה לדוד אמר להם אני מראה לכם מה בין שאול לדוד שאול הלך ונשאל באורים ותומים כיון שראה את הפלשתים

אמר לכהן אסוף ידיך ולא הספיק לגמור את הדבר אבל דוד בשעה שהפלשתים באים עליו בעמק רפאים באותה שעה התחיל לשאול באורים ותומים שנאמר ויוסיפו עוד פלשתי' לעלות וישאל דוד באלהים וגו' הנה רמזו שהיה דוד שלם באהבת ה' ואמונתו והיה שאול הולך בדרכיו ובלתי שלם באמונתו ולזה נענש בקריעת מלכותו עם היות שאול שלם בשאר המידות האנושיות כמו שאמרו במדרש שמואל שהיה ירא חטא ושפל רוח מבזבז נכסיו וחס על נכסיהן של ישראל כי היה שלם במה שבינו לחבירו ולא במה שבינו למקום ודוד ע"ה בהפך ע"כ תורף דבריו.

**ולעד"ן** בזה בי גדל עון שאול משלש סבות מפאת החוט' ומפא' החטא ומפאת אשר חטא לו אם מפאת החוטא היותו שאול נקי התשוקות טהור הרעיוני' כדכתי' בן שנה שאול במלכו וה"בה מדקדק עם סביביו כחוט השערה כדכתי' וסביביו נשערה מאד וזאת הבחינ' רמזה שמואל הלא אם קטן אתה בעיניך ראש שבטי יש' אתה אש' מזה היה לך לחוש אפי' אל כחוט השערה כ"ש בהיות הדבר חמור וזאת היא הבחינה אשר א"זל מפני מה לא נמשכה מלכות שאול מפני שלא היה בה דופי שאפי' שר' יוחנן פירשה לענין הגאוה עם כל זה אפש' שבעל המימרא כיון לזאת הבחינה שמצד שלא היה בה דופי כלל היא היא הנותנ' שלא נמשכה מלכותו בהכשלו אפי' בדבר קל. והבחינה השני' מפאת החטא עצמו היותו בענין המלכות וכמו שהזכיר מה"רר יוסף אלבו ז"ל וכבר רמזתי סברתו זאת באומרו וימאסך ממלך ר"ל לפי שהחטא היה בענין ממלך לכך מאסך וכענין הסופר המשקר באומנותו שיבוטל בלי תיקון. או מצד היות החטא בהתחלה בעת המשחו אשר הדבר בהתחלה חמור וזהו ממלך ולזה וימאסך ה' מסיב' היות זה בשעת ההמלכה ואם כן יהיה חומרת שאול כפי הזמן והחט' עצמו חמור גם כן מצד היותו מזורז על פי הנביא שמואל ולא שת לבו ואם מפאת אשר חטאו לו הנה שאול חטא בינו לישראל ולא ניתן לימחל כי עבירות שבין אדם לחבירו עד שירצה את חבירו אינו נמחל לו וכמו שאז"ל עבירות שבין אדם למקום יום הכיפורים מכפר ושבין אדם לחבירו אין יום הכפורים מכפר עד שירצה את חבירו שנא' מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו כו' כי ידוע שזאת הנקמה היתה לינקם מעמלק מה שעשו בישראל בעלותם ממצרים וכבר הרחבתי בכלי חמדה בחטא עמלק בהיותו גדול כמונע רבים מעשות מצוה כי כל באי עולם יחדיו היו שבים אל עבודת השי"ת ולעבדו שכם אחד אלא שעמלק מנעם כאש' קרך בדרך משל לאמבטי כו' ואמרו חז"ל והמחטי' את הרבים גדול עונו מנשוא והמתעצל בנקמתן גם כן גדולה אשמתו ולכן נענש שאול כי היה חטאו לישראל לא כן דוד ע"ה להיותו אדמוני מטבעו לחטוא וגם הן בעון חולל ובחטא יחמתהו אמו כמו

שאמ' הוא הן בעון חוללתי כו' תקנתו קלקלתו שלא יאשם במה שחטא אדרבא ראוי להחזיק לו טובה במה שלא יחטא. ואם מצד החטא קל מאד חטא דוד ע"ה כי היוצא למלחמת דוד גט כריתות כותב לאשתו. ואם במה שהרג אוריה שהיה בן אדם לחבירו הנה הוא פרטי באיש אחד היה מורד במלכות לא כן שאול שחטא עם כל ישראל ורבוי התשובה בדמעות שליש ובדמעתו ערסו המסה ומהירות התשובה באומרו תכף ומיד חטאתי זה חייב היותה מתקבלת לדוד ע"ה ולא לשאול. וזה נ"ל שרמז כאן ויאמר חטאתי עתה כבדני נא אפשר לפרש בדרך הלצה שכאשר אמר שאול חטאתי ענהו שמואל עתה בזקף גדול כלומר עתה הקיץ הגאון מאז תכף היה לך לומר חטאתי וחזר שאול ואמר כבדני נא וכו' עוד אפשר שרמז שאמר שאול חטאתי עתה רוצה לומר עתה שגלית אזני והודעתני כי מאסתי את דבר ה' הנה חטאתי חטאתי עתה רוצה לומר עתה ידעתי שחטאתי או יאמר מלבד החטא אש' חטאתי מאז בענין עמלק אני מכיר שחטאתי עתה בהפצר שהפצרתי ועם כל זה כבדני נא עתה זהו שאמ' ויאמר חטאתי עתה כבדני נא ולפי זה תיבת עתה נמשכת לתחילת הפסוק ואמ' כי חפצו שילך שמואל עמו לשתי תועלות האחד מפני כבוד כבדני נא כו' נגד זקני עמי ונגד ישראל שבחינת הכבוד הזה בשני ענייניים בשני פנים האחד הוא נגד זקני עמי שאם לא תלך עמי יבזוני באומרם שאותי מאס ה' ממלך והבחינה השנית היא נגד ישראל שעם היות שלא ירדו לעומק הענין עכ"ז סוף סוף ימשך לי קצת בזוי ממה שלא תחשיב אותי ללכת עמי בחברתי והתועלת השנית היא כי בלכתך עמי והשתחויתי להי' אלהיך ר"ל הנה בזכותך והיותו אלהיך יהיה גלוי שכינה בסיבתך ואני אשתחוה נגד שכינת אלהיך עם היות שאינו אלהי כי חטאתי לו ובמ' שאמ' כבדני נא כו' כתב מהרי"א ז"ל אמ' שעם היו' שנקרע' מלכותי כבדני נא כל שכן שהליכתי זאת לדב' מצו' אני הולך להודות להי' אשר גמלני כל טוב ז"ש והשתחויתי להי' ברכת הודאה ושבח.

**לא**

**וישב** שמואל אחרי שאול כו' לפי ששאול שאל משמואל הלוך ילך עמו כמו שאמ' ושוב עמי בשוה אמ' כי כיון שידע שמואל שנמאס שאול מהשי"ת לא הלך אתו עמו כי אם אחריו רחוק ממנו זהו שאמר וישב שמואל אחרי שאול אחריו ולא עמו בשוה.

**לב**

**ויאמר** שמואל הגישו אלי כו' רש"י ז"ל אגג מעדנות אגג מפנקא אכן סר מר המות האמת ידעתי כי סר וקרב עלי מרירות המות ע"כ והרד"ק ז"ל כתב אגג מעדנות כתרגום מפנקא כלו' הלך אליו כמהלך המלכים בתענוג כלומר אעפ"י שהיה קרוב למיתה הלך אליו בנאוה. או יהיה פי' הלך אליו בתענוג ושמחה כי בחר מות מחיים ויש מפרשים מעדנות

קשורים כמו התקשר מעדנות כימה כלומר בקשורי' ובשלשלאות של ברזל שהיה בהן הלך אליו. אכן סר מר המות הגיע מרירות המות כי ידע כי להמיתו הביאו שם עד כאן וכפי' היש מפרשים ז"ל פיר' הרל"בג ז"ל במ"ש מעדנות וכאשר ראה את שמואל בפני אלהים אמר באמת סר ממני מרירות המות כי ידעתי בהכרת פניך ענתה בך צדקתך היותך רחמן וכיון שהבין שמואל כן מדבריו אמר לו שאין הדבר כן אלא כי מות ימות כאשר שכלה וכו' מדה כנגד מידה כאשר שכלה כן תשכל כו' ע"כ ומהר"י"א ז"ל הביא כדברי הרל"בג ז"ל וכדברי הרד"ק ז"ל והוסיף במה שאמר אכן סר מר המות כי לנכבדים אשר הם בשבי נבחר להם מות מחיים עד כאן. **ולע"דן** במה שאמרו הראשונים ז"ל שבעכוב זה המעט שעכבו מהרוג את אגג הרשע נתעברה שפחה כו' מאגג וממנה יצא המן בן המדתא האגגי צורר היהודים וש"עכ אמר אכן סר מר המות רוצה לומר הוסר ממני מרירות המות מאחר שמחלצי יצא מי שינקום נקמתי ובדבריהם אלו נבין אומ' וילך אליו אגג מעדנו' שהלך מהלך עדין כי גבה לבו שכבר יצא ממנו מי שיקום נקמתו ובזה סר מר המות גם כן כמו שפירשתי. וגם במה שכתב מהר"י"א אפשר וילך אגג מעדנות ועידון בחושבו שרחמי שמואל נכמרו עליו שלא ימיתהו וזהו שאמר מעדנות אכן סר מר המות כמו שפירש הוא ז"ל או אפשר כשראה אגג פני שמואל כמלאך אלהים זקן ונשוא פנים אמר בלבו לפחו' יברור לי מיתה יפה ולא יחמיר במיתה חמורה זהו שאמר אכן סר מר המות רוצה לומר אעפ"י שהמיתה היא הכרחית במצות ה' ונמנע מהסירה לגמרי לפחות יסור מרירות המות שתהיה מיתה יפה וקלה ושמואל השיבו שאכזריות על הרשעים אכזריים כיוצא בו הוא הוא תכלית הרחמים כמו שנאמר ורחמי רשעים אכזרי וזהו שאמר כאשר שכלה נשים חרבך באופן שלא יתכן לברור לו מיתה מתוקה אלא וישסף שמואל שחתך בשרו חתיכות חתיכות בעודו בחיים מידה כנגד מידה וכמו שיבוא בס"ד. או אפשר שאמר סרה מרירות המות במותי על ידך איש קדוש והוא השיב לו כאשר שכלה נשים וכו' כמו שאזכור בסמוך בשם הרב ב"ע ז"ל כאשר שכלה נשי' חרבך כו' שהכונ' להודיעו שאדרבא לקלון תחשב לו היות המית' ע"י שמואל ולא ע"י איש גבור חיל כי כאיש גבורתו אשר בנפלו על ידו הוא כנפול ע"י אשה מצרה:

**לג**

**ויאמר** שמואל כאשר שכלה נשים וכו' רש"י ז"ל שכלה נשים חרבך וכו' להושיבן אלמנות מבעליהן שהייתם מזנבים בחורי ישראל וישסף חתכו לארבעה ואין לתיבה זו דמיון ותרגום וישסף (ושפח) [ופשח] ובגמרא שלנו (משפח) [מפשח] ויהיב לון אלוותא כלומר בוקע עד כאן וכן הר"דק ז"ל והרל"בג ז"ל. ומהר"י"א ז"ל כתב עם היות שמואל

זקן בא בימי' היה מגבורתו ששסף שמואל את אגג ובקעו בחרבו לקיים ישמח צדיק כי חזה נקם ובפרט קיום מצות מחה אמחה את זכר עמלק. והרב ב"ע ז"ל כתב בשער מ"ב פירש ואתה עייף ויגע אשר בואו עליך הוא כבא על מחנה נשים וטף וע"ד שאמר והיה מצרים כנשים ונשים משלו בו והוא מה שאמר שמואל כאשר שבלה נשים חרבך רוצה לומר אנשים שהם כנשי' הלא זה עון אבותיך אשר הוא מת עליהם יען ששכל' נשים חרבך רוצה לומר אנשים שהם כנשים עם עייף ויגע כן תשכל מנשים אמך והוא מה שנאמר וישסף שמואל את אגג כי מת על ידי איש זקן בא בימים עוטה מעיל אשר דרך נשים לו לרחם ולחמול ולא לשכל ע"כ. ומכריח פי' תיבת מנשים המיותרת די שיאמר כן תשכל אמך אמר מנשים על ידי אנשים כנשים וכמו שאז"ל גבי אליכם אישים אקרא אלו ת"ח אנשים שעושים עצמן כנשים לעסוק בתורה. ותנחומא ופסיקתא וישסף שמואל זהו שאמר הכתוב והשב לשכנינו שבעתים אל חיקם זכור מה שעשו לנו במילה שהיא בחיקו של אדם ואתיא כהא דא"ר לוי בשם ר' יוחנן מה היו עושין בני ביתו של עמלק לישר' היו מחתכין מילותיהן וזורקין כלפי מעלה והיו אומרים בזה בחרת הילך מה שבחרת בא שמואל ופרע להם שנ' וישסף שמואל את אגג מה עשה לו רבי אבא בר כהנא אמר היה מחתך מבשרו זתים ומאכיל לנעמיות ה"הד יאכל בדי עורו בירר לו מיתה מרה ורבנין אמרי העמיד ארבע' קונדסין ומתחו עליהם והוא אומרו סר מר המות כך ממיתין את השרי' מיתו' חמורות ע"כ. והכונה שחז"ל הוקשה להם בפי' תיבת והשב לשכנינו ויש לדקדק דקרא אל חיקם קאמר ו"אכ מה ליה לדרוש זכור מה שעשה לנו במילה שהיא נתונה בחיקו של אדם ונראה דקשיא להו ז"ל תרתי או' והשב לשון השבה למה הי"לל ותן לשכנינו שבעתים אל חיקם זאת ועוד שאין לשון השבה צודק אלא בכיוצא במה שעשו בנו לא בשבעתים ועוד אל חיקם ולמה לא ישיב להם בגלוי לעין כל העולם לא במסתרים ובחיקם לזה אמר שכמו שבני עמלק הרעו לישר' במילה שהיא בחיקו של אדם כן באותה מדה אפרע מהם באופן שאפי' שיהיה שבעתים במה שהרעו לנו עכ"ז תצדק בו השבה בבחינת היותו אל חיקם כמו שעשו הם בחקינו במילה הנתונ' בחיקו של אדם וזהו שבא שמואל ופרע להם מידה כנגד מידה והיינו וישסף שמואל את אגג שהיה מחתך בשרו זתים זתים ואולי במילה גם כן עד שיצדק בזה והשב:

**לד**

**וילך** שמואל הרמתה הר"דק ז"ל גבעת שאול אפשר שהיא גבעת בנימין שזכר למעלה ובנה שם שאול בית המלוכה לפיכך סמכה אליו או שהיתה גבעה אחרת שבנה אותה שאול ע"כ וכן הביא מהריי"א ז"ל. **ולע"דן** כונת הפי' לו' שלא יתיאש אדם מן הרחמים

ואפי' חרב מונחת על צוארו של אדם שאלו הרבה והפציר שאול בתשובה ורדף אחרי שמואל רבו בלי ספק שלא ינעלו לפניו שערי התשוב' אבל בכלל אשמתו הוא כי וילך שמואל הרמת' ושאול הלך עלה אל ביתו גבעת שאול ולא שת לבו ואולי רמז זה באומ' לשון עלה עלה בעלייה אל ביתו וגבעתו ולא שת לבו להמסו' ערסו בדמע' שוקד על התשוב' יומ' וליל':

**לה**

**ולא** יסף שמואל וכו' הרד"ק ז"ל וה' ניחם נפעל עומד כי הוא קמוץ ומהרי"א ז"ל כתב כי שמואל מדאגה לא יסף לראותו עד יום מותו יען שהיה המלך הראשון לישראל ועל ידו נעשה מלך וה' ניחם על המלכתו לכך מרוב הדאגה לא מלאו לבו להוסיף לראותו כי לא יוכל להתאפק לראות מעשה ידיו טובעים ואמר עד יום מותו לרמוז אבל אחרי מותו ראהו כשהעל' אותו הבעל' אוב ודבר עמו ואל יקשה בעיניך שהרי א"חכ כתיב ויתנבא גם הו' לפני שמואל הרי שראהו ג"כ היאך כתיב ולא יסף שמואל לראות את שאול כו' כי לא כיון בזה לו' אלא שלא יסף עוד שמואל ללכת אל ביתו של שאול לראותו כמו שהיה עושה מקוד' וכשראהו בניות ברמה ראהו במקרה שבא אצלו שאול או אפשר שאפי' שם הסתיר פניו מהביט בשאול עד כאן. **ולע"דן** לדקדק תיבת לא יסף שלשון תוספת מורה הוספה על ענין ראשון והוא שאמר שאעפ"י שראהו א"חכ לא היתה אותה ראייה מעין הקודמות שהיו בפנים צהובות ושוחקות ולא יסף לראותו בשמח' עד שיהיה תוספת על הקודם כי התאבל שמואל ותמיד היה בובה כשרואהו וז"ש ולא יסף שמואל לראות את שאול כי התאבל שמואל ועם היות תכלית שמואל בהתאבלותו אולי תהיה תקוה לאחרית שאול להעמיד מלכותו ותם לריק כוחו בזה ההתאבלו' כי וה' ניחם כי המליך את שאול על ישראל והמעוות לא יוכל לתקון וחסרון לא יוכל להמנות וכן מוכיח אומרו בסמוך עד מתי אתה מתאבל וכו' ואני מאסתיו וכו' שאילו כוונת הכתוב לומ' שהתאבל על שה' ניחם על שהמליך שאול הי"לל כי ה' ניחם אומרו וה' ניחם מורה התחלפות דעות בין שמואל והתאבלותו על שאול ובין אל דעות ה' שניחם כי המליך את שאול על יש'. והיה אפשר לפרש לראות לשון נבואה כי לנבואה היום תקרא רואה כימים הראשונים וזהו ולא יסף שמואל לראות אל שאול כלומר לראות נבואה את שאול כי התאבל שמואל וכו' וה' ניחם ולכך לא יראה לו נבואה עליו מעין מה שחז"ל בדור המדבר שלא נתייחד הדבור אל משה כל ימי היותם וכו':

**טז**

**א**

**ויאמר** ה' אל שמואל וכו' ספרי לך ואשלחך אל ישי בית הלחמי כו' בית הלחמי בית ארנקפאן של ישי והו' יבא מבית לחם יהוד' בר נחמי' בשם ריש לקיש אמר שהיה בן תורה כדכתיב לכו לחמו בלחמי ע"כ כי ראיתי בבניו לי מלך שיהא מלך לשמי שבכל מקום שאומר לי הרי זה קיים לעולמי עולמים בזקנים אספה לי שבעים איש וכו' וגם בכהנים וכיהנו לי וכו' עיין בילקוט וכוונת חז"ל לדקדק אומרו בית הלחמי דהי"לל מבית ב"מם אם כוונת הפסוק לומ' דאתי מבית לחם ומהו הלחמי מבית לחם מ"ל לזה דרשו בית הלחמי בית ארנקפאן שהוא שר וגדול מרופילוש כמו שכתב הערוך ז"ל בא"ות אלקפאע וזהו בית הלחמי רוצה לומר בית גדול הקרובים למלכות ואוכלי לחם המלך וזהו בית הלחמי והוא יבא מבית לחם יהודה וכיון שהוא בא מבית לחם יהודה הי"לל ישי מבית לחם יהודה מדקאמ' ישי בית הלחמי אלמא ענין אחר קאמר ולא מורה מקום הוא בר נחמיה בשם ריש לקיש אמ' שהיה בן תור' כדכתי' לכו לחמו בלחמי וזהו בית הלחמי רוצה לומר בית תורה שכתוב בה לחמי וקא מיפלגי ת"ק ובר נחמיה דת"ק סבר קאמ' בית הלחמי על השררה ומלכו' שיוצאה ממנו ובר נחמיה פירש על התורה שיוצאה מהם אב לבנים וזהו שאמר בית תורה בית תורה דייקא לומר שהיא מורשה לו מאביו שלא תמוש מפיהם לדור דור ומה שאמר המאמר לי מלך שהוא מלך לשמי שבכל מקום שנאמר לי לעולם הרי זה קיים לעולם ולעולמי עולמים שיראה דוחק מה שדורש שתי ענייינים מתיבת לי לי לשמי וקיים לעולם וכו' והענין הוא כי הדברים שיעשם לשמו ית' ועבודתו הם קיימי' לעולם ולעולמי עולמים נמצא דמהיותו לי מלך לי לשמי נמשך לעמוד לעולם ולעולמי עולמים כי היותו לשמו ית' ועבודתו גורם הקיום בעולם הזה והבא. ורש"י ז"ל כתב בית הלחמי מבית לחם וכן דרך כל דבר ששמו בשתי תיבות כמו בית לחם בית שמש קרי' ארבע אם בא להטיל בו ה"א מטיל בין שתי התיבות כגון קרית הארבע בית האלהים בית הלחמי. והרד"ק ז"ל ואמר קרנך לפי שהיה הקרן הזה מזומן למשוח בו מלכי בית דוד ועל העתיד היה מזומן אותו הקרן על פי הנביאים והיה באהל מועד עם כלי שמן המשחה וכן אמר כשנמשח שלמה ויקח צדוק הכהן את קרן השמן מן האהל כי שם באוהל מועד היה מוכן זה הקרן עם כלי שמן המשחה ולפי' אמר לשמואל מלא קרנך שמן כי על הנביאים היה מוטל למשוח המלכים על פי ה' ואעפ"י שצדוק הכהן משח שלמ' הנביא היה שם עמו נתן הנביא כמו שכתוב ומשח אותו צדוק הכהן ונתן הנביא ומשיחת המלכים ליצוק מן השמן תחלה על ראש המלך ואחר כך

היה מושח ממנו כצורת נזר בין ריסי עיניו ואחר כך הנשאר בקרן היה יוצק על ראשו כי מלא הקרן היה שיעור המשיחה עם היציקה לי מלך ולא אמר לישראל מלך אלא לי שיהא לעבודתי וישמע אלי לכל אשר אצונו לא כשאול שעבר על צווי מצותי עד כאן וכן כתב מהרי"א ז"ל כו' והרחיב עד מתי אתה מתאבל שאין ראוי שהאבל ימשך זמן ארוך ודי במה שהתאבלת ולכן מלא קרנך ואמ' קרנך רוצה לומ' שלך ומיוחד לך כי הנביא מיוחס אליו הקרן הזה למשוח המלכים והביא גם כן הנזכר במסכת הוריות שתי סברות מזו המשיחה יש אומרים כמין נזר בין ריסי עיניו והנשאר בקרן היה יוצק על ראשו ויש אומרים תחלה היה יוצק על ראשו ואחר כך עושה צורת הנזר בין עיניו עד כאן. **ולע"דן** לדקדק אומרו אל שאול ולא אמר על שאול כי האבלות הזה היה בא' משני פנים האחד דרך צער המתאבל על המת או דרך תפלה אולי יראה ה' בעניו וישב מעליו אפו וישיב את שבות שאול לז"א ה' אל שמואל עד מתי אתה מתאבל אל שאול רוצה לומר מאופן השני דהיינו אל שאול שיחזור שאול למלכותו דאילו התאבלת אל שאול דרך צער ככל האבילות דעלמא החרשתי אבל מהיותך מתאבל אל שאול כאילו יש תקוה לכך אני אומר לך עד מתי אתה מתאבל אל שאול ואני מאסתיו מאז ומקדם שהתחיל במלכות בגלגל שלא הוחיל שבעת ימים עד בואך ז"ש כי מאסתיו ממלך על ישראל רוצה לומר משעה שהתחיל מלך על ישראל. מלא קרנך כמו (שא"זלח) [שאחז"ל] שהנמשח בפך אין מלכותו נמשכת כי הפך נשבר לא כן הנמשח בקרן ז"ש מלא קרנך קרן ולא פך כי ראיתי בבניו לי מלך לדורי דורות וכמו שאז"ל כל מקום שנאמר לי לעולם. או אפשר שאמר לי מלך כביכול כדכתיב צדיק מושל ביראת אלהים וזהו שאמר לי מלך לי ועלי יהיה מלך שיגזר אומר ויקם לו וזהו שאמר דוד ע"ה לי דבר צור ישראל צדיק מושל ביראת אלהים שעל עצמו אמר כן וזהו כי ראיתי בבניו לי מלך רוצה לומר איש שיהיה לי ועלי מלך שהרי אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד שהיות להם שם ישיבה מורה היותו לי מלך. ויונתן תרגם לי מלך כשר קדמי למהוי מלכא. ומ"ש לך ואשלחך שהוא כפול הגיד מראשית אחרית שלא יפחד ללכת משאול אלא לך ואל תפחד כי ואשלחך באיזו שליחות ותואנה אבקש אלא ששמואל לא הבין או רצה לדעת התואנה והוא ששאול ואיך אלך ושמע שאול והרגני. ויאמר עגלת וכו' ואמר כי ראיתי בבניו ולא אמר מבניו לרמוז שאליאב נבחר מחחילה אלא שאחר כך נדחה אליאב ונבחר דוד וזהו שאמר כי ראיתי בבניו לי מלך בב' בניו לי מלך ואליאב ראיתי בתחילה ואחר כך נדחה הוא וזהו שאמר ראיתי כי די שיאמר כי בבניו לי מלך. או אמר ראיתי מאז מקדם בספר תולדות אדם ראיתיו על דרך ראה קראתי בשם בצלאל וכו' שאחז"ל שהראהו ספר תולדו' אדם

אשר בו כתובי' דור ודורשיו ופרנסיו ומנהיגיו וזהו שאמר גם כן בבניו רוצה לומר בבניו רבים דהיינו דור אחר דור לדורי דורות לי מלך מכל דור:

**ב**

**ויאמר** שמואל איך אלך וכו' במסכת פסחים פ"א הסכימו בגמרא דהיכא דשכיח הזיקא שאני שאין ראוי לסמוך על הנס במקום שההזק מצוי. וממה שאמר עגלת בקר תקח וכו' למדו חז"ל בירושלמי פי שני שעירי וכו' מצוה לשנות מפני השלום שנאמ' לזבוח לה' באתי. ויש להקשות מנא להו מצוה לשנות דיספיק שיהא לאדם רשות לשנות אבל מצוה מנין. ונראה דהי"ל כי ישאלוך למה באת ואמרת לזבוח אלא מדקאמר ואמרת בלי שאלה קודמת מכאן שהיא מצוה לשנות מדמצוה אותו לומר כן אפילו שלא יהיה לו שואל. עוד אפש' דיליף כן מאומרו תיבת באתי המיותרת דמספיק שישיב לשואלו לזבוח לה' מדקאמר באתי מורה על שכל ביאתו היא לזבוח לה' ולא בא לדבר זולתו אלמא מצוה לשנות דאם לא יש מצוה יאמר ההכרחי דהיינו לזבוח לה' אמר באתי למה לי לשנות בלי צורך אלא ודאי מצוה לשנות מפני השלום שלכך התיר לו לומר באתי כאילו לא בא לדבר זולתו והרד"ק ז"ל כתב מעין הנזכר בדברי חז"ל באריכות. והרחיב בראיות שבדברים שהנזק מצוי מתיראים הנביאים והחסידים ויעקב למד שאפי' שהובטח נתירא מפני עשו. והביא עוד ויש מפרשים כי ה"קבה אמר לו כך אני אמרתי שתלך בהצנע ואתה אמרת ושמע שאול והרגני עתה אני אומ' לך שתלך בפרהסיא ונראה מי הורג אותך ועל זה הדרך פי' חז"ל גבי משה שאמר לו הק"בה עבור לפני העם לפי שאמר לו עוד מעט וסקלוני אמר לו הק"בה עבור לפני העם ונרא' מי סוקל אותך עד כאן והרלב"ג ז"ל ואיך אלך ושמע שאול שאני הולך למשוח מלך אחר והרגני ויאמר ה' עגלת בקר וכוי ידמה שהרצון בזה שלקחה לזבוח זבח שלמי' וכבר היה אפשר לו זה כי אז הותרו הבמות והיה אפשר להקריבו בבמת יחיד ואעפ"י שיהיה המשכן בנוב וכבר אמר לי אחד מחכמי דורנו שמו רבי שלמה הנשיא בפירוש זה הכתוב דבר נאות מאד לפי הפשט והוא שזה הוא רואה שכבר בחר הש"י עגלה להעיד על שכבר נמצא חלל באדמה לא נודע מי הכהו והיה הולך לערוף העגל' ולזה לא היה לשאול לחקו' איך היה הולך במקו' ההוא עם העגלה כי העגלה תערף באיזה מקום ימצא בו חלל באדמה והיה אומר על צד מליצת השיר כי היה לשאול לירא מהריגתו כי אותה העגלה שהיא הכוונה בו לאמת מי הוא המכה ולזה היה לו להתרחק מהריגת שמואל והנה אומרו לזבוח לה' באתי לפי זה הפי' הוא לפי הנראה בעיני כי כאשר יבא לבית לחם יהודה ויתבאר להם שלא נמצא חלל באדמה על זה האופן יאמר לאנשי המקום והוא שהוא בא לזבוח לה' וזה נאות מאד

ולזה תמצא שלא קדש שמואל מאנשי בית לחם יהודה כי אם ישי ובניו כדי שלא יתגלה סודו עד כאן. ומהרי"א ז"ל כתב איך אלך ושמע שאול והרגני שזה התנצלות בלתי אמתי אלא כדי להשמט מההליכה שלא להשחית את מעשה ידיו הוא שאול אמר כן עם היות יודע שלא יעזוב ה' את חסידיו לעולם נשמרו וגם שאול בחיר ה' לא ישלח ידו בנביא ה' והוא היה אוהב אותו מאד וירא מלפניו יות' מאביו ועם היות ה' יודע מחשבו' בני אדם עכ"ז היו הנביאי' אומ' תואנו' כדי שלא להעיז לומר כונותיה' בפירוש לפני ה' ועל זה הדרך אמר אדונינו משה ע"ה ולא ישמע אליכם פרעה עם היות יודע כי דבר ה' היא תקום אבל היה רצונו לישמט מההליכה ובחר באותה התואנה כדי שלא לו' איני רוצה לילך. ומפני זה גם כן אמר כאן עגלת בקר כו' השיבו לפי דרכו ודבריו בהנגלה בהם ואמר לזבוח להי' באתי כי יתכן שהנביא ילך למקום מהמקומות לזבוח שם כדי להוכיח העם או לתת שם תודה להי' על דבר מה עד כאן. והביא דברי חז"ל והמפרשים כנז"ל. **ולע"דן** במה שמצינו מקומו' שתולה הקללה בזולת כמו יעלה מן הארץ דהי"לל ועלינו מן הארץ כמו כן כאן מחסידות שמואל ואהבתו את שאול יותר מנפשו במקום ואיך אלך ושמע שאול והרגו לנמשח או ושמע שאול ונהרג שהי' הורג עצמו מרוב הצער כי קשה כשאול קנאה ועזה כמות לכך תלה קללתי בעצמו ואמר ושמע שאול והרגני כי בחר מות מחיים לעצמו שלא לתלות מיתה במשיח ה' אשר ימשח או בחיר ה' שאול הנמשח באופן שלא ימשך צער לשאול או נזק לדוד בחר להסתיר הענין עוד אפשר ששמואל ע"ה לא אמר אם ישמע שאול והרגני אבל אמר איך אלך בלשון שאלה כלומר הודיעני נא איך אלך רוצה לומר באיזה אופן אלך פן ושמע שאול והרגני ואמ' ושמע בלשון עבר ולא אמר פן ישמע שאול ויהרגני לרמוז אל מה שכבר אמר לו כן והשמיעו שמואל גבי וימאסך ממלך וימאסך ה' מהיות מלך על ישראל וכדפרשית לעיל וגם כן גבי ונתנה לרעך הטוב ממך זהו שאמר ושמע שאול והרגני ושמע שאול מפי הענין הזה שדברתי לו והשמעתיו דברי' קשים כגידין מאד וימאסך כו' ונתנה לרעך וכו' וזהו ושמע רוצה לומר כבר שמע אותם אשר כדי להנקם מאותם הדברי' הקשים ששמע כבר ועתה בלכתי ימצא בעל חוב מקום לגבות חובו ולינק' והרגני. ואולי כיון באומרו איך אלך שתלה ההריגה בהליכה ולא תלאה במשיחה יען כי הנביא מצוה הוא על פי ה' לעשות המלאכות ה' אל אשר ישלחהו מוכרח במעשיו הוא וההכרח לא יגונה אבל אמר שמואל מה שיאשימני הוא כי שאול בא אצלי להמשח כנז"ל כעת מחר אשלח אליך איש מארץ בנימין וכו' לא כן כעת שאתה אומר אלי לך ואשלחך וכו' כי איך אלך ושמע שאול שאני הלכתי אליו והוא לא בא אלי כאשר בא שאול עצמו ולכך והרגני באופן שיותר טוב הוא שתתן בלבו של

בן ישי בית הלחמי שיבוא הוא אלי ולא שאלך אני אליו כי איך אלך ושמע שאול וכו' שלא יקפיד על המשיחה כי אם על הליכתי ולזה השיבו השי"י ואמר עגלת בקר וכו' שימשך מזה שני תועלו' האחד העלם דבר שלא ישמע הענין של המשיחה והשני שאפי' ישמע לא ידע שהלכתי בעצם למשחו אלא ואמרת לזבוח להי' באתי כל ביאתי תכלית הזביחה הוא והמשיח' אגב גרר' באופן שלא ישמע ואפי' ישמע לא תאשם כ"כ במשיח' כיון שלא הלכ' עליה מתחל' כי אולי יחשוב שאול שמהכרח הערה ה' רוח ממרום על שמואל למשוח לדוד ולא בא מתחלה לכך:

**ג**

**וקראת** לישי בזבח וכו' הר"דק ז"ל ולמה לא אמר לו שימשח דוד כדי שידעו כולם כי מה' הוא ויראו כולם שלא בחר בכל בני ישי כי אם בדוד כי בפני כל העומדים שם נאמר לו עפ"י הנבואה לרש"י והרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל. **ולע"דן** לדקדק כפל העניני' ואנכי אודיעך וכו' ומשחת וכו' ועוד קשה שכאן בצווי השי"ת אמר לישי לבד וא"חכ אמר ויקדש את ישי ואת בניו וכו' ונראה כי ה"בה ברצותו להפיק רצון שמואל לסתיר עצה שלא ישמעו הדברים חוצה ולזה אמ' כי בעת הזביחה ימצא ישי לבדו לא בניו כי בעת העבודה בזבח לא יקראו כי אם הזקנים עובדי ה' אמנם לעת האוכל ימצאו שם בחורים נבחרים לשרת בקדש לצקת מים על ירי הזקנים ולעמוד עליה' לשרתם וז"ש כאן וקראת לישי בזבח. ובסמוך שאמר ויקדש את ישי ואת בניו לזבח ר"ל לעת האוכל עת אכילת הזבח כי יש הפרש גדול בין בזבח בב"ית לזבח בלמ"ד ואל זה רמז ואנכי אודיעך את אשר תעשה דהיינו בעת אכילת הבשר של הזבחים למי תקרא ותקדש לזבח דהיינו שאודיעך שתקרא לישי ובניו שמה כמו שעשה כדכתיב ויקדש את ישי ואת בניו לזבח ואז אודיעך למי תמשח. ואפשר עוד בהפך והוא הנכון כי בזבח הוא בעת האוכל וז"ש לאנשי העיר התקדשו ובאתם אתי בזבח לעת האוכל אמנם בעת הזביחה שהיא העבודה אמר הפ' ויקדש את ישי ואת בניו ויקרא להם לזבח ר"ל לעשו' הזביח' והשחיט' כדי שבאמצעות העבוד' של הזביחה יוכן הבן מבניו לקבל המלכות והמשיחה בשמן והתרגום מסייע לפירושי זה כי תרגם ובאתם אתי בזבח ותעלון עמי לשירותא ותיבת לזבח בלמד תרגם לנכסת קודשא. והטעם שלא הודיעו לפי ששמואל נתפאר באנכי הרואה רצה השי"ת שיטעה בכולם ולא יראה מי הוא הנמשח כדי שלא יתפאר שום נברא זהו ומשחת לי את אשר אומר אליך ואתה לא תראהו עוד רצה השי"ת להודיע שמלכות דוד ע"ה אינה כפי הטבע כי המלכות תאות לגדול שבאחים כמו אליאב לפי גובה קומתו ועל כן אמר שמואל נגד ה' משיחו וה' ענהו אל תבט וכו' להודיע כי השי"ת

יראה ללבב ולא לעיני' ורואה העתיד ע"כ לא הזכיר לו עתה מי הוא הנמשח אלא לעת מצוא אשר יחשוב שמואל שאליאב הראוי והשי"ת יודיענו כי לא אשר יראה האדם כי האדם יראה לעינים. עוד אפשר שרצה השי"ת יהיה הדבר תלוי עד לכת שמואל שביני ביני יכשר דוד במעשיו יותר עד מלאות ימי טהרתו לכך לא הזכירו כעת בפירוש. וארחיב ענין זה במ"ש במסכת פסחים פא"ע א"ר מני בר פטיש כל אדם שכועס אפי' פוסקין לו גדולה מן השמים מורידין אותו וכו' כמו שאבארהו בס"ד בפ' אל תבט אל מראהו עיין שם כי יוכיח בדברי' שעדין היה הדב' תלוי ועומד שלא נתמלאת סאתו של אליאב שהיה כעסן עד שנתמלאת סאתו ומאסו השם יתברך מהמלכות ונתנה אז לדוד ובזה מובן שלא הזכירו עתה לדוד כי באשר הוא שם עדין היה אליאב ראוי ולא נדחה על כן הניח הדבר סתום ותלוי ועומד עד בא עתו כי לכל זמן ועת לכל חפץ:

**ד**

**ויעש** שמואל את אשר דבר וכו' רש"י ז"ל ויחרדו מהרו לצאת לקראתו ע"כ והר"דק ז"ל ויחרדו וינועו ויתקבצו לצאת לקראתו וכן יחרדו כצפור ממצרים ויחרדו בנים מים וכת"י לשון קבוץ ואתכנשו. ויש לפרשו לשון חרדה כי תמהו על בואו ופחדו אולי היה בעיר מי שחטא חטא גדול שיצטרך שמואל הנביא לבוא העיר וז"ש שלום בואך והוא ענה להם שלום כלומר אין דבר רק שלום אל תפחדו כי לזבוח להי' באתי. ויאמר שלום בואך הגדול שבזקנים אמר ואפשר שישי היה ע"כ וכן מהריי"א ז"ל. **ולע"דן** כתוב זה מקושר על עגלת בקר תקח בידך כו' כפי הדרוש של הרלב"ג שכתב בלקיחת עגלת בקר תקח בידך דהיינו על עגלה ערופה הבאה על חלל לא נודע מי הכהו וכולי אשר בזה יבוא כמין חומר אומרו ויעש שמואל את אשר דבר ה' דהיינו לקיחת עגלה המורה על עגלה ערופ' ועל כן חרדו זקני העי' לקראתו חרדה גדולה כי חשבו שמא נמצא חלל באדמה לא נודע מי הכהו והם לא שמעו בו ולהיות שנאמר שם ויצא זקניך ושופטיך וכו' ולקחו זקני העיר וכו' והורידו זקני העיר כו' וכל זקני העיר כו' אשר לעומת זה נאמ' כאן חרדה ויחרדו זקני העיר כי להם יאתה דין עגלה ערופה למדוד העיר הקרובה אל החלל ושאר דיניה וזהו ויאמר שלום בואך או ח"ו חלל באדמ' ויאמ' שלום לזבוח להי' באתי ולא מצד חלל כי תחבולה היא ואולי ענין השאלה והתשוב' היו בסוד נכמס לכך ויאמ' שלום בואך בלשון יחיד ע"י איש נאמן רוח יבסה דבר ותשובתו אליו ויאמר שלום:

**ה**

**ויאמר** שלו' הר"דק ז"ל כתרגום איזדמנו וכן ויקדש ע"כ וכן מהריי"א ז"ל. **ולעד"ן** לדקדק יתור תיבת שלום כי די שיאמר ויאמר לזבוח להי' באתי אבל נרא' שרמז כאן דברי חז"ל שזכרתי בפ' עגלת בקר כו' משנין מפני השלום וזהו שאמ' כאן שלום לזבוח להי' ר"ל

מפני השלום מותר לי לשנות ולומר לזבוח להי' באתי וזה רמז בפי' לקשר תיבת שלום עם לזבוח להי' נמצא שמאמ' חז"ל באמת בפיי' הפי' ומאמר התקדשו אפשר שיהיה לשון קדושה וטהרה שיתקדשו מטומאת קרי וכיוצא וזו היא הזמנתם לבוא לאכול מהזבח ומה שאמר בזבח הוא באכילה כתרגומו בשירותא שקרא לזקני המקום שיהיו קרואיו באכילה אמנם בענין הזביחה שהיא מצוה שם קדש את ישי ובניו שמקדשו בקדושה ובטהרה וקראם לזבח רוצה לומר לזביחה ולא לאכילה וזהו שאמר לזבח בלמ"ד וכת"י לנכסת קודשא ויוכיח היות ויקדש לשון קדוש' ממש דאי להזמנא כבר נאמר ויקרא להם. ואפשר עוד כי ויקדש את ישי ואת בניו כמו שעשה לאנשי המקו' שאמר התקדשו ובאתם אתי בזבח דהיינו באכילה וכן ויקדש גם כן את ישי ואת בניו בזבח והוסיף לישי ובניו וקרא להם לזבח דהיינו לנכסת קודשא מה שלא עשה כן לאנשי המקום שלא קראם אלא בזבח לבד ולא לזבח ולמעלה בפסוק וקראת לישי בזבח הרחבתי בזה שיטה אחרת עיין שם כי גם לאות' שיטה מתישב כפל ויקדש ויקרא להם כעין הדרך הנזכר שלזקני העיר קראם בזבח לבד דהיינו בזביחת הקדשים ולישי ובניו קראם בשני הענינים בזבח דהיינו הזביחה ולזבח דהיינו האכילה כפי אותו הפירוש שזכרתי:

**1**

**ויהי** בבואם וכו' חז"ל אמרו בתנחומא וירא וכו' אך נגד ה' משיחו אמר זה ראוי למלכות אפשר שמואל שנכתב עליו כי נאמן שמואל לנביא להי' היה טועה אמר רבי יצחק לא טעה שמואל אלא שראה ולא כיון אם מבתו אם ממנו המלכות שנאמר ויקח לו רחבעם את אביחיל בת אליאב בן ישי לכך אמר אך נגד ה' משיחו נטל קרן השמן ובא לצוק על ראשו וברח השמן לאחריו כשראה כך אמר לא בחר בזה ה' וכך היה השמן עושה לכולם כיון שבא דוד ראה השמן רץ מעצמו וניצוק בראש דוד אמר ותרם כראם קרני בלותי בשמן רענן וכל כך למה שראה הקב"ה מעשיו של דוד שהיה ראוי לימשח למלכות שנאמר ואהבת צדק ותשנא רשע על כן משחך ה' אלהיך שמן ששון מחבריך ע"כ יש לדקדק ראשונה מה ראו חז"ל להביא תחילת הפסוק וירא את אליאב מאחר שקושייתם היא על מה שאמר הפ' אך נגד ה' משיחו ועוד מקשה אפשר וכו' (ועוד) מה קושיא היא זו שזו לא היתה נבואה כי אם השערה בדעתו וטעה כמו שאמר לו האדם יראה לעינים וה' יראה ללבב ועוד מהיכא דייק מקרא שהשמן רץ מעצמו וניצוק בראש דוד וכו' דאע"ג דקבלה היא וקבלה נקבל עכ"ז צריך לאסמוכינהו אקראי. ועוד קשה אומרו וכל כך למה כי דבר פשוט הוא היות דוד הגון וראוי בכשרות יותר מאחיו ודקארי לה מאי קארי לה. ונראה כי חז"ל דקדקו בפסוק לנביא להי' שלמ"ד אחת יתירה די שיאמר כי נאמן שמואל

לנביא ה' או כי נאמן שמואל נביא לה' אלא ודאי הכי קאמר נאמן שמואל בדבריו וכמו שהזכיר ולא הפיל מכל דבריו ארצה אשר על ידי זה ידעו ישראל כי נאמן שמואל בכל דבריו לנביא יחשב וה"בה הסכים על ידו ודבריו לא יפיל זהו שאמר לנביא לה' ועל כן הקשה ואמר אפשר שמואל שנכתב עליו כי נאמן שמואל לנביא לה' שהכתיבה בלשון הזה מורה על שני ענינים האחד לה' בנבואה שיאמר מפי ה' והשני לנביא על מה שיוצא בניב שפתיו שלא יפול מדבריו ארצה וכיון דכן קשה דאפש' מי שנכתב עליו כי נאמן שמואל לנביא לה' היה טועה וכו' עוד אפשר שעיקר קושייתם הוא מלשון הכתוב שאו' וירא את אליאב מיתורא דקרא מורה על שראהו בראייתו הנבואיית זהו שאמר וירא את אליאב ויאמר אך נגד ה' משיחו וכו' כי קושייתו מאו' לשון וירא הוא שמשמע שבמראה הנבואה ראה כן ולכך מקשה ואו' אפשר שמואל שנכתב וכו' היה טועה ודייק מקרא דויקח לו רחבעם כלומר לו לרחבעם מוכנת לו לאשה מאז ומקדם אביחיל בת אליאב מזמן שמואל וז"ש המאמר לכך נאמר אך נגד ה' משיחו דקשיא ליה לשון אך דאכים ורקים מיעוטים הם ולא הי"לל בלשון אך אלא נגד ה' משיחו לבד אבל השתא דאמרינן דשמואל לא טעה בדבריו כי אביחיל בת אליאב היא היא שראה נשאת לרחבעם השתא ניחא דקאמר אך נגד ה' משיחו שאין נגד ה' משיחו בהחלט אך בחלק מה ודבריו היו מכוונים אל האמת אלא שהוא לא כיון בדעתו להשיב אם הוא הנמשח או בתו אביחיל. והוא דקדוק נכון בלשון אך גם לשון המאמ' שאומ' לכך נאמר אך נגד ה' משיחו שמדקדק כן מלשון אך כאמור. ודקדקו שהשמן עצמו היה רץ ונמשך מלשון ותרם כראם קרני דקרני דקאמ' היינו על אותו קרן שבא השמן בתוכו למשוח לדוד שהוא היה מתרומם מעצמו ע"י הסיוע האלהי ז"ש ותרם כראם קרני כאילו הקרן מתרומם מאליו ודייק נמי מלשון שמן רענן שהרעננו' לא שייך בשמן כי אם בעץ הזית עצמו הצומח שבו שייך רעננו' ומתנועע הוא ברעננותו מכאן שהשמן עצמו היה ניצוק על דוד וזהו בלותי בשמן רענן רוצה לומר בשמן עצמו נעשה בלותי ומשיחתי ולכך לא כתיב משמן במ"ם אלא בבי"ת והקשה ואמר וכל כך למה הכי קאמ' וכי מספיק היה שידחו אחיו והוא יהיה נבחר אבל כל כך למה להפליא לעשות בשמן שהוא עצמו יהיה רץ וניצוק כל כך למה ומשני שראה ה"בה מעשיו של דוד שמעשיו כולם סור מרע ועש' טוב עד שלכך נראה כל כך עד שהשמן עצמו ניצוק וז"ש בפסוק עצמו אהבת צדק ותשנא רשע אהבת צדק בעשה טוב ותשנא רשע סור מרע על כן משחך אלהים יען שהוא אלהיך שאתה שומר מצותיו שהרי אהבת צדק ותשנא רשע על כן זכית להמשח ועל כן גם כן זכית היות השמן ששון רוצה לומר שש ושמח ורץ הוא עצמו להיות ניצוק על ראש דה"עה ז"ש אהבת

צדק ותשנא רשע כו' דמהאי קרא יליף אל הנזכר עלה בידינו מתוך דברי המאמר הזה ביאור לשון וירא את אליאב שלשון ראיה הוא כמו אנכי הרואה לנביא היום יקרא לפנים הרואה לשון נבואה. ומובן תיבת אך נגד ה' משיחו לשון אך כי לא ראה היות המלכו' כולה משלו כי אם אך חלק מה דהיינו בתו אביחיל נשאת לרחבעם כנ"זל ואפשר לו' בדרך רמז בתיבת נגד שאמר אך נגד ה' משיחו שרמז בדבריו אל מה שאחז"ל במאמר הנ"זל שאומרו נגד ה' משיחו על בת אליאב הנשאת לרחבעם וידוע שהאשה נאמר בה עזר שנאמר אעשה לו עזר כנגדו זכה עזר לא זכה כנגדו ולכך אמר לשון זה להורות לשון אשה וזיווג וקראה נגד לפי שהמלכות לרחבעם וזה מנגדו שלא ניתנה לו המלכות ובזאת הבחינה קראה נגד לא בבחינת כשרות האשה. ורש"י ז"ל ויאמר אך נגד ה' משיחו אמר בלבו אך אמת הוא זה ההגון למלכות עד כאן והר"דק ז"ל גם כן כתב ויאמר אך נגד ה' משיחו שבלבו אמ' כן או בפיו כי חשב שהוא המלך שצוהו לפי שהי' בכו' בבני ישי ועוד כי ראהו יפה קומה וצורה כשאול וחשב שה"בה [בוחר] באנשים יפי קומה וצורה למלכות כדי שיהא מוראו וחיבתו על העם וכן אמר בשאול הראיתם כי בחר ה' בו כי אין כמוהו בכל העם וכן הוא האמת כמו שחשב שמואל שהשי"ת בוחר ביפה תואר וקומה כדי שייראו מלפניו העם אך בזאת שיהא לבו תמים וישר ופיי אך נגד ה' משיחו כמו נוכח ה' דרככם כלו' ה' יהיה עמו וי"ת תקין קדם ה' משיחיה וכן תרגם נוכח ה' אתקין ה' וכו' עד כאן וכן מהרי"א ז"ל וקרוב לזה כתב הר"לבג ז"ל שכאשר ראהו לאליאב גובה קומה חשב כי זהו אשר בחר בו ה' כי יהיה גבור חיל להלחם עד האויבים וענהו ה' שאל יבט אל מראהו של אליאב ואל גובה קומתו כי מאסהו לאליאב מצד שאין לבבו ישר והנרא' בעיני ה' איננו ראוי למלך וכאשר הבין שמואל כן מדברי ה' אמר גם כן לישי יקרא לאחד מבניו כי לא בחר ה' בזה וקרא אל אבינדב אך קצר הכתוב וכתב עוד יש שפירשו שהוא כאשר ראה אליאב בלתי ראוי למלוכ' אמר על שאול אך נגד ה' משיחו וקרא משיחו לשאול כי הוא היה משוח ע"י שמואל והנה אמר לו ה' אל תבט אל מראהו ואל גובה קומתו של שאול כי מאסתיהו כמו שקדם כי מאסת את דבר ה' וימאסך ממלך אלא שכבר יקשה לזה הפיי אומ' גם בזה לא בחר ה' כי לפי זה הפיי לא תהי' הודאה מדברי השי"ת לשמואל שלא בחר באליאב אבל יראה ממנו בהפך זה באולי ע"כ וכן כתב הרד"ק ז"ל. ואפשר לע"ד לתקן קושייתו זאת שכיון שאמר שמואל אך נגד ה' משיחו על שאול ולא על אליאב ודברי שמואל לא יפול מדבריו ארצה כי כולם מרוח ה' דבר בו ומלתו על לשונו יאמ' לו הש"י הבין עמך במה שדחית את אליאב שכן מוכרח אך למעט אליאב אבל לא במה שבחרת לשאול שנראה שהבטת אל מראהו

וגובה קומתו על שאול אל נא תבט אל מראהו וכו' כי מאסתיהו לשאול ובזה יצדק אומ' גם בזה לא בחר ה' כן בקירוב מצאתי למהריי"א ז"ל ושמחתי. **ולע"דן** באומ' אך נגד ה' משיחו כי האיש השלם עומד לפני ה' על דרך שויתי ה' לנגדי תמיד לא כן האיש הבליעל דכתיב וראה בך ערות דבר ושב מאחריך וכתיב ואותי השלכת אחרי גווך והראוי לפני גווך וז"ש כאן בחשבו שאליאב הגון אמר אך נגד ה' משיחו ר"ל אך נגד ה' עומד על דרך שויתי ה' לנגדי תמיד ולא ישליך אותו אחרי גוו ולמעט זה אמ' אך נגד ה' משיחו.

ז

**ויאמר** ה' אל שמואל כו' מסכת פסחים פא"ע אמר רבי מני בר פטיש כל אדם שכועס אפי' פוסקין לו גדול' מן השמים מורידין אותו מגדולתו מנא לן מאליאב דכתיב ויחר אף אליאב בדוד וכו' עד כאן וק"ק כי עדין לא אירע ויחר אף אליאב כשנמאס מהמשיחה. וי"ל כי אותו הפסוק של ויחר אף מוכיח היותו כעסן תמיד כי מה פשע דוד לחרות אף אליאב בו ועל היותו תמיד כעסן על כן נדחה אליאב וכן נראה מדברי רש"י ז"ל אשר כתב כאן כי מאסתיהו לפי שהכעסן הוא במה שנאמר ויחר אף אליאב בדוד עד כאן ולמדנו מתוך דברי חז"ל דקדוק לשון מאסתיהו דלא שייך מאיסה כי אם במי שנבח' תחיל' וא"חכ נמאס וכן הדבר באליאב שנדחה ונמאס לפי שכעסן היה. ומה שאמר האדם יראה לעיני' אז"ל במסכת סנהדרין אמר רבא בשניה דרב יהודה כוליה תלמודוהי וכו' ומסיק אלא קדשא ב"ה לבא בעי שנ' כי האדם יראה לעינים וה' יראה ללבב ע"כ. וכתב עוד רש"י ז"ל כי לא אשר יראה האדם אעפ"י שקראת לעצמך רואה שאמרת לשאול אנכי הרואה כאן אני מודיעך שאינך רואה עד כאן ודבריו במדרש שמואל אמר לו הק"בה לשמואל אתה אמרת אנכי הרואה למחר אני מראה לך שאינך רואה ואימתי היה בשעה שהלך למשוח את דוד חשב שאליאב היה אמר לו הק"בה אתה שאמרת אנכי הרואה אל תבט אל מראהו ואל גובה קומתו כי מאסתיו ע"כ והר"דק ז"ל כתב בוחן לבות וכליו' בני אדם ידע לבב אליאב כי איננו ישר לפיי אמר לו אל תבט אל מראהו כי אעפ"י שהוא יפה מראה והגון למלכות לפי מראהו אני יודע לבבו ומאסתיהו כי אינו הגון לפי לבבו (גובה) [גבוה] שם בפלס גדול העצה ע"כ וכן הרל"בג ז"ל והרב ב"ע ז"ל כתב בשער כ"ה ז"ל אמר אל תבט אל מראהו אל יופי המראה וגובה הקומה שכבר מאסתיהו למלוכה ענין אלו התוארי' מיום בוחרי בשאול בעבורם והיה מה שהיה והודיע כי לא אשר יראה האד' בשכלו הוא אמת על כל פנים אבל מה שיראה בשכל העליון וישפוט עליו וגזר הגזרה עצמה שאמרנו ואמר כי האדם יראה לעינים וה' יראה ללבב כלו' כמו שמחק האד' בטוב שכלו הוא שיראה וישפוט על העינים ושאר החושים כאשר יפול הטעות

בהם לסבה מהסיבות כהתעות העוות במטה אשר ביאו' שזכרו וכיוצא כן הוא מחק השכל האלהי לראות ולשפוט ולהיישיר מה שיטעה לבב האדם במושכליו והנה הפירו' הזה מלבד שהוא נאות לענינו הוא מוכרח כשתעיין הטב כוונתו ע"כ וכן פי' מהרי"א ז"ל שאומר כי מאסתיהו חוזר אל גובה הקומה ולא אל אליאב. והוסיף עוד לו' שהעיד ה"בה על אליאב שלא היה לבבו תמים ולא היה יפה מבפנים כמו שהיה מבחוץ וזהו כי לא אשר יראה לעינים הדבר החיצוני (והפ') [וה'] יראה ללבב שהוא הפנימי שהוא הלבב ע"כ.

**ולע"דן** דהכי קאמר אל תביט כי להיות אליאב טורף נפשו באפו וכעסו ונאמר חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו כמו שפירשוהו בס"ה על בעל הכעס שצריך להחדל ממנו ונאמר אל תתרע את בעל אף וכו' ואז"ל אסור להסתכל בפני אדם רשע שנאמר לולי פני יהושפט אני נושא אם אביט אליך ואם אראך כי האדם מקבל נזק מהסתכלו ברשע בפניו ונהנה כשמסתכל בפני השלם כדכתיב והיו עיניך רואות את מוריך ז"ש אל תבט אל מראהו ואל גובה קומתו כי מאסתיהו לזה אליאב מפני שהוא כעסן ותקבל נזק בהביטך בו ז"ש אל תבט אל מראהו ואל גובה קומתו. ועוד טענה שנית כי לא אשר יראה האדם וכו' כדפירש מהרי"א ועוד אפשר במה שזכרתי בפסוק אך נגד ה' משיחו שאחז"ל שראה שמואל מלכות יוצאה מאליאב אלא שלא כיון אם ממנו או מבתו שנשאת לרחבעם ובזה אפשר שאמר לו אל תבט אל מראהו שאין אתה מכוון אל האמת בהבטה זו כי לא אשר יראה האדם ר"ל לא יכוין האדם בראייתו וטועה מדבר לדבר וז"ש לא אשר יראה האדם ר"ל אינו כמו שיראה האדם כי האד' יראה לעינים ולכך טועה במראה עיניו אמנ' ה' יראה בהשכלה ללבב שלפניו נגלו כל תעלומות העתידות כאשר הם וידע שאין מלכות יוצאה ממנו אלא בתו היא שנשאת לרחבעם:

**ח**

**ויקרא** ישי אל אבינדב וכו' כבר זכרתי דברי הרלב"ג ז"ל שאולי אמר שמואל לישי יקרא לאחד מבניו אך קצר הכתוב ע"כ ואני אומ' דבמאמ' חז"ל הנז"ל שנבחר אליאב שפסקו לו גדולה מן השמים אלא שלהיותו כעסן נדח' בזה מובן אומ' ויקרא ישי אל אבינדב ויעבירהו לפני שמואל כדי שיראהו אם הוא הנבחר והשיב שזה גרוע מאליאב כי אליאב בחר ה' מתחילה וא"חכ מאסהו אמנם זה לא בחר ה' בו מעול' וכן כולם אמר לא בחר ה' באלה. ומ"ש גם בזה אין הבנ' גם כי בערך שזה מאוס וזה מאוס אבל הבדל יש ביניה' שאליאב נבחר ואבינדב ואחיו לא בחר ה' מעולם:

**ט**

**ויעבר** ישי שמה רש"י ז"ל שמה הוא שמעה וכן מהרי"א והרד"ק ז"ל גם בזה לא בחר ה' לפי שלא אמר לו ה' ידע כי לא בחר ה' בו כי הוא אמר לו אשר אומר אליך עד כאן.

**י**

ויעבר ישי שבעת בניו וכו' הר"דק ז"ל לא בחר ה' באלה בקמץ הבי"ת וכן ולא אוכל ללכ' באלה עד כאן. **ול"עדן** למה פרט הכתוב בשלשה לבדם שהעבירם לפניו ולא פרט השאר. ונראה באחד משני פנים אומרו ויעבר שבעת בניו האחד שראה בתלתא הויא חזקה שלא בחר ה' א' מהם אז רצה להעביר שבעת בניו דהיינו תשלום השבעה דהיינו ארבעה הנותרי' העבירם יחד להקל וכדי שיבחר מהם הראוי לימשח ודייק הכי לשון הפ' שאומ' לא בחר ה' באלה לשון רבים על הארבעה תשלום השבעה שהביא' יחד לפניו והפן השני דאומר ויעבר ישי שבעת בניו וכו' היינו שהעבירם א' אח' ולהורות זה הזכיר שבעת בניו ולא אמר ארבעת בניו הנותרים להקיש השבעת בניו יחדיו לו' שכולם עברו אחד אחד מעין מה שפירט לך בשלשה ולפי זה אומ' לא בחר ה' באלה דהיינו שהכתוב מספ' הענין בכללו אבל שמואל לכל אחד ואחד אמר לו גם בזה לא בחר ה' והיה אפשר לפרש עוד מאחר שעברו השלשה ולא בחר בהם קבץ השבעה יחד והעביר השבעה לפני שמוא' וז"ש ויעבר ישי שבעת בניו ויורה כן לשון שבעת בניו שלא אמר שבעה בניו שהיה מובן נפרדים אבל באו' שבעת מורה על שיטינה בלעז שהם יחדיו ואולי קבצם יחדיו כי כנוסו וכנוס בניו יועיל לעור' המוכן ולהועילו לקבל המשיח' למלכו' ועל הזי' בניו יחדיו אמר לא בחר ה' באלה ואפי' שהם יחדיו לא נבחר אח' מהם:

**יא**

**ויאמר** שמואל לישי התמו הנערי' וכו' במדרש הובא בילקוט התמו הנערים אמ' ר' לוי הפ' היה כולו ברוח הקודש נאמר התמו על שם תם עונך בת ציון הנערים נער קטן נוהג בם ויאמ' עוד שאר עוד ישבו זקני' וזקנו' שאר ישוב שאר יעקב הקטן הקטן יהי' לאלף הנה הנה על ההרים רגלי מבשר רועה רעה עמך בשבטך בצאן ואתנ' צאני צאן מרעיתי עד כאן וטעם המדרש הזה דקשיא ליה איך יספק שמואל באומ' התמו הנערים וכי יתכן שדבר ה' יפול ארצה אם כן הי"לל הבא עוד נערים ולא יאמר התמו הנערים דקדק עוד לשון הפ' שאומר עוד שאר שהוא מיותר דהי"לל הקטן בצאן תיבות והנה רועה מיותרות גם דקדק לשון שאר שהי"לל נשאר לעומת כל אלה הדקדוקים אמר המאמר הפסוק הזה כולו ברוח הקודש נאמר ר"ל מכיון שאנו רואין הפסו' הזה תיבות מיותרות שניתנו לדרשה אנו מוכרחים לדרוש כל הפסוק כולו ר"ל ואפי' התיבות המוכרחות שאין בהם יתור ולומ' שהפסוק הזה כולו ברוח הקודש נאמ' ר"ל שנאמ' ברוח הקודש שלא הבין

אותו ישי לשעתו כי לעתיד הוא ניבא וז״ש ברוח הקודש נאמ' והקשה כי מי לא ידע בזה שזה הפסוק גם כל הפסוקים שבנביאים ברוח הקודש נאמרו ומאי רבותיה דהפסוק הזה אלא ודאי כדפרישית והכוונה בזה להיות דוד המלך ע״ה מלך על ישר' לעולם כדכתיב ודוד עבדי נשיא להם לעולם ואדם דוד משיח שעל ידו פדויי ה' ישובון ובאו ציון ברנה ולזה רמזה רוח הקודש ענייני העתידים להתקיים ע״י המשיח הזכיר' ברמז בעת ועונה זו של משיחת דוד להגיד מראשית אחרית ומקדם אשר לא נעשו כי ע״י דוד ע״ה יתקיימו כל העניינים האלה. ועוד אחז״ל הובא בילקוט כי לא נסוב עד בואו פה אמר רבי שמואל בר נחמני לפי שבעולם הזה לא הסבו שני גדולים ישי ושמואל עד שישב דוד ביניהם אבל לעתיד לבוא אין לך כל מחיצה ומחיצה של צדיקים שאין דוד עומד על גבם ע״כ וצריך להבין מי הכריחם לדברים אלו ונראה כי דרשו יתור תיבת פה כי די שיאמר כי לא נסוב עד בואו ולכך אמרו לפי שהעולם הזה וכו' ודע שהמאמר הזה סוד יש לו שדוד עומד על גבם הוא מלכו' דוד מלכות שמי' אשר היא שכינת עוזו ית' שדוד קשור בה וע״י זה דוד מלך ישראל חי וקיים קשור בחיי העולמים ומוכרח שבכל מחיצת צדיקים על גבם ימצא דוד הנזכר כמו שאמ' חז״ל צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנים מזיו השכינה העומדת על גבם ולז״א כי בעולם הזה הגשמי לא הסבו שני גדולים ישי ושמואל עד שישב דוד ביניהם כי בזה מובן תיבת פה רוצה לומר צריך שיבוא ביננו ממש אבל לעתיד לא יהיה כן להיות ביניהם אלא על גבם וזהו שאמר אבל לעתיד תיבת אבל היא בבחינת שעתה ביניהם אבל לעתיד על גבן ומ״ש הקטן ספרי עוד שאר הקטן וכתיב ודוד הוא הקטן וכי אין אנו יודעין שדוד הוא הקטן אלא להודיעך צדקו של דוד דוד היה רועה ואף על פי שנעשה מלך הוא דוד בקטנו ע״כ השייך לפסוק זה. ויש לדקדק למה הוצרך המאמר לדרוש זה מכח שני כתובים הבאים כאחד שאומ' בהם הקטן שכן דקדק בלשונו שבכח שני הפסוקים דורש כן מדקאמ' עוד שאר הקטן וכתיב ודוד הוא הקטן. עוד צריך לדקדק תיבת אלא וכו' דתיבת אלא לא דייקא שהרי לא אמר דבר לעקור אותו כמשפט אלא בכל הגמרא שעוקר דבר שקדם. וכי תימא דאי לאו קרא דהכא עוד שאר הקטן לא היה יכול להקשות בקרא ודוד הוא הקטן וכי אין אנו יודעין דדוד הוא הקטן דמנא ידעינן כן אבל עתה שבפסוק הזה אמר עוד שאר הקטן מכח זה הפסוק מקשה בפסוק ודוד הוא הקטן וכי אין אנו יודעים דדוד הוא הקטן אלא להודיעך הנה יקשה לנו דאם כן דרשתו זו אין לה שום שייכות בפסו' הזה ואם כן בספרי לא היה להם להתחיל עוד שאר הקטן שמורה היות כוונתם לדרוש גם פסוק זה לדרשה שהיה מקטין עצמו. ונראה דבעל המאמר מקשה קושית וכי אין אנו יודעים שדוד הוא הקטן שקושייתו זאת

כוללת בב' הכתובים ועל שניהם מקשה ואומר וכי אין אנו יודעים שדוד הוא הקטן וא"כ בין בפסו' זה של עוד שאר הקטן ובין בפסוק ודוד הוא הקטן בשניהם יחדיו קשה אומרו הקטן כי פשוט וידוע הוא כן ולזה קאמ' שאר הקטן וכתיב ודוד הוא הקטן כדי להקשות על ב' הפסוקים קושיית וכי אין אנו יודעים שדוד הוא הקטן ומתרץ אלא להודיעך וכו' לעקור הוכי תימא שאמרתי אמר לשון אלא שלא תאמר שהפסוק של שאר הקטן לגופיה ודוד הוא הקטן לדרשא אתא לזה אמר אלא רוצה לומר מכח קושיא זו צריכין אנו לומר שלדרשא באו כל שני הפסוקים להודיעך צדקו של דוד דוד היה רועה זהו גם כן מכלל הודעת צדקו של דוד שהיה רועה ומקטין עצמו לבלתי התגאות זהו שאמר דוד היה רועה וסובל עול הרעיה יותר מאחיו. וכן פסוק ודוד הוא הקטן מודיעך צדקו של דוד שאעפ"י שנעשה מלך על ישראל הוא הקטן בקטנו שלא גבה לבו ובהכי דייק לשון הוא לומר הוא בקטנו באותו השיעור בלי תוספת כי לא גבה לבו כלל. עוד אפשר לומר בהבנת וכי אין אנו יודעים שדוד הוא הקטן קושייתו היא בפסוק ודוד הוא הקטן לבד ועליו מקשה בכח ואומר וכי אין אנו יודעים שדוד הוא הקטן שבכלל קושייתו מקשה מתיבת הוא דמיותרת לגמרי שהרי אנו יודעי' שדוד הוא הקטן ומשני דלהוא בקטנות דוד קא אתי קרא וקא משמע לן טובא צדקו של דוד שלא גבה לבו אלא הוא בקטנו. ולמדנו מזה המאמר הבנת אומרו שאר הקטן שהוא לשון מקטין עצמו בענוה. והרד"ק ז"ל שלחה וקחנו וכו' הביאהו כלום' קחנו על ידי שליח שיביאהו הנה. כי לא נסוב פירושו לאכול כי כבר זבחו זבחי שלמים וקדש ישי ובניו ושאר הזקנים לאכול עמו וקוד' שאכלו נמשח דוד ע"כ וכן הביא מהרי"א ז"ל שנמשח קודם האכילה שם והזכיר רועה צאן לרמוז שירעה ישראל צאן אדם צאן קדשים. והביא דברי תנחומא ה' צדיק יבחן ובמה בוחנו אמר רבי יצחק במרעה דוד נבחן במרעה שנאמר רועה בצאן עמוס במרעה נבחן וכו' ול"עד שכמו ששאול נמשח בעת אכילתו הזבח לעם בבמה כן דוד ע"ה עד כאן:

**ולע"דן** לדקדק מה טעם איחר ישי ע"ה להזכיר את דוד עד ששאלו שמואל התמו הנערים. ושמעתי בזה מפי החכם השלם המקובל האלהי כמה"רר שלמה אלקבץ הלוי ז"צל שאמר במה שאמרו חכמינו ז"ל במדרש גבי פסוק הן בעון חוללתי ובחטא יחמתני אמי אמרו ז"ל שישי היה לו שפחה ותבעה לביאה והיא היתה נאמנת לשרתה אשת ישי וספרה לה והכינה עצמה ונבעלה לישי ויצא דוד מאותה ביאה ולפי שישי היה דעתו בשפחה עם היות שלא היה הדבר כן על כן אמר דוד ע"ה הן בעון חוללתי ובחטא יחמתני אמי ובמדרש הזה הבין החכ' השלם הנזכר ענין זה כי ישי היה בעיניו דוד בן תמורה כי לא היה דעתו אלא בשפחה ולא היה מחשיבו בבן שלם כיון שנפגמה מחשבתו בעת

הולדו ולכך הניחו לרועה צאן בזוי ושסוי מאביו ומאחיו כל הימים ולא עלה בדעתו שהוא יהיה למלך כי הוא היה אבן מאסו הבונים אלא שהיתה לראש פנה מאת ה' ולזה לא נתן אל לבו עד ששאלו שמואל התמו הנערים אז השיב עוד שאר הקטן כאילו אמר ברוך זוכר הנשכחו' שלא היה מחשיב אותו לבן כיון שבא בזה האופן עד כאן תורף דבריו ז"ל ובזה אבין אומרו עוד שאר שהוא לשון שארית ושיורי שיורים ולא כתב נשאר וכן הקטן רוצה לומר קטן בכל קטן בערך ובשנים וזהו הקטן בה' הידיעה אשר לגריעותו היה רועה בצאן ובזה מובן אומרו מצאתי דוד עבדי כי לא שייך מציאה אלא בדבר שנאבד ואחר כך נמצא כי הוא מהמצטרף. ואפשר עוד שאמר והנה רועה בצאן ולא אמר רועה צאן או רועה הצאן כמו שאמרו חכמינו ז"ל בפסוק ויקחהו ממכלאות צאן שהיה דוד רועה רועה במשפט מוציא תחילה קטנים יאכלו העשבים הדקים ירק דשא ימלון ואחר כך מוציא הבינונים ואחר כך הגדולים כדי שלא יסיג אחד מהם גבול זולתו שאם יצאו הגדולים תחילה ילחכו כשור את ירק השדה ולא ימצאו הקטנים מה לאכול וזהו ממכלאות צאן לשון מניעה כמו לא תכלא רחמיך וכו' ולפי זה ישי ספר בשבחו של דוד כיון שראה שאין זולתו ובחר בו ה' וזהו שאמר עוד שאר הקטן רוצה לומר הקטן הזה עוד הוא רוצה לומר בעודיות שבח ומעלה יש בו והראיה שהוא רועה בצאן רוצה לומר עושה הוא רעיה בצאן שמנהיג אותם כדין וכשורה שלא תסיג אחת מהם גבול זולתה אלא כל אחת ואחת תאכל הראוי לה כאמור וזהו שאמר רועה בצאן רועה בתוכן בין שה רזה ובין שה בריא בין קטן וגדול שם הוא רועה נאמן. ואולי אמר והנה רועה רוצה לומר והנה רועה נאמן לרעות ביעקב ממה שעושה בצאן שאיש אשר לא יסבול שיהיה עול בין בהמה לבהמה על אחת כמה וכמה שלא יסבול עול בין איש ובין חבירו רעהו וזהו רועה בצאן ולא רועה הצאן. ואמר שלחה וקחנו טעם הכפל שלא יזוז ישי משם שלא לפרסם הענין אם ילך ישי בעצמו לכך אמר שלחה וקחנו ר"ל ע"י שליח תקחנו וזהו וישלח ויביאהו. או אמר שלחה מי שיעמוד ברעיית הצאן במקומו וקחנו כי לא נסוב עד בוא וגם צריך יהיה פה עמנו ממש בהסבה וז"ש עד בואו וזהו וישלח ויביאהו ששלח רועה תמורתו ויביאהו. אי יאמר שלחה וקחנו רוצה לומר בעל כרחו כי לא ירצה לזוז מרעייתו והוא מתבודד בשיריו ותשבחותיו:

**יב**

**וישלח** ויביאהו וכו' חכמינו ז"ל אמרו ב"בר כיון שראה שמואל את דוד אדמוני נתירא אמר זה שופך דמים כעשו א"ל הק"בה עם יפה עינים עשו מדעת עצמו הורג אבל זה מדעת סנהדרין הוא הורג עד כאן. **ולע"דן** שדקדקו ח"זל בפסוק שני דקדוקים האחד

תיבת והוא שמיותרת די שיאמר אדמוני וכו' ועוד מאי עם יפה עיני' תיבת עם בלתי צודקת שתוארי היופי אינם זה עם זה עד שיאמרו אדמוני עם יפה עינים היה לו לומר אדמוני ויפה עינים לזה אמר שכיון שראהו שמואל נתירא אמר זה שופך דמים כעשו א"ל הקב"ה עשו וכו' רוצה לומר שכל הרמוז בתיבת והוא לומר אין זה כעשו שהורג מדעת עצמו שזה הוא לבדו אדמוני עם יפה עינים ר"ל אדמוני שהורג עם גיזרת הסנהדרין שהם עיני העדה ומהפכין בזכו' וזהו שאמר עם יפה עינים באופן שתיבת והוא נמשכת אל סוף המקרא של עם יפה עינים ונתישבה תיבת עם יפה עינים וכו' ומה שאמר קום משחהו כי זה הוא רבי שמואל בר נחמני אמר זה הוא בעולם הזה וזה הוא לעולם הבא לפי' הוא מקלס להק"בה בעשרה מאמרות ה' סלעי ומצודתי וכו' רבי סימון אומר אף בסוף של ספר הוא מקלס מעשרה מאמרות הללו אל בקדשו וכו' ויש לשאול מנא ליה לדרוש זה הוא בעולם הזה ובעולם הבא והיה אפשר לומר דמיתורא דקרא דכי זה הוא דריש כי מספיק שיאמר קום משחהו כי זה הוא למה לי אלא כי זה הוא בעולם הבא. אלא שלשון המאמר מנגד לזה שמצינו שמזכיר זה הוא בעולם הזה וזה הוא לעולם הבא ועוד קשה אומ' לפי' הוא מקלס להק"בה בעשרה מאמרות כי היות הקלוס בעשרה מאמרות מוכיח היותו בעולם הזה ובעולם הבא ונדקדק גם כן אומ' ר' סימון אומר אף בסוף של ספר מאי דעתיה אם לחלוק או להוסיף. ונר' דמיתור דכי זה הוא גם מאומרו כי זה הוא דהיה לו לומר כי הוא זה אבל באו' זה הוא מורה שני עולמות כי זה היינו בעולם הזה מורה באצבע זה אמנם תיבת הוא נסתר לעולם הבא (שמם) [ששם] גם כן הוא ועל כן הזכיר בעל המאמר ואמר זה הוא בעה"ז וזהוא לעולם הבא. ולפי שהעולם הזה נברא בעשרה מאמרות והעול' הבא נברא ב"יוד כמו שלמדו חז"ל מפסוק כי ביה ה' צור עולמים ונאמר בהבראם בה"א בראם ממילא שהעולם הבא ב"יוד על כן מהיות הקילוס בעשרה מאמרות ושהוא לעולם הבא שנברא ב"יוד שהיא עשרה ושיש לו חלק לעולם הבא לפי' מקלס בעשרה מאמרות ה' סלעי וכו' אמנם רבי סימון יליף לעול' הבא מדמקלס עוד בסוף הספר בעשרה שבחים מהיותו בסוף הספר מורה יותר ביאור היותו מורה שיש לו בסוף ובאחרי' הוא העול' הבא שנברא ביוד חלק ולכך הוסיף עוד עשרה קלוסים עשרה הלולים במספר העשרה באופן שהעשרה שבחים של ה' סלעי וכו' כנגד עולם הזה ועשרה הלולי' כנגד עולם הבא. ועל דרך הסוד כוונת חז"ל כי מלכות דוד היא מלכות שמים הוא בעולם הזה עלמא דאתגליא וזהו כי זה וגם היא עולה למעלה בבינה היא עולם הבא אשר אז היא עטרת בעלה וזה יספיק בכיוצא בענייניים אלו לקוצר דעתי. עוד לחז"ל במסכת הוריות פ' כהן משיח כי זה הוא זה טעון משיחה ואין אחר

טעון משיחה ואין מושחין מלך בן מלך דכתיב למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו בקרב ישראל ירושה היא להם. ואם תאמר מפני מה משחו את שלמה מפני מחלוקתו של אדוניה ע"כ ובתנחומא הביא הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל קום משחהו א"ל הקב"ה משיחי עומד ואתה יושב קום משחהו עד כאן. והרד"ק ז"ל עם יפה עינים כמו ויפה עיני' כמו תאנים עם בכורים כמו ובכורים וטוב רואי שם בשקל צרי חולי וכן לא תשורני עין רואי והספור הזה להודיע כי הגון היה למלכות כי יפה תאר היה עד כאן וכן מהרי"א ז"ל ומה שאמר קום משחהו הר"דק ז"ל קום ענין זרוז כמו קום עבו' את הירדן כי זה הוא שיהי' מלך לא כאשר חשבת אתה על אליאב או פי' זה הוא אשר אמרתי לך ומשחת לי את אשר אומ' אליך עד כאן. ומהרי"א פירש זה הוא אשר יהיה מלך לעולם ועד וזהו רעך הטוב ממך אשר אמרי לשאול עד כאן. **ולע"דן** לתקן יתור זה הוא וגם תיבת עם כפשטה ממש וזה כי דרך האדמוני ביותר לכהות עיניו מרוב האדמימות לזה אמר כי זה הוא לבדו יוצא מהקש הטבעי הנזכ' שבא אדמוני עם היותו יפה עינים אשר בטבע נמנע היות האדם אדמוני עם יפה עינים ולא היתה צורתו מבהילה מרוב האדמימו' אלא וטוב רואי עם היותו אדמוני. וחז"ל אמרו בויקרא רבא פי"ב וטוב רואי אמר רבי יצחק טוב רואי בהלכה רוצה לומ' הרואהו נזכר תלמודו ע"כ ולדבריהם מדקדק תיבת וטוב שאין טוב אלא תורה שהרואהו נזכר תלמודו ותורתו. ומה שאמר קום משחהו הכונה שלא ימשחהו שם בפומבי אלא קום משחהו בסתר כי בדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו והוא כבר פחד שהרי אמר ואיך אלך ושמע שאול והרגני וגם כי בהליכה לא היה פחד עם כל זה רצה ה' להסתיר עצה לעת מצוא והגיע מלכות בית דוד ולזה אמר קום משחהו רוצה לומר קום ולך למקו' נסתר ומשחהו ולא ינגד ולזה או' בקרב אחיו כמו שאבאר ב"עה. ומה שאמר כי זה הוא מובן במה שזכרתי בשם דר' יצחק שנתירא שמואל כשראהו אדמוני כעשו זה יבא על נכון אומרו גם כן קום משחהו ואל תתירא כי זה הוא הראוי שאף על פי שאתה רואה לעינים אדמוני ואני ארא' ללבב שאינו הורג כי אם על פי הסנהדרין כנז"ל זהו קום משחהו כי זה הוא ואולי אפשר שקודם שיביאהו ישי לפני שמואל אלא מיד כשנראה מרחוק גילה ה' את אוזן שמואל קודם הגיעו אליו הגיע המדע הזה אל שמואל קום משחהו כי זה הוא ובמה שזכרתי למעלה בפסוק אך נגד ה' משיחו עיין שהשמן עצמו היה נצוק מאליו על דוד מובן גם כן אומרו כאן קום משחהו כאילו לא היה צריך לעשות פועל ההרקה מהקרן כי אם המשיחה לבד וכן בסמוך אמר ויקח שמואל את הקרן וימשח וכו' ולא הוזכרה הרקה או יציקה לרמוז אל הנזכר שהשמן עצמו ניצוק על ראש דוד ע"ה וגבי שאול כתי' ויצוק על ראשו:

**יג**

**ויקח** שמואל את קרן השמן וימשח אותו חכמינו ז"ל במסכת הוריות תניא כיצד מושחין את המלכים כמין נזר ואת הכהנים כמין כי מאי כמין כי אמר רב מנשיא בר אדא כמין כף יוני תני חדא בתחילה מציקין לו על ראשו ואחר כך נותנים לו בין ריסי עיניו ותניא אחריתי בתחלה נותנין לו בין ריסי עיניו ואחר כך מציקין לו על ראשו תנאי היא דמר סבר יציקה עדיפא ומר סבר משיחה עדיפא ע"כל והאי קרא דייק כמאן דאמ' משיחה עדיפא שלא הזכיר אלא וימשח ולמאן דאמר יציקה עדיפא קשה דהיה לו לומר היציקה ויתרץ במאי דפרשית בפסוק הקודם דגבי דוד ניצוק מאליו ולכך לא הזכיר יציקה ואף על גב דעדיפא. וה"רדק ז"ל בקרב אחיו לומר שנבחר מכולם עד כאן. ומהרי"א ז"ל הרחיב בקרב אחיו אין פירושו שבתוכם ולפניהם נמשח כי אם שבחר אותו מקרב אחיו והבדילו מהם ואז משחו בינו לבין עצמו או לפני אביו לבד כי כן ראוי לעשות הדבר בסוד שאם עשאו בפני כל אחיו איך נבהלו אחיו כשראוהו מתעורר להלחם בפלשתי עד כאן תורף דבריו. **ולע"דן** מסכים לענין הנזכר כי המשיחה לא נעשית כי אם בסוד נכמס ומה שאמר בקרב אחיו נמשך אל סוף הפסוק כאילו אמר שבקרב אחיו עם היותו בלתי מתבודד אלא עומד בקרב אחיו ותצלח רוח ה' אל דוד עם היותו בקרב אחיו בלתי מתבודד. ומה שאמר ותצלח רוח ה' רש"י ז"ל רוח גבורה עד כאן והר"דק ז"ל כתרגומו ושרת רוח נבואה מן קדם ה' על דוד וכן רוח ה' סרה מעם שאול כתרגומו רוח גבורה מן קדם ה' דהות עם שאול עדת מיניה וזאת רוח הגבורה העירה את (שאלו) [דוד] להרוג את הארי והדוב והפלשתי וכן רוח הקודש נולדה בו מהיום ההוא ומעלה ואמר השירים ברוח הקודש שנולדה בו כי בכלל רוח הקודש ורוח גבור' עד כאן. והר"לבג ז"ל כתב ותצלח לשון של הצלחה שעל ידי רוח ה' היה מצליח בכל אשר היה עושה עד כאן וכן מהרי"א ז"ל:

**ולע"דן** לפרש ותצלח מלשון וצלחו את הירדן והכונה שרוח ה' אשר היתה עם שאול קפצה מעליו ובאה לה אל דוד מהיום ההוא ומעלה ולפי' זה אומר ורוח ה' סרה מעם שאול שלא בא להגיד שסרה הרוח מעם שאול שכבי' נאמ' זה בותצלח אבל כונ' הסיפו' הוא כאילו אמר וכאשר רוח ה' סרה מעם שאול אז ביעתתהו רוח רעה כאשר אבא' בסמוך ואם נפרש ותצלח רוח ה' אל דוד כדברי המפרשי' הנז' לשון הצלח' אבין בזה אומ' מהיו' ההוא ומעל' מדלא כתי' והלאה שכיוצא בזה דקדקו חז"ל בפ' וישימה לחוק מהיו' ההוא ומעל' דלא כתי' והלא' אמ' שזה החק נאמר בתור' וחצית את המלקוח בין תופסי המלחמ' ובין העד'. כיוצא בו אומ' ל"עדן כי גם מקד' לענין זה רוח ה' דבר בו

לפעמו מעט מעט אכן עתה ותצלח רוח ה' שהרב' להפריז במדה על אחת כמה וכמ' וז"ש מהיו' ההוא ומעלה כי למפרע גם כן היה רוח ה' מפעמו אך עתה הרבה והצליח ברבוי ערוי ומלאוי רוח ה' הנשפך עליו והו' דקדוק נכון בתיב' ומעלה ויוכיח כן דברי הנע' האו' בסמוך הנה ראיתי לישי בן בית הלחמי יודע נגן וגבור חיל וכו' שדרשום חז"ל כמו שאזכור במקומו בס"ד על היותו יודע נגן לשאול שאלות עמוקו' וגבור חיל להשי' ואיש מלחמ' במלחמתה של תורה וכו' שכל זה הוראה על שלימותו מזמן רב ועסקו בתורה:

**יד**

**ורוח** ה' סרה כו' הר"דק ובעתתו רוח רעה בעתה אותו עד שלא היה בדעתו ע"כ והר"לבג וסרה רוח ה' מעם שאול שהית' לו בכל אשר יפנ' וסבב הש"י שבעתתו רוח רעה להמיתו בלא עתו כי מאסתיו ממלוך עם שזה היה כלי להתקר' דוד אל המלוכ' ברוך ה' אשר לו נתכנו עלילו' ע"כ ומהרי"א בשאלותיו הקשה למה סרה מעם שאול שאעפ"י שנגזר עליו קרע ה' הממלכ' יהיה זה במותו אבל בחיי' חייתו ראוי שיהי' עמו הרוח אשר זכה בו מעת המשחתו כ"ש שאם הרוח הזה הוא רוח גבורה כתרגומו והמפרשים יקשה כי לא נחלש כוחו כי רוח הגבורה לוה אותו עד יום מותו. ויקשה עוד אומרו רוח רעה מאת ה' וכן אמרו לו עבדיו הנה נא רוח אלהים רעה מבעיתך ולא יוחס לשם יתברך רוח רעה ועוד שהפסוק יסתור עצמו מצד אחד אומר שסרה רוח ה' מעם שאול ומצד אחר אומר שבעתתהו רוח רעה מאת ה' ואם כן לא סרה הרוח האלהי ממנו יהיה טובה או רעה. עוד קשה בזה שאם הרוח רעה מבעתו בעון שאול איך היה רפואתו הנגון עד שאמרו לו עבדיו ויעצוהו עליה כי הדברים של הגיזרה האלהית איך תהיה רפואתו טבעית או מלאכתויית. והשיב כי מיד כשנמשח דוד סרה רוח ה' מעם שאול כי אי אפשר לשני מלכים להשתמש בכתר אחד הוא רוח ה' כי לא היה רוח גבורה לבד אבל היה רוח גודל לבב ברוח משפט ורוח בער כפי הראוי למלך ישראל ולזה לא הוזכרה הסרה מרוח ה' משאול כי אם אחרי המשח דוד ומה שאמר ובעתתהו רוח רעה מאת ה' אפשר שייחס זה אל השם יתברך להיותו הסבה הראשונה בכל הדברים וכמו שכתב הרב המורה בפ' מ"ח חלק שני לא שהי' זה מכלל עונשו ולזה אמר שהיה זה מעם ה'. ואמנם מה היה ברוח ה' המפרשים לא אמרו בו דבר ואתה תראה שפעם אומר הכתוב רוח רעה ופעם רוח אלהים ופעם רוח אלהים רעה. וחכמי הנוצרים חלקו בזה מהם אמרו שהיה שד נכנס בו ודוד בניגונו היה מרבה בתפילה ולכן יוכל להוציאו מגופו בעזר אלהי לא שהניגון לבד יוכל על זה ומהם אמרו שהוא חולי טבעי שחוריי ועם הנגון היה משמחו ומעתיקו מאיכות

לאיכות והיותר מתישב אצלי ששאול אחר שסרה ממנו רוח ה' הנזכ' לא נשאר כיתר האנשים אבל אחזוהו בלהות ובעתות ומחשבות רעות והיה תמיד דמיוני מתעסק בענשו ואיך קרע ה' ממלכות ישר' מעליו ואיך רוחו הטוב סר מעליו ומתוך זה נשרף דמו ונתהוה בו חולי המאלינקוניא המתהוה משריפת הדם והאדומה השרופה וכבר כתבו הרופאים שבחולי זה יפסד הדמיון והכח המחשב ויקרה לו הצער והדאגה ויפחד וירעד ויגעש בפחי נפש כמו שיקרה לאדם היושב בחושך להיות הרוח אשר לו עב וגס ובלתי בהיר וזך ולז"א ובעתהו רוח רעה מאת ה' ר"ל שמהיותו מחשב תמיד איך סר ה' מעליו ויהי אויבו מזה נצטער מאד ומזה נמשך לו בעתת הרוח רעה אם כן אומרו מאת ה' פי' מסבת היות האל סר ונפרד ממנו לא שיהיה השי"ת הפועל החולי ההוא בעצם. אמנם עבדיו חשבו שהרוח האלהי לא סר ממנו אבל היה דבק עמו אלא שהיה השפע הבא אליו מורה רעות עתידות לבוא ולזה היה נבעת ונרעד מפאת התעצבו על איכות השפע הבא אליו ולז"א לו עבדיו הנה רוח אלהים רעה מבעיתך יאמר נא אדונינו כיון שעבדיך לפניך לעשות כל אשר תצום יאמר נא אדונינו להם שיבקשו איש יודע לנגן בכנור והיה בהיות עליך רוח אלהים רעה ר"ל שפע אלהים מעציב ינגן המנגן וטוב לך ר"ל עם היות אותו הרוח רעה בעצמו יהיה אצלך טוב ומשמח ולא יעציבך ואז שאול נתפייס לדבריהם ואמר אל עבדיו ראו נא לי וכו' ואמר שנחה דעת שאול בדוד עד ששלח לשאול מישי שיעמוד שם עמו כי מצא חן בעיניו והיה בהיות רוח אלהים רעה אל שאול ר"ל שבבוא על שאול מחשבותיו מהדברים האלהיי' שקרע ה' מלכותו שהוא רוח אלהים הנזכ' כאן והיה מתעצב היה דוד מנגן באופן ששאול ישים מחשבתו בניגון וישתעשע בו ולא יתעצב עם מחשבותיו עוד וזהו ורוח לשאול שהי' מקבל בזה הרוח' מן המצוקה וידמה שהיה הכח הזה לדוד בפרט והוא ענין אלהיי ונרמז זה באומרו ונגן בידו וטוב לו כי היה הכח הזה מיוחד ליד דוד ובזה הורה שכבר היה השפע האלהי על דוד להיותו נעים זמירות ושניגונו ערב אצל השי"ת ולכן היה מרפא בניגונו החולי ההוא אשר אין מדרכו בטבע להתרפא כי אם בהרקה וחלוף המזג מהחולי עד שסרה מעליו רוח אלהים רעה ועיין שלא אמר רוח אלהים רעה אבל אמר לבד רוח רעה לפי שזה הוא ספור הכתוב ויספר תמיד האמת על הדיוק אמנם מ"ש למעלה רוח אלהים רעה הם דברי עבדיו הוא מאמר לפי מחשבתם שחושבים שרוח אלהים עמו עדיין. ומה שאמר אחרי זה ותצלח רוח אלהים רעה אל שאול אפרשהו ב"עה. **ולע"דן** להניף ידי בענין רוח רעה הנזכר בדברי מהרי"א ז"ל כי מה שכתב מהרי"א ז"ל מהנוצרים בשיטה הראשונה שהיה שד נכנס בו ושדוד בנגונו היה מרבה בתפלה ועל ידי זה יוכל להוציאו מגופו בעזר האלהי לא שהניגון לבד יוכל

על זה ע"כ הנה קשה לי על הדעת הזה שהשד לא יקרא רוח רעה ואם הרוח רעה הוא זה הנה התרופ' נזכרה במשנה המכבה את הנר מפני שהוא מתירא מפני גוים מפני לסטים מפני רוח רעה שהרפואה הוא לישב בחושך כדי שלא יראהו. ועוד שאם התרופה היא התפלה אם כן ניגון למה ועבדי שאול שאמרו אליו הנה נא רוח אלהים וכו' יבקשו איש יודע מנגן בכנור לא הזכיר ענין תפלה אשר הוא העיקר ואם כן חסר מן הספר העיקר ועוד שהם לא ידעו שיבוא איש אלהים כדוד מנגן והיה אפשר יבוא איש רק ופוחז לנגן מה יועיל כיון שהעיקר תלוי בתפלה לדבריהם. והשיטה השנית קרובה לשיטת מהרי"א ז"ל אלא שהם אמרו שלא היה זה חולי טבעי שהוריי ומהרי"א ז"ל אומ' שהיה אדומיי מהאדומה מתחייב מהדם הנשרף ולשני השיטות האלה קשה דאם כן היה לו להקדי' רפואה למכה לנגן תמיד כדי שלא יבוא לכלל עצב כי המקדים לא יושג וקל לתקן הדבר קודם התעוותו ובמה שפי' מהרי"א ז"ל גבי מאת ה' וגבי רוח אלהים יקשה למה פעם קורא אותו רוח אלהים ופעם רוח מאת ה'. והנל"ע בזה הוא בהקדמה זאת לקוחה מספ' הזוהר ז"ל ממ"ש בענין טומאת מת שמטמא הישראלי לסיבת היות בו קודם רוח הקודש בקרבו ובהסתלק הרוח ההוא מתוך הישראלי במותו יבואו הקליפו' סטרא דמסאבותא המשתוקקו' להדבק בקדושה ולריח הנשמ' הטוב' שהית' בקרבו באו' שם להשתעשע שם לריח הקדוש' אשר נשאר שם כמשל המו' אשר הורק מכלי אל כלי שהכלי הראשון עוד טעמו בו וריחו לא נמר. הקדמה שנית שכל מקום ששם השי"ת נמצא שם לא יוכלו הקליפות והם כוחות הטומאה סטרא דמסאבותא להדבק שם כי קצר המצע מהשתרע וכמו שנאמר וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך שעמי הארץ אלו סטרא דמסאבותא כמו שפירשוהו בזוהר והנה נביאי השקר לא היו בודאי' מלבם שקרים לדבר ולומר מה שירצה אבל היה להם דבקות בקליפות וסטרא דמסאבותא והם כמו התבן שעם התבואה ועל כן נאמר מה לתבן את הבר נאום ה' שנביא השקר היו מהתבן והקליפו' ונביאי האמת והצדק הם הבר נקי ת"ת ומלכות אמת וצדק. והמופת דגון לפני ארון ה' שנפל לפניו ארצה כי לא יגורך רע כתיב לא יגור אתך רע טומאה וקליפות וסטרא דמסאבותא. ובזה מובן כי בהיות רוח ה' הוא הדבקות האלהי עם שאול רוח חכמה רוח גבורה רוח דעת ויראת ה' לא תוכל אותו הרוח רעה מהקליפות להדבק בו ולבעתו אמנם מאז כשסרה רוח ה' קדוש מעם שאול אז בעתתהו רוח רעה מאת ה' מאת ה' כתיב ולא רוח רעה מה' חלילה כי רוח רעה זה מהקליפות כאמור כאגוז המכסה הפרי וכמו שהאגוז מתחלקת לארבעה חלקים כך הקדושה לארבעה אותיות ההויה וזהו מאת ה' באה רוח הרעה המבעת' לשאול והתיקון היה בנגן שיכין את שאול לחול עליו הרוח

הנבואיי חלק מה קדוש ממנו ר"ל להדבק בשי"ת כי הגם שאול בנביאים ועל ידי זה ירוח לשאול כי יברח הרוח רעה כי לא יגור במקום שיש שמץ קדוש' כי אין לתבן את הבר יחוד חלילה. ולזה יחסו עבדיו רוח אלהים רעה כי אלהים היא מידת המלכות רגליה יורדות מות ושם אוחזות הקליפות כנודע ולכן אמ' והיה בהיות עליך רוח אלהים רעה אז כשינגן טוב לך ר"ל יברח הרע וישאר הטוב לך והנה אם יהיה המנגן הזה איש שלם יועיל יותר ויותר לקרב הדבקות האלהי אליו וממנו ימשך תועלת לשאול להבריח הרוח וכמו שאזכור בפסוק יאמר נא כו' בס"ד וזהו גם כן אומרו ונגן בידו ורוח לשאול ר"ל שבעוד היותו מנגן היה דוד מתבודד על ידי הנגון ומתדבק בקדושה כמשפט הנביאי' שנאמר גבי אלישע ועתה קחו לי מנגן והיה כנגן המנגן וכו' ועל ידי כן היה רוח לשאול זהו שאמר ונגן בידו ר"ל בידו מההרגל כי שכלו בל עמו אבל נדבק למעלה מה שלא היה מנגן כי אם בידו ואז רוח לשאול הרוחה גדולה שמבריח הרוח רעה ולכן בבוא הרוח אלהים רעה אל שאול אשר עון אדם הראשון גרם עירוב טוב ברע ורע בטוב ויבוא עם הרוח אלהים קצת מהרוח רעה כמו שאמרתי מרגליה יורדו' מות הנה על ידי נגון דוד יועיל מאד לברר הכוחות ולזרוק הקליפו' מעליו וסרה מעליו רוח אלהים רעה רוצה לומר תסור הרעה וישאר רוח אלהים מהקדושה דבר מה שנדבק בה שאול ועל ידי זה יתרחק הרוח רעה ותברח מפני שרי גבירתה ובזה מדוקדק אומרו רוח הרעה שלא אמר הרוח רעה ודבר זה מסוגל לרעה כי יען כי מלכו' שמי' ומלכות בית דוד מקושרים יחדיו זה יספיק לענין זה המכריחני לצאת ממחיצת הפשט. ומעתה אבוא אל ביאור הפסוקים אחד לאחד כמנהג למען ירוץ הקורא בו:

**טו**

**ויאמרו** עבדי שאול אליו הרד"ק ז"ל מבעתך דגש התי"ו לחסרון תי"ו למד הפועל ע"כ. **ולע"דן** להיות הדברים של חולי בתחילת' קל לתקנ' קודם שיתחזק החולי וישתרש בו האדם לז"א לשאול הנה נא רוח וכו' ר"ל נא עתה מקרוב בא זה החולי אליך הזדרז לתקנו מהר כי יקל תיקונו וזהו ג"כ אומרו יאמר נא אדונינו וכו' דבר בעתו מה טוב וכו':

**טז יז**

**יאמר** נא אדונינו רש"י ז"ל עבדיך לפניך הנה עבדיך לפניך שיעשו מצותיך ע"כ וכן מהרי"א ז"ל וכן הר"דק ז"ל והרחיב עבדיך לפניך לעשות מה שתצווה יאמר אדונינו להם שיבקשו איש מנגן ע"כ יודע מנגן בכנור יודע בחכמת הניגון שהוא מנגן בכנור (אח') [או] הוא במקום מקור כלו' איש יודע לנגן בכינור כת"י גבר דידע לנגנא בכנורא ע"כ וכן מהרי"א ז"ל. **ולע"דן** לדקדק אומרו איש יודע מנגן בכנור בלתי מתיישי' יודע לנגן בכנו' הוא הצודק ונרא' במה שהקדמנו היות תועלת הניגון הזה להערות עליו חלק מה ואפי'

כל שהוא מרוח קדושה כדי שיברח רוח רעה היא הקליפה ולז"א עבדי שאול יבקשו כי איש שלם צריך בקוש אולי ימצא וז"ש יבקשו איש יודע בחכמה וג"כ מנגן בכנור כי לא יספיק לפועל כזה לידבק בך ברוח הקודש איש כל דהו יודע לנגן אבל צרי' איש יוד' וג"כ מנגן וזהו ונגן בידו כי שכלו מתבודד במושכלו' כי איש יודע הוא כמו שקד' ולזה לא ינגן כי אם בידו בהרגל היד וזהו

**ויאמר** שאול אל עבדיו וכו' ראו נא לי בראיה והשקפה גדולה ראו נא לי עתה במהירו' ושיהי' איש יודע לנגן מלא חכמ' ז"ש איש יודע איש מטיב לנגן שלא אמר איש מנגן בטוב אבל מטיב דרכו לנגן ואחר כך שתאות פעול' הנגון עם טוב פעולתו זהו שאמר מטיב לנגן והוא דקדוק נכון שלא אמר מטיב נגן וענית אחד מהנערי' משלימות אשר בדוד יוכיח כדברי כמו שיבוא בס"ד:

**יח**

**ויען** אחד מהנערים במסכת סנהדרין פ"ח אמרו אמר רב יהוד' אמר רב בל הפסוק הזה לא אמרו דוא' אלא בלשון הרע יודע נגן שיודע לשאול וגבור חיל שיודע להשיב ואיש מלחמה שיודע לישא ליתן במלחמת' של תורה ונבון דבר שמבין דבר מתוך דבר ואיש תוא' שמאיר פנים בהלכה וברבות נאמר שמרא' פנים בהלכה פי' י"ג וה' עמו שהלכה כמותו בכל מקום בכלהו אמר ליה יונתן בני כמהו כיון דאמר ליה מילתא דבדידי' נמי לא הוה חליש דעתיה ואיקני ביה ומנא לן דדואג הוה כתיב הכא א' מן הנערים וכתיב התם ושם איש איש אחד מעבדי שאול וכו' ושמו דואג האדומי ע"כ הרי תשובתו זו מוכחת היות המבוקש איש יודע בחכמה ומנגן ג"ב כדפרישי' בפי' יאמר נא וכו' ונתברר אומרו א' מהנערים לפי שהיה מיוחד שבהם וחשוב אלא שלפי שדבר בלשון הרע אמ' הנערי' לשון מנוער מן המצות כי הכל תלוי ביראו' ה' ורש"י ז"ל כתב במדרש הזה אחד מהנערים מיוחד שבהם דואג האדומי יודע נגן כל עצמו נתכוון להכניס רוח רעה בשאול שיתקנא בדוד עד כאן והרד"ק ז"ל וגבו' חיל שיש לו גבורת הלב בכל דבר כמו שנודעה גבורתו בדבר הארי והדוב ואיש מלחמה יודע בענייני המלחמה והורגל בה ונבון דבר כתרגום וסוכלתן בעצה כלו' לכל דבר עצה הוא נבון כמו ונבון לחש וה' עמו בכל אשר יפנה יצליח ויודע נגן אמר לפי צורך השעה ע"כ. והר"לבג ז"ל כתב גבור חיל קרא גבור חיל מי שהוא בעל אומץ ותוקף ואיש מלחמה מי שיודע להמציא תחבולות והנה תאר (שאול) [דוד] באלו התוארים כי מי שיש לו אלו המדות יותר ראוי לבוא בהיכל מלך ואעפ"י שלא היה המבוקש ממנו תחילה כי אם שיבוא מטיב לנגן. ונבון דבר הוא האיש המכלכל דבריו במשפט ובתבונה ואיש תואר ולזה הוא יותר ראוי לבוא בהכלי מלך וה'

עמו מצליח ולזה אפשר שבהיותו עמך תסור רוח רעה כי מברכת המצליחים יתברכו אדוניהם ולכן שבחוהו באלו התוארים כדי שיבחרו בו יותר מכל שאר המנגנים עד כאן ובמה שכתבתי בפסוק ורוח ה' סרה היות תקון הרוח רעה להבריחו על ידי הדבקות האלהי הקדושה שבזה ענה בענין אחד מהנערים יודע נגן כמו שזכרתי בשם חז"ל יודע לשאול וגבו' חיל להשיב וכו' כנז"ל בשם חז"ל כי וה' עמו הוא העיקר להבריח הרוח רעה באופן שכל הדברים האלה הנז' מתיחסים לרפואת שאול:

**יט**

**וישלח** שאול כו' צריך לדע' מה תועל' בהגד' אשר בצאן ואולי הוא נתינת טעם למה ששלח מלאכי' רבי' ומספיק מלאך אח' ולז"א וישלח שאול מלאכי' אל ישי וכו' וטעם שולחו מלאכים הוא אשר בצאן כי לזה אני שולח מלאכי' רבי'. או אפשר שהוא נתינ' טעם למ"ש שלחה אל כו' כי טוב לבא אלי מאחר עלות ואקחהו ממכלאות צאן ז"ש אשר בצאן לכן שלחהו אלי בלב שלם ובנפש חפצה. ואולי אמר אשר בצאן כלומר שמשם ישלחהו במהרו' ולא יטריחו להביא מנחה בידו כי בצאן הוא עומד ולא יאשם יבוא בידים ריקניו' וישי רצה לקיים דבר המלך לשלוח בנו מן הצאן וכדי שלא ילך בידים רקניות לקח ישי חמו' לחם כו' וישלח ע"י שליח ביד דוד שיגיעהו אל שאול והיינו דלא כתי' וישלח אל שאול ביד דוד אלא וישלח ביד דוד שע"י שליח שלח המנח' אל יד דוד כדי שיגיעהו אל שאול:

**כ**

**ויקח** ישי חמור כו' הר"דק ז"ל חמור לחם חמור טעון לחם ונאד מלא יין וכת"י טעון חמרא בלחם ויש מפרשים חמור צרור מן חמור חמורתים חמרים חמרים ע"כ. והנ"לעד כתבתי בפ' הקודם עיין עליו:

**כא**

**ויבא** דוד אל שאול כו' ה"רדק נושא כלים נושא כלי זיינו ומהר"יא כתב ואני אחשוב שהיה נושא לו ומביא לפניו כלים לנגן או כלים אחרי' ממה שעושים הרועי' בכל פעם שהיה בא לפניו שהיה הולך ובא ובעבור זה שלח ישי לאמר שיתמיד לעמוד (ישי) [דוד] לפניו לפי שמצא חן בעיניו ע"כ. **ולע"דן** לדקדק לפי שהי"לל ויהי נושא כליו והיה מקצר. ונר' לפרש ויאהבהו מאד והגיע גדר האהבה עד שיהיה לו לדוד נער נושא כליו באופן שהיה בדוד גדולה בהיות לו לדוד עצמו נער נושא כלים והוא עומד לפני שאול בלבד באופן שלא היה משמש לשאול כי אם בעמדו לפניו ולא שירות זולת. או אפש' ויעמד לפניו לבד ויאהבהו מאד אבל שאול היה לו נער נושא כלי' זול' דוד כי דוד לא היה רק

עומ' לפניו לבד ויוכיח כן אומ' בסמוך וישלח שאול אל ישי לאמ' יעמד נא דוד לפני כי מצא חן בעיני ולא אמ' וישא כלי ומ"מ אין מקרא יוצא מפשוטו:

**כב**

**וישלח** שאול אל ישי לאמר וכו' להיות שכעת רצה שאול שיתעכב דוד לפניו כל הימים כי מצא חן בעיניו ויהי לו כבן לז"א שהנוסח שיאמרו לישי הוא יעמד דוד לפניו שלא אמר דוד בנך כלומר ברא דנא כבן יהיה לי וכאלו אינו בנך וז"ש לאמר יעמד נא וכו' דוד לפני כלומ' בלשון הזה לאמר לו יעמד דוד בלבד ולא דוד בנך כנז"ל שלחה את דוד בנך ביד דוד בנו אל שאול ויכריע כן מדלא קאמר וישלח שאול לאמר אל ישי מדסמך תיבת לאמר יעמד נא דוד וכו' משמע כדפרישית:

**כג**

**והיה** בהיות רוח אלהיט וכו' הר"דק ז"ל הרחיב לומר פועל עבר עד כאן. ועל פי שיטתי הנז"ל בפסוק ורוח ה' סרה יאמר נא כי היה בהיות רוח אלהים באה אל שאול והיה מעותד להתערב רע ורוח רעה הנה דוד היה מתקן בניגון שתחול רוח אלהים קדוש לבד ויברח וילך חלק רוח רעה וז"ש וסרה מעליו והגיד הכתוב שלא זו בלבד היה מועיל לו בניגון אלא מעת קחתו הכינו' רוח לשאול וז"ש ולקח דוד את הכנו' ר"ל מעת שלק' את הכנו' דוד ונגן בידו ורוח לשאול מעת הלקיח' היו נמשכות כל אלו התועלות ורוח לשאול וטוב לו וסרה כו' והי' התועלו' להסיר' אפי' שכב' חלה עליו הרוח רעה וז"ש וסר' מעליו.

**יז**

**א**

**ויאספו** פלשתים וכו' רש"י ז"ל באפם דמים כך שם המקום ע"כ וכן הרד"ק ז"ל ויוכיח כן היות המ"ם בדגש מורה היותו מקום ובדברי הימים בפס דמים ובדרש רבי יוחנן אמר בחלק סמקתא ור' שמואל בר נחמן אמר שמשם פסקו דמים ליש' ע"כ. **ולע"**דן כי להיות פלשתים סרנים הרבה והמנהג שכל אחד יביא מחנהו לזה אמר ויאספו פלשתים מחניהם שהיא אסיפת מחנותיהם והגיע זדון לבם שלא פחדו מישראל לאסוף מחנותיהם בגבול ישראל שהיה להם לאספם בגבול פלשתים ואח' כך יבואו משם בעם כבד ויד חזקה ואלה לא עשו כן אלא ויאספו שכה אשר ליהודה היא עיר יהודה גור אריה ולא פחדו ואחר כך נסעו מזה ויחנו בין שכה ובין עזקה באפס דמים וכוונת הכתוב להגיד שבמהיות רוח ה' רעה סרה מעם שאול וניטל חיתתו ומוראו נשאו ראש פלשתים ויאספו וכו' שאם לא כן לא היה איש מרים ידו ורגלו מפחדם פן יקראם כמקרה חנון בן נחש העמוני וגם מאת ה' היתה זאת להגדיל דוד על ידי נפילת גלית בידו:

ב
**ושאול** ואיש ישראל וכו' ומהריי"א ז"ל ויערכו מלחמה שערכו להלחם עד כאן. **ולע"דן** הגיד כי נטרדו ישראל מפחד פלשתים ומהרו עד שמצד המהירות לא עלה בידם להאסף במקום אחד ואחר האסיפה יסעו אל מקום המערכה לחנו' שם לילחם אלא ושאול ואיש ישראל נאספו ויחנו רוצה לומר האסיפה והחנייה עשאוה במקום המיוחד למערכתם הלא הוא בעמק האלה ולכך אמר ושאול ואיש ישראל כי אולי בא שאול קל כנשר במתי מעט ואחר כך בא מחנה איש ישראל אחריו ונאספו ויחנו בעמק האלה וזהו שאמר ואיש ישראל להורות על מיעוט מחנה ישראל כי היו פלשתים עם כבד ועכ"ז נסו כולם בנפילת גולית כמו שיגיד כי אין מעצור להי' להושיע ברב או במעט. ובסמוך בפסוק וילכו שלשת בני ישי וכו' כתב מהריי"א ז"ל במה שאמר הלכו אחרי שאול לומר שהם הלכו בראשונ' מיד אחרי שאול ויערכו מלחמ' ר"ל שנזדרזו לבוא מהר ולערוך המלחמ' אלא שא"חכ נתארכו הדברי' ע"י גולית כמו שיספרו הכתובי' ונתעכב' המלחמ'.

ג
**ופלשתים** עומדים אל ההר וכו' הרד"ק ז"ל עומדים אל ההר מזה וכבר אמר ויחנו בעמק האלה כל המחנה חנו בעמק האלה ועורכי המלחמה עלו אל ההר לקראת פלשתים וגם כן מוכיח לשון הכתוב שאומר ויערכו מלחמה לקראת פלשתים על מאי דמסיק ופלשתים וכו' שעשו בהרים מערכה מול מערכה:

ד
**ויצא** איש הבנים במסכת סוטה פמ"מ איש הבני' אמר רב שמבונה מכל מום ושמואל אמר בנוני שבאחיו דבי רבי שילא אמרי שעשוי כבנין רבי יוחנן אמר בר מאה בפי וחד ננאי פי' שבאו על אמו מאה אנשים וכלב אחד ולפי זה בנים על שם שנעשה בין בני אדם רבים וגם כלב עמהם. ורש"י ז"ל איש הבנים גבור ליצא ממערכתו לעמוד בין שתי המערכות עד כאן וכן הר"דק ז"ל וכן מהריי"א ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל. **ולע"דן** לפי שהיו כאן מחנות הרבה מאנשים רבים וסרנים ודרך העולם להקפיד מי יעלה בתחלה אל המלחמה והעד יהודה יעלה בתחלה לחלוק לו כבוד כי לו יאתה לעומת זה קראו איש הבנים רוצה לומר איש שבחרוהו ונתרצו בו בין כולם שיצא זהו שאמר הבנים ממחנות פלשתים כלומר בין המחנות כולם חלקו לו הכבוד הזה שהוא יעלה בתחל' ויצא ויוכיח כן מדלא כתי' ויצא ממחנו' פלשתי' איש הבנים. גם לשיטת רבי יוחנן נוכל לדקדק כן איש הבני' איש שנעשה בין אנשים רבים ממחנות פלשתים דהיינו שבאו על אמו מאה בני אדם וחד ננאי וכמו שנזכיר בשם רבותינו ז"ל באומרו מגת. או יאמר איש הבנים לפי שנכנס פשרן בין פלשתים ובין ישראל זהו שאמר הבנים ויונתן תרגם דמביניהון ומה שאמר

גלית שמו אמרו שם במסכת סוטה גלית שמו שבא בגלוי פנים לפני המקום שנאמר ברו לכם איש ויצא ואין איש אלא ה"קבה שנאמר ה' איש מלחמה אמר הקב"ה הרני מפילו ביד בן איש שנאמ' ודוד בן איש אפרתי גלית שמו מגת תני רב יוסף שהן דשין אמו כגת כתיב ממערות וקרי ממערכות תני רב יוסף שהכל הערו באמו כתיב הרפה וקרי ערפה רב ושמואל חד אמר הרפה שמה ולמה נקרא שמה ערפה שהכל עורפין אותה מאחריה וחד אמר ערפה ולמה נקרא שמה הרפה שהכל דשין אותה כהריפות וכה"א ותקח האשה ותפרוש המסך וכו' ותשטח עליו הריפות ואיבעית אימא מהכא אם תכתוש וכו' בתוך הריפות ע"כ. ומ"ש גלית שמו ולא אמר ושמו גלית אמ' חז"ל הרשעים קודמין לשמן גלית שמו שבע בן בכרי שמו אבל הצדיקים בהפך ושמו מרדכי ושמו בועז פירשתי בכלי חמדה:

**ה**

**וכובע** נחושת על ראשו וכו' פמ"מ אמר רבי חנינא ששים קנטרין הוה לבוש גלית רבי אבא בר כהנא אמר מאה ועשרים ולא פליגי ילמדו סתומים מן המפורשים מה המפורשים ששים אף הסתומים ששים עד כאן ורש"י ז"ל שריון קשקשים כמין קשקשות דגים עשוים מברזל נופלין על גבי השריון קשקש' לכל נקב עד כאן וכן הר"דק ז"ל והוסיף וכובע מלעיל וכן וכובע ישועה בראשו ותרגום מגבעות קובעין והוא אחד בכ"ף ובקו"ף ותרגום קולסא ודומה לו בדברי חכמינו ז"ל גדי מקולס לפי שהיו צולין הפסח היו תולין בני מעיו חוצה לו למעלה מראשו ונרא' כקובע על הראש ושריון קשקשים תרגם יונתן ושריון גלכין בכ"ף ויש נוסחאות כתיב בבי"ת והוא קלפין תרגום קשקשת ובדברי חכמינו ז"ל לובשי שריון קליפה ופירש כי כל טבעת וטבעת של שריון תלויה כמין קשקשת לסתום נקב הטבעת כדי שלא יבא חץ בתוך הטבעת שקלים נחשת שקלי נחשת כמו סיגים כסף עד כאן. והרל"בג ז"ל כתב ושריון קשקשים הם פלט"אש בלעז והורה על חוזק כח גבורתו משקל כלי המלחמה שהיה רב מאד לפי מה שנזכר עד כאן וכן מהרי"א ז"ל ומה שאמר כובע נחשת הוא בית הראש שעושים מנחשת והנכון הוא שהוא יקיף לבד על ראשו למעלה ממצחו והיה נשאר מהמצח מגולה שבו הכהו דוד וככה נוהגים גם היום אנשי המלחמה ויקראום בלעז קאש"קוש והוא לבוש שריון קשקשים הוא החלוק הנקרא מאלי"א או הוא הנקרא פלנ"קש בלעז או שול"יא"ש עד כאן:

**ו**

**ומצחת** נחשת וכו' רש"י ז"ל כמין יד ברזל היוצא מן הכובע כנגד החוטים שקורין נשל בלעז והיתה מגעת לו עד רגליו וכידון נחש' ומסחפא דנחשא נפיק מן קולסא ומטל בין

כתפוהי כמין חנית נחש' בולט' מן הכובע ונמשכ' בין כתפיו להגין על צוארו מן החרב ע"כ. והרד"ק ומצח' נחשת ת"י וטרקילי"לין דנחש פי' טס של נחשת תלויה על רגליו לכסותם והוא שם מושאל מן מצח כי כן נושאות הנערות טס הזהב או כסף על מצחן ואותו נקר' מצחא על דרך האמ' ע"כ ומ"ש וכידון נחש' הביא דברי התרגום וכמו שכתב רש"י והרחיב ותרגו' נטה בכידון ברומחא ונר' כי זה אשר היה בין כתפי גלית היה בדמו' רומח אבל הית' לו תכונ' אחר' במקצתו והיה דבק עם הכובע ויורד בין כתפיו עד למט' ולפי הפסו' הכתוב למטה שאמ' לו דוד לגלית אתה בא בחרב ובחנית ובכידון והוא עשוי להכו' בו נרא' כי כידון זה רומח כמו נטה בכידון והוא עשוי להכות בו לא להגן והיה נותן אותו בין שתי כתיפיו לפי שבשתי ידיו היו כלי המלחמה בימינו החנית וכלי אחר בשמאלו ואם שזה לא נז' וזה היה לו בין כתיפיו לאחוז בידו אחר שיטיל החנית לבעל מלחמתו ע"כ וכן כתב מהרי"א ז"ל שהכידון לילחם כמו נטה בכידון. והר"לבג ז"ל וכידון נחשת בין כתפיו אחשוב שהוא גורגיירא עשויה מפלטאש סביב צוארו עד כאן. **ולע"דן** שכידון נחשת כפרש"י והמתרגם אלא שקראו כידון לפי שדרך העולם לקרות שם בכידון על כן אמר וכידון נחשת רוצה לומר המגין מכידון דהיינו טס נחשת בין כתפיו:

**ז**

**וחץ** חניתו כו' אחז"ל במס"ו כתיב חץ חניתו וקרינן עץ חניתו אמ' ר' אלעזר עדין לא הגענו לחצי שבחו של אותו רשע מכאן שאסור לספר בשבחו של רשע לא ליפתח ביה לאודעי שבחיה דדוד עד כאן. ומכאן שאסור לספר בשבחו של רשע ביותר ואפי' כשנמשך ממנו לשבח הצדיק דהא הכא אילו היה אומר כל שבחו של גלית היה נמשך שבח גדול לדוד שנפל גלית בידו ואפי' הכי לא ספר הכתוב אלא חצי שבחו ורש"י ז"ל כמנור אורגים כאכסן דגרדאין אינשוב"לא בלע"ז שש מאות שקלים כל השקלים האמורים בנביאים מנים עד כאן וכן הר"דק כמנור אורגים כתרגו' והוא יתד האורג שקלים ברזל כמו שקלי ברזל וכן סיגים כסף ומה שאמר שקלים נחשת למעלה וכאן אמר שקלים ברזל לפי שלכל המתכות יש שקלים מיוחדים וכאשר שוקלים הזהב שקולים בשקלים המיוחדי' לזהב וכן לכסף וכן לנחשת וכן לברזל ולהבת חניתו ברזל לפי' הזכיר בה שקלי ברזל עד כאן וכן הרל"בג ז"ל כמנור יתד האורג שהוא גס מאד ביחס אל הנהוג משיעור עץ החנית והנה היה משקל ברזל חניתו קרוב משלישי' ככר וזה ענין נפלא אחד מורה על כח הפלשתי עד כאן. וכן מהרי"א ז"ל והרחיב לומר שקראו חץ להיותו כצורת החץ ישר ומפואר עד כאן.

**ולע"דן** שכונת הכתוב לספר שיעור עוביו של החץ לא שיעו' אורכו ולזה אמר ועץ חניתו דהיינו העובי אמנם האורך כשיעור חץ דהיינו כמנהגו באורך אז כשיעור חץ לבד כי השאר היה להב ארוך והנצב כחץ:

**ח**

**ויעמוד** ויקרא וכו' כבר זכרתי בפסוק ויצא איש הבנים שהעיז פניו כלפי המקום ואמר ברו לכם איש זה הקדוש ברוך הוא ה' איש מלחמה כו' עד כאן ובדבריהם אבין או' וירד אלי דהי"לל ויבא אלי אלא אמר וירד אלי מן השמים כמו וירד ה' על הר סיני והכוונה שלא פחד מההשגחה כי חשב כי כביר מצאה ידו. ורשי"י ז"ל למה תצאו כולכם לערוך מלחמה ילחם אחד כנגדי בשביל כולכם ובתנאי שהוא מפורש אם יוכל וכו' הלא אנכי הפלשתי איני לא שר מאה ולא שר אלף אלא פלשתי אחד כאחד מן האחרים ואף על פי שנלחמתי להם כמה מלחמות אני הרגתי לחפני ופנחס ושביתי את הארון ואתם נעשיתם עבדים לשאול ולא יושיע אתכם מימין גבורתו ברו לכם איש בררו לכם איש את שאול וירד אלי עד כאן וכן הרד"ק בשם התרגום בויעמוד והוא כתב אנכי הפלשתי אחד מן הפלשתים ויצאתי מעצמי להלחם ואתם עבדים לשאול כיון שיש לכם מלך היה לכם עם מלככם לברור מכם איש להלחם עמי עד כאן. ומהריי"א ז"ל כתב למה תצאו כולכם לערוך מלחמה שימותו מפה ומפה כפרשי"י ז"ל נתלה הענין בשני לוחמים לבדם ובמה שאמ' אנכי הפלשתי כתב בהפך שר"ל אנכי הפלשתי רוצה לומר אנכי שר וגדול בגת ואתם לא כן אלא כולכם עבדים לשאול ואף על פי שאין לשרים לילחם כי אם עם שרים שכמותם עם כל זה שאני הפלשתי החשוב ושר בגת עם כל זה אני מתרצה לילחם עם איזה איש שתבררו לכם וירד אלי אפי' שלא יהיה כערכי אלא איש מאן דהו. **ולע"דן** שאמר למה תצאו לערוך מלחמה כי כוונתו בזה לחרף מערכות ישראל באמור להם מה לכם העם החלש מכל העמים לערוך מלחמה עם פלשתים זהו שאמר למה תצאו לערוך מלחמה שאילו היה לכם דעת לא הייתם יוצאין מתוך קרן זוית ביתכם כי הלא אנכי הפלשתי ב"הא הידיעה רוצה לו' הידוע אצלכם לגבור חיל מגבורתי אשר הפלאתי לעשות מהריגת חפני ופנחס ושביית הארון כנז' בדברי רז"ל והרשע אמ' ברו לכם איש וירד אלי לומר וירד אלי לשון ירידה שלא אמר ויבא אלי אלא שהבי"ה עשה פיו יכשילנו וירד אלי לשון רדוי וממשלה כמו וירד מים עד ים. או כדברי ח"זל וירד אלי פיו הכשילו שאמר אלי דוד נמי קאמר ואתה בא אלי הדר ואמר ואני בא אליך כו' בשם ה' צבאות עד כאן וקצת ראיה מזה כדברי מהריי"א ז"ל על דעת המתרגם. או היה הכונה שמאחר שאתם כעת אתם עבדים לשאול הרי אתם קרוב לקרובים לשכר ורחוקים להפסד שאם

ננצח אתכם ועבדתם אותנו אין בזה כל כך נזק כיון שכבר עבדים לשאול לא כן אנו הפלשתים בני חורין שאם תנצחונו נהיה לכם עבדים בהיותינו כעת בני חורין: או יאמר הלא אנכי הפלשתי כלומר הלא אנכי הפלשתי עודני חי שלא הרג אותי מלככם שאול ועם היות אנכי הפלשתי קיים עכ"ז ואתם עבדי' לשאול לא יאות לו כן הרבנו' הזה דבשלמ' אלו הושיעכם ממני יאתה לו מלכו' ושאתם תהיו לו לעבדי' אבל הלא אנכי הפלשתי ואת' עבדים לשאול בתמיה ברו לכם איש וירד אלי ואמר לשון ברו לכם איש למלך ושליט ניבא ולא ידע מה ניבא כי נמאס שאול ונבחר דהע"ה וזהו שאמ' ברו לכם איש לכם להנהגתכ' ולמשול עליכם:

**ט**

**אם** יוכל להלחם כו' **לע"דן** שאמר הנה אנחנו קרובים להפסד גדול כי פלשתים זה העם לא היה משועבד אדרבא היה משעבד אתכם והדבר קשה ורע ומר שאם יוכל להלחם אתי והכני והינו לכם לעבדים אמנם ואם אני אוכל לו והכיתיו והייתם לנו לעבדים אין הדבר זר ומר כל כך כי כבר בשכבר ועבדתם אותנו כבר ניסתם בעבדות ובזה מובן יתור ועבדתם אותנו גם שלא אמר ותעבדו אותנו אלא ועבדתם בלשון עבר וגלית בזדון לבו השיאו שאמ' אם יוכל להלחם בי כי חוששני שאפי' לילחם בי לא יוכל ותבהל מפני אבל אם יוכל לילחם בי והכני גם כן אז והיינו לכם לעבדים אמנם בחלוקה השנית לא אמר ואם אני אוכל והייתם לנו לעבדי' כי אין בזה ספק שיכול אוכל להלחם אותו אבל הספק היה בנצחון זהו שאמ' ואם אני אוכל לו והכיתיו אז והייתם לנו לעבדים. ואולי רצה לומר די לכם בשם לבד של והיינו לכם לעבדים אבל לא נעבוד אתכם לא כן אתם המורגלים בעבדות ועבודת פרך והייתם לנו לעבדים ועבדתם אותנו ממש. ומהרי"א ז"ל כתב בענין התנאי הזה בשם חכמי הנוצרים שהיה ענין זה מעין רי"קטו או דישאפ"יאו הנעש' בהעלם דבר משפט בין איש לאיש בין דם לדם או בין דין לדין יבחרו לעשות כן והאיש אשר יפול ביד רעהו יעשה בו כטוב בעיניו כי מה היתה זאת להפילו בידו כפי דינו ושהדבר הזה הגון וראוי אך שיעש' ברשות המלך והסכימו שכיוצא בזה נעשה ענין גלית בהסכמת כל סרני פלשתים ובהסכמ' שאול המלך או שהיה גלית הוא השר בעצמו כי לכן ברחו כי ראו כי מת גבורם ושר צבאם. ומהם אמרו שאין הדבר ראוי להעשות כן בשום צד לפי שהמשפטים האלהיים נסתרים ממנו ואולי לא תדב' ההשגח' האלהיי' לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו ויהיו נעזבים למקרה או אולי מרשעים יצא רשע וימות במלחמ' האיש ההוא אשר הוא טהור וצדיק בדינו להיותו חייב מיתה מפני אחרים וחטאים זולתו והמעשה הזה בכלל לא תנסו את ה' כו' אבל דוד ע"ה עשה ענין

זה על פי נביא או שבאה לו על זה נבואה וזהו ואנכי בא אליך בשם ה' צבאות אלה הם דבריהם ובעיני הבל המה מעשה תעתועי' כי המעש' בעצמו אין לו על מה שיסמו' כי אין ראוי שיתגודדו האנשים בחרבו' ורמחים כי על פי תורה ומשפט אשר ישפטו ביניה' בצדק ואמת ומעשה דוד וגלית לא היה מעין ריי"קטו או דישאפ"יאו ולא עלתה על לבם ואניח כן כי הענינים האלה יעשו אותם בתנאי' ידועים למלכים ויועצי ארץ ומנהגם בזה תורה היא התנאי הראשון שלא יעשו כן כי אם כשנעלם דבר מהם ולאמת דבר מסופק בין הלוחמים ולא יוכלו לבוא עד קצה של המשפט אז יבררו האלהי על האופנים ההם בתנאי השני שלא יעשו הדבר כי אם בהסכמת הלוחמים ועם ביאור התנאים המוסכמים ביניהם ויכתבו אותו זכרון על ספר ובאר על הלוחות והעד עדים באופן שלא יוכל איש מהם לחזור בו השלישי צריך שישתוו הלוחמים השואה גמורה בזמן ומקום ובכלי זיונם במדה ומשקל ומשור' באופן שאחד מהם לא יוליך בידו חרב וחנית שלא יהיה לחבירו כמוהו בשוה ולא חניתו ארוכה יותר משל חבירו ולא יובדלו כי אם בכח וגבורה הטבעית אשר בהם ובמשפט האלהיי אשר יגזור. הרביעי שיהיו ביניהם שופטי' ושוטרים לישר הלוחמים במעגלי צדק והם יכריחו לקיים תנאיהם כדי שלא יעשה איש כל הישר בעיניו והנה התנאים האלה לא נמצאו בענין גלית ודוד כלל כי הם לא נלחמו על דבר מסופק ביניהם או בין ישראל ופלשתים לא מן הדת ולא מירושת ארצם ולא לדבר אחר ומה שאמר ברו לכם וכו' היה דרך גאה וגאון וגסות הרוח לא תנאי עצמיי ולזה כיון אני חרפתי את מערכות ישראל וגם לא היה שם התנאי השני שהרי לא הוסכמו הדברים ההם בין ישראל ופלשתים ולא נכתבו הדברים ולא נשבעו עליה' כי היו דברי גוזמא לבד. וגם לא היה שם התנאי השלישי שהרי לא נשתוו בכלי מלחמת' שהרי גליית לו כובע נחשת בראשו והוא לבוש שריון קשקשי' ומצחת נחשת וכידון ודוד הלך אליו במקלו ויקח לו חמשה חלוקי אבנים ועמד כמטחוי קשת לרגמו באבן ויקלע שאם יכהו מוטב ואם לאו יברח מפניו וגלית לא יוכל לרדוף אחריו מכובד הנחש' והברזל אש' עליו והראיה כשהלבישו שאול מדיו ויסיר' דוד מעליו ריי"ל לא אוכל ללכת ולהתנועע במרוצה עם המדים האלה. וגם לא היה שם תנאי הרביעי שהרי לא היה שוטר ומושל בין ישראל ופלשתים והמעשה יורה עליו שהרי הרג דוד ע"ה את גלית ועם כל זה לא נשתעבדו פלשתים לישראל כדברי גלית אבל אמר הכתוב ויראו פלשתים כי מת גבורם וינוסו מכל זה התבא' שלא היה בזה ריי"קטו או דישאפ"יאו אלא לפי שחרף מערכו' ישראל באו' שאין גם אחד שיצא אליו כדי שלא יתפאר נתן דוד אל לבו לצאת אליו ולהרגו להסיר חרפה מעל יש' לא בבחינ' עבדות פלשתי' ע"כ דבריו זי"ל.

ו

**ויאמר** הפלשתי אני חרפתי וכו' יש לדקדק כי ענין זה מיותר שבכלל דבריו אשר בפסוקים הקודמי' הם ולמה שינה בין לשון ברו לכם ללשון תנו לי איש ונלחמה יחד. ונראה כי גלית להיותו מתלוצץ על מערכות ישראל כמו שאמ' ברו לכם איש שיהיה איש חיל ומיוחס וזהו שאמר ברו לכם שתבחרו איש נבחר לילחם עמי וזהו שאמ' ברו כדי שיאות לי לילחם עמו שלא יהיה לי חסרון כבוד בהלחמי עמו וכשגמר החירוף הזה שאמ' אם יוכל כו' אז אמ' הפלשתי הנה תקנתו קלקלתו שמאחר שכולם מקטנם ועד גדולם הם מחורפי' מעתה תנו לי איש כל דהו אפי' שלא יהיה נבחר זהו שאמר ויאמר הפלשתי ר"ל אמירה מחודשת תולדת החרפה הנז' בפסוקים הקודמי' וזהו שאמ' אני חרפתי ר"ל מאחר שאני חרפתי בפסוקים הקודמים את מערכות ישראל היום הזה מעתה תנו לי איש יהיה פחות או נכבד ונלחמה יחד שאשוה לו כי אפי' הנכבד הוא חרפת אדם א"כ כולכם שוים נמצא בדבריו אלה הוסיף על חטאתו פשע לחרף מערכות ישר' יותר ויותר במליצתו זאת ושנותו טעמו מלשון ברו לכם איש לותנו לי איש לי הוא איש כו' והוסיף לומר תנו לי שלא אמר תנו לכם איש כי נתפאר גלית שעתיד הוא האיש שיתנו לו שיפול בידו זהו שאמר תנו לי איש לי הוא כי לא ידע כי ה' יפילהו במהמורות בל יקום ואיש לשון בל יכון בארץ. ואפשר לפרש אומ' היום הזה מקושר עם סוף הפסוק וזה כי מאמר זה היה ביום השני או זולתו מהימים כי בראשון עמד וחרף דכתיב ויעמוד ויקרא אל מערכות ישראל כו' ופסוק ויאמר הפלשתי היה אחר כך ביו' זולתו שאם היה הכל ביום אחד ושעה אחת אמירה זו מיותרת כמו שהקשתי ולפי זה אני חרפתי מערכות ישראל ביום הקודם או בימים הקודמים ועתה ביום זה אומ' תנו לי איש כו' כפי מה שנתבאר בפי' הקודם. ויוכיח שנאמרו בשני פעמים הפסוק שאחר זה שאו' וישמע שאול כו' את דברי הפלשתי האלה למה לי אלא לומר שנאמרו בשני פעמים. ועוד אוסיף לקח טוב באו' אני חרפתי את מערכות ישראל כו' בפסוק הבא אחר זה בס"ד:

יא

**וישמע** שאול ראוי לדקדק איך שאול בחיר ה' וישראל מי כמוהו עם נושע בה' יחתו ויראו מאד מאיש הבליעל הזה והוא ראה בעיניו שבנו יונתן ונערו השחיתו מחנה שלם לא בחיל ולא בכח אלא הם בהם. והיה אפשר כי שאול ניחת יען סרה רוח ה' מעליו והוא הוא שסבב מלחמה זו של פלשתים כי נחתים היו אלא שמאת ה' היתה זאת להרים ראשם כדי שיבוא דוד ויטול השררה וכמו שכתבתי למעלה ולמדתי כן מסמיכות העניינים ויאספו פלשתים אחר ענין שאול אבל הנכון בעיני הוא כי הנה גלית אף על פי

שבקרבו ישים ארבו שאמר ברו לכם איש שכיון אל ה' איש מלחמה כמו שאחז"ל עם כל זה לאו בפירוש איתמר לחרף את ה' כדי שלא תחזקנה ידי עם ישראל באלהיהם שינקום נקמת חילול כבודו וירד אליו לכך אמרו חז"ל ודרשו בשם גלית שבא בגלוי פנים לפני המקום ולא לפני הבריות כי סתר פנים ישים והוא דקדוק נכון. או היתה כוונתו לומר ברו לכם איש וכו' ה' איש מלחמה וירד אלי לילחם בי כי ודאי לא ירד כי מאס אתכ' ואת מלככם כי לא עשיתם הנקמה המחויבת בעמלק איך שיהי' לא חרף בפירוש את השי"ת לפני הבריו' כי לא גילה פנים אלא לפני המקום כמו שדקדקו בלשון גלית בגלוי פנים לפני המקום זהו שאמר בפסוק ויאמר הפלשתי לסכל לבם של ישראל בזאת ידעתי שלא אפול ביד אדם כי אני חרפתי את מערכות ישראל אבל לא חרפתי את השי"ת לכן אל תבטחו על אלהיכם שינקום נקמתכם זהו שאמר אני חרפתי היום הזה ואף על פי שבזמן העבר כשנשבה הארון חרפתי את ה' אבל היום הזה לא חרפתי כי אם מערכות ישראל לבד תנו לי איש כו' לעומת זה כתיב וישמע שאול וכל ישראל את דברי הפלשתי האלה ר"ל מורה באצבע על אלה האחרונים שאמ' שלא חרף כי אם מערכות ישראל לא את השי"ת ומזה הצד ויחתו ויראו מאד אבל לא נחתו מדבריו הראשונים אדרבא היו רוצים ישלח ארשת שפתיו ישית בשמים פיו ולשונו תהלך בארץ כדי שהשי"ת ינקם ממנו. אלא שדוד ע"ה ערך למשפט שחירוף מערכות ישראל הרי הוא כאילו חרף מערכות אלהים חיים ובזה נתחזקו ידיו לערוך עמו מלחמה וזהו שאמר כי מי הפלשתי הזה כי חרף מערכות אלהים חיים וכמו שיבוא בסייעתא דשמיא. ואברהם בני י"צו אמר בזה ענין נחמד והוא כי מתחלה אמר ברו לכם איש שיבחרו איש אמנם עתה כשאמר אני חרפתי מערכות ישראל היום הזה שנתן אל לבו ונזכר מיום שביית הארון שאז חרף מערכות אלהים חיים וכיון שנזכר אותו מעשה נזכר גם כן שאיש אחד עמד נגדו ולקח הלוחות הוא שאול ולקח הלוחות מידו כמו שזכרתי למעלה במקומו בשם חז"ל אז אמ' אין צריך ברירה האיש אלא תנו לי איש ונלחמה יחד על שאול קאמר כי יחד ושוה אלי הוא ונלחמה אני והוא ובזה מובן אומרו וישמע שאול וכל ישראל כי בדבריו אלה היו חרפה וגדופין לשאול כמו שאמ' תנו לי איש על שאול. וסיוע לדבריו מדברי רש"י ז"ל שזכרתי גבי ברו לכם איש על שאול.

**יב**

**ודוד** בן איש אפרתי וכו' כבר זכרתי למעלה בפסוק ויצא איש הבינים בשם חז"ל ברו לכם איש וירד אלי ואין איש אלא ה"בה שנ' ה' איש מלחמה אמר ה"בה הרני מפילו ביד בן איש שנ' ודוד בן איש אפרתי ע"כ ועל פי דבריהם אוסיף וארחיב מע"ד דהק"בה

אמר אני אפילהו לא ביד איש כי אם ביד בן איש נער ובחור שהוא בן איש ולא איש וכן בסמוך ויבזהו כי היה נער ואדמוני ומה שאמר אפרתי אמרו חז"ל מיוחס שבא ממרים ומה שאמר בא באנשים דרשו חז"ל ברכות פרק הרואה אמ' רבה ואי תימא ר' אבא זה ישי אבי דוד יוצא באכלוסא ונכנס באכלוסא ודורש באכלוסא אמר עולא נקטינן אין אכלוס' פחו' מס' רבוא ע"כ והכריחו חז"ל דרשא זו מדלא כתיב זקן בא בימים מדקאמר בא באנשים רוצה לומר באכלוסא והכוונה לומ' שהיה זוכה לצאת ולבוא בהצלחה וזהו שאמר יוצא באכלוסא דהיינו שבאכלוסא שהיה יוצא באותה אוכלוסא עצמה היה נכנס שלא נפקד מהם איש כי זכותו של ישי גדול כנודע בדברי חז"ל שהוא מאותם שמתו בעטיו של נחש. ודורש באכלוסא דרשו מתיבת זקן דידוע הוא שמי שיש לו בן כדוד והוא הקטן שבשמונה פשיטא שהוא זקן ועוד מה לנו בזה אם הוא זקן או לאו אלא ודאי זקן זה קנה חכמה קאמר וכמו שדרשו ז"ל גבי והדרת פני זקן וזהו אומ' שדורש באכלוסא כי זכות זה סיוע גדול לדוד כמו שאזכיר בסמוך ב"סד. ורש"י ז"ל כתב אפרתי בית לחם יושב בארץ אפרת ולו שמונ' בני' ומה שכתו' בדברי הימים אוצם הששי דוד השביעי ולא כתב יותי' "ל שהו' מת בלא בני' ולפי' לא כתבו שם באנשי' נמנה בכנסיית החשובים ע"כ. והרד"ק ז"ל אפרתי הזה אמר הזה לפי שזכרו למעלה שהיה מנגן לפני שאול וזכרו הנה לספר ענייננו היאך בא לילחם עם הפלשתי כי לא היה תמיד עם שאול אלא הולך ושב לא היה נוטש הצאן מכל וכל ולא היה בזאת המלחמה כי שלשת בני ישי היו שם במלחמה ודי הוא להם מבי' ישי שהיו לו שמונ' בנים אם השלש' היו במלחמה וישי עצמו לא היה במלחמ' לפי שהיה זקן בא באנשים והיתה סיבה לבוא דוד במלחמה ששלחו אביו לאחיו שיפקדם ושלח להם מה ששל' ולפי' היה כל הסיפור הזה הנה. בא באנשים באנשי הזקנה והחולשה לא יוכל לצאת ולבוא וכן ואברהם זקן בא בימים בא בימי הזקנה וב"ית באנשים פתוח' ואין בו ידיעה והביא דברי חז"ל הנז"ל ע"כ וכן הר"לבג בא באנשים הישישים או יהיה הרצון שלגודל מעלתו היה בא כאשר יבא באנשים וחברה נכבדת מלוים אותו ע"כ. וכן מהריי"א ז"ל וכלל אותו בדברי חז"ל יוצא באכלוסא ובא באכלוסא שכוונת הכתוב להגיד מעלתו שהיה מיהודה ושהיו לו שמונה בני' כולם אחוזי חרב מלומדי מלחמה ושהיה ישי זקן ונשוא פנים הוא הראש בימי שאול בא באנשי' מלוים אותו ופיי' עוד בא באנשים שלהיותו זקן בימי שאול לכן היה בא במלחמה לא הוא בעצמו כי אם בשלחו תמורתו ובמקומו אנשים שהרי הוא כאילו הוא היה בא וזהו שאמר אחר זה וילכו שלשת בני ישי הגדולים שהלכו במקום אביהם עד כאן. והרב ב"ע ז"ל בשער ט"ו כתב שכונת הכתוב באומרו הזה רצה לומר

שדוד בן איש אפרתי הזה הנזכר שבא לנגן לפני שאול ועם היותו הזה נודע לשאול עכ"ז אחר כך נעלם משאול בן מי זה העלם אשר אין זה אלא שרוח ה' לבשתו וזיו אנפוי שניו וכמו שאזכור בסמוך בס"ד.

**ולע"דן** להבין תיבת הזה שהכוונה לו' לעומת דברי גלית ששאל תנו לי איש לזה אמר הכתוב ודוד בן איש אפרתי הזה ר"ל האיש הזה הנשאל הנה הוא דוד כי לו נתנה מעלה זו שיפול גלית בידו וזהו שהזכיר גם כן היותו מבית לחם יהודה לפי שגלית בא מערפ' ודוד בא מרו' וקרובות זו לזו ויאות שיפול גלית שבא מערפה שנתנה עורף אל השי"ת ובנה כמוה ויפול ביד דוד הוא מרות שבאה לבית לחם יהודה ונשאת לבועז ונדבקה בישראל ויצא אחד ממנה שרוה להק"בה בשירים כמו שדרשו חז"ל בשם רות. או יאמר הזה ר"ל הזה הנמשח בשמן הקדוש וששרתה עליו רוח ה' רוח עצה וגבורה מזה הוא שנמשך שקנא קנא להי' בענין זה כי רוח אלהין וכו' ואמר ושמו ישי ולו שמנה בנים כמו שאחז"ל שהצדיקים שמם קודם להם ושמו בועז ושמו מרדכי ושמו ישי צדיק אפי' בבחרות שאח"כ לו שמנה בני' וקוד' הולדם ושמו ישי כי הרי זכרנו שמת בעטיו של נחש והאיש בימי שאול זק' לא יוכל לצאת ולבא אבל לשעבר בא באנשים לצבוא צבא זהו שאמר בא באנשים והכונה בזה דזרוק חוטרא אאוירא והיא אעיקרא קאי כי מהיות דוד בן איש אפרתי יצא חוטר קדוש ומקנא מגזע ישי הקדוש בלא חטא מעולם ללילחם בפלשתי לקדש שם שמים:

**יג**

**וילכו** שלשת בני ישי כו' הרד"ק ז"ל וילכו ואחר כך אמר הלכו ר"ל אותם שהיו רגילין ללכת אחרי שאול והשלישי שמה הוא שמעה הנזכר בזה הספר יונדב בן שמעה אחי דוד ע"כ. ומהרי"א ז"ל וחזר לומר הלכו אחרי שאול להגיד שהלכו בזריזות מיד אחר שאול שלא נתעצלו להתאחר עם המתאחרים אלא מיד הלכו אחרי שאול בתחילת המלחמה. **ולע"דן** לדקדק כל אלו היתורי' הלכו אחר שאול אשר הלכו במלחמ' הכל מיותר. ולדקדק אומרו פעם למלחמה בלמ"ד ופעם במלחמ' בבי"ת ונראה כי ידוע מנהג ההולכי' במחנה המלחמה שהולכים בסדר איש על מקומו מהם הולכי' לפני הצבא והם הגרועי' בחשיבות יותר כנודע והחשובים והשרים מהם לימין המלך ומהם לשמאלו ומהם אחריו שהחשובים ילכו קרובים אליו אחריו למלחמה ללילחם שהם שומרי עם המלך זהו שאמ' וילכו שלשת בני ישי הגדולים במעלה שלכך הלכו אחרי שאול כי שם יאתה מקו' מיוחד להליכת' כפי גדולתם וזהו שאמ' כאן הגדולי' ש"רל יותר משאר בני הצבא לא בבחינ' שאר אחיהם כי בבחינת שנית הוא מ"ש אח"כ ודוד הוא הקטן

ושלשה הגדולים הלכו אחרי שאול באופן שכפל הענין מכריח כן וזה יוכיח ג"כ אומרו בני ישי היוצא באכלוסא בזמנו כי כעת זקן כו' הגדולי' ר"ל שמהיותם בני ישי כפי גדולתם וחשיבותם ללכת אחרי שאול אשר שם הם שומרים בהיותם סמוך לו ואפשר עוד שאמ' הלכו אחרי שאול כי גם במלחמת חנון בן נחש שהלך שאול למלחמה הלכו עמו שלשה אלה בני ישי בתחילת מלכו' שאול זהו שאמ' וילכו שלש' בני ישי להיות' הגדולים שלהם והחשובים יאתה כבוד הליכתם למלחמה זאת ועוד שכבר הלכו מאז ומקד' אחרי שאול ונכתבו באסטרטיה של מלך במלחמת חנון בן נחש ושם נאמר אשר איננו יוצא אחרי שאול כו' לכך רמז כאן ואמר הלכו אחרי שאול לשון נופל על הלשון ובכלל זה כל שאר מלחמות פלשתים ועמלק שבכולם הלכו אחרי שאול למלחמה ולכך אמר למלחמה בלמ"ד לרמוז אל מלחמה שעברה אמנם ושם שלשת בני ישי אשר הלכו במלחמה ר"ל אשר הלכו במלחמה הזאת ולזה אמר במלחמה בבי"ת כי כתבם עתה מחדש הם אליאב וכו'. וכונת הכתוב לתת טעם איך לא הלך דוד ובפרט אחר שנמשח בשמן המשחה ועוד שהיה עומד לפני שאול לזה משיב ואומר שהיה זה לפי שכבר זכו אחיו ללכת אחרי שאול בשאר מלחמות ועל כן לא הלך דוד כי מספיק שלשת הבנים הגדולי' ולכך נתן לו שאול רשות לדוד שילך אל אביו וה"קבה נורא עלילה סבב אופן ילך דוד להוליך להם צידה ושמע דברי הפלשתי ודב' מה שדבר והפילו השי"ת בידו והכתוב הבא אחר זה נותן טענה שנית והוא:

**יד טו**

**ודוד** הוא הקטן ר"ל שלהיות הקטן שבכול' או הוא הקטן שמקטין עצמו לכך לא הלך במלחמה ושלשה הגדולים הלכו ועל כן ודוד הולך ושב וכו' ורש"י ז"ל כתב ודוד הוא הקטן שהיה בבית שאול מקודם לכן לנגן לפניו ודוד היה הולך ושב תמיד מאצל שאול לבית אביו. ומהרי"א ז"ל כתב שכוונת הכתובים לספר בשבח דוד ובגנות אחיו שעם היותם מתמידים במלחמה והם ההולכי' תמיד אחרי שאול ודוד היה הולך וחוזר ועם כל זה לא מלאם לבם לעשות מה שעשה דוד הקטן מהם ואשר לא נסה ללכת באלה בפעם אחת שראה אותו ענין נתעורר והם לא נתעוררו עם היותם רואים את הפלשתי השכם והערב ארבעי' יום. ודוד הולך ושב מעל שאול כוונת הכתוב להגיד שלימות דוד במידות שלא היה רוצה להטריח את שאול עם היותו מלך והוא ביגיע כפיו מנגן ולכך היה הולך ושב מעל שאול מעל דייקא שלא להיות עליו כמשא כבד ולכך לא כתב מעם שאול זאת ועוד סיבת היותו הולך ושב כדי לרעות את צאן אביו כי אחיו הגדולים הלכו למלחמה:

**טז**

**ויגש** הפלשתי ברכות פרק הרואה השכם והערב אמר רבי יוחנן כדי לבטלן מקרית שמע שחרית וערבית ויתיצב ארבעים יום אמר רבי יוחנן כנגד ארבעים יום שנתנה בהם תורה עד כאן וצריך להבין מאי דעתיה לבטלן ק"ש שחרית וערבית ולמה לא הזכיר תפילה. ומהיכן הכריחו כן איברא מדלא קאמר בבוקר ובערב וקאמר השכם והערב דבק"ש כתיב ובשכבך ובקומך והיינו השכם והערב אפשר דלמדו כן. ועוד קשה דמאי קאמר רבי יוחנן כנגד ארבעים יום שבהם נתנה תורה מה שייכות יש לזה והיה אפשר שהק"בה עכב נפילת זה עד הגיע סך ארבעים יום שקבלו התורה שתגין עליהם ולזה לא נפל גלית בתוך ארבעים יום ביד דוד המלך ע"ה כי אם אחר עבור הארבעים שזכות התורה תסייע בזה וכן פירש הר"דק ז"ל והוסיף נופך משלו שזהו שא' גם כן ויתיצב לרמוז מתן תורה שנ' שם ויתיצבו בתחתית ההר. ואפש' עוד לע"ד דקשיא להו לחז"ל לשון השכם והערב דהי"לל משכי' ומעריב אומרו השכם מורה שהוא לשון צווי (ולהיו' שאחז"ל גבי שמע ישר' אתם קרבי' היו' כו') כמו שאחז"ל השכם בבוק' האמור' גבי משה ע"כ וכאילו הפסו' אומ' ויגש הפלשתי בעת וזמן שאומר לו לאדם השכם לק"ש וכן הערב לק"ש שהוא לשון צווי ולהיות שאחז"ל גבי שמע ישראל אתם קרבים היום וכו' שבזכות שמע ישראל מנצחים במלחמה והטעם נלע"ד דשמע ישראל קבלת עול מלכות שמים והיה מחייב' לפרוק מעליהם עול בריו' ועול גוים ולכן ינצחו במלחמה בזכות ק"ש ועל כן זה הרשע כיון לבטלם מק"ש כדי שלא ינצחו בשביל ק"ש. ומלבד מספר הארבעים היותו מסכים אל מ' יום שנתנה תורה אפשר לומר עוד הכי שדקדקו חז"ל בזה עוד תיבת ויתיצב המיותר גם לשון ויתיצב לכך דרשוהו שהוא רומז אל ויתיצבו בתחתית ההר האמור במתן תורה וכיון אל ויתיצבו בתחתית ההר שאז"ל שכפה עליהם את ההר כגיגית ואם מקבלים את התורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם אמר רבא מכאן מודעה רבה לאוריתא וכו' שאולי לזה נמשך זמן מתן התורה ארבעי' יום לעשות כבריה חדשה כארבעים יום של יצירת הולד כדי שתהיה להם תכונה נכונה לקבל התורה שהיו מסרבים בקבלתה עד שהכריחם לעומת זה היה גלית הולך ובא ארבעי' יום לומ' כי אפי' קבלת התורה שהיה על כרח' שלכך נתנה במ' יום כאמור היא שעמדה לגלית ונתעכבו מ' יום כאמור וז"ש לשון ויתיצב לרמוז אל ויתיצבו בתחתית ההר. ובמדרש רות ר' ברכיה בשם ר' יצחק ארבעים פסיעו' הלכה ערפה עם חמותה ונתלה לבנה ארבעים יום שנאמר ויגש הפלשתי השכם והערב ויתיצב ארבעים יום רבי יודן בשם רבי יצחק אמ' ארבע' מילין הלכה ערפ' עם חמותה ועמדו ממנה ארבעה גבורים ואת ארבעה אלה יולדו להרפה בגת

ע"כ. **ולע"דן** דא"ע ג דתרי תנאי פליגי אליבא דר' יצחק ר' ברכיה ורבי יודן דחד אמר ארבעים פסיעות הלכה וחד אמר ד' מילין אפשר לי לומ' דצדקו יחדיו ותרויהו ר' יצחק אמרן וזה כי הלכה בנפש חפצה מ' פסיעות בדרך לויה ומארבעים ואילך הלכה עד ארבעה מילין שלא מדעתה מפני הבושה שהית' רות הולכת ואיך תשוב ולעומת זה פרט לה הב"ה הארבעים יום כנגד ארבעים פסיעות וארבעה בנים כנגד ארבע מילין ואעפ"י שלא עשתה כן בדעת שלם ובנפש חפצה רמיזי בקרא ד' מילין פרסה מדכתיב ותלכנה שתיהם בדרך שפרסה הוא ד' מילין שיעור הליכה בדרך או החזיק בו לענין תפלת הדרך וזהו ותלכנ' בדרך וכו' ואפש' לו' בהפך כי מתחילה הלכו ד' מילין סתם והם שפרע לה ה"קבה בד' בני' שיצאו ממנה ואח"כ כשאמר' להם לכנ' בנותי שובנה וכו' דכתי' ותשאנה קולן ותבכנה כו' דאחז"ל ותשנה חסר אלף תשש כחן שהיו הולכות ובכות ע"כ ואולי אותה ההליכה דהולכות ובוכות היו ארבעי' (פרסאות) [פסיעות] שהיו לשם לויה וכמו שהלויה הוא גורמ' לבלתי היות שפיכו' דמי' וכמשז"ל גבי ידינו לא שפכו את הדם הזה שלא בא לידינו והנחנוהו בלא מזון ולא ראינוהו ופטרנוהו בלא לויה דנמצאת הלויה מונעת שפיכות דמים מכ"מ פרע לה הקב"ה לערפה בבנה גלית שנתלה לה מ' יום משפיכות דמו. ובמדרש ז"ל פרשת קרח עלה קפ"ה דרשו לשון ויתיצב לשון חרפה וגדופים כמו יצאו נצבים של דתן ואבירם. ורש"י ז"ל הביא המדרש הנז"ל השכם והערב שרצה לבטלן מ"קש ע"כ. והרד"ק ז"ל השכם והערב בקר וערב כדי להבדילם והביא הדרש ע"כ. ויתיצב ארבעי' יום התיצב לפני מחנה ישר' לחרפ' והביא הדרש הנז"ל מ' יו' כנגד מ' יום של נתינ' התור' ופירושו כנז"ל ע"כ:

**יז**

**ויאמר** ישי לדוד בנו וכו' הרד"ק איפת הקליא הזה בא ע"ד בעלי ה"הא וה"אלף בשקל נשיא נביא וה"אלף בו בתמורת ה"הא ל"מד הפועל וכמו ואל תתן עלינו דם נקיא ועשרה לחם ת"י ועשרה תולמין דלחמא הדין פי' חלות לחם והרץ המחנה לאחיך אמ' לו שיוליך הדברים האלה במרוצה לאחיו ע"כ. ומהרי"א ז"ל כתב שכונת הכתוב להגיד זריזות דוד שבפעם אחת שקרה מקרהו ששלח אביו עמו איפת לחם קלוי ויבש ביותר למען יעמוד ימים רבים ועשרה לחם והם רטובים וירץ להוליכם לאחיו בעוד שהם רטובים ועם היות זה פעם אחת נתן אל לבו להבין ולפקח בענין ולשים נפשו בכפו כי רוח ה' מפעמו ע"כ. **ולע"דן** לדקדק אומרו לדוד בנו כי ידוע שהוא בנו. ואפשר שכונת הכתוב לתת טעם למה ששלח ישי לדוד משאר הבנים לשליחו' הזה אלא להיותו דוד בנו יכבד אב יותר מכלם ושומע אמריו וז"ש ויאמר ישי לדוד בנו שתיבת בנו בכלל האמיר' כלו' בני אתה

לכן שמע בקולי אל כל אשר אנכי מצוה אותך אל תשנה כלל ואמ' שיוליך איפת הקליא הוא חיטה קלויה כמו וקלי וכרמל ועשרה ככרות לחם וזרזו שלא יוליך הגבינה אצל אחיו רק הקליא הזה לבד וכן העשרה לחם הזה רוצה לומר לבדו זהו שתרץ למחנה כדי שיגיעום לאחיך וזהו טעם אומרו המחנה לאחיך שתיבת המחנה מיותרת אלא ודאי אמר לו מה שאני מחייבך הוא להגיעם המחנה לבד או אמר שיתנ' במרוצ' המחנה לאחיו ולא יפקדם אפילו לשלום כדי שא"חכ שאת עשר' חריצי החלב שהיא הגבינ' כמו שאזכור בסמוך בס"ד תביא אתה בעצמך לשר האלף כדי שיראה שר האלף שעקר הליכתך היא מנחתי זו ואם מצער היא יחשוב הרב' וכדי שלא יקחו אחיך ממנה א' או שתי' וז"ש ואת חריצי החלב האלה ר"ל האלה כמו שהם בלי מגרעת תביא לשר האלף וא"חכ תבא אל אחיך בשלו' ותפקוד לשלום אחיך אבל לא תלך אל אחיך בתחלה בנחת לפקוד בשלומ' אלא הרץ המנחה לאחיך במרוצה הולך לשר האלף כאמו' וידעתי שאתה בני ולא תשנה תפקדי מכל הנז' וזהו ויאמר ישי לדוד בנו ומכאן אתה למד חסידות ישראל שלא היו אוכלים בשעת מלחמת' כי אם ההכרחי שאפי' גבינ' לא יאכלו דלת העם כ"א שר האלף.

**יח**

**ואת** עשרת חריצי החלב בילקוט וכו' חריצי החלב גדיין מניען מאמיהון. ואת אחיך תפקוד לשלו' דוגמ' דבהון ואת ערובתם תקח וית עירוביהון ע"כ. ותנחומא אמר רבי יהודה בר סימון למוד אותו השבט להיותו ערב אלו לאלו שנאמר אנכי אערבנו וכו' אמר ישי לדוד בנו הרי השעה שתלך ותקים אותו הערבות של יהוד' זקנך שערב את בנימן מיד אביו שנא' אנכי אערבנו והוצא אותו מערבותו מה עשה דוד הלך וקיים את הערבות והרג את גלית אמר לו הק"בה חייך כשם שנתת נפשך תחת שאול שהוא משבטו של בנימן כשם שעש' יהודה זקנך שנא' ישב נא עבדך תחת הנער כך אני נותן בית המקדש בחלק יהודה ובנימן ולא עוד אלא שכל השבטים גולין ושבט יהודה ובנימן אינם גולין עמהם למה ששני שבטים אלו האמינו בי וקדשו שמי בים שנא' שם בנימן צעיר רודם שרי יהודה רגמתם ע"כ ובמסכת שבת פ' במה בהמה יוצאה א"ר שמואל בר נחמני כל היוצא למלחמ' בית דוד גט כריתו' כותב לאשתו שנא' ואת ערובת' תקח דברי' המעורבים בינו לבינה ע"כ. ורש"י ז"ל חריצי חלב גובנין דחלבא לשר האלף אני אומר לשר של אותו אלף שאני ממנו שלכל השבטים היו שרי אלפי' ושרי מאות לפי אלפיהם. ואני שמעתי לשר האלף זה יונתן שאמר עליו ואלף היו עם יונתן בגבעת בינמן ואת ערובתם תקח ואת ערובת הצלתם ושלומם תקח באזניך ובלבבך ותגיד לי וכן תרגם יונתן וית טוביהון תייתי ערובתם לשון הצלה כמו ערוב עבדך לטוב גרוטי"ש בלעז ורבותינו אמ' גט כריתות יקח

מאתם ויביא לנשותיהם להפריד עירוב שבינו לבינה עד כאן והרד"ק הביא כדברי רש"י ז"ל. אך בואת ערובתם תקח פי' המשכונות ששמו על הוצאת' כי כן מנהג אנשי החיל לפי שאין מעות מצויות במלחמה וישי נתן לדוד שיוציא משכנותיה' וי"ת וית טבהון תיתי כלומר ענינ' תקח ותלמד ותגיד לי ודע' חז"ל שיקח מהם גיטין לנשותיה' טרם המלחמה אמרו ערובתם דברים המעורבים בינו לבינה כלו' הקדושין והנשואין שביניה' והגט מסלק אות' ע"כ. והרל"בג פי' ידמה שהם שלחו לאביהם שישלח להם המצטרך למזון ונתנו ביד השליח ערבון יביא לאביה' למען יאמינו בו והערבון ההוא ניכר לאביה' שהוא משלה' ואמ' תקח שיקח עמו הערבון להביאו להם כמו איפת הקליא או יהי' הרצון שיקח עמו להביא להם ערובת' שנהגו למשכן שם במלחמה במחנה כדי שיספיק להם כל ימי היות' שם כי מה שנשא להם מהמזון לא יספיק להם כי אם לזמן מועט ולזה הוצרך ישי לצוות לדוד שיביא להם ערובתם ע"כ. ומהרי"א ואת אחיך תפקוד לשלו' ר"ל תפקוד לשר האלף בשלומ' שישים עליה' עינו לטובה ע"כ. ומכריע כדבריו שכתב כאן כפשוטו ואת ערובתם לשון ערובן תקח כלומ' הודיעני נא את דרכ' ומקום תערובתם וחנייתם אצל מי האם אחרי שאול והקרובי' למלכו' או בקצה המחנה ולז"א ששאול והמה וכל איש וכו' ר"ל ששאול והמה יחדיו חוני' וכל איש יש' אחריה' ולפי זה ערובתם הוא לשון תערובת או אפשר שהוא מלשון ערבות והכי קאמר ואת אחיך תפקוד לשלום לשר האלף ותקח לי גם כן משר האלף ערבות שיאמר לך יהי לבך בטוח ואני ערב לך שבלכתי ילכו עמי ובאשר אלין ילינו והוא לשון ערבות:

**יט**

**ושאול** והמה וכו' מהרי"א ז"ל כתב וספר הכתוב שבאותו זמן שאול והמה ר"ל כל בני ישראל היו בעמק האלה נלחמים עם פלשתים ר"ל משתדלים ללילחם עם פלשתים ע"כ וכן הר"לבג ז"ל.

**ולעד"ן** שכונת הכתוב להגיד מקום ישיבת אחי דוד בני ישי שהיו חשובים ועומדים ראשונה במלכות אצל שאול וז"ש ושאול והמה ר"ל אחי דוד יושבים יחדיו עם שאול ואחריהם כל איש ישראל ובזה מובן כפל והמה וכל איש ישראל ואפשר שהוא מדברי ישי מורה מקו' לדוד היכן תחנותם אל מקום פלוני עמק האלה כדי שילך דוד לשם:

**כ**

**וישכם** דוד בבקר וכו' רש"י ז"ל המעגלה סביבות המחנה עושי' מעגל והיוצא לחוץ לא לפנים ולא לאחור מתחייב בנפשו לפנים שמא ירוצו עליו בני המערכות האויבים ולאחור מבקש הוא לנוס ע"כ. והר"דק ז"ל לפי שהמחנה הוא בסיבוב לפיכך קורא אותו מעגל וי"ת לכרקומא וכן תרגם אנקלוס ובנית מצור ותבני כרקומין וכן בדברי חז"ל שאמ'

עיר שכבשה כרקום ובנין המצור הוא שבונין סביב המחנה בפסין ובשלשלאות וכלבים מקיפין והענין הזה להבהיל העיר או המחנה האחר כמו שאכתוב והרעו במלחמה ע"כ. וכן הר"לבג ז"ל. **ולע"דן** שהכתוב מגיד חסידות דוד ע"ה וחסידותו וזריזותו להשכים בבקר לקיים מצות אביו וזהו וישכם דוד בבוקר וחס על הממון שכן החסידים חסין על פכין קטנים כ"ש על הצאן ויטש הצאן על שומר שנטש הצאן שהוסיף שמירה על השומר שהיה עמו וז"ש על שומר דלא כתב ויטוש הצאן אל שומר או ביד שומר וישא וילך כאשר צוהו ישי רמז אל מה שכתבתי למעלה בפסוק ויאמר ישי לדוד בנו עיין שם. ואמר ויבא המעגלה וברר לאיזה צד מהמעגלה בא ואמר שבא אל צד שהחיל יוצא בו אל המערכה והיינו שלא אמר והחיל יוצא שאז לא היה מודיע רק שבא אל המעגלה בעת שהחיל יוצא אמנם באו' היוצא בה"א הודיע עוד שהחיל היה יוצא ושבא דוד המעגלה מאותו הצד שהחיל היה יוצא אז והרעו במלחמה באופן שהגיע מזריזות השכמתו שבא אל המחנה קודם צאת החיל היוצא אל המערכה:

**כא**

**ותערוך** ישראל רש"י ז"ל ותערוך ישראל מערכת ישראל עד כאן. והר"דק ז"ל ותערוך עדת ישראל ע"כ. וכן מהר"יא ז"ל וכולם כיונו לתקן תי"ו ותערוך דהי"לל ויערוך:

**כב**

**ויטש** דוד את הכלים וכו' רש"י ז"ל שומר הכלים מאנשי הצבא וכן הרד"ק ומהר"א ז"ל כתב כאשר ראה דוד שנערכה מערכה מול מערכה כדי להתקרב להלחם אלו באלו וכאשר ראה דוד נטש את הכלים מעליו ר"ל הלחם וחריצי החלב וערובת אחיו שהיה מוליך עמו והשאיר הכל על יד האיש שומר הכלים מאנשי המלחמה ויבא אל המערכה וישאל שם לאחיו לשלום כי לא היה לו פנאי ללכת למחנה למקו' תחנותם לתת להם מה שהביא מבית אביו לפי שבבואו כבר היו כולם יוצאים למערכה ע"כ. ולפי דבריו ז"ל מ"ש וישא וילך כאשר צוהו ישי בענין וישא וילך בלבד קיים מה שצוהו ישי לא בשאר הפרטים והוא דוחק הן אמת שאסייע דבריו מלשון הכתוב דכתיב בסמוך ויחר אף אליאב בדוד ויאמר למה זה ירדת וכו' שנראה שלא נתן לו איפת הקליא והלחם אלא שאפשר לו' שאין זו ראיה כי אליאב חרה אפו על ירידתו לתועלת מועט כנז' ולכך אמר למה זה זה דייק' ר"ל על דבר מועט כזה לא היה לך לירד ובסמוך ארחיב עוד ולכך אני אומר ששם נכלל הכל שקיים כל מה שצוהו ישי והכתוב הזה שאו' ויטוש דוד את הכלים לא על חריצי החלב ואיפת הקליא וחלות הלחם כדברי מהר"יא ז"ל כי לא יתכן שיקראו אלה כלים כי אם בדוחק מצד הכלים שהיו נתונים בו והוא רחוק אבל הנכון לע"ד שהיה דוד בא בכלי המלחמה עליו ממרעה צאנו עד המעגלה ואז בהגיעו

שם ויטוש הכלים מעליו לשון מעליו מורה על כלים ממש שהיו עליו שהיה לבוש בהם ונתנם על יד שומר הכלים אשר לאחיו כי לכל אנשי הצבא יהיה לו שומ' כלים באהלו שישמור עד שובו מהמערכה ועל יד זה השומר נטש כליו וירץ המערכה ויבא וישאל לאחיו לשלום כי היו שם במערכה:

**כג**

**והוא** מדבר עמם וכו' חז"ל אמרו במדרש רות רבתי בפסוק ותשאנה קולן וכו' אמר ר' יצחק כל אות' הלילה שפרשה ערפה מחמותה נתערבו בה ערות גוים של מאה בני אדם הה"ד ממערכות פלשתים ממערות פלשתים כתיב ממאה ערלות גוים שנתערבו בה כל הלילה ר' תנחומא אמר אף כלב אחד דכתיב ויאמר הפלשתי אל דוד הכלב אנכי ע"כ שדרשו ממערות לשון ערות והממרא יתירה דרשו נוטריקן ממאה ערות פלשתי' ורש"י ז"ל הביא המדרש הזה והרד"ק ז"ל ממערות פלשתים כן כתיב וקרי מערכות פלשתים והכתוב פירושו ממחנות פלשתים מהמישורים שהיו חונים שם כי מערה הוא לשון מישור כמו ממערה גבע שת"י ממשר גבעתא והנה הקרי והכתיב קרובים וזה וזה יכשר וי"ת על דרך הכתי' ממשריית קרבא דפלשתאי גם הביא דברי המדרש הנזכר והרחיקו ואמר שיש מחלוקת כי המדרש הזה סובר שאשה מתעברת מאנשים רבים וכן אהליבמה בת ענה בת צבעון שנתעברה מהאב והבן יחד ויש חולקים ואומרים שאין אשה מתעברת משנים ויש מתרצים שתי הסברות כי קודם שנסרח הזרע מתערב זרע שניהם יחד ואפשר שתתעבר משנים יחד אמנם אחר שהסריח אינה מתעברת משני' ע"כ.

**ולע"דן** להבין מה תועלת בהודעה זו היות גלית עולה בעוד שהוא מדבר עמם או אחר כך ונראה שכונת הכתוב להגיד השכלת דוד שעם היותו מדבר עם אחיו דברי שלו' ואמת אשר כל דעתו להשיב כענין עם כ"ז שהוא מדבר עמם והנה איש הבנים עולה וכו' וידבר כדברים האלה וישמע דוד עם היותו טרוד בדבריו לאחיו נתן לבו לשמוע דברי גלית כי רוח ה' בקרבו מפעמתו לשים לב לעלות חימה לנקום נקם ומ"ש כאן עולה וכן בסמוך העולה לחרף את ישראל עולה דהי"לל ניגש או יוצא ואפשר כי אז בעת ההיא שהיה יום הארבעים שחרף את ישראל ראו פלשתים לכבדו כבוד גדול ועלוי ומעלה עשו לו בצאתו ממערכות פלשתים ובפרט כי חשבו כי אחרי מלאות המ' יום שחשבו שתמה זכות מתן תורה אז יוכל היום לנצח את מחנה יש' ולכך הגיד הכתוב והנה איש הבנים עולה וכדי שילבש דוד קנאות מאת ה' היתה זאת בעת ההיא וז"ש בסמוך הראיתם האיש העולה הזה שכונת הראיתם כעת דבר מחודש דהיינו האיש העולה הזה שתיבת הזה מורה על היותו מוסב אל תיבת העולה מדלא כתיב האיש הזה כי ודאי היותו העולה

בשיעור הזה של מעלה אין זה אלא שמכבדין אותו יען כי לחרף את ישראל עולה ומ"ש וידבר הדברים האלה היינו הנז"ל בפסוק ויעמד ויקרא וכו' הלא אנכי הפלשתי וכו'. או אפשר כדברים האלה הנז' כאן דהיינו אני גלית מגת ממערכות פלשתים כי כן דרך הגבורים להתפאר כדי לשבר לבות השומעי' ולפי שבכתיב' ממערות בזוי לו לכך כתיב כדברים האלה בכ"ף שלא דבר הדברים האלה ממש אלא כדברים שבמקום ממערות אמר ממערכות פלשתים נמצא הקרי הוא הדברים אשר אמר הפלשתי לא הכתיב ז"ש כדברים האלה:

**כד**

**וכל** איש ישראל בראותם וכו' **לע"דן** הפסוק הזה מקושר עם הקודם להורות אבירות לבב דוד כי וישמע דוד ולא קם לא זע ממנו עם היות שוכל איש ישראל תכף ומיד בראותם את האיש וינוסו מפניו ויראו מאד שעל כן לא המתינו עד שמוע הדברים לא כן דוד המלך הבוטח בה' שמע הדברים אחת לאחת:

**כה**

**ויאמר** איש ישראל וכו' בב"ר ובמסכת תעניות אמרו ששאול אחד מד' ששאלו שלא כהוגן וכו' עיין בספר יהושע בפסוק אשר ילכוד את קרית ספר ונתתי לו כו' כי שם ביארתיו. ורש"י ז"ל יעשה חפשי מדברים האמורים במשפטי המלוכה ע"כ. והרד"ק ז"ל הראיתם בדגש הריי"ש לחזק קריאתה מפני ה"א התמיהה אשר עליה אעפ"י שאין מנהג הריי"ש להדג"ש ברוב יעשרנו המלך משפטו יעשירנו המלך כי מבנין הפעול הוא וכן רבת תעשרנה כמו תעשירנה. וביעשה חפשי כתב כרש"י ז"ל. וי"ת יעבד רברבין בישראל ואולי כן היה דעתו כמו שפי' או ר"ל חפשי כמו אשריך ארץ שמלכך בן חורין חוריה ואין שם מלוכה יקראו שעניינם השרים הגדולים הנכבדים על השרים האחרים ור"ל יעשה [שישים בית אביו להיות מגדולי המלכות לכל דבר ע"כ] וכן מהרי"א ז"ל ובמ"ש ויאמר איש ישראל ולא כתב ויאמרו איש ישראל כתב שאמרו כן איש לרעהו כל כלל ישראל ואמר יעשה חפשי ר"ל שישים בית אביו מגדולי המלכות לכל דבר ע"כ. [**ולע"דן** לדקדק או'] ויאמר איש ולא אמר ויאמרו איש ישראל גם אומרו הראיתם וכו' כי מי לא ראהו שהרי כתוב וכל איש ישראל הראיתם וכו' שכולם ראו כן כמה פעמים בארבעים יום בבקר ובערב. גם צריך לדקדק או' והיה האיש אשר יכנו דהי"לל והיה אם יכנו בלשון ספק לא והיה האיש אשר יכנו וכו' שהוא לשון ודאי גם שלש מתנות טובות למה אחת מספקת. ונרא' כי מאו' ויאמר אולי היה זה דברי שר הצבא או שר האלף יהונתן המדבר בשם המלך וז"ש ויאמר איש ישראל בלשון יחיד ואמר הראיתם שהאיש העולה הזה כי לחרף את ישראל עולה לא אל המלך שהרי לא דיבר חירוף

לשאול כמבואר מדבריו ועכ"ז והיה האיש אשר יכנו בלי ספק כי הש"י רואה כבוד יש' ויראיו יקום ויעשרנו המלך עושר גדול וכו' עם היות שלא חרף כי אם את ישראל ולא את שאול ואחר שיהיה עשיר גדול יאות שאת בתו יתן לו ובהיותו חתן המלך הנה בית אביו קרובים למלכות וראוי שאת בית אביו יעשה חפשי כפי הפירושים הנז"ל. ואפשר עוד כדפרישי' לעיל בפסוק והוא מדבר עמם וכו' הראיתם ונתתם לב לראות האיש העולה הזה ר"ל שבפעם הזאת עולה בעלוי יותר מהנהוג בשאר פעמים והוא יען כי לחרף את ישראל עולה על כן העלוהו במעלה שהיה זה בסוף המ' יום שחשבו שתמה זכות התורה וינצחם ולכך העלוהו במעלה זו. או אפשר כמו שאחז"ל כל המיצר לישראל נעשה ראש שנאמר היו צריה לראש ויהיה הטעם מפני כבודם של ישראל בעודו מיצר וכדי שירבה כבודן גם כן בנפילתו והעד המן גידל המלך אחשורוש את המן מאת ה' היתה זאת כדי שתהיה נפילתו גדולה ויתפרסם הענין מגדולתו ית' בעולם וזהו מ"ש הראיתם ענין זה לראות בטוב בחינתכם האיש העולה במעלות כי לחרף את ישראל עולה רוצה לו' שתכלית עלייתו מהיותו מיצר לישראל הוא שנעשה ראש ועולה כדי שתהיה נפילתו גדולה ויתקדש שם שמים ז"ש שנית כי לחרף את ישראל עולה כדי שיפול מאיגר רם לבירא עמיקתא ולכן אמר האיש אשר יכנו בלשון בודאי כי עלייתו זאת לירד היא ואמר האיש אשר יכנו שלא אמר והיה אשר יכנו אלא האיש להודיע כי ודאי לא יפול זה אלא ביד איש חשוב מאד ז"ש האיש בה"א הידיעה על חשיבותו אשר מזה הצד ראוי להיותו חתן למלך שאת בתו יתן לו וכו' שלא אמר לאשה אלא יתן לו נתונה לגמרי ואפי' כשפחה מאחר שזכה לעשות פועל זה. ואפשר לפרש בהפך שלא יתכן היות לו לאשה כשאר נשי' של עולם לאש' כל דהו אבל יתן אותה לו שתהיה חשובה אצלו וכבודה בת מלך פנימה ואמר יעשרנו המלך עושר גדול לפי שיש עושר קטן והוא אם יתן לו המלך אלף אלפי זהובים לאחד הנה הוא הולך ומתמעט אכן אם יתן לו פרס גדול דבר יובא לו כמשפט המלך י"רה בעלופי"א שנותן לשריו ועבדיו זהו עושר גדול בלתי מתמעט:

**כו כז**

**ויאמר** דוד אל האנשים וכו' יש להבין איך שאל דוד מה יעשה וכו' וכרוזא קרי בחיל ואמר והיה האיש כנז' בפסו' הקודם ומהרי"א ז"ל אזדא לטעמיה שאותם הדברים ויאמר איש ישראל היו בין איש לרעהו ולכך לא שמע דוד ועל כן שאל מה יעשה המלך לאיש כו' אשר יכה את הפלשתי לא להנקם ממנו כי אם להסיר חרפה מישראל ובאר למה היה ענין הפלשתי חרפה לכל ישראל באו' כי מי הפלשתי הזה אשר ידבר דברים יורו על שאין בקרב ישראל גבור ואיש מלחמה עם היותם ישראל מערכות אלהים חיים וכאילו

החרפה נוגעת גם כן באלהי ישראל והאנשים השיבוהו הדברים וחסדים שיצאת בת קול ואמרה שהמלך יעשה למי שיכה אותו עד כאן. והרב"ע ז"ל כתב ענין נפלא והוא כי דוד שמוע שמע דברי איש ישראל שאמ' וייעד לאיש אשר יכנו ועם כל זה אמר מה יעשה לאיש אשר יכה וכו' שאין זה לשון שאלה אבל הוא דרך קנטור שמקנטרן במה ששלשו ביעודי האיש אשר יכנו כאילו הוא דבר גדול ולעומתו שכרו גדול של המכהו וזהו שאמר מה יעשה כמהביל הדבר לאמר מה טעם יעשה לאיש אשר יכה את הפלשתי הלז זולת הפועל עצמו שהוא הסרת חרפה מעל ישראל שהרי אין סכנה בדבור כי מי הפלשתי הערל הזה כלא חשיב לפני כל מי שיבוא להלחם עמו וכיון שחרף מערכות אלהים חיים והוא היה בעוכריו ואפילו חלש שבחלשים יוכל לו ואם כן מה החרפה הזאת ומה החרדה הזאת אשר חרדתם והאנשים לא הבינו שהוא מתמיה אבל חשבוהו שואל ולכך ויאמר לו העם כדבר הזה וכו' ושנה בדבר הזה עצמו ויסוב מאצלו אל מול אחר וכו' וישיבוהו העם וכו' כי לא ירדו לסוף דעתו אך וישמיעו הדברים לפני שאול והוא טעם בהם טעם לשבח ויקחהו לפניו והוא באר להם תוכן הענין האומר אל יפול לב האדם עליו כו' וכמו שנכתוב במקומו בס"ד עד כאן תורף דבריו בזה ונכבדי' דברי אמת שחלילה לו לדוד מעשות פועל כזה לתכלית מתכליות האלה.

**ול"עדן** לדקדק על פי שיטת הרב"ע ז"ל תיבת לאמר שהיא לאחרים כאילו אמר דוד אל האנשים העומדים עמו אמר להם דברי' לאמר לאחרים והם הנודרים הנדרים האלה למי שיכהו אם כן אומ' להם מה יעשה וכו' כי מילתא זוטרתי היא וזה כי הם חושבים שיסיר חרפה מעל ישראל לבד וכבר כתבתי למעלה בפסוק אני חרפתי מערכות ישראל וכו' שהתפאר שאין פחד אלהים לנגד עיניו פן יעשה כמו שעשה לפלשתים שהכם בטחורים בעבור ארון ה' וכו' כי אין לי עסק עם האלהים אלא את מחנות ישראל לבד הוא שחרפתי היום הזה לא את האלהים עצמו ועל כן רפו ידי ישראל והשומעים לא כן דוד ה"עה וזהו שאמר מה יעשה וכו' כי מי הפלשתי הערל הזה שהוא טמא לא את ישראל חרף כאשר עלה בדעתו ובדעתכם כי לחרף את ישראל בא אלא הרי הוא כאילו חרף את השם ית' ומערכותיו כי ישראל הם הם צבאות ה' וזהו שאמר כי מי הפלשתי הערל הזה מאחר שחרף ישראל שהם מערכות אלהים חיים. ועוד אפשר שרמז בתיבת לאמר שלא היתה כונתו לשאול אלא לאמר ר"ל כאומר דברי טעם ומקנטר הם דבריו הנז' בדברי הר"בע ז"ל. עוד אפשר לפרש ונדקדק פעם אומ' הפלשתי הלז ופעם שנית אומר הפלשתי הערל הזה. ונראה שאמר דוד אם כדבריכם כן הוא שהחרפה הזאת לישראל אם כן הנדר הזה מה הוא כי מצער היא לאיש המסיר החרפה מעל ישראל זהו שאמר לאמר

מה יעשה כמו מה אדם ותדעהו מה יעשה לאיש אשר יכה את הפלשתי הלז רוצה לומר הלז שאתם רואים גבהו כגובה ארזים וחסון כאלונים ומלבושיו ברזל ונחשת מנעליו. אם כן מה יעשה לאיש אשר יכה את הפלשתי הלז כי חשוב הוא וגבור כארי והענין גדול מצד שיסיר חרפה מעל ישראל אלא ודאי צריך אני לומר על כרחי שאין הענין כדברים שלכם שהחרפה לישראל אלא כביכול לכולם החרפה כלפי מעלה זהו שאמר כי מי הפלשתי הערל הזה וכו' כי לשון אלא כאילו אמר אלא על כרחין מי הפלשתי הזה לבזותו יען כי חרף מערכות אלהים חיים ובזה גילה דעתו שהוא יצא ונלחם בו ואפשר דקדק בדבריו שאמר יעשה בצר"י ולא אמר יעשו לומ' שאין ראוי לעשות דבר שלם כזה לתכלית מהתכליו' המדומי' כ"א לתכלית אמיתי ותשוקה נכבד' הלא היא לחוס על כבוד קונו והשכ' הזה הניד' ונידב להעשירו עושר גדול כו' יהיה נעשה מאיליו כאוכל פירו' בעו' הזה זהו שאמ' לאמ' מה יעשה מאליו. שכן ראוי לאמר בנוסח הזה לא בזולתו. ולעומת זה ענוהו העם בכיוון שאמרו לאמר כה יעש' לאיש וכו' בצר"י. עוד אפשר קרוב לנז' ואדקדק לשון והסיר חרפה מעל ישראל דהי"ל ויסיר בלשון עתיד לא והסיר שהוא לשון עבר. ונראה שכאן גילה דע"ה סוד הענין הזה שהנצחון תלוי בהסי' החרפה מעל ישראל ולסבב אותה כלפי השי"ת ולו' שאין זה מחרף את ישראל מצד עצמם כי אם מצד שהם מערכות אלהים חיים זהו שאמר לאמר מה יעשה לאיש אשר יכה את הפלשתי הלז אשר בודאי שאם יכה את הפלשתי הלז הנה הוא מצד שקדמ' לו הקדמת ידיעת סוד זה והוא שהסיר החרפה מעל ישראל וסבב אותה כלפי הש"י והיא שעמדה לו וז"ש והסיר חרפה מעל ישראל שחשב בדעתו והבין כי מי הפלשתי הער' הזה כי חרף מערכות אלהים חיים שהרי אפי' יש להם שנאה עם ישראל לא מצד עצמם כי אם מצד היותם מערכות אלהים חיים ואם כן אין החרפה הזאת לישראל מצדם כי אם להק"בה ובזה ינצח ויכה את הפלשתי הלז והוא הלצ"י בלשון והסיר חרפה מעל ישראל שלא אמר ויסיר חרפה שהיה מורה על פועל נמשך מההכאה ואין הדבר כן אלא על פועל קודם להכאה:

**כח**

**וישמע** אליאב אחיו הגדול וכו' כבר זכרתי מה שאחז"ל במסכת פסחים ויחר אף אליאב אמר רבי מני בר פטיש כל אדם הכועס אפי' פוסקין לו גדולה מן השמים מורידין אותו ממנה מנא לן מאליאב דכתי' ויחר אף אליאב בדוד ויאמר למה זה ירדת ועל מי נטש' את מעט הצאן וכי אזל שמואל לממשחינהו בכלהו כתי' גם בזה לא בחר ה' ובאליאב כתי' אל תבט אל מראהו ואל גובה קומתו כי מאסתיהו ע"כ. והנה קשה שענין זה אירע

אחר שנמשח דוד והק"בה מאסו מאז ומקדם. ונראה שסופו בהתכעסו עם דוד ע"ה על לא חמס בכפיו הוכיח על תחלתו של אליאב היותו בעל אף ואיש חימות תמיד והוא שגרם לימאס שאין לשון מאיסה אלא במי שנבחר ואחר כך נמאס לא כן בשאר אחי דוד שבכולם אומ' לא בחר שלא בחר בהם מעולם. ובדבריהם ז"ל אבין לע"ד מה שאמ' הפסוק וישמע אליאב אחיו הגדול באחד משני פנים האחד הגדול רוצה לומר שהיה נגזר עליו להיותו גדול ומלך שפסקו לו גדולה מן השמים אלא שלהיותו בעל חימה ואף הורידוהו ממנה הפן השני הגדול שהיה מתגדל ומתגאה וכמו שאז"ל גבי ודוד הוא הקטן שמקטין עצמו מעין זה הוא אומר אחיו הגדול שמגדיל עצמו. והרד"ק ז"ל ויחר אף אליאב כי הבין כי רצון דוד הוא לילחם עם הפלשתי והיה רחוק בעיניו שיפול בידו אם ילחם עמו לפיכך חרה אפו. את זדונך ת"י ית בקרנותך הב"ית במקום פ"א ענין הפקר וקלות דעת רוצה לומר שאתה מפקיר עצמך לצאת ולעזוב הצאן וכת"י ופוחזין בקרין והוא כמו פקרין בפ"א וכן המשנה הבקר לעניים הבקר כמו הפקר בפ"א עד כאן והאמ' אתו שהוא כמו פקרותך בפ"א אבל אינו לשון הפקר כמו שכת' הר"דק ז"ל כי אין לו שייכו' זדונך אבל הוא לשון האמור אפקרנותא הנה שהוא לשון חציפות וזדון: וכן הביא מהרי"א ז"ל שלהיות שלא ראה לא הלחם ולא הערובות חשב שלא ירד כי אם לראות המלחמה ובשאלו מה יעשה וכו' הוא מורה שבדעתו לילחם ועל כן חרה אפו בדוד ואמר לו על מי נטשת מעט הצאן ההנה במדבר ר"ל שהניחם ושמם למאכל אריות ודובים ע"כ.

**ולעד"ן** על פי השיטות האלו כי אליאב חרה אפו בדוד על שנתן אל לבו להכנס בתגר זה עם הפלשתי וחשב פן יקראנו אסון ויאשם אליאב אחיו לפני הזקן אביהם ישי כי לאח הגדול להבזו' בקטן כי וא"ו ואת לרבות אחיך הגדול שחייבים האחים בכבודו זהו שאמר וישמע אליאב אחיו הגדול שלהיותו הוא הגדול לו יאתה להוכיח לדוד בדברו אל האנשים הדברים הנז' וזה הורה באצבע בתיבת זה שאומ' למה זה ירדת לעשות פועל כזה שעולה בדעתך כמובן מתוך דבריך ועוד על מי נטשת מעט הצאן שמעט הן ועתה נטשתם במדבר שיתמעטו עוד או אמ' מעט על שם שיתמעטו עתה באין רועה עליה' זהו שאמר ועל מי נטשת שכעת יהיו מעט שיתמעטו הצאן ההנה שהנחת במדבר לא תמצאם ההנה כמו שהנחתם אלא מעט שיתמעטו ונתחכם אליאב שסבב פני ההראות שכל הכעס הוא על למען ראות המלחמה ירדת כאילו לא הבין שהיה עולה בדעת שירד לעשות המלחמה אבל כל אפו וחרונו על כי למען ראות המלחמ' כדי שיבין דוד קל וחומ' בעצמו אם על ראות המלחמה כך על המלחמה עצמה על אחת כמה וכמה כדי

שיאמ' דוד מלבו ודעתו ענין מלחמה. באופן שנתבארו ג' שיטות באומרו הגדול שתים למדתים מדברי חז"ל על שפסקו לו גדולה ועכשיו נאבדה ממנו בסיבת הכעס והשנית קראו הגדול לפי שהיה תמיד מגדיל עצמו והשלישית כפשוטו שהוא הגדול שבאחיו ולו יאתה להוכיח לדוד כי הוא יאשם אם יכשל דוד בתקלה. עוד אפשר שאמר למה זה ירדת שבודאי דוד ע"ה הראה לו הלחם ואיפת הקליא שהביא לו מאביו ישי אלא אליאב בז לדבר זה וזהו שאמר למה זה ירדת כלומ' על דבר כזה ומילתא זוטרתי ירדת שאין זה כדאי לאבד המעט הצאן כי ודאי מי הפלשתי הערל הזה אלא ודאי אני ידעתי את זדונך וכו' כי למען ראות המלחמה ירדת ואמר רוע לבבך על כי קנאת באחיך העומדים במלחמה כאילו דשנים ורעננים יהיו ועל כן באת לראות במלחמה כאילו הוא דבר ראיית שמחה והשקט וזהו רוע לב שאנו בצער ואתה חושד אותנו:

**כט**

**ויאמר** דוד מה עשיתי כו' הרד"ק ז"ל הלא דבר הוא כתרגומו הלא פתגם הוא דאמרית כלומר דברתי לא עשיתי דבר ואין רצוני לעשות אעפ"י שאני מדבר ע"כ וכן מהר"י"א ז"ל. **ולע"דן** שזרק בו דוד ע"ה מרה במה שאמר מה עשיתי עתה עתה דייקא אבל על כל פנים יעשה כי איש אשר רוח אלהין קדישין בו הבט אל עמל ישראל לא יוכל ולסבול חרפת נבל המחרף מערכות אלהים חיים ומלך עולם זהו שאמ' מה עשיתי עתה כי הלא דבר הוא רוצה לומר אין צריך כאן מעשה כי הלא דבר קל שידבר האד' וידור נדר לילחם עמו כי הלא דבר הוא כי בזה ה' יגמור בעדו והוא ילחם לו ואחר כך יחריש.

**ל לא**

**ויסוב** מאצלו וכו' וישמעו וכו' הרד"ק ז"ל אל מול אחר פי' אל מול אדם אחר שהיה מול זה המקום ע"כ. כבר זכרנו דברי הרב ב"ע ז"ל שתכלית דוד בהשנות דבריו אלה כדי שישמעו הדברים לפני שאול שהוא הנצחון הזה כדי שיקחוהו וישלחוהו וכן היה וכן כתב מהר"י"א ז"ל:

**לב**

**ויאמר** דוד אל שאול כו' הר"דק ז"ל אל יפול לב אדם עליו פי' על עצמו או פי' עליו על גלית כלומר לא יפחד אדם בעבורו כי אני אלחם עמו ע"כ וכן מהר"י"א ז"ל כפי' השני שהמורא מפיל לב אדם ומחלישו על כן אמר אל יפול לב אדם עליו. או יהיה פי' אל יפול לב אדם עליו להלחם בו ואל יחוש אל זה אדם אחר כי עבדך ילך וילחם עמו. והרב ב"ע ז"ל פי' כי מי שזכה לצלם אלהים אשר עליו נקרא אדם ועל כן נאמר אדם אתם אתם קרוים אדם כו' אשר לפני הצלם ודמות הזה יחת כל מעול וחומס. לכך אמר אל יפול לב

אדם עליו שמי שהוא אדם ראוי להיות עבדו חזק ואמיץ ולמה לך לנדור נדרים כאילו הדבר חמור מאד כי קל מאד הוא שעבדך ילך וילחם:

**ולעד"ן** כי האדם המפחד לבו נופל בעודו עליו מחלישותו ולכך אמר אל יפול לב אדם עליו על כי עבדך ילך פן ינצחני ח"ו כי בריא לי שאני המנצח ולא בחיל ולא בכח כי אם אני יודע בעצמי שאין בי כח לעשות כי אם פועל ההליכה לבד זהו שאמ' עבדך ילך כי מה לו להזכיר ההליכה הי"לל עבדך ילחם עם הפלשתי כו' וההליכה היתה בכלל למה יצאת אם לא להודיע שההליכה לבד יעשה עבדך ילך ונלחם מי שהוא רגיל לילחם ה' איש מלחמה ובזה מדוקדק לשון ונלחם שלא אמר וילחם או אמר ונלחם עם הפלשתי שכאשר עבדך ילך הערל כבר יהיה נלחם וזעום ה' יתברך יען שהוא הפלשתי הזה ר"ל שחרף מערכות אלהים חיים אולי עם זולתו לא יערב לבבם לילח' אך עם הפלשתי הזה שחרף וגדף את מערכו' ה' הרי הוא כאילו עבר ובטל מן העולם זהו שאמר הפלשתי הזה וכתב הרל"בג ז"ל שמלבד היותו נשען בהשי"ת שינקו' נקמת חרפת מערכות אלהים חיים הנה נשען גם כן על המשחתו כאילו חשב שזה יהיה כלי להוציא לאור רצון השי"ת בנתינת מלכותו ע"י היותו חתן למלך תגיע לו הצלחה למלכות:

**לג**

**ויאמר** שאול אל דוד כו' הרל"בג ז"ל כתב והרחיק שאול זה מצד ראותו כי דוד נער ולא ניסה להלחם עדין והפלשתי היה איש מלחמ' מנעוריו מצורף לזה מה שנתפרס' מגודל גוף גלית ועוצ' כחו ע"כ ואפשר שבאומרו לא תוכל ללכת אל הפלשתי הזה רמז לו הנה שמשונה בגבהו וכחו. ומהרי"א ז"ל כתב לא תוכל ללכת אמר לו לא תוכל ללכת להלחם בו יען שאתה נער רך בשנים והוא איש כח ונשלם בשנים ועוד שהוא מלומד מלחמה מנעוריו אשר זה יחייב שאפי' ללכת נגדו בכונה להלחם לא תוכל ומכל שכן לילחם עד כאן וזה יבוא בכוון למה שדקדקתי בעבדך ילך ובסמוך בס"ד ארחיב עוד בזה:

**לד**

**ויאמר** דוד אל שאול רש"י ז"ל ובא הארי ואת הדוב ואתיא אריא ואף דובא ע"כ והרד"ק ז"ל ואת הדוב פי' ועם דובא בא האריה כלומ' ועם (וכו') [כל זה] הכיתיו האריה והדוב [ובקצת] נסחאות מהתרגום ואת הדוב ואף דובא ע"כ. **ולע"ד** לדקדק אומרו לאביו כי מה תועלת רק בהודעתו רועה היה עבדך ובא הארי ועוד ה"א הידיעה הארי בלתי צודקת בו רק ובא ארי גם תיבת ואת הדוב הי"לל והדוב מאי ואת. ונר' להבין זה כמו שאז"ל שהיו חמשה חיות רעות וכמו שאביא בפסוק גם את הארי כו' בס"ד ובזה אבין אומרו ובא הארי ר"ל הידוע שהיו לו גורים עמו וכן הדוב עם גוריו. ואולי רמז ב"הא אל כללותם שהיו חמשה זהו שאמ' הארי ב"הא הידיעה ואולי מעשה שהיה כך היה שבא הארי ר"ל

הארי לבדו ליטול כלום מן העדר ובא אחר כך שנית עם הדוב זהו שאמר ואת הדוב ואז נשא שה מהעדר. ויכריח כן לשון הפסוק כי למה תולה שבא עם הדוב ולא שהדוב בא עמו אלא ודאי שבא פעמים כאמור למעלה ולא עלה בידו בפעם ראשונ' שהבריחוהו ואחר כך בא את הדוב רוצה לומר אתו עמו נתחזק לבו. עוד אפשר שאמר הארי ר"ל המשולח מאתו ית' לזרזני על העתיד וכמו שאזכור בפסוק גם את הארי כו' דוד נתן אל לבו רמז וחש (וכמו) [ובמה] שאמ' לאביו רמז לו כי לא בכחו עשה זאת כי אם בכח מצות כבוד שהיה רועה לאביו בצאן והיא שעמדה לו לנצח כי אורר ימים ושנות חיים ושלום יוסיפו לו בכבוד אביו:

**לה**

**ויצאתי** אחריו כו' הרד"ק ז"ל והחזקתי בזקנו י"ת ואחדית בלועיה ר"ל כשאחז בזקן הארי לא אחז בשער הזקן לבד אלא הזקן עם הלחי התחתון והכתיו והמתיו ב"יוד עם הדגש וכתב וכבר כתבנו הדומים לו בספר מכלל ע"כ. ומהרי"א ז"ל כתב שכוונת דבריו להשיב אל שאול ולומר שגם הוא מלומד מלחמה עם הארי והדוב יחדיו שהיו אחר כך הלוחמים שנים וחזקו עוד זכר כעסם וחמתם באו' ונשא שה מהעדר שאחרי שנשאוהו והחזיקו בשה יצאתי אני אחרי הנושא שעם היותם שני' אחד נושא והכתיו והצלתי מפיו ואם כן היו שתי הרגשות חזקות האחת ההכאה שהכתיו והשני' שהצלתי מפיו וע"כ היה קם עלי הנושא טרף ועם כל זה לא ברחתי מפניו אבל החזקתי בזקנו ולפי שלא הגיד כי אם אחד לזה הוצרך לומר גם את הארי גם את הדוב כו' להודיע שלכולם הכה והרג ע"כ. **ולע"דן** כוונת הכתוב לו' שדוד ע"ה לא רצה להרגו דמסתייה להוציא בלעו מפיו זהו שאמר ויצאתי אחריו והכתיו והצלתי מפיו הכאה לבד כדי שמשניו אשליך טרף שלא רציתי להתנהג עמו באכזריות עד שהוא בא להרגני אז והרגתיו וזהו שאמר ויקם עלי כי מאו' ויקם עלי מכלל שהיה נפול להוציא בלעו וכיון שהציל מפיו לא רצה להרגו ואח"כ קם מנפילתו עלי וכיוצא בזה אמרו חז"ל בפסו' ויקם קין על הבל אחיו ויהרגהו שאחר שנפל קין תחת הבל וריחם עליו ולא הרגו אח' כך קם קין והרגו דטבא לביש לא תעביד וכו' ואז והכתיו והמתיו כיון שבא להרגני. ואפשר עוד כי האח' והכתיו והצלתי מפיו והשני קם עלי והראשון עיקר כי הוא הוא ולהיות הדרוסה טרפה וארי דורס בכל לזה אמר ויצאתי אחריו והכתיו והצלתיו שלא ישלח בו יד בשה לדרסו זהו שא' ויצאתי אחריו שלא ידרסנו ביד כלל כי אחריו יצאתי שלא ידרסהו ביד אלא בפיו נשאו ואין לו דריסה כי אם בצפורן היד לא בשניו וזהו והצלתי מפיו מפיו דייקא כי בזה והצלתיו הצלה גמורה שלא נאסר באכילה או אפשר שאמר מפיו שהוא דבר גדול

שבעוד היותו כבר בפיו להשליך משניו טרף וכמו שנתפא' יעק' ואשברה מתלעות עול ומשניו אשליך טרף ויוכיח כן אומ' שה מהעד' שלא כתב וטרף שה מהעדר כי טריפה היא הדריסה לכך אמר ונשא שה מהעדר כי נשאו בשניו:

**לו**

**גם** את הארי כו' תני בשם ר' נתן ארבעה אריות ושלשה דובים הכה דוד באותו היו' ה"הד גם את הארי ארי הארי גם את הדו' דוב הדוב ע"כ והכוונה דהי"לל ארי ה"א יתירה דה"לל גם את ארי הרי ד' אריות והדובים שלשה מדלא קאמר ג"כ גם את הדוב שאז היו גם כן ארבעה אבל מדכתב גם הדוב הרי שלשה האח' מרבוי גם והשני מאומ' דוב והשלישי מרבוי ה"א הרי שלשה ורש"י ז"ל גם את הארי גם הדוב הרי אלו רבויין ארי ושני גוריו ודוב ושני ילדיו ע"כ וכן הביא הר"דק ז"ל בשם המדרש ז"ל אלו אמר ארי ודוב הייתי אומ' אלו שתי חיות רעות בלבד הכה דוד וכשהוא אומ' גם את הארי גם הדוב הרי כאן שלשה רבויין מלמד שהיו שם חמשה חיות רעות כיצד ארי ושני גוריו ודוב וגורו עד כאן. הנה שהמדרש הזה אינו דורש רבוי ההין להביא שנים אחרים מה"א דהארי ומה"א דהדוב כאידך מדרש דלעיל: הצד השוה בשני המדרשים שלא אמר גם את הדוב אלא גם הדוב יען שהאריות היו יותר מהדובים ובמכילתא גם את הארי גם הדוב וכו' זה אחד מארבעה צדיקי' שנתן להם רמז שני' חשו ושנים לא חשו משה נתן לו רמז ולא חש יעקב נתן לו רמז ולא חש דוד ומרדכי נתן להם רמז וחשו משה מנין שנ' ושים באזני יהושע אמר יהושע מנחיל לישראל את הארץ ובסוף היה משה אומר ואתחנן אל ה' יעקב מנין שנ' והנה אנכי עמך ושמרתיך ולבסוף היה ירא ומתפחד שנ' וייר' יעקב מאד ויצר לו אלא שמא יגרום החטא דוד נתן לו רמז וחש שנ' גם את הארי גם את הדוב אמר דוד וכי מה אני ספון שהכתי חיות רעות הללו אלא שמא דבר עתיד לאירע לישראל והם עתידים לינצל ע"י מרדכי נתן לו רמז וחש שנ' ובכל יום ויום מרדכי מתהלך כו' אמ' מרדכי וכי אפש' לחסיד' זו שתנשא לערל ורשע אלא שמא דבר עתיד ליארע לישרא' והם עתידין לינצל על ידה ע"ב ובמדרש רבתי של מגילת אסתר בא בסגנון אחר והנוסח הזה של ילקוט נר' עיקר ולבוא עד תכונתו ראוי לדקדק בו ראשונ' מאי שנא גבי השנים שלא חשו לא הזכירם יחד לו' משה ויעקב נתן להם רמז ולא חשו ודוד ומרדכי נתן להם רמז וחשו אלא אמר משה נתן לו רמז ולא חש יעקב נתן לו רמז ולא חש: ועוד מאי קאמ' ובסוף היה משה עומד ואו' ואתחנן אל ה' שאין בזה הוכחה שלא חש כי אם מהענין עצמו שלא מצינו יחוש בעת שנ' לו ושים באזני יהושע ועוד גבי יעקב לא שייך התם לו' ולא חש אלא שהובטח ונתייירא שמא כו' א"כ יעקב עניינו אינו בכלל הארבע' שרמזו

להם ולא חשו דלא שייך עמהם כלל ונבין לשון אלא אמר וכו' ונראה שהשני' אשר לא חשו אינם שוים כי משה היה לו לחוש כיון שנרמז ושים באזני יהושע מכלל שהוא אינו נכנס היה לו לחוש ולהתחנן מיד כשאמר לו כן והתפלה יפה בשעת הגזר דין ז"ש ובסוף היה משה עומד ואומר ואתחנן אל ה' בעת ההיא כלומר שהיה דואג על שאיחר להתחנן עד העת ההיא שהתחנן שהי' ראוי להקדי' התפלה היערוך שועך לא בצר. אמנם יעקב הרמז שנתן לו היה רמז כל דהו ואין להאשימו על שלא חש כי רמז שרמז לו הוא והנה אנכי עמך ושמרתיך ולבסו' היה ירא ומתפחד כי לפי האמת רמז הוא שכיון שאמר לו ושמרתיך אלמא שמור הוא צריך והיה אז ראוי להתפלל ולהצר לו מאד אז בעת ההיא כמו שעשה לבסוף ולא חש זהו שאמר ולבסוף היה ירא ומתפחד כלומר שלא היה ראוי להיות זה לבסוף אלא בתחלה מיד כשנרמז ולמה פחד אחרי שהובטח אלא אמר שמא יגרום החטא והנה זאת היראה של החטא מתחלה לו לירא ולפחד ולהיות שאין אשם ליעקב שלא חש כי אדרבא הובטח ושמרתיך לכך לא אמר שנים רמזם שלא חשו שאין דומים זה לזה משה ויעקב שיעקב היה שלא חש הוא לפי שחשב שהובטח אלא לבסוף כשראה את עשו הרגיש בדבר ולכן נתייירא ופחד לבסוף דוד נתן לו רמז וחש שראה ענין אלו האריות ודובים שמסרם הק"בה בידו שלא על חינם נעשה זה על שה אחד וחש לו להיות לטוטפו' בין עיניו לעת מצא ומתוך המדרש הזה אבין ענין אחד נחמד בפסוק ואולי כיון אליו המדרש והענין בעצמו נבון בפ' והוא בי קשה יתור גם את הארי גם הדוב הכה עבדך כי (הפה) [הפ'] מיותר שכבר הזכיר ובא הארי את הדוב וכו' והכתיו והמתיו אם כן או' עוד גם את הארי גם הדוב הכה עבדך מיותר דהי"לל אחר כך והכתיו והמתיו והיה הפלשתי הערל הזה כאחד מהם הן אמת שלהורו' שהכה חמש' חיות רעות או ז' למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה כמו שזכרנו הוצרך לשנות בפסוק זה בשביל רבויי גם את אבל המדרש הזה נר' שמתרץ זאת הקושיא באופן נאות והוא שד"עה מספר ב' ענינים האחד אבירות הלב וגבורתו שנצח והכה הארי והדוב והציל השה מפיו בלי כלי קרב אלא שאחז בזקנו והוא פלא ומלבד ענין זה גם יש ענין שני ז"ש גם את הארי ר"ל גם יש ענין שני והוא שאת הארי גם הדוב הכה עבדך לרמוז לי ולהודיעני לעתיד שיהיה הפלשתי כאחד מהם שא"לכ למה נתן לי השי" הנצחון ההוא אם לא לעורר אותי על הפלשתי הזה כי הוא יתברך מגיד מראשית אחרית ומקדם אשר לא נעשו וזה נכלל בדברי המאמר שאו' דוד נתן לו רמז וחש שנאמר גם את הארי ואת הדוב אמר דוד וכי מה איתי ספון וכו' שכונת אמר דוד וכי מה אני ספון וכו' אמירה זו אמרה ד"עה כמו שאמר גם את הארי ואת הדוב שתכלית ההכאה היתה כדי שיהיה הפלשתי כאחד

מהם כי חרף וכו' ולשון והיה מורה על דבר שהיה כבר לשעבר אלא שהו"או מהפכו לעתיד כנודע ומדלא קאמר ויהיה הפלשתי וכו' רמז אל הנז'. וה"רדק ז"ל גם את הארי גם הדוב כל אחד לרבות על חבירו וכן גם צאנכם גם בקרכם ע"כ. ומהרי"א ז"ל לפי שלא הזכיר אלא והכתיו והמתיו בלשון יחיד הוצרך לומר עוד גם את הארי גם הדוב לומ' שלא השאיר אחד מהם שלא הכה והיתה התולדה מזה שלא יהיה הפלשתי הזה שקול עם הארי והדוב אלא והיה הפלשתי הערל הזה כאח' מהם כקטן שבהם מאחר שחרף מערכות אלהים חיים סר כוחו והיה כא' מהם ולא כשיעור שניהם. או אפשר שאמר גם את הארי גם הדוב שלא יקנה האדם תכונה קיימת באמצעות פועל אחד כי אם בהתמיד בפעולות פעמים רבות וז"ש גם את הארי ר"ל מלבד הפעם הנז' אירע לי כן כמה וכמה פעמים שגם פעם אחרת גם את הארי ופעם אחרת גם הדוב הכה עביר באופן שנעשי' לי הנצחון בהרגל טבע שני ע"כ. והרב"ע ז"ל כתב בשער ט"ו ופי' בזה ענין נפלא והוא כי הוא יתב' יצר את האדם בצלמו וע"י אותו הצלם ירדה בכל הנמצאים והיא הקדמה מהמקובל וז"ל אך בצלם יתהלך איש וכו' סר צלם מעליהם וההדרגה הזאת שבין האדם ובין הבעלי חיים היא היא בין האדם השלם לאדם הבלתי שלם וכמו שפירש הוא ז"ל בפסוק ואדם ביקר בל ילין נמשל כבהמות נדמו שבהסתלק היקר הוא הנקרא שלם הנה הוא נמשל כבהמות ולא זו בלבד אלא גרוע מהם עד שלא יהיה כי אם במצב הבהמות שנדמו ונצטירו בדמיון וצורה לא כבהמות אשר בפועל וזה הענין הוא מה שאמר ד"עה שמאחר שגם את הארי וגם הדוב הכה עבדך מצד אשר אלהים בשר על יד שירדתי בהם מעתה והי' הפלשתי הערל הזה חסר השלימות ממש כא' מהם ואליו נמשל לפי שאין לו שלימות אנושי אלא כאחד מהם וכבהמה נדמה ונמשל מאח' שחרף מערכות אלהים בסיבת החטא לבד עבר ממנו השלימות האנושי הזה אשר בטחתי בה' שבעמדו לפני מפני צלמי ניחת הוא כי ישראל קרויים אדם ואין המחרף ומגדף מערכות אלהים חיים קרוי אדם שאפילו במדרגת בהמה אינו ובסמוך בסייעתא דשמייא גבי כי לא נסיתי באלה אזכור עוד דברי הרב ז"ל שכולם הם מיוסדים על אדני פז האמת והצדק. **ולע"דן** כי להיות הפלשתי הערל הזה מחרף ומגדף מערכות אלהים חיים הורה על שרשו היותו בא מכלב וכמו שאזכור בס"ד בסמוך בפסוק הכלב אנכי וכו' שבא כלב על אמו ערפה ויוכיח כן ממה שחרץ בלשון כי חרף מערכות אלהים חיים שזו הוראה שהיה הפלשתי הערל הזה בפרטות היה כאחד מהם כי מכלב הוא בא וזהו כי חרף:

**לז**

**ויאמר** דוד [ה'] אשר הצילני מיד וכו' רש"י ז"ל יודע אני שלא לחינם נזדמן לי הדבר ההוא אלא שלעתיד אני בא לידי כיוצא בה לתשועת ישראל ואסמוך עליה ואצא וזה אחד מבי צדיקים שנתן להם רמז וחשו להשכיל לדבר דוד ומרדכי שנא' ובכל יום ויום מרדכי מתהלך וכו' לא לחינם עלתה צדקת זו שנתפסה במשכב הערל הזה אלא שעתידה היא לעמוד לישראל בצרה והוא מהמדרש הנז"ל בפסוק הקודם. ומהריי"א ז"ל דקדק יתור ויאמר דוד כי פיו המדבר עד עתה אלא שלפי שהמאמר הראשון הוא כפי המנהג הטבעי להודיע כי גם לו יד בתחבולות שהרי גם את הארי גם הדוב הכה עבדך וכו' לא כן המאמר הזה השני שהוא בדרך השגחת ויכולת אלהים אשר עזרו כן ועזרהו מיד הפלשתי והענין הוא שכאשר ראה דוד שלא נתפייס שאול במה שאמר גם את הארי וכו' או שלא האמין לו אז אמר לו אמירה שנית בדרך השגחה כאמור ה' אשר הצילני וכו' אז נתפייס שאול ויאמ' שאול אל דוד לך וה' יהיה עמך וכו' כי טענה זאת השנית נתקבלה אליו והודה שאול לך והי יהיה עמך כי אין מעצור לה' להושיע ברב או במעט זהו לך וה' יהיה עמך שמה שהגדת לי ידעתי בני ידעתי שבדרך טבע נמנע אבל בדרך השגחה אפשר הוא לך וה' יהיה עמך ע"כ. **ולע"דן** לדקדק יתור ויאמר כמו שדקדק מהריי"א ז"ל ועוד מיד מיד למה ה' אשר הצילני מהארי ומהדוב הוא יצילני מהפלשתי הי"לל. ונראה ללמוד משיטת הר"בע ז"ל כי הפלשתי הזה היה בעיניו כדמות בהמה מאחר שחרף מערכות אלהים חיים לא נשאר בו שלימות אנושי ותמונת אדם גם שמעולם לא זכה אליה ז"ש ויאמר דוד אמירה בפני עצמה שהאמירה הראשונה הורה בה זריזותו שנצח גם את הארי גם הדוב וכו' אמנם מאמר זה אינו לשון הודעה אלא לשון תפלה וז"ש ויאמר דוד וכו' ה' אשר הצילני מיד הארי ומיד הדוב אנא שהוא יצילני עתה ודרך תפלה הוא וזה הורה באומרו ויאמר דוד לעומת זה ענה שאול לך וה' יהיה עמך כאשר שאלת בתפלתך זו. ואמר מיד מיד לרמוז שכמו ששלימות האריה והדוב הוא בידו הטורף בה וזולת זה אין בו כח ושלימות כך הוא הפלשתי שאין לו כח זולתי בידו בקחתו החנית וחרב בידו ומאחר שהוא יתברך הצילני מיד הארי מיד דייקא שלא דרסני בידו ומיד הדוב כמו כן הוא יצילני מיד הפלשתי הערל מיד דייקא ולכך לא אמר מהפלשתי הזה כי מה הוא הפלשתי מצד עצמו. ואפשר לפרשו הוא יצילני מיד הפלשתי דרך הודעה כמודיע דבר פשוט. עוד אפשר במה שאמרו חכמינו זכרונם לברכה בפסוק הושיעני מפי אריה שפעם אחת עלה דוד על הראם בחשבו הוא הר גבוה ותלול ועמד הראם ולא מצא דוד מקום לירד ממנו התפלל אל השם יתברך וזמן ארי מלך החיות לפני הראם

ונכנע לפניו והשתחוה לארי וירד דוד בא אריה לטרפו אמר הושיעני מפי אריה מאחר שמקרני ראמים עניתני ע"כ שמדוקדק אומרו הושיעני בלשון עתיד ועניתני בלשון עבר. ועל דרך זה אומ' אני שאמ' ה' אשר הצילני מיד הארי שכיון שה' הצילני מיד הארי גם כן מוכרח הוא שהוא יצילני מיד הפלשתי שאם לא כן לשוא היה כל ההצלה שהצילני מיד הארי ומיד הדוב אם ח"ו סופי ליפול ביד הפלשתי הזה ובזה מדוקדק' תיבת הוא די שיאמ' הצילני מיד ה' יצילני מיד כו' וכיוצא בזה דקדקתי בכלי חמדה בפסוק ה' אשר לקחני מבי' אבי כו' הוא ישלח מלאכו וכו' ש"רל מי שעשה זאת שלקחני מבית אבי הוא מוכרח לעשות זאת לשלוח מלאכו לפניך ולקחת אשה לבני משם שאם לא כן מה הועיל בקחתו אותי אם ישוב בני לחזור לשם ולקבוע דירתו שם. ושאול ענהו לך וה' יהיה עמך ר"ל עתה ידעתי בני וירדתי לסוף דעתך במה שאמרת לי עבדך ילך וכו' כי הייתי מסופק אולי יצא מפיך דרך מקרה אבל סוף דבריך אלו גילו על תחילתם היותם נאמרות במשקל ובכוונה נכונה זהו שאמר לך כמו שאמרת עבדך ילך שרמזת שאינך עושה כי אם פועל ההליכה וה' יהיה עמך בהליכה ולגמור בעדך בנצחון. ואמר וה' בו"או כמו שאחז"ל גבי וה' לקח הוא ובית דינו כן וה' יהיה עמך הוא ובית דינו הצדק הבית דין לינקם מזה כי היא חרב נוקמת נקם ברית והוא יתברך לעזור אותך ולהצילך:

**לח**

**וילבש** שאול את דוד מדיו. תנחומא וילבש שאול את דוד מדיו וכתיב בשאול משכמו ומעלה גבוה מכל העם כיון שהלבישו בגדיו היה ראוי למלכות מיד היו עשוים לו כיון שראה שאול שהיו עשוים לו מיד הכניס בו עין הרע כיון שראה דוד שהכניס בו עין הרע אמר דוד לא אוכל ללכת באלה כי לא נסיתי ללמדך שהמלך כיון שהוא מתמנה מלך והוא קצר מיד הוא נעש' ארוך בשביל שמן המשחה שנמשח וכן אתה מוצא בכהן למה נקרא שמו כהן גדול שהוא גדול בחמשה דברים בנוי בכח בעושר בחכמה ובשנים ואם אין לו אחיו הגדולים מגדלין אותו ע"כ. ויש לדקדק במה שאמ' ששמן המשחה עשאתו ארוך שאם כן היה ראוי להיות אריכות זה מעת ההמשחה שנמשח ואם כן היה כן מעת שראהו שאול לפניו וראהו גבו' כמוהו אז היה לו ליתן הצרות עין לא עתה. ועוד קשה אומ' מיד היו עשוים לו שמשמע שאז מיד נעשו לו כמדתו ואילו מקד' ומאז נתארך קשה לשון מיד היו עושים לו. ולתרץ זה צריך לדקדק אומרו כיון שהלבישו בגדיו היה ראוי למלכות מיד היו עשוים לו מאי קאמר. ועוד מאי קא בעי למה נקרא שמו כהן גדול לפי שהוא גדול במעלה ושני לו סגן והשאר הדיוטים ומה שייך ענין כהן גדול אל הנזכר מענין דוד ע"ה. ונראה כי חז"ל דקדקו לשון מדיו דהי"לל וילבש שאול בגדיו או מלבושיו מהו

מדיו דרשוהו לשון מדה שבא במידתו עם היות שאול משכמו ומעלה גבוה מכל העם ונעשה זה ע"י ההמשחה שנמשח בשמן המשחה ולא היה זה בעת ההיא של המשיח' כי אם בעת הזאת אשר לבשתו רוח קנאה לנקום נקמת חרפת מערכות אלהים חיים מצא השמן ההוא הכנה בדוד לבזבז ולהוציא סגולתו מן הכח אל הפועל זהו שאמר כיון שהלבישו בגדיו היה ראוי למלכות מיד היו עשוים לו שלשון מיד מורה שנעשית זה תכף ומיד בעת הזאת של ההלבשה הזאת מצד שהיה ראוי ומוכן עתה למלכות ומתחיל לעלות במעלותי' כיון שראה שאול הדבר הזה הנפלא שתכף ומיד להלבשתו נעשו לו כמדתו על כן נתן בו עין הרע שראה זה הפלא צר לו מאד ונתן בו עין הרע זהו שאמר כיון שראה שאול שהיו עשוי' לו מיד שהיות העשוים לו מיד ותכף כאמור הוא גרם לו שהכניס בו עין הרע ולפי זה תיבת מיד נמשכת למה שאמר עשוים לו מיד. ואפשר גם כן שהיא נמשכת למטה מיד הכניס בו עין הרע יען שראה (עושים) [עשוים] לו. ודוד אמר לא אוכל ללכת באלה מצד עין הרע שנתן בו שאול אלא שהבליע הענין בנעימה במה שאמר כי לא נסיתי זהו שאמר המאמ' כיון שרא' דוד שהכניס בו עין הרע אמר דוד לא אוכל ללכת באלה כי לא נסיתי שבאומ' אמר דוד רצה לו' ולרמוז שמצד היותו דוד ר"ל דוד הוא הקטן ענו ושפל אמר כן להעלים הענין בטענת כי לא נסיתי דאם לא כן הי"לל לא אלך באלה כי לא נסיתי אבל אמר לא אוכל ללכת מצד הצרו' עין כאמור. והאי דמסיק כיון שהוא מתמנה מלך והוא קצר מיד הוא נעשה ארוך וטעם מיד נעשה ארוך היינו כשמולך מיד אבל דוד שלא נמלך עד העת הזאת שהיתה התחלתו אז נעשה ארוך ולזה לא הכירו שאול עד שאמר בן מי זה העלם ומ"ש וכן אתה מוצא בכהן גדול ר"ל הן אמת שפשט דברי חז"ל מורה על שנתארך משעה שנמשח ולא בשעה שהלבישו את מדיו אלא שלשון מיד היו עשוים לו מורה קצת שבשעה שלבשם אז נעשו כמידתו שלכך נתן בו עין הרע אלא שנוכל לומר כי לעולם אימא לך שמאז ומקדם משעה שנמשח נתארך אלא ששאול לא נתפעל אלא על שבאו לו בכיוון כאילו עשוים לו ולזה נתן עיניו בו והוא היותר קרוב אל הפשט. וכן אתה מוצא דומה לענין זה בכהן שמצד היותו נמשח בשמן המשחה נעשה גדול בקומה ובנוי כמו שנעשה דוד ארוך על ידי שמן המשחה ומכריח כן בשאלה זו ששואל למה נקרא שמו כהן גדול שאם שהכוונה לפי שאין עושין אלא לגדול מאחיו בה' דברים לא היה ראוי לקראתו אלא גדול כהן שהגדולה שהיתה בו היא שעמדה לו עד שנעשה כהן גדול זהו שאמר למה נקרא שמו כהן גדול לזה משיב שהוא גדול בחמשה דברים בנוי בכח וכו' ולפי שהנוי נמשך מצד המשיחה כאמור לזה נקרא כהן גדול שהכהונה גורמת לו היותו גדול וכן בנוי בכח כו' מצד שמן המשחה וכן

בעושר שהרי אם מצוהו להיותו כהן גדול והוא עני הכוונה היתה מחייבת אותו להיותו גדול בעושר שאחיו הכהנים יעשוהו עשיר שאם אין לו אחים הכהנים מגדלים אותו ואפי' בחכמה שעל ידי ההמשחה אפשר שתוסיף בו חכמה ודעת יתירה על מה שהיתה בו משנתמנה כהן באופן שעל כן נקרא כהן גדול שהכהונה גורמת לו היותו גדול בכל הפרטים זולת השנים ולזה אמר הכהן הגדול מאחיו לשאם אין לו אחיו מגדלין אותו בעושר ולזה סמך תיבת הגדול לתיבת מאחיו למדנו מתוך המאמר הזה מדיו שהוא על שבאו כמדתו על ידי שנתארך דוד עד כאן. והר"דק ז"ל ונתן קובע בקו"ף ומלעיל ויש ספרים שכתוב בכ"ף והיא שגגת הסופרים והמסר' מעיד עליו שהוא בקו"ף וכן הוא המסרה עליו לית כוותיה בקו"ף ואמר צנה ומגן וקובע והוא מלרע ותרוהון מלאים ושאר קריאת כובע בכ"ף בר אילין תרין בקו"ף:

**ולע"דן** לפרש וילבש שאול את דוד את מדיו שסמך תיבת מדיו לדוד דהי"לל וילבש שאול מדיו לדוד אלא שעם היותם לבושי שאול כאילו מכוונים בזה הם מדיו של דוד הנז' זהו שאמר את דוד מדיו והיה המלבוש עצמו לשאול המלך לרוב חנו אשר מצא בעיני דע"ה מאת ה' היתה זאת כי חן וכבוד יתן ה' להולכים בתמים וזהו ונתן קובע נחושת שאול בעצמו וילבש אותו שריון:

**לט**

**ויחגור** דוד וכו' רש"י ז"ל ויאל ללכת ולא אבא למיזל יש תיבות משמשות לשון וחלופו כמו מסעף פורה ושרשך מארץ חיים כי לא ניסה ארי לא אליף כי לא נסיתי ארי לא בהון ניסה שאין שבחו של נס בכך. לשון אחר ויאל ללכת רצה ללכת ולנסות וכאשר ראה שהיו כבדים עליו הסירם ע"כ. וכן הר"דק ז"ל אלא שהוסיף לפרש תיבת כי לא ניסה וכי לא נסיתי כפשטו לומ' אני איני מנוסה ומלומד ללכת באלה. ללכת באלה בקמץ הבי"ת זה ואש' כתבנו למעלה לא בחר ה' באלה ע"כ ומהריי"א ז"ל כתב דברי חז"ל שבראות דוד שנתכרכמו פני שאול שראה שבאו כמדתו אז אמר לא אוכל ללכת באלה כי לא נסיתי וידמ' שהסכימו חז"ל בזה לשתי סבו' האח' לפי שאמ' וילבש שאול את דוד מדיו ובהיו' שאול גדו' קומ' משכמו ומעל' גבו' מכל העם. והשני' למי לא אמ' דוד לא אוכל ללכ' באלה כי לא נסיתי בראשונ' קודם ההלבשה לזה גזרו שבנס נעשו לו שוו' וכדי להסי' הצרו' עין והתפעלותו שנתכרכמו פניו לזה אמ' לא אוכל ללכ' באלה ע"כ. והרב ב"ע ז"ל כתב כי לא נסיתי מעול' באלה הדברי' והיא לנצח ע"י חנית וחרב שהרי נצחוני השגחיי לא טבעיי בחר' וחני' אלא ברוח ה' דבר בי ומלתו על לשוני. **ולעד"ן** לדקד' מעיקר' מאי סבר שאול שהלבישו מדיו שאם היה דוד קצר ממנו איך

יבאו לו מדיו כמדתו והם עשוי' לאיש אש' משכמו ומעל' גבו' מכל העם ואם היה ארוך מקודם ההלבשה כפי השיטה הנזכרת למעלה שמעת שנמשח אם כן למה נתכרכמו פני שאול ולפי השיטה שכתבתי למעלה ששאול היה גבוה בצוארו ארוך וזהו מה שאמר משכמו ומעלה גבוה מכל העם שגבהותו משכמו ומעלה הוא כאמור וכדפרישית לעיל. ולזה הלבישו מדיו זהו כפי השפט אך דברי חז"ל לא יתישבו בזה ואפש' שדרך הולכי המלחמ' ללבוש בגדים קצרים עד הארכובה כנודע כדי שיהיו קלים כנשרים במלחמתם והנה שאול עלה בדעתו להלביש לו מדיו אעפ"י שירדו למט' מהארכובה כי לא עלה בדעתו שיבאו לו כמידתו ממש וכאילו הם עשויים לו ממש לא פחות ולא יותר שזה דבר מתמיה מאד שנראה כאילו הוא ממלא מקומו. ומה שאמר ויואל ללכת כי לא ניסה ידוע כי בעת מלחמה כזאת מי שלא הורגל בדבר מה צריך לעשות הנסיון בינו לבין עצמו קודם צאתו לילחם ואחר שניסה בינו לבין עצמו אז יאות לו לצאת ופניו בקרב זהו שאמ' ויואל ללכת בתוך מחנה ישראל כדי לנסות אם יוכל אם לא וטעם התחלתו ללכת יען כי לא ניסה מאתמול שלשום והדבר שלא ניסה בו האדם מאתמול שלשום צריך לנסותו קודם כאמור. ויואל לשון התחלה כמו הנה הואלתי באופן שזהו טעם דוד שלא סרב מתחלה עד שעשה הנסיון. או אפשר כי לחלוק כבוד למלך שאול קבל גזרתו ולבשם ויואל ללכת ברצון טוב כדי לקיים דבר מלך שלטון ואעפ"י שלא ניסה כי לא ניסה כמו כי עם קשה עורף הוא אלא כשראה הדבר נמנע ההליכה אז הסירם דוד מעליו זהו שאמר ויאמר דוד אל שאול לא אוכל ללכת שהוא לשון נמנע אז ויסירם דוד מעליו:

**מ**

**ויקח** מקלו בידו ויבחר לו כו' ח"זל בילקוט נתנו טעם להיותם חמש לא פחות ולא יותר א' לשמו של הב"ה ואי לשמו של אהרן וגי לגי אבות. אמר הב"ה וכי לא לפני חרף וגדף עלי ליפרע ממנו אמר אהרן וכי לא גואל הדם אני עלי ליפרע ממנו אמרו אבות וכי לא עלינו ליפרע ממנו שחרף וגדף מערכות אלהים חיים ובקש לעקור בנינו ולעקור תורתם שהיא מחייתם ע"כ. בנוסחת הר"דק ז"ל ופי' הוא ז"ל ב"מש המאמר שאהרן גואל הדם על חפני ופנחס הכהנים אהרן הוא גואל הדם שלהם כמו שכתוב בתרגומו של תוספתא שכתו' למעלה. והביא עוד הר"דק דרש ה' חלוקי אבני' מלמד שנתקנא גלית בחמשה שבזה וחרף חמשה חומשי תורה ושמו של הק"בה וזכרם של ג' איתני עולם שהם אברהם יצחק ויעקב ע"כ. ובסמוך אכתוב פשרה ישרה בין ב' המאמרי'. ובילקוט א"זל א"ר יוחנן דסכנין ב"שר לוי האבנים היו מתלקטות מאליהן ע"כ. דרשו כן מכפל בכלי הרועים. ורש"י ז"ל חלוקי אבנים אבנים דקות וחלקות ובילקוט ובתרמילה ע"כ.

והר"דק כלי שמשים בו הקלע באבנים שלוקט לתת בכף הקלע שלקט לו אבנים יותר ששם בכלי הא' והחמשה בילקוט לפי' נק' ילקוט י"ת ובתרמילה והוא כלי עור או בגד שנושאי' בו הולכי דרכים מזונות הדרך וקורין לו בערבי תעלקאה ו"מש בכלי הרועים ובילקוט ובאחד מהם די לו ואפשר שלקט לו אבנים עוד יותר ששם בכלי האחד וחמשה שבחר שם בכלי אחר ע"כ. והר"לבג ובילקוט ר"ל שהוא שמם בפרט בילקוט והוא הכלי שמשימין בו הרועי' כל עניניהם ולזה נקר' ילקוט כי שם ילקטו כל הדברים שהוא נושא ע"כ. **ול"עדן** להבין ממ"ש וישם אותם בכלי הרועים אשר לו ובילקוט שב' סוגי אבנים לקח וכל סוג חמשה וזהו ויבחר לו חמשה חלוקי אבנים מן הנחל וכו' וכן בזה המספר חמש' שם בילקוט וכבר מצאתי סיוע לדברי אלה ממה שכת' הרד"ק שהיו אבני' זולת אותם שבכלי הרועים ושם אותם בילקוט אשר לו יותר נכון לו' שיטתי זו שהיו ה' וה' ויניח כן לשון חלוקי אבנים שהם ב' מלות הוא הק"בה מארי נצחן וכו' ובזה אבין הב' מאמרי' הנז"ל בסמוך שהא' אמר הרמז בה' חלוקי אבנים אשר שם בכלי הרועי' שהן כנגד הקב"ה (והארן) [ואהרן] וג' אבות וה' אחרות שמם בילקוט וז"ש ובילקוט והרמז בהם לחמשה חומשי תורה ושמו של הקב"ה וזכרם של שלשה אתני עולם שהם אברהם יצחק ויעקב ובזה צדקו יחדיו רמזי המאמרים האלה שאינם חלוקי' דמר אמר חדא ומר אמ' חדא ולא פליגי. והוא ענין נכון בפשרת אלו המאמרים ולשון הפסוק. ולבוא אל כונת המאמר הזה בשרשם דע כי המאמר הראשון דבר באבנים חמשה אשר שם בכלי הרועים והם סוד כמוס כי כלי הרועים הוא היסוד שהוא הנחל שנא' ונהר יוצא מעדן אשר בו מתייחדים ה' ספירות חסד גבורה ות"ת כנגד ג' האבות שאמ' ונצח והוד ההוד לאהרן גואל הדם בסוף ההקפו' של יום הושענא רבא ונצח על הק"בה מארי נצחן כי נצח ישראל ולא ישקר והם חמשה בחינות שאמר המאמר ההוא אחד לשמו של הק"בה בנצח ואחד לשמו של אהרן בהוד נהפך למשחי' לגלית והשלשה כנגד שלשה האבות שהם חסד גבור' ותפארת חסד לאברהם גבורה ליצחק תפארת יעקב שכל החמשה האבנים האלה מתיחדים ביסוד הוא הנחל שאמר חמשה חלוקי אבנים מן הנחל ולזה אמר בכלי הרועים אשר לו אמנם המאמ' השני דבר באבנים חמשה שרמזו במלכות שנקר' ילקוט על שמלקטת כל כח והשפעת התשעה ספירות והמלכות היא ה"א אחרונה שבשם אל החמשה בחינות מחמשה ספירות הנז' הנמצאות בה לכן רמז בה' אבנים אלו האמורים והכי דייק לשון המאמר שאומר וזכרם על שלשה אתני עולם וכו' זכרם דייקא על הג' בחינות שהם הבחינות הנמצאות במלכות זכרם על שלשה אבות ובחינתם. ולפי זה מ"ש חלוקי אבנים מן הנחל מלבד פשוטו של מקרא שהוא על שהם אבנים חלקו' אפשר

שרמז אל השתי חלוקות הרמוזים בשני המאמרים הנז' וחלוקי אבנים לשון חלוקות שתים הנז' בשני המאמרים הנז' וטעם קחתו אבני' לפי הפשט לפי שהיה רגיל באבני הקלע כמשפט הרועים. ואני שמעתי שלהיות הפלשתי הזה מגדף את ה' כמו שאזכיר בסמוך בס"ד בפסוק ויקלל הפלשתי את דוד באלהיו שפי' שקלל לדוד עם אלהיו של דוד והמגדף את ה' בסקילה לזה לקח אבנים לסקלו כדינו ומה שאמר ובילקוט אפשר ששם חמשה אבנים בכלי הרועים ואחת בילקוט הוא המקום אשר בקלע אשר האבן נקלט בו וקראו ילקוט לפי שלוקט שם האבן בתוך כף הקלע. ומ"ש ויגש אל הפלשתי סתם שנר' שנגש אליו ממש ואחר כך אומר ויאמר הפלשתי אל דוד לכה אלי וכו' נר' שעדין היה רחוק מאד ממנו אפשר להבין זה במה שאמרו חז"ל שדוד נתקרב אל הפלשתי ואחר כך פחד ממנו וחזר לאחוריו הרבה כמו שאזכיר בסמוך בס"ד בפסוק והיה אם קם הפלשתי אשר בדבריהם אלה מובן אומרו ויגש בקרוב אל הפלשתי ואחר כך חזר לאחוריו לצד מחנה יש' בכח גבורה ופניו כלפי הפלשתי עד שתמה הפלשתי אם לאחוריו כך הוא אריה לפניו עאכ"ו ולכך הוצרך לומר לו לכה אלי ואתנה וכו'.

**מא**

**וילך** הפלשתי הלוך וקרב אל דוד וכו' מהרי"א ז"ל כתב הכונ' לפי שהמלבושים של הפלשתים כבדים עליו מכל כך ככרי ברזל כאשר זכרנו למעלה בפסוק ולז"א וילך הפלשתי הלוך וקרב רוצ' לומ' מתנהל לאיטו הולך וקרב מעט מעט הולך וקרב אל דוד עד כאן.

**ולע"דן** כי פחד קראו ורעדה ורוב עצמותיו של הפלשתי הפחיד מחיתת אלהים עד שלזה היה הפלשתי מיראתו הולך לאט לאט זהו שאמר וילך הפלשתי הולך וקרב אל דוד והיה האיש נושא הצנה לפניו כי בו בטח גם אמר בלבו בנער יפגע תחלה ואני אבוא אחריו לכלותו כלה ונחרצה אמנם אחר כך כשהבין הפלשתי בדוד ביזהו ותמה על עצמו איך פחד ממנו וסמר בשרו מפחדו זהו שא' ויבט הפלשתי ויראה את דוד ויבזהו כי קודם שראהו פחד ממנו כאמור:

**מב**

**ויבט** הפלשתי וכו' ויבזהו וכו' הרד"ק ז"ל עם יפה מראה כבר פירשנו שהוא כמו ויפה מראה והנה לא בזה אותו בעבור כי ראה אותו שהיה נער אלא למה בזה אותו לפי שהיה אדמוני עם יפה מראה לפי שחשב בלבו לא יתנוהו שיהיה איש מלחמה כי מי שהוא רגיל לצאת למלחמה לא יעמוד ביופיו מפני היגיעה והטורח והיותו בחוץ בעתות המלחמה לקרח ולמטר ולשרב עד כאן. וכן פי' מהרי"א והוסיף שבזה גם כן להיותו יפה ע"כ. **ולעד"ן** להבין הבזוי הזה ב"מש חז"ל בויקרא רבה פ' כ"א עלה ק"ב

ר' יודן אמר מתאוה בדוד היה לפי שהיה יפה עינים וטוב רואי מיד אמר דוד אל תתן ה' מאויי רשע תחמידת' ע"כ אשר מזה נבין שנתן עיניו אל יפיו וחמדו בלבו לדב' עבירו ובזה נראה או' ויבט הפלשתי ויראה את דוד כי כפל הבטה וראיה להודיע הבטה על מציאות ההבטה בו והראיה הוסיף שנתן עיניו לרעה ולזנות וזהו שאמ' ויראה את דוד ורוחו הוציא כסיל לדבר תוכן הראיה הוא במה שבזהו כשאמ' לו כי היה נער ואדמוני עם יפה עיני' ויפה מראה שהוא ראוי לעבירה באופן שהבזוי הוא או' כי היה נער שזו הורא' שחמד יופיו בלבו ולקחו מעפעפיו שהיה יפה עינים. ובזה אדקדק או' כי היה נער ואדמוני וכו' דהי"ל והוא נער שאז היה טעמו של מקרא אמנם אומרו כי היה נער הוא ספור הבזוי עצמו שאמר לו וחרפו כי היה נער נר' הגון לעבירה חלילה ועל כן התפלל אל תתן מאויי רשע שתי תאוות האחת לבעלו והשנית להרגו ובזה מובן יתור תיבת הפלשתי כי די שיאמ' ויבט ויראה את דוד כי בפלשתי משתעיין קראי אבל כיון לומר הפלשתי אשר הוא שטוף בזימה ואליה נטה בהבטה זו מבחינת היותו פלשתי לרמוז אשר משם יצאו פלשתי':

**מג**

**ויאמר** הפלשתי אל דוד וכו' אחז"ל במדרש רות אמר רבי תנחום אותה הלילה שפירשה ערפה מחמותה מאה בני אדם באו עליה אף כלב שנא' ויאמר הפלשתי אל דוד הכלב אנכי ע"כ כי פיו הכשילו ופי כסיל מחתה לו להגיד שהוא כלב ובמה (שאחז"ל) [שאמר] ויקלל הפלשתי את דוד באלהיו אמרו במדרש ויקרא רבה פי' י"ז עלה קי"ז על עשרה דברים נגעים באים וכו' ועל ברכת ה' מגלית שנאמר ויקלל הפלשתי את דוד באלהיו ומנין שלקה בצרעת שנאמ' היום הזה יסגרך ה' בידי ואין הסגרה האמור כאן אלא לשון צרעת שנאמר והסגירו הכהן עד כאן. מובן מדבריהם שאו' באלהיו פי' כמו לו ולאלהיו שקלל לדוד ואלהיו של דוד עמו ולכך לקה בצרעת ולפי שלשון יסגרך אפשר לפרשו מלשון הסגר כמו והסגירו הכהן ואפשר לפרשו שהוא תרגום צרעת דמתרגמינן סגירו לזה אמרו בלשון זה המאמר ואין הסגרה האמור כאן אלא לשון צרעת לומ' שלשון יסגרך אין צריך לפרשו מלשון תרגום אלא לשון הסגרה מעין והסגירו הכהן וממנו נלמוד לצרעת ולא נצטרך לפרש יסגרך לשון תרגום צרעת וזהו שכיון באומרו ואין הסגרה האמור כאן דהי"ל דאין יסגרך האמור כאן אלא לשון צרעת מדקאמר הסגרה אלמא לשון הסגר הוא מפרשו דומה בדומ' לוהסגירו. ובמדרש תנחומא למדו ברכת ה' לגלית מפ' ברו לכם איש וירד אלי ואין איש אלא הקב"ה שנא' ה' איש מלחמה מה כתיב היום הזה יסגרך ה' בידי וכתיב והסגירו הכהן ע"כ. וילפותא דויקרא רבה עדיפא כי

שם נאמרה קללה בפיי לדוד ולאלהיו והתנחומא רצה שאפשר לפרש הפסוק קללה לדוד לבדו ובאלהיו דקאמר באלהיו דגלית לשון חול שאמר אלהי יפרע ממך ולכך יליף בתנחומא קללת ה' (דבר א') מפסוק ברו לכם איש ואע"ג דלא איתמר שם קללת ה' בפירוש הביזוי והקללה הכל דבר א'. ובס' הזוהר הביאו כשיטת רבה בפ' בלק עלה כ"ו שאמרו וכיון דכתיב וקלל הפלשתי את דוד באלהיו אסתכל ביה דוד בעינא בישא ובכל אתר דהוה מסתכל בעינא בישא כל זייני צרעת אתמשכן מעיניה דדוד והכי הוא ביואב כיון דאסתכל ביה בעינא בישא שלטו כל זייני צרעת מה כתיב ולא יכרת מבית יואב זב ומצורע וכו' ע"כ. ומהריי"א ז"ל במקלות ולא דבר מהאבנים כי לא ראה אותם כי היו בילקוט ולכן לא נשמר גלית מהם ויקלל את דוד באלהיו קללו באלהי פלשתים שאלהי פלשתים יהרגוהו ע"כ. **ולע"דן** שאעפ"י שראה האבנים בכלי הרועים ובילקוט שחמשה חלוקי אבנים יתראו מהילקוט מבחוץ דמות גולם תבניתם אלא שהפלשתי לא ביזה אותם לפי שהם כלי קרב הרועים אלא שלא נשמר מהאבן לפי שהיה לבוש כובע נחשת אלא שהש"י הפליא לעשו' שתטבע האבן וכמו שאזכו' בסמו' בס"ד בפ' ותטבע האבן במצחו ולפי שהרועים כשיבואו עליהם כלבים מדבריים אנאקל"יש בלעז ידיחום ע"י מקלות לז"א הכלב אנכי כי אתה בא אלי די לי לעמוד במקומך עד שאבוא אליך ואז תדיחני אבל לבא אלי אין זה כ"א רוע זדון לבך השיאך ואמ' במקלו' עם היו' שלא בא לו אלא במקל א' כמתלוצץ עליו על שבא במקל שאינו כלב ולפחו' היה לו להרבו' במקלו' רבו' ולא בא':

**מד**

**ויאמר** הפלשתי אל דוד לכה אלי וכו' בויקרא רבה עלה ק"כ לכה אלי ר' אבא בר כהנא אמר הארץ אחזתו א"ר תנחומא אנא אמינא טעמא ואבוא אליך אינו או' אלא לכה אלי מלמד שהארץ אחזתו ר' ינאי בשם ר' שמעון בר ינאי או' רמ"ח קופליות נתן הקב"ה על ר"מח אברים שיש באדם באותה שעה אמר דוד אל תתן ה' מאויי רשע לא תתן תחמודתא זממו אל תפק לא תרפי ליה ירומו סלה חזק כתפוי ע"כ. וקשה לדבריהם שאם אחזתו הארץ שלא היה יכול לזוז ממקומו כדבריהם היכי כתיב והיה כי קם הפלשתי וילך וקרב לקראת דוד דאילו אחזתו הארץ לא היה יכול לזוז. ור' ינאי מאי דעתיה דאם חולק על ת"ק. ונרא' לומ' ד"תק ור' ינאי פלגי דת"ק סבר אחזתו הארץ ולא יכול לזוז כלל כיון שהוא אחוז עד שצעק ואמר לכה אלי אמנם רבי ינאי סבר דיכול לזוז היה שלא אחזתו הארץ אבל היה זז בכובד וצער גדול מצד הקפליות שנתן הק"בה על רמ"ח אבריו. ופליגי גם כן בסיב' המחייבת כן דלת"ק אחזתו הארץ כאילו ננעצו רגליו בקרק' ור' תנחומא למד

טעם וראיה לזה מלשון הכתוב מדלא קאמר ואבוא אליך אלא לכה אלי מלמד שאחזתו הארץ ומדתלה הענין לכה אלי שאני איני יכול ללכת נראה שהעיכוב מהרגלים אמנם ר' ינאי חולק שסובר שבכל אבר ואבר היה לו מנעול אחד שלא יוכל לזוז אלא בצער גדול וניחא ליה שע"י הקפליות היה כבוד לדוד שיתלו בחולשת גלית שפחד ממנו לא כן אם אחזתו הארץ שדוד לא עשה כלום וניחא ליה נמי מ"ש הפסוק ויהי כי קם הפלשתי וילך ויקרב לקראת דוד דלר' ינאי ניח' שהי' זה בדוחק גדול אמנם לת"ק דקאמ' שאחזתו הארץ קשה מאד וצ"ל שדוד התפלל שיתיר אותה אחיזת הארץ כדי שיפול בידו כדי שיהי' יותר פלא גדול ויוכיח כן מלשון הפ' של זממו אל תפק דמכלל שהיה לו זמם הוא הקפליות דאילו לת"ק רשתו אל תפק מבעי ליה שהרשת פרוש' לרגליו אלא ודאי זממו שבכל אבר ואבר שנתן לו קפליה דהיינו מנעול הנקרא קפל בלשון ערבי שהתפלל דוד ע"ה שלא יוציא אותו המנעול מעליו ולא יתן לו רפיון וזהו לא תרפי ליה לשון רפיון כי לא תרפי ליה בריש גרסינן ירומו סלה שהתפלל אדרבא חזק כתיפיו של גלית כדי שיגבה לבו לפי שעה לבא אלי ויפול לפניו באופן שמתחלה אחזתו הארץ אלא שאח"כ התפלל דוד על שיוכל לילך כדי שיתקדש ש"ש יותר שנער א' נצחו וזה שאמר והיה כי קם הפלשתי וילך ויקרב וכו' שאח' שאחזתו הארץ התירה אותו הארץ והלך ע"י דוד ע"ה ואילו גרסינן חזק כתפן בנון יותר נכון שעל דוד עצמו התפלל שיתחזקו כתפיו סלה.
ורש"י ז"ל ולבהמת הארץ אין דרך לבהמות לאכול אדם אמר דוד נטרפה דעתו של זה עלי הוא בא דוד וא"ל ונתתי פגר מחנה פלשתי' וכו' לחית הארץ ע"כ. והוא מהמדרש כאשר הביא הרד"ק ז"ל וקשה דהא בפירוש כתיב ולבהמת הארץ ואין מחריד כו' ונראה דבשלמא בפרשה ניחא דהא בלשון תורה חיה בכלל בהמה כדכתיב זאת הבהמה אשר תאכלו כו' איל וצבי ויחמור כו' אמנם בלשון בני אדם ערל זה לא הי"לל ולבהמת אלא ודאי לשון טרוף. או אפשר דההלצה היא שאפי' שהכונה חיה לא תאכל את עצמכם מרוב המאיסות תנהוג החיה בהם כמנהג הבהמה דלית בעיר אכיל בעיר ולהגזי' בקללה אמר ולבהמ' הארץ ואין מחרי' וכו' או אפשר ששם בתור' רמז אל ענין זה עצמו של גלית שיחרף ויגדף מערכות יש' ואת הבא לילחם עמו שיאמ' לו שימסרהו לבהמת הארץ ואל זה רמז ולבהמת הארץ ואין מחריד ובכלל הרמז שאין זה מחריר אלא נחרד הוא ונופל עוד אפש' דבשלמ' התם אמ' ולבהמת הארץ ניח' דחיה בכלל בהמ' אמנם בהמ' השדה משמע בהמה ממש האוכלת בשדה של אדם וזה טעות דבעיר מי אכיל בעיר.
וחתני הח"ר אברהם י"צו תרץ בזה דבשלמ' בקללה ניח' כי ה"בה מקלל ובכלל הקללה שישתנו עליהם סדרי בראשי' דבעיר יאבל בעיר וז"ש ולבהמ' הארץ הפך הטבע אמנם

גלית לא הי"לל דבר חוץ מהטבע וא"כ אין זה אלא טרוף דעת ולכך אמ' דוד זממו אל תפק. והר"דק לכה אלי לפי שהיה הפלשתי כבד ללכת מפני כובד הברזל וז"ש הולך וקרב אל דוד כלו' מעט מעט מפני המשא אשר עליו וכאשר ראהו בלא שריון אמר לו שיבא אליו. וכן מהרי"א ז"ל ובדרש וכו' כנז' למעלה ולבהמת הארץ כנז"ל בדרש"י ז"ל והוסיף לומר ולבהמת הארץ כמו ולחיות כי חיה בכלל בהמה כמו זאת הבהמה אשר תאכלו ואמר אחריו איל וצבי ויחמור וכו' וכן ולבהמת הארץ ואין מחריד ע"כ: **ולע"דן** לדקדק או' לכה אלי דהי"לל בוא אלי ואפשר להבין זה במה שא"זל שדוד רץ לאחוריו כ"ב מילין מפחדו כשראה את גלית זה פחד מזה וזה פחד מזה אם לאחריו כך לפניו על אחת כמה וכמה. ונראה לע"ד שלזה כיון באומרו לכה אלי כלומ' אפי' בכל גבורתך זו שאתה הולך לאחוריך ופניך אלי עם כל זה אני הגובר שאתנה את בשרך לעוף השמים. או אמר לכה אלי כלומר אם תשמע לעצתי לכה מסיבתי ואלי כי מי אתה לבא אלי אבל לך לך פן אתן את בשרך כו' אם תבוא אלי כו'.

**מה**

**ויאמר** דוד אל הפלשתי וכו' ובמ"ס אמרו לפי שגלית אמר ברו לכם איש על השי"ת איש מלחמה לעומת זה אמר דוד ע"ה אני בא אליך בשליחותו ובשמו וזהו שאמר בשם ה' צבאות כביכול שלוחו של אדם כמותו ובזה מובן אומ' אשר חרפת דהיינו ברו לכם איש כאילו אינו יכול הוא ית' עמך הנני קטן שבשלוחיו ואני אנצח אותך. והר"לבג ז"ל כתב בחרב ובחנית ובכידון זה הכידון איננו הכידון שזכר למעלה שהיה בין כתיפיו אבל הוא דומה לחנית כאומ' בחנית ובכידון והנה הראה דוד בדבריו עם הפלשתי כי בטחונו בשי"ת לבד לא בגבורתו. וכן מהרי"א ז"ל שמשאול למד כן לבטוח בה' ולא בגבורה שאתה בא אלי בחרב וכו' ואני בשם השי"ת והוא יסגרך בידי וגם מלבדך עוד אתן פגרי מחנה פלשתים בכלל לעוף השמים וידעו כל הארץ הם האומו' כי יש אלהים בישראל אמנם קהל ישראל שכבר ידעו זה כמה יכירו עתה כי לא בחרב ובחנית יהושיע ה' כי לה' המלחמה ע"כ. **ולע"דן** אומרו תואר ה' צבאות יותר משאר תארים הגדול הגבור והנורא וכיוצא גם נבין אומ' אשר חרפת כי ידוע הוא ונראה כי הכידון הזה הוא הכידון הנז' למעלה שאמר וכידון נחשת בין כתפיו שגלית עצמו היה מביא כידון בדמות חנית בין כתפיו ועליו הוא אומר ובחנית ובכידון כדי שאם יטיל החנית ישאר לו הכידון ואם יהיה פי' וכידון נחשת בין כתיפיו להגין כמו שזכרנו למעלה במקומו בשם רש"י ז"ל גם עליו יצדק אומ' אתה בא אלי בחרב ובחנית ללחום ובכידון בין כתיפך נמצא שאתה בא אלי בנצחון טבעיי ואני לא כן אלא כל מאמצי כחי הוא במה שנקרא שמו ית' ה' צבאות על

שהוא שולט על צבאות ישראל כמו שאמ' יצאו כל צבאות ה' כו' את צבאותי את עמי בני ישראל באופן ששם זה של ה' צבאות מסוגל ומיוחד ביחוד לנצחך וזהו שאמ' ואנכי בא אליך בשם ה' צבאות ששם זה מורה שהוא אלהי הצבאות אלהי מערכות ישר' אשר אתה חרפת שאם כן לפי זה לא חרפת את מערכות ישראל אלא מערכות אלהים חיים ובכח זה החטא שנכשלת אני בא אליך וכבר זכרתי למעלה שדוד המלך ע"ה חדש ענין זה היות ישראל מערכות אלהים חיים והנוגע בהם בנוגע בבבת עינו. ויש קצת גלוי לזה ממה שאמ' חז"ל במדרש תלי' בילקוט סימן תש"כה נאום פשע לרשע בקרב לבי אין פחד אלהים לנגד עיני היה דוד מסתכל בגלית ורואה אותו גבור ומזויין בכל מיני זין אמר מי יוכל לזה כשראה אותו מחרף ומגדף אמר אני יכול לו מאחר שאין נפחד מהק"בה מכאן אתה למד שאין הק"בה דן את הרשעים אלא בזמן שאין פחדו עליהם וכן הוא או' וכו'. ויש לדקדק מהיכן למדו ח"זל שהיה דוד מסתכל וכו' ואמר דוד מי יוכל לזה וכו'. ונראה דחז"ל דקדקו תיבת פשע שאין לה הבנה שאם הכונה לו' שהפשע הוא שאין פחד אלהים הי"לל נאום לרשע בקרב לבי פשע אין פחד אלהים כו' לעומת זה הכריחו שהפשע הזה על דוד קאמר שאו' שכשהיה דוד מסתכל בגלית ורואה אותו גבור ומזויין אז אמר מי יוכל לזה ופשע הוא לומר כך מי יוכל כו' וכשראה אותו מחרף ומגדף אז אמר שאין פחד אלהיט לנג' עיניו אני יכול לו. או אמר פשע לשון פשיעה כלומ' פשיעה היא להתחייב בנפשי לקנטר לרשע כגלית גבור ומזויין וזה הדבר היה בלב אמנם כאשר אין פחד אלהים לנגד עיניו אז נתחזקו ידי דוד ע"ה וזהו שאמ' בשם ה' צבאות אש' חרפ' שבזה נתחזקו ידי ובדברי חז"ל ורש"י ז"ל נבין בפסוק אומ' אתה בא אלי כו' ואני בא אליך שמצד הטבע גבורתך וזיונך אתה בא אלי תהא גובר עלי אמנם בדרך השגחה אני בא אליך ר"ל גובר עליך בכח שה' צבאו' כו' אשר חרפת כי כשלת בעונך זה ואסייע זה ממה שאחז"ל בפי משוח מלחמה אמר רבי יוחנן בשם ר' מאיר בשלשה מקומו' לכדו פיו של אותו רשע אמר ברו לכם איש וירד אלי ואידך אם יוכל להלחם בי והכני ואידך דקאמר ליה לדוד הכלב אנכי כי אתה בא אלי במקלו' דוד נמי הא קאמר ואתה בא אלי בחרב ובחנית הדר אמ' ליה ואנכי בא אליך בשם ה' צבאות עד כאן הרי אמרו שאו' אתה בא אלי בחר' ובחני' מורה על נצחון גלית לדוד כאמור אלא שמצד ההשגחה ואנכי בא אליך. ובדרך הסוד אומ' ל"עד בשם ה' צבאות שאמרו המקובלים ז"ל אות בצבא שלו שהאות היה ו"או שבשם הויה הרומזת לתפארת ישראל ולכן לקח דוד להכות הפלשתי בקלע הדומה באריכותה לו"או וראש הוא"ו היא כף הקלע שרצה להשתמש בכלי הקלע המורה על צבאו' אות בצבא שלו וזהו ובילקוט שאמרו המפרשי' ז"ל ואו יתירה ובסוד זה

מובן ואו בילקוט יחוד ק"בה ושכינתיה הנקראת ילקוט כנז"ל שע"י אבן ישראל דכתיב משם רועה אבן ישראל יפרע מהפלשתי הזה כי היה אבן די לא בידין:

**מו**

**היום** הזה יסגרך ה' בידי וכו' כבר זכרתי בפסוק ויאמר הפלשתי אל דוד שחז"ל למדו מתיבת יסגרך שנצטרע גלית על שדבר לשון הרע לחרף את מערכות אלהים חיים וזהו יסגרך כמו והסגירו הכהן האמור בצרעת וכן בספר הזוהר פ' בלק כמו שזכרתי שבזה מובן או' יסגרך ה' בידי כי ע"י הסתכלות דוד בעיניה על גלית גרם ליה כן וזהו שאמר בידי ר"ל ע"י ימשך זה כמו שאמר בכל אתר דדוד מסתכל בעינא בישא כל זיינא דצרעת אתמשכן מעיניה עד כאן.

**ולע"דן** לדקדק לשון היום הזה מספיק שיאמר יסגרך ה' בידי כי הוא יתברך יודע אם היו' או מחר ועוד כפל הכתו' והכתי' והסירותי וכו' יאמר החביב עוד אומרו מעליך מיותר הוא שידוע שמעליו. גם אומ' פגר מחנה פשלתים דהי"ל פגרי ומהו או' כי יש אלהים לישראל שאפי' מאז ומקדם נודעת זו ובפרט בפלשתי' ועכברי הזהב יוכיחו שהוכרחו להביא כפרה. והי"ל יש אלהים בישראל בבי"ת לא בלמ"ד. ונראה במה שזכרנו מדברי חז"ל בפסוק הקודם שהיה דוד מסתכל בגלית ורואה אותו כו' ואמר מי יוכל לזה כו' לעומת זה אמר היום הזה יסגרך ה' ר"ל קודם שחרפת את השי"ת דהיינו ויקלל הפלשתי את דוד באלהיו הייתי ירא וחר' ואו' מי יוכל לזה אמנ' כשראיתי אותך מחרף ומגדף אז אמר אני יכול לו זהו שאמר היום הזה אחר שכבר חרפת יסגרך ה' בידי ר"ל הקב"ה ימסור ואני אעשה ההכאה באבן שהגיד מראשית אחרית וזהו שאמר והכתיך ואחר כך והסירותי את ראשך בחרבך אשר עליך מעליך אקח חרבך להכרית ראשך ולהסירו ואחר כך אתן כל מחנה פלשתים כפגר אחד כי נפל עוזר וכשל עזו' ואז ידעו כל הארץ של פלשתי' ושאר האומות שיש אלהי' ודיין לילחם בעד ישראל ולחוס על כבודם ולא לכבודו בלבד כי עד עתה במכות העכברים לא ידעו אלא שחס על כבודו על שאמרו המכה את מצרים בכל מכה במדבר כדפרישית לעיל בשם חז"ל שאמרו כל מכות שהיו לו תמו ולהודיעם כוחו עשה בהם מכה מחודשת של עכברים באופן שלא נודע שהקב"ה יחוס על כבוד ישראל אפי' כשלא יתגרו עמו אבל עתה ידעו חדוש כי יש אלהים לישראל ר"ל לפקח עת ענייניהם ולחוס על כבודם כדי שתפול עליהם אימתה ופחד לזלזל בכבודן של ישראל והיינו דלא כתיב כי יש אלהים בישראל כי ידוע הוא זה מקדם ומאז.

**מז**

**וידעו** כל הקהל הזה כו' כבר זכרתי דברי מהרי"א ז"ל שאומ' הקהל הזה על ישראל קאמר והדין עמו כי קהל גרים לא איקרו קהל מכ"ש כי קהל רשעים דלא איקרי קהל והיינו או'

הזה מורה באצבע על קהל מיוחד ואלמלא ההכרח הזה הייתי מפרש כל הארץ על כלל העולם והקהל הנה על הנקהלים שם יחד פלשתים וישראל ומה שאמר יהושיע ה' ולא אמר יושע ה' הכוונה כמו שאמרו חז"ל צדיק ונושע הוא כביכול הוא נושע וכמו שפי' אשריך ישראל מי כמוך עם נושע בה' ששאר העמים נושעים מה' אבל ישראל נושע בה' ועמו כי הוא יתי' עם ישראל בצרה וזהו שאמ' כאן יהושיע באילו הוא עצמו נושע ונתן טוב טעם לזה הוא או' כי לה' המלחמה ר"ל המלחמ' איננה לישראל ועמם אלא לה' ר"ל כאילו עמו יתבר' אתם נלחמים אשר זה מחייב שהישועה כביכול היא לו. או יאמ' כי לא בחרב ובחני' יהושיע ה' יען שהשי"י הוא רוחני והוא הנלח' בזאת המלחמה באופן שאח' שילחם במלחמה זו וינצח אתכם אחר כך ימסור אתכם בידינו לשנעש' בכם כטוב בעינינו זהו שאמר כי לה' המלחמה לילחם אותם ואחר כך ונתן אתכם בידינו ולא אמר ויתן אתכם אלא ונתן בלשון עבר כבר נתן אתכם כלו' אין זה דבר חדש שהרי נתן אתכם בידינו בזמן העבר בימי שמשון והשופטים שהעבר מופת על העתיד.

**מח**

**והיה** כי קם הפלשתי כו' הרד"ק ז"ל כי קם הפלשתי ענין זרוז כמו קום עבור קום התהלך הנה הוא אמר לו מתחלה לכה אלי ועתה כאשר שמע דברי' של דוד בערה בו חמתו ונזדרז ללכת אליו וילך ויקרב כמו שפי' שהיה כבד בכלי' שעליו והלך מעט מעט וקרב לקראת דוד ע"כ. **ולע"דן** במה שזכרתי למעלה בשם חז"ל שאחזתו הארץ אולי אחר כך ראה דוד שיותר תפארת ותהילה יהיה כשימסר בידו של דוד ולא ביד הארץ שתאחוז בו ואולי לזה כיון דוד באו' היום הזה יסגרך ה' בידי ולא ביד הארץ שתאחוז בך ומזה נמשך והיה כי קם הפלשתי וילך כו' שהותרה אחיזתו מהארץ וקם וילך ויקרב וכו' להטעותו שיחשוב שניצל ואחר כך יפילהו במהמורות בל יקום וזהו שא' לשון והיה כי קם לומר שהיה דבר מחודש כי קם הפלשתי שהותר מאחיזתו שאחזתו הארץ או אמר והיה לשון שמחה ואמר וימהר דוד וירץ המערכה פשוטו למערכת פלשתים והיינו לקראת הפלשתי אלא שק"ק מה לו להזכיר ולומר וירץ המערכה די שיאמר וימהר דוד וירץ לקראת הפלשתי כו' והנכון שדוד כשראה את הפלשתי מהר ורץ אל המערכה של ישראל ומרוצתו לאחור היתה באופן שרץ אל המערכה והיה לקראת הפלשתי פנים אל פנים ולא הפך עורף לפני אויביו ועשה כן כדי שתשלוט קליעת הקלע ביותר בהיות מרחיק מה בנתי' לא כן כאשר נתקרב הפלשתי ביותר מכשיעור כמו שא' והיה כי קם הפלשתי במהירות וילך ויקרב לקרא' דוד שהיה קרוב ביותר אז ראה דוד לתקן ולעשות

באופן שישלוט הקלע כי בקרוב לא יועיל ולזה וימהר וירץ המערכה לקראת הפלשתי והסיב' כדי לשלוח ידו ולקלע והיינו דסמיך ליה וישלח דוד את ידו אל הכלי כו':

**מט**

**וישלח** דוד את ידו כו' חז"ל אמרו ויך את הפלשתי אל מצחו שכשאמ' לו לעוף השמים נשא גלית עיניו לשמי' לראות העוף הפורח והוגבה בה הכובע מעל מצחו ובאותו מקום השליך דוד האבן בקלע והמדרש הזה הביאו מהריי"א ז"ל ובמדרש אמרו זה אחד מהדברי' שהשליט ה"בה הרך בקשה שהשליט האבן בברזל והצפרדעי' באבנים קשים במצרים וכיוצא. ומתוך דבריהם נבין דקדוק בפסוק שלא אמר ויטבע האבן שהיה מובן שבכח דוד נטבע אמנם אומרו ותטבע האבן במצחו שנטבע' מאליה האבן שהשליט הק"בה על הברזל ונטבעה במצחו. ומה שאמר ויפול על פניו לא היה צריך לומר אלא לאחוריו והמלאך דחפו והפילו על פניו אמר הק"בה הפה שחרף וגדף יסכר בעפר שנא' טמנם בעפר יחד פניהם חבוש בטמון ד"א למה נפל על פניו כדי שלא יצטער דוד וילך ויחתוך ראשו אלא נשתכר י"ב אמות וזרתים כיצד מלא קומתו לפניו ומלא קומתו לאחוריו וקומתו שש אמות וזרת ונפל על פניו לפני רגליו של דוד שנאמר עד אשית אויבך הדום לרגליך. דבר אחר למה נפל על פניו שהיה דגון מצויי' על לבו לקיים מה שנ' ונתתי את פגריכם על פגרי גלוליכם. ד"א לקיים מה שנאמר ואויבי נתת לי עורף. ורש"י ז"ל הביא דברי המדרש הזה לא היה לו ליפול אלא לאחוריו שהרי על מצחו הוכה אלא כדי שלא יצטער כו' כנז"ל. והר"דק ז"ל אל מצחו כמו על מצחו. יש שואלים היאך טבעה האבן במצחו והלא כובע נחשת שהיה על ראשו מכסה מצחו ואי אפשר שלא היה עד מצחו מגן והביא הדרש הנ"זל שכשאמר לעוף השמים כו' וזה דרש ואחרי אשר היתה מלחמ' דוד עם הפלשתי סבה מאת ה' אין לשאול איך היה כי לא יבצר מהשי"ת סבה ואפשר כי האבן עברה המגן אשר על מצחו וטבעה במצחו וכדברי הדרש שהשליט הק"בה האבן הרך בקשה הנ"זל או אפשר שהיה מקום מועט מגולה במצחו ובאותו המקו' האבן נזדמנה ברצון האל. וכן הר"לבג ז"ל ויפול על פניו כמשפט המוכה שלא יוכל לעמוד בעצמו ונפל על פניו ארצה ובדרש למה נפל על פניו כו' ע"כ כנ"זל. וכן מהריי"א ז"ל: **ולע"דן** לדקדק ספור זה של וישלח דוד את ידו אל הכלי ויקח משם אבן ויקלע כו' למה די שיאמר ויקלע דוד את הפלשתי ויך את הפלשתי כו' כי בכלל ויקלע כו' שליחו' ידו אל הכלי וקחתו אבן ונראה להגיד הפלא שהאבן הראשונה לא החטיאה כוונתו אלא בשליחות ידו פעם אחת אל הכלי וקחתו אבן אחת ויקלע אותה ויך בה את הפלשתי אל מצחו וזהו שאמר ותטבע האבן במצחו שתיבת האבן מיותרת די שיאמר

ותטבע במצחו אבל אמר האבן להודיע שהיא היא האבן ראשונה שלקח מן הכלי ויקלע ויך את הפלשתי ותטבע האבן הזאת הראשונה שלקח ואומר במצחו להודיע שהעזות מצח אשר חייבה לו שחרף השי"ת ומערכותיו היא גרמה לו כן להביא המכה במצחו שהעיז אמנם אם קלע דוד פעמים הרבה אם לאו אבאר בס"ד בפסוק ויחזק דוד. ומה שאמר אל מצחו ולא אמר על מצחו זה יכריע כדברי המדרש ז"ל שהשליט השי"ת הרך בקשה וזה מוכיח לשון הכתוב שאלו אמר על מצחו היה נראה שהכה בה על המצח עליו בלי חציצה לזה אמר אל מצחו לומר שעל הברזל הכה בה אלא שהיתה המכה בקובע במקום מכוון אל מצחו ולא על מצחו והוא דקדוק נכון ואין אנו צריכין לידחק שתיבת אל כמו על כדברי הרד"ק ז"ל הנזכר לעיל: ובהיות ההכאה כל כך בחוזק עד שנטבע האבן במצחו מזה נמשך היות פלא הנפילה על פניו שאילו היתה ההכאה כל דהו בטבע הוא שיפול על פניו כמו שכתב מהרי"א ז"ל אמנם כעת דכתיב ותטבע האבן במצחו פלא הוא ויפול על פניו נמצ' שהפסוק עצמו מודיע איך הוא הפלא בנפול על פניו כיון שהית' ההכאה כל כך בחוזק עד שטבעה האבן במצחו וזהו שאמר ותטבע האבן במצחו ויפול על פניו ארצה רצה לומר ששני דברים אלו הפכיי' כאמור אלא שמהשגחת השי"ת היתה זאת שהוכה בחוזק עד שטבעה במצחו עד שהיה לו לנפול לאחוריו ועם כל זה ויפול על פניו ארצה וזה הכריח לחז"ל לומר שהיה בנס נפילתו על פניו ולא בטבע ובאו' ארצה שהוא מיותר אפשר רמז כאן לנז' בדברי חז"ל למה נפל על פניו כדי שיסתם פיו בעפר על שחרף וגדף ה' וזהו שאמר ויפול על פניו ארצה כדי שיטמן פיו בעפר ארצה וזהו שאמר על פניו ארצה.

**נ**

**ויחזק** דוד מן הפלשתי כו' הר"דק ז"ל בקלע ובאבן כשהיה רחוק ממנו בקלע וכשקרב קרוב אליו באבן יד בלא קלע ע"כ וכן מהרי"א ז"ל. הצד השוה שבהם שקלע כמה קלייעות עליו.

**ולע"דן** נראה שהפסוק הראשון הגיד שמיד בקליעה אחת טבעה האבן במצחו ולא החטיא והכתוב הזה מספר חסדי ה' כי לא בחרב ובחנית כו' יהושיע ה' את ישר' שהרי דוד נתחזק מן הפלשתי בקלע ובאבן אחת כנז' בפסוק הקודם ויו את הפלשתי וימיתהו עם היות שחרב אין ביד דוד והוא פלא. באופן שהפסוק מתקן הענין מפסוק הקודם. או אפשר שאחר ההכאה הראשונה הנז' בפסוק הקודם הוסיף להזכיר שנתחזק עוד דוד והניח האבן בתוף כף הקלע בעודו בתוכו היה מכה בקלע ובאבן שבתוכו לפלשתי ולא היה מתיר הראש האחד עד שתצא האבן כמנהג אבל אחז בשני הראשי' של הקלע

ההו' והיה מכה בו והיה זה כשנתקרב אל הפלשתי אז ויחזק דוד מן הפלשתי בקלע ובאבן ואמר מן הפלשתי שהוא מיותר דהא ביה עסקינן אפשר רמז כאן למה שזכרתי למעלה בפסוק ויאמר דוד אל הפלשתי שאחז"ל בפסו' נאם פשע לרשע בקרב לבי שהיה דוד יושב ומשתומם מי יוכל לזה וכשחרף וגדף אז נתחזק לבו של דוד. ואל המדרש הזה נלע"ד שרומז הפסו' הזה באו' ויחזק דוד מן הפלשתי ר"ל שמן הפלשתי בחרופו וגדופו נתחזק דוד ע"ה ותחזקנה ידיו ואמר וימיתהו שהכהו מכה ממית' שניקב קרום של מוח והיה נבילה מחיים אבל עדין היה מפרפר וזהו שאמ' ויך את הפלשתי וימיתהו אמנם וחרב אין ביד דוד כדי לגמור מיתתו לגמרי ולזה וירץ דוד ויעמוד אל הפלשתי אל הפלשתי נתראה שרא' בעיניו כידו כי על כן לא נגמרה מיתתו כדי שירגיש ויצטער ובפרט בעמוד דוד עליו ז"ש ויעמוד דוד אל הפלשתי ולא כתב על הפלשתי שאז לא היה מוכיח הכתוב אם הפלשתי ראהו או לאו אמנם באומרו ויעמוד אל הפלשתי מודיעני שראהו הפלשתי שעדין היה חי מרגיש ויקח את חרבו וזה לו מר ממות שחרבו תבא בלבו ושלפה מתער' וימותתהו ר"ל שגמר מותתו לגמרי ויכרו' בה ראשו. ובמ"ש וישלפה מתער' רמז ל"מש חז"ל שהיתה סוגרת ומסוגרת באין פותח אותה לשלפה מתער' ונערו של הפלשתי יודע לפתחה ונדר לו דוד לתת לו בת ישראל לאשה כדי שיפתח החרב וישלפה מתערה ואז ענש השי"ת לדוד שיקח הנער אשתו של דוד היא בת שבע כי הנער נושא הצינה אוריה היה ע"כ וכל זה נרמז באו' וישלפה מתער' להודיע שדבר גדול היתה שליפת' מתערה:

**נא**

**וירץ** דוד הר"דק ז"ל ויעמוד אל הפלשתי כמו על הפלשתי וכן הוא וימליכהו אל הגלעד כמו על הגלעד אל ההרי' לא אכל. וימותתהו וכבר המיתו קודם שעמד עליו המיתהו באבנים כמ"ש וחרב אין ביד דוד וכשעמד עליו לקח חרבו וברת בה ראשו ע"כ. והרל"בג ז"ל כתב והנה הכהו דוד במצחו במקום שהיה מגולה באופן שטבעה האבן במצחו ונפל כמו מת ארצ' על פניו וא"חכ השלי' דוד עם חרבו להמיתו במרוצה בחרב הפלשתי בעצמה וכרת בה את ראשו כדי שיתפרסם ענין מיתתו ויתפרסם גם כן הנס לישראל ולזה הביא דוד את ראש גלית הפלשתי ירושלם ע"כ. ובבר כתבתי בפסוק הקודם היות אומ' וימיתהו לחוד וימותתהו לחוד וימיתהו היינו הכא' מות שנקב קרום של מוח וימות באותה הכאה אבל עדין היה חי וז"ש ויך את הפלשתי וימיתהו ואח"כ רץ ויעמוד אל הפלשתי ר"ל שהכירו הפלשתי שהרי עדין היה חי כמו שדקדקתי מאומ' אל הפלשתי ולא אמר על הפלשתי ושלף חרבו וימותתהו דהיינו שהמיתו לגמרי וא"חכ ויכרות בה

ראשו ודרך הלצה וישלפ' מתער' וימותתהו בשליפ' זו שהיתה לו מר ממות מהצער וחרפה וא"חכ ויכרות בה ראשו. ובאומרו וישלפה מתער' רמז שהיתה השליפה קשה מאד אלא שנעשית ע"י אוריה נערו של גלית כנז' בדברי תז"ל כמו שזכרתי בפסוק הקודם ובזה מובן הזכירו וישלפה מתערה שנראה מיותר. וב"מש כי מת גבורם וינוסו כתב מהרי"א כי היה גלית שר וא' מסרני פלשתי' והוא היה הגבור אשר היו כלם חסים בצלו ע"כ.

**נב**

**ויקומו** אנשי ישראל ויהודה אמר שישראל ויהודה קמו ישר' תחלה קמו כי הם המרובים ואחריהם יהודה קמו ויריעו תרועה בפה או בשופר להודיע כי ה' נלחם להם והוא ילחם להם ויצא כברק תצו וכו' עד שתהיה חרב איש ברעהו ע"כ וז"ש וירדפו ואחר התרועה ויפלו חללי פלשתים ר"ל כי היו כחללים מפלשתים עצמם מהם ובהם כשלו איש באחיו מהבהלה וז"ש חללי פלשתים ואמר ועד שערי עקרון לענין הרדיפה כי אזרו חיל יהודה וישראל לרדפם עד שערי העיר עקרון אמנם בענין החללי' אמר שיפלו עד עקרון דהיינו תחום העיר אבל לא נפלו חללים עד השערים של עקרון ולכך שנה ואמר עד עקרון:

**נג**

**וישובו** בני ישראל שם כלל לאנשי ישראל ויהודה שיחדיו שבו כלם מדלוק אחרי פלשתי' ואמר מדלוק ולא אמר מרדוף לשתי בחינו' הא' שהרגו חללים בפלשתים ודלקום בגחלתם ז"ש מדלוק אחרי פלשתים או אמר על הזריזות שבהם דלקה גץ קנאת ה' וחרוף שמו בערה בם אש ה' ורדפו אחרי פלשתי' ז"ש מדלוק אחרי פלשתים ואמר שלא נטו ישראל אחרי הבצע רק עד אשר נקמו נקמת ה' מפלשתי' וישובו מרדוף ואח"כ וישוסו את מחניה' לשלול שלל ולבוז בז כי יאות להקדי' תחלה הנקמה לכבוד ה' וגם כדי שלא ישובו עליהם מחנה פלשתים בעוד' להוטי' בשלל ולבר התנקמו תחלה מפלשתים ויתנו מחניהם מרמס ואח"כ וישוסו מחניהם:

**נד**

**ויקח** דוד את ראש הפלשתי כו' הרד"ק ז"ל ויביאהו ירושלם אחר שהביאו לפני שאול כמו שכתו' וראש הפלשתי בידו ו"אחכ ויביאהו בידו בערי ישר' לבשר הנשי' והטף ואות' שלא היו במלחמ' עד שהביאו עד ירושלם. ואדוני אבי ז"ל כתב שנוב עיר הכהנים היא ירושלם כי שם היתה חרב גלית הפלשתי כמו שמפורש ע"כ. וכתב עליו מהרי"א ז"ל ולא מצאתי טעם להקרא נוב ירושלם ואם קבלה נקבל. וב"מש ויקח דוד וכו' כונת הכתוב לשבח לדוד שלא נטה אחרי השלל כי חכם לב יקח מצות והיה שללו ראש גלית ואת כליו וכו' ומ"ש באהלו אחשוב שקרא אהלה אהל ה' שהוא האהל אשר היה דוד דבק

ומתבודד בו אחרי כן ושם היתה חרב גלית לוטה בשמלה כדי שיזכר מאיליו בנס ויודה להי' ולזכר קדשו ע"כ. **ולע"דן** תכלית הבאת הראש לירושלם להודיע כי מאת הי' השוכן בירושלם היתה זאת היא נפלאת ואת כליו שם באהלו בנוהג שבעולם שההורג אח' בדבר מלך שלטון כליו ומלבושיו להורג שנקרא מניג"ולודו בלע"ז ומשא"עלי בלשון ערבי.

**נה**

**וכראות** שאול את דוד יוצא וכו' יבמות פרק הערל בן מי זה העלם ולא ידע ליה והא כתיב ויאהבהו מאד ויהי לו נושא כלים אאבוה קא משאיל ליה ולא ידע ליה והא כתיב והאיש בימי שאול בא באנשי' ואמר רב ואיתימא ר' אבהו זה ישי אבי דוד שיוצא באכלוסא ובא באכלוסא הכי קאמר שאול אי מפרץ קא אתי אי מזרח קא אתי אי מפרץ קא אתי מלכא להוי שהמלך פורץ לעשות לו דרך אי מזרח קא אתי חשיבא בעלמ' להוי ומ"ט קא משאיל עליה דכתיב וילבש שאול את דוד מדיו כמדתו בשאול כתיב משכמו ומעלה גבוה מכל העם אמר לו דואג עד שאתה משאיל עלוי אם הגון למלכות אם לאו שאל עליו אם ראוי לבא בקהל מ"ט דאתי מרות המואביה אמר ליה אבנר תנינא עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית אמר אלא מעתה ממזר ולא ממזרת שאני התם דדריש טעמא דקרא על דבר אשר לא קדמו אתכם דרכו של איש לקד' ואין דרכה של אשה לקדם היה להם לקדם אנשים לקראת אנשים ונשים לקראת נשים אשתיק מיד ויאמר המלך שאל אתה בן מי זה העלם התם קרי ליה נער והכא עלם הכי קאמר ליה הלכה נעלמה ממך צא ושאל עליה בבית המדרש שאל אמרו לו עמוני ולא עמוני' מואבי ולא מואבית מקשי להו הני קושית' אשתיקו בעי לאכרוזי עליה מיד ועמשא בן איש ושמו יתרא הישמעאלי וכתיב (וכתיב) הישראלי אמר רבא מלמד שחגר חרבו כישמעאלי ואמר כל מי שאינו שומע הלכה זו ידקר בחרב כך מקובלני מבית דינו של שמואל הרמתי עמוני ולא עמוני' מואבי ולא מואבי'. ויש לשאול למה הוצרכו להביא ראיה דידע ליה מפסו' ויאהבהו וכו' דהא כתיב קודם זה וישלח שאול מלאכים אל ישי ויאמר שלחה אלי את דוד בנך וכו' הפ' הזה מוקדם עדיף ובזה היה מוכיח דידע נמי לאביו והיה סותר הראי' הב' שדוחה ואומר' (אאבנר) [אאבוה קא] משאיל ליה דהא מהאי קרא מוכיח נמי דידע לאבוה. ועוד קשה היכי תיסק אדעתיה לשנויי לאבוי אאבוה קא משאיל ליה ודקארי לה מאי קארי לה דהא כתיב והאיש בימי שאול וכו' ומקרא דוישלח שאול מלאכים אל ישי זיל קרא בי רב הוא דידע לאבוה. ועוד במאי דקאמר מהו כמדתו בשאול כתיב ג"כ קשה ראהו שאול כי היכי תיסק אדעתיה מעיקרא להלבישי' לו כי לא יאתו אליו ועוד קשה מסוף הענין דכתיב ובשוב דוד מהכות הפלשתי וכו' ואמר עליו בן מי זה אתה הנער ויאמר דוד

עבדך בן ישי וכו' עוד הוכחה שאין השאלה אי מפרץ ואי מזרח קאתי וכיוצא בזה נמצא להרב ב"ע ז"ל שהקשה עליהם ז"ל בשער ט"ו. ונראה שכוונת הגמרא לשלול תירוצי המפרשים ז"ל כמו שאזכור בס"ד בשם מהרי"א ז"ל כי שאול מפני עסקיו הרבי' ומפני הרוח רעה המבעתו היה שוכח מי היה אבי דוד ע"כ. וזה התירוץ היינו יכולים לומר שרוב העסקים והרוח רעה גורם לשלא יכיר דוד לזה הביאו מפ' ויאהבהו מאד ויהי לו נושא כלי' שדבר רחוק מאד שיהיה בינו ובין דוד אהבה עזה ונושא כליו ועתה ישכחהו אלא כי לא הביא ראיה מפ' וישלח שאול מלאכים אל ישי ועוד דאפי' תימא דשאול ישכח מפני רוב העסק והרוח רעה לאבנר שאמר חי נפשך אם ידעתי קשה מאד ולזה הקדימו בגמרא להביא סיפיה דקרא ויאמר אבנר חי ה' המלך אם ידעתי דהשתא מתחזק' קושיית ולא ידע ליה שאפי" שעיקר קושית ולא ידע ליה לשאול היא עכ"ז בכלל זה בכח ולא בפועל איתא לאבנר נמי היכי לא ידע ליה. ובלי ספק שזו קושיא חזקה על דברי מהרי"א ז"ל מאבנר וצ"ע. ומשני אאבוה קא משאיל ליה כי לו הונח שידע לישי שיוצא באכלוסא ושידע גם כן לדוד לא יתחייב מפני זה שידע לדוד שיהיה בן ישי ושישי היה אבי דוד וז"ש אאבוה קא משאיל ליה לדעת מי הוא אביו של זה דוד הידוע אצלי אלא שהמקשה מקשה בכח דכיון דדוד ידוע אל שאול כאשר הכריח וישי אביו רשום מאד יוצא ובא באכלוסא ודאי שהגד הוגד לשאול הלא זה דוד העומד לפניך בן שר וגדול ישי היוצא באכלוסא וז"ש אאבוה לא ידע ליה והא כתי' והאיש בימי שאול זקן בא באנשים ואמר רב ועיקר הקושיא היא מהסברא כאמור דכיון שהיה מפורס' מאד לצאת ולבא באכלוסא אין כאן מקום לו' שנעלם דבר כזה ממנו ומה שהלבישו מדיו כבר כתבתי במקומו בפ' וילבש חרבה לשאול דרוש משם. ורשי"י ז"ל הביא ענין זה בקירוב שכתב בן מי זה הנער אמרו רבותינו וכי לא היה מכיר בן מי והלא כתיב ויאהבהו מאד אלא ראהו מתנהג בתכסיסי מלכות אמר שאול כוי כנז"ל ותכסיסי מלכות דכתב רש"י ז"ל דהיינו שביאת המלבושים כמדתו זאת היא ההנהגה של תכסיסי מלכות כי לא יחלוק על הגמרא. גם הרד"ק ז"ל הביא כסוגית הגמרא וכתב עוד פי' אדני אבי ז"ל כי כאשר ראה שאול את דוד יוצא לקראת הפלשתי בלא פחד שאל לאבנר בן מי זה הנער כלו' תדע אם ישי אביו היה גבור חיל שנבטח על גבורת הבן כי אם הוא גבור בן גבור יוסיף אומץ ואבנר לא ידע כי ישי היה זקן בא בימים ההם והאיש בימי שאול זקן בא באנשים ע"כ והר"לבג ז"ל ודומה שהמלך לרוב עסקיו ולרוב הבאים לפניו לא יוכל להכיר כל אח' מהם בפרט ויתבאר שתשובת דוד לא היתה רק לדעת מי הוא כדי שיתבאר לו מאיזה משפחה הוא כי כבר הבטיחהו שיתן לו בתו לאשה והנ' מזה הענין נתישב דוד במלכו' ברוך אשר לו

נתכנו עלילות ע"כ וכן מהרי"א ז"ל והוסיף שמפני הרוח רעה שמבעתו לא ידע שאול וגם כתב כדברי הר"דק ז"ל ששאלתו בן מי זה הנער על תכונתו ומדותיו של אביו שאל והשיב אבנר שלא הכירו כי האיש בימי שאול זקן בא באנשים ויוכיח כן שלא שאל זה כשהלבישו מדיו אלא כשראהו יוצא לקראת הפלשתי באומץ שאל לו כן וזהו ג"כ ששאל לו בשובו מהכות הפלשתי בן מי אתה הנער והוא השיבו בן ישי גבור ואדם נכבד וזהו בית הלחמי כי בית יורה על מעלת המשפח' והרב ב"ע ז"ל בשער ט"ו הרחיב בקושיא זו ושדי נרגא בדברי חז"ל מסוף הענין ששאל שאול לדוד עצמו בן מי אתה הנע' שזו סתירה לדברי חז"ל ותורף דבריו ז"ל איני מסופק כי בהגיע איש המוצלח אל היחס האלהי הזה שישיגהו בעצמו שנוי לשבח ותהילה בצלמו ודמותו ויתעלה מאיש מראהו ותוארו מבני אדם ויורגש זה הענין האלהי אל האנשים הקרובים אליו בכחו אלה הענינים האלהיים עד יתנכר בעיניהם ויאמרו מי הוא זה וזה הענין יובן משאול שנ' וצלחה עליו רוח ה' והתנבית עמם ונהפכת לאיש אחר ויובן כולו ממעשה דוד הזה שנ' וכראות שאול את דוד יוצא לקראת הפלשתי אמר אל אבנר כי בזה שאלה עצומה איך נעלם ממנו בן מי זה הנער ועוד למה אמ' לו שאל אתה כו' ולמה לא ישאל כן הוא בעצמו. אלא שעיק' הענין אצלי הוא גלוי הסוד הנפלא הנז' כי בהתלבש אדונינו דע"ה רוח עצה וגבורה מאת ה' ללחום מלחמת הפלשתי הלזה אשר חירף מערכות אלהים חיים כי הוא ענין נוסף על מה שהיה עמו תחילה בהלחמו עם הארי והדוב לבשתו רוח ה' ונתעלה עלוי רב וזיו אנפוהי שניו לכבוד ולתפאר' בעיני ישר' ובעיני אבנר אשר היו הגדולים בעם והיותר קרובים אל ההרגשה זו מה ששממו עליה מחשבותיהם ונתעורר שאול ראשונה לשאול בן מי זה הנע' כי עם שלא היה ברעיוניו לכלל בחור ורך בשנים וכבי' השתוממו מזמותיו עליו בהרגיש בפניו רוח חן גדולה דמי לבר אלהין בעבורו נסתפק בו ושאל עליו. גם אבנר הרגיש בדב' ול"זא חי נפשך המלך אם ידעתי ולפי שהיה שאול [בוש] מענין זה ההשתוממות היה משמיט עצמו מהשאל' ואמ' לאבנ' שאל אתה בן מי זה העל' ולסב' זו לא שאל אבנ' דבר עליו פן יתפש על שאלתו משומעיו וכאשר הביאו לפניו שם ראש הפלשתי עדין היה ההשתוממו' בלב' עד ששאל לו (אתה) בן מי זה [אתה] הנע' והו' לא א"ל רק בן עבדך ישי בית הלחמי לו' כי הוא הנע' (השיב) הנצב לפניו ראשונ' ואין זולתו ואם תתבונן בספרי' תמצא פני הספו' כולו מוכיחי' על כל זה הוכחה עצומ' וכול' סוברי' להגיד זה העניו הנפלא והו' במה שסמך כי אחר שכתב כל הענין מהיו' דוד לפני שאול ואופן עבודתו עמו סמך ואמ' ודוד בן איש אפרתי היה מבי' לחם יהוד' יגיד כי זה שהגדנו עליו הוא הבא אל המערכ' ביום ההוא והוא אשר עשה המעש' הגדול

ההוא וכראו' שאול את דוד יוצא לקרא' הפלשתי כו' כלו' עם כל ההכיר הזאת וההרגל הזה המופלג התנכ' אליה' בעת ההיא וכראות' אותו זה שאל עליו וזה לא ידע להשיב עד שאמר להם בן מי הוא ואם לא כן הי"ל ויהי כראות שאול כו' ועוד הבט נא וראה ודרוש סמוכי' כי הנה לפי שכבר עשה יהונתן בן שאול תשוע' גדול' ביש' מזה המין כמו שזכר בתחילת מלחמות שאול וכב' היה לו סגולה זו וקרוב אליה הוא מה שסמך אל זה הסיפו' ואמ' ויהי ככלותו לדב' אל שאול ונפש יהונתן נקשרה בנפש דוד ויאהבהו דוד כנפשו אמ' שכב' היו כעין נפש א' בעצמה בב' גופים ולזה אהבת נפשו אהבו ואין שם אהב' הזול' וזהו סוד משאחז"ל אהב' שאינה תלויה בדבר אהב' דוד ויהונתן כי לא היה שם רק אהבת האדם עצמו והוא מה שביארו באו' ויכרו' יהונתן ודוד ברית באהבתו אותו כנפשו ע"כ תורף דבריו ז"ל ובסמוך בס"ד גבי ויאהבהו יהונתן כנפשו ארחיב בזה להעמיד דברי הרב הנז' מאשר גליתי טפח בכלי חמדה. **ולע"דן** לדקדק או' חי נפשך כי שבוע' זו למה ובפרט בענין נקל כזה ומהו או' אם ידעתי דהי"ל חי נפשך לא ידעתי ונבין ג"כ או' ויאמ' המלך כו' ובכל הפסוקי' הקודמי' שאמ' שאול ולמה לא שאל הוא ופע' קורהו נער ופעם העל'. ולהבין כ"ז כשיטת ר"זל בן מי זה הנער אי מפרץ קאתי אי מזרח קאתי שאל מאתו שאם הוא בא מפרץ מלכא להוי שעבר עליו רוח קנא' וקנא בו ויורה שע"י זה תיבת אבנר מיותר' כי די שיאמר אל אבנר בן מי זה הנער ויאמ' אבנ' כו' אבל באו' בן מי זה הנע' אבנ' כמתמרמר ואו' לו בן מי זה הנע' אבנ' שר צבאי מה תהא עלי אשר הבין אבנר והשיב לו כו' כענין ויאמ' אבנ' חי נפשך המלך ר"ל אל תשים לבך אל זה כי לך יאתה המלכו' ושלך היא יחי אדוני המלך לעול' וז"ש חי נפשך המלך ר"ל רעיונך ודמיונך לא יבהלונך כי אתה המלך ותחי' לאורך ימי' והוא אינו המלך ואפשר שאבנר יודעו ומכירו היה ורצה להעלי' ממנו כדי שלא יצטער ולכ"א אם ידעתי כדי שלא ישבע לבטלה חי נפשך ולכך לא אמ' חי נפשך המל' לא ידעתי אלא אמ' אם ידעתי והיינו ויאמ' המלך שאל אתה שלהיותו הוא מלך לא יאות לו לשאול אם מפרץ אתי וכו' אם מזרח שלא לעורר לבן של ישר' וז"ש שאל אתה בן מי זה העל' לשון העלם כמו שדרשוהו חז"ל לענין שנתעלמ' ממנו הלכ' מהם נלמוד ג"כ לפרשו לשון העל' על שנעל' ממנו אם מפרץ אם מזרח קאתי או קראו עלם על שנמצ' בו מתעלומות חכמה במה שהגיד באבירו' לבבו פיו ספר חכמו' והגות לבו תבונו' כנז' לעיל ובלשון ערבי בעל החכמ' יקראוהו עא"לם. והנה אבנ' גם הוא בוש לשאול בן מי הוא ולקיי' דברי שאול ראה להביאו כשובו מהכות את הפלשתי ואז ויא' אליו שאול בן מי אתה אולי ירחיב לו הביאו' ויבין מכלל דבריו אי מפרץ קאתי או מזרח קא אתי ודוד הבין השאל' אי מפרץ

קא אתי כו' והשיבו כענין ויאמר דוד בן עבדך ישי וכו' כלו' לא חילק ידענא ולא בילק כי בן עבדך ישי אני בית הלחמי ועבדך בן עבדך אני זולת זה איני יודע והעלי' הדבר כדי שלא יקנא בו ובזה מובן אומ' כאן עבדך ישי ר"ל אל תשת לבך לגדולות כי עבדך אנחנו ועבדך ישי ולמעל' כשאמ' רועה היה עבדך לאביו כו' לא אמ' לעבדך אבי ואין זה רחוק לנבון לחש כדוד וה' עמו ישכיל בזה לעלי' הענין ולהעבי' קנאת שאול ואם נר"ל שבאו' בן מי אתה כו' הכתו' כלל הענין בלשון זה וקצר אבל כששאל שאול שאלו בפי' אי מפרץ קא אתי' כו' והוא השיבו לא ידעתי אלא שאני בן עבדך ישי וכו' והר"דק בן עבדך ישי בן גבור אני כי אבי בית הלחמי לבי ענינים ע"ש מקומו בית לחם וע"ש שהיה איש מלחמ' ר"ל בית המלחמ' ע"כ ולפי דבריו ז"ל שאלת שאול בן מי אתה כי אם אביך גבו' שמלאך לבך לקרב אל גבור חיל כזה והשיבו כי גבו' הוא וכן מהרי"א:

**יח**

**א**

**ויהי** ככלותו לדבר אל שאול כו' הר"דק ז"ל ונפש יהונתן המסר' מריש ספרא עד הכא יונתן בר מן תרין לכה ונעברה אל מצב (פלשתים) [הערלים] ויאמר יהונתן ומן הכא עד סוף ספרא יהונתן ע"כ ומהרי"א ז"ל כתב וספר הכתוב שעם היות שאול באותה חקירה הנה יהונתן לא חקר כלל אבל נפשו נקשרה בנפש דוד ויאהבהו כנפשו ר"ל שלא היתה אהבתו אותו אהבת הערב כאהבת הנערים ולא אהבת המועיל כי אם אהבת הטוב במה שהוא טוב ולפי שהאהבה הזאת תתיחס לשלימות הנפשיי ולז"א ויאהבהו כנפשו ר"ל שאהב יהונתן את דוד כפי מעלת נפשו של דוד או אמר שאהבהו כמו שהיה אוהב יהונתן את נפשו עצמו וכתב שנ"יקא המדיני שהאוהב האמיתי הוא עצם האדם והוא הוא מסכים למ"ש ביהונתן ויאהבהו כנפשו ע"כ וקרוב לזה זכרתי בפסו' הקודם על שם הרב ב"ע ז"ל. **ולע"דן** טוב טעם לזה כי בב' המקומו' הנז' למעלה כתב יהונתן כדי להודיע כי רוח ה' נוססה בו והיא לבשתו בב' העניינים הא' ויאמ' יהונתן אל הנער נושא כליו לכה ונעברה אל מצב הערלי' כי מאת ה' היה בו זה ההתעוררות לו' לכה ונעברה וכו' כי אין לה' מעצור ברב וכו' והב' באותו סימן נאות אשר שם למופת אם כה יאמ' אלינו לבך אמר בו ויאמ' יהונתן הנה אנחנו כו' אם כה יאמ' אלינו וכו' שגם בזה רוח ה' דבר בו ומלתו על לשונו ולזה הוסיף לו ה' בשמו על דרך עדות ביהוסף שמו שע"י כן בצאתו על ארץ מצרי' שפת לא ידעתי אשמע שידע בשבעים לשון להודיע שכל זה מאת ה' היתה בו או כיון להשלים שם י"הו והוא שם השי"י משמותיו הקדושים ועתה מענין דוד ויהונתן ואילך מזכירו תמיד יהונתן יובן במה ששמעתי ממקובל אחד האלהי

כמה"ר ר' חיים ויטל נ"רו שיהונתן סודו בתפארת יש' י"הו נתן שהוא המשפיע ונותן שפע ברכה במלכות בית דוד ה"א אחרונה שבש' וכבר זכרתי זה בכלי חמדה. ובפ' הזה אבין בהקדמה זו או' ויהי ככלותו כו' ונפש יהונתן נקשרה בנפש דוד כי הוא סוד יחוד ה"א אחרונה שבשם עם אותיות י"הו וכן ביהונתן ודוד נמצאת אהבה זו עזה כי נפש דוד ויהונתן א' היא ממש וממחצב א'. ועד"ז אמ' המקובלי' ז"ל בסיבת המצא אהבה עזה בין ב' אהובים עם היותם שהאהבה עזה ההיא היא מצד הנפשות היותם קרובים במחצב א' משל לאילן א' שענפיו מרובי' שכל אותם הנפשות שהם בענף א' אחוזות זו בזו ואהובות זו לזו באהב' עזה מאד והוא הוא ענין יהונתן ודוד ע"ה וזהו ונפש יהונתן נקשרה בנפש דוד שקשר הנפשו' הוא זה ולא קשר גופי' וזהו ויאהבהו יהונתן כנפשו ממש. ומ"ש ויהי ככלותו לדבר אל שאול וכו' שטעם האהבה היותו מתקשרת בו באותו העת נר' שהיה כראות יהונתן בדוד ענוה גדולה באו' בן עבדך ישי כו' שלא גבה לבו בנצחון הזה שהרי מורא' של מלכו' אליו וכילה לדב' מהר אחרי דברו ההכרחי לבד שאילו היה זולתו היה מאריך בסיפורי גבורותיו אבל שתיקותא זו וקצור דבריו זו הוראת יחסותו דיחיסותא דבבל שתיקותא וז"ש ויהי ככלותו לדבר אל שאול זה חייב שנפש יהונתן נקשרה בנפש דוד לרוב שפלותו וענותו כנז':

**ב**

**ויקחהו** שאול ביום ההוא מהרי"א ז"ל כאשר ראה שאול גבורתו ושכבר נדר לו בתו לקחהו ולא נתנו לשוב לבית אביו לרעות עוד צאן ע"כ. **ולעד"ן** לדקדק יתור ביום ההוא שהכוונ' כי לפי שעה ביו' ההוא לקחהו באהב' עזה כשבא לפניו בראש הפלשתי אמנם א"חכ בבואם ותעננה הנשים המשחקות וכו' אז ויהי שאול עוין את דוד מהיום ההוא והלאה באופן שלא עמדה אהבת שאול עם דוד אלא ביום ההוא ולא כולו. או אמ' ויקחהו שאול ביום ההוא לשלול בדרך שליל' הימים הקודמים שאז ביום ההוא כשראה הנצחון ועכ"ז ענוה ושפלות באומ' בן עבדך ישי וכו' גם כראות שאול אהבת יהונתן העזה לסיבת כ"ז ויקחהו ביו' ההוא להפיק רצון יהונתן ולא נתנו לשוב בית אביו:

**ג ד**

**ויכרות** יהונתן [וכו'] ויתפשט כו' כתב מהרי"א ז"ל לא להיות דוד במעלת יהונתן שהיה בן המלך כי אם מצד שהיה אוהב אותו כנפשו ולאות ומופת אהבתו פשט יהונתן את מעילו ומדיו ונתנ' לדוד וזה היה סימן שדוד יהיה בן המלך ויורש מלכותו אחריו במקו' יהונתן עד כאן והר"דק ז"ל ויתפשט יהונתן את המעיל פי' מן המעיל כמו הם יצאו את העיר כי אין בנין התפעל יוצא ואמר בלשון התפעל כי ברצון גדול התפשט בגדיו ונתנם לו. והר"לבג כתב וידמה (שכתב) [שכרת] יהונתן [ברית] עם דוד כי ראה היותו

מלך על יש' בראותו טוב הצלחתו ולזה תמצא במה שיבא שאמ' יהונתן לדוד ידעתי כי מלך תמלוך על יש' וכו' וגם שאול אביו ידע כן והיישיר אותם לזאת הידיעה מה שייעד להם שמואל שלא תקום הממלכה לשאול ע"כ. ולשון הכתוב מוכיח היות סבת כריתת הברית האהבה וכדברי מהרי"א לא סיבה זולת זו. **ולע"**דן להרחיב בכוונת הפסוק על דרך מהריי"א ז"ל שהפסו' מדקדק בלשונו ואו' ויכרות יהונתן ודוד ברית שלא כתב ויכרות יהונתן עם דוד ברית שאז היה מורה היות יהונתן מפחד מדוד ולכן כרת עמו ברית ואם היה אומר ויכרות דוד עם יהונתן ברית היה מובן בהפך כאילו דוד מפחד מיהונתן אמנם באומרו ויכרות יהונתן ודוד ברית מורה לשון זה על היותם שקולים שלא פחד זה מזה ולא זה מזה עד שהשתדל המפחד להביא את חבירו בברית שלום וז"ש ויכרו' יהונתן ודוד ברית שלא כתב עם דוד והי"ל לפי זה ויכרתו יהונתן ודוד ברית אלא שלפי שהתעוררו' כריתת הברית היתה מיהונתן לכך אמר ויכרות יהונתן ובלשון יחיד ותלה בו כריתת הברית ונתון סיבה לנז' מהיו' כריתת ברית זו בשיקול יהונתן ודוד כי לא נכר' ברית זה כי אם באהבתו אותו כנפשו ובפרט במה שזכרתי שכפי הסוד הנפשות קשורות זו בזו יהונתן משפיע ודוד מקבל וסוד יסוד הברית מיחד ביניהם ולכך הלבישו מעילו ומדיו ועד חרבו כי כל מאני קרבא ביד מלכות שמים מלכות בית דוד חרב נוקמת נקם ברית והוא סוד:

**ה**

**ויצא** דוד בכל אשר ישלחנו כו' הרד"ק ז"ל וגם בעיני עבדי שאול הרבוי הזה רוצה לומר שלא קנאו בו עבדי שאול אף על פי שנתן לו מעלה עליהם עד כאן. וכן מהריי"א ז"ל. **ולע"**דן כי לא נעלם מעיני עבדי שאול היות שאול נזוף משמואל ואף על פי שאולי לא שמעו שהמלכות נתנה לרעה של שאול כי הדברים ההם היו בין שאול ושמואל ואיש לא ידע בכל אלה עם כל זה היה להם לקנאות בדוד ובפרט אחר שאירע ענין המשחקות שנתנו הרבבות לדוד אשר עוד לו אך המלוכה כאשר אמר שאול בסמוך ולכך הגיד הפסוק הזה גם בעיני עבדי שאול טוב הדבר עם היותם עבדי שאול העוין את רוד ועם היות שהפסוק הזה קודם לענין המשחקות הנה הפסוק עצמו מוכיח מתוכו היותו אחר הענין ההוא של המשחקות בהכרח שהרי אמר בכל אשר ישלחנו שאול ישכיל וישימהו אל משמעתו על אנשי המלחמה כו' אלא לפי שהיה הפסוק מספר במציאת חן אשר מצא דוד ע"ה בעיני יהונתן ע"ה עד שכרת עמו ברית ונתן לו מעילו וכל מלבושיו וכלי מלחמתו מרוב אהבתו סמך גם כן ענין ויצא דוד בכל אשר ישלחנו וכו' כי גם זו מהחן וכבוד אשר נתן לו השי"ת:

ו
**ויהי** בבואם וכו' אמרו חז"ל ויהי לשון צער והקשו מפסוק זה האומר ויהי בבואם ותירצו שגם כאן היה צער כדמסיק ותעננה הנשים המשחקות והיו סבה לחרחר ריב בין שאול ודוד. וה"רדק ז"ל ויהי בבואם בבי"ת וכן בשוב ופי' בבא ישר' מהמלחמה בשוב דוד מהכות את הפלשתי לשור כתיב בו"או וקרי ביו"ד והם שני בניינים והענין אחד. והמחלות פיי המחולות בידם ויי"ת לשבחא בחינגא. ובשלישים כלי נגון שיש לו שלשה יתרים ויי"ת ובצלצלן עד כאן. והר"לבג ז"ל ובשלישים כענין הלא כתבתי לך שלשים והם דברים נכבדים ונפלאים ובזה יאמר שהיו אומרות בשיריהן דברים נכבדים ומהמאמרים ההם היו אומ' הכה שאול באלפיו ודוד ברבבותיו כאילו התנבאו על מעל' דוד שהיא למעלה ממעלת שאול. **ולעד"ן** באומ' לשור ולשיר שהם שני עניינים מתחלפים לשיר כפשוטו ולשור דהיינו להביט בבאים מצבא המלחמ' ואלו הנשים יצאו מכל ערי ישראל לשור ולראות והיו ברחוק מן המלך אמנם הנשים והמחולות היו לקראת המלך שאול היו סמוך אצלו כדי שישמח במחול ובתופי' בשמחה גדולה ובשלישים שהיו הולכות ומשבחות בשלוש משולשות אחת אומרת ושתים עונות אחריה:

ז
**ותעננה** הנשים המשחקות וכו' הרד"ק ז"ל כמו ותען להם מרים הכה שאול באלפיו האלפים והרבבות של הפלשתים כלו' הכה שאול באלפיו של הפלשתים ודוד מכה בהם ברבבות. או פירוש באלפיו עם אלפיו ועם רבבותיו כלומר כשמכה שאול בפלשתים מכה הוא לבדו כאילו עמו אלפים ודוד לבדו מכה בפלשתים מכה גדולה כאילו עמו רבבות עד כאן. **ולע"דן** לדקדק מאי קס"ד של הנשים האילו המשחקות לתת האלפים למלך ולדוד הרבבות ואפשר לומ' אלפיו של גלית קאמר הכה שאול באלפיו של גלית דהיינו אחר הניסה שנתפרדו איש מאחיו ולא היו מקובצים לרבבות כי אם לאלפים הכם שאול אמנם כשהכה דוד היה בתחלה בעודם רבבות יחד כי כל המחנה של פלשתים ייוחס אל גלית להיותו השר השורר עליהם והוא גבורם ואז הכה דוד ברבבותיו וקושטא דמילתא אמר אלא ששאול הבין הבנה אחרת ויאמר לדוד נתנו הרבבות ולכן חרה אפו מאד ואפשר לומר שלא נעלם מעיני הנשים האלה שאין ליתן לדוד הרבבו' ולשאול האלפים כי חיוב לחלוק כבוד למלך אבל להיותם נשים משחקות כלו' משחקות את זולתן דהיינו שומעיהן וזהו שלא אמר השוחקות אלא המשחקות כי הרוצה שהשומע לו ישחק צריך לומר דבר המתמה רבים יוצא מההקש שחוק וקלות ראש שלא יהיו דבריו בהשכל זהו שאמר ותעננה הנשים המשחקות ותאמרנה הכה שאול וכו' או אמרו הדבר בהפך הראוי כדי שישחקו כל העולם השומעים אלא ששאול הקפיד כי אף על

גב דאיהו לא חזי מזליה חזי ובסמוך בפסו' ויחר לשאול אוסיף עוד לתת סברה לאלו הנשים המשחקות בהעתקי שכתבתי בכלי חמדה עיין עליו. שדוד יעצור במלכות ולכך נצטער. ואומרו ותעננה הוא שמהם היו מרננות בראשונה ואחרות עונות אחריהן לומ' שדעתן היה קלה כי הן חשבו לטובה לעשות ששומעיהן ישחקו ואדרבא סבבו עצבון לשאול וצער גדול לדוד באופן שלא כיונו בשחוקן אל האמת כי נשים הן וטעו בשיקול דעתן ז"ש הנשים המשחקות כי די שיאמר ותעננה המשחקות וכו' ואמר הנשים לרמוז לפי שדעתן קלה:

**ח**

**ויחד** לשאול וכו' רש"י ז"ל ועוד לו אך המלוכה ועוד לו מה הוא נחסר שצריך להוסיף לו אך המלוכה אינו צריך עוד אלא למלוכה ע"כד וכן הרד"ק ז"ל בשם המתרגם לא אישתאר ליה עוד אילהן מלכותא ע"כ ובכלי חמדה בסדר שלח לך עלה קפ"ב כתבתי ותעננה הנשים המשחקות וכו' אשר ראוי לתת סברא לאילו הנשים ועם שדעתן קלה ובפרט המשחקות עם כל זה מאי סברא לתת הרבבות לדוד והאלפים לשאול ועוד קשה אומרו ויחר לשאול מאד ואחר כך מוסיף וירע בעיניו על הדבר הזה וכל המוסיף גורע שאמר וירע בעיניו ובתחלה אמר ויחר לשאול. גם צריך להבין אומרו ועוד לו אך המלוכה שהם דברים שאין להם טעם והרב כמ"הרר יעקב בירב ז"להה פירש בפסוקים ששאול נתרעם על שני ענינים יחד האחד בתתם רבבות לדוד והשני שאמרו הכה שאול באלפיו שלא הזכירוהו בכבוד והוד מלכות לומר הכה שאול המלך או המלך שאול שדבר מלוכה לא הגידו לזה אמר לדוד נתנו הרבבות ולי נתנו האלפים ועל זה מעביר אני על מדותי כי מי יתן והיה ויוסיפו עוד לו כבוד מעין כבוד הרבבות שנתנו לו זהו שאמר ועוד לו אך המלוכה רוצה לומר מי יתן שעוד לו יוסיפו כבוד אך המלוכה שלא הזכירו לי בזה אני מקפיד מאד שלא קראוני אלא שאול כהדיוט זהו שאמר אך המלוכה עד כאן ועל פי דרכו ז"ל אבין אומר ויחר לשאול מאד חרה לו לשאול על שהזכירוהו בשם שאול שלא אמרו לו לשון כבוד מלכות לקרותו מלך אמנ' על הרבבות שנתנו לדוד אמר וירע בעיניו על הדבר הזה דהיינו של הרבבות שנתנו לדוד ולשאול האלפים. אמנם כדי להבין הדקדוקים הנזכרים. ונראה כי ידוע שהעושה מצוה אחת קנה לו פרקליט ואם יעשה מצות מרובות יהיו עמו חיל כבד מאד וכמו שהרחבתי בענין אלישע שהיו לו רכב אש וסוסי אש שאין זה כי אם מצדקותיו נעשו ולדרך זה נצנצה רוח נבואה באלו הנשים המשחקות עד שנתנו רבבות לדוד כי בקנאו קנאת ה' בתוכם ולשים נפשו בכפו על כבוד מערכות אלהים חיים בלי ספק שנעשו לו חבילות חבילות של מצות ופרקליטין גדולי' לרבבות והם עמדו

לימינו לתמכו עד שהכה את הפלשתי וזהו אמרם ודוד ברבבותיו. באופן שאלה הנשים לא דברו באלפים ורבבות ישראל כי אם ברבבות אשר היו לדוד מצד זכיותיו שעשה במצוה ההיא שהערה למות נפשו. ועם כל זה חרה לשאול מאד ושוב חזר בו על שחרה לו מאד שאין ראוי לאיש כמוהו להקפיד ולחרות אפו זהו שאמר וירע בעיניו על הדבר הזה מורה באצבע על החרון שרע בעיניו על שחרה לו מאד אלא שהוא השיב אמריו לו לומר טענה מספקת לחרון אפו וזהו שאמר ויאמ' נתנו לדוד הרבבות כלו' לו הונח שלא היו אומרות אלא הכה דוד ברבבות דהיינו נתנו לדוד הרבבות ר"ל בלי כנוי היה בזוי אז שהיו נותנים לו רבבות שהם מרובות מאלפים והיינו או' נתנו לדוד רבבות ולא כתב הרבבות ב"הא הידיעה אמנם גבי האלפים אמר נתנו לשאול האלפים ר"ל האלפים הידועים שהם אלפי ואנשי חילי ותחת ממשלתי כאילו אמר אפי' נתנו לדוד רבבות סתם ואלי האלפים הידועי' הנה אשם א' זאת ועוד שנית שאמר ברבבותיו שהרבבות הם שלו ז"ש ועוד לו ר"ל ועוד חטאו שעשאום לו דהיינו בהזכיר' בכנוי ברבבותיו ואם תאמרו שראוי לאדם להעבי' על כיוצא בזה כן הוא האמ' אך המלוכה מחייבת לבלתי מחול המל' שמחל על כבודו אין כבודו מחול ובזה אבין או' ויחר לשאול מאד על אמרם בכנוי שהם רבבותיו של דוד חרה לו מאד אמנם מה שרע בעיניו שהוא קל מחרון הוא על הדבר הזה של נתינת רבבות והוא מה שמפרש בסמוך ויאמר נתנו לדוד רבבות על זה רע בעיני אמנם חרון אפו היה על ועוד לו שאמ' שהוא לו בכנוי רבבותיו ואפש' לפרש להפך שאו' ויחר לשאול מאד על מציאות נתינת הרבבו' לדוד אמנ' רע בעיניו על הדבר הזה דהיינו שדברו בזה הנוסח לו' רבבותיו בכנוי והוא מה שכתבתי בכלי חמדה. ואפשר עוד לדקדק אומרו תחילה לדוד נתנו הרבבות ולי נתנו האלפים דהי"לל כסדרן שאמרו המשחקות הכה שאול תחילה ואומר כי סברת אלו הנשים להזכיר ענין שאול לשבחו במה שעשה במלחמת פלשתים הראשונה בחברת יונתן אשר לא היו עמהם כי אם אלפים מישראל לא רבבות והכה שאול באלפיו תחילה אמנם בעת המלחמה הזאת דוד ברבבות שהמחנה בעת הזאת כבד שהרי אמר הפלשתי אנכי חרפתי מערכות ישראל היום הזה משמע שהיו שם מערכות ישראל ביום ההוא והעד שהיו מבית ישי שלשה בנים זהו שאמר ודוד ברבבותיו באופן שאמרו קושטא דמילתא ואדרבא שבח לשאול שבעם מועט נצח את פלשתים והכם (ברבבותיו) [באלפיו] אבל דוד היה ברבבותיו ולזה ויחר לשאול מאד וירע בעיניו אמר כי חרה לו מצד הענין מאד והשנית רע בעיניו על הדבר הזה רוצה לומר הדבר הזה על האופן שדברוהו שהקדימו לשאול ואחר כך דוד כאילו היו סימן שהוא יקח המלכות אחריו זהו שאמר וירע בעיניו הדב' הזה ולכך הפך

הסדר ואמר לדוד נתנו הרבבות ולי נתנו אלפי' שלא לפתוח פיו לשטן התחיל בדוד וסיים בו ואמר לו הונח שאלו המשחקות כיונו לכבדני ולו' שאני זכיתי להיות מכה בפלשתים באלפים ודוד ברבבות ומזאת הבחינה כבדוני והלואי יוסיפו עוד לו אך מה שאני חושש הוא מצד המלוכה שזלזלו בכבודי בתת לי האלפים לדוד הרבבות:

**ט**

**ויהי** שאול עוין את דוד כו' רש"י ז"ל עוין עין רעה וכן הרד"ק ז"ל והוסיף כתי' בו"יו וקרי ב"יוד ושניהם אחד ופי' מביט בעין רעה ותרגומו כמין ע"כ וכן מהרי"א ז"ל. והר"לבג ז"ל עוין את דוד הרצון בו שהיה מביט אליו מבט שונא באופן שהיו כל מעייניו בו להשחיתו ע"כ:

**י**

**ויהי** ממחר' כו' רש"י ז"ל ויתנבא ואישטתי נביא ושוטה מדברים דברי רמזים שאינ' נכרי' והרד"ק ותצלח ותעבור כמו וצלחו את הירדן ותרגומו ושרת ויתנבא כתרגומו ואישתטי כלו' היה מדב' דבר שטות ע"כ. ומהרי"א ז"ל כתב ידמה שאמר ממחר' להגיד ששאול (התפלה) [התפעל] מאד מדברי הנשים המשחקות כי נתן אל לבו אולי הוא זה האיש אשר אמר עליו שמואל ונתנו לרעך הטו' ממך שלכן עבר רוח רעה ואחשוב שהרוח נאמר בכאן על הרצון כמו (אל תהיו) [כל רוחו] יוציא כסיל וכמו מי תכן את רוח ה' וכמו שהביא הרב המורה בפרק [מ'] ח"א יאמ' שממחר' שאירע זה נתישב' בדמיון שאול הכוונה האלהית הרעה אשר היה עליו ר"ל לקרוע המלכו' ממנו ויתנבא בתוך הבית רוצה לומר שחשב במה שיהיה באחרית הימים כי כל מגיד העתידות נקרא מתנבא וראוי שתדע שיש הפרש גדול בין נביא ובין מתנב' שהנביא הוא המושפע באמ' מהש"ית ומתנב' הוא האיש המכין עצמו ומשתדל לדעת העתידות ומתבודד אליהם וכמוהו אלדד ומידד מתנבאים במחנה מתבודדים ומשתדלים להיות נביאים כן שאול מתנבא ומתבודד ומשוטט מחשבתו שדוד הוא היורש מלכותו ולבן בחר להרגו ע"כ:

**ולע"ד** נראה בהפך שנביא יקרא על שם העבר שהתנבא ואעפ"י שכעת לא יהיה מתנבא באשר הוא שם אמנם תיבת מתנבא תורה על הווה ודכוותא מתנבאים במחנה שאחז"ל שהתנבאו שם משה מת וזהו מתנבאים מת נביאם. וכבר גליתי אוזן בפסוק ורוח ה' סרה וכו' שהיתה שורה על שאול רוח נבואיי מעורבת מעורב זה בזה מעורב סטרא דמסאבותא עם רוח נבואיי טוב ורע מעורב זה בזה וזהו ותצלח רוח אלהים רעה ר"ל רוח אלהים מעורב ברעה ויתנבא שם בעת ההיא וכוונת הפסוק לומר שלהיו' שאול עוין את דוד נמשך לו שהצליח רוח הרעה וסטרא דמסאבותא לשרות בו יותר מדי לא כן בהיותו אוהב לדוד היה הב"ה אוהבו לשאול ומרחיק ממנו הרוח רעה זהו שאמ' ויהי ממחרת

ר"ל תכף ומיד שהיה עוין את דוד ממחרת ותצלח רוח אלהים רעה אל שאול ואם כן ותצלח הצלחה ממש (לו) [ולא] כדברי המפרשים כנז' שהוא לשון העברה ואמר שהגיע אליו שיעור מהרוח רעה עד שהיה מתנבא בתוך הבית עם היות שהמקום לא היה בו התבודדות זהו שאמר בתוך הבית ועם היות דוד מנגן בידו כיום ביום ואמר מנגן ביום בידו דוקא כיום ביום אבל לא צילא דעתיה כיום ביום כי היה טרוד מצד שהחנית ביד שאול וזהו שאמר והחנית ביד שאול שזה גרם לו היות מנגן בידו לבד אבל לבו בל עמו שכל מעייניו בו בשאול שלא יטל החנית:

**יא יב**

**ויטל** שאול כו' רש"י ז"ל אכה בדוד ובקיר מכה אחת אכה שיכנס החנית בדוד ובקיר וכן הר"דק ז"ל ותרגומו ואברזיני בכותלא מן ברזא כדחז"ל דאשתקיל ברזא (רוצה לומר) [כל] דלהדי ברזא שפירושו נקב החבית ע"כ. והר"לבג והנה עזר השי"ת את דוד ונשמר מזה כשנטה מפניו שני פעמים אז נתברר לשאול כי השי"ת עם דוד ומעמו סר וירא ממנו והסירהו מעמו ושמהו שר האלף והיה יוצא ובא והיתה כוונת שאול להפילו ביד פלשתים ע"כ. והרב ב"ע ז"ל כתב בשער כ"ג ששאול היה עושה עצמו כאילו אין דעתו להכות ודוד ג"כ היה בלב תמים כיום ביום ושיער שאול להרים החנית עד שיכוין אל דוד ויכהו פעם אחת ולא ישנה לו ויסוב דוד פעמים מפניו בלי כונה אלא מעזר אלהי לבד נסב מפניו פעמים שע"י זה הכיר שה' עמו שעשה נפלאות גדולות לבדו שדוד בעל הנס לא הכיר בנסו ועל כן וירא שאול מלפני דוד יען שראה שהיה ה' עמו שלא ניצל בשמירה על ידי זריזותו של דוד אלא בהשגחה שהרי לא ידע דוד כאמור ע"כ וכן הביא מהרי"א ז"ל וקרו' בעיני שכיון הרל"בג לזה במה שאמ' אז נתברר לשאול כי השי"ת עם דוד כו'.

**ולע"דן** ששאול עשה בערמה להגביה החנית והסב ראש החני' לצד הקיר רחוק מדוד כדי שישב דוד בטח ואמר בלבו שיטה פתאום ראש החנית לעומת דוד הע"ה ודוד לא אדעתיה באופן שפתאום יבוא אידו וזהו שאמר ויטל כתרגומו וארם ויאמר רוצה לומר בלבו אכה בדוד כתאוותו ובקיר אמנם דוד היות עומד על משמרתו מנגן בידו לבד וכל מעייניו בשאול ומרמותיו ויסוב דוד מפניו פעמי' ששאול כיון החנית לעומת דוד ודוד נסב מפניו פעמים בכוונה הן אמת כי לשון ויסוב מכוון לדעת הרב ב"ע ז"ל ומורה כדבריו שויסוב שלא בכונה מדלא קאמר ויברח או זולתו מהלשונות: ומה שאמר וירא שאול וכו' הכוונה לתת טעם ומה לו לשאול להתחכם בערמה להכות דוד ולמה לא יכה אותו בפרהסי' לזה משיב יען שנתיר' שאול מאז ומקדם היתה יראה לשאול מלפני דוד יען

כי היה ה' עמו ומעם שאול סר לכך התנכל אליו להמיתו בחני' או בערמה כמתלהלה אל הקיר כדי להכות לדוד פתאום מיראתו שהיה ירא ממנו מאז וזהו שאמ' וירא כו' שאינו תולדה כדברי הרב ב"ע ז"ל ומהרי"א ז"ל אבל הוא ספור ענין כדי לתת טעם לבקש תחבולות ומרמות כדי להרוג את דוד. ואמר כי היה ה' עמו בעוד שהיה עם שאול כי לא קצרה יד ה' לחול עליו ועל שאול ואו' ומעם שאול סר ר"ל סר והולך תמיד בכל יום ויום סר מדלא קאמר ויסר מעם שאול וא' מלפני לו' שאפי' לעמוד לפניו נתייר' כי אימתו תבעתו וזהו שאמ' ומלפני דוד ולא אמר ומדוד.

**יג**

**ויסירהו** שאול מעמו כו' מהרי"א ז"ל שבאותה מחשבה שהיה יושב שאול ומתחשב הוסיף ה' לשים במחשבתו שיסירהו מעמו ויקימהו לשטן לו בתתו שר לאלף והוא יוצא ובא לפני ה' כדבר משה איש האלהים שהתפלל יפקוד ה' איש אשר יצא לפניהם ואשר יבוא לפניהם ע"כ. **ולע"דן** לדקדק לו שר האלף שהיא תיבה מיותרת לו די שיאמר וישימהו שר אלף. ונראה לפי שדוד היה לו שר אלף מיוחד לו ולבית אביו כדכתיב חריצי החלב תביא לשר האלף לזה אמר שעשה כבוד לדוד שעשאו שר אלף וכשר האלף המיוחד לו לדוד עצמו כדי שיתעלה באותם האנשים שהיו הוא והם תחת שעבו' שר אלף עכשיו יהיה להם דוד ראש כדי שישנאוהו כעין תחת עבד כי ימלוך כמו כן ישנאוהו על שהיה משועבד עמהם ונתעלה ועם כל זה אהבוהו כלם ויבא לפני כל העם כי מאת ה' היתה זאת היא נפלאת שיהיה דוד שר אלף. או יאמ' לו שר אלף שעשאו שאול שר אלף לו לשאול עצמו ר"ל שבאותו האלף שהיה שאול נמנ' בו בהיותו הדיוט עליו עשאו לדו' שר אלף באופן שנמצ' שהיה שר אלף לו לשאול והיה זה לגלו' דעתו שאוהבו הוא ותכליתו להפילו ביד פלשתי' כדמסי' וע"כ היתה לו מעלה יתירה שהיה יוצא ובא לפני כל העם כולו ולא לפני האלף אשר היה לו תחת ממשלתו והטעם לפי שהיה האלף אשר בו שאול מתחילה ולכי היה הולך לפני כל העם לחלוק כבוד למלכו' שיצאת מאותו שר האלף ויהיה א"כ הפלא הזה גדול מהשי"ת מפליא לעשו' שישימהו (דוד לשאול) [שאול לדוד] בכל אותם המקומות אשר היה בהם שאול קודם היותו מלך שזו הוראה שכמו שמאותו מצב עלה שאול אל המלכו' כן דוד ג"כ עלה יעלה ממנה אל המלכו'. או אמ' שר אלף אותו הקרו' לו ר"ל משנה למלך זהו שאמ' לו שר אלף ובזה ויצא ויב' לפני העם כי הוא השר אלף הגדול מאלף שהרי ביש' לא היו כי אם שרי אלפי' לא שרי רבוא. ואברהם בני אמ' דרך הלצה לפי שנתנו הנשים לו לשאול האלפים הכה שאול באלפיו

לכך עשאו שר אלף זהו שא' לו שר אלף ר"ל מה שנ' לו באלפיו הפכו כלפי דוד לעשותו שר אלף ולא שוה לו ויצא ויבא לפני העם כולו:

**יד**

**ויהי** דוד לכל דרכיו משכיל כו' אתיבון ויהי דוד לכל דרכיו משכיל אמר להם אף היא אינה שמח' שכתוב בו ויהי שאול עוין את דוד ע"כ אם כן ויהי זה גם כן לשון צער הוא כמשפט כל ויהי. משכיל רש"י ז"ל משכיל מצליח והרד"ק ז"ל לכל דרכיו כמו בכל דרכיו וכמו ישב' לכסא שופט צדק. ומהרי"א ז"ל שלא היו גבורותיו בסכלות כיהוא בן נמשי וכהתפעמות של שמשון אלא בהשכלה לכל דרכיו משכיל והיה ירא כו' וזהו שאמר וה' עמו ע"כ:

**ולע"דן** מה שכתבתי בכלי חמדה שדו' היה משביל בהשכלה ודבקות אלהי שעור מספיק לכל דרכיו להצליחם. באופן שבלכתו בדרכו היה הולך בתמימות והשכלתו היתה לו במקום הראוי להשכיל כדי שיהיה ה' בכסלו ושמ' רגלו מלכד. או יאמר שנמצאו בדוד ע"ה שני עניינים האחד שהיה עושה דרכיו בהשכלה והשערה טבעית כשיעור מספיק והשנית שהיה בוטח בה' ישוגב וזהו שאמר ויהי דוד לכל דרכיו משכיל וגם כן וה' עמו ואמנם שאול לשנאתו את דוד לא ראה חלוקת וה' עמו אלא ראה שהוא משכיל לבד והוסיף בראייתו שהיתה השכלתו יתירה מאד באופן שהזכיר ענין וה' עמו ברמז בכלל ההשכלה ועשה הכל חלוקה אחת ושלל היות ה' עמו והשגחתו. זהו שאמר וירא שאול אשר הוא משכיל מאד רוצה לומ' לבד זה עלה בראייתו ולא יותר ולזה ויגר מפניו ר"ל מפניו ולא מפני ה' כי לא עלה בדעתו שהש"ית עמו כדי לירא מפני ה' אלא מפניו של דוד לבד ובזה ידוקדק לשון אשר הוא כי הוא המשכיל מעצמו.

**טו**

**וירא** שאול כו' מהרי"א ז"ל וכאשר ראה שאול שהיה דוד משכיל פחד מפני השכלתו ולא מפני גבורתו כי שמע כאלה רבות אבל מפני השכלתו פחד כי ראה סימנים שהוא יעצור בעמו ע"כ:

**ולע"דן** נכון מה שכתבתי בפסוק הקודם שמהשני עניינים שהיו האחת השכלה והשנית וה' עמו הנה נעלם מעיני שאול העיקרי והוא וה' עמו וירא האחד לבד וזהו שאמר וירא שאול אשר הוא משכיל מאד הוסיף לו מאד כדי לגרוע לו וה' עמו ולכך ויגר מפניו ולא מפני ה' והדר גאונו אשר עמו.

**טז**

**וכל** ישראל ויהודה כו' הרל"בג ז"ל כתב והנה דוד היה מצליח מאד בכל דרכיו והיה השם יתברך עמו וזה הוסיף יראה לשאול מצורף לזה שכבר היה זה סבה אל שכל ישראל ויהודה אוהבים את דוד כי היה יוצא ובא לפניהם עד כאן:

**ולע**"דן שהוא טעם שני לויגר מפניו יען שראה גם כן שכל ישראל ויהודה אוהב את דוד ואמר אוהב בלשון יחיד דהי"לל אוהבים בלשון רבים להורו' שכל אחד ואח' אוהב אותו אהבה נבדלת דלא ראי זה כראי זה שאהבת יהודה את דוד עולה מאד על אהבת ישראל את דוד כי דוד משבט יהודה ולכך אמר ויהודה אוהב סמך תיבת אוהב ליהודה לומר שהוא אוהב יותר את דוד מישראל אבל גם ישראל אהב אותו והאהבה כוללת ביהודה וישראל כל אחד כפי ערכו כנז' ויען כי הוא יוצא ובא לפניהם בשוה שלא היה נוטה אחר יהודה יותר מישראל ולא לישראל יותר מיהודה אלא יוצא ובא לפניה' בשוה. ואפשר לפרש בהפך שלא אמר אוהבים שלא להבדיל בין ישראל ליהודה בשיעור האהבה להיותה נבדלת בין ישראל ליהודה לעומת זה כתב אוהב בלשון יחיד על יהודה וישראל כאילו היו כולם כאיש אחד שוים בגדר האהבה בלי תוספת זה על זה והיה זה מסיב' דע"ה כי הוא יוצא ובא לפניהם בשוה ובמידה שמדד להם מדדו לו ואמר יוצא ובא לפניהם פי' יוצא ראשון מביתו למערכה ובלתי מאחר לצאת לאחריהם באחרונה כדרך המלכים של אומות העולם זה היה יוצא לפניהם וגם כן בא ונכנס למלחמ' האויבים לפניהם לחזק לבם וכיוצא בזה פי' בכלי חמדה בפסוק אשר יצא לפניה' ואשר יבא לפניה' דאם לא כן קשה דבשלמא יצא לפניהם גבור' היא אבל יבוא לפניה' לביתו מה גבורה היא זו אלא ודאי כדפרישית יבא לפניהם אל מחנה האויבים קאמר:

**יז**

**ויאמר** שאול אל דוד הנה בתי הגדולה כו' רש"י ז"ל ושאול אמר בלבו אל תהי בו ידי פן אענש ותהי יד פלשתים בו ולכך אמ' לו והלחם מלחמות ה' ע"כ והרל"בג וכראות שאול זה התחכם לתת לו בתו באופן שנדר בעת הלחמו עם גלית כו' וחשב שיהי' זה כלי להפיל דוד ביד פלשתים כי התנה עמו שילחם מלחמות ה' בפלשתים ע"כ. וכן מהרי"א ז"ל ותירץ קושי אחד והוא שהרי מעת המלחמה נדרו לו בת המלך אם כן מה הטיב לו כעת מחדש שיתן לו בתו כי מוכרח הוא שמוצא שפתיו ישמור ויעשה כאשר נדר. והשיב כי אותה ההבטחה לא היתה מאת המלך אבל העם אמרו כן מעצמם כדי לעורר לב הגבורים כמנהג העם לדבר העולה על רוחם. או שדבר המלך שאול כן על צד הגוזמא והרחבת לשון ולכן כשבא דוד לפני שאול על ענין גלית לא קודם המלחמה ולא אחריה לא הוזכר שם מענין נתינת הבת כלום ולכן אני אומר ששאול מפאת עצמו התעורר להם

עתה ברצונו הטו' לתת לו בתו לא מצד היותו מחויב וזהו שאמר הנה בתי הגדולה ר"ל מפני היות' בתי ומפני היותה בתי הגדולה מרב אני אעשה עמך חסד גדול לתת אותה לך לאשה ולכן ראוי שלא תהיה לי במדרג' חתן בלבד כי אם במדרגת בן וזהו שאמר והיה לי לבן חיל לבן ממש ובפרט היות ענין מצוה שמה שאשאל ממך הוא להלחם מלחמות ה' וספר הכתוב ריע כוונתו שהיתה בזה לשיפול ביד פלשתים ע"כ. **ולע"דן** בתשובת מהרי"א שיש בדברי חז"ל ניגוד לדבריו שהרי אמרו בפי' שלשה שאלו שלא כהוגן ומנו שאול מאחד מהם ונענה כהוגן בדוד שהיה אפשר יכהו עבד או נתין או מוכה שחין. וה"נלע"ד בזה הוא שלו הונח ששאול התנה ונדר כן בנדר גמור וחיוב הנה היו לו בנות שתי' מירב ומיכל ונדרו היה סתמי אשר היה אפשר לשאול לדחות השעה עד תנשא מירב הגדולה ראשונה ואחר כך יתן לו הקטנה. דהא לגבי קדושין המקדש בתו סתם אין הבוגרות בכלל דכוותא בנדון זה היה אפשר לדחותו בקש ולזה היתה הורא' אהבה עזה לשאול בתתו בתו הגדולה בשנים והיא עקרת הבית ואולם גם כן גדולה בכל מידה וזה כיון באו' הנה בתי הגדולה מירב אותה ר"ל אותה החשובה בעיני אתן לך לאשה אך היה לי לבן חיל כיון שנתתי לך יות' המחיו'. או יאמר והוא היות' נכון בעיני כשיט' הרב ב"ע ז"ל שזכרתי למעלה בפסוק ויאמ' דוד כו' מה יעשה לאיש אש' יכה כו' שפי' מה יעש' שתיב' מה לשון מה אנוש כי תזכרנו כמהביל הענין עד שאין ראוי לתת לדוד דבר על הנצחון ההוא כי מה' יצא הדב' ושנה בדבר הזה ע"כ תורף דבריו ז"ל בזה אשר מזה נלמו' לו' שכיון שדו' אמ' כן פעמי' והור' שאין בדעתו לא לזה המתן של העוש' ולא לבת המלך נמצ' דוד עצמו בטל אותו התנאי והיה יכול שאול להתמוטט מהנד' ההו' באו' שדו' עצמו סבר וקבל לשם שמים ולא לשו' תכלי' מוה' או מתן וחתנו' עם המלך לעומ' זה אמ' שאול הנה בתי מיר' אות' אתן לך לאש' עם היות בז לדבר יחבל לך אך היה לי לבן חיל ואיני מוני אותך מהמצו' שעשי' ולא משלימות' כיון שלא עשי' אות' על מנ' כך כי אני כעת ברצוני אני נותן אות' לך וג"כ לעתיד תעש' המלחמו' לש"ש זהו שאמ' והלח' מלחמו' ה' וכבודו לא לכבוד תפאר' הנצחון. או אמ' היה לי לבן חיל והלח' מלחמו' ה' ר"ל דע כי עם היו' כי ה' איש מלחמה שהו' הלוח' ומארי נצחן עם כ"ז תהי' חשוב בעיני זהו שא' והיה לי לבן חיל כי לי ובעיני תהי' כבן חיל רב פעלי' כיון שיתגלגל וכו' הכנעת אויבי ה' ע"י זכאי כמוך מזה הצד היה לי לבן חיל עם היו' שאת' תלחם את אש' כבר נלח' השי"ת עמו ושמלחמו' ה' אש' כבר עשאם השי"ת תחשב בעיני כאילו אתה תלח' אות' זהו שא' והלח' מלחמו' ה' ומה שאמ' אך היה לשון אך הכי פירושו ויובן ג"כ אומ' את בתי הגדולה שכוונתו לפייסו בדברי לו' לו הנה בתי הגדול' שכב' הגיע' לפרק' וצרי'

להשיא' מהר בבל תאח' אך צרי' קוד' הנשואין שתהי' לי לבן חיל להלח' מלחמו' ה' שאין ראוי לאח' מלחמו' ה' אבל ראוי להקדימ' לנשואין והנה הגי' הכתו' לו' אל תהי ידי בו כו' ולכך רצ' לאח' הנישואין כדי שימו' דוד ולא תתאלמן בתו מיר' ואולי שאול אמר כן למתי סודו וזהו שלא כתב אמר בלבו אלא ושאול אמ' אל תהי ידי כו',

**יח**

**ויאמר** דוד אל שאול כו' הר"דק ומי חיי מה חיי חשובי' כי האד' הנכבד חייו חשובי' ויקרי' אבל הנבזה אין חייו חשובים ובאומ' מי חיי כי בחייו הוא החיו' והדבר שיאמ' בעבור' כי (חי) [מי] לא יאמר אלא בחי המדבר משפח' אבי בישראל פי' משפח' אבי בישׁ' ומי שזכר במקו' שני' וי"ת ברם זרעי' אבא בישׁ' כלו' אין דבר גדולה בי אלא שמשפח' אבי מהידועי' אשר בישר' ע"כ. והר"לבג כתב שהרחיק דוד מהתחתן במלך ואמ' מי אנכי מצד עצמי נבזה ושפל ומי חיי מצד מלאכתי מה חיי חשובי' כי רוע' צאן אני ואיך יתכן שאלקח מאחרי הצאן לקח' בת המלך והי' זה דרך ענוה ובמ"ש משפח' אבי בישׁ' כת' כדברי הר"דק שפירושו כמו ומי משפח' אבי כו' ע"כ. ומהרי"א פי' דוד השיבו בכריע' והשתחוי' ואמר מי אנכי וכו' ר"ל מאחר שבחרתני לשאהי' חתן המלך מי אנכי ומי חיי שאפי' אשים נפשי בכפי תמיד וחיי מנגד להלחם בפלשתי' כיון שאזכה לשאהיה חתן למלך מה אני ומה חיי ומה משפחתי שלא אחוש לדבר מהם יען כי אהיה חתן למלך והוא דבר גדול שבערכו כל הפרטים הנז' כאין ע"כ. ובכלי חמדה פי' שלא אמ' ומי ומי משפח' אבי כו' מדרך המוסר וכבוד אב וכבוד משפחתו לכך לא אמ' ומה משפח' כי בשלו רשאי לזלזל לא במשפח' אביו כך כתבתי בסדר שלח לך עלה ר"פג והנכון מי אנכי ומי חיי שבא מרות המואבי' ובלתי מיוחס ונתן טעם לזה באו' משפחת אבי ר"ל משפחת אבי בישׁ' דהיינו בועז ראש המשפח' של אבי ולא משפחת אמי רות המואביה שלקחה בועז והוא הצור אשר ממנו הוצבתי ורות המואביה בור אשר ממנה נוקרתי ולעומת זה היתכן כי אהיה חתן למלך ע"כ. ועוד **נלע"ד** בכפל מי אנכי ומי חיי במה שאחז"ל בספר הזוהר בפסוק הנה טפחות נתת ימי שדוד ע"ה לא היו לו חיים אלא אדם הראשון נתן לו שבעים שנה מהאלף שנה שלו וחי בהם או מהאבות כל אחד נתן לו טפח מצומצם וצדקה לעני ז"ש מי אנכי כנגד מה שזכרנו למעלה שהיה גרוע שבאחיו לפי שאביו כשהולידו היתה מחשבתו בשפחה כנ"ל בפסוק התמו הנערים ז"ש מי אנכי וכנגד מה שאמרנו כאן שלא היו לו חיים מעצמו ז"ש ומי חיי ולא אמר מה חיי אלא מי ר"ל משל מי חיי הלא מאדם או מזולתו בתורת צדקה באו לי החיים באופן שאני גרוע מכל יצור נברא. או אמר ומי חיי לומר מה חיי מאחר שאני אהיה ערוך מלחמה לא יאות

היות חתן המלך פן אמות במלחמה שאנשי הצבא נפש' בכפם וכמתלהלה יורה זיקים אל שאול כי הבין כונתו שהיא להפילו ביד פלשתים ואולי שמע כן מפי מגידי אמת ולפי זה ושאול אמר אל תהי ידי בו ותהי בו יד פלשתים הכונה שאמר כן בפירו' למתי סודו ויוכיח לשון אמר שלא כתב אמ' בלבו כדפרישית בפסוק הקודם. ואמר משפחת אבי בישראל כי אהיה וכו' ר"ל כאשר אהיה חתן למלך אז יצא שם למשפחת אבי בישראל אבל לא כעת וז"ש משפחת אבי תהיה גדולה בישראל כאשר אהיה חתן למלך ומכלל הן אתה שומע לאו שכעת אין לה שם ושארית וכל זה מדרך ענוה:

**יט**

**ויהי** בעת תת מרב בת שאול וכו' רש"י בעת תת שהגיע זמן שקבעו לתת לו מרב ובעוד שהיו מתעסקים לתתה לו נתגלגל הדבר ונתנה לעדריאל ע"כ וכן הביא הר"דק ז"ל בשם התרגום שמתרג' בעידן דמטא וכו' ודוד לא היו לו בה קדושין ע"כ. והרלב"ג ז"ל בעת תת ר"ל בעת ההיא נועד ביניהם שיתנו' לדוד וידמה מזה המקום שלא קדשה דוד ע"כ. **ולע"דן** שבעת ההיא שהיו מתפשרי' ומתווכים הזיווג ההוא לתת את מרב לדוד איגלאי מילתא שכבר היא בחרה שנתנה לעדריאל המחולתי לאשה באופן שהיו דבריהם אשר בעת תת את מרב לדוד דברים בטלים שוהיא כבר נתנה לעדריאל לאשה. והו"או של והיא כאלו אמר הם היו מתעסקים לתתה לדוד והיא לא כן תדמה שהרי נתנה לזולתו. והמחולתי על שם מקום כתרגומו. או שהיה תוקע במחול לפני המלך ויהיה מלשון מחולות ומתוך מה שאחז"ל במסכת סנהדרין שקדושי טעות היו לו לדוד במרב ובסתר נשאה עדריאל בזה אבין אומרו והיא נתנה ר"ל והיא בסתר שלא נודע הדבר אלא בינה לבינו בסתר זהו שאמר והיא נתנה וכו':

**כ**

**ותאהב** מיכל וכו' מיכל בת שאול חשקה נפשה בדוד לכשרותו וה' עמו וזה רמז באומרו מיכל בת שאול כי בזה עשתה מיכל הורא' בבת שאול בחיר ה' לבחור בדוד או אמ' בת שאול שעם היו' שאול עוין את דוד כנז"ל עכ"ז ותאהב מיכל עם היות' בת שאול ויגידו לשאול כן וישר בעיניו הדבר ולא רע בעיניו לאמ' איך יצא ממעי אוהב' שונאי כי חשב תהי לו למוקש כדמסיק וז"ש ויגידו לו אות' שלא ישר בעיניה' זה הזווג וז"ש וישר הדבר בעיניו אבל לא בעיני המגידים לו.

**כא**

**ויאמר** שאול רש"י ז"ל בשתים תתחתן בי שני בנות יש לי באחת מהם תתחתן בי וכן ת"י בחדא מתרתין כיוצא בו שלש אני נותן עליך אחת משלש כמו שמפורש שם בחר לך א' משתיהן וכן הר"דק בשתי' באי' משתי' אבל מתחלף פירושו דה"ק אעפ"י שדברתי

לך בב' בנותי ולא נזדמן הדבר שתהיה לך הראשונה א' מהם תהי' לך האחר' באמת היום ובאות' תתחתן לי. ונראה כי דוד משך ידו מהמעשה לפי שהתל בו בראשונ' לפיכ' הוצרך שאול לצוות את עבדיו שידברו אל שאול ע"כ וכן מהרי"א והרחיב או מרב אתן בעל כרחה או מיכל ברצונה. וכן פי' הרלב"ג. **ולע"דן** במשז"ל במסכת (יומא) [סנהדרין] שאלו תלמידיו לר' יוסי היאך נשא דוד ב' אחיות א"ל מיכל לאחרי מיתת מרב נשאה ר' יהושע בן קרחה או' קדושי טעות היו לו במרב שנא' מיכל אשר ארסתי לי במא' ערלות פלשתי' מאי למוד' אמ' רב פפא מיכל אשתי ואין מרב אשתי מאי קדושי טעו' כדכתי' והיה האיש אשר יכנו יעשרנו המלך עושר גדול ואת בתו יתן לו אזל קטליה א"ל מלוה אית לך גבאי והמקדש במלוה אינ' מקודש' אזל יהבה לעדריאל בן ברזילי המחולתי שנא' ויהי בעת תת את מרב בת שאול א"ל אי בעית דאתן לך את מיכל זיל אייתי לי ק' ערלו' פלשתים אזל ואייתי ליה א"ל מלוה ופרוט' אית לי גבך שאול סבר מלוה ופרוט' דעתי' אמלו' ודוד סבר מלוה ופרוט' דעתיה אפרוט'. ואיבעית אימא דכולי עלמא מלוה ופרוטה דעתיה אפרוטה שאול סבר לא חזי ולא מידי ודוד סבר חזי לכלבי ולשונרי ורבי יוסי האי תנה את אשתי את מיכל מאי דריש ביה ר' יוסי לטעמיה דתניא ר' יוסי (או') היה דור' מקראו' מעורבבו' כתי' ויקח המלך את שני בני רצפ' בת איה אשר ילדה לו לשאול את ארמוני ואת מפיבושת ואת חמשת בני מיכל בת שאול אשר ילדה לעדריאל המחולתי וכי לעדריאל נתנה והלא לפלטיאל נתנה דכתי' ושאול נתן את מיכל בתו לפלטי בן ליש אלא מקיש קדושי מרב לעדריאל לקדושי מיכל לפלטיאל מה קדושי מיכל לפלטיאל בעבירה אף קדושי מרב לעדריאל בעביר' ור' יהושע בן קרח' נמי הא כתיב את חמשת בני מיכל ההוא מבעי ליה לכדר' ינאי דאמ' ר' ינאי כל המגדל יתו' בתוך ביתו כאלו ילדו והלא מרב ילדה ומיכל גדלה לפיכך נקראו על שמם עכ"ל: **ולע"דן** לדקדק ראשונ' דמאי קאמ' אזל יהבה לעדריאל דמשמע ששאול יהבה ונתנה לעדריאל והפ' שמביא ראיה ממנו שנא' ויהי בעת תת מרב בת שאול כו' או' בהפך והיא נתנ' משמע שהיא נתנ' ולא אביה. הן אמת דאפש' לו' בזה נתנ' ר"ל ע"י אחר כמו והדת נתנ' בשושן ע"י הנותן אות' אף כאן נתנ' ע"י אביה דאזל יהבי לעדריאל והשכל מחייב דבדבר אסור אשת איש מספק מקודשת אם לא היה בהוראת אביה היא לא תוכל להנתן לעדריאל. וע"ק מהיכ' יליף מיכל אשתי ולא מרב אשתי עד שאחי"כ הקשי בסמוך לר' יוסי ור' יוסי האי תנה את אשתי את מיכל מאי דריש ביה. וכי תימ' דמכפל את אשתי את מיכל יליף דיוק' דמיכל אשתי ולא מרב אשתי א"כ בסמוך נמי לא קשי מידי יתור את אשתי דמצו למדרש ביה נמי הבה את מיכל אשר ארסתי לי שאם תאמר לי שהיא

אינה אשתך דהיא מלוה ופרוט' דעתיה אמלוה ואינ' אשתי אין הדב' כן כי דעתי' אפרוט' ואשתי היא ול"זא אשתי או לשלול סברת שאול דלא חזי ולא מידי ואינה אשתו ולכ"א דוד דאשתי היא דהא חזי לכלבי וז"ש את אשתי א"כ מאי פרי' ור' יוסי האי תנה את אשתי כו' מאי דריש ביה הן אמת שאנו יכולי' לקיי' תירוץ זה ולעול' אימ' לך דמכפל אשתי מיכל קא דרי' דיוק' דמיכל אשתי ואין מרב אשתי אבל לר' יוסי לא מצי למימ' דיתור' דאת אשתי אתא למי' דעתי' אפרוט' ואשתי היא או חזי לכלבי ושונרי ואשתי היא דלהכי לא אצטריך קר' דמדקא' ארסתי לי מגל' סברתו של דוד דסבר מלו' ופרוט' דעתיה אפרוטה וארוסתו היא דתפסו קדושין וכן בכלל ארוסתי נמי דחזו לכלבי וארוס' היא דאיכ' פרוט' וקש' עוד מאי קא משני לקושי' ר' יוסי ואיך נתרצ' קושית מאי דריש ביה ונר' דר' יוסי ור' יהושע קמפלגי דר' יוסי סבר שהיו לו לדוד קדושין במרב ובאסור נשא' לעדריאל ולהכי הקשו תלמידיו לר' יוסי היאך נשא דוד שתי אחיות בבת אחת. ומשני מיכל לאחר מיתת מרב נשא' ר"ל שנשאת באיסור לעדריאל ולא נשא דוד את מיכל תכף עד אחרי פטירת מרב והיא נשואה לעדריאל ומתה ואח"כ נשא דוד את מיכל. אמנ' ר' יהושע בן קרחה פליג וסבר דבעוד היות נשואה מרב לעדריאל נשאת מיכל לדוד דקדושי טעות היו לו בה וכדיליף מיכל אשתי ואין מרב אשתי ויליף הכי מדקאמ' את אשתי את מיכל דמלבד ההכרח של הכפל כדפרישי' יש הכרח שני והוא דלמה הקדים תיבת אשתי לתיבת מיכל היה לו לומר את מיכל אשתי משמע דלאשמעי' דמיכל אשתו אתא קרא ולאו לדיוקא ולהכי פריך לר' יוסי מאי דריש ביה דהא לא מצי למדרש ביה דלשמעי' דמיכל אשתי דמלוה ופרוט' דעתיה אפרוט' או לאשמעי' דחזו לשונרי וכלבי ואשתי היא שלא כדע' שאול דאי הכי הי"לל תנה את מיכל אשתי מהו את אשתי את מיכל ומשני ר' יוסי לטעמיה וכו' כדמסיק דמה מיכל באיסור אף מרב באיסו' דהשת' ניח' דדרי' את אשתי את מיכל דאת אשתי על מרב קאמ' ולהקיש אות' למיכל וה"ק את אשתי על מרב שאשתי היא ובאסור נשא' עדריאל כמו מיכל לפלטיאל וההקש הוא אשתי למיכל וניח' טפי לומ' או' את אשתי את מיכל את יתיר' למה לי דלר' יהושע בן קרח' לכתוב את אשתי מיכל את מיכל למה לי ומ"ש אזל יהבה יליף הכי מא' ויהי בעת תת מרב בת שאול וכי לא ידענא דבת שאול היא אלא רמז כאן דברשות אביה נתנ' לעדריאל דהוא יהבה אלא שהכתו' כת' והיא נתנ' לאו לומ' שהיא נתנ' מעצמ' אלא לאשמעי' דהיא נתנ' בהתר לעדריאל אבל אחות' באיסור ולר' יוסי דסבר ששתיה' באיסו' נאמ' ד"הק והי' נתנ' ר"ל היא נתנ' לעדריאל שנקרא' נתינ' שהיו לה בני' ממנו אבל מיכל לא נתנ' ר"ל לא תקר' נתינ' שהרי לא קרב אליה כמשז"ל למה נקר' שמו פלטיאל שפלטו אל מעביר'.

ודע כי הצד השוה בב' התנאי' ר' יוסי ורבי יהושע בן קרחה דתרויהו סברי בהבנ' הפ' שאו' ואת חמש' בני מיכל בת שאול כאלו הפי' מסורס ואת חמש' בני בת שאול אשר ילדה לעדריאל ותיבת מיכל להקיש אותה מה מיכל באיסו' אף מרב באיסו' ולא שהם בניה ולהכי מקש' לר' יהושע בן קרח' נמי הא כתי' את חמש' בני מיכל וכי מיכל ילד' וא"כ למה הזכיר מיכל אלא ודאי להקש' וכדברי ר' יוסי וקשי' לר' יהושע דסבר דמרב בהתר נשאת לעדריאל דקדושי טעו' היו לו בה וז"ש ור' יהושע בן קרח' נמי הא כתיב את חמש' בני מיכל ומשני דהו' מבעי ליה לכדר' ינאי וכו' נתבארו דברי חז"ל ולמדנו מתוכ' פי' או' בשתי' תתחתן בי למר כדאית ליה ולמר כדאי' ליה דלר' יוסי סבר דבאיסור לקח' עדריאל דמקודש' הית' מרב לדוד ניח' או' בשתי' ממש תתחתן בי כי נשא ב' אחיו' אך לא בחייהן אלא לאח' מיתת מרב נשא דוד את מיכל ולר' יהושע בן קרח' בשתי' תתחתן בי לאו דוק' בשתי' אלא באח' משתי' וכדברי רש"י ז"ל והמפרשי' הנז"ל אי נמי לאו דוקא תתחתן בקדושין גמורי' אלא א' מרב בחיתון מלוה שאינה מקודש' והב' מיכל בחיתון מלוה ופרוטה דדעתיה אפרוט' ואע"ג דשאול גופיה לא סבר הכי. ואפשר לו' עוד לשיט' ר' יהושע בן קרח' דקדושי טעות היו לו במרב דמקדש במלוה אינ' מקודשת ובחיי מרב נשא את מיכל וחשב שאול אולי דוד טועה בזה ויהיה לבו נוקפו כאלו מרב אשתו ואפי' הכי נושא את מיכל מפני כבוד היותו חתן המלך ז"ש אתננה לו ותהי לו למוקש ר"ל לו לפי סברתו יטעה שהוא למוקש ואעפ"י שלפי האמת אינ' למוקש דקדושי טעות היו קדושי מרב עכ"ז כיון שלו וסברתו למוקש יספיק זה העון הקל לשותהי בו יד פלשתים דשטן מקטרג בשע' הסכנ' ועון כל דהו מספיק להפילו ביד' דהא אפי' שח בין תפל' לתפלה עבירה היא בידו וחוזר עליה מעורכי המלחמ' דמטעם זה נוכל להרחיב בזה עוד ולומ' דלו הונח שלא יהיה כאן עביר' דאפי' לסבר' דוד אין קדושין במרב עכ"ז יספיק ענין כזה להיות לו למוקש כיון שהיה לו חבה עם אחות' האי בקחתו הבי תהי' לו למוקש וז"ש לו למוקש וע"י זה תהי בו יד פלשתי' שחטא אפי' קל לאיש רשום ממית. ומכאן נלמוד שאם שדך איש את לאה אין ראוי לבטל לאה ולקח' את רחל אחות' ואעפ"י שלא היו לו בה קדושין מפני שהרהורי עבירה קשים מעביר' וכן כיוצא בזה בשאר עריו' ואל זה רמז באו' בשתי' תתחתן בי בב' ממש. או אפשר שאמ' בשתים תתחתן בי שדוד חשב שכיון שעשה גבור' נצחון גלית יספיק לו גבורה א' כדי שיהיו ב' א' לשיתחתן בו אכן שאול אמ' לו בשתי' ר"ל צריך שתעש' עוד גבור' א' כדי שיהיו שתי' א' של גלית וזו שני' ובשתים אז תתחתן בי ורמז כאן אל מה שאמרו לו אחר כך עבדי שאול בלט:

**כב**

**ויצו** שאול את עבדיו וכו' ה"רדק לפי שהתל שאול בדוד במרב משך ידו ממיכל ולפיי הוצרך שאול לצוות את עבדיו שידברו אל (שאול) [דוד] בלט כלו' בסתר כתרגומו ברז כדי שיראה דוד שדברי שאול אמת ואין בהם התול ע"כ וכן מהריי"א וכן אמ' הרל"בג וכתב ידמה שלא הסכי' דוד מענוה כמו שקדם אלא שקצר הכתו' ושאול חשב שהסיבה שלא הסכי' דוד בזה שירא שיפול ביד פלשתי' ולזה צוה לעבדיו שידברו לדוד בסתר שהמלך חפץ בו כו' כדי שיחשוב דוד שאין כונ' שאול להפילו ביד פלשתי' ע"כ: **ולע"דן** שדוד נשמט מזה הענין שהבין היו' כונ' שאול להפילו ביד פלשתי' או נשמט מזה שהיה לבו נוקפו מהרהורי עבירה מצד שהיתה אשתו מרב ואפי' בשדוכין אין ראוי לקחת אחותה ולכך הוצרך המלך לצוות לעבדיו ועבדיו קרי ועבדו כתיב והענין הוא כי עבדי שאול אשר באו בשליחות זה היו מרובים כדי שיתבייש מהם ויודה לכבוד הרבי' והיינו הקרי והא' מהם היה מדב' לבדו כי תרי קלי לא משתמעי וכדי שיסדר דבריו לכך כתיב עבדו הא' מהם היה מדבר לבדו כי פיו המדבר לבד וצוה שיאמ' לו הנה חפץ בך המלך ואפי' עבדיו שהיה ראוי שישנאוך כי באת בגבול' הנה אהבוך באופן שעת רצון היא זו שהמלך חפץ בך על כן צריך למהר הענין שמא יקדימך אחר ברחמי' ז"ש ועתה התחתן במלך ר"ל ועתה בעת ועונה זו והיה בדעת' לעשות הדברים במהירו' ובהלה להכניסו בחיוב הק' ערלו' פלשתי' להפילו ביד פלשתי' וכדי שלא יתייעץ אם יתחייב או לאו לכ"א לו ועתה התחתן במלך:

**כג**

**וידברו** עבדי שאול וכו' הרד"ק הנקל' בלשון נקב' של התחתן שהוא מקו' וכן הלא זאת תעש' לך עזבך את ה' אלהיך כו' רש ונקלה תרגומו מסכן והדיוט רש שאין לי שאוכל לתת מוהר הראוי לבת מלך לפיכך אמ' שאול לעבדיו כה תאמרון לדוד אין חפץ למלך במוהר כ"א במאה ערלות פלשתי' ונקלה שאיני כדאי לקח' בת מלך ע"כ וכן הרלב"ג וכן מהריי"א. **ולעדן** הנקל' בעיניכ' ר"ל אתם ממהרי' בדב' הזה שאמרתם ועתה התחתן וכו' כעת הזאת תכף ומיד כאלו הוא דבר נקלה ואני רש ונקלה ואיך יתכן ברגע א' להרי' אביון מאשפות להושיבו עם נדיבים ולהתחתן עמהם כי צריך לעלו' מעלה מעלה מדרגה אחר מדרג' וז"ש הנקלה בעיניכ' התחתן במלך בעוד שאנכי רש ונקלה זה בודאי אינו נקלה כי צריך מיתון מיתון עד שארויח ואצא מפחיתות רש ועוד מעט זמן עד שישכח ענין היותי נקלה רועה צאן.

**כד כה**

**ויגידו** עבדי שאול וכו' ויאמ' שאול כו' לע"דן לדקדק או' כי במא' ערלו' פלשתי' דהי"לל כי אם במאה וכו' ומהו או' ושאול חשב ולמעלה ושאול אמ' מאי שנא. ונרא' כי לפי שדוד אמ' ואנכי רש ונקל' לכך השיבו על שתיהן כנגד רש אמ' שאינו לא מעלה ולא מוריד מאחר שאין חפץ המלך במוהר וכנגד נקל' אמ' שאינו נקלה כי יתוקן זה בק' ערלו' וכו' כי יהי' חשוב בעיני הכל ז"ש כי במא' ערלו' ר"ל כ' במא' ערלות יתוקן נקל' עוד אפש' במה שזכרנו בפ' בב' תתחתן כו' ושאול רצה שיהיו קדושין אלו כמלוה ופרוטה דדעתיה אמלוה ואינן קדושין וזה כיון באומרו כה תאמרון לדוד רוצה לומר כה בלשון הזה בלי תוספת ומגרעת כה תאמרון לדוד כו' כי בק' ערלו' פלשתים שלא תאמרו לו כי אם וכו' דלשון זה שולל המלוה של יעשרנו המלך וחפץ המלך אינו כי אם בק' ערלו' וא"כ היה מקדש בפרוט' דהיינו ק' ערלו' בלי מלוה ויהיו קדושין גמורי' לכך הזהירם שיאמרו בלשון הזה כי בק' ערלו' שהוא מובן עם הצטרפו' המלוה הקודמ' עם הפרוט' הזאת של ק' ערלו' ונאמר דעתיה אמלוה ולא תהי' מקודש' לא כן אם היה או' כי אם בק' ערלו' פלשתי' שהי' מור' דדעתיה אפרוט' ויהיו ג"כ קדושין גמורי' ושאול כונתו להרחיקו ולהטעותו והנה אמ' ג"כ כה תאמרו בלשון הזה דקאמר להנק' מאויבי המלך גם על דוד ז"ש ושאול חשב בדעתו ב"מש להנקם וכו' שהלשון מורה על פלשתים אמנם שאול חשב בדעתו להנקם מאויבי המלך גם על דוד להפילו ביד פלשתים וז"ש להנקם מאויבי המלך ולא אמ' מאויביו לומ' שבאויבי המלך הוא דוד ועל ידו ינקם מאויבי המלך הם פלשתים ויפלו אלו ביד אלו ואלו ביד אלו ויספו ויתמו מן בלהות חרב אויבים באויבים את מאה ערלות: וה"רדק ז"ל וישר הדבר ב"יוד איתן לבד י"וד השורש נפלה ולא ממלאות כדברי רש"י ז"ל וכן מהרי"א ז"ל ו"הרלבג ז"ל כתב וישר הדב' בעיני דוד להתחתן במלך ר"ל עם זה התנאי כי בטח בהשי"ת שישיג אז ויתברר לשאול כי ה' עמו ותחת ק' ערלו' הביא ר' ע"כ:

**כו**

**ויגידו** עבדיו וכו' רש"י ז"ל ולא מלאו הימי' לא המתין עד שמלאו הימים שקבעו ביניהם. ומהרי"א ז"ל כתב שישר הדבר בעיני דוד לא מאהבתו את מיכל כי אם מפני כבוד היותו חתן המלך זהו שאמ' וישר הדבר בעיני דוד והתכלי' להתחתן במלך וקודם מלאו' הימים אשר אמר להביא העורלות הביאם למשנה. וזהו ולא מלאו הימים וכן פרש"י ז"ל ולא מלאו הימים שקבעו ביניה' **ולע"דן** מקוש' עם מה שזכרתי בפסוק הקודם שהקפי' שאול שלא ישנו לשונן אלא כה תאמרון וז"ש ויגידו עבדיו לדוד את הדברים האלה בלי שנוי ותמורה ואעפ"י ששאול חשב וכיון במה שאמר להנקם מאויבי המלך על דוד עצמו עם

פלשתים עם כל זה וישר הדבר בעיני דוד דווקא שאעפ"י שהנסתר בו איננו ישר עם כל זה דוד לא הבין אלא לפני' וזהו וישר בעיניו הדבר הנדבר ר"ל המפורסם בו. ואולי אמר הדבר כי הכתוב או' שאמרו לו דברים הרבה דכתיב הדברים האלה אמנם דוד ע"ה לא הוכשר בעיניו מהדברים הרבים ההם שהגידו לו אלא הא' לבד והוא מציאות החיתון במלך זהו שאמ' וישר הדבר בעיני דוד והוא להתחתן במלך אבל שאר הדברים לא ישרו בעיניו כי נתן אל לבו מה שחשב שאול הוא להפילו ביד פלשתים והי' עמו לגלות לו בתת תבונה בו:

**כז**

**ויקם** דוד וילך וכו' רש"י ז"ל וימלאום פרושנט"יר בלעז ע"כ וה"רדק ז"ל וימלאום קל הלמ"ד וענין וימלאום עבדיו הביאום לו כי דוד לא הביאם לפני המלך אך שלחם ביד עבדי שאול או ביד אנשי דוד כמשפט המהר שמשלח אותו האדם ביד אחר ופי' וימלאום השלימום כלו' כל המאתים הביאו לפניו ע"כ. וכן מהרי"א ז"ל שלא הביאם הוא בידו כי חרפה היא לו כי אם על ידי עבדיו וימלאום השלימום כלומר כל המאתי' והביאום למלך רמז בזה שלא הביאום לפני מיכל שלא היה ראוי לצניעותה כי אם לפני המלך ואו' וימלאום ר"ל שאנשיו הביאום לפניו וימלאו חובם בתתם לו מאתים עם היות שלא היה התנאי כי אם במאה ערלות עשו זה להורות טוב הצלחתם: **ולע"דן** לדקדק אומרו ויקם דוד וילך הוא ואנשיו שהלשון בלתי מסודר והי"ל ויקם דוד ואנשיו וילכו והיה מקצר. ומהו ויך בפלשתים הי"ל ויכו ומהו בפלשתי' מפלשתים הי"ל ומהו או' וימלאום מאתים איש דהי"ל מאתים אנשים שמתוך דקדוק כיוצא בזה דקדקו חז"ל גבי השלשים ושש איש הכריחו זה יאיר ששקול כשלשים ושש איש מדנקט לשון יחיד איש כנז"ל במקומו. ונראה כי לפי שראה דוד (ששאלו) [ששאול] התל בו במירב מצד תואנת המקדש במלוה וכו' כעת חשב למשפט שאם אנשיו של דוד ילכו להרוג בפלשתים יאמר שאול תנאי היה דברי שדוד עצמו יהרוג כי בו חפץ שיורה שלו זרוע אף גבורה לא באנשיו אשר לעומת זה החכם כדוד עיניו בראשו של דבר ונתחכם לקום וללכת הוא לבדו לעשות ולקיי' תנאו כדי שלא יהיה טענה ותואנה כלל בדבר וזהו שאמר ויקם דוד וילך בלשון יחיד כי הוא לבדו קם והלך אלא אחר כך השיגוהו אנשיו וזהו שאמ' הוא ואנשיו אבל עם כל זה לא הרים איש ידו בהכאה וזהו שאמר ויך בפלשתים ויך דווקא הוא לבדו א' אחד למצוא חשבון וז"ש בפלשתי' ולא אמר מפלשתים שהיה מורה שהכה פלשתים בבת א' עשה קרחת מאתים איש אבל באומרו בפלשתים מורה שבתוכם מעט מעט השלים סך זה וזהו או' גם כן איש בלשון יחיד שלא אמר מאתים

אנשים שהיה מובן מאתים אנשים רבים יחדיו לא כן באומרו איש מורה היות ההכאה איש אחד איש אחד עד תשלום הסך הנז' של מאתים איש. ויבא דוד את ערלותיהם שהרי הוא היה ההורג כאמור וימלאום למלך אולי יהיה וימלאום לשון מלוי שמלאום עפר להביאם למלך או תבן כמנהג עוד היום ויגיד עליו ריעו במסרה ב' וימלאום למלך וחבירו וימלאום עפר ואז לא מצא מקום פתחון פה כלל ויתן לו שאול את מיכל בתו לאשה כי הוסיף על התנאי ועוד שעשה הכל הוא בעצמו וע"י כאמו':

**כח**

**וירא** שאול וידע כי ה' וכו' **לע"דן** לדקד' כפל וירא שאול וידע כי ה' עם דוד שהוא כפול והי"לל וירא וידע שאול וכו' ונראה שאומרו וירא שאול הענין הנז"ל מגבורת דוד ע"ה שהוא לבדו הרג המאתים איש כנז"ל ומתוך כך ידע שהשי"ת עם דוד וכי הוא הנותן לו כח לעשות חיל בזה ובזה מדוקד' טעם הפסיקו בתיבת שאול בין וירא שאול וידע בין וירא לוידע. עוד אפשר שאמר וירא שאול הענין הנז"ל הוא ראה הגבורה הזאת והנצחון הנז' כן תמה ונבהל נחפז אמנם וידע כי ה' עם דוד כי מיכל בת שאול אהבתהו עם היותה בת שאול שהיה לה לנטות אחרי אביה ושנאתו והיא אהבתהו אהבה עזה אין זה כי אם ה' עם דוד ועזר מצריו היה לו להקים בתו של שאול לאוהבת לו:

**כט**

**ויוסף** שאול לרא מפני דוד עוד כו' רש"י לרא לירא ע"כ והר"דק נעלמה היו"ד פ"א הפועל מהמכתב לפי' הלמ"ד בצרי ובפרט שזה מקושר עם סוף פסוק הקודם שלהיות ה' עם דוד וגם דבר שני היות מיכל בתו אוהבת אותו ולא יוכל לגרום לו מיתה על ידה ואפי' הוא ידבר על מיתתו בביתו מיכל בתו תגל' לו לפי' הוסיף ליראי מפניו וכן מהרי"א וכן הר"לבג ז"ל והוסיף בחינה אחרת שכיון שבתו אוהבת אותו זה סבת מה מונעת שאול מהרוג דוד כדי שלא יכאיב לב בתו.

**ולעד"ן** לדקדק תיבת עוד שמיותרת שבכלל אומ' ויאסף שאול הוא מובן שהיתה יראה זו עוד ונוספת על הנזכר למעלה וירא שאול מלפני דוד כו' ויגר מפניו. ונראה שהמורא הזאת שנתוספ' היתה מרובה על העיקר מהיראה והפחד שהיה לשאול עד עתה וזהו שאמר ויאסף שאול לרא מפני דוד וזה התוספ' היא עוד על כל הירא' שהיתה בו מאז ומקדם ומזה נמשך שהי' שאול אויב את דוד אויב גמו' ובהתמדה כל הימים כי כפי שיעור היראה שנתוספה בו בלי שיעור בך נתוספ' בו השנאה להיותו אויב גמור אשר מתחלה ועד עתה לא היה שאול כי אם עוין את דוד בלבד לא אויב. ואמרו את דוד דהיה לו לומר אויב לדוד מהו את דוד אפש' בא' משני פני' הא' שהי' מעלי' השנאה ומתראה לו כאוהב כדי ללכדו ברשתו אשר טמונה לו וז"ש אויב את דוד רוצה לומ' עם היותו

אויב היה עומד את דוד ר"ל אתו עמו מתראה כאוהבו ובקרבו ישים ארבו ולכך לא אמר אויב לדוד אלא את דוד והפן השני הוא אויב את דוד רוצה לומר שהיה אויב וזה היה את דוד רוצה לומר גלוי לדוד ואתו עמו שלא נעלם ממנו שהוא אויב לו ומבקש רעתו:

**ל**

**ויצאו** שרי פלשתים וכו' במדרש שמואל רבי יודן בר סימון אמר נתייקר שמו בהלכה כיון ששמעו פלשתים שנשא דוד אשה אמרו כתיב בתורתכם כי יקח איש אשה חדשה לא יצא בצבא וכו' הרי שעה שנקפוץ על דוד ונאבדנו מן העולם והם אינם יודעים שדוד חכם ודורש במה דברים אמורים במלחמת הרשות אבל במלחמת חובה הכל יוצאין אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה עד כאן. ויש לדקדק היכי קאמר הרי שעה שנקפוץ על דוד ונאבדנו מן העולם שהרי אם הם קופצים על דוד מחויב הוא לבא להרגו להשכים להרגו. **ונראה** כי הפלשתים אמרו בלבם שדוד ע"ה לא יתעכב מצאתו למלחמה אפילו בשנה ראשונה ויעבור על מצות התורה כי טעו בדין שחשבו שאסור לדוד לצאת למלחמה יען שנשא אשה חדשה וכיון שיעבור על דברי תורה אמרו שעל ידי כן ינצחוהו כיון שאין כחו של דוד אלא בפיו בתורה ועבודה אם יעבור על דברי תורה יפול בנופלים ונאבדנו מן העולם זהו שאמר הרי שעה ר"ל מצד הזמן היותו אסור לו לעשות מלחמה בזמן נישואיו בשנה ראשונה שנשא אשה חדשה הרי שעה שזה יחייב שנקפוץ עליו ונאבדנו מן העולם דהיינו בהחטיאו בצאתו לצבא בשנה ראשונה לנשואיו שעל ידי כן נאבדנו מן העול' והם אינם יודעי' שבהתר דוד יוצא ולא באיסו' חלילה שהוא חכם דורש במה דברי' אמורי' במלחמת הרשות אבל במלחמ' חובה הכל יוצאין אפי' חתן וכו' וזו חובה היא כיון שפלשתים באים לרדוף את דוד מוכרח הוא לצאת וההכרח לא יגונה: והנה מתוך דברי המדרש הנזכר מדוקדק בפסוק אומרו ויהי מדי צאתם שהוא מיותר כי כבר אמר ויצאו שרי פלשתים וישכל דוד מכל עבדי שאול ועוד קשה או' ויקר שמו מאד כי אחר שעשה ענין הפלשתי על צד הפלא ובמלחמה ראשונה לא יתכן שעשה אחרי' מלחמה יותר נפלאת ממנה ועוד שהיה לו לכתוב להזכירה למלל גבורות ה' לעומת זה הוכרחו שויקר שמו מאד היינו בהלכה (וכדסמיק) [וכדמסיק] ליה כיון ששמעו פלשתי' וכו' והם אינם יודעים שדוד חכם ודורש במה דברים אמורים במלחמת וכו' שכאשר יצא דוד למלחמה בכח דרשה זו אז וייקר שמו מאד בהלכה ובפרט בהלכה זו שהורה ואמר ב"דא במלחמת הרשות אבל במלחמת חובה וכו' ובזה מובן ג"כ ויצאו שרי פלשתים בחשב' הרי שעה שנקפוץ וכו' כנז"ל במאמ' אמנם דוד בראותו שמצד הדין יצאו עליו למלחמה הנה ויהי מידי צאתם שכל דוד יהיה לשון הצלח' כפשוטו ויהי' ממש לשון

השכל ובינ' להבין ולדרוש הבמד"א במלחמת הרשות וכו' וע"י כן יצא טבעו בהוראה וייקר שמו מאד בהלכה. ורש"י ז"ל ויצאו שרי פלשתים אנשי הגדודים לשלול שלל בישראל. והר"דק ז"ל מדי צאתם בכל זמן צאתם וכן מדי עלותה בית ה' מדי חדש בחדשו מדי דברי בו והדומים להם שכל דוד הצליח ויקר שמו היה יקר בעיני כל השומעים שמעו ובדרש וכו' כנז"ל ע"כ הרי מתוך דבריו מובן יתור ויהי מדי צאתם להורות שבכל פעם ופעם שהיו יוצאים שכל דוד והצליח. וקרוב לדבריו פי' הר"לבג והרחיב ויקר שמו מאד שכל מי שהיה מזכיר שמו היה מזכירו ביקר וכבוד רב עד כאן. ומהרי"א ז"ל כתב ויהי מדי צאתם פי' שתכף ומיד כשיצאו שרי פלשתים וזהו מדי צאתם יצא דוד ושכל והגדיל לעשות יותר מכל עבדי שאול באופן שיקר שמו ונכבד כי יצא לו שם משכיל ושם איש מלומד מלחמה גם הביא הדרש וכו'.

**יט**

**א**

**וידבר** שאול אל יהונתן וכו' מהרי"א ז"ל כראות שאול הצלחת דוד הנזכר בכל אשר יפנה יצליח היא הנותנת שחייב' לגמור בדעתו שדוד הוא הנבח' למלכו' ולזה הסכי' ודב' אל יהונתן בנו ואל כל עבדיו להמי' את דוד כו' ויהיה הענין בהתנכלו' שבהיותם מחרחרי' ריב אלו עם אלו יכוהו כלאחר יד ובשגג' היוצא' וידמ' שאמ' שאול ליהונתן בנו שהי' לו חרפ' וקלון השם הטוב שיצא לדוד קנאו בו קנאו בשריו ועבדיו באופן שישתדלו להרגו אבל יהונתן היה חפץ בדוד מאד ובהצלחתו ולכן לא חשש לדברי אביו והודיע הדב' לדוד שישמר ע"כ" **ולע"דן** לדקד' תיבת בנו שר"ל לו אחר שאתה בני שמע לי וראוי לך לחוש לכבודי אמנ' יהונתן עם היותו בן שאול חפץ בדו' יות' ומאד על אביו וז"ש ויהונתן בן שאול כו' כי אהב' נפש אהבו שהיו אחי' בנפ' וכמו שכתבתי בכלי חמדה מפי הקבלה. ובזה מובן שאמר בסוף הפסוק יהונתן להיותו חסיד ואיננו שומע בקול אביו להרוג את דוד ובתחיל' הפסוק אמר וידב' שאול אל יונתן בנו שחסר לו אות לומר ששאול דבר ליונתן דברים קשים בגידין וזלזל בו על שלא היה חס על כבודו והוא בנו:

**ב**

**ויגד** יהונתן כו' יש לדקדק תיב' לאמ' דלא שייך כאן לאמ' לאחרי' א"כ הי"ל ויגד יונתן לדוד מבקש וכו' ועוד לשון מבקש מהו חפץ אבי או רוצה אבי הי"ל ועוד כפל ועת' השמ' נא בבוקר ושנ' ואמ' וישבת בסתר ושלש ונחבא'. ונר' כי יהונתן באהבתו עזה אשר לו עם דוד לא עצבו לו' לו דע שאבי מתנח' לך להרגך פן יקראנו אסון בשמו' הדב' פתאו' ע"ד משחז"ל גבי משה עם אהרן אחיו שהי' בוש לו' לו דבר ה' אשר דבר עליו שימו' ויאסף אל עמיו אלא התחיל לו מספ' בראשי' כו' עד שנשמ' מדב' אל דבר עד

שהגיד לו מיתתו מכאן אתה למד ליונתן עם דוד שהמשיך לו מדב' אל דבר וברמז רמז לו שאביו רוצה להרגו ז"ש ויגד יהונתן לדו' ואין הגד' אלא אריכו' דברי' בהמשך שהציע לו כמה הצעות כאילו תאמ' אמר לו הלא ידעת שאבי אויב לך וכיוצא כל זאת ההגד' היתה הצעה כדי לאמ' לו א"חכ מבקש שאול אבי להמיתר ר"ל מבק' לך תואנ' להמיתך ע"ד מה שפי' חז"ל בקש להשמיד את כל הגוים מבקש ומבק' פנקסיה' מחטאות שיש להם ז"ש כאן מבקש שאול אבי כו' או אמר מבקש מעבדיו או ממני במה שהוא אבי ואני בנו שאקיי' כבוד אב בהמיתך שכן אמר וז"ש מבקש שאול אבי אבי דייקא להמיתך לכך הזה' בעת זו הרבה הזהר והשמ' נא וימשך השמו' מעתה עד הבוקר באופן שתשמר בבוק' ואחר שאמ' שיעור זמן השמיר' אמ' לו וישבת בסת' של המקו' ולא תגיד המקו' לשום נברא אלא ונחבא שלא ידע איש ואמ' השמ' נא אין נא אלא לשון בקשה כי אהבת נפשו אהבו והיה מצר בצערו של דוד כשיעור הבא לו היה צערו של יהונתן ולכך אמר השמר נא או יאמר השמר נא רוצה לומר הזהר והשמר נא שבבוקר תשב בסתר ונחבאת ולשון השמר שבתורה שהוא לשון זהירות וכו':

**ג**

**ואני** אצא וכו' רש"י ז"ל ליד אבי סמוך לאביו אינישי"ט אייני"שוש בלעז עד כאן וה"רדק ז"ל ליד אבי למקום אבי כלומר למקו' שיוצא תמיד או פירושו ליד ממש והוא כמו אשר למלך נשען על ידו ותרגם יונתן ואקום לקדם אבא. ופירש בשדה אשר אתה שם כי היה רגיל לצאת שם שאול ביום לאותו השדה לפי' צוה יהונתן את דוד שיחבא באותה השדה כדי שישמע הדברים הטובים שידבר הוא לאביו בעבורו ומה שאמר והגדתי לך אם יהיה שלא תשמע דברינו אני אגיד לך מה שיענה אותי עד כאן. ומהריי"א ז"ל כתב צוה לו שיתחבא באותו השדה שהיה רגיל שאול ללכת יום ביום לטייל שם כדי שיהיה קרוב אליו ויגיד לו דברי שאול אביו עד כאן וכדבריו נוטה לשון הכתוב שאומר והגדתי לך וכו' שלא כדברי הר"דק ז"ל.

**ולע"דן** ואני אצא ועמדתי ליד אבי רוצה לומר לשון יד ממש לידו לעכב שלא יזיקך בידו זהו שאמר ועמדתי ליד אבי. או אמר ליד אבי אפשר שכן דרך המלכים לעמוד נשענים על יד שריהם וסגניהם כמו שאמר הכתוב גבי נעמן והוא נשען על ידי על דרך זה אמר כאן ועמדתי ליד אבי שישען עלי ממש ויחדיו נמתיק סוד בו בשדה אשר אתה שם ולא אדבר עליך ממש אל אבי כאילו בכונ' המתכוין באתי על הענין ההוא אדבר בעדך ועליך שאז לא היו מועילי' דברי אכן כלאחר יד אדבר בך אל אבי וראיתי מה יהיה הענין האם יהיו פניו זועפות עליך או אם יהיה כמחריש לפנים ובקרבו ישים ארבו וז"ש ראיתי

מה והגדתי לך שאכיר בפניו תענ' על דעתו ועל רעה שבלבו גבה ובזה מדוקדק לשון וראיתי שלא אמר ושמעתי והגדתי לך. או אפש' לו' שאמ' אדבר בך ולא אמר עליך לפי שלפעמים ישבחו את האדם במה שאין בו ולז"א יהונתן אדבר בך ר"ל אדבר בשבחיך במה שיש בך כי לא תהי' שפת יתר אלא אצדק בכל שבח שאשבח אותך לפני אבי וזהו שאמר אחר כך וידבר יהונתן בדוד טוב אל שאול וכו' כמו שארחיב בסמוך בס"ד:

**ד**

**וידבר** יהונתן כו' מהרי"א כתב והנה יהונתן דבר לאביו והוכיחו שלא יחטא בעבדו דוד לפי שלא חטא לו כלל ולא די שלא חטא לו כלל אבל גם היו כל מעשיו טובים לעבודתו כי הוא שם נפשו בכפו בענין גלי' הפלשתי ושהאל ית' עשה ע"י תשוע' ביש' ולכך אין ראוי שיחטא בדם נקי להמית את דוד חינם ע"כ. **ולע"דן** לדקדק כפל וידבר יהונתן בדוד ויא' כו' ושנוי מדיבו' קושי ואמיר' בנח' והי"לל וידבר יהונתן אל שאול אביו טוב בדוד לא וי"ד בדוד גם לוא חטא לך שהו' מלא בוא"ו שלא כמשפט ואו' ג"כ וכי מעשיו כו' תיב' וכי מיותר' וכ"מש מעשיו בלשון רבים כך הי"לל טובים לך מאד. ונראה שכוונת הפסו' הזה מקושרת עם הפסוק הקודם במה שאמרנו שצריך לדבר כלאחר יד וכאילו לא היתה כוונת ביאתו על זה הדיבור כי אם על דרך מה שאמר בגמרא הואיל ואתא לידן נימא ביה מילתא וכיוצא מהדברים הנמשכים אגב גררא וזהו שאמר וידבר יהונתן בדוד וכו' בתחילת דבריו כלאחר יד שדבר עם הזולת כדי שישמע הטוב ההוא שדב' בדוד ויגיע לאזני שאול אביו זהו שאמר אל שאול אביו וכן התרגום מוכיח כן שתרגם אל שאול אביו קדם שאול אבוהי. ואחר בך ויאמר אליו בעצם וראשונה דהואיל ואתא לידן ענין דוד אימא לך ביה מלתא וזהו שאמר ויאמר אליו בעצם וראשונה הרחיב לו' לו אל יחטא כו' באופן שבתחיל' היה דבו' קל להביא ויכוח זה ביניהם כלאחר יד ועליו אמר וידבר יהונתן טוב א' לבד אל שאול אמנם אחר כך ויאמר אליו כו' כמה טובות כמה דמסיק ובזה מדוקדק לשון בדוד שלא אמר על דוד כעין שנאמ' ואני אדבר בך וכו' שלא אמר עליך כמו שדקדקנו בפסוק הקודם. או אפשר שכיון גם כן אל הדרך השני שפירשנו באו' ואני אדבר בך ר"ל לא אוסיף בשבחיך אלא מה שיש בך הוא אדבר זהו שאמר כאן ג"כ וידבר יהונתן בדוד ר"ל דבר מה שהיה בדוד לא הוסיף כלל אדרבא לא ספר כי אם טוב יחידי מכמ' טובות שהיו בו כדמסיק וזהו שאמר טוב אל שאול אביו. ובדרך הלצה יובן אומרו בתחילה בלשון דבור קשה ואחר כך בלשון אמירה לו' כי המנהג בכיוצא בענייני' האלה להתחיל בגנות ולסיים בשבח שבתחילה בגנות מורה כאילו הוא גם כן שונאו כמוהו אלא שהכרח האמת מחייב לסיים בשבח על כרחו שלא בטובתו וזהו

שאמר בתחילה וידבר יהונתן בדיבור ר"ל בדיבור קשה והתכלית בזה היה טוב במה שדבר בטובתו וזהו שאמר תחיל' וידבר יהונתן בדוד ר"ל בדבור קשה והתכלית בזה היה דברים קשים כגדין בדוד אל שאול אביו במה שהוא אביו רצה לגנוב דעתו בזה לעשות לו נחת רוח בדברי קשות לא זולת כי לא דבר רע ח"ו רק טוב אל שאול אביו וזו כוונה שנית לדרך זה באו' טוב אל שאול ואחר כך סיים בפייוס ושבח ויאמר אליו אל יחטא כו' בלשון אמירה והרחיב לדבר ולומ' בשבחי דוד ע"ה. ומ"ש אל יחטא המלך בעבדו בדוד על דרך מה שאחז"ל גבי עם בני עם יצחק שר"ל עם בני אעפ"י שאינו יצחק כלו' צדיק ועם יצחק אעפ"י שאינו בני וזה ג"כ בעבדו אעפ"י שאינו דוד בדוד אעפ"י שאינו עבדו כמו שאמר בעבדו בדוד ר"ל בדוד הצדיק כי לא חטא לך ואפי' נודה לדבריך שחטא הנה לו חטא ר"ל לעצמו חטא כי אוי לרשע רע כי גמול ידיו יעשה לו. ובזה מובן היות תיבת לוא בוא"ו ואל"ף באילו הם כי לו לא חטא לך וכי מעשיו אם יהיו בלתי הגונים טוב לך הוא כי אתה מקנא בו ואם מעשיו רעים זה טוב לך שתכון מלכותך והוא יפול בשחת יפעל ולכך לא אמר טובים בלשון רבים אלא בלשון יחיד לו טוב לך מאד מצד התועלת הנמשך לך כנזכר. או אמר וכי מעשיו גדולים שכל אחד ואחד מהם טוב לך מאד כל שכן בהצטרף כולם יחדיו שיהיו על אחת כמה וכמה טובה כפולה:

**ה**

**וישם** את נפשו כו' הרד"ק ז"ל וישם נפשו כתרגומו ומסר ית נפשיה רעל גב לאתקטלא עד כאן. **ולע"דן** לדקדק דבשלמא וישם נפשו וכו' ראוי להחזיק לו טוב' על כך אבל ויעש כו' ויעש ה' תשוע' גדולה לכל ישראל מה נחזיק לדוד טובה מה הושיע הוא ה' שהושיע לישראל ואם הכונה לומר ויעש ה' תשועה גדולה לכל ישראל על ידו אם כן חסר מן הספר דהיה לו לומר על ידו והוא העיקר ויתור ראית גם אומרו ותשמח דבר פשוט גם קשה כפל דם נקי להמית את דוד דהיה לו לומר למה תחטא בדם נקי בדוד והיה מקצר כי ידוע הוא שאין דם נקי אלא אם כן ימית את דוד חנם. ונראה כי יהונתן הליץ בעד דוד ששם נפשו בכפו דהיא הנותנת שאין זה כי אם רוע לב וזדון עד שיתחייב בנפשו לשים אותה מנגד לזה אמר שכיון שלסוף ויעש ה' תשועה גדולה לכל ישראל אשר רדפו אחרי פלשתים ונצחו והצליחו הנה זה הוראה על תחילת הענין היותו עשוי לשם שמים ולא לרדוף כבוד זהו שאמר ויעש ה' תשועה לכל ישראל כשראית כן אז ותשמח על מה ששם נפשו בכפו אבל בתחילת הענין לא היית שמח ועצב פן תארע תקלה ח"ו על ידו וכן כתבו המפרשים ז"ל גבי בן מי זה הנער ששאל עליו שאם הוא גבו' בן גבו' יצליח ואם לאו היה מצר פן יהי' לפוק' ומכשול לכל ישראל זהו שאמר כאן ראית ותשמח דתיב'

ראית מיותרת וענין השמחה פשוטה אלא ודאי הכי קאמר ראית תשועת ישראל ותשמח על שנתן נפשו בכפו והצליח ואמר ולמה תחטא בדם נקי אמ' לו הונח שדוד חטא לך ראוי לך להעביר על מדותיך כדי שלא ימשך נזק לכלל ישראל שהם נושעים על ידו וז"ש ולמה חחטא בדם נקי על כל אחד מישראל כי דוד מושיעם הוא מפלשתים וזהו ולמה תחטא וכו' שאם מצד דוד כל זה מיותר שכבר נאמר בפסוק הקודם אל יחטא המלך וכו':

**ו**

**וישמע** שאול בקול יהונתן וכו' מהרי"א ז"ל כתב בענין שבועה זו אחד משני סבות או שיקבל דוד דברי יהונתן הנכוחים ונתחרט על מה שחשב להמי' דוד ולכך נשבע לשלא יצוה עוד להמיתו אלא שאחר כך נתחרט מכוונתו זאת הטובה וחזר למשטמתו אל דוד או עשה כן כדי לגנוב לב יהונתן כדי שיבטיח (לשאול) [לדוד] ויפול ברשתו עד כאן והפסוק מוכיח כפי' הראשון שאומר וישמע שאול בקול יהונתן וישבע וכו' שלפי ששמע קולו וקבל דבריו על כן נשבע כי היה הדין עמו ולפי הפי' השני נאמר בדוחק שלפי ששמע שאול בקולו איך היה מצר על דוד אמר מעתה ראוי להסתיר עצה ולגנוב דעתו של יהונתן וישבע שאול או' כדי שיהיה לבו בטוח והוא לא כן ידמה כי בקרבו ישי' ארבו. **ולע"דן** לדקדק איך יתכן ששאול בחיר ה' ישבע חי ה' אם יומת ועוד מעט יפר ברי' השבוע' להכו' בחני' בדוד ובקי' כי אפי' רק שברקים לא יעבור על שבועת ה'. ונרא' כי שאול כשנשבע הערי' בשבועתו ובלשון השבוע' שאמ' אם יומ' שלא אמר חי ה' שלא יומ' אבל אמ' בהפך שאם יומת חי ה' ואם לא יומ' ח"ו אינו חי באופן שיוכרח להמיתו וזה כיון הכתוב באומ' וישבע שאול כי תיבת שאול מיותרת כי בשאול מדבר הכתו' שהרי כתו' וישמע שאול כו' אבל כיון לו' השבועה כי בשבוע' זאת שאול הוא ר"ל בחזק' מלכותו הוא עומד שלא יעבור עליה ולכך הערי' מתחיל' בנוסח השבוע' כדפרישי' ע"ד נודרין להרגין וכו' כי שאול חשב את דוד כהורג וכרודף לו ובפ' שאח' זה או' עוד טעם נכון:

**ז**

**ויקרא** יהונתן לדוד כונ' או' ויהי לפניו כאתמול שלשו' מוכיח היות דוד לפני שאול כאתמול שלשו' מה אתמול שלשו' שאול מבקש להרגו אף עתה וזה השיטה הוא לפי מה שכתבתי בפ' הקוד' ואפש' לפי הפשט שנשבע שאול בלב שלם שלא להמיתו וזהו ויהי לפניו כאתמול שלשו' מהכרח היתור שחזר להיות משרת לפניו כימי קדם בלי שנאה כי מה שנר' אח"כ ששאול מבקש להמיתו אין להאשימו כי רוח רעה הית' מבעתו עד שיוצא מדעתו כדכתי' ותהי רוח ה' רעה אל שאול והוא שגרם לו להטיל החנית באופן

שמי שהוא עתים שפוי ועתים שוטה אין להאשימו על מה שיעשה על העתים של שטות וזהו התנצלות לשאול ואף על פי שנשבע כי בעת ההיא לבו בל עמו כלל ולא יאשם:

**ח**

**ותוסף** המלחמ' מהרי"א כתב זכר כאן שמסיב' תוספ' המלחמ' ושהצליח בה דוד נתקנא בו שאול יען שחשב במחשבותיו שהיה רוח ה' ורצונו טובה אל דוד ולשאול בהפך שהיתה רוח ה' רעה אל שאול רוח ה' ר"ל רצונו לעשות רעה אל שאול וכאשר התבודד במחשבה זו חם לבו בקרבו והטיל החנית להרוג את שאול ע"כ. **ולע"דן** לדקדק תיב' להיו' שאין לה הבנה די שיאמר ותוסף המלחמה ויצא דוד או הי"לל ותוסף להיות מלחמה ונר' שכונ' הכתו' כי זאת המלחמה מאת ה' נתעורר' כדי לתת נצחון לדוד כדי שיאהבהו שאול מצד המועיל וז"ש ותוסף המלחמ' והסיבה להיות ויצא דוד כלו' כדי שיצא דוד ויכם מכה גדולה וינוסו מפניו ולכך סמך תיבת להיות אל ויצא דוד וכו' על דרך פרעה קצף על עבדיו שה"בה מקציף עבדי' על אדוניה' כדי שיבוא יוסף ויטול גדולה.

**ט**

**ותהי** רוח ה' רעה וכו' כבר הארכתי למעלה בענין זה הרוח רעה עיין עליו. **ולע"דן** לדקדק או' והוא בביתו יושב כו' דהיל"ל והוא יושב בביתו והוא הסדר הנכון ונראה שכונ' הכתוב לו' שבכלל הרוח רעה שלבשה את שאול גרמה לו שעם היות שהוא בביתו שאין שם מקום לכלי הזיין עכ"ז שהוא בביתו הוא היה יושב וחניתו בידו אשר לעומת זה דוד מנגן ביד ולא בלב כי אחזתו רתת פן יפגענו באופן שכל מעייניו של דוד בו בשאול לכן היה מנגן ביד (ולא בלב כי אחזתו רתת פן יפגענו באופן שכל מעייניו של דוד בו בשאול ועל כן היה מנגן ביד) לבד כדפרישית על ודוד מנגן בידו כיום ביום וכו' אלא מכאן להיות מקרה זה פעם שניה הוסיף כאן לו' ודוד מנגן ביד לומ' כי הנגון להיות כדרכו בידו אלא ביד כאלו היא יד זולתו כי בטל חוש המשוש מידו מפחד קראהו ורעדה ורוב עצמותיו הפחיד עד שהיה מנגן ביד כהה וחלושה לכך אמר מנגן ביד ולא אמר בידו:

**י**

**ויבקש** שאול וכו' הרל"בג ז"ל ויפטר ר"ל שנסתלק מלפניו בעת זורקו החנית להכות דוד והכה החני' בקיר ולא נגע בדוד והנה היה זה נס עצום כי עם היות מנגן והיה משתדל שיהיה שירו משוער כראוי נסתלק מפניו אחרי זריקתו החנית אליו ולפי שנתברר לדוד כי כלתה הרעה מאת שאול להמיתו נס לביתו וכו' וכן הרד"ק ויך את החנית בקיר תקעו בקיר. נם וימלט פיי נס באות' שעה לביתו וימלט באותה הלילה כמו שאמר הכתוב כי הגידה לו אשתו מיכל כי אביה רוצה להמיתו בלילה עד כאן. **ולע"דן** לדקדק לשון ויבקש דהי"לל וירצ' שאול או ויחפוץ גם לשון ויפטר דקאמר גם יתור ודוד נס וכבר אמר ויפטר

וא"כ הי"ל ודוד נמלט בלילה הוא ומאי הוא דהי"ל ההוא כתרגומו שתרג' בליליא ההוא. ונראה כי אחר שנשבע שאול כנז"ל שלא להמית את דוד לכך אמר ויבקש שאול לשון בקשה לרמוז שבקש פתח לשבועתו ומתוך הלשון שדקדקתי למעלה גבי חי ה' אם יומת או חרט' וכיוצא אשר על זה רמז בלשון ויבקש שאול להכו' וכו' להיות דוד משועבד למלכות מצד מה שכתוב בתורה שום תשים עליך מלך שתהא אימתו עליך ואסור לברוח מפניו כי זהו מרד ומעל במלך ובפרט אחר שהביאו יהונתן אהובו שם לא יאות לצאת משם כי אם ברצונו לעומת כל זה אמר ויפטר מפני שאול לשון פטור ומותר והפשט לא יופשט לשון פטור כלומר פטור אני ממצות המלך כי וחי בהם אמר רחמנ' ולא שימות בהם וז"ש ויפטר לשון פטור ומותר והגיד זריזו' דוד ע"ה והשקפתו בעודו מנגן ביד כדפרישי' שהיו כל מעייניו של דוד בשאול עד שבעוד שזרק החנית בכיוון אל דוד כמטרה לחץ דוד נסתלק עד שהכה החנית בקיר ודוד ביני ביני נס ונמלט מלפני שאול וז"ש ודוד נס בלשון עבר בעוד שיעור זריקת החנית והבאתו אל הקיר והיינו דלא כתיב וינס דוד וימלט אלא ודוד נס ומ"ש הוא פשוטו שחוזר אל הלילה ואפש' שחוזר אל דוד שלא לקח עמו אנשים פן יבולע שיהיו הם בעוכריו או מפני המהירות ודוד נס לבדו וימלט בלילה הוא לבדו יחידי. או אמר הוא על הש"י כמו אני והוא הושיעה נא וכמו שדרשו בס"ה ע"ה בפסוק וישכב עמה בלילה הוא האמו' ביעקב ולאה וירמוז שלא בחיל ולא בכח נמלט כי אם בעזר אלהי שמלטו והוא שנתן בלב מיכל להצילו:

**יא**

**וישלח** שאול מלאכים וכו' הר"דק ז"ל פירש לשומרו ולהמיתו בבקר לשומרו שלא יצא מן הבי' ויברח ולהמיתו בבקר כי לא היה ממית אותו בלילה בפני בתו אלא חשב שיביאוהו אליו בבקר וימיתוהו ע"כ וכן הר"לבג אלא שהרחיב שהמיתה תהיה ע"י אחד מעבדי שאול ומ"ש להמיתו היינו באופן שיתאמת לשאול שכבר מת ולזה לא צוה למלאכים ששלח לביתו שימיתוהו הם פן יעשה דוד עמהם תחבולות בצד מהצדדים למלט נפשו עם שכבר רצה שאול לעשות זה בסתר כי חמס היה עוש' להכותו על לא חמס בכפיו ולכן השתדל לעשו' כן בעת רוח רעה מבעתו כדי שיהיה לו קצת התנצלות מצד חוליו או להפילו ביד פלשתים כי בזה לא יאשימנו אחד מהאנשים ע"כ. ומהרי"א אמר קצת מזה שלא שלח המלאכים שיהרגוהו שם בביתו כי חשש שמא יטה אותם בדברים ויפתם ע"כ רצה להמתין עד אור הבוקר להרגו הוא בעצמו ע"כ. **ולע"דן** לדקדק או' לשון מלאכים שלא אמר וישלח אנשים לו' שאעפ"י שהיו אנשים ובני אדם הנה היו לדוד כמלאכי' ממש שהרי סבבו שמירה שהרגיש בענין בבוא' בתחילת הלילה

וירד מהחלון שאילו באו באשמורת התיכונה או בבוקר אולי לא היה מרגיש בהם אבל כאשר שלחם בנחיצה גרם בזה לשומרו ולהצילו זהו שאמר לשומרו עם היו' פשט הכתו' לשומרו ולהמיתו בבוקר ורצה שימיתוהו בבוקר כדי שיתפרס' לכל מיתתו ויתיאשו מדוד שאם לא יראוהו מת יאמרו שעדין חי הוא ומא' ה' היתה זאת היא נפלא' כדי שיהי' פנאי לדוד לברוח ולצאת השדה שאילו אמר שיהרגוהו תכף ומיד היה מצטער דוד לברוח ומה שאמר ותגד לדוד מיכל אשתו לאמר ר"ל דהי"לל ותגד מיכל אשתו לדוד כי סמוך להגדה ראוי להזכיר המגיד אבל ר"ל הגידה לו היותה אשתו ובאהבתו אשר לעומ' זה יאות לשמוע בקולה וזאת עצתי ברח הלילה זהו שאמר ותגד לדוד מיכל אשתו הודעה לאמר לו אם אינך ממלט את נפשך וכו' ואמר ממלט נפשך וכו' כי העומד במקום סכנה מתחייב גם בנפשו שנאמר ונשמרתם מאד לנפשותיכם הלילה מחר אתה מומת ר"ל אתה בעצמך מתחייב בנפשך ומומת כיון שתהיה בז לדבר יחבל לך ובזה מובן שלא כתב מחר ימיתוך אלא אתה מומת כלומר אתה הגורם להיותך מומת והוא דקדוק נכון במלת אתה מומת וכו':

**יב**

**ותורד** מיכל את דוד וכו' שוחר טוב ותורד מיכל את דוד בעד החלון היאך בורח דוד רבי איבו ורבנין רבי איבו אמר שני שערים היו לביתו של דוד אחד גדול ואחד קטן והאחד היה נעול ושמרו אותו מן השער הזה ויצא בשער האחר ורבנין אמרי שער אחד היה לו ושמרו אותו מה עשתה מיכל שלשל' את דוד בחלון וברח וכיון שנכנסו שלוחין של שאול מבקשים את דוד אמרה להם מיכל שהוא חולה הלכו ואמרו לשאול אמר להם הביאו את המיטה בכאן הלכו והביאו את המיטה אצלו והוא מוצא את התרפים שבתוכ' ואת הכביר של עזים התחיל כועס אמר לה כך רמית אותי והברחת את שונאי אמרה לו השאתני ללסטם אחד שלך אמר לי אם אין את מברחת אותי אני עומד עכשיו והורג אותך ונתיראתי והברחתי אותו עד כאן. ויש לדקדק ראשונ' מאי בעי היאך ברח דוד והוא מקרא מלא ותורד מיכל את דוד בעד החלון ומה עלה בדעת רבי איבו לומר שני שערים היו לביתו והפי' מכחיש דבריו ומקיים דברי רבנין ששלשלתו בעד החלון ועוד מיכל מאי קס"ד לומר להם שהוא חולה כי תאשם מאד בזה יותר מעל ההורד' שבהורדה יכולה לטעון כדמסיק שאמ' השאתני ללסטם אחד וכו' ובזה ההתול לא יש טענ' ותואנה והתל ללא צורך שבזה תגדל אשמתה שהתנצלותה של השאתני ללסטם וכו' איננו התנצלות לתתה תרפים ולכזב שהוא חולה ונראה כי חכמינו ז"ל הוקשה להם שאיש אשר כדוד לבו כלב אריה איך יברח וירד מחלון שהבריחה היא מפחיתות דרך

חלון זהו שאמר היאך ברח והלא וכו' דלא קאמ' מהיכן ברח אלא היאך ברח וזה ההכרח לדברי רבי איבו שכיון שהיו ב' פתחים אין זו בריחה פחותה לצאת מפתח אחר קטן. או אפשר והוא הנכון כי הקשה היאך ברח דוד כמו מהיכן ברח דכי תימא בעד החלון כדכתיב יקשה לשון הפסוק דהיה לו לומר ותורד מיכל מהחלון מהו בעד החלון ועוד הוקשה להם מהו וילך ויברח כל תיבת וילך מיותרת ובכלל הבריחה נכללת. לזה הכריח רבי איבו ששני שערים היו כאן והאחד קטן וברח מהקטן שהוא משמש בעד חלון כי קטן בעד חלון משמש הוא ובזה מובן אומ' בעד החלון שלא אמר מהחלון שאז היה מובן שהוא חלון ממש אכן כעת אמר פתח קטן משמש במקום החלון ומובן גם כן אומרו וילך כי לא היה כאן שלשול דרך חלון כי אם הליכה דרר פתח קטן והכריחו כן מהלשון גם מהענין שאילו היה פתח ושער גדול היה נודע אצלם והיו שומרים אותו גם כן ומה שאמר הכתוב ותורד הוא לפי שהיה גבוה מעט מהארץ אבל לא הוצרכו לשלשול אמנם רבנין דייקו לשון חלון ממש ומכריחים מהענין שאילו היה שער כל דהו היו שומרים אותו שלא יתכן שיעלם ידיע' הפתח ההוא מאנשי שאול ולשון ותורד מוכיח היותו חלון גבוה מאד ושלשלה אותו מיכל משם. אמנם רבנין סברי דשער אחד בלבד היה באותו הצד והחלון בצד אחר וזהו שאמר בעד החלון שער אחד היה לו דמה להם להזכיר כן לא היה להם להזכיר אלא חלון ממש הוא משם שלשלה אותו אבל כיונו לומר שער אחד היה לו באותו הרוח והחלון היה מצד האחר וזהו בעד החלון לרבנין לגלות לנו שבעד הצד שהי' בו החלון הורידתו ולא היה החלון באותו צד של הפתח. ואמ' המאמר כיון שנכנסו לתת טעם למה שעשתה מיכל שאילו לא נכנסו תכף ומיד מה לה למיכל לשקר שהוא חולה כבר היה לו פנאי לדוד לברוח אבל כיון שנכנסו שלוחין של שאול מבקשים את דוד זה חייב והכריח למיכל שאמרה שהוא חולה כדי שביני ביני הלכו ואמרו לשאול ויעבור זמן מה לברוח דוד ולהרחיק נדוד. ואחר שהלכו השלוחין לומר לשאול חולה הוא שמה את התרפים ולא מתחילה כי מתחילה חשבה שלא יכנסו שם עד אור הבוקר אבל כיון שנכנסו והלכו אחר כך להגיד לשאול אז שמה התרפים. ולענין ההיתול צריכין אנו לומר ששאול מכלל טענה של מיכל טענה שדוד הכריח אותה לכל המעשים ההם כדי שיוכל לברוח אחר ירידתו מהחלון בהנפשה והרחבת זמן מה וזהו בכלל דבריה שאמרה אם אין את מברחת אותי רוצה לו' הברחה אחרי ירידתי מהחלון שאברח ממך ולא יודע הדבר מהר כדי שאברח וזהו שאמ' מברחת אותי שאת תהיי סיבת ההברחה אני עומד עכשיו והורג אותך ואעפ"י שזה האיום לא יספיק כי אם למציאות ההורדה מהחלון לא לאלו הרמאות של חולה ותרפי' שהם סיבת בריחה והברחה יתיר'

שהרי אחר שיר' מהחלון מה היה עולה בידו לזה אמר' ונתיראתי והברחתי אותו רוצה לומר מצד היראה שנתיראתי הברחתי אותו הברחה יתירה עם היות שהיראה תספיק לשאורידו מהחלון לא שאבריח אותו אחר הירידה מהחלון כדכתיב וילך ויברח וימלט אלא נטרדתי מהיראה והברחתי אותו והוא דקדוק נכון וטענה הלציית. ואמרה השאתני ללסטם אחד שלך ר"ל הלואי השאתני ללסטם כל דהו אלא ללסטם אחד מיוחד בלסטות ועוד שהוא שלך מראשי גייסות שנתיראתי כו' ונבהלתי להבריחו הברחה יתירה בלי שום הכרח עם היותו דאפשר להמלט ממנו בירידה ואח"כ אצעק עליו חמס ואקבץ עליו מלאכיך שישיגוהו מהרה חושה ואולי העיר בחומה דלתי' וברית ובקל היו משיגים אותו לולי הרוחת זמן שהיה לו: והר"דק ז"ל הביא כשיטת רבנין שהיה הפתח יחידי ושם עמדו השומרים והחלון בצד השני שבבית ומשם שלשלה אותו כדי שימלט והביא המדרש הנז"ל ע"כ וכן הרלב"ג ז"ל. וכן מהרי"א ז"ל. **ולע"דן** כוונת ותורד מיכל כו' לומר שלא קראה לנער מעבדי' או משפחותיה להוריד את דוד כי היא רכה וענוגה אלא היא בעצמה נתעצמה ותורד מיכל את דוד כדי שלא לגלות סודו לזולתו פן יבולע כי ילך רכיל ויגלה לשאול. וזהו שאמר ותורד מיכל את דוד שדוד בעצמו סייע בהורדה ואתו עמו הורידה אותו. או אמר את דוד שלא היה את דוד ועמו כי אם מיכל באופן שהיא הורידתו יחידה ועל כן לא אמ' ותורד מיכל לדוד אלא את דוד. ומה שא' וילך ויברח וימלט פי' שאחר הירידה היה לו פנאי ללכ' לברוח ולימלט לרחוק והיה זה ע"י מיכל שלקחה את התרפים כמו שיזכיר ותקח מיכל את התרפי' וכו' וכנז' במדרש שזכרתי. וכפל וילך ויברח שההליכה בכלל הבריחה היא אלא הגיד כי דוד הלך לאט לאט שלא ישמעו שומרי הפתח ואחר שהלך מאצלם יך השער וילך במריצ' ויברח וזהו וילך ויברח:

**יג**

**ותקח** מיכל את התרפים כו' רש"י ז"ל את התרפים עשוים כדמות גוף אדם כביר עזים עור מופשט שלם כחמת פלוצי"ל בלעז שמה מראשותיו לפי שאין לתרפים שער וזהו דומה לשער אדם ע"כ. וכן הרד"ק בשם המתרגם צלמניא ופי' כביר עזים כר עשוי משע' עזים וי"ת נוגדא דעזיא. וכן אמר במדרש ונתנה נוד יין תחת דוד על המיטה ר"ל נוד מעור העזים והיה השער למעלה לפי' שמה אותו במקום ראשו וענין התרפים יש מפרשים כי הם ע"א כמו התרפי' אשר ללבן אשר גנבתם רחל ולבן עובד ע"א היה כמו שאמ' למה גנבת את אלהי וחלילה חלילה שיהיה בבית דוד ע"א ויש אומרים שהוא כלי הנחושת העשוי לדעת חלקי השעו' ויראו בהם העתידות במשפט המזלות וזה יתכן בדבר לבן אבל בדבר מיכל הוא קשה לפרש למה שמה אותם במיטה במקום דוד ואותו הכלי

אינו בתכונה הזאת: והחכם רא"בע כתב כי התרפים הם על צורת בן אדם והיא עשויה לקבל כח עליוני והעד שהתרפים כן התרפים ששמה מיכל במיטה עד שחשבו שומרי הבית שהם דוד אל המיטה כמו על המיטה כמו אל ההרים לא אכל ע"כ. וכן הרל"בג ז"ל והוסיף במה שא' ותכם בבגד כי אחרי שהיה כבי' העזי' שם מראשותיו להטעות שיחשבו שהם שערות ראשו של דוד אחר כך כסתה אותו בבגד לשומרו מקרירו' ויהיה סיבה שלא יראו עד שיגלו ובין בך ובין כך יברח דוד וימלט ועשתה זה מיכל לשאם ישכימו בבוקר לקרוא לה שתפתח להם ותראה אותם שהוא במטה וחולה כדי שיהיה לדוד פנאי יותר להתרחק ע"כ וכן מהרי"א ז"ל אלא שהוסיף לקיים דברי המפרשים שהיו עשוים (לעשות) [לשעות] שאף הם עשוים בתמונת פרצוף אדם ולכך שמה אותם אל המיטה תמורת דוד והוא ז"ל פי' שהיו הנשים עושות צורת בעליהן כדי שיהיה תמיד תוארו לנגד עיניהם מרוב אהבתם אותו ומזה המין היו התרפי' אשר למיכל בצורת דוד לאהבת' אותו אהב' עזה ולא היה בהן צד עון ולכן שמה אותם במקומו כי היו בדמותו ע"כ. ויהיה זה מעין מה שאמר במדרש תמלוך תחת ושתי שהיתה צורת ושתי חקוקה לעומתו ואותה שתמלוך תהיה ממש תחת ושתי ר"ל שיסירו צור' ושתי המצוייר' והיא תמלוך תחתי' ודבריו נכוני'.

**ולע"דן** אפשר לקיים דברי האו' שהיה זה עשוי לשעות אבל לא היה צורת אדם כי לא יאות להמצא כך בביתו של דוד ע"ה אבל היה כלי עשוי לכוין בו השעו' כי דוד היה קם חצות לילה והיה רוצה לכוין השעות ואעפ"י שלא היה צריך כי רוח צפוני' היתה מנשבת בחצי הלילה ובה היה יודע וכו' ואין זר שישתמש בו אפי' ביום לדעת כמה שעות ביום לכוין את תפלותיו או מדרכי החסידו' לשער בצאת השעה מה הועיל בה או אם יצאת לבהלה בלי תועלת. ומה שהקשה הרד"ק ז"ל דאם כן מה שיכות יש בהם לשים אותם במקום דוד אומר אני כי באהבתה אותו אהבת הטוב במה שהוא טוב איש שלם שם אורחותיו ושעותיו שכולם יהיו בעבודת ה' לכך שמה הכלי הזה במיטה להביא זכרו לטובה לנגד ה' להליץ בעדו להצילו מעת צרה ולנגד עיניה אהבתו בוערה מצד שלימותו כי היה מכוין שעותיו ובכל עת ועת היו בגדיו לבנים ושמן של השלימות מעל ראשו לא יחסר ואת כביר העזים שמה מראשותיו להורות שהיה ראש אדם אבל לא יחויב היות שם גוף אדם גם כן מהתרפים ואמר ותשם אל המטה ולא א' על המטה כי על המיטה בגלוי ואל המטה בתוך המט' מכוסה.

**יד טו טז**

**וישלח** שאול כו' ויבאו כו' במדרש הובא בילקוט זהו שאמ' הכתוב יען המנכם מן הגוים אשר סביבותיכם רבנין ור' יודא בר סימון רבנין אמרי כרעים שבהם עשיתם כטובים שבה' לא עשיתם איזבל בת כומרים היא משלחת ואו' לאליהו כי כעת מחר אשים את נפשך כנפש אחד מהם פתחה לו פתח שברח ברם הכא וישלח שאול מלאכים לקחת את דוד עכ"ל. מדוקדק בדבריהם לשון הפסוק שאומ' לקחת את דוד שהי"לל לקחת לדוד אבל כיון לומר תרעומת שאול עם היותו חסיד שלח שלוחים באופן שעל כל פני' יקחו את דוד שלא ינצל מידם ואין ראוי אלא לתת לו פתח שיברח כמו שעשתה איזבל לאליהו כי ערוקיה מסתייה. והרל"בג ז"ל ושאול לחשקו בהריגתו שלח לקחתו עם כל זה שאמר לו חולה הוא צוה שיעלוהו במיטה ששם דוד לפי מחשבתם ע"כ ומהרי"א ז"ל כתב אין ספק ששמח שאול כששמע שהוא חולה בחשבו שלא יוכל לברוח משם וצוה יעלו אליו המטה להמיתו וכאשר חפשו המטה ומצאו התרפים וכביר העזים גער בה אמר למה רמתני והשיבה כי מפחדה מדוד שא' לה שימית אותה אם תגיד הדבר עשתה כן ע"כ. **ולע"דן** לדקדק אומרו וישלח שאול מלאכי' לראות כו' דהי"לל וישלח שאול מלאכים לקחת את דוד. ונראה כי שאול כאש' שלח מלאכים בתחלה לקחת את דוד ואשתו אמרה חולה הוא אז וישלח שאול את המלאכים ב"הא הידיע' ר"ל רבי' ונכבדי' מהראשוני' זהו שאמר את המלאכים ושלחם בתואנת בקור חולים לגנוב דעתו של דוד זהו שא' המלאכים לראות את דוד אבל להם אמ' בסוד שיעלו אותו אליו להמיתו זהו שא' לאמר העלו אותו אלי במיטה להמיתו. או יהיה הפי' ששלח מלאכי' שיאמ' לו שהסלר דבר שרוצה לראות דוד כי אהבו ועבר זעם כמעט רגע זהו שא' וישלח את המלאכים לראות את דוד לאמר ר"ל שיאמרו כן שהמלך רוצה לראול את דוד אמנם להם אמר העלו אותו במיטה אלי להמיתו:

**יז**

**ויאמר** שאול אל מיכל וכו' רש"י ז"ל הוא אמר לי אתה מסרתני ביד לסטים אחד שלף חרבו עלי עד ששלחתיו ע"כ והוא מכלל דברי המדרש הנז' לעיל בפסוק ותורד מיכל כו'. **ולעד"ן** כי שאול השיג לבתו ראשונה על מציאות הרמאות ועל היותו ככה ר"ל באותו אופן שנראה כמתלוצצת על אביה לשים כביר עזים ותרפי' אל המטה זהו שא' למה ככה רמיתני שהם שתי השגות האחת רמיתני והשנית ככה על זה האופן. ועוד השג על מציאו' שלוח האויב וגם שמאריכו' הדברים באומרך חולה הוא ובאו שלוחים אחרים ביני ביני וימלט לעומת זה השיבה מיכל אל שאול ר"ל שלא שמע דברים האלה אלא שאול לבד שלא לפגום בכבוד אביה שאמרה לו השאתני ללסטם אי שלך זהו שאמ'

הוא אמר לי לעשות כל זה וגם אמר לי בכלל דבריו שלחני למה אמיתר שבכלל מלת שלחני נכלל כל האריכות מהזמן שעבר כדי שיהיה שלוחין גמורין שאם לא כן הי"לל הורידני למה אמיתך. ובכלל תיבת הוא רמזה למה שאחז"ל השאתני ללסטם שלך זהו שאמ' הוא הידוע לך בלסטם והוא שלך. כנז' לעיל במאמר חז"ל:

**יח יט**

**ודוד** ברח וימלט ויבא כו' במסכת זבחים פרק איזהו מקומן של זבחי' ותאר הגבול אל כתף היבוסי ז"ש וילך דוד ושמואל וישבו בניות ברמה אמר רבא וכי מה ענין ניות אצל רמה אלא שהיו יושבי' בניות ועוסקים ברמה של עולם אמרי כתיב וקמת ועלית אל המקום מלמד שבית המקדש גבוה מכל א"י וארץ ישראל גבוה מכל הארצות לא הוו ידעי מקומו היכא איתיו ספר יהושע בכלהו שבטים כתי' ועלה הגבול ותאר הגבול בשבט בנימין כתי' ועלה ותאר לא כתי' שמע מינה הכא מקומו סבור למבניי' בעין עיטם דמידלי אמרי ניתתי בי קליל כדכתיב ובין כתיפיו שכן ועל דבר זה נתקנא דואג בדוד כדכתיב כי קנאת ביתך אכלתני ואית דאמרי גמירי דסנהדרין בחלקו של יהודה ושכינה בחלקו של בנימן ואי מדלינן ליה איתפלגו ליה טובא מוטב דנחיתי פורתא כדכתיב בין כתפיו שכן וכתי' שיר המעלו' זכור ה' לדוד את כל ענותו כו' אם אבא וכו' עד אמצא מקום להי' וכו' הנה שמענוה באפרתה זה יהושע דקא אתי משבט אפרים מצאנוה בשדה יער זה בנימן דכתי' ביה בנימן זאב יטרף ע"כ ורש"י ז"ל בניות בית אולפנא והר"דק ז"ל הביא בשם הגמרא ודברי רש"י ז"ל והוסיף בניות נכתב בו"יו קודם ה"יוד והקרי היו"ד קודם והכתיב והקרי שוים בענין תהיה ה"יוד קודם הו"או או הוא"ו קוד' היו"ד אחד הוא והוא מלשון נוה והיה המקום הזה הנקרא ניות בעיר הנקרא' רמה (וקרוב לה בגבולה ואמר ברמה כמו ויהי בהיות יהושע ביריחו וזה הנכון) לפי' אמ' בניות ברמה מניו' (במר') [ברמ'] כלו' מניו' אשר ברמ' או היה זה המקו' מחוץ לעי' [וקרוב לה בגבולה ואמר ברמה כמו ויהי בהיות יהושע ביריחו וזה הנכון] לפי' אמ' וילך דוד ושמואל וישבו בניות ברמה והיה זה המקום מקום לבני הנביאים שהיו יושבים שם ולומדים לפני שמואל כו' ע"כ וכן הרל"בג שניות בית מדרש היה לנביאים אצל עיר הרמה שהיה יושב בה שמואל ע"כ וכן מהרי"א ז"ל והוסיף כי להיות שאול נמשח משמואל ודוד גם כן נמשח על ידו הלך אליו להתרעם על שאול גם להתייעץ עמו לדרוש את ה' מה יעשה וימלט משאול. ואמר וילך הוא ושמואל הקדים לדוד והזכירו ראשונה ואחריו שמואל לכבוד המלכות עד כאן: **ולע"דן** לדקדק יתור ודוד ברח וימלט שכב' נזכר בריחתו ומלטתו בפסוק הקודם שאמ' וילך ויברח וימלט: וני"ל שקושיא זו הרגישו חז"ל במה שאמר ודוד ברח וימלט ויבא אל

שמואל כו' ר' הונא בשם ר' יוסי או' אותה הלילה שברח דוד מלפני שאול למד משמואל הנבי' מה שאין תלמיד ותיק לומד בק' שנה ע"כ וצריך לדקד' מהיכן למדו שאותה הלילה שברח בא אל שמואל ולא עברו ימי מספר. ונר' למדו כן מיתור ודוד ברח וימלט שכב' נזכ' כן למעלה כמו שהקשינו והכריח שכוונ' הכתוב לומר ודוד ברח וימלט ותכף באותו הפרק שהיה בורח וימלט עם היותו בורח נתן אל לבו ויבא אל שמואל ללמוד חכמה דהשתא קא משמע לן קרא טובא שעם היותו בורח ונמלט בא אל שמואל ללמוד מורה על חסידות דוד שתורת ה' שעשועיו בעת צרתו. אמנם כפי הפשט צריך לישב יתור ויברח וימלט גם צריך לדקדק או' וילך הוא ולמה לא אמר וילך דוד ועוד למה הקדים דוד לשמואל וכבר זכרתי דברי הרד"ק ז"ל. ונראה כי דוד ראה היות שמואל המושח את שאול ומעשה ידיו אשר זה יחייב ששאול לא ימרה ברבו שמואל ק"ו מעשו הרשע שא' יקרבו ימי אבל אבי כו' והרב גדול מהאב כמשאחז"ל ורבו שלמדו חכמה מביאו לחיי העולם הבא שבודאי נכון לבו של דוד ובטוה שבהיותו עם שמואל לא יתכן שישלח מלאכים להרגו שם בפני שמואל וזהו שאמר כאן ודוד ברח וימלט רוצה לומר עתה בודאי בבואו אצל שמואל נגמרה בריחתו ונחלטה פליטתו בהיות שבא אל שמואל הרמתה כי שם ביתו של שמואל ויגד לו דוד את כל אשר עשה לו שאול וכשראה דוד שאין משיב לו דבר מהבטחון באמור לו אל תירא ואל תחת וכיוצא הבין כי הדרך הנכונה היא לצאת מהישוב בסתר במקום ניות אשר ברמה כי אולי היה מקום מרעה ונוה צאן אשר איש לא ידע מקום תחנותו וזהו שא' וילך הוא רוצה לומר הוא לבדו יצא אל אותו המקום ואחר כך השיגו שמואל שם וזהו שאמר ושמואל ולא כתיב וילכו הוא ושמואל כי לא הלכו יחדיו כדי להמתיק סוד לבלתי לכת ברגש והגיד הכתוב הבא אחר זה ויגד לשאול כו' לומר שהיו כל כך בעלי לשון הרע ואנשי דמים הרודפים לדוד שמעת שיצא דוד יחידי כנז' וילך הוא כדפרישית תכף ומיד בה שעתא ויגד לשאול לאמר הנה דוד בניות ברמה שלא הזכירו האי לאמר הנה דוד ושמואל אלא הנה דוד בניות ברמה להודיע לרע רצו וימהרו לשפוך דם נקי מאז בא דוד לבדו. ואפשר לומר עוד ויוגד לשאול שאם היו מגידים לו ששמואל עם שאול שם בניות לא יקום חילו לשלוח מלאכים לקחתו מיד שמואל רבו כנז"ל אבל המגיד לא הגיד כי אם הנה דוד בניות ברמה אשר זה חייב לשלוח מלאכים לקחתו כדסמיך ליה וישלח שאול מלאכים וכמו שהעלימו היות שמואל שם ברמה העלימו גם כן שהיה עומד בבית המדרש לומד וזהו שאמ' לאמר הנה דוד עומד בניות ברמה ר"ל מה שבחרו לאמר הוא הנה דוד אבל לא שמואל מהטעמים הנז' וגם כן העלימו שבמקום וישבו בניות שאולי מלשון זה דרשו בנויו של עולם או לשון נוה כמו

זה אלי ואנוהו אעשה לו נוה ומקום לשבתו עולמים אמנם המגיד הזה הגיד לאמ' בנוית לבטל הדרשה ולהעלים השבח הנזכר לעיל:

**כ**

**וישלח** שאול מלאכים וכו' רש"י ז"ל להקת סיעת ע"כ והרד"ק וירא (להק') הגדול שמלאכי שאול או כל א' וא' ממלאכי שאול [להקת] כמו הפוך קהלת ותרגומו סיעת ספריא ר"ל תלמידי חכמים כי ת"ח נקראו סופרים נביאם כתרגומו משבחים כלו' היו או' שירו' ותשבחות לאל ברוח הקודש ואפשר שהיו מתנבאים נבואות עתידות קרובות בזמנם. עומד נצב עליהם עומד שהיה עומד על רגליו נצב מלמד שהיה מלמד אותם כמו נצב על הקוצרים וממונה עליהם להורותם כמו נצב על עבדי שאול גדול וממונה עליהם וכן תרגם יונתן קאי' ומליף יתהון ע"כ וכן הרל"בג להק' כמו קהלת ונצב עליה' אצלם והנה זאת הנבואה היתה ממין הרוח הקודש בהשתמש החושי' על מנהגיהם וכאילו השפיע שמואל מן הרוח אשר עליו עליהם והתנבאו מלאכי שאול הראשונים והשניים והשלישיים וגם שאול נתנבא בבואו שם ופשיטת המלבושים ונפלו ערום היה מחוזק הדבקות במושכלות עם שלא היו מרגישי' בענייני' הגופניי' והתמיד זה לשאול כל היום ההוא וכל הלילה כדי שיוכל דוד להמל' אז מיד שאול ע"כ. ומהרי"א ז"ל הביא שיטת המתרגם הנז"ל שאמ' נביאים משבחים ומהללים להשי"ת והביא בשם חכמי הגוים שהיא מלשון ניב שפתים והקשה עליהם מאו' הגם שאול בנביאים. ומתוך דברי הר"דק שזכרתי היא מתורצת קושית מהרי"א דלעולם אימא לך הנבאים הוא מלשון ניב שפתים שהיו משבחי' ומהללים אבל ברוח הקוד' היה כל אלו השבחי' וההלולים ובזה יצד' או' הגם שאול בנביאי' כי זהו חלק מה מהנבוא' ומדרגותיה ומהרי"א ז"ל כתב כשיטת הר"דק ז"ל שהיתה קהלת נביאי' ממש שהיתה מתנבאי' בדברים העתידי' בפרטו' בענין שאול ודוד ונבאו שדוד ימלוך וכשבאו המלאכים שם אצל דוד התנבאו גם כן כיוצא בזה שדוד ימלוך ולכך לא לקחוהו כי מי ישלח ידו במשיח ה' ונקה וכן כולם עד שאפי' שאול עצמו נתפעל כ"כ מזה והיתה נפשו משוטטת בענינו עם דוד ושרתה עליו רוח ה' וזהו ותהי עליו רוח אלהים דהיינו רוח אלהי' ממש ולא רוח רעה כשא' הפעמי' ע"כ:

**ולע"דן** לפרש בדרך הלצה או' וירא את להקת וכו' שהוא על שאול שבראות שאול את דוד ושמואל עומדים ומתנבאי' נתקנא יותר וישלח שאול מלאכי' לקחת את דוד יען כי וירא שאול את להקת הנביאים מתנבאי' ושמואל עומד בתוכם ונצב ר"ל מלמד ומדריך אותם בענייני הכנת הנבואה. ותהי על מלאכי שאול רוח אלהי' כו' שכבוא' ג"כ שרתה עליהם רוח ה'. או יאמר כי וישלח שאול מלאכים לקחת את דוד וירא דוד הנז' את

להקת הנביאים ר"ל שתלה עיניו אל קהילת הנביאים ואל שמואל העומד ונצב עליהם כאילו רצה לו' אליך ה' העומד בתוכם נשאתי את עיני והושיעני מהשלוחי' האלה וענהו ה' בה שעתא כי ותהי על מלאכי שאול רוח אלהים ויתנבאו גם המה והזכיר הכתוב שבאמצעות המוכן תחול הנבואה על הבלתי מוכן ולזה היה שמואל המוכן עומד עליהם כדי שבאמצעות הכנת שמואל הנאמן לנביא תחול הנבואה והרוח עליהם וג"כ באמצעותם חלה על השלוחים וזהו שאמ' ויתנבאו גם המה גם המה דייקא שאגב שחלה על נביאי ניות חלה על השלוחים. וכבר זכרתי מה שא' מהריי"א ז"ל שאו' גם המה מורה היות נבואתם יחד כולם התנבאו על הצלת דוד מיד שאול והצלחתו למלוכה אלא שצריך קבלה שתגלה היות הנבואה על ענין דוד כי לא יש הוכחה מהפסוקים:

**כא**

**ויגידו** לשאול כו' מה שאמ' מלאכים אחרים שהוא מיותר כי ידוע אפשר שר"ל מלאכים יותר גבורים וחזקים מהראשוני' וזהו שאמר אחרים וקראם אחרים על שם ויצאה והיתה לאיש אחר שאמרו חז"ל שהוא לשון גנאי שהראשון גירש רשעה מביתו וזה נשאה באופן שיאמר כאן שבחר שאול אנשים אחרים בלתי כשרים והגונים כדי שיהיו אלו אכזריים על ד"העה וכדי שלא תחול עליהם הנבואה ועם כל זה ויתנבאו גם המה רוצה לומר גם המה עם היותם אחרים וכן ויוסף שאול וישלח מלאכים שלשיים ועם כל זה ויתנבאו גם המה:

**כב**

**וילך** גם הוא הר"דק ז"ל בשכו שם מקום ובא בידיע' שלא כמנהג וכמוהו בקרקר בסוכות ע"כ. **ולע"דן** תיבת גם מיותרת הי"לל וילך הוא הרמתה ואם להודיע שגם הוא ניבא כמו שלוחיו לא יתכן שכבר נאמר זה בסמוך באו' ותהי עליו גם הוא ונראה שאומר גם הוא והכוונה גם הוא לא הועיל בהליכתו כמו השלוחים הנזכרי' שלא הצליחו בשליחות' זהו שאמ' וילך גם הוא. או אמר גם הוא לרבות אנשי חילו שהלכו עמו זהו שאמ' גם הוא. ואמר וישאל ויאמר כו' שהוא בפול אבל כיון לומר כי כל שאלתו היתה על דוד וזהו שאמ' וישאל אלא שכדי שלא ירגישו בדבר כי חשב ללכדו פתאום נתחכם ויאמר איפה שמואל ודוד כמראה שמבקש את שמואל ודוד והיא ערמנות והמשיב הבין כל מבוקשו של שאול את דוד כי מה לו עם שמואל ולז"א ויאמר הנה בניות ברמה שדקדק בלשונו שלא אמ' הינם בלשון רבי' אלא הנה רוצ' לו' האיש אשר אתה מבקש הנה בניות ברמה:

**כג**

**וילך** שאול אל ניות וכ' מהריי"א ז"ל כתב במה שאמ' הלוך ויתנבא שהוא ההשתדלות לנבוא' וההתבודדות ובבואו לפני שמואל התפעל עד שכראותו אותו שחם לבו בקרבו

וקרע בגדיו ויתפשט ויפשט אותם ונפל שם ערום כל היו' וכל הלילה לחזק התפעלותו מהמדמה עד שחל עליו רוח אלהים רוח נבואיי ולא רוח רעה מלשון הכתוב שאו' רוח אלהים ואני אוסיף מע"ד להכריח כדבריו מלשון הכתוב שאומ' ותהי עליו גם הוא רוח אלהים שא' גם הוא מורה כמו שהראשונים רוח ה' קדוש דבר בם כן גם הוא רוח אלהין קדישין ביה. ואולי תיבת הוא חוזרת אל הרוח ואו' שגם הוא ר"ל זה הרוח אשר אמרתי לך בא לשאול גם הוא רוח אלהי' קדוש ואין תיבת הוא חוזר לשאול כי כבר אמר ותהי עליו והגיד הכתוב היות הכנת המקו' וחברת השלמים הכנה גדולה לחול הנבוא' באמצעותם גם על הבלתי מוכן שכן מצינו בשאול כשהלך לניו' מקו' מדרש לנביאים גם נמצא שם שמואל רבן של נביאים התחיל רוח ה' לפעמו וזהו שאמ' וילך שם שם דייקא ר"ל להיות הליכתו שם אל המקו' המיוחד להתבודדות גרם לו ותהי עליו גם הוא כו' ששרת' עליו רוח ה' ולהיותו מתקרב אל שמואל והתלמידים אשר עמו הנה זה גרם שהיה הולך ומוסיף בנבואתו ומתדבק יות' וזהו שא' וילך הלוך ויתנבא ר"ל כל עוד שהיה הולך הלוך ומתנבא יותר ומתדבק בנבואה עד בואו בניות ברמה שאז ויפשט כו' כי היה הדבקות גדול. מכאן שהנבואה תחול על הבלתי מוכן באמצעות המוכן כמו שזכרתי בכלי חמדה בסדר וזאת הברכה הראשון עיין עליו כי הוא דרוש נכבד והכתובים האלה מסכימים אליו:

**כד**

**ויפשט** גם הוא בגדיו רש"י ז"ל בגדי מלכו' ללבוש בגדי התלמידים ויפול ערום ברשון ת"י ונפל ערטילאי בשם המתרגם ואמר בשם ר' מנחם ששמע מפי ערבי אחד ברשן בלשון ערבי משוגע ע"כ וכן הוא כי איש האוכל ברשי' משתגע וקורין אותו בערבי ברשאוי. ומזה נגזרה מלת ברשן על המשוגע. והרד"ק ז"ל ויפשט גם הוא בגדיו מלמד שהנביאים פשטו בגדיהם כי גם הוא לרבות וענין זה כי בבוא הנבואה על האדם יתבטלו הרגשותיו ויפול האדם כמו שאו' בבלעם נופל וגלוי עינים וא' בדניאל ואני הייתי נרדם על פני ופני ארצה ופעמים יקרה שיפשוט בגדיו מפני רוב ביטול הרגשותיו ומחשבותיו הנפשיות וישאר בכח השכל לבדו ויפול ערום תרג' ונפל ברשן ולא מצאתי לו חבר ויש נוסחאות כתי' בישן על כן יאמרו הגם שאול בנביאי' כמו שאמר למעלה ע"כ היתה למשל כו' ושם פירשנוהו.

**ולעד"ן** לדקדק שכיון שאמר למעלה שיאמרו הגם שאול בנביאי' על מה שצלחה עליו רוח אלהים בחבל נביאים שפגע ואם כן איך אמר כאן שעל זה הענין יאמרו הגם שאול בנביאים והלא מכמה שנים נאמר הגם שאול בנביאים. ונראה שלפי שאות' הנבוא' היית

עראי ודבר מועט מהנבואה ובזמן מועט ולזה אמר שעל כן היתה למשל בפי כסילים לומר הגם שאול בנביאים למשל ולשנינה אמנם כעת אשר נתנבא לפני שמואל והתמיד בנבואתו יום ולילה אמר הפסוק כי עתה ראוי שיאמרו ר"ל אמירה צודקת בלב שלם ולא בדרך משל אלא יאמרו הגם שאול בנביאים ולפי זה הי"ל גם שאול בנביאים בלא ה' התימה אלא כיון שהלשון הזה מורגל בפי הכל לו' הגם שאול על מעשה שהיה בעת המלכתו לשנות הלשון המורגל בפי הכל דהיינו הגם כי הלואי נעתיק מהם הניגון שאומרים אותו דרך לעג אמנם הלשון לא יעלה בידינו כי הוא מורגל בפי הכל לומר הגם בה"א על כן אמר הגם שאול ולא אמר יאמרו גם שאול בנביאי' והוא על דרך משנ' לא זזה ממקומ' האמור בגמרא. או אמר שאעפ"י שדברים של הגם שאול בנביאים הנה עתה בענין זה הנפלא שהפליא ה' לעשות עם דוד ע"ה לעשו' שכל השלוחי' של שאול יתנבאו ולא זו בלבד אלא בבא גם שאול היתה עליו יד ה' והוא גם כן בנביאים כדי שיברח דוד ביני ביני ז"ש על כן על דבר הפלא הזה ראוי שיאמרו הגם שאול בנביאים מכאן ולהבא בהבנה מתחלפת מאותה הבנה אשר עד העת הזאת שההבנה הראשונ' היתה על צד התימה מצד שאולי אינו ראוי לנבואה אמנם כעת ההבנה מתחלפת שהתימה הוא איך הפליא ה' לעשות שלא די שלוחיו כולם התנבאו אלא הגם שאול עצמו בנביאים באופן שמכאן ואילך יאמרו הגם שאול בנביאים שהיו לפני שמואל כדי שיברח דוד ע"ה בעודו נוול ערום. או יאמר על כן יאמרו הגם שאול כו' ר"ל מתחלה כשאמרו משל זה לא היה צודק כל כך על דרך עראי בההיא עובדא שפגע במקרה חבל נביאים לומר עליו הגם שאול בנביאי' אבל במעשה זה שאירע כעת היות נבואה זאת לשאול על ידי התבודדותו והיותו עתה איגלאי מילתא למפרע שנזרקה נבוא' בפי אות' האומרים מאז הגם שאול בנביאים נבאו ולא ידעו מה נבאו שנבאו גם על כן ר"ל על זה הענין הנזכר ולהיותו ערום כל היום וכל הלילה נופל לפני שמואל ונזרקה נבואה בפיהם מא ומקדם ואמרו הגם שאול בנביאים גם על זה הענין העתיד ויאמרו עתיד במקום עבר כמו על כן אמרו הגם שאול בנביאים. והכתוב הזה מזכיר השגחת השי"ת על יראיו כדוד להצילו מיד שאול ואגב אורחיה למד שבחו של שאול שלא פנה אל התנקמו מדוד אבל נטה להשגת שלימותו ויפשט גם הוא וכו' ולא הלך בגדולות כמלך אלא ויפשט גם הוא כאחד מהם ויתנבא גם הוא לפני שמואל לפני שמואל דייקא רוצה לומר עומד באימה כאחד מהם בלי גאוה ורבנות המלכות כי קטן וגדול שם הוא וכו' לפני ה':

**כ**

**א**

**ויברח** דוד כו' חז"ל אמרו ב"בר קפדנותן של אבות ולא ענותנותן של בני' קפדנותן של אבות מיעקב ויחר ליעקב וירב בלבן את סביר הכאות ופצעים היו שם ואינם אלא פיוסים יעקב מפייס את חמיו ברם הכא כי מבקש את נפשי מזכיר שפיכות דמים בפיוסו עד כאן. וה"רדק ז"ל ויברח דוד מניות בעוד שהיה מתנבא שאול ברח לו עד כאן וכן מהרי"א ז"ל והוסיף שהלך דוד (להיונתן) [ליהונתן] להיותו בוטח באהבתו ובאמונתו. **ולע"דן** לדקדק ששלש דבריו מה עשיתי מה עוני מה חטאתי ויאמר החביב והוא מה חטאתי ואם מה עשיתי חביב שמגזים לומ' שאפי' דבר קל שאפי' לכלל חטא לא יבוא לא עשה יקשה דאם כן יאמר מה עשיתי לבד ועוד יקשה דאחר שאמ' מה עשיתי מכ"ש שלא העוה אם כן איך אמר אחר כר מה עוני. ועוד יקשה אומ' לפני אביך דהי"לל לאביך. ונראה שאחר שברח דוד כנז"ל ודוד ברח וימלט אל שמואל עתה אמר לפני יהונתן מה עשיתי ר"ל מה תועלת עשיתי בבריחתי שהרי רדף אחרי אביך בעצמו מבקש נפשי. ולענין סיבה מחייבת שנאה זו אין בי עון אשר חטא זהו שאמר מה עוני וכו' ואילו היה מה עשיתי כמו מה פשעי הי"לל ומה עוני בו"או התוספת אלא ודאי מה עשיתי מהתועלת בבריחתי כי תם לריק כחי ובא אלי אביך אפי' אצל שמואל. ואמר כי לא מבעיא לפני כל יודעי דת ודין שלא ימצאו לי עון אשר חטא אלא אפי' לפני אביך עם היות שהוא שונא אלי אפי' אני לפניו לא ימצא לי חטא כ"ש לפני זולתו ז"ש מה עוני כו' לפני אביך כי מבקש הוא בעצמו רודף אותי ומבקש את נפשי לספותה:

**ב**

**ויאמר** לו חלילה וכו' הר"דק ז"ל הקשה היאך הבטיחו יהונתן על שקר ואיך אמר לו שלא יגלה אזני והלא לעיני כל העולם היה רודפו ומבקש נפשו ותירץ כי יהונתן חשב כי שאול שבועה ירא זולת בעת נוח עליו רוח הרעה תבעתו וירצה להרגו בחנית ואז דוד יוכל להשמר ממנו בעומדו רחוק ממנו וכיוצא עד יעבור זעם הרוח רעה כמעט רגע וז"ש לו חלילה כי לא חשב שאביו בהיותו מיושב בדעתו ירצה להרגו ויעבור על השבועה והאמת ששאול רודפו ואפי' בעת היותו שפוי ומיושב בדעתו אלא שלא היה מרא' כן מפני השבועה (זו) [או] כדי שלא יעצב יהונתן. ודוד ידע כן ממתי סודו של שאול אוהבי דוד ולפיכך נשבע לו ואמר חי ה' וחי נפשך כי כפשע ביני ובין המות. ונראה כי החזירו יהונתן לפני אביו אחר מעשה ניות וכמו שאמר ואנכי יושב עם המלך לאכול כלו' מנהגי לשבת עמו בשלחנו יום ביום ואעפ"י כן היה ירא דוד ואמר ליונתן כי בזה יבחן הדבר אם יפקדהו כשלא יהיה שם ויאמר טוב שלום לעבדך כלו' כי שקר דברו לי המדברים

אז הטיב לבבו עד כאן וכן מהרי"א ז"ל. וכן הר"לבג ז"ל. **ול"עדן** לדקדק דהי"לל חלילה לא ימיתך או חלילה לו מהמית אותך וכיוצא. ונראה כי לא נעלם מיהונתן שנאת אביו את דוד אבל אמר לו חלילה מאירע לך דבר כזה כיון שאתה אין לך פשע וחטאת לא תמות ר"ל אעפ"י שהוא חפץ להמיתך לא יעלה בידו לא תמות הנה לו יעשה ר"ל לו ולעצמו יעשה אבי ההזק דבר קטן או גדול כי חופר גומץ בו יפול וזהו טעם לו בו"או אמנם לך לא יעשה אבי דבר קטן או גדול לא יעשה כלומ' לא יעלה בידו לעשות בך ובזה מובן או' ולא יגל' אוזני שהו"או מוסיף על ענין א' כאילו אמ' ולו הונח שיעל' בידו להרע לך ולא יגל' אזני לא יתכן לעשו' רע וגם לבלתי גלות את אזני ויהי' טעם הנה לא יעשה כטע' כי לא חטא כו' כדלעיל גבי שאול ויהונתן כדפרישי' עיין שם והקרי יעשה ב"יוד והכתי' עשה לו' כמו שראי' בעבר שלא עשה דבר קטן וגדול שלא גילה את אזני מהעב' תקח מופת על העתיד ג"כ שלא יעשה עד שיגלה את אזני ואמ' דבר גדול או דבר קטן על כלל ענייני המלכו'. או אמר זה על דוד בפרטות ודבר גדול היינו להרגך או דבר קטן לייסרך בעקרבי' או במאס' מיראתו ממך או גירושין לגרשך והשל' אותך אל ארץ אחרת כיו' הזה ודאי לא יעלי' ממני אפי' בדב' קטן כ"ש בדבר חמו' שאמר' מבקש נפשי כי מדוע יסתיר אבי ממני כי האב לא יסתיר מבנו אפי' דבר קל כ"ש את הדבר הזה הקשה בלי ספק אין זאת שאמרת ביקוש נפש אבל מה שאפש' יהיה בדעתו הוא לגרשך או לייסרך אבל לא זאת שאמרת מבקש את נפשך כי מדוע יסתיר אבי ממני כי אבי לא ידין אותי להרע להולך רכיל מגלה סוד. ודוד השיבו שהן אמת שלא יחשדך למגלה סוד אבל יסתיר ממך כדי שלא להעציבך ותצטער גם ידוע ידע אביך וכו' פן יעצב וכו':

**ג**

**וישבע** עוד דוד וכו' רש"י ז"ל כפשע ביני כו' כפסיעה א' שנפטרתי מפניו והכה בחנית בקיר ובאותה פסיעה נצלתי מן הבית ע"כ וכן מהרי"א ז"ל וכן הביא הר"דק ז"ל בשם הדרש והוא פי' כפשע דבר מועט כמו פשיעה והוא צעד הרגלים וכן ת"י ארי כפסיעה חדא בינא ובין מותא. וכן הרל"בג ז"ל. **ולעד"ן** לדקדק כפל ידוע ידע אביך ידוע על הפעם הראשונה בה שעתא כשראה אותי עם ראש גלית מיד נקשרה נפש יהונתן וכו' ויכרות וכו' ויתפשט יהונתן את המעיל וכו' שמזה ידוע אביך שמצאתי חן בעיניך ועוד פעם שנית ידע והיא כשברח מאצל שאול ויונתן דבר טוב אל שאול עד שנשבע חי ה' אם יומת באופן שידוע ידע אביך כי מצאתי חן בעיניך ויאמר בלבו אל ידע זאת יהונתן פן יעצב ואל יחשדך ח"ו פן תגלה סודו אלי כי לא נחשדת בעיניו על כך להעלים ממך ואולם חי ה' שהגעתי לפרי המיתה כל כך קרוב וודאי אליה עד שעור ששערתי שהמפסיק ביני

לבינה היה פשע מפשעי ביני לבין המות שנמצא הפשע מקרב המות שכשיש בין האדם לבין המות איזו צדקה או צדקו' צדקה תציל ממות ותפסיק בינה לבין האדם להרחיק המות ממנו אמנ' כעת נתאמתה אלי המיתה כאילו פשע ביני ובינה פשע ממש אלו מרדין החמור שלא יפסיק ולא יהיה הפשע כתריס לפני הפורענות. אמנם ק"ק בעיני או' חי ה' וחי נפשך כי אין להשוות קדש לחול חי ה' לחי ה' לחי נפשך. וע"ד הסוד נפשך אמר על נפש דוד כנסת ישראל ויהונתן הוא י"הו נת"ן כמו שכתבתי בכלי חמדה מפי השמועה וכפי הפשט יאמר חי ה' וחי נפשך על דרך המנהג שבעולם כמזכירין פטירת א' אומרים חיי למר ולרבנן ולכל ישראל שבק כך אמר חי ה' כמו חיי למר וחי נפשך כמו חיי לרבנן שבק כי הגעתי לפרק המיתה כאילו כבר אני נפטרתי מן העולם וחי ה' וחי נפשך שבקית:

**ד ה**

**ויאמר** יהונתן אל דוד כו' ויאמר דוד אל יהונתן וכו' רש"י ז"ל הנה חדש מחר חדוש הלבנ' וכל אוכלי שולחן המלך אין נמנע איש מלבא ביום טוב אל הלחם ואנכי ישב אשב עם המלך לשון הוה הוא ואנכי רגיל לישב עם המלך תמיד לאכול סמוך לו ושלחתני מעתה ונסתרתי עד הערב של יום השלישי ולא אהיה עם האוכלים ויפקד מושבי ויתמה המלך עלי או מחר או מחרתו עד כאן. וה"רדק ז"ל כתב שהחזירו יהונתן לדוד לפני שאול אחר מעשה ניות והיה בשולחן אביו כיום ביום והיינו ואנכי ישב אשב עם המלך כלומר מנהגי לשבת שם עם המלך בשולחנו יום ביום ולז"א הנה חדש מחר יום ראשון מהחדש וכיון שמנהגי לאכול יפקדני כ"ש שהו' יום ראש חודש ובאי' כל האוכלי' בשולחן אחד כמו ביו' טוב עד הערב השלישית פי' עד עת ערב של יום השלישי ואו' השלישית לשון נקבה על העת וכת"י לעידן רמשא דיומא תליתאה. והר"לבג ז"ל ואנכי ישב אשב עם המלך לאכול בכמו היום הזה ולזה ירגיש המלך שאינני שם וישאל מיד הסבה הזאת. עד הערב השלישית הוא ערב יום החדש השני כי הוא השלישית לערב ההוא ע"כ ומהרי"א ז"ל כדברי רש"י ז"ל אמר והר"דק ז"ל באומ' ישב אשב לאכול עם המלך ר"ל שמושבו סמוך אליו וזה יורה תמיד בראש חודש לאכול עם המלך ואו' עם המלך ר"ל שמושבו סמוך אליו וזה יורה היות המנהג כן תמיד כן אשר בזה יהיה נסיון בהפקד מושבו שלא כמנהג והוסיף עוד דרך שני הלצייי והוא כי יהונתן חשש לדברי דוד כי חמירא סכנתא לחוש אפי' דבר רחוק מהשכל מאד ולכן אמר לו מה תאמר נפשך ר"ל מה יגזור שכלך שנעשה לדעת דאם כוונתו כמו שאני חושב או אם היא כמו שאתה או' ואז בחר דוד ואמר הנה חדש מחר ואנכי ישב אשב עם המלך לאכול כמשפטי לאכול ביו' ראש חודש עמו ואחרי האכיל'

תשלחני ונסתרתי בשדה עד עת הערב השלישית ר"ל שהוא ביום החדש השני ונקרא שלישית לאותו היום שהיו מדברים בו אבל הוא שני לחדש ואז אם פקד יפקדני וכו' כמו שנזכיר בסמוך ב"סד ע"כ ובדבריו אלה נדקדק הפוך הסד' שאמ' חדש מחר ולא אמ' מחר חודש כנז' בדברי יונתן שהכונ' לסמוך תיבת מחר לאנכי ישב אשב לאכול לומר שמחר שהוא ראשון לחודש ישב לאכול עמו ואחר כך יסתר ביום השני. **ולע"דן** שאחר בריחת דוד לניות לא הלך עוד לפני שאול כי לא יאמין בחייו למסר' ביד שאול עוד. ועוד שאם נתפשרו ע"י יהונתן ותווך השלום בהשיבו אל שאול לא יאות לחרחר ריב עוד ולהסתר ולהפקד מושבו. הן אמת שאפשר לומר שרצה לעשות מבחן ולנסות דאם שאול עשה השלום ההוא לפנים או שלום בהחלט. אבל הנכון בעיני כפי פשט הפסוקים שדוד לא ראה עוד פני שאול אחר ענין ניות ברמה ובפרט בראותו הנסים אשר נעשו להצלתו להשרות רוח נבואיי מאת ה' על השלוחים פעם ראשון ושני ושלישי גם על שאול כנזכר הגם שאול בנביאים שזו הורא' גדולה מאת ה' כי כלתה הרעה אל דוד מאת שאול עד שהוצרך לעשות כל זאת להצילו מידו ולז"א מה תאמר נפשך שכמה דברים שהאדם אינו יודע ונפשו מרגשת או מצד רוח ה' נוסכה בנפשו או מצד דאף על גב דאיהו לא חזי מזליה חזי על כן כל אשר תאמר נפשך אעשה לך אמר ליה דוד הנה חדש מחר ואנכי ישב אשב ר"ל כבר לשעבר ישוב ישב עמו בסודו ובסעודתו והיה אם כן ראוי ומחויב שאשב גם כן מחר עם המלך שלא לשנות אבל עם כל זה תן לי רשו' ושלחתני ונסתרתי בשדה עד הערב השלישית לעת הזאת כנז"ל שהוא שני לחודש השלישי' ליום זה שאנו מדברים יחדיו ובזה מובן כפל ישב אשב. ומסייע פי' זה מה שאמר לו יהונתן מחר חדש ונפקד' וכו' שעל יום ראשון אמר לו שיפקד וכן מצינו שעשה שיחדיו השני ימים לא ישב עמו. ואם כדברי מהריי"א ז"ל המובן מדבריו שאכל בראשון אם כן לא הסכים יהונתן לדברי דוד אם לא שנאמר שישב אשב לאכול בערב ראש החודש קאמר מהריי"א ז"ל ואחר האכילה הזאת של ערב ראש חודש תשלחני:

1

**אם** פקד יפקדני וכו' (רש"י) [הרד"ק] ז"ל זבח הימים היה מנהגם לעשות זבחי שלמים בני המשפחה יום בשנה וכן נאמ' באלקנה לזבוח את זבח הימים עד כאן. (והר"דק) [ורש"י] ז"ל נשאל נשאל רשות שאל ממני זבח הימים (זבח הימים כפרש"י) [כפי' הרד"ק] ז"ל עד כאן. והרלב"ג ז"ל זבח הימים יתכן שעל דבר נס עשה ה' ית' להם היו עושים שנה בשנה ביום ההוא זבחי שלמים וזה היה נקרא זבח הימים לכל המשפחה עד כאן.

**ולע"דן** לדקדק פקד יפקדני וכן כפל נשאל נשאל. ומהו לרוץ ללכ' מבעי ליה. וכן עירו בית לחם ונראה כי כאן היו שני ימים והיה אפשר שהפקידה הזאת אפשר להיותה או בראשון או בשני כי שני ימים היו שם בראש חודש וז"ש אם פקד בראשון או באולי שלא יפקד בראשון וכמעשה שהיה שאמר אולי מקרה הוא בלתי טהור הוא כי לא טהור אז יפקדני לפחות בשני וכן היה באופן שבין יפקדני בראשון או בשני אתה תשיב לו נשאל נשאל ממני דוד רוצה לומר שתי שאלות היו כאן האחת מאנשי המשפחה ששלחו משם עשה עמנו חסד ושלח לנו לדוד והשני דוד עצמו ברשותי הלך ונשאל ממני דוד כי לא יצא כי אם ברשות ולא שהוא התעורר מעצמו כי אם על ידי שנשאל לשם וזהו נשאל נשאל ולא להתעכב הרבה אלא לרוץ במרוצה ללכת ולשוב כי זבח הימים שם למשפחה והי' הכרח להמצא שם גם הוא כי זבח הימים הוא לכל המשפחה לכל דייקא ודוד בכלל כל ולכן הוכרח ללכת שם ועל ידי שאלה:

ז

**אם** כה יאמר וכו' (הר"דק) [רש"י] ז"ל אם כה יאמר טוב שלא יחרה לו שלום לעבדך שאין בלבו להרגני ואם חרה יחרה לו זהו שאהא מצוי להרגני כלתה הרעה מעמו סוף דבר מחשבה רעה לו עלי ע"כ. וכן מהריי"א ז"ל והוסיף שנית שאם היה לבו של שאול רע לדוד הנה ימצא תואנה באו' שברח מפניו שהיה מפני זה בן מות ולא יעצו' כח להעלימו בלבו עד כאן. **ולע"דן** שרצה דוד לבחון אם יתכן לתווך שלום ביניהם ולזה אמר אם כה יאמר טוב זה סימן שתוכל לעשות שלום זהו שאמר שלום לעבדך רוצה לומר אז תעשה שלום לעבדך עם אביך ואם חרה יחרה לו רוצה לומר אם חרה כלומר שהוא בחרון עמי אז יחרה לו כי שנאה וחרון שבלבו יגרום שיחרה לו על דבר קל כזה זהו שאמר חרה יחרה לו כפול ואז דע כי כלתה הרעה מעמו אך יהי רצון שמעם ה' לא תהיה רק מעמו בלבד. והנה דוד חלק כאן שתי חלוקות לבד ואפשר לחלק עוד שתים אחרות האחת שלא יפקד כלל והשנית שלא יחרה לו גם לא יאמר טוב אלא ישתוק ואפשר לומר שאם לא יפקד גם כן הוא סימן טוב כיון שלא חש לשאול עליו אין בדעתו להרגו ולכך לא יחוש עליו לפקוד עליו וחלוק' זו אפש' נכללה באו' אם פקד יפקדני רוצה לומר מי יתן והיה שלא יפקדני אבל אם פקד יפקדני אז אם כה יאמר טוב שלום לעבדך והחלוקה השנית אם ישתוק גם השתיקה יפה היא וסימן שלום כי אין סימן רע לשכלתה הרעה אלא אם חרה יחרה לו וזה כיון באומרו אם כה יאמר טוב דהי"ל אם יאמר טוב באו' כה רוצה לומר הן שיאמר טוב או דבר השוה לו וכמוהו דהיינו השתיקה וזה רמז בתיבת כה לדמיון שבשתיקה או באו' טוב הנה שלום לעבדך כאמור ומתוך דברי מהריי"א ז"ל

למדתי עוד תירוץ שני למה לא הזכיר חלוקה זו של שתיקה לפי שהיא חלוקה בטלה שלא יתכן היות כאן שתיקה כי לא יוכל לשתוק בשום צד ואמ יש עון או שמץ שנאה תבער כאש בקרבו לחרות אפו עכ"פ:

**ח**

**ועשית** חסד (רש"י) [הרד"ק] ז"ל על עבדך כמו עם עבדך וכת"י וכן ויבאו האנשי' על הנשים נחה ארם על אפרים עד כאן. (והרד"ק) [ורש"י] ועשית חסד לשלחני עד כאן. ומהרי"א ז"ל שהחסד הוא כן בהשתדל יונתן בזה ובהגיד לו כוונת אביו הוא חסד גדול ושראוי לעשותו כי בברית ה' ובשבועה באו שניהם ו"את שהברית לא יכפר בעונות ולזה ואם יש בי עון והמתני ועד אביר למה זה תביאני. **ולע"דן** לדקדק לפרש ועשית חסד רוצה לומ' כבר לשעבר ועשית חסד גדול והנה הוא על עבדך ממש עליו כמשא כבד לגדלו והחסד הוא כי בברית ה' הבאת את עבדיך והשוית עבדך אליך וז"ש עמך היש חסד גדול מזה להביאני בברית עמך כאילו אני בערכך חלילה כי אני עבדך וכיון שעשית זה החסד ראוי שאתה ע"י תוכיחני כי נאמנים פצעי אוהב נאמן כמוך. או יא' כי בברית ה' ר"ל ראוי שתעשה חסד על עבדך כי אתה חפצת בי והבא' אותי בברי' ה' ואני לא הבאתי אותך בברית אשר זו הוראת אהבה עזה שאהבתני אם כן ראוי שתגמור ועשית חסד כיון שאתה המתחיל ואמר ואם יש בי עון ולא אמר אם יש עון בי יכוון שלו הונח שחטאתי בדבר קל אשר לזולתי לא יחשב עון אשר חטא רק בי להיות שמאחר עלות הביאני לעמוד בהיכל מלך ואתה בנו הביאותני בברית אהבה שלכן אפי' חטאתי בדבר קל בהבלי השוא יחשב לי כעבות העגלה ועון וזהו שאמ' ואם יש בי עון ר"ל שלהיותו בי הוא נחשב לעון לא בזולתי עם כל זה המיתני אתה וכו' ועל דרך זה פירשתי בכלי חמדה בסדר מסעי על הרי' בפסוק מה מצאו אבותיכם בי עול וכו' ר"ל מה מצאו אפי' דבר קל בזולתי אלא שלהיותו בי יהיה עול כי כאיש גבורתו ע"ד וסביביו נשערה מאד כי אני ה' עושה חסד. ועד אביך למה זה תביאני ר"ל למה זה לגרום לי עון הנז' בתיבת בי עון למה תביאני אליו כי תהיה לו לעון עם היות בי עון כיון שאין תכליתו לינקם על העון אלא לינק' ממנו מקנאו את קנאתו ממני. או אפשר המיתני אתה שלא ארגיש כלל ועד אביך למה זה ר"ל למיתה הנז' תביאני כי ארגיש ואצטער ביותר ותהיה מיתה מרה בהיותה ע"י אביך:

**ט**

**ויאמר** יהונתן חלילה לך וכו' רש"י ז"ל חלילה לך מלחשדני במה שאדע הרעה ולא אותה אגיד לך ע"כ וכן הרד"ק ז"ל. וכן הרל"בג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והוסיף ואפשר שיפורש הכתוב ולא יחסר בו מילת לחשדני ויאמר יהונתן אילו היה איש אחר במקומך באמת

לא אגלה סוד אבי בעבורו ואכסה עליו אבל לך אשר אהבת נפשי אהבתיך חלילה לך שאם אדע כי כלתה הרעה מעם אבי לבוא עליך שלא אגלה אזנך אבל מיד אגלה אזנך ולא אעלים: ובכלי חמדה פי' חלילה לאבי לעשות כדבר הזה לך שאתה לוחם מלחמותיו ונאמן לו נמצא שלך ומסיבתך החלילה: עוד שם פי' עלה לד' לפי שדוד אמר אם יש בי עון ענהו יהונתן חליל' לך מהמצא בך חטא וכ"ש עון שאמר' ואמר כי אם ידוע אדע טעם הכפל ר"ל כי אם יש לחוש לידע שאמרת לי ידוע ידע אביך כי מצאתי חן וכו' הנה זה כי אדע אני לחקור בעצם אחר שגלית אזני אדע כי כלתה הרע' מעם אבי לבוא עליך ולא אותה אגיד לך בתמי' ט"ו זה לא יתכן אלא הגד אגיד ואגל' אזנך ואפש' לפרשו בניחותא והור' כאן האהב' עזה אשר אהבו כנפשו עד שיעו' שכשאדע שכלת' הרע' מעם אבי לבוא עליך שלא לפתוח פי לשטן אבל אגיד הרע' ההיא על זולתך ולא עליך כההיא דועל' מן הארץ שאחז"ל כאד' שתולה קללתו באחרים כך אמר יהונתן לדוד ולא אותה אגיד לך ועליך אלא אתלה אותה בזולתך ואת' תבין ובסמוך בפ' כי ייטיב בס"ד אודיע איך יתקיים דברו:

ו

**ויאמר** דוד אל יהונתן מי יגיד לי כו' (רש"י) [הרד"ק] ז"ל מי יגיד לי פיר' אם טוב יענך או אם יענך קשה ומסוף הפסוק למדנו חסרון ראשיתו וכמוהו נגיד חסר תבונו' כו' ופי' מה כמו אם או פי' הקש' שיענך מה תהיה אם להמיתני או לגרשני וי"ת או דילמא יתיבנך אבוך פתגמין קשין פי' קשה אמירה קשה כמו ועשיר יענה עזות וכו' עד כאן. (והר"דק) [ורש"י] מי יגיד לי במקום שאסתר שם עד כאן והרלב"ג ז"ל פירש מי יגיד לי ר"ל מי יגיד לי אם חרה יחרה לו כדי שאשתדל להמלט או מה יענך קשה כי יזכר מהדברים ההם הרבה מכוונתו וכתב עוד השיטה אחרת קרוב לדברי (רש"י) [הרד"ק] ז"ל עד כאן. ומהרי"א ז"ל פירש מי יגיד לי מה שיאמר אביך אם טוב ואם רע אמנם מה שאמר או מה יענך אביך קשה פירש כמו מה רב טובך אשר צפנת כו' או כמו אוי ואבוי לי כי לבי אומר לי מה ובמה יענך אביך קשה וגערה וניבא כאן למה שאירע לו ליונתן בסוף ועל זה נצטער דוד מראשית איך בן מלך כיונתן יסבול חרפה וגערה בעבורו. והרב ב"ע ז"ל שער כ"ג פירש מי יגיד לי במקו' שאסתר שם אם דבר רעה או טובה וכדברי (הר"דק) [רש"י] ז"ל אמנם במה שאמ' או מה יענך אביך קשה רוצה לומר או שמא לא תשער שיעור צודק לדעת אם כלתה הרעה או לא כי אולי תשפו' שלום מהם ואין שלום כי אפי' בחרה יחר' לו כל דהו אפש' שכלתה הרעה וכמו שאמר ואם חרה יחרה לו וכו' ז"ש או

מה יענך אביך ר"ל אמור מעתה מה יענך אביך שיהי' בעיני תשוב' קשה וכ"ז כשיעור ראוי לאיש העצב להקפיד בכל כיוצא בזה דחמירא ליה סכנתא:

**יא**

**ויאמר** יהונתן אל דוד לכה ונצא השדה וכו' הר"לבג רצה להרחיב בדברי' וחשש אוזני' לכותל ולכך אמ' נצא השדה ע"כ וכן מהריי"א ואני אומ' שלפי שהיה מוסכ' ביניהם שיתחבא דוד חשש פן יקראנו אסון בביתו או בלכתו להחבא לז"א לו לכה לדרכך להנצל ונצא השדה אני ואתה כדי שתתחבא ויצאו שניהם:

**יב**

**ויאמר** יהונתן אל דוד וכו' (רש"י) [הרד"ק] ז"ל ה' אלהי ישראל שבועה כעת מחר השלישית כעת הזאת אחקרנו שלישית על העת כלומ' כעת הזאת של יום השלישי כי מחר יאמר בקרוב וברחוק וי"ת בעידנא הדין מחר או ביומא תליתא' [ולא] אז אשלח אליך בתמיהה ע"כ. (והרד"ק) [ורש"י] ז"ל ה' אלהי ישראל (כרש"י) [כרד"ק] ז"ל לשון שבועה אמנם במה שאמ' כי אחקור את אבי ואמצא שטוב עליך אם לא אשלח ע"י שליח וגליתי את אזנך כי הטובה אני יכול לגלות ע"י שליח ואם ייטיב אל אבי להרע לך אותה לא אגל' לך ע"י שליח פן יודע לאבי מקום שאתה שם וגליתי אני בעצמי את אוזנך עד כאן דקדק ז"ל לשון אשלח האמור בפי' ראשון שהוא שליחות על ידי שליח לא כן בפסוק שני וגליתי את אזנך אני בעצמי. ומהריי"א זכרו לברכה כתב ולא אז אשלח לך בתמיהה והביא גם כן שיטה אחרת והיא לרב בעל עקידה ז"ל והיא שאמר יהונתן לדוד דע נא אחי כי אפי' אחקור את אבי כעת מחר ומחרתו השלישית והנה טוב אל דוד ועם כל זה ולא אז אשלח אליך לגלות אזנך עד שאוסיף עוד כמה וכמה בדיקות לדעת אם אותו הטוב הוא מלב ומנפש אמנם בענין הרעה בכל דהו מהגלוי דעתו לרע שאפי' שהוא לא ידבר עליך רעה כי אם זולתו וארא כי יטיב אל אבי את הרעה שידבר עליך זולתו הנה תכף וגליתי אוזנך דחמירא סכנתך מאיסורא: ובכלי חמדה פירשתי שכוונת הפסוקים לומר שאין צריך לומר במידת הפורענות כשאשמע שכלת' הרעה מעם אבי עליך שלא אשלח ע"י שליח פן יגלה סוד וילך רכיל להגיד מקום תחנותך אלא אפי' לענין הטוב אשר אחקור את אבי והנה טוב אל דוד עם כל זה לא אז אשלח ע"י שליח כי יגלה למפרע היותך נחבא ובורח מאבי ועם היות שדבר טוב יהפך לאויב לך לכך ולא אז אשלח ר"ל אפי' אז שהיא בשורה טובה לא אז אשלח ע"י שליח אלא וגליתי אוזנ' ר"ל אני בעצמי אפי' בטוב ומ"כש ברע כי ייטיב וכו' ולשיטה זו ניחא או' ולא אז אשלח דלדברי הר"דק ז"ל הנז"ל תיבת ולא אז מיותר' לגמרי ע"כ. ואפשר עוד כי יהונתן חלק מהשתי חלוקות שחידשתי למעלה האחת והיא אולי ישתוק שאול שלא יפקד על דוד

לשאול לזה אמ' כי ה' אלהי ישראל יעיד עליו שאחר עבור המועד של שלשה ימים עם היום הזה ואבי לא יפקדך לא יספיק לי בזה ואאמין בטוב כאשר חשבת אתה שהנה טוב אל דוד כנז"ל ז"ש בעת מחר השלישית דהיינו כשיעברו השני ימים שהיה לו לפקוד עליך עם כל זה יעיד ה' עלי כי אחקור את אבי כעת מחר השלישית עם היות שהנה טוב אל דוד ולסברתך כמו שרמזתי באם פקד יפקדני כו' או כפשוטו שיאמר טוב לדוד ועם כל זה ולא אז אשלח כפירוש הנז"ל. או יאמר ולא אז אשלח אליך שתבוא עד שאחקור יותר אבל וגליתי את אזנך גילוי דעת כל דהו כדי שלא תשב יושב ודווה ומצטער ביני ביני עד בוא דברי טוב בחקירה שנית. אמנם בענין פורענות כי ייטיב אל אבי את הרעה עליך אז וגליתי את אזנך ושלחתיך שתלך לשלום מהרה בלי עכוב ברגע ואולי אמר ה' אלהי ישראל לשון תפלה יהיה רצון מלפני ה' אלהי ישראל כי כאשר אחקור את אבי שיהא טוב אל דוד ולא רע ועם כל זה ולא אז אשלח כפי הפירושים הנז"ל:

**יג**

**כה** יעשה ה' ליהונתן (רש"י) [רד"ק] ויהי ה' עמך כאשר היה עם אבי בדבר המלוכה יהיה עמך שתצליח על אויביך כמו שהיה עמו. וכן מהרי"א ז"ל והוסיף כה יעשה ה' ר"ל כה רעה יעשה ה' לי וכה יוסיף כמו שאבי רוצה לעשות לך אם לא גליתי את אזנך אני בעצמי ולא ע"י שליח ע"כ. ובכלי חמדה פי' שדבר יהונתן באהב' עזה ואמ' כה יעש' ה' ליהונתן וכה יוסיף ומה היא הטובה כי ייטיב אל אבי את הרעה עליך כה ר"ל כי לב המלך ביד ה' לכל אשר יחפץ יטנו שהרעה של אבי יהפכה לטוב' זהו שאמר כי ייטיב כשיתן אבי את הרעה עליך יהפכה לטוב' ואחשוב כאילו עשאה ה' ליהונתן כמו שאמר כה יעשה ליהונתן ויותר כמו שאמר וכה יוסיף נמצא שנשבע כה יעשה ה' טובה ליהונתן שייטב אבי את הרעה אשר דבר אבי עליך שאגלה אזנך הרי שלא מלאו לבו של יהונתן להזכיר על דוד רעה בהחלט כי אם בכי ייטיב אל אבי את הרעה עליך וכמו שייעד למעלה במה שאמ' ולא אותה אגיד לך כדפי' לעיל שאתלה קללתך באחרים וכיוצא להפך הרעה לטובה. ואמ' ויהי ה' עמך כאשר היה עם אבי ר"ל דע נאמנה אחי כי נפלאה אהבתך לי מאד עד שבהיות ה' עמך לא אתקנא אבל אשמח ואגיל באותו השיעור ממש שהיה לי מהשמחה כאשר היה עם אבי ולא עם זולתו ואמר כאשר היה עם אבי ר"ל כאשר היה לשעבר לא כאשר הוא בהווה שהלכ' מאתו רוח ה' ע"כ:

**יד**

**ולא** אם עודני חי וכו' (רש"י) [רד"ק] ז"ל לא אשאל ממך אם עודני חי כשתמלוך כי אינני ירא שלא תעשה חסד ה' עמדי ולא אמות כי ידעתי כי חסד תעשה עמדי ומה שאמר חסד ה' כי בברית ה' באו שניהם כמו שאמר ויכרתו יהונתן ודוד ברית ואמ' לו דוד כי

בברית ה' הבאת את עבדך וזהו שאמרו בכרתם ברית ה' עד ביני וביניך אבל הדבר הזה אני שואל ממך שלא תכרית חסדך מביתי עד עולם ע"כ. (וה"רדק) [ורש"י] ז"ל ולא אם עודני חי לשון בקשה הוא כמו ולא יותן נא לעבדך ואינו זז ממשמעו ולא תעשה לי טובה בעודני חי שתעשה עמי חסד ה' בטרם אמות ומהו החסד שלא תכרי' את חסדך מעם ביתי בזאת תכרו' לי ברית בחיי ע"כ. וה"רלבג ז"ל ולא אם בעודני חי וכו' ר"ל איני ירא אם עודני חי בהיותך מולך שלא תעשה עמי חסד ה' ולא אמות וגם אחרי איני ירא שתכרית חסדך מעם ביתי עד עולם ולא כעת שיכרות השי"ת את אויבי דוד מעל פני האדמה איני ירא שתכרית חסדך מעם ביתי שהוא משפחת אויבי דוד ע"כ. ומהרי"א ז"ל פי' לפי שאמר ויהי ה' עמך כאשר היה עם אבי דהיינו שהמליכו על ישראל לעומת זה התפלל יהונתן לפני ה' וא' ולא אם עודני חי ר"ל לא יהיה ה' להמליכך אם עודני חי כדי שאבוא לידי מדה זו שאצטרך שתעשה עמי חסד ה' ר"ל חסד גדול לשלא אמות כמשפט המולך שממית כל זרע המלך הראשון כי באמת תהיה לי חרפה גדולה שתמלוך בחיי ותפדה נפשי ממות ולכן אמר שיבחר מות מחיים כדי שלא יהיה בחייו כדי שלא לקבל אותו החסד לשלא ימית אותו דוד הנה אם כן אמר שלא יבקש דבר על עצמו כי לא יבחר היותו בחיים באותו זמן אכן מה שאבקש הוא על זרעי שלא תכרית חסדך מעם ביתם עד עולם ולא בזמן שיכרית ה' את אויבי דוד איש מעל פני האדמה. ובזה נכנסה בו רוח הקדש וניבא על מה שהיה בימי הגבעונים שמתו כל זרע שאול ונמלט מפיבושת בן יהונתן בחמלת דוד עליו ואין להקשות ממה שאמ' אחר כך יהונתן לדוד ואנכי אהיה לך למשנה כי האנשים משתנים מרצון לרצון כפי הזמנים וכפי העולה על רוחם. וגם כי עם היות רצון יהונתן וחפץ (שלא) למות קודם המלכת דוד אמר שאם האלוה ית' לא ירצה בזה ויחפוץ להמליכו בחייו אמר שאז יהיה לו למשנה עד כאן. והרב ב"ע ז"ל בשער כ"ג פירש ולא אם עודני חי זה דומה למה שאמר לו אחר כך בחרשה ואתה תמלוך על ישראל ואנכי אהיה לך למשנה אמר לו ודאי ידעתי כי ה' יהיה עמך ותצליח למלוכה אבל בזה לא תופר האהבה והאחוה אשר בינינו בהגיעך למלכות כי לא יתכן שתמלוך בהשגחת השם יתברך אם עודני חי ולא תעשה עמי חסד ה' ולא אמות על ידך כי המפר ברית אינו ראוי למלוכה אבל ודאי ידעתי כי ה' יהיה עמך להמליכך אם כן בזאת אדע כי לא תכרית חסדך מעם ביתי לעולם כי אהיה משנה לך ותתקיים האהבה עד כאן. ובכלי חמדה סדר תולדות ביארתי שכונת הפסוקים לומר שאעפ"י שיהונתן הקיש דוד לשאול שאמר לו ויהי ה' עמך כאשר היה עם אבי וחשש פן יהיה יהונתן חי ודוד לא יגמול חסד עמו. או אפילו יגמול עמו אולי לא יגמול עם זרעו אחריו וכן ראה חסידות דוד והיותו נרדף אשר

עתיד ה"בה להכרית אויבי דוד הלא הם בית שאול כי האלהים יבקש את הנרדף לזה אמר שאעפ"י שהקיש היות השם יתברך עם דוד כמו שהיה עם שאול אין הקש זה אלא למחצה דהיינו לענין המלכות והטובה וההצלחה שהית' לו לשאול לא לענין פורענות וזהו שאמר ולא אם עודני חי רוצה לומר לא יכלל בכלל ההקש של והיה ה' עמך כאשר היה עם אבי לענין שאם עודני חי ולא תגמול עמי חסד ה' ולא אמות וכן לא נכלל בזה ההקש אם תכרית את חסדך מעם ביתי וכו' וזהו שאמר ולא תכרי' את חסדך רוצה לומר ולא נכנס בכלל הנזכר אם תכרית את חסדך מעם ביתי וכו' וכן לא נכנס בכלל ההקש הנזכר בהכרית ה' את אויבי דוד הוא שאול זהו שאמר ולא בהכרית ה' וכו' שאם היה ההקש לגמרי היתה אם כן נמשכת קללה בגי' חלוקות הנזכרות אבל מה שאמרתי והיה ה' עמך כאשר היה עם אבי ההקש למחצה ובבחינת הטוב לא בבחינת הפורענות. או יאמר ולא אם עודני חי רוצה לומר מה שאמרתי ויהי ה' עמך כאשר היה עם אבי וכו' ולא יבוטל דבר זה אפי' אם עודני חי ולא תעשה עמדי חסד אפילו הכי ויהי ה' עמך וכן לא יבוטל ענין זה אפי' תכרית את חסדך וכו' כי אין אהבתי עמך תלויה בדבר. ואפשר לפרש להפך ולא אם עודני חי רוצה לומר ולא יהיה ה' עמך אם עודני חי ולא יהיה ה' עמך אם תכרית את חסדך ולא יהיה ה' עמך בהכרית את אויבי דוד על ידך עד שאפיי איש אחד מיוצאי חלצי לא תרחם עליו את זה לא יתכן. וזה הדרך השלישי נכלל הוא בדברי הרב ב"ע ז"ל ובכלל דבריו דברי אלה:

**טו**

**ולא** תכרית את חסדך וכו' (רש"י) [רד"ק] ז"ל ולא בהכרית כלומר אפילו בהכרית ה' אויבי דוד מעל פני האדמה עד שלא ישאר איש מהם לא תכרית ביתי אעפ"י שמשפחת אבי בכלל אויבי דוד ע"כ. (והרד"ק) [ורש"י] ז"ל פירש ולא בהכרית וגם לא תסיר חסדך מהם כי אף בבא הפורענות על בית אבי שידעתי שיכרית המקום את אויבך עד כאן. וכן פירש הרל"בג ז"ל. והרב ב"ע ז"ל פירש פסוק זה מקושר עם הבא אחריו ירצה ולא עוד אלא שבהכרית ה' בעצמו אויבי דוד מעל פני האדמה וידך לא תהיה בהם כיון שכרת יהונתן ברית עם בית דוד מעתה לא אירא כי יבקש ה' מיד אויבי דוד וישמור אוהביו ועל כל פנים תהיה האהבה קיימת עד כאן.

**ולע"דן** ולא תכרית חסדך מעם ביתי לעולם רוצה לומ' אעפ"י שתכרית זמן מה לפי שעה חסדך מעם ביתי הנה תשוב לעורר אהבתי לעשות חסד עם ביתי זהו שאמר ולא תכרית וכו' עד עולם רוצה לומר שלא יתכן שימשך ההכרת עד עולם ולא בהכרית ה' אויבי דוד ר"ל ולא תכרית חסדך הנזכר מעם ביתי אימתי בהכרית ה' את אויבי דוד מעל פני

האדמה לבלתי היו' להם שריד ופליט אבל תמשוך חסדך עם ביתי להחיו' מבני בהכרי' ה' אויבך שלא יהיו בני מכלל' אבל תציל' בתורת חסד וכמו שעשה א"חכ בענין מפיבוש' שהצילו לאהבת יהונתן.

**טז**

**ויכרת** יהונתן עם בית דוד וכו' (רש"י) [הרד"ק] ז"ל ויכרות יהונתן עם בית דוד אחר שבקש יהונתן מאת דוד שיהיה בריתו עם בית (דוד) [יהונתן] כרת גם הוא ברית להיות בריתו עם בית דוד גם כן והם נשיו ובניו ובית אביו גם כן כי כל זמן שתמשך מלכות אביו שתהיה בריתו עם בית דוד לשמרם ולהצילם בכל כחו ועוד הוסיף יהונתן ואמר ויבקש ה' מיד אויבי דוד אם ישקר בברית מיד אויבי דוד כנוי הוא כי מיד דוד רוצה לומר שאחר שהפר הברית יבקש מידו. ועוד הוסיף להשביעו בכח האהבה שהיה אוהב אותו עד כאן וכן (הרד"ק) [רש"י] ז"ל והביא ראיה ממה שאירע לדוד כשאמר אתה וציבא תחלקו את השדה שעבר על הברית שאז יצאת בת קול רחבעם וירבעם יחלקו את המלכות וכן תרגם יהונתן ובקש ואתפרע ה' מיד שנאי דוד עד כאן והרל"בג פירש שהיתה תוספת בברית זו על בית דוד שלא עם דוד לבדו יהיה הברית כי אם עם ביתו כנז"ל בדברי רש"י אמנם במה שאמר ובקש ה' מיד אויבי דוד פיר' כפשטו שקלל יהונתן את עצמו אם יעבור על זה הברית לבגוד בדוד וביתו ואמר שיפרע ה' ויבקש מיד אויבי דוד אם יבגוד בזה הברית. ומהרי"א ז"ל הביא מדברי חז"ל בשעה שאמר דוד אתה וציבא תחלקו את השדה יצאת בת קול ואמר' רחבעם וירבעם יחלקו את המלכות באופן שבקש הק"בה העון הזה מיד דוד על ידי אויביו של דוד נפרע ממנו ולפי זה ובקש ה' מאמר כות' הספר ואינו דברי אחד מהם עד כאן והיא הבנה נכונה באומרו ובקש ה' לו העון שיעשה דוד מיד אויביו כמו על ידי אויביו שהוא גיזום יתירא שיפול בידי אויביו ביד בני אדם אכזריי' עליו אמנם במה שאמר שהוא מאמר הנביא כותב הספר לא ידעתי מי הכריחו אלא שאפשר לומר משום דקאמר ובקש שהוא לשון הודעה ואלו היה מדברי יהונתן היה לו לומר ויבקש ה' וכו': **ולע"דן** בטעם כריתה זו שאומר ויכרות יהונתן וכו' שנראה היותה מיותרת שכבר כרת ברית עמו כנז"ל ויכרות יהונתן ודוד ברית וכו' וכבר זכרתי דעת המפרשים שכעת הוסיף היות כריתת הברית עם בית דוד. ולי נראה כי הברית הראשונה היתה לאהוב יהונתן לדוד לבלתי הזיק יהונתן לדוד כי אז יד יהונתן תקיפה אמנם כעת שהבין יהונתן היות דוד מצליח למלוכה אז רצה יהונתן לחייב את דוד שלא יזיק ליהונתן וזהו שאמר ויכרות יהונתן עם בית דוד יען כי בקש ה' מיד אויבי דוד חשש פן יפול יהונתן כאחד מהם מאויבי דוד לזה הביאו בברית זו לחייב את דוד וביתו שלא

יזיקו ליונתן וביתו. עוד אפשר לומר כי לו הונח שנאמר שזו כריתת ברית שנית היא היא כעין הראשונה ממש בלי תוספת אלא שהוסיף יהונתן לכרות ברית לא מהכרח צורך אלא להיותו אוהבו ביותר היה כורת ברית ושונה בו וזאת הטענה בעצמה טוען הפסוק ואומר ויוסף יהונתן להשביע את דוד עם היות השבועה זו בלי צורך יען שהיה אוהב אותו זהו שאמר באהבתו אותו שבעבור אהבתו אותו הוא היה כופל בשבועות ובבריתות אלו לא היו על צד ההכרחי ואומרו ובקש אפשר שהוא מדברי יהונתן בכלל הכריתת ברית.

**יז**

**ויוסף** יהונתן וכו' (רש"י) [רד"ק] ז"ל ועוד הוסיף להשביעו בכח האהבה שהיה אוהב אותו על דרך הנזכר לעיל. והרל"בג ז"ל פי' והוסיף להשביעו גם כן יהונתן להשביע את דוד בברית שיהיה ברית שלם ביניהם מצד חוזק אהבתו אותו כי אהבת נפשו אהבו וכן פירש מהרי"א ז"ל. והרב ב"ע ז"ל בשער כ"ג פירש ויוסף יהונתן להשביע את דוד באהבתו אותו כי החמורה מכל השבועות היה לו שבועת אהבתו אותו כי אהבת נפשו אהבו עד כאן. וכבר כתבתי בפסוק הקודם הבנה בפסוק זה עיין עליו:

**יח**

**ויאמר** לו יהונתן מחר חדש ונפקדת וכו' רש"י ז"ל ודרך כל אוכלי שלחן המלך לבא ביום מועד אל השלחן ונפקדת אבי יפקדך וישאל היכן אתה כי יפקד מושבך שיהיה מושבך חסר שאתה יושב בו וכן תרגם יונתן ותתבעי ארי יהא מרוח בית אסחורתך. ונפקדת לשון זכרון יפקד לשון חסרון עד כאן. וכן פירש הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והוסיף בקשור הדברים שלפי שדוד אמר מי יגיד לי הבין יהונתן או שלא יגיד לו יהונתן שהיה מסופק באהבתו או מי יגיד לי בסוד ובתחבולה שלא ישמעו הדברים אשר לשני המובנים השיב יהונתן אם לראשון אמר לו איני מאנה אותך כי בשבועת השם אלהי ישראל אם אפקוד וכו' כה יעשה וכו' כי אהבת נפשי אהבתיך ואם כונתך מי יגיד לי כלומר באיזה אופן אגיד לך בסוד הנה לזה ויאמר לו יהונתן מחר חדש וכו' הניח הקדמתו של דוד ועצתו אשר יעץ ועליה סמך עוד עצתי וכו' עד כאן. ולשיטת מהרי"א ז"ל שפירש למעלה בפסוק ישב אשב עם המלך לאכול שהיה רוצה לאכול ביום ואחר כך יסתר משם ואילך הנה לפי זה צריך לומ' ויאמר לו יהונתן מחר חדש רוצה לומר חמירא עלי סכנתך ואיני רוצה שתעמוד לפניו יום ראשון אלא מחר חדש יום ראשון ונפקדת וכו':

**ולע"דן** לפרש ונפקד' כמו כי יפקד לשון חסרון ונפקדת לא חס ושלום שתחסר מן העולם אלא כי יפקד מושבך. או ונפקדת לשון זכרון כדברי המפרשים ז"ל ואמר לו שהמקום שלו אפי' שלא בפניו לא ישב זולתו וזה יחייב שיפקדך ויזכרך אבי כי יפקד מושבך

בהיותו ריקן מבלי יושב אשר בהכרח יפקדך אבי לשאול יען כי יפקד מושבך ולא אמר כי תפקד מושבך ולא אמר כי תפקד ממושבך להורות כי האיש השלם יתן שלמות למושבו ויקדשהו ע"ד מה שפירשתי בכלי חמדה בפסוק ובמושב לציים לא ישב אפי' כשאין שם לציים כי המקום ההוא נטמא במה שהתלוצצו שם ומרובה מדה טובה וזהו כי יפקד מושבך שיהיה לו חסרון חסרון בפועל וחסרון בקדושתו.

**יט**

**ושלשת** תרד מאד וכו' רש"י ז"ל ושלשת שלשת ימים ואז תרד מאד כלומר לכשתגיע ביום השלישי תרד במקו' נסתר ותתחבא הרבה כי אז יבקשוך ובאת אל המקום הסתר זה אשר אתה נסתר בו היום שהוא יום מעשה (מלבא) [מלאכה] וכן תרגם יונתן ביומא (תליתא') דחולא שאותו היום נסתר כמו שנאמר ויסתר דוד בשדה מיד ויהי החדש מחר. אבן האזל אבן שהיא אות להולכי דרכים האזל הולכי דרך וכן תרגם יונתן אבן אתא אבן האות עד כאן וכן פירש הר"דק אמנם במה שאמ' ביום המעש' פי' ביום המעשה שהיה משנשבע שאול ליהונתן כשדבר טוב על דוד שלא ימיתהו באותו המקו' אשר נסתרת שם באותו יום תסתר עתה גם כן כי הוא מקום טוב ומסומן לטובה ויונתן תרגם ובתלתו' יומיא תתבעי (לסבא) [לחדא] כי אם לא תהיה בשלחנו שלשה ימים יחשוב אבי שברחת ויחפש אחריך מאד ומה שתרגם תרד תתבעי רוצה לומר תרד מאד ותהיה פחות ונקל בעיניו להמיתך אם בלבו להמיתך כי ימצא תואנה ותרגם ביום המעשה ביומא דחולא ידמה שהיה מנהגם שלא לעשות מלאכה בראש חדש כמו שהוא עוד היום מנהג הנשים. ואפשר כי מפני הקרבן היום רבים פנויים ממלאכתם ובאים להשתחוות לפני ה' וכן נראה בנבואת יחזקאת לעתיד אבן האזל כדלעיל. וכן פירש הרלב"ג בקירוב אלא שבתיבת ושלשת אמר שהוא לערב יום השלישי כמו שאמר דוד או עד בקר יום השלישי וכן נראה ממה שאמר אחר זה ויהי בבקר ויצא יהונתן השדה למועד דוד וכו' עד כאן: ומהרי"א ז"ל הביא ככל שיטת ה"רדק ז"ל והרחיב לומר מצד קושיא והיא היאך היה אפשר דוד להיות נחבא שלשה ימים רצופים בלי מאכל ומשתה יהיה הנכון בפירוש ושלשת תרד מאד וכו' שילך שלשת ימים אנה ואנה וירד מאותו מקום שלא יראהו שום אדם שם זה הוא שאמר הכתוב תרד מאד ובסוף השלשה ימים אמר ובאת אל המקום אשר נסתרת שם ביום המעשה שאז יבא שמה לדעת התשובה עד כאן:

**ולע"דן** ושלשת שזו פעם שלישית בסרחון שלישי הראשון הכה שאול ויהי עוין את דוד והשני ויהי שאול אויב את דוד שהוא יותר מעוין שהרי בקש להמיתו בידים ממש ועתה השלישית ושלשת שבודאי תרד מאד מעיניו ומגדולתך כי בתלתא הויא חזקה ולזה ובאת

מעתה אל המקום אשר נסתרת שם ביום המעשה שהיה כנז"ל ל"רדק ז"ל והר"לבג ז"ל. ותרד מאד כהבנת המתרגם וישבת מוכן ומזומן אצל האבן האזל וה"א האבן היא יתירה כי היה מספיק שיאמר אצל אבן האזל וכו':

כ

**ואני** שלשת כו' רש"י ז"ל צדה אורה לא מפיק ה"א ופתרון צדה כמו לצד כל תיבה שצריכה למ"ד בתחילתה הטל לה ה"א בסופ' בצד אות' אבן אורה חצי' למטר' כדי שלא יבין הנער וזה סימן לך לנחש אם אתה (רוצה) [צריך] לברוח עד כאן: והר"דק ז"ל שלשת החצים בא ב"הא הידיעה אעפ"י שלא זכרם בפסוק נראה כי יהונתן אמר לדוד כי שלשת החצים יורה לסימן שלשת הימים שיהיה נסתר בהצד לפיכך אמר החצים לידיעה צדה אורה בה"א רפה ומשפט' במפיק וכמוהו רבים וכו' כדברי רש"י ז"ל. ומהרי"א ז"ל פירש לפי שעצת ההסתר היתה מדוד וענין החצים היה תוספת מעצת יהונתן עצמו לזה אמר ויאמר לו יהונתן מחר חדש כדבריך. ואני רוצה לומר מדעתי אוסיף ענין החצים מה שאמר ואני שלשת החצים וכו' עד כאן. ומדברי המתרגם שתרגם ואנא תלתא גירין בקשתא אשדי נראה שתרגם צידה לשון קשת על שם שצדין בו ציד ולא תרגמו מלשון צד וצדדין. **ולע"דן** בטעם שלשה החצים כי מספיק היה לסימן חץ אחד לבד ונראה שהוא רמז אל שלשה פעמים שהקפיד שאול על דוד כמו שאמרתי גבי ושלשת תרד מאד אשר שלשה הקפדות אלו היו כחצים שנונים לשאול ולכן היה הסימן הזה החצים ממך והנה קחנו ובואה כי לא הלכו החצים לחדרי לבב שאול אמנ' אם אמר יאמר לעלם הנה החצים ממך והלאה היינו סימן שנתפשט סם המות של לשון הרע להלאה עד שאול ולכן לך כי שלחך ה' ובזה יצדק אומרו החצים בה"א הידיעה שאם אינה צודקת הידיעה בחצים מצד עצמן הנה תצדק הידיעה בהוראתן שמורות על שלשה דברים שארעו לו עם שאול החץ האי' אל הכה שאול באלפיו והבי' אל בריחתו משאול שבקש להמיתו והשיבו יונתן כשנשבע שאול וזאת הבריחה השלישית שהיא מרד בו. גם בבחינת החצי' עצמן אפשר לומ' בהן ידיע' כי הנה רצון יהונתן תהיה שיבא דוד אם שלום תענהו שאול הנה אז אשלח חצים כבדות כדי שלא ירחיקו עד שיאמר לו הנה החצי' ממך והנה אמנם אם חרה יחרה לו לשאול אז יקח יונתן חצים קלות ביותר כדי שילכו למרחוק כדי שעלימו תטוף מלתו לאמר ממך והלאה וזהו שאמר שלשת החצים רוצה לומר ואני כפי השערתי אבחר החצים אשר אורה זהו שאמר שלשת החצי' כפי ההוראה אבחר החצים כאמור ואעפ"י שהיה יכול לבחור חצים קלים ואם ימצא שיבא יוכל לבלתי הטילם בכל כחו

ואם ירצה שילך ישלחם בכח עם כל זה אין ראוי לפני נערו להטיל חצים קלות בקרוב מפני הכבוד או פן ירגיש בדבר:

**כא כב**

**והנה** אשלח את הנער וכו' רש"י ז"ל ודרך המבקש חץ (בידוי) [הירוי] הולך עד מקום שרואה החץ הולך ואינו יכול (לרוץ) [לכון] פעמים שהוא מחפשו והחץ להלן ממנו ופעמים שהוא הולך להלן מן החץ ומחפשו והנחש הזה יהיה לך אם אמור אומר לנער [וגו'] קחנו ובואה צא אתה בעצמך ממקום מחבואך וקחנו ובוא אלי כי אין לירא שלום לך כי הקב"ה חפץ שתבא בכאן ולא תירא ואפילו שמעתי מאבי רעה ואם כה אומר [וגו'] לך כי שלחך ה' הקב"ה אומר לך לברוח ולהמלט עד כאן: ומתוך דבריו נראה שהיה זה נחש מהניחושים שהרי אמר שאפילו שמע מאביו רעה לא יחוש אם אמור יאמר לנער הנה החצים ממך והנה וכו' ולשון הפסוק קשה קצת לפירושו שאומר אין דבר חי ה'. וה"רדק ז"ל פירש והדבר שאומר לנער יהיה לך סימן אם הנה אם הלאה כי שמה לא אוכל לדבר עמך פנים בפנים אם במקום ההוא רואים קחנו קח הנער ובא עמו. ואדוני אבי ז"ל פירש קח זה הסימן ובא ואין דבר חי ה' ואין דבר רע וכן תרגם יונתן ולית מדעם כי נשבע לו חי ה' להבטיחו שלא יצוה לו לבא אם לא ידע באמת כי אין בדעת אביו להמיתו ולעשות עמו רעה. כי שלחך ה' כתרגומו ארי שזיבנך ה' כלומר תלך לך כי ה' שלחך ונמלטת מחרב אבי עד כאן. וכן פירש מהריי"א ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל החצים ממך והנה הוא אות שישוב דוד ליהונתן. אמנם יהיה זה כשיורה יהונתן החצים בדרך שלא יגיעו לאבן שהיתה למטרה וכאשר יאמר ממך והלאה אות שיסור דוד מעליו וזה מבואר מצד הלשון אמנם יהיה זה כשיהיה יהונתן מורה החצים באופן שיעברו האבן שהיתה למטרה עד כאן: **ולע"דן** לדקדק מה טעם בפסוק הראשון קראו נער ובפסוק שני קראו עלם וכיוצא בזה דקדקו חז"ל למעלה גבי דוד שקראו בפסוק בן מי זה הנער ובשני בן מי זה העל' ודרשו מדקדו' זה לנעלמה ממנו הלכה לשון העלם ונראה כי אם היה שאול בשלום עם דוד לא היה צריך העלם הדבר לכך אמר והנה אשלח את הנער לך מצא את החצי' ויהי רצון שאם תהיה שם אמירה נא היתה לטובה שאומר לנער הנה החצים ממך והנה וזהו שאמר אם אמור אומר שהוא אמיר' כפולה ולאהבתו אמר כך וגם פתח בזכות לטובה. או אפשר בכפל כי להיותה בשורה טובה אמור אומר כמה אמירות כי ימלא פי אמירות מבשורה טובה וזהו אמור אומר לנער כי אין כאן העלם דבר כי הכל שלום וקחנו ובואה כי שלום לך ואין דבר רוצה לומר אפילו כל דהו כדי שלא יהיה לבך נוקפך אולי לא ירדתי לסוף דעתו של אבא וזה יורה כפל האמירות שאמור אומר לנער הנה החצים

ממך והנה אמנם אם כה אומר לעלם הנה החצים ממך והלאה וכו' כי כאן בחלוקה הזאת צריך להעלים דבר בסוד שלא יודע לכך קראו כאן בזה הפרט עלם: או אפשר כי כפי הענין שישמע מן אביו כך יהיה הנער שיקח עמו שאם תהיה בשורה טובה אקח נער ואפילו גדול כי יהושע בן נון נער לא ימיש וכו' והוא בן עשרים שנה ולזה אמר והנה אשלח את הנער הידוע לי למשרת והוא גדול אמנם אם יחרה אפו של אבא שצריך העלם בדבר אז לא אקח עמי נער גדול כי אם עלם כל דהו קטן שלא יבין ויהיה הדבר נעלם וענין זה נכון מאד יוכיח עליו הענין והכתוב שאומר בסמוך ויהי בבקר וכו' ונער קטן עמו נער קטן הוא העלם הנז"ל כי בפיו דבר ובידו מלא ואו' לך כי שלחך ה' איננו לשון שליחות כי אם לשון שלוח שהיית במאסר יה שלחך ומלטך וזה הוא שתרגם שיזבינך ה'. וקחנו מוסב אל החץ או אל הנער או אל הסימן הזה כדעת המפרשים כנז"ל:

**כג**

**והדבר** אשר דברנו אני ואתה כו' רש"י ז"ל ברית שכרתנו יחד הנה ה' ביני ובינך על אותו דבר ע"כ. וכן מהרי"א ז"ל והרחיב לומר ואם תלך זכור הדבר אשר דברנו כו' והרד"ק ז"ל אשר דברנו עד עולם לקיים הברית עד עולם:

**ולע"דן** לדקדק כפל אשר דברנו אני ואתה שאני ואתה בכלל דברנו ולפי הפשט אשר דברנו ואין ביננו עד ומוכיח כי אני ואתה לבדנו ואין זר אתנו ועל כן צריך שתדע כי ה' עד והוא דיין והוא מוכיח ביננו כי עיני ה' משוטטות וזהו שאמ' הנה ה' שתיבת הנה מורה על ההזמנה מהשגח' על כל דרכיהם. או יאמר אני ואתה לפי שמתחלה היתה כריתת ברית יהונתן עם דוד ואחר כך ראה יהונתן עולם הפוך שדוד ימלוך אם כן צריך שדוד יכרות ברית עם יהונתן זהו שאמר והדבר אשר דברנו אני ואתה בין שנינו רוצה לומר שאני ואתה שאני כרתי עמך ואתה כרתה עמי גם כן וכמו שכתבתי בפסוק ויוסף יהונתן להשביע את דוד שעד עתה המושבע היה דוד ועתה הנשבע דוד. ומה שאמר עד עולם פירושו בין זרעי ובין זרעך כל הדורות כמו שיבא בפסוק אשר נשבענו שנינו וכו':

**כד**

**ויסתר** דוד בשדה הר"דק ז"ל וישב המלך על הלחם כתיב על וקרי אל ושניהם נכונים בענין עד כאן.

**כה**

**וישב** המלך על מושבו כפעם בפעם וכו'. רש"י ז"ל פירש אל מושב הקיר בראש המטה אצל הקיר. ויקם יהונתן וכו'. עמד במקומו לפי שאין דרך הבן להיות מוסב אצל אביו שדרכן לאכול מסובין על המטות והיה דוד מסב בין שאול ויהונתן עכשיו שלא בא דוד לא הסב יהונתן עד שישב אבנר מצד שאול ואח"כ ישב יהונתן מצד אבנר ואם תאמר

לא ישב כלל הרי הוא אומר ויקם יהונתן מעל השלחן מכלל שישב ע"כ וכן מהרי"א ז"ל והוסיף טעם למה שישב בתחילה אצל אביו כדי לגנוב דעתו של אביו שאינו יודע מענין דוד כלל וכאלו חושב שיבא אל הלחם שהרי ישב במקומו הנהוג אלא שאחר שראה שלא בא קם ממקומו והושיב את אבנר עליו להפסיק בינו לבין אביו כי מזה הטעם עצמו היה יושב דוד על יהונתן להפסיק בינו לבין אביו עד כאן. והר"דק ז"ל וישב המלך על מושבו ואסחר מלכא על שוייה פיי על מטתו כי מנהגם בימים ההם לאכול בהסיבה במטות וכן מצאנו בדברי רז"ל כי גם בימיהם היה מנהג ומה שאמר ויקם יהונתן פיי אחרי שישב מצד אביו קם והושיב אבנר מצד אביו כי לא רצה להיות סמוך לאביו שאם יקצוף עליו על דבר דוד לא יהיה סמוך לו להכותו כאומרו וישב המלך על מושבו כאותו פעם בפעם והנה נפקד מקום דוד שלא היה בו יושב עד כאן: ונמשך מאלו הבלבולים הרגישו בחסרון ביאת דוד וז"ש ויפקד מקום דוד. **ולעד"ן** אבין בדברי הר"דק ז"ל הנזכ' שאליהם כיון הפסוק באומרו וישב המלך על מושבו כאותו הפעם בפעם שאירע תקלה לדוד בחנית כנז"ל ויטל שאול את התנית ויאמר אכה בדוד ובקיר וכו' ושניה ויך את החנית בקיר וכו' וז"ש אל מושב הקיר שהוא מיותר אבל רמז אל המקום המוכן לפורענו' לדוד אכה בדוד ובקיר וכיוצא בו ואת זה ראה יהונתן ונזכ' ענין דוד ויקם יהונתן פן יקראנו אסון גם הוא כמו דוד. או יאמ' כי ישב המלך במושבו כפעם בפעם ממש בכונה רעה אל מושב הקיר כדי להכות לדוד כי חשב יבא כמנהג אלא שלא נעשתה עצתו ולזה ויקם יהונתן כדבסמוך ובמה שישב יהונתן תחלה אצל שאול ואחר כך קם כדכתיב ויקם מלבד הנז' נל"עד כי רצה יהונתן שיפקד מקום דוד שישאר הוא ריקן ולזה ישב לו תחלה אצל אביו במקום דוד ואבנר תחתיו ואחר כך קם לו יהונתן וישב תחת אבנר נמצא אבנר מצד שאול רוצה לו' לאותו הצד אבל בהפסק כי ויפקד מקום דוד הוא המקום שהיה יושב בו יהונתן וממש קם זהו שאמר ויקם יהונתן וכו' וע"י זה ויפקד מקום דוד:

**כו**

**ולא** דבר שאול מאומה ביום ההוא וכו' רש"י ז"ל מקרה הוא קרי ראה בלתי טהור הוא ועדיין לא טבל לקרוייו שאלו טבל לקרוייו אין צריך הערב שמש לחולין כי לא טהור הוא נתינת טעם לדבר ולפי שאינו טהור לפיכך לא בא שלא יטמא הסעודה ע"כ. והר"דק ז"ל כי אמר פירושו אמר שאול מקרה קרה לו שלא בא כלומר היה לו דבר להתעסק בו זולתי כי טהור הוא או לא טהור מקרה לילה לפיכך לא בא ופירוש בלתי זולתי כמו בלתי כלב בן יפונה וכוי והיו נשמרים לאכול הטמא והטהור יחדיו ואפילו בחולין או שמא היו שם זבחי שלמים שעשה המלך השלמים ביום החדש. גם יתכן לפרש כי אין

מדרך המוסר לבא טמא לשלחן המלך וי"ת ארי אמר דילמא עירוע הוא ליה ולא דכי הוא או דילמא לאורחא אזל ואנחנא לא זמננוה פי' מקרה הוא לשון קרי מן מקרה לילה ובלתי כמו לא מן בל קרוב אליך ופירוש כי לא טהור שלא הניח בעבור שלא טהור הוא אלא שהלך בדרך ואנחנו לא זמננו אותו שיהי' מוכן לבא היום אל השלחן כי כל האוכלי' על שלחן המלך לא היו תמידין בכל יום ע"כ. ומהרי"א ז"ל מקרה הוא רוצה לומ' מקרה קרה לדוד שלא בא ואותו המקרה הוא בלתי טהור רוצה לומר שהיה דוד טמא מקרה לילה או ששימש מטתו ויטמא עד הערב או מטומאה אחרת ואין ראוי לאכול על שלחן המלך הטמא והטהור יחדיו והוסיף לומר עוד כי לא טהור ואינו חוזר אל המקרה שזכר אבל הוא חוזר לדוד ר"ל אינו מהתימה שקרה לו מקרה שאינו טהור לפי שדוד אינו טהור בעצמו והוא מחשב תמיד בענין ניאוף ולכן קרהו אותו מקרה הבלתי טהור כי רעיוניו על משכביה סליקו. וכן הרל"בג ז"ל בקירוב. **ולע"דן** קרוב לדברי מהרי"א ז"ל באופן נאות כי אמר מקרה הוא על דוד קאמר שראה קרי ומקר' הוא ולא היה זה הקרי מחמת חולי או משא או קפיצה והם מהשבעה דברים שבודקים בהם הזב אלא בלתי טהור הוא דוד עצמו הוא בלתי טהור ברעיוניו והיותו בלתי טהור הוא וזה גרם לו כי לא טהור שרא' קרי כמו שאמרו ז"ל אל יהרהר אדם ביום ויבא לידי קרי בלילה וטומאה. מדוקדק בזה תיבת הוא הוא שאמר כי אמר מקר' הוא בלתי טהור הוא לא טהור וכן פי' בכלי חמדה.

**כז**

**ויהי** ממחרת החדש השני וכו' רש"י ז"ל ממחר' החדש ממחר' חדוש הלבנה השני ביום השני לחדש עד כאן. וכן הר"דק ז"ל. ויונתן תרג' ביומא דבתרוהי דהוא עבור לירחא עד כאן: **ולעד"ן** לדקדק אומרו יהונתן בנו גם אומ' מדוע לא בא בן ישי ולא אמר מדוע לא בא דוד. ומהרי"א ז"ל משנאתו לו לא קראהו בשמו למעטו ולהקל בכבודו. ונראה ששאול מאז ידע שיהונתן נוטה אחרי דוד עם היותו בנו וחשב כי הליכת דוד עתה היתה ללכת לבקר את ישי אביו בלי רשות מאהבתו את אביו כמשפט ולזה ויאמר שאול אל יהונתן בנו כלומ' אתה בני ואיננו שומע בקולי להמית שונאי הבלתי מחשיב אותי כי מדוע לא בא בן ישי כי לבי אומר לי שלהיותו בן ישי אוהב את אביו הלך לו אצלו והיה מספיק לו יום אחד לא תמול וגם היום וכו' באופן שהוא בן ישי מחשיב אביו לא כן אתה יהונתן בני ובלתי מקנ' לכבודי שהלך לו בלי רשות וביזה לחם ופת בג המלך והשיב לו יהונתן כי ברשות הלך ואין זה מרד. ומסיק וארא את אחי וכו' שלא עשה בשביל אביו כמו שחשבת ללכדני אלא בשביל אחיו והוא אחי כמא' והוא צוה לי אחי וכו'. או אפשר

שאמר אל יהונתן בנו כלומר בסוד שאל לו להיותו בנו וזולתו לא ידע בזה בן ישי לבזוי כלומ' עדיין צריך למוסר אביו שייסר אותו בשלמות המדות כי מדוע לא בא גם תמול גם היום דכיון שהיום לא בא מגלגל אני עליו גם תמול שאין זה אלא מרוע לב לא מאונס משנאתו אותו לא העלה את שמו דוד על שפתיו אלא בן ישי:

**כח**

**ויען** יהונתן את שאול אביו וכו'. הר"דק ז"ל נשאל נשאל מקור שלם מבנין נפעל מעמדי כלומ' ממני לקח רשות בלכתו לבית לחם ולשון נפעל בזה הענין רוצה לומר ששאל דוד עצמו מעמדי כדי ללכת עד בית לחם והנה הוא נשאל בעצמו וכן נשאלתי מן המלך עד כאן: **ולע"דן** ארחיב לומר שלא לקח רשות פעם א' כ"א פעמים ז"ש נשאל נשאל מעמדי וכההי' דהנפטר מרבו צריך ליטול רשו' ואם לן שם בעיר צריך שנית ליטול רשות זהו שאמר נשאל מעמדי רוצה לו' לפי שעמד עמדי ולן עמדי נשאל שנית או יהיה פירושו הוא נשאל מאחיו ואחר כך בא הוא אלי ונשאל מעמדי וזהו כפל נשאול נשאל ומובן היותו בלשון נפעל ולמעלה זכרתי בפסוק ואמרת נשאל נשאל עיין עליו שם כי אותו הפירוש צודק כאן וזה הפירוש גם כן צודק שם:

**כט**

**ויאמר** שלחני נא כי זבח משפחה לנו בעיר והוא צוה לי אחי גדול שבבית צוה לי וכו' שאהיה שם והוא אחי אליאב. אמלטה נא אשקמושי"ר בלעז אלך יום אחד ואבא עד כאן וכן הרד"ק ז"ל שדרך הקטן נשמע למצות הגדול אמלטה נא אמלטה מעבודת המלך מעט ואלך לראות אחי עד כאן והוא דין כמו שאמרו חז"ל וא"ו לרבות אחיך הגדול. ומהרי"א ז"ל כתב שזכר יהונתן שאמר לו דוד נתן לו שתי סבות האחת כי זבח המשפחה לנו בעיר או והוא צוה לי אחי אמלטה נא וארא את אחי והיא השנית שהיה חפץ לראות אחיו בארץ. או יהיה פירושו כי היה לי שתי סבות ללכת לבית לחם הא' כי זבח המשפחה והב' והוא צוה לי אחי אליאב וכו' **ול"עדן** לדקדק יתור או' על כן לא בא אל שלחן המלך כי זאת הית' קושיתו של שאול ולא היה צריך להזכיר כי אם התשובה לא הקושיא כי ידוע' היא ונרא' כי יהונתן הזכיר שדוד טען לו ויאמר שלחני כי זבח משפחה וכו' שכל המשפחה צריכה להמצא ומי שלא ימצא שם יפגם באופן דמשום פגם המשפחה צריך בהכרח ללכת בפרט שהוא בעיר בכלל' בפומבי גדול והוא דוד צוה לי בצווי שאמלא מקומו בכל מכל שירות ועבודת המלך וזה הוא שאמר והוא צוה לי אחי למען האהבה שתכנס בעול מקומי עד שאלך אבא וזה מורה לשון צווי שהוא בדבר וטורח ועתה אם מצאתי חן בעיניך אמלטה נא וארא את אחי וכו' שלא אעמוד לאכול ולשתות עמהם כי אם לראות את אחי ולהראו' בעת הקרבן מפני הכבוד ועל כן שהוא דבר הכרחי כנזכר

מפגם משפחה וראות אחיו הוא שלא בא אל שלחן המלך כיון להגדיל האשמה שמי שלא בא אל שלחן המלך כמורד הוא ומבזה שלחנו של מלך אלא ההכרח הנזכר הכריחו ולא יגונה נמצא ששאול לא שאל אלא מדוע לא בא אל הלחם מדרך ענוה אמנם יהונתן הגדיל האשמה על דרך חטא העם הזה חטאה גדולה כדי שתתקבל התנצלותו ושהוא אמיתי כי לולי כן לא הייתי אני בנך מרוצה שיבזה שלחן המלך. או יאמר והוא צוה לי אחי רוצה לומר צוה לי שבהשאל שאלה זו אשיב תשובתו הרמה כי זבח משפחה לנו וכו' ואמרו על כן לא בא אל שלחן המלך אפש' יהי' פירושו על כן ר"ל מזה הצד השני של ואראה את אחי שרצה ללכת לא מצד האכילה כי מי פתי יניח שלחן המלך ששלחנו גדול משלחנן של משפח' וכתרו של מלך והדרו עולה לשבח אם כן בודאי לא עשה כן מצד תאות מאכל ומשתה אלא על כן לבד הוא שלא בא אל שלחן המלך שזה מכריח הדבר שאמרתי שהעיקרית בסבות היא ואראה את אחי ופגם משפחה לא תאות והיא תערב לנפש מאכלם ויין משתיהם:

**ל**

**ויחר** אף שאול ביהונתן וכו' במסכת ערכין פרק יש בערכין ויחר אף שאול ביהונתן בנו כתיב הוכח תוכיח את עמיתך עד היכן היא תוכחת רב אמר עד כדי הכאה ושמואל אמר עד קללה ורבי יוחנן אמר עד נזיפה אמר רב נחמן בר יצחק ושלשתן מקרא אחד דרשו כתיב ויחר אף שאול ביהונתן בנו ויאמר לו בן נעות המרדות וכתיב ויטל שאול את החנית עליו להכותו למאן דאמר עד הכאה דכתיב להכותו ולמאן דאמר עד קללה דכתיב לבשתך ולבושת ערות אמך ולמאן דאמר עד נזיפה דכתיב ויחר אף למאן דאמר עד נזיפה והא כתיב הכאה וקללה שאני התם דאגב חביבותא יתירתא דהוה ליהונתן בדוד מסר נפשיה טפי ע"כ: **ולע"דן** לדקדק ראשונה דכיון דלמאן דאמר עד נזיפה צריך לומר בעל כרחין שאני התם דאגב חביבות' וכו' כדמסיק כי היכי דלא תקשי לר מהכאה אם כן נזיפה נמי מנא לך דילמא היא גופה נמי משום תביבות' יתירא דהוה ליה ליהונתן בדוד מסר נפשיה לנזיפה ולקללה ולהכאה אבל בעלמא הוכח תוכיח פחות מכדי נזיפה אבל עד כדי נזיפה מנא לך. ועוד קשה כי היכי דהקשה ל"מד עד כדי נזיפה אמאי לא הקשה כן נמי למ"ד עד קללה ולימא הכי ל"מד קללה הא איכא הכאה ול"מד נזיפה הא איכא קללה והכאה והתירוץ היה מתרץ למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה. הן אמת דאיכא למדחי דנקט קושיא היותר חזקה והוא דל"מד נזיפה קשיא תרתי קללה והכאה אבל למאן דאמר קללה דלא קשיא ליה כולי האי שבקיה. ונראה במה שנדקדק לשון כתיב הוכח תוכיח וכו' שהכונה להקשות הכפל ולזה שאל עד היכן תוכחת שיצדק לשון

הוכח תוכיח ומשני עד כדי נזיפה ולא פחות דא"כ הוכח תוכיח למה לי דאי תוכחת כל דהו מספיק יאמר נא או הוכח או תוכיח הוכח תוכיח למה לי אלא ודאי לעד כדי נזיפה ולא פחות. והקש' ל"מד עד כדי נזיפ' מפני שהקושיא עוד היום צריך לידחק בתירוץ דבשלמא ל"מד עד קללה ניחא דמצי לשנויי שאני התם דאגב חביבותא יתירתא דהוה ליהונתן בדוד מסר נפשיה טפי והיינו כי אחר שאמ' לו לבשתך ולבשת ערות אמר דהיינו קללה כאלו קללו יהי רצון שיהי לבשתך ולבוש' ערות אמך לא היה ראוי ליהונתן להוסיף ולענו' עוד להוכיח את אביו ויען יהונתן ויאמ' אליו למה יומ' מה עשה כי מה לו להוכיחו עוד כדי שיטל החנית עליו להכותו שהרי פטור הוא ונקי מה ע"י התוכח' הא' לא עשה כן אלא מחביבות' יתירת' הפציר להוכיחו שנית עם היותו פטור מהוכיח אמנ' למ"ד עד נזיפ' קשיא טפי שהרי ראינו שהנזיפה והקללה בבת אח' היו בפעם הא' זו אחר זו אלא שצריכי' אנו לידחק ולו' שיהונתן לחביבות' דדוד הוכיחו לשאול בבת אח' תוכחת מרובה ולא כשיעור נזיפה אלא תוכחת כשיעור נזיפה וקללה אבל מן הדין בנזיפה סגי ליה והוסיף עוד להפריז במדת התוכח' עד הכאה והב' גדולו' היו מחביבות' יתירת' באופן שלהיות שצריך לידחק טפי ל"מד נזיפה מל"מד קללה לכך הקשה ל"מד נזיפ' ולא הקש' ל"מד קלל' וא"עג דלתרויהו קשיא כדכתיבנ'. א"נ יש לו' דקשי' למ"ד נזיפ' משום דלדידיה קשיא טובא דבשלמ' ל"מד עד קללה (ק"ל ולא) [לא ק"ל] דמשו' חביבות' דדוד הוסיף להוכיח יותר לשאול עד שהכהו שהיא מדרג' א' יתירה אלא ל"מד עד נזיפה קשיא טובה דאפי' תימא משום חביבות' יקשה דמספיק שיוסיף להוכיח עד שיעור קללה שהיא מדרגה א' יתיר' מנזיפ' אבל כדי הכא' הרי ב' מדרגו' לכך הקשה ל"מד כדי נזיפה והא כתיב הכא' וקללה ומשני שאני התם דאגב חביבות' יתירתא דהוה ליה ליהונתן בדוד דאלו ל"מד קללה לא צריכינן למימ' משום חביבותא יתירת' דבלא יתרת' מצינן לשנויי ליה דמשום חביבות' הוסיף להוכיח עד שנתחייב הכאה אמנם למ"ד נזיפה על כרחין בעינן יתירתא כדי שיחייבו האהב' יתירה להפריז בתוכחת עד שיתחייב בב' הדרגו' קללה ותוכחת. ואכתי צ"ע ל"מד קללה מנא ליה דילמא שאני יהונתן משום חביבותא יתירתא דהוה ליה בדוד מסר נפשיה טפי ואפשר דאי משום חביבות' די לו בהדרג' א' יתירה מקללה להכאה דהא בנזיפה סגי ליה להיות נקי מהש"י ומספיק לו שימסור נפשו לקללה אלא ודאי מחוייב הוא עד כדי קללה ולמסור נפשיה טפי לכדי הכאה היינו מדרגה אח' א"נ מהוכח תוכיח דלא קאמר הוכח תוכיח או תוכיח הוכיח מדנקט הוכח תוכיח יליף לקללה. ואידך דקאמר כדי נזיפה דרשו כן מהכפל אבל הוכח תוכיח לא דריש. למדנו מדברי חז"ל שאומ' לבשתך ולבושת ערות אמך הוא לשון קללה

מקללו שאול נא יהי לבשתך ולבושת ערות אמך שתבושו ותכלמו. ורש"י ז"ל בן נעות המרדות לשון נועה אשה נעה ונדה יוצאנית כאשר תאמר זעוה מן (הע) [זע] כן תאמר נעות מן נע ודרשו מן הדבוק שהוא דבוק למרדות המרדות שהיא ראוי' לרדות ולייסר ד"א כשחטפו בני בנימן מבנו' יבש גלעד שיצאו לחול בכרמים היה שאול ביישן ולא רצה לחטוף עד שבאת היא עצמה והעזה פניה ורדפה אחריו. נעות על שם הכרמים והוא גת כמו נעוה ארתיחו יטופון נעוהי בחמר ולא מן השם. וה"רדק ז"ל פי' בן נעות המרדות בן סמוך לנעות כי הוא נקוד סגול ונעוה אמ' על אמו שרשו עוה תאמר הנפעל נעות לזכר ונעוה לנקבה ובסמוך נעות והוא סמוך אל המרדות כלומ' מאמך היה לך זה שהיא מורדת ברצוני וכמו כן אתה מורד במה שאני רוצה ואוהב מה שאני שונא וי"ת בר סרבנותא דמרדותא קשיא פי' נעות שם לבן ישי בל"מד כמו הרגו לאבנר או היא במקום בי"ת כמו לפניכם לחרב. לבשתך ולבוש' ערות אמך עתה יאמרו השומעי' שאתה אוהב אדם שאני שונא כי אינך בני ויהיה זה בשתך ובושת ערות אמך שיאמרו שזנתה ע"כ. והרל"בג בן נעות המרדות ר"ל מעוותת המוסר כאלו יאמ' שלא הוכיחתו אמו בקטנותו ולזה לא קבל מוסר כראוי ויהיה הרצון מרדות מוסר וכמו שאמ' רבותינו מכת מרדות. או יהיה הרצון ממשלה כענין וירד מים עד ים והוא היותר נכון וירצה בזה שהוא בן אשה שאינה ראוי' לממשלה אבל מעוותת בדבר הממשלה כי אין מינה ראוי לאדנות ובזה יאמר ביהונתן שהוא בלתי ראוי לממשלה כי הוא בוחר במה שימנעהו ממלוך על ישראל והוא דוד ע"כ. וכן מהרי"א ז"ל והוסיף לו' בן נעות המרדות על דוד אמר לפי שיהונתן אמר שהלך לשם לכבוד משפחתו השיבו שאול ומי הוא דוד ומי היא משפחתו משפחת בוז והוא בן נעות המרדות וחזר לגעור ביהונתן הלא ידעתי כי בוחר אתה לבן ישי לבשתך וכו' רוצה לומר איך נתת לו רשות ללכת מכאן אין זה כי אם להצילו מידי כי כבר ידעתי זה ימים שבוחר אתה בבן ישי והוא באמת לבשתך ולבשת ערות אמך שיאמרו שאינך בני וכן דעת הרד"ק ז"ל. או אפשר שאמר שאול שבחירתו בדוד לא יהיה לבשתו כי דוד לא ימלוך בחייו והוא שאול במלכותו עד יום מותו אבל יהיה לבושת יהונתן ואמו שישארו חיים אחרי שאול וימלוך דוד בחייהם ויהיה להם הבושת והחרפה בהסרת המלכות מהם וזה הוא שאמר הכתוב עוד כי כל הימים אשר בן ישי חי על האדמה לא תכון אתה ומלכותך וזו היא הבושה והכלימה עד כאן. **ולע"דן** לפרש על דרך מהרי"א ז"ל הנז"ל שפי' בו בן נעות המרדות על דוד עם היות לשון הפסו' דחוק קצת שאו' ויאמר לו דמשמע שלו ליהונתן עצמו קראהו בן נעות כו' נאמר שאמ' לו ליהונתן כן על מ"ש דוד או שהרגיש ונצטער כאילו אמר לו לעצמו אבל לדוד אמ' ואו' שקראו כן

משו' מעשה שהיה שישי תבע לשפחתו וידע' אמו בזה שהודיע אותה שפחתה וטבלה ונתיחד ישי עם אשתו אמו של דוד ונולד דוד לזה אמ' בן נעו' המרדות ר"ל בן האשה שהעות המרד לדרך ישר ועם היות זה עובר אמו אבל מ"מ כמתלהלה יורה זיקים לדוד שהיתה הורתו שלא בקדושה של כוונ' אביו שהיתה מחשבתו בשפחה באופן שהוא בן ישי בפועל ובכוונ' אך לא בן אמו בכוונה כי אם בפועל לבד וז"ש כי בוחר אתה לבן ישי ר"ל לאיש שהוא בן ישי לבד בעצם וראשונה אך לא בן אמו בכוונה כי אם בשפחה שהוא פגום קצת ואת' בוחר בו שזה בלי ספק לבשתך ולבשת ערות אמך היתכן שיהיה זה נבחר יותר ממך עם היותו פגום מצד אמו אם כן יהיה בושתך ביותר כיון שהיה הוא נבחר ואתה תדחה זו הוכחה שהוא חשוב יותר ממך ז"ש לבשתך ולבשת ערות אמך ואמר כן כי יתלו הקלקלה באמך על שרדפה אחרי בחטיפת הנשים מבנות יבש גלעד הנז"ל שכיון שאתה תדחה מהמלכות ודוד עם היותו פגום יהיה ראוי ונבחר הנה יהי' זה בשתך ובושת ערות אמך שיתלו הקלקלה בה באמך שהיתה פרוצה ברדיפותא דאלו היתה כבודה בת מלך פנימה אשה כשרה בצניעות ממשבצות זהב לבושה לכהונה ומלכות לא כן הפרוצה כי ידיעת ההפכים אחת היא וזהו לבשתך ולבשת ערות אמך:

**לא לב**

**כי** כל הימים וכו' מהרי"א ז"ל ועתה שלח וקח אותו ר"ל כמו שאתה הברחת אותו כן גם אתה שלח וקח אותו אלי כי הוא בן מות ואני רוצה להרגו. **ולע"דן** מקושר עם לבשתך ר"ל הלא ידעתי כי מבחירתך לבן ישי ימשך לך בושת ולאמך וכיצד ימשך הבושת יען כי כל הימים אשר בן ישי חי על האדמה אפי' שתמלוך על ישראל לא תוכל לרדות בפרך על הדין והאמת מפחדך מדוד שלא ימליכוהו ובהכרח תהיה מעביר על הדין ויהיה בשתך שתהיה חלש כי הן לצדק ימלך מלך ז"ש הלא ידעתי כו' לבשתך וכו' כי כל הימים אשר בן ישי חי על האדמה לא תכון אתה ומלכותך אפי' שתהיה מלך לא תכון בידך המלכו' כי תהיה רפויה בידך וההפך בשלמ' שנ' בו אחר שעש' המשפטים הנאותים באדוניה ויואב ושמעי בן גרא שהיה בר פלוגתיה נאמר שם והממלכה נכונה ביד שלמה. ועתה שלח וקח אותו ר"ל מאחר שנמשך מזה הזק גדול בענין המלכו' שאי אפש' לה ליכון בצדק א"כ ועת' שלח וקח אותו אלי כי בן מות הוא ולא תחוב בדמו שלא יקרך עון אשר חטא ולעומת טענה זו ויען יהונתן ולמה יומת על העתיד מה עשה בהוה ועבר עד שנלמוד לעתיד כדי לחוב בדמו ומצאתי סעד לדברי שכתב מהרי"א ז"ל מה ר"ל אם השי"ת רוצה להמליכו אין עליו חטא משפט מות כי הוא לא עשה כלום ולכן אינו בן מות ונתכעס שאול כל כך עד שהטיל החנית עד כאן:

**לג**

**ויטל** שאול את החנית וכו' הר"דק כי כלה כלומר נגמר הדב' בלב אביו להמית את דוד וכן מהרי"א דכיון שרוצה להרוג ליהונתן לפי שהיה אוהבו מכל שכן ו"קו שירצה להרוג את דוד ע"כ.

**ולע"דן** מה ידיעה נתחדשה לו עתה. ונראה כי יהונתן היה דן עד עתה שרוח רעה מבעתו והרוח ההיא היתה מכרעת לשאול לעשות כן לדוד אמנם כעת בהיותו בשובה ונחת הוא מווכח עם יהונתן אומ' על לאו לאו ועל הין הין שפוי בדעתו עד שהוריד החנית עליו להכותו ולא הכהו מזה נתברר לו שני ענייניים וז"ש וידע יהונתן האחד כי כלה היא מעם אבי כלה ונחרצה שנגמר הענין לכלה ואין עוד תווך שלום ביניהם כיון שהגיע עד כדי הכאה להרים החנית עליו ממש להכותו אין עוד תקוה אמנ' ממציאות הויכוח ודברי שאול היותם בישוב הדעת מסודרות אז ידע כי הכלה היא מעם אביו ממה שעמו משנאתו לדוד ולא מזולתו מרוח רעה המבעתו כי שפוי הוא וז"ש כלה היא מעם אביו והיא ידיעה מחודשת בשני חלוקות הנז':

**לד**

**ויקם** יהונתן וכו' רש"י ז"ל נעצב אל דוד בשביל דוד כי הכלימו אביו בשביל דוד ע"כ. וה"רדק מעם השלחן כמו מעם ברכיו ביום החדש השני תרגומו ביום עבור ירחא תניינא כי נעצב נפעל כי הוא פתוח כי הכלימו אביו כלו' על שני דברי' לא אכל לחם כי נעצב בעבור דוד ובעבור שהכלימו אביו בדבור ובמעשה עד כאן. וכן הר"לבג ז"ל אלא שהרחיב כי נעצב אל דוד שיצטרך שיפרד ממנו והיא הסיבה היותר חזקה ולזה הקדימה והשנית כי הכלימו אביו עד כאן ולפירושו מדוקדק לשון אל דוד שלא אמר בעבור דוד כי אם בעבור עצמו מהצער שיסבול מפרידתו מדוד ז"ש אל דוד ולא על דוד וכן מהרי"א ז"ל. **ולע"דן** לדקדק אומרו מעם השולחן מהשלחן הי"לל ונראה שיהונתן קם בעוד היות השלחן עומד על כנו במאכל מרובה והאוכלים מסובין זה בצד זה זה כיון באומרו מעם השלחן ר"ל קם בזמן שעדין היה ראוי להיותו עם השלחן והוא לא כן עשה אלא קם מעם השלחן בחרי אף שלא אכל כלל עם היות היום קדוש ביום החדש השני של עבור שהיו עושין עבורים גם בימים ההם כמו שהרחיב הרב ב"ע ז"ל ואמר שלא נעצב אלא על דבר א' והוא אל דוד ואפי' שהכלימו אביו ליהונתן לא נעצב על זה מפאת כבוד עצמו כי אם על דוד כיון שבא לידי שיעור מדה זו שיכלימהו המלך עם היותו בנו שזו הוראת שנאה גדולה לדוד על בחינה זו לבד נעצב לא על הכלמתו שהכלימו וז"ש כי נעצב אל דוד גם כי הכלימו אביו ליהונתן על זה גם כן נעצב אל דוד ולא לכבוד עצמו וכו' ואפשר שמאמר כי הכלימו אביו לדוד הנזכר במה שזלזל בו בדיבור בן ישי וכמו שרמזנו למעלה שהיה

חירוף וכלימה גם שאמר כי בן מות הוא ולשיטת הנז"ל בן נעות המרדות שהוא על דוד הנזכר יוכיח כי הכלי' לדוד לכשישמע דברו וז"ש כי נעצב אל דוד כי הכלימו אביו:

**לה**

**ויהי** בבוקר וכו' רש"י ז"ל למועד דוד למועד אשר קבע לו דוד עד כאן וכן הרד"ק ז"ל כתרגומו לזמנא דאמר ליה דוד והוא יום השלישי להסתרו בשד' ואעפ"י שהוא אמר לו בערב והוא הלך אליו בבקר לא היה צריך להמתין עד הערב כי כבר ראה לב אביו עד כאן וכן מהרי"א ז"ל והוסיף לומר וזה לא רצה לצאת שמה ביום החדש השני לפי שלא ירגישו בו אנשים או שלא הלך ביום השני לפי שהיתה ההסכמה בינו ובין דוד שילך לו לנפשו ולא יבוא שמה כי אם ביום השלישי שהוא הזמן אשר ישכימו השרי' לעשות טיול ותנועה לצוד ציד ולירות בחצים ע"כ. **ולע"דן** להרחיב יותר בזה על פי מדותיו של מהרי"א ז"ל שלא רצה ללכת השדה תכף בקומו מהשלחן פן יתן אביו והשרים לב אל יציאתו השדה לירות חצים כי אין זה עתו והוא יוצא נזוף מאביו כי הכלימו אין זה אלא להבריח את דוד ולכך לא הלך ביום השני עצמו ובלילה של השלישי בלי ספק שלא שכב לבו עד שיאור היום וזה רמז באו' ויהי בבקר כאילו כל הלילה היה מצר אימתי יהי בוקר כדרך החולה והיושב בצער שאפי' הלילה של הקיץ בעיניו ארוכה ז"ש ויהי בבקר. או אפשר שאמר הוייתו הנכונה להעשות דבר זה הוא בבקר ז"ש ויהי בבקר ולא בערב יום חדש השני והראיה כי זהו המועד עצמו שבחר בו דוד כמו שאמר עד הערב השלישית ז"ש למועד דוד בקירוב כי דוד עצמו בחר בהיות ההודעה בשלישי ולא ביום חדש הב' מהטעם הנז' פן ירגישו האנשים בצאת יהונתן בחרי אף מעם השלחן שיאמרו אין יציאתו זו לשדה אלא לגלות אוזן דוד או אולי יצאו עמו לפייסו על הכלימה להסיר כעס מלבו והעבר רעה מבשרו וילכו לתומם ולא יועיל כלום לכך נתעכב עד הבוקר וז"ש ויהי בבקר כי אז יוכל לצאת יחידי ונערו עמו ואין לזרים אתו. גם כן לא ירגישו. ואמר שלקח נער קטן עמו כמו שזכרתי למעלה בפ' והנה אשלח את הנער כי נער סתם הוא גדול עד שיפרש הכתוב ונער קטן כנזכר כאן והוא שקראו עלם שיתעלם הדבר מצד קטנותו ולכך הוא שבחר כאן נער קטן כשראה שכלתה הרעה לדוד מעם אביו באופן שהיה הדב' נעלם מאד הן מצד הזמן היותו בוק' אור הן מצד הנער קטן מאד כתרגומו ויניק זעיר עמיה שלא יתן אל לבו דבר גם לא יספר בשובו שהניח את יהונתן יחידי מה שלא היה כן נער גדול כי אמו' יאמ' איך אניחך יחידי:

**לו**

**ויאמר** לנערו וכו' רש"י להעבירו החצי עבר הנער עד כאן והר"דק ז"ל הכה בכח החצי להעבירו למטר' היא אבן האזל ועשה כן כדי שיוכל לומר החצי ממך והלאה כי שמא

יבא אדם בין כך ובין כך ולא יוכל להתחבר עם דוד וישמע דוד הסימן וכאשר ראה שלא בא אדם אמר לנער שימהר ויבא העיר כדי שיוכל להתחבר עם דוד ולדב' עמו פנים בפנים. וכן הר"לבג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל. והביא דברי הרב המורה ז"ל בפ' כ"א ח"א כתב שפירש להעבירו מהכונה לא מהמטרה ובפירו' הפרק ההוא כתבתי ההכרח המכריח לרב לפרש כן הוא שהסימן אשר עשו יהונתן ודוד הוא היה מפני פחד הרואים וא"כ כשראה יהונתן שאין שם רואים א"כ למה ירה חצים והיה לו לדבר עמו פני' אל פני' כמו שעשה בסוף ולהתיר זה הקושי אמר הכתוב שירה החצי לא להכרח הענין אלא להעבירו את הנער מהכוונה שלא יתן לב אל יהונתן שלא יחשוב שבא יהונתן לדבר עם דוד אם יראה הנער שבא שם ולא ירה חצים ושלחו העיר יכוון הנער בתכלית ביאתו היא אמתית ולכן להעבירו מאותה הכוונה ירה החצי זו היא כוונת הרב המורה ז"ל עד כאן. **ולע**"**דן** ליישב קושיתו זו למה ירה חצים מאחר שאין שם אדם ואו' כי זה הכריח לרש"י ז"ל במה שכתב למעלה בפסו' ואני שלשת החצים כו' שהיה דרך ניחוש ובזה אבין כי להיותו רוצה לנחש ניחוש כמנהגו בענין אם כה יאמרו אלינו וכו' ואם כה יאמרו וכו' גם כאן עם היות שראה כוונת אביו שכלתה הרעה לדוד עם כ"ז עשה כן הוא לבחון גם בניחוש לאמת שלא ישוב אביו ממחשבתו זאת הרעה. ואכריע כן ממה שאמר לנערו רוץ מצא את החצים כי למה יצוהו לרוץ ואדרבא אם לא ירוץ יהיה יותר טוב שלא יצטרך לירוי' החץ בכח כדי להעבירו לא כן עתה שרץ הוצרך להתחזק וז"ש והוא ירה ר"ל הוא בגבורתו ירה החצי לחעבירו אלא ודאי דרך ניחוש ולכך אמ' שירוץ אשר אם עכ"ז יורה החץ ויעבירהו כמעש' שהיה זו הוראה שמהשי"ת יצא הדבר. ובזה אבין גם חקירה אחת והיא שבפ' הזה מזכיר החצי לשון יחיד וכן בסמוך מקום החצי בלא החצים. אמנם בפסוק וילקט נער יהונתן את החצי כתיב וקרי החצי'. וכתב הר"דק ז"ל בסמוך החצי כתיב וקרי החצים הכתוב לשון יחיד כי חץ לבד ירה כמ"ש הנה החצי והקרי חצים להודיע כי חצים שלשה ירה כמ"ש שלשת החצים צדה אורה ע"כ. וא"כ קשה לדבריו שהקרי וכתיב סותרים זה את זה ומחלוקת במציאות מעשה שהיה איך היה. ונראה דכיון שהוא אמר לנער רוץ מצא את החצים אשר אנכי מורה ובטבע היה להיות החצים ממנו והנה כיון שהקדים לרוץ ולכן בחן הניחוש בחץ אחד הוא מ"ש והוא ירה החצי להעבירו החצי האי וז"ש הלא החצי ממך והלאה אמנם כשראה הניחוש בחץ הראשון מסכים למה שראה בעיניו מאביו לא רצה לטרוח עוד בשני חצים הנותרים להעבירו כי ידוע הוא ולמה יתם לריק כוחו ואזלת ידו ונחלשו מהצער וכראות שגם מן השמים הוכיחו כן באופן שזרק גם כן השני חצים האחרים ולא הקפיד אם יהיו ממנו והלאה או ממנו והנה

ולזה ויקרא יהונתן הלא החצי ממך והלאה החץ האחד לבד ולא כת' החץ אלא החצי לפי שגם השאר זרק אך לא היו ממנו והלאה אמנם בענין הלקיטה כתיב וילקט נער יהונתן את החצי ויבא כתיב את החצי וקרי את החצים כי החץ האחד לבד עבר הנער והוא שהיה ממנו והלאה. ושני החצים האחרים לקטם ואפשר שהיו ממנו והנה בזה יצדקו הכתיב והקרי ומה שירה שנים היה לפי המנהג לירות ג' חצים כדי שלא ירגיש הנער והיינו דמסיק והנער לא ידע מאומה אך יהונתן וכו' על ידי ירייתו השלשה נעלם דבר מהנער. עוד אפשר בטעם יריית החצי ולא דבר עמו פה אל פה מההיי' דרבי ואנטונינוס למדנו שאין לדבר בענייני המלכות כי אם ברמז דק מאד וכההיא דעקר פוגלא וכו' אשר לעומת זה לא רצה יהונתן לגלות לדוד פה אל פה כי אם ברמז החצים והראיה שכאשר נשקו איש את רעהו ויבכו לא תמצא שגילה לו יהונתן גופא דעובדא ואשר הכלימו אביו אבל סתם וחתם הדברים שלא ללכת רכיל ובלשון הרע שהורג שלשה ושלא לעשות מרד במלכו' אבל אמר לו לך לשלום אשר נשבענו וכו' ההכרחי ולזה ירה החצים לגלות לו ממך והלא' רמז לו שהוה בחמת המלך יותר ויותר ממה ששיערו ע"אכו וממנו והלאה וכן מהרה חושה אל תעמוד וכו' כי חמת מלך מלאכי מות ובזה יובן אומרו אך יהונתן ודוד ידעו את הדבר ר"ל לא ידעו דוד ויהונתן תוכן הענין כולו אך ידעו הדבר בכלל שהבריחה מוכרח' לו אבל פרטות הענין ידע יהונתן ולא דוד דאי לא תימא הכי קשה יתור אך יהונתן ודוד ידעו את הדבר מאי קא משמע לן אלא ודאי כדאמרן ומה שאמר לנער לך הבא העיר לא היה כדי לדבר עמו פה אל פה בפרטות הדברים כמו שהיו כי אם לנשקו ולבכו' על פרידתו לבד וזהו גם כן אך יהונתן ודוד לשון מיעוט למעט את דוד שלא ידע מעולם כי אם הדבר ר"ל כלל הדבר לא בפרטות ובסמוך אוסיף בזה במקומו:

**לז**

**ויבא** הנער עד מקו' החצי וכו' הרל"בג ז"ל עד מקום החצי אשר ירה ר"ל עד המקום שאמר לנער שישים לו למטרה והוא אבן האזל והנה עבר החץ המקום ההוא בהשתדלו' יהונתן ועשה כן שחשש פן יבואו אנשים שם אמנם א"חכ כשראה שאין שם איש אז שלח הנער עם כליו וקם דוד מהמקו' אשר נסתר בו ונתן תודה ליהונתן והשתחוה לו ג' פעמים. וכבר זכרתי בפסו' הקודם ב' טענות זולת זו למה שירה החצים עם היות שאין שם איש האי לנחש והבי שלא להוציא דבר מפיו כי כן ראוי ולכן לפי הפשט מ"ש עד מקום החצי לא שבא ממש שם אצל החצי אלא שבא עד השדה והמקום אשר שם היה החץ ולכך ויקרא יהונתן אחרי הנער הלא החצי ממך והלאה כדי שישמע וידע שכלתה

הרעה מאביו כדי שאם ירצה להתגלות ליונתן יבחין מתחלה שאין איש ואפי' הנער קטן הלך לו אחר כך דוד יתגלה אליו וזה תועלת יריית שלשת החצים.

**לח לט**

**ויקרא** יהונתן אחדי הנער והנער לא ידע וכו' והכוונה שעם היות שהוסיף יהונתן לקרוא בגרון שנית אחר הנער מהרה חושה אל תעמוד כי מה צורך בזה הזירוז ומה יעלה ויוריד התעכבו מעט ומה זה המהירות אם לא לזרז לדוד ג"כ בברחו שימהר יחיש את מעשהו אבל הנער עשה כמאמר רבו יהונתן וילקט את החצים ויבא אל אדוניו רוצה לומר בזריזות והנער לא ידע טעם כלל לזה המהירות השני של מהרה חושה מה טעם יש בו זהו שאמר והנער לא ידע מאומה מהטעם לענין זה של מהרה חושה אל תעמוד אך יהונתן האו' ודוד גם כן הבינו וידעו יחדיו את הדבר שהכוונה מהרה חושה לדוד קאמר אל תעמוד פן יקראך אסון ח"ו ולמעל' בפסוק ויאמר לנערו כתבתי עוד דרך שני בזה עיין שם:

**מ מא**

**ויתן** יהונתן את כליו וכו' הר"דק ז"ל את כליו קשתו וחציו: הנער בא ודוד כו' רש"י מאצל הנגב מסטר אבן אתא דלקבל דרומא [עד דוד הגדיל] הרבה (לברוח) [לבכות] ע"כ. והרד"ק ז"ל קם מאצל הנגב כי שמע שאמר לו עד שיבא העיר וידע שאין אדם אחר שם ולפיכך אמר לנער שילך לו כדי שידבר עם דוד וקם ממקום הסתר ופי' מאצל הנגב כתרגומו שדוד נסתר בדרומא של אבן האזל ויונתן שם המטרה לצפונה של אבן שלא יראה הנער את דוד בלקטו החצים. עד דוד הגדיל לבכו' יותר מיונתן ע"כ וכן הר"לבג ז"ל שדוד הגדיל לבכות יותר מהראוי לו למה שהיה בו מהפחד מפני שאול ע"כ. וכן מהרי"א ז"ל והוסיף טעם השלש השתהויות הראשונ' שכן דרך להשתחוות למלך מעת ראות אותו ופעם שנית באמצע הדרך בקרוב איש להשתחוות לו והשלישית בהגיעו אליו ויבכו איש את רעהו לקושי הפרידה ע"כ. **ולע"דן** כי דוד לא קם תכף פן יראנו הנער אבל שיער שהנער בא לעיר ואחר כך ודוד קם ולא היה ממש בנגב פן יראנו הנער אבל היה שם אצל הנגב נסת' כמו שאמר לו תרד מאד וז"ש מאצל הנגב מאצל דייקא ולא כתיב קם מהנגב והשתחוה לו ג' פעמים הראשונה כנגד מה שהטיב עמו בתת לו כליו ומלבושיו בענין גלית. והב' כשבקש אביו להמיתו והביאו כשנשבע חי ה' כו' אם יומ' והשלישית כנגד זאת הפעם השלישית העולה על כולן כי הכלימו אביו בעבור דוד. ומ"ש עד דוד הגדיל הרב ב"ע ז"ל ר"ל שהיה דוד בוכה תמיד עד שהגדיל דוד ונכנס במלכות לא שכח אהבת יהונתן ואפי' אחרי מות יהונתן היה בוכה תמיד וזה מורה תיב' עד דהי"לל ודוד

הגדיל לדעת המפרשי' הנז"ל אמנם אחרי שהגדיל דוד ונכנס בשררה שכח אהבתו כי העולה לגדולה מרעהו יפרד וכמו שיבוא בפסוק ואנכי אהיה לך למשנה בס"ד:

**מב**

**ויאמר** יהונתן לדוד לך לשלום וכו' רש"י זי"ל לך לשלום והשבועה אשר נשבענו שנינו ה' יהיה עד עליך עד עולם עד כאן. והר"דק ז"ל אשר נשבענו וזכור אשר נשבענו שנינו אנחנו והכפל לחזק הענין וכן ופניתי אני וראיתי אני והדומי' להם שכתבנו בספר מכלול מבנין פועל הדגוש ע"כ וכן מהרי"א ז"ל והוסיף לומר בקשת אשר נשבענו וכו' לו' שהיה מגלה לו כל אמיתת הענין מפני אשר נשבענו שנינו וכו' או שילך לשלום ולא תבטל האהבה מחמת הפרידה כי ה' יהיה עד לעולם לשיאהבו איש את רעהו תמיד הנה התבא' מזה מעלת אהבת יהונתן לדוד עד שהיה חפץ שימלוך ואולי על זה אמר שלמה אוהב טהור לב חן שפתיו רעהו מלך ע"כ. **ולע"דן** אולי יוכל דוד לטעון טענת אונס בשבוע' מפחדו משאול ויהונתן פן ימסור אותו ביד אביו לז"א לדוד לך לשלום ואשר נשבענו שנינו אין כאן אונס כי אנחנו ר"ל ברצון נפשנו נשבענו כן וזה כיון ביתור תיבת אנחנו. או יאמר אנחנו ר"ל שאין ביננו עדים אלא אשר נשבענו שנינו ולא היו בנינו עדים כי אם אנחנו כשנשבענו בשם ה' אבל דע כי בכלל השבוע' שהיתה בשם ה' נכלל בה ה' ורצונו לאמר שה' יהיה ביני וביניך וכו' עד עולם לעד ודיין ומוכיח. או אמר שנינו אנחנו לומ' שהברית כרותה מדוד ליהונתן ומיהונתן לדוד שזה נתחייב לזה וזה לזה וז"ש אשר נשבענו שנינו להורות שאנחנו יחדיו חייבים זה לזה שאם אני אמלוך אטיב עמך בכל הבא מידי וכן אם תמלוך אתה:

**כא**

**א**

**ויקם** וילך ויהונתן בא לעיר הגיד אהבת יהונתן את דוד שלא נפרד הוא מדוד אבל דוד קם וילך מהכרח הפחד משאול ואז יהונתן בא לעיר או יאמר שעמד שם עד שילך לו לשלום ואחר כך נכנ' לעי' עד שאם אולי יצא מחפש אחר דוד יסכל עצתו ולא יניחנו ללכ' אחריו. או יאמ' ויקם דוד בזריזו' וילך ויהונתן ג"כ בא לעיר בטר' יודע אם הלך לשד' וכיוצא כי בביוצא בדברי' האלה נאמן רוח יכסה דבר:

**ב**

**ויבא** דוד נובה ה"רדק ז"ל נובה היא נוב וה"א נוספת לפי' הטעם מלעיל ויחרד הגידו לו שהיה בא דוד וחרד ויצא לקראתו והוא לשון תנוע' כמו ויחרדו זקני העיר לקראתו ויחרדו כצפו' ממצרי' ויתכן לפרשו כמשמעו ענין חרדה ופחד לפי שהי' בא לבדו חרד ופחד לקראתו מה היה ענין זה וכת"י ואתבעית ע"כ. והר"לבג ז"ל כתב תמה על שר וגדול

כדוד וחתן המלך שילך יחיד ע"כ ומהריי"א ז"ל כתב שאחר שנפרד דוד מאוהבו יהונתן הלך לו אל נוב היא נובה שנקראת בשני שמות אלו והלך לבקש ולהתפלל אל ה' יצילהו מיד שאול ויניחהו בעצתו הנכונה ודרך ישרה ואחימלך חרד מאד שאין ראוי לשר וגדול ללכת יחידי כנז"ל. **ולע"דן** שהכתוב מסייעו למהריי"א ז"ל ב"מש שבא לשאול את פי ה' ולא לבקש לו לחם צידה כי לא יחסר לו במקום זולתו וז"ש אל אחימלך הכהן ר"ל מצד היותו כהן לאל עליון בא אליו לבקש דבר ה' מאתו ואחימלך נהג כהדיוט לצא' לקראת דוד זהו שאמ' ויחרד אחימלך לקראת דוד ולא אמר אחימלך הכהן לקראת דוד וטעם כפל מדוע אתה לבדך ר"ל אם לא באו עמך אלא לבדך מדוע היה זה ואם באו עמך רבים אלא שהנחת אותם היה לך לקחת שני נערי' כמו שאמ' חז"ל אין לאדם חשוב ללכת בלתי שני נערים כ"ש יחידי ז"ש ואין איש אותך כאן בבואך ע"כ. ודוד השיבו שלא בא לבדו כי רבים היו לו אל מקום פלוני אלמוני ומה שאין איש אתו לפחות אמר כי כן דבר המלך שלטון צריך להיות בסוד שאל ידע איש מאומה כדמסיק:

**ג**

**ויאמר** דוד לאחימלך וכו' רש"י ז"ל יודעתי כמו ויודע לשון טורח הטרחתים לרוץ לפני אל מקום פלוני אלמוני יודעתי כמו ויודע בהם אנשי סוכות פלוני אלמוני מכוס' פלוני מאין שם שאינו חפץ להזכי' כי דבר סתר הוא פלוני כמו כי יפלא ממך דבר עד כאן. וה"רדק ז"ל יודעתי הודעתי או הוא מן הדומה למרובע ופירש הודעתי אות' שילכו לפני ואמצא אות' במקו' פלוני ופלוני מן כי יפלא מקום מכוסה ונסתר אלמוני מלשון אלם כלומ' מקום שלא ידובר בו ותרגומו ית עולמיא שלחית קדמי לאתר כסי וטמיר ע"כ וכן הר"לבג והוסיף וידמה ששאלו באלהים אם תצליח דרכו אשר הוא הולך כי כבר נגלה במה שאחר זה שדוד שאל לו באלהים ולפי שהוא אמר לאחימלך שהמלך צוהו שלא יגלה סודו לשום אדם היה מחוייב שישאל לו זה דרך כללות עד כאן. ומהריי"א ז"ל כתב המלך צוני לעשות דבר ויאמר אלי איש אל ידע מאומה את הדבר אשר אני שולחך שאל ידע בענין שאתה הולך לעשותו וגם לא ידע שאנכי צויתיך להלוך מכאן לשום מקום ומפני זה באתי לבדי ואת הנערים הודעתי אותם שילכו לפני ויקוו אותי במקום פלוני אלמוני כנז"ל מקום מכוסה ונסתר עד כאן. **ולע"דן** בכפל איש אל ידע וכו' אשר צויתיך ר"ל המלך צוני לא ידע איש מאומה את הדבר אשר אני שולחך ובכלל זה איש אל ידע שצויתיך שלא תגלה דבר זה ואם כן ואשר ציותיך פי' כמו ולא אשר צויתיך ולא ידע אשר צויתיך על כך אלא לפי שלא אמר לי ולא אשר צויתיך אלא ואשר צויתיך ונרא' שהיתה כוונתו שלאיש עליון כמוך אגלה שציוני שלא אגלה אבל לא לאיש דעלמא וז"ש

ואשר צויתיך כמאמר היולי שאומר ואשר צויתיך הרשות בידך אם תרצה לגלו' או לאו ולפי שראיתיך כהן עליון הותר לי לגלות לך שצוני שלא אודיע לשום נברא שאפי' זה הגלוי לזולתך:

**ד**

**ועתה** מה יש בידך כו' בסנהדרין אמר רבי יוחנן גדולה לגימא כו' אמר רבי יהודה אלמלא הלוהו יהונתן לדוד שתי ככרות לחם לא נהרגה נוב עיר הכהני' ולא נטרד דואג האדומי ולא נהרגו שאול ושלשת בניו עד כאן. או הנמצא אם אין חמשה תן לי מה שנמצא בידך עד כאן וכן מהריי"א ז"ל והוסיף רמז בחמשה ככרות לחם כנגד חמשה חומשי תורה והוא החשבון המיוחד והמקודש לדוד ומפני זה עשה ספר תהלים בחמשה ספרים חלוקים עד כאן. **ולע"דן** אומר ועתה לפי שהיה אפשר שאחימלך ירצה לעכבו ולהאכילו והשקותו ולתת צידה לדרכו לז"א לו ועתה בעת ועונה זו מה יש תחת ידך אקח כי דבר המלך נחוץ ואין לעכב וז"ש ועתה וכו' ורמז החמשה אל ה' אחרונ' שבשם הרמוזה בה"א של המוציא לחם מן הארץ והיא מדת דוד ולשיטת חז"ל שאזכיר בסמוך ב"סד שאחזו בולמוס יצדק אומרו ועתה במהירות מצד הבולמוס אין לאחר ולכך אמר מה יש תחת ידך אפי' מרובה או חמשה או הנמצא כי מי שאחזו בולמוס לא ישבע כי אם בשיעור גדול ואולי רמז לו דוד מלת ועתה אפי' על לחם הפנים שהוא שתים עשרה חלות והוא מתחלק בין הכהנים וכהן גדול מחצה שלו הם ששה כדכתיב והיתה לאהרן ובניו מחצה לאהרן ומחצה לבניו ואולי אכל אחת והחמשה קיימות כי ביום השבת בא כמו שנזכי' בסמוך בס"ד זה מה יש תחת ידך חמשה ככרות לחם תנה בידי או הנמצא כי בזה יבוא בכיון חשבון הה' באומד דעתו של דוד או הנמצא הן חסר הן יתר והיותר נכון כפי הפשט הוא לפי שחמשה זרעים הם נקראים לחם לענין חלה כדתנן ה' דברים חייבים בחלה החטים והשעורין והכוסמין ושבולת שועל ושיפון ועליהם נ"ל שאמר מה יש בידך ר"ל כמות הלחם שיש בידך ואיכותו מהמינים חמשה שנקראים לחם תנה בידי ר"ל בין שיהיה חטין או שעורים או אפי' משאר המינים ה' או מהנמצא משאר מינים שאינם לחם כי לא אוכל להתעכב כי דבר המלך נחוץ מאד ויוכיח כן שלא אמר חמש' ככרות לחם ותרגום חמשה רולמין דלחמא וכו' והוסיף טולמין כמנהגו בכמה מקומות טולז"א חמשה ככרות לחם:

**ה**

**ויען** הכהן את דוד וכו' רש"י ז"ל אך מאש' בקושי אני מאכילן לזרים אך זה אי אפשר שאאכילנו לטמאים. והרד"ק ז"ל לחם קדש פירש אדוני אבי ז"ל לחמי תודה שיוכל זר לאכלו בטהרה אם נשמרו הנערים דרך כבוד אם נשמרת רוצה לומר וכמוהו וירדו

כל עבדיך אלה כו' עד כאן וכן ה"רלבג ז"ל וכן מהריי"א ז"ל בשם ה"רדק ז"ל. **ולע"דן** שאחימלך אמר לדוד שלהיות כל אנשי נוב כהני' ואין בתוכם ישראלי כלל כשמה נוב עיר הכהנים ולז"א ויען הכהן הוא אחימלך וקראו כהן לפי שעניית' זו מצד הכהונ' הוא שהשיב כך ואמר לו בלשון הזה אין לחם חול אל תחת ידי רוצה לומר אין דרכו של לחם חול להמצא ולהיות אל תחת ידי והיינו דלא קאמר אין לחם חול תחת ידי אבל אמר אלי תחת ידי כאמור שאין דרכו להמצא וזהו כי אם לחם קדש יש שתיבת יש מיותרת אבל ר"ל כי אם לחם קדש הוא מה שיש כאן תמיד תחת ידי גם בעונה הזאת לא זולתו. גם יאמר וידויק היות תיבת יש באחרונה דהי"לל כי אם יש לחם קדש אבל רוצה לומ' שהלחם הזה קדש הנמצא אם יהיו הנערים טהורים אז נוכל לומר שלחם יש אמנם אם אינם טהורים הרי הוא כאילו אינו ז"ש כי אם לחם קדש אשר יש אם נשמרו וכו' ואם לאו כלא יש יחשב באופן שתיבת יש נמשכת למעלה ולמטה כאילו אמר כי אם לחם יש יש אם נשמרו וכו':

**1**

**ויען** דוד את הכהן רש"י ז"ל עצורה לנו ממנו ויהיו כלי הנערי' קדש טהורי' והוא דרך חול והלחם משנסתלק מעל השלחן והקטירו הבזיכין קרוב הוא להיות חולין שיצא מידי מעילה משהיה לו שעת התר לכהנים ואף כי היום יקדש בכלי ואפי' היום היתה תחיל' קדושתו על השלחן היית זקוק ליטלו משם ולהאכילנו שאחזו בולמוס ומסוכן הוא כך מפורש במנחות ע"כ. והר"דק ז"ל כי אם אשה עצורה לנו אפי' היתה אשה עצורה עמנו כתמול שלשום בצאתי טהרנו עצמינו ויהיו כלי הנערים כלומר בגדיהם קדש והוא דרך חול כלומר אעפ"י שיצאנו דרך חול שלא היינו סבורים שהיינו צריכים ללחם קדש אעפ"י כן טהרנו עצמינו כדרך בני אדם שדעתם לצאת לדרך ואף כי היום יקדש בכלי פירש כ"ש שיהיה עמנו לחם קדש שנשמר בו ונזהר שיהיה בקדושתו בכלי עד כאן. וכן מהריי"א ז"ל. והר"לבג ז"ל פי' כפרש"י ז"ל והוסיף והוא דרך חול רצוני שכן דרך אוכלי חוליהן בטהר' שתהיה אכילתם על טהר' הקדש ואף כי היו' שיהיה קדש בכלינו והיו נשמרים ונזהרים לאוכלו בטהר' עוד פירש כשיטת הר"דק ז"ל עצורה לנו לבוא אליה בצאתי טהרנו את עצמינו ויהיו כלי הנערים ראוים לקדש והנה זהו דרכינו ומנהגינו גם באכילת חולין שנשתדל לאכלם על טהרת הקדש ז"ש דרך חול לשון מנהגינו ודרכינו ובהיות הענין כך איך לא נהיה נזהרים לאכול בטהרת הקדש כשיהיה בכלינו עד כאן: **ולע"דן** לדקדק לשון כי אם שאין לו הבנה דבשלמא להרד"ק וסיעתו ניחא לשון כי אם שהוא כמו אפי' היתה אשה עצורה עמנו וכו' אבל לרש"י ז"ל לא הי"לל אלא ויאמר

לו אשה עצורה לנו מתמול שלשום בצאתי וכו' ולהר"דק ז"ל קשה לשון כתמול בכ"ף דהי"לל מתמול שלשום כצאתי וכו' ולרש"י ז"ל גם כן הי"לל אשה עצורה לנו מתמל שלשום כצאתי ויהיו כלי הנערים קדש. ונראה במשאחז"ל היוצא לדרך מצוה לפקוד את אשתו שנאמר ופקדת נוך ולא תחטא אשר דוד בצאתו בורח ובליל שבת היה צריך לחלל שבת כמו שאזכור בסמוך בשם חז"ל ב"סד הנה בודאי לא קמה בו עוד רוח לקיים מצוה זו של ופקדת נוך ולא תחטא זאת ועוד כי דוד ע"ה היה נוהג כ"תח ודאי אשר פריו יתן בעתו מלילי שבת ללילי שבת שאין ראוי לת"ח שיהיו מצוי' אצל נשותיה' כתרנגולין לז"א דוד ע"ה כי אם אשה עצורה לנו וממנו כפרש"י ז"ל אין העצור הזה מקריי אלא תמיד היא עצורה לנו בכל ימי החול זהו שאמ' כתמול שלשו' שהיא עצורה לנו כך היתה עצורה לנו גם כן כצאתי עם היותי מחויב לפקוד נוי לבלתי אחטא באופן שע"י כן ויהיו כלי הנערים קודש שלא נטמאו בצאתי כאתמול שלשום ואמר כלי הנערים בכנוי על עצמו וזה הענין תמיד דרכי בחול להיות האשה עצורה לי וז"ש והו' דרך חול ר"ל דרך שלי בחול שדרכי להתנהג בפרישות מהאשה אלא שהחידוש שאני אומר לך שאעפ"י שהיו תמול שלשום ראש חדש ובצאתי שבת ועכ"ז היתה האשה עצור' לנו מפני נחיצות הענין והיותו חמור נטרדנו הרבה מאד וזהו שאמר בהיות לחם קודש בכלים שלנו שיקדש שנשמרהו בקדושה ובטהרה שהרי אין לנו אשה ונזהר מכל טומאה זולתה:

ז

**ויתן** לו הכהן קדש וכו' מדרש ילמדנו והיה שבת וראה אותם דוד שהיו אופין לחם הפנים בשבת שהורה להם דואג אמר להם מה אתם עושים אפייתו אין דוחה שבת כי אם עריכתו שנאמר ביום השבת יערכנו כיון שלא מצא שם כי אם לחם הפנים אמר לו דוד תן לי שלא נמות ברעב שספק נפשות דוחה שבת וכמה אכל דוד באותה שעה אמר רב הונא קרוב לשבע שאין אכל דוד לרעבונו שאחזו בולמוס עד כאן ולדבריהן ז"ל נתן לחם הפנים ודוד ביום השבת בא ומצא הלחם שעדיי' לא נחלק כולו ובפרט כי הצנועים מושכין ידיהם ולקח לחם הפנים ואולי על זה חרד אחימלך חרדה לקראת דוד מה זה שחללת שבת ז"ש ויחרד אחימלך לקראת דוד ואם הוא מלחמ' מצוה להציל עיר שכבשה כרכם אויבים אתמה מדוע אתה לבדך לא אמ' בא אלא סתם לומ' מדוע אתה הולך לך לבדך ואין איש אתך ובזה נסתלקה קושית הר"דק שהקשה על דברי חז"ל שאם בשבת בא דוד למה לא תמה עליו על חלול שבת ותמה עליו מדוע אתה לבדך כמו שאזכור בסמוך ודברי חכמים כדרבונות וכמסמרו' נטועים לא ימוטו כי הם קבלה ובמסכת יומא פי"ה לשום לחם חם ביום הלקחו אמר רבי יהושע בן לוי נס גדול נעשה

בלחם הפנים סלוקו כסדורו שנאמר לשום לחם חם ביום הלקחו וכשהיו ישראל עולין לרגל היו מוציאין אותו ומראין אותו לעולי רגלים ואו' להם ראו חבתכם לפני המקום ע"כל וראוי להבין מהיכא יליף דבשעת סלוקו והלקחו יפה חם דקרא לא קאמר אלא לשום לחם חם שהיה חם בשעת השימה וסדורו שהיו מסדרין אותו תכף בשעת סלוקו והלקחו. ונבין גם כן מה היא החיבה הזו שאומ' ראו חבתכם לפני המקום וכו'. ונראה דדקדקו חז"ל אומרו לשון חום בחולם דהי"לל חם בקמץ לעומת זה הכריחו שכוונת הפ' באומרו חום קאי אביום הלקחו נמי לומר שאותו החום יתמיד עד ביום הלקחו והוא דקדוק נכון מלשון חום מדלא קאמר חם. עוד הכריחו כן מדקדוק יתור תיבת ביום הלקחו די שיאמר לשום לחם חם בהלקחו מדקאמר ביום אלמא לאשמיענן שביום הלקחו היה חם והפלא הוא היותו כן ביום וז"ש ביום כולו ואולי היה החום כל כך על כיו' הלקחו כל היום כמשפט הלחם היוצא מהתנור שיתמיד ז"ש חם ביום הלקחו והוא פלא גדול להתמיד כל כך עד ביום הלקחו וכל היום בכלל. והחיבה היא שה"בה מחבב אותנו עד שמעמיד החום בלחם כל כך זמן להורות שחביבין ישראל וחביב לחמם שמביאין לפני השי"ת וחשוב בעיניו כלחם חם ולא קר וז"ש ראו חבתכם לפני המקום כיון שהשי"ת עשה נס לאהבתכם וכו'. והר"דק ויתן לו הכהן קדש לחם קדש כלו' לחמי תודה כי לא היה להם לחם אחר אלא לחם הפני' המוסרי' מלפני ה' ואותו הלחם אסור לזרים לפיכך נתן לו לחמי תודה כי לא היה שם לחם חולין כך פירש אדוני אבי ז"ל עד כאן והביא כדברי חכמינו ז"ל שזכרתי שהיה להם לחם הפנים זשהותרו אחר הקטרת הבזיכין כנז"ל גבי והוא דרך חול כפרש"י ז"ל לשום לחם חום חום תואר בפלס מעוז לתום דרך ה' ופיר' כי בעת שהיו לוקחין אותו מעל השולחן היו משימין עליו הלחם חם כמו שאמרו טפחו של זה בצד טפחו של זה שנאמ' לחם הפנים לפני תמיד שלא יהיה השולחן בלא לחם ופי' ביום הלקחו בעת הלקחו כמו ביום הכותי כל בכור כו' לפי' אמר לשום כלו' היו מוסרים הראשונים לשום במקומם אלו החדשים. ושאל הר"דק ז"ל איך היה הלחם חם בשומו שהרי לא היתה אפייתו דוחה את השבת כי אם עריכתו כדכתיב ביום השב' יעריכנו עוד שאל שנית היאך נתן לו לחם הפנים ולחם הפנים ביום השב' כשמסלקין אותו היה נחלק בין משמר הנכנס ובין משמר היוצא ודוד בודאי לא היה בא בדחי שבת ואם תאמר מפני סכנת נפשות בא בשבת קשה דעד שתמה עליו אחימלך ואמר לו מדוע אתה לבדך היה לו לתמוה יותר איך היה בא בשב' ועוד שאל אם לא נמצא עם אחימלך לחם חול יוקח נא מעיר במתן בסת' אם תאמ' שדוד לא רצה לגלו' עצמו בעיר כי לא יוכרח שיאמ' להם אחימלך למי ולמי רוצה הלחם ההוא ותשובת אלו השאלות כי נוב

כולה בהנים לפי׳ נקראת נוב עיר הכהנים ולפי׳ צוה שאול להרוג את כל העיר להיותם כהנים בעבור שנאת אחימלך הכהן וכיון שכן היו א״כ כולם אוכלי תרומה ותרומה לזר במיתה לפי׳ נתן לו לחם הפנים המוסרים מלפני ה׳ לפי שהמסוכן מאכילין אותך הקל קל תחילה כי אין בלחם הפנים מעילה אחר הקטרת בזיכי לבונה. ודוד בודאי בחול בא אל אחימלך ועכ״ז מצא לאחימלך לחם הפנים כי שתים עשרה חלות היו נחלקות לכמה כהנים עד שלא מגיע לכל אחד ואי כי אם דבר מועט כזית מכ״ש ע״ד שאחז״ל שהכהנים צנועים היו מושכין את ידיהן ממנו ואחר שהצנועים היו מושכין את ידיהן ממנו היה נשאר ממנו פעמים הרבה אחר השבת והשאר הוא שמצא דוד. ואם תאמר שמה שהצנועים מניחין הגרגרני׳ חוטפין וכן פירש חולקין חוטפים עכ״ז אפשר נשאר שכן אמרו מעשה באחד שחטף חלקו וחלק חבירו והיו קורין אותו בן חמצן נראה כי רובן לא היו עושין כן והנכון לומר שמחלקו של אחימלך הוא מה שנתן לדוד דכתיב והיתה לאהרן ולבניו מחצ׳ לאהרן ומחצה לבניו. ובענין החום אמר דלרבנן שאין אפייתו דוחה את השבת הנה היו מניחין אותו בתנור כדי שישמר בו חומו ולרבי יהודה היה נאפה בשבת ויש מרבותינו שאמרו היות על דרך נס ע״כ תורף דבריו והביאם מהרי״א ז״ל והוא ז״ל הסכים לדעת חז״ל והוא האמת והם כדברי רש״י הנז״ל ויאמר לו כי אשה עצורה לנו וכו׳ ושהלחם הזה שנתן לדוד היה לחם הפנים והכתוב עצמו נותן טענה יען כי לא היה שם בכל העיר לחם כי אם לחם הפנים המוסרים מלפני ה׳ ולכך נתנם לו ואין צורך לטענות הר"דק ז״ל הנז״ל והחום בדרך נס. והר"לבג ז״ל כתב כדברי ה"רדק ז״ל בקירוב ז״ל ויתן לו הכהן קדש דהיינו תרומה או מנחה ר״ל כי לא שם לחם אחר לתת לו כי אם לחם הפנים שאינם מוסרים מלפני ה׳ כי אם לשום לחם חם תחתיו ביום הלקחו באופן שיהיו בשולחן שתי מערכות לחם והנה לא היו מסירים אותו כי אם ביום שבת כמו שנתבאר בתורה ואז היה מתחלק לכהנים ולזה לא היה דרך לאחימלך לתת לדוד מלחם הפנים וידמה שאמר זה להורו׳ שאם היה אפשר לו זה היות יותר נכון לו לתת לדוד מלחם הפנים כי אחר הקרבת בזיכיו והם מכשיריו אין בו מעילה וידמה לפי זה המאמ׳ שהיה בקדש שנתן יותר מהנטיה מחרם התור׳ ממה שהיה בלחם הפני׳ אחר הקטרת מתיריו ולזה ידמה שזה הקודש נתן לו הוא תרומה או מנחה כאמור והתיר הכהן אכילתה לזר ולא התיר אכילתה בטומאה כי הזרות יתכן היותה מפני פקוח נפש כי האכילה בעצמה היא הסכנה שתהיה מהרעב ואול׳ הטומאה אין ראוי שתדחה מפני זה אחר שאינה בעצמותה סבה להסיר הסכנה ולזאת הסבה בעינה יותר לכבות את הנר בשבת בשביל החולה שישן כשהיה בחוליו סכנה ולא יותר לטלטל את הנר להוציאו

חוץ מחדר החולה כמו שביארנו במקומו עד כאן ובענין לחם חום כתב כדברי הר"דק ז"ל והרחיב שהיה נשמר בתוך תפוסו עד עת ההערכה ובזה יהיה חומו בו עד כאן.

**ולע"דן** להסמך על שיטת חז"ל הנז"ל וכבר קיימתי שביום שבת בא דוד מפני פקוח נפש אפי' נאמר דתחומין דאוריתא ושעל זה נחרד אחימלך לקראת דוד והוא בכלל שאלתו שאמר ומדוע אתה לבדך כדפרישית לעיל בסמוך עיין עליו. ואוכיח כדבריהם ז"ל שבא בעת סלוק הלחם מעל השולחן מדקדוק לשון הפסו' לשון המוסרים שהי"ל כי אם לחם הפנים אשר הוסר מלפני ה' בלשון עבר אבל באו' המוסרים מורה שהגיע שם דוד ע"ה עת היותם מוסרים ולא הוסרו כבר שאם כן היו נחלקים אבל אלו בעת ההיא והכתוב אומר כי לא היה שם לחם פיר' שלא היה שם לחם יותר קל באיסו' כלחם הפנים שהוא מותר אחר הקטרת בזיכי לבונה ז"ש כי לא היה שם לחם יותר קל כי אם לחם הפנים כי התרומה אסורה לזרים במיתה. או אפשר שכיון באומרו המוסרים אל מה שאחז"ל שזכרתי למעלה טפחו של זה בצד טפחו של זה כדי שיהיה הלחם לפני ה' תמיד ז"ש המוסרים לשום לחם וכו' רוצה לומר בעוד היותם מוסרים מסירי' מכיני' כהנים אחרים לשום לחם חם תכף קודם שתגמר ההסרה בעודם מסירים משימים. ומ"ש חום ולא אמר חם כבר הכרחתי מדקדוק זה שבא להודיענו נס גדול שאחז"ל שהי' נשאר החום ההוא מעת סדורו עד עת סלוקו עומד בו חומו ואולי כל יום הלקהו היה עומד החום בו כלשון ביום הלקחו דלא כתיב בהלקחו:

**ח**

**ושם** איש מעבדי שאול וכו' חז"ל האדומי פי' חלק כתיב דואג וכתיב דויג אמר ר' יוחנן בתחילה היה רבו יושב ודואג שמא יצא זה לתרבות רעה לאחר שיצא זה אמר וי וי כבר יצא זה ולמה נקרא שמו אדומי רבי יהושע בן לוי אמר על שם עירו רבי שמואל אמר שקנא בדוד שהיה אדמוני רבי אבא בר כהנא אמר שהתיר דמן של נוב עיר הכהנים רבי נחמיא אמר שהתיר דמו של דוד ואשתו מותר' לאחר בר קפרא אמר שאסר דמו של אגג לשאול ואמר לו ושור ושה אותו ואת בנו לא תשחטו ביום א' ר' יצחק אמר שהיה מאדים פני הכל בהלכה ר' חנינא אמר מה אדו' מבליע זכיותיו של אדם אף דואג מבליע זכיותיו של דוד רבו'(ו) אמרו מה אדום היה נוקם ונוטר שונא אף דואג כן לדוד ע"כ. ויש לדקדק אומרו כתיב דואג וכתיב דויג דאי כוונתם להקשות שינוי מדואג לדוייג הי"ל קרי ליה דואג וקרי ליה דויג וכו' ומהו אומ' כבר יצא זה הי"ל וי שיצא זה ובמאי קא מיפלגי הני תנאי בקריאתו אדומי ומאי איכא בין מ"ד שהתיר דם נוב עיר הכהנים למ"ד שהתיר דמו של דוד והתיר אשתו ונראה כי בקושיא מקשה השנוי ועוד למה כתיב בתחלה דואג

ואחר כך דוייג וכל זה בכלל אומרו כתיב דואג וכתיב דוייג והיינו דמשני אמר ר' יוחנן בתחלה וכו' באו' בתחיל' כיון להשיב על או' דואג בתחלה ואמר כבר יצא זה שמלבד שיצא אמ' עליו וי על שכבר יצא זה מעולמי ולמד כן מדואג ו"מד ואו' הוא וי נשאר דג למ"ד כבר יצא זה לומר כבר יצא לגמרי ואין לו עוד תקומה מלשון דויג וי דג ר"ל וי לו כי הרי הוא כדג שנאחז במצודה רעה ואין לו עוד תקומה וכן תמצא בירושלמי פ"ח בסנהדרין אמר רבי יהודה בן פזי לדויג כתיב א"ל נתפסת כדג וכו' אם כן וי על שכבר יצא זה מעולמו ולא ישוב עוד ולא לתרבות רעה בלבד אלא כבר יצא זה מעולמו מכל וכל ופריך דכיון שאמר המאמר שאומר דואג הוא על שמא יצא וקודם יציאה מיירי קרא אם כן למה קראו האדומי בפסוק הא' דבשלמא אם היינו או' שקראו דואג על שיצא כבר לתרבות רעה ניחא שקראו אדומי אבל השתא קשיא למה קראו אדומי ומשני על שם עירו שהיה מוכח למעשה אדומים וזה המקום בגבול ורבי שמואל אמר על שקנא בדוד שנקרא אדמוני וקנאה זו דקאמר היינו בשעה שבא דוד לנוב כשראה שהיו אופין לחם הפנים אמר להם שהיה טעות דאין אפייתו דוחה את השבת והם עשו בהוראת דואג ולכך קנא בו דואג וז"ש כאן האדומי בפסוק א' וזהו האדומי שקנא בדוד האדומי באדמוני. אמנם רב כהנא אמר דריש שהתיר דם נוב עיר הכהנים אדומי לשון דם דריש האי ור' נחמיא דייק לשון האדומי לדם כרב כהנא אבל מדקאמר האדומי ולא קאמר אדומי דמספיק דייק נמי שהתיר דם דוד ואת אשתו כי זכר ונקבה בראם ויקרא את שמם אדם וזה התיר אשתו של דוד ואם כן האדומי לפי זה לשון אדם ולשון דם ובר קפרא דריש האדומי לשון דמיון שדימה ענין אגג לאותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד ובהכי אסר דמו של אגג ורבי יצחק דריש לשון אדמימות שהיה מאדים פני הכל בהלכה מרוב ידיעתו אך לא היה לש"ש אלא לבייש את המנוצחין ור' חנינא דריש אדומי לשון אדום קרוב למשמעותיה דקרא אמנם רבותינו דקדקו ה"א של האדומי דלר' חנינא דואג אדומי די מדקאמר האדומי בה"א ר"ל האדומי הידוע במידה ידועה והיא מה אדום נוקם ונוטר ושונא אף דואג כן לדוד. ורש"י ז"ל נעצר לפני ה' עוצר עצמו לפני אהל מועד לעסוק בתור' אביר הרועים אב ב"ד ע"כ דהרועים בעם קאמר ולא רועה צאן וכן מהרי"א ז"ל והר"דק ז"ל האדומי גר בארץ אדום וכן איתי הגתי אוריה החתי על שם מקומ' שהיו גרים שם אביר הרועים אביר הוא אח' במוכרת ובסמוך לפי שהוא דגוש על משקל כביר אביר יעקב הוא קל ממשקל שריד לפיכך נשתנ' בסמיכות ופירושו גדול רועי המקנה אשר לשאול וממונה עליהם ע"כ וכן הר"לבג ז"ל והוסיף לו' נעצר לפני ה' ללמוד תורה כנז"ל בדברי חז"ל וכפי הפשט היה נעצר לפני ה' הובא שם לזבוח להי' עם אנשים אחרים

וילכו האנשים אחריו וילכו האנשים לדרכם וישאר הוא לבדו להתפלל או לזבוח עוד ע"כ. וכן פירש מהריי"א ז"ל במה שקראו האדומי. **ולע"דן** לדקדק דהי"ל ולהקדים ביום ההוא ולומר ושם ביום ההוא איש מעבדי שאול נעצר גם נדקדק אומרו נעצר דהי"ל עצור לפני ה' גם אדקדק אומרו ושמו דואג דהי"ל ודואג שמו שדוקא הצדיקים שמם קודם להם ושמו בועז ושמו מרדכי. ונראה שכוונת הכתוב לומר שדואג לא היה לו זמן רב שהיה עצור לפני ה' רק אותו היום היה ראשון לעצירתו ובראשו נגעו שנתקל בו בהוראה ונתקל להביא לשון הרע על נוב עיר הכהנים ועל דוד כי מי יתן והיה שלא היה נעצר ז"ש ביו' ההוא נעצר כו' שביו' ההוא היתה עצירתו וז"ש נעצר. או אפש' שסמך תיבת ביום ההוא נעצר וכו' ושמו דואג ר"ל טעם לאו' ושמו דואג ולא דואג שמו כי צדיק היה באותה שעה ולכן ראוי לומר בו ושמו דואג כעין ושמו בועז וכל הצדיקים מאחר שביום ההוא היה נעצר לפני ה' שהוא ללמוד תורה אם כן ראוי לומ' בו ושמו דואג ככל הצדיקים ששמם קודם להם ועוד שהיה אביר הרועים בשושני' שהוא היה ראש הוראה אם כן באשר הוא שם שלם יצדק בו ושמו דואג. ולפי שיטת מהריי"א ז"ל שאותו היום במקרה בא לשם לזבוח לפני ה' מובן אומ' ביום ההוא נעצר כו' לו' שלא היתה עצירתו זו לימים רבים כי אם לפי שעה ביום ההוא לבד לז"א נעצר לפני ה' שלפי שעה נעצר ולא מקדם ומאז ולא אחר כך אם כן ביום ההוא שולל הקודם והמאוחר ואו' אשר לשאול פיר' אביר הרועים אשר היו רועים לשאול ממש בהנהגת ישראל כל אותם הרועים היו דולים מבור חכמתו של דואג כי על כן היה השם יתברך דואג עליו כנז"ל ועל חכמתו:

**ט**

**ויאמר** דוד לאחימלך ואין יש כו' רש"י ז"ל ואין יש ואם יש פה. נחוץ בבהילו ע"כ. והרד"ק ז"ל ואין בחי"רק כמו ואין בצר"י והוא דרך שאלה כלו' אין יש תחת ידך חרב או חנית שתתן לי וכמוהו חירק וצרי ניר ונר בין בן ריש רש חין חן וי"ת ואלו אית הכא. תחת ידך ברשותך וכמוהו רבים כלי כתרגומו זייני. נחוץ ענייננו לפי מקומו מהיר ואין לו חבר וכת"י בבהילו ע"כ. **ולע"דן** לשון ואין בלשון גמרא אין ולאו ורפיא לשון והן יש בידך וכפל אם יש פה תחת ידך כי די שיאמר אם יש תחת ידך אבל אפשר שאמר לו שאפי' שיהיה לו חרב תחת ידו ורשותו אם אינה פה לא היה חפץ בה פן יודעו הדברים חוצה ז"ש אם יש פה דוקא תחת ידך ואילו אמר אם יש פה הייתי שומע פה נוב העיר לז"א פה תחת ידך ואמר כי גם חרבי כו' לפי שלא הביא עמו לחם צידה לדרך להחיו' נפש לז"א ונתן סבה כי גם חרבי וכו' ר"ל לא הבאתי צידה גם חרבי וגם כלי יען כי היה דבר המלך נחוץ. ולפי ששאלה זו בלתי מתיחסת לכהן שאין דרך להיות חרב וחנית תחת

יד הכהן כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו לא חרב וחנית ל"זא ויאמר דוד לאחימלך ואין יש פה וכו' ולא אמר ויאמר דוד לכהן ובסמוך נאמר ויאמ' הכהן חרב גלית לפי שהית' חרב גלית מונחת שם זכר עשה לנפלאות ה' מזאת הבחינה נמצאת ביד הכהן לז"א שם ויאמר הכהן ולא כתב ויאמר אחימלך:

ו

**ויאמר** הכהן חרב גלית וכו' רש"י ז"ל לוטה כרוכה וכן וילט פניו באדרתו. אחרי האפוד אחר ששאלו באורים ותומי' אמר לו כן וכן ת"י בתר דשאל ליה באפודא. וכן הרד"ק ז"ל והקשה על זה מסדר הכתוב שהי"ל אחרי האפוד בתחילה ולמה הפסיק בתיב' אחרי האפוד בין לוטה בשמלה אם אותה תקח לך וכו' על כן פי' אדוני אבי ז"ל אחרי האפוד שהיתה תלויה אחרי המקו' שהיה מונח בו האפוד והחשן או יהיה פירוש אחרי האפוד שלא היה אפוד החשן אלא אפוד בד והוא לבוש שהיו לובשים הכהנים ועבדי ה' כמו שאמר שמונים וחמשה איש נושאי אפוד בד וכתיב ודוד חגור אפוד בד וזו החרב הית' תלויה אחרי אלה הבגדים ע"כ ולפירושו קשה קצת אחרי האפוד מאי קא משמע לן ולמה אמר האפוד בלשון יחיד והם מרובי' דבשלמא אם הכתוב מדבר על האפוד והחושן ניחא שטען הכהן לדוד ואמ' לו שהיא קדוש לכבוד ה' שהרי הונחה אחרי האפוד ואצלו כאילו היא קדוש' כמוהו. והר"לבג פיר' כפי' הראשון של הרד"ק אחרי האפוד והחשן והנה שם זה החרב לפרסם הנס שנעשה לישראל בדבר גלית ע"כ. ומה שאמר אם אותה תקח לך כתב הר"דק אם אותה תרצה לקחת קח כי אין אחרת זולתה בזה פי' בזה המקום. אין כמוה והלא אחימלך היה יודע שאין כמוה למה אמר לו אם אותה תקח לך קח לפי שהיתה באוהל מועד לזכרון הנס כמו שפירשתי לא היה ברצון אחימלך להוציאה משם אם הית' שם אחרת אבל כיון שלא היה שם אחרת לא היה יכול למנעה מדוד כי הוא לקחה מהפלשתי והוא שם אותה שם באהל מועד ובידו יש לקחתה ולהחזירה לאשר ירצה ע"כ. ומהרי"א ז"ל כתב הנה חרב גלית מונחת שם ואין ראוי שאדם ינשאה משם כי אם אתה דוד שאתה לקחת אותה במלחמה ועליך לקחתה כאשר תראה לא לאד' אחר שאין ראוי ליקחה להיותה שם לזכרון הנס ודוד שמח להצלחתה ואמר אין כמוה תנה לי וכו' והרב ב"ע ז"ל בשער ע"ח עלה רי"ו פירש וכן הביא מהרי"א שאחימלך חשב אותה החרב לרעה לפי שנפל בעלה על ידה והוא אומרו חרב גלית הפלשתי אשר הכית אם אותה תקח לך קח ר"ל אם בלבך לא תקח מזה סימן רע קחה לך והוא השיבו אין כמוה תנה לי ר"ל כבר נעשת לי תשועה על ידה והיא טובה לי מאחר שאני נצחתיו בה והרגתיו על ידה. **ולע"דן** לדקדק על פי שיטת הר"דק ז"ל בכוונה מתחלפת לומר

חרב גלית הפלשתי אשר הכית ר״ל עמידתו שם הוא זכר לאשר אתה הכית את גלית ולתפארתך הנה היא לוטה בשמלה אחרי האפוד אם אותה תקח לך ר״ל תקח שהכבוד והתפארת לך וזכות קדוש שם שמים שנעש' על ידך ז״ש לך אם לא תחוש קח ויאמר דוד אין כמוה תנה לי כי אדרבא בהיותה בידי יראוה ישרים וישמחו ויזכרו הנס יותר מבהיותה מונחת בקרן זוית לוטה בשמלה. ולפי דברי מהריי״א הנז״ל אדקדק לשון תקח לך קח שר״ל לך דווקא יש רשות לקחת כי לך ושלך היא כי אתה הכית את בעלה וזכית בה ז״ש תקח לך קח כפל הקיחות לשלול זולתו שאין לו רשות לקחתה. ולשיטת הרב ב״ע ז״ל גם כן ניחא אם אותה תקח לך קח לך דוקא יאות לקחתה ולא לזולתך כי לא מסמנא ליה מלתא כיון שבעלה נפל בה ונכרת ראשו בה כי מצד בחינה זו חוששני לתתה לך ודוד השיבו כי אין כמוה תנה לי לי יאתה מאד כיון שבידי נפל שדוד:

**יא**

**ויקם** דוד ויברח וכו' ה"רדק ז״ל מפני שאול ולא תמול ברח אלא ר״ל כל היום ההוא ברח לו מארץ ישראל ובא לו אל אכיש שלא ימצאהו שאול זהו מפני שאול ויבא אל אביש ובספ' תלים קראו אבימלך ושני שמות היו לו וכמוהו רבי' או אבימלך שם כנוי לכל מלכי פלשתים כמו פרעה מלך מצרים וכן מצאנוהו קרוי אבימלך בימי אברהם ויצחק ע״כ וכן מהריי״א ז״ל והוסיף לומר והנכון אצלי שכשהיה דוד בלי לחם ובלי חרב וחנית לא היה בו כה לרדוף ולא היה בו הכנה ללכת אכן כאשר נתן לו אחימלך לחם וחרב ובשרו יצליח דרכו כששאל לו באלהים אז חלף כח ועצר כח לברוח וזהו ויברח ביום ההוא מפני שאול כי אז ברח לא קודם לזה עד כאן:

**ולע"דן** לדקדק תיבת ויקם המיותרת די שיאמר ויברח דוד ביום ההוא אבל כיון אל מה שאמ' מהריי״א ז״ל שאז על ידי הלחם והחרב ובשורה טובה קימה היתה לו לדוד על דרך כל היקום אשר ברגליהם ויקם דוד ויברח וכו' והוא מה שאחז״ל גבי וישא יעקב רגליו כריסא טעין רגליא שעל ידי ההבטחה שהובטח נשא רגליו וילך וכו' ואמר ויברח ביום ההוא במה שהבאתי למעלה בשם חז״ל היות ביאת דוד שם ביו' שבת קודש מפני פקוח נפש וזהו שאמר גם כן כאן ויברח ביום ההוא רוצה לומר עם היות יום קדוש מפני שאול ופקוח נפש דוחה שבת כל שכן תחומין אי תחומין דרבנן. או אמר כי מאחר שהיה ידוע לדוד שנאת פלשתים אליו ובפרט שם בגת כי שם נמצאו אחיו של גלית וכמו שנזכיר אם כן מעיקרא מאי סבר לברוח אל אכיש מלך גת לזה אמר ויברח ביום ההוא רוצה לומר ביום ההוא שכבר הובטח מהשי״ת על ידי האורים ותומים והלך לו מפני שאול עם

היות שבא אל אכיש מלך גת עם כל זה לא חשש כי בה' בטח וגם הובטח ע"י אחימלך ז"ש מפני שאול אל אכיש וכו' כלומר ברח מהארי ופגע בו הדוב:

**יב**

**ויאמרו** עבדי אכיש אליו וכו' חז"ל אמרו בשוחר טוב ויקם דוד ויברח מפני שאול זהו שאמר הכתוב את הכל עשה יפה בעתו כל מה שעשה הק"בה בעולמו יפה אמר לפני הק"בה רבונו של עולם כל מה שעשית בעולמך יפה חכמה יפה מן הכל חוץ מן השטות מה הנא' יש בשוטה הזה אדם מהלך בשוק וקורע את בגדיו והתינוקו' משחקין בו ורצין אחריו והעם משחקין עליו זה נאה לפניך אמר לו הקב"ה לדוד דוד על השטות אתה קורא תגר חייך שתצטרך לו וכן שלמה אומר בז לדבר יחבל לו ממשכן עליו כ"דא אם חבול תחבול שלמת רעך אמ' לו הק"בה תצטער ותתפלל עליה עד שאתן לך ממנה לא עשה דוד אלא הלך אצל פלשתים ויקם דוד ויברח מפני שאול אל אכיש אמר לו הב"ה דוד אצל אכיש אתה הולך אתמול הרגת את גלית והלכת היום אצל אחיו וחרבו בידך ואחיו שומרי ראשו של אכיש הרי עדיין לא נסתפגה דמו של גלית כיון שבא אל אביש באו אליו ואמרו לו נהרוג למי שהרג אחינו אמר להם אכיש לא מלחמה היתה ואלו הרג אחיכ' אותו לא במלחמ' היה הורג אותו ועכשיו שהרג זה אחיכם כך התנה לו אחיכ' אם יכול להלחם אתי והכני א"ל א"כ עמוד מכסאך שהמלכו' לדוד וכן הוא אומר הלא זה דוד מלך הארץ ואנחנו עבדי' לו באות' שעה נתירא דוד התחיל או' יום אירא אני אליך אבטח התחיל דוד להתפלל רבון העולם ואומר ענני בזו השעה אמר לו הב"ה דוד מה אתה מבקש א"ל תן לי מעט מאותו דבר אמר לו ולא אמרתי לך בז לדבר יחבל לו והשטות אתה מבקש עשה עצמו כשוטה היה כותב על דלתות אכיש מלך גת מחוייב לי מאה ורבוא ואשתו חמשים ובתו של אכיש היתה שוטה והיתה צועקת ומשטת' מבפנים ודוד עומד ומשטת' מבחוץ אמר להם אכיש יודעים אתם שחסר משוגעים אני שחסר שוטי' אני שנאמר חסר משוגעים אני באותה שעה שמח דוד שמחה גדולה כשיצא לו השטות מתוך השמחה ההי"ד אברכה את ה' בכל עת ע"כ: **ולע"דן** לדקדק ראשונה מה הודיענו חדוש במה שאומר את הכל עשה יפה בעתו כל מה שעשה הק"בה בעולמו יפה דזיל קרי בי רב הוא את הכל עשה יפה בעתו כי לתמוה תמיהתו שעל השטות אין צורך בהקדמה דמספיק שיאמר שאמר דוד לפני ה"בה רבונו של עולם כל מה שעשית וכו' חוץ מהשטות. ועוד קשה דפתח בהנאה בשוטה הזה ומסיים זה נאה לפניך פתח בהנאה וסיי' ביופי. ועוד למה משנה פי' הפסוק של יחבל לו מפשוטו של חבלה לפרשו לשון משכון כד"א אם חבול תחבול וכו' והלא פשוטו של מקרא עדיף שבז לדבר תבא לו חבלה ונזק.

ונבין או' שנית אמר לו ה"בה תצטער ותתפלל עליה עד שאתן לך ממנה. ועוד מאי קאמ' לא עשה דוד אלא הלך אצל פלשתים ויקם ויברח דוד מפני שאול אל אכיש וכו' אמ' לו הק"בה כו' שהם דברים שאין להם ניחא ובפרט בלשון שלילה לא עשה דוד כו' וכן גבי אתמול הרגת את גלית כו' יש אריכות דברים ועוד מאי קאמר כיון שבא אליו באו אל אכיש כו' גם דברי אכיש קשה דפתח בטענת לא מלחמה וכו' שהמלחמה אין בה ויתור ומסיים בטענה זולת' והוא כך התנ' לו מדין סבר וקביל קאתי עליה ועוד קשה לשון וכן הוא או' הלא זה דוד מלך הארץ דמלבד שמדקדק לשון הפסו' במה שקראו מלך הארץ שעל ארץ פלשתים קאמר ונראה דמדקדק עוד בתחלת הפסוק דקדוק זולתו דמדפתח מתחילת הפ' הלא זה דוד מלך הארץ וכו' וצריך להבין מהו דאם לא כן הי"לל וכן הוא או' דוד מלך הארץ. וע"ק לשון עשה עצמו כשוט' שנראה שלא נשטתה ממש אלא עשה עצמו כשוטה ולשון המאמר מנגד זה במ"ש והשטות אתה מבקש דמשמע שטות ממש וכן מסיק. וכשיצא השטו' מתוך השמחה מורה שהיה בו שטו' ממש ועוד מאי קאמ' הה"ד אברכה את ה' בכל עת וכו' מאי דייק בהאי קרא עד דאמר הה"ד אברכה את ה' בכל עת וכו'. **ולע"דן** כי הפסוק הזה של את הכל עשה יפה בעתו יש לו שני פירושים הא' בקס"ד והוא מה שאומ' כל מה שעשה ה"בה בעולמו יפה דלהאי פירושא לשון בעתו ר"ל על עת הבריאה שכל מה שעשה אז בעת עשות עולמו הכל יפה וכפי פירו' זה הקשה ותמה דוד לפני ה"בה ואמר כל מה שעשית בעולמך וחכמה יפה מן הכל שזה שהשטות רע ביותר שכיון שהחכמה יפה מהכל הסכלות רע אם כן מה הנאה בשוטה עד שנאמר שמצד התועלת קראו יפה שהרי נזק יש בו שקורע בגדיו ומצד היופי הנה אין בו יופי מאחר שהתינוקות משחקים ורצים אחריו וכו' והעם משחקים עליו זה נאה לפניך שיתבזה יציר כפיך ויחטאו ואשמו השוחקים. אמנם המסקנא פירש הפ' שהכל יפה בעתו לא שהכל יפה בהחלט אלא כפי העת שאפי' השטו' יפה בעתו שהרי דוד יפה היה לו בעת צרתו כיון שעל ידו נצול והיינו דמסיק המאמר אברכה את ה' בכל עת שהכל יפה בעתו. והנה הב"ה א"ל דוד על שטות אתה קורא תגר חייך שתצטרך לו וכו' שנראה מיותר שאמ' על שטו' אתה קורא תגר דבהא סלקינן ובהא עסקינן ונר' דה"ק מלבד שאין ראוי לקרות תגר כדמסיק חייך שתצטרך לו הנה הוכיחו הש"י מאחר שדוד מואס בשטו' היה ראוי א"כ שישתוק ולא יקרא תגר על מעש' ה' כי נורא הוא ז"ש דוד על שטות אתה קור' תגר בתמיה כי אין לך שטות גדול מקריאת תגר על מדותיו של ה"קבה שאפילו על הרהור אחר מדותיו אסור כל שכן על קריאת תגר שהיא גם כן שטות גדולה ז"ש על שטות אתה קורא תגר לא יתכן שמעשיך בקריאת תגר סותרין את דבריך

שהשטו' רע ולזה ענשו חייך שתצטרך לו כדמסיק ואילו הקב"ה לא היה עונה לו בשטות שנשטתה בודאי שאז היה נמשך לו נזק וחבולה והיה פי' הפסוק כפשוטו בז לדבר יחבל לו אבל כיון שענהו השי"ת ונתן לו מעט שטות שעל ידו ניצול ע"כ אנו צריכין לפרש לחבל לשון משכון על שם שהיה צריך להרבות תפלה ותחנונים אל השי"ת שיתן לו את השטות ולא נפרשהו כפשטו לשון נזק כיון שלא ניזוק דוד כלל שזה יכריח שכוונת בז לדבר יחבל לו הוא שאמר לו הק"בה תצטער ותתפלל עד שאתן לך ממנה ואמר לא עשה דוד וכו' רוצה לומר לא עשה דוד דבר יוצא מהשורה אלא זה שהלר אצל פלשתים האויבים אותו שלא היה לו להניח שאול בחיר ה' ולברוח מפניו מפחדו ללכת להאויבים פלשתים שזה לבד שטות הוא ולכך לא היתה תרופתו אלא בשטות שנשתטה אין למחות זה ועוד שבמידה שאדם מודד בה מודדין לו הוא חטא בקראו תגר על מדותיו יתב' על השטות וקריאת התגר הוא שטות על כן נענש שלא תהיה הצלתו אלא ע"י שטות כי לא קצרה יד השי"ת מהושיע באופן זולתו אלא מהטעמים הנז' ואל זה כיון בעל המאמר שהביא לשון הפסו' ויקם דוד ויברח מפני שאול אל אכיש אמר לו הקב"ה דוד אצל אכיש אתה הולך שהיכן אמר לו הק"בה כן אם לא בפי ויקם וילך ויברח מפני שאול אל אכיש וז"ש אמר לו הב"ה והנה תמה הב"ה עליו (מב') [מד'] פנים האחד אתמול הרגת את גלית והלכת היום אצל אחיו זאת התמיהה בבחינת ההליכה והתמיהה הב' בבחינת קחתו החרב ז"ש וחרבו בידך שלישית שאחיו שומרי ראשו של אכיש כלומר גבורים ויהרגוך או אמר ואחיו שומרי ראשו כלו' שיקנאו בך פן תקח מקומם שישימך אכיש שומר ועל כן ישתדלו מכל הצדדין הנז' להמיתך ועל בחינת החרב שאמר וחרבו בידך הוסיף לומר עוד בחינה אחרת שעדין לא נסתפגה דמו של גלית בספוג מעל החרב אלא מלוכלך החרב בו. ואמר כיון שבא אליו באו וכו' לומר שמרתיחת הדם של גלית ירתח דמם של אחי גלית היא מתחייב תכיפת ההריגה לדוד בלי רשות אכיש אלא שכיון שבא אליו דוד וחסה בצל כנפיו לא יוכלו לעשות דבר מבלי רשותו ז"ש כיון שבא אליו חייב שבאו אל אכיש ואמרו לו נהרוג וכו' וכיון שבאו אליו גם כן חייב טענת אכיש בעדו שאמ' להם אכיש לא מלחמה כו' או אמר כיון שבא אליו כו' להורות על התכיפות שבאו תכף ומיד וכיון שבא אליו באו אצל אכיש להודיע חסדי ה' שסכל השכלתם אבל לא מכשרותם נצול דוד או מבלתי הצטערם על גלית אחיהם שהרי תכף כיון שבא אליו באו לינק' אלא שהק"בה הצילו מידם והנה אכיש טען בעד דוד שתי טענות האח' לא מלחמה היתה וכו' וטענה שנית ועכשיו שהרג את אחיכם כך התנה לו שהוא בעצמו גלית מחל לו והפקיר לו דמו ז"ש כך התנה לו אחיכם אם יכול להלחם אתי והכני וכו'

א"ל אם כן רוצה לומר שהתנאי ההוא תנאי שריר וקים ולא אסמכתא ופיטומי מילי אם כן עמוד מכסאך שהמלכות לדוד שכך היה התנאי זהו שאמ' וכן הוא אומר הלא זה דוד מלך הארץ וכו' דקדקו לשון שאומר הלא זה דוד מלך הארץ והיה לו לומר הלא דוד זה מלך הארץ. ועוד שאול מלך הארץ ולא דוד כי הם ודאי לא ידעו שנמשח כי בסוד נכמס משחו שמואל לזה דורשים שהלא זה דוד הוא רמז אל מה שאמרו נהרוג למי שהרג את אחינו והחרב שבידו תעיד עליו זהו שאמר הלא זה דוד רוצה לומר שהרג את אחינו או הלא זה רוצה לומר זה החרב שבידו יוכיח שהוא דוד שהרג את אחינו ולא דוד זולתו דכמ' דוד איכא בשוקא כי לזולתו לא היו נותנין אותה בידו וכי תימא לא מלחמה וכו' ותנאי התנה עמו אם כן קיים התנאי בכל חלקיו ויהיה מלך הארץ כי כן היה התנאי ביניהם והנה בענין השטות של דוד אין ספק שנשטתה אבל היה דבר מועט והוא היה מוסיף שטות מדעתו והכי דייק קרא דבשנותו את טעמו דלא כתיב בהשתנות את טעמו לפני אבימלך ולשון המאמר מוכיח כן דקאמר אמר לו תן לי מעט מאותו דבר פי' מעט דייקא וזהו עשה עצמו כשוטה שהשני דברים היו כאן מעט שטות והוא הוסיף עליו ועשה עצמו כשוטה גמור והיינו ויורד רירו בו"או דלא כתיב וירד רירו אלא ויורד בכוונה. והנה בתו של אכיש היתה שוטה אלא שכעת נתוסף בה שטות על ידי דוד וזהו שאמר ובתו של אכיש היתה שוטה לשעבר וכעת היתה צועקת ומשתטה מחדש מבפנים ודוד צועק ומשתטה מבחוץ. אמר להם אביש יודעים אתם שחסר שוטים אני שנאמר חסר משוגעים אני וכו' כיונו חז"ל לשלול פירושו של ה"רדק ז"ל שפי' חסר משוגעים הייתי חסר משוגעים וצריך אליהם כי הבאתם זה אלי עד כאן דלפי' זה חסר משוגעי' מ"ל לכך אמרו יודעים אתם שחסר שוטים וכו' ובהכי דייק טפי לשון חסר וצ"ל שאשתו גם כן נשתטה וכמו שנזכיר בסמוך בשם המדרש בפסוק ויאמר אכיש והיינו דמסיק ה"הד אברכה את ה' בכל עת כלומר שאפי' השטות בעתו טוב הוא בשיעור וזהו את הכל עשה יפה בעתו יפה ואף על פי שהוא עצמו אינו יפה כמו השטות ויש דברים יפים בעצמם ובעיתם. נמצא שבסוף המאמר מפרש פירוש פסוק את הכל עשה יפה בעתו וזולת הפירוש של ה"רדק ז"ל שהוא הנזכר בתחילת המאמר כל מה שעשית בעולמך יפה והכתוב הזה של אברכה את ה' בכל עת הוא במזמור בשנותו את טעמו וכו' אברכה את ה' בכל עת כי יסדו על השבח שראוי לשבח להשם יתברך בכל עת ואפי' על עת השטו' כדמפרש. ועלה בידינו מהמאמ' הנז' פי' הפסוק במה שאמר הלא זה דוד רוצה לומר הלא זה דוד שהרג את אחינו ואנו רוצים לנקום דמו ו"את שבתנאי גמור שהיה ביניהם הרגו אם כן הנה דוד מלך הארץ רוצה לומ' של פלשתים כי כן התנאי שנהיה לו

לעבדים ולא על ארץ ישראל כי שאול מלכם. והם דברי רש"י ז"ל בקירוב אלא שהוספתי ביאור שהלא זה דוד טענה אחת ומלך הארץ ענין אחר ומהרי"א ז"ל כתב מלך הארץ על ארץ ישראל וקראוהו מלך הארץ עם היות דוד ניכר אליהם שכן אמרו הלא זה דוד לפי שהוא חשוב בעיניהם למלך להיותו שר צבא יוצא ובא לפניהם והוכיחו כן מהנשים המחוללות שנתנו מעלה לדוד הרבבות יותר משאול שלא נתנו לו אלא האלפים לבד עד כאן:

**ולע"דן** לדקדק אומרו הלא זה דוד היה לו לומר הלא דוד זה. ועוד מלך הארץ שאול ולא יטעו בזה. ועוד אומרו יענו במחולות דהי"ל ענו בלשון עבר. ונרא' שעבדי אכיש טענו לו שעל כל פנים יהרגו לדוד מפני הטענות הנז"ל מהמדרש והוסיפו עוד טענה מספקת והיא שאם הנצל ינצל דוד כצבי מיד וכציפור מיד יקוש אחר שבא תחת ידינו זאת תחשב לו גבורה וימליכוהו ישראל עליהם ז"ש הלא זה דוד וכו' ר"ל הלא זה הענין יחייב לדוד שיהיה מלך הארץ אם ינצל מידינו וג"כ יוסיפו לשמוח לו במחולות על הצלה זו אם ינצל ז"ש הלא לזה יענו לעתיד במחולות לאמ' ר"ל לא יאות שיאמר עוד דרך שחוק והתול כאשר נאמ' עליו לשעב' אבל לעתיד ראוי שיענו לו לאמר ר"ל דרר אמירה וקושטא דמילתא ראוי לאמר הכה שאול באלפיו ודוד ברבבותיו ובזה מדוקדק' תיבת לאמר. או יאמר שבתחלה אמרו לו לדוד כן הנשים המשחקות אמנם כעת אם ינצל דוד ראוי שלזה יענו במחולות לא המשחקות אלא במחולות שהם מיושבות וחכמות נשי' הן הן ראוי להם לאמר הכה שאול באלפיו ודוד ברבבותיו וכל זה שהקניאו בזרות דבריהם כדי שיתן להם רשות להרגו. או יאמר הלא זה דוד ר"ל הלא זה דוד שאתה רואה אותו עושה עצמו רפה ידים הנה הוא מלך הארץ או יאמ' מלך הארץ ר"ל עתיד הוא וסופו שיהיה מלך הארץ מאחר שראינו שענו לו הנשים במחולות הכה שאול באלפיו ודוד ברבבותיו ולדוד נתנו הרבבות נמצא מאמר הלא לזה יענו וכו' הכרח למה שאמ' מלך הארץ שעתיד להיות מלך בהכרח הלא לזה ר"ל הלא לבעבור זה הענין שבא ברשתינו אם ינצל ירבו שמחות בישראל ויענו לו במחולות לאמר הכה שאול באלפיו וכו' וז"ש הלא לזה יענו וכו' בעבורו שנפל בפח וניצול יענו במחולות וכו'.

**יג**

**וישם** דוד את הדברים האלה וכו' הר"דק ז"ל וירא ב"יוד איתן לבד וי"וד השורש נגרע' מן המכתב וירא מפניו שלא יהרגהו כי הוא הרג גבורם וכמה מהם ע"כ. **ולע"דן** בכאן אמרו עבדי אכיש שני ענינים האחד מהריגת גלית כנז"ל רמז באומ' הלא זה דוד והשני לאכיש שיקום מכסאו ויתן אותו לדוד שהוא מלך הארץ של פלשתים כפי התנאי שביניהם והנה

דוד שם את הדברים האלה שניהם בלבבו אמנם יראתו היתה מפני אכיש שקנאוהו בו שדוד מלך הארץ לא אכיש על זה פחד מאד וז"ש ויירא מאד מפני אכיש במה שהוא מלך גת והם ביזוהו שלדוד יאתה היות מלך גת ומלך הארץ ובזה מובן אומרו כאן מלך גת מה שלא אמר כן בפסוקים הקודמים אלא פעם ראשונ' ויבא אל אכיש מלך גת ומשם ואילך קורא אותו אכיש כי מספיק שיאמר מפני אכיש וכו':

**יד**

**וישנו** את טעמו וכו' רש"י ז"ל את טעמו דברו ויתהולל נשתטה וירשום ויכתוב רירו רוקו דבר הנוטף קרוי ריר וכן בריר חלמות וכן רר בשרו עד כאן. וכן הר"דק ז"ל שינה את דברו וטעמו ודעתו בעיניהם כדי שיתנכר להם ולא יחשבו עליו שהוא דוד או כדי להראות עצמו שהוא שוטה ולא יחושו עליו ויגרשוהו מהיכל המלך וילך לו ופירוש טעמו הוא כמו מטעם המלך וברוך טעמך ותרגם יונתן ושני ית מדעיה וי"ו וישנו כנוי קודם זכר הפעול וכמוהו ותראהו את הילד ויכו האחד את האחד ופירי בעיניהם כמו לפניהם ויתהולל בידם עשה מעשה סכלות והוללות ופירש בידם לפניהם כלומר בעוד שהיה בין ידיהם שהיו סובבים אותו ומביטים אליו וזה מעשה ההוללות שהיה עושה ויתיו שהיה כותב בדלתות השער כרש"י ז"ל או מסרט סריטות כי השריטה גם כן נקראת תיו וכן תרגם יונתן ומשרט על דשי תרעא רירו כרש"י ז"ל עד כאן. וכן הרלב"ג זכרו לברכה טעמו כמו וטעם זקנים יקח הכוונה שדבריו לא בהשכל.

**ולעד"ן** במה שכתבתי בפסוק ויאמרו עבדי אכיש בהבנת המאמר שדוד נשתטה חלק מה מן השמים וחלק מה עשה הוא עצמו שוטה בזה יאמר וישנו את טעמו שהיה טעם בדבריו והוא בכונה שיטה עצמו בעיניהם דייקא אבל בינו לבין עצמו היה לו טעם והשכלה וכיון שבקש מהשי"ת מעט שטות הסכים על ידו השי"ת ויתהולל בידם שנשתטה מעט אך שטות קל שזה נרמז בתיב' הוללות סתם כי מצינו בקהלת שאמר ואחרית פיהו הוללות רעה מכלל דאיכא הוללות שאינה רעה וכבר זכרנו לחכמינו ז"ל שהיה כותב על השער אכיש חייב לי מאה ורבוא וכו':

**טו טז**

**ויאמר** אכיש אל עבדיו [וכו'] חסר משוגעים אני וכו' רש"י ז"ל הזה יבא אל ביתי לשון תמיהה לכך נקוד חטף פתח ורפי עד כאן: והרד"ק ז"ל חסר משוגעים אני בתמיהה וכי הייתי חסר משוגעי' וצריך אליהם כי זה הבאתם אלי וכן הרל"בג ז"ל ובדרש כי אשתו של אכיש ובתו היו משוגעו' וצועקו' ומשטתות מבפני' ודוד צועק ומשתטה מבחוץ אמר להם אכיש וכי ידעתם אתם שחסר משוגעים אני והוא במדרש הנז"ל אלא שהוסיף אשתו ובתו ובמדרש לא הוזכר אלא בתו ע"כ. והר"לבג ז"ל הוסיף במה שאמר הזה

יבוא אל ביתי רוצה לומר הזה שהוא בתכלית השגעון הוא ראוי לבוא אל ביתי עד כאן. ולמדרש שאומר אשתו ובתו דייק טפי לישנא דקרא משוגעים בלשון רבים וידוקדק אומ' משוגעים אני כי אשתו כגופו כאילו אנו משוגעים ממש כמו שדרשו חז"ל ויקרא גם פרעה לרבות אשתו של פרעה ומהריי"א ז"ל וכי חסר משוגעים אני לרמוז שגם הם משוגעים כיון שהביאו את זה אליו. ומה שאמר הזה יבוא אל ביתי לומר וכי אתם תאמרו שאתם לא הבאתם אותו אלא שהוא בא היתכן זה כי הוא משוגע ולא יבוא הוא מעצמו אל ביתי זהו שאמר הזה יבוא אל ביתי עד כאן.

**ולע"דן** כי מתחלה תמה עליהם הנה תראו איש משתגע למה תביאו אותו אלי שהיה בתחילת שגעונו וזהו שאמר משתגע ולא אמר משוגע ואחר כך אמר כי הבאתם את זה אלי להשתגע עלי רוצה לומר להשתגע ביותר עלי או יאמר להשתגע עלי רוצה לומר לסבב אשתי ובתי שישתגעו עלי בביתי ובחומותי זהו שאמר כאן לשון עלי ובתחילה אמר אלי כי היתכן שהזה דוד שאמרתם שהיו עונים לו במחולות זהו שאמר הזה רוצה לומר הזה יבוא אל ביתי רוצה לומר הזה שאמרתם שיענו לו במחולות דבר שאין הדעת סובלו שיבוא מאיליו אל ביתי אל תוך פח המוקש אלא ודאי כי אין זה דוד שאמרתם כי לא יתכן שיבא אותו האיש אל ביתי.

**כב**

**א**

**וילך** דוד משם וכו' מהריי"א ז"ל וישמעו אחיו כששמעו שברח דוד פחדו משאול אולי משנאתו את דוד ישלח ידו באחיו ובאביו כי לא יכול לו ולזה ברחו גם המה ויבאו אל דוד למערת עדולם ע"כ.

**ולע"דן** שבתחילה לא ערב לבם של אביו ואחיו ללכת אחרי דוד כי לא ידעו מה הוא אכן כעת וישמעו אחיו ר"ל שמעו הנס נפלא שעשה השי"ת עמו בהצילו מאכיש ויגרשהו וילך וימלט אל מערת עדולם אז הכירו כי השי"ת עמו וזהו שאמר וישמעו אחיו וכל בית אביו שמעו הצלתו זו מיד אכיש והיא סבה שירדו אליו שמה אל מערת עדולם והוא מקום ששמו כן מערת עדולם ואיננו לשון מערה מדלא תרגם מערתא דעדולם אלא מערת עדולם. ומה שאמר וילך דוד משם שתיבת משם מיותרת אבל הכוונה לומר ששם בהיותו בגת מיד ישוב דעתו אליו זהו שאמר וילך דוד משם כלומר שמשם הלך והוא דוד בשכלו ודעתו וכן תמצא בדברי חז"ל במאמר שכתבתי בפסוק ויאמרו עבדי אכיש ז"ל באותה שעה שמח דוד שמחה גדולה כשיצא לו השטות מתוך השמחה הה"ד אברכה את ה' בכל עת ע"כ הרי שכשגער אכיש בעבדיו ואמר להם חסר משוגעים אני אז שמח דוד

שמחה גדולה מתוך השמחה יצא השטות ממנו. או יאמר וילך דוד משם רוצה לומר כל העומדים שם שגירשוהו היתה סיבת הליכתו משם וזהו שאמר וילך דוד משם וכו' ורמז בתיבת משם אל מה שאמר בתלים בשנותו את טעמו לפני אבימלך ויגרשהו.

**ב**

**ויתקבצו** אליו כל איש מצוק וכו' ה"רדק ז"ל כל איש מצוק מענין צוקה והוא תואר או שם וכל איש אשר לו נושא האל"ף במקום ה"א. ופירושו כל איש אשר היה בורח מפני המלוים או' היו מתקבצים אל דוד וכל איש מר נפש שהיה רש כמו ויין למרי נפש ישתה וישכח רישו או איש מצוק רוצה לומ' מצרות אחרות והיה יוצא מביתו (להתוכיח) [להתרוח] ולשכח צרותיו וכן תרגם יונתן וכל גבר מעיק רוחא עד כאן. וכן מהרי"א ז"ל אלא שהוסיף איש מצוק רוצה לומר איש אשר לו מצוקה מאויביו ולא יוכל לשבת בארץ עד כאן.

**ולע"דן** כל איש מר נפש שלא היה שלם בשלימות הנפש אשר נפשו עליו תאבל ותהיה מרה שכן כתיב ויין למרי נפש על ההרוגי ב"ד וכן פירשתי בכלי חמדה בפסוק למה יתן לעמל אור וחיי' למרי נפש שהמרי נפש החיים ארוכים מזקת להם שיחטאו זמן רב כן המרי נפש הנזכר כאן אלא שעל ידי חסידות דוד והיותו עליה' שר וגדול מושל מקשיב על שפת אמת כל משרתיו צדיקים כמו שלמדו חכמינו ז"ל מפסוק מושל מקשיב על שפת שקר כל משרתיו רשעים מכלל דמושל וכו' החזירן דוד למוטב זהו שאמר ויהי עליהם לשר ועל ידי זה ויהיו עמו ודומים לו כדכתי' וישבו אתך ואמרו חכמינו ז"ל בדומים לך. ואמר ויהי עליהם לשר וכו' להודיע שלא עשה כן דרך תכסיסי מלכות ואף על פי שנמשח בשמן המשחה למלך ועם היותו בורח משאול עם כל זה לא גבה לבו ולא רמו עיניו ללכת בגדולות ונפלאות ממנו אבל היה עליהם לשר לבד כאחד משרי שאול ולא מורד בו. או יאמר ויהי עליהם לשר ויהיו עמו וכו' על דרך מה שאמר דוד ע"ה שמעוני עמי ואחי אם תנהגו כשורה אחי ואם לאו עמי שארדה אתכם במקל ורצועה אכן כשנוהגים כשורה הם אחיו וזהו שאמר כאן ויהי עליהם לשר שורר עליהם כשיוצאין מן השורה רודה אותם במקל ורצועה אכן כשנוהגין כשורה אמר ויהיו עמו רוצה לומר בשוה עמו כאלו הם אחיו ואפשר שבתחלה נתקבצו אליו אנשי מספר מועט כל איש מצוק ואשר לו נושה ומר נפש ויהי להם לשר ואפי' שהיו מעטים ורקים ופוחזים אמנם אחר כך ויהי עמו כארבע מאות איש שנתוספו עמו רבי' בכמות ארבע מאות ואיכות דומים לו זהו שאמר ויהיו עמו כארבע מאות איש שאלו מתחלה היו כארבע מאות היה לו לומר ויתקבצו אליו כו' כארבע מאות איש ויהי להם לשר:

**ג**

**וילך** דוד משם מצפה וכו' הר"דק ז"ל יצא נא אבי ואמי אתכם יצא ממערת עדולם וישב אתכם אבל אחיו היו הולכים עמו כי ברחו כולם מפני שאול שהיה שונאם פן יהרגם ע"כ. וכן מהרי"א ז"ל ואני אומר שאומרו יצא נא אבי ר"ל הנה אבי ראוי לצאת לפניכם לכל דבר עצה כי תמצאו בו טעם זקנים כי יוצא באכלוסא היה זהו שאמר יצא נא אבי שעל אביו לבד אמר שיצא לפניה' אמנם ואמי אתכם תשב וסכינא חריפא פסקינהו ואכריע כן מאומרו יצא נא אבי ואמי אמר יצא בלשון יחיד ולא אמר יצאו נא אבי ואמי משמע שעל אביו לבדו אמר כן ולדעת המפרשים אמר יצא בלשון יחיד לפי שאביו עיקר ואמו טפלה אל אביו. או יאמר כי אביו ואמו באו עמו אל מצפה מואב כי בחר בו דוד להיותו מקום גבוה ומצפה להיותו צופה ומביט משם אם יבוא אליו חיל שאול ויברח ושם המצפה המצודה ולזה אמר דוד יצא נא אבי ואמי מהמצפה והמצודה שהוא מקום צר ודחוק וישבו להם במיטב הארץ עם המלך זהו שאמר יצא נא אבי ואמי אתכם רוצה לומר יצא נא מאתי אבי ואמי מהמצודה ויהיו אתכם כי זקנים הם ולא יסבלו הדוחק רק בהיות בריוח זכות אבותי תסייעני עד אשר אדע באמצעות מצוה זו מה יעשה לי אלהים בשכר זו להשקיט אותי. ואמר אלהים לפי שגבי כבוד אב ואם נאמר למען יאריכון ימיך על האדמה אשר ה' אלהיך נותן לך לכך הזכיר שם אלהים כנגד אלהיך. או יאמר עד אשר אדע לפי שאמר יצא אבי ואמי כדפרישית יצא מהמצודה לבוא אתכם וכי תימא ולמה לא אצא אני גם כן עמהם לשבת יחדיו אתכם לזה אמר עד אשר אדע מה יעשה לי אלהים כלומר אני איני יכול לזוז מהמצודה עד שאדע מה יעשה לי אלהים אשר מן המצודה יכול אני לראות ולדעת מה יעשה אלהים לי כי אראה האויבי' מרחוק ואעמוד על משמרת:

**ד**

**וינחם** את פני מלך מואב כו' רש"י ז"ל וישוב עמו כל ימי היות דוד במצודה סמוך למואב וכשיצא דוד משם ליער חרת הרג מלך מואב את אביו ואת אמו ואחיו חוץ מאחד שבהם שהחייהו נחש העמוני והוא החסד שאמ' דוד כאשר עשה אביו עמדי כדאיתא במדרש תנחומא עד כאן וה"רדק ז"ל וינחם מענין נחית בחסדך כלומר הנחם והביאם לפניו ויונתן פירשו כמו וינחם שתרגם ואשרינון במצודה תרגומו מטמר במצדיא. והר"לבג ז"ל כל ימי היות דוד במצודה זה לאות שאחר שיצא דוד מהמצודה נפרדו אביו ואמו ממלך מואב ע"כ:

**ה**

**ויאמר** גד הנביא וכו' הר"דק ז"ל על פי ה' אמר לו כי שם יהיה נשמר משאול וכן היה כי בעוד שהיה שם לא בקשו עד שהלך אל קעילה והטע' לפי שבארץ יהודה היו אוהבים אותו ואם היה קם שאול לבקשו היו מגידים לו והוא נמלט ממקום למקום ואף על פי שקעילה מארץ יהודה היא היתה רחוקה ממיודעיו ומשפחתו ואף על פי כן על פי ה' הלך שם גם כן יער חרת חרת היה שם המקום וכן תרגם יונתן חורשא דחרת ובדרש שהיה מנוגב אותו המקום כחרת ובזכות דוד הרטיבה הק"בה ופי' חרת כמו חרותא בידי שמים שפירושה יבשה עד כאן וכן מהריי"א ז"ל והוסיף לומר כי היה המקום בטוח להיות דוד משבט יהודה והם אוהביו וגם לתתו לו סימן כי ימלוך על יהוד' ראשונה שבע שנים כמו שיזכור אחרי זה עד כאן והחכם השלם כמהר"ר משה אלשיך ז"ל ראיתי שדקדק בזה תיבת ובאת לך ארץ יהודה רוצה לומר הרי הוא כאילו אתה בא לך ולעצמך כי ארץ יהודה קרובך ואהוביך.

**ולע"דן** לדקדק כי אומ' לא תשב במצודה מיותר כי מהחיוב שאומ' לך ובאת וכו' תובן השלילה ועוד באת לך מיותרת די שיאמר לך ארץ יהודה וכן וילך דוד ויבא יער חרת כפול לשון הליכה ולשון ביאה אחד מהם מספיק. ונראה כי אף על פי שצווי זה על לא תשב במצודה פרטי הוא על המצודה הנז"ל בפסוק הקודם שכן מורה תיבת במצודה בפתח עם כל זה מיתור זה הצווי אומר אני שרמז לו שלעולם לא ישב במצודה כי כל מקום מצודה מסוכן היא כדכתיב בסמוך גבי קעילה כי נסגר לבוא בעיר דלתים ובריח. זהו שאמר לא תשב במצודה זו ולא בזולתה ומה שכתוב וישב דוד במדב' במצדות היינו מצדות סלעי' לא מצודה של בנין וכמו שפי' הכתוב בעצמו ואמר וישב בהר וכו' ואמר לך ובאת לך ארץ יהודה רוצה לומ' לא תלך מכאן מיד אל ארץ יהודה אכן לך אל מדבר זולת וישבת שם ימים אחדים ואחר כך ובאת אל ארץ יהודה כדי לגנוב דעתו של שאול שלא ידע כשנסעת מן המצודה להיכן הלכת וכשתבא אחר כך אל ארץ יהוד' מי יגור באהליך ומי יגיד לו כי לך ארץ יהודה לך היא כי כולם קרוביך ואהוביך ומיודעיך וזה שאמר וילך דוד שקיים צווי לך שהלך משם אל מקום פלוני אלמוני ואחר כך ויבא יער חרת והגיד הכתוב שעם כל זה וישמע שאול יען כי נודע דוד ומפורסם הוא והאנשים אשר אתו. או יאמר לך ארץ יהודה במה שזכרתי בשם מהריי"א ז"ל שזה סימן טוב להורות שימלוך בארץ יהודה אפשר שזהו לך ארץ יהודה רוצה לומר לך נתתיה למלוך עליה לעתיד. עוד אפשר והוא נכון במה שאמרו חכמינו ז"ל במדרש הנז"ל שהיתה יער חרת מנוגבת ובזכות דוד ע"ה הרטיב' הקדוש ברוך הוא אשר צריך להבין היכא רמיז קרא

מהרטבתו ונראה שנרמז במה שאמר לך ארץ יהודה רוצה לומר אף על פי שהוא יער חרת יבש כחרת לזולתך אבל לך ירטיבה הקדוש ברוך הוא ותהיה ארץ יהודה רוצה לומר ארץ חפץ מקום רטוב כארץ חיטה וכו' לא יער חרת יבש זהו שאמר לך ארץ וכו' לא לזולתך שאינה אלא יער חרת ובזה נבין יתור תיבת ובאת שהכוונה להגיד מראשית אחרית אחר שתבא שם תתהפך לארץ יהודה כלו' ארץ חפץ:

**ו**

**וישמע** שאול כי נודע דוד וכו' רש"י ז"ל כי נודע דוד כי התבונן להשמר ממנו תחת האשל ברמה אחת שהיתה בגבול בנימין ורבותינו אמרו היא היתה רמה של שמואל ושני מקומות הן וכן מדרשו ושאול יושב בגבעה בזכות האשל הגדול אשר ברמה שהיה מתפלל שם עד כאן. והר"דק ז"ל כי נודע דוד כי נתפרסם דוד כלומר נודע הדבר שהיו עמו אנשים עד ששמע שאול והיה הספו' הזה מפני הדבר שאמר שאול אל עבדיו כי עד עתה לא ידע שאול כי נתקבצו אל דוד אנשים וכאשר שמע כי עמו כארבע מאות איש אמר בלבו זה מרד הוא שמרד בי ודעתו לארוב ולילח' עלי או לחלוק עלי המלכות וזהו שאמר כי הקי' בני את עבדי עלי לאורב. האשל העץ וכן ויטע אשל ברמה מקום גבוה היא בגבע' שאול ונקרא רמה ואין זו רמת שמואל ובדרש כדברי רש"י ז"ל עד כאן. ומהרי"א ז"ל כי נודע דוד שמע כי נודע דוד ונתפרסם לאויבו שעשה עצמו שר וגדול באספו אליו האנשים שזכרו. ובשאר הפסוק כתב כדברי הר"דק ז"ל. **ולע"דן** בכוונת הכתוב מקושר עם הקודם שאף על פי שדוד עשה מהתחבולה להסתיר הענין גם היותו בתוך מתי סודו ושבט יהודה עם כל זה שמע שאול לזה נותן טעם יען כי נודע דוד ונתפרסם באנשים אשר אתו לא יוכל להתעלם דבר כזה. או אפשר לומר דהכי קאמר וישמע שאול כי נודע דוד בשערים שמו לשם ותפארת את זה שמע ובכל השמועה ששמע בשבח דוד שמע בגנותו שאם שאול יושב בגבעה ומיושב במלכותו הנה הוא מסתופף תחת האשל הגדול הוא שמואל היושב ברמה מתפלל עליו כנז' לעיל בדרש והוא במסכת תעניות. ובדבריהם ז"ל אבין בפסוק דקדוק אחד שתיב' ברמה היה ראוי להיותה סמוכה אצל בגבע' לפניה או לאחריה בגבעה ברמה או ברמה גבעה מדקאמר תיבת ברמה באחרונה מורה שאין זאת רמה שבגבעת שאול אלא רמה של שמואל שהאשל הגדול שמואל העומד ברמה שלו זכותו מסייע לשאול באופן שזה הכרח שני לדבריהם מלבד ההכרח שאמרו של וכי מה ענין גבעה אצל רמה וכו' כנז"ל בדרש:

**ז**

**ויאמר** שאול לעבדיו וכו' הרד"ק ז"ל בני ימיני כלומר עליכם היה לחוס עלי שאתם משבט בנימן וממשפחתי ואמר לכלכי ישים שרי אלפים כלומר בחיל שהוא מקבץ עלי

או בהיותו מלך כאשר הוא חושב ע"כ. ומהריי"א ז"ל לפי ששאול לא נתגלה אליו שהיו אנשים עם דוד ולא הלכו אליו אביו ואחיו כי אם עתה לזה נתרעם מעבדיו איך לא היו מגלים לו הדברים בתחילתם שיתוקנו בנקל כי אולי אתם אוהבים לדוד מפני המועיל שיתן לכלכם שדות וכרמים לא יתכן כי אין כל כך שדות וכרמים שיפרנס אתכם וכן בשררה שלכלכם יעשה שרי אלפים כי כן מחייב ההעלם הזה שאתם מעלימים ממני יאמר זה אל בני ימיני שהם משבטו וכדברי הר"דק הנז"ל: והרב ב"ע ז"ל בשער ס' פירש שמלכי האדמה באדמה ואפי' היותר גדול לא יתכן שיוכל להעשיר לכל בני מלכותו עם היותם כולם ראוים לכך מצד מעשיהם הטובים וזהו שאמר גם לכלכם יתן בן ישי שדות וכרמים כי אין די בכל עושר מלכות לתת לכל איש ואיש די מחסורו אשר יחסר לו. ואם בענין השררה הנה לא יתכן שתתפשט בכל האנשים בשוה שהוא נמנע שאם כולם יהיו ראשים יהיו חסרי הגופות ושאר האיברים זהו שאמר לכלכם יעשה שרי אלפים.

**ולע"דן** שמעו נא בני ימיני רוצה לומר שכולם יהיו שונאי דוד ואם ימלוך עליכם כולכם תשפלו להרים שבט אנשי יהודה ולזה אמר גם לכלכם וכו' להורות שמתחלה יחלק בראש לאנשי שבט יהודה כולו ואחר כך לכם וזהו שאמר לשון גם וזה גם כן מחייב התימה שמאחר שיתן לזולתכם בראשונה איך יתכן שאחר כך יתן לכלכם שדות וכרמים שמאין לו כל כך שדות וכרמים מאחר שבבר חלק לשבט יהודה וגם התימה הוא מצד היותכם בני ימיני משבטי השכל מחייב ישנא אתכם ולא תרימו ראש אחרי מותי. או אפשר שאמר גם לכלכם ר"ל גם שאומר שלכלכם יתן בן ישי שדות וכרמים ונחלות היתכן שלכלכם ישים שרי אלפים וכו' זה לא יתכן ולא יעלה על לב וכיון שכן אין לכם לבגוד בי על נחלת שדה וכרם. ובזה מדוקדק אומרו לשון גם גבי לכלכם יתן בן ישי שדות וכו' ולא אמר כן גם לכלכם ישים שרי אלפים אלא לכלכם ישים שרי אלפים וכו' בלי תיבת גם ויכריח כן גם כן שחלקו לשתי חלוקות דהיה יכול לכוללן באחת ולומ' גם לכלכם יתן בן ישי שדות וכרמים וישים שרי אלפים ושרי מאות שהיה מוסב אל לכולכם שאמר אלא ודאי כדפרישית שהם שתי חלוקות שבראשונ' או' גם שאודה שלכלכם יתן בן ישי שדות וכרמים וכו' מה שהוא זר היתכן שלכלכם ישים שרי אלפים ושרי מאות:

**ח**

**כי** קשרתם כולכם עלי וכו' הר"דק ז"ל קשרתם מרדתם כי הקשר הוא המרד בהתחב' לב זה עם זה בן ישי לא זכר שמו דרך בזיון ע"כ וה"רלבג ז"ל ואין חולה מכם עלי ר"ל אין אחד מכם שיחשוב עצמו חולה בעבור הדבר הנעשה כנגדי וידמה שהיה ירא שאול פן יהיה קשר אמיץ עליו וילחם בו וזהו שאמר שכבר הקים בני עבדי עליו לאויב ואורב

ע"כ. ומהרי"א ז"ל הקשה איך אומר ואין גולה את אזני וכו' שאין צורך לגלוי אוזן בזה שידוע היה אצלו במה שאמר כי בוחר אתה בבן ישי לבשתך וכו' אבל הי"ל אין גולה אזני מקום שנחבא שם דוד או אנה הלך וכיוצא ומתוך קושיא זו פירש בי"ת בכרות בני עם בן ישי שהיא בית הסיבה ור"ל ידעתי שכולכם מרדתם בי ואין גולה אזני והסיבה בכרות בני וכו' ר"ל בעבור כריתת הברית שכרת בני עם דוד ולאהבת בני אתם מעלימין לא לאהבתו של דוד. והכעס עליכם הוא שאין אחד מכם חולה ומרגיש במכאובי אבל זה אינו מהתמיהה אחרי אשר הקים בני את עבדי עלי לאורב ואם בני היוצא מחלצי עושה זה אינו זר שהזרים גם כן יעשוהו ולפי זה מאמר כי הקים בני אינו הגלוי אוזן שהיה שואל אבל הוא כמשיב לעצמו על תמיהתו של ואין חולה וגולה וכו'. **ול"עדן** שמעולם לא ידע שאול בכריתת הברית שבין יהונתן ודוד כי אם עתה הוא שנתחדש לו וזהו שאמ' כי קשרתם כלכם עלי ואין גולה אזני בעת כריתת הברית עם דוד ויהונתן כי מאמר אתה בוחר בבן ישי לבשתך ולבושת ערות אמך אינו מחייב שהבחירה על ידי כריתת ברית אלא מצד שהיה אוהבו ומצילו מידו ומליץ בעדו: ולזה אמר בן ישי ולא דוד לו' מה לבן שאול עם בן ישי קורבה ואחוה לכרות ברית כי מרה תהיה באחרונה אם כן קשר ומרד הוא זה שלא גליתם אזני בכרות ברית בני עם בן ישי זהו בעבר אמנם בהוה התמיהה יותר גדולה היא זו שאין חולה מכם עלי וגולה אזני וכו' שהדבר הזר הזה יוצא מהקש הטבעי שהקם יקים בני את עבדי עלי לאורב כיום הזה ר"ל שלא אירע כן בימים ראשוני' אלא ביום הזה בלי ספק שזרות הענין שאירע ביום הזה היה מחייב להיות חולה עלי ומצר בצערי וגולה אזני יען כי הדבר זר מצד שהקי' בני את עבדי עלי לאורב כיום הזה ולזה אתם מתאכזרים כיון שבני יוצא מחלצי עשה כן אין ראוי לרחם עלי ולא להיותו חולה ע"ד מה שאמרו חז"ל כל אדם שאין בו דעת אסור לרחם עליו שנא' על כן לא ירחמהו עושהו כי לא עם בינות הוא כך כיון שלא היה דעת בבני שלא לתמוך את עבדי והקימו עלי לזה אין חולה מכם עלי דהי"ל ואין מכם חולה עלי לרמוז שבהיות בלבול במלכות יגיע נזק לכל הנמצאים כי לזה אחז"ל הוי מתפלל בשלומה של מלכות וכו' זהו שאמר ואין חולה מכם עלי ר"ל היה ראוי להיות חולה והסיבה מכם שאיש את רעהו חיים בלעו בין מלכות למלכות ואגב אורחיה יחלה גם כן עלי אגב חדא תרתי זהו שאמר ואין חולה מכם עלי ואמר כיום הזה ר"ל דבר שלא אירע בימי עולם ושנים קדמוניות אלא כיום הזה או יהיה הכוונה כעין מה שאחז"ל וישליכם אל ארץ אחרת כיום הזה מה היום הזה הולך וחוזר כך הקים עלי לאורב תמיד אורב לי יום אחר יום כיום הזה החוזר חלילה כגלגל המתגלגל יום יום. והנכון כי הקים בני את עבדי עלי לאורב והדבר

הזה ברור אצלי כיום הזה שהוא ברור שאם לא כן לא גבה לבו ולא רמו עיניו אלא בטח באהבת בני אותו. בילקוט ויגד לשאול מהו ויגד לשאול אמר ליה והגיד ליה על עשיית דוד מלך בחייך אין נשאלין באורים ותומים אלא למלך ודוד נשאל באורי' ותומים כיון שאמר לו דואג הדבר הזה הכניס בו רוח קנאה מנין שכן שאול אמר לאחימלך בתתך לו לחם וחרב ולא דייך אלא ושאל לו באלהים לפיכך מות תמות אחימלך ע"כ.

**ט**

**ויען** דואג האדומי וכו' הר"דק ז"ל נצב על עבדי שאול כלומר בראשם היה נצב כי גדול שבעבדי שאול הנצבים עליו היה ושימוש זה בדבר והפכו כי נצבים עליו רוצה לומר נצבים לפניו וסמוך לו לעשות מה שיצוום ונצב על עבדי שאול רוצה לומר כמשמעו שהיה להם לראש וממונה עליהם וכן תרג' יונתן והוא ממנא על עבדי שאול והוא כמו הנצב על הקוצרים ומהרי"א ז"ל כתב שדואג העלים קצת הדברים ממעשה שהיה שחרד אחימלך לקראת דוד אשר היה זה התנצלות לאחימלך כי לא ידע מענין דוד היותו בורח ולא דבר דואג כי אם הדברים הרעים והוא אומרו ראיתי את בן ישי רוצה לומר שכן יחידי שהיה לו ליתן אל לבו שאין זה אלא בורח וקראו בן ישי כמו שאול לבזותו. ואמר בא נובה אל אחימלך בן אחיטוב כאילו בא אליו לבדו ולא זולתו כי דברי' היו בינו לבינו מקשר ומרד וזהו שאמר בתלים ויגד לשאול בא דוד אל בית אחימלך מהו ויגד לשאול אמר לו עשו מלך בחייך שאין נשאלין אלא למלך וכו' הנה הסכימו שדואג כיון להזיק עד כאן:

**ולע"דן** שאין כוונת הפסוק באומרו והוא נצב וכו' להורות על מעלתו שהוא נצב עליהם וגדול אבל הכוונה להודיע שלא האריר זמן מה כמעט רגע ויספר לו בינו לבין עצמו דבריו אלה במסתרים אבל המתיק בפיו רעה עד שעשה דואג האדומי תבח ומיד בעודו נצב שם על עבדי שאול ויאמ' אליו ראיתי את בן ישי בא נובה כו':

**י**

**וישאל** לו בה' וצידה וכו'. **לע"דן** לדקדק למה הפך דואג סדר הדברים כי גופא דעובדא הכי הוה הלחם נתן לו ראשונה ואחר כך שאל לו ואחר כך נתן לו החרב שכן תמצא למעלה בפסוקים מזכירים הלחם תחילה ואחר כך החרב והשאלה באלהים ורמז בתיבת אחרי האפוד לדעת המתרגם בתר דשאיל ליה באפודה הרי השאלה באמצע ואם כן למה הקדים דואג ושאל לו באלהים גם כפל נתן לו נתן לו בצידה ובחרב והיה יכול לומר וצידה וחרב גלית נתן לו. ונראה שזה הענין של ושאל לו הוא אשר חרה לו מאד לדואג כי היה ממרא בדין שהוא היה סובר שאין נשאלין אלא למלך בלבד וחולק על האמת כדתנן אין נשאלין אלא למלך ולב"ד ולמי שהצבור צריך בו ודוד הצבור צריך בו כי הוא לוחם

מלחמותם ומזה הטעם שאל לו אחימלך לא מדין מלך ח"ו וזהו שאמר וישאל לו רוצה לומר שאל לו בשבילו שחשבו מלך ולא מצד היות הצבור צריך בו ואם כן יהיה זה מלשון הרע של דואג ולפי ששאול בחיר ה' לא יאמין לשון הרע כזה על כהן ה' אחימלך אפשר שנשבע לו בה' שתיבת בה' לשון שבוע' ואכריע כן מאו' לשון בה' ובסמוך באלהים עוד אפשר כי מענין הצדה לדרך לא יוכל להתרע' כל כך כי דרך ישראל לגמול חסד ולהאכיל לחם לרעבים ולצמאים להשקות מים מה עשה הקדים ענין שאול לו באלהים שזה מרד וע"י זה גם הצידה לדרך לא לצדקה תחשב לו כי אם למרד ומעל שאחר שהחזיקו לדוד במלך בשאול לו באלהים א"כ גם הצידה ונתינת החרב היא במרד ומעל באופן שהפך בחובת דוד לדונו לכף חוב' בכל הפרטי' ולכן הפך הסדר וטע' כפל נתן נתן הוא לתמוה ולו' ואת חרב גלית הפלשתי אשר היתה שם נתן לו שלא היה ראוי אין זה אלא מרד ומעל והעלי' ג"כ שלא שאל דוד חרב גלית כי היה מקל באשם אחימלך אמנם כעת אשר צידה נתן לו וחרב נתן לו מאליו מבלי שקדם לו שאלה אלא הוא מעצמו שבזה הגדיל אשמתו של אחימלך וגרם לשפוך דם:

**יא**

**וישלח** המלך הר"לבג ז"ל ידמה שחשד את כולם שהיו קושרי' עליו ולא בן אחיטוב לבדו ולכך שלח אחר כולם ולכך התנצל בסמוך אל יאשם בעבדו דבר בכל בית אבי כלו' ולא בכל בית אבי שאין לנו יד במעל כלל. **ולע"דן** לדקדק יתור הכהנים אשר בנוב כי כיון שהיו בית אביו ודאי שכהנים היו אלא נראה שכוונת הכתוב לומר שלא היו שם בנוב כהנים זולתם באופן שאם כן נהרגו כולם זהו שאמ' וכל בית אביו שהם הכהנים אשר בנוב רוצה לומ' שאין שם בנוב כהנים אלא מבית אביו. ואמר ויבאו כולם בלב טוב ואמר כאן המלך פעמים לומר שהיה דבר מלך שלטון קרי בחיל מטעם המלך שיבואו וזהו שאמר וישלח המלך אל המלך כי לא יכלו להתעכב פן יתפסו אותם כמורדים במלכות אמנ' אחר כך מזכיר שאול כהדיוט שדבריו ברע הם וחזר לזלזולו שזכרתי למעלה דמלכות העדיו מיניה הוא מה שאמר ויאמר שאול וכו' ויאמר אליו שאול וכו':

**יב**

**ויאמר** שאול שמע נא בן אחיטוב הר"דק ז"ל לא זכר שמו דרך בזיון וכן מהרי"א ז"ל. **ולע"דן** ששאול רצה לתלות הקלקלה בכל הכהנים יחדיו בו ובכל בית אביו ולזה הזכירו בשם בן אחיטוב לכלול בו כל יוצאי ירך בן אחיטוב הוא אחימלך וכל שאר הכהנים אשר לעומת זה ענהו אחימלך ואמר אל ישם בעבדו דבר בליעל ומרד כדי לשים אותו אחר כך גם כן בכל בית אבי זהו שאמר בכל בית אבי שלא אמר אלא בבל בית אבי כמו שיבוא בס"ד:

**יג**

**ויאמר** אליו שאול (וכו') למה קשרתם וכו'. **לע"דן** לדקדק או' אתה ובן ישי שהיה לו להקדים את בן ישי. ועוד למה שינה הדברים מסדר הויתן ומסדר הגדתן על פי דואג שסדר הוייתן הוא לחם ושאול לו באלהים וחרב וסדר הגדתן לדואג שאלה וצידה וחרב והוא אומר לחם וחרב ושאול לו באלהים ומהו כיום הזה. ונראה כי שאול הגזים באשמת אחימלך על דרך לא עכברא גנב הוא אלא חורא גנב הוא כי אם בן ישי חוטא חוטא ולו אבל אתה אחימלך חוטא ולא לך ולא עוד אלא שאתה מחזיק ידי עוברי עבירה למרוד בי זהו שאמר למה קשרתם עלי אתה ובן ישי אתה עיקר וזהו שאמר אתה ובן ישי שאתה הקושר בעצם עלי כיון שאתה חוטא ולא לך ועוד בהחזיקך בידו בתתך לו לחם וצידה וחרב וכו' ואמר לו לו הונח שלא אאמין בסדר הדברים שהגיד ושסדר דואג עליך אני אומר שדואג הוסיף מדיליה במה שהקדים השאלה באלהים לשני הדברים האחרים וכדפרישית לעיל שכיון דואג להגדיל ולומר שידע תוכן הענין תחילה על ידי השאלה בה' ועם כל זה נתן לו לחם וחרב ולפי האמת לא היו הדברים אלא בתתך לו לחם וחרב ושאול לו באלהים באחרונה עם כל זה גדלה אשמתך כי ידוע ידעת בבואו יחידי שבורח הוא ולקום לאורב עלי לקח גם כן חרב גלית שאם הלך בדבר מלך נחוץ למה היה צריך לחרב אלא ודאי ברור כשמש וכיום הזה שהוא ברור שלקום עלי לאורב נתת לו הלחם זהו שאמר לקום עלי לאורב כיו' הזה שהוא ברור כך ברור היה לך מרדו ועם כל זה החזקת בו ואפשר לפרש עוד אומרו כיום הזה כדפרישית לעיל בפסוק כי קשרתם וכו' ואפשר עוד בסדר הזה באומרו הקל הקל תחילה שאמר בתתך לו לחם הרעות כי די שתאכילהו לשעתו אבל בתתך לו לחם ואל כליו הוא רע גדול וכלל בזה בתתך לו לחם הדיוט לחם קדש לחם הפנים מדלא קאמר שאול בתתך לו צידה וכו' כדברי דואג ובזה התנצל לפקוח נפש אבל וחרב קשה מזה והיותר קשה הוא ושאל לו באלהים לו דייקא שלא היה ראוי וזה הענין לו כי אין נשאלין אלא למלך בלבד כפי מה שפסק לו דואג שלא כהלכה כנז"ל לעיל בפסוק וישאל לו בה' ואמר ושאול בלשון מקור לומר שפעמים רבות שאלת לו ולא הפעם הזאת לבד ובסמוך אוסיף עוד בפסוק ויען אחימלך וכו' ואמר כאן אלי ולמעלה בפסוק כי קשרתם אמר עלי הענין כי כאן ביזה את דוד כי מי הוא זה ובמה נחשב הוא להיות עלי אבל אלי מספיק אמנם למעלה כשהזכיר כי הקים את בני עלי אמר עלי כי באמצעות בני ועזרתו לא אלי לבד יקום לאורב כי אם עלי עלי ממש כלומר שיתגבר עלי ואני אכנע תחתיו וזהו את בני עלי:

**יד**

**ויען** אחימלך רש"י ז"ל וסר אל משמעתך כמו ויסורו אליו יקרב לשמושך ואל שמע דבריך וכי (לא) היה לו להבין (שהוא) [שאינו] הולך בשליחותך עד כאן וכן הר"דק ז"ל כמו ובני עמון משמעתם עד כאן. וה"רלבג ז"ל כתב והיתה תשובת אחימלך שמה שעשה עשה מצד מחשבתו שהוא היות' נאמן שבעבדי שאול והיותר סר אל משמעתו עד כאן והוא קרוב לדברי רש"י ז"ל. ומהריי"א ז"ל לפי ששאול נתרע' עליו ועל דוד בקשר שקשרו עליו לזה השיב בעד דוד ומי בכל עבדיך כדוד נאמן ה' ארבעה תוארים האחד נאמן בענין מלחמותיו באמונה רבה בכל מלחמותיו. השני חתן המלך שהוא כבן לך ממש. השלישי וסר אל משמעתך שהיה באוכלי שולחנו. הרביעי ונכבד בביתך רוצה לומר שהיה שר המלחמות ויוצא ובא לפני ישראל באופן שלמעלתו באלה התוארים אשר זכר אשר היה ראוי לשאול לו באלהים כי הוא אב ב"ד והצבו' צריך בו עד כאן. **ולעד**"ן שהליץ בעד דוד כדי להליץ בעדו והוא אומרו ומי בכל עבדיך כדוד שעוד היום נאמן לך והיינו אומרו כדוד נאמן באחרונה ולא אמר נאמן כדוד. ועוד היום חתן המלך וסר אל משמעתך כמאז כן עתה וטען טענה חזקה באומרו ונכבד בביתך לו' כי המורד ימרוד באדניו להיותו נבזה בבית אדוניו ימרוד בו לצאת מעבדות ולהתכבד אבל זה ונכבד בביתך היה נכבד שהרי בצידך היה יושב בשולחן וז"ש ונכבד בביתך מזה מכריע שעוד היום אין מרד בדוד אלא אתה הדוחה אותו בבי ידים ואני לא ידעתי דבר קטן וגדול:

**טו**

**היום** החלותי רש"י היום החלותי בתמיה זה ימים רבי' שצורך הצבור שמניתו מוציא ומביא ומאז אני שואל לו באלהי' חליל' לי לעשו' דבר זה למרד ולמעל ע"כ. וכן ה"רלבג וכן ה"רדק והוסיף לפרשו בניחותא היו' החלותי וכיון שהוא היו' הא' למה אתה מאשימני שלא ידעתי שהוא בורח חליל' לי שאם הייתי יודע לא הייתי עושה ומעתה לא אעש' עוד וכן מהריי"א ו"מש בכל בית אבי ה"רדק ולא בכל בית אבי אל ישם המלך דבר אשם אמר זה לפי ששלח שאול לקרוא כל בית אביו. וכן הרלב"ג ומהריי"א כתב לפי שאמר שאול שמע נא בן אחיטוב ושלח לקרוא בית אביו בית אחיטוב לכן אמ' אחימלך ולמה קראני בן אחיטוב שאם נמצא קשר ומרד בבית אביו שהיית מיחס אותי אליו לחרפה הנה לא נמצא בעבדך באחימלך עתה ובבי' אביו מעול' דבר מגונה כי באמת אם דוד הוא מורד הנה לא הייתי יודע אני מזה ולכן נתתי לו החרב והלחם כו' ע"כ. **ולע**"**דן** בלא תמיהה היום החלותי לשאול לו אבל בשא' ימי' חלילה לי שלא שאלתי לו ואמר כן לפי ששאול אמר ושאול לו באלהים מקור כדלעיל שר"ל ששאל לו פעמי' רבו' ובזה אדקדק הקרי וכתי' לשאול כתיב וקרי לשאל בלי ו"או שהכונ' היו' החלותי לשאל פעם

אח' אבל לשאול בו"או חלילה לי כי לא עשיתי כן זול' היו' או יאמ' היו' החלותי כו' ר"ל אם היום הייתי מתחיל ואין לשאול מחדש שלא שאלתי לו כן מקודם הנה זה היה מרד שהיא מורה שהייתי סובר כסבר' דואג שאין נשאלין אלא למלך וכעת היה דוד בעיני כמלך כיון שהיו' החלותי לשאול לו אבל זה חלילה לי שהיו' החלותי לשאל לו נמצא מאמ' היו' התלותי בתמיה וגם מקושר עם חלילה לי ואמר אל ישם המלך בעבדו דבר בליעל כי בשימך בי כאלו אתה משים דופי בכל בית אבי שיצאתי מחלצם אם כן ראוי שאל ישם המלך דבר בעבדו כי הוא משים בכל בית אביו כאמור. ואמר דבר קטן או גדול דבר גדול הוא המרד ולהקימו לאורב לו ולהחזיק בידו. וקטן הוא שלא ידעתי בו שאתה נתכעסת עמו שאילו ידעתי אפי' בדבר קטן לא דברתי עמו:

**טז**

**ויאמר** המלך וכו' בכל הענין הזה מזכירו הכתו' בלשון מלך ולא בשם שאול להגיד שחשב שאול שבזה תכון מלכותו מאד בהריגת כהני ה' שאם בארזי' נפלה שלהבת מה יעשה אזב בקיר וכל העם ישמעו ויראו ולא יחזיקו עוד ביד דוד ז"ש ויאמ' המלך וישלח המלך ויאמר המלך לרצים אבל (לפניהם) [לפני ה'] כהדיוט הוא נחשב כדפרישית לעיל שלכך מזכירו תמיד בשם שאול. עוד אפשר לפי שאחימלר חטא לדעת שאול בשלשה בלחם וחרב והיותר חמור ושאול לו באלהימ כנז"ל גבי המאמר על פסו' ויען דואג ולז"א ויאמר המלך מות תמות כי חרה לו מאד ממה ששאל לו באלהים שהיה סובר שאין נשאלין אלא למלך לבד זהו שאמר ויאמר המלך מות תמות שעון זה גרם לו המיתה כנז"ל לפי המאמר ואמר מות תמות אחימלך כפל המיתות כי המניח בן ממלא מקומו לא ימות כמו שלמדו חז"ל מפסוק כי שכב דוד עם אבותיו וכי מת יואב שר הצב' דוד שהניח בן ממלא מקומו נאמר בו כי שכב דוד אמנם ביואב שלא הניח בן נאמר בו מיתה. ובזה אבין אומרו מות מה טעם יען שתמות אתה וכל בית אביך ולא יהיה שריד כלל זה מחייב מיתה שני' וכפולה וזהו מות תמות. ולולי חסדי ה' לא היתה פליטה והותיר אביתר. או אפשר שאמר מות תמות על שאמר שנתן לו לחם וחרב ושאול לו באלהים שאפי' על האחת חייב מיתה כ"ש בהצטרף שלשתן לחם וחרב ושאול לו באלהים. או אפשר מות תמות לפי שאמר היום החלותי כנז"ל שכמה פעמים שאל לו באלהים לעומת זה אמר מות תמות כי הטעהו דואג שאין נשאלין אלא למלך בלבד שלא כהלכה וכיון ששאלת לו כמה פעמים בהודאת פיך אם כן מות תמות אחימלך על כל שאלה ושאלה אתה חייב מיתה אחת. והוסיף לומר אתה וכל בית אביך לומר כי מלבד המיתות המחוייבות לו בפרטות מצד ששאל לו באלהים כמה פעמים הנה עוד לו ולכל בית אביו חייב מיתה

בשוה על הלחם שנתנו לו וכי ידעו כי בורח הוא כמו שיזכיר בפסוק הבא זהו שאמר אתה וכל בית אביך יחדיו מחויבים מיתה מהסיבות הנזכרות וכמו שיזכיר בסמוך:

**יז**

**ויאמר** המלך לרצים כו' חז"ל אמרו זה אבנר ועמשא. וכתב ה"רדק ז"ל שלפי הדרש הזה יהיה פירוש הפסוק ויאמ' המלך לרצי' ולנצבים עליו כי אבנר ועמשא לא היו נצבים עליו (ולא רצים) אלא שרים עד כאן ולדברי הר"דק ז"ל קשה קצת דכיון שהם שתי חלוקות אם כן בשלילה ולא רצו היה לו לומר ולהזכיר גם כן שתיהן דאם הרצים לא רצו יהרגוהו הנצבים ואם כן למה הוצרך לדואג שיהרגם ואם הנצבים לא רצו יהרגוהו הרצים ואם כן למה הוצרך לדואג ויש לתרץ דבכלל עבדי המלך נכללו הרצים והנצבים שלא רצה אח' מהם לשלוח יד לא הרצים ולא הנצבים ולכך צוה לדואג שיהרגם. אמנם רש"י ז"ל הביא לרצים ולנצבים עליו אבנר ועמשא היו נראה שמפרש הרצים והנצבים על אבנר ועמשא וצריך לומר לדבריו ז"ל שקרא רצים לאבנר ועמשא על שם שהם רצים לעשות רצון קוניהם ורצים לחיי העולם הבא. ולפי הפשט רצים לעשות רצון שאול על כל אשר יאמר כי הוא זה כי אבנר ועמשא קלים כאחד הנצבים ברגליהם ורצים לעשות רצון המלך ולכן קראם רצים ומה שאמר ולא אבו רש"י ז"ל דרשו אכין ורקים מיעוטים כל איש אשר ימרה את פיך יכול אפי' לדבר עבירה תלמוד לומר רק עד כאן וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל.

**ולע"דן** לדקדק אומרו סובו והמיתו כי מה טעם בהסבה זו. גם אומרו כהני ה' נראה סותר למה שהוא רוצה להרגם שכן כתיב ולא אבו לשלוח ידם לפגוע בכהני ה' ואם כן היה לו לומר המיתו הכהנים לבד. ומהו אומרו כי גם ידם תיבת גם לרבות מאי ואמר וכי ידעו וכו' בוא"ו נראה כמוסיף על ענין ראשון ועוד כפל לשלוח ידם לפגוע בכהני ה' די שיאמר לשלוח ידם בכהני ה' אפי' שליחות יד בעלמא וכל שכן לפגוע בהם חס ושלום. ונראה כי שאול בחיר ה' עודנו מחזיק בחסידותו אלא שהטעהו דואג ולזה דבר ביראת ה' ואמר המלך לרצים הנצבים עליו שהיות' קטנים הם הרצים הנצבים עליו שכן בדיני נפשות מתחילין מן הצד וזהו שאמר סובו בהסיבה ומיתון לעיין בדין אלו ואם יתחייבו והמיתו כי הם כהני ה' וצריך להפך בזכותם בהסיבה ומיתון וזהו שאמר סובו וכו' כי הם כהני ה' וכו' מקושר אל סובו. או אפשר שסובו לשון סבוב הוא רוצה לומר סובבו על כל הסנהדראות לדעת אם נשאלין דווקא למלך ולא לזולתו אז והמיתו את כהני ה' אמנם אם הדין הוא שנשאלין גם כן לב"ד ולמי שהצבור צריך בו לא יומתו זהו שאמ' סובו והמיתו כו' כי הם כהני ה' וצריך לסבב על כל הסנהדראות להפך בזכותם

ומצאתי סיוע לזה מדברי חכמינו ז"ל הובא בילקוט מדרש ילמדנו אמר רבי לוי דואג לא נטרד אלא שהיה ממרא ב"ד אמר לשאול אין נשאלין אלא למלך בלבד אמרו לו אבנר ועמשא אמרו רבותינו נשאלין למלך ול"בד ולמי שהצביר צריך בו ודוד הצבור היה צריך לו והיה ממרה ואו' אין נשאלין אלא למלך בלבד אמר לו חזור על כל הסנהדראות וחזר ואמ' לו כמו שאמרו אבנר ועמשא ולא שמע אליהם ויסב דואג האדומי ויפגע הוא מאי הוא אלא שהם לא פגעו אמר לו הק"בה וכו' צריך לדקדק כוונתם בזה ונראה שהוקשה להם הענין היתכן שעבדי המלך לא אבו לקיים דבר המלך שלטון והוא מרד גדול ואין להליץ בעד' לפי שהיו כהני ה' לא רצו לפגוע בהם כדמסיק קרא בכהני ה' כי יקוב הדין את ההר ובקרובי ה' אקדש וכו' ועל פני כל העם אכבד ומהלשון דקדקו ז"ל לשון סובו ולזה אמרו שהיה דבר מלך שאול לומר סובו וחזרו על כל הסנהדראות וראו כדברי אבנר ועמשא ולכך לא אבו לפגוע שלא לעבור על האמת לדעת כל הסנהדראות כנזכר באופן שאין מרד בדבר המלך כי תנאי היו דברי המלך סובו ואחר כך והמיתו אם יהיה הדין כדברי דואג אמנם דואג ממרה היה ושלא כדין עשה שאפי' שכל הסנהדרין חלקו עליו עם כל זה פסק דינם למיתה ולכך אמר לו הקדוש ברוך הוא מתורתי אתה מורד עלי וכו'. ואפשר שלזה כיון באומרו ויסוב דואג ויפגע הוא שאף על פי שסבב וחזר על כל הסנהדראות וכולם חלקו עליו ואמרו נשאלין לבית דין ולמי שהצבור צריך בו ודוד הצבור היה צריך בו ועם כל זה ויפגע הוא בכהנים וזהו אומרו גם כן סוב אתה וכו'. או אמר סוב מלפני ואחר כך המיתו כי לא אוכל להתהפך כי הם כהני ה' ולא יהיה לפני כי אולי יתחננו אלי ולא ימלאני לבי להרגם אלא שההכרח לא יגונה כי גם ידם עם דוד. או יאמר והמיתו כהני ה' כי אדרבא להיותם כהני ה' אוהבי שלום ורודפי שלום בצאתם מהשורה יתחייבו ויאשמו יותר זהו שאמר והמיתו כהני ה' כי ידם וכו' ולפי שעיקר השאלה באלהים הוא בכהן גדול כדכתיב ולפני אלעזר וכו' ושאל לו במשפט לזה אמר והמיתו כהני ה' ההדיוטים כי גם ידם עם דוד רוצה לומר גם הם כמו אחימלך ידם עם דוד ולו הונח שתאמרו שאין לכהני ה' אשמה בזה כי אם לאחימלך לבדו הנה מתחייבים מצד אחר והוא וכי ידעו כי בורח הוא ולא גלו את אזני. ואזנו כתי' שהיה להם לגלות את אזנו של דוד ולו' לו אל נא תמרוד במלך חמיך כאביך. ואמר ולא אבו לשלוח ידם לפגוע בכהני ה' שלא די שלא אבו לשלוח ידם הם אלא שלא הניחו לזולתם לפגוע ואם כן הכתו' או' שני דברים ולא אבו לשלוח ולא לאחרים לפגוע בכהני ה' וכן תמצא בילקוט ולא שמעו לו אבנר ולא הניחו לפגוע בהם ע"כ:

**יח**

**ויאמר** [המלך] לדויג סוב אתה כו' רש"י נשתנ' שמו נתפס' כדג אתה הלשנת עליה' אתה הורג אות' ע"כ והר"דק כתיב לדויג וקרי לדואג כי (הרי שקרא) [היה נקרא] דויג ודואג כ"מש ויסוב דויג ולא קרי דואג ויש ספרים שגם הוא קרי דואג והקרי הוא לפי שברוב היו קוראין אותו דואג. ומדרשו כנז"ל בפרש"י. ונר' כי בשע' המעש' קראו הכתוב דויג לגריעות שמו נושא אפוד בד כתרגומו דכשרין למלבש אפודא דבוץ נר' לפירושו כי הוא הרג יותר משמונים וחמשה אבל השמונים וחמשה היו ראוים ללבוש אפוד בד כי נראה כי הגדולים בעובדי ה' היו לובשי' זה המלבוש וכן דוד המלך לבשו ביום שהעלה הארון וביום זה שחרבה נוב הביאו המשכן לגבעון עד כאן וכן הרל"בג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל.

**ולע"דן** שכונת המתרגם במה שאמר דכשרין למלבש אפוד דבוץ כיון אל מ"ש בירושלמי פ"ח וימת ביום ההוא שמונים וחמשה איש ולא כן תני ר' חייא אין ממנין שני כהנים גדולים כאחד אלא מלמד שהיו כלן ראויין להיות כהנים גדולים עד כאן. ואל זה אמר המתרגם דכשרין לומר שראויים להיות נושאי אפוד בד ככהן גדול. ומה שאמר רש"י נתפס' כדג מהירושלמי כנז"ל וטעם המשלו לדג יהיה מה הדג נלכד בחכה בגרונו ופיו כך דואג נלכד בפיו בהוראתו של אין נשאלין אלא למלך בלבד ובלשון הרע שדבר בפה כדכתיב ויען דואג וכוי ותמצא מנין הכהנים הנהרגים חמשה ושמוני' כי פה גרם מיתתם. והנה שאול אמר סוב אתה וכוי רמז לכל מה שכתבתי בפסוק הקודם בתיב' סובו והמיתו שישבו בהסב' ומיתון לדקדק בדין נפשות כהני ה' סובו אל הסנהדראות לדעת אם הדין הוא שאין נשאלין אלא למלך בלבד או אם גם כן לב"ד ולמי שהצבור צריך בו וזהו גם כן מאומרו לדואג כמלך חסיד ז"ש ויאמ' המלך לדואג סוב אתה כוי ואחר כך ופגע בכהני' והוא לא עשה ביראת ה' אלא ויסוב כדויג האדומי ז"ש ויסוב דויג האדומי ר"ל צדקו מעשיו אלו אל שמו האדומי כאשר זכרנו בפסוק ושם איש מעבדי שאול וכוי שנקרא אדומי כמעשה אדום שופך דמים שהרי פגע הוא בעצמו בכהנים ולא הלין הדין לקיים צדק ילין בה וכוי ועוד שאין ממיתין שנים ביום אחד והוא המית ביום ההוא שלא הלין דינם אלא ביום ההוא המיתם ושמונים וחמשה איש ביום אחד ז"ש ביום ההוא והוסיף עוד מדיליה שהרג את כל העיר גם ביו' ההוא שזו היא הוראה היותו איש דמים ומרמה. ומתוך דברי חז"ל מובן ענין זולת זה שאמרו והובא בילקוט כיון שראו שלא שמעו לו אמר לו לדואג מה אתה עומד הכיתם בלשון הכם בחרב עמד והכה אותם שנאמר וימת ביום ההוא שמונים וחמשה איש ראה גבורה שלו שהיה בו שלא סייעו אדם בעולם אלא הוא עצמו הרגן ולא אלו בלבד אלא ואת נוב עיר הכהנים הכה לפי חרב ודוד צווח

מה תתהלל ברעה הגבור חסד אל כל היום עד כאן אשר צריך להבין מה היא כונתם ז"ל ומהיכן למדו כל אלו העניינים שאומר כאן. ונראה שהם ז"ל דקדקו כפל סוב אתה ופגע וכו' די שיאמר סוב פגע בכהנים לעומת זה אמ' כיון שראה שלא שמעו לו אבנר ועמשא אז אמר לו לדואג ואתה שזו היא תיבת אתה רוצה לומר אתה הכיתם בלשון הרע ובהוראתך שאין נשאלין אלא למלך וכו' על כן ופגע בכהנים הכם בחרב דקדקו גם כן תיבת הוא דמיותרת שאו' ויפגע הוא די שיאמר ויפגע בכהנים מזה למדו ראה גבורה שהיה בו שלא סייעו אדם בעולם אלא הוא עצמו וכו' וזהו ויפגע הוא בכהנים וכו' ר"ל הוא לבדו בלי מסייע. דקדקו גם כן תיבת ביום ההוא גם סמיכות ואת נוב וכו' שהכונה לומ' מכלל גבורתו שביום ההוא בזמן מועט הרג פ"ה איש וגם את נוב וכו' שזו גבורה גדולה והיה דואג מתפאר בה ועל כן אמר לו דוד מה תתהלל ברעה הגבור שחשבת באותה לגבורה עשותך רעה גדולה כזאת בלי סיוע בזמן קצר מלאכה מרובה. ולדבריהם ז"ל מדוקדק אומרו שמוני' וחמשה איש שלא אמר אנשים בלשון רבים לומר שהיא גבורה כל כך שהרגם בנקל כאילו הם איש אחד אפילו שהם פ"ה איש וזהו אומרו שמונים וחמשה איש:

**יט**

**ואת** נוב עיר הכהנים וכו' במדרש קהלת אל תהי צדיק הרבה וכו' רש"בל אומר כל מי שנעשה רחמן במקום אכזרי סוף שנעשה אכזרי במקום רחמן ומנין שנעשה רחמן במקום אכזרי שנאמר ואת נוב עיר הכהנים הכה לפי חרב ולא תהא נוב כזרעו של עמלק ע"כ. והכונה כי שאול מהיותו רחמן במקום הראוי להיות אכזרי דהיינו עמלק הורה בזה שמעשיו אינם על פי הגזרה של השי"ת אלא כפי רצונו והעולה על רוחו וזה גרם לו לרחם במקו' אכזרי והמדה הזו בעצמה תחייב לו להתאכזר במקום הראוי לרחם דהיינו נוב עיר הכהנים שבחרות אפו לא ישיב אפו אלא יעיר כל חמתו כי אין רסן ומעצור לרוחו על פי הצווי האלהי שהרי בעמלק לא עשה על פי המצוה אלא כפי העולה על רוחו ובענין שאול הוא מחוייב ומקושר זה בזה ביותר כי אלו לא ריחם שאול על עמלק לא נענש להעביר המלכות ממנו ולתתה לדוד שנמשך מזה היות' אכזרי' במקום רחמנים דהיינו גבי נוב עיר הבחנים שהוצרך לעשות אכזריות כדי להעמיד בידו המלכות ולהחזיקו ולדחות את דוד והרד"ק ז"ל הביא המדרש של קהלת שאומר כתיב ויחמול שאול והעם על מיטב הצאן כו' יצאת בת קול ואמר' אל תהי צדיק הרב' ובנוב עיר הכהנים כתיב מעולל ועד יונק וכו' יצאת בת קול ואמרה אל תרשע הרבה. יש לתמוה שבכל עונות שאול לא הזכיר עונות נוב עיר הכהנים ואפי' כשקראם בית הדמים לא אמר אלא אשר

המית את הגבעונים ולא אמר הכהנים. ונראה כי חייבים היו הכהנים ולא נגלה בכתוב עונם זולתי עון בית עלי אעפ"י כן נענש שאול על דמם שנפל בחרב הוא ובניו והביא דברי חז"ל של גדולה לגימה וכו' ע"כ וכן מהריי"א ז"ל והרחיב כי להיו' הכהנים מבית עלי אשר הם מקוללים מפי ה' על חטאתם חשב שחטאו בענין דוד למרוד בשאול מרוע תכונתם תמיד להרע ולכן צוה להרוג את כולם וגם הגבעונים אשר שם כי חשב הערימו נגדו לעזרת דוד כמו שהערימו בענין יהושע כי אנשי מרמה וערמה המה ולכן החרימם בתחלה גם כן לפי חרב ע"כ: **ולע"דן** לדקדק יתור לפי חרב הנאמר בסוף הפסוק שכבר אמ' בתחלה הכה לפי חרב מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק כו'. ונראה שהכתוב תמה ואו' היתכן שיעשה אכזריות נמרץ כזה במקום הראוי לרחם והיא נוב עיר הכהנים החסידים הכה לפי חרב והוא אכזריו' נמרץ להכו' מכת חרב והרג ואבדן והיותר מר מכל זה הוא ההשואה שהשוה את כהני ה' אל שור וחמור ושה במכת חרב להיות גם הם לפי חרב ע"ד מה שאמרו הראשונים ז"ל לקחת אותנו לעבדים ואת חמורינו ר"ל שנהיה שוה לחמורים קשה מלקיחת אותנו לעבדים זהו שאמ' הכה לפי חרב הוא אכזריות והיותם שוים לבהמות מאיש ועד אשה וכו' ושור וחמור ושה וכו' הכל לפי חרב אכזריות שני והנכון כי שאול נענש מעון זה שנפל בחרב הוא ובניו וכמו שאמר חז"ל גבי כי אחזני השבץ זה נוב עיר הכהנים שהיו לובשים כתנת תשבץ וזהו אחזני. ואפשר לכלול במה שקר' לשאול בית הדמי' ומדוקדק לשון הפסוק אל שאול ואל בית הדמים על אשר המית את הגבעונים ר"ל בית הדמים מוסף על אשר המית את הגבעונים והיינו בהכרח על מה שהרג את נוב עיר הכהנים אלא שלא פקד להזכיר בפירוש אלא על הגרים בארצם כי אלהים מקרב רחוקים הוא ובזה אבין אומ' כאן הכה לפי חרב מאיש וכו' ושור וחמור ושה ובעבור זה נענש מדה כנגד מדה שיפול שאול לפי חרב כדכתיב ויקח שאול את החרב ויפול עליה שזה היה מעון נוב עיר הכהנים וזהו לפי חרב האמור בסוף הפסוק רומז אל העונש שיענש שאול גם כן באותה מדה לפי חרב.

**כ**

**וימלט** בן אחד וכו' פ"ח אמר רב יהודה אמר רב אלמלא לא נשתייר אביתר לאחימלך לא נשתייר מזרעו של דוד שריד ופליט דכתיב ועתליא אם אחזיה ראתה כי מת בנה ותקם ותאבד כל זרע המלוכה והתם אשתייר יואש והכא אשתיר אבייתר ע"כ אולי דקדקו כפל בן אחד די שיאמר וימלט בן לאחימלך אחד למה אבל כיון לומר שבן זה גרם לאחד שהוא מדוד להמלט ועל יואש קאמ' דהא בהא תליא ולמדנו מהמאמר הזה שכיון שהיה דוד גרמא בנזקי כהני נוב נענש מדה כנגד מדה לבלתי השאיר לו כי אם אחד הוא יואש

על אח' כמה וכמה למזיק חבירו בעצם וראשונה. **ולע"דן** לדקדק דהי"ל לקצר ולומר וימלט אבייתר בן אחימלך בן אחיטוב וכו' שלהיות אביתר חסיד והראיה מה שנאמר בסמוך ויהי בברוח אביתר וכו' אפוד ירד בידו שעם היותו טרוד בדם עשוק בדם נפש עכ"ז נתן לבו לקחת עמו אפוד. ובזה יצדק אומרו וימלט בן אחד ר"ל מיוחד שבהם וזכות אביו מהיותו בן אחימלך גם זכות זקנו שכשר היה כמו שלמדו חז"ל למעלה גבי ותהי חטאת הנערים היא שעמדה לו וזכותו גם כן גרמה ועמדה לו להמלט וזהו ושמו אביתר כדכתיב ושמו בועז שהצדיקים שמם קודם להם ואביתר גם כן מורה על פליטתו שויותר הוא לבדו ובזכות אבותיו ושמו אביתר מורה כן אב יתר שבזכות אב יתר וימלט ויברח אחרי דוד:

**כא כב**

**ויגד** אביתר לדוד וכו' ויאמר דוד וכו' הכונה באומרו ידעתי כי שם דואג האדומי להודיע שלא רצה דוד ע"ה להראות אל דואג פן יקראנו אסון ז"ש ידעתי ביום ההוא כי שם דואג אבל לא ראיתי וידעתי כי הגד יגיד ותיבת ידעתי מושך עצמו ואחר עמו. והנכון לפי שאבית' הגיד לו כמגיד לו חדוש והוא כי הרג שאול את כהני ה' השיבו דוד ויאמר לאביתר ידעתי בני ידעתי זאת ביום ההוא שמאז הבנתי לאחריתם זו יען כי שם דויג האדומי והוא מה שאמר לשון הרע והלואי יגיד האמת בלי תוספ' אבל זה מוסיף כי הגד יגיד לשאול ואפשר שמאז אנכי סבותי בכל נפש בית אביך מקושר עם הגד יגיד לשאול וההגדה שיגיד הוא שאנכי סבותי בכל נפש בית אביך כלומר שסובב סובב הלכתי ממקו' למקום למשכ' אחר זה יגיד לשאול ע"כ. ורש"י ז"ל אנכי סבותי סבבתי הדבר עד שבא לידי כך:

**כג**

**שבה** אתי אל תירא וכו' רש"י ז"ל כי אשר יבקש את נפשי אדם א' רודף את שנינו במקום שאמלט אני תמלט אתה כי במשמרתי תהיה תמיד כך תרגם יונתן ארי מאן דבעי למקטלי בעי למקטלך. ויש עוד לפרש כי את אשר יאהבני יאהבך ואשר ישמור את נפשי ישמור את נפשך ויש דוגמא במקרא אנשי דמים ישנאו תם וישרים יבקשו נפשו הרי כאן בקשה לטוב'. והרד"ק ומהרי"א ז"ל כשיטה ראשונה של רש"י ז"ל ומהרי"א הוסיף לומ' או יאמ' נפשי יבקש מי שיבקש את נפשך עד כאן וכן הר"לבג ז"ל. **ולע"דן** לדקדק במה שאמר אל תירא שאם משאול אמר לו שלא ייירא זה נמנע כי הוא ודוד בהכרח ייראו משאול. ונראה שבה אתי אל תירא ר"ל אל תירא פן אתרצה אל אדוני שאול בראשך שאמסרך בידו ח"ו כי תחת אלהים אני ירא וחרד ממנו שהוא מבקש את נרדף ואשר יבקש את נפשי מיד רודפי ומבקשי רעתי הוא יבקש את נפשך מיד רודפיך

ואם כן איך אעשה זאת בנפשי להזיקך כי ה' יבקשך מידי. ועוד איש הגון כמוך אוריין ובר אבהן חומה נשגבה אתה עלי לשומרני זהו שאמר כי משמרת אתה עמדי כלומר בהיותך עמדי הרי הוא כאלו אתה שומרני ואיך אזיק לשומר שלי. ולשיטת ה"רדק ז"ל שכתב ויש לפרשו נפשי יבקש מי שיבקש את נפשך עד כאן בזה יבא על נכון הטעם כי משמרת אתה עמדי שאתה משמרתי וחומה אלי כאמור ובפרט היות משפחת דוד תלויה במשפחת כהנים של נוב בית אחיטוב כנז"ל בשם חז"ל. או יאמר כי משמר' אתה עמדי לפי שדרך העולם לעשות משמרת סביבו' המלך שהוא כמו הלב בקרב איש לב עמוק וסביביו צלעות וכנפי ריאה מגינות עליו לז"א שבתוך אותה המשמרת ממש אשר סביבו' דוד שמה באמצע אתה עמדי כמוני כמוך לכך אל תירא: או יאמר כי משמר' אתה עמדי משומ' לעת מצוא צורך כדי שתשאל לי בה והיינו דסמיך ליה ויגדו לדוד וכו' וישאל דוד בה' ע"י האורים ותומים שהיו עם אביתר שהביאם עמו כנז"ל:

**כג**

**א**

**ויגידו** לדוד לאמר וכו' חז"ל אמרו במסכ' (שבת) [עירובין] פרק מי שהוציאוהו שעיר הסמוכה לספר ולא באו אלא על עסקי תבן וקש שנא' והמה שוסים את הגרנות וכו' וכמו שאזכיר בסמוך בפסוק וישאל דוד וכו' והר"דק ז"ל שוסים בוזזים כמו זה חלק שוסינו עד כאן:

**ולע"דן** אחר שאדקדק ויגידו לדוד לאמר שתיבת לאמר מיותרת. ועוד בכלל הנה פלשתים נלחמים היא שוסי' את הגרנות. ונראה כי כאן היו שני דברים האחד בפועל והוא שוסים את הגרנות שבאו על עסקי קש ותבן כנז"ל והשני בכח שלהיותה סמוך לספר אין זו כי אם תואנה להיותם נלחמים לחרחר ריב וז"ש ויגידו לדוד הדבר שהיה בפועל שוסים את הגרנות לאמר לו דבר שני והוא שתכליתם בזה להיותם נלחמים ז"ש הנה פלשתים נלחמים בקעילה שזה תכליתם במה שהמה שוסים את הגרנות לחרחר ריב כאמור. או אפשר שכיונו בהגדה זו של הנה פלשתים נלחמי' לאמר ענין גדול לאמר ראה דוד מה לשאול בהלחמו עמך כי משנאי ה' נשאו ראש הלא הם פשלתי' ז"ש ויגידו (לשאול) [לדוד] לאמ' הנה פלשתי' נלחמים ר"ל הנה גרם שאול שפלשתי' נלחמי' בקעיל' ולזה נתן דוד אל לבו לשאול מאת ה' על הצלת' כיון שהוא גרם בנזק' ועוד שהיו מיהוד' שבטו:

**ב**

**וישאל** דוד בה' כו' חז"ל במסכת (שבת) [עירובין] פרק מי שהוציאוהו דרש רבי דוסתאי דמין בירי עיר הסמוכה לספר היתה והם לא באו אלא על עסקי קש ותבן כדכתיב והמה שוסים את הגרנות וכתיב וישאל דוד בה' לאמר האלך והכיתי בפלשתים האלה ויאמר

ה' אל דוד לך והכית בפלשתים והושעת את קעילה מאי קא מבעיא ליה אי שרי אי אסיר הרי בית דינו של שמואל קיים אלא אי מצלח או לא דייקא נמי דכתיב לך והכית בפלשתים והושעת את קעילה שמע מינה. והבנת דבריהם דמה שאמר כדכתיב והמה שוסים את הגרנות וכו' דייק לשון שוסים כמו מי נתן למשיסה יעקב שהוא רפו"ייא דורא בלעז דשייך לשון שוסים בתבן ובקש אחר שנטלו הגרנות נשאר התבן והקש במקום הגרנות ואלו היו שוסי' את הגרנות זהו שאמר שוסים וכו' ולמדנו מפשט דבריהם שזאת המלחמה עשה בשבת כיון שהיתה סמוך לספר שרי ללחום בשבת ואין לדחות שזה דוקא לק"סד שהיתה השאלה אי שרי אי אסיר אבל למסקנא אי מצלח אי לא מצלח בחול היתה ליתא דכיון דרבי דוסתאי דרש עיר הסמוכה לספר היתה והם לא באו וכו' כדקא דייק לה מקראי מלשון שוסים א"כ ע"כ כדפרישית בשבת מיירי קרא דאי לא למה מודיענו שבאו על עסקי קש ותבן אם הוא בחול. והר"דק ז"ל וישאל דוד בסוף הענין מפרש במה שאל והוא שאמ' ויהי בבורח אביתר אפוד ירד בידו וכו' וכן מהרי"א ז"ל: **ולע"דן** לדקדק תיבת לאמר. גם תיבת האלה מורה באצבע ועוד והושעת את קעילה מיותר כי כל המבוקש הוא הושעת קעילה. ובדברי חז"ל שכתבתי דקדקו יתור והושע' את קעילה שבא לגלות שהשאלה היא אי מצלח או לא מצלח לא אי שרי אי אסיר ונראה לפי הפשט לפי שנר' שהיו מחנה גדול כדמסיק ואף כי נלך קעילה אל מערכות פלשתים וז"ש וישאל דוד בה' עזרני אלהי על דבר כבוד שמך וכו' שאמר דבר גדול כזה לקדוש שם שמים בעולם שעם היותי במתי מעט האלך והכתי בפלשתים האלה ר"ל המרובי' במערכותם האם אנצחם וז"ש לאמר. או יאמר לאמר מצד דוד עבדך שיאמ' בעולם דבר כזה שלא נשמע בעולם שעם היותי טרוד ובורח עכ"ז לא שמחתי באד נפילת ישראל אלא אדרבא שמתי נפשי בכפי להצילם. והנכון לפי שהיו ימים מועטי' ימי מספר שניצול מאכיש מלך גת והוא מלכות פלשתים לכך אמר האלך והכיתי בפלשתים האלה הנזכרי' שנכנסתי בשלום ויצאתי בשלו' ע"י אכיש שהצילני מאחי גלית ואיך אכה בפלשתי' האלה שלא גמלוני רעה וכמאמ' אבימלך ליצחק אם תעשה עמנו רעה כאשר לא נגענוך וכו' או אם אין לחוש כי חסדי ה' היו בשנותו את טעמו ולא מידם כי בודאי היו הורגים אותו ולזה ויאמר ה' לך והכית בפלשתי' כי אם מטה רגלך להכנס בגבולם חסדי תסעדך ולא חסדם של פלשתים. עוד אפשר ששאל דוד האם אלחם באלה הפלשתים הם אותם השוסים את הגרנות או אם אלחם עם כלל הפלשתים ז"ש האלך והכתי בפלשתים האלה שבאו לשוס את הגרנות או עם כלם יחדיו אלחם עם כלל פלשתים ולזה השיבו השי"ת לך והכית בפלשתים סתם בכלל פלשתים והיינו דלא כתיב לך והכיתם או והכית

את פלשתים האלה כלשון שאלתו כי רצון השי"ת יכה בכלל פלשתים כאמור וע"י זה והושעת את קעילה ר"ל תשועת עולמים מיד ולאחר זמן גם כן לא כן אם תכה באלה לבד יבאו זולתם או חיל כבד מהם וישיסום. ובסמוך ב"ה בפסוק וילך דוד וכו' אדקדק אומרו כאן את קעילה ובסמוך את יושבי קעילה:

**ג ד**

**ויאמרו** אנשי דוד אליו וכו' ויוסף עוד דוד וכו' בב"ר אמרו הנה אנחנו וכו' זה א' מעשרה קלות וחמורות שבתורה והר"דק ז"ל ביהודה יראים הנה אנחנו בין בני ישראל בסכנה מפני שאול ונשים עצמינו יותר בסכנה בין פלשתים ומפני דבריהם הוסיף לשאול ולא מפני עצמו כי בפעם הראשונה היה בוטח אלא מפני אנשיו הוסיף לשאול וכשראו אנשיו שהבטיחו האל פעמים הלכו עמו עד כאן וכן מהרי"א ז"ל והוסיף עוד והוא הנכון לפי מה שאחשוב כי הלשון הראשון מסופק וכבר אפשר שיובן שאם ילך והכ' בפלשתי' היה מושיע את קעיל' לא בזולת זה אבל לא יהיה בזה המאמר הבטחה שיכה את הפלשתי' ולזה יראו אנשי דוד מרדת קעילה הלא תראה בענין פילגש בגבעה מה שקרה לישר' מהרע מפני הספק שהיה בלשון כאשר שאלו באלהים כשלא דקדקוהו ולזה הסכים דוד לשאול באלהים פעם שנית על זה ובא אליו הלשון ברור והשי"ת נתן את פלשתים בידו. **ולעד"ן** הנה אנחנו פה ביהודה יראי' מפלשתים עם היותנו פה מובלעים ביהודה שבטך אחינו בשרנו ואף כי נלך קעילה אל מערכות פלשתים מקום עצם המלחמה או חששו מתחלה לבלתי לכת קעילה שיסגירונו בעלי קעילה כי ירד שאול וכו' סיגר ה' את דוד בתוך עיר חומה כדמסיק בסוף הענין וז"ש ואף כי נלך קעילה אף גדול יהיה בנו ועוד אל מערכות וכו' ואפשר שעלה בדעתם לערער על תשובת ה' שאמר לך והכית כי אולי היה רצון האלהי בו לבדו ולא בם כי אין חפץ ה' בעם רב כדי להודיע היכולת האלהי ובפרט אם כיון דוד במה שאמ' לאמר האלך כדי שיאמר לשבח לאדון הכל אשר נתן תשועה על ידי יחיד אחד דבלשון האלך וז"ש הנה אנחנו ר"ל אנחנו דווקא יראים אבל אתה לא כן ירא וזהו ואף כי נלך אנחנו קעיל' כי די בלכתך שלא בא בירור התשובה שהרי לך והכית בלשון יחיד מורה עליך ואנחנו לא נלך לזה הוכרח ויוסף דוד עוד שהוסיף עוד בשאלה זו דאם ילכו עמו אנשיו ולזה השיבו קום ויאמר קום רד שלשון קום רד מורה על שיקום ויתחזק וירד הוא לבדו אל קעילה כי אני נותן את פלשתים בידך לבדך כיון שסרבו הם בהליכה יהי נא כן כי בידך לבדך אני נותן כעת את פלשתים ולא ביד אנשיך כי אין מעצור להי' להושיע ברב או במעט וכו' ולזה וילך דוד ואנשיו וכו' ואנשו כתיב ר"ל יחידי סגולה ועומדים אתו ביחוד הם שהלכו אבל כלם לא הלכו וזהו לבדו וילחם

וינהג ויך ויושע רק מתי מעט הלכו אתו. עוד אפשר במה שאמרנו גבי בפלשתים האלה ששאל האם ילחם באלה לבד או עם כלל פלשתים והשיבו השי"ת והכית בפלשתים הבין דוד בכלל פלשתים קאמר והיא ההבנה האמיתית ואנשיו אמרו הנה אנחנו פה ביהודה יראים ואף כי נלך קעילה לילחם אל זה העם שבאו על עסקי קש ותבן וכל שכן מה שאתה דוד או' שנלך אל מערכות פלשתים לארצם זה קשה מאד באופן שאמר אל מערכות פלשתים. חלוקה שלשית בהכרח כאלו נמשך אל ואף כי נלך אל מערכות פלשתים ששם בארצם המערכות לא כאן כיון שבא על עסקי קש ותבן מערכות מאין באו אלא ודאי כדפרישית נמצא כל ערעורם על שרצה דוד ללכת אל מערכות פלשתים כי אמרו בפלשתים לישנא דמשמע לתרי אנפי הוא וספק נפשות להקל ועוד שאין משיב ה"בה על שני עניינים כאחד ובהכרח בפלשתים על אלו שבאו ושוסים הגרנות קאמר ולכך הוצרך להוסיף לשאל מאת הב"ה על זאת שנית ויענהו ה' ענייה ברור קום רד קעילה כי אני נותן את פלשתי' כלם בידיך ולזה נתחזקו ידי אנשיו וילך דוד ואנשיו קעילה וילחם בפלשתים היינו אפילו אותם שבמקומות זולת קעילה אלא בארצותם וטירותם והראיה וינהג את מקניהם מקנה מאין בא שם ובפסוק וילך אוסיף ב"סד ויך בהם מכה גדולה כי בזה היתה הישועה שלמה כדפרישית גבי והושעת את קעילה לא כן אם לא היה מכה כי אם את הפלשתים האלה לבד הכאה כל דהו לא היו נושעים כי יוסיפו עוד לבא עליה' אכן כשהכ' מכה גדולה וינהג את מקניה' אז ויושע כו'.

**ה**

**וילך** דוד וכו' וינהג את מקניהם וכו' איך היו מקניהם במלחמה אלא כשהכה בהם מכה גדולה רדף אחרי הנסים מהם עד ארץ פלשתים ונהג את מקניהם עד כאן. ודבריו סיוע למה שאמ' למעלה בפסוק הקודם שהיתה מלחמת דוד כללית עם הבאים שם קעילה ועם פלשתים העומדים בארצותם וטירותם במקומות מושבותם:

**ולע"דן** לומר עוד לפרש כפי הפשט שלא היתה המלחמה אלא עם דקעילה ומה תאמר מקנה מהיכן בא למלחמה כמו שכתב הר"דק ונר' במה שאמרו חז"ל שבאו על עסקי קש ותבן כנז"ל בפסוק ויגידו לדוד וכו' לזה יתכן שהביאו מקניהם שם כדי להיותם שומים את הגרנות הקש והתבן לבד ותואנה הם היו מבקשים והיו מערכותיהם של פלשתים שם במקום פלוני אלמוני ואחר כך בראותם שבא דוד נגלו אליהם ולזה וינהג את מקניהם ויך בהם מכה גדול'. והנכון מ"ש למעלה קרוב לדברי הר"דק ז"ל שנלחם בם כאן עם אלו שבאו קעילה וגם עם כלל פלשתים במקומותם ומערכותיה'. ואמ' וילך דוד ואנשיו קעילה ולא אמר ויבא דוד קעילה להורות שלא בא אל קעילה בתוכה עיר

חומה דלתים ובריח כי בה' בטח וילך קעילה אל תחומה ולא בתוכה. ואמר ויושע דוד את יושבי קעילה להורות שדוד שם נפשו בכפו לעמוד בעובי הקורה לרדוף אחרי מחנה פלשתי' שם ובארצות' ואנשי קעילה רכי הלבב לא יצאו מפתח העיר אלא יושבי קעיל' היו כשהושיע' כלומר יושבים בתוכה שלא יצאו מלחמה על הצר הצורר אות' לעזרת ה' בגבורים. או אפשר שהשי"ת הגיד מראשית אחרית שעתידין יושבי קעילה להסגירו ביד שאול לגמול ולהשיב רעה תחת טוב' ולז"א ברמז בתחלה והושעת את קעילה את העיר לכבודה של ארץ ישראל אבל יושביה אינם כדאים לשתושיעם כי יבגדו בך ולעומת זה אמר גם כן הפסוק הזה ויושע דוד את יושבי קעילה ר"ל ואת יושביה עם היותם בלתי כדאים לפני השי"ת להצלה זו. עוד אפשר שאו' את יושבי קעילה לומ' שלא די שהושיע דוד את קעילה שלא כבשוה עד רדתה אלא הושיע את יושבי קעילה בכל מקום שילכו תפול על פלשתים אימתה ופחד מאנשי קעילה ז"ש ויושע דוד את יושבי קעילה בכל מקום שהיו היו נושעים באמצעות תשועה זו:

1

**ויהי** בברוח אביתר וכו' הר"דק ז"ל אפד ירד בידו פירשו אותו כמו הוריד וכן ת"י אחית וכן מהרי"א ז"ל ואני מפרשו בודד כמשפטו ואמר ירד כלומר ירד האפוד בדרך מקרה בידו אעפ"י שהורידו לא הורידו מדעתו אבל כשלקח כליו עמו בברחו לא השגיח מה לקח ומה הניח כאדם הבורח והיתה סבה מאת ה' והיה האפוד במקרה בין כליו לפיכך אמר ירד ולא אמר הוריד וכן מהרי"א ז"ל: **ולע"ד** לדקדק אומרו אל דוד קעילה שהרי דוד ביער חרת היה לא בקעילה אם כן הי"ל אל דוד יער חרת והיה אפשר לומר כי לא נשמע אל אביתר ולא אל זולתו היו' דוד ביער חרת כי אם שהיה בקעילה עיר מושב ובפרט אם היה המקום יבש כחרת כנז"ל בשם חז"ל לא עלה בדעתו שיהי' דוד ביער חרת מקום שמם כי לא ידעו הנס שהרטיבו הקב"ה לדוד על כן הזכיר אל דוד קעילה. והנכון שלו הונח שידע אביתר שדוד ביער חרת כאשר הוא האמת הנה בברחו אל דוד אלו לא ידע שהיה שם בקרוב עיר קעילה לא היה מוריד האפוד בידו כי אין כבוד אלהים להיותו מטולטל מיער ליער וכיוצא אבל כיון שהיתה שם קעיל' סמוך אל דוד ומקום תחנותו שביער חרת לכך מלאו לבו ואפוד ירד בידו שיחנה בקעילה עיר חומה ז"ש ויהי בברוח אביתר בן אחימלך אל דוד קעילה ר"ל שמהיות בריחתו אל דוד קעילה ולא אל יער חרת על כן אפוד ירד בידו. ואמר ירד בידו שהאפוד בעצמו ירד עמו שהוא אשר נזדמן אליו מאת ה' עם היות שהוא לא כיון וזה בכלל דברי הר"דק ז"ל:

**ז**

**ויגד** לשאול כי בא וכו' רש"י ז"ל נכר אותו בידי הסגיר וכן אל תרא אחיך ביום נכרו וממשקל החזקים הוא כמו אבד ושבר בריחיה ואם בקש לדבר במשקולת הרבים היה נקוד ניכר נסגר לבא בעיר דלתים ובריח ויבטח בכך ולא יחוש לברוח ממני עד כאן וכן הר"דק וכן מהרי"א והרלב"ג ז"ל נכר אותו אלהים בידי הוא מענין פן ינכרו צרימו והרצון בזה שהשי"ת הסיר ממנו ההכרה והבחינה כדי שיפול בידי וזה שאם היה מתנהג בטוב העצ' היה נשמר מהכנס בעיר חומה שאקיף אותה ולא יוכל להמלט מידי לנוס והנה חשב שאול שלא יגיד לו אדם זה הסוד לדוד וכבר סבב השי"ת שנגלה לו זה הסוד ע"י האפד עד כאן. **ולע"דן** לדקדק בכונת הפסוק שאמר שאול עד עתה שהיה בוטח בשי"ת לא היה נמסר בידי כי בו י"ת' בטח גם נעזר אמנם עתה סיגר אותו השי"ת בידי יען שהסיר הבטחון מהשי"ת ושם בטחונו בעיר חומה דלתים ובריח ז"ש כי נסגר לבא בעיר דלתים ובריח ע"ז סגר אותו ה' בידי. ואפשר לפרש ניכר אותו אלהים בידי ר"ל התנכר אליו כאלו אינו מכירו כדי שיפול בידי או יהיה לשון הכרה ר"ל כבר ניכר הכיר השי"ת שידע בידיעתו שהרי הוא בידי נפול שהעתיד לפניו כעבר. והטעם לכל הפירושים יען שהסיר מבטחו מהשי"ת ונסגר לבא בעיר דלתים ובריח כדפרישית. ואפש' מדקאמר נכר אותו אלהים בידי ולא אמר נכר אלהים אותו בידי שהכונה סיגר אותו והאלהים בידי ר"ל השי"ת בתומכי ידי ובעוזרי יען כי נסגר וכו' כדפרישית.

**ח**

**וישמע** שאול את כל העם וכו' הרד"ק ז"ל וישמע כמו ויאסף לפי שהעם נאספים ע"י כרוז משמיע וכן במשנה משמיעין על השקלים פי' מכריזין ע"כ. וכן מהרי"א ז"ל לשון אסיפה ע"כ. **ולע"דן** נרא' לדקדק למה הוצרך שאול לאסף את כל העם למלחמ' כזו הנקלה לצור אל דוד ואנשיו כשש מאות כל איש מר ומצוק. ועוד לרדת קעילה לבא קעילה מי"ל. ונראה כי להיות שאירעה מלחמה זו של פלשתים עם יושבי קעילה שוסים את הגרנות כנז"ל נתחכם שאול בהתנכלות לאסוף כל העם מקטנם ועד גדולם לגנוב דעת דוד כאלו המלחמה היא שם עם פלשתים לא עם דוד כי לא יעלה בדעת חרדה גדולה כזו לאסף כל העם כי אם למלחמ' גדולה ובפרט בהיו' קעילה בעמק שכן מורה לשון לרדת קעילה וכתיב קום רד קעילה אין זה ודאי אלא לילחם בפלשתים. ואחר כך פתאום יטה הדרך לרדת קעילה לצור אל דוד ואנשיו ז"ש וישמע שאול את כל העם למלחמ' סתם שיחשבו שהיא אל פלשתים כאמור ואח"כ כדי לרדת קעילה לצור אל דוד ואנשיו ויכריע פירוש זה אריכת לשון הכתוב שהיה לו לקצר ולומר וישמע שאול את כל העם לצור אל דוד ואנשיו ויוכיח כן אומ' אחר כך וידע דוד כי עליו שאול מחריש

הרעה ר"ל ידע דוד שעליו המכוון אלא ששאול מחריש הרעה ועושה הדברים בשתיקה כדי לבא פתאו' ולכן אמר הגישה האפוד כי הוא יוציא משפט לאור. ולפי זה מחריש לשון תחרישון וכן רש"י ז"ל פירש כתרגומו כמין ית בישתא אמנם הר"דק ז"ל והר"לבג ז"ל פירש שהוא כמו אל תחרוש על רעך רעה מחריש חושב ומסבב להביא רעה אל דוד.

**ט**

**וידע** דוד כי עליו וכו' במה שקדם מובן או' לשון וידע דוד שידע והבין מאומד הדעת שעליו מחריש הרעה לא משמועה כי לא נשמעו הדברים שהרי שאול מחריש הרעה ולא מפרסם. ודרך הלצה אפשר שאומר הכתוב שידע דוד שמאחר שדוד גמל טובה עם פלשתים אויבי שאול ושאול משיב לו רעה תחת טובה אין זה אלא ששאול עליו ממש ועל עצמו מחריש רעה לא על דוד כי חופר גומץ בו יפול ובפרט אחר שעשה תשועת קעילה לא היה לו להלחם עם דוד זהו שאמר וידע דוד שידע נאמנה שישוב על שאול בראשו כי עליו על שאול קאמר שהוא מחריש הרעה שחודשי רע יקצרוהו.

**י**

**ויאמר** [דוד] ה' אלהי ישראל כו' צריך להבין אומרו תואר זה ה' אלהי ישראל יותר מזולתו מהתוארים האל הגדול הגבור והנורא רחום וחנון וכיוצא. וכפל שמוע שמע ונראה כי לפי שידוע ומפורסם שאם יגשו דוד ושאול למלחמה יפלו מאלו ומאלו וגם כי יצליח דוד ע"ה ויפלו ישראל בידו ולא רצה לבוא בדמי אנשי ישראל כי גואלם חזק ה' איש מלחמה ה' שמו זהו שאמר ה' אלהי ישראל שמאחר שאתה אלהי ישראל עמי ועם שאול יחדיו אתה אלוהם אל נא נפול בידם ולא יפלו בידינו ע"ד הצילני נא מיד אחי מיד עשו וכוי ו"כש על ישראל קדושים וכן בסמוך ה' אלהי ישראל ולמען זה מהיותך אלהי ישראל הגד נא לעבדך כדי שאברח ולא אזיק ולא אנזק לא הם ולא אני ולא יושבי קעילה שלא תהי נא הצלה פורתא שעשיתי עמהם להושיע' מפלשתים לפוקה ולמכשול משאול כי שמעתי כי מבקש שאול לבא אל תוך עיר קעילה ז"ש לבא קעילה לשחת לעיר בעבורי אל נא ישחית לא את העיר ולא את אנשי כי אלהי ישראל אתה כאמור. או יאמר ה' אלהי ישראל ר"ל עתה ידעתי כי נאות הוא להיותך אלהי ישראל מאחר שהם עם קדוש לך עד שאינ' חסים על מלכם שאול שהרי שמוע שמע עבדך כי מבקש שאול לבא שגלו לי סוד שאול ומפני פקוח נפש אין בזה צד איסור הליכ' רכיל אלא אדרבא אלהי ישראל אתה ואפי' כי שמע שמע עבדך לא חטאו בזה כלל. ואמר כי מבקש שאול הייינו ששאל את פי הסנהדרין שיתירו לו לשחת העיר בעבורי ותהיה תיבת מבקש על דרך מה שאמרו חז"ל אבקש לאבד את כל הגוים שאמרו חז"ל אבקש על פנקסיה' ובזה ניחא לשון בקוש שלא אמר כי רוצה שאול לבא קעילה. או אפשר שתיבת שמוע שמע חוזר לאלהי ישראל לומר

הוא אתה אלהי ישראל שמוע נא תשמע מה ששמע עבדך כי מבקש וכו' כדי לינקם ממני והצילני. ואמר לשחת לעיר ולא אמ' לשחת העיר כי חס ליה לשאול לשחׁ העיר ממש בפועל אבל יגזים ויאיים לשחת לעיר ר"ל לבד מראה כאלו רוצה לשחת בעבורי עד שיסגירני וזהו בעבורי ואולי על שני העניינים הנז' הלא הם ביקוש פסק להתיר לשחת קעילה והשני ביאתו עליה על כל פנים על שניהם יחדיו אמר שמוע שמע שתי שמיעו' ואמ' על זה ה' אלהי ישראל תן בלב בעלי ההוראה לאיסור כדי שימנע מבוא הנה אל קעילה וז"ש ה' אלהי ישראל וכו':

**יא**

**היסגירני** בעלי קעילה וכו' חכמינו ז"ל אמרו במסכת יומא פ"כג ת"ר כיצד שואלין באורים ותומים השואל פניו כנגד הנשאל והנשאל פניו כלפי שכינה השואל אומר הארדוף אחר הגדוד הזה האשיגנו הנשאל אומר עלה והצלח ואין שואלין לו בקול שנאמר ושאל לו וכו' ולא מהרהר בלבו שנאמ' לפני ה' אלא כדרך שאמרה חנה בתפלתה שנא' וחנה היא מדברת על לבה ואין שואלין ב' עניינים ואם שאל אין מחזירין לו אלא אחד הא' שנא' היסגירוני בעלי קעיל' אך הוא באמת אין מחזירין אלא הראשון שנאמ' ירד דוד שאל שלא כסדר והחזירו לו כסדר וחזר ושאל כסדר ואם הוצרך דבר לשניהם מחזירין לו שניהם ואם הוצרך דבר אחד מחזירין לו א' שנא' וישאל דוד בה' הארדוף אחרי הגדוד הזה האשיגנו ע"כ. הרי שאחז"ל שדוד שאל שני עניינים שלא כסדר שלהיות שאלתו שני עניינים ואין השע' דחוקה כ"כ כמו לקמן גבי הארדוף אחרי הגדוד הזה האשיגנו שהשיבו על שניהם לפי דוחק השעה אמנם כאן לא היה דוחק לכך לא השיבו אלא על האחד דהיינו ירד לפי ששאל דוד שלא כסדר לכך השיבו לו על הענין הא' שהיה ראוי להיות ראשון והוא ירד ולא השיבו על יסגירו קעילה יסגירו עם היות שהיה בכלל מאתים מנה וכן רש"י ז"ל וה"רדק והרלב"ג ז"ל ומהריי"א ז"ל בעלי קעילה ה"רדק ז"ל אדוני העיר וגדוליה וי"ת יתבי קעילה. **ולע"דן** לדקדק ולמה דוד לא שאל כסדר ראשונה הירד והשנית היסגירוני ועוד הנעלם מדוד שאין נשאלין אלא דבר א' ואם כן למה שאל שתי שאלות כאחת. ונרא' כי דוד ע"ה שמע כי מבקש שאול לבא אל קעילה ונתאמת אצלו בכפל השמיעות ולכך שאל שאלה אחת לבד והיא היסגירוני בעלי קעילה בידו אלא משום דסוף סוף ראוי לדון לכף זכות לשאול בחיר ה' שלא יתכן שירד אחר דוד כי בו נתן ה' תשועה לקעילה לזה פקפק בשמועתו וז"ש כלאחר יד הירד שאול כאשר שמע עבדך וכו' ר"ל אינה שאלה כי כבר שמע עבדך אבל גילוי מלתא בעלמא הוא לאמת מה ששמעתי ומכלל תשובת שאלתי על היסגירוני תובן תשובה גם לשאלה זו

אבל השי"ת אמר לו ירד כלו' שתי שאלות הן ואין משיבין אלא על א' ירד וא"חכ חזר דוד לשאול היסגירוני בעלי וכו'. עוד אפשר לפרש היסגירוני בעלי קעילה מקושר עם סוף פסוק הקודם שאמר כי מבקש שאול לבא אל קעילה לשחת לעיר בעבורי לפחות האם יסגירוני בעלי קעילה בידו שכל זה שמע שמע עבדך באופן שאין זה לשון שאלה אלא סיפור שמועתו ושאלתו היא הירד שאול וכו' ויאמר ה' ירד ואחר כך שאל היסגירוני בעלי וכו' ושנוי הלשון של היסגירו אותי ואת אנשי שמפרט העניינים ביותר מורה שזה לשון שאלה אבל היסגירוני אינו לשון שאלה אלא סיפור מה שאירע ומה ששמע שמע עבדך היסגירוני וכו' כאמור. ומהריי"א ז"ל הקשה שה' אמר ירד ולא נתקיים שהרי לא ירד שאול ותירץ בפנים שונים הא' שכבר הושרשנו שהידיעה האלהי' לא תבטל טבע האפשר ועם היותו יודע מה שיהיה ומיעד עליו ומגיד מראשית אחרית לא ימנע מהשאר הבחיר' והרצון מוחלט לעשות כרצון איש ואיש ולכן כשהודיע הק"בה העתיד להיות בירידת שאול והסגרת אנשי קעילה לדוד בידו עכ"ז נשארה הבחירה לשאול ולאנשי קעילה ולדוד שדוד הלך משם ושאול לא ירד ואנשי קעילה לא הסגירו כי הידיעה האלהית בלתי מכרחת טבע האפשר והבחירה. והאופן השני היותר נכון שדוד לא שאל על מה שיהיה ויצא לפועל כי אם על כונת שאול ובעלי קעילה והוא אומ' הירד שאול רוצה לומר אם היה דעתו ורצונו לירד שמה וכן היסגירוני בעלי קעילה אם דעתם ורצונם להסגירני וא"כ לא היה בזה הגדת העתידות כי אם הגדת ההוה ברצונם ע"כ והתירוץ הזה השני כתבו בבירור המתרגם שתרגם היסגירוני בעלי קעילה הסבירין לממסרי וכן תרגם הירד שאול הסביר למחת ותרגם ויאמר ה' ירד יחת ותרגם היסגירוני וכו' הסבירין לממסרי ויאמר ה' סבירין לממסר הרי פירש שהשאלה היתה על מה שבסברת' אם בעלי קעילה להסגירו או שאול לירד לא על מה שהיה בפועל והוא ברור.

**ולע"ד** נראה ששאלת דוד היסגירוני לא היתה אלא אמ אעמוד כאן היסגירוני וכן הירד שאול היא מיוסדת על היותי כאן ולגלות זה הקדים שאלת היסגירוני ואחר כך הירד שהיה ראוי להקדים הירד אלא להודיע יסוד שאלתו שאם ישאר כאן היסגירוני וכן אם אשאר כאן הירד שאול ועל הנחה זו השיב ירד אם תהיה כאן אבל אם לא תהיה כאן לא ירד ולא יסגירו וכשהלך דוד לא ירד שאול ודבר אלהינו יקום לעולם שאם היה שם היה יורד.

**יב**

(**ויוסף**) [**ויאמר**] וכו' כבר זכרתי הוצרך לשאול שנית לפי שלא השיבו אלא על דבר אחד והוא הראשון כסדר הנכון לשאול תחילה הירד ואח"כ היסגירוני ולפי ששאל שני דברים

ושלא כסדרן הנכון השיבוהו על הא' ויאמר ה' ירד ואחר כך ויאמר דוד היסגירו וצ"ל שכיון שהוצרך לשנות בזה הוסיף ביאור והרחבה לומ' היסגירו אותי ואת אנשי שלא אמר היסגירוני סתם. או שנפרש היסגירוני אינו לשון שאלה אלא מקושר עם שמע שמע עבדך בי מבקש שאול לבא קעילה לשחת מיד בעבורי לראות היסגירוני בעלי קעילה בידו ושאלתו הראשונה היא הירד שאול וזו השני' היסגירו לכו' לפיכך הוסיף כאן אותי ואת אנשי אבל למעלה לא הזכיר אנשים כי שאול לא ישחית העיר לראות אם ימסרו אותי ואת אנשי אלא לראות היסגירוני לבד. עוד אפש' שהשאל' הא' היתה היסגירוני בעלי קעיל' כי היתכן שיסגירוני בעלי קעילה אחר שגמלתי אות' טובה להצילם מיד פלשתים אמנם שאלתו כאן היסגירו אותי ואת אנשי שיוכלו להסגיר מאחר שאני ואנשי גבורי חיל היעלה בידם להסגיר אותי ואת אנשי הגבורי' ויאמ' ה' יסגירו ויוכלו לך ולהם:

**יג**

**ויקם** דוד ואנשיו וכו' רש"י ז"ל כאשר יתהלכו באתר דכשר להליכה במקום הצלתם וכן הביא ה"רדק ז"ל כתרגומו והוא ז"ל פירש הלכו בדרך מקרה באיזה שיזדמן להם לשבת שם עד כאן וכן מהרי"א ז"ל. **ולע"דן** במ"ש באשר יתהלכו או' באשר יתהלכו גם אומ' נמלט מקעילה כי הצודק ברח או יצא מקעילה ונמלט משאול. ונראה לפי שראו שהיותם בעיר דלתים ובריח גרמה לו לעורר שאול לבא אליו באומרו שסיגר ה' אותו בידו כי נסגר לבא בעיר דלתים ובריח ול"זא כי מעתה הלכו באשר יתהלכו ר"ל במקום שלא היה מוקף חומ' דלתים ובריח שלא יתהלכו כי יהיה נסגר אבל בחרו ויתהלכו באשר יתהלכו ר"ל בעיר פרזות אשר יתהלכו כי אין שם דלתים ובריח. או יאמר באשר יתהלכו שנתיעצו לבלתי היותם קבועים במקום אחד אלא ויתהלכו באשר יתהלכו שם תמיד יתהלכו נעים ונדים כדי שלא ידע שאול מקום אל נכון לרדוף אחריה' ואמר ולשאול הוגד כי נמלט דוד מקעילה לפי שהיה אפשר שעם כל זה שיצא דוד מקעיל' היה בא שאול שמה להזיק' על שהחזיקו בידו שהרי לנוב עיר הכהנים הרג מקטנ' ועד גדולם ואלו שהם מיהודה היה עושה בהם כיוצ' בזה כדי שכל שאר העם ישמעו ויראו מהתקרב אל דוד לז"א כי ולשאול הוג' רוע לב אנשי קעיל' עם דוד שעם היות שדוד הצילם מיד פלשתים לבם לא נכון עמו והיו מסגירין אותו ביד שאול באופן כי נמלט דוד מקעילה רוצה לו' נמלט ממש מקעילה כאלו קעילה רודפיו ואויביו ובזה ויחדל לצאת שאם לא הוגד לו כן אעפ"י שברח דוד היה יוצא ונלחם בקעילה ומזיקה. או יאמר כי נמלט דוד מקעילה בבחינת העיר קעילה עצמה שחשב שאול שכבר נפל דוד בפח מוקש בהיותו

בעיר דלתי' ובריח כמ"ש נכר אותו אלהים בידי על כן יאמר נא נמלט מקעילה כאלו החומה דלתי העיר ובריחיה רודפים אותו ועתה נמלט מקעילה כצאתו את העיר:

**יד**

**וישב** דוד במדבר וכו' ה"רדק ז"ל במצדות בסלעים הגבוהים שהיו במדבר ופירושו לפניו וישב בהר במדבר. ומהרי"א ז"ל וישב דוד במדבר במצדות ר"ל שפעמים היה יושב במדבר בסלעים הגבוהים אשר שם ופעמים היה יושב בהר אחד שהיה במדבר זיף ולהיותו נוסע ממקום למקום עם היות שהיה שאול מבקש אותו לא נתנו אלהים בידו כי לא מצא אותו במקום ידוע והיו אנשי שאול אוהבי דוד ומגלין לו יציאתו. **ולע"דן** לדברי ה"רדק ז"ל הי"לל וישב דוד במדבר במצדות בהר במדבר זיף וישב וישב למה על כן נרא' כדברי מהרי"א ז"ל שפירש כי שני מקומות היו במדבר במצדו' מקום א' ובמדבר זיף מקום זולתו ודוד היה יושב ימי' מספר במדבר במצדות וימי' מספר יושב בהר במדבר זיף כדי שלא יודע מקום תחנותו וז"ש וישב דוד כו' וישב בהר דמשמע שהם שתי מושבות ולזה ויבקשהו שאול כל הימים ולא נתנו ה' בידו באמצעות מהתלות קל כזה כי צריך האדם לעשות איזה הכנה טבעית תחול עליה ההשגחה האלהית וכאשר ראה דוד שיצא שאול לבקש את נפשו לספות' אז נכנס דוד במדבר זיף בחורשה שהוא מקום נסתר יותר כמו שנזכיר ואפשר באומ' ויבקשהו שאול כל הימים שבבל יום ויום אש הקנאה מדוד בוער בו לבקש אותו ולרדפו והשי"ת היה נותן מורה בלבו לבלתי לכת אליו וז"ש ויבקשהו שאול כל הימים ממש אלא שהאלוה לא נתנו בידו או אמר כל הימים על אותם הימים אשר בקש אותו שהאלהים לא נתנו בידו:

**טו**

**וירא** דוד כי יצא וכו' הרד"ק ז"ל וירא דוד הכיר דוד כי שאול יצא לבקש את נפשו שם במדבר זיף כי שמע כי הזיפים אמ' לו דוד מסתתר עמנו והיה בדעתו ללכ' משם ובין כך ובין כך בא אליו יהונתן שם וכרתו ברית שניהם ודוד עדיין יושב בחורשה וכאשר שמע ששאול הלך לו למדבר מעון שהוא סמוך למדבר זיף כמו שכתובים שניהם בנחלת בני יהודה מעון כרמל זיף. בחורשה פירי' ביער תרגום יער חורשא וה"הא נוספת כי הטעם מלעיל או בחורשה שם מקום עד כאן וכן ה"רלבג ז"ל חורש' שם יער כי אעפ"י שהי' במדבר זיף שאין עוברים בני אדם הנה להציל עצמו מן הסכנה מיד שאול היה נסתר ביער עד כאן וכבר כתב שבשע' הדחק כי ראה דוד ששאול יוצא לבקש נפשו אז לפי שעה היה נחבא כמעט רגע בחורשה הוא יער זיף עד יעבור זעם. ואולי אנשי צבאותיו כשש מאות איש נשארים במדבר זיף ודוד לבדו נחבא בחורשה וזהו וירא דוד כי יצא שאול וכו' ר"ל שראה דוד עצה נכונה כי כאשר יצא שאול לבקש את נפשו ראה דוד

להיותו הוא לבדו נחבא בחורשה וזהו ודוד במדבר זיף בחורשה ובזה מובן קושי אחד שהפסוק אין לו גזרה. עוד אפשר וירא דוד ראה השנא' הגדולה של שאול ורוע לבבו של שאול עמו כי יצא שאול לבקש נפשו של דוד עם היו' שדוד מגורש נע ונד במדבר זיף בחורש' אשר ערוקיה מסתייה ולא היה לו לבקש נפשו עוד כי רע עליו החיים ההם מר ממות. ודרך הלצה וירא דוד כי יצא שאול וכו' ראה שלפי האמת נפשו של עצמו מבקש שאול כי ישוב עמלו בראשו לולי חסידות דוד שלא רצה לשלוח ידו במשיח ה' כמבואר בפסוקים:

**טז**

**ויקם** יהונתן בן שאול וכו' ויחזק [את] ידו חדש ברית שביניה' ע"כ. והרד"ק ז"ל חזק ידו שלא ירא בדבר אלהים שהבטיחו על ידי הנביא שמשחו כי ימלך וזהו כי לא תמצאך יד אבי וכן ת"י ותקיף ידיה במימרא דה' ע"כ וכן מהרי"א ז"ל. **ולע"דן** אמר ויקם יהונתן בן שאול ר"ל עם היותו בן שאול אהבת דוד גברה והלך אל דוד חורשה ויחזק את ידו באלהי' והחזוק אפשר הוא בשהודיעו איך האלהים בעוזריו כי הוא עומד עם שאול אביו שמוראו וחיתתו של דוד עליו שלא יקום חילו להלוך אחריו כי אם בדוחק גדול כי האלהים מונע אותו ולא יתנו לרדוף אחריו ולב מלך ביד ה' ז"ש ויחזק ידו באלהים ר"ל דע נאמנה שהאלהים עמך ולא יתן משחית לבא אל ביתך לנגוף ולא אחריך ובזה ידוקדק אומרו בן שאול שמהיותו בן שאול ידע מצפוני לבבו של שאול לבא שלא תמצאך ידו כלל כדמסיק אל תירא:

**יז**

**ויאמר** אליו אל תירא וכו' חז"ל אמרו שיהונתן ענותן היה שאמר ואנכי אהיה לך למשנה והרד"ק ז"ל אהיה לך אני מבקש ממך שאהיה אני משנה לך כשתמלוך והיו יודעים זה מפי השמוע' שנמשח דוד למלך עד כאן וכן מהרי"א ז"ל ואמר שאעפ"י שאמר בתחלה ולא אם עודני חי שהיה בוחר מות מחיים אם ימלוך דוד בחייו עתה נתחרט ובחר בחיים רק לפחות יהיה משנה לו ובפרט שאין מות וחיים ביד האדם אלא שעל כרחו הוא חי על כן אמר שיהיה למשנה ובהיות מלכותו מאת ה' מן השמים יחפוץ גם הוא להיות לו למשנה וה"רבע ז"ל בשער ח' כתב שמשפט הריע והאהוב שיאהב הטוב לאהובו אך כשיעור שלא יחייב הטוב ההוא ביטול האהבה כי על כן לא יאות האוהב שיהיה אוהבו [מלאך] או מלך אשר לעומת זה אמר יהונתן לאהובו דוד ואתה תמלוך על ישראל ולא תבוטל האהבה בשביל זה אלא ואנכי אהיה לך למשנה בי המשנה יש לו יחס עם המלך וכל זה כדי שתתמיד לו האהבה ואפי' אחר שימלוך שלא יבטל המלכות האהבה כנז"ל בפסוק עד דוד הגדיל בשם הרב ב"ע ז"ל. **ולע"דן** אמר לו שלא ייירא מאחר שהוא משוח

בשמן המשחה ומובטח מהשי"ת שיהיה מלך על ישראל איך יתכן שתמצאך יד אבי להמיתך היתכן שתבטל נבואת שמואל ע"ה נאמן ז"ש אל תירא כי לא תמצאך יד אבי וכו' יען כי אתה תמלוך על ישראל כלו ואנכי יהי רצון מלפני השי"ת שאהיה לך למשנה ולא אמות כמו שאירע לבסוף וגם שאול אבי יודע כן בכל הדברים הנזכ' יודע הוא שלא תמצאך ידו שהרי רואה שהשי"ת הצילך מידו בחנית כמה פעמים ובכל יום ויודע גם כן כי אתה תמלך על ישראל שנגלה לו שמשחך שמואל או מעת שראך יוצא לקראת הפלשתי שאמר בן מי זה העלם אי מפרץ קא אתי מלכא ליהוי וחקר בזה שידע דמפרץ קא אתי וגם כן ואנכי אהיה לך למשנה בלי קנאה כי ראה אהבתי אותך שהרי אמר לי בן נעות המרדות הלא ידעתי כי בוחר אתה לבן ישי וכו' כי כל הימים אשר בן ישי חי לא תכון אתה ומלכותך וכו' באופן שגם שאול אבי יודע כן שאני ברצוני הטוב אהיה לך למשנה ולא אחפוץ במלכות (במה) [ובזה] יודע כן מאמר כללי על כל הפרטיים הנזכ' בפסוק (ולא) [ואילו] כדברי המפרשים ז"ל היה לו לכתוב ואתה תמלוך על ישראל וגם שאול אבי יודע כן ואנכי אהיה לך למשנה. או יאמר ואנכי אהיה לך למשנה שעם היות שאתה תכנס בגבול אבי שאול לא יחרה לי אלא ואני אהיה לך למשנה בטוב לך כי נפלאת אהבתך לי.

**יח**

**ויכרתו** שניהם ברית הרד"ק ז"ל לפני ה' אורים ותומים שהיו שם עם אביתר הכהן (ואמר כי לפי) [או פי'] שהאל ית' יהיה עד בין שניהם. לביתו ת"י לאורחיה ע"כ ומהרי"א ז"ל כתב כפי' הראשון ואמר כי לפי שכריתת הברית הראשונה היתה בינו לבין עצמו עתה שנה בה להיותה לפני ה' אורים ותומים ע"כ. והרל"בג וישב דוד בחורשה הודיע כי נשען דוד ביהונתן שלא יגל' מקומו לאביו ואעפ"י שנתפרסם ליהונתן שימלוך דוד זהו שאמ' וישב דוד בחורשה שלא נמנע משבת ביער ההוא ע"כ. **ולע"דן** לפי שהברית הראשון היה אפשר יטעון דוד כי היה אנוס נתון ביד יהונתן למסרו ביד שאול אמנם כעת שהוא בתוך החורשה ואנשי צבאו עמו זה היה כריתת ברית מעולה זהו שאמ' ויכרתו שניהם ברית ר"ל שניהם שוים זה לזה שעל כן אין טענת אונס בכרית' ברית זה לא כראשונה שכתוב בה ויכרות יהונתן ודוד ברית וכו' כי יהונתן הכורת עם דוד ושם נאמר כי בברית וכו' הבאת את עבדך רוצה לומר בי יהונתן המביא והכורת כאמור. ואמר וישב דוד בחורשה ויהונתן הלך לביתו לומר שלא רצה יהונתן שיצא דוד מחורשה ללות אותו כדי שלא יצטער בצאתו ממקום שבו משומר מאד ועוד שלא יתפרסם לזולתו המקום וכדי שלא ידע שאול זהו שאמר וישב דוד בחורשה כשהלך יהונתן לביתו שלא רצה שילוהו. או

יאמר ויהונתן הלך לביתו לומר שלא הלך אל אביו כי לא ישרו בעיניו דרכו לרדוף את דוד ועוד שלא יצליח על כן ויהונתן הלך לביתו:

**יט**

**ויעלו** הזיפים וכו' במסכת סוטה פ' עגלה ערופה תנן התם כל הניצוק טהור חוץ מדבש זיפים והצפיחים מאי זיפים אמר רבי יוחנן (זב שמזיב יין) [דבש שמזייפין] בו וריש לקיש אמר על שם מקומו כדכתיב זיף וטלם ובעלות כיוצא בדבר אתה או' בבוא הזיפי' מאי זיפים א"ר יוחנן בני אדם המזייפין דבריהם ור' אלעזר אמר על שם מקומם שנאמ' זיף וטלם ובעלות ע"כ וקשה כי הדין עם ר' אלעזר וסמיכות הכתובים מוכיח שהרי דוד במדבר זיף בחורשה א"כ מה היא סברת רבי יוחנן דרשו לשון זיוף. ונר' כי בתחלה דקדק מאי זיפי' דלא קאמר ודבש זיף אם על שם מקום זיף לכך דרש ר' יוחנן שקראו במשנ' דבש זיפים בלשון רבים על שם שמזייפין בו כדפרש"י ז"ל מתוך שהוא עב וטוב מאד מערבים בו מים ואינה נכרת ולזה אמר כיוצא בדבר אתה אומר בבא הזיפים שאעפ"י ששם לא שייך הכרח זה מאו' זיפים בלשון רבים עם כל זה הקשה ואמ' מאי זיפים והכוונה בזה לפי שבנביא שמואל אמר ויעלו זיפים ובתלים או' הזיפים זהו שאמר מאי זיפים על פסו' הנביא מקשה דקאמר זיפים זהו שאמר מאי זיפים ולכך מכריח בפסוק שהוא לשון בני אדם המזייפין דבריהם שלא יצדק לומר בהם הזיפים בה"א הידיעה כי בלתי ידועים הם כי האדם יראה לעינים והי יראה ללבב רוע לבבם רחוק מכליותיהם עם היותו קרוב בפיהם וכיון שאותו זיפים של הנביא נדרש לשון זיוף אף זה של תהלים נדרש כן אמנם ר' אליעזר דרשו כפשוטו על שם מקומו וחסרון ה"הא לא דרש ובהכי ניחא דרבי יוחנן הוצרך לומר זה במשנה ובפסוק כי ההכרחיות מתחלפים. עם היות צריך לדבר בשני מקומות בא' בא לחלוק על ריש לקיש ובשני על רבי אלעזר. והר"דק ז"ל כתב ויעלו הזיפים וכבר עלו הזיפים ואמרו לשאול הלא דוד כו' וזהו שאמר וירא דוד כמו שאמרנו למעלה עד כאן ומהריי"א ז"ל אמר שהכתובים כסדר שאחרי שהלך יהונתן ושב לביתו עלו הזיפים לגלות לשאול והיא מאמרם ועתה לכל אות נפשך וכו': **ולע"דן** קשר הענין הזה עם הקודם באחד משני פנים האחד כי בבא יהונתן שם ובכרות ברית עם דוד לא היה להם לזיפים לעלו' לחרחר ריב וללכת רכיל מיראת' מיהונתן בעל ברית דוד אוהבו כנפשו ועכ"ז ויעלו זיפים לשאול ואפשר שנמשך זה מצד מה שהזכיר שיהונתן הלך לביתו ולא אצל שאול לכך מצאו שעת הכושר ללכת רכיל אל שאול מאחרי יהונתן שלא ידע כי לא היה לפני שאול כי אם בביתו והו' קשר בשני חלקים והקשר השני הוא כי להיות שבא יהונתן אמ' בלבם מצינו מקום להשמט לומר שיהונתן הלך רכיל וגילה

סוד וזהו שהמתינו לבלתי לכתם ברכילות עד שיהונתן הלר לביתו אז ויעלו הזיפים אל שאול הגבעתה ואמרו הלא דוד מסתתר עמנו לא אמרו מסתתר אתנו או בינינו אלא עמנו רוצה לומ' מגלה סודו אלינו ועמנו בסיוע שלנו הוא מסתתר שאנו נראים כאוהבים אליו ועל כן נוכל להסגירו בידך בכל עת שתרצה והנה על כן אפשר שקרא' זיפים לשון זיוף כנ"ל בשם חז"ל אבל יהיה מטע' אחר זולת טעם שמזייפים דבריהם והוא יען שהיו לדוד חוננים ומראים עצמם כאוהבי' אליו וכן לשאול והוא זיוף:

**כ**

**ועתה** לכל אות נפשך וכו' רש"י ז"ל ולכו הסגירו ועלינו להסגירו עד כאן. ומהרי"א ועתה הנה היה הענין מוכן בכל אשר תאוה אם תרצה לרדת אתה לתפסו רד ואם לא תרצה לרדת אלא שאנחנו נתפוס אותו ונביאהו ונסגירו בידך [לנו להסגירו] ביד המלך ולא תחוש אתה לרדת אחריו ע"כ. **ולע"דן** שמה שא' לכל אות נפשך כלל בזה שלשה עניינים שבכולם יעשה לכל אות נפשו האחד אם ירצה לרדת מהר ולבלתי החמיץ או אם ירצה לאחר ירידתו הנה יעשה ככל אות נפשו בין כשיבא מהר בין כשיתאחר לו הסגירו ביד המלך זהו שאמ' ועתה לכל אות נפשך לרדת ר"ל במציאות הירידה רד והענין השני בשיעור בני האדם שיביא עמו לרדת בעם רב כבד או במתי מעט זהו לכל אות נפשך המלך לרדת ר"ל בחיל כבד כמלך זהו המלך לרדת רד או כמו שתאוה נפשך לנו להסגירו אפי' ביד המלך ר"ל שיבוא יחידי במתי מעט. והענין השלישי הוא אם אות נפשך להרגו באחד מארבע מיתות ב"ד או לשים אותו במאסר עולמים זהו לכל אות נפשך לרדת לעשות בו רד ולנו להסגירו ר"ל ולנו מותר להסגירו יען שאתה מלך וזה מורד במלכות ודמו בראשו וזהו שאמר ולנו הסגירו יען שהוא ביד המלך שמזאת הבחינ' ומותר להסגירו ולפי' זה מדוקדק לשון ולנו להסגירו שלא אמרו ועלינו להסגירו שכוונתו לומר בלשון זה ולנו להסגירו לומר התר לנו להסגירו לפי שהוא ביד המלך כאמור. ואפשר לומר שאמר ועתה לכל אות נפשך ר"ל אם בת דינא בטל דינא ולא יעשה כל אות נפשך ועל כן כעת הזאת עת רצון להפיק לכל אות נפשך:

**כא**

**ויאמר** שאול ברוכים אתם וכו' י"ל מה צורך בנתינת טעם לברכה זו כי חמלתם עלי שהרי ראוים הם לברכ' מאחר שהתנדבו להסגירו בודו ואם כן שתיקותו יפה מדבורו שיאמר סתם ברוכי' אתם ומספיק. ונראה כי שאול הליץ בעדם כי היה אפשר שבעלי לשון הרע בהם יהיו מזולזלים בעיניו ובעיני השרים על דרך עדי שקר שאמרו בגמרא סהדי שקרא סהדי שקרי אאוגרייהו זילו כדכתיב יבקשו אנשים בני בליעל וכו' וידוע שבעל לשון הרע ארור ומקולל מארור מכה רעהו בסתר ומארור אשר לא יקים את דברי

התורה הזאת לכך הוצרך שאול לומר להם ברוכים אתם ר"ל זולתכם ההולכי רגיל מגלי סוד ארורים אבל אתם ברוכים ולא אתם ארורי' יען כי חמלתם עלי והכרח החמלה עלי הוציא אתכם ממחיצתכם לגלות מסתרי דוד ולא תאשמו כי היא עבירה לשמה לחמול על המלך שהוא רוח אפינו משיח ה' שלא ילכד בשחיתות העבד המורד בו. או אמר אשר חמלתם עלי ר"ל ידעתי רוע ערמימות דוד כדמסיק ערום יערים באופן שלא יעלה בידכם להסגירו בידי כאשר נדרתם ועם כל זה ברוכים אתם עלי יען כי חמלתם עלי והמחשבה שלכם טובה ואעפ"י שלא תסגירוהו בידי עם כל זה ראוי להחזיק לכם טובה ולברך אתכם יען כי חמלתם עלי:

**כב**

**לכו** נא הכינו עוד וכו' רש"י ז"ל כי אמר אלי מי שאמר מתנהג הוא בערמה היום כאן ולמחר במקום אחר כדי שלא יודע מקומו ע"כ. וכן הביא הרד"ק ז"ל כתרגומו ארי אמרין לי דערים ונפיק הוא. והוסיף עוד כי אמר אלי היה אומר לי כשהייתי אני שואלו איך היה מכה בפלשתים כל כך ואיך היה נשמר מהם והיה אומר לי כי ערום יערים ובערמה ותחבולות היה בא על פלשתי' כן עתה מתראה עצמו במקום אחר כדי שנבקש אותו שם ומחר יהיה במקו' אחר לפיכך דעו כל המקומות אשר דרכו להתחבא שם ע"כ. וכן מהרי"א ז"ל וכן הרל"בג ז"ל והוסיף כי אמר אלי לבי אמר לי כי ערום יערים. **ול"עדן** לדקדק שאו' אשר תהיה רגלו מי ראהו שם הכל מיותר שכבר אמר ערום יערים ותיבת הוא בכלל יערים. ונראה במה שמצינו מהעורמות שאירעו בעולם לעשות הברזל שבטלפי הסוס מהופכו' כדי שאם יברח ויצא מהעיר וילכו אחרי טלפי הסוסים להבין מתוכם מקום תחנותו ימצאו רושם הטלפי' מהופכו' מורות על מי שנכנס לעיר ולא על יוצא ולא ילכו לרדוף אחריו וכן שמענו למהרי"א ז"ל בברחו מקשטי' לפורטוגל. כיוצא בזה אמר שאול אל הזיפים לכו הכינו עוד אנשי' אחרים חברים ומקשיבים לקולכם הכינו עוד כדי שתחקרו הרבה ודעו וראו את מקומו אשר במקום ההוא תהיה רגלו רוצה לומר פרסות רגליו ופרסות חילו ולא יספיק לכם זה אלא אמר צריך לראות מי ראהו שם כי אפשר שלח שם חלק מאנשיו לעשות רושם רגליו לגנוב דעת הבריות שהוא שם ואין הדבר כן לכך צריך עוד למי ראהו שם יען כי אמר אלי ערום יערים ומי הוא זה שאמר אלי כן פירש לך הפסוק עצמו ואמר הוא רוצה לומר הוא דוד בעצמו אמר אלי כן כי ערום יערים והרי הוא כאילו כתוב כי אמר אלי הוא כי ערום יערים ויהיה הפי' של המפרשים ז"ל שפי' כי אמר אלי על דוד מוכרח מתיבת הוא כאמור והוא נכון. עוד אפשר שאמר להם אתם הברוכים אשר חמלתם עלי בכם לבבי נכון ומאמין ולזה אתם לכו והכינו עוד

ודעו וראו אשר תהיה רגלו אתם בעצמכם ולא אאמין למי שראהו שם גם כי אמר אלי זה שראהו שם ובא אלי כמבשר איני סומך עליו אלא בעיני הוא כאילו ערום יערים הלא זה שאמר שאם דרך משל הוא בחורשה יאמר אלי שהוא במצדות וכיוצא בזה מראה עצמו כי אמר אלי כי ראהו משם ונסע משם על כן לא אאמין כי אם בכם לפי שאתם מרובים ולא תערימו ובפרט שנתחייבתם בחיוב להסגירו בידי:

**כג**

**וראו** ודעו מכל המחבואים רש"י ז"ל אל נכון דבר מכוון ואמת ע"כ וכן הר"דק ז"ל וכן מהרי"א. **ולע"דן** לדקדק שפסוק זה מיותר שכבר אמר בפסוק הקודם ודעו וראו את מקומו וכו' ומספיק ולמה שינה כאן להקדים ראיה לידיעה וראו ודעו ובפסוק הקודם אמר ודעו וראו. ונראה שפסוק הקודם זרזם על מציאות דוד שלא יסמכו על ידיעה אם ידעו מפי השמועה שהוא במקום פלוני לא יספיק כי אולי דרך עראי בא לשם לעבור להתחבא במקום זולתו לזה חייבם בידיעה שידעו שתכליתו להתעכב שם ימי' מספר לכך חייבם יחדיו בשני הענינים ודעו וראו אמנם כאן חייבם עוד חיוב שני שיחקרו לראות כל מקומות המחבואים שמתחבא שם כדי שיהיו מכירים במסלותם לארוב במסתריהם אצל כל פינה מהם זהו שאמר וראו ודעו כל המחבואים כלומר וראו כל המחבואים ודעו מכל פרטיהם הצריך להזדרז במארב שלהם וזהו שאמר ודעו מכל המחבואים שהיה לו לומר ודעו כל המחבואים מה הוא מכל המחבואים אלא ודאי כדפרישית מכל פרטים שלהם צריך שתדעו. או אפשר שאמר וראו על המחבואות הידועים שנתחבא לשעבר בהם ולא די זה אלא ודעו בידיעתכם וזו הידיעה תשיגו אותה ותבואו עדיה מכל המחבואים שנתחבא בהעבר בהם מהם תוכלו לדעת בשיקול הדעת ובהדמות מילתא למילתא ומקום הדומה אליהם כשר לשיתחבא שם בעתיד ועליו גם כן תשימו משמר מארב אולי יקר מקרהו להתחבא שם אף על פי שלא נחבא שם עד הנה זהו שאמר ודעו וראו מכל המחבואים רוצה לומר אשר בשעבר מהם תקחו גלוי אל העתיד אשר יתחבא שם יתחבא דייקא מורה על העתיד ואז ושבתם אלי אל נכון כי והיה אם ישנו בארץ וחפשתי אותו במקום שהוא נחבא ואפי' שיבלע בתוך אלפי יהודה משבטו משם אוציאנו באופן שידיעה הזו מעולה ומשובחת שהיא ידיעה כוללת את כל המחבואים שבעשות מארב בכולם לא ימלט מלכדו באחד מהם. מה שאמר בכל אלפי יהודה לפי שלא היה דוד בא אלא בארץ יהודה לפי שהיו מחפין עליו אבל שאר השבטים אם היה בא ביניהם אז היו מוסרים אותו לשאול ומה שאמר אלפי יהודה רוצה

לומ' אכריח כל שרי האלפים שביהודה שיהיה ידם עמי (לתפסו) [לחפשו] הטב כל אח' באלף שלו ע"כ. וכן מהרי"א ז"ל:

**כד**

**ויקומו** וילכו זיפה וכו' רש"י ז"ל לפני שאול שהיה שאול עתיד לילך אחריהם והם הלכו לפניו לחפש אל נכון עכ"ל וכן הר"דק ז"ל והוסיף לומר ושבו אל שאול והכתוב לא ספר התשובה אבל אחר שאמר וילך שאול ואנשיו ידענו שהזיפים שבו אליו טרם לכתו ע"כ וכן מהרי"א ולפני שאול לדבריהם ז"ל כמו קודם ולפני הליכת שאול. **ולע"דן** דוחק גדול שיחסר הפ' התשובה באשר דבר המלך שאול אליהם ומזהירם ושבתם אלי אל נכון והלכתי אתכם אם כן איך יחסר העיקר מן הספר הי"לל וישובו אל שאול וכו'. ונראה כי שאול מאז בא אליו אנשי זיף שהגירו לו מקומות מחבואיו השכים ללכת אחריו אלא שהזהירם עוד לכו נא וכו' וראו ודעו וכו' ושבתם אלי פי' תשובו אלי רוצה לומר לקראתי אשר אני הולך לאט לאט ואתם תדעו אל נכון המקום אשר דוד בו ושבתם אלי להקביל פני מסע אחד או שתי מסעות קודם והלכתי אתכם אותו המסע או שתים אבל לא כיון לומר ושבתם אלי אל הגבעה של שאול שאם כן יקשה הקושיא שהקשיתי אבל עתה מיושב הכל כי הפסוק מגיד איך ויקומו וילכו זיפה לפני שאול לשון לפניו ממש הם הלכו ושאול אחריהם כי כן יאתה למרגל לבא לפני הצבא וחקרו אנשי זיפה וידעו שדוד ע"ה ואנשיו במדבר מעון בערבה אל ימין הישימון וילך שאול רוצה לומר והנה הלך שאול ואנשיו לבקש נפש דוד קאמר מעין כי יצא שאול לבקש את נפשו וכו' ואומ' וילך שאול הוא בירור מה שאמ' ויקומו וילכו זיפה לפני שאול שהיה זה כשוילך שאול ואנשיו וכו' ולפי שהזכיר שקמו זיפה והלכו לפני שאול לזה אמר גם כן שקיימו מה שקראו מפי שאול ושבתם אלי וכן עשו וזהו שאמר וישמע שאול וכו' מפי זיפים שמע כן שקיימו ושבתם אלי שאותה השיבה אינה אל הגבעה כי אם שם קרוב למקום תחנותו של דוד קודם הגיע שם שאול בעוד כברת ארץ לבא שם:

**כה**

**וילך** שאול הר"דק ז"ל וירד הסלע נראה שעמק בין הערבה שהיה שם דוד ובין הסלע ואמר וירד כלומר ירד העמק לעלות הסלע ועל דרך הזה ויעלו אותם עמק עכור כמו שפירשנו במקומו ומה שאמר עוד וישב במדבר מעון להודיע כי לא היה לו פנאי לברוח ממדבר ועלה לסלע הזה שהיה במדבר להשתגב בו מפני שאול עד כאן. ומהרי"א ז"ל פירש וירד הסלע כמו וירד מהסלע שהיה בו וישב במדבר מעון כדי שיברח משם אנה ואנה עד כאן.

**ולע"דן** כי אנשיו של שאול הם היו מגידים אותו כי כל יש' אוהבים את דוד ז"ש וילכו שאול לאנשיו לבקש את נפש דוד ע"ה ואנשיו הנזכר הם עצמן הגידו לדוד איך שאול בא אחרי דוד כדי שיכה אותו זהו שאמ' וילך שאול ואנשיו לבקש ובמקום בקשם את דוד ויגידו לדוד כי מאת ה' היתה זאת היא נפלאת. ואומרו וירד מהסלע וישב במדבר מעון הוא מצד מעון אשר משמאל כי בתחלה הגיד ודוד ואנשיו במדבר מעון בערבה אל ימין הישימון ועתה היה במדבר מעון אל השמאל:

**כו**

**וילך** שאול וכו' במדרש אחז"ל ויהי הוא נחפז ללכת מפני שאול ר' אבא אמר הקיפו עליו כעטרה דכתיב עוטרים את דוד ומהו נחפז אלא כיון שראה דוד את עצמו מצומצם ביד שאול ואנשיו התחיל אומר על חינם משח אותי שמואל ואמר משחך ה' למלך שנאמר אני (אני) אמרתי בחפזי כל האדם כוזב אמר לו הק"בה שמואל כוזב [אני] מעיד עליו שהוא נאמן דכתיב וידעו כל ישראל כי נאמן שמואל מיד בא מלאך אל שאול לאמר מהרה ולכה מלאך מן השמים שנאמר ישלח משמי' ויושיעני רבי יודן אומר שליח היה א"ל ר' פנחס וכי השליח יועץ הוא ש"אל מהרה חושה אלא מלאך היה ע"כ. **ולעד"ן** לדקדק מאי קאמר ומהו נחפז ללכת דפשוט הוא שהיה בחפזון מפני שאול ומאי משני וכו'. ועוד מאי קאמר עוטרים כעטרה באיזו בחינה דימה אותם לעטרה. ועוד מאי קאמר על חינם משח ה' אותי ואמר משחך ה' וכו' ממאי קא מתמה על המשיחה או על האמירה או על שתיהן. ומאי קאמר אני מעיד עליו שהוא נאמן דכתיב וכו' שאין זו עדו' מאחר שישראל ידעו כי נאמן שמואל לנביא כדכתיב וידעו כל ישראל כי נאמן שמואל וכו' ור' פנחס למה לא הקשה לר' יודן מפי ישלח משמים ויושיעני עד כאן. ונראה שהוקשה לו שכיון שעוטרים את דוד היינו שהקיפוהו כעטר' אם כן איך יתכן שויהי דוד נחפז ללכת מפני שאול איך יוכל ללכת והוא מעוטר סביב סביב ובפרט בחיפזון והלא צריך מיתון מיתון להשכיל איך יברח ואם כן איך יאמר נחפז ללכת והוא נמנע ובפרט בחפזון זהו מה שאמר ומהו נחפז ללכת: ונבין בזה שהקדים פי' עוטרים אמר רבי אבא הקיפו עליו כעטרה וכו' עם היותו מאוחר בפ' לפי שמתוך פי' עוטרים שהוא שהקיפוהו כעטרה נמשכה קושיית ומהו נחפז וז"ש ומהו בו"או להורות כי עתה נמשכה קושיא זו ואין לומ' דמאי מקשה ומהו נחפז ללכת דילמא הכי קאמ' בתחילה נחפז ללכת ו"אחכ עוטרים אי אפשר לומ' כן ד"אכ הי"ל ושאול ואנשיו עטרו מאי עוטרים אלא ודאי על כרחין בעוד היותם עוטרים קאמר שהיה נחפז ללכת ומשום הכי מקשה ומהו נחפז ללכת ומשני דהכי קאמר קרא ויהי דוד נחפז ללכת רוצה לומ' שדבר בגנות שמואל בחפזון ומהירות

וזהו אני אמרתי בחפזי ר"ל במהירות אמרתי כן שכל האדם כוזב שלא הארכתי מעט להוחיל לתשועת ה' וז"ש כיון שראה דוד עצמו מצומצם וכו' רוצה לומ' תכף ומיד כיון שראה דוד עצמו מצומצם וכו' מיד הטיח דברים ואמר על חינם משח אותי וכו' וזהו ויהי דוד נחפז שלא היה מיתון מיתון אלא נחפז שדבר תועה ונרמז זה בתיבת נחפז כמו בחפזי שאין מקרא יוצא מידי פשוטו נחפז ללכת אלא דעל כרחין מהכרח הקושיות הנז' הוכרח לפרש נחפז ללכת כמו בחפזי שנחפז לדבר תועה על שמואל לאמר שהוא כוזב ח"ו ואמ' על חינם שהוא תימה מב' ענייניים על יגיעת המשיחה מפחד שאול על חינם זהו דבר זר והשני שאמר משחך ה' למלך שאם השם משחני לא יפול דבר ה' ארצה כי לא איש אל ויכזב אבל אני אומר שלא אמר ה' כך כי יותר טוב לתלות הענין בשמואל ולא בשם יתברך שאמר ולא קיים חלילה וחס כי ההוא אמר ולא יעשה. זהו שאמר ומשחך ה' למלך וכו' הוא אמר כך אבל השי"ת לא יתכן שאילו היה אמת שהשי"ת דבר יקימנ' ומה שאמר אני העדתי עליו שהוא נאמן וכו' נראה שכיון שהק"בה עשה ככל אשר יגזר אומר שמואל אפי' שיחת חולין שלו שיחה קלה מתקיימת כדכתיב וה' היה עמו ולא הפיל השי"ת מכל דבריו ארצה אלא שכול' מתקיימו' שע"י זה ידעו כל ישראל כי נאמן שמואל לנביא אם כן על כן אמר אני העדתי עליו כי נאמן שמואל לנביא שלא יתחייב היות העדות של נאמן בפועל ובדיבור כי אם בקיימי דבריו ולא יפלו ארצה בכח העדתי עדות זו. ואמר מיד בא מלאך מלשון הפסוק שאומר ומלאך בא דהיה לו לומר ויבא מלאך אומרו ומלאך בא מורה שכשהיה נחפז ללכת כבר בא מלאך אל שאול. או אפשר שדקדקו מלשון הפסוק שאומר נחפז דהיה לו לו' ויחפז ללכת לשון עבר אומרו נחפז לשון הווה מורה שבעוד היותו נחפז תכף ומיד ומלא' בא אל שאול מאז התחילו להיותו נחפז למדנו מזה המאמר פי' הפ' תיבת נחפז בלשון הווה שבעודו מתחיל להיות נחפז נענה קודם שיגמר החפזון. ולמדנו או' עוטרי' לשון עטר' מה עטרה זו בגובה הראש ומקפ' הראש מכל צד כך אנשי שאול מקיפין לדוד ע"ה ועוד הם במקו' גבוה ודוד במקו' נמוך ומעוטר מהם עכ"ז הב"ה הצילו מהם. גם נרמז בתיב' נחפז אל מה שכתו' חפזי כל האד' כוזב. ורש"י הביא כדברי המדרש הזה וה"רדק כענין זה ע"כ ביאור המאמ' עוטרים לשון עטרה. וכן מהריי"א ז"ל להוסיף מצד ההר מזה זהו הסלע. נחפז ללכת לברוח מפני שאול ולא יכול כי שאול ואנשיו סבבוהו כי אעפ"י שאמר שאול מצד ההר מזה כיון שראו כי רצה לברוח סבבו הם הסלע ולא היה להם אלא לתפוש לדוד ואנשיו כשבא מלאך אל שאול בסיבת נורא עלי' וכן מהריי"א. **ולע"דן** כי הפ' קשיא כולו דבראש הפסוק אומר וילך שאול מצד ההר מזה ודוד ואנשיו מזה ובדברי הרד"ק ז"ל שזכרתי

הביא תירוץ לזה עיין עליו ונראה כי אמר שמתחלה היה זה מצד ההר מזה ודוד מצד ההר מזה בפחד ונתן דוד אל לבו ללכת מפני שאול ובברחו אדרבא נפל שדקדקו לשון עטרו דאם הכוונ' לשון הקף בלבד א"כ הי"לל הקיפו את דוד או סבבו את דוד לשון עטרו למה לזה פיר' הקיפל עליו כעטרה האחד היות העטור מכל צד כעטרה והשני מה העטרה בגובה הראש כך אלו היו מקיפין אותו בגובה ההר באופן שמזה נצטער דוד מאד ונחפז כי היו סובבין אותו ועוד ממקו' גבוה ששולטין בו שהם בגבוה והוא בנמוך זהו שאמר הקיפו עליו כעטרה כלל בזה שתי בחינות הא' היות ההקף מכל צד כעטרה והב' בגובה הראש כך אלו במקום גבוה כעטרה זו אשר בגובה הראש כדכתיב עוטרים וכו' ולזה נפל דוד בפח מוקש כי אנשי שאול סובבין אותו בחפיזותו ובלכתו מלפני שאול נמצא שהלך דוד ברגליו אל תוך אנשי שאול כי ה"בה נורא עלילה על בני אדם להראות את דוד כי להי' הישועה ולא בחיל ולא בכוח כי אם בעזר אלהי שיושיענו זהו שאמ' וירד דוד נחפז רוצה לומר שלהיות דוד נחפז ומהיר בפחז כמים במרוצתו ללכת מפני שאול היא שהיתה סיבה ששאול ואנשיו עוטרים אל דוד ואנשיו א"א ששאול לבדו נשאר מההר מזה ודוד ואנשיו מההר מזה לא כן אנשי שאול שהיו הולכים אנה ואנה לצוד את דוד ע"ה וצדוהו וז"ש וילך שאול מצד ההר מזה רוצה לומר שאול לבדו בלי אנשיו אמנם דוד ואנשיו מצד ההר מזה ולזה נתחייב שויהי היה דוד נחפז ושאול ואנשיו עוטרים אל דוד כי על כן אנשי שאול הניחוהו יחידי והלכו כאשר יעטרו את דוד וכו' ומה שאמ' לתפשם שהוא מיותר נר' שהכונה לו' תקפו של נס שכבר הגיע דוד ואנשיו למדרגה שלא היה צריך שאול ואנשיו אלא לשלוח יד לתפסם כבצים עזובות. או יאמר לתפסם חיים ולא להרגם כי שאול מושל מקשיב על שפת אמת כל משרתיו צדיקים:

**כז**

**ומלאך** בא אל שאול כבר זכרתי בפסוק הקודם מחלוקת חז"ל איכא מאן דאמר מלאך השמים ואיכא מאן דאמר שליח היה ורש"י ז"ל הביא שיטת מלאך ממש לפי שפסוק ישלח משמי' ויושיעני דייק כמאן דאמר מלאך מהשמים היה. והר"דק ז"ל הביא שתי הסברות הנז' במדרש הנז' והמתרגם תרגם ואיזדא אתא לות שאול סובר ששליח היה. **ולע"דן** לדקדק וא"ו ולכה כי די שיאמר מהרה לכה וכו' ויתור זה למ"ד שליח היה ולמתרגם שהכתוב מגיד שהיה מהנס כי השליח הזה היה סיבה שיחזור שאול מרדוף אחרי דוד עם היות שהשליח אמר מהרה ואחר כך ולכה שהו"או מוסיף על ענין ראשון ומוכרח פי' מהרה שהוא מהרה להנקם מדוד ואחר כך ולכה כי פשטו פלשתים וזה גרם נפילת המחלוקת בין אנשי שאול מהם אמרו נהרוג את דוד ואחר כך נלך אל פלשתים

ומהם אמרו פלשתים קודם ונצחו השניים בעזר השי"ת. ובזה מובן גם כן אומרו לאמר מהרה כי לו הונח שיהיה שליח לא אמר כן בדרך עצה מסברת עצמו אלא בדרך שליחות ומכלל שליחותי שאמרו לו המשלחים שיאמר לשאול בנוסח הזה של מהרה ולכה כי פשטו וכו' זהו שאמר לאמר מהרה וכו' אמנם למ"ד מלאך ממש ניחא שהבנת הפסו' ומלאך בא והמלאך הוא מי שיאות לו לאמר מהרה ולכה דהיינו מלאך מהשמים כי לזולתו אם הלא שליח לא יאות לו להיות יועץ זהו שאמר ומלאך בא לאמר וכו':

**כח**

**וישב** שאול מרדוף וכו' במדרש על כן קראו למקום ההוא סלע המחלקות אמר רבי שמואל בר נחמני ששם חלקו הגבורים של שאול על דוד מהם היו אומרים עד שבן ישי לא נפנה ממנו ומהם היו אומרי' מלחמת ישראל קודמת אבל בן ישי מצוי אצלינו בכל שעה שנבקשנו. רבי אליעזר אומר נחלק הסלע מכאן ומכאן ונמצאו שאול ואנשיו עומדים מצד אחד ודוד ואנשיו מצד אחד הוא שדוד אומר הנותן תשועה למלכים שני מלכים דוד ושאול ד"א מהו סלע המחלקות שבשעה שהיה דוד עובר על אותו מקום היה מתחלק מחילותיו הוא ושש מאות הראשונים שהיו עמו באותה שעה יורדים מעל סוסיהם ומשתטחים ונופלין על פניהם ומברכין ברוך שעשה לנו נסי' במקום הזה ומקצתם עומדים ואין מברכין שלא היו עמו באותה שעה ע"כ:

**ולע"דן** לדקדק במאי קא מיפלגי הני תנאי שהאחד פיר' המחלקות שחלקו גבורי שאול על דוד וכו' והשני פי' נחלק הסלע והגי' פי' היה מתחלק מחילותיו וכו' ונר' כי הצד השוה שבהם לשלול שלא נפרש שני פירושים האחד שנקרא סלע המחלקות על שם שהיה דוד ואנשיו מצד אח' ושאול ואנשיו מצד א'. או לפי' שני שנחלקו בו ונפרדו אלה מאלה שאול מדוד כמו שפירש הר"דק ז"ל וכן פירש מהרי"א ז"ל כי הנה ראו הם ז"ל שפי' הראשון בטל דקשה באומרו על כן מורה למאי דסליק מיניה וישב שאול מרדוף אחרי דוד וכו' וסמיך ליה על כן ואילו לפירוש הראשון הי"ל על כן סמוך אל פסוק וילך שאול ואנשיו מצד ההר וכו' ועוד כיון שלבסוף אנשי שאול עטרו את דוד אם כן למה קראו סלע המחלקות על שם מה שהיה בתחילה שאול מצד אחד ודוד מצד אחד כיון שהכל עבר ונתבטל ומאי דהוה הוה. ועל הפי' השני קשה קצת לשון המחלקות בלשון רבים והי"ל המחלקת בלשון יחיד ששאול הוא הנפרד מדוד שדוד היה מוקף משאול ואנשיו על כן פיר' ז"ל ראשונה ששם חלקו גבורי שאול על דוד מהם היו אומרי' טענה מספקת כיון שבן ישי כבר מסור בידינו איך נניח הודאי בעד הספק הפלשתים זהו שאמר עד שבן ישי בידינו ומהם טענו דמלחמת ישראל עדיף שהם רבים ועוד שהיא עוברת

ובהכי ניחא אומרו וישב שאול מרדוף אחרי דוד וילך לקראת פלשתים על כן מענין זה הוא שנפל המחלוקת איך נשוב מרדוף אחרי דוד המסור בידינו ללכת אחרי פלשתים כנז"ל אמנם רבי אליעזר ראה לפי' רבי שמואל בר נחמני שני דוחקים האחד דהי"ל המחלוקות כיון שהוא על שם המחלוקות שהיו בין גבורי שאול עצמם. ועוד סלע מאן דכר שמיה די שיאמר למקום ההוא קרא מחלקות על כן אמר נחלק הסלע דבהכי ניחא שלא אמר מחלוקות אלא המחלקות לשון חלוק על שם שנחלק הסלע וניחא נמי אומרו קרא למקום סלע המחלקות על שם שהסלע עצמו נחלק אמנם בדבר אחר ראו לדברי רבי אליעזר שנחלק הסלע הי"ל המחלק' בלי וא"ו על שם שנחלק הסלע המחלקות בלשון רבים למה לי לזה פיר' על שם שהיה דוד מתחלק מחילותיו איברא דלפירוש רבי אליעזר תיבת סלע דייקא אתי ועם כל זה בחר ב"דא הפי' הזה משום דדייקא וניחא לשון מחלוקת רבים ומדלא קאמ' מחלוקות מורה שאינו לשון מחלוקו' אלא לשון חלוק חילותיו אלו מאלו. **ולע"דן** בכוונת הפסוק באומ' וישב שאול וכו' שבשבחו של שאול הכתו' מדבר שהוא הכריע עם האו' שמלחמ' יש' קודמ' וז"ש וישב שאול מרדוף אחרי (פלשתי') [דוד] ששאול הוא השב מרדוף ולפי ששאול בחסידותו עשה כן ע"כ קרא למקו' סלע המחלקות שאילו היה שאול מדע' או' לרדוף אחרי דוד לא היה ראוי לקרא המקו' על שם אלו המחלוקו' לעשו' זכר לשנא' שאול אל דוד אבל אחר ששאול וישב מרדוף אחרי דוד על כן קרא למקו' ההוא סלע המחלקו' כיון ששאול מהמזכין את דוד צדק' תחשב לו וראוי לעשו' זכר לזה גם בזה אדקדק תיבת מרדוף כי די שיאמ' וישב שאול מאחרי דוד מרדוף למה לי אלא גילה כאן סברת האו' שראוי לרדוף אחרי דוד כיון שהוא עתה בידינו ושאול שב מרדוף ר"ל עם היות קצת אנשי שאול או' שראוי לרדוף אחרי דוד עכ"ז שב מרדוף אחרי דוד ולא חשש לאותה טענ' ואפשר לפרש המחלקו' כמו המחלוקו' וכשיט' דר' שמואל בר נחמני הנז"ל ותהי' כונ' הפ' לו' לפי שאירע דבר משונ' להיו' שם ב' מחלוקו' תכופות הא' עם דוד והב' שתכפה אל זו הלא היא מחלוקת פלשתים על כן קרא למקו' ההוא סלע המחלקות על שם ב' מחלקות אלו וז"ש וישב שאול מרדוף אחרי דוד ר"ל שעדין לא נגמר' מחלוק' זו ורדיפת' אלא מרדוף ר"ל בעודו רודף בתוקף הרדיפ' שב שאול והלך לקרא' פלשתי' מחלוק ב' שנמצאו כאן ב' מחלוקות ע"כ קראו למקו' ההוא סלע המחלקות על שם שתיהן והר"דק מרדוף בחירק המ"ם שלא כמנהג ע"כ.

**כט**

**ויעל** דוד משם וכו' רש"י כיון שנעשה לו נס במקום ההוא עלה ונתעלה במעלה משם וז"ש לשון ויעל דוד משם:

**כד**

**א**

**ויהי** כאשר שב וכו' הגיד הכתוב המסכסכי' שתכף כאשר שב שאול מאחרי פלשתים מיד באו ויגידו לו לאמר כו' וז"ש כאשר שלא שב עדין לגמרי אלא כאשר שב בכף דהיינו דלא כתיב ויהי בשוב שאול מאחרי פלשתים אלא כאשר ולבי או' לי שלא היו פלשתים אז באי' ללחום כי אם מאת ה' היתה זאת שפשטו פלשתים כדי שיחזור שאול מאחרי דוד באופן שלפי האמת לא נלחם שאול עם פלשתים וז"ש ויהי באשר שב שאול מאחרי פלשתים דהיינו שהלך אחריהם לא שנלחם בם כי זו היא מאת נורא עלילה להציל דוד ועכ"ז שהלך שאול שלא נלחם עם פלשתים שהיה לו לקחת מוס' השכל לבלתי רדוף עוד אחרי דוד ובפרט ל"מד שנחלק הסלע ועכ"ז לא שת לבו לזו וז"ש ויהי כאש' שב שאול מאחרי פלשתים ועכ"ז ויגידו לו וכו' ויקח שאול כו' שהיה מהראוי יכיר מעשה ה' כי נורא הוא כאמור. ומה שאמר לאמר אפשר שאלו המגידים הם אותם שהיתה סברתם לרדוף אחרי דוד כיון שהי' בידם וז"ש ויגידו לו שהתכלית בזה מצד ההגדה להודיעו מקום מושבו כדי שירדוף ועוד כיונו לאמר הנה דוד במדבר וכו' רוצה לומ' ראה אדוני איך היה הדין עמנו מאז במה שאמרנו לרדוף אחרי דוד שהרי בעם פלשתים לא הועלנו כלום שלא השגנו ועתה שבנו מאחרי פלשתי' ודוד שהיה כבר בידינו הנה דוד במדבר עין גדי מצדות סלעים משגבו אשר לעומת דבריהם לבש בגדי נקם ויקח שלשת אלפים בחור מכל יש' לבקש את דוד ומקום תחנותו וזהו שסמך ויקח שאול שלש' אלפי' כו':

**ב**

**ויקח** שאול שלשת אלפים וכו' רש"י ז"ל צורי היעלים סלעי היעלים. וה"רדק ז"ל צורי היעלים כי היעלים שוכנים בצורי' ובסלעים כדכתיב יעלי סלע והוא תיש הבר אקו הנזכר בתורה. וי"ת על אפי שקיפי כפיא ולא ידעתי מה דעתו לתרג' יעלים כפיא ע"כ וכן הר"לבג ז"ל והוסיף כי דוד עם ראותו יד ה' הטובה עליו לא היה מוסר עצמו לסכנות אך היה מחבא עצמו במקומות אשר יתכן לו בהם בהעלם יותר. ומהרי"א כתב על פני צורי היעלים רוצה לו' על ראשי הסלעים אשר יקננו שם היעלים. **ולע"דן** שהכרח המתרגם אשר תרגם היעלים כפיא הוא יתור ה"א של היעלים די שיאמר צורי יעלים אומרו היעלים פיי כפיא והם הצורים הגבוהים ובתוכם נקבים חלולי' כמין כיפא שיתעלם איש שם ולפי זה היעלים לשון העלים או לשון עלוי כלומר צורים עליונים ביותר וכונת

הכתוב לומ' איה חכמתו של שאול שראה שהשי"ת עם דוד ע"י המלאך שבא אליו להצילו ועכ"ז לא שב מרדוף אחריו על פני צורי היעלים והניח מלבדוק במערה אשר היה שם דוד ואנשיו בירכתי המערה יושבים איה ביקושו וחיפושו ללכת לבקש על פני צורי היעלים ולהניח המערה אין זה כי אם מאת ה' המשיב חכמים אחור ודעתם יסכל להציל עבדו דוד:

**ג**

**ויבא** אל גדרות צאן וכו' רש"י ז"ל להסך רגליו להפנות נקבים גדולים. וכן הרל"בג ז"ל ומהרי"א ז"ל והוסיף לו' שהית' מערה גדולה מאד ועל כן לא נראו דוד ואנשיו היושבים בקצה המער' ע"כ. וכן הר"דק ז"ל הביא בשם המתרגם למעבד צורכיה וכן במשנה כל המסך את רגליו טעון טבילה וכל המטיל מים טעון קדוש ידי' ורגלים והוא ענין יציקה מענין נסך ואם הם שני שרשים או הוא לשון סכוך וכן פיר' חז"ל מלמד שעשה עצמו כסוכה מתוך צניעותו הגדול' ורגליו (סכך ברור) [דרך כבוד] והוא כנוי לאבר היציאה וכן את מימי רגליהם והוא ז"ל פי' להסך רגליו להשתין מים בירכתי המערה נחבאו שם מפני שאול ע"כ.

**ולע"דן** נכון מה שזכרתי בכוונת קשר הפסוק הזה עם הקודם ששאול היה מחפש ומבקש את דוד על פני צורי היעלי' ועם כל זה במקום הראוי לבדוק בו לחוש פן דוד שם באשר היה שם לפי האמת לא נתן לבו אלא ויבא אל גדרות צאן על הדרך שעם היותה על הדרך נקל לבדוק ועם כל זה לא נתן לבו לבדוק עם היות שדוד ואנשיו בירכתי המערה יושבים. או אפשר שאומר על הדרך הוא התנצלות למה שטעה שאול להיות המקום ההוא קרוב על אם הדרך על כן טעה בדעתו לאמר היתכן שקרוב לדרך יכנס דוד לא יתכן שיעמוד כי אם על פני צורי היעלים. או אפשר שהכתוב מגיד ענותנות של שאול שלא הסך רגליו בגדרות צאן אפי' שהיה מקום צנוע קצת עם כל זה להיותו על הדרך לא רצה להפנות שם אלא נכנס לו לפנים במערה מקום צנוע יותר ז"ש גדרות צאן על הדרך ולכך נכנס אל המערה ששם מערה ויבא שאול להסך את רגליו והנ' הית' מצניעות שאול מחייבת שיכנס אל ירכתי המערה להפנות אלא שהב"ה השיבו אחור יען שדוד ואנשיו בירכתי המערה יושבים שאילו לא היה זה הנה אל ירכתי המערה היה נכנס להסך רגליו נמצא סוף פסוק זה גם כן מספ' בשבחו של שאול ויורה זה לשון ודוד ואנשיו בירכתי המערה יושבים שלא אמר יושבים בירכתי המערה שאז היה מורה היות זה סיפור בפני עצמו הקדמה למאי דמסיק אמנם באומרו ודוד ואנשיו בירכתי המערה יושבים זה חייב לשבא שאול אל המערה להסך רגליו שם שנסתפק בזה ולא בירכתי המערה בהשגחת ה' וסיוע

לזה ממה שאחז"ל במסכת ברכות תאנא גדר לפנים מגדר ומערה לפנים ממערה ע"כ שבזה מובן לשון גדרות בלשון רבים על גדר לפני' מגדר אמנם מערה לפנים ממערה נראה שלמדו כן מלשון המערה דהי"ל בירכתיה אומ' המערה הידועה הפנימית וזה מוכיח אומרו ושם מערה ויבא שאול שנכנס יותר לפני' אל המערה הפנימית. והיותר נכון הוא כי דוד שמע את המיית חיל שאול וברח לו אל המערה וכששמע פרסות איש אחד נכנס למערה ואולי הצופה אשר לדוד יגיד לו כי המלך שאול בא אל הגדרות וכשנכנס במערה ברחו להם דוד ואנשיו אל ירכתי המערה זהו שאמר ויבא שאול להסך רגליו וזה חייב לשדוד ואנשיו בירכתי המערה יושבים שהלכו מפני שאול ובתוך המערה גם כן ברחו להם משאול אל ירכתי המערה זהו שאמר בירכתי המערה יושבים ואילו אמר יושבים בירכתי המערה היה מובן שמתחלת היותם שם היו יושבים בירכתי המערה אמנם כעת הגיד פלאי השם יתברך מפליא לעשות שלא הרגיש בהם שאול ואף על פי שנדחו מפניו בירכתי המערה להיותם שם יושבים ובזה אבין מה שאמר הכתוב בברחו מפני שאול במערה דהיה לו לומר למערה אמנם אומרו במערה מורה מה שאמר ששם בתוך המערה ברח מפני שאול דהיינו מתוכייות המערה אל הירכתים וזהו בברחו מפני שאול במערה ואמר ודוד ואנשיו בירכתי המערה יושבים ולא ראם שאול כי שממית בידים תתפש קורי עכביש ולכך לא ידע שאול כמו שאמרו חכמינו ז"ל שהוא מהדברים שזלזל בהם דוד והצריכו השם יתברך אליהם שטות ועכביש ופרעוש:

**ד**

**ויאמרו** אנשי דוד אליו הנה היום וכו' ה"רדק ז"ל אשר אמר ה' אלהיך על ידי שמואל או גד או נתן הנביא שיתן אויביו בידיוולשיצלח למלוכה אבל על שאול לא נאמר לו כי לא נפל בידו אבל אנשי דוד אמרו לו אחר שהאל הבטיחך שיתן את אויבך בידך הנה שאול ראש אויבך והנה עתה נגזר היום כי הנה הוא בידך ולטעם זה פירשתי שכתיב אויביך וקרי אויבך. כאשר יטב בעיניך ב"יוד איתן לבד וי"וד השורש נפלה מהמכתב ויכרות את כנף המעיל דרשו חכמינו ז"ל כל המבזה את הבגדים אינו נהנה מהם שנאמר ויכסוהו בבגדים ולא יחם לו. ובעונש שכרת המעיל של שאול היה לו זה עד כאן. וה"רלבג כתב שהיה בדעתו להרגו אלא שלא השיגה ידו כי אם לכרות כנף המעיל לבד ובסמוך בפסו' ויאמר לאנשיו אביא סיום דבריו ב"ה כי שם יש להם שייכות. ומהרי"א הנה היום אשר אמר ה' וכו' ר"ל שביאתו שם אל המערה מסודרת מאת ה' לשיפול בידו ע"כ. **ולע"דן** שכוונת הפ' לו' הנה הגיע יום אשר וכו' הנה אנכי נותן אויבך בידך אשר בתת אויבך זה בידיך הנה כל שאר האויבים כגון דואג וזיפים ואחיתופל כולם יפלו בנפול הראשיי כי

אם בארז נפלה שלהבת מה יעשו אזובי הקיר ולזה כתיב אויביך וקרי אויבך לשון יחיד מעתה כיון שהגיע היום היעוד שאמר לך השי"ת אם כן ועשית לו כאשר יטב בעיניך שמאת ה' היתה זו ולא יגיע עון ולפי זה לשון ועשית לו כאשר יטב בעיניך וכו' מדברי אנשי דוד אליו מטוב טעמם ואינו ספור מה שאמר ה' אליו ודוד ע"ה ניסה ללכת בעצת' ועשה נסיון ויק' ויכרו' דוד את כנף המעיל כו' לנסו' בדבר קטן שאם תחזקנה ידיו אז יהרגהו אמנם כאשר הכהו לבו על כריתת המעיל זהו שאמר ויהי אחרי כן (בא) [כו'] אז ויאמר לאנשיו חלילה לי וכו' ומה שאמר בלט יש מי שרצה לפרשו כמו בלטיה' שעשה לט לשלא ירגיש שאול והבית שמוש:

**ה**

**ויהי** אחרי כן וכו' אחז"ל בשוחר טוב ויך לב דוד עליו ר' יהוד' אומר אמר דוד מה בין קטע ציציתא לקטע רישא רבי נחמיא אמר שבטלו ממצות ציצית שעה אחת עד כאן:

**ולע"דן** לדקדק מהיכא יליף רבי יהודה שאמר דוד מה בין קטע ציציתא וכו' דמסברא ההפרש גדול ואי מקרא לא נזו בפסוק כי אם שלבו של דוד נקפו ויך לב דוד אותו אבל זולת זה לא נזכר ור' נחמיא מנא ליה דמשום שבטלו ממצות ציצית שעה אחת דילמא משום מה בין קטע ציציתא לקטע רישא כר' יהודה ואם כן במאי קא מפילגי ונר' דק"ל לשון ויך לב דוד דהי"לל וידאג או ויצטע' מהו ויך לשון הכאה גם הקשה לו לשון אותו די שיאמ' ויך לב דוד אותו למה ליה והנ' מתוך כך אמר רבי יהודה אמר דוד מה בין קטע וכו' שזהו ויך לב דוד אותו כאילו הוא מסורס לב דוד ויך אותו רוצה לומ' לב דוד הרגיש ונצטער כאילו הכה אותו קאמר שאמר דוד מה לי קטע ציציתא מה לי קטע רישא ובסמוך בס"ד אכתוב בפי' אשר לשאול שהוא כאילו אמ' שהכריתה היתה לשאול כאילו קטע רישיה ויהיה אם כן הכרח אומרו לר' יהודה ו"מש מה לי מה בין קטע ציציתא לקטע רישא רוצה לומר בבחינת האבירות לב קאמר כי מי שיש לו לב לקטע ציציתא קרוב לו לקטע רישא. או יהיה כפשטו שמאחר שמצות ציציתא שקולה מאד שעל ידה בא זכרון כל המצות הנה כשקטע ציציתא איך יבוא לפרט זכרון לא תרצח כיון שנטל המזכיר גם כי יהיה דוד מעוטף ציצית שליחות יד במצות ציצית יגרום לו ביטול מצות לא תרצח כאמור. אמנ' ר' נחמיא אינו רוצה לסרס המקרא ולדרשו ומדקדק תיבת אותו לרמוז אל ציצית דכתיב בו וראיתם אותו וזכרתם וכו' ולא דייק אומרו לשון ויך אלא כפשוטו קאמר ויך לב דוד אותו שנצטער על שבטלו לשאול ממצות ציצית שהלך ד' אמות בלא ציצית עד שהודיע כריתת הציצית שאז ודאי הטיל שאול ציצית ז"ש אותו על הציצית קאמר ויך לב דוד על ביטול אותו דהיינו מצות ציצית. או אפשר מלשון

כנף הנזכר כאן ונאמר שם על ציצית הכנף פתיל תכלת והיינו נמי שלא הזכיר כאן כנף מעיל שלא היה הצער מצד המעיל כי אם מצד בטול מצות כנף ציצית. ורש"י ז"ל ויהי אחרי כן וכו' ויאמר דוד וכו' שני מקראות הללו כתובים שלא כסדרן אלא כיון שהתחיל לדבר בכריתת המעיל כלה כל דבריו ואמר שאף כריתת המעיל נתחרט ואחר כך חוזר לדברי' ראשוני' ואו' על שאמרו לו אנשיו הנה היום וכו' השיב להם חלילה לי כו' עד כאן ובסמוך ב"סד בפסוק ויאמר לאנשיו אכתוב שיטות המפרשים בסדר אלו הפסוקים. והר"דק ז"ל ויך לב דוד אותו חשש בלבו שמא יחשוב לו ה' עון בכרתו כנף מעיל המלך כי אף על פי שהוא היה רודפו אף על פי כן לא היה לו לירוא ממנו וי"ת וחש דוד בלביה עד כאן.

**ולע"דן** לדקדק אומ' ויהי אחרי כן שהוא מיותר די שיתחיל ויך לב דוד כו' וממילא נדע היות זה אחרי כן שאילו היה קודם לא כרתו והלשון מורה כן דקאמר אשר כרת כו' ועוד מהו אשר לשאול כי ידוע הוא ותיבת אשר לשאול מיותרת ונרא' שדוד לא הכהו לבו ולא חשש תכף עד אחרי זמן מה שנתן אל לבו וזהו ויהי אחרי כן שאין אחרי אלא מופלג אז אחרי זמן ויך לב דוד אותו כאילו לבו הכהו ויסרו אותו ר"ל את דוד ז"ש ויך לב דוד אותו הכהו בדברי מוסרים קשים על שכרת את כנף ר"ל בבחינת הכנף עצמו ז"ש על אשר כרת את כנף כי איש חסיד כמוהו לא היה לו לבזות את המעיל או בגד לכרות כנף אפי' לא היה לשאול המלך אלא בבחינת כריתת הכנף כי על זה לבד נענש דוד ויכסוהו בבגדים ולא יחם לו שהוא גרם לו כן בבזותו הבגד בכריתת הכנף ז"ש ולא יחם לו לו דייקא שהוא סבב לעצמו כנז' בדברי חז"ל א"ר יוסי בר חנינא כל המבזה את הבגדי' סוף אינו נהנה מהם שני' והמלך דוד זקן ויכסוהו בבגדים וכו' שכוונת דבריהם שנענש מצד בזותו בבגדים עצמם וזה דקדק באו' כל המבזה בבגדים בבגדים דייקא. וזה שלא כדברי ה"רדק ז"ל הנ"זל בפי' ויאמ' שכתב שעונש לא יחם לו היה לפי שכר' מעיל שאול דמשמע שמבחינת היותו מעיל שאול מלך נענש איברא דיש לפר' דברי הרד"ק שלא כיון אלא אל מציאות הכריתה ושאול דקאמ' קושטא דמילתא קאמ' נמצא לפי זה שמציאות כריתת הכנף לבד הוא עון א' ז"ש על אשר כרת את כנף ויוכיח כן היות תיבת כנף קמוצה ואילו היא סמוכה אל אשר לשאול היה לה להיותה נקודה בשבא וקמץ כנף והבחינה השני היא יען אשר לשאול שהיה ראוי לבלתי הרים יד למעילו של שאול בחיר ה' דמה לי קטע ציציתא לקטע רישא כנ"זל בדברי המדרש. ואפשר לומר אשר לשאול לרמוז אל דברי המדרש ממש וז"ש ויך לב דוד על אשר כרת את כנף כאילו הכריתה היתה לראש שאול ז"ש אשר לשאול כלו' כאילו אשר לשאול היתה זו הכריתה. ואין זר

שזה הכרח שלישי לסברת רבי יהוד' שנז"ל. ובפי' ויאמ' לאנשיו אוסיף לקח טוב באו' ויהי אחרי כן בס"ד:

1
**ויאמר** לאנשיו חלילה לי וכו' כבר זכרתי דברי רש"י בפסו' הקודם עיין עליו שאמר שהם בלתי מסודרים. והר"דק ז"ל כתב הם חשבו כי להרגו הלך לאט אליו ובראות' כי בא וכנפו בידו אמרו לו למה לא הרגתו אמר להם חלילה לי כו' כי משיח ה' הוא ע"כ והר"לבג כת' לפי הפשט שכב' היה רצון דוד להרגו ולא השיג ממנו כי אם הכנף ונתחרט אחר זה דוד על מחשבתו ואעפ"י שהות' לו להרגו כי רודף היה ואמ' חליל' מה' מעשו' הדב' הזה והיה זה מהפלג' חסידותו (שם) [עם] שזה גם כן יהי' סיבה להחמיר בהריגת מלכי' וימשך מזה תועל' לדוד עצמו שידע שעתיד הוא למלוך וכל נברא ירא לשלוח בו יד ולזא' הסיב' עצמ' הרג הנער עמלקי על שהתפא' שהרג שאול וכן הרג אותם אשר הרגו איש בושת בן שאול ע"כ. וכן מהרי"א והוסיף ב"מש חליל' לי כו' לאדוני למשיח ה' כו' שהם ב' בחינו' האי היותו אדוני וגבירי חמי והשנית משיח ה' שמא תאמר כבר נטלה המשיחות ועבי ובטל ממנו שהרי נמשח' אתה ל"זא עכ"ז כי משיח ה' הוא ר"ל הוא עדין בהוית משיחותו עד שיגיע זמן מלכותי כי אין מלכות נוגעת בחברתה כמלא נימא. **ולע"דן** לדקדק תיבת מה' שהיא מיותרת ועוד כפל אם אעשה את הדבר הזה לשלוח ידי בו ועוד כי משיח ה' הוא מיות' שכב' אמ' למשיח ה' ונר' כי דוד בתחל' כשאמ' לו אנשיו הנה היו' נסתפק אם יהרוג אם לאו כאש' זכרתי ולז"א לכרות הכנף לנסיון וכיון שנצטע' על זה לזה נמלך מהרוג את שאול עצמו ז"ש ויהי אחרי כן ענין אחר כי ויך לב דוד כו' ולזה ויאמ' חליל' לי כו' לא כן מתחל' שבהיותו שם היה בדעתו להרגו ואמ' חליל' לי מה' ר"ל לא תחשבו שאני מונע עצמי מזה מצד פחדי פן ירוצו את גולגולתי האלפי' אשר עם שאול וכמו שנז' בדברי חז"ל שאמ' כן אבנ' כמו שנזכי' לעומ' ז"ש חלילה לי אמ' שחליל' לי מפאת סכנה כי אם מה' שהשי"ת הוא המונע שהרי הכה לבבי אותי על כריתת המעיל כ"ש על שאול עצמו ואמ' כי היה באפשר לעשות אחי' מב' דברי' האי להרגו והב' לשלוח בו יד בגופו ממש בפצע וחבור' ומכ' לא שתמי' אותו כנגד החלוק' הא' אמ' אם אעש' את הדב' הזה דהיינו הדב' הזה שאמרתם שנתן בידי להרגו מב' סיבו' כמו שזכרתי בשם מהרי"א הא' לאדוני והב' למשיח ה' כי אפי' מהיותו אדוני לבד גם כי לא היה משיח ה' זו היא טענה מספקת לבלתי עשות לו כדבר הזה שמא תאמ' עשה נא לו חבור' א' בשליחו' יד בו בגופו כדי שידע עד היכן ידך מגע' לז"א לשלוח ידי בו מקוש' עם חליל' לי כו' כלו' חליל' לי לשלוח ידי בו בגופו בטענה הא' מהשתים הלא היא כי

משיח ה' הוא כי טענת אדוני הנז' אינה מספק' אלא לשלא אהרוג אותו אבל טענת כי משיח ה' הוא מחייב' לבלתי שלוח בו יד אפי' משליחו' כל דהו. ואפש' לדקדק אומ' אם אעש' דהי"לל חליל' מה' מעשו' והו' שהכוונ' לו' אם אעשה אהיה נמנע מהדבקו' האלהי ויסו' ממני כאש' סר משאול וז"ש חליל' לי מה' אם אעשה כו' ולכך לא אעש' הדב' כדי שלא להיות חליל' מה' כי כל חפצי שרוחו נדיבה תסמכני. ואפשר אמר כי משיח ה' הוא ולא אני וז"ש הוא וכו':

ז

**וישסע** דוד את אנשיו וכו' רש"י ז"ל הבדיל ודחה אותם בדברים. וכן מהרי"א ז"ל עד כאן והר"דק ז"ל חלק אות' מעליו בדברים טובים כי הם היו רוצים לקום עליו להרגו כיון שלא הרגו הוא באשר חשבו הם. ובאומרו בדברים בפתח הבי"ת מורה על הידיעה ר"ל אותם דברי' שזכר וכיוצא בדברים אלו ויונתן תרגם וישסע ופייס בדרך באותו דרך שזכר וכן ויבא אל גדרות הצאן על הדרך עד כאן וה"רלבג ז"ל פירש וישסע לשון שסועה לפי שהיו כולם באגודה אחת להרוג את שאול הנה דוד בדבריו שסע אותם וחלק לבם באופן שבלבל הסכמתם ומנעם מהריגת שאול עד כאן.

**ולעד"ן** לשון וישסע דוד את אנשיו כמו ושסע אותו בכנפיו כאילו שיסע את אנשיו ממחיצתם שלא קמה בהם רוח לעמוד ולקום אל שאול בדברים הנזכרי' כי משיח ה' הוא בידינו קל וחומר ומה אם משיח ה' דוד לא רצה לשלוח ידו במשיח ה' שאול קל וחומר להדיוטים נמצא שבדברים האלה שיסע אותם ובכח לא נתנם לקום אל שאול. ואמר ושאול קם מהמערה שהוא מיותר אפשר שבעודו מדבר דברים אלה ביני ביני ושאול קם מהמערה וניצול נמצא שהדברים האלה הצילו את שאול בטוב טעמם בעצם אם במקרה שבעוד היותם שומעים דבר דוד שאול קם וכו' והלך לו. או אפשר כיון הכתוב להודיע שמהר לקום ולא האריך בבית הכסא כמנהג כי הוא אחד מהדברים שמאריכין ימיו של אדם אלא ושאול קם מהמערה וילך בדרך רוצה לומר במהירות כי אולי נסמר שערת בשרו אף על גב דאיהו לא חזי מזליה חזי או שה"בה נתן אל לבו כי לב מלך ביד ה' אל כל אשר יחפוץ יטנו כדי שלא יצטער דוד או פן יקראנו אסון לשאול פן יפצרו אנשי דוד להרוג לשאול ולעומת כל זה נאמר ושאול קם מהמערה רוצה לומר קם בחפזון ובהלה וילך בדרך וכו' או אמר כן לומר שלא נתעכב דוד זמן רב עד שדבר אל שאול אלא שיעור מועט בעוד ששאול קם מהמערה וילך בדרך אז ויקם דוד אחרי כן ויצא וכו' ויקרא אחרי שאול כי נתחזקו ידי דוד כי ראה שהשם יתברך עמו. או אפשר רמז וילך בדרך לרמוז

שהלך בדרך בלי ציצית והוא עון לדוד שגרם לו כן בכרות כנף המעיל כנז' בפסוק ויך לב דוד אותו שדוד עצמו נצטער על זה:

**ח**

**ויקם** דוד אחרי כן וכו' הר"דק מן המערה כן כתיב וקרי מהמערה והענין אח' ומהרי"א ז"ל כתב אחר שיצא שאול מהמערה והלך כברת ארץ יצא דוד ואנשיו ויקרא אחריו בקול גדול אדוני המלך ע"כ וכבר זכרתי בפסוק הקודם שלא שהה דוד כי אם זמן מועט שעו' שקם שאול והלך בדרך ומיד ויקרא דוד כדרכו שלא הזכיר קול גדול כי לא הוצרך אליו כי קרוב הוא שאול. ואפשר יהיה הפרש בין קרי מהמערה לכתיב מן המערה שמן המערה מפתחה התחיל ויקרא אחרי שאול אדוני המלך כדי שיראוהו יוצא מהמערה וידעו שדבריו כנים. ואמר ויקרא אחרי שאול שכיון לעמוד בכיון אחרי שאול בקריאתו כדי שיביט אחריו וישתחוה לו אפים כמו שעשה כדכתיב ויבט שאול והחכם כדוד עיניו בראשו של דבר:

**ט**

**ויאמר** דוד לשאול וכו' רש"י ז"ל למה תשמע למה תקבל לשון הרע עלי לשון הרע של דואג עד כאן. וכן מהרי"א ז"ל והוסיף לו' אבנר ובדבריהם מובן אומרו דברי אדם לשון יחיד ולא אמר דברי בני אדם. גם אדם כמו אדום כי דואג אדומי כנ"ל שעשה מעשה אדום לשפוך דם. **ולע"דן** לדקדק תיבת לאמר ויובן אומר אדם והוא כי כל בעל לשון הרע חשוב כנבלה וטריפה כמו שאמרו חכמנו ז"ל מסמיכות הפסוקים לא תשא שמע שוא לכלב תשליכון אותו ולזה אמר כי ראוי להתרחק ממספ' לשון הרע אפי' מלדבר עמו דברי תורה ודברי שלומות במה שהוא אדם שלם כדי שלא יבוא לדבר עמו לשון הרע ז"ש למה תשמע כמשמעו לשמוע אפי' דברים נכוחים שהם דברי אדם שלם עכ"ז לא היה לך לשמעם בדרך סייג כדי שלא ימשך מדברי אדם זה לאמר לך הנה מבקש רעתיך היה לך להתרחק אפי' מדברי כושר כדי שלא להיות לך עסק עמו כלל והחכם ה"הר יאשיהו נר"ו פירש שאמר לו למה תשמע דברי אדם שאומר הנה דוד כדי שתהרגני כי נרא' הוא כאוהבך ולפי האמ' מבקש רעתך על שאול הוא האדם הזה האומר לך הנה דוד ולא אוהבך הוא על שאול:

**י**

**הנה** היום הזה וכו' חז"ל ברכות פרק הרואה ואמר להרגך ואמרתי להרגך מ"ל ותחס ואחס מ"ל אמר רבי אלעזר אמר דוד לשאול מן השמים מותר להרגך מאי טעמא משום דרודף אתה והתורה אמרה אם בא להרגך השכם להרגו אלא צניעות שהיתה בך היא חסה עליך ומאי היא דכתיב ויבא שאול להסך את רגליו אל גדרות הצאן אל הדרך

ושם מערה תאנא גדר לפנים מגדר ומערה לפני' ממערה מאי להסך א"ר אלעזר מלמד שסכך עצמו ע"כ אשר כוונתם ז"ל לפרש ואמר להרגך אל השי"ת שאמר בתורה הבא להרגך השכם להרגו והיינו גבי צרור את המדינים והכיתם אותם כי צוררים הם לכם ששם נרמז בא להרגך השכם להרגו. ותחס חוזר אל הצניעות שהיתה בו שהיא חסה עליך והצניעות הוא שנכנס גדר לפנים מגדר ומערה לפנים ממערה ולא זו בלבד אלא שעשה עצמו כסוכה כמ"ש ר' אלעז' להסך כו' רש"י ואמר (להסך) [להרגך ותחס עליך] הרי כאן חסרי' [ב'] תיבות ואמר האו' שאהרגך ותחס נפשי עליך כמו ותכל דוד לצאת אל אבשלום ותבל נפש דוד ע"כ. וכן הביא הר"דק ואמר כל א' מאנשיו של דוד ובשם המתרג' שתרגם וחסת נפשי עלך והביא גירסא אחרת דמתרג' וחסית עלך והביא כדברי הגמרא הנ"ל וכן הר"לבג והוסיף ואמ' לבי להרגך ותחם נפשי וכו'. **ולע"דן** מאומרו הנה ראו עיניך את אשר נתנך כו' מוכרח ששאול ראה את דוד ואנשיו יוצאי' מהמער' וכדפרישי' מן המערה ויקרא אחרי שאול שקודם צאתו מפתח המערה קרא אחרי שאול וכו' לקיים הנה ראו עיניך את אשר נתנך ה' היום בידי במערה ואמר להרגך ותחס מוסב אל היד הנזכר את אשר נתנך וכו' בידי והנה ידי הנזכר ואמר להרגך והיא חסה עליך לבלתי הרגך ז"ש ותחס ידי וכו' אבל בשליחו' יד בהכאה או חבור' היתה ידי רוצה ואני החמרתי ואסרתי כל כך אפי' שליחות יד זהו שאמר לא אשלח ידי באדני שאני אמרתי לא אשלח ידי באדוני הרי שידי חסה עליך מהריגה וקרוב לזה במהרי"א ז"ל שאמר ותחס ידי עליך וכו' ועוד אפשר ב"מש ואמר להרגך שהוא על האדם הנזכר בפ' הקודם למה תשמע את דברי אדם לאמר וכו' כי הנה היו' הזה ראו עיניך וכו' והרי הוא כאילו האד' הנזכר אמר להרגך כיון שהוא היה סיבה לעורר אותך לרדוף אחרי ונתנך ה' בידי זהו ואמר להרגך וכו':

**יא**

**ואבי** ראה גם דאה חז"ל מכאן שחייב אדם בכבוד חמיו ככבוד אביו אמר רבי יהודה אבי ראה אמר לשאול וגם ראה אמר לאבנר ורבנין אמרי אבי ראה אמר לאבנר דהוא אביו באוריתא גם ראה אמר לשאול ע"כ. ונר' בכוונת דבריהם דר' יהודה אזיל בשיטת ת"ק דאמר מכאן שחייב אדם בכבוד חמיו כאביו ממש שהרי אבי ראה אמר לשאול אמנ' לאבנ' אמ' גם ראה ולא אמ' אבי לאבנר אמנ' לרבנין האו' דלשיט' ר' יהוד' קשה מהלשון דכיון דגם ראה לאבנ' קא' ולא לשאול א"כ היכי סמך ואמ' את כנף מעילך שמדב' עם שאול וא"כ ע"כ חוז' בכנף מעילך אל מ"ש אבי ראה לשאול ואם כן למה הפסיק בתיבת גם ראה לאבנר לכך פי' דאבי לאבנ' קאמ' ולפי שהיה אב בתורה גם ראה כנף מעילך

הכל לשאול שלא קראו אבי וניחא נמי מהענין שאיך יתכן קורא לשאול אבי ואחר כך מבזהו באמור לו פעמים ישפוט ה' וכו' ומרשעים יצא רשע וכו' פיר' המפרשים ז"ל שעל שאול אמר כן שהוא רשע ועושה פעולת רשע לרדפו ואם הוא אביו איה כבודו אלא ודאי אבי לאבנר קאמר. ובפסיקתא אבי ראה גם ראה ר"ל ראה מה אתה לי צודה נפשי לקחתה גם ראה מה שאני לך שמצאתיך במערה ומשה אמר אם במחתרת ימצא הגנב כו' אתה מותר ודמך מותר ע"כ. הרי פי' תיבת ואמר על משה שאמ' בתור' וכו' כנז"ל. וה"רדק ז"ל אבי כתרגום רבוני ראה בעיניך הכנף וגם ראה בלבבך צדקתי ויושר לבבי שלא הרגתיך צודה אורב כתרגומו כמין ובזה מובן כפל אבי ראה גם ראה ובכפל כי אין בידי רשע ופשע ולא חטאתי לך מהרי"א ז"ל שאין בידי חטא ופשע בהוו' שאם לא כן כשכרתי מעילך הייתי הורגך גם בעבר לא חטאתי לך אפי' חטא הקל:

**ולע"ד** נראה בטעם כפל אבי ראה גם ראה וכו' ר"ל אבי ראה אותי יוצא מהמער' וזו הוכחה למה שאמ' אשר נתנך ה' היום בידי במערה גם ראה את כנף מעילך בידי שהיא ראיה שנית מוכח' שנפלת בידי ותחת עיני ולא הרגתיך וכו'. או יאמר ראה גם ראה שחשש דוד פן יטעו אותו אנשיו בסירה הועדה לזה נזדרז ואמר ראה שהכנף כרות גם ראה אופן כריתתו מורה שאין זה פועל סירה או יאמר ראה גם ראה על שני עניינים שמזכיר בפסוק האי כנף מעילך בידי והשני ראה כי כרתתי כנף מעילך ולא הרגתיך מכאן תוכיח ודע וראה שאין בידי רעה ופשע שאלו היה בידי עון ופשע היתה עבירה גוררת עבירה לגלגל חובה על ידי יד המחייב' וכמו שאחז"ל גבי והאלהים אנה לידו מגלגלין חובה על ידי חייב אבל בכרתי את כנף מעילך ולא הרגתיך דע וראה כי אין בידי שום רעה ולכך לא אנה השי"ת לידי פורענות להרגך וכל שני עניינים האלה בא כפל ראה גם ראה ובטעם כפל אין בידי רעה ופשע לשמים אשר בו ביד כל אדם יחתום איש כמעשהו ועל דרך ידיכם דמים מלאו שהכל כתוב וחתום ביד וכן כתבתי בכלי חמדה גבי יוסף את כל מאומה בידו שלא היה רואה מאומה מחטא ואשמה בידו באשר ה' אתו וה' מצליח בידו ואלו היה עון אשר חטא לא היה מצליח וידו פגומה ז"ש כאן דע נאמנה וראה כי אין בידי רעה ופשע במה שביני למקום וגם ביני לבינך לא חטאתי לך שאלו אני חטאתי היה מתגלגל חובת הריגתך על ידי ועכ"ז אתה בעצמך מזלזל בכבודך להיותך צודה את נפשי לקחת' הזה פועל חכם ז"ש ואתה צודה או יאמר כי אין בידי רעה ופשע ולא חטאתי הכונה כי א"א לדון לדוד כחוטא בבחינת כריתת הכנף וכנז"ל בדברי חז"ל בפסוק ויהי אחרי כן מה בין קטע ציצתא לקטע רישא לז"א אבי ראה שאין בי אשם בכריתת הכנף גם ראה הכנף חתוך בידי כי רציתי לכרו' כנף המעיל להודיעך

שנפלת בידי ולא רציתי להרוג אותך נמצא שאעפ"י שפועל הכריתה בלתי הגון ודומה לחטא מה עכ"ז כיון שהתכלית טוב לא יגונה ז"ש כי בכרתי את כנף מעילך ולא הרגתיך התכלי' הוא כדי שתדע ותראה כי אין בידי רע' ופשע עליך שאיני מורד ופושע בך ואם כן לא חטאתי חטא כל דהו דהיינו על כריתת הכנף לא חטאתי כי תכליתי היה להודיע לך שעם היותך בידי לא מלאני לבי להזיקך.

**יב**

**ישפוט** הי' ביני וביניך זה הפסוק אפרשנו בסמוך בם"ד והיה ה' לדיין וכו' עיין עליו אמנם כעת אדקדק בו יתור אומ' ה' ממך כי די שישפוט ה' ביני וביניך ומאי וידי לא תהיה בך. ונר' שרמז לו שהנקמ' תהי' ממך בעצמך שתמית ותהרוג עצמך וכן מצינו בשאול שהרג עצמו בחרבו וז"ש ונקמני ה' ממך בעצמך וכן בסמוך ושפטני מידך ממש שעל ידך תפול ותמות:

**יג**

**כאשר** יאמר משל הקדמוני חז"ל במסכת מכות פרק אלו הגולין כאשר יאמר משל הקדמוני מאי היא דכתיב ואשר לא צדה והאלהים אנה לידו אמר רבי לוי במה הכתוב מדבר בשני בני אדם שהרגו את הנפש אחד הרג בשוגג ואחד הרג במזיד לזה אין עדים ולזה אין עדים ה"בה מזמנם לפונדק אחד זה שהרג במזיד יושב בסלם וזה שהרג בשוגג יורד בסולם נפל עליו והרגו נמצא זה שהרג במזיג נהרג וזה שהרג בשוגג גולה ע"כ. ורש"י ז"ל הביא על השי"ת משלו וכן הרד"ק ז"ל על ידי רשע כמותך יצא רשע לנקו' נקמתי וידי לא תהיה בך גם בפסיקתא סמכו על פסוק זה רשע מוליד רשע מרשעים יצא רשע. והרד"ק כן פירש הקדמוני משל הקדמוני משל מאדם קדמוני כי הוא סמוך ר"ל המשל הראשון אשר אמר בתורה זה המשל והיה המשל בפי כל אדם ות"י כמה דאמרין מתלא מלקדמין מרשעים של ה"בה יצא רשע מהם יצא הרשע שיכלם ויאבדם מן העולם אבל ידי לא תהיה בך כי ממקום אחר יבא לך הרע. או פירושו מרשעים יצא רשע שהרשעי' בלבם יוציאו כיוצא מרעותם נמצא שמהפעולות יוציאו הכחות באופן שאעפ"י שאני מכיר בך שלא תרחם עלי אם אפול בידך אעפ"י כן וידי לא תהיה בך ע"כ. **ול"עדן** לדקדק כפל וידי לא תהיה בך פעם בפסוק ישפוט ה' ופעם בפסוק הזה ועוד או' יאמר אמר הי"לל בלשון עבר ולא בלשון עתיד. ונראה כי דוד אמר הב"ה יהיה דיין וישפוט ביני וביניך ואחר גמר דין יהיה נא ג"כ שוטר על הדין ונקמני ממך ותכלית הנקמה היא בהעשות על ידי הזולת ולא על ידי כי אם יהיה על ידי הנה גם ממני ינקם דעל דאטפת אטפוך וסוף מטיפיך יטופון באופן שעיקר הנקמה שנקמני ממך היא שידי לא תהיה בך. כאשר יאמר משל הקדמוני ר"ל שמשל הקדמוני סובל פירושים כנז"ל

בשם המפרשים או נפרש שאומר שלא יאות לאיש תם וישר טוב וכשר לצאת תקלה ורשע מתחת ידו לינקם מאויביו כי מרשעים הוא שיצא רשע לעשות דין בידם וכמו שאמר' אביגיל והושע ידך לך. או פירושו מרשעים יצא רשע ליפרע מהרשע המרשיע ורמז לו כאן שמרשעים פלשתים אויביו מהם יצא רשע שיהרגוהו במלחמה או הם יהיו סיבה ליהרג ול"זא כי הפירו' שצריך אלינו ומחיחס לענינינו הוא א' משני הפירושים האלה הנז' ושזה יאמר המשל וכו' מרשעים יצא רשע ולא מידי שידי לא תהיה בך שידי אל תהיה אל זה הענין צריך שיאמר אותו משל הקדמוני כדי שיהיה ראיה לדברי שאמרתי ונקמני ה' ממך וידי לא תהיה בך נמצא שאו' וידי לא תהיה בך הוא ביאור ופי' משל הקדמוני במה שאמ' מרשעי' יצא רשע שצריך שנפרש המשל באופן שיאמר בדבריו אלה של מרשעים יצא רשע ויכוין בזה שידי לא תהי בך והיינו דלא קאמר כאשר אמר משל הקדמוני כי לא אמר בפירו' כך שהרי אפשר לפרש כפי הפירוש השני של הר"דק ואז לא יאמר משל הקדמוני שידי לא תהי בך רק כונתו לו' שהרשעי' לבם יבחן במעשיהם שכמו שהם רשעים בלבם כן יעשו מעשה רשע ולכך אמר יאמר וכו' לומר שצריך לפרשו באופן שיאמר כן כדי שנלמוד ממנו וידי לא תהי בך. והרב ב"ע פירש בשער כ"ד שהיה דוד ע"ה בצער גדול אם ילך לעזרת אכיש על עם ה' חלילה ואם יחדל איך יהיה כפוי טובה לאכיש שקבלו בארצו בסבר פנים יפות אשר בלי ספק נשא דוד עיניו למרום שיוציא מרשת רגליו והוא שנתן בלב אנשי אכיש לחשוד לדוד עד שמנעוהו מלכ' עמם והוציאו הש"י מאלה הענינים ואחשוב שלזה נתנב' באו' אל שאול מרשעים יצא רשע כי מרשעים האלו עבדי אכיש יצא רשע החשד הזה שבראשי האנשים האלה אתרצה אל אדוני וכו' וימנעוני מצאת אל המלחמה אשר תפול בה ע"כ. וקשה לדבריו אומרו כאשר יאמר משל הקדמוני שאין לו הבנה לדבריו. אלא שנקיים דברי הרב ז"ל במה שאמרתי שעם היות כוונת משל הקדמוני אל עניינים זולת זה עם כל זה דוד ע"ה אמר לו בלשון זה של יאמר משל ולא אמר משל הקדמוני כי נתנבא שהמשל הקדמוני ירמוז ויאמר אל מה שאירע לו מרשעים יצא רשע מרשעים עבדי אכיש יצא רשע החשד כנז"ל ולא יניחוני ללכת ועל ידיהם וידי לא תהיה בך במלחמה ההיא ובזה נתישב על פי שיטת הרב ב"ע ז"ל יתור וידי לא תהי בך האמור שנית בפסוק זה ואברהם בני י"צו אמר כי וידי לא תהיה בך הוא מדברי המשל של אדם הקדמוני שאמר כן לחברו במעשה כיוצא בזה שאמר הנוסח הזה אות באות והוא מרשעים יצא רשע וידי לא תהי בך שכל זה מדברי משל הקדמוני וראיה מכוונת אות באות למה שאמר ונקמני ממך וידי לא תהי בך ובזה כיון לדעתי שכן עיינתי. עוד פי' אברהם בני י"צו כי היה אפשר לדוד להיות ידו

בשאול באחד משני פנים או ידו בפועל לשלוח ידו בו להרגו או ידו בכח אם יעתר אל ה' לנקום נקמתו ובסיבת מה שהרע לדוד יפול בנופלים לשלול השתי ידים אלו נאמר פעמים וידי לא תהיה בך לומר לא ידי בפועל תהיה בך ולא ידי בכח תהיה בך אלא ממקו' אחר יתגלגל לך ואני אתנקם ממך כי ח"ו שירצה דוד להעניש את שאול על ידו ובסיבתו כי אחז"ל כל שחבירו נענש ע"י אין מכניסין אותו למחיצתו של הב"ה וא"כ מ"ש ישפוט ה' ביני וביניך ונקמני ממך וידי לא תהיה על ידי בפועל קאמ' ולפי שלא שלל כי אם ע"י בפועל לא תהיה בך אבל לא בכח שהרי צועק חמס עליו לאמר ונקמני ה' ממך לזה הוסיף שמאמרו זה הוא כאשר יאמר משל הקדמוני מרשעים יצא רשע ר"ל לא כונתי במ"ש ונקמני ממך לקללך או לצעוק אל ה' שיגיעך הרע בסבתי שא"כ הרי הוא כאלו ידי תהיה בך דמה לי בפועל מה לי בכח אבל כונתי בדברי אלה אל כאשר יאמ' משל הקדמוני מרשעים יצא רשע להפרע מהם באופן שידי לא תהיה בך אפי' בכח לא תהיה בך כי ונקמני ה' ממך וכו' הוא שאנקם ממך על ידי מרשעים יצא רשע לא בסבתי ע"כ דבריו. והנני מוסיף נופך משלי והוא כי תיבת ממך מיותרת כי די שיאמר ישפוט ה' ביני וביניך ונקמני וידי לא תהיה בך ה' ממך מיותר אבל כאן גילה שה' יעשה שנקמתך תצא ממך ומידך לך וכן הוה ליה שהרי שאול הרג את עצמו בחרבו שנפל עליה וז"ש ונקמני ה' ממך ומידך והוא ענין נכון ומתיחס לכל הפירושים הנז"ל וכאשר כתבתיו בפ' ישפוט ה' ביני וביניך ועם הפי' הזה מתיחס יותר ויותר שמורה היות כל זה הודע' ולא צעקה אלא מודיע העתיד שישפוט ה' ביני וכו' ונקמני ה' ממך הכל דרך נבואה והודעה. ומצאתי סעד לשתי ידים אלו מהחכם כמ"הרר משה אלש"יך ז"ל ממה שפירש גבי ידינו לא שפכו את הדם הזה וכו' שפכה כתיב לומר שמהשתי ידים הלא הם האחת בפועל והשנית בכח דהיינו ע"י העון לז"א ידינו לא שפכה כלו' האחת לבד הוא שלא שפכה דהיינו היד בפועל אבל היד של העונות שפכה ושפכה ולכ"א בסמוך כפר לעמך וכו' על שהם היו סבה בכח לשפיכות דם ולכך לא קרי וכתיב שפכו:

**יד טו**

**אחרי** מי יצא מלך ישראל וכו' והיה ה' לדיין ושפט ביני ובינך כו' הרד"ק ז"ל אחרי כלב מת כלו' ככלב המת אני חשוב כנגדך ולא ככלב חי ותרגומו חלש חד וכן פרעוש אחד תרגומו הדיוט כלו' דרך משל קרא עצמו כלב ופרעוש והפרעוש ידוע הוא כי הוא השחור המדלג ממקום למקו' כי הפרעוש המוצאו בבגד רודפו כי הוא מדלג ממקום למקום כלו' מה מעלה היא לך ומה גבורה שאתה רודף אחרי כמו הרודף אחרי הפרעוש ע"כ. ומהרי"א ז"ל והמשיל עצמו אל כלב מת מפאת הסרחון הגדול אשר לו כן הבאישו

ריחו המבדילים בינו ובין שאול והמשיל עצמו גם כן לפרעוש הדולג ממקום למקום יען שדוד ככה היה דולג ובורח לו ממקום למקו' ולפי שהיה שאול מחוייב בדין שתי בחינות האחת מצד הדין כי היה רודף את דוד שלא כדין שלא עשה לו רעה ופשע ומזאת הבחינ' אמר ישפוט ה' ביני וביניך כו' על פי הקדמתי כי אין בידי רעה ואתה צודה וכו' ישפוט ה' וכו'. והבחינה השנית היא מצד האנושות שלא היה ראוי למעולה כמוך לרדוף אחרי פחות הערך כמוני שברדפך אחרי אתה מקטין עצמך ומגדיל מעלתי יהיה האל לדיין שיקיים זה להגדיל מעלתי ולהקטין מעלתך וזהו וירא וירב ריבי וישפטני מידך הנה נתבאר בזה שאין בפסוקים כפל שיש שתי בחינות ועל כל אחת מהם אמר ישפוט ה' ביני ובינך על הא' והיה ה' לדיין וכו' על השנית ע"כ תורף דבריו: **ולע"דן** לתרץ בקושית מהריי"א מכפל שני כתובים הלא הם ישפוט וכו' והיה ה' לדיין וכו' גם אדקדק כמה שנויים ראשונה שם נאמר ישפוט ה' ביני וביניך וכאן והיה ה' לדיין ושפט וכו' ובפסוק הראשון אמר ונקמני ה' ממך וכאן וישפטני מידך וכאן הוסיף לומר וירא וירב. גם אדקדק או' אחרי מי יצא מלך ישראל שלא אמר יצאת מלך ישראל אחרי מי אתה רודף וכו' הכל לנוכח והוא כפול. וכן כפול באומ' אחרי כלב מת וכו'. ונראה להשיב על כל זה במה שזכרתי למעלה מדברי חז"ל שאמר בכפל אבי ראה גם ראה שדבר דוד עם שאול ועם אבנר לשאול אמר אבי ראה ולאבנר אמר גם ראה או בהפך אבי ראה לאבנר שהיה אב בתור' גם ראה לשאול ועל יסוד דבריהם ז"ל המיוסדים על אדני פז האמת אייסד ביאור אלו הפסוקים והוא כי בדברו עם שאול ואמ' לו את כנף מעילך ואתה צודה נפשי לקחתה עליו הוא אומר ישפוט ה' ביני וביניך וכו' ונקמני ממך כדפרישי' שרמז לו שאת' תמית עצמך וממך תהיה נקמתי וידי לא תהיה בך שלא אשלח ידי במשיח ה' כמוך אמנ' כאשר יאמ' משל הקדמוני דבר עם אבנר והוא ביאו' גם ראה שאמ' לאבנר כנז"ל מדרז"ל שא"ל גם ראה וא"ל כאשר יאמר משל וכו' מרשעים כמוך יצא רשע שאול שאשמו בראשך שאתה מיעצו ואתה מוחה בידו וכמשז"ל בתנחומא מפני מה נענש אבנר רבנין אמרי מפני שלא הניח לשאול להתפייס לדוד שנאמר אבי ראה גם ראה אמר ליה אבנר מן את בעי מן גלגלוי דדין בסירה הועדה וכו' שבזה מובן או' מרשעים יצא רשע שעושק צדיק א' לא יאונה אליו כל און אלא למיעצים אותו הלא הוא אתה אבנר ועם כ"ז וידי לא תהי' בך אבנר כי אם יד יואב כנודע ואולי נרמז כאן מרשעי' על יואב יצא רשע הריגתך וידי לא תהיה בך ולזה בא דברו של דוד שלא לנוכח אחר מי יצא מלך ישראל כשואל לאבנר על שאול אחרי מי יצא מלך ישראל שאול אדונך ואתה אבנר אחרי מי אתה רודף וכנגד אחרי מי יצא מלך ישראל אמר אחרי כלב מת והוא אריה מלך

ואני כלב מת שהארי' החי טוב מן הכלב המת עא"כו. וכנגד אחרי מי אתה רודף שאמר לאבנר אמ' עתה אחרי פרעוש אחד ומאחר שהוברר והיה ה' לדיין ביני ובין שאול כנז"ל גבי ישפוט ה' ביני וביניך שאמר על שאול מעתה מאחר שהיה ה' לדיין במה שביני לשאול כאמו' אנא ושפט ג"כ ביני ובינך אבנר וירא שבך תלוי הכל שאתה המוחה ביד שאול ז"ש וירא וירב את ריבי וישפטני מידך שאתה בידך תעשה לך רעתך כמו שאירע לו בביאתו שבא אל דוד ולא אמר ונקמני כי לא היתי' כל כך תרעומתו על אבנר כמו על שאול על כן אמר בשאול נקמ' ובאבנר לשון משפט וישפטני מידך כי היה מליץ בעד אבנר אולי היה מוחה כדי שלא יהרוג דוד אל שאול. ואל יהי בעיניך דוחק לחלק חלק מהפסוקים על שאול וחלק על אבנר כי כבר האירו חז"ל עינינו במ"ש אבי ראה על שאול גם ראה על אבנר הראו לנו דרך הישרה באלו הפסוקים ויתישבו כמה דקדוקים זולת הנזכרים אל יליזו מעיניך.

**טז**

**ויהי** ככלות דוד וכו' מהרי"א ז"ל כאשר שמע שאול דברי דוד השיבו בבכי גדול הקולך זה בני דוד קראו כן מצד היותו נשוי עם מיכל בתו ועל שחמל עליו ברחמים כבן אצל האב ע"כ: **ולע"דן** לדקדק דפתח בדברים לדבר את הדברים האלה וסיים בקול הקולך זה בני דוד דהי"לל הדבריך אלה בני דוד. ולמה נשא קולו בבכי וישא שאול את קולו וכו'. ונראה כי הדברים האלה היו בקושי ודברי' קשים כגידין ישפוט ה' ביני וביניך וכו' וכיוצא הן אמת שאמרן דוד דרך תחנון אלא שמרוב שיחו וכעסו דבר עד הנה לז"א כי אחרי כלות דוד לדבר את הדברים האלה ר"ל האלה הקשים האלה כמתלהלה מורה זיקים עכ"ז היה מחסידות שאול ועוד שראה צדקות דוד שענה ואמר לו באמירה רכה הקולך זה בני דוד ר"ל איני נותן לבי אל הדברים מצד עצמ' שהם קשים כגידין ומרים כלענ' אכן אל הקול קולך שאתה אומר אותם בקול תחנון קול ענות חלושה זה אני שומע ז"ש הקולך זה בני וישא קולו ויבך כי נכמרו רחמיו אל דוד. או בכה על הצדקות שראה כעת בדוד והוא שאול לא כן עשה אלא רודפו וחושדו במה שאינו בו וזהו טעם וישא קולו ויבך: והנכון במה שאחז"ל במדרש אזכיר אותו בפסו' ועתה הנה ידעתי כי מלוך תמלוך שידע כן מכרית' המעיל שכך מסורת בידו משמואל הנביא ע"כ. ובזה אבין שכיון שראה המעיל כרות על כן וישא קולו ויבך כי ראה כלתה אליו הרעה ונטלה המלכות ממנו ונתנה לדוד.

**יז**

**ויאמר** אל דוד צדיק אתה וכו' מהרי"א ז"ל כאן הודה לו למה שאמר כי אין בידי רעה ופשע צדיק אתה ממני ע"כ. **ולעד"ן** לדקדק ה"א של הטוב' הרעה דהי"לל אתה גמלתני

טובה ואני גמלתיך רעה. ונראה כי להיות דוד רואה בשאול שהוא חמיו שהשיאו את בתו והאכילו בשלחנו בצידו ישב כבן את אב ירצה לזה אמר ויאמר אל דוד צדיק אתה וזה הצדקות ממני נמשך לך כי כיון שאני גמלתיך הרעה ואתה גמלתני הטובה על ידי זה נתעלית בצדקות זהו שאמר צדיק אתה ממני הא כיצד כי אתה גמלתני הטובה שהשאתי את בתי אליך ולא גמלתני חלק רע שהיה בזה שכוונתי להפילך ביד פלשתים ו"עד זה בהיותך באוכלי שולחני אעפ"י שהיה אפשר בכוונתי להיותך מצוי אצלי להטיל עליך חנית הנה אתה גמלתני הטובה ר"ל החלק של הטובה שבאותה פעולה שעשיתי עמך גמלתני ולא נתת לבך אל חלק הרע שהיה בתכליתי ואני לא כן אלא גמלתיך הרעה שהייתה באיזו פעולה שעשית כמו בענין פלשתים שהיתה פעולה נאותה ולא גמלתיך הטוב שבה כי אם הרע' שבה כאילו תאמר שהיה בדעתך להשתרר על הצבור וליטול המלכות נמצא שגמלתיך הרעה שבה ולא הטובה שבה ועל ידי זה נעשית צדיק וממני נמשך לך: ואולי אמר הטובה על ענין גלית שהציל את שאול ואת כל עמו מהצער והחרפה ההיא שגמלתני הטובה הידועה ומפורסמת והטובה שאין למעלה ממנה אשר מבחינות אלו אמר הטובה בה"א הידיעה והרעה שגמלתיך אני לחרף אותך בעיני כל השרים והעם בהברחי אותך ממלכותי ונרדף מהכל באופן שגמלתיך הרעה הידועה ומפורסמת לכל והרעה היותר רעה שבעולם ולא עוד אלא שהטובה שגמלתני היא בהשתדלך לכבדני ואני הרעה לחרף אותך נמצאו הטובה והרעה מכוונות ולזה אמר הטובה והרעה ב"הא וכו':

**יח**

**ואת** הגדת היום וכו' הר"דק ז"ל ואת כן כתיב וקרי ואתה ואחד הוא ע"כ: **ולע"דן** כי אמר ואת לשון נקבה כמו שאחז"ל גבי ואם ככה את עושה לי וכו' תשש כוחו של משה כנקבה כך אפשר שדוד בהתחננו אל שאול והוא חולה מיגון וצערו של שאול עד שתמה עליו ואמר הקולך זה בני דוד שלא יתכן שהוא קולך בכח קולך בהדר כי זה נמוך וזהו שאמר הקולך זה כמו הזה קולך בתמיה כדפרישית וזהו שאמר כאן ואת הגדת היום שתשש כחך כנקבה היום בעת הגדתך היום את אשר עשית: ואולי הפסוק אמר זאת על כי אין דרך העושה חסד לומר לחבירו שעשיתי עמך כך וכך כי אם דרך נשים זו לכך אמ' זאת לשון נקבה ואת הגדת היום שזו דרך אשה: ואמר ואתה הגדת וכו' כלומר נוסף על כל העבר מענין גלית הוא דברך זה אשר הגדת היום מחדש אשר עשית אתי טובה בצנעה זהו שאמר טובה ולא כמו שאמר לעיל הטובה ובכלל הגדתך הוא שהגדת שאתה

הוא עשית אתי טובה כי ה' הסגירני בידך על רוע מעשי ואתה לבדך מטוב בחירתך ולא הרגתני.

**יט**

**וכי** ימצא איש כו' ה"רדק ז"ל ושלחו בדרך טובה כי העושה זה באמת האל ישלים לו טובה כן ישלימך כלומר שכר יהיה לך מאת האל בעשותך זה ע"כ. וכן פי' הרלב"ג ז"ל ושלחו בדרך טובה שקצר בזה וסמך לו על מה שיזכי' אח"כ וה' ישלמך טובה וקצר זאת ההקדמה לפרסומה ע"כ. ומהריי"א ז"ל פי' הפסוק לשון תימה וכי אם ימצא איש את שונאו ושלחו בדרך טובה זה אינו מהראוי שישלחנו בדרך טובה ולא משורת הדין ולכן ראוי שה' ישלם לך טובה תחת היום הזה אשר עשית בו לפנים משורת הדין ע"כ וכדבריו עיינתי.

**כ**

**ועתה** הנה ידעתי וכו' א"ל שאול ידעתי כי מלוך תמלוך מנא ידע לפי שאמר ליה שמואל קרע ה' את הממלכה של ישראל אמ' לו שאול מי הוא זה אמר ליה איני אומר לך אלא רמז אני רומז לך מי שהוא קורע כנף מעילך עתיד ליטול מלכותך וכיון שקרע כנף מעילו ידע שאול מה שאמר לו שמואל. התחיל לומר עתה ידעתי כי מלוך תמלוך וכו' ד"א מלוך בעולם הזה תמלוך בעולם הבא ע"כ. **ולע"דן** שמלבד קושיא שהקשה בתחלת דבריו שאמר מנא ידע וכו' הקשה לו בפסוק אומרו ועתה מאי ועתה. והקשה לו גם כן כפל מלוך תמלוך לכל זה משיב לפי שאמר לו שמואל קרע וכו' שבזה מובן אומ' ועתה הנה ידעתי כי מלוך שעתה שקרע כנף מעילו ידע שמלוך תמלוך וטעם הכפל ועתה נתברר לי מלוך שכבר ידעתי מקדם ברמז תמלוך שכן אמר לי מי שיקרע כנף מעילך עתיד ליטול מלכותך ואל כל זה רמז בעל המאמר ע"ה באו' וכיון שקרע כנף מעילו ידע שאול מה שאמ' לו שמואל התחיל או' ועתה הנה ידעתי שבאו' התחיל אומר עתה ידעתי וכו' מבין לשון ועתה ידעתי וכפל כי מלוך תמלוך ומסייע לזה אומרו ד"א מלוך בעולם הזה וכו' שמוכיח שגם כן בלשון הקודם תקן כפל זה של מלך תמלוך ומה שאמר מלוך בעולם הזה וכו' הוא כי דוד עבדי נשיא להם לעולם הוא מלך בעולם הזה ובעה"ב אדם דוד משיח ורש"י ז"ל הביא כדברי המדרש הנזכ' והוסיף לומר ידעתי כי מלך תמלוך שרואה אני שה"בה מצילך מידי ע"כ. וכן הר"דק ז"ל והוסיף ואפשר גם כן ששמע שמשחו שמואל למלך כי שמואל אמר לו בדבר עמלק קרע ה' את ממלכות ישראל מעליך היום ונתנה לרעך הטוב ממך לפי' אמר וקמה בידך מה שלא קמה בידי ע"כ. וכן מהריי"א ז"ל והנה לשיט' זו ששמע שמשחו שמואל יקשה דהי"לל ועתה שמעתי לא ידעתי גם לשון עתה בלתי מדוקדקת אם לא שנאמ' שאז הוגד לו. **ולע"דן** כי להיות שמלך ישראל צריך

להתמלא רחמי' על עמו ישראל כשאול על דרך שאמרו עליו במדרש שהיה משיא כל היתומות מהסגולה שלו וזהו בנות ישראל אל שאול בכנה וכו' וכדוד ע"ה שהיו רצים אליו בדוחק השעה ואו' פשטו ידיכם בגדוד וכיוצא לזה אמר ועתה שראיתי בך מדת הרחמים אפי' עלי על שונאך ורודף אותך שזה סימן מובהק לשתמלוך על ישראל ז"ש ועתה הנה ידעתי כי מלוך תמלוך ולפי שדוד מלך ביהודה תחלה ואח"כ בכל ישראל לז"א ידעתי כי מלוך תמלוך מדרגה אחר מדרגה שזה סימן מובהק לקיום המלכות בידך וכמו שכתבתי בכלי חמדה בפסוק ושמעו הולך בכל המדינו' כי האיש מרדכי הולך וגדול שהשמועה הלכה בכל המדינות שמרדכי הולך וגדול שזה סימן מובהק שיתמיד לא כהמן הרשע שעלה פתאו' ונשבר פתאום ז"ש כי מלוך תמלוך ראשונה ביהודה שבע שנים ואח"כ בישראל זה סימן וקמה בידך ממלכת ישראל וכל שכן מלכות יהודה שהם אחיך ומשבטך. ובזה אדקדק לשון וקמה שלא אמר ותקום בלשון עתיד אלא וקמה ר"ל כבר קמה בידך מאחר שיש בך מדת החסידו' הזאת. ולשיטת חז"ל הנז"ל שרמז לו שמואל מובן או' וקמה כיון שראה שקרע כנף מעילו ונתקיים הסימן שנהן לו.

**כא**

**ועתה** השבע' לי וכו' הרד"ק ז"ל ואם תשמיד את שמי זהו אם תכרית את זרעי שאמר וכפל הענין לחזק כי הבני' הם שמו' האבות ובהם יזכרו וכן והכרתי לבבל שם ושאר וגו' וכן לא יכרת שמו מלפני ע"כ. ומהרי"א ז"ל שלא יכרת זרעו ואת שמו מבית אביו ר"ל שאחרי שלא ישאר המלכות לבניו לפחות ישארו במשפחת קיש אביו ובשבט בנימן כשאר הגברים ולא ימיתם כמו שעושים המלכים לכל זרע המלכים הקודמים ודוד נשבע לו בדבר כי היה יודע שימלוך ע"כ: **ולע"דן** ששאול השביעו על שני ענייני' האי' שלא יכרית את זרעו אחריו והענין השני השביעו על שאול עצמו שלא ישמיד את שמו להרגני ובפעם אחרת אולי יפתוך חטאי' להרגני על כן אני משביעך ואם תשמיד את שמי אלא תניח שמי הטוב של מלך נמשך בבית אבי לעול' שלא תשמידם אתה ואצא בשלום ושם טוב מעולמי שכיון שתהיה מושבע ועומד לא תכשל בדמי ואקבר בשיבה טובה:

**כב**

**וישבע** דוד לשאול וכו'. **לע"דן** דקדק אומ' לשאול שהוא מיותר כי בזה שקלינן וטרינן או הי"לל וישבע לו וילך שאול גם אומ' וילך שאול אל ביתו מיותר ונראה כי דוד הוא הקטן בעיניו ואמ' מה אני ומה חיי שאמלוך ושאשבע הדיוט כמוני ויבא בברי' עם מלך כמוך אבל להפיק רצונך אעשה זאת ז"ש וישבע דוד לשאול ר"ל להפיק רצון שאול ולבלתי החל דברו כאשר דבר מלך שלטון והוא חמיו ואמר וילך שאול אל ביתו ר"ל שהלך לו ובטל המערכ' של המלחמה. והנכון וילך שאול אל ביתו שנדחף אל ביתו כאלו

הוא הדיוט ואין לו מלכו' כי ראה הסימן המובהק מקריעת הכנף וזולתו כנ"זל. ואמר ודוד ואנשיו עלו על המצודה ולא אמר אל המצודה לומר שעלו למעלה עוד כי ידעו שהמסכסכים יפתו לשאול ויוכלו לו באמור לו בסירה הוערה וכיוצא ולזה לא בטחו אנשי דוד בדברי שאול אלא עלו על המצודה אל ראשי צורי צוקין יותר למעלה ואולי אמר עלו רמז למעשה שעשו ונתעלו זהו ודוד ואנשיו עלו על המצודה:

**כה**

**א**

**וימת** שמואל וכו' בתוספת' דסוטה כל זמן שהי' שמואל קיים היו פלשתים נופלין ביד ישראל שנאמ' ותהי יד ה' בפלשתים כל ימי שמואל משמת שמואל מהו אומר וימת שמואל ויאספו פלשתים ע"כ והכונ' שהצדיק כמו שמואל מגן וצינה מצד הדבקו' האלהי אשר עמו הוא היה מכה את פלשתים אבל משמת פסק אותו החוט של חסד ומשנאי ה' נשאו ראש ויאספו פלשתי' וכו'. ועוד לחז"ל וימת שמואל וכתיב ושמואל מת הא כיצד ושמואל מת מיתה ודאי וימת שמואל מענייננו של שאול וכתיב וימת שמואל וסמיך ליה ואיש במעון ומעשהו בכרמל אמר הב"ה הכל צווחין וטפחין על מיתתו של צדיק והרשע הזה יושב ועושה מרזחין ללמדך שכל הכופר בגמילות חסדים כאלו כופר בעיקר א"ר איבו כל מקום שנאמר גיזה עושה רושם ע"כ. ומ"ש ללמדך שכל הכופר בגמילות חסדים כאלו כופר בעיקר אפשר שלמדו כן ממה שקראו א"חכ והאיש קשה ורע מעללים ובסמוך איש הבליעל הזה וכו' גבי אבגיל שקראתו בליעל על שנתעצל בהספד שמואל שלא גמל חסד והרי הוא ככופר בעיקר. והר"דק ז"ל ספר מיתת שמואל כי אפשר שמת בזה הפרק שנפרד שאול מדוד ונתקיימ' נבואת שמואל בחייו כי אף שאול הודה לדוד במלוכה ומת שמואל ז' חדשים לפני שאול והארבעה חדשים ומקצת החמישי הם שישב דוד במחנה פלשתים כמו שכתוב והנה מעשה אביגיל ושבת דוד בבקעת החבילה ג"כ היו ב' חדשים ומקצת החדש הג' והנה הם בין הכל ז' חדשי' שכן אז"ל שז' חדשים מת שמואל קודם שאול ואפש' שאמ' זה לפי שהז' חדשי' שהיה הארון בשדה פלשתים אינם בכלל נ"ב שנה של שמואל כמו שפי' בפסו' הנה זקנתי ושבתי והנה כנגד אותם הז' חדשי' הם אלו ז' חדשי' ממיתתו של שמואל הרמתי ועד מיתתו של שאול והוא תחלת מלכו' דוד בביתו ברמה בביתו שהיה ברמ' כמו שכתוב ותשובתו הרמת' כי שם ביתו ע"כ והרל"בג בביתו ברמה כנז'. ומהרי"א ז"ל גריס גרסא אחרת א"ר יוסי ושמואל מת מיתה ודאי וימת שמואל אין הדברים אמורים שם כי אם לענין נבל שנאמר וימת שמואל וכתיב בתריה ואיש במעון ומעשהו וכו' א"ר שמואל בר נחמני כל ישראל סופדין

וטופחין במיתתו של צדיק וזה הרשע עוש' מרזחין ע"כ גם במהרי"א ז"ל בביתו ברמה חלק על הזי' חדשים הנז"ל בדברי הר"דק בשם חז"ל וכתב ואני כבר כתבתי ששמואל חיה ע' שנה ויותר וא"כ אינו מוכרח שמת ז' חדשים קודם מיתת שאול שאפשר שנאמר שמת שנה או שנתים וזה דחו בגמרא בענין הבעלת אוב שאמ' שמואל בתוך י"ב חדש הוה וכתב עוד מהרי"א בסמיכו' העניניי' ששמואל מת וכבוד גדול עשו לו ונבל בהפך שמת בפחיתותו ונבלותו ואמ' שמת שמואל ועשו לו כבוד במותו וקברוהו בביתו שהיה לו נחלת אבו' ודוד הלך למדב' פארן דואג על מיתתו של אותו צדי' ואיש במעון כו' שלא נצטער כלל. **ולע"דן** שאמר וימת שמואל ויקם דוד שנתן דוד אל לבו שכיון שמת שמואל לא יאריך שאול על ממלכתו כי זכות שמואל היתה מעמדת אותו ולזה כשמת שמואל ויקם דוד קימה היתה לו ואמיצות לב לרדת אל מדבר פארן ולא פחד משאול ואנשיו כי מת עוזר ונפל עזור וירד מהמצדות סלעים משגבו אל מדבר פארן. ומה שאמר ברמה שהוא ידוע רמז למה שאחז"ל במדרש שתי שטות האחת מאן דנכית מן (רשיא הכל) [חויא חבל] מדחיל ליה לפי שנענשו ביהושע שגעש עליהם ההר כשנתעצלו בהספד לכך נזהרו כאן ויקבצו כל ישראל ור' שמואל בר נחמני אמר משלו נתנו לו לפי שכתוב בו והלך מידי שנה בשנה וכתיב ותשובתו הרמתה כי שם ביתו ע"כ. ומתוך דבריהם אלו אפשר לומר שלזה כיון בפסוק באו' ויקברוהו בביתו ברמה שלהיות ענין זה ברמה כי שם ביתו על כן נצטערו בו כל ישראל ומשלו נתנו לו.

**ב**

**ואיש** במעון ומעשהו בברמל וכו' רש"י ז"ל שם העיר ומעשהו ומקנהו וקנינו בכרמל. גדול עשיר היה ויהי בגזוז את צאנו בכרמל ויהי יום אחד בהגיע עת גזוז בכרמל ודרכו לעשות משתה ויום טוב לגוזזי צאנו ע"כ. וה"רדק ז"ל כנז' ברש"י והוסיף שהעיר הנז' היא בערי יהודה כי משבט יהודה היה האיש ממשפחת כלב ומעשהו בכרמל מקום שהוא עבוד בזריעה ובאילנות יקרא כרמל כמו שנאמר והיה המדבר לכרמל ואמר ומעשהו על המקנה שנקרא מעשה ומלאכה כמו שנא' לרגל המלאכ' אשר לפני ויתכן לפרש כרמל זה שם העיר נקרא כן בערי יהוד' סמוך למעון כמו שכתוב מעון וכרמל וזיף ונראה כי אלו המקומות סמוכים למדבר פארן שירד שם דוד כשברח משאול אחר שנשבע לו כי דוד מהמדבר שלח לנבל כמו שכתוב וישמע דוד במדבר כי גוזז נבל את צאנו או הלך ממדבר פארן למדבר זיף כי המקומות האלו קרובים כמו שכתב כי הזיפים הלשינו אותו פעם אחרת משם כמו שכתוב. ולו צאן פעל כולל לכשבים ולעזים וזה הוא ברוב והנה הוא על הכשבים לבד שהרי אמר אחריו ואלף עזים וכן בכל מקום שזוכר

אותו לענין גזוז וגז צאנך תתן לו הוא על הכשבי' לבד ע"כ ובן הרלב"ג ז"ל במעון שם עיר ומעשהו רחוק ממנו בכרמל והוסיף לפרש ואיש היה עומד במעונו אשר הכין לו שם אצל מעשהו שהיה לו בכרמל היו לו מעון אחר למושב לו לרוב עושרו שם מעונו אצל שדותיו ומעשהו אשר בכרמל ואמר ויהי בגזוז צאנו בכרמל ר"ל שבעת גזיזת צאנו היה בכרמל ע"כ וכן מהריי"א ז"ל בקרוב. וק"ק דאם כן הי"לל ואיש במעון ובמעשהו בכרמל בבית בתיבת ומעשהו שיאמר ובמעשהו: **ולע"דן** מעון שם עיר כנז"ל וראיתיה סמוך לטבריה ורחוק ממעון הכרמל הוא הר גדול ויפה מאד נכנס חלק ממנו בתוך הים כדכתיב והכרמל בים יבא והנה האיש הזה דר במעון שאוירה טוב לגובהה ומעשהו קנינו בכרמל כי הוא הר מפואר לכל דבר ובפרט למרעה דשן ורענן. וזו הקדמה למה שיאמר והאיש גדול ר"ל הוא במקו' א' ומעשהו במקום זולתו לרוב גדולתו. או אפשר שהגיד זה לו' שאעפ"י שהוא במקו' אח' אשר זה מחייב היות מעשהו מעותד לכמה מקרים רעים והיה ראוי יחנן אל נערי דוד אשר היו לו חומה ועכ"ז הקשה לבו לנבלותו ואמר והאיש גדול מאד בשם עשיר ומפורס' לכל, וזהו שגרם לו המיתה שלא בא להספד שמואל ע"ה שנענש כי נתפרסם לכל שלא בא שהרי הוא איש גדול וז"ש ויהי האיש הזה ר"ל טרוד בגזוז צאנו בכרמל שלא קם ולא זע ממנו לבא אל הספד שמואל עם כל ישראל אשר באו ולכך נענש כמו שיגיד בסמוך:

**ג**

**ושם** האיש נבל רש"י ז"ל כלבי מבית כלב וכן הרד"ק ז"ל ומה שספר כאן שם האיש נבל ושם אשתו אביגיל על מה שיזכיר בעתיד שעשה מעשה רע כשמו והיא עשתה בשכל ובחכמה. טובת שכל כתרגומו חכימת מדע ויש מפרשים שכל ענין עיון והבנה כאלו אמר טובת מראה. וכתב א"א ז"ל שנבל אין זה שמו אשר קראו לו אבותיו אלא מרוב גריעותו קראוהו בני אדם נבל והוא כלבי קרי וכתי' כלבו ה"יוד ליחס שהיה ממשפחת כלב קראו כן וכתיב ואפשר לפרש ה"כף לשמושו שהיו מעשיו רעי' כלבו רע תוכו כברו לרע' (הקרי) [הכתיב] כן (והכתי') [והקרי] כלבי שהשואל ממנו דבר לא היה נותן לו ואו' השואל כלבי כן ענני כי לא חשדתיו במה שאין בו כי נבל היא וכן היה בלבי עליו שלא יתן לי שאלתי ובזה הדרך אמר הפסוק בעין רעה כי כמו שער בנפשו כן הוא ויש לפרש כלבי מלשון כלב לגריעותו יחסוהו לכלב המת ע"כ. וכן הרל"בג ז"ל כלבי שהיה בו מתכונות של הכלבי' לאכזריותו ועזותו עד כאן וכן מהריי"א ז"ל והוסיף לומר שנקרא נבל על שהיה רע בדבור ובמעשה כנגד הדבור והאיש קשה בדברו קשות וכנגד המעשי' ורע מעללים כשמו נבל וכלבי לא כן אשתו אביגיל אבי גיל ושמחה בטוב טעמה ושכל

מליה עד כאן: **ולע"דן** לדקדק למה סתם בתחלה ואיש במעון ואח"כ מפרש דהי"ל ונבל במעון. ועוד הי"ל ושם האיש נבל וכו' ורע מעללים והוא כלבי ושם אשתו אביגיל טובת שכל ויפת תאר כי למה הפי' פתח בנבל ומכנס דברי אשתו ואח"כ חוזר לומר והאיש קשה וכו'. ונראה כי בתחלה לא קראו נבל בשם רע עד שהזכיר גנותו והוא שנמנע ללכת אל הספד הנביא שמואל לנבלותו פן יקחו ממנו חלק מה מהגיז' אז כשהזכיר ויהי בגזוז צאנו דהיינו שלא הלך להספד כנז"ל אז קראו הכתוב ופרסמו ושם האיש נבל ובמקום שיחסו לגנאי יחס את הצדקת לשבח ושם אשתו אביגיל והאשה טובת שכל וכו' ולפי שהאשה תלמד ברוב ממדות של בעלה אם טובות הם או רעות לז"א שהאש' טוב' שכל עם היו' האיש קשה רע מעללים לא נטתה מקו היושר והשכל עם היותה יפה. ואפשר שאמר והאיש קשה ר"ל קמצן וזהו קשה בלשון בני אדם היום קורין לנבל קשה ויש קמצנין שאומרי' שלי שלי ושלך שלך לז"א שזה היה קשה ורע מעללי'. או אפשר שאמ' והאיש קשה עם אשתו הנז' שעם היות' טוב' שכל ויפת תאר עכ"ז והאיש קשה עמה ורע מעללים ע"ד גבר יהיר שהיהיר אפי' עם אשתו לא ינוה כן זה האיש קשה ורע מעללים ובזה מובן שספ' שבחי האשה ואח"כ הזכי' ענייני האיש וגנותו ולפי ששם זה של נבל מושאל כנז"ל לז"א והוא כלבי ר"ל והוא שמו העקרי כלבי:

**ד**

**וישמע** דוד במדבר וכו' צריך לדעת מה צריך בהודעה זו ששמע כן במדבר או במקו' זולתו. ונראה שכונת הכתוב להגדיל אשם נבל שעם היות שעשה משתה ושמחה גדולה עד שנשמע קול המשתה של הגיזה אל המדבר ז"ש וישמע דוד במדבר כי גוזז נבל את צאנו ועכ"ז כששלח דוד לשאול איזה דבר ממנו לא שוה לו:

**ה**

**וישלח** דוד עשרה וכו' הרלב"ג ז"ל עלו כרמלה אז לפי ששם בית נבל בעת הגיזה עד כאן. ולפי' המפרשים ואיש במעון וכו' שהמעון מעונו היה לו בתוך הכרמל ניחא אומ' עלו כרמלה כי שם ביתו ומעונתו. **ול"עדן** לדקדק אומ' ושאלתם לו בשמי לשלום וכו' ואמרתם כה לחי וכו' וא' משני הכתובים מספיק אומ' ושאלתם לו בשמי לשלום או ואמרתם כה לחי וכו' ונראה כי בפסוק אמר ושאלתם לו בשמי לשלום כי אני איני שואל אלא בשלומו שאני הגדול שבכם והוא הגדול בביתו ואח"כ אתם תפרשו לו שלומכם משלכם ואמרתם כה לחי ואתה שלום וביתך שלום וכו' שאתם הבאים אצלו ראויים לפרש ולפרוש שלום גם לביתו ולכל אשר לו. ועוד אפשר במ"ש בספר הזוהר וכמו שאזכיר בסמוך בפסוק ואמרתם כה לחי שהפסוק לא יתכן שאמ' דוד לנבל רע מעללים אלא כלפי השי"ת חי העולמים ובזה מובן או' ושאלתם לו בשמי לשלום ר"ל השאלה

בשמי לשלום זה דוקא לו אבל פי ואמרתם כה לחי לא לו יהיה כי אם להק"בה כמו שיבא. ולעומת שני הפירושים האלה אמר בסמוך בפסוק ויבאו נערי דוד וידברו ככל הדברים האלה אל נבל שכל כונתם היתה לנבל כיונו בדבריה' שלא כדברי ס"ה ויבאו בשם רמז דוד שלא עשו מה שאמר דוד ושאלתם לו בשמי לשלום שדוקא שאלת שלום בשמי כי ואמרתם כה לחי כו' בשמם יהיו והם הוסיפו לדבר כל הדברים האלה בשם דוד להרבות בכבוד נבל ועכ"ז לא שוה להם כי נבל הוא:

1

**ואמרתם** כה לחי וכו' בספר הזוהר עלה ק"עא בפסוק והוא עבר לפניהם פתח ר' אבא ואמר ואמרת' כה לחי והא אתמר דאסיר ליה לאקדומי שלם לרשיעיא וכיון דאסיר היכי אשכחנ' דדוד אמר האי קרא לנבל אלא הא אוקמוה דלק"בה קאמר בגין לקשר' ליה לחי וחשיב נבל דעליה אמר ע"כ. ובמדרש אגדה בילקוט ואמרת' כה לחי לקיימא ע"כ. ואולי הבנת המדרש כדברי ר' אבא שאו' לחי אל הב"ה שהוא חי וקיים לעולם וז"ש לקיימא. שהב"ה חי לעולם בהחלט וקיים ואליו יתי' יאמרו כך ויוכיחו כן דברי רבי אבא שאמר אלא הא אוקמוה דלק"בה קאמ' באו' אוקמוה גילה שכבר פי' גם כן רבותינו כן ואוקמוה הכי והיינו המדרש הזה לקיימא ור' אבא הוסיף הרחבת הענין ב"מש בגין לקשרא ליה לחי שזהו סוד סמיכות גאולה לתפלה מלכות ויסוד חי העולמים וזה תיבת כה במלכות לחי ביסוד וזה כיון ב"מש דל"קבה אמר כן שהיא המלכות אדנות בגין לקשרא ליה לחי שהקשר הוא הסמיכות גאולה לתפלה והוא סוד. ורש"י ז"ל כה לחי כה יהיה לשנה הבאה גוזז לחי טוב וקיים ואתה שלום וכו' ע"כ. וכן הרל"בג ז"ל. וכן מהר"י"א ז"ל שהוא כמו כעת חיה. והר"דק ז"ל כה לחי כזה הטוב יהי לך כל ימי חייך וכת"י כדין לחייך. ויש מפר' ואמרתם כה לעשיר כמו מה לעני יודע להלוך נגד החיים ויהיה פי' ואמרתם כה לחי ואמרתם זה השלום לעשיר ויהיה ו"או ואתה שלום לזה הפירוש יתירה כוא"ו וישא אברהם אח עיניו וכן מהר"י"א ז"ל. והרב ב"ע ז"ל פיר' באומ' ואתה שלום שרמז אל שלשה מיני חיים כי אם ישלים האדם את חקו במה הראוי להשלים נפשו הנה אז הוא שרוי בשלום בהנהגת עצמו ביושר וזה רמז באומ' ואתה שלום ועל הנהגת ביתו ביושר אמר וביתך שלום ועל הנהגתו עם המדינ' אוהביו וריעיו אמר ובל אשר לך שלום עד כאן:

**ולע"דן** ואמרתם לפניו כה תפלתנו לחי העולמים שיהי רצון מלפניו שאתה שלום וביתך שלום באופן שבפסו' הא' אמר ושאלתם לו בשמי לשלום ובפסוק השני תאמרו לו שכה אני מתפלל בכל תפלותי לחי העולמים שנהיה אני ואתה שלום וכו' וז"ש ואתה בוא"ו

מוסיף וכן אמרו הראשוני' שכשאד' מתפלל על עצמו או על אהובו יכלול אותם עם כלל ישר' כי זכותא דרבים עדיף וז"ש ואתה שלום ר"ל כל ישראל ואתה גם כן שלום. או אפשר ואמרתם כה לחי לפי שהרשעים בחייהם קרויים מתים ומות' להחניף להם כדי שיחזרו בתשובה ויחיו וז"ש הרב ב"ע ז"ל בפסוק אומר לרשע צדיק אתה יקבוהו וכו' אמנם ולמוכיחים ינעם ועליהם תבא ברכת טוב כי באו' לרשע צדיק אתה ומוכיחו ובתוכחת אומר לו צדיק אתה ואין ראוי לצדיק כמוך לעשות כך ולחטא יקבל התוכחת וישוב וינחם אל האלהים וזה נלע"ד שאמר ואמרתם כה לחי כנוסח הזה אעפ"י שנבל הוא ורע מעללים וחשוב עכ"ז כה תאמרו לו כדי לעשותו חי וצדיק אולי יפותה ונוכלה לו להביאו למוטב שיהיה חי צדיק ז"ש ואמרתם כה לחי והמאמ' שתאמרו הוא ואתה שלום וביתך שלום שתאמרו לו שהוא צדיק וכל אשר לו שלום כי אין שלום אמר ה' לרשעי'. או יהיה מאמר ואתה שלום וכו' מאמר הבטחה שמבטיחו לו ולביתו ולכל אשר לו יהיה בטוח שלא יקרה להם שום צער אלא בתיהם שלו' מפחד כי חומה להם דוד ואנשיו וזו הצעה אל מה שירצה ממנו מתנת ידו:

ז

**ועתה** שמעתי כי גוזזים וכו' רש"י ז"ל ולא הכלמנום אם נצטרכו לנו לשום דבר לא הכלמנום ולא השיבונו' ריקם ולא נפקד להם מצאנם כי שומרים היינו להם עד כאן וכן פירש הר"דק ז"ל. והוסיף לומר לא הכלמנום ההי"א בם"גול והוא כמו בחי"רק ופירוש לא עשינו להם דבר רע שיהיה להם כלימה בו ויונתן תרגם לא אנזקינון והרלב"ג ז"ל לא הכלמנום שלא לעגנו עליהם כמשפט אנשי צבא ללעג על אנשי מקנה וזורעי זרע ועבודת האדמה. או אפשר לא לקחנו מהם דבר שישיגם בושה וכלימה בעבורו כשאת' נבל לא תמצא חשבונו שלם. ולא נפקד להם מאומה לא די שלא השיגם נזק מצדינו אבל שמרנו אותם שלא השיגם נזק מזולתינו כמאמר נערי נבל חומה היו עלינו ע"כ. וכן מהרי"א ז"ל. **ולע"דן** הרועים אשר לך היו עמנו ר"ל שהיינו גם כן רועים עמם מאחר שהרועים אשר לך היו עמנו רוצה לומר רועים ובזה לא הכלמנום שכיון שאנחנו רועים גם כן עמם והושבנו אותם עמנו כראוי על ידי זה לא נמשכה להם כלימ' מגריעו' אומנותם מהיותם רועים שהרי הושבנו אותם עמנו וגם רעינו הצאן עמם כמונו כמוהם ובסמוך בפסוק חומה וכו' מוכיח כן שאו' כל ימי היותינו עמהם רועים בצאן שתיבת רועים בצאן חוזר אל נערי דוד ע"ה שמעידים נערי נבל על נערי דוד שהיו רועים הצאן מלבד שהיו חומה נמצא שרמזו לו שבשכר טורח הרעיה ראוי להעלות זכרונם לטוב באי זה דבר אשר תמצא ידך ובשמירה כחומה:

**ח**

**שאל** את נעריך ויגידו לך וכו' רש"י ז"ל וימצאו הנערים שלי חן וטובה בעיניך שיגידו לך עבדך מהם עליהם כי על יום טוב באנו על סמך משתה ויום טוב שיש לך באנו עתה לשאול. ד"א ערב ראש השנה היה וצריכין אנו לסעודת יום טוב ע"כ וכן הרד"ק ז"ל והוסיף שהכוונה לא באנו אליך אלא בעת שאתה עושה יום טוב לגוזזיך שלא תרבה הוצאה בעבורינו אלא אגב גוזזיך שתקנה להם מאכל לרוב מהם תפרוש דבר מועט לי לשמי באנו חסר אל"ף בנו כתיב אל"ף חסר במכתב ונמשכה במבטא כמו באנו עד כאן. וכן מהרי"א ז"ל ודקדק בזה אומרו תנה מאשר תמצא ידך רוצה לומר מאחר שאתה יש לך יום טוב לגוזזיך סעודה מוכנת שעשית בשבילם מאותו המצוי בידך תן לנו חלק מה ע"כ.

**ולע**"**דן** לפרש שאל את נעריך ויגידו לך כדברי איך נערי סעדו אותם ואל נא תכעוס על נעריך ולא תתרעם עליהם לאמר להם למה נהנתם מנערי דוד כדי שאהיה חייב להטיב עמו אלא ימצאו הנערים הנזכרי' הם נעריך חן בעיניך שיגידו לך את הדב' כי איני מטריחך לתת לי מנות גדולות כי על יום טוב באתי רוצה לומר על המוכן ליום טוב אשר לך לגוזזיך באתי ואגב מה שטרחת לגוזזיך תזכרני ואל נא יחר אפך בנעריך אלא ימצאו הנערי' חן בעיניך ודוד סדר הענין בנקל שהוא מסתפק במועט שהנערים האל תנה נא את אשר תמצא ידך לעבדיך אנחנו הבאי' אליך וז"ש תנה נא וכו' דייקא לעת הזאת. גם תנה בידינו להוליך ולבנך לדוד כי אינו רוצה תשלח לכל מחנהו כי אם לבנך לדוד ובמה שאחז"ל כי על יום טוב באנו אליך שהיה ראש השנה דוד הוא המדקדק בזה כי שאר העם לא יחושו לכבוד מועד כיון שהם אנוסים ובזה נחה דעתי איך דוד ילחם לחם רע עין כנבל אלא ודאי כבוד המועד הכריחו לכך ולפי' זה אומר לעבדיך על הנערי' שבאו כאן קאמר ופשוטו של מקרא על האנשים שעם דוד וקראם עבדיך מדרך המוסר ולדוד בן ורמז לו באומרו לעבדיך שכמו שהעבד משועבד לרבו בעבודה בעבר ובעתיד גם כן הם עבדיך בעבר ושיעבדוך לעתיד יוסיפו שמירה למרעיתך ולמעשיך שבכרמל:

**ט**

**ויבאו** נערי דוד וכו' חז"ל אמרו וינוחו יגעים היו מטורח הדרך ונזדרזו למצות דוד ולא נחו עד שדברו אליו ואחר כך וינוחו ויונתן תרגם וינוחו ופסקו כלומר פסקו מלדבר עוד עד שישמעו תשובתו. וכן ה"רדק ז"ל. והר"לבג פירש בהפך כי לפרסום רוע תכונת נבל לא דברו הדברים האלה תכף בואם אלא המתינו ונחו עד בוא עת רצון לדבר ודברו ככל הדברים האלה אל נבל ועכ"ז היתי' תשובת נבל בזה האופן מן הקושי ע"כ. וקשיא לי על דבריו שהי"ל ויבאו נערי דוד וינוחו וידברו אל נבל וכו' והרב המורה פ' ס"ח פירש

וינוחו עמדו מלדבר להגיד שלא אמרו עוד דברים אחרים יהיו מחוייבים לנבל לדבר קשות כאשר דבר. וכן הביא הרב מהריי"א ז"ל והוא פירש וינוחו שמיד שאמרו הדברים לנבל נחו שם בביתו ועשו חזקה בבית ושמו כליהם שם ז"ש וינוחו קודם שהשבם דבר ולזה חרה אפו של נבל על שלא המתינו תשובתו כאילו בעל כרחו נחים ומתאכסנים שם ועוד שהיו רבים והוא כילי חשב שיצטרך כל סעודתו להם עד כאן.

**ולע"דן** במה שקדם בפסוק וישלח וכו' ושאלתם לו בשמי לשלום שדווקא השאלת שלום היתה בשמו לבד אמנם ואמרת' אתם מעצמכם כה לחי והגיד הכתוב כי בבוא השלוחים שינו מפני השלום ואמ' הכל בשם דוד דכולי האי ואולי שלא ישיב פניהם ריקם ז"ש ויבאו נערי דוד וידברו אל נבל ככל הדברים האלה בשם דוד כולם דברו בשם דוד ונחה דעתם במה שעשו ולא נצטערו על מה ששינו מדעת דוד המשלחם כי ראו רוע תכונת פני האיש והכרת פניו ענתה בו ולכך נחה דעתם במה שהוסיפו בכבודו שאחר כך כשענה אות' קשות לא היה לו התנצלות כלל לא כן אם לא היו אומרי' הכל בשם דוד היה תולה קלקלתו במה שלא החשיבו דוד לדבר בשמו כי אם השלום לבד לז"א וינוחו ויען נבל רוצה לומר נחה דעתם במה שעשו שלא היה לו פתחון פה לנבל אל מה שענה קשות אלא מרוע לבו עשה כן ועתה תגדל אשמתו בעיני אלהים ואדם. עוד אפשר כיון באו' וינוחו סמוך ומקושר עם הפסוק הבא אחריו ויען נבל וכו' לומר כי אילו נבל ענה אותם פתאום לא יאשם כל כך אכן אחר שגמרו דברי שליחות וינוחו שלא ענה אותם אלא אחר העיון במה שישיב בעוד שנחו קצת ז"ש וינוחו ויען נבל וכו' ואפשר באומרו וינוחו שהאכילם דבר מועט וכמו שנראה מדברי רז"ל ממה שאמרו במסכת ראש השנה פרק א' בעשרת הימים מאי עבידתיהו אמר רבי יהודה כנגד עשרה לגימות שנתן נבל לעבדי דוד וכו' אם כן מכאן נראה שהאכילם דבר מועט:

ו

**ויען** נבל כו' חז"ל אמרו ויען נבל לעבדי דוד אמר כלום הוא בטוח אלא על ב' טיפין שמשחו שמואל היכן הוא שמואל והיכן טיפיו ע"כ נראה שרוצים לפרש תיבת היום נמשכת למעלה מי דוד ומי בן ישי היום ר"ל שכבר נפטר שמואל היום מי דוד ומי בן ישי היום. גם דקדקו לשון בן ישי רוצה לומר נטלה אותה המשיחה כשהיה בן ישי ז"ש מי בן ישי רוצה לומר מי הוא אשר משחו כשהיה בן ישי שמואל מת שמואל ואבדו טיפיו. ורש"י ז"ל מי דוד מה הוא חשוב שאתן לו את שלי הלא מרות המואביה בא וה"רדק ז"ל המתפרצים לברוח ולמרוד איש מפני אדוניו עד כאן. ומהריי"א ז"ל נתקשה לו מה עלה על דעתו של נבל התריז ועל דוד ולבזותו כך. ואמר כי נבל לא דבר על דוד כלום

אלא על נעריו ומה שאמר מי דוד רוצה לומר הלא איש אחד הוא אבל עם היות שהוא בן ישי מתנשא לאמר אני אמלוך לא הייתי חושש לזה והייתי שולח לו בר ולחם ומזון כפי הצריך לו לכבודו אבל מה אעשה כי רבו העבדים המתפרצי' רוצה לומר אנשיו אשר אתו שכול' מתפרצים איש מפני אדוניו שהם שש מאות רבים הם ואיך אקח את לחמי ואת מימי וטבחתי אשר טבחתי ונתתי לאנשים אשר לא ידעתי איזה המה ולא אמר כן על דוד שכבר היה מכירו ושהוא בן ישי חתן המלך כי אם על אנשיו אמר שיצטרך לו כפי רבויים והמורה על זה שנבל לא דבר נגד דוד הוא מה שאמר הנער לאביגיל והאנשים טובים לנו מאד חומה היו וכו' באופן שעל אנשיו הטיח דבריו לא על דוד ואפי' לאנשיו לא היה מדבר כן אלא על שנחו והחזיקו בביתו קוד' שישמעו תשובתו והיתה שאלתם גדולה לשש מאות איש וכו' והדבר קשה לכך ויעט בהם וכו' עד כאן. **ולע"ד** לפרש על פי שיטת מהרי"א הנז"ל באופן יותר נאות והוא שנבל בנבלותו רצה לבקש תואנה להשיבם ריקם הוא אומרו מי דוד וכו' לא אמר מה דוד אלא מי דוד כלומר מי יאמר לי שדוד שלח אתכם ובן מי יאמר לי שבן ישי שלח אתכ' שהשכל מחייב אותי שאיש חשוב כבן ישי לא ישלח אלי על דבר אכילה כי הוא שלם בן ישי הוא זהו שאמר מי בן ישי ובפרט שהיום בזמן הזה רבו עבדים המתפרצים איש מאדוניו ואולי כן גם אתם עבדים המתפרצים מפני דוד ובאים אתם בשמו והוא לא ידע ואם כן איך אקח טבחי ולחמי המסתפק לי לגוזזי ונתתי לאנשים אשר לא ידעתי אי מזה המה כי אולי וקרוב לודאי שדוד לא שלח אתכם ועם היות דבריו אלה בזה האופן עכ"ז חרה לדוד עד מות באו' רבו עבדים המתפרצים כו' יען כי נבל הוא ופיו דובר נבלה באומ' רבו העבדים שזה כמתלהלה מורה זיקים על דוד שמרד בשאול שאם לא כן מאי רבו עבדים המתפרצים ועוד שלא האכילם אפי' לחם צר ומים לחץ לשתות ולא זה אלא ויעט בהם בגערה וחרדה. והנבון בעיני לפי שפשט הפסוקים שנבל חרף לדוד גם לעבדיו ובזה נבין כפל ויען נבל לעבדי דוד ויאמ' כו' שנרא' שהיתה כאן עניה ואמירה כנגד דוד ויאמר מי דוד ומי בן ישי שהוא מורד באדוניו שאול וזה נ"ל שהוא התנצלות נבל שפחד פחד משאול מאשר עשה בנוב עיר הכהנים שהשמידם וחשש אם נתן יתן לדוד ירע לו שאול מהם זו היא טענ' חזקה מפאת היותו דוד מורד באדוניו והשנית לו הונח שלא ימשך נזק מנתינה זו משאול עכ"ז הדבר קשה ולקחתי את לחמי ואת מימי וכו' אשר לא ידעתי אי מזה המה. נמצא המאמר הראשון עניה והשנית אמירה כל דהו ולזה חרה לו עד מות לדוד. ובכלל דבריו אלה התריז כנגדם שהיו רוצים לאכול שם שעל יום טוב באו וגם היו רוצים לקחת בידם ולתת אל כליהם להוליך אל דוד בנו כאו' ולבנך לדוד לעומת זה ענה מי דוד ומי

בן ישי כלומ' אינו בני שרוצה ליירש אותי בחיי שאמרתם ולבנך לדוד כי רב לדוד כי בן ישי הוא ולא בני עבד מורד באדוניו הוא ואיני שולח לו כלום. ועל מה שאמרו אשר תמצא ידך לעבדיך השיב אין לי חפץ בכם לעבדים כי היום רבו העבדי' המתפרצים באדוניהם כן גם אתם אוכלי שלחני לחמי ומימי ותגדילו עלי עקב. ועל מה שאמר כי על יום טוב בנו כתיב וקרי באנו כלומר כיון שבאנו על יום טוב לפחות תזכה בנו וזה רמז הכתוב בנו חסר אלף לזה השיבם ולקחתי את לחמי רוצה לומ' הלואי יספיק לי זהו שאמר לחמי בכנוי וכן ואת מימי וכו' ונתתי לאנשים על אלו העשרה לתת לפניהם אשר לא ידעתי מאין המה ולזה ויהפכו האנשים וכו' שראו שלא רצה להאכילם אפילו באשר הם שם בצל קורתו ועל זה חרה לדוד מאד. והתנצלות נבל מפחדו משאול כנזכר לא יספיק לקמצנות הזה שלא לשים לפניהם אפילו לחם ומים ולשלחם ומה שזכרתי למעלה בפסוק ויבאו נערי דוד מדברי חז"ל שהאכילם עשרה לגימות משם ראיה שלא האכילם מטבחו ויין משתיו כי אם עשרה לגימות לחם צר והוא מתייחס לזה:

**יא**

**ולקחתי** את לחמי וכו' ה"רדק ז"ל ואת מימי כלומר כל משתה שלי כתרגומו כל משתאי וכן את לחמי ית מכלי. ויש לפרשו לחמי על הלחם המיוחד כי זכר אחר כן הכתוב את טבחתי שהוא שאר המאכלים וכן יש לפרש ואת מימי כמשמעו כי המים במדבר הם יקרים ואת טבחתי מאכלי ותבשילי וכן תרגם יונתן ית שירותי וכמוהו לרקחות ולטבחות ולאפות ולטבחות מתקנות התבשיל עד כאן וכבר ביארתי הפסוק הזה בפסוק הקודם מקושר עם הכתובים **ולע"דן** במה שאמר את מימי שקרא את היין מימי יען כי היין היה מזוג כדי שיהיה ערב בשתייתו כנזכר במסכת כתובות היה טבחו טבוח ויינו מזוג ומת אביו וכו' זהו שאמר את מימי על היין להיותו מזוג קראו מימי לשון מים:

**יב**

**ויהפכו** נערי דוד וכו' נראה שאלו הנערים בערה בם קנאת דוד שחרפו ויהפכו נערי דוד לדרכם שלא אמרו לו דבר קטן וגדול ובאו בזריזות כעל כנפי נשרים וזהו שאמר וישובו ויבאו שטעם הכפל להודיע ששבו מהר ובאו ולא מלאם לבם באמור לדוד כל דבריו בכיוון ולזה כששבו לא אמרו לדוד כל דבריו בכיוון כי מי יעיז פניו לדבר אל המלך דוד כך אבל דברו ככל הדברי' ב"כף הדמיון זהו שאמר ויגידו לו ככל הדברים האלה ולא כתב ויגידו לו כל הדברים האלה:

**יג**

**ויאמר** דוד לאנשיו חגרו וכו' מסכת סנהדרין למדו חז"ל דיני ממונות מתחילין מן הצד ולמדו רבה בר בר חנא מהכא ויאמר דוד אל אנשיו חגרו איש חרבו ויחגרו איש חרבו

ויחגור גם דוד חרבו עד כאן וכן רש"י ז"ל על הכלים לשמור אהליהם וכליהם ע"כ. וכן הר"דק ז"ל שהסכימו ודנוהו כמורד במלכו' היה שכבר שמעו הכל שנמשח דוד למלך ונבל בזהו וקראו עבד ואלו אמר דעתו ראשונה שוב לא היו חולקין עליו לכך אמר להם חגרו איש חרבו ר"ל שיסכימו בהריגתו ואחר כך ויחגר גם הוא חרבו באחרונה הסכים הוא עמהם ע"כ. ובדברי הגמרא הנז"ל נבין לע"ד יתור ויחגרו איש את חרבו שהוא מיותר שודאי איש לא ימרה את פיו אלא ודאי כיון שהודיענו הגמרא שצריך בדיני נפשות להתחיל מן הצד לזה אמר הפסוק ויחגרו איש את חרבו ויחגור גם דוד וזהו שאמ' גם דוד לומ' שלא חגר דוד עמהם אלא גם דוד ר"ל שיחגרו הם תחלה ואחר כך הסכים דוד עמהם וחגר גם דוד ובזה מובן גם כן אומרו ויאמר דוד לאנשיו ולא כתיב לנעריו או לחייליו כי לא דבר כאן כי אם לאנשיו החכמים אנשים חשובים לו בתורה לדונו אם חייב מיהת או לאו ז"ש ויאמר דוד לאנשיו. ומה שאמר ויעלו אחרי דוד כארבע מאות איש לא שנבל היה צריך חיל אלא פחדו פן יפגענו שאול או אנשיו בדרך ההליכה או בחזרה לכך הלכו אחרי דוד כל אלו ללוות אותו או יהיה פירוש אחרי דוד שדוד היה הולך לפני כלם פניו הולכים בקרב תחלה והם אחריו ויוכיח כן בסמוך שאביגיל פגעה בדוד תחלה.

**יד**

**ולאביגיל** אשת נבל וכו' רש"י ז"ל אחד מהנערים שלה. ויעט בהם אפריחינון במילין לשון עיט עד כאן והרד"ק ז"ל לברך את אדוננו לתת לו שלום כמו כי תמצא איש לא תברכנו וכו' ויברך יעקב את פרעה. ויעט בהם גער בהם שהוא מלשון עיט ומשרשו כי הי"וד קמוצה כלומר הבריחם בדבריו הרעי' וכן במדרש כרש"י ז"ל ויונתן תרג' וקץ בהון ע"כ והר"לבג נהג בהם מנהג העיט והוא העוף הדורס שמתנהג באכזריות עד כאן וכן מהרי"א ז"ל לברך את אדוננו על השלום הנזכר. והוסיף לפרש לברך את אדוננו לשון ברכה ממש והוא מה שאמר כה לחי והיא ברכה על התמדת טובתו עד כאן כנז"ל. **ולע"דן** לדקדק אומ' אחד מהנערים מיותר ותיבת לאמר. גם אומרו מהמדבר מה מעלה ומוריד היות השליחות משם או ממקום זולתו ונבין אומרו לברך את אדוננו כפשוטו. ונראה כי העושה צדקה עם העני גורם ברכה בבית על דרך להניח ברכה אל ביתך ולזה אמר כי הנער אחד מיוחד בשליחו' מכל שאר הנערים הוא הוא אשר נתן לבו אל הסכנה הנמשכ' מדברי נבל אל כלם והוא מטוב השכלתו ראה להגיד כן לאביגיל זהו שאמר ולאביגיל אשת נבל הגיד נער אח' רוצה לומר מיוחד שבהם ואמר מהנערים לאמר רוצה לומר שלא היה בא לאמר כן מצד הצטערו על נבל פן יקראנו אסון כי נבל הוא

ונבלה עמו ומי יתן והיה יפגע בו לבדו אבל חשש פן ילכדו הנערים ברשתו אתו עמו זהו שאמר מהנערים לאמר רוצה לומר מהנערי' שלא יקראם אסון נתעורר לאמר כן פן יקראנו אסון לנער הזה עם שאר הנערים זהו שאמר מהנערים לאמר. או יאמר שהנער הזה מיוחד בחסידות מכלם במה שאמר הנה שלח וכו' כמו שנבאר זהו שאמר אחד מהנערים שלהיותו המיוחד שבהם בחסידות ויראת ה' לא כרבו מושל מקשיב על שפת שקר ונבלות כל משרתיו כן אבל זה אח' נבדל מהנערים כלם בלתי מתנהג כהם ולזה אזר חיל לאמר מה שאמר זהו שאמר לאמר והוא מאמר שלם הנה שלח דוד מהמדבר אשר הוא חונה שם הר יבש מכל טוב עני היה באותה שעה שבלי ספק הגמילו' חסד אשר שאל דוד מאדוננו שיגמול עמו במקר' היה בעצ' סבה שבאמצעותו יגרום לברך את אדוננו ולהניח ברכה אל ביתו מצד היות דוד שלם והיות השליחות מהמדבר מקום צער מכל אלו הבחינות היה נמשך לברך את אדוננו שצדקתו תעמוד לו לעד קרנו תרום בכבוד וזהו שאמר לברך את אדוננו. או יאמר הנה דוד שלח מלאכים רבים עשרה היו ואין ראוי להשיב' ריקם ועוד שנית היות השליחו' מהמדבר ממקום רחוק ואין ראוי יתם לריק כחם. שלישית לברך את אדוננו אבל הוא גער בהם שאלו לא נתן להם כלו' ופייסם בדברים טובים לא יאשם לפי שנאמ' ותפק לרעב נפשך אבל אדרבה ויעט בהם רוצה לומר שביזה לדוד מי דוד ומי בן ישי כדי שיפרחו מאצל דוד כי מי הוא ושהוא עבד המתפרץ ברבו זהו שאמר ויעט בהם עשה להם שיעטו ויפרחו מאצלו וכל זה גרם רעה גדולה כדמסיק.

**טו**

**והאנשים** טובים לנו מאד וכו' רש"י ז"ל הכלמנו לא נכלמנו. ומהרי"א ז"ל כתב כאן מעין הנזכר לעיל בפסוק ועתה שמעתי וכו' והאנשים טובים לנו מאד וכו' שלא הכלמנו מהם אפילו בדבור קל ללעוג עלינו ולא גזלו ולא גנבו מאומה זהו שאמר ולא הפקדנו וכו' עם היותם עמנו בשדה זהו שאמר הכתוב בהיותינו בשדה גם לא הניחו אחרים לגזול ולקחת מכל אשר לנו מאומה וזהו שאמר חומה היו עלינו וכו' ע"כ: **ולע"דן** שהנער הזה הוסיף לספר בשבח האנשים האלה יותר ממ"ש דוד כי דוד קצר לומר מקצת שבחו וזה הנער ספר האמת ופתח לשבח שהאנשים האלה כשרים וטובים מטיבים ומדריכים אותנו בדרך הישרה ויראת ה' וזהו שאמר האנשים טובים לנו מאד עוד היום טובים לנו בי הרגילו אותנו בטובו' ודרך ישרה זהו שאמר טובים לנו מאד ואין טוב מאד אלא שלמות נפשיי ולזה אמר בלשון הווה ולא אמר טובים היו לנו מאד. ודוד לא הזכיר זה כלל שלא להחפאר גם בי ידע שנבל לא יחזיק לו טובה על זה אמנם הנער ספר כן

לאביגיל הכשרה. ולענין שלמות גופני לא הכלמנו ר"ל לא די שהם לא הכלימונו בכוונה אלא אפילו שלא בכוונה לא הכלימונו ולזה לא אמר מהם לא נכלמנו או לא נכלמונו מהם אלא לא הכלמנו ודוד אמר לא הכלמנום בכנוי לקצר בשבחו אמר שלא הכלימום הם בכוונה אבל אפשר שלא בכוונה קבלו מהבושה וכלימה כי שגיאות מי יבין. עוד הוסיף הנער בשבח כי דוד אמר שהגינו עליהם לבד בהיות' בכרמל אמנם הנער הזה הוסיף ואמר ולא פקדנו מאומ' כל ימי התהלכנו אתם ולא די בהליכתנו אתם אלא גם בהיותנו בשדה אפי' שלא יהיו הם אתנו כי כל רואנו יכירו היותנו נתלים באנשים האלה ומי ישלח ידו בנו מעין מנהג אנשי הכפרים שבהיות בבית אחד מהם אכסנאי לא יוכל גזלן או גנב עליו ולא לשלוח ידו בו לכבוד בעל הבית ההוא זהו שאמר בהיותינו בשדה. או יאמר שבין בשע' מסעינו שעת הדחק בבלבול לא פקדנו מאומ' כל ימי התהלכנו אתם וגם בשעת החנייה לא פקדנו מאומה בהיותם נחים אלא הצד השוה בכל הזמנים שהטיבו עמנו ואדוננו חרף וביזה אותם.

**טז**

**חומה** היו עלינו וכו' חז"ל אמרו ר' יוחנן ור' יונתן תרויהון אמרין מצינו שהצדיקים קרואים חומה עד כאן ויש לדקדק מנא להו שהצדיקים קרואים חומה כי כאן לא דבר הפסוק בבחינת הצדקות אלא שהאנשים האלה בגבורתם היו עלינו חומה מכל אויב ואורב. ונראה דקשיא להו ראשונה שהפסוק הזה מיותר שכבר אמר בפרטות לא הכלמנו ולא פקדנו מאומה אם כן חומה היו עלינו למה לי ועוד הוקש' להם ז"ל היו עלינו היו אלינו או סביבותינו מ"ל שהחומה לא תהיה על האדם. ועוד הוקשה להם בפסוק גם לילה גם יומם כפול כי די שיאמר גם לילה ובתיב' גם מרבה היום או הי"לל גם יומם ובתיבת גם לרבות לילה. ולעומת זה ראו שפסוק זה מדבר בחומה השגחיית נעשית מפאת הזכות ומכאן שהצדיקים מגינים על הדור ולכך קרויים חומה והפסוק הקוד' האומר ולא פקדנו וכו' שהיו מגיני' בטבע בקשתם ובחרבם עד שלא פקדנו לא מהם ולא מזולתם מאומה. ובזה מובן דקדוק השני שאמר חומה היו עלינו שחומה השגחיית הצדיקים עלינו ממש ולא סביבנו ולהורות על שני מיני ההגנה הנז' אמר גם לילה גם יומם כנגד ההגנה ההשגחיי' אמר גם לילה שעיקר הגנתם לילה שאין עיקר רינה של תורה אלא בלילה וגם לרבות יומם טפל כי יומם גם כן יצוה ה' חסדו לשמור כיון שבלילה שירה עמי ואו' גם יומם הוא על השמירה הטבעית עיקרה ביום וגם לרבות לילה. ואפשר לפרש בהפך והכל עולה לענין אח' שנרמזו כאן השתי משמרות הנמשכות מהצדיקים כאמור. ואם לא כיונו חז"ל לבל זה עם כל זה הכתוב מובן בדבריהם ז"ל. **ולע"דן** בפשט

הפסוק דהכי קאמר שהיו להם חומה ר"ל מקיפין כחומה בכל אנשי הצבא וזה ההקף לא היו עושין אותו בשבילם מפני פחדם משאול כי אם עלינו בשבילנו ועלינו ממש היו מקיפין כחומה יומם גם לילה וזהו שאמר חומה היו עלינו גם לילה לרבות יומם אמנם גם יומם מוסב לסוף הפסוק לומר שיומם וגם לרבות לילה כל ימי היותינו עמם היו אנשי דוד רועים הצאן לרוב כשרותם וצדקותם הם רועים הצאן ומסייעים ברעייה.

יז

**ועתה** דעי וראי וכו' רש"י ז"ל כי כלתה הרעה מאת דוד אליו והוא בן בליעל מדבר אליו ואדוננו בן בליעל מהיותי דובר אליו מה שאנו אומרי' אליך כי יקצוף עלינו עד כאן וכן תרגם יונתן והוא גבר רשיעא מלמללא עמיה עד כאן וכן הרד"ק ז"ל והוסיף עוד ויתכן לפרש והוא בן בליעל על דוד כלומ' דוד בן בליעל מדבר אל אדוננו על הדבר הזה אלא יבא ויכלה הכל עם חילו עד כאן. ומהרי"א ז"ל פירש והוא בן בליעל על דוד רוצה לומר עם היות דוד תם וישר ירא אלהים הנה ירגיש מזה כל כך קלון שהוא יהפך לבן בליעל כשידברו אליו זה כי יבא עם חילו ולא פירשתי והוא בן בליעל על המגיד הדבר לדוד לפי שהיו עשרה ואיך יאמר עליהם והוא בן בליעל מדבר אליו עד כאן. וזה הפי' ששולל באומרו ולא פירי והוא בן וכו' כך עיינתי ויש לישבו שאעפ"י שהיו עשר' הראש שבהם שר עשרות הוא הוא שיבא להגיד לדוד כל זה ואולי הפחות שבכלם כי הדיוט קופץ בראש ובפרט בענין לשון הרע ואל זה המגיד קראו בן בליעל מדבר אליו בלשון יחיד. והרל"בג ז"ל פי' בתיבת בליעל ואמר רשיעא על הרשע ועל הכילי ומזה הענין השני הוא בזה המקו' וממנו האמור למלך בליעל וכו' עד כאן ובסמוך הפסוק אל ישים אדוני את לבו אל איש הבליעל וכו' שם הבאתי דברי חז"ל עיין שם:

**ולע"דן** שהנער הזה זרז את אביגיל שצריך לראות איזה תקון. ועוד דעי כי צריך במהירות ולית דין צריך בשש זהו שאמר ועתה דעי רוצה לומר דעי שעתה צריך לתקן כי שלוחי דוד מנשרים קלו כנזכר ויעט בהם שעשה שיהיו כעוף הזה הפורח כן אלו פרחו להגיד לדוד וראי מה תעשי כי כלתה הרעה רוצה לומר בלי ספק שלא ימצאו מיימנים לזכות ומשמאלים חובה אלא כלתה הרעה שכלם יסכימו ברעה וכלתה הרעה שעלתה ההסכמה אל אדוננו וכו'. ובזה מובן כפל דעי וראי ואפשר שאמר דעי כי כלתה הרעה אמנם וראי הוא שתראי תקון מה לעשות. או יאמר כי כלתה הרעה רוצה לומר לא תעלה על דעתך שהתחיל הרעה לבד אל אדוננו כי אם כי כלתה הרעה כי בהתחיל הרעה באדוננו לבד בזה לא תנוח דעתו ויעבור זעמו כי אם כי כלתה הרעה רוצה לומר עד כלה אל אדוננו ואל ביתו באופן שהיא כלה ונחרצה זהו שאמר אל אדוננו ואל ביתו עד

משתין בקיר והוא בן בליעל רוצה לומר על דוד לא היה מדבר אליו ועליו אלא כאילו הוא דוד בן בליעל ותיבת מדבר אעפ"י שהוא בחי"רק אינה שמושית אלא שורש כמו וישמע את הקול מדבר אליו. או יאמר והוא בן בליעל רוצה לומר אדוננו הוא בן בליעל וכשהיה מדבר על דוד היה נראה לו ולדעתו המשובש כאילו מדבר אליו אל עצמו כי כן הוא הנבזה ובליעל ומבזה זולתו והמכובד המכבד את הבריות. ובזה מובן אומרו מדבר אליו מתדבר לעצמו. או יאמר והוא וכו' רוצה לומר הלא צויתיך חזקי ואמצי דעי וראי מה תעשי וכו' יען שאני איני יכול ללכת להליץ בזה יען שכל איש ואיש שילך להליץ ולדבר לדוד על נבל הנה בעיני דוד הוא בן בליעל מדבר אליו אותו מדבר אליו בעד נבל ואפי' מאנשי מחנהו מחזיקו לבן בליעל באופן שאין מי שיוכל להליץ אלא את אשה הכמה כמוך חכמות נשים בנתה ביתה ואפי' נפרש מ"ם מדבר שמושית יאמר כי מהדבור שדבר אליו אל דוד להליץ בעד נבל זכות הנה הוא בעיניו בן בליעל מסיבת דבר אליו בעדו באופן שלא יאות לדבר לזולתך כאמור:

**יח**

**ותמהר** אביגיל ותקח מאתים לחם וכו' בפרק ראשית הגז אמרו (בבראשית רבה) [ב"ה] שחמש צאן (עשויות) [חייבות] בראשית הגז ויליף לה וחמש צאן עשויות שמעשות את בעליהן למצוה והיינו ראשית הגז דאלו לזרוע ולחיים וקיבה אפילו באחת. ורש"י ז"ל פירש עשויות תרגם יונתן תכברא פירוש ממולאות בשר דק ובצים פרצ"בץ בלע"ז כן פירשה רבי קולונימוס כמו ששנינו בפסחים ונותן את הכרעים ובני מעיו לתוכו רבי טרפון קורהו תכברא עד כאן וכן פירש הר"דק והביא נוסחא אחרת תחברא בח"ית והביא נסחת רש"י ופירש' בשם ר' קלונימוס מרומי כנז"ל והוא פירש מתוקנות ומבושלות כמו וימהר לעשות אותו עד כאן וכן מהריי"א ז"ל והוסיף עשויות בריאות ושמנות ע"כ ומ"ש צמוקים ענבים יבשים דבלים עגולי תאנה דרוסות וכבושות בכלי ע"כ וכן הר"דק צמוקים ק' אשכולות וכת"י ומאה אתכלין דענבין יבשי' ודבלים הדבלה ככר תאני' יבשות דרוסו' יחד עד שנעשי' כמו ככר לחם ופי' מאתים מאתים ככרים מאלה הדברים או מאתים ליטרא וכת"י ומאתן מנן דבילת' והמנא הוא ליטרא. וכן מהריי"א ז"ל והוסיף ומאה צמוקים מאה כלים מלאים צמוקים. **ול"עדן** שאביגיל בראות הדבר נחוץ לקח' העשוי כבר מתוקן לגוזזים טבחו טבוח כמ"ש טבחתי אשר טבחתי ולחמו מוכן ויינו מזוג כמ"ש ואת מימי כדפרישית זהו שאמר ותמהר אביגיל ותקח מאתים ככר לחם ממה שכבר היה אפוי ולא עשתה כי אם שלקחה אותו ושנים נבלי יין הי"לל ושני נבלי יין אבל אמרה שלקחה שני מיני יין מתחלף זה מזה במראה לבן ואדום או חזק ומתוק

וזהו שאמר ושנים אל שני נבלי יין שני מינים מיעוט רבים שנים ותיבת שנים תוכיח כן שאין מקרא יוצא מידי פשוטו וחמש צאן עשויו' ר"ל שכבר היו עשויו' ומוכנו' לגוזזים אותם לקחת למהירות ונחיצות הענין ואומר ותשם על החמורים פי' שאעפ"י שבחמור אחד היה יכול לשאת כנזכר עם כל זה ותשם בחמורים רבים כדי להפיס דעתו של דוד שיראה המנח' מרובה ויתפייס עמה מעין מה שעשה יעקב לעשו המבדיל כמה הבדלות.

**יט**

**ותאמר** לנעריה וכו' הרל"בג ז"ל עברו לפני אמרה לכפר פני דוד במנחה הגדולה הזאת ע"כ וכן מהרי"א ונכון הוא. ואפשר שלא רצתה שילכו הנערים עמה משום דאוושא מילתא שאין דרך האשה ללכת לגיזה ויחקרו וידעו הדבר על בוריו וישמיעו הדבר אל בעלה ויתעכב ויקראנו אסון לזה אמרה עברו לפני כדי שהרואים יחשבו שמוליכים זה לגוזזים ואחריהם תלך היא שאז לא יודע הדבר כלל וזהו שאמר עברו לפני הנני אחריהם באה והטעם לפי ולאישה נבל לא הגידה שלהיותו נבל יעכב זהו שאמ' ולאישה נבל רוצה לומר להיותו נבל לא הגידה ולכך הוכרחה לבלתי לכת עמהם כדי שלא ירגישו בני אדם הענין ויודיעו לנבל והיא רצתה בהצנע לכת שהרי לאישה נבל לא הגידה:

**כ**

**והיה** היא רוכבת וכו' במסכת מגילה פ"א והיא יורדת בסתר ההר מן ההר מ"ל אמר רבא בר שמואל על עסקי הדם הבא מן הסתרים נטלה דם מחיקה והראתה לו אמר לה וכי רואים דם בלילה אמרה לו וכי דנין דיני נפשות בלילה אמר לה מורד במלכות הוא ולא צריך למדיינה א"ל עדיין שאול קיים ולא יצא טבעך בעולם אמר לה ברוך טעמך וברוכה את אשר כליתני היום הזה מבא בדמי' מלמד שגלתה את שוקה והלך לאורה שלשה פרסאות. אמר לה השמעי לי אמרה לו לא תהא זאת לך לפוקי' ולמכשול זאת לא תהיה מכלל דאיכא אחריתי כי ההוא מעשה דבת שבע עד כאן ומה שאמר שגלתה את שוקה היינו בירידתה מן החמור בעל כרחה נתגלה שוקה ומה שאמר לאור' ראיתי לאורה בשור"ק בואו ולשון אור לו בציון לשון אש וחמימו' שחמימות שנתחמם מראות שוקה לא נתקרר עד לכתו שלש פרסאות ע"כ הרי שדרשו חז"ל מסתר ההר על דם נידה מן הסתרים ובסמוך ב"סד בכל פסוק ופסוק אכתוב מה שדקדקו ז"ל בפסוקים כפי' הנזכר במאמר הזה ורש"י ז"ל יורדים לקראתה גיא היה בין שני ההרים היא יורדת מההר מזה והוא יורד מהר זה שכנגדו ע"כ וכן הר"דק ז"ל בסתר ההר יורדת בצד מן ההר שהיה מקום סתר לבאים וליורדים מצד האחר ואמר זה בעבור כי לא ראת' היא דוד מרחוק עד שפגש' בהם וירדה מהרה מעל החמור בראותה את דוד וי"ת בסתר ההר בסטר טורא ע"כ וקרוב לזה מהרי"א ז"ל: **ולע"דן** במה שאמר ותפגש אותם למה תלה

הפגישה היא בם ולא הם בה ופגשו הוא כי להיותה היא הולכת אחריהם לכך תלה הפגישה היא בם. ונכון בכונת הפסוק לומר שעם היות שהיא רוכבת על החמור וראוי לה להביט מרחוק לה יותר עם כל זה היא ראתה אותם בפתע פתאום זהו שאמר והיה היא רוכבת על החמור ויורדת בסתר ההר והנה דוד ואנשיו עם כ"ז שהיא יורד' בסתר ההר עם כל זה שהיא בסתר ראוה וזהו שאמ' והנה דוד ואנשיו יורדים לקראתה לומר שידעו וראו אותה וירד לקראתה והיא עם היותה רוכבת לא ראתה אותם אלא ותפגש אותם דהיינו פתאום אבל הם לא פגשו בה כי ראוה קודם הגישה אליהם. עוד אפשר מקושר עם תחלת הפסוק של ודוד אמר ר"ל פגשה אותם שהיה דוד אומר אך לשקר וכו' וכמו שיבא בס"ד:

**כא**

**ודוד** אמר רש"י ז"ל ודוד אמ' בלבו כשאמרו לו גדופי נעריו שאמ' להם נבל אמ' אך לשקר שמרתי וכו' ע"כ והר"דק לשקר לחינם וישב לי רעה במה שחרף אותי בדבריו עד כאן. ומהריי"א ז"ל ודוד אמר אז כשפגש' בם היה דוד אומ' ומדבר לאנשיו אך לשקר וכו' עד כאן.

**ולע"דן** במה שאמר אך לשקר כמשמעו לשון שקר ר"ל אלו חרף נבל אותי במה שיש בי מרות המואביה החרשתי אך לשקר שמרתי את כל אשר לזה ר"ל שמרתי את כל אשר לזה כדי שישקר עלי ויקראני עבד ויבזני באומ' מי דוד ומי בן ישי כי מי דוד החרשתי אבל בן ישי שר וגדול בישראל יוצא באכלוסא ונכנס באכלוסא באופן שאלו מבזה אותי בדבר אמת לא הייתי כל כך מצטער אך לשקר שישקר עלי ועל אבי אין מנחם לי מטרחי ששמרתי את כל אשר לזה במדבר וכו' והנה וישב לי רעה מכוונ' ממש תחת טובה שאני שמרתי את כל אשר לו שמירה מעולה כאלו אני עבד מקנת כספו והוא השיב לי רעה בקראו אותי עבד רבו העבדים המתפרצים וכו' תחת טובה שבכל כחי עבדתי אותו כעבד נמכר ז"ש וישב לי ביחוד שעלי אמר רבו עבדים וכו':

**כב**

**כה** יעשה אלהים וכו' רש"י ז"ל משתין בקיר יודע מדע משית קירות לבו דבר אחר אפילו כלב שדרכו להשתין בקיר עד כאן וכן הר"דק ז"ל ומהריי"א ז"ל והרלב"ג ז"ל פיר' משתין בקיר (שמו הזכיר) [שהוא הזכר] ותמה ז"ל איך הסכים דוד להרוג לנבל וכל ביתו והוא לא הסכים על הריגת שאול עם היותו רודפו ואפשר כי כבר נתפרס' לכלם היות דוד נמשח למלך ונבל ביזהו אם כן מורד במלכות הוא וכבר נתבאר מאמר חז"ל שאמ' אביגיל לדוד שזה הענין לא היה מפורסם אז לישראל ע"כ והוא מדברי חז"ל כנז' בפסוק הקודם וכן מהריי"א ז"ל והרחיב על פי שיטתו שלמעלה שלא אמר עבדים המתפרצים

באדוניהם שאפילו הכי חייב מיתה כיון שמרד במלכות לבלתי שלוח לו פת לחם. ואם יפורשו עבדים וכו' על דוד גדול עונו מנשוא בקראתו למלך ישראל עבד ע"כ. וה"רדק ז"ל כה יעשה אלהים לאויבי דוד כנוי הוא לדוד ע"כ. ומהרי"א ז"ל אינה שבועה כדברי המפרשים אבל הוא בכל מקום כמשמעו ככה יתן השי"ת ויותר יוסיף מהעושר והטוב לאויבי דוד כאשר נתן לנבל אם אשאיר לנבל עד אור הבקר אפילו כלב אחד משתין בקיר ויהיה אם כן שבועה בזה שאם ישאיר משתין בקיר ייטיב ה' לאויבי דוד מהטובה והוא תכלית הפורענות לדוד כמה שאמר ואויבי חיים עצמו וכו': **ולע"דן** קשה קצת למהרי"א ז"ל שהעיקר חסר מן הספר שהי"לל כה יעשה אלהים מעושר והצלחה לאויבי דוד וכו' ונראה כי הכי קאמר אם אני אשאיר מכל אשר לו עד אור הבקר כן וכה יעשה ה' לשאר האויבים אשר לדוד שישאירו אחריהם ברכה ואם לא אשאיר כלל כן יהיה לשאר האויבים כי מכאן יקח הש"ית דוגמא לשאר האויבים שאם אשאיר לנבל ישאיר ג"כ לשאר האויבים האחרים ואם לא אשאיר לא ישאיר לשאר האויבים אלא ארדוף אויבי ואשיגם ולא אשוב עד כלות'. או יאמר כה יעשה אלהים לאויבי דוד מקושר עם הנז' וישב לי רעה תחת טובה שכה יעשה אלהים לשאר האויבים ז"ש לאויבי דוד כלם שישיבו לי רעה תחת טוב' כמו שעש' לי נבל ויותר ממה שעשה לי נבל חרפה וכלימה ובוז זהו שאמר וכה יוסיף אם אשאיר לנבל וכו' אבל אם לא אשאיר לנבל לא יעשה לי אלהים כה שכל האויבים ישמעו ויראו מהשיב לי רעה תחת טובה שיקחו מוסר ממה שאעשה לנבל כלה ונחרצה ובזמן מועט:

**כג**

**ותרא** אביגיל את דוד וכו' ה"רדק ז"ל לאפי דוד כמו לפני דוד. **ולעד"ן** שראתה את דוד אולי הכירה אותו מאדמימותו אמנ' להיות זה בלילה נראה שראתה את דוד בשכל יען כי פיו המדבר ואומרו אך לשקר שמרתי וכו' ומתוך זה ראתה את דוד והכירה שהוא הוא ותמהר ותרד וכו' ותפול וכו' ומכאן הכרח למה שאמר ודוד אמר שהיה אומר כן בפיו באותה שעה כדפרישית ולא בלב.

**כד**

**ותפול** על רגליו וכו' רש"י ז"ל בי אני אדני מתחלה אמרה כן כדי שיטה אוזן לדבריה ולסוף אמרה לו האמת אני אמתך לא ראיתי את נערי אדוני עד כאן. וכן הר"לבג ז"ל והרד"ק פירש בי אני אדוני בעצמי ואני הוא שחטאתי לפניך כלומר חשוב כי אני חטאתי לפניך שמע דברי אמתך ומהרי"א ז"ל פירש שעון הנזכר כאן העונש כמו ואנחנו עונותיהם סבלנו יאמר שראוי אליה לדבר לפי שהעונש והרע אשר יעשה דוד ללכת לבית נבל היא תסבול אותו ועליה יהיה ולכן אליך ראוי לבקש עליו זהו שאמר ותדבר

נא שפחתך וכו' מאחר שעלי יהיו כולנה ראוי לשפחתך שתבקש ותדבר על עצמה וראוי לך אדני שתשמע דברי אמתך והדברים הם שלא ישים וכו' כדמסיק.

**ולע"דן** לדקדק אומרו בי אני אדוני העון וכו' שהרי לא היה אלא בנבל. ועוד נדקדק כפל ותדבר נא אמתך באזניך ושמע את דברי אמתך. כי אומ' תדבר באזניך היינו שיכנסו דבריה באזניו שישמעם. ונראה כי אומרו בי אני אדוני העון רוצה לומר הנה במה שאמרת שלא תשאיר לבית נבל משתין בקיר עד אור הבוקר בצדק ומשפט תעשה זולת בי אני יהיה העון רוצה לו' העון מהריגה אכזרית כזאת בכל מה שתהרוג הדין עמך זולת בי אני שיש עון כי אני לא ידעתי כדמסיק בסוף דבריה ואני אמתך וכו' לא ראיתי וזהו שאמר ותדבר נא אמתך באזניך דברים שאין ראוי לדברם בפני הכל כי אם באזניך כלומר בסוד הלא הם אומרה אל ישם כו' אדוני אל לבו אל איש הבליעל וכו' שאין ראוי לשלל כבוד בעלה ואפי' יהי' מאן דהוא אמנם התנצלותי דהיינו ואני אמתך לא ראיתי את נערי אדוני וכו' ועל זה אמרה ושמע את דברי אמתך אשר אדבר בפרהסיא בקולי קולות שכל העולם ישמעום. או יאמר בי אדוני העון וכו' אמרה כי הטב חרה לך דוד על דברי נבל ועלי גם כן איך השבנו פניך ריקם וכן לא יעשה לריק שברקים כ"ש למלך דע שאני רוצה להשיב תשוב' בעד נבל בעלי תחילה ואחר כך אשיב בעדי ואתנצל וזהו שאמרה ראשונה בי אני אדוני העון כו' ולא בבעלי לא שהוא כשר או שלא ראה או שלא ידע אלא תקנתו קלקלתו זהו שאמר אל ישים אדוני המלך אל לבו אל איש הבליעל וכו' לומר כי בו העון כי כשמו כן הוא נבל שמו ונבלה עמו וידוע שנבלות ונבלה עמו ואם כן היאך טעית בתחלה כשהיית מטיב עמו לעלות על דעתך שייטיב עמך היאך לא בדקת בשמו וכתיב אשר שם שמות בארץ אל תקרי שמות אלא שמות אם כן מעתה זכינו בדין שאין בנבל עון כי שמו יוכיח עליו ואם יש עון בי העון כי אני מחזיקים אותי לאשת חיל כשמי אבי גיל לכל ועלי אשיבך מלין נכוחי' ואני אמתך לא ראיתי את נערי אדוני אשר שלחת נמצא אומרו בי העון אלו הייתי רואה הנערי' ולא בבעלי נבל אפי' יראה אותם כי נבל הוא כשמו אמנם מאחר שאני לא ראיתים לא נשאר עון לא עלי ולא על בעלי מהטעמים הנזכרי' וזהו שאמר ותדבר נא אמתך כו' כדפרישית בפיי' הקודם. או יאמר בי אני אדוני העון רוצה לומר זה שאמרת לבלתי השאיר לו שירד עלי העון הזה כלו' אין כאן שום עון בזאת ההשחתה שהדין עמך בכל מה שתעשה אבל עכ"ז ותדבר נא אמתך באזני אדוני דבר נאה ומתקבל באזניו להתנצלותי אמנם להתנצלות בעלי אעפ"י שאין לו התנצלות עם כל זה שמע את דברי אמתך רוצה לומר קבל דברי שהם מסקנת דבריה ואתה אדוני חי ה' וכו' ועתה יהיו כנבל אויבך וכו' על זה אמרה ושמע את דברי אמתך:

**כה**

**אל** נא ישים אדוני וכו' חז"ל אמרו במסכת ברכות אומרו אל איש הבליעל מהו הבליעל על עין רעה כד"א השמ' לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל עד כאן ובשוחר טוב אמרה לו אדוני דוד לא היה לך ללמוד משמו נבל שמו אמר רבי סימון הוא נבל הוא לבן מה לבן היה רמאי אף נבל היה רמאי עד כאן. ונראה שדקדק ר' סימון הוא נבל הוא לבן מלבד היות אותיות דדין כאותיות דדין אבל נרמז בפסוק ביתור הלשון שאומ' כי כשמו כן הוא נבל שמו ונבלה עמו כי אומרו כשמו כן הוא מיותר די שיאמר כי נבל שמו ונבלה עמו וכו' ומכאן הכריח רבי סימון הוא נבל הוא לבן שזה נרמז במה שאמר כשמו כן הוא שרוצה לו' שכשמו של נבל כן הוא של לבן דאותיות דדין כאותיות דדין ונבל שמו וכו' כפשוטו מענין זולתו. וצריך לדקדק ולמה אל ישים אל לבו אל איש רע כזה רע מעללים משיב רעה תחת טובה לינקם ממנו לא תמוש רעה מביתו. ומהריי"א ז"ל כתב שכמו שאין אהבה מצויה אלא בדומים כך אין השנאה חלה אלא בין שני אנשים אשר יהיו מתיחסים ומי הנבל הזה אשר מלך ישראל יתפעל מדבריו ו"את שהיה לי למחות בידו דע אדוני שאני אמתך לא הייתי שם ולא ראיתי נערי אדוני אשר שלחת כו' עד כאן. ועוד קשה מהו על נבל הי"לל אל איש הבליעל הזה נבל וכו' ונר' כי כבר זכרתי שנבל אין צריך התנצלות כי היה לו לדוד לבדוק בשמו כי ההיא דכידור דבדק ר' מאיר כי דור תהפוכות המה זהו שאמר אל ישים אדוני אל איש הבליעל הזה איך השיב רעה תחת טובה כי תקנתו קלקלתו זהו שאמר כי כשמו כן הוא נבל וכו' ומאחר ששמו מוכיח על רוע מעשיו אם כן סברת וקבלת להטיב עמו על מנת שישיב לך רעה כי כשמו כן הוא שמא תאמר התינח נבל אבל את הכשרה למה השבת לי רעה תחת טוב' לזה אמרה ואני אמתך כו' ובכלי חמדה פירשתי בדרך הלצה דהכי קאמר אל ישים אדוני אל לבו לחשוב על נבל הרשע אשר כשמו כן הוא אל נא ישים אל נא תשים אל לבך שאשתו כמוהו בעל כאשתו ואשה כבעלה מה הוא נבל שמו אף אשתו נבלה ונבלה עמו הוא נבל זכר והיא נבלה נקבה עמו ותחשדני לנבלה כבעלי כי דע נאמנה שאני לא ידעתי ולא ראיתי את נערי אדוני אשר שלחת. והנכון שאמרה לו אל ישים אדוני אל לבו אל איש כזה שאילו היה שלם בשאר המידו' ופגום במידת הנבלות לבד אז היה צריך לפקוד עליו אכן אל איש הבליעל ר"ל שהוא בליעל מע"א ומג"ע כמו שלמדו ח"זל כנז"ל מג"ש ומידו' מגונות כאלה נוספות לו על היותו נבל נמצא חסר מכל שלימות ז"ש אל ישים כו' אל איש הבליעל הזה נוסף על נבל על היותו נבל כי כשמו כן הוא נבל שמו ונבלה עמו א"כ אין לך לשום עליו לב וכדמסיק ועת' יהיו כנבל אויביך כו' כי היה יהי' כאלה

נובלי עליה וכציץ נובל תפארתו העומד ליגזז כגזוז דמי א"כ אין ראוי לשים לבך אל איש בלתי נמצא. עוד אפשר לפרש פי' הפסוק ב"מש והוא בן בליעל על המגיד מהי' נערי' המדב' אליו אל דוד כל מה שדבר נבל עליו כנז"ל בפ' ועת' דעי וראי כו' ואעפ"י שדחה מהרי"א פיר' זה מתוך קושיא תירצתיה והנה עפ"י הפי' ההוא אבין פ' זה כמין חומ' שאמר' אביגיל אל נא ישי' אדוני את לבו אל איש הבליעל הזה ר"ל הזה מור' באצבע על המגיד אשר לפני דוד אל תשים לב אל אשר הגיד על נבל אשר דבר סרה עליו בהגיד את אשר שמע שזה מור' תיב' על נמצ' לפי' זה הבליעל על המגיד כי לא יתכן שלבעל' תקר' בליעל הן אמת שגם קשה קצת שתקר' למגיד בליעל ולפני דוד הוא גריעותא מ"מ אפש' שלכך אמר' בלשון הזה שהא היולי מורה על בעלה ומובן על המגיד כמו שמוכיח לשון הזה ולשון על נבל מתיב' על. וב"מש כי כשמו כן הוא שהוא מיותר וכבר כתבתי לעיל בסמוך שזהו הכרח השוח' טוב ב"מש הוא נבל הוא לבן. ולפי הפשט כי כשמו כן הוא דוקא ולא אשתו אמתך נבל שמו והנבלות עמו דווקא כי ואני אמת' לא ראיתי את נערי אדוני אש' שלח'. או כשמו כן הו' בליעל בכלל דבריו מעשיו פרוץ בעריות ולענין הנבלות נבל שמו כו' כנ"זל:

**כו**

**ועתה** אדוני כו' רש"י אשר מנעך ה' ששלחני לקראתך למנעך מש"ד. והושע ידך לך מלנקו' אתה בעצמ' את נקמתך ותענש. יהיו כנבל אויבך נתנבא' שלא יאריך ימי' ע"כ. והר"דק אשר מנעך דבק עם חי ה' כו' והושע ידך לך השם מנעך מבוא בדמי' והושע ידך שלא שפכ' ידך דם נקי כי לא יקרא זה מורד במלכות כאשר חשבת כי עדין לא יצא טבעך בעולם ועדין שאול קיים יהיו כנבל שאין בו כח להרע ע"כ. והרלב"ג ז"ל פירש מנעך ה' מבוא בדמים והושע ידך לך הנה נשבעה (שם) [שכן] היה בענין שהיא לא ראתה נערי דוד ואמרה עם שבועתה מה שיורה שהיא בלתי יראה שישחית דוד בעלה וביתה אך הוא מפורסם אצלה שכבר ימנע ה' לדוד מזה אחר הפיוס אשר פייסה אותו וזה כולו היה מטוב חכמתה ואמרה שהשי"ת מנעהו מבוא בדמים ר"ל מבוא בהריגת אנשים ומנעתו מהושיע ידו לו להנקם מאויביו העברים בכחו ועוצם ידו ע"כ. ומהרי"א ז"ל פי' כי לשלול ג' בחינות האחת אולי מה' יצא הדבר להנקם מנבל בזה על כן נשבעה ועתה אדוני המלך חי ה' וכו' שהשבועה היא שהמניעה הזאת לא ממנה נהייתה כי אם חי ה' וחי נפשך שהוא ית' אשר מנעך מבוא בדמים והוא אשר מנעך מהושע ידך לך וכיון שהוא ית' המונע אם כן אין כאן מצוה בהריגת נבל. וגם כנגד בחינה שנית שראוי לינקם מאויבו ולהשכים להרגו פן יהרגנו הוא לזה אמר יהיו כנבל אויבך כי חלש שכל

נעדר נא יהיו כל אויבך כמוהו ששוב לא תצטרך לינקם מהם. ואם כנגד בחינה שלישית לשלול שלל בית נבל ליהנות מנכסיו וליתן פרס לאנשיך ועתה הברכה הזאת וכו' טוב מעט בצדקה. וזהו שאמר ועתה ועתה ועתה ג' פעמים ולחזי"ל ועתה יהיו כנבל אויבך נתנבאת שלא יאריך ימים שאול על נבל. **ולע"דן** לדקדק אומרו חי ה' וחי נפשך שאין ראוי להשוות בשבועה העבד לרבו לומר חי ה' וחי נפשך. ועוד קשה לשון מבוא בדמים לשון רבים וכבר זכרתי בפסוק והיה היא רוכבת שחזי"ל מפרשים מבוא בדמים על שפיכות דם נבל ואומרו בלשון רבים דמים לכלול דם נידה שתבעה את אביגיל ואמ' לה השמעי לי ולא רצתה ולזה אמרה מבוא בדמים לשון ביאה בדם נידה. ולפי הפשט בדם נבל ודם זרעיותיו ודם אנשי ביתו וזהו שאמר בדמים. והחכם השלם כמה"רר משה אלשיך נ"ע ראיתי שכתב מבוא בדמים מבוא למלכות בדמים שעל ידי הדמים חשבת להטיל אימה וכו' אשר מנעך שאין ראוי לבוא למלכות אלא במצות ומעשים טובים והיינו דלא כתיב משפוך דמים. וגם נדקדק לשון ועתה ועתה פעמים בפסוק אחד. ונראה שכוונה אביגיל להודיע לדוד שני תועלות שימשכו לדוד מהמניעה הזאה הראשון שאפשר שאם היה הורג נבל שלא כדין כמשחזי"ל במסכ' מגילה שלא יצא טבעך בעולם ועוד שעדיין שאול קיים וכנז' לעיל בסמוך בדברי הרד"ק ז"ל היה אם כן דוד מתחייב בנפש עצמו דעל דאטפת אטפיך וכו' וזהו שאמר ועתה אדוני שבאתי אליך הנה חי ה' וחי נפשך ר"ל הנה חי נפשך שתחיה ותאריך ימים יען אשר מנעך ה' בביאתי מבוא בדמים שנים דם נבל ודמך בנפשך אם ח"ו היית הורג אותו כי אינו חייב בדין נמצא גרמה ביאתי חי לנפשך גם על ידי זה חי ה' ר"ל שהב"ה מצטער על דמם של רשעים שנשפך ואומר קלני מראשי קלני מזרועי כנז' במסכת סנהדרין ואם כך על דמם של רשעים על אחת כמה וכמה על דם שלם כמוך משיח ה' עא"כו שהיה מצטער השי"ת וכביכול מרגיש צער נמצא עתה חי ה' כביכול וחי נפשך וכו' על ידי אשר מנעך ה' מבוא בדמים ואם כן לשון חי ה' אינו לשון של שבועה אלא הודעה. ואפשר עוד מבוא בדמים ענין נחמד שאמרה לו אלו היית אתה מתנקם מנבל היית פותח לך פתח שתצטער בעצמך לבוא בכמה דמים מאויבך אפילו הישראלים לא כן עהה אשר לא תהרוג את נבל אם כן תזכה בדין שמעולם לא תבא עוד בדמים של אחיך העברים כי מה שאמר ארדוף אויבי ואשיגם באומות העולם וזהו שאמר אשר מנעך וכו' עתה ולעתיד מבוא עוד בדמים והושע ידך לך מכל זה מנעך השי"ת אלא הוא יתב' יבוא בדם אויבך והוא יושיעך ועתה יהי לבך נכון ובטוח בהשי"ת שיהיו כנבל אויביך אשר מישראל מה נבל אתה לא באת בדמו אלא השי"ת נקמך ממנו כן יעשה השי"ת לכל אויביך הישראלים הקמים עליך והמבקשים

אל אדוני רעה שכולם יפילם ה' ויגוף אותם כאשר יעשה לנבל זהו כנבל אויביך שה' יגפם ולא אתה ועוד הרוחת שאילו היית אתה מתנקם בידך לא היית מתנקם כי אם מהשונאי' בפועל כי האדם כמוך יראה לעיני' שונאו ואויבו אמנם עתה שהשלכת על ה' יהבך הוא יראה ללבב וינקם לך מהאויבים גם מהמבקשים אל אדוני רעה ביקוש כל דהו כי הוא יתברך חוקר לב:

**כז**

**ועתה** הברכה הזאת וכו' רש"י ז"ל ונתנה ותנתן לנערים המתהלכים נתנה לשון עבר וניתנה לשון הבא ע"כ והר"דק ז"ל הברכה כמו המנחה כמו קח נא את ברכתי אשר הביא שפחתך וא' שפחתך בלי זכר הנער לפי שהיא עיקר ההבאה ונתנה לנערים דרך כבוד ע"כ. וכן מהרי"א ז"ל דרך כבוד שאינה כפי הראוי למעלתך ובמה שאמרה הברכה כיונה בזה שהיא לו' די שהביאה מה שדי וברכה מספקת להם בכמותה אך לא באיכותה ע"כ. **ולע"דן** לדקדק לשון ועתה הברכה וכו' כיונה לומר דבריה מקושרים אלו באלו שאחר שאמרה יהיו כנבל אויביך שהשכל מחייב שלא יאריך ימים כי ה' יגפנו או מדרך נבואה אמר כן כדברי חז"ל ויקשה גם כן לדבריה מנחה זו למה מאחר שלא יועיל הון זה ביום עברת ה' לזה אמרה ועתה הברכה הזאת אשר הביא הנער כי קדמה פניו ע"י הנער במנחה כנז' למעלה עברו לפני וזהו שאמר אשר הביא ולא אמרה אשר הביאה. או אפשר שרמזה באומרה אשר הביא כי דרך איש לקדם בלחם ומים ואין דרך אשה לקדם בלחם ומים כנז' גבי עמון ומואב עמוני ולא עמונית וכו' מהטעם הנז' לז"א אשר הביא שפחתך כי בפועל הזה עשיתי כזכר שדרך איש לקדם ז"ש אשר הביא שפחתך הנה עתה הברכ' הזאת אין בה תועלת להעבי' רעת נבל כי נגמר הדין עליו ויהיו כנבל אויביך אבל התכלי' הוא שא נא לפשע אמתך להעביר העונש ממני היא באה להורו' שאיני נבלה כבעלי לכך הבאתי הברכה ואמרה הברכה לו' שאעפ"י שהוא דבר מועט עכ"ז הברכה מצויה בו כי אביגיל היא טובת עין יפה לא כנבל בעלה איש רע עין ואמרה כי ההבאה והברכה היא לאדוני לכפר פניו במנחה זו. אמנם מצד המנחה עצמה בלתי ראויה והגונה למלך כמוך אלא ונתנה לנערים והלואי כי הלא מצער היא וכו':

**כח**

**שא** נא לפשע אמתך וכו' רש"י ז"ל כי עשה יעשה ה' בית נאמן להיות מלך על ישראל לפיכך ורעה לא תמצא בך. לכך לא נאה לך לעשות שלא כדין להוציא לעז על מלכותך ע"כ וכן הר"דק ז"ל בית נאמן מלכו קיימא ע"כ ודרך נבואה אמרה זה כי היא אחת משבע נביאות על דעת חז"ל ויש לומר שהיה הדבר נשמע לכל ישראל כי דוד נמשח למלך כמו שאמרה ככל אשר דבר ה' לטובה עליך וצוך לנגיד על ישראל כי מלחמות תרגומו

קרבא דעמא דה'. לא תמצא בך עתיד במקום עבר ומלת מימיך יוכיח כן וכן תרגומו לא אשתכחת ע"כ. ומהריי"א ז"ל שא נא לפשע אמתך במה שחטאה שלא הביאה מנחה כפי כבודו של דוד והנכון שא נא לפשע אמתך במה שהרבתה לדבר לפניו כאשה מעזת פנים ואמרה כן על העבר וגם על העתיד למה שתרצה להכנס עוד עמו בדברים ואם כן היה זה כמו הקדמה ונטילת רשות למה שתדבר והיא שרצתה לטעון עוד טענה גדולה והיא כי עשה יעשה ה' לאדוני בית נאמן זו מלכות בית דוד נאמן מתמיד לא כבית שאול שקרע ה' ממלכות ישראל ממנו והיה זה לפי שמלחמות ה' אדוני נלחם רוצה לומר כל מלחמותיך עם אויבי ה' ולא עם אהובי ה' ככהני ה' אשר הרג שאול לנוב וכהניה ורעה לא תמצא בך מימיך בעבר ובעתיד עד כאן. **ול"עדן** לדקדק או' פשע אמתך והיא כבר התנצלה במה שאמר' ואני לא ידעתי את נערי אדוני אשר שלחת ואם כן אפילו חטא לא חטאה ו"כש פשע ובזה אדקדק לשון נא שאם הוא לשון בקשה היה לו לומר נא שא לפשע אמתך. ונראה להבין זה במה שאמרו חכמינו ז"ל כנז' לעיל בפסוק היא יורדת בסתר ההר שאמר לה דוד השמעי לי והיא פשעה ומרדה בו זהו שאמר שא נא לפשע אמתך אשר פשעתי כעת נא לשון עתה שא ומחול אותו לטובתך נתכוונתי כי עשה יעשה ה' לאדוני בית נאמן רוצה לומר נאמן שלא יבגוד ולא ישקר באמונת ה' ותורתו אפילו בדבר קל שבקלים כשח בין תפלה לתפלה עבירה היא בידו וחוזר עליה מעורכי מלחמה זהו שאמר בית נאמן יען כי מלחמות ה' אדוני נלחם וההולך למלחמות ה' כמו שהשי"ת הוא הלוחם אותם שנעשים בהשגחה לא בחיל ולא בכח כי אם בזכות תליא מילתא ואם כן צריך להיות ביתך בית נאמן בלי שום בגידה בהשי"ת ורעה לא תמצא בך מימיך רוצה לומר אין צריך לומר בכוונה שלא תעשה רעה ח"ו אלא אפי' בהסח הדעת שלא בכוונה לא תמצא בך מימך אין מציאה אלא בהסח הדעת כל שכן רעה כזאת מגילוי ערוה ושהיתה נדה שאין ראוי להמצא בך כדי שתצליח להיות בית נאמן ואמר עשה יעשה עשה בעולם הזה יעשה בעולם הבא כי דוד עבדי נשיא להם לעולם וכיוצא בזה אחז"ל בפסוק ועתה ידעתי כי מלוך תמלוך וקמה וכו' ואפשר עשה תחילה על יהודה ואחר כך על כל כלל ישראל וכיוצא בזה כתבתי בפסוק כי מלוך תמלוך וכו':

**כט**

**ויקם** אדם לרדפך חז"ל אמרו במסכת שבת פרק שואל תניא רבי אליעזר או' נשמתן של צדיקים גנוזות תחת כסא הכבוד שנ' והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים את ה' אלהיך ושל רשעי' זוממות והולכות שנ' ואת נפש אויביך יקלענה בתוך כף הקלע א"ל רבא לרב נחמן בינונים מאי אמר ליה אי שכיבי לא אמרית לכו הדא מלתא הכי

אמר שמואל אלו ואלו לדומה נמסרות הללו יש להם מנוחה והללו אין להם מנוחה ע"כ: ויש לדקדק מה טעם היות גניזת נשמות הצדיקים תחת כסא הכבוד ולא במקום הזולת ומנא יליף לה מקרא דוהיתה נפש אדוני וכו' ועוד מאי שנא גבי רשעים דקאמר ושל רשעים ולא קאמר ונשמתן של רשעים. ועוד מהו זוממות והולכות להיכן הולכות וזוממות דקאמר ופרש"י ז"ל חבושות בבית הסוהר כמו בזממא דפרזלא. היאך יתכן זה בנשמה הרוחנית. גם למסקנא דמסיק דאלו ואלו דהיינו בינוניים ורשעים לדומה נמסרים הללו יש להם מנוחה מהו המנוחה הזאת: ונרא' שידוע ששלימות בהנפש הוא לשוב אל איתנה ומקום שממנו חוצבה וידוע שכל הנשמות חצובות מתחת כסא הכבוד וכן כתבתי בכלי חמדה בדקדוק והיתה נפש אדוני דלא קאמר ותהיה נפש אדוני צרורה וכו' שרמז שכבר היתה לשעב' נפש אדוני צרורה בצרור החיים והוא"ו מהפכת לעתיד לומר שתשוב הרוח אל האלהים אשר נתנה למקום מחצבה זהו שאמר נשמתן של צדיקי' גנוזות תחת כסא הכבוד שמשם חוצבו ושם ישובו ויגנזו שם עד עת העולם הבא. וכסא הכבוד היא השכינ' העטר' מלכות שמים נקראת צרור החיים מצד הבינה הנקראת חיים היא למחזיקים בה בסוד ה"ה במלוי מלכות ובינה נמצא סוד העולם הבא מתגלה במלכו' ושם גנוזות ומתעדנו' נשמתן של צדיקים שנא' והיתה נפש וכו' ולרבותא נקט גבי דדוד והיתה נפש דאפי' הנפש שלך צרורה בצרור החיים. אמנם ברשעים לא אמר נשמתן של רשעים אלא ושל רשעים בהקדמה ידועה מספר הזוהר והיא כי הנשמה קדושה בראותה שהרשע רוצה לחטוא פורחת ממנו וכמו שהרחבתי בזה בכלי חמדה בסדר בלק בפסוק מנשמת אלוה יאבדו וכוי שאו' הנשמה סורו נא מעל אהלי וכו' ולא ישאר כי אם הנפש לבד והנפש החוטאת היא תמות לא נשמתא עילאה ברתיא דמלכא ואל זה כיונה הברייתא כאן באומרה ושל רשעים ר"ל על הנפש של רשעי' כי הנשמה חלילה להמצא עם הרשע בהתעוותו. ולהיות שיש בינוניים ורשעי' וכדמסיק רב נחמן שאלו ואלו נמסרים לדומה שלא תוכל לעלות אל מקום שחוצבה תחת כסא הכבוד מפני חלאת וכתמי עון שבה ואפי' הבינוני וכ"ש הרשע גמור על כן אלו ואלו נמסרים לדומה והם זוממות וחבושות והזמם הוא העון שלא יתננה השב רוחה אל האלהים אשר נתנה והיא חבושה עד תום ליבונה אלא של רשעים הם זוממות והולכות רוצה לו' זוממות וחבושות מלעלות למעלה והולכות נעות ונדות מדחי אל דחי אמנם הבינונים שמעשיהם בשיקול לא יוכלו לעלות למעלה ולא למט' ולכך יהיו זוממות דהיינו חבושו' אבל לא הולכות נעות ונדות מדחי אל דחי כרשעים וזהו שאמר הללו יש להם מנוחה אמנם הרשעים אין להם מנוחה כלל יען שטבע הנפש מחייב לשוב למעל' ועולה היא והעוונות הכרוכים

בה מחייבים אותה לרדת למטה לארץ ולכך אין לה השקט ומנוחה כלל אלא נקלעת בתוך כף הקלע כי הרשעים כים נגרש כו' ואל כל זה רמזה הברייתא במה שאמרה ושל רשעים זוממות והולכות מצד היותם משתוקקות לעלות אל מקום מחצבם הולכות לעלו' למעלה והעונות שומטים אותה ויורדת למטה וזהו שאמר הולכות מדחי אל דחי נקלעות דתרתי איכא בשל רשעים זוממות והולכות וממילא משתמע דשל בינונים זוממות לבד אבל לא הולכות וזהו שאמר הפסו' ואת נפש אויבך נפש דווקא אבל לא נשמה ורוח אלא נפש כי הנפש שהיא חבושה בתוך כף הקלע ואין לה מנוחה אלא הולכת אנה ואנה כדקאמר יקלענה. והיינו דלא קאמר בקלע אלא בתוך כף הקלע רוצה לומר חבושה שם בתוך כף הקלע ולפי זה מנוחה האמור כאן אינה על תענוג ומנוחה אלא על ענין השקט להיותה יושבת במקום א' כאמור. עלה בידינו ביאור שמה שהזכיר נפש אדוני לרמוז שאפי' הנפש הגרועה תהיה צרורה בצרור החיים כל שכן הרוח ונשמה. החשובים יותר. ולמדנו צרור החיים הוא כסא הכבוד מלכות שמים נקראת צרור החיים מצד הבינה היא עולם הבא כנודע ליודעי חן וברשעים אמר ואת נפש אויבך כי דווקא הנפש היא החוטאת שהנשמה מיד כשרוצה לחטוא פורחת היא כנז"ל ולמדנו כף הקלע החבוש ביד דומה והקילוע הוא בהיותה רוצה לעלות אל מחצבה והעונות ישמטוה ולא יתנוה השב רוחה זהו הקילוע. ורש"י ז"ל כף הקלע חתיכת עור רחבה עשויה כמין כף באמצע הקלע שנותן בה האבן עכ"ל. וה"רדק ז"ל ויקם אדם על שאול ונקרא אדם ולא מלך דרך בזיון כלומר שאין לו תקומה לפניך והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים שלא יוכלו להמיתך אות' שרודפים אותך ותהיה בחיים את ה"י כלו' שתלך בדרכיו כל ימיך וימית האל יתברך הרודפים אותך ויפריח נפשם כמו אבן הקלע וכף הקלע כדברי רש"י ז"ל וי"ת ותהא נפשא דרבוני גניזא בגינזא כו' חיי עלמא מוסכם לדברי חז"ל כנז"ל בסמוך מימרא דר' אליעז' וכו' עד כאן וכן ה"רלבג ז"ל ויקם אדם שאול והיתה נפש אדוני כו' על העולם הבא והכונה להורות שיחטא דוד אם ישחיתם ותמנע ממנו ההצלחה הנפשיית לא כן בהמנע מהרע עמהם והיתה נפש אדוני וכו' וכן מהרי"א ז"ל ויקם אדם על שאול אלא שהוסיף שזה הפסוק מקושר עם הקודם שאמר ורעה לא תמצא בך מימיך להרע לשום ישראל ואפי' שקם אדם עליך לרדפך וכו' דהיינו שאול עכ"ז לא רצית לעשות עמו רעה עם היותו רדפך ומבקש נפשך לא השכמת להרגו והיה מעשה המערה מפורסם בכל ישראל ואחרי אשר זכרה מעלת דוד בעול' הזה זכרה מעלתו בע"הב אחרי שובו לעפרתו והיתה נפש אדוני צרורה כו' ורמז שההשארות לנפש הצדיק הוא הקבור במותו הוא בשי"ת עצמו את ה' אלהיך לא בשכל בפועל כמו שחשבו המתפלספים. ואת נפש אויבך

שם בעולם הנשמות יקלענה וכו' רוצה לומר שלא תהי' במנוחה נכונה כי אם מתנועעה בצער מופלג כאבן שישליכו בקלע מזן אל זן וכדברי המתרגם וחכמינו ז"ל כנז"ל ודקדק מהרי"א באומרו בתוך כף הקלע שלא תדחה הנפש בקלע לאיזה מקום תנוח בו אבל אמר שתהיה תמיד עומדת בתוך כף הקלע סובבת תמיד עולה ויורדת כמנהג הקלע סובב סובב קודם זריקת האבן עד כאן והרב כמה"רר יש' די קוריאל דקדק אומ' בתוך כף הקלע ולא בקלע לתועלת הנפש שלא יקלענה בקלע כאבן זו הנקלעת למרחוק חלילה לאל מדחות את הנפש הקדושה וטהורה שהשי"ת חשב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח אלא יקלענה אבל תעמוד בתוך כף הקלע בלתי נדחית לגמרי אלא מקבלת צער הקילוע עד מלאת ימי טהרה ותשוב אל האלהים אשר נתנה ע"כ וכבר דקדקתי אומ' בתוך כף הקלע בתוך דברי חז"ל לעיל בביאור דברי המאמר עיין שם והחכם השלם כמה"ר משה אלשיך ז"להה פי' שנותנת טעם לשבח על יסורי דוד בקום עליו אדם שאול וכיוצא בו (לדרפו) [לרדפו] שתכלית היסורין כאלה כדי שתהיה נפש אדוני צרורה בצרור החיים כי העה"ב לא יושג כי אם ע"י יסורין: **ולע"דן** לדקדק כפל לרדפך ולבקש את נפשך. ועוד כפל צרורה בצרור החיים די שיאמ' והיתה נפש אדוני בצרור החיים גם צריך לדקדק אומרו והיתה וכו' ובסמוך יקלענה שהיה לו להשוות מדותיו ולומר וצרר ה' את נפש אדוני וכו' ואת נפש אויבך יקלענה או הי"לל ונפש אויבך נקלעת מאליה כמו שאמר במדה טובה נפש ארוני צרורה וכו'. ונראה כי שאול היה שקול לדוד ככל אויביו כולם כמו שדרשו חז"ל גבי ביום הציל ה' אותו מכף כל אויביו ומיד שאול והטעם כי שאול בחיר ה' היה לדוד פחד פן יהרוג או פן יהרג לא כן בשאר האויבים שלא היה לו צער ופחד מהם אלא פן יהרג לבד ולזה אמר ויקם אדם כי במה שהוא אדם היו נמשכו' ממנו שתי רדיפות האחת לרדפך דהיינו להרוג אותך ולרדפך בגוף קאמ' והשנית שאם ח"ו תחזק עליו ותהרגהו מי שלח ידו במשיח ה' ונקה כי יענש אפי' בנפשך ז"ש ולבקש את נפשך ממש ולעמתם אמר והיתה נפש אדוני צרורה דהיינו שיגן ה' בעד גופך שלא יוכל להרוג אותך אלא תהיה נפשך צרורה עם הגוף שלא תפול בידו ותהיה גם כן גופך בצרור החיים את ה' אלהיך שלא תהרוג אותו כדי שיגיעך נזק לנפש ומיתה רוחנית אבל תהיה נפשך בצרור החיים הרוחניים והדבקות את ה' אלהיך. או אפשר והיה נפש אדוני צרורה בצרור החיים על חיי העולם הזה על שם שבו משיגים הכנת החיים האמתיים כי יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעולם הזה שלא תהרג מזה האדם ואומ' את ה' אלהיך הוא לחיי העולם הבא שהתענוג האמיתי הוא היות הנפש את ה' אתו עמו שלא תהרוג את האדם הנזכר כאמור. ולהיות שאול חסיד בפני כל העולם גם בעיני אביגיל

ובפרט שנצנצה בה רוח הקדש לכן כשבא לקלל לא קלל את האדם הנזכר ובלשון יחיד אבל אמרה ואה נפש אויבך וכו' על דואג והזיפים וכיוצא בהם ההולכי רכיל בין דוד ושאול ואמר יקלענה בתוך כף הקלע כמו שמצערין אותך ללכת נע ונד כן תהיה נפשם בלי מנוח אלא יקלענה בתוך כף הקלע מידה כנגד מידה ורמז באומרו יקלענה בתוך כף הקלע לפי שדוד הצליח בקלע שהכה את גלית אמר כי ה' יגמור בעדו כמו שעשה לגלית. ולפי האמת שפסוק זה מדבר על העתיד ממתן שכר הצדיקים שנשמתן של צדיקים גנוזות וצרורות בצרור החיים כנז"ל בדברי חז"ל כתבתי בכלי חמדה סדר ויהי רביעי כי בשכר הנפש ועדונה להיותה צרורה בצרור החיים הוא טבעי בנפש ולזה אמר והיתה נפש אדוני מאליה צרורה בצרור החיים. אמנם בנפש אויבך שהם מישראל אינו טבעי בנפשם הקילוע לכך לא כתב ונפש אויבך יקלענה מאליה כי אינו מטבעה אבל הוא יתברך יקלענה הפך מטבעה ולפי שהוא להענישה כדי שעל ידי כך תזכה לאור באור פני מלך חיים לכך אמר יקלענה הק"בה כי ימחץ בקילוע וידיו תרפנה ע"י זה להעביר בגדים הצואים מעליה והלבש אותה מחלצות:

**ל**

**והיה** כי יעשה ה' וכו' רש"י ז"ל והיה כי יעשה ה' וגו' ותמלוך ולא תהיה לפוקה ולכשלון כמו לפיק ברכים שאם היית עושה זאת לא יהיה לך פתחון פה לרדוי לדורות הבאים על שפיכות דמי' ולהושיע אדוני לו שתנקום אתה את נקמתך עד כאן וכן הרד"ק ומהרי"א פירש הכתוב מדבר על שתי הצלחות כנגד הצלחת הנפש והיא העיק' עליה הוא אומ' והיה כי יעשה ה' לאדוני ככל אשר דבר הטובה עליך הוא שלימות הנפש שהיא הטוב' בהחלט לא העניינים המדומים ז"ש הטובה ועוד שהיא עליך רוצה לומר דבקה בך ועליך לא כן הצלחו' הגופניות שהם חוץ מהאדם ורחוק ממנו. וכנגד הצלחת הגוף אמר וצוך לנגיד על ישר' אשר להשגת שתי המעלות לא תהיה זאת לך לפוקה ולמכשול

**ולע"דן** פסוק זה מקושר עם הפסוקים הבאים שאמרה לו כעת אינך יודע ערך ביאתי אליך וההצלה הזאת שהצלתיך מבוא בדמים לפי שאין מרצין לאדם בשעת כעסו וכו' כי בא לכלל כעס בא לכלל טעות אמנם והיה לשון שמחה כאשר יעשה לאדוני ככל אשר דבר את הטובה עליך וצוך לנגיד על ישראל שאמר כאשר יקיים הש"י ויעשה בפועל ומעשה מה שהיה בכח הדיבור הטובה אשר דבר עליך יוציאנה מהכח אל הפועל ואז תראה שלא תהיה זאת לך לפוקה וכו' והטיב ה' לאדוני רוצה לומר תראה שנמשכה לך ממני הרחקת נזק פוקה ומכשול והקרבת התועלת דהיינו והטיב ה' לאדוני אז בלי ספק וזכרת את אמתך לטובה שתאמר ברם זכורה לטובה אביגיל שהיא גרמה לי כל הטובה

הזאת בהסיר מלפני פוקה ומכשול מבא בדמים ועשתה לי בעצתה את כל החיל הזה מההצלחה ואם תהרוג נבל תענש בעולם הזה במלכותך ובעולם הבא בקיבול שכרך ולכן טוב מכל הצדדין שלא תכנס בזה התגר ואם כן גיזרת כל אלו הפסוקים היא וזכרת את אמתך ולפי' זה וזכרת את אמתך לשון הודעת העתיד הוא ולא לשון צווי הוא. ויש סיוע לדברי ממה שאמרו במדרש וזכרת את אמתך כמו שאזכיר בסמוך בס"ד בפסוק הבא גם מדברי ה"רדק ז"ל:

**ולא** תהיה זאת לך לפוקה וכו' חז"ל אמרו במדרש לפוקה ולמכשול אם תמית את נבל אם בא הדין אצלך מה אהה עושה אם ילך העני ויאמר לבעל הבית עשה עמי צדקה תן לי מצוה והוא אינו נותן לו והעני נופל עליו והרגו והם באים אצלך אחת מה אתה עוש' ואתה מפקפק בדבר ואין אתה יכול להוציאו מפיך והם אומרי' והוא לא עשה כן לנבל הוי לא תהיה זאת לך לפוקה ולמכשול וזכרת את אמתך אם בא הדין הזה לפניך הוי אומר. זכורה תהי' לטוב' אותה שעשת לי שלא באתי בדמי' עלה בידינו לפי' זה לפוקה לשון פקפוק בדין וכבר זכרתי דברי חז"ל בפ' והיה היא רוכבת כו' אמר לה השמעי לי אמרה ליה לא תהיה לך זאת לפוקה ולמכשול זאת לא תהיה מכלל דאיכא אחריתי כי ההיא מעש' דבת שבע ע"כ נר' הכרח דבריהם אלו כי הקשה להם כפל פוקה ומכשול ולשפך דם. גם לשון זאת. לעומת זה אמרו כי אמר לה השמעי לי ועל כן השיבה לו לא תהיה זאת לך מכלל דאיכא אחריתי דהיינו בת שבע שבזה מובן תיבת זאת גם טעם הכפל פוקה ומכשול א' מצד עון אשת איש והשנית מצד דם נידות וכנרמז בתיבת מבוא בדמים לשון רבים של דם נידה ודם שפיכות דמו של נבל ועליו אמר בפי' ולשפוך דם חינם. והר"דק כתב ויש בו דרש כי דוד תבע אביגיל לעבירה ואמרה לו לא תהיה זאת לך לפוקה ולמכשול לפוקה על שפיכות דמים ולמכשול על אשת איש עד כאן ומה שכתבתי עיקר דלפי' הרד"ק ז"ל אומ' ולשפוך דם קשה דמשמע שהוא ענין זולת הנזכר. ולפי הפשט כתב ה"רדק ז"ל לפוקה ולמכשול לחזק כי כן דרך הכתוב ולהושיע לאדוני לו לעצמו שלא ישפוך דם נקי וזכרת את אמתך כשייטיב ה' לאדוני ותמלוך וכו' תזכרני לטובה כי טובה עשיתי עמך שמנעתיך מדמי חינם עד כאן. והר"לבג ז"ל פירש ולא תהיה זאת לך לפוקה ולמכשול כשיהיה נגיד על ישראל אם ישחיתם שאולי יהיה סבה להסיר הממלכה כמו שקר' לשאול ועם זה היה מטוב חכמתה שחלתה פני דוד שיזכרה לגמול אותה חסד כאשר ייטיב ה' עמה. או אולי המאמר ממנה דרך נבואה שראתה עתיד נבל למות ותהיה אשת דוד עד כאן וכן מהרי"א ז"ל בשם חז"ל. ומתוך דברי מהרי"א מובן תירוץ לכפל פוקה ומכשול כי לפוק' בענין המלכות ולמכשול בשכר

הרוחני בעולם הבא ובמה שאמר ולהושיע אדוני לו רוצה לומר הנה תועיל לך ביאתי זאת לתשועתך שעל ידי זה יושיעך ה' כיון שאין לך פוקה ומכשול ואז בימים ההם וזכר' את אמתך וכו' שתמצא עצתי זאת איך היתה נכונה וכדברי ה"רדק והוסיף עוד שראוי לו לשים לב שאם ישפוך חמתו על נבל וישמיד ביתו כל הרעה ההיא עליה והיא תסבול אותה ועליה תשפך חמתו ולכן בעבורה ראוי שיחדל מזה וזכרת את אמתך וכתב עוד מהריי"א ז"ל בסדר אלו הפסוקים שאביגיל סדרה ארבעה טענות לפני דוד ע"ה שאין ראוי לו להרוג נבל הראשונה שאין נבל בן מות בפי הדין שעדיין לא היה דוד מלך ולא יצא טבעו בעולם וכבר העידו חז"ל כן במסכת מגילה והטענה הזאת רמזה במה שאמר' כי עשה יעשה ה' לאדוני בית נאמן רוצה לומ' שעשה יעשה בית מלכות בעתיד אבל לא בהוה כי עדין לא נעשה ואם כן אין נבל מורד במלכות ואמרה זה ברמז לכבודו. הטענה השנית להיות דוד תמיד בסכנה לוחם מלחמות ה' אם כן אין ראוי לו שיחטא פן עונותיו ילכדוהו כי מסבת החטא תסור ממנו הישועה האלהית וז"ש כי מלחמות ה' אדוני נלחם דהיינו עם האומות ומה שאמר ורעה לא תמצא בך מימך דרך תפלה שרעה לא תמצא בך ולא תבואנו בכל ימיו הטענה השלישית לפי שקם שאול לרדפו תמיד ז"ש ויקם אדם לרדפך וכו' אשר מפאת זה אתה תמיד בסכנה עצומה וראוי לך לעשות מצות דמגנו עלך וזהו שאמר ויקם אדם לרדפך ועכ"ז והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים רוצה לומר שיציל ה' את נפשך תמיד ממות ואת רגלך מדחי ותהיה צרורה בצרור החיים בעולם הזה את ה' אלהיך בסיועו ועזרתו וישמור את נפשך צאתך ובואך ואת נפש אויביך וכו' שאול וסיעתו ילך מזן אל זן רודף כאשר ירדוף הקורא בהרים נע ונד כאבן בתוך כף הקלע. והטענה הרביעית מפני הכבוד ושמך הטוב שאין ראוי לך להכנס בשררה ומלכות מתוך שפיכו' דמים לשלול שלל ולבוז בז ואעפ"י שבעת היותך נרדף אינך חושש לזה הנה בהניח ה' לך מעצבך ויקיים דברו הטוב אשר דבר לך וצוך לנגיד אז אין ראוי שתהיה זאת לך לפוקה ולמכשול ובמה שאמר כאשר יעשה ה' לאדוני בית נאמן וצוך לנגי' רמזה לו שעדין אינו מלך ולכן לא קראתו בדברי' מלך אלא אדוני לבד ולמכשול לב לאדוני רמז' לו שהוא עצמו יתחרט בלבו עם היות שלא יהיה אדם צועק עליך אתה בלבך תראה שהוא מכשול וזהו שאמר ולמכשול לב לאדוני ולשפוך דם נקי. או נאמר שהכוונה בזה שעבירה גוררת עבירה אם יעשה הדבר הרע הזה יהיה לו אחר כך לפוקה ולמכשול בהיותו מלך והרשות בידו להיות נקל בעיניו על כל דבר שיזדמן לו לשפוך דם נקי כי נעשית זאת תכונה רעה בך זהו שאמר ולשפך דם חינם לעתיד זולת נבל ובלי ספק שתתחרט בעתיד מהפועל הזה אם תהרוג נבל על הנקלה

הזאת שתצא מתחת ידך וזה כי כאשר ייטיב ה' וכו' וזכרת את אמתך אם תהרוג בעלי שאהיה אלמנה ועניה סוערה צועקת עליך אשר מפאת כל אלה הטענות ראוי לך לבלתי שפוך דם נבל עם היותו כשמו ע"כ. **ולע"דן** לדקדק כפל לך לאדוני דהי"לל ולא תהיה זאת לפוקה ולמכשול לב לאדוני ואם רצה לומר בכל הלוקה מהם לך או לאדוני יקשה מאי שנא גבי זאת לך לפוק' אמר לך וגבי למכשול אמר לאדוני ובשניה' יצדק לך לך או לאדוני ומאי שנא גבי ולשפך דם חנם לא אמר לא לך ולא לאדוני. ועוד קשה אומרו ולשפך דם דהיינו הך. ועוד קשה או' ולשפוך דם חינם דאם דמו של נבל הבליעל יקרא חינם: ונראה במה שאמרו חז"ל שנתנבאת שיקחה לו לאשה בעתיד וזהו שאמר והטיב ה' לאדוני וזכרת את אמתך כנז"ל ובזה אבין גם כן או' ולא תהיה זאת לך לפוקה דהיה לו להקדים תיבת פוקה לך כמו שאמר' ולמכשול לאדוני אבל כיונה לומ' ברות הקודש ולא תהיה זאת האשה אשר היא לך ושלך ראויה לא תמהר לקחתה קודם זמנה פגה על דרך מה שאמרו חז"ל ראויה היתה בת שבע לדוד אלא שאכלה פגה ובזה יאמ' לא תהיה זאת לך לפוקה מכלל דאיכא אחריתי לפוקה הלא היא בת שבע ואילו כתב לפוקה לך לא היה אומ' תיבת לך אלא על הפוקה לא כן עתה שתיבת לך מקושר עם זאת לך אין זאת אלא אשה הלא היא אביגיל ואולי מראות דוד כן שנזרקה נבואה בפיה והיא לא הבינה תוכן הענין אבל דוד הבין המראה ולכך בהנף נבל לקח את אביגיל כי מאת ה' היתה לו כנרמז באומ' זאת לך. או יאמר ולא תהיה זאת לך רוצה לומר זאת הנזכרת דהיינו המלכות כמו שאמר כי עשה יעשה ה' לאדוני בית נאמן דהיינו בית מלכות נאמן וקיים לז"א אנא לא תהיה לך זאת המלכות לפוקה ולמכשול לב רוצה לו' להגביה לבך מהמלכות הפך מה שצוותה התורה לבלתי רום לבבו. ולשפך דם נבל לא שהוא נקי כי חייב הוא אבל הוא שפיכות דם חנם רוצה לו' פועל השפיכות והטורח לשפכו הוא פועל בטל והנם כי ממילא ישפך ודע נאמנה כי כבר הטיב ה' לאדוני והטיב לשון עבר מדלא כתיב ויטיב ה' לאדוני:

**לב**

**ויאמר** דוד חז"ל אמרו גבי וזכרת את אמתך אמר רב נחמן היינו דאמרי אנשי שפיל ואזיל בר אווזא ועייניה מטייפין עד כאן והוא (בפרקי רבי אליעזר) [בפר"א דמגילה] שכוונת וזכרת את אמתך לקחת אותי לאשה ואמרו שעל (כרחין) [כן] חסר הפסוק אות יו"ד משם אביגיל וכתב ויאמ' דוד לאביגל וכן הביא הר"דק ז"ל וכתב עוד תרגם יונתן ולאבגיל כי קרוב הוא והיה נקראת כך וכך והרבה כזה בשמות. אשר שלחך אשר נתן בלבך לצאת לקראתי. **ולע"דן** לדקדק אומרו תואר אלהי ישראל כי מספיק ברוך ה' אשר

שלחך. ונראה כי להיות השגחתו יתבר' בישראל פרטית מזה נמשך שהשגיח לשלוח את אביגיל תכף היום הזה לקראתי שאלו נתאחר הענין לא נשאר לנבל עד אור הבוקר משתין בקיר ז"ש ברוך ה' אלהי ישראל שמהיותו אלהי ישראל אשר אלהותו והשגחתו בם בפרטות חייב אשר שלחך היום הזה בלי איחור. או יאמר ברוך ה' אלהי ישראל כי לא היה נבל כדאי והגון לשישגיח השי"ת השגחה פרטית כזאת לשלחך להצילו אבל היתה ההשגחה הזאת מצדי שמהיות השי"ת אלהי ישראל ואני משוח מלך שלחך מהבחינה הנזכ' לקראתי רוצה לומ' להצילני מבא בדמים שלא יאות לי פועל כזה שאינו משנת חסידים ז"ש ברוך ה' אלהי ישראל שמזאת הבחינ' השגיח במלכותי כמוני היום והוא אשר שלחך היום הזה לקראתי למעני ולא למען הצלת נבל. וכן בסמוך ואולם חי ה' אלהי ישראל אשר מנעני מבא בדמים שמהיותו אלהי ישראל השגיח ומנעני.

**לג**

**וברוך** טעמך וברוכה את וכו' רש"י ז"ל כליתני מנעת אותי כמו לא תכלא רחמיך לא יכלה ממך וכו' וכן ה"רדק ז"ל והושע ידי לי מוסב על מבא בדמים מ"ם מבא מחוברת על והושע כמו מבא בדמים ומהושיע ידי לי עד כאן. טעמך עצתך ודבריך הטוב וכן ת"י ומדעך. ומהרי"א ז"ל אמר כי ההשגחה סייעה כאן להצילו ועל כן בירך ברוך ה' אלהי ישראל אשר שלחך וכו' גם בירך טוב טעמה ונועם דבריה וזהו וברוך טעמך וסיבה שלישית נתחברה להצלה זו הלא היא בעבור כבודה וכדי שלא יגיע אליה הרעה כמו שרמז' וזכרת את אמתך וצערה אם תהרוג בעלי כנז"ל ז"ש וברוכה את אשר כליתני רוצה לומר את מפאת רחמי כי נכמרו עליך הרי את כליתני מבא בדמים ומה שאמר והושיע ידי לי וכן אביגיל והושיע ידך לך פירושו שלא ימנע מהנקמה מבלתי יכולת כי אם שיכלתו וידו הוא המושיע לו כי יכלתו וידו ימנענו מעשות רע כי איזהו גבור הכובש את יצרו זהו הגבור האמיתי זהו שאמ' והושע ידך לך רוצה לומ' שידך הושיעך מהכשל בנבל ומנפול ברשתו והודה דוד ואמר והושע ידי לי שבכחי וגבורתי וידי היא המושעתני וסמכתני מהרוג נבל עד כאן.

**ולע"דן** לדקדק כפל של ברוך טעמך וברוכה את גם אומרו היום הזה למה. גם אמרו מבא בדמים ולא אמר משפוך דמים. ונראה שהנה כאן היו שני ענייינים חמורים האחד גלוי עריות כנזכר לעיל שאמר לה השמעי לי והשני שפיכות דם בית נבל והנה אביגיל נתנה טוב טעם לבלתי שפוך דם נבל כי לא יצא טבעך בעולם זהו שאמר ברוך טעמך שהוא טעם הגון מצד הדין וכנגד גלוי עריות אברך אותיך שעם היות שהאשה רוצה בקב תפלו' ויצרה גדול מהאיש ועם כל זה כבשת יצרך הנה ברוכה את שהיא מדה

משובחת שביך על כל הנשים זהו שאמר וברוכה את אשר כליתני מבא בדמים רוצה לו' מביאה בדמים של נידה כנז"ל בשם הגמרא וכו' ולפי הפשט בדמים דמי נבל ודמי ביתו וזהו בדמים לשון רבים. ואמר אשר כליתני היום הזה ר"ל אשר כליתני מבא בדמים בטענה מספקת שהיום הזה שאול קיים ולא יצא טבעך בעולם זהו שאמר אשר כליתני בטענת היום הזה שבאשר הוא שם אין לו אשמה לנבל: ואפשר דרך הלצה שאמר אשר כליתני דרך רמז רמזת לי בדבריך שאילו הייתי שופך דם נבל הייתי מתחייב בנפשי וכמו שכתבתי רמזה כן בלשון דמים זהו שאמר אשר כליתני לשון כליה הודעתני כאילו אני כלה ואבד שאתחייב בה ח"ו מסבת בא בדמים זהו שאמר מבא בדמים. ואפשר שאמרה מבא בדמים על אביגיל הצדקת אמנם על שפיכות דם נבל לא יאשם כי אם התועלת הוא שלא הושעתי את עצמי בכחי ועוצם ידי זהו שאמר והושע ידי לי וכו':

**לד**

**ואולם** חי ה' וכו' הר"דק ז"ל מהרע אותך ותבאתי כן כתיב והקרי ותבאת ובמלה בכתוב שני סימנים נקבה עבר ועתיד כי לשון העתיד תבא ולשון עבר ובאת והיה הכפל במלה זו מורה על זריזות ביאתה וכן בקרי משני הסימנים עד כאן. ומהריי"א ז"ל מהרע אותך רוצה לומר לביתך ולכל אשר לך והשבועה היא שאלו לא מהרת ובאת לקראתי לא היה נותר לנבל עד אור הבקר משתין בקיר עד כאן.

**ולע"דן** אומרו אלהי ישראל וכבר תירצתי זה בפסוק ויאמר דוד לאביגיל וכו' גם צריך לדקדק אומ' מהרע אותך בפרט ולא בכלל נבל וביתו. עוד אומרו אותך ולמה לא אמר מהרע לך גם אומרו ותבאתי בשני סימנים כנז"ל בסמוך בדברי הר"דק ז"ל למה. ועוד אומרו כי אם נותר הי"לל לא היה נותר לנבל וכו'. ונרא' כי דוד אמר לאביגיל והודה לה במקצת והוא שהיא אמרה כי השפיכות דמים היה רע אפי' בדם נבל לזה אמר ואולם האמת הוא שחי ה' אשר מנעני מהרע אותך דדוקא לך היה נחשב לרע לא אם הייתי הורג לנבל איש הבליעל בשאר עבירות כנז"ל לו הונח שיהיה צדיק בדין זה שאינו מורד במלכות כטעמך וטענתך זהו שאמר מהרע אותך ולא אמר לך לכלול גם כן שמנעו השי"י מעשות פועל רע בזנות אתך וזה רמז באומ' מהרע גם באו' אותך ולא אמר לך ואמר ותבאתי והיא מלה מורכבת כוללת עבר ועתיד כמו שכתב הר"דק ז"ל העתיד תבא והעבר באת לומר כי לשעבר באת אצלו ולעתיד תבא אצלו להיות אשתו בהתר כי בטח בה' יגוף את נבל באשר חטא עמו לזה אמר ותבאתי מורכב' מעבר ועתיד. ואמר כי אם נותר לומ' כי אפי' באה אליו אלו לא באה במהירות נמרץ הנה אם היה נותר איזה דבר לנבל אולי היה משתין בקיר הנותר הוא כלב כנז' שאילו לא באה כלל אפי' משתין בקיר

לא היה נשא' אבל אילו באה ולא מיהרה היה אפשר בספק שיהיה נותר משתין בקיר ולא יותר:

**לה**

**ויקח** דוד מידה וכו' מהריי"א ז"ל עלי לשלום לביתך ראי שמעתי בקולך ולא ירים איש את ידו ורגלו כנגד ביתך. וגם מלבד זה אשא פניך לעתיד ככל אשר תאמר נפשך אעשה לך ככל אשר תצוי ע"כ. וקשיא לי על פירושו דהי"ל ואשא בשב"א תחת הוא"ו ולא ואשא בק"מץ. **ולע"דן** לדקדק ויקח מידה פשיטא ומהו את אשר הביאה לו ומהו ולה אמר הי"ל ויאמר לה ועוד קשה כפל ראי שמעתי בקולך ואשא פניך: ונראה שלפי שאביגיל אמרה דרך מוסר ועתה הברכה הזאת אשר הביאה שפחתך לאדוני דרך מוסר רואה אני שאינ' לפי כבודך על כן ונתנה לנערים כנז"ל לעומת זה אמר הכתוב ויקח מידה לקבל המנחה ולישא פניו אליה ויפן אל מנחתה יען אשר היא הביאה לו לא רצה לתת ביד הנערים כדבריה ונתנה לנערים אלא ויקח דוד מידה את אשר הביאה לו. או יאמר לפי שבמנחה הזאת היו דברים ראוים למלך כחמש צאן עשויות שמנו' וטובות כנז' לעיל במפרשים והיין שני מינים כדפרישית ושנים נבלי יין יין מלכות כפי אשר יטעם לחיכו והדבלה והשאר הלחם וצמוקים לנערים לעומת זה אמר ויק ח דוד מידה את אשר הביאה לו ביחוד והשאר כנז' נתן לנערים. ואמר ולה אמר ולא אמר ויאמר לה שהיה מובן שערבה לו המנחה ולסיבתה ויאמר לה עלי לשלום לביתך אבל כתב ולה אמר ר"ל מצד עצמה ומצד טוב טעמה אמר לה כן וזהו שאמר ולה אמר וכו' שאין ולה משמש להודיע למי אמר כי מובן היה כן ואפי' כתב ויאמר עלי לשלום לביתך ואפי' לא כתב תיבת לה אבל או' ולה אמר וכו' תיבת לה מורה שלה ובסיבתה אמר עלי לשלום לביתך שאת עקרת הבית ועל שמך תקרא ביתך אשר ליך וגם כן ואשא פניך לקבל מנחתך מידך אשר הבאת לי ולא נתתיה לנערים: או יאמר ראי שמעתי בקולך לבלתי התקרב אליך כמו שאמרת ולא תהיה זאת לך לפוקה ולמכשול ועם כל זה ואשא פניך עם היות שאת לא שמעת לי במה שאמרתי ליך ראי אני שמעתי בקולך וכו'.

**לו**

**ותבא** אביגיל (את) [אל] נבל וכו' מהריי"א ז"ל הנה אביגיל לטוב שכלה כאשר באה אל ביתה לא דברה כלל לבעלה כדי שלא לערבב השמח' שהיה לו בגוזזי צאנו וגם אולי יראה מפני נבל בהיותו שכור פן יעבור עליו רוח קנאה ויקנא לו את אשתו או יחרה לו על המנחה אשר הוליכה אל דוד ונבל קמצן כשמו ולזה לא דברה כלל ביום ההוא ע"כ: **ולע"דן** כי שתי טענות של מהריי"א ז"ל טוען אותם הפסוק הראשונה והנה לו משתה וכו' ולב נבל טוב עליו ולכך לא רצתה לערבב שמחת לבו כי זה משפט האשה הכשרה

לרחק כל דבר המעציב בעלה: והטענה השנית והוא שכור עד מאד אולי יעבור עליו רוח קנאה. ולפי שהיה אפשר להגיד לו שני דברים שהיו כאן האחד קטן ענין המנחה שהוליכה אל דוד הלא מצער היא וקטן בעיני כל העולם זולת בעיני נבל. והענין השני להגיד לו כי כפשע בינו ובין המות אם לא מהרה ללכת לא נותר לנבל עד אור הבוקר משתין בקיר והאשה הזאת לא הגידה לא דבר קטון הוא ענין המנחה או גדול דהיינו אם נותר לנבל עד אור הבוקר משתין בקיר ולכך עכב' הגדת הדברים עד אור הבוקר אלא שלפי' זה ק"ק עד אור הבוקר מיותר שמובן הוא מאומרו אחר כך ויהי בבקר כצאת היין וכו' ואפשר שאו' עד אור הבוקר סימן לדבר הגדול ופירושו דהיינו אם יותר לנבל עד אור הבוקר משתין בקיר זהו שאמר וגדול עד אור הבוקר לרמוז לאם יותר לנבל עד אור הבוקר ממש ובמה שאמ' והנה לו כיונה לו' שלא היה המשתה למצוה או לעניים כי אם לו לבדו ושוהנה לו משתה ר"ל שהמשתה היה לו לבדו ולא לעניים ולצדקה ע"ד מה שפי' גבי זוללי בשר למו ר"ל למו לבדם ואין לעניים אתם ובמה שאמר כמשתה המלך הי"לל כמשתה מלך אולי כיון לומר שהיה לו משתה בביתו של נבל כמשתה המלך דוד ביין רב וצאן עשויו' וצמוקי' ודבילה וזהו שאמר המלך הידוע ולב נבל טוב עליו שלא היה מצר עליו פן יקראנו אסון ואפשר שהיה זה מצד שכבר תקנה אביגיל הענין בטוב טעמה. או יהיה הטעם שלשכרותו לא הרגיש ונצטער וזהו שאמר ולב נבל טוב עליו ר"ל על עצמו שלא נצטער כאמור יען שהוא שכור עד מאד לזה לא הרגיש בלבו על הענין וכו':

**לז**

**ויהי** בבקר בצאת היין וכו' רש"י ז"ל כד פג חמרא מנבל. וימת לבו שנצטער על המנחה שהובאת לדוד ע"כ וכן הר"דק ז"ל וכן הרל"בג ז"ל והוסיף שאמר זה על צד ההפלג' לרוב הדאגה על המנחה ולרוב פחדו מדוד ע"כ. וכן מהריי"א ז"ל והוסיף והוא היה לאבן שבטלו הרגשותיו כולם ע"כ. **ולע"דן** לדקדק אומרו והוא היה לאבן תיבת והוא מיותרת די שיאמר ויהי לאבן ונראה כי בבוקר שהוא זמן טוב שלא יתפעל נבל גם סיבה שנית בצאת היין מנבל אז ותגד את הדברים האלה מורה באצבעו על קטן וגדול הנזכרי' כדפרישית קטן על המנחה גדול על אם יותר לנבל עד אור הבוקר משתין בקיר ואז וימת לבו בקרבו והוא רוצה לומר נבל עצמו היה לאבן מאחר שהלב מלך הגוף מת היה הוא לאבן ואלו היה חוזר אל הלב שהיה כאבן הי"לל ויהי לאבן ובכלל המיתה הוא היותו לאבן אלא ודאי והוא היה לאבן על הגוף של נבל קאמר. או יאמר והוא היה לאבן דומם קודם הגדת אותו אשתו הדברים האלה שכבר נתן אל לבו שדוד לבו כלב האריה ויבוא

לטרפו לרמסו אלא שבעת השכרות היה לבו טוב עליו לפי שעה והוא שכור אמנם אחר כך ותגר לו אשתו וכו' וימת לבו והוא לבו היה לאבן קודם ההגדה כבר היה לאבן דומם ואח"כ מת לגמרי:

**לח**

**ויהי** כעשרת הימים וכו' במסכת ראש השנה י' ימים מאי עבידתיהו אמר ר' יוחנן אמר רב כנגד י' לגימות שנתן נבל לעבדי דוד רב נחמן אמר כנגד עשרת ימי תשובה ע"כ אמר ר' חנינה מת ליום א' מיתה של זעף לב' ימים מיתה של בהמה לשלשה מיתה של מגפה לד' מת בכרת לחמש' מיתה חטופה לו' מיתה האמורה בענין לז' מיתה של חבה מכאן ואילך מיתה ביסורין תלה לו הקב"ה ז' ימים ימי אבלו של שמואל הצדיק שלא יתערב אבלו של הצדיק באבלו ועשה ג' ימים ומת במגפה עד כאן. וכן הביא רש"י ז"ל וכן הביא מהרי"א ככל המדרשים הנזכ' והוא ז"ל הוסיף מדיליה טוב טעם סך מנין הי' ימים האלה לא פחות ולא יותר ואמר כי אולי היה (מלויו) [חלייו] זה שהוריי ונדמה לו גדול הסכנה אשר עבר והתפעל מהדמיון בהיותו ביראה מתמד' מהנערים עשרה אשר ראה למה שחשב שהיו באים להורגו ולכן היה מציר בכל אחד מהם בפחד יום א' ומפני כן התמיד י' ימים בחולייו כנגד עשרה נערים. והרד"ק ז"ל הקשה על מ"ש בעשר' ימים שבין ראש השנה ליום הכפורים שמא יעשה תשובה שאם היה לבו לאבן ומת לבו היאך יעשה תשובה ואני אומר כי לרעתו היו אלו הי' ימים לא לטובתו ומ"ש כעשרה ימים הכ"ף כ"ף האמתות לו' לעשרה ימים וכן כמשלש חדשים רוצה לומ' למשלש חדשים עשרה ימים חלק החולי קשה ובסוף הי' ימים נגפו האל ומת. **ולע"דן** לדקדק דהי"לל לעשרת ימים וכו' מאי כעשר' ונראה שאילו אמר לעשרת ימים היה מובן שאחר העשרה שעברו אז נגף ה' את נבל וימת ואם כן היו ימי המגפה זולת העשר' שיהיו גם כן בימי המגפה שהם שלשה יהיו אם כן כולם י"ג לז"א ויהי כעשרת הימים בין הכל יהיו עשרה ולפי שהיה הרצון האלהי ליגוף אותו תכף ומיד בלי עכוב אלא מטעם שלא לערב אבלו עם אבלו של שמואל נתעכב ל"זא ויהי כעשרת רוצה לומ' ויהי כאילו היה ראוי מגפה זו בכל עשרת הימים בג' ימים ראשונים או בשניים או בשביעי ושנים אחרים אלא שנתעכב עד עבור השבעה שלימים משום אל תאסוף עם חטאי' נפשי וכו' וז"ש ויהי כעשרת הימים אמנם ב"מש הימים ב"הא הידיעה לרמוז אל הימים הידועים והם העשרה שבין ראש השנה ליום הכפורים ואולי מזאת הה"א אמר רב נחמן כנגד עשרת ימי תשובה. ולשיטת רב שאמר כנגד עשרה לגימות נבין בפסוק ה"כף של כעשרת וההי"א של הימים דהכי קאמר ויהי כעשרת לגימות ומכוון אליהם היו הימי' שנתעכבה פורענות שהיו

הימים כעשרת לגימות ואם חסרה תיבת לגימות הנה גילה אותה ורמזה בה"א של הימים שמכרחת ומדוקדק בזה כעשרת שלא אמר כעשרה ימים אלא כעשרת לשון נקבה רומז אל הלגימות ואני אומר כדברי זה וכדברי זה פי' ג' בפי' שלהיות יחס הימים עשרה שבין ראש השנה ליום הכפורים ימים מיוחדים לצדקה לפי שהאדם בשיקול לחובה או לזכות וכמו שכתב הר"מבם ז"ל שנכון להרבו' בצדקה בעשרה ימים אלו כדי להכריע לכף זכות לז"א ויהי כעשרת הימים כעשרת לגימות של צדקה כך מכוון אליהם היו הימים ההם שהיו עשרה שבין ראש השנה ליום הכפורים ימי הרבות בתשובה ובצדקה ומעשים טובים וכו':

**לט**

**וישמע** דוד כי מת נבל רש"י ז"ל גדופי שחרפני היום רבו העבדים המתפרצים. ואת עבדו חשך מרעה שלא הרגתיו ע"כ. וכן ה"רדק ז"ל. ומהרי"א כתב יראה בפסוק הזה כפל דברים כי אשר רב ריב חרפתי הוא עצמו ואת רעת נבל השיב ה' בראשו. ותירץ שדוד ע"ה בירך והודה לשי"ת על ג' דברים האי שרב ריב חרפתי כשהעניש את נבל השני שחשך אותי מרע' והוא שמנעו מהרגו כמו שהית' כוונתו השלישי שרעת נבל לא באה על ביתו ועל כל נכסיו ולא על אשתו כי אם לבד על נבל וז"ש ואת רעת נבל השיב בראשו ר"ל ולא בדב' אחר ואמר זה לפי שהיה מכוון לקחת את אשתו ונכסיו וגם לשלימו' אביגיל שהיה חפץ שלא יכלול העונש לא בה ולא בכל אשר לה לכך מיד שלח לקחתה ע"כ. **ולע"דן** לדקדק יתור תיבת ריב די שיאמר אשר רב את חרפתי גם קושית מהרי"א ז"ל הנזכרת ועוד קשה אומרו וידבר באביגיל דהי"ל וישלח (שאול) [דוד] לדבר לאביגיל. ונראה כי דוד בירך לשי"ת על שלשה דברים האחד על התכיפות שנגף השי"ת את נבל ורב עמו תכף ומיד סמוך עם הריב שרב נבל וחרף לדוד כי ויהי לעשרת הימי' ויגוף וכו' ז"ש אשר רב את ריב חרפתי ר"ל עם חרפתי וסמוך לו רב ה' מיד נבל וזה דקדק באומרו מיד נבל ר"ל בעוד האשם ביד נבל קודם שישכח אותו וישליכהו אחרי גוו. והשני ואת עבדו חשך כו' והג' ואת רעת נבל השיב בראשו על מציאות הפורענות שהביא עליו כי בתחלה לא בירך אלא על התכיפות וכאן בירך שנפרע ממנו בפעם אחת כמו שאמרו הראשונים רבות רעות צדיק שנפרע השי"ת בפעמים רבות רעות לא כן מהרשע מאריך אפו וגובה הכל ממנו בבת אחת תמותת רשע רעה וכו'. או יאמר תיבת ריב להיות שהיו שתי חרפות לדוד האחד מציאות הריב שרב איתי ושלא עשה מאומה ואפי' לא חרף וגדף אותי והשני חרפתי שחרף וגדף ז"ש אשר רב את ריב חרפתי אשר רב את שני העניינים האחת את ריב מציאות הריב עצמו והב' חרפתי רבו עבדי' וכו' ואמר מיד נבל כי אולי

מידו היתה זאת לו כי נבל הוא ונבלה עמו תמיד אוכל לחם צר ומים לחץ ויהי היום אשר שינה וסתו לאכול ולשתות כמשתה המלך אשר לא ניסה לאכול שנוי רע גרמה לו לקרב לו המית' בהשגחתו ית' ז"ש אשר רב את ריב חרפתי מיד נבל ר"ל מירו היתה זו לו כי הוא סבב הסבה לנזקו על דרך משל כל ימי עני רעים ואפי' שבתות וימים טובים שניזוק מהמאכל כי לא ניסה באלה. ומה שאמר ואת עבדו חשך מרעה וכו' כנ"ל והוא פשוט ואפשר חשך מרעה שלא נכשל באביגיל כי היתה לו לפוקה ולמכשול והיא אסורה לבעל ולבועל לא כן עתה שאת עבדו חשך מרעה של אשת איש כי רצה השי"ת שאקח אותה בהתר ולא באיסור ולא תאסר לבעל ולבועל ואת רעת נבל השיב גם כן בראשו ולא בזולת באופן שעל ידי שני דברים אלה הנזכרים האחד שחשך אותי מרעת אשת איש והשני ואת רעת נבל השיב בראשו ולא בדבר אחר כדי שימות ואקח את אשתו ולכך וישלח דוד כו' לקחתה לו לאשה כיון שמאת ה' היתה לו זאת. ובמה שזכרנו למעל' היות נבל נשחת בענין גלוי עריות כנזכר במה שאמר האיש הבליעל הזה וכו' אפשר שלזה אמר רמז במה שאמר ואת רעת נבל רוצה לומר על כל שאר פעולותיו הרעות והיותו הבליעל כנז"ל הכל יחדיו השיב על ראשו ובסמוך הגהה בסוף הפסו' עיין עליו. או יאמר רעת נבל השיב ה' בראשו שבתחלה בירך על מציאות רב ריב חרפתי מיד נבל דהיינו מה שנפרע ממנו וכאן פי' עוד שהוא מברך לשי"ת אשר על ידו ית' בא לו הרע הזה וזהו שאמר ואת רעת נבל השיב ה' בראשו שאומרו כאן ה' רומז לה' ית' המשיב בראשו. ואמר וידבר אביגיל וכו' לפי שמנהג העולם בסרסורי הנישואין לא ילכו בשם האיש לו' פלוני חפץ לקחתך אולי לא תאבה האשה פן יהיה לבוז על כן הולך הסרסור ואו' לה פלונית נתתי אל לבי לזווג אותך עם פלוני מה תאמרי בדבר לז"א הפ' שלהיו' לב דוד נכון ובטוח בה' שמה' יצא הדבר זאת ועוד שהוא מלך ובודאי שתרצה לרחוץ רגליו כל שכן להנשא לו לז"א וישלח דוד והשליחות הוא הפך מנהג העולם כי צוה השליחות בשמו ז"ש וידבר באביגיל כאלו פיו של דוד המדבר אליה על ידי השלוחים וכן בסמוך שלחנו אליך לקחתך לו לאשה ולא מדעתינו באנו ולעומת זה אף היא תשיב אמריה להם כאלו מדברת פה אל פה עם דוד ז"ש ותקם ותשתחו ותאמר הנה אמתך וכו' שלא יאות לו' כן לשום אחי מהם אמתך לרחוץ רגלי אדוני ואפי' לגדול בית המלכות זאת ועוד שהרי כולם דברו יחדיו כדכתיב וידברו אליה וכו' אלא ודאי להיות השלוחים בשם דוד בפיו המדבר אליה גם היא ענתה לדוד בהשתחויה ותאמ' הנה אמתך השפחה לרחוץ רגלי עבדי אדוני. וההגהה במדרש שוחר הביאה הילקוט סימן ק"לה ובסימן תש"פט למנצח על מחלת משכיל לדוד ז"ש הכתוב מצא אשה מצא טוב אין סוף לאשה טובה ואין סוף לאש' רעה שנאמר ומוצא

אני מר ממות את האשה טובה היתה אביגיל לדוד מכל קרבנות שבעולם אלו עשה אותו מעשה שחשב לעשות לנבל אפי' הקריב כל הקרבנות שבעולם לא היה מכפר לו והיא באת אליו ומיד מלטהו לכך אמר למנצח על מחלת שמחלה לו כשם שהקרבנו' מוחלין וכן הוא אומר והאשה טובת מראה ודוד היה יפה עינים וטוב רואי אמ' ה"בה תבא טובה ותהיה לטוב וילך הרע ברעתו שנאמר ויהי כעשרת הימים ויגוף ה' את נבל מי גרם לו ע"י שהיתה נפשו קצרה במצוה וכן הוא או' איש הבליעל כ"דא השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל. ד"א בליעל מגלה עריות וכן הוא אומ' ובני עלי בני בליעל וכתיב אשר ישכבון את הנשים עד כאן. יש לדקדק ראשונה מאי קשיא ליה בכתוב למנצח על מחלת עד שאמר ז"שה מצא אשה מצא טוב ועוד בשלמא גבי אין סוף לאשה רעה ניחא דיליף הכי מלשון הפ' שאמר ומוצא אני מר ממו' לשון ומוצא שהוא לשון הווה מורה על שאין סוף וכבר כתבתי בכלי חמדה כי מענין הפ' למד כן מאו' מר ממות ואין בכל הצרות מר ממות הרי מינה ילפינן אבל אין קץ לאשה טוב' מנא ליה מפ' מצא אשה מצא טוב. ועוד קשיא מדידיה לדידיה שדבריו סותרים זה את זה שבתחלה אמר טובה מכל הקרבנות שבעולם ואחר כך או' שמחלה לו כקרבנות ומהו או' הוי מצא אשה טוב. ומהו או' וכן הוא אומר והאשה טובת מראה וכו' מהו היותה טובת מראה לטוב רואי שאעפ"י שהלשון מתייחס זה לזה צריך התייחסות הענין. ועוד היכי קאמר מי גרם לו אמר רבי נתן ע"י שהיתה ידו קצרה במצו' שהרי גדול עונו מצד מה שחרף לדוד כמו שנאמר רב ריב חרפתי וכו' ואם כן למה תלה הענין דהיתה ידו קצרה במצות. ונראה דקשיא ליה או' על מחלת משכיל מהו אומרו משכיל למנצח על מחלת לדוד די ומהו על מחלת שאם הוא לשון מחולות הי"לל מחולת או מחולו' ותיבת על בלתי צודק' דהי"לל במחלת. לעומת כל זה אמרו ז"שה מצא אשה מצא טוב שהוא דקדק לשון מצא אשה ז"ש מצא אשה נשא אשה או לקח אשה הי"לל מהו מצא אשה. ועוד מהו מצא טוב מצא אשה טוב ויפק רצון מספיק ועוד ויפק רצון מהי מיות' דודאי אם מצא טוב שיפק רצון מה' כי בזכותא תליא מילתא לז"א שאין קץ לאשה טובה ובזה גם כן ניחא אומ' יפק רצון מה' דלא כתב והפיק רצון לשון עבר לומ' שמלבד שהפיק רצון גם לעתיד יפיק רצון מה' על שם שאין קץ לאשה טובה נמצא ויפק משמש לשון עבר מצד הוא"ו ומשמש גם כן לעתיד כאמור שאין קץ לאשה טובה כנז"ל. ואין קץ לאש' רעה כדפרישית מלשון ומוצא וכו' ומענין מר ממות ולז"א כי טובה היתה אביגיל לדוד מכל הקרבנות שבעולם שאילו חטא בשפיכות דם נבל לא היו מועילים הקרבנו' לכפ' דמו ודם זרעיותיו ואין הקרבנות מכפרין אלא בין האדם למקום ובשוגג אבל ההורג שוגג הוא גולה וקרבן אינו מצילו ועוד

שאין הקרבנות מכפרין מלחטא אבל מכפרין הם על אשר חטא כבר וכיון דכן הוא טובה היתה אביגיל לדוד כיון שהצילה אותו מלחטוא עדיסא מקרבנות משל לשני רופאין הא' מרפא את החולה והשני נותן סדר טוב לשלא יחלה כמו כן הרופא השני אביגיל והראשון הקרבנות ולזה אמר עדיפא מהקרבנות מהשתי בחינות וזהו או' וזו באה ומלטהו מחטא בהשכילו על חומר הענין מבוא בדמים וכו' שבזה מדוקדק לשון הפ' שאו' למנצח שעשה המנצח בענין אביגיל שהיא עולה וגובר' על הקרבנו' המוחלים מדקאמר מחלת ולא קאמר מחולת או מחולות מחלת של הקרבנו' הרי מחלת על שם שמוחלין ואביגיל עולה עליהם ז"ש על מחלת ע"י שבאה נעשה משכיל ולא חטא בהשכילו שהיה דבר חמור שאין נבל מחויב מיתה כמו שטענה אביגיל שלא יצא טבעך בעולם ושאול קיים אמנם באו' שמחלה לו כקרבנו' אפשר שדקדק בפסוק לשון מחלת לשון יחיד ואילו בקרבנות לחודייהו הי"לל על מוחלין אלא על כרחין על אביגיל קאמר שהיא מחלת לו כקרבנות המוחלין במקום הראוי להם למחול נמצא אומ' מכל הקרבנות שבעול' שלא היה בידם למחול בכיוצא בענין זה ומה שאו' שמחלה לו כקרבנות ר"ל כקרבנות שדרכם למחול בעלמא לא כקרבנות בענין זה שהענין הזה לא ניתן לימחל ע"י קרבנו' ובהכי ניחא מצא אשה מצא טוב שיש בו שני תועלות הא' שלא לחטא והשני שמוחלין לו על אשר חטא קודם נישואין במו שאמרו חז"ל כי החתן מוחלין לו כל עונותיו וז"ש מצא אשה מצא טוב שלא יחטא מכאן ואילך ומצא טוב על העב' אשר חטא. וזה שייך גם כן באביגיל שהרי עשתה לדוד שלא יחטא וז"ש הוי מצא אשה מצא טוב וכו'. עוד אפשר במה שאמר שמחלה לו כקרבנות לא על תחילת ביאתה דבההיא עדיפא היא מכל הקרבנות אבל על שעה שנשאת אליו אחר כך קאמר שמחלה לו כקרבנות שמצא אשה זו שאבדה ממנו ונטלה נבל דהשתא דייק לשון מצא דלא שייך מצא אלא בדבר שנאבד שהוא מאמר מצטרף ז"ש הוי מצא אשה שמצא את אביגיל אחר שנאבד' ממנו שנשא' נבל ובשעת הנישואין מצא טוב אחר בהסח הדעת והוא מחילת העונות שנמחלין לו כל עון של החתן וזהו אמר המאמר הוי מצא אשה מצא טוב. והנה בודאי כששבחו הכתובים גבי אביגיל שהיא טובת שכל על שהשכילה לדוד חומר הענין קאמר ושהשכל שלה לטובה ולחסידות לא להרע וכן גבי דוד וטוב רואי לא שבחו אלא בחסידות שע"י כן וטוב רואי בהכרת פניו תעיד בו כי חכמת אדם תאיר פניו ולזה תבוא טובה ותהיה לטוב. ובענין זה צודק אומרו וכן הוא אומר והאשה טובת שכל וכו' שהוא מתייחס אל הנזכר בתחילת המאמר שדורש משכיל לדוד וזו טובת שכל עם משכיל דבר נאה ומתקבל. ובמה שאמר ויהי כעשרת הימים ויגוף ה' את נבל מי גרם לו אמר רבי נתן שהיה ידו קצרה במצות

וכו' דקדקו אומרו את נבל ויגפהו ה' וכו' לזה אמר שהשם יתברך נגפו ולא רצה שינגף מחמת דוד כי כל מי שחבירו נענש על ידו אין מבנימין אותו במחיצתו של הק"בה לזה הטיב הקב"ה שלא נפרע ממנו אלא על נבלותו והיותו קמצן במצות הצדקה וידו קצרה וזהו שאמר מי גרם לו לא דוד ח"ו אלא שהיה ידו קצרה במצות וזהו שאמר הפסוק ויגוף ה' את נבל מסיבת הנבלות או רמז בן בתיבת את רוצה לומר על קצרות יד אשר אתו זהו שאמר את נבל באופן שמלבד עון זה של דוד היה לו עם כל העולם ותואנה הוא שבקש רבו העבדים המתפרצים וכו' זה מסכים למה שכתבתי ועל דרך זה אמר דוד המלך ע"ה האשימם אלהים יפלו ממועצותיהם ברוב פשעיהם הדיחמו כי מרו בך רוצה לומר לא תנקם מאויבי על מה שהרעו לי פן תדבקני הרעה שנענשו על ידי שלא אכנס במחיצתך ואדחה חלילה אלא ברוב פשעיהם הדיחמו שהם ידחו ולא אני והא כיצד תדינם על כי מרו בך שאראה את הנקמה בהם ולא אדחה ממחיצתך:

**מ**

**ויבאו** עבדי דוד אל אביגיל וכו' **לע"דן** לדקדק דהיל"ל הכרמלי תחילה שהו' המחוז ואחר כך הפרטי אל אביגיל וכו' לא אל אביגיל הכרמלה. ועוד ה"א בסוף תיבה במקום למ"ד בתחילה אם כן היה לו לומר כרמלה כמו לכרמל ואם כן ה"א האחת הראשונה יתירה ומהו לאמר ותיבת אליך מיותרת די שיאמר שלחנו לקחתך לו לאשה. ונראה כי להיות מושבו של נבל הקבוע במעון כדכתיב ואיש במעון וכו' אלא שכעת היה שם מושבו אשר בכרמל לגזוז צאנו והשכל מחייב שאביגיל בבואה מאצל דוד הלכה אצלו להגיד לו הענין ושם חלה ומת אלא שדוד נתן אל לבו אולי היא הלכה לביתה במעון ולזה שלח עבדיו אל אביגיל בכל מקו' שתמצאינה ומצאוה הכרמלה ורמז כאן אל הדין שאם אמר לשלוחו קדש לי אשה במקום פלוני וקדשה במקום אחר אינה מקודשת הרי היא במקום פלוני מקודשת דמורה מקום הוא לו אף כאן וישלח דוד שליחות סתם לדבר באביגיל ולקחתה לאשה בכל מקום שימצאוה במעון או בכרמל והגיד הכתוב ויבאו עבדי דוד אל אביגיל וקרה מקרה שהית' בכרמל מהסיבה הנזכרת שנמצאת במיתת בעלה שם כבואה מאצל דוד או שהלכה ממעון הכרמלה לפקח על עסקיה כי אשת חיל היא. ואמר הכרמלה לרמוז שאלו השלוחים הם אותם שבאו הכרמלה לכרמל הידוע בחיי נבל וזהו שאמר ויבאו עבדי דוד להכרמל ש"הא בסוף תיבת במקו' למ"ד בתחילתה כאילו אמר להכרמל הידוע מאז. או יהיה פירוש להכרמל הידוע אשר שם היתה אביגיל שאחר החקירה ודרישה באו שם וידברו אליה על הזיוג ותשיב להם תשובה הין או לאו וזהו שאמר לאמר תכף ומיד תאמרי אמירה אחת נצחת וברורה מעין מה שפירשו חז"ל גבי

ואתחנן אל ה' בעת ההיא לאמר שתעניני בעת ההיא תכף ומיד. או אפשר וידברו אליה דברי שלום ואמת כמו הצעה והקדמה לאמר אחר כך ענין השליחות שכן דרך העולם להקדים דברים ולהציע לבוא מתוכם כלאחר יד אל המכוון זהו שאמר וידברו אליה לאמר ואמרו שלחנו אליך לומר לא תעלי על דעתך שיש כאן צד הכרח כי הזווג בהכרח לא ישובח אלא שלחנו אליך רוצה לומר אליך הרשות לקחתך לו לאשה ואלו אמר שלחנו לקחתך לו לאשה היה מובן אפילו בעל כרחה:

**מא**

**ותקם** ותשתהו וכו' הר"לבג ז"ל אמרה זה על צד הענוה להורות שדי לה אם תהיה לאשה לאחד מעבדי דוד ותרחץ רגליו כמנהג האשה לבעלה עד כאן ומהרי"א ז"ל פי' ספר הכתוב שהשתחוית אביגיל ואמרה דברים כנגד דוד כאילו היתה מדברת לנוכח עמו להיותם שלוחיו ושלוחו של אדם כמותו ואמרה הנה אמתך לשפחה ר"ל איני ראויה להיותי אשה לאדוני המלך כי אם לשפחה לרחוץ רגלי עבדיו ע"כ. **ול"עדן** מה שזכרתי כבר בפסוק וישמע דוד שלהיות שנוי בשליחות זה מזולתו כפי מנהג העולם שהסרסור בענין זווג מתווך ביניהם כאילו הענין מדעת עצמו הוא מדבר אמנם דוד לא חשש לזה אלא וידבר באביגיל כאילו פיו המדבר לה לקחתה לו לאשה וכן עשו השלוחים שלא העלימו לומר אנחנו מדעתנו נתעוררנו לזווג זה אם תתרצי ואחר כך נדבר אל אדוננו לגמור הענין אבל אמ' הענין כמו שהוא וידברו אליה לאמר דוד שלחנו אליך וכו' לעומת זה שראתה אהבה מקלקלת השורה אף הוא קמה והשתחוית על מה שראתה אהבה ותאמר הנה אמתך בלחי ראויה למלך כמוך כי אם להנשא לאחד מעבדיך ואשת העבד תהיה אם כן שפחה זהו שאמר לשפחה לרחוץ רגלי אדוני וכו' קרוב בזה בדברי הרל"בג ז"ל אלא שדקדקתי תיבת לשפחה נמצא כי לפי שדבר דוד בזווג זה כאילו הוא תובעה בפה לאשה על כן השיבה היא דבריה לנוכח עמו וזה טעם נכון מלבד טעם שלוחו של אדם כמותו כמהרי"א ז"ל:

**מב**

**ותמהר** ותקם אביגיל כוונת הכתוב להודיע זריזותה וחסידותה בענין הזריזות מהרה ותקם ותרכב היא ולא שהרכיבוה אנשים כי לאו אורח ארעא ומשום פריצות ולא נשים כי זריזה היא ותרכב היא מעצמה ואמר החמור הידוע אותו שרכבה עליו כשהלכה להציל נבל וזהו החמור ב"הא הידיעה ולצניעות חמש נערותיה ההולכות לרגלה תמיד מלומדת בזה וז"ש ההולכוה ולא אמר וחמש נערותיה הולכות לרגלה. ולענין החסידות קיימה בנפשה מה שאמרו חז"ל במסכת ברכות אחרי ארי ולא אחרי אשה אחרי מלאך המות ולא אחרי אשה ואמרו מנוח עם הארץ היה שנאמ' וילך מנוח אחרי אשתו לעומת

זה ותלך אחרי מלאכי דוד ולא לפניה' ולעומת כל זה הנזכ' ותהי לו לאשה כי מלבד כשרות אשר ראה בה בהיותה תחת נבל הנה עתה הוסיפה זריזות וכשרות בלכתה אחרי עבדיו ונערותיה עמה לשמרה ז"ש ותהי לו לאשה שאהבה וידע שהיא אשה נמצאת לו לאשה ולא לזולתו:

**מג**

**ואת** אחינועם לקח וכו' ה"רדק גם שתיהן האחת לרבות האחרת ואמר זה להודיע כי אלו שתיהן היו לו לנשים ולא מיכל כי שאול נתנה לפלטי בן ליש כדמסיק ושאול נתן וכו' ומהרי"א ז"ל ותהיינה שתיהן שעם שלקח אשה אחרח אחינעם מיזרעאל היו שתיהן תמיד עמו עד כאן. **ולע"דן** כי להיות אביגיל מפורסמת בחסידות כנ"זל לז"א ואת אחינעם לקח דוד ולא ידענו מה טיבה אם כשרה היא לזה אמר ותהיינה גם לומר שגם זו כשרה כאביגיל ושמה תוכיח עליה אחי נעם יורה על נועם ויופי מעשה שלה וזהו שאמר גם שתיהן יחדיו לו יאתו לנשים כי כשרות הנה. או יאמר גם שתיהן לומר שאעפ"י שאהב אביגיל ותהי לו לאשה גם זאת אחינועם עכ"ז אהבת מיכל קודמ' לכולן כי היא אשתו ראשונה ואשת נעורים וזהו ותהיינה גם שתיהן לו' מיכל עיקר כלבו וגם שתיהן לו לנשים טפל אליה והיינו דסמיך ושאול נתן וכו' לגלות על תיבת גם לרבות מיכל כאמור. וכן בסנהדרין פ' כהן גדול אמר רב עגלה זו מיכל ולמה נקרא שמה עגלה שחביבה עליו כעגלה וכן הוא אומר ושאול נתן את אשת דוד רוצה לומר העיקרית החביבה לו כנז' בתיב' גם נתן אותה לפלטי בן ליש והוא דבר זר מאד:

**מד**

**ושאול** נתן את מיכל בתו וכו' במסכת סנהדרין פרק כ"ג אמרו כתיב פלטי וכתיב פלטיאל אמר ר' יוחנן פלטי שמו ולמה נקרא שמו פלטיאל שפלטו אל מן העבירה מה עשה נעץ חרב בינו לבינה אמר כל העוסק בדבר זה ידקר בחרב והא כתיב וילך אתה אישה שנעש' לה כאישה ו"הא כתיב הלוך ובכה על מצוה דאזיל מיניה עד בחורים שנעשו שניהם כבחורים שלא טעמו טעם ביאה אמר רבי יוחנן תקפו של יוסף ענותנותו של בועז תקפו של בועז ענותנותו של פלטיאל בן ליש וכו' תקפו של יוסף ענותנותו של בועז דכתיב ויהי בחצי הלילה ויחרד האיש וילפת מאי וילפת שנעשה בשרו כראשי לפתות תקפו של בועז ענותנותו של פלטיאל כדאמרן עד כאן. ויש לדקדק תקפו של בועז ענותנותו של פלטיאל והלא גבי פלטי אשת איש היא ואדרבא בועז עדיף שכבש יצרו אפי' שהיא פנויה הן אמת דהאי עדיף משו' שהיה זמן רב ושל בועז לילה אחת ובבחינה זו קאמר תקפו של בועז ענותנותו של פלטי אבל מכל מקום בבחינה אחרת שמיכל אשת איש של בועז עדיף שהרי מבחינה זו עשה בתחילה תקפו של יוסף ענותנותו של

בועז. ונראה שזה תלוי במה שאמרו שם בגמרא שאול סבר מלוה ופרוטה דעתיה אמלוה ודוד סבר דעתיה אפרוטה ואי בעית אימא דכולי עלמא דעתיה אפרוטה שאול סבר לא חזי ולא מדי ודוד סבר חזי לכלבי ושונרי עד כאן כי הנה בזה מובן ענותנותו של פלטי כי מאחר ששהתה עמו ימים רבים ובמיטה אחת בלי ספק שזה דבר גדול הוא איך לא טעה לסבור כשאול דמלוה ופרוטה דעתיה אמלוה למר כדאית ליה או למר כדאית ליה דסבר שאול לא חזי ולא מדי ואין לדוד קדושין בה כלל אם כן ענוה גדולה זו לפלטי והוא עלה על בועז ויוסף. ולפי זה לאשה ממש נתנה שאול לפלטי כי טעה או במלוה ופרוטה דדעתיה אמלוה או טעה שאול דערלות לא שוה ולא מידי וליכא פרוטה. ועל שיטת חז"ל אנו סומכין ומינה לא נזוז אפי' שמהריי"א ז"ל תמה עליהם ודחה אותם בקש דברי חכמים כדרבונות וכמסמרות נטועים על הפסוקים כי לא יקשה על דבריהם איך יחזור דוד לקחת אותה אחר שנשאת לאחר כי ידוע הוא שהאונס והשגגה מותרת מקרא דוהיא לא נתפשה אסורה הא נתפשה מותרת וכן אפי' למ"ד קדושי פלטי למיכל בעבירה אנוסה היא על כורח' אביה מלך ולא תאס' מהצדדין הנזכרי' ולכך הותרה לדוד ובפרט כשידע שלא נבעלה בפלטיאל שפלטו אל ורוח ה' דבר בו בדוד ומלתו על לשונו להגיד כי ישר פלטי ולא נכשל. וכן כתב הר"לבג ז"ל טענה זו שכיון שהיה מפורסם שלא נבעלה החזירה עד כאן. ולזה לא יספיק אלא לצניף בלבד. וה"רדק ז"ל כתב בזה כי דוד נתן גט למיכל כי שונא היה שאול לדוד וכשראהו בורח ובא בורח ובא חשש שלא תעגן ולקח ממנו גט ולכך נתנה לפלטי וכו' ואם תאמר אם כן אסורה היא לדוד שאיך יחזיר גרושתו אחר שנשאת לפלטי אפשר שכיון שהגט בטל מותרת היא שהרי שוגגת היא ואנוסה וא"ת מי הכריחו לתת גט אחרי שברח י"ל שהרי חזר והיה עם שאול כמו שאמר אם פקד יפקדני אביך וכל הענין שמורה שאחר שברח היה עם שאול וחזר אליו ובעודו שם אצלו הכריחו לתת גט וגט מעושה פסול והם טעו לחשוב שהוא כשר כיון שהמלך רצה כן בדין היה עשוי וגט מעושה בישראל כשר. וטוב מזה שנאמר שדוד עשה מודעה לביטול הגט בסוד ולא ידע לא פלטי ולא מיכל או ששלחו ע"י שליח ובטל השליחות והם לא ידעו אשר מכל הטענות האלה הותרה מיכל לחזור לדוד שהשגגה והאונס מותרין כדילפינן מוהיא לא נתפש' פרט לאנוסה ומעלה בו מעל פרט לשוגגת דמותרת לבעלה עד כאן תורף דבריו ורחוקים הם כאשר דחאם מהריי"א ז"ל והוא כתב שמיכל לא נתנה שאול לאשה לפלטי אבל לשמרה שכיון שראה שאול דוד שברח ונשא לו נשים רבות ובתו מיכל רכה וענוגה פן תקנא בירך חברתה ובעלה לא ישוב אליה עוד חשש אולי תזנה לכך נתנה לפקדון בבית פלטי בן ליש לעבדה ולשמרה בתוך ביתו

ואשתו עמו והוא זקן נכבד וירא שמים ואעפ"י שנאמ' וילך אתה אישה ולא בעלה כי שם איש יאמר גם כן על איש פקיד עליה כמו אישי כהן גדול המורה על המעלה ולהפלגת אהבתו כאב לבתו וסייע ענין זה מלשון הפסוק שאו' ושאול נתן את מיכל בתו וכו' שלא אמר נתן לאשה אלא כפקדון ודקדק זה באו' אשת דוד כלומ' על מנת שתהיה אשת דוד אך שמורה אצלו עד כאן תורף דבריו. ומה שהכריע מלשון אשת דוד אדרבא לשון הפסוק מוכיח כדברי חז"ל כאילו או' עם היותה אשת דוד אשת איש עכ"ז נתנה לפלטי בן ליש ולשון וילך אתה אישה לשון אישה גם הבכיה מורה שהיתה אשתו ואף על פי שלא בא עליה כנזכר בדברי חז"ל הנה היה בוכה על המצות על כבישת יצרו אבל לשיטת מהריי"א ז"ל שמחה מ"ל ולא בכיה:

**כו**

**א ב**

**ויבאו** הזיפים וכו'. **לע"דן** לדקדק מה ראו אלה הזיפים לשוב פעם שנית להלוך רכיל על דוד הלא ראו מה שאירע לנבל יקחו מוסר. גם לשאול החסיד אשר הצדיק את דוד במה שאמר צדיק אתה ממני וכו' וקשה זה. ולזה נראה לי כשבא דוד במזמור לא אמר בעלות זיפים אלא בבוא הזיפים שעיקר התרעומת של דוד על הפעם השניה שהלכו רכיל לחרחר ריב בין דוד ושאול לא בפעם הראשונה שבאו קצתם מפני פחד שאול לא יאשמו כל כך והיינו דסמיך לא שמו אלהים לנגדם סלה יען שהרי ראו שאלהים עוזר לי וכו' ה' בסומכי נפשי וכו' בפעם ראשונה גם במערה גם בענין נבל מה להם לשוב עוד לאולתם ככלב שב על קיאו. ונראה כי היא הנותנת אשר הטעה לזיפים שאמרו מאחר שדוד נשבע לשאול שלא יכרית זרעו ושאול גם כן בכה בקול עצוב הצדיק היה ראוי אם כן שיאמין בקול בכייתו ולא יהיה מסתתר שזו הוראה שרוצה לבגוד דוד בשבועתו לבוא תכף על שאול ומחנהו פתאום זהו שאמר ויבאו הזיפים אל שאול הגבעתה לאמר הלא דוד מסתתר וכו' שבפעם הראשונה אמרו מסתתר עמנו רוצה לומ' שהיו בני סודו ועמם ובתוכם מסתת' ובעצתם אמנם עתה הגידו דבר חדש שהוסיף על חטאתו הלא דוד מסתתר ואילו עמנו לא כתיב שזו הוראת מרד שאם לא כן אחר שנתפשרו מה לו להסתתר ולא עוד אלא שלא גילה אוזן אחד ממנו וזהו ויבאו הזיפים בה"א לומר שכלם מקטנם ועד גדולם באו בפעם זו השני' לא כן בפסוק הראשון נאמר ויעלו זיפים קצת אנשי זיף ולכך ויקם שאול וכו' שקבל לשון הרע זה כאמור ומה שאמר בחורי ישראל הרד"ק ז"ל בחורי ישראל יען הם הקלים לפיכך נשתנה תנועת הבי"ת לשו"א אבל ובחורי ישראל הכריע שהבי"ת בפתח הוא מהדגושים לפיכך לא נשתנית התנועה עד כאן:

**ג ד**

(**ויקם**) [**ויחן**] שאול וכו' וישלח (שאול) [דוד] וכו' **לע"דן** לדקדק שכבר אמר וירא כי בא שאול אחריו וא"כ מהו וישלח (שאול) [דוד] וידע כאלו ידע דבר מחודש. ונראה שכונת הכתוב שלהיות ששאול חנה על הדרך ודוד יושב במדבר הורה שרוצה לבא אחריו במדבר זהו שאמר וירא כי בא שאול אחריו המדברה ר"ל שעם היותו במדבר הידוע שכבר נעשה נס לו בו עם כל זה בא שאול אחריו המדברה והוא תימה גדול בעיניו איך ניחם מן השלום עד שלא היה מאמין שיבא שאול כיון שנפל בידו במערה אבל היה חושב אולי שלח שאול חיל אחריו והוא לא בא למלחמה לזה אמר וישלח דוד מרגלים לרגל אם אפשר שבא שאול שלא יתכן ואז וידע כי בא שאול עצמו ופניו הולכים בקרב זה ידע אל נכון בלי שום ספק על ידי המרגלים כי מתחלה ראה כי בא שאול אחריו והיינו מחנהו ומסופק בשאול עצמו ועל ידי המרגלים ידע הדבר על בוריו אל נכון. או יאמר שאמר כי בא שאול אל נכון כי מתחלה ראה כי בא שאול אחריו המדברה אבל עדין היה מסופק אם היה בא שאול בזהירות ופחד מדוד או אם היה נכון לבו שהוא בטוח שדוד יברח מפניו וידע זה מהיותו במחנה נטוש על פני הארץ כעם שוקט ובוטח לזה אמ' וישלח דוד מרגלים לרגל אופן ביאת שאול אם בא כמו רך לבב או לאו כי מראות דוד ששאול בא אחריו המדברה אפשר שלבו נכון שאינו בא אחריו שהרי אני במדבר ואדרבא אתרחק ממנו יותר וידע על ידי המרגלים כי בא שאול אל נכון שלבו נכון ובוטח שדוד רחוק ממנו ואין לו מורך לבב וסוף הענין יוכיח שהיה שוכב בהשקט ובבטחה שאול גם אבנר. ואפשר שאומרו אל נכון שם מקום ששמו נכון כמו עד גורן נכון ואולי אותו המקום היה מקום בית הגרנות למקום הזה להיותו כלו הרים ויוכיח כן תיבת אל גם נכון הוא. עוד אפשר שאעפ"י שראה דוד כי בא שאול היה מסופק אם בא אל נכון רוצה לומר על ידי הזיפים שהודיעוהו אל נכון מקום תחנותו של דוד או ואם בא מאיליו אל נכון בלי גלוי דעת הרכילים ועל ידי המרגלים ששלח ידע שבא שאול אל נכון ר"ל שאמרו הרכילי' קום לך לך שבמקום פלוני תמצאנו כי בא שאול נכון שהזיפים הלכו אליו:

**ה**

**ויקם** דוד ויבא אל המקום וכו' הר"דק ז"ל במעגל מקום המחנה יקרא מעגל לפי שחונים שם העם בסבוב למען יראו את הבאים אליהם מכל הצדדין. וכן הרל"בג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל: **ול"עדן** לדקדק למה יקום דוד מהמדבר לשים נפשו בכפו בתוך פח המוקש בתוך מחנה שאול הזה פועל חכם והלא קיר נטוי מזכיר עונותיו של אדם שמא אין עושין לו נס ואם עושין לו מנכין מזכיותיו והבריחה עצה נכונה בכיוצא. ועוד ויקם דוד מיותר די

שיאמר ויבא דוד אל המקום וכו' ומהו אשר חנה שם לשון עבר הי"לל אשר חונה שם שאול ומלת שם מיותרת. ונראה כי דוד הניח כל מחנהו באשר הוא במדבר ויקם דוד מתוכו הוא וקצת אנשי חיל ויבאו אל המקום אשר וכו' והיה זה לגנוב דעת שאול שהיה לבו בטוח במחנה דוד כי שם במדבר הוא זהו ויקם דוד דהיינו קימה מתוך מחנהו ויבא אל המקום אשר ממנו יראה אשר חנה שם שאול שם דייקא להורות שהם שני מקומות האחד מקו' צופי' והשני אשר חנה שם שאול ודוד יפה עינים להביט למרחוק וזהו שאמר וירא דוד את המקום אשר שכב שם שאול ואבנר כי יחדיו ישכבו השר צבא קרוב אל המלך והגיד הכתוב כי שני מקומות שכיבה היו לו לשאול האחד אשר שכב שם בתחלה בעת החנייה לעין כל בקצה המחנ' ואחר כך יחביא עצמו וישן במקום הזולת במעגל ממש כדי שיהיה מוקף מכל צדדיו כדי להסתר מהאויבים ופועלי און ואת שניהם ידע וראה דוד וזהו שאמר וירא דוד את המקום אשר שכב שם בלשון עבר ואחר כך אומר בלשון הווה ושאול שוכב במעגל רוצ' לומר שייחדו לו שם מטתו להיותו שוכב שם והוצרך לזה כדי ללכת אליו ולקחת החנית וכיוצא כדי שיראה שאול נאמנות דוד וישוב מרדוף אחריו ולפי שהדבר הזה קשה לעין הרואה מי הכניס דוד בתגר זה ובסכנה כזו לזה אמר הפסוק ויען דוד ר"ל מענה לקושי זה שיתקשה אליו הנה ענה דוד ויאמ' אל אחימלך מי ירד אתי אל שאול וכו' לעשו' מה שעשה והוא פועל נכון כדי ששאול יתן אל לבו גבורת לב דוד לבא אל תוך מחנהו שאין זה כי אם שהשי"ת עמו ובעוזריו:

1

**ויען** דוד ויאמר וכו' מהרי"א ז"ל שדוד אמר אל אחימלך ואבישי מי משניכם ירד אתי אל שאול העומד בתוך מחנהו זהו שאמר אל המחנ' וידמה שאחימלך פחד ולא רצה ללכת. או יהיה שאבישי השיבו תחלה אני ארד עמך ודוד לא היה רוצה בשניהם כי אם באחד מהם לבד זהו שאמר מי ירד אתי והיה מגבורתם שעברו המחנה.

**ולע"דן** לדקדק דהי"לל אל המחנ' אל שאול כי בתחלה פוגעים במחנה ואחר כך בשאול. ובכלל אומרו אל שאול מובן שאל המחנה הולכים. ועוד כיון שדוד דבר אל אחימלך ואבישי איך אחימלך לא יענה דבר האם פחד קראתו ורעדה כדברי מהרי"א ז"ל הנה נבחר לו מות מחיים ישבע בחרפה והנה דוד דבר אל אחימלך תחלה כנראה הוא איש חיל ונראה כי דוד אמר אני צריך מי שילך אתי אל שאול וצריך אני גם כן מי שיעמוד לי למשמרת סמוך אל המחנה בצאתי מעם שאול כי בהיותי בתוך המחנ' אולי יחשיבוני כאח' מאנשי המחנה אבל בעת צאתי לחוץ למחנה ידעו כי עבר זר בתוכ' וירדפו אחרי ברמחו' וחצים וצריך אני חזוק מאיש גבור חיל ולזה ברר דוד ויאמר אל אחימלך החתי

ואל אבישי בן צרויה אחי יואב שדבר ביחוד אל אלו השוים ולא דבר סתם אל האנשים אשר אתו והטעם לאמר מי ירד אתי אל שאול ומי אל המחנה ר״ל ומי יעמוד לי סמוך אל המחנה מעיר לעזור בצאתי משאול כי בעת הביאה אל המחנה אין פחד כל כך כי אז יחדיו יהיו עמו אחימלך ואבישי אבל אומרו אל המחנה הוא אחרי צאתו מאצל שאול והדברים כסדרן ולפי זה תיבת (מן) [מי] מושכת עצמה ואחרת עמה כאלו כתיב מי ירד אתי אל שאול מי אל המחנה אז ענה אבישי ויאמר אני ארד עמך אל שאול וממילא מובן שאחימלך ישאר למשמרת אל המחנה לעת צאתם כדי לעוזרם וסבר וקביל אחימלך ואעפ״י שהוא חמור בבחינה הנז׳. עוד אפשר שאמר אל שאול ולא פחדהי אליו כי הוא ישן וכיוצא אלא הפחד מן המחנה כי ודאי ישמרוהו ז״ש אל המחנה או יאמר אל שאול וכו׳ שאני אשים פני אל שאול והוא ישים פניו אל המחנה שאם ירים שאול את ידו אני אצא מתחת ידו וההולך עמי ישים פניו אל המחנה לטרדו כי שנים יניסו רבבה כשאיש אח רעהו יעזורו ולאחיו יאמר חזק:

ז

**ויבא** דוד וכו׳ רש״י ז״ל מעוכה נעוצה וכן הר״דק ז״ל והוסיף והוא קרוב לענין ומעוך וכתות וכו׳ עד כאן:

**ולע״דן** לדקדק אומ׳ ויבא בלשון יחיד הי״לל ויבאו גם אומ׳ אל העם הי״לל אל המחנה גם קשה אומרו שוכב ישן דבכלל ישן הוא שוכב ואם כן לישתוק מתיבת שוכב. ונראה להיות שהשי״ת היה בעוזרי דוד וכדמסיק ואין רואה ואין יודע ואין מקיץ כי כלם ישנים כי תרדמת ה׳ נפלה עליהם לזה אמר ויבא דוד ואבישי אל העם לא אל המחנה כי לא היה להם כסדר המחנה לעמוד על משמרתם אלא אל העם הנטושים על פני השדה. או יאמר ויבא אל העם לילה לומר שלא באו בקשת ובחנית שהרי כתי׳ בסמוך בחניי כשראה שאול החנית הוא אומר שלא הביאו בידם מכלל כי אם כאח׳ העם ונתחכמו להבליע עצמם בתוך העם להתראות כאלו הם מהם זהו שאמ׳ ויבא דוד ואבישי אל העם שנבלעו בתוך העם ואמר ויבא בלשון יחיד שלא היו באים שניהם יחדיו כדי שלא ישימו לב אנשי המחנה אליהם לומר הלא דבר הוא הליכת שנים יחדיו בלתי אם נועדו לאיזה דבר ולזה היה הולך כל אחד לבדו נפרד מרעהו וזהו שאמ׳ ויבא דוד ואבישי ויבא דוד תחלה ואחר כך ואבישי אחריו ואמר והנה שאול שוכב ישן ר״ל והנה שאול היה שוכב לבד ומאת ה׳ נפלה עליו שינה ותרדמה ז״ש והנת שאול שוכב ישן שתיבת והנה מורת על דבר פתאומי כדפרי׳ בכלי חמדה בפ׳ הנה עם בני יש׳ שהנה נעש׳ עם כבד בני ישראל שהיו י״ב מתי מספר אף כאן והנה שוכב ופתאום נעשה ישן לא כן אבנר והעם

שוכבים סביבותיו שוכבים דווקא ולא ישנים ועכ"ז הפליא השי"ת וגם הם נפלה תרדמת ה' עליהם אחר כך ואמר מעוכה בארץ לומר שהיתה נעוצה ביותר מן המנהג או בקרקע קשה עד שהיה קשה לעקור אותה בלי שירגישו העומדים שם סביב אלא שתרדמת ה' נפלה עליהם ועם היותה מעוכה בארץ רוצה לומ' בעומק ביותר וזהו בארץ דאם לא כן בארץ מיותר דודאי שלא בשמים היא:

**ח**

**ויאמר** אבישי אל דוד וכו' הרד"ק ז"ל בחנית ובארץ אכנו בחנית מכה גדולה עד שאתקע החנית בארץ תחתיו וכן תרגם יונתן אמחיניה כען במורניתא ואכרזיניה בארעא. ולא אשנה לו לא אהיה צריך לשנות לו פעם אחרת כי באותה מכה אמיתנו עד כאן. וכן מהרי"א ז"ל והוסיף כי חשב אבישי שהיה דוד רוצה להרגו ואמר לו סגר ה' וכו' ודוד השיב לאנשיו חלילה לי מהי וכוי כי משיח ה' ובכלל אנשיו אין ספק שהיה אבישי אחד מהם אם כן מה לו להפציר עוד כאן ותשובתו בצידו משלוח ידי במשיח ה'. ונראה כי אבישי ראה כעת היות תרדמת ה' נופלת עליהם פתאום אין זה אלא רצון אלהי שסגר אותו בידך כי בפעם הראשונה לא כתיב אלא לשון נתינה דכתי' הנה אנכי נותן את אויבך בידך ועשית לו וכו' אמנם אחר שדוד בפעם ההיא עבר על פשע ולא רצה להרגו והודה שדוד הצדיק וניחם על הרעה הנה עתה בשובו לכסלה לרדוף את דוד דמו בראשו ומחוייב מיתה הוא משום רודף זהו שאמר ויאמר אבישי אל דוד סגר אלהים וכו' שהק"בה ממש סגר אותו בידך כמוסר מיד ליד כיון שאתה רואה תרדמה ואימה חשכה גדולה נופלת עליו ועתה אכנו נא כי מה' היתה זאת לסגרו בידך ולא ירגיש שום נברא כי פעם אחת ולא אשנה לו כדי שלא יצעק בנתים לקרא לאנשי חילו אבל אהרגהו תכף ומיד בפעם אחת ונברח:

**ט**

**ויאמר** דוד אל אבישי וכו' מהרי"א ז"ל אין צריך לומר שלא תמית אותו אבל ההשחתה כל דהו אל חשחיתהו כי מי שלח ידו בשליחוח יד כל דהו במשיח ה' ונקה כל שכן הריגה עד כאן. **ולע"דן** אל תשחיתהו אתה שאינך כדאי שהדיוט אתה והוא מלך כי מי שלח ידו אפילו מלך אסור לו לשלוח ידו במשיח ה' שלא ינקה ורמז כאן על כריתת המעיל שכרת הוא המעיל לשאול ועתיד הוא ליתן דין עליה שלא ינקה כמו שאמרו חז"ל על פסוק ויכסוהו בבגדים ולא יחם לו. וכפי הנרא' שאמר לו אבישי אם כן לך דוד יאתה שאתה משוח כמוהו ועדיף מיניה שאתה מיהודה לעומ' זה אמר דוד אמירה שנית ויאמר דוד חי ה' שנשבע ליצרו שלא ישלח ידו בו כלל כדמסיק חלילה לי:

ו

**ויאמר** דוד וכו' ספרי חי ה' כי אם ה' יגפנו מכאן היה רבי יאשיה אומר צריך אדם להשבע את יצרו שכן אתה מוצא בכל הצדיקים שמשביעין את יצרם באברהם הוא אומר הרימותי ידי אל ה' בבועז חי ה' שכבי וכו' בדוד הוא אומר חי ה' כי אם ה' יגפנו וכו'. באלישע מהו אומר חי ה' לולי פני יהושפט וכו' עד כאן: **ולע"דן** מה צורך בארבע ראיות באחת מספקת. ועוד למה שינה בלשון (בית דין) [בד'] כי בשלשתן הוא אומר הוא או' ובד' שינה ואמר ובאלישע מהו אומר בלשון שאלה. ועוד קשה כיון דארבעתן ראיוח אם כן יקשה אומ' מכאן היה ר' יאשיה אומר צריך אדם להשביע את יצרו כדי שלא יחטא דהיכי קאמר מכאן דייקא. ונראה כי כונ' רז"ל להודיענו שצריך האדם להשביע את יצרו כדי שלא יחטא שהרי ידוע שהעבירות החמורות הם שלשה גילוי עריות וע"א ושפיכו' דמים וגזל נמי הוא חמור כדכתיב ובצעם בראש כלם. משל לקופה מלאה פירות כך הגדול מנער עצמו ועולה בראש כלם. בענין גזל הרימותי ידי אל ה' שנשבע שלא לקחת מחוט ועד שרוך נעל גלוי עריות בועז. שפיכות דמים מדוד. ע"א ביהורם בן אחאב שנעשה אח ואב לע"א ויהורם גם הוא הלך בדרכי ירבעם וכו' לזה נשבע שלא להביט אליו כמו אל תפנו אל האלילים לא אביט אליך ולא אראך שניזוק האדם בהביטו אל רשע לזה נשבע שלא להביט אליו מעת הפרדו מיהושפט זהו שאמר חי ה' וכו' לולי פני יהושפט הצדיק אני נושא שאני משביח בראייתו מה שפגמתי בראייתך לא הייתי מביט לך ואני נשבע שאחר הפרדך מיהושפט אם אראך עוד באופן שהשבועה היא אם אראך לעתיד. והראיה יותר מכרחת היא זאת של חי ה' כי אם ה' יגפנו כי לא שייך לישבע שה' יגפנו או במלחמה וכו' כי ברוך היודע אם יאריך ימים או לאו ואיך ישבע על דבר שאין בידו באופן שמוכרח הוא שליצרו נשבע גם לשון כי אם ה' וכו' בלתי מתיישב דלפי' זה חי ה' כי ה' יגפנו הל"ל תיבת אם אין לה הבנה מכאן היה ר' יאשיה אומר מכאן מפסוק חי ה' כי אם ה' יגפנו וכו' עקר ההכרח. כי ההיא דהרימותי ידי אל ה' אינו מוכרח שהוא לשון שבועה דהא אפש' לפרשו כתרגומו ארימית ידי בצלו וכו'. או הרימותי ידי אל השי"ת ליטול מהשפעה מידו המלאה והרחב' תמיד הרימותי ידי אליו שימלא ידינו מברכותיו ולא מידי מתנות בשר ודם כדפרישית בכלי חמדה. וההיא דבועז אפשר שלרות נשבע להבטיחה על מה שאמר לה אם יגאלך טוב יגאל ואם לא יחפוץ לגאלך וגאלתיך אנכי חי ה' שנשבע על וגאלתיך אנכי. וכן ההיא דאלישע לא יוכרח שנשבע שלא להביט בו מכאן ולהבא אלא כפשוטו חי ה' לולי פני יהושפט אני נושא אם אביט אליך ואם אראך אבל עכשיו אביט לכבוד פני יהושפט באופן שאין ראיה מכרעת

שצריך אדם להשביע את יצרו כי אם מפסוק חי ה' כי אם ה' יגפנו וכו' מהענין ומהלשון תיבת אם כדפרישית והשתי ראיות מהגי' האחרות אמר בהם באברהם הוא אומר בבועז הוא אומר בדוד הוא אומר לא כן באלישע שהיא היותר ראיה חלושה שבכלן לכך קאמר בה בלשון מהו אומר ולא אמר באלישע הוא אומר חי ה' שאינו דבר פשוט עד שיאמר בו באלישע הוא אומר כי אם מהו אומר בלשון שאלה להורות שמהכרח כפל הלשון של אם אביט אליך ואם אראך מכריח קצת שאם אביט הוא בהווה והשבועה על העתיד שנשבע שלא לראותו עוד זהו שאמר ואם אראך זהו שאמר מהו אומר לרמוז אל הכרח הזה של יתור. למדנו מהמאמ' הזה שאומרו חי ה' ליצרו נשבע והובן בזה תיבת כי אם כלומר לא אכנו בידי נפש כי אם ה' יגפנו ולא אני ובשוחר טוב רבי יהודה בן לוי אמר שלשה דברי' הוציא דוד מפיו וכלם נגעו בו כי אם ה' יגפנו או יומו יבא או במלחמה ירד ונספ' למה חי ה' א"ר אלעזר לי"צהר נשבע חי ה' איני עושה דבר זה ר"ש בן נחמני או' לאבישי בן צרויה נשבע אם תגע בדמו של צדיק שאני מערב דמך בדמו א"ל הב"ה גם במדעך מלך אל תקלל אתה מדמה עצמך לשאול כתיב ולשאול פילגש ואתה ויקח לו עוד דוד נשי' ופילגשי' שאול מפקי' נכסיו למלחמה ויקח צמד בקר וינתחהו שאול מנשרים קלו רבי לוי אמר ס' מיל היה הולך שאול ר' סימון אמר ק"ך רבנין אמרי ק"ף אימתי כשנשבה הארון אדם הולך לבית המשתה אינו מוליך בניו עמו מפני מראית העין ושאול הולך למלחמה ומוליך בניו עמו יודע שמדת הדין פוגע בו ואתה לא תצא אתנו במלחמה שאול אוכל חולין בטהרה שנא' וירם הטבח ואתה מדמה עצמך לשאול לכך נאמר שגיון לדוד אשר שר לה' על דברי כוש בן ימיני עד כאן ויש לדקדק אומרו אמר הק"בה גם במדעך מלך אל תקלל וכו' כי הוא לא קלל כפי הפשט של הפסוקים. ועוד כפל אתה מדמה עצמך לשאול וכו' אחת בתחלת דבריו ואח' בסוף שאומר ואתה מדמה עצמך לשאול ונראה שהכריע היו' דברי דוד דרך קללה מלשון כי אם ה' יגפנו דהי"לל או ה' יגפנו אבל מאו' כי אם פי' כי אם ה' רוצ' ליפרע ממנו לא יהיה ע"י אלא (אלא) יגפנו הוא ית' או יומו יבא ומת או במלחמ' ירד ונספה אבל באו' כי אם ה' יגפנו ואם כן הוא דרך קללה וקללת חכם על חינ' היא באה וכיון שדוד הוציא מפיו כן אעפ"י שהוא לא קללו בשלשתן עם כל זה נתקיימו זהו שאמר שלש' דברים הוציא דוד מפיו הוציא מפיו דייקא וכלם נגעו בו ר"ל חלק מהם נגע אעפ"י שלא נתקיימו בשלימות כי יומו יבא באותו היום שנהרגו ובמלחמה ירד ואחזו השבץ כנגד ה' יגפנו לפי שהשבץ לא היה מספיק להמיתו לכך אמר וכולם נגעו בו נגיעה כל דהו ומה שאמר ר' שמואל בר נחמני לאבישי נשבע חי ה' אפש' שלמד מהכרחות הנזכרים בפסוק חי ה' דהכי קאמר שלא

תהרגנו שאם תהרגנו חי ה' וכו' שאהרוג אותך ואערב דמך בדמו זהו שאמר הכתו' כי אם תהרגנו אני נשבע להי' שאפרע ממך וזהו ה' הנזכר שנית ודרך רמז יגפנו דוד לאבישי אעפ"י שפשוטו על שאול ויהיה זה מעין הדרש שהביא הר"דק ובדרש כי אם ה' יגפנו וכו' למה מזכיר שני פעמים אלא אמר חי ה' שלא תהרגהו ואם תהרגהו חי ה' שאהרוג אותך עד כאן. ואמר לו הק"בה גם במדעך מלך אל תקלל ר"ל כי אין ההדיוט מקלל למלך שאינו מסוגו וערכו וכיון שאתה מקללו מכלל שאתה מדמה עצמך לו עם כל זה מלך אל תקלל שאתה טועה שאינך מערכו כמו שמפרט אחת אחת ובסוף אומר ואתה מדמה עצמך לשאול חדא ועוד קאמר האחת שאחה מדמה עצמך לשאול ואין הדבר כן ועוד שלו הונח שתהיה שוה אליו ודומה לו אין ראוי שאתה תהיה מדמה עצמך לשאול כי יהללך זר ולא פיך וכיון שאתה מקללו כהדיוט הרי את' מדמה עצמך לו בכל שאם לא כן לא היה לך לקללו כיון שהוא חשוב ממך מלך הוא עליך. נמצא לפי זה המאמר פירוש הפסו' בלשון קללה והכי פי' ה' רוצה לעשות דין אנא יגפנו או במלחמה וכו'. ורש"י הביא כ"מש חי ה' ליצרו נשבע י"א לאבישי נשבע וכדברי המדרשי' הנז' ומה שאמר ה' יגפנו יקרב מיתתו או יומו יבא או זמן מיתתו עד כאן וקרוב לזה כתב הר"דק ז"ל ה' יגפנו בחולי טרם זמנו כמו ויגוף ה' את נבל וזה יהיה בעונו או יומו יבא רוצה לומר זמנו הקצוב לו מעת לדתו קרוב הוא ואמר דוד זה מלבו בהשערה שכיון שמאס בו ה' ומשח לדוד שלא יאריך ימים או שהודיע לו שמואל כן בנבואה ולפי זה יתכן לפרש שנשבע על זה חי ה' כי כן יהיה לו שה' יגפנו או יומו יבא וכו' להפיס דעתו של אבישי או יהיה שאמר חי ה' נשבע שלא יומת על ידי כי אם ה' יגפנו וכו' ובמלחמה ירד ונספה טרם יומו כי באלה הפנים יומת האדם טרם זמנו בסיבת עון גדול וזה הדבר מחלוקת בין חכמי' דרבי עקיבא את מספר ימיך אמלא אלו שני הדורות זכה משלימין אותן לו לא זכה פוחתין לו מהם דברי רבי עקיבא ופיר' שני הדורות כמו שכתוב בספר תילים ימי שנותינו בהם שבעים שנה וזהו אמלא אשלים וחכמים אומרים זכה מוסיפין לו לא זבה פוחתין לו. ופירוש אמלא אעשה מלוי ותוספת עליהם אמרו לו לרבי עקיבא הרי הוא אומר והוספתי על ימיך חמש עשרה שנה אמר להם משלו הוסיפו לו עד כאן וכן הביא מהריי"א ז"ל והרלב"ג ז"ל. ובמה שאמר או במלחמה ירד ונספה רוצה לומר שהוא בעצמו מצד בחירתו יסבב שימות בלא עתו עדיין בבאו במקום הסכנה וכבר זכרו זה בעלי חכמת משפטי הכבים בספריהם והוא עוד דעת תורתינו ולזה צוותה לעשות מעקה לגגים למלט הבאים שם מהנפילה עד כאן:

**ולע"דן** לדקדק תיבת שבועה זו של חי ה' למי נשבע גם תיבת כי אם בלתי מתיישבת כאשר כתבתי בביאור המאמר ואבין קשר הפסוקים דמסיק חלילה לי מה'. ונראה כי דוד נשבע חי ה' כי בין כשה' יגפנו על ידי עצמו או שיבא יומו או במלחמה ירד ונספה שהצד השוה בכל שלשה חלוקות אלו התקרבות מיתה קודם זמנם כנז' לעיל הנה אני נשבע חי ה' שבכל אלו השלשה חלוקות חלילה לי מה' אם אחפוץ במיתתו על אחת מהדרכים האלה זהו שאמר חלילה לי מה' ועל זה נשבע חי ה' איך לא מלבו ולא ישמח לאידו. ואם כן כל גזרת חי ה' הגיזר' היא חלילה מה' וכן חלילה לי משלוח ידי במשיח ה' וכו'. או יהיה הגיזרה בפסוק עצמו ונשבע חי ה' כי אם ה' יגפנו או יבא יומו נשבע אני חי ה' וכו' שהרי הוא בעיני כמת או כנספה מאחר שה' יגפנו או יומו יבא וכו' ואם אין חפץ ה' בזה האם אעשה נגד חפצו יתברך:

**יא**

**חלילה** לי מה' וכו' הר"דק ז"ל צפחת צלוחית. ומהרי"א ז"ל פיר' לפי שחשב אבישי שמה שאמר דוד כי מי שלח ידו במשיח ה' ונקה היינו דווקא להדיוט ובלתי משוח לא ינקה אבל דוד שהוא משיח אם ישלח ידו במשיח ה' אין בכך כלום לעומת זה חייב דוד לומ' חלילה לי שעם היותי משיח ה' עם כל זה חלילה לי וכל שכן לך אבישי ולכך קח החנית ולכה לנו וכו'. **ולעד"ן** שאמר חלילה לי מה' לפי שבענין המערה אמר אבנר וזולתו אלו שלח יד היינו עושין אותו חתיכו' חתיכו' לעומ' זה אמר כאן חלילה לי מפאת יראת ה' זהו שאמר מה' לא מזולחו כי פעם אחת ולא אשנה לו ולא אירא מאנשי חילו ואמר משלוח במ"ם דהי"לל חלילה לי מה' לשלוח ידי אבל אמר משלוח רוצה לומר מהפעם ההיא אשר שלחתי ידי אל כנף מעילו ויך לבי וידעתי שלא אנקה זהו שאמר משלוח ידי במשיח ה' רוצה לומ' מאותו השלוח ששלחתי ידי לקחתי לי מוסר וחלילה לי עוד. ועתה קח נא רוצה לומר אל נא נשב עוד ברגע קטן במקום מסוכן כזה סכנת הגוף פן יקיצו משנתם ויאחזונו וסכנת הנפש פן יטענה יצרנו הרע לשלוח ידינו במשיח ה' ולזה מפאת שתי הבחינות הנזכרות ועתה קח נא ועתה כעת הזאת קח נא את החנית ואת צפחת המים ונלכה לנו רוצה לומר לנו לתועלתינו ולהצלת גופינו ונפשינו כאמור ולא היה רוצה דוד לקחת אותה פן יהיה לבו נוקפו ואומר לו שיכה בחנית את שאול לזה אמר קח נא כי לא אאמין בעצמי:

**יב**

**ויקח** דוד את החנית וכו' הרד"ק ז"ל נתחרט דוד ממה שצוה לאבישי שמא לא יכבוש יצרו ויהרוג את שאול ולכן הלך דוד בעצמו לקחתה מראשתי שאול המ"ם הוא לשמוש לפיכך נקודה בצר"י אבל מ"ם מראשותיו בשו"א והיא נוספת ואינה לשמוש ואין רואה

שלא היה אדם ער לראותם לוקח החנית ואין יודע ומרגיש בהליכתם ודברם דבריהם ואין מקיץ לקולם לפי שתרדמת ה' נפלה עליהם והסמיכות הוא לאחד משני פנים. או פי' תרדמה גדולה כי הדבר הגדול שרוצה להגדילו סומך אותו אל השי"ת מאפל יה שלהבת יה עיר גדולה לאלהים לחרדת אלהים או פי' להודיע כי התרדמה היתה סיבה מאת האל כדי שלא ירגישו. וכן מהרי"א ז"ל והוסיף לומר כי אולי אבישי לא רצה לקחת החנית מאחר שלא אהרגנו אם כן למה אקח אותו והוצרך דוד לקחתו וכמו שאמר ואין מקיץ פי' אין מי שיקיץ לזולתו עד כאן ושיטת הר"דק עקר כי לא יתכן שאבישי יחליף דבר המלך דוד וכן עיינתי. **ולע"דן** עו' כי אולי אבישי לא מלאו לבו לקחתו ולכך הוצרך דוד לקחת' הוא בעצמו גם הצפחח כי לבו כלב האריה המס ימס ואמ' שאפי' אחר שהלכו להם נשארו ישנים מסיבת תרדמת ה' שנפלה עליהם על כן אעפ"י שהלכו להם עכ"ז ואין רואה וכו' כי תרדמ' ה' נפל' עליהם נפלה לשעבר ואעפ"י שנסתלקה התרדמה בלכתם עם כל זה נשארו ישנים. ובזה מובן אומרו נפלה לשון עבר ולא אמר נופלת. גם מובן אומ' כי כלם ישנים דהי"ל כי כלם נרדמים כי תרדמת ה' או כלם ישנים כי שינת ה' נפלה עליהם וסמיך ליה ויעבור דוד וכו' שעד שעבר העבר עוד' ישני' ולכך קרא את העם ואת אבנר כי כלם ישנים היו ואמ' ואין רואה ואין יודע שהוא מיות' שבכלל ואין מקיץ הוא אפש' שהיה מתחלה אדם רואה וער לשמור את שאול כמנהג עומד על משמרתו וה' הפיל רוח תרדמה שלא יהיה רואה אעפ"י שעינו פתוח וכן לא יהיה יודע ושלא יקיץ לזולתו כי כלם ישנים יחדיו כן אותו שהיה רואה ישן לו כי נפלה תרדמ' ה' עליהם יחדיו ובבראשית רבה אמרו תרדמ' זו דורמיטא היתה וההכרח הוא כיון שאין רואה ואין יודע ואין מקיץ דבר כזה אינו אלא דורמיטא:

**יג**

**ויעבר** דוד העבר וכו' הרל"בג ז"ל הנה עמד על ראש ההר כדי שיהיה קולו נשמע יותר כי היה רוצ' לדבר אל שאול מרחוק למלט עצמו מהסכנה אם יסכימו לרדוף אחריו ע"כ. **ול"עדן** שאעפ"י שהזכיר וילכו להם וכו' עתה הזכיר ויעבור דוד וכו' בלשון יחיד כי דוד זהיר ומהיר יותר מאבישי ויעבור דוד ויעמוד וכו' רב המקו' ביניהם בין דוד ואבישי ופשוטו ביניה' בין דוד ובין מחנה שאול ואולי הזכיר ויעבור דוד לפי שיזכיר אחר כך ויקרא דוד וכו'.

**יד**

**ויקרא** דוד אל העם וכו' תנחומא הביא הילקוט פי ק"לג מפני מה נענ' אבנר רבנין אמ' מפני שלא הניח שאול להתפייס לדוד שנאמ' אבי ראה גם ראה א"ל מן את בעי מן גלגולוי דדין בסירה הועדה וכיון דאתי לגבי מעגל א"ל הלא תענה אבנר בכנף אמרת

בסירה הועדה חנית וצפחת בסירה הועדה עד כאן דיש לשאול מי הכריחם ונראה כי קשיא להו שאין דרך לומר בעת קריאה ראשונה הלא תענה אבנר לזה אמר שאמר לו הלא תענה אבנר כאן בסירה הועד' כמו שענית שם בכנף המעיל דסירה הועדה זה לא יתכן לענו' בחנית וצפחת: והר"דק ז"ל הלא תענה אבנר אחר שקרא אל העם ואל אבנר ולא היו עוני' אותו קרא עוד אל אבנר בשם ואמ' הלא תענ' אבנר והביא בשם הדרש קרוב לנז"ל מי אתה קראת אל המלך כמו על המלך כלומר שלא יראת לקרא במקום שהמלך ישן לא חששת שמא תעירהו משנתו בקראך בקול רם כי הוא לא היה קורא אל המלך כי אם אל אבנר וכן ויך הפלשתי אל מצחו כמו על מצחו אל ההרים לא אכל כמו על ההרים לא אכל וכת"י מאן דין דקרי בריש מלכא ע"כ וכן מהרי"א ז"ל. והרב ב"ע ז"ל בשער ק"ג ז"ל הציע הצעה אחי' והיא כי מעלת הנקר' תעיר על דברי הקריאה והוכיח כן מפסוק זה האומ' הלא תענה אבנר וכו' ויען אבנר מי אתה קראת אל המלך אשר יש לדקדק שהוא לא קרא אלא אל אבנר לא אל המלך אם כן מהו או' מי אתה קראת אל המלך. ועוד קשה באו' ויכר שאול את קול דוד ויאמר הקולך זה בני וכו' ואם הכירו אם כן למה שאלו. ותירץ אמנם הכונה אצלי בזה הוא מענין אשר אביא בו והוא שהמנהג מדרך המוסר שכאשר ירצ' איש לדבר אל המלך או אל שר הצבא לא יקרא אליהם בשמותם גם כי יהיו סגורי' בחדריה' אבל יקרא אל השוער והשוער אל הסריס והסריס אל השר והשר יגיע הקריאה אל המלך אמנם אם המלך הוא מבקש אל השר או אל העם הנפקד תחת ידו אינו קורא רק אל השר עצמו ובשמו כי דרך הגדול להחל בגדול ודרך הקטן להחל בקטן והנה דוד לפי שהיה שר וגדול בישראל ומשוח מלך כשהוצרך לקרא אל העם ואל שר הצבא קרא בשם הגדול ולז"א ויקרא דוד אל אבנר ואל העם וכו' הלא תענה אבנר כי בקרא בשם אבנר קרא לכלם כמנהג הגדולים אמנם אבנר כשמעו הקריאה חשב בלבו שכונת הקורא לא היתה אלא לקרא אל המלך אלא שמתוך המוסר קורא אל שר הצבא להגיע צעקתו אליו כי אם היה הרצון לקרא לו לבד היה קורא לאחד מנעריו או לנושא כליו ולז"א מי אתה קראת אל המלך אז ענה דוד ויאמר הלא איש אתה וכו' ירצה אני לא קראתי אל המלך אבל אליך קראתי למה שאתה איש ומי כמוך בישראל ויש לי דין ודברים עמך ועמהם על דבר אשר לא שמרתם אל אדוניכם משיח ה' חי ה' כי בני מות אתם וכבר נתן טעם אל קריאתו אל האיש אשר הוא שר וחשוב אשר בכלל קריאתו קרא לכלם מצד שהדבר אשר יקר' עליו הוא דבר יקר הערך מאד כאשר דבר המלך וסכנתו תלויה בו וממילא נשמע כי הקורא היה כדאי לקרא על האופן ההוא מרוב חשיבותו ומזה נאמ' ויכר שאול את קול דוד כי הכיר כי אין זולתו בכל יש'

שיקר' על זה האופן והוא הכר' הענין אמנ' על הכר' טביעו' הקול הקולך זה בני דוד וכו'. **ולעד"ן** לתרץ לדקדוקי' אלו למה קרא אל העם לאמר הלא תענה אבנר ד"אכ תהיה ג"כ קריאתו פרטית אל אבנר. גם או' מי אתה קראת אל המלך והוא לא קרא כי אם אל העם ואבנר לא אל המלך ונדקדק ג"כ תיב' לאמר גם או' וקראת בלשון עבר דלא קאמ' מי אתה קורא בלשון הווה ונרא' כי דוד רצה להוכיח אל אבנר על מה שטען מאז על כנף המעיל בסיר' הועדה כי צפחת וחנית יוכיחו דלא שייך בהו בסירה הועדה ולזה קרא דוד אל העם ואל אבנר יחדיו להוכיח ולאמר אל אבנר הלא תענה אבנר ר"ל היש לך אבנר ענייה בענין צפחת וחנית ענה נא נגד העם וישפטו בין שנינו ויהיה זה מעין ויאמר משה אל קרח שמעו נא בני לוי מה שאני מוכיח לקרח ומה שיענ' כדי שתכריעו הדין עם מי כדפרישי' בכלי חמדה ז"ש הלא תענה אבנר כאשר ענית מאז בסירה הועדה לזה משיב מי אתה קראת אל המלך ר"ל האשמה תלויה בך שחייבתני לדחות בקש בסירה הועדה כי מי אתה שקרא' אל המלך בפעם ההיא שלא היה לך לקראת כי אם אותי לבדי וביני לבינך בסוד על ידי כתב אבל קראת אל המלך וחששתי פן אתחייב ראשי למלך לזה דחיתי בקש בסירה הועדה עם היו' הדבר בלתי אמיתי כי מקום חתך ניכר הוא ז"ש מי אתה ר"ל מי אתה איש גדול וחכם בישראל שקראת אל המלך והיינו אומ' קראת בלשון עבר ולא כתיב מי אתה קורא אל המלך. ואפשר עוד שקרא גם כן לעם לפי שבסוף דברי דוד מוכיח לעם חי ה' וכו' כי בני מות אתם וקרא לאבנר לפי שמוכיחו הלא איש אתה ומי כמוך בישראל וכו':

**טו טז**

**ויאמר** דוד אל אבנר [וכו'] לא טוב וכו' הרד"ק ז"ל הלא איש אתה איש גדול וכן גדעון בן יואש איש ישראל גדול ישראל וכן כלם אנשים אנשים גדולים וכן ת"י גבר גיבר את. שמרת אל אדוניך כמו על אדונך וכן אמר אחר כך על אדוניכ' וכת"י על רבונך וכמוהו אל ההרים לא אכל כמו על ההרים. ומהרי"א ז"ל כתב כי הלא איש מעולה אתה מאד שמי כמוך בישראל ועליך מוטל חיוב לשים שומרים שישמרו לאדונך אם כן לא טוב הדבר אשר עשית להתרשל משימך שומרים על המלך ואם יצאת ידי חובתך ושמת שומרים אלא שישנו להם אם כן יאשמו הוא או' חי ה' כי בני מות אתם שהשומר שישן גדול עונו מנשוא עד שיומת והנשארים ישמעו ויראו. עוד פירש ולמה לא שמרת לאדוניך ונניח עתה כי בא אחד העם להשחי' ולהרוג את המלך אדוניך שאז בלי ספק שלא טוב הדבר הזה אשר עשית וחי ה' כי בני מות אתם כיון שהתרשלתם בשמירת אדוניכם ונמשך שנהרג נמצא דין זה של חי ה' כי בני מות אתם הוא על מונח אם חס ושלום בא אחד

העם והשחית את המלך שאז הייתם יחדיו בני מות בדין. עוד פירש כי בני מות אתם אינו מדבר בשור' הדין אלא מאחר שאת' ישנתם ולא שמרתם את אדוניכם מעתה אלו הרג אתכם הבא אל המחנה בטח היה מהראוי שיהרוג אתכם כיון שאין רואה ואין מקיץ בני מות אתם ר"ל ראוי היה שיהרג אתכם אחר שמצא אתכ' יחדיו ישנים ואם כן לא אמר בני מות אתם מפאת הדין ע"כ דבריו. **ולע"דן** לדקדק ראשונ' כפל הלא איש אתה אם הוא לשון חשיבות כפי דעת המפר' היינו ומי כמוך בישראל. גם צריך טעם למה גבי אבנר אמר אל אדונך ובסמוך אמר על אדוניכם. ועוד למה אמ' בתחלה אדונך המלך ובסוף הפך הסדר המלך אדונך. ועוד קשה או' לא טוב וכו' כי משמע שאינו רע בהחלט אלא לא טוב לבד וא"כ אין משפט מות דקאמ' חי ה' כי בני מות אתם ולמה בתחלה דבר בלשון יחיד ועתה בלשון רבי' ומהו לשון של ועתה ראה וכו' ונר' שכונ' דוד להוכיחו לאבנר מב' בחינו' הא' מצד האנושות שהוא איש גבר בגבורן ולו יאת' לשמו' אדונו ז"ש הלא איש אתה. והבחינ' הב' מצד החסידו' שבו וז"ש ומי כמוך ביש' בחסידות כנגד הבחינה הא' אמר הלא איש אתה הוכיחו ולמה לא שמר' אל אדונך היא מרה אנושית ואמר אל ולא אמר על אדונך כ"מש מהרי"א ז"ל שלא נתרעם על אבנר שלא שמרו הוא בעצמו אבל נתרעם עליו שלא שם שומרים מתחת ידו זה נ"ל שדקדק באו' אל אדונך ר"ל מדוע לא שמת שומרי' לשמור אדונך ואמר כי בא אחד העם מיוחד שבעם כדוד או אבישי בא להשחית את המלך והסיבה להיותו אדוניך שאילו לא היה אדוניך שאתה מקש' לבו בסירה הועדה אתה הסיבה להשחית ושיפול ברעה זהו שאמ' להשחית המלך אדוניך לא אמר להשחית אדוניך המלך אמנם בסמוך כשדבר על השומרים עצמם שישנו להם אז אמר לא שמרתם על אדוניכם על אדוניכם ממש לשמור על משיח ה' שוקדים יום ולילה לשמור בשקיד' וכנגד הבחינה השני' אמר לא טוב הדבר אשר עשית אשר מי כמוך בישראל אחר כך הפך פניו אל העם אשר קרא דכתיב ויקרא דוד אל העם וכו' ואליהם אמר חי ה' כי בני מות אתם אתם ביחוד שהוא אדוניכם ושהוא משיח ה' ואתם הדיוטים ראוי לכם להחשיב יות' לשאול ממה שמחשיב אותו אבנר ולכן גדלה אשמתכם כי בני מות אתם. ואמר אל אבנר ועתה ראה ר"ל מאז בכנף המעיל טעית בסיר' הועדה ועתה היכול תוכל לבקש תואנה אי חנית ר"ל איזה מקום תוכלו לתלות שהועדה בו חנית המלך כי החנית קשה לתלות בה בסירה הועדה וכיוצא ובפרט בהיות עם החנית הצפחת כי שתים כאחת קשה לדחות בקש זהו שאמר ואת צפחת ולא אמר ואי צפחת כמו שאמר אי חנית וכו' כלומר בהיות החנית ואת צפחת שתים קשה לבקש דחייה כל דהו על כן ועתה ראה בישוב אי חנית המלך. או יאמ' הלא איש אתה ר"ל אני

קראתי את העם ואת אבנר כדי להאשי' אותם אבל כל אחד כפי ערכו כי אשמת אבנר אינה כל כך כי הלא איש אתה ר"ל איש אחד אתה וחטפתך שינה אבל עם כל זה תאשם כי עם היותך איש יחידי הנה ומי כמוך בישראל גדול האיכות ואם כן למה לא שמרת את אדוניך וכו' ואם תשיב ששמרת אלא שנאנסת מהשינה הנה לא טוב הדבר הזה אשר עשית להכניס את עצמך בשמיר' המלך כי היה לך לתת אל לבך פן תאנס בשינה זהו שאמר לא טוב הדבר הזה הזה דייקא דהיינו אם שמרת וערבה שנתיך ושכבת כי אם לא שמרת כלל הוא העון יותר למה לא שמרת וכו' ואם שמרת וישנת לך עם כל זה לא טוב הזה האחרון עם היותו קל מן הראשון. אמנם העם המרובים שהיו יכולין להתחלק למשמרות אלה ישנו ואלה יקיצו לשמור גדלה אשמתם זהו שאמר חי ה' כי בני מות אתם המרובים העם בני מות אתם ולא אבנר:

**יז**

**ויכר** שאול את קול דוד וכו' כבר כתבתי בפסוק ויקרא דוד אל העם שיטת הרב בעל עקידה ז"ל בפסוק זה עיין עליו ומהריי"א ז"ל ויכר שאול וכו' ולא אבנר הכירו שהרי אמר מי אתה קראת אל המלך וקראו בני דוד יען שחמל עליו אעפ"י שנפל בידו במערה ובמעגל. **ול"עדן** שהכיר הברת הקול שהיה לדוד ולפי ששמע בתוך דבריו וקולו נעימות בימין שאול באומרו משיח ה' המלך לזה אמר הקולך זה שאתה מכבדני בו אם פיך ולבך שוים שאתה בלבך בני דוד כאב מכבדני וכאדון במורה זהו שאמר הקולך זה שכבדתני בו האם הוא מסכים בקירות לבך שאתה כבן יקיר לי זהו שאמר בני דוד ויאמר דוד קולי מסכים עם מה שבמחשבתי שאתה אדוני ובקירו' לבי שאתה לי לפטרון שאין לי פה חנף נמצאת תשובתו מכוונת לשאלתו של שאול והיינו אומרו הקולך זה בני דוד ולא אמר הזה קולך בני דוד כי לא היה מסופק אם היה קולו אם לא שהרי אמר ויכר שאול:

**יח**

**ויאמר** למה זה וכו' מהריי"א ז"ל כתב שהוכיחו שהעבד מצטרף אל האדון לשירות לו לא לרדיפה שירדפהו האדון להשמידו למה זה אדוני אתה רודף אחרי עבדו כל שכן כי אין בידו חטא ורעה **ולע"דן** לדקדק תיבת זה דקאמר למה זה. ועוד קשה כפל כי מה עשיתי ומה בידי רעה. ונראה שדוד הוכיח לשאול מה נתחדש אחרי מעשה המערה מרד או מעל עד שרדף אחריו בזה העת זהו שאמר למה זה אדוני רודף זה דייקא כי מה עשיתי מחדש עד שתרדפני זה ומה בידי רעה מימי קדם באופן שלא יש בידי רעה בעבר ולא עשיתי בהווה מאומה שחייב רדיפה בזה. או יאמר לא חרה לי אלא על מציאות הרדיפה כי אם על היות אדוני רודף ואתה כמלאך ה' זהו שאמר למה זה מורה באצבע על מה שאומר אחר כך אדוני רודף אחרי עבדו שהיות אדוני הרודף חרה לי עד מאד כי מה

עשיתי שחייב כן שתרדפני אתה בעצמך ומה בידי רעה אפילו רדיפה על ידי זולתך זהו אדוני רודף אחרי עבדו ואחר כך ומה בידי רעה וכו':

**יט**

**ועתה** ישמע אדוני וכו' אם ה' הסיתך בי אמ' ר' ישמעאל סבא חתניה דרבי חנינא אמר לו הק"בה לדוד מסית קרית לי אני מכשילך בדבר שאפי' תינוקות של בית רבן יודעים שנאמר כי תשא את ראש בני ישראל וכיון דמנה לא שקל מנהון כופר עד כאן. והכונה כמו שהביא הר"דק ז"ל שנאמר שם ויסת את דוד בהם לשון הסתה עד כאן. גם הענין מכוון שכאן היא לשון הסת' להמית דוד ושם הסתה שימותו ישראל על ידו של דוד: ובמה שאמר כי גרשוני היום וכו' לאמר לך עבוד הקשו במסכת סנהדרין וכי מי אמר לו לדוד לעבוד ע"א אלא לומר לך כל בר ישראל היוצא מארץ ישראל לחוצה לארץ כאלו עובד ע"א שנאמר לתת לכם את ארץ כנען כי אני ה' אלהיכם וכו' עיין שם עוד במסכת כתובות. ובספרי אמרו ד"א וכי תעלה על דעתך שדוד המלך עבד עבודת אלילים אלא על ידי שפוסק מד"ת הולך ועובד ע"א וכן הוא אומר וסרתם ועבדתם אלהים אחרים עד כאן ולשיט' הגמרא דרשו בנחלת ה' על ארץ ישראל ובספרי דורשים בנחלת ה' על התורה שהיא נחלת ה' שהנחיל אותה לנו מורשה קהלת יעקב. ולשיטת הגמרא מובן תיבת לאמר שהכונה בגרשם אותי מנחלת ה' א"י כאלו רצה לומר לך עבוד אלהי' אחרים שבר ישר' הדר בחוצ' לארץ כמי שאין לו אלוה. ורש"י ז"ל הסיתך לשנאתי (רוצה לומר השרוא) [כל הסתה] לשון שומא אמיטימוו"ט בלעז. ירח מנחה יקבל ברחמי' תפלתי להשיב חמתך ממני. כי גרשוני מארץ ישראל לך עבוד אלהים אחרים כל בר ישראל היוצא מ[ארץ ל]חוצה לארץ כאלו עובד ע"א ויונתן תרגם איזל דוד ביני עממיא פלחי טעוותא עד כאן וכן הרד"ק ז"ל כתב הסתה לשון שומה שם בלבך בעוני להרע לי וי"ת מן קדם ה' אתגרית בי ירח מנחה נקרב לפניו מנחה שיריח וירצה בה לכפר עוני ולהסיר שנאתך ממני. מהסתפח מלגור והדבק בנחלת ה' לך עבוד אלהים אחרים כאלו אמרו לו לך עבוד כיון שמגרשים אותו מנחלת ה' לגור בין הגוים אעפ"י שעדיין לא יצא מארץ יהודה ידע כי יצטרך לצאת כי לא יוכל לברוח מפני שאול וגם יצא לאכיש ולמצפה מואב והניח שם אביו ואמו ואעפ"י שהוא ואנשיו הולכים ושבים אל ארץ יהודה עד כאן. וכן הרל"בג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והוסיף לפרש בנחלת ה' על בית שאול שהם נחלת עבדי ה' וצדקתם או אמר כן על מיכל בתו שהיא אשתו וביתו בית והון נחלת אבות ומה' אשה משכלת זו מיכל או על ארץ ישראל כנ"זל **ולע"דן** אם ה' הסיתך בי וזה רצונו ירח מנח' ר"ל מאחר שנעשה רצונו יקבל זאת ההסתה לריח ניחוח כאלו היא מנח' שלוח'

מאתי ע"ד מה שאז"ל אשה ריח ניחוח לה' נחת רוח שצויתי ונעשה רצוני אמנם אם בני אדם הם הידועים הזיפי' ודואג ז"ש האדם ב"הא הידיעה הנה ארורי' הם כבר שהרי כתיב ארור מכה רעהו בסתר והיינו דלא כתיב ארורים יהיו שאינו מהללם אלא לשון הודע' שמודיע שארורים הם וז"ש לפני ה' ולא אמר ארורים יהיו לה' ר"ל לפני ה' הם ארורי' שהרי התורה עומד' לפניו משבח' ושעשועי' יום יום ז"ש ארורי' הם לפני ה' דייק' ואלו היה או' כי גרשוני על שהלך לאכיש ולמצפה מואב לא יצדק כי גרשוני היו' הזה שזה ימי' שנתגרש אלא ודאי על שהוצרך כעת ללכת בין הגוים ההם אמר כן וזהו כי גרשוני היום הזה דייקא. ואמר לאמר לך עבוד אלהים אחרים ר"ל מאחר שהצריכוהו ללכת אל אכיש מלך גת העובד אלהים אחרים והוא מוכרח לעבוד לאכיש כי גר הוא כאלו אמרו לי לאמר לך עבוד אלהים אחרים ז"ש כי גרשוני היום והגירוש רוצה לומר לך עבוד אלהים אחרים:

כ

**ועתה** אל יפול דמי וכו' רש"י ז"ל הקורא עוף ששמו קורא ובלע"ז פרדי"ץ וכן קורא דגר ולא ילד ומרדף אחר קיני שאר עופות ויושב על בציהן עד כאן ולרש"י ז"ל ירדוף הקורא לזולתו קיני שאר עופות וה"רדק ז"ל פירש כאשר ירדוף הרודף את הקורא. וי"ת ירדוף כמו ירדף מנפעל או כמו שת"י יתרדף מהתפעל שתרגם כמא דמתרדיף קוראה בטוריא ע"כ. ומהרי"א ז"ל צעק דוד על שאול שאל יפול דמו ארצה מנגד ה' אלא שיעמוד לפניו תמיד עד שינקום נקמתו שהיה תמיד בסכנ' כאילו דמו נשפך כי יצא מלך ישראל אחרי דוד שהוא כפרעוש אחד כאילו שאול רודף אחר הקורא בהרי' כמנהג המלכים בצודם ציד נמצא כאשר ירדוף חוזר לשאול עד כאן. **ולעד"ן** אל יפול דמי כי בהיות האדם נגד פני ה' והשגחתו הוא מצוי וכשה"בה משלחו ומסלקו מנגד פניו הרי הוא נעדר המציאות לז"א ועתה אל יפול דמי ארצה מנגד פני ה' אלא אהיה לפני פני ה' ובזה אחיה ואף על פי שאין ראוי להשגיח בי מצד עצמי היותי גרוע כפרעוש הזה עם כ"ז ישגיח עלי מפאת שאול הרודף אותי ז"ש כי יצא מלך ישר' שזה יחייב שאל יפול דמי ארצ' מנגד פני ה' אמ' אל יפול דמי כפשוטו אלא ארץ אל תכסי דמי כדי שינקו' ה' נקמת דמי לא מצד עצמי כי אם מצד הרודף היותו מלך יש' וכל ענייניו נגד פני ה' ז"ש יצא מלך יש' זה חייב שאל יפול דמי וכו' ואנא ה' אעפ"י שאני נחשב כפרעוש הזה לחולשתי אנא אהא כקורא הזה הרודף ואין משיג ז"ש כי יצא מלך ישראל לבקש את פרעוש א' נא יארע לו כאשר ירדוף הקורא בהרים שהוא קשה להשיגו. או רמז לו אל קורא דגר ולא ילד עושה עושר ולא במשפט בחצי ימיו יעזבנו ואחריתו יהיה נבל ככה יארע לו מאחר שרודף

אותו שלא במשפט כמקרה הקורא יקרהו זהו שאמר כי יצא מלך ישראל וכו' נא יארע לו כאשר ירדוף הקורא בהרים:

**כא**

**ויאמר** שאול חטאתי וכו' הר"לבג ז"ל כתב בכפל הנה נסכלתי ואשגה מאד כי מאחר שנתפרסם לי השגחת השי"ת עליך הנה נסכלתי ברדפי אותך אמנ' במה שלא זכרתי מה שגמלתני במער' ואשגה מאד עד כאן. וכן מהריי"א ז"ל בקירוב והוסיף שוב בני דוד שישוב אליו ואל ביחו כי לא ירע לו עוד אחרי אשר יקרה נפשו מאד בעיניו. **ולע"דן** שוב בני שתהיה בן יקיר לי ויהי לבך בטוח בה' כי לא אוכל להרע לך עוד לזאת אשר יקרה נפשי בעיניך היום הזה ובמדה שאדם מודד בה מודדין לו מן השמים ולא יתנוך להרע עמדי ז"ש תחת אשר יקרה נפשי בעיניך תחת דייקא שתמורת מה שיקרה נפשי בעיניך תיקר נפשך בעיני השם יתברך להצילך. וכמו שאומר בע"ה בסמוך והנה כאשר גדלה נפשך וכו' ואמ' הנה נסכלתי ביני לבין המקום ואשגה מאד במה שבין אדם לחבירו שהוא הרב' חמור לפניו:

**כב**

**ויען** דוד ויאמר וכו' הר"דק ז"ל החנית כתיב וקרי חנית והכל אחד עד כאן. ומהרי"א ז"ל אמר שישלח בעד החנית ולא הזכיר צפחת המים כי חרפה היא לו לחזור אחריה עד כאן. **ולע"דן** לדקדק כפל ויען ויאמר ואחד מהם מספיק וגם נדקדק ה"א של החנית ואבין למה לא הזכיר צפחת המים. ונראה כי דוד במאמר הא' שאמר הנה החנית המלך בה"א יתירה היה בזה ענייה ואמירה האמירה כפשוטו של מקרא שישלח הנער ויקחה והעניה היא למה שאמר שוב בני דוד כי לא ארע לך עוד אל זה ענה בכיון ואומר הנה החנית ר"ל החנית תוכיח שכמה פעמים הבטחתני לבלתי הזיק אותי ובעלות הרוח רעה המבעתך היית זורק לי החנית ז"ש ויען ויאמר הנה החנית וזהו לשון הנה ולזה לא הוזכרה צפחת המי' כי אין ממנה שום הוכחה כלל וז"ש ויעבור בוא"ו מוסיף על ענין ראשון היא העניה כאמור דאם לא כן הי"לל הנה חנית המלך יעבור אחד מהנערים וכו' ואמר ויעבור ויקחה לפי שהיה ראוי לבלתי החזירה לו כיון שהיה נתקל בה דוד כמה פעמים כמו שרמז לו ב"הא של החנית כאמור עכ"ז ויעבור אחד מהנערים ויקחה כי בה' בטחתי וה' ישיב וכו'.

**כג**

**ויהוה** ישיב את צדקתו וכו' רש"י ז"ל ישיב לאיש לכל צדיק וצדיק עד כאן. וה"רדק ז"ל לאיש שעושה מעשה כמו שעשיתי צדקה ואמונה אשר נתנך היום הזה ביד כמו בידי וכן

ת"י וכן עזי וזמרת יה כמו וזמרתי ויתכן לפרש ביד סמוך ואעפ"י שהוא קמוץ והנסמך חסר ופי' ביד אחד מאנשי ולא אביתי אני שישלח ידו בך עד כאן.

**ולע"דן** טעם כפל צדקתו ואמונתו אמר שישיב לו הש"י באותה המידה עצמה שכן מורה לשון ישיב שישיב לו בראשו ממש מעין ודוגמא מה שעשה עמו צדק' ואמונ' הצדקה שהצילו מיד אבישי ז"ש אשר נתנך היום ביד רוצה לומר ביד אבישי ובבחינה זו אמר צדקתו שלא הניחו להשחיתו וכנגד ולא אביתי לשלוח ידי במשיח ה' שזו אמונ' היא לבלתי היותי בוגד באדוני משיח ה' אלא נאמן בבריתו וקיים באהבתו. ואמר וה' שכל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו כי הדין נותן בכיוצא בזה להשיב לאיש כזה העוש' כזא' להשיב את צדקתו את דייקא לרבות שתהיה ההשבה מכוונת מכל חלקיה וכן את אמונתו. או יאמר את צדקתו כשה"בה משיב הטובה משיב בעין יפה ורבוי וז"ש את צדקתו ולא אמר צדקתו בצמצום וכן ואת אמונתו. ואפשר שאומ' ביד מוסב אל הש"ת הנזכר ז"ש אשר נתנך היום ביד שהש"ת בידו ממש נתנך בידי וסיגר אותך על דרך מ"ש ויאמר אבישי אל דוד סיגר אלהים היום את אויביך וכו' באופן שזו צדקה ואמונה היא עם היות שנתנך היום ה' בידו מסרך בידי ואני לא הזקתיך:

**כד**

**והנה** כאשר גדלה וכו' כאן ביאר ענין ההשבה שהיא מדה כנגד מדה שהנה בריא לי שכמו שגדלה נפשך היום הזה בעיני כן בריא לי וידעתי נאמנה שתגדל נפשי בעיני ה' ויצילני מכל צרה כל זה לשון הודעה הוא ולא לשון תפלה והוא ביאור הפסוק הקודם ובכלל זה רמז כאשר גדלה נפשך היום הזה בעיני להיותך משיח ה' כן ממש תגדל נפשי בעיני ה' להיותי משיח על ידי שמואל ויצילני מכל צרה לא בצדקתי כי אם לכבוד המשיחה שלא תתם לריק:

**כה**

**ויאמר** שאול וכו' לפי שדוד אמר ארורים הם לעומת זה ענה שאול ויאמ' ברוך אתה בני דוד והם ארורים כי בני אתה ולא בוגד בי כאשר אמרו הם ומלבד מה שאמרת מצדקה ואמונה שעשית לשעב' גם עשה תעשה מצות וצדקות ועל ידם גם כן וגם יכול תוכל בכל אשר תפנה תצליח כי על ידי המעשים הטובים ירב היכולת או יאמר וגם יכול תוכל שלא כל תוכל אלא יכול הוא הש"ת יכול על כל היכולות בעזר' היכול תוכל על דרך מה שפי' בכלי חמדה בפסוק כי יכול נוכל לה. ואמר וילך דוד וכו' להודיע חסידות שאול שלא קם לשוב למקומו פן יחרד לבו של דוד לחשוב אולי רודף אחריו פתאום לכך המתין עד שהלך דוד לדרכו ואחר כך קם שאול ושב למקומו וז"ש וילך דוד לדרכו ואחר כך ושאול שב למקומו:

**כז**

**א**

**ויאמר** דוד אל לבו וכו' רש"י ז"ל עתה אספה יום אחד שמא יארוב ויבוא עלי פתאום עד כאן ומהרי"א ז"ל כתב שאדרבא כעת היה לו להיות בטוח משאול ואם כן איך אמר עתה אספה כאילו עתה נוסף לו פחד. ותירץ כי כיון שעתה נתברר לו לשאול שהשי"ת עם דוד שהרי הפיל תרדמה על כל המחנה כדי שיטול החנית כוי זה יבעיר אש הקנאה יותר לרדפו כי נתאמת לו יותר כי יכול יוכל ז"ש עתה אספה. **ולע"ד** כי עד עתה שהיה דוד מחזיק לשאול כאויב ושאול לדוד לא היה לדוד כל כך פחד כי יפחד שאול לרדוף לדוד פן יהרגהו דוד אבל כעת שראה שאול שנפל בידו וגדלה נפשו ופחד לשלוח ידו במשיח ה' מעתה תחזקנ' ידיו לרדוף לדוד שאם יפול דוד בידו יהרגהו ואם הוא יפול ביד דוד ירחם עליו כי משיח ה' הוא לזה אמ' עתה אספה יום אחד ביד שאול. והנכון על דרך מה שפי' בכלי חמד' גבי הצילני נא מיד אחי שלא אהרגהו ומיד עשו שלא יהרגני וכן דוד פחד משאול פן יהרג ויצר לו מאד פן יהרוג משיח ה' שאול ולזה אמ' כי עד עתה לא פחד פן יהרג לשאול אבל עתה אם ישוב שאול לכסלה עוד לרדפני ויפול בידי ודאי אהרגהו ואספה בחטאי ז"ש עתה אספה יום א' ביד שאול אם אהרגהו כי יותר דמו אלי עתה שכבר מנעתי עצמי מבוא בדמו פעמים ז"ש עתה אספה יום אחד ביד שאול באופן שאין לי טוב החלטי לגוף ולנפש כי אם המלט שאול מידי ואמלט אני מידו ז"ש המלט אמלט כפול ושנוי לשון שהשתי מלטוי החלטות יהיו בלכתי אל ארץ פלשתי' ונואש ממני לבקשני עוד ובזה אמלט מליהרג וימשך גם כן ונמלטתי מידו שלא אהרגהו שההורג הישראלי הוא נופל בעצ' ביד הנהרג והנהרג נופל במקרה ביד ההורג וכן פיר' בכלי חמד' בכתוב ביום הציל ה' אותו מכף כל אויביו שלא יהרג ומיד שאול שלא יהרוג הוא את שאול ולכך יצא דבר זה מכלל מכף כל אויביו. וז"ש ונמלטתי מידו שהוא מיותר שכבר אמר ונואש ממני שאול לבקשני וטעם ונואש ממני שאול לבקשני שהיה די שיאמר ונואש שאול מלבקשני עוד כיון לומר כי בלכתו אל פלשתים ירויח שני ענינים האחד שלא יבקשהו עוד והשני שיתיאש שאול מדוד באומ' כי נתערב בפלשתים וילמד ממעשיהם ז"ש אל ארץ פלשתים ונואש ממני ר"ל יתיאש ממני שיאמ' כבר נאבד דוד עם פלשתים כמוהם וגם כן יתיאש לבקשני עוד. וכתב מהרי"א ז"ל שלא רצה לסמוך על הנס והבטחות השי"ת:

**ב**

**ויקם** דוד ויעבור וכו' הר"דק ז"ל שאל איך הלך שנית אל אכיש והלא בראשונה הוצרך לשנות טעמו לפניו כדי להנצל ממנו. ותירץ כי בפעם ההיא היה דוד לבדו אבל עתה היו

עמו שש מאות איש זאת ועוד שקודם שנכנס דוד אל אכיש שלח לו לאמר איך התבאש עם שאול ועמו ואם ירצה לקבלו יהיה לו לבן חיל וקבלו בשלום וישב עמו. וכן מהרי"א ז"ל. **ולע"דן** שהפסוק בעצמו רמז אל טענותיהם שתים ראשונה אמר ויקם דוד ויעבור (והשני') שאו' ויקם מורה על קימה היתה לו ע"י איזה תנאי וחזוקים וע"י זה קם ויעבור והשנית ויעבור הוא ושש מאות איש אשר עמו לא כן בפעם הראשונה שהיה יחידי והיה אפשר לומר שאכיש זה זולת הראשון ומוכיח כן לשון של הפסוק שכאן אמר אכיש בן מעוך לא כן בראשון והראשון היה אחיו של גלית כפי מה שנז"ל וזה זולתו וברוך היודע. ואפשר עוד כי בראשונ' עדין לא נתפרס' היות דוד מורד בשאול ואולי חשבוהו כמרגל ארץ פלשתים כי קרוב הוא יום איד גלית ולכך בקשו להרגו אבל אחר שעמד במרדו זמן רב ונתפרסם וכמה פעמים שרדפו שאול אז בטח בלבו ללכת כי יאמין בו אכיש שיהיה לו לעבד עולם וכמאמר אביש עצמו ויאמין אכיש לאמר וכו':

**ג**

**וישב** דוד וכו' כוונת הכתוב לומ' ולהגיד חסדי ה' כי לא יעזוב את חסידיו כי ישב דוד בשלוה והשקט עם אכיש ממש כי אהבו ועם אנשיו איש וביתו ודוד ושתי נשיו ועשה עיקר מאחינועם כעת לפי שלא היתה נשואה לזולתו מעולם לא כן אביגיל כי מנה אותה שנית והטעם לפי שהיתה כבר נשואה לנבל הכרמלי וז"ש הפ' בעצמו ולאביגיל אשת נבל הכרמלית:

**ד**

**ויגד** לשאול כי ברח דוד למקום צריו ואויביו שם בנת ולזה לא יסף עוד לבקשו כי אמר ערוקיה מסתייה שם לגת כי שם יפול בידם וז"ש ולא יסף עוד לבקשו ולא כתיב ולא יסף לבקשו כי תיבת עוד מיותרת אבל כיון לומר שאין הביקוש להרגו עוד על מה שעשה דוד לעצמו בלכתו לגת כי מספיק לו מה שעשה הוא בעצמו בזדון לבו עשה לנפשו וז"ש ולא יסף עוד לבקשו. או אפשר ביתור תיבת עוד ואגב אורחיה מודיע הפסו' ששאול עם כל אותו הודוי והפתוי שעשה לדוד עכ"ז אילו לא ברח היה רודפו עוד אלא שלפי שברח לכך ולא יסף לבקשו אבל בדעתו היה עדיין עוד לבקשו וז"ש עוד לבקשו:

**ה**

**ויאמר** דוד אל אכיש וכו' רש"י ולמה ישב עבדך ואהיה לך למשא וכן הר"דק והוסיף ודעת דוד כדי שלא ירגישו בו בפשטו על המקומות ושיהיה לו ולאנשיו עיר להם לבדם וכן מהרי"א ז"ל ומה שאמר באחת ערי השדה הר"לבג ז"ל שאינה מוקפת חומה וכן מהרי"א והוסיף כי אולי לא ירצה אכיש לתת לו עיר חומה דלתים ובריח.

**ולע"דן** כוונת דוד שלא יקנאו בו פלשתי' בהיותו בעיר הממלכה דרך גאוה וז"ש אם נא מצאתי חן בעיניך לבדך לא כן בעיני השרים ובעם וז"ש יתנו לי מקום באחת ערי השדה שאמר יתנו לי בלשון רבים עליהם כי הם חפצי' לדחותו מעיר הממלכה ולכן אם נא מצאתי חן בעיניך כן תפיק רצוני ורצונם שיתנו לי וכו' ואשבה שם בנחת רוח ולמה ישב עבדך וכו' עמך בשוה בעיר הממלכה שזו דרך גאה וגאון ולזה אמר ויתנו לי וכו' הם מדעתם ובכלל דבריו אמר יתנו לי מקום באחת ערי השדה שלא שאל אפי' אחת ערי השדה שתהיה לו לבדו אלא די לו בשיתנו לו מקום שיספיק לו באחת ערי השד' אמנם אכיש ויתן לו לבדו את צקלג ואין לזרים אתו לכן היתה צקלג למלכי יהודה שאילו היו בתוכה מאנשי אכיש לא היתה מורשה למלכי יהודה אבל משנתן אותה לו לבדו לכן היתה צקלג למלכי יהודה והוא נכון אמנם בסמוך כתיב ויתן לו אכיש בעצמו לכבד לדוד:

1

**ויתן** לו אכיש ביום ההוא וכו' הר"דק ז"ל למלכי יהודה ואעפ"י שאנו רואים כי בעת כיבוש הארץ היתה צקלג לבני יהודה אפשר כי על שם סופו נכתב שם או אפשר שכבשוה אז ואחרי כן לקחוה פלשתים מידם ומיום שישב בה דוד נשארה לו על כן היתה למלכי יהודה מהיום ההוא ומעלה לפי' אמר למלכי יהודה ולא אמר לבני יהודה עד כאן וכשיטה זו השנית כתב מהרי"א ז"ל ועל כן היתה צקלג למלכי יהודה היוצאים מחלצי דוד כי הם כבשוה והוכיח מאומרו עד היום הזה היות המחבר ספר שמואל ירמיה על שם שקבץ כל אלו הנבואות. **ולע"דן** ויתן לו אכיש ביום ההוא שאהב אותו ולא איחר לעשות כדברי דוד הוא בעצמו נתן לו ולא נתן לזולתו כמו שאמר דוד יתנו והיה הדבר הזה ביו' ההוא תכף ומיד זה מורה אהבה עזה ומאמר ויתן לו הכוונה מתנה גמורה מתנת עלמין דלא למיהדר מינה כמשפט המלך הנותן בעין יפה נותן ולא לבדו ואין לזרים אתו כדפרישית בפסוק הקודם ולכן להיות המלך עצמו הנותן ולא העם כאשר שאל דוד נמשך מהתועלת על כן היתה צקלג למלכי יהודה. או אמר לכן שנתנה לו כל אלו לבדו ואין לזרים אתו מאנשי אכיש אתו כדברי דוד שאמר יתנו לי מקום באחת ערי השדה לכן היתה צקלג למלכי יהודה שאילו היו בתוכה אנשי אכיש לא היתה מורשה למלכי יהודה. או יאמר לכן שלהיות חנוך דוד וישיבתו בנחת שם בצקלג לכך קבעוה לדורות למלכי יהודה להיותה מסומנת לסימן טוב שמשם עלה דוד לגדולה זהו שאמר לכן היתה צקלג למלכי יהודה:

ז
**ויהי** מספד הימים וכו' רש"י ז"ל מיעוט ימים שנים ואי אפשר לפרש ימים זה שנה שהרי לא הלך דוד אצל אכיש עד שמת שמואל ושאול לא מלך אחר מיתת שמואל אלא ארבעה חדשים כמו ששנינו בסדר עולם וגם ממנין שנותיו של עלי ועשרים שנה שהיה הארון בקרית יערים הרי ששים שנה צא מהם חמשים ושתים של שמואל ושנה אחת לעבורו עם ארבעה חדשים הללו (ושתי) [ושבע] שנים שמלך דוד בחברון קודם שהביא הארון מקרית יערים נמצא שלא מלך שאול אחר מיתת שמואל יותר מארבעה חדשים עד כאן וכן ה"רדק ז"ל והוסיף הכרח שהרי שאול לא מלך אלא שתי שנים וכל העניינים שהיו לדוד עם שאול אי אפשר שבשמנה חדשים היו אלא ודאי ארבעה חדשים וימים ר"ל ימי מספר מהחדש החמישי כתרגומו יומין וארבע' ירחין ובקצ' נוסחאות יש עידן בעידן וארבעה ירחין ר"ל שנה וארבעה חדשים ומה שאמר אחר כך אכיש אשר היה אתי זה ימים או זה שנים פי' זה ימי' מעטים שהיה עמי אבל בדקתיו כאילו היה אתי זה שנים עד כאן ומהריי"א ז"ל חלק עלי' מתוך לשון הפסוק זה ימים או זה שנים ופי' ימים כמו שנתים ימים וארבעה חדשים והכריח כן ממה שהקדים ימים לארבעה חדשים דלמפרשים הנזכרי' הי"לל ד' חדשים וימים שהמספר המועט ראוי לאחר. וסייע דבריו מדברי המתרגם עידן בעידן שלפי דעת המתרגם מלך שאול יותר משנתים עד כאן ואם באנו לדקדק לשון הכתוב מימים או שנים מנגד הוא על פיר' מהר"יא ז"ל אך לשיטת המתרגם עידן בעידן שז"ש לשון ימים שנה הוא כמו ימי' תהיה גאולתו ולז"א זה ימים או שנים אם תחשוב ארבעה חדשים מהשנה השנית לשנה יהיו אם כן שנים. והנכון לסמוך על דברי רש"י מדברי חז"ל ואם באנו לפרש הפסוקי' כפשטן הייתי מפרש ויהי מספר הימים אשר ישב דוד בשדה פלשתים יושב ובטל אין יוצא ואין בא היו ימים וארבעה חדשי' דהיינו ארבעה חדשים ומספר ימים מעטים שלא עלו לחודש החמישי כי קודם מלאת החודש החמישי נתן דוד אל לבו לצאת ולבא ויעל דוד וכו' ואם כן אפשר שישב דוד שם ימים או שני' והכתוב הזה לא ספר אלא הימים שישב שיושב ובטל ואח"כ יצא לצוד ציד להביא טרף לביתו וחוק לנעריו. וכי תימא הפי' שאומר כה יעשה דוד וכו' משפטו כל הימים אשר ישב בשדה פלשתים מורה שכל ימי היותו בשדה פלשתים היה עושה כן ואם כן הוא מנגד למה שפירשנו שהארבעה חדשים היה יושב ובטל בשדה פלשתים זו אינה קושיא כי הפסוק הכי קאמר כה יעשה דוד לשלול שלל ולבוז בז וכה משפטו לבלתי החיות כל נשמה כל הימים אשר ישב בשדה פלשתים אשר לפי זה כוונת הכתוב לשכה יהיה משפטו לבלתי החיות כל נשמה כל ימי היותו בשדה פלשתי' אבל

לא יהיה מוכרח שיגיד הכתוב שבכל הימים שישב בשדה פלשתים יהיה שולל תמיד אבל כוונתו לומר שהימי' שעולה לשלול שלל כה משפטו שלא יחיה איש ואשה. עוד הייתי יכול לפרש שזה הפסו' מונה הימים שישב בשדה פלשתי' שהיו ארבעה חדשים וקצת ימים בשדה פלשתים דייקא דהיינו עיר פרזות אבל ישב בעיר גת עם אכיש יותר משנה אחת בעיר הממלכה ובזה יצדק אומ' זה ימים או זה שנים כי היה יותר משנה אחת בין מה שעמד בעיר הממלכה ובין מה שעמד בשדה פלשתי' דהיינו עיר אחת מערי השדה אשר שאל אלא שלשני הפי' הנז' יש ניגוד מדברי רש"י ז"ל והם דעת חז"ל אלא שאין בי יכולת לחלוק על דעת חז"ל כי הם דברי קבלה:

**ח**

**ויעל** דוד וכו' רש"י ז"ל לשון הווה תמיד היה רגיל בכך ע"כ ומה שאמר כי הנה יושבות הארץ הר"דק ז"ל פירש כי אותן המשפחות שזכר היו יושבות באותה הארץ מקדם לבטח עד בואכה שורה ועד ארץ מצרים ולפיכך לא היו נשמרים מדוד כי לא היתה להם מלחמה עם אדם ודוד בא עליהם והכה כולם ולא היה נודע מי היה עושה להם זאת עד כאן ומהריי"א ז"ל תמה על זה מאד איך דוד ישיב רעה החת טובה להכות יושבי הארץ אשר הטיבו עמו להשיבו בקרבם והוא ישלול אותם ולא יחיה כל נשמה זר מעשהו. ותירץ כי המשפחות האלה הם העמלקי גשורי גריזי גם הם שנואי נפש אכיש מלך גת והראיה שפשטו העמלקים אחר כך על פלשתים כדכתיב אוכלים ושותים וחוגגים בכל השלל הגדול אשר לקחו מארץ פלשתים ומארץ יהודה ואם היו בעלי ברית אכיש איך פשטו ידיהם בפלשתים וצקלג וזהו אשר מלאו לבו של דוד לשלוח יד בהם ולא בפלשתים חלילה לו לבגוד בהם אלא שלמצא חן בעיני אכיש וכדי שיבטח בו היה גונב דעתו ואו' לו שפשט על יהודה כדי שיאמר אכיש נבאש דוד בעמו ויהיה לו לעבד עולם ואיש ואשה לא יחיה להביא עמו לגנוב דעתו של אכיש כדי שלא יגידו בגת שהם מעמלקי מגשורי והגרזי כדי שלא יסתרו דבריו אשר חשב לגנוב דעתו של אכיש באמור לו שהוא שב שביה זו מארץ יהודה ולו הונח שיתגלה לאכיש שהם מגשורי ומעמלקי לא יחשוב כי יאמר אגב אורחיה ליהודה מידי עברו לקחת שבית אויבך ולכך לא יחיה נשמה להביא אבל אפשר שהיה מניח' שם בארצם כדי שלא יגידו ולהיותם אויבים לפלשתים לכך לא היו באים לאכיש לצעוק חמס על מי שמכה אותם ושולל גם בוזז אותם עד כאן הורף דבריו. **ולע"דן** כי הנה יושבות הארץ ר"ל כי הנה היו עיקר ישוב אותה הארץ ז"ש יושבות הארץ מעולם ר"ל מימי קדם אשר לעומת זה היה דוד שולל מהם תמיד כי היו עשירים ומלאים כל טוב כי הנה יושבות הארץ מעולם:

**ט**

**והכה** דוד וכו' הגיד הכתוב איך היה דוד משועבד לאכיש כעבד נאמן דמה שקנה עבד קנה רבו והי' מידי הכותו את הארץ תחילה ואחר כך היה שולל ובוזז בז שלא היה מתעסק בשלל תחילה כי אם בהריגת המעיקים ואחר כך שוללם ומוליך הכל לפני אכיש זהו שאמר וישב ויבא אל אכיש יכבד כעבד אדוניו:

**י**

**ויאמר** אכיש אל פשטתם וכו' רש"י ל"מד מתחלפת בנו"ן כמו ויעש לו נשכה בספר עזרא כמו לשכה ע"כ וכן הר"דק ז"ל וכן ת"י לאן והביא ה"ר יונה שהוא בחילוף עין לאלף ויהיה מי מסתתר עמו כלומר על מי פשטתם וכן הר"לבג ז"ל והחכם ר' אברהם בן עזרא פיר' כמשמעו והוא דרך שאלה לא פשטתם היום והם השיבו כן הפשטנו במקום פלוני ופלוני. על נגב יהודה פעם היו או' על נגב יהוד' ופעם על נגד הירחמאלי והיא משפחה מיהודה ירחמאל בן חצרון וכן זוכר אותה בשלוח דוד מהשלל ולאשר בערי הירחמאלי ולאשר בערי הקני נראה שהיו קרובות ופעם אל נגב הקיני ונגב פי' דרום כתרגומו. וכן מהרי"א ז"ל. **ולע"דן** לדקדק למה אמר על נגב יהודה על נגב הירחמאלי בעל ואחר כך אומר אל נגב הקיני באל. ונראה כי לפעמים היה דוד ממהר ללכת ולבוא ביום אחד ז"ש אל פשטתם היום היום דייקא ויאמר דוד היום הלכנו קרוב על נגב יהודה שהוא קרוב אלינו מאד והוא היה מודיע דוד אגב אורחיה על יהודה וירחמאלי אשר משבט יהודה היה מזיק ביותר והולך עליהם ממש ז"ש על נגב יהודה ועל נגב הירחמאלי אמנם בקיני שהוא צד ארץ יהודה לא היה מזיקו כל כך לזה אמר ואל נגב הקיני ולא אמר על להורות שהיה לו שנאה גדולה עם ישראל אפי' על שבטו היה הולך באכזריות עליהם ממש לא כן אל הקני אלא אל הקני ולא על כאמור:

**יא**

**ואיש** ואשה וכו' כבר זכרתי דברי מהרי"א ז"ל שלא יתכן שהיה הורגם כולם אלא שלא היה מחיה איש ואשה להביא מהם גת אבל היו ניצולים רבים ולא היו באים אל אכיש לפי שהיו אויבים עם פלשתים. **ולע"דן** לדקדק כפל לאמר לאמר וכן כפל כה יעשה דוד וכה משפטו. ונראה לפרש אומ' כה יעשה דוד נמשך אל תיבת לאמר והכי קאמ' ואיש ואשה לא יחיה דוד להביא גת לפי שהיה דוד או' שטוען ז"ש לאמ' חוששני פן יגידו עלינו לאמר כה יעשה דוד ר"ל אפי' שלא נעשה אותו ולא נהרג אם יארע הרג ואבדן מאויבי זולתינו יגידו אותו עלינו כלו' שיתלו אותו בנו ועלינו באומ' כה עשה דוד בפעם ההיא ומאן דעביד הא עביד הא ז"ש לאמר כה עשה דוד ר"ל ימצאו פתח לומר כן מצד שראו שכה עשה דוד. ופשוטו של מקרא כה עשה דוד וכה משפטו וכו' כה עשה לעלות

עליהם לשלול שלל ולבוז בז וכה משפטו אשר חדש לבלתי החיות נשמה להביא גת פן יגידו וכו':

**יב**

**ויאמן** אכיש וכו' הר"דק ז"ל הבאיש בעמו כיון שהוא פושט עליהם תמיד נראה כי נתנדה בעמו שלא ישלים עמהם עוד ומאס בהם כמו שמואס האדם בדבר הנבאש ע"כ וכן מהרי"א ז"ל.

**ולע"דן** לדקדק כפל הבאש הבאיש. ונראה שהפסוק עצמו מפרש טעם הכפל הבאש בעמו יהודה שהרי פשט על נגב יהודה ועל הירחמאלי משבט יהודה ואל הקיני שהוא חונה בתוך יהוד' והבאיש בישראל גם כן ז"ש בעמו בישראל שלא אמר בעמו ישראל או אפשר כפל הבאש הבאיש הבאש משאול הבאיש מעמו ישראל שאילו לא נבאש כי אם בשאול במו' שאול או בבא יומו ישוב דוד ללכת למלוך בישראל אכן עתה שהבאיש גם בעם הנה גם כי מות ימות שאול לא ילך אל העם כי נבאש הוא עמה' ולזה מעתה והיה לי לעבד עול' אפי' אחרי מות שאול ואמר לאמר הבאש וכו' שהאמין כל כך אכיש בדו' עד שמרגלא בפומיה תמיד לאמר לאחרים הבאש הבאיש דוד בעמו כו' והי' לי לעבד עולם:

**כח**

**א ב**

**ויהי** בימים ההם וכו' ידוע הוא כי כל ויהי בימי לשון צער הוא כמו שפשוט וכאן הצער הוא ידוע שהיה לישראל בכלל ולשאול וליהונתן בפרט. אכן אפשר שנכלל כאן באו' ויהי בימי' ההם צער דוד עליו השלום כי איך ילך להלחם בעם ה' ואם לא ילך רע ומר בעיני אכיש והסרנים אלא שה"בה נתן בלבם והחזירוהו מה' יצא הדבר שמח לבו ויגל כבודו וז"ש ויהי בימים ההם וכו' ואמ' כי נתקבצו פלשתים עם כבד כל הראוי לצבא ז"ש ויקבצו וכו' את מחניהם לצבא ר"ל כל הראוי לצבא דהיינו מבן עשרים שנה ומעלה כל יוצא לצבא להלחם בישראל. ומלאם לבם שני עניינים האחד מיתת שמואל כי סר צלם מעליהם והב' ביזת דוד בתוך מחנה פלשתים וזה רמז באו' בימי' ההם שסר צל של שמואל וצל דוד מעליהם ז"ש ויקבצו פלשתים את מחניהם לצבא. ואמר ידוע תדע טעם הכפל ידוע על מציאות ההליכה ותדע האהבה אשר אני אוהב אותך ומאמין בך להוליך אותך אתי ז"ש ידוע תדע כי אתי תצא במחנ' ולא אחוש פן תהיה לפוקה ולמכשול למחנה או יאמר ידוע תדע הידיעה האחת על מציאות המלחמה שהיא על יש' שלא העלים ממנו ותדע על מציאות הליכתו אתו כמו שאמר כי אתי תצא וכו' או אמר ידוע תדע בידיעה האחת על מציאות לכתו ולפי שהיה אפשר יצא בתחלה או בסוף מאסף לכל המחנות לז"א ידיע' שנית כי אתי תצא במחנה אתי ממש וז"ש ידוע תדע. או אמר

כפל הידיעות על הליכתו והידיעה השני' אתה ואנשיך ולא יחידי או נפרד מהם אלא אתה ואנשיך יחדיו בכבוד בראש וקצין אשר לעומ' זה אמר דוד אל אכיש לכן אתה תדע כמו שאמרת אלי ידוע תדע כן גם אתה תדע את אשר יעשה עבדך רוב גבורות לכבודך כמו שאתה מכבדני ואז ענהו אכיש לכן שומר לראשי אשימך כל הימים בראותי דבר גבורותיך וחין ערכך לכן אשימך כל הימים אשר אני במחנ' הזה עתה וכן כל הימים אשר אהיה במחנה זו או זולתו תמיד תהיה שומר לראשי שלא תסתכן בנפשך ולא תצטע' בהריגת זולתך פן יהרגך או אולי כעת תחס עיניך על עמך ישראל ולכן שומר לראשי להרחיק לבד הנזק ממני אשימך שומר כל הימים כי עם היות שנבאשת בעמך עכ"ז השורש לא יכזב על דרך גיורא עד עשרה דרי לא תבזי ארמאה באפיה. ומהרי"א כתב אתה שהיו דברי דוד סתומים באומ' אתה תראה אשר יעש' עבדך שאכיש הבינו על הגבורות אשר יעשה ודוד לא כן ידמה ולבבו לא כן יחשוב כי אם להציל את אכיש לבד ולהגין עליו שלא יכוהו ולא להלח' בישראל ואכיש לא רצה שיהיה דוד מהנלחמי' כי ידע שהלוחמי' בבהלת המלחמה ילכו אנה ואנה ולא יתמידו במקום אחד ולכן אמר שומר לראשי שאיני רוצה שתסור ממני מעמי ימין ושמאל שומר לראשי ושומר המלך לא יזוז מאחריו ואתו להצילו מכל הבא אליו להכותו לא לילך להלחם. הנה נתבאר מזה היות אכיש ואנשיו אוהבים מאד לדוד ומחשיבים אוהו כי ברצו' ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו עד כאן:

**ג**

**ושמואל** מת סדר עולם כל ימיו של שמואל נ"ב שנה. וכבר זכרתי למעלה שמהרי"א ז"ל סבר שחיה יותר. ואנו אין לנו לסמוך אלא על חז"ל גם אמרו שם ושמואל מת לפני מיתתו של שאול ארבעה חדשים שנא' ויהי מספר הימים אשר ישב דוד בשדה פלשתים ימים וארבעה חדשים עד כאן. ובתוספתא דסוטה מחז"ל כל זמן ששמואל קיים היו פלשתים נופלים ביד ישראל וכשמת שמואל ויקבצו פלשתים את מחניהם וכו' נמצא מאמר ושמואל מת מקושר עם מה שאמ' למעלה ויהי בימי' ההם ויקבצו פלשתים את מחניהם וסיבה אל קבוץ זה ושמואל מת וכו' וכן הביא מהרי"א ז"ל וה"רדק ז"ל ושמואל מת אף על פי שסדר מיתתו למעלה וימת שמואל ספר גם כן הנה בעבור המעשה שעש' שאול שדרש בבעל' אוב ואילו היה שמואל חי לא היה דורש כי אם מאתו כי כבר הוא ביער האובות והידעונים ואף על פי כן שהוכרח ממיתת שמואל לדרוש באוב עכ"ז נענש שאול כמו שאמ' בדברי הימים וימת שאול במעלו וכו' וגם לשאול באוב וכו' ורבותינו ז"ל דרשו כתיב וימת שמואל וכתיב ושמואל מת אמר רבי יוסי ושמואל מת

מיתה ודאי וימת שמואל אין הדברים אמורים לענין נבל שנאמר וימת שמואל וכתיב בהריה ואיש במעון אמר רבי שמואל בר נחמני הכל סופדין וטופחין במיתת שמואל וזה הרשע עושה לו מרזחים ר"ל שמחות ע"כל והכוונה ר"ל שמחות אלא שחז"ל כינו אותם בלשון מרזחים שהוא לשון אבל כמו אל תבא בית מרזח שאמרו בגמרא מר וזח על האבל. ובדברי חז"ל הוא מובן הכפל גם השנוי ששם כתיב וימת שמואל וכאן נאמר ושמואל מת שכאן הוא הודעת מיתה ודאי שייך לומר ושמואל מת כלו' דע ששמואל מת אמנם גבי וימת שמואל שלא בא להודיע מיתתו כי מודעת היא אמר לשון וימת שמואל ר"ל כשמת שמואל אירע מעשה שאיש במעון כו' שכל החידוש הוא הגדת רשע נבל שהוא עושה שלא נתפעל ממיתת הצדיק שמואל אבל היה עושה לו מרזחים וזהו דקדוק נכון דקדקוהו חז"ל בלשונם באו' כתיב וימת שמואל וכתיב ושמואל מת שלא כדברי מהרי"א ז"ל שאזכיר שמפרש שאו' ושמואל מת הכוונה וכבר שמואל מת שלא בא להגיד מיתתו אלא מה שנמשך ממיתתו ויקברוהו ברמה ובעירו לפי שהיו שתי רמות כמו שאמר מן הרמתים לפי' אמר ובעירו כלומר באותה הרמה שהיתה עירו או פירוש ובעירו כי בתוך העיר קברוהו לא חוץ לעיר וכתיב למעלה בביתו ברמה וי"ת וספדו עלוהי אינש בקרתיה כלומר ספדו לו כל ישראל ישראל שבאו לקברו ספדו לו שם ברמה ואותם שלא באו ספדו לו כל אחד בעירו כי בכל ערי ישראל ספדו לו בשכר שהיה מחזר בכל המקומות לשפטם ע"כ וקשה קצת לדבריו לפי' הראשון הי"לל ברמה בעירו. ולפירו' הבי' קשה למה שינה שלמעלה אמר בביתו ברמה להורות שקברוהו בתוך העיר וכאן אמר לשון מתחלף להודיע זה הענין עצמו ברמה ובעירו. ומהרי"א ז"ל כתב כי כוונת הכתוב להודיע מעלת שמואל כי קוד' צאתו לעול' היה דבר ה' יקר ואין חזון נפרץ וכשחלה הנבוא' עליו באמצעותו חזון נפרץ אפי' בלהקת נביאים רבים וכעת אחרי פטירתו נסת' כל חזון בשיעו' שלא מצא שאול מי שיגיד לו לא מהנביאים ואפי' באורים ותומים ואפי' בחלומות ר"ל שעושים שאלת חלום שתבא להם איזה ידיעה ע"י שכל הפועל עכ"ז לא הגיע לשאול שום ידיעה משום אופן מהנז' להיות שמת שמואל ונסתלק אותו השפע הנבואיי הנמצא בסיבתו וא"כ או' ושמואל מת סיב' למה שיזכי' וישאל שאול בה' ולא ענהו גם בחלומו' כו' עד שהוצרך לבעל' אוב וגם היא לא הודיע' דבר כי אם ע"י שמואל שזה מודיע מעלתו בחיי' ובמו' גם כיון באו' ושמואל מת להשיב קושי א' והו' מה זה נצטע' שאול כ"כ במלחמה זו יותר מזולתו עד שהוצרך לשאול באוב וראינו שאול בא במלחמו' רבו' עם פלשתי' באמיצו' לבב לז"א כי נתחברו בזה ג' סבו' הא' ושמואל מת לא שיאמ' שמת עתה ולכן לא אמ' וימת שמואל וזה חייב הצע' הגדול

לשאול שאילו היה חי היה שאול נסמך עליו ולא היה שואל אפי' לנביא כ"ש לבעל' אוב והסיב' הב' ויקבצו פלשתי' כו' וישראל חנו בגלבוע שלהיות בהרים גבוהי' ראו את כל מחנ' פלשתי' כשלימות ולזה ויירא ויחרד כי היו רבי' מאד ע"כ. **ולעד"ן** במ"ש ושמואל מת ולא אמ' וימת שמואל כבר כתבתי דעת חז"ל כמו שהביא הר"דק ז"ל שהוא בהפך ובמה שאמר שלא ענהו בנביאים גם בחלומות שהיה זה מסיבת הסתלקות שפע הנבואיי ממיתת שמואל הנביא המקור הגדול מחילה מכבוד תורתו שאין זה לשון ולא ענהו אלא שנביאים היו והכיר בהם אלא שהיה נזוף מהשי"ת ולא ענהו לא שלא היה עונה כי לא נסתם חזון כי יש ויש אלא שלא ענהו מהיותו אויב לו. וזו היא הסיבה לקושי שהוקשה למהרי"א ז"ל למה פחד ורעד כעת לא כן בשאר המלחמות שהיה לבו כארי הדבר פשוט לפי שראה שדוד מצליח והראיה שנפל שאול בידו פעמים וראהו שהלך אל פלשתי' במקום אויביו והיה מצליח ראה בלבו שדוד מלוך ימלוך וה' סר מעמו וכשראה נקבצו פלשתי' פחד ויירא מאד על דרך פחדו בציון חטאים ועוד כי מזליה קא חזי כי יפול בנופלי' כי ה' סר ממנו. שאילו היתה הסיבה להיות ישראל חונים בהרי הגלבוע ורואים בשלימות כל מחנה פלשתי' הי"ל ויקבץ שאול את כל ישראל ויחנו בהרי הגלבוע לא ויחנו בגלבוע. ואמ' כי נצטערו ישראל מפטירתו מה שיגיע להם מהאויבים כי מי יקום להם עם מרעים מי יתיצב להם עם פועלי און ולזה אחרי תום ימי בכיתו והספדו הכללי שספדו לו קודם הקבורה הנה אחרי קברו ספדו לו עוד כל אחד ואחד מישראל בעירו זהו שאמ' ברמה ובעירו ספדו לו בעירו נוסף על ההספד הנז"ל וזה שלא כדברי הרד"ק ז"ל שפי' שמי שלא נמצא שם ומי שלא בא להספד ספד בעירו דלדבריו ז"ל היה ראוי להקדים ולומר ויספדו לו כל ישראל ובעירו ויקברוהו ברמה. אלא ודאי מלבד הספד שספדו לו קודם הקבורה גם אחרי הקבורה כל אחד ואחד בעירו ספד על הצער שנמשך לישראל ולזה הזכיר כאן ענין זה כי ראו בחוש הרושם שעשתה מיתת שמואל ע"ה ועל זה אפשר שכיון המתרגם. או יאמר ובעירו מקושר עם ויקברוהו שנצטערו כאילו קברוהו ברמה ובעירו של כל אחד ואחד שנתפעלו כאילו ראוהו שנקבר בעירו של כל אחד ואחד מישראל אשר גבי מרים נאמר ותמת שם מרים ותקבר שם שלא נצטערו אלא שם נקברה ולא במקום זולת לא כן גבי אהרן שנא' ובני ישראל וכו' מוסרה שם מת אהרן שנצטערו כאילו מת שם עם היות שבהר ההר מת דכוותא גבי שמואל הרגישו ונצטערו כאילו נקבר ברמה ובעירו של כל אחד ואחד ושאול הסיר את (הגבעונים) [הידעונים] לסיבת מיתת שמואל כי בחייו לא הוצרך להסירם כי מוסרים היו מאליהן כי מי יניח את הקדש ללכת אחר הטומאה אבל אחר שמת שמואל ראה שאול לו' ושיער פן יטו ישראל

אחריהם לכך ושאול הסיר האובות וכו' אלא שאחר כך שיחת דבריו הנעימים בדרשו אל בעלת אוב ונענש גם כן לפי זה מאמר ושמואל מת סיבה לסוף הפסוק האו' ושאול הסיר את האובות וכו' ומהריי"א דיל כתב שכוונת הכתוב להאשים את שאול שהסיר האובות ואחר כך חזר לסורו:

**ד**

**ויקבצו** פלשתים וכו' **לע"דן** לדקדק כי פסוק זה מיותר שכבר הזכיר למעלה ויקבצו פלשתים את מחניהם. ושינה שלא הזכיר כאן מחניהם לצבא להלחם וכו' כנז"ל ועוד ויקבוץ שאול למה תלה זה בשאול: ונראה כי פסוק זה מוסיף על ענין ראשון לומר שמלבד מה שנקבצו אנשי המלחמה נקבצו דלת העם מאליהן וזהו שאמר ויקבצו פלשתים ר"ל מעצמם עם כבד מתקבץ מאליו להעמיד דגל פלשתים שהיה נפול עד הנה בימי שמואל זהו שאמר ויבאו ויחנו ר"ל נתקבצו ויבאו מאליהן ויחנו בשונם אמנם מחנה ישראל לא כן מתקבצים כי אם בדוחק גדול וצער המלך לקבצם זהו שאמר ויקבוץ שאול את כל ישראל וכו' וגם זה סייע להפילו כי ישראל לא ינצחו ברבוי עם כי אם בעזר אלהי והוא קבץ את כל ישראל:

**ה**

**וירא** שאול וכו' אמר ויחרד לבו מאד ר"ל שמתחלה בהתקבצם חרד לבו אמנם כשראה שאול את מחנה פלשתים נתפעל בראות וירא ויחרד לבו מאד על מה שהיה חרד מהשמע קודם הראו'. או יאמר וירא שאול וירא מראותו מחנה כבד כנז"ל אמנם לבו חרד מאד על הראיה הזאת דלביה חזי ליה דעתיד ליפול בידם ולכן חרד לבו בקרבו מאד נוסף על הראיה הנזכרת:

**ו**

**וישאל** שאול בה' (וכו') ולא ענהו וכו' רש"י ז"ל לפי שהרג נוב עיר הכהנים לא נענה ע"כ והר"דק ז"ל ולא ענהו ובדברי הימים אמר ולא דרש בה' אלא כיון שדרש באוב אחר כך כאילו לא דרש בה' שהרי השוה דרישתו באוב לדרישתו בה' ומה שאמר וישאל שאול בה' מפרש אחר כך במה שאל ואמר גם בחלומות גם באורים גם בנביאים וכל גם וגם לרבות האחד על חבירו כמו גם אתה גם בנך גם בן בנך ופי' בחלומות באנשים שעושים שאלת חלום ומה שאמר באורים והם לא היו אצלו שהרי היו עם אביתר שהיה עם דוד אפשר ששלח עם אנשים לשאול בהם על המלחמה הזאת ופי' בנביאים תלמידי שמואל הנביא כמו שכתוב להקת נביאים נבאים וכו' ע"כ. ומ"הריא ז"ל כתב כי מה שאמר שם בדברי הימים ולא דרש בה' לא כיון לומר שלא דרש ה' בעת הזאת אלא הכוונה לומ' שמת שאול לשתי סבות האחת במעלו אשר מעל על דבר ה' אשר לא שמר דהיינו (וגם

לשאול באוב לדרוש) בגלגל ובמלחמת עמלק זאת ועוד שלא דרש שם בגלגל ובעמלק את דבר ה' אם יותיר מטב הצאן לזבוח לה' וזהו שאמר ולא דרש בה' והיה לו עון מה שלא הי"ל לדרוש באוב אעפ"י שלא ענהו השי"ת לא היה לו מקום התר לשאול באוב שאסרה תורה והיה לו לבטוח בהשי"ת ולרדת למלחמה ע"כ ואין זה פשוטו של מקרא: **ולע"דן** כי מי שלבו שלם עם השי"ת אלהיו ויתלה עיניו למקום ויקוה אל ה' ואם לא יענהו. יחזק לבו ויקוה עוד אל השי"ת כי אין לו מקום לנטות ימין ושמאל כי אם אליו יתברך לא כן שאול כי שאל מהשי"ת רפה ידים באומרו שאם לא יענהו השי"ת ישאל באוב וזהו שאמ' וישאל שאול בה' ולא כתי' וידרוש שאול מה' שהיה מורה שמאתו ית' לבדו היתה דרישתו אמנם אומרו וישאל מורה ששאל בה' והוא פוסח על שתי הסעיפים וזהו שאמר בדברי הימים וימת שאול במעלו וכו' ולא דרש בה' כי אם שאלה כל דהו שואל הא למה זה דומה לשואל מחבירו ראובן הלויני זהוב שאם לא ילוהו הולך לו אצל שמעון ואם לא יתן לו הולך אצל לוי אמנם הבוטח בה' לבד מיניה לא יזוז מדרוש אליו כמו שנ' ומצאת כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך וכו' וכתי' טוב ה' לקויו לנפש תדרשנו בדרישה כאמור. וזהו שא' ולא דרש בה' וימיתהו שאע"פי ששאל בה' היה בשאלה בעלמא עראי ודרך העברה לא דרך דרישה בכל לב לבלתי סור משם לנטו' ימין ושמאל כ"ש לדרוש אל האוב. ואמ' וישאל שאול בה' שהיה מתפלל ושואל מהשי"ת שיענהו כי הגם שאול בנביאים להגיע אליו השגת מה והערות עליו ממרום רוח קדוש מודיע מה יהיה באחרית דבר ולא ענהו גם בחלומו' ר"ל ובכלל שאלתו שאל שיענהו על ידי חלומות או שאל כשאלו מהשי"ת שיענהו באורי' זהו שאמ' גם באורים שאל בה' שיענהו גם בנביאים שאל מהשי"ת שיענהו ולא ענהו. באופן שתיבת גם גם כוללת שני עניינים ששאל מהשי"ת שיענהו וכולל גם כן בתיבת גם שלא ענהו בשום אחד מהם וזה שלא כדברי הר"דק ז"ל שפי' שאו' גם בחלומות הוא פי' למה שאמ' וישאל שאול בה' ונדחק בתיבת גם שהיא כמו גם אתה גם בנך גם בן בנך כנז"ל ואין צורך במה שכתבתי. והנה כאן סדר הדברים ממטה למעלה שהחלום אחד משמים בנבואה שבא ע"י האיש גבריאל בעל החלום כמו שאמרו המקובלים ז"ל וא"חכ הזכיר באורים ותומי' ואחר כך הזכיר הנביאים אכן מה שקשה הוא כי בסמוך משנה הסדר ואו' גם בנביאים גם בחלומות ושם אשיב על שנוי זה ב"סד:

ז

**ויאמר** שאול לעבדיו וכו' חז"ל והמפרשים נתחבטו ובפרט הרב ב"ע ז"ל בשער ס"ה ואחריו מהריי"א ז"ל השכל לא יוכל שאת שהנפש האנושית תהיה תחת ממשלת האוב

הפחותה ודומה לה ו"כש שתשלוט להרגיז איש אלהים קדוש כמו שמואל הנביא להעלות אותו מבית מנוחתו לא בשום צד ולא בשום זמן ואפילו בתוך י"ב חודש ועוד איך יתכן שאול בחיר ה' ידרוש אל האובות וידעוני ובפרט שהוא העבירם מן הארץ. ועל זה אז"ל בתנחומא אמר רבי יהושע בן לוי למה שאול דומה למלך שנכנס במדינה ואמר כל התרנגולים שבמדינה זו ישחטו הלילה בקש לצאת לדרכו אמר אין שם תרנגול שיקרא א"ל לא צוית אתה לשוחטן אף כאן שאול הסיר את האובות וחזר ואמר בקשו לי אשה בעלת אוב עד כאן. וצריך להבין כוונתם מה הודיעונו בזה ונראה לבא עד תכונתם בשיטת הרב בעל עקידה ז"ל שכתב בשער ס"ה והרחיב בענין שאול עם הבעלת אוב עיין שם. והנני מבאר לך מהות ענין אוב וידעוני מיוס' על אדני פז דברי חז"ל מאשר למדתי מתוך דבריהם ואציע הקדמ' א' מקובל' מחז"ל במסכ' סנהדרין פ' ד' מיתות אמ' בלטיהם אלו מעשה שדי' בלהטיהם אלו מעשה כשפים ונתן אביי מופת מאן דקפיד אמנא שד מאן דלא קפיד מנא כשפים. ושם לעיל בסמוך אמרו למה נקרא שמם כשפים שמכחישים כח פמליא של מעלה ופרש"י ז"ל שיש בהם כח אפי' למי שנגזר עליו לחיות הם ממיתים אותו. ושם הסכימו דאפי' הכי רבי חנינא לא הוה חש לכשפים דאין עוד מלבדו כתיב ומסקינן דלא פליג על הנ"זל שהם מכחישים כח פמליא של מעלה דשאני ר' חנינא דנפיש זכותיה. למדנו עתה מדבריהם שגדול כח הכשפים מן השדים שהרי זה צריך כלי וזה אין צריך כלי הכשפים מכחישים פמליא של מעלה כשאין כל כך זכות אבל אי נפיש זכותא לית לן בה דאין עוד מלבדו כתיב. מתוך הצעה זו אבוא אל ענין אוב וידעוני ואפשר לומר שהאוב הוא מעשה כשפים ויש בו מעשה שדים אמנם הידעוני מעשה שדים לבד וזה אוכיח מדתנן פרק ארבע מיתות בעל אוב זה פיתום המדבר משיחיו וידעוני זה המדבר בפיו הרי אלו בסקילה והנשאל בהם באזהרה עד כאן ופירשו ז"ל אוב זה פיתום לוקחים גלגולת שוהם או זכוכית וע"י כשוף מעלה את המת. והר"מבם ז"ל גם ר' עובדיה ז"ל הביא בפירי המשנה זה פיתום לוקח גלגולת של מת לאחר שנתאכל הבשר ומקטיר לה ושואל ממנה העתידות והיא משיבה ויש שעושים שישיב המת דרך בית השחי ידעוני זו חיה ששמה ידוע וצורתה כצורת בני אדם וידיה ורגליה והיא מחוברת בטבורה לחבל היוצא מן השורש שנשרש בארץ שמשם חיותה ומורים בחבל חצים והוא נפסק והיא מתה מיד עד כאן. שממה שאמר שהאוב מדבר משיחיו של הנשאל מעשה כשפים הוא אמנם למי שאו' שצריך כלי דהיינו גלגולת מת או גלגולת זכוכית זה מעשה שדים וידעוני ג"כ ע"י שימת עצם מהחיה ששמ' ידוע אם כן הוא מעשה שדים מעתה במעשה אוב איכא הכי ואיכא הכי מעשה כשפי' ומעשה

שדים. מעתה זכינו בדין כי אחרי הודיע אותנו אלהים ע"י המקובלים האלהיים שהקב"ה האציל קדושה ואור מאורו הטוב את האור כי טוב הוא גנוז לצדיקים לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו עשר קדושות הן וגם זה לעומח זה ברא השי"ת עשרה כוחוח חיצונים קליפות לקדושה הנזכרת האור הקדוש למעלה ואלו למטה והיינו ויבדל אלהים בין האור ובין החושך ובקליפות אלו היתה השגת בלעם הקוסם וזולתו מן המכשפים באוב וידעוני הכל למט' בקליפות אלו. ואל זה נל"עד שרמזו חז"ל בויקרא רבה פ' כ"ו ר' לוי בשם ר' חמא בר חנינא והיית רק למעלה מוטב היה לו לשאול באורים ותומים שלמעלן ולא באוב וידעוני שלמטן עד כאן והכוונה שאעפ"י ששאול שאל באורים ותומים ולא ענהו הוא גרם לעצמו שהרג נוב עיר הכהנים ושאר חטאיו חמשה שגרמו לו להבדיל בינו לבין אלהיו זה האור הקדוש שלמעלן ובהיותו ירוד למטה דבק בחיצונים ובקליפות כי לזה היתה הרוח רעה מבעתו שסרה ממנו רוח הקודש ומצא בעל חוב מקו' לגבות את חובו ושם הרגיעה ליליח ומצאה לה מנוח בגופו של שאול ז"ש מוטב שהיה שאול צדיק ודבק למעלן בקדושה שאז כשהיה שואל באורים ותומים יענוהו כי קרוב ה' לכל קוראיו אשר יקראוהו באמת אמנם כעת שירד למטה לא עלה בידו שיענהו כי אם האוב הממשיך עליו כח על ידי הכשפים המכחישים כח פמליא של מעלה. ועל זה הזהירה התורה והיית רק למעלה רק מיעוט שתהיה דבק למעלה באור הקדושה ולא תהיה למטה בכחות החיצונים והקליפות נמצא האורים והתומים בצד האור בצד הטוב כשמ' אורים שמאירים דבריהם והאוב המבדיל בחושך ורע ויגלו זה חז"ל בויקרא רבה פרי כ"ו באומ' וישבע לה שאול בה' למה שאול דומה באותה שעה לאשה שהיתה נתונה אצל אוהבה ונשבעת בחיי בעלה כך שאול שואל באוב וידעוני ואומר חי ה' אם יקרך עון וכו' עד כאן הרי שגילו לנו חז"ל שאין ענין האוב דברי התול כדעת הגאוני' שנזכיר בסמוך בס"ד אבל הוא ממש הדבקות וקבלת שפע רוח הטומאה וזה כיונו באומרם ששאול נדמה לאשה כי בעת ההיא מקבל שפע טומאה היה כאשה הזו המזנה מתחת בעלה ונשבעת בחיי בעלה. והנה בלהטיהם מעשה כשפים שיש לו כח יותר מלטיהם מעשה שדים שה"הא ראשונה של להטיהם מורה על היות השורש מה שיש לאלו העשרה קליפו' שיונקים על ידו מהקדוש' שיעו' מה להתקיים בו שבזולתו לא יתקיימו כרגע. מעתה לא יקשה לך איך תשלוט הבעל' אוב על נפש הצדיק ובפרט כשמואל כי הלא ידעת מה שאמרו בספר הזוהר בפסוק וראיתי את דמעת העשוקים כשנמשכים הנשמות הקדושות לרדת למטה יש מקו' תקלא בתקלין שעוברו משם ועושקות אותם וזה יהיה כפי העת שאם העולם חייבים מוסיפים כח באילו הקליפוח של מטה להכחיש כח פמליא של מעלה ועושקות

הנשמו' ההם ומהם יצאו חסידי אומות העולם וגרי הצדק שחוזרים לאיתנם. וכשהעולם זכאי אז הקליפות נכנעות ואין פחד מהעושק וזאת ההקדמה האמיתית ומבוארה היא מספר הזוהר ע"ה אשר ממנה אלמוד ל"עד אל ענין האוב כי עם היות האיש שלם וחסיד עכ"ז בתוך שנתו בהיות שהנפש עולה ויורדת אין מהזרות שע"י הכשפים שמכשפים בהמצאת האוב וקסמיו יעשקו אותה הנשמה בעלותה או ברדתה יקל לעושקה כדמע' העשוקים הנז' בפרט בהיות הדור חייב והראי' שנפלו ביד פלשתים ואם יתחבר איזה לכלוך לשמואל מצד מה שהרגיז אל עלי רבו באותה הבשורה הרעה שנבא על ביתו אולי מידה כנגד מידה הרגיזוהו מה רבו מעשיך ה' מאד עמקו מחשבותיך. ומ"ש במסכת שבת פרק כ"ג אמר ליה ההוא בר נש לר' אבהו אמריתו נשמתן של צדיקים גנוזות תחת כסא הכבוד אובא טמיא היכי אסיקתיה לשמואל בנגידא א"ל התם בתוך י"ב חודש הוא דתניא כל שנים עשר חודש גופו קיים ונשמתו עולה ויורדת לאחר י"ב חודש הגוף בטל והנשמה עולה ושוב אינה יורדת עד כאן כי להיות ענין האוב נעשה ע"י עצם הגלגולת קראו אובא טמיא שטמיא תרגום עצם הוא ולהיות ענין האוב בדרך מכשפות לעשוק נשמות קדושות להגיע אל השואל ידיעת הנסתרות לנו הנגלות לפניו יתברך לזה הוא שהוקשה לו להההוא בר נש ואמר אמריתו נשמתן של צדיקים גנוזות תחת כסא הכבוד ואם כן היכי אסיקתיה אובא טמיא לשמואל בנגידא כי אין הטומאה ח"ו עול' למעלה לתחת כסא הכבוד מקום הנשמות הקדושות כי לא יגורך רע כתיב לזה משיב כי בתוך שנים עשר חודש הוא ובעודה עולה או יורדת נעשקת לפי שעה להגדת הענין הזה ושאלתו. ובזה ההקדמה אבין מה שאמר שם בויקרא רבה פר' כ"ו ותאמר האשה את מי אעלה לך מאותן שאמרו מי ה' אשר אשמע או מאותן שאמרו מי כמכה באלים ה' ויאמר את שמואל העלי לי עבדת מה דעבדת אמרת מה דאמרת ואסיקתיה כיון דחמיתה אתדחלת שנאמר ותרא האשה את שמואל ותזעק בקול גדול וכי מנין היתה יודעת האשה בעלת אוב שהוא שאול אלא לא כשם שעולה להדיוט עולה למלך להדיוט עולה פניו למטה ולמלך פניו למעלה עד כאן. ויש לדקדק מאי קשיא ליה בפי' שהוא מכריע שואל מאיזה סוג רוצה אם רוצה מסוג פרעה שאמר מי ה' אשר אשמע בקולו או מהמאמינים. ועוד אמאי פתח באו' באותם שאמרו מי ה' אדרבא השכל מחייב שהיהודי לא ישאל כי אם מעמו ממינו מאותם שאמרו מי כמכה באלים כי מה לו עם אותם שאמרו מי ה' אשר אשמע וכו' ועוד מהו עבדת מה דעבדת אמרת מה דאמרת באחד מהם מספיק. הן אמת כי כל הדברים הן של קדושה הן של טומאה יחדיו צריכים כיוון המחשבה ומעשה ודבור להוציא הענין לידי גמר וכמו שהוכיח בספר הזוהר בענין בלע' וחז"ל הוכיחו כן

מענין הכתוב ודורש אל המתים זה המרעיב עצמו ולן בבית הקברות כדי שתחול עליו רוח הטומאה שכן אמרו בפרק ד' מיתות תניא ודורש אל המתים זה המרעיב עצמו ולן בבית הקברות כדי שתשרה עליו רוח הטומאה וכשהיה רבי עקיבא מגיע למקרא זה היה בוכה ואו' ומה מי שמרעיב עצמו כדי שתשרה עליו רוח הטומאה שורה עליו רוח הטומא' המרעיב עצמו כדי שתשרה עליו רוח טהרה על אחת כמה וכמה שתשרה עליו אבל מה אעשה שעונות גרמו לנו שנאמר עונותיכם היו מבדילין ביניכם לבין אלהיכם עד כאן ולזה עבדת מה דעבדת במעש' ואמרת מה דאמרת בדבור והכוון במחשבה כבר קדם במה שאמר' את מי אעלה לך שהנה שמה מגמת מחשבותיה לעלות מהאומרים מי כמוכה באלים ה' ועוד מה טעם אורח האוב לעלו' פניו למטה ורגליו למעלה עד שהוצרך כעת מפני כבוד המלך לשנות המנהג ויעלה בכולם פניו למעלה ורגליו למטה. אמנם במה שקדם מהצעתינו מובן הכל והוא כי בהיות האוב בקליפות וחיצונים וכח הטומאה כנזכר הנה יקל להעלות מאותם שאומרי' מי ה' אשר אשמע בקולו האחוזים שם כי רוח הבהמה היא רוח הפושעים יורדת היא למטה לארץ ארץ החיים רגליה יורדות מות אותן הקליפות ונקל זאת מלהוריד מאותם שאמ' מי כמוכה ולז"א את מי אעלה לך מאותן שאמ' מי ה' כו' והכריחו כן מהענין והלשון מהענין כי תבא דעתו לדעת את שאלתו מאיזה מקום שיהיה ואם כן מה צורך לשאול את מי. ומהלשון את מתיבת את המיותרת די שיאמר ותאמר האשה מי אעלה לך אומרו את מי מגלה את איזה מי אתה רוצה כי לפי שראתהו מסתכן לבא לדרוש אוב בעת שהסירם שאול וראתה היותו נכבד בבא עמו שני נעריו אשר שפטה מזה היות הדבר צורך גדול ודבר של פקוח נפש שלכך חקרה לומר לו את מי אעלה לך דאם אתה רוצה להשיג מבוקשך מאותם החיצונים שאם הוא דבר של פורענות שניתן רשות למשחית יודע משם או אם תהיה השאלה על הנצחון יודע נא איפה זאת מהנגדיים שיגידו הנפילה או הנצחון והוא ענה העלי לי את שמואל. ולהיות ששאול הקשה לשאול שהי' רוצה מהקדוש' הקשה לעשוק אותם ובפרט לשמואל עליו השלום לזה אמר עבדת מה דעבדת אמרת מה דאמרת לומר שהוכרחה לעשות יותר מהמנהג לעשות ולומר יותר מהנהוג כדי לעשות כשפיה המכחישים כח פמליא של מעלה ואף על פי דלשמואל אין עוד מלבדו כתיב כרבי חנינא עם כל זה היה זה מעין משפט העשוקים הנזכר לעיל שנעשקים בעון הדור כן בעון דור של שאול ובהיות בתוך שנתו יוכלו לעשות אותו לכופו ולבא להגיד מאשר שמע לפנים מהפרגוד כי לזה בחר שאול בשמואל שמחיצתו לפני ולפנים עומד בסוד ה' כי הוא יגיד תוכן הדברים והנה דרך האוב לעלות רגליו למעלה וראשו למטה כיון שההגדה הזאת מלמטה

הוא שזכר והיית רק למעלה ולא תהיה למטה ולזה בעלות האוב יעלה פניו וראשו למטה כי שם התגלותו לא כן לשאול לכבוד המלכות עלה ראשו למעלה שלא כמנהג ובזה ידעה האשה כי הוא שאול המלך עלה בידינו היות ענין האוב דבר שיש בו ממש כמו שהוכחתי מהמאמרים הנזכרי' לא שתהיה תחבולה אנושית בשקר וכזב גם יוכיח דברי חז"ל שם בויקרא רבה פרשת כ"ו ויאמר לה אל תיראי כיון דשמע אלהים דחל ויש אומ' צדיקים עלו עמו באותה שעה ויאמר לה מה תארו ולא הוה מכיר ליה אלא שלשה דברים נאמרו במי שמעלה המת בזכורו דהיינו עניין האוב שמי שהוא מעלהו רואהו ואינו שומע קולו שצריך לו שומע קולו ואינו רואהו ומי שאינו צריך לו לא שומע ולא רואה כך האשה שהעלתה את שמואל ראתה אותו ולא שמעה בקולו שאול שהיה צריך לו שמע קולו ולא ראהו אבנר ועמשא שלא היו צריכין לו לא ראו ולא שמעו אותו עד כאן זהו העולה מדברי חז"ל ומיניה לא תזוז ואל ילוזו מעיניך כי הוא ענין נכון כפי מה שהרחבתי אותו ל"עד בצניפין שעשיתי לו מס"ה וראיתי בזה לרד"ק ז"ל שהביא אמרו חז"ל אוב זה המדבר מבין הפרקים ומבין אצילי ידיו ידעוני זה המניח עצם חיה ששמה ידוע בפיו ומדברים דברים עתידים ופירושו מבין הפרקים שמשמיע קול נמוך מבין פרקי אבריו ומתחת שיחיו על ידי מעשים שעושה שמקיש באצבעותיו ויש אומרי' אף מקטיר קטורת לשד והשד הוא העונה והמדבר ואמרו עוד בעל אוב אחד המעלה בזכורו ואחד הנשאל בגלגולת ופי' המעלה בזכורו שמדמה שמעלה המת ומדבר ומשמיע קול מתחת לארץ מעל פי הקבר כדרך ששמע שאול קולו של שמואל והקול נמוך מאד כמו שכתוב והיה כאוב מארץ קולך או שואל בגלגולת גם הוא יקרא אוב ופי' שיש עמו גלגולת של אבן שוהם או זכוכית לבנה זכה ועושה מעשים עד שידמה שיוצא קול נמוך מאד וידמה לו באותו הקול שואל ומשיב כן פי' חז"ל והר"מבם ז"ל פירש במעשה אוב בהקמת זרועותיו שאוחז שרביט של הדס בידו ומניפו והוא מדבר בלט בדברים ידועים אצלם אחרי הקטיר קטורת ידועה אצלם עד שישמע השואל כאילו אחד מדבר עמו ומשיבו על מה שהוא שואל בדברים מתחת לארץ בקול נמוך מאד וכאילו אינו ניכר לאוזן אלא במחשבה מרגיש ופי' גלגולת שלוקח גלגולת המת ומקטיר לה קטורת וגם מנחש עד שישמע כאילו קול יוצא מתחת שיחיו שפל עד מאד ומשיבו. ועוד אחז"ל שלשה דברים וכו' כנז"ל עד כאן וזה סעד לדברי חז"ל ועוד הביא זכרו לברכה דעת הגאון רבי שמואל בן חפני ז"ל שענין האוב הבל ותוהו ודברי כזב והתול כי לא דבר שמואל ולא עלה מקברו אבל האשה עשתה כל זה ברמאות כי מיד הכירה כי שאול הוא אך להראות לו כי מצד החכמה הכירה ומצאה דבר זה אמרה למה רמיתני ואתה שאול ודרך הבעלת

אוב להביא אדם שמדבר מתוך מחבואה בלשון נמוך ובאשר בא שאול לדרוש מאתה וראת' אותו נבהל וידע כי למחר יוצא למלחמה וכל ישראל היו בפחד גדול וידעה מה שעשה שאול שהרג כהני ה' שמה בפי המגיד אותו ומה שאמר ויאמר שמואל אל שאול על מחשבת שאול כי היה חושב כי שמואל הוא המדבר אליו ומה שאמר ולא עשית חרון אפו בעמלק ידוע היה דבר זה כי מאותה שעה אמר לו שמואל וימאסך מהיות מלך ומה שאמר לרעך לדוד ידוע היה זה בכל ישראל כי דוד נמשח ומה שאמר ומחר אתה ובניך עמי מדרך סברה אמרה זה ואמר כי שאף על פי שמשמעות דברי חכמינו ז"ל בגמרא כי אמת היה שהחיה האשה את שמואל לא יקובלו הדברים במקו' שיש מכחישים להם מן השכל ער כאן ומחילה מ"כת כי לא נניח דברי חכמינו ז"ל בכמה מקומות כנזכר לעיל מיוסדים על אדני פז הפסוקים ללכת אחרי שיטה זו כי לא יתכן אם היה ענין האוב מעיקרו דברי התול לא יטעה בזה שאול ואנשיו גם מה שאמר כי מהסברה היו דברים אלו של מחר אתה ובניך עמי הוא דבר שלא יעלה בדעת איך לא ינצל אחד מבניו או בגבור' או בבריחה ואיה גבורת יהונתן ונערו אשר גבר על חיל אחד ודוד לבד עם גלית וכל מחנה פלשתים זה הכלל לא תאבה לו ולא השמע אליו בזה כי על דברי חז"ל המקובלים אני סומך. והרב ב"ע ז"ל כתב על שיטה זו זה לשונו ודרך זה קשה עד מאד וזר הרבה ומביא שמצא ככה בפשטי הפסוקים נוסף על מה שהעלו אל הבעלת אוב אל מעלת הנבואה לפי הדברים אשר שמה בפי האיש ההוא המהתל עד כאן וכן מהרי"א ז"ל הקשה על שיטת הגאון הזה (משפט) [מפשט] הפסוקים ומכל מאמרי חכמינו ז"ל ודחה הדעת הזה. עוד הביא הר"דק דעת הגאון הרב רבי סעדיה ורבינו האיי גאון ז"ל שאמרו אמת הוא כי רחוק הוא שתדע האשה העתידות וכן שתחיה את המת בחכמת האוב אך הבורא יתברך החיה את שמואל כדי לספר לשאול את כל הקורות העתידות לבא עליו והיא האשה לא ידעה בכל אלה נבהלה כמו שנאמר ותצעק בקול גדול ואשר אמרה האשה את מי אעלה לך דברי התולים הם כי דעתה היה לעשות כמנהגה על דבריהם ויש לתמוה בדברי הגאונים האלה אם הק"בה החיה את שמואל כדי לספר לשאול הקורות אותו והעתידות לבא עליו למה לא אמר לו ע"י חלומות או ע"י אורים ותומים או נביאים אלא ע"י אשה בעלת אוב ואיך יטעו שאול ואנשיו בדברי התול והנכון הוא מה שפירשנו עד כאן והרל"בג ז"ל כתב ראוי שתדע כי ענין האוב הוא לעורר הדמיון כדי שיגיע לו מין ממיני הקסם ולזה לא ישמע קולו כי אם לשואל קול נמוך מאד כאומרו והיה כאוב מארץ קולך וכבר ביארנו בשני מספר מלחמות ה' מה שיש בענין ההודעה אשר תגיע בקס' מהחסרון והביא דברי חז"ל כנז"ל שהמעלהו רואהו כי הוא

מכין הדמיון להשגת תמונת העולה והשואל שומע בדברים כי להם הכין לבו והעומדים שם לא רואים ולא שומעים ולפי שהוא אמר העלי לי את שמואל סתם שלא ידעה מי הוא דכמה שמואל איכא בקברות כשעלה שמואל חרדה מאד והבינה מתוך כך שהשואל הוא שאול ע"כ תורף דבריו ז"ל נוטים לדעת רז"ל שזכרנו למעלה. ומהריי"א ז"ל אחרי דחותו את דעת הגאון רבי שמואל בן חפני ז"ל הביא דעת הגאונים הרב רבי סעדיה ורבי האיי גאון ז"ל הנזכר לעיל בדברי הרד"ק ודחה אותם כי אם היה רצון האלהי להודיע לשאול קץ הפלאות למה לא אמרו אליו ע"י חלומות או על ידי האורים ותומים או ביד הנביאים ונצטרך לתת השפע בידי המכשפה הזאת והפסוקי' גם כן לא יסכימו בזה כי הנה שאול הלך לבקש את האשה יורה שהיה בה מהדעה והיה שאול יודע שתודיע לו העתידות בחכמתה והיא גם כן שאלה את מי אעלה לך מורה שהיה בידה להעלות כל מי שירצה ואם נאמר שלא היה בידה להעלות את שמואל הנביא אם כן כשאמר לה העלי לי את שמואל איך לא אמרה האשה איני יכולה להעלותו לפי שרוח ה' דבר בו והנה האשה לא צעקה על היות הדבר אלהי נסיי כי אם על היות השואל שאול וכמו שאמרה ולמה רמיתני ואתה שאול כל זה בדויה ודבר שאין בו אמת עד כאן. ובסמוך אלי"ץ בעד הגאונים ז"ל מה שאכשיר לברר מתוך דבריהם כונתם ולא מטעמם. עוד הביא מהריי"א ז"ל ששמע בשם גדול מחכמי הנוצרים אגיסטינו שאמר שלא עלה שמואל כלל אבל עלה שד בדמות שמואל והוא באמת דעת קשה כי איך קראו הכתוב אם כן שמואל ואם העלת שמואל היתה בלתי אפשרי' כי אם העלת שד אם כן למה אמרה האש' את מי אעלה לך ושאול אמר את שמואל העלי לי אם לפי האמה לא יעלה שמואל כי אם שד בדמותו ואיך יאמר השד אתה ובניך עמי ושאול ובניו לא יהיו עם השדים עד כאן והדין עמו במה שהקשה על דבריו אבל אפשר לקיים דעת הזה בסיגנון אחר והוא גם זה לעומת זה עשה האלהים קדושה וכנגדו בטומאה וכמו שאמרו הראשונים ז"ל גבי משה שלא קם נביא עוד בישראל כמשה אבל באומות העולם קם ומנו בלעם שהיתה מדרגת משה בקדושה ודוגמתו מדרגת בלעם בטומאה וכחותיה החיצונים זה לעומח זה בכוון וכן אמ' שגם כן נבוכדנצ' מכוון בחיצונים וכחות הטומאה כנגד שלמה ממש זה בונה וזה מחריב והיה בו מהחכמה להרע כי הוא היה המנסה את הילדים אשר אין בהם כל מום וימצאם עשר ידוה מכל החרטומים מכלל שעל ידם יודעים יותר מכלם מאחר שהוא הכריע ביניהם מכאן נלמוד למה שאמרו חז"ל גבי אסתר עם אחשורוש שאמרו שדה נזדמנה לו שיהיה אותו הכח הנגדיי לאסתר ומכוון אליה ואותה השדה נזדמנה לו לאחשורוש ותקרא אסתר בהשאלה כמו כן נאמר כי בהעלות האוב לא יעלה שמואל

הנביא אשר בקדושה אבל יעלה הנגדיי לו אשר בכח הטומאה והוא השד שאמר זה החכם הנוצרי ומה שאמר אתה ובניך עמי פירוש עמי לנגדיי בקדושה ועם היות שהנצרי לא נחית כלל אל מה שאמרנו אפשר לקיים הדעת ההוא כנזכר. עוד הביא מהרי"א ז"ל דעת הרל"בג ז"ל הנז' לעיל והביא סעד לדבריו מהר"מבם ז"ל אלא שהרחיב בדבריו ממה שכתב בספר המלחמות זה לשונו שעל דרך האמת לא הגיע משמואל דבור אל שאול אבל היה זה כולו מפעולות הדמיון ועם התבודדות דמיון שאול והתעוררותו על מה שדבר אליו שמואל הנביא פעמי' רבות שקרע ה' את הממלכה מעליו ונתנה לרעהו וממה שהיה רואה מהצלחת ענייני דוד המלך ושהיה ה' עמו היה משתקע כל כך בדמיונו שהיה נדמה אליו הענין ההוא שיחשבהו וידמהו כאלו נאמר אליו וזהו הקול נמוך שהיה שומע השואל באוב מארץ קולו שהוא קולו מפועל דמיונו בהתחזקותו בהתבודדות וכמו שיקרה לחולים או חלושי השכל שבהתחזק דמיונם יראו דברים בעיניהם כאלו הם מחוץ ולכן אמרו שמי שהוא צריך לו הוא השומע הדברים ומי שמעלה אותו רואה ואינו שומע וזה בהיותו מתבודד במי שיעלה וכאלו הדמיון החזק ההוא ישים המעלה כאלו רואה מה שאינו מחוץ וישים השואל והצריך לו כאלו שומע מה שאינו קול מוחש מבחוץ והאנשי' אחרי' אשר שם לא יהיו רואים ולא שומעים לפי שלא יטרידו בזה דמיונם ושהאשה הבעלת אוב בהיות מתבודדת ומחשבתה באיש ההוא ששאל שיעלה לו שמואל עלה בלבה שהוא שאול ולכן צעקה ולמה רמיתני ואתה שאול לא שראתה דבר מוחש ואמת הר"מבם ז"ל הוא מזה הדעת שחושב כי כל זה הוא מפועל הדמיון ושאין בו השגה חושיית לא בראות ולא בשמע כלל ראה דבריו אמר שמעשה האוב הוא בהקשת זרועותיו ואוחז שרביט ההדס בידו ומניפו והוא מדבר בלט בדברים ידועים אצלם אחר שיקטיר קטורת ידועה אצלם עד שישמע השואל כאלו אדם מדבר עמו ומשיבו על מה שהוא שואל הדברים כאלו הם מתחת הארץ וקול נמוך ואינו ניכר לאזן אלא במחשבה מרגיש בו עד כאן כונת הרב שכל העניינים האלה הם דברי התול ושההודעה והקול רם מפועל הדמיון ולכן אמר כאלו איש מדבר עמו ואמר ואינו דבר נכר לאוזן אלא במחשבה יורה שכל זה ענין מדומה כדברי הרל"בג ז"ל וגם הדעת הזה מרוחק מהאמת כי כל האדם הבריא בכחוחיו יבדיל בין הדבר המוחש והמדומה ומי שלא יבדיל בו ויחשוב שהדבר שיעשנה דמיונו הוא מוחש לאזנו הנה הוא מעורבב השכל כמו שהאנשים אשר בהתגברות דמיונם ידמו שיראו דברים שאינם מחוץ אינם שלמי השכל אבל הם חולים מאד וחסרי הכחות ואם שאול היה זה דרכו שחשב ששמע מה שדמה הנה עשינו אותו בעל מום וחסר השכל עד שלא יוכל להכזיב בדמיונו והוא היה יועץ וחכם ובריא אולם

וכל היום חטאתו נגדו תמיד. והקשה עוד על שיטה זאת שגם שניבא שהתפעל כל כך שנדמה לו ששמע קול ולא שמעו האם יסבול השכל שהתנכר עליו הדמיון עד שנדמה לו ששמע קולו ושהרגיש בו חיתוך דברים והיה בו שאלה ותשובה הנה זה לא ישוער כי אם בשוטה משוגע וגס הרוח שנפסד שכלו. וגם לפי הדעת הזה לא היה צריך שאול לאשה בעלת אוב ולא יאמר אליה קסמי נא לי שבכל מקום יוכל להתבודד בדמיונו ולמה יצטרך להעלות לו שמואל ואיך יעיד הכתוב שדבר שמואל אל שאול בהיותו בחילוף כחו פועל הכח המשער ומי יהיה המונע שיפתח שאול עתה כבשאר הפעמים אלא ודאי הדעת הזה בטל. עד כאן תורף דבריו ז"ל של מהריי"א ז"ל.

**ואומר** אני כי לפי שכתב הרל"בג ז"ל כאן בפירוש לנביאים גם ממה שהביא מהריי"א ז"ל מדברי הרמב"ם דיל אליץ בעדם כי עלתה על דעתם מה שכתב מהריי"א ז"ל עד שיפלו במהמורות בכל חטאתיו כי נאמ' שהצד השוה של הרלב"ג ז"ל והרמב"ם ז"ל הוא שיש ממש באוב שיגידו חלק מה מהשאלה על ידי הקטור וההשבעות וכיוצא לא שהיה התול ודבר כזב בדמיון פועל כדרך החולים שידמו שרואים כמה דברים ואינם אבל הכוונה להם ז"ל הוא שהמדע ההוא המגיע אל השואל באוב לא יהיה שישמע קול ממש כאשר ידבר איש אל רעהו אבל יגיע אליו המדע ההוא מהאוב על ידי ההשבעות והקיטור ואופן הגעתו אל השואל יהיה על ידי ההתבודדות של השואל והתחזקות דמיונו בענין ההוא או יגיע אליו המדע כאלו יגיע קול מהטומאה של האוב אליו וישמע תשובתו תשובה נכונה מגעת אליו מהאוב והמעלהו בהתחזק דמיונו אל העולה יראהו ותמונתו יביט וזהו שאמר הרל"בג ז"ל בפירוש זה לשונו ולכן אמרו שמי שצריך לו הוא השומע הדברים והמעלה אותו רואה ואינו שומע מאומה וזה בהיותו מתבודד במי שיעלה וכו' שהרי הרלב"ג ז"ל לא הכחיש דברי חז"ל כמו שחשדו מהריי"א ז"ל כמכחיש דברי חז"ל ופשט הפסוקים כי הלר"בג ז"ל פירש אופן ההשגה הזאת המגעת למעלה המת והמגעת לשואל שהוא על ידי ההתבודדות בדמיון יתדבק אליו ותגיע לו ידיעה. וכן הרמ"בם ז"ל במה שכתב שמעשה האוב הוא בהקשת זרועותיו ואוחז השרביט של הדס בידו ומניעו והוא מדבר בלט בדברים ידועים אצלם אחר שיקטיר הקטורת הידועה אצלם עד שישמע השואל כאלו אדם מדבר עמו ומשיבו על מה שהוא שואל בדברים נמוכים כאלו הם מתחת לארץ בקול נמוך ואינו נכר לאזן אלא במחשבה מרגיש בו עד כאן. ומהריי"א ז"ל מפרש שכונת הרב שכל העניינים האלה דברי התול וכו' כנזכר לעיל מחילה מכבוד תורתו שאין זו כוונת הרב ז"ל ולא עלתה על לבו שהרי הוא אומר שהיו עושים מעשה קטרת ומדבר בלט אלא שהרב מפרש אופן ההשגה שאינה כאשר ידבר איש אל רעהו אלא במחשבה

מעין דברי הרלב"ג ז"ל ומי יתן מצאתי בספר מלחמות גם מה שכתב הרמב"ם ז"ל כדי לברר מתוך דבריו מה שכבר כתבתי: ומהריי"א ז"ל כתב סברת עצמו בענין האוב והיא זו אמר כי ענין מלאכת האוב הוא אצלי בנוי על כמה הקדמות. האחת שבמות האדם ישוב העפר אל הארץ כשהיה והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה ועם היות הפרש רב בין נפשות האנשים הנה גופותיהם כמות זה כן מות זה ולכן יחד על עפר ישכבו ורמה תכסה עליהם. ההקדמה השנית שהשדים מציאותם אמיתי ושהם יודעים העתידות באופן מה. וכבר הסכימו חכמינו ז"ל שיש בהם דברים כבני אדם ועניינים כמלאכי השרת ומהעניינים שדומים למלאכי השרת הוא שיודעים העתידות. וכבר הסכימו על זה חכמי האומות כולם וגם כן הביאו החכם טומאי. ההקדמה השלישית שיש לשדים יחס ותאוה לגופות האנושיים ויתייחדו בהם ואין ענין חכמת הקסם כי הם ביחד כח השדים ובייחסו אוחו אל גוף אחד מגופות המתים כאלו הוא רוח אותו גוף ונפשו כדי שבאותו חבור הנראה והמושג אל הפועל אותו יראה גוף תחת הארץ כאלו הוא עולה מן התהום מבטן האדמה למעלה באותו צורה ומלבושים שהיו לו ואין זה מושג כי אם לפועל האוב בכח החכמה ההיא ועם זה שיעלה ושיגיד הדברים העתידים. וכבר כתבו חז"ל דברים יאמתו כל זה אם לא שאמרו שהשדים ההם מכזבים ולכן היתה אותה ההודעה אסורה ותהיה ההודעה הנבואיית שלימה כל אמונה וכפי שלימות הפועל אותה. ואחרי כל ההקדמות האלה אומר שהקסם אינו פועל לדעתי בנפש האיש השלם אחרי מותו וחלילה שנפש שמואל הנביא הצרורה בצרור החיים את ה' תוכל הבעלת אוב להשיבה לעפריותה ולהסיר אותה ממכונה וכ"ש ע"י כשוף וכה הטומאה וגם כי אז היה זה תחיית המתים או בריאה והויה חדשה ואל קסם אבל היה הענין לבד התיחדות כח השד בגוף האיש המת לבד ולהיות גוף שמואל אחרי הפרד ממנו הנפש האלהית דומה לנפש כל אדם אחר כמו שבא בהקדמ' הראשונה לא היה מהבטל שהבעלת אוב תעלה אותו ר"ל שבחכמה תיחד כח השד אל גופו וידבקהו בו כי זהו אמיתת הקסם כמו שבא בהקדמה השלישית ומאשר השד ידע העתידות ויגידם היה אפשר שע"י האוב יודעו העתידות כמו שבא בהקדמה השנית ושישמעם לבד האיש הצריך אליהם לבד כדבריהם ז"ל ולכן הבעלת אוב הגידה לשמואל בדברים הנסתרים אשר קרו לו והעתידות לבא לו והגוף הזה קרא הכתוב שמואל כמו שאמ' שמה קברו את אברה' ואת שרה אשתו ונודע שהגוף הוא הנקבר לא הנפש ונקרא בשם אברה' אשר היה לו בחיים והנה אמר למה הרגזתני להעלות לפי שעם היות הגוף נעדר ההרגש היה התיחדות השד אל הגוף אשר היה מקדם מעון לשכינה רוגז אליו וחימה רבה ולכן אמר זה כאילו הגוף היה מתרע' על

אותו האתאחדות וידמה שתהיה ההודעה ההיא יותר קרובה אל האמת בהיותה כח השד מיוחד אל האיש היותר מיוחם אל השואל המבקש הידיעה ולכן אמרה האשה אל שאול את מי אעלה לך כי כפי הגוף העולה מתיחס אל האיש השואל הצריך לו כך תתאמת יותר ההודעה ולזה אמר שאול שתעלה לו שמואל שהוא היה היותר יודע בעניניו בחיים חיותו ולכן האוב בגופו יגיד יותר בשלימות כמו שהגיד העבר גם העתיד לבא עליו. ואמרו אעלה אין הכוונה שיעלה מהקבר אותו גוף כי אם שיעלה אותו בקס' להיותו כלי להודעה ההיא כאומרנו עלה על דעתו ועם מה שכתבתי בזה הותרו הספקות אשר בזאת ההודעה בשנאמר שהיא בכח השד ושלא חל על נפש שמואל חלילה כי אם על גופו והשהשד הוא היודע הדברים העתידי' ומגיד אותם ושלא באה הנבואה על נפשו של שמואל אחרי המות כי לא היה זה כי אם מהודעת השד. אמנם הקול והדבור הוא מבלי דבור בגוף המת ולהיותו נקבר תחת הארץ ונעדר הכחות והיה לבד בכח (הנד) [השד] היה קולו נמוך וזהו והיה כאוב מארץ קולך ע"כ תורף דבריו והוא חולק על דברי חז"ל ובפרט ההיא דמסכת שבת שזכרתי למעלה אבל אין הדבר כמו שהבין מהרי"א ז"ל מחילה מכת"ר שחשב שחז"ל סוברים ששמואל בגוף ונפש דבר אבל עיקרן של דברים הוא מה שכתבתי למעלה מאושר ומקויים מדברי חז"ל ומינה לא תזוז. כי שיטה זו של מהרי"א מענין השד קרוב' לשיטת החכם הנוצרי שהביא למעלה. והרב ב"ע ז"ל בשער הס' הקשה על שיטת הגאונים הנז' וסתר הדברים של סברתם וכתב ששה ספיקות כוללים בענין האוב הזה האחד כי מהנשמע מענין המעלה באוב שבהתעסקו בעצמות המתים כפי מלאכתו יתדמה אליו שהוא שומע קול נמוך מדבר אליו בלט ומשמיעו שאלתו חרש לאמר והוא מה שאמר הכתוב והיה כאוב מארץ קולך ומעפר אמרתך תצפצף והשמיע' ההיא תחשב לו כמעלה את המת ההוא אבל לא יראה השואל כלום כ"ש שיראה מראות אלהים כמו שראתה האשה הזאת וחלילה שיאמר בנפש השלם כשמואל מה שיאמר בשאר משביעי השדים שמראים גופות המתים במלבושיהן כמות שהיו מה שיאות להם כפי טומאתם ורוח עוים השורה עליה' השני כי לפי שקול הדעת בעלת אוב הוא השואל והמשיב אולם כאן לא שאלה ולא שמעה בקול שמואל כי אם שאול היה השואל והשומע וחז"ל תירצו שאלות אלו במה שאמרו שלשה דברים כו' ג' דברים נאמרו באוב המעלהו רואה ואינו שומע כנזכר לעיל. הנה שחז"ל ראו הדברים האלה זרים ועשאום סגולה בזאת המלאכה ואם היתה קבלה ממקום אחר נקבל. ואין להביא ראיה ממקום הספק שאמר עצמו. ועוד כי למה היו שני שרי צבאות ישראל בלתי צריכים לדבר הזה שהוא צורך מלחמות ישראל המוטלת עליהם. הספק השלישי כי מה

החרדה הזאת אשר חרדה האשה חרדה גדולה אחר שאמר לה את שמואל העלי לי והיא סברה וקבילת ובמה ידעה שהיה שם שאול וגם בזה השיבו חז"ל שראתהו מעלה מעלה הראש ושכן דרך העולים למלכים כי אל ההדיוטים עולים דרך רגליהם והתשובה הזאת היא ממין הראשונות כי הוצרכו לומר כן לישא הענין לא שיודיעו ממקום אחר. הרביעי למה לא ענהו ה' בנביאים או באורים מאשר יבא אליו הרע כמו שהודיעו שמואל בסוף שהנביאים כולם בשרו הרעות המיועדות. החמישי למה לא הוכיחו כן שמואל על שאלו באוב שהוא עון פלילי כמו שאמר בדברי הימי' וגם לשאול באוב לדרוש וכאן שמואל לא הוכיחו כי אם על ענין עמלק שנראה שלא נטפל אליו אז עון זולתו. הששי שהפסוקים אומ' כאן וישאל שאול בה' ולא ענהו ובדברי הימים סותר את זה באו' ולא דרש בה' והביא דברי הר"דק ז"ל הנז"ל וכתב שאינו נכון ע"כ הספיקות הכוללים לפי הענין. אמנם הספיקות מהלשון הם ז' האחת כי מה לו לכתוב כל מה שאירע במעשה ההוא יספיק בשיאמר ויבאו אל האשה לילה ויאמר לה שאול קסמי נא לי באוב והעלי לי את שמואל ותעש כן ויאמר שמואל אל שאול למה הרגזתני להעלות אותי ויאמר שאול צר לי ופלשתים נלחמים בי ואלהים סר מעלי ולא ענני עוד גם בנביאים גם בחלומות ואקראה לך להודיעני מה אעשה וכל היותר מאשר אמר' אתה ידעת את אשר עשה שאול ואשר נשבע לה חי ה' אם יקרך וכו' וגם החרדה אשר חרדה ומה שאמר אלהים עולים מן הארץ וכו' ושאלת מה תוארו ותשובתה הכל דברי הויות לדבר באזני עם הארץ החפצים שמוע דברים כהוייתן דמאי נפקא לן מינה. השני קסמי נא לי באוב כי מהראוי שאלי נא לי באוב כי הקסם לפי הנראה דבר בפני עצמו הוא משאלת האוב וכן אמר הפסוק קוסם קסמים מעונן ומנחש ושואל אוב או ידעוני ודורש אל המתים. הג' אומרו העלי לי את אשר אומר אליך היה לו לומר מיד העלי לי את שמואל כמו שאמר בסוף. הרביעי אומרו חי ה' אם יקרך עון כי בחומר שבועה היה לו לדקדק ולומר אם יקרך רע לא אם יקרך עון מה עון יש שהרי צריך העבירם הוא מן הארץ. החמישי שנראה שלא עשתה דבר מן האוב ומלאכתו אלא תכף ומיד עלה שמואל שנאמר העלה לי את שמואל ונאמר ותרא האשה את שמואל ותזעק בקול גדול וכו' דמשמע שמאליו נראה שמואל. הששי שמלת ואקראה לך אינה לפי המנהג כי תוספת ה"הא בא על משקל ואשלחה להגיד לאדוני ואשמעה חילוף הנקודות הוא בדרך זה וכן הביא ה"רדק ז"ל השביעי אומרו בדברי הימים לשאול באוב לדרוש כי די שיאמ' לשאול באוב אי נמי לדרוש באוב אבל לשאול באוב לדרוש הוא לשון מבולבל ואול' ההצעו' שתים האח' כי אנחנו הראינו לדעה מהתור' ומהנביאים ומהכתובי' שהעצמים הנבדלים נקראים מלאכים בלשון התורה

יראו לעיני האנשים המשתלחים בהם לענין שלימותם כמו שנתבא' מהגר ומנוח ואשתו וגדעון ומאמר חז"ל קיים זה כמאמרם וישאלהו האיש זה גבריאל ובכל מקום שאמר בהתלבש הנבדל לבוש נכרי לו להראות ענין הגופיות מצד מהצדדים כמו שאמר מלאכים ממש גם באומרו ומלאך בא אל שאול אמרו מלאך ממש מן השמים כמו שיאות לאנשים האלה הנראים להם כפי השגתם או דמיונם ומזה יתקיים בדעתינו שהנפשות הזכות ורוחות הצדיקים מכמה חכמים כמו הם כמלאכי השרת יראו לאישי האומה על זה האופן כמו שנתפשט הדבר הזה בכל הגמרא מכמה חכמים דאשתעי אליהו בהדייהו גם סופר במסכת כתובות פ' הנושא שאומר ר' בשעת פטירתו נר יהא דלוק במקומו ומטה מוצעת וכו' ואמרו דכל בי שמשי הוה אתי רבי לביתא יומא חד אתא שביבתיה קא קריב אבבא אמרה ליה אמתיה שתיק דר' יתיב שמעה ר' תו לא אתא שלא להוציא לעז על הצדיקי' הראשוני' וכבר נמצא כתוב על קצת חסידים האחרונים וכל זה הוא ענין סודר מהחסד האלהי באופני השגחתו על כתות האנשים לגלות את אזנם כל אחד לפי מה שהוא נאות לו וקרוב אליו. ואם כן איפה מי צרר נפש שמואל הנביא שלא תראה במעטה תהלה כבתחלה למי שיבוא הצורך או הרצון בו כמו שהיה הענין בכל החסידים כנז"ל. ההצעה הב' היא שעם היות שהקסם הוא רחוק מהנבואה מאד כרחוק הימין מהשמאל בענייני' מכל מקום הוא ידוע כי בסוג א' נכנסים והוא דרישת ידיעת העתידות ולא עוד אלא שראינו התחלה אצל בלעם להגיעו אל הנבואה כי מתחלה היה קוסם ואח"כ נעשה נביא וגם עכ"ז נאמר וקסמים בידם. והכתוב העיד ולא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים מכלל דעד השתא אזל והנה ע"י הנחשים והקסמים ההם הוקרה דיבור ה' אליו שם ואם כן כבר הוכרחנו לומר שיושג על ידי הקסם השגה עליונה ממינה ומזולת מינ'. וזה ממה שלא יקשה כמו שראינו שתועיל להוצא' המי' מן הצור ע"י ההכאה להוציא ממנה על ידי הנס המוחלט. והנה על שתי ההצעות האמיתיו' יתבארו הפסוקי' אל אופנן וזה כי אומר אני על פי הדברי' אלה כי זה עון שאול ומעלו אשר מעל והוא כשרא' שהפלשתי' נלחמים עליו היה לו לשוב אל ה' וירחמהו כי יודע היה שאינו שלם עם אלהיו במעש' עמלק כי הי' לו לדרוש ה' בתפל' וצעק' ונאק' כעין אחאב דכתיב ויהי כשמוע אחאב את הדברים האלה ויקרע את בגדיו וישם שק וכו' ונא' הראית כי נכנע אחאב יען כי נכנע אחאב לא אביא הרע' בימיו בימי בנו אביא הרעה על ביתו וכן במנשה ובהצר לו חלה את פני ה' אלהיו ויכנע מאד מלפני אלהי אבותיו ויתפלל אליו ויעתר לו וישמע וכו' והנה שאול לא נתן אל לבו אבל כאיש אשר צדק' עשה ומשפט אלהיו לא עזב במשפט האורי' או החלומו' או הנביאי' לדע' מה יעש' לו וה' לא ענהו מטוב ועד רע כי טוב אינו

זכאי אליו והרע לא נגמר עדיין כי עוד יש תקוה שיתעור' לשוב אל ה' וירחמהו ויענהו והנה הגיד הכתו' כי נסתר' דרך התשובה מפניו ולא סר מלפנו' דרך השאלו' עד שנתן אל לבו כי לפי היחס אשר לו עם שמואל כי היה משיחו ותלמידו והוא עם נביאים נבא לפני' אולי מהאהב' אשר אהבו יכמרו רחמיו ויקר' אליו במרא' או בחידות באיזה אופן מהאופני' שנתקיי' מציאות' מההצעה הא' ולפי שראה שלא נתעורר מאליו והשע' הית' דחוק' לו ראה לעורר הענין במה שיקרב אליו בענין ומקו' שיהא לו התחלה מה לדבר והוא לשתף שמץ ממעש' הקסם אשר יועיל בזה כמו שקויי' מההצע' הב' ולז"א לעבדיו בקשו לי אש' בעל' אוב ואלכה אליה ואדרשה בה כי לא אמר ותדרוש לי רק ואדרשה בה כי האמ' הוא הדורש והמבקש באמצעות' ובמה יאמת זה מ"ש בדברי הימים וגם לשאול באוב לדרוש יורה כי השאלה באוב היתה לצורך הדריש' לא שהשאלה והדרישה ענין אחד וזה ברור ומזה יחוייב שאעפ"י שהיא תהרהר בתחלת הענין לדבר עבירה כי ידע שלבסוף לא יעלה בידו גמר עון אם מפני שלא יזדקק הנביא אליה ואם מפני שלא הית' הכונה שתשאל דבר וכל זה יובן הטב מהכתובי' שזכרנו הוא לא אמר שאלי נא לי באוב רק קסמי נא לי והוא דרישת התחלת הענין ולא הענין עצמו ולפי שידע שאם יאמ' לה תעלי לי את שמואל תלעג לו לסבה שאמ' אמר ראשונה והעלי לי את אשר או' אליך להתחכם לה בדברי' שיור' שרומז אל איש בלתי מפורס' שאינו ניכר אליה וכן הרל"בג שהוא על שמואל זולתו. ומעתה כאשר יאמר לה אחרי כן את שמואל העלי לי לא יעלה בדעתה על שמואל הנביא כי הוא לא היה נקר' בפי ההמון רק בשם נביא ושופט או רואה כמו שהוא הענין בכל בעלי המשרה ששמ' העצמי נסתר תחת תואר המשרה אבל סברה שמואל טובא איכא בשוקא והנה כאשר אמ' אתה ידעת את אשר עש' שאול אשר הכרית את האובו' ואת הידעוני מן הארץ ולמה את' מתנקש וכו' ונשבע לה חי ה' אם יקרך עון שמהטע' שזכרנו ודאי לא תעלה בידה העביר' שהיא מכוונת אליה ולזה כשאמ' את מי אעלה לך ויאמר את שמואל העלי לי נאמר מיד ותרא האשה את שמואל מבלי שעשתה לו דבר כי בדברי' ההם שנזכרו שם נזדקק שמואל לשאלתו ונראה בתמונה שהיה נראה בה בחיי העה"ז ולהיו' האשה יותר מוכנת מצד חזוק דמיונה שהזמינה עצמה למלאכת הקסם ראתהו באותו סגנון עצמו ולפעמים יקרה כן מחסרון הרואה כמו שנבאר ותרא האתון את מלאך ה' ובלע' עם היותו נביא לא ראהו ואולי נתעל' ממנו מפני שהוא שעת קלקלתו ודי שידבר עמו. אמנם האשה בראות' אותו חרדה חרדה גדולה לפי שהיא לא נתנה אל לבה ששמואל הרואה הוא המבוקש כמ"ש כי אם שמואל זולתו ומש' הבינ' כי שאול הוא המבקש כי מי הוא זולתו אשר מלאו לבו לקרותו בשמו כאח' האדם מצורף

למה שיאמתו מה שקדם אליה מהידיעה בגובה קומתו וחשבה שכל המעשה ההוא היה להחליק אליה למצא עונה ולזה אמרה ולמה רמיתני ואתה שאול והוא השיב אל תיראי כי מה ראית לברר אם נעשתה עצתו אם לאו והיא השיבה אלהים ראיתי עולי' מן הארץ ואמ' כן להבדיל ראייתו ממעשה האוב שכבר אמרנו שבמלאכה ההיא אין הנשאל עולה על פני הארץ אבל מהארץ יתן קולו ומעפ' תצפצף אמרתו אמנ' שאול להסתלק מהספק חזר ושאל מה תוארו והיא השיבתו בסימניו הנכרים אליה כלו' אין ספק ב"מש שהוא איש זקן עוטה מעיל וידע שאול כי שמואל הוא שנזקק לשאלתו ויקד ארצה וישתחו להחזיק לו טובה ויאמ' שמואל אל שאול למה הרגזתני להעלות אותי ויאמר שאול צר לי מאד ופלשתי' וכו' הכונה מה תבקש ממני וכמה הטרחתני לבא למלאת רצונך ואמר להעלות אותי לפי מ"ש את שמואל העלי לי שהיא העלתו במלאכתה חס ושלום ויאמר לו שאול צר לי מאד ופלשתים נלחמים בי ואלהי' סר מעלי ולא ענני עוד גם וכו' אמר שמתוך הדוחק וההכרח הגמור המציא הענין ההוא להכין ולהזמין עצמו לקרא אליו כדי שיושפע עליו טוב העצה ממנו ויאמר שמואל ולמה תשאלני וה' סר מעליך ולא ענך מאין תשובה שתיטב לך והודיעו כי על אשר לא עשה חרון אפו בעמלק היה לו הדבר ההוא ולא בעון אחר בי בודאי הוא העון ההוא לסלקו ממלך כמו שכתבנו בשער מ"ב אמנ' לא החטיאו על ענין שאלתו באוב כי ע"כ אמר לו מחר אתה ובניך עמי ואחז"ל עמי במחיצתי וחלילה שתהיה הנפש אשר תפנה אל האובות ואל הידעונים לטמאה בהם במחיצת שמואל הנביא בעולם ההוא שכבר נגזר עליה כרת ואבדן מקרב עמה אמנם בספר דברי הימים חשב לו לחטא מה שפנה אל דרך השאלה או אל הדרישה אל ה' ואמר גם כי אחר אשר מעל בה' בדבר עמלק אין לו להמנע מרחמי שמים על ידי התשובה והתפלה כנזכר והוא לא כן עשה אלא הלך אל דרך השאלות גם באורים גם בחלומות עד כי פנה לבו לשאול באוב לדרוש כי אעפ"י שלא דרש באוב כי אם בשמואל מכל מקום הוזקק לשאול באוב תחלה כדי לדרוש כונתו כמו שאמרנו ועל כל פנים לא דרש את ה' כמשפט וימיתהו והוא ממש כאומרו גם בחליו לא דרש את ה' כי אם ברופאים שאין עקר החטא הדרישה ברופאים כי אם הבלתי דרישה אל השי"ת כמו שיבא בשער כ"ו ואעפ"י שאם היה דורש את ה' כמשפט לא ימיתהו מכל מקום דבר שמואל האמת באומ' על כן הדבר הזה עש' לך ה' היום הזה כי החול' אומרים עליו שהמיתהו החולי לא בלתי לקיחת הסם המרפא ע"כל: והנה דרך הזאה נכונה ומוכחת עליה אומרו לשאול באוב לדרש כמו שהוכיח הרב ז"ל ושאר הוכחותיו נכוחות למבין אכן היותר דחוק אצלי הוא שני עניינים. האחד במה שאמר הרב ז"ל שלא עשחה האשה

הזאת דבר להעלו' שמואל כלל אלא שמתוך דברם שם בדברים האלה שנזכרו שם נזקק שמואל לשאלתו ונראה לו באותה התמונה שהיה נראה בה בעודו בחיים שזה דבר זה שלא עשתה האשה הזאת קסם עם היות שהרב מסתייע מלשון הפסוק שלא הזכיר דבר אלא תכף לאומרו שמואל העלי לי מבלי עשו' דבר ותרא האשה את שמואל והיותר קשה הוא שאם לא עשתה דבר אם כן איך ראתה האשה הזאת את שמואל ולא שאול דאדרבא שאול היה מהראוי שיראהו כיון שענין זה נעש' להזדקקות שמואל אל שאול אלא ודאי מורה שעשתה האשה הזאת פועל מה מהקס' ועל כן ראתהו ולא ראהו שאול. והרב ז"ל כבר הרגיש בקושי זה והבליעו בנעימות לשונו שאמר ולהיות האשה יותר מוכנת מצד חוזק דמיונה שהזמינה עצמה למלאכת הקסם ראתהו וכו' כנזכר לעיל ע"כ שכל זה אינו שוה לי שלא יתכן שההזמנה ההיא תועיל לה לענין השגת שמואל דהזמנא לאו מילתא היא נוסף על זה הניגוד מדברי חז"ל שהם אמרו בויקרא רבה גבי למה הרגזתני להעלות וכו' לא היה לך להרגיז בוראך אלא עשיתני ע"א אין אתה יודע כשם שנפרעים מן העובדים כך נפרעי' מן הנעבדים וכו' שזו הוכח' שיצא הקסם מן הכח לפועל וכל דרך שמנגד לדברי חז"ל קשה בעיני להולמו מלבד הניגוד שיש לדבריו שהוא ז"ל כתב שחרדה האשה חרדה גדולה חרדתה של אשה מצד ראותה שמואל הנביא וחז"ל לא כן ידמו כנז"ל ומזה ידע' שהוא שאול שלא כדברי הרב בכל הנז"ל. והקושי השני הוא כי לדברי הרב שתמיהת האש' וחרדתה היא שחשב' שעל שמואל זולת הנביא קאמ' דכמה שמואל איכא בבי' הקברו' וכאשר ראת' את שמואל הנביא רעדה אחזתה שם הדבר זר מאד עם היו' שהרלב"ג ג"כ אזיל כשיטתו כנז"ל. והקושי הג' קשה לשון הפי' שאומר אלהי' ראיתי עולי' כו' ולדברי הרב שזה הענין מעין שאר החסידי' כרבי' הקדוש שהיה בא לביתו שלם בגופו וכן שמואל בא שם בתמונה עצמה שהית' לו בעודו בחיי העה"ז ולא היה זה מצד קסם והוכיח כן מהראות שמואל כן על פני הארץ והאוב לא כן אלא עולה קולו מתחת הארץ וכו' ויקש' לדבריו לשון עולי' מן הארץ יותר צודק יורדי' מן השמי' שהנשמה יורדת ומתלבש' בעה"ז כמו שהתלבשו המלאכי' כשירדו אל אברה' ע"ה הן אמת שאפש' ליישב זה שכיון שהשג' זו באה אל האש' הזאת מהכנ' דמיונ' אל האוב כפי ההכנ' תחייב לה לראותו עולה מן הארץ כשאר מעש' האוב עם היותו מתחלף מאיכו' הענין ששם באוב הקול נמוך עולה מהארץ וכאן עלה שמואל מן הארץ אבל שאר הדוחקי' במקומ' הם והנני מרכיב קצת דברי' מע"ד על דברי הרב ויהי' דרך נכון שלא ינגדהו לא הפסו' ולא דברי חז"ל נלמד מיסודו של הרב הנז' והו' כי שאול לא רצ' שתעשה האשה הזאת כל מעשה האוב כמשפטו וכמנהגו כי אולי לא תאבה האשה

לעשות ובפרט לדעת חז"ל שהאשה הזאת אמו של אבנר היא שאולי לא עשתה אלא להבין ולהורות שהוא מותר כמו שהיו עושים הסנהדרין דלא תלמד לעשות כתיב לעשות דווקא אסור וגם שאול בחיר ה' לא יתכן שהוא אמר ויהי כריתת האובות וישוב וניח' כרגע לעשות מעשה אוב זר מעשהו אין זה בודאי כי אם התחלת השתמשות במעש' האוב לא הענין שלם וטעה שאול בזה שחשב שלא יקרה עון לא לה ולא לו ואין הדין כך אלא דעתיה אפרוטה ולז"א קסמי נא לי באוב שהיה כעין קסם להבין ע"י הבאת שמואל לבד אבל לא ידרוש באוב חלילה כי אם משמואל תהיה הדרישה וכמו שאמר הרב ובזה אבין או' קסמי נא לי שאין זה הקסם אלא נא ועתה לפי שעה התחלתו אבל לא יבוא ליה גמר כי אם השג' מעין נבואה ונודיע סברא זו ממה שהובא בילקוט ז"ל ר' יונתן אומר כל הנביאי' נתנבאו בחייהון שמואל נתנבא בחייו ולאחר מיתתו שאמר שמואל כו' כמו שאזכור בסמוך בס"ד בפסוק ויתן ה' גם את ישראל כו' ולזה נשבע שאול ואמר חי ה' אם יקרך עון בדבר הזה שהוא התחלת ענין אוב שחשב אין בזה עון כדברי הרב ו"מש את שמואל העלי לי הוא שמואל הידוע לנביא שלא כדברי הרב ויכריח כן או' אחר כך ותרא האשה את שמואל ותזעק דלדברי הרב כיון שחשבה האשה שהיה שמואל זולתו אם כן הי"לל ותרא האשה את שמואל הנביא כיון שהוא היה סיבת הזעקה הגדולה לדברי הרב אלא ודאי כשאמר את שמואל העלי לי על הנביא קאמר שאצל שאול והאשה קראה שמואל סתם דלבה גס בו ועשתה האשה התחלת הקסם להביא שמואל ואעפ"י שלא הזכירו הפ' ולזה בראותה את שמואל אשר בא בלי ספק בפנים זועפות על מה שהרגיזהו לעלות וז"ש ותרא האשה את שמואל ותזעק וכו' דהי"לל לדעת הרב ותרא האשה את שמואל עולה ותזעק בקול גדול כיון שהעלייה פתאום בלי קסם היתה אלא ודאי ותרא האשה את שמואל בהכרת פניו זועפות עליה על שעשאתו ע"א דכשם שנפרעים מן העובדים כך נפרעים מן הנעבדים כנזכ' בדברי חז"ל ולזה זעקה האשה בקול גדול ושלא כדברי הרב ז"ל והענין יכריח כן ממה שמצינו בדברי הימי' וגם לשאול באוב דהיינו ההתחל' שהתחי' לעשות מעשה האוב שהוא חשב שאין בו עון וטעה בדין שאפי' שמץ דבר אסור ובעבורו מת שאול וגם זה שלא כדברי הרב שכת' שהעון היה הפניה לשאול באוב. ולע"ד הפניה ועשות התחלה ושמץ מהקסם האוב כאמור לזה נענש. ובזה מובן שהאשה העוש' הקסם ראתה את שמואל ושאול לא ראהו. גם החרדה לחז"ל מאופן עלייתו שלא כדרך עליית האובות שעולים ראשיהם למטה ומזה הרגישה שהוא שאול ולהיות עליית שמואל ע"י חלק מה מקסם האוב כאמור לזה עלה מן הארץ כדרך האוב ולא ירד מהשמים אבל היה בהתלבשות הרוח בגופו של שמואל או בגוף זולת הגוף

ההוא כסבר' הרב ז"ל כמעש' המלאכים המתלבשים באורים בגוף כגוף בן אדם וכשיטת הרב ב"ע ז"ל מובן המאמר שאמרו ז"ל משל למלך שגזר ישחטו כל התרנגולים כדי שלא יטרדוהו בקריאתם בשינה אמנם אחר כך כששאל התרנגול לא חפץ בהם כי אם לצאת לדרך ע"י קריאת התרנגול לדעת שהגיע עת לשים לדרך פעמיו והוא משל נאו' להודיע ששאל' שאול האוב הנמשל לתרנגול לא היה כי אם להתחיל בדרך ההשגה להביא את שמואל לא שתהיה הכל נעשה באוב. ומידי עוברי על כל פ' ופי אזכיר ביאורו למען ירוץ הקורא בו כפי מה שנתבאר בסברת המפרשים וכפי מה שאחדש בע"ה ושיטה זו נכונה אכן משיטת חז"ל שהרחבתי לך לא תזוז. ואפשר עוד לצרף אל השיטה ההיא של הרב ז"ל חלק מה מהגאונים ור' סעדיה גאון ז"ל ור' האיי גאון שכאשר עשתה האשה מעשה אוב כמשפטה הוסיף ה' להערות ממרום רוח הערה ע"י שמואל לא מצד קסם האוב כי מה הוא אכן לגלות הענין לשאול ואעפ"י שמתחלה לא ענהו גם בחלומות עכ"ז כיון שהידיע' נתחייב' חלק ממנה ע"י קסם האוב הוסיף ה' גמר הודעת הענין בשלימו' כי אחר שהוכר' חלק מה מההודע' נגמר' כיון שיצא מן הכח לפועל בכוונתו של שאול והנני מתחיל בע"ה לבא' הפסוקי' א' לא':

**ויאמר** שאול (אל) [ל]עבדיו וכו' הרד"ק ז"ל בקשו לי אשת בעלת אוב אשת במוכרת כמו אשת יפת תואר נפל אשת וכו' ואמר אשת ולא איש לפי שמעשה הזה וכיוצא בו נמצא בנשים יותר מבאנשים לפי שהן קלות הדעת ולזה אמר הפ' מכשפה לא תחיה הנה אשת בעל' אוב בעין דור אמרו במדרש זו אשת צפניה אמו של אבנר ע"כ ובן מ"הריא ז"ל. **ולע"דן** במה שזכרתי שאשת צפניה אמו של אבנר אשה גדולה מאד ולא יתכן שתהיה בעלת אוב והנשאל בסקילה אלא ודאי להבין ולהורו' היית' יודעת כן ואולי עליה שאל שאול באו' בקשו לי אשת בעל' אוב ר"ל אשת צפניה אם אבנ' שהיא בעלת אוב ר"ל שולטת עליו ליטול מהחלק ממנו להשתמש ממנו לקצ' התעוררות להביא את שמואל וז"ש בעלת אוב כמו נקם ה' ובעל חימה שפי' חז"ל שולט בחימה ואין החימה שולטת בו (ולא) [ולזה] אמר בעלת אוב. ולזה בשאול שאול על אשת צפניה השיבוהו כי הלא היא בעין דור כי שם ביתה וניחא בזה שלא שאל שאול מה שהכרית מן הארץ. ובמסרה בעין דור ב' נשמדו בעין דור רמז שהשמד שאול ובניו ונפילת ישראל על שאלתו באשת בעלת אוב שבעין דור כי טעה בדין כנז"ל שחשב שמותר לשאול בחלק מה מהאוב ולא ידע דלא מינה ולא מקצתה וכפל ואמ' ואלכה ואדרשה בה זה מכריע מה שאמר הרב בעל העקידה ואדרשה בה ר"ל בה באמצעותה שתהיה היא קצת הכנה לא שידרוש ממנה ז"ש ל"עד ואלכה אליה כי אני בעצמי צריך ללכ' אליה להשתמש במותר לפי

דעתו של שאול ולא יתכן להעשו' דבר זה ע"י שליח ואלכה אליה כי זולתי יכשל בעון קסם האוב. או יאמר ואלכה ואדרשה בה ר"ל אלך אני בעצמי כדי שאדרשה בה ממש בדרישה וחקירה לחקור אם היא מהיודעות בחכמה ההיא או אם מעשיה הבל והתול וזהו שאמר ואדרשה בה ולא אמר ואדרשה ממנה:

**ח**

**ויתחפש** שאול וכו' חז"ל אמרו שנעשה חפשי מהמלכות כאילו הורד מכבודו ע"י זה שנענש במיתה. וילך הוא ושני אנשים עמו זה אבנר ועמשא. ויבאו אל האשה לילה יום היה אלא שהיה העולם דומה ללילה ע"כ. **ולע"דן** יש הכרח לחז"ל כן מדקאמר ויתחפש שאול שאם כפשוטו על שנוי הבגדים הרי הוא אמור במה שאמר וילבש בגדים אחרים אלא ודאי לשנעשה חפשי מן המצו' ולמדו זה עמשא ואבנר מדלא קאמר ושני נעריו עמו ומה שאמ' יום היה אלא מתוך צרתם היה דומה להם לילה דקדקו כן מדלא קאמר ויבאו אל האשה בלילה בבי"ת וקאמר לילה משמע שיום היה ולכך לא יצדק לומר בלילה אבל אמר לילה משום דמתוך צרתם היה להם ובעיניהם דומה לילה. ורש"י ויתחפש שונה בגדיו וכן התחפש ובא אל המלחמה וכן ברוב כח יתחפש לבושי וכת"י ואישתני שאול ויבאו אל האשה לילה יום היה אלא שמתוך צרתם היה דומה להם לילה כך דרש ר' תנחומא כנז"ל וכן הר"דק ז"ל והוסיף ויבאו אל האשה לילה שינה הבגדים וגם באו בלילה כדי שלא תכירם קסמי נא לי משפטו על המנהג קסמי כמשקל מלכי עלינו ונהפך הקמ"ץ חטף לעי"ן הפועל ו"פא הפועל בקמ"ץ רחב לתפארת המלה והקסם הוא כלל לכל המעשים ההם הנעשים בלט לפיכך אמר קסמי ופירוש אחר [כן] באוב וכן וקסמים בידם בלעם בן בעור הקוס' כמו מקסם חלק והדומים להם ולפעמים קוסם שנאמר קוסם קסמים מעונן ומנחש ומכשף כי כל אחת מלאכה בפני עצמה עד כאן. וכן הביא מהרי"א ז"ל אלא שתמה על דברי חכמינו ז"ל כי איך יתכן שיצא המלך מן המחנה ולא שר אבנר שר צבא ישראל שמה ומה שאמר קסמי נא לי באוב ששם קסם כולל הוא לכל המעשים האלה של מעונן ומנחש ושואל אוב וידעוני ולפי שהיה דעתו להעלות לשמואל לכך בחר שאול בבעלת אוב ולא בידעוני ונשבע לה לא יקרה עון בי הוא שאול ובידו לתת לה רשות דהוא אמר לאיסור והפה שאסר הוא הפה שיתיר עד כאן ומה שהקשה לחכמינו ז"ל (אין) [איך] זה שיצא שאול ואבנר ועמשא כי שם יהונתן בנו ממלא מקומו בכל והם הולכים בזריזות לשוב מהר אלא שהאשה עכבה אותם לאכול ואולי על כן היה מסרב שלא היה רוצה להתעכב כי המחנה נטושים על פני כל הארץ: **ולעד"ן** לדקדק כפל ויתחפש דהיינו וילבש בגדים אחרים ולמה באו אל האשה לילה גם כפל קסמי נא

לי באוב והעלי כו' שהוא כפול שידוע שמלאכ' קסם האוב להעלו' את אשר או' אליך. ולשיטת הרב ב"ע מדקדק שלא היה רוצה שאול בכל מלאכ' האוב בהעל' ובדרישה רק קסמי נא לי באוב לשיעו' העלאה לבד שהוא החחלת הקסם לא לדרישה ממנו וכבר דקדקתי בשיטתו או' קסמי נא לי באוב נא דיקא כלו' לפי שעה החחל' כל דהו. ונראה כי שאול בהיותו עד הנה בחיר ה' רק בדבר זה של שאלת אוב אשר זכה ונכשל וידוע כי איש השלם לבוש בגדי פאר ותפארת והחוטא לבוש הבגדים הצואים כמו שנאמר ביהושע הכהן הגדול שהיה לבוש בגדים הצואים מצד חטאי בניו ואל זה רמז כאן וילבש בגדים אחרים דייקא מסטר' אחרא מסטר' דמסאבותא. ולהיות הענין הזה ענין טומאה לשאול באוב ולא כאלה חלק יעקב לזה בחר לבא אל האשה לילה דבר בעתו. ולפי ששאול ייעד בפסוק הקודם ואדרשה בה לזה אמ' הנני רוצה לבחון אותך במבחן כי קסמי נא לי רוצה לומר להגיד לי מי אני בזאת תבחני שבכלל הקסם קסמי נא לי לדעח אותי וכן בסמוך ואתה שאול שבכלל הקסם קסמה על זה הענין לדעת מי הוא עוד עשה מבחן שני שהוא יאמר בלחש בינו לבינו כאומר אליה העלי לי את פלוני אבל לא שתשמע על מי אמרה כי זה מבחן גדול אם תעלה אחר כך את אשר אמ' הוא בלחש רוחש בשפתיו זהו שאמר והעלי לי את אשר אומר אליך ולא אמ' תכף ומיד והעלי לי את שמואל אלא והעלי לא את אשר אומר אליך סתם זה יכחיש הפירוש הנזכר שאשר אומר אני ביני לבין עצמי לנגד פניך ואליך אלא שאחר כך שאלה האשה את מי אעלה לך והוכרח לפרש את שמואל ואפילו הכי הנה הדבר סתום דכמה שמואל איכא התם וכשעל' שמואל הנביא נתברר לו לשאול היותה צודקת בענין מלאכת האוב כפי מלאכת האוב לפי מה שהוא ענייננו:

**ט**

**ותאמר** האשה אליו הנה וכו' רש"י ז"ל מתנקש מבקש תקלה עד באן וכן הרד"ק זי"ל. **ולע"דן** לדקדק כפל אשר עשה שאול אשר הכרית את האובות ואת דהי"לל אתה ידעת אשר הכרית שאול את האובות וכו' ועוד מה שאמר הכתוב האובות בלשון רבים והידעוני בלשון יחיד והכתוב השוה אותם ושואל אוב וידעוני ומהו לשון הכרית ועוד מהו מתנקש שמורה כאלו המנקש היה לשאול ותיבת בנפשי מיותרת די שיאמר מתנקש להמיתני. ונראה כי שאול עשה שני עניני' האחד כריתת האובות והידעוני והשני שעשה עונש גדול על העבר כי כן הדין הנשאל במיתה זהו שאמר אתה ידעת את אשר עשה שאול מהסייג וקבע עונש גדול לעובר על זאת וגם כן אתה ידעת אשר הכרית את האובות שממש עשה כריתה דהיינו שלא די שביטלם אבל הכריתם שלא יהיו בארץ שלכך אמ'

בקשו לי אשת בעלת אוב כי גרש' מן הארץ זהו שאמר אשר הכרית את האובות כריתה גמורה. או יאמר אתה ידע' את אשר עשה שאול כי חסידותו מחייב שעשה משפטי נקמות בעוברים בענין האוב וידעוני אשר בעשותו כך יפחדו כל העושים ורעדה אחזתם ונכרתו האובות מאליהן זהו שאמר אשר עשה שאול אשר המעשה ההוא היה סיבה לשהכרית האובות והידעוני. ואמר האובו' במה שקדם בפסוק ויאמר שאול לעבדיו היות שני מינים באוב האח' בכישוף בלי כלי והשני על ידי שד על ידי כלי גלגולת זכוכית לבנה או גלגולת מת שנאכל בשרו ששניהם אובות הם זהו שאמ' את האובות בלשון רבים וידעוני בלשון יחיד שהוא קסם הנעשה על ידי העצם חיה הנקרא ידוע כנזכר לעיל. ולהיות האשה הזאת אשה חכמה אמו של אבנר שבודאי לא נשתמשה בענין הזה כי אם לדעת ולהבין ולהורות לא להכשל בדברי עבירת אוב לזה אמר ולמה אתה מתנקש בנפשי כלומר גם אתה מתנקש אתה בעצמך כי גם אתה נכשל כדתנן הנשאל באזהרה באופן שאת' גם כן מתנקש עם נפשי זהו שאמ' בעצמי כי הנפש החוטאת היא תמות וגם כן ימשך לגופי עונש להמיתני על ידי שאול מהעונשי' שייעד לעשות העובר או מהעונש של התור' כדתנן הנשאל במיתה או יאמר מתנקש בנפשי להמיתני כי נפשות ישר' יחדיו חשובות כאחד כנודע מפסוק שבעים נפש ומזאת הבחינ' אמר מתנקש בנפשי ר"ל אעפ"י שאני איני המתנקשת בנפשי בעצם וראשונה המעל' באוב עם כל זה גם אתה חולתה כמוני בבחינת הנפש מאחר שכלנו כנפש אחד זהו שאמר אתה מתנקש בנפשי אתה ממש מתנקש בנפשי בעון הזה של שאלת אוב והוא סיבה להמיתני אני לבד מיד שאול.

ו

**וישבע** לה שאול וכו' הר"דק ז"ל אם יקרך עון דגש ה"קוף לתפארת הקריאה עד כאן. **ולע"דן** לדקדק יתור לשון שבפסוק כי די שיאמר וישבע לה שאול בה' אם יקרך עון וכו' לאמר חי ה' מיותר אמנם במה שקד' משיטת הרב ב"ע ז"ל שהיה צד התר בשאלת האוב כשנעשה להתחיל התעוררו' שמואל ע"ה לבד כשלא יושלם מציאו' מעש' האוב כלו בשלימות עם הדרישה מובן היתור מקושר עם הפי' הקוד' והוא כי האשה טענה שתי טענוח האחד הנזק הנמשך לנפש מתנקש בנפשי והשני לגוף באומ' להמיתני לעומת זה ענה וישבע לו בה' שלא ימשך לה מיתה משאול זהו שאמר וישבע לה ר"ל בבחינת עצמ' והשייך לה וישבע וכנגד העון נשבע לה שני' לאמ' חי ה' אם יקרך עון בדבר הזה כפי שיטת הרב ב"ע ז"ל הנז' או שטעה שאול בדין שחשב למשפט היות הענין הזה מותר לא שיהיה הדין כך ולכל הפירושים צדק אם יקרך עון בדבר הזה מורה באצבע שבדבר הזה

בפרט שאינו נעשה לדרישה כי אם להכנה והתחלת כל דהו להתקרב אל שמואל ודאי שלא יקרך עון בדבר הזה לומר אל תאמר בלבבך נדר שהותר מקצתו הותר כולו כי לא שייך כן בדבר הנאסר מן הדין שאעפ"י שעבר אדם עבירה ושונה בה לא הותרה לו אלא שנעשית לו כהתר לבד זהו שאמר לאמ' חי ה' אם יקרך עון בדבר הזה רוצה לומר בפעם הזאה שהיא עת צרה לא יקרך עון כי וחי בהם אמר רחמנא ולא שימות בהם אבל אם תכשלי עוד פעם אחרת ודאי שיקרך עון ופשע וזה רמז בתיבת לאמר ר"ל ראוי לאמר כן בדי שלא יותר אצלך לפעם אחרת לכך ראיתי לאמר ולגלות אה אזנך שדווקא בפעם הזאת לא יקרך עון בדבר הזה. או יאמר לאמר חי ה' לומר כי הטעם שנשבע לה חי ה' הוא לפי שרצה לאמר לה יהי לבך בטוח בה' שהוא חי לעולם שלא יקרך עון בדבר הזה חי הוא ה' שיפרע ממני. זהו שאמר לאמר שרצה לאמר בזה שנשבע בה' שחי ה' לשאם יקרך עון בדבר הזה שיפרע ממני כמו חי אני כי כל האנשים כו' וכל מנאצי לא יראוה וכו' ובזה מדוקדק לשון אם יקרך שהיה לו לומר חי ה' שלא יקרך מהו אם יקרך וכו' אלא ודאי כדפרישית:

**יא**

**ותאמר** האשה את מי אעלה לך וכו' כבר זכרתי למעלה בדברי חז"ל ששאלה מאיזה מין שאמר' מי אתה רוצה שאעלה לך האם מאותו המין שאמרו מי ה' וכו' או מאותם שאמ' מי כמכה באלים ה' וכו' שבזה מדוקדק או' את מי אעלה לך שתיב' את מורה ששאלה לו את איזה מי אתה רוצה שאעלה לך ואמ' העלי לי שהוא מיותר כי די שיאמר את שמואל וזה יובן עם שיטת הרב ב"ע שלא היה רוצה שיהיה לה יד ושם בשמואל שתהי' היא הדורש' ממנו כמשפט האוב אלא שתעלהו היא לשאול לו לשמו ושאול יהיה הדורש משמואל בדריש' מותרת לא בדרישת אוב ז"ש את שמואל העלי לי שאלו אמ' את שמואל היה הדבר סתום ואולי תדרוש היא או תטפל בו לז"א את שמואל העלי לי לי דווקא ההעלא' ואעפ"י שהיה מובן כן מאו' את שמואל העלי חמירי דברי' כיוצא באלה לברר' לז"א העלי לי או הוצרך לו' כן כי אולי לא תאבה האש' להעלו' איש אלהי' כזה לעומת זה כשאמ' את שמואל ראה אולי סרבה בהעלאתו לכך שינה וזירזה עוד העלי לי על כל פנים שהשעה צריכה לכך וזהו שאמ' העלי לי באחרונ' היינו אחר הסירוב כאמור.

**יב**

**ותרא** האשה את שמואל וכו' לחז"ל שראתהו עולה ראשו למעלה ומזה תמהה וזעקה והכירה שהוא שאול השואל כי כן עולה האוב למלך וזהו שאמר' ולמה רמיתני ואתה שאול וכן פירש רש"י ז"ל וכן הר"דק ז"ל. ובפסוק ויאמר לה המלך אכתוב מה שהרחיב הר"דק ז"ל. והיא לבדה ראתהו זהו שאמר ותרא האשה את שמואל וכו' והמפרשים אמרו

שבראותה את שמואל עולה שפטה בדעתה שאין השואל זולתי שאול כי לו יאתה לשאול בשמואל. והרלב"ג והרב ב"ע אמרו כי חשבה שעל שמואל זולתו קאמר ויוכיח כן אומרו שמואל סתם בלי שתוף שם נביא או תואר ולזה כאשר ותרא האשה את שמואל עולה זעקה מאד והרב ב"ע ז"ל הוסיף ותרא האשה את שמואל עולה מאיליו קוד' עשותה מעשה האוב ולזה ותצעק כי הוא פלא. **ולע"דן** שאולי מזה הכיר' שהוא שאול כי לא יתכן יעש' דבר כזה מאיליו כי אם לאיש גדול ומלך כשאול שבהיותו עוסק בשאלתו את שמואל העלי לי הספיק התעוררות זה לשראתה מיד את שמואל מבלי שום קסם או מעשה שתעשה היא.

**ולע"דן** עוד כי אין ספק שנשתנה ענין זה משאר מעשה אוב שלא נעשה זה בדרך העלאה אלא ותרא האשה את שמואל כך לעומתה וזהו שלא הזכיר ותרא האשה את שמואל עולה אלא ותרא האשה את שמואל גם באומ' את שמואל בתיבת את ריבה למשה שעלה עמו להעיד עליו כמו שאזכור בסמוך באו' אלהים ראיתי עולים שאז"ל אמ' על משה שנקרא אלהים לפרעה ולז"א ותזעק בקול גדול מראותה הענין משונה משאר מעשה אוב גם ראתה את משה עולה וזעקה בקול גדול. ולפי שאין ראוי לומ' למלך למה רמיתני שא"כ עשאתו רמאי לזה אמ' ותאמר האשה אל שאול לאמר למה רמיתני ר"ל ותאמר האשה אל שאול דברי פיוס ובקשת מחילה לאמר לו אחר כך למה רמיתני ואתה שאול:

**יג**

**ויאמר** לה המלך אל תיראי וכו' ויקרא רבה פ' כ"ו יש אומ' שהיה שמואל סבו' שהוא יום הדין ונתיירא והעלה למש' עמו שאין אלהי' אלא משה שנ' ראה נתתיך אלהי' לפרע' והלא דברי' ק"ו מה שמואל שכתו' בו וידע כל יש' מדן ועד באר שבע ע"י שהי' סבו' שהוא יום הדין נתיירא אנו על אחת כ"ו כו' ע"כ. **ולע"דן** לדקדק כי למה יקרא למש' אלהים על שם שנ' שם ראה נתתיך אלהי' לפרעה מה שייכות לקראת כן למשה כאן בענין זה ולמה לא תאמ' משה ראיתי עולה מן הארץ ועוד מאי קשיא לבעל המאמ' בפי עד שדרש כן. ונר' דקשיא ליה לשון הרגזתני לשון רוגז דקאמר דמדקאמ' לשון רוגז דרש מתחל' א"ל לא היה לך להרגיז בוראך וכו' אמנם לי"א מתרץ אותו באופן אחר נאות עוד דקדק לשון להעלות אותי דהי"לל לעלו' ותיב' אותי מיותרת ועוד אלהים עולה מהו אלהי' והי"לל עולה לשון יחיד לא עולי' לז"א ויש אומרי' שהיה שמואל סבור שהוא יום הדין ונתיירא וז"ש למה הרגזתני שרוגז ממש אחזני כי סבו' הייתי שהיה יום הדין ולכך הלכתי אל משה שיעיד לי ז"ש להעלות ר"ל להעלות זולתי דהיינו משה שיעיד עלי ויצדיק אותי וז"ש להעלו' אותי ובזה מובן גם כן או' אלהים ראיתי עולים שלהיות

שנקרא משה אלהים אמרה כן גם רמז בתיבת אלהים שכעת חשב שמואל שהיה יום הדין לכך אמרה אלהים עולים מן הארץ לכלול בתיבת אלהים גם כן ולרמוז בה אל יום הדין שהב' עניינים נכללים בתיבת אלהים הא' על משה שנקרא אלהים ובדרך רמז ליום הדין. והיינו אומ' אלהים עולים מן הארץ שמשה נקרא אלהים לפרעה ושמואל נקרא בדרך השאלה אלהים לפי שחשב שהיה יום הדין וז"ש אלהים עולים בלשון רבים כאילו יחדיו העולים שניהם אלהים יקראו ומ"ש והרי דברי' ק"ו וכו' מענייניה דקרא הוא כי אולי ע"ז צעקה האשה בקול גדול כי ראתה את שמואל עולה ומשה עמו וראתה את שמואל עולה ברוגז ופחד מיום הדין שלזה הביא את משה עמו וזה דייקו שאו' המאמ' והרי דברי' ק"ו ומה שמואל וכו' הוא הוא מה שדנה האש' הזאת בעצמה ועל כן צעקה בקול גדול כאילו רצתה לו' ומה שמואל שכתוב בו כו' אנו על אחת כמה וכמ' שהם מדברי המאמ' גם מדברי האשה הזו כי כשרה היתה אמו של אבנר כנז"ל והנה הק"ו מב' בחינות הא' מכשרות שמואל שמדן ועד באר שבע ידעו שהוא נאמן זאת ועוד בחינה ב' שאינו דומה הצע' שיקבל האד' כשיעלה על דמיונו דבר שאינו כמו שדימה שמואל שהוא יום הדין ולא היה כן אל הצער שיגיע אל האדם בהגיע יום הדין באמת ז"ש ומה שמואל שכתוב בו וידע כו' בחינת הכשרות והבחינה השנית היא ע"י שהיה סבור שהיה יום הדין עם היות שלא היה כן אנו הגרועים משמואל ועוד כשיבא יום הדין באמת על אחת כמה וכמה שנצטער מב' בחינות. מעתה בין שכיון המאמ' אל מה שכתבנו בו מדקדוקי הפסוקי' ובין שלא כיון אליהם מ"מ העניינים נכונים מאד שנדקדק אותם בפי ונבינם בדברי המאמר ואעפ"י שלא יכוין אליה'. ורש"י כתב אלהי' עולים מלאכי' שני' משה ושמואל ונתיירא שמואל שמא מתבקש אני בדין והעלה משה עמו כדאיתא בתעני' ע"כ ובזה מובן או' עולים לשון רבים על שמואל ומשה. והר"דק ז"ל כתב כי האשה חשבה ששאול כוונתו להמית אותה ולנסותה ולזה צעקה בקול גדול מפחדה פן יקראנה אסון ולעומת זה ויאמ' לה המלך אל תיראי פן אהרוג אותך כי כבר נשבעתי לך כו' בה' אבל מה ראית שהכרתני שאני שאול ז"ש כי מה ראית שיוכיח שאני שאול ותאמר האשה אלהים ראיתי עולי' מן הארץ ר"ל אדם גדול ראיתי עול' מן הארץ וראשו למעלה שלא כמנהג שאר אובות שראשיהם למטה שאלו עולים מן הארץ שאין זה אלא לכבודך שאתה מלך מזה ידעתי שאת' שאול אלהי' גדול כמו אלהים לא תקלל ובדרש נפשו של משה העלה עמו לבקש רחמים על יש' לפי' אמ' אלהי' עולים והרי הוא או' אם יעמוד משה ושמואל לפני אין נפשי את העם וי"ת מלאכא דה' חזיתי דסליק מן ארעא ע"כ ושיטת רש"י ניחא טפי משיטת המתרגם כי לרש"י ניחא תיב' עולי' בלשון רבים.

**ולע"דן** לדקדק או' כי מה ראית שאין זו נתינת טעם למ"ש אל תיראי כו' ונר' כי כראות האשה את שמואל זעקה בקול גדול ביראה ממנו כי פני הצדיקי' כראות פני אלהים מאירים ומזהירים עד שיראו מגשת אליהם והאיש משה לעד נאמן שאפי' בחיים היה כן כ"ש אחרי מותו שגדולים הצדיקים במיתתן יותר מבחייהן לז"א אל תיראי ואל תבהלי ממה שראית כי מה ראית כלום' לא ראית בטוב כמו מה אנוש ר"ל מה שראית הבל הוא בערך הצפון להם לעולם הבא ותאמר האשה אל שאול ראיתי אור בהיר כאור פני אלהים עולים מן הארץ ויראתי ומה נכון הנזכר מחז"ל שעל משה אמרה שנקרא אלהים לפרעה ובזה תבא התשובה נצחת מכוונת בענין שיראה יען שראתה פני האיש הנקרא אלהים אשר יראו מגשת אליו בחייו כ"ש במותו שגדולי' הצדיקי' במיתתן יותר מבחייהן כאמור כראות פני אלהים ובזה מובן או' אלהי' עולים כו'.

**יד**

**ויאמר** לה מה תארו וכו' רש"י ג' דברים נאמרו באוב המעל' אותו רואהו ואינו שומ' קולו והנשאל לו שומע קולו ואינו רואהו ואחר לא רואה ולא שומע ע"כ ולכך הוצרך שאול לדעת מהאשה מה תארו והוא עוטה מעיל שהי' רגיל ללבוש מעיל שנ' ומעיל קטן תעשה לו אמו ובמעילו נקבר וכן עלה וכן לעתיד יעמדו בלבושיהן עד כאן והרד"ק ז"ל כי שמואל הוא לפי שמנהגו היה שהיה עוטה מעיל עד כאן. **ולע"דן** לדקדק כי לשאלת מה תארו יספיק איש זקן אמנ' אם הוא עולה והוא עוטה מעיל לא שייך עם שאלת מה תארו. ועוד וידע שאול כי שמואל הוא והלא בלאו הכי היה יודע מאופן השאלה שאמרה לו את מי אעל' לך ויאמ' את שמואל העלי לי שלא יתכן שתעלה לו זולת שמואל. ונר' כי היא ראתה את שאול מסתפק אם עלה שמואל ממש או יהיה כעין השיטו' הנז"ל עיין עליה' כמו העלא' שאר אובו' אשר מארץ קול' תצפצף או התלבשו' שד כו' ונתן אל לבו שאם תהיה העלאה זו מעין שאר האובו' לא או' לשאול להשתחוו' מפני תערוב' הטומא' העול' שם לז"א מה תוארו להבחין מתוך כך מפאת העול' האם שמואל או כח זולתו לזה השיבה לו בכיוון ואמרה איש זקן ודע שהוא ממש עולה לא קולו לבד או תמורתו ודמותו אלא הוא עול' ממש והמופ' שהו' עול' והו' עוטה מעיל ר"ל והו' אפי' דמותו ובקב' גם שם הוא עוט' מעיל כמנהגו בחיי' גם אחרי מותו לומר שהוא הוא ממש העול' כמו שהי' בחיי' והנה מהנז' נתברר וידע שאול כי שמואל הו' ממש ולא שד ח"ו או כח חיצוני עד שיאס' לו הקיד' וההשתחויה אליו ולזה כיון שידע בבירו' כי שמואל הוא אז ויקד אפי' ארצ' וישתחו ולא קוד' כשהי' בספק שלא רצה להשתחוו' כלל פן ישתחו' לטומא' חליל'. או יאמר איש זקן לפי ששמואל קפצה עליו זקנ' מאת ה' ומפני

כבודו כמשז"ל גבי ויהי כי זקן שמואל אבל היה רך בשנים בן נ"ב שנה ז"ש איש זקן ר"ל העולה הוא כתואר איש זקן אבל פניו כתואר איש בחור כאחז"ל אשרי איש בעודו איש באופן שהעולה בתואר איש ר"ל בחור פניו צהובו' וזקן מצד הזקנה שקפצה בו אשר מזה וידע שאול כי שמואל הוא:

**טו**

**ויאמר** שמואל אל וכו' רש"י הרגזתני החרדתני גם ביד הנביאים גם בחלומות אבל אורים וחומים לא א"ל ואעפ"י ששאל בהם כמו שאמ' למעלה שהיה בוש ממנו על שהרג נוב עיר הכהנים. ואקראה לך לשון ואזעק אחריך כמו נקרי נקראתי בהר הגלבוע וכמו ושם נקרא איש רע ובליעל הוצרכתי להיות נקרא אליך שתודיעני מה אעשה ע"כ וכבר זכרתי דברי חז"ל והוסיפו שעל שנתבייש בהריגת נוב עיר הכהנים שעל כן לא הזכיר כאן אורים והומים בדרשה זו ובבוש' זאת נתכפרו עונותיו של שאול ואמר לו מחר אתה ובניך עמי במחיצתי ע"כ. וכן הר"דק והביא דברי חז"ל שפחד שהי' מיו' הדין וכפי הפשט הרגזתני ממנוחתי להעלות אותי ממנוחתי ואקראה לך בה"א נוספת כמנהג כמו ואשמחה ואשמעה אבל להיות למ"ד הפועל אינו במנהג ובא כמוהו ידשנה סלה ע"כ: **ולע"דן** לדקדק אומרו למה הרגזתני וכו' כי למה ירגז ולמה טע' ביום הדין לחז"ל גם אומ' להעלות הי"לל למה הרגזתני לעלות וא"כ תיבת אותי מיותרת גם כן ה"א להעלות. ועוד יותר צר לי מאד כי מספיק ופלשתי' נלחמים בי גם תיבת עוד מיותר' די שיאמר ולא ענני גם ביד הנביאי' ועוד מלבד שלא הזכיר ביה אורים לסיבת בושחו כנז"ל מחז"ל קשה למה שינה בסדר שלמעלה אמר גם בחלומות ואח"כ אמר גם בנביאים וכאן הפך השיטה של השאלה ואמר תחלה גם ביד הנביאים גם בחלומות ולמה הוסיף תיבת ביד. ונראה כי להיות יום הדין יום רוגז בלי ספק יום נאצה ותוכחה והיום הזה אשר העלה את שמואל בלי ספק שכפי קדושתו של שמואל אותה ההעלאה על ידי אוב ומעשה כשפים הרגיז ונצטער בה מאד מאד ולזה חשב שהיה יום הדין מתוך הרגזתו והרגשתו חשב למשפט שיום הדין היה ולכך היה מחזר אחר משה וכמה חסידים שיהפכו בזכותו כי היה מרגיז בעליה זו שלא ידע שמצד היותה על ידי אוב וכשפים היה מצטער אבל חשב שהיה יום הדין וז"ש למה הרגזתני שהרוגז שהרגזחני חייב להעלות זולתי אתי עמי כמשה עליו השלום וזולתו ללמד עלי זכות ולענות בצדקתי זהו שאמ' להעלו' יוצא לשני לזולתי שיבאו ויצדיקו אותי ואתי כתיב להעלות אתי ועמי צדיקים ושאול ענהו כי צר לי מאד מצד הרגזתך זו נתוספה צרה על צרתי אך אני מוכרח כי ופלשתים נלחמים בי ואמר ופלשתים בו"או להוסיף על צר לי מאד הנז' או יאמר צר לי מאד מצד דוד שראיתיו עולה

מעלה מעלה ונפילתי בידו כמה פעמים שזו הוראה על כי קרע ה' הממלכה מידי ועוד ופלשתים נלחמים בי ולא אמר עלי אלא בי כי מחסידות שאול תלה סיבת כל המלחמה הזאת בו זהו שאמר נלחמי' בי כי עונותי הטו אלה להרים ראש משנאי ואמר כי עם היות שצר לי מאד ופלשתים נלחמים בי עם כל זה מה שהאלהים סר מעלי ולא ענני זה עוד בעוני. וכאן אמר גם ביד הנביאים לרבות בתיבת גם ביד אורים ותומים שהם כמו יד לנבואה כמו ידות הכלי' זהו גם ביד הנביאים שלהיות בוש כנז"ל לא הזכירם בפירוש אבל כלל אותם ואמר גם ביד הנביאים ולא די שלא ענני ביד הנביאים כי אם גם בחלומות שאפילו גלוי כל דהו של חלומות לא גילה לי אשר זה חייב לי לדחוק אותך ולהרגיזך להודיעני מה אעשה כי ידעתי שגם אתה לא תגלה לי עתידות כמו שלא גילו לי שאר הנביאים אבל כל חפצי לבד שתודיעני מה אעשה עצה בעלמא אני רוצה:

**טז**

**ויאמר** שמואל ולמה תשאלני וכו' רש"י ז"ל ולמה תשאלני הרי שאלת מן הנביאים החיים ויהי ערך והוה בסעדיה דגברא דאת בעיל דבביה ערך לשון שונא וכמה יש במקרא. ולחז"ל הביאו רש"י ז"ל לרעך לדוד ובחייו לא הזכיר לו שמו אלא ונתנה לרעך הטוב ממך לפי שהיה ירא ממנו. וכן הר"דק והרל"בג ז"ל. **ולעד"ן** שאמר לו שמואל ולמה תשאלני כלו' אין צורך לשאול מאחר שהיה השי"ת שונאך ודאי שאין לך אחרית טובה כי נפול תפול ביד פלשתים והדברים הידועים והמפורשים מה צורך לשאול עליהם:

**יז**

**ויעש** ה' לו כו' הר"דק לדעת התרגום לו לדוד ולפי הפשט לו כמו לך כי כן דרך המקרא לדבר לנוכח ושלא לנוכח בענין אחד ע"כ. **ולע"דן** תיבת לו חוזר אל השי"ת הנז' וזהו ויעש ה' לו לו לעצמו כאשר דבר כי דוד קרוב לשי"ת ולמלכות שמים ומזה הטעם יצדק ויעש ה' לו כביכול לו וכו' ואולי רמז לשאול שזה שעשה ה' לך הרוגז ונצטער כאלו עשה לו לעצמו כי בכל צרתם לו צר בכל צרתם של צדיקים לו צר לו ממש צר וזהו שאמר ויעש ה' לו כאשר דבר בידי ואתה גרמת לעצמך מתחלה וגם עתה זהו שאמ' ויקרע ה' את הממלכ' מידך ר"ל מידך היה זה לך כי אתה בידך הרסת והיית סיבת הקריעה של הממלכה ממך ונתנה לדוד ובזה מובן כתיב קרע ממלכות ישראל מעליך וכאן כתיב מידך. ועדיין צריך להבין למה שינה כאן כתיב הממלכה ולמעלה כתיב ממלכות ונראה כי למעלה הודיע אשר יהיה באחרית הזעם שכל הממלכו' דהיינו מלכות יהודה ומלכות ישראל ב' הממלכות יחדיו קרע ה' מעליך אמנם כאן הודיע מה שעשה לו ה' היום הזה שקרע הממלכ' האח' דהיינו מלכות יהודה כי באשר הוא שם כבר קרע ה' הממלכה

הזאת מידך ונתנה לרעך לדוד אך ישאר מלכות ישראל ביד איש בושת לפי שעה ולזה אמ' הממלכה לשון יחיד על יהודה ולעיל אמר ממלכות רמז על השתים:

**יח**

**כאשר** לא שמעת וכו' הר"דק ז"ל על כן הדבר הזה כבר פירשו למעלה בפ' קרע ה' את ממלכות ישר' מעליך היום ע"כ: **ולע"דן** לדקדק שאם כן הפסוק הזה שאומר על כן הדבר הזה כו' הכל מיותר כי די שיאמר על אשר לא שמעת בקול ה' אלהיך ולא עשית חרון אפו בעמלק ודי. ונראה כי כאשר לא שמעת וכו' בא לתת סיבה למה שנתרעם שאול על שלא ענהו ה' על ידי נביאים ולא על ידי חלומות לזה אמר כי כאשר לא שמעת בקול ה' ולא עשית חרון אפו בעמלק על כן הדבר הזה ביחוד עשה לך ה' היום הזה שלא ענך שלא שמע בקולך כמו שלא שמעת בקולו. או יאמר כי כאשר לא שמע' בקול ה' ולא עשית חרון אפו בעמלק על כן הדבר הזה הנז' דהיינו חרון אפו עשה ה' לך שבך יחרה אף ה' היום הזה בבניך שאלו עשית חרון אפו בעמלק לא היה לו עתה חרון אף לעשותו לך כי כלה ה' חרון אפו אבל כיון שלא עשית חרון אפו בעמלק נשאר האף במקומו לשפכו עליך. ואפשר שהוא מקושר עם הפסוק שאחר זה על כן הדבר הזה עשה לך היום הזה והדבר הזה היינו ויתן ה' גם את ישראל כו' שהוא פי' הדבר הזה הנז' אלא ש"קק וי"ו ויתן ה' שמורה תוספת על ענין ראשון. וב"מש שמעת בקול ה' ולא עשית חרון אפו שהוא כפול אבארהו בפ' הבא ב"ה ע"ש:

**יט**

**ויתן** ה' וכו' חז"ל ב"פא אמר ר' חנינא סבא משמיה דרב כל העוש' דבר עבירה ומתבייש בו מוחלין לו על כל עונותיו שנאמר למען תזכרי ובושת ולא יהיה לך עוד פתחון פה מפני כלימתך בכפרי לך על כל אשר עשית נאם ה' ודילמא צבור שאני אלא מהכא ויאמ' שמואל אל שאול למה הרגזתני להעלות אותי וכו' ויאמר שאול צר לי מאד וכו' ואילו אורים ותומים לא קאמר ליה משום דקטל נוב עיר הכהני' ומנא לן דאחילו ליה מן שמיא שנאמר ויאמר שמואל למה תשאלני ומחר אתה ובניך עמי וכו' מאי עמי עמי במחיצתי ורבנין אמרי מהכא והוקענום להי' בגבעח שאול בחיר ה' וכו' יצאת בת קול ואמרה שאול בחיר ה' וכו' עד כאן לשון המאמר:

**ולע"דן** לדקדק מנא ליה שיספיק הבושה על דבר אחד לכפר על כל עונותיו דילמא קרא למען תזכרי ובושת על כל המעשים קאמר ואז יתכפרו דתפשת מועט תפשת והסברא מחייב' כן כי מה תועיל הבושת של עבירה אח' לכפר על כלן ואם כן למה הוצרך לדחות דילמא צבור שאני הן אמת דלמסקנ' דיליף מקרא דאתה ובניך עמי יליף שפיר דהא בושתו היה על ענין נוב עיר הכהני' לבד והועיל לכפ' על הכל שהרי אמ' לו עמי

במחיצתי ממש אלמא נתכפרו כל עונותיו ועוד קשה אומ' ואילו אורים ותומי' לא קאמ' משום דקטליה לנוב עיר הכהנים כי היאך היה יכול לומ' ולא ענני באורים ותומים שהיה משיב לו שמואל כיון שהרגת נוב עיר הכהני' נושאי אפוד וחשן היאך יענך ה' ביום צרה באורים ותומים ואם כן לא הניח מלומר כן מפני הבושה אלא כדי שלא יענהו קשה אתה גרמת לעצמך שלא נענית באורי' לפי שהרגת את הכהנים ע"כ ולא ירדתי לסוף דעתו ז"ל גם צריך לדקדק מהו ואילו אורים ותומים לא קאמר ועוד מנא ליה דמשום הבושה הוא דילמא משום שילך למלחמה ועל זה ימות שלא יזכה לכל זאת וכנזכר בילקוט רבי יונתן אומר כל הנביאים נבאו בחייהן ושמואל נתנבא בחייו ולאחר מותו שאמר שמואל לשאול אם אתה שומע לעצתי ליפול בחרב תהא מיתתך כפרה עליך ויהא גורלך עמי במקום שאני שרוי שם ושמע שאול לעצתו ונהרג הוא ובניו עמו כדי שיהא חלקו עם שמואל הנביא שנ' עמי במחיצתי ע"כל: ונראה כי הם דקדקו בפסוק למען תזכרי ובשת שכבר זכר למעלה וזכרת את דרכיך ונכלמת אם כן למה אמר שנית למען תזכרי ובשת ולא הזכיר גם כן למען תזכרי דרכיך כדלעיל. עוד דקדקו שהפסוק עצמו כפול ובושת וכו' מפני כלימתך. גם דקדקו אומרו בסוף הפסוק נאום ה' אלהים שהוא מיותר כי ידוע הוא לזה אמר שמוכרח הוא שאומרו למען תזכרי ובושת אפי' מעבירה אחת דבהכי ניחא דלא קאמר למען תזכרי דרכיך שאין צורך לזכור דרכים רבים אלא אפי' בזכירת דרך אחד ועבירה אחת ובשת ממנה על ידי כן יתכפרו העבירות כל אשר עשית והכריח כן מיתור אומ' מפני כלימתך גם מדלא ערבינהו דהי"לל ובושת ונכלמת ולא יהיה לך פתחון פה בכפרי וכו' מדסמיך מפני כלימתך לתיבת בכפרי משמע דמפני הכלימה מספיק לכפר מבלי שום תשובה זולתה וא"עפי שהדבר זר מאד שתועיל בושת עבירה אחת לכפר על כל העבירות לזה אמר נאום ה' אלהים בנקודות אלהים ואותיות הויה לומר כי מהיותו רחום בדין גזר כן והיא נאום ה' ברחמיו: ואופשר לקרב הענין שמאחר שהאד' בוש מעבירה אחת גילה על כל חטאתיו שאילו יזכירום אליו יתבייש והבושה מביא לידי חרטה כי דבר שהיה בכלל בעבירה זו האחת שהיתה בין שאר העבירו' ויצאה מן הכלל להתבייש עליה לא ללמד עליה בלבד אלא על כלל העבירו' ולזה ראוי ומחוייב שיכפר לו כולן כיון שהיה מתבייש גם מהם. ומסיק דהילפותא היא משאול והכוונה דמאי דקאמר בגמרא ואילו אורים ותומי' לא קאמר אין הכוונה שיאמר אורים ותומים בתחילה ואחר כך גם בחלומות או גם בנביאי' כי אם היה אומר אורים ותומים בתחלה היה קל לדחות לומ' אתה גרמת לעצמך ומשום הכי הוא דלא הזכירו לא מפני הבושה אבל כוונת אומ' ואילו אורים ותומי' לא קאמר הינו שלא הזכיר' שניי' או שלישיים

שיאמר גם בחלומות גם באורים ותומי' מוסף על חלוקה הראשונה של גם בחלומות או גם בנביאים וזהו שאמ' רש"י ז"ל ולא אמ' גם באורים ותומים שהכונה לרש"י שכוונת הגמרא היינו שיזכירם שניים או שלישיים כי כן מורה גם באורים ותומים ונפקא מינה דהשתא לא מצית למדחי הראיה כי אם היה אומ' לו שמואל אתה גרמת לעצמך שלא ענה אותך באורים ותומים משום נוב עיר הכהנים שהרי לא ענהו גם בחלומות או גם בנביאים באופן שעל כורחין מה שלא אמר גם באורים ותומים לא היה אלא מפני הבושה שלא יאמ' לו אתה גרמת לעצמך שאעפ"י שהיה יכול לדחות דברי שמואל ממה שלא נענה בנביאים ובחלומות ויגיד עליו ריעו אלא מפני הבושה לפי שעה הניח מלומר גם באורים ותומים אלמא נתבייש ומצינו אחר כך שזכה להיות עם שמואל במחיצתו אלאמא נמחל לו מפני הבושה כאמור. ומה דלא קאמר כוונת הגמרא לומר שבכלל תיבת ביד גם ביד הנביאים נתרבה אורים ותומים כדפרישית לעיל גם מלשון ביד כמו ידות הכלים לזה אמר ולא קאמר בפירוש מזה אכריח שהוא מפני הבושה שהרי אמרן ברמז ולא בפירוש וזה הענין יועיל לחזק הראיה דכיון שהזכירו בסתר זה היה שמפני הבושה העלים הענין לאומ' ברבוי גם ביד בהבלעה ואילו אורים ותומי' לא קאמר בפירוש. והכרח המאמר הזה שסובר שמצד הבושה זכה לכך ופליג אדר' יונתן וכו' נ"ל דדייק לה מו"או ומחר וי"ו יתירה דהי"ל ויתן ה' את ישראל ביד פלשתי' מחר אתה ובניך עמי כי מחר היתה ההריגה שממנה נמשך עמי במחיצתי מדקאמר ומחר בו"או משמע דהכי קאמר מלבד זכות זה שתהיה נהרג בעד ישראל ויתכפר לך עון נוב עיר הכהנים נוסף על זה ומחר אתה ובניך עמי במחיצתי יען כי נתביישת ממעשה נוב נמצא דהני תרי תנאי לא פליגי דתרויהו סברי דעמי במחיצתי מהשתי סבות האחת כיון שקבל עליו להיות נהרג כנז' בדרבי יונתן והשנית מצד הבושה מדקאמר ומחר בוא"ו תוספת: עלה בידינו מתוך דברי המאמר במה שא' ומחר אתה ובניך עמי שנתכפרו כל עונות שאול על ידי הבושה. וכן הביא רש"י ז"ל כאן ומובנת וא"ו ומחר מע"ד כנז'. וכן הר"דק ז"ל הביא דברי הגמרא עמי במחיצתי מצד הבושה ועמי במחיצתי מצד שקבל על עצמו ההריגה שלא ברח כדרי יונתן שבמדרש כנז"ל. והוסיף עמי שתהיו מתים כמוני ולפי הפשט אע"פי שאמ' לו שמואל שימות לא יתכן שהיה בורח ויניח עמו במלחמה אלא על כל פנים היה לו לירד אם למות אם לחיים ע"כ. ומחילה מכבודו כי יכול היה שאול להתאחר יום או יומים בת דינא בטל דינא זאת ועוד תינח שילך הוא כי הוא מלך אמנם להוליך בניו יחדיו כולם להריגה מי הכריחו וכמו שאזכור בסמוך בפסוק וימהר שאול וכו' אמר ה"בה למלאכי השרת וכו' אין זה ודאי אלא לקבל עצתו של שמואל ע"ה כדברי ר' יונתן ולא

דחה הר"דק כלום. והר"לבג ז"ל כתב והנה בענין ההודעה ההיא יקשה הספק האחד איך יתכן שתגיע נבואה לשמואל אחרי המות וזה בלתי אפשר לפי מה שביארנו מענין הנבואה ומהותה בשני מספר מלחמו' ה' כל שכן שיגיע ממנו דבור מורגש לשאול עם העדר ממנו כלי הדבור. והספק השני איך יתכן שיגיע באמצעות האוב מאמר כזה שהוא נבאויי לפי מה שביארנו מענין אלו ההודעות במאמר השני מספר מלחמות ה'. ואנחנו אומ' בהתר הספק הראשון כי על דרך האמת לא הועלה ממנו ולא הגיע ממנו דבור לשאול על דרך האמת אבל היה זה מפועל הדמיון ומזה הצד הותר הספק הראשון. ואולם הספק השני יותר כי שאול היה לו כח מה נבואיי כמו שאמר הגם שאול בנביאי' והנה עם התעוררו' דמיונו מזה הפועל ומה שהתאמת לו משמואל בחייו שנתבאר לו מהם שהשי"ת קרע הממלכה ממנו ונתנה לדוד כמו שאמ' שאול לדוד ידעתי כי מלך תמלוך ונתבאר לו בחוש היות השי"ת עם דוד והיותו סר ממנו הגיעו מזאת הפעולה כל אלו הדברים הנז' פה קצתם וקצתם היו נודעי' לו קודם זה וקצתם נודעו לו בזה המקום מצד כח מה הנבואיי והוא אומ' ויתן ה' את ישראל ביד פלשתים וכו' ע"כ וכל הספיקות האלה התרנום אגב אורחין במה שהרחבנו בפסוק ויאמר שאול לעבדיו בקשו לי אשה בעלת אוב וכו' עיין שם כי אע"פי שהשגת הדברי' על פי האוב לא יושגו על אמיתתם על נכון כי לא ינידו כי אם מאשר ולא כל אשר מעין החוזים בכוכבי' אבל כאן היתה ההודעה שלימה מאת ה' היתה זאת היא נפלאת וכו' **ולע"דן** לדקדק אומ' ויתן ה' וכו' מוסף על ענין ראשון שאמר על כן הדבר הזה עשה לך ה' היום הזה דמשמע הדבר הזה דווקא ועתה סותר דבריו באו' ויתן ה' וכו' דאם כן דברים האלה עשה לך ה' היום הזה הי"לל. ועוד כי הוא כפול ויתן ה' גם את ישראל עמך ביד פלשתים וכו' וחוזר לומ' גם את מחנה ישראל יתן ה' ביד פלשתים והוא מיותר: ונראה כי אומרו ויתן ה' הוא בעד עון האוב שדרש באופן שהפסוק הזה מקושר עם הפסוק הקודם כאשר לא שמעת בקול ה' אלהיך היינו שעבר על צווי איסור האוב וידעוני והעבירה השנית ולא עשית חרון אפו בעמלק אשר בסיבת עמלק על כן עשה לך הדבר הזה שלא ענה אותך אמנם כנגד עון האוב אמר שמואל לשאול לא דייך שלא שמעת בקולי למחו' זכר עמלק אלא גם ולדרוש באוב אוי לרועה ואוי לצאנו בשבילך נתן ה"בה את ישראל ביד פלשתים שנא' ויתן ה' את ישראל ביד פלשתים ע"כ שמאמר זה מוכיח היות נתינת ישראל ביד פלשתים בעון דרישת האוב כדפרישית. וטעם כפל ויתן ה' וכו' גם את מחנה וכו' כיון לו' יחדיו שני ענייני' שאמרו רבותינו בענין כי תצא אש ומצאה קוצים ונאכל גדיש שהצדיקי' שהם הגדיש נאכלי' קודם ומפני הרעה וקודם בואה נאסף הצדיק ואחר כך יוצאה האש

ומוצאה קוצי' וסבחים הם הרשעים אחר שכבר נאכל גדיש או הקמה שהם צדיקים ואנשי מעשה ואל חלוקה זו כיון באו' ויתן ה' וכו' גם את ישראל ר"ל אחרי אנשי חסד שהם נמשלים לגדיש או קמה אחר אסיפתם תבא הרעה שיתן ה' גם את ישראל עמך ביד פלשתי' ומחר וכו' שמא תאמר שמיתת איש שלם כמוך או כבנך יהונתן תכפר על הדור להגן על הנשארים אחריהם על דרך רב עתה הרף ידיך שאז"ל טול רב שבהם והרף ידיך מהעם דע לך שלא יהיה כן אלא אפי' אחר שמחר אתה ובניך עמי עם כל זה אחר כך עוד ידו יתי' נטויה שגם את מחנה ישראל המחנה הנשאר לא יהיה לפליטה אלא גם את מחנה ישראל יתן ה' ביד פלשתים באופן ששתי נתינות ינתנו ישראל ביד פלשתים האחת לפני מיתת שאול והשנית אחרי מיתתו וזה טעם הכפל: ובזה מובן אומרו ויתן ה' גם את ישראל שתיבת גם מורה על פטירת שלמים מהאומה כענין הגדיש או הקמה הנז'. או אמר גם לפי שהזכיר עונש א' שלא ענהו כדפרישית על כן הדבר הזה עשה לך ה' היום הזה ובזה או' גם עשה לך דבר שני והוא ויתן ה' גם את ישראל וכו' או אפשר שאמ' גם לרבות השכינ' על דרך והוא אסור בזיקים כדכתי' עמו אנכי בצרה בכל צרתם לו צר וכו' ותיבת גם נוספת על תיבת עמך לומר שהוא יפול וינתן ביד פלשתים וגם ישראל עמו ינתן גם כן ביד פלשתים:

**כ**

**וימהר** שאול ויפל מלא קומתו וכו' מז"ל הובא בילקוט אמרו לו אבנר ועמשא מה אמר לך שמואל אמר להם אמר לי למחר את נחית לקרבא ונצח ובניך מתמנין רברבין אמר רבי שמעון בן לקיש באותה שעה אמר הק"בה למלאכי השרת אמר להם בואו וראו בריה שבראתי בעולמי בנוהג שבעולם אדם הולך לו לבית המשתה אינו מוליך בניו עמו מפני מראית העין וזה יורד למלחמה ויודע שהו' נהרג ונוטל בניו עמו ושמח על מדת הדין שפוגעת בו עד כאן ואמ' להם שהנפיל' מלא קומתו דרך השתחויה וכיוצא. והר"דק ז"ל וימהר שאול מהר להשתחות כנגד שמואל כלומר כנגד הקול שהיה שומע כי הוא לא היה רואהו כנזכר וירא מאד ב"יוד איתן לבד ו"יוד השורש נעלמה מהמכתב. גם כח לא היה בו לקום מהארץ אחר שנפל ארצה מלא קומתו מהפחד שהיה לו שהפחידו שמואל והכניס בלבו דבריו של שמואל ומפני שלא אכל לחם כל היום ההוא וכל הלילה לא היה בו כח וגם לא רצה שיקימוהו מן הארץ לרוב דאגתו ע"כ. **ול"עדן** וימה' שאול ויפל כפשטו שלא היה זה להשתחוות אל שמואל אלא משני דברים אירע לו כן כמו שמפרש הפי' בעצמו והם האחד מהיראה מדברי שמואל מהבשורות רעות והשנית שהיה עלול מחולשה שגם כח לא היה בו כי לא אכל לחם כל היו' וכל הלילי' באופן ששני דברים אלו

יחדיו גרמו נפילה זו מלא קומתו. ואפשר שאמר ויירא מאד מדברי שמואל דהיינו במה שדבר למה הרגזתני להעלות וכו' שנתיירא מזה ע"ד הנז"ל על פסוק ויאמר לה המלך אל תיראי וכוי והרי דברים ק"ו ומה אם שמואל שנ' בו וידע כל ישראל מדן ועד באר שבע כי נאמן שמואל ע"י שהיה סבור שהוא יום הדין נתיירא אנו ע"אכו ע"כ שזה הק"ו בעינו דן שאול ונתיירא מדברי שמואל ופשוטו כפירושו מדברי שמואל על מה שאמ' לו ומחר אתה ובניך עמי ואולי מהר לנפול מלא קומתו כמתרפס ומרהיב את שמואל על שהרגיז אותו להעלות. או עשה כן לפני הב"ה אולי ימחול לו כענין דבקה לעפר נפשי וכו':

**כא**

**ותבא** האשה אל שאול וכו' ה"רדק ז"ל ואשים נפשי בכפי כי הייתי ירא ממך שלא תהרגני כמו שהכרת האובות וידעוני מן הארץ. (וכתי') [וכת"י] ומסרית נפשי כעל גב לאתקטלא. ויש מפרשי' כי העוש' המעשה ההוא הוא בסכנה ע"כ. **ולע"דן** לדקדק כפל שמעה שפחתך בקולך ואשמע דבריך ושלש אשר דברת אלי. ונראה דהכי קאמר הנה מקדם שמעה שפחתך בקולך אשר העברה קול במחנה יש' כולו לאמר איש ואשה אל יעשו עוד מלאכת אוב וידעוני ועם כל זה ששמעה שפחתך בקולך זה וביטלתי מלאכת אוב עכ"ז ואשים נפשי בכפי ואשמע את דבריך ממש אשר אמרי אלי שאעלה לך אוב וז"ש את דבריך ולא נא' קולך כבתחל' וזה היה ע"י הבטחת כל דהו אשר דברת אלי שאמרת חי ה' אם יקרך עון בדבר הזה מעתה גם אתה שמע בקולי כדמסיק ועתה שמע בקולי וכוי או יאמר הנה שמעה שפחתך בקולך להעלות האוב שבזה ואשים נפשי בכפי ועוד אילו אמרת להעלו' זולת שמואל הוה ניחא אבל ואשמע את דבריך אשר דברת אלי להעלות את שמואל שהיה דבר גדול מאד ואולי אמרה ואשים נפשי בכפי מוסב לסוף הפ' ששמתי נפשי בכפי בשאשמע את דבריך להעלות אלהים מן הארץ שבכיוצא באיש הזה מתחייב בנפשו המעלהו. ואפש' עוד שרמז ואשמע את דבריך אשר דברת אלי דהיינו לעשות חלק מה מועט ממלאכת העלאת האוב לא כולה כפי שיטת הרב ב"ע ז"ל אשר זכרתי בפסוק ויאמר שאול לעבדיו כו' שלא עשתה זה לענין העלאת אוב אבל עשאתו כמו קסם והכנה לעוררו לבא לבד ואחר כך דבר עמו באופן זולת אוב שמזה אפשר שנא' לימשך לה סכנה כשיעשו מקצת הקס' ולא כולו ועכ"ז אפשר שאמרה ואשים נפשי בכפי ואשמע דבריך שאמרת ודברת אלי קסמי נא לי שיהי' מעין קסם כל דהו לא על ידי העלאת אוב גמורה. ואפשר עוד ב"מש אשר דברת אלי על עשותה הדברי' תכף בלי איחור וסרוב וזהו ואשמע את דבריך תכף ומיד אשר דברת אלי שמעתי' ועשיתי' וז"ש ועתה שמע כו':

**כב**
**ועתה** שמע נא גם אתה וכו' ר"ל שמע נא עתה בלי איחור כמו ששמעתי אני ז"ש ועת' גם אתה שהשמיעה תהיה עתה תכף ומיד ואשימה לפניך פת לחם שהשימה לפניך אפי' שלא תאכל היא מחוייב' כי לא יראו פני המלך ריקם למלך חסיד כמוך וז"ש ואשימ' לפניך לפניך דייקא זאת ועוד צריך שתאכל על כל פנים כי אתה חלוש זהו שאמרה ואכול ויהי בך כה כי תלך בדרך.

**כג**
וימאן ויאמר וכו' הרד"ק ז"ל ויפרצו כמו ויפצרו כמו ויפצר בם מאד את המטה כמו על המטה כמו אל ההרים לא אכל על ההרים וכו':

**כד**
**ולאשה** עגל מרבק כו' רש"י ז"ל מרבק עגל פטים וכן הרד"ק כי המקום שמפטמים אותו שם יקרא מרבק. ותופהו מצות חסר אלף מן המכתב ואמר זה להודיע כי מהרה אפייתו ולא המתינה עד שיחמץ להאכילו מהרה לפי שראתהו נבהל מאד ע"כ. **ולעד"ן** כי לשה הקמח מצות ואפתה הלחם ובשר בתוכו יחדיו כמנהג עוד היום שעושים הישמעאלים בשר ועיסה ונקרא בלשון ערבי ל"חם על"א עג"ן וז"ש ולאשה עגל מרבק ותמה' ותזבחהו ותקח קמח ותלש ותופהו אל המרבק הנזכר שאם חוזר אל הקמח הנזכ' הי"לל ותלשהו ותופהו או ותקח קמח ותלש ותאפהו מצות מדשני ואמר ותלש קמח משמע ותופהו אל העגל עם העיסה מצות. והכריח כן מהענין שלא ראינו יזכיר בפסוק בשול או צלי או אפייה בעגלי מרבק הנזכ' אלא ודאי ותופהו לעגל עם העסה יחדיו קאמר כאמור:

**כה**
**ותגש** לפני שאול וכו' יש לדקדק יתור תיבת לפני דקאמר לפני עבדיו כי הי"לל ותגש לפני שאול ועבדיו ואולי גיל' שהמלך יאכל לבדו ועבדיו לבדם מפני מורה מלכו' או היה זה דרך צער שלא רצה לאכול יחדיו ולז"א לפני שאול ולפני עבדיו לפני שאול בפני עצמו ולפניו יחידי שם על המטה ולפני עבדיו לבדם ואילו אמר לפני שאול ולפני עבדיו היה מובן שימה והגשה אחת לכולם עוד אפשר שהמנהג היום לשים פת בג המלך לפניו ויאכל את אשר כלבבו והשאר יושם לפני עבדיו הפרתמים והנותר יושם לפני קטני ערכם וכן עד תום המאכל אמנם כעת הזאת לנחוצת ההליכ' כדמסיק בסוף הפסו' ויקומו וילכו שיתור ויקומו מורה על שקומו בנחיצה ומהירות וילכו וכו' ול"זא ותגש לפני שאול ולפני עבדיו שהושם לו לבדו לפניו ולהם לפניהם לבד' כדי למה' הליכתו שיאכלו גם הם בעודו אוכל וז"ש ויאכלו ויקומו וילכו ר"ל אכלו יחדיו עם היות שלא

כמשפט המלוכה כאמור מפני דוחק השעה כדי שיקומו וילכו בלילה ההוא אל המחנה המלך שמחל על כבודו אעפ"י שאין כבודו מחול להוראת שעה היתה זו:

**כט**

**א**

**ויקבצו** פלשתי' וכו' כבר נאמר למעלה ויקבצו פלשתים ויבואו וכאן נאמר ויקבצו בשוא ושם נאמר ויקבצו בקמץ תחת הקו"ף ונראה כי שם הגיד ענין התעוררותם בקבוץ מיתת שמואל שהרימו ראש אמנם כאן הגיד ענין זולתו שעושים המלכים בקרבתם למלחמה לפקח על הבאים מי ומי הם שנמנעו מלבוא ונקר' זה בלשון תוגרמה יוק"למא ולזה אמר כאן ויקבצו פלשתים שהשתדלו בקבוץ המהירות לקבץ את כל מחניהם לשלא ישאר מחנה מאיזה שר אלף שלא יבוא וישראל כבר קדמו שהיו חונים בעין אשר ביזרעאל:

**ב**

**וסרני** פלשתים וכו' הר"דק ז"ל אינו או' כי הסרנים היו מאות ואלפי' כי לא יתכן אבל אמר שהיו הסרנים עוברים עם מאות ואלפי' אנשים וכן מה"ריא ז"ל. **ול"עדן** לדקדק דהי"לל ואכיש ודוד ואנשיו עוברים באחרונה כיון שאכיש הוא הראש ומהסרנים הוא ולמה עשה ראש לדוד באומרו ודוד ואנשיו עוברים באחרונה עם אכיש ונראה כי להיות דוד חשוב אצל אכיש ונאמן רוח עד שעשאו שומר לראשו כנז"ל לכן שומר לראשי אשימך כל הימים נמצא שהיו הולכים עם אכיש רוצה לומר קרוב אליו לשומרו ומה שאמר באחרונה בערך שאר הסרנים ההולכי' ראשונה אבל לא בבחינת אנשי אכיש שילכו דוד ואנשיו אחרונים לאנשי אכיש וזה הודיע הכתוב בהזכירו ודוד ואנשיו עוברי' באחרונה כאילו דוד הוא הראש והולך בראשונה לאנשיו באחרונה בערך שאר הסרנים אבל לא אחרונים למחנה אשר לאכיש כי עם אכיש הם הולכים ר"ל עמו וסמוך לו אצלו כדרך שומרי ראש המלך זהו שאמ' באחרונה עם אכיש ר"ל באחרונה לשאר סרנים אבל עם אכיש ועל כן תמהו הסרני' בראות העברים הולכים סמוך לאכיש בראש מחנהו זהו שאמ' ויאמרו שרי פלשתי' מה העברים האלה דהי"לל מה אלה העברים אבל אמרו מה העברי' האלה שאלו מה טעם להיות העברי' האלה ר"ל על האופן הזה ללכת סמוך אל אכיש וראשונה יסעו. והפלשתים אשר לאכיש אחריהם. ולזה ענה אכיש אל שרי פלשתים הלא זה דוד אשר לו שם כשם הגדולים וראוי לכבדו כי מצאתיו נאמן מיום נפלו מגדולתו שהיה ראש שבטי ישראל וברח אצלי ולזה כבדתיו שילך סמוך אצלי ושומר לראשי זהו שא' הלא זה דוד ר"ל הלא הכבוד ויותר יאתה לדוד עבד שאול מלך ישראל וכו': והר"לבג ז"ל הקשה איך הסכים דוד ללכת לילחם עם ישראל והוא משוח עליהם למלך הישלח ידו בעם ה' ותירץ כי היה בדעתו להיות לשטן לפלשתים ולסכל עצתם

על ישראל כי זה ממה שיקל עשייתו אחר שהם בוטחים בו שנבאש עם ישראל ממה שהיה פושט עליהם תמיד כפי דעת אכיש מדברי דוד ע"ה ע"כ ומהר"יא ז"ל דחה זה כי אם כן היתה בגידה לדוד וקשר על מי שגמלו טובה. ותירץ מה"ריא כי דוד המלך עליו השלו' אמר מאמר סתמי אתה תראה את אשר יעשה עבדך שהכוונה בדעתו של דוד להיות שומר לראשו וסברת דוד לבל ירים איש את ידו ואת רגלו על אכיש ואם אכיש יבין בדבריו שיכה במחנה ישראל טעות הוא שהוטעה ואין בכך כלו' אבל לא עלתה על דעתו של דוד כי אם לעוזרו ולהציל את אכיש מכף כל אויב ואורב ע"כ והרב ב"ע ז"ל כתב בשער כ"ו אמר שלא יתכן שדוד יבגוד באכיש אשר קבלו בסבר פנים יפות וגר בארצו וגם לא יתכן שילחם בעם השם ושאול בחיר ה' ומשיח ה' וחמיו ולזה היה דוד בצרה גדול' על הצרו' שבאו עליו מיו' היותו והנה אנו צריכי' לומ' שקבל עליו לבא עמו בהשענו על הש"ית יסבב פני הדבר אל הראוי לעבודתו שלא יאונה לו כל און וכן עשה בתת בלבם לו' במה יתרצה אל אדוניו הלא בראשי האנשי' ההם עד שלא הניחוהו ללכ' עמם ואל זה רמז מרשעי' יצא רשע החשד שיחשדוני בבוגד כדי שימשך שידי לא תהיה בך בצאתי למלחמ' אשר תפול בה כי כן תכונ' דע"ה בדברים הקשים שאין להם תקון אנשים להשליך על הש"י יהבו והוא יכלכלם:

**ג**

**ויאמרו** שרי פלשתים וכו' רש"י ז"ל מיום נפלו מיום חנייתו עליו ע"כ וכן הרד"ק ז"ל ואו' זה ימים או זה שנים הקשה הרד"ק והוא לא היה עמו אלא ארבעה חדשים כמו שפי' אלא פירושו היה עמו זה ימים ואני מכירו לטובה כאילו היה עמי זה שנים מיום נפלו מיום שנפל אלי ר"ל ששכן עמי כמו על פני כל אחיו נפל ישכון ע"כ ותיבת או זה שנים בלתי מדויקת ומהרי"א ז"ל מה העברים האלה ר"ל עברים הם ומה לך בהם והוא השיבם שהיה דוד אשר היה אתו זה ימים או זה שנים ר"ל שכבר אינו עברי כי נתיישב עמו ובארצו ימים ושנים והשם שנים ממש כמו שזכרתי במה שעבר ואמר שמלבד זה הנה הורה הנסיון על שלימותו מיום נפלו בגורלו ובארצו עד היו' הזה תמים עמו ע"כ. **ולע"דן** לדקדק תיבת או זה ימים דהי"לל אשר היה אתי ימים או שנים זה זה למה לי ועוד או' מיום נפלו עד היום הזה מיותר כי מספיק מה שקדם או' אתי זה ימים או זה שנים ולא מצאתי בו מאומה וכו'. ונראה ל"עד מלבד הנז"ל בפי הקודם עיין עליו ואפשר עוד כי שרי פלשתים שאלו מה העברי' האלה שהם באים לפוקה ולמכשול וכדמסיק ויקצפו וכו' אלא שכאן לא דברו עם אכיש כן אלא בינם לבין עצמם וז"ש ויאמרו שרי פלשתים מה העברים האלה וכו' ולא כתיב ויאמרו שרי פלשתים אל אכיש אמנם הגישו הדברים

אל אכיש והוא השיב להם ואמר הלא זה דוד עבד שאול וכו' כלו' נכון לבי בטוח כי לא ימרוד בי כי הלא זה הכבוד שאת' רואים משש מאות איש רצים לפני דוד שהיה עבד לשאול ר"ל נבזה בעיניו כעבד עד שהוכרח מתוך כך לברוח משאול ולא ישוב עוד אל העבדות כי כאן אתי היה לאיש חיל ואנשי צבא לפניו ז"ש אשר היה אתי דלא כתיב אשר היה הוא אתי אלא אשר היה ר"ל נתהוה יש מאין אתי זכה לכל הכבוד הזה ואם כן אין לפחד ממנו אמנם אומרו זה ימים או זה שנים מילתא באנפי נפשה וחוזר ל"מש עבד שאול שזה ימים שהיה לו עבד אבל עתה מרד בו וברח ממנו וזה ימים או זה שנים אשר יצא מתחת יד עבדות שאול כנזכר והיינו כל זמן שהיה במדבר זיף ובחורשה ובזה נסתלקה קושיא של הרד"ק ז"ל הנ"זל. ויכריח הפי' הזה אומרו אחר כך ולא מצאתי בו וכו' מאומה מיום נפלו עד היום הזה מכלל דאומ' זה ימים או זה שנים לאו לנופלו קאמר אלא שזה ימים או זה שנים לענין שהיה עבד לשאול ומרד בו וברח ממנו ולכך אומרו ולא מצאתי בו מאומה מיום נפלו דזה ימים או זה שנים ל[או ]אוהיה אתי קאי כאמור. או יאמר אשר היה אתי ר"ל הזמן המועט ארבעה חדשים כנז' בדברי הר"דק ז"ל אשר היה אתי הנה אותו הזמן אשר היה אתי זה נחשב בעיני כאילו היה ימים רוצה לו' שנה כמו ימים או עשור או זה הזמן המועט אשר היה אתי של ארבעה חדשים בעיני הוא כאילו היו שנים יען שהורגל עמנו ונדבק בנו באהבה רבה וחיבה יתיר' כאילו זה ימים או זה שנים שהרי לא מצאתי בו מאומה מיום נפלו שאין זה כי אם מטוב לב אשר לו עמנו ולזה לא אמר אשר הוא אתי ימים או שנים כי אין הדבר כן רק אשר היה אתי זמן מה שהיה ארבעה חדשים אלא שהוא נחשב לי כאילו היו ימים או שנים כאמור ולזה אמר אשר היה אתי זה ימים או זה שנים וכו':

ד

**ויקצפו** עליו שרי פלשתי' צריך לדע' למה יצא הקצף משרי פלשתים על אכיש. ומהו וישב אל מקומו אשר הפקדתו שם ועוד ולא ירד עמנו במלחמה ולא יהיה לנו לשטן משמע שהם שני דברים ואינו אלא דבר אחד אם כן הי"לל ולא ירד עמנו במלחמה פן יהיה לשטן לנו אם כן תיבח במלחמה כפולה. ונראה כי שרי פלשתים קצפו עליו על מה שאסף אותו אליו מבלי רשותם ועצתם בכיוצא בדבר הזה הנוגע לכלל הנהגת המלכות כי מי יודע אם בא אצלו לדעת את מוצאו ואת מובאו ולז"א ויקצפו עליו שרי פלשתים ואולי הקצף הזה היה להם אולי חששו פן יבולע אכיש עצמו פתאום מיד דוד כי במה יתרצה אל אדוניו הלא בראשו וז"ש ויקצפו עליו ולא כתב ויקצפו עמו עליו ממש חששו ואמרו לו וכו' השב את האיש וישוב אל מקומו אשר הוא מופקד שם שלא יצא מעיר

מקלטו אשר הפקדחי שם רוצה לומר שלא ירים ראש בעודך במלחמה והנה לא ירד עמנו במלחמה רוצה לומר חוששים אנו שהוא יורד כאלו בא לסייענו ובקרבו ישים ארבו שהוא יורד במלחמה רוצה לומר על מנת לילחם עמנו זהו שאמר ולא ירד עמנו במלחמה ולא אמר ולא ירד עמנו למלחמה זאת ועוד שאפי' יהיה לבו שלם עמנו אנו בראותינו אותו נצטער בחשבנו שדוב אורב הוא לנו אריה במסתרי לבו זהו שאמר ולא יהיה לנו לשטן רוצה לומר לנו למראית עיננו נחזיק אותו כאלו הוא לשטן במלחמ' עם היות אפשר שלבו שלם עמנו וזהו שאמר ולא יהיה לנו לשטן במלחמה ולא כתיב ולא יהיה לשטן במלחמה שהיה מובן שהיו חוששים פן יהיה לשטן בפועל אכן כעת טענו כיון שברח על כל פנים יהיה לנו לשטן שנחזיק אותו לשטן ומקטרג אלינו זאת ועוד כי ובמה יתרצה זה אל אדוניו הלא בראשי האנשים ההם שבפועל אפשר שיהרגם ומה שאמר האנשים ההם פירש הרד"ק ז"ל כנוי הוא על עצמם עד כאן. ובסמוך אכתוב דברי מהר"י"א בסיעתא דשמיא:

**ה**

**הלא** זה דוד וכו' הר"דק ז"ל כיון שהוא גבור כל כך שהיו עונין לו לדוד ודוד ברבבותיו יש לנו להשמר שלא יתרצה בנו אל אדוניו עד כאן ומהר"י"א ז"ל שהפלשתים אמרו לא ירד ולא יהיה לנו לשטן במלחמה ונתן שתי טענות האחת שיבחר לעשוח זה המרי להתרצות אל אדוניו זהו שאמר ובמה יתרצה וכו'. והטענה השנית כי דוד שונא פלשתים בטבע זהו שאמר הלא זה דוד אשר יענו לו וכו' שהכה דוד ברבבותיו שהרג כמה רבבות מהם כי איך יתכן היות העכבר פקדון ביד ההתול כמו שאמר משל הקדמוני. **ולע"ד**ן טענו שרי פלשתים לאכיש שהוא מוטעה בחשבו שדוד סר אל משמעתו ואוהב אותו לזה אמרו הלא זה דוד שאתה משבחו הוא עודנו הוא דוד כמו שהיה אשר יענו לו במחולות לאמר הכה שאול באלפיו ודוד ברבבותיו כי עודנו מחזיק במידתו ואולי רמז באומרו אשר יענו לו רוצה לומר עדיין חפץ הוא לעשות נקמה בפלשתים עד אשר יענו לו לעתיד הכה שאול באלפיו ודוד ברבבותיו.

**ו ז ח ט**

**ויקרא** אכיש אל דוד וכו' הר"דק ז"ל חי ה' כי הכל מודים כי הוא הסיבה הראשונה ובעבור השבעו לדוד נשבע לו בשם שמאמין בו דוד ע"כ. ומהר"י"א ז"ל כתב מה טעם לדוד שלא רצה לשוב כשאמר לו אכיש כי ישר אתה וכו' ובעיני הסרנים לא טוב אתה ועתה שוב וכו' לא כפעם השנית דכתיב ויען אכיש ויאמר אל דוד ידעתי כי טוב אתה וכו' ועתה השכם כו' קבל דבריו וישכם דוד כו' ולפי הנראה אין ביניהם הפרש כי יחדיו בכל דבריו דבר בשבחו של דוד אם כן למה נתפייס בדבריו האחרונים ולא בראשונים

ותירץ הוא ז"ל כי בראשונה לא רצה אכיש שיחזור כי אם דוד לבדו לא אנשיו כי שרי פלשתים לא פחדו אלא מדוד וז"ש לא טוב אתה אתה לבדך כי דוד לבדו יתרצה אל אדוניו בראשי האנשים ההם גם לפי שנתפרס' באו' הכה דוד ברבבותיו אבל אנשיו לא שייך בהם הטענות האלה לא פחדו וז"ש ועתה שוב ולך בשלום עליו לבדו ולכך הקפיד הרבה ואמר מה עשיתי ומה פשעי כי אשתנה אני מכל אנשי' אשר אתי שהם יבואו ואני לא אבוא אין זו כ"א הוראה שאני בוגד בך וז"ש ומה מצאת בעבדך בפרטות מה מרד ומה מעל עד שכולם ילכו ואני אשוב ולזה הקפיד ולכך אמר אכיש עתה השכם בבוקר ועבדי אדוניך וכו' והשכמתם בבוקר וכו' אז שאמר לו שילך הוא ועבדיו עמו נתרצה בהיות הדבר כללי שיחזרו גם עבדיו וכו' עוד הקפיד דה"עה על שאמר לו ועתה שוב ולך שילך מיד לעיני כל המחנה והיא חרפה גדולה שלא יחזרו מהמלחמה כי אם האיש הירא ורך הלבב וילעיגו עליו לכן אמר אכיש בפעם השנית והשכמתם ואיש אל ידע בחזרתכם ולכך נתפייס בדבר והשכים לשוב אל ארץ פלשתים. **ולע"ד**ן כי טוב לצדיק וטוב לשכנו שלהיות דוד מתגורר עם אכיש החזירו למוטב בצד מה להאמין בה' ולזה נשבע לו חי ה' כי ישר אתה ולא בוגד ובענין צאתך ובואך אתי במחנה עתה טוב בעיני מצד צאתך ובואך כי לשעבר לא מצאתי בך רעה אמנם בעיני הסרנים לא טוב אתה לצאת במחנה באופן שאין אתה רע בהחלט בעיני הסרנים אלא שלילת הטוב ז"ש לא טוב אתה אמנם אם תפציר בדבר יחשב לך ההפצר לרע גדול כי און ותרפים הפצר על כן ועת' בעת הזאת שוב ולך בשלום מאתם ולא תעשה רע בעיני סרני פלשתים אם תתעכב ללכת יהיה רע בעיניהם ז"ש ולא תעשה רע במקום לא טוב אתה יהיה רע בההחלט לכן ועתה שוב וכו' בעת הזאת שוב וכו' ועל זה חרה לדוד מאד משלש בחינות הא' שאמר לו ובעיני הסרנים לא טוב אתה לזה חרה לו והשנית חרה לו על מה שאמ' כי לא מצאתי בך רעה דמשמע רעה הוא דלא מצאתי הא דבר זולתו מצאתי אלא שאינו רעה לזה הקפיד דוד על דברים של אכיש אהובו והשלשי' חרה לו איך ילך נטרד בעת הזאת תכף שכל העולם ישחקו עליו ויהי ללעג וקלס ולזה הפציר ויאמר דוד אל אכיש כי מה עשיתי ר"ל הדין עמך במה שאמרת כי ישר אתה וטוב בעיני צאתך ובואך יען כי מה עשיתי ואין הדין עם הסרנים שאני איני טוב בעיניהם ועל מה שאמרת לא מצאתי בך רעה טעית כי ומה מצאת בי כל דהו עד שאמרת לא מצאתי בך רעה דמשמע רעה בהחלט לא מצאת הא דבר בלתי הגון מצאת טעית דאפי' כל דהו לא מצאת ז"ש ומה מצאת בעבדך וכו' ושינה דוד כי אכיש אמר מיום בואך אלי ודוד אמר מיום אשר הייתי לפניך כי אכיש דבר מיום בואך אלי על הפעם הזאת השנית שבא אליו הוא ושש מאות איש עמו אמנם דוד הוסיף לדבר ולומר

שאפילו מיום אשר היה לפניו בפעם הראשונה כששינה טעמו לפניו לא מצא בו דבר ז"ש ומה מצאת בעבדך מיום אשר הייתי לפניך עראי וכל שכן אח"כ כשבאתי אליך דרך קבע שכן מורה בואך אלי על דרך קבע ולשון הייתי לפניך מורה על מה שהיה לפניו עראי שאפי' מאז וקדם לא נמצא בי דבר וא"כ איך יתכן כי לא אבא ונלחמתי באויבי אדוני המלך שאיש אשר יגש להרים ידו אליך אפקחנו זה היה בדעתו של דוד אמנם אכיש יבין או' שהכוונה בדברים האלה שילחם דוד עם ישראל אפי' אם לא ירדפו לאכיש שהוא ילחם להם משנאתו אותם כי בכיוצא בזה מותר לשנות מפני השלו' כל שכן לו' לשון היולי שיטעה בו אכיש לעומת הקפדתו על דוד כנז' הוכרח אכיש לשנות טעמו לתקן אשר עוות בלשונו וז"ש ויען אכיש עניה וטענות לתקן דבריו להנצל מהשגותיו שהשיגו דוד ויאמר אל דוד ידעתי כי טוב אתה בעיני כמלאך אלהים ר"ל מ"ש כי לא מצאתי בך רעה מיום בואך אלי היינו שאתה כמלאך אלהים שכולו שכלי נבדל והוא טוב שאינו כבן אדם שהוא מורכב מטוב ורע שאכל מעץ הדעת טוב ורע זהו שאמר ידעתי בני כדבריך האמת והצדק יען כי טוב אתה בעיני כמלאך אלהים ואל זה היתה כוונתי במה שאמרתי ורעה לא מצאתי בך מיום בואך אלי וכו' כי כולך טוב כמלאך אלהים כי לא נמצא בך חלק מהרע מצד עץ הדעת כי טוב אתה ומה שאמרתי ובעיני הסרנים לא טוב אחה לא שחס ושלום חשדוך כבוגד חלילה וחס או שרי פלשתים אמרו לא יעלה עמנו במלחמה וזהו פירוש לא טוב אתה שרוצה לומר לא טוב שתעלה אתה עמהם ואל זה כיונו שאמרו לא יעלה עמנו במלחמה אלא שאני דברתי בתום לבבי ולא דקדקתי בדבורי. ועתה איני מטריחך ללכת עתה כדי שלא תבוש אלא ועתה השכם בבוקר וכו' והשכמתם בבוקר ואור לכם ולכו כי אז בבוקר בקום המחנה של פלשתים ללכת יזרעאל לילחם אתה תשוב אז שזו הוראה שלא באת כי אם ללוות אותי לויה ועחה אתה שבה לשמור הארץ של פלשתים וזהו שאמר וישכם דוד הוא ואנשיו ללכת בבוקר לשוב אל ארץ פלשתי' דהיינו לעמוד שם להעמיד העיר ופלשתים עלו יזרעאל שזו הוראה שבאו ללוותם ואחר שפלשתים עלו יזרעאל שבו הם לארץ פלשתים כמשפט של עושה לויה:

**י יא**

**ועתה** השכם בבוקר וכו' הר"דק ז"ל ועבדי אדוניך באו אתך שנתבאשו בשאול אדוניהם גם כן ואור לכם כשיאור לכם היום לכו ע"כ. וכן הר"לבג ז"ל והוסיף לו' ואור לכם ולכו ר"ל תכף שיהיה אור לכם לכו ואמר לו זה שלא יסתכנו על ידי אנשים של המלחמה ע"כ. ומהריי"א ז"ל אמר שרמז לו כאן הערה על סיבת חזרתם שהיא כדי שלא יתרצו הם אל אדוניהם בראשי האנשים ההם זהו שאמ' ועבדי אדוניך ע"כ. **ולע"דן** אפשר שאמ'

ועבדי אדוניך על עבדי אכיש עצמו ודבר בעדו ויוכיח כן או' אשר באו אתך לא אמ' אשר באו אתי כי הם ילכו עמדי ויהיה לך זה כסות עיני' גם מאנשי פלשתים ואמר ואור לכם ולכו ר"ל בלי ספק שאור' החשב לכם חזרתכ' ללכת למקום תחנותכם להשקיט ממלחמה ובפרט על אחיכ' שאע"פי שנבאשחם בהם עם כל זה אחיכם הנה על דרך גיורא עד עשרה דרי לא תבזי ארמאה באפיה אמנם דוד שב הוא ואנשיו לבד ולא רצה ישובו עמו מעבדי אדונו אכיש זהו שאמ' וישכם דוד הוא ואנשיו וכו':

**ל**

**א**

**ויהי** בבא דוד וכו' הרד"ק ז"ל ועמלקי פשטו בבוא' ביום השלישי שנסעו משם ללכת עם אכיש מצאו שעמלקי פשטו אל נגב צקלג כי חפשו הדבר עד שמצאו כי מצקלג היו יוצאים להם השוללים אעפ"י שדוד לא היה מחיה איש ואשה שיגיד הנה הם חפשו הדבר עם השכנים עד שמצאו ומסבות השי"י ומשמירתו את אוהביו היה שלא המיתו איש ואשה שהרי דוד הרג כמה מהם. אל נגב כתרגומו אל דרום והוא חסר הנסמך אל נגב הכרתי ואל נגב כלב הנז"ל או הוא שם עיר הנקרא נגב וכן ולאשר ברמות נגב ואיפשר כי היא היא והראשון נכון ויכו את צקלג אינו אומר שהרגו אנשי צקלג שהרי אומ' לא המיתו איש ואשה אלא פי' ויכו הרסו העיר ושרפוה באש ואמר ויכו על הריסת הבנין על דרך הרחבת הלשון כמו שאמר על הבנין וירפא את מזבח ה' ההרוס ויואב יחיה את שאר העיר ע"כ. וכן מהרי"א ז"ל בקירוב והוסיף לו' שלא חשש הכתוב להזכיר אלא בני ישראל אשר שללו בנגב ומפניהם התעורר דוד לרדוף אחריהם או נאמר שבאו אל נגב יכלול נגב הכרתי ונגב כלב ששניהם יקראו נגב ושניהם בצד דרום ע"כ והרב ב"ע ז"ל בשער כ"ו כתב שאירע כן לדוד כדי לפטרו מחיוב המוטל עליו ועל כל איש אשר בשם ישראל יכונה לבא אל עזרת ה' במלחמה כי בהעיר לב עמלקי לבא לשבות הנשים והטף והוא יתעסק בהצלתן העוסק במצוה פטור מן המצוה ויהיה עמהם בצרה כמו שא' ותצר לדוד מאד וכו' וגם הודיע איך ה"בה הכין מלכו' דוד בתת לו את התשוע' והצלה וכל העם ישמעו ויראו ג"כ יושרו בחלוק השלל ושם שם לו חק ומשפט מהיו' ההוא ומעלה גם נדיבותו לחלק לכל אוהביו וגם שהיו לו לעזר והועיל להמליכו כל אלו תועלו' הסיפור ע"כ תורף דבריו: **ולע"דן** שמלבד מה שמודיע בסיפור הזה השגחת ה' על יראיו שלא המיתו נפש מהם ושהיה השי"ת בעזר דוד להושיעו מיד עמלקי ולהשיב שבותם יחדיו הנה הודיע עוד חדוש גדול והוא מה שהודיעונו חז"ל כל המוסר דין על חבירו הוא נענש תחילה וכמו שלמדו משרה שאמרה חמסי עליך על אברהם מיד ותמת

שרה על דרך זה לפי שדוד מסר דין על שאול באו' ישפוט ה' ביני וביניך ונקמני ה' מידך ממך וכו' ועתה אל יפול דמי ארצה וכו' הגיד הכתוב כי נענש קודם שאול שנשבו שתי נשיו ועמו כולם ואמרו העם לסקלו ותצר לדוד מאד וכו' ואחר כך נגמר דין שאול וזה כיון בזאת ההודעה ויהי בבא דוד ואנשיו וכו' ואו' ויכו אח צקלג כפשוטו הכאה ממש והוא כי היו שם בצקלג מתושבי העיר פלשתים מקדם וכשנתן אכי' לדוד את עיר צקלג היו שם אלו ואלו ודוד עיקר כי הוא השליט שם וכשבאו שם עמלקים לנקום נקמת דמם השפוך כי מצקלג היו יוצאים לשלול שלל להרוג בהם מכה הרג ואבדן וה"בה נתן בלבם שאמרו אין זה כי אם מתושבי ארץ הפלשתי' כי ישראל הגרים ובורחי' מארצ' לא יתכן שירימו יד להשמיד להרוג ולזה נעשה הנם הגדול הזה והוא ועמלקי פשטו אל נגב ואל צקלג אמנם המכת חרב ויכו את צקלג תושבי העיר הפלשתי' וישרפו אותה וישבו את הנשי' אשר בה ר"ל את הנשים אשר בה מישראל מדלא כתי' וישבו את נשיהן וכו' על כרחין על הנשים אשר בה מישראל קאמר שלא המיתו איש וינהגו וילכו כי אמרו בלבם ישראל הגרים מה עשו ויוכיח כן אומרו ויבא דוד ואנשיו אל העיר והנה שרופה באש ונשיהם ובניהם ובנותיה' נשבו דנשיהם של דוד ואנשיו ובניה' ובנותיה' דייקא הם הם שנשבו כי מתושבי ארץ פלשתים הכום והרגום כי חשבו שהם המכים אותם ועשו להם מדה כנגד מדה. ובסמוך יוכיח כן ויצל דוד את כל אשר לקחו עמלק ואת שתי נשיו הציל דוד ולא נעדר להם אמר להם ר"ל להם לא נעדר אבל של פלשתים הכו יחדיו כאמור ויכו את צקלג וכו':

**ב ג ד**

**וישבו** את הנשים וכו' הרד"ק ז"ל כי אנשים לא היו בה וכו' כי אם נשים כי האנשי' עם דוד הלכו ולא נשארו בה כי אם נשים ובנים ובנות לפיכך לכדוה כי אז לא היה בעיר מי שילחם ע"כ. וכבר זכרתי שאמר היו' שם מפלשתי' והרגום וכמו שא' ויכו את צקלג וכאן הזכיר וישבו את הנשים על נשי ישראל שהצילם הב"ה בנס וא"עפי שהשכל מחייב הרג ואבדן לכולם כי נתן האלהים בלבם של עמלקי כי גרים הם בארץ והמכה את עמלק הם הפלשתים ויבא דוד וכו' ונשיהם ובניהם ובנותיה' נשבו כי לא מצאו אחת מהם מתוך ההרוגים לא שידעו כן בבירור כי אם באמדן דעת ולזה וישא דוד והעם את קולם ויבכו עד אשר אין כח בהם לבכות כי חששו הניחום לעשות בהם מר ממות ולכן וישאו קולם ויבכו:

**ה ו**

**ושתי** נשי דוד וכו' ותצר לדוד מאד הר"דק ז"ל ותצר לדוד שרשו יצר והוא מענין צרה ומצוקה ובאו' לשון נקב' רצה לומר זאת הרעה כי מרה נפש כל העם פועל עבר כי

הוא מלעיל: ויחחזק דוד בה' אלהיו וישם תוחלתו בו והתאפק על הרעה ואמר לרדוף אחריהם ע"כ ומהריי"א ז"ל הקשה למה עלה בדעה העם לסקלו מה פשעו ומה חטאתו שהם נשיהם והוא נשבו שתי נשיו כמוהו כמוהם והשיב כי דוד הצר לו על נשיו מאד על שאר אנשים אשר אתו וזהו שהקדים ושתי נשי דוד נשבו ותצר לדוד מאד על נשיו יותר מכשיעור והיה מאריך עדין אלא שאמר העם לסקלו כי מרה נפש כל העם על בניו על בנותיו ואם כן למה יתעצל דוד מהנקמה ותצר לו מאד יותר מהם בהיותם כואבים כמוהו כי אמרו וכו' שתיבת כי לשון אלא והוא אחד מהלשונות שמשמע כי אי אלא דילמא דהא נמצא או' ותצר לדוד מאד יותר מהעם והיה זה עצלה מהנקמה אלא שאמרו העם לסקלו על שהספיד יותר מהשיעור ועל ידי כן היה מתעצל מתקן הענין ועשות הנקמה הראויה ולזה הסיר דוד כעס מלבו ויתאפק ויתחזק דוד באלהיו כדי לילחם ולא שת לבו עוד לנשיו. והפירוש הזה דחוק בלשון כי שהוא כנתינת טעם. ועוד פיר' הוא ז"ל כי אמרו כל העם לסקלו לפי שאמרו שהוא סבב שילכו כל העם עמו ועם אכיש ונשארה העיר ריקנית מן אנשי הצבא ולכך נשבו הנשים והטף ע"כ תורף דבריו ז"ל: **ולע"דן** לפרש הפסוק כפשוטו ותצר לדוד מאד מכל העם כי אמ' העם לסקלו ולא היה להם עם דוד דין ודברי' וטענ' לסקלו והטעם כי מרה נפש כל העם כו' ולא עשו בדין אלא ממרירו' נפשם אמרו כן. עוד אפשר שהעם אמרו בפיהם לסלקו כדי שיתחזק בה' אבל לבם נכון עמו ונאמנו בבריתו זהו שאמר ותצר לדוד מאד כי אמרו העם לסקלו אמרו דייקא אמירה בפיהם ולא בלבם אלא שהוא חשב שפיהם ולבם שוים ותצר לדוד מאד כי אמרו כו' ולזה ויחחזק דוד בה' אלהיו וסוף הפסוק יוכיח על תחילתו שכונת' לשם שמים נתכוונו כדי שיתחזק בה' הוא שאמרו לסקלו. ואפשר עוד שאמרו לסקלו באומ' שהוא סבב להם כל הצרה הזאת בלכתו על עמלקי להרגם ולשללם ולזה גם הם קמו לרדוף אחרי רודפם ובאו צקלג ולזה אמרו לסקלו וכו' ויתחזק דוד בה' ליטול העם אשר רצו לסקלו ונחו שקטו ויאמר דוד אל אביתר וכו' ובזה התעסקו העם והסירו כעס מלבם. ואפשר עוד כי דוד להיות לבו נכון בטוח בה' ולא יטה ימין ושמאל כי אם על פי דבר ה' ולזה כאשר ראה דוד זאת לא רצה ללכת לילחם עד שימלך בה"בה וזה חרה לעם מאד מה זה שדוד מאריך בענין שהיה לו למהר שהנשאל מגונה בעיניהם ולא אמרו בלבבם כי מה' הכל זהו שאמר ותצר לדוד מאד כי אמרו העם לסקלו כי מרה נפש כל העם על בניו ובנותיו שהיה ראוי למהר לצאת למלחמ' ודוד מחהלך לאיטו לזה ויחחזק דוד בה' אלהיו לעשות דבריו במתון באופן שאומ' ויתחזק דוד בה' אלהיו היא היא הטענה שלסיבתה אמרו העם לסקלו והיא לפי שהיו מתרעמים עליו שהיו אומ' שדוד כיון שאין

לו בנים אינו חושש זהו שאמר כי מרה נפש כל העם איש על בניו ובנותיו ודוד לא היו לו בנים שהרי בחברון נולדו לו אחר כך כדכתיב ויולדו לדוד בנים בחברון ויהי בבא אמנון לאחינועם וכו' ואל זה כיון הפסוק באומרו ושתי נשי דוד נשבו וכו' ר"ל שלא נשבו לו בנים כי בנים לא היו לו אלא נשים ולא בנים ובנו' ולזה ותצר לדוד מאד כי אמרו העם לסקלו כי מרה נפש כל העם איש על בניו ועל בנותיו והוא העיקר להיות נפש העם מרה ובנו כתיב כי היו כמה מהם שלא היה לו אלא בן אחד יקיר לו וקרינן בניו. ולא הזכיר נשים ודוד ויתחזק בה' אלהיו זה חרה להם מאד על שלא יצא תכף בלי ההחזקות בה':

**ז**

**ויאמר** דוד אל אביתר וכו' היה מהראוי שיגש דוד אל האורים והתומים לא שיגישם אליו אלא להיות דוד תשוש כח מהבכיה כנז"ל עד אשר אין בהם כח לבכות לזה אמר הגישה נא לי וכן עשה ויגש אביתר את האפוד מהחולשה שבו:

**ח**

**וישאל** דוד בה' אלהיו כו' ה"רדק ארדוף דרך שאלה בלא ה"א השאלה כמו אף כי אמר אלהים אתה זה בני עשו ושאל דוד שתי שאלות כא' ואעפ"י שאין עושין כן באורי' ותומים לדוחק השעה ונענה לשתיהן וכן מהריי"א: **ולע"דן** לפי הפשט שלא כתב הארדוף אלא ארדוף אחרי הגדוד ר"ל מוסכ' אני שארדוף אחרי הגדוד ועל כרחי שהרי נפש העם מרה איש על בניו אבל שאלתי היא האשיגנו נמצא השאלה אחת אמנם בתשובה נתן לו ה"בה רשות על הרדיפה ואמר לו רדוף כי השג תשיב וכפל השג תשיג לומר שישיגם כולם יחדיו ולא חלק מהמחנה אלא השג תשיג וכן הצל תציל הצלה גמורה שלא יפקד מהם איש והנכון הצל נפשות תציל ממון שלא יפקד ולא יחסר כלום:

**ט י**

**וילך** [וכו'] עד נחל הבשור כו' רש"י ויבאו עד נחל הבשור שש מאות איש והנותרים עמדו כשהגיעו לנחל הבשור היו בהם עייפים ועמדו שם מקצתם אשר פגרו אשר נמנעו ואומ' אני לשון ארמי הוא תרגו' של ונהרסו ע"כ וכן הר"דק הבשור שם מקום והנותרים עמדו מקרא קצר הוא ור"ל שכולם באו עד נחל הבשור והארבע מאו' עברו והמאתים נתעכבו שם והמתינו אל העוברים שם ושמרו כליהם כי לא נשאו עמהם כי אם כלי המלחמה המוכרחים ופגרו שבתו מפני חולשתם מכח הרדיפה והדומה לו בדברי חז"ל יומא דמפגרי רבנן הוו אמרי האידנא יומא דשפמי פי' יום שהיו בטלים וחלושים מגרסתם וי"ת ראתמנעו או פירוי תרגום של הרס תהרסם פגרא תפגרינון ע"כ וכן הר"לבג ז"ל והוסיף אולי נתעכבו ליראתם מהגדוד ולכך הושיב' דוד לשמור הכלים ע"כ ומהריי"א ז"ל הביא דברי הר"דק ז"ל ודח' דבריו כי לפי' העיקר חסר מן הספר מן הכתוב וגם

הכתוב השני יהיה כפול אחרי אשר נכלל בראשון וכתב יותר נכון שנאמ' שעם היות לדוד שש מאות איש מלחמה הנה היו עמו חולים וזקנים ונערים ואנשים משרתי' שלא ילחמו כי אי אפשר שלא ישארו בצקלג עם הנשים אנשים מה לשומרם ויאמר הכתוב כאן שהלך דוד ואנשיו שש מאות איש ויבאו כולם עד נחל הבשור והנותרי' אשר עמו מלבד השש מאות איש עמדו ר"ל נשארו בצקלג ורדף דוד וארבע מאות איש מהבאים עמו אחרי העמלקים עד אותו נחל הבשור ויעמדו מאתים איש אשר פגרו נשארו ועמדו מעבר לנחל הבשור ולשון פגרו כמו ופגריכ' פגרי האנשי' ופירושו שנחאחדו שם בפגר אחד שאיש את רעהו יעזורו לעמוד שם לשמו' אותו המעבר כי ידמ' שהי' שם הר גבוה ותלול על הנחל ואפש' שיבאו האויבי' ויעמדו שם במקו' הגבוה ההו' עד שלא יוכל איש לעבו' דרך שם כי יבולע בנקל ויוכלו לסקלן באבני' ולזה נשארו שם ע"כ. וקשיא לי על דבריו מהענין ומהלשון מהענין שלא יתכן שנשארו אנשי' בצקלג שאם נשארו נשבו עם הנשי' וא"כ איך נותרו עמדו בצלקג אנשי' זולת השש מאו' שעם דוד ועוד אם האנשי' האלה פגרו שם לשמו' אוהו המעב' איך עלה בדע' אנשי' בני בליעל לבלתי תת להם חלק ואלה עיק' שמיר' אחורי הו' מאו' אנשים ולהם יאת' מנה אחת אפי' שמלא' לבם מאתי' איש לשמו' ההר ההו' ומהלשון ג"כ קשה שהי' לו לכתוב והנותרי' עמדו בתחלת הפ' אצל וילך דוד הוא ות"ר איש והנותרים עמדו ויבאו עד נחל הבשו' וירדוף דוד וד' מאות איש ויעמדו מאתים. **ולע"דן** דברים כפשוטו של מקרא שלא היו כאן כי אם שש מאו' איש ובסך הזה נזכ' תמיד מיום היות' עם דוד ועד עתה אבל כוונ' הפ' לו' שדוד ע"ה הולך הוא ראשונ' כדוב שכול ויעבור מלכם לפניהם וז"ש וילך דוד הוא רוצה לומר הוא ההולך לפניהם וזריז יותר מכולם ואחריו השש מאות איש אשר אתו ויבאו עד נחל הבשור רובם ככול' כי לא נותרו מהשיג לנחל הבשו' כי אם מעט מזער וז"ש והנותרים מהסך הנז' שנותרו מתי מספר שעמדו מהשיג לנחל הבשור אך היו מתי מספר מועט שעמדו ועדיין לא באו לנחל הבשור וכן מורה לשון והנותרים אמנם בכתוב וירדוף הגיד שאחר שהגיעו לנחל הבשור לא שקט ולא נח שם דוד אלא וירדוף דוד הוא וארבע מאו' איש לבד ויעמדו מאתים איש רוצה לומר שנתוספו ויעמדו עוד אנשים נוסף על הנותרים מתי מעט עד שהושלם ועלה לסך של מאתים איש אשר פגרו באופן שהשש מאות נחלקו לשלש כתות כת אחת חלושים שנותרו ופגרו קודם בואם לנחל הבשור וכת חלושים אבל לא כאלו שהגיעו לנחל הבשור ונצטרפו אלו עם אלו והיו מאתים וארבע מאות רדפו:

**יא**
**וימצאו** איש מצרי וכו' הר"לבג ז"ל וימצאו איש בשדה ידמה שאותם שפגרו נשארו משוטטים אנה ואנה קודם שהרחיק דוד מאד מהם או מצאוהו אנשים ההולכים עמו עד כאן ומדוקדק לפירוש הראשון לשון בשדה כי יצדק באשר פגרו שעמדו בשדה לנוח ושוטטו שם ומצאוהו.
**ול"עדן** שהודיע הכתוב כבוד המלכות שלא מלאם לבם להאכילו והשקותו עד שהביאוהו לפני דוד ז"ש ויקחו אותו אל דוד תחילה ואחר כך ברשותו ויתנו לו לחם וכוי ואמר גבי המים וישקוהו ולא אמר ויתנו לו מים וישתה כמ"ש ויתנו לו לחם ויאכל וכן אמ' בסמוך ויתנו לו פלח דבלה ושני צמוקים ויאכל ולא אמר ויאכילוהו פלח דבלה כמו שאמר וישקוהו ונראה כי ידוע הוא שהבא מן הדרך עייף וצמא לא ישקוהו מים מרובי' כי אם מעט מעט פן יצבה בטנו ויבקע וימות לז"א כי בלחם לא הקפידו להאכילו אבל נתנו לו לחם ויאכל כתאות נפשו וכן בפלח דבלי' נתנו לו כו' לא כן במי' אלא וישקוהו בידם כדי שלא ירבה לשתות ויוזק קודם שיגיד להם איה איפה מחנ' עמלקי ולכן לא נתנו לו מים בידו לשתות אלא וישקוהו בידם כאמור:

**יב**
**ויתנו** לו פלח דבלה וכו' הר"דק פלח דבלה חתיכת דבלה ע"כ ושני צמוקים ת"י ותרין אתכלין דענבין יבישין. **ולע"דן** נכון מה שזכרתי בפי' הקודם שהפלח דבלה ולחם וצמוקים נתנו בידו שיאכל כחפצו לא כן בשתיה שהשקוהו בידם כדי שישתה מעט מעט ולא יוזק וז"ש כאן ויתנו לו כו' ואמ' ויאכל ותשב רוחו אליו כי לא שבה רוחו אליו עד שאכל כל אלה (כו') [כולי] האי ואולי כי זה לו שלשה ימים וכולי שלא אכל ולא שתה מים ועל כן לא שבה רוחו אליו עד שאכל גם הדבלה והצמוקים מיני מתיקה שע"י כן ויטב לבו ותשב רוחו אליו:

**יג**
**ויאמר** לו דוד למי אתה ר"ל מי אדוניך ואי מזה אתה מאיזה עיר מצרים או אדום והנער השיב על אחרון דסליק מיניה נער מצרי תשובת ואי מזה אתה ומ"ש עבד לאיש עמלקי תשובת שאלת למי אתה ואמר נער מצרי אנכי שהפסיק בתיבת אנכי לומר כי עוד היום נער מצרי אנכי מחזיק באמונת דת מנימוסי מצרים עם היותי עבד לאיש עמלקי לא נתהפכתי לדת נימוסי עמלק ואמ' כן אולי ידע שהם ישראלים אשר נצטוו למחות זכר עמלק. או קושטא דמילתא קאמר כי לא ידע כי הם ישראלים שהרי נשבעו לו באלהי' אם ימיתוהו ואם תסגירוני אל אדוני ואם ידע ישראלים הם איך יתכן יסגירוהו אל אדוניו ואפשר שאמר כן כדי שיקבלוהו בסבר פנים יפות כי הוא עבד משרת לרבו בכל כוחו

ועבד נאמן בלתי בורח הוא שהרי עם היותו נער מצרי ורבו עמלקי עכ"ז עמד עמו ואהבו רבו ז"ש נער מצרי אנכי עבד לאיש עמלקי ר"ל איש נכבד ואנכי מטו' לבבי ורצוני עבד הייתי לאיש עמלקי ולז"א תיבת אנכי כדי שתהיה מתפרשת למעלה מצרי אנכי וגם תהיה נמשכת למטה אנכי עבד לאיש עמלקי שאני לא עזבתיו אלא הוא עזבני ויעזבני אדוני באופן שעבד נאמן אני ולא בורח שמא תאמר זו קשה מן הראשונה שכיון שהוא עזבך בשעת דחק זו הוראה שאתה רע מעללים לז"א ויעזבני אדוני כי חליתי כו' וההכרח לא יגונה אלי ובמה שאני עתיד לפרש בסמוך בפ' התורידני אל הגדוד הזה שיצאו גדודים רבים על פלשתים בשמעם שארץ פלשתי' ריקנית מכל גבוריה אפשר שעל זה אמר למי אתה כלומר מאיזה גדוד והשיב עבד לאיש עמלקי אם כן מגדוד עמלקי הוא:

**יד**

**אנחנו** פשטנו וכו' רש"י ז"ל נגב הכרתי לדרום של פלשתים ומצאנו במקום אחד פלשתים נקראים גוי כרתים יושבי חבל הים גוי כרתים עד כאן. וכן הר"דק ז"ל כי בארץ פלשתים ובארץ יהודה פשטו כמו שאמר אשר לקחו מארץ פלשתים ומארץ יהודה. על נגב כלב הוא כלב בן חצרון משבט יהודה ואף על פי שאמר ועל אשר ליהודה נחלת כלב היתה לה שם ידוע בפני עצמה עד כאן.

**ול"עדן** לדקדק למה לא אמר על נגב הכרתי כמו שאמר ועל אשר ליהודה ועל נגב כלם וכו' ואפשר כי אלו העמלקים עיקר שנאתם היתה על צקלג כי אולי הגיעה אליהם הידיעה שמש' פורענות יוצאה להם לשלול מהם שלל ולבוז בז ולא יחיו מהם איש ואשה ולז"א הכתוב אנחנו פשטנו נגב הכרתי שהליכתם אל נגב הכרתי מדרך התפשטות לשם או כדי שלא תבא להם עזרה אמנ' עיקר ההתפשטות היה על נגב יהודה ועל נגב כלב עליהם ממש והראיה שאת צקלג שרפנו באש כי משם הית' הפורענו' יוצאה כמו שאמרנו:

**טו**

**ויאמר** אליו דוד וכו'. לעד"ן לדקדק אומ' הגדוד הזה מורה באצבע כי נראה מיותר שהרי אין כאן גדוד זולתו ונראה כי דרך העולם בהיות בלבול מלחמה בעול' לקום גדודי' לפשוט בארצות היוצאים למלחמה כי יצאו אנשי החיל ואנשי הצבא כמו כן בצאת הפלשתים למלחמה על ישראל אפשר יצאו גדודים רבים לפשוט עליהם והגדוד העמלקי באו על הכרתי ועל נגב יהודה ועל נגב כלב וזה אפשר שאמ' ואנחנו פשטנו ר"ל ואנחנו ביחוד מכלל דאיכא אחריתי אשר לעומת זה אמר אליו דוד התורידני אל הגדוד הזה ביחוד הגדוד שבא על הכרתי ונצב יהוד' ונגב כלב כי מה לי עם שאר גדודי' ולכך לא הזכי' בפ' למעל' כי אם ענין עמלק לפי שפשטו על נגב יהוד':

**טז**
**ויורדהו** והנה נטושים על פני השדה וכו' ה"רדק נטושים מענין ויטוש על המחנה ענין התפשטוה וחוגגי' מרקדי' ומפזזים ומכרכרים כמו יחוגו וינועו כשכור ע"כ. וכן מהרי"א. **ולעד"ן** נעשו נטושי' נעזבי' על פני השד' על כל הארץ ואמ' בכל השלל הגדול שהיה גדול האיכו' ובכלל זה רמז שלהיו' שלקחו מארץ פלשתים ומארץ יהודה נתוספ' בו גדול' מעל' איך כביר מצאה ידם לשלוח יד בארץ פלשתי' עם עז ובארץ יהודה גור אריה. וז"ש השלל הגדול וגדולתו הוא יען אשר לקחוהו מארץ פלשתי' ומארץ יהוד' ויכריח כן יתור או' מארץ פלשתים ומארץ יהוד' שכבר הודיע כן בפסו' הקודמי' שאל ב' הארצות יחדיו באו.

**יז**
**ויכם** דוד כו' רש"י למחרתם למודים הם עמלקים ללקות ביו' מחר כמו שנ' מחר אנכי נצב כו' לכ"א למחרת' ע"כ דהיינו כנוי ה"מם על העמלקי' קא' ובמסכ' ברכו' פ"א כתב למחרת ליו' מחר' של חניית' שם ע"כ מפרש מחרת' על דוד ועמו החוני' שם. והרד"ק מהנשף עד הערב מערב יום זה עד ערב יום ב' וכל אותו הערב עד הבוק' שהוא המחרת וה"מם של למחרתם היא מחר' ב' נשפו' שעברו ומלת עד עומדת במקום שנים כאילו אמ' ועד למחרת' ולדע' רז"ל שפרשו מהנשף ועד הערב תרי נשפי הוו נשף יממא ואתי ליליא נשף ליליא ואתי יממא ואינו מתישב טעם ה"מם וי"ת מקבלא ועד עדן רמשא דיומא דבתרוהי ולא פי' טעם המ"ם ובדרש טעם המ"ם על העמלקים כרש"י ומה שהקשה הר"דק לפי' הגמרא שאינו מתיישב טעם ה"מם אפשר ליישבה כנז' בפי' בסמוך מדברי רש"י והר"לבג פי' מהנשף כו' יתכן שכבר היה ערב כשהשיג' והכה אותם עד ערב של מחרת. או יהיה נשף בוקר ורדף אחריהם כל הלילה ובעלוח השחר ראה אוחם נטושים ונלחם בהם מהבוקר ועד הערב ואמ' למחרתם לפי שביו' שלפניו פשטו אל נגב ואל צקלג ושרפוה באש ע"כ **ולע"דן** על פי שיטת הגמ' שכבר נשף יממא ואתא ליליא א"כ דוד לעת שהיה דולג היום לבוא דהיינו סמוך לעלות השחר שקפץ ועלה היום התחיל לילחם ז"ש מהנשף כדפרש"י ז"ל בגמרא דנשף לשון דלוג קפץ ועלה הוא כמו בוקא דאטמא דשף מדוכתיה והכם כל היו' ועד הערב והערב כולו בכלל עד למחרתם של הלילה הראשונה והשנייה שהרי בסופה התחיל להכות ונמשכה כל הלילה השנית עד למחרתם של ב' הלילות וכנוי מחרתם חוזר על שתי הלילות ואמר ולא נמלט מהם איש וכו' כי היה לו לקצר ולומר ולא נמלט מהם כי אם ארבע מאות איש אשר נסו כי באו' ולא נמלט מהם איש מורה שלא נמלט אפי' א' ואחר כך או' בהפך כי אם ת' איש כו' ונראה שזה יובן במ"ש חז"ל בבראשית רבה ולא נמלט מהם איש כי אם ד' מאות איש כתיב

וישב עשו ביו' ההוא לדרכו וארבע מאות איש אשר עמו להיכן הלכו שמטו א' א' בפני עצמו אמרו לא נכוה בגחלתו של יעקב אימתי פרע להם הק"בה להלן ולא נמלט מהם איש כי אם ארבע מאות כו' ע"כ כי תחלת הפסו' הגיד הצלחת דע"ה וגבורתו שלא נמלט מהם איש אפי' אחד לא היה נמלט מהם כפי הטבע כי אם ארבע מאות איש אשר רכבו על הגמלי' וינוסו סך ארבע מאות בכיון לא פחות ולא יותר כנגד אותם ארבע מאות איש שהיו בזמן עשו ונשמטו אחד אחד מפחדו של יעקב שלא ליכוות בגחלתו היא שעמדה לו לעמלקי היוצא מחלציו. ובזה מובן או' איש נער קרי להו איש וקרי להו נער אלא ודאי כדאמרינן שזכות ארבע מאות איש דהתם הם שהגינו אל ארבע מאות נער האלה אשר רכבו וברחו להם וזה אפשר שנכלל בכלל וינסו שרמז אל הד' מאות איש אשר מקדם בימי עשו אשר נשמטו ונסו להם גרמו בזכותם לשנסו אלו הארבע מאות נעריו האלה ולפי הפשט לא נשמט מהם איש מהם מאותם ששמו פניהם בקרב לא נמלט אפי' איש א' כי אם ארבע מאות איש נער שברחו שלא עמדו בקרב. ולפי שחזקו ואמצו את לבבם לברוח קראם איש עם היותם נער וזהו שאמר איש נער יען אשר רכבו על הגמלים וימלטו ואפשר לפרש בהפך שעם היותם אנשים קראם נער לפי שברחו ואין זו אנושות אלא מעשה נערות שברחו כנער הבורח:

**יח**

**ויצל** דוד וכו' יש לדקדק כי למה אמר ויצל הצל שהוא כפול וכן תיבת דוד כפולה ועוד למה כתב ואת שתי נשיו הציל דוד כי פשיטא ודבר שהיה בכלל ויצל דוד את כל אשר לקחו עמלק ובכלל שלא נעדר להם מן הקטן וכו' הן אמת שהיינו יכולין לומר כי היה אפשר שהרשעים האלה אולי להכעיס היו הורגים נשי דוד להיותו מלך ישראל והם עמלקים עכ"ז לא שלחו יד בהן אלא ואת שתי נשיו הציל דוד. ונראה שהגיד חסידות דוד שחס על ישראל וממונם יותר מעל גופו שהרי אשתו של אדם כגופו והוא הציל תחילה את כל אשר לקחו עמלק ואח' כך ואת שתי נשיו הציל להיותו דוד ר"ל איש חיל ואיש חסד. או שנאמר מעשה שהיה כך היה שהציל את כל אשר לקחו עמלק ואחר כך ואת שתי נשיו הציל באחרונ' ולכך הוכפלו ההצלות להודיע שאירע מעשה שהציל דוד תחלה כל אשר לקחו עמלק ואחר כך שתי נשיו באחרונה או יאמר כי היו כאן שתי הצלות בנשים האי הצלתן מחשביה וזה נכלל ב"מש ויצל דוד וכו' ושתי נשיו הציל להודיע שניצולו הצלה גמורה שלימה שלא זנו עמה' ח"ו וזה הודיע ביתור הציל דוד וזה השיג דוד בבחינת היותו דוד שרוח ה' דבר בו ומלתו על לשונו זהו שאמר הציל דוד דוד

דייקא והוא על דרך ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא וכו' וידע שלא נטמאת. כן כאן הציל דוד וכו':

**יט**

**ולא** נעדר להם מן הקטן וכו' הנה הפסוק הזה דרך כלל הוא מיותר שכבר נכלל בפסוק הקודם. גם צריך לדקדק יתור אומרו הצל הציל דוד ושנוי מלשון הציל שאמר בפסוק הקודם וכאן אמר לשון השיב. ונראה כי הפסוק הזה מודיע השגחת הש"י שלא נעדר מאליו דבר קטן וגדול כי במלחמה הזו אי אפשר שלא ישגה מהצאן או בשאר הפרטי' בדרכי' ובפרט בעת הרדיפה לז"א ולא נעד' כי מלבד מה שהודיע בפסוקי' הקודמי' שהכל הציל דוד מיד פלשתי' עתה הודיע שלא נעדר ולא נדחה בדרך מטרוף המלחמ' שאם באולי נדחה בדרך איזה דבר או בן או בת או שלל שנפל מהם בבריחתם בא' הפחתי' והיו טועי' בהרים ובדרכים הכל השיב דוד השיב דווקא לשון השבה כעין כי תראה חמור אחיך וכו' נדחים בדרך השב תשיבם לאחיך דלשון הצלה שייך בדבר הניצול מיד איש שכובשו תחת ידו והשבה שייך בדב' האבד ומוטעה בדרך אך קשה לזה אומ' ועד אשר לקחו להם הכל השיב דוד שלא היה לו לכלול בלשון השב' לפי זה ואפש' כי בפ' הזה מדב' על אשר לקחו הד' מאו' איש רוצים לברוח ולהוליך עמם ונדחקו מאד וברחו להם לנפש' והניחו והשליכו השלל אשר לקחו להם הד' מאו' איש הנז' והיה א"כ אותו השלל אשר לקחו להם נדח בדרכים ובגבעות בעת בריחתם א"כ הרי הוא כשאר הצאן ושלל הנדח לז"א הצד השוה בכולן את הכל השיב דוד דגם אשר לקחו להם הנערי' הנז' שייך לשון השבה ולא לשון הצלה אמנם במה שלקח בחזקה בהלחמו עם עמלק והציל מיד' ונלח' בו אמ' לשון הצל' ויצל דוד את כל אשר לקחו עמלק על מה שלקח ביד חזק' אמ' ויצל לשון הצל' ועוד אפש' בטע' כפל הפ' וקי' והשנוי מהצל' להשב' והוא שכאן היו שני מיני שלל הא' השלל אשר לקחו עמלק מפלשתי' ובו אמ' לשון הצל' וגם בב' נשיו משום דלא שייך השבה להשיב לזולתו אלא הצל' לעצמו הציל וזכה מההפקר אמנם בפי' ולא נעדר להם דבר בחלק השלל שללו של יש' עליו והוא או' ולא נעדר להם לישר' מן הקטן ועד הגדול ועד בנים ובנות ומשלל ועד כל אשר לקחו להם לישראל הכל השיב דוד על מנת לתת כל דבר לבעליו ולזה אמר כאן לשון השבה על דעת להשיב כל דבר לבעליו:

**כ**

**ויקח** דוד את כל הצאן כו' רש"י את כל הצאן והבקר ששבה מהגדוד מנגב יהוד' ומנגב כלב נהגו אנשי' מנהיגים והולכים לפני המקנ' ההוי להתכבד ולהתהלל זה שלל דוד ע"כ ולדבריו מקר' קצר הוא שחס' תיב' אנשי' כאילו אמ' נהגו אנשי' לפני המקנ' ההו'

שהיו או' זה שלל דוד ז"ש ויאמ' זה שלל דוד. והר"דק כת' פי' אדוני אבי לפני המקנ' שלהם שהצילו נהגו הצאן והבק' שלקחו מהעמלקי. ובדברי חז"ל המלך פורץ לעשות לו דרך ואין ממחין בידו כדכתי' נהגו לפני המקנ' ההוא ויאמ' זה שלל דוד כלו' היו נוהגי' המקנ' לפני המקנה כמו שהי' דרכן וכשהיו פוגעין בגדרו' השדו' לא היו נוטי' המקנ' לצד אחר אלא פורצין לפניהם והולכי' דרך ישר לפניה' וכשהיו בעלי השדו' ממחין ביד' היו אומרי' עבדי דוד זה שלל דוד כלו' דרשו' בידו לפרוץ לו דרך כי מלך הוא וכ"ז לפי שעה ע"כ. ומהרי"א הקש' שזה לא נז' בפי' וגם דוד לא היה מלך פלשתי' שהי' פורץ גדר בארצם והנכון אצלי שזכ' הפי' בזה ג' דברי' האי שלקח דוד אה כל הצאן אשר היו מוליכין עמלק משלל הערי' וזכ' עוד ענין ב' והו' שהבקר ינהגו לפני המקנ' ההוא ר"ל שסדר דוד שילך הבקר לפני הצאן שהוא המקנ' והי' זה כדי שהמקנ' הקטן ההו' מהצאן לא ילך בראשונ' להיותם חלושי' וקלים ליגזל ב"כמ אשר יעברו בו וגם היות מידת הלוחמים כן כשינהגו את השלל ישימו את הבק' ראשונ' ושא' הבהמו' יות' גדולו' והצאן אחריה' כדי שיהיו נשמרי' יות' וספ' הכתו' ענין ג' והוא או' ויאמ' זה שלל דוד ר"ל שאם היו באי' אנשי הנגב והכרתי לשאול שלל' שלקח דוד מיד העמלקי היו אנשי דוד משיבי' להם אין לכם בזה טענ' כי זה שלל דוד הוא שלקחו מיד עמלק ואת' כבר התיאשתם ממנו והוא לא לקח מכם לשתאמ' שהוא גזל כלוקחו מאוהביו אבל הוא שלל של דוד כי הגונב מן הגנב פטור וכ"ש אחרי יאוש בעלים ולפי זה או' ויקח דוד את כל הצאן והבק' אשר שללו עמלקי משא' הערי' זול' ארצו' יהודה ע"כ. **ולע"**דן כי כאן נמצאו ב' חלוקות מהמקנה הא' אשר הצילו אנשי הצבא והשנית אשר הציל דוד בעצמו בכוחו ועוצם ידי והוא חלק היותר גדול מאד ואולי על שתי חלוקות האלו כיונו הפסוקים הקודמים ב"מש ויצל דוד כו' ואת שתי נשיו הציל דוד לומר שהוא הצילם וזהו דוד דוד דייקא אמנם אחר כך הזכיר חלוקה שנית ולא נעדר להם וכו' הכל השיב דוד השיב הוא באמצעות שרי צבאותיו וחילותיו שהכל נתלה במלך על דרך שאמר בהצותו את ארם נהרים וכו' על פי צויו נתלה בו ולזה הגיד הפסוק הזה ויקח דוד את כל הצאן והבקר ועשה עם נעריו שינהגו הצאן והבקר אשר שלל אוחם הוא בעצמו עשה שילכו לפנים שאר המקנה שהצילו הצבא באופן שילך ראשונה אשר שלל דוד ואשר שלל העם אחרונה יסע לחלוק כבוד למלכות שילך מה שהציל דוד בעצמו לפני שאר המקנה ועוד שיראו גברות דוד שעם היותו איש אחד הציל יותר מכולם על אחת כמה וכמה זהו שאמר ויקח דוד את כל הצאן והבקר כלומ' את אשר הציל הוא ונהגו אותם לפני שאר המקנה ההוא ר"ל אשר שללו העם ויאמרו כל העם יחדיו זה שלל דוד שלכך היה הולך

ראשונה והבקר מפסיק בין מקנה הצאן שהציל דוד בעצמו למקנה ההוא של צאן אשר הצילו הצבא והיתה ההפסק' הזא' מועילה כדי שיתבוננו שהם שתי חלוקו' הא' שלל אשר לדוד בעצמו והב' המקנה ההוא של צאן אשר שללו אות' העם.

**כא**

**ויבא** דוד אל מאתים כו' הרד"ק ויושיבם בנחל הבשו' כיון שפגרו הם מלכת אמרו דוד ואנשיו שלא יחזרו לאחור אלא ישבו שם וישמרו הכלי' כדי שילכו קלי' לרדוף עמלק ועכשיו בא דוד ואנשיו אליה' אל המקו' אשר הניחום שם והושיבום על הכלי' והנה הם יצאו לקראתם כשראו מרחוק שהם באים ע"כ ויגש דוד את העם כמו אל העם כמו והראה את הכהן ופי' קרב אליהם ושאל להם לשלום וי"ת וערע דוד ית עמא ובנוסחא אחרת וקריב דוד לות עמא ע"כ והכתוב מסייע דכתיב ויושבם חסר ו"או וקרינן ויושבום לו' ויושבם דוד ויושיבו' אנשיו וכשיטת הר"דק ז"ל וכן כתב מהרי"א והוסיף לומר וידמה שהיה על אותו הנחל מלמעלה בראש ההר אשר עליו יש ההר גבוה ותלול ומסוכן להעברת עם רב בנחל כי אם יבאו מן האויבי' ויעמדו על הנחל בראש ההר מלמעלה בראש ההר אשר עליו לא יוכל איש לעבור בנחל כי יפלו עליהם אבנים עד אבוד אותם לכך ברר דוד שישבו שם כדי שישמרו אותו ויהיו להם מבצר משגב ויקל החזרה ועבור בנחל ההוא בשובם וזה יורה באו' ויושיבם בנחל הבשור וז"ש אשר פגרו כלומ' אשר התחזקו שמה כדי לשמו' אחורי דוד כי פגר הוא שם הגוף שהם נשארו שם ונעשו פגר אנשים באחדות כפגר אתד וז"ש ויצאו לקראת דוד ודוד וישאל להם לשלום ר"ל האם באו האויבים לקחת אותו המקו' והמעבר המסוכן ע"כ וק"ק דאם כן לא טען דוד אל אנשי הבליעל שהיו ראוים ליטול חלק בראש כיון שהם שומרים המקום המסוכן ההוא:

**כב כג כד**

**ויען** כל איש רע וכו' ויאמר דוד לא תעשו כן אחי וכו' הר"לבג ז"ל כי כחלק וכו' אמר להם האמת שאין ראוי לעשות כמו שאמר לפי שאין זכות האדם בשלל מצד הסתכנו בירידה אל המלחמה כי אם אשר ירד במלחמה ואשר ישב על הכלים לשמרם מהאנשים הבאים למלחמ' ואעפ"י שאינו מסתכן שם ולזה אין ראוי שתאמרו שתזכו בשלל אתם לבדכם שירדתם במלחמה מצורף לזה שזה לא היה בעוצם ידכם אבל היה בעזר אלהי בזכות כולנו אשר הלכו ואשר נשארו עד כאן. וכוונת הר"לבג לפרש ומי ישמע לכם כי כחלק וכו' וזהו מצד המנהג שבין הלוחמים יחדיו יחלוקו אחד היושב ואחד העומד על הכלי' ומצד הדין הטענה הראשונה אשר נתן ה' לנו ר"ל להולכים למלחמ' ולאשר נתעכבו שם לשמור. וכן הביא מהרי"א ז"ל והוסיף לומר כי נלמוד מהפסוק ענוה לדוד שעם היותו נגיד ומצוה לאומים לא דבר קשות לגזור אומר שיחלקו יחדיו אבל דבר רכות

אל נא אחי וכו' ובטענה מספקת כי מי ישמע ויקבל מכם הדבר הזה כי המנהג פשוט בין הלוחמים שכחלק היוצא לצבא חלק היושב על הכלים ואם המנהג כן שהיושב על הכלים לבד נוטל חלק בשוה כהולך במלחמה מכ"ש אלו אשר פגרו ועמדו במקום המסוכן בנחל הבשור למבצר עוז לשמור המעברות וישימה לחק ומשפט מן היום ההוא ומעלה שיחלקו יחדיו בשוה היוצא אל המלחמה והמתעסק בה בשמירת הכלים או שמירת המעברות. והקשה מהרי"א ז"ל כי במה נסתפקו אלו האנשים והוא דין פסוק בפרשת מטות שנאמר וחצית את המלקוח בין תופסי המלחמה ובין כל העדה ויותר קשה מזה משחז"ל בבראשית רבה א"ר יודן ויהי מהיום ההוא והלאה אין כתי' כאן אלא ומעלה ממי למד מאברהם זקנו שנאמר בלעדי רק אשר אכלו הנערי' וחלק האנשים אשר הלכו אתי ענר אשכול וממרא הם יקחו חלקם ע"כ ויקשה למה לא יחסו הלמוד ממלחמ' מדין שנ' וחצי' את המלקוח ולמה יחסו ענין הלמוד מאברהם ועוד שאין משם לימוד כי באברהם לקחו חלק היוצאי' במלחמה וכאן הנהיג דוד שאפי' היוש' על הכלי' לבד יקח חלק כחלק הנלח' ואין הנדון דומה לראיה ותירץ הוא ז"ל שאין ענין מלחמ' מדין דומה לזה כי שם ההולכי' הלכו כול' בשליחו' כל העד' ושלוחו של אדם כמותו וראוי שיחצו את המלקוח בין תופסי המלחמ' ובין העד' המשלחי' אות' אבל בענין דוד שיצאו כול' להציל אשתו ובניו והקרה ה' לפניה' שלל אויבהם בזה הדין נותן שבזו איש לו ודי לאותם שפגרו שיתנו להם בניהן ובנותיהם ונשיה' אבל בשלל אין להם זכות. זאת ועוד ב' כי ענין מלחמת מדין הוראת שעה שהרי לא הזכיר בה חוקת עול' לדורות וא"כ איך ילמוד דוד ממנ' והסיבה הג' כי אין ללמוד משם כי שם נתנו המחצה ליוצאי הצבא והמחצה לבין כל העד' באופן שהיה א' מיוצאי הצבא נוטל ששים יותר מאנשי העדה לא כן בנדון זה שרצה דוד לעשות דבר שוה חלק היושב על הכלים כחלק היוצא לצבא אשר מפאת הסיבות הנזכ' לא סמכו הענין הזה אל מלחמ' מדין ומפני זה נסתפקו אנשי דוד ודוד למד מענין אברה' לא ממלחמ' מדין והנה ר' יודן ראה כי ענר אשכול וממרא לא הלכו עם אברה' למלחמ' אבל ישבו על הכלים ולשון הפ' מוכיח כן שאו' ויחלק עליה' ליל' הוא ועבדיו שזה יורה שלא היו עמו כי אם עבדיו וענר אשכול וממרא בעלי בריתו לא עבדיו ומ"ש בתחיל' הסיפו' ויבא הפליט וכו' והוא שוכן באלוני ממרא האמורי אחי אשכול ואחי ענר והם בעלי ברית אבר' הוא להודיע שהיה שכן אצל' והניח ביתו אצלם ובצלם לא שיצאו עמו למלחמ' ומ"ש וירק את חניכיו ילידי ביתו חניכיו הם אנשיו השכירים למלחמ' וילידי ביתו עבדיו וכ"כ לקח אברה' ילידי ביתו וחניכיו שהיו כולם עבדיו וחלק עבדיו המלכים ובזה תבין דברי ר' יודן שהוא מפרש הפ' והוא או'

בלעדי רק אשר אכלו הנערים וחלק האנשי' אשר הלכו אתי כו' שתיבת וחלק נמשכת למטה ג"כ כאילו אמר וחלק ענר אשכול וממרא שאעפ"י שלא הלכו אתי הם יקחו חלקם ראוי לתת להם חלק מה שיהיה שוה לחלק האנשים אשר הלכו אתי שלפי שמלך סדום רצה להניח הרכוש כדי שיחלק שאברהם יטול חלק בראש ונעריו וחניכיו ההולכי' ענ' ואשכול וממרא אעפ"י שלא הלכו למלחמה כיון שהם בעלי בריתו ושומרי' הכלים לעומת חלק של אברהם אמר בלעדי ר"ל איני רוצה לעצמי כלום רק אשר אכלו הנערי' וחלק האנשים אשר הלכו אתי וחלק ענר אשכול וממרא ואעפ"י שלא הלכו מכאן למד דוד לתת חלק כחלק בשוה לשומר הכלים כחלק היוצא לצבא. עד כאן תורף דבריו ז"ל ונכונים. **ולע"דן** כי מענין מדין אין ללמוד מלבד הטעמים הנז"ל ממהרי"א ז"ל עוד לי בחינה אחרת והוא כי או' ומי ישמע לכם לדבר הזה וכו' נראה כוונתו שמי ישמע להם לדבר זה שהוא זר אצל השכל כי במשפט הלוחמים ומנהגם כי כחלק היורד במלחמה וכחלק היושב על הכלים ואם כן אין להביא ראיה ממעשה מדין שהוא משפט כתוב דין תורה והכתוב הזה אמר שאפי' מדת ונימוס הלוחמים שיהיה היורד והשומר שוים בחלק ולעומ' זה הוכרח ר' יודן ללמוד כן ממעש' אבו' קוד' מתן תור' שזו הורא' שמנהג הלוחמי' כן מה שאין ראיה לזה ממעש' מדין כי שם דין מדיני התור' והו' רצה להוכיח מהמנהג וזה דקדק המאמ' שם בבראשי' רבה שמביא כל אלו הפסוקי' ובכלל' מי ישמע לכם כו' כי כדי להוכיח שהמנהג המדיני כן הוצרך ר' יודן ללמוד כן מאברהם וז"ש דוד וישימה לחק ולמשפט שחק למדנו מאברהם ומשפט ממעש' מדין. ולע"ד סברת ר' יודן שענר אשכול וממרא לא הלכו מלבד הכרח מהרי"א ז"ל ונ"לעד הכרח מלשון הכתוב שאם חלק האנשים אשר הלכו אתי הם ענר אשכול וממרא ב' תשובות בדבר הא' למה אמ' תחלה סתם האנשים ואח"כ מפרש אותם שהם ענר אשכול כו' יאמר נא וחלק ענר אשכול וממרא אשר הלכו אתי ועוד אם האנשים אשר הלכו אתי פי' ענר אשכול וממרא שהם הלכו אתי אם כן הם יקחו חלקם מיותר שכבר זכר זה באומרו וחלק האנשים אשר הלכו אתי אלא ודאי חלק האנשים אשר הלכו לחוד שהוא מוכרח לתת להם חלקם וענר אשכול וממר' הם יקחו חלק' ואעפ"י שלא הלכו כיון שהם שומרי אהלנו וכלנו וזהו הם יקחו חלקם כלו' שאעפ"י שלא הלכו ומכאן למד דוד הע"ה וז"ש ומעלה מאברהם זקנו למד כן. אמנם בהבנת הפסוק לבא עד תכונתם צריך לדקדק ויגש דוד את העם דהי"ל אל העם כנזכר בדברי הר"דק אלא שהר"דק אמר שאת הוא כמו אל. עוד צריך לדקדק או' לשון עניה ויען כל איש בליעל וכו' למה ענה כן אם כן הי"ל ויאמר כל איש כו' ועוד למה קראו רע ובליעל ואחד מהם מספיק שקריאתו בליעל בלתי צודקת כי לא יצדק

כי אם בענין ע"א כיוצא ביצאו אנשים בני בליעל מקרבך וידיחו את יושבי עירם וכו' ועוד מהאנשים אשר הלכו עם דוד ידוע הוא ואין צריך לו' כן כי ידוע הוא שהאנשים שהלכו עם דוד ידברו כן לא אשר פגרו מלכת ועוד מהו וינהגו וילכו ועוד מהו לדבר הזה מורה באצבע שיש דבר זולתו. ונראה כי דוד מתחלה נתן אל לבו לתת לאלו חלק כחלק לאלו שפגרו עם ההולכים כי ידע דוד שלא בחיל ולא בכח כי אם ברוח השי"ת העוזר וזו פנייה תוריית להאמין בשי"ת שהכל מאתו ולז"א ויגש דוד את העם ולא אמר אל העם לומר שנגש ביותר שזו הורא' שקרוב אליהם ודורש שלומם וטובתם ואפי' שפיגרו כי ההכרח לא יגונ' והשכל מחייב שהאנשי' שלמי הצורי' הם הם חלוש' המזג בגופם נתרי הקשרים והם אשר פגרו ואולי זכות' עמדה לו לדוד ולזה ויגש דוד את העם שנגש אתו עמו ולזה קראם בשם עם כאילו הם עיקר העם כי המפגרים הם הם היותר חשובי' בשכלם כאמור והם העם באיכותם וישאל להם לשלום וכראות האנשים בני בליעל כן אהבה רבה וחיבה יתירה הבינו כי רצה לתת להם חלק כחלק ובפרט שהיה להם גלוי דעת מאז בשעת ההצל' שלא אמ' לעצמי אני מציל אלא דעת דוד להשיב לבעליו וכמו שדקדקנו מלשון הכתוב הכל השיב דוד שאמר לשון השבה שבדעתו להשיבו לבעליו ולז' צודק לשון ויען כל איש שהוא לשון פנייה למה שגילה דוד מהיות כוונתו להשיב ולתת להם חלק ולזה קראו רע ובליעל רע בבחינת היותו רע לבריות שנאמר אוי לרשע רע וכו' וכי יש רשע שאינו רע אלא זה הרע לשמים ורע לבריות זהו רע ולז"א כל איש רע לבריות כי בין אחים לא יתכן להקפיד בכיוצא בדברים האלה. ובליעל הוא בבחינת מה לפי שהורו בזה שהם בכוחם ועוצם ידם נצחו וזה כפירה ולזה קראו בליעל אשר אנשים אשר כאלה לא היה ראוי שילכו עם דוד כי שח בין תפלה לתפלה עבירה בידו וחוזר מעורכי מלחמה כ"ש קוטן אמנה כזו לא היה להם ללכת בעורכי מלחמה עם דוד זהו שאמר ויען כל איש רע ובליעל מהאנשים אשר הלכו עם דוד כלומר מי יתן והיה שלא הלכו או כיון לומר מעתה שהוא רע ובליעל אין להם טענה זולת היותם מהאנשים אשר הלכו עם דוד אבל זולת זה אין להם פה להתפאר שזכות' עמדה להם שהרי איש רע ובליעל הוא רק טענת' היא הליכתם עם דוד לא זולת ז"ש מהאנשים אשר הלכו עם דוד. ולהיות שהיו כאן שני מיני השלל האחי' אשר שללו מעמלק של הערים של פלשתים והמין השני השלל של ישראל ושל האנשים האלה אשר פגרו והאיש רע ובליעל לא רצה לתת לאנשים אשר פגרו ולא הלכו כי אם איש את אשתו ואת בניו וראוי שינהגו וילכו לבתיהם שלא יצאו עוד בצבא כי יניאו אח לב העם הנשארים במלחמה וז"ש כי אם איש את אשתו ואת בניו וינהגו וילכו להם כיון שהם רכי לבב. אמנם דוד ענה אותם כנגד

היות ענייתם זו רע לבריות אמר אל נא אחי תרעו כי אנשים אחים אתם ז״ש לא תעשו כן אחי רוצה לומ' אחים אנחנו ולא יאות לעשות כן וכנגד בליעל הוא אומרו אשר נתן ה' לנו כמו שאמרו המפרשים ז״ל שאומרו לנו הוא כלל לאותם שהלכו עם דוד ולאותם שלא הלכו ויכריח כן אומרו וישמור אותנו מורה על סוג זולת הנז' בתיבת לנו והגדוד גם כן הק"בה נתנו בידינו ולא בכחינו לכדנוהו והקדים נתינת השלל ולפי שהניחוה העמלקי' וברחו ורדפו אחריהם והרגום לכך הקדי' את אשר נתן ה' לנו על השלל ואחר כך בשרדפנו אחר העמלקים וישמור אותנו ויתן את הגדוד הבא עלינו בנצחון ויד רמה בידינו א״כ החושב שבכוחו עשה כן הוא בליעל באמת וכעובד ע״א יחשב וכי תאמרו נעשה נא חלוקה אחרת בינונית שיקחו נשיהם ובניה' וטפם ומקניה' וכל קניי' אבל כאשר זכינו משלל פלשתי' ששללו עמלקי' מה להם לאלו המאתי' בו ואולי אמ' כן אלא שהפי' קצר שדבר הלמד מעניינו הוא מתוך דברי דוד לז״א ומי ישמע לכם לדבר הזה שאינכם רוצים לתת להם חלק כי כחלק וכו' או אפשר שאו' ומי ישמע לכם לדבר הזה שאמרתם שאפי' מקניה' וקניינם אינכ' רוצי' לתת להם כי אם איש את אשתו ובניו לבד מי ישמ' לכם שהרי המנהג אפי' חלק מהשלל של נכסי פלשתים זוכים בו כי כחלק וכו' כ"ש ממונם מקניה' וקניינ' ז״ש לדב' הזה הזר שאמרתם כי אם איש את אשתו ואת בניו וינהגו וילכו. ולהיו' הדב' הזה שורש אמונה שלימה לזה ויהי מהיום ההוא ומעלה וישימה לחק ולמשפט בישראל ביחוד אשר כל ענייניה' בהשגחה ראוי לשים דבר הזה לחק ומשפט כדי שיכירו שהכל בידי שמי' וה' איש מלחמ' ואעפ״י שהיה יכול לנהוג שיקח היורד פי שנים על היושב ושומר הכלים לא רצה לקבוע המנהג ההו' לפי שהו' הריסת ההשגחה חלילה וז״ש וישימה לחק ומנהג ולמשפט דין צדק הוא לישר' שכל מעשיהם בהשגחה. ולהחזיק בפינה הזאת הוא מה ששלח לכל המקומות להודיע שזכותם עמדה לו עם היותם יושבים בבתיהם לא כחו ועוצם ידו וכו':

**כה**

**ויהי** מהיום ההוא ומעלה כו' רש"י ז״ל לא נאמר והלאה אלא ומעלה מזמן אברה' ב"בר ע״כ בפ' הקוד' ביאו' המאמ' ההוא וכב' זכרתי שאו' ליש' הכוונ' שחק כזה צודק הוא ביש' לא בזולתם כי יש' כל מעשיהם בהשגח' וראוי שיחדיו יחלוקו בשוה היורד למלחמה עם היושב לשמור:

**כו**

**ויבא** דוד אל צקלג וכו' רש״י ז״ל לרעהו לאמר לאוהביו וכן ה"רדק לרעהו כמו לרעיו וכמוהו מגן גבוריהו כמו גבוריו בהתפללו בעד רעהו בעד רעיו ע״כ והר"לבג ז״ל ולפרסם הנס אשר עשה השי״ת ולנדיבותו שלח דוד מן השלל לזקני יהודה בכל המקומות

הנזכרים פה ע"כ וכן מהריי"א ואמר הנה לכם ברכה ר"ל שלא היה שולח להם זה בעבור מה ששללום פלשתים כי אין להם דין במה שהתיאשו אבל היה שולח להם ברכה מהשלל אויבי ה' כי כבר היה משלהם. וגם כיון בזה לומר אל תחשבו שיש קללה באכילת השלל הזה שבעליהם יצעקו אל השם יתברך ויקללו עליו כי הנה להיותם אויבי ה' האוכל משללם יבורך מן השמים כי שם צוה ה' את הברכה חיים עד העולם עד כאן. **ולע"דן** כי דוד בא אל צקלג וישלח מהשלל לזקני יהודה וצוה לרעהו של דוד עם הליכת השלל יאמ' להם הנה לכם ברכה ז"ש לרעהו לאמר הנה לכם ברכה שרעהו של דוד המוליך המנח' ההיא צוה לאמר הנה לכם ברכה וכו' או יאמר לרעהו מזקני יהודה הנזכ' כפשוטו של מקרא והכונה במה שלא אמ' לרעיו לו' שלא שלח מנחה א' לרעים רבי' מפני המחלוקת אבל שלח לזקני יהודה כול' אבל לא יחדיו אלא לרעהו רוצה לו' לכל רעהו בפני עצמו כפי כבודו ומעלתו. ואמ' הנה לכם ברכ' כו' ר"ל הלא מצער היא ברכה מנחה זו והנה לכם משלכם ברכה ואינכם צריכים חלילה למנחתי זו אבל שלחתיה לפי שהיא מאויבי ה' ותאכלו שלל אויבי ה'. או אמר הנה לכם ברכה שתברכוני יען שהאכלתי אתכם משלל של אויבי ה' שכן ירבה וכן יפרוץ תמיד. או אמר הנה לכם זה המועט ברכה רוצה לומר להניח ברכה אל בתיכם כי הוא מאויבי ה' שנתנם ה' בידינו והניתן מאת ה' שוה פרוטה יהי' בו ברכה מרובה ק"ו מהנוטל פרוטה מאיוב שהיה מתברך וכו':

**כז לא**

**לאשר** בבית אל וכו' ולאשר בחברון וכו' רש"י ז"ל אשר התהלך שם דוד שהיו מחביאים אותו מפני שאול. וכן הר"דק ז"ל והוסיף לומר ועוד כי מארץ יהודה היה השלל ההוא כמו שאמר הנער ההוא המצרי אנחנו פשטנו וכו' עד כאן וכבר זכרתי דברי מהרי"א ז"ל שכבר זכו בו ביאוש הבעלים ע"כ ועם כל זה דברי ה"רדק ז"ל במקומם שעם היות דוד זוכה בשלל משורת הדין ביאוש עם כל זה רצה לפייסם בקצת ממנו:

**לא**

**א**

**ופלשתים** נלחמים וכו' רש"י ז"ל כאדם שאומר נחזור לענין ראשון ע"כ ומהריי"א ז"ל הוסיף וזכר שנסו ישראל וכבר זכרו חכמים שהתחלת הנפילה ניסה ומאשר ישראל התחילו לנוס מפני פלשתים ויפלו חללים בהר הגלבוע ע"כ. **ולע"דן** כוונת הפסוק לומ' הביטה וראה כמה העונות גורמין ועושים שהרי דוד ואנשיו ארבע מאות איש כי המאתים פגרו ועם היותם מעטים מתי מספר נצחום ולקחו בלעם מפיהם והעון כמה גורם ועושה שהרי פלשתי' נלחמים בישראל וינוסו אנשי ישראל ויפלו חללים אין זה כי

אם רוע העונות שהרי עם היותם ישראל מרובים ובהר גבוה ותלול והאויבים למטה עכ"ז נפלו חללים בהר הגלבוע. ואולי תיבת נלחמים מהנפעל שהיו פלשתי' נלחמים ונפעלי' מהמלחמה כאיל יד ישר' גוברת והם נלחמים מהם ועכ"ז וינוסו אנשי ישראל מפני פלשתים אין זה כי אם בהשגח' השי"ת שנתן מורך בלבבם של ישר' מסיבת עונותם עם היות פלשתים נלחמים כלומר נפעלי' מהמלחמה ולכך לא אמר לוחמים אלא נלחמים:

**ב**

**וידבקו** פלשתים וכו' ה"רדק ז"ל וידבקו כמו וידביקו וכן וידרכו את לשונם עניינם ענין השגה. ואלה בני שאול שלשה הם שהיו יוצאים עמו למלחמה לפיכך מתו ואיש בושת נשאר בבית כי לא היה יוצא למלחמה ע"כ. אבל מהרי"א ז"ל כתב ומאשר היו שאול ובניו גבורי כח ואבירי לב לא נסו מהמלחמה ולא נפלו גם כן בראשונ' אבל אחר שנסו רבים מהעם ושנפלו רבים לחרב הדביקו פלשתי' את שאול ובניו לפי שהתמידו להלחם. ואיש בושת לא בא אל המלחמה לחולשתו או לסבה אחרת או אפשר שבא ונס הוא ואבנר ונמלט ממנה עד כאן ולשון וידביקו פלשתים מורה כדברי הר"דק ז"ל שברחו וידביקו אותם שהשיגום ושלא כדברי מהרי"א. **ולע"דן** לדקדק יתור בני שאול כי ידוע הוא ולשיטה שהזכי' מהרי"א שאיש בושת בא עם שאול למלחמ' אלא שברח וניצול הוא ואבנר ניחא כי אבנר היה עמו כנזכר לעיל מדברי חז"ל שהשני אנשים שבאו אל בעלת אוב אבנר ועמשא היו ואם כן על כן ברח וכן איש בושת ובזה מובן אומרו בפרטות יהונתן ואבינדב ומלכי שוע בני שאול אלה לבד הם שמתו במלחמה מהבאים אליה אבל איש בושת אעפ"י שבא ברח. ואפש' עוד בני שאול כשרים כמוהו יהונתן ידוע ויגיד על שאר אחיו או אמר בני שאול שהכיר שאול שמתו בניו בחייו והוא צער גדול אליו בחיר ה' ז"ש בני שאול שהיה אביהם בחיים כשמתו והכיר במיתתם שמתו בעודם בני שאול שהיה אביהם קיים. או אפשר שמתו שהכום פלשתים משנאתם את אביה' והכו אות' להיותם בני שאול אשר שנאו בעון אביהם ז"ש ויכו פלשתים את יהונתן וכו' ואת מלכי שוע בני שאול להיות' בני שאול הכו אות' מכה רבה גדול' ומרה.

**ג**

**ותכבד** המלחמה אל שאול וכו' הר"דק ז"ל המורים אנשים המורים. ת"י קשתין גברין דאומנין למיגד בקשתא. ויחל ענין חיל ופחד כי לא הכוהו עדין אבל פחד מהם ע"כ ומהרי"א וימצאוהו המורים שמצאו את מקומו והיו הולכים אחריו ופחד אז שאול מהמורים ולא היה פחדו מהמות כי בוחר הוא מות מחיים כדבסמוך אבל פחדו היה פן יתעוללו בו עד כאן. **ולע"דן** שלא חסרה תיבת המורים אלא הכי קאמר וימצאוהו המורים בקשתות שהיה הקשת שלהם חזק כל כך שהיה צריך שני אנשים זולתו כדי להיותו

מורה בקשת ההוא לחזקתו זהו שאמר המורים ששני אנשים בקשת אחד ולזה ויחל מאד מהמורים על דרך מה שפירש גבי קשת גבורים קשת אחד לשני גבורי' שיכבשוהו לחזקתו ועוד היום ראיתי בארץ צפת תוב"ב מהדורוסזי יש גבור שאוחז קשת ככרי דהיינו שצריך כובד ככר גדול לכבוש הקשת ההוא והם כובשים אותו בגבורת זרועותם. או יאמר אנשים בקשת על דרך ונתת לאמתך זרע אנשים זהו שאמר המורים שהם אנשים בקשת רוצה לומר אנשים בקיאים וזריזים בקשת מאד וז"ש תרגומו גברין דאומנין כו' שתיבת גברין דאומנין הכל תרגום של תיבת אנשים:

**ד**

**ויאמר** שאול וכו' ה"רדק ז"ל ודקרוני והתעוללו בי בהרגם אותי דקירות הרבה דרך נקמה ובזיון וכן אשר התעללתי במצרים וכל לשון התפעל בזה הוא עצם המעש' ההוא באיזה מעשה שיהיה שיבא זה הלשון וי"ת ויתעלבון בי שהוא לשון תעתוע ובזיון וכן והייתי בעיניו כמתעתע ולא אבה נושא כליו עד ששאול עצמו נפל בחרבו ומת מיד ולפי זה כחש העמלקי במה שאמר לדוד שהוא הרג את שאול שחשב למצא חן בעיני דוד ע"י זה ואדרבא הרגו דוד כי פיו ענה בו. ואולי אפשר שלא מת מיד עם הכאת החרב ואז הוצרך לקרוא לנער העמלקי שימותתהו כדי שלא ימצאוהו פלשתי' עדין גוסס ויתעוללו בו ולפי זה הכתוב לא ספר כאן כי אם מה שעשה שאול לבד אבל העמלקי הרגו והוא היותר נכון והנה שאול לא חטא בזה כלל כי ידע משמואל שימו' וראה מה שאירע לבניו סימן קללה לאב שסוף סוף ימות ובחרפה ובזיון מפלשתים שהרי הכוהו המורים בכבוד לכך בחר מות מחיים וכן אז"ל בבראשית רבה אך את דמכם לנפשותיכם אדרוש יכול כשאול ת"ל אך הנה ביארו שלא חטא שאול עד כאן וכן הר"לבג ז"ל וכן מהריי"א ז"ל והוסיף לומ' ודקרוני אחר והתעוללו בי ראשונ' וקודם הדקירה בניקור עינים כשמשון וכיוצא בו. ובכלי חמדה סדר חוקה הרביעי כתבתי שדאגת שאול היתה פן אחר הדקירה יתעוללו בו פלשתים בבתי עבודתם שאם פחד פן ידקרוהו ואחר כך יחעוללו בו אם כן מה הועיל בתקנתו שאפי' שימית עצמו יתעוללו בו אבל פחד מההתעוללות מפני חלול ה' שאם יהיה נדקר מפלשתים יתנו יקר לאלהיהם ועוז והדר באו' שהוא מסרו בידם ולזה בחר להרוג את עצמו כדי שלא יהרגוהו הם ויאמרו כביר מצאה ידם ויוכיח כן מה שאמר הנער העמלקי אל דוד ויאמר אלי מי אתה ואומר אליו עמלקי וכו' כי שאול שאל מי אתה שחשש פן הוא מפלשתים ואינו רוצה שיהרגנו שיתנו עוז לאלהים ובחר אפי' בעמלקי משום דלא אזיל ומודה לע"א לא כן בנפלו ביד פלשתים דאזלי ומודו זהו שאמר ודקרוני אז יהעוללו בי אבל אם ידקרני זולתם לא יהעוללו בי כיון שלא נפלתי בידם ע"כ

ובזה מובן אומרו הערלים האלה רוצה לומר הערלים העובדים ע"א מהיותם האלה הוא שחוששני שידקרוני והתעללו בי כאמור וז"ש גם כן ודקרני בה כי מובן הוא שהדקירה היא בה אבל כיון אל מה שאמר בס"ה בפסוק ואותו הרגת בחרב בני עמון שההריגה ע"י חרב בני עמון הוא עון גדול שהוסיף כח לבני עמון במה שהרגו ע"י חרב של בני עמון ובפרט שהיה השקוץ מצוייר בו בחרב שיפגו' בנפש אוריה מכאן אני למד שאל זה כיון באומ' שלוף חרבך ודקרני בה בה דייקא שהיא חרב קדושה בה ולא בזולתה שחרבות העובדים ע"א רעים הם כמ"ש פן יבאו הערלים האלה ודקרוני האלה דייקא שארגיש ואצטע' בהיות הדקירה ע"י הערלים האלה ועוד יתעללו בי וכו' בהיות הדקירה על ידם יתנו עוד לאלהיהם כנז"ל. ולא אבא נושא כליו כי ירא מאד רוצה לומר כי הוא ירא וחרד על דבר ה' מאד כי שאול מושל מקשיב על שפת אמת משרתו צדיק כמו שלמדו חז"ל מפסוק מושל מקשיב על שפת שקר כל משרתיו רשעים ואז הוכרח שאול לקחח הוא בעצמו החרב של משרתו ויפול עליה ואוכיח שהיה חרב נערו מפסוק של וירא נושא כליו וכו' והיה זה בעון נוב עיר הכהני' שהרגם בחרב ואז"ל הובא בילקוט שופטי' סימן ע"א ת"ר חמשה דברים היו מעין דוגמא של מעלן וכולם לקו בהן שמשון בכחו שאול בצוארו אבשלום בשערו צדקיה בעיניו אסא ברגליו שמשון בכחו דכתיב ויסר כוחו מעליו שאול בצוארו דכתיב ויקח אח החרב ויפול עליה אבשלום כו' עיין שם:

**ה**

**וירא** נושא כליו וכו' ה"רדק ז"ל כי מת שאול קרוב למיתה ואז גמר העמלקי להרגו או כי מת ממש וכחש העמלקי ב"מש שהרגו כי לא הרגו וכו': **ולע**"**רן** לדקדק יתור תיבת עמו שכב' אמר ויפול גם הוא וכו' ונראה כי באומ' גם הוא גילה היות הריגת שאול בחרב נערו זהו שאמר גם הוא על חרבו שגם הוא על חרבו מכלל ששאול גם כן בה נהרג ולהיות הנער וכו' ירא ה' כמו שפירש ב"מש ירא

מאד ואפילו יהיה ירא מאד כפשוטו לשלוח ידו באדונו גם זאת מחסידו' ובחר למות עם רבו שבלי ספק יזכה לחלק טוב וז"ש וימת עמו רוצה לומר וימת ויהי עמו בחלק טוב אחר שמת ויסייע לזה מה שכתב מהרי"א שבמו שבחיים לווהו לוה אותו במית' ולפי זה מתו שאול ובניו ונושא כליו גם כל אנשיו ר"ל משרתיו עושי רצונו ביום ההוא יחדיו והולך שאול לבית עולמו מלווה עם בניו ואנשיו כאשר היה באמנה אתו ע"כ:

**ו**

**וימת** שאול הר"דק ז"ל גם כל אנשיו הסמוכים אליו במלחמחו מתו בהר הגלבוע ע"כ ומהרי"א ז"ל כתב אנשיו משרתיו כנזכר בפסוק הקודם: **ול**"**עדן** תיבת יחדיו שהיא מיותר' ואפשר שרמז שכולם יחדיו בחלק טוב לעולם הבא וזהו שאמר יחדיו מעין מה

שפירשתי בפסוק הקודם בתיבת עמו לא שיהיו יחדיו ועמו בשוה אלא כל אחד ואחד כפי ערכו והצד השוה שבהם עולם הבא:

**ז**

**וירא**ו אנשי ישראל וכו' הר"דק ז"ל אשר בעבר העמק וכו' ת"י די בעברא דמישרא פיי הערים אשר היו במישור הסמוך לארץ פלשתים וכן בעבר הירדן במקומות הסמוכות לארץ פלשתים ולא היתה בהם עיר מבצר ועזבו אותם ע"כ ומהרי"א ז"ל כיון שראו שמתו שאול ובניו ולא נשארו שרים להצילם מיד פלשתים נסו ולקחו פלשתים הערים ע"כ.

**ח ט**

**ויהי** ממחרת וכו' הכוונה שהם יצאו לפשט את החללים עטו אל השלל וימצאו מציאה גדולה את שאול וכו' זהו שאמר וימצאו ויכרתו את ראשו וכו' הרד"ק ז"ל ויפשטו את כליו בגדיו וכלי זיינו כי הנזר והאצעדה העמלקי לקחם וכן מהרי"א ז"ל ומה שאמר לבשר בית עצביהם כמו את בית עצביהם ר"ל אלהיהם ע"כ **ולע**"**דן** לפי שהרשעים האלה היו מחפשים לפשט החללים וימצאו את שאול שמחו כעל כל הון ולזה כרתו ראשו תחלה ואחר כך הפשיטוהו בגדיו כדי לשלוח הראש והבגדים בארץ פלשתים סביב לבשר בית עצביהם כי זה הענין היא גרמה בו בית עצביהם שיד אלהיהם עשתה זאת והיינו או' לבשר בית עצביהם דהי"ל את עצביהם או לבית ועוד כי בית עצביהם לא יתכן בו בשורה כי הוא יודע הכל לפי דעתם אלא ודאי כדפרישית לבשר בארץ פלשהים הנזכ' שזה נעשה בכח בית עצביהם ואת העם גם כן יבשרו כך ואם זה עשו כשהרג שאול את עצמו על אחת כמה וכמה אם היה נהרג על ידי פלשתים וכו':

**י**

**וישימו** את כליו וכו' הרד"ק ז"ל בית עשתרות אלהיהם והם פסילי העשתרות שהם אלהיהם והם צלמים עשוים בצור' עשתרות מן פסוק עשתרות צאנך ובדברי הימים כתוב בית אלהיהם והם היו העשתרות שהם אלהיהם ואת גויתו תקעו בחומת בית שן תקעוה במסמרי' ובדברי הימים כתיב ואת גולגלתו תקעו בית דגון מה שלא נזכר הנה נזכר שם כי זה וזה היה שגויתו תקעו בחומת בית שן וגולגלתו בית דגון שהרי כרתו ראשו כדכתיב ויכרתו את ראשו ובאומרו ואת גויתו קצר הכתוב שהרי גם גוית בניו תקעו גם כן בחומת בית שן עד כאן וכן מהרי"א ז"ל שהכתוב הזכיר גוית שאול לפי שהוא העיקר והוא הדין גוית בניו תקעו בחומת בית שן והמתרגם תרגם תקעו צלבו. **ולע**"**דן** לתת טעם למה לא הזכיר כי אם גוית שאול וגם קשה למה לא הזכיר נתינת גלגלתו בדגון ונראה כי הנז' בפסוק הקודם וישלחו בארץ פלשתים וכו' היינו בגלגולת ראשו אשר כרתו שלחוה אבל כליו תכף ומיד אחר ההפשט' וישימו את כליו בית עשתרות ואת גויתו תקעו בחומ'

בית שן כי ראשו שלחו בארץ פלשתים כנז' בפסוק הקודם ולזה לא הזכיר בפסוק ענין גלגלתו כי היה הולך בארץ פלשתי' סביב אבל בדברי הימי' כתב שם ואת גלגלתו תקעו בית דגון:

**יא**

**וישמעו** אליו רש"י ז"ל אליו כמו עליו ע"כ וכן ת"י וכן הרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב שאנשי יבש גלעד נתקבצו ונתעוררו לגמול חסד עם שאול אשר הצילם מיד נחש בני עמון בתחילת מלכותו וז"ש וישמעו אליו שכל פנייתם אליו לגמול לו מדה כנגד מדה עד כאן הנרא' שהוא ז"ל מפרש וישמעו לשון קבוץ כמו וישמע שאול את העם. **ולעד"ן** לדקדק כי תיבת אליו או תיבת לשאול מיותרת הי"לל וישמעו יושבי יבש גלעד את אשר עשו פלשתים לשאול. ונראה כי לפי שהזכיר בפסוק הקודם וישימו כליו וכו' על זה הוא או' ששמעו עליו יושבי יבש גלעד שהיה תקוע בחומת בית שן גם
שמעו את אשר עשו פלשתי' לשאול עצמו דהיינו מה שכרתו ראשו וסבבוהו בארץ פלשתים ובבית עצביהם לתת להם כבוד שמזה קבל שאול בנשמתו פגם וצער בהתיקר שם ע"א להחשיבה על ידו וז"ש לשאול כי השם מורה על הנשמה והיה זה מעין מה שפיר' בכלי חמדה בפסוק ואוהו הרגת בחרב בני עמון שהיות הדבר נעשה בחרב בני עמון הטמא ומשוקץ גרם להרגו אותו ממש ואת עצמותו ממש דהיינו נשמתו שבבחינת גופו כבר אמר את אוריה החתי הכית בחרב הכאה כל דהו תחשב כי הגוף אצל הנפש יחשב כערך הלבוש אצל הגוף:

**יב**

**ויקומו** כל איש וכו' רש"י ז"ל וישרפו אותם שם וקלו עליהון כמה דקלן על מלכיא תמן כדתנן שורפי' על המלכי' ולא מדרכי האמורי ע"כ ולפי זה תיבת אותם חוזר אל כליהם ותכשיטי המלכות. וכן הר"דק ז"ל והוסיף או אפשר וישרפו על שריפת בשמים כמו ויחנטו הרופאים וכו' ויתכן לפרשו וישרפו כי הבשר שרפו שהעלה רמה ולא רצו לקברם עם התולעים כי לא היה דרך כבוד ושרפו הבש' והעצמות קברו. וכן מהרי"א ז"ל הביא שיטה זו ושיטה של המתרגם.
**ול"עדן** ויקומו כל איש חיל דהיינו איש חיל רב פעלים השלם במעשיו ולכך לא כתב איש גבור חיל כי החיל אשר נגע אלהים בלבם מסרו עצמם על שאול ויתחכמו ללכת כל הלילה שלא ידעו מהליכתם אלא פתאום יקחוהו. ואמר את גוית שאול ואת גוית בניו שהיה יכול לכלול ולומר את גוית שאול ובניו להיות עיקר הליכתם בעד שאול אשר גמלם כל טוב וכמו שהזכיר הפסוק וישמעו אליו יושבי יבש גלעד כו' לשאול. זהו שאמר את גוית שאול בעצם ואגב אורחם את גוית בניו להיותם בניו. או אפשר שכוונת

הכתוב לומר מעשה שהיה איך היה שתחלה לקחו גוית שאול לבדה והוציאוה מחוץ לעיר ואחר כך נכנסו פעם שנית ולקחו גוית בניו יחדיו וזהו שאמר ואת גוית בניו ואלו כתב את גוית שאול ובניו היה מובן שלקחום יחדיו של שאול ובניו בפעם אחת ואין הדבר כן אלא בשתי פעמים ומה שאמר וישרפו אותם שם כדי שלא יבאו הפלשתים בלילה ויקחום מהקבר לתת נבלת עבדי ה' לחייתו ארץ ובשר חסידיו לעוף השמים לכך בחרו לשרפם שם כדי שלא ישאר כי אם עצמות היבשות שלא ישימו לב אליהם ועם כל זה נזדרזו וקברו אותם במקום בטוח כמו שאמר וכו':

**יג**

**ויקחו** את עצמותיהם ויקברו תחת האשל ביבש' בתוך העיר תחת האשל מקום שיש שם תמיד בני אדם יומם ולילה כי אולי יורדים שם אורחים הבאים לעיר מעין מה שנאמר באברהם ויטע אשל בבאר שבע דרשו ז"ל אכיל' שתיה לויה ואל זה כיון באומרו כאן אשל ובדברי הימים א' האלה כמו שנזכיר בסמוך וכו' ואולי זה היה טעם למה שצמו כדכתיב ויצומו שבעת ימים לפי ששרפום והוא בזוי לכך צמו והשריפה היתה מוכרחת מהטע' שזכרתי שלא יחזרו פלשתי' להעלותם מקברם לבזותם לכך שרפום והתענו על השריפה. וכן נאמ' לשיטת ה"רדק ז"ל יש טעם השריפה מפני התולעים לכך שרפו ויצומו על השריפה. וה"רדק ז"ל כתב תחת האשל ובדברי הימים תחת האלה אשר הוא כלל לכל עץ וכן ויטע אשל ובדברי הימים פי' שזה העץ היה אלה ויצומו שבעת ימים זכר לאותם שבעת ימי' שנתן להם זמן נתש העמוני ובאותו זמן נושעו ע"י שאול ולפי' נתעסקו אנשי יבש עם שאול שזכרו אותה התשועה שנושעו על ידו עד כאן וכן מהרי"א ז"ל והוסיף לומר משפטי ה' אמת צדקו יחדיו יען כי שאול הרג כהני ה' אבות ובנים והגבעונים המשרתים אותם על כן מת שאול ובניו הרוגי חרב ונתלו עתה קצתם והנותרים הוקעו להי' ענין הגבעונים ע"כ:

## ב

### שמואל ב

**א**

**א**

**ויהי** אחרי מות שאול וכו' צריך לדקדק ה"א העמלק שהיא יתירה ונראה שהודיע מעלת דוד עליו השלום שלא את עמלק בלבד הכה אלא כל דבר הידוע לעמלק ושייך אליו ונטפל עליו וזהו שאמר ודוד שב מהכות את העמלק כתרגומו לממחי ית דבית עמלק ומקום שהזכיר מיתת שאול שהיתה הסיבה על אשר לא עשה חרון אף ה' בעמלק הזכיר

שאז אחרי מות שאול ודוד שב מהכות את העמלק ובו בזמן שנפל שאול ומת בו נתעלה דוד ונצח את עמלק:

**ב**

**ויהי** ביום השלישי כו' רש"י ז"ל והנה איש בא מן המחנה יש בפסיקת' שזה דואג ואינו מיושב על לבי ע"כ. וכן הביא הילקוט בשם התנחומא כמו שאזכיר בסמוך בפסוק ויאמר אליו דוד דמך כו' וקשה למדרשים האלה שאו' אחר כך עמלקי אנכי שלא יצדק לא בדואג ולא בבנו עיין בסמוך בפסוק ויאמר לי מי אתה ואו' אליו עמלקי אנכי כי שם תירצתי זה על נכון: והרד"ק ז"ל ויהי בבואו אל דוד בבי"ת עד כאן וכן מהרי"א ז"ל מן המחנה מעם שאול ר"ל מאותם שהיו במחנ' עם שאול והיו בגדיו קרועים ואדמה על ראשו להורות שנפשו מרה לו ומתאבל על מת ע"כ **ולע"דן** לדקדק כי כאן קורא אותו איש והנה איש בא כו' ובסמוך אומר ויאמר הנער וכו' ועוד מעם שאול מיותר מספיק או' מן המחנה. ועוד מהו ויהי בבואו אל דוד היה לו לקצר ולומר ויבא אל דוד וישתחו ארצה ונפילה זו ארצה למה היה. ונראה כי מעשיו אלו שקרע בגדיו ואדמה על ראשו בזה עשה כמעשה איש חיל מצר בצרת ישראל ושאול וזהו שאמר והנה איש בא מן המחנה ולהיותו בא מעם שאול וראה מעשה הריגתו ונזכר מעשה של הלכה שעל נשיא חייבים לקרוע זהו שאמר מעם שאול זה חייב לשהיו בגדיו קרועים ואדמה על ראשו. אמנם בסמוך אמר פיו ענה בו לאמר אנכי מותתי את משיח ה' לכך קראו נער עם היותו נזכר בשם איש שחת דבריו הנעימי' וזהו ויאמר הנער נקרא נקריתי וכו' ואעמוד עליו ואמותתהו וכן על זה הדרך יתיישב לשיטת חז"ל שאמרו שזה דואג קראו איש כנז"ל לאמר שלכך קראו איש כי הוא אביר הרועי' לא כן בסמוך קראו נער מנוער מן המצות ומכל טוב ופיו ענה בו. ולשיטה זו אדקדק גם כן אומרו בפסוק הקודם ויהי אחרי מות שאול ודוד וכו' שהוא כמו הקדמה אל מה שעשה דואג שבא ונפל לפני דוד ארצה וישתחו שהיה זה אחרי מות שאול ודוד היה מוצלח ששב מהכות את עמלק את כל זה ראה האיש הזה והוא דואג ולכן ויהי ביום השלישי והנה איש בא מן המחנ' ובגדיו קרועים וכו' וזהו אומרו מעם שאול שהיה ממש עם שאול ואיש סודו ולזה כיון שמת שאול והוכרח לבא מעם שאול לפני דוד אויבו לזה בא בגדיו קרועים וכו' וגם בבחינת מה שממנו ובבחינת מה שאליו בבחינת מה שממנו מעם שאול ובגדיו קרועים וכו' וגם בבחינת מה שאליו שנצטרך לבא ליפול לפני דוד משנאו זהו שאמר ויהי בבואו ר"ל ויהי כל הצער והחרדה הנזכר' גם כן בעבור בואו לפני דוד זהו שאמר בבואו לפני דוד וזהו שאמר ויפול ארצה וכו' כמוס' עלצמו להריג' אל פני שונאו כדי שיכמרו רחמיו עליו ולפי' זה ב"ית בבואו

ב"ית בעבור היא ואפש' עוד כי הילקוט הביא בשם תנחומא שתי סברות האחד שהוא דואג והשני שהיה בנו של דואג: **ולע"דן** שלא יחלקו המדרשים אלה באלה אלא הא והא איתנהו שדואג ובנו באו ליפול לפני דוד למצא חן בעיניו כיון שמת שאול והפסוק הזה שאו' והנה איש בא וכו' זה דואג עצמו שהיה מהעומדים עם שאול ונמצא שם עמו נער לפי שדואג אביר הרועים אשר לשאול וזהו שאמר מעם שאול ר"ל מאותם מתי סודו העומדים עם שאול ונמצא עמו נער דהיינו בנו של דואג שמהר להגיד קודם שישאלהו דוד זהו שאמר ויאמר דוד אל הנער המגיד לו וכו' כי איש ונער שניהם באו יחדיו לפני דוד דואג ובנו:

**ג**

**ויאמר** לו דוד אי מזה תבא דאם מן המחנה ויהיה עד ראיה או אם מן הנער ויהיה עד שמיעה והוא ענהו שמן המחנה בא ואם כן הוא עד ראיה כי היה מתוכיות המחנה מהמקום היותר מסוכן ונמלטתי משם וכמו שזכרתי בפסוק הקודם באו' מן המחנה מעם שאול שהיה אצל מקום המלך אשר כל המורים פנייתם לשם וכו':

**ד**

**ויאמר** אליו דוד וכו' הרלב"ג ז"ל אשר נס העם וכו' ספר מקרה הרע שקרה בהדרגה כראוי כדי שלא יגיע ההתפעלות לשומע כי אם בהדרגה כי זה ממה שיישיר אל סבל הרע ההוא בזולת התפעלות מאד והמשל כי מי שימות אוהבו בזולת חולי קודם ידאג לו יותר ממה שידאג אם היה לו חולי קודם ויעתק אל הרע בהדרגה ולזה ספר בזה המקום ניסת העם ראשונה ואחר זה ספר מיתת קצתם יותר קשה מהניסה ואחר כך ספר מיתת ראשי העם שהם מיתת שאול ויהונתן בנו ע"כ: ומהרי"א ז"ל הגיד הדברים כמו שאירעו נס העם תחילה ואחר כך כשהתחילו לנוס היו מכים בהם ואחר כך מתו שאול ויהונתן ולא הזכיר מיתת שאר הבנים כי הזכיר העיקר. או אפשר שהעם לא ראה מיתת שאר הבנים ולכך לא הגיד כי אם שאול ויהונתן אשר ראה: **ולע"דן** לדקדק כפל לשון מה היה הדבר הגד נא לי כי אחד מהם מספיק. ועוד קשה לשון אשר נס העם דהי"לל ויאמר נס העם מן המלחמה ועוד כפל מן העם וימותו הוא כפול ועוד מתו תיבה מיותרת די שיאמר וגם שאול ויהונתן בנו שהוא מקוש' אל וימותו שאמר. ונראה כי להיות דוד מצר מאד על עם ה' לדעת לא יוכל להתאפק ול"זא מה היה הדבר ולא אוכל להתאפק לאריכות דברי' אלא הגד נא לי ר"ל נא ועתה בקיצור. או אפשר שאומרו מה היה הדבר על מהות הדבר ומציאותו ומה שאמר הגד נא לי על הסדר איך היה המעשה והשיבו על הכל באו' נס כו' ואחר כך כו'. או אפשר ששאל יגיד לו סיבת הרע וגם יגיד לו מהות הרע ומציאותו מה היה הדבר שהיה סבה אל הרע והגד נא לי מהות הרע עצמו ולזה

השיב בראשי' אמריו ואמר אשר נס שהוא לשון תשובה למה ששאל סיבת הרע במה שאמר מה היה הדבר כדפרישית לזה משיב ואומר אשר נס כי תחילת ניסה נפילה כי מתחזק האויב בראותם נסים מלפניו וגם הרבה נפל מן העם מדלא כתיב וגם הרבה מן העם נפל רמז שהניסה גרמה שכשלו איש באחיו בנוסם ונפל מן העם עצמו היתה גרמת הנפילה והכשלות ואחר כך וימותו ע"י האויב שהרגום באופן שהניסה היתה הסיבה מהם ובהם נופלים ונכשלים איש באחיו ואחר כך מתים ע"י האויב או ידמה נפלו בחרב ואו' וימותו מהצער ויגיעת הניסה בפחד וגם שאול תיבת וגם לרבות בני שאול שמתו עם מיתת שאול ויהנותן בנו. או אפשר שהזכיר שאול ויונתן בנו לפי ששניהם אלה מתו לדוד שיהונתן אהובו ונתעצב מאד ושאול כאח לא כן שאר אחים. ואמ' מתו לומר שבני שאול ושאול מתו יחדיו ביום אחד כנז"ל.

**ה**

**ויאמר** דוד אל הנער וכו' מהרי"א ז"ל איך ידעת האם הוא עד ראיה או ידע' מפי השמועה והוא השיבו עד ראיה היה כי נקרא נקריתי כו' ע"כ משיב כענין ואומ' נקרא נקריתי בהר הגלבוע בכפל נקרא נקריתי הודה לדברי דוד שלא מתו שניהם יחדיו אלא בשני פעמי' ז"ש נקר' נקריתי נקרא לענין יהונתן וראיתי שמת ואחר כך נקריתי בהר הגלבוע לענין שאול והנה שאול נשען וכו' וכבר זכרתי למעלה בפסוק ויהי ביום השלישי כו' טעם למה שקראו נער כאן ובתחלה איש וכו' עיין שם. **ולע"דן** צריך לדקדק או' איך ידעת כי אין הדבר קשה לדעת הענין בראיה ועוד קשה כי הוא שאל לו על שאול ויהונתן והוא לא השיב כפי הנראה אלא על שאול כדמסדר בפסוקים: ונראה כי שאל אל הנער המגיד לו איך ידעת כי מת שאול כי דוד שער בדעתו שיהונתן הגבור לא ימות עם שאול אלא או קודם אליו או אחריו וכמעשה שהיה כן היה אומרו אחרי מות שאול ולזה אמר לו איך ידעת מיתת שניהם כיון שלא היו כאחת כפי מה ששערתי וזהו שאמר כי מת שאול לבדו ויהונתן לבדו וזהו לשון כי מת שאול דלא קאמ' כי מתו שאול ויהונתן בנו לעומת זה משיב כענין ואו' נקרא נקריתי ודאי שלא מתו שניהם יחד נקרא והנה יהונתן מת ואחר כך נקריתי בהר הגלבוע וראיתי שאול נשען על חניתו וכ' כנ"זל לעיל:

**ו**

**ויאמר** הנער המגיד וכו' הרד"ק ז"ל נקרא נקריתי וכו' במקרה באתי שם לא מדעתי שאמצא אותו שם ונקר' מקור מנפעל שלם בנ"ון כמו נשאל נשאל דוד וכו' נשען על חניתו מהמכה שנפל על חרבו ובעלי הפרשים מחנות הפרשים כתרגומו משריית פרשיא וכן תרגם בעל גד מישר גד ויש לפרש בעלי הפרשים ראשי הפרשים והממונים עליהם ע"כ והרלב"ג ז"ל נשען על חניתו ידמה שאחר שנפל על חניתו וראה שלא דקרהו היה שאול

נשען עליו בכח להשלים הדקירה וכאשר ראה כי לא יכול על זה אמר לנער העמלקי עד כאן ולפי זה חניתו היא חרבו וכן הביא מהרי"א ז"ל גם הביא כדברי הרד"ק ז"ל והוסיף לומר נקרא נקריתי כיון לומר שלא היה מאנשיו העומדים סביבו אלא במקרה בא שמה. **ולע"דן** בכפל נקרא נקריתי הוא תשובה לשאלת איך ידעת כי מת שאול ויהונתן שהשכל מחיי' כי יהונתן נפל תחילה להיותו אביר לב וילחם יותר משאול אביו וכמעש' שהיה או אם מת שאול תחילה להיותו מלך שהנלחמים כולם מורים אל המלך להמיתו ויהונתן ברח ואחר כך נפל לעומת זה שאלו איך ידעת כי מת שאול מת דייקא ולא כי מתו כדפרישית לזה השיבו נקרא נקריתי רוצה לומר בשתי פעמים נקראתי האחת ליהונתן תחילה נקרא ואחר כך לשאול נקריתי והנה שאול וכו' ובזה ניחא שמשיב על השתי שאלות ששאלו האחת על שאול והשנית על יהונתן והוא השיב על יהונתן תחלה כי כן אירע שמת יהונתן תחלה ואחר כך השיב על שאול באריכות כפי מה שאירע בו כמו שמספרים הפסוקים והודיע עוד שמתו זה אחר זה אבל בהר אחד זהו שאמ' נקרא נקריתי בהר הגלבוע שהשתי מקרים אירעו (בהר אחד זהו שאמ' נקרא נקריתי בהר הגלבוע) בהר אחד אירע כן:

**ז ח**

**ויפן** אחריו ויראני וכוי ויאמר לי וכו' הר"דק ז"ל ויאמ' כתיב ואומר קרי והקרי מבואר והכתיב רוצה לומר כי אחר אמר לו כי הוא עמלקי לפי ששאול הרג עמלקיים לא אמר עמלק אנכי עד כאן:

**ולע"דן** נראה כי הגיד הנער הזה מראשית איך הרכב ובעלי הפרשים הדביקוהו לשתי סבות האחת לומר שלא יאשם בהריגת שאול כי גברא קטילא קטיל משתי בחינו' האחת שכבר הרג עצמו בהשענו על חרבו וחניתו והשנית שהרכב ובעלי הפרשים והם היו הורגים אותו והרי הוא כהרוג. וסיבה שנית כיון באומרו ובעלי הפרשים הדביקוהו לומ' שבהיות הרכב והפרשים מדביקים אותו הוכרח שפנה שאול לאחור ועל ידי כן ראני זהו שאמר הדביקוהו ויפן אחריו לראות בעלי הפרשים ועל ידי כן ראני ויקרא אליו ויאמר לי מי אתה כי חשש פן יהיה מפלשתים וכל הריגתו שהרג את עצמו היא לשם שמים כדי שלא יתנו עוז לאלהיהם כדפירישת לעיל בפסוק ויאמר שאול לנושא כלי' וכו' וזהו שאמר ויאמר לי מה אתה פלשתי או זולתו ואומר אליו עמלקי וכו' אנכי ולא פלשתי ולזה ויאמר אלי עמוד עלי ומותתני שאלו היה פלשתי לא היה אומר לו כן והכתיב ויאמר אליו עמלקי אנכי דהינו שהוא לא אמר על עצמו כן כי הרי אינו עמלקי אלא בנו של דואג כנז"ל בפסו' ויהי ביום השלישי וכו' אלא הכוונה של אותו האומר שאמר אליו

עמלקי אנכי כיון לומר לו שכיון שהרע הזה בא עליו על שלא עשה חרון אפו בעמלק אם כן הרי הנער הזה כעמלקי נחשב שנתלבש אותו עון של עמלק בו בנער זהו שאמר ויאמר אליו עמלקי אנכי אבל הוא לא אמר על עצמו כן שהרי אינו עמלקי אלא בנו של דואג או דואג עצמו כנז"ל בפסוק ויהי ביום השלישי וכו' וכמו שנזכיר בסמוך בפסוק דמך בראשך:

**ט**

**ויאמר** אלי עמוד [נא] עלי ומותתני וכו' חז"ל אמרו בתנחומא עמוד עלי ומותתני כי אחזני השבץ קטגוריא של נוב עיר הכהנים אוחזת אותי ואין השבץ אלא בגדי כהונה שנאמר משובצים זהב יהיו במלואותם ע"כ וכן רש"י ז"ל והביא ת"י אחזני השבץ אחדני רתיתא כי כל עוד נפשי בי מהר ומותתני טוב לי שתמותתני אתה ואל יהרגוני אלה ויתעללו בי ע"כ וכן הרד"ק ז"ל והוסיף אחזני השבץ שם חולי אולי יקרה לאדם מחמת מכת חרב כי כל עוד נפשי בי ר"ל כי כל כך אני מצטע' מחמת זאת המכה שעדיין נפשי בי לכך היה רוצה שתתקרב מיתתו ע"כ ויש מפרשים השבץ הפרשים לובשי תשבץ כמו שאמ' ובעלי הפרשים הדביקוהו כי כל עוד נפשי בי בעוד שנפשי בי ואל יהרגוני הערלים האלה ע"כ וה"רלבג ז"ל כי אחזני השבץ הרצון בזה לפי מה שאחשוב שהלבוש שהיה לבוש היה משובץ להוסיף לו שום חוזק באופן שלא יוכל החרב לחתכו בקלות ואמר שאול שהחנית שנפל עליו אחז לו השבץ וכו' ולזה לא היה יכול לדקרו באופן שעדין אני חי זהו שאמ' כי כל עוד נפשי בי ולכך בקש שימיתוהו שלא יתעוללו בו הערלים ע"כ ומהרי"א ז"ל אחזני השבץ בקש ממנו שיהרגהו לפי שאחזו חולי הממית רמז למה שנפל בחרב קרוב לדברי הרד"ק ז"ל ואחזהו המות ואם כן לא ימלט ואין הזק אם יהרגהו כי כבר הוא כמת עוד אמר שיצטרך לשימיתהו לפי שעדין נשמתו בו ולא מת מן ההכאה הנה אם כן נתן בדבר שתי סיבות האחד המות הדבקה בו כי אחזני השבץ ואחת מפאת החיים שאמר שעדין (מסמכים) [מסתבבים] בו והוא או' כי כל עוד נפשי בי ע"כ: **ולע"דן** לדקדק לשון ומותתני והמיתני יותר לי צח ועוד כי כל עוד נפשי בי מאמ' בלי גזרה דהי"לל כי כל עוד נפשי בי אצטער או יהרגוני ויתעללו בי כי כפי דעת המפרשים הנז"ל אם כן הגיזרה חסרה בפסוק. ונראה כי לפי ששאול נפל על החרב והיה טריפה מחיים כי מת הוא ולא יחיה ולזה לא אמר והמיתני שהרי הוא מומת אבל אמר ומותתני כלומר קרב המיתה והשלים אותה לגמרי ואמר כי אחזני השבץ על פי פרשת חז"ל שאמרו השבץ שהם בגדי כהונה כנ"ל יאמר עון נוב עיר הכהנים גרם האחיזה לבד ללכדני בפח המות ע"ד עונותיו ילכדונו את הרשע שהעון החמור גורם הלכיד' אמנם לאחר שילכד

בכל דהו ואפי' חטא קל יתמך לעמוד במלכודתו שאומר לו הבא זכות והפטר זהו שאמ' ובחבלי חטאתו יתמך לשלא יצא ממלכודתו זהו שאמר אחזני השבץ שהוא עון חמור של נוב עיר הכהנים גרם האחיזה והלכידה כי כל שאר העונות הנם גורמים שתהיה עוד נשמתי בי ע"ד בחבלי חטאתו יתמך כדי שארגיש ואצטע' ועל כן היה ההורג עמלקי זכר לעון שאול בענין עמלק שעבר על דבר ה' נמצא השבץ הוא עון נוב עיר הכהנים גורם הלכידה והאחיזה וכל שאר העונות גרמו לו שתהיה עוד נשמתו בו להצטער על דרך מה שפירשתי בכלי חמדה בפסוק לא יתנני השב רוחי כי ישביעני ממרורים שלא רצה השם ית' שישב איוב את רוחו אל האלהים אשר נתנה שימות ולא לטובתי אלא כדי שבזה השביעני ממרורים שאלו מת היה נח לו ע"ד כי עתה שכבתי ואשקוט ישנתי אז ינוח לי. או יאמר באופן זולת זה והוא כי אחזני השבץ שאותו העון אוחזני שלא אמו' ולא יתנני שאשיב רוחי והטעם שאוחזני השבץ הוא כי כל עוד נפשי בי מהעונש כלו' תכלי' העונש הגדול שאין עוד מלבדו הנה הוא בהיות נפשי בי שע"י כן אשבע מרורים לא כן אם לא אחזני הנה הרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה וישנתי אז ינוח לי. ולפי המתרגם שתרגם השבץ רתת וזיע יאמר שאחזני השבץ ואין תקוה שישקוט השבץ כי כל עוד נפשי בי אחזני השבץ הנז' באופן שאין לו תרופה כי אם המו' לכן מותתני מאחר שאחזני השבץ ואחיזתו היא כי כל עוד נפשי בי:

ו

**ואעמוד** עליו כו' רש"י ז"ל ואצעדה אשר על זרועו וטוטפתא דעל דרועיה והר"דק ז"ל ואמותתהו הו"או פתוחה ומשפטה להיות בקמץ כי הענין לעבר וכמוהו ואשפך ואכסך משי הוי"ו פתוחה והענין לעבר ופי' הקדמונים לפי שכזב שלא המיתהו שהרי הוא נפל ומת לכך נפתחה וי"ו ואמותתהו אחרי נפלו אחרי שנפל על חרבו לא היה יכול לחיות מחמת המכה וקרבתי את מיתתו כמו ששאל ממני או פי' כי לא היה יכול לחיות שהרי הפרשים הדביקוהו השיגוהו והיו קרובים לבא עליו ויהרגוהו ורצה שאהרגהו אני ולא הם ע"כ והרל"בג ז"ל כתב באו' אחרי נפלו השני פי' יחדיו האחת נפלו בחרב והשנית נפלו ביד אויביו שהשיגוהו ונפל בידם שלא יוכל לנוס ובזה התיר לעצמו הריגת שאול גברא קטיל' קטל וכן פי' מהרי"א ז"ל והוסיף אחרי נפלו ר"ל שמיד אחרי שיפול לארץ לא יחיה עוד ולכן הותר לו גמר הריגתו ע"כ **ול"עדן** לדקדק איך יתכן בעודם הדביקוהו כנז"ל שיבא הנער ויקח הנזר והאצעדה ולא ירוצו עליו המורים וזולתו עד קחתו הנזר והאצעדה: ונראה במה שזכרתי בשם המתרגם שתרגם אצעדה לשון טוטפתא אולי שאול היה לבוש תפלין בראשו וזרועו והיא הטוטפתא דעל דרעיה שתרגם יונתן ומדבריו נ"לעד

אל הנזר אשר על ראשו אלו תפלין שבראש יגיד עליו רעו ולכך הניחוהו לנער לקחתם וללכת בהם כי של עור הן ויוכיח כן כי תרגום אצעדה הוא שירין שכן תרגם בפסוק ונקרב את קרבן ה' וכו' איש אשר מצא כלי זהב אצעדה וצמיד כו' וזהו שאמר אשר על זרועו דהינו תפילין שבזרוע ונזר אשר על ראשו אלו תפלין אשר על הראש כאמור. או אמר אשר על זרועו שהאצעדה על זרועו היתה וכן הנזר אשר על ראשו היתה וזהו שאמר אשר על זרועו כוי להודיע שעליו היו כשלקח ממנו הנזר והאצעדה:

**יא**

**ויחזק** דוד בבגדיו ויקרעם וכו' מ"ק פרק אלו מגלחין ויחזק דוד בבגדיו ויקרעם נשיא ואב בית דין ושמועות רעות מנא לן דכתיב ויחזק דוד בבגדיו ויקרעם וכו' על שאול וכו' שאול זה נשיא יהונתן בנו זה אב ב"ד על עם ה' אלו שמועות רעות א"ל רב סבא לרב כהנא אימא עד דאיכא כלהו א"ל על על הפסיק הענין ע"כ הרי שדרשו שפרט על על שעל כל אחד ואחד מהם ראוי לעשות כן ומחוייב כל שכן על שלשתן יחד וכן הביא הר"דק ז"ל מכאן למדו רבותינו ז"ל שחייב אדם לקרוע על נשיא ועל אב ב"ד שאול זה נשיא ויהונתן זה אב ב"ד וכן על רוב צבור כמו שנאמ' ועל עם ה' ועל בית ישראל ולמדו לפי שפרט אותם משמע שעל כל אחד ואחד חייב לקרוע וכתיב בבגד שאין אדם חייב לקרוע אלא עליון וקרי בבגדיו כי דוד קרעם כולם כי קרע על שאול בגד לבדו וקרע על יהונתן לבדו וקרע על עם ה' ע"כ ומה שאמר ולמדו לפי שפרט אותם משמע שעל כל אחד ואחד מהם חייב לקרוע. וקשה קצת דאי משום שהזכירם כולם אין זה הכרח לומר שחייב על כל אחד ואחד דהא על כרחין צריך להזכירם כולם כיון שמתו כולם והיה אפשר לומר דכיון שהנער הזכיר' בתחלה שאמר וגם הרבה נפל מן העם וימותו וגם שאול ויהונתן בנו מתו הנה היה מספיק שיזכיר סתם ויחזק דוד בבגדיו ויקרעם וגם כל האנשים אשר אתו ואז היתה הקריעה על כולם ומה צורך לפרט שנית ולומ' בפרטות שאול ויהונתן ועם ה' כו' מדפרט אותם משמע שעל כל אחד ואחד מהם חייב לקרוע וזהו מה שאמר הר"דק ז"ל ולמדו לפי שפרט אותם וכו' אלא שאין זו סוגית הגמרא שהגמרא או' דמדקאמר על על וכו' כנז"ל ואפשר לומר שזו היא כוונת הר"דק ז"ל במה שאמר ולמדו לפי שפרט אותם שהפרט הוא באו' תיבת על על ויהיו דבריו אלה מוסכמים אל הנזכר בגמרא מכל מקום למדנו הכרח מחודש למה שאמר בגמרא דאי אפשר לומ' עד דאיתא לכלהו מלבד לשון על על הפסיק יש הכרח מה שהזכירם בפרטות שנית. ומהרי"א ז"ל הביא דברי חז"ל הנז' חתם וכתב עוד אם נשמדו צבור ונשיא כאחד אמרו שעל כל אחד ואחד חייב לקרוע וזהו שאמר על שאול ועל יהונתן בנו ועל עם ה' עכ"ל והוא מגומגם קצת ואולי כיון

למה שאמר הר"דק ז"ל והקרי בבגדיו כי דוד קרעם כולם או שמפרש על שהפסיק הענין לשצריך לקרוע על כל אחד ואחד קרע אפי' כשיארעו יחד ואין זו סוגית הגמרא: **ולע"דן** במה שאמר בבגדיו וכתי' בבגדו שהכונה שהחזיק בכולם יחדיו כאילו בגדו יחידי וקרעם כולם וזהו הקרי בבגדיו וגם כל האנשים אשר אתו ר"ל עם היות החיוב מצד הדין בעליון לבד עם כל זה גם כל האנשים אשר אתו קרעו בגדיהם זהו שאמר וגם כל האנשים אשר אתו כי גם הם עשו לפנים משורת הדין. עוד אפשר שכתב בבגדו לפי שגם האנשים אשר אתו קרעו הבגד האחד העליון שבזה השוו יחדיו האנשים אשר אתו ודוד אמנם הקרי בבגדיו לי שדוד החמיר לעצמו ויקרעם כולם יחדיו ואין זה דעת הרד"ק ז"ל:

**יב**

**ויספדו** ויבכו ויצמו וכו' הרד"ק ז"ל ומה שאמר על עם ה' ועל בית ישראל הכל אחד כפל ענין לרוב הצרה כלו' בית ישראל נפלו בחרב והם עם ה' או אמר כן לפי שהיו רוב ישראל שם. ובמדרש מפני מה לא פירש הכתוב כמה חללים נפלו בהר הגלבוע על שם אל תגידו בגת ואל תבשרו וכו' ומהריי"א ז"ל כתב כפל על עם ה' ועל בית ישראל לומר שדאגתו במיתת העם משתי בחינות האחת להיותם עם ה' והשנית להיותם בית ישראל מצד עצמם ע"כ ובכלי חמדה בחקה סדר רביעי הרחבתי בזה הבחינה האחת מצד היותם עם ה' שימשך חלול ה' באומרם עם ה' אלה איך נפלו והשנית מצד היותם בית ישראל השלמים מצד עצמם. עוד כתבתי שם על עם ה' אלו תלמידי חכמים כמו שאמרו חז"ל גבי והגד לעמי פשעם אלו תלמידי חכמים ששגגות נעשות להם כזדונות ולבית יעקב חטאתם אלו דלת העם שזדונות נעשות להם כשגגות זהו שאמר כאן על עם ה' אלו תלמידי חכמים ועל בית ישראל אלו דלת העם הקדוש. עוד שם על עם ה' אותם שנפלו בעת ההיא ובכה גם על העתיד כי משנאי ה' נשאו ראש למכאן ולהבא זהו שאמר ועל בית ישראל מכאן ולהבא שהופקרו ונפלו בחרב בעיני פלשתים כיון שנצחום והרגו מלכם זהו שאמר ואל בית ישראל ולא קאמר ואל ישראל וכו' לומר שדאגו על מציאות בית ישראל בכללו שניטלה אימת בית ישראל בעיני העמי' כי נפרץ גדירן והיו למרמס שיפלו בחרב לעתיד ובמה שאמר על יהונתן בנו היינו שבכו לפי שמת יהונתן בחייו ונצטער שאול בזה ז"ש ועל יהונתן שמת בחיי אביו והוא בנו. או יאמר שראוי לבכות על יהונתן מצד עצמו שלם וגם על היותו צדיק בן צדיק בנו של שאול ז"ש ועל יהונתן בנו ע"כ. ובענין הסדר הזה על שאול וכו' כתב הרל"בג ז"ל ספר זה בהדרגה בגדול החל ובקטן כלה כן הוא בענין ההספד והבכי ע"כ. **ולע"דן** לתת טעם אל הצום הזה שאמ' ויצומו ונבין בזה כי הסדר הנכון הוא להקדים הבכי ואחריו ההספד כמו שאמרו חז"ל

ג' ימים לבכי שבעה להספד ל' יום לגיהוץ ולתספורת. ונראה במשחז"ל גבי כי מפני הרעה נאסף הצדיק שאחר פטירת הצדיק כשיוסר צלו מעל העם הם מעותדים אל הרעה כי הצדיק מגין על הדור לז"א כי ויספדו ויבכו לו' שאחר ההספד ראוי להמשיך הבכי כי הגבול שניתן שלשה לבכי שבעה להספד היינו בשאר האנשים לא כן בשאול ויהונתן אלא ויספדו ויבכו ולזה ויצומו מעין כפר' כדי שתהי' מיתת הצדיקי' מכפרת על הדור ולא תהיה מעין מפני הרעה נאסף הצדיק. או אפשר שהקדים ההספד לבכי להודיע גם כן שהבכי התמיד עד הערב כמו הצום שאילו כתב ויבכו ויספדו הייתי אומר שבכו לפי שעה כמנהג ואחר כך הספידו מעט והצום נמשך עד הערב אמנם כעת שאחר הבכי עם היותו מוקד' זו הוראה על המשכת הבכי מתחילה עד סוף עד הערב והקדים על שאול ועל יהונתן כי בהסיר צלם מעל ישראל זה היה סיבה שעם ה' בית ישראל נפלו בחרב אם כן הקדים הסיבה ואחר כך המסובב:

**יג**

**ויאמר** דוד אל הנער כו' ה"רדק אי מזה אתה לא שאל מאיזה עם הוא שהרי שמע מסיפור דבריו כי עמלקי הוא אלא שאל לו מאיזה מקום כלו' אם היה גר בארצו שהיא ארץ עמלק ואיך נקרא אל המלחמה והוא ענה כי גם אביו בא מארץ עמלק וגר בארץ ישראל וכן פי' כל גר סתם ויש מהם גר שנתגייר ושב לדת ישראל ע"כ ובסמוך בפסוק ויאמר אליו דוד אזכיר דעת הרלב"ג עיין שם. וכתב מהרי"א ז"ל שחשב דוד שעם היות הנער הזה עמלקי היה משרת איש מזרע אחר כמו שהיה הנער המצרי שהביאו אל הגדוד שהיה מצרי ומשרת איש עמלקי וזהו שאמר אי מזה אתה ר"ל מאיזה אדם אתה מי אדוניך כי ראהו נער חשב שהיה משרת לזולתו והשיב בן איש גר עמלקי כלומר שאינו משרת אדם אחר שאין לו אדון כי היה עם אביו ועמו הלך למלחמה וזהו שנתייחס אל אביו ואמר בן איש עמלקי ולפי שרא' דוד חוקר הרבה מאד בדבר לכך שינה האמת ואמר שהוא גר עם היות שקר וכזב: **ול"עדן** הכתוב כפשוטו לפי שלמעלה כתיב ויאמר אליו עמלקי אנכי דויאמר היינו איש זולת הנער אמר לשאול שעמלקי אנכי ואעפ"י שהקרי ואומר עמלקי וכו' העיקר הכתוב ולפיכך הוצרך דוד לברר הענין וזהו ששאלו לאמר אי מזה אתה שנפלה המבוכה הזאת של הקרי וכתיב לזה השיב ויאמר בן איש גר עמלקי שבזה מובן מה שאמרתי בן איש גר עמלקי לא כן אנכי עמדי שהאיש הנמצא שם אמר כן שעמלקי אנכי אלא אני בן גר נולד בכשרות נמצאת שאלה זו שלאי מזה אתה בירור הנז"ל ויאמר אליו עמלקי אנכי וקרי ואומר אליו עמלקי אנכי. או אפשר ששאל אי מזה אתה על המקום על דרך מה שכתב הרד"ק ז"ל אבל הכוונה לשאול האם פה מאותם

המקומות של עמלק שכב שם שאול והרג מהם עד שלעומת כן נתאכזר ומלאו לבו להרוג למשיח ה' ולזה השיבו שהיה בן איש עמלקי כלומר שאינו יודע מקומו אשר נולד כי הוא בן איש גר עמלקי שנולד בקדושה:

**יד**

**ויאמר** אליו דוד איך לא יראת וכוי הרל"בג ז"ל כתב יש לתמוה מדוע צוה להרגו והנה עשה כן ברצון שאול ובקשתו ותרץ שאעפ"י שאמר לו חבול בי וחבל בו חייב כמו שהתבאר בגמרא כ"ש המתת מלך ואין מצות המלך להרגו פוטרת כי דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין והיה מרשיע את עצמו וקי"ל אין אדם משים עצמו רשע אלא שדוד להוראי שעה עשה כן שלא יקלו האנשים לשלות יד במלכות ולזאת הסיבה נמנע לשלוח יד בשאול כשהיה במערה וכן הביא מהרי"א ז"ל שהוראת שעה היא וידמה שזה הנער המבשר לא היה גר צדק אעפ"י שאמר בן איש גר עמלקי כבר אמר זה להורות שאינו עמלקי באמת אבל אביו התגורר בארץ עמלק וזאת היתה התשובתו לדוד כי כבר ידע דוד מפיו כי עמלקי הוא אבל שאל לו המקום שהוא חונה בו והוא השיב כי בעבור המקו' נקרא עמלקי לא שהיה ממשפחת עמלק ע"כ: **ולע"דן** כי לפי שהנער הזה התנצל מהריגת שאול שחילה פניו להרגו במה שאמר עמוד נא לשון בקשה ועוד כי גברא קטילא קטיל כמו שאמר כי ידעתי כי לא יחיה לזה אמר לו דוד איך לא יראת לשלוח ידך לשחתו שאעפ"י שחשוב כמת עם כל זה עשית לו השחתה לפי שעה ואיך לא יראת לשחתו כי משיח ה' הוא וכו':

**טו**

**ויקרא** דוד וכו' גש פגע בו וכו' ר"ל בזריזות עד שבהגשה כל דהו פגע בו וכן עשה ויכהו בהכאה אחת וימות זהו שאמ' ויכהו וימות.

**טז**

ויאמר אליו דוד וכו' הרד"ק ז"ל דמך על ראשך כלו' אתה גרמת על עצמך מיתתך וי"ת חובת קטולך תהא ברישי' ר"ל דמי שאול שהרגת ואפשר כי לכך כתב דמיך דם שאול ודמך שניהם על ראשך עד כאן ומהרי"א ז"ל כי פיך ענה בך ר"ל אף על פי שאפשר שכעת שלא הרגת את שאול עם כל זה המשפט הזה הוא על פי דבריך וזהו דמיך על ראשך כי פיך ענה בך. ובפסיקתא גם כן א"ר יצחק אותו הנער דואג האדומי היה ויאמר לו דוד דמיך על ראשך דמיך כתיב דמים רבים א"ל דוד דמים רבי' שפכת בנוב עיר הכהני' וכן הביא בתנחומא. **ולע"ד** נראה בכוונת הכתוב דמיך לומר משני פנים אתה מחוייב מיתה האחד במה שהרגת אותו כי שלחת יד במשיח ה' ואיך תנקה והשנית מצד ההתפארות אשר התפארת לאמר אנכי מותתי את משיח ה' זהו שאמר דמך על ראשך ר"ל כשני דמי'

יחשב האחד שהרגתו והשנית כי פיך ענה בך כי לא די שהרגתו אלא שהתפארת זהו שאמר כי פיך ענה בך לאמר אנכי מותתי את משיח ה' ולזה אתה חייב מיתה בהוראת שעה כנ"זל זהו שאמר לאמר כלומר מלבד החיוב מצד המעשה הנה עוד חיוב שני על הדבור ואמירה לאמ' אנכי מותתי את משיח ה'. ובמכילתא ויאמר דוד אל הנער המגיד לו אי מזה אתה ויאמר בן איש גר עמלקי אנכי נזכר דוד באותה שעה מה שנא' למשה ע"ה אם יבאו מכל אומות העולם התגייר יקבלו אותו ומזרעו של עמלק אל יקבלו אותו ויאמר אליו דמך בראשך כי פיך ענה בך ולכך נאמר מדור דור עד כאן.

**יז**

**ויקונן** דוד מהרי"א ז"ל כתב הרי שזכר הכתוב שדוד עשה קינה ויקונן אותה על שאול ועל יהונתן בנו ולא אמר שאר הבנים כי אלו היו העיקר וזה אם לגבורתם ששאול ויהונתן היו לבד הגבורים אשר בביתו. ואם שדוד ראה לקונן על שאול למעלתו ועל יהונתן לאהבתו מה שאין כן בשאר הבנים לא מעלה ואינם עמו באהבה. **ול"עדן** בכוונת הכתוב שיהונתן סדר הקינ' הזאת להתאונן בה על כל אחד מהם וכדי שלא תאמר ששניהם יחדיו סדרו הקינה הזאת לזה אמר על שאול ועל יהונתן על על הפסיק הענין כעין הנז"ל בשם חז"ל בפסוק ויחזק דוד בבגדיו ויקרעם וכו' על שאול ועל יהונתן וכו' שעל שאול ראוי לסדר הקינה וכן על יהונתן בנו כ"ש על שניהם יחדיו ואמר שלא היתה קינה זו שלא לשמה מצד האהבה עזה שביניהם אבל היתה על יהונתן מצד היותו בנו של שאול כלו' צדיק דומה אליו בתכונותיו ובכל מדותיו המשובחות ז"ש ועל יהונתן בנו ולזה הזכירו ולא הזכיר שאר אחיו שאינם חשובים כיהונתן שהוא אב ב"ד וכ"מש בגמרא בפסוק על שאול ועל יהונתן ועל עם ה' שאול זה נשיא ועל יהונתן זה אב ב"ד ולא הזכיר כאן שאר אחי יהונתן בני שאול כי אם יהונתן לבדו לפי שהיה אב ב"ד והספידו כהלכה:

**יח**

**ויאמר** ללמד בגי יהודה קשת וכו' רש"י ז"ל ויאמר דוד מעת' שנפלו כאן גבורי יש' צריכים בני יהודה ללמד' מלחמ' ולמשוך בקש' הלא היא כתוב' על ספר בראשי' שהו' ספר ישרי' אברה' יצח' ויעק' והיכן רמיזה ידך בעורף אויבך איזו היא מלחמה שמכוין בה יד כנגד פדחתו שהוא מול עורפו הוי או' זו קשת ע"כ וזו מדברי חז"ל פי אין מעמידין דברי ר' חייא בר אבא ושם עוד שיטה אחרת לר' אליעזר על ספר הישר זה ספר משנה תורה דכתיב ועשית הישר והטוב היכא רמיזא ידיו רב לו איזו מלחמה שצריכה ב' ידים הוי או' זו קשת ר' שמואל בר נחמני או' זה ספר שופטים דכתיב ביה איש הישר בעיניו יעשה היכא רמיזא דכתי' למען דעת דורו' בני ישר' ללמד' מלחמה איזו מלחמה שצריכה לימוד זו קשת ע"כ. וצריך לדקדק במאי קא מיפלגי ונראה כי הראשון מפרש ויאמר ללמד בני

יהודה קשת לא שיבטחו בקשתם אלא בזכות ברכת האבות מצטרך אל הקשת ינצחו וזה רמז באומ' הלא היא כתובה על ספר הישר אברהם יצחק ויעקב שנקראו ישרי והיכא רמיזא ידך בעורף אויבך כוי שבזכות וכח הברבה שברכו אביו ישראל ינצח יהודה אמנם ר' אליעזר אמר דלאו בזכותא דאבות וברכתא תליא מילתא אלא העיקר בזכות עצמם וזהו שאמר הלא היא כתובה על ספר הישר דהיינו ועשית הישר והטוב דהיינו משנה תורה והיכא רמיזא ידיו רב לו שנאמר ענין זה בשמע ה' קול יהודה מצד עצמו רוממות אל בגרונו וקשת ידיו רב לו כי בהצטרף הזכות והתחבולה אנושית ינצח אמנם רבי שמואל בר נחמני אמר שכשיש זכות אין צריך לא קשת ולא חנית אמנם כשאין זכות אז צריך תחבולה אנושית ז"ש ללמד בני יהודה קשת הלא היא כתובה על ספר הישר ספר שופטים שכתוב בו איש הישר בעיניו יעשה לרמוז שהלמוד הזה של קשת הכרחי בזמן שאיש כל הישר בעיניו יעשה שאין זבות היכא רמיזא דכתיב ללמדם מלחמ' איזו מלחמ' שצריכה למוד הוי או' זו קשת שבלמוד והרגל יתלמד האדם להיו' יור' החץ. והר"דק הביא כדרש"י והוסיף ויש לפר' שזה אינו מן הקינ' שהקינ' מתחל' מהצבי ישר' על במותיך חלל כי איך היה זוכר בקינ' שאול ויהונתן בני יהוד' כנגד מלכותו אבל פי' שקודם שהחל לקונן אמ' לאנשיו אל תתיאשו מן הטוב' ואל ירך לבבכם במות שאול ויהונתן כי קשת המלחמה ביד בני יהודה ולהם הגבורה והנה היא כתובה על ספר הישר הוא ספר התורה וכן ת"י על ספרא דאוריתא שכתבו ביה ידך בעורף אויבך ידיו רב לו שבידם יכנעו פלשתים כמו שראינו שהכניעם דוד ועזיהו וחזקיהו ובאומרו קשת כי הוא עיקר כלי המלחמה ודרך הכתוב לזכור במקום זכר גבורה כמו קשת גבורים חתים וכו' וניחתה קשת נחושה ואמר ללמד בני יהודה כל אח' מבני יהודה ילמד חבירו ע"כ. והרל"בג ללמד בני יהודה קשת לפי שראה שמיתת שאול היתה בסיבת יראתו מהמורים בקשת ואילו היו בישראל מי שהיה בקי לזה אמר דוד ללמד בני יהודה קשת כי הוא מהנבחרים שבכלי מלחמה והנה ספר הישר לפי מה שאחשוב ספר היה מפורסם אצלם וכבר אמרו שהוא ספר בראשית ע"כ. והרב ב"ע ז"ל בשער ע"ב כתב יאמר בדרך קינה ועגמת נפש שכיון שנאספו השלמים ההם אשר בזכותם יושיע ה' לא בחרב ולא בחנית ראוי לבני יהודה שהם שבט המלכו' שילמדו חרב וקשת וחנית וכידון ולא יסמכו על זכותם ועל ברכת מלכם שנאמר לו שמע ה' קול יהודה והיה זה דבר אנינות לפי שהם מנוצחים על זה האופן ובלתי בטוח וכמו שאמר קשת גבורים חתים וכבר יראה ענין זה ממלחמת עמלק לפי שרפו ידיהם מהתורה והמצות הוצרכו לעשות מלחמה מעצמם כמו שאמר משה ליהושע בחר לנו אנשי' וצא הלחם בעמלק כי אז בחרבם וקשתם

ערכו המלחמה ולזה היתה מלחמתם חלושה כמו שאמר ויחלוש יהושע והנה להיות אלו העניינים נזכרים בתורה רצוני עניינו של יעקב וענין מלחמת עמלק וענין מלחמת ישראל עם מלכי הארץ לזה אמר הנה כתובה על ספר הישר ירצ' כי צורך למוד בני יהודה קשת וטעמו והסיבה המחייבת חולשת עניינו הכל הוא כתוב על ספר הישר הוא התורה האלהית ע"כ וקרוב לזה כתב מהריי"א ז"ל מכריע כן שלשאר הפירושים אין זה הפסוק קינה והוא דוחק כי הכתוב אמר ויקונן דוד וכו' וסמיך ליה ללמד בני יהודה וכו' ועוד הוסיף מהריי"א ז"ל ופי' קשת לשון קושי וצער כמו אם לא בכיתי לקשה יום ואמ' ללמד לבני יהודה והוא שם כולל לכל ישראל ללמדם קשת ועונשים רבות וצרות קשות ורעות הנה זה כתובה על ספר הישר והוא ספר התורה בפסוק ואם בחוקותי ופרשת והיה כי תבא ששם ייעד הרעות הבאות עליהם ושירדפום אויביהם אבל הצבי ישראל ר"ל תפארת ישראל וצביונם שהיה שאול שיהיה חלל באדמ' שיהיה חלל על במותיך באמת לא נכתב זה בקללות ויהיה לפי זה גיזרת הפסוקים הצבי ישראל על במותיך וכו' וה"א הצבי ה"א התימ' האם ראוי וימצא כתוב על ספר הישר בתוך הקללות שצבי ישראל יהיה חלל על במותיך שהרי בקללות לא יאמר שימותו מלכי ישראל במלחמה. הפן השלישי והוא היותר נכון שאמר דוד לאנשיו שראוי להם להצטער ולבכות על הצרה הזאת אם מפאת ישראל ואם מפאת שאול ואנשיו ובניו עם היותו בלתי אוהב אותם לא מפאת עצמם כי אם מפאת גבורתם שגלה כבוד מישראל זהו שאמר ללמד בני יהודה קשת והם אנשי דוד למד אותם קשת ודאגה ועצבון הנה כתובה על ספר הישר תורת משה ישרים דרכי ה' ששם צוה ואהב' לרעך כמוך ולזה ראוי יבכו כל ישראל בכלל ובפרט בכלל על שנהרגו צבי ישראל שם על המקומות הגבוהים בבמות בגובה מאד ובהם יופי העם וצביונם ונפלו חללים וכן יתקשו יותר מדאי על הפרט איך נפלו גבורים שאול ויהונתן עד כאן:

**יט**

**הצבי** ישראל רש"י ז"ל הצבי ישראל מצבן של ישראל על תוקף מעוזכם נפלתם חללים כן ת"י ע"כ והרד"ק ז"ל הצבי ישראל ה"הא ה"א הקריאה כ"הא הקהל חוקה אחת לכם הדור אתם ראו דבר ה' והדומים להם וענין הצבי החפץ והרצון והוא על דרך כי תהיו ארץ חפץ וחסר הנסמך ר"ל הצבי צבי ישראל וכן הארון הברית העם המלחמה והדומים להם כלומר אתה שאתה ארץ חפץ איך היה זה שעל במותיך חלל נפלו חללים כאלה איך נפלו גבורי'. וכן הרל"בג ז"ל ואמ' על במותיך חלל בעבור הר הגלבוע שנפלו בו שאול ובניו ות"י אתעתדתון פיר' הצבי צבי ישראל לשון נצב נצבי' כנז"ל ברש"י והר"בע

בשע' ע"ב כתב איך נפלו גבורים וכיון שנפלו הגבורים נאבדו כלי המלחמה שלהם שאין עוד מי שיוכל לקחתם לילחם בהם כיון שאינם מסומנים סימן טוב שהרי נפלו בעליהם זהו שאמר איך נפלו גבורים ויאבדו כלי מלחמה ומהרי"א ז"ל פירש הצבי ישראל לשון יופי כמו בצביונם נבראו זהו שאמר הצבי ישראל ויופי ישראל דהיינו שאול ויהונתן על במותיך חלל. ובבלי חמדה סדר חוקה רביעי פירשתי הפסו' הזה מקושר עם פסוק אל תגידו בגת וכו' דקשה מה יתן או מה יוסיף אם יגידו בגת או לא יגידו כי מודעת היא זאת בגת ובחוצות אשקלון ושמחות הן ועומדות בנות פלשתים ונראה שהכוונה מאחר שצדיק גמור בשאול שהוא צבי ויופי ישראל על במותיך חלל אין זה אלא מפני הרעה העתידה לבא נאסף הצדיק זהו שאמר איך נפלו גבורי' רוצה לומר אחר שהצבי ישראל על במותיך חלל מעתה ראוי לבכות איך נפלו גבורים ואפילו קודם נפילתם שכל העומד ליגזז כגזוז דמי וכיון שסר צלם שאול הצדיק הרי הוא כאלו נפלו עוד גבורים ואפילו שהם עתה בחיים כבר נפל מזל שלהם על דרך קל מן שמיא נפל שאחז"ל ששמו של השר וכו' היה שמו קל ונפל בחיים ועל זה הענין הוא שצוה שאל יגידו בגת ובחוצות אשקלון להשמיען שאפילו על הגיבורים שהם בחיים חיותם נמשכה נפילה פטירת הצדיק הצבי כשאול כי אם ישמיעום כן תחזקנה עוד ידיהם לבא לילחם בישראל בשומע' שפטירת שאול גורמת עוד לעתיד נפילת גבורים וזהו שאמר אל תגידו בגת וכו' על איך נפלו גבורים. עוד שם שכוונת הצבי ישראל וכו' תמיהה וקושיא חזקה והיא שאם שאול הוא צבי ישראל וצדיק גמור אם כן לא היה ראוי שיפלו גבורים קודם אליו שהרי מקרא מלא הוא כי מפני הרעה נאסף הצדיק ולא אחריה שכן כתיב כי תצא אש ומצאה קוצים ונאכל גדיש שהגדיש נאכל תחילה הוא הצדיק וכשסר צילו מעליהם מיד הקוצי' נכסחים לא קודם הגדיש זהו שאמר הצבי ישראל שאם צבי ישראל הוא זה שעל במותיך חלל יקשה איך נפלו גבורי' קוד' הריגתו כי מפני רעה גדול' כזו של נפיל' גבורים ראוי זה שיאסף הצדיק ולזה אמר הרי בגלבוע וכו' שקללם שלא ירד טל ומטר עליהם יען כי שם נגעל מגן גבורים העתידי' ליפול והסיבה נפילת מגן שאול בלי משיח ה' וכי תימא שאין שאול צבי ישראל זה לא יתכן כי שאול צבי ישראל כן בגבורה טבעית כי קשת יהונתן לא נסוג אחור וחרב שאול לא תשוב ריקם שאול ויהונתן וכו' ולענין החסידות בנות ישראל על שאול בכנה מעתה לא תוכל להכחיש לומ' שאינו צבי ישראל וכיון דכן הדרא קושיא לדוכתה זהו שאמ' איך נפלו גבורים בתוך המלחמה שלא היה להם ליפול כי אם אחרי פטיר' שאול ולא בתוך המלחמה ולפי שבפע' הראשונה לא הרחיב מחמת בעיתותא שקושיתו היא על בתוך המלחמה כשנתיישבה יותר פי' קושיתו והיא איך

נפלו גבורים בתוך המלחמה ותשובתה בצדה היא אומ' יהונתן על במותיך חלל שהצדי' יהונתן כשנהרג קוד' שאול כנודע מהפסוקים ויכו פלשתים את יהונתן ואת אבינדב וכו' ותכבד המלחמה על שאול באופן שהיות יהונתן על במותיך חלל הוא הגורם שנפלו הגבורים כי מפני הרעה נאסף הצדיק יהונתן ואחריו הגבורים בתוך המלחמה ושלש לומר איך נפלו הגבורי' ויאבדו כלי מלחמה שיש קשתו' חזקים שלא יורו בהם כי אם הגבורים מאד מאד ובנפלם יאבדו לגמרי כלי מלחמה שלהם ויהיו בטלים כי אין מי שיוכל להיות משתמש בהם זהו שאמר המקונן איך נפלו גבורים ויאבדו כלי מלחמה עד כאן: עוד אפשר לע"דן הצבי ישר' באופן אחר והוא שאחז"ל שמיתת הצדיקים מכפרת וכמו שאמ' למה מזכירי' מיתתן של צדיקים ביום הכפורים לו' מה יום הכפורים מכפר אף מיתתן של צדיקי' מכפרת ואחז"ל רב עתה הרף ידיך טול הרב שבהם וינצלו השאר לזה אמר מאחר שהצבי ישראל כשאול על במותיך חלל איך נפלו גבורים אחרי מיתתו שהיה לו לכפר ואל תגידו בגת ענין זה שלא הועילה מיתת הצבי והצדיק להגן על ישראל פן תשמחנה בנות פלשתי' והקושיא הזאת הקשה אותה משתי בחינות ובשני נושאים של גבורים האחת מפאת שאול שהוא צבי ישראל שמצדו הקשה איך נפלו גבורים בתוך המלחמה ואחר כך בסמוך הקשה קושיא זו מבחינת יהונתן והיא איך נפלו גבורים בתוך המלחמ' מאחר שיהונתן כרר על במותיך חלל היה לו לכפר על הדור בהנטל רב שבהם. ולפי זה הדבר נשאר בקושיא כדרך המקונן והמתאונן והמעיין יבחר ולא אני:

**כ**

**אל** תגידו בגת כו' הר"דק ז"ל אל תגידו כו' זהו על דרך קינה כי היו יודעים הם שהרי הם הרגו אותו במלחמה וכן אמר מיכה בדרך קינה בגת אל תגידו עד כאן. והר"לבג כתב אל תגידו בגת ידוע כי גת ואשקלון היו יושבים בהם פלשתים עד כאן. ומהרי"א ז"ל .אל תגידו בגת מקושר עם איך נפלו גבורים שלא תגידו שם שנפלו הגבורים האלה עד כאן ובפסוק הקודם כתבתי אל תגידו בגת שבנפול שאול נפלו שאר הגבורים כי סר צלם מעליהם. או יאמר אל תגידו בגת מקושר עם הפסוק הנמשך הרי בגלבוע וכו' שהוא לשון קללה כמו שנזכיר שמקלל ההרים שבגלבוע שלא ירד טל ומטר עליהם ועל זאת הקללה צוה ואמר אל תגידו בגת פן תשמחנה בראותם שנתקללו הרי ישראל הקדושים הקדומים נראה שכביר מצאה ידם ועוד ישמחו מהקללה שנתקללו הרי ישראל עצמם. וכמדומה לי ששמעתי אל תגידו בגת חוזר לראש דבריו שאמר ללמד בני יהודה קשת כו' כי אם ישמעו מה שאמר ללמד בני יהודה קשת ישמחו בנות פלשתים באומ' כי אזלת יד ההשגחה מישראל ולא ינצחו מכאן ואילך כי אם במלאכת רובי קשת בלימודה

וזין טבעי לא השגחיי. ואמר אל תגידו בגת שינה בין גת ואשקלון מלשון הגדה ומלשון בשורה והוא כי ידוע שבגת היתה מלחמת שאול והריגת גלית לזה אמר אל תגידו בגת שיתנקמו על הריגת שאול זהו שאמר פן תשמחנה בנות פלשתים והם המדינות או הכפרים שנקראות בנות כמו בנות ירושלם או בנות ממש תשמחנה על שראו נקמתם משאול שהרג גבורם גלית ובאשקלון אמר אל תבשרו בחוצות אשקלון לפי ששאול לקח מוהר בתו מדוד מאה ערלו' פלשתים לזה אמר אל תבשרו בחוצות אשקלון כי שם בגמרא אמרו אשקלון על הנושא אשה על שם ממון ששוקלין ממון הרבה ולזה אמר כאן בנות הערלים שלהיותם ערלים תהיה בעיניהם בשורה הריגת שאול שהיה לוקח מוהר מאה ערלו' פלשתי' תמור' בתו עתה תעלוזנ' בנו' הערלים:

**כא**

**הרי** בגלבוע וכו' רש"י ז"ל הרי בגלבוע ההרים שבגלבוע ושדי תרומות לא תהא בכון עללא כמיסת דיעבדון מיניה חלתא. כי שם נגעל מגן אמ' מגיני עור היו להם וכשיוצאין למלחמה מושחין אותם בשמן כדי שיהא כלי זין המכה עליו מחליק כמה דאת אמר קומו השרים ומשחו מגן וכך כאן היה מקונן הקינה שם נגעל מגן גבורים פלט שומנו ולא נדבק בו ונעשה כאילו לא נמשח בשמן כל הגעלה לשון דבר הפולט מה שנותנין בו כמו שורו עיבר ולא יגעיל עד כאן והרד"ק ז"ל הרי בגלבוע כמו הרים וכמוהו עוברי בעמק הבכא השוכני באהלי' ושדי תרומות ואל שדי תרומות ואל עומד במקום שנים ופי' ושדי תרומו' שדה של תרומות הוא שדה הראוי ליטול ממנו תרומות כלו' אפי' אם תצמח שם שדה תבואות לא תהיה בה ברכ' ולא תגיע לקצור שיפרישו ממנה תרומו' וי"ת לא תהא בכון עללא כמיסת דיעבדון חלתא ר"ל כשיעור שיוציאו ממנו חלה והוא מידת העומר נגעל נמאס והשלך עד כאן וה"רלבג ז"ל הרי בגלבוע אל טל וכו' קלל ההרים ההם בעבור המאורע רע שאירע בהם ושדי תרומות כי שם נגעל וכו' כנז"ל בהר"דק ז"ל ואמר נגעל מגן גבורים ששאול לא המתין ביאת אנשי המלחמה אליו לראות אם מגינו יגן עליו מהמורים אבל חשב עצמו כאילו אין לו מגן עם היותו גבור מאד ויהונתן לא הועיל לו מגינו שלא יפול ביד פלשתים ואמר בלי משיח בשמן כי מגן אשר לא ישתמשו בו כי אם לעתים רחוקות יצטרך למשחו בשמן וכן הכוונה לפי מה שאחשוב במה שאמר הנביא על מיתת בלשצאר קומו השרים משחו מגן רוצה לומ' שעתה יצטרכו למשוח המגן כי לא יצאו למלחמה תמיד כמו שהיו עושי' קוד' זה ואמ' זה לשבח יהונתן ושאול שלא הוצרך למשוח המגן שלו כי הוא לוחם בו תמיד עד כאן וכן מהריי"א והוסיף לפרשו בלשון תמיהה הרי בגלבוע האם אין טל ומטר יורד עליכם שהוא אות ההשגחה האם

אין בכם שדי תרומות להיות הארץ ההיא קדושה אחרי ששם נגעל מגן גבורי' ואמר מגן גבורים על שאול שהיה מגן כל הגבורים כולם לגבורתו ותוקפו בלי משיח בשמן רוצה לומר מלבד היותו משוח בשמן המשחה קודש שגורם להיות מגן מלבד זה מצד עצמו וכוחו ועוצם ידו היה מגן שאול ומגן גבורי' המגין הגבורים או יאמר שהפסוק הנמשך אחריו יאמ' מגן שאול שלא היה משוח בשמן כי אם מדם חללים וחלב גבורים שהיה תמיד במלחמה והיה מגינו משוח מהדם והחלב לא מהשמן עד כאן ולפי' הראשון קשה קצת תיבת מגן מאן דכר שמיה. **ולע"דן** כי לדעת המתרגם שתרגם לא תהא בכון עללא כמיסת דיעבדון מיניה חלתא וכו' ולדבריו ושדי.תרומות אינו לשון שדי אלא לשון די והשי"ן שמושית כאילו אמר לא יהא בכון עללא שדי להוציא תרומו'. ולפי הפשט קלל בכלל לכל הרי הגלבוע ואפי' השדות שנותנים מהם תרומות ומעשרות אפי' שדי תרומות לא יהיה בהם טל ומטר והטעם כי שם נגעל מגן כמה גבורים וגם מגן שאול כמוהם נגעל כאילו היה מגן שאול רוצה לומר מגן הדיוט שאול כאילו לא נמשח שאול בשמן כן נגעל מגינו אם כן על כן אני אומ' מגן שאול ולא מגן המלך שאול כיון שנגעל מגינו כאילו היה שאול כהדיוט בלי משוח בשמן ויוכיח כן אומ' משוח שחוזר אל שאול כנז' בדברי הר"דק או יאמר כי שם נגעל מגן גבורים מגן שאול רוצה לומר כי שם כשמת שאול ומצאו מגן שאול החשוב מאד ומבהיק שלא נמשח עדין בשמן אז כל הגבורים אשר לפלשתים נגעל מגינם שגעלה נפשם את מגיני עצמם בראותם מגן שאול החשוב זהו שאמר כי שם עעל מגן גבורים בעיניהם בראותם מגן שאול המפואר מאד:

**כב**

**מדם** חללים וכו' רש"י ז"ל לא נשוג אחור לא היה רגיל להיותו נסוג אחור עד כאן וה"רדק ז"ל לא נסוג בשי"ן כמו בממ"ך מן יסוגו אחור עד כאן והר"לבג ז"ל שבח ליהונתן ושאול שמדם חללים וגבורים לא ישוג קשתו אחור אבל יכלה בהם וינצח את כולם ומהרי"א פירש כדבריהם ז"ל ועוד פירש מקושר עם הפסוק הקודם שלא היה מגן שאול משוח משמן כי אם משוח מדם חללים ומחלב גבורי' ולשני הפי' דם חללים וחלב גבורים מהאויבים קאמר ואפשר שעל ישראל מדבר ואומר שעם היות שראה יהונתן ושאול דם חללים מישראל וכן חלב גבורים של ישראל שנפלו עם כל זה לא נתרשלו ידיו מזה אלא היה מתחזק ללחום בעד ישראל ז"ש מדם חללים ומחלב גבורים לא נתרשלו שאול ויהונתן מהלחם בגבורה מופלגת ואפשר לפרש עוד נסוג אחור שתהיה הכונה מהקינה יאמר שעם היות שרבים מתו במלחמה מישראל וזהו מדם חללים וחלב גבורים עם כל זה

אין ראוי שנסוג אחור אנחנו בזאת הקינה אחור מלשבח קשת יהונתן ולא תשוב בדברינו חרב שאול ריקם ולזה שבחם מאד ואמר באומרו שאול ויהונתן הנאהבים כו' עד כאן:
**ולע"דן** מדם חללים וכוי שהיה יהונתן גבור כל כך שכשהיה מורה החץ בקשת שלו אף על פי שהיה הורג אחד עוברת אותו ויוצאה לשני ולשלישי וזהו שאמר מדם שני חללים וכן מחלב שני גבורים לא היה קשת יהונתן מוסג אחור לומר די לי בדם שני חללים אבל היה רוצה יותר משני חללים שהיה יוצא החצי מקשתו לשלישי וכן חרב שאול מעולם לא הוציאה מנרתקה שתשוב ריקם כי אם שיהרוג בה והראיה שאפילו באחרית הזעם הוציאה ובפחדו מהמורים הרג את עצמו הרי שחרב שאול לא תשוב ריקם לעולם. ואמר לא תשוב ולא אמר לא שבה לרמוז אנא לא תשוב ריקם אותה החרב של שאול שנפל עליה אלא תשיב להם שבעתים אל חיקם כיון שהיו גרמה בנזקי שאול בחרבו ז"ש וחרב שאול לא תשוב ריק' מלפניך אלא אל נקמות הופיע:

**כג**

**שאול** ויהונתן כו' רש"י מנשרים קלו לעשות רצון בוראם מאריות וכו' עד כאן וה"רדק ז"ל ובמותם לא נפרדו תרגם יונתן לא אתפרשו מעמהון כלומר אף על פי שהיו יודעים שהם מתים במלחמה כמו שאמר שמואל עכ"ז לא נפרדו מעם ה' ולא נסו מהמלחמה ויתכן לא נפרדו זה מזה כי כאחד מתו כמו שהיו בחיים נאהבים זה לזה עד כאן וכן הרלב"ג ז"ל שלא נפרדו זה מזה במותם עד כאן ומהרי"א ז"ל כתב אמרו המפרשים שלא נפרדו מעמם במותם וקשה שדוד לא היה יודע בעת ההיא מה שאמר שמואל באוב עד שירמוז אליו אבל הכוונה ששבח את שאול ויהונתן שהיו יחד בחייהם בלתי נפרדים זה מזה וגם במותם יחדיו מתו עם היותם מנשרים קלו מאריות גברו ללכת אנה ואנה כמשפט הלוחמים עכ"ז לא נפרדו לא בחיים ולא במות והוא דבר פלא שלא חייבה בלבול המלחמה פירוד ביניהם עד כאן.
**ולע"דן** לקיים דברי המתרגם שהביא רש"י ז"ל שלא נפרדו במותם מהעם שלהם עם היות' יודעים שימותו ודוד רוח ה' דבר בו ומלתו על לשונו וגלה סוד ה' אליו ממה שדבר שמואל באוב. או תהיה כוונת המתרגם שכשראה שהיו רודפים אחריו היו יכולי' לברוח ולהנצל כי הרי מנשרים קלו מאריות גברו עכ"ז לא ברחו ולא נפרדו מעמם במותם. ואפשר שאמר שאול ויהונתן הנאהבים והנעימים כו' הנאהבים מהשי"ת ומכל העולם והנעימים בחייהם לעיני כל העולם ולעיני ה' ובמותם לא נפרדו מהנועם הזה הנז' כלל שהרי מנשרי' קלו ללחום מלחמות ה' ומאריות גברו להלחם בעד ערי השם יתברך ובעד

עמו ישראל אם כן לא נפרדו לא בחיים ולא במות מהנועם האלהי אלא בחייהם ובמותם לא נפרדו:

**כד**

**בנות** ישראל וכו' חז"ל אמרו שהיה שאול משיא יתומות מנכסיו מלבישם שני עם עדנים מכאן שאין מלבושים נאים אלא לגוף מעודן זהו שאמר שני עם עדנים וכן רש"י ז"ל דהוה מלביש לכון לבושי צבעונים ומוכיל לכון תפנוקין עד כאן וכן ה"רדק ז"ל והוסיף ויש לפרשו כמשמעו כי הלבוש הטוב והנאה עדן לגוף כמו המאכל הטוב ובדרש רבי יהודה ורבי נחמיא רבי יהודה אומר בנות ישראל אלו בנות ישראל ודאי על שאול בכינה בשעה שהיו בעליהן יוצאין למלחמה היה זנן ומפרנסן ומלבישן שני עם עדנים מכאן שאין התכשיטין נאין אלא לגוף נאה רבי נחמיא אומר בנות ישראל אלו סנהדראות של ישראל על שאול בכינה בשעה שהיה שאול שומע טעם ההלכה יוצאת מפי ת"ח היה עומד ונושקו על פיו עד כאן ולסברת רבי נחמיא בנות ישראל כמו בנאות ישראל והם ראשי סנהדראות הנאים ומשובחים שבישראל והמלבישכם שני ירמוז שכחוט השני שפתותיו של שאול לנשק לת"ח האומר טעם נכון בהלכה. וכן מהרי"א ז"ל והר"לבג ז"ל אמר שמרוב הצלחתו על הפלשתים היו ישראל בשלוה כל ימיו ולא שללו אותם כל ימיו ולזה היה זה שילבשו שני עם עדנים ויעלו עדי זהב על לבושן עד כאן. **ולע"דן** אחר שהזכיר למעלה יבכו את שאול ויהונתן מצד שלימותם וטובתם שהיו טובים וראוי לאהוב הטוב במה שהוא טוב הזכיר לבנות ישראל שיבכו מבחינת המועיל כי הבנות אין להם דעת והשכל לבכות על הטוב במה שהוא טוב ולזה לא יבכו כי אם על שאול לבדו שהיה מועיל להן לא על יהונתן ז"ש בנות ישראל אל שאול בכינה המלבישכם שני עם עדנים וכו':

**כה**

**איך** נפלו גבורים וכו' כבר פירשתיו למעלה בפסוק הצבי ישראל ונתבאר שם למה הזכיר כאן בתוך המלחמה עיין שם. רש"י על במותיך חלל על בית תוקפך איתקטלת עד כאן. וכן הרד"ק ז"ל והוסיף על במותיך וכו' על במותיך נפלת חלל. וה"רלבג יהונתן על במותך חלל ר"ל איך היה זה שיהונתן על במותיך חלל עם רוב גבורותיך עד כאן ומהרי"א ז"ל כתב אחר שספר שנשים יבכו על יהונתן המטיב עמהם סמך גם כן לזה שראוי גם כן לבכו' על יהונתן שהטיב עמו זהו שאמר איך נפלו וכו' יהונתן על במותיך חלל ועל זה מצר מאד שהיו גבורים רבים סביבו לשומרו ויהונתן עצמו היה גבור חיל ואם כן איך נפלו גבורים והם אנשי משמרת יהונתן ולזה אמר בתוך המלחמה שהגבורים האלה היו

בתוך המלחמה ושאול ויהונתן היו במקום גבוה להלחם משם יותר בטוחים ולזה אמר גם כן הצבי ישראל על במותיך חלל:

**כו**

**צר** לי עליך אחי יהונתן וכו' הר"דק ז"ל אמר נפלאתה אהבתך לי בשני סימני נקב' והכפל לחזק פליא' האהב' וכן כי החבאתה וכו' ובמקומו פירש גם כן טעמו מאהבת נשים תרגם יונתן מרחמת תרתין נשין רוצה לומר שתי הנשים שהיו לו לדוד אביגיל ואחינועם. ואדוני אבי ז"ל פירש מאהבת נשים במה שהם אוהבות בין בעליהן בין בניהן שאהבתם חזקה להם עד כאן וכן הרלב"ג ז"ל בשער י"ב פירשו חז"ל ואמ' מאהבת נשים משתי נשים ואיזו זו מיכל ואביגיל מיכל בעולם הזה ואביגיל לעולם הבא עד כאן והכוונה שמיכל הצילתו בעולם הזה בהורידה אותו בחלון ואביגיל הצילה אותו מבוא בדמים דמי נבל וכו' ומחטוא עמה כשאמר לה השמעי לי ולא רצתה וזהו ואביגיל מעולם הבא ויהונתן הצילו לדוד בעולם הזה משאול כמה פעמים כמיכל והציל יהונתן לדוד מבוא בדמי שאול אביו באהבתו אותו לא רצה לעצבו נוסף על היותו משיח ה' נמצא כי יהונתן כאילו גם בעולם הבא מעין אביגיל ואמר צר לי עליך אחי יהונתן שאף על פי שנפלאתה אהבתך לי עם כל זה איני מצר עלי אבל צר עליך עם היות שנעמת לי מאד וכו' והר"בע ז"ל מאהבת נשים הנזכרת לעיל בסמוך גבי בנות ישראל על שאול בכינה שיבכוהו על המועיל והוא לא כן אבל יבכו על נעימותו וטובתו מצד שהוא טוב. וזהו שאמר נפלאתה אהבתך לי מאהבת נשים הנזכרות לעיל בבנות ישראל הנשים על שאול בכינה עד כאן וכן מהרי"א ז"ל ובכלי חמדה פירשתי בסדר חוקה השלישי הפלא הוא שתאהוב אתה אותי עם היותי בא בגבולך ליטול המלכות ממך זהו שאמר נפלאתה אהבתך לי הוא הפלא ולא אהבתי אותך והנה היא פלא ממה שיהיה פלא אהבת האשה את האשה צרתה הנכנסת בגבולה לקחת בעלה של הראשונה עד כאן עוד אפשר כי אהבת האיש את הנשים הוא לפי שהם עצם מעצמותיו ובשר מבשרו כמו שאמר לזאת יקרא אשה כי מאיש לקחה זאת וכן אמרו בספר הזוהר כי נפש האיש והאשה חצובות כאחת ונחלקת לשתים ויוצא האיש לבדו ואחר כך האשה וחוזרות אחר כך להזדווג יחד ונפש אחת וכבר זכרתי בכלי חמדה במה שאמר לזאת יקרא אשה להורות שלוקחה מאיש ונקראה בשם אשה לשון נופל על הלשון וזה הודיע לשונינו הקדוש יותר על כל שאר הלשונות. ולזה אמר כי אהבת דוד ויהונתן היא גפלאת ומסוג ודוגמת אהבת הנשים שאוהבין אותם האנשים להיותם נפשם וחלק מהם דדכר בלא נוקבא פלג גופא זהו שאמר נפלאתה אהבתך לי שאתה אוהבני אהבה נפלאת מעין אהבת נשים כי דוד בסוד נפש דוד היא

מדרגת האשה ויהונתן במדרגת האיש יהונתן יהו נתן כמו שנזכר בכלי חמדה בשם החכם השלם כמ"הרר חיים ויטל נ"רו ודרך הלצה יאמר צר לי עליך אחי יהונתן כלומ' הרני מתחרט ומצר על האחוה כי מי יתן והיה שלא נעשית אח לי להצטער כעת עליך זהו שאמר צר לי עליך על שנעשית אחי יהונתן כי נעמת לי מאד כי בזה גדל כאבי מאד זהו שאמר אחי יהונתן ולא אמר יהונתן אחי כי צרתו זאת אעיקרא דמילתא ועל האחוה שנעשית בינו ובין יהונתן:

**כז**

**איך** נפלו גבורים כו' רש"י ז"ל כלי מלחמה שאול ויהונתן שהיו כלי זין של ישראל ע"כ וכן הר"דק והוסיף כל כך נפלו גבורי' כאילו אבדו כלי מלחמה. וכן הרל"בג ז"ל בשני הפירושים. ומהריי"א ז"ל נתן טעם לפסוק זה שהוא מיותר ואמר שאחר שבכה על שאול לבדו ועל יהונתן חזר וייסד פסוק זה על שניהם יחדיו ואמר איך נפלו גבורים ויאבדו כלי מלחמה רוצה לומ' איך נפלו הגבורים ההם שאול ויהונתן ובמותם אבדו כלי מלחמה של ישראל שהם כלי זיינם כנזכר. ועוד כתב שהקינה היתה איך נפלו גבורים ולזה שנה ושלש בה כמשפט הקינה שהמסדר הקינה מסדר קינה ומקונן בה בכל סוג ממנה חוזר לראש כנודע והיינו איך נפלו גבורים וכו' שנה ושלש בה ע"כ. וכבר זכרתי למעל' שיש כלי מלחמה צריכים גבור חיל להשתמש בהם אשר באבוד הגבורים ההם יאבדו אותם הכלי מלחמה החזקי' שצריכי' גבורי כח להשתמש בהם ואינם כי הם נפלו והכלי מלחמה נשארו אבודים וגנוזים. עוד אפשר שאמ' ויאבדו כלי מלחמה כי נאבדו הגבורים שנאבדו ולקחו האויבים גם כן כלי זיינן והוסיפו על הזיין שהיה להם להלחם בנו ונגרעה ממחנה ישראל זהו שאמר ויאבדו כלי מלחמה שהיה זה שבר על שבר נפילת הגבורים ואבידת כלי המלחמה ששללום האויבים:

**ב**

**א**

**ויהי** אחרי כן וכו' מהריי"א ז"ל עם היות ששמע דוד שמת שאול לא נתעורר ללכת אל ארץ ישראל מבלי צווי אלהי כי היה ענייננו מתחלף לענין שאול ששאול היה עושה מדעתו ודוד לא יעשה דבר כי אם על פי ה' וזהו שאמר כאן וישאל דוד בה' וכו' ואחשוב שנתעורר דוד לשאול מהשם יתברך קודם בא אכיש מלך גת פן יתפוס בו ולא יניחנו ללכת בראותו ששאול מת ודוד הולך למלוך פן ילחם עם פלשתים ואם יניחנו ללכת יהיה אחר כמה נדרים וכמה חזוקים אם ישקור לו ולנינו ולנכדו כחסד אשר עשה עמו כן יעשה עם הארץ אשר גר בה ולזה הלך לו בעוד היות לכיש במלחמה וראה נפלאות תמים דעים שדוד שאל האעלה בערי יהודה ונתן לו רשות שיעלה חברון שזה סימן שבחלק

מלכות דוד ישאר לו נר ביהודה שהחזיק בהחלט עד כאן. **ולע"**דן הכתו' מגיד ענות דוד שלא היה רודף אחר השררה ולא מהר תכף אחר מיתת שאול ללכת לערי יהודה אלא זמן מופלג עבר ביני וביני זהו שאמר ויהי אחרי כן ואין אחרי אלא מופלג זהו שאמר ויהי אחרי כן וישאל דוד בה' לאמר רוצה לומ' לאמר וללמד ענוה לכל העולם וללמד לכל העולם שימליכו בה' בכל ענייניהם ולא יעשו דבר מדעתם זהו שאמר לאמר ואמר בה' דהי"לל וישאל דוד מה' לומר כי השי"ת שהיה עם דוד מההתדבקות שהיה דבק בשי"ת זה שהיה בה' סייע לו שבא לטהר לשאול את פי ה' זהו שאמ' וישאל דוד בה' ר"ל בעזר ה' ובסיועו היה זה לשאול את פי ה' ולא די ששאל פעם אחת אלא שנה לשאול בפרט כי לא יעשה דוד דבר קטן או גדול כי אם על פי ה' וזהו שאמר ויאמר דוד אנה אעלה ויאמר חברונה. ואמרו בס"ה שלהיות דוד עם האבות מרכבה כי הוא רגל רביעי לזה צוהו הש"י שיעלה חברונ' להתחבר שם עם האבות להיות מרכבה שלמה. ובזה אבין אומרו בסמוך.

**ב ג**

**ויעל** שם דוד וכו' לשון עלוי שנתעלה להיות רגל רביעי מהמרכבה עליונה והגיד מעלת דוד שלא עלה הוא לבדו תחלה לרגל הארץ ואחר כך ישלח אחרי נשיו וביתו אבל בטח בדבר השי"ת ויעל שם דוד וגם שתי נשיו וכו' כלם יחדיו עלו שם בבת אחת נשענים על דבר השי"ת וזהו שאמר וגם שתי נשיו וכו' וכן אנשיו אשר עמו גם הם העלה יחדיו איש וביתו וישבו בערי חברון שעם היות הצווי האלהי עליו לבד שיעלה חברון עם כל זה החמיר להעלות אנשיו כלם שם ולהיותם מרובים לא יכלו לשבת בחברון העיר הגדולה אבל ישבו בערי חברון ר"ל בערי הפרזי רק של חברון לקיי' דבר ה' אפי' באנשיו.

**ד**

**ויבאו** אנשי יהודה וכו' הרד"ק וימשחו שם את דוד ואעפ"י שכבר היה נמשח ע"י שמואל משחוהו שנית כעת שקבלוהו עליהם למלך ויגידו לדוד לאמר אנשי יבש פי' דבר אנשי יבש גלעד אשר קברו את שאול או הוא כמו הפוך אשר קברו אנשי יבש גלעד את שאול ע"כ וכן מהרי"א משיחת שמואל הוא להורו' שבחר בו ה' ומשיח' זו הורא' שקבלוהו למלך וזכר הכתוב מעלת דוד ע"ה שעם היות שמשחוהו לא שכח כבוד שאול אבל בשמעו שאנשי יבש גלע' קברו את שאול שלח אליהם מלאכים לכבדם ע"כ. **ולע"**דן לדקדק תיבת ויבאו מהיכן שמעו שומעו של דוד שרוצה לעלות אל חברון עד שבאו לא הי"לל אלא ואנשי יהודה משחו וכו' ונראה שכוונת הפסוק לומר שכאש' שמעו שומעו של דוד שרוצה לעלות אל חברון באו אליו לקראתו אנשי יהודה אשר בחברון להקביל פניו ז"ש ויבאו אנשי יהודה וימשחו שם את דוד. והנכון שאנשי יהודה אלה הם משאר

המקומות של יהוד' זולת חברון ז"ש ויבאו אנשי יהודה משאר ארצות וימשחו שם את דוד למלך על כלל בית יהודה ולזה הוצרכו לבא אנשי יהודה משאר ארצות בסוף הפסוק שאומר ויגידו לדוד לאמר אנשי יבש גלעד וכו' ואולי הגדה זו היתה מאבק לשון הרע לאמר אנשי יבש גלעד וכו' אשר קברו את שאול כלומר אנשי יבש גלעד אויבך הם שהם נוטי' אחרי שאול אויבך ואפילו אחרי מותו שהרי קברוהו ולפי זה אין צריך לומר שהפסוק הזה כמו הפוך כמו שפי' הר"דק כנז"ל ודוד עשה בחסידותו וישלח מלאכים אל אנשי יבש גלעד אדרבא להחזיק להם טובה. והפשט לשבח הגידו לדוד לאמר אשר קברו את שאול מבחינת היות שאול דהיינו בחיר ה' לא מפאת היותו אדונם אמנם דוד שלח להם וחזק ידם שעשו פועל הגון משתי בחינות האחת לפאת שאול והשנית מצד היותו אדונם וזהו שאמר.

**ה**

**וישלח** דוד מלאכים אל אנשי יבש גלעד וכו' עם אדוניכם עם שאול אדוניכ' ואעפ"י שלא היה שאול ושאול אעפ"י שלא היה אדוניכם כל שכן בהצטרף שניהם יחדיו אדוניכ' ושאול ע"ד מה שאז"ל כי לא יירש בן האמה עם בני עם יצחק עם בני ואעפ"י שאינו יצחק וכו' כ"ש בהצטרף שניהם היותו בני והיותו יצחק. ובכפל החסד הזה עם אדוניכ' עם שאול ותקברו אותו כתב מהרי"א החסד הזה מלקיחת גויתו וגוית בניו מחומ' בית שן ועוד במה שקברו אותו ע"כ ובדבריו אלה אבין לע"ד כפל עם אדוניכם עם שאול והכונה כי להיות' גבורי' ולא יתכן שיניחו את אדוניהם לחרפה ולמשל ולשנינה בחומת בית שן אשר עשיתם החסד הזה עם אדוניכם ר"ל מפאת היותו אדוניכם והחסד השני זולת זה הוא הקבורה שראוי לאיש אלהים כשאול זהו שאמר עם שאול ותקברו אותו:

**ו**

**ועתה** יעש ה' עמכם כו' הר"דק ז"ל את הטוב' הזאת גמול הטוב' הזאת ע"כ. וכן הרל"בג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל. **ולע"דן** לדקדק כי הענינים כפולים שכבר אמר ברוכים אתם וכו' וזו שנית יעש ה' עמכם חסד וכו' ועוד הטובה הזאת קרי ליה החסד הזה בפסוק הקודם וכאן בפסוק הזה קורא הטובה הזאת ועוד הדבר הזה מיותר שהרי הטוב' הזאת הוא פי' אנכי אעש' כו' ונר' שאו' ברוכי' אתם להי' היא הודע' שלימות' שהם דבקי' בהש"י ושהם מבורכים לו מאחר שזכרו חסד יורה אשר עשית' החסד הזה לשים נפשיכ' בכפיכ' להביאו משם ולקברו זו היא הורא' שלענוי' יתן ה' חן ז"ש ברוכי' את' להי' ומאז ומקד' לפי שעשית' הנס והחסד הזה ועתה אשאל את ה' שיעש עמכם חסד ואמת רוצ' לומ' ועתה מלבד שאת' ברוכי' קוד' שעשית' זה החסד הנה לא יחשב זה לכם לגמול טוב אל הש"י על שאתם ברוכים ממנו אבל ועתה מחדש יעש ה' עמכ' עוד חסד ואמת וגם

אנכי אעש' עמכ' הטוב' הזאת מורה באצבע שאם הטובה הזאת פירוש אנכי אעשה לכם עמכם גמול הטוב' הזאת על הטובה הזאת שאמרתי יעש ה' עמכם כנזכר בהשי"ת שגם אנכי אטפל אליו יתברך לגלגל על ידי הטובה הזאת הנזכרת של חסד ואמת יען אשר עשיתם הדבר הזה של הקבורה ובזה נתיישבו כל הדקדוקים הנזכרים על נכון:

**ז**

**ועתה** תחזקנה ידיכם וכו' הרלב"ג ז"ל זרזם שיחזקו ידיהם ויהיו לבני חיל לכל אשר יצום דוד מהמלחמות ע"כ. ומהריי"א ז"ל ועתה תחזקנה ידיכם ר"ל אל תעשו כשאר בני ישראל שעזבו הערים אחרי מות שאול בחולשתם אבל אם תחזקנה ידיכם ותהיו לבני חיל עם היות שמת שאול וזה כשתלחמו עם אויבי ה' הראוי לבני חיל ואמ' וגם אותי משחו וכו' ר"ל אתם תחזקו גם עתה שמת אדוניכם כל שכן שכבר הקימו אותי בני יהודה למלך ואני אהיה לכם מעיר לעזור להחזיק בידכם בזה הודיעם אגב אורחיה המלכתו כדי שיהיו אחריו. **ולע"דן** שדוד לא שאל בפיו מהר להשתרר עליהם אבל אדרבא אמר להם ועתה תחזקנה ידיכם והיו לבני חיל עם בן אדוניכם וצריך חזוק להיות לבני חיל יען כי מת אדוניכם וכולי האי ואולי יספיק וגם אודיע לכם כי אותי משחו בית יהודה למלך עליהם לבד ולא כללי על ישראל לכן אתם חזקו והיו לבני חיל לבן אדוניכם והיינו דסמיך ליה ואבנר בן נר וכו' לקח את איש בושת שזה מעין דברי (שאול) [דוד] כנזכר. או יאמר והיו לבני חיל גם כי מת אדוניכם ראוי לכם להחזיק במלכות שאול כי אנשים אחים אתם מיוסף ובנימן וגם בית יהודה אחי החזיקו בידי מהם תראו ותלמדו גם אתם להחזיק ביד מלככם:

**ח**

**ואבנר** בן נר וכו' רש"י ז"ל לקח את איש בושת וכו' מקרא היה דורש שעתידין שני מלכים לעמוד מבנימן שאמר לו הב"ה ליעקב ומלכים ממך יצאו [וכבר] נולדו כל בניו חוץ מבנימן עד כאן והרד"ק ויעבירהו מחנים רצה להמליכו תחלה מעבר הירדן והעבירו מחנים כי הוא מצוע גבול שני שבטים וחצי שהרי מחנים גבול בני גד וגבול בני מנשה אעפ"י שידע אבנר שדוד נמשח למלך על ידי שמואל היה מתחזק להעמיד מלכות שאול כפי כחו. ובמדרש ויאמר אלהים אל יעקב אני אל שדי פרה ורבה וכו' אמרו מכאן דרש אבנר וקרב לאיש בושת כנז"ל בדברי רש"י ז"ל וכן מהריי"א ז"ל והוסיף במה שאמ' איש בושת בדברי הימים קרא במקום איש בושת איש בעל וכן אמר במקום מפי בושת מריב בעל ולפי זה היא הכוונה בבושת כאלו היה שמו האיש אשר הוא בעל ואדון ואמר מפיבושת תהיה הכוונה באומרו שם מריב בעל שהיה מריב לאומות העולם ובעל ואדון לעמו או יהיה הכוונה במה שקראהו כן שיהיה מריב נגד הבעל לשם ה' וכבודו

עד כאן. ומתוך דברי חז"ל מפי בשת שהיה מבייש פני דוד בהלכה ויצא כלאב מדוד שהיה מביישו כל אב מכלים אב ולפי זה איש בושת בפשוטו איש שהיה עושה לדוד בושת. **ולע"דן** הטעם הראשון שהזכיר הרד"ק ז"ל רמז הפסוק באומרו שר צבא אשר לשאול כי ידוע הוא ואין צורך לפרש אבל כיון לומר שלהיותו שר צבא של שאול היה מתחזק להעמיד דגל מלכותו עם בנו. והנכון שרמז הפסוק אל דברי הדרש שאבנר לא לכבוד עצמו דורש כי אם מקרא מלא לקיים מה שנאמר ומלכי' ממך יצאו מיעוט רבי' שנים שאול ומפיבשת וזהו שאמר שר צבא אשר לשאול ולא כתיב שר צבא שאול שהיה מובן שלהיות שר צבאו עשה כן אבל באומרו שר צבא אשר לשאול כיון לומר שבעבור אותו הייעוד אשר לשאול שרמזה התורה ומלכים ממך יצאו על כן התחזק להוציא אותו הייעוד מן הכח אל הפועל עשה כן. או יאמ' אשר לשאול שמצד תועלת הכבוד אשר לשאול נתחזק בזה לא מצדו כי מה לי שר צבא שאול מה לי שר צבא דוד ואין מקר' יוצ' מידי פשוטו במ"ש אשר לשאול והדרש' תדרש מכח יתור תיבת אשר ול"מד לשאול דבר דבור על אופנים ונתחכ' במה שלקח את איש בושת בן שאול ויעבירהו מחני' הוא בעצמו ולא על פי כתבים או שלוחים כדי שיבושו העולם ממנו ויקבלוהו למלך ז"ש לקח את איש בושת ויעבירהו מחנים ומ"ש איש בשת אפשר לדרשו לשבח כי היה איש בושת כמסוה הבושת על פניו וכן מפיבוש' כשיוצ' מפיו הדבור היה בבוש' וענוה זהו ג"כ איש בעל ר"ל מדבר בבושה כמי שיש לו בעל ואדון עליו וכן מריב בעל אפילו בעת כעסו היה נכר בכעסו כשהי' מריב כמו שמריב עם הבעל שלו ועם אדון שלו שהי' ירא וחרד לריב.

**ט**

**וימלכהו** אל הגלעד וכו' הר"דק ז"ל אל במקום על כמו אל ההרי' לא אכל כו' המליכהו תחל' מעבר לירדן ובארץ ישראל ואחרי אשר אמר ועל ישראל כולו למה זכר אלו המקומות ויש לפרש כי בשובו ממחנים היה וזה היה אחרי מלחמת הנערים ששב אבנר אחרי המלחמה למחנים אל איש בושת ואז העבירהו אל אלה המקומות הנז' עד שובו לביתו בארץ בנימן אבל ישראל כולו המליכהו זולתי שבט יהודה ופי' האשורי כתרגומו דבית אשור ופי' ואל יזרעאל אינו יזרעאל זה אשר בנחלת בני מנשה ע"כ: ומהרי"א ז"ל כתב המליכו בכל המקומות אשר עבר אחד לאחד עד שבאחרונה המליכו על כל ישראל ומפני זה ספר ההמלכה בפרט ואחר כך בכלל ע"כ. **ולע"דן** שראה להמליכו אל הגלעד שהיו רצויים כמו שהורו במה שמסרו את נפשם לקחת גוית שאול וגוית בניו לזה החזיק תחלה ביותר אהובים אל הגלעד ולזה כתב אל הגלעד ולא על הגלעד שאין

צורך להשתרר ביד רמה כי רציים הם אל אביו שאול וגם אליו ולכן בשלשה הראשונים אמר אל אל וכו' ולא על כי לא מלך עליהם בחיל ולא בכח כי אם ברצונם הטוב אחר שהחזיק בשלשה מקומות ובתלתא הויא חזקה אמר על על וכו' כי נתחזקו ידיו בגלעד ובאשר ויזרעאל ולזה אמר הכתוב ועל אפרים ועל בנימן ועל ישראל כולו בלשון על על וכו' והוא התחכמות לנהוג שררה תחלה ברצויים ועל ידי כן יקבלו הבלתי רצויים אחר כך בראות' כי נטו עם רב אחריו. ומנורא עלילות היתה זאת לקיים דברו שאמר ומלכים ממך יצאו כי אפי' בחיי שאול כלם אוהבי' את דוד כל שכן אחרי מותו אלא הסבה מאתו יתברך שהוא סיבת כל סיבה:

ו

**בן** ארבעי' שנה כו' הרל"בג ז"ל זכר כי בן מ' שנה היה איש בושת בן שאול במלכו ושתי' שנה מלך והנה אם לא מלך כי אם ב' שנים יחוייב אחד משלשה דברי' אם שימתין אבנר להמליכו אחרי מות שאול חמש שנים ומחצה וזה לא יתכן כי ראוי שימליכהו תכף מיתת שאול כדי שלא יחזיק דוד בכל ממלכות ישראל והענין השני הוא שימתינו ישראל מהמליך דוד עליהם חמש שנים וחצי אחרי מות איש בושת וזה גם כן רחוק מאד בעיני שכבר מצאנו שנתרצו ישראל להמליך דוד עליהם גם בחיי איש בושת ולזה לא יתכן שימתינו להמליכו אחרי איש בושת והענין השלישי הוא שיהיה קצת זה הזמן בין מיתת שאול ובין מלכות איש בושת ובין המלכת כל ישראל את דוד עליהם וזה גם כן רחוק בעיני מפני הסיבות הנזכרי' בעניינים הקודמים וידמה בעיני שאומרו ושתים שנה מלך הוא להעיד שמה שספר אחר זה מענין אבנר ויואב לא היה כי אם אחרי שמלך שתי שנים ולזה יהיה דבק אומרו ושתי שנים מלך לאומרו ויצא אבנר בן נר וכו' ועבדי איש בושת בן שאול וכו' והנה בשתי השנים הראשונים לא היתה מלחמה כלל בין בית דוד ובין זרע שאול וגם עתה לא היתה שם מלחמה זולתי מה שהעיר אבנר מענין המלחמ' וזה לאות כי דוד לא הסכים לרדוף בית שאול וזרעו אך שמר לו השבועה שנשבע לו שלא ישמיד את שמו עם שכבר היה דוד מתעסק במה שהגיע לו מן ההצלחה ולא רצה למהר את הקץ להגיע לו במהירות המלוכה עד שרצה השי"ת כי לו נתכנו עלילו' עד כאן וכן הביא מהריי"א בשם הרל"בג ז"ל וסמך על זה והוסיף עוד תירוץ שני שאומרו ושתי שנים מלך היינו שהיו השתי שנים מלכו' שלמה אבל לעולם אימא לך שמלך איש בושת גם כן בישראל שבעה שנים ומחצה כמנין שני• דוד שמלך ביהודה אלא שהיתה מלכות דוד מלכות שלימה אבל של איש בושת לא היו שני מלכו' שלימה כהוגן אלא שתי שנים לבד והשאר היה מתמוטט והולך עד שימיתוהו עד כאן. **ולע"דן** על דרך מהריי"א ז"ל

אבל באופן יותר נאות והבנת הכתוב כך היא ושתי שנים מלך דהיינו מלכות שלימה על כל ישראל יחדיו כי אך בית יהודה לבדם היו אחרי דוד באותם השתי שנים אבל אחר השתי שנים היו גם חלק מה מבית ישראל נותרים אחרי דוד כמו בית יהודה נמצא גבול השתי שנים הנז' מפורש בפסוק עצמו שהוא לענין זה שאך בית יהודה היו אחרי דוד הם לבד' באותם השתי שנים כי אחר כך נתוספו עליה' גם כן מישראל ואפשר לומר כי אחרי מות שאול מלך איש בושת שתי שנים על כלל ישראל ויהודה כי דוד לא תכף אחרי מות שאול מלך על יהודה אלא אחר שתי שנים ויורה זה אומ' ויהי אחרי כן וישאל דוד בה' שאחרי מופלג ותהיה ההפלגה שתי שנים אלו שמלך איש בושת גם על יהודה הן אמת שאפי' באותן השתי שנים היו בית יהודה נוטים אחרי דוד ולבבם להמליכו וז"ש אך בית יהוד' היו אחרי דוד ר"ל בכח ולא בפועל ואח' עבור הב' שני' מלך דוד עליה' ואיש בושת על ישראל זולת בית יהודה ומ"ש ואבנר בן נר לקח את איש בושת רוצ' לומ' שלקחו אבנר קודם המלכת דוד על בית יהודה ולא הזכיר בית יהודה לפי שידע אבנר שלבב' עם דוד ואעפ"י שלפנים היה איש בושת מלך אין זו נחשב מלכות כי האדם השלם כאבנר יראה לעיני' אשר בלבב אנשי יהודה שלבם לא נכון עמו ולא נאמנו בבריתו ולכן לא חש הכתוב להזכיר בית יהודה או שלא נטה לבבו ללכת אליהם כי ידע שאין בם תועלת. או אפשר שנכללו במה שאמר ועל ישראל כולו בתיבת כולו לרמוז אל יהודה מהטעם הנזכר שלא היה ממש במלכות'. אבל אין זה פשט הכתובי' המורי' דברי' כסדרן ומעשה שהיה כך היה שמלך דוד תחילה ביהודה ונתחזק אבנר ולקח איש בושת והמליכהו על ישראל כולו ר"ל זולת יהודה ומה שאמר ושתי שנים מלך כדפרישית:

**יא**

**ויהי** מספר הימים אשר היה דוד וכו' הרד"ק ז"ל שבע שנים וששה חדשים נמצא מלכות בטלה חמש שנים שהרי איש בושת לא מלך אלא שתי שנים ע"כ וכבר זכרתי בפסוק הקודם דברי הרל"בג ז"ל ומהריי"א ז"ל מכריחין שלא יתכן בשום צד היו' המלכו' בטלה חמש שני' עיין שם. וכבר רמזתי לך היות סוד גדול להתחבא דוד בתחלת מלכותו עם האבות ליחד המרכבה יחדיו וכן מורה שם של חברון לשון התחברות ויורה כן מספר הימים היותם שבע שנים כי מלכות בית דוד היא בת שבע שמקבלת שפע שבע ספירות מהחסד וכו'.

**יב יג**

**ויצא** אבנר בן נר וכו' ויואב בן צרויה ועבדי דוד וכו' ה"רדק ז"ל ממחניים גבעונה עתה אומר כי אחר שהמליכו את איש בושת במחנים קודם שעבר הירדן לשוב לביתו היה מה שהיה ויצא אבנר עם עבדי איש בושת ללכת לגבעון שהיא ארץ בנימן ויצאו אליהם

יואב ועבדי דוד ויפגשום על ברכת גבעון ונר' כי דעת יואב היה להלחם עמם וראה כי רבים אשר אתם וחדל עד שאמר אבנר יקומו הנערים וישחקו לפנינו דרך שחוק יתגרו אלה עם אלה בחרבותיהם ונראה מי ידע מדרכי המלחמה יותר ודרשו חז"ל לפי שעשה דמן של נערים שחוק נענש ונפל בחרב ע"כ ומהרי"א ז"ל כתב ויצא אבנר כו' אם היה זה אחרי שתי שנים מהמלכתו כמו שזכרתי יהיה פי' בבואם פעם אחרת משם ויואב ועבדי דוד יצאו להתפשט בארץ ויפגשו אלה לאלה על ברכ' גבעון והיו אלה מעבר אחד מהמים ואלה מעבר אחר עד כאן:

**יד**

**ויאמר** אבנר יקומו וכו' חז"ל אמרו למה נענש אבנר לפי שעשה דמן של נערים שחוק לפיכך נפל בחרב וכן כל המפרשים. וכבר זכרתי דברי הר"דק וישחקו דרך שחוק יתגרו אלה עם אלה בחרבותיה' ונראה מי יודע מדרכי המלחמה ע"כ. **ולע"דן** לפרש וישחקו שלא יעשו כן במשטמה ורוע לב רק דרך שחוק והתול שלא יזיקו זה לזה אלא שיצאת תקלה והרג והרבה השפיכות דמים באמת ולכך נענש אבנר וזה יחייב כפי טבע חסידות אבנר הן אמת שחז"ל לא פירשו כן.

**טו**

**ויקמו** ויעברו במספר וכו' הרד"ק ז"ל ולאיש בושת די היה לו אם אמר שני' עשר לאיש בושת כמו שאמר שנים עשר מעבדי דוד וכו' אלא בא להודיע בי משבט בנימן היו הולכים עמו להמליכו עד כאן וכן מהרי"א ז"ל והוסיף לומר ויקומו ויעברו ולא זכר מי הם העוברים אם עבדי דוד לאנשי איש בושת או בהפך ידמ' שעברו עבדי איש בושת שהמה היו הבאים ממחנים ואבנר עבר עמהם באופן שהיו כולם מצד אחד ואז החזיקו איש בראש רעהו והיה מגבורתם שכל אחד הכה את חבית עד שנפלו כלם יחד ע"כ: **ול"עדן** לדקדק למה הזכי' לבנימן די שיאמר שנים עשר לאיש בושת כמו שאמר שנים עשר איש מעבדי דוד כמו שדקדקו המפרשים ונראה שכוונ' הפסוק להודיע מעלת דוד אשר נתן ה' מוראו וחיתתו על יהוד' לא כן איש בושת ולזה אעפ"י שקרא' בפסו' ויצא אבנר ועבדי איש בושת עם כל זה כשבא יואב ועבדי דוד אז נאמר שנים עשר איש לבנימן ולאיש בושת לומר כי לא היו כפופים כל כך לאיש בושת כשיעור השעבוד אשר היו לאנשי דוד עם דוד לזה הזכיר לבנימן ולאיש בושת לומר שהיו משולחים קצת וברשות עצמן זהו שאמר לבנימן עיקר וגם כן לאיש בושת לא כן גבי דוד אמר ושנים עשר מעבדי דוד רוצה לומר משועבדים כעבדים ולזה לא הזכיר ליהודה. עוד אפשר שאמר לבנימן להודיע ולומר שעברו אנשי דוד לעבר שהיה בו בנימן זהו שאמר לבנימן וכאלו מקרא מסורס ויקומו ויעברו שנים עשר לאיש בושת ושנים עשר מעבדי דוד לבנימן ואמר

ויקומו ויעברו במספר מכוון והיה הסך שנים עשר לאיש בושת ושנים עשר מעבדי דוד ולהיכן עברו אמר לבנימן נמצא שאנשי דוד עברו אצל אנשי איש בושת שלא כדברי מהרי"א ז"ל ויש קצת ראיה לזה מה שאמר אבנר אל יואב יקומו וישחקו לפנינו וכו' שכיון שאבנר שאל שישחקו לפניו ויואב אמר יקומו הלכו לפני אבנר ושם נלחמו. עוד אפשר לומר כשיטת מהרי"א ז"ל שעברו אנשי אבנר אצל אנשי יואב ולא מטעמו אלא אכריח כן מלשון הכתוב כי אמר (שאול) [אבנר] יקומו נא הנערים על נערי יואב ויואב חלק כבוד באו' יקומו כלומר משלך יקומו תחילה וסמיך ליה ויקומו ויעברו אותם של אבנר כמאמר יואב ויעברו במספר שנים עשר לבנימן ולאיש בושת ושני' עשר מעבדי דוד וברכו שם שלא עברו כי אצלם באו הי"ב איש של איש בושת והוא הנכון.

**טז**

**ויחזקו** איש בראש רעהו וכו' רש"י ז"ל חלקת הצורי' אחסנת קטיליא על שם החרבות אף תשיב צור חרבו ע"כ וכן הרד"ק ז"ל: והוסיף ויש לפרש כמשמעו כמו והצורים נתצו ממנו ופי' חלק' החזקים כי חזקים היו ובחזקה נלחמו שלא התגבר אחד על חבירו אלא כלם נהרגו כאחד (עד כאן) איש על יד אחיו כמו שאמר ויפלו יחדיו כל אחד הרג את חבירו ע"כ וכן מהרי"א ז"ל בשני הפירושים:

**יז**

**ותהי** המלחמה וכו' מהרי"א ז"ל למד שעבירה גוררת עבירה נמשך מעבירת הריגת הנערים עבירת מלחמה קשה עד מאד ליפול עם רב מישראל: **ולע"דן** לדקדק ראשונה אומ' המלחמה ב"הא דהי"ל ותהי מלחמה קשה עד מאד. ועוד לשון קשה דהי"ל חזקה. ועו' כ"מש וינגף אבנר ואנשי יש' כך הי"ל לפני יואב ואנשי דוד ולמה לא הזכיר כאן איש בושת ונרא' כי להיו' המלחמה בלתי הכרחית אבל ברוע בחיר' אבנר שבחר לעשות דמן של נערים שחוק הנה המלחמה הזאת קשה בעיני השי"ת עד מאד איך יעשו דם נערי ישראל שחוק וגרם זה מלחמה חזקה זהו שאמר ותהי המלחמה קשה כלומר מציאות המלחמה קשה בעיני הב"ה ושלא כרצונו ולא דבר הכתוב באיכותה כי אם במציאותה קשה עד מאד בעיני השי"ת להיותה ביום ההוא שלא היה ביו' ההוא דבר מחייב מלחמה כזאת אלא על לא דבר לכך היתה קשה עד מאד וקשיותה מצד היותה ביום ההוא כאמור ולזה כיון לומר שהאשם בראש אבנר כי הוא פטר מים ראשית מדון היה עונשו וינגף אבנר ואנשי ישראל לפני עבדי דוד שבזכות דוד הרודף שלום ואוהב שלום עם בית שאול נאמן בבריתו וקיים במאמרו של השבועה אשר נשבע לשאול לבלתי הכרית את בניו זה גרם הניצוח של עבדי דוד ונגיפת אבנר לפני עבדי דוד ולזה הזכיר אבנר ולא הזכיר יואב כיון שהודה ואמר יקומו גם יש לו קצת אשמה אבל בזכות דוד

בבחינת היות' עבדיו וסיעתו גרם שנתנגף אבנר ואנשי ישראל לפניהם ומה שאמר וינגף אבנר וכו' כולל שני ענינים יחדיו כפשוטו לפי שעה ורמז לעתיד שעל שעשה דמן של נערים שחוק הרי הוא ניגף בעתיד לפני עבדי דוד יואב וחילו וכמעש' שהיה וז"ש וינגף אבנר ואנשי ישראל גם בעתיד ואמר אנשי ישראל ולא הזכיר איש בושת להודיע מה שזכרתי למעלה בפסוק ויקומו ויעברו וכו' שלא היו משועבדים אל איש בושת ולזה אמר ואנשי ישראל ר"ל כצאן בלי רועה שאלו היה להם רועה מאימת מלכם לא היו פוטרי מים ראשית מדון על לא חמס:

**יח**

**ויהיו** שם שלשה בני צרויה הר"דק ז"ל ועשאל קל ברגליו ספור זה לומר כי בטח בקלותו לרדוף אחרי אבנר מה שלא עשו כן האחרים הלא תבין כי לא לקלים המרוץ. וכן מהרי"א ז"ל שעל עשאל נאמר הפסוק ההוא של לא לקלים המרוץ הצבים ב"יוד אחת לבד ו"יוד הרבים נעלמה מהמכתב עד כאן. והרל"בג ז"ל והנה היה רודף עשאל אחר אבנר להרגו במלחמה כי הוא היה בראש והמנהיג לאיש בושת ובנפלו תגיע המלוכה לדוד בקלות ע"כ. **ולע"דן** כונת הכתוב להודיע כי לא לקלים המרוץ שהרי עם היותם שם חוט משולש שבת אחים גם יחד גבורים איש את רעהו יעזורו ואת אחיו יאמר חזק עם כל זה בבא עתו לא ישוה לו זהו שאמר ויהיו שם שלשת בני צרויה וכו' ונוסף עוד היות עשאל קל ברגליו לברוח מהרע ולהסתופף אצל אחיו עם כל זה נפל ואח לא פדה יפדה איש והיה קל כצבי אשר בשדה כל ימיו שהוא קל מאד על הצבי שנלכד ונכנס לישוב שאותם ימי מספר שהוא בישוב אסור במאסר יושב ובטל לא ירוץ כל כך בקלות ששכח מנהג טבעו לז"א כי עשאל קל ברגליו כאחד הצבים אשר בשדה:

**יט כ כא כב**

**וירדף** עשאל אחרי אבנר וכו' ויפן אבנר וכו' ויאמר לו אבנר וכו' הר"דק ז"ל ואחוז לך אחד מהנערים לחברתך שישוב עמך ואם אתה ירא ממנו קח לך את חליצתו פי' כלי מלחמתו וגם אתה לא תהרגנו ע"כ. ומהרי"א ז"ל ולא נטה ללכת אחרי אבנר שהיה זה מפני הכבוד שהרודף אחר אדם אחד בושת לו לחזור מאחריו כי יורה בזה מהפחד מן הנרדף ולזה יהיה מהתחבולה מהלוחמים כאשר לא ירצו בהתמדת ההרדפה ולא ירצו להלחם עם הנרדף יטו המרוצ' לצד ימין או לצד שמאל כדי שיחשבו הרואים שלא היה רודף אחרי האיש אשר עזב כי אם ללכת אל הצד ההוא אשר הלך שמה או יעשו מעשה אחר כאלו הוא המתכוין בהרדפ' לא דבר אחר ולזה אמ' הכתוב בעשאל שחשש לכבודו לכן התמיד בהרדפה אחרי אבנר ואבנר אמ' לו עשאל אל תרדפני יותר ואל תרצה להלחם בי ואם תחוש אל הכבוד שיראו אותך שב מאחריו שיאמרו שלא עצרת כח

להלחם בי מנהג הוא שתטה ימין או שמאל ותאחז אחד מהנערים מעבדי איש בושת לא להמית כי אם לקחת את חליצתו ובזה יחשבו הרואים שרדפת אחרי הנער לשלול שללו ואז תשוב בכבוד ע"כ: **ולע"דן** לדקדק וכי אבנר לא היה מכיר לעשאל עד אשר הוצרך לשאול לו האתה זה עשאל גם תיבת זה מיותרת להיות הרודף ניתן ליהרג כי בא להרגך השכם להרגו אבל צריך איזה בירור שיהי' רודף ולזה הגיד הכתוב וירדוף עשאל אחרי אבנר ולא נטה וכו' באופן שהי' רודף להרגו כי לא נטה מאחרי אבנר הימין והשמאל. ועכ"ז היה מחסידות אבנר שהתרה בו פעמים וז"ש ויפן אבנר אחריו ויאמר האתה זה ר"ל היתכן שאתה עשאל רצונך לעשות זה הפועל של שפיכות דמי' ז"ש האתה זה זה דייקא והוא הודה ולא בוש ויאמר אנכי ר"ל אנכי זה שאמרת שרצוני לרדפך ועכ"ז אבנר בחסידותו השיבו שנית נטה לך ר"ל לך להנאתך ולטובתך שלא אהרוג אותך מאחר שאת' רודף כאשר פיך ענה בך נטה לך על ימינך וכו' וקח לך כופר תחתי שתאחוז א' מהנערי' אשר לי וקח לך את חליצתו שתהיה לך לשם ולתפאר' שנתתי לך כופרי חליצת אחד מהנערי' ולא אבה וכו' אז הוסיף עוד בהתראה להתרו' בו ולומר לו שלא ינצל ממנו באחד מאיבריו של רודף כמשפט אבל יכהו נפש ז"ש ויוסף עוד אבנר לאמר אל עשאל סור לך מאחרי למה אככה ארצה ר"ל הכאה שתפול לארץ ר"ל שתמות ותפול לארץ או פירוש למה אככה ארצה אככה הכאה שיוליכוך לארץ ר"ל לקבר או פי' אתה חושב שכביר מצאה ידיך בהיותך קל ברגליך כאח' הצבים דע לך כי אככה בנקלה כמי שמכה בחנית לארץ בלי פחד ונקלה שאין לומר השב כן אככה זהו שאמר למה אככה ארצה ואיני אומר כן מפחידתי אל גואל דמך אחריך רק מפני הבושה זהו שאמר ואיך אשא פני אל יואב אחיך שאתבייש ממנו על הריגתך ולכן שוב מאחרי ואפשר שאמר למה אככה בלשון שאלה לפי שאמר לו שוב מאחרי שמא תאמר רצונך להשיבני מאחריך ולפייסני בדברים ולהטרידני באחיזת אח' מהנערים ולקחת את חליצתו כדי שתבא פתאום להכות אותי לא תירא כי למה אככה ארצה מה פשע ביני לביניך ואם לעשות לי שם ותפארת אם יהיה רמאות בנצחונך לא יחשב לי לגבורה ואם כן למה אככה ארצה ואיך אשא פני וכו' באופן שסור מאחרי ואל תירא כלל:

**כג**

**וימאן** לסור כו' רש"י ז"ל אל החומש כמו דופן חמישי מקו' שמרה וכבד תלויים שם ות"י אל החומש בסטר ירכיה. וימת תחתיו ומית באתריה ע"כ והר"דק באחרי החני' יש חני' שראש העץ מחודד ובו ברזל מחודד עשוי לתקעו בארץ כמ"ש בשאול וחניתו מעוכה בארץ ומכים בו לאחור שאין פונים אל הרודף וכן עשה אבנר שלא פנה אל עשאל אלא

הכהו באחרי החנית אל החומש כנז"ל ברש"י תחתיו מקומו כרש"י והכוונה שלא זז מקומו אחר שהוכה אלא מיד מת ע"כ. ומהרי"א ז"ל פירש טעם להכאתו באחרי החנית דרך תחבולה שהניחו אבנר שיתקרב אליו ואבנר לא החזיר אליו פניו כדי שלא ישמר ממנו והכהו פתאום באחורי החנית ע"כ. **ולע"דן** שהכאתו באחורי החנית היא לאחת משתי סבות או לשתיהן יחד האחת דרך חסידות כדי שלא יכהו נפש כי אם מכה אנושה נחלה באחורי החנית אלא שהיתה מגבורתו שהכהו נפש שעברה עד החלל כי עם היות' באחורי החנית ולא בחנית עצמה והסיבה השנית להודיע גבורתו כי כלאחר יד ובאחורי החנית כן ותצא החני' מאחוריו וכו'. ואם היה פני' בפני' בראש החני' עא"כו ואמר ויהי כל הבא כו' להודיע אבירו' לב יואב ואבישי גואלי הדם של עשאל כי עם היות שכל הבא אל המקום אשר נפל שם עשאל וימות היה עומד ולא הוא בלבד אלא מעמיד זולתו עמו וזהו שאמר ויעמודו ולא אמר ויעמוד כי בעמוד איש הבא אל המקום אשר נפל שם יעמדו עמו גם כן משרתיו הבאים עמו זולתם ואפי' רחוקים בראותם שפלוני עמד יעמדו גם המה לצבאותם ועם כל זה רדפו יואב (ועמשא) [ואבישי] יחידים במתי מעט כמו שנאמר בסמוך:

**כד**

**וירדפו** יואב ואבישי וכו' הר"דק ז"ל כאשר שמעו עבדי דוד הריגת עשאל רדפו אחרי אבנר וכשהיו מגיעים אל המקום ההוא שמת שם היו עומדים כמו שאמר ויהי כל הבא וכו' אבל יואב ועמשא לא עמדו שם אבל רדפו אחרי אבנ' ויהי השמש באה כשהגיעו גבעת אמה באה השמש ונקראת גבע' אמה על ענין ידוע אצלם אולי הית' אמת המים בצד הגבעה. גיח שם מקום ע"כ. **ולע"דן** שאם כדברי הרד"ק הי"לל גבעת אמת בתי"ו הסמיכות דהיינו אמת המים אבל כוונ' הכתוב לומר כי חם לב גואלי הדם יואב (ועמשא) [ואבישי] שעם היות שהשמש באה כבר לא נמנעו מלרדוף ז"ש וירדפו יואב וכו' עם היות שהשמש באה ואחרי בא השמש המה באו עד גבע' אמה ר"ל מקום שם בגבעה צר מאד שבצאתו לא היה בו כי אם רוחב אמה לצאת מתוך הגבעה ועם כל זה סכנו עצמם לעבור דרך שם מקום צר ואין דרך לנטות ימין ושמאל ועם כל זה רדפום.

**כה**

**ויתקבצו** בני בנימין הר"דק ז"ל ויתקבצו כשראו שהיו רודפים אחריהם התקבצו אותם אשר היו רודפים ראשוני' ובאו אחורי אבנר והיו לאגודה אחת להלחם עם יואב ופי' אגודה א' סיעה אחת מקובצים יחדיו כאלו נקשרים ונאגדים יחד. **ולע"דן** כוונת הכתוב להקדים למה שאמר אחר כך ויקרא אבנר וכו' שלא היה זה מחלישות כח לדבר רכות כי לא דבר כן עד שנתקבצו אליו האנשי' של בנימין ונתחזקו ידיו של בני בנימן בני חיל

והמקו' חזק וגבוה ותלול כמו שאמר ויעמדו על ראש ההר גבעה א' אז ויקרא אבנר אל יואב כו'.

**כו**

**ויקרא** אבנר אל יואב וכו' הר"דק ז"ל הלנצח ת"י הלאפרש וכן תרגם אם ישמור לנצח לאפשר ופי' לנצח ידוע כי הוא רמז לעולם ופי' תאכל חרב חרבך תאכל בשר לנצח הלא ידעתי כי תאותך לנצח למלחמה תהיה מרה באחרונה והר"לבג ז"ל קרא אבנר שישובו איש מרדוף אחרי אחיו כי בין שינצחו או ינוצחו כבר תהיה מרה באחרונה כמו שנתבאר מעין מלחמת השבטים עם בנימין על פילגש בגבעה ע"כ פנים שנתחרטו באחרונ' ומה להם שהרגו את שבט בנימן ומהריי"א הלנצח תאכל חרב בתמיהה וכי לנצח תאכל חרב ממנו איש לאחיו הלא יהיה תכלית לאיבה ולמלחמה ורמז לו בזה שלא תתמיד המלחמה בין ישראל ובין יהודה כי בהכרח יסכימו כולם וימליכו עליהם את דוד והתנצל על מות עשאל באו' הלא ידעת כי מרה תהיה באחרונה ר"ל הלא היית יודע במלחמה שמרה תהיה והיא מיתת עשאל באחרונה. או אמר כן להפחידו שמא ימות אחד מהם או אבנר או יואב באחרונה ולכן ראוי שיאמר לעם שישובו מאחרי אחיהם ומרדוף אות' ואל נקמות ה'. **ולע"דן** לפרש לשון הלנצח לשון ניצוח כמו הלנצח ר"ל האם לתכלית נצוח וכבוד ראוי שתאכל חרב והלא אין ראוי לזלזל בשפיכות דמים לתכלית גרוע כזה כי אם לתקון העולם או לינקם מעון חמור כי לזולתו מהתכליות הלא ברור לך כי ידעת שמרה תהיה באחרונה שאעפ"י שבראשונה דהיינו בעולם הזה מתוקה מפאת כבוד הנצוח מרה תהיה באחרונה באחרית לעול' הבא שאין אחרית ותקוה לשופך דם האדם שאסור חמור מאד ומלבד זה אין ראוי והגון מצד האנושו' להלח' איש באחיו ז"ש ועד מתי לא תאמ' לעם הזה לשוב מאחרי אחיה' שאו' ועד בו"או מוסיף על ענין א' שאמ' מצד הדין בחומר' שפיכות דמים שגם מדין אנושות אין ראוי כי מה בצע כי נהרוג את אחינו:

**כז**

**ויאמר** יואב וכו' רש"י ז"ל לולא דברת אם דברת כן לולא כמו לו. ועוד יש לפרש כמשמעו לולא דברת מה שאמרת יקומו הנערים וישחקו ע"כ והכוונה כי לולא שאתה פטרת מים ראשית מדון הנה אז מהבוקר נעלה העם איש מאחרי אחיו ולא היו לוחמים עבדי דוד עמכם נמצא שאתה גרמת ועתה אתה או' לי הלא מרה תהיה באחרונה כאילו האשם בי. וכן מהריי"א ז"ל כשני הפירושים. וכן הר"דק כפי' השני וכן הר"לבג ז"ל.

**כח**

**ויתקע** יואב בשופר כו' ה"רדק ז"ל כשראה כי לא יכול עמה' כי התקבצו כול' תקע בשופר שיעמדו ולא ירדפו וכן עשו שאמר ויעמדו העם אשר עם יואב ולא ירדפו כמו ולא רדפו עתיד במקום עבר ומהריי"א ז"ל ולא יספו להלחם עוד ר"ל שאחר זה לא נלחמו עוד ולא רדפו עתיד במקום עבר כמו לא רדפו כהר"דק ז"ל עד כאן.

**ולע"דן** לדקדק אומ' ולא ירדפו ולא אמר ולא רדפו שהיתה מרה מאד המלחמה בין איש ואחיו יהודה וישראל עד שנמנו וגמרו והסכימו שלא ירדפו עוד לעתיד אחרי ישראל וכן היה שלא יספו עוד להלח' שהרי נהרג אבנר ולא יספו עוד ללחו' כאשר הסכימו שלא ירדפו עוד כאמור. או יאמ' ויעמדו שעמדו מרדוף לקול קריאת השופר ולא תחשוב אולי היתה עמידה זו דרך גניבת דעת אבנ' ואנשי בנימן כדי להתקבץ אגודה אחת עם יואב ולרדוף פתאו' בחצי הלילה או בזולתי מהעתים פתאום לרדת על אבנר כאשר ירד הטל לזה אמר ויעמדו בלב שלם בדעת נכונה שלא ירדפו עוד ולא היה בזה קשר או תחבולה ועם כל זה אבנר לא ערב לבו ולא בטח בהם אלא ואבנר ואנשיו הלכו מהר כל הלילה בזריזות:

**כט**

**ואבנר** ואנשיו רש"י ז"ל הבתרון שם מחוז וכן הר"דק ז"ל ע"כ ומהריי"א וזכ' הכתוב שאבנ' ואנשיו הלכו כל הליל' וכן הלך יואב אחרי קבורת עשאל והיה זה לחכמתם במלחמה שאין ראוי ללוחמים ללון בטח בפרט בהיות דם עשאל ביניהם יואב יבקש לינקם ואבנר יבקש להרוג את יואב לינצל ממנו ולכן יחדיו הלכו כל הלילה. וכן הר"לבג.

**ולע"דן** כל הבתרון מלשון ויבתר אותם בתוך ואת הצפור לא בתר שהיה כל כך רעדה לאבנר מן עבדי דוד שברח כל הלילה ועברו הירדן לבא מחנים ולא הלכו בדרך ישרה וארוכה אלא הלכו כל הבתרון ר"ל בדרך הקצרה שהיא בתרון הארוכ' כו' לבא מחנים מקום בטח לאבנר וזה כי ה' סר מעם שאול וסיעתו ולכך רעדה אחזתם שם:

**ל**

**ויואב** שב כו' רש"י ז"ל תשעה עשר איש ועשאל והלא עשאל בכלל עבדי דוד ולמה יצא שהיה שקול כנגד כולם וכן לכו ראו את הארץ ואת יריחו וכן והמלך אהב נשים נכריות רבות ואת בת פרעה עד כאן. וקרוב לזה ה"רדק ז"ל לפי שהיה נכבד מהתשעה עשר לא כללו עמהם וכתבו בפרט ויפקדו חסרו כמו ולא נפקד ממנו איש עד כאן ובפסוק ועבדי דוד אבאר פסוק זה בע"ה:

**לא**

**ועבדי** דוד הכו מבנימן וכו' לעד"ן לדקדק למה גבי עבדי דוד נאמר ויפקדו מעבדי דוד כו' כאילו מאליהן נפקדו לא כן גבי שאול שאמר ועבדי דוד הכו והי"לל ומאנשי בנימן ומאנשי אבנר נפקדו שלש מאות. ונראה כי גבי אנשי דוד שהיו מוצלחים לא אמר בהם שנצחום אנשי אבנר רק לשון ויפקדו מעבדי דוד שפקדו סך ט"ו מאליהם לא שיבאו אנשי אבנר להכותם אלא היה זה מעין ועשאל שנפל לפני אבנר לא שרדף אבנר אחריו אלא אדרבא היה הוא רודף לאבנר עד שהוכרח אבנר להרגו כדי לינצל ממנו וזהו שאמר ויפקדו מעבדי דוד כאילו מהם ובהם נפקדו ולזה הוציא את עשאל מן הכלל שלא אמר עשרים איש להודיע שאלו התשעה עשר נפקדו מעין עשאל שפשע בעצמו וגרם מיתה לעצמו כן התשעה עשר ולזה אמר ויפקדו מעבדי דוד כו' אמנם באנשי אבנר אמר ועבדי דוד הכו מבנימן וכו' ר"ל הכו ביד רמה. וטעם כפל הכו מתו הכוונה שהמוכי' היו מרובים שהכום ופצעום פצע וחבורה ומכה טריה לאנשי' באין מספר ז"ש ועבדי דוד הכו מבנימן ובאנשי אבנ' ולא הזכיר סך המוכים כי רבו מספור אמנם המתים היו שלש מאות ז"ש שלש מאות וששים איש מתו זולת המוכים שהיו רבים. ומ"ש מבנימן ב"מם ובאנשי אבנר בבי"ת ולא אמר בכולן בבי"ת או במ"ם אפשר שהיו רוב המוכים באנשי אבנר שעליהם היתה מכה רבה ולז"א מבנימן מקצת' שמקצת' היו מבנימין ועיקר המכה באנשי אבנ' וכן מחייב השכל להיו' כל רדיפת יואב (ועמשא) [ואבישי] אחרי אבנר לנקום דם עשאל לזה היו הגבורים משתדלים להחזיק ביד אבנר ולהדיח הרע' מעליו ולסיבת זה היו מסתכנים מהם רבים:

**לב**

**וישאו** את עשאל וכו' הרד"ק ז"ל ויאור להם בחברון וכו' כשהיה אור היום בבוק' היו בחברון עד כאן. **ול"עדן** כוונת פסוק זה להודיע כי יואב לא הלך כל הלילה מפחדו מאבנר כי ידע הצלחתו ואיך אבנר בורח ממנו אבל היה המהירות הזה לכבוד עשאל לבלתי יסריח ביום מהעיכוב ומהחום ולזה אמר הפסוק בעצמו סיבה זו באו' וישאו את עשאל ויקברוהו בקבר אביו ולזאת הסיבה הלכו בליל' וכל הלילה בזריזות נמרץ ויאור להם בחברון:

**ג**

**א**

**ותהי** המלחמה ארוכה וכו' לע"דן באומרו לשון ארוכה שלא היתה המלחמה רדופה בזמן מועט אבל היתה המלחמה ארוכ' ר"ל בזמן ארוך כי דוד ע"ה היה מאריך אפו עד שיצא הדבר מהש"י זהו שאמ' ארוכה בין בית שאול ובין בית דוד ולהיות דוד בחיים

ובחסידותו גובר בעוז מעשיו לזה אמר ודוד הולך וחזק ר"ל דוד בעצמו הוא היה הולך וחזק ומחזקתו היו מתחזקים ביתו ואנשיו אמנם גבי בית שאול אמר הולכים ודלים. ותרגומו ודוד הולך וחזק ובית דוד אזלין ותקפין ולפי דחוק לשון הולך וחזק בלשון יחיד:

**ב ג ד**

**ויולדו** לדוד בנים בחברון כו' ומשנהו כלאב ברכות פ"א עלה ד' א"ר יוחנן לא כלאב שמו אלא דניאל שמו ולמה נק' שמו כלאב שהי' מכלים פני מפיבושת בהלכ' ועליו אמר שלמ' בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני ואו' חכם בני ושמח לבי ואשיבה חורפי דבר ע"כ ופרש"י כלאב מכלי' את הרב שהי' אב בהורא' ע"כ והדין עם רש"י שפי' כלאב נוטריקון כל לשון (ל כ)כלימת אב וכו' ולא פי' כלאב כל אב כפשוטו כל מה (מה) שהיה עושה עם אב דוד היה בנו עושה עמו כי לשון הגמ' מורה שדורשו לשון כלימ' דקאמרה ולמה נקרא שמו כלאב שהי' מכלי' פני מפיבוש' משמע שמפרש כל לשון כלימה מכלים אב מפרש על מפי בושת שהיה אב בהוראות אמנם מה שאמר ועליו אמר שלמה וכו' דקדק בלשון הכתוב יתור גם אני שכבר אמר ישמח לבי גם אני למה אלא ודאי ישמח לבי מצד חכמתיך ומלבד זה גם אני אראה נקמה ממפיבושת שהי' מביישני גם אני אראה מי שמכלימו עם היותו אב בהוראות. ומה שאמר ואו' חכם בני ושמח לבי דקשה מאי ואו' כדמקשה גמרא בכמה דוכתי נרא' דהכי קאמר וכי תימא היתכן שדוד ישמח במה שמכלים בנו לשאול וכי דוד שמח לאד מפיבושת הוא לז"א שכל אב זה בויכוח שלו עם מפיבושת היה מווכח על אותן הדברי' עצמן שנפל' מחלוקת בינו לבין מפיבושת שהיה מפיבושת מפקחו בהלכות ועכשיו כלאב חזר לעורר על אותן ההלכות עצמן ופקח למפיבושת והורה שהדין עם דוד אביו לזה שמח דוד בראות בנו יוצא חלציו מכריע כדבריו וגם מכלים את מפיבושת ז"שה חכם בני ושמח לבי כנזכר בפסוק בני אם חכם לבך כוי טעם השמחה הוא כי עתה אשיבה חורפי דבר שמפיבושת שהיה חרפי עתה אשיב לו דבר דבו' על אופניו להכריע כדברי ומזא' הבחינ' אשמח ובמדרש כמו שהביא הרד"ק ז"ל ובדברי הימים ומשנהו דניאל ולמה נקרא שמו כלאב אמר רבי יצחק שהיו ליצני הדור אומרים מנבל אביגיל מעוברת נהפך קלסטרו ונדמה לאביו ע"כ וכן הר"דק ז"ל ולשון כלאב כולו אב ר"ל דומה לאב ודניאל היה שמו העיקרי כי אמר דוד דנני אל מנבל אבשלום בן מעכה שהיה בן יפת תואר ולכך היה בן סורר ומורה כמו שלמדו מסמיכות הפרשיות בפרשת כי תצא פי' יפת תאר לפי' בן סורר ומורה ונכון הדרש כי השבויה מוכרחי' מעשיה ולבה לא נכון אל הדת והנטע יוצא כמו השורש ע"כ וכן מהריי"א ז"ל.

**ולע"דן** להבין הכרח למדרש הנז' מלשון הפסוק שאומ' כלאב לאביגיל אשת נבל הכרמלי לא כן בדברי הימים שלא הזכיר נבל הכרמלי והטעם שהפסוק הזה או' מילתא בטעמא כי קראו כלאב על שהיה כולו דומה לאב והיה כן להיות שאביגיל היתה אשת נבל הכרמלי והיו ליצני הדור מרננים לומר שממנו נתעברה לכך הוצרך לצור קלסתר פניו דומי' לאביו דוד ומה שאמר והשלישי אבשלום בן מעכה ולא אמר למעכה לומר כי היה בן סורר ומורה מורד באביו ולזה אמר בו בן מעכה שבנה היה ולא בנו וכן גבי ואדוניה בן חגית לפי שעשה שלא מדעת אביו שרצה למלוך והעלה חרש בידו כנודע מהפסוקים אמנם גבי שפטיה לא מצאתי טעם לאומרו בן אביטל:

**ה**

**והששי** יתרעם לעגלה חז"ל במסכת סנהדרין פ' כ"ג אמ' שהמלך מותר ליקח שמונה עשרה נשים למדו כן מפ' זה שמונה שש נשים וכתיב ואם מעט ואוסיפה לך עוד כהנה וכהנה לי"ח והא הוה ליה מיכל שהם שבעה ומשני עגלה זו מיכל שהיתה חביבה עליו כעגלה ע"ד חרשתם בעגלתי באופן שלא יהיו אלא ששה ופריך ומי הוה ליה למיכל בנים והא כתיב ולמיכל בת שאול לא היה לה ולד עד יום מותה [עד יום מותה] לא היה לה אבל ביום מותה הוה לה ופריך מכדי בנים היכא קא חשיב להו בחברון ואילו מעשה דמיכל בירושלם הוה דכתיב ומיכל בת שאול נשקפה בעד החלון ותרא את המלך מפזז ומכרכר לפני ה' ותיבז לו בלבה ואמר רב יהודה שקלתיה מיכל למיטרפסה אלא אימא עד אותו מעשה הוה לה מכאן ואילך לא הוה לה עד כאן וכתב הר"דק שזהו אשת דוד ר"ל חביבה יותר משאר הנשים כעגלה ואעפ"י שהם ז"ל אמרו טעם אחר באו' אשת דוד ר"ל אשתו ראשונה ע"כ ורש"י ז"ל הביא הדרשה הזו ומסקנא דמאי דכתיב ולמיכל בת שאול לא היה לה ולד עד יום מותה מאותו מעשה ואילך אבל קוד' אותו מעשה הוו לה וכן הביא הר"דק ז"ל והוסיף לומר דלפי הפשט עגלה זו אשה אחרת ומיכל לא נזכרה כאן לפי שלא היה לו ממנה בן וכאן הוא אומ' הבנים שהיו בחברון ומה שאמר אשת דוד וכן בדברי הימים עגלה אשתו אולי לא היתה ממשפחה גדולה ולא היתה ידועה לא הזכיר אותה אלא באשת דוד ויש בדרש שעגלה זו אשת שאול ואלמנתו של מלך אסורה להדיוט ולזה אמר כאן אשת דוד כלומר אינה ראויה לזולת דוד אלא אשת דוד מלך וזאת הסברה אליבא דר' יהודה ופשט הפסוק נכון אליבא דרבי יהודה ואעפ"י שאין חכמים מודים לו ואעפ"י שהיתה אשת חמיו מותרת היא לו ואף לירושלמי שאו' אשת חמיו אסורה לא אסרוה אלא מפני מראית העין אבל מן התור' מותרת והם אמרו כי רצפה פילגש שאול לקחה דוד לאשה עד כאן וכן הביא הר"לבג ז"ל במה שאמר אשת דוד לומר

כי לו יאתה לאשה להיותו מלך ולזולתו אסורה. ומהרי"א ז"ל כתב עגלה אשת דוד שזו אינה מיכל ולפי שקראה עגלה שלא תובן עגלת בקר לכך אמר אשת דוד וכו':

**ו**

**ויהי** בהיות המלחמה וכו' רש"י ז"ל מתחזק בכל כח על בית שאול להעמיד מלכותם עד כאן. ומהרי"א ז"ל כוונת הכתוב שסכל איש בושת במה שאמר כן לאבנר הן מצד היות אבנר מחזיק בידו מתחזק בבית שאול והבחינה השנית מצד היות הזמן שעת הדחק ז"ש ויהי ענין זה אשר אגיד לך בהיות המלחמה בין בית שאול וכו' ואבנר מתחזק ועם כל זה ויאמר אל אבנר מדוע באתה אל פילגש אבי והוא טעות כי היה לו להעלים עין וכן הרב ב"ע בשער כ"ה כמו שאזכיר:

**ז**

**ולשאול** פילגש ה"רדק ז"ל ויאמר אל אבנר איש בושת האומר ולא הזכירו בפי' כי סמך אל בית שאול הנזכר בפסוק הקודם ועיקר בית שאול הוא איש בושת כי בו תלויה בית שאול. מדוע באתה אל פילגש אבי אם היה הדבר אמת הוכיחו לחוש אל כבוד אביו ועוד שהיא אסורה לו כיון שהיתה מיוחד' לו הרי היא כאלמנתו של מלך דאסורה להדיוט ועוד כיון ששמשתו הרי אמרו אין משתמשין בשרביטו של מלך וז"ש ותפקוד עלי עון האשה מורה שהיה שם עון ע"כ ומהרי"א ז"ל כתב הכתוב לא זכר אם היה הענין אמת שבא אליה או לאו אבל מאו' ותפקוד עלי עון האשה מורה שהיה שם עון אלא שחרה לו שהיה לו למפי בושת לשמור לפיו מחסום אחרי היותו מתחזק בידו ולוחם מלחמותיו ע"כ. **ולע"דן** לתת טעם למה לא כתב ויאמר איש בושת אלא ויאמר סתם אולי היתה אמירה זו על ידי אמצעי כי בוש לומר לו פנים אל פנים מדוע באתה אל פילגש אבי. והנכון כי לפי שלא נהג איש בושת בענין זה כשורה וכשמו איש בושת דהיה לו להתבייש מאבנר מלומר לו מדוע באתה אל פילגש אבי לכך לא הזכיר שמו בזה אלא ויאמר סתם ולא אמר ויאמר איש בושת כי לא איש בושת היה בזה הענין שלא נהג בושה וענוה בזה וזהו שאמ' ויחר לאבנ' מאד על דברי איש בושת שאילו היו דברי זולתו מהאנשי' דעלמא לא היה חושש אבל להיותם דברי איש בושת איש עניו ושלם וביישן לזה הטב חרה לו ז"ש ויחר לאבנר על דברי איש בושת:

**ח**

**ויחר** לאבנר מאד על דברי איש בושת רש"י ז"ל הראש כלב אנכי אשר ליהודה כלום אני חשוב אפי' כראש שומר הכלבים אשר לדוד אך לפי הנקוד שהטעם תחת הראש וכלב מוקף במקף כך פירושו הראש וכי אחפוץ להיות ראש בביתך טוב לי להיו' ראש כלב והדיוט בבית דוד וכת"י היום אעשה חסד מעתה נאה לי לעשות חסד עם בית שאול

ועם כל אוהביו כאשר עשיתי עד הנה ולא המצאתיך ביד דוד ע"כ והרד"ק ז"ל הרחיב מלעיג ואו' אלו הייתי ראש כלבים ר"ל ממונה על הכלבים שהייתי נקרא ראש כלב ועוד אפי' לשבט יהודה שאתה שונא אם היה לי שום מנוי עליהם לא היה לך לבזותי כל כך היום יש לי דין לעשות חסד עם בית שאול כי בזיתני והלא חסד גדול עשיתי עם בית אביך שהחזקתי בביתו להעמידו במלכותו ולא המציתך ביד דוד ואתה פקדת עלי עון האשה וי"ת הלא רישא אנא מכען הויתי גבר הדיוט לשארא דבית יהודה ולא המציתך בא על דרך בעלי ה"הא ואעפ"י שהוא מבעלי ה"אלף ופי' ואת העולה המציאו ענין הזמנה ומסירה ע"כ. וכן אמר מהרי"א ז"ל והוסיף עוד יאמר אעפ"י שאהיה בבית דוד ראש לכלבים והפחות שבאנשיו ז"ש ראש כלב אנכי אשר ליהודה האם ראוי היום הזה שאעשה חסד עם בית שאול מאחר שלא המציתך ביד דוד ותפקוד עלי עון האשה האמת שעכ"ז שאהיה ראש כלב אשר ליהודה אין ראוי לעשות חסד עמך. או יאמר לו הונח שהייתי ראש כלב אשר ליהודה היום ר"ל הפחות שבאנשיו עכ"ז אעשה חסד עם בית שאול אביך לשתי סבות האחת אל אחיו ר"ל מצד האחוה והקירבה שבינינו כי אבנר קרוב לשאול כנודע והשני' אל מרעהו שהיה רעהו של שאול במלכו' באופן שמשתי בחינות הנז' ראוי לעשות חסד אבל עתה לא אעשה יען שאני לא המציתך ביד דוד ואתה עכ"ז פקדת עלי עון האשה לכן כה יעשה אלהים לאבנר כו' כי כן אעשה לו ושמעתי מפרשים הראש כלב אנכי כי הכלב הוא הנובח והמכה את החיות ולז"א אבנר הראש כלב אנכי לנבוח ולזעוק נגד אנשי יהודה ז"ש אשר ליהודה ר"ל לנבוח נגד אנשי יהוד' מאח' שאתה גמלתני רע לא אוסיף לנהוג כן ע"כ ולפי' הר"דק ולפי' מהרי"א הא' יחדיו קשה לשון כלב שבא בלשון יחיד ולדבריהם הי"לל הראש כלבים. והרב ב"ע ז"ל בשער כ"ה ז"ל מלבד קושי הבנת הפסוקים יש לדקדק בדברי אבנ' מה ענין הממלכה אצל עון האשה כי העונש ראוי להיות מעין החטא ודומה לו אבל הענין הוא שהכתוב אמר ויהי בהיות המלחמה וכו' ואבנר מתחזק בבית שאול אמר שבהיותה במצב ההוא שאבנר עיקר קיום והעמדת בית שאול היה סכלות גדול לדבר עמו אז מעון האשה ולא מזולתו ואפי' חמור ממנו כי לא יום פקודה הוא כי סכלות גדולה היא לעורר מדנים עם איש שהכל תלוי בו ולזה כשמוע אבנר את דבריו לא חשבו לסכל גמור שיהי' אז בלבו מהאשה אבל חשב שחשבו לבוגד במלכות וענין האש' תואנה היא מאיש בושת ולז"א לו אבנ' הראש כלב אנכי אשר ליהודה ירצה שחשדתני היותי ככלב הזה שהולך לדרכו וראשו נסוג לאחוריו ואמ' כלב לפי שהוא מסוגל לזולתו מהב"ח בהנעת הפרקי' אשר בשדרתו וצוארו עד שתראהו הולך למזרח וראשו הפוך לגמרי למערב והולך על זה

האופן חשבת שכן אנכי עמך מתרא' שאני יושב עמך ואוהבך והולך בעזרתך והרהורי ראשי ולבי כלפי יהודה ולעזרתם היום אעשה חסד וכו' ירצה אין לספק שהיתה זאת כוונתך כי הזמן והמצב אשר בו דברת דברים אלו מוכיחים כן בלי ספק וזה כי היום אתה תלוי ועומד כי אעשה חסד עם בית אביך עם שאול ומרעהו ושלא אמציא אותך ביד דוד ואיך הסכלת לפקוד עלי עון האשה היום הזה אם לא שנכנסה בלבך רוח חשד הבגידה ובקשת להרחיקני מעליך כדי שלא אבגוד בך ביום קרב. והנ' אחר שחשדתני בזה כבר נתת לי מקום והתרתה לי רצועה לעשות מה שלא על דעתי מעולם מפני כלימת הבגידה ולזה כה יעשה אלהים וכה יוסיף אם לא כאשר דמית כן אעשה וכו' להעביר הממלכה כי מעתה חף אני בלי פשע זך אני ודמך מידך יבוקש ע"כ ובזה מובן גם כן אומרו אעשה בלשון עתיד ואם הוא דרך תימה הי"לל ההיום אעשה בה"א התימה.

**ולע"דן** כי לפי שהוכיחו איש בושת לאבנר על הפילגש אשר בעל כי זו הוראת גאה וגאון ודרך רע שהרים ראש במלכות בביאת איסור לעומת זה חרה לאבנר מאד על דברי איש בושת דברי דייקא שני דברים האחד שהוכיחו מעשה איסור והשני מרד ומעל לז"א הראש כלב אנכי ר"ל היתכן שראש אני ומגאוה ובוז עשיתי זאת זהו שאמר הראש בתמיהא והלא כלב אנכי ר"ל נבזה ודל מאד כלב אנכי אשר ליהודה רוצה לו' הלואי הייתי כל כך כלב ישראל שהיית חס עלי אבל אני בעיניך כלב אשר ליהודה שונאך בזוי מאד מאד ולפי' זה לא קשה מה שהקשה לפי' הראשון מהיות הטעם תחת תיבת הראש ותיבת כלב במקף. ומחרון אפו אמר היום אעשה חסד שירדו בית שאול במדרגה שיצטרכו אל אחיו ישראל ואל מרעהו דוד שיעשה עמהם חסד תחת היותך מלך מתחסד עם זולתך ז"ש היום אעשה מעשה נורא והוא שיצטרכו חסד בית שאול אל אחיו ואל מרעהו יצטרך לחסד הזה ובזמן העבר לא המציתך ביד דוד והמציתך מלשון ונמצה דמו ובלשון חז"ל דם התמצית כלומר לא נשאר ממך כי אם מעט מזער ותמצית ומידי היתה זאת שלא המציתך ביד כדי שתפול ביד דוד ואתה כפוי טובה ותפקוד עלי עון האשה וכו' או יאמר היום אעשה חסד כלומר היום לבד אעשה החסד הזה עם בית שאול אביך ואל אחיו ואל מרעהו כמו שעשיתיו מקד' שלא המציתך ביד דוד באופן שיתמיד החסד הזה עד היום והיום בכלל לא למחר יען כי אתה פקדת עלי עון האשה היום הזה שאגו בצרת המלחמות והסכלת בפקידה הזו מצד היותה היו' שהיה לך להאריך אפך עד יום הניח ה' לך מעצבך ורגזך מהמלחמות מעתה כה יעשה ה' וכו' להעביר הממלכה מיום המחרת ואילך:

**ט**

**כה** יעשה אלהים לאבנר וכו' ה"רדק ז"ל כאשר נשבע ה' לדוד דברו הוא שבועתו וכן אמר נשבעתי לדוד עבדי וכו' או לפי שאמר שגי פעמים בשם האל בגלגל ובדבר עמלק בקש לו ה' איש כלבבו ונתנה לרעך וכו' ושני פעמים הן הן שבועה לאו לאו שבועה עד כאן ומהריי"א כה יעשה אלהים לאבנר כל כך רעה ויוסיף עליה אם אקיים מה שנשבע כו' עד כאן. **ולע"דן** לדקדק תיבת כי מיותרת די שיאמר כי כאשר נשבע ה' לדוד כן אעשה לו. ונראה שכיון אבנר לומ' כי מה שנשבע ה' לדוד להמליכו ידע ונגלו לפניו העתיד שעתיד ליעשות דבר זה על ידי ז"ש כאשר נשבע ה' לדוד כי כן אעשה לו ר"ל כאילו בכלל מהנשבע ה' לדוד הוא המעשה בעצמו וגם שאהיה אני העושה ז"ש כי כן אעשה לו והוא דקדוק נכון ואפשר לפרש במה שאמר וכה יוסיף לו שתיבת לו מיותרת די שיאמר וכה יוסיף לאבנר אפשר כה יעשה אלהים וכה יוסיף לו לבית שאול הנז' או תיבת לו אל דוד אשר יזכיר ויגיד עליו רעו כי כן אעש' לו:

**י**

**להעביר** הממלכה וכו' לע"דן כתו' זה מיות' שבכלל או' כאשר נשבע ה' לדוד כן אעש' לו הוא ענין להעביר הממלכה אם כן מה צריך לפרט כי המלכים ברמז די להם. ונראה שכתוב זה מדברי הנביא הוא לא מדברי אבנ' שאבנר לא אמר אלא כי כן אעשה לו ודי והנביא אומר ראה נא נפלאות ה' שסבב שנא' זו בין איש בושת ואבנר לגלגל להעביר הממלכ' כו' והכתוב בעצמו כיון גם כן אל מה שאמר הר"לבג ז"ל זה לשונו והנה סבב הש"י אשר לו נתכנו עלילו' שנולדה קטטה בין אבנר ובין איש בושת והשתדל מפני זה אבנר להמליך דוד על יש' כי מה' היתה לו עד כאן.

**יא**

**ולא** יכול עוד וכו' הכוונה להודיע שבין בענין זה בין בזולתו לא יכול עוד להשיב איש בושת מהיו' ההוא והלאה את אבנר דבר מיראתו אותו וזה מור' תיבת עוד שאם על הפעם הזאת לבד מספיק שיאמר ולא יכול להשיב את אבנר דבר מיראתו אותו אומרו עוד כיון לעוד כל ימי עולם שלא דבר עמו ולא השיבו דבר:

**יב**

**וישלח** אבנר מלאכי' רש"י תחתיו לאמר מאתריה למימר מקימנא במאן דעבד ארעא למי ארץ לשון שבועה במי שהארץ שלו ד"א תחתיו שמו הזכיר תחילה באגרת ואחר כך הזכיר שם דוד ולכך נענש ממני אבנר שר צבא ישראל לדוד מלך ישראל שלום למי ארץ למי שהמלכות הגון לו אני שולח לו לאמר כרתה ברית וכו' ע"כ וכן הר"דק והוסיף ופירש תיבת תחתיו לשון בסתר. וכן מהריי"א ז"ל כב' הפירושי' הנזכרים ופירש תיבת תחתיו

כמו במקומו ר"ל שלח המלאכים האלה תחתיו ומקומו שיהיו שלוחיו של אדם כמותו לקיים ברית בינו ובין דוד שכל מה שיעשו יהיה עשוי מאושר ומקויים כי הם תחתיו. **ולע"דן** לדקדק תחתיו קרי וכתיב תחתו שהוא הכרח לנזכר בדברי המפרשים הנז"ל והוא ממדרש תנחומא שהזכיר שמו תחילה קוד' דוד ולכך נענש ויהי' ל"עד הכרח המדרש הכתיב תחתו שהזכירו תחת אבנר ולפי הפשט נראה באו' תחתיו לאמר למי ארץ כלומר אולי שמעת שידי על העליונה על איש בושת כנז' בסמוך בפסוק הקוד' ולא יכול עוד להשיב את אבנר דבר מיראתו אותו דע כי לא כן אני עמך דוד אבל אהיה תחתיך ותחת צל כנפיך ז"ש מלאכי' אל דוד תחתיו לאמר שהאמירה היא היא תחתיו שיהיה כפוף לו כי ראוי להיות תחתיו של מי שהארץ נתונה לו מהשי"ת ז"ש למי ארץ ויוכיח כן כפל תיבת לאמר לאמר המורה שהיו כאן שתי אמירות אמירה אחת תחתיו כדפרישית והשנית לאמר כרתה ברית אתי כי אני הנה ידי עמך ר"ל ידי בשבועה בתקיעת כף עמך. או יאמר ידי עמך כתב ידי עמך כי בכתב יד היה זה כנזכ' בדברי רש"י והוא ממדרש תנחומא שכתב לו מן אבנר לדוד שאני מתחייב להסב אליך את כל ישר'. או יאמ' אל דוד תחתיו ר"ל אל דוד שיהיה תחתיו של איש בושת הנזכר בפסוקים הקודמים למי ארץ וכו' כפי הפירוש הנזכר לעיל:

**יג**

**ויאמר** טוב אני וכו' רש"י ז"ל לפני הביאך לפני ראייתך פני הביאך את מיכל ע"כ והר"דק ז"ל כי אם לפני הביאך כו' כי אם לפני כל דבר יהיה הביאך את מיכל ע"כ. **ול"עדן** לפי שאבנר שאל כרתה בריתך אתי שיכרות תכף ומיד הברית אתו והשלום כמותו כאש' זכרתי בשם המפרשים בתיבת תחתיו לעומת זה ענהו דוד ע"ה ואמר לו כי לא יכרות ברית שלא בפניו אבל הבטיחו ויאמר טוב הדבר מאד אך לא שלא בפניך רק אני בעצמי אכרות אתך ברית רוצה לו' פנים בפנים והוכיח באו' תיבת אני המיותרת שבכלל אכרות היא גם הוכיח כן באו' אתך ברית שלא אמר ברית אתך כמו שאמר אבנר כרתה בריתך אתי שאז תיבת אתך מוכיח מציאות מי שכורתין עמו הברי' אכן בהקדימו אתך ברית רוצה לו' אני אתך פנים בפנים אכרות בלשון עתיד אכרות לא עתה מיד כאשר אמרת כי אם לפני כריתת הברית אתך צריך הביאך את מיכל בת שאול כי אז יהיה הברית חזק וקיים כי הטבות עמי להביא את אשתי אשר אהבתי ולא יוסר לעולם ומה שאמר מאתך לאמר רוצה לומר הדבר הזה אשר אני שואל היה ראוי שאתה בעצמך היתה מתעורר לאמר כן לכן לא תראה את פני כי אם לפני הביאך את מיכל בת שאול וכו':

**יד**

**וישלח** דוד מלאכים וכו' כבר זכרתי דברי חז"ל שאמ' במסכת סנהדרין תנה את אשתי את מיכל מיכל אשתי ולא מירב אשתי אשר בדבריהם אלה מובן את את דקאמר קרא את אשתי מיכל די מדקאמר את אשתי את מיכל למדנו מיכל אשתי ולא מירב אשתי. וה"רדק אעפ"י ששלח לאבנר שלח גם כן לאיש בושת לכבודו שלא רצה לקחתה בלא רשותו. אשר ארשתי לי במאה ערלות פלשתים זה מסייע פי' חז"ל שכתבנו למעלה בענין זה כלומ' ארוסתי היא וארשתיה במאה ערלות כלו' בהם היה דעתי לא בעושר שהיה חייב לי מה שנדר לי שאול שהיא מלוה ודעתיה אפרוטה שווי הערלות ולא אמלוה. ולפי הפשט אמר ארשתי לי רוצה לו' שמתי עצמי בסכנה בעבורה לפי' יש לי עליך להחזירה ובאו' במאה והוא נתן מאתים כי במאה היה התנאי ביניהם עד כאן. **ולעד**"ן לדקדק תיבת לאמר שהכוונ' לאמ' לדורות איך ראוי מדרך המוסר לקחת רשות מאחי ארוסתו הגדול והנכבד ובפרט אחרי מות אביו והו' ממלא מקומו ראוי לו לכבדו כמו שזכרתי בשם ה"רדק שאעפ"י ששלח לאבנר שלח גם כן לאיש בושת שלא לקחתה כי אם ברשותו וז"ש אל איש בושת בן שאול לאמר רוצה לו' לאיש בושת מצד היותו בן שאול בחיר ה' בחיר ה' ומשיח ה' ראוי ליטול רשות ממנו ואעפ"י שהוא בר פלוגתי. ומה שאמר תנה את אשתי את מיכל שהי"לל את אשתי מיכל ודי את את למה אפשר במה שאחז"ל שלא נטמאת מיכל עם פלטיאל כמו שאזכיר בסמוך בפסוק וישלח איש בושת כו' וכן פירש הרל"בג ז"ל וראוי שלא יעלם ממנו כי לא נטמאת מיכל עם פלטיאל בן ליש שאם הדבר כן היתה אסורה לדוד עד כאן שבזה אבין כפל את שכוונת הכתוב להודיע שדוד ידע האמת שהיא ראויה להיות אשתו וז"ש את אשתי את מיכל רוצה לומר הראויה להיות אשתי שבכשרותה היא עומדת ואעפ"י שנתנ' לפלטי ואילו כתב את אשתי מיכל לא היתה תיבת אשתי משמשת רק מורה מקום על אי זה מיכל מדבר. או אולי אמר את אשתי ואעפ"י שאינה מיכל ואת מיכל אעפ"י שאינה אשתי שהטיבה עמי בהצלתי להורידני בעד החלון בחצי הלילה כ"ש בהצטרף יחדיו את אשתי את מיכל ויהיה על דרך מה שאחז"ל עם בני עם יצחק ואמר אשר ארשתי לי במאה ערלות פלשתים אשר תיבת לי מיותרת כי די שיאמר אשר ארשתי במאה כו' אבל כיון לומ' אשר ארשתי לי ואעפ"י שקדמה מלוה גבי שאול מה שאמר ונדר יעשרנו המלך עושר גדול לא היה בדעתי אלא במאה ערלות שלי וסברתי מלוה ופרוטה דעתיה אפרוטה ומקודשת זהו שאמר לי במאה לי בדעתי ולסברתי במאה ערלות פלשתים ולא במלוה. או כי דוד ע"ה סבר שוה פרוטה יש בהם דחזי לכלבי ושונרי ושאול סבר לא חזי ולא מידי ועל זה ג"כ

אמ' לי במאה ערלות כלום' לי לסברתי אשתי היא שיש תועלת ושוה פרוטה במאה ערלות פלשתים:

**טו**

**וישלח** איש בושת ויקחה וכו' רש"י ז"ל מעם איש מלות בעלה ע"כ וכן ה"רדק ז"ל מעם איש מעם אישה וכת"י מלות בעלה ואחר כך פיר' מי היה בעלה פלטיאל והוא פלטי הנז"ל ובדרש לפיי נקרא עתה פלטיאל שפלטו אל מן העבירה שלא בא על מיכל כמו שפיר' לעיל ומה שאמר הלוך ובכה אחריה עד בחורים על מצוה שהלכה מידו ועד בחורים כובש את יצרו עד שנעשה כבחורים שלא טעמו טעם חטא ע"כ וה"רלבג ז"ל גם כן סובר היות מיכל נתונה לפלטיאל בתור' אשה אלא שלא נגע אליה כלל וכן מהרי"א ז"ל הביא שיטת חז"ל הנזכר והוא ז"ל פירש שלא היתה נשואה לו אבל היתה נתונה אצלו למשמרת כדי שלא תלך אחרי דוד ולא תפשע בכבודה ולכן לא אמר מעם אישה או מעם בעלה אלא מעם איש ר"ל אדם נכבד כמו שהיו אומרי' ישראל אישי כהן גדול ועל דרך זה הוא מה שאמר וילך איתה אישה לשון אישי כהן גדול ולא לשון אישות ולהיותה אצלו כבת מדבר על לבה להסיר כעס בעלה שהניחה עגונה ועצובת רוח ולקח לו נשים אחרות לעומת זה הלך הלוך ובכה אחריה עד בחורים עד הפרד ממנה לא שהיה אישות בדבר ע"כ ולמעלה בפסוק ושאול נתן את מיכל בתו וכו' הרחבתי יעויין שם.

**ול"עדן** לדקדק כפל מעם מעם דהי"ל מעם איש פלטיאל וכו' ונראה שזה יובן מדברי חז"ל וישלח ויקחה מעם ר"ל שעם היותו לה לאיש עם כל זה לא עע אליה אלא הרי היא טהורה כאילו לא עמדה עם איש אלא כאילו היתה עם פלטיאל כמלאך שפלטו אל גבור כארי וליש לכבוש יצרו ז"ש מעם איש מעם פלטיאל או אמר מעם איש ר"ל מעם איש צדיק תמים כמו אשרי איש ירא את ה' במצותיו חפץ מאד עם היותה עמו לאשה ובפרט כמו שהזכירו חז"ל שהית' עמו במט' וחרב בינו לבינ' וכן מורה לשון איתה איש' שהית' נתונ' לו לאש':

**טז**

**וילך** איתה אישה סנהדרין (פרש') [פרק] כ"ג וילך אתה אישה שנעשה לה כאישה עד כאן כי לפי האמת חרב נעץ בינו לבינה כנז"ל. ורש"י ז"ל (הלכו) הלוך ובכה על מצוה שהלכ' ממנו נעץ חרב בינו לבינה במיטה ולא נכשל בה עד כאן והוא מחז"ל כנז"ל ועד בחורים מלשון בחורים ממש לחז"ל שנעשו כבחורים שלא טעמו טעם חטא כנז"ל והרד"ק ז"ל כתב כל זה רחוק מדרך הפשט שבחורים הוא שם מקום דכתיב ושמעי בן גרא בן הימיני מבחורים וי"ת עלמת ואפשר נקרא כן על שם אדם נקרא עלמת בן יערה משבט בנימן ולו היתה העיר הזאת וכבר כתבנו למעלה כי מיכל ופלטי שוגגים היו ע"כ:

**יז**

**ודבר** אבנר היה כו' רש"י ז"ל היה קודם לכן עד כאן. **ול"עדן** לדקדק אומרו עם זקני ישראל דהי"ל אל זקני ישראל ומהו לאמר מיותר ותיבת גם בלתי צודקת כי הי"ל תמול גם שלשו' הייתם עד כאן ונראה כי אבנר לא דבר אל הזקנים פה אל פה אלא על ידי שליח זהו שאמ' עם זקני שהם ידברו ויאמרו אל דלת העם על המלכת דוד זהו שאמר ודבר אבנר היה תנאי עם הזקנים כדי שהם יאמרו כן אל כלל העם זהו שאמר לאמר לזקנים והיה מהתחכמות דבריו להניח מושכל ראשון שהם מבקשים היום להמליכו את דוד ולא היום הזה בלבד אלא גם תמול וכו' באופן שאילו אמר תמול וכו' לא הית' הוכחה בדבריו אלא שהיו' הם חפצי' בו למלך לכך אמ' גם תמול גם שלשו' לרמוז היו' אתם מבקשי' וגם תמול הייתם מבקשים וכו' ועתה עשו והצליחו:

**יח**

**ועתה** עשו והצליחו וכו' רש"י אמר אל דוד על דוד ואינו זו ממשמע אל עד כאן והרד"ק ז"ל כי דוד עבדי הושיע מקור במקום אושיע כלו' אמרתי להושיע את ישראל בידו וכן ואתכם הוציא מתוכה כאילו אמר אוציא וכת"י אושיע אפרוק עד כאן ומהרי"א ז"ל ועתה עשו כו' רוצה לו' מתחל' היית' מבקשים למלוך דוד ואני הייתי מוחה ועתה עשו שאיני מוחה כי ה' אמר אל דוד ומי ימרה דבר ה'. **ול"עדן** לדקדק תיבת אל דוד ואומרו הושיע שלא אמר אושיע והכי קאמר ועתה עשו כי ה' אמר לשמואל הנביא שאל דוד לאמר ר"ל שהנביא יאמר אל דוד כי ביד דוד הושיע השי"ת את ישראל בזמן העבר שעל ידו הושיע ה' הנז' מיד פלשתים מגלית ומיד כל אויבהם והוא סימן לעתיד שיצילם אם כן עשו אותו נגיד ומלך. או יאמר ביד דוד נתתי את כל ישראל למשול עליה' יען כי דוד הושיע תמיד את ישר' מיד פלשתים ומיד כל אויביהם רוצה לומ' שמסר נפשו עליה' בענין גלית ושאר מלחמו' כנז"ל כי מלחמות ה' אדוני נלחם לכך זכה שנתנו ביד דוד למלוך עליהם:

**יט**

**וידבר** גם אבנר ה"רדק ז"ל כמו וידבר אבנר גם באזני בני בנימין ולפי שאמר ודבר אבנר היה עם זקני ישראל אמר שהיה גם עם בני בנימן ואעפ"י ששבט בנימן היו קרובים לשאול היו חפצי' בדוד בראותם הצלחתו ובית שאול לא היו מצליחים ועוד שאבנר הטה את לבבם עד כאן. **ולע"דן** אומרו גם אבנר לפי שאבנר פיו המדבר אל זקני ישראל ולא על ידי שליח כמו שאמרנו ודבר אבנר היה עם זקני ישקראל כמו כן עשה עם בנימין שגם אבנר עצמו נשאו לבו לדב' אליהם פה אל פה וזהו וידבר גם אבנר רוצה לו' אבנר עצמו היה המדבר עם בנימן כמו שדבר עם זקני ישראל. או אפשר שבתחלה שלח שלוחים

לחקור דעתם וכשראה אותם נוטים להמליך אל דוד אז וידבר גם אבנר גם רוצה לומר נוסף על דברי השלוחים שדברו אל בני בנימן והלך גם כן אל דוד חברון לדבר לו את כל השיעור אשר טוב וכשר הוא בעיני ישראל ובעיני כל בית בנימן או אמר את בל אשר טוב על מציאות המלכתו שטוב בעיני כולם להמליכו עליהם יחדיו:

**כ**

**ויבא** אבנר כו' הכוונה לו' שאבנר בא בלב שלם להמליך את דוד שהרי לא הביא עמו כי אם כ' אנשים שזו הוראה של בטחונו בדוד וכן דוד עשה להם משתה להורות שמחה ואהבה רבה:

**כא**

**ויאמר** אבנר אל דוד וכו' מהריי"א ז"ל אעפ"י שבכח אתה מלך עכ"ז אלך לקבץ כל ישראל ומלכת בהם בפועל. **ולע"דן** שלהיות דוד מושבע ועומד משאול שנא' ועתה השבעה לי אם תכרית את זרעי ואם תשמיד את שמי מבית אבי שבכלל דבריו שלא יכרית מלכותו אפשר שלעומת זה אמר ויכרתו אתך ברית ומלכת בכל אשר תאוה נפשך (ודוד לוה אותו ז"ש וישלח לשון לויה כמו ואברהם הולך עמם לשלחם ז"ש ומלכת בכל אשר תאוה נפשך) רוצה לומר אם תרצה להניח איזו עיר שימלוך בה איש בושת הרי טוב ואם תרצה שימלוך בכל עשה זהו שאמר ומלכת בכל אשר תאוה נפשך ודוד לוה אותו ז"ש וישלח לשון לויה כמו ואברהם הולך עמם לשלחם ואז"ל שלחיים אומ' לשלום ולמתים בשלום וכאן נאמר בשלום ופתח פיו לשטן שעתיד למות ולכך נא' בו בשלו' כמו למתי' דכתי' ואתה תבא אל אבותיך בשלום:

**כב כג כד כה**

**והנה** עבדי דוד וכו' ויואב (על) [וכל] הצבא וכו' ויבא יואב וכו' ידעת את אבנר כו' רש"י ז"ל מהגדוד פשטו הגדוד לשלול מהאויב עד כאן. והוסיף הר"דק ומן הנראה כי מארץ פלשתים הנה אולי יצא גדוד פלשתים בארץ להלחם או לפשוט ויואב עם עבדי דוד יצאו אליהם ועתה שב מהגדוד והביאו שלל רב את מוצאך ואת מבואך כן כתיב וקרי מובאך הכתוב כמשפטו כדרך נחי העין והקרי הוא לזווג המלות והוא מנהג הלשון במקומות הרבה לשנות התנועות מפני הזווג כמו הודו והוגו וכן תהומות יכסיומו ובמובאך הקרי נהפך עין הפועל לפ' הפועל והוא ג"כ מנהג הלשון לכתוב כן כמו אם ישוב ישיבני וכו' וכן ריבה ה' את יריבי ישוב יתפלא בי ע"כ וכן מהרי"א ז"ל שבא הגדוד מפלשתים ואמר הכתוב ויואב (על) [וכל] הצבא אשר אתו כו' אחרי שכב' אמר והנה עבדי דוד וכו' לו' שקנה יואב וכל עבדי המלך אומץ לב לעשות המעש' הרע הזה לפי שבאו מהגדוד עם שלל רב ועוד שבאו כול' בשלום לא נפקד מהם איש וזהו יואב וכל הצבא באו ר"ל כולם

חזרו לשלום ולזה עצר כח יואב לאמר למלך בא אליך אבנר למה זה שלחתו כי לא בא וכו' ולא הזכיר הכתוב מה השיב דוד ליואב ואולי ששתק ולא השיבו כלום כי ירד לסוף דעתו ואז יואב שלח אחרי אבנר עד כאן.

**ולע"דן** לדקדק יתור ויואב וכל הצבא שכבר אמר והנה עבדי דוד ויואב בא כו' כמו שדקדק מהרי"א ועוד קשה השנוי שבפסוק הקודם נאמר והנה עבדי דוד ויואב וכו' וכאן אינו מזכיר בשם עבדי דוד אלא בשם צבא וכל הצבא ובפסו' הקודם הקדים עבדי דוד ליואב ובפסוק הזה מקדים יואב שנאמר ויואב וכל הצבא וכו' ונראה כי הפ' הראשון הזכי' איך עבדי דוד ויואב בא מהגדוד וביאה זו אצל דוד היא כדמסיק בסוף הפסוק ואבנ' איננו עם דוד בחברון ר"ל שבאו אצל דוד ולא נמצא שם אבנר ששלחו בשלום ולזה הזכיר עבדי דוד להודיע שיבאו אצל אדוניה' וגם יואב בא ולכך אמ' ויואב בא לפי שעה לחלוק כבוד למלך ואחר כך הלך לביתו ועבדי דוד נשארו שם ולכן לא צרפם יחדיו לומר ועבדי דוד ויואב באו אמנם הפסוק השני מגיד ענין זולת הנז' והוא כי אחרי עמדם לפני דוד ולא ידע שם דבר מענין אבנר כי אין פוצה פה ומדבר ומצפצף לפני המלך אבל בלכ' יואב לביתו ומקום מנוחתו אז באו הכסילים והגידו לו ענין אבנר שבא שם זהו שאמר ויואב וכל הצבא אשר אתו דייקא הלא הם משרתיו לא עבדי כי אצל דוד נשארו אבל אלו הם יואב וכל הצבא אשר אתו באו יחדיו אל בית יואב לנוח מטורח הגדוד ולשמוח בשלל ושם הגידו המגידים ליואב לאמר בא אבנר בן נר אל המלך וישלחהו וכו' אשר לעומ' היות הגדה זו בביתו של יואב הוצרך יואב לבא שנית אל המלך ז"ש ויבא יואב אל המלך ויאמר מה עשית הנה בא אבנר אליך ר"ל אליך לפתותך כנז' למה זה שלחתו ר"ל למה שלחנו שיוצא את כוונתו מן הכח לפועל ז"ש למה זה שלחתו דייקא כי לא תעלה על דעתך שהלך על מנת לשוב אבל הלך על מנת להלוך לעולם בלי חזרה ז"ש וילך הלוך ר"ל הלוך תמיד ולא לשוב עוד ואמר ידעת את אבנר ר"ל כבר ידעת את אבנר לשעבר שהוא אויבך שעכב את שאול מהשלים עמך מזאת הידיעה הקדומה ממנה תאמת כי לפתותך בא כדי שתהא בטוח והוא אויב לך וגם כן לדעת מוצאך וכו' רוצה לומר המקומות שיוכל לבא עליך מהם אשר יש שם דרך ולדעת גם כן המקומות שיצא ויברח מהם כי הגנב כשבא לגנוב מקדים הוא לדעת מקום היציאה לביאה ולזה הקדים מוצאך למובאיך. וגם כן לדעת את כל אשר אתה עושה בהשכל ובחנך וטעית בזה ששלחתו אשר לא טוב הדבר אשר עשית לשלחו. או אפשר באומרו ידעת שהוא לשון שאלה כאילו אמר הידעת את אבנר כי לפתותך בא ולדעת את מוצאך ואת מובאיך:

**כו**

**ויצא** יואב וכו' חז"ל מאי מבור הסירה אמרו כמו שמביא בילקוט אמר רבי אבא בר כהנא בור וסירה גרמו לו לאבנר שנהרג והיינו מה שאמר בסירה הועדה כנף בגדו של שאול ואותה המניעה שמנע לשאול מהשלים לדוד עליה נענש אבנר ובור היינו צפח' המים שלקח מראשותיו אמר לו אחד מהנערים שכחה בבור ומצאה שם דוד ושקר הוא ז"ש מבור הסירה על שני הבחינו' שדחה אבנר בצפח' בבור וכנף בסירה וק"ק דלפי דבריהם הי"ל מסירה בור כדרך שאירעו. ונראה כי מתחלה כשדחה בכנף המעיל בסירה הועדה אין לו כל כך אשם דמילתא דאפשר היא אמנם כשדחה בצפחת ששכחה הנער בבור הוא שקר שיגיד עליו ריעו החני' וכיון דכן הוכיח סופו בענין החנית שכוונתו לרעה לדחות בקש וכזב ושקר סופו הוכיח על תחלתו על שדחה בסירה הועדה שלא מלבו אמר כן אלא לדחות בקש נמצא ענין הבור גורם לסירה להיות חוזר וניעור ונענש עליה. ובדבריהם אלו אבין כמין חומר ה"א של הסירה דהי"ל מבור סירה אבל ב"מש מובן שענין הבור גרם לעורר הסירה ז"ש הסירה בה"א ואפשר שבכלל הקושיא שהקשה מאי מבור הסירה שנראה שהוקשה לו מהענין שאין לו הבנה שבור מים יש ולא בור סירה וכי תימא על שם שסירי' מצוי' שם סביב הבור קשה אומ' סירה בלשון יחיד דהי"ל מבור סירים וז"ש מאי מבור הסירה בלשון יחיד ואפשר שגם בכלל קושיא זו קושית ה"א דהי"ל מבור סירה וז"ש מאי מבור הסירה ומשני בור וסירה גרמו לו לאבנר שנהרג שהבור גרם היות מתעורר ענין הסירה וזהו מבור הסירה כדפרישית ורש"י ז"ל הביא המדרש הזה. וכן הביא הר"דק ז"ל והוסיף כי סירים וקוצים היו שם מקום הבור ההיא לפיכך נקרא כן עד כאן וכן מהרי"א ז"ל. **ולע"דן** שהיתה ערמה לצאת יואב מעם דוד ותכף שלח מלאכים שיחשבו שהיא דבר מלך שלטון אל השלוחים ילכו להשיבו ולכך הוצרך הכתוב לומר ודוד לא ידע כי השכל מחייב שידע וידע וכן חשבו כל העולם עד שהוצרך דוד בהספד גדול שעשה לצאת ידי חשד וזהו שאמר ויצא יואב מעם דוד ותכף מיד וישלח מלאכים כדי שיחשבו שמעם דוד היה השלוח אבל ודוד לא ידע:

**כז**

**וישב** אבנר וכו' רש"י ז"ל אל תוך השער לפני הסנהדרין להשפט על דם עשאל אחיו עד כאן והוא לחז"ל והכריחם כן לשון אל תוך השער דהי"ל אל השער מהו אל תוך אין שער אלא זקנים והם סנהדרין שהביאם לתוכו לטעון עמו למה הרגת עשאל אמר אבנר עשאל רודף היה א"ל יואב היה לך להנצל ממנו באחד מאיבריו אמר ליה לא יכולתי לכוין אמר ליה בדופן חמישית כונת לו באחד מאבריו לא יכולת לכוין לו וז"ש ויטהו לשון הטות משפט ומה שאמר בשלי רש"י בשגגה שלא הבין אבנר שמלבו להרגו וסרס

המקרא ויטהו יואב בשלי אל תוך השער לדבר אתו עד כאן וכן הר"דק ז"ל והוסיף השער כפשוטו שער העיר חברון בשלי בשלום מן ישליו אוהלים לשודדי' או פי' פתאום וכן פיר' בפתע פתאום בתכף שלו ויש בו דרש כי בא אליו בערמה ושאל לו גדמת היאך חולצת והוא היה שוחה ומראה לו כי בשינים תחלץ ואז ויכהו וזהו בשלי לשון של נעליך וכו' וז"ש ובנעלו אשר ברגליו עד כאן וכן מהרי"א ז"ל והוסיף לדבר אתו בשלי מלשון חטא כמו על השל לא תשלה אותי ר"ל שדבר עמו על השגגה ששגג וחטא בהריגת עשאל אחיו זהו שאמר וימת בדם עשאל אחיו עד כאן והר"לבג ז"ל בשלי לשון שלוה ושער כפשוטו שהביאו במרמה אל השער לדבר עמו שלום ושלוה והרגו. **ולע"דן** אם נפרש בשלי לשון שגגה הנז' יהיה פירושו במה שאחז"ל פ' נגמ' הדין שטען אבנר שהיה רודף א"ל יואב היה לך להנצל באחד מאבריו ולא להרגו והשיב אבנר שלא יוכל לכוין אמר לו יואב אל החומש יכולת לכוין ואל אחד מאבריו לא יכולת לכוין ולכך הרגו ובזה אבין אומרו לדבר אתו בשלי ובטענות שטען אבנר שבשגגה הכהו שלא יכול לכוין אל אחד מאבריו ונשא ונתן ודבר אתו בשלי הזה ונצחו יואב ולזה ויכהו שם ובדבריהם אבין שלא אמר ויכהו שם אל החומש אלא ויכהו שם החומש ר"ל כאילו החומש הכהו שם דהיינו בחזקת טענת אל החומש יכולת לכוין ולאחד מאבריו לא יכולת לכוין היא היא שחייבה מיתתו ואין מקרא יוצא מידי פשוטו שהכהו אל החומש אלא שבחסרון תיבת אל רמז אל האמור בגמר' והוא נכון וזהו וימת בדם עשאל אחיו ר"ל בחוזק טענה זו נתחייב בדם עשאל אחיו וימת. או אמר וימת בדם עשאל אחיו שהיה הכוון במיתה גם המקומות שוים עשאל הוכה אל החומש מקום שמרה וכבד תלוים שם ואבנר כמו כן ויכהו שם החומש וימת בדם עשאל דומה בדומה אל דם עשאל שהיה אל החומש. או יאמר כי מלבד היות מחויב אבנר מיתה מהסיבות הנזכרות בסמוך מח"זל נוסף עליהם סיבת המרד בשאול ומפיבושת על דבר קל תוכח' מגולה שהוכיחו לא היה לו למרוד בו זהו שאמר ויטהו שם יואב אל תוך השער לדבר אתו בשלי רוצה לומר הטהו שם לדבר בסוד באותו הטעות שטעה אבנר למרוד באיש בושת ואיך יעשו להסב לב ישראל אל דוד לא שיהיה טעות ושלי אצל יואב ואבנר אלא שהכתוב קראו כן או יהיה פירושו מלשון שלוה כנזכר לעיל והכוונה שהיו נושאין ונותנין בדבר בענין השלוה והשלום הזה שבין ישראל ובין דוד ובהיותו טרוד באותו הויכוח והעסק לדבר אתו בשלי שלום ושלוה הכהו אל החומש וימת ומה שאמר וימת ולא אמר וימיתהו בדם עשאל ירמוז אל מה שאמרו חז"ל במדרש תנחומא הובא בילקוט סימן ק"לג מפני מה נענש אבנר מפני שלא הניח לשאול להתפייס עם דוד שנאמר אבי ראה גם ראה אמר ליה אבנר

מה את בעי מן גלגלוי דדין בסירה הועדה וכיון דאתי לגבי מעגל אמר ליה הלא תענה אבנר בכנף המעיל אמרת בסירה הועדה חנית וצפחת בסירה הועדה. ויש אומרים על ידי שהיה בידו למחות בנוב עיר הכהנים ולא מיחה ר"יבל אמר על ידי שהקדים שמו לשמו של דוד ה"הד וישלח אבנר אל דוד תחתיו למי ארץ כתיב מן אבנר לדוד רש"בל אמר על ידי שעשה דמן של נערים שחוק שנאמר ויאמ' אבנר יקומו הנערים וישחקו כו' ד"א על ידי ששיהה מלכות דוד שתי שנים ומחצה עד כאן. ויש לדקדק ראשונה אומרו מפני מה נענש אבנר ולא אמר למה נענש אבנר. ועוד אומרו שלא הניחו לשאול להתפייס שנאמר אבי ראה גם ראה אמר ליה וכו' שלשון שנאמר משמע שמביא ראיה מפסוק אבי ראה גם ראה שלא הניחו להתפייס ואין משם ראיה כי שם נזכר פיוס דוד לשאול ולא נזכר אם לא הניחו אבנר להתפייס ואם כוונת שנאמר אבי ראה וכו' הוא להביא ראי' לשדוד פייסו לשאול אם כן היה לו לו' לא הניחו לשאול להתפייס לדוד כשאמר לו אבי ראה גם ראה אמ' ליה אבנר מן את בעי מן גלגלוי דדין בסירה הועדה. ועוד סברת היש אומרי' על שהיה בידו למחות ולא מיחה הוא עון גדול ואם כן ת"ק למה לא מנה אותו לסיבת עונש אבנר ועוד ר"יבל מהיכן יליף שהקדים שמו לשמו של דוד ורש"בל דקאמר שעשה דמן של נערים שחוק דילמא אדרבא אומרו וישחקו לפנינו כיון שלא ישפכו דם כלל אלא שילחמו איש באחיו לפנים דרך שחוק ולא באמת כדפרישית במקומו באומרו וישחקו לפנינו ואם כן שעשה דמן של נערים שחוק מנא ליה. ועוד ששיהה מלכות בית דוד שתי שנים ומחצה מאי עבידתיהו דרש"י ז"ל פירש שהשבעה שנים ומחצה שהיה דוד בחברון דל מהם חמשה שנים שהיה ישראל בלי מלך אחרי מות שאול ואיש בושת מלך שתי שני' ומחצה הם שבעה ומחצה שמלך דוד בחברון נמצא אבנר גורם (שיהיו) [שיהוי] מלכות בית דוד שתי (נשים) [שנים] ומחצה בהמליך איש בושת והתוספות במסכת סנהדרין פרק כ"ג הקשו על פירוש רש"י ז"ל שם:

**ונראה** מהמדרש ד"א חמשה דברים מחייבים עונש לאבנר ולכך לא שאל למה נענש אבנר כי הרי רבו הטענו' אבל שאל מפני מה ר"ל איזו היא סיבה העיקרית המחייבת העונש רבנין אמרי מפני שלא הניח לשאול להתפייס לדוד וכו' וכי תימא אין בידו של אבנר לעשות עם המלך שיקבל הפיוס לזה אמר כי ממה שראינו לדוד אומרו אבי ראה גם ראה וכו' והוא כפול עד שדרשו חז"ל אבי ראה לשאול גם ראה לאבנר ויש דורשין אבי ראה לאבנר אב בתורה גם ראה לשאול אלמא בידו היה כיון שדוד אמר לו כן זהו שאמר המאמר שלא הניחו לשאול להתפייס לדוד ובידו היה הענין ולא ביד שאול שנאמר אבי ראה גם ראה ושאול היה מתפייס אלא שאמר לו בסירה הועדה. ואמר ויש אומרים

על ידי שהיה בידו למחות בנוב עיר הכהנים כו' כי שם פרק כ"ג יש מחלוק' דאיכא מאן דאמר שמיחה אבנ' ולא נתקבלו דבריו ויש אומרי' שלא מיחה ושניהם מקרא אחד דרשו ידיך לא אסורות וכו' וכמו שאזכור בסמוך בם"ד בפי' ידיך לא אסורות גם בילקוט סימן ק"לא הביא בענין נוב עיר הכהנים ואחימלך בן אחיטוב הזכי' שאבנר מיחה כמו שזכרתי למעלה שטען שאין מרד בשאלה לו באלהים כי נשאלין למי שהצבו' צריך בו וכמתני' דאין נשאלין אלא למלך ולבית דין ולמי שהצבור צריך בו ודואג היה סובר שאין נשאלין אלא למלך ול"בד דווקא ולכך לא רצה אבנר לשלוח יד בהם והרג' דואג כשיטתו ועל כן נאמר כאן ויש אומרים ע"י שהיה בידו למחות בנוב עיר הכהנים וכו' שאינו מוסכם אליבא דכולי עלמא שלא מיחה שהרי זכרנו שיש סברות שמיחה ולא נתקבלו דבריו אלא דברי דואג. וריב"ל יליף לה מקרא וישלח אבנר אל דוד תחתיו פי' שכתב אבנר אל דוד תחתיו שהרי כתב מן אבנר לדוד אם כן אבנר למעלה ודוד תחתיו וכמו שפירשו ז"ל במקומו כנז"ל. ור"שבל דאמ' ע"י שעשה דמן של נערים שחוק היינו משום דידוע הוא דפוטר מים ראשית מדון ומתוך שחוק יבאו לאמת והתחייב בדם הנערים וזהו שעשה דמן של נערי' שחוק כי חכם כמוהו עיניו בראשו של דבר אל מה שיהיה בסופו. עוד אפשר דדייק לשון לפנינו די שיאמר יקומו הנערים וישחקו לפנינו למה. אלא הכי קאמר יקומו הנערים וילחמו איש באחיו ואיש ברעהו אמנם לפנינו יתראה כשחוק וזהו וישחקו לפנינו אם כן עשה דמן של נערים שחוק ולכך נענש. ומתוך דבריהם אלו למדנו שהיו סבות מחייבות עונש אבנר זולת דם עשאל ובזה נבין אומרו וימת ר"ל וכבר מת מאליו אבנר מצד הסבות חמשה הנזכ' או מקצתם אלא שדם עשאל היה גרמה וזהו בדם עשאל וימת. ובזה אבין ניגון וימת שהוא זקף גדול לומר כי גדול עונו שגרם לו למות זולת דם עשאל שדם עשאל היתה סיבה להיות על ידי יואב כנזכר ואולי דרך רמז רמז הכתוב באומרו ויכהו החומש ולא אמר אל החומש לרמוז שהחמש סיבות הנז"ל כאילו הם עצמם הכוהו ואין מקרא יוצא מידי פשוטו שהכהו בדופן החמישית מקום שכבד ומרה תלויה בו:

**כח**

**וישמע** דוד מאחרי כן כו' מהריי"א ז"ל זכר הכתוב ששמע דוד מאחרי כן רוצה לומר שלא שמע דוד דבר מקריאת אבנר ולא כל הענין כי אם אחרי מות אבנר. וחשש דוד שמא יחשבו כל ישראל שהוא צוה להרגו אחרי שנקרא אבנר בשמו של דוד לזה אמר נקי אני וממלכתי וכו' מדמי אבנר שרוצה לומר שדוד וכסאו נקי מזה העון אבל אותם הדמים של אבנר יחולו על ראש יואב וכו'.

**ולע"דן** לדקדק אומרו מאחרי כן במ"ם די שיאמר וישמע דוד אחרי כן ומהו מעם ה' די שיאמר מה' ומהו עד עולם שעיקר הנקיות להיות עד עולם ולא זמן מה שאם כן אין זה נקיות. ונראה שאילו אמר וישמע דוד אחרי כן היה אפשר לומר דהיינו אחרי כן ששלח יואב לקרותו ואם כן היה עונש לדוד שלא שלח רצים דחופים בדבר המלך לאמר לאבנר לא תבא או יזהירהו לפחות מיואב ולזה הוסיף מ"ם ואמר מאחרי כן להוסיף איחור עוד על אחרי כן ולומר שלא ידע רק עד אחר הריגת אבנר וכיון שכן נקי אני וממלכתי לעולם מעם ה' ואמר מעם ה' לומר דווקא מעם השם יתברך אני נקי ולא מן הבריות כי חשדוהו ולכך הוצרך לקונן קינה יתירה ולצאת אחרי המטה כדי להיות נקי מישראל זהו שאמר נקי אני מעם ה' ולא מישראל. או יאמר מעם ה' רוצה לומר מעם השם יתברך ועזרתו שיעזרני הוא שיצאתי אני וממלכתי שלא חבתי בדמו של אבנר עם היותו רודף אותי ומחזיק ביד איש בושת זהו שאמר נקי אני וממלכתי מעם ה' ועזרתו היתה זו שלא נכשלתי כיואב. ואמר עד עולם דרך תפילה לפי שהוא קלל ליואב בחמש קללות כנזכר בפסוק יחולו על ראש יואב אמר יהי רצון שאהיה נקי אני גם ממלכתי רוצה לומר שלשלת זרעי אנא יהיו נקיים דאף ע"ג דאיהו לא חזיה רוח ה' נוצצה בו שעתיד להתקיים כל הקללות האלה בזרעו של דוד עליו השלום כמו שאזכיר בפסוק יחולו על ראש יואב ולזה אמר עד עולם דרך תפלה:

**כט**

**יחולו** על ראש יואב כו' רש"י דמי אבנר הנז' בסוף פ' הקוד' יחולו על ראש יואב ואנכי נקי ומחזיק בפלך מחולי הרגלי' ע"כ וכן הרד"ק ואל כל בית אביו אם יואב חטא מה חטאו בית אביו אלא על המסייעים אותו ועל כל הסומכים בידו כמו שכתו' בתור' באיש ההוא ובמשפחתו ותרגם אנקלוס ובסעדוהי עד כאן וכן אמר שתיבת אל יכרת מורה לדורות הבאים אחריו שלא יכרת לעולם ובתנחומא אל יכרת מבית יואב כל מי שיש לו זכות זוכה להי' דברים כך אמרו חז"ל האב זוכה לבן בהי' דברים בנוי בכח בעושר בחכמה בשנים אברהם ביצחק בנוי מי האיש הלזה וכתיב ביוסף הנה בעל החלומות הלזה בכח וישב יצחק ויחפור את בארות המים בעושר ויגדל האיש מאד בחכמה הנה האש והעצים בשנים שהיה בין ק"ף שנים וכל מי שאין לו זכות נוטל כנגדן ה' פורעניות שנ' על יכר' מבית יואב זב ומצורע כו' זב כנגד הכח שאין חלש ממנו מצורע כנגד הנוי מחזיק בפלך נגד העושר דומה לאשה שאינה טווה אין לה מה לאכול וחסר לחם כנגד החכמה שנאמר לכו לחמו בלחמי וכו' ונופל בחרב כנגד השנים עד כאן. אשר בדבריהם אלו רצו לתת טעם לדוד למה יקלל הבאים אחרי יואב שאמר אל יכרת מבית יואב רת*דץ

באו' שהכל תלוי בזכות שכל מי שיש לו זכות זוכה לחמשה שהכל תלוי בזכות וכן גם כן אמרו חז"ל האב זוכה וכו' דמדאמרו כך דהיינו לשון זוכה אלמא בזכותא תליא מילתא ומינה שקלל דוד לבית יואב היינו לאותם שהיו בלתי הגונים תחול עליהם קללה זו וז"ש וכל מי שאין בו זכות נוטל כנגדן ה' פורעניות וכו' גם מובן מדבריהם טעם לה' קללות בדברים אלו יותר מזולתם והר"דק הביא דברי חז"ל בסגנון אחר וגם הוא נכון וזהו לשונו אחז"ל למה קללו באלו הקללות ולמה קלל ביתו אחריו שאמר מבית יואב לפי שאמר בחמשה דברים אדם זוכה לבנים הזכאין כלומר שמוסיף הב"ה לבניו באלה החמשה דברים בזכות אבותיה' ואלו הן החמשה דברים בנוי בכח בעושר בחכמה בשנים בנוי שנא' והדרך על בניהם בכח שנאמר גבור בארץ יהיה זרעו בעושר שנא' לא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם בחכמה שנא' ולמדתם אותם את בניכם בימים שנאמר למען ירבו ימיכם וכנגד אלו בהפך לרעה לדור חייב בעון אבותיהם הרשעים והביאו ראיה מדוד שקלל את יואב בשביל שנתברר לו עונו והוא מידה כנגד מידה זב כנגד הכח זה גבור וזה חלש מצורע כנגד הנוי שנא' ושפח ה' את קדקד בנות ציון כו' כי תחת יופי זה הדור וזה כעור מחזיק בפלך כנגד חכם כי פרושו מחזיק בפלך טפש ונופל בחרב כנגד הימים זה מאריך ימים וזה מקצר ימים וחסר לחם כנגד העושר ודוד נתברר לו כי זרע יואב יהיו רשעי' וקלל הדור הרשע הבא מזרעו (בא אל החומש) [באלה החמש] עד כאן. עוד לחז"ל שכל אלו הקללות נתקיימו בזרעו של דוד הובא בילקוט בפסוק וישב בנייהו אל המלך כה דבר יואב וכה ענני אמר ליה זיל אימא לי' תרתי לא תעביד בהאי גברא אי קטלת ליה קביל עלך לווטתא דלטייה אבוך ואי לא שבקיה דליקום בלווטתא וכו' אכתבנו במקומו במלכים בס"ד כי שם מקומו. והר"דק הביא דחז"ל כאן ונתן טעם למה שחלו על בית דוד לפי דלא כדין קללו אחר שהיה בדעתו לצוות עליו להרגו עד כאן ומתוך דברי חכמינו ז"ל שזכרתי נראה שהטעם הוא לפי שיואב אמר לו תרתי לא תעביד בהאי גברא אי קטלת ליה קביל עלך לווטתא דלטייה אבוך עד כאן והר"לבג ז"ל וחרה לדוד מאד על שהרג יואב לאבנר וקללו בקללה זו הנפלאה שלא יכרת מבית יואב זב ומצורע ומחזיק בפלך מחולי הרגלים וחולשת הגוף כי אלו האנשים החשובים כמתים כי אין פעולותיהם הטבעיות מסודרות מהנפש אשר תשימם חיים ולזה המשיל המצורע למת אל נא תהי כמת וכן חסר לחם ועני חשוב כמת כי אין לו במה שיחיה עצמו. ומהרי"א ז"ל ועל כל בית אביו רמז לאבישי ואנשיו וקרוביו אשר היו עמו באותה עצה ואמר ועל כל בית אביו כי לא רצה לקלל את איש צרויה להיותה אחותו והקללות האלה תנאיות אם יהיו הבנים רשעים שאם יהיו צדיקים ינצלו מהם והביא כדברי הר"דק ז"ל

בענין חמשה קללות אלו שהם מכוונים כנגד חמשה דברים שהאב זוכה לבנים הזכאים כנזכר לעיל והוא ז"ל הוסיף מדיליה לפי שיואב לא כיון בזה לתכלית נקום דם עשאל אבל עשה זה לשלשה תכליות האחד מפחדו שדוד יאהב לאבנר יותר מיואב ובקנאתו הרגו והשני כי ראה שבבא אבנר יהיו כל ישראל אחריו ויהיו כולם בשלוה והשקט ולא יהיה ליואב עושר והשלל אשר היה מקוה במלחמה השלשי לאהבת הגבורה שחשב שעל חרבו יחיה ולעומתם קללו דוד בשלשתן אם אתה נתכוונת להרחיק אבנר ממני שלא יתחבר אלי לכך קלל בניו בזבים ומצורעים באופן שמחוץ למחנה מושבם ולא יתחברו עם ישראל ואם נתכוונת לעשות גבורה קללו שלא יהיה אוחז חרב כי אם מחזיק בפלך מחולשה ובסוף יפול בחרב שהוא תשלום הקללה השנית ואם נתכוונת להעשיר תהיה הקללה שכל ביתך חסר לחם והנה גילה הכתוב שעם היות שדוד חשב שיואב הרג את אבנר לאלה התכליות הנזכרו' לקנאתו וכיוצא מהנזכר לעיל אמר עתה שהנה כפי האמת לא היה כן כי אם תכליתם הנקמה שיואב ואבישי אחיו הרגו וכו' עד כאן. ולדבריו אלה קשה תרתי האחד גבי זב ומצורע כי במצורע שהוא מחוץ למחנה מושבו וקים ליה בדרבא מיניה אם כן זב למה קללו בזבות ועוד קשה דאיך יתכן שדוד יחשוד ליואב ועל הספק יקלל קללות נמרצות כאלה כי אין הקדוש ברוך הוא מביא תקלה על ידי בהמתן של צדיקים כל שכן אל משיח ה' כדוד והוא ז"ל הביא דברי חכמינו ז"ל אשר במסכת סנהדרין וכתב שאמרו שדוד קלל את יואב שלא כדין ולכן נתקיימו כל הקללות האלה בזרעו של דוד והיכן נתקיימו (זה) [זב] ברחבעם מצורע בעוזיהו מחזיק בפלך אסא שחלה את רגליו נופל בחרב יאשיהו חסר לחם יהויכין וזה שדוד היה בדעתו לצוות להרוג את יואב וכן עשה בשעת מיתתו ולכן נענש דוד על שקללו יותר מהדין ובספר מלכים אכתוב בקללות האלה יותר בשלימות עד כאן שזה סתירה לדבריו דלדבריו למה לי טעם שדוד היה בדעתו לצוות להרוג את יואב ולכך חלו על זרע דוד על שקללו יותר מהדין תפוק לי שהיתה קללת חנם שחשדו במה שאין בו והחושד כשרים לוקה בגופו כל שכן החושד כשרים ומקללן בלא אשם לדברי מהרי"א ז"ל.

**ול"עדן** יחולו וכו' לפי שיואב היה בן אחותו צרויה אחות דוד ורוב הבנים דומים לאחי האם ואולי יאמרו העולם שגנאי מידה זו נמשכה ליואב מדוד שהיה אדמוני לעומת זה התנצל ואמר נקי אנכי וממלכתי לומר שלא נמשך ליואב ממני דבר כי דוד לא היה הורג מדע' עצמו כי אם מדעת סנהדרין כמו שפירשו חכמינו ז"ל אדמוני עם יפה עינים אלו סנהדרין עיני העדה לזה אמר יחולו על ראש יואב ואל כל בית אביו כי משם נמשך לו כן לא מצד אמו מאחיה ולפי שיואב הרג אבנר דמו ודם זרעותיו כמו שאמר קול דמי אחיך

לזה קללו שיהיה זב שהזב אותו הזרע של זיבה נשחת הוא להולדה ומצורע בעון לשון הרע שאמר על אבנר כי לפתותך בא ושפיכות דמים כמו שאמרו חכמינו ז"ל במסכת ערכין פרק אין בערכין הובא בילקוט סימן ר"ל אמר רבי שמואל בר נחמני על שני דברים נגעים באים על לשון הרע ועל שפיכות דמים וכו' ושנים אלו ביואב היו ולפי שרגליו לרע רצו ומיהרו לשפוך דם אבנר שהרי בעת שבא יואב מן הדרך עייף ויגע ובא אל ביתו כשהוגד לו שבא אבנר בה שעתא הלך אצל דוד ויאמר לו כי ידעת את אבנר כי לפתותך וכו' על כן ראוי שילקה ברגליו מפודגרא ומחזיק בפלך ונופל בחרב פשוט וחסר לחם כי אדרבא היה לו לקדמו לאבנר בלחם ובמים ובסעודה לפי כבודו כמו שעשה דבר והוא לא כן עשה אלא הרגו לזה אמר וחסר לחם נמצאו הקללות מכוונות:

**ל**

**ויואב** ואבישי וכו' ה"רדק ז"ל אבישי היה עם יואב כשהרגו ונסכם עמו וכאילו הרגו גם כן. ומה שאמר הרגו לאבנר רש"י זכרו לברכה כמו את אבנר ודומה לו עשקה לי ערבני עשקה אותי וכן הרד"ק ז"ל והוסיף במלחמה כלומר הוא הרג עשאל במלחמה והם הרגו אבנר בשלום וז"ש דוד וישם דמי מלחמ' בשלום ע"כ וכן מהרי"א. **ולע"דן** לדקדק למה אמר הרגו לאבנר וגבי עשאל אמר לשון מיתה אשר המית את עשאל אחיהם ובדברי המפרשים הנז' נראה לומר כי זה שהיה שלא כראוי הריגתו שהיה עת שלום קרא הריגה כי לא היה ראוי אמנם שם גבי עשאל שהיתה שעת מלחמה אמר אשר המית כי בעת המלחמה נתן רשות למשחית ואין להבחין בין צדיק לרשע וזהו שאמר אשר המית את עשאל אחיה' בגבעון במלחמ' שלהיות במלתמה אשר המית כדין וכראוי הוא. ואפשר עוד דעשאל נתחייב בנפשו ופשע בה ברדפו אחרי אבנ' אחר שהתרה בו כמה פעמים ואיך אשיב את פני יואב אחיך וא"כ עשאל נהרג בעולם הזה ועתיד ליתן דין וחשבון על שסכן נפשו ולזה אמר בו לשון מיתה אשר המית אמנם אבנר נאמ' בו לשון הריגה לא לשון מיתה כי אין מיתה בצדיקים כי אם לשון שכיבה כמו כי שכב דוד עם אבותיו וכי מת יואב שר הצבא. ואפשר עוד ויובן אומ' ויואב ואבישי הרגו כי יואב לבדו הרגו ולא אבישי ומהו לאבנר את אבנר הילי"ל וכבר קדם מה שאמרו המפרשים ז"ל. **ולעד"ן** שכוונת הכתוב לומר שבו ביום שנהרג עשאל היו יואב (ועשאל) [ואבישי] אחיו רודפי' אחרי אבנר להרגו והוכרחו יואב ואבישי להרוג כמה וכמה מאנשי ישראל מאותם העומדים אצל אבנר כדי שאבנר ישאר יחידי ויעשו לו כחפצם לינקם מדם עשאל בו ביום ההוא אלא שלא עלה בידם אז נמצא שמלבד דם אבנר נתחייבו בדם כמה בני אדם מהשלש מאות שמתו מישראל בגבעון במלחמה זהו שאמר כאן ויואב ואבישי הרגו

וכו' ר"ל שקלל דוד ליואב ואת כל בית אביו של יואב שאומרו ואל כל בית אביו הוא יען שיואב ואבישי הרגו מישראל כדי להדיח הרעה לאבנר ולהרגו בו ביום ההוא על אשר המית את עשאל אחיהם ואימתי הוה זה פי' לך הכתוב ואמר בגבעון במלחמה שאז בגבעון בעת המלחמה היה הנז' שיואב ואבישי יחדיו הרגו כמה נפשות כדי להגיע לאבנר ולהרגו אז אם כן לא דבר הכתוב כעת על הריגת אבנר וזהו אומרו אל אבנר ולא את אבנר ומובן גם כן מה צורך להזכיר כל כך סימנים בגבעון במלחמה שלא באו הסימנים האלה על הריגת עשאל כי אם על אותם מישראל אשר הרגו יואב ואבישי כאמור והוא שטוען הכתוב טענה מספקת על שקלל דוד ליואב באכזריות ואל כל בית אביו סמך ליה ויואב ואבישי הרגו כו'.

**לא**

**ויאמר** דוד כו' מסכ' סנהדרין פ' כ"ג שנו רבותינו המלך מת לו מת אינו יוצא מתוך פלטרין שלו ר' יהודה או' אם רצה לצאת אחרי המטה יוצא שכן דוד שיצא אחרי אבנ' שנ' והמלך דוד הולך אחרי המטה אמר ליה לא היה הדבר אלא לפייס את העם שהי' דוד יוצא מבין האנשי' ונכנס לבין הנשים וידעו כל העם כו' שלא היה מהמלך להרוג את אבנר ע"כ בסמוך יתבאר בע"ה ועוד שם תנו רבנן מקום שנהגו נשים לצאת אחר המטה יוצאין לפני המיטה יוצאות שכן מצינו בדוד ע"ה שיצא אחר מטתו של אבנר שנאמר והמלך דוד הולך אחר המטה אמר ליה לא היה דבר כן אלא לפייס את העם ונתפייסו שהיה דוד יוצא מבין הנשים לבין האנשים ומבין האנשים לבין הנשים שנאמר וידעו כל העם וכו' עד כאן וה"רדק ז"ל אעפ"י שיואב הרגו אמר לו שיקרע עליו ויתאבל כי שלא כדין הרגו הולך אחרי המטה כשהיו מוליכין אותו לקבורה ואעפ"י שאמרו שהמלך אינו יוצא אחרי המת ואפי' מת לו מת אינו יוצא מתוך פלטרין עשה כן דוד להוצי' מלבן של ישראל שלא יחשדוהו שמדעתו נהרג כמו שנאמר בסוף הענין וידעו כל העם וכל ישראל ביום ההוא כי לא היתה מהמלך להמית את אבנר עד כאן. וכן הר"לבג ז"ל והוסיף טעם שני מצד הענין כי היה אבנר אב בחכמה ושר וגדול בישראל. וכן מהרי"א ז"ל. **ולע"דן** לדקדק או' והמלך דוד ובתחילת הפסוק כתיב ויאמר דוד ואחר כך אומ' וישא המלך סתם וכן ויקונן המלך ואחר כך להברות את דוד כו' וישבע דוד ואחר כך וייטב בעיניהם ככל אשר עשה המלך מהמלך כו' ויאמ' המלך כו' ונר' שהכוונה במה שאחז"ל שדוד הלך אחר המטה עם היות מנהג שהאנשים הולכים לפני המטה והנשים אחרי המטה עכ"ז דוד עשה לפנים משורת הדין בשני העניינים האחת לצאת אחר המטה שאין המלך יוצא מפלטין שלו והב' שיש' הולכים לפני המטה ז"ש וספדו לפני אבנר ר"ל לפני

המטה ודוד הלך גם כן אחר המטה לבין הנשים כנזכ' בדברי חז"ל להגדיל ההספד ובזה נתפייסו ישראל וז"ש והמלך דוד ר"ל עם היותו מלך ומן הדין אסור לצאת אחר המת עכ"ז יצא וכן ויקונן המלך רוצה לומר עם היותו מלך ולאו אורח ארעא אלא עוז וחדוה לפניו עשה כן לפייס העם שהעם חרה להם מאד וז"ש ויבא כל העם להברות את ודרשו חז"ל להכרות ב"כף את דוד שחשדו שבעצתו נהרג אבנר ולזה לא כתב להברות למלך דוד כי בקשו להכרית שמו ולכן גם כן אמר וישבע דוד עד לאחר שנשבע שאז הכירו האמת ז"ש וכל העם הכירו וייטב בעיניהם ככל אשר עשה המלך שאז קבלו עליהם מלכותו ולכך מזכי' אותו מכאן ואילך בלשון מלך מהמלך ויא' המלך:

**לב**

**ויקברו** את אבנר בחברון הר"דק ז"ל אל קבר כמו על קבר וכמוהו ויקונן המלך אל אבנר על אבנר עד כאן:

**לג לד**

**ויקונן** המלך וכו' ידיך לא אסורות כו' סנהדרין פ' כ"ג אמר ר' יהודה אמר רב מפני מה נענש אבנר מפני שהיה לו למחו' בשאול ולא מיחה ר' יצחק אמר מיחה ולא נענה ושניהם מקרא אחד דרשו ויקונן המלך אל אבנר ויאמר הכמות נבל וכו' מ"ד לא מיחה וכו' ידיך לא אסורות מ"ט לא מחית לפיכך כנפול לפני בני עולה נפלת מ"ד מיחה אתמוהי קא מתמה הכמות נבל ימות אבנר מיכדי מחויי מחית היאך כנפול לפני בני עולה נפלת ול"מד מיחה מ"ט איענש אמר רב נחמן בר יצחק ששיהה מלכות בית דוד שתי שנים ומחצה. ופרש"י שהיה לו למחות בשאול מלהרוג נוב עיר הכהנים. ידיך לא אסורות אדם חשוב היית לשאול והיה לך למחות ולפי שלא מחית כנפול לפני בני עולה נפלת מיכדי מחויי וכו' וה"ק ידיך לא אסורות היו לא נהגת בעצמך כאדם חשוב אלא בכל עצמך גלית דעתך ומחית בשאול עד כאן. ששיהה מלכות בית דוד שתי שנים ומחצה זכרתיו בפסוק וישב אבנר למעלה. ומתוך דבריהם ז"ל נלמוד (אליבא ד"מד) ידיך לא אסורות ד"מד לא מיח' ואמ' קרא מדוע לא מחית כי כשהאד' אינו חשוב עומד לפני המלך באימה ברתת ידיך לא אסורות זו בזו כמאן דכפת ידיו לפני הגדולים ואתה לא היו ידיך אסורות לפני שאול ורגליך לא לנחושתי' הוגשו כי אין שליט עליך לשתפחד וא"כ למה לא מחי' בשאול זהו למ"ד [לא מיחה] ולמ"ד מיחה בו ידיך לא אסורות אלא נתעסקת הרבה מאד בידיך ורגליך לא לנחשתים הוגשו אבל הזדרזת ללכת אנה ואנה למחות בשאול אלא שלא עלה בידיך. ורש"י ז"ל כתב הכמות נבל כמות רשע בחרב ידיך לא אסורות היו ואיך נפל גבור כמותך לפני בני עולה עד כאן וכן הר"דק ז"ל או פירושו כאדם נופל ושפל ימות אבנר מלשון והעלה נבל כאלה נובלת עליה אבנר שהיה גבור

וגדול איך לא השיב ידו אל מכהו ידיך לא אסורות היאך לא הכיתו גם אתה ורגליך גם כן לא לנחשתים הוגשו איך לא ברחת מפניה' כנפול נבל כן נפלת לפני בני עולה ואעפ"י שלא זכר נבל אלא כנפול זה ר"ל כיון שזכר נבל למעלה סמך על המבין וכן הוא מנהג הלשון בהרבה מקומות עד כאן ומהרי"א דחה הפירוש הזה דאם כן לא היה דוד מקונן לאבנר אלא מגדף אותו והוא פי' שהיה דוד משבח לאבנר שהיה בעל תכונו' טובות שלא עשה פועל מגונה מימיו בידיו לשיהיו ידיו אסורות וכן לא תפסו אדם ולא היו רגליו בנחושתים אסורים מעולם ואם כן איך לפני בני עולה יואב ואבישי נפלת וקראם בני עולה כי נפל בידיהם במרמה ותוך ע"כ והרב ב"ע בשער ק"ה כתב שדוד קונן על אבנר שלא נמצאו בו הסבות שיגרמו מיתתו כשאר אנשי הצבא שכבר נתפרס' ממנו שידיו ורגליו מלומדות ומזורזות במלחמ' הנה באמת לא נפל רק כנפול לפני בני עול' והם העם אשר היה להם לשר כי בחטא' מת שאינ' הגוני' להיו' תחתיו ולזה נאמ' ויוסיפו בל העם לבכות עליו ועל מה ששמעו חדוש זה שבחטאם מת והם גרמו לו המיתה ע"כ. **ול"עדן** לדקדק או' ויקונן אל אבנ' על אבנ' הי"לל ועוד למה אמ' לשון נבל ולא אמר כמות עול ימות אבנר כדמסיק כנפול לפני בני עולה או זולתו מהתוארים מאי שנא נבל כי לא שבחו בתוארי נדיבות: ועוד קשה שיקרא בני עולה אל העם או אל יואב ואבישי כפי הפרושים הנ"זל. ונראה כי ידוע הוא שבהספד כיוצא בזה אין ראוי לספוד על האבידה מצד עצמה כי היא למנוחה אכן יבכו לאובדים כי נסתלק מגינם וסר צלם מעליהם וזהו שאמר ויקונן דוד אל הנזק הנמשך מהסתלקות אבנר ולא אמר על אבנר שהיה מובן שעל אבנר ממש בכה עליו. או אמר אל אבנר לפי שנוסח ההספד היא לנוכח אל אבנר וכמדבר עמו באו' ידיך לא אסורות כו' שלא אמר ידיו לא אסורו' ורגליו וכו' כנפול לפני בני עולה נפל' וזהו אל אבנר כמדבר לו פנים אל פנים ואעפ"י שבתחלה דבר שלא לנוכח היה בהכרח לפי שחשש דוד פן שמחו מן העם בנפילתו לאמר שבת נוגש מישראל ויהודה ירים ראש לזה אמר האם יתכן לטעות ולחשוב שמיתת אבנר היא מסוג נבל הכרמלי שחרף וגדף את מלכות דוד ח"ו שכמו כן אבנר מת בחטא כיוצא בו ולפי זה הפסוקים נושאים ונותנים בסיבת אבנר ואליבא ד"מד על שלא מיחה בנוב עיר הכהנים כנז"ל ושוללים שלא היה על ששיהה מלכות בית דוד דאם כן היתה סיבת מיתתו מעין סיבת מיתת נבל ולא יתכן כי הכמות נבל ימות אבנ' אבל הטעם הנכון משום דידיך לא אסורות וכו' ואם כן למה לא מחית בנוב עיר הכהנים וכנז"ל בדברי חז"ל (ולא ידך דקאמר) [ולמ"ד] דמיחה אלא משום ששיהה מלכו' דוד בכה ונתמרמר איך כו' על מיתתו שהיתה מעין מיתת נבל וז"ש הכמות נבל ודוגמת סיבת מיתתו של נבל ימות אבנר והלא ידיך לא אסורות ומחית

בשאול בענין נוב עיר הכהנים אם כן על כורחין לא מת אלא משום ששיהה מלכות בית דוד שתי שנים ומחצה וכמסקנת הגמרא הנז"ל ואם כן מעין מיתת נבל אירע לו ולכן תמה ואמר הכמות נבל כו' ואולי מפני זה שתלה סיבת מיתתו בדוד משיהוי מלכותו על כן באו העם להברות אותו בתחלה ואחר כך להכרותו כמו שאמרו חז"ל בסמוך בפסוק ויבא העם להברות את דוד כמו שנזכיר בסמוך בס"ד ואפשר שאמר לשון נבל מלשון נבלות כי האיש הנדיב ורודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד שיכבדוהו כל העולם שהרי נהנים ממנו וזכות הצדקה גם כן תציל ממות לזה אמר הכמות איש נבל וקמצן ימות אבנר שלא הגינה עליו הצדקה להנצל ממיתה משונה שהרי אחז"ל וצדקה תציל ממות לא ממיתה משונה אלא ממיתה עצמה ואבנר לפחות היה ראוי שינצל ממית' משונה וז"ש הכמות נבל מיתה משונ' ימות אבנ' ואמ' ימות ולא אמ' מת כי הנבל המונע בר יקבוהו לאום יכין רשע וילבש צדיק מקללים אותו שימות לזה אמר הכמות נבל נתקלל אבנר שימות והלא נדיב אתה ועל נדבו' קם תמיד שידיך לא אסורות אלא פותח ידיך ומשביע לכל שואל רצון וגם זהיר בגמילות חסדים שהגמילות חסדים בגופו של אדם הנה רגליך לא לנחשתים הוגשו כלומר רגליך לא היו כאילו הוגשו לנחושתים אבל היית הולך לגמילות חסדים ואם כן איך נפלת לזה משיב שאין זה אלא מפני הרעה העתידה לבא על ראש רשעים תחול נאסף הצדיק הזה כדי להסיר צלם ומגינם על דרך כי מפני הרעה נאסף הצדיק שאחז"ל כי מפני הרעה וקודם שתבא נאסף הצדיק כדי שלא יגין ועל דרך כי תצא אש ומצאה קוצים ונאכל גדיש ומצאה קוצים אחר שנאכל הגדיש והוא הצדיק והקוצים הם הרשעים. וזהו שאמר כנפול לפני בני עולה ר"ל נפילתך בלי ספק היתה לפני קודם נפילת הבני עולה העתידים ליפול מפני רעתם וקודם אליה נפלת כדי שלא תגין עליהם ועל כן הוסיפו העם לבכות עליו שנצטערו פן יקראם אסון שאחר שנאכל גדיש הוא אבנר פן יאכלו הקוצים כמו שאמר דוד לפני בני עולה נפלת וזהו שאמר ויוסיפו כל העם לבכות עליו שחששו שימשך להם נזק לכלל העם ולכן געו כולם בבכיה:

**לה**

**ויבא** כל העם להברות את דוד וכו' במסכת סנהדרין אמרו בפ' כ"ג דרש רבה מאי דכתיב ויבא כל העם להכרות את דוד וקרינן להברות את דוד בתחלה להכרותו ולבסוף להברותו עד כאן בתחלה להכרותו שחשבו שמאתו הית' מיתת אבנר ולבסוף להברותו שידעו הבירור שלא היתה מאת דוד להמית את אבנר עד כאן וכן הביא הר"דק ז"ל וכן כתב רבי מנחם סרוק כי הכתיב להכרו' וכן כתב רבי יהודה חיוג וכן פי' אדוני אבי

ז"ל ואנחנו לא מצאנוהו בשום ספר מדוייק אשר ראינו וכן כתב רבי יונה כי לא ראה אותו כתוב כך להכרות לא בספרים ולא במסורת ופי' להברות את דוד להאכיל ופי' אכילה מועטת וכן ואברה מידה עד כאן. **ולע"דן** שחז"ל לא דרשו קרי וכתיב דאם כן הי"לל כתיב להכרות וקרינן להברות בתחלה וכו' כי או' מאי דכתי' הוא לשון קושיא ככל מאי דכתיב שבגמרא. ואפשר שהם ז"ל הוקשה להם מאי דכתיב לשון להברות ולא אמר להאכיל וכיוצא כי לשון להברות הוא מתפרש מלשון וברא אותם או מלשון עלה היערה ובראתה כי יער הוא ובראתו שהוא לשון כריתה וזהו שאמר מאי דכתיב להברות שאעפ"י שפשוטו לשון אכילה גם כן מתשמע לשון כריתה וקרינן לשון להברות כפשוטו ומי הכניסו בתגר הזה לפ' דהי"לל לשון אכיל' או סעוד' לזה משיב דבבוונ' מתכוין אמ' להברו' לפרשו לשון כרית' מלשון האמו' בחרבו' ובתחילה להכרו' ולבסוף להברות נמצא לפי זה שגם לחז"ל לא כתב להכרות בכף בפי' אלא מדנקט האי לישנא משמע שרוצה לכלול בו לשון כריתה. נמצא שגם חז"ל לא היה להם כתיב וקרי בספרים המדוייקים ולו הונח שלא כיון רבה בדרשתו זאת למה שאמרתי עכ"ז הענין נכון לומר שהכתוב אמר להברות מלה מורכבת משתי הבנות לשון כריתה ולשון להברות להאכיל בתחלה להכרותו ולבסוף להברותו. ורש"י ז"ל להברות לשון סעודה וכן מהרי"א ז"ל לשון אכילה ונשבע כה יעשה לי אלהים כמו שעשה לאבנר וכה יוסיף הוה על הוה אם אוכל דבר עד בוא השמש עד כאן וכבר זכרתי בפסוק ויאמר דוד אל יואב וכו' טעם לאומ' כאן להברות את דוד שלא אמר לשון מלכו' לפי שבקשו בתחלה לכרו' אותו בחשבם שידו במעל אמנם אחר כך כשידעו שלא היתה מאתו אז קבלו מלכותו ולכך אמר בסמוך אשר עשה המלך. ובזה יובן גם כן אומרו ויבא כל העם להברות כי מה טעם לבא כל העם להאכיל אל המלך מספיק הראשים שיבאו להברות ולא כלל העם אלא ודאי שבאו להכרות אותו ולילחם בו כנז"ל בדברי חז"ל ולזה באו כולם יחדיו ואפשר שגם זה נכלל בדחז"ל במה שאמר מאי דכתיב ויבאו כל העם להברות את דוד שמלבד שדקדקו לשון להברות כדפרישית אפשר שדקדקו גם כן מה שדקדקתי או' ויבאו כל העם כי מה צורך בכל העם כנזכר וז"ש מאי דכתיב ויבאו כל העם ולא אמר מאי דכתיב להברות לכלול השתי קושיות. והגיד הכתוב שעוד היום גדול היה כשבאו להברות שאילו היה סמוך לשקיעת החמה כשבאו לא היה להחזיק טובה לדוד כי על זמן מועט לא רצה לאכול כיון שיצא רובו של יום בקדוש' אבל בהיות עוד היום גדול כשבאו להברותו עכ"ז לא קבל זהו שאמ' ויבא כל העם להברות את דוד לחם בעוד היום גדול ועם כל זה לא קבל וישבע וכו' וטעם למה שלא רצה לאכול הוא להורות הדאגה הגדולה שבלבו על אבנר

עוד כיון למה שאמרו חז"ל שמיתת הצדיקים מכפרת ולכן התענה כדי שיהיה ענות נפשו מצטרף למיתת הצדיק להיות כפרה וסליחה ומחילה על כלל ישראל:

**לו לז**

**וכל** העם הכירו כו' וידעו וכו' קשה שהדברים כפולים די שיאמר וכל העם הכירו וייטב בעיניהם אומ' ככל אשר עשה מיותר ושנה עוד לומר וידעו וכו' שכבר נכלל זה באו' וכל העם הכירו ולמה שינה מלשון הכירו לידיעה. ונראה כי הכתוב הראשון מדבר שכל העם הכירו מתוך מעשה זה שלא רצה דוד לטעום כלום שנצטע' צער גדול ושהיה חשוב אבנר בעיניו שראוי להגן ולכפר על הדור במיתתו כי מיתת הצדיקים מכפרת ולזה צם כל היום כנזכר לעיל בפסוק הקודם ולזה אמר וכל העם הכירו מתוך הנז' אם אטעם לחם או כל מאומ' שהרגיש ונצטער והכירו שהוא חשוב בעיניו וזהו שאמר ויכירו וייטב בעיניהם הפועל הזה ככל אשר עשה המלך בענין צאתו אחרי המטה שהוא לפנים משורת הדין וכן במה שהספיד בין הנשים ובין האנשים אשר כל אותם הפעולות אשר מצד הדין לא היה ראוי לעשות כן כנז' לעיל ועם כל זה בעיני כל העם טוב כן הפעולה הזאת מהצו' היתה טובה בעיניהם שהכירו על ידם את מעלת אבנר לזה אמר לשון הכירו ומכלל כל הפעולות ידעו כל העם כי לא היתה זאת מהמלך להמית את אבנר. עוד אפשר שהפסוק הראשון מדבר על שהכירו שלא היתה יד המלך עם יואב אלא מדעתו עשה ולפי שאולי יחשובו שלעתיד היתה שומא בלבו להרגו אחר שישלים את ישראל לזה בא הכתוב השני ואמר וידעו כל העם ידיעה שלימה הוא וכל ישראל כי לא הית' מהמלך להמית את אבנר בשום זמן לא בהוה ולא בעתיד כי ראו אותו הצער הנמרץ ואין זה אלא על אוהב שלם וזה יורה אומ' להמית את אבנר שאם על העבר לבד הי"ל כי לא היתה מהמלך מיתת אבנר:

**לח לט**

**ויאמר** המלך לעבדיו כו' ואנכי היום רך וכו' סנהדרין פרק חלק והאנשים האלה בני צרויה קשים ממני אמר רב ששת חוצפא מלכותא בלא תגא עד כאן רצה לפרש רך לשון מלכו' כמו לא רכא ולא בר רכא שאני מלך ומשוח מלך ובני צרויה קשים ממני ממש חזקים ממני בתכסיס מלכות שאני היו' רך ומשוח מלך והם יותר קשים ממני מכלל שהם גם כן כמלכים משמע חוצפא מלכותא בלא תגא ורש"י ז"ל היום רך ואנא יומא דין הדיוט ומרבי למלכא עד כאן. והר"דק ז"ל רך ומשוח מלך רך במלוכה כאילו היום נמשחתי כי היום הוא תחילת מלכותי על ישראל ע"י אבנר והאנשים האלה בני צרויה שהם קשים ממני בלבלו לי מלכותי וזכר צרויה אמם ולא זכר אביהם כלומר בני אחותי הם והיה להם לחוש עלי ולא עשו ובשאר מקומות שזוכר אמם ואו' יואב בן צרויה לכבוד

דוד ע"כל. ומהריי"א ז"ל כתב שדוד התנצל לעבדיו למה לא הרג ליואב ואבישי על הרגם את אבנר אחר שחרה לו כל כך לזה אמר כי החרון אף מחוייב כי הלא תדעו כי שר וגדול נפל היום בישראל ומה שלא נקמתי דמו מיואב ואבישי הוא כי אנכי היום רך ומשוח מלך כאלו היום ובני צרויה קשים ממני עם היותם בני צרויה אחותי עם כל זה הם מכעיסים אותי והם קשים וזדונים ולא אוכל להם אבל הוא יתב' שהוא דיינא רבה ישלם לעושה הרעה כרשעו ולא ימלט ממשפט האלהי ואמנם מה שלא הרגו דוד ליואב לפי שלא היו שם עדים והתרא' ולפי שהיה יכול להרגם כפי דינא דמלכותא דינא אלא כדי שלא לבלבל מלכותו שתק והניח המשפט לאלהים כי לא יצדיק רשע עד כאן. ומ"ך לפי שראה דוד שעבדיו השרי' לא בכו כשאר דלת העם לז"א אל עבדיו שהם השרים הלא תדעו כי שר וגדול נפל היום בישראל וא"כ יאתה לשרים לבכות על שר וגדול כמוהם עד כאן. והחכם השלם כמ"הר יום טוב צהלון נר"ו פי' הלא תדעו כי שר שהוא אבנר וגדול שהוא שאול נפל היום בישראל כי במיתת אבנר נתחדשה מיתת שאול לפי שאבנר היה מחזיק במלכות שאול וחתני ה"הר אברהם י"צו פי' הלא תדעו כי שר שהוא יואב שנקרא שר הצבא וגדול שהוא אבנ' נפל היום בישראל כי אעפ"י שאתם רואים ליואב חי וקיים יש לכם לדעת שכבר נפל בנפילת אבנר ולזה אמר הדברים בסוד אל עבדיו הקרובים אליו שלא ירגיז יואב בדבר ופירש הכתוב שלאחריו כיצד היא נפילת יואב ואמר ואנכי היום רך וכו' ישלם ה' לעשוה הרעה כרעתו א"כ כיון שה' ית' הוא המשלם לעושה הרעה כרעתו א"כ כבר נפל מהיום יואב ולפי הב' פרושים אלו מובן דלא קאמר קרא שר גדול אם היה מדבר על אבנר לבדו. **ולע"דן** שהי"לל דעו כי שר גדול מהו הלא תדעו אמר הנה היום אינכם מרגישים פטירת הצדיק הזה כי אינכם יודעי' ערכו אבל בהסיר צלו מעליכ' בריא לי שהלא תדעו לעתיד כי שר וגדול נפל ביש' כי אם יציאת הצדיק מהמקום עושה רושם על אחת כמה וכמה יציאתו מן העול' שתעשה רושם גדול כנז"ל גבי כנפול לפני בני עולה ז"ש הלא תדעו. ואפשר לפרש עוד באו' ביש' שהבי"ת היא בי"ת בעבור כלו' הלא תדעו כי שר וגדול נפל כי חסיד וגדול הוא ומה שנפל לא בחטאו מת כי אם ביש' ר"ל בעבור יש' ובחטא' ע"ד הנ"זל בשם המפרשים גבי כנפול לפני בני עולה נמצאת ההודעה היא שבעון ישר' מת ואין ההודעה שהוא שר וגדול ביש' כי מודעת היא זאת. או יאמ' הלא תדעו לעתיד כי שר וגדול נפל היום הזה ביש' והיאך תדעו כן פי' ואמר כי אנכי היום רך במלכות יש' ולא יאות לבלבל המלכו' והאנשים האלה הם בני צרויה אחותי אשר על כן הם קשי' מאד והקושי הזה נמשך להם ממני כי אני אחי אמם ועל זה בוטחי' להרע ואני איני יכול לעצב את אמם צרויה אחותי אבל

הב"ה יפרע מהם וישלם גמול לעושי הרעה דומה בדומה וע"י כן תדעו כי שר וגדול נפל בישראל מהדין שיעשה השם יתברך בהורגיו:

**ד**

**א**
**וישמע** בן שאול כי מת אבנר כו' מהרי"א אמר שאיש בושת רפו ידיו וכל ישראל נבהלו בשמעם שמת אבנר והיה זה לאיש בושת להיותו בן שאול מרוע מערכתו של אביו שאול ולזה לא קראו בשמו והנה נבהלו ישראל כי מהם אמ' שדוד צוה להרגו אחרי שלא הרג את יואב ואבישי והוקש' להם למה עשה כן אחרי שכבר היה אבנ' אחריו ומהם היו אומרי' שדוד היה נקי כפי' ובר לבב בזה והוקשה להם א"כ למה לא הרג את הרוצחי' ולכן נבהלו כול' כאנשי' שאינ' יודעי' האמת וקשה להם מכל הצדדין ונבהלו עד כאן. **ולע"דן** שאמר וישמע בן שאול ולא אמר איש בושת לומ' כי לא היה עוד בבית שאול יורש עצר כי לא נשאר כי אם פסח ושמו מפיבושת כמו שאזכיר בסמוך בס"ד בשם המפר' שזו היא כוונת סיפור וליהונתן בן שאול בן נכה רגלים וכו' כלו' שלא נשאר יורש עצר כי אם הנכה רגלים מפיבושת וזה נ"לעד או' וישמע בן שאול כלו' זה בן שאול לבדו ולא יותר ולכן בשמעם שמת גבורם אבנר רפו ידיו וגם כל ישראל נחפזו ונבהלו כי מזלייהו חזי שקל מהרה נפל ואין עוזר וסמך ידו ואין עוד נוטה אהלו מקים יריעותיו כי זה בן שאול לבדו ואין עוד וק"ק כי אחרי שאבנר נטה אחרי דוד למה נבהל בן שאול אדרבא היה לו לשמוח כי הבוגד נפל ואפשר שהיה כל כך חסידות אבנר שחשב איש בושת שמה שהלך להשלי' עם דוד לדעת את מוצאו ואת מובאו ולפתותו בא כדברי יואב וזהו וישמע בן שאול כי מת אבנר בחברון שלא שמע הדבר על בוריו אלא כי מת ולא אמרו לו שנהרג כי לא שמע אלא כי מת אבנר בחברון וירפו ידיו וכל יש' גם כן נבהלו וכל יש' היינו אותם שהיו עם איש בושת ומה שאמר וידע כל העם וכל ישר' ביום ההוא כי לא היתה מהמלך וכו' לא על כל כלל ישראל שבכל המדינות כי אם על אותם שבאו להשלים אל דוד ונמצאו שם בחברון הם הם שידעו כי לא היתה מהמלך להמית את אבנר אמנם שאר כל ישראל שבשאר המדינות ושעם איש בושת לא ידעו דבר ברור ולכן נבהלו:

**ב**
**ושני** אנשים שרי גדודים וכו' רש"י ז"ל היו בן שאול היו לבן שאול כמו למועד אשר שמואל אשר לשמואל עד כאן וכן הרד"ק ז"ל והוסיף או עם בן שאול כתרגומו או שרי שזכר עומד במקו' שני כאילו אמר שרי גדודי' היו שרי בן שאול. ומנח' פי' היו במו עברו וכן והייתי ונחלתי ר"ל המיתו אותו וספר ענין זה הנה להודיע כי אלה שהרגו בן

שאול עמו היו ושריו לפי' לא נשמרו מהם בני הבית בבואם תוך הבית ובחד' משכבו משכיתו חשבו שכדי לדב' עמו נכנסו ומה שאמר ויברחו הבארותי' לא סיפר על מה ברחו אולי היה להם דברי מריב' עם שאול או עם בנו ועתה שבו אליו אולי השלימו עמו טרם בוא' ובאו עד לביתו ולא נשמרו מהם ויהיה פי' לוקחי חטי' לזה הפי' שבאו עם לוקחי חטים לדב' עם בן שאול ולפי שפי' מנח' המיתו יהי' פי' הענין כן כי אלה השרים הרגו בן שאול ולא אמ' זה על איש בושת אלא על בן אחר של שאול והרגו אותו או בחייו או אחרי מותו לפי' ברחו אל גיתימ' והיו שם גרי' עד היום הזה שבאו להר' את איש בוש' למצוא חן בעיני דוד ולשוב לנחלת' בארו' וכשבאו לבית איש בוש' התנכרו ועשו עצמם כלוקחי חטים ות"י כזבני חטין ונכנסו לביתו לחדר משכבו והרגוהו ובני הבית לא נשמרו מהם כי אמ' שידברו עמו לקחת ממנו חטין. כי גם בארות תחשב על בנימן כמו אל בנימן וכן ותתפלל חנה על ה' כמו אל ה' על שפן הסופר אל שפן הסופר ומ"ש כי גם בארות תחשב והנה בארות נחשבת בתוך ערי בנימן אם כן מהו גם אולי היתה על הגבול והיו חושבים בני אדם כי אינה לבנימן הודיע כי גם היא תחשב לבנימן וכל זה להודיע כי משבט בנימן היה שהיה שבט שאול יצאו לו מכלים ביתו וממלכתו ומה שספר כאן ענין מפיבושת בן יהונתן להודיע כי במות איש בושת לא נשאר לשאול יורש עצר וראוי למלכות כי מפיבושת בן יהונתן נפל ונעשה נכה רגלים ולשאול לא נשאר כי אם בני רצפה הפילגש עד כאן וכן מהרי"א ז"ל. **לע"דן** כוונת הפסוק לומר רוע לב האנשי' האלה ולכן היה אחריתם להכרית והרגם דוד ע"ה יען כי היו שרי גדודים ומעולי' ואם כן מי הכניסם בתגר זה להמית איש צדיק במשכבו והנה היו בן שאול רוצה לומר היו חשובים כבן שאול עצמו בענין השררה והכבוד לא יפול דבריהם ארצה וזהו שאמר היו בן שאול או אמר שהיו בן שאול ממש כגופו חביבים עליו ועם כל זה מלאם לבם אל הבגידה הזאת והמרד והמעל הזה ללא תועלת השגת כבוד ומעלה יתירה כי כבר היו מעולים מאד לא זו אף זו שהיו מבני בנימן שבט שאול והיו חשובי' מאד על בנימן זהו שאמר כי גם בארות תחשב על בנימן על בנימן דייקא שבארות חשובה היא מאד שאנשיה גבורים ועם כל זה שהיו חשובים בשבטם ובעיני המלך לא שתו לבם והרגו את איש בושת אשר בלי ספק אין זה כי אם רוע לבם והיא נפלאת שמתוך שבט שאול עצמו ואוהביו כגופו ונפשו ממנו משבטו ושאתו יצא להורות את מעשה ה' בי נורא הוא מאד מי יכילנו:

**ג**

**ויברחו** הבארותים וכו' רש"י ז"ל כשמת שאול שעזבו בני ישראל הערים שסביבות פלשתים כמו שאמרו למעלה אז ברחו הבארותים ע"כ וכת"י אינש בארתי והרד"ק ז"ל הביא שלפי' רבי מנחם שאו' ויברחו הבארותים אינו על כלל אנשי בארות אלא על שני האנשים האלה רכב ובענה עליהם הוא אומר ויברחו הבאורתים שנים אלה ברחו לאיזו סיבה עד היום הזה שבאו להרוג את איש בושת.

**ד**

**וליהונתן** בן שאול בן נכה רגלים וכו' רש"י ז"ל מונה והולך איך נשבת מלכות מבית שאול הוא ובניו והרגו איש בושת הרגוהו על משכבו ובנו של יהונתן נפל ויפסח. נכה רגלים שבור רגלים עד כאן וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והוסיף לומר שבא הסיפור הזה בין הדבקים להודיע שאלה בני בענה כיונו להכרית זרע המלוכה ולזה את זה הנער נכה רגלים לא נתנו לבם להרוג כי ידעו לא יצלח למלוכה כי נכה רגלים הוא על כן לא שמו פניהם רכב ובענה אלא על איש בושת לבד כי בזה נכרת הכל. **ולע"דן** לפי שאמר ששני שרי גדודים רכב ובעגה אשר ברחו גיתימה והיו שם עד היום הזה שיזכיר שבאו להמית את איש בושת שאז מלאם לבם לבא יען כי ראו אבנר המחזיק בידו נהרג וראו שעת כושר להרגו כי ראו שאין לו גואל דמו וז"ש ויהיו שם גרים עד היום הזה ולא היום הזה בכלל שהרי באו להרוג איש בושת יען שלא נשאר כי אם ליהונתן בן נכה רגלים ואינו ראוי להיות גואל דם כי נכה רגלים הוא והם קלים כנשרים ועוד שהוא רך בשנים כי בן חמש שנים היה אז בעת מות שאול ועל הרוב אחר פטירת שאול ועד היום שבעה שנים ומחצה בין הכל י"ב שנים ומחצה וז"ש וליהונתן בן נכה רגלים בן חמש שנים היה בבא שמועת שאול באופן שהוא נכה רגלים ורך בשנים ולכן מלאם לבם וילכו בני רמון הבארותי וכו' שהמיתוהו וחתכו ראשו:

**ה ו**

**וילכו** בני רמון וכו' והנה באו כו' רש"י ז"ל והנה באו עד תוך הבית עם תגרים לוקחי חטים ע"כ וכן הרל"בג ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והוסיף שעשו עצמן כלוקחי חטים וכת"י כזבני חטים כחם היום ב"כף את משכב הצהרים ת"י ית משכב מלכיא כלומ' כי מנהג המלכים לשכב בצהרים. **ולע"דן** כוונת הכתוב להגיד גבורתם שבאו מן גיתימה עד מקום איש בושת בזמן מועט שהרי הגיעו שם כחם היום שהוא בצהרים והיה בשקול דעתם לכוין השעה שהיה ישן שאז משרתיו מתמוטטים אנה ואנה כדי שיוכלו להכותו והוא ישן ואין מציל כדי שיוכלו לברוח וזהו שאמר וילכו בני רמון הבארותי והלכו בזריזות ויבאו כחום היום אל בית איש בושת והוא שוכב וכוי ולא אמר וימצאוהו שוכב את

משכב הצהרים אלא והוא שוכב כלומר שיערו לבא באותו העת שבודאי והוא שובב את משכב הצהרים וכן היה שמצאוהו שוכב והנה באו עד תוך הבית וכו':

**ז**

**ויבאו** הבית וכו' ה"רדק נראה כי אחר שהכוהו ויצאו להם חזרו לבי' להסיר ראשו להביאו אל דוד כי הם הרגוהו כי חשבו למצא חן בעיני דוד בזה הדבר ע"כ ולדבריו ז"ל צ"ל שבמכה הא' שהוכה אל החומש לא מת לגמרי שהרי כתיב בפי' ויבאו כו' ויכוהו כו' וכן מהרי"א והוסיף לו' שהפסוק הא' ספר הענין דרך כלל איך הכוהו החומש ורכב ובענה נמלטו והפסוק הזה הב' מפרש הענין בפרטו' איך היה שבאו הבית והו' שוכב על מטתו בחד' משכבו. **ולע"דן** כי הזכי' תחל' איך באו כחם היו' אל בית איש בוש' והנ' באו עד תוך הבית ר"ל והם רכב ובענה כתרגומו ואינון כו' ובאו עם לוקחי חטי' ובתוכם ומדלא קא' עם לוקחי חטי' אלא עד תוך הבי' לוקחי חטי' נר' שכיון הפ' לו' שלוקחי חטי' שעמה' אש' הם באו בתוכ' הם הכוהו וז"ש לוקחי חטי' ויכוהו אל החומש ואולי היה זה בעצ' רכב ובענה או שהם הרגוהו מרוע לבם או שנהר' ביניה' באופן שרכ' ובענ' נמלטו מאותו הדם הא' של אותו בן שאול שהרגו וכראות' שכב' הורג ע"י הזול' אל החומש אז ויבאו רכב ובענה אל הבית והוא שוכב על מטתו בחד' משכבו ויכוהו עוד על מה שהור' עוד מלוקחי חטי' גמרו הם המית' כי אמ' גברא קטילנא קטילנא ואין עון בדב' ואדר"ה צדק' תחשב לנו שימו' ולא יצטע' הרב' ויסירו את ראשו כו' ויכריח פי' זה יתור הפסו' כי היה יכול לקצ' ולו' ויבאו כחם היו' לוקחי חטי' אל בית איש בושת ויכוהו אל החומש וימיתו ויקחו את ראשו וילכו דרך הערב' עוד אפש' לסייע ענין זה ממה שהז' בסמוך אף כי אנשי' רשעים הרגו את איש בוש' איש צדי' בביתו על משכבו ועת' הלא אבקש את דמו מידכ' שאו' אף כי אנשי' רשעי' הרגו בלשון רבי' נסתרי' ואח"כ מדבר עם רכב ובענ' לנוכח הלא אבקש את דמו מידכ' אלא ודאי הכי קא' אף וחימ' עזה היא על כי אנשי' רשעי' דהיינו אות' לוקחי חטי' שהכוהו אל החומש אף הוא כי רשעי' ההם הרגו את איש צדיק בביתו ואתם גם אתם שלא הרגתם אותו אלא גרמתם הענין הלא בודאי את דמו אבקש מידכם:

**ח**

**ויבאו** את ראש איש בוש' יש לדקדק או' הנה ראש איש בוש' בן שאול כי בא' מספיק גם או' נקמו' שתי' כי כאן לא היתי' אלא נקמה א' ונר' כי רכב ובענה ראה פן יא' דוד מ"ש אנשים רשעי' הרגו את איש צדיק כו' לז"א כמתנצלי' הנה ראש איש בוש' עם היותו צדיק לא נאש' יען היותו בן שאול אויבך כו' והנ' היו' הזה נתן ה' לאדוני המלך וכו' ב' נקמות הא' מזרעו של שאול והב' משאול כי במית' זרעו ימשך צער לשאול ע"ד וירעו

לנו המצרי' מכאן שהאבו' מצטערי' בקב' נמצאו ב' נקמו' נמשכו' מפעול' א' ביו' הזה משאול ומזרעו שלא יהי' לך עוד מנגד למלכותך שהם תמו ז"ש ומזרעו ר"ל כולו שהרי לא נשאר כי אם נכה רגלים לא יצלח למלוכה:

**ט י יא**

**ויען** דוד את רכב וכו' כי המגיד לי וכו' אף כי אנשים רשעים וכו' רש"י ז"ל לתתי לו בשורה אשר דימה לשמחני למען תתי שכר בשורתו ע"כ וכן הרד"ק ז"ל והוסיף ביאור ואהרגהו והוא לא הרגו אלא כיון שצוה לאחד מהנערים להרגו כאלו הוא הרגו ומה שאמר ואוחזה בו אפש' שדוד אחז בו והנער הכהו ע"כ ומהרי"א ז"ל וזכר שחרה אף דוד בראותו המרי והקשר ההוא ונשבע חי ה' שהוא הרג בצקלג הנער הכנעני עם היות שהוא לא הרג את שאול רק להיותו כמבשר בעיניו ועל זה בלבד הכהו כי המגיד לי הנה מת שאול שהוא לא הרגו אלא מת עכ"ז להיות והוא היה כמבשר בעיניו על כן הרגתיו כל שכן ו"קו רשעים ההורגים צדיק ז"ש אף כי אנשים רשעים הרגו את איש צדיק וכו' שראוי לינקם. **ולע"דן** שדוד אמר להם שלא שמח בזה יען כי הש"י אמר לפדותו מכל צרה וא"כ למה ישמח במיתת אלו אדרב' בהיות' בחיי' יגדל נא כח ה' בעיני הבריות ז"ש חי ה' אשר פדה אותי מכל צרה כי המגיד לאמר וכו' ואוחזה בו ואהרגהו בצקלג והוא טע' באחיז' שאחזתי בו שחשב שהיתה לתתי לו בשורה ז"ש אשר לתתי לו בשורה היתה האחיזה ולא היתה אלא להרגו כ"ש באנשים רשעים שכשהם אנשי' מזרע קדש ישראל שהם מצווים גדול עונם על עון אותו העמלקי ז"ש אף כי אנשים רשעים שאין אנשים בכל מקום אלא חשובים וצדיקים שכאשר נעשו רשעים גמורים בשפכם דם נקי צנוע כשמו איש בושת שלא היה בעל יוהרא אלא צדיק בביתו מתהלך בתומו ותום לבבו בקרב ביתו שעונשם גדול ולא באה תיבת בביתו למורה מקו' ההריג' שכבר אמר על משכבו אבל בא להורות במקו' שהיה נוהג בו הצדקות שהיה ירא שמים בסתר בביתו ז"ש הרגו איש צדיק בביתו ר"ל נוהג הצדקות בביתו והיינו דלא קאמר הרגו בביתו על משכבו איש צדיק מעתה גדול עונכם ולכך שתים רעות אעש' בכם הידים שחתכו הראש וששלחו יד להמיתו אבקש מהם שאחתכם ז"ש ועתה שגדלה אשמתכם כנז' הלא אבקש את דמו מידכם ממש ולא אמר מכם ולא די לי בזה בחתיכת איברים אלא אמית אתכם ואבער אתכם מן הארץ. וכן עשה ויהרגום כנגד וביערתי אתכם מן הארץ. ויקצצו את ידיהם וכו' כנגד אבקש את דמו מידכם ואפשר שבחיים חייתם קצצו ידיהם ואעפ"י שנזכרו אחר ויהרגום או שהיו דברים כסדר הזכרתם כי עכ"ז שנהרגו בזוי הוא קצוץ אברים. או אפשר שאמר אבקש דמו מידכ' על (על) מציאות ההריג' ועל ידי זה אבער דם

הנקי מן הארץ וז"ש ובערתי אתכם מן הארץ. או רמז להם שהעונש שיעשה להם לבקש דמו מידם יגרום להם שלא ישארו כאן בארץ בעה"ז נעים ונדים אבל ובערתי אתכם מן הארץ ותלכו לגורלכם לקץ הימין זהו שאמר ובערתי אתכם מן הארץ או יאמר מן הארץ כמו שפי' חז"ל גבי בלק ואגרשנו מן הארץ מן העול' הזה כי בלק אמר מן העה"ז ובלע' הרשע הוסיף לומ' וגרשתיו סתם מן העה"ז והבא אבל דוד בשרם כי יזכו לעולם הבא ע"י העונש שבעה"ז ז"ש ובערתי אתכ' מן הארץ מן העה"ז לבד אבל תזכו לנוע' ה' כי מיתתכם כפרתכ' וכבר זכרתי בפי ויבאו הבית וכו' באו' אנשים רשעים שהיו הלוקחי חטים ודקדקתי או מידכ' יעויין שם כי הוא ענין הלציי':

**יב**

**ויצו** דוד הר"דק ז"ל ויתלו על הברכה וכו' כדי שיראום בני אדם וידעו כי דוד ביושר לבבו נקם נקמת בית שאול ואעפ"י שהיו אויביו ע"כ. ומהריי"א ז"ל ויהרגום נפש תחת נפש וקצץ ידיה' לפי ששלחו יד במלכם וקצץ רגליהם לפי שהלכו לביתו לעשות כן ושבאו לפניו כמבשרים וצוה לתלותם על אשר כרתו ראש איש בושת והביאו אותו והיה זה דמות תלייה גם צוה לתלותם כדי לפרסם המעשה הזה אשר עשה להודיע שלמות מדותיו ושלא ישלח אדם עוד ידו במלך משיח ה' ואמנם ראש איש בושת לקחו וצוה דוד לקברו בחברון אצל אבנר לקורבתם ע"כ. **ולע"דן** שלא נתלו רכב ובענה הם עצמם דלא כתב ויתלום אבל ידיהם ורגליהם שאמר ויקצצו את ידיהם ואת רגליהם עליהם אומר ויתלום על הברכה לאות לבני מרי כי על אשר שלחו יד במלך ורגליהם לרעה ירוצו לביתו להרגו עשה כן כנזכר למהריי"א ז"ל ואת ראש איש בושת לקחו הנערים הנזכ' המקצצים ידי רכב ובענה וקברו ראש איש בושת אצל אבנר כי זה היה סיבת הסיבו' חמש' שזכרנו לח"זל לחייב עונש אבנר ומיתת אבנר גם היא גרמ' מיתת איש בושת כי ראו כי מת אבנ' שר צבאו והרימו יד להרוג איש בושת אם כן מיתת איש בושת בכח חייב מיתת אבנר על שבגד בו נהרג אבנר לכך נקברו יחדיו:

**ה**

**א**

**ויבאו** כל שבטי ישראל וכו' הרד"ק ז"ל כל שבטי ישראל מכל שבטי ישראל באו אליו ואפי' משבט בנימן כי ראו כי כלתה הרע' לבית שאול וזה היה חמש שנים אחר שמת איש בושת וחמש שנים היתי' המלכות בטלה שלא מלך דוד על כל ישראל עד סוף חמש שנים ושש חדשים כי איש בושת לא מלך אלא שתי שנים. הננו עצמך ובשרך אנחנו אעפ"י שאתה ממשפחת יהודה הננו קרובי' לך ואנחנו גם כן עצמך ובשרך כי כלנו בני ישראל אחים אנחנו. ומהריי"א ז"ל חולק על הר"דק ואומ' כי ויבאו כל שבטי ישראל

היה מיד אחרי מות איש בושת ואבנר וב"מש עצמך ובשרך אנחנו כתב כדברי והרד"ק ז"ל. **ולע"דן** כדברי מהרי"א ז"ל שתכף ומיד אחרי ענין איש בושת באו כל שבטי ישראל ויאמרו לאמר ר"ל ראו לומר בודאי שהננו עבדים לאדוני ואל תקפיד עלינו שהננו עצמך ובשרך אנחנו כיון שראינוך נוקם נקמת איש בושת בהריגה וקציצת ידים ורגלים של העונשים האלה אין זה אלא שחשבתנו יחדיו כעצמך לקיים ואהבת לרעך כמוך ובזה מובן אומרו הננו עצמך וכו' כי די שיאמר הנה עצמך ובשרך אנחנו אלא ודאי הננו לך לעבדים קאמר.

**ב**

גם אתמול וכו' הרד"ק ז"ל היתה מוציא ה' כתובה בסוף מלת היתה והיא נקראת עם מלת מוציא וכן ידעת השחר מקומו כתוב ידעתה שחר מקומו והמביא חסר א' הכתו' וכן היורש אבי לך ע"כ. ומהרי"א ז"ל אחר שטענו מצד קורבתו ליהודה שגם עצמנו ובשרנו אתה כי כלנו י"ב שבטים בני איש אחד טען עוד גם אתמול וכו' ר"ל א"ת שמלבד הקורבי תאהבם על שמלכת עליהם ראשונה זו אינה טענה כי גם אתמול בימי שאול מלכת עלינו גם כן אתה היית המוציא והמביא וטענה ג' ממאמר השי"ת שאמר אתה תרעה את עמי ישראל וכו' שלא אמר את יהודה אלא את ישראל יורה בזה שזהו העיקר ושזהו שורש המלכות ע"כ: **ול"עדן** מלבד הטענה שאמרו בפסוק הקודם הננו עצמך ובשרך גם מלבד זה יש בינינו אהבה מזה שאתמול שלשום בהיות שאול מלך אתה היית המוציא והמביא על דרך הנזכ' בפסוק אשר יוציאם ואשר יביאם ר"ל שזכותו יגן עליהם להוציאם ולהביאם כשיעור שהוציאם שלא נפקד מהם איש כאשר פירשתי בכלי חמד' ז"ש אתה היית המוציא והמביא ר"ל אתה בזכותך גם ראוי שלא תקום ולא תטור איבה עמנו על שאיחרנו להמליכך כי השי"ת אמ' שאתה תרחם עלינו כרוע' עדרו יקבץ טלאים עלות ינהל ז"ש ויאמר ה' לך אתה תרעה את עמי ר"ל ברעייה בנח' רוח ואם כן אין לך להרע עמנו כיון שאתה רועינו וגם כן יהיה לך מלכות ושררה ונגידות עליהם ז"ש ואתה תהיה לנגיד עליהם ובזה מובן כפל אתה תרעה ואתה תהיה לנגיד על ישראל. או אפשר שרמזו לו בכפל דברי השי"ת שהורה שמוכרח להיותו עולה בשררה מדרג' אחר מדרגה ולא בבת אחת ז"ש ויאמר ה' לך אתה תרעה את עמי דהיינו יהודה אהליבה עמי המה ביתי בתוכם. וגם כן את ישראל מתי מספר שיתקבצו אליו אמנם אח"כ ואת' תהיה לנגיד על ישראל ועל כלם יחדיו א"כ מאת ה' היתי' זאת לעלותך מעט מעט. ואפשר עוד כי מאמר הש"י לא היה רק ויאמר ה' לך אתה תרעה את עמי את ישראל ע"כ דבר ה' מכאן ואילך מאמר אנשי שבטי ישראל הבאים אליו הם אמ' ואתה תהיה לנגיד על ישר' שמאחר

שהשי"ת יעד בך לא יפול מכל דברו הטוב ארצה. ואפשר שרמזו לו אל מה שכתוב ודוד עבדי נשיא להם לעולם גם לעתיד לבא ז"ש אתה תרעה את עמי את ישראל בעולם הזה שצריכים רועה אבל לעתיד ה' רועי ואתה תהי' לנגיד על ישראל נוהג שררה בלי עמל ויגיעה של הרעיה ע"ד משא"זל כל המנהיג את ישראל בעה"ז זוכה גם כן לעתיד שנאמ' כי מרחמיו ינהגם ועל מבועי מים ינהלם וכו':

**ג**

**ויבאו** כל זקני ישראל וכו' הר"דק ז"ל ויבאו כל זקני ישראל. וכבר אמר למעלה ויבאו כל שבטי ישראל אלא פי' ויבאו כל זקני ישראל וכבר באו תחלה כל זקני ישראל אל דוד וכרת להם ברית שלא ירע להם בעבור שסמכו ידי איש בושת ב' שנים ובעבור שאחרו להמליכו חמש שנים אחרי מות איש בושת וכיון שכרת להם ברית שלחו בעבור שבטי ישראל ובאו אל דוד ומשחוהו והמליכוהו ואעפ"י שהיה נמשח בימי שמואל ומשחוהו אחר כך יהודה משחוהו גם עתה ישראל כי עתה מלך על כל ישראל ובדברי הימים אומר וימשחו את דוד למלך על ישראל כדבר ה' ביד שמואל לפי שלא נתקיים דבר שמואל עד היום הזה כי שמואל משחו למלך על כל ישראל כמו שהיה שאול מלך על כל ישראל ומפני זה לא נלחם דוד ביבוסי יושב ציון עד שהיה מלך על כל ישראל ומיד שמשחו אותו ישראל הלך שם לפני ה' כבר פירשנו כי כל מקום שיתקבצו ישראל או רובם שם שכינה שורה או פי' לפני ה' שאמרו ה' יהי עד בינינו בברית שאנו כורתים ע"כ והרלב"ג כתב לפני ה' כי שם היתה בימה לזבוח זבחי' כמו שנתבאר בענין אבשלום ע"כ וכן מהרי"א ז"ל כתב שבתחלה באו כל שבטי ישראל אל דוד חברונה וידמה שאז הלך העם איש לאהליו ואח"כ באו הזקנים אל המלך דוד חברונה ויכרות להם ברית והיותר נכון אולי שבאו יחדיו השבטים כלם ולזקנים בפרט כרת הברית כי בידם נשבע על כל אשר יעשה בישראל או נשבע שלא ירע לזקנים ואז כלם השבטים והזקני' המליכוהו ונתאמת אצלם כי המלך בוטח בה' ובחסד עליון בל ימוט. **ולע"דן** נרא' דוחק על דברי מהרי"א ז"ל לפי' הראשון שהלכו איש לאהליו קודם כריתת הברית. ולפי' הב' קשה אם כן למה לא הזכיר בתחלה ויבאו כל שבטי ישראל והזקנים ואחר כך בכריתת הברית מזכיר הזקנים. על כן אני אומר כי מה שאמר בתחלה ויבאו כל שבטי ישראל אין הכונה לומר שנאספו יחדיו כל עם השבטי' אבל בא שליח מכל שבט ושבט להשלי' ובשם כל השבטים כלם ויאמרו לאמר הננו עצמך ובשרך אנחנו גם אתמול וכו' ואחרי אלה השלוחי' באו הזקנים לא עמהם ז"ש ויבאו כל זקני ישראל אל המלך כי הזקנים עקר ולהם יאתה כריתת הברית לא אל השלוחים הנז' כי לא באו רק לעורר האהבה לבד ולרגל את אשר בלבבו של דוד שאם

היו רואים שבלבו טינא על ישראל היו מגלין להם ולא היו באים הזקנים אכן כאשר ראו לב טוב של דוד כי נכון לבו עם כל ישראל אז ויבאו כל זקני ישראל ויכרתו ברית והזכיר הכתו' מחסידו' המלך דוד ע"ה שעשה עקר כריתת הברית עם ישראל לעמוד לפני ה' לעובדו בלבב שלם ז"ש ויכרות להם המלך ברית בחברון לפני ה' על דרך התהלך לפני והיה תמים ואחר כך וימשחו את דוד למלך על ישראל בכלל הברית הנזכ' וזהו שאמר ויכרות להם ברית וכו'.

**ד ה**

**בן** שלשים שנה דוד במלכו וכו'. בחברון וכו' הר"דק ז"ל שבע שנים וששה חדשים ובכלל לא מנאם לפי שלא היתה שנה שלימה וכן בספר מלכים לא מנה אותם ששה חדשים אפי' בפרט לפי שלא הית' שנה שלימ' ובדרש אילין ששה חדשי' יתירין מה אינון ר' יצחק בשם ר' יהודה חסרים היו משלשים ושלש אלא שהכתובים חולקי' כבוד לירושלם ומונין אותם שלמים א"ר יודן חשבון המרובה בולע את המועט ע"כ. **ולע"דן** להשיב לחסרון אלו הששה חדשים כי בן שלשים שנה דוד במלכו לא היו שלמים אלא שנכנס בשנ' השלשים ו' חדשי' והמלכות שמלך היו מ' וחצי בין של חברון בין ירושלים ששלשים ושלש בירושלם ושבע' וחצי בחברון כנז' בפסו' וכו' ולהיות כונת הפסוק להודיע ימי שנות דוד ע"ה שבעים שנה למלאת השבעים שנה שחסרו לאדם הראשון כי מהם נתנו לו החיים האלה כנז' בדברי חז"ל לעומת זה אמר בן שלשים שנה דוד במלכו וארבעים שנה מלך ומובן מאיליו הוא שאי אפשר לצמצם לא בשלשים שנה של במלכו ולא בארבעי' שנה של המלכות אלא מה שחסרו בזה הותירו בזה וסך הכל שבעי' ואבין בזה דקדוק אחד בפסוק בן שלשי' שנה דוד כשמלך אמ' במלכו לרמוז שתשלום השלשים הוא במלכו ר"ל בקצת ימי מלכו שהם ששה חדשים ממלכו כאמור ז"ש במלכו שבמלכו נשלמו השלשים שנה וא"ת למה לא ימנה הששה חדשים לשנה א' כדתנן בראש השנה באחד בניסן ראש השנה למלכי' יום אחד חשוב ששה כ"ש ששה חדשים דע כי תשובת שאלה זו מתישבת בסוד הענין שמלך דוד ע"ה שבעה שנים ומחצה בחברון לפי שהברון היא קרית הארבע היא מלכות בית דוד שם אדנות ששם יחוד שם הויה בארבע' אותיות ולזה נקראת חברון מלשון חבור ויסודם יחדיו ולזה חנך מלכותו בחברון שבע שנים כי היא כלולה משבעה שיסוד הבנין מהחסד על שם חכמו' נשים בנתה ביתה חצבה עמודיה שבעה ועל שמם נקראת בת שבע ואחר שזכה בשבע נתעלה עוד בשלשים ושלש בירושלם לכלול גם כן השלש ראשונות עם השבע לתשלום העשר ספירות בלי מה ולזה היו שלש וכל אחת כלולה מעשר הם שלשים וזהו החשבון הצריך

אל הסוד על כן לא מנה הששה חדשים וזה יספיק לענין זה ברמז די. נמצא פסוק בחברון מלך שבע שנים וששה חדשים וכו' ביאור לכל מה שאמ' בפסוק הקודם בן שלשים שנה במלכו דהיינו כי בחברון מלך שבע שנים וששה חדשים והששה חדשים לתשלום היות בן שלשי' שנה שלמי' נשארו שבעה ושלשים ושלש בירושלם הרי ארבעים זה ביאור למה שאמר ארבעים שנה מלך וכו':

**ו ז ח**

**וילך** המלך ואנשיו וכו' אל היבוסי וכו' רש"י ז"ל והוא מדברי חז"ל מצודת ציון נקרא' יבוס ומזרעו של אבימלך היו והיו להם שני צלמים אחד עור וא' פסח שנעשו על שם יצחק ויעקב ובפיה' השבועה שנשבע אברהם לאבימלך ולבך לא הורישם כשלכדו את ירושלם לא לכדו את המצודה כמה שנאמ' את היבוסי יושב ירושלם לא יכלו יושב יהודה להורישם ותניא ארי"בל יכולים היו אלא שלא היו רשאין ויאמר לדוד מי שאמר העורים והפסחים הם הצלמים כל מכה יבוסי ויגע בצנור כל דיקטל יבוסאה וישרא למכבש כרכה ואת הפסחים ויכה גם את הפסחים ואת העורים שנואי נפש דוד וכו' על כן יאמרו וכו' על אשר אומרים העור והפסח בעוד שהעור והפסח יהיה בכאן לא יבא דוד עד הנה וכו' הרי זה מקרא [קצר] דקאמ' כל מכה יבוסי ויגע בצנור ולא פי' מה יעשה לו ובדברי הימים פי' כל מכה יבוסי בראשונה יהיה לראש ולשר ודומה לזה לכן כל הורג קין שבעתים יוקם ולא פיר' מה יעשה לו אבל מעצמו לשון גערה ונזיפה. ויגעה בצנור לשון גובה כי מגדל היה ושם היו נתונים הצלמים ובימי דוד כבר עברו הדורות שהוזכרו בשבועה ע"כ וכן הר"דק ז"ל והוסיף עוד וילך המלך ואנשיו ובדברי הימים וילך דוד וכל ישראל כי כל ישראל היו עתה אנשיו וכיון שמלך על כל ישראל הלך ירושלם ללכוד מצודת ציון לפי שהית' קבלה אצלם כי ציון היא ראש ממלכת ישראל ולא ילכוד אותה אלא מי שיהיה מלך על כל ישראל ועד היום לא נתקיימה מלכות בישראל כי שאול לא קמה מלכותו כי אם הסירך העודים והפסחים ת"י אלהין באשריותך חטאיא וחייביא דאמרין לא יעול מלכא הלכא. ומצאנו בדרש אמרו אנשי יבוס לאברהם כרות עמנו ברית שאין זרעך יורש את עיר היבוסי ואנו מוכרין לך את מערת המכפלה ועשה כן ואנשי יבוס עשו צלמי נחשת והעמידום ברחוב העיר וכתבו עליהם ברית השבועה וכשבאו ישראל לארץ לא יכלו להכנס שם מפני השבועה שנא' ואת היבוסי יושב ירושלם לא יכלו בני ישראל להורישם וכשמלך דוד רצה להכנס שם ולא הניחוהו שנאמ' ויאמרו אנשי יבום לא תבא הנה אמרו לו אין אתה יכול עד שתסיר הצלמים הללו שכתוב עליהם ברית השבועה שנאמר כי אם הסירך העורים והפסחים אלו הם הצלמים שעינים להם

ולא יראו אזנים להם ולא ישמעו רגליהם ולא יהלכון שנואי נפש דוד לפי ששונ' מלשמוע ומלעבוד ע"א שנ' על כן יאמרו עור ופסח לא יבא אל הבית הזה אומר דוד לאנשיו כל מי שיעלה בראשונה ויסיר את הצלמים יהיה לראש ועלה יואב והיה לראש שנאמר ויעל יואב וכו' ואחר כך קנה דוד את עיר היבוסי לישראל בככר זהב לאחוזת עולם בשש מאות זהב והרחיב מהרי"א ז"ל שעולה חמשים לכל שבט ושבט לי"ב שבטים עולה שש מאות זהב והיינו דכתי' ויתן דוד אל היבוסי חמשים וכו' כי שם הזכיר החמשים של כל שבט. והחכם ר' אברהם א"ע פי' כי אם הסירך כמו הסיר כלומר אם תסיר למלחמתך אפי' העורים והפסחים הם ימנעוך שלא תבא הנה כי המגדל הזה חזק מאד ולא נירא אותך למלחמה. ויאמר דוד אמר ויאמר כו' עתה ספר איך לכדה שאמר ויאמר דוד כל מכה יבוסי ויגע בצנור ופרושו במקום החזק וי"ת וישרי למכבש כרכה ואת הפסחים וכו' כלומר ויבא ויכה גם את הפסחים והעורים ומכה שזכר במקום שנים. שנואי נפש דוד לפי שבזוהו בהם שאמרו שהם ימנעוהו שלא ילכוד המצודה ואמר כל מכה ולא אמר מה יעשה לו וכמוהו כל הורג קין ובדברי הימים פי' כל מכה יבוסי בראשונ' יהיה לראש ולשר ויעל יואב בראשונ' ויהי לראש ובמדר' כל מכה יבוסי ויגע בצנור כל מי שהיה מכה יבוסי היה נוגע בצנור כלומר לא היו יכולין לכבשם אם לא היו מגיעים בצנור והוא המקום הגבוה כמגדל מה עשו הביאו אילן של ברוש וכפפו אותו וקפץ יואב ועלה בראש החומה ובקשו להרגו והיה גבור חיל ונלחם כנגדם ובאו גבורי ישראל ועזרוהו. ובמדרש אחר כתוב מה עשה יואב הלך והביא ברוש אחד רענן וקבעו בצד החומה וכפף ראשו שהיה רך ואחז בו דוד וקפץ יואב על ראשו של דוד ונתלה בברוש ודלג החומה וזהו שאמר דוד יהלמני צדיק חסד ויוכיחני שמן ראש אל יניא ראשי מה עשה ה"בה קצר את החומה עד שעלה דוד אחריו שנאמר ובאלהי אדלג שור על כן אמרו כי מהיום ההוא ואילך לא יבא עור ופסח אל הבית הזה היא מצודת ציון לבזיון אותן העורים והפסחים ולזכרון לדורות היאך לכדה דוד ע"כ וכן הרל"בג ז"ל והוסיף ואפשר שנאמר בפירו' זה הענין שהצנור הוא שם מקום אחר אי אפשר שיכנסו בו אם לא שיעברו לפני אלו הצלמים והיו אלו הצלמים עשויים באופן מהתחבולה שיניעו מקלות של ברזל רבי המשקל תנועה חזקה בדרך שלא יוכל אדם לעבור שם כדי שלא יכו אותן הצלמים באותן המקלות וכבר שמענו שכבר נעשו צלמי' כאלה בקצ' המקומו'. והנה נמצא' כמו זאת התחבולה אין בה אלא מהקושי למי שיבין בחכמת המשקולות ובהנעה במים וברוח ובכסף חי ואין הנה מקום החקירה לבאר איך יתכן זה והנה עשו אותן הצלמים בדמות עורים ופסחי' לפי שמדרך העורי' והפסחים שיהיה להם מקל שיהיו נשענים בו והנה

ידמה שאצל הצנור היו אלו הצלמים והיו מוציאין מים מפיהם והיה נכנס מהמים בהם מה שהיה בו רושם מהנעת אלו המקלות ולזה היה צריך כל איש להשמר שלא יכנס שם ובהכות האיש בצנור בדרך שלא ישפכו המים לאותן הצלמי' יקל יותר להשחית אותן הצלמים ע"כ. וי"ת העורים והפסחים חטאיא וחיביא כי מי עור כי אם הרשע אשר אינו רואה ועוצם עיניו מראות ברע אשר ימצא אותו באחרית הימים ופסח ששומר רגלו מלכת אל בית האלהים. ועל פי דרכו יאמר כי היו שם ביבוס רשעי' גמורי' פושעים ומורדים בדוד ולזה אמרו אל דוד הכשרים שבהם רצוננו לקבל מלכותך אבל לא תוכל לבא הנה מפני החטאים והרשעי' הם העודים והפסחים שהם אשר מלאם לבם לאמר לא יבא דוד הנה וז"ש לא יבא דוד הנה ונתחזק דוד וילכוד את מצודת ציון ואחר שלכד המצודה אמר כל מכה יבוסי ויגע בצנור תרג' וישרי למכבש כרכא דא כי דוד כבש המצודה ואמר מי שילכוד העיר הוא הצנור הנזכ' ואת הפסחים הם החטאים ורשעים המקשים ערפם נגד דוד ולכך הם שנואי נפש דוד כי הם המורדים בו הנה שכרו אתו כנז' במלכים כנז"ל בדברי המפרשים ז"ל על כן יאמרו חטאיא וחיביא לא יעלון לביתא דא אולי לבית דוד ע"כ. ומהרי"א ז"ל הקשה על שיטת חז"ל כי אם כן לדבריהם שהפסוקים מדברים על הצלמים שהיתה הברית והשבועה שנשבע אברהם למלך פשלתים על אם תשקור לי ולניני ולנכדי אם כן איך נלחמו ישראל בהם ככתוב בספ' שופטי' וילחמו בני ישראל בירושלם וילכדו אותה ויכוה לפי חרב ואת העיר שלחו באש ועברו אם כן על השבועה. ויקשה אם כן אומרו לא תבוא הנה כי אם הסירך העורים וכו' והנה הם היו בידיהם ואיך יאמרו לדוד כי אם הסירך וכו' ועוד כי היו כבר תמו הדורות שהיתה השבועה עליהם כמו שאמר אם תשקור לי ולניני ולנכדי למה יצטרכו להסיר הצלמים בעבור השבוע' אחרי שכבר עבר זמנ' וגם מה יהיה ענין עור ופסח לא יבא אל בית העורים והפסחים היו בבית ואיך אמר לא יבא אל הבית יהיה לו לומר לא יצא מן הבית או לא יהיה בבית עד כאן: **ולע"דן** לקיים דברי חז"ל ואומר כי השבועה היתה עם אברהם שלא ישקור לו ולנינו ולנכדו והשקר הוא אם יכבה נרם לגמרי ולכן אעפ"י שנלחמו בחלק מה אשר ליבוסי כנז' וילחמו בני ישראל בירושלם וכו' עכ"ז כיון שהניחו להם המצודה הזו ועיר ירושלם נתקיימה השבועה בהתקיים החלק הזה ביד באי כחו של אבימלך מלך פלשתים והראיה כי השטרות וקיומים שביניהם היו חקוקים במקום הזה אשר זה מורה היות השבועה והאיסר על המקום ההוא ביחוד ולזה אמרו לדוד לא תבא הנה כי אם הסירך כו' בדרך כבוד ולא תבא הנה עד שתעבור על השבועה ותסיר העורים האלה כדי שלא יהיו מלמדים חובה עליך מפי כתבם הכתובה עליהם פשרת אברהם ואבימלך ז"ש כי

אם הסירך וכו' והיותר נכון ג"כ ויובן הקושי שהקשה מהריי"א ז"ל כנזכר שכיון שעברו הדורות של לי ולניני ולנכדי אין כאן שבועה עוד ונאמר כי בהמצא ברית כרותה כיוצא בזו של לי ולניני ולנכדי אשר בתלתא הויא חזקה קש' מאד מאד לשקר ואפילו אחר עבור הזמן הזה כי בתלתא הויא חזקה ובזה מובן מה טעם שאל אבימלך כן עד שלשה דורות אשר לעומת זה אמרו חז"ל לפי שרחמי אב על הבן עד שלשה דורות לא יותר. אבל מה שאמרו מובן כי אבימלך שאל שלשה דורות ברמאות בי בזה יוכיח היות ברית האהבה מוחזקת ביניה' ולא תכר' עוד לעולם בפרט בהיות מחוייבת מצד גמילות חסדים כדכתיב כחסד אשר עשיתי עמך תעשה עמדי כו' ואולי רמז לו שכמו שעשה הוא עמו חסד כן יעשה הוא גם כן עמו לעולם אפי' שיעבור זמן נכדו ולזה עם היות שעבר הדורות ואין כאן חיוב שבועה כי לכן נלחמו ישראל מצודה וישרפוה עכ"ז בהיות אותן הצלמים קיימים מוכיחים אשר היה בימות עולם ושנים קדמוניות ברית כרותה בין אברהם ובין אבימלך מלך פלשתי' ולא יהיה מהראוי שירעו להם הא למה זה דומה למי שהלוה הלואת חן לאחד וכתב שטר והעיד עדים שאעפ"י שהשטר פרוע וקרוע קרע ב"ד עם כל זה קצת הוכחה יש בו שמודיע שהוא מחוייב במציאות החסד שעשה לו בהלואת חן ואפי' שפרע לו סך המעות שהיה חייב לו ולזה אמר מאמר החלטי לא תבא הנה כי אם הסירך העורים והפסחים וכו' כי בעוד כתיבה זו קיימת היא מזכרת אהבת הקדמונים אברהם ובניו עם אבימלך ולא יתכן לבא הנה כי יאמרו מרוב' מדה טובה שבאבימלך שהקדים להטיב עם אשר לא ידע מתמול שלשום. ומהריי"א ז"ל כתב כי ירושלם שם מחוז כולל כמה מקומות ומהם נלכדו מאז הלא הוא חלק יהודה אמנם חלק בנימן לא נלכד להיותו חזק מאד ובו מצודה אשר להיותו מקום מצויין מהחוזק והתוקף נקר' אח"כ ציון ונתקבצו כל ישראל באו לילחם במצודה הזאת החזקה ויאמר לו לאמר לא תבא הנה כי אם הסירך העורים והפסחים ר"ל אל תדמה בעצמך שלחוזק גבורתך ולרוב העם אשר אתך ושלום עמך לא יהיה כן כי באמת אתה לא תבא עד אשר תסיר מכאן אפי' האנשים העורים והפסחים וזה הרחבת לשון ודבר צחות לומר כי לא ילכוד העיר עד בלתי השאיר שם שריד כי אפילו נער אחד או עור או פסח ימנע אותו מהביאה שם לפי שהמבצר והמצודה החזקה מאד ולפי שהדבור הזה לא בדיוק כי אם על צד ההרחבה והמשל לכן חזר ואמר לא יבא דוד הנה ר"ל הנה היה כלל הדברי' ותכליתן שלא יכנס דוד שם ולכן חזר ואמר לא יבא דוד הנה **ולע"דן** בדבריו מובן תיבת לאמר כלומר מה שאמר כי אם הסירך העורים והפסחים וכו' בדרך משל והרחבת לשון היה אבל המכוון בנמשל לאמר לא יבא דוד עד הנה. והבן הפסוקים שראשונה אומ' וילכוד דוד את מצודת ציון

ר"ל שהם היו נלחמי' עם העיר ועם המבצר ודוד בעצמו לגבורתו ראשונ' לכד המבצר ולא לכדו יואב ולכבודו ולכבוד המבצר ההוא קראו עיר דוד ולא נקרא עוד מצודה ואחר שלכד דוד המצודה השתדל בלכיד' העיר כי חזקה היא מאד והיתה נבדלת מהמבצר ז"ש כל מכה יבוסי ויגע בצנור וכוי ר"ל שצוה דוד על לכידת העיר ואמר כל מכה יבוסי ר"ל מכה יבוסי שיכנס ראשונ' בעיר ויגע בצנור שהוא המגדל החזק שבה אשר יגע בו ויגיע עדיו ראשונה ועם זה יכה כולם ואפי' העורים והפסחים ואומ' שנואי נפש דוד לא על העורים בלבד כי אם על כל כלל הנז' והם היבוסי והעורים והפסחים הנז' השונאים אותו ומבזים אותו לא תבא הנה והנה גזרת המאמר לא נזכר כאן כי אם בדברי הימים אומר וילכוד דוד את מצודת ציון היא עיר דוד ויאמר כל מכה יבוסי בראשונה יהיה לראש ולשר ויעל בראשונה יואב בן צרויה וכוי ולמדנו ה' דברים מהכתובים ראשונה שאחרי שלכד דוד המצודה היא ציון צוה על לכידת העיר כמ"ש גם למדנו גזרת הכתוב שיהיה לראש ולשר השלישי שלא אמר כל מכה יבוסי אלא בראשונה דהיינו הראשון שיכנס ויעלה שמה בחזקה יתנו לו השולטנו' הרביעי שיואב הוא שנכנס ראשונה אשר הדברים האלה לא נזכרו כאן [החמישי שלא זכר שם] עורים ופסחים הוא שיורה שלא היו מעצם הספור כי אם הרחבת לשון ודבור המשלי. ואו' על כן יאמרו עור ופסח לא יבא אל הבית הזה הוא משל דבריהם אשר אמרו והוא דבור בלעג ובתמיהה כאו' עור ופסח יאמר לדוד לא תבא הנה כמו שאמרו יבוסים הנה באמת סבלות גדולה עד כאן תורף דבריו. **ולע"דן** לדקדק בפסוקים למה בדברי הימי' אמר וילך דוד וכל ישראל וכאן אמר וילך דוד ואנשיו כאשר דקדקו המפר' כנז"ל ועוד לאמר הנז' בפסוק הזה פעמים מיותרים והעניני' כפולים לא תבא הנה לא יבא דוד הנה וכו' גם קשה או' ויאמר דוד ביו' ההוא שהפסוק הזה אין לו גזרה ומקרא קצר כנז"ל בדברי המפ' כי בדברי הימים כתב הגזרה יהיה לשר והוא דוחק שיחסר העקר מן הספר: ומהו אומרו עור ופסח לא יבא אל הבית. ונראה כי באו יחדיו כל ישראל כנז' בדברי הימים וכאן הזכיר בפרט שדוד ואנשיו הלא הם הששׁ מאות איש אשר היו עמו ונתקבצו אליו בארץ פלשתים בברחו מפני שאול אשר הם הם היו אבירי לב יותר כי ראו עין בעין נפלאות השי"ת אשר באו קרבו עתה למלחמה נגד היבוסי ואעפ"י שכבר נזכר בס' שופטים שלכדו ירושל' ושרפוה באש הנה היא חלק ממחוז ירושלם כנז"ל בדברי מהרי"א ז"ל. ובזה אבין אומרו כאן אל היבוסי יושב הארץ לומר שבאו אל המקום העקרי שבו היה עקר ישובו להיותו היותר חזק שעל כן לא לכדוה עד הנה ז"ש יושב הארץ כי שם עקר ישובו של היבוסי ויאמ' לדוד היבוסי הנז' או זולתו לא תבא הנה כי המקום חזק מצד השבועה שנשבעו

הקדמונים ונכתבה על העורים והפסחים הם הצלמי' הנז"ל אשר העורים האלה אעפ"י שפה להם ולא ידברו עכ"ז הרי היא כאלו הם מדברים ואומרים מפי כתב ולא מפיהם לאמר לא יבא דוד עד הנה כי בעוד הצלמים שם אשר דברי הברית כתוב עליהם הרי הוא כאלו הם מדברים לאמר לא יבא דוד הנה ועפ"י שיטת המתרגם ז"ל שקורא עורים ופסחים אל הרשעים אומר כי אולי המלך של יבוס היה חפצו להסגיר ולמסור המקום ביד דוד אלא שהאנשים בני בליעל מעכבי' היו בידו ולזה כתיב ויאמר אל מלך יבום הוא שאמר אל דוד לאמר ששלח לו שליח לאמר לו לא תבא הנה כי אם הסירך העורי' והפסחים הרשעים שהם הם היועצים את העם לאמר להם לא יבא דוד הנה ולזה כתיב הסירך בנקוד סגול ולא בקמץ או פתח לפי שהיא מלה מורכבת משתי הבנות שהם יסירוהו ושהוא יסירם ולזה אמר שדוד נתחזק וילכוד את מצודת ציון וציון הנז' היא עיר דוד שנזכיר בכל מקום מכאן ולהבא ולכד את המצודה ולא העיר וכבר זכרתי הבנת המפרשים ז"ל שהמצודה עצמה ציון היא היא עיר דוד ולעומת זה ויאמ' ביום ההוא גזר אומר לדור ודור והוא שכל מכה יבוסי ויגע בצנור הוא המקום חזק ויכה את החטאי' האלה אשר שנאו לדוד ואשר דוד שנא אותם וזהו הכתיב שנאו נפש דוד שהם שנאו את נפש דוד והקרי שנואי נפש דוד שדוד ונפשו שנאה אותם להיותם רשעים ומורדים בו הם העורים והפסחים הנה זאת אעשה לו כבוד מיד ולדורות והוא שאני גוזר אומר שעל כן יאמרו עור ופסח לא יבא אל הבית אשר יבנה בציון לבית מלכו' ומקדש מלך לא יכנס שם עור ופסח לזכר הגבורה הזאת שיעשה הגבור הזה אשר יגע בצנור ויכה העורים והפסחים זכר עשה לגבורתו והוא שעל כן יאמרו לא יבא עור ופסח אל הבית. ומלבד היותו לראש ולשר כנזכר בדברי הימים וכאן הזכיר אשר לדורות ובכלל מאתים מנה ואם כן לא חסרה גזרה מהכתוב. ולפי זה מכה יבוסי נמשך גם כן לואת העורים וכו' כאלו אמר ומכה את העורים וכו' ואפשר עוד כי העורים והפסחים הם אותם אשר במחנה דוד ועליהם אמר לאמר על דרך לאמר מי האיש הירא ורך הלבב מן העבירות שבידו ילך וישוב לביתו וכו' כי אפי' עבירה כל דהו כשח בין תפלה לתפלה חוזר עליה מעורכי מלחמה וז"ש לא תבא הנה ר"ל לא תוכל לבא הנה בנצחון כי אם הסירך מתוך מחניך העורים והפסחים שהם החטאים בקרבו והיה מחניך קדוש כי בעוד עורים ופסחים הם החטאים בקרבו הרי הוא כאלו אומר לאמר לא יבא דוד הנה כי עונותיהם יטו כן וימנעו לבא דוד הנה ז"ש לאמר לא יבא דוד הנה לז"א דוד ביום ההוא כל מכה יבוסי וכו' ואת העורים והפסחים יסיר מתוך המלחמה כי הם הם המכשילים את העם ולזה הם שנואי נפש דוד כאמו' דוד לא ישב בקרב ביתי עושה רמיה דובר שקרים וכו' שעל כן להיותם

שנואי נפש דוד כאמור שעל כן יאמרו תמיד עור ופסח דהיינו חוטא ורע לא יבא אל הבית של דוד כי אם נאמני ארץ ישבו עמו תמיד:

**ט**

**וישב** דוד במצודה וכו' רש"י ז"ל מן המלוא וביתה היקף החומ' נמוכה וממלאים אותה עפר וגובה התל באמצעיתו ומשפע והולך לבל רוח הוא קרוי מלוא ועליו בנה דוד בתים ואותו המלוא היה סביב המצודה. והרד"ק ז"ל פי' מלוא הוא מקו' סמוך לחומ' ואותו המקו' היתה רחבה להאסף שם לפיכך נקרא מלוא כמו קראו מלוא ואמרו האספו ונבואה. וממנו ולפנים בנה ובדברי הימי' אמר כי יואב בנה שאר העיר ע"כ. והרל"בג ז"ל פי' ואחשוב שחפרו סביבות המצוד' לחזק העיר ההיא ומלאו החפירה מים כמו שעושים היום לחזק העיירות שלא יכנסו אליהם בנקל ולזה נקרא המקום מלוא והנה בנה דוד סביב מהמלוא וביתה ר"ל שבנה חומה לפנים מהמלוא מקפת בכל הבניינים אשר בעיר ההיא כמנהג ע"כ וכן מהרי"א ז"ל:

**י**

**וילך** דוד הלוך וגדול וכו' הר"דק ז"ל שניהם מקור וה' אלהי צבאות עמו טעם הסיפור הזה כי בעזרתו היה מנצח כל החילות בכל אשר יצא כי ה' עמו שהוא אדון צבאות מעלה וצבאות מטה עד כאן. **ול"עדן** לפי שהמעלה גורמת גובה לב ותועב' ה' כל גבה לב לז"א וילך דוד הולך וגדול ולא גבה לבו ולא רמו עיניו אלא וה' צבאות עמו על דרך שויתי ה' לנגדי תמיד ואמר וה' אלהי צבאות עמו כיון בתואר זה לומר אופן הנצחון שלו נמשך מהיות ה' צבאות עמו הוא השם הפוקד על צבא המרום במרום ועל מלכי האדמה באדמה וינוצחו בנקל ולזה לא אמר הצבאות ב"הא שלא להורות על צבאות ביחוד אבל אמ' צבאות דרך כלל ולהיות מעלתו גדולה ומתגדלת מעת לעת גדולה נפלאה לז"א הולך וגדול לא אמר הולך וגדל כי בגדולה כל דהו יתכן לו' הולך וגדל אמר או' הולך וגדול יוכיח שבכל גדולה שהיה מתגדל היה נעשה גדול בשיעור רב שהיה שעור מדרגתו ומעלה הקודם אליה כאלו היה קטן ונעשה גדול שההפרש גדול מאד:

**יא**

**וישלח** חירם הר"דק ז"ל וחרשי אבן קיר לבנות קיר ות"י ואומנין ונגרין דאומנין למיקץ אעין ואבנין וארדיכלין דאומנין בבנין כותלין: **ולע"דן** פשוטו של מקרא שלא הזכיר הבונים כי אם החרשים של עץ ואבן כי הוא עיקר האמון כאשר ראיתי בעיני פה ארם צובה נגרי אבן שיש טהור שמנגרין אותו לעשות ממנו לוחות כלוחות עץ אך יותר עבות וזהו שאמר וחרשי עץ וחרשי אבן קיר.

**יב יג יד טו טז**

**וידע** דוד כי הבינו וכו' ויקח וכו' ואלה וכו' ויבחר וכו' רש"י ז"ל בראותו כל מעשיו מצליחין ומלכי האומות שולחים לו מנחה עד כאן והרד"ק ז"ל וכי נשא מבנין פועל הדגוש הק"בה נשא ממלכתו כיון שמלך צור שלח לו כל זה ידע כי מה' היתה לו בעבור עמו ישראל להיות להם רועה טוב. ויקח לו דוד עוד פילגשים אמ' חז"ל פילגשי' בלי כתוב' ובלי קדושין נשי' בכתוב' ובקדושין ואעפ"י שיש מחלוקת בזה בירושלמי שאמרו שם איזוהי אשה ואיזו היא פילגש ר' מאיר אומ' אשה יש לה כתוב' פילגש אין לה כתובה וחכמים אומרים אחד זו ואחד זו יש להם כתובה אלא אשה יש לה כתובה ותנאי כתובה. פילגש יש לה כתובה ואין לה תנאי כתובה אעפ"י כן סוגית הגמרא כרבי מאיר וקבלו חז"ל כי י"ח נשים היו לו לדוד בין נשים ובין פילגשים ודרשו לא ירבה לו נשים יותר משמנה עשרה וסמכו זה אחר הקבלה מפסוק ואוסיפה לך כהנה וכהנה ושש נשים היו לו ואמר כהנה וכהנה הם י"ב וזה הצריכם לומר כי עגלה זו מיכל ובכלל הששׁ שהיו לו בחברון היא. והנה מצאנו לו ששׁ נשים בחברון קודם בואו לירושלם ואו' ויקח עוד פילגשים וכו' ומצאנו בברחו מפני אבשלום שהניח עשר פילגשים לשמור את הבית אם כן שתי נשים לבד לקח בירושל' ועשר פילגשים ואח' משתי הנשים שלקח בירושלם היתה בת שבע. הילודים לו תואר בשקל גבורים וכל אלו בני נשים היו כמו שאו' בדברי הימים לבד בני הפילגשים שמוע הוא שמעה הנזכר בדברי הימים בבני הפילגשים ואלישוע הנזכר אלישמע הנזכ' שם ונזכר שם אליפלט אחר ונזכר גם כן (נגוה) [נוגה] ולא הנה ואפשר כי שנים היו ומתו בלא זכר לפי' לא זכר אותם הנה לפי שאמר שם כל בני דוד לפיכך זכרם כולם ע"כ והר"לבג ז"ל וזכר כי מפני שידע דוד כי הכינו ה' למלך על כל ישראל וכי נשא מלכותו בעבור עמו ישראל ר"ל הנה מאהבתו אותם לזה לקח עוד דוד פילגשים ונשים ואחשוב שעשה זה כדי שיהיה בהם אחד יהיה ראוי למלוך על זה העם הקדוש ויהיה נאהב לשי"ת ע"כ: **ול"עדן** הכתוב הזה מקושר עם לפניו ולאחריו לפניו אחר שראה חירם מלך צור המעטירה משתדל בכל עוז לבנות בית דוד דבר גדול להיות מלכים אומניך ומזה ידע דוד כי הכינו ה' וכו' ר"ל ידע דוד שה"בה בעצם וראשונה הכינו למלך על ישראל וגם כן נשא מלכותו ההתנשאות הוא על האומות גם כן שהרי חירם נטפל לשרתו כאמור וידע דוד שאין זה אלא בעבור ישראל שיראו מעשה ה' ויכלתו להרים דגל מלך ירא ה' על כל המלכים הגדולים זהו שאמר וכי נשא ממלכתו הכל נעשו בעבור עמו ישר' ותועלת' לגופם ולנפשם כאמור והוא מקושר עם הפסוקים הבאים שכיון שידע דוד שהכל מעשה ה' יתברך שהוא הכינו ונשאו לעומת זה בקחתו עוד נשים

ופילגשים בירושל' ונולדו לו בנים קראם בשמות מוכיחי' כן ומודיעים איך ממנו יתברך פנה ממנו יתד לכל דבריו וזהו שאמר ואלה שמות הילודים שמות דייקא והוא שקראם שמוע על שם שמוע תשמע בקול ה' אלהיך ובזה מובן שנוי השם הזה שבדברי הימים קראו שמעה וכאן שמוע ואעפ"י שקרובים בעניניהם עם כל זה שמוע יותר מדוקדק לכוונתו זאת לומר שהכל תלוי בשמיעה על דרך שמעו ותחי נפשכם ואם ח"ו ילך האדם שובב בדרך לבו ידע כי יבואו יסורין עליו וצריך לדעת כי ה' נתן אותם ויצדיק דין שמים כאיוב שאמר ה' נתן וה' לקח זהו שאמר ושובב ונתן וצריך לשוב כי שלום שלום לרחוק זה הרשע רחוק מהש"י ושלום לקרוב שהוא הצדיק אמ' ה' ורפאתיו מחטאיו זהו שאמר ושלמה שהשלום שלו ויחזור ויבחר בו כבתחלה זהו שאמ' ויבחר ויושיעהו ה' בלבב שלם אהוב וחביב ויפג לב האדם כי לא יאמין אחר שפשע ומרד בשי"ת איך ישוב אליו הש"י בלב שלם כ"כ ז"ש ונפג לשון ויפג לבו ויפיע עליו נהרה ומציון מכלל יופי אלהים הופיע ואלישמע ואלידע ואליפלט פשוט שהם כמו שתי מלות אלי שמע אלי דע אלי פלט שהכל מאתו ית' ואם כן לפי' זה אחר שידע שהש"י הכינו על ישר' לעומת זה כשלקח נשים ונולדו לו בנים קראם בשם מוכיחים כן כידיעתו זאת כאמו'. ומה שהקדי' הפילגשים לנשים אפשר שמעש' שהיה כך היה שקדמה לקיחת הפילגשים ללקיחת הנשים ולז"א ויקח דוד עוד פילגשי' ונשי'. והנכון במה שזכרתי להרד"ק ז"ל שהנשים שלקח היו שתים לבד והפלגשי' י' בזה אבין או' עוד פלגשי' שהפלגשי' היו עוד ביותר כי הנשים היו ב' והפלגשים י' ולפי שהכתוב אסר למלך רבוי הנשים כדכתיב ולא ירבה לו נשים לכך נשא אילו הפילגשים יותר מהנשים עם היות בשיעור הי"ח שהותרו למלך אחר הדין שוה בשתיהן שאפילו הפילגשים לא יוכל להרבות יותר מ"יח עם כל זה לקח עשר' פילגשי' ושמונה נשים ולזה הקדים הפילגשי' לנשים.

**יז**

**וישמעו** פלשתים וכו' הרד"ק ז"ל לבקש את דוד להלחם עמו ואז עשה דוד מזמור למה רגשו גוים וכו' לפי שנתקבצו כל פלשתים כמו שנאמר ויעלו כל פלשתים וירד דוד אל המצודה מגדל חזק ואמר וירד דוד כי מקום המגדל היה שפל מירושלם וכשבא דוד מירושלם אל המצודה היה יורד ע"כ. וכן מהרי"א ז"ל. **ולע"דן** כוונת הכתוב לומר כי בעוד מלחמה בין יהודה וישראל שמחו פלשתי' ושקטו אמנם כאשר שמעו שהשלימו יהודה וישראל יחדיו כי משחו את דוד למלך על ישראל גם כן אז עלו להלחם ואולי המשיחה היא עשת' להם התעוררות הזה כי אמרו מה צורך במשיחה זו שהרי משוח ועומד הוא מהנביא שמואל ע"ה אין משיחה זו אלא משוח מלחמה ולזה חרה להם וזהו

וישמעו פלשתים כי משחו את דוד וכו' ואולי זה גם כן רמז באו' את דוד רוצה לומר עם היות המשיחה את דוד עם כל זה שנו וישלשו שעשאוהו משוח מלחמ' וז"ש את דוד ולא אמר כי משחו לדוד והנה כל פלשתים עלו לבקש את דוד לבדו להרגו כאשר עשו לשאול כי בזה יהיו כל ישראל עבדים אליהם ולא כעת שהם עבדים לישראל כי זכרו ימי עול' אשר נלחם דוד עם גלית ונצחו והתנאי היה שאם יהרוג דוד לגלי' ישתעבדו פלשתי' ויהיו לעבדי' וז"ש לבקש את דוד ולא אמ' להלח':

**יח**

**ופלשתים** באו וכו' וישאל דוד וכו' רש"י ז"ל וינטשו ויתפשטו עד כאן. והר"דק ז"ל ומה שאמר האעלה אל הפלשתים והם היו בעמק רפאים נראה כי פלשתים היו באותו מקום הנקרא בעל פרצים והוא גבוה מהמצודה אלא שהיה חיל כבד ונתפשטו עד עמק רפאים וכן אמר בדברי הימים ויעלו בבעל פרצים וכן אמר בישעיה כי בהר פרצים יקום וכו' ועל מלחמה זו אמר ושם במצודה שאל בה' האעלה ועלה בבעל פרצים ושם הכה אותם ע"כ וכן אמר מהרי"א ז"ל. **ולע"דן** לדקדק לשון וינטשו דהי"לל ויחנו או ויתפשטו. ונראה כי אמר לשון וינטשו להיותה מלה מורכבת ומהתפשטו' ולשון נטישה והריסה על שם העתיד כי הכתוב הגיד מראשית אחרית שסופם לינטש וליאבד ובעמק רפאים וחללי' נחו ואין מקרא יוצא מידי פשוטו עמק רפאים כמשמעו כמו ארץ רפאים כתרגומו מישר גבריא.

**יט כ**

**וישאל** דוד בה' לאמר וכו' ויבא דוד וכו' רש"י ז"ל בעל פרצי' מישור פרצים כפרץ מים כמים הפורצי' גדודי השפה ע"כ והר"דק ז"ל פרץ ה' וכו' כלומר מאת ה' היתה זאת כי אני במעט עם הכתי עם רב כזה אלא שהאל פרץ אותם לפני ת"י תבר ה' ית בעלי דבבי קדמי כמא דמתבר מאן דחסף דמלי מיין ולפי הפשט כפרץ שעושים המים בבא שטף מים שפורצים הגדר עד כאן בעל פרצים כנז"ל ברש"י ז"ל. והרל"בג ז"ל וקרא שם המקום אשר הכם בעל פרצים כדי להזכיר הנס ע"כ ומהרי"א כפרץ מים ר"ל פתאום כמים הנפרצי' ע"כ. **ולע"דן** לדקדק תיבת לאמ' כי היא בלתי צודק' כאן לאמר לאחרים ועוד האעלה כי קשה לשאול בענינים המוכרחים מאחר שפלשתים באים להלחם מוכרח לעלות אלא כי דוד ע"ה זו היא מעלתו שלא יעשה דבר קטן או גדול שלא ברשות השי"ת לבלתי סור ימין ושמאל כי אם על פי ה' ורשותו כ"ש בשאלה כזאת וז"ש לאמר לדורות ולהודיע שצריך תמיד לשים נגד פני האדם את השי"ת ולזה בשאלה הזאת שכוללת שני ענינים האחד האם אעלה כעת מחר או מייתון מייתון או האעלה אני במתי מעט או אם אקבץ עוד צבא רב ולעומת זה השיבו ה' ויאמר ה' עלה ר"ל תכף ולא תחוש לקבץ כי נתן

אתן את הפלשתים ר"ל עם היותכם מעטים אתן פלשתי' בידיך בידיך דייקא ר"ל אפילו בידך יחיד במתי מעט אתנם בידך. והנכון בעיני ונבין גם כן צורך המשל הזה של פרץ מים ולמה קרא המקום ההוא בעל פרצים לשון רבים והיה די לקרותו בעל פרץ. ונראה כי הנה אלה פלשתים באו בשני מקומות קצתם בעמק רפאים וקצתם בהר רפאים כנזכר בישעיה כי בהר פרצים יקום וכו' ודוד ע"ה שאל את פי ה' האעלה אל פלשתי' העומדים בגובה ההר או לא אעלה אם כן לא שאל על מציאות המלחמה אם יעלה וילחם אלא האם יעלה אל חלק שבהר אל הפלשתים העומדים בגובה ההר של פרצים או לא אעלה אלא אלחם עם העומדים בעמק רפאים ועליהם שאל התתנם בידי והשי"ת השיבו עלה אפילו למעלה אל הר פרצים אלו שלמעלה גם העומדים למטה בעמק רפאים אלו ואלו אתן בידך וזה טעם נתן אתן לרמוז שהשני חלקים יותנו בידך וז"ש הפלשתים בה"א הידיעה ר"ל הפלשתים כלם כל הנקראים בשם פלשתים ולא אמר כי אתן את פלשתים בידך ולעומת זה אמר ד"עה פרץ ה' את אויבי לפני כפרץ מים אמר כי אם האדם ישפוך כלי מים על האבן המים לא יהיו נגרים בדרך אחד אלא יתחלק לכמה צנורות דקים מזה אחד ומזה אחד כלם נתנו מאותה השפיכ' ולזה אמר כי פרץ ה' את אויבי לפני פרצות הרבה לא אחת לבד שהרי נפרצו אותם אשר בהר ונפרצו אותם אשר בעמק ז"ש פרץ ה' אויבי לפני מעין ודוגמת כפרץ מים על כן קרא שם המקום ההוא בעל פרצים לשון רבים על שם השתי פרצות שבשני המקומות ולא קרא שם המקום בעל פרץ כי כיון שנפרצו כפרץ מים דהיינו פרצות רבות ראוי לקרות על ידם בעל פרצים ובכלל זה כיון באומרו בעל פרצים על השי"ת שהוא בעל מלחמות וה' איש מלחמה מארי נצחן ז"ש פרץ ה' את אויבי וה' יתב' בעל הנצחון הזה ועל כן רוצה לומר על מה שאמר דוד פרץ ה' וכו' שמהש"י יצא הדבר הזה על כן לזכר ענין זה קרא שם המקו' ההוא בעל פרצים לשם השי"ת שהוא בעל ואדון הכל. או אמר בעל פרצים ולא בעל פרץ לכלול כל מין פרץ שאני עושה באויבי לא מכחי ועוצם ידי אלא בכחו ית' שעוש' הכל וזהו פרץ ה' את אויבי לפני בפעם אחת ואמר את אויבי את לרבו' שאר פעמי' ועל כן קרא שם המקו' ההוא בעל פרצים שה"בה בעל כל הפרצים הפרץ הזה אשר בעת הזאת וזולתו הוא בעל ואדון הכל כי הוא איש מלחמה כתרגומו מארי נצחן ובזה נבין אומרו ויבא דוד בבעל פרצי' דהי"לל לבעל פרצי' בל"מד אבל ר"ל בעזר' בעל פרצים הוא ית' וקריא' המקו' ההוא בעל פרצים אפי שעת' נתחדש לו שם זה כי שמו העקרי עמק רפאים ומה שאמר ויבא דוד בבעל פרצים הוא מהכותב הספר שידע כן שעתיד ליקרא שמו בעל פרצים וכן דעת המפרשים ז"ל **ולע"ד** אפשר שנקרא בעל פרצים ועתה אומר הנה הוא ית' שם

שמות בארץ שמות ממש וכשקרא מאז ומקדם המקום הזה בעל פרצים גלוי לפניו העתיד להיו' פרצה זו מאויבי וע"כ קרא למקו' בעל פרצי' כי הוא ית' מגיד מראשית אחרי' והוא ע"ד למקו' ההוא קרא נחל אשכול שקראו נחל אשכול והעול' חשבו שהי' נק' כן ע"ש אשכול וממרא וטעו' הוא שלא קרא הש"י כן אלא על אודו' האשכול אשר כרתו משם בני ישראל והוא יתברך נורא עלילה שאפילו שם אשכול וממרא קראו על אודות האשכול אשר כרתו משם בני ישראל והוא עשה כן שיקרא בעל המקום אשכול ושם הנחל אשכול על שמו אבל המכוון בכל הוא על אודות האשכול אשר כרתו משם בני ישראל. ואפשר עוד כי להיות פלשתים אכסניא לדוד אכיש בגת בברחו מפני שאול עתה קמו יחדיו בשמעם כי משחו את דוד למלך על יש' על כן בעודו מלך על יהודה אדרבא שמחו ויגל לבם כי עבד אכיש ושומר ראשו כנז' בפסו' ירים ראש למלוך ביהודה ולכך לא הית' מלחמ' בין פלשתי' ויהודה אחרי מות שאול כשעל' דוד חברונ' אמנ' כשנמשח על ישראל אז חרה להם כי אין זה כי אם רוע לב לילחם בם כי לא יתכן להיו' שלום ביניהם ובין ישראל ולזה אמר וישמעו פלשתים כי משחו את דוד למלך על ישראל זו סיבת ויעלו כל פלשתים לבקש את דוד להרגו כי איך איש שלומם אוכל לחמם יגדיל עליהם עקב ולזאת הסיבה עצמה שאל דוד בה' לאמר לדורות שלא יהיה האדם כפוי טובה ובירא דשתית מיניה מייא לא תשדי ביה קלא וזהו שאמר האעלה אל פלשתים כי זר מאד לילחם בם כי עשו לי אכסניא בשעת דחקי התתנם בידי כי לא יתכן להצליח להרוג את המטיבי' לי לזה השיבו השי"ת עלה כי נתן אתן את הפלשתים בה"א הידיעה ר"ל את הפלשתים הידועים זולת אכיש אהובך כי לא אתן הנגפים לפניך רק את אויבך לבד ועל כן אמר דוד פרץ ה' את אויבי לפני ר"ל תהלות לאל שלא פרץ לפני כי אם את אויבי לא אהובי כלל הא למה זה דומה לפרץ מים שאין יוצא אלא ממקום שיש בו סדק ומרחיבו ופורצה כן הב"ה לא פרץ אלא כפרץ מים שאותם שהיו אויבי והיה שם סדק ובדק שם פרץ ה' והוא משל נאות כפרץ מים מתייחס מאד לאומ' פרץ ה' את אויבי לפני ועל כן צדק מאד שקרא דוד שם המקום ההוא בעל פרצים שלא פרץ ה' אלא במקום הפרוץ ועומד מאיליו שהוא אויב לדוד פרצו ה' אם כן היו שם שתי פרצות וצדק בו שם בעל פרצים בלשון רבים:

**כא**

**ויעזבו** שם את עצביהם וכו' חז"ל פרק כל הצלמים רב הונא רמי כתיב ויעזבו את אלהיהם ויאמר דוד וישרפום וכאן כתיב וישאם דוד ואנשיו לא קשיא כאן קודם שבא איתי הגיתי כאן לאחר שבא איתי הגתי. **ולע"דן** שלא נעלם מעיניהם ז"ל לפרש וישאם לשון שריפה

כמו שנזכיר למפרשים ולא קשו קראי אהדדי אלא שעם כל זה הקשו מכח השנוי כי כאן כתיב לשון וישאם שמורה ומלמד שנטלן לעצמו ואף על פי שאפשר לפרשו לשון שריפה ובדברי הימים לא כן אלא כתיב וישרפום בפירוש ולמה שינה אם שניהם לשון שריפה ומשני כאן קודם שבא איתי הגתי כו' ופי' רש"י ז"ל כאן קודם שבא איתי הגתי אמר דוד לשרפם בא איתי הגיתי ובטלם והדר וישאם ע"כ. שמדברי רש"י ז"ל מובן שלא שרפום כלל והכי דייק קרא ויאמר דוד וישרפום שאמר לשרפם אבל לא נשרפו. אבל הרד"ק ז"ל כתב כי באותה המלחמה היה איתי הגתי עם פלשתים ופלשתי היה וכשראה מפלת פלשתים בא לו אצל דוד וקודם שבא איתי הגתי היו מתחילין לשרוף העצבים כי ע"א אסורה בהנאה וכיון שבא איתי הגתי ובטל הע"א הניחו מלשרוף ועל מה שלא נשרף אמר הכתוב וישא' דוד כי כיון שבטל' ע"כום מותרת בהנאה ע"כ וכן מהרי"א ז"ל ולפי הפשט רש"י ז"ל וישאם ואוקדינון דוד וגברוהי ע"כ וכן הרד"ק ז"ל כמו ותשא הארץ מפניו וכן ישאני עושני ע"כ וכן מהרי"א ז"ל והוסיף לפרש וישא' שנטלום ונשאו' לירושלם לחרפם ולגדפם שם ואחר הגרוף צוה דוד לשרפם וזהו שאמר בדברי הימים וישרפום שאחר שנשאום לירושלם שרפום:

**כב**

**ויוסיפו** עוד פלשתים וכו' רש"י ז"ל עמק רפאים אצל ירושלם הוא בספר יהושע וה"רדק ז"ל לעלות בבעל פרצים כמו בתחלה ונטשו גם כן בעמק רפאים ע"כ. ומהרי"א ז"ל הנה באמת היה שם המקו' מורה על תכליתן שיפלו שם רפאים ע"כ וכיוצא בזה כתבתי למעלה מסברא ושמחתי שכיונתי לדעתו ז"ל. **ולע"**דן שלא נאמר כאן ויוסיפו עוד כל פלשתים כאמור למעלה כל פלשתים כי בראותם שדוד היה מציל את אוהביו הנופלים בידו מאכיש ואנשיו כנזכר פרק ה' את אויבי לפני אולי כעת לא אמ' לעלות עליו מאוהביו וזהו ויוסיפו עוד פלשתי' ולא אמר כל פלשתים כי קצתם לא באו למלחמה זו כמו הראשונה שבאו כלם.

**כג**

**וישאל** דוד בה' וכו' רש"י ז"ל ממול בכאים מקביל אילניא ע"כ וכן הרד"ק ז"ל ומה שאמר לא תעלה פירוש לא תעלה עליהם מעת' כי לא הגיע עדין עת הישועה אלא בין כך ובין כך הסב אל אחריה' ובאתה להם ממול בכאים וכשמעך הקול אז תבא אליהם ממול בכאים ופירוש בכאים האילנות הנקראים בדחז"ל תותי' וכמוהו עוברי בעמק הבכא. וכן מהרי"א ז"ל ואמר ולא תעל עליהם אתה ולא תלך אליהם בדרך ישרה כפעם בפע' אבל הסב אל אחריהם ר"ל תבא מאחורי מחניהם ותבא אל פלשתים ממול בכאים ר"ל מאחורי האילנות שהיו סביב מחנה פלשתים ע"כ. והרל"בג זל כתב שראה השי"ת

היות המערכה מסייע אל פלשתים לנצח ועל כן צוה השי"י לדוד שלא יעלה עליהם כי אם בתחבולה שיסב אל אחוריהם שלא ירגישו בבאו ממול הבכאים והם התותים רבי הענפים שלא יראו אות' פלשתים בבואם למלחמה וגם ימתין עד שיתחיל הרוח לנועע בראשי האילנות כדי שיטעו פלשתים בשמעם קול צעדי ישראל הבאי' לילחם שהוא קול האילנות ויבאו עליהם פתאום וינצחום ואף על פי שהק"בה יכול לשדד המערכה בנס הנה הנס לא יאות לעשותו כי אם בהכרח אבל כשאפשר לתקן הענין בתחבולה אנושית ראוי לעשות עד כאן תורף דבריו. ובסמוך ב"ה נרחיב בזה.

**כד**

**ויהי** בשמעך וכו' רש"י ז"ל קול צעדה הם מלאכים הצועדים בראשי האילנות אשר אני שולח לעזרתך אז תחרץ תרים קול מלחמה ואבחת חרב גלפי"ד בלעז וכן לא יחרץ כלב לשונו ע"כ והרד"ק ז"ל כתב כתוב בבי"ת וקרי ב"כף והענין אחד קול צעדה וכו' אשמיעך קול לחזק לב העם שידמה להם קול הולכים בראשי האילנות כאילו מלאכי' יצאו להכות בפלשתים כמו שאמר בדבר ברק הלא ה' יצא לפניך וכן אמר הנה כי אז יצא ה' לפניך אז תחרץ תנוע ותתחזק על פלשתים כמו לא יחרץ כלב לשונו לשון תנועה ופי' צעדה ענין הליכה כמו מצעדי גבר ויונתן תרגם במשמעך ית קל צוחתא ברישי אילנייא בכן תתקף ארי כדין נפק מלאכא דה' לאצלחא קודמך. ובדרש לא תעלה הסב אל אחוריהם א"ל הב"ה אין לך רשות לפשוט יד בהם אפילו הם קרובים אליך עד שאתה רואה האילנות מתנועעים אז תחרץ דבר חרוץ הוא כמו אם חרוצי' ימיו ולמה נתן להם סימן מראשי הבכאים ולא מאחריה' אמר רבי ברכיה מפני שכולו מלא קוצים לומר לך שכל זמן שישראל שרויים בצרה כאלו צרה לפניו שנאמר עמו אנכי בצרה ע"כ. ומהרי"א ז"ל לפי שחטא שאול שלא לקח עצה מהשי"ת ולא שמר דבר הגלגל שלא שמר דבר ה' אשר אמר לו שמואל ובעמלק לא עשה הנקמה המצוה בה כעת רצה השי"ת להראות העמים והשרים את יופי דוד שומר מצוה ולא יפיל מדבר ה' ארצה ולזה כאשר ראהו משתדל ונכסף לילחם עם פלשתי' השיבו השי"ת שלא יעלה ושיסוב אל אחוריה' ולא ילחם עד שישמע קול צעדה בבכאי' וכ"ז לנסותו אם ישמור דבר ה' כשאול וספר שעשה דוד כן שנא' ויעש דוד כן כו' והיה מספיק לומר ויעש דוד כן או ויעש דוד כאש' צוהו ה' אבל נכפל המאמר הזה להודיע שקיי' דבר זה להיותו מצוה אלהית ועצר בכחו וזה שלימות גדול אליו. או נוכל לומר שרצ' השי"י שלא יעשה דוד דבר כי"א על פי ה' לא מפי עצמו כאשר היה עושה שאול אבל יהיה נשמע תמיד אל ה' וידע כי עמו יתברך עצה וגבורה עד כאן תורף דבריו. והם ממדרש שוחר טוב הובא בילקוט זה לשונו. ויהי

בשמעך את קול וכו' אמר ליה הק"בה אל תעלה אלא מאחוריהם ואין לך רשות לפשוט יד בהם אפילו קרובים אליך עד שתראה את ראשי הבכאים מתנועעים ולמה נתן לו סימן להראות מראשיהם ולא מאחוריהן אמר רבי ברכיה מפני שכלם מלאים קוצים מראשיה' הואיל ואתם בצרה אף אני עמכם בצרה שנאמר עמו אנכי בצרה מהו אז תחרץ דבר חתוך כמו אם חרוצים ימיו כיון שיצא היו הפלשתים קרובים ובאים וישראל רואים אותם שלא היו רחוקים מהם אלא ארבע אמות אמרו לו ישראל דוד מה אנו עומדי' אמר להם מצווה אני מן האלהים שלא לפשוט בהם יד עד שאראה ראשי האילנו' מתנועעים אמר להם אם פושטים אנו יד בהם אנו מתים מוטב נמות זכאי' וצדיקי' ולא נמות רשעים אלא אני ואתם נתלה עינינו אל הק"בה כיון שתלו עיניהם אל הק"בה נענעו האילנות ומיד פשטו יד כמו שכתו' ויעש דוד וגו' אמ' ה"בה למלאכי' באו וראו מה בין דוד לשאול שאול עומד ונשאל באורים ותומים והפלשתים באים עליו והניח האורים ותומים וברח ואמר לכהן אסוף ידיך. **ולע"דן** כי להיו' דוד נוצח בפעם הראשונה ויהיה לבו סמוך לא ייירא באומרו כבר נצחתים באותו הפרק באותו מקום ממש עמק רפאים ולא יתלה עיניו למרום והיה נופל מסבת חסרון הבטחון שהוא יסוד הכל ע"כ צוהו ה' כן להסב אל אחוריהן ובאמור לא תעלה וכיוצא כדי להביא מורך בלבבו כדי שישא עיניו למרום להעזר מהשי"ת ואז ינצח בעזר אלהי ולז"א לו ויהי כשמעך צעדה בראשי הבכאים אז תחרץ ותכרית בפלשתי' כמו אם חרוצי' ימיו כי אז יצא ה' לפניך להכות במחנה פלשתים אבל קודם שומעך לא תחרץ ר"ל לא תכרית בפלשתים כי הם עם כבד ויד חזקה ואין לך להשען אלא על אביך שבשמים אולי קרא שם האילנו' ההם שהיו תותים קראם הבכאים על שם שגורמים לתלות עיניהם למרום ולבכות ושערי דמעה לא ננעלו וזהו הבכאים לשון בכיה וכיוצא בזה דרשו חז"ל גבי עוברי בעמק הבכה מעין ישיתוהו על הרשעים שעוברים דבר ה' ויורדים לעמק שאול וגהינם וע"י הבכא והבכי' מרוב' מעין ישיתוהו הרי שדרשו הבכא לשון בכיה שרצו לשלוח יד בהם כי היו קרובים מאד בארבע אמו' כנז"ל ואמר להם דוד מוטב שנמות צדיקי' ולא נמות חייבים כנז"ל ולזה תלו עיניהם למרו' ונענעו מיד האילנות ראשיהם כנז"ל הרי מוכיחים דברי חז"ל שכל המכוון היה לשיתלו עיניהם למרום ולא יחשבו כי זרועם הושיע למו כי אם ימינך ה' ואור פניך ה' ולזה נאמר ויעש דוד וכו':

**כה**

**ויעש** דוד כן כאשר צוהו ה' היה די שיאמר ויעש דוד כאשר צוהו ה' ומספיק אבל כיון לומר מחסידות דוד והיותו מלומד תמיד עיניו תלויות אל ה' כי הוא יוציא מרשת רגליו

וז"ש ויעש דוד כן ממנהגו הטוב שנעשה בו טבע שני ונוסף גם כן בפעם הזאת שיקיים כאשר צוהו ה' וע"י זה ויך בפלשתים שנעזר מאד מהיותו מצווה ועושה ע"ד אינו דומה מי שמצווה ועושה למי שאינו מצווה ועושה שאין לבו נוקפו ולא מקטרגו כיון שיש לו פת בסלו נמצא צורך הצווי האלהי כדי להורו' ולהרבות שכרו להיותו מצוה ועושה ועל ידי זה ויך את הפלשתים מגבע וכו' שיעור מופלג או היה הצורך בצווי האלהי כנגד העם אשר אתו שיתלו גם הם עיניהי' למרום לא בבחינת דוד עצמו וכן נראה מהמאמ' הנז"ל שאף גם זאת היותם מצווים לבלתי הרים יד עד כדי נענוע הבכאים עם כל זה עלה בדעתם לשלוח יד עד שאמר להם ד"עה מוטב שנמות זכאים ולא נמות חייבים ובזה הפסוק ויעש דוד כן שקיים הוא דבר ה' ויתור כאשר צוהו ה' להורות שהכרית את העם לעשות כאשר צוהו ה' שהרי עיקר הצווי האלהי בעד העם כאמור ולא בעד דוד כי דוד בוטח בהשם יתברך תמיד מיום היותו. והרד"ק ז"ל מגבע עד בואך גזר ובדברי הימים מגבעון (וה)[ועד ]גזרה ואחד הוא ע"כ.

**1**

**א**

**ויוסף** עוד דוד וכו' רש"י ז"ל ויוסף עוד דוד לאסוף כל בחור בישראל שלשים אלף לפי שנאספו עליו כשהמליכוהו בחברון וזו היתה אסיפה שנית ולכך נאמר ויוסף ע"כ והרד"ק ז"ל ויוסף עוד דוד כמו ויאסוף שרשו אסף וכן ויוחר מן המועד שרשו אחר וכן תוסף רוחם יגועון כמו תאסוף ויש לפרשו כמשמעו ענין תוספת שרשו יסוף כרש"י זכרו לברכה וכן תרגם יונתן והוסיף עוד ופירש עוד כי היו עמו רבים מישראל כשהמליכוהו וכן במלחמה הזאת כי באותו פרק היתה מלחמת פלשתים והיה זה שהעלו הארון וכן מוכיח בדברי הימים ע"כ וכן מהרי"א ז"ל כפי' רש"י והר"דק ז"ל ונתן טעם לקח הבחורים לשתי סבות או מיראתו מפלשתים פן יבאו לקחת הארון חלילה כמו שעשו בימי שאול או בחר בבחורים כי רצונו לפזז ולכרכר לפני ארון השי"ת וזה יאות לבחורים ולזה אמ' ויוסף וכו' את כל בחור וכו' **ולע"דן** את כל בחור ביש' אינו מגזרת בחורים וזקני' אלא מגזרת ובחור אותו מכל שבטי ישראל שלקח כל בחור רוצה לומר נבחר והגון אשר בישראל כי כן יאות להעלות על ידם ארון ה' הנכבד והנורא בכובד ראש. ואם כן שיהיו אלה זקנים נבחרים אחד אחד אל הענין להתקרבם אל ה' וארונו וכן יוכיח המדרש הזה הובא בילקוט א"ר תשעים אלף זקנים מינה דוד באותו היום בחור כל בחור גם בחור ונראה דיליף מרבוי את כל מיני רבוים לרבות עוד כיוצא הכתובים בפסוקים שהם שלשים אלף וכל רבי עוד שלשים אלף ואת רבי עוד שלשים הרי תשעים

אלף וטעות סופר הוא לומר גם בחור שהוא את בחור כאמור למדנו מכאן שבחור זה הנבחרים לדיינים ובישראל ומה שכתב שלשים אלף והששים אלף באו מרבויים של את כל אע"פי שאין להקשות לשתוק מאת כל ולכתוב בפי' תשעים אלף. ועם כל זה נאמר אלו השלשים אלף שנכתבו בפי' בפסוק הם היותר מעולים והששים הבאים אחריהם מהרבוים גרועים מהם או אפשר שהממונים שבישראל היו שלשים אלף לבד זהו שאמר בישראל היו שלשים אלף והששים הבאים מרבויים היו מיהודה כי היו יותר מחוכמים מישראל ומפני כבודן של ישראל או כדי שלא יאמר הרואה שעשה כן דוד מצד היותו אוהב את יהודה יותר להיותם משבטו ושמלך בהם ראשונה על כן החניף להושיב מהם זקנים מרובים עם היותם שבט אחד לזה הזכירם ברמז ברבוי כל את:

**ב**

**ויקם** וילך דוד וכו' רש"י ז"ל מבעלי יהודה היא קרית יערים כמו שאמר ביהושע ותאר הגבול ועלה בעלה היא קרית יערים ובעל לשון מישור ויקם וילך דוד מבעלי יהודה שנאספו שם להעלות משם את הארון וגו' אשר נקרא שם שם אשר נקרא לו לארון שם ומהו השם שהיה שם ה' צבאות עליו ע"כ וכן הרד"ק ז"ל והוסיף באו' מבעלי יהודה במ"ם היה לו לומר אל בעלי יהודה כי שם הלכו להעלות משם הארון וכן אמר בדברי הימים וילך דוד וכל ישראל בעלותם אל קרית יערים ואת נאמר כי המ"ם במקום למ"ד זה לא יתכן כי זה הפך זה כי ה"מם מורה הרחוק והלמ"ד מורה הקרוב אלא אין פירוש ויקם וילך דוד על ההליכה לבעלי יהודה אלא על היציאה משם שאמר להעלות משם והוא מקרא קצר וכן פי' הפסוק וילך דוד וכל העם אשר אתו מבעלי יהודה שבאו שם להעלות משם את ארון האלהים אשר נקרא שם ואחר כך פירש שם ה' צבאות יושב הכרובים עליו נקרא הארון שם ומה שנזכר שם הארון בזה השם במקום הזה מה שלא נזכר כן במקום אחר לפי שנתקדש שמו של ה"בה עליו בהיותו בשדה פלשתים ע"כ וכן הביא מהרי"א ז"ל. והוסיף ואפשר לומ' שאנשי בעלי יהודה הלכו אצל דוד לבא עמו אל עירם להעלות הארון וזהו שאמר וילך דוד וכל העם אשר אתו שהיו שם מאנשי בעלי יהודה וכולם הלכו להעלות משם רוצה לומר מעיר בעלה הנז' את ארון האלהים וכן אומר בדברי הימים וילך דוד וכל ישראל בעלתה אל קרית יערים ואומר אשר נקרא שם שם ה' צבאות יושב הכרובים עליו ראוי שיפורש נקרא מלשון וקרא עליה את הקריאה שהוא לשון הכרזה ואמר להעלות משם את ארון האלהים אשר נקרא ונתפרסם ונכרז שם שם ה' צבאות עליו ובעבורו כי בעבור המופלאות אשר עשה הארון בכריזה מופלאת שם ה' צבאות בין בארץ פלשתים ובין בקרב ישראל ולזה אמר שני פעמים שם שם

שם ה' בתוך פלשתים ושם ה' בקרב ישראל והמפרשים פירשוהו אשר נקרא על הארון שם ה' ומהו השם שנקרא לארון קראו לו שם ה' צבאות יושב הכרובים. וחז"ל אמרו שנתקדש שמו של ה"בה עליו בהיותו בשדה פלשתים מסכים למה שאמרתי ע"כ. והנה להרד"ק ז"ל מסכימים דברי חז"ל שהרי גם הוא כתב ומה שנזכר שם שם הארון בזה השם במקום הזה וכו' עיין לעיל בסמוך. באופן שאין הוכחה מדברי חז"ל לפרש תיבת נקרא לשון הכרזה כמו שפי' מהרי"א ז"ל **ולע"דן** כדברי מהרי"א ז"ל ויקם דוד וכל העם וכו' ולא יתחייב שבאו על זה הדבר עצמו כמו שפי' מהרי"א ז"ל שאם כן היה מזכיר תחלה ויבאו אנשי בעלה אל דוד וכיוצא אבל בתוך הבאים למלחמה היו שם מכל המקומות ובפרט מבעלי יהוד' והזכיר הכתוב שקם והלך דוד וכל העם אשר אתו מבעלי יהודה קמו יחדיו והלכו להעלות משם מבעלה את ארון האלהים ומה שא' את ארון האלהים וכו' צריכים אנו למודעי רש"בי ע"ה כי ארון האלהים הוא שם אדנות אדון כל הארץ היכל ה' ונקרא שם ועליו אנו אומרים ברוך שם כבוד מלכותו רמז לשם אדנות ודור הפלגה בחרו להפריד אלוף והוא אומ' ונעשה לנו שם ר"ל נפריד שם ונקחה לנו ומזה נענשו בפירוד מדה כנגד מדה וזהו שא' את ארון האלהי' אשר נקרא שם שם שם ממש נקרא ביחוד שם ה' צבאות מלך בהיכלו כולו או' כבוד ואמר יושב הכרובים לפי שטעם הכרובים לפי הפשט מורה השראת שכינה בין ישראל נער ישראל ואוהבהו כצורת כרובים רבייא נערים קטנים ועל ידי הארון נודע ונתפרס' שאין ה"בה יושב אלא בתוך ישראל והם כצורת נערים כרובים כאמור שהרי לא נח ולא ישב בפלשתים שהארון כילה בהם והכה אותם בעכברים זהו שאמר ה' צבאות על שם צבאות מעלה וישראל צבאות ה' יושב הכרובים עליו:

**ג**

**וירכבו** את ארון האלהים וכו' ילקוט בשם ירושלמי פרק חלק ר' ברכיה בשם ר' אבא בר כהנא תשעים אלף זקנים מינה דוד ביום אחד ולא מינה אחיתופל עמהם והוה ארונא טעין כהניא וטריף להו לארעא שלח דוד מייתי לאחיתופל אמר ליה לית אנת אומ' לי מה נעביד לדין ארונא דהוא טעין כהניא לרומא וטריף להו לארעא אמר ליה שלח לאילין חכימיא דמניתא אמר ליה דידע למקמתיה ולא מוקים ליה יהא סופה לחנקא אמר מיליא דמינקייא אמרין בכל יומא בכנישתא לא הוית ידע ולבני קהת לא נתן כי עבודת הקדש עליהם בכתף ישאו ע"כ. **ולע"דן** לתת סברא לדע"ה היאך טעה בדבר פסוק שעם היות הדבר הזה מצד העונש כמו שאמר במסכת סוטה דרש רבה מפני מה נענש דוד מפני שקרא לדברי תורה זמירות דכתיב זמירות היו לי חוקיך אמ' ליה הב"ה דברי

תורה שכתוב בהם התעיף עיניך בו ואיננו אתה קורא אותם זמירות הריני מכשילך בדבר שאפי' תינוקו' יודעי' דכתי' ולבני קהת לא נתן ע"כ ועם כל זה צריך איזו סברא היא אשר כתבתיה בכלי חמדה שחשב דוד שאותו הענין לא נאמ' לעכובה אלא לפי שבני קהת מטוב טעמם החמירו עליהם מדרך כבוד להיות עבודת הקודש עליהם לישא אותו בכתף על כן לא נתן להם משה עגלו' ולזה טעה דוד ולא החמיר שרצה להרכיבו על עגלה חדשה זכר לנס שהחזירוהו פלשתי' בעגלה חדשה ולזה הגיד המאמר הזה דהוה טעין לרומה וטריף להון לארעא להורו' להם איך טעה בזה שלא נתנו לב שהארון נושא את נושאיו ולזה טעין לכהניא לרומא לומר ולהודיע להם שיש יכולת בארון להעלות אותם לרומא ואמ' המאמר שאמ' דוד לאחיתופל לית אנת או' לי מה נעביד לדין ארונ' וכו' שהלשון הזה מוכיח שידע דוד שאחיתופל יודע הוא התיקון אלא שאינו רוצה לגלות סודו וזה מורה לשון לית את אומר לי ולא אמר מה נעביד לדין וכו' בלשון שאלה והוכיחו גם כן שהיה ראוי שהו' מאיליו היה ראוי יאמ' לו התיקון זהו שאמר לית את אומר לי וכו' מעצמך היה ראוי שתהיה אתה אומר ואחיתופל דחה סברת דוד הנ"זל ואמ' לו שהוא דבר שאפילו תינוקות לא יטעו בו כי לשון הפסוק מוכיח היותו דרך חיוב מן הדין ולא חומרא דקאמר כי עבודת הקודש עליה' בכתף ישאו דתיבת ישאו מיותרת כי די שיאמ' ולבני קהת לא נתן כי עבוד' הקודש עליה'. בכתף ישאו למה לי ועוד הי"לל בכתף נושאין מדקאמר ישאו לשון צווי משמע שהם מחוייבים שישאו בכתף ולא בזולתו וזהו שאמ' מילתא דמינקייא אמרין וכו' כי עבודת הקודש עליהם בכתף ישאו שמביא כל הפסוק אפי' שעיקר הראיה מלשון ישאו דקאמר: ועתה עזרני ה' וחדשתי סברא נכונה לדע"ה והיא כי בארון הזה לא נמצא בו כעת זולת שברי לוחות וחשב דוד שמספיק לשברי לוחות להביאם על עגלה חדשה כדי לחלוק כבוד לארון כשיהיו בו הלוחות השלימות להוליכו בכתף ועל הארון בלוחות שלימות הקפיד הפסוק ואמ' כי עבודת הקודש עליהם בכתף ישאו עבודת הקודש היינו לוחות שלימות לא שברי לוחות והוא טעות כי לוחות ושברי לוחות מונחים בארון למעלת השברי לוחות כמו כן משברם יחדיו בכתף ישאו ולעמוד על עיקרן של דברים עיין לקמן בפסוק וישב ארון האלהי' בית עובד כי שם הוכחתיו שלא היו אז בארון כי אם שברי לוחות לבד והבן זה כי הוא ענין נכון מאד: ומתוך המדרש הנז' למדנו הבנת הפסוק שאומר וירכיבו את ארון האלהים וכו' כאילו מתמיה איך טעו בדבר הזה דוד וכל חכמיו נכשלו בדבר הזה שהרכיבו ארון האלהים על עגלה חדשה דעגלה מאן דכר שמה כי בכתף ישאו הלוים. ורש"י ז"ל הביא בן אל עגלה חדשה טעה בדבר שאפילו תינוקות של בית רבן וכו' הנז"ל לפיכך כשהביאו

מבית עובד הביאו בכתף שנאמר בדברי הימים ויאמר להם אתם ראשי האבות אשר ללויים התקדשו אתם ואחיכם והעליתם את ארון וכו' כי לכן בראשונה פרץ ה' בנו כי לא דרשנוהו כמשפט ע"כ והכוונה כמו שהרחיב מהרי"א כי מבראשונה (לחיבתש) לא אתם רוצה לומר שלא הייתם אתם המביאים אותו ונוסף עוד כי לא דרשנוהו כמשפט בכתף ישאו שתים רעות אלה גרמו מיתת עוזה אשר פרץ ה' אלהינו בנו ע"כ וכן הר"לבג ז"ל והוסיף שעוזה הוסיף על חטאיו אלה פשע שאחז ארון אלהים ולא היה לו רשות כי לא היה לו לאחוז ע"כ וכן פיר' מהרי"א ז"ל והר"דק ז"ל אל עגלה חדשה כמו על וכן ויך את הפלשתי אל מצחו על מצחו אל ההרים לא אכל וכו' וטעם עגלה חדשה שלא נשתמש בה הדיוט ועשה זה לקדושת הארון. נוהגים פי' היו נוהגים את הבקר שהיו מושכים את העגלה ע"כ וכן מהרי"א ז"ל והוסיף שעשו זה דמיון פלשתים ולא זכר ששמו העגלה על פרות שלא עלה עליהם עול כאשר עשו פלשתים אולי שלא הקפידו על זה כל כך ע"כ **ולע"דן** שאמר אל עגלה חדשה לתת סיבה למה ששמו הארון על עגלה חדשה שעשו כן לזכר אל עגלה חדשה של פלשתים ולרמוז אליה זהו שאמר אל עגלה ולא אמר על עגלה חדשה ולפי שפלשתים לקחו פרות אשר לא עלה עליהם עול לשתי בחינות לכבוד ה' ולנסות גם כן האם ילכו וימשכו העגלה עם היות שלא נסו בזה על כן לא עשו עתה ישראל זכר לענין הפרות כי היא אליה וקוץ בה. ואמר נוהגים את העגלה החדשה רוצה לומר נוהגים ממש גם כן את העגלה כי להיותה חדשה האופנים שלה בלתי מתנועעים אלא מתנהגים בכבדות לא בקלות כמו הישנה אשר נסתה כמה פעמי' אשר תרוץ וזהו שאמר נוהגים את העגלה ממש וכו' ונתן טעם מה הנהגה שייך בעגלה והיא דומם וההנהגה שייכא בבקר ולזה אמר חדשה פעם שנית לו' שלהיותה חדשה בלתי מנוסה באלה היו צריכים כן להיותם נוהגים שניהם יחדיו וכולי האי ואולי. וקרוב לומר כי לפי שהיה הדבר הזה שלא כמשפט עבודת הקודש בכתף ישאו על כן הבקר לא היו זוות כי נתן ה' חכמה ותבונה בהמה לדעת שלא יזוזו ועל כן הגיד הכתוב שעוזה ואחיו נוהגים את העגלה ודרך רמז אמר חדשה לומר שהיה דבר חדש שלא נשמע כזה להוליך ארון ה' בבקר כי אם בכתף ישאו:

**ד**

**וישאהו** מבית אבינדב וכו' רש"י ז"ל עם ארון האלהים הרי זה מקרא קצר והם באים עם ארון האלהים ע"כ והר"דק ז"ל עם ארון האלהים דבק עם העגלה חדשה כאילו אמר נוהגים את העגלה חדשה עם ארון האלהים. ובאו פעם אחרת וישאוהו לפי שאמר בעוזה ואחיו נוהגים פירש היאך היו נוהגים אותו כשנשאוהו מבית אבינדב כי אחיו היה הולך

לפני הארון ועוזה עם הארון. ויש מפרשים עם ארון האלהים כי על עוזה אמר שהיה הולך עם ארון האלהים ואחיו לפניו לפיכך אחז בו עוזא כי הוא היה עם הארון וכן אמר וימת שם עם ארון האלהים ויש מפרשים וישאוהו על הארגז שהשיבו פלשתים אמר כי נשאוהו עם ארון האלהים וזהו שאמר פעם שנית וישאוהו כי הראשון על הארון והאחרון על הארגז ע"כ וכן הביא מהרי"א ז"ל. **ולע"דן** בכפל וישאוהו וישאוהו ואו' וישאוהו וכו' עם ארון האלהים דבשלמא למפרשים הנז"ל שעל הארגז אמר ניחא אומרו עם ארון האלהים שמורה שנשאו דבר זולת הארון עם הארון אלא שק"ק דארגז מאן דכר שמיה בענין זה. ונראה כי למעלה הזכיר ענין הארון במהותו גם ענין איכותו אשר נקרא שם שם ה' צבאות עליו כי עין בעין נראה ארון ה' עומד שם ועינו עומד עליו לזה אמר הפסוק הראשון וירכיבו את ארון האלהים וישאוהו מבית אבינדב וכו' אמנ' אחר כך אמ' שנית וישאוהו על היחיד הנסתר ית' וית' וישאוהו מבית אבינדב כביכול וישאוהו עם ארון האלהים וכו' שבלכת ארון האלהים אשר שם לוחות הברית שם שם ה' צבאות הולך כביכול לא ימוש מספר התורה בכל המקום אשר יזכיר את שמו יבא וכו'. עוד איפשר לפי הפשט בכפל וישאוהו שהוצרכו שניהם האחד להודיע שלא נשאוהו בכתף אפי' בארבע אמו' ואחר כך ישימוהו בארגז אלא וירכיבו את ארון האלהים וכו' וישאוהו מבית אבינדב אשר וכו' ושנ' וישאוהו מבית אבינדב על מציאות נשיאותו משם ומכח היתו' והכפל הודיענו כן שנשאוהו מבית אבינדב מצד היותו בגבעה נתקרבה העגלה הנז' עם ארון האלהים ושמוהו שם וזה טעם אשר בגבעה שאמר פעם שנית וכו' לו' שאילו לא היה בגבעה אלא בהר בעל כרחם היו נושאים אותו על גבי כתפיהם מההר אל הגבעה וזהו שאמר אשר בגבעה:

**ה**

**ודוד** וכל בית ישראל וכו' רש"י ז"ל שמתקנים מהם כלי זמר עד כאן והרד"ק ז"ל אמר עצי ברושים לפי שכלי השיר עושה אותם האדם מברוש וכלל תחילה בכלל ופרט אח"כ בכנורות ובנבלים וי"ו ובכנורות היא נוספת ורבות כמוה. או יהיה בכל עצי ברושים כלל כלים אחרים לבד הנזכרים ובמנענעי' היא כלי נגון יניע אדם גופו בנגעו בו או הוא אשר בו יתידות ינועו בעת הניגון וי"ת וברביעין והוא לוחות דקות ינגנו בהם ובדברי רבותינו רביעין על ב' לוחות של מקוננות כי הלוחות ההם ינגנו בהם ויקוננו. ובצלצלים כמו בצלצלי שמע והם שני כלי נחושת שמקישין אותם זה בזה משמיעין הקול ע"כ. **ול"עדן** דוחק לומ' שהוי"ו של ובכנורות נוספת כמו שנדחק הרד"ק בפירושו והנכון שיש כלי זמר שעושים ממש מעצי ברושי' שנים בכל יד אורכם זרת ועובי כל אחד כשיעור ג'

אצבעות בקירוב ומרים זה בזה ומשמיעים קול נעים בהצטרפו אל מיני הזמר כנבל ותוף וחליל וכנור טבל"יטש בלע"ז וראיתי אותם מנגנים בהם עוד היום ואמר כי דוד וכל ישראל משחקים בהם לפני ה' כי שחוק וקלות ראש כזה יאות להקל עצמו לפני ה' יוצר כל אין חכמה ואין עצה ואין תבונה לנגד ה':

1

**ויבאו** עד גורן נכון וכו' חז"ל במסכת סוטה אמרו כתי' כידון וכתי' נכון בתחלה כידון ולבסוף נכון ופר"שי ז"ל בתחלה בזמן עוזא כשנשאו בעגלה ופרץ ה' בעוזא כידון שהרג עוזא ככידון ההורג ולבסוף לאחר שנשתהא שלשה חדשים בבית עובד אדום קראו נכון שהכין את ביתו דכתי' בירך ה' וכו' שעשאו נכון שנשאוהו בכתפם כדין ועזרם ה' וכו' ושמעתי בשם ר' מנחם בר חלבו גורן נכון הוא גורן ארונא היבוסי ואם כן הוא גם כן בתחלה נכון ולבסוף כידון על שם שהמזבח בתחלה בנוי ונכון ולבסוף חרב וכידון לשון שבר וחורבן הוא כמו ישאו עיניו כידו וכו' עד כאן אם כן אחר כך כשנשאוהו בכתפם ועזרם ה' כדכתיב בדברי הימים ויהי בעזור ה' את הלוים כנגד מה שפרץ ה' בעוזה שם עזרם ה' שעשו כהוגן לנשאו בכתף והר"דק ז"ל ובדברי הימים כידון ושני שמות היו לו ואפשר ששמו גורן נכון וקראו גורן כידון על שמת שם עוזא מן יראו עיניו כידו.

**ולע"דן** כידון שמו ונקרא נכון לפי שהיה נכון ומזומן מיום ששת ימי בראשית לעשות משפט זה לעוזה או אמר כן להודיע ששמיטת הבקר את עצמן או הארון וכמו שנזכיר לא נעשה כן במקום הנכון והישר להורות להם שדרך נס נעשה על שטעו להרכיבו בעגלה ולא היה ראוי כי אם בכתף זהו שאמ' נכון ר"ל במקום היותר נכון מהכידון ומה שאמ' וישלח עוזא וכו' כי שמטו הבקר רש"י ז"ל כי שמטו הבקר שמטוהו הבקר ונענעוהו וכן ת"י ארי מרגוהי תוריא כמו שתרגם ונדחה ידו בגרזן ותתמריג ידיה בפרזלא ע"כ. וכן הביא הר"דק ז"ל והוא פי' וישלח עוזא וישלח ידו כי שמטו הבקר שמטו פועל עומד כאילו נשמטו הבקר נתפרקו איבריהם מקדושת הארון שלא היה ראוי שיהיה נשא בעגלה שימשכוהו בבקר אלא בכתף. ועל שני הפי' כתב ואע"פי שבא הארון משדה פלשתים ולא שמטו הבקר פלשתים לא היו יודעין מנהג משא הארון שהוא בכתף וכיונו במשאו במוטב אשר יכלו שהרי לקחו עגלה חדשה ופרות אשר לא עלה עליהם עול אבל ישראל שהיו יודעין משא הארון שכתוב ולבני קהת לא נתן כי עבודת הקודש עליהם בכתף ישאו חטאו בזה לפי' הראה להם ה"בה קדושת הארון בשני פנים האחד בשמיטת הבקר ובמות עוזא והענין ששגג דוד בזה הוא שחשב שמצות בכתף ישאו דווקא במדבר שהיה משכן וארון להבדיל בין קודש המשכן ובין קדש הקדשים הארון

הוצרך כן להודיע מעלת הארון אכן עתה אין חטא במה שישאוהו בעגלה כי אין כאן משכן ועוד כי בעגלה בא משדה פלשתים ובזה שגג ע"כ וכבר כתבתי למעלה בפסוק וירכיבו את ארון האלהים סברה לדוד עיין עליה:

ז

**ויחר** אף ה' בעוזה וכו' במסכת סוטה אמר ה"בה ארון נושא את נושאיו עצמו לא כל שכן ע"כ וכן הביא רש"י ז"ל על השל על השגגה שהיה לו לדרוש ק"ו נושאיו נשא בירדן. עצמו לא כל שכן וכן הר"דק ז"ל והרחיב שמעט עוזה בכבוד הארון שחשב יפול הארון למטה ולזה אחז בו והיה לו לדעת שהארון נושא נושאיו בירדן כל שכן את עצמו וזה על פי שיטת חז"ל והוא פי' שחטאו שאין ליגע בארון כי אם לויים ומה שכתוב כי אלעזר אחיו קדשו לשמור הארון פירו' לשמור הבית אשר היה בו הארון לשומרו בטהרה ובכבוד וברבוץ אבל לא להסיעו ממקום למקום כי לא יתכן כן כי אם לבני לוי ע"כ אלא שקשה קצת דאם כן בה שעתא שהוצא מבית אבינדב לתתו בעגלה אז היה ראוי לפרוץ בו ה': וחז"ל אמרו במסכת סוטה פא"נ ויכהו ה' על השל ר' יוחנן ר' אלעזר חד אמר על עסקי שלו וחד אמר שעשה צרכיו בפניו ופר"שי ז"ל שלו שגגה ששגג לאחוז בו שעשה צרכיו ושל לשון וישל זתיך ובשליות' דבר המוטל מלמעלה ע"כ. **ולע"דן** כי להיות כאן חטא על חטא כנז' שחטא בהרכיבו על ארון והיה ראוי בכתף גם שיהיו הלוים נושאים. וזו שנית נוסף על השל והשגגה הנז' אחיזת עוזה בארון לחשוב שהיה נופל חלילה ולא נתן אל לבו שאחרים נושא כ"ש את עצמו לזה פרץ בו זהו שאמר ויכהו שם האלהים לו' שהוסיף על השל הראשון שגגה שנית והיינו או' על השל ולא אמר בשל בבי"ת ואמר עם ארון האלהים שאין אלהים בכל מקום אלא דיין וכיון שעשה דין בעוזה כדכתי' ויכהו שם האלהי' ר"ל בתכפות שם האלהים הכהו. או אמר שאע"פי שהחרון היה אף ה' והוא מהמשחיתים חמשה הלא הם אף וחימה ומשחית זהו שא' ויחר אף ה' לא רצה ה"בה שישולם ביד אף אלא ויכהו שם האלהים ר"ל האלהים אשר שם בארון הוא בעצמו הכהו שהוא סכין בדוק וימת שם עם ארון האלהים ולא יהיה לחיצוני אף וכיוצא אחיזה כלל בעוזה הצדיק כי שוגג הוא וזהו שאמ' וימת שם עם ארון האלקים. וחז"ל אמרו וימת שם עם ארון האלהים מה ארון קיים לעולם אף עוזה בא לעולם הבא ע"כ. ופר"שי ז"ל קיים לעולם כדאמרינן ביומא שגנזו יאשיהו ע"ה ע"כ וקשה קצת דפשיטא שיש לו חלק לעולם הבא ונראה הכוונה שתכף ומיד בא לעולם הבא והכי דייק לשון המאמר דקאמר בא לעולם הבא הן אמת דלמאן דאמר שעשה צרכיו בפניו קא משמע לן שנמחל לו העון פלילי ההוא ולשון בא מורה על תכיפות ובזה מדוקדק בפסוק לשון שם לומ' ששם תכף

ומיד בא לעולם הבא עם ארון האלהים. ודרך סוד ארון האלהים רומז למלכות שמים ובאו' האלהים ולא אמר ארון אלהים. אפשר רומז אל האלהים הוא הבינה ל"ב אלהים דבראשית והבינה והעולם הבא הכל דבר אחד:

**ח**

**ויחר** לדוד מאד וכו' במסכת סוטה פ"אנ ויחר לדוד א"ר אלעזר שנשתנו פניו כחררה אלא מעתה כל היכא דכתי' ויחר הכי נמי התם כתיב אף הכא לא כתי' אף ע"כ. **ולע"דן** לפי הפשט טעם למה לא אמר ויחר אף דוד כי כשאומר ויחר אף הוא שנחרה האף לנקום איזו נקמה אבל כאן לא שייך לומר ויחר אף אלא ויחר לדוד שחרה לו על כי פרץ ה' ושהיה עוזה סיבת הפרץ הזה וזה כיון באו' כי פרץ ה' פרץ בעוזא רוצה לומר כי פרץ ה' והפרץ תלוי בעוזה שהוא היה הסיבה למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה כנז"ל גבי על השל ויכריח הפירוש הזה יתור תיבת פרץ כי די שיאמר כי פרץ ה' בעוזה פרץ בעוזה למה ובזה מובן שקרא שם המקום פרץ עוזה ולא קראו פרץ ה' לומר שכיון שעוזה גרם לעצמו בשלחו ידו אל הארון ו"כש ל"מד שעשה צרכיו לפני הארון וזו פריצות גדולה אשר על כן קרא שם המקום פרץ עוזה שהוא גרם הפורענות לעצמו. ואפשר עוד שחרה לדוד מאד יען שלא נשא ה' פניו אל עוזא בעבור דוד משיחו ושהיה רוצה להוליכו אל עיר דוד שלא לערבב שמחתו אשר אין זו כי אם הודאה שהשי"ת היה רוצה לעשות פרץ בדוד ושפך חרון אפו בעוזה זהו שאמר ויחר לדוד מאד על אשר פרץ ה' פרץ בעוזה רוצה לומ' הפרץ שהיה חושב לעשות אל זולתו פרץ ה' בעוזה ובזה מובן כפל פרץ ה' פרץ. ואפשר עוד במה שאחז"ל מת אחד מן החבורה תדאג כל החבורה כי נפרץ אותו הגדר ועל כן תקנו בברכת אבלים גודר פרצות בישראל הוא יגדור את הפרצה הזאת מעלינו וכו' ולזה אמר כי פרץ ה' ונולד ממנו פרץ שני לכל מצד אותו הפרץ שנעשה בעוזה וכיון שניתן רשות למשחית להשחית באחד ראוי שידאגו חבורתו ואחוזת מרעיו ולכן קרא שם המקום פרץ עוזא כאלו אמר אל שדי יאמר די בפרץ עוזה לבדו שיגדור הפרצה הזאת מעלינו ומעל עמו ישראל ואל נא יהי כי אם פרץ עוזה לבד ולא נוסיף לדאבה עוד:

**ט**

**ויירא** דוד את ה' ביום ההוא וכו' יש לדקדק מאי ביום ההוא ואפשר ששולל הימים הקדמונים והמאוחרים הקודמים שלא היה ירא כל כך אבל ביום ההוא שראה על שליחות יד ששלח עוזה מיד פרץ ה' בו פרץ אז ביום ההוא באה לו היראה נפלאה ואפשר על המאוחר שלאחר זמן כשהוגד לו כי בירך ה' את בית עובד אדום הגתי לא נתייירא עוד והביא את ארון ה' אליו כמו שיגידו הפסוקים ונתברר לו שעוזה בחטאו מת שלא עשה כמשפט שאין ליגע בארון אלא לוי וכו':

**ו**

**ולא** אבה וכו' הר"דק ז"ל על עיר דוד כמו אל עיר דוד וכן ותתפלל חנה על ה' אל ה' ועיר דוד היא ציון. ומהרי"א ז"ל פחד מהביא אליו ארון האלהים אל ביתו שמא לא ינהגו בו כבוד הראוי ויענש עליו ולכן לא רצה להביאו אל ביתו עד הכינו לשבתו המקום הראוי והלוים הראוים שישרתו לפניו ובעודו מכין הטהו בית עובד אדום שהיה לוי מן השוערים כנז' בדברי הימים ועובד ויחיאל השוערים אך נקרא גתי לפי שהתגורר בגת וכן כתב הר"ד ז"ל. **ולע"דן** לדקדק או' על עיר דוד לו' שא"עפי שהיה כבר הארון בדרך ישרה ההולכת על עיר דוד בהכרח עם כל זה לא אבה דוד להסיר אליו את ארון האלהים כי אלהים קדושים הוא ולכן א"עפי שכבר היה על עיר דוד עקם הדרך להוליכו לבית עובד וזהו שאמר ויטהו דוד לשון הטיה מורה כאמור שעקם לו הדרך הראשון ללכת בדרך ההולך בית עובד כי יהיה כשמו עובד אלהים ונוהג בו כבוד ולפי שיצא שם לארון מהרוגז יתירה כנז' עם ארון האלהים וכמו שנזכיר עוד בפסוק בעבור ארון האלהים בס"ד על כן דוד בשני כתובים אלו הבאים כאחד אמר ארון ה' ארון ה' ולא האלהים לומר כי לא פחד מצד הדין הזה שנעשה בעוזה כי בדין נעשה על השל כנז"ל אבל ירא וחרד כי ארון ה' הוא וצריך לנהוג בו כבוד גדול ואם לאו פן יבולע ולכן הטהו לא שהוא יהיה ממית בעצמו כמו שתשבו הפתאים עד שהוצרך הב"ה לברך את בית עובד להוציא מלבן ועוד שעשה בקטורת שטעו בו לומר שהוא בסגולה הנה ממית עד שנעש' ע"י הכפר' ועצירת המגפה כדכתיב ויתן את הקטורת ויכפר על העם.

**יא**

**וישב** ארון ה' [בית] עובד אדום לוי היה מן השוערים ויברך ה' אשתו ושמנה כלותיה ילדו ששה בכרס אחד שנאמר ופעולתי השמיני ששים ושתים לעובד אדום ע"כ וכן הר"דק ז"ל שילדו ששים ושנים עם השמונה בנים וכן מהרי"א ז"ל. **ולעד"ן** לדקדק אומרו וישב ארון כי די שיאמר ויהי שם שלשה חדשים וכו' אבל אמר וישב כי ישב שם שלשה חדשים בשובה ונחת כמו וישב יעקב שדרשו חז"ל בקש יעקב לישב כו' וזהו וישב וגם כבדוהו בכבוד ורבוץ לפניו ונר דלוק כפי כחם וזהו גם כן אומרו וישב ארון ה' וכוי שישב שם בכבוד ומורא הראוי לנהוג בו במה שהוא ארון ה'. ואמר בית ולא אמר בבית לומר שאעפ"י שהארון לפי ראות עיננו ישב בבית עובד אדום לפי האמת בית עובד אדום ישב בארון כי ה' מעון הוא לכל שהוא מקומו של עולם ואין העולם מקומו רמוז זה דרך כבוד כלפי מעלה אמר בית עובד אדום. או רמז שעובד אדום יחד לו בית אל הארון לבדו ואין זר אתו ואלו כתיב בבית עובד היה מורה שהארון בבית עובד אדום בחלק מה ממנו אבל אמרו בית מורה על שכל הבי' כלו במילואו לארון ה' ומה שאמר ויברך הר"דק

ז"ל שמעת היו' שם הארון ברכו הש"י בעושר ובנים ותוספת טובה ע"כ. ומה שאמר שלשה חדשים יובן במה שאמר במסכת ברכות פרק הרואה פתח רבי אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי בכבוד אכסניא ודרש ויברך ה' את בית עובד אדום בעבור ארון האלהים והלא דברים ק"ו ומה ארון שלא אכל ולא שתה על שכבדו ורבצו לפניו כך המארח תלמיד חכם בתוך ביתו ומאכילו ומשקהו ומהנהו מנכסיו על אחת כמה וכמה מה היא הברכה שברכו אמר רבי יהודה בר ביזנא זו חמות ושמונה כלותיה שילדו ששה בכרס אחד שנאמר פעולתי השמיני ר"ל לעובד אדום הם ובניה' אנשי חיל גבורי כח לעובד וכתיב לעובד אדום היו ששים ושנים בנים ע"כ. וצריך לדקדק מה לארון האלהים שהוא דבר גדול ארון אלהים אדירי' ומאי דריש בפסוק. ונראה שהוקשה לו אומרו בעבור ארון האלהים שהוא מיותר שמובן הוא שבעבור ארון האלהים ולא אמר בעבור הארון וכו' כמו שהזכירו עד עתה גם רצו להבין אומרו שלשה חדשים במספר לז"א והלא דברים ק"ו וכוי כי ת"ח עדיף מן הארון כמו שאמרו בגמרא הני בבלאי טפשאי דקיימי מקמי ספרא דתור' ולא קיימי מקמי רבנן בתורה כתיב ארבעים יכנו ורבנן אמרי ל"ט במספר ארבעים ולא ארבעים שלמות ע"כ ומלבד זה ת"ח וצדיק עדיף מן ארון כמו שאמרו בספרי והובא בילקוט בפסוק זה ומה ארון שלא נעשה בו לא לשכר ולא להפסד ולא היו בו אלא שברי לוחות נתברכו בשבילו ק"ו לצדיקים שיתברכו בשבילם וכן אתה מוצא יצחק ירד לגרר ירדה ברכה לרגלו שנאמר ויזרע יצחק בארץ ההיא יעקב נחשתי ויברכני ה' בגללך יוסף ויברך ה' את בית המצרי בגלל יוסף יעקב ויברך יעקב את פרע' שבלה הרעב ע"כ והכונה כי הצדיק עדיף מארון האלהים מלבד הבחינ' הנז' בבחינה שנית והיא כי הצדיק יש בו בחירה ורצון לנטות ימין ליצר הטוב ושמאל ליצר הרע ובהכניע תאותו ראוי לשכר גדול ושיתברך בשבילו האכסניא וזהו שאמר ומה ארון שלא נעשה בו לא לשכר ולא להפסד רוצה לומר שלא יש בו דבר יטהו לשכר או להפסד נתברך בשבילו הצדיקים שנעשה בתוכו יצר הטוב ויצר הרע ויכול להטות לאחד מהם והם כובשים יצרם להטות עצמן לדרך טובה על אחת כמה וכמה או אפשר שאמר ומה ארון שלא נעשה בו דבר טורח גדול באופן שיהיה בו כדי לשכר ולא להפסד שהרי לא עשו בו כי אם כבוד ורבוץ דבר נקל שאין בו חסרון כיס עם כל זה נתברכו בשבילו הצדיקים שטורחים עמהם באכסניא להאכיל ולהנות אותם על אחת כמה וכמה ומה שאמר שלא היו בו אלא שברי לוחות הוא כי כשנשבה הארון מאז מימי עלי עליו השלום והיו בו לוחות ושברי לוחות מונחים בארון מתוך דברי חז"ל בילקוט בסימן ק"ב וירץ איש בנימן מן המערכה הוא שאול רבי לוי בר רב סימון ורבנין רבי לוי אמר ששים מיל הלך שאול (אמר ששים מיל הלך שאול)

באותו יום במערכ' היה ששמע שנשבו הלוחות והלך וחטפו מן גלית ובא ורבנין אמרי מאה ועשרי' מיל היה במערכ' היה וברח לשילה ושמע שנשבו הלוחות וחטפן מיד גלית ובא עד כאן. באופן ששאול עליו השלום הלך אחריהם ולקח הלוחות מיד גלית והביאם אל עלי באופן שלא נשאר שם כי אם שברי לוחות וארון בשביה לבד וכשהחזירוהו והונח בבית שמש לא הביאו הלוחות לשם לשים אותם אל תוכו רק כמות שהוא בשברי לוחות בתוכו לבד ואין ספק שזה היה סיבה לטעות דוד לשומו בעגלה חדשה שהכתוב לא צוה אלא בכתף ישאו על הארון והלוחות השלימו' כמו שאמר כי עבודת הקודש עליהם בכתף ישאו לא בארון ושברי לוחות לבד וזהו שאמר כאן בספרי לא היו בו אלא שברי לוחות נתברכו בשבילו ק"ו לצדיקים שעם היות בקרבם י"צהט ו"יצהר לשכר או להפסד ועכ"ז הם צדיקים ז"ש צדיקים כו'. ולמדו מיצחק כי קשה בפ' או' ויזרע יצחק בארץ ההיא דפשי' דבארץ ההיא יזרע ולא בזולתה כי למדו בבראשי' רבה ומה אם בארץ ההיא מצא מאה שערים בארץ אחרת על אחת כמה וכמה ואם בשנה ההיא שנת רעבון כך בשנת השובע על אחת כמה וכמה אמנ' המדרש הזה דורש אותו לשהטיב השי"ת לכל יושב הארץ לרגלו ז"ש ויזרע יצחק בארץ ההיא וזריעתו עשתה תועלת בארץ ההיא בכללה שנתברכו כולם בשבילו ולרגלו אמנם ליעקב הביא שתי ראיות הראשונ' נחשתי ויברכני ה' בגללך ולפי שאפשר לדחות שהם דברי לבן שאמר כך לפטומי מילי ולעכב יעקב אצלו לא שיהיה האמת כן לזה הביא עוד ראיה מיעקב בענין פרעה שכלה הרעב בעבור יעקב ולא הביא המאמר השתי ראייו' של יעקב זו אצל זו שהרי הפסיק ביוסף הביאם כפי סדר שאירעו וכמעשה שהיה ומה שהוצרך שלש ראיות אלו כי מענין יצחק למדנו שייטיב השי"ת בגלל הצדיק לתועלתו ויועיל גם לזולתו בסיבתו והענין ויזרע יצחק בארץ ההיא וכו' ואחר כך הביא ראיה מיעקב שנחש לבן ויברכהו ה' ללבן שבירכו ה' ואחר כך הוצרך להביא עוד מיוסף לפי שגבי יעקב סוף סוף לבן עשה ניחוש לנסות אם יתברך בשביל יעקב ויברכהו ה' בגללו והכבוד הזה תועלת הצדיק יחשב בצד מה אמנם יוסף שפוטיפר לא ניחש ועם כל זה ויברך ה' את בית המצרי בגלל יוסף עם היות שלא יחזיק המצרי טובה ליוסף אולי יתלה במזלו של מצרי זהו דבר יותר גדול אבל הוא פרטי בית המצרי לכך הביא ענין יעקב שבירך את פרעה שכילה הרעב והוא פלא וענין כללי עם היות שלא נמשך לו תועלת מהשבע כי אם הלחם אשר הוא אוכל והלא מפת בג המלך ינתן לו בין שיהיה רעב או שבע עם כל זה כלה הרעב כי בסגולה הצדיקים יטיבו באכסניא שלהם. מעת' בענין זה שביארנו במאמרי ספרי מובן המאמר של מסכת ברכות שאמר רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי ומה ארון שלא אכל ולא שתה וכו'

כי בחינות ה"קו שלשה האחת לו הונח שהיו בו לוחות שלימות תלמידי חכמים עדיף שהם מפרשים התורה ארבעים יכנו דהיינו ט"ל וכמו שזכרנו הני בבלאי טפשאי דקיימי מקמי ארונא ולא קיימי מקמי רבנן וכו' והבחינה השנית שהרי בארון זה לא היו בו בעת הזאת כי אם שברי לוחות כי הלוחות השלימות שאול לקחן וחטפן מיד גלית והוליכן לעלי הכהן כנז"ל ואם כן פשיטא דתלמידי חכמים עדיף אפי' מלוחות שלימו' כל שכן וק"ו משברי לוחות והבחינה השלישית בפיי אתמר ומה ארון שלא אכל ולא שתה על שכבדו ורבצו לפניו כך המארח תלמידי חכמים בתוך ביתו ומאכילו ומשקהו ומהנהו מנכסיו על אתת כמה וכמה ובזה מובן אומרו בעבור ארון האלהים רוצה לומר עם היות שלא היו כאן לוחות שלימות כדי שנאמר שבשבילן ברכו שהרי לא היה כאן אלא שברי לוחות כמו שהוכחנו מספרי וזהו שאמר בעבור ארון האלהים ולא בעבור דבר זולתו שבזה נבין הקל וחומר בלי פרכא. ובזה מובן אומ' בעבור ארון האלהים ולא אמר ארון ה' שאין אלהים בכל מקום אלא דיין וכו' וכשחטאו הלוחות ביד משה ע"ה היו ונשתברו בדין על מעלם זהו שאמר בעבור ארון האלהים לרמוז אל שברי הלוחו' שבדין נשתברו כאמור. ואמר ומה היא הברכה וכו' בא לפרש השלש חדשים שהוכר העבור לשמונה כלותיה יחדיו עם החמות שכולם היו מעוברות ששה בכרס אחד השמונה כלות ילדו מ"ח וששה ילדה החמות אשת עובד הרי נ"ד ושמונה בנים שהיו לעובד כדכתי' ופעולתי השמיני הכל ס"ב כדכתיב היו ששיה ושנים בנים אמנם בירושלמי דפר' החולץ כמו שהביא הילקוט סבר שהיו יולדות שנים בכל חדש וחדש בשלשה חדשים ילדו כל אחת ששה וכן החמות עד שעלו ס"ב כעין הנז"ל הא כיצד טמאה שבעה וכו'.

**יב**

**ויגד** למלך דוד וכו' חז"ל דקדקו אומרו בעבור ארון האלהים ואמרו במכילתא ויברך ה' מפני התרעומת זה אחד מן הדברים שהיו ישראל מתרעמים עליהם והיו ג' מיני פורעניות ואלו הם הקטורת והארון והמטה אמרו הקטורת הזה של פורענות היא הרגה את נדב ואביהוא היא הרגה מאתים וחמשים איש לכך ידעו שהיא של כפרה שנאמר ויתן את הקטורת ויכפר על העם. אמרו הארון הזה של פורענות הוא הכה את עוזא ואנשי בית שמש לפיכך ידעו שהוא של כפרה שנאמר ויברך ה' את בית עובד אדום בעבור ארון האלהים אמרו המטה הזה של פורענות היא הביאה עשר מכות במצרים על המצרים ועשר על הים לפיכך ידעו שהוא של נסים שנאמר ומטך אשר הכית בו וכו' ע"כ ופי' ז"ל אומרו בעבור ארון האלהים רוצה לומר בעבור כבודו להסיר מעליו תרעומות שהיו אומ' שהוא של פורענות לפיכך רצה שיהיה של ברכה ויברך ה' את בית עובד אדום מפני

התרעומת וראוי לדקדק בו הסדר הזה בלתי נכון שהיה לו להקדים המטה והקטורת והארון כסדר הוייתן שהמט' קודם לכל והוא מאחרו ועוד למה שינה דגבי הקטורת אמר לכך ידעו שהוא של כפרה לא כן גבי ארון ומטה שאמר לשון לפיכך לא אמר לשון לכך. ונראה כי הקטורת כשכפר אחר כך על ישראל על ידי אהרן עליו השלו' הודיע היותו מכפר והיא הנותנת שהרגה לנדב ואביהוא שלהיותו מכפר לא יאות העשותו על ידי שתויי יין היו נדב ואביהוא או להקריב באש לזה אמר לכך ייעד ידעו שהוא של כפרה ר"ל לכך מכל הענינים הנז' הן ממיתת נדב ואביהוא הן ממיתת מאתים וחמשים איש הן מעצירת המגפה לכך ידעו שהוא של כפרה שסופו שכפר על ישראל הוכיח על תחלתו שהוא מכפר ושלזה נענשו נדב ואביהו ומאתים וחמשי' איש אמנם בשאר החלוקו' אמר לשון לפיכך לומר שלפי שהארון הרג עוזא לפיכך רצה השי"ת שיברך כדי שלא יתרעמו על הארון וכן המטה לפי שהכה בו השי"ת כמה מכות למצרים ומכללם היאור על כן רצה השי"ת להטיב על ידו לעשות נסים ונפלאות לבא תמים שהוא לטובה הפך הרעה שהוכה היאור בו זהו שאמר והמטה אשר הכית בו היאור תקח בידך כו' והכית בצור ויצאו ממנו מים. ולפי שהמטה שהביא כל אותם המכות על מצרים לא היה תרעומת לישראל ולא פורענות כי פורענות מצרים טובה היא לישראל לכך הביאו באחרונ' עם היותו מוקדם במעשה לומר שלא נעשה להסיר תרעומת כעין קטור' וארון אבל נעשה לחוס על כבוד המטה להודיע שיש בו להטיב. עלה בידינו מהמאמר הזה ביאור אומרו בעבור ארון האלהים ר"ל בעבור כבוד ארון האלהים שהיו מתרעמים עליו ובזה מובן אומרו האלהים לרמוז סיבת התרעומת על שעשה דין בעוזא ודין באנשי בית שמש וכן הביא מהרי"א ז"ל המאמר הנז' והוסיף כי בתחלה נאמר ודוד וכל בית ישראל משחקים וכו' שהיה דרך שחוק וקלות ועתה לא כן כי לשחוק אמרתי מהולל ולא נצטוינו על ההוללות כי אם תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה וזהו שאמר כאן עיר דוד בשמחה כי השחוק בטל והשמחה עיקר כדכתיב ולשמחה מה זאת עושה כמו מה רב טובך אשר צפנת וכו' שהשחוק בגוף והשמחה בנפש ולזאת הסיבה עצמה החליפו הכלי זמר לקול שופר בתרועה. ובזה אבין לע"דן אומ' בעבור ארון האלהים ושנה לומר ויעל את ארון האלהים ונבין גם כן אומרו למלך דוד שלא נזכר כן בכל הפסוקים אפשר שבאו' למלך דוד היינו כששורה עליו מלכות שמים על כן קראו מלך להודיע שהגדה זו ברוח הקדש הגיעה אליו וזהו שאמר ויגד למלך דוד ברוח הקדש אמר לו בירך ה' את עובד ואת כל ביתו בעבור ארון האלהים רוצה לומר בעבור שנהג בו כבוד ומורא בארון האלהים ביראה מדיניו וכן כשהעלה אותו דוד העלהו במורא ז"ש ויעל את ארון

האלהים רוצ' לומ' שהעלהו אותו במורא כארון האלי"ם ולז"א ויעל את ארון האלהי' מיראתו בשמח' ולא בשחוק כמו שאמ' מהרי"א ז"ל. או יאמר בשמחה ולא בעצבות ופחד כי כבר הוגד לו שארון האלהים מברך את בעל הבית אשר עמד שם וזהו אומרו עיר דוד בשמחה ר"ל ששמח על שיהיה בעיר דוד ולא דאג כבתחלה שאמר איך יבא אלי וכו':

**יג**

**ויהי** כי צעדו וכו' חז"ל אמרו במסכת סוטה כתיב ויזבח שור ומריא וכתיב שבעה פרים ושבעה אלים. אמר רב פפא בר שמואל על כל פסיעה ופסיעה שור ומריא ועל כל שש פסיעות שבעה פרים ושבעה אלים אמר ליה רב חסדא לרב אסי אם כן מלאת כל ארץ ישר' במות אלא אמר רב חסדא על כל שש פסיעות שור ומריא ועל כל ששה סדרים של שש פסיעות שבעה פרים ושבעה אלים ע"כ והנה ההכרח לדברי חז"ל הוא שהנה כאן שתי כתובים מכחישים זה את זה כאן הוא אומר שור ומריא ובדברי הימים הוא אומר ויזבחו שבע' פרים ושבעה אלים קשו קראי אהדדי לעומת זה אמרו שעל כל שש פסיעות היה דוד מקריב שור ומריא וזהו ויזבח בלשון יחיד אמנם אחר הששה סדרים של שש שש פסיעות היו הלויים מקריבים שבעה פרים ושבעה אלים ולכך כתיב ויזבחו לשון רבים על הלוים וכן הביא הר"דק ז"ל וכתב נשאי ארון ה' הם הלוים כמו שכתוב בדברי הימים וישא בני הלוים את ארון האלהים כאשר צוה משה בכתפם במוטות עליהם והטעם שעשו כל זה הרבוי מהקרבנות משום דכתיב בדברי הימים ויהי בעזור האלהים את הלוים נושאי ארון ברית ה' ויזבחו שבעה פרים ושבעה אלים והעזר הוא כי כשהלכו ששה צעדים הכירו כי אלהים עזרם במשא הארון וחפץ בם כי לא נכשלו כמו שנכשל עוזא וטעם ששה צעדים נראה כי כשיעור הזה הלך עוזא כשאחז בארון והכהו ה' וכשבאו עתה שצעדו ששה צעדים ולא אירע להם פגע הקריבו הקרבנות לתודה וחז"ל פי' כי בעזור ה' העזרה היא שהארון נשא את נושאיו ועזרם ה' במשא הארון שלא יכבד עליהם כל כך ומה שאומר הנה שור ומריא ושם נאמר שבעה פרים ושבעה אלים והנה או' ויזבח שור ומריא כלו' דוד ושם נאמר ויזבחו כלומר הלויים שבע' פרי' ושבעה אלים כנגד שבעה צעדים כי בצעד השביעי הורידו הארון וזבחו וי"ת צעדים דרגין. וקרוב לזה הביא מהרי"א ז"ל. **ולע"ד** טעם לכל החרדה הזאת להקריב כל כך קרבנות כי צעדו הלויים ששה צעדים הוא בפעם הראשונה כשנשאוהו בעגלה חדשה היה הארון מרי' אותם לרומ' וטריף להון לארעא כנז"ל באופן שלא היו מטיבי צעד לעומת זה עתה ויהי

כי צעדו רוצה לומר ויהי דבר נפלא כי צעדו מה שלא היה כן מאז בזמן עוזא אשר לעומת זה על כל ששה צעדים היו מקריבים שור ומריא:

**יד**

**ודוד** מכרכר בכל עוז וכו' חכמינו ז"ל אמרו מכרכר שהיה אומר כרי רם כרי רם וזהו לשון יוני מלכי כרי וזהו מכרכר לשון כרי. ורש"י ז"ל מכרכר לשון מרקד אפוד בד מעיל בוץ פורציינ"ט בלעז. ויונתן תרג' כרדוט וכן ת"י מעילין דתמר כרדוטין עד כאן וכן הרד"ק ז"ל והוסיף בכל עוז בכל כחו וכונתו אפוד בד אין זה מבגדי כהונה אבל היו לובשים אותו לכבוד וכן אמר הכתוב שמונים ומשה איש נושאי אפוד בד ע"כ ומהרי"א ז"ל לפי שבתחלה היה בכלל המשחקים עתה ייחד לעצמו פועל מיוחד לכרכר בכל עז והיה חגור אפוד בד והוא הלבוש המיוחד לעובדי גבוה כי לא הלבישו דוד כי אם בהעלאת הארון עד כאן. **ולע"דן** כי כמו שהארון נושא את נושאיו כמו כן הבא לטהר לכרכר הב"ה נותן לו עוז ותעצומו' כי בידו הכל זהו שאמר מכרכר בכל עוז שלא חסר לו שום עוז וכח הצריך לכרכור והסיבה להיותו לפני ה' והוא הנותן עוז ותעצומו' זהו שאמר בכל עוז לפני ה'. או אמר כי לא חש על כבודו ולכן היה מכרכר לפני ה' אדון הכל כמו שטען למיכל ושחקתי לפני ה':

**טו**

**ודוד** וכל בית ישראל וכו' צריך לדקדק כי הלוים היו הנושאים והמעלים אותו ואם כן איך אמר ודוד וכל בית יש' מעלים את ארון ה' והיה אפשר לומ' מעלים על שם שבכח היו הם סיב' להעלותו כי המלך גזר אומר כעת להעלותו.

**ולע"דן** כי הארון היה נושא את נושאיו כנז"ל כי על כן עשו כל החרדה הזאת מהקרבנות להראותם הפלא הזה ולזה היו באים בתרועה וקול שופר כי עלה אלהים בתרועה ה' בקול שופר וזה יהיה סיבה בהתעוררות זה להחזיק יותר בזה שיהיה נושא את נושאיו בפועל והם מעלים אותו בכח ע"י התרועה וקול שופר אשר עלה אלהים בתרועה ה' בקול שופר שממש ע"י התרועה וקול שופר עלה אלהי' ונשא את נושאיו כענין הארון וז"ש וכל בית ישראל מעלים את ארון האלהים בתרועה המכנעת הלב וקול שופר ואפשר שמעלי' לשון עלוי וכן עלה אלהים בתרועה שע"י התרועה וקול שופר נאצלת קדושת ה' על הארון ובזה ישא נושאיו ברוח ה' נוססה בו. ועל דרך הסוד עלוי מלכות שמים שהוא ארון עוזו יתברך מתיחדת בתפארת הוא קול מהשופר בינה וזה כיונו בעשותם על כל ששה צעדים קרבן לרמוז אל וי"ו ששה קצוות הוא יחוד הוא"ו הא' מלכות היכל וארון ה' ו"או בתפארת. וכבר זכרתי דברי מהרי"א ז"ל שבטלו השחוק וקלות ראש ונטו אחר ההכנעה בתרועה וקול שופר ובטלו שאר מיני זמרה ויוכיח בדבריו עשותם תרועה

המכנעת ומצטרף אליה גם כן קול שופר שהיא התקיעה. או אפשר שהתרועה בפה זולת השופר וז"ש בתרועה וקול שופר:

**טז**

**והיה** ארון ה' וכו' חז"ל אמרו מפזז שהיו לו בזרועותיו כרוך זהב פז שהוא חשוב מאד ומבהיק וזהו מפזז לשון פז ויהי' זה בידיו ומכרכר ברגליו. והרד"ק ז"ל מפזז גם כן כמו מרקד אלא שהם עניינים שונים והיה הכל בענין אחד והכפל לרוב הרקוד ויונתן תרגם מרקד ומשבח ובמקומו בדברי הימים מרקד ומשחק. ותבז לו בלבה בזתה אותו בלבה כי חשבה אין זה כבוד המלך להתנהג מנהג הדיוט ואפי' לפני ארון ה' ואחר כך כשהלך לביתו אמרה בפיה מה נכבד היום כו' עד כאן וכן ה"רלבג ז"ל שמרוב השמחה היה דוד מרקד מפזז לפני ה' כאילו לא היה מלך ולזה בזתהו מיכל בת שאול בלבה שאמרה שאין זה פועל מלך וכן מהריי"א ז"ל. **ולע"דן** לדקדק אומרו והיה ארון ה' בא דהיה לו לומר ויבאו את ארון ה' עיר דוד ואפשר לומר שכתב והיה שהוא לשון שמחה שישראל שמחים והארון ר"ל השוכן בתוכן היה שמח גם כן על שהיה בא עיר דוד היא ציון והוא סוד סמיכות גאולה לתפלה תפלה מלכות ירושלם גאולה ציון. ולפי הפשט הודיע כאן שהארון נושא את נושאיו ולא היה צריך למביאים שיביאו אותו אבל הוא מעצמו היה בא שמלומד הוא מזמן פלשתים שהוא עלה דרך גבולו כי רוח אלהים חיים ומלך עולם בקרבו זהו שאמר והיה ארון ה' בא וכו' שהיה ארון ה' בא מאליו אל עיר דוד ההר אשר חמד אלהים לשבתו עולמים ועל כן רבתה השמחה לדוד ומיכל לא נתנה לבה לזה ולז"א ומיכל בת שאול לפי ששאול ע"ה עם היותו חסיד גדול בן שנה שאול במלכו אבל הרבה בכבוד עצמו ומיעט בכבוד שמים וכמו שאמר כבדני נא נגד זקני עמי וכמו שאזכיר בסמוך ב"ה בפסוק אשר בחר בי מאביך כו' וזה רמז בת שאול כי בדבריה אלה נטתה אל שאול אביה ובת שאול היא או אפשר לפי ששאול וביתו היו צנועים ביותר שלא היה נראה פסת יד שלהם ומזה בזתה לדוד שהיה מפזז ומכרכר מגלה זרועותיו ורגליו זהו שאמר ומיכל בת שאול שלהיותה בת שאול הנה כאשר נשקפה בחלון ותרא את המלך דוד ולזה הזכיר המלך דוד כי חשבה שהמלכות מחייב היות כובד ראש כדי שתהא אימתו על העם ולזה ותבז לו בלבה ולא ידעה כי אין חכמה ואין עצה ואין תבונ' לנגד ה' והזלזול והקלות לפניו הוא הוא תכלית הכבוד ואמר ותבז לו ולא אמר ותבז אותו לומר שחס ושלום לא בזתה אותו כלל כי צדק' היא ובת שאול היא החסיד אבל בזתה הפועל ההוא שהוא בלתי מתייחס לו לאיש כמוהו וזהו שאמר ותבז לו לו דייקא ולפי זה ומיכל בת שאול נדרש לשבח כאמור:

**יז**

**ויבאו** את ארון האלהים וכו' ה"רדק ז"ל אשר נטה לו דוד יריעה נטה לו מלמעלה אעפ"י שבבית אבינדב ובבית עובד היה מקורה כמו שנאמר בהם בית ולא נאמר בהם אהל לפי שלא היתה עמידתו בהם אלא עראי אבל עתה שהעלהו דוד לירושל' וידעו כי שם ישכון עדי עד כי קבלה היתי' בידם כי ירושלי' עיר הקודש ושם יבנה בית המקדש אבל עד זמן בנין בית המקדש לא רצה להכניסו תחת קורה אלא תחת יריעה כמו שהיה מקדם ועד עתה שהיה אוהל מועד בגבעון והמשכן והארון ושתי הלוחות וכל כלי הקודש תחת היריעה היו הכניס הוא הארון הזה שבו שברי הלוחות גם כן תחת היריעה. או זה הארון שהיו בו הלוחות השלימות והוא הנכון כמו שפרשנו למעלה במלחמת פלשתים שנלקח הארון זה הארון הוא שהכניסו לבית עולמים לתוך הדביר אם כן לוחות מונחים בארון ולא הביא הארון לגבעון לפי שידע כי אהל מועד היה עתיד לבא לירושל' וחשב כי בימיו יהיה זה והוא יבנה בית המקדש לפיכך כשהביא הארון לירושלם שאל לנתן אם יבנה בית לה' ונתן אמר לו כל אשר בלבבך עשה ומלבו אמר לו נתן כן לא בנבואה כי חשב בלבו כמו שחשב דוד כי הוא יבנה הבית עד כאן. **ולע"דן** מה שכבר כתבתי בפסוק וישב ארון ה' בית עובד וכו' שהארון שנשבה היו בו לוחות ושברי לוחות וכשנשבה הלך שאול וחטפן מיד גלית באופן שלא נשארו בו כי אם שברי לוחות והן הן שהביא דוד בכל החרדה הזאת והדבר קרוב אל הדעת שלקח גם כן הלוחות השלימות ונתנם שם בארון בעי' דוד והטעם שלא החזירן לגבעון נוב ושילה לפי שראה שנשבה הארון בצאתו משם ולא מסמנא מילתא להחזירו שם לפי שאירעו שם תקלה לכך הוליכו לעיר דוד מקום כבוש מחדש יהי סימן טוב כי ימין ה' רוממ' ימין ה' עושה חיל מלבד הטעם של ה"רדק ז"ל שהוא גם כן טעם נכון כי ידע שם בירושלם המנוחה והנחלה לדורי דורות ובזה אבין לע"ד ויציגו אותו במקומו רוצה לומר במקומו המיוחד לו מעת בריאת העולם דכתיב מכון לשבתך עולמים מכון לשבתך בשני עולמו' יחדיו זהו שאמר עולמים כי שם קשר עולם התחתון עם עולם העליון יחדיו וזהו שאמר במקומו על דרך עד אמצא מקום לה' וכו' וזהו שאמר גם כן בתוך האהל אשר נטה לו דוד כי אינו פי' מה שאמר במקומו דאם כן יקשה דהיה לו לומר ויביאו את ארון ה' בתוך האהל אשר נטה לו דוד וכו' ויציגו אותו במקומו מיותר אלא ודאי כדפרישית ויציגו אותו במקומו שלהיות שם מקומו המיוחד אליו בקדושה שם הוצג ונח' דעתו יתברך על דרך זאת מנוחתי עדי עד פה אשב כי אויתיה. ומהרי"א ז"ל כתב במקומו הראוי לו כעת והוא בתוך האהל אשר נטה לו דוד כי ידע שאין ראוי להושיבו בבית וקורה עד בנין בית המקדש עד כאן ובדבריו

אלה גם כן מובן יתור ויציגו אותו במקומו כאשר דקדקתי. ואמר ויעל דוד עולות לפני ה' ושלמים דהיה לו לומר ויעל עולות ושלמים לפני ה' ונראה כי כיון בעולות סור מרע על העולה ברוחו דרך כלל ועל מה שחטא בפרט מקודם בהביאו הארון בעגלה חדשה ואחר שהעלה עולות והקריבום לפני ה' הביא השלמים כי בסו' מרע יבוא השלום לעשות טוב וזהו שאמר ושלמים:

**יח**

**ויכל** דוד מהעלות וכו' ראוי לדקדק כי מ"ם מהעלות בלתי מתיישבת דהי"ל ויכל דוד העלות העולה והשלמים וכו' ונראה כי ידוע הוא היות ברכת הצדיק גדולת התועלת אל המתברך ק"ו אם ברכת הדיוט אל תהיה קלה בעיניך כל שכן ברכת הצדיק יגזר אומר ויקם לו לזה (לזה) אמר כי השתדל דוד תחילה להעלות העולות ואחר כך השלמים לסור מרע כנז' ולהיות שלום בין ה' יתברך וישראל ובין דוד ותכלית העלאת העולות והשלמים האלה היו כדי להתדבק בו יתברך כדי לברך אחר כך את העם בשמו יתבר' שהוא ה' צבאות על שהוא מלך צבאות מעלה וצבאות מטה וזהו שאמר מהעלות העולה והשלמי' נמשך שויברך את העם בשם ה' צבאות כי נמשכו שתי תועלות מהעלות העולה והשלמים שהוכשר דוד ביותר לברך והשנית נמשך שברכם בשם ה' צבאות כי הוכשרו גם כן המקבלים לקבל הברכה שנעשו צבאות להש"י בסור מרע וע"י העולות ועשה טוב על ידי השלמים המרבים שלום כשמם:

**יט**

**ויחלק** לכל העם וכו' במסכת פסחים פ' כל שעה ת"ר לחם עוני פרט לחלוט ואשיש' מאי משמע דהאי אשיש' לישנא דחשיבותא הוא דכתיב ויחלק לכל העם אשפר אחד ואשישה אחת אמר רבי יוחנן אשפר אחד משה בפר אשישה אחת משה באיפה ופליגא דשמואל לדאמר שמואל אשישה גרבה דחמרא דכתיב ואוהב אשישי ענבים עד כאן ורש"י ז"ל הביא כשמואל אשפר א' משה בפר ואשישה גרבא דחמרא עד כאן ואפשר שהכריע כדברי שמואל משום שכבר נאמר חלק לחם הרי לחם ובשר אשפר יין אשישה דלדברי רבי יוחנן דאשישה אחד משה באיפה אם כן הלחם מרובה ובשר אשפר אבל יין לא נזכר ואעפ"י שאשישה היא זולת חלק לחם כההיא דפרט לחלוטו ואשישה מ"מ מיני הלחם שנים למה ויין אין כאן הן אמת דרבי יוחנן אפשר שהכריע דבריו כי כאן נאמר חלות לחם ובדברי הימים נאמר ככר לחם והוא יותר גדול אם כן קשו קראי אהדדי אלא ודאי אשישה אחד משה באיפה והוא הככר הנזכר בדברי הימים להיותו העיקר ולא הזכיר שם החלה הן אמת דאכתי קשה למה יזכיר כאן שתיהם ושם האחד לבד וה"רדק ז"ל הביא כדברי רש"י ז"ל והוסיף חלת לחם ובדברי הימים ככר

לחם והככר גדול מהחלה כי ככרות היו אלא שהיו עשויים כתבונת החלות ואשפר אחד חלק אחד מבשר כמו שמנהג לחלוק הבקר או הצאן לחלקים ידועים ונתן לכל אחד חלה לחם וחלק בשר ואשישת יין וי"ת אשפר פלג חד. ותרגם אשישה ומנתא עד כאן וכן הר"לבג ז"ל והוסיף אשפר אפש' שהוא מלשון נחלת שפרה עלי והאלף נוספת ורוצה לומר שהיתה במנה הזאת בתכלית היופי לפי המנות הנהוגות לתת לאורחים הבאים אצלם.

**ולע"דן** לדקדק יתור אומרו ויחלק לכל העם לכל המון ישר' שהוא כפול דאחד מהם מספיק ונראה שכוונת הכתוב להודיענו שני עניינים האחד מצד דוד שלא נשא פנים במנות להרבות לעשיר ולמעט לעני אלא ויחלק לכל א' מהם בשוה העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט שלא להטיל קנאה. והענין השני הודיע באומרו לכל המון יש' כי לפעמים מרבוי ההמון ישארו כמה צנועי' בלי חלק כי יבושו משאול חלקם בפיהם לעומת זה אמר שנית לכל המון ישראל רוצה לומר שעם היות המון יש' רב לא נשמט אחד שלא לקח ויהיה זה מרוב ההתפקחות של דע"ה שהיה מפקח על כל הפרטים שאיש לא נעדר ז"ש לכל המון ישראל שלא אמר לכל ישראל. ובאומרו אחר כך לאיש חלת לחם כו' אפשר שאומר לאיש הוא כמו לכל אחד כרצון איש ואיש הוא כמו לאיש ממש וכתרגומו לגבר אפשר שבתחלת הפסוק הקדים שחלק לכל העם ולכל ישראל מאיש ועד אשה כפי ערכו של איש נתן לו חלת לחם וכו' לחם ואשפי' ואשישה ובאיש בעל בית מיירי שנתן לו כל הנז' וכדמסיק וילכו איש לביתו אבל לאשה או איש יחידי חלק לו חלק מה אך לא כל כך באופן שהיו כאן שני מיני חלקים אבל לפשוטו של מקרא הראשון עיקר שכקטון כגדול נתן להם בשוה ומה שאמר וילכו איש לביתו רוצה לומר שמחים וטובי לב על הכבוד שעשו לארון ה' ועל הכבוד שקבלו מדוד עליו השלום:

**כ**

**וישב** דוד כו' רש"י ז"ל אחד הרקים חד מן סריקיא עד כאן והר"דק לברך את ביתו לתת שלו' לפי שבא מן הדרך וכן כי תמצא איש לא תברכנו לשון שלו' מה נכבד היום נפעל עבר כי הוא פתוח ודרך לעג אמרה לו מה נכבד כלומר כי לא נכבד היום שאתה נגלית בו משחק כאחד הרקים וההדיוטים לעיני אמהות עבדיו אין צריך לומר לעיני נשי עבדיך אלא אפי' לעיני אמהות עבדיך נתבזית היום כהגלו' נגלות שניהם מקור מבנין נפעל האחד שלם כמו השלמים ושאל נשאל דוד והאח' חסר נון נפעל נכפל פעמים המקור לרוב התגלותו בשחוק עד כאן וכן מהרי"א ז"ל מה נכבד היום דרך לעג עד כאן. **ולע"דן** לברך את ביתו לשון ברכה ממש כי היה יום רצון מהקבלת פני שכינה ובו ביום בירך

את ישראל בשם ה' צבאות ובו ביו' וישב גם כן לברך את ביתו בשם ה' צבאות וכן מורה תיב' וישב שנית לברך את ביתו והגיד שמיכל בת שאול הענין בדרך ארץ הוא שחייב שיצא' מיכל בת שאול לקראת דוד להקביל פניו או יאמר כי להיותה בת שאול ודוד משרת אביה לכך מלאה לבה לדבר קשה ולומר מה נכבד היום וכו' או רמז בת שאול למה שנזכיר בסמוך ב"ה אשר בחר בי מאביך ומיכל בתו שאמרו חז"ל בית אביך מרבים בכבוד עצמן וממעטים בכבוד שמים וכו' וזה אפשר כיון כאן הכתוב באומ' בת שאול כמטיח דברים כלפי בת שאול זרוק חוטרא אאוירא והיא אעיקרא קאי שגם זו ממעטת בכבוד שמים היא ומרבה בכבוד עצמה כיון שאומרת מה נכבד היום וכו' ואמרה מה נכבד דרך שאלה מהו התועלת או מה כבוד יש ביום הזה שנגלי' האם התבזות מלך ישראל לעיני אמהות עבדיו יחשיב היום הזה לנכבד כלפי מעלה והלא מלך הכבוד הוא שמכבד נבראיו ונגד זקניו כבוד ואינו חפץ בבזיונם ולא מתכבד בקלונם. ואמרה מלך ישראל לומר כי להיותו מחדש מלך ישראל נוסף על היותו מלך יהודה היה ראוי להיותו יותר בכובד ראש ומטיל מורה וזורק מרה בהם זהו שאמ' מלך ישראל ואמר נגלה ממש לשון גלוי לפי שהיה מפזז בזרועותיו ומגלה אותם וכן מכרכר ברגליו רגליו מתגלים והיא היתה למודה מבית אביה הצנועים שלא היה מתראה מהם פסת יד זהו שאמר אשר נגלה היום לעיני אמהות עבדיו בהגלות נגלות וכו' ולזה בא כפל כהגלות נגלות על הגלות הזרועות ונגלות השוקים כאחד הריקים העושי' כן בריקודם. ודוד ע"ה השיב לה ואמר ויאמר:

**כא**

**ויאמר** דוד אל מיכל רוצה לומר משתי בחינות אני מחוייב להיות קל לראש יתברך ויתעלה המתנשא לכל לראש האחד מצד המועיל שהועלני ובחר בי מאביך וכו' והבחינה השנית מצד אהבת הטוב במה שהוא טוב זהו שאמר ושחקתי לפני ה' בלי שום פניה מהנזכרות אשר בחר בי וכו' וזהו שאמר ושחקתי לפני ה' והתועלת השלשי הוא מה שאמר בפסוק ונקלותי כו'.

**כב**

**ונקלותי** עוד מזאת רוצה לומר מזאת הפעולה שהקלתי בכבודי לפני ה' וכבודו ימשך לי תועלת שתהיה לי מדת הענוה בקנין ז"ש ונקלותי עוד מזאת מכאן ואילך וזה ימשך לי מזאת שעשיתי כעת הזאת והייתי תמיד מכאן ואילך שפל בעיני עד שעם האימהות אשר אמרת עמם איכבדה עד שלא יהיו בעיני אמהות לשון שפחות כאשר אמרת אלא יהיו האמהות לשון אימא ואבא. או יאמר ונקלותי עוד מזאת רוצה לומר מזאת הטענה שאמרת מה נכבד היום מלך ישראל וכו' אשר חשבת למשפט שלהיותי מלך ישראל

ראוי להיותי מתנהג בכבדות ואדרבא היא הנותנת ומחייבת לי קלות לפני מי שגמלני כל טוב ומאשפות ירים אביון זהו שאמר ונקלותי עוד על הקלות שעשיתי ומחוייב לי כן מזאת רוצה לומר מזאת הטענה שזכרת והייתי שפל בעיני והוא כי כן מצינו בענין הכריעות כי המלך בכרעו שוב לא ירים ראש כדי שיהי' שפל יותר וה"כג בסוף כל ברכה יספיק לו וההדיוט אבות תחילה וסוף והודאה תחילה וסוף ואמר ועם האמהות וכו' עמם אכבד' כלומר שפלות והענוה לא יבוא ממנה קלון כי לפני שבר גאון ולפני כבוד ענוה וז"ש ונקלותי עוד מזאת והייתי שפל בעיני ועם כל זה ועם האמהו' אשר אמרת שנתבזיתי היום כמו שאמרת מה נכבד היום וכו' חלילה וחס שימשך לי בזוי מהענוה אלא ועם האמהות עמם ובקרבם במורשי לבבם עמם אכבדה כי שח גבהות אדם ושפל רום אנשים וכו': או יאמר ונקלותי עוד מזאת בלשון עבר וכו' וכן והייתי שפל שלא אמר ואהיה שפל בעיני לומר דעי נא נאמנה כי לא זו הקלות שראית יש בי אלא ונקלותי עוד מזאת שראית בעינך וכן והייתי לשעבר שפל בעיני כי מה אני ומה חיי והאמהות על האופן שאמרת שהן בזויות אפי' עמהם ועל האופן שאמרת אתה דרך בזיון עמהם אכבדה כ"ש אם הן אמהות כאשר אני מחשיב אותן לאמות. וחז"ל אמרו הובא בילקוט אמרה לו מיכל של בית אבי היתה נאה ממך חלילה להם שנראה מימותם פסת יד ופסת רגל ועקב מגולין אלא כולן היו מכובדים ממך ומה אמר ליה דוד לפני ה' ולפני אשר בחר בי מאביך אלא בית אביך היו מבקשים כבוד עצמן ומניחין כבוד שמים ואני איני עושה כן אלא מניח אני כבוד עצמי ומבקש אני כבוד שמים: כונתם ז"ל לומר שמה שאמר אשר בחר בי מאביך ומכל ביתו ר"ל ומכל אותו המנהג שאת משבחת בו את בית אביך מצניעותן שלא היו מראין פסת יד ופסת רגל ועקב כי הם היו עושים כן דרך גאוה ואני לא כן מניח אני כבוד עצמי ולזה בחר בי מאביך ומכל ביתו שמרבין בכבוד עצמן והכריחו כן מיתור כל ביתו דכיון בחר בדוד יותר משאול כ"ש מכל ביתו אלא ודאי מכל ביתו על מה שאמרה היא של בית אבא היתה נאה ממך וטעם כפל דבריה שבתחלה אמרה נאה ממך ואחר כך אומר אלא כולן היו מכובדין ממך. נראה שהכוונה לומר לו הונח שאדין אותך לכף זכות ומחסידות אתה גדול שלהם היתה נאה יותר ממך ולא זו בלבד אלא שכולן היו מכובדים ממך בקירות לבן חסידים ומכובדים ממך וזה מורה תיבת אלא לעקור מה שאמר נאה לומר שמלבד הטענה של נאה לפנים לו הונח שאתה מכובד מהם כ"ש שאין הדבר כן אלא שהם מכובדים ממך לעומת זה שאל המאמר ואמר ומה אמר לה דוד כלומר מה אמר לה שיהיה מכוון לשני עניינים אלו ומשיב לפני ה' אשר בחר בי שאני יות' טוב נבח' מהם ולא זו בלבד אלא שבית אביך היו מבקשים כבוד

עצמן ומה נוי ויופי יש בזה באופן שלא יש נוי ולא שבח הפך משני דבריה וטעם כפל ואריכות לשון של ואני איני עושה כן אלא מניח וכו' שהיה יכול לומר ואני מניח כבוד עצמי וכו' לומר שזה המעט שאני עושה לא מפחדתי פן יקראני אסון כמו שאירע לאביך וביתו אלא ואני איני עושה כן ר"ל מטוב טעמי בלי יראת שום עונש הוא שאני איני עושה כן. על דרך מה שפי' הראשונים ז"ל במשנת מסכת אבות פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ואם אתה עושה כן אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא שהכוונה אם אתה עושה כן ברצונך הטוב לא בהכרח חסרון כיס וכיוצא בו או יאמר כן לפי שהיה יכול להשוות כבודו לכבוד שמים לזה אמר ואני חס ושלום איני עושה כן כבית אביך שהיה מרבה בכבוד עצמו וממעט בכבוד שמים אבל אני עושה כדין שאיני משוה כבודי לכבוד שמים אלא אני מניח כבוד עצמי ומבקש כבוד שמים ואמר כי אפי' שהכבוד כבר עלי מצוי וכבוד שמים בלתי מצוי אני מניח כבוד עצמי ומבקש כבוד שמים שאין בקוש אלא בדבר הבלתי מצוי וכ"ש כשיהיה זה מצוי וזה מצוי אמנם בית אביך אינם כן אפי' כשאין כבודם מצוי מבקשים כבודם ומניחים כבוד שמים ר"ל אפי' שהוא מצוי והוא הדקדוק בלשון באו' מבקשים כבוד עצמן מבקשים דייקא ומניחים כבוד שמים ואני איני עושה כן אלא מניח אני כבוד עצמי ומבקש כבוד שמים והר"דק ז"ל הביא המדרש הזה וכן דברי המתרגם ז"ל שאמר דחליץ ומתגלי וא' דומה כי יחף היה הולך ומשחק כדברי הדרש ע"כ ואין זה מוכרח לא במדרש ולא בתרגום כי אעפ"י שהיה לו מנעלים היה מגלה שוקיו וכן זרועותיו כמו שהוא מוכרח לרקד ומפזז ומכרכר בכל עוז ולא בנחת. ומה שאמר לפני ה' הרד"ק ז"ל מה שרקדתי וכרכרתי לפני ה' עשיתי כן לפי שכבדני ובחר בי מאביך וראוי לי לכבדו ושחקתי לפני ה' מלרע לפי שהוא עתיד כלומר עוד יותר ממה שעשיתי אעשה ואשחק לפניו זהו שאמר ונקלותי עוד מזאת השמחה: ומהרי"א ז"ל מיכל בזתה לדוד לפי שחשבה שהיה זה דרך שחוק וקלות ראש עם אמהות עבדיו ודוד השיבה כי לא היה זה שחוק וקלות ראש לפני אמהות אלא לפני ה' והתכלית שבפעולה יתן שלימות בפעולה אפי' שתהיה גרועה. והטענה השנית שקבלתי ממנו יתברך כמה וכמה חסדים וזהו שאמר אשר בחר בי:

**ונקלותי** כו' כבר פירשתיו עם הפסוקים עיין למעלה ורש"י ז"ל ונקלותי עוד לפניו יותר מזאת שהקלתי בעצמי עתה. עמם אכבדה אינם מבזין אותי אלא חשוב אני בעיניהם על זאת עד כאן וכן פי' הר"דק ז"ל ומהרי"א ז"ל פי' לפני הב"ה אין ראוי לנהוג שררה אל תתהדר לפני מלך אבל עם האמהות עמם אכבדה ר"ל אנהוג שררה וכבוד במה שביני לבינם:

**כג**

**ולמיכל** בת שאול וכו' חז"ל אמרו שע"ז העונש שדברה כך נענשה שלא היה לה ולד עד יום מותה אבל ביום מותה ילדה זה פירש לחיים והיא פירשה למיתה. ורש"י ז"ל לא היה לה ולד מהיום ההוא והלאה ע"כ והלר"בג ז"ל אמר שממה שבזתה אותו בדבריה שנא אותה מהיום ההוא והלאה ומנע ממנה פרי בטן משנאתו אותה על דבריה וזלזולה ורמז כן דוד במה שאמר ועם האמהות אשר אמרת עמם אכבדה ולא עמך. ומהרי"א ז"ל כתב מלבד היות לה עונש על דבריה הנה עוד היתה סיבה מאת ה' לבל יתרבה זרע מבית שאול ויתערב עם זרע דוד ברך ה' והיה גלוי לפניו ענין הגבעונים והעונש שיענש דהע"ה אל זרע שאול ואם יציל זרע מיכל יאמרו משוא פנים יש בדבר ועל כן ולמיכל בת שאול לא היה לה ולד עד יום מותה עד כאן ודבריו אלה אפש' לדקדק או' כאן ולמיכל בת שאול לומר שלהיותה בת שאול מנע ה' ממנה פרי בטן שלא היה לה ולד עד יום מותה אמנם דברי חז"ל שאמרו שביום מותה היה לה סותרין טענת מהרי"א ז"ל ובקשר הפרשיות כתב מהרי"א ז"ל שאירעו כמו שנזכרו כאן ובסדר הוייתן הזכירם הנביא ע"ה וזה כי מיד אחר המלכת דוד על כל ישראל הלך מיד לכבוש את ירושלם ולזה אמר וילך דוד ואנשיו לרושלם ובדברי הימים כתיב ענין ירושלם סמוך להמלכת דע"ה וחירם ששלח לדוד מלאכים לברכו ובמנחה הסברה ישרה מחייבת שהיה זה סמוך להמלכתו ולכידת ירושלם כי ראה כביר מצאה ידו לכידת המצודה אז שלח מלאכים אליו לברכו ולבנות לו בית ארזים ולא יתחייב שנגמר ענין בנין הבית מיד קודם הדברים שיזכיר אחרי כן אלא הכוונ' ששלח כל הצורך לבנין הבית שבנו לו ולזה זכר מיד ענין וידע דוד כי הכינו ה' למלך על ישראל יורה שסמוך להמלכה היה זה ואחרי זה זכר שלקח דוד נשים בירושלם אחרי בואו מחברון והיה ראוי שיעשה כן כי הבית מחייב אשה ובנים ולכן סמך סיפור האשה והבנים אל בנין הבית וספר כל הענין בשלימות עם היות שהיתה לידתם אחרי כן בזמן ואחרי כל זה זכר כל מלחמת פלשתים פעם אחר פעם שהיתה אחר לכיד' ירושלם ומלאכות חירם ולקיחת הנשים. ויורה שהיו אלה המלחמות סמוך להמלכתו קודם העלאת הארון שכן כתיב וישמעו פלשתים כי משחו את דוד למלך על ישראל ואחר המלחמות האלה בהניח השי"ת לדוד העלה הארון מקרית יערים לבית עובד אדום הגיתי ולזה אמ' ויוסף עוד דוד את כל בחור בישראל שהיתה האסיפה הזאת שנית לא אסיפת עם למלחמות זכר. והנה הארון לא ישב בבית עובד אדום הגתי כי אם שלשה חדשים ואז העלוהו שנית אל ביתו ובין עליה לעליה לא נעשה דבר רשום שיספר אותו כותב הספר. ואחרי היותו בביתו בתוך האהל דבר אל נתן הנביא כנזכר אנכי יושב

בבית ארזים וארון אלהים בתוך היריעה הנה נתבאר שקרה כל הדברי' כמו שהזכירם פה הנביא ושהפסוקים וטבע הדברים יורה כן אמנם בדברי הימים לא שמר עזרא הסדר הזה כי לא כיון כי אם להעיד הדברים הרשומים ולזה לא הקפיד בסדרם שאירעו כי אם כפי מעלתם ולזה אחר ספור המלכתו ספר לכידת ירושלם כמו שקרה ולפי ששם נאמר כל אשר יכה את יבוס בראשונה יהיה לראש ולקצין ועשה כן יואב ויעל יואב בראשונ' ויהי לראש הוצרך לספר שם ובסמוך לזה כל ענייני הגבורים אשר לדוד ואשר באו לצקלג עם היות זה מתייחס בסוף הספר וההכרח לזה שספר שם גבורות שאירעו אחרי כן במלחמות פלשתים וזה יורה שלא נזכרו שם כפי הזמן. ואחריו זכר מספר ראשי החלוץ אשר באו אליו חברונה להמליך את דוד ואין ספק שזה קודם ללכידת ירושלם שזכר והוא גם כן יורה שלא ספר עזרא כסדר הזמן. וכן זכר אחר זה העלאת הארון אל בית עובד אדום ואחריו ענין חירם ואחריו נשי דוד ובניו ואחריו מלחמות הפלשתים פעם אחר פעם ואחר זה העלאת הארון מבית עובד לעיר דוד ואין ספק שבין עליה לעליה לא עשה דוד כל המלחמות שזכר שם והם ענין חירם ולקיחת הנשים והולכת בניו ושתי מלחמות פלשתים כי הזמן קצר והדברים רבים באופן שהנביא כאן ספר הדברים כסדר שאירעו ושם סדר כפי סדר מעלתם. האמנם למה לא ספר כאן הקהיל דוד הכהנים הלוים ואיך נבדלו המשוררים והמנגנים והשוערים מהם והשיר שעשה דוד להודות להי' הודו להי' קראו בשמו וכו' אשר כל זה כתב שם עזרא בדברי הימים כפי מה שכתבתי בהקדמת זה הספר לפי שהיה הכוונה בכאן לספר שדוד עליו השלום העלה הארון מבית אבינדב לבית עובד ומבית עובד לעיר ציון לא זולת זה ולזה לא הקפיד לומר איך הביאוהו ומי הם המנגנים ומי היו המשוררים ואי זה שיר שוררו אשר זה פירש עזרא עליו השלום עד כאן תורף דבריו. הן אמת שאפשר לפרש בהפך ולומר שעזרא ספר שם כסדר הוייתן של דברים בימים שאירעו כי כן נקרא דברי הימים רוצה לומר דבר יום ביומו כמו שאירע ולכן הרחיב לכתוב הדברים באריכות לפרט המשוררים והמנגני' והנגון שאמרו אמנם כאן הנביא לא חשש אלא על הזכרת עיקרי הדברים שנמשך מהם תועלת המוסר בענין עוזא שפרץ בו הי' לפי ששלח יד וביזה ושבירך ה' בית עובד אדום לפי שכבדו כי מכבדיו יכבד ובוזיו יקלו והנה עזרא עליו השלום ספר ראשונה המלכתו ויקבצו כל ישראל חברונה אל דוד וכו' ואחר כך לכידת ירושלם וילך דוד וכל ישראל יבוס כי כן אירעו וסמך גם כן ענין ספור הגבורים אשר לדוד שכן אירע אחר ששם יואב לראש ולקצין על כל הגבורים על הגבורה שעשה בלכידת ציון וירושלם שעלה בראשונה הוכרח לסדר כל הגבורים ומעלתם ואף על פי שימצאו שם גבורים שנתמנו אחר זמן אין להקפיד

בזה כי כן הדרך שכיון שהוצרך להזכיר שמץ מה מענין הגבורים עד תומם ואלה באו לצקלג בזמן שאול להודיע כי בגבורים יש מהם גבוריו מאז ומקדם בימי שאול. ועוד ידם נטויה להחזיק עמו במלכות להמליך אותו על אשר בקצה ארץ ישראל מלבד אותם שבאו בראשונה כנזכר באומרו ויקבצו כל ישראל אל דוד חברון וכו' כמו שמצינו כן בהזכירו נשי דוד ובניו בכללם שלמה עם היות ענין בת שבע נזכר לאחר מכאן הואיל ופתח בענין ירושלם כל הענין ובפרט היות שלמה העיקרי שבבניו בחכמתו ומלכותו ראוי לעשותו ולהזכירו בראש פינה. ומה שזכר שם בעזרא מספר ראשי החלוץ אשר באו חברונה להמליך את דוד אשר זה מוכיח כדברי מהריי"א ז"ל שאמר שאין ספק שיהיה זה קודם מלחמת ציון אומר אני שאפשר גם כן שהיה גם כן אחר מלחמת ציון והדברים כסדר הזמן כי אין ספק שאחר לכידת ציון הניח שם דוד קצת גבורים ואנשי צבאו וחזר לחברון הוא וכל אנשי הצבא לחברון עיר המלוכה בעת ההיא וכו' כי כן הוא דרך העולם לשוב הצבא אל ביתם בשמחת הנצחון על ראשם ויעבור מלכם לפניהם ובראשם ואז באו לחברון אחר לכידת ירושלם להמליך את דוד בלב שלם כי ראו כי ה' עמו ובעזרתו שהרי נצח ולכד ירושלם והיה זה שנית כעין חדוש מלוכה וזהו שאמר ואלה מספרי ראשי החלוץ הבאים אל דוד חברונה להסב מלכות שאול וכו' שלשון זה מורה היות זה זולת הנזכר לעיל ויקבצו כל ישראל אל דוד חברונה כי הראשון היה אסיפת עם ישראל לקבל עול מלכותו וזו שנית ראשי החלוץ כולם נקבצו באו להסב בכח זרועם המלכות לדוד כפי ה' ואשר ימרוד יומת וכן המנהג היום במלך תורגמה אחרי שמלך כל אובל פת בג המלך וראשי החלוץ גם כל קטן וגדול אשר יש לו פרס המלך יבא אליו בתשורה ויקח חותם ידו על הפרס כנודע וכעין זה אומרו ואלה מספרי ראשי החלוץ וכו' ואחר זאת היה ענין ויועץ וכו' ויאמר דוד לכל קהל ישראל אם עליכם טוב וכו' ונסבה את ארון אלהים וכו' כי לא דרשנוהו בימי שאול ויאמרו כל הקהל לעשות כן וכו' ואולי חשב דוד מעת לכידת ציון וירושלים כי שם המנוחה והנחלה לבנות בית לה' ולעומת זה אחר שהוחזק במלכותו חזקה גמורה נתן לבו להביא שם הארון ולהיות לו בית כי כן נצטוו ישראל להקים להם מלך ולבנות להם בית הבחירה וזהו שאמר כי לא דרשנוהו בימי שאול לפי שלא היתה מלכותו כי אם עראי שהרי קרע ה' הממלכה יען שלא הוחיל שבעת ימים שלימים עד בוא שמואל והזכיר ענין הארון ועוזא ושהסירו דוד לבית עובד והזכיר אחריו ענין חירם כי אולי כן היה ששמע עכוב הארון בבית עובד והבין שסופו להביאו אל עיר דוד ולכך חירם נתן אל לבו לשלוח לו מלאכים ועמהם עצי ארזים וחרשי עצים לבנות לו בית ואחר כך הזכיר ענין הנשים על שם סופו שלמה

כי בת שבע היתה העיק' אמנם כאן בשמואל הקדים ענין חירם מלך צור להבאת הארון לבית עובד אדום לפי הענין להיותו מתיחס למה שאמר וילך דוד הולך וגדול וה' אלהי הצבאות עמו והוצרך להביא ראיה כי מה' צבאות היתה זאת שהרי חירם מלך צור מלך אדיר וקדם פניו במנחה ועצי ארזים ויבנו הבית לדוד שזה תכלית הכבוד לדוד ולזה פרט כאן בית לדוד שזו הוראת מה שאמר וה' אלהי הצבאות שמו וכדמסיק וידע דוד כי הכינו וכו' בראותו עזר מצריו ואחר בנין הבית הזכיר לקיחת הנשים כמו בדברי הימים שבזה אין התחלפות בין ספר שמואל לספר עזרא כי הצד השוה בהם ללמד מה שלמדה תורה דרך ארץ כי למדה תור' דרך ארץ יבנה בית ויטע כרם ואחר כך ישא אשה והנה יש התחלפות כי שם בדברי הימים הזכיר הבאת הארון לבית עובד בתחלה ואחר כך ענין פלשתים כי לא נתעוררו פלשתים אל המלחמה אלא אחר שראו שנתעורר דוד על ענין הארון להביאו אל מנוחתו אלא שאירע אונס עוזא אשר על כן נתעכב בבית עובד והיום או למחר יביאהו דוד אליו כי כבר יש לו בית ואשה ויעשה בית מנוחה לארון אז ראו לבא עליו פלשתים כדי לבלבל דעתו במלחמה ולבטל ולעכב ענין הבית ולזה סמך ענין פלשתים שם אחר לקיחת הנשים לומר שאין זו אלא מטוב לב ומנוחה מרובה לו נעים כי איש מלחמות לא יפנה אלא אל המלחמות לא אל זולת ולזה סמך ענין פלשתים כי כן אירעו סדר השתי מלחמות של בעל פרצים ושל מול הבכאים ואחרי אלו המלחמות שנסו פלשתים כי נכנעו הלך להביא הארון מבית עובד ושם הזכיר כל הדברים באריכות ומעשה שהיה איך היה והשירים שסדר ועל כל העובדים והמשוררים איש איש ממלאכתו אשר המה עושים. אמנם כאן בספר שמואל קצר בזה והפך סדר הוייתן שהקדים ענייני שתי המלחמות של בעל פרצים ושל מול בבאים לברר העיקר והיסוד שאמר הולך וגדול וה' אלהי הצבאות עמו במחשבתו והוכיח כן מחירם ובא ענין הנסים מתייחס אל חירם וכן אירע ואחר כך הביא ענין פלשתים להוכיח איך ה' אלהי הצבאות עמו במו שאמר פרץ ה' פרץ באויבי לפני וקרא שם המקום בעל פרצים להוראת כי הכל מאת ה' אלהי הצבאות אשר עמו כנזכר לעיל במקומו אשר כל זה ראיה ברורה למה שאמר וה' אלהי הצבאות אשר עמו לאחר ענין הארון ופרץ עוזא לפי שהיה מעשה זה מעשה לסתור כי חרה לדוד עמו ואחר סמך ענין נתן הנביא אל הבאת הארון שכך אירע הענין אחר הבאת הארון שנתן דוד אל לבו לבנות בית לשם ה' ובשני המקומות הנזכרות בזה לא נפל התחלפות בזה את זה ראיתי לע"ד שהנכתב בספר דברי הימים היה דברים כהויתן דבר יום ביומו ובאריכתו כי כן מחייב שם הספר היותו נקרא דברי הימים לא כן בספר שמואל שלא נכתבו הדברים כי אם כסדר התיחסות כוונת שמואל

עליו השלום בתכלית דרושיו לדורות הבאים ונכתבו כמה דברים שלא כדרך הוייתן הפך דברי מהרי"א ז"ל מן הקצה אל הקצה. וברוך יודע האמת דמאי דהוה הוה:

**ז**

**א**

**ויהי** כי ישב המלך וכו' לחז"ל כי ויהי לשון צער וכאן היה הצער לדוד שלא הניחו הקב"ה לבנות בית המקדש כדמסיק. ורש"י והי' הניח לו אמר הרי נתקיים והניח לכם מכל אויבכם מסביב וישבת' בטח מה כתיב אחריו והיה המקום אשר יבחר וכו' מעתה עלינו לבנות בית הבחירה. וכן הר"דק ז"ל והוסיף לומר בהניח לו כי לא היה צריך לצאת למלחמה שכבר נצח והצליח שנפל פחדו וחיתתו על כל אויביו מסביב אז ראה לבנות בית הבחירה מצוה מוטלת על כל ישראל ועל המלך בפרט עד כאן וכן מהרי"א ז"ל:

**ולע"דן** כי מענין השפלות שהקל דוד בעצמו לכבוד השם יתברך מכבדיו יכבד הוא יתברך ולכן בשלשה פסוקים אלו הזכירו לדוד בשם מלך סתם המלך המלך בתלתא הויא חזק' ואולי זו היא כוונת אומרו ויהי כי ישב המלך וכו' רוצה לומר ויהי תולדות העניינים הנז"ל גרמו כי ישב המלך בביתו והי' הניח לו מכל אויביו בזכות אותו כבוד שכבד ה' בהיותו מפזז ומכרכר לפני ה' ולזה ויאמר אל נתן הנביא וכו' לחוש עוד לכבודו אם כן לזה אמר ויהי כי ישב המלך שהשפלות והענוה גרמה:

**ב**

**ויאמר** המלך אל נתן הנביא הרד"ק ז"ל בבית ארזים בבית מקורה בעצי ארזים וכן ת"י בביתא דמטלל בכיורי ארזים. יושב בתוך היריעה לא היה דעתו על הארון הזה אלא גם על המזבח ועל הארון האחר ועל כל כלי המשכן שהיו בגבעון באהל מועד שהכל יושב בתוך היריעה וזכר הארון לפי שהוא נטה לו היריעה והוא היה עיקר הכל ונכבד מכל המשכן ואמר לעצמי בניתי בית ארזים ולארון ה' נטיתי יריעה לא יכשר וצריך לבנות לו בית ואמר לו נתן מדעתו כל אשר בלבבך לך עשה כי היה ה' עמו והיה מלך הגון חשב כי הוא יבנה הבית שעתיד לבנות שהנביא לא ידע כי אם אשר יגידו לו בנבואה והראיה שמואל עליו השלום שלא ידע אם אליאב המולך או אחד מאחיו או דוד כל שכן נתן הנביא וכן מהרי"א והרחיב עוד כי חשב בהיות דוד ע"ה שרוח ה' דבר בו חשב נתן הגיע לדוד מדע נבואי מרוח הקודש שרתה עליו לאמר לו שיבנה הבית ולזה אמר לו כל אשר בלבבך לך עשה כי ה' עמך רוצה לומר רוח ה' עמך והתעוררותו ולא עמי כי לא גילה סודו אלי בזה כלל אם כן הודיע נתן לדוד שלא היו דבריו אלה בדבר ה' כי אם משקול דעתו וחשבו כי רוח ה' נוססה בו בדוד עד כאן. **ול"עדן** לדקדק בפסוקים כי כאן הוא אומר נתן הנביא וכו' ובסמוך ויאמר נתן ואלו נביא לא קאמר ואם סמך לו

על הפסוק הקודם אם כן לא היה לו לומר גם כן תיבת נתן אלא ויאמר אל המלך כל אשר בלבבך לך עשה וכו' ומובן מאליו כי האומר הוא נתן הנביא ומהו אומרו ראה נא וכו'. הן אמת שבדברי הר"דק ז"ל ומהרי"א ז"ל מובן שהכוונה לומ' ראה נא דבר תמוה מאד והוא אנכי יושב בבית ארזים וארון האלהים קדוש בתוך היריעה דבר זה זר מאד וזהו שאמר ראה נא. ונראה שתכלית דבר בדבריו אלה הוא כי לא יעשה דבר קטן כי אם גילה סודו אל עבדי ה' הנביאים על פי ה' יעשה מעשהו וזהו שאמר ויאמר המלך אל נתן הנביא רוצה לומר שבאיכותו בבחינת שהוא נביא שאל מאתו על זאת באלה וזהו שאמר ראה נא רוצה לומר נא הכן עצמך לנבואה וראה נא כדת מה לעשות דאם יהיה כבוד לה' שאנכי יושב בבית ארזים תקרתו וכותליו מצופים בארזים עשויות בששר וארון אלהים בתוך היריעה או נאמר שזהו כבודו להיותו יושב באהל עראי בעולם השפל הזה להורות כי לא ישכון בבית כבני אדם שוכני חומר אשר בעפר יסודם אבל באהל עראי כי אין זה מקומו חלילה כי הוא מקומו של עולם ואיזה בית יבנו לו ואיזה מקום מנוחתו וזה הנכון והוא הטעם למה האתה תבנה וכו' כי לא ישבתי וכו' כמו שיבוא בס"ד ועל זה אמר ראה נא וכו' בחלקי הנסתר אשר בענין אשר אתה תבחר ולא אני. או יאמר ראה רוצה לומר אבי ראה נא זה הטעות ושגגה יצאה מלפני השליט שטעיתי להקדים בנין ביתי לבית ה' שהרי כבר אנכי יושב בבית ארזים וארון האלהים בתוך היריעה והוא טעות גדולה וכמו שאמרו חז"ל גבי האתה תבנה וכו' בס"ד.

**ג**

ויאמר נתן אל המלך וכו' גילה הכתוב שלא היתה אמירה זו כי אם בבחינת נתן מעצמו משקול דעתו ולא מבחינת היותו נביא זהו שאמר ויאמר נתן למעט הנביא הנז' שלא היתה אמירתו זו בנבואה ולכן לא אמר ויאמר אל המלך שהיה חוזר אל נתן הנביא הנזכר אלא ויאמר נתן אל המלך כל אשר בלבבך לך עשה בזריזות כמשפט מעשה המצוה שצריך ללכת מיד וזהו לך עשה לך דייקא ואמר כי ה' עמך בכל אשר אתה עושה או אמר כל אשר בלבבך לך עשה כי האמת שה' עמך רוצה לומ' עמך שוכן בתוכך ועמך על דרך ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכ' בתוכו לא נאמר אלא בתוכ' ממש ועל דרך מה שאמרו הראשונים ז"ל בפסוק יהי ה' אלהינו עמנו כאשר היה עם אבותינו שהיה עמם והם המרכבה והמקדש כן יהי עמנו עם היות שנבנה המקדש כאשר כתבתי בכלי חמדה סדר תרומה וזהו אומרו כאן כי ה' אלהיך עמך ואתה רגל רביעי שבמרכבה ובקרבך קדוש ומה שיאמר לך לבבך עשה כו' וזהו עשה כל אשר בלבבך וכו':

**ד**

**ויהי** בלילה ההוא ויהי דבר ה' וכו' אמר רבי חנינא בר פפא אמר הק"בה לנתן האדם הזה שאני משלחך אצלו מהיר הוא שמא ישכור פועלים ונמצאתי מפסידו מהר ואמור לו האתה תבנה כו' רבי סימון אומר האד' הזה שאני משלחך אצלו נדרן הוא כענין שנאמר אשר נשבע לה' נדר לאביר יעקב שמא ידור ונמצא מתבייש לפני סנהדרין וצריך לדקדק במאי קא מיפלגי ומאי קשיא להו ז"ל בפסוקים ונראה כי הם ז"ל דקדקו ראשונה למה בא אליו בלילה דבר ה' שדוחק לומר שמדרגת נתן בנבואה היתה חלושה עד מאד עד שלא יגיע אליו המדע האלהי כי אם בסעיפים מחזיונות לילה כמו שכתב הרד"ק עוד דקדקו בפסוק אומ' ויהי כפול די שיאמר ויהי בלילה ההוא ודבר ה' היה אל נתן הנביא גם תיבת לאמר מיותרת שאם הכוונה לאמר לדוד הרי בפי' איתמר לך ואמרת אל עבדי אל דוד כה אמר ה' וכו' דקדקו תיבת לך ואמרת מה צורך להזכיר ההליכה גם קשה אומרו אל עבדי אל דוד כפול אל עבדי דוד מספיק. לזה אמרו שלהיות דוד מהיר במלאכתו וישכור פועלים לזה בא דבר ה' נחוץ בלילה וזהו שאמר ויהי בלילה ההוא ויהי דבר ה' שאילו אמר ויהי בלילה ההוא דבר ה' בא אל נתן הנביא לא היה מודיע רק שהיה דבר ה' אליו בלילה אבל באומרו ויהי ויהי הודיע שהיו כאן שני דבורים אל נתן האחד מציאות נבוא' ואמרת וכו' והשנית הוית דבור שאמר לו מהיר הוא נדרן הוא זהו שאמ' ויהי בליל' ההוא זו הויה אחת בהיות מכוונת להיותו מהיר או להיותו נדרן והשנית ויהי דבר ה' אל כו' מהות נבואה של לך ואמרת אל עבדי וכו' ובזה מדוקדק אומרו לאמר שהוא על מציאות אמירת הנבואה ובאומ' לך על המהירות שילך תכף לאמר לו זהו שאמר לך מהר ואמרת יען כי מהיר הוא זריז במצות וזהו שאמר אל עבדי אל דוד שהוא כפול אבל אמר אל עבדי בבחינת מהיר הוא עבד נאמן בעבודתי או נדרן הוא אל דוד למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה. ורבי חנינא דייק לשון עבדי על מהירות העבודה כעבד לאדוניו יכבד אמנם ר' סימון ראה שמה יתן ומה יוסיף אם ישכור פועלים ויבוטל כי מחשבה טובה ה"בה יצרפה למעשה ויכובד ה' מהונו ושכר הפועלים אם כן אין טענה זו מספקת לחייב לנתן לבא אליו בלילה אלא בטענת נדרן הוא כדי שלא יתבייש בפני הסנהדרין לקבל התירה ושידעו שלא יחפץ בו השי"י ובבנינו. ואפשר עוד באומרו לאמר שהוא מוסב על ויהי בלילה ההוא שהיה דבר ה' אל נתן ואמר לאמר ושהיה בלילה ההוא עליו נתייחדה אמירה לאמר לו. אמנם לך ואמרת וכו' יהיה על האתה תבנה וכו' בית לשמי שהוא מציאות עיקר השליחות והכל עולה לענין אחד ובזה מובן הפסקה שיש בפסוק בין ויהי בלילה ההוא לבין ויהי דבר ה' אל נתן לומר שהם שתי דברים כאמור.

ורש"י ז"ל הביא המדרש הזה ויש בסופו שנוי נדרן הוא כענין שנאמר אשר נשבע לה' נדר לאביר יעקב אם אבא באהל ביתי שמא אמר איני אוכל ואיני שותה עד שאעשה כך ונמצאתי מפסידו עד כאן וכן הר"דק ז"ל. עוד לחז"ל במדרש תלי' האתה תבנה לי בית לשבתי אף על פי ששלמה בנך יבנה הבית אינה נקראת אלא על שמך שנאמר מזמור שיר חנוכת הבית לדוד לשלמה לא נאמר אלא לדוד שנקראת על שמו אמר רבי יהודה בר אילעאי כיון ששמע דוד זה אמר הרי נפסלתי מלבנות בית המקדש א"ל הק"בה חייך כל הדמים ששפכת כאיל וצבי הן לפני שנאמר בהם על הארץ תשפכנו כמים אמר דוד לפניו רבונו של עולם אם כן למה איני בונה אותו א"ל גלוי וידוע לפני שישראל עתידין לחטוא ואני מפיג בבית חמתי וישראל נצולין ואם אתה בונה אותו הרי יהי' הבית קיים ואינו חרב לעולם אמר ליה והרי הוא יפה אמר ליה ה"בה מוטב שאפיג חמתי בבית ואחרבנו וישראל יהיו נצולין ההי"ד דרך קשתו ויציבני וכו' כלה ה' את חמתו וכו' עד כאן. **ולע"דן** לדקדק מהיכן למדו מפסוק זה שאעפ"י ששלמה יבנה הבית אינה נקראת אלא על שמך ואי לא יליף כן אלא מפסוק מזמור שיר חנוכת אם כן מה שייכות יש לדרשה זו עם פסוק האתה תבנה כו' וכן היכי יליף מקרא דמזמור שיר חנוכת כן מדלא קאמר לשלמה ואיך יוכל לומר לשלמה במזמור שחברו דוד ע"ה שיאמרו אותו בשעת חינוך הבית. ולמה תקרא על שמו דבר שלא עמל בו ולא בנאו. ועוד קשה שאם הטעם שלא יבנהו דוד משו' מפיג אני חמתי בו כדמסיק אם כן למה הזכיר השם יתברך טעם כי דמים רבים שפכת ב"דה כיון שהוא טעם בטל והטעם מפיג אני חמתי חסר מן הספר. ועוד קשה מאי קאמר דוד והרי יפה הוא כי מה יופי יש בזה ואם יש בו צד טענה מה השיב השי"ת שנית מוטב וכו' כי מה חדש לו עתה. ונראה דהמדרש הזה הקשה לו קושיית המכילתא שאזכיר בסמוך בס"ד זה לשונו כתוב אחד אומר האת' תבנה לי בית וכתוב אחד אומר לא אתה תבנה לי בית היאך אני מקיים שני מקראות הללו וכו' כמו שיתבאר בסמוך בס"ד בזה מובן המאמר הזה שבמדרש תלים שאומ' האתה תבנה לי בית מדשני כאן קרא ולא קאמר לא אתה תבנה לי בית כמו שאמר בדברי הימים אעפ"י שאומר האתה תבנה בלשון תמיהה עכ"ז נלמוד מכאן שאעפ"י ששלמה בנך יבנה הבית אינה נקראת אלא על שמך כי מחשבתך הטהורה הק"בה מצרפה למעשה כיון שאתה אנוס על פי הדב' כדכתי' ליראי ה' ולחושבי שמו ז"ש אינה נקראת אלא על שמך שבזה מובן שלא אמר כאן לא אתה תבנה בלשון שולל אלא האתה תבנה כאילו הוא בניחותא שאת' תבנה שאינה נקראת אלא על שמך ולפי שסוף סוף לפי האמת שלמה הוא הבונה לא דוד על כן אמר האתה ב"הא התימה להודיע כי הוא אינו הבונה אלא שלמה שלפי

שאינה נקראת אלא על שמו של דוד לכך אמר כאן האתה תבנה וכו' ובדברי הימים אמר בפי' לא אתה תבנה בפועל אלא שלמה הבונה בפועל. והראיה לזה גם כן מפסוק מזמור שיר חנוכת הבית לדוד שאם כוונת הפסוק לומר שדוד ע"ה יסד זה המזמור שיאמרוהו בחנוכת הבית ומאמר לדוד חוזר אל המזמור הי"לל מזמור שיר לדוד לחנוכת הבית לשלמה מדסמך תיבת לדוד אל הבית ולא אל המזמור כנזכר ומדלא קאמר חנוכת הבית לשלמה למד המאמר שהבית אעפ"י שבנאו שלמ' ע"ה נקרא הוא על שם דוד ע"ה והב' כתובים באים כאחד על זה הלא הוא כתוב האתה תבנה כו' ומזמור שיר חנוכת וז"ש לשלמה ולא נאמר אצל תיבת הבית כי כן הראוי אלא לדוד ר"ל סמך תיבת לדוד אל תיבת הבית הטעם לפי שנקראת על שמו אם כן הבית לדוד יחשב ולא לשלמה. והטעם שלא רצה השי"ת שיבנה ע"י דוד משום שלא היה נחרב לעולם הוא כי ידוע סוד אדם דוד משיח ודוד עבדי נשיא להם לעולם ואמרו חז"ל ברבה גבי וירד העיט על הפגרים זה דוד שהיה מבקש לעקור את הכל ולעשות מה שעתיד המשיח לעשות אלא שאברם עכב על ידו כדי שיגלו ישראל וגלות מכפרת עון. באופן כי דוד שפך דמים הרבה כאשר אמר ארדוף אויבי ואשיגם וכו' היה עושה מעין המשיח ואם היה בונה הבית לא יתכן שיחרב והיסודות יוכיחו כמו שאחז"ל ערו ערו עד היסוד בה ולא היסודות בכלל שבנאם דוד ולא שלחו בהם יד כלל לעומת זה יובנו דברי רבי יהודה בר אילעאי ע"ה כיון ששמע דוד זה רוצה לומר שנאמר' לו שני מקראות האתה תבנה והשני לא אתה תבנה בדברי הימים אשר מכח שניהם הוכיח הת"ק דבריו כדפרישית לזה אמר כיון ששמע דוד זה רוצה לומר זה הפסוק לא אתה תבנה לי בית כי דמים רבים שפכת אמר הרי נפסלתי מלבנות בית שהבין הדברים כפשטן שדמים רבים שפכת ולא יאות לשופך דמים שיבנה בית להשי"ת ולז"א הרי נפסלתי אמר ליה הק"בה כל הדמים ששפכת הרי הם לפני כאיל וצבי וכו' מגזרה שוה שפיכה שפיכה דהכא כתיב שפכת וכתיב התם תשפכנו ולזה הקשה דוד אם כן למה איני בונה אותו אמר ליה ה"בה גלוי וידוע לפני שישראל עתידין לחטוא ואני מפיג חמתי בבית וישראל נצולין ואם אתה בונה הרי יהיה הבית קיים ואינו חרב לעולם והוא מטעם שזכרתי שדוד הוא המשיח בסוד אד"ם דוד משיח וכבר דמים רבים של פושעים שפכת ואם אתה הבונה הרי יהיה הבית קיים שלשון הרי יהיה הבית קיי' ואינו חרב מורה שהוא דבר סגוליי להיותו קיים ואינו חרב לעולם והב"ה אינו רוצה אלא להפיג חמתו בבית ויש' ניצולין לעומת זה הקשה דוד ואמר לו ית' והרי הוא יפה רוצה לומר לא נעלם ממני שהוא מוטב לנו ותועלת גדול יש מחרבן הבית לישר' אבל בוחר אני שיבנה על ידי יען שהרי הוא יפה יפה ואעפ"י שאינו טוב כי בוחר

אני בכבוד שמך ויופי ביתך שלא תשתפכנה אבני קודש בראש כל חוצות ואיכה יועם זהב קדושת ביתך נאוה קודש לז"א והרי הוא יפה אמר ליה הקב"ה מוטב שאפיג חמתי בבית רוצה לומר אעפ"י שהדין עמך שזה היה יפה לא ביופי והדר אני בוחר אלא בטוב במה שהוא טוב לכם מוטב שאפיג בבית חמתי ואחריבנו וישראל יהיו נצולין והוסיף עוד בדברים אלו כי בראשונה אמר מפיג בבית חמתי לבד ועתה מוסיף ואחריבנו. עוד שינה שלמעלה אמר ישראל ניצולין וכאן נאמר וישראל יהיו נצולין הוסיף תיבת יהיו והכונה שבאומרו בתחלה וישראל נצולין לא הודיע הדבר ברור בהצלה אלא וישראל נצולין אפשר לפרשו בלשון אפשרי וישראל אפשר נצולין על כן אמר דוד והרי הוא יפה כי היופי והריוח יותר על ההפסד כיון שכולי האי ואולי אמנם בתשובה השנית אמר אפיג חמתי ואחריבנו כי בזה יכלה חמתי וישראל יהיו נצולין רוצה לומר יהיו על כל פנים נצולין. או אפשר שאומרו וישראל נצולין רוצה לומר ומתי מספר נצולין ועל כן אמר דוד והרי הוא יפה וכו' וה"בה השיב לו ואחריבנו וילך כל הכעס ובזה וישראל יהיו נצולין שתיבת יהיו מגלה על וישראל שעל הכלל אמר שישראל בהוייתן הכללית יהיו נצולין וההי"ד כלה ה' את חמתו שממש כל החמה תכלה ותועלת גדול הזה ראוי לבחור בטביותו ולא ביופי של והרי הוא יפה. הנה מתוך דברי המאמ' הזה הביאו מהרי"א ז"ל אבין לע"ד הבנה בפסוק נפלאת היא באו' האתה תבנה לי בית לשבתי שלי לשבתי כפול ועוד הי"לל האת' תבנה בית לי לשבתי או האת' תבנה לי לשבתי בית למה הפסיק בין לי ובין לשבתי בתיבת בית אבל רמז אל הטענה הנז' במאמר האתה תבנה לי בית לא יתכן יען כי יהיה לשבתי בו עולמים שלא אוכל להפיג חמתי בו אלא תפוג חמתי בישראל עצמם חלילה וחס. וזהו שאמר האתה תבנה לי בית כי בהיותך אתה הבונה יהי לשבתי לעולם כאמור. ולמדנו טעם נכון למה לא רצה השי"ת שיהיה דוד הבונה לתועלתן של ישראל. עוד להם טעם לחז"ל במכילתא הובא בילקוט זה לשונו כתוב אחד אומר האתה תבנה לי בית וכתוב אחר אומ' לא אתה תבנה בית היאך אני מקיים ב' מקראות הללו אלא לא אתה תבנה בית שאין אתה בונה אותו האתה תבנה שבנך בונה אותו אתה הקדמת כבודך לכבודי שמשראית עצמך יושב בבית ארזים תבעת בנין בית המקדש אבל שלמה בנך מקדים כבודי לכבודו שנאמר ובשנת האחת עשרה לירח בול כלה הבית ואחר כך ואת ביתו בנה שלמה וכו' ד"א האתה תבנה שאין אתה בונה אותו האתה תבנה בית שאילולי אתה לא ירדה האש שנאמר ה' אלהים אל תשב פני משיחך זכרה לחסדי דוד עבדך. אמר רבי חלבו בשם רבי אילא הלך והביא ארונו של אביו אמר לפניו רבון העולמים אם אין לי מעשים טובים עשה בשביל חסדיו של דוד

מיד ירדה האש ואם אין אתה למד מכאן פסוק מלא הוא ארוממך ה' כי דליתני וכו' ה' העלית מן שאול נפשי וכו' עד כאן. **ולע"דן** לדקדק מאי קשיא להו לו' דהא האתה תבנה וכו' בתמיהה והיינו כמו לא אתה תבנה בית לשמי ולדקדק אומרו היאך אני מקיים שני מקראות הללו שנראים דברים מיותרים. ועוד אחר אומרו לא אתה תבנה שאין אתה בונה אותו דבר פשוט הוא ולא היה צריך לומר אלא האתה תבנה שבנך בונה אותו כפסוק לא אתה תבנה וע"ק אומ' אתה הקדמת וכו' נראה דבר משולח שאין לו שייכות עם מה שאמר האתה תבנה שבנך בונה אותו. ונראה כי לא נעלם מעיני בעל המאמר הזה שהתמיהה ואומ' לא אתה תבנה כו' שוים שמונעי' ממנו הבנין אכן הוקש' לו השנוי כי למה התם פסיק ואומר לא אתה כו' וכאן הוא אומ' האתה וזהו שאמר היאך אני מקיים שני מקראות הללו שאעפ"י שהצד השוה שבהם שהוא לא יבנה עם כל זה קשה שני מקראו' הללו רוצה לומר בשני לשונו' ומקראות מתחלפים בלשונם ואעפ"י שהעניינים שוים ומשיב לזה שאומ' לא אתה שאין אתה בונה. ואומרו האתה תבנה בתמיהה נראה שאינו מחליט שהוא לא יבנה אלא תמיהה בעלמא ומספיק לשהוא לא יבנה אבל בנו יבנה ואמר ה"א לתמיהה דמאי דמסיק אתה הקדמת וכו' שזה חייב לדחות הבנין הזה מידך יען שנעצלת ולא הקדמת בנין בית המקדש לבנין ביתך ובזה מובן התמיהה של ה"א של האתה תבנה וכו' כדמסיק אתה הקדמת ומובן אומרו לא אתה תבנה לומר שאין אתה בונה ולפי שהייתי יכול לפרש בפי' לא אתה תבנה דווקא אתה לא תבנה אבל בנך בונה והייתי מדקדק כפל אתה תבנה שהרי התי"ו של תבנה כנוי אתה אם כן די שיאמר לא תבנה לי ומכח זה הייתי אומר לא אתה בונה אבל בנך בונה וחשוב בעיני כאילו תבנה בית לשמי ודחה הפי' הזה באומ' אלא לא אתה תבנ' שאין אתה בונה כו' שלשון אלא עיקר הפי' הזה כי לשון לא אתה בלשון שלילה ראוי לדרשו לשאין אתה בונה ולכך הוצרך המאמר לומ' לא אתה תבנה לשאין בונה אותו ולא לדיוק שבנך בונה אותו אבל בפסו' האתה שאין בו מיעוט ושלילה לשלא יבנ' דריש ביה האתה תבנה שבנך בונה וה"א של התימה לאתה הקדמ' כו' כדפרישי' למדנו מהמאמר הזה טעם שני שלא רצה הש"י שיבנה דוד הבית לפי שהקדים ביתו. עוד לחז"ל טעם ג' והוא לפי שדוד אצר מעות לבנין הבית כנז' בפסוקי' ובאו שני רעבון ולא פזרו להאכיל העניים על כן לא רצה הש"י שיבנהו ואסמכוה על פ' דברי הימים לא תבנה בית לשמי כי דמים רבים שפכת שפי' ששפך דם עניים ואביוני' שלא פרנס' באותם המעות שאצר למקדש ועל כן אומרים שגנזו שלמה והביא הוא זהב זולתו וכל שאר הפרטים. **ולע"דן** לדקדק בפסוקים מה היא התמיהה הזאת האתה תבנה כו' שאם הוא מצד דמי' רבים שפכת כאן

לא הזכיר כן כי אם בדברי הימים נראה שחתימה כללי ושם בדברי הימים פרט בענין אחד כי דמים רבים שפכת אמנם כאן סתם ולא נתן טעם כי אם כי לא ישבתי בבית כו' ואין טענה זו מספקת. ומהו אומ' לי בית לשבתי כי הוא כפול די שיאמר האתה תבנה לי בית או האתה תבנה בית לשבתי. ונראה כי בענין בנין הבית יפול בו קושי כמאמ' הנביא ע"ה שאמר איזה בית אשר תבנו לי כו' כי הבית לא יצדק כי אם בבעלי גוף וגויה אבל הוא ית' רוחני מלא כל הארץ כבודו ז"ש אשר תבנו לי לי דייקא שלא יתכן וכבר הוכחתי בענין זה בכלי חמדה שלא יתכן כי אם בית לשם הש"י שהיה כל מבקש ה' יבוא אל אהל מועד והוכחתי כן מדברי שלמה עליו השלום שאמר הנני אומר לבנות בית לשם ה' לשם ה' דייקא ולא בית להי' כאשר אמר ה' הוא יבנה בית לשמי. והנה דוד ע"ה נלכד בדבורו שאמר ראה נא אנכי יושב בבית ארזים וארון האלהים בתוך היריעה כאילו רצה לבנות בית ארזים להי' שישב בו וזה טעות כאמור איזה בית אשר תבנו לי וז"ש לך ואמרת אל עבדי אל דוד שאל עבדי רמז אל טענת מהיר היא וישכור פועלים כי עבדי הוא עבד נאמן לא ישקוט עד כי אם כילה הדבר היום בנחוצה ובבחינת נדרן הוא שלא יתבייש בפני הסנהדרין הוא או' אל דוד איש נכבד לא יאות להתבזות בפני הסנהדרין על כן לך ואמרת לך מהר ואמרת אל עבדי אל דוד כה אמר ה' האתה תבנה לי בית כי מלבד טענת כי דמי' רבים שפכת כנז' בדברי הימי' כי הדבר נמנע הוא מעצמו כי האתה רוצה לו' האתה איש נבון וחכ' כמוך תטעה לעלות בדעתך שתבנה בית לשבתי שאילו היה לשמי ניחא אבל לי בית לשבתי קשה מאד שהוא חסרון כבוד שהוא מורה ישיבת קבע בתחתונים ואני לא ישבתי דרך קבע בבית למיום העלותי את בני ישר' ממצרים ואהיה מתהלך דרך עראי באהל ובמשכן אבל דרך ישיבה בבית לא יתכן כמאמ' הנביא ע"ה שאמ' איזה בית אשר תבנו לי בית דייקא. ואמר למיום בלמ"ד כי היה די שיאמר מיום העלותי כו' לכלול כל הזמן שקודם אל העלאתם ממצרים ז"ש למיום ר"ל בכל הזמן המכין והקודם למיום העלותי את בני ישראל ממצרים ועד היו' הזה ואם כן איך יתכן עתה לבנות בית קבע המורה שיש לי ישיבה בבית ושתנוח דעתי יותר בישיבת בית ארזים מאהל ומשכן כי די באהל ומשכן לשהוא מורה שאני מתהלך בקרב מחניך ז"ש ואהיה מתהלך ר"ל מתהלך בקרב מחניך הוראת זה הענין הוא המכוון באהל ובמשכן ומספיק בזה ולמה לי בית והראיה שמעול' לא נתרעמתי בדורות שעברו על בנין בית לאמ' למה לא בניתם לי בית ארזי' כי לא יתכן לי בית כאמו' אבל כבודי הוא אוהל ומשכן עראי לו' שאיני מסוג שוכני בתי חומ' אשר בעפר יסודם אלא עראי אני בתוכם להשגיח בהם לבד ואעפ"י שהעשו' הבי' מעצי ארזי' הוא דרך כבו' לרומ'

ולהד' בית אלהינו מ"מ יצא שכרו בהפסדו שמור' היות לו יתב' בית ודיר' קבע בתחתוני' כי דירת עראי שבח הוא לו יות' והיינו אומ' בסוף דבריו הוא יבנ' בית לשמי וכוננתי את כסא ממלכתי עד עול' ר"ל רק החכם אשר יצא מחלציך ממעיך הוא ישכיל ויבין לבנות הבית לשמי לבד לא לשבתי בו כי לא ישבתי כו' ובשכ' השקפ' זו הוא יבנה בית לשמי א"כ אני וכוננתי את כסא ממלכתו על עול'. ומכאן הוא שלמד שלמ' ע"ה לדקדק דבריו לו' והנני או' לבנו' בית לשם ה' אלהי כאשר דבר ה' אל דוד אבי וכו' הו' יבנ' הבי' לשמי וכי תימא יאמ' נא דוד ע"ה אבנהו לשמך ולא לשבתך זו אינ' טענ' שכב' נדח' זאת ועוד טענ' דמי' רבי' שפכת מחייב' שלא יבנה הוא שזה הוא הורא' שעדין לא באו אל המנוח' ואל הנחלה כיון שהוצרך לשפוך דמי' רבי' ועוד ידו נטוי' והו' דברי שלמה ע"ה אל חירם שאמ' אתה ידע' את דוד אבי כי לא יכול לבנו' בית בשם ה' אשר לה' אלהיו ר"ל אפי' לשם ה' אלהיו שהיא הכונ' הנכונ' וישרה שבבניינו והטע' מפני המלחמה אשר סבבוהו עד תת ה' אותה תחת כפו' רגליו שאז בהכנע כל האויבים יתכן בנין הבית המנוחה והנחל' ולפי' זה אומ' כי דמי' רבים שפכת לא שנענש עליה' חליל' אלא הכוונ' לומ' שלא הגיע עתו כי לא נכנעו כולם שהרי דמי' רבי' שפכ' ובנין המקדש לא יאות עד תת ה' אותם תחת כפות רגליו שאז מורה שפקד ה' על צבא המרו' במרו' ואין שטן למעלה ואין פגע רע לפגוע בו למטה כמו שפי' בכלי חמד'. והראשוני' ז"ל פי' בטע' לא אתה תבנ' לי בית לשבתי בטע' כי דמי' רבי' שפכ' לא ששפיכות דמים יהי' בו חטא וכמשחז"ל כי כמי' נחשב כדכתיב על הארץ תשפכנו כמי' אבל מפני שלא יאמ' העול' כשיחרב הבי' שנחרב יען שהבונ' אותו דוד שפך דמי' הרב' ויתלו חרבנו בסיב' השפיכו' דמים על כן לא רצה השי"ת שיהי' פתחון פה שלא יבנהו אלא שלמ' שהי' שלו' לו עם כל העול' והי' הניח לו. ובדבריה' ז"ל יובן שלא הזכי' כאן טעם ג"כ כי דמי' רבים שפכת כדי שלא נטע' בו שהשפיכו' דמי' עצמו גרמ' לו מניעת הבנין על צד העונש ואין הדב' כן אלא משו' הסר ממך עקשו' פה ולזו' שפתי'. וה"רלבג כת' בזה וכבר התנדב ד"עה לבנות בית לה' יהיה בו ארון האלהי' ודבר עם נתן הנביא והשי' לו מדע' עצמו לך עשה כו' וא"חכ בא אליו הדבו' האלהי ומנעו כי ראוי לו לבנו' לו בית כי מן היו' אשר העלה את ישר' ממצרי' התהלך הארון באהל ובמשכן ולא שלח השי" לאמ' לאי מן הרועי' והשופטים למה לא בנו בית ארזי' ועת' די לדוד לקחו השי" מאחרי הצאן להיו' נגיד על יש' והי' עמו בכל אשר הלך שכרי שונאיו ועש' לו שם גדול כשם הגדולים אשר בארץ לרוב הצלתתו ורוב עמיד' מלכותו ושם ע"י מקו' מנוח' ליש' ולא צרו ליש' שונאיה' כמו שעשו בראשונ' בימי השופטי' והניח לו ה' מכל אויביו והגיד לו ה' כי בית יעש' לו ה'

קיי' בדר' שתהי' לו הממלכ' בהתמד' ובהיו' הענין כן די לו במה שהגיע בו מן ההצלחה ולא ישאל לו גדולות שיהי' בנין ב"ה ע"י אבל בנו שימלוך אחריו הוא יבנ' הבי' והוא שלמ' וכבר נתבא' בדברי הימי' הסיב' מפני ששפך דמי' הרב' ע"כ ומהרי"א הביא טעם המדרש הנז"ל שלא רצה הש"י יבנהו דוד כי לא היה נחרב לעול' וישפוך ה' חרון אפו בישר' על כן הניחו שיבנהו שלמה כדי שישפוך ה' חרון אפו במקדש ויצת אש בציון ויש' ינצלו. וע"ד הפשט האתה תבנה וכו' כי לא ישבתי כו' שלא היה ראוי להבנות לא מצד הפועל ולא מצד הזמן מצד הפועל דוד שהיה רועה צאן והש"י הקימו לנגיד ובנה לו בית א"כ איך המקבל ישוב פועל לבנו' בית להי' והבי' כי עם היות שאמ' שהניח לו ה' מכל אויביו מסביב עכ"ז היו לו אחר זה מלחמו' רבו' כמו שיזכור ומפני ב' סבות אלו מנעו דוד מבנין ב"ה כנגד הראשונ' אמ' האתה תבנה ר"ל האתה שהיית רש ונקל' תבנ' הבי' לשבתי וכן אמ' בדברי הימי' לא אתה תבנ' בית ר"ל אין אתה ראוי ואו' כי לא ישבתי כו' רמז אל הטענה השנית שעדין לא נחו לגמרי מהאויבי' ולזה רצה שיהי' הבנין ע"י שלמה שהיה מלך בן מלך ויהי' לו שלו' ומנוח' לו יאתה הבנין. ואמ' כי לא ישבתי כו' וכי תימא שהי' זה לחטא' השופטי' יחדיו שלא נתנו לבם לזאת לז"א שלא היה בזה חטא כלל שאילו היה מהחטא לא היה מונע הש"י מלהוכיחם האם דברתי דבר את אחי' שבטי יש' ר"ל שופטיו ומנהיגיו כמו לא יסור שבט מיהוד' למה לא בניתם לי בית ארזים באמי' לא דברתי זה לפי שלא הגיע זמן הבנין כל עוד שלא נשלמו מהמלחמו' ולא היו ישר' במנוחה והשקט. ואחר שפי' הבי' טענות ברמז שב לפרשם בפי' ולפי שהוצרך לו' הנביא שפלו' דוד יבוש לאמ' לו כן לכך אמר ועתה כה תאמ' לדוד עבדי ר"ל אל תבוש מאמו' לו זה כה אמר ה' צבאות אני לקחתיך כו' זה ביאור הסיבה הראשונ' ואמ' שעש' הש"י עמו ד' מיני חסדי' גדולי' הא' שלא נשאר רועה צאן כאבותיו ז"ש אני לקחתיך מן הנוה מאח' הצאן להביאו לבית שאול להיות א"חכ נגיד על עמי יש' והחסד הבי' הוא ואהיה עמך בכל אשר התהלכת בורח משאול להצילך בידו החסד הג' ואכריתה כו' על שאול ואנשיו כי היו שונאים לדוד החסד הד' הוא ועשיתי לך שם גדול כשם הגדולים כו' בלכידת ירושלם ומלחמות פלשתים עד שיצא שם גבורתו בכל העולם כשם הגבורים אשר בארץ ר"ל האנשים העצומים אשר היו בארץ מעת בריאת העולם ועד הנה. ולחז"ל ז"ש מגן דוד כשם הגדולים אברהם שאו' מגן אברהם כלו' שיגיע לדבוק האלהי כמדרגת האבות ע"ה וכלל הדברים שאחר שהשי"ת עשה בית לדוד אם כן איך יעשה דוד בית להי' כו' ומפאת הזמן ראה עוד באומרו ושמתי מקום כו' רמז אל מקום המקדש שיגלה לו וכן אמרו בתנחומא ושמתי מקום לעמי ר"ל ג"כ תדע שלא הגיע זמן הבנין עד אשר

אשים מקום מעלה וגדולה לעמי ישראל והוא כשיהיה נטוע כעץ שתול על פלגי מים ולא יראה כי יבא חום ואפשר שרמז גם כן אל מקום המקדש שיגלה לו אם כן משנבנה בית המקדש נתנו יסודות לעולם שנ' ושמתי מקום לעמי ישראל ונטעתיו. זהו כלל דבריו ז"ל אך קשה קצת כי אין זו טענה מספקת לשלא יבנה הבי' לפי שהש"י בנה לדוד בית ואדרבא היא הנותנ' שבמיד' שמדד לו הוא ית' בה ימדוד לו דוד. והנני מבאר הפסוקים אי לאחד מה שפירשו המפרשים בהם למען ירוץ הקורא:

**ה**

**לך** ואמר' אל עבדי כבר ביארתי בפ' הקוד' בכלל דבריו לע"ד אל עבדי אל דוד שרמז היות דוד זריז כעבד נאמן כמו שאחז"ל שזה חייב שלוח לו השי"ת נתן הנביא בו בלילה במהירות פן ישכור פועלים או יעשה איזה נדר שלא אוכל ולא אשתה אם לא אבנה המקדש ז"ש לך ואמרת אל עבדי שהוא זריז ע"כ צריך זריזות בהליכתך ועוד שהוא אל דוד. ואפשר עוד שבפסוקים האלה גם כן רמז אל העתיד על ענין המשיח שנא' עליו הנה ישכיל עבדי כו' וז"ש אל עבדי אל דוד ר"ל באמירה זו יש אל עבדי המשיח ואל דוד באשר הוא שם וזהו גם כן כה תאמ' לעבדי לדוד וזה נמצא בפי ושמתי מקו' לעמי ישראל שהוא כפול גם למ"ד לעמי ול"מד לישראל מורה על שני הזמנים לעמי על העתיד בימי המשיח שיכירו הכל כי עם ה' המה ואו' לישראל בהווה והיינו ונטעתיו ושכן תחתיו כעת בזמן דוד ושלמה ומלכות ישראל אמנם אומ' לא ירגז עוד ולא יוסיפו כו' כל זה לזמן המשיח שאז צודקים הדברים האלה בעצם וראשונה באופן שעל כל שתי החלוקות האלה בשני הזמנים עליהם הוא אומר לך ואמרת אל עבדי אל דוד ואחר שכתבתי זה מצאתי בסוף הפרשה גלוי לזה הביאו מהריי"א ז"ל בשם זולתו בפסוק ככל הדברים האלה עיין עליו

**ו**

כי לא ישבתי כו' רש"י ז"ל באהל ובמשכן משכן שילה לא היתה בו תקרה אלא בית אבנים מלמטה ויריעות מלמעלה:

**ז**

**בכל** אשר התהלכתי וכו' רש"י ז"ל הדבר דברתי לשון תמיהה הוא לכך הוא נקוד בה"א חטף קמץ והדל"ת רפי' ע"כ וה"רדק את אי שבטי ישר' שופטי ישר' ומלכם כמו לא יסור שבט מיהודה כ"מש אשר צויתי לרעות את עמי והשופט או המלך הוא הרועה ובן במקומו בדברי הימים את אחד שופטי יש'. **ולע"דן** את אחד שבטי ישר' אחד מיוחד שבשבטי יש' הוא השבט שנבחר למלכות בעת ההיא אשר צויתי מאותו שבט איש לרעות את עמי את יש' שאז אותו השבט היה המיוחד האם צויתי שיעש' לי בית ארזי' בתוך נחלת אותו השבט ולפי שבחרתי בו יותר משאר השבטים עכ"ז לא הטרחתי עליו

לבנות לי בית ארזים ולפי זה שבטי ישראל לשון שבטים כמשמעו ושם בדברי הימים הזכיר הענין בקצור אבל לא יתחייב יהיה לשון שבטי ישראל לשון שופטים ואמר את עמי את ישר' לפי שהחלק מהשופטים היו נוהגים שררה על חלק מישראל כיפתה וכיוצא ועליהם אמר את עמי ורובם היו נוהגים שררה על כלל יש' ועליהם אמר את ישר' לומר שלא על המשתרר בפרט אמר כך ולא על המשתרר בכלל התרעם לאמ' מדוע לא בנית' לי בית:

**ח**

**ועתה** כה תאמ' כו' רש"י מן הנוה דיר הרועי' כמו נות כרות רועים ע"כ וכן ה"רדק וכת"י מן דירה וכן בלשון משנה הכונס צאן לדיר ע"כ. **ול"עדן** לדקדק או' לשון ועתה ר"ל שאעפ"י שבזמן העבר לא צויתי אכן מאי דהוה הוה כי עתה שעלה בדעת דוד אבל אני לא צויתי ולא עלה על לבי לבנות לי בית ארזים ועתה שעלה בדעת דוד עבדי כך צריך לעשות רצונו שרצון יראי אעשה ז"ש ועתה כה תאמ' כו' ומסקנת דבריו ושמתי מקום לעמי זה בית המקדש וזה יהיה ע"י בנך כדמסיק הוא יבנה הבית לשמי כו' ולפי שאחז"ל בפ' ויקההו ממכלאו' צאן שבחר ה' בדוד לפי שראה בו השערה על דבר הצדק שהיה מתיר הכבשים הקטנים בני צאן כדי שיאכלו הם העשבים הרכים ואחר כך מוציא הבינונים שיאכלו העשבים הבינונים ואחר כך הגדולים כדי שיאכלו הקשים כל אחד וא' הראוי לו זהו ממכלאות צאן לשון לא תכלא לשון מניעה וזה דרשו גם כן באומ' מאחר עלות אל תקרי מאחר אלא מאחר שהיה מאחר הראוי לאחר ומקדים הראוי להקדים משם אלמוד לומר כאן אני לקחתיך מן הנוה ר"ל ממה שהיית מתנהג בצדק ומשפט בנוה ומכלאות צאן משם זכית שלקחתיך ז"ש כה תאמר לעבדי לדוד וכו' כה אמר ה' צבאות שלהיותו הוא ית' ה' צבאות ישראל וחס עליהם והנהגתם שתהיה כשורה וכהוגן על כן בחר רועה נאמן לצבאותיו מן הנוה כדפרישית ושהיה גם כן מאח' הצאן ר"ל מאח' כמו שדרשו חז"ל גבי מאחר עלות מאחר ואמ' על עמי על יהוד' ועל יש' שעל דוד עשה תחלה ואחר כך ועל יש' כפשוטו והכוונה בזכרון הענין הזה אני לקחתיך מן הנוה כמו הקדמה למסקנת דבריו שאומ' ואהיה עמך כו' ועשיתי לך שם כשם הגדולים כו' עם היות התחלתך מן הנוה ושמתי מקו' כו' ואחריתך ישגא מאד שאבנ' לך בית נאמן שהמלכות תהיה לך ולזרעך אחריך עד עולם עם היות התחלתך מאחר הצאן. או יהיה בזה יורה זקים לדוד ב"מש האתה תבנה לי בית אשר לא הקדמת כבודי לכבודך כנז"ל בדברי חז"ל שאחר שישבת בבית ארזים נתעוררת אלי לבנות לי בית ארזים ואני לא כן לבבי שמי אמר לך שאני רוצה בית כי לא ישבתי וכו' בכל אשר התהלכתי כו'

לא שאלתי בית ארזים ועתה כה תאמר לעבדי לדוד תוכחת מגולה והיא אני לקחתיך מן הנוה ורוממתיך להיות נגיד על עמי הנבחר ועל ישראל המעולים ואהיה עמך וכו' ואם כן למה לא זכרתני קודם בנין ביתך אבל אחרתני ושכחת כל אשר הטיבותי עמך ואותי השלכת אחרי גויך אשר לעומת זה היו ראשית אמרי האתה תבנה לי בית ז"ש גם כן כה אמר ה' צבאות על צבאות מעלה שאני אות בצבא עליהם ומכבדים אותי ואל ישכחוני ועכ"ז לא אפר בריתי אתך אלא כי ימלאו ימיך וכו' והקימותי את זרעך אחריך הוא יבנה בית לשמי יען כי הוא יקדים ביתי לביתו כנזכר לעיל בדברי חז"ל בפסוק ויהי בלילה ההוא ויהי דבר ה' אל נתן וכו':

**ט**

**ואהיה** עמך כו' תני ר' יוסף זהו שאומ' מגן דוד והוכיח כן מדקא' שם גדול שאילו כפשוטו כמה וכמה זולתו זכו לשם אבל זה שם גדול הוא לתפארת וגדולה וז"ש מגן דוד והוא כשם הגדולים אשר בארץ שכבר מתו והם בארץ החיי' ע"ד מה שפי' חז"ל גבי איוב כי אין כמוהו בארץ אפי' במתי' אשר בארץ שוכנים. ועוד דרשו סמוכים דקאמר ואהיה עמך בכל אמר התהלכתי שהייתי מגן לך ואכריתה את כל אויבך מפניך וסמיך ליה ועשיתי לך שם מתייחס ומורה כל זה ו"אכ אין זה אלא מגן דוד שהגנתי עליך ואהיה עמך כו' ורש"י ואכריתה את כל אויבך מפניך ולכך עלה על דעתך לבנות הבי' כמו שכתו' בתורה והביא המדרש הנז' וכן הביא הר"דק ז"ל ומהרי"א ז"ל וה"רדק הוסיף כשם הגדולים כשם המלכי' הגדולים כמו שנ' ויצא שם דוד בכל הארצות. וכן ה"רלבג. **ולע"דן** כוונת הפ' ע"ד ויגרש מפניך אויב ויאמר השמד כדי לתלו' הכבוד ביש' וז"ש כאן ואהי' עמך כו' ואכרית את כל אויבך מפניך קוד' התקרבך אליה' ויגרש מפניך אויב ועם היותי אני המכרי' עשיתי לך תפארת הנצוח ז"ש ועשיתי לך שם עשיתי לך כמו ויא' השמד שבני אדם יראו לעינים שאתה המשמיד והנוצח ולא ידעו כי מה' הוא הנצוח:

**י**

**ושמתי** מקו' לעמי לעמי כו' ערבי פסחי' הובא בילקוט תמן תנינן שמעון הצדיק כו' ר' הונא בר פפא אמ' מקרא מלא כתוב הוא ועוברי הים פרשוהו נחית בחסדך הרי בזכות החסד נהלת בעוזך הרי בזכות התורה אימתי נתבסם העולם משבאו אל נוה קדשך עד כאן. **ולע"דן** לדקדק מנא ליה אימתי נתבסם העולם משבאו אל נוה קדשך כי בפי' לא נזכר ביסום העולם. ונר' שדקדק לשון אל נוה קדשך שהי"לל לנוה קדשך לעומת זה אמ' אימתי נתבס' העולם משבאו אל נוה קדשך דאו' נוה מורה על המקדש שבו העבוד' ובאו' נהלת בעזך אל נוה קדשך מורה שכאשר באו אל נוה קדשך שנבנה בית המקדש נתבסם העולם ונהלה בעוזו ית' וזהו הביסום ואעפ"י שתיבת בעוזך נדרש לתור' שאין עוז אלא

תורה ה' עוז לעמו יתן עכ"ז דרשו גם כן לאימתי נתבס' העולם משבאו אל נוה קדשך שאין מקרא יוצא מידי פשוטו ובהכרח הנזכר מאמרו אל שלא אמ' לנוה קדשך ואפש' עוד בהכרח אל נוה כנז' שלא אמ' לנוה שזה יכריח היות הענין מקושר לתחלתו מי כמוך נאדר בקודש שנתבס' העולם ונתאדרת בקדש בית המקדש כי נטית ימינך ונחית בעוזך בעבור זכות גמילות חסדים ונהלת בעוזך בזכות עוזך ואין עוז אלא תורה ובזכות שזכו אל נוה קדשך זה בית המקדש נוה שאנן זכות הנזכר מי כמוך נאדר בקודש שנתבסם העולם. ולמדנו מן המדרש הזה פי' או' ושמתי מקום על המקדש כמו ויביאנו אל המקום הזה ובאו' ונטעתיו שנתבסם העולם ושיעשו קציר כמו נטע והענין מוכרח שהרי כבר היו בארץ ישראל אלא על כורחין ושמתי מקום על המקדש. ובמסכת ברכות פ"א אמר רבי יוחנן בשם רשב"י כל הקובע מקום לתורתו אויביו נופלין תחתיו שנא' ושמתי מקום לעמי ישראל ונטעתיו ושכן תחתיו ולא ירגז עוד ולא יוסיפו בני עולה לענותו וכתי' לכלותו בתחל' לענותו ולבסוף לכלותו **ולע"דן** לדקדק תורה מאן דכר שמה ואולי נרמזה באומרו ונטעתיו שנטיעות אלו דברי תורה מטעי ה' להתפאר. והנכון שדקדקו או' לעמי ישראל והוא כפול והשני למ"דים בלתי מתיישבו' דהי"לל לעמי יש' על כן דרשו לעמי אלו תלמידי חכמים כמו שדרשו חז"ל גבי והגד לעמי פשעם ולבית יעקב חטאתם והגד לעמי פשעם אלו תלמידי חכמים ששגגות נעשות להם כזדונות וז"ש כאן ושמתי מקום לעמי אלו תלמידי חכמים שיהיה להם מקום קבוע אל תורתם וימשך התועלת לישראל גם כן ונטעתיו וכו' ולא יוסיפו בני עולה וכו' ואין זה אלא שבני עולה שהם אויביו תחתיו נפולי' ונכנעים. והכריח כן דהרי כבר היו בארץ ישראל אם כן אין ושמתי מקום אלא על הקובע מקום לתורתו וכמו שזכרתי שזה היה הכרח לרי הונא בר פפא שדרש מקום על המקדש. אמנם שיהיה הפ' כמונח הזה שאויביו נופלים תחתיו אפשר לדקדק כן מיתור תיבת תחתיו שכבר אמ' ושמתי מקום כו' ונטעתיו כו' ושכן תחתיו למה לי אלא תחתיו חוזר אל האויבים והכי קאמר ושמתי מקום קבוע לעמי אלו תלמידי חכמים שיהיה קבוע לתורתם ובשכר זה ונטעתיו ושכן וכו' שאויביו יהיו תחתיו ולא ירגז עוד ולא יוסיפו וכו' וב"מש בתחלה לענותו פרש"י ז"ל כשחטאו והמקדש עדין קיים לענותו אמנם אחר כך כשנתמלאה סאתם בעת החרבן לכלותו ורש"י ז"ל ושמתי מקום עוד אני חפץ להשקיט שיהיה השקט ושלוה את עמי ביני וביניך ע"כ וכן ה"רדק הרחיב ושמתי מקום וכבר נתן להם מקום ובארץ יש' היו שלא פי' כתרגומו ואשרי אתר מתקן כלו' שיהיה מקומם נכון וטוב השמים יתנו טלם והארץ תתן יבולה ותהיה ארץ ברכ' וכן ונטעתיו כתרגומו ואקימינון כלו' מה ששבנתי אותם בארץ יהיו נטועים בה שלא יגלו ממנה כמו שאומר

לעתיד ונטעתיו על אדמתם כמו שהנטע קיי' בארץ במקומו וכן פיי' אחריו ושכן תחתיו כלומ' במקומו כמו שבו איש תחתיו ולא ירגז עוד שלא יגלה ממקומו כמו שתיי ולא יזועון עוד כי הרוגז הפך המנוחה כמו ולא נחתי ויבא רוגז לענותו ובדברי הימים לכלותו והענין אחד ובדברי חז"ל כתוב לענותו וכתוב לכלותו בתחל' לענותו ולבסוף לכלותו כי הם פירשו ושמתי מקו' על בית המקד' וכן אמ' בדרש א"ר שמואל בר יצחק משנבנ' בית המקדש ניתנו יסודו' לעול' שנא' ושמתי מקו' לעמי יש' ונטעתיו כו' ואמ' בתחל' כשנבנ' בית המקד' א'ר שלא יענה אותו אויב ולבסוף כשחטאו משנבנ' בית המקדש אמ' שלא יכלה אותם מכל וכל אבל יענ' אות' אויב לעונש כאשר בראשונה טרם שהקימותי להם שופטי' ע"כ ומדברי ה"רלבג שכתב עלינו מנוח' ליש' ולא צרו לישר' שונאי ה' כמו בא' ובימי השופטי' ע"כ נר' שהוא מפרש ושמתי מלעיל שהוא לשון עבר ואינו אלא ושמתי מלרע שהוא לשון עתיד ומהריי"א גם הוא הביא המדר' שהביא ה"רדק המור' ושמתי מקו' על המקדש ואו' כבראשו' על הזמן שקוד' השופטי' שעינו השונאי' את יש' וגם למן היו' אשר צויתי שופטי' היו ג"כ מענין אות' לא כן בימי בנך וזמן המקדש. עוד פיי ז"ל ולא יוסיפו לענותו כבראשונ' ר"ל על כל הזמן הקודם לבנין המקדש שיהיו ימי עינוי בערך ההשקט שבזמן בנך שלמה שאמ' ושלו' יהי' בימיו ולפי שקרא ימי עינוי לזמן הזה אשר בימי דוד הוצרך לומ' למן היום אשר צויתי שופטי' על יש' הניחותי לך מכל אויבך יות' מהזמני' הקודמי' עכ"ז יחשב זמנך זה לרוגז וענוי בערך השלוה אשר בימי שלמה כשאשי' מקו' לעמי הוא מקו' המקדש:

**יא**

**ולמן** היו' אשר צויתי כו' רש"י מחוב' על העליון ולא יוסיפו לענותו כאשר בראשונ' קוד' השופטי' וכאשר עשו מימי השופטים והניחותי לך יות' ויות' עד שתנוח מכל אויבך והגיד לך ה' היום ע"י כי בית יעשה לך להושיב בנך על כסאך ויתקיי' לך בית מלכות והוא יבנה הבית ע"כ. ונר' שהוא ז"ל מפרש והניחותי מלרע שכן פירו' לשון עתיד מדקאמר עד שתנוח והוא לשון עבר כי הוא מלעיל כתרגומו ואנחית לך ע"כ וכן הרד"ק וה"רלבג וכן מהרי"א וכבר זכרתי בפי הקודם שיטה ב' למהריי"א שמקשר או' ולמן היום אשר צויתי שופטי' הניחותי לך יותר מלכלם ועכ"ז ימיך אלה וזמנך יחשב לימי רוגז וצער בערך השלו' ושלוה שתהיה אחר בנין המקדש בימי שלמ' בנך כמו שזכר ואמ' ושמתי מקו' לעמי כו' ולא יוסיפו בני עולה לענותו כבראשונ' דהיינו כל הזמן שקוד' לשימ' המקום הנז' שהוא ב"ה שכול' יחשבו ימי עגוי וימי רוגז. אבל ק"ק לפיי זה ו"או של והניחותי שלפי דבריו הוא גזרת ולמן היום ו"אכ הי"לל ולמן היום וכו' הניחותי לך

וכו': **ול"עדן** לדקדק כי או' כאשר בראשונ' כולל הוא כל הזמן העבר א"כ מה צורך לחלק הזמן העב' לב' חלוקו' האי' זמן שקודם השופטי' והב' הזמן של השופטי' יאמ' נא לא יוסיפו ולשון יוסיפו מורה שלא יהיה זמן זה בזמן העב' או יאמ' נא כאש' בראשונ' לבד שבה נכלל הכל באו' לא יוסיפו וכו' כאשר בראשונה ואם אפש' לטעו' בו הי"לל ולא יוסיפו לענותו כאש' בימי השופטי' ואם ענוי כל דהו לא יוסופו לענותו דהיינו כאשר בימי השופטים כל שכן שלא יוסיפו לענותו כאשר בראשונה שהוא ענוי גדול כשלא היה להם שופטים ונראה כי אומרו בראשונ' הוא הקש למה שאמר ולא יוסיפו בני עולה לענותו ויהיה זה דומה לכאשר בראשונה בצאת ישראל ממצרים ששמעו עמים ירגזון כך יהיו יש' בזמן בנך אין שטן ואין פגע רע ואחריו יהיו מתמעטים מזה ההשקט וזהו שלא יוסיפו לענותו כמו שהיה למן היו' אשר צויתי שופטי' שהיו מצילין אותם מכל שוסיהם וז"ש למן היום באופן שההקש הראשון הוא כשעושי' רצונו של מקו' בזמן שלמ' שיהיו שקטי' ממש כאש' בראשונ' ואו' למן היו' כשאין עושין רצונו של מקו' כ"כ שאז יתמעט שלותם מעט ויהיו כזמן השופטי'. הן אמת כי שיטת רש"י שהקש שכאשר בראשונה הוא לפורענות והוא פשוטו של מקרא ובדבריה' יובן אומרו לענותו כאשר בראשונה על זמן מצרים שעשו למען ענותו בסבלותם ויבן ערי מסכנות לפרעה וז"ש לענותו כאשר בראשונה בזמן מצרים ואפשר שכלל גם כן בזה שכבראשונה ר"ל בתחלת שעבודם כיונו למען ענותו אבל בסוף היתה כוונת' בעבוד' קשה לכלותו דהיינו שזכ' בדברי הימים לכלותו. ועתה הבטיחם שלא ירגזו ולא יוסיפו לענותו שהו' כשיעור שבהתחלה וזהו שאמר כאשר בראשונה ואמר כי בית יעשה לך וכו' כי מדה כנגד מדה כמו שאתה חשבת מחשבה טובה לעשות בית לשי"ת כך הגיד לך השי"ת על ידי עתה כי בית יעשה לך בית מלכות וכן מצאתי אח"כ למהרי"א כי בית יעש' לך ה' מיד' כנגד מיד' כאמו' וטע' כפל ה' כי די שיא' כי בית יעש' לך לו' שיעשהו כפי חסדו שהו' ית' שיהי' הבית שלם ומלכו' מפואר' כפי ערך העוש' שהו' ה' או יאמ' ע"ד אני לא שניתי ואת' בני יש' לא כלית' וזהו כי בית יעש' לך קיי' בלי כליון כשמו ית' ויהי' ע"ד מ"ש חז"ל גבי ברוך הגב' אשר יבטח בה' והי' ה' מבטחו כביכול יהיה ה' ק"ו מע"א שבמיד' פורענות כמוה' יהיו עושיה' ומיד' טובה מרוב' וזהו כי בית יעש' לך קיי' ונצחי כה' וכ"י יעש' לך ממש ה' כמו והי' ה' מבטחו כאמו'.

**יב**

**כי** ימלאו ימיך הר"דק אינו לשון ברכ' אלא כאשר ימלאו ימיך ותשכב עם אבותיך אקיים את זרעך אחריך ויתכן לפרשו לשון ברכה שימות זקן מלא ימים והם חיי האדם ברוב

והם שבעים שנה ככתוב ימי שנותינו בהם שבעי' שנה וכן חיה דוד וכן פי' את מספר ימיך אמלא ובדרש כי ימלאו ימיך ימים שלמים אני מונה לך ולא ימים חסרים אשר יצא ממעיך מכאן שאבשלו' ואדוניה לא היו כי כבר נולדו בחברון מאשר לא נולדו עדיין אמ' שיהי' מלך ועדין לא ידע דוד מי הוא עד שנולד שלמה ושלח לו שיקרא שמו ידידיה אז ידע דוד ששלמה הוא ימלוך וז"ש לבת שבע כי שלמה בנך ימלך. או אמר לו בפי' על ידי נתן הנביא ואעפ"י שלא נאמר לו בנבוא' של נתן לא בזה הספ' ולא בספ' דברי הימים הנה כתב בדברי הימי' כשהיה מספ' דוד נבואת נתן כ"מש ויהי דבר ה' עלי לאמר וכו' כי שלמה יהיה שמו ושלום והשקט אתן לישראל בימיו עד כאן וכן מהרי"א והוסיף שאמר והכינותי את ממלכתו ההשקט ושלוה יהיה בימיו תוכן ממלכתו ע"כ והר"לבג וזכר שזרע דוד אשר יקום אחריו יכונן את כסא ממלכתו עד עולם ואעפ"י שיחטא לא יסור חסדו ממנו בדרך שתפסק ממנו הממלכה לגמרי כמו שנפסק' משאול ע"כ. **ול"עדן** או' כי ימלאו ימיך על משאחז"ל ששאל דוד ע"ה למות בערב שבת ולא בשבת והשיבו הש"י כי טוב יום בחצריך מאלף עולות שעתיד בנך להעלות ביום א' וזהו כי ימלאו ימיך שאפי' יום א' מימיך חביב עלי מאד ע"ד יודע ה' ימי תמימים ואמר שיתן ממלכה עד סוף כל הדורות וההתחלה תהיה מהיוצא ממעיו עד סוף כל הדורות לא שיתחיל מבן בנו וכיוצא אלא והקימותי את זרעך אחריך עד סוף הדורות וההתחלה מן אשר יצא ממעיך בנך. או יהיה מקושר אשר יצא ממעיך לסוף הפ' שאמר והכינותי כו' שאעפ"י שהמלכות שלך היא ולזרעך אחריך עכ"ז בנך אשר יצא ממעיך לו לבדו הכינותי את ממלכתו בכל מעל' לא כן הבאים אחריו הולכים ומתמעטי' בכבוד ומעלה. והנכון שאמר אשר יצא ממעיך שבעוד היותו קטן אשר לו זמן מועט יצא ממעיך ימלוך ותכון מלכותו וכן היה ששלמה עם היותו נער מלך והכין ה' ממלכתו שנתן לו ה' חכמה והוד מלכו' וז"ש אשר יצא ממעיך והכינותי ר"ל אכונן מלכותו תכף לזמן אשר יצא ממעיך וכו':

**יג**

**הוא** יבנה בית לשמי מהרי"א והכינותי את ממלכתו עד עול' שבהיו' בנו המולך אחריו לא תפסק מלכותו ז"ש וכוננתי את ממלכתו עד עולם שגם בניו עדי עד ישבו לכסא לו ואם היה עד עולם כמו שפי' חז"ל עד עול' האמור גבי שמואל ירמוז שיכונן מלכות שלמה עד הגיע שנותיו למנין עולם שהם חמשי' שנה והביאור הראשון עיקר ע"כ ולא יתכן לבאר עד עולם נ' שנה שהרי שלמה לא מלך אלא מ' שנה ו"אכ איך יאמר עד עולם נ' שנה כעולמו של יובל וכעולמן של לוים והוא חיה יותר מחמשי' ועוד שאו' ממלכתו שלא אמר מלכותו מורה על יוצאי חלציו שתמשך מלכותם אם כן (על) [עד] עולם פי'

עדי עד בהכרח. **ולע"דן** לדקדק יתור תיבת הוא במה שזכרתי לחז"ל בפי האתה תבנה שהקדמת בנין ביתך לבנין ביתי ואותי השלכת אחרי גויך לז"א כאן הוא יבנ' בית ר"ל הוא ראוי שמקדים לבנות ביתי לביתו וגם שיכוין לעשותו לשמי לכל מבקש ה' יבוא שמה לא יכון לבנותו לשבתי כמוך כנז' האת' תבנה לי בית לשבתי וע"י זה גם אני אעשה לו זאת וכוננתי את כסא ממלכתו זכר כאן כסא להוד מלכו' ולתפאר' שידו בכל משלה מעב' לנהרי כוש:

**יד**

**אני** אהיה לו לאב כו' כבר אמ' בשבט אנשי' זה הדר ורזון ואלידע ובנגעי בני אדם אלו המזיקי' בנוי דאדם הראשון דאמ' ר' סימון כל ק"ל שנה שפירשה חוה מאדם רוחות הזכרים היו מתחממים ממנה והיא יולדת מהם ורוחות הנקבות מתחממות מאדם והיו יולדו' ממנו מ"ד רוחין דביתא טבין דרבין מיניה ומ"ד אינון בישין דחכמין יצריה ע"כ והנה חז"ל דקדקו לשון אנשים מיעוט רבים שנים על הדר ועל רזון שהשני אנשים האלה יהיו שבט תוכחתו בהעוותו ונגעי בני אדם הם הנעשים מהקרי כמו שזכרנו משם ר' סימון. אמנם הטעם שהפי' א' בנגעי בני אדם לפי שיש בני אדם ויש בני חוה לפי שאותם של בני אדם יותר מרובים ויותר קשים שהם מהשפעת אדם בהם ויהיו יותר חזקים כי קבלו כח קדושה יותר ויכול לעבר כמה רוחין נקבו' נמצאו נגעי בני אדם רבי הכמו' ורבי האיכו'. כי של בני חוה נעשו מהשפעת' בחוה בלבד ויהיו מועטי' גם שהם חלושי כה קדוש' לז"א בני אדם בנוי דאד' הראשון שהם רבי הכמו' והאיכו' כאמו' ולפי דבריה' אלו אפשר שלפי ששלמ' חטא ואש' בהרבו' לו נשי' גם בהרבו' לו סוסי' וכסף וזהב וכל זה יגרו' לרום לבבו לבלתי ירא את ה' ואז בנה שלמ' במה כו' ולזה לפקוד על רום לבבו רזון והדר שבט אנשי' אמנ' על לא ירבה לו נשים לחימה יפקוד ה' עליו בנגעי בני אדם מין במינו. ורש"י הביא דברי המדרש הנזכ' גבי שבט אנשים אמנם בנגעי בני אדם הנזכר פיר' זה אשמדאי שדחהו ממלכותו והשדים בני אדם כו' כנז' במדר' אלא שהו' ז"ל סוב' שהשדי' בני אדם הם וצריך פי' שהרי חז"ל אמ' שנבראו ערב שבת בין השמשות ואולי ב' מיני' יש ודברי רש"י נכונים גם הרד"ק הביא דברי בראשית רבה והו' ז"ל פי' בשב' אנשי' כמו שמייסרין בני אדם את בניהם בשבט וינגעו אות' בשבט מוסר לא להמיתם כ"מש כי תכנו בשבט לא ימות ולהמיתו אל תשא נפשך לפי' אמ' אהיה לאב כו' ואוכיחנו בהעותו כמו שמיסר האב את בנו ועל כל זרע דוד דבר ולא על שלמ' בלבד כמו שפי' חז"ל ב"בר כנז' ע"כ וכן מהרי"א. **ולע"דן** אני אהיה לו לאב רחמן אקדים לו חסדי כי זה דרכו ית' דכתיב מי הקדימני ואשל' ואח"כ הוא יהי' לי לבן יכבד

אב והיותו כבן יקיר לי כו' יגרו' לאשר בהתעוותו והוכחתיו תוכחת כך לא בשבט אלוה הקש' מאד לפני זעמי מי יעמוד אלא בשבט אנשי' ר"ל שבט הראוי לאנשי' חלושים ילודי אשה ושבועי רוגז ובנגעי הראוי' לבני אדם אשר בעפ' יסוד'. ורמז באו' לאב בל"מד וכן לבן להורו' אני אהיה לאב שיש לו בן יקיר והאב רחמן וזהו לאב ר"ל ידוע וכן לבן יקיר ואפש' לפרש בהפך באו' אני אהיה לו לאב ר"ל אני אהיה לו לאב שיכבדני כבוד אב ולא יזלזל בי אבל אהיה לו ובעיניו לאב וכן גם אני גם כן אחר כך כיון שהוא מכבדני הוא יהיה לי לבן שארחי עליו כי הוא לי בעיני ולבי לבן אשר בהעותו והוכחתיו וכו' יהיה שמאל דוחה וימין מקרבת וזהו שאמר וחסדי לא יסור וכו':

**טו**

**וחסדי** לא יסור ממנו כו' ה"רדק וחסדי לא יסו' ממנו כמו שהסירותי מעם שאול שנפסקה המלכו' ממנו אלא לא יסור המלכות ממנו ומכל בניו עד עול' ע"כ וכן ה"רלבג וכן מהרי"א ז"ל וזהו אשר הסירותי מלפניך ר"ל אשר סרתי המלכו' ממנו לפניך אבל זרעך וביתך אחריך שנאמן ביתך וממלכתך עד עול' לנצח נצחים ע"כ. **ולע"דן** לדקדק או' לשון יסו' מאיליו שלא אמ' לא אסיר גם יתור אשר הסירותי מלפניך כי די שיאמ' כאשר הסירותי מעם שאול מלפניך. ונרא' כי ידוע דכל מה דעבדין מן שמיא בעצם וראשונה הוא לטב כי הרעות נעשו' בהסתרת פני' כמו שכתוב בתור' ואנכי הסתר אסתיר פני כו' ומצאוהו צרו' רבות ורעו' ולז"א כאן שאין צריך לו' שהש"י לא אסיר ממנו בפועל שאין דבר רע יורד מלמעלה כאמו' אבל אמ' לא יסור מאיליו בהסתר פנים כאשר הסירותי מעם שאול בפועל ובכוונת המתכוין והוקשה אל הש"י בעצמו ואיך אתה או' אשר הסירותי מעם שאול בכוונ' כי לא הי"לל אלא אשר הוס' מעם שאול לזה משיב ואו' ב' אשר הסירותי מלפניך שמלפניך נתחייב שהסירותי חסדי מעם שאול בכוונ' מתכוני' לקחתו ממנו לתתו לפניך כי פי' הראשוני' ז"ל שיעש' הש"י דבר רע לתכלי' טוב וכן פי' באו' לטב ר"ל לתכלי' טב והוא רע ז"ש אשר הסירותי מלפניך לתכלית טוב הסירותי מלפניך או יאמ' אשר הסירותי מעם שאול על החסד ואו' אשר הסירותי מלפניך ר"ל אשר הסירותי את שאול שהוס' ונדחה מלפניך ואומ' וחסדו לא יסור כו' מקושר עם מ"ש אני אהיה לו לאב שלא יסור חסדי ממנו:

**טז**

**ונאמן** ביתך וכו' הר"דק נפעל עבר כמו ויתקיים מין ותקעתיו יתד במקום נאמן וכת"י וקיים ביתך לפניך כמו שהוא לפניך היום כסאך נכון כן יהיה עד עולם ע"כ וכן מהרי"א ז"ל ופי' עוד ונאמן שהוא תנאי כלו' וצריך שתהיה ביתך נאמן בעבודת ה' שאז יהיה ביתך נאמן וממלכתך עד עולם. **ולע"דן** לפרש לשון נאמן שר"ל ונאמן אני ה' לקיים דברי

יעודי שביתך וממלכתך עד עולם יתמיד כמו שהו' היום לפניך ואעפ"י שיבא זמן גלות ישראל אשוב לרומם כסאך וזהו כפל העניינים ואו' פעמים עד עולם להורות על שני זמנים. או אפשר עוד באו' לפניך בשרו שעתיד דוד לחיות וכמו שאז"ל באותה שעה חיה דוד כשאמ' בעבו' דוד עבדך כמו שנא' ה' העלית מן שאול נפשי כו' ז"ש ונאמן ביתך שיהיה קיים ביתך וממלכתך עד עול' לפניך ממש שתחיה ותראה כל המלכי' שיצאו מחלציך ותיבי לפניך ג"כ נמשכת לסוף הפי לפניך כו'.

**יז**

**ככל** הדברים כו' יש לדקד' כפל ככל הדברי' וככל החזיון ותיר' מהרי"א כי ראיתי מי שפיי' החזיון הזה על ימות המשיח שיהי' מזרע דוד והוא יבנה את בית האלהי' ולא יוסיפו בני עולה לענותו עוד ועליו היה היעוד מהתמדת המלכו' ולא יסירהו עוד ולכן אמר ככל החזיון הזה כן דבר נתן הנביא כי היה חזיון גדול ודוד גם כן אמר ותדבר לבי' עבדך למרחוק לימות המשיח ע"כ. והי' עד כי מעניו' דעתי כיונתי לדעת המפרש הזה כאשר כתבתי למעלה בכפל אל עבדי אל דוד ועניני הנבוא' מוכיחי' הם שדברו הכתובים גם על ההוו' ועל העתיד ובזה מובן כפל ככל הדברי' האלה על ההווה וככל החזיון הזה על העתי' וכתב עוד שאין מן התימה היות כאן הדברים בלשון עתיד ודברים בלשון עבר כי הדברים הטובי' העתידין הם באי' בלשון עבר להיות אמיתתם כאלו כבר באו והיו וכראותי עתה כן בדברי מהרי"א שמחתי כמוצא שלל רב. **ולע"דן** שנמצאו בענייני נבואה זו דברים קשים כגידין והוכחתיו בשבט אנשי' כו' ודברים טובים אשר על ב' העניינים אמר הכפל ככל הדברים האלה וככל החזיון הזה ויהיו ככל הדברים האלה על הדברים הקשים על דרך דבר אדוני הארץ אתנו קשו' ואו' ככל החזיון על הדברים הטובים או בהפך ככל הדברים על הטובים וככל החזיון על הדברים הקשים שבו מלשון חזות קשה הוגד ומלשון משא גיא חזיון ולכל הפי' אמר כי ככל הדברים וככל החזיון דבר נתן הנביא דבר והפכו כאמו' והוסיף לו' כן דבר כי די שיאמ' ככל הדברים וככל החזיון הזה דבר נתן רמז שכן באותו הלשון לא גרע ולא הוסיף באופן שהגיד הטובים והקשים ובו בלשון עצמו שנאמרו לו וזהו שאמר כן דבר כן ממש בלי תוספת ומגרעת כן דבר נתן הנביא וכו':

**יח**

**ויבא** המלך דוד וכו' רש"י ז"ל וישב שם לפני ה' לפני ארון ה' עד הלום שהמלכתני ע"כ וה"רדק מכאן סמכו חז"ל שאין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד וזהו וישב וי"א שאף מלכי בית דוד לא היו יושבין כעין שרפי' עומדי' שאין ישיב' למעל' ומהו וישב דוד מהם אמרו שסמך עצמו ומהם אמ' שישב עצמו בתפל' מי אנכי שהייתי ראוי למלוכה ומי

ביתי בית אבי או אמר ביתי על בניו כלומ' מי בבניו שיהיה ראוי למלוכ' עד הלו' עד המקו' הזה שנתת לי המלכו' לי ולבני אחרי. ובדרש מי אנכי והלא מן מואבי ועמוני באתי לא די שבאתי בקהל אלא שעשיתני מלך ואין הלו' אלא מלכו' שנ' הבא עד הלו' איש ויאמ' ה' הנה הוא נחבא אל הכלים ע"כ וכן הר"לבג **ולע"דן** לדקדק או' המלך דוד כאן ונר' כי הטעם שאין ישיב' בעזר' אלא למלכי ב"ד להיות' צנועי' ושפלי ברך נכנעי' אל דברי ה' ומצותיו כי על כן היה דוד דן ודנין אותו לא כן מלך יש' לא דן ולא דנין אותו להיות' גאי' ועזי' נמצ' כי ענוי' דוד גרמ' לו ישיב' בעזרה שהיא עטר' לו ותפאר' כי לפני כבוד ענוי שלכן בחר ירבע' לבטל עליי' ירושל' כדי שלא יראוהו עומד ורחבע' יושב וז"ש כאן הפ' ויבא המלך דוד וישב שישיבתו זאת עפ"י ה' שישב נתגדל' מלכותו וזכה לזה מצד הענוה שבו ועליה דן כעת ואמ' מי אנכי כו' כי הביאותני עד הלום להושיבני לפניך יושב ולא עומד ובמדרש תלי' מי אנכי והלא מרות המואבי' באתי כי הביאותני ולא קיימת בי לא יבוא עמוני ומואבי עד הלום ולא די שבאתי בקהל אלא שעשיתני מלך ואין הלו' אלא מלכו' שנ' הבא עד הלום איש ויאמ' ה' הנה הו' נחבא אל הכלי' ע"כ. **ולע"דן** דמנא להו לחז"ל שאמ' והלא מרות המואביה באתי היכא רמיזא בקרא ועוד מנא להו לחלק שאמ' הביאותני עד הלו' לבי' ענייני' הביאותני לענין ביאה בקהל ועד הלו' לענין מלכו' דילמא כולה חדא מילתא. ונר' שדקדקו ז"ל ראשונ' לשון מי אנכי דהי"לל מה אנכי ומה ביתי כמו מה אנוש עוד דקדקו לשון אנכי דלא קא' מי אני שהו' דקדוק ב' שע"כ אח"זל גבי משה באו' מי אנכי כי אלך אל פרע' שדרשו אתה אמר' אנכי ארד עמך מצרימ' האם אני אותו אנכי שאמר' ואנכי אעלך גם עלה עוד דקדקו או' עד הלום תיבת עד מיותר' לעומ' זה דרשו מי אנכי שאינו לשון מיעוט שממע' עצמו ע"ד מה אני מה חיי אבל כוונתו והלא מרו' המואבי' באתי כי מצינו ברו' שאמרה לבועז אנכי רות אמתך וז"ש מי אנכי כלו' האם חליל' לך אינך יודע מי אני שבאתי מאות' שאמר' אנכי רות אמתך ומתיב' עד המיותר' דקדק והכריע היות מאמ' הביאותני עד הלום ב' ענייניים האחד הביאותני בקהל ולא די בזה אלא שהביאותני לפני לפנים עד הלום שאין הלום אלא מלכות באופן שהם שתי גזרות האח' הביאותני והשני' עד הלום:

**יט**

**ותקטן** עוד זאת שוחר טוב תמן תנינן עמוני ומואבי אסורים ואיסורם איסור עולם אבל נקבותיהם מותרות מיד. ויאמר מי אנכי כי הביאותני עד הלו' מהו עד הלו' לא דיי שהביאותני בקהל אלא שעשיתני מלך ואין הלו' אלא מלכו' שנא' הבא עד הלום איש. ותקטן עוד זאת בעיני' כאניש דאמ' לחבריה זעיר' הדא באפך ותדבר גם אל בית עבדך

למרחוק שהייתי רחוק ונתקרבתי זאת תורת האדם אבל נקבותיהם מותרות מיד ע"כ. **ולע"דן** לדקדק במאמ' דכיון שבעל המאמר כולל במה שאמ' עד הלום שקרבו השי"ת להביאו בקהל שא' לא דיי שהביאותני בקהל אם כן לפי דבריו ותדבר אל בית עבדך למרחוק שהייתי רחוק וכו' למה שנכלל בדבר המלכות גם אל בית עבדך קשה בהיות בנושא למרחוק. אבל רצו לפרש ותקטן עוד זאת בעיניך כפשוטו יען שהשנית אינה גדולה מן הראשונ' שאדרבא המלכו' לדוד עם היותו שבא מרו' המואבי' דבר גדול מאד להרי' מאשפו' אביון למלכו' ועם היותו מזרע המואביה כי מאי דלא הוה הוה מאי דהוה לא כ"ש שאחרי שהוא מלך אין מן התימה שימלכו בניו שכבר היה אביה' מלך כאניש דאמר לחבריה זעירא הדא באפך שלפי זה המאמר ותקטן זאת בעיניך אינו מוסב לראש הפ' שא' כי הביאותני עד הלום כי אין זאת קטנה אלא גדולה כאמור והלשון ג"כ בלתי צודק שאו' זאת בלשון יחיד וכבר הוכחנו שזכר שני עניינים האחד ביאתו בקהל והשנית הלום המלכו' ואיך אמ' זאת לשון יחיד לזה פירשוהו כאניש דאמ' לחברי' זעיר' הדא באפך שמוסב או' ותקטן זאת על סוף הפסוק כאילו אמר זעירא הדא באפך הלא הוא מה שדברת אל בית עבדך ענין המלכות שנכלל בתיב' גם עם היות ביתי פגו' ז"ש למרחוק שהייתי רחוק אלא שקרבתני בטענ' זאת תור' האדם הזכרי' אסורי' ולא הנקבו'. עלה בידינו ביאור בפסוק מתוך דבריה' ז"ל באו' למרחוק על ענין עמוני ומואבי שקרבו בטענ' זאת תור' האד' שאיסורו איסו' עולם לא תור' הנקבו' שמותרו' מיד א"כ מלת למרחו' מיותר' לגמרי וא"כ היה לו לפרש הפסוק כפשוטו וכו' שהבטיחו השי"ת שלא יכב' נרו לעולם ומלכותו. ועוד מי הכריח' לפרש אומ' ותקטן זאת בעיניך כאניש דאמ' לחברי' וכו' ולמ' לא פירשו הפסוק כפשוטו: ונרא' דבעל המאמ' הוקש' לו תיבת הלום וגם תיב' עד מיותר' וזה כלל באו' מהו עד הלום מדלא קאמ' מהו הלו' וכן בתירוץ היה לו לקצר ולומ' הלו' מלכו' שנא' הבה עוד הלו' איש וכו' באו' לא דיי וכו' רוצה לתרץ תיבת עד שכוונ' הכתוב לא דיי שהבאותני בקהל שהגדול הזה היה מספיק לי ואתה ברחמיך הביאותני עד גבול הלום שאין הלו' אלא מלכו' באופן שאו' לא דיי שהביאותני וכו' כלול בתיבת עד ומלכו' כלול בתיב' הלו' והנ' ראו חז"ל בסוף שאו' וזאת תור' האד' אין לו הבנה רק אם נפרשהו זאת תורת האד' ר"ל הזכרי' הם אסורי' איסו' עול' אבל הנקבו' מותרו' מיד לכך הוצרכו לפר' או' ותדב' גם אל בית עבדך למרחו' דהיינו שהייתי רחו' מאבי ונתקרבתי דהשתא א"ש או' זאת תור' האד' תור' הזכרי' ולא תור' הנקבו' והכוונ' שהמשכ' המלכו' לדורו' דבר גדול הוא ונתגדל יותר מצד היותו הנושא גרוע זרע מואבי שא"עפי שמן הדין יהיה מותר לבא בקהל עכ"ז לענין מלכו' תשי' עליך מקרב אחיך היותר מיוחס זהו

שא' ותדבר גם אל בית עבדך ענין המלכו' עם היות פגם זה של למרחוק מצד מואבי ורש"י ז"ל גם אל בי' עבדך להמליך את בני אחרי. וזאת תורת האד' בתמי' להתבש' כן בשר ודם. ד"א עשית לי כמו שעשי' לאד' הראשון שהרא' לו הדורו' העתידין ע"כ והר"דק ז"ל ותקטן עוד המלכו' שנת' לי ולא די זה אלא שדברי לתת המלכו' לבי' עבדך עד עול' זהו למרחוק וי"ת למרחוק לעלמא דאתי. וזאת תורת האדם תכונ' האד' כלו' זאת שדברי' על תכונ' האד' הגדול הוא ולא אדם שפל כמוני כמ"ש מי אנכי ומי ביתי וכן בדברי הימי' וראית' בתור האד' המעלה וי"ת ודא חיזא לבני אינשא. ובדרש בתורי' האדם המעולה שבנביאים ואיזהו זה מרע"ה שנא' עליו ומש' עלה אל האלהי' משה משובח שבנביאי' ודוד משובח שבמלכי' את מוצא מה שעש' משה עשה דוד משה הוציא את ישר' ממצרי' ודוד הוצי' את ישר' משעבוד מלכיו' משה קרע ליש' הים ודוד קרע לישראל את הנהרי' שנא' בהצותו את ארם נהרי' וכו' ומש' נתן ליש' חמש' חומשי תור' ודוד נתן ליש' חמש' ספרי' שבתהלי' ע"כ. וכונ' המאמ' הזה שהבי' הרד"ק ז"ל מהתייחסו' דוד למש' הוא בסוד תפאר' ומלכות בסוד דו פרצופין אשר משה כליל תפארת בראשו ניתן וזכה לתורה ולנסי' כנז' ודוד אשר זכה למלכו' שמי' זכה ג"כ בכיון אל משה ע"ה כי הסוד שלו משפיע וסוד מלכות בית דוד מקבלת שפע שהיו חמשה ספרי תלים לרמוז אל ה"א אחרונ' שבשם הרומזת לאשת חיל עטרת בעלה וההי"א ראשונה שבשם הרומז' לבינה היא חיים והתפארת עץ החיים עץ חיים היא למחזיקים בה (עד כאן) [על כן] נתחלקה התורה לחמשה ספרים וזה די. והר"לבג ז"ל מתחלה הייתי רועה צאן וקרבתני והבאותני עד הלום לזאת המעלה אשר אני בה ולא די לי בזה אלא דברת גם אל בית עבדך למרחוק רוצה לו' שתמיד הממלכה לי גם כשיחטא לך זרעי ויתרחקו ממך והנה זאת תורת האדם שקצתם צדיקי' וקצת' רשעים והשגחת בי שלא תאבד טובתך וחיבתך וחסדך מזרעי בעבור הרשעים עד כאן ומהרי"א הביא ככל הנז' והוסיף על דרך רש"י ז"ל שפירש בתמיה דהכי קאמר וכי זאת תורת האד' לתת נצחיות מלכות לו ולזרעו אחריו ואפי' כשיהיו רשעי' ופקדתי בשבט פשעם וכו' כי השכל היה נותן שיסחו רשעים ממנה אם כן אין זו תורת האדם כי אם תורת השכלים הנבדלים הקיימים בנצחיותם. **ולע"דן** לדקדק תיבת עוד שמיותרת. ומהו וזאת תורת האדם. ונראה כי האדם אשר יראה לעיני' אפשר שאיש פחות הערך ימצא חן בעיניו וייטיב עמו לזה אמר תמיה אני ממך ה' אלהים הרואה ללבב ויודע כל תעלומות איך בחרת בי כי מי אנכי ומי ביתי עד שמצאתי חן בעיניך אשר הביאותני עד הלום. ותקטן זאת בעיניך כאילו אני גברא רבא כדאי והגון מאד עד שדברת גם אל בית עבדך למרחוק לדורות הבאים העיני בשר לך

אם כראות אנוש תרא' כי מה שלימות ראית בי להגדיל אותי כל כך וזאת תורת האדם אשר יראה לעינים ולמראה עיניו ישפוט לא תורתך ה' אלהים אשר עיניך הלא לאמונה רואה ללבב ואם כן איך בחרת בי כי מי אנכי ואמר ותקטן עוד זאת וכו' כמו שאמרו הראשונים ז"ל גבי ונתנך ה' אלהיך עליון על כל גויי הארץ ובאו עליך כל הברכות האלה כי למה יצאת ברכת ונתנך ה' עליון מכלל שאר הברכות ותרצו ז"ל כי ידוע שבמתנה צריך להעריך ערך הנותן וערך המקבל ובבחינת הנותן הוא ית' מלך מלכי המלכים אבל בבחינת המקבלים ישראל זה העם לא היה כל ימיו אלא בשעבוד מצרים ומטולטל לזה צריך שיקדים השי"ת לתתך עליון על כל גויי הארץ ויתחייב מזה שיבאו כל הברכות האלה והשיגוך דכולי האי ואולי יספיק כל הברכות האלה לעם שלם כמוך עליון על כל גויי הארץ שירבו הברכות לפי ערך הנותן לא לפי ערך המקבל עד כאן וכיוצא בזה אבין כאן כיון שהבאותני עד הלום מלך יהודה וישראל גברא רבא אז מהמלכות והממשלה שנתת לי נמשכה קטנות בעיניך אל המלכות בעצמה שנתת לי כי למלך כמוני מילתא זוטרתי היא המלכות עצמה על כן ותדבר גם אל בית עבדך לדורות וזאת תורת האדם כנז"ל ואפשר עוד וזאת תורת האדם כדפרישית בכלי חמדה שהכוונה אחרי שמי אנכי קטן הערך אין זאת אלא לכבוד אדם הראשון יציר כפיך אשר ממנו תוצבתי וכו' כל חיי רוחי כמו שאמ' ז"ל שבעים שנה נתן אדם הראשון לדוד. והמקובלים ז"ל אמרו א"דם אדם דוד משיח באופן שזאת תורת האדם היא שגרמה לי כן מלכות וממשלה כי למעשה ידיך תכסוף לכבדו ולרוממו. ואפשר עוד שאמ' ותקטן עוד זאת וכו' שכוונת אומרו עוד זאת יען כי מתחלה קטנה היא בעיניך זאת המלכו' מא' שנתת לאיש גרוע כמוני כי מי אנכי ומי ביתי כי הביאותני עד הלו' והנה ותקטן עוד זאת פעם בי זאת המלכות הנז' כיון שנתת אותה גם אל בית עבדך לדורות ז"ש ותקטן עוד רוצה לומר עוד פעם שנית מאחר שנתת אותה אל בית עבדך:

כ

**ומה** יוסיף עוד דוד וכו' רש"י ז"ל ומה יוסיף עוד לדבר מה ששאל עוד ואתה ידעת את עבדך נתת לי כל צרכי כמו יודע צדיק נפש בהמתו ע"כ וכת"י ואת עבדת רעות עבדך. וכן מהרי"א אלא שפי' ידע לשון רחמים כמו וידע אלהים. וה"רדק ואתה ידעת את עבדך אתה ידעת לבב עבדך ולא אדע לדבר מה שבלבי ואתה ידעת. **ולע**"דן כוונת הכתוב אחר שהרבה דוד למעט עצמו לפני ה' אמר ומה יוסיף דוד עוד לדבר ר"ל ומה תועל' או הודעה יתירה תתחדש לך אם יוסיף לדבר אליך שאתה כבר ידעת את עבדך קודם שיוסיף לדבר אליך ואם כן למה יוסיף לדבר מאחר שכבר אתה ידעת את גריעו' ערך עבדך.

**כא**

**בעבור** דברך כו' רש"י להקים דברך מה שאמרת לשמואל להמליכני וכל כך רצונך הוא ולא שאני כדאי להודיע את עבדך הבשורה שבשרתו ע"כ וכן הר"דק והוסיף ויתכן לפרש בעבור דברך ורצונך כפל דבר לחזק את כל הגדול' נכתב וי"ו עם הדגש וחביריו כתבנו בספר מכלל יופי ובחלק הדקדוק. להודיע את עבדך כלומ' רצית להודיע את כל הגדולה הזאת שדבר' עלי ולזרעי אחרי ע"כ ומהרי"א ז"ל איני חושב שעשית זאת בעבור שדברתי לבנו' בית לשמך ועל אשר היה עם לבבי כן כי לא יספיק זה לסיבת כל החסד הגדול הזה אבל בעבור דברך וכלבך ר"ל דברך הגזרה אשר גזרה חכמתך וכלבך ר"ל רצונך הטוב להטיב הם גרמו כל החסד הגדול הזה ולדברי' האלהיים אין ראוי שיבוקש תכלית אחר כי אם חכמתו ורצונו יתב' ודברך היא חכמ' והגזר' אלהית וכלבך הוא הרצון האלהי שמהם נמשך החסד שעשה ומה שרצו להודיעו אליו ע"י הנביא כי עם היות שיחפוץ השי"ת לעשות חסד עם זרע דוד להמליכו מה היה ההכרח לשיגידהו ויודיעהו לדוד אין לזה אם כן תכלית אחר כי אם חכמתך ורצונך להודיע את עבדך **ולע"דן** לפי שהיה פקפוק בענין דוד שהרי דואג רצה להרחיקו כששאל עליו שאול בן מי זה העלם ונתעלמה מהם הלכה לולי שבא יתרה הישמעאלי ונעץ חרב ואמר כך מקובלני מבית דינו של שמואל עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית ז"ש בעבו' דברך ומצוותך שכתבי בתורה לא יבוא עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית אם כן בעבור דברך שדברת בתורה עשית זאת להודיע שעמונית מותרת ומואבית מותרת והעד דוד מלך ישראל שנבחר מיד ולדורות דורותיו אחריו שזה קיום דברך האמיתית על כן עשית את הגדולה הזאת והגדול' היא להודיע את עבדך שההודעה אלי היא הוראת חביבות וחשיבות על דרך מה שפי' הראשוני' ז"ל חביב אדם שנברא בצלם שהכונה שהידיעה שהודעת לו שנברא בצלם חיבה יתירה היא חיבה יתירה נודעת לו וזהו את הגדולה הזאת להודיע את עבדך אם כן זהו להודיע שההודעה אליו היא הוראת חשיבות וחיבה וזהו להודיע את עבדך:

**כב**

**על** כן וכו' ה"רדק על כן גדלת על כן שאני משיג דעתך ורצונך ידעתי שגדלת על הכל ואין יודע מחשבותיך וידעתי כי אין כמוך ואין אלהי' זולתך ככל אש' שמענו באזנינו וככל אשר ידענו מלבנו הכרנו שאין כמוך ואין אלהים זולתך. וי"ת ככל דשמענא אמרין קדמנא כלו' מה ששמענו אומרי' הקדמונים אשר לפנינו על דרך שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך עד כאן וה"רלבג על כן גדלת ר"ל שידעת העתידות היא לך לבדך ואתה הקורא הדורות מראש כמו שנז' בספר ישעיה ואין כמוך שידע על נכון כל המתחדש כי לשאר השכלי' ידיעת חלק מה מנימוס הנמצאות וסדרם ויושרם אולם ידיעתו בכללות

לא יתכן כי אם לשי"ת כמו שביארנו בחמישי מספר מלחמות ה' עד כאן ומהרי"א על כן גדלת ר"ל בעבור שאנחנו לא נשיג תכלית למעשיך כנז' במ"ש בעבור דברך וכלבך עשית כו' שאתה עושה חסד עם הבלתי ראוים חינם כמו איש אשר כמוני היום ולא באנו עד תכלית כוונתך על כן ידענו שאתה ה' האלהים גדלת מאד וחשש דוד אולי באמרנו שה' גדל מאד יגזור שיש אלוה קטן ממנו ויש ערך ויחם ביניהם לזה אמר כי אין כמוך ואין אלהים זולתך ר"ל שאין אלהים זולתך לא קטן ולא גדול ע"כ. **ולע"דן** שאחר שהציע בדבריו הצעה נכונה להודיע בה שפלות ערכו כמו שאמ' מי אנכי ומי ביתי שהרי מזרע מואבי באים ואמ' שאין תועלת להאריך בזה כי גלוי וצפוי לפניו ית' שפל ערכו ומה בצע בהגיד לפניו הנגלות. עתה אמ' על כן שאני כל כך קטן הערך ושפל ואפל והשגחת עלי על כן גדלת ה' כי זאת היא גדולתך שעם היותך רם ונשא עכ"ז אל זה תביט אל עני ונכה רוח ושפל רוח להחיות רוח שפלי' ולב נדכאים ז"ש על כן גדלת ה' אלהי' ולא נמשך לך ח"ו חסרון כבוד מהתקרבותך לנשברי לב ופחותי הערך בוז משפחות אדרבא בזה גדלת מאד וזהו שסמך ומי כעמך כו' לומ' למוד אתה בכך להרים מאשפות אביונים והראיה עמך ישראל שהיו בשעבוד מצרים והוצאת אותם אל גדולה ומעלה שמי כעמך ישראל זהו גדלך לא כן שאר האלהות הגרועי' לא ידבקו כ"א במעולים ונאים כדי להתכבד עמה' כי הבל המה וכולי האי ואולי יחשיבום וינהגו בהם כבוד אבל אתה מרום וגדלת מאד לא יגיע אליך חסרון כבוד בהשגיחך על שפלי המצב אדרב' זהו כבודך וגדולתך שעל כן גדל' מאד ה' אלהים ואפשר שאמ' כי אין כמוך וכו' נמשך אל סוף הפסוק אל ככל אשר שמענו באזנינו שאלהי' באזנינו שמענו כי אין כמוך ואין אלהי' זולתך זהו ככל אשר שמענו באזנינו אומ' כן כי אין כמוך ואין אלהים זולתך בלשון הזה ממש. או יאמר שמה ששמענו באזנינו מאבותינו ספרו לנו עתה ראינו כן בעינינו שגדלת כן מאד ואין כמוך באלהים ככל אשר שמענו כן ראינו:

**כג**

**ומי** כעמך וכו' רש"י ז"ל אשר הלכו אלהים משה ואהרן שנא' נתתיך אלהים לפרעה וכת"י דאזלו שלוחין מן קדם ה' לפדות לו לעם כך אמרו השלוחים לישראל הב"ה שלחנו לפדות לו לעם ולעשות לו שם ולעשות לכם הגדולה ונוראות עשית לארצך לאחר שיצאו משם ומה הם הנוראות מפני עמך לגרש גוים ומקרא זה קצר חסר לגרש וב"דה פי' לגרש מפני עמך אשר פדית ממצרים מבין הגוים ואינו חסרון כי ממשמע שנאמר (אומרו) מפני עמך גוים אנו שומעים לשון טרודין גרושין עד כאן וה"רדק ומי כעמך כמו שאין כמוך באלהים כן אין כעמך ישראל בעמים. אשר הלכו אלהים הלכו לשון

רבים דרך כבוד כמו ישמח ישראל בעושיו ובדברי הימים אשר הלך אלהים והביא דברי המתרגם והמדרש כנז' וכרש"י ז"ל והרחיב אשר הלכו אלהי' זה משה ואהרן אשר הלך אלהים זה ה"בה ולשום לו שם פי' לו כלו' לאלהים להגדיל שמו בפי בני אדם אשר לא ידעוהו כפרעה שאמר מי ה' וכו' לפיכך אמר ואכבדה בפרעה וז"ש ולעשות לו שם ובדברי הימי' ולשום לך שם ולעשו' לכם כנגד ישראל דבר. הגדולה גם זה בו"או עם הדגש לארצך כנגד ישראל או כנגד ה' ופי' עשית להם הגדולה ונוראות עד שבאו לארצך וכת"י עד די עלו לארעך בית שכינתא די יהבת להון. מפני עמך כדרש"י ז"ל גוים ואלהיו פי' מגוים ומאלהיו ומ"ם ממצרים משמשת במקום שנים ושלשה או פי' והכית גוים ואלהיו כמו שכתוב ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים או פי' גוים של ישראל ופירו' אשר פדית ממצרים גוים משפחות כמו בנימין בעממיך ואלוהיו זקניו ושופטיו כמו אלהים לא תקלל שפי' שופטים ויונתן לא תרגם גוים ואלהיו ואפשר שהיה דעתו כדעת חז"ל שפירשו ואלהיו על הש"ית על דרך בכל צרתם לו צר ואומ' גוים ואלהיו כביכול שהוא פדוי עמהם ומפני זה לא תרגומו עד כאן וכן הביא מהרי"א ז"ל והוסיף בטע' זכרון ענין זה על ומי כעמך וכו' לומר שקרה למלכם דוד וביתו מעין מה שעשה הש"ית עם העם בני ישראל כמו שקרבם עם היותם גוי א' מגויי הארץ עכ"ז הלכו אלהים לפדותו ולקרבו לעבודתו לעד לעולם וכמו שמזכיר בפסוק ותכונן לך את עמך וכו' לעם עד עולם שאף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתי' כו' כן בדומה מה שבחר במלכות דוד לעד לעולם ועל שניהם יחדיו חתם בתפלתו על התמדת' כמזכיר בפסוק ויגדל שמך וכו' גם פי' גוי אחד בארץ בחשיבות גוי א' מיוחד וחשוב לא מפאת עצמו אלא יען אשר הלכו אלהים וכו' ולשום לו שם לו לעם ישראל לעשות לו לשם ותפארת ולעשות לכם הגדולה כלפי ישראל לנוכח ידבר וכן נוראות לארצך על ישראל או אפשר כלפי הש"ית והמ"ם של לכם נוספת כאילו אמר ולעשות לך הגדול' והנוראות לארצך שהוא גלוי שכינה אשר בה וכל זה עשית בעבור העם אשר פדית עד כאן תורף דבריו. והר"לבג ז"ל ומי כעמך כישראל גוי אחד בארץ גוי אחד מיוחד לעבודת הש"ית כי הוא הלך לפדותם לו לעם ולזה הרבה לו הנפלאות בהוציאו אותם ממצרים למען יהיו לו לעם והוא יהיה להם לאלהים ועשה גם כן נפלאות ונוראות בהורישו אותם ארץ ישראל אשר פדה ממצרים ועשה נוראות לשישחיתו ישראל גוים של ארץ ישראל ונוראות לשישחיתו אלהיו במו שנתבאר בענין דגון בתחלת זה הספר עד כאן וי"ת עמא חד בחיר. **ולע"דן** מלבד הנז"ל בפסוק על כן גדלת שהכוונה (עד כאן) [על כן] שאתה מביט אל עני ונכה רוח להחיות רוח שפלים כמו שעשית עמי זהו גדולתך ותפארתך וכיוצא בזה עשית עם עמך העניים

והאביונים שמשועבדים עבדים לפרעה במצרים ופנית אליהם אם כן למוד אתה להרים מאשפות השפלים. ואפשר עוד לפי שאמ' בעבור דברך וכלבך עשית את כל הגדולה הזאת להודיע את עבדך בעולם למלך הוא וביתו שמא תאמר פרנס ומלך לפי העם והעם בזוי הוא חליל' לזה אמר לאמת מה שאמר מי אנכי וכו' כי הביאותני עד הלום אין הלום אלא מלכות ובפרט היות המלכות לנהוג שררה בעמך אשר אין כמוהו בעולם על כן דבר גדול מאד מאד הוא למלוך עליו וז"ש ומי כעמך וכו' ואמר כעמך כיש' דהי"לל כעמך ישראל לפי שידוע שישראל נהגו כל המצות קודם נתינתם כמו שאחז"ל גבי אברהם עקב אשר שמע אברהם וכו' שאפי' ערובי תבשילין קיים ואחריו בית ישראל ז"ש כעמך כשקבלו התורה וכישראל אפי' קודם שקבלו כי קיימו וקבלו היהודים קבלו ומה שכבר קיימו ז"ש כעמך כיש' להשואה כמו כעם ככהן. או אמר ומי כעמך כולם צדיקים דומים כישראל סבא אביהם הזקן שהיתה מטתו שלימה דמו אל צור ממנו חוצבו ואל מקבת בור ממנו נוקרו. ואמר אחד בארץ שאחדותו אשר אין לו שני הוא בהיותו יושב בארץ צבי ארץ אשר ה' דורש אותה תמיד עיני ה' והשגחתו בה ז"ש גוי אחד בארץ והוכיח עוד גדולת העם אשר הלכו אלהים לפדות לו לעם ולשום לו שם אמר הלכו והיה ראוי לומר הלך אלהים לרמוז שאלהים הלך פעמים שלש במצרים ראשונה בימי אברהם להציל שרה והוא סימן לבניה שיצאו משעבוד מצרים וברכוש גדול כשרה אמם ע"ה שנתן לאברהם אלף כסף ומתנות רבות רמז וסימן לבניה וכמו שאמרו בם"ה שמאז הושם להם שארית בארץ שכינת עוזו ית' כדי שינצלו הנשים מהטומאה ויתקיים בהם גן נעול ועוד שנית בימי יוסף ויהי ה' את יוסף לשלא יכשל ויתקיים בהם גן נעול מעין חתום על הזכרים וכשבאו ישראל ירדה עוד גלוי שכינה אנכי ארד עמך מצרימה וכו' לז"א הלכו אלהים בלשון רבים להורו' על פעמים רבות שכולם היו הכנה לפדות לו לעם כאמור זאת ועוד אמר הלכו לפי שאינו דומה גלוי שכינת עוזו כשירד ישראל אבינו בשבעים נפש לירידת אברהם ויוסף כי בפעם הזאת היה גלוי שכינה יותר על כן אמר אשר הלכו אלהים להורות ההתחלפות בגלוי השכינ' כפי הזמן ושיעור הכנת המקבלים לא שיבוא שנוי או התחלפות באלהים הא למה זה דומה לשמש כי יהל אורו בהכנסו בחור קטן יהיה אורו למטה כזוז אחד ואם תהיה ארובה יכנס שעור רב ויראה התחלפות ביניהם כי עם היות א' נוצצים מאור השמש כן כיוצא בזה המבדיל כמה הבדלות כי שמש ומגן ה' כו' והשנוי יהיה במקבלים לא בו ית' חלילה ולזה אמר הלכו אלהי' בלשון רבים ואמר לפדות לו בדרך הדרש לפדו' לו כביכול לפדות את עצמו כי הוא עמם בצרה על דרך בכל צרתם לא צר ואחז"ל גלו למצרים שכינה עמהם או אמר לפדות מי שיהיה לו לעם

לרמוז שבאשר הם שם לא היו כדאים להפדות שאינם עם לו אבל לעתיד יהיו לו לעם ולזה הלך האלהים לפדותו והלך גם כן לשום לו שם ע"ד לשום לכם שארית בארץ שפיי ב"סה על שכינת עוזו שנקראת שארית כמו כן יאמר כאן לשום לו שם. שם כמו ברוך שם כבוד מלכותו שהוא רמז לשכינה שם אדנות והיינו אומרו לשום לו שם לשון שימה דהי"לל לעשות לו שם אלא ודאי כדפרישית לשום לו ית' שם שהוא היכל השי"ת כאמור כדי לעשות לכם ישראל הגדולה בפליטתכם ממצרים דומה למקרא שכתוב לשום לכם שארית בארץ ולהחיות לכם לפליטה גדולה. ונוראות לארצך בכניסתם לארץ הירדן יסוב לאחור ויריחו נבקעה וכהנ' רבות נוראות לארצך וכל זה עשית מפני עמך החביב עליך יען אשר פדית לך ממצרים לא היו אלא גוים גמורים וכל אחד אלהיו בידו כמשאחז"ל הללו ע"עא והללו עע"א הללו מגדלי בלורית והללו מגדלי בלורית זהו שאמר אשר פדית לך ממצרים גוים היו ואלהיו בידו ולכן אמר ואלהיו בלשון יחיד להורות התחלפו' העבודות שביד' ולזה סמך:

**כד**

**ותכונן** לך את עמך וכו' שעם היותם בלתי מוכנים להיותם עם לך אתה הכינות אותם וכוננת את עמך ישראל ע"י הניסים והנפלאות אשר עשית בקרבם עד שהבאת אותם להיותם מאמינים בה' ובנבואת משה עבדו ז"ש ותכונן לך את עמך ישראל באופן שיהיו לך לעם עד עולם וטעם כפל לך לך כי די שיאמר ותכונן את עמך ישראל לך לעם עד עולם לומר שאתה בעצמ' כוננתו לקשט אותו לך שימצ' חן בעיניך כדי שיהיה לך לעם עד עולם הא למה זה דומה לבחור בארזים יש לו קרובה שחורה ונאוה שהוא מוכרח לקחתה כי אין כמוה ביחס שהוא מיפה אותה וכונן אות' לו ז"ש ותכונן לך בעצמך את עמך ישראל שהוא הגון והוא כבר עמך כוננתו להיו' לך לעם עד עולם זהו מצדם שהוצרכו לכוננם כי מצדך ואתה היית להם לאלהים מיום היותם ואפילו כשלא היו נוהגי' לך תורת אלוה ז"ש ואתה ה' היית להם לאלהי' דלא קאמר ולהיות להם אתה לאלהים והוא על דרך מה שפיר' בכלי חמדה בפסוק לעברך בברית ה' אלהיך וכו' עיין שם שדקדקתי אומרו והוא יהיה לך לאלהים רוצה לומר הוא מרצונו הטוב שאינו צריך להכריעו בשבועה להיות לך לאלהים:

**כה**

**ועתה** ה' אלהים וכו' מהרי"א ז"ל כתב שאחרי שזכר התיחסות ענין ישראל ומלכות בית דוד חתם ואמר בתפלה שיקיים הדבר אשר דברת על עבדך למלכות ועל ביתו שתמשך המלכות שנמשך על ביתו לעולם ועד עולם ועל ישראל אמר ועשה כאשר דברת לישראל כי בקיים יחדיו שני היעודים האלה ויגדל שמך וכו'. **ול"עדן** כי כונת הפסוק אומרו

לשון ועתה הוא שר"ל מעיקרא לא היה ראוי להכניסני במלכות כי מי אנכי ומי ביתי להכנס בגדולה הזאת למלוך על עם אדיר כעמך כי מי כמוהו ועתה שכבר הכנסתני מאי דהוה הוה אל נא תשיבני אחור כי הוא רע ומר וז"ש ועתה שכבר טעמתי טעם השררה קשה לפרוש כמו שמצינו בשאול שהיה נחבא אל הכלים לברוח מן השררה ואחר כך רדף אחריה בכמה רדיפות אחרי דוד ז"ש ועתה ה' אלהים כיון שיצא מפיך צדקה הדבר אשר דברת על עבדך ועל ביתו הקם עד עולם ואם ח"ו אחטא או יחטאו לך ואשמו אתה תיסרם ז"ש ועתה כאשר דברת היינו להוכיחם ושיהיה על ידך ממש ולא ע"י אנשים וז"ש ועשה ר"ל אתה בעצמך ויהיה באשר דברת ב"כף הדמיון ולא אמר ועשה וקיים כאשר דברת רק אלא ועשה כאשר וכו' ר"ל חלק ממה שדברת בענין התוכחות אבל לא ע"י אנשים אלא עשה אותם על ידך אם יהיה אפשר ויהיה אם כן כאשר דברת ולא אשר דברת ממש שהרי אתה עושה קצת דהיינו בעשות דבר התוכחו' מידך כי את אשר יאהב ה' יוכיח הוא בעצמו ולא על ידי אנשים:

**כו**

**ויגדל** שמך וכו' ל"עד אחר שהזכיר ענין התפלה על קיום מלכותו ומלכות ביתו אמר ויגדל שמך כשתכונן עמך ישראל לפניך כי יאמרו לאמר העולם כולו ראו דבר נפלא שעם היות ה' שיש לו צבאו' מעלה ומטה בחר להיו' ממשלתו על יש' ז"ש ויגדל שמך עד עולם וזה יהיה ע"י שיבאו כל העולם לאמר ה' צבאו' עם היות שיש לו צבאות מעלה שהוא מתנשא עליהם עם כל זה בחר להיות אלהים על ישראל ובית עבדך דוד יהיה נכון לפניך ר"ל אל כל שירות שתשלחנו לצאת ולבא על כל אשר תצונו יהיה נכון מוכן ומזומן לפניך לא שאני אהיה נוהג שררה ומרדות בהם כי אתה ה' צבאות אלהים על ישראל ושליט עליהם וי"ת נכון לפניך מתוקן קדמך שלא התפלל כאן על המלכות שתכון כסא מלכותו אבל אמר כי בית עבדך יהיה כשר והגון ונכון כדי שיהיה לפניך בעבודתך ויראתך ובזה מובן אומ' ויגדל שמך עד עולם שיתקדש ויתגדל שמך בכל העולם באומר' שה' אלהים על ישראל ר"ל שישראל עובדי ה' בכל לבבם כי בזה יגדל שמך גם יגדל שמך מצד בית עבדך בהיותו נכון ומתוקן וכשר לפניך ע"ד מ"ש הר"דק ומהרי"א ב"מש להיות לעולם לפניך ובסמוך אוסיף לפרש יהיה נכון לפניך ע"ש:

**כז**

**כי** אתה ה' צבאות וכו' הרד"ק ז"ל יען כי אתה גלית וכו' בית אבנה לך וכו' כתרגומו מלכו אקיים לך על כן מצא עבדך את לבו מצאו מכוון להתפלל אליך ע"כ. ומהרי"א ז"ל אחר שאמר ויגדל שמך בהתמדת מלכות ב"ד ובהתמדת עמו ישראל שיהיה שם ותהלה לשי"ת ולזה שמח בהצלחות אלו אמ' כי אתה ה' וכו' וחשב פן יחשב לעזות שאלת

המלכות בפיו ובשפתיו ל"זא כי לפי שאתה ה' צבאו' גלית את אזן עבדך בענין זה לאמר בית אבנה על כן מצא דוד את לבו ועצר כח להתפלל את התפלה הזאת לבקש מהשי"ת הדבר אשר נתן לו השי"ת פתחון פה עליו: **ולע"דן** ראה דוד לתת טעם אל תפלתו זאת שאחר גזר דין מה צורך בתפלה לזה משיב שכיון שרא' שהשי"ת גלית אזן עבדך על הדבר הזה אמרתי בלבי מה צורך בגלוי אזן זה שגילה ה' לאמר בית אבנה לך אין גלוי זה אלא לשאתפלל על קיום הדבר שלזה גילה את אזני ז"ש כי אתה ה' צבאות גלית את אזן וכו' על כן מצא עבדך פתח וגלוי דעת להתפלל אליך את התפלה הזאת והוא על דרך הניח' לי ויחר אפי וכו' שהיה גלוי אזן למשה כדי שיאמר למה ה' יחרה אפך בעמך כמ"ש חז"ל וכי תופש הייתי בך והכוונה שלא נעלם מדוד שבחטא בניו יסיר מהם חלק מהמלכות ויניח בידם שבט אחד או שנים כדי שלא יכבה נרו כמו שעשה לרחבעם ולז"א כאן להתפלל אליך את התפלה הזאת הזאת דייקא שאמר ויגדל שמך וכו' ה' אלהים על ישראל ר"ל על כלל ישראל ודוגמתו ובית עבדך דוד יהיה נכון לפניך מולך על כלל ישראל לא על שבט אחד וזהו שאמר אחר שבא אלי גלוי אזן ראיתי להתפלל התפלה הזאת כדי שתתמיד מלכותי על כלל ישראל כלם:

**כח**

**ועתה** ה' אתה הוא האלהים וכו' רש"י ז"ל אתה הוא האלהים שליט ובעל היכולת לקיים ודבריך יהיו אמת עד כאן וכן מהרי"א ז"ל ודברך אמת בלי שנוי והודיע בזה שלא היתה כונת התפלה להיותו מסופק חלילה ביכולת האלהי עליו אמר אתה הוא האלהים ר"ל בעל היכולת וגם לא נסתפק בשנוי רצון ולא בנבואת נתן לז"א ודברך יהיו אמת כי לא יחזור היעוד מפאת הנותן כי אם מפאת המקבלים ולכן התפלל שיהיו בניו ראויים לקבל וז"ש ועתה הואל וברך וכו' שהתפלל להיות לעולם לפניך ר"ל בעבודתך ולא אמר זה על התמדת כסא המלכות. והר"דק ז"ל ודברך יהיו אמת דרך תפלה אמר או פירושו הם אמת וכת"י אינון קשוט והוא דרך הודעה ע"כ: **ולע"דן** לדקדק אומ' אתה הוא האלהים שאם להודיע שלו ית' היכולת היה מספיק שיאמר אתה האלהים תיבת הוא מיותר' גם תיבת יהיו מיותר' ובלתי מתישבת די שיאמר ודברך אמת ומהו ותדבר אל עבדך את הטובה הזאת לשון טובה דקאמר. ונראה שדוד ראה כי ענין מלך בישראל דבר זר מאד כי ה' מלכנו ה' מחוקקנו ועל זה הקפיד השי"ת בימי שמואל ששאלו מלך שאמר לו לא אותך מאסו כי אם אותי מאסו ממלוך על ישראל ולזה חשש שלא תחשב לו אשמה ששמח במלכות דוד כאלו חפץ הוא למשול ולהדיח את המלכו' של שמים ממלוך על ישראל חלילה לדוד לז"א ועתה ר"ל הנכון היה שאחרי שנדחה שאול תחזור עטרת מלכותך

ליושנה ואתה תמלוך עליה' אבל אחר שאתה בעבור דברך וכלבך עשית זאת ועתה ה' אלהים זאת תפלתי ובקשתי שאתה ה' תהיה נא העקרי המולך והמנהיג ומשגיח בהם ז"ש אתה הוא הוא דייקא שאתה הוא האלהים הדיין ושופט עליהם ומשגיח על כל חלקי ענייניהם על דרך כי ה' שופטנו ה' מחוקקנו וכי תימא אם כן אתה מבקש שיבוטלו דברי אשר יעדתי בהם מלכות לבית דוד לז"א ודברך יהיו אמת שלא יבוטל דבר ממה שדברת אל עבדך את הטובה הזאת שלא בחרתי לא במועיל שבשררה ולא בערב שבה אלא בטובה שבה מהעבודה ומהיותי לפניך שאתה הוא האלהים השופט והמנהיג ואני וביתי לפניך כדמסיק להוציא העניינים לפועל בשליחותך ז"ש ועתה הואל וכו' ר"ל ועתה כדי לקיים העניינים הנזכרים שאתה תהיה האלהים וגם תקיים הטובה אשר דברת אל בית עבדך שנראים דברים הפכיים אבל אינם הפכיים לפי האמת כי הואל וברך את עבדך להיות לעולם לפניך כמו שדברת ודברך אמת ואתה תהיה המשפיע טובה וברכה והצלחה שומברכתך יבורך בית עבדך דוד לעולם יהיה הדבר כסדר אשר בזה יתקיים שאתה הוא האלהים ומברך בית עבדך גם כן נוהג שררה ומלכות בברכתך באופן שמידך יהיה הכל.

**כט**

**ועתה** הואל וברך וכו' רש"י ז"ל הואל רצה ע"כ וכן הר"דק מלשון ויואל משה לשבת את האיש וכו' הנה נא הואלתי וכו' וי"ת לשון התחלה שרי כמו שתרגם אנקלוס הנה נא הואלתי הראשון שריתי. להיות לעולם לפניך שיהיו עובדים לפניך בית עבדך לעולם על עצמו אמר וי"ת ומברכתך יתברכון בתי עבדך צדיקיא לעולם ע"כ וכן מהרי"א ז"ל שבהיותו לעולם לפניך עובד ה' לא תמנע הברכה מצד המקבלי' ועל זה אמר ומברכתך יבורך בית עבדך שיבורכו ויוכנו להיותם צדיקי' על דרך השיבנו הי אליך ונשובה וכן הטיבה ה' לטובים כי בהיות הכנה במקבלים אין שום שנוי בנותן חלילה וחס ע"כ. **ולע"דן** ששאל מהשי"ת ישפיע עליו ועל ביתו שפע ברכה לפי שעה בהווה ז"ש ועתה לפי שעה זו הואל וברך שתהי' הברכ' מהרצון האלהי וז"ש הואל וברך כי אין טעם ברצון ואין צריך זכות לברכותיו וכמו שהתפלל ואני תפלתי לך ה' עת רצון וכו'. וכן אם תדרשהו לשון התחלה הכל עולה למקום הרצון שהוא ההתחלה וז"ש ועתה הואל בעת ועונה הזאת וברך את בית עבדך והשפע הברכה זאת לא ישמן בה ויבעט אלא להיות לעולם לפניך כי היא מתת אלהים שלא תדחה אותם מלפניך אבל תהיה הכנה להיות לעולם לפניך זה לפי שעה ולעתיד אנא פקוד עליהם תמיד ז"ש ומברכתך יבורך בית עבדך לעולם ואפשר שאמ' ועתה התחל וברך ואחר כך ומברכתך זאת יבורך תמיד כי

ברכתך לא יהיה לה הפסק לעד לעולם ואמר יבורך דהי"לל תבורך להודיע כי גם דוד יקבל נחת רוח מכאן שהאבו' שמחי' בשמחת הבנים בקבר על דרך מה שאחז"ל מכאן שהאבות מצטערים בקבר ז"ש יבורך לרמוז אל עבדך שיזכיר באומרו בית עבדך וז"ש לעולם ית' תמיד מלבד הברכה שתברכהו עתה והיינו דפתח ועתה וסיים בלעולם. עוד אפשר ועתה הואל וברך את בית עבדך שיהיה בית כשר להיות לעולם לפניך בעבודתך כדפי' הרד"ק ומהרי"א ז"ל ובהיותו מוכן עומד לפניך בלי שום מסך מבדיל בינך לבינו אלא לפניך ממש אז ומברכתך יבורך בית עבדך מאיליו שאין צריך שתברכהו אלא הוא יבורך מאיליו כי השפע אלהי וברכתו תגיע מאליה אל המוכן וכדאי אליה ולז"א יבורך ולא כתיב תברך וכו':

**ח**

**א**

**ויהי** אחרי כן וכו' ועתה הואל וברך בית עבדך א"ר יוחנן אמר לו ה"בה לדוד דוד אין הבור מתמלא מחוליתו אלא אם כן מושכין לו אמה ממקום קרוב אם אתה פושט ידך באומות העולם אין אתה מתברך הה"ד ויהי אחרי כן וכו' ויך דוד בפלשתי' וכו' ע"כ דקדק ר' יוחנן סמיכו' הענינים ואומרו גם כן ויהי אחרי כן כי אחרי מופלג ר"ל שדוד רצה שהבור יתמלא מחלייתו שהרי אמר ומברכתך יבורך בית עבדך שהוא יבורך מיניה וביה וזהו לשון יבורך מעצמו והקב"ה הפליגו מזה כשאמר לו אין הבור מתמלא מחלייתו וז"ש ויהי אחרי כן ר"ל אחרי שעבר הויכוח הנז' ויך דוד את פלשתי' ומה שאמר ויקח דוד את מתג האמה דרשוהו בפרקי רבי אליעזר לשון מתג ורסן כשיעור אמה רוצה לו' ויקח את מתג האמה מיד פלשתים לפי שכרת יצחק עם פלשתים ברית שנאמר ראה ראינו כי היה ה' עמך ונאמר תהיה נא אלה בינותינו וכו' מה עשה יצחק כרת אמה אח' ממתג החמור שהיה רוכב עליו ונתן להם ברית שבועה וכשמלך דוד רצה לבא לארץ פלשתים ולא היה יכול לבא מפני השבועה עד שלקח מהם אות ברית שבועת יצחק שנאמר ויקח את מתג האמה מיד פלשתי' עד כאן והכוונ' שאעפ"י שמן הדין הותר לו לילח' עמהם כי הם פטרו מים ראשית מדון לילחם תמיד ביש' זאת ועוד שכבר עבר הזמן של אם תשקור לי ולניני ולנכדי אשר זמן זה קבע להם אברה' ויצח' לא להוסיף כי אם חזוק ובמ"ש תהי נא אלה בינותינו האלה אשר בינותינו כבר מזמן אביך נחדש אותה עתה בינינו ובינך אלא שדוד היה חושש לכבוד אות הברי' שהוא אותו המתג של חמור שהי' רוכב יצחק כאשר החזירוהו לפלשתים שהיה אות ברית שבועה ר"ל שהיה אות לברית אהבה שכרתו עמו והחזירוהו ולזה לקחו מתג החמור שיהא זכרון לחמור

שהי' רוכב עליו כאשר החזירוהו אצלם ויזכרו הטובה זו דורות הבאים כנז' אם תעשה עמנו וכו' וזה רמז באו' המאמר מתג החמור שהיה רוכב עליו וגם כן היה אות שבוע' שנשבע על קיום הברית ומכל הבחינו' הנז' לא היה יכול דוד עד שלקח האות הזה ברית שבועה מיד פלשתי' בין שלקחו מידם לרצונם ובין שלקחו בעל כרחם אין בכך כלום כיון שלפי הדין נקי הוא מאלתם ולא היה מונע עצמו אלא משום לזות שפתים עתה שלקחו אפילו לזות שפתים הוסר ממנו ומן הדין מותר ולזה ויך את פלשתים ודקדקו בזה לשון מיד פלשתים לשון מיד שייך על דבר מטלטל הנתן מיד ליד שאלו יהיה מתג האמה מקום הי"לל מפלשתי' ולשון מיד צריך לידחק שהוא מתחת יד ממשלתם. ורש"י מתג האמה ו"בדה כתיב ויקח דוד את גת מיד וכו' והיא נקרא' מתג האמה על שם שהי' מקל רודה בכל פלשתי' מטרופולין של מלכים שלא מצינו בכל סרני פלשתים בעזה ובאשדוד ובעקרון שם מלכות אלא בגת מצינו אכיש מלך גת מתג אגלי"יון בלעז האמה הוא מרדע של עץ ע"כ. והר"דק ז"ל הביא המדרש הנז"ל בפרקי ר' אליעזר ע"כ והביא י"ת תקון אמתה אולי היתה אמת המים עוברת בעיר תקנו אותה לבא מחוץ לעיר אל העיר לפיכך נקראת מתג האמה ובמקומו בדברי הימים וילכוד את גת ובנותיה מיד פלשתים גת ובנותיה נקר' מתג האמה וכן הרלב"ג אולי היה המחוז של גת ובנותיה נקרא מתג האמה עד כאן. ומהריי"א ז"ל כתב בקשר הפרשיות כי ראה דוד שהש"י הניח לו מסביב קצת מנוחה ורצה לבנות בית המקדש לה' וה' ית' ענהו שבנו הוא יבנה אבל הוא אין לו מנוחה עדין הבין מזה היות הרצון האלהי שיחזיק במלחמות עוד ז"ש ויהי אחרי כן שלא הניחו ה' ית' לבנות בית מנוחה אז ראה שהכונה אלהית שילחם עוד ולזה ויך את פלשתים ומואב ככל אשר יזכיר ולזה לא נמלך באורים ותומים כמנהגו הטוב כי דבר נתן הנביא עדיף. ומתג האמה כרלב"ג הנז"ל. **ולע"דן** ויהי אחרי כן שמתחלה היה המלכות רופף ביד דוד שהי' חושש פן יקראנו אסון כשאול וביתו שנדחו ולזה לא תחזקנה ידיו אכן כעת שה' יתברך אמץ את לבבו וחזק את ידיו שהמלכות לו ולבניו אחריו ואפילו אם יחטאו ואשמו ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם אז נתחזק מאד וז"ש ויהי אחרי כן מהנז"ל מהבטחו' ה' וממה שהזכיר לו שבנו הוא יבנה הבית כי הוא יהיה לו מנוחה אמר אם כן צריך להלחם מלחמות כדי שבני אחרי יהיה פנוי ויבנה הבית כדי שאהיה אני גם כן המכין בנין הבית ז"ש ויהי אחרי כן מהנז"ל בסמוך כאמור ויקח את מתג האמ' כפי הפי' הנז' אפשר שקרא מתג האמה לפי שהמקו' שלקח היה במתג ורסן לשאר המקומות ולזה הקדי' ויכניעם על ידי הכאה הנז' וע"י לקיח' מתג האמ' ולפי' הר"דק כיון שלכד אמת המים הרי הוא מתג ורסן כל העיר.

**ב**

**ויך** דוד את מואב וכו' סנהדרין פרק ד' מיתות אמר רבי יוחנן משום רשב"י היינו דאמרי אינשי מיניה וביה אבא ליזיל מיניה ביה נרגא כי אתא רב דמי אמר ירך ממנה מסרחת רי"בל אמר שהרגו לאביו ואמו ע"כ ורש"י ז"ל הביא כדברי ר"יבל שנא' וינחם את פני מלך מואב ולא מצינו שיצאו משם ע"כ וכן הרלב"ג ז"ל והוסיף שאם יהיה כן הענין יהיה פירוש וישבו עמו כל ימי היות דוד במצודה כי מיו' הפרד דוד משם לא שמר להם והמיתום ע"כ וכן הביא הרד"ק ז"ל שעשה כן וימדדם וכו' דרך בזוי ונקמה על שהרגו אביו ואחיו חוץ מאחד שברח אל נחש העמוני והחיהו לז"א דוד אעשה חסד עם חנון וכו' כאשר עשה עמדי חסד וי"ת בחבל בעדבא לשון גורל וחלק ותהי מואב עדת מואב נושאי מנחה ת"י נטלי פרס שהיו נותנים מס ופרס ידוע בכל שנה ע"כ וכן הביא מהרי"א ז"ל והוסיף כפי הפשט שהיו מרובים אנשי מואב וחשש להחיות' כלם פן ימרדו בו וראה שדי לו בשליש מהם לקיום ישוב העיר לפרעון המס ולזה כל השבויים היה משכיב אותם ארצה ואחר כך היה מודד שני חבלים להמית ומלא החבל להחיות ועל ידי כן נכנעו ותהי מואב נושאי מנחה פורעים מס לדוד ועשה זה למואב ליסר כל שאר האומו' שלא ירימו ראש על יש' להלחם עוד. **ולע"דן** לפי שהכו לאביו על כן עשה חבל אחד להמית בעד אביו ולפי שהרגו אחיו חבל שני להמית ולפי שנצול אחיו אחד אעפ"י שלא היה ברצונם כי בורח הוא ונצול עכ"ז עשה חבל אחד להחיות להודיע שאלו החיו גם את אביו ואת אחיו לא המית אחד מהם ואמר וימדדם בחבל השכיב אותם ארצה להודיע שלא היה משכיב ארצה אלא לנהרגים ז"ש וימדדם בחבל השכיב אותם ארצה שאם לא כן היה כפול וימדדם בחבל וכו' וימדד ב' חבלים וכו' אלא ודאי היה ממדד להשכיב ארצה הנהרגים והיתה מדידה זו בחבלי' מעין גורל כמו שזכ' המתרג' אשר למות ישכיבו ארצה ואשר חבלים נפלו לו בנעימים להחיות לחיי' למה ישכיבו ואמר מלא החבל להחיות לא כן גבי שני חבלי' להמי' לא אמר ומלא להודיע טוב לב דוד שאגב החבלים של להמית לא היה מדקדק שיתמלאו הרבה אלא וימדד שני חבלים כל דהו ולא מלאי' אמנם בחבל של להחיו' כתיב ומלא החבל להחיות מלא דייקא. ואמר ותהי מואב לדוד לעבדים שלמ"ד לעבדי' מיותרת אבל כיון לומר ותהי מואב על עיר מואב שנכבשה לו ותהי מואב לדוד וגם כן אנשיה ותהי לעבדים נושאי מנחה ואלו כתב ותהי מואב לדוד עבדי' היה מתפרי' תיבת מואב עדת מואב כנז' בה"רדק ובמדרש הנז"ל מרשב"י נבין יתור זה של הל"מד גם באומרו ותהי מואב שהכונה להגיד שעשה כל האכזריו' הנז' עם היות מואב לדוד כי מזרע רות המואביה הוא עכ"ז ויך דוד את מואב

עם היות ותהי מואב לדוד קרובים לדוד ואומרו לעבדים נושאי מנחה הגיד הויה שנית והיא היותם לו לעבדים נושאי מס ומנחה:

**ג**

**ויך** דוד את הדדעזר וכו' רש"י ז"ל בלכתו להשיב כשהלך הדדעזר להשיב ידו כתרגומו לאשנאה תחומיה שכבש מן הארץ חוץ לגבול ארצו והרחיב את גבולו ע"כ וכן הר"דק ז"ל והוסיף ובדברי הימי' להציב ידו אעפ"י שהם שני לשונות הענין האחד (והדדעזר עזר) [והרע זה הדדעזר] בתחלה לישראל ולקח מארצם ולכן אמר דוד במזמור אלהים זנחתנו פרצתנו הרעשת ארץ פצמתה ועתה בא להעמיד גבולו עד מקום שכבש מארץ ישראל סמוך לנהר פרת והתחזק דוד עליו ברצון האל והכהו וכן מהרי"א.

**ד**

**וילכוד** דוד ממנו אלף וכו' רש"י ז"ל ויעקר דוד משום לא ירבה לו סוסי' ויותר ממנו מאה רכב שהיו צריכין לו לכדי מרכבתו והרכב ארבעה סוסים כמו שנאמר מרכבה בשש מאות וסוס בחמשים ומאה מכאן למדנו שהרכב ארבע' סוסי' ע"כ. והרד"ק ז"ל דקדק מדלא קאמר ויך נרא' כי לא הכה מהם אלא אותם שהרג בהלחמו אבל אלו אסרם ואחר כך לקח מהם פדיון נפשם וכת"י וילכוד ואסרם כלומר עד שפדו עצמם. אלף ושבע מאות וכו' ובדברי הימים אלף רכב ושבעת אלפים פרשים הנה מנה השרים הגדולים אשר במחנה הדדעזר ושם מנה כל הרכב והפרשים גדולים וקטנים שהיו שבעת אלפי' וכן לא זכר הנה מנין (הפרשי' ו)הרכב שם זכר אותם והרגליים לא זכר שם וזכרם הנה ויעקר שלא להרבות סוס ולא המית' שאסור להמית דבר דרך השחתה אלא בעמלק והעיקור הותר בסוסי האויבים שלא ילחמו בהם והוא שמנשר פרסותיהם מן הארכובה ולמטה שלא תזוז עוד ממקומה ויותר כרש"י ז"ל ע"כ וכן מהרי"א. **ולע"דן** וכי זכות שיתרה דוד איש מהם בפדיון כסף ואפילו משקלם זהב אלא הכתוב הזכיר הגבורה שלכד דוד כל כך אנשים ופרשים כאלו הם בצים עזובות ואפש' שאומ' אלף וחמש מאות פרשים האלף אל הרכב שאמר שם בדברי הימי' ושבע מאות פרשים הנזכרים כאן כי השרים של השבעה מאות שרי מאות שלהם שבע מאות והזכירם כאן והרגליים הזכירם כאן ושם ונר' שנפל טעות בדברי הרד"ק תיבת ולא הזכירם שם כי צריך להיו' והזכירם שם:

**ה**

**ותבא** ארם דמשק וכו' הרד"ק ז"ל ארם דמשק לפי שיש ארם צובה ארם נהרי' ארם מעכה ארם בית רחוב עד כאן וכן מהרי"א והוסיף אפשר שבצאתם ארם לעזור להדדעזר ויצא דוד לקראת' על כן היו כל ההרוגים מארם דמשק עד כאן: **ולע"דן** לדקדק תיבת ותבא

ארם בלשון נקבה שתלה הדבר אל העי' והי"לל ויבאו אנשי ארם דמשק לעזור אפשר לפי שנפלו ותשש כחן על זה אמ' ותבא בלשון נקב' לרמוז אל החולשה והנפילה שנפלו:

ו
**וישם** דוד וכו' הרל"בג וישם דוד שם מושלים בהם כי כבר היה ארם לדוד לעבדים ע"כ והרד"ק ז"ל נושאי מנח' כתרגומו נטלי פרס ע"כ וכן מהריי"א והוסיף נציבי' מנהיגי' מידו להנהיג אותם ולהטיל עליהם המס וראו כולם שדוד נוצח שלא כטבע אלא בהשגח' אלהית וקנה שם טוב וז"ש ויושע ה' את דוד ע"כ: **ול"עדן** אפשר שאלו הנציבים היו משל ארם אבל היו מונחים מתחת יד דוד כמו שעושה היום המלך בבלחי"אה שהוא ממנה מתחת ידו אחד מהם ובהם וזהו אומרו וישם דוד נציבי' בארם ולזה הוצרך לו' ותהי ארם לדוד לעבדים כיון שהנציבים היו משלהם. ואם נאמר דברים כפשטן שהנציבים משל ישראל היו הוצרך לומר ותהי ארם לדוד לעבדים לפי שהנציבים האלה לא היו בכל ארם מדלא כתי' בכל ארם אלא בארם דהיינו בעיר אחת ועכ"ז ותהי ארם לדוד לעבדים ר"ל אפי' שאר העיירות שלא שם בהם נביאים לא כן גבי אדום בסמוך דכתיב בכל אדום שבכל מקום ומקום מאדום שם נציבים.

ז
**ויקח** דוד את שלטי הזהב וכו' רש"י ז"ל הם האשפתות שנותנים בהם החצים כמה דאת אמר (דרכו) [הברו] החצי' (מאלו) [מלאו] השליטים כל הפרשיות הללו סמכן לפי שמכל המלחמות האלה קבץ הקדשו' לצרכי בדק הבית והר"דק ז"ל שלטי הזהב מגיני הזהב אשר היו על עבדי הדדעזר אשר לקחם במלחמה ופי' אל עבדי כמו על עבדי והוצרך לו' ויביא' ירושלם שלא לקח פדיונם כמו שלקח פדיון הפרשים או אמר ויביאם ירושלם לומר שנתנם באוצר בית ה' להתקדש ע"כ וכן הביא מהריי"א ז"ל:
**ולעד"ן** טעם סמיכות כל הפרשיות הללו לפי שמלחמת פלשתים היתה אסורה מצד מתג האמה אות ברית יצחק כנז"ל ודוד התירה. ואחריה מואב משום אל תצר את מואב וארם משום ברית לבן עד הגל ועדה המצבה ואדום לא תתעב אדומי וכולם הוצרכו להתר על ידי סנהדרין כמו שאזכיר בסמוך בפסוק וכו':

ט
**וישלח** תועי וכו' הרד"ק ז"ל ולברכו שיצליחהו האל במלחמותיו או פי' ולתת לפניו ברכה מנחה כמו שאמר ובידו היו כסף כי המנחה נקראת ברכה כמו קח נא את ברכתי אשר הובאת לך ע"כ. ומהריי"א ז"ל ספרו הפסוקים שלא עבר דוד על כסף וזהב לא ירבה לו מאד כי כל אשר הציל לו אלהים משלטי הזהב אשר להדדעזר והנחשת אשר לתועי הכל הקריבם דוד לשמים עד כאן: ובדבריו מובן וכסף וזהב לא ירבה לו מאד

לו דייקא אבל מרבה הוא לשמים ולהקדש: **ולע"דן** ששלח ליורם בנו לשלשה עניינים האחד לשאול לו לשלום ר"ל לשאול ממנו ברית שלום שלא ילחם דוד עמו והשני לברכו על אשר נלחם בהדדעזר ויכהו כי לא נלחם תועי מעולם עם הדדעזר אבל הדדעזר היה הפוטר מים ראשית מדון לזה אמר כי איש מלחמו' תועי היה הדדעזר ר"ל הדדעזר היה איש מדון ובעל המלחמות של תועי ר"ל מעורר אותן ז"ש איש מלחמות וכו' מלחמות רבות ועתה נתגלגל זכו' זה והצלה זו על ידו ראוי לברכו והשלישי מנחה כלאחר יד כאלו לא הית' עיקר ביאתו כי אם על השנים הראשונים ז"ש ובידו כלי כסף וכו' וסדר הכסף תחלה ואחר כך הזהב ואח' כך הנחש' אולי שהיו כלי הכסף רבי' מאד ויעלה סכומן יותר משווי הכלי זהב ולזה הזכירם ראשונה לרבויים ולרבוי איכותם יותר ז"ש כלי כסף והם עיקר המנח' וכלי זהב גם כן עם היו' הזהב יותר מעולה היו כלים מועטי' אשר על כן נעשו טפילה והזכירי' שניי' ואח"כ הנחשת.

**יא**

**גם** אותם הקדיש וכו' הרד"ק הקדיש לבנין בית המקדש ע"כ. **ולע"דן** באומ' גם אותם הקדיש שאעפ"י שלא לקחי' במלחמה עכ"ז גם אותם הקדיש עם הכסף וכו' מכל הגוי' אשר כבש שאעפ"י שהכסף מכל הגוים אשר כבש היה מצד שעזרו הש"י לנצחם לא כן זה אשר הביא יורם עכ"ז ראה להקדישו שזה מחוייב בו יותר כיון שלא הצריכו הש"ת להלחם זהו שאמר גם אותם ומה שאמר כאן המלך דוד רמז שלהיות מלך נאסר לו הכסף וזהב שנאמ' וכסף וזהב לא ירבה לו על כן הקדישם ז"ש הקדיש המלך שלהיותו מלך הוכרח להקדיש' וכמו שזכרתי בפי' וישמע תועי וכו' ממהרי"א עיין עליו:

**יב**

**מארם** וממואב וכו' קשה שלא הזכיר' כסדרן של מלחמו' כי עמלק קדמ' שהרי בהיותו אצל אביש עשא' ואחריה פלשתי' ואחריה מואב ועמון ואחריה גת ואחריה הדדעזר. ואפשר שהזכירם הקל הקל תחלה בבחינת השלל כי מארם דמשק קבץ כסף וזהב מועט יען שארם היו באים לעזרת הדדעזר כנז"ל ותבא ארם וכו' ואין דרך להביא כל כך כסף וזהב עמם כי לא היתה מלחמתם כי אם לעזרת הדדעזר ולזה אחר שקבץ מארם דבר מועט וממואב ומעמון יותר ומפלשתים יותר ומעמלק יותר כי פעמים רבות הלך עליהם כנזכר לעיל בעוד היותו אצל אכיש ומאז ומקדם היה מקדיש דוד להי' ומהדדעזר יותר ויותר ואחר כך אחרון אחרון חביב ברבוי ההקדש ויוכיח כן הכתוב עצמו שסדר הוא בבחינת השלל כנזכר וזהו שאמר ומשלל הדדעזר שמורה היות שלל הדדעזר רב הכמות והאיכות על הנזכרים שהרי לא הזכיר תיבת שלל בזולתו וזהו שאמר בן רחוב להורות כי השלל הזה ששלל יהיו בתוכו דברים שהם נחלת אבות מהדדעזר בן רחוב ממה שירש

מאביו הכל נפל ביד דוד להקדש ואפש' עוד שהזכירם ממטה למעלה כמו שאירעו וזהו מארם תחלה שבו כלל כל ארם צובא ודמשק וזולתו והם אחרוני' ופתח בהם ואחר כך ממואב ומעמון שהיא הקודמ' לזאת כדכתי' ויך את מואב וימדדם בחבל ועמון ומואב בחדא מחתא מחתינהו ואחר כך הזכיר פלשתים שקדמ' למואב שנאמר ויך את פלשתים ויכניעם וכו' ואחר כך הזכיר מעמלק שהיתה קוד' מלכותו בהיותו אצל אכיש אמנ' מה שחזר להזכיר ומשלל הדדעזר וכבר נזכר תחלה בכלל ארם הטעם לפי שהיה שללו מרובה כמו שאמרנו וז"ש הפסוק עצמו ומשלל הדדעזר שעל כן הוציאו מכלל ארם שנזכר תחלה לפי שהיה שללו רב וזהו שאמר ומשלל הדדעזר.

**יג**

**ויעש** דוד שם בשובו מהכותו וכו' בילקוט הביא בשם ר"י בנוסחא הזאת אמנ' ב"בר פ' ויצא נוסחא אחרת וזוהי נוסחת הילקוט ב"ר ויעש דוד שם בשובו מהכותו זהו שאמר הכתוב למנצח על שושן עדות מכתם לדוד ללמד וכתיב בהצותו את ארם נהרים וכו' בשעה ששלח דוד את יואב לארם נהרים ולארם צובא פגע בארמיים בקש לזנבן הוציאו לו אפסטליות שלהם הנה עד הגל הזה ועדה המצבה. פגע במואביים בקש לזנבן הוציאו לו אפסטליות שלהם אל תצר את מואב שלח אצל דוד את כל המאורע באותה שעה לא נהג דוד בעצמו כמלך אלא עמד והסיר פורפירא מעליו ועטרה מעל ראשו ונתעטף והלך אצל סנהדרין שנא' סוגה בשושני' עדות על שם התורה שנקראת עדות א"ל רבותי לא באתי לכאן אלא ללמוד אם אתם נותני' לי רשו' אני מלמד שלחתי את יואב לאר' נהרי' ולאר' צוב' בקש לזנבן הוציאו לו אפסטליו' שלהם ולא הן פרצו הגדר תחלה שנ' ויאסוף אליו בני עמון ועמלק פגע במואבי' בקש לזנבן והוציאו אפסטליו' שלהם אל תצר את מואב ולא הן שפרצו הגדר תחלה וישלח מלאכים אל בלעם בן בעור וכו' כמה אגרות כתב א' לאדומיי' ואי למואבי' ר' חנינא אמ' אגרת א' כתב הה"ד וישב יואב מהכו' את ארם נהרי' ואת ארם צוב' וישב יואב ויך את אדום חזר ולמד של מואביי' משל אדומיי' מכתם לדוד מכו' ותמות לדוד ד"א וישב יואב ויך את אדו' אמ' יואב אם אחריב את אדו' עכשו אין אנו מוצאין בחזרתנו לא אכילה ולא שתיה אלא נניח אות' עד שנכבוש את ארם ונחזור עליה' היינו דכתי' וישב יואב ויך כתוב א' או' י"ב אלף וכתו' א' או' י"ח אלף אלא ב' מלחמו' היו א' של י"ב אלף ואי של י"ח אלף ע"כ. **ולע"ד** לדקדק מאי קשיא להו בפי' ויעש דוד שם וכו' עד שהוצרך לביאור ז"שה למנצח על שושן וכו' ומאי קשיא להו בפי' בהצותו את ארם נהרים שאו' וכתיב בהצותו. ועוד מהו אומ' באותה שעה לא נהג דוד בעצמו כמלך ולמה לא ינהוג בעצמו כן כי שום תשים עליך מלך כתיב שתהא אימתו

עליך ומה נזק יש בענין אם היה הולך בעטרת מלכות ולמה לא טען במואב שהרגו אביו ואחיו ונר' דקשי' להו מאי שנא הכא שאו' שעש' לו דוד שם בשובו מהכותו את ארם כי מלחמ' פלשתי' וזולת' גדולות היו. עוד הוקש' להם שכיון שהפ' מזכיר שדוד עש' לו שם ותהל' א"כ היה ראוי להזכיר לו מלכו' ולו' ויעש לו המלך דוד שם וכמו שהזכיר לו מלכו' בפ' גם אות' הקדיש המלך דוד. עם היו' שכבר זכרתי שם טעם נכון לאומ' הקדיש המלך דוד עוד הוקש' להם ז"ל באומ' מהכותו תלה בדוד ובתהלים באומרו בהצותו ובדברי הימים תלה י"ח אלף באבישי והמפרשים קיימו כל הפסוקי' באומרו כי תלה בדוד לפי שהוא המלך והכל תלוי בו ותלה בדברי הימים באבישי שהוא המתחיל במלחמה ושהרג ו' אלפים והזכי' בתילים יואב לפי שהוא השלי' והרג י"ב אלף באופן שהיו כלם י"ח אלף כמו שנזכיר בסמוך בס"ד אמנ' ח"זל סוברים שהיו שתי מלחמות אחת עשה אבישי ואחת עשה יואב אחת של י"ב אלף ואחת של י"ח אלף וכמו שנאמר בסוף המאמר כתוב אחד אומר י"ב אלף וכו' וא"כ היאך יתקיימו הפסו' האלה שכאן כתי' מהכותו וכן בתלי' בהצותו שמורי' שדוד הכה והיצה ולז"א שהאמת שהמלחמ' הא' עשה אבישי י"ח אלף ויואב עשה שנית י"ב אלף ומ"ש כאן מהכותו מובן במש"ה למנצח על שושן עדו' שדוד השתדל להוציא פסק דין להתיר לילח' עם ארם ומואב ואדום א"כ בבחינ' זאת נאמר מהכותו עם היותו הלוחמי' אבישי ויואב דוד העקר לפי שהו' למד התר בזה וכמו שרמז באו' לדוד ללמ' שבא לטעון וללמד התר במלחמה שלא תועיל לא טענת אל תצר את מואב ולא לארם טענ' עד הגל הזה כו' ולא לאדום טענת אל תתגרו בם ולפי שכתו' בתורי ולא תהדר פני גדול לזה הוכרח דוד להתעטף כאחד העם ולהסיר לבוש מלכו' ולהרי' העטר' כדי שידינו דין אמת לאמתו כי תור' היא וללמוד הוא צריך ולזה עש' עצמו מך ותם בלי שום ערמ' עשה כן לברר האמת והדין אשר בזה מובן או' ויעש דוד ולא אמ' ויעש המלך דוד כי לא בא כמלך מהודר אלא כהדיוט וא"כ השם שעשה לו דוד לא היה שם תהלת הנצחון כי לא לו יחשב כי אם לאבישי ויואב אבל עשה לו שם בזאת ההודא' שהוציא לאור משפט ותעלומ' יוציא אור ומה שלא טען במואב על שהרגו את אביו ואת אחיו כי לא רצה דוד שיחשבו שהיה לו פניה או נטיה אל תכלי' מהתכליות כי אם להוציא דין לאמתו ולזה טען מצד הכלל וטענת הכלל עדיפא מטענת הפרט. ומ"ש אגרת א' כתב היינו דוד שלא כתב תשובת ההתר אלא למואביים לבד והיינו או' וישב יואב ויך את אדום ששב מעצמו יואב ודן ולמד להרוג לאדומיים והגירסא צריך להיות חזר ולמד לאדומיים משל מואביים וכן תמצא למהרי"א ן' אשר ז"ל שם שהגירסא מהופכת כנזכ' בין לנוסחא זו של הילקוט ובין לנוסחת הרבה עצמו שאינו מזכיר שם פסוק ויעש

דוד שם כלל עכ"ז הדקדוקים שדקדקנו מהמאמר הנזכר נכונים בפסוק שדוד עשה לו שם גדול בזה הפסק שפסק להתר להלחם עם מואב אעפ"י שכתוב אל תצר את מואב ועם אדום שכתוב אל תתגרו בם ועם ארמיי אעפ"י שכתו' עד הגל ועדה המצבה הזאת אם תעבור אלי לרעה ובזה מובן ויעש דוד שעש' עצמו מך ותם לפני הסנהדרין ולא בכח זרוע הוצי' דין זה כי אם לאמתו ולפי שהורה להתר יען כי הם פרצו גדר תחלה ל"זא בשובו מהכותו שהוא כאלו הוא הכם כיון שבהוראתו נעשה ולפי האמ' מלחמ' אחת של י"ח עשה אבישי והשנית יואב י"ב אלף כמו שנזכ' במדרש ורש"י הביא כדברי מדרש תנחומא. ויעש דוד שם שקבר את ההרוגי' שהרג באדום והוא שם טוב לישראל שקוברים אויבהם וכן הוא או' במלחמת גוג ומגוג וקברו כל עם הארץ והיה לכם לשם. ומניין שקברם דוד שנ' במלכי' ויהי בהיות יואב באדום בעלות יואב שר הצבא לקבור את החללי' י"ח ובתהלים י"ב אלף אמור מעתה שתי מלחמו' היו ע"כ ובדברי המדרש הזה שהביא רש"י מובן לשון הפסוק שאו' שם בגוג ומגוג והיה לכם לשם שאמר והיה לא אמ' ויהיה לכם לשם לו' שכב' היה לכם ענין זה לשם בימי דוד כדכתי' ויעש דוד שם. ומובן גם כן בזה אומרו ויעש דוד שם בשובו מהכותו וכו' שאם הכוונה כפשוטו שקנה לו שם גבורה ונצחון לא היה לו ליחס כן אלא בהכותו לא בשובו אלא ודאי מורה על דבר שנעשה אחר הכותו והוא ענין (הקרבוה) [הקבורה] שקברום אחרי שהוכו. והרד"ק ז"ל ויעש דוד שם כי נצח מלחמה גדולה ויצא שמו בעמים ורבותינו פי' כרש"י ז"ל. ובמה שאמר שמנה עשר אלף אבל הי"ב אלף היו במקום אחר ואלו ה"יח נפלו בגיא מלח ובדברי הימים ואבישי בן צרויה הכה את אדחם בגיא מלח י"ח אלף ובספר תהלים וישב יואב ויך את אדום בגיא מלח י"ב אלף הנה בספר הזה או' ארם ובבי הספרים הנז' אומ' אדום ובספר תהלים או' י"ב ובשני הספרים או' י"ח נראה כי מלחמת אדום היתה כשהיתה מלחמת ארם כי כן כתוב בתהלים בהצותו את ארם נהרים ואת ארם צובה וישב יואב ומארם ומאדום היו אלו הי"ח אלף. ואמר בזה הספר ארם וכל אשר עמהם והם אדום ואמר בשני הספרים אדום וכל אשר עמה' ובאו' בדברי הימים שאבישי עשה המלחמה והכה בהם י"ח אלף ובספר תהלים אמר יואב ואמר י"ב אלף איש אבישי עשה תחלה המלחמה והכה בהם ששה אלפים ואחר כך בא יואב והשלים המלחמה והכה בהם י"ב אלפים וז"ש בתהלי' וישב יואב כלו' שב אחרי כן יואב אחרי אבישי וזכ' בדברי הימים כל המלחמה לאבישי לפי שהוא היה התחילה של המלחמה זכר כל הי"ח אלף על שמו בזה הספר זכר המלחמה בשם דוד כי הוא העיקר ובדרש אומר כי כשהלך יואב להלחם עם ארם עמדו עליו בני אדום אמרו לו לא כך אמר הכתוב אל תתגרו בם השיבם

יואב ולא כך אמר הכתוב אתם עוברים בגבול אחיכם הניחו אותנו לעבור ולא רצו אמר יואב אם נחריב אדום עכשיו אין אנו מוצאין בחזרתינו לא אכיל' ולא שתיה אלא נניח אותם עד שנכה את ארם ונחזור עליהם לכך נאמר וישב יואב ויך את אדום אמר להם הק"בה מה אתם מועילים שתכו את אדום קמעא אבישי בן צרויה הרג י"ח אלף ואתם י"ב אלף כשיגיע זמן אני אכלה אותם ואחריבם ולדברי המדרש הזה היו שתי מלחמות עד כאן. וקצת מדברי המדרשים שהביא הר"דק זכרתי למעלה אלא שאין מדרש בלא חידוש ועל כן כתבתי המדרשים שהביא ה"רדק ז"ל כי בהם חדוש ותוספת על הנז"ל. ולשיטתו ז"ל קשיא לי קצת מאחר שלא היו מארם ב"יח אלף כי אם השליש שהם ששה אלפים אם כן למה בזה בספר שמואל הזכיר ה"יח אלף לארם עם היות כפלים לאדום י"ב אלף כי בזה צדקו יחדיו ספר תהלים שיחס לאדום ובדברי הימים שיחס לאדו' כל ה"יח ואין בו מהזרות כל כך כיון שהיו לו שני שלישי' גם יקשה לשיטתו זאת למה בספר תהלים לא הזכיר כי אם הי"ב של אדום ולא הזכיר גם כן הששה אלפים של ארם בפרט על אבישי או יכללם בכלל עם הי"ב אלף ויכתוב י"ח אלף ואעפ"י שייחס אותם ליואב אין בכך כלום כיון שהוא הכה השני שלישים. אשר מאלו הדקדוקים מוכיח כדברי המדרשים הנ"זל שהיו שתי מלחמות. ומהרי"א ז"ל כתב חלק מה משיטת ה"רדק והוסיף ושינה קצת דברים ובזה ניצול מקצת מהדקדוקים הנז' שדקדקתי מהקושי על דברי הר"דק וזה כי מהרי"א ז"ל מפרש פסוק זה ויעש דוד שם גבורה וגדולה בשובו מהכותו את ארם שהוא ארם הדדעזר או ארם דמשק שהכה אז בשובו מהכותו את ארם הכה בגיא מלח שמנה עשר אלף ולא היו מארם הנז' וסתם לומ' מאיזה גוי היו ושם בתהלים גילה שהיו מאדום וכן בד"ה ולפי זה כוונת הפסו' כאילו אמר ויעש דוד שם בשובו מהכותו את ארם הרג בגיא מלח שמנה עשר אלף ומקרא קצר הוא חסר תיבת הרג ושם בדברי הימים יחס הכל לאבישי שהוא התחיל וההתחל' יותר מחצי הכל אמנ' בתהלי' זכר וישב יואב ויך את אדום בגיא מלח י"ב אלף שהוא שב אחרי אבישי והשלים י"ב אלף שהרגם מלבד הששה שהרג אבישי וכאן כלל ה"יח וכתבן כולן על דוד שהוא העיקר עד כאן תורף דבריו וק"ק שחסר תיבת הכה או הרג בגיא מלח כו' שאו' מהכותו את ארם בגיא מלח מורה שהמוכי' היו מארם ואינם לדברי מהרי"א ז"ל אלא מאדום ונראה לע"ד לקיים דבריו כי להיות התלות מלחמה זו של י"ח אלף בדוד בבחינת שהוא המלך לא שהוא נלחם בם על כן דלג הכתוב תיבת הרג בגיא מלח כיון שלפי האמת הוא לא הרגן כלל וגם יואב לא הרג אלא י"ב מהם ואבישי הששה על כן כתב וסתם וחתם הדברים שלא לכתוב מי ההורג ואפי' תיבת הרג לא הזכיר:

**יד**

**וישם** באדום נציבים קשה יתור בכל אדום שם נציבים והרד"ק לפי שאמר וישם נציבים בארׄ דמשק אמר בכל אדום שלא תאמר שבמקום אחד שם נציבים כמו בארם דמשק שלא שם בשאר ארם אלא בכל אדום שם נציבים עד כאן ויקשה אם כן תחלת הפסוק מיותר אוׄ וישם באדום נציבים דהי"ל וישם בכל אדום נציבים כוׄ ומהרי"א שטעם הכפל להורות על שימת הנציבים כמה פעמיׄ שלא תחשוב ששם נציבים פעם אחת לבד אבל שם נציבים והחליף אותם ובכל אדום שם נציבים שזו תכלית השׂררה והיה זה לפי שויהי כל אדום עבדים לדוד עׄ"כ וקׄ"ק דכיון שתכלית הכפל הוא להודיע כפל השימות פעמים רבות אם כן למה שינה שבתחלה לא כתב אלא וישם באדום ואחר כך אומׄ בכל אדום. **ולע"דן** שהכתוב הגיד דברים כהוייתן ומעשה שהיה איך היה שבתחלה דוד שם באדום בחלק מהארצות שם נציבים לא בכל אדום ועוד מעט החזיק בהם והכניעׄ עד אשר בכל אדוׄ שם נציבים שלא הניח מקום באדום שלא שם בו נציבים. ושינה כאן באוׄ עבדים לדוד לא כן גבי ארם שכתב לדוד לעבדים נושאי מנחה להודיע שלא היו עזים ומורדים כל כך וזהו וישם דוד נציבים בארם ולא בכל ארם ובפרט אם היו משל ארם נציבים אלא שהיו נתונים מתחת יד דוד אשר על כן פרש הכתוב ענין ותהי ארם לדוד לעבדים לבחינה זו שהיו נושאי מנחה ומ"ש ולא אמר עבדים לדוד שהיה מאמׄ כללי כולל כל מין עבדות אמנם באדום להיותם יותר קשים וזדונים עשה לו דוד שם בשובו כוׄ במה ששם באדום נציבים והיו בכל אדום ולז"א ויהי כל אדום עבדים לדוד עבדות כללי והחלטי ולכן לא פירש לך וכוׄ:

**טו**

**וימלך** דוד על [כל] ישראל כוׄ הר"דק וימלך דוד על כל ישראל כשנצח כל המלחמות ואפס בית שאול לא היה אדם בישרׄ מפקפק במלכותו משפט וצדקה כתרגומו דין דקשוט וזכו כלומר שהיה שופט באמת במשפטי הריב שבין אדם לחבירו גם היה עושה עמם צדקׄ כמו שהיו צריכין אליו עד כאן וכן הר"לבג במה שאמר משפט וצדקה. וכן מהרי"א ומה שאמר וימלוך דוד מהרי"א זי"ל נזכר כאן המלכת דוד להודיע שעם היות דוד משתדל במלחמות לוחם מלחמות הׄ שלא היה מפני זה משתדל בדבר המשפט אבל עם כל מלחמותיו היה מולך על כל ישראל וכן ביניהם וקיים להם שתי השאלות שרצו ישרׄ בהמלכת המלך ושפטנו מלכנו ונלחם את מלחמותינו והיה זה באמצעו׳ שהפקיד המלך פקידים על כל דבר ודבר כדי שיפקחו על כל הדבר כי לדבר המלחמה ויואב בן צרויה על הצבא וצדוק כוׄ ובניהו וכוׄ באופן שהיו כל הדברים כסדר. **ולע"דן** כי בתחלה השתדל דוד בסור מרע דהיינו ללחום מלחמות הׄ ובהיותו טרוד במלחמות לא היה ספק

בידו לנהוג מלכותו בישראל לפקח בענייניהם בדרך הנאות אי ספרא לא סייפא ואי סייפא לאו ספרא ובפרט לעשות משפט וצדקה לתת משלו לא היה בידו בתחל' מלכותו באופן שבימים ההם של המלחמות כאילו אין מלך בישר' בבחינת המשפט אמנם אחר נצחון המלכים הנז' ע"י דוד ע"ה אשר הלך הוא בעצמו כמו ששאל משה איש על העדה אשר יצא לפניהם ואשר יבא לפניהם כי ההשגחה האלהית תדבק יותר בלכת המלך הכשר בעצמו למלחמה וכמו שנזכר כאן ויושע ה' את דוד בכל אשר הלך באופן שלא אפשר להעשות ההתחלות הקשות על ידי שלוחים אכן אחר שלחם דוד בכל הנז"ל אז וימלוך דוד על כל ישראל ר"ל שהיה לו פנאי למלוך ולהנהיג שררת מלכותו על כל ישראל ולהיות עושה משפט וצדקה לכל עמו שהיה עושה משפט ומחייב ואפי' העני ואם אין לו פורע משלו ממה שקבץ ע"י משלל המלחמות שכבש ואחר זה הוא ששם יואב על הצבא לצאת ולבא לא בתחלה עד שניתן חיתתו בגוים ועשה לו שם. ומה שאמר עושה משפט וצדקה. אחז"ל במסכת סנהדרין פ"א ויהי דוד עושה משפט וצדקה והלא במקו' שיש משפט אין צדקה ובמקום שיש צדק' אין משפט אלא איזהו משפט שיש בו צדק' הוי אומר זה ביצוע מכאן אמר ר' יהושע בן קרחה מצוה לבצוע וכ"ה אומר אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם איזהו משפט שיש בו שלום הוי אומר זה ביצוע ע"כ במתניתין תאנא ראה עני שנתחייב ממון היה משלם לו מתוך ביתו. קשיא ליה לר' האי לכל עמו לעניים מבעי ליה אלא ר' אומ' אעפ"י שלא שלם לו מתוך ביתו משפט לזה שהשלים לו ממונו וצדקה לזה שהוציא גזלה מתחת ידו. **ולע"ד** קשה על מתניתין ודקארי לה מאי קארי לה מתניתין כי קשיא האי לכל עמו לעניים מבעי ליה ודוחק לומר דמתניתין סברא דדוד לא היו בעיניו עמו אלא כעניים להיותם נכנעים יותר מהכל ולהיותם קרובים אל השי"ת בהם חפץ יותר ומילת' אגב אורחיה ק"מלן דעניים עמו ולהכי לא כתיב לעניים ואפשר שהמקשה הקשה לעקור פירוש זה וזה רמז באומרו האי לכל עמו לעניים מ"ל דמספיק שיקשה לכל עמו לר' לעניים מ"ל בתיבת האי לכל רמז לעקור פי' זה מלשון כל דאילו אמ' לעמו היינו יכולין לדחוק ולפרש העניים חשובים בעיניו עמו אבל השתא מתמה האי לכל עמו שהוא בלתי צודק בתיבת לכל עמו אפי' שידחק לפרש כנזכר. והנכון הוא כי מתניתין כך היא כוונתה דלעשירים שייך לומר בהם משפט וצדקה בבחינת צדקה לזה שהוציא גזלה מתחת ידו כדמסיק וכו' אלא שראתה המשנה שאין לשון זה על צדק' צודק בבחינה זו בלבד על כן ראה לקיים אומרו צדקה בצד מה דעם העניי' היה עושה צדק' שפורע בעדם כשאין לו כדי להצילו מן הגזל ובעשירים גם כן היה עוש' צדקה להצילם מן הגזל ובזה יהיה הצד שוה צדקה לכל עמו

והזכיר' המשנה עניים לבד לפי שבו יצדק לשון צדקה כפשוטו שמשל' לו מביתו כאמור ובעשירים בהשאלה. ור' הקשה האי לכל עמו כלומר אין זה הענין מהיותו משלם מביתו דבר השוה בכל עמו בעשירים ועניים זהו שאמ' האי לשון האי רוצה להקשות שענין משלם לו מתוך ביתו האי אינו דבר כללי כי אם פרטי בעניים ולא בעשירים ולפרש לצדדין דוחק אלא הכי קאמר אעפ"י שלא שלם לו מתוך ביתו משפט וצדקה וכו' שבזה הדבר שוה בעניים ובעשירים צדקה שהוציא גזלה מתחת ידו ובאו' אלא ר' אומר אעפ"י שלא שלם לו מתוך ביתו שהוא לשון מיותר לגמרי כי היה די שיאמר אלא ר' אומר משפט וצדקה משפט לזה ששלם לו את ממונו וצדקה לזה שהוציא גזלה מתחת ידו באומרו אלא ר' אומר אעפ"י שלא שלם ר"ל ידעתי שכוונת מתניתין בהכרח הוא לפרשו לצדדין לעניים כשנותן לו ועשירים בהוצאת גזלה וכיון דעל כרחך לקיים צדקה בעשירים צריך אתה לומר צדקה שהוציא גזלה אם כן נאמר כן בכל בעשירים ובעניים ואעפ"י שלא שלם לו מביתו ובזה יהיה דבר א' שוה לכל עמו לא כמו דמתניתין שצריכה לידחק בהכרח לצדדין. וסברת דמתניתין וההכרח שלה הוא קושי אחד שיש גם בדברי ר' והוא דכיון שהוא מפרשו צדקה שהוציא גזלה מתחת ידו דהאי בעשירי' הוא ולא בעניים דעניים כשאין להם לשלם לא יצאת גזלה מתחת ידם וא"כ לא משפט יש לזה ששל' לו את ממונו דהרי לא שלם לו כלום ולא צדקה לזה שהרי לא יצאת גזלה מתחת ידו כי עני הוא ואין לאל ידו לשלם וא"כ מאי לכל עמו. ואפשר לתרץ ולומר שהוצאת גזלה מתחת ידו יקרא בחיוב לבד כי העני היה חושב שאינו חייב לעשיר והיתה גזלה בידו עכשו שיודע שהוא מחוייב בדין על פי דוד כבר יצאת גזלה מתח' ידו ונעשית חוב ואם כן יש משפט לזה בצד מה שזכהו בדינו והוצי' העני שחייב לפרוע לו כשיהיה לאל ידו אין זה גזלן ח"ו ודוחק הוא תירוץ זה והוא ניהו הכרח המתניתין כאמור ואפשר שבזה ידוקדק דבחלוקת מתניי' ידוקדק או' משפט לזה שהחזיר לו מעותיו אמנם גבי רבי אומר משפט לזה שהשלים לו מעותיו אמאי נקט ליה ברישא שהחזיר ואח"כ אומ' שהשלי' והראיה דאליבא דמתניתין שהיה משלם דוד מביתו שפיר קאמר מחזיר כיון שהיו חוזרין המעות אליו ואפי' שהיו מבית דוד אמנם גבי ר' שמשפט הוא שהוציא' מגזילה לבררה שהיא עליו חוב ואפי' שאיש עני הוא ואין לאל ידו לשלם סוף סוף כיון שחייבו לשלם וסדר לו פרעון שהשלים לו מעותיו קרינן ביה ואעפ"י שלא חזרו אליו כלום. ומהרי"א ז"ל הביא בשם המכילת' מהו משפט וצדקה ר' יהוד' אומ' שהיה דן את הדין מזכה את הזכאי ומחייב את החייב אם לא היה לו לחיי' ליתן היה דוד מוציא משלו ונותן הוי משפט וצדקה אמר רבי נחמיא אם כן היה מביא את ישראל לידי רמאות אלא צדקה

שהיה מצדיק נפשו של גזלן ע"כ **ולע"דן** משפט וצדקה במה שהביא רש"י גבי מזכיר שהדין שבא ראשון פוסקו ראשון בזה אפשר או' ויהי דוד עושה משפט וצדקה עושה משפט ובמשפט לפוסקו ראשון ראשון והאחרון אחרון היה ג"כ עושה צדקה בפסוק אותם כסדר שלא לאחר המוקד' ולהקדים המאוחר אלא משפט וצדקה וכו':

**טז**

**ויואב** בן צרויה על הצבא אחז"ל במסכת סנהדרין פרק נגמר הדין והביא רש"י דבריהם דוד גרם ליואב להיו' מצליח על הצבא לפי שעשה משפט וצדקה ויואב גרם לדוד לעשות משפט וצדק' מתוך שיואב עוסק במלחמות לא היה דוד טרוד בהן לבו פתוח לשפוט צדק ע"כ מהגמ' ועוד מהמדרש לפי שדוד דן ויואב שוטר ורוד' על ידו מזכיר איזה דין בא לפניו ראשון לפוסקו ראשון. ומהרי"א ז"ל ויהושפט מזכיר ר"ל מזכיר למלך ענייני המשפט אשר יפעל להם מה ראוי לדין ומה שראוי לדון עד כאן:

**יז**

**וצדוק** בן אחיטוב הר"דק כהנים שרי כהונה כי הוא מונה צדוק להיות כהן גדול מבני אלעזר ומשנהו אחימלך בן אביתר מבני איתמר ואעפ"י שהיה אביתר עדיין חי כי ראינו כי שלמה גרשו מהיות כהן נראה כי במצות אביו עשה כן כי כאשר סדר ראשי האבות סדר צדוק ואחימלך כמו אשר כתוב בדברי הימים והיה נקרא אחימלך ואבימלך כי השני שמות קרובים ושריה סופר וברברי הימים שיש' ושני שמות היו לו ע"כ וכן מהרי"א נדרים פרק קונם ובני דוד כהנים אמר רבא שרי ליה לצורבא מרבנן למימר צורבא מרבנן אנא שרי ליה תיגראי ברישא דכתיב ובני דוד כהנים היו מה כהן נוטל חלק בראש אף ת"ח נוטל חלק בראש וכהן מנא ליה דכתיב וקדשתו וכו'.

**יח**

**ובניהו** בן יהוידע וכו' רש"י ז"ל על הכרתי ת"י על קשתי' ועל קלעיא ורבותינו אמרו כרתי ופלתי אורים ותומים וכו' ובני דוד כהנים היו רברבין הוו ע"כ וכן הרד"ק ז"ל והוסיף לתקן וא"ו של הכרתי כמו על הכרתי או כמו עם וכן ויוסף היה במצרים און ועצרה וכן אומרו בדברי הימים על הכרתי וכו' ויש מפרשים כרתי ופלתי שתי משפחות היו מישראל שהיו סרים אל משמעת המלך ורואים פניו תמיד וכן הרל"בג ז"ל ובני דוד כהנים כתרגומו רברבין כלומר גדולים היו וממונים על כלם. ובדברי הימים אומ' הראשונים ליד המלך וכן הרלב"ג ז"ל כדברי חז"ל כהנים תלמידי חכמים כנזכר לעיל. ובמסכת ברכות כרתי ופלתי אלו אורים ותומים שכורתין דבריהם ומופלאים בדבריהם עד כאן: וכן כתב מהרי"א ז"ל והוסיף לומר כי כהנים שם מתייחס אל השירות ואם כן אומרו כהנים חוזר גם כן אל בנייהו והכרתי והפלתי ובני דוד שכלם היו כהנים רוצה

לומר סרים אל משמעתו לכל שירות שיגזר המלך אבל לא היה להם שירות מיוחד כנזכר באחרים שבפסוק הקודם: **ולע"דן** סיוע למה שאמרו בגמרא מה כהנים נוטלים חלק בראש אף תלמידי חכמים נוטלים חלק בראש מלשון דברי הימים שאו' הראשונים ליד המלך ליד דייקא כשהיה מחלק בידו הם היו הראשוני' בכהני' ליטול חלק בראש ומהרי"א פי' הראשוני' ליד המלך העומדים ראשונה במלכות וא"כ לדבריו ליד המלך לשון מקום כמו על ידיהן או הקרובי' למלך לתת לו מה שישאל:

**ט**

**א**

**ויאמר** דוד הכי יש עוד ה"רדק הכי יש עוד כטע' האם וכן הכי אמרתי הבו לי וטע' זכר זה הענין הנה בעבור שנצח המלחמות והיה במנוח' וסדר הפקידי' שם אל לבו שבועת יהונתן שאם היה בזרעו הגון היה ממנה אותו כמ"ש לו יהונתן ואני אהיה לך למשנה לפיכך שאל אם נותר עוד לבית שאול שיעשה עמו חסד בעבור יהונתן עד כאן וכן כתב מהרי"א ז"ל. והוסיף האם נותר לבית שאול ראוי ואמנה אותו גבי ואעשה עמו חסד בעבור אהבת יהונתן. **ול"עדן** כוונת הפסוק שאומר האם יש עוד לבית שאול ואעפ"י שלא יהיה חשוב אלא אשר נותר כנותר הזה שנשא' שיור ועוד שהוא לבית שאול ואעפ"י שלא יהיה מזרע יהונתן עם כל זה ואעשה עמו חסד בעבור יהונתן אוהבי ובזה מובן כפל יש עוד אשר נותר כי היה מספיק האם נותר לבית שאול ואעשה וכו' ויוכיחו כן הפסוקים:

**ב ג**

**ולבית** שאול עבד ושמו ציבא כי הם חשבו שבכלל אומרו אשר נותר לבית שאול ואפי' עבד במשמע זהו שסמך ולבית שאול עבד וכו' ויקראו לו אל דוד רוצה לומר ויקראו לו להנאתו ולטובתו וכו' ויאמר המלך האפס עוד איש וכו' והמלך שאל האתה ציבא הידוע אלי לעבד שאול כי זכר אותו עם היות המלך טרוד בצערו ובבריחתו והוא ענהו ויאמ' עבדך אני ולא מרדתי בך אעפ"י שהייתי עבד לבית שאול והמלך שאל לן האפס עוד איש לגלות לו כי לא ייטיב כי אם ליוצאי חלציו של שאול לא עם העבדים ולזה שאל לו האפס עוד איש וכו' רוצה לומר שאם הוא איש דהיינו גבר בגוברין ראוי למנוי אמנה אותו בערכו ואפילו שהוא לבית שאול אויבי לא אחוס כי רצוני לעשות חסד אלהים שהוא חסד של אמת. או רמז בתיבת אלהים שלא אמר חסד אל להיות לו שבועת ה' עם יהונתן רמז אלהים שאין אלהים בכל מקום אלא דיין וציבא השיבו כי אין עוד איש כי אם בן והוא נכה רגלים ענה ברשע להדיח הטובה מעליו כי עבד הוא רע מעללים ומה לו להזכיר נכה רגלים וסופו יוכיח על תחלתו כמו שנזכיר בפסוק הב"ר ב"עה. או שקושט' דמילתא קאמר. והר"דק ז"ל ולבית שאול עבד וכו' עבד כנעני והיה לשאול

ולביתו אחריו כדכתיב והתנחלתם אותם לבניכ' אחריכם וזהו שאמר ולבית שאול עבד ואם תאמר אם כן מה הועיל לו המלך באומרו הנה לך כל אשר למפיבושת כי מה שקנה עבד קנה רבו. ״ל דאעפ״י כן מצות המלך היא והמלך יכול לקחת מזה ולתת לזה. האפס עוד איש האין עוד ותמהתי על יונתן שתרגמו האית. חסד אלהים בעבור שבועת אלהים שהיתה ביניהם. נכה רגלים כתרגומו לקי בתרתין רגלוהי שהוכה בנפלו ונפסח בשתי רגליו ונכה תואר סמוך:

**ד ה ו**

**ויאמר** לו המלך איפה הוא ויאמר ציבא וכו' וישלח המלך וכו' חז״ל אמרו בגמרא בלו דבר כמו בלא דבר שהיה רק מכל דבר והכתוב הגיד וישלח המלך ויקחהו מלו דבר שמצאו מלא דבר ע״כ. נמצא העבד רע מעללים בעל לשון הרע. וה"רדק ז״ל בלו דבר שם מקום עד כאן והכונה שם המקום לו דבר והבי״ת שמושית ובזה מובן אומרו מלו דבר שה"מם שמושית ואלו היה השם בלו דבר הי"לל בבלו דבר ואחר כך מבלו דבר. וכן מהרי״א ז״ל לו דבר שם מקום או אמר שהיה רש ועני בלו דבר ובלו כמו בלי דבר עד כאן. וקשה קצת על דבריו אומרו מלו דבר שאין לו טעם לדברי מהרי״א ז״ל. ועוד שהיה לו לומר מבלו דבר. **ולע"דן** לדקדק אומרו המלך דוד והיה מספיק לומר המלך סתם כמו שאר הפסוקים. ונראה שמאז הזכיר וימלוך דוד על כל ישראל דהיינו שנהג שררה ומלכות והשררה לעשות משפט וצדקה כי כן לצדק ימלוך מלך מאז מזכיר בכל הפסוקים האלה בלשון מלך זולת גבי ויהי דוד עושה משפט וצדקה שהיה מתנהג בשפלות וענוה כהדיוט כנז' לעיל ולכך לא כתיב ויהי המלך דוד עושה משפט וצדקה. ואמר ובני דוד בהנים שמאז ומקדם בהיותו דוד קודם וימלוך דוד וכו' היו בניו כהנים ותלמידי חכמים אבל בכל שאר הפסוקים המלך המלך ובפרט כאן וישלח המלך ויקחהו רמז עוד ששלח לו מלאכי שלום מהמלך שבאור פני המלך חיים כדי שלא יצטער ביני ביני ז"ש הכתוב וישלח המלך דוד שאופן השליחות היה כמלך וכדוד החסיד באופן שלא יצטער וידוע דבר זה ממלכות התוגרמים. כי מהשליח יודע אם לטובה אם להפכו. ועם כל זה ששלח המלך דוד במלאכי רחמים מבשרי שלום ומבשרי טוב פחד מפיבושת פן היה זה לכלות זרע שאול אויבו ובא לפניו בלי ספק ירא וחרד ויוכיח כן אומ'.

**ויבא** מפיבושת בן [יהונתן בן] שאול וכו'. אשר יש לדקדק כי בן שאול מיותר כי די שיאמר מפיבושת בן יהונתן אבל אמ' כי בא לפני המלך ירא וחרד כי היו פנים לזכות ופני' לחובה לזכות כי בן יהונתן הוא רעה דוד ואוהבו בברית כרותה ופנים לחוב' כי בן שאול הוא יהונתן הנזכר ושאול שונאו של דוד היה לזה אמר ויבא אל דוד שנטה

לזכות יותר והיה בטוח שאל דוד בא הוא דוד רודף צדקה ומשפט ולא יזיק לו אבל עם כל זה ויפול על פניו וישתחו מסר עצמו ונפשו אליו כדי שירחם עליו ולזה כופל הדברים באומרו דוד דוד שדוד הוא הקטן מקטין עצמו וענו ושפל ברך ויאמר דוד אל תירא כי את האלהים אני ירא וחפצתי צדקך. והיא השקפה נכונה להזכיר המלך המלך בכל הפסוקים זולת שנים ושלשה פעמים באלו השני פסוקים:

ז

**ויאמר** לו דוד אל תירא וכו'. ה"רדק ז"ל כתב שדה שאול שם כלל לנחלתו וכן תרגם יונתן אחסנת שאול ומהו זה החסד אם שלו נתן לו כי מפיבושת היה יורש נחלת שאול ולא היה שם יורש אחר מיהונתן ובני רצפה בת איה היו גם כן יורשים של שאול ואעפ"י שהם בני פילגש אם כן היאך היה כח ביד דוד לתת הכל למפיבושת ולבני הפלגשים לא נתן מאומה. וכי תימא מלך יש לו רשות להעביר נחלה מזה לזה כמו שכתוב במשפט המלוכה אם כן מה חסד עשה שנטל מהיורשים ונתן למפיבושת הכל אם היה נותן למפיבושת משלו זה היה חסד. ועוד אמר והשיבותי לך מלמד כי קודם זה נטלה ממפיבושת נחלתו ומשאר היורשים. ועוד כי מה שאמר במשפט המלוכה ואת שדותיכם ואת כרמכם ולא אמר בתיכם מלמד שעל פירותיהם אמר. ועוד שאמר ונתן לעבדיו ולא אמר שיקח לעצמו ויתכן לפרש כי דוד זכה בכל נחלת שאול לפי שאיש בושת ובית שאול היו מורדים במלכות כי היה ידוע ומפורסם לכל ישראל כי דוד היה מלך אחרי מות שאול ונמשח על פי ה' ומורד במלכות הוא וכל נכסיו נתחייבו וכן כתוב ואתנה לך את בית אדוניך וכיון שהכל שלו ומן הדין זכה בו ואמר להשיב הכל למפיבוש' חסד גדול עש' עמו ועוד שנתנו באוכלי שלחנו כל הימים עד כאן וכן מהרי"א ז"ל. ודחה דברי רש"י ז"ל שכתב בסמוך גבי ונתתי לבן אדוניך המלך רשאי להעביר נחלה שנאמר במשפט המלוכה את שדותיכם ואת כרמיכם יקח ונתן לעבדיו עד כאן. והקשה ז"ל על דבריו שרש"י עצמו אמר שאומ' את שדותיכם ואת כרמיכם היינו על הפירות עד כאן. **ולע"דן** שהחסד הוא שיחיה אותו עם היותו מבית שאול אויבו לא יכלהו כדי שלא ימרוד וכמו שעושים עוד היום במלכות תוגרמה המלך תוגר כשיושב על כסאו שהורג כל אחיו כדי שלא ימרודו בו למלוך מפני תיקון העולם והמלכות עושה כן והוא אומר אל תירא פן אני אהרגך כי אדרבא עשה אעשה חסד תמיד עמך וההתמדה מורה הכפל עשה אעשה חסד תמיד חסד ולא יתחייב שיפרש הפסוק החסד שבה לא יתחייב שיאוש' על כל השדות כי אם על כל שדה על החלק שבה שעולה לו למפיבושת מצד יהונתן משאול אביו וזהו שאמר והשיבותי לך את כל שדה שאול בחלקך בירושה וזהו שאמר שדה שאול על כל

השדות ועל כל הנחלות של שאול אבל אמר שדה שאול לא כולו כי אם החלק אשר לאביך יהונתן שעליו אמר אביך לא על שאול ובזה מדוקדק אומרו לשון יחיד שלא אמר על כלל כל אשר לשאול כי אם כן היה צד גזל בדבר כמו שהקשה ה"רדק ז"ל ובזה נסתלקה קושייתו ואין צורך לתירוצו עם היותו נכון ומדוקדק בזה אומרו שאול אביך שאעפ"י שיתכן לומר אביך על שאול בבחינת בני בנים הרי הם כבנים עם כל זה מדוקדק יותר ומכוון אומרו אביך על יהונתן שעל החלק העולה לו הוא שיתן לו. ומה שאמר אחר כך ויקר' המלך אל ציבא נער שאול ויאמר אליו כל אשר היה לשאול ולכל ביתו נתתי לבן אדוני' היינו שניתן לבן אדניו מפיבוש' לשיהיו כל בית שאול כפופים אליו ומתחת ידו כי כן יאת' כפי חכמתן שהוא מלא דבר שיהיה ראש להם לא שיתנם לבן אדונו מתנה גמורה. או אפשר שהכל היה בידי יהונתן משאול אביו כי חשב שאול שיהונתן יעצור במלכו' כי ראה הוא ונערו מצליחין במלחמה עם מחנה שלם ונתן לו כל השדה אשר לו וכל המטלטלין ובמות שאול ויהונתן כל דאלים גבר בבית שאול ובפרט כשמלך איש בושת ועתה דוד החזיר למפיבושת הכל כי שלו היה הכל ושלו נתן לו ולפי זה והשיבותי לך את כל שדי שאול על כלל כל השדות קאמר והטעם לפי שהיו לאביך שזכה יהונתן בהם בחיי אביו ואם כן אביך על יהונתן קאמר ואומרו נתתי לבן אדונך מתנה גמורה קאמר וגם זה נכון. ואומרו ואתה תאכל לחם וכו' הוא דרך כבוד שיהיה מאוכלי שלחן המלך ואמר ואתה תאכל והוא כפל כנוי אחר כנוי שהיה יכול לומר ואכלת לחם על שלחני אפשר לפי שמצא אותו מלא חכמה וכליל תורה כמשאחז"ל גבי מלו דבר מלא דבר ושלימות לז"א ואתה תאכל כלומר ואתה הגון שתאכל לחם על שלחני תמיד כי לא ישב בקרב ביתי עושה רמיה. ודרך רמז רמז לו לחם על התורה שיאכל לחם התורה וחידושיה על שלחנו תמיד יאמרו עליו דברי תורה כאלו אכלו משלחנו של מקום כי דוד טוב רואי בהלכה שהראוהו מתחדד ז"ש תאכל לחם שכל שכן אם אוכל עמו על השלחן שמתחדד יותר:

**ח**

**וישתחו** ויאמר מה עבדך וכו' אמר כי טעם ההשתחויה איננו על המועיל כי אם על שפנה אליו עם היותו ככלב המת נכה רגלים יושב ובטל על זה לבד ראוי להחזיק לו טובה ככלב המת גבר הדיוט. **ולע"דן** הכלב לפי שהוא רעב וחסר כל כמו שאמרו חז"ל יודע צדיק דין דלים זה הקב"ה יודע דין דלים זה הכלב שמזונותיו קשים ועשה שיתעכב המזון במעיו הרבה וזהו שאמר כי פנית אל הכלב המת האחת שאני ככלב ועוד שאני כמת שאיני זז ממקום למקום וזהו שאמר המת שלא אמר ככלב מת אלא המת להורות

שהם שני עניינים נפרדים ולא שהמשיל עצמו אל כלב מת כי אם אל כלב חי ולזה אמר אל כלב המת כלב בפני עצמו והמת דבר אחר בפני עצמו:

**ט**

**ויקרא** המלך אל ציבא וכו' צריך להבין מה מודיענו באומרו נער שאול כי ידוע הוא אבל ידוע הוא כי מנהג העולם שעבד כזה ימשול בכל בית שאול כי הוא זקן ביתו המושל בכל אשר לו ואולי לא יקבל מרדות מפיבושת ובפרט בהיותו נכה רגלים והעבד הזה עז כנמר שהרי דבר תועה על מפיבושת שאמר בלא דבר שלא היה בו דבר טוב אלא רק על כן ראה דוד המלך עליו השלום לשעבדו אל מפיבושת וכולי האי ואולי וזהו שאמר ויקרא המלך המלך דייקא שייאיימו לפי שראה אל ציבא שהוא נער שאול ולא נער מפיבושת נער שאול כאלו אינו עבד שאול כי חשב עבד מביש ימשול בבן משכיל ולזה ויאמר אליו כל אשר היה לשאול כו' נתתי לבן אדוניך והוא ב"יוד לשון רבים להודיע שעבד שאול הוא ועבד יהונתן אביו והבן נתן לו הכל לומר לו שיכנע וישתעבד אליו כי כן ראוי:

**י**

**ועבדת** לו את האדמה וכו' הר"דק ז"ל תאסוף מן השדה הבית ויש מפרשים אותה ענין תבואה כלומר תעבוד לו את האדמה בכל צרכי עבודה עד שתאסוף לו התבואה והיה לבן אדוניך הוא מיכה בן מפיבושת כלומ' תבואת האדמה יהיה לחם לבן אדוניך מיכה ואכלו עד כאן. וכן פירש מהריי"א ז"ל שציבא ובניו ועבדיו יעבדו השדות ויביאו התבואה למפיבושת והיה לבן אדוניך לחם ואכלו רוצה לומר שיאכלו הלחם ציבא ועבדיו ובני ביתו של מפיבושת שבזה יהיה למפיבושת כבוד וששון ויקר בהיות לו ממה שיתן לעבדיו ולביתו עם היות שלא יצטרך אליו הוא למאכלו כי הוא תמיד יאכל לחם על שלחני אבל עם כל זה הם יאכלו משלו ומתחת ידו של מפיבושת וזהו שאמר ואכלו עד כאן וזה יוכיח מה שזכרתי בפסוק הקודם שרצה להשתעבדו ולהכניעו אל מפיבושת **ולע"דן** לדקדק אומרו והיה לבן אדוניך ואכלו ובן אדוניך יאכל לחם תמיד כי אם יאכל בשלחן המלך א"כ מה צריך לומר בו ואכלו ועוד כפל והיה לבן אדונך ואכלו ובן אדוניך יאכל לחם תמיד לחם על שלחני. עוד אומרו בפרטות ומפיבושת מיותר אשר זה מכריע כדברי הר"דק ז"ל שבן אדוניך על מיכה בן מפיבושת קאמר. אלא שק"ק להרד"ק ז"ל שפעם יקרא למיכה בן אדוניך ופעם למפיבושת בן אדוניך דכיון שקורא למיכה בן אדוניך על שם מפיבושת שהוא אדונו אם כן יאמר נא ומפיבושת אדוניך יאכל תמיד וכו' ולקיים דברי הר"דק ז"ל אפשר לומר שמיכה הוא נקרא בן אדוניך כפי דעת הזאת שנתן דוד הכל למפיבוש' וקראו בן אדוניך בבחינ' שאול ויהונתן שהיה ציבא עבד להם והם אדוניו. ונראה **ל"עד** כי בן אדוניך לחם ואכלו ומפיבושת בן אדוניך הכל על מפיבושת והוא

כי ידוע עוד היום במלכו' תוגרמה הויזי"ריש עושים להם לחם רב בביתם מכל מאכל אשר יאכל ואולי חשוב מאשר בבית המלך כי בבית המלך לרבויי המאכל להאכיל לכל השרים ואוכלי פת בג המלך צריך הראוי בכמות ולא באיכות ולא יהיה כל כך רב האיכות אלא שעל כרחם ילכו הויזי"ריש לאכול לחם שם דבר מועט לגימה או שתים לכבוד המלכו' ולכבוד עצמם להיותם אוכלי פת בג המלך ועל שלחנו ואחר כך יבאו אל ביתם ויאכלו כדי שבעם ויאכילו גם כן לשרים אשר תחת ידם שיאכל בביתו לשבעה וז"ש והיה לבן אדוניך לחם ואכלו שיאכל בביתו לשבע' עם היו' שמפיבשת בן אדוניך יאכל לחם תמיד על שלחני דרך כבוד וזהו שאמ' על שלחני והוסיף לומר מפיבושת בן אדוניך להורות שתי בחינות שבסבתם זכה שיאכל על שלחנו האחת מצד עצמו היותו מפיבושת מלא דבר חכמה ועל דרך מה שדרשו חז"ל גבי איש בושת שנקר' מפיבושת שהיה מבייש פני דוד בהלכה כן מפיבושת זה מלא דבר והבחינה השנית להיותו בן אדוניך ראוי לכבוד בעד אבותיו הקדושים אשר בארץ המה וכו':

**יא**

**ויאמר** ציבא אל המלך וכו' רש"י ז"ל כן יעשה עבדך ומפיבושת אוכל על שלחני ציבא אמר כן יעשה עבדך ודוד השיב ומפיבושת אוכל על שלחני ע"כ ולא יקשה עליו ז"ל השנו' דוד לו' דבר זה כי הוסיף לו' לו שיהיה באוכלי שלחני יושב בראש בכבוד גדול כאח' מבני המלך וכו' והר"דק הביא כן והוסיף שהוא דברי ציבא שאמר כן יעשה עבדך אעפ"י שמפיבוש' אוכל על שלחני כא' מבני המלך ולא יצטרך לכל הדבר הזה אעפ"י כן אעשה כמו שצויתני לעבור כל הנחלה למפיבושת ולבניו ע"כ וכן מהרי"א וק"ק שהרי מצינו שלא היה מפיבושת אלא בבית מכיר בן עמיאל וא"כ כיחש לו ב"מש לדוד אוכל על שלחני כא' מבני המלך אשר זה יכריח כדברי רש"י שהוא מדברי דוד ויש ליישב שאולי מפיבוש' ישב שם בבית מכיר ללמוד תורה לא בענין האכילה כי אכילתו ארוח' תמיד נתנה לו מבית ציבא כא' מבני המלך ואוכל על שלחני לא יתחיי' שיהיה אוכל שם על השלחן אלא שאוכל משלחנו לשם בבית מכיר בן עמיאל לפי שהוא בלא דבר ורוצה ללמוד ואולי על כן אמר לו שהיה בלא דבר להתנצל על מה שהי' שם בבי' מכיר. **ולע"דן** לדקדק יתור תיב' עבדך כי די שיאמר ככל אשר צוה אדוני את עבדו כן יעשה ונראה כי הוכיח בדבריו אלה כאלו היה אנוס על פי דברו וז"ש כן יעשה עבדך שאני מוכרח מצד שאני עבדך ולא אחליף דבורך ז"ש יעשה עבדך לעומת זה השיבו דוד שנית ומפיבושת אוכל על שלחני כא' מבני המלך כלו' אל ירע בעיניך כי כא' מבני המלך יהי' נכבד ויושב בראש. ואפ' עוד שאו' ככל אשר יצוה אדוני את עבדו על מפיבושת אמר עבדו וגם זאת

לשון הרע כאלו אמר אין הדבר הזה תלוי בידי כי מפיבושת איננו שומע בקולי אבל ככל אשר יצוה אדוני המלך את עבדו דהיינו מפיבושת כן יעשה עבדך אני ציבא ובזה מובן הכפל גם השנוי שאמר עבדו בתחלה ובסוף אומר עבדך והיה לו להשוות מדותיו לומר או עבדו או עבדך. ולעומת לשון הרע זה ושקראו למפיבושת עבד במה שאמר עבדו על כן אמר לו דוד ומפיבושת אוכל על שלחני כאחד מיוחד מבני המלך כבן יקיר לי ולא עבד לי כאשר אמרת.

**יב**

**ולמפיבושת** בן קטן וכו'. רש"י ז"ל מושב בית ציבא בניו ועבדיו עד כאן. וכן ה"רדק ז"ל. **ולע"דן** שכונת הפסו' להודיע שהיה למפיבושת בן קטן בשנים אך היה משעבד לכל בית ציבא שהיו עבדים משועבדים למפיבושת וזהו שאמר ולמפיבושת בן קטן שהיה מעלה את כל מושב בית ציבא עבדים משועבדי' למפיבושת או אמר שלהיותו בן קטן על כן כל בית ציבא היו עבדים אל מפיבושת שאילו היה גדול היה עוצר בהם היה יהיו למיכה לעבדים אלא שהיה קטן ובדברים לא יוסר עבד.

**יג**

**ומפיבשת** יושב בירושלם וכו' צריך לדעת שהוא אומר יושב בירושלם שהודעה זו של והוא פסח אין בה צורך שכבר נאמר זה למעלה נכה רגלים. ואם הכונה לתת טעם למה שאמ' יושב בירושלם שהיה מוכרח כי הוא אוכל על שלחן המלך תמיד ואיך יוכל ליישב חוץ לירושלם והוא פסח שתי רגליו אשר על כן הוכרח לישב שם מכל מקום קשה שהרי אפילו שלא היה פסח מוכרח לו לדור בירושלם כיון שאוכל תמיד בשלחן המלך ודוחק לומ' חדא ועוד קאמר חדא שאוכל תמיד וצריך להיותו יושב בירושלם. ועוד לו הונח שלא היה אוכל תמיד אלא פעם אחת בחדש על שלחן המלך עם כל זה מוכרח הוא להיות יושב בירושלם שהרי הוא פסח משתי רגליו ויהיה לו עמל גדול לבא ממקום אחר ואפילו פעם בחדש על כן היה יושב בירושלם. ואפשר עוד שהפסוק הזה מקושר עם הקודם והכי קאמר ולמפיבושת בן קטן ושמו מיכא ועם כל זה לא היו הולכים עם מיכא אנשי בית ציבא שהם המושב ועיקר בית ציבא זהו שאמר וכל מושב בית ציבא לא היה ביד' ללכת עם מיכא אבל היו עבדי' למפיבוש' רוצה לומר עבדים משועבדים למפיבושת ושישרתוהו שהרי היה יושב בירושלם כדי לאכול תמיד על שלחן המלך והוא פסח שתי רגליו אשר על כן היה מוכרח להיות כל מושב בית ציבא בשירותו להיות עבדים למפיבושת כלומ' עבדים משרתים למפיבושת וכולי האי ואולי יספיקו שהרי אוכל הוא על שלחן המלך תמיד והוא פסח שתי רגליו. עוד אפשר שבא להגיד שעם היות האנשים האוכלים על שלחן המלך נאים ומשובחים לא בעלי מום על כן אמר שמפיבושת על

שלחן המלך הוא אוכל עם היות שהוא פסח שתי רגליו בעל מום קיים דוד המלך עליו השלום נדרו תמיד להושיבו בשולחנו לאהבת יהונתן עם היות בלתי מוכן כי פסח שתי רגליו הוא:

**ו**

**א ב**

**ויהי** אחרי כן וכו' ויאמר דוד אעשה חסד וכו' ויאמרו וכו' קשר הענין שאחר שהקדים להשיב עם בני ברית זרע יהונתן על שהטיב יהונתן אביו לדוד ראה אחרי כן להטיב עם חנון בן נחש מלך מואב על הטובה שהטיב אביו עמו. והטובה אמרו חז"ל והביא רש"י ז"ל דבריהם ומהו החסד כשהיה דוד בורח מפני שאול בא אליו אביו ואמו וינחם את פני מלך מואב ישב נא אבי ואמי עמך והרגן חוץ מא' מהם שברח ונמלט לארץ בני עמון אצל נחש במדרש תנחומ' פרשת וירא אליו עד כאן. וכבר זכרתי שהיה שמו אליהוא וכן מהרי"א ז"ל וכן הר"דק ז"ל והביא מדרש שעל שעבר דוד המלך עליו השלום על לא תדרוש שלומם וטובתם נענש שבא לידי בזיון כזה אמר לו הק"בה אני כתבתי לא תדרוש שלומם וטובתם ואתה עושה עמהם חסד אל תהי צדיק הרבה מכאן שלא יהא אדם מוותר על התורה עד כאן. **ול"עדן** לדקדק דוד מאי קא סלקא דעתיה לעבור על דברי תורה לא תדרוש שלומם וטובתם וכו' מקרא שכתוב. ומהו אומר אני כתבתי וכו' די שיאמר כתוב לא תדרוש שלומם וטובתם וכו' ואתה עושה עמהם חסד וכו' ועוד קשה אומרו מכאן שלא יהא אדם מוותר על התורה וכי מכאן אנו צריכין ללמוד כן והם דברי' פשוטי' שאינ' צריכי' לימוד לא מכאן ולא ממקום זולתו. ונראה שכוונת המדרש שדוד חשב שאין איסור לא תדרוש שלומם אלא כששואל שלומם על לא דבר אבל כשהוא מחוייב לגמול להם על טובה כיוצא בזה שהחיו את אחיו מצוה היא לזה אמר לו הקב"ה אני כתבתי לא תדרוש שלומם וטובתם ואתה וכו' שאחר שכתבתי כן סתם אין לך לחלק חלוקים לעבור על דברי תורה ואעפ"י שכוונתך לצדקו' לבלתי היות כפוי טובה אל תהי צדיק הרב' ועל כן הוצרך ללמוד זה הלימוד מכאן שלא יהא אדם מוותר על התור' ר"ל אפילו לדבר מצוה אין לו לעבור ואולי אמר אני כתבתי לא תדרוש שלומם וטובתם ואתה עושה חסד שהכוונה לומר כי שם באו' שלומם וטובתם בכנוי ולא כתבתי לא תדרוש שלום וטובה להם רמזתי לך אפילו שלומם שהם קדמו וטובתם שהם קדמו והטיבו לך כיוצא בזה הענין של אחיו של דוד שהטיבו עמו אפי' טובתם כיוצא בזו לא תדרוש שלומם מכאן שאין לוותר בשום צד ואפילו כשהקדימו לו טובה ולפי המדרש הזה יהיה קשר הענין באופן נאות והוא שלמעלה כשנלחם דוד עם מואב זכה לכבוד וכאן כשעבר

על התורה ושאל שלומם בא לידי בזיון וזהו שאמר ויהי אחרי כן וכו' ר"ל היה לדוד בהפך שבא לידי בזיון. ואפשר עוד שכונת הפסוק לתת התנצלו' לדוד למה המתין עד שמת נחש שהיה לו לצאת ידי החובה מהעושה הטובה בעצמ' ואשר זה הביא לידי פתחון פה לשרי עמון כמו שאזכיר ב"סד בפסוק ויאמרו שרי בני עמון וכו' ומשיב כי בהיות טרוד דוד במלחמו' הנז' ויהי אחרי כן כשנפנה מעסקיו והנה מת מלך בני עמון וימלוך בנו אז ויאמר דוד אעשה חסד וכו' כיון שאי אפשר להטיב עם האב אטיב עם הבן ואמר אעשה חסד וכו' ללמד שבמדה שאדם מודד בה מודדין לו ולזה עם היות שדוד נלחם עם מואב ומואב ועמון כחדא מחתא ראוי להלחם גם עם בני עמון לזה אמר אעשה חסד בדבר שיש בו חיי נפש עם חנון בן נחש דומה בדומה כאשר עשה אביו עמדי חסד בדבר שיש בו חיי נפש אחיו אליהוא כנז"ל שברח אצלו ממואב והצילו ומה ששלח לנחמו אין זה החסד אלא הוראתו בדרוש שלומו וטובתו והיות עמו באהבה ואחוה לבלתי ילחם בו זהו החסד. ואמר אל אביו שהיה לו לומר על אביו והר"דק ז"ל כתב שהוא כמו אל ההרים לא אכל שהוא על ההרים. אבל **לע"דן** לפרשו בדקדוק אל אביו ויובן שהיה לו להקדים תיבת אל אביו לכתבה סמוך אל לנחמו על אביו ביד עבדיו ויבאו ארץ בני עמון והיה מקצר תיבת עבדי דוד. ונרא' שדוד כששלח השלוחים בחר בעבדיו משרתי פניו שרים רבים ונכבדים בערך כאלו שלחם אל אביו ממש אשר הוא זקן ונשוא פנים ועוד שחייב בכבודו על הטובה אשר הציל את אחיו אליהוא ממות וזהו שאמ' וישלח דוד לנחמו ביד עבדיו נכבדים ומעולים כאלו השליחות אל אביו אליו ממש לא שלוחים בערך בנו חנון אלא אל אביו ובזה מובן אומ' בסמוך לזה ויאמרו שרי בני עמון אל חנון אדוניהם המכבד דוד את אביך שלא היה להם לומר אלא המכבד דוד אותך כי שלח לך מנחמים אלא ודאי הכבוד היה גדול בשלוח אלו השלוחים כנז' זהו שאמר המכבד דוד את אביך בעיניך כי שלח לך מנחמים לא אמר כי שולח לך לנחם שהיה הכבוד בבחינת הניחום אכן כעת שאמר כי שלח לך מנחמים הכבוד בבחינת המנחמים היותם רבים ונכבדים זהו שאמר כי שלח לך מנחמים כאלו בודאי בעבור חקור את העיר שלח נכבדים לחקור מוצאה ומובאה ולרגלה ואחר כך ישלח חיל להפכה כמהפכת סדום זהו תכליתו בשלוח המנחמים אשר שלח דוד את עבדיו אליך לא כונה אחרת לטובה והבן זאת שבכל הפסוקים האלה לא נזכר דוד בשם מלכות כי אם בשמו. דכתיב ויאמר דוד וישלח דוד עבדי דוד וכן בכל העניינים הנלוים אל הענין הזה עד תום לכידת רבת בני עמון ואפילו אז לא נזכר כי אם בענין אמנון ותמר שם נאמר והמלך דוד שמע את כל הדברים האלה ויחר לו מאד וזה שהמכבד את הבלתי ראוי לוקח לו קלון ואירע ביני ביני ענין אורי' ועל כן לא הזכירוהו

הפסוקים בלשון הדר מלכות אך כאשר נצטער בעריכת אמנון אז נאמ' והמלך דוד שמע כו' כי נתכפ' לו קצת מהאשמות הנזכ' אמנ' בכל הפסוקים הקודמי' כשהטיב לטובים ולישרים כדפרישית במפיבושת בן יהונתן וזכר הברי' והחסד שעשה עמו יהונתן אז הזכירוהו הפסוקים בלשון כבוד ומלכות מזה לציבא עבד שאול אל דוד ומשם ואילך נאמר ויאמר המלך אליו. ויאמר המלך וכיוצא זולת בשנים או שלשה מקומות בפי' ויבא איש בושת מהטע' שזכרנו שם עיין עליו בפסוק ויאמ' לו המלך איפה הוא:

**ג**

**ויאמרו** שרי בני עמון וכו' רש"י ז"ל המכבד דוד את אביך בעיניך הנרא' בעיניך שדוד מכבד את אביך הם מוזהרים לא תדרוש שלומם והוא ידרוש שלומך וקרוב לזה פי' הר"דק ולהפכה כתרגומו ולמבדקה כי הבודק את הדבר יפה הופך הענין מצד אל צד עד כאן: ומהרי"א ז"ל המכבד דוד את אביך רוצה לומ' דוד בזמן אביך ובעיניו לא כבדו ואחרי שמת מראה את עצמו כאלו מכבד אותו בעיניך ולא בעיניו וזה ממה שיורה שלא באו מלאכיו כי אם לרגל את הארץ. וחז"ל אמרו כנזכר לעיל ברש"י ז"ל. **ולע"דן** בפירוש הפסוק כפסוק הקודם אליו עיין עליו. ונדקדק עוד אומרו אל חנון אדוניהם מהו אדוניהם היה לו לומר אל המלך חנון כיון לרמוז אל מה שאמרו חז"ל אמר לו הק"בה חנון רשע רעך וריע אביך אל תעזוב אם כן אלה שהיו רשעים לא דנו את דוד לכף זכות וחנון מושל רשע מקשיב על שפת שקר משרתיו הרשעים אם כן אדוניהם הוא רוצה לומר מתייחס אליהם הם רשעים והוא אדוניהם כיוצא בהם כדמסיק ויקח חנון וכו' הוא בעצמו עשה נבלה זו. ואפשר עוד מדקאמר שרי בני עמון ולא אמר שרי חנון וקראו אדוניהם ולא מלכם לומר שחנון לא היה בלבו אל הדבר הרע אבל אלו השרים הם אמרו כן והם הכריחוהו בזה כי שרי בני עמון הם רוצה לומר שאינם שרים לחנון ומשועבדים אליו בערך מלך רק כאדון בעלמא זהו שאמר שרי בני עמון ששררתם בפני עצמן על בני עמון לא מתחת יד חנון ולכן הוכרח לעשות כרצונם הוא בעצמו ויקח (דוד) [חנון] את עבדי דוד וכו':

**ד**

**ויקח** חנון את עבדי דוד וכו' רש"י ז"ל מדויהם חלוקיהן שתותיהם העגבות עד כאן. והר"דק ז"ל מדויהם כתרגומו לבושיהון כמו מדו בד ואם אינם שורש אחד בחצי חצי לבושיהן כי עד השתות חצי הלבוש. שתותיהם כרש"י ז"ל מלשון חשופי שת ויונתן תרגם עד אתר בהתתהון (ואמר) [ואחד] הוא כי הוא מקום מבושיו עד כאן: והרלב"ג ז"ל פירש ויגלח חצי זקנם וזה לאות שלא מנהג לגלח זקנם שאם היו מגלחים זקנם היה אפשר להם להסיר הבושת מהם כשיגלחו הנשאר מזקנם ויכרת מדויהם בחצי

עד שתותיהם אחשוב שקרא מדויהם המכנסים שיכסה בהם השת והערוה וטנופיהם והנה קראם מדויהם בעבור הטנופים שבהם מאלו המקומות אשר ידחו בהם המותרות הטבעיים ומזה הענין תקרא האשה נדה מדויה מצד המותר שידחה ממנה אז ובאר בזה המאמ' שכבר כרת מדויהם בחצי עד שנגלה השת שלהם ולזה השאירם מגולי הערוה וזה לאות שלא השאיר בהם בגדים יכסו בהן ערותן אלא שהם נמלטו מהבושה בלבישת בגדים אחרים לכסות ערותן ואולם מגלוח זקנם לא נמלטו עד צמח זקנם עד כאן תורף דברי הר"לבג. ומהריי"א ז"ל כתב שהשלוחים של דוד להיותם נכבדים היו מגודלי זקן ומלובשים בגדים ארוכים. ועתה חנון לבזותם כרת מדויהם בחצי וחצי זקנם וכיון בזה שעשה לחצאין להיות כי אלו השלוחים הראו לפנים שבאו לטובה לכבדו ולנחמו אמנם בקרבם מארבם לרגל את הארץ על כן גלח חצי זקנם בעבור המרגלות והניח חצי זקנם בעבור החצי דהיינו מה שהראו במפורסם שבאים לכבדו וכרת חצי מדויהם לגלות ערותן לומר שגלה את ערותן אשר במסתורי לבם. והיה לחצי מהטעם הנזכר כי המפורסם טוב ולבם לא נכון עד כאן. **ולע"דן** להיות עמון ומואב אחים וכלולים בלאו לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה' ודוד מרות המואביה על כן גילח החצי וכרת מדויהם בחצי הכל לחצאין להורות שאינו שולח בו יד כי אם במחצית שבו מצד האב ישראל ומניח החצי לכבוד החלק מצד האם המואבית ושנאה מקלקלת השורה שהוא בעצמו גלח החצי זקנם במה שאמר ויקח חנון וכו' ויגלח וכו' ויכרות וכו':

**ה**

**ויגידו** לדוד וישלח לקראתם וכו' עד יצמח זקנכם כו' ולא אמר לגלח החצי האחר כי לא היה מנהגם לגלח זקנם כי אם באבלות וצער כמו שאמר מגולחי ראש וקרועי בגדים וחרפה היא אלא שנהגו כן בארצות הערלים שהיו נמצאים בזמן ההוא. יצמח פועל עומד מן הדגוש וכן ושערך צמח עד כאן. **ולע"דן** מכאן הוכחה שהיו גרים ונכבדים מאד כאשר זכרתי למעלה בפסוק ויאמרו שרי בני עמון וכו' וזהו שאמר כאן נכלמים מאד כי חשובים מאד היו. ואמר יְצַמַּח ולא אמר יִצְמַח אולי היה דבר מלך שלטון ישבו שם עד יצמח על ידי סם או איזו משיחה ממהרת לגדל שער ולזה אמ' יצמח על הסם כנזכר או המשיחה שלא יניחם שם בצער עד יצמח מאיליו וזהו שאמר ויאמר המלך כי היה זה המאמר כיד המלך לתקן המעוות בהווה על ידי סמי' ותרופות ומשיחות ולנקום בעתיד נקמתם וזהו שאמר ויאמ' המלך שבו ביריחו.

**ו**

**וירא**ו בני עמון וכו' הר"דק ז"ל נבאשו נתעבו כמו שיתעב האדם הדבר הנבאש עד כאן. **ולע"דן** מכאן הוכחה למה שאמרתי גבי שרי עמון שחנון היה רך ומשוח מלך ולא היה

לו יד ושם עדיין וזה הפסוק יוכיח ויראו בני עמון וכו' וישלחו בני עמון וכו'. ובסמוך ויצאו בני עמון ויערכו מלחמה וכו' שלא נזכר חנון כי אם בני עמון. ולחז"ל במ"ר על שעבר דוד על לא תדרוש שלומם וטובתם בא לידי ביזוי השלוחים ולידי מלחמה עם ארבעה אומות בני עמון. ארם רחוב וארם צובה ואיש טוב ומלך מעכה עד כאן כי ארם רחוב וארם צובה עשרים אלף באו יחדיו מורה על היותם אחדים:

**ז**

**וישמע** דוד וכו' הר"דק כל הצבא הגבורים כמו העם המלחמ' או פי' הצבא והגבורי' ע"כ ומהריי"א כשמוע דוד שלא די שבזו את שלוחיו אלא ששלחו והשכירו אלו המלכי' אז ראה לבזות' בזוי גדול ולא רצה לצאת הוא בעצמו פן יתהלל חנון שנלח' עם דוד אבל שלח יואב כו' ע"כ: **ולע"דן** לפי שבמלחמת יש' היו מכריזין מי האיש הירא וכו' מן העבירו' שבידו לסברת קצת תנאי' ולרש"י ז"ל אפי' עבירה קלה ששח וכו' חוזר עליה מעורכי מלחמה כ"ש דוד שעבירה חמורה בידו בשאול שלו' בני עמון שעבר על לא תדרוש שלומ' וכו' שעון זה גרם הבזוי הנז' ועל כן ראה דוד לבלתי צאת ובא במלחמה הזו כי לא תצלח ע"י וכיון שהוא ירא מן העביר' שבידו על כן לא יצא למלחמה לא כן במלחמ' הב' כשנתקבצו ארם לבדם יצא דוד אבל במלחמ' הג' לתשובת השנה לעת צאת המלכי' כשהשחיתו בני עמון ויצורו על רב' אז לא רצה דוד לשלוח ידו בבני עמון מפחד העון שדרש שלומ' וזהו מה שכיון באו' וישמע דוד וישלח וכו' כי מה שמועה שמע האם מה שערכו מהצבא מהמלכי' הנז' מודע' זאת וכל העולם שמעוהו אלא וישמע דוד כמו וישמע אברהם אל עפרון וכו' לשון הבנ' ופשוטו מאז שהשכירו כל צבא המלכי' הנז' נשמעו הדברי' ונגלו לדוד ונזדרז תכף לשלוח את יואב ואת כל הצב' והגבורי' כי כן יאות במלחמת די מלכים.

**ח**

**ויצאו** בני עמון וכו' ה"רדק ורחוב פי' וארם רחוב וארם צובה שזכר עומד במקום שני' ומעכ' ארם מעכה או מלך מעכה לבדם בשדה להודיע כי מלך בני עמון וכלם היו מבפנים ויצאו לערוך מלחמה פתח השער ואלה הנשכרי' כלם היו בשדה לערוך מלחמה עם בני ישראל ג"כ וכאשר בא יואב והצבא עד פתח השער ויצאו בני עמון היו לו בני עמון מבפנים וארם שהיו בשדה היו מאחור עד כאן. ומהריי"א ז"ל שלא האמינו בני עמון את חיל הנשכרים שיכנסו בעיר פן יעלו עליהם ויכבשו העיר ולכן הסכימו שילחמו הם בשדה ע"כ: **ולע"דן** שבכוונת המתכוין עשו כן כדי שתהיה המלחמה פני' ואחור חזקה כמו שראינו את יואב מצר על זה מאד וירא יואב וכו' ואולי לזה כיון הר"דק זאת ועוד כי בהיות' נלחמי' פתח השער שומרי' העיר שלא יעשו בהן ישראל כמו שעשו לעי

ולבנימן בהנתקם מן העיר ועוד שהיה לבם נכון בראותם כי כלתה אליהם הרע' יכנסו בעיר ומבצר וימלטו ועו' כיונו שהחלשי' בני עמון יתחזקו בעיר ומבצר וחזוקים מרבים ארם ורחוב ומעכה ואיש טוב בשדה כדי שתהיה המלחמה חזקה פנים ואחור:

**ט**

**וירא** יואב וכו' הר"דק אמר היתה על המלחמה ואעפ"י שזכר פני וכמוהו קשת גבורי' חתים ופי' פני הגבורים שהם פני המלחמ' שהולכים לפנים וכת"י ארי תקיפו עלוהי עבידי קרבא. בחורי ישראל בש"וא בב"ית והוא מן הקלים ובחורי ישראל הכריע וכן בחורים שהם בפ"תח הב"ית מן הדגושים עד כאן ומהר"יא מפנים ומאחור שהיתה לו המלחמה מפני' עם האויבי' אשר בשדה ומאחור בני עמון אשר בשער העיר ובחר יואב להלחם עם ארם והחיל אשר בשדה להיותם היותר גבורים ולבן בחר מכל בחורי ישראל להלחם בם ואת יתר העם נתן ביד אבישי וכו' ע"כ. **ולע"דן** לדקדק או' אליו פני שהוא מיותר די שיאמר וירא יואב כי היתה המלחמה מפנים ומאחור ולשון פני מהו ונראה כי יואב ראה שכל הגבורים לא היתה פנייתם אלא אל שר הצבא הוא יואב לבד בלתי מיימינים ומשמיאלים אל זולתו מאנשי הצבא וז"ש וירא יואב בנסיון שהתחיל ללחם וראה שהיתה אליו פני המלחמה פני לשון פנייה שכל פניית המלחמ' ר"ל אנשיה ושר צבאה היו פונים אליו להפילו אשר בהפיל הגבור יכלו ויפלו כלם ולעומ' זה נתחכם יואב לב' ענינים הא' לעשו ב' מחנו' להיו' ב' ראשי' בטלה פניית' זאת ועוד שני' שבחר מכל בחורי ישראל דהיינו היותר גבורים לערוך לקראת ארם שהם היותר חזקים ויתר הפלטה לקראת החלושים בבני עמון ז"ש ויתר העם ר"ל כמו צאן לבן הנותרות ודכתיב בישראל בבי"ת רמז מכל בחורי בישראל על היותם צדיקים הם הנבחרים כי לא בחיל ולא בכח הם אשר בוחר לקראת ארם היתר קשים וחזקים:

**יא**

**ויאמר** אם תחזק וכו' הר"דק ז"ל והיתה לי בחסרון ה"יוד שהיא מקו' ל"מד הפועל מהמכתב עד כאן. ומהרי"א ז"ל הקשה ואם אולי יחזקו ארם ממנו ובני עמון מאבישי כדת מה לעשות. והשיב שלתקן חלוקה זו השלישית פן יחזקו שניהם עליהם השיב ואמר חזק ונתחזק וכו' והי' יעשה הטוב בעיניו שאם יראה להגביר עלינו ארם ובני עמון יעשה הטוב בעיניו. **ולעד"ן** לדקדק למה חלק חלוקת אם תחזק ארם ממני ראשונה ולא הקדים לומר אם תחזק בני עמון וכו' מאי שנא ועוד נבין שנוי דגבי ארם הקדים לומר לשון תחזק ואחר כך אמר ארם ולא אמר אם ארם תחזק ממך כמו שאמר ואם בני עמון יחזקו ממך שהקדים תיבת בני עמון לתיבת יחזקו ממך וסמך יחזקו לממך. עוד יש שנוי בין שתי החלוקו' שאמר והיתה לי לישועה דהי"לל לשון הליכה והלכת או ובאת אלי

לישועה כמו שאומר בסמוך והלכתי להושיע לך או בסמוך הי"לל והייתי לך לישועה. ונראה כי יואב דבר במוסר וענוה כי כן יאות לאיש אשר כמוהו ולזה פתח בו לומר אם תחזק ארם ממני ואחר כן דבר לאבישי ואם יחזקו בני עמון ממך דרך ענוה כאלו יותר מצוי שתחזק ארם ממני יותר מחלוקת ואם בני עמון וכו'. או אפשר דקושטא דמילתא קאמר כי מחנה ארם כבד מאד זהו שאמר אם תחזק ארם רוצה לומ' אם עולה בדעת שתחזק הוא ארם שהם עם רב בכמות ואיכות ולהיות חלוקה של ואם יחזקו בני עמון חלוקה רחוקה כי בני עמון עם חלש רחוק הוא שיחזקו ממך לכך הזכיר אותה באחרונה. וזה כיון במה שסמך בחלוקה הראשונה תיבת אם תחזק לארם לומר אם עולה בדעת שתחזק הוא ארם ולזה צריך והייתה לעזר' תכף ומיד בלי איחור ברגע קטן ולזה לא הזכיר לשון והלכת או ובאת להורות הזריזות שמיד יעשה הישועה אמנם גבי החלשי' בני עמון אמר והלכתי להושיע לך מתנהל לאטי כי בטוח לבי שקודם לכתי אליך תושע ותעוז ידך על אויבך. או שינה כן דרך ענוה שלשבח אבישי אמר והיתה לי לישועה כי יש לאל ידך להושיע אמנם כשדבר יואב על עצמו לא נתפאר במושיע אלא והלכתי להושיע לך שאשתדל ללכת להושיע אבל התשוע' אינ' ברור' והנכון שגבי ארם הקדים אם תחזק ואחר כך הזכיר ארם למורה מקום מי המתחזק אמנם גבי בני עמון אשר התחזקותם הוא מצד העון שדרש שלומם וטובת' והם בני עמון שזה אפשר שיגרום להם התחזקות לזה אמר נגד בני עמון יחזקו ממך רוצה לומר ואם מצד היותם בני עמון אשר נכשל בהם דוד אז והלכתי להושיע לך אבל לא תהיה הישועה ברורה כל כך כיון שיש עון וכו':

**יב יג יד**

**חזק** ונתחזק וכו' חז"ל אמרו במסכת ברכות פרק ב' שנו רבותינו ארבעה דברים צריכים חזוק ואלו הן תורה ומעשים טובים תפלה ודרך ארץ מעשים טובים מנין דכתי' רק חזק ואמץ חזק בתורה ואמץ במעשים טובים תפלה מנין שנאמר קוה אל ה' חזק ויאמץ לבך דרך ארץ מנין דכתיב חזק ונתחזק בעד עמנו וכו' עד כאן: **ול"עדן** לדקדק שהברייתא אומרת צריכין חזוק ובכלהו איכא לשון חזוק זולת במעשים טובים דליכא אלא אמוץ כדיליף ואמץ במעשים טובים ואם כן לשון חזוק ליכא במעשים טובים והוא מנה ואמר ארבעה דברים צריכים חזוק ויש לדחות דחזוק ואמוץ קרוב זה לזה אבל אכתי קשיא דילמא חזק במעשים טובים ואמץ בתורה. ונראה כי שם נאמר רק חזק ואמץ לשמור לעשות את כל דברי התורה הזאת וכו' דקרא במעשים טובים משתעי ואומרו חזק ואמץ לשמור ולעשות וכו' ולא אמר ללמוד התורה ואם כן היה ראוי שנדרוש הפסוק הזה במעשים טובים ולא בתורה אלא שהמעשים טובים לא יעשו אלא על ידי למוד התורה

כמו שאמרו חכמינו ז"ל במסכת אבות אין בור ירא חטא וכו' וזהו שאמר הכתוב כאן לשמור ולעשות ככל התורה וכו' וצוה לא ימוש ספר התורה הזה מפיך והגית בו יומם ולילה וכו' אם שצווי רק חזק ואמץ נכלל גבי למוד התורה ומעשים טובים וצריך בהכרח לפרש רק חזק על למוד התורה שהלמוד גדול שמביא לידי המעשה והוא הקודם ואם כן פירוש רק חזק ואמץ על כרחין חזק בתורה ואמץ במעשים טובים ושם שנה הכתוב ואמר הלא צויתיך חזק ואמץ לתת חזוק למעשים טובים של דוד וזהו שאמר הכתוב הלא צויתיך חזק ואמץ רוצה לומר על כל מה שצויתיך חזק ואמץ. והיינו מה שאמר בעל המאמר ארבעה דברים צריכים חזוק שבכלן נאמר חזוק כאמור ודרך התנאים כך בגמרא שאף על פי שהילפותא ממקום אחר מביא פסוק זולתו היותר פשוט לפום ריהטא והיינו אומרו ואמץ במעשים טובים אבל עקר ראייתו מקרא שבסמוך הלא צויתיך וכו' והכונ' בחזוק הוא כי כל המתחזק ומתעורר מלמטה ה"בה גומר עליו מלמעל' וזהו שהתור' צריכ' חזוק כי לא יגעת ומצאת אל תאמן אבל צריכה היא חזוק ובהתחזקו ישיג כי יגעת ולא מצאת אל תאמן. וכן מעשים טובים צריכים חזוק להיות האדם בא לטהר ואחר כך מסייעין אותו ויעשה המ"ט והתפלה צריכה חזוק להתמיד ולשקוד על דלתי ה' במו שאמר קוה אל ה' ושוב חזק וקוה וישלח עזרך מקדש ויאמץ לבך הב"ה ז"ש ויאמץ שלא אמר ואמץ לבך שאינו לשון צווי אלא לשון הודעה שיאמץ לבך שיענך ה' ביום צרה ועל כן וקוה אל ה' פעמים אחרות כיון שראית שנענית וכן דרך ארץ היינו המלחמו' וכיוצא צריך חזוק כדי שהק"בה יופיע בהשגחתו ואולי כיון המאמר שזו היא כוונת הפסוק חזק ונתחזק ר"ל חזק מלמטה כדי שנתחזק מהעוזר האמיתי ואפי' שלא יכוין המאמ' הזה לזה הכוונה הזאת נכונה בפ' מכח הכפל ושנוי מחזק ונתחזק שלא אמ' חזק חזק או נתחזק ונתחזק דודאי הכי קאמר חזק מלמטה כדי שתחול ההשגחה עלינו וזהו ונתחזק בעד עמנו ז"ש בעד עמנו ובזכות ערי אלהינו ז"ש ובעד ערי אלהינו וה' על כל פנים הטוב בעיניו יעשה שאת הטוב נקבל. והר"דק ז"ל בעד עמנו שלא יהיו לחרב ולשבי ובעד ערי אלהינו שלא יכבשו אותה אויביו וישבו בהן ויהיו ערי אלהים אחרים וה' יעשה הטוב אנחנו נתחזק בכל כחנו למלחמה וה' יעשה הטוב בעיניו כי לה' הישועה עד כאן וכן מהרי"א ז"ל והוסיף חזק כנגד אבישי ונתחזק אמר יואב על עצמו שצריך לעשות המוטל עלינו ואם הש"י ירצה שיתחזקו על שנינו הטוב בעיניו יעשה עד כאן והר"לבג ז"ל מכאן שאין לסמוך על הנס כי הנס לא יעשהו ה' לבטל הטבע אלא בהכרח גדול ולזה אמר חזק ונתחזק ואז יעזור ה' והטוב בעיניו יעשה עד כאן. **ולע"**דן על פי שיטתו ז"ל לדקדק אומרו חזק ונתחזק שלא אמר ואתחזק אלא ונתחזק או הי"לל התחזקו ונתחזק אלא תלה

הכבוד באבישי מדרך הענוה וז״ש חזק בלשון יחיד לאבישי קאמר לכבדו לומר שבו תלוי הכל הן בהתחזק נגד עמון וע״י זה שאתה תתחזק ימשך לנו גם כן תועלת שנתחזק אני והעם אשר אתי נגד ארם לא שאני אתחזק כי מה אני מה חיי לזה אמר ונתחזק. או יאמר בכפל חזק ונתחזק לרמוז אל שני העניינים שמזכיר חזק בעד עמנו ונתחזק בעד ערי אלהינו והוא העיקר ולז״א בעד בעד ולא ערבינהו בעד עמנו וערי אלהינו ולהיות סיבת בעד ערי אלהינו התכלית היותר נכבד אמר בו ונתחזק בלשון רבים לכלול עמו אבישי ונתחזק אני ואתה. ואל יקשה בעיניך מהו הפחד הזה של יואב ולבו כלב האריה כי מלבד שהמלחמה היתה כבדה מאד ארם מקדם בכמה מלכים ובני עמון מאחור. הנה נוסף עוד חטא דוד ע״ה שחטא ועבר על לא תדרוש שלומם וטובתם שעל כן לא יצא דוד במלחמ' הזאת כי ידע שהוא לא יצליח מאשר חטא ועבר על דברי תורה וזהו סבת פחד יואב לא מחלישו' כח וסמיך ליה ויגש יואב והעם כו' כי בזכות דבריו אלו אשר צדקו יחדיו בחסידותו וענוה ובטחון לזה אמר כי בו בטח ונעזר כו' ויגש יואב שהי' נאה דורש לאבישי והוא נאה מקיים קופץ בראש ונגש למלחמה וז״ש ויגש יואב והעם אשר עמו למלחמה בארם וינוסו מפניו מה' יצא הדבר שתכף ומיד בהגשה כל דהו נסו קודם עריכת מלחמה ולפי שיואב עשה עצמו טפלה כמו שאמר בפסוקים הקודמי' אם תחזק ארם ממני כדפירשתי וכן גבי חזק ונתחזק על כן עשאו ה"בה עיקר וזהו שאמר:

**ובני** עמון ראו כי נס ארם כו' באופן שכל הנצחון גם של בני עמון נברר ונמשך מהגשת יואב לארם והכל מצד הבטחון ודבריו הצודקים כנז' והגיד הכתוב כי עם היות החולשה הגדול' באר' שמהרה נסו וכן בני עמון אשר היה ראוי להתחזק יואב ולקעקע ביצתן וישב יואב מיד מעל בני עמון ויבוא ירושל' ולא מצינו שרדף אחר הבורחים ואין ספק שהסיבה בזה הוא שהיה ירא וחרד יואב מעון לא תדרוש שלומם וטובתם וכשברחו מצא און לו וכשנסו בני עמון ויבאו העי' בה שעתא וישב יואב מעל בני עמון וז"ש מעל בני עמון עם היות שהוא לא היה עם בני עמון כי אבישי היה עליהם כנז' אלא לפי שהיה ראוי לצור גם הוא על בני עמון עד רדתה לזה אמר וישב מעל בני עמון ואפשר שרמז באו' מעל בני עמון שלהיותם בני עמון אשר דוד ע"ה נכשל בהם בדרוש שלומם וטובתם וז״ש מעל בני עמון שמהם נמשך ששב יואב ויבא לירושלים ועל כן נמצא שאחר כך כשבאו ארמים ונקבצו יחדיו ושובך לפניהם אז יצא דוד כי לא היו שם בני עמון. וחז״ל אמרו ושובך כתיב שובך וכתיב שופך רב ושמואל חד אמר שופך שמו ולמה נקרא שמו שובך שעשוי כשובך וחד אמ' שובך שמו ולמה נקרא שמו שופך שכל הרואה אותו נשפך כקיתון והרד״ק ושובך ובדברי הימים כתיב שופך והבי״ת והפ״א קרובים במוצא

והם ממוצא אחד וכן בזר פזר עד כאן ורש"י ז"ל שובך שר צבא הדדעזר על שם שהיה גבור ועריץ מאד הזכירו בשמו עד כאן:

**טו טז**

**וירא** ארם וכו' וישלח הדדעזר הנה הפרוד רע מאד וזהו וירא ארם כי נגף לפני יש' כי ארם היו ראשים רבים וישראל ראש אחד וז"ש כי נגף לפני ישראל ולא אמר לפני בני ישראל אלא לפני ישראל ולזה ויאספו יחד ביחוד גמורה לב אחד וראש אחד לכולם וזהו שאמר וישלח הדדעזר וכו' להביא עם רב מארם אשר מעבר הנהר של פרת ושובך ראש לכולם לפניהם שחשבו ע"י הרבוי עם ואיכות שובך כנז"ל ואיכות היותו ראש אחד לכולם שמא יצליח והיא לא תצלח וכו':

**יז**

**ויגד** לדוד וכו' הר"דק ז"ל חלאמה היא חלם הנזכרת וההי"א כ"הא מצרימה והאלף נוספת למשך עד כאן. **ולע"דן** באו' ויגד לדוד אולי עשה הדדעזר הקבוץ הזה לשלוח אחר ארם אשר מעבר הנהר בסוד כמוס ועכ"ז ויגד לדוד ואולי ויגד לדוד ברוח הקודש ע"י מגיד. ויאסוף את כל ישראל ופניו הולכים בקרב כי את מלחמות ה' הוא נלחם כי במלחמה הקודמת להיות שם בני עמון אשר נכשל בדרישת שלומם מאשר חטא היה ירא ורך הלבב מעבירה שבידו אכן עתה לקראת ארם ויעבור את הירדן ויבא חלאמה הוא בעצמו והגיד מחסידות דוד ע"ה לפי שהוא בא בגבולם על כן לא קרב הוא בתחלה ללחם אבל המתין עד שערכו ארם לקראת דוד מלחמה וילחמו עמו כי הם פטרו מים ראשית מדון ואחר כך (וינוח) [וינס] ארם כו' ויהרג דוד וכו' ושמעתי היות מוסר השכל זה בן מלך אחד ממלכי הערביים אשר במדבר והם משפחת אבור"ישי שלעולם בעורכם מלחמה מערכה מול מערכה ימתינו עד שיבוא אליהם מאנשי מערכת האויב שיהיה פוטר מים ראשית מדון ואח' כך יבואו עליהם ובזה נעזרים לנצח וזהו לע"ד ויערכו ארם לקראת דוד וילחמו עמו:

**יח**

**וינס** ארם הר"דק ז"ל שבע מאות רבב וארבעים אלף פרשים ובדברי הימים שבעת אלפים רכב וארבעים אלף רגלי מה שאמ' בזה הספר שבע מאות רכב ר"ל רכב בחור ולא מנה שאר הרכב ובדברי הימים מנה את כל הרכב שבעת אלפים ובזה הספר הפרשים ולא מנה הרגליים ושם מנה הרגליים ולא מנה הפרשים שר צבאו שר של צבא הדדעזר הנז' למעלה עד כאן וכן מהרי"א ז"ל והוסיף לומר כי זהו מה שראה לספר מלבד מה שנזכר בכאן או שהיו אותן הארבעים אלף רגלי גבורים כפרשים וחלוצים עד כאן. **ולע"דן** לומר כי הרכב לא היו אלא שבע מאות בין כולם ובהשחית אנשי דוד את הרכב

שהיא ארבעה סוסים היו הפרשים יורדים ונעשים רגליים ולוקחים סוסיהן ונותנין אותם ברכב ושוב כן במה פעמים עד שהשבע מאות שהזכיר כאן עמדו עליהם במקום שבעת אלפים בחילופיהן וחילופי חילופיהן שהרי נהרג כמה סוסים באלו השבע מאות ולזה שם בדברי הימים הזכיר שבעת אלפים רכב בבחינת חלוף הסוסים ארבעה לכל רכב כאמור עד שעלו השבע מאות רכב לסך שבעת אלפים ועל כן אמר שם ארבעים אלף רגלי כי הפרשים ירדו מעל הסוסים לחזק בדק הרכב כאמור ונעשו רגליים ואעפ"י ששבעת אלפים רכב הצריכים ארבעה סוסים עולים כ"ח אלף פרשים נשארו עדין י"ב אלף פרשים ואיך אמר ארבעים אלף רגלי אפשר שהרגו גם כן מן הבהמות של הפרשים ביני ביני כי אולי היו בהם מכוסים ברזל ושריון והוכרחו כולם להעשות רגליים ארבעים אלף חלק מהם שנהרגו סוסיהם וחלק מהם נתנו סוסיהן לחזק הרכב ויסייע לזה הסברא כי שבע' אלפי' רכב הוא דבר יוצא מן ההקש שאפי' בסיסרא לא היו אלא שש מאות הן אמת ששם כתיב שש מאות רכב בחור וברוך היודע האמת אבל זה הענין הרציי בעצמו לתקן הכתבי' שזה וזה אמת ארבעים אלף פרשים בעת בואם שם אל המערכה שהיו פרשים ושם בדברי הימים קראם על שם סופם בעת הריגתם שלא היו פרשים אלא רגליים וק"בה חדי בפלפולין ואת שר צבאו הכה וימת שם ר"ל שהכהו מכת מות אבל לא מת תחת ידו אבל סופו למות שם מחמת אותה ההכאה שהכהו דוד ז"ש ואת שובך שר צבאו הכה וכו':

**יט**

**ויראו** כל המלכים וכו' קשה אם השלימו עם ישראל ויעבדום איך היה עולה בדעת שילכו עוד להושיע את בני עמון. ונרא' שהכתוב מגיד מראשית אחרית שאחר שהשלימו ויעבדו את ישראל לא קמה עוד רוח בהם למרוד והרים ראש להושיע את בני עמון. והנכון שכאן היו שתי כתות האחת המלכים העובדים להדדעזר משועבדים אליו והשנית הדדעזר עצמו על המלכים העובדים להדדעזר אמר וישלימו את ישראל ויעבדום ועל הדדעזר שהוא ארם סתם כי ראש ארם הדדעזר בעת ההיא עליו אמר ויראו ארם להושיע את בני עמון שלא הוסיף הדדעזר לעזור את בני עמון כי הלואי שיוכל לעזור את מלכותו. ואמר ויראו כל המלכים כי נגפים לפני ישראל ר"ל כי ראו בשכלם שלא בכח נגפום ישראל אבל נגפו ע"י השי"ת הנוגף אותם לפני ישראל וכמו שייעדה התורה נגפים לפניך שלא תגפם אתה אלא מהשגחת השי"ת נגפים לפניך ע"ד ויגרש מפניך אויב ויאמר השמד כו' כי סך גדול מרכב ופרשי' כנז' לא ספו תמו אלא מבלהות השי"י והשגחתו על כן הסכימו להשתעבד אליהם ומהרי"א עבדי הדדעז' המשועבדים ונכנעים אליו כעבדים

פתדו והשלימו עם ישראל ויעבדום ועל כיוצא בזה אמרה תורה אשריך ישראל מי כמוך עם נושע בה' שאין לו תשועה אלא בה' והוא הלוחם מלחמותם וכו':

**יא**

**א**

**ויהי** לתשובת השנה לעת וכו' רש"י ז"ל לעת צאת המלכים יש עת בשנה שדרך החילות לצאת מהעיר כשהארץ מלאה קמות והסוסים מוצאי' בשדה לאכול עד כאן וכן הר"לבג ז"ל וכן הביא הר"דק והוסיף מדיליה לעורר לתשובת השנה לסוף השנה שהיא תשוב' השמש אל הנקודה ההיא וחשבון שנה זו מזמן שיצאו אלה המלכים הנזכרים להלחם. המלאכים האלף נוספת עד כאן. וכן מהרי"א ז"ל בשני הפי'. וכן נראה שת"י לזמן סופא דשתא. **ולע"דן** לדקדק כפל לתשובת השנה לעת צאת המלכים כי אחד מהם יספיק. ונראה שכוונת הכתוב לירות זיקים נגד דוד על שלא יצא להנקם מהאויבי' של אויבי ה' עמון ומואב ולזה אמר ויהי לתשובת השנה להודיע זמן התעוררו' המלחמה הזאת שהיה לתשובת השנה אמנם אומרו לעת צאת המלכים הכוונה להאשים דוד למה לא יצא הוא בעצמו בכבודו זהו שאמר לעת צאת המלכים באופן שאין לו התנצלות מצד העת היותו בלתי ראוי כי אין הדבר כן אלא העת עת ראוי לצאת המלכים והוא לא עשה כן אלא ע"י שליח זהו שאמ' וישלח דוד את יואב וכו' ודוד יושב בירושלם ולא הלך במלחמת מצוה כזו והנה עבירת העיכוב גוררת עבירה כי ויהי לעת ערב וכו' וירא אשה רוחצת וכו' ונתגלגל ענין בת שבע מכאן שאין להתרשל בדבר מצוה כי מצוה גוררת מצוה ועבירה גוררת עבירה. ואלף המלאכים יתירה כנז"ל נראה שרמז כאן למה שגילה דניאל ע"ה שר צבא יון בא שהודיע שכל אומה ואומה לה מלאך מליץ זכיותיה לפני ה"בה וזה קם וזה נופל וזה קם וזה נופל על דרך יפקוד ה' על צבא המרום וכו' ואחר כך ועל מלכי האדמה על האדמה וזה רמזה האל"ף שהודיעה לעת צאת המלאכים שבעת צאת המלכים באדמה יצאו גם כן המלאכים לעומתם במרום כל אחד ואחד עם מלכו להליץ לפני השי"ת או אפשר שעת צאת המלכים היא עת צאת הצמחים והעשבים וכל עשב ועשב יש לו מלאך שמכהו ואומר לו גדל כמו שאמרו חז"ל אם תשים משטרו בארץ וז"ש עת צאת המלכים המלאכי' כתי' כמה עשבים גדלים יוצאים המלאכים במלאכות ה' והיא עת צאת המלכים גם כן. ואמר וישחיתו את בני עמון על ערי הפרזי ויצורו על רבה היא עיר הגדולה רבת בני עמון ואפשר לפי שהקב"ה אמר לא תשחית את עצה לנדוח עליו גרזן לכך אמ' כאן וישחיתו את בני עמון הפך מלא תשחית את עצה שהשחיתו את בני עמון את עצה לנדוח עליו גרזן על רבת בני עמון ולצור עליה ז"ש וישחיתו ויצורו על

רבה ולא היה בזה איסור שכן כתוב במלכים ונקל זאת בעיני ה' שאמרו חז"ל ונקל זאת האומה של מואב בעיני ה' זהו קלה בעיניו שבכל האומו' אסור להשחית עצה ולנדוח גרזן ובמואב ועמון מותרים והוא דקדוק נכון באומרו וישחיתו כו' ויצורו על רבה כו' וז"ש ונקל זאת בעיניה' האומ' קלה ובזוי' בעיני ה' דהכתיב כל עיר מבצר וכל עיר כו' וכל עץ טוב כו':

**ב**

**ויהי** לעת הערב אמר רב יהודה אמ' רב לעולם לא יבא אדם לידי נסיון שהרי דוד הביא עצמו לידי נסיון ונכשל שאמר לפניו רבונו של עולם מפני מה אומרים אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב ואין אומרי' אלהי דוד א"ל אינהו מנסו לי ואת לא מנסת לי אמר לפניו ר"ש עולם בחנני ה' ונסני אמר ליה מנסינא לך ועבידנא מילתא בהדך דלדידהו לא מודעתינהו ואת קא מודענא לך דאנסינא יתך בדבר ערוה מיד ויהי לעת ערב ויקם דוד מעל משכבו אמר רב יהודה אמר רב שהפך משכבו של לילה למשכבו של יום ונתעלמה ממנו הלכ' דאמר רב יהודה אמר ר' יוחנן אבר קטן יש באדם משביעו רעב ומרעיבו שבע והיינו דכתיב ויתהלך על גג המלך בת שבע הוות חייפת רישא תותי כילתא אתא שטן אידמי ליה כטביא פתח גירא בהדי דקא פרחא גלייה וחזייה מיד וישלח דוד מלאכים לאשה והיינו דכתי' בחנת לבי פקדת לילה צרפתני בל תמצא זמותי בל יעבר פי וכו' זממא נפל עליה בפומיה למאן דסני ולא לימא כי האי מילתא עד כאן. **ול"עדן** לדקדק לשון לעולם דקאמר. ועוד מאי קשיא ליה מפני מה אמרו וכו' שזו דבור גאוה ורעות רוח כפי הנראה ולא יאות לאיש שפל ברך כדוד וכמו שאמר מי אנכי כי הביאותני עד הלום. ומה היא התשובה אינהו מנסו לי כו' וכי עיני ה' משוטטות בכל טמוני מצפוני לב ובוחנו וחוקר כליות היעלם ממנו דבר שאמר אינהו מנסו לי את לא מינסת לי כו'. ומה מדקדק בלשון הפסוק של ויהי לעת ערב ויקם דוד מעל משכבו שאומר מיד ויהי לעת ערב. ונראה שבאומרו לעולם כיון לומר שאפי' יראה האדם לבו נכון וחלל בקרבו כמו שאמר דוד ולבי חלל בקרבי עכ"ז לא יביא עצמו לידי נסיון שיבוא לידי בזיון כי יצר לב האדם רע. או אמר לעולם אפי' בדבר פרטי לומר נסני ה' בדבר ממון או בדבר ערוה אפי' שמברר הדבר שמתנסה בו אפי' הכי לעולם לא יביא עצמו לידי נסיון וכל שכן עתה והיינו דמסיק שהרי דוד וכו' ואעפ"י שהודיעוהו בדבר המתנסה בו דהיינו בדבר ערוה מנסינא לך עכ"ז לא עמד כל שכן כ"ש אם לא היה מודיע אותו באופן שלעולם לא יביא אדם עצמו לידי נסיון שהרי דוד כו' ודוד ע"ה חשב שמה שאו' אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב היה מבחינת שהק"בה הראה אלהותו על ידם מפאת הנפלאות

שעשה עמהם כי נודע באלהי אברהם הוציאו מאור כשדים והצילו מהמלכים וכמה וכמה נפלאות על ידם נתפרסם השי"ת באלהי אברהם וכן באלהי יצחק נתפרסם בהצילו מאבימלך מלך פלשתים ויזרע יצחק בארץ ההיא ועצמת ממנו מאד אשר על ידי כן נודע ונתפרסם שהוא אלהי יצחק וכן באלהי יעקב בהצילו מעשו בהליכה ובחזירה ומלבן והצלחתו כי במקלי עברתי את הירדן וכו' ולזה אמר מפני מה אומרי' אלהי אברהם וכו' שמפאת הבחינות הנזכ' היה ראוי לאמר אלהי דוד שהרי הייתי נרדף משאול והצילני ה' מכף כל אויבי וכו' ומיד שאול ומאחר עלות הביאני וכמה נפלאות עשה עמדי ואם כן מפני מה אומרי' אלהי אברהם אלהי יצחק כו' ואין אומרים אלהי דוד שהיה ראוי לאמ' אלהי דוד שהגדיל לעשות עמי על אחת כמה וכמה והיינו דקאמר מפני מה אומרים אלהי אברהם ואין אומרים כו' ולא קאמר למה אומרים אלהי וכו' אלא מפני מה שיש כמה בחינות שמחייבות מה שאומרי' אלהי אברהם וה"בה השיבו שלא היה מה שאומרי' אלהי אברהם אלא מצד חסידות אברהם יצחק ויעקב שהיו עובדים את ה' בכל לבבם והוא אלהי אברהם ז"ש אינהו מנסו לי ואת לא מנסת לי ומפאת חסידותם נקראתי אלהי אברהם יצחק ויעקב וכוונת אינהו מינסו לי לא שה"בה צריך נסיון אלא אמרתי בהם אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב לפי שנסיתי אותם לעיני הבריות ונתפרסם בעולם שעליהם עול אלהותי ולכן אמרתי אלהי אברהם אלהי יצחק אבל את לא מינסת לי ולכך אין אומרי' אלהי דוד שלא הכירו העולם שעול אלהותי עליך. והנה כפי ענות דוד הוא הקטן המקטין עצמו יהיה ראוי בעת שגילה לו טעם זה למה שאומרי' אלהי אברהם לשים זממא לפומא דסנאיה כדמסיק אלא שטעה כיון ששמע את לא מינסת לי הבין מדברי השי"ת שהוא חסיד ואין כאן חסרון אלא הנסיון והיינו דקאמר את לא מנסית לי שאילו היה דופי בדוד הי"לל את אינך חסיד וכיוצא מדקאמר לא מנסית לי הוא מה שהטעה לדוד לצאת ממחיצת המוסר לשאול גדולות ולומר בחנני ה' ונסני וכו' כיון שלא חסר לי אלא הנסיון דבר קל. ובזה מובן כוונה שלישית באומרו לעולם לא יביא אדם עצמו לידי נסיון כלומ' לעולם ואפי' שיש לו גילוי דעת מהשי"ת שמעיד עליו בכשרות כי הא דדוד שאמר לו השי"ת את לא מנסת לי שזה גלוי דעת בכשרות דוד שלא חסר לו אלא הנסיון אבל במעשיו מעשיו נכונים עכ"ז לעולם לא יביא ארם עצמו לידי נסיון וכל שכן אם הוא מסופק במעשיו. והנה היה מנפלאות תמים דעים במה שגילה את אזנו בדבר ערוה מנסינא לך ודוד נתחכם להנצל במה שהפך משכבו של לילה לשל יום היא הנותנת שהכשילו כי משביעו רעב והיינו דקאמר ויהי לעת ערב ויקם דוד מעל משכבו שאין דרך לקום לעת ערב מהמשכב כי אם בצהרים אלא ודאי מעל משכבו היינו

משכב ממש שהפך משכבו להנצל מהשטן הוא יצר הרע ולא שוה לו. ואפשר עוד דדייק לשון לעת ערב דהי"לל בעת ערב בבי"ת לעת למה ודי שיאמר ויהי בערב מאומ' לעת ערב מורה שלא היתה קימה זו שמעל משכבו בערב אלא בצהרים או בזמן זולתו שהפך משכבו הראוי לערב כמו שאמר בערב היא באה ז"ש לעת ערב המיוחד לעת ערב היה בזמן זולתו ביום וקם דוד מעל משכבו כי מה לנו בהודעה זה שקם מעל משכבו אלא ודאי הא קא משמע לן משביעו רעב שעם היות שקם ממשכבו היא הנותנת שחייב לו להיות גבה עינים רואה לב חומד רחב לבב כל זה נכלל באומרו במאמר מהו ויהי לעת ערב ויקם דוד מעל משכבו. נמצא מובן מתוך המאמר בהבנת הפסוק אומרו ויהי לעת ערב ולא אמר ויהי בערב גם הודעה זו של מעל משכבו שבא להודיע שהפך משכבו המיוחד לעת ערב היה ביום ולא שוה לו דאדרבא משביעו רעב כאמור וכו'. והר"דק ז"ל מעל הגג הוא ראה אותה מעל הגג שהיתה רוחצת בביתה עד כאן. וכן מהרי"א ז"ל כי לא יתכן שהיא רוחצת על הגג ע"כ ואם הוא מקרא מסורס יאמר וירא מעל הגג אשה רוחצת.

**ולע**"**דן** לתקן סרוס זה ועוד שהוא מיותר לגמרי שכבר אמר ויתהלך על הגג בית המלך וירא אשה רוחצת והאשה טובת כו' מעל הגג למה. ונראה כי במה שזכרנו במאמר שבא השטן ונדמה לו כצבי וירה החצי להעבירו כו' כנז"ל בזה מדוקדק אומרו וירא אשה רוחצת והיה גלגול הדבר מאותו שעל הגג הוא שטן הוא י"צהר שנמצא שם על הגג וממנו נמצא כל זה הענין שראה אותה שהרי הכוורת היתי' בפניה ולא היתה נראית וזהו שאמר וירא אשה רוחצת מעל הגג. והאשה טובת מראה לא אמר יפת מראה אבל אמר טובת מראה שהיא בת זוג לדוד כמו שאחז"ל ראויה היתה בת שבע לדוד משמת ימי בראשית אלא שאכלה פגה וזה הוכיח כאן באומרו טובת מראה כי דוד טוב רואי כנז"ל שהרואהו נזכר לימודו והיא טובת מראה מעין טוב רואי ממש ואפשר עוד בהקדמה אחת שמעתיה ואחר כך מצאתיה בדברי חז"ל והיא זאת שהמסתכל בפני אשה רשעה יקבל נזק וידובק טומא' בנפשו שמושכת אותו אליה בטומאתה וכן אז"ל אסור להסתכל בפני אדם רשע שנא' לולי פני יהושפט אני נושא וכו' שנמשך מראות פני יהושפט תועלת מראות פני צדיק ונזק מראות פני מלך ישראל. ובזה אבין אומרו כאן והאשה טובת מראה שהיא כשרה וטובת מראה שלימה בפרצוף פניה וטובה. או נאמר טובת מראה שלא יקבל נזק הרואה אותה ופנויה היתה שכבר נתגרשה ומי שרוצה לנשאה מותר להסתכל בה באופן שמכל הבחינות הנז"ל טובת מראה מאד:

**ג**

**וישלח** דוד וידרוש לאשה הרד"ק ז"ל וידרוש לאשה דרש לאנשי ביתה בעד האשה האשה הזאת מי היא ויאמ' היא בת שבע בת אליעם וכן מהרי"א ומ"ש אשת אוריה החתי אפשר כי גר היה או ישראל ונקרא חתי לפי שגר עם בני חת וכן איתי הגתי עד כאן. **ולע"דן** שלא היתה הדרישה בת מי היא כי החושק לפי שעה לא יחקור בזה אבל היתה הדרישה אם היא אשת איש או פנויה וזהו לשון דרישׁ' והתשוב' באה בענין ויאמר המשיב הלא זאת בת שבע וכו' ר"ל כי כל היוצא למלחמת בית דוד גט כריתות כותב לאשתו דכתיב ואת ערובת' תקח דברים המערבים בינו לבינה כמו שאמרו חז"ל בגמרא נמצא שהיתה בת שבע בת אליעם ר"ל נתלית בבית אביה ולא בבית בעלה לכשרות כיון שכבר נתגרשה בגט כריתות וזה מורה לשון הלא זאת כו' כמודיע ענין גדול אלא שלפי שהיתה נתינת הגט בצנעה כדי שלא יקפצו עליה ויקחוה מזאת הבחינה היא אשת אוריה החתי שבחזקת אישותו עומדת עדין כי לא נתפרסם ענין הגט. או אמר הלא זאת בת שבע כו' שהיתה בחזקת יפה וזהו הלא זאת שראית היא היא בת שבע בת אליעם אשר יש לה שם על פני חוצות ביפיה. או אמר הלא זאת בת שבע בת אליעם אשר אתה עשית אותה אשת אוריה החתי שנתת אותה לו לאתנן כמו שאמרו חז"ל כשבא עם גלית והיה הכובע סגור ואין פותח כדי לכרות ראשו אז אמר לו אוריה אם אפתח לך תתן לי אשה אמר אתן אמר ה"בה בנות ישראל אתה מחלק חייך אשתך נתונה לו היא בת שבע הראויה לדוד וזהו שאמר הלא זאת בת שבע בת אליעם שאתה נתת אותה לאוריה החתי:

**ד**

**וישלח** דוד מלאכים וכו' רש"י ז"ל מטומאתה מנדתה עד כאן וכן הרד"ק ז"ל להודיע כי לא שכב עמה והיא נדה כי כבר נתקדשה מטומאתה כ"מש רוחצת וכן הר"לבג ז"ל והודיע כי הרחיצה ההיא להתקדש מן הנדות היתה ולא עבר משום נדה אלא משום אשת איש ורבותינו אמ' כל היוצא למלחמ' ב"ד גט כריתות כותב לאשתו אם ימות במלחמה לפיכך סבב דוד את מיתת אוריה שתהיה מגורשת למפרע עד כאן. ומהרי"א הביא והגיד כי להיותה מתקדשת מנדתה שהיה סמוך לוסתה זה גרם העיבור כי אין האשה מתעברת ברוב אלא סמוך לוסתה והעלים העניין באומרו ותשב אל ביתה עד כאן.

**ולע"דן** כנז"ל ויקחה ותבא אליו כי בת שבע אנוסה היתה וז"ש ויקחה ר"ל בעל כרחה כמו ותוקח האשה בית פרעה וכן אז"ל גבי ותלקח אסתר בעל כרחה והיתה מתחבאה וז"ש ויקחה בעל כרחה וכשבאה לפניו מאימת מלך ותבא אליו כאילו אין שם אונס כלל וישכב עמה ואין בירור אם היתה שכיבה זו בלילה או יהיה בעת הערב הנז"ל ויוכיח כן

ותשב אל ביתה כי עוד היום גדול אחר השכיבה ושבה היא יחידה אל ביתה והיינו דלא כתיב וישיבוה אל ביתה אלא ותשב אל ביתה וכו':

**ה**

**ותהר** האשה הר"לבג יתכן שאחר המשגל נשאר רחמה זולת לחות כי זה מורה על הריון שקלטה הרחם הזרע עד כאן וכן מהרי"א ז"ל. **ולע"דן** כי עברו ימי מספר והגיע עת נדתה ולא פירשה נידה וז"ש ותהר האשה ותשלח לדוד ותאמר הרה אנכי וטעם כפל ותגד ותאמר אין רבוי אחר רבוי אלא למעט ולומר שלא בפירוי איתמר אלא ברמז הגידה דבר אשר הכוונה בו לומר הרה אנכי כי יש לנשים בזה משלים מורים על זה וזהו ותגד ותאמר:

**ו**

**וישלח** דוד אל יואב וכו' רש"י ז"ל שהיה מתכוין שישכב עם אשתו ויהא סבור שממנו נתעברה ע"כ וכן הרד"ק ז"ל וכן הרל"בג וכן מהרי"א ז"ל וכל זה בשיטת גט כריתות כותב לאשתו ולא גט על תנאי שאם היו על תנאי מה הועיל אם ישכב עמה בעלה כי העון נגד ה' עיני ה' משוטטות וכו' הן אמת שאפשר לומר כי בחר ברע במיעוטו לפחות שלא יהא חלול שם שמים. **ולע"דן** כי שלח אחריו אולי יכשל בדבריו וכמו שנכשל באו' ואדוני יואב שחשב לו כן למרד לומר אדון לזולת בפני המלך כדי שיתחייב מיתה וז"ש שלח אלי את אוריה החתי החתי לשון בזיון כאילו אמר עדין חתי הוא וגר היה כי עם גלית בא כנז"ל מחז"ל אמנ' יואב שלחו בחזקת כשרו' ז"ש וישלח יואב את אוריה אל דוד כי די שיאמר וישלחהו אבל כיון לומ' שאינו החתי כמ"ש דוד אבל וישלח את אוריה:

**ז**

**ויבא** אוריה אליו כו' הרד"ק ז"ל ולשלום המלחמה שאל לו על שלום המלחמה הגבורי' העושים המלחמה וכת"י עבדי קרבא כו' ע"כ.

**ח**

[ויאמר] דוד לאוריה כו' רש"י ז"ל משא' המלך סעודתא דמלכא ע"כ וכן ה"רדק ז"ל כמו וישא משאות מאת פניו אליהם עד כאן וכן הר"לבג והוסיף לומר ואפשר שיהיה מענין אבוקה ללותו בבואו אל ביתו ולהראות לו את הדרך עד כאן וכן הביא מהרי"א ז"ל ואומרו רחץ רגליך כנוי לתשמיש המטה עד כאן:

**ט י**

**וישכב** אוריה פתח בית המלך וכו' מהרי"א ז"ל והנה אוריה היה אדם נכבד מאד ירא ה' ואיש מלחמה ולא רצה לרדת לביתו פן יחשבו שהתעדן והתעלס עם ביתו אשתו ולכן שכב פתח בית המלך את כל עבדי המלך העומדים שם שומרים עומדים פתח המלך

כמנהג. **ולע"דן** וישכב אוריה כו' ולא ירד אל ביתו כפל הענין שאם שכב שם ודאי שלא ירד אל ביתו ואפשר שאפי' לשאול בשלום אשתו וביתו לא ירד כלל וזהו דבר יוצא מההקש ועל זה תמהו הרואים כן ויגידו לדוד לאמר לא ירד אוריה כו' שלא אמרו לו שכב אוריה פתח השער עם עבדיך אבל רצו לאמר לא ירד אוריה אל ביתו וזו חסידות יתירה שלבו טרוד בענין המלחמה ולא בזולתו מהדברים ועל כן תמה עליו דוד ואמר הלא מדרך אתה בא מדוע לא ירדת לביתך אפי' ירידה כל דהו. או יאמר ולא ירד אל ביתו כאילו תפוס עליו זה למרד על שעבר על דבר המלך שאמר לו לאוריה רד לביתך אשר מזה יותר לו דמו ואעפ"י שרז"ל (לו) [לא] אמרו שנכשל כי אם באומ' ואדני יואב אבל לע"ד גם זו מן המרדים הגדולים ששם לאל מלתו של מלך שגזר אומר והוא לא קיים:

**יא**

**ויאמר** אוריה וכו' הרד"ק ז"ל חיך וחיי נפשך חיך הוא חסר יוד הרבים חיך בעולם הזה וחי נפשך בעולם הבא ע"כ ומהרי"א ז"ל לפי שהמלך שאלו מדוע לא ירדת לביתך השיבו דברים נכוחים ראשונה היא הארון וכו' והעיקר הזכיר תחלה הוא החיוב הא' והחיוב השני וישראל ויהודה יושבים והחיוב השלישי אדוני יואב והחיוב הד' וכל עבדי אדוני בשדה גם כן בסוכות לא היה ראוי שילך להתעלס בביתו והארון הזה לא היו בו לא לוחות ולא שברי לוחות אבל היה ארון שנותנים בו האורים והתומים כמו שהוכחתי בפרש' שלישית מזה הספר עד כאן. **ולע"דן** שהפסוק עשה חלוקה אחת הארון וישראל יושבים בסוכות והחלוקה השנית ואדני יואב יושב בשדה והכוונה כי הארון ויהודה וישראל יושבים בסוכות אמנם יואב ועבדי אדוני הלא הם הגבורים הנלחמים הלא הם עומדי' בשדה שלא ישבו אפי' בסוכות אלא על פני השדה חונים לחורב ביום וקרח בלילה ואם כן איך אכנס אני לשכב עם אשתי. ומה שאמר לאכול ולשתות וכו' רוצה לומר מה שלא הלכתי לביתי היא מדרך סייג שאם אלך אל ביתי לאכול ולשתות יגררו לשכב ודבר כזה אסור מאד זהו שאמר חיך וחי נפשך אם אעשה את הדבר הזה מכאן למד דוד להאכילו ולשכרו אולי ילך מתוך השכרות ולא שוה לו כו':

**יב יג**

**ויאמר** דוד אל אוריה שב בזה [וכו'] ויקרא וכו' צריך לדקדק אומרו וישב אוריה בירושלם כי לא היה צריך לומ' כן כי מובן הוא ששם ישב. ונראה שהיתה החסידות שבאוריה שלא רצה להתעכב שם בשער המלך שלא לאכול מפת בג המלך כי ישראל ויהודה בצער והוא עמהם בצרה לעומת זה ויאמר דוד לאוריה שב בזה בפתח בית המלך גם היום אמנ' אוריה לא רצה לשבת שם בשער המלך אלא וישב אוריה בירושלם ביום ההוא וממחרת יצא לו משער המלך וישב בירושלם ולא בשער המלך אלא שדוד הכריחו כדכתיב ויקרא

לו דוד ויאכל לפניו וישת וישכרהו אולי יעלה אל ביתו ולא שוה לו ויצא בערב לשכב במשכבו ששכב בלילה הראשון:

**יד טו**

**ויהי** בבקר ויכתוב דוד וכו' ויכתוב בספר [וכו'] ונכה ומת כדי שתהא מגורשת למפרע ונמצא שלא בא על אשת איש שכל היוצא למלחמת ב"ד גט כריתות כותב לאשתו על תנאי אם ימות במלחמה וכן הר"דק ז"ל כנז"ל והר"לבג ז"ל וכראות דוד שלא יוכל על זה סבב שימות ביד בני עמון ולקחה אחר זה לאשה כדי שלא יודע כי זנתה עמו בהיותה אשת אוריה עד כאן ומהרי"א ז"ל והיה משלמות אוריה שעם היות ששלח הכתב הזה בידו לא פתח לקרותו אלא היה נאמן בשליחותו עד כאן:

**טז יז**

**ויהי** בשמור יואב וכו' ויצאו אנשי העיר כו' הר"דק ז"ל בשמור יואב בשמרו עת לבא עד העיר להלחם וכת"י כד צר עד כאן.

**ולע"דן** בשמור יואב אל העיר לשון שמירה כפשוטו שהיה שומר אל העיר שלא יצאו ממנה פתאום אנשי חיל על מחנה יואב והגיד כי בשמור יואב אל העיר ויתן את אוריה לשמור אל המקום אשר ידע כי אנשי חיל שם ולא הועילה השמירה ויצאו אנשי העיר וילחמו את יואב ונפלו מכל העם וגם מעבדי דוד יחידי סגולה וימת גם אוריה החתי באופן שנעשית כוונת דוד. ומהרי"א ז"ל כתב שאפי' שחז"ל כתבו במסכת שבת האומר דוד חטא אינו אלא טועה כי כל היוצא למלחמת ב"ד גט כריתות כותב לאשתו וכן דרשו ואת אשתו לקחת לך לאשה לקוחין יש לך בה כי כל היוצא למלחמת בית דוד וכו' כל זה דרך דרש ודי מה שאמרו שם ר' דאתי מדוד מהפך בזכותיה והאמת שטעה אבל שב בתשובה שלימה והוקם על שהקים עולה של תשובה וערך חמשה פרטים של חטא אדם הראשון מאשר חטא דוד באשת איש ועון זה יותר מגונה במלך שישכב את אשת עבדו ויגדפהו ובפרט בהיות עבדו טרוד בעבודתו ונלחם במלחמותיו השני במה שהשתדל דוד שאוריה ישכב עם אשתו ויחשב הבן הילוד לאוריה ובאמת זה פחיתות גדול למלך חסיד כמוהו שיהיה בנו בחזקת בן אוריה ויוחס עליו ויכרת שמו מבית המלך אביו אשר דבר כזה לא יעשהו אפי' קל שבקלים. השלישי במה שצוה לשים את (יואב) [אוריה] אל מול פני המלחמה להתחייב בדם צדיק ונקי להמיתו והוא עון פלילי הלא טוב היה שיעכבהו שם ימים או עשור עד שתלד האשה ויקח הילד ויתנהו למניקה ואיש לא ידע בשכבה ובקומה ולא יוסיף על גלוי עריות שפיכות דמים הרביעי אופן המיתה וההריגה בחרב בני עמון וע"י אויבי ה' המבלי אין קברים בישראל ואיש מי שימותהו בקש' ובחצים אם לריב ואם למצה ואם בפתע שלא נודע מי הכהו ואתה רוא'

שהיה בלתי אפשר שימות אוריה בזה לבדו כי אם במות ישרים עמו כי לא ישימו איש אחד לבדו מול המלחמה וכן אמר הכתוב ויפול מן העם מעבדי דוד וימת גם אוריה ואם כן סבב דוד ע"ה מיתת רבים וכבר העידו על זה חז"ל במדרש של שמואל ואותו הרגת בחרב בני עמון רבנין אמרי ואותו מגיד שהרבה צדיקים כיוצא בו הרגת עמו עד כאן חמישית שמיד כשדבר אליו שמת אוריה ועבר האבל שלח לקחתה לאשה כאילו היה עדין נרדף מהתאוה שלא המתין ימים או עשו' וגם כפי הדין היתה בתוך תשעים יום מיו' שמת בעלה ואם כן איך נשאת בת שבע לדוד מיד אחר האבל עד כאן תורף דבריו ז"ל. ואני בעניי א"עג דלאו מבית דוד קא אתינא מהפיכנא בזכותיה לאהבת האמת ואייסד כל דברי על יסוד חז"ל כי דבריהם דברי קבלה וכל דרשותיהם האמת והצדק. והם אמ' במוסרם שכל היוצא למלחמת ב"ד גט כריתות כותב לאשתו ורש"י ז"ל והר"דק פירשו גט כריתות על תנאי שאם ימות במלחמה יהיה גט והכריחו כן ממה שראינו לדוד כותב בספ' להרוג את אוריה. אבל לשון כריתות מורה לגמרי וכדדייק לישנא דקרא ואת ערובתם תקח דברים המעורבים בינו לבינה תקח לגמרי משמע דאי לא תימא הכי עדיין התערובת במקומו. וכי תימא אם כן למה בחר דוד בהריגת אוריה מפני הבושה שלא יאמרו אשתו של זה לקחה דוד ויתחלל שם שמים ועל כן אמר ואשר עשה לי יואב שהראה כתב דוד לאנשי החיל להתנצל מהם ובזה נתגלה הדבר ונתחלל שם שמים ולכל הפירושים לא חטא דוד ע"ה והענין מוכרח שאם ח"ו היה חטא או חטאים בדבר כדברי מהרי"א ז"ל היתה בת שבע אסורה לדוד לעולם דאסורה לבעל ולבועל ואם כן כששב בתשובה דוד היה לו לגרשה אלא ודאי לא היה איסור בדבר כי אם כיעור ודבר מגונ' לאיש כדוד אשר ה' עמו מותרה ועומד איך נכשל והיינו מדוע בזית את דבר ה' לעשות הרע בעיניו ואחז"ל במסכת שבת שבקש לעשות ולא עשה דהיינו כשהיצר אלבשיה לדוד בקש לעשו' וידרוש לאשה כי חמד יפיה בלבבו ואפי' שתהיה אשת איש אבל לא עשה כי נמצאת שהיתה אשת אוריה וגט על תנאי כתב לאשתו. ורש"י ז"ל כנזכר או גט כריתות כדפרישית דברים כפשטן וזהו דרש לעשות ולא עשה ובזה נסתלקה קושיית מהרי"א ז"ל שהקשה על מה שאמרו בקש לעשות ולא עשה ואיך נאמר כן והכתוב מעיד על המעשה הרע כולו בפירוש ואם דוד לא חטא איך אמר חטאתי לה' ולמה עשה תשובה מעולה ואמר כי פשעי אני אדע וכו' עד כאן תורף קושייתו ובמה שכתבתי מובן כי פשעיו וחטאו הוא במה שהסכים לבוא עליה כשראה אותה מעל הגג ואפי' על מנת שהיא אשת איש גמורה יצר אלבישיה וזהו שבקש לעשות ולא עשה כי הגידו לו שזאת אשת אוריה הוא מאנשי המערכה שאינו יוצא אלא שהניח גט לאשתו והבן זה כי הוא

הבנת הענין והכריח כן רבי יונתן כל האומר דוד חטא אינו אלא טועה שנאמ' ויהי דוד לכל דרכיו משכיל וה' עמו אפשר חטא בא לידו ושכינה עמו אלא מה אני מקיים מדוע בזית את דבר ה' שבקש לעשות ולא עשה אמר רב ר' דאתי מדוד מהפך בזכותיה דדוד מדוע בזית כו' כמו שאכתוב שם בס"ד במקומו עיין שם ומהרי"א ז"ל הקשה על ראיה זו ודחה אותה כי הפסוק דבר באשר הוא שם דוד משכיל לכל דרכיו וה' עמו ולא דבר על העתיד שיחטא וה' יסור מעמו כאשר סר מעם שאול. ואפי' תאמר שדבר גם אל העתיד היינו כאשר ישוב וניחם אל האלהים בתשובה שלימה ישוב אל ה' וירחמהו ואל אלהיגו כי ירבה לסלוח עד כאן תורף קשייתו ועשה צניף לדבריו ממה שאמרו ר' דאתי מדוד מהפך בזכותיה אבל **לע"דן** כי חלילה לרב שיחשוד את ר' כנוגע בעדות שידבר דברים לא המה להפך בזכות דוד לחובת עצמו לדבר שקרים חלילה אבל אמ' כן דרך בדיחותא והאמ' את רבי ע"ה שאם הפסוק דבר על ההווה וישכיל דוד בכל דרכיו אבל אומרו ויהי דוד לכל דרכיו משכיל וה' עמו רצה לומ' שהיה ה' עמו דבק בהויה גמורה ויהי דוד מוכן לכל דרכיו להיות משכיל וזה מורה למ"ד לכל וה' עמו ואפי' לעתיד קאמר שכן מורה הל"מד כאמור שהוא מעותד לכל דרכיו להיותו משכיל וה' עמו ואם שכינה עמו איך חטא בא על ידו אלא ודאי שבקש לעשות ולא עשה כדפרישית לעיל בסמוך מעתה חל עלינו חובת ביעור הה' אשמות שכתב מהריי"א על אדונינו דוד הע"ה אם הראשון שאמר מאשר חטא באש' איש וזה מגונה למלך יות' מלזולתו כנז"ל כבר נדחית זאת האשמה במה שזכרתי כי גט כריתות כותב לאשתו היוצא למלחמת בית דוד וזאת לפנים בישראל מזמן שאול וישי והוכיחו כן במסכת שבת פרק במה בהמה וכו' מלשון לקחת לך לאשה לקוחין יש לך בה ואילו היא אשת איש אין קדושין תופסין בה. והוכרחתי כן מהענין שלא צוה השי"ת לגרש את בת שבע אבל קיים אותה ונתן לה בן חכם שליט בכל העולם לבנות בית לשם ה' ואילו היתה אשמה לא תועיל התשובה כי אם בעזיבת החטא ומודה ועוזב ירוחם ובזולתו נאמר טובל ושרץ בידו. והאשם השני ממה שהשתדל שילך אוריה לביתו וישכב עמה כדי שיחשבו שנתעברה ממנו ולא מדוד אשר לא יעשה כן קל שבקלי' כל שכן דוד מלך ישראל ויהודה עד כאן זו אינה קושיא שבמקום שיש חלול שם שמים אין חולקים כבוד לרב ואין עצה ואין חכמ' ואין תבונה לנגד ה' והיה רוצה דוד ע"ה לסבול זה הגנות ביוצא מחלציו ונקלות עוד מזאת ואל יתחלל שם שמים כחוט השערה זאת ועוד כי דוד נתן אל לבו כי חיה לא יחיה בן כזה המיוסד על יסוד רעוע הזה וההשתדלות הזה יכריע כדברי שזכרתי שהגט גט כריתות היה שאם היה על תנאי איך השתדל שישוב לביתו שיתבטל הגט וילכד ברשת אשת איש אלא ודאי גט

כריתות כריתות לגמרי היה. והאשם השלישי מהריגת אוריה שהוא שפיכות דם נקי איש ירא ה' וחס לכבוד הארון היושב בסוכות ולא נכנס לביתו מפני זאת עד כאן גם זו אינה קושיא כי אוריה מורד במלכות היה במה שאמר ואדוני יואב לפני דוד קרא יואב אדונו והוא מרד כמו שאחז"ל עם היות שמהריי"א לא נחה דעתו בזה ואני בעניי כבר הוספתי לו מרד ומעל שני לאוריה שמרד על מה שאמר לו דוד רד לביתך ורחץ רגליך ויצאת משאת מאת המלך כדי שירד לביתו והוא לא שת לבו גם לזאת חייב מיתה כי אין מסרבין לגדול כל שכן לעבור על דבר מלך. האשם הרביעי שכתב מהריי"א מהיות אופן של ההריגה ע"י חרב בני עמון אויבי ה' ושנפלו עמו מישר' ומעבדי דוד עד כאן זאת אשמה גדול והדין עם מהריי"א ז"ל וגם חז"ל במסכ' שבת ואת אוריה החתי הרגת בחרב שהיה לו לדונו בסנהדרין כי בן מות הוא רק האשמה על היותה בחרב שהי' לך לדונו בסנהדרין וגם בס"ה אמרו כן גבי ואותו הרגת בחרב בני עמון שהיותו נהרג בחרב בני עמון מוסיף כח וגבורה בכת טומאת שיקוץ בני עמון ומחליש כח הקדושה כביכול כעין צור ילדך תשי ומזיק לנשמתו של אוריה ע"ה בהיותו נהרג בחרב בני עמון הפגום ואם היה מצוייר שקוץ בני עמון עליו על אחת כמה וכמה. אשר מהבחינות האלו כתיב רק בדבר אוריה החתי כי בזה חטא בלי ספק ועל כן אמר הצילני מדמים אלהים שאין עליו שפיכות דמים רק בדבר אוריה שרקים מיעוטים הם והיינו שהיה לו לדונו בסנהדרין כאמור. ויותר קשיא לי האנשים שנהרגו עמו וכשרים היו כנז"ל מהמדרש ואותו הרגת הרבה צדיקים כיוצא בו ואולי על זה התנצל דוד במה שאמר כזה וכזה תאכל חרב מהחסידי' כדי שתתמלא סאתם של האויבי' כדי שיפלו ביד דוד ויבא עתם כי ה' איש מלחמה ע"י שקול המעשים המכריעים לזכות או לחובה אבל אין זה מספיק להתנצלות אל האשם הזה אבל אומר אני שדוד לא צוה אלא הבו את אוריה אל פני המלחמה החזקה ושבתם מאחריו ונכה הוא לבדו ומת וכן עשה יואב כדכתיב ויתן את אוריה אל המקום אשר ידע כי אנשי חיל שם אמנם הק"בה עזר לדוד שלא תבא תקלה על ידו מהריגת זולתו מסיבת דוד אלא אירע שיצאו אנשי העיר ונלחמו עם יואב עצמו ואז באותה המלחמה שהיתה עם יואב נפלו מן העם מעבדי דוד וימת גם אוריה שאפי' אוריה לא מת בעצם וראשונ' בנתינה שנתנו יואב אל המקום אשר ידע כי אנשי חיל שם כי אם אחר כן בעת צאת אנשי העיר כדכתיב ויצאו אנשי העיר וילחמו את יואב את יואב דייקא אז באותה המלחמה ויפול מן העם מעבדי דוד וימת גם אוריה החתי אגב אורחיה גררא. ואם כן מה שהאשים השי"ת לדוד על אוריה היה על הדבור רע שדבר עליו וכתב שטנה אל יואב על אוריה וז"ש רק בדבר אוריה בדבר דייקא וזהו רק למעט

בחטא עצמו שעם אוריה לא היה רק בדב'. או אפש' שהתנצלות הזה מועיל לאנשים אשר נפלו מן העם ומעבדי דוד לא אל אוריה כי אוריה לא נפל בתוך הנופלים אגב גררא אלא מת מצד נתינה שנתנוהו מול אנשי החיל ויוכיח הפ' כן באומ' ויצאו אנשי העיר וילחמו את יואב אז ויפל מן העם מעבדי דוד נפלו במלחמה אמר לשון נפילה בהם להיותם נופלים מסבת המלחמה שערכו אנשי העיר את יואב ממש אתו אמנם באוריה לא אמר ויפל גם אוריה שהיה מובן שנפל בתוך הנופלים שנפלו במלחמת אנשי העיר שנלחמו עם יואב בצאתם מן העיר ואם כן לא היה לדוד אשם אפי' מאוריה לזה אמר בו לשון זולת נפילה והוא אומרו וימת גם אוריה להודיע שאינו נחשב מכלל הנופלים שאין לדוד אשם בנפילתם אלא וימת גם אוריה שדמו הנה נדרש מדוד זהו שאמר רק בדבר אוריה אין רק אלא לשון מיעוט למעט זולתו אשר נפלו שאין לדוד עון אשר חטא שהרי בצאת אנשי העי' על יואב שר צבאם נפלו פתאום רק בדבר אוריה לבד אשם דוד. ועוד אוסיף ב"ה להרחיב ענין זה בבא המלאך להגיד לדוד המאורע. והמדרש שאומר ואותו הרגת רבנין אמרי ואותו מגיד שהרבה צדיקים כיוצא בו הרגת עמו לא יתחייב שהריגה זו תהיה בכח רק בפועל כי ע"י שנהרג אוריה הצדיק נתעצם כח בני עמון בטבע אזרו חיל לערוך מלחמה ולהרוג מישראל גם שנתן כח לשקוץ בני עמון על דרך מה שיהיה הצדיק במעשיו מוסיף כח כביכול בגבורה של מעלה או מתיש כח כדכתיב צור ילדך תשי וכו' באופן שבהריגת אוריה התיש דוד כח הגבורה של מעלה בקדושה והגביר כח הטומאה שקוץ בני עמון וגרם שאותו הרגת לכמה צדיקי' כמותו שהיה סבה שנהרגו עמו בכח ולא בפועל חלילה לדוד מבוא בדמים. והאשם החמישי מהנז' בקחתו את בת שבע מיד אחר האבל אולי היתה כוונתו לכסות קלון כשרים כפי אפשרותו שלא יודע שמדוד היתה מעוברת והאשה לא תגל' אותה ולא יודע בהיותה בהיכל מלך. ומה שתפס עליו מהריי"א ז"ל שלא נתעכב תשעים יום כפי הדין אין לו אשם כי השולח גט זמן לאשתו מונה התשעים יום מיום נתינת הגט ולא משעת האבל וזה דין פשוט מעתה נקיתי את דוד עליו השלום מהחמשה אשמות רק בדבר אוריה החתי כדבר השם יתברך:

**יח יט כ כא**

**וישלח** יואב ויגד לדוד כו' ויצו את המלאך כו' והיה אם תעל' כו' מהר"יא כתב ששלח יואב להגיד לדוד כל דברי המלחמה ואם יעלה חמת המלך לאמר למה נגשתם אל העיר וכו' אז ישיבהו המלאך ויאמר גם עבדך אוריה החתי מת וכוונת יואב שאם המלך לא יחרה אפו לא יודיעהו כלל מפני השומעים שלא יחשבו שהוא היה כמבשר בעיניו במיתת אוריה ומזה יבינו שהוא צוה להרגו או יאמר המלאך ויותר רע יש עוד

אדוני המלך והוא שעבדך אוריה מת שמה שהוא היה רשום יותר מהנופלים שם. וסתר הדברים האלה היו שההגשה אל החומה היתה כדי לקיים מצות המלך במיתת אוריה והמלאך יבין הדבר לצד אחד והמלך יבין תוכן כוונת' לצד אחר וזכר הכתוב שהמלאך שינה הסדר שסדר לו יואב אבל אמר כל הדברי' יחד וימותו מעבדי המלך וגם עבדך אוריה החתי מת עד כאן.

**ולע"דן** לדקדק כפל הענין בדברי דוד עליו השלום באומרו מדוע באתם נגשתם אל העיר להלחם הלא ידעתם וכו' ושנה לאמר למה נגשתם וכו' ועוד קשה אומרו ואמרת גם עבדך אוריה החתי מת שאיך יהיה המפורסם מזה פיוס אל המלך בהוסיף מכאוב מהוסיף דעת מיתת גבור חיל כמוהו אתי לנחומי צעורי קא מצער ליה כי המלאך לא ידע תוכיות הדברי' בנסתר שדוד שמח לאד אוריה הוא. ואולי זה סבב אל המלאך לשנות הסדר שסדר לו יואב להזכיר ענין אוריה באחרונה בדרך בשורה לשכך חמת המלך ולזה ערבינהו ובחדא מחתא מחתינהו וימות מעבדי המלך וגם עבדך אוריה החתי מת. ונראה כי הכתוב הגיד שאמר יואב למלאך שיגיד לדוד כל דברי המלחמה הוא הנזכר לעיל במליצתי על האשם הרביעי בפסו' הקודם עיין עליו כי לא היתה נפילת האנשים האלה ולא נפילת אוריה כי אם בידי שמים לא מצד פשיעה וכמו שיבוא עוד ולזה אמר לו והיה אם תעלה חמת המלך ואמר לך מדוע נגשתם אל החומה בחשבו שברוע בחירתנו נגשנו אל החומה ויקשה אליו המעשה הזה משני פנים הא' כי היה לנו להבין מדעתינו הנזק שאפשר שימשך זהו שאמר מדוע נגשתם אל החומה שבודאי דבר גדול היה שהכריע אתכ' להגישכם אל העיר להלחם הלא ידעתם דבר פשוט כזה את אשר יורו מעל החומ' ואילו לא ידעת' כן מטוב ידיעתכם מאומד הדעת ואם לאו לשמע אוזן מי הכה את אבימלך וכו' ואם כן למה נגשתם באופן שהתפיש' עליכם משני פנים האחד מהידיעה והשני מהשמועה מעין הלא ידעת אם לא שמעת אלהי עולם ה' ולזה באו השני לשונות כאן מדוע נגשתם הלא ידעתם. והשני מהשמועה מי הכה כו' למה נגשתם אל החומה. או אפשר שהיו כאן שתי שאלות האחת שחשב דוד שתחילת המערכ' היתה מערכת המלחמה סמוך לעיר ולזה אמר מדוע נגשתם אל העיר להלחם דהיינו מדוע עשיתם מערכת המלחמ' להלח' סמוך לעיר הלא ידעתם את אשר יורו מעל החומה ר"ל הלא ידעת' הדבר אשר יורו מעל החומה וגם ידעתם בודאי איכות המרחק שילך אותו הדבר אשר יורו וזהו שאמר הלא ידעתם את אשר יורו וכפי הדבר אשר יורו מעל החומ' כך כשיעור לכתו למרחוק צריך להרחיק מערכת המלחמה מן העיר ובזה מובן אומ' את אשר יורו דתיבת את מיותרת דהי"לל הלא ידעתם שיורו מן החומה באומ' את אשר יורו

מורה שהלא ידעת' את הדברים אשר יורו אם חצים אם אבני בלסטרא וכפי השיעור כן צריך להרחיק וזאת היא ההשגה הראשונה שאפשר שישיג עליכם דוד והשנית לו הונח שהמערכה נעשית למרחוק הרחק מאד כמטחוי קשת גבורי' אלא שבהלחם גבורי ישראל עם גבורי בני עמון ראו בני עמון לברוח ולהכנס בעיר וגבורי ישראל רדפום אחריהם עד לסמוך לחומה גם זו אינה טענה כי סוף סוף למה נגשתם אל החומה ברדיפה ולזה לא הזכיר כאן למה נגשתם אל החומה להלחם כמו שאמר למעלה לזה אמר שישיבו אליו ואמרתם גם עבדך אוריה החתי מת ר"ל אין זה מפשיעה כי הרי גם עבדך אוריה החתי שהוא מלומד מלחמה מנעוריו אוחז חרב גם הוא נלכד בשחיתותם ולא נתן אל לבו אין זה אלא כי מה' יצא הדבר והשיב חכמים אחור או שהיה הדבר פתאום וכדמסיק כי גברו עלינו האנשים ויצאו אלינו השדה שזו חציפות גדולה ובערה בנו אש הקנאה קנאת ה' צבאות עשתה זאת ונהיה עליהם עד פתח השער להכניעם והשפילי ממה שגברו עלינו התלהבו ממה שהיינו עליהם דייקא הוא שגרם לרדפם בלי שום השקפה אל מה שיורו מעל החומה ומי לנו גדול מאוריה החתי עבדך זריז במלתמה ועכ"ז לא שת לבו כלל אל מה שיורו מעל החומה שבזה חמת המלך תשכך והדברים בין יואב לדוד שיבין שמת אוריה וינוח רגזו כי זהו מבוקשו והמלאך לא הבין מה שבין יואב ודוד אלא מה שפירשנו. ולשיטת חז"ל שאמרו גבי ואשר עשה לי יואב כו' שאמרו חז"ל שנתקבצו על יואב להתרעם עליו על שהגישם אל החומה להלחם וכדי להתנצל מהם הראה להם הכתב ששלח לו דוד ביד אוריה והתנצל הוא ונגלה עון דוד והי' חלול שם שמים בפרסום הדבר ההוא הוא מה שאמר דוד עליו השלום ואשר עשה לי יואב בזה יובן קצת אומ' ואמרת גם עבדך אוריה החתי מת כי כל העולם ידעו אז שדוד ישמח במיתתו כדי שיהיה הגט למפרע גט וזהו שאמר ואמרתם גם עבדך אוריה החתי מת. ומה שאמר מי הכה את אבימלך בן ירובשת כתב רש"י ז"ל הוא ירובעל שעשה מריבה עם הבושת הוא הבעל עד כאן וקראו ירובשת מלשון ירובעל ירוב בשת עד כאן וכן הביא מהרי"א ז"ל:

**כג**

**ויאמר** המלאך וכו' המלאך הזה הוסיף להליץ בעד הנקרבים אל החומה ואמר כי גברו עלינו האנשים והעזו פניהם ויצאו אלינו השדה ונהיה עליהם בהכרח להתגבר אנו גם כן עליהם וזהו שאמר לשון עליהם עד פתח השער מקנאת ה' על שגברו עלינו לא נתנו לב להנצל מן המורים וגם ישמח דוד שרדפו אחרי המתגברים עד פתח השער ולא יחוש לנופלים כיון שהכניעו לאנשי בני עמון:

**כד**
**ויוראו** המוראים כו' הר"דק ז"ל נכתב בשני נחים כמו כל הבאיש וכפל האותיות לחזק דיורו חצים ואבנים. **ולע"דן** באלף של ויארו לשון ירייה באה האלף להודיע שלא נתחבא לירות משם אבל נראו וזהו ויארו ועכ"ז סברו וקבילו להתקרב אליהם כדי להנק' מהם והאלף של מורי' דכתיב מוראי' לכלול בתיב' זו לשון מורא ופחד מרוב מה שהיו מורי' חצים ואבני' היו מוראים שהכל היו יראי' מהם ועכ"ז לא יראו ישראל מהם אבל רדפום אנשי יש' שלא לסבול חרפת הגבורה שגברו עליהם ויצאו אליהם והוכרח שימותו מעבדי המלך וגם עבדך אוריה מת עם היות זריז ובקי מאד לא נשמר מרדפם עד פתח השער כאשר ירדו התרנגולי' להחזיר' אל הלול שלהם:

**כה**
**ויאמר** דוד אל המלאך וכו' רש"י החזק מלחמתך אל העיר והרסה ע"כ דברי השליחות וחזקהו דוד אמ' למלא' וחזקהו ליואב בדברי תנחומין שלא ירך לבו ע"כ וה"רדק והוסיף כזה וכזה הראשון בחולם והשני בסגול וכן מהרי"א ז"ל והוסיף לפרש שהיה מדברי השליחו' שיאמר אל יואב אל ירע בעיניך אל הדבר הזה מנפילת עם ונפילת איש חיל כאוריה כי כזה וכזה תאכל החרב ר"ל כנכבד כנקל' תאכל החרב ולכן חזק והתחזק מלחמתך אל העיר והרסה שאחר ההריסה שתחזק אל העי' הנהרס' להשגב בו מן האויבים אחר שכבשת אות' ז"ש וחזקהו חוזר אל העיר הנזכר ע"כ וק"ק דהי"לל וחזקה. **ולע"דן** לדקדק איך דע"ה יאמר כי כזה וכזה תאכל החרב ואחז"ל בגמרא רבים שתו לימא רבים ישתו לא לימא משום אל יפתח פיו לשטן ואיך יזלזל בעם השי"ת לומר כי כזה וכזה תאכל החרב ומהו החרב ב"הא הידיעה תאכל חרב די. ונראה כי דוד שלח תנחומין ליואב וגילה דעתו שלא נצטער הרבה על נפילת הנזכרי' ואם שלמים הם וכן רבים כי ידע שהש"י ינקום נקמת' ע"י החרב נוקמת נקם ברית ויתן עוז ליואב וחרבו וז"ש כה תאמר בלשון הזה בלי תוספת ובלי מגרעת אל ירע בעיניך הדבר הזה איך נפלו גבורי' כי כזה וכזה תאכל החרב שלך הידועה מבני עמון כי דם עבדי ה' תנקם. ובדרך סוד החרב היא ה"א אחרונ' שבשם חרב נוקמת וזהו החרב ה"א חרב. ועל זה אמר החזק במלחמתך אל העיר והרסה וחזקהו אל החרב הנז' שהוא חרבך חזקהו לנקום בו נקמת דם עבדי ה' מיד בני עמון:

**כו**
**ותשמע** אשת אוריה כו' צריך לדקדק דפתח באוריה ומסיי' ותספוד על בעלה ולמה ותספוד על בעל' והי' לו לקצ' ולו' ותספוד עליו. ונר' שרמז כאן משאחז"ל כל היוצא למלחמ' בית דוד גט כריתות כותב לאשתו ולז"א כי השמועה באה ותשמע אשת אוריה

כי מת אוריה אישה כי העם חשבו שבאישותו היא עומד' וז"ש ותשמע אשת אוריה כי מת אוריה אישה באישותו אבל האמ' אינו כן אלא ותספוד על בעל' כי אינו אישה אלא זכרה לו אהבתו אותו לשעבר שהי' בעלה ולז"א בעל' ולא אישה כי כבר נתגרשה ממנו והיינו דכתי' תקראי לי אישי ולא תקראי לי עוד בעלי שאפי' שכוונ' הכתוב כי לשון בעל הוא נגזר מלשון בעלי' ופסילי' ולז"א שלא יזכר עוד שם בעלים בפיה דכתיב לא ישמע על פיך אפשר עוד שאמר תקראי לי אישי כי אהיה אישכי ויהיה לי אישות בכם בהווה ולא תקראי לי עוד בעלי על שם מה שבעלתי אתכם לשעב' אלא אישי תקראי לי בהווה וז"ש כאן ותשמע אשת אורי' מפי האומרי' כי מת אישה שהיו חושבי' שיש לה בהווה אישות אבל היא לא ספד' אותו כמספד האלמנ' אלא כמספד גרוש' שספוד' בעל' שמת על זכרון אהבת כלולותיה וסוף סוף שהי' בעל' לשעב' ולפי התיקוני' ז"ל שאמ' נקרא אוריהו על שם שלא קרב אליה ולא בעל' ועדו' בשמו שמו לוא"ו זאת על זה הענין נפרש הכתו' כך ותשמע אשת אוריה כי מת אישה שהי' לו בה אישות לבד ולא בעיל' אמנ' בהספד שהספיד' אותו היה הספד הגון כאלו היה על בעלה בבעיל' עם היות שלא בעל אותה מעול' כי ראוי' היתה בת שבע לדוד משמש ימי בראשית ולא קרב אליה מהש"י ע"י תאנת חולי או חולשה או זולתו וז"ש ותספד על בעלה ולא כתיב ותספד לבעלה:

**כז**

**ויעבור** האבל וכו' מהרי"א ז"ל וירע הדבר אשר עשה דוד בעיני ה' דווקא בעיני ה' נגלה הענין הזה עם היותו נסתר מאד כי עיני ה' משוטטות על כל דרכי בני אדם ולעומ' זה אמ' וירע הדבר הזה בעיני ה' ולא בעיני יש' כי לא ידעו אמית' הדב' אבל בעיני ה' שהכל גלוי וצפוי לפניו היה רע ומ"ש ותהי לו לאש' ע"י קדושין וכתוב' וחופה ע"כ. **ולע"דן** נר' שהכתו' עצמו מקל אשמת דוד בקחתו אות' לאשה כי היה דוד ערו' כוסה קלון העבו' האפש' וז"ש ותהי לו לאשה ותלד לו בן משו' ותלד לו בן היה ענין האש' אולי היה אפשר שיטעו שאח' המיתה של אוריה היה העיבור וז"ש ותלד לו בן לו דייקא ברשותו ובהתר גמור. ולזה לא היה כל כך הדב' רע בעיני ה' מצד הענין בעצמו כי ערו' כוסה קלון זולתו כ"ש קלונו אבל מהיות העושה דוד החסיד אשר לבו חלל בקרבו וסביביו נשערה מאד שה"בה מדקדק עם סביביו כחוט השערה ז"ש וירע הדב' לא מצד דבר כעור כזה והיינו דלא קא' וירע הדב' בעיני ה' לאיש כמוהו לא יאות דבר כעור כזה. או יאמ' אשר עשה דוד שנקם נקמתו מאורי' על שאמ' ואדוני יואב ולא היה ראוי יענישהו דוד אלא היה לו לדונו בסנהדרין והם יענישוהו וז"ש וירע הדבר כו' שהיה לו לדונו בסנהדרי' או יאמ' וירע הדבר אשר עשה דוד בקחתו האש' כעין רצחת וגם ירשת ובאו' ותהי לו לאשה

שלא אמ' ויקחה לאש' רמז כי ראוי' היתה בת שבע לדוד וז"ש ותהי לו לאש' לו דייקא ראויה לו. או אמר לו לאשה ולא לאוריה שלא בא עליה כלל וכנז"ל ואזכיי ב"סד בפ' ולרש אין כל כו'.

**יב**

**א ב ג**

**וישלח** ה' את נתן הנביא אל דוד [כו'] לעשיר כו' ולרש אין כל כו' **ול"עדן** לדקדק או' ב' אנשי' יתור גמור די שיאמ' עשי' ורש היו בעיר א' ואח"כ או' כי אם כבש' א' קטנה ומהו ותהי לו כבת. ונר' כי היה מאהבת ה' אל דוד בשלוח לו (אל) [את] נתן שאם לא שלחו לא היה יודע חומר חטאו ולא היה נותן לב לשוב והחסד הב' היות התוכח' ע"י אוהבו ומסותרת אשר כל זה נכלל באו' מזמור לדוד בבא אליו נתן הנביא אליו דייקא וכמו שפי' הראשוני' ז"ל וזה נל"עד או' וישל' ה' את נתן ולא זולתו כי אם אהובו ושלח נתן אל דוד ויבא אליו ר"ל אליו יחידי שלא בפני אדם שלא יתבייש והוא כמאמר בבא אליו נתן וז"ש ויבא אליו שהוא מיותר שבהכרח יבוא ולא יעבור את פי ה' אבל כוון ויבא אליו בסתר כאמור ויאמר לו שני אנשים היו בעיר א' כי מדברי אוריה שאמ' הארון כו' וממעשיו לא ירד אל ביתו עם כל הסרוב שסרב עמו דוד נכר שכשמו אוריה כן הוא אורי' אורח צדיקי' כאור נוגה הולך ואור ולז"א בי אנשי' ר"ל שוים ושקולי' היו בעיר א' בבחינת המעשים זולת בענין העושר שהיה האחד עשיר והאחד ראש במעות ולא רש במעשיו כי אם ראש וקציו ולזה באת תיבת ראש בא"לף אם כן בתחלת המשל הזה גילה על מעלת אוריה והיה ברמז זה על ענין הריגת אוריה ואח"כ הרכיב הדברים והתוכחת על לקיחת הכבשה מהטעמים שנזכיר בס"ד מהמפרשים ז"ל. ואמר לעשיר כו' הר"דק ז"ל המשל מבואר שהיה דוד עשיר שהיו לו נשי' רבות ואוריה רש שלא היה לו אלא אשה אחת ומה שאמר אשר קנה כעין האשה נקנית בקדושי כסף ושטר כו' ומ"ש ותגדל עמו ועם בניו יחדיו אמרו כי בנים היו לו מאשה אחרת שהיתה לו ומתה ע"כ וכן אמר מהרי"א ז"ל והוסיף באומרו קטנה כי אוריה זקן מופלג ובת שבע קטנה מאד. או נאמר שבאו הדברים האלה ליפות המשל והמליצה ע"כ. ומפי קדוש החכ' השל' המקובל האלהי מ"הרם קורדוויריו ז"ל שמעתי כי אמר לרש אין כל כי אף זאת מן העשיר דוד כי ראויה היתה בת שבע לדוד אלא בעת שהרג לגלית ורצה לפתוח הכובע לחתוך ראשו ולא ידע עד שאמר לו אוריה החתי התתן לי בת יש' ואפתח לך ונדר לו דוד א"ל ה"בה שלך אתה נותן ולכך לקח אוריה את בת שבע אשר לדוד וז"ש ולרש אין כל שאפי' זאת הכבשה קטנה אינה שלו אלא בתואנה באה לידו וסופה לחזור אל בעליה וז"ש כי אם

כבשה אחת קטנה. **ולע"דן** שיובן זה במה שזכרתי לעיל בסמוך בשם תיקוני הזוהר שלא בא עליה אוריה כלל וז"ש לעשיר היה צאן ובקר רמז לרבוי הנשים שהיו לדוד ואומרו הרבה מאד כמתלהלה יורה זיקים לו על שהפך משכבו של לילה לשל יום ע"י כן היה לו הרבה מאד מכל האדם שדרכם בלילה וזה העשיר הרבה מאד שהרי הפך משכבו גם ביום אמנם הרש אפי' בלילה אין כל שלא קרב אליה להיות אצלה לשכב עמה וז"ש ולרש אין כל בבחינת התשמיש כי אם כבשה אחת קטנ' אשר קנה כו' ותגדל עמו ועם בניו יחדיו שכמו שלבניו אסורה משום אשת אב גם לו לא נבעלה וז"ש יחדיו וזה הכלל ובחיקו תשכב לבד סתם ותהי לו סוכנת כי זקן הוא ולענין ביאה ותהי לו כבת שאין אדם קרב אל בתו:

**ד**

**ויבא** הלך וכו' אחז"ל במסכת סוכה והביא רש"י ז"ל דבריהם דימה תחלה י"צהר להלך שעובר לדרכו ואחר כך לאורח שנעשה אכסנאי וא"חכ לאיש שהוא בעל הבית ע"כ וכן הביא הר"דק ז"ל והרחיב ביאור שהלך הוא ההולך שעובר על איש ולא ילין עמו ואורח הוא שעובר על איש ולן ואחר כך דומה לבעל הבית ר"ל שמושל על האיש והוא פי' כי הלך ואורח דבר אחד וכן הר"לבג ז"ל אלא שבאר הלך מגזרת דל והלך ודל אחד הוא הלך לבקש די מחסורו ואח' כך ישוב אורח והוא איש סוחר הולך בדרכיו ואחר כך למדרגת אדון וזהו לאיש הבא אליו עד כאן וכן מהריי"א ז"ל והוסיף ביאור כי שלש החלוקות האלה אירעו בו בדוד עצמו בענין בת שבע בראשונה הלך כי שכב עמה לבד ואחר כך אורח שנתעברה ואחר כך האיש הבא אליו שהרג אוריה בעלה ולקחה לו לאשה והיה אם כן באחרונה בעל הבית והנה לא זכר בזה המשל דבר על הריגת אוריה לשתי סבות האח' שלא ירגיש דוד בענין והוא חפץ שיחרוץ משפטו כמו שאמ' חי ה' כי בן מות והשנית בו בענין ההריגה משפטו ברור נפש תחת נפש על כן שאל לו על ענין הכבשה ומזה קל לדין ק"ו על אחת וכמה וכמה על הריגת אוריה עד כאן:

**ולע"דן** ויבא הלך על שם ויתהלך דוד על הגג כי בא כמהלך רישו ולבדו י"צהר ואחר כך אורח וישלח דוד ויקחה עראי ואחר כך ויאספה אל ביתו ותהי לו לאשה. והמליץ במשל הזה באו' הלך שאילו היה אורח בעת ההיא שלקח הכבשה לא תגדל אשמתו כל כך אבל לקחת הכבשה לשחיטה להלך שאינו מתעכב אשר היה מתרצה בככר לחם לבד העל פת לחם יפשע גבר לגזול דל כבשה אחת לתת אל הלך ולא חמל אלא לקחת מצאנו עם היות זה ההלך מלומד לבא אליו להתארח וזהו שאמר לאורח הבא לו בשאר הזמנים ומביא לו מנחה ומשאת אך כעת לא בא לו אלא כהלך הרוצה להלוך מהר אלא שכשראה

כבשה אחת שנשחטה לכבודו הוכרח לבטל הליכתו ולהתעכב כדי שלא יתם לריק כוחו וזהו שאמר ויעשה לאיש הבא אליו והמשל דומה לנמשל על היצר הרע כנזכר לעיל:

**ה**

**ויחר** אף דוד כו' רש"י כי בן מות הגוזל את העני כנוטל את נפשו שנאמר את נפש בעליו יקח עד כאן והרד"ק ז"ל דוד לא הבין שהיה משל אבל חשב מעשה שהיה כך היה ואמ' כי בן מות דרך גוזמא לפי שעשה דבר מכוער כזה כי לא יתחייב מיתה על גזילה או גניבה עד כאן ובס"ה אמרו כי בזאת נלכד דוד ברשת ארשת שפתיו שפתח' פיו לשטן ואמר כי בן מות. ודומא שר של גהינם טען כן וזהו לולי ה' עזרתה לי כמעט שכנה דומ' נפשי ולא ניצל אלא באו' חטאתי מוד' ועוזב ירוחם ואז נאמר לו גם ה' העביר חטאתך ולא תמות על מה שאמרת כי בן מות האיש העושה. **ולע"דן** לדקדק אומ' ויחר לדוד באיש מאד אלא במי יחרה אפו אם כן די שיאמ' ויחר אף דוד ויאמר אל נתן וכו' ונראה כי דוד חרה אפו מאד באיש לעשות בו משפטי נקמות מינים ממינים שונים וזהו שאמר ויחר אף דוד מאד זולת הנזכ' אחר כך ואותו החרון אף מאד לבא לפומא לא גלי אולי הנביא ימחה בידו וזהו שאמר ויאמר אל נתן שמה שהוציא מפיו ואמר אל נתן הוא אומרו חי ה' כי בן מות האיש העושה זאת. או יאמר כי חרה אפו על אנשי העיר אך באיש העושה זאת חרה אפו מאד וזהו אמר ויחר אפו באיש מאד כדמסיק ויאמר כו' ועל זולת האיש חרה אפו אלא לא מאד וכו':

**ו**

**ואת** הכבשה וכו' רש"י ז"ל כך אירע לו שלקה בארבעה בנים הילד ואמנון ותמר ואבשלום עד כאן ואם כן ארבעתים כמו ארבעה וכן מהרי"א ז"ל כדין התורה ארבע צאן תחת השה ונתן טעם למה שגזר עליו המיתה שהוא על אכזריותו כמו שהוא לא חמל על הרש אשר אין לו כל אין ראוי לחמול עליו ע"כ והר"דק ארבעתים ב' פעמים ד' כי דין ארבע צאן תחת השה הוא בכלל העול' אבל בעשיר גנב ראוי שיתן כפלי' מהראוי בדין התור' שהוא ד' יהיו נא ארבעתים. ות"י על חד ארבעין ומדרך הדקדוק ארבעתי' שמונ' ע"כ ולחז"ל ד' פעמי' ד' שיהיו א"כ י"ו בילקוט בשם המדרש אמר ר' יהודה בר חנינא אמר לו הב"ה אתה נאפת אחת י"ו נואפות לך אתה רצחת אחת י"ו נרצחי' לך ע"כ וסברת המתרגם היא מדקאמר ארבעתי' שמורה כמה פעמים ד' ראוי לו' שהוא י' פעמים ד' שעשרה הם גדר כל המספרי' ולז"א ארבעים כנז"ל.

**ולע"דן** לדקדק כפל עקב אשר עשה את הדבר הזה ועל אשר לא חמל כו' שהוקשה לו למה נתן לו שני דינין מיתה ותשלומין ומספיק א' וקי"ל קים ליה בדרבא מיניה כדי רשעתו משום רשעה אחת אתה מחייבו ולא שתי רשעות לז"א כי ישלם ארבעתים עקב

אשר עשה את הדבר הזה אמנם משפט מות נתחייב אחר כך בעת הזביחה אשר לא חמל בעת הזביחה על רש כזה נמצאו השני עונשים על ב' עניינים אחר שכתבתי זה מצאתי ל"הר ב"ע ז"ל בקירוב בשער מ"ו והרחיב בזה ואם נפרש ארבעתים כפשוטו על תשלומי ארבעה צאן תחת השה וכדפרש"י ז"ל ידוקדק בזה אומרו לשון עקב אשר עשה את הדבר הזה שעקב מורה על הקצבה הקצובה בתורה אמנם אומרו ועל אשר לא חמל ועל דפסיק הענין וחוזר לראש כאמור חוזר לבן מות שאמר ולא נכלל בתיבת עקב מדקאמר ועל ולא קאמר ואשר לא חמל ועל דפסיק הענין וחוזר לראש כאמור לבן מות כו':

**ז ח**

**ויאמר** נתן כו' הר"לבג ז"ל אתה האיש ר"ל שהוא עשה כן ושיארע לו כמשפטו זה אשר חרץ כי בן מות כי כן מתו לו ד' כ"מש ארבעתים הלא בת שבע בנה הילוד ואמנון ואבשלום ואדוניה ושכב אבשלום עשר פילגשי אביו לעיני השמש ועל אשר השתדל להרוג אוריה בחרב היה דינו שיכשל זרעו בחרב שונאיו ושתצמח לו רעה מתוך ביתו כדכתיב הנני מקים רעה מתוך ביתך זולת דין כי בן מות שניצול ממנו במה שאמר חטאתי ובשרו הנביא גם ה' העביר חטאתך לענין זה שלא תמות כאשר אמרת כי בן מות ע"כ תורף דבריו ומהרי"א אתה האיש העשיר הנז' ובאר עשרו בראשונה אנכי משחתיך למלך וכו' ע"י שמואל ואחרי המשיחה ואנכי הצלתיך מיד שאול ואחרי מות שאול ואתנה לך את בית וכו' שירש נכסיו ואומ' ואת נשי אדוניך בחיקך אין הכוונה שהיו נשי שאול לדוד לנשים אבל אמר שנשיו הם ברשותו ללקחם אם ירצה ואין מי שימחה בידו כי הוא יכול כפי הדין לקחתם שאלמנת המלך מותרת למלך אחר עד כאן (או) [וזו] סברת ר' יהודה שסובר מלך נושא אלמנתו של מלך. והרד"ק ז"ל את בית אדוניך על נכסי איש בושת שזכה דוד בכל נכסיו כמו שכתבנו למעל' את נשי אדוניך זו מיכל בת שאול ועגלה היא אשת שאול ושתי הנשים משל שאול היו האחת בתו והאח' אשתו ואפש' שלקח את רצפה כדברי הדרש הנזכ' לעיל ואם מעט ואוסיפה לך ואם מעט עמד' שלא חטאת אני הייתי מוסיף לך כבוד וגדולה כהנה וכהנ' וכבר כתבנו דרש כהנה וכהנה למעלה עד כאן ורש"י ז"ל ואוסיפה והייתי מוסיף לך. את נשי אדוניך מיכל בת שאול עד כאן. **ולע"דן** להכריח במה שאמר שנשיו הם ברשותו לא שלקחם ממש ויכריח כן אומרו ואתנה לך את בית אדוניך ואת נשי אדוניך הכל יחדיו בחיקך נכלל בנתינה אחת הנזכרת ואתנה לך את בית אדוניך ואת נשי אדוניך ואחר כך אמר שנית ואתנה לך את בית ישראל ויהודה שאעפ"י שיהודה קדמו לבית ישראל לא אמר את בית יהודה וישראל

כי ישראל עיקר והם רבים וראוי לומר בישראל לשון בית ולכל עם בית ישראל יהודה שחוזר אל הבית הנז' בית ישראל כו' בית כלול משניהם. או רמז לו שעם היות דוד משבט יהודה והשכל היה מחייב שיחשיבוהו ושיאהבוהו הם יותר מישראל והגיד שלא היה כן אלא ואתנה לך לשעבודך את בית ישראל עיקר ויהודה טפלה כנז"ל וימלוך דוד על כל ישראל שלא הזכיר אלא ישראל שקבלו עליהם עול מלכותו בלב שלם מצד היותו עושה משפט וצדקה ויהודה נזכר ברבוי תיבת כל ישראל שאמר. ואם מעט בעיניך שררה זו על בית ישראל הנז' ואוסיפה לך כהנה עוד ארחיב גבולך כהנה וכהנה שתכבוש עוד ארצות רבות ויהיו לך למס עובד ויעבדוך וזהו שאמר ואוסיפה בלשון עתיד וחז"ל דרשו לענין הנז"ל ואם מעט במסכת סנהדרין פרק כ"ג המלך לא ירבה לו נשים אלא י"ח רבי יהודה אומר מרבה הוא לו ובלבד שלא יהיו מסירות לבו רבי שמעון אומר אפי' אחת ומסירה את לבו לא ישאנה אם כן למה נאמר לא ירבה לו אפי' כאביגיל י"ח מנא לן דכתיב ויולד לדוד בחברון ויהי בכורו אמנון לאחינועם היזרעאלית ומשנהו כלאב לאביגיל והשלישי אבשלום בן מעכה והרביעי אדוניה בן חגית והחמישי שפטיה בן אביטל והששי יתרעם לעגלה אשת דוד אלה יולדו לדוד בחברון וכתיב ואם מעט ואוסיפה לך כהנה וכהנה כהנה תריסר וכהנה י"ח מתקיף ליה רבינא ואימא כהנה י"ב וכהנה כ"ד עד כאן בגמרא ובילקוט הביא תוספת בזה זה לשונו תניא נמי הכי לא ירבה לו נשים יותר מכ"ד ולמאן דדריש כהנה כ"ד וכהנה מ"ח עד כאן בגמרא ותנא דידן מאי טעמיה אמר רב כהנה מקיש כהנה בתרא לכהנה קמא מה כהנה קמא שית אף כהנה בתרא שית עד כאן וצ"ל דתנא דידן ו"או של וכהנה לא דריש. אמנם הבנת תניא נמי הכי דיליף כ"ד אפשר שהוא באחד משני פנים האחד שש היו לו כהנה שש הרי י"ב וכהנה בתרא הוא ככל הי"ב בנז' כהנה אוסיפה לך הרי כ"ד ולפי זה כהנה בתרא י"ב וכהנה קמא שש. או אפשר דלעולם כהנה קמא וכהנה בתרא שוים שש שש אלא דמויי"ו דוכהנה ו"או מוסיף עוד שש וא"כ הן כ"ד ומ"ש ולמאן דדריש כהנה כ"ד וכהנה מ"ח אין הכוונה באו' כהנה כ"ד על כהנ' קמא דא"ה קשה מנא לי' כ"ד אימא י"ב לבד ולפוך אלא ודאי מוכהנה דריש והכי קאמ' מאחר שלמדנו מכהנה קמא י"ב כשאו' כהנה בתרא דהיינו עוד כהנה הנז' שהוא סך י"ב הרי שש נשים היו לו כהנה הוסיף עוד שש הרי י"ב ויהיו מ"ח וז"ש ולמאן דדריש כהנה ר"ל אילו לא אמר וכהנה בו"או אלא כהנה בלי וי"ו הייתי דורש כהנה כ"ד ואו' וכהנה וכהנה בו"או יתירה שהי"לל כהנה ו"או לרבות שעור הסך עצמו הנזכר שהוא כ"ד אחרים עולים מ"ח ו"צע מ"ח מנא לך דילמא לו' כהנה י"ב כהנה י"ב הרי כ"ד וא"ו של וכהנה י"ב כמו התיבה עצמה של כהנה א"כ יהיו ל"ו ולא מ"ח ואפשר שכיון שהאי

תנא שאמר כהנה כהנה דומים זה לזה שכהנה קמא מביא ששה כעין הסך שהיו לו לדוד ששה נשים הרי י״ב וכהנה בתרא מביא י״ב בדומה לסך הקודם שהם י״ב ונעשו כ״ד אם כן הוא״ו של וכהנה שהרי הוא כאילו נכתב כהנה אחר הרי יהיה שיעור הסך הנזכר אם כן הם מ״ח וכו׳:

**ט**

**מדוע** בזית את דבר ה׳ כו׳ תז״ל אמ׳ במדרש רבנין אמרי ואותו הרגת בחרב בני עמון הרב׳ צדיקי׳ כיוצא בו באורי׳ הרג׳ בחרב בני עמון ע״כ ובזה מובן יתור ואותו הרגת שכבר אמר את אוריה החתי הכי׳ בחרב ומובן או׳ אורי׳ החתי כי בתחילה דבר עליו ואו׳ ואותו הרגת על זולת אוריה דהיינו צדיקי׳ כיוצא בו. וכבר פירשתי ל״עד הבנת זה המאמ׳ בפי׳ ויהי בשמו׳ יואב (את) [אל] העיר עיין עליו שם כי שם ביארתי אופן הריגתם שהיה בכח ולא בפועל. והרד״ק ז״ל הכית בחרב כאילו אתה הרגתו כיון שצוית את יואב לשומו במקום סכנה ואמ׳ עוד ואותו הרגת לו׳ כי שתים רעות עשית במיתתו שהפלתו בחרב בני עמון שונאי יש׳ וכדחז״ל אע״ג דבכל התורה כולה אין שליח לדבר עבירה והשליח חייב והמשלח פטו׳ דדברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין הכא שאני שהיה מלך ואין עוברין על מצוותו ולכך כתב ואותו הרגת כאילו הוא הרגו וכן שאול שצוה להרוג את נוב עיר הכהנים ואעפ״י (שראוי) [שאין] לאדם לעשות מצות מלך בזה וכיוצא דכתיב כל אשר ימרה את פיך וכו׳ יכול לדבר עבירה ת״ל רק עכ״ז כיון שאין כל אדם נזהר ויודע לדרוש אכין ורקין מיעוטים לפיכך העונש על המלך עד כאן. וכן מהר״י״א ז״ל.

**ולע״דן** בזה הענין שיואב חשב דמורד במלכות הוא ולכך עשה דבר המלך חסיד כדוד שאילולי כן לא היה הורגו כי יודע הוא לדרוש אכין ורקי׳ ומה שדרשו חז״ל גבי אני פי מלך שמור לענייני מסים וכיוצא אבל לא בדברי תורה ומצוה. ולבא אל כוונ׳ הפסוקים נר׳ לי לדקדק. **ולע״דן** יש לדקדק מהו הדב׳ הזה שאמ׳ שביזה ועוד כפל את אורי׳ החתי הכית בחרב ואותו הרג׳ ולמה שינה בין הכא׳ להריג׳ ולמה הפסי׳ ביניה׳ בענין ואת אשתו לקח׳ לך. ונר׳ שדב׳ ה׳ אשר בזה הוא אשר דבר להמליכו שעכשיו בזה אותו דבר שיאמ׳ ראו אשר בחר בו ה׳ איש אשר נואף את אשת רעהו עוש׳ רע בעיני ה׳ וז״ש מדוע בזית את דבר ה׳ או יאמ׳ מדוע בזית את דבר ה׳ הוא אשר דבר ונתתי פני באיש ההוא ובמשפחתו כשמחפים עליו וכן הנסתרו׳ להי׳ אלהינו כי הכל גלוי וצפוי לפניו ית׳ וכיוצא מהדברים המודיעים שהכל לפני פני ה׳ והשגחתו אם יסתר איש במסתרי׳ ואנכי לא אראנו אשר לעומת זה אחז״ל במשנ׳ כל מי שלא חס על כבוד קונו ראוי לו שלא בא

לעולם ופי' המפרשי' ז"ל משנה זו על החוטא בסתר לאמ' מי רואינו מי יודענו ולא ידע כי ה' רואהו ויראנו לזולת כמו שאחז"ל ואנכי לא אראנו אל תקרי אראנו אלא אראנו לאחרי' והכריחם כן דפשיטא שה"בה יראנו ומאי ק"מל אלא ודאי אראנו לאחרים כתיב וז"ש כאן מדוע בזית את דבר ה' הנזכר שהחוטא בסתר מראהו ה"בה לכל וז"ש בזית את דבר ה' ולא חסת על כבוד ה' עין רואה לעשו' הרע בעיניו שלא בעיני הבריו' וחשב' למשפט מי רואני במסתר ובמחשך ונעל' ממך שאראך ואראך לאחרים. ואמ' לעשו' הרע בעיניו והכתיב בעינו והכוונ' אפשר שמה שנא' בהשי"ת עינו הוא על מציאות ההשגה שעיניו משוטטו' בכל הארץ וטע' עיניו שני' אמדו המקובלי' ז"ל כי חליל' לאל מהגשמו' אבל הוא משל ומליצ' אל הדין עין א' שמאל דוחה והרחמי' עין ב' ימין מקרב' וע"כ אמ' שלמעל' למעל' בנסתרו' אית עינא פקיחא לעלמין לפי שהיא רחמי' גמורי' שנ' וברחמי' גדולי' אקבצך שאין שם עפעף שהוא משל אל העוונו' המעוררי' דין להיו' מפסיק בין רחמים אל הנמצאי' כעפעף זה שמחפ' כי שם הכל רחמי' ועליה נאמ' הנה עין ה' אל יראיו למיחלים לחסדו עין בלשון יחיד ובהקדמת' זו אבין אומ' כאן לעשו' הרע בעיניו קרי והכתי' בעינו להגזי' חומ' עון דוד שעל' עד עינו הנז' אשר כולה רחמי' אפי' הכי רע בעינו ההיא והסתי' פניו ממנו לסיב' היותו רע. או נפרש לקולא ונאמ' שבמקו' עיני ה' אשר יש ימין ושמאל דין ורחמי' בתיקונא דזעי' אנפין היה דינו של דוד שקול שאם באנו לחייבו הדין מחייב כי הדב' מכוער מהבחינו' שאו' את אוריה כוי' ואשתו לקחתה כוי' הרצח וגם ירש ומזאת הבחינה מהב' עיני ה' אשר רע בעיניו האחד הוא שרע בעינו שהרי יש ללמד עליו זכות שגט כריתות כותב ועל אוריה מורד במלכות הוא וביוצא מהטענות הנז' לזה אמר לעשו' הרע בעיניו בעינו א' של דין כאמור. והבן זה כי הוא סוד ו"מש את אוריה החתי הכי' כוי' ידוע כי הגוף כמו לבוש לנפש והנה ההריג' לגוף וכמ"ש חז"ל שהמחטיא חמור מההורג שההורג הורג הגוף והמחטיא הורג לנפש וכמ"ש הראשונים ז"ל בפסוק זדון לבי עשה לנפשי לנפשי דייקא שאין האויב יכול לעשות לנפש אלא לגוף על כן בא כפל הפסוק הזה במילו' שונות כמו שכתבתי בכלי חמדה את אוריה החתי הוא בבחינת הגוף שחתי היה והוכה ומת ז"ש לשון הכית אמנם בבחינת החרב של בני עמון המצוייר בה שקוץ בני עמון שנתן לו תגבורת וכח בהיות צדיק וחסיד כאוריה על ידי אותו החרב לזה אמר ואותו הרגת ר"ל אותו על עצמו ממש מפאת נפשו הרי הוא כאילו אותו הרגת ממש מצד היות ההריג' בחרב בני עמון ולא בחרב בית דין הצדק ולהורות שהם שני עניינים מחולקים הפסיק באשתו לקחת לך לאשה. ואפשר שאמר בתחלה את אוריה החתי הכית כוי' ר"ל מתחלה כשרצית לנאוף סמכת שאם תתעבר

תהרוג אותו שסוף המעשה היה תחילת המחשבה ז"ש את אוריה החתי היה לנגד עיניך כאילו הכית בחרב ועל זה בטחת שאשתו לקחת לך לאשה לפי שעה לזנות והיינו דלא קאמר כאן להיות כדבסמוך כי לשון הויה מורה על דבר המורה תמיד דרך קבע שאחרי אשר לקחת את אשתו לך לאשה יצא הדבר מן הכח לפועל ואותו הרגת בפועל הרגת בחרב בני עמון במו שסברת מתחלה:

ו

**ועתה** לא תסור כו' מהריי"א ז"ל אחרי שבאר הנמשל זכר העונש בשני הדברים על ענין אוריה דסליק מיניה אשר הרגו בחרב אמר ועתה לא תסור חרב מביתך עד עולם וכן היה שנהרגו בניו וגם כל זרעו היו הורגים והרוגים הרבה על זה הענין ואמנם על ענין בת שבע אמר עקב אשר בזיתני כו' לכן כה אמר הנני מקים רעה הנה נתבאר שאומרו ועתה לא תסור מקושר למעלה ואומרו עקב אשר בזיתני הוא דבק למטה עם אומרו כה אמר וכו'. **ולע"דן** דוחק גדול לומר שאומר עקב אשר בזיתני שיהיה מקושר אל כה אמר וכו' שלשון עקב נראה שהוא סיבת עונש מה שאמר לא תסור חרב וכו' הן אמת שמהריי"א ז"ל הכריחו לפרש כך כוון הדברים להיות ענין החרב עונש לאותו הרגת בחרב בני עמון ועונש הנשים על שלקח בת שבע ונראה לע"ד במה שזכרתי בפסוק הקודם במה שאמר מדוע בזית את דבר ה' ואת אוריה החתי הכית בחרב שזה היה בכח שעל סמיכו' ההכא' של אוריה נשענת לבא אל אשתו ולקחתה אותה לאשה וזהו שאמ' ועתה לא תסו' חרב מביתך עד עול' ר"ל מתחל' משחתיך למלך ואנכי בהשגחה הצלתיך מיד שאול אכן עתה שבטחת על חרבך שהרגת בו את אוריה כמה שאמר הכית בחרב וסוף סוף הרגתו בחרב בני עמון הנה ועתה לא תסור חרב מביתך שיצטרכו להעזר מחרב ולא תסור מביתך עד עולם לא אמר עולם או לעולם אלא עד עולם שמורה שיש קצב' לדבר והוא עד עת בא משיח שברוח פיו ימית רשע ולא בחרב ובכלל אומרו לא תסור חרב מביתך נכלל גם כן שיפולו בחרב בניו ובני ביתו עד עולם וזהו שאמר ועתה לא תסור חרב מביתך להכות או להיות מוכה שהשני עניינים נכללים כיון שאני הייתי עמך ובזיתני לא חסת על כבוד קונך ותקח את אשת אוריה בעודה אשת אוריה רוצה לומר בחזקתו שאעפ"י שנתן לה גט כריתות בחזקת אוריה היתה כי מתן בסתר היה. ונוסף עוד שאחרי פטירתו לקחת אותה להיות לך לאשה בהויה עולמית וזה כיון באומרו כאן לשון להיות ולמעלה אמר לקחת לך לאשה שבזה הוספת על חטאתך כי רצחת וגם ירשת אשתו לעולם. ואולי רמז לא תסור חרב מביתך שמתוך ביתך ממש יהיה החרב מקצת ביתך על קצתו שמהם ובהם יפלו וכן היה שאבשלום הרג את אמנון וממחנה דוד דהיינו בביתו הוקם החרב

על אבשלום ושלמה הרג את אדוניה הרי שלא סרה החרב מהכו' בבית דוד והיא החרב מביתך ממש על ביתך והיינו דסמוך כה אמר ה' כו' הנני מקים עליך כו':

**יא יב**

**כה** אמר ה' הנני מקים כו' הר"דק ז"ל לעיניך כי אפי' תדע הדבר אין בידך למנוע והרי הוא כאילו הוא לעיניך ונתתי לרעיך כתיב ב"יוד והוא לשון יחיד והי"וד למד הפועל או פירושו לאחד מריעך כאילו אחד מאוהביך ואין לאדם אוהב יותר מבנו או למי שירצה כאילו רעיך במלוכה. עם נשיך הם הפילגשים לעיני השמש הזאת בגלוי כי בגלוי נכנם אבשלום עמהם. ויש לשאול איך גזר אומר ה' על אבשלום שיחטא וישכב עם נשי אביו ואם לא חטא דוד לא היה חוטא אבשלום. ונראה שיש לפרש כי האל לא גזר בפירוש על אבשלום ולא הזכירו בשם ואעפ"י שידוע אצל האל יתב' כי אבשלום יהיה החוטא בעבור תאות נפשו לחטא לא שהאל גזר עליו לחטוא ואם לא חטא דוד היה האל מונע נשי דוד מהמכשול על ידי סיבה אף על פי שאבשלום סופו לחטוא ואם לא חטא דוד מפני תאות יצרו לא היה חוטא עם נשי אביו ועוד כי לא היה חטא גדול בזה כי פילגשי אביו היו ומפותת האב מותרת לבן אלא לפי שהיו פילגשי המלך אסורות לכל אדם וכל שכן אם לבנו מכוער הדבר ורבינו סעדיה ז"ל כתב כן כי אלה הדברים אשר ספר נתן לדוד על שני חלקים אחד מהם מעשה הבורא והוא הגברת אבשלום השליטו על כל אשר לדוד ועל זה אמר הנני מקים עליך רעה והשני מעשה אבשלום בבחירתו והוא מה שכתב ושכב את נשיך ורצה בהקדמתו להודיע לדוד בחירת אבשלו' להראות את לבו בזה עד כאן. וכן הביא מהרי"א ז"ל וכיוצא בזה הוא מה שכתב הרמ"בם ז"ל בהלכות תשובה שבענין מצרים לא גזר הקדוש ברוך הוא על המצריים שישעבדו את ישראל עיין שם כי זו היא פנת התורה שהבחירה והרצון ביחד האדם והידיעה האלהית אף על פי שיודעת העתידות מניח טבע האפשר ולא תמנע הבחירה ורצון. **ולע"דן** לדקדק אומרו הנני מקים רעה שאין הקדוש ברוך הוא מכנה שמו על הרעה דכתיב ויקרא אלהים לאור יום ולחושך קרא לילה אם כן איך כה אמר ה' וכו' הנני מקים וכו' אומרו הנני מוכן ומקים אין ראוי בענין פורענות ומהו ולקחתי נשיך לעיניך כי לא היה לעיניו שהרי ברח דוד וכבר נדחקו בזה הלשון המפרשים כנזכר לעיל ומהו לעיני השמש הזאת מכלל דאיכא אחריתי. ונראה במה שאמרו חכמינו ז"ל גבי מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו קינה מבעי ליה ותרצו שטובה גדולה עשה עמו הקדוש ברוך הוא שברח מפני אבשלום בנו שסוף סוף ירחם עליו אם יפול בידו והוא טוב מעבד או ממזר שיקום מביתו כי מביתך סתם כתיב והנה הכל צפוי לפניו יתברך לזה הגיד לו מראשית אחרית ואמר הנני מקים

מביתך לרמוז שלא יהיה מקים עבדו כי אם בנו ועל בחינת הטובה הזאת אמר וכינה שמו השם יתברך לומר הנני מקים עליך רעה מביתך. וכיוצא בזה פירשו גבי ואני הנני מביא את המבול וכי תימא היאך אתה יתברך מכנה שמך על הרעה ופורענות המבול לזה אמר מים על הארץ זכו מים ירד אם יחזרו בתשובה וכן וה' המטיר על סדום וכו' בתחלה מטר אם ישובו וכשלא שבו נעשו אש וגפרית. ואמר עליך שלא תהיה הרעה נראה אליו מרחוק קודם הגעתה אליו ולזה לא אמר הקים אליך אלא עליך ממש כיון שהיא מתוך ביתך בקימה מיד היא עליך ולכן הוצרך דוד לברוח מיד מפני אבשלום שהיתה רעה עליו. או רמז עליך לומר שאפילו שתנצח עם כל זה הרעה נופלת עליך כיון שהיא קמה מביתך בין שתנצח ובין שתנוצח לעולם היא עליך. ואמר ולקחתי נשיך לעיניך וכו' לא ייעד לו השם יתברך שהשכיבה תהיה לעיניו אבל אמר השם יתברך שלקיחת הנשים יקחם השם יתברך לעיניו של דוד שיראה בעיניו לנשיו שיניחם להפקר ואין לאל ידו להוליכם עמו כי בורח הוא וישיב חכמים אחור וזהו שאמר ולקחתי את נשיך לעיניך ונתתי לרעיך לשון רבים כי ביו"ד הוא ורוצה לומר שיהיו נתונות לפני רעיך המרובים שיעשו עצה עליהם כמו שיעץ אחיתופל אלוף ומיודע דוד ואפי' חושי הארכי רעה דוד הסכים בעצה זו כמו שהבין מהפסוקים ממה שכתוב בעצת אחיתופל השנית שאמר חושי הארכי לא טוב' עצת אחיתופל בפע' הזאת בפעם הזאת לצאת בי"ב אלף למלחמה על דוד לא טובה אבל בפעם הראשונה מעצת בוא אל פילגשי אביך טובה היתה עצתו אשר על כל זה הגיד לו השי"ת מראשית אחרית שלז"א לרעיך בלשון רבים אתן אותם לפניהם להתייעץ עליהם לא לענין שכיבה כי בענין השכיבה לא יהיה השוכב אלא א' לבד וז"ש ושכב עם נשיך וכו' לשון יחיד על אבשלום. ואמר לעיני השמש הזאת כמו שאמר בס"ה על פסוק והוקע אותם לה' נגד השמש שנאמר על השי"ת שנאמר כי שמש ומגן ה' אלהים צבאות שנקרא שמש התפארת והיסוד שם אמרו ז"ל שמש בשבת צדקה לעניים היא המלכות שיבא אלהם השפע הזה וישמחו ולזה בתחלה לעיני השמש הזאת הגשמית המאירה לארץ אמנ' אחר כך אמר כי אתה עשית בסתר וחללת שם שמים בסתר ונפרעים ממך בגלוי זהו שאמר ואני אעשה עמך את הדבר הזה בגלוי נגד השמש נגד כל ישראל ונגד השמש סתם על כי שמש ומגן וכו' ולז"א נגד השמש ולא השמש הזא' כמ"ש בתחל' ואפש' לפרש בהפך שאו' השמש הזאת הוא כי שמש ומגן ה' הנודע ליודעי חן השמש תפארת הזאת בזאת יבוא אהרון זו מלכות שמים. אמנם למטה אמר נגד השמש על הגשמי כמו נגד כל ישראל וכו':

**יג**

**ויאמר** דוד אל נתן (כו') חטאתי כו' הר"דק ז"ל גם ה' העביר חטאתך כו' גם לרבות על ודוייו כלו' כמו שהיתה אתה מתודה כן גם כן קבל תשובתך והתודותך לא תמות ואעפ"י שאתה חייב מית' כלו' לא תמות מות רשעים שתרד לגהינם אבל תענש בעולם הזה עונש הבעילה ושכב נשיך ובכלל זה המרד שמרד בו אבשלום כי לא ישכב עם נשיו אם לא שימרוד בו בתחלה ועונש ההריגה לא תסור חרב כו' והילד שימות עד כאן. והקשה מהרי"א ז"ל איך אמר חטאתי לה' שנר' שלא היה כאן כי אם חטא להשי"ת בלבד והלא תטא לבריות ולאוריה שהרגו. וכן בספר תלים לך לבדך חטאתי כו' ותירץ כי דוד עשה בסתר הן שכיבת בת שבע הן הריגת אוריה שלא ידעו ישראל דבר וכמו שנאמר כי אתה עשית בסתר ואני אעשה כו' נגד כל ישראל וכו' ועל כן אמר וירע הדבר אשר עשה דוד בעיני ה' ר"ל בעיני ה' בסתר עשה ולא בגלוי ומפני זה אמר חטאתי לה' ר"ל הנה אוריה כבר מת ואין לבקש ממנו מחילה ובת שבע היתה נשואה לו והיא חפצת בדבר ואם כן היה הפשע מיוחד לשי"ת ואליו ראוי להודות ולבקש מחילה וסליחה וכפרה כי כאשר יחטא לחבירו לא יכפר השי"ת עד שירצה את חבירו בעל הריב ובהיותו מת צריך להוליך עשרה על קברו לבקש ממנו המחילה והסליחה ולומ' חטאתי לה' ולפלוני זה המת וכאן היה נמנע לעשות כן ללכת אל הקבר של אוריה ערום כוסה קלון ולבלתי גלות הענין הנסתר באופן שלך לבדך נעשה החטא כלומ' ובסתר ולך לבדך אני מודה שחטאתי כי כבוד אלהים הסתר דבר כיוצא בזה אשרי כסוי חטאה. וזהו שאמר חטאתי לה' ולפי שדוד אמר חי ה' כי בן מות האיש העושה זאת על כן כשהתודה ועזב ירוחם ובאה תשוב' נתן הנביא לאמר גם השם העביר חטאתך ולא תמות כמשפטך אשר חרצת לאמר כי בן מות האיש העושה זאת כי הוא מראשית העביר חטאתך ולא גזר עליך אפי' מתחלה מות עליך כי אם ושכב את נשיך וכיוצא כי לפניו נגלה ית' תשובתך אשר אתה עתיד לעשו' ולפי זה גם ה' העביר חטאתך אין ראוי שיפורש אחר הודוי כי אם קודם הודוי והנה ודוי דוד לא בטל שום גזרה ממה שנגזר על דוד עליו השלום. וב"סה דקדקו לשון העביר חטאתך שלא אמר מחל אלא אמר העבי' שהמקטרג שנעשה מאותה עבירה עומדת לפני ה' מרחוק לקטרג ועל ידי הודוי יעבור אותו המקטרג אבל צריך תשובה גמורה למחותו כעב וכענן זהו שאמ' גם ה' העביר חטאתך מלפניו ויועיל זה שלא תמות אבל צריך אתה עדיין תשובה ולכך דוד הקים עולה של תשובה מאז ואילך.

**ולע"דן** אומ' גם ה' העביר חטאתך מהו גם כי גמים רבויי' די שיאמר ה' העביר חטאתך ונראה כי בענין דוד היה חטא לה' ועון בענין אוריה מהריגתו בחרב בני עמון ודוד אמר

חטאתי לה' שהוא הראוי לשאול ממנו הסליחה והנמצא כי אוריה איננו לז"א חטאתי לה' ולעומ' זה ענהו הנביא ואמ' גם ה' העבי' חטאתך כו' ר"ל כמו שאתה לא נתת אל לבך אלא על מה שחטאת לה' לבד הנה גם ה' כמוך העבי' חטאתך ויספיק זה שנשא' עליך חטא אוריה שנאץ נאצת לשון כבוד אלא שהכתוב כינה כמו שיבוא בס"ד והכוונ' כבר מחל לך ה' זול' מה שכבד' את אויב ה' היינו בני עמון בהריג' אורי' בחרב בני עמון שצריך אתה להתענות ולהתודות על זה. והיה אפשר לפרש גם ה' העביר חטאתך גם לרבות אוריה מאחר שאין אופן ללכת אל קברו כי בבני עמון הוא ולאו אורח ארעא למלך להתבזות ללכת אל קבר איש ועוד שיתפרס' עון אוריה וכבוד אלהים הסתר דבר כנז"ל:

**יד**

**אפס** כי נאץ (ה') כו' רש"י ז"ל נאץ נאצ' את אויבי כנוי זה דרך כבוד למעלה וי"ת ארי מיפתח פיתחת פומא דסנאי עמא דה' ע"כ. וכן הר"דק ז"ל את אויבי ה' (לבני) [מכנה את] ה' והוסיף נאץ נאצת מקור בחירק וכמהו אחרי חלץ את האבנים וי"ת מפתח כלו' שזאת פתחון פה לשונאי ישראל שנעשה רע' כזה בישר' ע"כ. ומהרי"א ז"ל גם ה' העביר חטאתך לא תמות עם היות שבזמן העבר היית מוכיח רבים על כיוצא בזה ונאץ נאצת את אויבי ה' על הדבר הזה יסרת רבי' ואתה עתה נכשלת עכ"ז ולא תמות ואולי היה זה בהרג נוב עיר הכהנים אולי היה דוד דורש על זה ומגיד עליו הגדות של דופי לכן בכלל העונשים הוא שהבן שנולד לך כו' ימו' כי בחטא יחמתהו אמו בימי אוריה ואין ראוי שיחיה עד כאן. **ולע"דן** הכנוי הוא שנאץ נאצת כאילו אמר כבד כבדת את אויבי ה' בדבר כו' שמצאו מקום לדבר על ה' תועה על שבחר באיש כמוך. או אפשר שהכנוי הוא באומרו את אויבי ה' כאילו אמר בדבר הזה של הריגת אוריה בחרב בני עמון דסליק מיניה בזה הוספת כח בשיקוץ בני עמון לנאץ את אהבי ה' שהם ישראל אלא שכינה הכתוב ובמקום אהבי ה' אמר אויבי ה' וגם גרמת פיקוח נפש להבן הילוד לך למת ימות זהו שאמר גם כמו שגרמת נאוץ לאוהבי ה' גם גרמת בדבר הזה הבן הילוד לך ימות נמצאו שלשה פירושי' שידבר הפסוק בכנוי. ואפשר לפרשו כפשוטו עשית נאץ נאצת את אויבי ה' רוצה לומר נתת להם פתחון פה לנאץ ולחרף ולגדף באופן שהניאוץ אשר ניאץ אויב חרף ה' אתה סיבה והרי הוא כאילו אתה בעצמך ניאצת אותו הניאוץ ולפי זה נאץ אינו מקור בחירק כמו שכתב הר"דק ז"ל אבל פקד מפעל הדגוש:

**טו**

**וילך** נתן אל ביתו וכו' (רש"י) [רד"ק] ז"ל (וינאש) [ויאנש] לשון חולי כבד כמו אנושה מכתך ויונתן תרגם ואטען. וכן הר"לבג ז"ל ומה שאמר וילך נתן לומר שלא האריך עמו בדברים אלא כלה נבואתו ויצא לנהוג בו נזיפה ולכן מיד וילך נתן אל ביתו או תהיה

הכוונה שתכף שהלך נתן אל ביתו נגף ה' את הילד וכן מהריי"א ז"ל וילך נתן אל ביתו לו' שתכף ומיד התחילה הגיזרה האלהית להתקיי' ותכף ומיד עף ה' את הילד ויאנש. **ולע"דן** הודיע הכתוב כי בהיות שם הנביא שליח השי"י שלוחו של אדם כמותו באור פני מלך חיים על כן לא נגף הילד עד לכת נתן אל ביתו אז ויגוף ה' את הילד ויאנש לא בעוד היו' שם הנביא מעין מרים שלא נצטרעה עד הסתלק הענן ואז ויפן אהרן אל מרים והנה מצורעת ואמר ויגוף ה' את הילד הטעם לפי שהית' הורתו בעוד בת שבע מוחזקת אשת אוריה ואף על פי שגט כריתות כותב לאשתו בצנעה היה זהו שאמר ויגוף ה' את הילד יען אשר ילדה אשת אוריה לדוד ואפשר עוד אומ' וילך נתן מקושר עם ויבקש דוד כו' בעד הנער לומר שקודם לכת נתן היה לו לבקש מאת האלהים על ידי נתן הנביא ולא אחרי לכתו. והקשה מהריי"א ז"ל למה לא צוה השי"ת לדוד על ידי נתן שיוציא את בת שבע כדין אסורה לבועל ותירץ לדעת המפרשים וחז"ל כי לא היה כאן איסור שגט כריתו' כותב לאשתו היוצא למלחמת בית דוד וכשנהרג אורי' איגלאי מילתא למפרע שבת שבע פנויה היתה ומותר' היא לדוד ולזה לא היה זרות במה שאהב השי"י את בת שבע ואת בנה שלמ' להורישו את מלכות בית דוד כי ראויה היתה בת שבע וכו' והוא ז"ל תירץ שלהיו' עון דוד בסתר איש לא ידע בשוכבה ובקומה לבן הוברח דוד ע"ה לקחת' תכף ומיד כדי שתהי' לידת' קרוב לט' חדשי' ואם יאחר יודע הדבר ויתפרסם בלדתה קודם ט' לנישואיה ולזה הו' ית' לא אסרה עליו שלא לחלל כבוד להניחו כסוי חטאה הלא תדע שאבשלום לא ידע מזה דבר שאם ידע היה מוציא דיבה וכן שמעי בן גרא לא בזהו על זה כלום עם היות שח"זל רמזוהו בדבריו דרך דרש ואדוניה בהיותו מתנשא לאמר שהוא ימלוך לא אמר כי שלמה בן זנונים כי לא ידעו מזה דבר ולזה העלימו הדבר ה"בה אמנ' אחר כן צוה ה"בה לנביא לכותבו שיכתוב חטאו של דוד כדי שילמדו הדורו' הבאי' לתת לב לשוב כי יקובלו והסיבה השני' היא שראה השי"ת בחכמתו ששלמה יוצא ממנה חכם מכל האד' מושל בישר' וראויה היתה בת שבע לדוד וממנה יצא שלמה אלא שאכלה פגה והוא יתב' היודע מי האיש הראוי למלכו' ומי האש' הראוי' להוליד בן חכם כיוצא בזה ישמח אב כי לו יתברך נתכנו עלילות והוא בחר בדוד עבדו ויקחהו ממכלאות צאן והוא ידע מי האיש וטבעו ומזגו למלכות ובת שבע ראויה להוליד בן הגון למלך בכל העולם לשבת על כסא ה' ולכן הבן הראשון להיותו כנובלת הזאת לא הצליח ולזה כשנולד שלמה וה' אהבו והנה לא עשה עדיין מעשה שיהיה ראוי להיותו נאהב מהש"י כי אם להיותו נגזר בחכמתו העליונה שהיה מושל על כל ישראל ויחכם מכל האדם ויהיה יועץ וחכם חרשים ונבון לחש עד כאן ואין לנו להשען אלא על דרך חז"ל

שכתבו כי הרי מצינו שאמר שמעי בן גרא צא צא איש הדמים ואיש הבליעל שבכלל דמים הם אוריה ובכלל איש הבליעל כל פועל רע ומה (אם) [גם] ניאוף בת שבע וגם בתיבת נמרצת כללו חז"ל נון נואף ובאשר עשה לי יואב מורה שנתפרסם הדבר. ועוד וכי הב"ה ותיק בדין התורה שאסורה לבועל מפני כבודו של דוד ואיך יצא פר מצליח משור המקולקל חליל' אלא ודאי מותרת היא בת שבע מן הדין וראויה היא לדוד מששת ימי בראשית כמו שקיבלו חז"ל ומינה לא תזוז:

**טז**

**ויבקש** דוד וכו' רש"י ז"ל ובא ולכן ובא בבית ולן ושכב בלילה שוכב לארץ עד כאן והר"דק ז"ל ואעפ"י שהנביא אמר לו הילד מות ימות אמר מי יודע וחנני כו' כדמסיק כי אפשר שיעבור מעליו עונש הילד ודי בעונש לא תסור חרב וכו' ובא ולן ובא מבית ה' שהיה שם כל היום צם ומתפלל וכשבא לביתו לן בלא אכילה ושכב ארצה ע"כ וכן מהרי"א ז"ל. **ולע"דן** לדקדק אומרו את האלהים דהי"ל ויבקש דוד מהאלהים ולא את האלהים ולמה מזכיר שם אלהים ובפסוקים הקודמים אומר ויגוף ה' את הילד וכו' ותיבת צום גם כן מיותרת די שיאמר ויצם דוד ובא ולן כו'. ונראה כי להיות נגזר על הילד שימות בעד עון דוד בשיקול אל דעות על כן אמר ויבקש דוד את האלהי' ר"ל בקש דוד את האלהים שיעשה בו דין ואין אלהים בכל מקום אלא דיין זהו שאמר ויבקש דוד את האלהים שבקש את האלהים לומר תהי נא ידך וכו' ולא בילד הזה כי חשב דוד שאם יחיה הילד יוכיח שלא חטא דוד ואם ימות יאמרו שחטא וזהו אומרו בעד הנער לשון בעד ההוא כמו עור בעד עור והיינו שבקש דוד את האלהים שיעשה בו כבוד דין תמורה ובעד הנער ויצם דוד צום אפשר שתיבת צום מורה שהיה צם בלילה ובת טוות וז"ש צום ובא ולן מלבד היום שעליו נאמר ויצם. אלא שקשה לומ' שעשה כן שבעת ימים על כן אני אומר ויצם צום ר"ל צום כמנהגו ביום ובא ולן ושכב ארצה. אבל היה אוכל בלילה ולפי זה ויהי ביום השביעי לצום גם כן שצם שבעה ימים ולא לילות ולשיטת המפרשים ז"ל צריך לומר ויהי ביום השביעי ללידת הולד אבל צום דוד לא התמיד כי אם יום או יומים וכן הביא מהרי"א ז"ל כמו שאזכי' בסמוך בס"ד ויוכיח כדברי מה שאמר בסמוך ויקומו זקני ביתו כו':

**יז**

**ויקומו** זקני ביתו ולא ברה אתם לחם דזו ואין צ"ל זו הו' דאם לא רצה לקום מ"כש שלא ברה איתם לחם ולא היה צריך לאומ' ונראה לפי שהזכיר שני עניינים האחד משכיבתו ולן ארצה ויקומו זקני ביתו החכמים ונאמני ארץ כדכתיב עיני בנאמני ארץ לשבת עמדי כו' ועכ"ז שסרבו עמו מאד שזה מורה עליו שקמו עליו והפצירו עד בוש ולא אבה אלא

שכב ארצה ובענין האכילה עשה פשר דבר ולא ברה איתם לחם אתם לא ברה לחם אבל הוא יחידי ברה ויכריח כן תיבת אתם דהי"לל ולא ברה לחם. ורש"י ז"ל ולא ברה לשון אכילה כמו ואברה מידה עד כאן וכן הר"דק ז"ל הרחי' ולא ברה ולא אכל אפי' אכילה מועטת כי הברייה אכילה מועטת כמו ואברה מידה עד כאן:

**יח**

**ויהי** ביום השביעי כוי הר"דק ז"ל ועשה רעה בגופו וכן מהרי"א ז"ל ואומרו ביום השביעי ללידתו לא אל הצום שאולי לא התמיד כי אם יום או יומים.

**ולע"דן** מה שכתבתי שביום לדת בת שבע בא נתן אל דוד והודיעו שהבן הילוד לו מות ימות והתחיל דוד ע"ה לצום ולבקש את האלהים וביום השביעי ללדתו מת שלא נימול והוא שביעי לצום ובכי שהכל היה בבת אחת והי' (שם בצמים) [צם בימים] ואוכל בלילה ושוכב על הארץ:

**יט**

**וירא** דוד כי עבדיו כו' מהרי"א מתלחשים מלרפות אותו שלא השתדלו ברפואתו והבין שכבר מת עד כאן ופשוטו מתלחשים מדברים בלחש כי אמרו בלחש זה עם זה הנה בהיות הילד חי וכוי וע"י כן הבין דוד כי מת הנער כו':

**כ**

**ויקם** דוד מהארץ וכו' הר"דק ז"ל הרחיצה והסיכה אסורים לאבל בימי אבלו ואיך עשה אותם דוד יש לפרש כי קודם קבורה עשה כן שלא נתחייב עדין באבלות ובעבור שהיה רוצה לבא לבית ה' להשתחות ולהודות על הרעה וחלף שמלות שחייב אדם לברך על הרעה להודות לה' ולקבל בשמחה כשם שהוא מברך על הטובה שנא' חסד ומשפט אשירה אם חסד אשירה ואם משפט אשירה וכתיב כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא צרה ויגון אמצא ובשם ה' אקרא. ולא נוכל לפרש כי הרחיצה והסיכה לא היתה ביום המיתה אלא עד הלילה מאחר שאין חייב באבלות מן התורה אלא יום המיתה בלבד שהרי או' ויקם דוד מהארץ וירחץ ויסך וכו' ויש לפרש עוד כי לא נתחייב דוד באבלות מן התורה כי תוך שלשים יום ללידתו היה והוא ספק נפל אם נולד לשמונה וז"ש ויהי ביום השביעי וימת הילד פי' שביעי ללידתו כי אם נפרש לחוליו רחוק הוא שצם דוד שבעת ימים ושכב ארצה אלא שביעי ללדתו היה ולא היה חייב באבלות אם לא היה יודע שכלו לו חדשיו וכששמע שמת רחץ וסך ובא בית ה' כדי להודו' לה' ומה שתמהו עליו עבדיו והוא לא היה חייב באבלות תמהו על שלא נצטער ולא בכה כשאר בני אדם אלא שאל שישימו לו לחם ועשה הנאת גופו שמנע מהם קודם שמת ומה שסמכו חז"ל שאבל אסור בתשמיש המטה מפסוק וינחם דוד את בת שבע אשתו ויבא אליה שלא בא

אליה אלא בעת תנחומין והוא אחר האבלות סמך בעלמא אבל הית' קבלה אצל' שהאבל אסור בתשמיש המטה ועשו הפסוק הזה סמך אבל הפי' הנכון מה שכתבנו בפסוק ויהי ביום השביעי מחזק פירושינו ובו ביום שמת הילד נחם דוד את אשתו שלא תצטער ולא תבכה על הילד ומה שהוצרך לו' ויבא דוד אליה להודיע כי זה הבן האחר שילדה היה של קיימא ורצון האל היה בו אחר שדוד עשה תשובה ונחם על חטאו ז"ש וה' אהבו לא כמו הראשון ששנאו לפי שבעון נוצר והמיתו ויש להעמיד דברי חז"ל שדוד נהג אבלו' על הילד כי דוד ידע בילד שכלו לו חדשיו שהרי אומר וישכב עמה ותשב אל ביתה נראה שלא שכב עמה אלא אותה הפעם ובאותה הביאה נתעברה כמו שכתוב ותשב האש' ותרד האשה ומאותו יום מנה לו חדשיו עד כאן וכן הביא מהרי"א והכריע כשיטת ה"רדק ז"ל והאמת שהפסוקים מוכיחים שלא היה אבלות כאן ממה שראינו שלא הזכיר קבורת הילד הזה אלא תכף למיתת הילד כתיב ויקם דוד מהארץ ויקם דוד שלא לקבורה אובל כי הנפלים וזולתם מנהגם להטפל בהם הנשים לא האנשים על כן תכף למיתת הילד קם מהארץ וירחץ ויסך ויחלף שמלותיו וכו':

**כא כב**

**ויאמרו** עבדיו אליו וכו' הרד"ק בעבור הילד חי ת"י כמו בעוד דעד רביא קיים ויש לפרשו כמשמעו בעבור הילד כשהיה חי צמת יחנני כתיב ב"יוד וקרי וחנני והענין אחד ר"ל צומי ובכייתי לא היה דרך צער כי אם דרך תפלה ואחר שמת תפלת שוא האתפלל על המת שיחי' והילד אינו כדאי לבכות עליו דרך צער כי קטן הוא ולא בן דעת שיבכ' על אבידתו כמו שראוי לבכות על הגדולי' דרך צער (מכאן) [כי הנה] מצינו שבכ' דוד על אמנון ואבשלו' ולא היתה בכייתו להשיבם אלא דרך צער ואבל. והרב ב"ע ז"ל בשער כ"ז אמ' שעבדי דוד הקשו לו שהתפעלו' שהתפעל ממיתת הילד גדול מאד עד שאפי' קודם המיתה נתפעל הרבה מאד ונצטער ממנה וא"כ איפה הלך ההתפעלות ההוא כשמת בפועל לא חי ולא מרגיש כלל ועיקר וכאשר מת הילד קמת ותאכל לחם בלי שום צער כלל עד שזה מביא הרואים לכלל טעות ולחשוב שהצום והבכי יהיה בעבו' שהיה הילד חי כאילו היה רצונך שימות ויכריח כן מה שעשית תכף אחר מות הילד רחצת וסכת ושמת שמלותיך עליך ז"ש לשון בעבור הילד חי ולא אמר בעוד הילד חי לזה השיב ויאמר בעוד הילד כו' שלא היה צערו צער מיתת הילד כאשר חשבו ולא בעבור הילד חי כאשר אמרו הם בעבור הילד חי אבל האמת שצום ובכי היה לו בעוד הילד חי שיש תקוה צמתי ואבכה כי יש תקוה ואמרתי מי יודע וחנני ה' וחי הילד ועתה שכבר מת למה אני צם האוכל להשיבו עוד אני הולך אליו והוא לא ישוב אלי והנמנעות אין

ראוי לו לדאוג עליהן. **ולעד"ן** ששאלה היא זו לשאול מאתו מה הדב' הזה אשר עשית בעבו' הילד כי לא ידענו תכליתו מה הוא זהו שאמ' מה הדבר הזה אשר עשית בעבור הילד שאנו נבוכים יען כי כשיהיה חי צמת ותבכה וכאשר מת הילד תכף קמת מעצמך ותאכל לחם זהו שאמר וכאשר מת מורה על התכיפות ולפי זה תיבת הילד בלתי נמשכת לתיבת כי אבל נפרדת ממנה אלא שהטעם מנגד לזה כי רוב הספרים קטנים תיבת הילד בשופר הולך. ובספר מהריי"א ז"ל ובספר הארבעה ועשרי' גדול גם כן בשופר מהופך באופן שהיתה החקירה לדעת מהות הדבר הזה אשר עשית בעבור הילד וחלקי הסותר היו חי צמת ותבך וכאשר מת וכו' שהיו בתכיפות ומן הקצה אל הקצה. ומשיב בעוד הילד חי שבעוד הילד חי צם ויבבה כי אמרתי מי יודע וחנני כו' וחי הילד ר"ל לא היה כל מבוקשי העיקרי כי אם למצא חן בעיני ה' ובמה יודע כי מצאתי חן הלא בהיות הילד חי עם היותו מסוכן זהו שאמר וחנני ה' וחי הילד שלא אמ' וחנני ה' שיחיה הילד אלא וחי להורות שהם עניינים מתחלפים אלא שהחן יודע מתוך חיות הילד אמנם כאשר מת לא הושג החן אם כן ועתה למה אצום אדרבא צריך לקבל דין שמים בסבר פנים יפות כדי למצא חן בעיניו על ידי מיתת הילד זהו שאמ' כי זהו כל מבוקשי בעוד הילד חי למצוא חן בעיני ה' וכשמת נבקשהו באופן אחר ע"י מות הילד וקבל דין שמים בשמחה וטוב לבב והתכלית הזה מוכרח שאם היה תענית בעבו' שיחיה הילד כיון שקבל התענית על כך היה צריך לגמור התעני' ואעפ"י שמת אבל מהיותו על האופן מהתכלי' כנז' על זה נתבטל בהבטל הסיבה:

**כג**

**ועתה** מת למה אני צם כו' הקשה מהריי"א שמאחר שכבר ידע דוד שהיה זה גזרה גזורה מהאל יתברך על חטאו איך היה צם ומתפלל עליו ואיך אמר לעבדיו מי יודע וחנני ה' וכו' וחי הילד וכו' והר"דק השיב שחשב דוד שעם התשובה ינחם ה' על הרעה עד כאן ודבריו נכונים שדוד סובר שאפי' חרב מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים כמו שאמרו חז"ל שאמר חזקיה בן אמוץ כלה נבואתך וצא כך מקובלני מבית אבי אבא אפי' חרב מונחת כו'. ומהריי"א כתב ואני אחשוב שעשה דוד זה להעלים הענין מהאנשים שלו ומנשיו ולכן לא באר להם שהיה זה בעונשו על חטאו כי כבוד אלהים הסתר דבר אם כן לפי דבריו שלא היה תועלת בתפלה האם לגנוב דעתם מספיק בתפלה כל דהו ולא לדחוק בצום ובכי ונראה לקיים דבריו ז"ל שדוד בעוד מדת הדין מתוחה עליו בבחינת הילד על עונשו היה צם ובוכה על חטאו והוא לא גילה לעבדיו זה אבל אמר להם שהיה צם ומתענה שיחיה הילד להסתיר דבר מפני הכבוד. **ולע"דן** לדקדק

תיבת זה המיותר די שיאמ' מת למה אני צם. ועוד אומרו אני הולך אליו והוא לא ישוב אלי הכל דברים מיותרים שכבר נכלל זה באומרו האוכל להשיבו עוד ונראה במה שקדם שתכלית הצום ובכי למצא חן בעיני אלהים היה ויבחן בחיו' הילד ולז"א ועתה מת למה זה אני צם ר"ל האם ארצה לצום מכאן ואילך על חטאי מה טוב להתענות למצא חן בעיני אלהים באופן אחר אבל מאופן זה דבר בטל ז"ש ועתה מת למה זה אני צם זה דווקא ר"ל על האופן הנז' כיון שמת עבר ובטל למצא חן מזה האופן כי האוכל להשיבו נמנע ואם אצום ואבכה מורה ח"ו שאני בועט בייסורין של השי"ת והרי אני הולך למות מעונש הבעיטה חלילה לי זהו שאמר למה זה אני צם ר"ל בזה המצב ועת כזו אין ראוי לצום אלא לאכול ולקבל בשמחה ייסורי השי" שאם אבעט חלילה אני הולך אליו והוא לא ישוב אלי ענין הלציי:

**כד**

וינחם דוד את בת שבע אשתו אז"ל במסכת מ"ק מכאן שאבל אסור בתשמיש המטה דכתיב וינחם דוד וכו' ויבא אליה מכלל דמעיקרא אסור עד כאן וה"רדק ז"ל את בת שבע אשתו עתה אמר אשתו כי כבר מת אוריה אבל מתחלה אמר אשר ילדה אשת אוריה כי אשת אוריה היתה עד שמת ומצאתי ספר אחד כתוב אש"ו וקרי אשתו וחפשתי בספרים המדוייקי' ולא מצאתי כן וסמכתי על המסרה י"א כתיבן מלין קורין תי"ו ולא כתיב ומלבד זה אנו מוצאים אותם ואם כדברי הספר הזה הם י"ב ויהיה טעם הכתוב אש"ו כי כמו אש היתה לו כמו שאמר הכתוב היחתה איש אש בחיקו כו' כן הבא אל אשת רעהו לא ינקה כל הנוגע בה. ויבא אליה וישכב עמה הכפל להודיע כי לא נתעברה בביאה א' ובדרש ויבא אליה בא אליה בטענה כי היתה נמנע' מלהזקק לו אמרה לו הילד מת מפני עון אפי' יהיה לי בן של קיימא ממך יבוזו אחיו אותו מפני שבאתי אליך בעון מתחלה אמר לה דוד האל מחל לי העון והבן הא' שיהיה לו ממך ימלוך אחרי כי כן שלח לי האל על יד נתן הנביא ונשבע לה וזהו שאמרה לו בת שבע הלא אתה אדוני המלך נשבעת לאמתך כי שלמה בנך ימלוך אחרי עד כאן וכן מהרי"א ז"ל.

**ולע"דן** אומרו וינחם דוד את בת שבע אשתו על פי המדרש הנזכ' בדברי הר"דק ועל פי אומר' ז"ל ראויה בת שבע לדוד יאמר נא כי בת שבע מאנה הנחם על הילד הזה יען שהיה מסיבת החטא דוד ולזה הוצרך דוד לנח' אותה ולדבר על לבה דברי תנחומין אשתו היא ובת זוגו וממנה מלכות בית דוד יוצאה וזהו שאמר וינחם דוד את בת שבע והנחמ' היא שהודיע אותה שהיא אשתו הראוי' לו דראויה היתה בת שבע לדוד ויבא אליה בראיות ברורות ממה שלא צוה השי" לגרשה ולדון אותה כסוטה האסורה לבעל ולבועל וזהו

ויבא אליה וישכב עמה ואפשר שבעל ושהה כדי שיהיה זכר כמו שאמרו ז"ל יבעול וישנה וזהו ויבא אליה וישכב עמה ותלד בן. ולזה קרא שמו דוד שלמה להורות כי כבר מחל לו הב"ה כנז' במדרש שהביא הר"דק ושלום לו עם הש"י שהוא מלך שהשלום שלו ובזה נגמרה תנחומי בת שבע וה' אהבו לנער אמנם הרד"ק ז"ל כתב שזה מקושר עם הבא אחריו:

**כה**

**וישלח** ביד נתן הנביא כו' הרד"ק ז"ל ויקרא שמו שלמה כן כתיב וקרי ותקרא הכתוב אומר כי ה"בה קרא אותו שלמה כמ"ש בדברי הימים שאמר עליו דוד ויהי עלי דבר ה' כו' כי שלמה יהיה שמו ושלום ושקט אתן על ישראל בימיו לפי' אמר וה' אהבו כמו שאמ' הוא יהי' לי לבן ואני אהיה לו לאב וקרי ותקרא בת שבע קראה שמו שלמה כמו שאמר לה דוד בשם הנביא וטעם וישלח ביד נתן הנביא למעלה ממנו למה קראה שמו שלמ' כי כן שלח האל ביד הנביא וא"ו וישלח זו כמו כן אתה קצפת ונחטא למה קצפת כי חטאנו ומ"ש ויקרא שמו ידידיה דוד קרא כן מעצמו לפי שאמר לו הנביא כי ה' אהבו עד כאן ומהרי"א שקראו בראשונה שלמה על ידי שנעש' שלום בינו לש"י והיה זה בהצלח' זו שילדה בן זכר ובדברי הימים נאמר שה"בה קראו זה השם כמו שאמ' דוד ויהי עלי דבר ה' כי שלמה יהיה שמו ושלום והשקט אתן על ישראל בימיו ויהיה אם כן ויקרא כנוי לשי"ת שצוה שיקראוהו כן. ואמנם אומרו וה' אהבו וישלח ביד נתן ויקרא וכו' אחשוב בפי' שהשם אהב את שלמה בצאתו מרחם אמו וישלח ביד נתן להודיע לדוד שה' אהבו וכאשר דוד ידע זה אז קרא את שם בנו ידידיה בעבור ה' ר"ל שאז קרא את שמו ידיד ה' בעבור שה' אוהב אותו כמו שהודיעו הנביא. הנה התבאר שראשונה קרא לו שלמה ואחר כך בעבור שהודיעו הנביא שהשם אהבו קראוהו שם מורה על האהבה והוא ידידיה ע"כ. וק"ק לדבריו שמאחר שכל שליחות נתן הנביא לא היה אלא לומר שהק"בה אהבו וזו כל השליחות אם כן איך יקדים וה' אהבו אל וישלח וכו' והסדר הנכון הוא לומר דברים כהויתן וישלח ה' ביד נתן כי ה' אהבו ויקרא שמו ידידיה. **ול"עדן** כי דוד קרא שמו שלמה בעבור שה' אהבו לומר ששלו' והשקט יהיה בימיו וזה כלל דוד בדברי הימי' בכלל ויהי עלי דבר ה' האתה תבנה בית לשמי וכו' היא הנבואה הראשונה שבאה אליו על ידי נתן הנביא והבין מתוכה לשום שם בנו שלמה כי שלום והשקט יהיה לישראל בימיו כיון שמנעו ה' לבנו' בית מצד דמים רבים אשר שפך יתחייב אם כן בהכרח מתוך הנבואה ההיא כי שלום ואמת יהיה בימיו וה' אהבו. ואמנם אחר כך שלח עתה השי"ת נתן הנביא ויקרא נתן הנביא שמו ידידיה בעבור ה' ושליחותו שיקראוהו

כן ואומרו בעבור ה' ר"ל בעבור שיהיה שם ה' עליו זהו ידיד יה ויה הוא יו"ד ה"א הרי ה"ו בעבור ה' שלם. או יהיה כדברי רש"י ז"ל בעבור ה' אשר אהבו אמר שיקראהו נתן ידידיה שהוא ידיד ה' ישכון לבטח זה הכלל וישלח ה' נתן הנביא ויקרא וכו':

**כו כז כח**

**וילחם** יואב ברבת וכו' וישלח יואב וכו' רש"י ז"ל את עיר המלוכה שלחזוקי חומה היו בה חיצונה ופנימית החיצונה עיר המלוכה והפנימות למבצר ולחוזק עד כאן. והר"דק ז"ל עיר המלוכה עיר שהמלך יושב בה והיא נקראת עיר המי' שבאותה העיר היו המים ולא בשאר העיר שהיה יושב בה העם ועיר המים זאת היתה' בצד העיר האחרת לא בתוכ' וכבש יואב תחלה עיר המים והאחרת נוחה להכבש אלא שלא רצה ללכדה לכבוד דוד ע"כ. ומהרי"א ראוי שתדע שהיכלי המלך ברוב ארצות ישמעאל הם חוץ לעיר כדי שלא יהיה ענין המלך לעמל וכעס לאנשי העיר ולא יעיקם ולזה אמר כאן שנלכדה עיר המלוכה ועדין לא נלכדה רבה לפי שהיא היא היכל מלך הסמוך לעיר וידמה שבעיר המלוכה היא תולדת המים ומקור המים כלם אשר היו באים לעיר רבה שהיא העיר הגדולה וכאשר נלכדה עיר המים היא עיר המלוכה ראה יואב שבהכרח תנתן רבה ולזה שלח מלאכים אל דוד להודיע נלחמתי ברבה שהיא העיר הגדולה גם לכדתי עיר המי' היא עיר המלוכה אשר זכר שיאסוף יתר העם ויחנה על העיר ר"ל על רבה וילכדה שהיה יואב עבד נאמן לדוד שלא רצה ליטול עטרת הכבוד לעצמו. **ולע"דן** למה אמר את עיר המים ולא אמר את עיר המלוכה כי היא היא. ועוד מה לו לומר ועתה אסוף את יתר העם שלא הי"לל אלא ועתה בא נא וכו'. ונראה שיואב דרך ענוה לא אמר לכדתי את עיר המלוכה שלא יהיה דרך התפארות לדוד שלכד עיר המלוכה לכך אמר את עיר המים להעלים מעלת העיר שלכד. או אפשר שרמז שכיון שכבר נלכדה עיר המי' בנקל תלכד רבה ולכן מהר בעת ועונה זאת לבא וזהו שאמר ועת' אסוף את יתר רוצה לומר ועתה מהר בעת ועונה הזאת אסוף את יתר העם כדי שיאמרו שהוצרכנו אליך ואל יתר העם אשר אתך לכבישת העיר שאלמלא אתה ויתר העם שבאת' לעזרה לא נכבשה הארץ ועל ידי זה יקרא שמך עליה פן אלכוד אני את העיר ר"ל שאפילו שתבא אתה ולא תביא את יתר העם חוששני פן אלכוד אני את העיר ונקרא שמי עליה ואפילו בהיותך כאן כיון שלא תביא יתר העם יאמרו כבר היתה כבושה הארץ לפני יואב ולא בא דוד אלא לזכות לשם ותהלה מבלי צורך ולכך פן אלכוד אני את העיר ונקרא שמי עליה לא כן רק אסוף אתך יתר העם שאפילו אלכוד אני את העיר יקרא שמך עליה ולזה שמע אליו דוד וסמיך ליה וכו'.

**כט**

**ויאסף** דוד את כל העם וכו' יש לדקדק למה יואב אמר אסוף את יתר העם וכאן הוא אומר ויאסוף דוד את כל העם ולמה נאמר וחנה על העיר שידוע שבזול' חנייי' עליה לא יעשה וכאן לא כתיב ויחן על העיר וילכד' אלא וילחם בה וילכד' ונר' כאשר עוד היום מנהג המלך תוגר שבעת צאת שר הצב' למלחמ' יצאו השרים הגדולים אשר יש להם פרס בכל יום מסך כך ומעלה אכן בצאת המלך מחוייבים לצאת כולם יחדו ועל זה אפשר שאמר אסוף נא את יתר העם אשר אינם מחוייבים לצאת כי אם בעת צאת המלך והקל בכבישת העיר עד שלא תצטרך להלחם כלל רק חנה על העיר חנייה כל דהו ותכף ומיד ולכדה כי בידינו נתנו. או אמר כן לומר שאעפ"י שתהיה צריכה מלחמה עדיין לא יצטרך שאתה תלחם בה רק בא וחנה על העיר חנייה בעלמא אני רוצה ממך יען שאני חושש פן אלכוד אני את העיר ונקרא שמי עליה לא כן בהיותך חונה על העיר אפי' שאני אלכוד ואלחם יקרא שמך עליה. אמנ' בדוד כתיב ויאסוף דוד את כל העם שאפילו שהיו יתר העם בבחינת הכמות היו כל העם בבחינת האיכות שלא יצאו אנשים כאלה כי אם בצאת המלך והגיד כנגד מה שאמר וחנה על העיר ולכדה שלא היה כן בנקלה כפי הפירוש הראשון גם לא הניח ליואב להלחם והוא יושב ובטל חונה שם כמו שאמ' יואב אבל וילחם בה במלחמה וילכדה כי דוד ירדוף אויבי ה' ולא ישוב עד כלותם וימחצם ולא יכלו קום וכו' ועוד אפשר כי האמת את יואב שנקל היתה לכידת העיר אלא שביאת דוד אשר נכשל בשאלת שלומם וטובתם אשר חטא ועבר על לא תדרוש שלומם והוסיף עוד בענין אוריה לזה הוצרך להלחם ולהתחזק כדי לכבשה וכולי האי ואולי וזהו וילחם בה וילכדה כאשר זכרתי למעלה בענין תחלת מלחמת בני עמון שלא קרב אליה דוד שראה עצמו ירא ורך הלבב מן העבירה שבידו כאשר דרש שלומם וטובתם של בני עמון ועבר על לא תדרוש וכו' ועכשו לא בא אלא בגמר דינם משום קריאת שמו עליה והוצרך להלחם בה:

**ל**

**ויקח** את עטרת מלכם וכו' חז"ל אמרו במסכ' ע"א פרק כל הצלמים (אמ') ומשקלה ככר זהב (וכת"י) [וכתי'] ותהי על ראש דוד מי מצי מנח לה אמר רב יהודה אמר רב ראויה היתה תנוח בראש דוד רבי יוסי בר חנינא אמר אבן שואבת הוה לה דהוה דארי לה רבי אלעזר אמר אבן יקרה היתה בה ששוה ככר זהב ע"כ. ופרש"י ז"ל ראויה היתה ותהי על ראש דוד לאו דמנח לה אלא חשובה וראוי' לדוד שעשויה למדת ראשו והולמתו כדלקמן זאת היתה לי שכל הראוי למלכות הולמתו ושאין ראוי למלכות אין הולמתו ר' חנינא בשם רבי יוסי אבן יקרה היה בה יפה ככר זהב או אבן שואבת היתה והיא

מעמידה בראשו. ולדבריהם ז״ל **לע״דן** שצריך לומר שהאבן יקרה אינה שוה ככר זהב בשלימו' דאם כן יקשה וא״ו ואבן יקרה אבל הכוונה לומ' שהאבן עם הזהב שבה יפה ככר זהב ולזה אמר ומשקלה ככר זהב ואבן יקרה שעם הזהב שבה והאבן יקרה עיקר הכל יפה ככר זהב. אבל מהרי״א כתב ומה שאמר ואבן יקרה כמו מאבן ב״מם לדברי חז״ל. והר״דק הביא דחז״ל ואמ' ותהי על ראש דוד תלויה היתה למעלה מראשותיו בשעה שהוא יושב על הכסא פי' שהיה סובל אות' זמן מועט וכתב עליו מהרי״א ז״ל שהוא נכון ומה שאמר עטרת מלכם הביא רש״י ז״ל מלכם תועבת בני עמון מלכם לשון מלך ע״כ. וה״רדק מפרשו לשון מולך שעבודתו באש וכן תמצא בסמוך גבי במלכן שמפרשו לשון מולך עיין עליו ומה שאמר ותהי על ראש ע״י ביטול איתי הגתי בטלה ע״כ הם דברי הגמרא במסכת ע״א וה״רדק תמה על מה שאמר שאיתי הגתי גוי היה כי לא נקרא גתי אלא על שדר בגת כמו עובד אדו' הגתי שלוי היה ואיך יתכן שיהיה כל כך שנים עם דוד ולא נתגייר ומה שאמר לו דוד כי נכרי אתה ר״ל נכרי מארץ אחרת במו גבי רות ואנכי נכרי' כי גרה הית' כי מה טעם שאמר לו לשוב עם המלך כי נכרי אתה ואפילו לפי דברי האומר שהעטרה ע״א היתה וכי חסר היה דוד ממי שיבטלה ואם לא ירצה יכריחנו שאפי' בעל כרחו הוי ביטול ויי״ת כפשוטו עטרת מלכם כלילא דמלכיהון עד כאן: **ולע״דן** שאם עטרת המלך כתרגומו אז נאמר שהיתה בראש המלך על האופני' הנז״ל לחז״ל ואפ' עוד שלקחו ככר זהב וצרפו אותו עד שנעשה ממנו דבר מועט מהזהב הטהור ונעשית עטרה אם כן אומ' ומשקלה ככר זהב ולא בהוו' קאמ' כי בתחל' עשייתה הותך ככר זהב ונצרף ונעשית עטרה מהזהב טהור ואבן יקרה ותהי על ראש דוד ואם עטר' מלכם היא עטרת ע״א ששמה מלכם נאמר שמשקלה עתה ככר זהב ואבן יקר' בה וביטלוה ותהי על ראש דוד האבן יקרה הנז' לא העטר' כמות שהיא כי פוחתת את הראש היא אבל האבן יקרה שבה לבד היא שהית' בראש דוד לכבוד ולתפארת:

**לא**

**ואת** העם אשר בה וכו' רש״י מגרה וחריצי' ומגזרות כמין הצריפים שקורין לי״מא שהם מיני ייסורין הם מגירה סכין פגום פגימות הרבה תכופו' זו לזו חריצים הוא מורג חרוץ מלא חריצים שקורץ לימ״א במלבן בטיט חוצות וכן ת״י וגרר יתהון בשוקיא עד כאן. והר״דק ז״ל וישם במגרה תרג' יונתן ומסר יתהון במסירין מענין אם יתפא' המשור על מניפו וכן כתב בדברי הימי' וישם במגרה ופי' וישם שם משפטים במגרה ובחריצי הברזל צוה שישפטו אותם בהם והמגרה הוא המישור וחריצי הברזל כמו מורג חרוץ ומגזרות הברזל הם הגרזינים שבוקעי' בהם העצים והעביר אותם במלבן ר״ל שרפם

במקום ששורפים שם הלבנים וכתיב במלכן ב"כף רוצה לומר במקום המולך באש שהיו מעבירין בני עמון בניהם למולך כי מלכם שיקוץ בני עמון והוא המולך ומלכם ומלכן אחד כי המ"ם וה"נון יבאו זה במקום זה כמובן כמוהם מוף ונוף וי"ת והעביר אותם במלכן וגרר יתהון בשוקיא רוצה לומר שגררם בחוצות שהם מחופים בלבנים. לבל ערי בני עמון אנשי ערי בני עמון כלו' לכל הערי' שלכד מבני עמון כן עשה לאנשיה' זה המשפט עד כאן ומהריי"א הביא קרוב לזה ובמגזרות הברזל הם שגוזרים בהם האבנים עד כאן:

**יג**

**א**

**ויהי** אחרי כן וכו' רש"י ז"ל אחות יפה שהיתה בת אביו וה"רדק הביא דברי חז"ל כי תמר זו בת יפת תואר היא בת מעכה שלקחה דוד במלחמה ובא עליה ביאה ראשונה ונתעברה מתמר זו בעודה נכרית ואחר כך נתגיירה ונשאה דוד וילדה את אבשלום נמצאת תמר אחותו ועכ"ז מותרת לאמנון כדכתיב כי לא ימנעני ממך מאחר שהית' הורתה בגיות אמה גר שנתגייר כקטן שנולד דמי ומותרת היא לאמנון ומה שאמד אמנון תבא נא תמר אחותי לפי שהיתה בת דוד קראה אחותי לא שתהיה אחותו כפי הדין עד כאן ומהריי"א ז"ל אחר שספר חטא' דוד בענין בת שבע ספר העונשים שהגיעו אליו מאת השי"ת ראשונ' במיתת הילד שנית בענין תמר ששכב עמה אמנון. גמול מה ששכב הוא עם בת שבע בחיי בעלה ואחריו אמנון על השכיבה ששכב גמול להריגת אורי' ואחריו עון אבשלום אשר היה שם חרפ' דוד ששכב עם נשיו גמול שכיבת דוד לבת שבע בחרפתו והריג' אבשלו' כנגד הריגת אוריה כמו שייעד הנביא וזהו קשר הפרשיות שאומר ויהי אחרי כן ולאבשלום וכוי והביא מהריי"א ז"ל סברת חז"ל הנז' שהיתה בת מעכה בת מלך גשור כנז' ודחה סברתם באומרו כי איך יתכן שתהיה תמר מותרת לאמנון מצד שנולדה ממעכ' היפת תואר ונתעבר' שעה אחת קודם הגרו' ונתגיירה וילדה בכשרות היטב בעיני ה' שתתיר ערותה והתור' הזהיר' בעריות מולדת בית או מולדת חוץ. והנראה אלי בזה הוא שקרא' אחו' אבשלום לפי שהיא אחותו מאב ואם ולכך ייחס אותה אליו גם לפי שהוא התעורר לנקום נקמת קלונ' ואולי בבית אבשלום יושבת מקודם לזה אמ' ויחסה הכתוב לאחות אבשלום אבל לא שלא תהיה גם אחות לאמנון להתחלו' בעבור תמר וזהו אחיך הוא כלו' ואין ראוי שתפרסמי חטאו וזהו שספר הכתוב ויצר לאמנון להתחלות בעבור תמר אחותו שלהיותה אחותו ראה שהיה בלתי אפשר לשכב עמה כי היא אסורה לו בערוה ואם היה צד התר להנשא לו היה ראוי יותר שייעץ אותו יונדב

שישאל מאביו דוד שישיאנה לו מלייעץ אותו לעשו' נבלה כזאת והיא לא תצלח אלא ודאי לא היה צד התר ומה שאמר תמר דבר נא אל המלך כי לא ימנעני ממך לא אמרה כן אלא להנצל ממנו ותנחומין של הבל היו. והאמת שהיא אסורה והוא מה שאמר אחר כך כי לא יעשה כן בישראל אל תעשה הנבלה הזאת ר"ל היותה ערוה אליו עד כאן תורף דבריו. והרבה אני תמ' כי לא ראיתיו יוצא ממחיצת דברי חז"ל בפרט בענין כזה שהוא מהדינין הפשוטים אין בהם פקפוק דהא שני אחים שנולדו נכרים ונתגיירו המה ואביה' ואמם מותרי' לינשא זה לזה אם לא משום גזרת חכמי' שלא יאמ' באנו מקדושה חמור' לקדושה קלה כי גר שנתגייר כקטן שנולד דמי ואין להם שייכות זה עם זה לא לענין ערוה ולא לענין ירושה שאינן יורשין זה את זה והדברים פשוטים ונכוני' מה לנו לבלבלם חלילה להרוס דין מדיני התור' מכח הסברא כי קבלה נקבל ומינה לא נזוז. והפסוקים מוכיחים שאמר שהיתה אחות לאבשלום ולא לאמנון מצד שנולדו מאם אחת אבל מותרת היא לאמנון ולא ימנעני ממך קושט דברי אמת ולא תנחומין של הבל כי לא יקבלם כי אולי בלי ספק יודע ספר יהיה אמנון ואם היתה אסורה לו מן הדין לא יתנחם בתנחומי הבל אלא ודאי הדין והאמת אמרה לו ועכ"ז לא קבל ממנה לתאו' יצרו כל שכן שלא היה מקבל תנחומי הבל ותמר למה זה היא תנחמהו הבל. ומה שלא יעץ לו יהונדב כן אכתוב הטע' ב"סד בפסוק ויאמר לו יונדב וכו' כי שם מקומו זה הכלל אין לנו אלא דברי חז"ל כדרבונות וכמסמרות נטועים מיוסדים על הקבלה והאמת וזהו שאמר ולאבשלום בן דוד אחות יפה לפי שהיתה אחותו מאביו ומאמו אבל נתעברה במלחמה בגיות כאמור כי דברה תורה נגד יצר הרע ובפרט על דוד כדמסיק בפרשת כי תצא למלחמה כי יהיה לאיש בן סורר ומורה על אבשלום שהומת ונתלה בעץ כי הגדול מחבירו יצרו גדול ממנו: **ולע"דן** לדקדק בפסוק יתור בן דוד האמור גבי אמנון שידוע הוא שאמנון זה בן דוד הוא דסמיך ליה ויצר לאמנון וכו' תמר אחותו והיא אחות אבשלום כנזכר שהוא בן דוד. ואפשר לומר שלהיות כוונת הפסוקים להודיע מסקנת הענין שגמל השי"י לדוד את אשר עשה לאוריה ואשתו בגלוי ערותה ושפיכות דם אוריה ולזה אמר גבי אמנון בן דוד שלהיות בן דוד הנז' שעשה עניין בת שבע שראויה היתה לו לדוד אלא שאכלה פגה יבא נא אמנון בן דוד ויגמול לו דומ' בדומה שראויה ומותר' היתה תמר לאמנון אם יאריך אפו מעט לשאול אותה מאביו אלא שאכלה פגה שלא עצר רוחו זמן מועט וזהו שאמר אמנון בן דוד שלהיותו בן דוד השיב אחו' ודעתו סכל ליכשל באהבתו והחשק ויהיה אם כן אומרו בן דוד ר"ל דומה לו בתכונותיו שגם הוא עשה כן פתאום ואמר ולאבשלום אחות יפה שאבשלום יפה תואר כמו שיגידו הפסוקים וזאת אחות לו

גם ביופי שהיתה יפה ושמה תמר מתייחס ליפה כי דמתה לתמר ביפיה. ובאומרו ושמה תמר כעין הצדיקים שנאמר בהם ושמו בועז ושמו מרדכי כך ושמה תמר צדק' עם היותה בת יפת תואר מולדת חוץ ראה דבריה טובים ונכוחים ותאמר לו אל אחי וכו' לא יעשה כן וכו':

**ב**

**ויצר** לאמנון וכו' רש"י ז"ל להתחלות עד שנחלה כי בתולה וצנוע' היא בבית ואינה יוצאה לחוץ לפיכך נפלא בעיני אמנון וכסה ונעלם ממנו מה תאוה יכול לבקש וישכב עמה כמו כי יפלא ממך ארי יתכסי וכו' עד כאן ובן הביא הר"דק והוא פירש כי בתולה היא לפיכך חשק בה ביותר עד שחלה עד כאן וכן מהרי"א ז"ל אלא שהוא ז"ל פירש ויצר לאמנון להתחלות ר"ל צר בעיני אמנון מאד להיותו חושק וחולה אהבה על זה צר לו לשתי סיבות האחת להיותה אחותו ואיך יתחלה ויחשק בה והשנית כי בתולה היא וצנועה כנז' עד כאן אלא להתחלות בעבור תמר שאומרו בעבור אינו סיבה כמו שחשב הוא ז"ל דלדבריו הי"לל ויצר לאמנון להתחלות בעבור תמר כי אחותו היא ובתולה היא והוא ז"ל אזיל לטעמיה שסובר שהי' איסור אחוה וערוה וכבר הוכחתי שאין כאן מיחוש איסור כי נכרית ולדה כמוה ואין חוששין לזרע האב כלל אם לא הזכיר הכתוב כאן טעם כי אם כי בתולה היא לבד ולא זולתו. **ולע"דן** לפרש שנעלם ונתכסה מאמנון לעשות לה מאומה ליגע בה יען כי בתולה היא וחותמה עמה מצד בתוליה ואם יגע בה יד יצאו בתוליה אבל אם היתה אלמנה היה בועל אות' בנקל וז"ש ויצר לאמנון עד שחלה בעבור חשק תמר אחותו והטעם שחלה הוא יען כי בתולה היא ונכסה מעיני אמנון לעשות לה מאומה כי בהכרח יודע ויהי' לחרפה וזהו לשון ויפלא בעיני אמנון לעשות לה מאומה מאומה דייקא ולאמנון רע רע מעללי' חכם להרע כמו שאמ' בגמ' ויעצו להרע ואולי עצתו היתה שיענה שלא כדרכה והכתוב כסה טפח וגילה טפחיים במה שאמר אל אחי אל תעננ שאין עינוי אלא שלא כדרכה כי זאת העצה היעוצה וזהו שאמר ולא אבה וכו' ויענה וישכב אותה ויענה תחלה ויצר אלבשיה וישכב אותה כדרכה ולא חשש להיותה בתולה כי זה דרכו של יצר הרע תחלת פיהו סכלו' קל ואחרית פיהו (הללו') [הוללו'] רעה:

**ג**

**ולאמנון** רע וכו' במסכת סנהדרין שהיה חכם להרע מאד וכן הביא רש"י ז"ל. והר"דק ז"ל ומהרי"א ז"ל והרל"בג ז"ל והנה השיאהו לעשו' מה שהיה קשה בעיניו עשייתו אך כאשר ראה שהסכימה עצת יונדב בזה התיר עצתו לעצמו לעשותה ע"כ. ובדבריו נבין אומ' ויפלא בעיני אמנון לשון פלא וזרות ויונדב התזיק בלבו לעשות. **ול"עדן** להבין בזה

אומרו איש כי די שיאמר ויונדב חכם מאד אבל כדי שלא נטעה לומר שהיה חכם בתורה להטיב לזה אמר ויונדב איש חכם מאד בענין אישות להיות איש תחבלן ורמאי וזהו איש לזה שנה לומ' ויונדב איש חכם מאד לו' שלא היתה בזאת החכמ' דומה אל אביו ודודו דוד שעם היותו בן שמעה אחי דוד לא דמה אליהם בחכמתו לטוב' אלא ויונדב איש חכם מאד להרע נפרד מצור שחוצב אביו וממקב' בור שנוקר דודו דוד וזהו ויונדב איש שממנו ומעצמו היה כן איש חכם להרע והובא בילקוט פרי' ג' בשם המכילת' ז"ל וכן אתה מוצא ביהונדב שמתחלה נקרא יהונדב ומשבא לאותו מעשה מנעו ממנו אות א' נקרא יונדב שנאמר בהתחברך לרשע וכו' מכאן אמרו חז"ל אל יתחבר אד' לרשע ואפי' לקרבו לתור' ע"כ וי"ל היאך למדו מכאן חז"ל שאל יתחבר אדם לרשע ואפי' לקרבו לתורה ומנא להו ונראה כי יהונדב מתחלה כשר היה ומה שהיה רע לאמנון מה רעות היה ביניהם והם קרובים ואין זה הרעות אלא לדברי תורה שהיה חכם מאד ועשאו דוד רע לאמנון ללמדו תורה כי חכ' גדול הוא וזהו שאמ' ולאמנון רע ליונדב ומתחלה כשר היה ושמו יהונדב כי עדותי בו כמו עדות ביהוסף שמו וכו' שם י"הו אלא שבהתחברו לרשע פרץ ה' מעשיו גרמו לו וגרעו לו הה"א שבזה נתבטל כל השאר וזה נמשך לו ליונדב מהתחברו לרשע אמנון ז"ש ולאמנון רע ומאז שנעש' רע לו פרץ ה' מעשיו ומיעטו ופחתו שמו וזהו שאמ' ושמו יונדב שמתחלה היה שמו יהונדב ואחר כך נעשה שמו יונדב ובזה מובן שאמר ושמו יונדב ולא אמר יונדב שמו כרשעי' כי לא היה בעת ההיא אלא כשר אלא שבהתחברו לרשע לקרבו לתור' פרץ ה' מעשיו ונעשה שמו יונדב ונכשל להרע להשיאו עצה רעה לזימ' מכאן אמרו חז"ל אל יתחבר אדם לרשע ואפילו לקרבו לתורה שהיה יונדב שנתקרב לאמנון הרשע לקרבו לתורה פרץ ה' מעשיו ושמו יונדב ולכן אל יקשה על זה מה שראינו אחר כך ויאמ' לו יהונדב בה"א כי די במה שהזכיר כן בעת התחברו אליו לפי שנתחבר לרשע פרץ ה' משמו:

**ויאמר** לו מדוע וכו' רש"י ז"ל דל כחוש כמו דלות ורעות תואר מאד ע"כ וכן הר"דק ומה שאמר בבקר בבקר כי בלילה היתה מחשבתו עליה והיה ער בעבורה ובבקר היו לו (דינים) [פנים] רעים עד כאן וכן מהרי"א ז"ל. **ולע"דן** שלהיות יונדב איש חכם חקר בשיקול הדעת עד שהבין תוכן הענין הווא מדוע אתה ככה דל ר"ל הנה אתה היית מקדם ומאז שמן ודשן ומה נשתנה עתה ז"ש מדוע אתה דל שמקד' ומאז שמן ועתה ככה דל אם כן אין דלו' זה וכחש זה טבעי בך זאת ועוד שזהו בבקר בבקר רוצה לומר בכל בקר ובקר אתה דל וכחוש יותר משאר היום ואם היה חולי טבעי ידוע הוא כי בבקר יקל ובשאר היום יכבד החולי. או יאמר בבקר בבקר הכל ביום אחד שבו ביום כשהוא בבקר בבקר

יותר אתה דל בו יותר והוא הפך הטבע כאמור ואתה בן המלך מהמובחר כי אין אתה בן יפת תואר וכיוצא אלא בן המלך ואם כן הודיעני נא את דרכיך וכו' הסיבה מדוע אתה ככה דל בן המלך הוכרח להשיבו האמת ויאמר לו את תמר אחותי אחו' אבשלו' אני אוהב וזה מחיי' היותי דל בבקר בבקר כנז' במפרשים שבלילה לא ישכב לבי מהחשק ולזה בבקר אני דל ולהיות שהיא אחות אבשלו' רוצה לומר יפה כמוהו לזה אהבתיה או יהיה הכונה באו' אחות של אבשלום כלומר ונמנע לבא אלי' פן יקראני אסון מאחיה לזה אני דל עם היותי בן המלך כי אין לאל ידי בזה כי גם הוא בן המלך וידו תקיפה ולזה לא אמ' את תמר אחותי כי אם אחות אבשלום אני אוהב גם הורה בזה דברי חז"ל שתמר אחו' לאבשלום מאמו ולא לאמנון כי הורת' שלא בקדושה היתה ומהרי"א ז"ל כתב לפי שיש תמר אחרת בת אבשלו' והיא יפת תאר ויפת מראה על כן נתן סימנים אלו ע"כ:

ה

**ויאמר** לו יהונדב וכו' רש"י ז"ל את הברייה את הסעודה וכן כתב הר"דק ז"ל והתחל הראה עצמך חולה ותברני תאכילני הברייה המאכל עד כאן. ומהרי"א כתב שלהיותה אחותו והיא אסור' עליו משום ערוה לא מלאו לבו של אמנון לעשות נבלה כזו עד שהסכים עמו יונדב ונתן לו עצה ואופן להביא' אליו ואפילו שהיא בתולה שאינה יוצאה לחוץ וזהו שאמר ויאמר לו יונדב וכו'. **ולע"דן** לדקדק אומרו כאן יהונדב דלשיטת חז"ל הנ"זל בפסוק ולאמנון רע כו' שגרעו לו ה"א לפי שנתחבר לרשע אמנון אם כן היה ראוי בפסוק הזה לכתוב יונדב ולא יהונדב כי כאן התחברו לרשע אמנון ויעץ לו עצו' מרחוק וכו'. ועוד יש לדקדק אומרו ובא אביך בלשון זלזול והי"לל ובא המלך כדסמיך ויבא המלך לראותו ויאמר אמנון אל המלך וכו' גם אומ' אחותי ללא צורך ועוד קשה או' ותברני לחם דמשמע תברני לחם מן העשוי ע"י זולת' והיא תאכלני ואח"כ או' ועשת' לעיני את הבריה למען אשר ארצה ואכלתי מידה משמע שהיא העושה גם היא המאכילה אותו וא"כ היה נגוד למ"ש ותברני לחם. או יהיה דבר מיותר. ונראה כי זה האיש אפשר לדונו בזה לכף זכות בצד מה שלא היתה עצתו זאת לעשות נבלה עמה ממש אכן היה ענייני מעין מה שאמרו בגמרא גבי ההוא דעלה בלבו טינא שאמרו תספר עמו אחורי הגדר ימות ואל תספ' עמו דמשמע שהיה אפשר להתרפא ע"י הסיפור עמו מאחורי הגדר אלא שלא התירו לו מצד האיסור של לא תקרבו לגלות ערוה ואבזרייה יהרג ואל יעבור. אמנם בנדון זה שלא היה כל כך איסור כי פנויה היא ובת יפת תאר שלא היה בה איסור ערוה של אחות כנז"ל מחז"ל ראה יהוגדב ליעץ אותו עצה לעשו' באופן שתבא לפניו ובספרו עמה יבוטל יצרו תבוטל תאותו וזהו שאמר ויאמר לו יהונדב שאף על פי שבכל

שאר המקומות פחתו לו ה"הא מצד מה שנתחבר לרשע שפרץ ה' מעשיו עם כל זה בפרט הזה הנראה עצה נבערה הזכירו בשם יהונדב להודיע שלא כיון אל הפועל מגונה אשר עשה אמנון אבל תקלה יצאת מתחת ידו כי הוא יעץ שכב על משכבו וכו' כדי שתבא שם לפניו ויעשה נחת רוח ליצרו הרע והוא פרץ גדר המוסר כא' הנבלי' וזה לא צוה יהונדב ולא עלתה על לבו וזהו שאמר ויאמר יהונדב וכו' ולא ימצא בדבריו אלא שיאחוז בה ויענה כלל והיא השקפה נכונה כי סוף סוף בן שמעה אחי דוד הוא וחכם מאד שבחו הכתוב ואעפ"י שחז"ל אמרו חכם להרע הוא בבחינת איש כמוהו סביביו נשערה מאד שלא היה לו ליתן פתחון פה לאמנון וליצרו הרע והנה אמר לו ובא אביך לומר לו דווקא אם יבא אביו כאב את בן ירצ' שיבא יחידי כאחד העם לא כמלך שאם יבא עם רבים ונכבדים עמו בהוד מלכות אל נא ידבר כן פן יהיה לבוז שהבאים יאמרו ברע הוא ואולי ירדו לסוף דעתו של אמנון לזה אמ' ובא אביך לראותך. ואמנון לא קיי' זה אלא אעפ"י שבא דוד בהוד מלכות העיז פניו ויאמר לו תבא נא אחותי וזהו שאמר ויבא המלך ויאמר אמנון אל המלך. או אמר ובא אביך דרך בזוי לרמוז אל מה שאמרנו גם כן אמנון בן דוד שהכונ' דומה לאביו חשק אשת אוריה וזה חשק אחותו וכו' וזהו שאמר ובא אביך אל נא תבוש מענין זה כי הלא הוא אביך גם בזה כי ממנו חוצבת ואליו נדמי' בזה החשק או אמר אביך לפי שהיה דודו ולבו גס בו ואמר ובא אביך ולא אמר ובא המלך והנה אפשר שבכלל תחלת תחבולת יונדב אשר יעץ שבדב' אמנון אל המלך ידבר דברי' לא המה ומנגדים אלו לאלו כדי שיחשוב דוד שמחמת החולי דעתו מבולבלת ולזה אמר תבא נא תמר אחותי ותברני כאלו היא תבא להאכילו מהעשוי ע"י זולתה שבהיות המאכל נאכל על ידי אחותי ותסרב עמי תברני לחם ואחר כך אעשה שתעשה את הבריה הזאת לעיני למען אשר אראה את מעשיה בנקיות כי בת המלך היא נקייה במעשיה ואכלתי מידה. אמנם אמנון שינה בזה כי חשש פן יאמר המלך מאחר שהוא רוצה לאכול ממעש' ידי זולתה אם כן מה טעם לאכול על ידה ברע הוא זה לזה לא הזכיר מזה כלל אלא תבא נא תמר אחותי ותלבב לעיני:

1

**וישכב** אמנון וכו' רש"י ותלבב ותחלוט סולת מורבכת במים רותחין תחלה ואחר כך בשמן ע"כ והר"דק ז"ל תרגומו ותחלוט לעיני תרתי חלוטתא והחלוט ידוע בדברי רבותינו ז"ל שחולטין הבצק במי' רותחין מאד עד כאן והר"לבג ז"ל הוא מעש' מרחשת קושפיל בלעז עד כאן ומהרי"א ז"ל הביא דברי חז"ל שבמסכ' סנהדרין שהיא מיני טיגון שטגנה בצק במחבת ושמן:

**ז**

**וישלח** דוד וכו' צריך לדקדק אומ' כאן דוד ולא אמר המלך ונראה להודיע שלא היה השליחות הזה עד שבא דוד אל ביתו והשליחות היה מהבית החיצון אל ביתה הפנימי אשר שם הנשים ודכוותיה ויבא הביתה לעשו' מלאכתו כי אין דרך הצנועים להיות בתי הנשים כבודות בנות מלך פנימה שיראו מי נכנס אליהם ומי יצא. ולזה אמר וישלח דוד לומר שלא היה השליחות הזה מבחינת היותו מלך אשר לב מלך ביד ה' לכל אשר יחפוץ יטנו והיה לו לגלות לבו בתבונה ודע' מה זה התועלת שתעשה תמר הלביבו' אין זה כי אם רוע לב ולמנוע ממנו השליחות בזה אבל הוא יתברך השיב חכמים אחור ודעתם יסכל שדוד עצמו יעש' סרסור בדבר הרע הזה אם כן לא היה השליחות הזה מפאת היותו מלך אבל וישלח דוד הביתה שאין גולה אזנו ולבו לא מהשמי' ממעל ולא מהארץ מתחת ולזה אמר וישלח דוד הביתה וכו' לכי נא לשון בקש' בית אמנון אחיך כי אחיך הוא ואין זלזול בהליכתך שם כי תעשי לו מאכל.

**ח**

**ותלך** תמר וכו' הר"דק ותקח את הבצק ותלוש את הבצק על שם סופו כי הקמח אחר שנילוש נקרא בצק וכן קחי רחי' וטחני קמח וכן אפיתי על גחליו לחם. והרל"בג ותבשל את הלביבות בשלה אותו בשמן באלפס והנה אמר בשול גם על הצלי ויבשלו את הפסח עד כאן: **ולע"דן** באומרו את הבצק כי בתחלה לשה אותו בצק ואחרי כן בהעשותו בצק מוסיפין ללוש אותו במת' מים עליו ומטפחים בו כמעשה האספוגנים כנודע וזהו שאמר ותקח את הבצק ותלש שלא אמר כן על שם סופו אלא אחר שנעש' בצק שלא בפניו כדי שלא ימאס בעיניו כי כן הוא בתחלת הלישה מאוס בעיני החולה לכך ותקח את הבצק ותלש עורכו ואחר כך עשאתו לביבות שתי מלאכיות אלו לחוד עשאוהו לעיניו וזהו שאמ' ותלש ותלבב לעיניו אבל לא הלישה הראשונ' לבצק גם לא האפייה והבישול כדי להביא אליו המאכל לפניו לאכול פתאום כי כן צריך לעשות אל החולה זהו שאמר ותבשל את הלביבות ולא הזכיר בזה הבישול לעיניו וכן לא הקפיד אמנון כ"א ותלבב וכו':

**ט י**

**ותקח** את המשרת רש"י ז"ל תרגום מחבת מסריתא ע"כ וכן הר"דק והכוונה שהביאה קערה ויצקה המחבת בקערה לפניו ע"כ וכן הרל"בג ז"ל ועשתה כן לפניו לפי שכבר דקדק אמנון שתלבב לעיניו ומהרי"א וימאן אמנון במחשבתו הרעה מאן ע"כ: **ולע"דן** שקרא הוציאו כל איש מעלי כאלו הוא חולה מאד ובהלת הברת העומדי' מזקת אותו ולכן יצאו מעליו ובזה טעו לקבל דבריו ויצאו כל איש מעליו וז"ש.

**ויאמר** אמנון וכו' שאמר ותביא לאמנון אחיה החדרה התנצלות אל תמר כי להיותו אחיה הביאה לו כן אל החדרה כי לא עלה בדעתה מרד ומעל בזה כי אחיה הוא אמנ' מה שקראה אמנון הבריה ואברה מידך ברשע אמ' כן לקרותה בריה כדי שיאכל הוא והיא והיא תאכילנו בידה וזהו שאמר הביאי את הבריה החדר' ואברה מידך שאין כוונת מידך אלא שתברהו ותאכילהו מידה ממש כדרך המאכיל החולה מאד שישימו ממש בפיו אמנם תמר לא עשתה כן אלא ותקח תמר את הלביבות אשר עשתה ותבא לאמנון אחיה הביאה לביבות לבד אבל לא שתהיה בריה לאכול בין שניהם גם לא שתאכיל אותו מידה ויוכיח כן אומרו ותגש אליו לאכול כו' שהגיש' אליו המאכל שיהיה מוכן לו לאכול לא שתברהו בידה כמו ששאל אמנון ועם כל זה לא שוה לה כי ויחזק בה וכו'.

**יא**

**ותגש** אליו וכו' הרלב"ג ז"ל השתדל אמנון להביאה בחדר כדי שלא ישמע קולה חוץ בענותו אותה ויהיה לבוז. **ולע"דן** קשה מאד אומרו עמי אחותי כי היא טענה סותר' הענין כי מי יגש לגלו' ערות אחותו ואם כן לא היה לו להזכיר אחותי ואולי שהיתה לצעוק בקול גדול מאד ויהיה לבוז אמ' לה אחותי את וראוי לכסות קלוני והוא מה שאמר אחר כך אבשלו' החרישי אחיך הוא כלומר וראוי לכסות ערותו או שאינו בושה כל כך כיון שאחיך הוא ומן הדין מותר ליך כנז"ל בשם חז"ל וגם זה אמר באומ' אחיך אני. או אפשר שבאו' אחותי חשב להטעו' אותה לומר שכבי עמי שכיבה כאחותי לא שאבא אליך וכו' אלא שכבי אצלי ויהיה זה מעין לשכב אצלה להיות עמה האמור גבי יוסף שגם היא אמרה לאמר שכבה עמי רוצה לו' שתשכב שם אצלה ובזה התיישב דעתה מהחשק ויוסף ע"ה לא רצה לשכב אצלה אפילו שכיבה לבד בלי ביאה רק אצלה כי הי"צהר זה דרכו לקרב האדם לגלות ערוה וזהו לשכב אצלה להיות עמה כי השכיבה אצלה תגרור להיות עמה ממש והוא גדר עצמו אפילו מהסתכל בה כל שכן לשכב אצלה. ובזה מובן הכפל אשר דרשוהו ז"ל לשכב אצלה בעולם הזה להיות עמה בע"הב וכיוצא בזה אפשר שהיו דברי אמנון בואי שכבי עמי אחותי כאחו' שלא אגע ביך כלל רק אקבל נחת רוח בשכיבה אצלי ועמי והיא השיבה אל אחי אל תעננ שראוי לעשות גדר מהעבירה מהשכיב' אצלך כדי שלא תבא לידי ענוי וזהו כפל אל אחי אל תעננ וכו':

**יב יג**

**ותאמר** לו אל אחי וכו' הר"לבג ז"ל לא אמרה כי לא יעשה כן בישראל שאין ראוי לשכב עם אחותו משום גלוי ערוה שאם היה זה כן איך יודה לו המלך ולא ימנענה ממנו אלא לא יעשה כן בישראל לבא על אשה דרך זנות אם לא יהיה דרך אישות ומזה יתבאר שלא היתה תמר אחותו על דרך האמת ולזה אחז"ל שתמר היתה בת יפת תאר ולא תחשב בת

דוד כיון שנתעברה אישה ממנ' בגיותה ואין הבא מן השפח' ומן הנכרי' קוד' שתשתחרר או תתגייר קרוי בן של הישראלי לא לאיסור ערוה ולא לירושה אלא עבדים ונכרי' גמורים ע"כ. ומהרי"א ז"ל בכפל אל אחי אל תעננ נתנה שלש טענות האחת אל אחי אל תעננ כאומרו אל אחי הוא בתמיהא ר"ל האם אינך אחי הלא אחי אתה ולכן אין ראוי שתעננ כי לא יעשה כן בישראל לגלות אדם ערות אחותו ולכן אל תעשה הנבלה הזאת ומלבד החטא ואני אנה אוליך את חרפתי שראוי לך לחוש לחרפתי ולמנוע עצמך מפני כבודי וזו סיבה שנית והשלישי' מפאת כבודך שיתחלל ותהיה כאחד הנבלים ולפי שהיה טרוד בחשקו ולא היה מניח לו הבחנה בין השקר והאמת והטוב והרע הוסיפ' לומר לו דברי התול לומר ועתה ידבר נא אל המלך כי לא ימנעני ממך כי (לא ימנעני ממך כי) עם היותי לך ערוה יבחר יותר ממיתתך ואמר' זה לדחותו בקש והבל בדברי תפל והתול להנצל מידו ע"כ תורף דבריו והם חולקים על האמת מדברי חז"ל וכל המפרשים אפי' הרל"בג כאשר עיניך רואות וכבר כתבתי מה שיספיק בזה בפסוק ויהי אחרי כן עיין שם. **ולע"דן** באומרו אל אחי ר"ל שאעפ"י שאין כאן אסור ערו' אח כי אל אחי אתה שאינך אחי עם כל זה לא תעננ כי לא יעש' כן בישראל כנזכר בדברי הרל"בג כי בישראל בלא קדושין עובר משום לא תהיה קדשה וזה יהיה אפילו בהתרצות שניה' יחדיו אבל באונס לא תעשה את הנבלה הזאת שבאתי לשכב עמך ותעשה את הנבלה הזאת מהבגידה טראיש"יון בלעז שעל כן החמירה התורה באונס לקנסו ממון ולהיותה לאשה כדי שאותה חרפה אשר לאנוסה תוליך אותה אצל האונס ושזהו שאמר כאן ואני אנה אוליך את חרפתי לאסוף אותה האם אוליך אותה אצלך ואתה תהיה כאחד הנבלים בישראל לא נכבד אשר טוב תת אותי לאיש אחר מתתי לך לכן ועתה בעת הזאת דבר נא אל המלך כי לא ימנעני ממך שמותרת אני לך מן הדין פשוט כנז"ל שלא כדברי מהרי"א ואם כן לא היו דברי התול כי אם קושט דברי אמת ורמזה לו בדבריה שאמרה כי לא יעשה כן בישראל אל תעשה אתה הנבלה הזאת להזכיר לו ענין דינה בת ישראל סבא אשר נעשתה נבלה כיוצא בזו בה מכה ומרה היתה לשכם וחמור באחרונ' מאחי' שמעון ולוי גם הוא ישים לנגד עיניו את אבשלו' אחיה נקם ינקום נקמתה וז"ש כי לא יעשה כן בישראל כו' בישראל סבא.

**יד**

**ולא** אבה וכו' הגיד הכתוב שנתחזקה בטענות הנז"ל כפי האפשר גם בכחה כי הוא היה דל וכחוש ולא שוה לה כי לא אבה לשמוע בקולה ולטענותיה וכנגד ההפצר בכחה אמר ויחזק ממנה מכלל שהיא נתחזקה אלא שהוא נתחזק יותר ממנה ואעפ"י שהוא דל ודרך הלצה ויחזק ממנה ממנה נמשך לו התחזקות שכיון שחולשתו היה מחשקה ואהבת'

בהבטל הסיבה יתבטל המסובב ובטל כחושותו ודלותו ויחזק ממנה ר"ל שממנה נמשך לו חוזק ולזה ויענה וישכב עמה כעין וישכב אותה ויענה דגבי שכם ודינה אחז"ל ויענה שלא כדרכה וישכב כדרכ' ופשוטו שכיון שהיה בהכרח השכיבה עמה שלא ברצונה ענוי תחשב לה השכיבה וז"ש גם כן כאן ויענה וישכב אותה:

**טו**

**וישנאה** אמנון שנאה גדולה חז"ל אמרו במסכת אבות איזו היא אהבה שהיא תלויה בדבר זו אהבת אמנון ותמר בטל דבר בטלה אהבה והכונ' כי כן דרך החושק ואוהב כשיבעול וימלא תאותו ישנאה שנאה גדולה בטל דבר בטלה אהבה. ומהריי"א ז"ל הרחיב כי רשעים מלאים חרטות ותכף בעשותו פועל מגונה תמשך לו החרטה. ובמסכת סנהדרין פכ"ג אמרו וישנא' אמנון שנאה גדולה אמר ר' נימא נקשרה לו ועשאו כרות שפכה ואם נקשרה לו איהי מאי עבידא אלא נימא קשרה לו ועשאתו כרות שפכה איני והא דרש רבא מאי דכתיב ויצא לך שם בגוים ביפייך שאין להם לבנו' ישראל לא שער בית השחי ולא שער בית הערוה שאני תמר בת יפת תואר היתה עד כאן ורש"י ז"ל כאן הביא שנו רבותינו נימא נקשרה לו ועשאתו כרות שפכה ע"כ: וקשה למה לא כתב המסקנא ואולי נפל טעות בספרים וה"נון יתירה קשרה לו גרסינן ומהריי"א ז"ל הביא שקשרה לו נימא ועשאתו כרות שפכה ע"כ והרד"ק מאת ה' היתה זאת השנאה כדי שישלח אות' להגדיל החרפה וישנאהו אבשלום יותר וינקום הנקמה בהריגה וזה עונש לדוד על ענין בת שבע להיות זימה בביתו וחרב כמו שאמר הנביא ועתה לא תסור חרב מביתך וכן בענין אבשלום זימה וחרב מדה כנגד מדה והר"לבג ז"ל מצד הדברים שחרפה אותו כאחד הנבלים וזולתו מדברי חרופין לא נזכרו בפסוקים. **ולע"דן** לרמת אל דברי חז"ל הנז' בגמרא שקשרה לו נימא ועשאתו כרות שפכה שנוטל ממנו טעם ביאה נמצא שהשנאה נתגדלה מסיבת האהבה אשר אהבה שהאהבה חייבה השנאה שכבר ניטל ממנו טעם ביאה בהעשותו כרות שפכ' וזהו שאמ' וישנאה אמנון שנאה גדולה מאד והטעם כי גדולה השנאה נמשכת מהאהבה אשר אהבה שאילו היתה מ"ם מאהבה מ"ם היתרון הי"לל מהאהבה אשר אהבה וכו' ובזה מובן נתינת טעם כי גדולה השנאה וכוי שהוא בלתי מתיישב כי הוא מכריע הדב' בעצמו אלא ודאי שגודל השנאה נתחייב מאהבה אשר אהבה כי נתבטל יצרו בהעשותו כרות שפכה. ואפשר עוד באומרו כי גדולה וכו' שהוא ביאור דברי הכתו' שאמ' שנא' גדולה מאד היינו על האהבה אשר אהבה עם היותה עזה כמות אהבה ז"ש גדולה מאד הכוונה בזה כי גדולה השנאה אשר שנאה מהאהבה אשר אהבה:

**טז יז**

**ותאמר** לו רש"י ז"ל אל אודות אל יעשו אודות הרע' הזאת של שילוח הגדולה מן האחר' שעשי' עמי ועניתני ועוד תוסיף רעה ממנה לשלחני. והר"דק אל אודות אל יהיה זה הדבר לשלחני כי גדולה הרעה הזאת וחרפה ובזיון יותר מהאחרת שעשית עמי כי אותה בסתר וזו בגלוי וי"ת אל על ע"כ וכן מהרי"א ז"ל והוסיף לפרש באומ' מאחרת שאינה מ"ם היתרון אבל אמרה לו שאודות הרעה הגדולה הזאת של שילוח נמשכת מהאחר' אשר עשית עמי בשכיבה שהעבירה ההיא הביאה החרטה הגדולה כזאת לשלחני ע"כ: **ולע"דן** שאמרה לו אל אודות ר"ל אל נא אחי תרע אודות וסיבו' הנמשכות מהרעה הזאת של שילוח כי השילוח אינו בזוי מצד עצמו כל כך רק שיגדל ממה שיחייב הודעת האחרת וזהו שאמר מאחרת אשר עשית עמי יחייב לפרסם כי יאמרו למה זה שלחה לפי שבעלה נמצא שאודות הרעה הגדולה הזאת נמשכו' מאחרת אשר עשית עמי בשכיב' ועינוי ואפשר עוד והוא הנכון שרע' גדולה זו הגדולה מאחר' שהיתה בסתר וזו בגלוי כדברי הר"דק ומהרי"א ז"ל ארמוז סברתם זו בפ' באומ' אשר עשית עמי ר"ל עמי ביני לבינך ואין זר אתנו לא כן זאת שתעשה לעין כל ותגלגל גילוי האחרת כאמור ולא אבה לשמוע לה אלא קרא את נערו משרתו שהיה חוץ מהבית ואמר שישלחוה החוצה רוצה לומר שלא יסתפקו בהוצאתה מהחדר כי אם החוצה מהבית ונעול הדלת ואמר שלחו כי אולי הפציר עמו ולא יוכל הוא לבדו לשלחה כי אם עם אחוזת מריעיו עמו וזהו שאמ' שלחו נא בלשון רבים ואחרי צאת' ונעול הדלת אחריה אתה מפסיק כי לא תשוב וזהו שאמר ונעול בלשון יחיד והגיד הכתוב שכל תמר שלא הפצירה עד שיבאו רבים להוציאה אלא ויוצא אותה משרתו לבדו החוץ ונעל הדלת אחריה:

**יח**

**ועליה** כתונת פסים וכו' ה"רדק ז"ל מעילים ת"י כדריטין והמעיל הזה עשוי כמו תכונת הכתונת כי כן אמר ועליה כתונת פסים ולא כמו המעיל הכתוב בתורה והיה המלבוש הזה ידוע ביניה' ויונתן שתרגם כדריטין כן תרגום אפוד בד כדרוט דבוץ עד כאן. והרלב"ג כתונת פסים לבוש מצבעי' מתחלפים היה דרך משל כשיעור פסת יד מצבע אחד וכן תמשך להיות מצבעים רבים ע"כ. **ולע"דן** לדקדק אומרו ועליה כתונת פסים מאמר משולח בא בין הדבקים מפסיק בין צווי אמנון לנערו על שלחו אותה החוצה וכו' ובין ויוצא אותה משרתו דהיה לו לסמוך ויוצא אותה משרתו וכו' אל הצווי של אמנון ואחר כך הי"לל ועליה כתונת פסים כי כן תלבשנה בנות המלך הבתולות מעילים ותקח תמר וכו' וכתונת הפסים קרעה וכו' ונראה כי המעיל לחוד וכתונ' הפסי' לחוד שהמעיל ישימוהו על כל המלבושים לצאת בו אנה ואנה כמו הרדיד לנשים והליאז"ר ולזה הגיד

הכתוב כי היה עליה כתונת פסים לבד כשהוציאה בלא מעיל וזהו שאמר ועליה כתונת פסים שהיא כתונת חשובה כמו שעשה יעקב ליוסף החביב כי כן גם כן תלבשנה בנות המלך הבתולות מעילים נמצא לבוש הכתנת פסים והמעילים מיוחד אל הבתולות בנות המלך ללבוש מגוונים כדברי הר"לבג ולכן ילבשוהו הבתולות מעשה נערות כי כן גם כן נשתנו הבתולות בנות המלך שתלבשנה מעילים בצאתם אנה ואנה לכבוד ולתפארת וכאן לא המתין לה הנער ללבוש מעילה אלא ועליה כתנת פסי' לבד ותכף ויוצא אות' משרתו החוץ שהיה דבר אמנון נחוץ.

**יט**

**ותקח** תמר וכו' הר"דק הלוך וזעקה עבר במקום בינוני וכן ת"י אזלת מיזל וצווח' ואחז"ל במסכת סנהדרין שאז גזרו בית דין של דוד על יחוד הפנויה אמ' בנות מלכי' כך בנות הדיוטות ע"אכו בצנועות כך בפרוצו' עא"כו. וכן הביא מהרי"א ז"ל והיה זה כדי שתגלה רעתו בקהל וידעו כי אנוס' היא ולזה ותקח תמר וכו' ולזה קרעה הכתונת ע"כ:

**כ**

**ויאמר** אליה כו' האמינון דרך בזיון. ושוממה הו"או ללא תוספת דבר כוי"ו וישא אברהם את עיניו. וא"א ז"ל פי' אלה והדומים להם עם חסרון ענין הדומה ופיר' ושוממה שמה ושוממה ע"כ. ומהרי"א ובאשר שמע אבשלו' אחיה אמ' לתמ' החרישי וכו' ר"ל שלא תרי' בחוץ קול' עוד שאחיה ועצמה ובשרה הוא ואז שתקה תמר ותשב בבית אבשלום שוממה וגם זה היתה סיבה מאת ה' שיהיה אבשלום יוצא ורואה אותה נכנם ורואה אותה בחרפתה והיא שוממה ולכן השתדל ע"כ. **ולע"דן** לשון האמינון בלשון שאלה גם נתן אל לבו מיד שהוא האונס ואין זולתו שיערב לבו לדבר כזה או הוא לשון תימה בתמיהה האמינון אחיך יתכן שהיה עמך ובגד בגידה כזו ואולי לזה הוסיף יו"ד באמנון להעתיקו ללשון אמונה לומר היאמין כי יסופר שאמנון עשה עמך כזה ועת' לפי שעה החרישי אחותי את ואנקו' נקמתך אבל צריך להחריש כדי שיטעה שאין לי עמו שנאה על זה כדי שפתאו' יבא אידו ויומו וז"ש ועת' אחותי החרישי אחיך הוא ואין בכך כלום כל זה להביל הענין לעיני השומעי' כדי שיגידו כן לאמנון ויבטח לבו באבשלו' וזהו אל תשיתי לבך לדבר הזה וכל זה ערמה לשים בקרבו ארבו לעת מצוא מקום לגבות חובו והיא שתיקותו בזה ולזה ישבה תמר דרה בבית אבשלום אחיה ואמר ושוממה בויי"ו התוספת לו' שהיתה שוממה על מה שאירע לה מקרה רע כזה ועוד היתה שוממה על שוממות כזה בעומדה בית אבשלום אחיה ורואה איך שתה אחיה לעג זה כמים לא חלי ולא מרגיש ולא ידעה כי בערמה הוא וז"ש ושוממה בית אבשלום שלא אמר בית אבשלום אחיה שעם היותו אחיה בלתי מרגיש בקלונה כאמור.

**כא**

**והמלך** דוד וכו' יש לדקדק למה הפסיק בזה בין הדבקים בענין אבשלום שהיה לו לסמוך ולא דבר אבשלום אל ויאמר אליה אבשלום אחיה וכו' ולא דבר אבשלו' ואחר כך יאמרו והמלך דוד והיינו יכולים לו' שאילו סדר הכתובים כן הייתי אומ' שולא דבר אבשלום עם אמנון היה זה לפי שעה לבד אמנם אחר זמן אפשר שדבר לכך סמך וישמע דוד את כל הדברים האלה ויחר אפו ששמועת דוד זה היה אחר ענין אמנון ותמר ובסוף הענין הזכיר ולא דבר אבשלום לא לשעה ולא לאחר זמן כי שנא אבשלום ולא יגלה דעתו כדי שלא יזהר אמנון ממנו. ואפשר עוד שהוא מקושר עם ותשב תמר ושוממה בית אבשלום לסיבת שתיקות אחיה כנז"ל ועוד שהמלך דוד שמע וחרה אפו מאד אבל לא הוכיחו בשבט אנשים ובנגעי בני אדם או לטורדו משם כמו שעשה לאבשלום אחר כך אשר זה גרם לתמר לשבת שוממה עוד כי ראתה שאביה לא חש על כבודה. ואפ' שפסוק והמלך דוד כמו טענ' להגדיל השנאה אשר שנא אבשלום לאמנון יען כי ראה המלך דוד את כל הדברים האלה דהיינו העינוי והשכיב' ועוד הטרוד שטרדה והשליך אותה חוץ כשלחו כלה וחרה לו מאד אבל לא עשה בו משפט כתוב לזה נמשך שלא דבר אבשלום עם אמנון למרע ועד טוב כי שנא אבשלום את אמנון על דבר אשר עינה את תמר אחותו כי בכלל אשר עינה נכלל ויענה וישכב אותה ונכלל גם כן השלוח ששלחה בחרפה כי הוא ענוי ובזוי גדול הראה להסתיר עצה כדי להנקם ממנו פתאום כיון שאביו לא קנא קנאה להעלות חימה לנקום נקם מה:

**כב**

**ולא** דבר אבשלום וכו' הר"לבג ז"ל כי שנא אבשלום למדנו כי כבר תוכר השנאה כשיעמוד האדם לדבר עם רעהו מפני השנאה למרע ועד טוב. ומהרי"א ז"ל פירש הכתוב כאלו הוא מסורס ולא דבר אבשלום עם אמנון למרע ועד טוב על דבר אשר עינה את תמר אחותו כי שנא אבשלום את אמנון נמצא שדווקא על דבר ענה לא דבר עמו מרע ועד טוב אבל בשאר הדברים דבר עמו שאם לא כן לא היה שולח אותו אל הגזיזה והטעם שלא הוכיחו דוד לאמנון הוא כי הבא על אחותו בכרת ואם יתרו בו לוקה וכאן לא היתה התראה ולכן לא הלקהו דוד אבל ודאי שהוכיחו בדברים ואעפ"י שלא הזכירו כן הכתובים אין צורך עד כאן תורף דבריו ואזד' לטעמיה שהיה כאן כרת כי אחותו היא וכבר כתבתי למעלה שיטת חז"ל והיא הנכונה שבת יפת תואר היתה ואין כאן אחוה ולא כרת ולא מלקות כי מותרת היתה תמר לאמנון מן הדין ואין כאן כי אם פועל מגונ' ונבלה עשה בישראל ולא איסור כרת: **ולע"דן** לדקדק שהיה לו לומר מרע ועד טוב מהו למרע הלמ"ד למה. ועוד למה בלבן כתיב מטוב עד רע וכאן מרע עד טוב. ונראה כי

כאן היה ראוי לדבר לו תחלה רע ותוכחות על אשר עינה ואחר כך יפייסהו כי אנשים אחים ויכסו קלון זה מאהבת האחוה אמנם כאן גדלה שנאת אבשלום שלא דבר מרע אשר בתחלה וכן לא דבר הטוב והפיוס שאחר הרע ולא זה בלבד אלא אפילו שיחה קלה שאינה לא רע ולא טוב נשמר מלדב' לו מדרך סייג שלא לבא לדבר לו רע ולהוכיחו זהו שאמר למרע רוצה לומר ולא דבר דבר הדבר המביא לרע כי שנא אבשלום את אמנון והשונא לא יוכיח אבל בקרבו ישים ארבו ז"ש כי שנא אבשלום את אמנון וטעם השנאה משתי בחינות מצד הפועל עצמו היותו בלתי הגון אלא מגונה ז"ש על דבר אשר ענה את תמר. והשני מצד היותו אחותו של אבשלום שהיה לו לחלוק כבוד לאחיה או ליראה ממנו. ודרך הלצה אחותו של אמנון. אמנם גבי לבן אמר לו השי"ת הזהר ואעשה סייג לדבריך השמר פן תדבר עם יעקב אפי' טוב כי טובתם של רשעים רעה אצל צדיקי' כמ"ש במסכ' יבמו' בשלמה רע לחם.

**כג**

**ויהי** לשנתי' ימי' רש"י ז"ל ויהיו גוזזים ודרכם היה לעשות משת' בגזוז צאנם וכו' ע"כ והר"דק עם הר אפרי' סמוך להר אפרים וכן וישב יצחק עם באר לחי רואי ע"כ וכן הרלב"ג וכן מהרי"א והביא מהמדרש בירושלמי של מסכת סוט' גבי מתניתין יש זכות תולה שנה א' ויש זכות תולה ב' שני' ויש זכות תולה שלש זכות תולה שנה אחת שנאמר ולקצת ירחין תרין עשר. ויש זכות תולה שתי שנים מאמנון ויהי לשנתי' ימי' וכו' ויש שתולה שלש שנים מאחאב שנאמר וישבו שלש שנים וכו' אמר ר' יוסי כל אות' י"ב חדש היה עסוק במצו' כל אות' ב' שני' היה עוסק בתורה ע"כ. והראוי שנאמ' שאמנון היה נשמר מאבשלו' והוצרך להחניפו שנתי' ימי' ע"כ. **ולע"דן** שאבשלום לא דבר עמו מרע ועד טוב ומה שהוצרך שנתים ימים עד שהרב' צאן שיהיו קרוב לירושלם בבעל חצור אשר עם אפרי' מהלך יום א' כי אז ויקרא אבשלו' לכל בני המלך להיו' קרואיו שם בשמח' הגיז' קרוב לעיר והית' התחבול' לזמנ' תחל' לכל בני המלך בכלל שיכנס אמנון בהם כי זו הצעה להזמנת אמנון שנית עם בני המלך:

**כד כה כו כז**

**ויבא** אבשלום וכו' עד ויפרץ וכו' רש"י ולא ילך אתנו אמנון ולא יכול אתה ללכת ילך נא אתנו אמנון ע"כ וה"רדק אחר שאמ' דוד ולא נכבד עליך לרוב ההוצא' שאל אבשלו' ואמ' ולא ילך נא אמנון וכו' ולא ינתן לעבדיך וכו' ויפרוץ כמו הפוך הפצר ע"כ. והר"לבג והיתה תחבולת אבשלום ששאל מהמלך שילך הוא ועבדיו לשמוח ולאכול ולשתות כי ידע כי זה דבר בלתי ראוי שיתרצ' בו המלך גם עשה זה כדי שיתרצה המלך דוד לשלוח אמנון עמו ולא יתן אל לבו את דבר אמנון על השנא' שהיתה בין אבשלום ובין

אמנון עד כאן. וכן מהרי"א ז"ל והרחיב לפי שאמנון היה הבן הבכו' יורש המלכו' בטבע הוצרך לזמן את דוד ואעפ"י שלא רצה בו אבל עש' כן לגנוב לב דוד שלבו שלם עם אחיו ועם אביו ולזה כשהפציר עם דוד שיבא אל הגיזה ולא רצה ברכו על נדיבו' לבו ואז אמ' ולא ילך נא אמנון כי הזמין אביו בתחבולה כדי שיבוא אמנון אעפ"י שהו' קרוב למדרגת המלך כי הוא בכור אל נא ימנע מהלוך אליו שהרי אפי' המלך היה בא לולי טענ' הכבדות של ולא נכבד עליך אשר בזמן את המלך והתנצל שלא לבא אז אמר לו ולא ילך נא אתנו אמנון אחי לחשש הכבוד גם הוא לא ילך כו' והמלך השיב למה ילך שלא היה ראוי שילך אלא שאבשלו' הרב' והפציר ויפרץ בו וישלח אתו את אמנון עמו תמורת המלך ומאת ה' היתי' זו לקיי' לא תסור חרב מביתך ע"כ. **ולע"דן** כי מתחל' קרא וזימן לכל בני המלך בכלל ע"י זולתו וז"ש ויקרא אבשלום לכל בני המלך אמנם לקרא' המלך בא אבשלום בעצמו וכולי האי ואולי יוכל למשוך ברשתו את אמנון וז"ש ויבא אבשלום אל המלך אבשלו' עצמו כי אל למלכי' שתה יין וללכת לסעוד' מצוה כי אם בדוחק כ"ש לסעודת גיזה ז"ש ויאמר המלך אל אבשלום אל בני ר"ל הענין בלתי ראוי לעשותו מצד עצמו היותה סעודת הרשות ושכרות זאת ועוד בחינה שנית אל נא נלך כולנו ולא נכבד עליך שאין ראוי להטריחך וערבה כל שמח' והי"לל אל נא נלך כלנו להכביד עליך אבל אמר אל נא נלך כולנו ולא נכבד עליך ר"ל אעפ"י שידעתי נדיבות לבך שולא נכבד עליך אדרבא תשמח ותגל בנו ע"כ אל נא נלך כולנו כי הוא ענין משא כבד ואעפ"י שלא נכבד עליך מטוב לבבך וזהו ויפרץ בו ולא אבה ללכת ויברכהו על טוב לבו ואמ' ויפרץ בו ולא ויפצר בו שהיה מפציר בו ימין דוח' ושמאל מקרב' כי לא היתה דעתו שיבא דוד כי לא יוכל להמית את אמנון אבל ויפרץ בו לשץ פרץ שהיה מפציר באופן שהיה פורץ שלא יבא:

**ויאמר** אבשלום וכו' ולא ילך וכו' כבר זכרנו דעת המפרשים ז"ל: **ולע"דן** לדקדק אומ' אבשלום אתנו בלשון רבים ודוד ענה בלשון יחיד ואמר ולמה ילך עמך בלשון יחיד ונראה כי תחבול' אבשלו' לו' שכולנו אנחנו בני המלך הולכים והלואי ילך נא אתנו אמנון אחי וקראו אחי להעלים השנא' ודוד חשש ואמר ולמה ילך עמך עמך דייקא שחשש אל הבגידה אלא שההפצר ויפרץ בו אבשלום הכריחו לשלחו. וסמך דוד על מה שהיו הולכים אתו כל בני המלך שלא יקראנו אסון בפניהם וז"ש וישלח אתו את אמנון ואת כל בני המלך כי מאת ה' היה להשיב חכם כדוד אחור ודעתו סכל לשלוח אמנון עם היות שאבשלו' לא דבר עמו שנתים ימים מרע ועד טוב כנז"ל.

**כח כט**

**ויצו** אבשלו' הר"דק הלא כי אנכי צויתי אתכ' המלה הזאת באה פעמים לענין זרוז וחזוק וכן הלא שלחתי' הלא כי משחתיך וכו' ומהרי"א הכו את אמנון והמית' אותו ר"ל אל תזוזו מעליו עד שתמיתוהו לגמרי ושמא תאמרו איך נשלח יד בבן המלך פן יקרא אתכם אסון הלא אנכי צויתי אתכם ועלי האשמה לא עליכם כי אתם מצווים ממני ואין עליכ' כי אם היות בני חיל ולעשות מצות אדוניכם ע"כ. **ולע"דן** לדקדק תיבת לאמר ומה צורך עוד באמירה שנית שאו' ואמרתי אליכם הכו את אמנון. ונרא' כי אבשלו' צוה את עבדיו לאמר לו לאבשלום כשיראו את אמנון טוב ביין כי אז כשיגלו אזנו יאמר להם שיכוהו וימיתוהו אבל אם אמנון לא ייטב לבו ביין אפשר שעומד על משמרתו ירא וחרד פן יבולע שאז לא או' לכם להרים יד פן יברח או יזיק ויכה ז"ש ויצו אבשלו' את עבדיו לאמר ר"ל לאמר לו שראה תראו כטוב לב אמנון ביין ואז תבאו לאמר לי כן ואז ואמרתי שנית לכם הכו את אמנון כי צריך אמיר' בשעת המעש' כי אעפ"י שהלא כי אנכי צויתי אתכם כעת עכ"ז אשוב ואמרתי אליכ' אז בשע' המעש' לחזק ידיכ' הכו את אמנון או' לשון הכא' בעלמא בשביל השומעי' שיטעו דהכא' לבד אני חפץ ואת' המת המיתוהו ואל תיראו והטע' הו' כדי שתתחזקו ז"ש חזקו והיו לבני חיל ע"י שאו' לכם הכו כו' והגיד עוד

**ויעשו** נערי אבשלו' לאמנון כאשר וכו' שהי"ל לקצר ולומ' ויעשו נערי אבשלו' כן ויקומו וכו' אפש' לו' שלא קיימו הנערי' את דבר אבשלו' רק במה שרצה להנקם מאמנון וז"ש ויעשו נערי אבשלו' לאמנון כאש' צוה אבשלו' ר"ל בצווי הא' כן עשו לאמנון מבלי אמיר' ב' שראו שהאמיר' השני' שאמ' אבשלו' הית' בחושבו שהם רכי לבב ומתפחדים להרים יד באמנון ולחזק ידם הית' ולכך נתגברו והיו בני חיל מעצמם והרגו אמנון ומ"ש וירכבו כו' וינוסו מהרי"א ז"ל כי חשבו שהיה רוצ' אבשלום להמית את כולם וכן באה השמועה עד כאן:

**ל**

**ויהי** המה בדרך וכו' טעם יתור ולא נות' מהם א' שהרי בכלל אמ' שהכה אבשלו' את כל בני המלך הוא הכוונה שהשמוע' באה שהכ' אבשלו' את כל בני המלך ר"ל שבדעתו היתה שנאה זו להכו' את כל בני המלך ולזה זמן את כולם להמית' יחדיו ולא ברח א' מהם להנצל ז"ש ולא נותר מהם א' שלא היה בהם זריזו' להיו' נותר מהם אחד והיינו דלא כתיב ולא נותר אחד מהם ואמ' ויהי המה בדרך שהית' ביא' השמוע' כ"כ במהירות שויהי המה שמו בדרך פעמיהם והשמוע' באה תכף ומיד אל דוד ואפש' שאמ' והשמוע' באה אל דוד שנהרג אמנון וזה חייב לו לדוד לאמר הכה אבשלום את כל בני המלך

שזה מדברי דוד ואמירתו היא ויוכיח כן מ"ש בסמוך אל יאמר אדוני את כל הנערים בני המלך המיתו שאם השמועה באה היתה כן שאמרו הכה אבשלום למה תלה בדוד ואמר אל יאמר אדוני וכו' אלא ודאי כדפרישית

**לא**

ויקם המלך חז"ל למדו מכאן שהקריע' היא מעומד דכתי' ויקם ויקרע.

**לב**

**ויען** יונדב בן שמעה רש"י ז"ל על פי אבשלו' בצווי אבשלו' הית' שומה זו ושומ' כל עבדיו להרוג את אמנון: והר"דק שומה פעול' כלו' הריג' אמנון הית' שומ' בפי אבשלו' תמיד כי תמיד היה מספ' ברעתו מיום ענותו את תמר וי"ת ארי בליב' דאבשלו' הוה כמינ' וכן תרג' אשר שם לו בדרך כו' דיכמן ליה ע"כ וקרוב לזה מהריי"א כי על פי אבשלו' הית' שומ' בנדר שנדר להמיתו ולפי שיונדב יעץ רע לאמנון על דבר תמר הבין אמיתו' הענין שאמנון לבדו מת. **ולע"דן** לדקדק כפל ויען ויאמ' די באי' מהם ומהו אל יאמ' אדוני כי הוא לא אמר כן אלא השמועה באה כן ולמה הוסיף תיב' הנערים ולמה אמ' המיתו ולא אמ' מתו וגבי אמנון אמר מת ונר' כי ויען יונד' שענ' בתבונ' מהכרח הסבר' הישר' שלא המיתו את בני המלך ואעפ"י שהשמוע' באה כן שקר היא וז"ש ויען יונדב ויאמ' כו' כלו' אגב אורח ענייתו ויאמ' אמיר' אל יפתח אדו' פיו לשטן ז"ש אל יאמ' אדו' וכו' ואעפ"י שהשמוע' באה עז"ז אל יאמ' אדו' כן ולא יסכי' עם השמוע' שהשכל מחיי' שהנערי' הקטני' מה חטאו ז"ש את כל הנערי' כו' מהיות' נערי' קטני' זה יכריע שלא המיתו' ואמר כי אמנון לבדו מת לרמוז משחז"ל שהרשע בחייו קרוי מת דכתי' כי לא אחפוץ במות המת ז"ש כי אמנון לבדו מת זה לו ימים כי על פי אבשלו' היתה שומה זו מיו' ענותו את תמר אחותו ואם כן מאז מאותו היום שעינ' מת היה ולז"א לשון מת גבי אמנון לבד:

**לג**

**ועתה** אל ישם וכו' קשה כי הכתוב הזה מיותר שכבר אמ' אל יאמ' אדוני את כל הנערים המיתו וכו' א"כ מה צורך לו' ועתה אל ישם אדוני אל לבו דבר לאמר כל בני המלך מתו וכו' ועו' שנוי שלמעלה אמ' המיתו וכאן הוא או' מתו ולמעלה אמר הנערים וכאן לא אמר אלא כל בני המלך. ונרא' כי בפ' הקודם אמ' לו יונדב~ בן אחי דוד [שמעה] לדוד דודו שאין ראוי שיפתח פיו לשטן לומ' שכל הנערים בני המלך המיתו עתה אמר עוד שאפי' בלבו אין ראוי לשי' בלבו דבר דאגה לאמר בלבו שכל בני המלך מתו כי אפי' אמנון אפש' שלא מת אלא הכהו מכה נחלה מאד ואם מת א' אמנון הוא לבד ז"ש כי אם ר"ל כי אם מת א' אמנון הוא המת לא זולתו ולכן אל תדאג אפי' בלב ז"ש ועתה אל ישם אל לבו אפי' בלב אין לדאג כ"ש בפה כמו שאמרתי לך אל יאמ' וכו' או אפשר כי היה

אפשר לדאג כי אולי מהצער מתו מאליהן בלי ממית כי בני המלך הם רכים וענוגים לא ניסו בצער לז"א ועתה ר"ל אחר שהודעתני בפסוק הקודם שאין לו' שהמיתו את כל בני המלך כי מה לו לאבשלום עם הבנים הקטנים זולת אמנון אשר שומה היתי' לו לאמנון בלבד ועתה הנני מודיע עוד שאין ראוי לשים לב לאמר כל בני המלך מתו מאליהן מצער הבריחה וכיוצא או אולי במרוצתם נפלו מהפרדות וכמה מיני תקלות שאפש' אל נא ישים וכוי כל בני המלך מתו אעפ"י שלא המיתום כי הדבר רחוק כי אם אפשר ומצוי הוא אמנון לבדו מת:

**לד**

**ויברח** אבשלו' וכו' ה"רדק מדרך אחריו זה העם היו בני המלך ושאר העם שנסו ובאו לירושלם והצופה רואה אותם באים מדרך שאחרי ההר מצד ההר ואמר הכנוי טרם הידיע' כמו ותראהו את הילד וזולתו ע"כ: **ולע"דן** שכנוי אחריו חוזר אל אבשלום וזה כי ראה הצופה קצת בני אדם בורחים ושפט בדעתו שהוא אבשלו' אשר בגד לשפך דם ז"ש ויברח אבשלום וישא הנער הצופ' את עיניו וירא והנה אחר שברחו אותם המתי מספר ראה והנה עם רב הולכים ולא בורחי' מדרך שהיא אחריו של אבשלום הנז' מצד ההר באופן שאבשלום היה בורח מצד א' ועם רב הולכים מדרך שאחרי אבשלום:

**לה**

**ויאמר** יונדב אל המלך וכו' הר"דק ז"ל ויאמר יונדב הצופה אמר לו כי עם רב בא והוא אמר למלך כי בני המלך באו ע"כ וכן מהרי"א **ולע"דן** הנה בני המלך באו ולא אמ' באים עם היות הדבר קודם בואם אמר באו לפי שבאו מדרך אחרת ואבשלום בורח מעתה האמן כי כדבר עבדך שאמנון הומת כן היה ז"ש כדבר עבדך כן היה על מיתת אמנון אמר שאם לא כן היה מיותר:

**לו**

**ויהי** ככלותו וכו' הבכי הזה שגעו כלם בבכיה על מית' אמנון ואפש' שהיה על הצלת' כדרך העול' וכמו שמצינו באחי יוסף אשר בכו אלו על צוארי אלו וז"ש וישאו קולם ויבכו והמלך ג"כ בכה כהם אבל לא בכי גדול כי לאו אורח ארע' למלך לבכו' יותר מדי כי עוז וחדוה לפניו לז"א וגם המלך אמנם וכל עבדיו הם הם שבכו בכי גדול מאד עבדיו לבד שאם לא נפרש כן יקשה או' וגם המלך וכו' ואח"כ או' בכי גדול כי או' וגם יורה על היות הבכי כעין הנז' ולא יותר אלא ודאי סכיני חריפי פסקינהו וגם המלך נמשך לתחל' הפ' ואו' וכל עבדיו נמשך לסוף הפ':

**לז**

**ואבשלום** ברח וילך [וכו'] גשור וכו' הרד"ק אל תלמי שהי' אבי אמו ויתאבל דוד היה תמיד מתאבל על אמנון כל הימי' שזוכר אח' כן והם ג' שני' שהיה אבשלו' בגשו' והרל"בג כל הימי' של הג' שני' ואפי' הימי' טובים שבהם היה מתאבל עליו שלא היה יום בשנ' שלא היה מתאבל. ומה מצינו בדוד אחרי מות הילד אכל ושתה מיד לא כן כאן כי התאבל כל הימי' והטעם כי התם הוא דרך תפלה ולא תאות תפלה אחרי מות הילד כי א"א להשיבו אמנ' האבלו' שהוא דרך הדאגה והוא דבר טבעי באדם מהאהב' הדמיונית לא הרחיק על בנו ימים רבים ע"כ ומהריי"א הקשה עליו מהרחיצ' וסיכה שעש' שם דוד ונאמר וינחם דוד את אשתו שזו הוראה שלא היה שם אבלות ולא צום ותירץ כי שם היה הילד קטן עולל לא ראה אור ובגזר' שנב' הנביא הבן הנולד לך מות יומ' התאמץ וקבל תנתומין אמנם אמנון שהיה בן בכור ונפשו קשור' בנפשו חשבו שיורש כסא המלכו' הוא ונהרג ביד אדם בחרב אחיו מכל אלו הצדדין חוייב האבלו' ימי' רבים כ"מש ויתאבל על בנו ימי' רבי'. **ולע"דן** טע' האבל כבד זה יען כי אמנון בחטאו מת על דבר פריצו' לשכב את אחותו ואעפ"י שהית' מותר' לו מן הדין לא יעש' כן בישׂ' ונבל' עשה שמת עליה וגם דוד היה סיבת מיתתו בצד מה בגזר' לא תסור חרב מביתך כו' על כן התאבל על בנו כו' על חטא' אמנון ועל חטא' דוד עצמו מבת שבע ואורי' שהם גם הם סייעו בזה ולזה ויתאבל כו' עוד אפש' כי דוד ראה כי ב' רעות אירעו לו הא' מית' אמנון והב' בריח' אבשלו' והלואי שהי' בורח בתוך בני יש' אבל רא' שברח אצל תלמי זקנו שבודאי לא ילמוד שם לא תורה ולא מצו' אלא יתקיי' בו כי יסיר את בנך מאחרי ואין זר שנאמר כי כל המרד והמעל הנמצא באבשלו' מלבד שהיה נמצ' משרשו של תלמי כי בן בתו הוא עכ"ז נמצא בו חלק גדול מהג' שני' האלה שני חזקה שהיה אצלו למד מתרבותו תרבות אנשים חטאי' וז"ש ואבשלו' ברח וילך אל תלמי מלך גשור כי הזכיר בריח' (והכליה) [והליכה] בריח' בבחינ' מה שממנו שברח מישראל אמנ' בבחינת מה שאליו דהיינו המקו' שהלך אליו לא היתה שם בריח' כי אם הליכ' שוקט ובוטח בבית זקנו תלמי בן עמיהוד ויתאבל על בנו ימי' רבי' ר"ל שהתאבל דוד על אבשלו' כל הימי' אשר היה שם בין רשעי' ולומד ממעשיה' ומתנחמי' על המתי' ולא על החיי' היוצאי' לתרבו' רעה שמאנ' הנח' נפשו ובפרט בעודנו מחזיק בטומאתו ומרדו באביו וז"ש ואבשלו' ברח וילך גשור ויהי שם ג' שני' שני חזקה והן הם כל הימי' הנז"ל בפ' הקוד' שהתאבל דוד על בנו אבשלו' וכלתה נפשו של דוד לצא' אל אבשלו' להחזירו למוטב כי ניחם על אמנון כי מת ולא ניח' על אבשלו' החי אשר יצא לתרבו' רע' וכל יום ויו' קללתו מרוב' מחבירו ואת זה ידע יואב

שלב המלך דואג על אבשלום הוא מה שאמר כי לב המלך על אבשלום רוצה לומר דואג על צאתו לתרבות רעה לא שלב המלך אוהב אותו ויוכיח כדברי אלה מה שמצינו שאמר דוד המלך ע"ה יסוב אל ביתו ופני לא יראה שזו הוראה שלא כלתה נפש דוד ולא היה לב המלך על אבשלום על אהבתו אלא שהיה בבית נכרים פן יחטיאו אותו יותר והעד שהיה שתי שני' בירושלם ופני המלך לא ראה והיה יושב עוד כמה שנים אלא שהוא שלח אחרי יואב ולא בא אליו עד ששרף גדישו שבלי ספק התרשלות יואב מבא אליו היה מידיעתו שידע נאמנה שאין המלך חפץ לראו' פני אדם רשע כמוהו ולהסתכל בהם הגם כי היה בנו:

**לח**

**ואבשלום** ברח וילך גשור וכו'. מהרי"א ז"ל פירש טעם השנות פסוק זה כי הוא מיותר לומר כי בתחלת לכת אבשלום הלך אצל המלך תלמי והולך עמו מעיר לעיר וכשחכ' לבא ושמע שדוד אביו מתאבל על אמנון כל הימים חשש פן יחרה אפו וישלח אחיו אנשי צבא לינקם ממנו ולכן לא הלך עוד עם תלמי המלך אבל הלך לו משם אל גשור עיר מבצר חזק וישב לו שם פן יקראנו אסון מדוד אביו זהו שאמר שנית ואבשלום ברח וילך גשור ויהי שם שלש שנים שלא הלך אנא ואנה מפחדו של דוד:

**ולע"דן** מכאן סיוע למה שפירשתי שויתאבל על בנו כל הימים על אבשלום קאמר שחרה לו מאד בפרט לכתו' עם המלך עצמו כי אין זה דרך השב ושופך דמים שצריך להיות גולה ומצר ומצטער. ולזה אפשר שבראות אבשלום שדוד מתאבל על בנו כל הימים קם אבשלום וילך לו בגשור שלש שנים יושב ודומם ואינו הולך מחיל אל חיל עם המלך.

**לט**

**ותכל** דוד המלך וכו' רש"י ז"ל ותכל דוד הרי זה מקרא קצר ותכל גפש דוד וכת"י וחמידת נפש דוד כמו נכספה וגם כלתה כי נחם על אמנון קבל תנחומין ע"כ וכן הרד"ק ז"ל פירושו כתרגומו וחמידת נפש' דדוד מלכא למיפק אל אבשלום ר"ל אותה נפשו של דוד לצאת בעבור אבשלום מרוב תאותו לו ע"ד נפשי יצאה בדברו. והחכ' ר' אברהם ן' עזרא פיר' ותכל אשת דוד והוא פועל יוצ' כלו' אם אבשלו' בקש' לדוד מאד עד שהתאו' דוד אל אבשלו' והתאוה שיצא אחריו אחד מנעריו בעבורו וז"ש לצאת אל אבשלום ע"כ. וכן הביא מהרי"א והביא בשם האפד שכל השלש השנים היה דוד יוצ' כמה פעמי' באנשי צבא לבקש את אבשלו' למצא אותו להרגו בדם אמנון בנו הבכור עד שעברו השלש שני' שאז השתדלה אחת מהנשים אמו של אבשלום או אחותו תמר או בתו של אבשלום בקשה מהמלך ומנעה אותו מלצאת עוד לבקש אל אבשלום להרגו וראו שעת הכוש' לבקש כן מן המלך ולמנעו יען כי ניח' המלך על אמנון כי מת שהיה מקבל תנחומין

עליו אז ראו למנעו ופי' ותכל לשון מניעה כמו לא תכלה רחמיך או יהיה פי' ותכל דוד שדוד מנע עבדיו מלצאת אחרי אבשלום להרגו ותחסר כאן מ"ם הקשר כמו עד יקו' גוי אויביו השמרו לכם עלות בהר. והנה עכ"ז ידע יואב בן צרויה כי לב המלך על אבשלום ר"ל שהיה בלבו להנקם ממנו עם היות שלא יצא אליו עוד לילחם עכ"ז כי לב המלך על אבשלום ולזה הוכרח לעשו' זאת התחבולה לקחת האשה התקועית ולא דבר עמו פנים אל פנים אלא שידע שנאתו והראיה שישב שתי שנים ולא ראה פני המלך עד כאן תורף דבריו ז"ל: **ולע"דן** ברור במה שכתבתי בפסוקי' הקודמי' שדוד בודאי שהיה שונא גדול לאבשלום על מה שהרג אחיו הבכור שנאמר עליו כבד את אביך ואת אמך ו"או לרבות אחיך הגדול ולכך שנאו שנאה גדולה אבל צערו היה על היות אבשלום שם בגשור יוצא לתרבות רעה מכריע את כל זה וז"ש ותכל נפש דוד שגמרה והסכימה לצאת אל אבשלום לטובה כדי להביאו ולקבץ נדחו לבלתי ידח יותר כי כבר ניחם על מיתת אמנת והיה דוד מצר לצאת אל אבשלום פן יתגאה וירום לבו לומ' שבא המלך אחריו ולזה אפשר הגיד הכתו' במ"ש ותכל נפש דוד שהיתה נפשו כלה שהיה רואה ההכרח' שנוי לצאת אל אבשלום לקרבו ולהשיבו מנדחו אלא שהיה רואה ההזק הנמשך מצאתו אחריו לזה ישב לו עד שיואב הרגיש בצערו וידע כי לב המלך על אבשלום ר"ל מצר עליו שיוצא לתרבו' רעה ולבו מצר והיה רוצ' לקרבו וחושש פן יבולע מצאתו כי ירום לבבו ויוסיף לכסלה עוד ביד רמה כל זה נכלל באו' וידע יואב כי לב המלך על אבשלום על דייקא דואג על כל הנז' לזה הוכרח לעשות זאת ההמצאה כדי להגזים הענין בעיני אבשלום לומר שאביו לא היה רוצה לקבלו בשום צד ואפילו חילוי פני יואב לא היה מקבל עד שהוצרך לתחבולה זאת של האשה החכמה הנז' בפסוקים וכולי האי ואולי שקבל ביאתו ופניו לא יראה כדי לזרוק בו מרה שלא ישוב לכסלה עוד באופן שאו' לצאת אל אבשלום לטובה היה ולא חסרה מ"ם כלל וכת"י בפסו' כי לב המלך למפק על אבשלו' מוכיח שהוא לטובה כאמו' וכן הר"דק ז"ל וידע יואב הכיר מתוך דבריו ויירא מאמור לו בפירוש ושלח לו הדבר ע"י סבה וגלגול דברים:

**יד**

**ב**

**וישלח** יואב תקועה וכו' רש"י ז"ל אמרו חז"ל תקועה שמן זית מצוי שם לכך חכמה ע"כ. וכן הר"דק ז"ל כי תנן תקועה אלפא לשמן ולכך יושביה מחוכמים וקראה אלפא לשמן ר"ל לשון אלף בית כלו' היא הראשונה המשובחת לשמן והיתה עיר בחלקו של אשר שכתו' בו וטובל בשמן רגלו ע"כ. והרל"בג אשה חכמה יודעת לסדר דבריה בחכמה

ושכל ובקש ממנה שתעשה עצמה כאשה מתאבלת על מת ותלבש שחורים ובגדי אבל לא תסוך שמן ותבכה ותתאבל לפני המלך ע"כ. ומהרי"א הביא בשם האפוד שתקוע בחלק בנימן הוא וכמו שכתו' ובתקוע תקעו שופר להיות שם צופה והיתה קרובה אל ירושלם בהר ומפני זה היו אנשיה חכמים כמאמר הטבעיים שאנשים ההריים הם בעלי תחבולה ופקחות גם כן בריאים וחזקים ואמיצי לב ובחר לעשות זאת התחבולה ע"י אשה ושתלך כדרך אלמנה שדרך דוד ע"ה בחסידות דיין אלמנות ואבי יתומים יפקח עליה מיד לחמול על בנה הנשאר. ותושג הדרוש התכלתיי להעביר חטאת אבשלום ועם היות ששם יואב הדברי' בפיה (על כן) [על כל פנים] צריך היה לאשה חכמה באומץ לב שתדב' ותשקיף מה שישי' בפיה וגם שאולי לא ימשכו הדברי' בינ' לבין המלך על האופן שחשב יואב ובהיותה פקחת תשיב ותענה כפי הראוי וסדר שתעשה שלשה דברים האחד התאבלי נא ר"ל במספד וקינה ודמעה על לחייה. והשני שתלבש בגדי אבל דהיינו בגדי אלמנות והשלישי שלא תסוך וה"ה לכל מיני תכשיט באופן שבאלו הדברים תדמה לאשה המתאבלת על מת ימים רבים ואמר זה כדי שיראה אותה המלך שאין בדעתה להנשא עוד כדי שימחול המלך דוד עליה כי אין לה כוונה להנש' עוד ואם כן אין לה תקוה עוד לבנים ויחמול המלך עליה ואמר לה והיית כאשה זה ימים וכו' ולא אמר והיית כאשה אלמנה על צד המוסר פן נחש תנחש על דבריו ולכן אמר בסתם כאשה מתאבלת על מת והיא בחכמתה הבינה כוונתו ולכן סדרה ואמרה אשה אלמנה אנכי ע"כ.

**ולע"דן** שחייב אותה יואב שקודם בואה אל המלך תנהוג מנהג אבלות כדי שיהיה אצלה האבל וההכנעה בקנין לכשתבא אל המלך שתהיה בלב נשבר ונדכה ז"ש התאבלי נא נא דייקא ולבשי נא גם כן שעתה נהגו כן ואל תסוכי שמן וע"י כן והיית כאשה זה ימים רבים וכו' שע"י ענייניים אלו בלי ספק והיית כאש' וכו' או אמ' לה שתעש' עצמה מההכנעה ונאנחה כאשה זה ימים רבים מתאבלת על מת ולא בחר באשה שתהיה ממש מתאבלת על מת לפי שהאש' ההיא יהיה לבה נשבר בקרבה ולא יהי' לבה פנוי לסדור הדברים כתקנן על כן בחר אשה שלא תהיה אלמנה ומתאבלת כדי שיהא לבה פנוי בלי טרדת האלמנות ותוכל לדבר לפני המלך בלב חזק ואעפ"י שהיא כמתאבל' זה ימים רבים כיון שאין האבלו' טבעי אצלה לא יכנע לבבה כלל ואפשר שחייב אות' לנהוג משפט האבלו' שאסור' בנעיל' הסנדל וברחיצ' ובסיכ' וז"ש התאבלי נא ולבשי בגדי אבל בעטיפת הראש ואל תסוכי להורות שהיא אבלה מקרוב וג"כ צריך שתהיי כאשה מתאבלת על מת זה ימים רבים דהיינו בהיו' המלבושי' בלויי הסחבו' שזה יורה שזה

ימים רבים שאת מתאבלת על מת ויכריח הפי' הזה תיב' והיית המיותר' זה מוכיח היות הויה מתחלפת מהנז' והכונה בבי' הפכים האלו מתייחס אל כונתה כי זה ימים לה שהיא אלמנה כמו שהורו מלבושיה וכיוצא בהם מהיותה כאשה זה ימי' רבי' מתאבלת על מת אמנ' האבל מענין הסיכ' והעטיפה והליכת' יחף כאלו האבלו' זה ימים מועטי' זה יהיה בבחינת הבן שנהרג ע"י אחיו או גם בבחינ' הבן הקיי' שרוצי' להרגו על שהרג אחיו והעומד ליהרג כהרוג דמי מאחר שכל המשפחה קמו עמדו עליו להרגו. ועל ב' הפכי' האלו שאל המלך בסמוך ויאמ' לה המלך מה לך כו' כמו שיבא בס"ד.

**ג**

**ובאת** אל המלך וכו' הר"דק אמרו ואם הוא סדר המשל בפיה מה צורך אל אשה חכמה לפי שתדע להשיב בחכמ' למה שיאמ' לה המלך כי יואב לא היה יודע מענה המלך שישים בפיה כל הדברים אלא כלל הדברים סדר לה ויש לפרש גם כן שהוא ספר לה המעשה והיא תקנה המשל ע"כ וכן מהרי"א והרחיב עוד בהבנת הכתו' ב"מש כדבר הזה לפי שהאש' סדר' בדבריה משל הבני' והנמשל ר"ל הענין המכוון אמר ודברת אליו כדבר הזה ר"ל תאמ' לו משל אי שתדמ' לדבר הזה אשר סופר למעלה מאבשלו' ואמנון ולז"א ב"כף הדמיון כדבר כלו' שתדבר למלך משל דומ' לדבר זה המכוון וישם את הדברי' בפיה ר"ל ספו' הנמשל ולפי זה יואב ספר לה הדבר המכוון והיא סדרה החיד' בפקחות' והאפוד פי' ודברת אליו כדבר הזה שתחוש אל העניני' לא אל המלות ובאו' עוד וישם יואב את הדברי' בפיה הם דברי' אחרים שלא זכר הכתוב ואם באולי לא ימשכו הדברים על הדרך הזה שהזהירה על דרך אחר וסדר דברים אחרי' ע"כ. **ולע"דן** לדקדק או' כדבר הזה בלשון יחיד וא"חכ אומר את הדברים בפיה בלשון רבים. ונראה כי יואב שם בפיה כל הדברים אחת לאחת כפי השיטה הראשונה הנז' ולפי שהדבר קרוב לודאי שישתנו הדברים בצד מה מפאת השואל הוא המלך וכיוצא לזה בחר אשה חכמה שתדע להשיב בענין ההוא בקרוב בפחות ויתר כי לכן לא רצה באשה אלמנה ממש כדי שלא יהא לבה טרוד באלמנותה ולא תדע להשיב בענין ההוא דבר בעתו ואעפ"י שלא יארעו הדברים כמו שסדרם יואב ושם בפיה ז"ש ובאת אל המלך ודברת אליו כדב' הזה ר"ל אם לא יארעו הדברי' בסדר הזה שאני מסדר ליך נא תני בדעתך ודברת אליו כדבר הזה בקירוב אליו וזה הורה ב"כף הדמיון שאמ' כדבר הזה בכל דבר מהדברי' אשר שם בפיך. או יאמר ודברת אליו כדבר הזה לומ' לו שאת אלמנה זה ימים ועל כן את היית כמתאבלת זה ימים רבים אמנ' ההתאבלות הזה מחדש לובשת אבל ובלי סיכה ובלי נעילת הסנדל הוא על הבן שנהרג או על הבן שרוצים להרוג ועל זה אמר ובאת אל המלך ודברת אליו

כדבר הזה של ענייני אבלות הנז' ועל שאר הדברי' המתייחסים בענין ונז' בסמוך שדברה פעמים שלש והרחיבה מענה רך עליה' הוא אומר וישם יואב את הדברים בפיה מסודרים אחת לאחת:

**ד**

**ותאמר** האשה התקועית כו' קשה כפל ותאמר ב' פעמי' בפ' והר"דק ותאמר ת"י ואתת איתתא לפי שאח"כ אמר ותאמר הושיעה המלך ולא אמר ותבא אל המלך לפיכך תרגם ותאמר הראשון ואתת. ואדוני אבי ז"ל פירש כי ותאמר הראשון ליושבי גלעד אמרה אל המלך אני רוצה להכנס והם אמרו לה לא ישמע לך המלך כי רבי' עומדי' עליו וז"ש כי יראוני העם כלומר הפחידוני כי אמרו שלא תשמע דברי. וכשנכנסה אמרה הושיעה המלך כדרך הצועקים עד כאן. ומהרי"א הביא כן והביא דברי האפוד שפירש ותאמר האשה התקועי' הדברים הנאותים לאמר אל המלך בקרוב איש להשתחוות לו שיאמר יחי המלך דוד לעול' וכסאו נכון וכיוצא ואח"כ ותפול על פניה וכו' ואח"כ ותאמר הושיעה המלך מעין יסדיר שבחו של מקום ואח"כ יתפלל עד כאן והוא ז"ל פירש כדי שלא יחסר בפסוק דבר שהפסוק הזה כלל ופרט הוא שבתחלה אמר דרך כלל ותאמר אל המלך כל הדברים הנז"ל בסמוך וישם יואב את הדברים בפיה ותאמר האשה התקועית אל המלך כאלו אמר ותאמרם האשה התקועית אל המלך דרך כלל והפרט הוא שבתחלה ותפול על אפיה וכו' ואחר כך ותאמר וכו' עד סוף הענין. ואמרה הושיעה המלך לומר כי דין כזה לא יבא לפני שופטים ושוטרי' שיאמרו לה שלארץ לא יכופ' בדם אשר שופך בה כי אם בדם שופכו אבל רצוני שאתה המלך אשר בידך היכולת המוחלט לעשות כדין ושלא כדין בהוראת שעה אליך באתי וז"ש הושיעה המלך אליך תאות הבקש' כזאת לא אל שופטי הארץ וסנהדרי ישראל ע"כ. **ולע"דן** ותאמר האשה התקועית אל המלך לפי שיואב אמר לה ובאת אל המלך ודברת אליו כדב' הזה שלא ירך לבבך מהמלך לדבר בחפזון ובלבול לזה ליואב ותאמר האשה התקועית אל המלך אדבר ככל אשר דברת אל תירא ואל תחת מבלבול דברים ז"ש ותאמר האשה התקועית אל המלך אכנס וכן אעשה ככל אשר דברת ואחר כך מספר שעשתה הענין בפועל ותפול וכו':

**ה**

**ויאמר** לה המלך מה לך וכו' רש"י ז"ל אבל אשה אלמנה אבל בקושט' עד כאן וכן הר"דק וביתור וימת אישי כך אמרה אני אשה אלמנה זה ימים רבים אבל אני עתה אחשוב שמת אישי היום אם יהרגו בני הנשאר לי ע"כ. ומהרי"א הביא שהמפרשים פירשו שהמלך שאל לה מה הדבר הזה שאת מבקשת ישועה עליו ושהיא ספר' הענין והקדימה שהיא אלמנה כדי לעורר רחמיו ושמת אישי פי' וכבר מת אישי זה ימים רבים. ואני אחשוב

שהמלך אמר לה מה לך כדי להוכיחה למה תבא צועקת לפניו האם אין לה בעל שיבא לדרוש מאתי דבר המשפט או אם היתה צועקת מהבעל כי יכנה בשבט וזהו מה לך מה הדב' המיוחד לך שתבא אתה ולא בא אישך והיא השיבה אבל אשה אלמנה אני ר"ל איני צועקת מבעלי ולא מורדת ואשת מדינים אבל אלמנה אני ולזה באתי אני לפי שאישי אין אתי ולפי שהאלמנות בלשוננו יאמר על האשה שמת בעלה או על האשה שנפרד בעלה ממנה בחיים כמו שאמר בנשי דוד ותהיין צרורות עד יום מותן אלמנות חיות לזה הוצרך לפרש וימת אישי. או אמרה זה להגיד שבעל' מת ונסע למנוחה ועזב אות' לאנחו' כמאמר הנשים האלמנות הנאנחות ונאנקות וז"ש וימת אישי ולשפחתך שני בנים כו' שמת אישי במנוחה ואני בסערה וסופה כי לשפחתך שני בנים וכו' ע"כ. **ולע"דן** לדקדק תיבת אבל בתחילת הענין קשה מאד ונראה כי דוד שאל לה מה לך מתרעמת כאלו עשו ליך איזה עול במשפט לזה אמרה לא אדוני אבל אשה אלמנה וכו' שאעפ"י שהשופטים בימיך לא יעשו כי אם ד"ת אבל בנדון זה שאשה אלמנה אני זה ימי' רבים ועת' מחדש וימת אישי ממש ע"י הריג' הבן הא' שגהרג ע"י אחיו אשר נתחדש לי מיתת אישי ע"ד ותשאר האשה משני ילדיה ומאישה הנאמר בנעמי שע"י מיתת ילדיה נתעוררה מיתת אישה באופן שאשה אלמנה אני מימים וימת אישי עתה ולשפחתך שני בנים וכו' ויכו האח' את הא' וימת אותו שע"י זה וימת אישי כאמור והנה קמה כל המשפחה וכו' וכבו את גחלתי וכו' באופן שלא עשו לי עול עדיין וגם המשפח' אינה שואלת דבר יוצא מהקש הדין אבל אשה אלמנה וכו' ומהיותי אשה מציר' והנושה זר מאד וצריך להכנס לי לפנים משורת הדין שלא לכבות גחלתי. וז"ש אבל. ואפשר עוד שהמלך שאל מה לך באה אל המלך לחצרו בשחורים כי אין לבא אל המלך אל ביתו בלבושים האלה כי נחש ינחש אבל בדרך בצאתו אנה ואנה היה לך להתראות אלי ז"ש מה לך ותאמר הדין עמך אבל ההכרח לא יגונה כי אשה אלמנה וכו' ולשפחתך וכו' והנה קמה המשפח' על שפחתך ויאמרו תני את מכה אחיו וכו' דלית דין צריך בשש ולכן לא יכולתי להתאפק זמן מה כי הדבר נחוץ מאד ואפשר ששאל לה מה לך בשני מיני אבילות הא' שאת מתאבלת מחדש בנעילת הסנדל וסיכה ועטיפה לובשת בגדי אבל והשני מבלוי מלבושך ונאקתך היה כאלו את מתאבלת זה ימים רבים ומה לך באלו העניינים שנים לז"א אבל אשה אלמנה אני וימת אישי המציאה כאלו היא אלמנה מב' אנשים הא' זה ימים רבים ונשאת וימת אישי זה אשר מחדש וא"כ הב' בני' מהא' והיא מתאבלת ובלתי סכה שמן על השני באופן שהיא מרת נפש מאד וזהו כפל אשה אלמנה אני וימת אישי ובמ"ש הרד"ק בשם אביו בפסוק ותאמר האש' התקועית אל המלך שאמרו לה שלא ישמע לה שהמלך טרוד

בכמה דינים שקדמו לבא קודם בואך כמ"ש כי יראוני העם דהיינו הפחידוני שלא תשמע דברי ולכן נראה שנכנסה היא בעובי הקורה ודחקה את העומדים לפניה ולז"א לה המלך מה לך דוחק' את הקודמי' אליך בדין שאין להעבירם ולזה השיבה כן הדין שהקודם לטעון זכה אבל אשה אלמנה אני וראוי להקדים דיני ובפרט בהיו' דבר של פקוח נפש והדבר נחוץ. עוד אפשר שאמרה אבל אשה אלמנה לפי שהיא מילתא דעבידא לגלויי שעל כן היה הנמשל וא"כ המשיל את המלך לאלמנה או לאשתו אם אבשלום אליה אשה אלמנה לזה אמ' לשון אבל לומר לא שאשתך תתדמה אל אלמנ' ולא אתה אדוני המלך אבל אשה אלמנה אני לבדי ולא זולתי וימת אישי.

1

**ולשפחתך** שני בנים הר"דק ויכו האי' את האי' הכינוי טרם ההודעה וכן וישנו את טעמו וזיהמתו חייתו לח' והדומי' להם ע"כ ומהרי"א ז"ל בסידור דבריה ד' דברי' באי' וינצו שניה' בשדה שלא היה שם עדים והתראה כ"א שניה' יחידי' בשדה והוא סיוע בנמשל להקל עונש אבשלו' שלא היה חייב מית' מן הדין. הבי' ואין מציל ביניהם ר"ל שכשהיו במריבה בעיר לא נכנס אדם ביניה' לשום שלום וליסר את הרשע ואמ' זה לרמוז לדוד שכאש' עשה אמנון ענין תמר היה ראוי לו לדוד ליסרו כראוי ולשים שלום ביניה' ומזה נמשך מה שנמשך. הגי' ויכו האי' את האי' ר"ל שהכה אי' מבניו את האי' והוא התחיל בפצע ובהכאה ואז (המור') [המוכה] ההוא במרת נפשו המית אותו את אשר הכהו וזה להקל בעונש ההורג שיוכל לטעון שאחיו רודף הוא שהתחיל להכותו ולא יכולתי להציל נפשי כ"א בדם הרודף. ואמרה זה לרמוז שאמנון פטר מים לחטוא בעינוי תמר וחרף בזה את אבשלום ולכן היה הוא המכה ראשונה ודמו בראשו. הד' והנה קמה כל המשפחה ר"ל עם היות שאינם בית דין עכ"ז קמה כל המשפחה מאליה ויאמרו תני את מכה אחיו ונמיתנו שהם רוצי' להמיתו בלי ב"ד ולא עוד אלא שאינם עושים זה לתכלית טוב נקמ' דם השפוך כי יחם לבבם אבל עושים כן לחמדת הממון להליץ בעד אבשלו' לומר כי כל שאר בני דוד ומשפחתו מלמדי' עליו חובה כי הוא יורש המלכות ולכן כול' חפצי' במיתתו כדי שירשו מקומו ואין ספק שרצת' האש' הזאת לעשות משל מענין אדם הראשון עם שני בניו שויהי בהיותם בשד' קם קין אל הבל אחיו ויהרגהו ועכ"ז לא הרגו הש"י אבל שם לקין או' לבלתי הכות אותו כל מוצאו. ככה דוד ישמור לפיו מחסום ויצדיק דין שמים כאשר עשה אדם הראשון ע"כ. והיא השקפה נכונה שאדם אדם דוד משיח ומה שאירע לאדם הראשון אירע לדוד הוא אד' הראשון בסוד הגלגול וגם לחז"ל בשבעי' שנה שנתן לו מחייה: **ולעד"ן** במה שזכרתי שהיתה אלמנה משני אנשי' שנשאת

לראשון וז"ש אבל אלמנה אני ונשאת לשני וימת אישי אולי מכל אי נשאר לה בן א' ולזה היתה קטטה ביניה' וז"ש ולשפחתך שני בני' אבל לאבות לא היה אלא בן לכל אח' לבד ולזה וינצו שניהם בדברי' ואח"כ בהכאות ויכו האחד את האחד. ובהכאה כל דהו שלא במתכוין ושלא היה בה כשיעור להמית ועכ"ז וימת אותו. והכונה ששניה' נצו זה בזה והוא בנמשל לומר שאמנון חטא לאבשלום ואבשלום חטא לאמנון ושמיתת אמנון לא המיתו אבשלום בידו ממש כי אם בצווי שלו וזהו ויכו האחד את האחד אבל וימת אותו הזולת מדלא אמרה וימיתהו על המכה הנז' אלא וימת אותו והוא התנצלו' מה.

**ז**

**והנה** קמה כו' הרד"ק גם את היורש כמו שמת היורש הא' זהו רבוי גם לבלתי שום לאישי שם ושארי' בני המשפח' מתכוונים שלא ישאר לאישי שם ולהשמיד את היורש כדי שיהיו הם יורשים נכסי בעלה כי אין עליו דין מות כי אין שם עדים כמו שאמר ואין מציל ביניהם ואין דין בני מסור להם אלא לשמים ו"את גואלי הדם הם אין הדבר כן כי לא יחם לבבם לנקום אלא תכליתם להרוג היורש כדי לירש הנחלה ואני אשאר בלא בן וכבו את גחלתי המאירה לי אחרי מות אישי ובני האח' ע"כ וכן מהרי"א. והר"לבג ז"ל הנה שאלתם זו ידמה מפני חשבם עצמם גואלי הדם והנה לא הותרו גואלי הדם להרוג הרוצח עד עמדי לפני העדה למשפט ולזה נשבע דע"ה חי ה' אם יפול משערת ראשו ארצה ע"כ. **ולע"דן** שנתרעמה מהמשפחה שמלבד שרוצי' להרוג אותו שלא כדין מפאת הטענות הנ"זל הנה רוצים שהיא בידיה תמסרהו להריגה וז"ש ויאמרו תני את מכה אחיו שהיא תתן אותו בידיה כאילו ברח ורוצים שתאמר להם היכן הוא נחבא וזה התנצלות בנמשל למה שברח אבשלום שלא היתה הבריחה מאביו ויהיה מרד כי אם מבני המשפחה שלא יבולע מהם ושאין לדוד למסרו בידם כ"ש שלא להרגו כמו שאין לאלמנה ההיא לתת ולמסור בנה בידי'. אמנם במ"ש נשמיד' את היורש כי לפי פשטי הפסוקים השני בנים האלה מאב אחד הם והם בניה ולזה אמרה ונשמידה גם את היורש כי בהמית זה הנשאר שהוא היורש את אשת הראשון וייבם להקים שם אחיו המת ז"ש ונשמידה גם את היורש שבהשמיד זה היורש ישמד אחיו הנהרג שאין מי שיקים לו שם ושארית וז"ש גם את היורש גם לרבות אחיו הנהרג ויהיו כבוי גחלת לאלמנה גם לבעלה לבלתי שים לאישי שם ושארית שיקרא שם המת על בנו הנשאר וכי תימא מה יזכה ברא בזה הורג נפש אחיו אל בעליך המת לז"א לבלתי שים לאישי שם ושארית על פני האדמה שאעפ"י שלמעלה בשמים לא יזכה ברא בזה לאביו סוף סוף על פני האדמה ישים לו שם ושארית ז"ש על פני האדמה ואולי יצא ממנו:

**ח**
**ויאמר** המלך [אל האשה] לכי לביתיך וכו' ה"רדק ז"ל אצוה עליך אצוה בני המשפחה עליך שלא יגעו בבנך:

**ט י**
**ותאמר** האשה התקועית וכו' ויאמר המלך וכו' רש"י עלי אדני העון כנוי הוא לכבודו של דוד כלומר אתה מדחה אותי לאמר אצוה עליך ואני אלך לדרכי ואתה לא תצוה עלי ובני יהרג על מי העון הזה ע"כ וכן ה"רדק בקירוב ז"ל ו"מש המדב' אליך ר"ל מבני המשפח' תביאי אותו אלי ואני אצוה לו ולא יוסיף לגעת בך ואמר והבאתו והי"לל מדרך הדקדוק והבאתיו בח"ירק התי"ו כי לנקב' מדב' אבל אמ' והבאתו כנגד א' מנעריו העומדים שם כי האש' לא תוכל להביאו אם לא עם א' מנערי המלך ע"כ וכן הר"לבג ומהרי"א ז"ל הביא בשם האפוד ז"ל שכיון דוד במאמר הא' לו' שיצוה א' מעבדיו לדבר אל גואל הדם שלא ימיתו את בנה ויעשה בדבר משפט וצדקה ורחמים וזהו לכי לביתך ואני אצוה עליך והיא לא ישרי בעיניה שיוצי' משפט' לאור כי אם המלך בעצמו כי זולתו פן יטה משפטה להדר פני גדולי המשפחה החפצי' להמית בנה ויחשוב המלך שאין עליו עוד עון אחרי שכבר צוה בדב' המשפ' וזהו עלי אדוני המלך העון ר"ל שהעונש והוא המכוני הנה בעון במיתת (בזה) [בנה] הב' סובב עליה ועל בי' אביה כי המלך וכסאו נקי יהיה ואפי' שיטעי' השליח או יטה הדין וא"כ היתי' בזה הערי שאין רצונ' אלא שהמלך בעצמו ידין דינה לז"א המלך שנית ויאמ' המלך המדב' אליך הבאתו אלי אלי דייקא ו"מש לשון זכר והבאתו ולא אמר והבאתיו בחי"רק תחת התי"ו כמשפט הנקבה לפי שזו היה ענייני מעניין איש החכ' ואינ' אשה בדברי' ובחכמת' ע"כ ומהרי"א כתב שדוד אמ' לה לכי לביתך ואני אצוה עליך היינו שיחקו' וידרוש אם האמת אתה כי אין להאמין אל דברי בעל דין והאשה לא נתרצי' בחקירה ודרישה לפי שכל זה לא היה ולא נברא אלא למשל היה ולזה אמר' שאין ראוי על זה חקירה ודרישה כי לפי האמת היא גואלת דם בנה הנהרג ובעלת דין מצד בנה החי כי היא אם שניה' ולכן ראוי שעל פיה יתאמת הדין ולא יצטרך עוד לדרישה וחקיר' כי אם יהיה בזה עון וחטא מצד אם כזבה אל המלך שלי אדני העון אם אמרתי שוא ודבר כזב והמלך וכסאו נקי במה שיצוה אחר שנסמך על דברי ואז המלך אמר המדבר אליך והבאתו אלי שלא נצטרך עוד לחקור ולדרוש בענין אבל מיד אני גוזר וחותך הדין שלא ימות בנך והמדבר אליך עד עתה לקח' הנקמה להמית את בנך החי צוה אתה איש אחד שיביאהו לפני ואני אדבר אליו ולא יוסיף לגעת בך. **עוד** אפשר לפי שהמלך אמר במאמרו הראשון ואני אצוה עליך שהיה רוצה לעשות שליח יפקח על דבר זה גם אמר עליך והיא תמהא על שני הדברי' אם על מ"ש עליך תמהה

ואמ' אל המלך עלי ועל בית אבי העון עד שאמרת אצוה עליך לא היה לך לצוו' אלא על בני שבו העון. ועל מה שאמרת אצוה שמורה על מינוי שליח ופקיד מתחת ידך על זה ג"כ תמה' מאד והמלך וכסאו נקי בתמיהה ר"ל האם בהיותך נשמט מענין בזה תהיה נקי אתה וכסאך והנה דוד השיבה על הדבר הא' ואמר והבאתו אלי כנגד זה הענין הב' שהיא קושיא מענין ולא חש להשיב עתה על לשון אליך כי בנה והיא הכל דבר א' והיא חזרה להקשות לו על זה ואמרה יזכור נא המלך את ה' אלהיך ולא ישמידו את בני ואתה פעמים אינך מזכיר את בני כלל כי אם אותי ראשונה אמרתי עליך ושנית לו' ולא יוסיף עוד לגעת בך והרי אין הדבר תלוי בי אלא בבני לז"א דוד ויאמר חי ה' אם יפול משערת בנך ארצה ע"כ. הן אמת שלדרך זה ק"ק למה לא השיב מיד דוד אל מה שאמרה עליך כיון שהוא תמהה על זה באומרה עלי אדוני המלך העון ועל בית אבי א"כ לא הי"לל לגעת בך כי אם בבנה עד שהוצרכה זאת ועוד קשה שאם הפסוק בתמיהה הי"לל עלי ועל בית אבי אדוני המלך העון ולא להפסיק בין מאמר עלי כדי להיות הכל בתמיהה לא כן עתה באומרו ועל בית אבי שמורה היותו ספור בניחותא: **ול"עדן** שהמאמ' הראשון הוא לכי לביתך ואני אצוה עליך נגיד ומצווה פקיד ממני לפקח על דינך וז"ש ואני אצוה עליך איש מעבדי יפקחו בדינך ולזה אמר' האשה התקועית דע לך שבני הרי הוא הרוג כי גואלי הדם יחם לבבם ויהרגוהו ומה גם היות פנייתם ליירש נחלתו ימהרו יחישו מעשיהם ובעוד שאני באה לפקח על בני ולדבר אל האיש אשר צויתני אליו יומת בני והעון ההוא אל נא יהיה עליך אבל יהיה עלי שנתרציתי בזה המא' שאמ' אצוה עליך לעומת זה השיב המלך מאמ' בי והוא המדב' אליך ר"ל אליך הידוע לך שדבר ליך ואמר ליך תני את בנך הבאתו אלי ואתרה בו ולא יוסיף עוד לגעת ביך ולא נמתין עד שירצה ויבא להרע לך כי אז לא נוכל לתקן המעוות ואז נתרצית התקועית. עוד אפשר שהמלך אמר במאמרו הא' לכי לביתך ואני אצוה עליך ונתרצית התקועית והשיבה לו' שבח והודא' חן חן לו על זה והוא אומ' אל המלך יהי לבך בטוח שלא יקרך מזה עון וכו' אולי תחוש שרחמ' שלא כדין והיה ראוי שיקוב הדין את ההר לז"א לו עלי אדוני המלך העון ועל בית אבי לא עליך כי המלך וכסאו נקי כי כדין מעשיך כיון שאין כאן עדים והתרא' אין כאן חיוב מיתה בידי אדם אבל יהיה דינו מסור לשמים אם המית במזיד ואם שגג במיתתו יחיה וזהו עמי אדוני המלך העון אז חתם המלך הגזר דין ויאמר המלך דבר מלך שלטון המדבר אליך והבאתו אלי ולא יוסיף עוד (לגלות) [לגעת] בך כדפרשית בפירוש הקודם:

**יא**

**ותאמר** יזכר נא וכו' רש"י ז"ל יזכור נא המלך את ה' אלהיו שהקפיד על אורך הדרך להציל נפשות שנאמר והשיגו כי ירבה הדרך וזהו מהרבות גואל הדם לשחת ואתה דוחה אותי עד כאן. וה"רדק ז"ל יזכור נא המלך את ה' רצהו שיוציא שבועה מפיו כי לא יומת בנה ולמה כן מהרבות גואל הדם לשחת כלומר שגואלי הדם מרובים ואם יצוה המלך אל האחד יבוא האחר ויהרגנו אבל אם ישבע המלך שלא יומת ישמעו כל הגואלים השבוע' וייראו שלא יגעו בו. והביא דברי המתרגם והם כדברי רש"י ז"ל משערת בנך כתרגומו משערת ריש בריך ע"כ וכן הרל"בג מהרבות גואל הדם לשחת ר"ל שלא ירבו גואלי הדם לשחת כי אין זה מחק גואלי הדם כי זה הנשאר הוא ג"כ קרובם וכאילו אמרה שיזכור לפניו שיאמר להם שאין ראוי להם מצד היותם גואלי הדם שירבו לשפוך דם קרוביהם ואז נשבע דוד חי ה' אם יפול משערת ראשו ארצה וידמה שלא היה שם עדים ולזה נשבע לה כי לפי דיני התורה לא היה בן מות אם היה הענין כמו שהגירה לו ואפשר עוד שאפי' יהיה בן מות לפי משפטי התור' הנה היה יכולת ביד המלך להצילו להוראת שעה עד כאן. וכן הביא מהריי"א דעות רש"י והר"דק ז"ל והביא דברי האפוד שכוונת אומרו יזכר נא המלך את ה' אלהיך במעשה שהיה כך היה בשני אחים קין והבל שנזהר השי"ת מהרבות גואל הדם לשחת שלא רצה שיהרג קין שלא להוסיף השחתה וגם מפני הזקן אדם שלא יוסיף יגון על יגונו גם במיתת קין על הבל ואדרב' וישם ה' לקין אות לבלתי הכו' אותו כל מוצאו מן הבהמו' וחיו' כמו כן אתה אדוני לא יספיק לי במה שאמרת לי המדבר אליך והבאתו אלא שימה לי אות אמת כמו שהושם לקין ולזה שם לה אות ויאמר חי ה' אם יפול משערת בנך ארצה. **ולע"דן** שאחר כל ההבטחות הנזכר עכ"ז הפצירה לומר לדוד יזכר נא את ה' אלהיך כו' לפי שהיה אפשר שלא יהרגוהו כמו שהבטיח' המלך אבל יקחו כופר מבנה כל אשר לו ועני חשוב כמת ותהי לו תמורת המיתה וגואלי הדם היורשים יכונו בממונו כי זה תכליתם כמו שהקדימה בראשית אמריה לזה אמרה יזכור נא המלך את ה' אלהיך אשר צוה בתורה שלא ילקח כופר ממון ובזה מאח' שלא נתחייב מיתה מצד שלא היו עדים בדבר הזה ומצד הטענות הנז"ל שבאו בתוך אמריה מעתה יזכור את ה' אלהיך אשר חשש שלא יטו גואלי הדם אחרי בצע כסף ובזה ימנע מהרבות גואל הדם לשחת ממון ההורג ובזה ימשך שלא ישמידו את בני באומרו לשון השמד הוא שלא יקחו כל אשר לו לחלוק ביניהם תמורתו וכופר נפשו וז"ש ולא ישמידו ולא אמר ולא יהרגו את בני שכבר הובטחה על זה אבל שאלתה ובקשתה על ההשמד מממונו ולזה השיב המלך ואמר חי ה' אם יפול משערת בנך ארצה אפי' שער הראש

שהוא מתגלע שהוא מותר באדם אפי' מכיוצא בזה לא יפילו ולא יהנו ממנו כל שכן מזולתו מההנאות:

**יב**

**ותאמר** האשה תדבר כו' הר"דק תדבר נא אחרי אשר נתן לה מה ששאלה ממנו רצת לגלות לו קצת הדברים ברמיזה כדי שיבין שעל דבר אבשלום באה עד כאן. וכן הסכים מהריי"א והכריע כן לשאין ראוי לפרש הפסו' שמכאן ואילך על בנה של האש' התקועית והוא המשל שאם כן היתה צריכה עוד לנטילת רשות לדבר עם המלך אלא ודאי מכאן ואילך כל דבריה בנמשל עד כאן. **ולע"דן** להוכיח כן מלשון הכתוב שאו' תדבר נא שפחתך אל אדוני המלך ר"ל עד כאן היו דברי במה שהוא מתיחס אלי להצלת בני אבל מכאן ואילך תדבר נא שפחתך כמתייחס אל אדני המלך אליו ממש. ובזה מדוקדק שלא הזכיר כאן האשה כי לא היו דבריה אלא בבחינת עצמה במשל על בנה אלא על המלך כל דבריה:

**יג יד טו**

**ותאמר** האשה ולמה כו' כי מות נמות כו' עד סוף הענין רש"י ולמה חשבת כזאת על עם ה' לחשוד את ישראל ואת גואלי הדם שיבואו להרוג את השני בלא עדים והתראה. ומדבר המלך הדבר הזה כאשם והדבר הזה שחרצת לאחרי' שאמרת לי לא יפול משערת בנך ארצה עכשיו תגלה לך שאין הדבר הזה אלא על שני בניך אל תתחרט לאמר דברתי זה כאשם והנני חוזר בי לבלתי השיב המלך את אבשלום שנדחה ממנו וברח לו ומדב' המלך הקיטון פרלמי"ט בלע"ז כי מות נמות ודיינו באותו עונש ולא ישא אלהים נפש איש מן המיתה לפיכך נחשב המלך מחשבו' לבלתי ידח ממנו נדח. ועתה אשר באתי לדבר אל המלך אדני את הדב' הזה בכנוי עלי ועל בני כי יראוני העם הפחידוני מלבקש את אדוני על בנו פן יכעוס עלי ותאמר שפחתך אדברה נא בענין זה אולי יעשה המלך את דבר אמתו כי ישמע המלך אלי להציל את אמתו מכף האיש הבא להרוג את בני ולהשמידני יחד מנחלת אלהים ותאמר שפחתך מאחר שיצוה המלך עלי יהיה דברו למנוחה לבנו הלא ישוב מדברו הטוב כי כמלאך ה' אלהים ולא יחזירנו כעס ושנאה מדברו הטוב עד כאן והר"דק ולמה חשבת כי לא יאמינו שאתה נשבעת שלא ימות בני אבל יאמרו אם דבר המלך הדבר הזה באשם ובשוגג דבר אותו שהרי הוא אינו משיב את אבשלו' שהוא בורח מפני שהרג אמנון אחיו ואיך נשבע הוא שזה שהרג אחיו לא יומת ולא יודח כי מות נמות כו' הכל כרש"י ז"ל אלא שהרחיב ביאור במשל כמים הניגרים שהכוונה מות נמות כולנו סופינו למות ואין הנפש חוזרת עוד אל הגוף בטבע כי אם ביכולת אלהי כמו המים הערים ארצה ממקום מדרון שניגרים כן נפשות בני

האדם לא יאספו עוד אל הגוף בטבע אלא במעשה נס בתחיית המתים ולא ישא וכו' כרש"י ז"ל וחשב מחשבות המלך כרש"י ז"ל והוא הוסיף לבארו על השי"ת שחשב מחשבות באומרו שההורג יהיה בעדי' והתראה עד שיומת ואם הוא שוגג גולה לבד כל אלו המחשבות חשב השי"ת כדי שלא יודח ממנו נדח וי"ת אלהים דיין ותרגם ארי מיתא דמאית וכמיא דמתאשדין לארעא דלא אפשר להון דיתוספון כן לית אפשר לדינא דקושטא לקבלא ממון דשקר ודמחשב מחשבן כו' כי יראוני העם בתחילת הפ' פירשתיו שעל העם היושבים בשער המלך קאמר שהם יראוני והפחידוני שלא תשמע אלי ועכ"ז הפצרתי ותאמר שפחתך אדברה נא אל המלך אולי יעשה כו' והפי' הנכון שעל כל בני עירה אמרה כי הפחידוני העם שלא תועיל צעקתי לפני המלך בדבר הזה למנוחה שיניחני מצערי ומדאגתי לשמוע הטוב והרע כלומר שתשפוט האמת לפי מה שתשמע עד כאן. והרל"בג ז"ל ומדבר המלך הדב' הזה כאשם ר"ל והנה המלך מדב' הדבר הזה שנרא' בו שהוא כאשם לבלתי השיב המלך את נדחו והו' אבשלום כי אם יבקש להמיתו יאשם כי יעשה מה שהרחיק אותו בדברו עם האשה התקועית כי מות נמות כרש"י ז"ל. ולא ישא אלהים נפש רוצה לומר לא יכבד ולא ישא פני כל נפש להצילה ממות אלא סוף כל אדם למות וחשב השי"ת מחשבות להמית בני אדם במינים שונים ובסבות שונות בדרך שלא יהיה נדח אחד מהאנשים שידמה בנפשו לברוח מהמות כאילו אמרה בזה שאולי מאת הש"ת היתה הסיבה להמית את אמנון כי הוא חושב מחשבות לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו. יהיה נא דבר אדוני המלך למנוחה ר"ל להניח לו מרגזו וזה יהי' סיבה לשאול ממנו שישיב את נדחו אחר שהסכים זה הענין בבני כי כמלאך האלהים כו' כנז"ל בהרד"ק ע"כ והאפוד ז"ל פי' כפי מה שהביא מהרי"א ז"ל שאמרה האשה שהיתה מתפחדת שלא יקיי' המלך שבועתו ממה שראתה בחוש שהוא עושה עם בנו בענין דומה לזה וזהו שאמרה ולמה חשבת על עם האלהים ירמוז לאבשלום ורעהו אשר עמו או על אבשלום כי האיש המיוחד יקרא עם ע"ד לעם נכרי לא ימשול למכרה כפי דעת קצת המדקדקים כי מות נמות רמז למיתה הטבעית וכמים הניגרים ארצה רמז למיתה המקרית ולא ישא אלהים נפש ר"ל שאין הרע נמשך ממנו יתברך בעצם כי הוא יתברך לא ישא הנפשות אבל המות היא מהכרח החומר והוא יתברך חושב מחשבו' ונתן מצוות ודינין מעדים והתראה וערי מקלט שבלתי ירח כו' למלט הרוצח ואמרה האשה כן מפני מה שראתה שהוא היה חושב בענין אבשלום היתה מונעת עצמה מלדבר ולבקש ממנו על בנה אבל עתה בעבור שהפחידוה העם ר"ל להרוג את בנה מפאת ההכרח באה לבקש ממנו ולכן בקשה שיהיה נא דברו לה למנוח' ר"ל שיקיי'

שבועתו ויהיה כמלאך אלהים הנצחי ובלתי משתנה ובסוף רצתה להפטר ממנו ואמרה לו וה' אלהיך יהי עמך עד כאן ומהריי"א ז"ל הקשה עליהם שלדבריהם עד סוף דבריה האשה הזו מחזקת במשל לבקש על בנה והוא זר שלא היה לה עוד צורך במשל ולמה לה נטילת רשות לומר ותאמר האשה תדבר נא שפחתך כו' אחר שהוא המשך הדברים והנכון אצלי שהאשה סדרה שאלת ובקשתה על בנה עד שהגיע' למבוקש' שנשבע לה המלך חי ה' אם יפול משערת בנך ארצה ומכאן ואילך ביארה הנמשל וכוונ' דבריה שהוא על אבשלו' ולזה לקחה רשות ותאמר האשה תדבר נא שפחתך כו' ולמה חשב' כזאת על עם ה' נתנה האשה בדבריה אלה שתי אשמות לדוד האחד הנוגע בבני המשפחה במה שחשב עליהם שהם עם אלהים שיהיו כ"כ אכזריים שיבקשו את בנה להרגו ולהרבות בדם וחשדת אותם שיהרגו בלי עדים והתראה ואמרה זה להפליגה ברוע הענין מהריגת איש בלא עדים והתראה ושאין לחשוד בזה את עם אלהים וירא חטא והאשם השני הוא בענין דוד עצמו עם אבשלום שאם הצלת הבן ההורג הוא בדין ומשפט כאשר דן הוא אם כן איך יעשה הוא בענין אבשלו' בחילוף הדין וזהו אומרה ומדבר המלך הדבר הזה כאשם ר"ל ממה שדברת ונשבעת בענין בני אם יפול משערת ראשו ארצה אם כן אתה אשם וחוטא בהיותך בלתי משיב את אבשלום שהוא נידח בארץ אויבי ה' והנה אמרה ארבע' טענות איך הוא אשם בדבר הזה הא' כי מות נמות רוצה לומר שהמיתה נגזרת על כל חי וכיון דכן אין הכא תרעומת במת קודם יומו כיון שסופו למות ואין ראוי להרוג אדם כיון שסופו למות מעצמו כמאמר איוב ומה לא תשא פשעי כו' כי עתה לעפי אשכב כו' ולכן מפאת המות העתיד' ראוי לדוד שיכפר לאבשלו' ולא ירדפהו עוד ולזה נתנה התורה גבול לישיבת הרוצח בעיר מקלטו עד מות הכהן הגדול כי במותו יתפעלו הכל מהמיתה ויכפרו איש לרעהו אחרי שכולם עתידים למות וכן פירש רש"י ז"ל שאמר כי מות נמות כו' דהיינו באותו עונש. הטענה השנית אמרה וכמים הניגרים ארצה שבענין הגזל יש תיקון למעוות בהשיב הגזלה אשר גזל ובתשלומי ד' וחמשה יתוקן כל דררא דממונא. אמנם המות אחרי מות הנהרג האם תשוב נפשו אליו בשפיכות דם הרוצח האם נפשו של רוצח יכנס בנרצח זה כי כמים הניגרים ארצה אשר לא יאספו והשתי טענות האלה אינם טענות אמיתיות בעצמם רק הם טענות מדברי פתוי להמשכת לב [כמאמר הנשים] שאין דרכם מופתיי. הטענה השלישית אמרה ולא ישא אלהים נפש רוצה לומ' שאעפ"י שבעול' הזה לא יענש החוטא הנה עכ"ז יענש בדינא רבא כראוי רוצה לומר בעולם הנפשות וכ"מש התורה כי לא אצדיק רשע שאף על פי שהשופט לא יוכל להזיק לצדיק בדינו מצד שאין עדי' והתראה עכ"ז לא אצדיק אותו אני אבל אפרע

ממנו. באופן שאבשלום לא הרג את אמנון כי אם בשבט פיו שצוה לנעריו הנה מהשי"ת יהיה משפטו בדיני שמים כי לא ישא אלהים נפש רוצה לומר לא יכפר את נפשו ולזה דברה בלשון נפש ולא אמרה ולא אלהים אדם. הטענה הרביעי' אמרה וחשב מחשבות לבלתי ידח כו' רוצה לומר שהק"בה חשב מחשבות לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו בעול' הזה כדי שלא יענש בעולם הבא וז"ש וחשב מחשבות לשלא ידח האדם מן העונג האלהי הנפשיי ואמרה זה על אמנון שמהאלהים היתה מסיבה שימות לכפר לו על עונותיו ולהיות אבשלום בזה שליח ההשגחה אין ראוי שיענש וגם זו טענה מפורסמת ואינה מחוייבת. ואפשר עוד חשב מחשבות בתת תורה ומצות לבעבור לא ידח ממנו האדם רוצה לומר להצילו ממות אם בשלא חייבו מיתה כי אם כשהרג את הנפש בעצמו ובעדים והתראה וחקירו' ודרישו' עד שאח"זל שכל ב"ד של יש' שמענש' מיתה א' לע' שנה נקרא ב"ד קטלן. ואחרי שסדרה טענות האלו לשהמלך ראוי שיעביר על אשמת אבשלום חששה פן יאמר המלך ומה ליך למשול משל ומליצה היה ליך לומר לי הדברים והטענות האלה בבירור לזה אמרה ועתה באתי לדבר אל המלך אדוני את הדב' הזה של המשל יען כי הפחידוני ויראוני העם שלא תקבל דברי בענין אבשלום ולכן באתי במשל ומליצה כדי שתשמע לדברי במשל ואז יהי' לי פתחון פה בנמשל וז"ש ותאמר שפחתך אדברה נא אל המלך ר"ל שידבר לו המשל אולי יעשה המלך את דבר אמתו ובאר מהו הענין אשר יעשה והוא אמרה כי ישמע המלך להציל את אמתו מכף האיש הרוצה להשמיד אותי ואת בני יחד מנחלת אלהים שהוא ענין המשל ואחר שתשמע דברי במשל אז נקל שתקבל דברי בנמשל וז"ש ותאמר שפחתך יהיה נא דבר המלך למנוחה רוצה לומר שמה שתגזור בענין המשל ישאר למנוח' לאבשלו' בנו בנמשל כי יקיים דברו גם כן על בנו כמו שגזר על בני ולפי שיש אנשים נאה דורשים ובלתי מקיימים מפני זה אמרה כי כמלאך אלהים אדוני המלך רוצה לומר שלא יתחלפו מעשיך ממשפטיך ולא יחזירך מהם לא כעס ולא איבה כי אתה שכל פשוט ונקי ומתאחד כמלאך אלהים שאין בו לא הרכבה ולא חלוף וזהו לשמוע הטוב והרע רוצה לומר להבין אמיתת הדברים הטובים הם אם רעים ואמנם המעשים לא יהיו נמשכים אחרי התאוה המוחלטת אבל בכל אשר תעשה ה' אלהיך יהיה עמך וכמו שהשכל הנבדל הוא תמיד בהשכלה ולא יפעל כי אם כפי השכל ואל זה מזימותיו כך ראוי שיהיה המלך בענין אבשלום שאחר שהבין האמת והישר והטוב לא יפעל כי אם כפי השכל וז"ש והי' אלהיך יהי עמך עד כאן: **ולע"דן** שמאז אשר דברה האשה הזאת על ענין המלך ואבשלום דהיינו מפסוק ותאמר האשה תדבר נא שפחתך אל המלך כדפרישית באומרו אל המלך שרצתה לו' עד

כאן דברתי על עצמי מעתה תדבר נא שפחתך אל המלך רוצה לו' בדבר המתייחס אל המלך כדפרישית הנה תראה סיוע לזה שמאז לא הזכיר אלא האשה האשה סתם ולא הזכירה בשם תקועית כי במשל לבד הזכירה בשם תקועית מפני שהיא סדרה המשל כפי דעת מהרי"א ז"ל הנז"ל או מפאת היות המשל מתייחס לה אמנם מאז שהתחילה לדבר אל המלך דהיינו הנמשל לא הזכירה אלא האשה סתם וז"ש גם כאן בפ' זה ותאמר האשה ולמה חשבת לעשות כזאת דהיינו לשפוך דם נקי על עם אלהים כי אין שלום יוצא מתוך מריבה שבהיות אבשלום דחוי בגשור יתקבצו אליו אנשים רקים ופוחזים כאשר נתקבצו אליך בימי שאול וישפכו דם נקי מישראל כי תרדפהו וירדפך וז"ש ולמה חשב' כזאת על עם אלהים הם עם בני ישר' ומדבר המלך הדבר הזה אשר דברת אשר דברת בדין אלו השני אחים מעתה תהיה כאשם וכחוטא אם תסרב לבלתי השב המלך את נדחו שתהיה כאש' יען שהיית נאה דורש וגוזר דין בזולת אצוה עליך ולא יוסיף לגעת בך. וחתימת הגזר דין חי ה' אם יפול משערת ראשו ארצה ועתה תגע עדיך ותבהל תבא אליך ותלא. ואמר כזאת בכף הדמיון לפי שאינו דומה בדומה בעם אלהים ממש כי אם בשני בניו אמנון ואבשלום היה התייחסות המשל עם הנמשל לזה אמר ולמה חשבת ולא אמ' ולמה חשבת זאת על עם אלהים ואחר כך פי' הענין מהו כזאת והוא אומרו:

**כי מות** נמות כו' רוצה לומר אם ח"ו תסרב לבלתי השיב את נדחו ימשך פירוד בישראל כי יטו אחרי אבשלום חליל' וימשכו מלחמות בינו ובינך וימשך מזה כי מות נמות ויהיה מעוות לא יוכל לתקון וכמים הניגרי' ארצה אשר לא יאספו כן לא נוכל לתווך אבשלו' עוד ביניכם ולא ימחול ה' על נפש אחת כל שכן על כמה נפשו' שימותו מסיבת זה המחלוקת ז"ש ולא ישא אלהים נפש כי ההורג נפש א' כאילו החריב עולם מלא ה"בה חשב כמה מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח א' כל שכן כמה נפשות שיסתכנו וידחו באלו המלחמות או רמז למה שאמרו המקובלים ז"ל מסוד הגלגול שחשב ה"בה כמה מחשבו' טהורות אשר הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר לגלגלו כדי שלא ידח מחסרון איזו מצוה אלא שישלם חוקו ואפי' הנדח מאיזו עביר' חמורה חשב לו ה"בה מחשבות לגלגלו שיקבל ענשו אם כרת כרת ואם זולתו מהמיתות יגלגלהו כשיעו' המיתו' שצריך למות עד שיכופר לו וז"ש חשב מחשבות לבלתי ידח ממנו אפי' הנדח הוא הרשע שכבר הוא נידח באשמיו חשב לו מחשבות לנקט. או פי' שבעולם הזה דין ארבע מיתות לא בטלו שאם מחוייב חנק טובע בנהר שריפה נחש נושכו סקיל' נופל מן הגג או הגג נופל עליו הרג נהרג ע"י המלכות זה הכלל שה"בה חשב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח שהארבע מיתו' ודינן לתיקון עשאם הש"י ולא דרך נקמה חלילה הימאס יגיע כפיו וכיון

שה"בה עשה כן אין ראוי לך המלך להדיח את אבשלום בנך עם מלך גשו' שילמוד ממעשיו והוא מר ממות וכמו שרמזנו למעל' בפי' ותכל דוד כו' כי ניחם על אמנון שמת ולא היה מתנחם על אבשלום החי שיצא לתרבות רעה:

**ועתה** אשר באתי וכו' אפשר לפרשו שהוא מקושר עם מה שאמר וחשב מחשבות לבלתי ידח וסמיך ליה ועתה אשר באתי רוצה לומר מאז ומקד' חשב מחשבות לבלתי ידח נדח ועתה גם כן ממחשבותיו הוא זה אשר באתי לדבר אל המלך אדוני את הדבר הזה עם היות כי יראוני והפחידוני העם עכ"ז לא נסוגותי אחור אלא ותאמ' שפחתך אדברה וכו' אשר אין זה בלי ספק אלא מעזר אלהי ומכלל מחשבותיו אשר חשב לבלתי ידח ממנו נדח. אחר שאמרה המשל ובארה שתכליתה בנמשל כאמור עתה באה לתת טעם מה זה שבאה אשה אל המלך האם אין אנשים בישראל לבא אליו לזה אמרה ועתה אומר לך הטעם אשר באתי אני לדבר אל המלך כו' ולא בא איש מאישי ישראל לדבר לך הטעם כי יראוני רוצה לומר בדרך כנוי כמו כי יראוך העם אלא שאין זה כבוד לומר שיראו מהמלך דוד פן תצא כאש חמתו שלא בדין לזה אמרה כי יראוני העם ואני מלאני לבי ותאמר שפחתך אדברה נא כו' ואפשר לפרשו כפשוטו ועל זאת הכוונה שהעם יראוני והפחידוני עם היותי אשה פן תקראני אסון עמך ואם כן איך יבואו העם לזה לא בא אחד מהם אלא אני וז"ש ועתה אשר באתי הטע' שירא זולתי לבא והראיה לזה כי יראוני העם ואני באתי בתורת שפח' אחת משפחותיו שלא תבוש השפחה מדבר אל גבירה עם היותו מלך גדול אשר כל העולם יראו מגשת אליו וז"ש ותאמר שפחתך אדברה נא אל המלך אולי יעשה אדוני המלך את דבר אמתו בענין האמירה אמרה לשון שפחתך שהוא לשון בזוי בה דרך ענוה ותאמר שפחתך אדברה נא שלא מגודל לבב מלאני לבי לדבר לך אדרבה מבזוי גדול שאני שפחתך אמנם אם אולי יעשה המלך את דבר אמתו לא אמרה את דבר שפחתו אלא אמתו שהוא לשון חשוב יותר מצטרף אל אבא ואימא וכמו שאמרו חז"ל גבי רות אין את מן האמהות אלא מן האימהות שאמהות ואימהות קרובי' בעניין' ולזה אמרה אולי יעשה המלך את דבר אמתו וכן בסמוך כי ישמע המלך את דבר אמתו לא אמר שפחתו:

**טז**

**כי ישמע** המלך להציל כו' כוונתה להרחיב בענין אבשלום שאין עיקר תכלית דבריה על הצלת אבשלום מן המות הטבעי אבל כוונתה להצילו מן המות הנצחית שאם יתעכב עוד זמן מה שם בארץ גשור יתלמד ממעשיה' ויודח מעדת ה' ומעבדותו וז"ש כי ישמע המלך להציל כו' הכונ' צריך אתה אדוני שתבין דברי אשר רמזתי במשל באו' דברי המשפחה

שאמ' תני את מכה אחיו ונמיתהו בנפש אחיו אשר הרג ונשמידה גם את היורש כו' שמאמר ונשמידה היה מיותר לגמרי ושניתי עוד בזה הלשון בסוף דברי מהרבות גואל הדם לשחת ולא ישמידו את בני שגם הוא מיותר אבל כוונתי היתה לרמוז על ההשמד בעודו בחיים פן יברח בני מהסכנה וילך לו אל עם אשר לא ידע תמל שלשם וז"ש כי ישמע המלך לשון הבנה ובינה שישמע דברי ויבינם על מתכונתם שתכלית שאלתי ובקשתי הוא להציל את אמתו מכף האיש הבא להשמיד אותי ואת בני יחד שאין השמד זה טבעי בהכרח שאין זה יחד לה ולבנה אלא ודאי השמד בנפש ויהיה יחד לה ולבנה ורמז זה במה שלא [אמר] מכף האיש החפץ להשמיד או מכף האיש הבא להשמיד וכו' שחסרה תיבת החפץ או תיבת הבא. אבל כיון שכוונתה בהשמד הנצחי הנמשך בגרמת זה האיש לזה לא יצדק לומר מכף האיש הבא להשמיד שאין האיש בא בעצם וראשונה כי אם להרגו נפש אלא שמפחד שאתו אפשר יברח הבן אל עם אחר וישמד לזה לא אמר אלא מכף האיש שהוא גרמא בנזקינו להשמיד אותי ואת בני יחד מנחל' ה' ועבודתו ויראתו זאת נחלת עבדי ה' באופן שראוי לך אדוני המלך כי ישמע המלך ויבין התכלית שבדברי כדי שבנמשל יחוש על אבשלו' שלא ידח בגשור והיתה השקפה נכונה כו':

**יז**

**ותאמר** שפחתך רוצה לומ' כלל דברי שפחתך במשל ובכל דבריה שיהיה דבר המלך למנוח' לכל עם ישראל שלא יתבלבלו במלחמות כאשר אמרתי לך בכי מות נמות כו' כי כמלאך האלהים כן אדוני המלך לשמוע ולהבין הטוב והרע שאפשר שימשך מענין כיוצא בזה זאת עצתי ועל הכל ה"בה יהי עמך והוא יבחר לך ע"ד מ"ש יתרו למשה איעצך ויהי אלהים עמך לבחור לך העצה הנכונה:

**יח**

**ויען** המלך כו' יש לדקדק כפל ויען המלך ויאמר אל האשה גם או' אשר אנכי שואל אותך מיותר כי די שיאמר אל נא תכחדי ממני דבר ותאמר האשה כו' ונראה שהכוונה בשאול המלך את פיה האם היו דברי יואב ועצתו הדברים האלה אם כן הוכח בזה שדבריה טובים ונכונים עד שעלה שאין אלו דברי אשה כי אם דברי יואב שר צבא יש' ואם כן ראוי לקיים ולעשות כדבריה ז"ש ויען המלך ויאמר אל האשה שאם כן במאמר זה שאמר אל האשה אל תכחדי כו' היה אם כן מענ' רך ישיב חמתו מאבשלום כאמור. ולזה אמר לה אל נא תכחדי ממני דבר שמא תחושי שיגיעו הדברים לאזני יואב שגלית סודו אל תפחדי כי על כן אני שואל אותך שאלה זו אני בעצמי ולא שאלתי ממך על ידי זולתי אמצעי כדי שלא יתגלו הדברים ז"ש אל נא תכחדי ממני אשר אני שואל אותך או יהיה נתינת טעם לומר שכיון שאני המלך השואל אותך אין ראוי ליך לכחד ממני דבר:

**יט**

**ויאמר** המלך היד יואב אתך כו' רש"י ז"ל אם אש כמו אם יש וכן עוד האש בית רשע כמו היש עד כאן וכן הר"לבג וכת"י והר"דק ז"ל היד יואב עצתו ודברו אם אש אש חסר יו"ד והביא דברי המתרגם האית. ופי' אם יש לנטות ימין ושמאל מכל אשר דברת אלא כן הוא כאשר דברת שעבדך יואב צוני ואם נפרש איש כמשמעו יהי' פירושו כן אם איש אחר צוני להמין ולהשמיל מכל הדברים האלה אלא כאשר דבר אדוני המלך כן הוא כי עבדך יואב הוא שצוני ויהיה פירוש אשר כמו כאשר צויתיך ויהיה מכל מה שאמרתי וכמוהו רבים במקרא בהיות הדבר מובן מן הענין הקודם עד כאן וכן מהרי"א ז"ל לשון איש והרחיב כי כאשר ראה המלך את דברי האשה הזאת הציקתהו בחכמה ושכל מיליה שאלה היד יואב עמה בזה והיא השיבה ונשבעה בחיי נפשו אם היה איש אחר להימין והשמיל רוצה לומר כי לא צוה אותה איש אחר כי אם יואב לבקש על אבשלום והוא שם הדברים בפיה רוצה לומר מענין אבשלום ואמנון ולא אמרה זה על המשל כי היא סדרה אותו בשכל מיליה. והאפוד ז"ל פירש את הדברים האלה מורה באצבע על מה ששאלה דוד היד יואב אתך שגם הדברים האלה שם בפיה יואב שאמר לי עתיד המלך לשאול את פיך האם יד יואב אתך והדברים האלה שאני משיבה על זה גם הוא סדרם בפי וז"ש הוא צוני והוא שם בפי שפחתך את כל הדברים האלה עד כאן. **ולע"דן** גילוי דעת מהפסוק הזה שלא היה דבר קטן או גדול בדברי התקועי' שלא היה מסודר מיואב ובזה יובן אומרו היד יואב אתך רוצה לומר האם היתה יד לשון יד ממש כאילו אמר שהיה ליואב אחיזת יד אחת בענין זה כולו או בכל שהיא והשאר הוסיפה מדילה ואתך יפוי הענין ואבירו' לב לבד ז"ש היד יואב אתך בבל זאת בכל מכל. והיא השיבה חי נפשך אם אש יוכל מעתה ומעכשיו להמין ולהשמיל מכל אשר דבר אדוני המלך ואפי' בשאר דברים כמו שמורה תיבת מכל לרבות כל דבר אשר דבר אדוני שאין לנטות ימין ושמאל מכל אשר דבר אדוני כיון שאני רואה שעתה הסכמת אל האמת כי עבדך יואב עשה הכל הוא צוני תוכן הענין והוא גם הוא סדר ושם בפי שפחתך את כל הדברים האלה כמו שהם בעינם ולא נטית לומר אולי אמו של אבשלום או אחותו או זולתם מהנשים דברו אלי וסדרו כן אין זה אלא כי רוח ה' דבר בך ומלתו על לשונך ובזה תיבת אשר דבר לא חסרה כ"ף להיות כמו כאשר כדברי הר"דק ז"ל ובזה יבוא על נכון מה שאומר אחר כך ואדוני חכם וכו' לדע' את כל אשר בארץ דהיינו אפי' בדברי זולתך כמו שנזכיר בסמוך בשם הר"דק ז"ל. עוד אפשר שדוד שם במושכל ראשון אצלו שיואב עשה זאת ושאל עוד אם הוא סדר הכל או האם ספר לה תוכן הענין והיא סדרה המשל

והוסיפה מדילה וז"ש היד יואב רוצה לומר יד א' של יואב לבד היה עמך ואתך בכל זאת והיד השנית הוספת משלך והוא דרך משל אל הדבר הנעשה בין שנים שהאחד יעשה המיעוט והב' המרוב' שתיוחס היד שמאל לאחד והימין לשני העושה הרוב וז"ש לשון היד יואב יד א' אתך בכל זאת כי הוא פלא שביד אחת שהיית מאתו דברת את כל זאת אף היא תשיב אמריה ותאמר חי נפשך אם אש יוכל להמין ולהשמיל כל שכן אשה כי איך תוכל להוסיף מדילה יד ימין ואפי' דבר מועט מדילי והסיבה הוא מכל אשר דבר אדוני שלשה פעמים בענין ראשונה אצוה עליך שנית ולא יוסיף עוד לגעת בך שלישית חי ה' אם יפול משערת בנך ארצה כו' אשר מכל אשר דבר אדוני פעמים שלש וכולם בהכרח על דבר שאלותי ובקשותי אשר בקשתי ממך במו שנתבאר אשר בלי ספק אם אש חיל לא ימצא ידיו להמין ואפי' להשמיל מרוב ומכל אשר דבר אדוני המלך אלא ודאי כי עבדך יואב הוא צוני והוא שם בפי שפחתך את כל הדברים באופן שהוא המימין והוא המשמיל ובבי ידיו נעשה זה ולא ביד יואב לבד:

כ

**לבעבור** סבב כו' רש"י ז"ל לגלגל הדבר עד שיצא דבר בנו של מלך לאור ואדוני חכם והבנת כי מאת יואב יצאת עד כאן. וה"רדק לדעת את כל אשר בארץ בין בדבריך בין בדברים אחרים עד כאן. והר"לבג ז"ל דקדק תיבת פני הדבר שפני הדבר הוא התכלית שבדבריו שהם פניו ופניותיו שהדבר פונה אליהם וסבב יואב לגלגל התכלית הראוי עד כאן. וכן מהרי"א ז"ל אלא שהרחיב שהדבר הוא המשל ופני הדבר הוא הנמשל שהוא התכלית המבוקש סוף המעשה תחילת המחשבה ואין לגנות ליואב בזה כי תכליתו טוב מאד וגלתה האש' הדב' עם היות שיואב העלי' הדבר לפי שראתה בפני המלך שחפץ לדעת ובאור פני מלך חיים ומאשר ראתהו שמח ונעלז בדבריה לא רצת להעלימו ושבח לדוד שמשכלו הבין כי פי יואב המדבר אליה וזהו ואדוני חכם כחכמת מלאך האלהים לדעת הדברים האנושיים כולם ומי הוא המסדר אותם ומי הוא המניע הראשון בהם ואז לא רצה המלך לתת תשובת הענין וסליחת אבשלום כי אם על ידי יואב כי הוא העיקר עד כאן. **ולע"דן** שהיא כיונה להליץ בעד יואב שכוונתו היא לטובה לבעבור סבב את פני הדבר רוצה לומר כבר ידע והכיר יואב היות לבך על אבשלום ולא עשה כן מדעתו אלא לבעבור סבב פני הדבר אשר רצית בו לפי דעתו ולהוציא לאור כוונתך כיון והלצתי זאת שאני מליץ ידעתי כי אדוני חכם כחכמת מלאך האלהים לדעת את כל אשר בארץ שבכלל ידיעתך זאת תדע טוב כוונת לב יואב כי היא לבקש שלום לך ולכל ישראל ובכלל זה נכלל שידע שמאת יואב היתה זאת העצה כפשוטו של מקרא. ואמר חכם

כחכמת מלאך האלהים ב"הא הידיעה כי די שיאמר מלאך אלהים אבל ידוע כי מלאך האלהים ההולך לפני ישראל הוא ארון הברית אדון כל הארץ שם אדנו' היכל ה' ודוד אחוז במלכות שמים היא חכמת שלמה וז"ש התקועית ואדוני חכם דומה כחכמת מלאך האלהים כלו' שמשם נשפע עליך רוח חכמתך רוח הקדש ורוח ה' אשר דבר בך וזהו סוד המלאך הגואל אותי מלאך הברית:

**כא**

**ויאמר** המלך אל יואב הר"דק הנה נא עשיתי ששמעתי לדברי האשה המדברת אלי במצותיך ונסחא מדוייקת מצאתי כתוב עשיתי וקרי עשית ופי' לאותה הנסחא אתה עשית את הדבר הזה לשלוח התקועית לסבב פני הדבר על אבשלום לך השיבו כדבריך עד כאן וכן מהרי"א ז"ל. **ול"עדן** הנה עשיתי את הדבר הזה כאילו אמר הנה נא יצא מפי חי ה' אם יפול משערת בנך ארצה ומה שעשיתי עשוי ולא ישוב שבועתי אחור ולך השב את אבשלום בלב בטוח כי ידעתיו שמעשה נערו' עשה ואעביר לו וז"ש ולך השב את הנער את אבשלום. ואולי רמז שאפי' על נערו של אבשלו' אשר שלח ידו בבן המלך מוחל לו כי אנוס הוא על פי דבר אבשלום וההכרח לא יגונה וז"ש את הנער את אבשלום את את כי חשש אולי לא ירצה אבשלו' לבא כי אם עם נערו אשר אהב ולזה צוה שישיב את הנער ושישיב את אבשלום ובסמוך כתיב ויבא את אבשלום אולי לא הביא אלא אבשלום לבדו ולא הנער שלו:

**כב**

**ויפול** יואב אל פניו וכו' הר"דק ז"ל אל פניו על פניו כמו אל ההרים לא אכל כו' עבדו כתיב עבדך קרי והענין אחד ע"כ ומהרי"א ז"ל יואב נפל על פניו והשתחוה ארצה על החסד הגדול שעשה המלך על ידו להשיב את אבשלום עד כאן:

**כג**

**ויקם** יואב כו' עשה עצמו בתמימות והביא את אבשלום אל תוך ירושלם אשר השכל היה מחייב ישיבהו תחילה לעיר מערי ישראל וכעבור זמן מה יעתיקהו משם אל ירושלם כי המלך לא אמר אלא ולך השב את הנער את אבשלום השב היה מתקיים בהשבתו לגבול ישראל וז"ש ויקם יואב וילך גשורה ויבא את אבשלום ירושל' דלא כתיב וישב את אבשלום ירושלם להורות שלא היתה כוונת דוד בזה ב"מש השב לכך לא אמר לשון השבה וישב אלא ויבא את אבשלום ירושלם כמורה זקים ששלא כהוגן עשה יואב בזה ולזה אמר ויאמר המלך יסוב אל ביתו ופני לא יראה בחרון אף כי האשמ' הגדול' מעט מעט יעבירוה ולא בפעם אחת:

**כד**
**ויאמר** המלך יסוב כו' מהרי"א ז"ל יסוב אל ביתו לשון סבוב והקפה שילך באורחות עקלקלות להכנס לביתו ולא יבוא בדרך המלך המפורסם ברחוב העיר ביד רמה אחרי אשר חטא על הנפש באחיו אמנון עד כאן. **ולע"דן** מיותר אומרו ויסוב אבשלום אל ביתו ופני המלך לא ראה כי די שיאמר ויעש כן אפשר ששליח המלך הלך אל יואב בשליחות זה ולא הוצרך אבשלום לגלוי דעת מהשליחות אלא השתיקה לבד רמז לחכם די ויסוב אבשלום מהשכלתו ויסוב אל ביתו ופני המלך לא ראה כוונתו עם שלא נאמ' לו מאמ' המלך בפירו'.

**כה**
**וכאבשלום** לא היה איש כו' ה"רדק ז"ל סמוך לסיפור המרד באביו להודיע שהיופי הזה אשר לא היה בישראל כמוהו גרם לו שנתגאה ביפיו ובשערו וחשב כי אין ראוי למלכות מבני דוד זולתו ומרד באביו כי אולי שמע כי בלב המלך להמליך שלמ' אחריו ומרד באביו בחייו וגנב לב ישראל עד כאן. והקשה עליו מהריי"א ז"ל דלדבריו היה לו להזכיר זה אחר סיום ספור זה ושבא אבשלום לפני המלך ויקשה עוד למה בא אחרי הספור הזה ענין בני אבשלום ושהיו שלשה ושהיה לו בת אחת יפה מאד וכל זה בתוך הסיפור הנז' עם היות שאינו מענייננו. ואני אחשוב שזכר הכתוב שהיה דוד כל כך נעצב על הריג' אמנון שגם אחרי דברי האש' ובא אבשלו' ירושלם לא רצה לראותו עם היותו איש כל כך יפה שלא היה בישראל כמוהו להלל מאד וכו' רוצה לומר שיש אנשים יפים בדבר אחד ואינם כן בדבר אחר והוא לא היה כן כי היה מהולל בתושבחות בבל איבריו ולא היה בו מום מלבד יופי תוארו הנה היה שערו' ראשו תלתלי' מסולא בפז ועכ"ז שהיה אבשלו' יפה תואר ויפה מראה הבן יקיר לו עכ"ז לא רצה לראותו ואפי' שהיה לו שלשה בנים ובת נאה שראוי שיתפתה האד' אל בנו בעבור בניו בני הבנים החשוקים יותר מהבנים הנה עכ"ז לא רצה דוד לראותו ומפני זה אמר בסוף הסיפורים האלה וישב אבשלום ירושלם שנתים ימים ופני המלך לא ראה כי גדלה השנאה עד כאן דבריו: וקשה קצת לי על דבריו דבשלמא טענת הבנים היא טענה אמנם היופי אינה טענה כי הבן יאהוב אותו אביו ואפי' שיהיה כעור ואם ישנאהו היופי מה יתן ומה יוסיף ועל מה שהקשה על דברי הר"דק ז"ל הקושיא השנית אינה קושיא כלל כי אומרו ויולדו לאבשלום שלשה בנים ובת אחת גם כן טענ' לשגבה לבו וראו עיניו ביופיו ובשערו ובבניו גם כן שנולדו לו ג' בנים ובת אח' לבד והיא יפה מאד אשר היא היח' יפה היא ביחוד. **ולע"דן** ענין וכאבשלום מקושר עם הענין הקודם באח' מב' בחינות האחת שעם היות שהגירות והצער בהיות האדם חוץ לארץ מולדתו גורם לאדם שנוי בפניו כי לב שמח ייטיב גהה לז"א שכשבא

אבשלום מגשור נתאמת אז ונתברר יופיו שוכאבשלום לא היה איש יפה בכל ישראל מאחר שהדרך לא עינה אותו והטלטול על דרך מה שנאמר גבי אברם ושרה ויהי כאשר הקריב אברם לבא מצרימה אמר הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את מאחר שענוי הדרך לא פגם ביפיך. או אפשר שבהיותו בגשור אצל זקנו אבי אמו מעכה לא חסר דבר ולכבודו של דוד עד שבבואו בא בתוספת יופי וז"ש וכאבשלו' לא היה איש יפה בכל ישראל ואומרו להלל מאד פירושו שהרואה בריות נאות חייב לשבח לרומם את השי"ת שככה לו בעולמו כאמור במסכת ברכות לז"א כי אבשלום היה יפה מאד יאות להלל מאד לשי"ת על שככה לו בעולמו וז"ש להלל מאד ולא אמר להללו מאד. וסמך לזה ובגלחו לומר כי שם בגשור קבל עליו נזירות זה וכמו שכתוב בסמוך כי נדר נדר עבדך בשבתי בגשור לאמר אם ישיב ישיבני ה' ירושלם ועבדתי את ה' אשר זה גם כן קשר שני עם הענין הקודם לומר שאחרי בואו מגשו' מהיותו יפה מאד כנודע שוכאבשלו' לא היה איש יפה כו' ניתוסף לו אחרי בואו מגשור שהיה מגדל שערו בתורת נזירות דרך נדר וחסידות ויולדו לאבשלום וכו' בתוך השנתים שבין בואו מגשור עד שנראה לאביו זהו קשר הכתובים האלה לע"ד:

**כו**

**ובגלחו** שערו נזיר פ"א תניא רבי מאיר אומר אבשלו' נזיר עולם היה ומגלח אחד לי"ב חודש שנאמר ויהי מקץ ימים לימים ויליף ימים ימים מבתי ערי חומה. ר' נהוראי אומר מגלח א' לשלשים יום מ"ט גבי כהנים משום דאיכא כובד הכא נמי איכא כובד ר' יוסי אומר מגלח מערב שבת לע"ש ומאי בנייהו לשאר אחוהי יום טוב שחל להיות באמצע השבת דאחוהי מגלחי ואיהו לא הוה מגלח אי נמי לגלוחי מן צפרא דמעלי שבתא אחוהי מגלחין ואיהו לא מגלח עד פניא. והביא הילקוט בשם התנחומא תניא אידך כנז"ל זולת ברבי נהוראי אומר פעמים בשבת שכן דרך מלכים להיות מגלחין פעמים בשבת עד כאן והנה. **לע"דן** דבריהם ז"ל קבלה ואסמכינהו נמי על הפי' שאומר ויהי מקץ ימים לימים אשר יגלח שאומרו לימים אשר יגלח מיותר כי די שיאמר והיה מקץ ימים כי כבד עליו וכו' באומרו לימים אשר יגלח מורה שהכוונה לומר לקץ הימים אשר הותר לו לגלח ז"ש אשר יגלח ודהיינו שנה אחת מגזירה שוה כמו ימים תהיה גאולתו ורב נהוראי יליף לה מאומרו כי כבד עליו וגלח שהוא מיותר כי נודע הוא שאחר שהיה מגדל שער לא יגלחו אלא אם כן כבד עליו אלא ודאי היה נזיר מגלח לשלשים כעין כהנים שאינם מגלחים אלא כי כבד עליו וגלחו אבל לא קודם השלשים יום. והרל"בג ז"ל כתב כי כבד עליו וגלחו מגיד שלולי לא כבד עליו לא היה מגלח אותו וזה לאות

כי היה נזיר מגדל פרע ובהיות שהיה נזיר לתגלחת היה נזיר לשאר הדברים כי כן הדין אם כן למדנו שהיה אבשלום נזיר. הרי שדברי חז"ל כמסמרות נטועים על הפסו' כאמור והאומר מגלח מ"עש לע"ש לא סבר שהיה נזיר אלא בתורת נדר וחסידות היה נוהג כן מדרכי העבודה כי אין נזירות פחות משלשי' יום ולמדו חז"ל שנזיר עולם מקל בתער אם הכביד שערו. והרד"ק ז"ל פירש לפי הפשט שהיה מגדל שערו ליופי. באבן המלך כתרגומו במתקלא דמלכא כמו לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן שהוא משקל עד כאן וכן מהרי"א ז"ל והוסיף לומר שהיה אבשלום שוקל שערו אם להראות העמים והשרים את יופיו ואם לתת במשקלו כסף וזהב לבית ה' או לצדקה לעניים עד כאן. **ולע"דן** להבין אומ' והיה מקץ ימים שתיבת והיה מיותר' די שיאמר ובגלחו את ראשו מקץ ימים אומרו והיה מקץ ימים שהיה בכוונה מכוונת מקץ ימים לימים לגלח ולא קודם כי נזיר עולם היה כנז"ל מחז"ל. ומה שאמר באבן המלך אמ' במסכת סוטה (תאנה) [תנא] אבן שאנשי טבריה וציפורי (שקולי') [שוקלי'] בה:

**כז**

**ויולדו** לאבשלום כו' כבר זכרתי בפסו' וכאבשלום השייכות שיש לענין זה כאן עיין שם. אמנם מה שהגיד שם הבת ולא שם הבנים שקראה תמר על זכר אחותו וגלגוליה על כן הזכיר שמה לזכר אשר נקם נקמת אחותו ויצא מידי הבושה אשר עשו לו ולה בענות אותה:

**כח כט**

**וישב** אבשלום כו' וישלח אבשלו' כו' הפסוקים האלה מגידי' חסידות ד"עה שהביט אל עמל לא יוכל להסתכל בפני אדם רשע ואפי' בנו הגדול וז"ש וישב אבשלו' כו' וחסידות יואב שהיה נאמן לאדונו דוד לבלתי לכת אליו כיון שראה את דוד שונא אותו ולזה אפי' כששלח אליו שליח שאמר לו שכוונתו לשלחו אל המלך לא אבה אפי' לבא אליו כל שכן לבא אל המלך ושלח עוד שנית שהיה רוצה לדבר עמו ואפי' הכי לא אבה לבא עם היו' שלא היה בדעתו של אבשלו' לשלחו אל המלך:

**ל לא לב**

**ויאמר** אל עבדיו וכו' רש"י ז"ל אל ידי סמוך לרשותי במקום שאני יכול להזיק אל ידי אינימי"ש אוש"ש בלעז עד כאן וכן הרד"ק סמוך למקום שדותי וכת"י לכו הציתוה הכתוב הוא על דרך נחי הפ"א למדבר בעדו שהוא עצמו ילך עמהם והקרי הוא על דרך חסרי ה"פא והוא צווי לרבים ושניהם ענין אחד אלא שהקרי קרוב יותר עד כאן. **ולע"דן** לדקדק יתור תיבת ראו ומה צורך אל ידי די שיאמר ויאמר אל עבדיו בחלקת יואב שעורים הציתוה באש כו' ונראה שאמר אל עבדיו ראו איך יואב מבזה אותנו עם היות

חלקת יואב סמוכה אל ידי לשלוח בה ידי ממש ובה שעורים ולא שת לבו גם לזאת אלא החשיב לבא אלי מפחד פן יקראנו אסון לכן לכו והציתוה וכו' או אפשר שאמר הנני אומר לכם שתציתו החלקה של יואב אשר לו בה שעורים אך ראו נא ופקחו עיניכם כי היא סמוכה אל ידי ומקומי פן תדבקני הרע' מרעתו כי תצא אש מחלקתו אל חלקתי ז"ש ראו חלקת יואב אל ידי וכו' ואפשר עוד שאמר ראו שחלקת יואב סמובה אל ידי וחוששני פן תדבקני הרעה מהאש שלו כי תצא אש ומצאה קוצים ונאכל גדושי על כן לכו והסירו מכשול ז"ש לכו ואחר כך אני בעצמי אבוא והציתיה באש כי זהו כבודו של יואב שר צבא ואם תחושו פן יודע הדבר מהניכוש שאתם מקוששים הקש אשר ביני ובינו הציתוה אתם ואל תאחרו וזהו כתיב והוצתיה וקרי והציתוה. והם מהרו והציתוה וזהו שאמר ויציתו עבדי אבשלום וכו' אשר על היותה ע"י עבדיו הקפיד יואב וז"ש:

**ויקם** יואב ויבא אל אבשלום אמר הבייתה להודיע שהלך אליו אל הבייתה להוכיחו בסוד על ההצתה ועיקר התרעומת הוא למה הציתו עבדיך שהיה לך להציתה בעצמך שהיה כבוד לא ע"י עבדיך דרך בזיון שהשלטת עבדיך בי שלהיות החלקה אשר לי היה לך לחלוק לי כבוד לעשותה בעצמך ואבשלום השיבו:

**ויאמר** אבשלו' אל יואב כו' השיבו שבמדה שאד' מודד בה מודדין לו שגם אני הנה שלחתי אליך ואלו שלחתי סתם לא תאשי מרבי' במה שלא באת אלי שלא יחשדוך בקשר עמי אמנם אחרי ששלחתי אליך לאמר בא הנה ואשלחך אל המלך ולא שתדבר לו אתה כמדבר מעצמך ואפי' הלשון לא הייתי רוצה שיהיה מסודר כמדבר בעדך אלא לאמר למה באתי וכו' שהנוסח הזה אות באות חפצתי שתאמר אל המלך כמדבר בעדי למה באתי מגשור טוב לי עוד אני שם ר"ל למה באתי מגשור כי מה טוב לי כלו' מה טוב נמשך לי הרי אני כאילו עוד אני שם שהרי לא הטיב לי מיום בואי ועתה אני מסכים ע"כפ להראו' את פני המלך ואיני מפחד פן יהרגוני כי אם יש בי עון בעיניו כדאי להריגה הנה כבר המיתני מאז ומקדם ומדלא המיתני עד הנה נרא' שאין עון הריגת אמנון חמור להמיתני ז"ש והמיתני לשון עבר אבל רש"י ז"ל כתב והמיתני ויהרוג אותי המלך עד כאן והר"דק ז"ל ואם יש בי עון כי לא לחנ' הרגתי אמנון כי הוא עינה את תמר וביזה אותה בתכלי' הביזיון והשליך אותה מביתו אחר העינוי עד כאן ומהריי"א ז"ל אומרו ועתה אראה פני המלך אין זה דרך בקשה ושאלה מאת המלך אלא לשון הודעה שהוא רוצה ע"כפ לראות את המלך ואם יש בי עון על הראיה הזאת שלא ברשותו יהרגני כי מצד אמנון כבר העביר חטאתו עד כאן וק"ק לדבריו אומרו ויבא יואב כו' שנראה שבא ליטול רשות:

**לג**

**ויבא** יואב כו' אמר ויגד לו לרמוז שאמר לו הדברים הנזכרי' למה באתי מגשור כו' שהם דברים קשין כגידין כמשחז"ל גבי ותגד לבני ישראל גם לרמוז שיואב הרחיב הדברי' להרחיב בענייני' שלמות כוונתם באגדה מושכת לב דוד וז"ש ויגד ולא אמר ויאמר ומזה נמשך שדוד נשקו לאבשלום באהבה רבה. והר"לבג ז"ל וישק המלך לאבשלום הנה לא נשקו בפיו ולזה היתה הנשיקה נקשרת עם אות ל"מד עד כאן:

**טו**

**א**

**ויהי** מאחרי כן כו' רש"י ז"ל וחמשים איש כולם נטולי טחול וחקוקי כפות רגלים עד כאן. והרלב"ג ז"ל הנה מפני שלא היה דרך מלכי ישראל להרבות סוסים כמו שהזהירה התורה הנה היה דבר זה גדול בחק אבשלום כי לא היה מלך. **ולע"דן** מ"ם מאחרי כן מיותרת די שיאמר ויהי אחרי כן אבל כיון שהנשיקה הזאת גרמה להרי' לב אבשלום לעשות לו תכסיסי מלכות וז"ש מאחרי שנשק לו כנז' בסמוך גבה לבו ויעש לו אבשלום:

**ב**

**והשכים** אבשלום כו' רש"י ז"ל והשכים בכל בקר. מאחד שבטי ישראל עבדיך משבט פלוני עד כאן וכן הרד"ק ז"ל בלשון והשכים ועמד על יד השער על מקום שהיה בדרך השער וי"ת על כבש אורח ארעא רוצה לומר מסילת הדרך עד כאן והר"לבג שהוא עומד על מקום ששם עברו העוברים לבוא אל שער המלך עד כאן וכן מהריי"א ז"ל והוסיף אל שער המשפט כמו ועלתה יבימתו השערה והיה שואל לו מאיזה עיר אתה דרך אהבה ומשיב לו מעיר פלונית מאחד שבטי יש' וכרש"י ז"ל עד כאן. **ואני** שמעתי מאיזה עיר אתה כאילו היה מודיע שהיותו מעיר אחת או מזולתה מעל' ומוריד בענין הדין ההו' שיחניפו לו דרך משל בהיותו מערי יהודה וכיוצא ולזה היה משיב בתום לבבו מאחד שבטי ישראל כי מה יתן ומה יוסיף זה במשפט דלא תכירו פנים במשפט כתיב ולזה ישיב אבשלום כחונף ויאמר אליו ראה דבריך אלה טובים ונכונים כי כן האמ' והצדק לבלתי הכר פנים אך שומע אין לך מאת המלך כי שם יש חונף ומחניפי' לאיש אשר משבט יהודה על זולתו וכיוצא בשאר השבטים הנאהבים אל המלך נוצחים בדינם מי ישימני שופט הארץ ועלי יבא כל איש מאיז' שבט שיהיה אשר יהיה לו הריב והדין עמו והצדקתיו שלא אכיר כי אם פני הדין לא פני איש עד כאן.

**ולע"דן** שהיה ערמנות אבשלום בקומו בהשכמה לשתי בחינות האח' לדבר תועה על אביו ושומע אין לגעור בו והשני' להיותו שם בהשכמה כדי שיאמרו עליו הבאים זה ראוי והגון לדב' המשפט זריז ליין לבוק' משפ' מוכן בהשכמ' ובאומ' ויהי כל האיש

ב"הא הידיעה מורה שלא היו דבריו אל העם כל איש ואיש כי אם עם האיש הידוע וז"ש ויהי כל האיש אשר יהי' לו ריב גדול לבא אל המלך שלא ירצ' לדונו לפני זולתו כי הוא דין חמור ז"ש האיש אשר יהי לו ריב האיש הידוע לו מתוך ענייניו ודבריו שיהיה מדבר עמו וראה בו שהיה עשוק בדם נפש אליו ידבר וישאל אי מזה עיר אתה כחס עליו שרוא' את פניו זועפים מטורח הדרך ותם לריק כחו ולזה שואל אותו אי מזה עיר אתה רחוקה שחבל על יגיעך לבא מארץ רחוקה והוא משיב לו מאחד שבטי ישראל ומה אתה שואלני מאי זה עיר אתה לזה משיב לו ויאמר אליו אבשלום ראה דבריך טובים ונכוחים כלומר מה ששאלתיך מאיזה עיר אתה לא שיעלה ויוריד במשפט העיירות כי הרי רוב פעמים יהיו הטוען והנטען מעיר א' אבל כוונתי בשאלה זו היתה על היותי מצטער כאו' ראה דבריך טובים ונכוחים כאשר ספרת אלי ושומעו מבין אין לך עם היות שבאת מארץ רחוקה לא שיהיה אשמה למלך אלא לעומדי' אתו הקרובי' אליו ז"ש ושומע אין לך מאת המלך ר"ל העומדי' אתו אשר על כן שאלתי לך מאיזה עיר אתה כי הוא צער גדול לבא מארץ רחוקה ולא ימצא מנוח לשאלתו ובקשתו אשר על כן אני אומר מי ישימני שופט ועלי יבוא עלי דייקא שלא הייתי מניח אתי אנשים שיערבבו המשפט כמו שאחז"ל מנין שלא יושיב הדיין תלמיד שאינו הגון לפניו שנ' מדבר שקר תרחק ז"ש ועלי יבא כל איש כוי ולא על זולתי ואמר שבין שיהיה זכאי בדינו שהוא בעל הריב ר"ל זוכה בדין או שהוא חייב וצריך לעשות בו משפט להוציא מתחת ידו בין כך ובין כך והצדקתיו כי אם לו הריב פשוט הוא והצדקתיו ואפי' שיהיה חייב והצדקתיו כי הוצאת ממון אשר הוא תחת ידו בגזל צדקה תחשב לו להוציא המכשלה כזו מתחת ידו וז"ש אשר יהיה לו ריב ומשפט שבשני החלוקות יצדק והצדקתיו וכמו שאחז"ל גבי דוד משפט וצדקה לכל עמו צדקה לזכאי שזוכה בממונו וצדקה לחייב בהצילו מעונש הגזל וז"ש והצדקתיו ויוכיח כן לשון הפ' שאומר האיש אשר יהיה לו ריב לבא אל המלך שאומרו יהיה לו ריב מורה שהוא הזוכה בדין ולו הריב ויבא אל המלך למשפט רוצה לו' יעשה משפט בבעל דינו החייב אם כן אשר יהיה לו ריב ומשפט מורה על שני הפכים כנזכר ובשניהם יצדק והצדקתיו בבחינות הנז'. ואפשר עוד כי הוא שאל לו מאיזה עיר אתה לעשות לו חונף כאילו הכרת פניו ענתה בו צדקתו ושהוא איש רשום אשר חפץ אבשלו' לדע' מאיזה עיר הוא איה מקום כבודו לכבדו והאיש היה משיב בענוה ושפלות מאחד שבטי ישראל כי מה אני רשום עד שתדע עיר מושבי מאח' שבטי ישראל ועל זה ישיב אבשלום ראה דבריך אלה שאתה השבתני בענות צדק ושפלות ועם היותך איש חשוב כנראה מדבריך אלה אשר דברת בענוה וטובים ונכוחים עכ"ז שומע אין לך מהדברים אשר תדבר את

המלך ז"ש מאת המלך ר"ל על מה שתדבר אתו אני או' ששומע אין לך לא על מה שדברת עמי כי הם דברי' טובי' ונכוחי' מורי' על כל שאר דבריך היותם כיוצא בהם ועכ"ז שומע אין לך מאת המלך:

**ג ד ה**

**ויאמר** אליו אבשלום כו' ויאמר וכו' והיה וכו' רש"י ז"ל והצדקתיו ואדוניניה בקושטא וכן הר"דק ז"ל. ועלי יבוא כמו ואלי ורבים על במקום אל בקרוב איש הבי"ת מעמדת בגעיא והרי"ש חטופה. והחזיק לו כמו בו וכן לפניכ' לחרב כמו בחרב ע"כ. ומהרי"א ז"ל סדר ארבעה דברים שהיה עושה אבשלום האחד בהשכים ועמוד על יד השער ושאלו מאיזה עיר אתה דרך אהבה וחיבה לשאול מוצאיהם ומובאיהם השני שהיה אומ' לכל איש דרך עצה ראה דבריך וסדר טענותיך שיהיו טובים ונכוחים כי לא זכר הכתוב שהיו מגידים אליו טענותיהם עד שיאמר עליהם ראה דבריך טובים ונכוחים אלא ודאי דרך עצה כאמור. והשלישי מתלונן על שושומע אין לך מאת המלך ועל כן היה אומ' מי ישימני שופט בארץ לא היה רוצה למרוד באביו אבל להיות תחת ידו שישימהו שופט בארץ שופט ולא מלך ובהיותו שופט לא יהיה ע"י אמצעי אלא ועלי יבא כל איש והשני שיצדיק את הדין ואת המשפט בעשותו החקירה והדרישה הנאותה בו ז"ש והצדקתיו בהוציאו לאמיתו והרביעי מהפיוס שהיה מורה שפלו' שהיה עושה לעם בקרוב איש להשתחוות לו שהיה מקטין עצמו כאחד מהם והחזיק ונשק לו כאשר ידבר איש אל רעהו שזה ימשיך לב העם לאהוב השר השפל רוח ע"כ:

**ו**

**ויעש** אבשלום כו' הרל"בג ז"ל ויגנב אבשלום ר"ל באלו הכזבים גנב לבם מאת המלך דוד ולקחו לו כי בזה משך לב העם אליו ע"כ. **ולע"דן** לדקדק יתור אומרו את לב אנשי ישראל דהי"לל את לבבם כי ישראל נזכרו בתחילת הפ' ולמה שינה ג"כ באומ' אנשי ישראל. ונראה במ"ש חז"ל במשנה במס' סוטה ולפי שגנב שלש לבבות לב אביו ולב ב"ד ולב ישראל שנאמר ויגנב כו' לפיכך נתקעו בו שלשה שבטים כו' כי בדבריהם ז"ל מובן או' ויגנב אבשלום את לב אנשי ישראל על אנשי סגולה אנשי שם הוא אומר שגנב לבבם הלא הם לב דוד אביו ולב ב"ד וז"ש אנשי ישראל שגנב דעתם ולבבם:

**ז**

**ויהי** מקץ ארבעים שנה. סדר עולם ר' נהוראי אומר משום ר' שמעון מקץ ארבעים שנה ששאלו להם מלך היא שנת י"א לשמואל הרואה מכאן אתה מחשב שבן י"ב שנה היה שלמה במלכו שנא' וישלח ביד נתן הנביא ויקרא שמו ידידיה ובאותו הפרק ויהי אחרי כן ולאבשלום בן דוד אחות מקץ שנתים ימים הרי שתי שנים ואבשלום ברח גשורה וישב

גשורה שלש שנים הרי חמש שנים וישב אבשלום שתי שנים ירושלם הרי שבע ויהי רעב בימי דוד שלש שנים הרי עשר שנים וישוטו בארץ ויבואו בארץ מקץ ט' חדשים וכו' הרי י"א שנים בשנה האחת בסופה התקין דוד משמרות כהונה ולויה שנאמ' בשנת ארבעים שנה למלך דוד נדרשו כו' וכן הביא רש"י ז"ל מקץ ארבעים שנה ששאלו ישראל מלך לשמואל נתגלגל דבר מרד והשפלה במלכות אלכה נא אל חברון אחז"ל להביא כבשים מחברון כי שם היו כבשים שמנים ע"כ וכן הרד"ק ז"ל והרחיב כי שמואל י"א שנים ושתים לשאול הרי י"ג ול"ז שנה למלכות דוד כי בשנת ל"ז לדוד מרד אבשלום הרי ארבעים ואמר שיקריב קרבן נדרו בחברון כי שעת התר במות היה והיה אדם מקריב בכל מקום ואעפ"י שאוהל מועד בגבעון ובחר ללכת לחברון לעבוד לפי שראה שאביו קבל שם המלכות והצליח ובדברי רז"ל אמרו לא הלך אלא להביא כבשים כי שם היו הכבשים הטובים והקשו על האו' זה ואמרו בחברון מחברון (ע"ל) [מ"ל] ע"כ ואפשר לתרץ אשר נדרתי להקריב כבשים והנדר היה בכבשי חברון ואלך אני בעצמי להטפל בהבאתם ועל כן לא שלח שליח והכל בערמה. והר"לבג ז"ל ארבעים שנה מעת צמיחת המלכות בישראל דהיינו המשח שאול. או התחילו מעת שלימות ארבעים שנה לדוד ואולי הוגד על דרך נבואה שארבעים שנה יעמוד מלכות דוד ולזה חשב אבשלום שאז יהיה העת שתסור המלוכה מדוד ודמה מפני זה שכבר תשלם מחשבתו בהריגת אביו לסבב שתהי' הממלכה לו וסיבת הליכתו לחברון כתב ג"כ כדברי הר"דק ז"ל יען כי שם הצליח דוד. ומהרי"א ז"ל שאחר שהתקין אבשלום את עצמו לדורון בכל הפיוסים והחונף הנז' מהארבעה חלוקות הנז' והשכים ויאמר אליו כו' התקין עצמו לתפיל' וקרבן בחברון וז"ש מקץ ארבעים שנה למלכו' אביו או ארבעים שנה לשנות אבשלום שהיה בן ארבעי' לבינה וראה שאביו הצליח בחברון חשב שהמקום גורם ולכן הלך שם להתפלל לה' והקריב קרבן שיצליחהו ה' במלכות. והאפוד כתב לפי שהברון הייתה עיר ואם בישראל והייתה מקדם עיר מלוכה חשב שבהמליכהו שם גם כל ישראל ימליכוהו ולזה צוה למרגלים שיאמרו בשמעם קול השופר מלך אבשלום בחברון ר"ל שכבר קבלוהו בחברון למלך ותחזקנה ידיהם ע"כ. **ולע"דן** שבברוח אבשלום ברח מירושל' לחברון ושם נדר נדרו ועתה ראה לקיימו באותו המקום אשר נדרו והיתה כוונתו למרוד ולקבץ אליו העם מעט מעט מה שלא היה עולה בידו שם בירושלם וז"ש אלכה נא ואשלם נדרי אשר נדרתי להי' בחברון מורה שהנדר הדירו בחברון מדלא כתיב ואשלם נדרי בחברון אשר נדרתי להי' מיות' ומהיותו חנף וגונב דעת אביו אמ' לאביו כי נדר נדר עבדך כו' כלו' וכי תימא ומה צורך הדקדוק הזה שאת' בני מדקדק כ"כ לקיי' הנדר במקו' עצמו

שנודר שהרי אפש' להתקיי' בירושל' ונגילה ונשמחה בך לזה משיב ואומ' כי נדר נדר עבדך בשבתי בגשור בארם לאמ' אם ישוב ישיבני ה' ועבדתי את ה' באופן שקבלתי עלי לעבוד ה' עבודה שלימה בדקדוק על כן ראיתי לקיים נדרי בחברון בדקדוק במקום אשר נדר שם לקיים מה שנדרתי בגשור לעבוד את השי"ת נמצאו כאן שני נדרי' האחד כללי ועבדתי את ה' בכל מין עבוד' זה היה בגשו' בארם ונדר פרטי מהקרבנות וזה היה בחברון בשעת בריחה והשני כתובים אינם מכחישים זה את זה לפירושי זה שאומרו בחברון מורה המקום אשר נדר בו שהוא בחברון. ויכריע הפי' הזה שהי"לל ואשלם את נדרי בחברון אשר נדרתי לה' בשבתי בגשור לאמר אם ישוב כו':

**ח**

**כי** נדר נדר עבדך כו' יש לדקדק כפל נדר נדר די שיאמר כי נדר עבדך בשבתי בגשור ומהו בשבתי בגשור הי"לל נדר עבדך בגשור. ולמה הודיע עוד שהיה זה בארם והוא דבר ידוע א"כ די שיאמ' בגשור לאמר. וכן כפל ישוב ישיבני ה' ירושלם. ונראה שאבשלו' הראה לאביו סימני טהרה וחסידות לאמר לו איני פורץ בנדרי' כי נדר אחד לבד והוא אשר נדרתי בשעת הדחק בשבתי בגשור ולא תחשוב אבי שהייתי בדוחק לענייני הגוף כי דע שהייתי יוש' בשלוה ונחת ז"ש בשבתי בגשור ר"ל בשבתי בנחת כמו וישב יעק' בקש לישב בשלוה ואני בגשור ישבתי בשלוה לענייני העולם הזה ז"ש בשבתי בגשור ולא היה לי צער כי בבחינת היות המושב ההוא בארם ארץ. עובדי ע"א הוא שגרם לי לאמר אם ישוב ישיבני ה' ירושלם ועבדתי את ה' מפאת העבודה עבודת ה' היתה תשוקתי וחשקי לאמר אם ישיבני ה' ירושל' לא מפאת המנוחה הגופנית שבנחת הייתי ג"כ שם ז"ש בארם לאמר וזהו כפל ישוב ישיבני ה' השיבה האחת שישיב את שבותי אליו ועבודתו והשני שישיבני בשלום אל בית אבי ויסייע לפירו' זה מה שכתב הרד"ק ז"ל אם ישוב ישיבני ה' ישיב כתיב וקרי ישוב ישיב לשון תשובה והקרי ישוב לשון ישיבה והוא מקור ר"ל שישיבני ירושלם שאשב בה ע"כ שכ"ז חונף לגנוב דעת דוד שאף גם זאת בהיותו בארץ אויבים בל מבוקשו התשובה והעבודה:

**ט**

**ויאמר** לו המלך וכו' בסוף מועד קטן אמר רבי לוי (בשם ר') [בר] חיתא הנפטר מחבירו אל יאמר לו לך בשלום אלא לך לשלום שהרי יתרו אמר למשה לך לשלום הלך והצליח שנאמר ויאמר יתרו לך לשלום ודוד שאמר לאבשלום לך בשלום הלך ונתלה ואמר (ריש לקיש בשם רבי) [רבי לוי בר] חיתא הנפטר מן המת אל יאמר לו אלא לך בשלום שנאמר ואתה תבא אל אבותיך בשלו'. וכן במסכת ברכות. והכונה בזה כמו שפירשו בו הוא כי בחי לא יספיק שילך בשלום בבחינת מה שממנו ובמה שבין כי אם גם במה שאליו

הוא המקום שהולך אליו שילך לשלום אל המקום ההוא שימצא בו השלום והוא מאמר יתרו למשה שבלכתו למצרים ואל פרעה שלא יקראנו אסון מפרעה אלא יהיה פרעה עמו שלום וזהו שאמר לך לשלום כי תיבת בשלום מורה לבד על המקום שנעתק ממנו וההליכה בדרך שילך בשלום אבל אינו מורה על המקום שיגיע אליו שיהיה לשלו' ולכן אבשלום הלך ונתלה אמנם במתים ראוי שיאמרו בשלום כי כל עיקר צערם הוא בדרך הליכתם וכשילכו בשלום אין צ"ל שהמנוחה והנחלה תהיה שלום במ"כש כיון שהדרך היה שלום והוא מה שבין כ"ש מה שאליו. **ולע"דן** ארחיב ענין זה כי המת צריך שילך בשלום שיוליך עמו השלו' והיינו המעשים טובים הגורמים הדבקות האלהי הוא השלום אל האדם והוא הוא השלום שאומרי' לו כתות המלאכים שאמרו חז"ל שלש כתות של מלאכי השרת יוצאות לקראתו אחת אומרת יבא שלום ואחת אומרת ינוחו וכו' ואחת אומרת הולך נכוחו וז"ש ואתה תבא אל אבותיך בשלום ההולך עמך כאילו אתה שלום ולזה הכת הראשונה אומ' יבא שלום ואינה אומרת לשלום אלא יבוא שלום כאילו אתה הוא ממש עצם השלום ובבחינה זאת גם כן אמר לו דוד ע"ה לאבשלום לך בשלום ממני שחפץ אני בהליכתך ולא יארע לך מצדי דבר אלא שכיון שאבשלו' לא הלך לשלום אלא למלחמה נתלה באופן שבחיים צריך שיאמר לו לך לשלום על המקום שהולך כדפרישית ועל פניותיו שילך לתכלית טוב ואם לאו ישוב עמלו בראשו לא כן במתים חפשי שדי להם בלכתם בשלום מהמקום שהם נעתקים ממנו שהוא עולם המעשה וצריכין לעשות במעשיהם אופן שיתווך השלום בינם לבין אלוהיה' הוא הדבקות האלהי:

ו

**וישלח** אבשלום כו' מהריי"א ז"ל זכר הכתוב שקודם ההליכ' לחברון כבר היה ששלח אבשלום מרגלים בכל גבול ישראל והמרגלים האלה לא היו לרגל הערי' ולא לעשות דבר כי אם שכאשר ישמעו קול השופר יאמרו לעם אל תיראו אין דבר כי אם שמלך אבשלום בחברון רוצה לומר במקום שמלך דוד אביו ראשונה שם מלך גם בנו אבשלום והיה זה כדי לישב לבותם ולא יקומו עליו. והאפוד כתב בחברון שהיא העיר הגדולה בזמן ההוא והתכלי' אשר היה לאבשלום כתב מהריי"א שלא היה בדעתו להרוג את אביו ולא לשכב את פילגשי אביו אבל בהיות אביו זקן בא בימי' רצה להחזיק במלכות בפניו ואביו ישב בכבודו זקן ונשוא פנים שקט ושאנן. ואולי התנכר לזה ששמע שעלה בדעת אביו להמליך את שלמה והוא נער חרה לו עד מות ובחר בזה האופן להחזיק במלכות בחיי אביו אלא שאחר שנכנס בזה נתייעץ עם אחיתופל והוא התיר לו הפילגשים והוכרח מפאת הענין כנז' שם גם מאחיתופל היתה העצה להרוג את דוד כמ"ש והכתי את המלך

לבדו כי לא מלב אבשלום והראיה שלא נתפייס אז בעצת אחיתופל והלך לו גם לשאול את פי חושי הארכי כי סמר בשר אבשלום משמעו כזאת על אביו ולכן לא הסכים עמו בדבר המלך והלך לבקש עצת חושי הארכי וחושי בעצתו לא אמר להכות את אביו אלא ונחנו עליו כאשר ירד הטל על האדמה ולא נותר בו רוצה לומר שיתפסוהו חיים ויהי כל ימיו ביד אבשלום כדי שלא יוסיפו בני בליעל לפתותו להמליך את שלמה ולפי שחושי לא יעץ בהריגת דוד ישרה עצתו בעיני כל העם ובעיני אבשלום ולזה דוד אמר לאט לי לנער לאבשלום כי ידע שלא היה בדעתו להרגו ולא לגדפו ולהורידו ממעלתו ע"כ תורף דבריו ואם ק"ק עליהם אומרו ויישר הדבר בעיני אבשלום ובעיני כל ישראל כי לא סמר מפחד בשרו ובדוחק אפשר שמציאות העצה ללכת אחריו פתאם כלל הדבר הוא שיישר בעיני אבשלום אבל הפרטיי המתייחס לדוד לא יישר לא בעיני אבשלום ולא בעיני העם ולזה קראו לחושי מצד הפרטי ההוא של דוד.

**ולע"דן** דלשון מרגלים כמשמען לרגל בעת שישמעו קול השופר האם יענו ויאמרו כל העם יחדיו מלך אבשלום בחברון ואם יהיה פוצה פה ומצפצף לערער בדבר ז"ש לוישלח אבשלום מרגלים שילכו בכל שבטי ישראל בשליחות לאמ' להם כשמעכ' את קול השופר אז ואמרתם יחדיו מלך אבשלום בחברון ואגב השליחות הזה ישמשו במקום מרגלים לרגל את הארץ מי האיש אשר לא יאמר מלך אבשלום בחברון והיתה כוונתו בזה הלשון להיותו היולי שאם ימצא העם בלתי נשמעים אליו יפרש שלא בקש למלוך כי אם בחברון עיר אחת לבד ולא יהיה שבכלל מלך אבשלום ומאמ' בחברון מורה מקו' ההמלכ' לא המלכו' והר"דק כשמעכ' ב"כף ע"כ:

**יא**

**ואת** אבשלום כו' רש"י קרואים והולכים לתומ' מפורש במסכ' סוטה שבקש מאביו שיכתוב לו שכל שני בני אדם שיבקש שילכו עמו ילכו והיה מראה אותה לשני' כאן ואח"כ לשנים אחרים וכן הרבה ע"כ וכן הביא הר"דק והרחיב עוד קרואים והולכים לתומם קרואים מדוד והולכים לתומם מאבשלום ולפי הפשט קרואים שילכו עמו לחברון להקריב קרבן והם לא ידעו דבר המרד שהיה בלבו ז"ש לתומם כמו משך הקשת לתומו שלא היה יודע שמלך ישראל הוא ע"כ וכן מהרי"א ז"ל. **ולע"דן** לדקדק יתור ולא ידעו כל דבר שכבר אמר והולכים לתומם ולא ידעו למה. אבל במדרש הירושלמי הנ"זל מובן ולא ידעו כל דבר אבל מקצת דבר ידעו דהיינו השנים לבד באופן שכל שנים ושנים היו תמהים על שאר הקרואים. או יהיה לתומם ולא ידעו כל דבר מיעוט אחר מיעוט לרבות כמשפטו ומזה יתרבה שידעו בקריאת השנים לבד כנז"ל מלבד ההכרח

של קרואים והולכים כי די שיאמר קרואים לתומם מדקאמר קרואים והולכים היינו קרואי' מדוד והולכים לתומם מאבשלום.

**יב**

**וישלח** אבשלום כו' הר"דק בחברון שלח לאחיתופל שיצא מעירו מגלה או פי' וישלח אבשלו' ויקח את אחיתופל מעירו מגלה ויבא אליו וקשר עמו עד כאן והר"לבג יתכן ששלחו אל חברון מגלה לא מירושל' ליראתו שמא לא יתרצה אחיתופל להיות מנגד לדוד ואלו היה לו' לו זה בירושלם אולי היה מגיד זה אחיתופל לדוד כי יועץ דוד הוא ע"כ וזה רמז הפ' באו' יועץ דוד שהוא כנותן טעם למה ששלח לקרותו מחברון ולא מירושלם. וכן מהריי"א ז"ל ששלח אחרי אחיתופל בזבחו את הזבחים דהיינו בחברון כדי שלא יגיד הדבר לדוד אביו ולכן שלח בעדו מחברון בהיותו זובח הזבחי' ושם נתקשר עמו בקשר אמיץ עמו ועם כל השרים עד כאן. **ולע"דן** שראה אבשלום שאם אחיתופל ישאר עם דוד לא יצליח אבשלום בכל אשר יפנה כי עצת אחיתופל כאשר ישאל איש בדבר האלהים ולכן התחכם לקרא את אחיתופל בעת הזבחים פתא' כדי שיבא אליו לתומו שקראוהו לברך הזבח ז"ש וישלח אבשלו' את אחיתופל שהוא היה יועץ דוד עצות נכונות וחשש שאם ישאר עם דוד ייעצהו כדרכו ויאב' את אבשלו' לכן עשה באופן שיב' ולכן שלח לקרותו בזבחו זבחי' פתאו' יבוא ובהיו' אחיתופ' שם יחזק לב העם אשר עמו וזהו ויהי הקשר אמיץ והעם הולך ורב מעצמו גם בשמע' שנכבדי ארץ שם קרואי' כנז"ל גם שאחיתופל שהוא יועץ דוד שם מעתה נשאר דוד בלי יועץ ואבשלום ברב יועץ תהיה לו תשועה כדכתיב ותשוע' ברוב יועץ וע"ז נאמ' ויבא המגיד אל דוד לאמ' ראה ודע זו רעה גדולה כי היה לב איש ישראל הוא אחיתופל איש ישראל רשום בכל נטה אחרי אבשלום:

**יג**

**ויבא** המגיד אל דוד לאמר יגיד הכתוב שכאשר בא המגיד אל דוד הודיעו מה שהיה רוצה לומר שמלך אבשלום ויהי לב ישראל אחריו עד כאן:

**ול"עדן** שלפי שגנב אבשלום את לב ישראל בהראותו חסידות וחניפות במתק לשון לזה בא המגיד והגיד שהיה העם הולך ורב עם אבשלו' שזה הוראה לאמ' היה לב יש' אחרי אבשלום כי גנוב הוא אתו כדכתי' ויגנוב אבשלום את לב אנשי ישראל. ואמר איש ישראל שכולם היו כאיש אחד אחריו או אמ' לב איש ישראל על אחיתופל שהיה איש ישר' בחכמה בתבונה ועצה איש ישראל רשום ידו בכל ז"ש לב איש ישראל אחרי אבשלום ולבי אומ' לי שהמגיד הזה היה רוחני מלאך או זולתו אשר ידע שלב ישראל

אחריו כי האדם יראה לעינים לא ללבב ומהיכן ידע שלב ישראל אחריו אלא ודאי כדפרשי׳ שהמגיד הזה רוחני היה:

**יד**

**ויאמר** דוד לכל עבדיו הר"דק ז"ל קומו ונברחה כי אם לא נהיה בעיר לא יבא אל העיר ואם יבא אל העיר וימצא אותנו לא תהיה לנו פליטה ממנו ויכה את העיר ז״ש פן ימהר קודם שיעשה דבר אחר יבא אל העיר שיחשב שימצאני הנה לפי׳ נמהר לברוח ובדרש שלא ידון אותנו כעיר הנדחת כמו הדח לשון עיר הנידחת עד באתה לפי חרב ז"ש והכה העיר לפי חרב כדין עיר הנדחת. ועוד אמרו נטל בעל הכוס להדיח את הכוס אינו זז עד שימרקנו כלומר כיון שהתחיל הפורענות לבא ירא אני שלא יכלה ממנו ע"כ:

**ולע"דן** שאין זו כוונת חז"ל אבל כוונו לו' שדע"ה נתפייס בזו הצרה של אבשלום שידע שהתכלית מאת השי"ת טוב הוא למרק עוונותיו וכתכלית בעל הבית במירוק הכוס שיהי נקי לא שישבר שכוסו הוא מקנת כספו וז״ש בשוחר טוב הביאו בילקוט סי' קנ״א ז"ל רב ור' יורן רב אמר שלא ידין אותנו כעיר הנידחת ר' יודן אמר נטל בעל הבית את הכוס להדיח כוסו ואינו זז משם עד שימרקנו כך כיון שראה דוד שמרק הב״ה עונותיו התחיל מזמר ע"כ הרי ברור שרב דרש לשון והדיח עלינו את הרעה מעיר הנידחת אמנם ר' יודן פי׳ נברחה פן ימהר והשיגנו אמנם ב"עה כשלא ישיגנו את הטוב נקבל מאת האלי״ם שהוא והדיח עלינו את הרעה ר״ל הרעה וחטא שעלינו ידיח אותה מלשון הדחה ושטוף במים וז״ש להדיח כוסו כו' כלומר כוסו הוא ואין התכלית בערך שבירה אלא הדחה לטהרו. שלא כדברי הר"דק ז״ל ובסמוך בפסוק ודוד עולה במעלה הזתים אבאר לך באיזה מקום היה הזמר ובאיזה מקום התחילה הבכיה ג״כ בהצטרפות הזמר עיין שם. ובמדרש תנחומא הובא בילקוט אלכה נא ואשלמה את נדרי אמר לו אבשלום מבקש אני ממך טובה אחת שתתן לי שני זקנים שילכו עמי שיהיה על פיהם כל דבר שאני עושה כתב לו שילכו עמו שני זקנים מכל עיר ועיר שירצה ונטל את האגרת והיה הולך בכל עיר ועיר ורואה שני זקנים ובחורים שבעיר והיה מראה להם האגרת שכתב לו אביו ואו' להם ראו מה שכתב לי אבי אלא בשביל שאני מחבב אתכם הרבה אני מבקש אתכם וכן היה עושה בכל עיר ועיר עד שנטל עמו מאתים זקנים שנא' ואת אבשלום הלכו מאתים איש מירושלם וזהו מאתים איש א"ר הונא בשם ר' חייא בר אבא מאתים ראשי סנהדראות כדכתיב אספה לי שבעים איש קרואים והולכי' לתומם לא היו יודעים על מה היו הולכים עשה להם אבשלום סעודה והיה מרביצם שני זקנים ואחד מהם שהלכו עמו באמצע אמר ראו מה נאה אבשלום לו נאה המלוכה נניח את דוד ונלך

עמו מה היו עושים אעפ"י שהיו עמו לא היו מתפללין אלא על דוד והיו אומרים יהי רצון שנפול אנחנו ביד דוד ולא דוד בידינו לכך נאמר פדה בשלום נפשי מקרב לי כי ברבים היו עמדי ע"כ. למדנו מהמדרש הזה לשון איש לרב הונא שהיו אנשי שם ראשי סנהדראות אף כאן סנהדראות. ולמדנו עוד מ"מש בסוף המאמר שהושיב איש אחד מהמאתים ושנים מזולתם וזהו מאתים איש ולא אמר מאתים אנשים לו' שלא ישבו יחדיו שנים מהמאתים אלא איש איש בין שנים זולתם כדי לפתותם כנז' במאמר לעיל. גם מובן בזה אומרו קרואים והולכים לתומם שהיו שני מיני אדם בכאן מהם קרואים ומהם הולכים לתומם ומאתים הם קרואים והשאר הם הולכי' לתומם וא"כ נרמז כאן האמור במדרש הנז' שהושיב איש אחד מהמאתים והוא מהקרואים והשאר שנים ההולכים לתומם: ואפשר ג"כ במ"ש ולא ידעו כל דבר שנרמז מה שנא' בסוף המאמר שעם כל זאת שדברו להם אהובי אבשלום וקרואיו לא קבלו דבריהם כלל ז"ש ביתור ולא ידעו כל דבר שלא ידעו ולא הכירו דבר ממה שהיו מדברי' להם ולכן היו מתפללים יהי רצון שנפול אנחנו ביד אנשי דוד ולא יפול דוד בידינו. והר"לבג ז"ל והדיח עלינו את הרעה ר"ל יביא בחוזק ובתוקף את הרעה עלינו ע"כ. ומהריי"א ז"ל כי לא תהיה לנו פליטה לא אמר שימיתהו אבשלום אבל אמר לא תהיה לנו פליטה ממנו כי יאסרם ויקח' ולז"א פן ימהר והשיגנו והדיח עלינו את הרעה שיתפשם חיים או יאמר והדיח עלינו את הרעה אשר סבל אבשלום בברחו מפני דוד על דבר אמנון שהיה דוד יוצא ורודף אחריו ידיח עתה אותה הרעה ויעש' לו כן מדה כנגד מדה והראיה או' והכה את העיר לפי חרב ולא אמר שיכה את דוד כי דוד היה מרחם על עמו ונחלתו ע"כ ואזדא לטעמיה שדוד היה יוצא תמיד להלחם באבשלום אבל בפשטי הפסוקים למעלה לא נזכר מזה כלום. ובמה שדקדק מאומרו ולא תהיה לנו פליטה שיתפשם חיי' תינח לדוד אבל לעבדי דוד ודאי שיהרגם אם יפלו בידו ומאמר זה כי לא תהיה לנו פליטה עליו ועל כל עבדיו נאמר.

**ולע"דן** לדקדק או' מפני אבשלום דהי"ל מאבשלום ועוד מהרו ללכת מיותר שכבר אמר קומו ונברחה ותיבת קומו מורה על הזהירו' ומהירות ואם לאו יאמר נא מהרו ונברחה כו' ומהו והדיח עלינו את הרעה כו'. ונראה שכוונת הכתוב להודיע שיש לו לאדם לברוח מהחטא יותר מהבריחה מסכנת נפשו ולזה אמר להם קומו ונברחה ואל תבטחו אל הבל לאמר שתהיה לנו פליטה מפאת היות הרודף אבשלו' בני כי לא יחוס ולא יחמול ז"ש כי (תביא לי) לא תהיה לנו פליטה מפני היות אבשלום הרודף אלא קומו ונברחה כו' מפני הסכנה הזו ויותר מהרו ללכת פן ימהר והשיגנו ואז יהרוג את העיר בלי פחד ממנו כי כבר השיגנו ונמצא שנסתכן בנפשינו ונחטא בנפש אנשי העיר שיכה לפי חרב

ז"ש והדיח עלינו את הרעה שימית אותנו ואהיה גרמה שוהכה את העיר ויהיה אשם יושבי העיר עלינו כי אם נברח אנו לא יוכל להזיק ליושבי העיר מפחדינו פן יפול בידינו ונתנקם מהרעה אשר יעשה לעיר על כן מהרו ללכת או יאמר פן ידיח עלינו את הרעה ר"ל שיכה העיר וידיח הרעה אלינו שתהיה אשם הרעה ההיא של והכה את העיר לפי חרב ידיחה עלינו האשמה והיותר טוב הוא שנמהר ללכת להציל את העיר ואפשר עוד בטעם המהירות הזה לצאת כדי להציל את העיר וזה כי אם ישיגם אבשלום יהרוג גם את העיר כי יאמ' שנשארו מאוהבי דוד בתוך העיר אמנם כשנמהר לצאת לא ישיגנו וגם לא את העיר שישפוט שיצאו אחרי דוד כל אוהביו ולא נשאר בעיר כי אם אוהבי אבשלום ולמה יכה העיר והם עבדיו למס ויעבדוהו:

**טו**

**ויאמרו** עבדי המלך כו' אעפ"י שלמעלה אמר ויאמר דוד וכו' כהדיוט כי נכנע דוד בלבו מפני זאת כי ידע כי מה' יצא הדבר הזה אמנם עבדיו דברו אליו בתכלית הכבוד כבוד מלכות וזהו ויאמרו עבדי המלך אל המלך אעפ"י שיש פנים לכאן ולכאן אם הטוב לעמוד בירושלם או לברוח אתה המלך תבחר ולא אנו וז"ש ככל אשר יבחר אדוני המלך כו' וכל אחד ואחד מעבדיו אמר כן כי לבם שלם עמו ולא נטו אחרי אבשלום אפי' העומדים עם אבשלום אשר עם דוד וזה יוכיח או' אדוני המלך בלשון יחיד מדבר בעדו ולא כתיב אדונינו המלך כי לא היה מאמר כללי מוסכם מכל עבדיו לפנים אבל היה מאמר פרטי מכל א' ואחד שאומר בפיו ולבו שוים ככל אשר יבחר אדוני המלך הנה עבדיך מוכנים תגזר אומר ויקם לך ועל דרכיך נגה אור:

**יז**

**ויצא** המלך [וכל העם] ברגליו כו' הר"דק ז"ל ברגליו עמו (הרגליים) וכן וכל העם אשר ברגליך וכת"י עמיה בית המרחק כתרגומו באתר דרחיק כלומ' מקום שהיה רחוק מירושלם ובדרש מלמד שנדוהו ה"הד ישובו לי יראיך מלמד שפירשו ממנו ע"כ ורש"י ז"ל הביא באתר דרחיק וכן הר"לבג ז"ל ומ"ש ברגליו פי' שלא רכב על סוס כדי שלא יתפרסם לכתו כי הרואי' המלך יוצא ברגליו לא יחשבו שהוא דוד עד כאן וכן מהרי"א ז"ל ברגליו מפני המהירות לא המתינו לקחת בהמות וסוסים לרכוב עד כאן. ולע"דן במה שנזכר מהמדרש שיצא כמנודה מהסנהדין לכפר' אשם וכפרת עון כי ידע דבר מלך שלטון הוא על עון בת שבע ולזה ויצא ברגליו דרך הכנעה ודוד הלך יחף כמו שיזכיר בסמוך וחז"ל אמרו בדרש הכרתי על הסנהדרין שכורתין דין הפלתי על אורים ותומים ועוד אמ' והפלתי שאין מי שיפלה על דבריהם שכולם בצדק אם כן הפלתי מלשון יפלה את כליו:

**יח**
**וכל** עבדיו עוברים כו' רש"י ז"ל על ידו אצלו הוא עומד והם עוברי' עד כאן והר"דק ז"ל על ידו כמו לפניו כמו שאמ' על פני המלך וכל הכרתי וכל הפלתי ת"י וכל קשתייא וכל קלעיא. ואפשר שהיו משפחות ידועות בישראל ורבותינו ז"ל אמרו אלו אורים ותומים ומלת כל קשה לפירושם. וכל הגתים אמרו כי גוים היו וכן איתי הגיתי גוי היה ולפי דעתי כי ישראלים היו והיו מתגוררים בגת ובאו עתה בעזרת דוד וזהו אשר באו ברגלו מגת פי' בעבורו וכב' פי' עוד למעלה בענין הגתים בדבר עטרת מלכ' ות"י ברגלו עימיה ר"ל עם איתי הגתי היה ראש לשש מאות איש הוה וכן אמר ויעבור איתי הגתי וכל אנשיו עד כאן וק"ק שיהיה ברגלו תואר לאיתי הגתי והוא לא נזכר בפסוק הקודם ואעפ"י שנזכר בפסוק שאחר זה ויותר נכון על דוד. והר"לבג וכל הכרתי והפלתי היו שני משפחות בתכלית החכמה ומהם היו סנהדרין ונקראו כרתי כי הם כורתי' הדין וכל מה שיפלא מן המשפט וזהו פלתי כדכתיב כי יפלא ממך דבר כו' ואמר כל הכרתי וכל הפלתי כל וכל לרבות השורות שהיו לפניהם. **ולע"דן** בכפל על ידו על פני המלך שהם ענייניים מתחלפים שלא כדברי הר"דק ז"ל והענין שכל עבדיו הקרובים אליו שכינה אותם בשם עבדיו היו עוברים על ידו בלי דקדוק מן הצד אמנם וכל הכרתי וכל הפלתי וכל הגתים כו' אשר באו ברגלו של דוד מגת אלה עברו על פני המלך לפניו ממש כי רצה לראות מי ומי ההולכים ומי יעכב ולזה בעברם לפני המלך ראה לעכב את איתי הגתי כמו שיזכור בפסוק אחר זה ויאמר המלך אל אתי הגתי כו' אם כן על ידו ענין אחד ועל פני המלך ענין אחר. ואפשר שוכל הכרתי וכל הפלתי מקושר עם תחילת הפסוק עוברים על ידו כי בתיבת הפלתי אתנח:

**יט כ**
**ויאמר** המלך אל אתי כו' תמול בואך וכו' רש"י ז"ל עם המלך עם אבשלום כי נכרי אתה ואנחנו בורחים מאין צדה ומזון ומתוך שאתה נכרי לא תמצא מרחמים. וגם גולה אתה וגם אם גולה אתה מעם המלך שאינך רוצה להיות עמו למקומך חזור לך כי לא טוב לכתך עמי כי תמול באת והיום אניעך עמנו ואין לי מקום להוליכך שם ולהמלט ואני הולך על אשר יקראני המקרה ללכ' יום יום כשאשמע שהרודפים כאן אני בורח כאן וכת"י וגם גולה אתה למקומך ואף גלי את איזיל לך לאתרך חסד ואמת אני מחזיק בך טובת חסד ואמ' שעשית עמי עד כאן וכן הרד"ק עם המלך על אבשלום המלך שרצו יש' להמליכו כי נכרי אתה לפי שהתגורר בגת ימים רבים ואולי נולד שם ועתה באת מקרוב בי נכרי אתה עדיין וגולה את איך אניעך עוד ופי' גול' מטלטל כי לשון גלות יש שהוא טלטול השבי והוא הרוב ויש שהוא טלטול בלא שבי אלא ממקום למקום כמו

זה וכן ויגלם אל מנחת ומלת למקומך דבק עם שוב ושב שזכר כאילו אמר שוב למקומך ושב עם המלך ומקומו היה ירושלם כי שם בא לשבת כשבא מגת וכענין זה ת"י אלא שלא הדביקו עם שוב אלא הוסיף בו ואמר ואף אלי את אזיל לך לאתרך. אניעך כתיב בויי"ו וקרי ב"יוד והענין אחד אלא שזה מן הקל וזה מן הכבד ואני הולך על אשר אני הולך כדברי רש"י ז"ל בקירוב כתרגום ואנא אזל לאתר דלית אנא ידע לאן אנא אזיל. את אחיך עמך הם הששׁ מאות איש אשר באו עמך חסד ואמת אני מחזיק לך על מה שעשית ואני מכיר כי לבך טוב עמי וי"ת ואתיב ית אחך עמך ועביד עמהון טיבו וקשוט ע"כ. והר"לבג כתב וגם אתה גול' למקומך כי יתכן שלא היה יושב בירושלם אלא זמן מועט והיה תמיד נע ונד למקומו להעתיק משם קנייניו ולז"א לו כי נכרי אתה כו' ואמר לו גם כן תמול בואך והיום אניעך עמנו עד כאן. ומהריי"א ז"ל כתב שאתי היה עדיין יושב בגת ובא זה ימים מועטים לעבוד את המלך ולכן אמר לו שוב ושב עם המלך אבשלום כי נכרי אתה שאינך מעבדיו שתתיירא ממנו כי נכרי אתה ולא יחשד' בעניינך ואם יחשדך על כל פני' לך מעמו למקומך גת ושם תהי' גולה ומתגורר כבתחילה וכן כתב רש"י ז"ל ונתן טעם לזה תמול באך מגת לעבודתי ועתה אניעך עמנו אין זה ראוי ועוד שאני הולך לאשר אני הולך ר"ל לאיזה מקום אשר יזדמן ללכת ואין לי מקום להושיבך שם וע"כ ראוי שישוב הוא וכל אחיו הגתים עמו ונתן לו דוד חסד ואמת על כוונתו הטובה וכיון באו' חסד ואמת שאם לא אחזור ח"ו יהיה חסד עמי ואם אשוב לשלום יהיה אמת כי אשלם תודות לך עד כאן.

**ולעד"ין** לפרש ע"פ שיטת חז"ל שאיתי הגתי נכרי היה ממש והוא שבטל עטרת מלכם כנז"ל בזה יובן ויאמר המלך אל אתי הגתי למה תלך גם אתה עמנו ר"ל בשלמא אנחנו הלך נלך כי גלות מכפרת עון שעל כן יצא ברגליו כנז"ל אמנם אתה למה תלך גם אתה אתנו שוב ואעפ"י שתהיה שם לא תטה לבך אחרי אבשלום אלא ושב עם המלך מן הבא בידך היה עמי ואם כן או' עם המלך על עצמו קאמ' או על אבשלום וכן פרש"י ז"ל וזו ענוה גדולה לדוד לומ' בפיו ובשפתיו עם המלך על בנו המורד (בנו) [בו] באופן שאתה למה תלך כי נכרי אתה גוי ולא נתחייבת בגלות כי אינך עברי ולו הונח שנתחייבת גלות הרי כבר גולה אתה למקומך בבחינת מקומך גת שיצאת ממנו גולה אתה ואינך צריך עוד גלות אחר. או יאמר ושב עם המלך אבשלום ולא יזיקך כי נכרי אתה ודבר אין לך עם אדום וגם גולה אתה למקומך באופן שגם מזאת הבחינה יחוס עליך ולא יזיקך וזה הפירוש יוכיח אומרו אח"כ תמול בואך כו' ואין ראוי להניעך עמנו שמזה מובן כי עד עתה לא היו טענות כי אם לשישב עם המלך אבשלום ולא ייירא ממנו כי נכרי כו' ולא

יזיקך כאמור ולמה תלך גם אתה אתנו ואפש' שאומרו למה תלך גם אתה אתנו ר"ל לא די צערינו אלא שתלך גם אתה אתנו ותהי למשא עלי ז"ש גם אתה כמו שכתוב גבי חושי דכתיב ויאמר לו דוד אם עברת אתי והיית עלי למשא ובזה מובן גם אתה אתנו שתיבת גם אתה נוסף על אתנו או אפשר שתיבת גם לרבות הששׁ מאות גתים שהיו עם אתי ואמר לו שוב ושב עם המלך כי גולה אתה אפי' בשבתך למקומך דהיינו ירושלם עכ"ז גולה אתה שהרי עיקר מושבך גת:

**תמול** בואך וכו' אמר לו הונח שלא יקרך אסון עכ"ז אפילו הטלטול והנענוע שאניעך קשה בעיני כי תמול בואך ועדיין לא שלות ולא שקט' ויבא רוגז ז"ש תמול בואך והיו' אניעך עמנו לו הונח שלא יהיה אלא ללכת לבד אין ראוי לטלטלך ז"ש ללכת כ"ש שאני הולך על אשר אני הולך בסכנה לכן שוב והשב את אחיך ושיבתך שתשוב יהיה חסד אמנם שיבת אחיך תהיה אמת בדין כי מה עשו ומה נהנו שאתה כבר אתה שר צבא אבל הם גרי' גרורי' או יאמר ואני הולך על אשר אני הולך כלו' אני הולך בעונש על אשר אני הולך בשרירו' לבי אמנ' אתה ואחיך שוב והשב את אחיך עמך כי אין בכם אלא חסד ואמת לא פשע וחטאה שתתחייבו בהליכה כזו וגלות כמוני וזה הענין אפשר לאומ' בלשון הלצה לפרש תיבת עמך מקושרת עם סוף הפסוק עמך חסד ואמת ואין עמך עון ואם כן שוב כי אני גולה לכפר עוני.

**כא**

**ויען** אתי את המלך כו' הרד"ק ז"ל כי אם במקום אם כתיב ולא קרי והענין אחד אם קרי או לא קרי והמלות האלה דכתיב ולא קורין או הקורין ולא כתיבין וכן קרי וכתיב נרא' כי בגלות הראשונ' אבדו הספרי' והחכמי' יודעי המקרא מתו ואנשי כנסת הגדולה שהחזירו התור' ליושנה מצאו מחלוק' בספרים והלכו בהם אחר הרוב לפי דעתם ובמקום שלא השיגה דעתם על הברור כתבו האחד ולא נקדו או כתבו מבחוץ ולא כתבו מבפנים או כתבו אחד מבחוץ וא' מבפנים עד כאן. **ולע"דן** האמת והצדק שכולם נתנו מרועה א' ית' ויתעלה שמו והעד על זה עפולים וטחורים ישגלנה ישכבנה שאין זה נסחאות חלילה שאם כן היינו מכריעי' כדברי הספר האו' טחורים וישכבנה בקריאת ובכתוב' ומצאתי מדקדק אחרון שיחד פרק אחד בזה הדרוש והכריע היותם נתונים מהשי"ת יחדיו הקרי וכתיב והכריע כן ממה שמצינו בספר עזרא עצמו קרי וכתיב אחד ואיך עזרא המגיה לא ידע דבריו אלא ודאי בנבואה ירדה לו הקרי והכתיב עד כאן זה יספיק בענין זה ומיניה לא תזוז וכוונת איתי הגתי לפי שדוד הרחיקו שישב שקט בירושלם כי גר בארץ הוא הנה אתי הלך לו לקצה אחרון בשבועה שלא די שילך עם המלך עם מחנהו אלא שבמקום

היותר מסוכן הוא המקו' אשר המלך שם כי אליו אויביו ידרשו בעצ' אחיתופל והכתי את המלך לבדו להשיב את העם אליו הנה במקום ההוא היותר מסוכן אשר יהיה שם אדוני המלך אם למות אם לחיים כי שם יהיה עבדך וטעם אומרו כי שם יהיה עבדך שתיבת כי מיותרת ובלתי מתיישבת הכוונה לפי שהזכיר מות וחיים לזה אמר שבוחר גם הוא להיות שם לא לשימות עם המלך חס ושלום אלא כדי להיות תמורתו וכפרתו בהתעסקם עמו והמלך ינצל לא יפול משערת ראשו ארצה ז"ש כי במקום אשר יהיה שם אדוני המלך אם למות שיבואו המכים להכותו הכאת מות או אפי' הכאה קלה לחיים וזה מורה הלמ"ד של למות לחיים שלא אמר במות ובחיי' אדוני ינצל כי שם יהיה עבדך להצילו או להיו' תמורתו ובמקומו בין במות ובין בהכאה לחיים ותיבת במקום יהיה כמו במקום אשר יאמר להם לא עמי כו' שהוא לשון תמורה וחילוף. ויוכיח כדברי כי לאו אורח ארעא לפתוח פיו לשטן על המלך לומ' אם למות אם לחיים גם יתור תיבת כי שם יהיה עבדך. ומהריי"א ז"ל כתב לפי שהמלך אמר שישוב עם המלך אבשלום בירושלם והטעם תמול בואך והיום אניעך עמנו אין ראוי ועוד שאני הולך על אשר אני הולך רוצה לו' שאיני יודע איזה מקום תחנותי נע ונד ואינו רוצה להטריחו אתי בזה לעומת זה השיב אתי בענוה ואמר דייו לעבד להיות כרבו ובמקום שיהיה המלך סובל שם יהיה עבדך:

**כב**

**ויאמר** דוד אל אתי לך ועבור רש"י ז"ל לך ועבור עם שאר העם אחר אשר אינך רוצה להפרד ממני עד כאן. **ול"עדן** לפי שאמר אתי שני עניינים האחד מציאות ההליכה והשני שישי' עצמו במקום היותר מסוכן על אחת הודה לו דוד אחר שהפציר ויאמר דוד אל אתי לך אך בזאת עבור לפנינו כי המתאחרים יהיו יותר מסוכנים פן ישיגם אבשלום והם בני המלחמה אם יבא אליהם אבשלום לז"א ויעבור אתי הגתי וכל אנשיו וכל הטף אשר אתו כולם עברו לפנים ודוד מתאחר לחזק לב העוברים.

**כג**

**וכל** הארץ בוכים כו' רש"י ז"ל וכל העם עוברים מן המלך והלאה לפי שהוא עומד קורא אותם עוברים עד כאן והר"דק ז"ל וכל הארץ בוכים פירו' וכל אנשי הארץ וכן וכל הארץ באו מצרימה על פני דרך את המדבר [כמו אל המדבר] וכן והראה את הכהן כלומר עוברים אל המדבר על פני דרך שהיה שם כלומר שלא עברו דרך הנחל או פירוש וכל העם גם כן עוברים בנחל קדרון כמו שהיה המלך עובר וכלם מגמת פניהם אל המדבר כמו שאמר דוד אנכי מתמהמה בערבות המדב' ומדבר יקרא מרעה הבהמות בין קרוב

בין רחוק בין קרוב לעיר ובין רחוק לעיר לפיכך אמר ורעו כבשים כדברם כעדר בתוך הדברו והוא מתרגום וינהג ודבר מקו' שהרועה נוהג שם המקנה עד כאן וכן מהרי"א ז"ל. **ולעד**"ן לדקדק כפל וכל העם עוברים הנזכרים פעמים ולדברי המפרשים הנז' שהיו מהעם עוברים מדרך אחת והוא מ"ש ראשונה וכל העם עוברים והמלך עובר בנחל קדרון גם מהעם עוברים בנחל הנז' וז"ש שנית וכל העם עוברי' וכו' אלא שקשה לשון וכל וכל האמור בשני ההעברות שגורמים ניגוד וסתירת דברים. ונראה שכוונת הכתוב לומר שענין הבכיה היה כללי בין לנשארי' בארץ היו בוכים על צער דוד ועל צערם כי לא ידעו מה יעשה להם אבשלום זהו שאמר וכל הארץ בוכים קול גדול הם הנשארים בארץ וכל העם עוברים ר"ל וכל העם העוברים גם המה בוכים ולכלול אותם בבכיה הנזכר' הזכיר ראשונה ואמר וכל העם עוברי' אמנם אח"כ הזכיר והמלך עובר בנחל קדרון וכל העם עוברי' ג"כ בנחל אחריו ולפניו וכלם פונים על פני דרך אשר את המדבר כי שם כוונת' להכנס שהמלך דוד לא נכלל בבכיה וכן מצאתי בילקוט בשם המדרש שוחר טוב רבי יודן אמר נטל בעל הבית להדיח כוסו ואינו זז משם עד שימרקנו כך כיון שראה דוד שמרק ה"בה עוונותיו התחיל מזמר הרי שהיה מזמר על שתכלי' ה"בה לנקות אותו ולמרקו מחטאיו ועל זה אמ' אז בעת הבריחה מזמו' לדוד בברחו מפני אבשלו' ועוד הביא שם כנז' בפי' ויאמ' כל אשר יבחר אדוני הנה עבדך התחיל או' אלו היה ארכי שלי מקולקלי' לא היה כל א' ואח' עומד בטכסיס שלהם התחיל אומר מזמור ע"כ שטע' הזמר לפי זה על היות עבדיו מסודרים כתקנן ואפי' בעת הבריחה הצד השוה בשני המדרשים שלא היה בוכה בעת ההיא אבל מזמר להקב"ה:

**כד**

**והנה** גם צדוק רש"י ז"ל ויציקו כמו ויציגו ואקימו ית ארונ' העמידוהו לצד א' והעם עוברי' שהיה דוד רוצה לצאת עמו. ויעל אביתר עד תם הרי זה מקרא מסורס ויציקו ארון אלהי' עד תם כל העם לעבור ויעל אבית' אותו היו' נסתלק מן הכהונה ששאל באורי' ותומי' ולא נענה ונכנס צדוק תחתיו וכן מצינו בסדר עול' ובסדר יומא ע"כ וכן ה"רדק והרחיב כי הכהן השואל באורי' מתלבש בבגדי כהונ' ורוח הקדש לובשתו ויודע להשיב ע"י האורי' ואבית' לא נענה שהיה מבית עלי והגיע עת פקודתו קלל' ה' לבית עלי ונכנס צדוק מפנחס לקיי' והיתה לו ולזרעו אחריו כו' אלא שלא נמשח צדוק עדיין עד מלוך שלמ' שבונה המעון ב"ה לקיי' והבטת צר מעון וכו' שאז ויגרש שלמ' את אביתר מהיות כהן וכו' וימשחו את שלמ' להי' לנגיד ולצדוק לכהן ע"כ. והר"לבג ויציקו את ארון האלהי' ר"ל שכבר העמידו את הארון במקו' א' עד שעלה אבית' ועד שתם כל העם לעבור מן

העיר ולפי שלא הגיע עדיין אביתר אל המלך היו דברי המלך תחיל' אל צדוק לבד ובסוף הענין היו דבריו ג"כ עם אבית' כי אז הגיע אצל המלך ולז"א יהונתן בן אבית' ב' בניכ' אתכם ע"כ. אלא שק"ק לדבריו או' אח"כ ויא' מהמלך אל צדוק הכהן כו' שלא דבר עם אבית' זה מורה שנסתלק אבית' כדחז"ל. ומהרי"א הביא ככל הנז' ויעל אביתר שנסתלק לצד אחד עד תם כל העם לעבור ע"כ. **ולע"דן** אומ' והנה גם צדוק וכו' מוכיח כדברי חז"ל שנעשה כהן גדול ואמר גם לרבות אביתר שנעשה טפילה אליו בעת ההיא ומתחילה היה בדעתו של דוד לצאת את ארון האלהים אתו וכשראה שלא נענה על ידי אביתר נתן אל לבו אולי היתה הסתרת פנים מאביתר עצמו ואם מפאת דוד ואף על פי שנגלה אחר כך עוד צדוק סוף סוף לא מממנא מילתא ולכך אמר השב את ארון כו' ואם כה יאמ' כו' ובאומרו נושאין את ארון ברית האלהים מורה היות הארון הזה שבו לוחות ושברי לוחות מונחים בו כדברי מהרי"א:

**כה**

**ויאמר** המלך לצדוק השב את ארון האלהים העיר הר"דק ז"ל והראני אותו ואת נויהו הבית שהיה שם הארון ופירוש אותו שישיבני לאהבתו ויחפוץ בי בי עתה בעת לקיח' עונש עוני מרחיק ממנו כאדם שמעלים עיניו משונאו וי"ת ויחזנני קדמוהי ואפלח קדמוהי בבית מקדשא עד כאן ומהריי"א ז"ל דוד צוה השב את ארון האלהי' חשש פן יענש על לכתו עמו כמו שנענשו בימי עלי על שהוליכו הארון למחנ' כנז"ל בפי שלישית מהספר הזה ולזה אמר שאין ראוי שילך הארון אחריו אבל דוד ישוב לראותו אם ירצה הש"י ולא ילך הארון מטולטל שאם הש"ת לא ירצה בו הליכ' הארון לא יועיל אבל יזיק עד כאן ובס"ה אמרו אותו לשון אות הברית והוא רמז ליסוד ואת נוהו רמז לעטרה שכינת עוזו והיה זה שייך לעניין לפי שדוד נטרד על ענין הברית שבא על בת שבע ולפי זה והראני אותו יאמר אות מהש"י הנז' בתוכו בעיני ה' והיא הי"וד הרמוזה בעטרה ואות הברית. **ולע"דן** שהוא אמר לצדוק השב את ארון האלהים והוסיף לומר העיר שלא היה בזה צורך כי נודע הוא לומ' כי שם בעיר צריך להיות ארון ה' לסכל עצת אחיתופל ועצת אבשלום ז"ש העיר ר"ל כי שם הוא הצורך העיקרי מעין מה שבדעתו להחזיר את חושי הארכי זאת ועוד חפצתי כדי שיהיה השי"ת עומד שם בעיר ואם אמצא חן בעיניו יחפוץ בעיניו לראו' אותי קרוב אליו ואעפ"י שעיני ה' משוטטו' בכל הארץ ז"ש אם אמצ' חן בעיניו והשיבני כו' כנותן טענה למה שאמר השב את ארון האלהים בעיר כי בהיותו בעיר כי אז אם אמצא חן בעיניו יוכרח והשיבני כדי לראות אותי בעיניו אשר אמצא חן לא כן בלכתו עמי בכל מקו' שאני שם הוא לא יחוש להשיבני כל כך מהר כביכול כאב

את בן ירצה לראותו ימהר להביאו לפניו והראני אותו על הארון או על שם השי"ת הנז' ואת נוהו:

**כו**

**ואם** כה יאמר הרד"ק ז"ל הנני כלומר אקבל גזירותיו באהבה רבה עד כאן. **ול"עדן** כוונת הכתוב במה שכתב המקובל האלהי מהר"מ קורדובירו ז"ל במ"ש חז"ל כל מה שיאמ' לך בעל הבית עשה חוץ מצא שבעל הבית הוא השי"ת בעל העולם הזה כבעל הבית שהכל נשמע ממנו חוץ מצא ממחיצתי ועבודתי שעל כל פנים נשוב אליו בתשובה ובזה טעה אלישע אחר שאעפ"י שנאמ' עליו שובו בני' שובבים חוץ מאלישע אחר לא היה לו להשגיח בבת קול אלא להפציר בתשובה עד כאן ובזה מובן כאן אומ' ואם כה יאמר לא חפצתי בך הנני מוכן לפניו לשיעשה לי הוא יתברך בעצמו כאשר טוב בעיניו אבל לא יסגירני אל אל עויל וביד רשעים ירטני כי את אשר יאהב ה' יוכיח הוא בעצמו ולא ע"י בן אדם:

**כז**

**ויאמר** המלך אל צדוק רש"י ז"ל הרואה אתה אם רואה אתה שעצה נכונה שובה העיר שני בניכ' אתכ' ובידם תוכלו להודיעני מה שתשמעו מבית המלך ולפי מה שתודיעני אמלט ע"כ וכן הר"דק ז"ל הרואה אתה בעצתך וי"ת חזויא את תוב לקרתא כלומר נביא אתה שראה ששרתה עליו רוח הקדש ונענה אותו היום באורים ותומי' ואמר לו טוב שתשוב העיר ותודיעני משם כל דבר עד כאן והר"לבג הרואה אתה ר"ל ואתה רואה אלו העניינים לאיזה תכלית פונים שתלך עמנו להגיד לנו זה בודאי צריך אתה לזה לקחת עצה בדברי' לפי מה שיגלה מעניינם ולזה טוב שתשוב העיר בשלום. ואחימעץ בנך ויהונתן בן אביתר שני בניכם ידמה שהיו להם בנים אחרים אך בחר דוד ה"עה באלו להיות' יותר חכמים ויות' ראויים מהאחרי' ולזה אמר הנה שם עמם שני בניכם אחימעץ לצדוק ויהונתן לאביתר עד כאן ומהריי"א ז"ל לפי שהדיבור הראשון היה לענין השבת הארון עתה בדיבור הזה השני לענין צדוק ואביתר עצמם שישובו גם הם עם הארון ושני (בינכם) [בניכם] אתכם ר"ל שיהיו מוכנים עמהם להודיע אלי כוונת אבשלום וכו'. **ולע"דן** לדקדק שהצווי הזה השני אפי' שיהיה על מציאות שיבת צדוק עצמו מיותר הוא שכיון שבא במאמר הראשון ויאמר המלך לצדוק השב את ארון האלהי' כו' אם כן בהכרח שישוב גם הוא עם הארון שדוחק הוא שיבין בדברי המלך השב את ארון האלהים ע"י זולתו. וא"כ מאמר הב' ויאמר המלך אל צדוק הכהן וכו' מיותר גם ראוי לדקדק למה בפסו' זה הוסיף לו תואר הכהן האם מפני שנסתלק (צדוק) [אביתר] גם בפסוק ויאמר המלך לצדוק השב וכו' הי"לל הכהן שכבר נתכהן בכהונה גדול' ואבית' נסתלק. ומהו הרואה

ומהו בשלום שהרי חז"ל אמרו כנז"ל בפסו' ויאמר לו המלך לך בשלום שאין ראוי לו' בשלום אלא לשלום. ונראה שהי' אפשר שילך צדוק אל העיר להשיב הארון ואחרי אשר יביא אותו אל נוהו ישוב אל דוד ללכת עמו ללות אותו ולשאל לו באורי' ותומי' ולזה הוצרך המאמר הזה השני וז"ש ויאמר המלך אל צדוק המאמר הראשון שהיה בבחינת הארון שישיבהו אמר ויאמ' המלך לצדוק אמנם כאן שהמאמר הזה הוא אל צדוק מפאת עצמו אמר כאן ויאמר המלך אל צדוק אל דייקא ולא לצדוק ואמר לו מלתא בטעמא שמאחר שעתה נתכהן בכהונה גדולה מן המקדש לא יצא וז"ש ויאמר המלך אל צדוק הכהן שמאחר שאתה הכהן הגדול וגם אתה הרואה באורים ראוי שתשוב העיר. ואפשר הרואה אתה מה עמדי עם כבד ואין לי צורך בך כאן אך אם תשוב שם תיטיב עמדי אך בזאת שתשוב בשלום ושלוה עם אבשלו' כדי שישמע אל דבריך ויגלה סודו לך לא כן אם תראה לו פנים זועפות יעלים ממך א"כ אומ' בשלום הוא הקדמה למ"ש ואחימעץ בנך וכו' שע"י שובך בשלום יתגלו לך מצפוני לבבו ואתה תגלה אלי ע"י אחימעץ בנך וכו' או יאמר הרואה אתה כלומר בתמיהה היתכן שאתה רואה את הנולד או הרואה הנביא אתה שאילו אתה רואה את הנולד חכם עדיף מנביא או האם נביא אתה לא היה לך לעלות בדעתך לבא עמי מפאת הענין בעצמו שאתה כהן לעולם בבית השי"ת ומפאת הבחינה הנזכר' בשובך בשלום עם אבשלום שימשך תועלת גדול מגילוי סודותיו אלי ע"י אחימעץ בנך ותועלת סכול מועצותיו ולבטלם:

**כח**

**ראו** אנכי מתמהמה וכו' ה"רדק ז"ל בעברות המדבר כתיב וקרי בערבות המדבר ופי' הכתוב בעבר נחל קידרון ופירו' הקרי כתרגומו במשרי מדברא ושניהם נכונים בענין אלא שהקרי יותר קרוב. **ולע"דן** ששניהם צדקו יחדיו האחת מפאת עצמו והשניה מפאת העם וזה כי אפשר שהוא לבדו מתמהמה בעברות נחל קידרון שלא יעבור עד בא דבר מעמכם והעם שעברו יעמודו בערבות המדבר או בהפך שהוא הרחיק נדוד בערבות המדבר והעם בעברות המדבר ואמר ראו אני מתמהמה כלו' אל תתרשלו בדבר כי ראו שאני מסתכן בנפשי להתמהמ' עד בא דבר מעמכ' לכן אל יתם לריק כחי. והודיעם המקום אשר הוא בו וז"ש ראו אנכי וכו' כדי שיבא דבר מעמכם להגיד לי ולא הגידו לזולתי על כן הודעתי לכם המקום ביחוד:

**כט**

**וישב** צדוק כו' באומרו וישבו שם מורה מה שאמרנו בפסוק ויאמר המלך אל צדוק הכהן הרואה אתה שובה העיר כו' שהכוונה לשיתעכב שם בירושלים ולא ישוב אליו אלא ע"י בניהם יגלו לו הסוד:

**ל**

**ודוד** עולה במעלה הזתים כו' רש"י ז"ל במעלה הזתים בהר הזתים וראש לו חפוי מכורך כדרך האבלי' חפוי ע"כ והר"דק במעל' הזתים כתרגומו במסקת דטור זיתיא ועלה שם להשתהות לה' משם כי מהר הזתים יראה האדם מקום בית המקדש ואעפ"י שלא היה שם בית גם מקום הבית עצמו לא היה נודע עד שאמר גד הנביא לדוד שיבנה המזבח בגורן ארונה אעפ"י כן גבול המקום היה נודע בקבלה כי בהר המוריה יבנה בית ה' רק המקום המיוחד בו בהר ההוא לא נודע אלא ע"י גד החוז' ויש מפרשים כי מהר הזתים היה רואה האהל שהיה בו הארון עד כאן ומהרי"א ז"ל הקשה עוד כי אחר שהארון היה שם עמו והוא השיבו ירושל' מה צורך לעלות אל הר הזיתים להשתחוות אבל כפי הפשט יראה שהיה (הריצוי) [דרכו] באותו הר הזיתי' ועלה לעבור בו או עלה שמה לראות משם מה יעשה בירושלם ולהשגב שמה ולהסתר בעודו מתמהמה עד ידע מה יעשה אבשלו' וחז"ל אמ' במדרש תילים שבעלייתו במעלה הזיתים אמ' מזמו' לדוד בברחו מפני אבשלו' בנו וקרוב הוא לפי שבהיותו עולה שם הגידו לו שגם אחיתופל בקושרי' ודוד פחד ממנו מאד כי הית' עצתו נכונה וגם שהיה יודע סודותיו ועניניו ועל זה אמר ה' מה רבו צרי על אחיתופל ועל העם אשר היו עם אבשלום ע"כ. **ולע"דן** שדוד בעוד הארון שם לא בכה כי עוז וחדוה במקומו ולפניו ועוד שהוא שמח ביסורין כמשפט אוהבי ה'. וכמו שזכרתי בפסוק וכל הארץ בוכים כו' שדוד לא היה בוכ' כי ידע שהי' זה הדחי' ללכלוך חטאיו כמו שכתבתי גבי והדיח את הרעה עלינו. אכן אחרי שוב ארון האלהים כדכתיב וישב צדוק וכו' את ארון האלהים ירושל' וישבו שם אז ודוד עולה ובוכ' להצדיק דין שמים עליו וגם להסתלקות הארון משם ושובו לירושלם משל למה"ד כביכול לבן יקיר יוצא לדרך ולו אב זקן ונשוא פני' יוצא ללוותו שלא יבכה הבן לפניו שלא לצערו ויפציר הבן להחזיר את אביו הזקן שלא יטרח ובן יכב' אב ואחרי שובו הרחק כמטחוי קשת אז גועה בבכיה הבן מצער הפירוד ועולה לו אל הר גבוה לראות את אביו משם כיוצא בזה עשה דוד עם הארון אשר בהיותו לא בכה ובשובו ירושלם עם צדוק ואביתר וישבו שם אז ראה ועלה במעלה הר הזתים לראות משם מקו' אשר חנה שם ארון האלהים ולהשתחוות משם כדברי הר"דק ואין כאן קושיא ממה שהקשה מהרי"א במשל הזה שהמשלתי.

**לא**

**ודוד** הגיד וכו' רש"י ז"ל ולדוד הגיד המגיד סכל קלקל כמו הסכל ירבה דברים ע"כ וכן ה"רדק ז"ל חסר ל"מד ולדוד הגיד וחסר המגיד וכמהו היו בן שאול כל אלה בני מכיר וכמוהו בחסרון המגיד ויגד ליעקב ויאמר ליוסף ע"כ. **ולע"דן** לדקדק למה תחסר הל"מד

גם תיבת המגיד והי"לל ולדוד הגיד המגיד לאמר ונרא' במה שכתבתי למעלה בפסוק ויבא המגיד אל דוד שהיה כח מרוח הקדש שבא ונח על דוד והגיד לו שהיה לב ישראל אחרי אבשלום וזה יוכיח פסוק זה ודוד הגיד לאמר שדוד עצמו הגיד לאמר שאחיתופל בקושרים עם אבשלום ויאמר כן מרוח ה' דבר בו ומלתו על לשונו או משקול הדעת שאמר דוד כן באומד הדעת לאמר אחיתופל בקושרים עם אבשלום ולזה התפלל דוד ויאמר אנה ה' שיתן עצה נכונה ותראה הסכלו' בעיני השומעים שלא תכשר בעיניהם ז"ש סכל נא שתראה בסכלו' עם היותה עצה נכונה ויוכיח כן דהי"לל סכל נא את את אתיתופל בעצתו מדקא' סכל נא את עצת אחיתופל מורה כדברי שפירשתי וכן היה שאחיתופל נתן עצה נכונה במה שאמר אבחרה שנים עשר וכו' אלא שהשי"ת נתן בלב אבשלום שישאל את פי חושי הארכי לעשות הכוונה האלהי' שיבטל עצתו ויחנק אחיתופל את עצמו שאילו לא נתן עצה טובה לא היה חונק עצמו כיון שטעה אבל בתתו עצה טובה ולא נעשית חנק עצמו ע"כ ואברהם בני פירש שמכפילת דוד ע"ה שאמ' סכל נא עצת אחיתופל נר' שרצה בזה שיתיעץ עצה נבערה כעדו לו ולעצמו ותפלתו עשתה פירות לעלות על רוחו ליחנק ולמות וכן לא יעשה אלא שה"קבה סכל עצתו כדי שימות ולא יהיה לסירה בעיני דוד.

**לב**

**ויהי** דוד בא עד הראש אשר ישתחוה שם אמר רב יהודה אמר רב בקש דוד לעבוד ע"א אין ראש אלא ע"א דכתיב צלמיה רישיה דדהב. והנה לקראתו חושי הארכי קרוע כתנתו אמר לו דוד מלך שכמותך יעבוד ע"א אמ' לו יאמרו מלך שכמותי הרגו בנו מוטב שאעבו' ע"א ואל יתחלל ש"ש בפרהסיא אמר ליה מ"ט נסבת יפת תואר א"ל יפת תואר רחמנא שריא א"ל לא דרשת סמוכין דסמיך ליה כי יהיה לאיש בן סורר ומורה כל דנסיב יפת תואר הוה ליה בן סורר ומורה ע"כ. והרב כמ"הרר ישראל די קוראיל ז"להה הקשה איך עלה על דעת דוד הע"ה דבר כזה לעבוד ע"א חלילה לו זאת ועוד אחרת כי בענין ע"א מחשבה רעה הק"בה מצרפה למעשה דכתיב למען תפוש את בית ישראל בלבם אם כן הרי הוא כאלו עבד דוד ע"א. ותירץ הוא ז"ל שלא בקש דוד לעבוד עבודה נכרית בלב שלם אלא לפנים ולקדש שם שמים היה רוצה וכדמסיק יאמ' מלך שכמותי הרגו בנו על כן אמר מוטב שאעבוד ע"א לפנים ואל יתחלל שם שמי' כי מעת' יצדיקו דין שמי' בהריגתי כי יאמרו שהייתי עובד עבודה נכרית והשי"ת השיב עמלי בראשי אמנם אם לא אעבוד ע"א יחללו שם שמים שיאמרו מלך שכמותי הרגו בנו ויקראו תגר על דיניו יתב' ויתעלה ולעומת זה בא אליו חושי בטענת חלול ש"ש ואמר לו דוד מלך שכמותך יעבוד

ע"א ר"ל אתה בורח מחלול שם שמים ואתה נכשל בו מלך שכמותך יעבוד ע"א כלומר יאמרו מלך שכמותך יעבוד ע"א חלול שם שמים גדול בדבר. ולזה אמר לו דוד אם כן מה נעשה לתיקון חלול שם שמים דמה מלך שכמותי הרגו בנו מוטב וכו' השיבו חושי תשובה נצתת והיא במה שאמר לו מ"ט נסבת יפת תאר וכדמסיק מ"ט לא דרשת סמוכין דסמיך ליה כי יהיה לאיש בן סורר ומורה רוצ' לומר אין חלול שם שמים בדבר כי לא יאמרו מלך שכמותך הרגו בנו כיון שהוא בן מיפת תאר זה משפטו להיותו סורר ומורה עד כאן: ודבריו נכונים בהבנ' המאמר ומתוך זה אבין אומרו הראש בה"א הידיעה ואבין אומרו לאלהי' שהוא קדש שדוד בא עד הראש הוי צלמא דדהב' שאותו הצלם לא היה אלא לפנים השתחוית ישראל ואפילו העמים דרך כבוד לנבוכדנצר היו עושים לגלות לבו שגם דוד לפני' בקש לעשות כן ולא בלב שלם ולז"א בה"א הידיעה להודיע שעל ע"א שנקראת ראש היא היא שבקש דוד לעבוד ע"א ולפנים לבד כי כונתו בהשתחויה אשר ישתחוה שם לאלהים כונתו ולבו לשמים אלא שלפני' מנאה כאלו עובד ע"א להסיר חלול שם שמים והנה לקראתו חושי הארכי כתנת קרועה ואדמה על ראשו כי פועל כזה יאות לחושי הארכי לעשות על כיוצא בזה שבקש דוד לעצמו לעבוד ע"א לא על הבריחה אדרבה יאות לו לחזק לב העם ולב המלך והשרים ודרך דרש ורמז יאות לרמוז על ראשו אל הראש הנזכ' שהוא ע"א על ע"א דהיינו ראשו עשה חושי כל החרדה הזאת ואין מקרא יוצא מדי פשוטו זוהי שיטת הפסוק על דעת חז"ל ולפי הפשט רש"י ז"ל על הראש עד ריש טוריא אשר ישתחוה שם לאלהי' אשר היה רגיל להשתחוו' שם כשהיה בא לירושלם היה רואה משם את האהל שהיה בתוכו הארון והיה משתחוה עד כאן. ולדבריהם ז"ל מובן ג"כ ה"א הידיעה של הראש לומר שבא עתה עד הראש הידוע לו אשר ישתחוה שם תמיד ורצה להתפלל שם כדי שתהיה התפלה במקום הקבוע לתפלתו אשר עמד שם כדי שאויביו יפלו תחתיו כדחז"ל ז"ש הראש בה"א וכן הרל"בג וכת"י די סגיד תמן וכן ה"רדק ז"ל הראש ריש טוריא אמנ' במ"ש אשר ישתחוה שם שהיה רצונו שישתחוה שם כ"מש עולה במעלה הזיתים ועשה כן לפי שהיה נפרד ממקום המקדש ולא היה יודע אם ישוב עוד כאדם הלוקח רשות מאוהבו בגלותו ע"כ וזה יהיה הוכחה למה שהוכחתי למעלה בפסוק ודוד עולה במעלה הזיתים וכו' לקיים דברי הרד"ק ז"ל ולהשיב על מה שהקשה עליו מהרי"א ז"ל. ומהרי"א ז"ל כתב שלפי ששמע מהמגיד שאחיתופל בקושרים עם אבשלום על כן הלך לו אל גובה ההר אשר ישתחוה שם עתה לאלהי' ובעודו משתחוה יפיל תחינ' על אבשלום ועל אחיתופל ובהיותו בזה בא חושי הארכי ובגדיו קרועים ע"כ. ומ"ש הארכי כתב מהרי"א לשון ארוכה ורפואה והנה לח"זל

למה נקרא שמו ארכי שהיה מארכי דוד חד אמר שעל ידו נתארכה מלכותו וחד אמר שעל ידו נתקנה מלכותו ע"כ לא שנעלם מהם היות חושי בכפר ארכא ועל שמו נקרא חושי הארכי ושם הוא קבור עוד היום ואני ישבתי על ציונו ואולי דרשו חכמינו ז"ל שהי"לל חושי רעה דוד לסימן יותר מובהק כדבסמוך ויבא חושי רעה דוד אמר סימן הארכי לדרשא כנז' והרד"ק חושי הארכי על שם מקומו נקרא כן והוא הנזכר בתחלת בני יוסף אל גבול הארכי עטרות קרוע כתנתו כמו לבוש הבדים חגור אפוד בד וכלם יחסרו אות השימוש כי בלא חסרון היה משפט פ"א הפועל בש"וא כדרך הסמוכי' עד כאן: **ולע"דן** שבא תיבת קרוע ב"קמץ ולא בש"וא כדרך הסמוכים להודיע שחושי אוהב נאמן לדוד ורעה דוד הוא על זה אמר חושי הארכי קרוע לומר שקרוע לבבו ואל בגדיו מעין קרעו לבבכם ואל בגדכם ואדמה על ראשו הכל בלב שלם על דוד ולא לפני'.

**לג**

**ויאמר** לו דוד וכו' והיית ב"יוד אחד לבדו והוא עין הפועל ופי' למשא לטרח כי רבים אשר עתה עמי לצער ולדאגה שאני בהם ומה תועילני בעצתך עד כאן. להר"דק וכן הרל"בג ז"ל יתכן שלא היה גבור והיה זקן והיתה מפני זה תנועתו כבדה ע"כ וכן מהרי"א ז"ל.

**לד**

**ואם** העיר וכו' רש"י ז"ל עבד אביך ואני מאז כמו ואני עבד אביך מאז ומקרא מסורס הוא ע"כ וה"רדק ז"ל עבדך אני המלך אהיה מהיו' ואילך אהיה עבדך כמו שהייתי עבד אביך מאז ועת' אני עבדך וי"ו ואני נוספת כוי"ו וישא אברהם את עיניו וזולתה וכן דרך הערב ב"פא ומהרי"א ז"ל פי' תיבת אהיה נמשך למט' אהיה עבד אביך בתמיהה והכוונה עבדך אני המלך באמת ובתמים ונותן טענה למה לא יעבוד את דוד אביו ויעבוד אותו כי היתכן שאהיה עבד אביך והלא בימים הראשונים מקדם ומאז אני עבדך במה שעבר קוד' שתעלה לגדולה ז"ש ואני מאז כלומ' ואני מאז עבדך וכ"ש עתה שעבדך אני ז"ש ועתה אני עבדך אם כן איך אהיה עבד אביך וצוהו דוד שיגלה לו כל אשר ישמע ביד אחימעץ ויהונתן ולא הפציר חושי להלוך כי ראה עצת דוד נכונה מאד ע"כ: **ולע"דן** לדקדק שואני עבדך מיותר שכבר נאמר עבדך אני המלך והוי"ו של ואני בלתי מתיישבת כמו שהרגיש הר"דק ז"ל ונראה שדוד סדר לו הפיוס שיאמר חושי לאבשלום כדי לגנוב דעתו שיבטח בו והוא שיאמר לו אלו היית זר לדוד ניח' שירע בעיני דוד היותי אצלך אבל מאחר שאתה בנו יוצא חלציו בכל אדם מתקנא חוץ מבנו ותלמידו ז"ש ואם העיר תשוב ואמרת לאבשלום בנוסח הזה עבדך אני המלך ולא יהיה בזה מרד ומעל לאביך אלא בזה הפועל אהיה אדרבא עבד אביך כי אין עבדות גדולה יותר מזו לאביך להיותי לפני בנו כדכתיב והשנית למי אעבוד הלא לפני בנו וכו' כמו שאפרש בס"ד עיין שם ז"ש אהיה עבד אביך

בניחותא כאמור ואני מאז ועתה אני עבדך כי אפי' בזמן אביך נתתי אל לבי כי לך יאתה המלכו' וסוף שתמלוך נמצא שואני מאז בימי אביך ועתה גם כן בסברא זאת שאמרתי לך עבדך אני המלך מצד אהבת אביך ונוסף על זה ואני עבדך ר"ל מלבד אהבת אביך אשר ראוי להיות עבדך הנה גם מפאת עצמך יאות שאני עבדך והוי"ו של ואני מוסיף כמשפט על ענין ראשון שאמ' אהיה עבד אביך ולכבודו אעבדך ועוד שאני עבדך ז"ש ואני עבד' וכו' ר"ל ראוי גם מצדך להיו' אני עבדך כל שכן בהצטרף כבוד אביך וכבודך שראוי לעבדך בכפלי' ואין זר שבא הלשון הזה מבולבל בכונה מכוונ' להיו' כוונ' דוד לסד' דברים בפיו של חושי כלפי דוד שהוא המלך אשר אמר עבדך אני המלך והיה על דוד אלא שאמר ואמר' כן לאבשלום שיטעה שאליו הדברים כמאמר דניאל מרי חלמא לשנאך וכו' שנשא עיניו למרום ואמר כך אל השי"ת. ודרך הלצה אפשר לפרש אומ' ואני עבדך נמשך אל והפרת לי את עצת אחיתופל ר"ל שדוד אמר כן לחושי ואני עבדך אם הפר תפיר לי עצ' אחיתופל ז"ש והפרת לי עצת אחיתופל נמצא מה שסדר לחושי שיאמר לאבשלום היא עד ואני מאז ועת' ומאמ' ואני עבדך והפרת וכו' הכל מדברי דוד אל חושי והוא הלצי"י:

**לה לו**

**והלא** עמך וכו' הנה שם עמם וכו' צריך לדקדק שבכתוב הראשון אמר והלא עמך ובשני אמר הנה שם וכו' והיה יכול לומר בראשון והנה עמך שם והוא הלשון יותר צודק ומה טע' בראשון הקדי' תיבת עמך לתיבת שם ובשני הפך שם עמך ועוד הגיד לצדוק ולאביתר הכהנים אריכות ויתור די שיאמר הגיד להם וכן בכתוב השני מאריך להזכיר דרך כלל שני בניה' ואחר כך מפרט אחימעץ לצדוק (ואביתר ליהונתן) [ויהונתן לאביתר] ומהצורך להיות השליחות משולח מחושי וצדוק ואביתר שאמר ושלחתם בידם אלי ומהו בידם. ונראה כי להיות חושי רעה דוד קשה היה בעיניו להפרד נא מעליו ולזה אמר לו אל ירע בעיניך כי והלא עמך שם צדוק ואביתר הבחנים אשר היה ראוי להיותם עמי ולא בחרתי אלא שישבו שם עם ארון ה' מתפללים לפניו עלי להצילני מיד אבשלום גם אתה בעצתך הנכונה לתועלתי תייעץ את אבשלום והפרת את עצת אחיתופל ז"ש והלא עמך שם צדוק ואבית' הכהני' ואתה כהם ואמר שכל דבר אשר תשמע מבית המלך כי אולי המלך בקרבו ישים אורבו ולא יגלה סודו כי ערו' הוא לזה אמ' אשר תשמע מבי' המלך ר"ל מאנשי בית המלך ולזה לא אמר בבית המלך אלא מבית המלך תגיד לצדוק ולאביתר ולא תחוש פן ילכו רכיל מגלי סוד כי הם הכהנים אשר הם הכהנים הנגשים אל השי"ת יתקדשו בבל מרה טובה ואמר הנה שם עמם וכו' ר"ל הנה שם מוכנים עמם שני בניהם

ר"ל כיוצא בהם דומים לאביהם מתי סוד אחימעץ וכו' ושלחתם בידם וכו' גם אתה עמם יחדיו בעצתך תנחם כדי שלא יתגלו הדברים לאבשלום ז"ש ושלחת' בידם בידם דייקא ולא ביד זולתם כי הם מתי סוד ואהובים. ואברהם בני פירש שפסוק הקודם אמר תגיד לצדוק ולאביתר כל אשר תשמע כי הם מתי סוד לא כן תעשה בבניהם אחימעץ ויהונתן אעפ"י שהם גם הם מתי סוד מ"מ לא תגלה להם דבר כי אם ושלחתם השליחות בידם על פי כתב וז"ש בידם כי הם לא ידעו מאומה ותזרזם שלא יראו כי אם אלי ולא לזולתי מהעם אשר אתי ז"ש בידם אלי:

**לז**

**ויבא** חושי רעה דוד וכו' רש"י ז"ל יבא ירושל' נתן לבו שיבא לירושלם והרד"ק רעה דוד ת"י שושבינא דדוד כלומ' אוהבו ורעו שהיה עמו תמיד ובעל עצתו וכן בד"ה וחושי הארכי ריע המלך יבא ירושלם כשבא חושי הארכי באותה שעה היה אבשלום נכנס לירושלם ע"כ. ושושבינא הוא השושבין שבשעת נישואי דוד נעש' שושבינו ועוד היום נוהגים כן לעשות שני שושבינים לחתן אחד מצד החתן ואחד מצד הכלה. ומהרי"א שהיה זה מעלה ידוע כמו אלוף בזמננו זה שהאלוף רעה המלך בהנהגה ובכבוד נקרא חושי רעה דוד ובמדרש לא היה אוהב דוד לאדם יותר מאחיתופל והוא היה יועצו כל העצות שנאמר ואחיתופל יועץ למלך לא היה דוד מתיירא מאדם אלא ממנו והוא שדוד אומר האזינה אלהים תפלתי הקשיבה לי וענני וכו' מפני עקת רשע אמר לו הק"בה ואיה גבורתיך דוד השיבו דוד ארדוף אויבי ואשיגם תן לי אויבי חרב ולא אויבי עצה ולשון וכיון שראה דוד את חושי הארכי אמר יש ארוכה למכתי הוי והפרת לי וכו' עד כאן: **ולעד**"ן ויבא חושי והנה בביאה זו סכן עצמו ועשה כרעה דוד נאמן ברית אהבתו ובא העיר עם היות ברור לו שאבשלום יבא ע"כפ ירושלם עכ"ז נסתכן ובא שם לעשות רצון רעהו דוד ורעה דוד אפשר שהיה רעהו בשדות וכרמים וכיוצא בבית זרע:

**טז**

**א**

**ודוד** עבר מעט מהראש וכו' רש"י ז"ל ומאה קיץ ומאה מנין דכלתא עד כאן. והר"דק מאתים לחם (כתיב) [כת"י] בפסוק מאתן גריצן דלחם ומאה מנן דכלתא ומאה אתכלין דענבין בישין ופי' מאה מאה ליטרין של תאנים יבשים שמיבשים אותם הרבה מהתאני' יחד ועושים כמו ככר לחם ונקרא דבלה עד כאן. ומנאן אלו ליטרין כי המשקל נקרא עוד היום בבבל מא"ני והר"לבג מאה קיץ מאה מחפירו' המיבשים בקיץ ע"כ: **ולע**"**דן** לדקדק מה לנו אם עבר מעט או הרבה מהראש עד שיקפיד הכתוב לכתו' מעט מהראש ונראה שכוונת הכתו' להודיע שבהיות שעלה דוד הראש להשתחוו' שם ולהתפלל אל

ה' או להשתחות שם נגד האהל אשר בו ארון האלהים כפי פיי הנז"ל עתה הגיד שבשכר ההשתחויה נענה מיד בה שעתא אשר עבר מעט מהראש והנה ציבא לקראתו במיני מאכל ומשקה ובהמות לרכוב או אפשר לפרשו על פי דרשת חז"ל גבי ויהי דוד בא עד הראש שבקש לעבוד ע"א כנז"ל עתה הזכיר שבהיות שהלשון הרע קשה כ"עא והמקבלו קרוב לאומ' שהרי הורג שלשה האומרו והמקבלו והנאמר עליו אם כן המקבלו קרוב לע"א לז"א ודוד עבר מעט מהראש כיון שקבל לשון הרע הרי הוא קרוב ל"עא ודוד עבר מעט מהראש כיון שקבל כו' שאלו עבר הרבה מהראש אין ראש אל' ע"א לא היה לו לקבל לשון הרע על מפיבושת וקראו נער והוא עבד לפי שדוד אמ' לו הנה לך כל אשר למפיבושת אם כן עשהו דוד כנער ולא כעבד ולזה רגזה ארץ תחת עבד כי ימלוך כו':

**ב**

**ויאמר** המלך [אל] ציבא וכו' לבית המלך לרכוב לנשי המלך כי לא הניח אחת מנשיו אלא עשר פלגשי' לשמור הבית וכצאת' בחפזון לא לקחו מרכבה לנשים כמ"ש קומו ונברחה מהרו ללכת ולהלח' והקיץ כן כתיב בלמד ואינה נקראת וכבר כתבנו דעתנו במלות האלה ודומיהן והלמ"ד הכתוב' אין לה טעם בשימוש והיא כלמ"ד הרגו לאבנר והשלשי לאבשלום לאמות חמש והדומי' להם ואמר והקיץ כי בכללן הצימוקי' כי הפירות היבשים כלם פירות קיץ הם עד כאן וכן מהריי"א ז"ל. **ולע"דן** לדקדק מה שאלה היא זאת מה אלה לך כי מודעת זאת שהיא צידה לדרך גם נדקדק תיבת לך גם ל"מד ולהלחם היתירה כמו שהקשה ה"רדק. ונראה שלפי שדוד שאל לציבא מה אלה לך וכוונת השאלה הזאת בלי ספק שלא היה לא על הלתם והקיץ כי פשוט הוא ונודע שלהאכיל באו אבל השאלה היתה על החמורים מה אלה לך כלומר בשכירו' הם או שלך שאלו היו בשכירות יקחם בשכירות לרכוב הנשים יקרות נשיו ואם שלו יקחם לפי שעה עד ירחם ה' כי לא חשב דוד שהביאם למנחה החמורים עצמם וזהו ששאל מה אלה לך. ויאמר ציבא החמורי' לבית המלך לרכוב השיבו כענין השאלה וגם החמורים צריכים הם לשאת הלחם שהלח' אין ראוי לחלקו בה שעתא כ"א להיות למשמר' לעת דוחק ז"ש לרכוב בית המלך וגם צריכים אנו החמורים להלחם כלומר לשאת אותו ובזה מיושב אות הלמ"ד היתירה כי הקיץ לאכול הנערים לפי שעה לא כן הלחם למשמרת כי עת מלחמה היא. או אפשר (ביד) [כי] דוד ראה החמורים חבושים ופירו' חבושים כמו ויחבוש אברהם את חמורו כו' שהיו אדוקים ומוכנים לרכוב עליהם והיו צמד חמורים כלו' אסיפת כמו עשרה או עשרים ולזה שאל לו מה אלה לך מה תעשה בריבוי חמורים כאלה ובפרט היותם מוכנים אם הם לך כלו' בכל שעה לרכוב על אחד כהמנהג ולזה

השיבו שהיו מוכנים לרכוב עליהם בית המלך הנשים כי ידעתי שאין להם על מה לרכוב והם יגעים ותכף ומיד ארכיבם עליהם בלי שהות ולזה נזדרזתי להכינם חבושים וז"ש לרכוב בית המלך תכף ומיד כי אין חסר כי אם הרכיבה או אפשר ששאל מה אלה לך שאתה מביא צידה וכיוצא כי ידעתי בני מה הם אבל תוכן שאלתי היא מה אלה לך ולא לו למפיבושת שהיה לו לבוא הוא בעצמו ולהיות אלה לו וציבא הבין הדברים כפשטן והשיבו החמורים לבית המלך והוא היותר מחודש היות התמורי' עצמם מנחה זאת ועוד שהם לבית המלך היותר חביב הקדים אמנם הלחם והקיץ לאכול הנערים היותר קרובים אליך שהם מפונקים והיין לשתות כל הכלל והוא כל היעף במדבר ואולי אמר היעף במדבר על דוד ולזה באה ה"א הידיעה ויחייב הדעת כן כי נבל יין לא יספיק לכל יעף ולכן חזר דוד ע"ה ופירש לו דבריו אשר שאל ראשונה במה שאמ' מה אלה לך שהכוונה מה שאמר לו בסוף ויאמר המלך ואיה בן אדוניך ואפשר עוד שדוד הגדיל המנחה כי רבה היא באשר הוא שם וז"ש מה אלה לך לערכך מה אלה ודבר גדול הם כמו מה רב טובך וציבא השיבו בענו' והקטין הדבר ואמר כי אין כאן דבר ראוי להתכבד כי אם החמורי' לפי צורך השעה לבית המלך לרכוב אבל שאר המנחה לנערי' וכוי כי הלא מצער מקדם בה פני המלך ויהיה זה מעין דברי אביגיל לדוד ועתה הברכה אשר הביא שפחתך לאדוני ונתת לנערים כי להם יאתה ולא יאות לאדוני כי אם מציאות הברכה:

**ג**

**ויאמר** המלך ואיה בית אדוניך כו' צריך לדקדק איך אמר ציבא הנה יושב בירושלם כי אמר היום ישיבו לי בית ישראל כו' כי איך יעלה זה על הדעת כי שקר כזה אין לו רגלים ואפי' רגל א' וא"כ איך קבל דוד ע"ה לשון הרע ונראה כי דוד נתן לו פתחון פה לציבא במה שאמר לו ואיה בן אדוניך לו' מדוע לא בא שהורה בזה שהוא בן אדוניך שאול הרודף אותי ולזה לא אמר לו ואיה אדוניך שהרי עבד נחלה לו ונקרא עבד למפיבוש' אבל רמז לו הנז' ולזה מצא ציבא מקו' לדב' תועה ולמאן הרעה עליו. או אמר בן אדוניך ולא אמר אדוניך כי הוא לא יהיה אדוניך וכדמסיק הנה לך כל אשר למפיבושת. והנה סברת הלשון הרע הזה הוא כי אבשלו' מרד באביו ויהרוג אותו וישראל ידונו אותו כבן סורר ומורה הורג נפש אביו ויהרגוהו ויאמרו אין לנו חלק בדוד שנהרג ולא נחל' בבנו אבשלו' נלכה ונשובה אל אדונינו המלך הראשון שאול וימליכו את מפיבושת וז"ש יושב בירושלים ולא בא אליך ועמך כי אמר היום ישיבו לי בית ישראל רוצה לומר כללות העם ובית ישראל ישיבו לי ממלכות אבי כאמו' והנה זאת הסברא היתה לאחיתופל כמו שנזכור בסמוך בס"ד בשם חז"ל בפסוק בא אל פלגשי אביך. או יאמר יושב בירושלים

ישב כתיב שבקש לבוא ואחר כך נתחרט וישב שם כי אמר היום ישיבו כו' ואמר ציבא כן פן ישמע המלך שהיה רוצה לבוא כמו שאמר אחר כך מפיבושת עבדי רמני כו' על כן הקדים ציבא ואמר יושב כי אמר כו' שרצה לבוא ונתחרט להשיב את המלבות לו ע"כ:

ד

**ויאמר** המלך לציבא וכו' הנה לשיטת שמואל שאמר שם בגמרא מסכת שבת הנז' שקבל דוד לשון הרע הפסוק כפשוטו הנה לך כל אשר למפיבושת כו' שנתן לו דוד לציבא כל אשר למפיבוש' ולזה השתחוה לו ציבא כמנהג המקבל מנת מן המלך שמשתחוה אליו ול"מד שלא קבל לשון הרע צריך לפרש ויאמר המלך לציבא הנה לך כל אשר כו' לא אמר הנה נתתי לך כל אשר למפיבושת שאם היה אומר היתה קבלת לשון הרע בענין זה אבל הוא לא קבלו ולזה אמר לו מה לך לדבר תועה כי מה יתן או מה יוסיף לך לשון רמיה שהנה כבר הוא לך כל אשר למפיבושת שאתה מוחזק בו ובידך הכל ומפיבושת מאכלו ומשקהו אם כן למה תדבר תועה ותוציא עתק לשון הרע מפיך וכיון שראה ציבא שנאשם לפני המלך בזה הלשון הרע שלא קבלו אז נתיירא ויאמר השתחותי ואנא העבר חטאתי אשר יגרתי ואנא שא נא פשעי ואמצא חן בעיני אדוני המלך ואל תשג עלי חטאת אבל אמצא חן בעיניך ומחול לי:

ה

**ובא** המלך עד בחורים כו' הר"דק ז"ל בחורים עיר מבני בנימין ונקראת ב"דה עלמת וכת"י ועלמת ובחורים הכל אחד הוא עד כאן ומהרי"א משיטת מ"ד שקבל דוד לשון הרע מציבא על מפיבושת אפשר שעל כן באה אליו הצרה הזאת בה שעתא ובא המלך דוד וכו' והנה משם איש יוצא וכו' ליפרע מדוד על שקבל לשון הרע שהק"בה עם סביביו נפרע מהם מיד ולזה חרפו וגדפו וסקלו באבנים עד כאן.

**ולע"דן** לדקדק תיבת משם המיותרת כי די שיאמר והנה איש יוצא ומובן שמבחורים הוא יוצא ועוד שהיה לו להקדים שמו ואחר כך שם משפחתו גם כפל יוצא יצוא ומקלל. ונראה שדוד ידע שבחורים מעיר בנימין היא ולו בה שונאים מפאת שאול ובראש' שמעי בן גרא ולזה לא היה בדעתו לבוא שם אלא שלא בכוונה בא שם וז"ש ובא המלך דוד רוצה לומר ובא פתאום שלא בידיעה עד בחורי' והיינו דלא קאמר ויבוא המלך דוד כאמור וכו' או לפחות יאמר והמלך דוד בא עד בחורים אבל הורה ששלא בכוונה בא שם כאמור ואמר והנה משם היתור אומ' דורשני שהאיש הזה יוצא מבחורים אבל גרמת יציאתו היה משם רוצה לומר על המקום שקבל דוד לשון הרע על מפיבושת כמו שאמר מהרי"א ז"ל שהעון ההוא חייב לו עונש זה הו' שאמר לע"ד והנה משם איש יוצא משם דייקא וסמך ממשפחת לתיב' איש יוצא לרמוז שהוא יוצא מבחורים וגם כן יוצא ממשפחת

שאול ששאול היה ענו מאד הוא וכל משפחתו כמו שאמ' מיכל בת שאול לדוד של בית אבא לא היה אדם שראה פסת יד מהם מצניעות' וזה העיז פניו להיות יוצא לחרף למשיח ה' ולסקלו באבנים ז"ש איש יוצא ממשפחת שאול וכו' או כיון לו' שלא היה לו בינו ובין דוד דבר יחייב לו יציא' זו זולת היותו ממשפח' שאול וז"ש והנה משם יוצא וסיבת היציאה היא להיותו ממשפחת שאול חשב שמצא עת לגבות חובו מאשר עשה דוד לבית שאול וכמו שאוכיח כן מסוף דבריו שאמר השיב ה' כל דמי בית שאול וכו' וכפל יוצא יצא ומקלל שהיה יוצא פעם אחת ובורח לו וחוזר ונכנס וחוזר ויוצא מפני פחד עבדי דוד ולזה אמר יוצא יצא ר"ל פעמי' הרב' או אמר יוצ' מעולמו במה שיצ' לקלל ולחרף את משיח ה' כדוד.

ו

**ויסקל** באבנים וכו' הר"דק ז"ל השליך אבנים כמו פועל הקל וסקלתו באבנים ואינו הפך הקל כמו שכתב ה"ר יונה כי פי' סקלו מאבן סקלו המסילה באבני' שתשליכו שם מפני הטיט והטיט הוא מכשול (הדכרים) [הדרכים] וזהו הרימו מכשול מדרך עמי ומ"ם מאבן במקו' בי"ת כמו מ"ם מסיני בא או תהי' המ"ם כמשמעה ויהי' פי' סקלו המסילה מאבנים גדולות. מימינו ומשמאלו כל העם והגבורים שהיו מימין דוד ומשמאלו היה מסקל באבנים עד כאן. ומהרי"א ז"ל כתב ויסקל באבנים אותו ואת כל עבדיו רוצה לו' שהשליך אבנים עליהם מההר שהיה בו אל הדרך אשר היה עובר בו דוד ואנשיו וזהו ויסקל באבני' לעומתו ועפר בעפר עד כאן. **ול"עדן** שכונת הפסוק להגיד רום לב האיש הלזה שבקלקלה היה לו להתחיל בקטני' ואחר כך בגדולי' והוא לא כן עשה שהתחיל בגדול ז"ש ויסקל באבנים את דוד תחלה ואח' כך ואת כל עבדי המלך דוד והיא עזות ומרד ומעל להרים יד במלך עם היות שוכל העם וכל הגבורים מימינו ומשמאלו ולא פחד מהם ולא שלח יד בהם כי אם במלך ועבדיו הנגשים אליו ואלו היתה כונת הכתוב שסקל את כל העם ואת כל הגבורים אשר היו מימינו ומשמאלו כדברי הר"דק הי"לל ואת כל העם ואת כל הגבורים אשר מימינו ומשמאלו לא וכל העם וכל הגבורים מימינו ומשמאלו אלא ודאי כדפרישית.

ז

**וכה** אמר שמעי וכו' הר"דק ז"ל איש הדמים ת"י גברא דחייב קטול ויש לפרש שחשדו בדמי איש בושת ודמי אבנר וז"ש השיב ה' עליך וכו' כל דמי בית שאול אשר מלכת תחתיו כלו' הרג' ביתו ומלכת תחתיו וי"ת כל דמי שאול כל חובי בית שאול עד כאן. והר"לבג פירש יתכן שקראו איש הדמים כי דמים רבים שפך וקראו איש הבליעל על דבר בת שבע אשת אוריה ע"כ וכן מהרי"א ז"ל. והוסיף איש הדמים על שהרג אוריה

החתי והקללה היא צא צא איש הדמים. **ולע"דן** איש הדמים על הגבורים שנהרגו עם אוריה בסיבת חזר' לאחור עליה' אמר איש הדמים ואיש הבליעל אמר על ענין בת שבע כנז"ל או על מה שבקש דוד לעבוד ע"א כנז"ל גבי ויהי דוד בא עד הראש אולי נשמע הדבר ההוא ועליו יצדק איש הבליעל כ"דא יצאו אנשי' בני בליעל וכו' ועל זה אמר צא צא על כל א' ואח' מאלה אתה מחוייב לצא' מירושלם עיר הקדש ז"ש צא צא על איש הדמים יציא' א' ועל איש הבליעל צא אחר ולז"א איש איש ולא אמ' איש הדמי' ובליעל כ"ש בהצטר' שניה' יחדיו ופשט הפ' שקללו זולת צא צא איש הדמים שאין זו קללה כי אם הודעה והקללה היא נמרצת כמו שיזכיר בסמוך קללני קללה נמרצת.

**ח**

**השיב** עליך ה' כבר זכרתי דברי הר"דק בפ' הקוד' ומהרי"א השיב ה' כל דמי בית שאול ר"ל שאול נעשה בית הדמים שכל בניו וביתו נפלו בחרב אבל עתה השיב ה' עליך את כל דמי בית שאול כלו' שימותו בניך ג"כ ע"י חרב כי כבר מת אמנון והדמי' שהיו בבי' שאול יהיו כמותם בביתך ואמר רעה שנית ויתן ה' את המלוכה ביד אבשלום בנך כלומר חרפת שאול לא היתה כל כך גדולה אשר קמת עליו לפי שלא היית בנו אבל אתה אנוש' מכתך שהבן היוצא ממעיך קם עליך והיותר קשה הוא שהשי"ת אשר אתה בוטח בו נתן המלכו' לאבשלו' ז"ש ויתן ה' את המלוכה ביד אבשלו' בנך. והרעה הג' והנך ברעתך וכו' ששאול לא ראה ממשלתך ומי שימלוך בחייו לא כן אתה כי ראית ברעתך לעיניך והסיב' בכל זה כי איש דמים אתה וכו'. **ולעד"ן** ששמעי אמ' לו שבמד' שמדד לשאול ולכל ביתו בהלבין פניה' במה שקם ומרד למלוך ולהמשח למלך תחתיו ר"ל בחייו מתחת בהחבא שלא הרגיש שאול עד המשחו ז"ש השיב ה' כל דמי בי' שאול שהמלבין פני חברו שופך דם האדם באדם יחשב האיש ההוא דאזיל סומקא ואתי חיורא ז"ש כל דמי בית שאול אשר מלכת תחתיו תחתו כתיב כלומ' בחייו ותחתו שלא ידע ובמדה זאת מדד לך הש"י ויתן ה' את המלוכה ביד אבשלו' כדי שישפוך דמך בקרבך והוא בנך כמו שהיית אתה גם כן חתן לשאול כבן וכ"מש אבי ראה גם ראה וכו' באופן שהרעה הזאת שאתה בה הנך ברעתך שעשית נלכדת בכיוצא בה ממש ז"ש והנך ברעתך כי איש דמים אתה נחשב כי דם יחשב לאיש ההו' המלבין פני חבירו והרודפו כמו שרדפ' אתה את שאול וביתו ולפי שיטת המפרשים שזכרתי גבי כל דמי בית שאול שחשדו בשפיכת דם בית שאול הוא איש בושת ואבנר ועליו אמר כל דמי בית שאול ל"זא לע"ד והנך ברעתך וכו' כלומר אעפ"י שהב"ה נפרע ממך עתה במה שנתן ה' המלוכה ביד בנך ועיניך רואות וכלות יוצא ונטרד עכ"ז והנך ברעתך כלו' שלא יכופר לך הדם יען כי עדיין איש דמים אתה עד

סוף כל הדורות כי דמם ודם זרעיותיו ידרוש ממך כמו שנאמר בקין קול דמי אחיך דמו ודם זרעיותיו ז"ש והנך ברעתך אעפ"י שקבלת העונש הנז' יען כי איש דמים אתה עדיין ועד סוף הדורות:

**ט**

**ויאמר** אבישי כו' מהרי"א ז"ל למה יקלל ר"ל מה הטענה אשר לזה לקלל הנה אינו ממשפחת אבשלום לשיתגאה וידבר דברים כי הוא הכלב המת כלומר ממשפחת שאול כאלו מת ועבר ובטל מן העולם וגם מה לו לקללך האם הרג' אתה את בית שאול ובניו א"כ למה יקלל הכלב המת הזה והטענ' היות' חזק' כפי הדין שהוא מורד במלכו' ז"ש את אדוני המלך והוא חייב מיתה ולכן אעברה נא ואסיר' את ראשו עד כאן. **ולע"דן** למה יקלל ר"ל למה תניחו שיקלל הכלב הזה שדומה לכלב בעזות נפשו שהכלבים עזי נפש ואפילו במקו' שיודעים שיהרגו כמו שאומר משל הערבי מה י"קטול פ"ן י"קטאל א"לא אל כ"לב ז"ש הכלב הזה החורץ בלשונו ובעזו' נפשו ככלב למה תניחו שיקלל אותך אעברה נא ואסירה את ראשו ולא יקלל עוד ואמ' ויאמ' אבישי בן צרויה שאעפ"י שהיה בן צרויה אחות דוד עכ"ז לא קנא בזה כי אם על המלך במה שהוא מלך ז"ש את אדוני המלך שבהיו' המלך מלך ועוד שהוא אדו' שיש לו עבד כמוני למה לא אנקום אני עבד אדוני נקמת כבוד אדוני כי מחוייב העבד לחוס על כבוד אדונו:

**י**

**ויאמר** המלך מה לי וכו' רש"י ז"ל כה יקלל כו' אמר לו אפשר אדם כמותו שהוא ראש סנהדרין יקלל את המלך אם לא שנאמר לו מאת ה"בה ע"כ: וה"רדק כי יקלל כן כתיב וקרי כה ושניהם קרובים בענין וכי ה' כתי' בוי"ו וקרי בלא וי"ו ה' אמ' לו כאלו אמ' לו קלל את דוד כי הוא רצה בטלטולי או פי' הוא העיר את רותו כדרש"י והרל"בג ז"ל כי ה' אמ' לו קלל את דוד אמר זה כי אולי מהשי"ת (והנה) [נהיה] להגיע זה העונש לדוד ולזה אין ראוי שישתדלו במניעתו כי הש"י שליט בכל אשר יחפוץ ומי שישתדל למלוך על מחשבתו יתישר עליה כמו שעשו אחי יוסף להמלט מענין חלומותיו וזה היה סיבה אל שהגיעו לדברי החלומו' ע"כ ומהרי"א כת' מה לי ולכם ר"ל מה נזק נמשך מדבריו של שמעי לי ולכם עד שתהרגוהו. בני צרויה ר"ל דומים לאמכם שהית' אשת מדנים נוקמ' ונוטרת והטענה הב' שאין זה משמעי כי ה' אמר לו וכו' ומי יאמר מדוע עשית כן וכיון שהוא מוכרח במעשיו אין ראוי שיהרג ואמר זה דרך מליצה שהשי"ת לא אמר לו בפיו אלא שהעיר את רוחו לקלל כנז"ל במפרשים ז"ל. **ולע"דן** שלהיות צרויה אחות דוד אמם של אלו אמ' להם מה לי ולכם לשתעוררו אתם לחוס עלי יותר מכל הגבורי' שהרי בני צרויה (אמם) [אתם] ומשפחת האם אינה קרויה משפחה דלמשפחותם לבית אבותם

כתיב זהו שאמר מה לי ולכם בני צרויה כי יקלל וכו' שתחוסו עלי אתם יותר מזולתכם וזהו כי יקלל הכתיב והקרי כה יקלל רוצה לומר מי יתן שיוסיף כה לקלל ויקלל השי"ת יכפר עונותיכם כדמסיק או יאמר אחרי שאתם בני צרויה אחותי היה לכם להדמו' אלי ובמידות שלי לסבול ז"ש מה לי ולכם מהו הדבר השוה לי ולכם שתהיו כרוב הבנים דומי' לאחי האם שהרי חפצי ורצוני שכה יקלל וכה יוסיף ואתם לא כן כי בקללה אחת שקלל קצתם בה ובחרת להמיתו או יאמר מה לי ולכם לפתוח פה בדבר זה לקנטרו מאחר כי ה' אמר לו קלל וכו' ומי יהרהר אחר מידותיו יתב' לומר לו יתבר' מה עשית או לשמעי זה שליח ההשגחה באופן שאין לחוש על העתיד לקלל ולא על העבר מה שקלל אחר כי ה' אמר לו קלל את דוד וכלל זה כיון ומי יאמר להשי"ת מדוע עשית כן לאמר לשמעי קלל את דוד כי משפטי ה' אמת:

**יא**

**ויאמר** דוד כו' מהרי"א ז"ל לפי שאבשי לא נתרצה בטענה הנזכ' של מה לי ולכם כלומר שמה מעלה או מה מוריד דברי שמעי שעם היות שלא יוזק המלך מדברים כיוצא באלה עכ"ז ראוי לייסר את המדבר שלא כהוגן נגד המלך ואין התנצלות מהיות השי" סבתו כי מגלגלין חובה ע"י חייב לזה הוצרך דוד לאמירה שנית לתת טעם שני והוא כי כשיהי' לאדם אויב גדול ואינו יכול עליו לא יאות לו להנקם מהקטן שהיא חרפה לו שמה שאינו יכול עם הגדול מתנקם מן הקטן וז"ש אם בני אשר יצא ממעי והוא משל להיותו נולד ממנו מבקש את נפשי רוצה לומר לתופשו ולהכניעו או אמר זה על צד ההעברה כי אבשלום לא כיון להרגו כמו שאמרתי למעלה אף כי עתה בן הימיני שלהיותו משבט בנימין אינו מהזרות אם יקללני ואם כן אם איני יכול על אבשלום האויב הגדול חרפה היא לנו להנק' משמעי האויב הקטן.

**ולע"דן** לדקדק מלבד כפל האמירות יקשה השינוי שבפ' האי אמר ויאמר המלך וכאן אומר ויאמר דוד. ועוד קשה כי אמר לו ה' מיותר שכבר אמר כי ה' אמר לו גם השינוי שבתחילה אמר כי ה' אמר לו וכאן אומר כי אמר לו ה'. ונראה כי אבישי חשש על העתיד לקלל שבראותו שאין איש שם על לב יוסיף ויקלל וז"ש למה יקלל הכלב הזה יקלל להבא משמע אעברה נא ואסירה ראשו עתה דוד אמר לו מה לי ולכם בני צרויה כי יקלל לא ימנע לא אמר לו ה' לקלל או אמר לו ה' אם לא אמר לו ה' מה נחוש לדבריו אדרבה נשמח בי ישוב עמלו בראשו וקללת חנם לו תבוא ואם ה' אמר לו הנאמר לו יתב' מה עשית לא יתכן להרהר אחר מדותיו כ"ש להרוג את שלוחו כנגד הטענ' האי אמר וכי ה' אמר לו כי כן כתיב בוא"ו וכי בתמיהא כלשון הגמרא וכי יתכן שה' אמר לו קלל את

דוד ודאי שלא אמר לו ואם אמור נאמ' שאמר לו ה' אם כן איך נבעט ז"ש ומי יאמר מדוע עשית כן כמו ועוד טענה שנית ומי יאמר מדוע עשית כן אם ה' אמר לו קלל את דוד וזה טענה על מה שכבר קלל ועל העתיד אמר אמירה שנית והיא כי הנה בני לא שהוא בני לפי האמת כיון שהוא סורר ומורה ורודף אותי לא יקרא בני בהחלט רק בבחינה זאת אשר יצא ממעי לבד לא שהוא בן גמור כי לזאת הסיבה מותר לקרות לרשע בן צדיק רשע בן רשע לפי שאינו בנו של הצדיק לפי האמת שכיון שהיוצא ממעי מבקש את נפשי להרגני ואף עתה זה שהוא בן הימיני הניחו לו ויקלל לעתיד כי אם יקלל הוא אם אמור יאמר לו ה' כמו שאמר והגיד לבו כעבד במה שכבר קלל כנזכר בפסוק הקודם נסכלת גם כן הנה בזה נתיישבו קצת הדקדוקים אבל כפי דעתי עדין הקושיות במקומם ונאמר בתירוצם מצורף לכל הנז' כי בפסוק הא' טען טענה אחת והיא מפאת היותו מלך שלב מלך וכל עניניו ביד השי"ת מסורים ולא קללני שמעי במהרה אלא שנתעורר מהשי"ת לקללו ולזה בפסוק הראשון כתיב ויאמר המלך רוצה לומר שאמירה זאת מפאת היותו מלך אשר בודאי לב מלך ביד ה' וכל מעשיו וגלגוליו מה' יצא הדב' וז"ש כי ה' בודאי אמ' לו קלל את דוד התעוררות כאילו בפירוש אמר לו קלל את דוד ואם כן הוא ומי יאמר לו מה וכו' אמנם בפסוק זה השני טען טענה לו הונח שאהיה כהדיוט לענין זה שלא השי"ת שלחו לקללני אטעון לכם טענה מספקת ז"ש ויאמר דוד כהדיוט ולא אמר המלך דוד או המלך סתם כנז' בפסו' הקוד' והטענה היא הנה בני כו' בני כדרך הקודם ואף כי עתה בן הימיני הניחו לו ויקלל שאם לא שלחו השי" יותר טוב הוא והניחו לו ויקלל והטעם כי אמר לו ה' כלומ' כי רוח הקדש כבר אמרה שקללת חינם לא תבוא בוי"ו כתיב כלו' למקלל עצמו וז"ש כי אמר לו ה' שהשי"ת אמר ברוחו הקדוש שלו תבוא הקללה חינם ונר' נקמה ממנו ובזה נתיישב שלא אמר כאן כי ה' אמר לו קלל את דוד כמו בפי הראשן כי לא דברי הכתוב בזה כאמו' ומה שאמ' בפסוק שאחר זה קללתו יסייע לזה הפירוי עיין עליו במה שאכתוב בסמוך בסייעתא דשמיא:

**יב**

**אולי** יראה ה' בעיני וכו' רש"י בעיני דמעות עיני ע"כ וכתרגום יהונתן וכן הר"דק והוסיף לו' בעיני לשון עניין כמו בענייני וכן בדברי חז"ל מעין כל ברכה וברכה כמו מעניין תחת קללתי כתיב ביו"ד וקרי בוי"ו והענין אחד כי הכינוי דבק עם הפועל ועם (הפועל) [הפעול] וכן בבית תפילתי שמעתי את תפילתך עד כאן. והר"לבג ז"ל פירש בעיני לשון עין הכל יראה ה' וישגיח בעבור עיני והרצון בזה בעבור שעיני רואה מהבזויין האלו ואני סובלי עם היות לאל ידי להנק' הנה מפני התכונה הזאת הטובה מסבול חרפה וגידופין

אולי ישיב לי ה״י טובה תחת קללתו אשר קלל אותי היום הזה עד כאן. ומהרי״א בעיני בענוי והחרפה שאני סובל ויכפר אשמי ולהיותי סובל בסבר פני' יפות ומודה על הרעה כעין הטובה יהפוך הקללה לברכה וישיב לי טובה תחת קללתי עד כאן. **ולע"דן** קללתי כתיב ביו״ד בבחינת שמעי שכונתו לקלל את דוד והקר״י קללתו בוא״ו בבחינת האמת כי קללת חנם לו תבא אם כן קללתו על שמעי היא ולא קללתי כי והשיב ה' לי טובה תחת קללתו ואמרו היום הזה חוזר לראש אל והשיב ה' לומר שמובטחני בה' שאהיה נענה מיד היום הזה ישיב לי ה' טובה ולא יאחר וזהו שאמר והשיב ה' לי טובה ולא אמר וישיב ה' לי טובה אלא בלשון עבר אולי יראה ה' בעיני וענויי או בדמעת עיני וכבר השיב לי ה' טובה תחת קללתו היום הזה ולא יאחר להשיב הטובה הנזכר:

**יג**

**וילך** דוד ואנשיו בדרך כו' במדרש תלים וילך דוד ואנשיו בדרך וכי באויר היה להם לילך אלא שהלכו בדרך עצת דוד ושמעי הולך בצלע ההר שהזכיר מעשה הצלע שהיא בת שבע הוא שדוד אומ' כי אני לצלע נכון ומכאובי נגדי תמיד והוא שאמר דוד לשלמה והוא קללני קללה נמרצת בנטריקון נואף מואבי רוצח צורר תועבה מאי והנך ברעתך אסקופין של בת שבע הולכת לפני דוד.

**ול"עדן** לפי הפשט מגיד סבלנו' דוד ואנשיו אנשי עצתו שלא נטו מן הדרך להתרחק מהסקילה באבנים או בעפר שמעפר שמעי לקראתו ולעמתו אלא וילך דוד ואנשיו בדרך עם היות ששמעי הולך בצלע ההר לעומתו וכו' לא נתרחק כלל הוא ואנשיו ואפשר שחלק מהגבורים התרחקו וזהו אומרו ואנשיו מתי מספר הקרובים אליו. או את כולם קורא אנשיו עתה שכולם הלכו יחדיו וסבלו כן עם המלך ואמר לעומתו לעומתו פעמים לפי שהכתוב מזכיר שלשה ענייני' הא' לכתו בצלע ההר לנגד דוד והשני סקלו באבנים לנגד דוד בכיוון והשלישי ועפר בעפר שזה הענין אעפ"י שיהיה לעומת דוד הרוח מוליך את העפר למקום זולת לז״א בצלע ההר לעומתו הלוך ויקלל הכל לעומתו וכן בענין השני ויסקל באבנים לעומתו לעומת דוד אמנם ועפר בעפר אעפ"י שכוונתו לעומת דוד מ״מ לא היה עולה בידו כי הרוח נושאו אל מקום הזולת ולזה הזכיר פעמים לעומתו כדי לשלול חלוקת העפר כאמור ואפשר שאמר וילך דוד ואנשיו בדרך וכו' מעין מה שדרשו חז״ל במדרש רות בפסו' ותלכנה בדרך שהלכו יחפות אולי ג״כ דוד בראותו שמעי בן גרא ראש סנהדרין מחרפו קבל עליו דין שמים והלך יחף הוא ואנשיו וז״ש וילך בדרך ר״ל יחפים היו הולכים בדרך ובלי רכיבת סוסים וכו' אלא בדרך עד כאן תורף דבריו ז״ל.

**יד**
**ויבא** המלך וכו' רש"י ז"ל וינפש שם בבחורים וכן ה"רדק וכן מהרי"א ז"ל והכוונה שלא היה נכון לבוא שם לבחורים אחרי ששמעי קללו וסקלו אלא ההכרח לא יגונה ויבא המלך וכל העם אשר אתו עייפים וינפש שם בעל כרחם שלא ברצונם. ומהרי"א ז"ל עייפים מעמל הדרך ומיגון דברי שמעי ע"כ.

**טו**
**ואבשלום** וכל העם כו' מהרי"א ז"ל אחרי שסיפר מה שקר' לדוד בדרכו חזר הכתו' לספר ענין אבשלום שבא אל ירושלם וכל איש יש' עמו ואחיתופל היועץ הגדול עד כאן. **ולע"ד** נראה שהגיד הכתוב שכל העם נתקבצו יחדיו כאיש אחד ברגע אחד ז"ש וכל העם איש ישראל באו ירושלם יחדיו ברגע מזריזות אבשלו' במרגלים ששלח כו'.

**טז**
**ויהי** כאשר בא חושי וכו' מהרי"א ז"ל יחי המלך כמודה לו במלכותו עד כאן ובזה יובן הכפל לחזור הדבר וכו' וי"ת יצלח מלכא יצלח מלכא שהעני הבלתי מצליח חשוב הוא כמת ולז"א לו שיצליח ובזה אמר יחי המלך וכו': **ולע"דן** במה שרמזתי למעלה בפסוק עבדך המלך אבנר כו' שחושי הארכי רעה דוד הוא גם עתה בדבריו אלה כלפי דוד אמרם זהו שאמר ויהי כאשר בא חושי הארכי רעה דוד נאמן אהבתו אשר לא יוכל להתאפק ולומר כן אל אבשלום אלא שנתחזק על כרחו והראה את עצמו שאינו רעה דוד כמאמר זה אלא חושי לבד ז"ש ויאמר חושי אל אבשלום שנתעצם במאמר זה כאלו הוא חושי זולת רעה דוד זהו שאמר ויאמר חושי כי תיבת חושי מיותרת אחרי שהזכירו ויהי כאשר בא חושי הארכי רעה דוד אל אבשלום יאמר ויאמ' אל אבשלום די אבל כדי שלא יחשוב שדבר כן רפה ידים כרעה דוד לזה הוסיף לומר ויאמר חושי כי כן צריך בעתות כאלה לגנוב דעת הרשע ולהחניפו אמנם יחי המלך בכונתו אל דוד שהוא המלך האמתי ואבשלום הבין שעליו הוא אומר וזהו שאמר בפסוק שאחריו לא אהיה ואתו אשב כו' לא כתי' בא' וקרי לו אהיה בוי"ו כלפי דוד ובא"לף כלפי אבשלום והובא בזריזות האמירה של יחי המלך תכף ומיד כמו שהזכיר ויהיה כאשר בא ר"ל תכף ומיד היה לו עמו אהבה עזה ובזה גנב דעתו של אבשלום הוא אומרו ויאמר אבשלום אל חושי וכו' שלא כתב ויאמ' לו אבשלום להודיע שבטח בו שהוא חושי לבד ולא רעה דוד:

**יז יח יט**
**ויאמר** אבשלום אל חושי וכו' ויאמר חושי וכו' והשנית כו' הרד"ק ז"ל לא אהיה כתיב ב"אלף ופירוש הכתוב בתמיהה והקרי כמשמעו והשנית והטענה השנית למה באתי אליך למי אני אעבוד כלומר משני פנים היה הדין עלי לבוא אליך ע"כ ומהרי"א ז"ל

פיר' בכפל זה חסדך וכו' למה לא הלכת את רעך שזה חסדך את רעך על מה שאמ' לו יחי המלך וכו' כי איך קראו מלך בהיותו רעה דוד ז"ש זה חסדך את רעך ועוד הוכיחו על דבר שני ואמר לו למה לא הלכת את רעך וחושי השיב שלא היה הוא אוהב ורעה דוד במה שהוא דוד מפאת עצמו כי אם במה שהוא מלך ישראל ועתה שאינו מלך למה ילך אחריו ז"ש לא כי אשר בחר ה' והעם הזה רוצה לומר היושבים שם עם המלך וכל ישראל לו אהיה ואתו אשב. וכבר ביארתי כי המלכת המלכים תושלם בשני ענייינים האחת בחירת ה' בו והשנית שיקבלוהו העם עליה' למלך ולזה אמר כאן אשר בחר ה' והעם הזה. והטענה השנית למי אעבוד הלא לפני בנו שאיני הולך לפני משפחת שאול כי אם לפני בנו והוליד מב' הטענות כאשר עבדתי לפני אביך וכו' ומהמאמר הזה נראה שלא היה דעת אבשלום למרוד באביו להמיתו כי אם לירש מלכותו ולישב במקומו ולפי שהיו דברי שלו' אל חושי שהוא היה אוהב את אביו ענהו למי אעבוד הלא לפני בנו עד כאן:

**ולע**"דן שאבשלום הוכיחו לחושי ואמר לו זה חסדך את רעך אם כן בוגד אתה ברעים ואיך אבטח עתה אני בך כמו שבגדת בו תבגוד בי זהו שאמר זה המרד חסדך אשר גמלת את רעך כי ריע ואח לצרה יולד שאם היה אוהב נקי אתה זהו שאמר הודיעני נא למה לא הלכת את רעך ויאמר חושי ולא וכו' כלומר לא יחשב לי למרד ומעל מה שלא הלכתי עמו כי אשר בחר ה' ראשונ' וכל העם הזה וכל איש ישראל אין מהראוי שאהיה אני חולק על העם הזה ועל ה' ועל העם הזה וכל איש ישראל זהו שאמ' לא אהיה אני סותר בחירת ה' והעם קדוש וכל איש ישראל אלא אדרבא ראוי אחרי רבי' להטו' ואתו אשב. והטענה השנית שבכל אדם מתקנא חוץ מבנו ותלמידו ואתה בנו ישמח לב אביך בראות בנו מולך בחייו והוא זקן בא בימים זהו שאמר והשנית למי אעבו' כלומ' לא נעבוד אותך בבחינת עצמך כי אם מבחינת היותך בנו זהו שאמר למי אני אעבוד הלא לפני בנו ולאהבתו בשיעור גדול עד שכאשר אעבוד אותך אז בשעת העבודה אני משער בעצמי כאלו אני עובד את אביך באותה העבודה זהו שאמ' כאשר עבדתי את אביך כן אהיה לפניך. ואפשר עוד לומר שאבשלום חכם מאד גונב לבבות הוא ולזה אמר לו ידעתי חושי כי אתה אהוב אבי כל כך עד שזה החסד שעשית כעת לבא אלי זה חסדך אשר עשית את רעך הוא כי בנו אני אבל סוף סוף אני שואל ממך למה לא הלכת את רעך כיון שהוא היה חסד ניכר לו וחסד גדול יותר ללכת אתו בעת צרתו זהו שאמר למה לא הלכת את רעך לזה משיב חושי אל אבשלום לא כי אשר בחר ה' רוצה לומר לא תעלה על דעתך שעשיתי זאת לאהבת אביך לא כי אלא יען אשר בחר ה' בך וכל

העם הזה וכל איש ישראל בחרו וראוי ומחוייב שלו אהיה משועבד ואתו אשב והכתיב לא כי חושי הוציא בפיו תיבת שאבשלום השומע מבין לו בוי"ו והוא הקרי ויגיד עליו רעו אמנם כוונתו האמתית היא לא בא"לף נמצא שלא ישקר בפיו וזהו טעם הכתיב לא והקרי לו. ולפי האמת אפילו הקרי לו בויי"ו צודק הוא חושי שאשר בחר ה' וכל העם הזה וכל איש ישראל הוא דוד לו אהיה שאמרו חז"ל שכל העם אשר אחרי אבשלום היו מתפללים על דוד ומחנהו שינצחו את אבשלום וכמו שנזכיר בסייעתא דשמייא. והשנית רוצה לומר הטענה השנית היא למי אני אעבוד באומרו אני המיותר שכבר נכלל בתיבת אעבוד מורה שעל העבודה השלימה בכל כחו קאמר ולמי אני אעבוד הלא לפני בנו מעתה נכון יהיה לבך שכאשר עבדתי לפני אביך בלב שלם כן אעבוד וכן אהיה לפניך ופתח בעבודה וסיים באהיה לפניך ולא אמר כן אעבוד לפניך לומר כי בהיותו עובד את אשר בחר בו ה' והעם כנז"ל בפסוק הקודם הנה יקל לו השירות והעבודה שלא יהיה בה אלא כאלו אהיה לפניך נח במנוחה שקט ושאנן:

**כ**

**ויאמר** אבשלום הבו וכו' הרד"ק ז"ל הבו לכם לשון תפארת או פירושו אתה והחכמים אשר אתך עד כאן וכן מהריי"א ז"ל שאעפ"י שקבלו לעבד נאמן עם כל זה לא שאל העצה אלא אל אחיתופל לבדו. או נאמר כדברי האפוד ע"ה שאמר הבו לכם עצה לכל הזקנים ופרט אחיתופל לפי שהיה בראש ע"כ: **ולע"דן** הבו לכם עצה אל אחיתופל וחושי דבר בלשון רבים ופרט אחיתופל שהוא ראש העצה ושאל הבו לכם עצה רוצה לומ' עצה אחת שתסכימו שניכם יחדיו שהאמת יורה דרכו והתבוננו בה מאד כי לכם ולתועלתכם היא העצה מאחר שאתם עמי בקשר הנה גם אתם בסכנה עם דוד אם כן הבו לכם עצה וכו':

**כא**

**ויאמר** אחיתופל במדרש חז"ל הובא בילקוט אחיתופל הטעה אותו המזל והיה סבור שהוא מלך והיה נותן עיניו באבשלום אמר לו בא אל פילגשי אביך אמר לו וכן אתה אומר אלי שאענה פילגשי אבי אמר לו אחיתופל גזירת האלהים היא שאמר לאביך הנני מקים רעה מביתך ושכב את נשיך ואחיתופל יעץ לאבשלום שיהרוג את אביו והוא ישב עליו בדין על שעינה נשי אביו ואני הורגו ומולך אני ולא היה יודע שהמלכות עומדת מבת בנו שנאמר הלא זאת בת שבע בת אליע' בן אחיתופל הגילוני עד כאן. הנה מזה המאמר מובן שאחיתופל שנתן העצ' הזאת לבדו התיר גלוי עריו' ושפיכות דם דוד.

**ויקשה** על המדרש הזה הפסוק שאומר כדבר האלהים כן כל עצת אחיתופל גם לדוד גם לאבשלום והנה זאת העצה לא היתה לפי המאמר הזה אלא עצה רעה לאבשלום להרגו אחר כך.

**ונראה** שהעצה הזאת נכונה היא מאד כדי שישמעו כל ישראל שנבאש עם אביו ואז תחזקנה ידיהם עמו ואעפ"י שהתכלית של אחיתופל לא יטה למה שאמר הכתוב כן כל עצת אחיתופל גם לדוד גם לאבשלום כי הכונה רעה של אחיתופל לא יפגום בעצה הזאת שנכונה היתה מאד. ואפשר עוד שאחיתופל היה יועץ לאבשלום מקודם לזה שנעשה יועץ לאבשלום ולדוד כמו שהכריח האפוד כמו שנזכיר בסמוך בסייעתא דשמייא במקומו עיין עליו. אם כן הפסוק גם לאבשלום דבר על הזמן העבר שיעץ לאבשלום שחיו בנאמנות ועצות נכונות לא על הפעם הזאת וקשה קצת במאמ' דכיון דאחיתופל התיר שישכב פילגשי אביו מטעם גזירת האלהים אם כן איך עלה בדעתו שיעמוד בדין עליו על שעינה פיגלשי אביו שיאמר לו אבשלום בהוראתך עשיתי זאת. **ונראה** בדוחק שאחיתופל לא נתן לו העצה הזאת בפומבי אלא בינו לבין אבשלום ולא ידע איש אתו. ויוכיח זה מאומרו ויאמר אחיתופל אל אבשלום בא אל פילגשי אביך ולא נזכר כאן וישר עצת אחיתופל בעיני אבשלום ובעיני כל ישראל כמו שהזכיר בעצה השנייה של אבחרה נא וכו' כי זאת העצה לא ישרה לא בעיני אבשלום כנזכר במאמר הנזכר אמר לו וכן אתה אומר לי שאענה את פילגשי אבי ובעיני ישראל אם היו שומעים לא תכשר העצה הזאת ולא יחושו על גזירת האלהים בי לא גזר ה' ביחוד על אבשלום שאם כן היה מוכרח במעשיו ולא יענש אלא אמר לו סתם מקים רעה מביתך והיה אפשר על ידי זולתו מעין מה שכת' הרמ"בם ז"ל כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וכו' שלא גזר על תנאי ידוע אלא סתם והיו המצריים יכולים בבחירתם להמלט מהגיזרה עיין בדבריו ולכך נענשו באופן שישראל לא היה ישר בעיניהם עצה כזו אם היו שומעין אם כן לא שמעו וחשב אחיתופל לעמוד עליו בדין ולכפור בפסק הזה ובהוראה זו שהורה לו שנאמר שאחיתופל דבר בערמה בא אל פילגשי אביך שיבא אל האהל לפנים אבל לא ישכב כי בבאו שם יצא הקול ששכב ונבאש בדוד ונחזקו ידי אשר את אבשלום אבל אתה שעינית ברוע בחירתך אעמוד בדין עליך וזהו שאמר הפסוק בא אל פילגשי אביך לשון ביאה ולא שכיבה ובמאמר אמר וכן אתה אומר לי שאענה את פילגשי אבי ויהיה זה דבר תמיהה כפשוטו שתמה הוא על עינוי ממש. ומשיב לו שגזרת האלהים הוא ושכב את נשיו וכו' שכיבה ממש. או יהיה לשון וכן אתה אומר לי שאענה את פילגשי אבי שהוא לשון שאלה כלומר בכלל דבריך זה של בא אל פילגשי אביך וכו' הוא שאבא אליהם ולא אענה אותם. או הוא לשון ענוי ממש ובא אל פילגשי אביך לשון ביאה ממש כלומר שכיבה ואמר לו שהוא לשון ביאה ממש ולזה חשב אחיתופל שאחר כך יאמר לו בשבתו לדין עליו אני לא אמרתי לך בא אל פילגשי אביך לא ענוי וביאה

ממש כי מי יתיר האסור חמור כזה אתה ברוע בחירתך שכבת ועניתי ויהרגהו ועדיין צריך עיון. למדנו מאומרו לשון בא שהוא היולי על ביאה אליהם במושבותם ביחוד לבד ולא שכיבה ממש כי התכלית של כי נבאשת את אביך יושג בזה לבד. וגם על אבשלום הייתי יכול ללמד זכות שלא שכב אותם שכיבה ממש אלא שהמאמר הזה מוכיח שעינה ושכב גבי לשון הפסוק ושכב את נשיו מורה לשון שכיבה ממש אלא שאחיתופל הערים באומרו בא לשון בא כדי לדון לאבשלום בדין ולחייבו מיתה כנזכר במאמר. והר"לבג ז"ל כתב שאמר לו ישראל יחשבו שזאת התחבולה בין דוד המלך עליו השלום ובין אבשלום בנו לדעת את אשר בלב ישראל לכן בא אל פילגשי אביך ושמע כל ישראל כי נבאשת ואין זה דרך תחבולה ונסיון ומה שאמר בא אל פילגשי אביך וכו' שלא היו לו בהם קדושין ומפותת האב מותרת לבן ולא היה בזה איסור עד כאן תורף דבריו. אלא שהמאמר שזכרנו ראשונה מורה שהיה איסור אשת אב שהיו בקדושין ובלא כתובה וכשיטת חז"ל בענין הפילגשים. ורש"י ז"ל כתב וחזקו ידי וכו' כי עתה ידם רפויה לעזור לא שאומרי' בלבם הבן יתחרט אצל אביו ואנו נהיה שונאים למלך וכן כתב מהרי"א ז"ל אלא שהרחיב הענין וזה לשונו וגם כי אבשלום ירא חטא היה נזיר עולם ומפני זה היו נחלשים ידי אנשיו והנמשכים אחריו ולכן יעץ שיחלל יצועי אביו באופן שתמנע השלום ביניהם ולא ירצה דוד המלך עליו השלו' שירש אבשלום המלכות שהרי ראובן על שחילל יצועי אביו העביר הבכורה ממנו והמלכות כדברי חז"ל ונתנה ליוסף כמו שנאמר ובחללו יצועי אביו נתנה בכורתו ליוסף ולזה אמר בא אל פילגשי אביך לא על אחת לבד אלא כולם כאחד ושיעשהו באופן מפורסם שישמעוהו ישראל וידעו כי נבאש אבשלום באביו והוכרח אבשלום לקבל עצת אחיתופל בזה כדי שיבטחו בו ישראל שלא ישלים עם אביו עד כאן לשונו.

**ולע"דן** לדקדק אומרו אשר הניח לשמור הבית כי אין זולתם עד שיצטרך לתת סימן זה. ועוד קשה דפתח בכלל ושמע כל ישראל וסיים בפרט האנשים אשר אתו שאמר וחזקו ידי כל אשר אתך לבד. ונראה שאחיתופל נתן לו העצה והוכיח לו הוכחה עליה איך מהשם יתברך ויתעלה יצא הדבר וזה כי אחר שהשם יתברך ייעד ושכב את נשיך וכו' לא היה לו לטעות בדבר הזה להניחם שם בבית לשמור כי היה לו לחוש אל דבר השם יתברך זהו שאמר לו אחיתופל לאבשלום בא אל פילגשי אביך אשר הניח לשמור הבית והוא טעות אחר שהם צריכות שימור שיניחום לשמור הבית והוא מה שאמר לו השם יתברך ושכב את נשיך לעיניך רוצה לומר בדבר הנראה לעיניך שהיה לך להוליך גם הפילגשים עמך כי דבר הנראה לעיניך הוא ועם כל זה יעלם מעיניך דבר גלוי כזה ושכב

אותם. ואמר ושמע כל ישראל אמר לו אחיתופל לאבשלום דע לך כי אפילו זה העם העומד אתך ידיהם רפויות שחוששים פן תעשה שלום עם דוד אביך ויהיו הם אויביו לא זו אף זו בתוך ישראל אשר בכל עיר ועיר יש ויש לך כמה וכמה אהובים נוטים אליך והם אתך בכח רק שאינם באים אליך מן החשש הנזכר פן תשלים עם דוד אביך לזה בא אל פילגשי אביך ושמע כל ישראל ואפילו הרחוקים וחזקו ידי כל אשר אתך מאותם המפוזרים אבל ישראל עתה אתך בכח ואין צריך לומר אותם אשר אתך בפועל וזה רמז באומרו ידי כל אשר אתך כל לרבות המפוזרים ומפורדים שתחזקנה עתה ידיהם.

**כב**

**ויטו** לאבשלום האהל על הגג וכוי. הר"דק ז"ל פירש ויטו לאבשלום האהל הטו אהלים על הגג שיבאו שם הפילגשי' וישכב אבשלום עמהם תוך האהלי' וזהו שאמר לעיני כל ישראל שראוהו כולם נכנס עמהם בסתר תוך האהלים ותרגומו ונגדו קטפין ובדברי חכמינו זכרונם לברכה קטופין ארבעה עמודי עצים ונותנים עליהם וסביבותיהם יריעות והוא אהל עד כאן.

**ולע"דן** כבר רמזתי שהיה אפשר לדון לכף זכות לאבשלום שלא שכב ממש וזהו לשון ויבא אבשלום אל פילגשי אביו וכו' שלא שכב שכיבה ממש אלא בא אליהם ונתייחד עמהן להורות לישראל שרוצה לשכב אותם ובזה נבאש בדוד אביו ואף על פי שלא קרב אליהם הניחן צרורות עד יום מותן אלמנות חיות מפני הכבוד שהרי אפילו שכב אותן אנוסות היו אלא מפני הכבוד לא קרב אליהן עוד אלא שמתוך הלשון של ושכב נשיך לעיניך וכו' מורה שהיעוד הוא על שכיבה ממש. אלא שבזה אפשר לתרץ ולומר שהוא ייעוד על מה שיחשבו כל העולם ששכב אבל לפי האמת אין זו שכיבה ממש אלא שמהמאמר הנזכר לעיל נראה שהיה שם עינוי גם כן מהמשנה פרקא קמא דסוטה תנן לפי שבא על עשר פילגשי אביו לפיכך נתקעו בו י' לונביות שנאמר ויסובו י' אנשים וכו' שמור' שבא על עשר וראוי לתלות קלקלה במקולקל עם היות שהיה נזיר עולם ומתנהג בחסידות אולי היה לגנוב דעת הבריות וברוך היודע השי"ת.

**כג**

**ועצת** אחיתופל וכו' בילקוט סי' ק"מה הביא בשם ירושלמי ז"ל רבי שמואל בר רב יצחק אמר מגילה שמסר שמואל לדוד ברוח הקדש אמ' אחיתופל לדוד מה היה אחיתופל עביד הוה בר נש ממשיך מילא ביה והוה א"ל זיל עביד הכין והכין ואי לית את מימין לי זיל ושאיל באורים ותומים ומשכח הכין ה"הד ועצ' אחיתופל אשר יעץ וכוי כאשר ישאל איש איש קרי ולא כתיב שלא יכלו הכתובים לקרותו איש ע"כ. **ולע"דן** לדקי מי הכריח כן לחז"ל מה הוה אחיתופל עביד וכו' שפשט הכתוב הוא שהיתה נכונ' עצתו כאשר

יצדק דבר האלהים והם הדברים הנבואיים ועוד מה שדרש באיש קרי ולא כתיב שלא יכלו הכתובי' לקרותו איש שהאיש הזה לא על אחיתופל נאמר כי אם על איש ואיש הבא לשאול א"כ מאי לא יכלו הכתובים כו' **ונראה** שהוקשה לו שלא היה לו להקיש העצה נכונה של אחיתופל אל כאשר ישאל איש כי מה לנו בשאלה לא הי"ל אלא ועצת אחיתופל וכו' כדבר האלהים ועוד קשה או' כן כל עצת אחיתופל שהוא מיותר לעומת זה הכריחו שהיה נותן לו עצה לכל איש השואל ממנו וזהו ועצ' אחיתופל אשר יעץ בימים ההם לכל איש ישראל מהכללות היה מיעצו עצה נכונה וא"חכ היה אומ' לו נס' נא את עצתי זאת עצתי לך שאל באורים והוא מבטיחו כדי שיהא לבו נכון במ"ש לו שעצתו היא כאשר תשאל הענין הזה מהאלהים כן ישיבו לו בדבר האלהים כעצתו בכוון וז"ש ואי לית את מימין לי זיל ושאיל באורים ותומים שהם דבר האלהי' הנז' ומצד זה הוכרחו לפר' ועצת אחיתופל אשר יעץ לכל איש ואיש הבא ליטול ממנו עצה כ"מש הוה בר נש ממליך ביה מהקושיא הנז' שאלו הפסוק לא דבר כי אם בדוד ואבשלום יקשה או' גם לדוד גם לאבשלום מאומ' כן נראה שמ"ש ועצת אחיתופל אשר יעץ הוא לכל בר נש הנמלך בו ובזה יצדק אומ' כן עצת אחיתופל גם לדוד אלא שיקש' קצת בז' ואין צ"ל זו היא השתא לכל העולם נותן עצה נכונה לדוד מבעיא ולא היא שאין זו קושיא שאחרי הודיע אותנו חז"ל כנז"ל שאחיתופל המזל הטעהו שרא' שלשלת מלכו' יוצאה ממנו א"כ אפש' לו' שבתתו עצה לדוד או לאבשלום יכשלם בעצה וייעץ אותם לפי דרכו לז"א דלא מבעיא לשאר העולם שהיה מיעץ אות' מועצו' כדת נתונו' אלא גם לדוד גם (לאבשרול) [לאבשלום]. ומה שאמר איש קרי ולא כתיב הכונה שאמרו חכמינו ז"ל מתוך מה שראו איש קרי ולא בתיב הכריחו שעל אחיתופל ידבר שאם על האיש השואל נאמ' למה לא כתי' איש וז"ש במא' איש קרי ולא כתיב לא יכלו וכו' דהכרח הענין הוא משום דקרי ולא כתיב דע"כ על אחיתופל קאמ' והבנ' הכתו' שהיו עצותיו כ"כ נכונו' שכאשר ישאלו ממנו לא ישוער כשואלים מאת איש בעל תבונ' ועצ' אלא כאלו שואלי' מאת המדב' בדבר האלהי' על אחיתופל מלאך ולא איש האלהי' ואין הדרשה הזו סותר' הדרשה הקודמת שאמר ואי לית את מימין לי זיל ושאיל באורי' ותומי' כי הדרש' ראשונ' דרשו כפי הקרי כאשר ישאל איש בדבר האלהי' ודרש' זו דרשו משום דלא כתי' איש שכוונת הפ' לדבר על אחיתופל כאמו' שלא יכלו לקרותו איש אלא מלאך הוא א"כ ב' הדרשות אמת צודקו' יחדיו האי בקרי והבי בכתיב והבן זה ובמה שלא יכלו הכתובי' לקרותו איש הוא לשבח אחיתופל כי כמלאך הי' צבאו' הוא וכן ה"רדק ובדרש איש קרי ולא כתיב לא היה איש אלא מלאך ע"כ. והיה אפשר לדרשו לגנאי שאיננו אפי' איש אבל האי עיקר

עוד אפשר לפרש הפ' שמקיש עצת אחיתופל לכאשר ישאל השואל באורי' ותומים הוא הכהן השואל באורי' ותומים שהם דברי האלהים שמדבר ע"י ולא יכלו הכתובי' לקרותו איש אל הכהן ההוא כי שפתי כהן ישמרו דעת וכו' כי מלאך ה' צבאו' הוא ולפי זה לא יש כאן כי אם דרש' אח' בפי שהיה מיעץ אחיתופל לכל איש ואיש עצ' נכונ' ואומ' לו ואי לית את מימין לי וכו' כי עצתו הית' כאשר ישראל איש הכהן גדול בדבר האלהי' הם אורי' ותומי' ולא יכלו הכתובי' לקרותו איש לאותו הכהן כי מלאך הוא והוא פירו' נכון ואולי גם המאמ' כוון לזה. וה"רדק איש קרי ולא כתי' כי הכתו' מדב' על דוד בפרטו שהיה אחיתופל היועץ שלו כמ"ש בדברי הימי' ועצתו נכונ' אל דוד כאשר ישאל דבר בדבר האלהי' אמנ' הקרי איש רמז אל כלל עצותיו לכל שואל שהיו נכונו' ומ"ש גם לדוד גם לאבשלו' האי לרבו' על חבירו כי עתה שב להיות יועץ אבשלו' כמו שהיה יועץ לדוד גם לאבשלו' ואעפ"י שזו הית' עצתו תחילה לאבשלו' דבר הפילגשים עצה נכונה היא ואעפ"י שהית' לרע' כי בדבר ההוא חזקו ידי כל אשר ידעו שלא יעשו עוד שלו' ביניהם גם העצה הבי' הית' נכונ' שאלו נתקיימ' היה נהרג דוד אלא שהב"ה צוה להפר העצה ע"כ וכן מהריי"א ז"ל פי' שהפי' הזה נדרש לאחריו על עצת הפלגשי' ולפניו על עצת אבחרה נא וכו' שעם היו' עצתו נכונה שלזה לא ענה חושי דבר עליה כי נכונה היא ועוד שמא יחשדוהו לבער ומפר עצה נכונה ע"כ שתק בפעם הא' גם שמע אותה העצה אמנם בעצה הבי' הפר העצ' ועם היות' נכונ' בעזר הש"י שנתן לחן את עצת חושי ולא את עצת אחיתופל וכבר ביאר הפילוסוף שהעצ' היא בדברי' העתידי' והאפשריי' ועניינ' לעמו' על הסיבו' והדברי' אשר יגיע בהם לכל דבר אל התכלי' הנרצ' והיה אחיתופל שלא יחטיא בהשערתו בסבה ודרך מהדרכים המיוחדים להגיע אל הדרוש ולכן אמר שהיה ענינו כאשר ישאל בדבר האלהים ואולי טוב עצתו היה לו בכח אלהי להיות כח המדמה שלו מושפע ונשלם מאד מהעליונים וזהו כאשר ישאל בדבר האלהים ואחיתופל היה אבי אליעם אבי בת שבע כ"מש בגבורי דוד אליעם בן אחיתופל הגילוני ונאמר הלא זאת בת שבע בת אליעם וכו' באופן שהיה זקנה של בת שבע אשת דוד ולזה בהיותו עם דוד היה מייעץ אותו באמ' ובתמי' וכן כאשר היה בקושרים עם אבשלום היתה עצתו שלימה נגד דוד ולזה כוון באו' גם לדוד גם לאבשלום. ובעל האפוד כתב שהיה אחיתופל קודם זה הזמן יועץ לאבשלום ואין זה מחייב מאו' גם לאבשלו' כי זה כתב כותב הספ' למה שרא' עצת הפלגשים נכונה גם עצת אבחרה וכו' ע"כ והדין עם מהריי"א אם הכרח האפוד הוא מאו' גם לאבשלום כאשר הבין מהריי"א אבל לעד"ן שהאפוד הכריחו לו' כן לשון הפ' שאו' גם לדוד מאי גם אלא שהיה יועץ קודם זה לאבשלום ולדוד יחדיו

ובזה צדקה תיבת גם לדוד והענין נכון בתיבת גם. **ולע"דן** שאחר שזכרתי בדברי חז"ל דעצת אחיתופל שיעץ לכל איש ואיש בזה הכתו' מדבר בזה מובן או' בימי' ההם דמיותר דודאי לא בימים האלו הוא אבל כוון לומר שעל כל עצה שיעץ בימים ההם לכל איש וז"ש בימי' ההם לו' שעל כלל מעצותיו אשר יעץ בימים ההם כולם יחדיו היו נכונות שזו הורא' על השכלתו הגדולה וחכמתו להקיף בכל העצות לכל איש ואיש דחכם עדיף מנביא ובזה יובן ג"כ או' גם לדוד ואם יקש' לך דזו ואין צ"ל זו עיין לעיל בתום ביאור המאמר תיקנתי זה במשחז"ל שאחיתופל חשב למלוך שהמזל הטעהו בזה הוא חידוש גם לדוד. או אפשר שבזמן דוד כשהי' נותן לו עצת על ענייו בחלק מה הנוגע בענין אבשלום דרך משל כשברח לגשור וכיוצא היו (היו) עצותיו נכונו' גם לדוד והגם לרבו' אבשלו' שהיה מיעצו עצה נכונ' לשניה' והקרי איש פשוט כפי שיט' המאמ' הנז' אמנ' בכתו' דלא כתי' איש אפש' שחוזר אל אחיתופל שאו' הכתו' ועצ' אחיתופל אשר יעץ בימים ההם הנה הית' כאשר ישאל אחיתופל הנז' בדבר האלהי' שכל איש הבא אליו היה נותן עצה נכונ' כאלו ישאל אחיתופל בדבר האלהי' כאלו יאמ' עמוד ואשמעה מה יצוה ה' לך ולזה לא כתי' איש וכן ג"כ כל עצ' אחיתופל גם לדוד גם לאבשלו' כאלו ישאל אחיתופל את פי ה' ויגיד' לדוד או לאבשלום כל אחד בזמנו ואפי' שהיה בדעתו של אחיתופל למלוך שהמזל הטעהו כנז' עכ"ז נותן עצה נכונה גם לדוד גם לאבשלום.

**יז**

**א ב ג**

**ויאמר** אחיתופל אבחרה נא וכו' ואבוא עליו וכו' הרד"ק שני' עשר אלף אלף מכל שבט ושבט ע"כ ואמ' כשוב הכל אליך האיש אשר אתה מבקש יעש' בו בקשתך ויהרג ואח"כ כל העם יהי' שלו' ע"כ והר"דק כשוב הכל כשוב כל דבר שירצ' ידם להשיב אליו כן נקל לי להשיב אליך כל העם וי"ת כד יתובון כולהון האיש וכו' כנז' ברש"י ומהרי"א הניח כאן בעצה זאת ה' ענייני' האי שלא ילך כל ישראל על דוד שלא יצטרך זמן רב לקראם ובתוך כך ימלט דוד ויברח כי מלומד בניסי' הוא ולז"א אבחרה שנים עשר וכו' אלף למט' כהר"דק והענין הב' שלא ילך אבשלו' כי ירח' על אביו מלהרע לזה אמר וארדפה אחרי דוד כי אחיתופל בעצמו ירדוף שלא יחמול. והעניין השלישי בזמן שלא יהיה רק בלילה כמו שאמר ואבא עליו והוא יגע ורפה ידים רוצה לומר שלהיות הענין הזה בלילה תהיה פתאום הנה ומצאהו יגע ורפה ידים כי יצא מהעיר יחף הוא ואנשיו דואגים בצום ובכי ולא יהיה להם חוזק להלחם וגם כי להיות הדבר בלילה יחרדו כצפור וזהו שאמר והחרדתי אותו. והדי אומר אני הריג' דוד שבזה יושלם הדבר וישאר אבשלום למלך שלם

וכל אנשיו לא יפחדו עוד וזהו והכתי המלך. והחמישי לדעתי גם כן הוא ואשיבה כל העם וכו'. והביא בכוונת הכתו' בשם הנוצרי' ואשיב' כל העם כשוב הבל שישובו כולם אליו אנשי דוד ואנשי אבשלום ולא ימיתם ונתן הסיבה למה ישיב כולם אליו באומרו האיש אשר אתה מבקש רוצה לומר לפי שאין אתה מבקש אלא איש אחד הוא דוד ולכן אותו אמית ואשיב כל העם אליך עד כאן. ולדעת זה כשוב הכל ב"כף הדמיון בלתי צודק. ומהרי"א ז"ל כתב ואשיבה כל העם אליך רוצה לומ' העם אשר עם דוד כשוב הכל וכו' כלומר כאשר שבו הכל אל האיש אשר אתה מבקש שהוא במות שאול שבו כל ישראל אליו כבה במות דוד ישובו כל ישראל אליך כי יקרה לו עם אנשי דוד כאשר קרה לדוד עם אנשי שאול ע"כ. וחסרה תיבת אל האיש:

**ולע"דן** שמלבד הבחירה הצריכה להיותם היותר גבורים צריך להשקיף בבחירה לבחור אותם אנשים שנואי נפש דוד שלא יחמלו עליו כלל וזהו שאמר אבחרה נא שיהיה הוא הבוחר בהשערתו היותר שונאים לדוד באופן שיהיו כולם יחדיו כאיש אחד מוסכמים בעניינם ובפרט בהריגת דוד זהו שאמר שנים עשר אלף איש ואקומה וארדפה וכו' וכוון לעשות הדבר מהר אבחרה נא עתה תכף ומיד ולהיות בלילה כדי שיטעה דוד לומר אולי אלו הם החפצים בי ובאים לחסות בצלי ובורחים מאבשלום וארדפה את דוד היה לו לומר אבל אמר אחרי דוד ארדפה לפי האמת אבל אראה כאלו אחרי דוד אני הולך להיות אחריו כשאר העם אשר אתו וז"ש ואבוא עליו וכו' שהוא יחרד כי לאמת הדבר אם למלחמה באים אם לשלום העם ינוסו שעומדי' במשמ' ובלתי רפויי ידים אבל הוא רפה ידים ויגע ואולי רמז באומרו ורפה ידים שמלבד היותו יגע הנה יהיה גם כן ורפה ידים מבהלה שלא ידע אם לשלום באו או למלחמה ובזה והחרדתי אותו וגם כל העם וכו' והרגתי אותו לבדו כי ידיו רפויות מלהלחם

שיחשוב אולי הם נופלים אליו ולא באים להלחם. וחז"ל אמרו במדרש שמואל עד שלא חטא דוד אמר ה' אורי וישעי ממי אירא וכיון שחטא מה כתיב והוא יגע ורפה ידים והחרדתי אותו וכו' רמזו כי יהיה רפה ידים מן העבירה שבידו אשר ביד כל אדם יחתום בשרטוטי היד כאשר פירשתי בפסוק אין שר בית הסוהר רואה את כל מאומה בידו בידו דייקא באשר ה' אתו לא היה רואה שיהיה בידו מאומה מהחטא. וכמו שפירשתי שם בכלי חמדה. וטעם השנאה הזאת לדעת הרד"ק ז"ל מפני ששכב בזנות את בת שבע בת בנו אליעם. ויקשה מאד על טעם זה שכיון שהמליכו ויצא ממנה שלמה היורש המלכות על פי השם יתב' אשר אהבו ונשבע לה דוד המלך עליו השלו' כי שלמה בנך ימלוך אחרי לא נעלם זה מאחיתופל והוא היועץ שלו אם כן למה שנאהו לכן נראה טעם השנאה

מפני מה שזכרתי למעלה שהמזל הטעהו שהוא מלך וחשב להרוג את דוד ואחר כך את אבשלום על שעינה נשי אביו ואחיתופל יירש המלכות. והטעם השני לפי שבעת שמינה דוד שבעים אלף זקנים לא מינה דוד את אחיתופל עמהם ומאז שנא את דוד כמו שאמר בילקוט בפסוק וירכיבו את ארון האלהים בסימן ק"מב ומכל מקום צריכים אנו לטעם ה"רדק ז"ל עם היות בלתי מספיק כי הטעם ההוא היה אומר אחיתופל בישראל ששנא לדוד על רוע מעשיו ובקרבו ישים ארבו מהטעמים הנזכרים ולזה אמר וארדפה אחרי דוד דרך בזוי לא אמר אחרי המלך. או כיון גם כן לומר שירדוף באבירות לב כרודף דוד כהדיוט ולא כרודף אחרי המלך:

**ואשיבה** כל העם וכו' כונת כל לכלול הן אשר עמו הן אשר עם דוד שלא יפקד מהם איש אשיבהו אליך ולעבודתך ודע אתה אבשלום כי כשיעור השמחה שהיא כשוב כל העם אליך כשיעור זאת השמחה תהיה הכאת האיש אשר את' מבקש באופן ששקול הכל האיש אשר אתה מבקש. לכן אל תטעה בדעתך לרחם עליו שמא תאמר ולמה לא נכה כל העם אשר עם דוד כי סנאה מי הוי טבא ולעולם הוא עומד בשנאתו לזה אמר כל העם יהיה שלום כי אפילו העומדי' עמו אנוסי' בעל כרחם באופן שכל העם יהיה שלום בחילו שלום עמך.

**ד**

**ויישר** הדבר וכו' רש"י ז"ל זקני ישראל זקני אשמאי ע"כ ומהרי"א ויישר הדבר כלומר כלל הדבר במה שילך אחיתופל ובחורי ישראל אך אמנם למה שראו בדבריו דברים זרים מהכאת דוד וזולתו לא נחה דעת אבשלו' בו ובקש לדע' עצת חושי. **ולע"דן** שהכתוב הזה מודיע נפלאו' תמים רעים שעם היות שישר הדבר בעיני אבשלום ובעיני זקני ישראל ואפילו הכשרי' כי כל זקני ישראל כתיב לרבות כלם עכ"ז תפלת דוד שאמר סכל נא את עצת אחיתופל לעורר אבשלום הרודף. ה"רלבג ז"ל כל זקני ישראל כל חכמי ישראל הסכימו בזאת העצ' כי האמינו בדברי אבשלום שלא היה עושה דוד משפט לישראל עד כאן ועם כל זה ה' נתן בלבו שישאל:

**ה**

**ויאמר** [אבשלום] קרא נא גם לחושי י"ל גם לאתויי מאי וגם הוא מיותר די שיאמר ונשמעה מה בפיו. ומהרי"א אמר גם לחושי לרמוז החשד אשר היה בעצתו להיותו רעה דוד ע"כ. **ולע"דן** אפשר גם לחושי לרבות שאר הזקנים היועצי' כי תשועה ברוב יועץ ואמר גם הוא ר"ל גם הוא איש עצה ותבונה גם שב גם ישיש ומה' יצא הדבר הזה לתתו לחן בעיני אבשלום. ואפשר עוד שאמר גם לחושי גם הוא לפי שהיה אפשר שיקראוהו ויאמ' לו הבה נא עצתך מבלי שיודיעוהו עצ' אחיתופל אשר יעץ ואולי היה מקפיד

אחיתופל ולא היה מניחו לקרותו כל שכן לקרא אותו הוא בעצמו שהרי אמ' קרא נא וכו' שהמובן הוא לאחיתופל לז"א קרא נא גם לחושי ר"ל תכלית הקריאה היא לשיבא כאן ויוכיח בעצת מלך כדי שתהיה אתה והוא מוסכמים בה כי אם תחזקנה ידי הכל בעצה מוסכמת ז"ש קרא נא גם לחושי ר"ל שתהיה אתה גם חושי מתווכחים בעצה הזו ונשמעה מה בפיו דבריא לי גם הוא יסכים עמך ואז חזק ונתחזק יותר ויות' ולזה בבא חושי הגידו לו כה דבר אתיתופל וכו' ולא שאלו את פיו לאמר מה נעשה:

ו

**ויבא** חושי וכו' מהרי"א הנה אבשלום שאל את חושי היעשו דברו של אחיתופל אם אין וזה יורה שלא נחה דעתו של אבשלו' בדברי אחיתופל ונתן מקום לחושי שיחלוק עליו ולז"א אם אין אתה דבר ולזה חושי עצר כח לומר לא טובה העצה וכו': **ולע"דן** לדקדק תיבת לאמר במה שזכרתי למהרי"א שאבשלום נתן פתחון פה לחושי לאמר לא טובה העצ' וכו' ז"ש ויאמר אבשלום אליו לאמר שיאמר וימת גם הוא ולא ייירא כי בדבר הזה דבר קשה דבר אחיתופל שאהרוג את אבי וזהו בדבר הזה ולא אמר במה שיעץ אחיתופל כי לא ראה לקרותה עצה כי לא ישרה בעיניו. או אפשר לאמר שהודיע דרך ארץ והוא שלא אמר אבשלום לחושי כדבר הזה יעץ אחיתופל אלא כדבר הזה דבר משתי בחינות הא' שאינו דרך ארץ למלוך על מה שכבר הוסכם והשני' שהיה מקפיד חושי על שלא החשיבו אותו לקרותו בעת הויכוח בעצה לזה ויאמר אבשלו' אליו לאמר כדבר הזה דבר דרך דיבור שעדיין לא תקע עצמו אחיתופל להסכי' שהיא עצה שלא נעש' דבר עצה והסכמ' רק דבר אחיתופל ולא אמר יעץ אחיתופל שלא נעשה דברו אם אין אתה דבר סבר' לכאן או לכאן להכריע מה שנעשה כי קהל עדתינו עליך יסמוכו ז"ש אתה דבר רוצה לומר אתה ידעת את האיש ואת שיחו כי רעהו היית דבר נא ונעשה וזהו יתור תיבת אתה:

ז

**ויאמר** חושי אל אבשלום לא טובה העצה וכו' הרד"ק ז"ל בפעם הזאת אעפ"י שפעמים כל עצותיו נכונו' בפעם הזאת חטא בעצתו עד כאן. וכן מהרי"א ז"ל בקירוב אעפ"י שעצתו הראשונה לחלל יצועי אביך היתה נכונה (ואם) [ואמר] כן לפי שכבר נעשתה ויצאת לפועל אך בפעם הזאת לא טובה:

**ולע"דן** שאמר חושי העצה הזאת אשר יעץ אחיתופל לקח' קצת מגבורי ישראל לרדוף אחרי דוד שלא להטריח את כל ישראל טובה היא לפעם אחרת אך לא בפע' הזאת כי בפעם הזאת בתחיל' צריך לקבץ כל ישראל כי היא הפעם הראשונה וצריך לתת מורא וחיתת עליהם אמנם אם ברח דוד מפחדו אז תאות עצת אחיתופל לרדוף אחריו אחיתופל

בחלק מה מהגבורים עד השיג אותו אם כן חושי לא דחה בשתי ידים את עצת אחיתופל בשתי ידים לגמרי כדי להחניפו רק לפי שעה בפעם הזאת אמר שלא יעשנה רק בפעם אחרת תעשה עצתו ומדוקדקת לשון בפעם הזאת בבי"ת ולא אמר כפעם הזאת גם מצד הענין מה לו לבזות עצת אחיתופל. יאמר נא עצתו ומכלל הין אתה שומע לאו אלא ודאי כדפרישית. ובזה מובן גם אומרו לא טובה עצת אחיתופל אשר יעץ כי אומרו אשר יעץ רצה לומר אשר יעץ בדעת ותבונה אך לא טוב' לעשות' עתה אלא לאחר אותה כי פגה היא.

**ח ט י**

**ויאמר** חושי אתה ידעת וכו' הנה עתה וכו' רש"י ז"ל ואביך איש מלחמ' ויודע ענייני מלחמ' וטכסיסי' וטיב מארב ובטוח הוא שתרדוף עליו בלילה לפיכך לא ילין עם שאר העם הנה עתה הוא נחבא וכשתבא על מחנה אשר אתו הוא לא יהיה שם לשתהרגנו והיה כנפול בהם בתחילה אני אמרתי לך שאנשיו גבורים ומרי נפש ואם יהרגו בעמך תהיה בם מפלה במלחמה זו שהיא הראשונה ושמע השומע מכל ישראל הבאים להתחבר אליך ואמר היתה מגפה בעם אבשלום והוא גם בן חיל ואותו השומע אעפ"י שהוא בן חיל ולבו כלב האריה המס ימס בפחד ורעדה ולא יתקשר עוד אליך כי יאמר כבר התחיל ליפול וליענש על אביו ולא יצליח ע"כ. וה"רדק ז"ל כדוב שכול שהוא מר נפש על שהרגו לו גורותיו והוא נלחם עם אדם שימצ' בחזק' ובמרירו' לב ולא ילין את העם כדרש ז"ל את העם כמו עם העם שלא ילין עמם אבל נחבא הוא באחת הפחתי' ולא ידע אדם מקומו אם כן מ"ש אחיתופל והכתי המלך לבדו לבטלה עצתו באחת הפחתי' אמר כאן פחד בלשון נקבה ובמקו' אחר אמר הפחת הגדול בלשון זכר והפחת היא חפירה ותרגומו מן גמציא כמו חופר גומץ בו יפול או באחד המקומות שיוכל להחבא שם ושמע השומע כי המלחמ' שנעשית בלילה לא יבין אדם בין מערכה זו למערכ' אחרת לשכנגד' והראשוני' מהשני' עשר אלף אשר יפול על חיל דוד וחיל דוד נשמרים ועומדים וילחמו כנגד הנופלי' עליהם ותהיה הצעקה ביניהם וישמע השומע מאלו השנים עשר אלף מהאחרוני' שבהם כשישמעו הצעקה וידעו כי חיל דוד הם גבורי חיל ומרי נפש ונלחמים בחזקה ויאמר השומע מגפה גדולה היתה בעם אבשלום כי לא יבחנו בלילה. והוא גם בן חיל פירוש והוא אחיתופל שהוא בן חיל ולבו כלב האריה שבחו כדי שלא יראה נגדיי ולגנותו הוא מדבר כלומר אפילו אחיתופל שלבו כלב האריה עם כל זה המס ימם לקול השמועה שישמע ויחשוב כי הם המנוצחים וימס לבבו עד כאן ולדבריו כנפול בהם בתחילה רוצה לומר בראשונים בתחילת המחנה והר"לבג ז"ל כדוב שכול

ולרוב טורפו קראו שכול להיות משכל זולתו והנה אביך איש מלחמה ולזה לא ילין את העם בשום מקום ומלון מפורסם אבל הוא והעם נחבא באחת המקומות אשר יתכן לומר הנחבא שם והיה כשיפלו מהם בתחילה בני חיל הרודפים אחריהם וימותו על ידם כי לא יהיו נשמרים מהם כי אינם יודעים שיהיו שם ושמע השומע זה ואמר שכבר היתה מגפה בעם שאחרי אבשלום והיה זה סיבה להביא מורך לבב בלב הנשארים וינוסו ויפלו ביד דוד ואנשיו ועוד כי דוד גם כן הוא בן חיל אשר לבו כלב האריה ואיך יעלה על דעתך שהמס ימס כמו שאמר אחיתופל והחרדתי אותו וגם כל העם אשר אתו יודע כל ישראל כי גבור אביך וכל אשר אתו בני חיל ולא ימס לבבם. או ירצה בזה כי ממורך הלב אשר יפול בלב החיל אשר לאבשלום בשמעם כי מגפ' הית' בעם אשר אחרי אבשלו' הנה לא יהיה שם אחר אף על פי שהוא בן חיל ולבו כלב האריה עם כל זה המס ימס לבו ויוסיף לכם מורך בלבבכם מה שמפורסם לכל ישראל כי גבור אביך והאנשים אשר אתו עד כאן. ומהריי"א ז"ל כתב כי אחיתופל יסד עצתו על היו' דוד רפה ידים ומתרשל ולזה אמר חושי אתה ידעת את אביך ואנשיו כי גבורים המה בטבעם מקדם ומאז זהו שאמר המה ועוד שני איך יתכן והאנשים ביגון לבם על רוע וקושי זמנ' יפעלו גבורות וזהו שאמר ומרי נפש המה והשלישי היותם כדוב שכול בשדה לא יוכל אדם לכבשם בנקל כאלו היו בתוך עיר כמו שאמר שאול נכר אותו אלהים בידי כי נסגר לבא בעיר דלתים ובריח והו' שאמר בשדה שהדוב שכול מר נפש ועומד בשדה צריך מאה בני אדם לצודו ועל מה שבטח אחיתופל בגבורתו לא כן כי ואביך איש מלחמה יותר ממנו ומה שאמר מפאת הזמן היותו בלילה שימצא' ישנים על שקר הוא בוטח כי דוד לא ילין את העם רוצה לומר שלא יתנו הוא ואנשיו שינה לעינם ולעפעפם תנומה. ומה שאמר הנה הוא נחבא פירושו כשיטת ה"רלבג ז"ל הנזכר לעיל שיהיה דוד ואנשיו נחבאים אל אחד הפחתי' דרך מארב והיה בנפול בהם בתחילה בלי ספק שיפול בהם בעם אבשלום כי כן דרך אנשי המארב ואפילו שיהיו מועטים להכות ואפילו במחנה גדול פתאום והוסיף מהריי"א ז"ל בשיטתו במה שאמר ושמע השומע וכו' שהרל"בג ז"ל פירש כפשוטו כנז' לעיל. ומהריי"א ז"ל מפרשו שהוא גזרת הפסוק כלומר דע שכן יהיה וכן יקום כאשר אמרתי והיה בנפול בתחילה כי מחר בלי ספק יהיה האות הזה וישמע בעולם ויאמרו כן ממה שאירע במחנה אבשלום אם ילך בלילה הזאת כאשר יעץ אחיתופל זהו שאמר ושמע השומע כעת מחר ואמר האומר היתה מגפה בעם אשר אחרי אבשלום רוצה לומר אם יקרה זה ודאי שישמע השומע וכו' כי כן יהיה וכן יקום והוא גם בן חיל על אחיתופל כפירוש הר"דק ז"ל הנזכר לעיל שהכוונה שעם היותו בן חיל אחיתופל אשר לבבו כלב

האריה עם כל זה המס ימס בראותו אנשיו נופלים בחרב פתע פתאום וזה יהיה מחוייב בלי ספק רוצה לומר שיהיו דוד ואנשיו מארב עליהם לפי שכבר נודע בכל ישראל כי גבור אביך ובני חיל אשר אתו אשר בלי ספק ישב במארב עליה' והבן מה שנכנס בכלל זה המאמר שאפילו במארב ההוא לא יהיה דוד עם אנשיו במארב אל שיבא אחיתופל ויכה את דוד לבדו כאשר ייעד אבל יהיה הוא נחבא יחידי באחת הפחתים וכו' ע"כ תורך דבריו: **ולע"דן** כי לפי שאחיתופל בתחילת דבריו בזה את המלך דוד כמו שאמ' אחרי דוד ולא אמר במלך דוד זולת גבי ההכאה שאמר והכתי את המלך לבדו לכבוד עצמו הוא אומר שכביר מצאה ידו שיחשיבו אותו מאד שהכה את המלך או בבחינת היותה הכאת המלך שתחריד את כל שאר העם וישובו אל אבשלום מלכם אבל לא שחס בדבריו אל כבוד המלך כאמור לזה חושי אמר בדבריו אתה ידעת את אביך לא קראו מלך לחלוק כבוד לאבשלום ולא אמר אתה ידע' את דוד שלא לפגום בכבוד דוד אבל אמר אביך סתם והוא לשון כבוד שהרי חיי' אדם בכבוד אביו ואגב אורחיה להודיעו שחייב אדם בכבודו שאביו הוא וראוי שיכמרו רחמיו עליו שלא להרגו כדברי אחיתופל כי אביך קנך הוא ושנה בזה לזרזו באומרו ואביך איש מלחמה וכו' ולזה אמר כי גבורי' המה כדוב שכול העומד בלי גוריו כך אביך עומד בלי בנו אבשלו' מצר ומצטע' הוא הוא כדוב שכול. ומשל נאות הוא ומתייחס בזאת הבחינה על דוד המלך עליו השלום ועל קצת אנשים אשר לא הוליכו בניהם עמם אבל הניחום בירושלם לנחוצת ההליכה או לקטנות בניו וכיוצא מהסיבות שעל זה אמר כדוב שכול בשדה כך הם עומדים בשדה חוץ מבניהם ואביכם איש מלחמה רוצה לומר הוא לבדו איש מלחמה וכדאי הוא לבדו להלחם אות' והעד ענין גלית כי הוא לבדו בנערותו נלחם המלחמה ההיא כ"ש בהצטרף אליו עם וגבורים כיון שהוא לבד כדאי והוא איש מלחמה. ולא ילין את העם עם העם שאינו אליהם להיו' עם העם אבל הוא לבדו כדאי להלחם ולעשות קצת גבורות מגבורותיו או יהיה פי' ולא ילין את העם בעברות המדבר אבל בעבור את הירדן כמ"ש בסמוך אל תלן הלילה בעברו' המדבר וגם עבור תעבור את וכו' שהוא פי' ולא ילין את העם. או יהיה פירושו כאחד מהפירו' הנז' צדקו יחדיו. ואמר הנה עתה רוצה לו' לא די שלא ילין את העם ועמם הלילה אלא שהוא עתה בעת ועונה כזאת שעוד היום גדול הנה הוא נחבא כי הוא זריז ומהיר להתחבא מבעוד יום כל שכן שבלילה לא ילין וצדק חושי שהרי איתי אמר חי ה' וחי אדוני המלך כי אם במקום אשר יהיה אדוני המלך אם למות ואם לחיים בי שם יהיה עבדך דמשמע שהמלך יהיה במקום מיוחד ועליו נשבע כי אם במקום אשר יהיה שם ביחוד אדוני המלך אם למות וכו'. ואמר ידעתי בני ידעתי כי היה עמך ועם

מחנך אשר ילך עם אחיתופל אבל עם כל זה חוששני כי היה כנפול בהם רוצה לומ' בהם באנשי דוד בנפול בהם מכת חרב בתחלה עם כל זה שהנפילה בהם באנשי אביך היתה השומע ישמע ויטעה כי לילה הוא ויאמר היתה מגפה בעם אשר אחרי אבשלום עם היות הדבר בהפך בנפול בהם והשומע הזה שיטעה בשמועתו ואמר רוצה לומר יאמר כן לרעהו השמעת קול הצעק' מהעם אשר אחרי אבשלו' שהמגפ' בהם וימשך מזה נזק הן לשומע הן לחבירו אשר אמר לו היתה מגפה וכו' ז"ש והוא גם בן חיל ר"ל והוא על השומע תחלה ומאמר גם בן חיל השומע שני ששמע מהשומע הזה במה שאמר ואמר היתה מגפה בעם וכו' ז"ש והוא גם בן חיל השומע מפי השומע הגם שהוא בן חיל אשר לבו כלב האריה עכ"ז המס ימס כי יודע כל ישראל בי גבור אביך וכו' ובקר יאמינו שהמגפה היתה בעם אשר אחרי אבשלום עם היו' הדבר בהפך שבהם באנשי דוד היתה הנפילה בתחלה עם כ"ז ושמע השומע בטעו' ואמ' לזולתו הית' מגפה בעם אשר אחרי אבשלום מצד החזקה כי גבור אביך ובני חיל אשר אתו גדולה חזקה אפילו להטעות. או יאמר והוא גם בן חיל רוצה לומר והוא על דוד הנזכר במה שאמר הכתוב הנה עתה הוא נחבא באחת הפחתים וכו' אחר שגמר הענין חזר לראש אם כן היש לו חלישות כח ורפיון ידים מזו שהוא נחבא לזה פירש דבריו עתה הוא נחבא שאינו נחבא אלא עתה לפי שעה מקיים חבי כמעט רגע עד יעבור זעם ולעשות כל דבריו בעיון רב זהו שאמר והוא גם בן חיל רוצה לומר אעפ"י שהמס ימס לבבו אל תבטח על זה כי לבו כלב האריה הוא כנודע ומפורסם לכל כי גבור אביך אם כן והוא על הנזכר הנה עתה הוא נחבא והוא גם בן חיל וגבורה אשר לבו בלב האריה אף על פי שהמס ימס כי יודע כל ישראל וכו' שהוא גבור והעם אשר אתו גבורי' אם כן אל תבטח לך ואל תשען על משענת קנה רצוץ בחשבך כי ידיו רפויות כי אעפ"י שהמס ימס עם כל זה לבו כלב האריה לטרוף טרף:

**יא**

**כי יעצתי** האסוף יאסף עליך כל ישראל וכו'. רש"י ז"ל פירש כי יעצתי כי זאת עצתי ופניך הולכי' בראש ואת תהא אזיל בריש כולנא עד כאן דבריו ז"ל הרד"ק ז"ל פירש יעצתי שתהא המלחמה ביום ולא בלילה ובידיעת כל ישראל על ידי אספו מדן ועד באר שבע ובגלוי תהיה המלחמה ופניך הולכים בקרב אתה בעצמך תהיה במלחמה לא כמו שאמר אחיתופל שילך הוא עם שנים עשר אלף איש בלילה ותשב אתה בירושלם כי בלכתך יתחזקו ישראל במלחמה להראותך כחם ועוצם ידם ואהבתם אשר אהבוך ופירוש ופניך הולכי' בקרב שתלך אתה בעצמך ולא אחר במקומך וכן אם אין פניך

הולכים וכו' ואמרו כנוי ההליכה בפני' כי בהם השמירה וההשגחה כאשר ילך האדם עד כאן וכן מהרי"א ז"ל:

**ולע"דן** לדקדק אומרו יעצתי בלשון עבר גם כפל האסוף יאסף גם יתור כחול אשר על הים לרוב והרי אמ' אסף עליך כל ישראל. **ונראה** שהקדים חושי לומר אל תחשבו שפתאום תשובתי ועצתי אליכם כי ה' יודע כי יעצתי מאז ביני לביני נשאתי ונתתי בעצות ויעצתי האסוף יאסף והכוונה כי ימשכו שתי תועלות מהאסיפה אשר על כל אחת מהם ראוי' האסיפ' ז"ש האח' שיאספו לקבל מלכותך. והב' לתועל' הנצחון ברב עם הדר' מלך כמנהג היום בהמלך מלך י"רה יבאו כל אנשיו לנשק ידו לקבל עול מלכותו זהו שאמר האסוף יאסף עליך כל ישראל רוצה לומר עליך לקבל עול מלכותך ראוי שיתקבצו מדן ועד באר שבע שהוא בחינת קבלת עולך בכל תחום ישראל והשנית לרבוי העם במלחמה זהו שאמר כחול הים לרוב ויהיה הסיבה להיות פניך הולכים בקרב כי אז מי יערב לבו לעמוד כמנהג היום במלך תוגר שבצאתו לא יעמוד איש מצאת אבל יצאו יחדיו כל העולם כחול. וזה כיון באומרו האסוף יאסף שהאסיפה מוכרחת משתי בחינות הנזכרות ואגב חדא תרתי באמור. ואגב אורחיה אמר כחול אשר על הים לא אמר על שפת הים להורו' תועלת הרבוי לומר שאף על פי שהגבורים אשר לדוד הם כגלי הים בכח גבורתם עם כל זה הרבוי של כל ישראל וזכותא דרבים עדיפא שיהיו דומה בדומ' כחול אשר על הים שאיכות החול לגבור על הים והחזירו אחור שלא יטבע העולם כן כל ישראל אשר תאסוף תהיה סגולתם כחול להדיח הים וגליו מעלינו הלא הוא אביך ובני חילו.

**יב**

**ובאנו** אליו רש"י ז"ל ונחנו עליו וננוח עליו לשון חנייה כמו וינח בכל גבול מצרים נחה ארם על אפרים עד כאן. וכן תרגם יונתן ונשרי עלוהי. והרד"ק ז"ל באחת המקומות כתיב בתי"ו וקרי באחד בדליי"ת כאשר יפול הטל שמכסה כל פני האדמה כן נחנה עליו ולא נותר בו כמו ולא יותר בו עבר במקום עתיד וכמוהו רבים עד כאן. ומהריי"א ז"ל ונחנו עליו כאשר יפול הטל לפי שאחיתופל אמר שילחמו עמו בלילה לעומתו אמר חושי שאחרי האסף כל ישראל לא ילכו לחנות עליו כי אם בעלות השחר שהיא העת שיפול הטל על האדמה זהו שאמר כאשר יפול הטל רוצה לומר בזמן נפילת הטל ולפי שאמר אחיתופל והכתי את המלך לבדו לזה אמר ולא נותר בו ובכל האנשים אשר אתו גם אחד שלא נחלק עליו בין המלך ואנשיו אלא בגזרה שוה ומשפט אחד נעשה להם יחדיו בשוה עד כאן. ולפירושו ז"ל אשר על האדמה אין לו צורך כיון שלא בא מאמר כאשר יפול וכו' אלא להורות הזמן של החנייה אין שייכות להזכיר על האדמה. ולפי' הרד"ק ז"ל

ניחא ומה שאמר ולא נותר וכו' למהריי"א ז"ל לא שיהרגום. אבל יקחום יחדיו ויאספום יחדיו בנחושתיים ואומרו עוד ואם אל עיר יאסף והשיאו וכו' שישאו חבלים על החומות כמנהג לעשות סולמות חבלים להרסה ואחרי הריסתה יסחבו אותה עד הנחל עד אשר לא ימצא שם גם צרור וזה בדרך כובש הערים כדי שלא יתחבא דוד שם ויקחוהו ויהיה תמיד ביד אבשלו' בנו לא יעשה דבר נגדו לא שיכוונו להמיתו ולא להסירו ממלכותו עד כאן. וחז"ל אמרו כאשר יפול הטל לרמוז שלא יזיקו אותו אבל יהיו עליו כטל על האדמה המועיל מאד. **ולע"דן** ובאנו אליו באחת המקומות לפי שאמר למעלה שתי בחינות שאפשר שנמצא דוד באחד המקומות או באחת הפחתים ועתה הכתיב רמז לשניהם בתיבת באחת על הפחתים והמקומות כמשמעו והקרי באחד המקומות שהוא היותר מצוי שאעפ"י שבעת ההיא היה באחת הפחתים נחבא שם לפי שעה להיות הדבר פתאום אמנ' עתה שהפסוק הזה מדבר אחר אסיפת כל ישראל שיעבור זמן מה לאספם אז ודאי יצא דוד מהפחתים ולא ימצא כי אם באחד המקומות ובאנו אליו באחד המקומות אשר נמצא שם ולא נחבא אבל נמצא לעשות בו כטוב בעינינו ואמר ונחנו עליו עליו ממש שמורה על ההתגברות עליו כאשר מוכרח בטל לנפול על האדמה שהטל אינו נעצר לעולם לזה אמר כאשר יפול הטל על האדמה שהוא מוכרח לנפול על האדמה. ואמר ולא נותר בו להורות אכזריו' נמרץ לבלתי הוותר בו נשמה ולא מהעם אשר אתו כי הם בוגדי' ואין בהם תועלת כי אם שלא יותר מהם גם אחד. או יאמר ולא נותר בו מקרא קצר כשנפול עליו כאשר ירד הטל בעם רב וכבד ולא נותר נשמה ולא בכל האנשים אשר אתו גם אחד כי פתאום יבא אידם.

**יג**

**ואם** אל עיר וכו' רש"י ז"ל חבלי' משריין כמו חבל נביאים חבלי רשעים עד הנחל חומת העיר נסחוב עד הנחל ע"כ. והר"דק ז"ל והשיאו דרך גוזמא אמר כ"כ יהיו ישראל רבים שאפי' ירימו חבלים אל העיר למשכה יוכלו ומה שאמ' אותו לשון זכר ואמ' עיר שהיא לשון נקב' אותו אמר על מגדל שיהיה בתוך העיר והמגדל והעיר הכל יסחבו וחבלים על משריין כדרש"י ז"ל או דעתו על חבלי האהלי' אשר במחנ' ע"כ. ומהריי"א ז"ל אמר חבלי' סולמות חבלים כמנהג היום לעלות בחומה גבוהה. **ולע"דן** שאמר אותו לשון זכר לרמוז אל דוד הנאסף אל עיר והשיאו כל ישראל אל העיר ההיא חבלים וסחבנו אותו את דוד בכלל בתוך העיר ולהורות כי הוא אויב לדוד כאן אמר וסחבנו אותו חושי בכלל הסוחבים אותו ומהם וכ"א ובאנו ונחנו להורות כי הוא שונא לו כדי שתקובל עצתו ברצון ושמזה ימשך התועלת שנמשך לדוד מזה:

**יד**

**ויאמר** אבשלום וכו' הר"לבג ז"ל ויאמר אבשלום וכל איש ישראל והמורה כי זקני ישראל לא הסכימו בזאת העצה השנית ע"כ שלא הזכיר כאן זקני ישראל כמו גבי עצת אחיתופל שכתיב וישר בעיני אבשלום ובעיני כל זקני ישראל וכן מהריי"א ז"ל והוסיף כי ה' נתן לחן בעיני העם את עצת חושי הארכי עם היות עצת אחיתופל העצ' נכונה כפי חומר הענין אל שהב"ה עשה כן כדי ליפרע מאבשלום ע"כ.

**ולע"דן** לדקדק אומרו טובה עצת חושי מעצת אחיתופל וכו' כי לפי דעתי לא נכנסו בסוג אחד ומה להם לו' מעצ' אחיתופל רק הי"לל טובה עצת חושי מאד וכיוצא. גם נבין אומ' לבעבור הביא ה' אל אבשלום ולמה לא הזכיר העיקר והוא למען הציל את דוד.

**ונראה** שהעם ישרה בעיניהם עצת חושי כי מה' יצא הדבר כדמסיק ולזה המה ראו כן תמהו וראו להסביר פנים לזקנים והוא אומ' טובה עצת חושי מעצת אחיתופל שאין מ"ם מעצת מ"ם היתרון אלא אמר טובה עצת חושי ואעפ"י שאינו מלומד בעצות טובות כל כך הנה נתלמד מן עצת אחיתופל כלומר מתוכה שראה אותה בלתי נכונה לא טובה ממנה ראה ליעץ עצה טובה כזאת שיעץ ואמר ה' צוה להפר את עצת אחיתופל אמר כי מצד דוד יד ה' לא תקצר להצילו מידם אכן לבעבור הביא ה' אל אבשלום את הרעה אשר נגזרה עליו להמיתו באלה עשה כן ה' שילך ופניו בקרב כדי שיתלה באלה ויהרג או אפשר כי להיות בשעה כזו מדת הדין מתוחה ראה השי"ת להפיר את עצת אחיתופל הטובה למען הביא ה' אל אבשלום את הרעה לא בעבור דוד כדי שלא יהא עליו קטרוג מחטאיו והוא על דרך וארד להצילו וכו' ואת צעקתם שמעתי מפני נוגשיו כלומר לא מאהבתם של ישראל כי הללו ע"עא והללו וכו' כי אם משנאת המצריים ז"ש מפני נוגשיו כמו שכתבתי בכלי חמדה ואמר וה' צוה להפר לאבשלו' כי לב מלך ביד ה' לכל אשר יחפוץ יטנו צוה להפר עצת אחיתופל לבעבור הביא ה' אל אבשלום לומר שרצה הק"בה שיבחר אבשלום בעצה הרעה אליו ז"ש לבעבור הביא ה' אל אבשלום את הרעה ולזה לא אמר על אבשלום אלא אל אבשלום רצה שהוא יסייע בהבאתו וע"י בחירתו בעצת חושי הארכי:

**טו**

**ויאמר** חושי אל צדוק מהריי"א ז"ל כתב שחשש חושי אולי אבשלום אמר בתחבולה שישרה בעיניו עצתו כדי לעשות עצת אחיתופל פתאום ויהיה חושי בטוח ולזה הודיע לצדוק ולאביתר הב' עצות וישלחו מהרה להגיד לדוד כן כדי שיזדרז פן יבולע המלך:

**ולע"דן** כי שלח להודיעו הב' עצות כדי שילמדו להחביא המלך במלחמ' הזאת וכן עשו כדכתי' ויאמר העם לא תצא וכו' כי היה להם גלוי דעת שאחיתופל לא היה בדעתו כי

אם להכות במלך לבדו. והתועלת הבי הוא שיראה דוד עצת אוחיתופל הנכונה ועצת חושי בלתי נכונה אל אבשלום ועכ"ז היה מהפלא האלהי שתקובל עצת חושי ותדחה עצת אחיתופל שבזה תחזקנה ידי דוד וידי אשר אתו כי ידעו שהשי"ת עמד והפר עצ' אחיתופל וז"ש כזאת וכזאת יעץ אחיתופל את אבשלו' ואת זקני ישראל רוצה לומר שכבר היתה עצתו מקובלת אל אבשלום ואל זקני ישראל כדכתיב וישר הדבר בעיני אבשלום ובעיני ישראל ועכ"ז כזאת וכזאת יעצתי אני ולא הזכיר כאן זקני ישראל כי לא הוכשר בעיני הזקנים כנז"ל ומהשי"ת יצא הדבר לכן חזקו ואמצו כי ה' אתכם אל תיראום. ואמ' כזאת וכזאת יעצתי אני לו' שכזאת וכזאת יעץ אחיתופל על כל חלקי עצתו הן חלוקת אבחרה נא שנים עשר וכו' הן בחינת הזמן בלילה הן והכתי את המלך לבדו אשר כל חלקי עצתו נכונות לאבשלו' ועכ"ז אמץ ה' את לבבי וכזאת וכזאת יעצתי אני בהפך וסתיר' לכל דבריו אחת לאחת כנז"ל והוא פלא שהפרתי כל חלקי עצתו.

**טז**

**ועתה** שלחו מהרה והגידו לדוד. רש"י ז"ל וגם עבור תעבור את הירדן פן יבולע למלך שלא יעצתיו לטובה ויעשה כדברי אחיתופל יבולע יאמר לו בסתר ובבליעה ע"כ. ולדבריו למלך על אבשלום ולכל העם אשר אתו ר"ל לכל אשר אתו ונטה לסברתו יבולע בסתר ויאמרו להם שדברי אחיתופל כנים ודברי חושי בבגידה כי רעה דוד הוא. והר"דק ז"ל שלחו לפניכם את יהונתן ואחימעץ שהיו חוץ לעיר והגידו לדוד על ידיהם תעבורו את הירדן כרש"י ז"ל פן יבולע ישחת כמו אם יבלענו ממקומו אולי תתהפך דעתם אל עצת אחיתופל אעפ"י שנדחית לכן אל תלן הלילה בעברות המדבר שנודעת שם אלא עבור הירדן וי"ת פן יבולע דילמא יתהני למלכא ולא ידעתי דעתו ע"כ. והר"לבג ז"ל פן יבולע למען תתיישב העצה ביניהם ע"ז או ירצה בזה פן ישחי' ויבולע מה שהוא למלך מנשיו ובניו ומה שהוא לכל אשר אתו ולא אמר פן יבולע המלך לחלוק כבוד למלכות ושלא לפתוח פיו לרע כנגדו עד כאן והוא מפרש למלך על דוד ולפירושו יבולע לשון בליעה (מיותר) כדרש"י ז"ל והכוונה שיעשו מעמד ביניהם ותתיישב העצה ביניהם בסוד אלא שרש"י ז"ל פירש למלך על אבשלום. **ולע"דן** והגידו לדוד כל הנזכר בפסוק הקודם כזאת וכזאת יעץ אחיתופל וכו' כדי שיהיה הקדמה לאמר לו אל תלן הלילה בעברות המדבר וזה שאמר לאמר וגם עבור תעבור יותר לפגים מהם כי בשלומך יהיה שלום לכל העם זהו שאמר וגם עבור תעבור פן יבולע למלך כי אולי יתתרט אבשלום מעצתי וישוב להכעיסני ולגנוב דעתי ומה שאמר פן יבולע למלך פשוטו כדברי הרד"ק ז"ל כנזכר לעיל. ודברי המתרגם אפש' שמפרשו לשון בליע' כשאד' בולע דבר ערב נהנה

הוא מהבליעה כך פן יבולע ויהנה המלך דוד מדברי אלה שאמרתי אל תלן הליל' בעברות המדבר וגם עבור תעבור פן יבולע המלך דוד דברי אלה ויטעם בהם טעם טוב הוא וכל העם אשר אתו וזה הכריע ה"למד של למלך שהי"ל המלך וכל העם אם הוא לשון השחתה ולזה תרגם דלמה יתהני למלכא וכו' ועוד הברח שני שאין ראוי בענין השחתה וקלקלה לפתוח בגדול ובמלך ולו' פן יבולע למלך תחילה כי בקלקל' מתחילין מן הקטן אלא ודאי דילמא יתהני למלכא קאמ' ולכל העם שכלם יהנו מדברי אלה אשר אני מצוה להם שלא ילינו בעברות המדבר.

**יז**

**ויהונתן** ואחימעץ רש"י ז"ל עין רוגל עין קצרה כובסי בגדי צמר (שטובעין) [שחובטין] אותם שם ובועטים אותם ברגל ע"כ וכן הר"דק והלכ' השפח' שפח' של בית צדוק לעין רוגל שהיו שם יהונתן ואחימעץ והגידה להם שילכו ויגידו לדוד הדברים אשר דבר חושי עד כאן:

**יח יט כ**

**וירא** אותם וכו' ותקח האשה וכו' ויבאו עבדי אבשלום וכו' רש"י את המסך וילון הריפות חטין כתושין כמו בתוך הריפות מיכל המים איני יודע לו הפתרון במחברת כל ופתרונו לפי עניינו כמו שבול' הנהר ע"כ וכן הר"דק על פני הבאר כמו על פי הבאר וכת"י כי פי הבאר הוא פניו. וי"ת מיכל המי' עבר ירדנ' עד כאן וכן מהרי"א ז"ל והוסיף ויבקשו ולא מצאו ויבקשו הבית ולא מצאו ע"כ. **ולע"דן** הגידו הכתובים האלה השגחת הש"י שראה אותם הנער ושחששו יהונתן אל ראיי' הנער ומהרו ללכ' לבחורים היות בחורים שבו שמעי בן גרא והזמין להם השם יתבר' שיהיה שם באר בחצרו כי אולי לא היו שם בארות כי שם מיכל המים קרובה וז"ש ולו באר בחצרו ר"ל ולו ביחוד באר בחצרו ולא לזולתו וירדו שם והזמין השי"ת הריפות ונתן בלב האשה לפרוש המסך ולשטו' הריפו' עליו ולא נודע הדבר כלל שלא ראה אותם איש או אשה שנכנסו שם גם בבא עבדי אבשלום אלו הכחישה האשה לא ראיתי אנשים היו מחפשים בחצר אבל השי"ת נתן בלבה שהודה ואמרה כן באו אלי אבל עברו את מיכל המים ולא מצאו ויבקשו חוץ לעיר אצל מיכל המים ולא מצאו ונתן השם יתברך בלבם ששבו ירושלם ולא עמדו שם על הספק אולי הם נחבאים שם בבחורים כיון שלא מצאנום בחוץ אבל שבו ירושלם בפחי נפש אין זה אלא מעשה ה' כי נורא הוא. אחר שכתבתי זה אינה השי"ת לידי ומצאתי בילקוט אחשורוש בסימן תת"רנג בא וראה כמה גדול זכות' של אשת שמעי בן גרא בשעה שברחו צדוק ואביתר שבקש אבשלו' להורגם מצאו דלת של שמעי פתוחה ונכנסו שם וירדו לתוך הבור מיד באה אשת שמעי ופרסה מסך על פיו ופרסה וילון הריפות שנאמר ותפרוס

את המסך על פי הבאר ותשטח עליו את הריפות ופרעה ראשה וישבה על המסך כאשה שנפנה לצרכה באו עבדי אבשלום ומצאוה שהיא יושבת וכאשה פרוע' אמרו עבדי אבשלום אפשר שהצדיקי' בתוך הבאר וזו יושבת עליהם מיד חזרו אמר הקדוש ברוך הוא הואיל ועל ידה נמלטו עתידה שיצאו ממנה שני צדיקים שפודים את ישראל על ידיהם אלו מרדכי ואסתר. ובזה אבין אומרו אל בית איש בבחורים שהוא איש צרידה איש ירושלים שיוסי בן יועזר איש מנהיג צרידה וכן איש ירושלם רצה לומר מנהיג ודבר וראש לירושלם וכן כיוצא בזה איש בבחורי' רוצה לומר בבית מנהיג וראש שהיה איש בבחורים והוא שמעי והיינו דלא כתיב אל בחורים בבית איש. ובתיבת המסך נרמזו שני ענייני חז"ל האחד עשיית צרכיה כמו להסך את רגליו גבי שאול שהוא לעשות צרכיו כן זאת האשה עשתה עצמה כאלו היא עושה צרכיה בבור ההוא. והענין השני נרמז ענין שער ראשה שפרעה אותו ולשון המסך כמו שכתוב בשמשון עם המסכה שזה נכלל בלשון ותפרוש את המסך שלשון ותפרוש שפרע' ראשה וסתרה השער. והנה נפלאות השם יתברך שהצילם בבית שמעי שונאו של דוד המלך ע"ה. ובזה מובן קושית חז"ל בפסוק איש יהודי היה וכו' קרי ליה יהודי וקרי ליה ימיני ואמרו אמו מיהודה ואביו ימיני עד כאן דקשה דלאו ארח ארעא ליחס אחרי האם אלא לבית אבותם אבל להיות ההצלה בזכות אמו לכך יחסה אחריה ואמר איש יהודי וכו' איש ימיני.

**כא כב**

**ויהי** אחדי לכתם וכו' צריך לדקדק כפל ויגידו למלך דוד ויאמרו אל דוד והשנוי מהגדה לאמירה ומלשון בדוד למלך דוד ולשון אל דוד ונר' כי אלו נתעכבו זמן מה עד לכת עבדי אבשלו' ויהי אחרי לכתם אין אחרי אלא מופלג שחששו פן ישובו לחפש לזה אמר אחרי לכתם אז עלו מן הבאר וילכו מהרה מה שאמר וילכו מיותר אבל כיון לומר שמה שאחרו הליכתם בעכוב' מהרו אחר כך בהליכתם בזריזות נמרץ שהלכו ויגידו למלך דוד הגידו לו תחילה את כל התלאה אשר מצאתם בדרך ויצילם ה' על ידי האשה הכשר' אשר הוכיח ה' וזה מורה לשון הגדה שאמרה ויגידו והיה תכלית הגדה זו מצד היות דבר נוגע למלך למען יכתב בספר הזכרונות דברי הימי' להטיב עם האשה הזו בשוב ה' את שיבת המלך דוד למלכותו וזהו שאמר ויגידו למלך דוד ככל הנזכ' לעיל בפסוקים הקודמים ממעשה ה' כי נורא הוא יודה לה' חסדו ונפלאותיו. ויאמרו אל דוד קומו ועברו מהרה את המים כי ככה יעץ עליכם אחיתופל לכן אל תאחרו. ולפי שהיו דבריהם אלו אל דוד בנחוצה וגוזרי' עליו שיעבור מהרה (אל) [את] המים לכך נאמר ויאמרו (אמ) [אל] דוד כאלו הוא הדיוט כך נהגו בו לגזור אליו ולומר לו ולהם קומו עברו ואעפ"י שכל עצת

אחיתופל היתי' על דוד שבו ואמרו כי ככה יעץ עליכם אחיתופל עליכם דייקא בלשון רבי' על הכלל כדי שיתלהבו יחדיו לעבור וישימו נפשם בכפם אם תהיה מלחמה וזהו שאמר בסמוך.

**ויקם** דוד וכל העם וכו'. כי יחדיו דוד וכל העם עברו ולא נשאר אחד שלא עבר כי נכנסו דברי אחימעץ ויהונתן באזניהם שאמרו כי (כרת) [ככה] יעץ עליכם אחיתופל כאמור:

**כג**

**ואחיתופל** ראה כי לא נעשתה עצתו כו' חז"ל אמרו ויחנק בקללת דוד המלך עליו השלום בענין וירכיבו את ארון האלהים בעגלה חדשה ובענין חפירת יסודות המקדש שלא גילה לו במה ישקיטו הארון ובמה ישקיטו התהום וקללו שיחנק וכן הוה ליה בילקוט סימן ק"מב. ויצו אמר רמי בר חמא מנין למתנת שכיב מרע מן התורה שנאמר ויצו אל ביתו בצואה בעלמא עד כאן.

**ול"עדן** שדקדקו יתור תיבת וימות שודאי הוא שאם נחנק שמת אלא ודאי הא קא משמע לן ויחנק מזמן ומאז אשר קללו דוד והיינו שאמר ויחנק בפ"תח ה"נון מורה תיב' חנק שהוא ב"יוד ויחנק דהיה לו לומר ונחנק או ויחנק בציר"י ה"נון אלא ודאי הכי קאמ' ויחנק שאמר לו דוד יחנק וכן הות ליה וימות ולזה לא אמר ונחנק מורה שלשון יחנק הוא לשון קללה והוי"ו לשמוש ובזה נתיישב כל הנזכר. והר"דק ז"ל יש ספרים ואל עירו ובספר מוגה אל עירו. ויצו אל ביתו כאדם הקרוב למות שמצוה את ביתו ואת בניו מה יהיה אחריו ויחנק בחר להמית עצמו הוא ולא ימיתהו דוד כי ידע שכיון שלא נעשת' עצתו אבשלום וכל אשר אתו יפלו ביד דוד ע"כ וכן הרל"בג ז"ל ויירא מדוד כי נתפרסם מה עצתו עליו וכן מהריי"א ז"ל. **ול"עדן** שראה שהשי"ת עם דוד כיון שהפר עצתו אם כן יעזרהו לדוד לנצח אויביו וכלתה לו הרעה ויחנק וכדי שלא יהיה כהרוגי מלכות שנכסיהם למלך. ובזה מובן אומרו אל ביתו אל עירו דהיה לו לומר אל עירו אל ביתו אבל כיון הפסוק לומר שעם הליכתו אל ביתו שלא יאבד ולעשות צואה הלך אל עירו ויחנק והצואה שעשה היתה עולה בדין כיון שנחנק עצמו וזהו שאמר ויצו את ביתו ויחנק ואמרו חכמינו ז"ל שלשה דברים צוה אחיתופל לבניו בשעת מותו אל תהיו במחלוקת ואל תמרדו במלכות בית דוד דקודש' בריך הוא נסיב לכון אפין אפי' בפרהסי' ולא תשאו ותתנו עם מי שהשעה משחקת לו ואם היתה העצרת ברור' זרעו חיטין יפות ולא ידעין אם ברורה בטל או ברורה בשרב ע"כ וצ"ל דאל תהיו במחלוקת ואל תמרדו במלכות בית דוד חדא היא דאל"כ ארבע' דברים הם. ובגמרא אמרו שלשה דברים צוה אחיתופל לבניו אמ' להם בני אל תהיו במחלוקת ואל תמרדו במלכות בית דוד וי"ט של עצרת ברור

זרעו חיטים מר זוטרא אמר בלול איתמר אמרי נהרדעי משמיה דרי יעקב לא ברור ממש ולא בלול ממש אלא בלול ורוח צפוני' מנשבת זהו ברור ע"כ שבזה צדקו יחדיו דברי האומר בלול והאומר ברור. והמאמ' הזה מונה אל תהיו במחלוקת באחת ואל תמרדו כו' בשנית. ופי' אל תהיו במחלוקת שלא תהיה מחלוקת ביניכם אתם בני אלא איש את אחיו יעזורו:

**כד**

**ודוד** בא מחנימה הכוונה להגיד שע"י גלוי דעת דוד ע"י יהונתן ואחימעץ שהודיעוהו עצת אחיתופל עלה בידו שדוד בא מחנימה והעם נח מעט מצער הדרך ובא להם קצת צידה ואבשלו' עבר את הירדן להשיגו שלא השיגו קודם העברת הירדן:

**כה**

**ואת** עמשא וכו' חז"ל אמרו ועמשא בן איש ושמו יתרא הישראלי וכתיב הישמעאלי אמר רבא מלמד שחגר חרבו כישמעאלי ואמר כל מי שאינו שומע הלכה זו ידקר בחרב כך מקובלני מבית דינו של שמואל הרמתי עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית ע"כ ובמדרש רות רבי שמואל אמר יתרא ישמעאלי היה ואת אמרת ישראלי אלא ישמעאלי היה ונכנס לבית המדרש ומצא את ישי שהיה יושב ודורש פנו אלי והושעו כל אפסי ארץ כי אני אל ואין עוד מיד נתגייר ונתן לו בתו ע"כ וקשה שהמאמרים האלה המדרש והגמרא חלוקים בנגוד ונראה לישב שאינם חלוקים כי לעולם ישמעאלי היה ואחר כך אירע מעשה דוד עם גלית ונתעלמה ההלכה עמוני ולא עמונית וכו' ואז יתרא הישראלי חגר חרבו כאלו הוא ישמעאלי ואמר כל מי שאינו שומע הלכה זו ידקר בחרב והייינו דנקט ישמעאלי טפי מאומה אחרת להיותו הוא ישמעאלי חגר חרבו כבזמן שהיה ישמעאלי הוא והכריחה כן הגמרא דאם לא כן למה יגלה בדברי הימי' שהיה ישמעאלי לא היה לו להזכירו אלא בשם ישראלי לבד אלא ודאי בשבחו מדבר הכתוב שחגר חרבו כישמעאלי ואמר כל מי שאינו שומע הלכה ידקר בחרב שבח הוא לו ותהלה ולא בגנותו הכתוב מדבר ובמדרשות גם כן סובר כדברי הגמרא והכריח שהיה ישמעאלי מתחלתו אלא שאחר כך נתגייר דאם לא כן למה בחגירת החרב לא אמר אדומי או זולתו אלא ודאי לפי שהיה תחלתו ישמעאלי אמר כן באופן שהגמרא והמדרש כאחד צדקו יחדיו ואין בניהם מחלוקת כלל והוא נכון. ובסמוך בס"ד אברר לך ביאור הכתוב הזה הנמשך מהמאמר הזה. ורש"י ז"ל הוא ישי אבי דוד רבותינו אמרו שמת בעטיו של נחש ע"כ ועטיו פי' בעצתו של נחש שהטע' לחוה וכן הר"דק ז"ל ועמשא בן איש ר"ל בן איש גדול כמו וחזקת והיית לאיש כלומר לאיש טוב וירא אלהים וכן כלם אנשים אנשים גדולים. יתרא הישראלי ובדברי הימים יתרא הישמעאלי ישראל היה אלא שגר בארץ ישמעאל

לכך נקרא ישראלי וישמעאלי ישמעאלי ע"ש הגרות וישראלי שלא יחשוב אדם כי הוא ישמעאלי ואדוני אבי ז"ל כתב כשהיה בארץ ישמעאלי' היו קורין אותו ישראלי וכשהיה בא משם לארץ ישראל קורין אותו ישמעאלי ודברי חז"ל נקרא ישראלי וישמעאלי כנז"ל בשם המדרש אשר בא אל אביגל בת נחש הוא ישי ושני שמות היו לו ישי ונחש וכמהו רבים וטעם אשר בא ולא איש אביגיל אפשר שבא אליה קודם שישאנה וילדה לעמשא לפיכך אמר אשר בא ואדוני אבי ז"ל פירש כי קראו נחש לפי שיצאו ממנו צפעונים שהרגו באומות העולם וכן כתוב בו משורש נחש יצא צפע כי משורש ישי שנקר' נחש יצא צפע והוא חזקיהו עד כאן וכן מהרי"א ז"ל וכן הר"לבג ז"ל ששני שמו' היו לו לישי ישי ונחש והוסיף שאמר אשר בא אל אביגיל בת [נחש] אחות צרויה אם יואב לומר שעכ"ז שהיו קרובי' עמשא ויואב הרגו יואב לרדוף אחרי שררת שר צבא וכן מהרי"א. **ולע"דן** לדקדק אומרו בן איש שהוא פשוט הי"לל בן יתרא הישראלי ועוד אומרו אשר בא אל אביגיל הי"לל איש אביגיל או אשר נשא את אביגיל ולמה בא אביגיל הסר י"וד ובדברי הר"דק שאמר אפשר שבא עליה קודם נישואין ונולד עמשא מאותה ביאה קודם נישואין אפשר לע"ד לומר שלזה חסרה י"וד של אביגל להיות שנבעל' קוד' נישואין ע"ד מה שאחז"ל גבי אביגיל אשת דוד שנכתבה אביגיל חסר לפי שאמרה והיה כאשר יטיב ה' לאדוני וזכרת את אמתך כנז"ל במקומו אלא שקשה בעיני לומר שבת נחש הוא ישי הצדיק תבעל קוד' נישואין אין אלו אלא דברי נביאות. ונראה כי יובן זה במה שזכרתי בשם מדרש רות שיתרא היה ישמעאלי ונתגייר ותכף לגירותו נתן לו בתו ישי אבי דוד לו לאשה לז"א כי אבשלום שם את עמשא תחת יואב על הצבא ודוגמתו היה בכל מכל כל אם בבחינת הגבורה ועמשא היה בן איש רוצה לומר בן איש שהיה ישמעאלי כנז"ל ולו הגבורה משרש שידו בכל באופן שהוא בן איש שאח"כ נתגייר והוא חסיד ושמו יתרא הישראלי ככל הצדיקים ששמם קודם להם ושמו בועז דומים לבוראם ושמי ה' כמשאחז"ל בכמה מקומות. ואינו מהזרות שהשני שמות נקראו לו ישמעאלי וישראלי ישמעאלי מצד רעם גבורותיו וחוגר תרבו על ירכו וישראלי על עוצם חסידותו לו הונח שנודה ונאמר שלא היה גר צדק כי אם מזרע ישראל ולכבודו רמזו כאן בן איש ולא אמר מי הוא האם הוא בן איש ישמעאלי ואמר ושמו יתרא הישראלי כפי שיטת חז"ל שנעשה ישראלי בשמעו דרשת ישי ע"ה פנו אלי והושעו כל אפסי ארץ ובא להתגייר ותכף ומיד אשר בא רוצה לומר אשר בא אל הדת ונתגייר זכה להזדווג אל אביגל בת נחש הוא ישי שמת בעטיו של נחש ונתן לו בתו בראות חסידותו שנתגייר מיד בשמעו דברי ישי כנזכ' והיתה אמו בת נחש אחות צרויה אם יואב לומר שא"כ נמצא שהיו השני שרי צבאות של

אבשלום ושל דוד קרובים בענייניהם ומתייחסים יחדיו ואפשר שאמר הכתוב שעמשא היה רך בשנים ואב בגבורה וחכמה קראו לפניו אברך רך בשנים בן איש כלו' עדיין נטפל לאביו כמאמר בן זומא בן עזאי ז"ש בן איש ושמו יתרא הישראלי אשר בא אל אביגיל אחות צרויה אם כן היא הקטנה וצרויה הגדולה כיון שהיא נתלית בה וכבר היתה צרוי' אם יואב כשבא יתרא אל אביגיל אשר נולד מאותה ביאה עמשא ז"ש אשר בא אל אביגל ולא אמר איש אביגל אלא אשר בא אל אביגל אחות צרויה שכבר היתה אם יואב שעה שנתעברה אמו מעמשא כאמו' אם כן היה עמשא קטן מיואב בשנים אבל בשאר הפרטים מתייחם אליו כאמור:

**כו**

**ויחן** ישראל וכו' כאן גילה הכתוב שרבים מאשר את אבשלום היו נוטים אחרי דוד שהיו אומרי' יהי רצון שנפול ביד דוד שאם נפול בידו ירחם עלינו ואל יפלו הם בידינו שלא ירחמו עלינו כאשר זכרו חז"ל ויוכיח הפ' שאו' ויחן יש' ולמעלה הוא או' ואבשלו' עבר את הירדן הוא וכל איש יש' עמו וכאן לא נאמ' וכל איש ישר' כי ברבים היו עם דוד בפועל הלכו אליו (ובורח) [ובכח] ג"כ נטו אחריו וזהו ויחן יש' ושינ' עוד כי במעב' היה אבשלום עיקר או שהוא עבר לפניהם ע"ד ויעבור מלכם בראשם כו' לקיים ופניך הולכים בקרב ע"ד המתרגם לתת אבירות לב לעם ואבשלום עבר כו' אז הוא תחילה וראש וכל איש ישראל עמו אמנם כאן בחניה זו נעשו ישראל עיקר והם חנו כדי שלא לבא פתאום על דוד אלא ויחן ישראל ואבשלום הסכים עמהם על כרחן שלא בטובתן:

**כז**

**ויהי** כבא דוד וכו' במדרש ושובי בן נחש זה חנון בן נחש ולמה נקרא שמו שובי ר' או' שישב יצרו לשעה רבנין אמרין שעשה תשובה ודאי והכוונה שרבי דרשו לשון ישוב שישב יצרו לשע' כי באשר הוא שם הטיב עם דוד והיינו דכתי' שובי חסר ו"או ישב כתי' באותיותיו דהיינו שישב דעתו לפי שעה ורבנין אמרין ביון שבשעת הדחק כי מטה יד דוד החזיק בו ולא נתנקם ממנו מאשר עשה למואב וימדדם בחבלים וכו' אם כן עשה תשובה ודאי ורש"י ז"ל הביא כדברי המדרש ושובי בן נחש הוא חנון בן נחש עד כאן והר"דק ז"ל ושובי בן נחש ישראל היה והיה גר שם ברבת בני עמון אחר שכבשה דוד והמדרש שאומר שהוא חנון בן נחש מלך בני עמון הלא בכל העם אשר ברבה ובכל ערי בני עמון עשה משפטים אף כי חנון המלך אשר הוביש עבדיו ואפשר כי נתגייר והחייהו הגלעדי מרוגלי' מארץ הגלעד היה ברזילי מעיר ששמה רוגלים ע"כ וכן מהרי"א ז"ל.

**ולע"ד** אינו מהזרות שיחייהו כיון שאביו החיה את (אליהו) [אחיהו] אחי דוד כל המידות בטלו חוץ ממידה כנגד מידה שלא בטלה להחיותו ואעפ"י שיעשה משפטי

נקמות בעמו ומ"ש ה"רדק ז"ל שנתגייר והחייהו מה יועיל הגרו' להחיותו ואין מקבלים גרים בשעת חירום וחרב מונחת על צוארו. והר"לבג ז"ל ושובי ומכיר וברזילי הכוונה שמאלו הג' מקומות אירע ומעשה היה שכולם כוונו במנחתם והביאו מנחה מהמינים הנזכרים משכב וספות כו' ודבש כו' ומהרי"א ז"ל הסכים שישראלי היה. והביא בשם מדרש תילים אמרו כיון שראה דוד כן אמר מאלו הייתי מתייירא והשלימו אינו מהם אלא מה"בה השלימו שנאמר ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו התחיל לומר מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו. ושם אמרו שאותו היום יום הכפורים והוכיחו כן מאשר העם רעב להיותו יום אסור באכיל' וצמא להיותו אסור בשתיה ועיף מנעילת סנדל עד כאן. **ולע"דן** בכוונת המדרש הזה שהוקשה להם ז"ל בפסוק למה הזכיר אלו השלשה יחדיו כי לא יתכן שלא שלחו לדוד מנחה כי אם אלו השלשה לבד וכל ישראל אוהבין את דוד מימי עולם את עצומים יחלק שלל לאשר ברכי(ל ו)ל~ירחמאלי וזולתה וכבר זכרתי ישוב הר"לבג ז"ל בזה ששלשתן יחד אלה כוונו למנחה אחת ממינים שוים בכוון אבל לא יספיק טעם זה לשלא יזכיר זולתם גם כן לעומת זה הכריחו כי אלו השלשה היו מתחילה אויבים גמורים לדוד שובי בן נחש הוא חנון בן נחש כנזכר לעיל לחז"ל שהרג בעמו מבת חרב והרג ואבדן אם כן שונא גמור הוא לו ומכיר בן עמיאל מלו דבר שם בביתו גדל מפיבושת בן יהונתן בן שאול שהיה בדעת מכיר בן עמיאל לגדלו למלך על חלק מה מישראל שבט אחד או שנים אם כן היה שונא לדוד וברזילי הגלעדי מארץ גלעד משבט יוסף נוטה אחר שאול הוא להיותו משבט בנימין אחי יוסף לזה אמרו כיון שראה דוד כן שאלו השלשה שהיו שונאיו והשלימו אתו אמר מאלו הייתי מתייירא והשלימו אינו מהם אלא מאת הב"ה השלימו אתו לפי שהיה כפור כנז"ל ודוד אבה והתודה על חטאיו בלב שלם כי עת צרה היא לו מאד והצער והודוי וחרטה בפרו לו עונותיו והב"ה נתן בלב אותן האנשים שישלימו עמו כי עבירות שבין אדם למקום יום הכפורים מכפר אבל עבירות שבין אדם לחבירו עד שירצ' את חבירו השלימו עמו מאת הב"ה ואז שר שירה ואמר מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו רוצה לומר שעם היותו בורח מאבשלום ומהשלשה אלה היה מתייירא ועתה השלימו על כן ראוי לו לזמר ולהלל שעיני ה' משוטטות עליו להשלים אתו גם אויביו.

**ולע"דן** שהפסוק עצמו נותן טוב טעם להזכירו אלה השלשה יותר מזולתם והוא להיותם באים בכוון בזמן אחד ובמקום אחד וזהו ויהי בבא דוד להורות התכיפות אל ביאתו שם ובה שעתא באותו פרק באותו מקום ושובי בן נחש מרבת וכו' ומכיר וברזילי אלו

השלשה יחדיו באו אליו ואחר כך באו זולתם אבל אלה השלשה באו בזריזות בעת הגיעו למחניימה:

**כח כט**

**משכב** וספות וכלי יוצר וכו' ודבש וחמאה וכו' רש"י ז"ל משכב מצעות וספות כלי תשמיש הם כמו ספות כסף. וקלי מיני קליות אמרו רבותינו שני מיני שתיתא הקריב ברזילי לדוד אחד של חטים ואחד של עדשים כענין האמור כאן קמח וקלי הוא של דגן ופול ועדשים וקלי ממינים של קטנית שמייבשין אותם בתנור כשהם לחים והם מתוקין לעולם וטוחנין אותם ועושין מהם מאכל שקורין שתית ושפות בקר וגובנין דחלב. והר"דק ז"ל משכב לשון שכיבה והוסיף לפרש משכב וספו' כלי ששופכין ממנו מים לידים משכב לשון שכיבה כמו ותעל שכבת הטל ונבלי שמים מי ישכיב. [וי"ת] מכבן פירוש סדינים ותרגום הרדידים מכבנתא וכן בדברי חז"ל מכבן כבנת לבתי ופי' וספות כמו מזרקים וכן מן הדם אשר בסף. ויונתן תרגם וקולין וכן ואת הסיפים דירמיה תרגם קוליא ותרגום וכדה על שכמה וקולתא. וקלי הסמוך לקמח הוא קלי חיטים והסמוך לעדשים הוא קלי עדשים כרש"י ז"ל ושפות הבקר ת"י וגובנין דחלב תורין נקראו הגבינות שפות לפי שנעשות על ידי עישוי מן ושפו עצמותיו רעב רעבים היו העם במדבר וצריך לקדמם במזונות כי לא הוציאו כדי סיפוקם כי בחפזון יצאו וברחו עיף מן הדרך וחז"ל דרשו עיף מן הרציח' וצמא כי במדבר אעפ"י שהוא בין הישוב שהוא מקום מרעה הבהמות אין שם מים ברוב עד כאן וכן ה"רלבג ז"ל והוסיף וקלי שלחו לו שיאכלוהו כמות שהוא חי נאכל ודבש וחמאה ללפת בו את הפת וצאן לאכול וחביצי בקר שהם חשובים יותר משאר החביצים עד כאן. ומהרי"א ז"ל משכב כרש"י ז"ל כלי מטה לשכב בהם ושאר הפרטים כה"רדק ז"ל וה"רלבג ז"ל. והוסיף הגישו לדוד ולעם רוצה לומר אף על פי שדוד לא יחסר לו כל עם כל זה הגישו כן לעם אשר אתו כי אמרו העם רעב ואף על פי שדוד אינו צריך. והביא דברי מדרש תילים שמוצאי יום כפור היה ורעב וצמא מהתענית ועיף ויחף והוא בתענית במדבר צריך חזוק יותר.

**ולע"דן** במה שאמר הגישו לדוד ולעם אשר איתו שהגישו שיעור רב מהפרטים הנז' בפסוק שיעור מספיק לדוד ולעם אשר אתו ואולי המשכב אם הוא המטה יהיה לדוד לבדו כי לו יאתה לנוח כי מלך הוא ובענין האכילה לבד הוא שהשוו דוד והעם אשר אתו לאכול רוצה לומר בעניין האכילה הגישו לפניהם יחדיו אבל בענין המשכב פרטי למלך וכן בכלי (יקר) [יוצר] לשירות למלך כי העם אין לו הכרח בו וזהו שאמר לדוד ולעם אשר אתו לאכול:

**יח**

**א**

**ויפקד** הר"לבג ז"ל וישם עליהם שרי אלפים כדי שיהיה סדור המלחמ' באופן הראוי כי הוא מה שיש בו דבר נפלא בנצחון הוא התכלית המבוקש במלחמה ולזה צותה התורה בפי משוח מלחמה אחרי שהוסרו משם האנשים היראי' ורכי הלבב אמר ופקדו שם שרי צבאות כו' עד כאן וכן מהרי"א ז"ל שסדרם בסדר נכון לשלשה ראשים כדי שיגיע התכלית ע"י הסדור הנכון:

**ב**

**וישלח** דוד את העם וכו' מהרי"א ז"ל כתב יצא אצא רוצה לומ' מלבד ראשיי יצא אצא גם אני עמכם כאחד העם כאיש אחד ולא כמלך ושר צבא כי [עם] העם מדבר ואומר גם אני עמכם ויאמ' העם לא תצא וכו' עד כאן. **ולע"דן** לדקדק כפל יצא אצא. ומה הוא גם אני שהוא מיותר די שיאמר יצא אצא עמכם. ונראה לפי שהיו שלשה ראשים אמר המלך כוונתי לצאת ואצא בכל ראש וראש יום אחד זהו שאמר יצא אצא יציאות הרבה כדי לכבד לכל ראש וראש זהו שאמר גם אני עמכם רוצה לומר כמו שאתם משולשים בשלשה ראשים כן גם אני יצא אצא עמכם עם כל ראש וראש והיתה כוונת דוד לתועלת חושי שאמר לאבשלום ופניך הולכים בקרב וחששו פן יהרגו לאבשלום ולזה היה רוצה לראות כאשר כלתה אליו הרעה יאסרהו ולא יהרגהו ואולי לזה אמר יצא אצא לשתי תכליות שיהיו ביציאה האחת לחזק לב העם לנצח והשנית לפקח על אבשלום פן יבולע והעם לא רצו שיצא כלל מהטעם שאמרו:

**ג**

**ויאמר** העם לא תצא וכו' רש"י ז"ל לא ישימו אלינו לב לא יהיה דבר חשוב בעיניהם להתגבר ולהתהלל מאחר שאין אתה במלחמה כי עתה בהיותך בכבודך חשוב אתה כמונו עשרה אלפים כעשרת אלפים איש כמונו כי תהיה לנו מעיר לעזור ויונתן תרגם וכען את תצלי עלינו מן קרתא ולמשמר עד כאן. וה"רדק ז"ל לא ישימו אלינו לב אם ננוס לפניהם או ימותו חציינו במלחמה לא ישימו אלינו לב אלא אליך כלומר לא יחשב בעיניהם דבר אם ינצחו אותנו עד שיהרגוך כי כן דעת' כמו שיעץ אחיתופל והכתי את המלך לבדו כי כל מחשבות' עליך אפי' יהיו עתה כמונו עשרה אלפים לא ישימו לב אם ינצחונו אלא לך ולבדך ישימו לב כי אליך לבם. ועתה טוב הוא שתהיה בעיר ומן העי' תעזרנו בעצתך ובתפלתך. ויש מפרשים אתה חשוב כנגד כולנו ואם היינו עשרת אלפים לפיכך צריך שנשמור אותך מלצאת למלחמה ותהיה לנו מעיר לעזור. וי"ת כי עתה כמונו עשרת אלפים ארי כען את יכיל למסעד כוותנא עשרה אלפין ותרגם כי תהיה

לנו ארי תצלי עלנא מן קרתא למסעד רוצה לומר יותר תעזרנו אתה בתפילתך בעיר ממה שיהיו עמנו כמונו עשרה אלפי' עוד יותר תעזרנו אתה בתפילתך וכתי' לעזי' בי"וד וקרי בו"או והקרי מבוא' והכתיב מענין הפעיל להעזיר והוא יוצא לשלישי פירוש תעזיר אתה אותנו על ידי האל כלומר שתתפלל לאל שיעזרנו עד כאן והר"לבג ז"ל הביא מעיר לעזור בתפילה כנז"ל מרש"י ז"ל והר"דק ז"ל והוסיף עוד כי מפני שרצון חיל אבשלום לא היה רק להמית דוד בעצת אחיתופל לא יהיו משתדלים מאד בהריגת בני חיל אחר שאינם רואים שם את דוד עד כאן ובזה יהיה עזר לעם דוד בהיותו בעיר וכן הביא מהרי"א ז"ל כדברי המתרג' הנז' וכמו שפי' הרד"ק ופירש עוד לא ישימו אלינו לב להתהלל ואפי' אם ימותו תציינו לא יתחזקו על השאר להמיתם ולא יתהללו בנצחון מאחר שאין אתה במלחמה כרש"י ז"ל אבל הוסיף במ"ש כי עתה כמונו עשרה פעמי' רוצה לומר גם שנהיה עשרת אלפים יותר ממה שאנחנו וכל זה לפי שאינך בינינו ועוד כתיב כי תהיה לנו מעיר לעזור בתפילה כנזכר לעיל ובעצה ובשאר דברים הצריכים למלחמה. **ולע"דן** שאמר ואם ימותו חציינו ולא אמר ימיתו שלא לפתוח פה לשטן שיגברו אבל אמר ימותו מאליהן ואמר שבין הניסה אם נוס ננוס כמה פעמים זהו כפל נוס ננוס לא ישימו אלינו לב לרדוף אחרינו או ימותו תציינו לא ישימו אלינו לב להתהלל בנצחון כפרש"י ז"ל. או לא ישימו אלינו לב להמית הנשארים מחצה והטעם מעיד והוא כי עתה כמונו הם עשרה אלפים פעמים רוצה לומר כי הם כל ישראל ומה היא הגבורה אם ינצחו המרובים את המועטים אחרי שישראל הם עשרה פעמים כמונו ועתה טוב כי תהיה לנו בתפילה להביא לנו העזר האלהי מעיר היא ירושלים עיר ה' לעזור אותנו ויוכיח פי' זה מלשון מאמר חז"ל שאמרו במדרש תילים הביא כי דוד בעת צאת יואב אמר לו מזמור לדוד יענך ה' ביום צרה ישלח עזרך מקדש כו' שזה יוכיח שהעזר יבא מקדש היא ירושלים ומציון יסעדך כמו שאמרו הם מעיר לעזור על ירושלים כדפרישית ואמר ועתה טוב וכו' רוצה לומר עתה בהתחלה לא נטריחך לצאת כי עתה הטוב הוא כי תהיה וכו' אבל אחר כך אם יהיה הכרח תצא ז"ש ועתה כלומר בעת הזאת טוב כי תהיה לנו מעיר לעזור:

**ד**

**ויאמר** אליהם וכו' הרד"ק ז"ל על יד השער אל מקום הישיבה שהיא בשער העיר מחנים וכל העם יצאו יצאו לפניו למאות ולאלפים עד כאן. **ולע"דן** לדקדק אומרו ויעמוד המלך בעמידה כי כן הוא דרך ארץ בעמידה ולא בישיבה או לפי שהיה מתפלל שיצילם ה' ויוליכם ויביאם לשלום כנזכר לעיל שבשעת הלויה אמר ליואב מזמור לדוד יענך ה' ביום צרה ישגבך שם אלהי יעקב וכו' כל המזמור:

**ה**

**ויצו** המלך את יואב וכו' רש"י ז"ל לאט לי אם יקרא לפניכם במלחמה אבשלום חמלו עליו עד כאן תורף דבריו והר"דק ז"ל לאט לי רוצה לומר לאט בעבורי לנער לאבשלום ואל תהרגוהו שלא אראה ברעתו כי אף על פי שהרע לי אני אב לרחם ופירו' לאט בנחת כלומר לא תבואו בכעס וברוגז השרים אף על פי שצוה את כל הראשים צוה גם כן את שרי האלפי' ושרי המאות לפיכך שמעו כל העם עד כאן. והר"לבג ז"ל זה לפי שחשב דוד שעון בת שבע סבב כל זה לזה לא האשים לאבשלום שחשב שהוא כלי להוציא לפועל הגזרה האלהית. וכן מהרי"א ז"ל והוסיף טעם לפי שאבשלום לא היה בדעתו להרוג לדוד גם דוד לא רצה בהריגת אבשלום כנזכר לעיל אך במאמר את כל השרים פי' על יואב ואבישי ואיתי שלא כדברי ה"רדק ז"ל שפירשו על שרי האלפים והמאות.

**ולע"דן** לדקדק תיבת לאמר ומהו לנער לאבשלום ומהו על דבר אבשלום דהיה לו לומר על אבשלום. ונראה שדוד רחם כרחמי אב צוה את שלשה הראשים שהם יאמרו ויכלו אוזן שאר השרים שרי אלפים ושרי מאות שאם יפגעו באבשלום אל ישחיתוהו וזהו שאמר ויצו המלך את יואב לאמר לאחרים כמשפטו אל שאר השרי' לאט לי לנער לאבשלום אמרו הראשונים שמעשה היה והכו לאב אח' כמה הכאות ולא הודה על דבר שהיו מבקשי' ממנו וכשהביאו בנו והכוהו לפניו שתי הכאות הודה האב מיד ושאלוהו מה זה ועל מה זה הודה בהכות בנו ואמר כי צערו צער אביו הוא ולזה לא נצטער כשהכוהו אבל כשהכו את בנו הרגיש ונצטער מיד כי בנו בשר מבשרו ועצם מעצמיו בזה אני מבין אומרו כאן לאט לי לנער רוצה לומר הערך בעיניך שהחמלה והתנהל בנחת עם אבשלו' יהי בעיניך כאילו הוא לי ממש כי בני בשר מבשרי כאמור ועוד ראוי להקל עליו לפי שהוא נער זהו שאמר לנער והטעם השלישי לפי שהוא אבשלום בן יפת תואר והשרש לא יכזב ואני גרמתי בקחתי בת יפת תואר זהו שאמר לי לנער לאבשלום ולא אמר לנער אבשלום אלא לנער לאבשלום כנ"לעד. ובזה מובן אומרו וכל העם שמעו בצוות כי הצווי הזה את השרים דהיינו שרי האלפים ושרי המאות לא היה אליהם פה אל פה מדוד כי אם ע"י הראשים יואב ואבישי ואתי כי אליהם צוה לאמ' לשרים כדפרישית בתיבת לאמר זהו שאמר בצוות המלך לראשים שיצוו את כל השרים ויוכיח היות השרים שרי האלפים והמאות בתיבת את כל. ואמר על דבר אבשלום שהם לא שמעו כי אם דבר זה לבד שהיה אומר בפיו אבשלום ומתיבת אבשלום שיערו שהיה מצוה עליו וזהו שאמר על דבר אבשלום דבר אבשלום ממש שעל דבר אבשלום ששמעו הבינו שהיה מצוה על אבשלום:

**ו**

**ויצא** העם השדה כו' רש"י ביער אפרים ומהיכן היה יער לאפרים בעבר הירדן מזרחה שלא נתן שם חלק אלא לבני גד ולבני ראובן ולמנשה אלא שמתוך שהתנה יהושע שיהיו מרעין בחורשין והיה אותו היער סמוך לאפרים אלא שהירדן מפסיק והיו מרעין שם בהמותיהם היה נקרא הר אפרים עד כאן וכן הרד"ק ז"ל וכן הביא מהרי"א ז"ל בשם חז"ל ששאלו מאין היה יער לאפרים ותשובתם כנזכר לעיל והוא דחה סברתם ואמר וכפי הפשט אינו מהבטל שיהיה יער בארץ אפרים ואף על פי שלא נזכר בחלוקת הארץ. או שלא היה יער בחלוקת הארץ ונעשה יער אחר כך עד כאן. ומחילה מכבודו שדבר חכמינו ז"ל כמסמרות נטועי' ששאלתם חזקה ולא תדחה בקש שהם שאלו כיון שהמלחמה היתה בעבר הירדן מזרחה כנודע מהפסוקים וחלק אפרים בעבר הירדן ימה שאלו מאין היה יער לאפרים בעבר הירדן מזרחה שלא נתן שם חלק אלא לבני גד ולבני ראובן ולחצי שבט מנשה והוכרחו לומר מתוך שהתנה יהושע שיהיו מרעין בחורשין וכו' כנזכר לעיל כרש"י ז"ל אבל מה שאפשר לדחות לפי הפשט הוא שמנשה ואפרים להיותם אחים בני אם אחת אינו מהזרות שנתנו מנש' לאפרים חלק מה לרעות בהמתן ונעשה יער ונקרא יער אפרים והזכיר כן שהיה ביער לפי שעתיד להזכיר שהיער עצמו מתקומם על אנשי אבשלום דכתיב וירב היער לאכול בעם וכו' לזה הזכיר בתחילה ותהי המלחמה ביער אפרים:

**ז**

**וינגפו** שם עם ישראל לפני עבדי דוד הרד"ק ז"ל העונש הזה על שמרדו בדוד שהוא מלך על פי השי"ת ו"כש שהחזיקו יד בנו המורד בו עד כאן.

**ולע"דן** לדקדק אומרו וינגפו שם עם ישראל ובתחילה לא נאמר עם אלא לקראת ישראל ולא אמר עם ישראל. ועוד יתור ותהי שם המגפה גדול' כי די שיא' בקיצור וינגפו ישראל לפני עבדי דוד ביום ההוא עשרים אלף. **ונראה** לפי שהיו יקירי ישר' וגדוליהן מתפללין יהי רצון שנפול לפני עבדי דוד ואל יפול דוד בידינו כי לתומם הלכו עם אבשלום מאתים ראשי סנהדראות כנזכר לעיל הועילה תפילתם לשלא נפלו עבדי דוד ביד אבשלום אלא וינגפו שם עם ישראל לפני עבדי דוד ולהיותם חסידים לא נפלו יחידי סגולה השרידים אלא כלל העם אשר לבם שלם עם אבשלום זהו שאמר וינגפו שם עם ישראל העם אשר לא יבין לאשורו. ובעת אשר נגפו עם ישר' לפני עבדי דוד עת מטה רגלם שטן מקטרג בשעת הסכנה וקטרג עליהם על שמרדו בדוד מלכם במלך על פי ה' ותהי שם המגפה גדולה מאת השי"ת כי הב"ה ממתין לאדם לעת תמוט רגלו ואז נפרע ממנו על חטאיו כ"מש הפסוק לעת תמוט רגלם וכו'. ואפשר שאמר שם ויובן אומר ותהי המגפה גדולה

עשרים אלף לומר כי משתי בחינות נהיה הסך הגדול הזה מעשרים אלף ביום ההוא לבד האחת שנצחו עבדי דוד וישראל נגפו לפני עבדי דוד שם ביע' אפרים הנזכר והבחינה השנית יותר גדולה מהנזכר' והיא ותהי שם המגפה גדולה כלומר מהיותה שם במקום ההוא שהיער רב עמהם כמו שיזכי' אחר כך וירב היער לאכול בעם מזאת הסיבה היתה המגפה גדולה מאד שעלתה בין הכל עשרים אלף ביום אחד זהו שאמר ותהי שם זה גרם להיותה מגפה גדולה סך עשרים אלף:

**ח**

**ותהי** שם המלחמה כו' רש"י ז"ל וירב היער חיות שביער ת"י. והרד"ק נפוצת הכתיב נפוצות לשון רבות והקר"י נפוצת לשון יחידה והכתיב אומר על הגבורים והגבורי' מזה ומזה שהיו נפוצים על פני כל היער והקרי אומר בכלל על המלחמה וירב היער ת"י חיית חורשא כנזכר לעיל ברש"י ז"ל והוסיף ויתכן לפרש היער עצמו שהיו נפוצים ונפצעים בעצי היער בברח' עד כאן והר"לבג ז"ל המלחמה נפוצ' ידמה ממורך הלבב שהיה בלב ישראל מנפילתם ביד עבדי דוד נפוצי' אנשי המלחמ' הנה והנה על פני כל הארץ עד שהרגתם חיות היער להשחית בעם יותר ממה שהשחיתה החרב עד כאן.

**ולע"דן** שכוונת הכתוב לומ' שהיער עצמו בהשגחה אלה"ית התקומם על ישראל ואבשלום להכות בהם ואלו היתה המלחמה קבוצה יחדיו שם רב אשר בבא עליה' עבדי דוד יברחו אנה ואנה אינו מהזרות שידחקו עצמן בעצי היער אבל מהפלא שאחרי היות המלחמה נפוצת על פני כל הארץ עם כל זה וירב היער לאכול בעם להורות שמהשי"ת יצא הדבר לא בטבע הענין מרוב עם סמוכים זה לזה ונדחקים זה בזה ואולי כוון הכתוב לומר שאנשי המלחמה נפוצת על פני כל הארץ וזהו לשון ותהי המלחמה על הנלחמים הגבורים היו נפוצים על פני כל הארץ מאנשי ישראל עם אנשי דוד ודלת העם העומדים ביער התחיל היער עצמו או חיות היער להרוג ולאכול בעם הנשארים ביער ומאלו הנזכרים בפסוק זה הנה שהם הגבורי' הנפוצים ודלת העם הנשארים ביער הרבו חללי ה' ע"י היער מאשר אכלה החרב זהו שאמ' וירב היער לאכול בעם וכו' והקר"י וכתי"ב נפוצות נפוצת הקר"י על של אבשלום והכתי"ב לכלול גם של דוד היו נפוצים אך לא כמו עם אבשלום לכך קרינן נפוצת לבד בלשון יחיד או יהיה הטעם לפי שעם אבשלו' נפוצת מחולשה לכך קרינן נפוצת ואז הוכרחו עבדי דוד ג"כ להיותם נפוצים כדי להלחם עמהם והיינו דכתיב נפוצות בלשון רבים לכלול מערכת דוד מהסיבה הנזכר לא מחלישות כח:

**ט**

**ויקרא** אבשלום כו' במסכת סוטה פ"א תנן אבשלום נתגאה בשערו לפיכך נתלה בשערו ע"כ ובגמרא ת"ר אבשלום בשערו מרד שנאמר וכאבשלו' לא היה איש וכו' מקץ ימים

מאתים שקלים באבן המלך תנא אבן שאנשי טבריה וצפורי שוקלים בה לפיכך נתלה בשערו שנא' ויקרא אבשלום לפני עבדי דוד וכו' ויותן בין השמים ובין הארץ והפרד עבר תחתיו שקל ספסרא בעא למיפסקיה תנא ר' ישמעאל באותה שעה נבקעה שאול מתחתיו עד כאן. וטעם המשנה שנתגאה בשערו לפי שהיה דבר יוצא מההקש כמו שאמרו חז"ל שם במסכת סוטא ת"ר חמשה נבראו מעין דוגמא של מעלן וכולן לקו בהן שמשון בכוחו שאול בצוארו אבשלום בשערו צדקיהו בעיניו אסא ברגליו עד כאן ופירש רש"י ז"ל מעין דוגמא של מעלן נשתנו מן התחתונים לתפארת עד כאן וג"כ רבי אליעזר כמו שאזכיר בסמוך בפסוק ויאמר יואב לא כן אוחילה כו' כי שם הביא ששה והוסיף לומר שם שנדמו לאדם הראשון ואולי זהו מ"ש כאן נבראו מעין דוגמא של מעלן רוצה לומר מעין אדם הראשון שהיה דוגמא של מעלן שהרי נאמר בו נעשה אדם בצלמנו כדמותינו ועיין לקמן בפסוק ויאמ' יואב לא כן אוחילה כו' ואפשר לומר דמעין דוגמא של מעלן לחוד וששה נדמו לאדם הראשון לחוד ויתיישב בזה ההתחלפות במספר שכאן נאמר חמשה ושם נאמר ששה נדמו לאדם הראשון. רהברייתא שאמר אבשלום בשערו מרד שנאמר וכאבשלום וכו' הברייתא הוסיפה על חטאתו שנתגאה פשע המרד והוא שכיון שראה עצמו כעין דוגמא של מעלה אמר לבו לי יאתה המלכות כיון שאין כמוני בישראל או יהיה הכונה שעשה השער בנזירות כקרדום לחטוב בו ולגנוב דעת ישראל בהראותו שהוא נזיר אלהים וזהו בשערו מרד שהמרד נעשה ע"י השער ובו לקה. ומ"ש שראה גהינם תחתיו דברים כפשטן ואפש' שראה שמרד באביו ובמלכותו שמשיח ה' הוא וראה שאם ינצל מזאת ע"י פסיקת השער יפול לעתיד בגהינם על כן קבל דין שמים וסבר וקביל בסבר פנים יפות גזירת ה' ולא פסקיה בספסירא. ורש"י ז"ל לשון מקרה ופגע ויותן בין השמים ובין הארץ אמרו חז"ל שנבקעה גהינם תחתיו ולכך לא פסקו בחרב כנזכר לעיל עד כאן וכן הר"דק ז"ל שובך האלה סוכת העץ שבכת ענף בענף נקראת שובך ונאחז בו ראש אבשלום שהיה (וב)[לו ]שער רב ואחז"ל שנתגאה בשערו נתלה בשערו ע"כ וה"רלבג ז"ל והנה סבב ה' שנלכד אבשלום לבדו לפני עבדי דוד מפני רוב פיזור חילו והוא היה רוכב הפרד ויבא הפרד תחת סכוך ענפי האלה הגדולה שהיתה ומרוב ההסתבכות עם מרוצת הפרד נתחזק ראשו ונאחז ועמד שם תלוי באויר והפרד אשר תחתיו עבר עד כאן וכן מהרי"א ז"ל.

**ולע"דן** כוונת הכתוב שמהשי"ת יצא הדבר שהרי עבדי דוד לא רדפו אחרי אבשלום בכוונה אלא במקרה נקרא אבשלום לפני עבדי דוד ואבשלום רוכב על הפרד ומהבהלה שנבהל מעבדי דוד לא שת לבו לשמור הפרד מבא תחת שובך האלה ויבא הפרד מאליו

בלי כוונת אבשלום ויחזק ראשר נראה שראשו ממש נאחז באלה בין שני ענפים כאילו נתלה בראשו ממש ולזה לא אמ' ויחזק שער ראשו אלא ויחזק ראשו והשער גם כן סייע בהסתבכות להיותו בחזקה ולזה לא עלה בידו לפסוק השער כי מלבד השער היה ההסתבכות הראש עצמו בין שני ענפים כאמור. או היה המקום גבוה שהאלה גדולה מאד וגבוה וזהו ויותן בין השמים ובין הארץ כלומר שהיה גבוה מאד ולכן לא רצה לחתוך השער וליפול כי המקום גבוה ויפול לארץ וימות או פן תבא החרב בו בעת כריתת השער אשר יפול אולי יפול על חרבו ויומת רצה להמתין אולי יבואו מאנשיו להצילו וזהו שאמר ויותן בין השמים ובין הארץ והטעם שלא חתך השער בספסירא לפי שהפרד אשר תחתיו עבר הא אילו לא עבר מתחתיו היה חותך השער וישאר רכוב פרדתו והכל היה מאת ה' להשיבו אחור לקיים בו סמיכות הפרשה כי יהיה באיש חטא משפט מות והומת ותלית אותו על עץ כיון שנתקיים בו היותו בן סורר ומורה מהיותו בן יפת תואר שיצא סורר ומור' איננו שומע בקול אביו משפטי ה' אמת:

**י יא**

**וירא** איש אחד וכו' ויאמר יואב קשה שהרי כמה עבדי דוד נקרו שם במעשה אבשלו' כמו שאמר ויקרא אבשלום לפני עבדי דוד וא"כ איך אמר וירא איש אחד וכו' דהיה לו לומר ואיש אחד מהרואים הגיד ליואב וכו' והיה אפשר לומר כי זה האיש היה ממשרתי יואב והוא נקרא שם בכלל עבדי דוד זהו שאמר וירא איש אחד כלומר איש אחד מעבדי יואב והוא בא ויגד ליואב אדונו ויאמר הנה ראיתי כו' והנכון שקודם הגש אבשלום אל האלה הזאת שנתלה בה הוא שנקרה אבשלום לפני עבדי דוד והוא רץ בפרד ונפרד מהם שאבשלום רוכב הפרד היה ויבא הפרד תחת שובך האלה ולא ראוהו עבדי דוד הנז' שהם פחדו מאבשלום וברחו והוא ברח מהם זולת איש אחד ראהו שם תחת אלה תלוי ועומד וזהו שאמר הפסוק וירא איש אחד ויגד ליואב וזהו ויאמר הנה ראיתי רוצה לומר עם היותו תלוי באלה נחבא בין הענפים הנוטים מהאלה הגדולה עם כל זה הנה ראיתי שתיבת הנה מורה על ההזדמן וראיתי אני לבדי ואין זר איתי אשר לזה אמר יואב לאיש המגיד לו רוצה לומר לו ביחוד שבסוד הגיד לו כן ולא בפני בני אדם וזה מורה יתור המגיד לו כלומר לו לבדו ולזה אמר לו והנה ראית רוצה לומר מאחר שאתה ראית לבדך כמו שהגדת לי הנה ראיתי ואם כן מדוע לא הכיתו שם ארצה רוצה לומר שלהיות שם אין רואה ואין מבין ועלי לתתי לך עשרה כסף וחגורה אחת ואולי העשרה כסף יהיה פרס מידי שנה בשנה וחגורה אחת כסינר החשובים הקרובים למלכות או כפשוטו. וה"רדק ז"ל עשרה כסף כתרגומו עשר סילעין דכסף:

**יב**

**ויאמר** האיש אל יואב ולא אנכי וכו' ורש"י ז"ל שמרו מי כל מי שיבא לידו ישמרנו עד כאן והכוונה שמרו מי שיפגע בנער באבשלום. והרד"ק ז"ל ולא אנכי שוקל על כפי ולא כתיב כלומר לא הייתי לוקח אלף כסף בדבר הזה ואתה אומרו שהיית נותן לי עשרה כסף והקר"י הוא ולו כלומר אפי' היית מוצא מי שיתן לי אלף בדבר הזה ואשקלם על ידי בהכרעה לא אשלח ידי אל בן המלך שמרו מי בנער מי יגע בנער כלומר שמרו שלא יגע בו והרל"בג ז"ל שמרו מי בנער רוצה לומר שמרו מי שיהי מכם שלא ישלח ידו בנער באבשלום ומהרי"א ז"ל לפי שיואב הוכיחו לאמ' מדוע לא הכיתו

ועלי לתת לך תחת מעשה גבורתך והאיש השיבו שאף אם ישקול לו אלף כסף לא ישלח ידו בו וזה משני טעמים האחד להיותו בן המלך והוא עון פלילי הב' כי באזניו שמע שצוה המלך דוד לאמר שמרו מי הוא אשר יגע בנער באבשלום. עוד פירש כהרל"בג ז"ל עד כאן.

**ולע"דן** לפי שיואב אמר אל האיש הזה ומדוע לא הכיתו שם ארצה שהיא הריגה ושיתן לו עשרה כסף ולא בעין כי אם בהמתנה עד בואם אל ארץ נושבת שכן מורה לשון ועלי לתת לך שהוא עלי חוב לתת לך עשרה לעומת זה אמר האיש ולא אנכי שוקל על כפי כלומר לו הונח שהייתי שוקל על כפי בעין ולא בהקפה אלף כסף ולא עשרה שאמרת שהסך יהיה מרובה עם כל זה לא אשלח ידי שליחות יד כל דהוא לא בבחינת אבשלום רק מבחינת היותו בן המלך עא"כו הכאת מות ובהמתנה ובסך עשרה כסף שהם שלש בחינות כאמור. והטעם כי באזננו צוה המלך וכו' לאמור לאחרים שהרי הצווי היה אליכם ובקול רם עד שאנחנו שמענו שבכוונה מכוונת אמר כן המלך בקול גדול לאמ' לזולתכם וחברא חברא אית ליה ויתפרסם כן במחנה כולו. ואמר שהלשון היה שמרו מי בנער באבשלום כאן רמז עניין המשל שזכרתי למעלה בפסוק ויאמר המלך את יואב שהאב כלול בבן כי הוא בשר מבשרו ועצם מעצמותו וזהו שאמר להם שמרו מי בנער רוצה לומר שמרו מי שהוא בתוך הנער ומי שהוא כלול באבשלום שמרוהו כאילו רצה לומר שדוד ונפשו קשורה בנפשו של אבשלום וזהו שאמר שמרו מי בנער באבשלום לא תשמרו מפאת עצמו אלא שמרו מפאת מי שנפשו קשורה בו בתוך הנע' וזהו מי בנע' באבשלו' והקר"י ולו אנכי פשוט והכתי"ב ולא אנכי דבר צחות שאפי' אנכי שוקל על כפי אלף כסף לפי האמ' לא אנכי שוקל על כפי כלום כי מה בצע בקחתי לפי שעה ואחר כך אתחייב נפשי למלך הא למה זה דומה למי שאומר הנח לי שאחתוך ראשך ואתן לך כל כך מעות שאם כן אינו נותן לו מאומה זהו שאמר ולא אנכי שוקל. והאיש הזה הוא

הכושי שהלך אחר כך בשליחות יואב כפי הנז' בפירקי רבי אליעזר כמו שאביא בסמוך בפסוק ויאמר יואב לכושי עיין שם:

**יג**

**או** עשיתי בנפשי שקר וכו' הר"דק ז"ל בנפשי בנפשו כתיב פירוש בנפשו של אבשלום אם הייתי הורג אותו שקר הייתי עושה בעצמו כי המלך צוה עליו והקר"י הוא בנפשו כלומר אפי' לא יודע הדבר הייתי עושה שקר בעצמי כי אני יודע כי המלך עצמו צוה עליו ופירושו או תאמר שהייתי עושה זה השקר והייתי הורג אותו אי אפשר שלא יבא הדבר לידי ידיעה כי כל דבר לא יכחד מהמלך ואתה תתיצב מנגד שלא תושיעני מיד המלך עד כאן והר"לבג ז"ל או עשיתי בנפשי שקר רוצה לומר להעלים מהמלך המתתי אותו הנה שום דבר לא יכחד ולא יעלם מהמלך שלא יגיע אל פרישתו וידיעתו מרוב הדריש' והחקירה עד כאן. ומהריי"א ז"ל לפי שאולי ישיבהו יואב שיעלימו הענין ולא יודע שהוא הרגו לזה השיבו האיש שתי תשובות האחת לו הונח שלא יודע הדבר אסור מפאת עצמו ואפי' בחדרי חדרי' אסור כי איך אעשה בנפשי שקר ומרד כזה לעבור דבר מלך בבחינת יושר נפשי זהו שאמר איך אעשה בנפשי שקר ועוד בי כל דבר לא יכחד מהמלך וידעהו ע"כפ ואתה תתיצב מנגד כהר"דק ז"ל שלא תצילני מהמלך. או יאמר אתה אומר לי שאכה אני את אבשלום ואתה תתייצב מעד ולא תכהו לך והכה אותו אם תרצה ואז אמר לו יואב לא כן אוחילה לפניך לא טוב שאוחילה אותך שתכהו אלא אני אלך ואכה אותו עד כאן.

**ולע"דן** או אעשה אנכי שקר רוצה לומר אפי' אעשה השקר בהעלם גמור בנפשי שהוא היותר העלם שאפשר לא אועיל כלום כי כל דבר לא יכחד מן המלך כי רוח ה' דבר בו ומלתו על לשונו וכשיהרוג אותו אתה תתייצב מנגד לראות במשפט שנעשה בי ומי הכניסני בתגר כזה ובזה יובן הכתי"ב בנפשו שעל דוד קאמר שאם עשיתי שקר אפילו בנפשי בהעלם דבר יתגלה בנפשו של דוד וישיב העניין. ועל דרך הסוד כן הוא כי נפש דוד היא צרור החיים אשר שם צרורות כל נפשות ישראל וכל פגם של נפש ונפש מישראל שם יתראה בנפש דוד וכדפרישית בפסוק יתמו חטאים מן הארץ כו' כי אז נפשי נקיה וברה כיון שהחטאי' נעשו תמים והרשעים עוד אינם רשעים אלא ישובו תשובה שלמה שאז ברכי נפשי את ה' וזהו בנפשי קרי וכתיב בנפשו:

**יד**

**ויאמר** יואב לא כן במכילתא הובא בילקוט סימן קנ"א ויחזק ראשו באלה עודנו חי בלב האלה לא היה לה לב ונתן לה לב הים לא היה לו לב ונתן לו לב שנאמ' קפאו תהומות בלב ים השמים לא היה להם לב ונתן להם לב שנא' עד לב השמים יבוא הים שלא

היה לו לב ונתן לו לב ויפרע מן המצרים שהיה להם לב ושעבדו את ישראל בכל מיני פורעניות תבא האלה שלא היה לה לב ונתן לה לב ויפרע מאבשלום שהיה לו לב וגנב שלש לבבות יבואו השמים שלא היה להם לב ונתן להם לב ויורידו המן לישראל שהיה להם לב ושמרו את התורה בכל לבבם ובכל נפשם. עכ"לה.

**ולע"דן** לדקדק בו ראשונ' דכיון שהדרשה שלו היא בפסוק במאי דקאמר עודנו חי בלב האלה א"כ למה התחיל בפסוק ויחזק באלה כי שם לא כתיב ויחזק בלב האלה עד שיביא דרשה זו בפסוק ויחזק. ועוד מהו ונתן לה לב וכן הים וכן השמים שהוא דבר שאין לו שחר. ועוד דפתח באלה ובים ושמים וא"חכ מהפך הסדר להזכיר ים תחילה וא"חכ אלה ואח"כ שמים. ועוד כי פסוק עד לב השמים במתן תורה משתעי בפ' ואתחנן ולא בעניין המן כמו שמביאו המאמר הזה. **ונראה** שבעל המאמר דקדק לשון ויחזק ראשו באלה דלא קאמר ויתלה בשער ראשו מאי ויחזק ולזה פתח באלה ואמר האלה לא היה לה לב ונתן לה לב לו' שאעפ"י שהאלה עץ צומח ביער הוא עכ"ז נתן הב"ה כח ויכולת באלה כאילו היה לה לב לדעת ולאחוז בראשו של אבשלום וז"ש ויחזק ראשו באלה כאילו האלה החזיקה בו בראשו ולא ירפה לו וכמו שאו' הפסוק אח"כ עודנו חי בלב האלה שלא היה לה לב ונתן לה לב וכן הים היה לו לומר בתוך הים מהו בלב ים שהיה הים עושה בדעת ולב שקפאו תהומות בלב ים לגנוב דעת המצריים על מה שהרעו כמה פורעניות לישראל זולת השעבוד מהגרות באופן שנפרע הים מכל אחד ואחד כפי השיעור המחוייב ממה שהרע לישראל וזהו הים לא היה לו לב ונתן לו לב. וכן השמים נתן להם לב להבין השיעור של כל אחד ואחד מעמלי התורה כדי להשיב לו גמולו כענין המן ששינוי הטעמים שבו היה כפי כחו של כל אחד ואחד בעבודתו כך היה יורד לו שכרו במן למי כצפיחית בדבש למי כטעם לשד השמן והבלתי עמלים לשמה דכו במדוכה וטחנו ברחים ולא היה מוטעם כ"כ. לזה אמרו יבא הים שלא היה לו לב והשכלה ונתן לו לב לפי שעה ע"י שרו של ים כדי שיפרע מן המצריים שהיה להם לב ועכ"ז לא אמרו נירא נא את ה' אלד"י העברי' ודי להם גרותם בארץ לא להם אבל שעבדום בכל מיני פורעניות. והקדים עתה עניין הים שכן קדם בזמן לענין האלה ועוד שהוא ענין רבים וראוי להקדימו ואח"כ הזכיר עניין האלה שכן בא אחריו והוא עניין פורענות וז"ש האלה אין לה לב ונתן לה לב כי כל עשב ועשב יש לו מלאך שמכהו ואו' לו גדל כמו שאחז"ל אם ישים מסטרו בארץ וע"י אותו הכח הנמשל למלאך נתן לה לאלה לב כדי שתפרע מאבשלום שהחזיקה בו כנז"ל גבי ויחזק ראשו באלה כי על כן פתח באלה שיש לה לב לפי שפסוק ויחזק ראשו מוכיח כן שהחזיק' בו כאילו יש

לה לב ואעפ"י שלא נזכר הלב בפירוש כי אם בפסוק לא כן אוחילה כו' ובסוף הפסוק או' עודנו חי בלב האלה עכ"ז גם בפסוק ויחזק ראשו באלה נרמז עניין הלב הזה באו' לשון ויחזק כדפרישית ולהכי פתח בו וא"חכ חזר לו לסדר העניין כפי הזמן וסדר שני העניינים של פורענות וא"חכ הזכיר עניין הלב שנתן לשמים כדי להטיב לכל אחד ואחד כפי שיעור עבודתו וז"ש יבואו השמים שלא היה להם לב ונתן להם לב בעניין מתן תורה כדי שידעו שיעורו שעמל כל אחד ואחד בתורה כדי להטיב לו באחריתו במן שלא נתנה התורה אלא לאוכלי המן ולא נתן המן אלא לעמלי התורה כל אחד ואחד כפי אכלו לקטו כשיעור זכותו וז"ש ויורידו המן לישראל מן הגון מאד בטעמו וריחו ומראהו יורידו המן לישראל שהיה להם לב ושמרו התורה בכל לבבם ובכל נפשם שצריך מן חשוב לשומרים בכל לבבם ובכל נפשם. ובזה נבין איך נזדמנו לנשיאי ישראל אבני השוהם בתוך המן כמו שלמדו חז"ל מפסוק והנשיאים הביאו את אבני השוהם מלשון נשיאים ורוח כו' שבלי ספק היה זה מכשרות הנשיאים היותם כשרים וחשובים מאד ועוסקים בתורה לשמה בהשתדלות נמרץ שזה היה גורם להוריד להם אבני השהם וכיוצא. וכמו שהרחבתי בכלי חמדה בפסוק וכל גבולך לאבני חפץ. עלה בידינו מהמאמר הזה או' בלב האלה שנתן לה בהשגחה השכלה כאילו היה לה לב כדי להפרע מאבשלו'. ורש"י ז"ל לא כן אוחילה לא אבקש עוד ממך כי אני אלך ע"כ ויונתן תרג' אוחילה לשון התחלה הלא מבכין אישרי כו' והר"דק ז"ל לא כן אוחילה לא טוב שאיחל אותך ואדבר אליך שתלך ותכהו אני אלך שלשה שבטי' ולהב בראשיהם כמו חניתות היו אלא שהדקים נקראו שבטים וי"ת בססין ואחז"ל לפי שגנב שלש לבבות לב אביו ולב ב"ד ולבב אנשי ישראל לפי' נתנו בו שלשה שבטי' ולפי שבא על עשר פלגשי אביו לפיכך נתנו בו עשר לונביות עשר נערי יואב ולב ב"ד שאמר על מאתים איש שהלכו עמו לתומם ואמרו כי מאתים ראשי סנהדרין היו. עודנו חי בלב האלה טעם בלב האלה [דבק עם בלב אבשלום פירוש תקע השבטים בלבו עד שעברו גופו ונתקעו בלב האלה על דרך] אכה בדוד ובקיר. אכנו בחנית ובארץ. ופי' בלב האלה באמצע האלה כמו עד לב השמי' ופי' עודנו חי אחר שתקע בלבו שלשה השבטים עדיין היה חי על כן הכוהו עוד נערי יואב עשרה לונביות עד שהמיתוהו לב בית דין על המאתים איש אין צורך אלא כפשוטו שכל ישראל ו"בד ואפי' דוד עצמו טעה באבשלום שהיה מראה סימני טהרה וחסידות. ע"כ והרל"בג ז"ל יתכן שיהיו גדולים וחזקים וחדים בראשם ודמה בזה להמיתו בזולת חרב בתקעו אותם בלבו ולפי שהיה עדיין חי בלב האלה צוה יואב את נעריו נושאי כליו להכות אותו ולהמיתו ע"כ ומהריי"א ז"ל הביא כדה"רדק ז"ל והוא פי' אוחיל' לשון חילוי אוחילה

לפניך שתראני המקום אשר שם אבשלום תלוי וזה שאמר לא כן ר"ל לא כן דעתי כמו שחשבת שתכהו אתה ואני אתייצב מנגד אכן בהפך יהיה שאני אכהו ואתה תעמוד ותתייצב מנגד ואוחילה לפניך ר"ל שאלתי ובקשתי ממך אינה כי אם שתהיה ההכאה לפניך לא שתכהו אתה ואז לקח יואב שלשה שבטים בכפו ויתקעם בלב אבשלום ר"ל בגופו של אבשלום והביא כשטת הרד"ק בלב האלה דבק עם בלב אבשלום שנדבקו השבטים בלב אבשלום ובלב האלה ובסיבת העונשי' האלה הביא בשם חז"ל כנז"ל ועוד הוסיף טעם אכתבנו בסמוך בפסוק ויסובו עשרה. **ולע"דן** אוחילה לשון התחלה כת"י ולזה אמר לא כן כמו שאמרת שאני אהיה יושב ובטל כדי שתרעומת המלך יהיה עליך לא כן כי אם אני אהיה המתחיל ואוחילה לפניך ונושאי כלי המשלימים וכן עשה ויקח שלשה שבטים בכפו כו' ויסובו עשרה שהם הכו אותו והמיתוהו לגמרי. ולפניך כפשוטו או אפשר לפניך כלו' אני אתחיל קודם אליך ולפניך ואתה תהיה המשלים וגומר הענין כיון שראיתו ולא שוה לו בכל זאת אלא יואב התחיל ואנשיו גמרו וזה האיש לא שלח יד לא בתחילה ולא באמצע ולא בסוף:

**טו**

**ויסובו** עשרה אנשים בפירקי ר' אליעזר אמרו העובר על מצות המלך כאילו עובר על עשרת הדברות כולם ולכן דקרו את אבשלום עשרה נערי יואב ששה נדמו לאדם הראשון וכולן נהרגו ואלו הן שמשון בכחו ונהרג שאול בקומתו ונהרג עשאל במרוצתו ונהרג אבשלו' בשערו ונהרג יאשיהו בנחיריו ונהרג צדקיהו בעיניו ועורו את שני עיניו ואבשלום גבור כח היה וחרב היתה מצומדת על מתניו ולמה לא שלף חרבו וכרת שער ראשו אלא שראה גהינם אמר מוטב לו שאתלה בשער ראשו ולא אמות באש גהינם ואמנ' בסנהדרין פ"ח אמרו אבשלום אין לו חלק לע"הב שנא' ויכו את אבשלו' וימיתוהו ויכו בעולם הזה וימיתוהו בעה"ב ע"כ כמו שהביא מהרי"א ז"ל והרד"ק ז"ל ויסובו עמדו סביבו להכותו. **ולע"דן** לדקדק כפל ויכו את אבשלום וימיתוהו להודיע שהב"ה עשה פלא שלא מת בשלשה שבטי' ולא בקצת מהנערים עד שכולם הכוהו והמיתוהו כלו' שלא מת ע"י מקצתם אלא אחר שהוכה מהעשרה כדי לכפר עליו עון מה שבא על עשר פלגשי אביו שירגיש ויצטער כנגדו מעשרה נערים נושאי כלי יואב ויכוהו וימות מהכאת כולם ולא במקצתם וכמו שאבשלו' בא על עשר פלגשי אביו בבת אחת כך ויסובו סביביו עשרה נערים נושאי כלי יואב והיינו דתנן ולפי שגנב שלש לבבות לב אביו ולב ב"ד ולב ישראל לפיכך נתקעו בו שלשה שבטים שנאמ' ויקח בכפו שלשה שבטים ויתקעם בלב אבשלום עודנו חי בלב האלה ולפי שבא על עשר פלגשי אביו לפיכך נתקעו בו

עשרה לונביות שנאמר ויסובו עשרה נערים כו' שהכוונה לו' לפיכך עשה הק"בה שלא ימות בשבט הראשון אלא בשלישי ולא בקצת לונביות אלא עד תום השלשה שבטים וגם העשרה לונביות כדי שירגיש ויצטער בכולן תגמול השלש לבבות שגנב ותגמול העשרה פילגשים שבא עליהם כאמור. ומה שלמדו חז"ל כנז"ל שאבשלום אין לו חלק לעה"ב אפשר דהיינו קודם שיבכה עליו דוד אז נאמר ויכו בעולם הזה וימיתוהו בעה"ב אמנם אח"כ הביאו דוד לעולם הבא באו' אבשלום בני שמנה פעמים כמו שנזכיר בם"ד:

**טז**

**ויתקע** יואב בשופר כו' הר"דק ז"ל מרדוף ה"מם בחירק שלא כמנהג וכמוהו מרדוף אחרי דוד מעצבך ומרוגזך ע"כ והרל"בג ז"ל כי חשך יואב את העם הנה מנע יואב את עם אנשי דוד מרדוף אחרי ישראל כי לא היה דעתו להשחיתם אך נתפייס בנפול אבשלו' בידיהם ע"כ ומהרי"א ז"ל תקע בשופר גדול שישובו אנשי דוד מרדוף אחרי ישראל ואין ספק שלא היו רוצים לחזור אם לא שהשיבם ומנעם יואב מרדוף עוד ע"כ והכוונ' שאחרי התקיעה חשך אותם בגערה והשיבם ופשוטו וישב העם מרדוף לא ששמעו ונמנעו מצד היותם עיפים אבל שבו מרדוף יען כי חשך אותם יואב ע"י התקיעה הוכרחו לשוב והודיע ג"כ אבירות לב אנשי דוד עם היותם מועטים כי ה' עמם בעת צרה כאשר התפלל עליהם דוד:

**ול"עדן** עוד כי בהיותם בברכת גבעון ונמשכה שם המלחמ' ותקע יואב שם בשופר והית' התקיעה ההיא למנוע השתי כתות מבא בדמים כדכתיב ולא ירדפו עוד אחרי ישראל ולא יספו עוד להלחם שמאמר ולא יספו עוד להלחם פירושו ישראל עם אנשי דוד. אבל כאן הגיד הכתוב וישב העם מרדוף אחרי ישראל ודע כי מה שחשך יואב ומנע מבא בדמי' הוא את העם הנז' הם אנשי דוד כי אנשי ישראל חשוכים הם מאליהם מרדוף כי נרדפים הם ולא רודפים:

**יז**

**ויקחו** את אבשלום כו' הר"דק ז"ל אל הפחת הגדול חפירה גדולה היתה ביער. מאד אמר מאד לפי שהפחת היה גדול ומלאוהו באבנים על אבשלום ועוד מעל הארץ הציבו הגל הגדול. לאהלו כתיב בלא י"וד הרבים ויש בו דרש לפי שהיו נכלמים מן המרד שעשו לא התחברו יחד אלא כל אחד ואחד נס לאהלו ע"כ:

**ולע"דן** לדקדק אוי' אל הפחת הגדול בה"א הידיעה הפחת הגדול. הכוונה ויקחו את אבשלום ואין מיד אנשי דוד מציל את אבשלום לא בחיים ולא במות להוליכו אל קברו ומצבתו וזה כיון באו' ויקחו את אבשלום שאין מידם מציל שבעודם מציבים עליו גל גדול ברחו איש לאוהליו והיינו או' וכל ישראל נסו איש לאוהליו. ואמר אל הפחת הגדול

פשוטו בפחת גדול אשר ביער ההוא אמנם ב"הא הידיעה רמז אל שוחה עמוקה פי זרות הוא גהינם ששם נפל שדוד וזה יוכיח וישליכו אותו ביער וסופו יורש גהינם הפחת הגדול דא"לכ וישליכו אותו אל הפחת הגדול אשר ביער הי"לל אלא שאביו העלהו בתפילתו כמו שיבא. ואפשר עוד במ"ש ויקחו את אבשלום וישליכו אותו שהי"לל וישליכוהו להודיע כי לא השליכו כי אם אותו ר"ל גופו לא ראשו כי לקחו ראשו להודיע שנהרג פן ינכרו צרימו ויש הוכחה מהמדר' כמו שנזכיר בפסוק אבשלום בני דאייתי רישיה לגביה גופיה:

**יח**

**ואבשלום** לקח [ויצב] לו כו' במ"ר פ"ט כתוב ואבשלום לקח ויצב לו בחייו מאי לקח א"ר שמעון בן לקיש שלקח מקח רע לעצמו את מצבת אשר בעמק המלך א"ר חנינא בר פפא בעצה עמוקה של מלכו של עולם שנאמ' כה אמר ה' הנני מקים עליך רעה מביתך ולקחתי את נשיך כו' ודכוותיה וישלחהו מעמק חברון א"ר חנינא בר פפא בעצה עמוקה של אותו צדיק שקבור בחברון ידוע תדע כי גר יהיה זרעך. כי אמר אין לי בן וכתוב אחר אוי ויולדו לאבשלום שלשה בנים ובת אחת ושמה תמר אמ' רב יצחק בר אבדימי שלא היה לו בן ראוי למלכות ע"כ. **ולע"דן** לדקדק מאי קשיא ליה מאי לקח ומהו המכריע לפרש את מצבת אשר בעמק המלך בעצה עמוקה של מלכו של עולם מה העצה זו ומה צורך שהביא ודכוותה וישלחהו מעמק חברון כו' ויש לדחות לפי שבשניהם פירש ר' חנינ' בר פפא לשון עצה ודרך הגמר' להביא יחדיו ממרות כשהם מאו' א' ואעפ"י שאינ' מתייחסו' כ"ש כשהם מתייחסות קצת בלשון כמו העניין הזה שבשני המקומות פירשו עמק לשון עצה עמוקה.

**ונראה** דקשיא ליה יתור לקח דהי"לל ואבשלום הציב לו בחייו ועוד שהוא מנגד למ"ש ויצב לו שנרא' שהוא בנאו על ידו והציב לו על שמו ואו' לקח נראה שלקחו כן בנוי על תילו. ועוד העמק הזה הוא עמק יהושפט וא"כ איך קראו עתה עמק המלך ועדין לא בא יהושפט לעולם ואם הכותב הספר קראו כן ע"ש העתיד הי"לל עמק המלך יהושפט ולא המלך סתם לזה אמרו מאי לקח שלקח מקח רע לעצמו למרוד באביו והכוונה בזה שאעפ"י שנגזר מאת ה' הנני מקים עליך רעה מביתך לא יוכרח שיהיה אבשלום הוא הקם אבל מרוע הבחירה והיותו חייב נתגלגלה חובה ע"י חייב וזהו אומ' שלקח מקח רע לעצמו שלא היה מוכרח שיהיה על ידו וזהו את מצבת אשר בעמק המלך שהעצה עמוקה של מקים רעה מביתך אשר ה' צבאות יעץ לתועלתו של דוד לכפרת אשמיו הנה היה אבשלום הסיבה המסבבת כן וזהו את מצבת אשר בעמק המלך ר"ל אותה

המצבת אשר היה צריך להצב את העצה של עמק המלך מלכו של עולם אבשלום הציבו ברוע בחירתו ונעשה הרצון האלהי שלא יהיה הדבר הזה נעשה ע"י עבד מעבדי דוד שיהיה אכזרי עליו אלא ע"י בנו כמו שאחז"ל מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו שזמר על היותו בורח מפני בנו ולא מפני עבד מעבדיו נמצא העצה הזאת עצה לטובתו של דוד אלא שנמשך פורענות לאבשלום מבחינת מגלגלין חובה ע"י חייב ודכוותיה וישלחהו מעמק הברון שהגלות ההוא נעשה לטובתן של ישראל בעצת אברהם אבינו אשר בחברון כדי להציל ישראל מגהינם על כן צורם מכרם הוא אברהם וה' הסגירם נמצאו השני עניינים האלה הנזכרים כאן מתייחסים בלשון ובעניין יחדיו ונענש אבשלו' מטעם מגלגלין חובה ע"י חייב וכן המצריי' במה שהרעו ליש'. ורש"י ז"ל כתב במסכת סוטה פ' המקנא שלקח מקח רע לעצמו וה"ק קרא ואבשלו' לקח השררה הזאת בחייו. ויצב לו את מצבת אשר בעמק המלך עצה עמוקה של הב"ה שהוא מלך עולם שגזר על דוד כן במעש' בת שבע הנני מקים הציב אבשלום אותה עצה וקיימה. מצבת דברו של ה"בה דכתיב לעולם ה' דבריך נצב בשמים ויקרא למצבת על שמו גרם לאותה רעה שתקרא על שמו ויקרא לה כך הוא נקוד בחי"רק היו"ד וצר"י תחת הרי"ש עכ"ל. ואמר וכתוב אחד אומ' ויולדו לאבשלום שלשה בנים הכוונה לו' אלו היה לו בן אחד היינו יכולי' לדחות שמת אבל בשלשה לא יתכן שלא יזכור הכתוב מיתתם אלא על כרחין ה"ק שלא היה לו בן ראוי למלכו' כנז'. ובמסכת סוטה מסיק עוד רב חסדא אמר גמירי כל השורף תבואתו של חבירו אינו מניח בן ליורשו ואיהו קלייה לדיואב דכתיב ויאמר אבשלום אל עבדיו ראו חלקת השדה אשר ליואב ולו שם שעורים לכו והציתוה באש ע"כ דלרב חסדא לא היה לו בן כלל והעונש מידה כנגד מידה כמו שחבירו זרע והוא שרף התבואה כך הוא יזרע בנים ולא יהיה לו בן ליורשו שלא יזכה אל תכלית ההזרעה כדי להניח ברכה כמו שלא הניח להיות ברכה מהזרע שזרע חבירו שהרי שרפה. ואפשר לפרש דרב חסדא בא לתת טעם למה נענש אבשלום בזה והוא משום דשרף תבואתו של יואב וגמירי דהשורף תבואתו של חבירו אינו מניח בן ליורשו רצה לומר הגון ליורשו ולמלא מקומו קאמר והראשון עיקר. וכן תמצא בסמוך בפסוק בדברי הר"דק ז"ל. למדנו מהמאמרים הנז"ל ואבשלום לקח שלקח לו מקח רע לעצמו במרדו באביו ויצב לו בחייו את מצבת אשר בעמק המלך דעמק המלך היא עצה עמוקה למלכו של עולם שיעץ הנני מקים עליך רעה מביתך ומייפה כי דברו לעולם נצב והנה סיבת קיומה ע"י אבשלום ז"ש ויצב את מצבת המלך. ומ"ש כי אמר אין לי בן בעבור הזכיר את שמי מובן עם דברי רבי יצחק בר אבדימי שאמר אעפ"י שיש לי בנים שלשה עכ"ז אין לי בן ר"ל אין בהם

נחשב לי לבן שיהיה הגון וראוי לבעבור הזכיר שמי עליו שיהא הגון למלכות שעל טוב כמוהו יזכר שמי ז"ש בעבור הזכיר שמי ולרב חסדא לפי השיטה העיקרית שפירשתי שלא היה לו בן כל עיקר הכתוב כי אמר אין לי כל עיקר קאמר ובעבור הזכיר שמי חוזר לראש הפסוק ויצב לו בחייו מצבת אשר בעמק המלך כי אמר בעבור הזכיר שמי עשיתי זאת כי אמר אין לי בן. ורש"י ז"ל הביא הדרש הנז' כי אמר אין לי בן ממלא מקומי ויהיה חשוב כמותי בעבור הזכיר שמי אקים לי מצבת אבן ובנין חשוב היה ע"כ. והר"דק ז"ל ואבשלום לקח זאת העצה לעצמו להזכיר את שמו וכן ויקח קרח ואמרו כי בזה המקום נזכר אח"כ כי הוציאו עצמותיו מן הפחת הגדול וקברו אותו בזה המקום כי לכך נתכוון הוא שהציב שם מצבה בחייו ויצב לו בחיו חסר י"וד הרבים כמו לאהלו וכמוהו רבים ויש בו דרש כי חסרו חיי אבשלום עשר שנים על שבא על עשר פלגשי אביו לפיכך חסר י"וד שהוא בחשבון עשרה כי אמר אין לי בן ולמעלה כתיב ויולדו לו שלשה בנים ובת אחת היו לו אלא שמתו לפיכך עשה לו המצבה הזאת להיות לו לזכרון אחר מותו שהיו אומרים יד אבשלום ויד פירושו מקום וכמוהו רבים ובדברי רבותינו ז"ל יש מי שאומר שהיה לו בן אלא שלא היה הגון למלכות ומהם אמרו גמירי שכל השורף תבואתו של חבירו אינו מניח בן ליורשו והוא שרף תבואתו של יואב וי"ת לית לי בר קיים בדיל לאדכרא שמי ע"כ מוכיח בדבריו שרב חסדא סובר שלא היה לו בן כלל. וכן הרל"בג ז"ל שמתו השלשה בנים והבת. ומהרי"א ז"ל חלק על הר"דק ז"ל ב"מש שאח"כ הוציאו עצמותיו מן הפחת כי לא נזכר בפסוק שהוציאום משם ולכן אחשוב שכוונת הכתוב לו' כי רבות מחשבות בלב איש ועצת ה' היא תקום כי הנה אבשלום הציב לו מצבה בחייו מצבה יפה בעמק המלך בעבור הזכיר שמו כי הבנים והבת שזכר למעלה מתו והיה קורא לה יד אבשלום ר"ל מקום אבשלום והוא לא זכה להקבר שם כי אם בפחת הגדול ביער ע"כ. **ול"עדן** שבדברי ר' יצחק בר אבדימי דסבר שלא היה לו בן הגון למלכות ניחא אומרו אין לי בן ר"ל הגון דאם משום שלא היה לו בן הציבה ולמה נתייאש ויכול הוא להוליד עדיין כמה בנים אלא הגון כיון שלא הצליח כאשר נולדו לו איך יצליח בבני הזקנה למלכו' ולרב חסדא ניחא טפי שאעפ"י שהיו לו בנים בחיים חייתם הציב מצבה זו כי אמר אעפ"י שיש לי בנים סופן שימותו כי גמירי דמי ששורף תבואתו של חבירו שלא יניח בן ליורשו וזהו כי אמר אין לי בן ולא כתיב כי לא היה לו בן. והכתוב מגיד כי לאחוזת קבר ראוי לקחת בכסף מלא וזהו ואבשלום לקח הקרקע בדמים יקרים כדי לבנות עליו ויצב לו לקבורתו בעודו חי את מצבת כו' ואמר בחייו חסר יוד הרבים כי החיים שנים חיי העולם הזה והבא לא כן הרשעים שבחייהם קרויים

מתים מבחינת הנפש שהנפש החוטאת היא תמות והצדיקים במיתתן הם קרואים חיים מפאת הנפש באופן שהאדם השלם בחייו כלול הוא בשני חיים וזהו חי חי הוא יודך. ולבן באבשלום כתיב בחיו האחת בי השנית חיי הנפש לא היה לו. והיותר נראה שלא נעשית המצבה הזאת לקבורה כי אם לזכר בעלמא וזהו בעבור הזכיר שמו. ואבשלום נשאר קבור שם בפחת הגדול ומלבד מה שהכריע מהריי"א ז"ל כן ממה שלא נזכר יכריע כן לשון הפסוק או' שם אל הפחת הגדול ויצבו עליו גל אבנים גדול מאד שסיפור זה של גדול מאד הכוונה להודיע ששם נשאר ולא פקחו מעליו הגל כי גדול מאד הוא. וטעם כפל הקריאות ויקרא למצבת על שמו ויקרא לה כו' נראה כי אבשלום קרא למצבת על שמו דהיינו אבשלום לבד וזהו ויקרא למצבת על שמו ממש אבשלום אמנם אחרי אשר הרים יד למרוד באביו המלך דוד אז ויקרא לה על ידי העולם קראוה יד אבשלום הוסיפו תיבת יד לאמר זאת פעולת שוטני ה' מאת השם והמרים יד במלכות בית דוד וזהו שניקד ה"יוד בחירק והריי"ש בצריי" מלבד היתור ונכלל בזה מה שהרים יד לשרוף תבואת יואב שגמירי שכל השורף תבואתו של חבירו אינו מניח בן ליורשו כי לזה הוצרך אבשלום לבנות לו מצבה זו וזהו יד אבשלום לרמוז גם אל הפרטי ששלח יד לשרוף התבואה של יואב. וכבר זכרתי בתוך ביאור המאמר הנז"ל בדברי רש"י ז"ל ב"מש ויקרא בחירק ה"יוד וצריי" תחת הריי"ש עיין עליו:

**יט כ**

**ואחימעץ** בן צדוק אמר כו' ויאמר לו יואב כו' רש"י ז"ל ובשרת ביום אחר בשורת תשועה אחרת כי על כן בן המלך מת לפיכך לא טובה לך הבשורה הזאת ע"כ וכן הר"דק ז"ל והרל"בג ז"ל. והכריע הרד"ק שהקר"י כי על כן בן המלך מת יותר קרוב כאילו אמר כי על אשר בן המלך מת אין אתה ראוי לבשר. ויש בו דרש כי על כן ועל יושר מת שמרד באביו ע"כ כן לשון כנים אנחנו כמו כן דברת יפה דברת. וכן מהריי"א ז"ל לא איש בשורה רעה אתה כי אתה כהן לאל עליון וביום הזה לא תבשר כי מת בן המלך ויתעצב אל לבו על כן.

**ולע"דן** לתת סברא לאחימעץ והפצרותו אשר הרבה להפציר גם זה יספיק לסברא אל יואב שר הצבא איך הרים יד באבשלום והמלך צוה אליו ביחוד שמרו מי בנער באבשלום ואיך יעבור דבר מלך שלטון. והיה אפשר שאעפ"י שצווה מהמלך ההכרח לא יגונה כי ראה שלולי ה' שהיה להם לא נשאר משונאי ישראל שריד ופליט מעבדי דוד ובמקום שפיכות דמי אנשי דוד אין חולקים כבוד לרב ולא לדוד. והיותר נכון אצלי הוא שאילו יואב היה פוגע באבשלום לא היה הורג אותו שלא לעבור דברי דוד וצוואתו כי הוא פי

מלך ישמור אבל אחר אשר ראה כי מה' יצא הדבר שהיער היה מכלה בעם ישראל מכה נחלה וגם אבשלום מעצמו נלכד באלה כנז"ל והאלה החזיקה בו כנז"ל גבי ויחזק באלה עיין שם מעתה יואב לא נשמר מלגמור הריגתו כי על דברת אלהים אשר עשה הכל והוא סייע מסייע אין בו ממש ולזה הרגו ולזה אמר יואב לנער המגיד לו והנה ראית ומדוע לא הכיתו שם ארצה רצה לומר והנה שמה' יצא הדבר וההתחלה יותר מחצי הכל ומדוע לא הכיתו שם ארצה לגמור ההכאה כי לא תאשם והוא השיב שעכ"ז אחר שהמלך צוה יאשם ואין מידו מציל כי חמת מלך מלאכי מות וזוהי סברת אחימעץ שחשב שהיא בשורה בבחינת שהשי"ת יצא ונלחם בישראל כי הרי היער וכל אשר בו ימחאו כף להרוג בישראל והאלה היה לה לב להנקם מאבשלום ומי יאמר לו ית'מה תעשה אלא חסד ומשפט אשירה אם חסד אשירה ואם משפט אשירה וזהו אומ' ואחימעץ בן צדוק אמר ארוצה ואבשרה את המלך ואעפ"י שאינה בשורה כי לא נעלם ממנו שבן המלך מת אבל תהיה בשורה בבחינת אשר שפטו ה' בעצמו יצא ונלחם בם עפ"י שנים עדים היער והאלה וזהו ואבשרה את המלך כי שפטו ה' מיד אויביו ועכ"ז דחהו יואב כי לא ישקיף המלך אל הפרטי הזה אשר שפטו ה' אבל ישקיף אל הכלל ממיתת בנו שהיא בשורה רעה:

**ויאמר** לו יואב בכלי חמדה בספר דברים דקדקתי כפל השלילו' שתים לא איש בשורה כו' והיום הזה לא תבשר ואחת מהם תספיק ומהו כי על כן בן המלך דקר"י ולא כתיב.

**ונראה** שנוהג שבעולם בחצר המלכות להיות לו נצבים העומדי' לפניו ומהם שולח על הבשורות איש איש יומו בהקף ולזה אמר לא איש בשורה אתה מפאת עצמך שאתה איש טוב ועל בשורה טובה תבא ולא על בשורה רעה כי מוציא דיבה הוא כסיל כמ"ש חז"ל על המבשר בשורה רעה ז"ש לא איש בשורה אתה היום הזה ובשרת ביום אחר זאת ועוד טענה אחרת והיום הזה לא תבש' שלא הגיע יום בשורתך כמנהג הנזכר שכל אחד מבשר יומו ז"ש והיום הזה לא תבשר כלומר אין זמנך היום לבשר עד בא עתך והמהיר בענייניו קודם עיתו לא יצליח כי על כן על הדבר הזה עצמו בן המלך מת שדחק את השעה שאילו האריך זמן מה עד בוא עיתו לא היה מת ז"ש כי על כן בן המלך מת ואפשר לפרש העניין עצמו בסגנון אחר שהשלילה הראשונה היא מפאת הסדר אשר למבשרים לכל אחד ואחד יומו מזה טען לו ראשונה לא איש בשורה אתה היום הזה שאינו יומך ובשרת ביום אחר ר"ל בהגיע משמרתך לשרת בבשורה שיבא. זאת ועוד שהיום הזה איננה בשורה כי בן המלך מת ובשורה רעה היא ולא טובה כמו שחשבת למשפט מבחינת אשר שפטו ה':

**כא**

**ויאמר** יואב לכושי וכו' הרד"ק ז"ל לכושי מבני כוש היה ונתגייר או אפשר שהוא ישראלי והוא שחו' ככושי לפיכך היו קוראין אותו כושי ע"כ וכן מהרי"א ז"ל והביא עוד דברי פרקי ר' אליעזר שמבן ימיני היה אלא מה כושי זה משונה בעורו כך בן הימיני הזה משונה במעשיו רבי אליעזר או' בא וראה כמה תומתו ויושרו של זה האיש שאמר ולא אני שוקל על כפי אלף כסף ע"כל הנה הסכים שזה היה הנז"ל וצוהו שילך ויגיד למלך הדב' כולו מנצחון המלחמה ומיתת אבשלום והוא השתחו' לפניו בחשבו שחסד גדול היה עושה עמו לשלחו היום הזה בבשורה הזאת והתחיל מיד לרוץ וללכת אל דוד כאמור.

**ולע"דן** לדקדק לשון הגד למלך אשר ראית דהי"לל הגד למלך אשר נהרג אבשלום מהו הגד למלך אשר ראית.

**ונראה** שזה מובן בשיטת פרקי רבי אליעזר שהכושי הזה הוא האיש אחד הנז"ל וירא איש אחד ויגד ליואב ויאמר הנה ראיתי את אבשלום תלוי באלה ובזה מובן לע"ד אומ' הגד למלך אשר ראית שהוא מ"ש לו הנה ראיתי את אבשלום תלוי באלה כו'. ואולי יואב לחוס על הכושי אמר לו הגד אשר ראית אותו תלוי באלה לבד שמזה לא היה נמשך לו הזק כי יחשוב המלך שלא יהרגוהו אבל יאסרוהו בנחושתים וזו בשורה טובה מאד אלא שהכושי לרוב חשקו לרוץ לא שת לבו לדברי יואב ובזה יהיה התנצלות ליואב ע"ה מה לו לחוב בדמו של כושי זה והוא משונה במעשיו לטובה כפי דעת פרקי רבי אליעזר כנז"ל או יאמר הגד למלך אשר ראית שאתה לא תאשם כיון שאתה ראית כי מוכרח אתה להגיד מה שראית אבל זולתך יוזק אם ילך להגיד כן:

**כב**

**ויוסף** עוד אחימעץ כו' רש"י ז"ל ולכה אין בשורה מוצאת אין מתת שכר בשורה מצוייה לך היום ע"כ וכן הר"דק ז"ל והוסיף מוצאת לשון מזדמנת כמו וימציאו בני אהרן. והרלב"ג ז"ל ולכה אין בשורה ר"ל שאין בזה בשורה מוצאת הצלחה וטוב למבשר אבל היא כמו נקמה לו כי מת בנו ע"כ וכן מהרי"א ז"ל והוסיף שטען לו שתי טענות האחת למה זה אתה רץ ר"ל למה זה תעמול במרוצה שכבר רץ בראשונה הכושי והוא יגיע לדוד תחילה ואם יתן שכר בשורה אליו יתננה ולא לך והשנית שאין כאן בשורה אצל דוד בבחינת מות אבשלו' בנו כלל כאו' ולכה אין בשור' מוצאת. **ולע"דן** שלהיות אחימעץ הוא שבא בהצלת דוד והעם בגילוי עצת חושי ולכן בחר ג"כ לגמור הענין לבשר מיתת אבשלום וז"ש ויאמר אל יואב ויהי מה וכו' כלומר אפשר שאני אעבור את הכושי אבל עם היות מה שהוא קרוב יותר אל הדעת שהוא יקדים לבא אל דוד עכ"ז אני מתרצה

לרוץ ולבא אחריו כדי שידע דוד ע"ה שעיני ולבי על כל ענייניו ללא תועל' מתן שהרי אפי' ביודעי שקדם הכושי רצתי לבא אליו ז"ש ויהי מה רוצה לומר לו הונח שיהיה מה שקרוב להיות דהיינו שיקדם הכושי לבא אל המלך עכ"ז ארוצה נא גם אני אחר הכושי סברית וקבילית לבא אחרי הכושי אך שידע דוד שאני על משמרת עבודתו ז"ש גם אני אחרי הכושי והשיבו יואב שזה העניין יאות בעניין זולתו טוב לא כנדון זה של בשורה רעה וזהו ויאמר יואב למה זה ר"ל בנדון כזה למה אתה רץ כי אתה בני יקיר לי ולכך אין בשורה כזאת נאותה לכה ז"ש ולכה אין בשורה מוצאת רוצה לומר שאינה נאותה לך ועוד שאין זאת מוצאת על ידך שהרי כבר הוציאה הכושי קודם באך ו"אכ הוא פועל ריק: או יאמר ולכה אין בשורה מוצאת שאין נאות לך שאתה איש טובה להיות מוציא בשורה כזאת מפיך כי דבה היא ועל כיוצא בזה נאמר ומוציא דיבה הוא כסיל זהו שאמר ולכה אין בשורה מוצאת לשון הוצאה כמו מוציא דיבה בפיו כאמור לכך אין בשורה כזאת נאותה להיותה מוצאת בפיך כי דיבה רעה היא כנז"ל:

**כג**

**ויהי** מה ארוץ וכו' רש"י ז"ל ויעבור את הכושי וקדי' ית כושי ע"כ והרד"ק ז"ל ויהי מה יהיה מה שיהיה על כל פנים ארוץ וכן ויעבור עלי מה יעבור עלי מה שיעבור איני חושש ע"כ ומהרי"א ז"ל ויהי מה ארוץ רוצה לומ' עכ"ז ארוץ אני לראות אם הכושי ירוץ יותר ממני או לא ירוץ כמוני וחשב שהמלך עם היות שכבר ידע הדבר מהכושי ישמח בראותו השתדלות אחימעץ במרוצתו ז"ש ויהי מה ארוץ אם להבחין מרוצת הכושי ואם למצוא חן בעיני דוד וזכר הכתוב שעבר את הכושי כי רץ דרך הככר ע"כ:

**כד כה כו**

**ודוד** יושב וכו' ויקרא כו' וירא הצופה כו' ה"רדק זכרונו לברכה בין השני שערים שהיה לעיר חומה לפנים מחומה ושער לפנים משער ובין שני השערים היה מקום הישיבה כמו שנאמר למעלה אל יד השער עד כאן וכן מהרי"א ז"ל:

**ולע"דן** שבין שני השערים הוא מקום קצת מסוכן כי הנאות למלך הוא שיעמוד לפנים מהשני שערים ולא בין שני השערים ולז"א כי בהיות המלך עומד בין שני השערים לזה הלך הצופה לעלות אל גג השער אל החומה לראות פן יבוא איזה רודף חלילה ז"ש וישא עיניו וירא והנה איש רץ לבדו ויקרא הצופה ויגד למלך כי פחד קראהו ורעדה פן הוא איש שלוח מאבשלום פתאום להכות את דוד ולזה קרא אל המלך שלא כמנהג שלא היה לו לקרות אלא לשוער כמו שעשה כן בפעם השנית ז"ש ויקרא הצופה ויגד למלך ולא לשוער ואמר וילך הלוך וקרוב שהוא פשוט אבל כיון לומר שבהתקרבו מעט המרוצה כל עוד שהיה מתקרב היה הולך ולא רץ ז"ש וילך הלוך וקרב הלוך ולא רץ והטעם כדי

לנוח קצת מהמרוצה כדי שיוכל לדבר לפני המלך בישוב ולזה בפעם השנית כשראה עוד איש אחר רץ לא נצטער הצופה כ"כ ולזה לא קרא אז אל המלך כבראשונה אלא ויקרא אל השוער ויאמר הנה איש רץ לבדו ולא אמר הנה עוד איש אחר רץ יען כי הראשון כבר שקט ממרוצתו כנז' הלוך וקרב לז"א בכוון ויאמר הנה איש רץ לבדו שהרי אין עוד זולתו שכבר בטל הראשון המרוצה והצופה היה כמדבר אל השוער דרך כבוד והמלך שומע ויאמר המלך גם זה מבשר שאילו היה רץ מפחד היה לו לראשון ג"כ לרוץ וכיון שהוא לבדו רץ גם זה מבשר ומ"ש הצופה אני רואה את מרוצת רוצה לומר אני רואה בדעתי שנתיישבתי להכיר מרוצת מי היתה והיא מרוצת אחימעץ לא שהיה רץ כעת. ולפי שהפשט שעדיין היה רץ ואמר וילך הלוך וקרב שזו חזוק לדברי המלך שאמר בשורה בפיו ואינו בורח שאילו היה בורח לא היה הולך וקרב אבל היה הולך אל הצדדין ומתרחק מבא אלי שיסתכן יותר אבל זה הלך הלוך וקרב מוכיח כדברי המלך שבשורה בפיו. ומהרי"א ז"ל אמר כי אלו הרצים רבים אולי היו נרדפים ובורחים מהמלחמה אבל אחרי שאינם יותר משנים יורה שהיה גם השני מבשר:

**כז**

**ויאמר** הצופה אני רואה כו' מהרי"א ז"ל וכאשר נתקרב אל העיר הכיר הצופ' שהיה מרוצת הראשון כמרוצ' אחימעץ והמלך [אמר] איש טוב ושלם ולא יברח איש כמוהו מהמלחמ' ולכן לא יהיה בורח כי בודאי אל בשורה טובה יבא כפי טבעו ונפשו ע"כ. והר"דק ז"ל ואל בשורה טובה כמו ובבשורה טובה וכן ואל הארון תתן את העדות כמו ובארון ע"כ **ול"עדן** שאמר איש טוב זה והטוב יהיה נמנע לבשר רע כי מוציא דיבה הוא כסיל ועוד היותו רץ מור' היות בשורה טובה כי אין לרוץ לרע וז"ש ואל בשורה טובה יבא על האופן הנז' שזכרת שהוא רץ כמרוצת אחימעץ שהייתה ידועה מרוצתו:

**כח**

**ויקרא** אחימעץ וכו' הרד"ק ז"ל סגר מסר את האנשים וסגרם בידך ואפש' כי ב"ית באדוני המלך עומד במקום שנים ע"כ. **ולע"דן** שאחימעץ אחר שלמדו יואב שלאיש כמוהו איש טוב אין לו לבשר בשור' רעה כנז"ל לזה נתחכם לומר בשורה טובה שלום כדי שלא יצטע' המלך מה זה ועל מה זה בא וז"ש ויקרא אחימעץ ויאמר אל המלך שלום בקריאה מאז הגיעו ויאמר ברוך ה' אלהיך אשר סיגר העלים המיתה ואמר שלא היה כאן כי אם סגירה שסגר ה' האנשים אשר נשאו ידם באדוני המלך שנמסרו יובן מזה כאילו הוגשו לנחושתים שזה היה רצון המלך שלא להמית את אבשלום בנו אבל יהיה כל ימיו אסור בזיקים ולזה כששאל לו שלום לנער לאבשלום העלים הענין שלא ידע רק זה השליחות

בפיו ואחריו יבא הכושי כי יביא בירור הבשורה בפיו כי בודאי כן הוא שא"לכ למה ישלחו מבשר שני אלא להוסיף בירור בענין זה:

**כט**

**ויאמר** המלך שלום כו' רש"י ז"ל ראיתי ההמון הגדול הומים ונעי' במלחמה לשלוח את עבד המלך יואב ואת עבדך הרי זה מקרא מסורס לשלוח יואב את עבד המלך ואת עבדך לאח' ששלח יואב את עבד המלך זה הרץ אחרי ואת עבדך על עצמו הוא או' ולא ידעתי מה היה אחרי כן ע"כ וכן הר"דק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל והוסיף שאחימעץ היה בדעתו לספר לו כל הדבר בפרטות אכן כאשר ראה שלב המלך דוד על אבשלו' בנו שהרי שאל לו שלום לנער לאבשלום אז העלים ואמ' שלא ידע הדב' אך ראה ההמון הגדול לשלוח יואב את עבד המלך הוא הכושי ואת עבדך על עצמו וכאילו אמ' שהאחד הבא הוא יודע אמיתת הדבר כי לולא זה לא שלחו יואב ע"כ ומהריי"א ז"ל והוסיף דרך שני בלי סרוס המקרא והוא שראה ההמון הגדול והיו רוצים לשלוח את עבד המלך שהוא יואב לשלוח אותו לדוד להודיעו זה ואת עבדך על אחימעץ עצמו שגם כן רצה לשלחני והראשון עיקר ע"כ והדין עמו כי לא היה ולא נברא שעלה בדעתם לשלוח את יואב והוא שר הצבא ואין כן המנהג. ועוד שהי"לל לשלוח את עבדך יואב. ועוד שההמון אין להם יד ושם לשלוח השלוחים כי אם שרי הצבא. **ולע"דן** שדוד המלך לא שאל בדרך שאלה לאמר השלום לנער לאבשלום אבל כתיב ויאמר המלך לנער לאבשלום בלשון פשוט שלום לנער לאבשלום שהרי בדבריך לא הזכרת אלא סיגר את האנשים אשר נשאו את ידם סגירה לבד ואנשים אשר נשאו יד כי אין אבשלום בכלל נשיאות יד לבד שהרי מרד ומלך א"כ מכלל דבריך שלום לנער לאבשלום ולזה ויאמר אחימעץ ראיתי ההמון הגדול של שרי צבאות כל ישראל הומים לשלוח את עבד המלך הוא הכושי אבל יואב השתדל בי לבד ז"ש יואב את עבדך על אחימעץ ולא ידעתי מה דברו אל הכושי וו"או ואת עבדך אינה מיותרת כי מוסף הוא על שליחות הכושי. והעלים העניין גם העלים סדר השליחו' אם שליחו' הכושי קדם או שליחו' אחימעץ קדם. וי"ת חזיתי המונא סגיא' בתר דשלח ית עבד' דמלכ' יואב וית עבדך כו' תרג' לשלוח סמוך לשלוח עבד המל' דהיינו בתר דשל' ית עבד' דמלכא:

**ל**

**ויאמר** המלך סוב כו' רש"י ז"ל סוב התייצ' כה ופנה אל צד אחר והתייצב כה ונשמע מה יאמר זה ע"כ וכן הר"דק ז"ל. וחז"ל אמרו ויאמ' המלך סוב והתייצ' כה ויסוב ויעמוד א"ר אבא בר כהנ' דוכוס איתעבוד אפרכוס ואי הוה אפרכוס איתעביד אסטרלטוס עכ"ל הוקשה להם ז"ל בפסוק השינוי שדוד אמר סוב והתייצב לשון התייצבו' ואח"כ כתיב

לשון עמידה ויסוב ויעמוד לזה דרשו ויעמוד לשון העמדה ומעלה כמו ויעמוד השמן שהוקיר כך כאן הוקיר מעלת אחימעץ והעלהו בגדולה. והוא דקדוק נכון בפסוקים ואליו כוונו חז"ל ב"מש השני פסוקים יחדיו ויאמר המלך סוב והתייצב ויסוב ויעמוד להכריע סברתם מהשינוי הזה כדפרישית. ובזה מובן אומרו והנה הכושי בא לו' שזכה אחימעץ ליטול המעל' שתכף שנתנ' לו והנה הכושי בא שאילו קדם מעט היה מתערב' דוד מהצע' ולא היה זוכה אחימעץ במעל' שזכה אליה ז"ש והנ' הכושי כו'.

**לא לב**

**והנה** הכושי בא כו' בכלי חמד' כתבתי שהכושי הזה חשב למשפט שהמלך ישמח במיתת אבשלום המורד בו ומבקש נפשו וטעה כי האב מרחם על בנו והנה הכושי הבא ויאמר הכושי שאם הוא כושי ממש מארץ כוש שנתגייר מובן או' שנית ויאמר הכושי לו' כי אמירה זו ככושי היתה שהם פתאי' ובלתי יודעים כ"כ. ואם ישראל הוא אלא שנקרא כושי שמשונה במעשיו כמו הכושי שמשונה בעורו גם בזה יובן או' ויאמר הכושי כי דבר בכונה לפי האמת אך לא בבחינת היותו בן לדוד כי לזה אפש' שקראו כושי בענין זה שהאריך מענה לשונו ממה שאמר. והאריך יתבשר אדוני כי בשורה היא בעיניו כי שפטך ה' היום הודיע שהיה משפט ונקמה ממש לא כמו שאמר אחימעץ סגר את האנשים אבל אמר שפטך שכבר נעשית הנקמה והמשפט והיה מאת השי"ת שהוא בעצמו נאחז בסבך האלה ואמר מיד כל הקמים עליך שהקם עליו היה אבשלום ובפרט באו' מכל שתיבת כל ריבה הכל ואבשלום בכלל שהוא ראש הקמים ולזה כשמוע דוד כן ויאמר המלך אל הכושי השלום לאבשלום ב"הא לא כן גבי אחימעץ שאמר שלום כי שם לא היה לשון שאלה אלא אמר מתוך דבריך שאמרת סיגר את האנשים סגירה בעלמא אלמא משמע ששלום לנער לאבשלום כדפרישית במקומו אמנם כאן שאמר שפטך השי"ת לז"א המלך אל הכושי השלום לנער לאבשלום והוא השיבו יהיה כנער אויבי אדוני המלך שכולם יפלו כנופלים ובלי דעת כמו שנפל אבשלום כנער קטן ולז"א כנער אויבי אדוני ולא אמר כנער כאבשלום:

**יט**

**א**

**וירגז** המלך וכו' חז"ל וירגז מהו וירגז המלך הראו ללובלרין שלו ודקרו אותו והלא דברים ק"ו ומה אחימעץ שלא דבר על בנו של מלך לא טובה ולא רעה זכה לכל הכבוד הזה מי שהוא מלמד סניגוריא על בניו של מקו' עא"כו ע"כל. שדקדקו לשון רוגז גם דקדקו או' המלך שבמלך מדבר ודי שיאמר וירגז. המלך למה לי מכאן למדו שרגז עליו והכיר היותו מלך שליט ויש לו לובלרין שלו ומסרו אליהם ודקרוהו וכושי הזה עם היותו כשר

נלכד בפיו מכאן דנו ק"ו והלא דברים וכו'. ובמסכת סוטה אמרו וירגז המלך ויעל על עלית השער וכה אמר בלכתו בני אבשלום אבשלום בני בני הני תמני בני שבעה דאסקיה משבעה מדורי גהינם ואידך איכא דאמרי הקריב רישיה לגביה גופיה ואיכא דאמרי דאתיה לעלמא דאתי עד כאן לשונו:

**ולע"דן** שמלבד הכרח או' שמנה פעמים בני בני הכריחם עוד לשון וירגז כמו שנזכר כן במאמר רבה הראשון שאו' בפי' מהו וירגז המלך לשון רוגז והוא דבר יוצא מההקש. ועוד מה לנו להודיענו ויעל על עלית השער או למקום זולתו. ומהו ויעל על השער דידוע הוא שכיון שהלך אל העליה אשר על השער שעולה הוא א"כ ויעל מיותר וילך אל עלית השער מ"ל ל"זא שהרוגז הזה לא היה על מציאות המית' אלא שראה שסופו יורש גהינם וזהו וירגז המלך שמלך כמוהו לא יאות לו הרוגז על מציאות מיתתו כי מורד היה אבל רגז על שיורד שאול הוא ואינו מהזרות שידע מפי הכושי הטעם שלא חתך אבשלו' שער ראשו לפי שראה שנבקעה גהינם תחתיו וירגז המלך רוגז גדול מעין ויחרד יצחק חרדה גדולה עד מאד שדרשו חז"ל שנכנס גהינם עם עשו ולזה חרד חרד' גדול' עד מאד כי השלמי' אין חרדים על דברי העה"ז ואפי' יהיו גדולי' כי אם על ענייני הע"הב ובזה מובן וירגז המלך ויעל שע"י או' שמנה פעמים בני בני ברוגז ובכיה ויעל לרמוז שהירוד שאול ויעל על עלית השער היא העליה הנאמר' ראיתי בני עליה והנם מעטי' לפי שהבית הוא סוד הבניין חכמות נשים בנתה ביתה חצבה עמודיה שבעה כי ששת ימים עשה ה' את השמים. אמנם העליה סוד הבינה שהיא עליה שעל הבית הנז' והוא על י"ה ודי בזה. או ויעל על עלית השער ויבך שכל בכייתו ונאקתו היה על עלית השער שהיה מעלה אותו מכל שער של שבעה מדורי גהינם וזהו ויעל על עלית השער ויבך וכה אמר דכולי האי ואולי גם זה נכון. והפשט לא יופשט שעלה אל עלית שעל השע' מקו' מוצנע להיות שם אבל וחפוי ראש ואין עולה אליו שם בעליה ההיא. למדנו מהמאמר הזה טעם הרוגז וטע' השמנה פעמים בני בני. וכן הביא רש"י ז"ל בני בני הני שמנה פעמים אמרו רבותינו שבעה דאסקיה משבעה מדורי גהינם וחד דאייתייה לעלמא דאתי עד כאן והרד"ק ז"ל על עלית השער בשער העיר היה עליה על השער ועל גג העליה ההיא היה עומד הצופה כמו שאמר למעלה על גג השער בני בני כן דרך הבוכים שכופלים דבריהם וכן מעי מעי אוחילה וכו' ובדרש כנ"זל עד כאן והרל"בג ז"ל והנה בכה דוד בזה האופן הנפלא על מיתת אבשלום לפי שהיה יודע כי עונותיו סבבו זה ע"כ. ומהרי"א ז"ל פי' והנה המלך נרגז והיה זה לפי שידע שאבשלום לא רצה להרגו וראה שהיא טענה לאבשלום לעשות מה שעשה ולכן בכה והתאבל כ"כ ואמ' מי יתן מותי אני תחתיך לפי שחשב שאין זה

אלא על הריגת אוריה כמ״ש לא תסור חרב מביתך והיה אומר דוד אם על עוני קרה זה לאבשלום מוטב היה שאמות אני בעוני אחרי אשר אנכי חטאתי ואנכי העויתי ולא ימות אבשלו' בעוני עד כאן ובדבריו מובן יתור תיבת אני כי די שיאמר מי יתן מותי תחתיך אני מיותר אבל אמר אני לרמוז לו מאחר שאני חטאתי והעוותי מי יתן מותי מאחר שאני הסיבה. ואולי זה בכלל דברי מהרי״א ז״ל. ומה"רר משה אלמושלינו ז״ל פירש ביתור תיבת אני שהכוונה לפי שאמר מי יתן מותי תחתיך ומיתת המלך לא יתכן להיותה אם לא שיפלו אלפים ורבבות מישראל לז״א שלא בחר כי אם במיתת עצמו לבד וז״ש מי יתן מותי אך שאהיה אני לבדי המת לא שיפלו מישראל כי בשלי אני רשאי ולא בשל אחרים כי ישראל הריני כפרתן. **ולע"דן** לדקדק השינוי שבתחילה אמר בני אבשלום בני בני אבשלום תיבות בני קדמו לתיבת אבשלו' ובסמוך מהפך הסדר מקדים אבשלום ואחר כך אומר בני בני. והיה אפשר לתרץ גם זה במ״ש הר"דק ז״ל שהנוהם בבכיה כופל דבריו וג״כ משנה דבריו פעם מקדים ופעם מאחר. ואפשר שמתחילה רגז על היותו יורש גהינם ולזה אמר וירגז המלך ויבך וכה אמר בלכתו טעם לבכיה הזו והרוגז הזה הוא על בני אבשלום כלומר שהיה בני נשמע אלי כבן מכבד אב ואחר כך מרד בי ולזה אמר מי יתן מותי אני תחתיך שבמות אדם רשע תאבד תקוה ואם היה חי היה שב בתשובה שאין לך דבר עומד בפני התשובה ז״ש מי יתן מותי אני תחתיך שאני בעל תשובה והצער הזה אנא השם יתברך מחול לו ויעלה משאול וישוב להיות אבשלום בני בני שיזכה בעולם הבא ויהיה אבשלום בני בני וזה טעם חילוף הסדר אמנם בתיבת אני המיותרת אפשר עוד שאמר כאן ע״ד מ״ש בגמרא בענין אלישע אחר שאמר ר' מאיר עליו מתי אמות ואעלה עשן מקברו ור' יוחנן אמר גבורתא דקלייה לרביה מתי אמות ואבטל עשן מקברו ועד״ז אמר כאן דוד רואה אני שירד אבשלום למדור תחתון של גהינם ולז״א מי יתן מותי שאמות כדי שאבטל אור גהינ' ממך שאהיה אני תחתיך ותמורתך ותצא אתה משם שאני אהיה בגהינ' תחתיך אם כן לא שאל דוד המיתה מצד עצמה כי אם על היותו יורד שאול כאמור ועל זאת התפלל כי על זאת יתפלל כל תסיד לבל קרוב אליו אש גהינם לא לו ולא לזרעו אתריו וזה טעם שלשה לבכי שבעה להספד שלשי' לגיהוץ ולתספורת כדי לקבל עונשים מן המת:

**ב ג ד**

**ויוגד** ליואב הנה כו' ותהי וכו' ויתגנב כו'. **ולע"דן** לדקדק מאי שנא דגבי ויוגד ליואב כתיב על אבשלום וגבי ותהי התשועה כו' כתיב נעצב המלך על בנו ומהו לאמר נעצב כו'. ועוד שהיה ראוי לכתוב פסוק ויוגד ליואב וכו' סמוך לפסוק ויבא יואב אל המלך

הבית כו' בלי הפסיק בניהם בפסוק ותהי התשועה וכו' ויתגנב כו' והמלך לאט את כו' ונר' כי בענין אבשלום היה נאות לבכות עליו מצד שמת ברשעו ומרדו באביו קודם שישוב וזאת היא הבחינה שבכה והתאבל דוד עליו והשנית היה אפש' לחשוב שבכה דוד לפי שהיה בנו נאה ביותר בשערו מעין דוגמא של מעלן וזאת היא בחינת הפתאים בבכיתם כי הבכיה הראשונה מפאת הנפש של אבשלום וזו השני' מפאת הגוף כנגד הראשון בא כתוב ויוגד ליואב הנה המלך בוכה ומתאבל לא מפאת היותו בנו רק על אבשלום שהיינו מפאת הנפש שהשם מורה על הנפש כנודע גבי ושם רשעים ירקב. אמנם העם טעו בבכית דוד שהיתה מפאת היותו בנו וחרה להם ולזה ויתגנב העם שאילו שמעו שהאבלות על אבשלום כמו שהוגד ליואב היו אומרים הדין עמו כמו שלא נתפעל יואב עד בא דבר העם וז"ש הפסוק ותהי התשועה ביום ההוא לאבל לכל העם יען כי שמע העם ביום ההוא לאמר שהיו אומ' בכונת הבכיה נעצב ונתאבל המלך על בחינ' בנו וזה חייב ההתהפכות התשועה לאבל ביום ההוא ואולי כי שמע העם לשון הבנה כמו וישמע אברהם לעפרון כי שמע העם והבין ביום ההוא שתכלית אותו האבל והבביה היה לאמר לעולם ולהודיע שנעצב המלך על בנו בבחינ' בנו ולא בבחינ' אבשלו' ולזה ויתגנב העם כו' והמלך לאט כו' אז ראה יואב לבא אל המלך יען כי ראה טעות העם וראוי לחוש לטעותם זאת ועוד שהמלך לאט פניו וצעק קול גדול הורה בזה למה שהבינו העם שהאבילות על בנו היה ולזה בא אל המלך הבית כדכתיב ויבא יואב כו' זהו טעם סדר הפסוקי' והר"דק פי' נעצב נפעל עבר כי הוא פתוח ע"כ וחז"ל פירשו נעצב לשון אבילות ולא לשון עצבון:

**ה**

**והמלך** לאט את פניו כו' רש"י ז"ל לאט את פניו כריך ית אפוהי כמשפט האבלים לאט כמו וילט פניו באדרתו הנה היא לוטה בשמלה ע"כ וכן הר"דק ז"ל והר"לבג ז"ל כתב לאט את פניו כסה את פניו כי היה בוש מהתפעל כמו זה ההתפעלות החזק כי אין זה מחק המלכים עד כאן. **ולע"דן** אומרו ויזעק קול גדול תיבת המלך מיותר כי בו עסוקים הפסוקי' ואפשר כי דוד ע"ה לא זעק בקול גדול לזולתו אבל היה הקול אשר זעק גדול בערך היותו מלך והמלכים ידברו בנחת וזהו ויזעק המלך קול גדול בבחינת המלך לא בבחינת הקול עצמו:

**ו ז ח**

**ויבא** יואב אל המלך הבית וכו' לאהבה כו' ועתה קום וכו' מהרי"א ז"ל כתב באלו הפסוקים זה לשונו וקשה אומרו ולשנוא את אוהבך כי במה שעשה דוד הורה שהוא אוהב לאבשלו' לא שהוא שונא את אוהביו. ועוד קשה אומרו כי הגדת היום כי אין לך

שרים והנה הוא לא הזכיר בן ולא דברים יורו כיוצא בזה. גם אומרו כי ידעתי כי לולא אבשלום חי וכולנו היום מתים כי אז ישר בעיניך אין לו הכרח בדבריו כי דוד לא אמר זה ואולי בהיותם מתים יבכה יותר:

**ואחשוב** בפירושם שיואב אמר לדוד שאין ראוי אליו לבכות ולהתאבל מאד מג' צדדים הא' מפאת עבדיך אשר שמו נפשם בכפם למלט נפשך וראוי להסביר להם פנים וזהו הובשת היום את פני כל עבדיך כו' והשני מפאת בניך ובנותיך כי בראות' אותו בובה ומתחרט על מיתת אבשלום שמרד בו יאמרו מה בצע כי שמרנו משמרתו ועתה אנחנו מאשרים זרים אחרי שאבינו היה אוהב את אבשלום אשר מרד בו כאשר יחמול איש על בנו העובד אותו. והצד השלישי מפאת נשיו ופלגשיו ר"ל אשר נשארו בירושלים ששכב אותם לעיני כל ישראל והאדם בטבעו יאהב הנקמה כ"ש בקלון כזה שישכבו את נשיו ואם הוא לא הרגיש בו והיה דואג על נקמת האלהים אשר לקח מידו אבשלום יורה ששמח לבו במה שעשה לנשיו ולז"א הובשת היו' את פני כל עבדיך ונפש בניך ובנותיך ונפש נשיך ונפש פלגשיך שהם שלשה בחינות הנז' ולפי שהנשים והבנים יסבלו את אשר יעש' אם טוב ואם רע אבל עבדיו ואנשיו לא יהיו כן מפני זה חזר ופיר' איך הוביש את פני עבדיו ואמר שהובישם בשלשה פנים הפן האחד לאהבה את שונאיך ולשנוא את אוהביך רוצה לומר שדוד היה בוכה על אבשלום שונאו ויורה שאהבו ולא רצה לראות את עבדיו ויורה בזה שהיה שונא את אוהביו אחרי שהסתיר פניו מהם. הפן השני שהגדת היום כי אין לך שרים ועבדים ר"ל במה שעשית בזה ולא חששת לאנשיך תורה שאינ' נחשבים בעיניך לכלו' ובזה הרי הוא כאילו הכרת היום שאין לך שרי' לשתסביר פנים אליהם ולכבדם שכולם בעיניך כאנשים פחותים מאחר שלא תחוש אליהם כלל והפן השלישי כי ידעתי היום כי לו חי אבשלום וכולנו מתים כי אז ישר בעיניך וזה לפי שהמלחמה בהכרח הוא שתהא כת מנצחת וכת נופלת ואחרי שאתה בוכה על נפילת אבשלום יורה שהיית בוחר שיהיה הדבר בהפך שהוא ינצח ואנו נופלים. ולזה יעצו שיקום וידבר אליהם דברים טובים על נצחון המלחמה כי אם לא יעשה כן לא ילין איש עמו וילכו מעליו ותהיה הרעה הזאת גדולה מכל הרעות משאול ומאבשלום ומהאויבים אשר באו עליו מנעוריו וכן עשה דוד ויצא וישב בשער העיר להקביל פני עבדיו ויודע הדבר והמתחבאים באו לפניו וישתחוו לו אפים ארצה כי שמחה לעם בראות את מלכם מסביר להם פנים כמו שנאמר באור פני מלך חיים עד כאן. וקשה על דבריו בחלוקה השנית שאמר והצד השני מפאת בניו כי בראותם וכו' שלפי דבריו תיבת הובשת נמשכת גם אל את נפש בניך ובנותיך ונמשך גם כן אל את נפש נשיך ונפש פלגשיך וזה אינו

הבנת הפסוק כאשר אבאר בס"ד גם מה שאמר את נפש נשיך ונפש פלגשיך רוצה לומ' אשר נשארו בירושלים קשה שנשים לא נשארו כי אם פלגשים כמו שנאמר את עשר נשים פלגשים. אם לא שיפרש שהם שתי חלוקות את עשר חלק מהם נשים וחלק מהם פלגשים. וזה דוחק. **ולע"דן** כי בפסוק הראשון הזכיר יואב תוכחת מסותרת על שהוביש את פני עבדיו במה שצעק ובכה יותר מדי ומכשיעור עד שנתביישו כל עבדיו ממנו כאילו עשו איזה מרד ומעל בהריגת אבשלום הרודף וז"ש ויבוא יואב אל המלך אל הבית ר"ל במקו' הנסתר יותר בצנעה שלא ישמעו דבריו ויאמ' הובשת את פני כל עבדיך אשר מלטו נפשך היום כלומר שאילו חי אבשלום היה הורג אותך היום ולא היה מאריך אמנם נפש בניך ובנותיך ונפש נשיך ונפש פלגשיך לא היה הורגם היום כי אם למחר או למחרתו עד תומם ז"ש הממלטים את נפשך היום דווקא נפשך וג"כ היו ממלטי' את נפש בניך ובנותיך שהם בסכנה פחות ממך וגם כן הם ממלטים ונפש נשיך ונפש פלגשיך אשר אתך כי הנשים ופלגשים אינם בסכנה אפי' כשיעור הבנים ובנות דאשה כלי זיינה עמה כמו שאמרו בגמרא נמצא תיבת הממלטי' הוא בפרטו' על נפשך היו' דווקא ואת נפש בניך ובנותיך חלוקה שנית לאחר זמן מה היו הורגים אותם ואת נפש נשיך כו' חלוקה שלישית ולהכי לא ערבינהו לכתוב הממלטי' את נפשך ונפש בניך ובנותיך ונשיך ופלגשיך היום כי בדקדוק אמר תיבת היום על דוד לבדו ואמר הממלטים בלשון הווה ולא אמר מלטו בלשון עבר לזרוק בו מרה לאמר עדיין הם ממלטים ועומדים שהרי ישר' הלכו איש לאוהליו ויש חששה פן יקום עליהם מלך ונצטרך לחזור ולהלחם ז"ש הממלטים את נפשך היום. ומ"ש לאהב' את שונאיך צדקו יחדיו דברי מהרי"א ז"ל. **ולע"דן** שונא את אוהביו אחר שבוכה כ"כ על אבשלו' מורה ששונא הוא את אוהביו אשר הרגוהו שאוהביו היו ההורגים שלמלט נפשו ונפש בניו כו' עשו כן והוא בבכיה זו מורה שאוהב את אבשלו' ושונא את אוהביו שהרגוהו ואמר עוד כי הגדת היום ע"י הבכיה והאבלות יתירה כי אין לך שרים ועבדי' שאילו היה לך שרי' ועבדים היה לך לשמוח בהצלתן ולהקל הדאגה. ואמר שרים ועבדים ע"ד אחי ועמי דגבי דוד שפיי חכמינו ז"ל אחי אם אתם נוהגם כשורה ועמי אתם אם חס ושלום לא תנהגו כשורה ארדה אתכם במקל וברצועה כיוצא בזה יאמר בדרך הלצה כי הגדת היום כי אינם לך שרים ועבדים בנושא אחד עצמו אם תכבדם עבדים ואם תבזה אותם שרים שימרדו בך ויוכיח כן אומרו כאן שרים ועבדים ובפסו' הקודם לא כתב אלא פני כל עבדיך שלא הזכיר שרים ואמ' לו יואב אלו הידיעה שנתחדשה לי היו' מבכייתך ואנקתך הייתי יודע אמש לא הייתי עורך מלחמה נגד אבשלום בנך אבל מה אעשה כי ידעתי היום ידיעה

זו כי לו אבשלו' חי וכולנו מתים כי אז ישר בעיניך ועתה איני יכול להחזיר לו הנשמה דמאי דהוה הוה ז"ש כי ידעתי היום ולא מקודם כאמור. או יאמר כי ידעתי היום ר"ל עתה ידעתי כי לו אבשלום חי וכולנו מתי' לא תתלה זה בדרך רשעי' צלחה אבל בלי ספק כי אז היה אבשלום ישר ותם בעיניך בראותך שהוא חי וכולנו מתי' היית דן אותנו לרשעי' ולאבשלו' לישר בעיניך. וה"רדק ז"ל כתב ישר תואר כי כולו קמוץ ע"כ:

**ועתה** קום צא כו' רש"י ז"ל כי אינך יוצא כי אם אינך יוצא וכן הרד"ק כמו וצמית והלכת ואם צמית ונתן ה' לכם לחם צר ואם נתן ותמאן לשלחו ואם תמאן ורעה לך זאת פועל עבר מוסב לעתיד מפני הו"או וכו' עד כאן. **ולע"דן** שחסרה תיבת אם לומר שאין הדבר תלוי ביציאה לבד שאם יצא ופניו זועפות וכיוצא יות' טוב היה שלא יצא ז"ש כי אינך יוצא ר"ל אעפ"י שתצא אם תהיה בזעף כי אינך יוצא כלומר כאילו אינך יוצא בה' נשבעתי אם ילין איש אתך וכו' ואמר יואב ורעה לך וכו' כלומר כשתשער כל הצער והרעה הבאה עליך מנעוריך ועד עתה יחדיו זאת תכריע את כולם יחדיו:

**ט**

**ויקם** המלך וכו' רש"י ז"ל וכל ישראל נס לאוהליו אותם שהיו עם אבשלום עד כאן. **ולע"דן** אומרו וישראל נס לאוהליו שהוא מיותר שכבר אמר כן למעלה כשנהרג אבשלום וכל ישראל נסו לאוהליו. ונרא' כי המלך קבל עצת יואב במה שישב בשער כדי שיבואו להקביל פניו וזה היה סיבה שכל ישר' נס לאוהליו כאילו רצה הכתוב לומר שאילו לא עשה כן היה יהודה אשר עם דוד הולכים מאתו ולא ילין איש אתו אבל עתה ישר' לבד נם כנז' למעלה ולא נתוספו עליהם מהעם אשר עם דוד. ואפשר עוד שישראל אם היו שומעין בבכית דוד והתאבלותו אמרו נבאש באנשיו ונשוב עליהם אכן כעת שדוד עשה שלום עם אנשיו אז ויש' נס לאוהליו כלומ' שלא נהפכו אל הרודף:

**י**

**ויהי** כל העם נדון כו' רש"י ז"ל נדון מתוכחים זה עם זה. וכן פי' ה"רדק ז"ל כתרגומו מעל אבשלום שלא יהיה עלינו (וגמרו) [וכנגדו] להלחם עמו ות"י מלות אבשלו' עד כאן וה"רלבג ז"ל כל העם נדון שהיו מריבי' קצתם עם קצתם לאמר שראוי להם להשיב המלך שהציל אותם מכף אויביהם ומלטם מיד פלשתים אחר שכבר מת אבשלום שמשחו עליהם למלך עד כאן ומהרי"א ז"ל שהיה כל העם נדון ונשפט בכל שבטי ישראל ר"ל שלא היה ביניהם איש יחלוק בדבר כי כולם קבלו עליהם את הדין והיו מודים ואומרי' המלך הצילנו והכוונה באו' המלך הצילנו לומר שלא נחשב לפחיתות הבריחה שברח דוד שמורה על התרשלותו כי הרי כבוד נאה הוא שהוא הצילנו מכף כל אויבנו ומפלשתים ואם כן לא היתי' בריחתו זאת אלא כדי שלא יחטא אבשלום נגדו

וכדי שלא ילחם בו ז״ש ועתה ברח מעל אבשלום אם כן בריחתו היתה לשלימות טבעו ולא לרכות לבבו ח"ו ולא כן היה אבשלום כי אבשלום אשר משחנו עלינו היה מזלו רע שמת במלחמה הראשונ' זה יורה שהאב בכל אשר יפנה יצליח והבן בכל אשר יפנה ירשיע והולידו מזה לאמר אלו לאלו למה אתם מחרישים להשיב את המלך עד כאן.

**ולע"דן** שכוונת ישראל לומר ולידון למה אנו מחרישים האם לראות אם יש בלבו של דוד שנאה ותחרות עלינו זה אין צריך הבחנה כי מודעת זאת שהמלך הצילנו מכף אויבינו ע״י במלחמותיו ובענין פלשתים הוא לבדו מלטנו כנודע מענין פלשתים בענין גלית שהוא קנא לכבוד מערכות ישראל ושם נפשו בכפו וז״ש והוא מלטנו מכף פלשתים והוא דייקא ר״ל הוא לבדו שם נפשו בכפו כאמור. ובזה מובן שאחר עניין פלשתים עם היותו מוקדם בזמן שהוא כמו לא זו בלבד מכף אויבנו שהיה בחברתינו אליו כי אם גם זו והוא מלטנו מיד פלשתים אם כן איך נפחד ממנו והוא חסיד מוסר נפשו על ישראל שמא תאמר היא הנותנת לעלות חימה לנקום נקם בהיותינו כפויי טובה להבריחו לז״א ועתה ברח מן הארץ רוצה לומר ועתה עודנו מחזיק בתומתו לחוס ולחמול תמיד על מערכות ישראל כי לזה ברח מן הארץ רוצה לומר מן הארץ לשלא ימשך לארץ צרה וצוקה כנזכר לעיל והדיח את הרעה מעלינו והכה את העיר לפי חרב. וגם כן בריחתו מעל אבשלום שלא לשלוט עליו של אבשלום והורגו ז״ש מעל אבשלום ולא אמר מאבשלום שברח מבא בדמי אבשלום. עוד אפשר שאמ' ועתה ברח מן הארץ מעל אבשלום ולא מעלינו כי אנחנו הלכנו לתומינו רוב בניין כנזכ' לעיל שמאתים האיש אשר הלכו לתומם ראשי סנהדראות היו ועתה למה אתם מחרישים כי לא תאשמו ועוד שהוא מלך חסד חסדי דוד הנאמנים:

**יא**

**ואבשלום** אשר משחנו וכו' רוצה לומר ועוד הוכחה אלהית מן השמים שהמלכות יאתה לדוד כי משיח ה' הוא שהרי אבשלום להיותו משוח מידינו ולא מאת ה' לזה מת מאליו במלחמה שהרי נחזק ראשו באלה והנפילה הזאת גרמה לו ההריגה ז״ש ואבשלום אשר משחנו ר״ל להיות שאנחנו משחנו אותו ולא הש״י לזה מת במלחמ' ולא אמר נהרג במלחמה ועתה למה אתם מחרישים להשיב את המלך ההגון משיח אלהי יעקב. ואינו נוקם ונוטר כנחש לשתראו ממנו כי הוא מושיענו מכף אויבנו ואם כן ועתה למה אתם מחרישים:

**יב יג**

**והמלך** דוד שלח כו' אחי אתם וכו' רש״י ז״ל ודבר כל ישראל אל המלך כל זה מדברי שליחותו עד כאן שאשלח ליהודה איך דבר כל ישראל בא אל המלך כ"ש עם יהודה

שאתם אחי. וכן מהריי"א שבהיות כוונת כל ישראל רצויה כנז' בפסוק ויהי כל העם נדון כו' הודיעו הדבר לדוד מלכם ואם לא נזכר בכתוב ולכן נתעורר דוד לשלוח צדוק ואביתר לבני יהודה לא לבני ישראל והיו דבריה' למה תהיו אחרונים להשיב אל המלך אחר שכל ישראל כבר באו וז"ש ודבר כל ישראל בא אל המלך להשיב אל ביתו כ"ש אתם שאתם אחי עצמי ובשרי והיה זה להיות דוד משבט יהודה ולמה אם כן תהיו אחרונים ולזה נטה רש"י ז"ל ע"כ והכריח כן שאל"כ איך יאמר דוד חלוף האמת אם ישראל לא באו אליו עדיין אם כן איך אמר למה תהיו אחרונים והר"דק ז"ל תכלית הדברים ששלח לצדוק ולאביתר שידברו הדברים האלה אל זקני יהודה ובעוד שהיה משים הדברים האלה בפיהם הנה דבר כל ישראל בא אל המלך אל ביתו ע"י שלוחים וספרים להשיבו ובעבור זה הפסיק בין הדבקים ודבר כל ישראל בא אל המלך אל ביתו עד כאן וכבר דחה מהריי"א ז"ל זה באומרו שהוא דבר זר שיפסיק בין הדברים שהיה מסדר לצדוק ואביתר. ועוד איך שם בפיהם דברים שלא היו דהיינו למה תהיו אחרונים כאילו כבר קדמו ישראל עד כאן. **ולע"**דן לברר זה העניין האם שלחו ישראל שלוחים מקדם לשליחות צדוק כדעת מהריי"א ז"ל או אם באו שלוחי ישראל אליו בעודו מדבר עמם כדעת ה"רדק כי לדעת מהריי"א יש דוחק שלא נזכ' השליחות מישראל אל דוד כלל וכבר הרגיש מהריי"א ז"ל הדוחק הזה כנז' בדבריו ודבר זה זר מאד כי לא היה הכתוב שותק מדבר כזה שהוא שבחן של יש' שבקשו את דוד מלכם ולשיט' הר"דק קשה שיפסיק בין הדבקים וכמו שהקש' עלי' מהרי"א ז"ל לעיל בסמוך ועוד אקשה לשניהם שאליבא דידהו יחדיו שסוברים שכעת כבר באו שלוחי ישראל אל דוד וקבלם ואם כן יקשה על דבריהם משחז"ל כמו שאזכור ב"סד בפסוק והנה באתי ראשון בית יוסף כל ישראל נקראו על שם יוסף שנאמר אולי יחנן ה' צבאות שארית יוסף א"ל שמעי לדוד כל ישראל גמלוך רעה ואני יותר מכולם וכל ישראל יושבים ומקוים מה אתה עושה עמי אם קבלת אותי כל ישראל באים ומשלימין לך עד כאן ולדבריהם כבר שלחו והשלימו מקדם ומאז ואעפ"י שלא נזכר. ויש לדחות שבאים ומשלימים היינו שיבואו הם מפיהם ומשלימים ולא מפי כתבם אלא הם בעצמם וזהו כוונת הנה באתי ראשון בבחינ' שבא הוא בעצמו לפני דוד וכן צריך לומר כדי לקיים דברי מהריי"א והר"דק אלא שהוא דוחק שפשט הדברים באים ומשלימים נראה שעד עכשיו לא השלימו עדיין. ועוד קשה למהריי"א שפירש שמקודם השליחות של צדוק ואביתר באו שלוחי ישראל אלא שלא נזכר בפסוק יקשה מהשני כתובים הבאים כאחד בלשון עתיד ולמה תהיו אחרונים ולדברי מהריי"א ז"ל כבר הם אחרונים שהרי באו ישראל קודם אליהם. ולדברי ה"רדק ז"ל ניחא הפסוק הראשון שאומר למה תהיו

אחרונים וכו' אבל הפסוק השני האומר אחי אתם וכו' ולמה תהיו אחרוני' כו' בלשון עתיד קשה כיוון דלדבריו קדמו לפסוק זה ביאת ישר' והיינו ודבר כל ישראל בא אל המלך אל ביתו שביני ביני בין השני פסוקים בעוד דוד מדבר אל צדוק הגיעו השלוחים והספרים מישראל ולכך הפסיק בנתי' בפסוק ודבר כל ישראל בא אל המלך אל ביתו אם כן הי"לל בפסוק אחי אתם כו' למה הייתם אחרונים בלשון עבר לא למה תהיו שמורה שעדיין לא באו והיותר נכון בדבר המעוות לא יוכל ליתקן שלא להזכי' כלל למה הייתם אחרונים כיון שאין תיקון ערום כוסה קלון ויעשה בדעת כל דבריו. ונראה לפרש כי עם ישראל היה נדון בינם לבין עצמ' לאמר המלך הצילנו מכף כל אויבינו ועתה למה אתם מחרישי' והויכוח הזה לא יצא מן הכח אל הפועל לשלוח אל המלך להשיבו וכיוצא והדברים האלה נשמעו אל דוד מפי אהובים ואולי חושי הארכי יגלה לו סוד כ"ש כי מראש לא בסתר דברו ישראל רק בפומבי לאמ' המלך הצילנו כו' וכראות המלך שלא יצא מיש' השליחו' אליו ראה לשלוח הוא אליה' והתחיל ביהודה קרוביו ומיודעיו ומשבטו ולזה אמר תהיו אחרונים להשיב את המלך אל ביתו שמא תאמ' לי שאין חשש כי יש' לא עלתה על לבם כך להתקרב אליך באופן שנכון לבנו שאנו נהיה לעולם ראשונים ואפי' שנאחר זמן רב הלואי שאנו נקדים להם שישלימו לז"א להם ודבר כל ישראל ר"ל מה שדברו ביניהם לבין עצמ' בא אל המלך אל תוך ביתו שמתי סודו ואהוביו בשמעם דבר כל ישראל בא הדבר לאזני המלך אל ביתו ממש אבל אין הכוונה בזה ע"י שלוחים וספרים כמו שכתב מהרי"א ויוכיח כדברי לשון בא אל המלך כאילו הוא בא מאליו בלי שלוחים ואולי זהו מה שכוון רש"י ב"מש כל זה מדבר השליחות והפי' הוא כדפרישית אבל שלח להם דעו כי שמעתי מה שדבר כל ישראל ובא אלי אל ביתי לכן אתם אל תתרשלו כי תהיו אחרונים ואתם אחי ועצמי ובשרי ולמה תהיו אחרונים ואפשר לפרש ודבר כל יש' כו' שלא היו מכלל דברי השליחו' אבל לפי שדוד אמ' למה תהיו אחרוני' כו' כאילו יש לו ידיעה מיש' ששלחו אליו לתווך השלום וזה אינו שהרי לא ראינו שלוחים כלל שלא נזכרו בפסוק ודבר כזה לא היה מעלימו הפסוק אם כן בהכרח הוא שלא באו שלוחים מישר' וכיון שכן הוא האמת יקשה אם כן איך יאמר דוד למה תהיו אחרוני' שנראה כגניבת דעתם של יהודה לזה אומר הפסוק ודבר כל ישראל כו' שכותב הספר הנביא ע"ה הוא מליץ בעד דוד לאמר אעפ"י שלא באו אל דוד שלוחים מישראל שעל כן לא כתבתי לך כי אתם עם כל זה בא לו גלוי מאהוביו ז"ש ודבר כל ישראל בא אל המלך בא מאליו כדפרישית רצוני לומר שלא שלחוהו ישראל אבל זולתם הגידו ואם כן דברי המלך נכונים במ"ש לזקני יהודה למה תהיו אחרוני' שהרי היה לו גלוי דעת

ממה שדברו כל ישראל בינם לבין עצמם ואל ביתו באה לו הידיעה הזאת אם כן אומרו אל ביתו אין פירושו להשיב אל ביתו כמו שכתב הר"לבג ז"ל והמפרשים אבל פירושו שאל ביתו בא אליו שמה 1לוי דעת מכל מה שדברו ישראל. והמאמר שזכרתי בפסוק הנה באתי ראשון לכל בית יוסף מכריע כדברי אלה והבן זה. אמנם בפרטי הפסוקים **לע"דן** לדקדק דבר אל זקני יהודה לאמר כפל תיבת לאמר וכן קשה כפל למה תהיו אחרונים פעמים בשני הפסוקים. ועוד אחי אתם עצמי ובשרי אתם הדברים כפולים כי ידוע הוא שהאחים עצמו ובשרו של אדם הם. ולערבינהו אחי ועצמי ובשדי אתם. אתם אתם למה ועוד השנוי שבפסוק הראשון אמר להשיב את המלך אל ביתו ובכתוב השני אמר להשיב את המלך ולא אמר אל ביתו. ונראה כי המלך שלח צדוק ואביתר הכהנים אשר מזרע אהרן להיות אוהב שלום ורודף שלום וזהו אומרו הכהנים שהוא כנתינת טעם למה שלח אלו יותר מזולתם ולהיות צדוק ואביתר בירושלים עם ארון השי"ת שהרי דוד החזירם נאמר ששלח להם שליח שהם יאמרו אל זקני יהודה ויוכיח כן לשון הכתוב שלח אל צדוק ואל אביתר לאמר ששלח להם שליח לאמר אליהם דברו אל זקני יהודה שזקני יהודה ידברו לאמר אל כלל העם למה תהיו אחרונים באופן שלפי זה הדבר יוצא לשלישי מדוד שליח אל צדוק שצדוק ידבר אל זקני יהודה שהם יאמרו אל הכלל למה תהיו אחרונים ודרך ענוה סדר דוד שכלל העם יבואו להשיב את המלך אל ביתו ושיצאו להקביל פניו אבל לא יטריח לזקנים כי אינו לפי כבודם וז"ש בפסוק השני שמדבר עם הזקנים עצמם ולהם אומר אחי אתם ולא אל הכלל ולזה קצר בדבריו ואמר להם למה תהיו אחרוני' להשיב את המלך רוצה לומר אל מלכותו כי לכם יאתה שאתם הזקנים לקבל עול מלכותו ואליכם משפט הגאולה להשיב את המלך דהיינו למלכותו ועל כן לא הזכיר כאן להשיב את המלך אל ביתו דרך מוסר וענוה שאינו שואל מהזקנים עצמם שיבואו הם להשיבו אל ביתו אלא אחת שאל מהם להשיב המלך אל מלכותו לבד נמצאו השני כתובי' הראשון סדר בו מה שיאמרו השלוחים לזקני יהודה שהזקנים יאמרו כן לאנשי יהודה למה תהיו אחרונים להשיב את המלך אל ביתו ובכתוב השני סדר הנוסח הנאות אל הזקנים אחי אתם כו' למה תהיו אחרוני' להשיב את המלך לבד ואילו כל השני כתובים יחדיו אל הזקנים היה לו להקדים ראשונה אחי ועצמי כו' אלא ודאי עם שתי כתות מדברים ובזה מובן הכפל והשנויים. ואמר אחי אתם עצמי ובשרי אתם אפשר ב"מש חז"ל בפסוק אחי ועמי שאמר אחי אם אתם נוהגים כשורה ועמי אם לא תהיו נוהגים כשורה שארדה אתכם במקל וברצועה וז"ש אחי אתם ולא עמי שמעולם לא רדיתי אתכם בפרך ומקל אלא אחי אתם בענין ההנהגה שהנהגתי בכם כאחים ולענין

הקורבה עצמי ובשרי אתם כי כולנו בני איש אחד אנחנו ראש השבט יהודה. ואפשר לפרש בפסוק אחי ועמי אחי על הזקנים וגדולי הדור ועמי על כלל העם והוא פי' נכון ועל פי' זה נפרש כאן אמר אל הזקנים זקני יהודה הנז' בפ' הקודם וז"ש אחי אתם ועל כלל העם אפשר שאומר עצמי ובשרי אתם ועליהם אומר למה תהיו אחרונים להשיב את המלך לקבלת עול מלכותו ולזקנים יאתה להקביל פני המלך ואם כן לפי זה למה תהיו אחרונים להשיב את המלך לכלל העם והפסוק הראשון אל זקני יהודה עצמם והוא הפך מהפי' הקודם והמעיין יבחר שבעת מעשה כתיב ויהוד' בא הגלגלה ללכת לקראת המלך שאומרו ויהודה משמע יותר על כלל יהודה כפי פירוש הראשון. ובמ"ש ודבר כל ישראל בא אל המלך (אל המלך) אל ביתו אפשר לומר דרך דרש שהוא ע"ד מ"ש חז"ל בפסוק כי יהיה להם דבר בא אלי שהדבר עצמו מאליו בא אל משה וזה היה דרך נבואה והשגה אלהית וכיוצא בזה נפרש ודבר כל ישראל בא אל המלך אל ביתו כי רוח ה' דבר בדוד ומילתו על לשונו באופן שדבר כל ישראל אשר דברו בארצם בא אל המלך אל ביתו הוא מאליו בא אל המלך אל ביתו דוגמת כי יהיה להם דבר בא אלי ואו' אל ביתו ירמוז אל בית דוד הוא מלכות שמים:

**יד**

**ולעמשא** תאמרו הלא הלא כו' רש"י ז"ל ולעמשא שהו' שר צבא תאמרו הלא בן אחותי אתה ע"כ והר"דק ז"ל תמרו חסר אלף וכן אשר ימרוך למזימה תחת יואב כי שנא דוד את יואב על שהרג את אבשלום ורצה להסירו שלא יהיה שר צבאו ע"כ וכן הרל"בג ז"ל והוסיף עוד טעם שני שרצה להסיר את יואב על שדבר אל המלך קשות כי בה' נשבעתי כי אינך יוצא כו' או שכתב כן אל עמשא לפתותו כדי שלא יניא את לב יהודה מפני כבוד השררה היותו שם שר צבא עד כאן ומהרי"א הביא הטעם הראשון שלפי שעבר על מצותו שמרו מי בנער באבשלום והרג את אבשלום רצה להורידו מגדולתו. וטעם כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף רוצה לו' כה יעשה לי כמו שעשה לאבשלום וכה יוסיף לעשות רע מאשר עשה עמו אם לא תהיה שר צבא לפני כל הימים תחת יואב. **ולע"דן** לפי שהיה ראוי לעמשא ליירא מדוד כי הוא היה שר צבא לאבשלו' ומשוח מלחמה ללחום עם דוד לזה הוצרך להבטיחו שלא יפחד כי הלא עצמי ובשרי אתה כי בן אחותו השנית הוא לכן אל תירא וזהו לשון הלא כלומ' אין לך לפחד. ובלשון תמרו כתיב רמז לשון מרי ומרד כלומר הלעמשא תמרו כי הלא עצמי ובשרי אתה ואין ראוי להיות סורר ומורה בי אלא להחזיק בידי. ונשבע לו שיהיי שר צבא לפני כל הימים תחת יואב רוצה לומר שהרי במלחמה זו סדר דוד שלשה ראשים יואב ועמשא ואיתי והגדול שבכולם

היה יואב לז"א אם לא שר צבא תהיה לפני כל הימים תחת יואב שיואב יהיה יותר מעולה ועליון עליך ואתה השני לו ותחת יואב כמנהג הויזי"ריש עוד היום במלכות י"רה שיש ראשון ושני ושלישי ויותר:

**טו טז**

**ויט** את לבב כו' הרד"ק ז"ל עמשא הטה את לבב כל איש יהודה ויונתן שתרגם ואתפני דומה שהיה קורא אותו ויט בצר"י היוד והמסר' מעידה שהוא בפתח ה"יוד ואמרו כי שנים הם בפתח ויט עלינו חסד וזה ע"כ ומהרי"א ז"ל ויט את לבב כו' דוד הטה לבב איש יהודה בדבריו הרבים ששלח אליהם ושלחו לו שיבא אל ירושלים הוא ועבדיו ולא יירא ע"כ. **ולע"דן** ויט את לבב שעם היותם פוסחי' על שתי הסעיפים וזה מורה לשון לבב ולא לב הטה אותם דוד בנקל כאילו היו איש אחד שבנקל מהרה יתפתה. או שהטה את לבב כל איש יהודה ועשאם שיהיו יחד כאיש אחד מוסכמי' בענין אחד באין חולק וישלחו אל המלך כו' וסמיך ליה:

**וישב** המלך ויבא עד הירדן ויהודה בא כו' שאמ' ויהודה בא לשון יחיד להורות שכולם יחדיו נטו אחרי דוד בלב אחד כאיש א' וז"ש ויהודה בא הגלגלה ללכת לקראת המלך ולא זו בלבד להקביל פניו דרך כבוד כי אם לסייע להעביר את המלך את הירדן שיש בו עמל ויגיעה כי עצמם ובשרם הוא.

**יז**

**וימהר** שמעי בן גרא כו' מהרי"א כאשר ראה שמעי שמת אבשלום ודוד שב אל ירושלים חשב שידיח עליו את הרעה ולכן בא לקראתו לשאול לו כפרה וסליחה והביא עמו אלף איש וציבא ובניו ועבדיו כדי שדוד יפחד מהענישו פן יהפכו לאויבים כל הבאים עמו וגם כדי שיעמוד לו זכות ציבא והמנחה אשר הביא לדוד עד כאן. **ולע"דן** כי אין ספק ששמעי בן גרא טעה בדמיונו כשחרף וגדף לדוד שחשב שנדחה מהמלכות ונבחר אבשלום כי גנב לבבו בכלל גנבת לבבות ישראל אשר גנב אבשלום והיתה לשמעי שנאת בית שאול שנאה תעורר מדנים ולזה בראותו מפלת אבשלום שמן השמים נלחמו עמו והיער כילה במחנהו אז הכיר כי דוד הוא הראש משיח ה' ואבשלום גונב דעת הבריות היה ולזה כתיב וימהר שמעי בן גרא להיותו בן הימיני שונ' דוד אש' מבחורים כלומר וחרף וגדף לדוד מידי עברו שם ועפר בעפר לזה הוכרח למהר לבא קודם ישראל וירד עם איש יהודה לקראת המלך לא מפאת המלכות לבד כי אם גם מפאת היותו דוד ת"ח וחסיד ראוי להקביל פניו כי הכי' האמת והצדק ומאהבת האמת בא לא מיראת המלכות לבד ז"ש כאן לקראת המלך דוד.

**יח**
**ואלף** איש עמו וכו' רש"י ז"ל וצלחו את הירדן וכו' בקעוהו בתריסהון ועברו ע"כ וכן הר"דק ז"ל וכן ת"י וגזו ותרגם על המעברות על מגיזתאי או פי' ובקעו וכמוהו פן יצלח כאש בית יוסף ותרגום ויבקע עצי העולה וצלח ית אעי דעלתא כלו' עברו ברגליה' כי היה מקום בירדן בעת ההיא שהיו עוברין שם ברגל לפני המלך לבא לפני המלך ע"כ והרל"בג ז"ל וצלחו את הירדן לפני המלך כאילו בקעוהו מרוב עברם שם עד כאן ומהרי"א ז"ל וצלחו את הירדן לפני המלך בעברם לפני אדוניהם ע"כ או יהיה שעברו לפני המלך להורו' להם המקום היותר נמוך לשיעבור בו המלך ושרי צבאותיו כי ברגליהם עברוהו:

**יט**
**ועברה** העברה כו' רש"י ז"ל העברה ספינה קטנה שעוברים בה את עבר רותב הנתל ע"כ וכן הר"לבג ז"ל וכן הרד"ק ז"ל ואמר לעביר כמו להעביר וכן לשמיד מעוזניה (בחיו) [כמו] להשמיד. את בית המלך הנשים והקטנים שלא היו יכולים לעבור ברגליהם ויש לפרש העברה שם לחברת האנשים וכן ת"י כמשמעו מגוזתא ואפשר שהוא קרא הספינה העוברת מגוזתא וכן הוא ולפיכך תרגם ועבר' ועברו. בעברו בירדן כשבא המלך לעבור את הירדן בא שמעי ונפל לו שיכפר לו עונו ע"כ וכן מהר"יא ז"ל. **ולע"דן** לשון ולעשות הטוב בעיניו מוכיח קצת היות העברה הזאת חברת אנשים להעביר על כתפיהן הנשים וקטנים וכמו שאמר הר"דק ז"ל ומהרי"א ז"ל. ואו' ושמעי בן גרא נפל לפני המלך בעברו בירדן על שמעי בן גרא קאמר שעבר הירדן ליפול לפני המלך. ואפשר עוד שנפל לפני המלך בעוד שהיה המלך עובר בירדן בתוך המים כאילו רצה לו' ותבחר מחנק נפשו מות מעצמותיו אם לא ימחול לו וז"ש נפל לפני המלך בעברו בירדן ולא כתיב בעברו הירדן שנפרש כשבא המלך לעבר הירדן כנז"ל בהר"דק ז"ל אבל או' בעוברו בירדן מוכיח שהיתה הנפילה בתוך הירדן וז"ש בעברו בירדן:

**כ**
**ויאמר** אל המלך כו' מהרי"א ז"ל פרש אל יחשוב לי אדוני עון ר"ל שהייתי בקושרים ונטיתי אחרי אבשלום ואל תזכור את אשר העוה עבדך כו' ר"ל בדברים אשר דבר חירופין וגידופין נגדו לפי שהוא היה מתחרט ומודה שחטא ועשה שלא כהוגן ומודה ועוזב ירוחם ע"כ. **ול"עדן** במה שהקדמתי כבר בפסוק וימהר שמעי וכו' ששמעי היה מוטעה בדוד והשנאה העלימה מעיניו חסידות דוד וגניבת לבות ב"ד שגנב אבשלום היא גם היא גרמה לו כן וזה הענין באר שמעי בפיו ואמר אל יחשוב לי אדוני עון שהוא מזיד כי אין ראוי לחשוב אותו לעבדך אלא לחטא שוגג כי מוטעה בך ז"ש כי ידע עבדך כי אני חטאתי שעתה נתחדשה לי ידיעה זו כיון שראיתי השגח' השי"ת בכל עניינך הן בסכל

עצת אחיתופל הן ביער שהיה מכלה בהם כנז"ל מזו ידע עבדך כי אני חטאתי ולא עויתי א"כ אל יחשוב לי אדוני עון אשר חטא הוא וכן כיוצא בזה כבואך לזכור את אשר עשיתי לך בצאתך מירושלים אשר בלי ספק הוא דבר חמור וראוי לשים אותו המלך על לבו על כן איני יכול לו' עליו שישכחהו לגמרי שהוא נמנע לפי שהיה הדבר חמור מצד איכות הפועל עצמו ומצד איכות הזמן שעת הדחק ואל שתי הבחינות אמר בפירוש אשר העוה עבדך מצד הפועל עצמו וכנגד הזמן אמר ביום אשר יצא אדוני המלך וצאתו מירושלם היה יום מר ולא היה לי להוסיף דוחק וצער אשר משתי הבחינות חמור העניין מאד אך אחלה שיקל הענין ואל יזכיר אותו כאילו העוה עבדך במזיד כי שוגג ומוטע' הייתי בכל ועל הכל מסיק ואו' כי ידע עבדך כי אני חטאתי בכל מה שעשיתי הן בקשר שקשרתי עם אבשלום אל יחשוב לי אדוני עון אלא חטא וכן אל תזכור כאילו העוה במזיד אבל זוכרהו כאילו שגגתי ויקל ענשי כי חטאתי ועברתי כאמור ועל זה ענה ואמר אבישי התחת זאת לא יומת ר"ל לו הונח שכדבריו כן הוא שהוא שוגג שגגת לימוד (עושה) [עולה] זדון ז"ש התחת זאת כלומ' אפי' תחת זאת הנז' כי אני חטאתי מחוייב הוא למות כי קלל משיח ה' ואשמו גדול ועוד שהוא שמעי איש יודע חכם חרשים ונבון לחש ושגגת לימוד עולה זדון ז"ש התחת זאת לא יומת שמעי כו' ומ"ש העוה בה"א כי היה די שיאמר אשר עוה עבדך בסמוך בפסוק כי ידע כו' אכתוב בזה בס"ד:

**כא**

**כי ידע** עבדך כו' בילקוט סי' קכ"א ר' שמואל בר נחמני עלה מבבל שאל לר' יונתן מהו דכתיב והנה באתי ראשון לכל בית יוסף ושמעי בן הימיני הוה א"ל ר' יונתן מה הייתם או' בבבל אמר לו כך אנו אומרים כשבא שמעי אצל דוד א"ל מה אחיו של יוסף גמלוהו רעה והוא גמלן טובה כך אני גמלתיך רעה גמול עמי טובה א"ל רבי יונתן יפה אתה או' אלא שמע דבר גדול מהו ראשון לכל בית יוסף שנ' אולי יחנן ה' צבאות שארית יוסף אמר לו שמעי כל ישראל גמלוך רעה ואני יותר מכולן וכל ישראל יושבים ומקוים מה אתה עושה עמי אם קבלת אותי כל ישראל באים ומשלימין לך עכ"ל. **ולע"דן** לדקדק בדברי ר' שמואל בר נחמני שעלה מבבל לשאל האם יכשר בעיניו מה שהיו אומרי' בפסוק זה והוא מ"ש לו כשבא שמעי אצל דוד א"ל מה אחיו של יוסף וכו' דא"כ מהו ראשון דבשלמא לשיטת ר' יונתן ניחא שאני ראשון וכל ישראל תלויים בי אם תקבל אותי באים ומשלימין אחרי. ועוד קשה או' לכל בית יוסף דהי"ל ראשון בית יוסף כיון שאומ' בית יוסף פירושו מה אחיו של יוסף וכו'. וזה יקשה גם על רבי יונתן שרבי יונתן לא הקשה לו דבר מזה אלא אמר יפה אמרתם. ולשיטת רבי יונתן קשה מה לו לשמעי

לקרות את כל ישראל בשם יוסף בפסוק זה דבשלמא למה שהיו אומרים בבבל ניחא בית יוסף דקאמר. ועו' קשה בשיטה הראשונה כי מה שייכות יש לו עם ענין יוסף דמה ליוסף שהם חשבוהו עליו לרעה חשבה אלהים לטובה כ"מש יוסף ע"ה לא כן כאן שהוא חרפו וגדפו. **ונראה** שהם קשיא להו שמעי בן הימיני הוא א"כ איך אמר לכל בית יוסף כי אינו מיוסף ואעפ"י שהיו מתרצים בבבל ואו' כיון שבא שמעי אל דוד א"ל מה אחיו של יוסף גמלו אותו כו' ועם היות תירוץ זה נכון ב"מש בית יוסף עכ"ז להיות קשה לפי' זה או' בלשון לכל בית יוסף כו' כמו שהקשינו לכך בא ר' שמואל בר נחמני לשאול כן מר' יונתן ואמר לו ר' יונתן יפה אמרתם במה שאמרתם כי גם לשיטתי צריך אני לומ' מה שאמרתם כדי שלא יקשה עלי למה הזכיר מלת ישראל בשם בית יוסף דהי"לל ראשון לכל בית ישראל כמו שהקשינו אלא ע"כ רמז ג"כ למה שאמרתם מה אחיו של יוסף וכו' אלא שצריך להוסיף על דבריכם עוד לומר שכל ישראל נקראו בית יוסף כדי שיובן שאמר לו דע בגיני תלויים כל ישראל ואם אתה דוחה אותי כל ישראל לא יבואו אשר בזה מובן או' ראשון ומובן אומ' לכל לא כן לשיטתכם וע"כ אמר יפה אמרתם ואמר ג"כ שמע דבר גדול כי דבר גדול הוא שטען שמעי טענה גדולה מאד והיא כל ישראל מקוים כו'. ושייכות יוסף עם שמעי לשיטת ר' שמואל בר נחמני שהיו מתרצים בבבל ואוי מה אחיו של יוסף גמלוהו רעה והוא גמלן טוב' מחסידותו ועוד שהרי האלהים חשבה לטובה שמלך כי נמחלו לו שלשה עונות שהיו לו שהיה מביא דיבתם תולים עיניהם בבנות הארץ ותשא אשת אדוניו ושהיו מזלזלים בבני השפחות וקורים אותם עבדים לעבד נמכר יוסף ושאוכלים אבר מן החי וישחטו שעיר עזים באופן שאחר שלקה בשלשתן האלהים חשבה לטובה ויוסף הוא השליט אף כאן אני חשבתי עליך לרעה והיה סיבת כפרת עונותיך והאלהים חשבה לטובה וחזרת למלכותך אם כן הענינים מתייחסים מאד לעניין יוסף ואחיו. עלה בידינו מהמאמר הזה תירוץ למ"ש בית יוסף גבי שמעי בן הימיני שמה לו עם יוסף ומובן ג"כ או' ראשון כי מה יתן ומה יוס' היותו ראשון או שני או אחרון. ורש"י ז"ל הביא כדעת ר' יונתן כל ישראל חטאו לך ואני כו' ע"כ והרד"ק ז"ל הביא השתי סברות. והוסיף לו' לפי הפשט לכל בית יוסף לפי שהיה משבט בנימין ושבט בנמין ואפרים ומנשה נקראים בית יוסף כי הוא היה הראש להם ע"כ וכן מהריי"א ז"ל והרלב"ג ז"ל לכל בית יוסף קרא לכלל ישראל יוסף בני יוסף עם שמבני יוסף היו רוב המושלים בישראל ע"כ. **ולע"דן** לדקדק מה טעם קאמר כי ידע עבדך להתנצל מהאשמה גדולה כי ברוב דברים אלו לא יחדל פשע. ועוד קשה כי ידע עבדך כי אני חטאתי ואיך ממעט האשמה ובפסוקים הקודמים הגזים בענין וקראו עון

ואשר העוה עבדך וכאן או' חטאתי ובפסוק הקודם כתבתי ענין נכון בזה עיין עליו ועתה אוסיף בזה לקח טוב ואדקדק אומרו כי אני חטאתי שתיבת אני מיותרת כי חטאתי די. **ונראה** כי שמעי החמיר בעונו שהיה גדול והוא כלל גדול להגזים בחטא כמ"ש משה אנא ה' חטא העם הזה חטאה גדולה ומלבד היותו חמור מעצמו גדל העון מצד היותו שמעי שכל העם שמעו כן ומרדו כמוהו וז"ש אל תזכור את אשר העו' עבדך העוה יוצ' לשני כלו' לא שאני עויתי אבל עשיתי את זולתי שלמד ממני לעשות עון במרדו בך ועתה נותן טעם למה לא יזכור אשר העוה יען כי ידע עבדך כי אני חטאתי ר"ל הכרתי שאותו העון שהעוה זולתי ע"י ידע עבדך שאני אשם בו שהכשלתי אותו ז"ש כי אני חטאתי אני אני חטאתי בתת מכשול שממנו ראו ופרעו מוסר והני לתקן זה העוו' הזה הנה באתי היום ראשון לכל בית יוס' כדי שילמדו ממני שכמו שהייתי ראשון בהכשילם למרוד כן גם עתה אני באתי ראשון לזכות את ישראל שממני יראו וכן יעשו כי היכי דילפו מקלקלתי' לילפו מתקנתא נמצא התיקון באותו העניין עצמו ובאותו האיש דוד ז"ש אני חטאתי בצאתך ואני באתי עתה בבואיך ובאותו פרק באתי היום שהוא יום חזרתך לירושלים מעין יום צאתך:

**כב**

**ויען** אבישי כו' הר"דק ז"ל התחת זאת אם בעבור ההכנעה הזאת שעשה שמעי תכפר לו שלא ימות והוא חטא גדול שקלל את משיח ה' ע"כ. וכן מהרי"א: **ולע"דן** מה שכבר זכרתי בפסוק ויאמר אל המלך כו' שהוא התנצל ששוגג היה ולפי שיטתו של שמעי ענה אבישי וכי התחת זאת שאמרי שאתה שוגג אינך חייב מיתה והלא חייב אתה אפי' על שוגג כי קלל משיח ה' והעון חמור אפי' בשגגתו יכבד ענשו. או יאמר התחת זאת שבא ראשון כדפרישית וכדפירשו חז"ל ראשון לכל בית יוסף מפני זה יבוטל הדין ולא יומת שמעי:

**כג**

**ויאמר** דוד כו' חז"ל אמרו ראה דוד ברוח הקדש אדם עומד ממנו ועתיד לעשות תשועה גדולה ונקרא איש יהודי בזכותו ניצל אמר ה"בה לדוד אתה הצלת את שמעי בשביל שיוליד את הצדיק על שמך אני כותבו שנ' איש יהודי ע"ז נאמ' זכר צדיק לברכ' זה מרדכי ושם רשעים ירקב זה המן וחביריו עכ"ל בילקוט ק"כא. **ולע"דן** לדקדק מי הכריחם לדרשה זו. ולמה דרשו זכר צדיק לברכה על מרדכי ושם רשעים על המן וחביריו. **ונראה** שהכריח הדרשה זאת מהעניין והלשון העניין כי מה טעם לא יומת איש אשר קלל משיח ה' כי לו הונח שימחול עון המרד והקשר שקשר עם אבשלום עכ"ז ראוי להעניש על דבר אשר זדה וקלל משיח ה' ולא יסוגו אחור ישראל שיצדיקו דינו של דוד על שקללו

קללה נמרצת עשה לו כן. והכרח הלשון הוא או' היום יומת איש בישראל דהי"ל מישראל כ"ש שתיבת בישראל מיותרת וכי יעלה בדעת להבין שמאמר היום יומת איש על האומות קאמר עד שהוצרך לפרש דבריו בישראל והלא מובן הוא א"כ לשתוק לגמרי מתיבת בישראל ויכתוב היום יומת איש כי הלא כו' ואגב אורחיהו דקדקו תיבת איש ולא אמ' אדם. עוד דקדקו שחסר בפסוק ה"א התימה דהי"ל ההיום יומת איש על כן הכריחו שדוד טען שאעפ"י ששמעי חייב מיתה כטענת אבישי שאמ' התחת זאת לא יומת שמעי כו' עכ"ז ראוי להצילו בשביל מרדכי הנקרא איש שעתיד לעשות תשועה גדולה בישראל וז"ש היום יומת איש ר"ל אם אנחנו הורגים את שמעי דעו לכם שהיום יומת איש הוא מרדכי ואין ראוי כי עתיד לעשות תשועה גדולה בישראל וז"ש בישראל רמז למ"ש המאמר שעתיד לעשות תשועה גדולה ואו' ונקרא איש נרמז בפסוק מדנקט לשון איש ולא לשון אדם והיינו שהתחיל המאמר ואמר אדם עומד ממנו כו' דפתח באדם וסיי' באיש לרמוז שעליו הוא או' היום יומת איש ואינו בתמיהה אלא בניחותא ולשון היו' דעו שהיו' יומת עם שמעי איש שעתיד לעשות תשועה גדולה בישרא' ולכן ראוי למחול לו עד שיצא אותו הזרע קדוש. ואמר שקראו איש יהודי על שם דוד שבא מיהודה ואמר על זה נאמר זכר צדיק לברכה דקדקו למה אמ' צדיק לשון יחיד ושם רשעים בלשון רבים ועוד הי"ל זכר צדיק ברכה למד לברכה מיותר לזה אמר כי זכרון צדיק העתיד לצאת מחלצי שמעי היה לו לשמעי לברכה שעם היות שקלל את דוד קללה נמרצת עכ"ז העביר על מידותיו ויהפוך את הקללה לברכה והאריך לו' ושם רשעים ירקב על המן וחביריו אמ' לשון רבים. למדנו מהמאמר או' היום יומת איש בישראל על מרדכי קאמר אל נא אחי תתעו להמית היום איש שעתיד לעשות נסים בישראל ורש"י ז"ל כתב היום יומת איש בתמיהה כי היום אני מלך עד עכשיו הייתי סבור לאו זלזל בי אדם גדול כזה אלא א"כ נפסקה מלכותי מאת המקום והוא אמר לו קלל את דוד אבל עכשיו שהוא מתחרט ידעתי כי מלך אני ע"כד ז"ל. מה לי ולכם אפשר לפרשו כמו שפירשתיו למעלה אמר בדברים הרעים שדבר שמעי מה ההזק הנמשך לי או לכם לשבעבורו תהיו לי היום לשטן כי אתם משטיניי אותי לעשו' דבר שיזיקני בעבורו מה שלא הזיקני האם ראוי שהיום יומת איש בישראל כי אם אמיתנו יחשבו שכן אעשה לכל אשר הלכו אחרי אבשלום וזהו הלא ידעתי כי היום אני מלך כאילו עתה היתה התחלת מלכותי ואין ראוי שאסכן עצמי כי אולי לזה לא ימליכוני עליהם ולכן נשבע דוד לשמעי שלא ימות בזה העון ע"כ. **ולע"דן** מה לי ולכם בני צרויה כי תהיו לי היום לשטן בהריגת שמעי שתגרמו שיברחו כל ישראל וזהו היום יומת איש בישראל דייקא כי עדיין לא שבו אלי וכטענת

שמעי עצמו כנז"ל או אמר היום יומת איש בישראל מקושר עם כי הלא היום ידעתי כו' והכוונה כי ביום המלך עוז וחדוה ומנהג העולם להתיר אסורים כי יום רחמים הוא והנחה למדינות ובאור פני מלך חיים ז"ש היום יומת איש בישראל והטעם הלא ידעתי כי היום אני מלך על ישראל כלו' היום מלכותי מתחלת כיון שנטרד אבשלום ו"אכ אין ראוי שביום ההמלכה להמית איש כי אם להטיב לעולם או יאמר היו' יומת איש כזה שהלא ידעתי מפיו כי היום כבר אני מלך על ישראל שכולם קבלו עול מלכותי אלא שמחכים לראות מה אעשה עם שמעי ואיך אתנהג עמו ז"ש כי הלא ידעתי על פי שמעי כי היום כבר אני מלך על ישר' והמבשר בשורה טובה כזו צריך לתת מתת כיד המלך לא להרגו:

**כה**

**ומפיבושת** בן שאול וכו' מתוך מה שאמרו חז"ל במסכת שבת פ' במה בהמה יוצאה גופא רב אמ' קבל דוד לשון הרע דכתיב ויאמר המלך איפה הוא ויאמר ציבא אל המלך הנה הוא בית מכיר בן עמיאל בלא דבר וכתב וישלח המלך ויקחהו מלו דבר מכדי חזייה דשקרא הוא כי הדר אלשין עליה עכ"ז קבליה מיניה דכתיב ויאמר המלך אל ציבא איה בן אדוניך ויאמר ציבא אל המלך הנה הוא בירושלים ומנא לן דקביל מיניה דכתיב ויאמר המלך הנה לך כל אש' למפיבושת ויאמר ציבא השתחויתי אמצא חן בעיניך המלך. ושמואל אמר לא קבל דוד לשון הרע דברים הנכרי' חזא ביה דכתיב ומפיבוש' בן שאול ירד לפני המלך ולא עשה את רגליו ולא עשה את שפמו כו' וכתיב ויהי כי בא המלך אל ירושלים ויאמר לו המלך למה לא הלכת עמי מפיבושת ויאמר אדוני המלך עבדי רימני כו' וירגל וכו' כי לא היה כו' ויאמר לו המלך כו' אמרתי אתה וציבא תחלקו את השדה ויאמר מפיבושת אל המלך גם את הכל יקח אחרי אשר בא אדוני לשלום אמר לו אני אמרתי מתי יבא בשלו' ואתה אוי לי כך לא עליך יש לי תרעומת כי אם על מי שהביאך בשלום היינו דכתיב ובן יהונתן מריבעל וכי מריבעל שמו והלא מפיבושת שמו אלא מתוך שעשה מריבה עם בעליו יצאת בת קול ואמר' לו נצא בר נצא נצא הא דאמרן בר נצא דכתי' ויבא שאול עד עיר עמלק וירב בנחל א"ר מני על עסקי נחל ע"כל. ופרש"י ז"ל דברים הנכרים ראה בו במפיבושת כשנהרג אבשלום וחזר דוד לירושלים למלכותו ובא לפניו לא עשה רגליו ולא עשה שפמו כסבור דוד שנכרים דברי ציבא שנצטער על שחזר דוד ולא קשט עצמו ועוד היה מצפה שכשישיבהו במלכות יתנאה ויסתפר לכך לא קבל דבריו ואמר לו אתה וציבא תחלקו השדה והוא השיבו קשה אין לי לצעוק אלא על מי שהביאך לשלום הנה שמצטער על שובו ואם לא שראה דברים הנכרים היה חוזר

בו ממה שאמר הנה נתתי לך כל אשר למפיבושת כי היתה מתנה על תנאי שיראה אמת בדבריו ע"כ והכריח לרש"י ז"ל דברים הנכרים חזא ביה דמשמע שחזא דברים רבי' דברי' שמצטער על ביאתו. למדנו מהמאמר הזה שבא מפיבושת אל דוד והוא מנוול והוא היה מכוון לטובה כדי שיראה דוד כמה נצטער על שיבא לשלום ולשון הרע של ציבא גרם שידון את אשר עשה מפיבושת מאהבה לדון אותו לכף חובה שהיה מצטער על ביאתו. ורש"י ז"ל ולא עשה את רגליו לשון תיקון הוא העברת [שער] שבין הרגלים. (ששמו) [שפמו] נרבון בלעז ע"כ והר"דק ז"ל כתרגומו ולא שטף רגלוהי ולא ספר שפמיה כלו' לא רחץ אפי' רגליו וכ"ש כל גופו ולא גלח אפילו שפמו והוא השער שעל השפה עד כאן. והר"לבג ז"ל לא עשה את רגליו שלא הסיר צפרני רגליו ולא עשה שפמו כר"שי והר"דק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל ופי' או' ומפיבוש' בן שאול והוא בן יהונתן כנהו לשאול לפי שהוא היה גדול וראש היחס להיותו מלך. או יחסו אליו בבחינת דוד לפי שדוד לא נתנהג עמו כבן יהונתן אהובו אלא כבן שאול שונאו שהרי אמר אתה וציבא תחלקו את השדה עם היות כי מפיבושת היה בצער כל ימי היות דוד חוץ לירושלים כי לא עשה את רגליו כו' ע"כ. **ולע"דן** כי אמר ומפיבושת בן שאול ירד לקראת כו' במה שזכרתי בשם הגמרא ממסכת שבת דברים הנכרי' חזא ביה שהקפיד על שירד לפניו מנוול הטעהו לחשוב על מפיבושת שנצטער על שבא לשלום ולכך לא עשה את שפמו וז"ש ומפיבושת בן שאול ירד לקראת המלך ולא עשה את רגליו כו' שירידתו על זה האופן חייב לדוד להיותו בעיניו כבן שאול שונאו ואין זה בן יהונתן אהובו שהיה לו לשמוח ולהתקשט בביאתו ולרדת מקושט לקראתו א"כ לפי זה בן שאול בבחינת דוד. ואפשר עוד שהוא בבחינת השי"ת כי יחסו השי"ת למפיבושת בן לשאול מפאת מפיבושת עצמו במ"ש גם את הכל יקח אחרי אשר בא אדוני לשלום שאמר חמסי על מי שהביאך לשלום כמו שבא במאמר הנז' בסופו שיצאתה בת קול וקראתו נצא בר נצא נצא הא דאמרן בר נצא שאול וירב בנחל ע"כ אשר בזה מובן או' ומפיבושת בן שאול הוא בזאת הבחינה כמו שאמרה הבת קול נצא בר נצא ולא היה בזה כבן יהונתן לדוד אשר אהבת נפשו אהבו שלא היה ראוי לומר לו אחרי אשר בא אדוני לשלום באור פני מלך חיים ואמר לא עשה את רגליו כנז"ל ואולי הוא כינוי לתשמיש המיטה כעין ורחץ רגליך דגבי אוריה החיתי:

**כו כז**

**ויהי** כי בא ירושלים וכו' ויאמר אדוני המלך וכו' רש"י ז"ל למה לא הלכת עמי לצאת מירושלים כשיצאתי כי פסח עבדך ואיני יכול לילך ברגלי ע"כ והרד"ק ז"ל כי בא ירושלים פי' ויהי כאשר בא דוד ירושלים בא מפיבושת לקראתו ובא שזכר במקום שנים.

עבדי רימני שהלך בלא ידיעתי ואני אמרתי אחבשה לי את החמור ובתוך כך הלך הוא. וארכב עליה אתון הייתה וחמור כולל זכר ונקבה ע"כ וכן מהריי"א ז"ל ויהי כבא דוד ירושלים יצא לקראת המלך והמלך שאלו למה לא הלכת עמי רוצה לומ' כאשר הלכו אהובי והוא השיב עבדי רימני כי אמרתי שיחבוש לי החמור לרכוב עליו כי להיותי פסח לא אוכל ללכ' ברגלי ע"כ. **ולע"דן** לדקדק יתור או' ויהי כי בא ירושלים שכבר קדם זה בפסוק הקודם שבו הודיע איך מפיבושת ירד לקראת המלך וא"כ לא היה צריך להזכיר ביאת דוד ירושלים רק ויאמר לו המלך למה לא הלכת עמי כו'. **ונראה** כי דוד היה בלבו על שלא הלך עמו בצאתו מירושלי' אבל אולי היה דן אותו לכף זכות אולי רימהו עבדו כמו שטען לו אחר כך מפיבושת אבל בראות דוד עניין שני והוא שנתאחר לבוא להקביל פניו עד שנתקרב דוד לבוא ירושלים וזהו שכתוב במ"ש ויהי כי בא ירושלים שמהיות שנתאחר עד כי בא דוד ירושלים אז יבא לקראת המלך ולא קודם בזה מצא לו מקום להתרעם עליו ויאמר לו המלך למה לא הלכת עמי מפיבושת שסופך שאיחר' להקביל פני הוכיח על תחילתך כי ברע הוא מה שלא הלכת עמי והשיב על הכל ויאמר אדוני המלך רוצה לומר חלילה לך לדון אותי במרד ומעל כי אדוני אתה המלך ואין לי אדון זולתך ולא נתעכבתי מבחינת היותי אוהב לאבשלום לבחור בו כאדון ועבדי רימני כו' ונתעכבתי שלא להקביל פניו לקדם למקום רחוק כי פסח עבדך ויוכיח כן שמאמר כי פסח עבדך ידוע הוא ולא היה צריך לומר כי אם עבדי רימני כי אמר עבדך אחבשה לי את החמור וארכב עליה ואלך את המלך אומר כי פסח אני הוא התנצלות לבאשר הוא שם שלהיותו פסח יפחד פן יפול מעל החמור ויתקלקל יותר. ואולי היה ציבא עם דוד ורימהו שלא בא אליו מאז ו"אכ הפסוק יהיה טענה אחת מספקת לשתי התרעומות הנז':

**כח**

**וירגל** בעבדך אל אדני המלך וכו' הר"דק ז"ל וירגל בעבדך עניין רכילו' וכן מן הקל לא רגל על לשונו ע"כ ומהריי"א ז"ל ואדוני כמלאך האלי"ם כו' הוא לומר איני אומר זה בעבור הנחלה כי אינני חושב אותה למאומ' אחרי שבא אדוני לשלום ולכן עשה הטוב בעיניך. **ולע"דן** לדקדק למה נקרא הרכילות בלשון לא רגל. ונראה דלפי הפשט הוא לפי שהרכיל הולך ברגליו לסכסך ולשלח מדני' בין אחים וזהו לא תלך רכיל לשון הליכה וזהו לא רגל שהלך עדיך ברגליו לדבר רכילות בעבדך עוד אפשר שרומז לא רגל על לשונו שהפוט' מים ראשית מדון נעשה לו הרגל טבע שני ז"ש לא רגל וכאן צדק או' וירגל בעבדך אל אדוני רוצה לומר עשה הרגל שהרי דבר עלי פעם ראשונה בי בלא דבר ועתה זאת שנית

כנזכר במאמר הנז"ל בפסוק ומפיבושת בן שאול מכדי חזייה דשקרא הוא כו' ודרך דרש אפשר במה ששמעתי מפה קדוש החכם השלם כמ"הר אלעזר בן יוחי ע"ה תושב טבריה תו"בב שאמר שהרכיל אשר שת בשמי' פיו לדבר תועה על כשרים הנה לשונו תהלך בארץ ואין מקום לשונו הנאות אלא ברגליו ועל כן המעיל המכפר בפעמוניו על לשון הרע כמו שאמרו חז"ל יבוא דבר שבקול ויכפר על דבר שבקול ועל כן צוה שיותנו הפעמונים בשולי המעיל ולא בראש המעיל להורות שבעל לשון הרע לשונו תהלך בארץ כשולי המעיל אף כאן העוש' רכילות ודרך עלי' ז"ש לא רגל על לשונו שהאיש השלם אשר משתמש בלשון לשבח לפאר ליוצרה ולעסוק בתורה איש אשר אלה לו לא רגל ולא דרך ברגלו על לשונו ע"כ דברי פי חכם חן כמו שכתבתי בשמו בכלי חמדה ובזה אבין או' כאן וירגל בעבדך לשון רגל כי דבר תועה אשר לא עלה על לבו א"כ לשונו תהלך בארץ ורגל על לשונו וזהו וירגל בעבדך לשון רגל ואדוני המלך כמלאך האל"ים לדעת תוכן הדברי' כי רוח ה' דבר בך ומלתו על לשונך להשי' ולדע' אם אני דברתי הרכילו' שרגל עלי או אמ' ואדוני המלך כמלאך כו' אמ' הנה הוא דבר עלי כזבי' אש' אין ראוי לדב' דברי' ההם עליך משתי בחינו' האח' ואדוני המלך ואיך אחשוב למרד בך ובמלכותך חלילה זאת ועוד שאתה כמלאך האליים ואיך יעלה בדעתי להלעי' במלא' האליים במוך ולתעתע בו חלילה וזה איני אומ' מפחדי על הנחלה אשר נתת לי כי עשה הטו' בעיניך הן לענוש הן לפטור אבל דברי אלה הם מפאת היותך מלך וכמלאך האלהים ואין ראוי שתהיה עמי בכעס וראוי להתנצל ממך:

**כט**

**כי** לא היה כל בית אבי כו' הרד"ק ומה עלי עוד צדק' כו' מה לי לבקש ממך עוד צדק' שתעש' עמדי ולזעוק אליך שתעזרני כי די לך ששמת אותי באוכלי שולחנך ע"ב והר"לבג כי לא היה כל בית אבי הנ' אמר זה על רוב ההרדפות שרדף שאול את דוד וכן מהרי"י ז"ל והוסיף ולזעוק אל המלך על הנחלה אשר נתן לציבא ע"כ. **ולע**"**דן** מקושר עם מ"ש ועשה הטו' בעיניך כי לא תחטיא השער' שאם תטי' עמי יהיה לפני ולפנים משור' הדין ואם תעש' עמי רעה בדין תעשה וזהו ועשה הטוב בעיניך כי לא היה כל בית אבי כי אם אנשים מחוייבים מות לאדוני ממה שרדפוהו ז"ש אנשי מות ר"ל אנשי' מחוייבים מות לאדוני. או יאמ' אנשי מות אנשים מבקשים מות להמית את אדוני. ואמר כל בית אבי על שאול שהיה רודפו ולא אמ' כל בית זקני אלא בית אבי להזכירו אהב' אביו יהונתן אהבה שאינה תלויה בדבר כדי שיכמרו רחמיו על בנו מפיבוש' ולז"א כל בית אבי ואעפ"י שאביו לא היה כי אם אוהבו כנפשו:

**ל**

**ויאמר** לו המלך למה תדבר וכו' אמרתי אתה כו' במסכת שבת פ' במה בהמה יוצא' אמ' רב יהוד' אמ' שמואל בשעה שאמר דוד למפיבושת אתה וציבא תחלקו את השדה יצתה בת קול ואמר' לו רחבע' וירבעם יחלקו המלוכ' א"ר יהוד' אמ' רב אלמלא לא קבל דוד לשון הרע לא נחלקה מלכות בית דוד ולא עבדו ישר' ע"א ולא גלינו מארצנו ע"כ ופרש"י ז"ל ולא עבדו ישר' ע"א שע"י שנחלק' המלכו' העמיד ירבע' העגלי' שלא יעלו ישראל לירושלים לממשלתו של רחבעם ע"כ והר"דק הביא כן אתה וציבא תחלקו את השד' השד' כולל לכל הנחלה ע"כ והר"לבג ז"ל ולפי שקבל דוד לשון הרע מציב' לא יכול לצא' מהאמנתו לגמרי בדברי מפיבוש' ולזה שם הענין ממוצע בין ההאמנ' ובין הבלתי האמנ' ואמר אתה וציב' תחלקו את השד' ע"כ וכן מהר"י למה תדב' עוד דבריך ר"ל דברי' רבי' אמרתי וגזרתי שאת' וציב' תחלקו את השדה שניכם תחלקו השד' מחצ' מחצ' ומפיבוש' השי' גם את הכל יקח כיון שבא אדוני לשלום אני שמח כ"כ שאיני חושש לנחלה. ועש' דוד זה דרך פשר' שרא' שלא הלך מפיבוש' אחריו בצאתו מירושלי' כי לו הונח שרמהו היה לו לשכו' אתון אחר' וללכ' אחרי דוד ומצד אחר ראה שנצטע' על דוד בשלא עשה את רגליו ולא את שפמו ומפני זה עשה דוד פשרה שיקח ציבא המחצה ומפיבוש' מחצה כ"ש שציב' ובניו היו עובדי' את השדה כולו וראוי שיקח המחצ' בעד טרחו ולא כולו וגם הוא הביא מדר' הנז"ל ע"כ. **ולע"דן** ויא' לו המלך למה תדב' עוד שדבריך הועילו שאמרתי שתחלקו אתה וציב' את השד' עם היו' שמקד' גזרתי ואמרתי לציב' הנ' לך כל אש' למפיבושת ועת' קבלתי דבריך והתנצלות' שאמרתי את' וציבא תחלקו את השדה:

**לא**

**ויאמר** מפיבוש' אל המלך כו' כבר זכרתי דברי חז"ל בפסוק ומפיבושת בן שאול קנטור ממפיבוש' לדוד שאמר מפיבוש' אל המלך גם את הכל יקח אחרי אשר בא אדוני המלך בשלום אל ביתו אמ' לו אני אמרתי מתי תבא בשלו' ואת' עושה לי כך לא עליך יש לי תרעומת כי אם על מי שהביא' בשלו' היינו דכתי' ובן יהונתן מריבעל וכי מריבעל שמו והלא מפיבוש' שמו אלא (שעמ') [שעש'] מריב' עם בעליו כו'. וצריך לדעת מי הכריחם בפסוק זה לפרשו לקנטוריי למה לא נפרשהו לפיוס כפשוטו של מקרא. הן אמת שיש לחז"ל הכרח גדול מהפסוק ההוא שאו' בד"ה ובן יהונתן מריבעל וכי מריבעל שמו הלא מפיבוש' שמו אלא כו' שמזה הוכרחו לפרש הפסוק הזה בקנטורי' כדי שיצד' עליו שם מריבעל אבל עדיין צריכים אנו להבין אולי נמצא הכרח לדברי חז"ל מהפסוק הזה מיניה וביה. **ונראה** להכריח דבריה' מן הפסוק עצמו מיניה וביה ראשונ' או' ויאמ' מפיבוש' אל המל' תיב' אל המלך מיותרת די שיאמר ויאמ' לו מפיבוש' כמו שכתו' בפסוק הקודם

ויאמר לו המלך כו' ועוד קשה לשון גם כי די שיאמר את הכל יקח תיב' גם למה. גם תיבת אחרי אשר בא הי"לל את הכל יקח כי בא המלך בשלום. ולמה אמר בשלום ולא אמ' לשלו' גם תיבת אל ביתו מיות' שמובן הוא א"כ די שיאמר אשר בא אדוני המלך בשלו' לעומת כל זה הכריחו שהיו דברי קנטוריי' ובזה מובן או' ויאמר מפיבושת אל המלך כלו' העיז פנים בו עם היותו מלך שנצטוינו שום תשים עליך מלך שתהא אימתו עליך עכ"ז מלאו לבו לו' כן אל המלך אלמא משמע שדברי קנטור הם ודבריו מוכיחים כן שאמר גם את הכל שכמו שלא נחה דעתו במחצה של ציבא כן יקח גם האח' שלא מדעתי וזהו גם את הכל מוסיף המחצ' של מפיבושת על המחצה שנתת לציבא כי לא זה ולא אותו ברצוני אלא על כורחי ואם היו דברי פיוס הי"לל ויאמר לו את הכל יקח כמו שדקדקתי גם באו' אחרי אש' בא אדוני שנרא' שלא נחה דעתו בביאתו לשלום אבל אחרי אשר בא מה אוכל לעשות כי מה יעלה בידי. גם מלשון או' אל ביתו רמז לו שבא בשלום אל ביתו לבד אבל לו למפיבוש' וכיוצא בו בא במלחמה ובזה מובן שלא אמר לשלום כי בא בשלום אל ביתו דהיינו בבחינת דוד עצמו אבל לא בא לשלום לזולתו ולזה לא אמר לשלום אלא בשלום נמצא כל הפסוק כולו עלה קמשונים וחרולים כמתלהלה יורה זיקים והם הכריחו לרז"ל לו' שנתרעם על ה' שהביאו לשלום ובזה נתישב להם פסוק ובן יהונתן מריבעל וכו' מלבד הקושי שהקשו בפירוש והלא מפיבושת שמו. ועוד מדוקדק בדבריהם אלה אומרו בפסוק ובן יהונתן מריבעל שאין זה נוסח הפסוק אלא הי"לל ומריבעל בן יהונתן אילו היה כן שמו אשר יקראו לו אבל כוון באומ' שבן יהונתן נעש' עתה מריבעל במריבה זו שרב את יוצרו והו' דקדוק נכון בלשון הכתוב שאומ' ובן יהונתן מריבעל וזהו שאמ' היינו דכתי' ובן יהונתן מריבעל וכי מריבעל שהם כמו שני הכרחיות. עלה בידינו הכתוב הזה שהוא קנטוריא ממפבוש' לדוד ובזה מובן כל הדקדוקים הנז"ל שבפסוק אל ילוזו מעיניך כי כולם נכוחים למבין:

**לב**

**וברזילי** הגלעדי כו' רש"י לשלחו ללוותו ע"כ וכן הר"דק ז"ל כתרגומו לאלויותיה וכתי' בירדן וקרי הירדן ושניה' קרובי' ע"כ וכן מהר"י.

**לג**

**וברזילי** זקן מאד בן שמני' שנה רש"י כי איש גדול הוא מא' בעושר ע"כ וה"רדק בשיבתו מחנים כמו בישיבתו במחני' וחסר פ"א הפועל מן השם כמו שחסר מן המקור בשבתו ע"כ וכן הר"לבג ר"ל בשיבתו במחנים או ירצה בזה שהוא כלכל אותו בשיבו במחנים ע"כ. **ולע"דן** לדקדק למה אמ' זקן מאד בן שמני' שנה ודי בפרט בן שמנים שנה ובמ"ש בגמר' במסכ' שבת פי שואל רבה אמ' ברזילי שטוף בזימה היה וכל השטוף בזימה

זקנה קופצת עליו ע"כ שבזה יובן או' זקן מאד ר"ל מאד יותר מכדי שיעור שניו שהיו שמנים והוא היה זקן כאילו הוא בן מאה שנה וזה מצד היותו שטוף בזימה עם אשתו שצריך האדם להיות פרוש כדי שלא תקפוץ עליו זקנה ביותר מכדי שניו. ואמר והוא כלכל שהיה שולח המזנו' מביתו וגם היה הוא מכלכל דבריו במשפט ובסדר נכון האריך לכלכל מערכת מלחמה לבלתי הרבות המזון פן יחס' ולבלתי מעט פן יחלשו כח אנשי הצב' זהו והוא כלכל את המלך בישיבתו מחני' כי איש גדול הוא מאד וגדולתו בעושר ותבונ' לכלכל דבריו במשפט והמזון משלו לנהלם כפי הצורך לבל יחסר כאמור:

**לד לה**

**ויאמר** המלך לברזילי אתה עבור עמי כו' מהריי"א ז"ל שעל ברזילי וביתו אמר המלך שיעבור ויכלכלהו בירושלים שיתן לו מידי שנה בשנה די כלכלתו. **ולע"דן** לדקדק תיבת אתה המיותרת. ותיבת עמדי. ונראה שלא נעלם מדוד תשובת ברזילי שיאמר לו בן שמני' שנה אנכי היום כו' והנה עבדך כמהם לז"א אתה עבור ר"ל אתה בעצמך אני רוצ' שתעבור אתי וכלכלתי אותך לא שאתה צריך לפרנסתי וכלכלתי אבל ימשכו שני תועלות האח' אלי שתהיה עמדי כי איש גדול אתה בעצ' והנהגה כנז' כי איש גדול הוא מאד ודבריו אלה אש' בעניין זה יוכיח בשכל מיליו ז"ש עמדי והשני תועלת לך שלא תהיה ברגולי' כי אם בעיר ה' בירושלי' המקו' אשר בחר ה' לשכן שמו שם ואולי שני התועלות לברזילי האי להיותך עמדי עומ' עם המלך והשני בירושלי' כאמו' ולעומת זה ענהו ברזילי ואמר:

**ויאמר** ברזילי אל המלך כמה ימי שני חיי וכו' הנה השיב על אחרון ראשון דהיינו על מ"ש לו עמדי בירושלי' שהם שייכי לשלימות הנפש לכך הקדים להשיב עליהם ראשונ' כפי הפירושי' הנז"ל לעומתם ענהו כמה שני חיי לשתקבל ממני תועלת עצה ותושיה אם כוונת בזה באו' עמדי ז"ש כי אעלה אל המלך וכנגד מ"ש לתועלתי בירושלי' כמה שני חיי הלא מעט נשארו ויותר נאות והגון וטוב להקבר אצל אבותי כדבסמוך בס"ד:

**לו**

**בן שמנים** שנה אנכי היו' כו' במסכת שבת פ' שואל בן שמנים שנה אנכי היו' האדע בין טוב לרע מכאן שדעתם של זקני' משתנת אם יטעם עבדך את אשר אוכל ואשת' מכאן ששפתותיהן [מתרפטות] ואם אשמע עוד בקול שרי' ושרות מכאן שאוזניהן מתכבדו' אמ' רב ברזילי הגלעדי שקרא הוה דההיא אמתא דהואי בית רבי בת תשעים ותרתין שנין והות טעמא קידרא. רבא אמר ברזילי הגלעדי שטוף בזימה הוה וכל השטוף בזימה זקנה קופצת עליו עכ"ל. ודברי רבא אפשר שבא להליץ ברזילי לאו שקרא הוה אלא שלהיותו שטוף בזימה לא היה טוע' טעם המאכל ואין ראיה מההיא אמתא שהיתה

טועמ' והייתה בת צ"ב שנים כי זה נשתנו עליו סדרי העולם לפי שהיה שטוף בזימה. ורש"י ז"ל האדע בין טוב ובין רע בין מאכל טוב למאכל רע ואחז"ל שטוף בזימה היה לפיכך קפצה עליו זקנה ע"כ הורה כדברי רבא הנז' על הפירוש שפירשתי שהוא אמת דברזילי לאו שקרא הוה. ומהרי"א ז"ל האדע בין טוב ובין רע שאם ירבה לקבל ממנו עצה או לכלכלו ולענגו כנגד העצה הנה הוא פועל בטל כי לזקנתו לא ידע בין טוב ובין רע וא"כ לא יהיה לו טוב טעם כי טעם זקנים יקח ואם יבחר לעשות עמו חסד לענגו הנ' גם הוא פעל בטל וזהו אם יטעו' עבדך כו' הנה א"כ הליכתו לא היה תועלת לדוד ולא לברזילי ע"כ. **ולע"דן** לדקדק או' גבי אם יטעם עבדך בלשון נסתר שלא אמ' אם אטעם לא כן גבי השמיעה דאמר אם אשמע ולא אמר אם ישמע בקול שרים וכו' ועוד או' ולמה יהיה עבדך עוד למשא מהו עוד נראה כמוסיף עוד משא.

**ונראה** כי בעניין המאכל טעם זקנים בטבע ובפרט למי שהוא שטוף בזמה כברזילי שאחז"ל שטוף בזימה היה כנז"ל לז"א אם יטעם עבדך אמנם בעניין השרים והשרות לא אמר אם ישמע כי ישמע וישמע אבל אמר שאין ראוי לאיש זקן בא בימים כי קרבו ימי אבל לשמוע בקול שרים וז"ש אם אשמע ר"ל אם ראוי שאשמע בקול וכו' והוא דקדוק נכון ולפי זה אין מכאן ראיה שאוזני הזקנים כבדות כי לא אמר שלא ישמע אלא שאין ראוי שאשמע כאמו' ואמר לפי הפשט הנה יש לאדוני משא כבד לעשות משפט וצדקה והנהגת עם כבד ולמה אהיה אני עבדך עוד למשא ר"ל מלבד המשא כבד אש' לך יהיה עבדך נוסף עוד עליו או יאמ' די לי שאני משא כבד על עצמי כי כבדתי קצתי על קצתי כמליצת הפייטן וזהו ולמה יהיה עבדך עוד למשא אל אדוני די שאני למשא על עצמי כאמור. ועוד אפשר לפרש במה שזכרתי למעלה שברזילי בזמן העבר היה אוייב ושונא לדוד אלא שעתה השלים עמו ברצות ה' דרכי איש גם אוייביו ישלים אתו לז"א ולמה יהיה עבדך עוד למש' אל אדוני כלו' לא די מה שהייתי בזמן העב' משא על אדוני בהיותי אוייבו שלא הייתי מכיר ערכך אלא שאוסיף עתה להיות עוד למשא אל אדוני בעניין כלכלתי:

**לז**

**כמעט** יעבור כו' רש"י ז"ל הלוייה מועטת יעבור עבדך ללוותך אחר שתעבור את הירדן הגמולה הזאת שאינה טובה לי ע"כ וכן ה"רדק ז"ל [והרל"בג ז"ל] כמעט יעבר עבדך את הירדן ר"ל מעט הוא מה שעבר עבדך את הירדן אל המלך ובהיות העניין כן למה יגמלני המלך הגמולה הזא' בעבו' מעט שהטיבותי לו ע"כ. ומהרי"א ז"ל אמר שטען ברזילי טענ' שנית שבעמל הדרך ימות מהרה קודם לכתו לירושלים וז"ש כמעט יעבור עבדך

את הירדן כלו' במעט יעבו' עבדך את הירדן ומיד ימות וא"כ במקום שיחשוב שגומל לו טובה תהיה רעה וזהו ולמה יגמלני המלך הגמולה הזאת כלו' גמולה רעה שימות בדרך ולזה מוטב הוא שישב בביתו וימו' בעירו **ולע"דן** לפר' ע"ד ה"רלבג ז"ל באופן נאות וידוקדק או' כמעט דלדבריו הי"לל מעט יעבור ועוד ויעבור הוא הרבה ויהיה כדאי לגמולה הזאת לזה אומר אני שברזילי טען ואמר למלך הנה העבר' בירדן אינו דבר קשה אצלי מאד עד שתתן לי גמולה גדול' כזא' חלף עבודתי ז"ש כמעט יעבו' עבדך את הירדן כלו' בדבר מעט ונקל אל עבדך לעבו' את הירדן וא"כ שהוא כמעט ונקל ולא הרבה א"כ ולמה יגמלני המלך הגמולה הזאת על דבר נקל ומעט בעיני. או יאמר ולמה יגמלני המלך וכו' כלומר יגמול אותי הגמולה הזאת יגמלה נא לבני וכדמסיק ישב נא כו' והנה עבדך כמהם כו':

**לח**

**ישב נא** עבדך וכו' רש"י ז"ל עבדך כמהם בנו היה ע"כ. והרד"ק ז"ל ישב נא אחר שאעבור עמך (הרבה) [תרצה] שאשוב בעירי. עם קבר אבי ואמי אמות בעירי ואקבר עם קבר אבי ואמי ע"כ. **ולע"דן** שאמ' לו הנה כ"כ אני חלוש מהזקנה ישוב נא עבדך כלו' בשובי נא ועת' תכף ומיד ואמות בעירי כי הן קרבו ימי למות. או יאמר שא"עפ שהאדם מתפעל בהכרח מראות מיתת זולתו כי גם הוא יומו יבוא אבל בראות קבר אביו ואמו יתפעל יותר כי ידע כי מה שאירע לאבות סימן הוא לבנים ו"אכ בהשטתחו על קבר' ירא' מות לנגד עיניו שסופו למו' גם הוא ויתקן מעשיו ובפרט אם הוא זקן ז"ש ישב נא עבדך ואמות בעירי עם קבר אבי ואמי שבהשתטחי על קבר אבי ואמי הרי אני כמת מרגיש ומצטער ולזה לא כתיב ואקבר עם קבר אבי ואמי כי לא דבר הכתוב הזה אלא בהווה בכל יום תמיד:

**לט**

**ויאמר** המלך אתי יעב' כמה' כו' מהר"י דקדק או' אתי יעבו' שהו' מיות' שכב' אמ' כן ברזילי עצמו והנ' עבד' כמה' יעבו' עם המלך כו' ואמ' שהכוונ' לומר לברזילי מה שאמר' לי והנ' עבדך כמהם יעבור עם המלך אין זה חידו' אלי וכאילו אתה שולחו תמורה כי פשוט הוא שאתי יעבור כמהם כו' אבל כל חפצי ורצוני היה להטיב עמך ממש מלבד מה שיעשה עם בנו וזהו וכל אשר תבחר עלי אעשה לך ע"כ. **ולע"דן** לפי שקשה לאב זקן לפרוי' מבנו יקירו לז"א המלך אתי יעבו' כמה' כאש' אמר' אך במה שאמרת ועשה לו את אשר טוב בעיניך לא כן אלא ואני אעשה לו את הטוב בעיניך כי לעשו' לך נחת רוח חפצתי צדקך ומה שאתה רוצה לעצמך אשר תבחר עלי אעשה לך רוצה לומר אתה

גזור עלי שאני מחוייב לך שהמקדים ובשעת צרה לא יושג ז"ש לשון עלי ולא אמר אשר תבחר ממני אעשה לך.

**מ**

**ויעבור** כל העם וכו' הודיע שהמלך נשק לברזילי והמלך ברכו שהמקום ימלא אוצרותיו ברכה על הכלכלה שכלכל את המלך. או יהיה וישק המלך לברזילי וברזילי ברך למלך שיתמיד שלותו ומלכות דוד כי זקן ונשוא פנים הוא לברך ויוכיח כן מדלא קאמר וישק המלך ויברך לברזילי:

**מא**

**ויעבור** המלך הגלגלה וכו' ה"רדק ז"ל ויעבירו כן כתי"ב וק"רי העבירו ושניה' קרובים חצי עם ישראל קצת עם ישראל שהרי אמר אח"כ וכל (עם) [איש] ישראל באים אל המלך א"כ אות' שעברו עמו מעטים היו ולא היו אלא אותם שהיו בין בני יהודה שעברו עמו בברחו ואלף איש שעברו עם שמעי בן גרא מבנימן ולשון חצי ומחצה אינו אלא על חילוק חלק מהכלל פעמים שהוא חלק כחלק בשוה וזהו ברוב ופעמים אינו בשוה כמו חציו שרפתי במו אש וכן או' עד צואר יחצה והצואר אינו חצי הגוף בשו' וממנו ולמעלה אינו אלא קצת מעט מהגוף ע"כ וכן מהרי"א ז"ל והכריח היות עם יש' מעטי' שאם היו חצי יש' בהעבר' א"כ לא גנבוהו יהודה כי הרי חצי ישראל נמצאו אתם ואם כן למה לא השיבו יהודה כן לישראל מה תלינו עלינו והלא חצי ישראל היו ג"כ בגניבה אלא ודאי חצי לאו דווקא הוא. **ולע"דן** חצי ישראל דווקא דברי' ככתבן אבל אין כוונת הכתוב באו' וגם חצי ישראל העבירו את המלך דא"כ הי"לל וכל עם יהודה וגם חצי ישראל העבירו את המלך מדכתבו בסוף הפ' חוזר לראש שאמר ויעבור המלך הגלגלה כו' וגם חצי ישראל נמצאו שם בה שעתא שהיו באים בזריזות להעביר המלך ומצאוהו בגלגלה והיו שם וכל שארית איש ישראל היו הולכים ובאים וזהו והנה כל איש ישראל וכו' והחצי הנז' עם כל איש ישראל הבאים יחדיו נתרעמו אח"כ.

**מב**

**והנה** כל איש ישראל וכו' הר"דק ז"ל גנבוך שהעבירוך בסתר להשיבך אל המלכות בלא רשותינו ומראי' כאילו אין אנו רוצי' במלכותך יותר אנו רוצים מהם אלא לבזותנו עשו וכל אנשי דוד עמו כמו וכל אנשיך עמך כי עמו היו מדברים וכמוהו את יפתח ואת שמואל כאלו אמר ואותי. וכן כתב מהרי"א ז"ל שבני ישראל לא דברו עם יהוד' מטוב ועד רע אכן עם דוד עצמו דברו ואמרו מדוע גנבוך וכו' ויעבירו את המלך וכו' הכל דברי התרעומת שהיו מדברים עם דוד ואומ' וכל אנשי דוד עמו גם כן מכלל הדברי' שדברו עם המלך וכ"ז בכלל דברי הרד"ק אלא שהוסיף מהרי"א במ"ש שאנשי יהודה

העבירו את המלך ואת ביתו כל אנשי דוד אשר סביביו הם עמו כל עם יהודה הנז' שכולם מסייעים אותם ומליצים עליהם טוב לפני המלך ואו' וכל אנשי דוד הוא נסח כותב הספר יספר ענייניהם וכונת הדברי' עם שלא זכרו אות' בלשונם והנה לא נתרעמו מאחיה' לפי שיש' היו מעטי' והית' הגנב' הזו ההעברה בסתר שלא קראום לבא עמהם והיה זה כמו התנצלות מהם אל המלך שאנשי יהודה גנבוהו ע"כ. **ולע"דן** לדקדק אומ' מדוע גנבוך שאין הכונה על ההעברה בסתר וקודם בא ישראל שכבר אמרו כן בפירו' ויעבירו את המלך אבל הכונה כי חרה להם מאד לפי שהיה בדע' איש יהוד' להורות למלך שהם אוהביו יותר מיש' וא"כ היה זה כמו גנב' דעתו של דוד ז"ש מדוע גנבוך אחינו איש יהוד' ר"ל גנבוך שגנבו דעת' ויעבירו את המלך ואת ביתו את הירדן הלואי עשו פשר' והעבירו את המלך או את ביתו והיו חולקין לנו כבוד להעבי' את א' מהם המלך או ביתו ע"כ היו דברי ישראל ואו' וכל אנשי דוד עמו הוא מדברי כותב הספ' שהכונ' בדבר ישראל נתת דבריהם לדוד שעקר תרעומתן על דוד ולזה הוכרח להיו' עמו כל אנשיו הגבורי' פן יבולע וז"ש וכל אנשי דוד עמו לשמרו. ולא נתרעמו על יש' כמו שפירשתי בפ' ויעבו' המלך ששם נמצאו כל יש' ולא עברו הירדן להעביר המלך ויחדיו עתה נתרעמו עליו כנז"ל.

**מג**

**ויען** כל איש יהודה רש"י אם נשאת כמו משאת פרס מנות המלך וכן הר"דק וי"ל אם נשאת מנח' כמו וישא משא' והוא שם בשקל יושבו' על מלאת ע"כ וכן הרלב"ג. ומהרי"א עם היו' אנשי יש' מדברי' אל המלך לבד וכונת' בתרעומתן על יהוד' להתנצל מן המלך על התאחרות' עד שעבר המלך עכ"ז איש יהודה נדרשו ללא שאלו' וכיונו לד' דברי' האי' קרוב לנו המלך ר"ל ומן הדין לנו הקדימ' מצד הקורב' לקרב קרובינו תחל' והב' ולמה זה חרה לך על הדבר הזה והוא מאמ' קצר. אמ' למה חרה לכם על שבאנו אל המלך שהחרון הזה יורה שלא היית' חפצים במלך שאלו הייתם בכונ' טוב' לא היית' צועקי' על העברתו. הג' האכל אכלנו מן המלך ר"ל האם נתן לנו מתנו' כדי שתהיה עיניכ' רעה בשלנו. הד' אם נשאת נשא לנו מענין כפר' כמו ונשאתי לכל המקו' אמ' העם כפר מה שעשינו נגדו בענין אבשלו' ובזה רמזו היות ישר' נוטי' אחרי אבשלום יותר מהם באופן שצריכי' לכפר' המלך. **ולע"דן** לדקדק או' על איש יש' ולא אמ' אל כ"א במ"ש מהרי"א שאיש ישר' לא התווכחו עמה' כדי שישיבו אליה' איש יהוד' לזה לא יצדק לשון אל אלא לשון על ר"ל על דבריה' השיבו אעפ"י שלא דברו עמם או יאמ' ויען כל איש יהוד' בקושי וזדון דברו על איש יש' וזהו שגרם הקלקול ההוא כדמסיק ויקש דבר איש יהוד'

מדב' איש יש' שדברו איש יהוד' קשות והוא אומ' כי קרוב המלך אלי ולמה זה חרה לך כו' ר"ל ידעתי שכל חרון אפכי אתם יש' מזה אש' חרה לך הוא על הדב' הזה שהו' קרו' אלי ומזה נתעוררו המדנים מהקנא' ז"ש ולמה זה חרה לך על הדבר הזה הנז' קרוב המלך אלי או יאמ' ולמה זה חרה לך ר"ל ולמה זה הענין של כי קרוב המלך אלי גרם לך שחרה לך על הדבר הזה שאמרת מדוע גנבוך כו' האכל אכלנו וכו' ר"ל האם להיותו קרובינו אכלנו ממנו כלו' והוא העלי' עין להיותו קרוב לנו או האם אנחנו לא אכלנו מפחדו האם הוא נשאת נשא לנו מדעתו איזו משאת לומ' תנו לקרובי אנשי יהודה וא"כ שלא היה זה ולא אותו א"כ למה זה חרה לך על הקורבה ולמה נפלו פניכ' וכת"י בהאכל אכלנו מן המלך המיכל אכילנא מנכסי מלכא אם מתנה מני לנא.

**מד**

**ויען** איש יש' וכו' רש"י י' ידו' לי במלך שאנו י' שבטי'. וגם בדוד אעפ"י שהוא קרוב לכם אני משוך בו יותר ממך שאנו עשר ידו' ומדוע הקילותני להיו' אתה קוד' וכי לא היה דברי ראשון לי להשיב את מלכי כלו' לכם בא דברינו אלה להשיבו כנז"ל ודבר כל ישר' בא אל המלך ויקש דבר איש יהוד' לשון התקוששו נראה והושו' דבר איש יהוד' שהראו' אגרת ששלח להם דוד למה תהיו אחרוני' כו' כך פי' באגד' וי"ל ויקש לשון קושי וחוזק וכן ת"י ותקף ע"כ וכן הר"דק והרחיב י' ידו' לפי שהם י' שבטים כי בנימן עם יהוד' ועוד כי אלף איש מבנימן עם שמעי העבירו את המלך וגם בדוד אני אוהב ממך כתרגומו ואף בדוד אנא רעינ' ממך כלו' אע"פ שהו' משבטך. ויקש לשון קושי והמלך היה שותק להם לפיכך חרה לאיש ישר' והלכו אחרי שבע בן בכרי ע"כ והר"לבג י' ידות לי במלך ר"ל באיזה מלך שיהי' וגם בדוד יש לי חלק גדול ממך ואעפ"י שהוא קרובך ולא היה דברי ראשון לי להשיב מלכי ר"ל שכבר היה ראוי לאיש יהודה שימתינו דבר איש ישי להיות' הרוב בדרך שיהיה דבריה' ראשון להשיב את המלך ויקש דבר איש יהודה וכו' וזה כי המלך היה קרוב להם להיותו משבט יהודה וג"כ מצד אחר כי ישיבתו ארץ יהודה וכיון שישיבתו ביניה' היה ראוי שיהיו קודמי' להשיבו שם ע"כ וא"כ ויקש דבר איש יהוד' ר"ל על חזק הטענ' שעם יהוד' קאמ'. ומהרי"א סדר שהיו דבריה' כנגד הטענו' שטענו יהוד' אם למ"ש קרוב המלך אלי השיבו הם י' ידות לי במלך כרש"י והר"דק שהם י' שבטי' ובכל מלך ומלך להם י' ידו' וליהוד' ובנימין ב' ידו' ול"מש אם נשא' כו' לשון כפר כנ"זל השיבו וגם בדוד ר"ל אעפ"י שהוא משבטו אני רוצה בו יותר ממך כי אתה חטאת לו יותר ממני כיון שהוא קרובך לא היה לך למרוד בו ול"מש האכל אכלנו כו' שהורו שהם צריכי' למלך יותר מיהוד' לז"א ישי ולמה הקלותני שזהו קלון באו' עלי כזה

ועל מ"ש ולמה זה חרה לך שכוונו לו' שיש' חרה אפם על ביא' המלך וביתו השיבו הם דרך תמיהה ולא היה דברי ראשון להשיב את מלכי בלי ספק אני שלחתי דברי ראשונ' להשיבו ו"מש ויקש דבר איש יהוד' אינו על הדברים שזכר כי אם על דברי' אחרי' שאמ' בני יהוד' שלא זכר' הכתו' שהרעו בני יהודה בדבריה' ואפ' עוד שאו' ויקש כו' הוא הודע' הכתו' שיותר קשה היה ענין יהוד' בענין אבשלו' ידו במעל יותר מדבר איש יש' כי להיו' ירושל' מבני יהודה ובנימן והלך אבשלו' שמה לכך נמשכו אחריו מהם יותר מאיש יש' וזהו ויקש דבר יהודה וכו' כאלו אמר שעל כן הוצרכו בני יהודה להיות' ראשונ' מעין שמעי בן גרא שלפי שחטא ביותר מדי הוצרך לבא ראשון לכל בית יוסף ע"כ. **ולע"דן** שישראל השיבו על מה שהתפארו בני יהודה בקורבה על זה השיבו ואמ' כי לב ולב ידברו לב ישר' עם לב דוד מלכם כדכתיב כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם ז"ש עשר ידות לי במלך דוד וכמו שאני אוהב אותו כן ג"כ בדוד בקרבו אני אהוב אליו יותר ממך ז"ש וגם בדוד אני ממך ר"ל וגם כמו שאני אוהב אותו עשר ידות כן בשיעור הזה עצמו וגם בדו' אני ממך אוהב וא"כ מדוע הקלותני. או יאמ' עשר ידות לי במלך זולתו וגם בדוד אעפ"י שלא יהיו לי בו עשר ידו' מצד היותו קרוב אליך יהודה אבל עכ"ז וגם בדוד אני יש לי חלק יותר ממך כי הרבוי של ישראל תכריע את איכות קורבתך ועכ"פ אהיה בדוד יותר ממך וא"כ מדוע הקלותני וכו' כי אני נתעוררתי ראשון ביני לביני להשיב את מלכי ז"ש ולא היה דברי ראשון לי ר"ל אעפ"י שלא היה דברי ראשון אל המלך עכ"ז הנה היה ראשון לי כלומר לי ביני לביני היה ראשון להשי' את מלכי ודברך אתה איש יהודה חלש היה כלומר שלא נתעוררת אלא מתוך מה ששמעת מדבר איש ישראל זהו ויקש דבר איש יהודה נתקשה ונתחזק לבוא אל המלך מדבר איש ישראל וכיון שכן א"כ היה לך לכבדני להמתין אלי לבא יחדיו ולפי זה ויקש דבר וכו' הכל מכלל עניית איש ישראל את איש יהודה. וזה הולך בשיטתי שזכרתי למעלה בפסוק ודבר כל ישראל בא אל המלך אל ביתו דהיינו ממש שבא אל המלך בתוך ביתו מה שדברו ישראל בחדרי משכיתם כדפרישית לעיל לא ששלחו אליו כן ע"פי ספרים ושלוחים ובזה מוכיח או' כאן היה דברי ראשון לי להשיב וכו' לי ולא לו למלך כאמור והנכון באומר' ויקש כדעות המפרשים ז"ל כנז"ל:

**כ**

**א**

**ושם** נקרא איש בליעל כוי מהרי"א ז"ל לפי שישר' ויהודה מתווכחים זה עם זה למי חלק יותר בדוד לזה נענה זה הבליעל שהיה איש ימיני ולשנאתו לדוד בעד שאול תקע

בשופר להדיח את ישראל מעל דוד ואעפ"י שהיה שבט בנימין בכלל עם שבט יהודה שהרי באו עם שמעי אלף איש ואמר אין לנו חלק בדוד לא רב כבני יהודה ולא מעט כבני ישראל איש לאוהליו ישראל שאין אנו צריכים למלך כי אם להיות כל איש שורר בביתו ואהלו ז"ש איש לאוהליו ישר' ומהתעוררות הבליעל הזה עלו ישראל מעל דוד עד כאן: **ולע"דן** נמשך אחר כוונת מהר"א ז"ל באופן נאות והוא שלפי שישראל הודו שיש ליהודה חלק מצד היותו משבט יהודה וקרוב אליהם אמנם ישראל טענו מצד הריבוי עם שהם עשרה שבטי' וגם שהם היו אוהבים לדוד מימי שאול כמו שנאמר וכל ישראל ויהודה אוהבים את דוד כי הוא יוצא ובא לפניהם כו' לז"א שבע בן בכרי איש ימיני אמר עליו ועל שבטו אין לנו חלק בדוד בבחינת ישראל שאמרו עשר ידות לי במלך כלומר מרוב עם ואיכות אהבה שביניהם ובין דוד אבל אנו אין לנו חלק בדוד ועל בחינת יהודה שהיא קורבה עליה אמר לשון נחלה ולא נחלה בבחינת היותו בן ישי שמשבט יהודה דבענין קורבה שייך לשון נחלה ושייך לומר ג"כ בן ישי שמורה על הקורבה אשר לו עם שבט יהודה מצד היותו משתלשל מישי שהוא משבט יהודה כאילו אמר זה הבליעל אני אומר לא כדברי אלו ולא כדברי אלו אלא שאין לנו חלק בדוד ולא נחלה בבן ישי ואתה איש ישראל שמע לעצתי ולך לך לאוהליך ולא אמר כן ליהודה שלא יאבה לו ולא ישמע אליו אכן לישראל שהיו מתקוטטים עם יהודה מצא ב"ח לגבות את חובו:

**ב**

**ויעל** כל איש ישראל כו' מהר"א ז"ל דבקו במלכם ר"ל בדוד שהיה מלכם משבטם ובאו עמו. **ולע"דן** ששבע בן בכרי שבע תועבות בלבו לו' לכו איש לאוהליו כאילו יהיו בלי מלך והיה הדבר בערמה כאילו דבריו בלי פנייה ולא היה דעתו אלא שבנטותם מעל דוד ינטו אליו וימלוך עליהם וכן היה ויעל כל איש ישראל מאחרי דוד אחרי שבע בן בכרי ר"ל תכף ומיד בעלותם מאחרי דוד הלכו אחרי שבע בן בכרי ואיש יהודה דבקו במלכם יותר באהבה. או אמר דבקו במלכם לשמרו פן יבולע משבע בן בכרי וישראל אשר עמו וזהו דבקו במלכם מן הירדן ועד ירושלים רוצה לומר סביבו ודבקי' אליו כדי שלא יקראהו שום צער בכל הדרך. ואולי אמר כל איש שאפילו אותם שבאו עם שמעי בן גרא אלף איש נשמטו באופן שלא נשארו כי אם איש יהודה שדבקו במלכם:

**ג**

**ויבא** דוד אל ביתו כו' הר"דק ז"ל כתב במסכת סנהדרין חלקו בדבר אם היו אסורות לו או מותרות ר' יודן בן פזי אמר מותרו' לו אלא שכבש את יצרו מהן תמורת מה שהשביעו במה שהיה אסו' ורבנן דקסרין אמרו שהיו אסורות לו ומה כלי הדיוט שנשתמש בו מלך אסור להדיוט כלי מלך שנשתמ' בו הדיוט אינו דין שיהי' אסו' למל' ולז"א ותהיין צרורו'

עד יום מותן אלמנו' חיות ר"ל שהיו קשורות בלי התר וי"ת צרורות נטירין וכן תרגם צור תעוד' [טר] עד יו' מותן כתרגומו ומתקריין עד יום מותהן ארמלן דבעליהון קיים ע"כ ומהרי"א הביא כדברי חז"ל הנז"ל והרלב"ג ז"ל ויתנם בית משמרת ר"ל בבית שתהיינ' נשמרו' שם ויכלכלם שם ולא בא אליהם שכבר בא אליה' אבשלו' בנו. ותהיין צרורו' זה קרא להם בעבו' היותן פלגשי המלך ואין ראוי לאחר להשתמש בהן: **ולע"דן** לדקדק למה קרא' נשים פלגשים ל"מד מותרו' היו מדוקדק פלגשים שהיו ראויות ומותרות לו לאישות ז"ש נשים פלגשים וזהו ואליהן לא בא כאילו בבחירתו היה זה לא מצד הדין שמותרות היו לו ו"מד אסורות דייק לשון צרורו' שלא היה להם התר. ודייק לשון ויקם המלך כו' שלהיותו מלך עשה כן מק"ו ומה כלי הדיוט שנשתמש בו מלך אסור להדיוט כלי מלך שנשתמש בו הדיוט אינו דין שיהא אסור למלך וזהו ויקח המלך עשר נשים וכו' ותהיין צרורות עד יום מותן מצד היותו מלך נקשרו צרורות ואסורות:

**ד ה**

**ויאמר** המלך [אל עמשא] הזעק כו' רש"י ז"ל הזעק שיהיו כאן שלשה ימים. ואתה פה עמוד לסוף שלש' ימים הוי זהיר להיו' עומד כאן לפני כי חפץ היה לרדוף אחרי שבע בן בכרי ויוח' מן המוע' אשכחינהו לרבנן דקא פתחי במסכתא כדאיתא בסנהדרין ע"כ והר"דק ז"ל הזעק אספם לי ואת' פה עמו' דעתו היה להשיבו שר צבא כמו שיעדו וכששמ' יוא' קנא בדב' לפיכ' הרגו. וייח' כתו' ביו"ד וקרי בו"או והכתו' הוא מנחי הפ"א מן הקל מאותם שפאיהם י"וד כמו מן ייטב וייטב והקרי מאותם שפאיה' אלף והוא בשקל ויסף עוד דוד ופירושו אחר שלא בא לשלשת ימים ע"כ וכן מהרי"א ז"ל והוסיף הנה דוד כשאמ' שבע בן בכרי אין לנו חלק כו' לא עשה כלו' שלא לערבב את השמח' עד בואו לירושלי' ואז מיד אמ' לעמש' הזעק לי כו' וחזי"ל במס' סנהדרין פ' נגמר הדין מאי טעמא קטלתיה לעמשא אמ' ליה עמשא מורד במלכות הוה דכתי' ויאמ' המלך לעמשא הזעק לי את איש יהודה שלשת ימים וכו' וילך וכו' ויוחר מן המועד אמר ליה עמשא אכין ורקין דריש אשכחינהו לישראל דפתחי במסכתא אמר כתיב כל איש אשר ימרה את פיך כו' יכול אפילו לדברי תור' ת"ל רק חזק ואמץ ע"כ ופרש"י ז"ל מבאן שהיו פותחי' לקרו' במסכת' ולא רצה לבטלן מת"ת ולזה נתאח': **ולע"דן** שדוד היה רוצה שעמש' יעשה זה הקבוץ ע"י זולתו וזהו לשון הזעק לי את איש יהודה ואתה פה עמוד עמדי קאמר אלא שעמשא לאהבת המלך נזדרז וילך עמשא להזעיק הוא בעצמו את יהודה ויוחר וכו' ואמר בפסוק ראשון איש יהוד' מור' על כלל העם אמנ' בפסוק השני

נאמ' את יהוד' דהיינו רבנן דאשכחינהו דפתחי במסכתא כנז"ל ולכך קראום יהוד' ולא איש יהוד':

**ו**

**ויאמר** דוד אל אבישי וכו' רש"י ז"ל אתה קח את עבדי אדוניך אחרי אשר אחר עמשא שר הצבא ולא הביא את צבא יהודה קח אתה מהנמצאים סביבי ורדוף אחריו והציל עיננו והציל עצמו לעינינו והרי זה מקרא קצר ע"כ ומתוך דבריו מובן עבדי אדוניך הם עבדי דוד עצמו שעליו אמ' אדוניך וכן מהרי"א ז"ל אמנם בהבנת והציל הביא כהרד"ק ז"ל והרלב"ג ז"ל והר"דק ז"ל כשראה דוד שלא בא אמר לאבישי ולא ליואב כי היה דעתו להסירו מהיות שר צבאו על שהרג אבשלום וכן הר"לבג ז"ל ירע לנו שבע בן כו' פועל עומד ופירושו ירע לנו דבר שבע בן בכרי או יהיה פועל יוצא עבדי אדוניך על יואב אמר וקראו אדוניו כי גדול היה ונכבד ממנו וז"ש ויצאו אחריו אנשי יואב וגם יואב יצא אחר כך אלא שאבישי יצא במצות דוד. פן מצא לו כמו ימצא לו עבר במקום עתיד ורבים כמוהו וכת"י דלמא ישכח. והציל עיננו יסיר (ראותי בו) [ראותינו] ודעתינו שלא נדע באיזה עיר ישגב אם לא נמהר לרדוף אחריו. או פירושו הבטחתינו והשגחתינו שהייתי בוטח כי שבתי אל מלכותי והנה עתה הלכו אחריו ישראל ואם ישגב באחת הערים הבצורות יהיה לו פנאי למשוך לב ישראל אליו וצריכים אנו למהר לרדוף אחריו ולרדפו. וי"ת והציל עינינו ויעיק לנא ע"כ והר"לבג ז"ל והציל עינינו הוא מענין אומרו ויצל אלהי' את מקנה אביכן והרצון בו שאם מצא לו ערים בצורות להמלט שם יבדיל ויפריש מה שעינינו אליו והוא להשיב אלינו את כל מלכות ישראל והוא ימשך לבבם אליו וימנענו מהשיב לנו כל הממלכה: **ולע"דן** עתה ירע לנו שבע בן בכרי שהוא נכרי מן אבשלו' דסוף סוף בני היה ולכן אתה קח את עבדי אדוניך וכו' פן מצא לו ערים בצורות והציל את עצמו ואת חביריו לעינינו תהיה הצלתו בהתחזקו בערי מבצר. והציל לשון הצלה עינינו כמו לעינינו כרש"י ז"ל. או יאמר עתה ירע לנו שבע בן בכרי מה שלמד מן אבשלום שבמה שטעה אבשלום להאריך ע"פ עצת חושי הארכי זה ילמוד לעשות הרע עתה בעת ועונה הזאת ז"ש עתה ירע לנו ולמד כן ממה שאירע לאבשלום וז"ש מן אבשלום על כן אתה קח כו' ורדוף אחריו קודם שירדוף הוא אחרינו:

**ז**

**ויצאו** אחריו אנשי יואב כו' טעם ויצאו מירושלים לו' שיצאו מדלת העם מיושבי ירושלים ג"כ מלבד הגבורים הנז' וז"ש ויצאו מירושלים וכו' או יאמר ויצאו מירושלים לרדוף אחרי שבע בן בכרי שהנסיעה תהיה מירושליי עד רודפם אחרי שבע בן בכרי

בלי הפסק וחנייה באמצע להמתין את עמשא שהלך להזעק את ישראל אלא הם הלכו מירושלים לרדוף אחרי שבע בן בכרי:

**ח ט**

**הם** עם האבן הגדולה וכו' רש"י ז"ל מצומדת סמוכה מאד לעצמו לרוחב מתניו שלא כדרך חוגר הרב כדי שתהי' נוחה ליפול ולא יצטרך להוציאה מתער' והוא יצא כנגד עמשא (ותער) [ותפול] החרב מתערה לפי שהייתה חלקה ולטושה ואינה תלויה לצד יריכו אלא לרוחב מתניו ובמעט ששח עצמו לארץ נפלה מתער' ואחזה בימינו ולא הכיר עמש' בדבר ע"כ וכן הר"לבג ז"ל והר"דק ז"ל עם הארץ סמוך לה וכן עם באר לחי רואי. מדו ו"או מדו נוספת כוא"ו מדו בר וסמך מדו אל לבושו ולבוש הוא שם כולל ומדו פרט. מצומדת דבוקה. בתערה הוא תיק החרב והוא יצא ותפול והוא יצא מהמקום שהיה עם האבן הגדולה או מגבעון העיר ובצאתו נפלה החרב מתערה ולקחה ביד השמאלית כדי שלא יהא נשמר עמשא שבא להכותו ונתן לו שלו' ואחז בזקנו ביד ימינו לנשק לו. ועמשא לא נשמר שלא שמר עצמו מן החרב ע"כ וכן מהריי"א ז"ל. **ול"עדן** כי להיות עמשא בא לפניהם יואב יצא לקראתו להקביל פניו כי הוא עתה שר צבא לדע' המפרשים ז"ל ז"ש והוא יצא כו' ר"ל להקביל פניו ותפול החר' ולזה מצא יואב מקו' לגבו' חובו והוא או':

**ויאמר** יואב לעמש' השלו' אתה אחי רמז לו בתיב' אתה לגנוב דעתו ולו' אעפ"י שהמלך מינ' אותך שר צבא לא עליך תלונותי ז"ש אתה אחי כי כאשר דבר מלך שלטון מי יאמר לו מה תעשה ז"ש אתה אחי והמלך הוא שעינה דיני ולזה לא נשמר עמשא:

**י**

**ועמשא** לא נשמר וכו' כבר זכרתי דלרש"י ז"ל החר' ביד ימין יואב ול"רדק ומה"ריא החרב ביד שמאל שלא כדרך העולם כדי שלא ישמר עמשא וזהו ועמשא לא נשמר מהחרב יען אשר היא ביד יואב ר"ל יד שמאל שהיא סתם יד האמורה בכל מקו' כי הימין אוחזת בזקן עמשא לנשקו. ויכהו אל החומש לחז"ל בצלע החמשית מקום שמרה וכבד תלויים בה וכן הביאו המפרשים ז"ל והר"לבג ז"ל הוסיף וידמה חומש מעניין חמושים והוא המקום אשר חזקו הטבע יותר מכל המקומות הוא אשר שם משכן החיו' והחום הטבעי אשר ישולח ממנו אל כל הגוף והנה זה המקום הוא מקום הלב עד כאן וכן מהריי"א ז"ל וכדברי חז"ל מוכיח לשון הכתוב שאו' וישפוך מעיו ארצה כי אילו היתה ההכאה בלב אין שם מעיים. ויואב ואבישי רדף מהריי"א ז"ל שלא התמהמהו מהרדיפה אחרי שבע בן בכרי לסיבת מיתת עמשא ע"כ. **ולע"דן** יואב עד עתה היה טפל לאבישי ועתה במות עמשא נעשה ראש כי ראה כי אין זולתו ראוי וז"ש ויואב ואבישי אחיו רדף

ולא אמר רדפו להיות העיקר יואב ואבישי אחיו הקטן סר אל משמעתו ראו כי עליה' המלאכ' לגמו' ולהוציא' לאור:

**יא**

**ואיש** עמד וכו' הר"דק ז"ל עמד עליו לזרז הבאים שלא יעמדו על החלל אלא ילכו אחרי יואב וכן מהרי"א ז"ל. **ולע"דן** כי לפי שהיתה הרמת יד ומרד להרוג שר צבא כעמש' אולי יחשדו שמרד יואב במלך דוד לזה אמר ואיש עמד עליו מנערי יואב ויאמרו אין זה מרד במלך ולז"א מי אשר חפץ ביואב שיהיה שר צבא ומי אשר לדוד יחד כולם ילכו אחרי יואב כי יואב לא הרגו אלא מקנאה אשר נעשה שר צבא ובתואנת איחורו מן המועד דן את עמשא כמורד במלכות והרגו אם כן יואב אינינו מורד ח"ו לכן לכו אחריו:

**יב יג**

**ועמשא** מתגולל בד' כו' כאש' הוג' כו' רש"י ז"ל כאש' ראה כו' כאש' ראה האיש שבל הבא עליו היה עומ'. כאש' הוגה כאש' הומשך כמו הגו סיגי' מכסף הגו רשע לפני מלך ע"כ והר"דק כאש' ראה האיש שלא הועילה אזהרתו לאנשי' הבאי' אלא היו עומדי' על החלל הסירו מן המסילה שלא יראוהו העוברי' ע"כ כאש' הוג' הוס' שרשו הגה על דעת אדוני אבי ז"ל והוא מן שלא נזכר פעלו מן המרובע ומעניינו ושרשו הגה ברוחו הקש' הג' סיגי' ועל דעת ר' יהודי ור' יונ' שרשו הג' יגה מבנין הפעיל משפטו כתשלומו הוג' בשקל הוגלה ע"כ וכן הר"לבג הוג' הוסר ומ"ש מתגולל ר"ל שהי' מתגלגל ומתגאל בד' שיצי ממנו בתוי' הדר' ע"כ וכן מה"רי ונתן טע' להרגו את עמש' מדברי חז"ל שמור' במלכו' היה לדעת יואי על שנתאחי' המוע' שאמ' המלך. וכב' זכרתי למעל' בפסו' ויאמי' המלך לעמשא הזעק לי וכו' התנצלות עמשא שדרש אכין ורקין. ומקנאתו בעמש' שמינהו המלך שר צבא תחת יואב על שהרג את אבשלום עשה זאת ודוד לא רצה כעת לספוד על עמשא כאשר עשה על אבנר לפי שהיה בבלבול שבע בן בכרי והיה ירא וחרד מבני ישראל ופחד אולי יואב יטה אליהם לכן בשעת הדחק שתק ע"כ. **ולע"דן** לדקדק יתור כאשר ראה כל הבא עליו ועמד שכבר הזכיר בתחילת הפסוק וירא האיש כי עמד כל העם וכו'. **ונראה** כי בהיותו במסיל' מתגולל בדמו עמד כל העם נבהלו נחפזו בראו' תקלה כזו בעמשא השר צבא וזהו לשון עמד העם כולו עמד ולזה תקן העניין ויסב את עמשא מן המסילה השדה ובזאת ההסבה עבר העם ולא נתבטל מהליכתו אבל עדיין היו קצת אנשים שהיו נוטים מן הדרך אל השדה לבא עליו ועמד אבל היו מתי מספר לא כלל העם כאשר בתחילה ולזה הוצרך להוסיף תיקון שני והוא וישלך עליו בגד לכסותו שם בשדה ועשה זה כאשר ראה כל הבא עליו שנטה מהמסילה ועמד וע"י הכסוי הזה

בבגד לא עמד שום אדם שלא בא אליו כיון שלא ראהו כי כאשר הוגה מהמסילה עבר כל איש ר"ל הרוב זולת יחידים הבאים עליו כנז':

**יד**

**ויעבור** בכל שבטי ישראל וכו' רש"י ז"ל ויעבור שבע בן בכרי לפתות' שימליכוהו עליה' וכל הברים לא ידעתי מהו ע"כ וכן הר"לבג ז"ל וכל הברי' הם אנשי האבו' לבנימין נטו אחרי שבע בן בכרי ו"מש אבלה ובית המעכה המקום נקרא אבל וכ"כ בית המעכה ע"כ והר"דק ז"ל ועבר שבע בן בכרי שהיה בורח כששמע שרודפין אחריו עבר בכל שבטי ישראל עד אבלה ובא אל עיר להמלט בה ויש לפרש ויעבר על יואב. אבילה ובית מעכה שני מקומות סמוכים היו ואחר שאמר אבלה ובית מעכה נראה שהיה אבל אחר וזה היה סמוך בית מעכה והיו סומכים אותו אליו. וכל הכרים מקומות הסמוכות לבארות שהיו לבנימין נקראים ברים ואמר כי עבר כל אלו המקומות ובסוף נכנס באבל שהיא עיר ומבצ' וחשב להשגב בה ויקלהו כן כתיב וקרי ויקהלו כי מילים שנים באותיו' הפוכות רבים במקרא כמו כבש וכשב שמלה שלמה קהלת להקת ומזה יאמר קלהת והקרי הוא נמצא ומבואר ויבואו אף אחריו פי' אחרי יואב ובאו' אף לפי שהלכו אחרי שבע בן בכרי מתחילה ובראות' שרדפו יואב ואנשיו אחריו במקומות שהיה עובר יואב לרדוף אחרי שבע בן בכרי היו נקהלים אנשי המקומות ההם ובאים גם אחריו לרדוף אחרי שבע בן בכרי ע"כ וכן מהרי"א ז"ל אלא שהמפרשים פירשו על שבע בן בכרי שעבר אבלה ועבר ג"כ בית מעכה וכל הברים ובסוף נכנס באבל ויש קצת דוחק לזה שלא נזכרה חזרתו מהברים. ולזה פירש מהרי"א ז"ל ששבע בן בכרי עבר אל אבלה ונתבצר שם ולא יצא עוד משם ואו' ובית מעכה וכל הברים נמשך לסוף הפסוק שבית מעכה וכל הברים נקהלו ויבואו אחריו עד אבלה אשר בשבת שם ויראה ששאר השבטים נקהלו אבל לא באו אחריו ואלה נקהלו ויבואו אף אחריו שמה והמפרשים פי' ויבואו אף אחריו אחרי יואב לרדוף אחרי שבע בן בכרי ולפי דרכם יותר טוב שנפרש הפסוק כולו על יואב ויעבור בכל שבטי ישר' יואב ובא עד אבלה אשר נשגב שם שבע בן בכרי ובית מעכה וכל הברי' נקהלו ויבואו אף אחריו אחרי יואב לעזרו ובאו לצו' על אבלה:

**ולע"דן** ויעבור על שבע בן בכרי קאמר ויוכיח כן לשון הכתוב שאו' ויבואו ויצורו עליו שהוא על שבע בן בכרי ויגיד עליו הפסוק הקודם שהוא ג"כ על הנזכר בפסוק השני שהוא שבע בן בכרי. ויגיד הכתוב כי ישראל היו מוכרחים לעבור עמו מפני היראה ושלחו האנשים העיקר אחרי יואב ויבואו אף אחריו חלק מה מעטים ויעיד כן לשון אף אחריו. וג"כ הכתוב ויקלהו שהקהל שבאו אחרים קלים ומועטים וזהו ויקלהו לשון קל:

**טו**

**ויבואו** ויצורו עליו כו' רש"י ז"ל ותעמוד בחיל ואקיפא משריין ויש פותרין ותעמוד בחיל לשון חיל וחומה הפילו החומה החצוני' ונתחזקה לעמוד ע"י הפנימית ע"כ וכן הרל"בג ז"ל וק"ק או' משחיתים להפיל החומה. וצריך לומ' להפיל החומה עד כלה קאמר והרד"ק ז"ל סוללה כתרגומו מילייתא והוא תל עפר ובמחז"ל מולייא ברינ' ושפיכ' הסוללי' למלא החפירות אשר סביב העיר ולעשות תל להגיע אל החומה. ותעמוד בחיל עמדה העיר להכבש כי מלאו החפירות עפר ולא היה להם אלא להפיל החיל והוא החומה כמו שפי' חז"ל [חל] וחומא שורא ובר שורא [או] פי' בחיל דחפירה כתרגומו (הנז' נחלת') [בגי בחלתא] ופי' אחר ששפכו הסוללה וסתמו החפיר' עמדו אנשי המלחמ' בחיל לרגלי החומה וחשבו להפילה ופי' ותעמוד לשון נקב' על המלחמ' וי"ת בחיל כמו בחיל ואקיפ' משריין. משחיתים האבנים להפיל החומה. וי"ת מתעשתין לחבלא שורא ועניין משחיתים לתרגום משחיתים בלבם חושבים ומתכוונים היאך יפילו החומה ע"כ ת"י מתעשתין לשון עשתונותיו. ומהרי"א ז"ל וישפכו סוללה אל העיר ותעמוד בחיל הסוללה הנז' עמדה שלא יכלה לעבור בחיל שהיא החומה עכבתה את הסוללה שלא תעבור להזיק בבני העיר עד שבעבור זה היו העם משחיתי' החומה להפילה ארצה וזה בראותם שלא תועיל הסוללה. ותו נבדוק בשמות שבריחתו לאבלה ונשגב שם הורד לשבע בן בכרי שיתאבלו עליו א"כ אבלה לשון אבלות לשבע בן בכרי ע"כ ולדבריו נראה שמפרש סוללה סיעת בני אדם:

**ולע"דן** כי החומה מבחוץ והחיל מבפנים חומה לפנים מחומה והמנהג לעמוד העיר ר"ל אנשי העיר בין החומה והחיל כדי להלחם עם המתקרבים אל החומה החיצונית להרסה וליכנס לעיר וכשתגבר יד העומדים בחוץ על העומדים אצל החומה מבפנים ויפרצו כה וכה ויכו באנשי העיר יוכרחו אז ליכנס אל החיל וזהו וישפכו סוללה אל העיר כפי הפירושי' הנזכרים בסוללה עד שנדחקה העיר הנז' ותעמוד העיר רוצה לו' אנשיה בחיל היא החומה הפנימי' כי לא יכלו לעמוד אצל החומה החיצונה מפני העם אשר את יואב אשר היו משחיתים את אנשי העיר כדי שיברחו משם ויהיה להם פנאי להפיל החומה ו"אכ מאמ' וכל העם אשר את יואב כו' כמו נתינת טעם ל"מש ותעמוד בחיל. והיינו דלא קאמר משחיתים החומה אומרו מפילים החומה משמע משחיתים אל האנשים כאמור:

**טז**

**ותקרא** אשה חכמה מן העיר כו' ב"ר אמרו פ' צ"ד ויש אומרים סרח בת אשר השלימה עמהם את המניין הה"ד ותקרא אשה חכמה מן העיר ויקרב אליה ותאמר האתה יואב אמרה שמך יואב לו' שאתה אב לישראל ואין אתה אלא קוצר ולית את לפום שמך לית

את ודוד בני תורה עד כאן תמו דברי תורה לא כתיב כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום ואמר לה מאן את אמרה ליה אנכי שלומי אמוני ישראל אני היא שהשלמתי מניינם של ישראל במצרים. אני היא שהשלמתי נאמן לנאמן יוסף למשה מה אתה מבקש להמית עיר ולי שאני אם בישראל מיד ויען יואב ויאמר חלילה חלילה שתי פעמים חלילה ליואב חלילה למלכות בית דוד אלא לא כן אלא שבע בן בכרי מהר אפרים נשא ידו במלך בדוד אם במלך למה בדוד ואם בדוד למה במלך אלא א"ר עזריה אמר ר' יהודה בר סימון כל המעמיד פניו ב"תח כאילו העמיד פניו במלך ות"ח ר' יודן אמר כל המעיז פניו במלך כאילו העיז פניו בשכינה ע"כ. **ולע"דן** מאי קשיא להו בפסוק האתה יואב עד שהכריחו הדרשה הזו שמך יואב לו' שאתה אב לישראל כו'. ועוד קשה או' ולית את לפום שמך מיותר שכבר אמר אין את אלא קוצר וכו' ועוד לית את ודוד בני תורה היכא רמיזא בפסוק הזה דוד. ומהו אומ' אמר לה מאן את וכו' כי מה לו בזאת הידיעה מי היא ותשובתה שהשלימה מניינן של ישראל כו' נראין דברי פטפוטי נשים. ור' יודן ות"ק במאי קמיפלגי. **ונראה** שהוקשה להם ז"ל כי אומ' האתה יואב מיותר מאחר שקדם שאלתה ובקשתה אמרו נא אל יואב קרב עד הנה כו' וכתיב ויקרב אליה לא הייתה צריכה עוד לשאול האתה יואב ועוד הה"א של האתה יואב. ועוד שלאו אורח ארעא לשר צבא לקרוא אותו בשמו לפניו א"כ הי"לל אתה שר הצבא. לעומת זה הכריחו שהכוונה לתמוה עליו ולו' היתכן שאתה יואב ששמך מורה היותך כאב רחמן לישראל ואתה לא כן אלא קוצר כי בזה שרמזה לו בשמו שהוא אב לישראל גדול משר צבא שמו וה"הא ה"א התימ' לו' האתה יואב. והוסיפה לו' ולית את לפום שמך כלו' אעפ"י שלא צדק שמך בעניין הרחמים על ישראל כרחם אב אלו צדק שמך במה שתהיה אב בחכמה החרשתי אבל לית את כפום שמך אפי' בענין תורה שהרי לית את ודוד בני תור' נמצא שמך יואב בלתי צודק מפאת מעשיך שאתה קוצר ומשחית נחלת ה' ובלתי צודק בבחינת חכמתך ז"ש לית את לפום שמך לית את ודוד בני תורה. והנה יואב נרמז בכלל תימה של האתה יואב אמנם דוד נרמז בה"א של התמו בתמיהה היתכן שכאן בזה הדור התמו דברי תורה גם מדוד שאילו דוד היה בן תור' היה לו להזהירך בצאתך הזהר כי תצור אל עיר להלחם עליה קרא אליה לשלום ולא היית אתה טועה א"כ נראה שכאן בדורך תמו דברי תור' מדוד וממך ולפי זה תיבת וכן דרשוה כמו וכאן בא"לף וה"א התמו לתמוה על דוד כאמור. או אפשר שלמדו כן שדוד אינו בן תורה ותלמיד טועה כיואב ברבו תולה הטעות מלשון הפסוק שאו' ותאמר לאמר לאמר לאחרי' זה שאמרה לו האתה יואב לית את כשמך בבחינת שאינו בן תורה אמרה זה לאמר כן ג"כ לדוד כי לו האשמה שלא זרזו

בצאתו למלחמה. ולפי שיואב ראה חכמתה ואבירות לבבה לדבר אליו קשות וגם לשלח ארשת שפתיה בדוד מלך ישראל לזה אמר לה מאן את שמלאך לבך לדבר קשות והשיבה אנכי שלומי אמוני ישראל אמוני לשון מניין והאל"ף שמושית ולהיותי זקנה מכ"כ שנים אוכיח אותך וזכרה לו אגב אורחא כמה וכמה היא מעלת קיום נפש אחת מישראל שהרי היא הוצרכה להשלים מניינם של ישראל סבא על השבעים נפש. ועוד הודיעה לו אני השלמתי נאמן לנאמן יוסף למשה כוונה בזה לו' אנכי יש לי זכות גאולתן של ישראל בתחילה ויתגלגל זכות גאולת העיר הזאת הפרטית ג"כ על ידי שאני גליתי למשה היכן יוסף קבור ולא היו ישראל יכולין לצאת כי השבע השביע את בני ישראל לאמור פקד יפקד אלי"ם אתכם והעליתם את עצמותי מזה אתכם ז"ש אני השלמתי נאמן לנאמן יוסף למשה יוסף נאמן בכל בית פרעה כמו שדרשו עליו חז"ל איש אמונות רב ברכות וילקט יוסף את כל הכסף כו' ויביאהו אל פרעה ומשה נאמן בכל ביתי נאמן ו"אכ דורש אמוני לשון נאמן ושלומי לשון השלמתי נאמן לנאמן מידו לידו במה שהודיעה למשה היכן יוסף קבור. ולפי שבכלל שאלתו מאן את כאילו חרה אפו עליה במה שהפריזה לדבר תועה בשר צבא ובמלך לז"א מה אתה מבקש להמית עיר ולי אם בישראל שאילו על העיר קאמר הי"לל עיר אם בישראל מדקאמר בו"או בהכרח לו' ולי שאני אם בישראל קאמר והענין יכריח ג"כ כי אבלה מהיכן היא אם בישראל אלא ודאי על סרח בת אשר עצמה אומרת ולי שאני אם בישראל שהרי כאיש אשר אמו תנחמנו כן אנכי נחמתים בעת צרתם במצרים במה שהשלמתי יוסף למשה שהיה זה סיבת הגאולה כאמור באופן שאתה אינך אב בישראל אבל אני אם בישראל. מיד ויען יואב רמז שנתחרט מהרוגז וחרון אף שהיה לו עם האשה הזאת כי לא ידע מהות איכותה עד שהגידה לו ז"ש מיד ויען יואב חלילה כו' אמר חלילה חלילה שני פעמים מלבד קושית הכפל כוונו שרמזו שכמו שכפל חלילה חלילה שני פעמים כן הי"לל ג"כ לי לי שני פעמים ז"ש חלילה חלילה שני פעמים כלו' לא יש שני פעמים אלא חלילה חלילה אבל תיבת לי אינה כן שני פעמים א"כ מה זה אלא ודאי חלילה לדוד חלילה ליואב שבזה מובן הכפל ומובן אומ' ג"כ חלילה הראשון סתם לדוד והשני חליל' לי ליואי כי אנו בני תורי והיינו קוראי' לשלום אילו באנו להלחם בעיר אבל לא כן כוונתינו בהפלת החומה להשחית את יושבי העיר אלא לשבע בן בכרי לבד ששלח ידו במלך בדוד דהי"לל במלך דוד מדקאמר במלך בדוד משמע בהכרח זה שהם שתי בחינות האחת במלך והשנית בדוד שהוא ת"ח לא כמו שאמרת שאין אתה ודוד בני תורה מלבד הכרח הכפל שרמזו המאמר באו' אם במלך למה בדוד ואם בדוד למה במלך. ור' יודן דקדק שהי"לל תחילה בדוד במלך כיון

שהוא בא להקיש למלך לזה דרש במלך על השכינה ואח"כ בדוד על דוד עצמו וכן נאמר בפירוש במדרי קהלת רבתי במלך זה מלך מלכי המלכים כו'. ואפשר לפרש כאן במלך כפשוטו על דוד המלך והוסיף או' בדוד לרמז אל השכינה שנקראת דוד כנודע ליודעי חן בסוד ובקשו את דוד מלכם ולמדנו מהמאמ' הזה שהאשה הזאת היא סרח בת אשר וטעם למה היה שליחות זה ע"י אשה ולא ע"י איש כדמסיק עיר ואם בישראל ואם על סרח בת אשר שראוי לחלוק לה כבוד לזקנותה שהיא השלימ' מנין שבעי' נפש. וגם שנתגלגלה הגאולה של מצרים על ידה. והוא טעם נכון. ומהרי"א ז"ל נתן טעם בזה כי אילו איש קרא להם הקריאה הזאת חששו פן יורו בו המורים ויומת לא כן באשה כי לא ישלחו בה יד גם הוא טעם נכון ואולי רמזו אליו במדרש קהלת בפסוק טובה חכמה מכלי קרב טובה חכמה זו חכמתה של סרח בת אשר מכלי קרב מכלי קרבו של יואב שנאמר ותקרא אשה חכמה מן העיר כו' כי כדי להנצל מכלי קרב הוצרכו שתקרא אשה חכמה סרח בת אשר. והייתה זאת האשה בזמן הזה א"כ בת ששפ"ד שנה ואינו מן התימה כיון שמצינו אותה שנמנית בעולה מצרים שהייתה בהכרח אז בת מאתים וחמשים שנה. וכן הביא הר"דק ז"ל ותמה שהאריכה ימי' כ"כ עד זמן יואב אעפ"י שראינו שהאריכה ימים ונמנית עם באי הארץ. ומהרי"א ז"ל כתב שאחר שיצאה מההקש בהיותה ר"ן שני' אינו מהפלא שתאריך עוד כפלי כפלי' שהדבר שנעשה ע"ד נס אין לו גבול. והדין עמו ודברי חז"ל כדרבונו' וכמסמרות נטועים. **ולע"דן** לדקדק כפל שמעו שמעו. ומהו ואדברה אליך לנוכח דהי"ל ודברה אליו שלא לנוכח. **ונראה** שהכתו' עצמו נותן טעם למנוי האשה הזאת בשליחות הזה להיותה היותר חכמה שבעיר וכמה מדוקדק לשון הכתוב דהי"ל ותקרא מן העיר אשה חכמה אבל באו' ותקרא אשה חכמ' מן העיר כיון לו' כי היא חכמה יותר מהעיר כולה כי בישישים חכמה אורך ימים תבונה בפרט אשה כזו שראתה את יעקב ואת יוסף ואת משה כ"מש שלומי אמוני ישראל ולח"זל שזכתה באורך ימים זה שבשרה ליעקב על בשורת יוסף שהוא חי וברכה יעקב שתחיה ולא תמות אשר בלי ספק אורך ימים כזה מברכתו של ישראל אבינו לא יהיה בהם לא טרוף דעתה אלא כזקני תורה ודבריה יוכיחו על טוב שכלה אחרי זקנתה וזהו אשה חכמה מן העיר שלא הורה על מקום קריאתה לבד מדלא הסמיכו אל ותקרא מן העיר אבל הורה שהיא חכמה יותר מן העיר כולה ולכך יאתה לה זה השליחות ואמרה שמעו אלי ואל תשחיתו בחומה ושמעו דברי ואמרו נא לשון בקשה אל יואב קרב עד הנה וזה טעם כפל שמעו שמעו. ולפי הפשט היינו יכולים לומ' שיואב היה שם קרוב אלא שהיא דברה בדרך ארץ אמרו נא אל יואב בלשון בקשה שישמע דברי ויקרב עדי אבל באו' קרב עד הנה ואדברה אליך

מורה שהיה שם ושומע וזהו לשון אליך לנוכח וכן לשון קרב יהיה מדבריה אל יואב מדלא קאמר אמרו אל יואב יקרב עד הנה. אמנם במדרש קהלת בפסוק טובה חכמה מכלי קרב אמרו ותקרא אשה חכמה מן העיר כו' מכאן דהוה רחיק וקרב אליה ע"כ וצ"ע באו' ואדברה אליך דהי"לל ואדברה אליו:

**יז**

**ויקרב** אליה כו' לחז"ל כנז"ל בפסוק הקודם האתה יואב לשון אב לישראל ואין כן מעשיך. ורש"י ז"ל האתה יואב שנא' בך יושב בשבת תחכמוני ע"כ שנראה ששכחת אפי' הפרשה כדמסי' דבר ידברו כו' ומ"ש ויאמר אני הביא מהרי"א ז"ל אני מה שאני אם טוב ואם רע ע"כ. **ולעד"ן** ויאמר אני יואב שנקראתי אב לישראל בצדקתי החזקתי ולא ארפה וכדמסיק בסוף דבריו חלילה חלילה. ולדברי רש"י ז"ל שהם מן המדרש האתה יואב יושב בשבת תחכמוני אן חכמתך אן שוכלנותך שלא קראת לשלום וגם זה הענין נרמז במאמ' שביארתי בפסוק הקוד' במ"ש לית את לפום שמך המורה שאתה יואב אב בחכמה גם ע"ז השיב ואמר אני יואב היושב בשבת תחכמוני שאין כל מלחמתי אלא עם שבע בן בכרי המורד לבד כדמסיק לא כן הדבר כמו שחשבת את שעם כל העיר מלחמתנו וחלתה פניו שישמע חכמתה במה שטעה בדין ויאמר שומע אנכי ר"ל כבר אני שומע בלשון הווה:

**יח**

**ותאמר** לאמד כו' עפ"י המדרש הנז"ל אומ' וכן התמו פירושו כמו וכאן תמו נשכחו דברי תורה שהרי לא קיימתם כי תקרב אל עיר להלח' עליה וקראת אליה לשלום א"כ האתה יואב החכם. ורש"י ז"ל פירש הכתוב על פי שיטת המדרש הנז' בפסוק הקודם דבר ידברו בראשונה לאמור היה לך לדבר לשלום בראשונ' אם שלום יענוך ופתחו לך לא היה לך להלחם עליהם. שאול ישאלו באבל אם שאלו בני חילך בשלום העיר הזאת ששמ' אבל וכן התמו מיד היו בני העיר משלימי' עמכ' ע"כ והר"דק ז"ל דבר ידברו בראשונה שמעתי שהיו מדברים וכן התמו עדיין כלו' מאז ועד עתה כן שמענו אומרים ומדברים כי בכל עיר שבאים להלחם ישאלו אם תשלים אפי' באומות כ"ש באבל שהיא עיר גדולה והיא משלומי אמוני ישראל שאיננה מורדת במלך וי"ת אדכר כען מה דכתי' בספר אוריתא למשאל בקרתא דקדמין למימר הכדין הוה לך למשאל באבל אם משלימין נחלת ה' אחסנת עמא דה' ע"כ פי' המתרגם תיבת בראשונה כדרש"י לשאול בראשונה שלום. וכן התמו מתחלף קצת שהוא בלשון ספק אם משלימים ולרש"י וכן לשון ודאי משלימים ומסייע לפי' לשון וכן דלפי' המתרגם מיותר. והר"לבג ז"ל דבר ידברו בראשונה ר"ל הבאים עם שבע בן בכרי הנה ידברו בראשונה למשוך לב ישראל

אליו והוא ששאול ישאלו באבל אם ישלימו אליהם בזה ומפני דבריהם אלה האם תשלימו אחריהם אנשי אבל שאתה רוצה להשחית את העיר כאילו היו כולם מורדים במלכות הלא אנכי שלומי אמוני ישראל ר"ל אנכי אבל שכנו בי השלמים לשמור אמונה שבישראל ולזה לא הסכימו אנשי אבל לשבע בן בכרי כי הם שומרי' אומונים ובהיות הענין כן לאיזו סיבה תשחית עיר לא קטנה אבל היא אם ר"ל שיש לה בנו' עיירו' וכפרים אשר סביבותיה ועוד למה תשחית את נחלת ה' מזולת סיבה תביאך אל זה ע"כ. ומהרי"א ז"ל פי' שהאשה הזאת התנצלה בתחילת דבריה שלא באה מעצמה כי אם אחרי המשא ומתן מאנשי אבל שנשאו ונתנו בדבר את מי נשלח ומי ילך לנו בשליחות וזהו דבר ידברו בראשונה דברו קודם שלח אותי ואמרו בודאי שאנשי הצבא שאל ישאלו באבל שיתנו להם איש שליח לדבר עמו ואחרי הויכוח הזה וכן התמו והסכימו שאהיה אנכי שלוח' בזה להיותי בטוחה ומושלמת מן המורים בחצים וזולתו אבני בליסטרא ואנכי להיותי אשה אהיה משלומי אמוני ישראל כי הנשים והטף פטורים מהמלחמה ואנכי מהשלומי' בה ולזה באתי לדבר עמך ולא בא אדם. ואחרי ההקדמה זאת אמרה דבריה אם אתה מבקש להמית עיר ואם בישראל כו' שהעניין הזה מגונה משתי בחינות האחת מפאת העיר היותה גדולה רבתי עם עיר ואם בישראל והשנית מצד היותם נחלת ה' ר"ל מאמינים בני מאמינים. עוד פירש דרך הלצה דבר ידברו בראשונה ר"ל במשל הקדמוני וכיוצא ידברו לאמר שכל ימי שמעתי אומרים כן שכאשר שאל ישאלו ויתחילו האנשים בקלקלה האבלות והדאג' כן יתמו ימיה' כי היה יהיה הסוף והתכלית דומה להתחלה ואם הם בראשונה שאלו ויבקשו דברי אבלות יתמו בהם ולכן אומ' שאנכי העיר הזאת שלומי אמוני ישר' למה א"כ תבקש להמית עיר ואם בישראל הלא תעשה זה כאן בפרט ואין ספק שאחרי כן תעשה יותר רע בכלל ותבלע נחלת ה' שהוא ישראל כולו כי המתחיל בהספד מועט יכלה בהספד הרב. עוד פירש שהאשה החכמה הזו רצת לשבח עיר אבלה ולזה אמרה דבר ידברו בראשונה לאמר ר"ל היה סיפור קדום כפי האנשים שאם שאול ישאלו באבל האם היא מקום משפט וצדקה או אם היא מערת פריצים וכן התמו אנכי שלומי אמוני ישראל ר"ל כן יסיימו והתמו תשובתם לו' שאנחנו יושבי העיר הזאת שלומי אמוני ישראל וא"כ למה תבקש להמית עיר ואם בישראל שכל השואלים בעדה יסיימו בתושבחתה ויואב השיב חלילה חלילה להשחית העיר כי אם איש אחד כו' ע"כ. **ולע"דן** לדקדק או' פעמי' לאמ' בפסוק בתחילתו ובאמצעיתו. ועוד כפל דבר ידברו בראשונה שאל ישאלו כי לשון דבור מספיק או לשון שאלה. והשינוי ומהו וכן התמו. **ונראה** כי האשה הזאת חכמה כמו שהעיד עליה הכתוב אשה חכמה מן העיר

יותר חכמה מכל העיר כדפרישית ולזה אמרה בחכמת' תן לי רשות לו' לך דברי מוסר ואעפ"י שאני אשה ואתה שר צבא ישראל כי אין ראוי לדבר אל גדולים אלא ברשות וז"ש ותאמר לאמר ר"ל אמרה אל יואב שיתן לה רשות לאמר מה שלבה חפץ שטעה בדין זה לקרב אל עיר להלחם עליה בלי קריאתו שלום. עוד אפשר והוא הנכון כי היא אמרה בעת הזאת מאמר נכון לאמר וללמד לדורו' הבאים ללמדם מוסר השכל לקראת לשלו' ולשאול כן והוא דבר ידברו בראשונה לאמר הנה משה ע"ה אעפ"י שה"בה צוה לו להלחם עם סיחון עכ"ז הוא שלח אליו מלאכים ממדבר קדמות לאמר וכוונת אותו הלאמר היינו לאמר לדורו' שיפתחו לשלו' קודם המלחמ' וכן אחז"ל בדברים רבה פ' שופטים שה"בה הסכים עם משה שהרי צוה בתורה כי תצור אל עיר להלח' עליה וקראת אליה לשלום ז"ש כאן דבר ידברו בראשונה לאמר ר"ל הנה בראשונה בימי משה ע"ה ככתוב בספר אלה הדברים דבר ידברו שם בראשונ' ר"ל בימי עולם בזמן משה ע"ה שהוא בראשונה כי התחלתינו העיקרית מזמן מתן תורה ושם דבר ידברו לאמ' ר"ל שם עשה כן משה ודבר ושלח מלאכים ממדבר קדמות לאמר לדורות ז"ש דבר משה כדי שידברו ישראל בכל מלחמותם ולאמר לדורות עשה כן שהרי הקב"ה הסכים עמו וכתבו מצוה בתורה. או יאמר ענין זה באופן נאות יותר על פי שיטת רש"י ז"ל ז"ש דבר ידברו בראשונה קודם המלחמה צריך שידברו פעם ושתים יקראו לשלום וזהו לאמר לרמוז אל הענין ההוא שעשה משה מדעתו שכוון בו לאמ' לדורות וזהו ממדב' קדמות לאמר. ועתה אני מוסיפה ומחדשת עוד שאם באומות יהיה העניין בדיבור בעלמא דבר ידברו בראשונה הנה באבל שהם ישראל ועיר ואם ביש' מחוייבים לשאול ז"ש שאל ישאלו באבל שבאבל ראוי להיות בלשון שאלה ולא בדיבור בעלמא וע"ז אמרה ותאמר לאמר שהיא רצתה לאמר ענין חדוש זה לאמר לדורות שבישראל ראוי להוסיף לרדוף השלום בלשון שאלה כי בהיות כן יהיה שישלימו וכן התמו כרש"י ז"ל. או יהיה פירושו וכן כשיעשו להם כן התרא' אם לא ישמעו ראוי להם שהבלתי מקבלים דבריהם שהתמו שיתמו מן הארץ כיון שלא קבלו ההתראה א"כ אתה יואב טעית בדין הכתוב בפ' שהתינוקות של בית רבן ידעוהו. או יאמ' במ"ש חז"ל בפסוק וידבר אליים את כל הדברים האלה דברם בינו לבין עצמו כדי לאמר אותם לקיים אז ראה ויספרה כוי בינו לבין עצמו ואח"כ ויאמר לאדם ואם ה"בה כן אדם עאכ"ו ז"ש דבר ידברו בראשונה לאמר ר"ל כשהאדם רוצה לדבר זולתו צריך ידברו בראשונה בינם לבין עצמם לאמר לזולת לקיים מעין אז ראה ויספרה וכו' ואם בדיבור כך כדי שלא לטעות עאכ"ו בענין אבל שבאת להמית עיר ואם בישראל שבנושא כזה היה ראוי לך לחוש בעניין פיקוח נפש ושאול ישאלו באבל ר"ל ראוי היה

ששאול ישאלו בעניין אבל וכן כששאול ישאלו ולא יקבלו ראוי שהתמו שיתמו אמנם פתאום לבא עליהם אין ראוי כי העיר הזאת שלומי אמוני ישראל היא כדברי הר"דק ז"ל והמתרגם שאינה מורדת אלא מושלמת באמת ואמונה לישראל:

**יט**

**אנכי** שלומי אמוני ישראל בילקוט סימן קנ"ב הביא תנא דבי אליהו אנכי שלומי אמוני ישראל אפי' עיר קטנה מכאן אמרו יש באדם דרך ארץ ומקרא בלבד מוסרין לו מלאך אחד לשמרו שנא' הנה אנכי שולח מלאך לפניך כו' קרא אדם תורה נביאים וכתובים מוסרין לו שני מלאכים שנא' כי מלאכיו יצוה לך. אבל קרא אדם תורה נביאי' וכתובי' ושנה משנה ומדרש הלכות והגדות הקדוש ברוך הוא משמרו בעצמו משלו משל למה הדבר דומה למלך שהיה מהלך בדרך הוא ובנו עמו כיון שהגיע לחמה ולשרב עמד אביו מרוחה של חמה ועשה צל לבנו כדי שלא יגיע בו חמה ושרב כך הב"ה ה' שומרך ה' צלך עכ"ל.

**ולע"דן** מה היא כוונתם בפסוק אנכי שלומי אמוני ישראל. ועוד מנא ליה הא שאם קרא מקרא לבד ודרך ארץ מלאך אחד וכשקרא מקרא נביאים וכתובי' שנים. ודוחק לומר שהכתובי' מכריחי' כן בהכחשתם שבאחד אומ' שולח מלאך לשון יחיד וכתוב אחד אומ' כי מלאכיו יצוה לך כו' קשו קראי אהדדי ועל כרחין צריך לומר כאן במקרא ודרך ארץ לבד כאן בתורה ונביאים וכתובים שזוכה לשנים. גם צריך להבין תכלית המשל והבנתו.

**ונראה** שהכוונ' לפרש מעלת הכלל והציבור שאפי' עיר קטנה לא יחסר כל בה מתור' נביאי' וכתובי' ומקרא ומשנה הלכות ואגדות עד שיחייבו היותה מושלמת ושמורה כאותה העיר של אותו היחיד סגולה הכולל בחכמתו לכל אמוני ישר' שאמוני ישר' הם תורה נביאים וכתובים מקרא ומשנה הלכות ואגדות שה"בה בעצמו שומרה ז"ש אנכי ר"ל אפי' שאהיה עיר קטנה הנה אנכי מעין שלומי אמוני ישראל כלומר מעין ודוגמת ההשלמה שמושלמים אותם שעוסקים באמוני ישראל שהם תורה נביאים וכתובים וכו' שה"בה שומרם בעצמו והיינו דמסיק קרא למה תשחית נחלת ה' כיון שהוא שומר נחלתו איך תרים יד לבלע את הקדש ונחלת ה' כו' ואפשר לפרש אמוני לשון האמונים עלי תולע ואהיה אצלו אמון פדגוג אמוני ישראל שנתרבו על התורה ונביאים וכתובים ומדרש הלכות ואגדות שגורמת להם היותם שלומי וכן אנכי שלומי כו' ואפשר לו' עוד שכוון לומר אנכי לשון אנכי ה' אלהיך כלומר אנכי הוא ה"בה הוא שלומי אמוני ישראל כנזכר בשאר המפרשים וא"כ למה תבלע נחלת ה' עיר שאנכי שומרה בעצמו ודקדק הכתוב לשמרך בדרך לשון יחיד דבר על מקרא לחוד מיירי מדקא' בלשון יחיד בדרך ומדאפקיה

בלשון דרך למד דרך ארץ שמועיל כ"כ. או תורה ממילא משמע דבישר' שהיה להם תורה קאמר הנה אנכי שולח מלאך אחד לבד וא"כ אומרו בדרך לדרך ארץ אתא אמנם בכתוב כי מלאכיו כו' דקא' לשמרך בכל דרכיך לשון רבים פירושו לשמרך בעבור כל דרכיך שיש בך תורה נביאים וכתובים ז"ש דרכיך לשון רבים ונוסף עוד בחלוקה הזאת השנית מלבד הריבוי הנה יש איכות והוא שבחלוקה הראשונה אומר יש בו באדם דרך ארץ ומקרא בלבד בלשון בלבד ממעט נביאים וכתובים וכו' וממעט שאפילו התורה הזו שקורא אינו אלא מקרא בלבד כלומר קריאה כל דהוא ובלי הבנה אמנם בסמוך קראו תורה להיות שיש בו איכות הבנה שאז נקרא תור' שמור' לו הוראה הדרך ילך בה וזהו לשון תורה שאז באמצעות הריבוי והאיכות זוכה לשני מלאכים אבל קרא אדם מקרא כו' מדרש הלכות ואגדות ה"בה בעצמו משמרו והשימו' הזה אינו שצריך לשמרו כעין המלאך חליל' אבל מצד הדבקות האלהי ההוא שהוא דבק בה"בה וה"בה בו ע"י עסק התורה נמצא שהב"ה נעשה לו צל כמו שמזכיר במשל בנו של מלך ובהיות האדם יושב בצילו של הק"בה לא יגורך רע כתי' כי לא יכנס הרע בתחו' הקדוש' ובתוך צילו של ה"בה לא תבוא חמה שרב שהם משל אל הדין. וחז"ל אמרו כמו שהביא הרד"ק ז"ל אני שהגדתי ליעקב כי יוסף חי ע"כ ויהיה זה רמוז באומרה אנכי בשרתי שלומי יוסף והאמין לי ישראל סבא יעקב אבינו. או אמר כן על העיר כנז"ל. ואמר אתה מבקש להמית עיר גדולה כזאת של חכמים ושל סופרים שאפי' האשה היתה חכמה גדולה ולא יהיה הנזק לה לבד כי אם לכלל ישראל כי בנפול נתח טוב מישראל כזאת העיר אבלה שהיא עיר ואם בישראל הנה תבלע נחלת ה' בכלל ולזה אמר להמית גבי עיר ואם אמנם בנזק הנמשך אמר תבלע נחלת ה':

**כ**

**ויען** יואב ויאמר כו' טעם כפל חלילה חלילה לי מלבד הנז"ל חלילה לדוד חליל' ליואב אפש' שאמ' חליל' להמי' עיר ואם בישׂ' וחלילה להשחית נחלת ה' וזהו אם אבלע ואם אשחית שעל שתי החלוקות האלה אמר חלילה חלילה. או אפשר שאמר חלילה חלילה חלילה על העיר וחלילה על אם בישראל שהוא עליה ולי אם בישראל כנז"ל:

**כא**

**לא כן** הדבר כמו שחשבת שאנו משחיתים החומה להמית אנשי העיר כי כוונתנו לכבוש העיר כדי להרוג את האיש מהר אפרים נשא ידו ר"ל כל ישראל ראוי לפשוט ידו ליטול חלק במלך בדוד רוח אפינו משיח ה' וזה נשא ידו והוא משל הלציי למה שאמר אין לנו חלק בדוד ולא נחלה בבן ישי ז"ש נשא ידו ממנו. וכבר זכרתי דעת חז"ל בפסוק ותקרא אשה חכמה וכו' והר"דק ז"ל לפי הפשט אעפ"י שנשא ידו בדוד

דהיינו שאבשלום בנו מרד בו עכ"ז במלך נשא ידו כי משיח אלהי יעקב הוא תנו אותו לבדו. ומהרי"א ז"ל הם שאלו תנו אותו לבדו ר"ל והוא חי אמנם הם לא רצו למסרו חי פן יתעללו בו אנשי יואב ואולי שבע בן בכרי עצמו שאל שיהרגוהו פן יתעללו בו או אנשי העיר בחרו כן כדי שלא יאמר לדוד על העיר או חלק מהם שהיו עמו במרד ולכן נבחר לו מות מחיים וזהו ותאמר האשה הנה ראשו מושלך וכו' ע"כ וחז"ל אמרו בב"ר מנא ידעה אלא אמרה כל מאן דמחציף אפיה במלכות בית דוד מרים הוא רישיה מלעיל ע"כ וזו תהיה סיבה שנית למה כרתו ראשו שזה משפטו למחציף פניו במלכות בית דוד:

**כב**

**ותבא** האשה אל כל העם בחכמתה ח"זל בב"ר פ' צ"ה אמרו ותבא האשה אל כל העם בחכמתה אמרה להון לית אתון ידעין מילין דדוד הידא אומה קמת בהון הידא מלכותא קמת בהון אמרון לה ומה הוא בעי אמרה להון אלף גוברין ולא טב אלף מלמחרבא מדינתכון אמרון ליה כל חד וחד ליהב כפום כמה דאית ליה אמרה להון דלמא אגב פיומא שביק צבחר עבדא נפשא כמה דאזלה מפייסא והדרא מאלף לחמש מאין למאה לי' לחד (והלא) [והוא] אכסנאי ומנו שבע בן בכרי שמו מיד ויכרתו את ראשו. תני סיעה של בני אדם שאמרו להם גוים תנו לנו אחד מכם ונהרגנו ואם לא אנו הורגי' את כולכ' יהרגו כולם ואל ימסרו נפש אחת מישראל. ואם יחדוהו בשם כשבע בן בכרי נותנין ואל יהרגו כולם אמר ר' יהודה בד"א בזמן שהוא מבפנים והם מבחוץ אבל הוא מבפנים והם מבפנים הואיל והוא נהרג והם נהרגי' יתנו להם ואל יהרגו כולם כגון שהוא אומר ותבא האשה אל כל העם הואיל והוא נהרג ואתם נהרגים תנוהו להם ואל תהרגו כולכם. ר' שמעון אומרו כל המורד במלכות בית דוד חייב מיתה ע"כ והנה בארו במדרש הבנת חכמתה שנתחכמה לומר אלף גוברין בעי ואח"כ לת"ק ואח"כ למאה לעשרה לאחד והוא אכסנאי ומנו שבע בן בכרי כלומר אכסנאי ומנו רע מעללים שהרים יד במלך ז"ש ומנו שבע בן בכרי. ואפשר עוד ותבא האשה אל כל העם שרמז הכתוב שבתחילת ביאתה היה אל כל העם כלומר רע הנמשך אל כלל העם שאמרה אלף איש שואל כל חד וחד ליהב כפום מאי דאית ליה וזהו ותבא האשה בשאלת אלף שהוא נזק כללי אל כל העם כי אין בית אשר אין שם מת או שנים ויותר. כדי ש"אחכ בהתמעט השאלה אל ת"ק יקל וכן למאה לעשרה לאחד ואכסנאי ומנו שבע לא יסרבו אלא מיד ויכרתו את ראשו שבע בן בכרי. אמנם הבנת התני סיעה כו' ר' יהודה דקאמר בד"א בזמן שהוא מבפנים והם מבחוץ וכו' אריש קאי שאמר יהרגו כולם ואל ימסרו להם נפש אחת מישראל עלה קאי ר' יהודה ואומרו בד"א בזמן שהוא מבפנים כו' פרש"י ז"ל כאן בנביאים וכן פירש

ג"כ הרד"ק ז"ל והוא הנכון אם היה יכול להנצל כגון שהוא מבפנים ואתם מבחוץ ואתם בסכנה והוא יכול להמלט אין דוחין נפש מפני נפש להרגו בשביל הצלתכם אבל עכשיו שהוא והם מבפני' אבל עכ"ז גם הוא יהרג עמכם הואיל ונהרסו החומות ואין כח להמלט מוטב ימות הוא לבדו ואל תמותו עמו. נמצא לפי זה שאם יהיו הוא והם מבחוץ בסכנה מסרוהו וכן אם הוא והם ג"כ מבפנים אלא שהרסו החומות הוה לי' כאילו הם בחוץ הוא והם וימסרוהו אבל אם היה הוא מבפנים נשגב בחומות והם נתפשו מבחוץ לא ימסרו אותו וכן הביא הר"דק ראיה רבי יהודה אימתי בזמן שהוא מבפנים והם מבחוץ כמו שעשו בני יהודה בשמשון פי' שהי' יכול להמלט שמשון שהיה מבפני' בסלע לפיכ' לא נתנוהו להם אלא מדעתו אבל הוא והם מבפנים הואיל והוא נהרג והם נהרגים יתנוהו להם ואל יהרגו כולם כו' עכ"ל. אמנם לרבי יהודה קשה דמאי יליף כגון ותבא האשה בחכמתה שהרי בפירו' תבעוהו לשבע בן בכרי ודילמא התביעה בפירוש גרמא המסירה אבל בסתם אפי' הוא והן בפנים לעולם אימא לך דאסור. ונלע"ד דיליף רבי יהודה ממה דק"סד למסור האלף או הת"ק או מאה או עשרה כשבאה בחכמתה ונתרצו למסור אלמא משמע שהוא מותר אפי' בסתם כיון שהוא והם מבפנים ונהרגים ז"ש כגון שהוא אומר ותבא האשה אל העם בחכמתה וכמו שפירש בתחילת המאמר מינה ילפינן הא דר' יהודה שהרי אז כשבאה האשה בחכמתה ונתרצו לתת לה אלף או ת"ק ואפי' שלא נקבו בשמות. אמנם רבי שמעון אמר דבדין מסרו אותו שמורד במלכות היה. ורש"י ז"ל הביא התוספתא הנז' של תני סיעה וכו'. והרד"ק ז"ל לפי שהיתה מבנימין הוצרכה לפתותו בדברי חכמ' אמרה להם הנה העיר קרובה להכבש ויואב יחשוב את כולנו כמורדים במלכות ואחר שיכבוש את העיר בחזקה יהרוג את כולנו כי המורד במלכות חייב מיתה כל איש אשר ימרה את פיך כו' וכן תכה את האנשים ונמיתם אלא ששאול מחל על כבודו ואף על פי שאין כבודו מחול הוא צוה שלא יומתו והביא התוספתא הנז' ובדברי רבי שמעון נסחא אחרינא רבי שמעון אומר והוא שנתחייב מיתה כשבע בן בכרי עד כאן:

**כג**

**ויואב** אל כל הצבא וכו' רש"י ז"ל אעפ"י שאמ' דוד אל עמשה כי שר צבא אשימך תחת יואב עכשיו שמת לא זז יואב ממקומו וע"י יואב הוזקק לימנות את חביריו עד כאן והר"דק ז"ל למעלה ג"כ כתב מספר השרים אשר לו כשהניח ה' לו מכל המלחמות ואפסו כל בית שאול ועתה ג"כ כשמת אבשלום המורד בו וכן שבע בן בכרי היה זה כאילו היה עתה תחילת מלכותו ולזה ספר כאן כל השרים שלו ואמר כאן אל כל הצבא מה שלא אמר כן במקום אחר לפי שהיה בלב דוד להסירו ולשים במקומו את עמשא

או בכל הצבא או במקצתו והנה עתה מת עמשא ויואב הרג שבע בן בכרי שהיה מורד נתגאה יואב ולא יכול דוד להשיבו ומנהו על כל הצבא ושמר לו עונו עד אחר מותו על הכרי ועל הפלתי כן כתיב וקרי הכרתי והם קרובים וכבר פרשנוהו למעלה ודעת המתרגם ג"כ שתרגם קשתיא וקלעיא עד כאן וכן מהריי"א ז"ל. והר"לבג ז"ל ובניהו בן יהוידע על הכרתי ר"ל שהי' מופלא שבב"ד והוא ראש לסנהדרי גדולה והוא היה כהן כאומרו בניהו בן יהוידע הכהן וזה כבר ראוי שיהיה הגדול שבסנהדרין כהן כאומרו בתורה ובאת אל הכהן והטעם כי לא תאבד תורה מכהן והוא מבואר שאין הרצון בכרתי צבא בורים כי כבר היה יואב שר צבא לכל ישראל עד כאן.

**ול"עדן** אומרו ויואב אל כל הצבא דהי"לל על כל הצבא בעיי"ן ונראה שכיון שיואב אחר שעשה זאת המלחמה של שבע בן בכרי בזריזות נמרץ עם היותו דחוי מדוד המלך כמו שמוכיחים הכתובים הנה בלי ספק שיואב בכוחו ועוצם ידו במה שעזרו השי"ת עשה לו את החיל הזה להיותו שר אל הצבא שאיש כמוהו יאות אל הצבא על ישראל כי אין זולתו גבור כארי ראוי לזה וזה הורה באומרו אל הצבא כלומר ראוי אל הצבא ואילו אמר על הצבא לא היה מורה רק היותו שליט ושר על הצבא אבל לא יורה אם היה ראוי או בלתי ראוי והי"לל אל כל צבא ישראל מהו אומרו אל כל הצבא ישראל אלא כאן רמז שהיותו אל הצבא לא היה ברצון דוד כי אם על כורחו שלא בטובתו מהכרח צורך השעה שאין זולתו ראוי והגון למלאת מקומו אבל ישר' לבד היו חפצים בו לפי שהוא יוצא ובא לפניהם וז"ש ויואב אל הצבא לא מרצון דוד אלא ישראל הם הם שמייעוהו ופייסו אל המלך וזהו אומרו ויואב אל הצבא הסיבה ישראל:

**כד כה כו**

**ואדורם** על המס וכו' ושיא סופר כו' וגם עירא היאירי היה כהן לדוד ה"רדק ז"ל על המס להעלות מס לתת לחילותיו שיש למלך רשות לעשות כן כמו שלמדו חז"ל מג"ש מאומרו ואתם תהיו לו לעבדים ונאמר וכתיב והיו לך למס ועבדוך לא כתב שר המס לפי שבתחילת מלכותו לא הטיל עליהם מס עדיין המזכיר כתרגומו ממנא על דוכרנייא כלומר על ספר הזכרונות עד כאן וה"רלבג ז"ל על המס מהגוים אשר היו למס ומישראל. ויהושפט בן אחילוד המזכיר הוא היה מזכיר לאדור' את דבר המם ושולח אותו לגבותו נשיא סופ' לכתוב החשבונות האלו עד כאן וכן מהריי"א ז"ל שעתה חדש דוד שבזה אדונירם על המס ואם כן שיא הוא ושריה הנז' ויהושפט המזכיר גם כן. אמנם להרל"בג שיא הסופר הוא על המס הנז' וכן יהושפט המזכי' בדבר המס לדבריו הם זולת הנז"ל כיון שנתחדש המס נתחדש לו סופר ומזכיר ובכהנים הוסיף דוד עירא היאירי לכהן

עם צדוק ואביתר ע"כ ואינו מוכרח שהרי אפשר שכללו ג"כ עניין כתיבת המס בכלל מה שהיה כותב מקודם שריה וכן יהושפט המזכיר ענייני המלכות בספר הזכרונות כשנתחדש המס נתנו לו עול זה או שררה זו שיכתוב ג"כ ענייני המס המחודש:

**וגם** עירא היאירי היה כהן לדוד חז"ל אמרו במסכת עירובין פרק הדר אמר רבי אבא בר כהנא כל המשגר מתנותיו לכהן א' מביא רעב לעולם שנאמר וגם עירא היאירי היה כהן לדוד וכי לדוד היה כהן ל"כע לא היה כהן אלא שהיה המשגר לו מתנותיו וכתיב בתריה ויהי רעב עד כאן. **ול"עדן** דמלבד הכרח לדוד היה כהן ל"כע לא היה כהן והכרח הסמיכו' יש לדבריהם הכרח שלישי אומרו ויהי רעב בימי דוד שידוע הוא מאחר שאומ' ויבקש את פני ה' שבימיו היה אבל כוון לו' בימי דוד כלו' שהוא גרם כן בשגרו כל מתנותיו לכהן אחד ומניח את שאר הכהנים ברעב מידה כנגד מידה וקשיא לי דהרי כתיב אל שאול ואל בית הדמים אח"כ מצאתי במסכת עירובין שתרצו בתוספתא דדא ודא גרמה ליה עד כאן ואכתי ק"ק דאם דא דא גרמא ליה למה הזכיר אל שאול ואל בית הדמים ולא הזכיר ג"כ זאת ואפשר לומ' שלא הזכיר השי"ת אלא שתי בחינות דסתרן אהדדי אל שאול שלא נספד כהלכה שחס הק"בה על כבודו ועם כל זה לא העביר לו על שהרג את הגבעונים. **ולע"דן** לומר דדא לבד גרמא שהיא מצד שהיה משגר כל מתנותיו לעירא היאירי ובא רעב אבל אילו היה זה העון הפרטי של דוד היה מספיק לחייב שלש שנים רעב אבל לא תכופים ומה ששאל דוד מאת פני ה' על התכיפות שאל כדמוכח הפסוק ויהי רעב שלש שנים שנה אחר שנה ויבקש דוד את פני ה' והשיבו אל שאול ואל בית הדמים שהם גרמו שנה אחר שנה שלש שנים. עוד אמרו חז"ל עירא היאירי רבו של דוד היה וזהו לשון כהן רב וגדול כמו ובני דוד כהנים שאמרו שם בשרתי צדק בקהל רב וכתיב בלבי צפנת אמרתיך וכו' ותירצו לא קשיא כאן בזמן שעירא היאירי קיים בלבי צפנתי אמרתך וכשמת בשרתי צדק בקהל רב שאסור לאדם להורות הלכה בפני רבו. ולדברי חז"ל הנז' אפשר באומרו היאירי שבא מיאיר אמנם ל"מד שהיה משגר לו דוד מתנותיו שכהן היה קשה אומרו היאירי דאי אפשר שנקרא יאיר על שם יאיר בן מנשה. וצריך לומר כדכתב רש"י ז"ל כאן היאירי ת"י דמן תקוע וכן הוא קרוי בספר הזה עירא בן התקועי ויאירי נקרא על שם תקועה אלפא לשמן ששמן זית מצוי שם שממנו מדליקין הנרות היה כהן לדוד לו היה נותן כל מתנות כהונה שלו כך אמרו רבותינו ופשוטו של מקרא שעשאו שר ושופט ע"כ והר"דק ז"ל ג"כ הביא כן והרחיב כי השמן רב בתקוע' ונקרא יצהר על שם שמצהיר כצוהר תעש' לתיבה והיינו היאירי או היאירי ע"ש אביו או זקנו נקרא יאיר. היה כהן לדוד רב לדוד כלומר גדולו ובעל עצתו כ"מש רעה המלך

כן כאן זכר כהן אחר הכהנים ועוד שאמר לדוד ואם היה כהן לכל העולם הוא כהן למה אמר לדוד וחז"ל פירשוהו כהן ממש ומילת וגם מסייע להם ופי' לדוד שהיה מכירו והיה נותן לו כהונה כדלעיל עד כאן וכן הרל"בג ז"ל שבחרו דוד לתת לו מתנותיו. ומתוך דבריו צדוק עיקר ואחריו אביתר וגם עירא היאירי היה כהן לדוד כנזכר לעניין המתנות או לאיזו שררה שלא נזכרה כאן:

**כא**

**א**

**ויהי** רעב בימי דוד וכו' יבמות פ' הערל שנה ראשונה אמר להם שמא עובדי ע"א יש בכם שנאמר ועבדתם אלהים אחרים וכו' ועצר את השמים וכו' בדקו ולא מצאו שנייה אמר להם שמא עוברי עבירה יש בכם שנאמר וימנעו רביבים וכו' ומצח אשה זונה היה לך בדקו ולא מצאו. שלישית אמר להם שמא פוסקי צדקה ברבים ואין נותנין יש בכם שנאמר נשיאים ורוח וגשם אין איש מתהלל במתת שקר בדקו ולא מצאו מיד אמר אין הדבר תלוי אלא בי מיד ויבקש דוד את פני ה' מאי היא אמר ריש לקיש ששאל באורים ותומים מאי משמע א"ר אלעזר אתיא פני פני כתיב התם ולפני אלעזר הכהן יעמוד וכתיב הבא ויבקש דוד את פני ה' ע"כל. **ול"עדן** מאי קשיא להו בפסוק זה עד שדרשו כן. ונראה שהם ז"ל הקשו אומרו בימי דוד שהוא מיותר כמו שכתבתי כבר בפ' הקוד'. ועוד קשה אומרו שנה אחר שנה מיותר די באומרו שלש שנים להודיע שהם רצופות. ועוד לשון אחרי מופלג והכתוב כוונתו להודיענו התכיפות אם כן הי"לל שנה אחר שנה כי אחר סמוך ועוד קשה בעניין ויבקש דוד את פני ה' ולמה לא עשה זה בשנה הראשונה. ועוד תיבת דוד מיותרת די שיאמר ויבקש את פני ה'. ועוד לשון פני דקאמר הי"לל ויבקש דוד את ה' לעומת זה אמרו שכוונת אומרו ויהי רעב בימי דוד הוא שאחר החיפוש והדרישה שאמר דוד אין הדבר תלוי אלא בי וזהו ויהי רעב בימי דוד כלומ' אין הדבר תלוי אלא בי כי הרי חפשתי שנה אחרי שנה כי אומ' שנה אחרי שנה אין הכוונה על הודעת הרעב כי אם אל הבדיקה רמז הכתוב שהרי אמר ויהי רעב בימי דוד כי שנה אחרי שנה חפש ובדק כי תחת שלש רגזה ארץ תחת ע"א ולזה בראשונה אמר שמא עובדי ע"א יש בכם והשנית גלוי עריות שמא עוברי עבירה והשלישית שפיכות דמים פוסקי צדקה ברבים ואינם משלמים ששופכים דם העניים בדקו ולא מצאו עד שאמר אין הדבר תלוי אלא בי וזהו ויהי רעב בימי דוד כאמור בי תלוי הדבר ובזה מובן או' שנה אחרי שנה על הבדיק' ואולי או' ויבקש דוד נמשך לתחיל' הפ' שנה אחרי שנה ויבקש דוד עד הבדיק' הנז' ונמשך ג"כ למטה לויבקש דוד את פני ה' ולז"א תיבת דוד להורות שאינו מקושר עם

תחילת המקרא שנז' שם דוד אלא אסיפיה דקרא קאי ולכך הזכיר דוד שאמ' ויבקש דוד את פני ה' ועל כן ויבקש דוד את פני ה' פני פני להורות ששאל באורי' ותומים ונסתלק' הקושיא למה לא בקש בשנה הראשונה כי בתחילה צריך לבדוק בדיק' אנושית כשבדק ולא מצא אמר הדבר תלוי בי אז ויבקש דוד כו' ובב"ר אמ' ויהי רעב בימי דוד י' רעבון באו לעולם א' בימי אדם הא' שנא' ארורה האדמ' בעבורך וא' בימי למך מן האדמה אשר אררה ה' ואחד בימי אברהם שנא' ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה ואחד בימי יצחק ויהי רעב בארץ מלבד הרעב הראשון אשר היה בימי אברהם ואחד בימי יעקב שנאמר כי זה שנתים הרעב ואחד בימי שפוט השופטים ואחד בימי דוד ויהי רעב בימי דוד ואחד בימי אליהו שנאמר אם יהיה טל ומטר כי אם לפי דברי ואחד בימי אלישע ויהי רעב גדול בשומרון ואחד שהוא מתגלגל ובא לעולם ואחד לעתיד לבא שנאמר לא רעב ללחם ולא צמא למים. רבי הונא ורבי ירמיה בשם רבי שמואל בר רב יצחק עיקר אוונתון שלו לא היה אלא בימי דוד ולא היה ראוי לבא אלא בימי שאול אלא שהיה שאול גרופית של שקמה גלגל הקב"ה והביאו בימי דוד שילא חטא ויוחנא משתלמה משל לזגג שהיה ידו מליאה כוסות ודסגיטין בשעה שהי' רוצה לתלות קופתו היה מביא יתד ותוקעה ונתלה בה וא"חכ הוא תולה את קופתו לפיכך לא באו כולם בימי אדם חלשי' אלא בימי אדם גבורי' שהם יכולים לעמוד בהם רבי ברכיה צווח עליהון נותן ליעף כח וכו'.

**ולע"דן** לדקדק אומרו באו לעולם כי עדיין הרעב העתיד לא בא ועוד קשה אומרו ואחד לעתיד לבא שהרי אין שם רעב כדמסיק קרא לא רעב ללחם כי אם לשמוע את דבר ה' ואם על רעבון של לשמוע את דבר ה' קאמר לא היה לו לכלול אותו בענין העשרה שאינו מהסוג שלהם וקשה במה שאמר רב הונא ורבי ירמיה עיקר אוונתון שלו לא היה כו' שהוא דבר זר מאד במשפטי ה' אמת לומר שילא חטא ויוחנא משתלמא שכיון שהי' ראוי לבא בימי שאול איך גלגל ה"בה והביאו בימי דוד. ויקשה עוד שכאן אומר שהביאו בימי דוד להיותו גרופית של זית וא"כ מנגד למשחז"ל במסכ' עירובין שדוד גרם כן במה שהיה משגר מתנותיו לעירא היאירי. ושתי קושיות אלו מתרצות זו את זו כמו שתראה בסמוך בס"ד ועוד צורך המשל הזה למה והתייחסותו בנמשל במ"ש שהוא נתלה תחילה. ונראה כי לולי חטא אדם הראשון לא באו הרעבונות האלו ולז"א עשרה רעבון באו לעולם רוצה לומר נגזרו ובאו ונהיו מצד העון של אדם אלא שבכל דור ודור כשיהיה בו איזה ענין גורם יביאוהו באותו הדור או לסיבת היות ראש הדור גרופית של זית שכל הדור יהיו צדיקים דמושל מקשיב על דבר אמת הוא והיא סברת המאמר הזה וז"ש באו לעולם. ואמר ואחד לעתיד לבא שנא' לא רעב ללחם ולא צמא למים שהם ז"ל דקדקו דקדוק

נכון בכתוב דקאמר לא רעב ללחם ולא צמא למים בלמ"ד יתירה דהי"ל לא רעב לחם ולא צמא מים. ועוד קשה שהשלילה מיותרת כי הי"ל החיוב שבעתיד יהיה רעב וצמא לשמוע את דבר ה' מזה הכריחו מהפי' שלעתיד יהיה רעב אחד גדול של לחם ומים ולזה אומר שלא יחושו העולם אל רעבון הלחם ואל צמאת המים כי אם לשמוע אל דבר ה' ז"ש לא רעב ללחם לא ירגיש במה שהוא רעב ללחם וכן לא ירגיש במה שהוא צמא למים כי אם כל צערו יהיה לשמוע את דבר ה' אם כן ממילא משמע שיהיה רעב וצמא בעתיד. ואמר עיקר אוונתון שלו לא היה אלא בימי דוד כו' הכוונה שלא יעשה ה' דבר כי אם באמת ומשפט וצדקה והשי"ת היותר צדיק יבחן למה שכל פעל ה' למענהו לקלוסו ושבחו וכבודו ובני אדם שהם גרופית של שקמה שיבעטו ביסורין לא יביא בימיהם דבר אלא בימי בני אדם שהם גרופית של זית חזקי' שלא יהרהרו אחרי מידותיו ית' ובכן יתקדש שמו ויתעלה ז"ש עיקר אנוותון שלו לא היה אלא בימי דוד ולא היה ראוי לבא בשיעור הזה אלא בימי שאול שהרי נאמר אל שאול ואל בית הדמים אשר המית את הגבעונים אלא שהיה שאול גרופית של שקמה בבחינה זו אעפ"י שהיה חסיד גדול בכל דבריו לא היה סבלן ולזה גלגל הב"ה והביאו בימי דוד גלגל ה"בה מורה שגלגל גלגולים מצד היות דוד משגר מתנותיו לעירא היאירי ומפאת של שאול שלא נספד כהלכ' גלגל להביא כובד הרעב בימי דוד שהוא גרופית של זית שיעמוד בנסיון ולא יהרהר אחרי מדותיו של ה"בה שילא חטא ויוחנא משתלמה שיוחנא ג"כ קצת אשם יש לו אך לא מעין שאול ועכ"ז יוחנא משתלמא מעין טוביה חטא וזיגוד מנגיד האמו' בגמרא שזיגוד מנגיד על שהעיד יחידי עדות באש' ואין ראוי אלא שנים והאחד ילקה דמוציא דיבה הוא עם היותו מעיד אמת. ולפי שקשה להלום הענין הזה שיהיו הגרופית של שקמה חייבים ויגלגל הקב"ה להביא' בימי הכשרי' בגרופי' של זית לזה הביא משל לזגג שהיה ידו כו' שהוא נתלה בה תחילה לדעת חוזק היתד ההוא והוא משל נאות לתת טעם למה לא יביאהו בימי החלשים בגרופית שקמה לפי שאין הק"בה יכול להתלות בהם כי יבעטו ביסורין על כן אינו מביא כי אם בימי בני אדם סבלני' ויכולים לעמוד ביסורין קשין וזהו ממש מה שהודיע רבי ברכיה נותן ליעף וחלוש ובלתי סבלן נותן לו כח שאינו מביא יסורין בימיו ולאין אונים עצמה ירבה. למדנו מהמאמר הנז' אומרו ויהי רעב בימי דוד שאעפ"י שקדם לו סיבה מחייבת הרעב הזה בימי שאול נתאחר להיותו בימי דוד לסבלונותו וז"ש בימי דוד יאות לבא לשלימות דוד. ומהות הרעב נלמוד כפי המובן שלא ירד טל ומטר כלל מהנז' בגמרא פי הערל כאשר זכרנו מובן שהיה כן ממה שאמרו ותלו בע"א דקאמר ועצר את השמים כו' והשנית יותר ברור שאו' ומצח אשה זונה היה לך

אלמא משמע מידה כנגד מידה מה אשה זונה מצחה מגולה כך נתחייב היות השמים מגולים בלי עננים. והשלישית יותר ברורה הראיה נשיאים ורוח וגשם אין איש מתהלל במתת שקר מידה כנגד מידה שאותו המתהלל במתת שקר השומע חושב שיבוא פרי צדקתו לאכל ושבעה ולמכסה עתיק והיה מתת שקר שאינו נותן כלום לעומת זה באים העננים והרוח ואינו יורד גשם. והר"דק ז"ל ויבקש דוד את פני ה' יש לשאול מפני מה לא בקש עד השנה השלישית פי' רבי סעדיה גאון ז"ל שנה ראשונה חשב מקרה הוא כדרך העולם שניה חשב כי בעון פסל מיכה היה ובער כל מה שמצא כשהי' רעב בשנ' השלישית ידע כי עון אחר היה שם ובקש פני ה' לדעת מה זה ע"כ וכבר זכרתי תירוץ לזה מהנז' בגמרא שאומ' שנה אחרי שנה מוכרח הוא על החיפוש ובדיקה כאמו' שמיד בשנ' הראשונ' פשפש ולא מצא וכן בשניה ובשלישית ושאל באורים ותומים. ומהרי"א ז"ל הביא בשם פירקי רבי אליעזר אמר רבי פנחס לאחר שלשים שנה שנהרג שאול ובניו בא רעב בימי דוד שלש שנים שנה אחר שנה ולמה שנה אחר שנה בשנה הראשונ' עלו יש' לרגלים אמר להם דוד צאו וראו אם יש בכם עובדי ע"א שבעבור עון ע"א גשמים נעצרים שנאמר השמרו לכם כו' מה כתיב בתריה ועצר את השמים ולא יהיה מטר בדקו ולא מצאו בשנה השנית עלו ישר' לרגלים אמר להם דוד אם יש בכם מגלה עריות שבעון זה גשמים נעצרים שנאמר ותחניפי ארץ בתזנותיך מה כתיב אחריו וימנעו רביבים וכו' בדקו ולא מצאו בשנה השלישית עלו ישראל לרגלים אמר להם דוד צאו וראו אם יש בכם שפיכות דמים שבעון שפיכו' דמים גשמי' נעצרים שנאמר ולא תחניפו את הארץ יצאו בדקו ולא מצאו אמר דוד מכאן ואילך אין הדבר תלוי אלא בי עמד והתפלל לפני ה"בה א"ל אתה בארץ והנה שאול בח"ל מיד עמד דוד ובנם כל זקני ישראל וגדוליהם ועברו את הירדן ובאו ליבש גלעד ומצאו את עצמו' שאול ויהונתן שלא משלה בהם רימה שנאמר שומר כל עצמותיו כו' עכ"ל. הנה שבמאמר הזה כלל השלשה עבירות חמורות ע"א ג"ע ש"ד כסדר אשר סדרנום במאמר הנז' במסכת יבמות אלא שכאן נזכר שפיכות דמים בפועל ושם נזכ' פוסקי צדק' ברבי' ואינן משלמין שהוא מעין שפיכו' דמי' כנז"ל ונתוסף מאמר הזה של פירקי רבי אלעזר ע"ה טוב טעם למה נתאחרה הבדיק' ופשפוש במעשיהם מידי שנה בשנה ולא בדקו כן בשנה הראשונה והוא לפי שישראל היו עולים לרגלים ולא יתברר עד תום השנה שמי שלא עלה ברגל ראשון יעלה ברגל שני או בשלישי בהכרח ובתום הבדיקה הא' בשנה תמימה וכן בשניה אבל בשלישית אפשר שנזדרזו בה בעליה ראשונה מהשנה ההיא לבדוק על שפיכות דמים לשתי סיבות האחת מפני זלעפות רעב כבד והשניה להיות הבדיקה על שפיכות [דמים] קלה מהשתי

ראשונות כי הע"א יעברו בסתר וכן ג"ע לא כן שפיכות דמים וזה יורה לשון אומרו יצאו בדקו ולא מצאו מה שלא אמר לשון יצאו לא בראשונה ולא בשנית ולז"א דוד אין הדבר תלוי אלא בי מיד ויבקש דוד את פני ה' בתפילה כפשוטו של מקרא אמנם בגמרא הנז"ל פי' ויבקש באורים תתומים מגזירה שוה דאתיא פני פני כנז"ל ודייק טפי לשון הכתוב ויבקש דוד את פני ה' שלא אמר ויתפלל דוד אל ה' או ויחל דוד את פני ה'. וב"מש אל שאול ואל בית הדמים במסכת יבמות אמרו אל שאול שלא נספד כהלכה ואל בית הדמים שהמית את הגבעונים וכי היכן מצינו בשאול שהמית את הגבעוני' אלא מתוך שהרג נוב עיר הכהנים שהיו מספקים להם מים ומזון מעלה עליו הכתוב כאילו הרגן קא תבע על שאול שלא נספד כהלכה וקתבע על שהמית את הגבעונים אין דאמר ריש לקיש מאי דכתיב בקשו את ה' כל ענוי ארץ אשר משפטו פעלו כאשר משפטו שם פעלו ע"כ ודקדקו אומרו אל אל שמורה שבא הרעב על שני עניינים אל שאול שלא נספד כהלכה ואל בית הדמים שהמית את הגבעונים. ודקדקו עוד לשון על אשר המית את הגבעונים דהי"לל ואל בית הדמים אשר המית את הגבעוני' על למה לי לזה אמ' שהוא לא המית הגבעונים בפועל אכן בהיותו בית הדמים במה שצוה להמית נוב עיר הכהנים נתחייב על אשר המית את הגבעונים בכח שהיו מספקין להם מים ומזון ואעפ"י שלא הרגן כן בידים. ורש"י ז"ל הביא דברי הגמר' דמסכת יבמו'. והביא עוד בשם גמרא ירושלמי כשהרג נוב עיר הכהני' המית מהם שבעה שני חוטבי עצים ושני שואבי מים ושמש וחזן וסופר ע"כ ולדברי הירושלמי קשה תיבת על אשר המית דהי"לל ואל בית הדמים אשר המית את הגבעונים. ונראה כי שתי עונות היו שם הא' שפיכות דמים ז"ש ואל בית הדמים נוסף על עון היותם הגבעונים אשר נשבעו להם נשיאי העדה בימי יהושע ז"ש בית הדמים והשני על אשר המית את הגבעונים אשר נשבעו להם נשיאי העדה. וה"רדק ז"ל כתב ויש לשאול היכן הרג שאול את הגבעונים ונשיב כי בהכותו נוב עיר הכהנים ע"כ וכן מהרי"א והביא טעם בשם המפרשים ז"ל והוא לה"רלבג ז"ל למה לא נענשו על הריגת נוב עיר הכהנים אלא על אשר המית את הגבעונים כי בני עלי היו חייבים מיתה במעלם ולכן לא נענש שאול אבל נענש על שבתחילת מלכותו הרג הגבעונים ובקש לדחות' מארץ ישראל בעבור ההערמה שהערימו על יהושע ע"ה בזמן כבוש הארץ ומהרי"א ז"ל דחה כל זה כי בני עלי לא התיר ה"בה להרגם כי אם חטאו כבר נענשו והיה חטאם מוגבל כפי הקללה שקללם ה' ע"י שמואל נביאו וגם שאול לא צוה להרגם בבחינת מה שהיו מבני עלי כי אם שחשדם שקשרו עם דוד למרוד בו. גם רחוק מאד לומר שנתעורר שאול עתה להמית את הגבעונים על מה שהערימו ליהושע אלא ודאי

האמת הוא שבעבור הריגת נוב עיר הכהנים נהרגו הגבעונים. ובענין תשובת השי"ת שאמר אל שאול ואל בית הדמים פירש מהריי"א ז"ל כי על הריגת נוב עיר הכהנים כבר נענש שאול בגופו שנהרג ונהרגו עמו בניו הגדולים עמו במלחמה בחייו ולעיניו וישראל שלא מיחו בידו כמו שמיחו כשבקש להרוג יהונתן כן היה להם למחות בו כשבקש להרוג נוב עיר הכהנים ולא מיחו על כן נפלו במלחמת פלשתים עם רב. ועל הריגת הגבעוני' נענש שאול ביתר בניו ויוצאי חלציו אחרי מותו ישראל שלא מיחו בו שלא יהרגם נענשו ברעב שלש שנים מידה כנגד מידה כי היו הגבעוני' שואבי מים לעדה והרגום והיה עונש' בעצירת גשמים כמו שנענש מצד הרג נוב עיר הכהנים במה שלא נענ' באורים ותומים כך נענש גם כן בענין הגבעונים בענין המים כאמור וכבר אמרו חז"ל שאמר ד"עה על גוים הללו אתה עושה כך לעמך והיתה תשובתו ית' שלהיותם מאומות העולם ראוי לעשות כן מפני קידוש השם וכדי לקרבם ושלא לרחק את הקרובים. ואין לתמוה מאיחור העונש כ"כ זמן כי משפטי ה' אמת צדקו יחדיו בזמן הראוי להביאו ועל הבנים הראויים לקבל העונש ההוא. ואפשר לי לו' לפי שדוד נצטער הרבה על מיתת אבשלום למה על דמי אוריה. ימותו בניו כמאמר הנביא וחרב לא תסור מביתך ועל גלוי ערות אשת אוריה תמר בתו שעינה אמנון ועשר פלגשיו עינה אבשלום לזה פייסו השי"ת בעניין הרעב שבא קרוב לארבעים שנה אחרי מות שאול על אשר המית את הגבעונים אשר לא מבני ישראל המה ועל אוריה שהוא משלומי אמוני יש' עאכ"ו ובזה התנחם דוד ע"ה על מיתת בניו ואבשלום ו"מש על אשר המית את הגבעונים אמר אל שאול שהוא עצמו וביתו בית הדמים שהרג נוב עיר הכהנים אבל זה הרעב לא בא על הכהנים שכבר קבל ענשו בהריגתו והריגת בניו לעיניו אכן זה על שהמית את הגבעונים. ואמר אל שאול מסבב הרעה אל בית הדמים שהיו בית אהרן ונעשו את בית הדמי' על נוב עיר הכהנים שנעשת עיר הדמים ובית הדמים ע"כ וחז"ל אמרו שדוד לפי שעה ראה ענין שאול מעוות לא יוכל לתקון שכב' עברו עליו תריסר (ירתא) [ירחי שתא] ולאו אורח ארעא למספדיה אבל תקן ענין הגבעונים והיינו דסמיך ליה ויקרא דוד לגבעונים כו' ולבסוף עשה הספד גדול אגב המוקצי' וכמו שאחז"ל ואכתוב דבריהם בסמוך ב"סד בפסוק ויגד לדוד וכו'.

**ולע"דן** כי שיטת הגמרא גם שיטת הירושלמי נכונות ומנייהו לא נזוז ולשיטת הגמרא מדוקדק תיבת על כדפרישית ואפשר שאמר ואל בית הדמים לא על נוב הכהנים כי אם על אשר המית הגבעונים הגרים על כן אני קורא אותו בית הדמים ז"ש ואל בית הדמים נקרא בשם זה על אשר המית את הגבעוני' הגרי' אני תובע עלבונם והמניין מכוון מידה כנגד מידה כמו שהם היו סיבת המספקים להם מים ומזון כן היה רעב הארץ מצורף

אל שפיכות דמי הכהנים נוב ששי"ד גורם הרעב כנז"ל ממסכת יבמות והיינו כשיטת הירושלמי שנהרגו שבעה. ובדבריהם אדקדק לשון הגבעונים בהי"א הידיעה מורה על שני חוטבי עצים ושני שואבי מים ושמש וחזן וסופ' הידועים ז"ש הגבעונים. או יהיה פירוש הגבעונים מיעוט גבעונים שנים והי"א של הגבעונים הרי שבעה או יהיה פירושו הגבעונים ה"א הגבעונים לרמוז חמשה ובית הדמים מיעוט דמים שנים הרי שבעה גבעוני' כנז' בירושלמי כמו שנזכר לעיל בסמוך בדברי רש"י ז"ל:

**ב**

**ויקרא** המלך לגבעוני' כו' במסכת יבמות אמרו אמר דוד שאול נפקי תריסר ירחי שתא ולאו דרכא למספדיה נתינים נקרינהו ונפייסנהו ע"כ שזו טענה למה לא תקן ענין ההספד שלא נספד כהלכה דלאו אורח ארעא שמורה שעדיין לא בא אל המנוחה וזה אינו שהרי עברו תריסר ירחי.שתא ובא אל המנוחה ואם כן מה תועלת יש בהספד דבתוך ירחי שתא נכון להספיד כמו שאמרו בגמרא אחים לי הספדאי דהתם קאימנא והספדא יקרא דשכבי הוא כמוסכם בגמרא גבי אל תספדוהו מנכסי שומעין לו וכיון שעברו תריסר ירחי שתא שהרי היה זה כמו שלשים שנה או ל"ז שנה שמת שאול אם כן ההספד מעוות לא יוכל לתקון וחסרון לא יוכל להמנות. ובמ"ש והגבעוני' לא מבני ישראל המה אמרו חז"ל שם במסכת יבמות פייסנהו ולא אתפייסו אמרו שלשה סימנים יש באומה זו רחמנים וביישנים וגומלי חסדים רחמנים ונתן לך רחמים ורחמך ביישנים בעבור תהיה יראתו על פניכם גומלי חסדים כי ידעתיו למען כו' כל מי שיש בו שלשה סימנים אלו ראוי לידבק באומה זו ה"הד והגבעונים לא מבני ישראל המה ע"כ **ולע"דן** ראשונה אומרו בתחילה שלשה סימנים יש באומה זו רחמנים כו' והדר מפרש להו חדא חדא והי"לל שלשה סימנים באומה זו רחמנים ונתן לך רחמים ורחמך ביישנים וכו' ומהיכא יליף רחמים מקרא דונתן לך רחמים. ונראה הכוונה כי הגבעונים האלה לא היה בהם שום אחד מאלו השלשה סימנים שהרי כיון שפייסם המלך דוד ולא נתפייסו ממנו אם כן אינם ביישנים ואינם רחמנים כיון שאמרו אין לנו לא כסף ולא זהב אלא נפשות ואינם גומלי חסדים כיון שעכבו פורענות הרעב על ישראל ימי מספר עוד עד העשות דין בבני שאול והיינו דקאמר בגמרא פייסינהו ולא מפייסו אמר שלשה סימנים באומה זו וכו' שביון שפייסינהו ולא קבלו פיוס על כן גזר עליה'. וכשתדקדק תמצא שהשלשה מקושרים זה בזה שביישנים ורחמנים וגומלי חסדים אחוזים זה בזה שהביישן גומל חסדים בגופו וממונו מהבושה והגומל חסדים רחמן והרחמן גומל חסדים הוא הן אמת שהרחמן לא יוכרח להיות גומל חסדים ולא שניהם מוכרחים להיות ביישנים שלזה קבלו

מניין השלשה אבל סוף סוף להיותם מתייחסים זה בזה כאמו' לזה אמר בתחילה שלשה סימנים באומה זו לומר שהם מתייחסים וקשורים זה בזה ולכך תנא סתם בתחילה ואחר כך מפרש א' לאחד רחמני' ונתן לך רחמים רוצה לומר ונתן לך מידת רחמים שתרחם אתה על אחרים ואחר כך ורחמך. אמנם הגבעונים שאין בהם גם אחד אין ראוי להדבק בישראל ולזה גזר עליהם וזהו שאמר והגבעונים לא מבני ישראל המה רוצה לומר לפי לא ממידות וסימני בני ישראל המה שאפי' סימן אחד אין להם לא רחמנים ולא ביישנים ולא גומלי חסדים ולכך לא קבלו דברי המלך ופיוסו עד כאן ולפי זה בפסוק ספר העניין בכלל שהמלך קרא לגבעונים ויאמר אליהם דברי פיוס והגבעונים לא רצו לקבל הפיוס שהגבעונים לא מבני ישראל המה וכו' ואחר כך מפרט העניין ויאמר דוד אל הגבעונים מה אעשה וכו'. וכן אמרו בפירוש ב"מר פ' נשא והגבעונים לא מבני ישראל שאמרו שם ואלו אין בהם אחד מאלה מיד עמד ורחקן ה"הד והגבעונים לא מבני ישראל המה אין ראויים להתערב עמהם אף על פי שגרים הם לא עמדו אבותיהם על הר סיני כי על שם כנעניים מתחשבים ה"הד כי אם מיתר האמורי מה כתיב בהם לא תתחתן בם אף אלו כמותן אין ראויין להדבק בישראל עד כאן ומתוך זה המאמר יובן בפסוק שני הבנות האחד והגבעונים לא מבני ישראל המה ראויים להיות כיון שהם אכזריים ועזים או פירוש והגבעונים לא מבני ישראל המה עוד היום הם כאמורים וזהו שאמר לא מבני ישראל המה המה דייקא לומר עוד היום אחר שנתגיירו. או יהיה פירוש המה דווקא לא מבני ישראל אבל שאר גרי צדק מישראל יחשבו. ובמ"ר פרשת נשא עלה ק"מט ויקרא המלך לגבעונים ויאמר אליהם והגבעונים וכו' מהו שאמר הכתוב והגבעונים לא מבני ישראל המה וכי מה עניין זה אצל זה אלא כך אמר הכתוב לפי שקרא דוד לגבעונים ואמר אליהם מה שאמר ולא קבלו ממנו ולכך והגבעונים לא מבני ישראל המה שעמד דוד ורחקן שלא יבואו בקהל וזוהי ששנינו שהנתינים אסורים לבא בקהל באותה שעה אמר דוד שלש מתנות נתן הקב"ה לישראל רחמנים וביישנים וגומלי חסדים רחמנים דכתיב ונתן לך רחמים וריחמך ביישנים דכתיב ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו זה סימן לביישן שאינו חוטא וכל מי שאין לו בושת פנים דבר בריא שלא עמדו אבותיו על הר סיני גומלי חסדים מניין דכתיב למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו וגו' ושמר ה' אלהיך לך את הברית ואת החסד וכו' ואלו אין בהם אחד מאלה מיד עמד וריחקן הה"ד והגבעוני' לא מבני ישראל המה אין ראויים אלה להתערב עמם אף על פי שגרים הם לא עמדו אבותיהם על הר סיני כי על שם כנעניים מתחשבים ה"הד כי

מיתר האמורי מה כתיב בהם לא תתחתן בם אף אלו כמותם אין ראויים להדבק בישראל עד כאן.

**ולע"דן** לדקדק בו ראשונה אריכות הלשון שאומר מהו שאמר הכתוב והגבעונים וכו' כי מה ענין זה אצל זה ונראה שמתחילה מקשה שאין הבנה למאמר והגבעונים וכו' ואחר כך נראה שמקשה שאין יחס לענייניים זה אצל זה. ועוד קשה אומרו שלש מתנות טובות נתן הקדוש ברוך הוא לישראל רחמנים וכו' כי שלימות המידות של עבודה ויראת ה' לא יתכן בהם שיתנם הק"בה כי הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים ואם כן איך אמר שלש מתנות טובות נתן הקדוש ברוך הוא לישראל רחמנים וכו' ועוד למה שינה שבחלוקת גומלי חסדים אמר בה גומלי חסדים מניין וגבי רחמנים ביישנים לא אמר מניין. ומהו שמביא פסוק ושמר ה' אלהיך לך את הברית ואת החסד וכו' שנראה שאין בו צורך. ועוד אומרו לא עמדו אבותיהם על הר סיני כי ידוע הוא כיון שגרים הם.

**ונראה** שהוקשה להם ז"ל בפסוק והגבעונים לא מבני ישראל המה פשיטא מאי קמ"ל גם תיבת המה מיותרת די שיאמר והגבעונים לא מבני ישראל וכל זה נבלל במה שאמר מהו שאמ' הכתוב והגבעונים לא מבני ישראל המה ועוד הוקשה לו קושיא ג' התייחסות הדברים זה אצל זה וזהו שאמר וכי מה עניין זה אצל זה כי מה עניין והגבעונים וכו' אצל ויקרא המלך לגבעונים ויאמר אליהם ומשיב לכל זה באומרו אלא כך אמר הכתוב לפי שקרא המלך לגבעונים ואמר להם מהפיוסים מה שאמר להם והם חזקו פניהם מסלע ולא קבלו ממנו לכך והגבעונים לא מבני ישראל המה רוצה לומר רחקם מבא בקהל כדמסיק שעמד ורחקן וכו' וזהו לא מבני ישראל ראויים להיות בתוך קהלם אלא ראוי להרחיקם.

ולהבין תיבת המה הביא אומרו באותה שעה אמר דוד שלש מתנות וכו' כדמסיק ואלו אין בהם אחד מאלה מיד עמד ורחקן הה"ד והגבעונים לא מבני ישראל המה אין ראוים להתערב עמם וכו' שבזה מדוקדק תיבת המה רוצה לומר אין המה מצד מדותיהם ראוים להיות מבני ישראל להתערב עם ישראל אם כן מאמר והגבעונים וכו' כוון לומר בו סיבה ומסובב סיבה לפי שאין בהם מידות נכונות שבישראל רחמנים ביישנים גומלי חסדים אם כן ראוי למסובב והוא ההרחקה להרחיקם מישראל שלא יהיו אלא מיתר האמורי שנאמר בהם לא תתחתן בם. ואמר שלש מידות טובות נתן הקדוש ברוך הוא לישראל היינו שהק"בה עשה באופן שיהיו ישראל רחמנים ששעבדם במצרים בעבודה קשה וכו' כדי שירחמו אלו על אלו וזה היה סיבה לגאולה וכן תמיד נותן להם ומכין להם עני הגון לרחם עליו כדי לסבב רחמים על ישראל זהו שאמר ונתן לך רחמים כדפרישית לעיל שתרחם אתה על הזולת ועל ידי כן ורחמך הוא יתברך ירחם עליך וכן גבי ביישנים הביא

הק"בה כל אותם הקולות וברקים בעת מתן תורה לבעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו ולהיות דבר פשוט שכל דורות ישראל אשר עתידים לבא נמצאו שם במעמד הנכבד והנורא אם כן בידוע שקבלו כולם התפעלות הקולות הקדושים ההם הפועלים התפעלות הנפשות הנמצאים כולם שם דור ודורשיו לבלתי יחטאו וזהו שאמר וכל מי שאין לו בושת פנים דבר בריא שלא עמדו אבותיו על הר סיני שאלו עמדו היו מקבלים הבושה והענוה להם ולבניהם אחריהם. ולהיות ראית אלה השתי חלוקות כרוכות לא הוצרך לומר מניין דזיל קרי בי רב הוא ונתן לך רחמים וכו' ובעבור תהיה יראתו על פניכם וכו' אמנם בחלוקת גומלי חסדים הוצרך לברר איך הקב"ה נתן להם להיותם גומלי חסדים לזה מביא פסוק כי ידעתיו וכו' ששם ברר שישראל ישמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט וזה נקרא גמילות חסדים שעושה האדם בגופו ועמל לתווך שלום בין איש לחבירו בעשותו צדקה ומשפט זו ביצוע וזהו מאת השם יתברך שהדריכם בזה זהו הענין שרמז באומרו ושמרו דרך ה' לעשות כו' כלומר הק"בה הדריכם במידה זו והם ישמרוה ויקיימוה ולפי שאין ראיה זו ברורה לכך הוכרח להביא עוד פסוק ושמר ה' אלהיך לך את הברית ואת החסד שיעזרך ה' אלהיך על החסד זו גמילות חסדים וזהו אומרו גומל חסדים מנין וכו' לפי שאין ראיותיו ברורות אלא דרך אסמכתא במה שאמר דרך ה' לעשות צדקה ומשפט וכתיב ושמר ה' אלהיך לך את הברית ואת החסד וכו' ובאומרו אין אלו ראויים להתערב עמהם אף על פי שגרים הם לא עמדו אבותיהם על הר סיני אלא שנשמת הגר צדק נעשקה כמו שאמרו בם"ה בפסוק והנה דמעת העשוקים וכו' לא כן אלו הגבעונים לא עמדו אבותיהם על הר סיני ואם כן הבנת הפסוק של והגבעונים לא מבני ישראל המה אין מקרא יוצא מדי פשוטו שבא ללמדנו שלא מבני ישראל המה כשאר גרים שהם מבני ישראל מפאת נפשם שעמדה על הר סיני אם כן גירי הצדק מבני ישראל המה אבל הגבעונים לא מבני ישראל המה אפי' בבחינת נפשם וזהו אומרו המה. **עוד** לחז"ל במ"ר כתוב אחד אומרו ויאמר איש ישראל אל החוי וכאן קרי ליה האמורי אלא מן האמורי הוא ולמה קורא אותם חוי על שעשו מעשה חוי מעשה נחש אמר יודע אני שאמר להם הקב"ה כי ביום אכלך ממנו מות תמות אלא הריני הולך ומרמה בהם והם אוכלים ונענשים ואני יורש את הארץ לעצמי כך עשו הגבעונים אמרו יודעים אנו שאמר הק"בה לישראל כי החרם תחרימם וכו' לא תכרות להם ברית וכו' אלא הרי אנו הולכים ומרמים בהם והם כורתים אותנו ברית מה נפשך יהרגו אותנו יעברו על השבוע' יקיימו אותנו עוברים על הגזרה בין כך ובין כך נענשים ואנו יורשים את הארץ לעצמנו לפיכך כשראה יהושע כן אמר למה רמיתם אותנו א"ל יהושע אתם עשיתם מעשה נחש

לפיכך תטלו שכרו של נחש אמר רבי אלעזר אררן כנחש דכתיב ועתה ארורים אתם כשם שכתוב בנחש ארור אתה מכל הבהמה מהו ובני ישראל נשבעו להם אמר דוד בעת שבני ישראל נשבעו להם תלו הדבר בי שאם אחפוץ לרחקן ולקרבן הרשות בידי הריני מרחקן ומנין שתלו הדבר בדוד שנאמר ויתנם יהושע ביום ההוא חוטבי עצים ושואבי מים אמר רבי אמי בשם רבי יהושע בן לוי אחר שאמר לעדה ולמזבח ה' מה צורך לומר אל המקום אשר יבחר אלא תלאו יהושע בדוד אמר אני איני מקרבן ולא מרחקן אלא מי שהוא עתיד לבנות בית הבחירה אם ראתה דעתו לקרב יקרב לרחק ירחק וכיון שבא דוד וראה שהיו אכזריים רחקן אף עזרא רחקם דכתיב והנתינים יושבים בעופל וכו'. אף לעתיד לבא הק"בה מרחקן שנאמר והעובד העיר יעבדוהו מכל שבטי ישראל יאבדוהו מכל שבטי ישראל ויבקש שאול להכותם אף על פי שלא הכם נתאכזרו עליו ללמדך שלא על חינם רחקם דוד בקנאותו לבני ישראל ויהודה ואף על פי שלא כעס עליהם אלא בשביל קנאה שהיה לו על ישראל ויהודה ולא עשה בשביל שנאה שהיה שונאם ולא ריחמו על בניו מה היא הקנאה שלא היו מגלים לו היכן דוד היה מתחבא ע"כ.

**ולע"דן** לדקדק היכי קאמר מה נפשך וכו' ומסיק בין כך ובין כך נענשים ואנו יורשים את הארץ לעצמנו דבשלמא אם יקיימו את השבועה יענשו ישראל על שעברו על לא תכרות להם ברית וירשו הגבעונים הארץ אבל אם יהרגום איך ירשו הארץ והם הרי נהרגו. ועוד קשה אומרו מהו ובני ישראל נשבעו להם כי למאי דמשני אמר דוד בעת שבני ישראל נשבעו להם תלוי הדבר בי וכו' כי זה לא היה בעת שנשבעו כי אם בעת שנודעה רמאותן כמו שנראה ברור מהפסוקים למעלה ואם כן היכי תולה הפסוק בוישבעו להם בני ישראל עניין זה שיעשה דוד מה שיחפוץ לרחק או לקרב ומהו אומרו ויבקש שאול להכותם אף על פי שלא הכם וכו' וכן בהכאותו וכו' מה היא כוונת המאמר בזה. ונראה כי קראם למעלה ביהושע חוי ע"ש פעולתם כנחש וכאן קראם בשמם האמורי ואמר מיתר האמורי אבין בו עניין נכון מאד דהיה לו לומר מן האמורי אבל רמז למה שאמר בין כך ובין כך נענשים ואנו יורשים את הארץ לעצמינו דלפי זה חשבו שהם ישארו ויהיו יתר הפליטה מכל האמורי ושיותירו הם וישראל יאבדו חס ושלום ממה נפשך וכו' זהו שאמר מיתר האמורי ולהיות שלא באו כל אנשי גבעון אלא מקצתם היו באותה ערמה ומרמה על כן אמרו אם הורגים אותנו יעברו על השבועה ויהיו נענשים ואנו יורשים וכו' ר"ל בני גבעון הנשארים ירשו את הארץ. ובזה הבין בעל המאמר אומרו למה רמיתם אותנו שלא שאל כלום כי מהפחד ורעדה פן יחרימום עשו כן אבל השאלה היא למה עשיתם כן ברמאות למות אותנו כמו הנחש הקדמוני לאדם ועתה ארורים אתם כמוהו שנאמר בו

ארור אתה זהו שאמר לפיכך כשראה יהושע כן רוצה לומר הרמאות של מה נפשך הנזכר אז אמר למה רמיתם אותנו אמר להם יהושע אתם עשיתם מעשה נחש לפיכך תטלו שכרו של נחש וכו' והקשה ומהו ובני ישראל נשבעו להם מה לו להזכיר כאן זה והיא אדרבה טענה סותרת מה שבקש שאול להרגם שכיון שנשבע שלא להרגם היאך יבקש שאול להכותם. ועוד שנשיאי העדה נשבעו להם ואם כן היכי קאמר ובני ישראל נשבעו להם וכו' דמשמע על כלל עדת ישראל. ומהו בקנאותו ליהודה וישראל שאם קנא על שרמו אותם מספיק שיאמר בקנאותו על ישראל. ולכל זה הכריחו לפרש שבעת שידעו שהיו מגבעון ונתנם יהושע חוטבי עצים ושואבי מים לעדה וקיימו היהודים כלל בני ישראל מה שנשבעו הנשיאים ותלו הדב' בדוד כדיליף בעל המאמר מאומרו אל המקום אשר יבחר דהיינו דוד שהוא הבוחר במקום הקדוש למקדש כמו שמזכיר במאמר אשר בזה מובן אומרו ובני ישראל נשבעו להם דהיינו נתינת טוב טעם לרחוקם שאמר דוד והגבעונים לא מבני ישראל המה אלא רחוקים ובי תלוי שהרי כן היה התנאי בעת אשר נשבעו להם בני ישראל דהיינו בעת שגזר ויתנם יהושע חוטבי עצים ושואבי מים שאז הרי הוא כאילו בני ישראל נשבעו אליהם כיון שקבלו עליהם שבועת הנשיאים באופן שלו הונח שלא היה הדין בריחוק ראוי לקיים דבריו של דוד שהרי תנאי יהושע היה כן שבידו של דוד יהיה תלוי הדבר כל שכן שהדבר ראוי ומחוייב מצד עצמו שהרי הם אכזריים שעם היות ששאול לא הכם בפועל אלא ביקוש בעלמא הוא שבקש זהו שאמר ויבקש שאול להכותם הוא בא ללמדך שלא חינם רחקם דוד אלא על אכזריותם עם מי שלא הכם אלא על שבקש להכותם זאת ועוד שאפי' אותו הביקוש לא היה בשביל שנאה שהיה לו עמהם כי אם בקנאותו לבני ישראל ויהודה שהיו אלו מכסים לו היכן דוד וכיון שלא היה עושה שאול זה מצד שנאה שהיה לו עמהם אם כן לא היה להם לגבעונים עתה להתאכזר ג"כ עם שאול ונתאכזרו לכך רחקם דוד ואגב אורחיה מודיע שהגם היות דוד מחוייב לאהוב את הגבעונים לבלתי רחקם כיון שהיו מכסי' משאול היכן דוד עם כל זה מצדקותו של דוד שלא נשא להם פני' אלא כשראה אותם אכזרים על שאול ובניו ואף על פי ששאול שנאם ויבקש להכותם בקנאותו לבני ישראל ויהודה לרמוז על דוד שבא מיהודה עם כל זה לא נשא אליהם פנים דוד אבל רחקם כמחוייב מאכזריותם. ובילקוט אמר רב הונא בר אבא נתינים דוד גזר עליהם שנאמר ויקרא המלך לגבעונים והגבעונים לא מבני ישראל המה. נתינים משה גזר עליהם דכתיב מחוטב עצך וכו' משה גזר עליהם להההוא דרא ואכתי יהושע גזר עליהם דכתיב ויתנם יהושע חוטבי עצים ושואבי מים וכו' יהושע גזר עליהם בזמן שבית המקדש קיים דוד גזר עליהם בזמן שאין בית המקדש

קיים עד כאן ורש"י זכרו לברכה ויאמר אליהם דברי רצוי שיעברו על מדותיהם וימחלו לשאול ולביתו. והגבעונים לא מבני ישראל המה כלומר והן קראו בעצמם מידת אכזריות שאינם מזרע אברהם אבינו ואינם ראויים לידבק בישראל ולכך גזר עליהם דוד כנזכר במאמר דלעיל. בקנאותו לבני ישראל בתתו לב לנקות ולטהר ולעשות צרכיהם בקש להרגם וקנאה זו לטובה כמו המקנא אתה לי וכן בקנאותו להי כך הוא זהו פשוטו ולפי מדרשו לא נאמר להרוג אלא את הכהנים וקנאה זו האמורה כאן אינה לטובה כי אם לרעה שידע שלא תמשך מלכותו מיום שלא שמר את מצוה הק"בה בעמלק ומאז נתקנא בהם עד כאן והר"לבג ז"ל ויבקש שאול להכותם רוצה לומר הרג מהם מתי מספר ויבקש להכותם כולם והשמידם מהתייצב בכל גבולי ישראל עד שברחו ואחשוב שעשה זה בקנאותו לבני ישראל ויהודה על התחבולה אשר הביאו בה את בני ישראל להשבע כנזכר בספר יהושע עד כאן. ומהרי"א זכרו לברכה ויאמר אליהם וכו' דברי פתוי ורצוי כרש"י זכרו לברכה אבל היה הפתוי שימחלו להם על מה שלא מיחו ביד שאול שלא יהרגם כדי שירחם הי על הארץ והם לא רחמו כי הגבעונים לא מבני ישראל שלא רחמו עליהם שאינם מזרע יעקב אבל היו אויביהם מלדה ומבטן. ואפשר עוד שלפי שנזכר בספורים האלה גתים וכושיים ואדומיים והיו כולם ישראלים אלא שנתגוררו במקומות האלה ונקראו על שמם על כן הודיע בגבעונים האלה שאינם מזה הסוג אבל הם אינם מבני ישראל ולא נקראו גבעונים על שם ששכנו שם כי אם לפי שאינם מבני ישראל אלא מיתר האמורי שנשארו. ובני ישראל נשבעו להם ועם כל זה הרגם ולא היה תכליתו לעבודת השם יתברך בי אם בקנאותו לישראל ויהודה כנזכר לעיל לחכמינו זכרם לברכה לפי שהיו עומדין לו היכן דוד עומד עד כאן.

**ולע"דן** ויקרא המלך לגבעונים ויאמר אליהם והאמירה היא דעו שאם לא תקבלו פיוס ארחיק אתכם מעדת ישראל כי אין ראוי להתערב עמהם כי הם הרחמנים זהו שאמר הכתוב ויאמר אליהם והגבעונים לא מבני ישראל המה וכו' ולפי זה לא מבני ישראל המה המה דייקא רוצה לומר אין המה ראויים להיות נקראים מקהל עדת בני ישראל ויאמר אליהם וכו' שמאל דוחה ואחר כך ויאמר דוד אל הגבעונים מה אעשה וכו' לשון פיוס ימין מקרבת או יהיה פירוש והגבעונים לא מבני ישראל המה דוקא אבל שאר גירי הצדק מבני ישראל הם כנזכר לעיל שעמדו אבותיהם על הר סיני. או אמר המה רוצה לומר עוד היום שנתגיירו בגיותם הם ולא הם מבני ישראל כי מפני הפחד נתגיירו וכגירי אריות המה ולא גירי אמת ואינם מחשובי האמורי כי אם מהגרועים שבהם שהרי

לחולשתם באו בערמה אם כן נשארו קרחים מהאומות ומישראל לא זכו להמנות זהו שאמר כי אם מיתר האמורי מיתר הפליטה ומהגרועים שבאמורי:

**ג**

**ויאמר** דוד אל הגבעונים חז"ל אמרו ב"מר פרשת נשא עלה ק"מט ויאמר דוד מה אעשה לכם ובמה אכפר אמר להם מה הנייה להוי לכון אם תקטלון מבית שאול נפשא אלא אמרו לי מה תקנה אעשה לכם שאתם מתפייסין וכמה כסף וזהב אתן לכם כופר נפשכם וכמה אכפר כמה דתימא אם כופר יושת עליו ונתן פדיון נפשו כדי שיפסוק הרעב ה"הד וברכו את נחל' ה' כמה דתימא ויברך יעקב את פרע' שברכו שיכלה הרעב עד כאן. ורש"י ז"ל וברכו את נחלת ה' התפללו עליהם עד כאן.

**ולע"דן** בכפל מה אעש' כו' ובמה אכפר אמר זה העון של שאול הוא בין אדם לחבירו וגם בינו למקום שהב"ה צוה על שפיכות דמים והיה גם כן מעניין מעל השבועה אשר נשבעו להם ישראל זהו שאמר מה אעשה לכם לפייס תחילה מה שבין שאול וביניכם שהדבר תלוי ברצות אתכם זהו שאמר מה אעשה לכם שכל אשר תאמרו אעשה לכם ואחר כך צריך אני לראות במה אכפר את פני ה' במה שבינו למקום ז"ש ובמה אכפר וברכו את נחלת ה' היא ארץ ישראל אשר אררה ה' על שקבלה דמי הגבעונים אשר שופך בה וברכו את נחלתה על אחזת נחלת קרקע עולם שתוסר מארירה על אשר קבלה דמיכם מעין מה שנתקללה גבי קין ז"ש וברכו את נחלת ה' או יהיה נחלת ה' ישראל עבדי ה' ונחלתו.

**ד**

**ויאמרו** לו הגבעונים ב"מר עלה ק"מט הביאו רז"ל ויאמר' לו הגבעונים אין לנו כסף וזהב עם שאול ועם ביתו לי כתיב לנו קרי למה כן אמר להם דוד מה הנייה לכון דאינון מתקטלין סבו לכון כסף וזהב אמ' אין אנו מבקשים כסף וזהב עם שאול ועם ביתו לא היה לנו חייב ממון שממון נטול ממנו אלא נפשות חייב לנו ונפשות אנו מבקשים אמר דוד דילמא דאינון בהתין פלגין מן פלגין נסב כל חד וחד מנהון והיה מפייס ליה קבל גרמיה והוה א"ל מה הנייה לך ואינון מתקטלין סב לך ממון והוא אומר אין לי כסף וזהב עם שאול ועם ביתו ואין לנו לחזור על אחרים אלא עליו שעבדיו לא רצו לשלוח יד בכהנים ולא בנו שנאמר ולא אבו עבדי המלך לשלוח את ידם לפגוע בכהני ה' הוי ואין לנו איש להמית בישראל כיון שראה דוד שלא קבלו ממנו אמר להם מה אתם אומרים אני עושה לכם אם נפשות אתם מבקשים אני אעשה הה"ד מה אתם אומרים אעשה לכם עכ"ל וכן הביא רש"י ז"ל אין לנו כסף וזהב וכו' אלא נפשות אמר שמא הם מתביישים זה מזה הלך ופייס כל אחד ואחד לעצמו ולא נתפייסו לכך כתיב אין לי כסף כתיב אין לי וקרי אין לנו. ואין לנו איש להמית בכל שאר ישראל שלא חטאו לנו הכל כנזכר וכן

ה"רדק ז"ל וי"ת אין לנו כסף וזהב לית אנחנא צריכים למיסב כסף וזהב מן שאול עד כאן ומהרי"א ז"ל אין לנו להמית איש בישראל אף על פי שהיה ראוי להמית מהם על שלא מיחו בידו עם כל זה אין לנו איש להמית בישראל עד כאן. **ולע"דן** שהגבעונים טענו שתי טענות האחת שאילו היה להם כסף וזהב עם שאול וביתו היו לוקחים גם כן כסף תמורת כסף אבל מאחר שיש לנו נפשות עליו היאך נטול כסף וזהב ז"ש אין לנו כסף וזהב עם שאול ועם ביתו והטענה השנית ואין לנו איש להמית בישראל כו' כלומר אם נתפייס בממון יקל הריגתינו בעיני ישר' ויכבו את גחלתינו שיאמרו ממון נפרע תמורת נפשם זהו שאמר ואין לנו איש להמית בישראל רוצה לומר אין לנו איש גבעוני לשיומת בישראל כי שאול פלט ולכך צריך לעשות חיזוק כדי שיראו מגעת אלינו. והיינו דלא קאמר ואין לנו להמית איש בישראל אלא קאמר ואין לנו איש להמית בישראל. או יאמר זה המעותד מבני שאול להמית בישראל לא תחוס עליו ולא תחמול שאין זה מוחזק לנו לאיש להמית בישראל אבל מוחזק אלינו כבהמות נדמה ולא איש זהו שאמר ואין לנו איש זה שמבית שאול להמית אותו בישראל כדי שתאמר לנו היום יומת איש בישראל שאיגנו איש. או אפשר שאמרו אנו אין לנו כסף וזהב אם כן לא נקח כסף וזהב ואין לנו גם כן איש זרוע עם גבורה מקוה שכר שיליץ עלינו ויעזור אותנו לנקום נקמתינו להמית ביש' את אשר כלנו כי אנו גרים ומי ישמע לנו להמית בישראל מבני שאול ומביתו. אז אמר להם דוד אני האיש ויאמר מה אתם אומרים אעשה לכם:

**ה**

**ויאמרו** אל המלך האיש וכו' במ"ר ויאמר מה אתם אומרים אעשה לכם כיון שאמר להם כן אמרו לו אין אנו מבקשים לפרוע לו ככל מידתו הוא כלנו וחשב להשמידנו שלא יהא לנו עמידה בכל גבול ישראל אין אנו מבקשים מכל בניו אלא שבעה כנגד השבעה אשר הרג ממנו ההי"ד ויאמרו אל המלך האיש אשר כלנו ואשר דמה וכו' אשר כלנו שבעה אותיות הן כנגד שבעה נפשות שהרג מהם עד כאן דרז"ל וצריך לומר שאף על פי שהיו ההרוגים שבעה נפשות לבד אמר אשר כלנו לשון כליה שבהיותו פוטר מים להמית ממנו ילמדו גם כן הרי הוא כאילו כלנו. ורש"י ז"ל ואשר דמה לנו נשמדנו אשר אמר בלבו שנשמדנו על ידו מהתייצב שחשב להשמידנו דמה לנו חשב עלינו להשמידנו עד כאן וה"רדק ז"ל כתב גבי בקנאותו לבני יהודה וישראל שיהיו שמשי בית ה' ישראלים ולא גבעונים וזהו בקנאותו לישראל ויהודה וזהו נשמדנו מהתייצב בכל גבול ישראל עד כאן והמפרשים פירשו נשמדנו מהתייצב בכל גבול ישראל שמלבד מה שהרגם שאול הסכים לגרשם מכל גבול ישראל כן הביא מהרי"א ז"ל והוא ז"ל פירש שאול עשה עמנו

שתים רעות האחת ההריגה והשנית שעשה זה בכל עיר ועיר היה רודף אחרינו באופן שלא היינו יכולין לשבת בשום מקום כי בראותם מה שעשו בנוב היו רודפים אחרינו גם כן בכל שאר עירות וז"ש אשר כלנו רעה אחת והב' נשמדנו מהתייצב בכל גבול יש':
**ולע"דן** לדקדק אומרו ויאמרו אל המלך ובפסוק הקודם לא כן אלא ויאמרו לו הגבעונים ובפסוק הקודם לא כתב אלא ויאמר דוד וכו' ולא אמר ויאמר המלך כי הבא ובראש הענין ויקרא המלך לגבעונים ומכאן ואילך אומר גם כן ויאמר המלך אני אתן ויחמול המלך ויקח המלך ואחר כך ויוגד לדוד וילך דוד וכו' והיינו יכולין לומר שקודם שעשה הדין הישר כשהיה מחזר לפייסם אפטומי מילי ויאמר דוד אל הגבעונים וכו' ויאמרו לו כי זה כהדיוט אמנם כשאמר מה אתם אומרים אעשה לכם אז ויאמרו אל המלך כי הכירו שלצדק ימלוך מלך ולזה הזכירו משם ואילך בלשון מלך וחשיבו' בעיני כל העולם בכלל ובפרט בעיני הגבעונים והנה בתחילי' העניין נאמר ויקרא המלך לגבעוני' לפי שעשה בזה דבר מלך שלטון להביא' והבטיח' שיעשה להם דין וזהו ויקרא המלך לגבעונים ויאמר אליהם אוציא משפטכם לאור. והנכון בכל זה שהמלך רומז גם כן אל מלך מלכי המלכים הק"בה כמו שיוכיח אומרו ינתן לנו שבעה אנשים כדפירש ה"רדק ז"ל שכוונו לומר אעפ"י שאתם לא תתנו ינתן לנו מהק"בה שהוא יפרע לנו מהם ע"כ ובזה אפשר שאמר ויאמרו אל המלך האיש אשר כלנו שהיה המאמר הזה אל דוד ועיניה' למלך סתם האיש אשר כלנו כו' הפרע נא ממנו ומזרעו שינתן לנו ע"כפ מאת ה"בה כמו שכתב ינתן לנו וזהו ויחמול המלך שה"בה חמל עליו שקלטו המזבח למפיבוש' וזה רמז באו' ויחמול המל' וכן ויקח המלך כו' שנלכדו עפ"י ה' שלא קלטן המזבח ואח"כ כתב ויוגד לדוד. ואמ' ואשר דמה לנו כלו' יודעים אנו בעצמנו שאנו אכזריי' אבל שאול דמה ונתדמ' לנו באכזריו' שהרי נתאכזר עלינו עם היותינו גרי' ואמ' נשמדנו לשון שמד ממש שהיינו משרתי' את פני ה' והוא כלנו ורצה שיהיו ישראלי' משמשי' נמצא שבטל מצו' זו מידינו שהיינו בנוב משמשים להשי"ת ומזבחו ז"ש נשמדנו לשון שמד וכנז"ל לה"רדק ז"ל ולמפרשים שאמ' שרצה לגרש' מכל גבול ישר' על כן רמזו לשון נשמדנו כלומר נעשינו כליון כיון שמנענו מהתייצב בכל גבול ישראל.

**1**
**יתן** לנו שבעה כו' במ"ר שבעה אנשים מבניו כנגד שבעה שנהרגו מן הגבעונים כנז"ל שנרמז בתיבת אשר כלנו שבעה אותיות כנגד שבעה שהרגו מהם כנז"ל והוקענו להי' שהוא צוה להטיב לגרים ויראו כל העולם ויתיראו ולא יוסיפו עוד להרע לגרים. בגבעת שאול כדי שידעו שאם למלך לא נשא פנים קל וחומר לזולתו. בחיר ה' מבת קול הוא

שאמרה כן שהגבעונים לא יספרו בשבחו עד כאן תורף דברי רבה. ורש"י ז"ל והוקענום לשון תליה לכבודו של מקום להודיע משפטו. בחיר ה' בת קול יצתה כנז"ל במדרש. וה"רלבג ז"ל וה"רדק ז"ל והוקענום תלייה כדי שיראו כל ישראל נקמתם תלויים וישמרו ישראל מנגוע בהם בחיר ה' שהק"בה בחרו למלך. ובדרש הם לא אמרו בחיר ה' אלא בת קול אמרה כן כלומר שנתכפרו עונותיו עד כאן. ומהרי"א ז"ל ויאמר המלך אני אתן דקדק מתיבת אני המיותרת שדוד יהיה הנותן בבחירתו ולא יהיו הגבעונים הבוחרים והיה זה כדי לחמול על מפיבושת שאינו בן שאול אלא בן יהונתן וזהו ויחמול המלך על מפיבושת להיותו בן יהונתן שיהונתן לא היה בהריגת הגבעונים ולפי שסוף סוף יהונתן בן שאול הוא הוצרך לחמלה. **ולע"דן** לדקדק אומרו יותן לנו כי מה להם בזה היה להם לשאול שיהרגו שבעה אנשים מבניו ויספיק בזה הן אמת שכמו שהוא כלם והשמידם רצו לעשות גם הם הנקמ' בידם והוקענום כו' ונדקדק לשון והוקענום דהי"לל ונתלם כיון שהוא לשון תליה. ונראה שהם ראו לעשות באופן שיוסרו כל הרואים ולא יזידון עוד עליהם וזהו יותן לנו שבעה מבניו רצו שלא תהיה התליה הזו כמשפט כתוב בתורה ותלית אותו על עץ לא תלין נבלתו כי קבור תקברנו ביום ההוא כי קללת אלהים תלוי אמנ' בנדון זה להוראת שעה ומגדר מילתא לקיים ואהבתם את הגר שימסרום בידם כדי שיתלום הם ויניחום תלויים ז"ש ינתן לנו שאנו נעשה כרצוננו להוראת שעה והוקענום להי' שיהיו תלויים ימים רבים מוקעים ועומדים ואין בזה וכיוצא טעם כי קללת אלהים תלוי אדרבה כבוד להי' שיצדיקו דינו ושיאמרו אין כה' ואין אומה בישראל שאין לפניו משוא פנים זהו שאמר והוקענום להי' שיהיו מוקעים בגבעת שאול ימים רבים ובמקומו של השולח יד שהוא שאול. אחר שכתבתי זה האיר השי"ת עיני ומצאתי בילקוט סימן קנ"ה בשם תנחומא והוקענום להי' מלמד שהיו תלויים ועומדים שבעה חדשים ממוצאי י"ט הראשון של פסח עד מוצאי י"ט האחרון של חג עד כאן. ושמחתי כמוצא שלל רב דע"כ מתיבת והוקענו' יליף ודייק מלמד כו' דאל"כ זיל קרי בי רב הוא מתחיל' קציר שעורים עד ניתך מים עליהם שהוא מניסן עד סוף תשרי א"כ רבותינו דקדקו לשון והוקענום לשון תקוע שעמדו שם זמן רב להוראת שעה כמו שאכתוב בסמוך בפסוק ויקח המלך ובפסוק ותקח רצפה וכו':

**ז**

**ויחמול** המלך וכו' ב"מר קמ"ט ויחמול המלך על מפיבושת בן יהונתן על שהיה אדם גדול בתורה נתן עיניו דוד בו להצילו מידם אמר דוד הריני מעבירן לפני המזבח וכל מי שהמזבח קולטו הרי הוא שלו והעבירן לפני המזבח והתפלל עליו והלך המזבח וקלטו

הה"ד אקרא לאלהים עליון לאל גומר עלי שהסכים הק"בה עם דוד עד כאן ובגמרא במסכת סנהדרין אמרו שדוד העבירן לפני הארון וכל שהארון קלטתו היה למיתה ומפיבושת לא העבירו לפני הארון והקשו משוא פנים בדבר ואמרו שהעבירו אבל בקש עליו רחמים שלא יקלטנו הארון והסכים הק"בה לתפילתו אקרא לאלהים עליון לאל גומר עלי עד כאן לשונו ורש"י ז"ל הביא כשיטת הגמרא ויחמול בקש רחמים שלא יקלטנו ארון שהעבירן לפני ארון כל שהארון קולטו למיתה עד כאן.

**ולע"דן** לדקדק במדרש רבה הנזכר היכי קאמר שחמל עליו על שהיה אדם גדול בתודה והכתוב אומר טעם זולת זה והוא על שבועת ה' בינותם.

**ונראה** דחז"ל הוקשה להם ראשונה לשון ויחמול שאין זה נכנס בסוג החמלה כיון שמזכיר על שבועת ה' וההכרח לא יוכלל בכלל חמלה. זאת ועוד דהיה לו לומ' ויחמול המלך על בן יהונתן מפיבושת כיון שהחמלה והחצלה נמשכת ומחויבת מיהונתן ועוד קשה דכיון שהעניין נעשה על פי ארון עד כאן אין כאן עון שבועת ה' שבין דוד ויהונתן שעל פי ה' משפטם. ועוד קשה אומרו על שבועת ה' לשון על בלתי צודק היה לו לומר בעבו' שבועת ה' לעומת זה הכריחו ויחמול המלך על מפיבושת מצד מפיבושת עצמו שהיה אדם גדול בתור' וזאת הסיבה גרמה לתת דוד עיניו בו להתפלל עליו לשי"ת נוסף על שבועת ה' אשר בינותם ובזה מדוקדק לשון על שבועת ה' והעניין בעצמו מוכרח כאמור. אמנם בחילוק המאמרים האלה אפשר לומר דתרתי איתנהו הארון קולטו למיתה והמזבח קולטו לחיי' שהוא מזבח כפרה ונעשה זה במפיבושת להסיר תלונת משוא פנים בדבר לברר על פי שנים עדים מזבח וארון שהארון לא קלטו והמזבח קלטו. ומהריי"א ז"ל פירש הכתוב כפשוטו שדוד חמל על מפיבושת בטענה מספקת להיותו בן יהונתן שלא היה לו מגע יד בכהני נוב שאוהב ובעל ברית דוד הוא ואין כאן משוא פנים כי אם האמת והצדק כיון שאביו לא היה לו אפי' רצון בזה. **ולע"דן** לדקדק בפסוק אומרו בן יהונתן בן שאול כי די בבן יהונתן שבאומרו בן שאול מביא מעשה לסתור לחייב מיתה. ועוד קשה כפל אשר בינותם בין דוד ובין יהונתן ועוד בן שאול מיותר שכבר הזכיר כן בתחילת הפסוק. ונראה לפי שמפיבושת דבר קשה אל דוד בפסוק גם את הכל יקח אחרי אשר בא אדוני לשלום אין תרעומת שלי עליך אלא על מי שהביאך לשלום לזה אמר כי זה מפיבושת היו לו שני אבות שהוא בן יהונתן ומפיבושת עצמו הוא בן שאול בתכונותיו ע"ד מה שפיר' בס"ה בפ' פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן שפנחס הוא בן אלעזר והוא גם כן בן אהרן כי נפשות נדב ואביהו נתגלגלו בפנחס וכוונת הכתוב לספר בשבחו של דוד ע"ה שחמל על מפיבושת בן יהונתן עם היותו גם כן בן שאול בתכונתו כ"מש חז"ל

יצתה בת קול ואמרה נצא בר נצא. ובאומרו על שבועת ה' אשר בינותם בין דוד וכו' כיון לומר שהוצרך דוד להתפלל אל הש"י שיפטור את מפיבוש' ולא פטרו הוא בטענ' השבועה לפי שהשבועה לא היתה בפני עדים רק בינות' שלא ידע איש בזה ז"ש ויחמול שהתפלל כנזכר לעיל במדרשים על היות שבועת ה' בינותם ולא בפני עדים ואומ' בין דוד ובין יהונתן הוא סיפור הברית אשר כרתו בין דוד ובין יהונתן עם היותו בן שאול שהיה ראוי ליהונתן שירדוף את דוד כמו שאמר לו שאול בן נעות המרדות ועם כל זה לא שת לבו כלל אלא כרת ברית בין דוד ובין יהונתן עם היותו בן שאול אשר מפאת זה ראוי לחמול ביותר מצד השבועה ומצד היותו בן שאול שלא שת לבו לזאת מרוב אהבתו אותו ראוי אם כן שיחמול עליו דוד לחמול על מפיבושת בנו. עוד אפשר לפרש בכפל אשר בינותם ע"ד מה שפי' רש"י ז"ל בפסוק תהי נא אלה בינותינו ביני וביניך האלה אשר בינותינו מזמן אביך בא ונחדש אותה בכריתת ברית שנית עתה ביני ובינך עד כאן כיוצא בזה נאמר כי בתחילה היה ברית בין יהונתן ודוד כדכתיב ויקחהו שאול ביום ההוא וכו' ויכרות יהונתן ודוד ברית וכו' וחדש שנית כריתת ברית פעם שנית והיא ויכרות יהונתן עם בית וכו' ויוסף יהונתן להשביע את דוד וכו' שהנה הברית הזו היא בית יהונתן עם בית דוד כולו כמו שנאמר ולא תכרית את חסדך מעם ביתי עד עולם לזה אמר על שבועת ה' אשר בינותם על זאת השנית שהיתה בין שני הבתים בית דוד ובית יהונתן שהיא המתייחסת למה שאמר ויחמול דוד על מפיבושת וכו' על שבועת ה' אשר בינותם היינו בין מפיבושת ודוד בבחינת השבועה אשר בינותם בבחינת הבתים הנז' בשבועה השנית והראשונה אשר בין דוד ובין יהונתן שבעת ההיא לא נשבעו על בתיהם עד עולם:

**ח**

**ויקח** המלך וכו' בגמרא הקשו והא כתיב לא יומתו אבות על בנים ובני' לא יומתו על אבו' א"ר חייא בר אבא מוטב שתעק' אות א' מן התורה ולא יתחלל שם שמים בפרהסיא עד כאן וכן הביא הרד"ק ז"ל והוא כתב שמ"ש לא יומתו בנים על אבות היינו בידי אדם אבל בידי שמים פוקד עון אבות על בנים כשאוחזים מעשה אבותיהם בידיה' ואלו אעפ"י שנהרגו בידי אדם חשיב בידי שמים כיון שעפ"י ה' צוה בהריגתם ע"כ ות"ק סבר דאין זה מיתה בידי שמים ועל כן אנו צריכין לטעם הוראת שעה לקדש ש"ש כנזכר. וכן מהרי"א ז"ל כהרד"ק ז"ל והרחיב עוד לתת טעם למה במשפט האלהי יומתו בני' על אבו' ובמשפט האנושי כתיב ובנים לא יומתו על אבות. והשיב כי השי"ת ראה ללבב הרשעים שאוחזים מעשה אבותיהם ופוקד עון אבות על חיק בנהם הרשעים ליפרע

מהאבות שהאבות מצטערים הם בקבר כמו שאמרו חז"ל וירעו לנו המצרים ולאבותינו מכאן שהאבות מצטערים בקבר אמנם הבן הצדיק לא יומת בעון אביו הרשע ולכך דווקא במשפט האלהי יומתו בנים על אבות כי הוא ית' יראה ללבב. אמנם במשפט האנושי שהאדם יראה לעינים אפשר וקרוב הדבר שיטעה באחד כשהוא רשע בן רשע וירצה להרגו והוא צדיק בן רשע ולפעמים יראה כאילו הבן צדיק ולא ירצה להמיתו בעון אביו והוא טענת על כן לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות בדיני אדם עד כאן. ורש"י ז"ל בני מיכל וכי מיכל ילדה והלא מירב ילדה אלא מירב ילדה ומיכל גדלה לפיכך נקרא על שמה והמגדל יתום ויתומה בתוך ביתו כאילו ילדו ונקרא על שמו עד כאן והוא לחז"ל בגמרא. גם במ"ר עלה קמ"ט בני מיכל והכתיב ולמיכל בת שאול לא היה לה ולד עד יום מותה ומירב היכן היא אמור מעתה בני מירב היו וגדלתם מיכל ונקראו על שמה עד כאן. והם ז"ל הכריחו כן משתי קושיות האחת שמיכל לא היה לה ולד עד יום מותה והשנית היא מירב היכן היא כלומר למה לא הביאו מבניה להרג זה לזה תירצו כי מירב הביאוה כאן שהרי בניה היו אלא לפי שמיכל גדלה לכך נקראו על שמה. **ולע"דן** לדקדק למה לא הזכיר בפירוש בגי מירב וכי לא מצא מקום להודיענו חידוש זה של המגדל כו' אלא בפסוק זה ולא בזולתו שהרי למד לנו זה בפסוק יולד בן לנעמי שהיא לא ילדתו אלא גדלתו אם כן מה צורך בזה הלימוד כאן ונראה שכוונת הכתוב להודיע אגב אורחיה מעלת דוד וחסידותו שעם היות אלו החמשה אשר ילדה מיכל כלומר נחשבים כבנים למיכל אשתו של דוד אהובתו שהצילתו מחרב אביה בעד החלון ובעל כאשתו עכ"ז לא חמל עליהם יחדיו זולת על מפיבושת להיותו חכם גדול ובן יהונתן על השבועה כנז"ל וזה הודיע לנו הכתוב באו' חמשת בני מיכל בת שאול. והר"לבג ז"ל הוסיף הכרח שלישי מאו' אשר ילדה לעדריאל בן ברזילי המחולתי כי ידוע הוא כי עדריאל היה בעל מירב אחות מיכל מזה מבואר שלא היו (אלא) בני מיכל אלא שגדלה אותם עד כאן וכן הר"דק את ארמוני בריש בני מיכל כנז"ל שגדלה אותם כי מיכל לא היתה אשה לעדריאל כי אם מירב עד כאן:

**ט**

**ויתנם** ביד הגבעונים כו' ה"רדק לפני ה' כי הארון היה שם ואורים ותומי' כשנתקבצו דוד ויש' לבקש פני ה' על הרעב ולא נפרדו משם עד שקראו לגבעונים ונגמר המעשה וז"ש לפני ה' ויפלו שבעתים ב"יוד כ"מד שבעתם כתיב חסד י"וד זה מפיבוש' בן יהונתן שניצל שהיה חסר מן השבעה ע"כ והכונה שהיה ראוי להיות מהם אלא שהתפלל דוד עליו וניצל מן השבע' זה רמז בחסרון הי"וד לא שחסרו מהשבע' וה"רדק הביא שנדרש

שבעתים כמו שבעתי' יוקם קין שאעפ"י שקרינן שבעתם באה י"וד יתירה לו' שכיון שמתו בלא בני' הרי הוא כאילו מתו י"ד שהם שני פעמים שבעה ומ"ש כי נפלו יחד כי יחד הוקעו והנפיל' היא המית' והם כתיב וקרי והמה וכן כתיב תחילת וקרינן בתחילת והכל אחד וכבר כתבתי בזה ובדומיהם כי נוסחאות נמצאו אחר הגלות והלכו בקריאה אחר הרוב עד כאן וכבר כתבתי שאין הקרי וכתיב נוסחאות חלילה אלא כולם נתנו מרועה אחד לרמוז איזו דרשה והוא האמת ומהרי"א ז"ל ויתנם ביד הגבעונים דוד ולא רצה לפגוע בהם שלא יחשדו העולם שבשנאתו אותם עשה כן ולזה נתנם ביד הגבעוני' והם תלאום ע"כ. **ולע"דן** כבר זכרתי בפ' הקודם שהם שאלו יותן לנו שבעה וכו' לפי שהם רצו לעשות שלא כדין בג' עניינים הא' לא יומתו אבות וכו' והב' לא תלין נבלתו על העץ כו' להוראת שעה. עניין ג' שרצו להרג' יחד ואין דנין שנים להריגה ביום א' בזה מובן או' ויתנ' ביד הגבעונים שיעשו להוראת שעה מפני קדוש ש"ש ואמר ויוקיעום בהר לפני ה' כמ"ש חז"ל בויקרא רבה גבי נדב ואביהו וימת נדב ואביהו לפני ה' שקש' היה לפני ה' מתתם לפי שמתו בחיי אביה' כן או' כאן לפני ה' שהצע' הזה היה לפניו ית' על מיתת' של אלו ושלא כדין אלא להוראת שעה וז"ש ויוקיעום בהר אבל לפני ה' היתה ההוקעה הזאת. ויפלו שבעתם יחד רמז שלהיותם יחד שלא כדין הוא כנז' אלא הוראת שעה ואמ' שבעתם כפשוטו על השבעה האלה שנהרגו וכתיב בי"וד יתירה לרמוז טעם תלייתם ב' שבעות הא' השבעה גבעונים שנהרגו הנרמזים בשבעה אותיות אשר כלנו והשנית שעברו על השבוע' שנשבעו להם יש' ונשיאי העדה וזהו שבעתים והוא מענין באר שבע שהביא אברהם שבע כבשות ונשבעו יחדיו ונקרא המקום באר שבע כי שם נשבעו שניהם על כן נקרא שבע ומ"מ נכלל בשם זה רמז השבעה כבשות. והמה הומתו בימי קציר ביומי ניסן בתחילת קציר שעורים ר"ל בזמן תחילת קציר שהוא י"ו בניסן שאמרו במ"ר תחילת קציר שעורים מלמד שהומתו י"ו בניסן יום שהיו מקריבין את העומר עד כאן. וכתב תחילת קציר כלו' שזה הפועל גרם תחילת קציר שעורים שבשבילו יעתר אלהי' לארץ ובגמרה העתרה ונשארו תלויין ועומדין עד חשון שהוא זמן רביעה:

ו

**ותקח** רצפה בת איה את השק וכו' במ"ר עלה קמ"ט מהו אל הצור אמר רב הושעיא שהיתה אומרת הצור תמים פעלו. מתחילת קציר שעורים עד נתך עליהם מים רבי אבא בר חנינא אמר בשם ר' הושעיא גדול הוא קידוש ה' מחילול ה' בחילול ה' כתיב לא תלין נבלתו על העץ ובקידוש ה' כתיב מתחילת קציר עד נתך מים מלמד שעמדו תלויים מי"ו בניסן עד י"ז בחשון עד כאן וכוונת דבריה' פשיטא שהיה ראוי למקלל השם המגדף

שיהיה תלוי זמן רב כדי שכל העם יעידון שעל שקלל את ה' הוקע עם זה כמה ויאכל עוף השמים בשרו ביום וחית השדה בלילה אלא שה"בה ראה שימשך מזה קצת חילול כבוד ה' באו' כי קללת אלהים תלוי כלו' מפני מה זה תלוי מפני שקלל את ה' וכי יש אדם שמלאו לבו לקלל אלוהיו אין זה אלא שאין בו ממש חלילה מפני זה צוה ואמ' לא תלין נבלתו כי קללת אלהים תלוי אמנם בקידוש ה' בכיוצא בנדון זה שיאמרו כל העולם מפני מה בני מלכים תלויים כ"כ זמן רב מפני שהרעו לגרים גרורי' אעפ"י שהיו גרים בטעו' וערמה אז יקדשו ש"ש באומרם אין אלוה מבלעדי ה' וזהו גדול קידוש ה' מחילול ה' כו' עוד אמרו שם וכתיב לא יומתו כו' ובנים מתו בעון אביהם אמר רבי חייא בר אבא בשם רבי יוחנן מוטב שתעקר אות אחת מן התורה ואל יתחלל שם שמים בפרהסיא והיו אומות העולם אומרים תורתן של אלו פלסטון היא כתוב בתורתן לא תלין נבלתו על העץ ואלו תלויים שבעה חדשים כתוב בתורתן אין דנין שנים ביום א' ואלו שבעת' יחד כתוב בתור' לא יומתו אבו' על בני' כו' ואלו מתו בעון אביה' והיו שואלי' עליהם מה חטאו אלו שנשתני' מידת הדין והיו יש' או' להם אבותיה' של אלו פשטו ידיהם בגרים גרורי' אמ' להם וכי מה טיבן אמ' להם אלו הגרי' שנתגיירו בימי יהושע אמ' להם וכי בשביל הגרים הגרורים הארורים הללו עשה הב"ה לעמו כן מה בבני מלכי' כן בהדיוטות עא"כו מה אלו שלא נתגיירו לש"ש ראו היאך תבע ה"בה את דמן המתגייר לש"ש עאכו ודאי אין אלוה כאלוהכם ואין אומה כאומתכם ואין ראוי לידבק אלא באומה זו שאלוהיה גדול מכל האלהים מיד נתגיירו הרבה גרים מאומות העולם באותה שעה ק"ן אלף שנאמר ויספור שלמה כל האנשים הגרים כו' אחרי הספר אשר ספרם אביו וימצאו ק"ן אלף ושלשת אלפים ושלש מאות וכו' וכל כך למה להודיע שהק"בה מקרב את הרחוקים ושמח לרחוקי' כקרובים ולא עוד אלא שמקדים שלום לרחוקים מן הקרובים שנאמר שלו' שלום לרחוק ולקרוב הוי עד נתך מים עליהם מן השמים עכ"ל.

**ולע"דן** לדקדק שינוי הלשון שבא בין שלשה חלוקות אלו שבדין לא תלין נבלתו אמ' כתו' בתורתו ובדין ואין דנים שני' ביו' אחד אומר כתוב בתורתן ובדין ובנים לא יומתו על אבות אמר כתוב בתורה. ועוד קשה באומרו פשטו ידיהן בגרים גרורים היא טענה בלתי מספקת שאדרב' להיותם גרים גרורים לא יחייב להם דבר כזה ועוד בשלמא אין אלוה כאלוהיכם כדקאמר ראו היאך תבע הק"בה את דמן כו' המתגייר לש"ש עא"כו אבל אין אומה כאומתכ' מ"נל ומהו דמסיק אין לנו לידבק אלא באומה זו שאלוהיה גדול האלהים ולא סיים גם בשבח האומה שאין אומה כמוה. ומהו אומרו וכל כך למה וכו' וכוונת אומרו שהק"בה מקרב את הרחוקים ושמח לרחוקים כקרובים ולא עוד אלא

שמקדים שלום לרחוקים ועוד מהו הוי עד נתך עליהם מים מן השמים שאם הכוונה דהשתא ניחא שהניחו' כ"כ זמן תלויים אם כן הי"לל גם כן הוי שבעתם יחד שעשו גם כן שלא כדין והוי גם כן שמתו בנים על אבות ונראה כי דברו בדקדוק בענין לא תלין נבלתו שהוא בדין המגדף שהוא דין דשייך להק"בה עצמו ועכ"ז לא החמיר להניחו תלוי ועומד לעוף השמים ביום וחית הארץ לילה לזה אמר והיו אומו' העולם אומ' כו' כתוב בתורתו לא תלין נבלתו וכו' ר"ל בתורתו בדין המתייחס בתורתו ובדוד עצמו אמנם גבי אין דנין שנים ביום אחד אינו מפורש בתורה שבכתב אלא במשנה בתורה שבעל פה תנן אין דנין שנים ביום אחד לכך אמר כתיב בתורתן אין דנין שנים ביום אחד ר"ל בתורתן שבעל פה ולא בתורה שבכתב אמנם בדין השלישי אמר כתוב בתורה לא יומתו כו' ובנים לא יומתו על אבות ולזה שואלים האומות מה חטאו אלו אלה שנשתנה הדין עליהם בהוראת שעה ומשיבין ישראל על שפשטו ידיהן בגרים גרורין אפשר דקושטא קאמרי וכדמסיק אז אומרים אלו היו גרי צדק מעורבים עם ישראל וישראל עמהם לא היו נענשים כ"כ שהרי כישראל חשיב ודיו לגר צדק שיהיה דינו כדין האזרחי שבישראל אבל מהיותם גרין גרורים שלא זכו לבא בכלל קהל ה' לכך נענשו ביותר כדמסיק וכ"כ למה להודיע כו' ר"ל שהיה די שיעברו על דין אחד בנים יומתו על אבות אבל לעבור על שלשה דיני' יחד כ"כ למה ומשני להודיע לעולם שהב"ה מקרב את הרחוקי' עוד אפשר שאמרו וכ"כ למה חוזר לראש המאמר ל"מש שעמדו תלויי' משה עשר בניסן עד י"ז בחשון כו' ז"ש וכ"כ למה יעכבו אותם שבעה חדשים די בארבעה או ה' חדשים לזה אמר להודיע לעולם שהב"ה מקרב את הרחוקים וכו' וכל זה כוונו ישראל באו' פשטו ידיהן בגרים גרורים שהיא הנותנת והאומות מקשים דאדרבה מה טיבן על הגרים גרורי להענש על ידם בני מלכי' ומשיבין אלו הגרים שנתגיירו בימי יהושע כנודע לכם והוסיפו בתימה יותר וכי בשביל הגרים הגרורים הארורים שהרי אמר להם יהושע ועתה ארורים כו' יעשה ה"בה לעמו כן בעגין הרעה שהיה לכלל ישראל ועל הפרט בני המלך התלויים אמרו מה לבני מלכים כן כו' הם מקשי' והם מתרצים ואומ' ודאי אין אלוה כאלוהיכם שהרי רדף הצדק ביותר מדי על הגרים הגרורים הארורים והרע לכלל אומתו ברעב ועתה בפרט השבעה הללו שנתלו ואין אומה כאומתכם שאתם הוספתם להיותם יחד וכתוב בתורתכם אין דנין שנים ביו' אחד וכתיב ולא תלין נבלתו כו' ואתם עשיתם להוראת שעה לעכב' תלוים שבעה חדשי' ז"ש אין אלוה כאלוהכם ואין אומה כאומתכם אבל אנו הרוצים להתגייר אין ראוי להתגייר בשביל השתי בחינות הנז' שאם תהיה פניה בגרות על שאין אומה כאומתכם יהיה הגרות פגום ל"זא ואין לנו להדבק אלא באומה זו שאלוה

שלה גדול האלהים לא מבחינת האומה שאין אומה כאומתכם אלא מבחינת האלוה גדול מכל האלהים כי בזה יהיה הגרות לש"ש ומ"ש וכ"כ למה כדפרישית כי די היה שיבטלו בהוראת שעה בנים לא יומתו על אבות על פי ה' אבל מה שהוסיפו הם להרוג שבעה יחד שאין דנין שנים ביום אחד וכן ענין שני לא תלין נבלתו וכו' שהם הלינום שבעה חדשים כ"כ למה לזה משיבים להודיע שהב"ה מקרב את הרחוקים שאם לא נהגו בהם אכזריות היות' יחד כעין עשרת בני המן שאחז"ל שתלאום יחד והוא אכזריות וכן העיכוב מהקבורה שבעה חדשים אכזריו' נמרץ הוא. ולמדו שלשה עניינים אלו מפסוק שלום שלום לרחוק ולקרוב אשר יש לדקדק בו כפל שלום דהיה יכול לומר שלום לרחוק ולקרוב ומספיק. או הי"ל שלום לרחוק שלום לקרוב מהכרח זה למדו שלשה העניינים הנז' אם ענין הקדימה נזכרת לרחוק תחילה ואח' כך ולקרוב וזה היינו לומדי' אפי' אמר שלום לרחוק שלום לקרוב אבל מדקאמ' שלום שלום לרחוק ולקרוב הודיענו ששמח ה"בה לרחוקים כקרובים כי לזה אמר שלום שלום להקיש שלום לשלום והשלו' הראשון הוא לרחוק והב' לקרוב והוקשו יחדיו שניהם בשמחה ובטוב לבב ולא נתן שלום לרחוק בכובד ראש ולקרוב בשמחה ולז"א שלום שלום לרחוק ולקרוב כלו' שוים הם. ומקרב את הרחוקים יליף ליה מגופיה דקרא לרחוק ולקרוב לרחוק שנעש' קרוב ולכך לא הפסיק בתיבת שלום בין לרחוק ולקרוב כדי שיהיו סמוכים לרחוק שנעשה קרוב. או מענייניה דקרא דקאמר אמר ה' ורפאתיו ברפואת הנפש עסיק קרא שהי' רחוק ונתקר' ומ"ש הוי עד נתך עליהם מלבד קושי הענין לעכבם עד נתך עליהם מים מן השמי' דהיינו עד חשון דבנזכ' ניחא שנעשה כן להודיע לעולם שהב"ה מקרב רחוקי' כו' וניחא נמי השתא לשון מן השמים שהוא מיותר דידוע שמי הגשמים מן השמים ומה בא ללמדנו אבל בנזכ' ניחא דמא' מן השמים משולח בפני עצמו והכי קאמר כל זה היה מן השמים כלומר מאת ה' שהוא גלגל כל זה בדי שידעו שה"בה מקרב רחוקי' וז"ש עד נתך עליהם מים והוראת שעה זו היתה מן השמים כדי להראות לעולם שהשי"ת מקרב רחוקים הוא ורש"י ז"ל הביא המדרש הנזכר לתת טעם למה שנתעכבה קבורתם בו ביום ההוא שנתלו כמו שצותה התורה כי קבור תקברנו ביום ההוא. מתחילת קציר בימי ניסן עד נתך מים בימות הגשמים בימי תשרי עד כאן והרד"ק ז"ל ותטהו לה אל הצור על הצור היו נתלים כמ"ש ויוקעום בהר והטתה השק אל הצור להתכסות תחתיו יום ולילה עד כאן והביא הדרש על הצור תמים פעלו שהצדיקה עליה את הדין. והביא הדרש הנז"ל שהיו תלוים מי"ו בניסן עד שבעה במרחשון שהוא זמן גשמי' וכל כך למה כדי שיתקדש ש"ש על ידיהן ונר' כי רצון האל היה בזה שיהיו מוקעים עד זמן הגשמים כדי שיודע כי בעונם

היה עצירת גשמים ומ״ש עד נתך מים עליהם ירדו גשמים מעט להודיעם שיקברו אותם ואחר שקברו אותו נעתר האלהים לארץ וירדו גשמים הרבה כמ״ש ויעתר אלהים לארץ אחרי כן עד כאן וכן מהרי״א ז״ל והוסיף לומר שאלו נתלו בתחילת קציר שעורים שהוא זמן החום והיו תלוים עד נתך עליהם מים מן השמים כי בזמן החום ע״ד נס נתך כמ״ש שמואל ע״ה הלא קציר חטים היום אקרא אל ה׳ ויתן קולות ומטר כו׳ אם כן בקיץ היה המטר הזה ולא בימות הגשמים כמשחז״ל עד כאן ובדבריהם של הר"דק ומהרי״א ז״ל הנזכר מובן יתור מן השמים שר״ל בהשגחה אלהית כי זמן חום ולא ניתך מים אלא מן השמים הורו כן לשיקברום. **ולע"דן** אולי עשתה לה אהל משק כאהלי קדר שהם משקים שחורים אשר על כן נקראו אהלי קדר לשון קדרו׳ ושחרות וז״ש ותקח רצפה בת איה את השק בה״א הידיעה להורות על שק ידוע שעושים ממנו אהלי קדר ולשון ותטהו מורה הוא על נטיית אהל כמו אין נוטה עוד אהלי ויט אהלו וזהו ותטהו לה אל הצור לאהל וישבה שם מתחלת י״ו בניסן עד ניתך מים עליהם בשבעה בחשון כנז״ל בדחז״ל ועפ״י שיטתם מדוקדק על נכון מן השמים שהירידת גשמים הזו היא בחשון זמן רביעה שהגשמים יורדים בהשגחה אז ולא קודם כדתנן בשבעה בו כדי שיגיע אחרון שבישראל לנהר פרת. ועל פי המדרש הנזכר כבר נתבאר שאומרו מן השמים רוצה לומר מן השמים היתה הוראת שעה זו לעכבם כ״כ זמן כדי לקדש ש״ש ולקרב הרחוקים והשמים הוא כמו ואתה תשמע השמים:

**יא יב יג יד**

**ויגד** לדוד את אשר עשתה וכו׳ וילך דוד ויקח וכו׳ ויעל משם וכו׳ ויקברו את עצמות וכו׳ במ״ר מהו ולא נתנה עוף השמים לנוח עליהם בא וראה החסד שעשתה רצפת בת איה עמהם שהיתה שומרת ביום מעוף השמים ובלילה מחית השדה ששה חדשים ואף על פי שאמר הק"בה אל שאול שלא נספד כהלכה והוא נקבר חו״ל היה דוד מתעצל בהספדו שאמר שאול כבר עברו עליו תריסר ירחי שתא ולאו אורח ארעא לאספודי כיון שהגיד לו מעש׳ של רצפה בת איה נשא ק״ו בעצמו ואמר מה זו שהיא אשה כך עשתה לגמילות חסדים אני שאני מלך עאכ״ו מיד הלך לגמול חסד עמהם ה״ד ויגד לדוד את אשר עשתה וגו׳ וילך דוד ויקח וכו׳ ויעל משם וכו׳ מה עשה דוד עמד וכנס כל זקני יש׳ וגדוליהם ועברו את הירדן ובאו ליבש גלעד ומצאו את עצמות שאול ויהונתן בנו שלא שלטה בהם רמה ונתנו אות׳ בתוך ארון המת ועברו את הירדן שנא׳ ויקברו את עצמו׳ שאול כו׳ מהו בצלע בקבר קיש אביו מלמד שהביאוהו בגבול ירושל׳ וקברוהו שם וצלע היא בצד ירוש׳ שנ׳ בצלע האלף והיבוסי היא ירושל׳ ויעשו ככל אשר צוה המלך

ומה צוה המלך צוה להיות מעבירים ארונו של שאול בכל שבט ושבט והיה השבט שהיה נכנס בארונו של שאול היו יוצאים הם ונשיה' ובניה' ובנותיהם וגומלים חסד עם שאול ובניו כדי שיצאו כל ישר' ידי חובתן בגמילות חסדים עד שבאו אל ארץ אחוזתו לגבול ירושלם וכיון שראה הק"בה שגמלו לו כל ישראל חסד (רחמי' ונתן מטר על הארץ שנאמ') ועשו דינם של גבעוני' מיד נתמלא [רחמי' ונתן מטר על הארץ שנאמ'] ויעתר אלהים לארץ אחרי כן הא למדנו כמה קרב ה"בה את הרחוקי' אפילו שנתגיירו שלא לשם שמים ואין צ"ל על גרי הצדק הוי יודוך ה' כל מלאכי ארץ וגו' ע"כ וכן בפרקי רבי אליעזר: **ולע**"**דן** לדקדק מאי קשיא ליה דקאמר מהו ולא נתנה וכו' ועוד דקאמר בא וראה החסד כאילו מודיע לנו חדוש בפסוק ומאי ק"מל זיל קרי בי רב הוא. ועוד מאי קאמר החסד שעשתה רצפה בת איה וכו' כי מה חסד הוא שתרחם על בניה וריחמה עליהם כרחם אם על בנים. ועוד מנא להו שהיו מוליכין אותם בכל שבט ושבט ויוצאין הם ובניהם היכא רמיז' בקרא מלבד מה שמזכיר המאמר שנרמז במה שאמר אשר צוה המלך כדמסיק ונדקדק בזה אומרו במאמר וילך דוד וכו' ויעל משם וכו'. ועוד במאי דקאמר בסוף המאמר וכיון שראה ה"קבה שגמלו לו כל ישראל ועשו דינם של גבעונים תולה העתירה בשני העניינים יחד ובסוף המאמר אומר הא למדנו כמה קרב כו' ומהו הוי יודוך ה' כל מלכי ארץ וכו' מאי קא דייק בקרא דקאמר הוי יודוך ה' כל מלכי ארץ וכו'. ונראה דקשיא ליה בלשון הפסוק וי"ו שלא ולא נתנה שהיא מיותרת ובלתי צודקת כיון שכוונת הפסוק לומר שמתחילת קציר עד נתך מים וכו' לא נתנה עוף השמים לנוח א"כ הי"לל עד נתך מים עליהם וכו' לא נתנה כו' בלי וי"ו וז"ש מהו ולא נתנה וכו'. ותירץ שכונת הפסוק בזה לומר בא וראה החסד שעשתה רצפה בת איה עמהם שהיתה שומרת ביום וכו' שבעה חדשים שהשמירה היתה שבעה חדשים זהו שאומר הכתוב בא וראה החסד שעשה רצפה בת איה ששמרה זמן רב מתחילת קציר שעורים עד י"ו בניסן נתך מים עליהם בחשון שמרה אותם שם ולא נתנ' באופן שזמן השמירה רב והשמירה מעולה נמצא וי"ו ולא נתנה לקשר מאמר ולא נתנה שם מתחילת קציר וכו' ויהיה הגמילו' חסדים בשמיר' החמשה זולת בניה ואפשר שהיו רחוקים זה מזה והיתה נעה ונדה מזה לזה להדיח עוף השמים וחית הארץ מעליהם אם כן לגמילו' חסדי' נתכונה באותם שלא היו בניה ומהם דן הקל וחומר לא מבניה אלא מחמשת בני מיכל כי אילו שמרה שני בניה לבד לא היה לה טובה מרוב' ועכ"ז טרחא טירחא יתירה לג"ח. כיון שראה דוד כך נתחכם לגלגל אגב המוקעים בקבורתם להביאו את שאול ואת יהונתן מעבר הירדן מזרחה וכנס זקני ישראל וגדוליה' ועשה כל הכבוד ההוא כמו שלמדו חז"ל מלשון אשר

צוה המלך מה צוה וכו' ובזה דקדקו סמיכות הפ' ויוגד לדוד את אשר עשתה רצפה וכו' ומזה למד וילך וכו' ויקח וכו' והיינו ויעל משם את עצמות שאול וכו' לשון עילוי ומעלה שהיה מחזירם בכל שבט ושבט כאמור והכריח כן יתור פסוק ויעל וכו' ואמר כיון שראה הב"ה שגמלו חסד וכו' דקדקו דויעתר אלהים לארץ מספיק אומ' אחרי כן מיותר אלא ודאי הכי קאמר אחרי כן מכל הפרטים הנזכרי' הן דין הגבעונים הן גמילות חסדים שעשה דוד וכל ישראל עם עצמות שאול ויהונתן בנו אחרי כן נעתר לארץ כי נתקן מ"ש ה' סיבת הרעב אל שאול שלא נספד כהלכה ושנקבר ב"חל וכשנתקן זה נתקן הרעב. ודקדקו גם כן חז"ל סמיכות פסוק וילך דוד אל פסוק ויוגד לדוד וכו' שהליכת דוד לקחת עצמות שאול ויהונתן בנו היה הולכת ההגדה שעשתה רצפה בת איה מכח הק"ו הנז"ל במאמר ובאומרו הוי יודוך ה' כל מלכי ארץ וכו' דקדקו מה שהקשו חז"ל במקום זולתו מאמר פיך לא נאמר אלא אמרי פיך כי ע"י הנזכר במאמר הזה שהשי"ת עשה עיקר שתי אלה העניינים אל שאול שלא נספד כהלכה ואל בית הדמים על אשר המית את הגבעונים כששמעו שני המאמרים אלה אז יודוך כל מלכי שאמרו אין אלוה כאלהיכם ואין אומה וכו' אבל במאמר הראשון של אל שאול לא הודו אליו כל מלכי ארץ אבל כשמעם המאמרים שנים שחס גם כן על הגרים גרורים הם הגבעונים אז יודוך ה' כל מלכי ארץ שקרב הרחוקי' והנה אעפ"י ששני הענינים האלה גרמו העתירה לארץ מ"מ הא למדת כמה קרב ה"בה את הרחוקי' דלאו מילת' זוטרתי היא היו' בשקול ענין שאול אל ענין הגבעוני' ז"ש הא למדת במה קרב הב"ה את הרחוקי' ובהצטרפו' ענין הנז"ל וכל כך למה שה"קבה מקרב את הרחוקים וכו' שעליו רמז גם כן באומ' הא למדת אמנם בפרקי רבי אליעזר הובא בילקוט סימן קנ"ד זה לשונו רבי פנחס אומר לאחר שלש שנים (צ"ל שלשים שנה) שנהרג שאול ובניו בא רעב בימי דוד שלש שנים עמד דוד להתפלל אמר לו הב"ה אל שאול ואל בית הדמים על שאול שנמשח בשמן הקדש ובימיו לא נעשת' ע"א בישר' וחלקו עם שמואל הנביא ואת' בארץ והוא בחוצה לארץ מיד עמד וכנס כל זקני ישראל וגדוליהם ועברו את הירדן ובאו ליבש גלעד ומצאו את עצמות שאול ויהונתן בנו שלא שלטה בהם רמה ונטלו אותם ונתנו אותם בתוך ארון ועברו את הירדן שנאמר ויקברו את עצמות שאול ויהונתן בנו ויעשו ככל אשר צוה המלך מה צוה צוה להיות מעבירין ארונו בבל גבול ישראל והשבט שהיה נכנס בו ארונו של שאול היו יוצאין הם ובניהם ובנותיהם ונשותיהם וגומלין חסד עם שאול ובניו כדי שיצאו ישראל ידי חובתם וכיון שראה ה"קבה שגמלו חסד מיד נתמלא רחמים ונתן מטר על הארץ שנאמר ויעתר אלהים לארץ אחרי כן ע"כל הנה שחולק על המדרש הנז"ל

שהזכיר שעתירת הארץ היתה כיון שראה הב"ה שגמלו חסד מיד נתמלא רחמים במ"ר במאמר שקדם תלה בשני העניינים ואפשר שלא יחלקו השני מאמרים בזה שבפרקי ר' אליעזר במה שאמר וכיון שראה ה"בה שגמלו חסד מיד נתמלא רחמים היינו שחיתום גזר דין הרחמים היה הגמילות חסד אבל אינו שולל שמיתת הגבעונים גרמה גם כן אבל לא נתמלא הקדוש ברוך הוא רחמים מיד לתת מטר עד העשות הגמילות חסד הזה. אמנם על כל פנים חולקים בענין אחר שהמדרש הנז"ל במ"ר אומר שלא נתעורר דוד לזה כ"א אחר זמן רב ע"י רצפ' בת איה כי נתעצל דוד בהספדו של שאול ובפר"א אומר מיד עמד וכנס כל זקני ישראל וכו' שלא היתה שם עצלה אלא זריזות. והר"דק ז"ל ויוגד לדוד כי דבר גדול עשתה ומפני זה נכמרו רחמיו וצוה לקברם ובדרש ראה כי אשת חיל היא ולקחה לאשה עד כאן. **ול"עדן** שה"קו הנז"ל במדרש מ"ר נרמז בפסוק זה באומרו ויוגד לדוד את אשר עשתה רצפה בת איה והיא אשת שאול בחינת הק"ו הנז' ומה זו שהיא אשה כך אני עא"כו מיד וילך דוד ויקח. והבחינה השנית היא כי לא היתה אשתו של שאול אלא פלגש והאשה בודאי יותר חשובה וכבודה וז"ש פילגש שאול ועכ"ז עשתה פועל שם כזה מג"ח אני אעכ"ו וז"ש כאן פלגש שאול ולא הזכירו בפ' ויקח המלך.

**וילך** דוד ויקח את עצמות שאול וכו' רש"י ז"ל את עצמו' שאול שנאמר לו שלא נספד כהלכה ע"כ. **ולע"דן** לדקדק מה צורך בספור העבר כאן לו' אשר גנבו או'ה מרחוב בית שן אשר תלום שמה הפלשתי' וכו'. ונראה שכונת הכתוב לרמוז הנז' בפ"רא שלא שלטה בהם רמה בכל זה הזמן עם היות שעברו כמו ל"ז שנה והוא פלא וזהו ויקח את עצמו' שאול מאת בעלי יבש והיו בעת ועונה זו אחר כמה שנים מעין מה שהיו בעת שגנבו מרחוב בית שן ובעת שגנבום שם ערביך ערבא צריך לז"א שבעת שגנבום היו בלי רימה כעין העת אשר תלום שמה הפלשתים והיו בעת אשר תלום שמה בו במצב עצמו שהיו ביום הכות פלשתים את שאול בגלבוע מה ביום הכות אותו לא היה בו רמה כך בכל זמן זה גם כן מצאום שלא שלטה בהם רמה ותולעה ולפי הפשט הוכרח לומר כן מאחר שהמלחמה היתה בא"י בהר הגלבוע מי הוליכם ליבש גלעד לזה אמר אשר גנבו וכו':

**ויעל** משם וכו' רש"י ז"ל ויאספו את עצמות המוקעים כאן ע"כ. וכבר זכרתי בפסוק ויגד לדוד וכו' שכונת ויעל משם את עצמות שאול רמז שהעלם במעלה וכבוד ע"י זקני ישראל וגדוליהם וסיבוב אל כל שבט ושבט ובאומרו ויאספו את עצמות המוקעים כיון לומר שבה שעתא שהעלה משם את עצמו' שאול ויהונתן אז מיד ויאספו את עצמות כו' כיון שהמכוון להספידו כהלכה ליקרא דשכבי ראוי לאסף עצמות המוקעים שלא יהיו לבז עוד ויהי' בזוי לאביהם וזהו אומרו ויעל משם את עצמות שאול וכו' ומיד ויאספו את

עצמות המוקעים ומגיד גם כן הכתו' שלא אספו תחלה את עצמות המוקעים ואחר כך יעלו משם את עצמות שאול אלא תחילה ויעל משם את עצמות שאול ואז מיד ויאספו את עצמות המוקעים של גבעוני' כדי לקיים דבר ה' שאמר אל שאול ואל בית הדמים שאעפ"י שקד' הענין להספד שאול עת' איחר אסיפ' העצמו' עד התחילו בעצמות שאול להעלותו משם שיתקיי' בצד מה אל שאול לתחילה ואל בית הדמים.

**ויקברו** את עצמות וכו' לחז"ל מהמאמר הנז"ל בפסוק ויגד לדוד וכו' פירוש ויעשו ככל אשר צוה המלך וכו' היינו שהיו מסבבים ארון שאול ויהונתן בכל גבול שבט ושבט כנז"ל וכן רש"י ז"ל ככל אשר צוה המלך להספיד עליה' בכל ערי ישראל וכן הביא הר"דק ז"ל והוסיף לפי הפשט ויעשו ככל אשר צוה המלך להבי' העצמו' ולקברו' כמו שאמר לא הוסיף דבר אלא שכן דרך המקרא לכפול הדברים בהתחזק המעשה. בצלע מלרע והוא שם מקו' הנז' בספר יהושע וצלע האלף וכו' ע"כ ומהרי"א ז"ל אעפ"י שהיה שאול מלך ביון שהוסר המלכות ממנו לא קברוהו קבר לעצמו בהוד מלכו' אלא בשל אבותיו כהדיוט וז"ש ויקברו את עצמות שאול ויהונתן בנו בארץ בנימן בצלע היא ירושלם צלע האלף כה"רדק ז"ל בקבר קיש אביו ולא במקום זולתו יחידי ע"כ. **ולע"דן** באומרו ויעש ככל אשר צוה וכו' שהוא מיותר שהכונה שלא נקברו יחדיו המוקעים עם עצמות שאול ויהונתן כי היה חלול כבוד לשאול שיקבר עם הנהרגים ע"פ ה' וב"ד ולזה אמר שאעפ"י שאספו עצמות המוקעים אבל לא נקברו יחדיו עם עצמות שאול ויהונתן אלא ויקברו את עצמות שאול ויהונתן בנו שניה' יחדיו נקברו בארץ בנימן בקבר קיש אביו אבל לא עצמו' המוקעי' עמה' וז"ש ויעשו בענין הקבור' כל אשר צוה המלך דהיינו שיקברו עצמות שאול ויהונתן לבדם בקבר קיש אביו כלומר סמוך לו אמנם עצמות המוקעים רחוק מהם מעט או במקום זולתו מפני הכבוד. ובתנחומא הובא בילקוט ז"ל ויקברו את עצמות שאול ויעתר אלהים לארץ אחרי כן מכאן שמיתת הצדיקים מכפרת עד כאן. וקשה מאי קאמ' מיתת הצדיקי' מכפרת שהרי לא מתו עתה אלא זה כמה שני' שמתו ונרא' כי מית' הצדיקי' מכפרת כשמצטערין על מיתתם ומספידים עליהם כהלכה ולכן שאול לא נספד בשע' מיתתו כהלכתו לא הרגישו להצטער בה אכן עתה סבבוהו בכל ערי ישראל ונצטערו בו כאלו עתה מת והספידוהו אם כן מכאן שמיתת הצדיקים מכפרת שהרי עתה שנצטערו כאלו מת עתה שאול ובנו והספידוהו כהלכה כפרה ויעתר לארץ. והיינו יכולים לומר כמו שאמרו חז"ל גבי יעקב שלא נגמרה מיתתו במצרים אלא גויעה לבד גווע במצרים עד בואו אל הארץ ונגמרה יציאת נפשו לקיים מה שנאמר לו אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה מקיש יריד' לעלייה מה ירידה בחיי' אף עלייה בחיים

ול"מד יעקב אבינו לא מת ניח' וגם למי שסובר שמת נותרה בו מציאות חיים עד באו אל אבותיו בארץ הקדש ועליו אמר ושכבתי עם אבותי לשון מיתה דלזה היינו יכולים ללמוד שכיוצא בזה אירע לשאול שמשוח בשמן המשחה ובזה היה צודק כפשוטו מכאן שמיתת הצדיקים מכפרת אלא שצריכה רבה והראשון עיקר. במסכת סוכה פ"א ויעתר אלהים לארץ א"ר אלעזר למה נמשלה תפלתן של צדיקי' לעתר לו' לך מה עתר זה מהפך התבוא' בגורן ממקו' למקום כך תפלתן מהפכין דעתו של הק"בה ממדת רגזנות למדת רחמנות עד כאן:

**טו**

**ותהי** עוד מלחמה לפלשתים וכו' מהרי"א ז"ל תמה איך לא חקרו המפרשים ז"ל בסדר אלה הד' מלחמות אם ארעו כסדר הנז' כאן אחרי מעשה הגבעונים כמו שנכתבו כאן או קדמו כמו שמורה בדברי הימים שהזכירם אחרי מלחמות בני עמון שיורה שאירעו אז והתימה ששם בדברי הימים לא זכר כי אם שלשה מלחמות והשמיט הראשונה הנזכרת כאן מענין ישבי בנוב והנה מה שראיתי מחכמי הנוצרים שלא נזכרו כאן כסדר שארעו בו אשר הזכיר כאן ראשונה היתה באחרונה שלא בא עוד דוד למלחמה כנזכר כאן ולא תצא עוד למלחמה וכו'. והבי' שזכר שהכי' את סבכי החשתי את סף היה קודם בזמן לאשר זכר ראשונה. והשלישית שזכר כאן שהכה אלחנן וכו' אמרו שזו היתה המלחמה הראשונה בזמן והיא אשר הכה דוד בבחרותו את גלית ופירו' אלחנן על דוד שחננו אל בן יערי שהלך זמן רב ביערים בורח משאול ארגי' שהיה דוד מזרע בצלאל שהיה ראש ארגים בכל מלאכת מחשבת ובית הלחמי ישי בית הלחמי וזה כולו שהרג את גלית שהיה מגת. ולדבריה' כאן הפרשיות בלי סדר דקדים ואיחר. ועוד יקשה עליהם מהנזכר בדברי הימים ויך אלחנן בן יערי אורגים את לחמי אחי גלית אם כן אינה מלחמת גלית. ועוד כי מלחמת גלית היתה בעמק האלה וזאת בעי' וחז"ל פ"ח ממסכ' סנהדרין כמו שאכתוב בסמוך בס"ד ועוד אמרו במדרש ותהי עוד המלחמה וכו' ויך אלחנן זו כבר קודמת לכולם ולא מנאוה כאן אלא לצרף מיתת בני ערפה אלחנן זה דוד בן יערי ארגים שהיו בני משפחתו אורגי' פרכת למקדש שקרוי יער הנה אם כן מהמדרש הזה לקחו מפרשי הנוצרים פירושם אשר זכרתי ולדעתי הפרשיות כלם מסודרות בקדימ' ואיחור שאחרי ענין אבשלום וענין הגבעונים קרו הדברים האלה וז"ש ותהי עוד מלחמה לפלשתים את ישראל ר"ל מלבד המלחמות הנזכ' למעלה הנה עוד נלחמו פלשתים עם ישראל וירד דוד וכו' ויעף מהחולשה שכבר היה זקן בא בימים ונחלשו כחותיו מהצרו' וכבר אמ' המדקדקי' שויעף בפ"תח העי"ן הוא לשון חולש' ויעף בק"מץ העי"ן לשון התעופפות

כמו ויעף אלי אחד מן השרפים. ואמר שבהיות עיף ראהו ענק אחד ושמו ישבי בנב והוא מילידי הרפה והיה כחו כל כך גדול שהיה משקל קנו והוא עץ חניתו שלש מאות משקל נחשת העץ שוקל כמו שלש מאות משקל או זכר קנו והמשקל הוא להב החנית כדברי המפרשים ומלבד זה היה חגור חדשה רוצה לומר חרב חדשה וכמו שכתב רש"י ז"ל שדרך הגבורים לסוך החרב בדם גבורים ולכך השתדל להכות את דוד כי הכירו היותו מלך ישראל וכראות אבישי לדוד באותה סכנה עצמ' עזרו אבישי והסכימו ישראל שלא יצא עוד למלחמה ולא יכבה נר ישראל כי המלך נר אלהים המאיר לישראל ואחר שזכר המלחמ' הזאת שארעה אחרי ענין אבשלום והגבעוני' הזכיר המלחמות שעשו עבדיו וגבוריו והוא אומרו ויהי אחרי כן ותהי עוד מלחמה בנב עם פלשתים והיא אשר זכר בדברי הימים שהיתה בגזר כי שני שמות היו למקום ההוא נב וגזר הכה סבכי החשתי את סף מילדי הרפה. וזכר עוד מלחמה שלישית באותו מקום אלחנן בן יערי הדר במקום הנקרא ארגים הרג ענק הא' מילידי הרפה והאמת שהסיפור הזה הוא הנקרא בד"ה אמר שם ויך אלחנן בן יערי את לחמי אחי גלית הגתי הנה אם כן פי' שלא הכה את גלית כי אם אחיו ושהיה שמו לחמי ואם כן מה שאמר כאן בית הלחמי הוא כאלו אמר את הלחמי אחי גלית וכך כתב ה"ר יונה שמשמשי הבי"ת שתבא על הדבק כמו תחל' דבר ה' בהושע כמו אל הושע וכפי זה יפורש בית הלחמי כמו אל הלחמי שכך היה שמו ואחר זה זכר המלחמה הרביעית שהיתה בגת ושנקרא שם איש מדון איש ריב ומדון גבור ואיש מלחמה ובדברי הימים נאמר איש מדה כלומר שהיה גדול הקומה ושני הדברים אמת והנה היו אצבעות ידיו ורגליו שש כלו' שש בכל אח' מרגליו ולפי שלא יחשב שבשני ידיו או רגליו היו שש אצבעו' ג' בכל יד ורגל הוצרך לפרש עוד עשרי' וארבע מספר וזה גם כן מילידי הרפה ויחרף את ישראל בדברי גדופים כמו שעשה גלית כשנלחם עם דוד ולכבוד ישראל בא [יהונתן בן] שמעה אחי דוד (דוד) והכהו באופן שנזכרו אלה המלחמות בסדר הוייתן ובדברי הימים לפי שראה עזרא שהיה פוגם בכבוד דוד בענין ספור ישבי בנב שעף דוד והוצרך לאבישי שיעזרהו לכך השמיט ענין זה שלא הזכיר אלא הדברים שהיו לשבח דוד וגבורתו עד כאן תורף דבריו והר"דק ז"ל כתב ויעף בפת"ח פ"ה הפועל להקל הקריאה וכן ויעף העם אבל ויעף אלי בק"מץ להבדיל ביניהם עד כאן וכן הרל"בג והוסיף ולפי שהיה עיף ויגע נתרחק קצת מעבדיו ומצאו ישבי ואמר להכותו לולי שסבב הש"י שהרגיש בזה אבישי והלך להצילו עד כאן. **ולע"דן** שכדבריהם כן הוא לפי הפשט אמנם כפי הדרש שאזכור בסמוך בס"ד בפסוק וישבי בנוב וכו' אפשר שמפרש ויעף לשון התעופפות כמו ויעף אלי אחד מן השרפים אעפ"י שהוא מתחלף

בנקוד שזה בפתח ואותו ויעף בקמץ. ויכוין בזה שע"י השטן שנדמה לו כצבי ודוד רדף אחריו כעוף יעופף עד שפגע הוא לבדו עם ישבי בנוב. או ויעף דוד שהמתעופף הוא שטן פגע בדוד עד שהוליכו אל ישבי בנוב. אבל הפשט לשון עייפות עיף ויגע לא יופשט שדוד מהיכן בא לו העייפות הזה שלא נזכר בפסוק היות דוד נלחם עד שעף והדרשה תדרש.

**טז**

**וישבי** בנוב בסנהדרין פרק ח' מאי וישבי בנוב אמ' רב יהודה אמר רב איש שבא על עסקי נוב א"ל הק"בה לדוד דוד עד מתי יהיה העון הזה טמון בידך על ידך נהרגה נוב עיר הכהנים על ידך נטרד דואג האדומי על ידך נהרג שאול ושלש' בניו רצונך שיכלה זרעך או שתמסר ביד אויב אמר לפניו רבונו של עולם אמסר ביד אויב ולא יכלה זרעי יומא חד נפק אתא שטן ואידמי ליה כטביא פתק ביה גירא ולא מטייה משכיה עד דאמטיי' לארץ פלשתי' כד חזייה ישבי בנוב אמרו היינו האי דקטליה לגלית אחי קמטיה ואותבי תותי בי סדיא אתעביד ליה נסא מכא ליה ארעא מתותיה היינו דכתיב תרחיב צעדי תחתי ולא מעדו קרסולי. ההוא יומא אפניה מעלי שבתא אבישי בן צרויה הוה קא חייף רישיה בארבעא גרבי דמיא חזיוה קטמי דמא. איכ' דאמרי אתא יונ' איטרוף קמיה אמר אבישי כנסת ישראל ליונה אמתילא שנאמר כנפי יונ' נחפה בכסף שמע מינה דוד מלך ישראל בצערא שרי אתא לביתיה ולא אשכחיה שדר לבי מדרש' ולא אשכחיה אמר תנן אין רוכבין על סוסו ולא יושבין על כסאו ואין משתמשין בשרביטו בשעת הסכנה מאי אתא איתשיל בי מדרשא אמרו לו בשעת הסכנה שפיר דמי רכביה לפרדיה וקם ואזל קפצ' ליה ארעא בהדי דקא מסגי חזייה להיא עורפ' אימיה דהוה עזלא כי חזיתיה פסקיה לפלכא שדיתיה עלויה סביר' למקטליה אמרי ליה עולם אייתי לך פלך פתקיה בריש מוחא וקטלה כד חזייה ישבי בנוב אמר השתא הוו בתרי וקטלי לי פתקיה לדוד לעילא ודש ליה לרמחיה אמר ניפול עליה ונקטיל אמר אבישי שם אוקמיה לדוד בין שמיא וארעא ונימא ליה איהו אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורי' אמר ליה מאי בעית הכא אמר ליה הכי אמר לי קודשא בריך הוא והכי אהדרי ליה אמר ליה אפיך צלותך בר ברך קיר' לסבול ואת לא תצטער א"ל אי הכי סייע בהדן היינו דכתיב ויעזור לו אבישי בן צרויה אמר רבי יהוד' שעזרו בתפל' אמר אבישי שם ואחתיה הוה קא רדיף בתרייהו כי מטו בקובי אמרי קום ביה כי מטו בי תרי אמרי בתרי גוריין קטלוה לאריא אמר ליה זיל אשתכח לעורפה אמך בקברא כי אדכרו ליה שמא דאימיה כחש חיליה וקטליה היינו דכתיב אז נשבעו אנשי דוד לאמר לא תצא אתנו למלחמה ולא תכבה את נר ישראל.

**ונראה** שכוונת חז"ל במה שאמר מהו וישבי בנוב כי לא מצאנו מקום בפלשתים נוב אלא גוב בג"ימל דכתי' בסמוך ותהי עוד המלחמ' בגוב עם פלשתים שזה מורה על הקודמת שהיתה בגוב ואם כן מהו וישבי בנוב ב"נון מתיבת בנוב הכריחו לדרוש תיבת וישבי נוטריקון וי"ש דרשו ויש כמו ואיש ב"ל כמו ב"א בנוב שבא על עסקי נוב עיר הכהנים א"ל הב"ה לדוד עד מתי יהיה וכו': ומתוך המאמר מובן אומרו הרפה על עורפא כדמסיק בהדי דקא מסגי חזייה לעורפ' אימיה וכו' ושאר דברי המאמר ברורים כדרש"י ז"ל. ורש"י ז"ל ומשקל קינו הוא כמו תיק שבראש בית יד הרומח שקורין ארשטוי"ל בלעז ועשוי ככובע ויש דוגמתו בזבחי' רמוני המעיל למה הן דומין כמין קולסות שבראשי התינוקות קולוסות איי"מלש בלעז והוא חגור חדשה. ושמעתי שאותו [היום] נתחנך ללבוש כלי מלחמה ודרך המחונכים לעשות נצחון וגבורה ביום חינוכם לקנות שם לכך ויאמר להכות את דוד ויעזור לו אבישי שעזרו בתפלה כדאיתא פרק חלק עד כאן. והתפלה שעזרו אבישי לדוד היינו שחזר להתפלל להפך הגזרה שלא ימסר ביד אויביו ויכלה זרעו כנז' במאמר הנז"ל שכן אמר אבישי לדוד אפיך צלותך וכו'. והר"דק ז"ל וישבי בנוב כך שמו וכתיב בויי"ו וקרי ב"יוד ובדרש כו' כנז"ל ומהם אמרו שעזרו ממש ואמרו שקפצה לו הארץ כי לא היה אבישי עם דוד כי הוא ויואב נלחמים בבני עמון ועברה יונה כנז"ל והלך אבישי להצילו וקפצה לו הארץ והלך שם ועזר את דוד והרג את ישבי בנוב הרפה כמו הענק והוא אחד מן רפאים ונכתב ב"הא ובא"לף כן כתבו אדוני אבי ז"ל ות"י גיברי וכבר כתבנו דעת הדרש שהוא שם האם. קינו הוא עץ החנית וכן נקרא בערבי אל ק"נא ולא אמר המשקל על קינו אלא על להב החנית וכן אמ' בגלית ולהבת חניתו שש מאות שקלי ברזל ומשקל הברזל והנחשת אינו שוה כי לכל אח' משקל מיוחד וכן לכסף ולזהב וי"ת ומשקל סופיני מתקל תלת מאה סלעין דנחשא והוא חגור חרב חדשה וכמוהו ומאכלו בריאה רוצה לומר שה בריא' זה מקרא קצר ויאמר להכו' לדוד כשרא' כי עיף דוד חשב להכותו ועזר לו אבישי. והרל"בג ז"ל פירש קינו על להבת החנית כהר"דק והוסיף טוב טעם למה נקרא קינו מצד הנקבות שבו אשר בו יכנס עץ החני' כי הוא כמו קן או יהיה קנו כובע נחשת אשר על ראשו כי הוא כמו קן. או יהיה קנו העץ ויהיה חסר הנושא והרצון בו להבת חניתו ע"כ. וכבר זכרתי שמהרי"א ז"ל פירש קנו על העץ שהיה כבדו ש' משקל נחשת וישבי בנוב כך שמו. **ולע"דן** לפרש על פי הדרש הנז"ל בגמרא שבא על עסקי נוב אומר אני שלזה כיון הכתוב וישבי בנוב פירי' וישבו בנוב כלומר שיש בו מענין נוב ודמם הוא דורש ולזה נכת' וישבו בויי"ו ולזה נפסק בשתי תיבו' שנכתב תיבת בנוב לבדה שהיה ראוי לחברם כיון שכן שמו ולומר וישבי

בנוב יחדיו להודיע שיש בו על מה שאירע בנוב עיר הכהנים ולו הונח ששמו כן ניתן לידרש כמו שאז"ל אשר שם שמות בארץ אל תקרי שמות אלא שמות בצי"רי כמו רבי מאיר דבדיק בשמא ואמר אשר בילידי הרפ' שהוא הגבור שבכל ילידי הרפה הנמצאים עתה ז"ש אשר בילידי הרפה ולא אמר מילידי הרפה והרפה היא עורפה ונקראת הרפה לשון הריפות דכתי' אם תכתוש כו' בתוך הריפו' שבאו עליה כמה וכמה בחזרתה מאת נעמי לחו"ל. ולפי הפשט לשון רפיון שלא החזיקה בחמותה כרות שדבקה בה והחזיקה ולא ירפנה. והוא חגור חדשה כפי המפרשים כנז"ל חרב חדשה. **ולע"דן** קצר כאן הכתוב בזה להודיע שעקר חגורתו אשר הוא חגור הוא חדשה רמז לגזר' חדשה אשר בחר לו דוד ע"ה ליפול הוא ביד שונאיו כדי שלא יכלה זרעו ז"ש חגור חדשה גזרה חדשה והא והא איתנהו הפשט חרב חדשה ומדקצר הכתוב ולא כתב חרב חדשה רמז אל הדרש' שתדרש בהכרח חסרון תיבת חרב ולז"א ויאמר להכות את דוד וירמוז גם כן באומרו ויאמר אל הגוזר ית' כי הוא אמר ויהי הוא צוה זו אל דוד עצמו שקבל עליו דין שמים ויאמר להכות את דוד ולא יכלה זרעו ויהיה אם כן ויאמר להכו' את דוד ביאור החדשה שאמר ולזה הוצרך עזר אבישי בתפלה שעזרו להפך התפלה והגזרה כמ"ש אפיך צלותך עיין במא' הנז"ל שדברי חז"ל כמסמרו' נטועי' בכתו'.

יז

**ויעזור** לו אבישי כבר נזכ' לעיל ממסכת סנהדרין פרק ח' שעזרו בתחילה להפך הגזרה ובב"ר ויקם וילך אל ארם נהרים ר' יצחק אמר בן יומו היא דעתיה דרבי יצחק ואבא היום אל העין היום יצאתי והיום באתי. הרעשת ארץ פצמתה וכו'. הרעשת ארץ בימי אברהם פצמתה בימי אליעור רפא שבריה בימי יעקב כי מטה בימי ישבי בנוב ההי"ד וישבי בנוב אשר בילידי הרפ' אניף במגיני דקפץ דוד לאחוריו תמני עשר אמין זה נתיירא מזה וזה נתיירא מזה זה נתיירא לומר אם לאחוריו קפץ לקומוי מה וזה נתיירא מזה אם במגיני אניף כדין איך אנא יכיל למקמא ביה באותה שעה אמר דוד הלואי הוה לי חד מן בני אחתי דייתי ויעזרני מיד ויעזור לו אבישי בן צרויה לאחור' תרעא הוה קאים אתמהא רבנין אמרי אפילו היה בסוף העולם הטיסו ה"בה והביאו כהרף עין כדי שלא יהיה אותו צדיק עומד ומצטער הה־ד ויעזור לו אבישי בן צרויה וכו'. וראוי לדקדק ר' יצחק דקאמ' בן יומו והיכ' קאי דקאמ' בן יומו דהא לאו בקר' דואבא היו' אל העין קא עסיק ועוד מאי שנא דקרא קאמר הרעשת ארץ גבי אברהם פצמתה כו' ועוד מאי תנא סתם זה נתיירא מזה והדר מפרש זה נתיירא מזה לומר אם לאחוריו וכו'. ועוד קשה שמקדים זה נתיירא מזה אמר אם לאחוריו וכו' והיה לו להקדים ולומר זה נתיירא מזה אם במגיני וכו' שכך

הוא הסדר בזמן קדמה יראת דוד ליראת ישבי בנוב וצריך לדעת טעם למה עזר לו אבישי ולא יואב והוא שאל סתם הלואי הוה לי חד מן בני אחתי דייתי וימייעני. **ולע"דן** שדקדק בפסוק ויקם וילך יתור ויקם ומזה למד שכונת הכתוב להודיע שבן יומו בא וזה אמ' ויקם וילך אל ארם נהרים שלא עשה כי אם קימה ממקו' א"י והלך מיד לארם נהרים שבן יומו בא ואי דעתיה דרבי יצחק שלמד כן מפסוק ואבא היום אל העין מיתור דהיום דאם אינו ענין לביאה דמאי קמ"ל תנהו לענין יציאה היום יצאתי והיו' באתי ותנא קמא יליף לה מויקם וילך כדפרשית. ולהיות כל הדברים בהתחלתם קשים כי כל ההתחלות קשו' לזה בימי אברהם קראו הכתוב הרעש' קפיצת הארץ כשרדף אברה' אחרי המלכי' וז"ש הרעשת ארץ בימי אברהם ובפרט בהיות הרדיפ' ההיא להצלת לוט המקולל המתחבר לרשעים היתה הרעשה לארץ בקפיצת' אלא שלכבוד אברה' קפצה ז"ש הרעשת ארץ בימי אברה' פצמת' וכו' דכיון דמאי דלא הוה הוה בימי אברהם מאי דהוה לא כ"ש ובפרט זכו' יצחק מסייעת ושליחות מצוה לז"א בו פצמתה בימי אליעזר. אמנם בימי יעקב שהמקום מקודש והארץ עצמה תבע' בפיה צדיק בא לבית מלוני ויפטר בלא לינה ולזה קפצה הארץ או שיעקב נתעורר מאליו כמו שכתב רש"י בפרשת ויצא יעקב שנתן לבו לחזור וקפצה לו הארץ לכבוד קדושת ארץ ישראל אשר אהבה שילין בה יעקב ויעקב אהב להתפלל במקום שהתפללו אבותיו ולזה קפצה לו הארץ כדכתיב ויפגע במקום וכו' אם כן צדק לשון הכתוב בקפיצה זו לומר רפא שבריה ששני שברים נתקנו ונרפאו באותה קפיצה ולא תחשב לה לצער הקפיצה אדרבא הקפיצה נקראה בשם רפא שבריה ובימי ישבי בנוב שהיה דוד בצער גדול אז צדק באומרו כי מטה בימי ישבי בנוב ולא אמר בימי דוד שלא מטה בימי דוד בכללם כי אם בפרטי ההוא בעת ההיא של ישבי בנוב. ואמר זה נתיירא מזה וזה נתיירא מזה וכו' כי לפי האמת אפילו קודם בזולת האגיף במגיני נתייר' ממנו וכן הוא מדוד ולזה תנא סתם זה נתיירא מזה וזה נתיירא מזה דרך כלל כי שמע דוד הולך בכל המקומות וישבי בנוב גם הוא איש מדה וחסון כאלונים באופן שמזה נתחייב שזה נתיירא מזה וזה נתיירא מזה בכלל ובפרט זה נתייר' מזה מענין הגפת המגן ואיחר ענין יראת דוד שנתיירא מישבי בנוב כדי להסמיך לו ענין מה שאמר דוד הלואי היה לי מן בני אחתי דייתי וכו' ובא אבישי שהוא יותר אהוב אל דוד כעת כי את יואב שנא מענין אבשלום כנזכר בענין. ומכאן אנו לומדין שענין ישבי בנוב אחרי אבשלו' היה כדברי מהרי"א ז"ל. ולמדנו מכאן שקפצה לו הארץ לאבישי ועזרו גם ממסכ' סנהדרין למדנו כן שהעמידו בין השמים והארץ כדי שלא יפול על חנית ישבי בנוב כנז"ל שאין חבוש מתיר את עצמו מבית האסורים כדפרש"י ז"ל בגמרא שדוד לא

יכול לכוין בשם ה' ית' לטרדתו וזהו ויעזור לו אבישי ומה שאמר ולא תכבה את נר ישראל אמרו זה כי אילו יאמר שכל ישראל מושגחים בעבור דוד וכאילו יכבה נרם אם ימות במלחמה עד כאן. ומהרי"א כי המלך נר אלהים בארץ והוא המאיר לארץ ולדרי' עליה וראוי שישמרו עבדיו את חייו אחרי שבמותו יחשך השמש בצאתו עליהם עד כאן. **ולע"דן** שאומרו ויך את הפלשתי על דוד קאמר שאם על אבישי אם כן לא יקרא עזר כי אם הוא עשה את הכל וכן יוכיח דברי חז"ל שפירש ויעזור לו אבישי בתפלה אם כן לדבריהם ויך את הפלשתי דוד הוא המכהו והממיתו ולחולשתו בזקנה לא הכהו בפעם אחת ולא ישנה לו אבל ויך את הפלשתי ועוד שנית וימיתהו. או נפרש ויעזור לו אבישי כפשוטו ויעזר לו אבישי ויך את הפלשתי זהו עזר אבישי וא"חכ וימיתהו דוד הנעזר הנז' בתיב' לו באופן שאבישי התחיל בהכאה ודוד גמר וימיתהו. או ירמוז בתיב' את דקאמ' ויך את הפלשתי לרבות אמו ערפה שהרגה אבישי כנז"ל ועל ידי זה וימיתהו כמו שאמרו שם אמר ליה זיל אשתכח לערפה אמך בקברה כיון דאדכרו ליה שמא דאימיה כחש חיליה וקטליה. ואמ' אז נשבעו עבדי דוד ולפי שעיקר השבועה תלויה בו בדוד שיסכי' עמהם לזה אמר לו לאמר רוצה לומ' שהם נשבעו אז וגם עשו לו לאמ' ולהסכי' עמהם לקיים אסר ז"ש לו לאמ' באופן שעל כל פנים לא תצא עוד אתנו במלחמה ושמא תאמר אם לא אצא לפניכם יחשב כאילו נר ישראל כבוי כיון שלא עבר מלכם לפניהם לז"א לא חצא עוד אתנו במלחמה בפועל אבל זכותך יצא אתנו בלי ספק. ואם כן ולא תכבה את נר ישראל אף על פי שלא תצא אתנו במלחמה בפועל הנה זכותך גדול מאד כיון שאתה יוצא בכח לזה אמר ולא תכבה את נר ישראל כי נר מצותך ותורתך אור נשא עלינו אור פניך וזכותך ולא תכבה את נר ישראל ופשוטו של מקרא ולא תכבה וכו' כי עתה בעודך חי ובכל גבורתך אשר נשאת את פלשתים ואת גלית הרגת לבדך הרי הוא כאילו נר דולק על ישראל כי נפל פחדך וחיתתך עליהם ואם ח"ו יהרגוך משנאי ה' ירימו ראש ויכבה נר ישראל הדולק לריח שמניך ונצחונך אשר נצחתם ולא נצחוך.

**יח**

**ויהי** אחרי כן ותהי עוד המלחמה בגוב עם פלשתים וכו'. הרד"ק ז"ל פירש בגוב עם פלשתים ובדברי הימים כתוב בגזר שני שמות היו לאותו מקום וכמוהו רבים וכן כתב הנה סף ושם ספי וקרובים הם ע"כ וכן מהרי"א ז"ל שני שמות היו לו גוב וגזר עד כאן. **ולע"דן** באומרו אז הכה לשון אז שהיתה הגזרה האלהית שיפלו כל בני ערפה הם ילידי הרפה ביד דוד ואחיו בני רות אלא שאז כאשר נשבעו אנשי דוד לאמר לא תצא עוד אתנו נהרג סף ע"י שבכי החושתי ז"ש אז הכה שבכי החושתי שאילו יצא דוד הוא היה

הורגו ולכך אמר כאן לשון אז במלחמה הראשונה שיצאו ולא יצא דוד עמהם ולא הוצרך להזכיר עוד זה אלא אמר מכאן ואילך ויך אלחנן ויכהו יהונתן וכו' ואולי שם המקום גוב כמו שאמ' ושם בדברי הימים קראו בגזר על שם הגזרה הזאת שנשבעו אנשי דוד לאמר לא תצא עוד וחוייב מזה שאז הכה שבכי החושתי את סף כאמור וזהו שאמר שם בגזר ומה שקראו כאן סף ושם ספי רוצה לומר ספי בכנוי שהוא שלי כלומר שנפל בידי על שם ישראל או אמר ספי על שם דוד שהיה שלו ועל ידי היות בגזר כדפרשית על הגזרה שלא תצא עוד אתנו נמצ' שאז הכה שבכי את ספי שהיה שלי והוא זכה בו והכהו:

**יט**

**ותהי** עוד המלחמה כבר כתבתי למעלה בפסוק ותהי עוד מלחמה מה שזכר מהרי"א מדעות חז"ל והמפרשים והפסוק הזה בכלל ובילקוט הביא עוד בשם מדרש רות ויך אלחנן זה דוד שחננו אל בן יערי שהיה גדול כיער אורגים אלו סנהדרין שהית' מעלה הלכ' לפניו והוא אורגה עד כאן. ורש"י ז"ל ותהי עוד מלחמה כבר קדמה זו לכולן ולא מנאה כאן אלא לצרף מיתת ארבעה בני ערפה בן יערי אורגים שהיו משפחה אורגי פרוכות למקדש הקרוי יער כמנור אורגים כאכסאי דגרדאי הקרוי אינשובל"א בלעז תבא אריגה ותעמוד כנגד אריגה ע"כ והכרח לחז"ל הוא פסוק את ארבעת אלה יולדו להרפ' וכו' כמו שאכתוב שם בס"ד ע"ש והרד"ק ז"ל אלחנן בן יערי בית הלחמי את גלית הגתי ובדברי הימים כתוב אלחנן בן יעור אורגים את לחמי אחי גלית הגתי וקרי יאיר ויאיר ויערי אחד ופי' את גלית אשר אמר הוא את מי שהיה עם גלית והוא אחיו הרגו אלחנן בגוב וגלית הרגו דוד באפס דמים ואלחנן זה היה מבית לחם לפיכך קראו בית הלחמי וכן מ"ש בדברי הימי' בית הלחמי כמו מלחמי כלו' מבני לחמי ר"ל מהגיבורי' המתייחסים לבית לחם וכן יאמר שם ומן הגדי נבדלו אל דוד רוצ' לומר מן המתייחסים לגד או פירושו עם בית הלחמי והוא דוד ר"ל כי דוד עזרו וז"ש את הלחמי עם דוד שהוא לחמי שעזרו והרגו ולדעת יהונתן אלחנן זהו דוד וכן תרגם הפ' וקטל דוד בן ישי מנחי פרוכתא דבית מקדשא דמבית לחם יהודה את גלית קרא ישי יערי לפי שהיה אורג פרוכות וצריכות לבית המקדש שנקרא יער יער הלבנון מצאנוה (בשכר) [בשדי] יער אבל מה שקרא דוד אלחנן לא ידעתי לו טעם ואולי מפני שהאל חננו ועזרו להרוג וכו' כמנור אורגי' כרש"י ז"ל שהוא העץ שמתפל עליו האורג הבגד באורגו ומנו' כלי האורג כדתנן שתי בתי נירין בנירין ובקירוס עד כאן.

**כ**

**ותהי** עוד מלחמה בגת וכו' רש"י ז"ל איש מדון כתרגומו גבר דמשחן שאין עיקר התיבה אלא מ"ם ודלת כמו משאון שי"ן וא"לף ומהמון ה"א מ"ם ובדברי הימים כתיב איש

מדה כלומר גבור מאד שאומ' כמה מדתו שש ושש פירשו רבותינו בבכורו' שהוצרך לומר עשרים וארבע שלא נאמר אצבעות שתי ידיו אינם אלא שש ואצבעות רגליו אינם אלא שש לכך נאמר עשרים וארבע ואם כתב עשרים וארבע ולא אמר שש ושש הייתי אומר שבעה ביד אחד וחמשה ביד אחרת ומהו מספר שכלן היו נספרות כסדר האצבעות בגב היד ע"כ. וכן הר"דק ז"ל והוסיף לומר שהנו"ן אשר במדון הוא מקום הדגש במדה וקרי בויי"ו וכתיב ב"יוד והכל אח' ע"כ להרפה לענק ובא ב"הא וכן מהריי"א. **ול"עדן** לדקדק מה טעם בפ' הקוד' אמ' ותהי עוד המלחמ' ב"הא וכאן הוא או' ותהי עוד מלחמ' ועוד מהו וגם הוא יולד להרפי ולא אמ' אשר בילידי הרפ' כמ"ש באחיו. ונר' כי כונ' הפסוק לומ' כי על המלחמ' הראשונה שהיתה בגת עם גלית אשר היה איש ריב ומדון לחרף מערכו' ישראל כן זה הרשע בראותו שלא יצא עוד דוד למלחמה חזר לחרופי אחיו וז"ש הפסוק ותהי עוד מלחמה בגת ר"ל נוספת על הראשונ' שאירע' בבחרו' דוד זה כמה שנים אמנם בפסוק הקודם אירעו השתי מעשיו' במלחמה אחת שלא נפסקה אלא שהיתה בשתי מקומות ולזה אמר שם ותהי עוד המלחמה בגוב עם פלשתים רוצה לומר ותהי עוד המלחמה הנזכרת למעלה נמשכה והיתה עוד המלחמה בגוב עם פלשתים. ולהיות האיש הזה איש מחרף את ישראל כגלית אחיו לז"א ויהי איש מדון ר"ל איש ריב ואיש מדון כאמור בירמיה. וכן מצאתי להרלב"ג אלא שצריך לתקן שמה שאמר בדברי הימי' איש מדה פירושו גם כן איש מדה רעה לבלתי ישים לפיו מחסום שלא לחרף את ישראל ז"ש איש מדה וגם כן היה בקומתו ואיבריו משונה ואמר ואצבעות רגליו שש ושש ולא אמר ואצבעו' ידיו שש ושש משונ' בגופו ובאצבעותיו במספר' כי היו שש ושש ובתחלה אמר ואצבעות ידיו ואצבעות רגליו שש ושש מספר ולא אמר ואצבעות ידיו שש שש ואצבעות רגליו שש שש מספר כי רצה להודיענו שהיה מכוון באיבריו ידיו אל רגליו שלא תאמ' אולי אצבעו' ידיו גדולי' יותר משל רגליו או בהפך לזה אמר ואצבעות ידיו ואצבעות רגליו שש ושש כלומר שוים ומכוונים אצבעות ידיו לאצבעות רגליו ולהכי סמך זה לזה וערבינהו ז"ש ואצבעו' ידיו ואצבעו' כו' ולפי שהיינו יכולי' לטעו' שבשתי ידיו היו השש כמו שכתבו המפרשי' הוצרך לומר עשרי' וארבע וכו' כנז"ל ולהיותו רע מעללים לז"א וגם הוא יולד להרפה שגם הוא סורר כאחיו יולד לערפה אשר היה לה רפיון בעבודת השי"ת ולפי' זה היה הנשאר מארבעה לז"א בו לשון זה וגם הוא יולד להרפה ולא אמר אשר בילידי הרפה כראשונים שהיו נשארים עוד זולת אותו הנהרג יצדק לשון אשר בילידי הרפה רוצה לומר אשר הוא המעויין בילידי הרפה בגבור' וכשנהרג ישבי בנוב נכנס במקומו סף להיו' הוא היותר גבור ואחריו נשאר זה

האחרון ונהרג באופן שיצאו להלחם בגדול גדול בתחילה כי כן דרך ארץ שלא יצא הקטן בפני הגדול ובפרט כשכלם גבורים וז"ש וגם הוא יולד להרפה ולא אמר אשר בילידי הרפה כי הוא האחרון. והייתי מתקשה למה נזכרו ארבעתם בזמן זולת איש מדון ואמרתי אולי שמו מדון או מדין והיה לבי נוקפי עד שראיתי קצת גילוי בגמרא במסכת סוטה ז"ל את ארבעת אלו יולדו להרפה מאן נינהו אמ' רב חסדא סף ומדון גלית וישבי בנוב ע"כ. הנה קצת הוכחה ששמו מדון מדלא קאמר איש מדון.

**כא**

**ויחרף** הרל"בג ז"ל לפי מה שאחשוב חרף במה שאמר שלא ימצא בישראל איש שלא ינצחהו כמו שאמר גלית אל שאול וכן מהרי"א ז"ל. ולכבוד ישראל יצא יהונתן בן שמעה אחי דוד והכהו עד כאן **ולע"דן** שגם יהונתן בטח בהשי"ת כעין דודו דוד וזה ירמוז בכתו' שמעי ב"יוד וקרי שמעה כשמו וז"ש בן שמעה אחי דוד שזה נדמה לו לדוד שהרגו בהשגחת השי"ת והבטחון בו.

**כב**

**את** ארבעת אלה וכו' יש לדקדק לשון את המיותר ובלתי צודק הי"לל ארבעה אלה יולדו להרפה וכו' ואו' ויפלו ביד דוד מאי ק"מל כי זיל קרי בי רב הוא בפסוקים הקודמים. ונראה שזה תירצו חז"ל במה שאמר דרש רבא בזכות ד' דמעות שהורידה ערפה על חמות' זכתה ויצאו ממנה ד' גבורים. ועוד הוקשה להם ארבעת סמוך והיה ראוי להיות מוכרת ארבעה אלה אבל הכתוב רצה להודיענו שעם היות ארבעתן אלה ר"ל בגבורה לשים כלם נגד כל ישראל ז"ש את ארבעת אלה רוצה לומר את ארבעת אלה הגבורות הנזכרות שעשו היה סיבה שיולדו להרפה שהורידה דמעות ארבעה שזה גרם להיותם גבורים בזכות אמם ז"ש יולדו ארבעת אלה להרפ' ר"ל לזכות' בדמעותיה ורפיון לבה וצערה על חמותה ולכך לא הזכירה כאן בשם ערפה שמורה על קושי ערפה כי לא גרם מעלתן לפי שעה אלא להיותה הרפה ולא ערפה ומה שאמר ויפלו ביד דוד ועבדיו לפי שזכות דוד גובר מצד אמו רות שדבק' בה וז"ש גם כן שם בפ' משוח מלחמה ותשק ערפה לחמותה וכו' אמ' ר' יצח' אמ' ה"בה יבאו בני הנשוק' ויפלו ביד בני הדבוקה ופרש"י בני הנשוקה שנשקה לחמותה ליפרד ממנה שלא תגיירה עד כאן וזהו ויפלו ביד דוד בן דודתו שנדבקה בשי"ת וביד עבדיו כעבד באדוניו והנה הפסוק הזה מכריע דרשת חז"ל בפסוק ויך אלחנן בן יערי אורגי' וכו' שעל דוד נאמר דאם לא כן הוה להו חמשה והכתוב הזה אומר את ארבעת אלה וכו':

## כב

### א

**וידבר** דוד לה' וכו' חז"ל אמרו כי עשרה שירות נאמרו וזו א' מהם והתרגום הביאם בשיר השירים וחז"ל בשוחר טוב ביו' הציל ה' אותו וכי ביום אחד הוצל מכף כל אויביו ומיד שאול אלא דהוה קשה שאול עליה מכל שונאי דאומות העולם וכן שמשון אמר להם השבעו לי אתם פן תפגעו בי אתם ושבקו יתי עם פלשתים וכן שלמה אמר אח נפשע מקרית עוז עד כאן.

**ולע"דן** לדקדק למה לא הכריחו בשוחר טוב מהכרח שני הנזכר בספרי ובא בילקוט סימן ח' ז"ל כיוצא בו מכף כל אויביו ומיד שאול שאול בכלל היה ולמה יצא אלא שהיה שקול כנגד כולם ולספרי קשה למה לא הביא ראיה מתיבת ביום כהכרח השוחר טוב הנזכר כאן. ועוד קשה שלא תרץ כלום לקושיתו שהקשה וכי ביום אחד הוצל מכף כל אויביו ומשאול והיינו יכולין לומר שמתרץ שאעפ"י שלא הוצל ביום אחד כתב הכתוב ביום הציל ה' אותו לומר שהיה שוה בעיני דוד הצלתו משאול כיום הצלתו מכף כל אויביו וז"ש ביום הציל כו' ונראה כי בספרי דברו בכמות ואיכות הרע שהרע שאול לדוד ושרדפו כשיעור כל שאר אויביו ולמד זה מהכרע שאול בכלל היה ולמה יצא אלא שהיה שאול שקול כנגד כלם אמנם בשוחר טוב רצו ללמוד ענין זולת זה והוא שמלבד הצער שהיה לדוד מרדיפתו של שאול מצד הרדיפה עצמה הנה היה לו צער כפול מעין יעקב ויירא יעקב מאד וייצר ויירא שמא יהרוג וייצר לו שמא יהרג כמו כן דוד בשאר האויבים של אומות העולם מ"ה לא היה ירא אלא שמא יהרג לא שמא יהרוג אמנם בשאול היה ירא שמא יהרוג ומי שלח ידו במשיח ה' ונקה וז"ש בשוחר טוב מהכרע ביום הציל ה' אותו וכי ביום אחד הוצל ומשני דהוה קשה עליו שאול הכונה ששאול קשה עליו להורגו לשאול ואפילו לשלוח בו יד לפי שהוא משיח ה' מכל שונאי דאומות העולם דקדק למה שאמר שלהיותם מאומות העולם לא הוה קשה עליו כל כך אם יהרגם אמנם שאול הוה קשה עליה לשלוח בו יד ובזה מובן אומרו ביום הציל ה' אותו שביום אחד ממש הוצל משאול שלא לשלוח בו יד ומכף כל אויביו של אומות העולם והוא שבו ביום שהוצל משלוח יד בשאול ובזכות זה ניתן לו יד וימינו רוממה על כל אויביו של האומות הנז' להכות בהם והוצל מהם וזה הכריח מענין שמשון שלא היה רוצה שישראל ישלחו בו יד פן יהיה מוכרח לשלוח גם הוא יד בהם ויענש לא כן בפלשתי' בלתי ירא מהם וכן בשלמה אמר אח נפשע וכו' שאח נפשע מקרית עוז קשה ביותר כי אם יהרוג או יהרג קשה מאד אם כן בספרי דבר בכמו' ואכות הרע שעש' שאול לדוד שהי' כנגד כלם

ולכך יצא מן הכלל על שאר האויבים ולא הזכיר שם בספרי אויבים מאומות העולם אלא סתם אויבים וכאן בשוחר טוב פרט מכל אויביו מאומות העולם לפי עניינו כדפרשית והוא ענין נכון ויש סעד לדברי מדחז"ל בפסוק הנותן תשועה למלכים שהיה אומר דוד י"ר שלא אפול ביד שאול ולא יפול שאול בידי. ורש"י ז"ל ביום הציל לעת זקנתו לאחר שעברו עליו כל צרותיו וניצל מהם ובזה מובן אומרו ביום שביום אחד היה הכל. ומכף שאול הביא כנז"ל בספרי ע"כ. וכן הרד"ק ז"ל והוסיף לומ' וכתובה השירה בזאת בספר תילים ומתחלפת במלים והענין אחד ות"י השירה הזאת על הצלת ישראל מאויביהם גם דבר פרעה זכר בפסוק עלה עשן באפו ע"כ. ומהרי"א חולק עליהם וסובר ששירה זו בבחרותו סדר דוד בעוד היותו בתוך צרותיו ועשאה כולל' כדי שבכל פעם ופע' שהיה הק"בה מצילו מכל צרה היה משורר זאת השירה ששגורה בפיו וזהו שאמר את דברי השירה הזאת ביום הציל ה' אותו וכו' רוצה לומר שבכל יום ויום שהצילו מכף כל אויביו היה אומר שירה זו בכל יום מהם וזהו שאמר ביו' הציל ה' אותו וכו' וכן בכל יום שרדף אותו שאול וניצל ממנו היה אומר שירה זו וזהו שאמר ומיד שאול והנה פרט מיד שאול לפי שאויביו הנזכרים במכף כל אויביו הנה הנם האומות הנלחמים עמו כמ"ש הלא משנאיך ה' אשנא אבל שאול אין ראוי לכוללו בכללם שאעפ"י שהי' עוין את דוד לא היה ראוי שיקר' אויב או שונא ולכך הוציאו מכלל אויביו לומר ומכף שאול ולהיות השירה הזאת כוללת על כל הצרות כתבה כאן בספר הזה ולא כתב זולתו מהמזמורים הפרטיים על צרה פרטית ושירה זו אחר שנאמרה ונכתבה כאן כתבה גם כן בתלים וזהו שאמר שם אשר דבר להי' וכו' שקודם זה היתה שגורה בפיו גם כן ספר תלים נעשה בזקנותו וראה לתקן בשירה זו כמה דברים אם לתיקון הדבר אם לביאור הכונה כי בתחלה היתה בינו לבין המקום וה"קבה יבין הכונ' אמנ' כאשר רצה להעלות' על ספר למוסרה ביד המתבודדים הוצרך לפרשה כדי שלא יטעו בהבנתה וביאור הפסוקים אזכרם אחד ואחד ואתן סיבה כפי דעתי באותו החילוף והחילופים יחדיו והנה היה החילוף הראשון שכאן אומר מכף כל אויביו ומכף שאול ושם בתלים הוא אומר מכף כל אויביו ומיד שאול והסיבה בזה מבוארת שהיה לפני הדבר שמתחילה היה אומר מכף מכף בשניה' ולעת זקנתו כשסדרה בתלים יפה בה הלשון ואמר מכף כל אויביו ומיד שאול שהוא תפארת במשוררים שיהיה כפל הענין אך במלות שונות עד כאן תורף דבריו. **ולע"דן** שהדבר קשה שנא' שנעשית השירה הזאת היולית וכללית ושהיה אומרה בכל שנה ושנה כי הרי מצינו לחז"ל שאמר אלהי צורי אחסה בו עשרה מיני קלוסים כנגד י' שונאיו ומי הם שאול דואג ואחיתופל. שבע בן בכרי. שמעי בן גרא. סובך. גלית. ושלש' אחיו וכשם שקלסו

כאן בי׳ שמות כך קלסו בסוף הספר בעשרה הלולי׳ הללו אל בקדשו עד כאן שמאמר זה מכריע כשיטת רש״י ז״ל שנעשית אחר שניצל מכל צרותיו אחר שידע כבר שהיו אויביו עשרה כיון שסדר כנגדן עשרה קילוסין שאילו היה בתחילת ימיו לא ידע שיהיו עשרה לעשות עשרה מיני קילוסין גם מה שאמר מהרי״א ז״ל שלעת זקנתו כשרצה לחבר השירה הזאת בתלים דקדק בה יקשה דאם כן הי״ל להגיה הגהות גם כן בנביא שלא יטעו בה ולמה הניחה כמות שהיא ועוד קשה היתכן שהדברים האלה שיצאו אליו ברוח הקדש רוח השם דבר בו ומלתו על לשונו איך יוכל דוד המל׳ עליו השלו׳ להגיה להוסיף או לגרוע כי על כל קוץ וקוץ תלי תלים של הלכות ורמזים ודקדוקי׳ ודברי מהרי״א ז״ל לא יצדקו כי אם באיש מדיני עושה שירים לשורר מוסיף וגורע אבל מעשה האלהים לא יקבל תוספת ומגרעת ואשד **אחזה** לי בזה דרך כלל הוא שהדברים שבאו ונכתבו על פי הנביא באו בסגנון אחד והוא הנוסח האמור כאן בנביאים ושם בתלי׳ נאמר ברוח הקדש ונכתבו על ידי דוד ברוח הקד׳ לא שדוד מפי עצמו יוסיף ויגרע חלילה ויהיה ענין ההתחלפות שבין הנאמר כאן ובין הנאמר בתלים להורות שני ענינים כעין מה שביארתי למעלה בקרי וכתיב שלא היה מעין שתי נוסחאות שנתחלפו בספרים אבל היו שתיהם נכונות והקרי וכתיב נתנו מרועה אח׳ ואביא לך ראיה על זה מהמדרש והובא בילקוט גבי וירא על כנפי רוח כתוב אחד אומר וירא וכתוב אחד אומר וידא אמר רב מכאן שיש לו עולמות אחרים והוא הולך להראות בהם עד כאן. הרי צדקו יחדיו וידא לשון הילוך מלשון מדדין מלכי צבאות ידודון ידודון וכו׳ וגם וירא לשון ראיה שמדדה והולך לאותן עולמות להראות בהן וענין זה נגלה על ידי הנביא וכתב וירא אבל שם בתלים לא נגלה ענין שיש לו עולמות אחרות שהולך להראות בהם וכת׳ וידא בדלי״ת שהולך על כנפי רוח לבד זה הודיע וכן חשכת חשרת כמו שנזכיר בע״ה כל אחד ואחד במקומו זה הכלל לא באו החלופים האלה חלילה מטעות דוד בנוסח הראשון כי כולם נתנו מרועה אחד לרמוז כמה וכמה סודות מעתה על פי הצעה זאת אבא אל כונת השירה הזאת. **ולע״דן** לדקדק ראשונה אומרו את דברי השירה הזאת דהיה לו לו׳ וידבר דוד להי׳ את השירה הזאת דברי למה לי ועוד ביום הציל וכו׳ וכי ביום אח׳ הציל אותו מכף כל אויביו ומכף שאול עד שיאמר ביום הציל ה׳ אותו וכו׳. וכבר כתבתי דעת חכמינו ז״ל בשוחר טוב ודעות המפרשים בזה. ועוד שינוי מכף כל אויביו ומכף שאול ובתלים מיד שאול ומכף אחד יתר כי היה לו לומר מכף כל אויביו ושאול. ונראה כי השירה הזאת סדרה דוד בזה האופן כל חלק וחלק ממנה על הצלה אחת שהצילו השם יתבר׳ מיד אויב מאויביו ועליו אמר חלק מהנזכר כאן וכן על הצלת שאול חלק פרטי מהשירה הזאת ואחר כך

קבץ דוד ע"ה כל אותן השבחי' ועשאן חרוז אחד והיתה מהם השיר' הזאת כוללת עולם אבל לא חדשה כולה בסוף ימיו כדברי המפרשים הנז"ל ולא סדרה בצרה הראשונה להיותה שגורה בפיו כמו שחשב מהרי"א ז"ל אבל הוא כמו שאמ' שעל כל צרה וצרה הבאה עליו חבר ויסד חלק מהנז' בשירה זו כאמור ועם כל זה יתפרש מה שאמרו חז"ל שבאו עשרה מיני קילוסים כנגד עשרה מיני אויבים שהיו לו. הכונה שקלוס אחד מאלו ששרה על האויב האחד כשנפל וכן על השני והשלישי עד שנעשו עשרה אויבים ונמצאו בידו עשרה קלוסין וסדרן יחדיו כאן ואעפ"י שנאמרו בעשרה זמנים כאמור וכן בעשרה הלולים שבסוף ספר תלים היה מסדר כל אח' מהן על מפלת אויב אחד מצריו ואויביו בשעה שניצל ממנו הלול אחד עד שנמצאו בידו עשרה הלולין אלו שבסוף תלים וזהו שאמר כאן וידבר דוד את דברי השירה הזאת כלומר דברי השירה שהם דברים רבים וקלוסים מתחלפים ונאמר גם כן בזמנים מתחלפים דהיינו ביום הציל ה' אותו מכף כל אויביו רוצה לומ' שבכל יום ויום שהציל ה' אותו מכף כל אויביו דבר דבר מהדברים האלה המרובין וכן חלק מדברי השירה הזאת דברם ביום הצילו מכף שאול ואחר כך בסוף ימיו חברם יחדיו ויהיו לאחדים בידו. ובזה מובן שלא אמר וישר דוד את השירה הזאת ביום וכו' כדי שלא נטעה לומר שעשה דוד את השירה הזאת וחוברה לה יחדיו כי האמת הוא שנאמרה פסקי פסקי כאמור. או יאמר את דברי השירה הזאת בבחינה שנית כי השירה תערב לשומע אבל כאן היו דברים פרטיים שבאו על ענין שאול ולא מבעיא שלא ערבו לשם יתברך אבל חרה לו על ששר על מפלת שאול וזהו שאמר וידבר דוד להי' את דברי השירה הזאת שהכונה שכפי תכונת המשורר שהוא דוד וכפי המקבל השירה שהוא להי' יתב' ויתעלה היתה השירה הזאת באזניו לצער לא לנחת רוח זהו שאמר את דברי השירה הזאת ואין דברי אלא דברים קשין כגידין כמו דבר אדוני הארץ אתנו קשות והוא מה שאמרו חז"ל וידבר דוד זהו שאמר הכתוב שגיון לדוד אשר שר להי' על דברי כוש בן ימיני אמר לו הקדוש ברוך הוא לדוד שירה אתה או' אלי על מפלתו של שאול אלמלא אתה שאול והוא דוד אבדתי כמה דוד מלפניו והיינו דכתיב שגיון לדוד עד כאן. הרי שדרשו שגיון לשון שוגג וטועה היה דוד מאחר ששר להי' על דברי כוש בן ימיני הוא שאול כדמסיק שם. ומה שאמר מכף כל אויביו ומכף שאול רמז למה שאמ' חכמינו ז"ל במדרש ספרי כנז"ל ומכף שאול והלא בכלל אויביו היה ולמה יצא אלא שהיה שאול שקול כנגד כול' עד כאן. שמלבד ההכרח שהכריחו מקושיית והלא בכלל אויביו כדבריהם מוכיח לשון מכף כל אויביו ומכף שאול כאלו רמז שאם יהיו כל אויביו בכף אחת ושאול בכף שניה שקול כנגד כולן ויהיו כפי המשקל שוים וזהו שאמר

הכתוב מכף מכף שני פעמים. אמנם בתלים שינה הלשון ואמר לשון מיד שאול להודיע ענין זולת זה והוא שכאן דבר בבחינת הצלת דוד מכף שאול שלא יהרג ושם בתלים אמר מיד שאול לרמוז על שלא יפול שאול בידו בפועל ויהיה דוד אחוז ביד שאול כמו שפירשתי בכלי חמדה גבי הצילני נא מיד אחי מיד עשו מיד אחי שלא אהרגהו ומיד עשו שלא יהרגני. ואפש' עוד לפרש בהפך מיד שאול שלא נפל בידו שלא נהרג וכאן אמר מכף כל אויביו ומכף שאול שלא יפול בידו שהיה צער זה גדול לדוד ושקול כנגד כל אויביו. ואעפ"י שאין העניינים דומים לפי זה כי צער אויביו שלא יהרגוהו וצער מכף שאול שלא יהרוג דוד לשאול וי"ת ושבח דוד בנבואה קדם ה' ית פתגמי תושבחתא הדא כל יומיא דשזיב ה' ית ישראל מיד כל בעלי דבביהון ואף לדוד שזביה מחרב' דשאול עד כאן. שבזה נתיישב למה יצא שאול מכלל שאר האויבים כי האויבים הנז' הם על ישראל ומכף שאול על עצמו ויהיה הכוונה בזה שע"י הצלתו משאול והתמידו במלכות בית דוד על ידו נושעו ישראל:

**ב ג**

**ויאמר** ה' סלעי כו' בילקוט סימן קנ"ז ה' סלעי ומצודתי מה ראה דוד לקלס בסלע על שם שנעשה לו נס בסלע שנא' ויהי הוא נחפז ללכת וכו' גבי סלע המחלקות. וכן הביא רש"י ז"ל ועל שם שנעשה לו נס בסלע המחלקות ע"כ עוד בילקוט אלהי צורי אחסה בו עשרה מיני קילוסין כנגד עשרה שונאיו ומי הם שאול דואג ואחיתופל שבע בן בכרי שמעי בן גר' שובך גלית ושלשה אחיו וכשם שקלסו כאן בעשר' שמות כך קלסו בסוף ספר תלים בעשרה הלולין הללו אל בקדשו ע"כ. **ולע"דן** להבין כוון הקילוסין עשרה כנגד עשרה האוייבים ובזה ניחא שכאן פתח בה' סלעי כו' לא כן בתל"ים דפתח ויאמר ארחמך כו': **ונראה** כי הראשון ה' סלעי כנגד שאול שענין סלע המחלקות היה עיק' ההצלה ותוקפו של נס בעניין שאול וזהו שאמר ה' סלעי כנזכר במאמר הקודם שהיה רמז לנס סלע המחלקות. א"כ קילוס זה כנגד שאול אמרו דוד. הקילוס השני ומצודתי כי בברחו מפני שאול והלך לנוב עיר הכהני' פגע בדואג שהיה עצור שם והיה מהפלא שנעלם מדואג בריחתו ובפרט שבא שם ביום שבת קדש כנז' שם במקומו ולקיחתו לחם קדש יוכיח עליו כי בורח הוא וצידה לא היה לו וביאתו יחידי הוראה גדול' שאיננו שליח מהמלך ועזרו ה' וברח משם לאכיש ומאכיש למצפה מוא' והניח שם אביו ואמו ואחיו וגמר הצלתו היתה בהתקבץ אליו קצת אנשים והיו שם במצודות כנז' שם וישב דוד במדבר במצדו' וישב בהר במדבר זיף ויבקשהו שאול כל הימים ולא נתנו אלי"ם בידו ע"כ כי זה נמשך מלשון הרע של דואג כמבואר בפסוקים ועל כן אמר עליו ומצודתי

על המצדות הנז' במדבר כי שם נגמר' הצלתו מדואג האדומי כאמור. הקילוס השלישי ומפלטי לי כנגד האויב השלישי אחיתופל אשר נודע מעצתו הנכונה אל אבשלו' לרדוף אחרי המלך תכף והכתי את המלך לבדו לזה הוסיף כאן לומר ומפלטי לי כינוי לרמוז בתיבת לי על הצלתו בפרטו' כנגד האוי' אחיתופל אשר יעץ כן על דוד ובפרט סכל עצתו ולא נזכר אבשלו' כי לא היה שונאו כלל כי בנו הוא. הקילוס הרביעי אלהי צורי כנגד שבע בן בכרי כי אמר אין לנו חלק בדוד שבא מרות המואביה מצד אמו ואעפ"י שבא מישי הצדיק לא יספיק זה ז"ש ולא נחלה בבן ישי איש לאוהליו ישר' לז"א אלהי צורי אחס' בו לרמוז אל כשרו' רות אשר באת לחסות תחת כנפיו ית' ויח' ולא יהיה נדחה מחסות תחת כנפיו ית' ז"ש אלהי צורי אחסה בו כנגד שבע בן בכרי אלהי על עניין שבע בן בכרי צורי אחסה בו על שמעי בן גרא ומגיני על שובך וקרן ישעי על גלית שכבר נמשח דוד בקרן שמן המשחה ובזה נעזר על גלית ובא על נכון כוון וקרן ישעי על גלית ושלשה קילוסים הנותרי' הלא הם משגבי ומנוסי מושיעי מחמס כו' כנגד שלשה אחיו של גלית ובדברי מהרי"א ז"ל בהעתיקו לשון המדרש תמצא שמונה כן אלי בקילוס א' וצורי אחסה בו קילוס שני ולא יסתור למה שאמרנו כי הדרשה ההיא תדרש בתל"ים שאמר אלי צורי אמנם כאן שכתב אלהי צורי סמו' יעשהו חלוקה אחת וקילוס אחד ונפרש אלהי צורי אחסה בו הכל קילוס אחד על שבע בן בכרי כאמור ומדוקדקת תיבת אחסה בו מכוון על שם אש' באה לחסות תחת כנפיו אשר היא רות המואביה כאמור ויהיה אם כן הקילוס החמישי מגיני על שהיה שמעי בן גרא מסקל באבנים ועפר כו' מגיני לקבל כל אותם האבנים שלא יגיעו אלי. הקילוס (החמישי) [השישי] וקרן ישעי כנגד שובך כי שם הייתה הורא' משיחתו בקרן שמן המשח' ע"י שמואל הנביא ז"ש וקרן ישעי כי שם נאמר ויראו כל המלכים כי נגפו לפני ישראל וישלימו את ישר' ויעבדום כו' כי משם ואילך כשנלחם ברבת בני עמון היה מטוב בחירתו להכניע את בני עמון יותר ולא יקראו אויבים אלא הקמים עליו לרדפו. הקילוס השביעי משגבי כנגד גלית שבו י"ת נשגב דוד בו ירוץ צדיק ונשגב כמו שנזכר שם במעשה גלית וימהר דוד וירץ אל המערכה לקראת הפלשתי ואחז"ל שרץ לאחוריו על כן בא קילוס משגבי כנגד גלית. השלשה קילוסים הנותרים כנגד שלשה אחי גלית האחד והוא השמיני ומנוסי כנגד ישבי בנוב שהוצרך דוד ואבישי לברוח מארץ פלשתי' עד מקו' בי קובי וא"חכ עד מקו' בי תרי ובדק בשמות קובי קום ביה ובי תרי לי' בי וקמו עליו דוד ואבישי ז"ש ומנוסי. והקילוס התשיעי מושיעי על זה שהרגו סיבכי החשתי. והקילוס העשירי מחמס תושיעני על מדון שהיה חמס בכפיו שש אצבעו' בכל יד שלא כדרך העו' כאילו חמס וגזל לו אצבע יתירה ז"ש

מחמס תושיעני. והנה כתבתי לך שתי שיטו' במספר אילו העשר' קילוסי' ובכוון כנגד העשר' אויבי' ובזה יובן ג"כ העשר' הילולי' שאמ' בסוף תלי"ם מכווני' לזה וזה כיון בעל המאמ' בלשונו במ"ש וכשם שקלסו כאן בעשר' שמו' כך קלסו בסוף הספר בעשר' הילולין כו' לרמוז אל הכוון וזה כנגד ה' סלעי בא הללו אל בקדשו כי מי יעלה בהר ה' ומי יקום במקום קדשו נמשל כסלע הזה והר גבוה ותלול. וכנגד ומצודתי הללוהו ברקיע עוזו שהוא כמצודות עוז. ומפלטי לי מאחיתופל עם היות דוד חלוש ורפה ידים כדברי אחיתופל על כן אמ' הללוהו בגבורותיו לסכל עצתו הנכונה ולהפילו שאחיתופל יחנק עצמו ואבשלום שיתלה והיער שיכלה בהם כנז' למעלה. הללוהו כרוב גדלו על שבע בן בכרי שהביאו אל עיר חומה באבל כדי שיפול ביד יואב ע"י התקועית. הללוהו בתקע שופר בענין שמעי בן גרא אשר שם באבשלום ותקע בשופר כנזכר שם ויתקע יואב בשופר לבטל ההרדפה איש מעל אחיו ונהפכו פני שמעי כשולי הקדרה והוא בא ראשון לכל בית יוסף הללוהו בנבל וכינור כנגד שובך שנקר' שופך על שם שכל רואיהו נשפך דמו ומעיו מהירא' ולרמוז אל זה הנס הנבל וכינור שהם רקנין ע"ש שופך ושובך ששם נכנעו כל המלכים תחת יד דוד. והללוהו בתוף ומחול על גלית לרמוז אל הנשים המחוללות אשר יצאו בתופים ובמחולו'. במינים ועוגב כנגד ישבי בנוב. הללוהו בצלצלי שמע כנגד סף שהרגו סבכי החשתי. הללוהו בצלצלי תרועה כנגד איש מדון והמעיין יוסיף עוד לכוין זה כנגד זה. ורש"י ז"ל סלעי ומצודתי לשון חזק הם סלע כמשמעו מצודה היא מצוד' יערי' שקורין פלייי"שאיון בלעז ועל שם נס שנעשה לו בסלע המחלקו' והמצודו' בחורש' ומפלטי לי פעמי' מפלטי עם צבא ישי' ופעמי' שהוא מפלט לי כשאני לבדי כגון מן ישבי בנוב ע"כ והר"לבג ז"ל סלעי ומצודתי עניין חוזק כרש"י ז"ל והרצון בזה ה' סלעי ומצודתי לא אצטרך למקו' חזק ולא למציל אח' כי הוא סלעי ומצודתי למקום חזק ומפלטי למציל ע"כ והרד"ק ז"ל סלעי ומצודתי שהייתי נשגב בו ומפלטי לי הוא קל הלמ"ד וכמוהו רבי' מבנין הדגוש ומ"ש לי אח' יו"ד הכינוי הו' תוספת ביאור כי די באחד מהם או תהיה יו"ד ומפלטי תוספת ואיננה לכינוי כיו"ד המגביהי לשבת היושבי בשמים ע"כ ומהרי"א ז"ל בתלי"ם פירש כי הרוצה להנצל מאויבו יושם במקום גבוה ותלול שישלוט על אויבו ואויביו ואם בהיותו המקו' גבוה יהיה הקף מצוד' ומגדל עוז ישגב יותר ויותר לז"א ה' סלעי כנגד הבחינה של הר גבוה שן סלע וכנגד הבחינ' השנית אמר ומצודתי כי בו ית' נמצא הכל ע"כ ועוד דקדק מהרי"א ז"ל למה דלג ארחמך ה' חזקי שאמ' שם בתלי"ם והוסיף תיבת ויאמר ה' סלעי ואמ' כי הסיב' בשניה' שכאן שהיית' השיר' על התשוע' התחיל ה' סלעי כי זה היה תחילת השיר' אבל בספ' תילי"ם

נסדר המזמור לכל מתבודד שיבקש רחמי' מאת השי"ת לא לבד לתת הודא' לשעבר כי אם לבקש על העתי' הוצרך להקדי' ולו' ארחמך ה' ר"ל אבקש רחמי' ממך ה' חזקי כי בזה יבקש המתבודד רחמי' ועז' האלהי בכל ענייניו ולפי שבפסוק ארחמך ה' כו' בא ויאמ' לכך לא הביאו בפסוק השני ואמ' לבד ה' סלעי אבל כאן פתח ויאמ' וכאן שינ' שינוי רביעי שאמ' לי וצריך לסרס המקר' ולדרשהו ולפר' תיב' לי סמוכ' אל תחילת המקרא כאילו אמר ה' לי סלעי ומצודתי ומפלטי ובספ' תילי"ם ראה תיב' לי מיותר' ודלג' לכך לא אמ' שם לי ע"כ ודב' זר הוא ששם באה תיב' לי יתיר' ודלג' ד"אכ היה לו להגיהה גם כאן בספ' שמואל תיב' לי המיותר' לדבריו כי לדברי רש"י דב' גדול דיב' הנבי' ויפה השתיק' מלדב' כיוצ' בזה מחילה מכבודו. עוד כת' מהרי"א שהשיר' הזא' חלק' לארבע' חלקי' החלק הא' הקדמ' השיר' בב' הפסוקי' הראשונים עד מחמס תושיעני שהניח בפסוק הא' משל אחד והו' ה' סלעי ומצודתי כו' ר"ל שהש"י היה כסלע וכמצוד' והוא המגדל החזק שבו תהיה פליטה ובפ' הב' שאו' אלהי צורי כו' ביאר המשל ואמ' שהסלע והמגדל החז' והגבו' יצטרך אליו לאחד משני דברים או לשנים יחד אם לצאת משם להכות באויביו ולהשחית בהם או להמלט ולהשגב שם מהרודפים אחריו שלא יהרגוהו ואמר שהאלוה ית' הוא חזקו ומשגבו בשני העניני' האלה אם להלחם ולהכות באויביו וזהו אלהי צורי אחסה בו מגיני וקרן ישעי שכמו שהשור והאיל כחם בקרניהם ובהם ינגחו וישחיתו ככה האל יתברך קרן דוד לנגח ולהשחית באויביו ושונאיו יצמית והוא על דרך קרני ראם קרניו בהם עמים ינגח וכו' ואם לענין השני להמלט מהאויבים ולהשגב מהרודפי' אחריו לז"א משגבי ומנוסי מושיעי מחמס תושיעני ונתן טעם בחילוף הה' אשר כאן אומר ומנוסי מחמס תושיעני ולא הזכיר כן בתלי' ואמר כי הכונה בזה שהרבה שמות הנרדפים לרוב צרותיו ושם נסתפק באו' ומשגבי כי יורה היותו נמלט ונשגב בו יתב' ואולי לטע' השיר היה זה את הנז' בתלי' יותר ראוי. או אפשר טעם שני כינוי על דברי חז"ל שזכרנו למעלה היות עשרה קילוסים כנגד עשרה מיני אויבים ולכך הזכיר כאן עשרה אלו אמנם בספר תלים המיוחד לכל מתבודד לא היו ראויים כלם כי לא יהיו לכל איש מתבודד עשרה אויבים לזה קצר שם בהם זהו חלק הראשון שהוא הקדמת השירה ע"כ.

**ול"עדן** לתת טעם למה לא הזכיר כאן ויאמר ארחמך ה' חזקי והוסיף לומר ויאמר ה' סלעי וכו' גם יתור תיבת לי. ונראה כי הבנת ארחמך ה' חזקי הוא מתרגום ואהבת את ה' אלהיך ופי' מה שארחמך ואאהוב אותך הוא חזקי ואמצי זכות אהבתך תעמוד לי כמו שפרשתי בכלי חמדה ואם כן כאן שדוד מדבר בעדו לא ראה להזכיר ארחמך ה'

חזקי לשלא לתלות הדבר בזכו' עצמו ובזכו' אהבתו את ה' אמנם שם בתילים שיסדו על כל ישראל אמר ארחמך ה' חזקי לכל מתבודד שיאמר ארחמך ה' והוא חזקי ואמצי ואם פירוש ארחמך הוא כמו שפי' גם כן חז"ל שאזכירך בדרכיך שאתה רחום וחנון וזה יהיה חזקי בזה מובן גם כן למה לא נאמר כאן כי אויביו היו רובם מישראל וכמו שאחז"ל ה' מה רבו צרי רבים קמים עלי רבו צרי בכמות ובאיכות רבים בתורה כמו שאמרו חז"ל והרי כאן מנו גם כן חז"ל עשרה אויבים מהם חמשה ישראלים שאול ודואג ואחיתופל שבע בן בכרי שמעי בן גרא וכמה אויבים פרטים שהיו אויביו לעומת זה או אפשר לומ' כאן ארחמך ה' חזקי כי הרחום וחנון שירח' עליו הוא יהי' אכזריות בבחינת הצר הצורר והוא מישראל לכך לא נזכר כאן אמנם שם אמר ארחמך ה' חזקי בבחינת האומו' אשר היו אויביו ושונאיו ובפרט כמ"ש היות המזמור ההוא בשם כל ישראל ומתבודד מהמתבודדים אשר אין לו שונא מישראל כי אם מהאומות הנזכרות ששם יאות לומר ארחמך ה' חזקי שתרחם עלינו ותכניע רשעי ופושעי הכותי' תחתינו ולאומים תחת רגלינו. ולזה הוכרח לפתוח כאן בתיבת ויאמר כמו שהתחיל שם ויאמר ארחמך וכו' שאמר תיבת ויאמר ואמר ה' סלעי ומצודתי ומפלטי וכל זה אינך עושה לכבודך או לאיזה צורך שיש לך כי אז כל הפליטה והמשגב היו לך להנאתך ולטובתך אבל עתה הנך סלעי ומצודתי ומפלטי והכל לי רוצה לומר להנאתי ולטובתי כי הטוב במה שהוא טוב לא ישקיף בהטיבו להנאת עצמו כי אם להטיב ולתועלת המקבל ז"ש סלעי ומצודתי ומפלטי והכל להנאתי ולתועלתי ואפש' עוד כי לה' הישועה מכל צרה בהקדים רפואה למכה והושיע את האדם מכל חטא ואשמה שהם צרות צרורות לנפש הרוחנית ולזה נאמר שהפ' הזה מדבר בזה הסוג מההצלה מהחטא והיא המלחמה הגדולה מן האויבים העצמיים בקרבו של אדם הושם אורבו ממנו משפטו ושאתו וז"ש ה' סלעי ומצודתי ומפלטי לא מהזולת כי אם לי רוצה לומר מפלט אותי ממני ממש שלא יעשה זדון לבי לנפשי אשר לא יוכל אויבי עשהו וכיוצא בזה פיר' הרב ב"ע ז"ל לולי ה' שהיה לנו בקום עלינו אדם שהוא בקום עלינו הכח שבנו במה שאני אדם כי בקום עלינו היצר צפון במה שהוא אדם הקב"ה היה לנו לעזרה והצילנו מידו וזה היה סיבת הצלתינו שלא בלעונו האויבי' רבי' קמי' עלינו והיינו דפתח בלשון יחיד בקו' עלינו אדם וסיים בלשון רבי' אזי חיי' בלעונו כו' ע"כ וזה יוכיח או' כאן ומפלטי לי ואולי רמז בסלעי לאשר הצלות אלו היו מהי"צהר הנקרא סלע דכתי' הלא כה דברי כאש נאו' ה' וכפטיש יפוצץ סלע וזהו ה' עומד כנגד סלעי ומצודתי לפלט אותי ממני מני ובי וז"ש לי כאמור אשר הצל' זו מאויבי הנפש סיבה להצילני מאויבי הגוף והוא הכתוב הב' שאומר: אלהי

צורי אחסה בו שאחר שהו' אלהי וצורי אשר ממנו חוצבה נשמתי כ"מש צור ילדך תשי ז"ש אלהי צורי אשר בעב' יצרני ובעתיד עתיד ליטול נשמתי ולהחזיר' למקו' שהוצבה ורוחי ונשמתי אליו יאסוף וז"ש אחסה בו בלשון עתיד בו ממש כי הגרי' יחסו תחת כנפי השכינ' והאזרחיים ביש' ישבו בסוכו' הס"כו שהם סוכה רמז לשני שמות ה' יתב' ה"ס אדני כ"ו הויה וז"ש בו ממש ובזה בטוח לבי בכל מלחמותי שהוא מגיני וקרן ישעי בישע הנמשל לחוזק כנז"ל מהמפר' כמו וקרני ראם קרניו. או יהי' משל אל הישע שיהי' בפרהסיא קורא בקרן היובל כשופר ירום קולו בישעי כי במשוך קרן היובל הוא קרן ישעי מורה על שהמה יעלו בהר הישועה וז"ש וקרן ישעי משגבי ומנוסי ומושיעי וכ"ז נמשך אלי מהתועלת במה שתצילני מאויבי הנפש שלא אעשה חמס ועוד דהא בהא תליא כמו שאחז"ל ויואב על הצבא ויהי דוד עוש' משפ' וצדק' מי גרם ליואב שינצח בצאתו בצבא הצדקו' שהי' דוד עוש' משפט וצדקה. וז"ש מחמס תושיעני שלא אחמוס את עמי כשא' המלכי' החמסני' חליל' לי מעשו' כדב' הזה וע"י זה נכון לבי שתהי' מגיני וקרן ישעי משגבי ומנוסי ביו' צרה מושיעי. וי"ת תחיל' הפ' אלהי דאתרעי בי קרבני לדחלתיה ותרג' מגיני וקרן ישעי תקפי דמן קדמוהי מתיהב לי תקוף ופורקן לאתגברא על בעלי דבבי כוי ע"כ וא' כאן אלהי צורי לרמוז שבחינ' האלהו' שהוא אלהי לא בזכותי תליא מלתא כי אם בבחינ' שיהי' צורי אשר ממנו חוצבתי ז"ש אלהי צורי שתיבת אלהי סמוך לצורי להורו' דהא בהא תליא אמנ' בספ' תילים אמר אלי צורי מורה רמז בתיב' אלי אל החסד הנמשך אל מלכו' דוד כמו שרמזו חז"ל אסתר ירקרוקות הית' אלא שחוט של חסד מתוח על פניה ופי' הראשונים שהוא משל אל מלכו' דוד שהיא מיד' הדין הרפה וזה מורה הירקרוקית שנוטה אל הזהב הוא הזהב מצפון זהב יאתה אלא שיש חוט והמשכ' חסד על פניה שע"י אותו החסד מתייחד' בתפאר' וכמו שפי' בס"ה בפ' ואיש כי יקח את אחותו על השכינ' בת אביו מסטרא דאבא או בת אמו מסטרא דאמה עילאה חסד הוא ע"י חסד אל נעשה זה היחוד ודי בזה וזה רמז שם ב"מש אלי צורי שאלי בחסד צורי במלכות צור ילדך תשי. ורש"י ז"ל כתב צורי לשון סלע שהסלע מחסה לעוברי דרך מהמטר והרוחו' אבריא"מש בלעז ומנוסי שהייתי נס אליו לעזרה אחסה לשון כסוי שהייתי מתכסה לעזרה משגבי סמכני ע"כ וה"רדק אחר שאלהי סמוך יהיה צורי שם לא תואר ובתילים אלי צורי ושניהם תואר ואפשר כי צורי לעולם שם ר"ל כי הוא החוזק שלי וכל צור העולמים חוזק העולמים וקיומם וקרן ישעי דרך המקרא לכנות החוזק בקרן וכו' כנז"ל בדברי מהרי"א ז"ל מחמס מאנשי חמס וכת"י ואף מיד כל חטופין ואנסין שזיב יתי ע"כ והר"לבג ז"ל כתב כן. ודברי מהרי"א ז"ל באו מקושרים עם הפסוק הקודם:

**ד ה**

**מהולל** אקרא ה' במדר' הובא בילקוט מהולל אקרא ה' כשתושיעני מאויבי סרס המקרא ודרשהו. רב הונא בשם ר' אחא כלפי יהושפט אמרו בעת החילו ברינה שהיה אומר שירה והאויבי' נופלים לפניו ע"כ ונר' שרב הונא לא רצה לסבול דוחק הסירוס במקר' אבל אמר מהולל אקרא ה' וע"י זה מן אויבי אושע ורש"י מהולל אקרא ה' כתרגומו בקראי לו אהודנו לפי כי מאויבי אני בוטח שאושע ויתכן לפתור אקרא ואושע לשון הווה ע"כ וה"רדק מהולל אקרא ה' כשאני מתפלל ואקרא ה' מהולל שאהללנו בתהילותי אז מן אויבי אושע ע"כ והר"לבג פיר' שכוון כאן למ"ש חז"ל יסדיר אדם שבחו של מקו' ואח"כ יתפלל וז"ש מהולל תחיל' להסדיר שבחו של מקו' תחיל' וא"חכ אקר' ה' דהיינו אתפלל כי בזה יתכן שתהי' התפיל' נשמע' כי בסיפו' השבחי' ישלם לאד' הדבקות אל השי"ת ואז יתכן שתהי' תפילתו נשמעת מפני דבקות ההשגחה בו ע"כ וכן מהרי"א והוסיף לתת טעם בחילוף שבפ' זה נאמ' כאן ומאויבי ושם בתילי' הוא או' ומן אויבי ואמר לפי שיוכל לטעות ב"מם מאויבי שהוא מ"ם היתרון והוא בלתי צודק כי האויבי' לא יהיו נושעי' לזה להסיר הדעת הזה פיר' בספ' תילים שכוון לו' שיתמידו תהילותי אל הש"י כ"כ עד שאקרא אל הש"י שם מהולל כך אקרא הש"י בשם זה. **ולע"דן** מה שכתבתי בכלי חמדה שלהיות דוד מלומד בניסי' בעת הצר' הורגל להיות טרוד להסדיר שבחו של מקום והתהילה אליו הנאותה לאותה ההצלה קוד' שיושע וז"ש מהולל אקר' ה' ועדיין מן אויבי אושע לעתיד ומכאן למד יהושפט ויהי בהחילו ברנה כוי ו"אכ על עצמו אמ' דוד זה וכאן אמ' מאויבי ושם בתילי' אמ' מן אויבי כי כאן לא הודיע אלא שיושע מהם לבד ושם מדשני קרא והוסיף מן אויבי רצה להודיע ענין זולת זה והוא שכמה פעמים נעשה לו ישועה על ידי האויבים עצמם על דרך ועזר מצריו תהיה ואעפ"י שבתיבת ומאויבי אושע היינו יכולים לפרש כן עם כל זה שינה שם להורות השני ענייניים כאח' תשועה מיד האויבי' והשני להורו' שהישועה תהיה על ידי האויבים עצמ' כאמור ואפשר לפרש אלו השלשה כתובים באים כאחד קשורים כי ממה שאמ' מושיעי מחמס תושיעני ועל ידי התשועה מחמס כדפרישית שהכוונה שלא אעשה חמס לשום נברא בעולם וכיון שאני נצול מחמס שהוא מכשול לרוב המלכים בה שעתה מהולל אקרא ה' כי בריא לי שמאויבי אושע כיון שלא נכשלתי בחמס כי זה דרכי שכל לי להשכיל כי כאשר תבא אלי הצרה להסתכל בסיבתה ז"ש בסמוך.

**כי אפפוני** כו' ר"ל אני משכיל כשאפפוני משברי מות והוא חולאים קרובים למות איני נבעת מהם כי אפי' חרב מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים אבל כשאני

רואה עון בידי והוא מה שאמר נחלי בליעל הם הם שיבעתוני לא משברי מות כי נחלי בליעל סיבת המשברי מות ובהבטל הסיב' יבטל המסובב אכן בהיות סיבה ירא אני והוא גם כן מה שכוון בפסוק חבלי שאול סבוני שכבר הוא נכנס לקבר ולשאול ולא נסבב הרע הגדול הזה של שאול אלא שקדמוני עונות חמורות ומוקשי מות שהעונות הם המוקשי המסבבים והמות הוא המסובב וכן פירשתי בכלי חמדה ובזה מובן אומרו כאן לשון כי נתינת טעם למה שאמר מחמס תושיעני כדפרישי' ושם בתלים לא אמר כי להורות שהוא ענין בפני עצמו וגזרת הכתוב הוא אפפוני חבלי מות וכו' בצר לי אקרא ה' ושם באה רוח הקדש להורות הכוונה ההיא וכאן בנבואה כונה זו. ולא כדברי מהרי"א ז"ל וכאן אמר משברי מות להגזים בצרותיו שהם כגלי הים זה אחר זה. ולפי שיש קצת נחמה באומרו משברי שמורה על שהם נשברים כגלי הים לכך בא שם חבלי מות להודיע שהם נמשכים כחבלים או כחבלי יולדה של מות שהם יותר קשים מהחבלים של היולדת והמליטה זכר וזה וזה אמת. ובזה מובן גם כן שלא אמר כאן ונחלי שכוון לומר מה שאמרנו אל הסיבות שהם נחלי בליעל שהם החטאים והעונות הרי הם הגורמים כי אפפוני משברי מות כדפרישית ושם אמר ענין בעצמו בסגנון אחר אפפוני וכו' ונחלי הכל על הצרות ופסוק חבלי יהיו הסיבו' שהחטאים נמשלו כחבלים וכעבו' העגלה. ובחבלי חטאתו יתמך וז"ש חבלי שאול רוצה לומר החבלים המשליכים לאדם לשאול שבחבלי חטאיו יתמך לרדת שאול וכן קדמוני מוקשי מות שהפשעים הם הם כמוקשי לגרום המות שאין ערוד ממית אלא חטא ממית ולפי זה מה שנאמר בתלים הוא פסוק אפפוני כלו מסובב ופסוק חבלי שאול כלו סיבה אבל כאן כל פסוק מהם חציו מסובב וחציו סיבה כדפרישית. ובסמוך בדברי מהרי"א ז"ל אבאר בו טעם לאומרו כאן נחלי בלא וי"ו ושם בתלים ונחלי בוי"ו. וחז"ל במדרש אפפוני הגיעו הרעות עד אפיא ד"א הגיעו הרעות עד האף ד"א אל תקרי אפפוני אלא עפפוני טסות הצרות עלי כעוף שנאמר כעוף יעופף: דבר אחר הצרות מתגלגלות ובאות כאופן וכגלגל ר' אחא אומר ופניתי לכאן ולכאן ואין לי גואל אלא אתה ע"כ. **ולע"דן** דכוונתם רצו להודיע תחילה איכות הצרות שהגיעו עד הפני' וזהו אפפוני עד אפיא או עד האף לשון אף כי באו מים עד נפש אחר כך דברו על שבאים פתע פתאום וז"ש אפפוני בחילוף א"לף בעי"ן שהם ממוצא אחד טסות הצרות עלי כעוף אחר כך פירשו על ההתמדה ואפפוני לשון אופן שהצרות מתגלגלות תמיד כגלגל שחוזר בעולם תמיד סובב סובב ר' אחא מפרש לשון ופניתי לכאן ולכאן שאין עוזר אלא אתה אם כן פירשו אפפוני לשון פנייה שפונה האדם אנה ואנה ועוד להם בטעם הכפל בחלוקות האלה מדבר בארבעה מלכיות אפפוני משברי מות בבבל נחלי בליעל במדי חבלי שאול

סבוני ביון קדמוני מוקשי מות בגלות רביעית רבנין אמרין למה כתב בראשונה וברביעית מות שזו החריבה בית ראשון וזו החריבה בית שני רבי אבא בר כהנא אמ' זו גזרה גזרה וזו גזרה גזרה ע"כ והכוונה במה שאמ' זו החריבה וכו' כי בהיות המקדש בנוי ושכינה בתחתונים דבק בעמו יש' בו כל חיי רוחינו ונפשנו וכשנחרב ניטל כבוד מבית חיינו וניטל החיים מהנפשות ולזה כתב מות בראשונה וברביעית לומר שמחרבן ראשון ושני כמות יחשב לנפש. אמנם רבי אבא פירש כי זו גזרה גזרה בכל שהרי גזרה גזרה כללי ומאן דלא יפל ויסגוד כו' לצלם שעשה נ"נ וגם הילדים אשר אין בהם כל מום. ומלכות רביעית פשוט הוא ורש"י אפפוני הקיפוני משברי מות כאתתא דיתבא על מתברא כן שם מושב האבני' שהאש' יולדת שם. נחל גייסות שוטפות כנחל כתרגומו סיעת חייבין ע"כ והרד"ק ז"ל משברי מות רמז לצרות החזקות ששוברות לב האדם באנחותיו או אמ' משברי דרך משל כאילו אמר גלי מות כמ"ש כל משבריך וגליך עלי עברו ונקרא הגל כן לפי שהוא נשבר בתנועתו החזקה ויונתן תרגם נחלי בליעל כרש"י ז"ל ושם בליעל על כל רשע ורשע מאויביו או יהיה בליעל שם הרשע. ואפשר לפרש נחלי מן נחלה מכתך ע"כ וכן מהרי"א ז"ל ופירש נחלי בליעל על הנחלים עצמם שהם בליעל ומעוותים ועקומים מאד ואפשר כי בפסוק הזה באו שני חילופים האחד שהוסיף תיבת כי שאמר כי אפפוני כו' ובתילים פתח אפפוני ולא אמר כי וחלוף שני שכאן אמר משברי מות ושם אמר חבלי מות וכאן אמר נחלי בליעל בלי וא"ו ושם בתילים אמר ונחלי בו"או והסיבה בזה שאומרו כי אפפוני אינו לשון נתינת טעם אלא כמו כאשר אפפוני וכו' וגזרת הכתובים בצר לי אקרא ה' וכו' ולפי שלא יטעו לחשוב שהוא כמו נתינת טעם לזה לא אמר שם בתילים תיבת כי אבל אמר אפפוני כו' בצר לי כו' ובאר שם שכוונתו במשברי מות על הכאבים ועל החבלים ולזה אמר חבלי מות ואמ' שם ונחלי בתוספת ו"או והסיבה שכאן היה משל אחד משברי מות נחלי בליעל הכל מזעף הים והמונו והיה כפל הענין במילות שונות לכך שם שינה ואמר חבלי מות במקום משברי מות הוא אומר נחלי בליעל משל שני ולהבדילו מחבלי מות אמר ונחלי בליעל בוא"ו התוספת לומ' שהוא משל ודיבור שני נוסף על הראשון ומתחלף אליו עד כאן. ומהדי"א זכרו לברכה בספר תילים פירש אפפוני חבלי מות של החלאים הנהוגים לבא עליו שיחלה האדם בהם לפי פירקי השנה מצד הליחה הגוברת בכל אחד מהפרקים והשני אמר ונחלי בליעל יבעתוני על הרע הבא מבני אדם בני בליעל וחבלי שאול אמר על הרעות הטבעיות הבאות בזרות על המעט כאבני אלגביש והרעב והדבר וקדמוני מוקשי מות על הרעות הבאות לאדם ברוע בחירתו מריבוי המאכל והמשתה והמשגל וכיוצא ויהיה האדם מוקש לעצמו ואמר שעם היותו

בכל אלה הרעות לא יתרשל מהתפלל אל השם יתברך שיושיעהו מצרתו לגמרי וזהו בצר לי אקרא ה' וכו' עד כאן וכבר פירשתי הנלע"ד אבל מתוך דברי מהרי"א זכרו לברכה אבין למה שם בתילים אמר ונחלי בו"או כי שם שדבר על כל מתבודד אמר בוא"ו להורות שענין חבלי מות אמר על החלאים ונחלי בליעל על האויבים שכל מתבודד אפשר יקרא לו זה אמנם כאן בנביא לא אמר אלא נחלי בלא וא"ו להורות שהוא מעין הענין הראשון ושבשניהם דבר על צרת האויבים לא בחלאים טבעיים כי לא מצאנו היות דוד חולני כלל. ובפרט בי בזמן ההוא כל החולה מת עד שהתפלל חזקיה שיקום מחליו א"כ לא חלה דוד אבל בתילי' דבר על הדורו' הבאי' וברוח הקדש נתעורר להורות על החלאים שעל הכל בצר לי אקרא ה' וכו':

ו

**חבלי** שאול סבוני כו' רש"י חבלי כתרגומו משריין כמו חבל נביאים יקדמוני באו לפני ע"כ והר"דק חבלי ענין כאב מן חבלי יולדה ע"כ וכן הר"לבג חבלי לשון כאב וקרא שאול מות לפי שהוא שם לקבר כאילו אמ' שהכאבי' מובילים לקבר אל מות קדמוני כו' קדמו אות. אויבי לשים בדרכי שאני עתיד להלוך בו הקדימו לשי' שם מוקשי מות שאכשל בהם ואמות שם עד כאן ומהרי"א ז"ל דקדק מחילוף סבוני האמור כאן ובתילים כתיב סבבוני שהיה לתוספת ביאור כי סבוני אפשר לפרשו מלשון סבה ולכך באר שם שהוא לשון סבוב ואמר סבבוני עד כאן.

**ולע"דן** והוא נכון שיהיה באן לשון סיבה כמו שפירשתי פסוק זה מקושר עם הקודם שאין אויב לאדם אלא העון ולז"א שאפילו אפפוני משברי מות לא נבעתתי אלא מנחלי בליעל שהוא משל אל העונו' מרובים הנמשכים כנחל וז"ש ונחלי בליעל יבעתוני כי ידעתי נאמנה כי חבלי שאול הם הם חבלי החטא אשר הרשע נמשך בהם להוליכו לשאול לא יעלה זהו שאמר הכתוב חבלי שאול סבוני שהם הסיבה וקדמוני לכל הצרות מוקשי מות שהמוקש הוא עון ופשע וחטאת והמחייבים מות וזהו שאמר קדמוני מוקשי מות נמצא שאלו ואלו דברי אלהים חיים שכאן אמר לשון סיבה ושם אמ' סבבוני על האיש המתבודד שאולי יבאו עליו יסורין של אהבה לכך אמר עליו ועל ישראל סבבוני לשון סיבוב ולא אמר לשון סיבה כי בשלו יש לו רשות לדוד לזלזל ולא בשל אחרים ועליהם נתפרשו חבלי שאול סבבוני כפשוטו על הצרות שסבבום ולא על עונות וכן מוקשי מות וכו':

ז

**בצר** לי אקרא ה' וכו' חז"ל במדרש תלים בצר לי אקרא ה' בבבל ואל אלהי אשוע במדי ישמע מהיכלו קולי ביון ושועתי לפניו תבא באזניו במלכות רביעי' רבי פנחס ורבי אחא

בשם רבי חמא בר חנינא למה הוא מזכיר בשלישית היכל שכל ימיה של יון היה ההיכל קיים עד כאן. **ולע"דן** בצר לי אקרא ה' זו בבל כי שם קראתי שיעשה למען שמו המחולל בחרבן הבית זהו שאמר בצר לי אקרא ה' זו בבל אמנם כשנפלה בבל ונעתק המלכות מכשדים זה העם לא היה אלא לשעתו להחריב המקדש ואחר כך נאבדה ונטלה מדי המלכות אז ואל אלהי אשוע כי כבר ראה ראיתי היותו אלהי ותובע עלבוני כיון שהפיל כשדים ומלכות מדי זהו שאמר ואל אלהי אשוע במדי וישמע מהיכלו קולי ביון כדמסיק שכל ימי היונים היה ההיכל קיים. אמנם ברביעית שהיו גוזרים גזרות ולא היו מניחי' להתפלל לש"י בפומבי כי אם בסתר ושועתי לפניו תבא באזניו במלכות רביעית שנאמרו באזניו הכוונה על שהשועה לא ארים קולי רק אומר אותה בלחש באזניו ולא באזני זולתו פן יקראני אסון ממלכות רביעית אם כן תיבת באזניו אין הכוונה בה על קבלת התפלה שכבר אמר לפניו תבא. אבל כיון שיאמר אותה בלחש באזניו מהפחד כאמור ולזה חז"ל דרשו דרשה זו שם בפסוקי תלים ולא דרשו כן בפסוקי הנביא לפי שלא נאמר כאן אלא ושועתי באזניו ולא כתיב לפניו תבא באוזניו. ובזה מובן שכאן שדבר על עצמו ולא על הגלות אמר כן ושועתי באזניו ושם חבר' בשם כל ישראל על כן אמר שם ושועתי לפניו תבא באזניו שמיתור באזניו יוכיח שמדבר על גלות רביעית שיש פחד להרים קול בתפלה כאמור. ובזה נתיישב החילוף הזה אשר בין פסוק זה לפסוק שבתלים:

**עוד** במדרש בצר לי ולא אמר בצרות לפי שכל הנביאים מיחדים צרותיהם של ישראל וממעטין אותם שנאמר בצר לך ומצאוך ראה ה' בצר לי וירא בצר להם עמו אנכי בצרה עד כאן. **ולע"דן** בכפל מיחדים צרותיהם של ישראל וממעטי' אותם הכוונה כי מייחדין הוא לשון יחיד שבכל הפסוקים או' לשון יחיד בצר לי בצר להם בצרה זהו שאמר מיחדין אמנם במה שלא הזכיר לשון מצוקה אלא בכלן לשון צרה שהוא קל ממצוקה לזה אמר וממעטים אותם והכונה על הנביאי' שלא לפתוח פה לשטן על צרות רבות וכן על מצוקה שהיא חמורה מצרה על כן אמרו בצר בלשון יחיד ולשון צרה להקל על ישראל. ורש"י ז"ל בצר לי אקרא ה' וישמע כן דרך לשון הווה מדבר לשון עבר ולשון עתיד בפעם אחת עד כאן. והרד"ק ז"ל מהיכלו מן השמים ושועתי באזניו באה באזניו וכן כתוב בתלים תבא באזניו עד כאן: והר"לבג ז"ל בכפל הענין בצר לי אקרא ואל אלהי אקר' כן דרך המשוררי' לכפול הדברים. ואפשר עוד שאמר אקר' ה' על השבחים שראוי לסדר קודם התפלה ועליהם אקרא ה' ואחר כך ואל אלהי אשוע בבחינת היותו אלהי שיפקח על צערי ע"כ. ומהרי"א ז"ל בצר לי אקרא ה' במדת הרחמים אולי יסיר ברחמיו כל הצרה לגמרי ושאני רואה שהדבר נמנע ולא נעניתי אז למשופטי אתחנן ואל אלהי לשון דין

אקרא שיקל הדין ע"ד אל באפך תוכיחני וכו' ע"כ. ומהריי"א ז"ל דקדק חלוף שכאן אמר אקרא אקרא גבי ה' וגבי אלהי ושם בתלים אמר אקרא ה' ואל אלהי אשוע חילוף שני שכאן אמר וישמע מהיכלו בויי"ו ושם נאמר ישמע בלי ויי"ו. חילוף שלישי כאן כתיב ושועתי באזניו ושם הוסיף ושועתי לפניו תבא באזניו ואמר כי השינוי מאקרא לאשוע ליפות הלשון שיהיה כפל הענין במלות שונות ולכך אמר אשוע ומה שאמר וישמע לשון עבר לפי שכאן דבר על צרותיו שכבר עברו ונענה בהם אמנם שם סדר על המתבודד לכך יסדר לשון עתיד והסיר הו"או וכתב ישמע מהיכלו וכו' ומ"ש ג"כ לפניו תבא באזניו לפי שתוארי הגשמות משוללים מן הבורא יתברך ויתעלה לכך תקן שם שמה שנאמר שם באזניו משל אל קבלת התפלה שבאה לפניו תבא באזניו עד כאן. ובזה הענין השלישי קשה שהרי כמה מקומות מזכיר ענייני גשמות פני ה' עיני ה' יד ה' רגלי ה' ואם כן לדבריו היה לו לדוד שם לבאר שהם משל ומליצ' כמו שביאר זה כאן כמו שאמר באזניו אלא ודאי זו אינה צריכה לפנים שמודעת זאת שדברה תור' כלשון בני אדם והש"י אינו גוף ולא כח בגוף. זאת ועוד דלדבריו היה לו לומר לפניו תבא ולעקור באזניו כיון שאין בו תועל' אבל אדרבה נזק לבוא לכלל טעות. **ולע"דן** שאמר בצר לי אקרא ה' ולא אמר בצרות להודיע זריזותו שאינו ממתין עד בא עליו צרות רבות עד שמדוחקם יקרא אל השי"ת אבל זה דרכו תכף ומיד בצר לי אקרא ה' אפי' צרה אח' וקלה שאינה צוקה כי אם צרה כל דהו בצר לי אקרא ה' וכיון שקראתיו אעפ"י שלא ענני נעשה אלהי שכבר יש לי קרוב דעת עמו כביכול למה זה דומה לבן שדבר פעם ראשונה עם המלך ושנה עוד ודבר שנית שכבר יש לו אבירות לב וקירוב דעת עמו וזהו שאמר ואל אלהי אקרא ואמר כאן בשניהם אקרא כי מדבר בעדו ולכך אמר שמרוב שיחו וצערו לא נתן אל לבו בהשנות קריאה על הצרה ההיא להוסיף איזה חדוש לערוך שועה מרוב טרדת לבו על עמו ולזה אמר כאן אקרא אקרא דמעשה שהיה כך היה שלא הוסיף כלום בשנית אלא אקרא אקרא הלואי לא יגרע אמנם שם בתלי' שסדרו בשם כל ישראל ובשם השלם המתבודד שם הוסיף בפעם שנית ואל אלהי אשוע לשבחם של ישראל שיתנו לב להוסיף שבח ושועה בפעם השני' זה הכלל דוד כשמדבר על עצמו מזלזל בו ומספר מעשה שהיה כך היה אבל כשמדבר על ישראל או כמתבודד ראו לספר בשבחן. והצד השוה בשני הפסוקים מה שהודיענו בפסוק הוא קוה אל ה' חזק וכו' שאמרו חז"ל שאעפ"י שקרא האדם ולא נענה ישוב להפציר ויענה וזהו שאמר קוה אל ה' חזק ויאמץ לבך אעפ"י שלא נענית וקוה אל ה'. והוא הטעם שגבי ישראל המרובין אשר הן אל כביר לא ימאס אמר בהם ואל אלהי אשוע כי בריא לי שישמע מהיכלו קולי ושועתי וכו' כי זכותא דרבים עדיף

אמנם כאן אמ' וישמע בלשון עבר לסיפור מה שהיה אבל לא אמר ישמע מהיכלו כי מי יאמר זכיתי לבי ואהיה נענ' ע"כ ישמע מהיכלו קולי וכו' לזה אמר וישמע מהיכלו וכו' והשנוי השלישי כבר תקנתי למעלה בביאור דברי המאמ' ששם בתלים שרמז אל החיה הרביעית ואל הגזרות הוצרך להוסיף לפניו תבא כדי שתהיה תיבת באזנו מיותרת ותבא תיבת באזניו להודיע שמהפחד לא יפתחו פיהם בקול רם כי אם בסוד באזניו אמנם כאן לא אמר אלא באזניו להודיע שאף על פי שהקדוש ברוך הוא יתברך שמו כביכול בגבהי שחקים כמו שאמר וישמע מהיכלו אשר בהיכל קדשו בשמי' משם שמע קולו עם כל זה קרוב ה' לנשברי לב ושועתי באזניו כאלו כביכול בארץ מתח' עומד לנגדו ושועתי באזניו כי לזה אין ראוי להגביה קול בתפל' כי שומע אל אביונים ה':

**ח**

**ותגעש** ותרעש הארץ מוסדות וכו' שוחר טוב אמר רבי שמואל בר נחמני על מה הזוועות באות על הפסק בין מלכות למלכות ה"הד ותגעש ותרעש. אליהו ז"ל שאל את רבי נהוראי על מה הזוועות באות לעולם אמר לו על חילול המעשרות א"ל חייך כך הוא סברו של דבר אלא בך הוא עיקרו של דבר בשעה שהיה הקב"ה מביט בעולמו והיה רואה בתי טרטיראות ובתי קרקיסאות והאומות מ"ה מיושבים בשקט ובית המקדש חרב חרה אפו בעולמו להחריבו שנאמר שאג ישאג על נוהו ורבנין אמרין מפני המחלוקת שנאמ' ונסתם גיא הרי כי יגיע גיא הרים אל אצל רבי הונא אמר על משכב זכור אמר הקדוש ברוך הוא אתה יעפת אבריך על דבר שאינו שלך אף אני אזיע עליונים ותחתונים בשבילך עד כאן לשונו.

**ולע**"**דן** לדקדק במאי קמיפלגי. ונראה דמר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי אלא כל אחד מדקדק בפסוק ענין אחד בדבריו והוא שלהיות דוד כל ימיו נרדף משאול ובצר לו קרא את ה' וענהו ה' שנאסף שאול כי האלהים יבקש נרדף ונטרד שאול ממלכותו וימלוך דוד זהו שאמר וישמע מהיכלו קולי וכו' ושזכיתי למלכות הנה כאן הזועות ותגעש ותרעש הארץ וז"ש אמר רבי שמואל בר נחמני וכו' על הפסק בין מלכות למלכו' ולמד כן מסמיכות ותגעש ותרעש הארץ אחרי וישמע וכו' כיון ששמע וכו' קולי ונצלתי משאול בהפסק מלכותו אז נתחייב ותגעש ותרעש הארץ שאם לא כן יקשה מה שירה היא זו ותגעש וכו' אמנם ר' נהוראי הוסיף לדקדק ענין הארץ בה"א הידיעה שהוא מלתא בטעמא שמצד הארץ עצמה מענין המעשרות וז"ש הארץ הידועה בחיוב המעשרו' שהיא ארץ ישר' היא חייבה הגעש והרעש בארץ וזהו שאמר ותגעש ותרעש הארץ וכו' אבל דברי רבי שמואל לא יזוזו ממקומם כדי לדרוש זה שייכו' כאן בשירה זו ואגב טעמו של

רבי שמואל בר נחמני הביא טעם המעשרות שגם הוא סיבה לרעש ויורה כדברי מ"ש אליהו ז"ל חייך כך הוא סברה של דבר רוצה לו' האמת איתך וחייך שכך הוא אבל אינו הטע' העיקרי ז"ש אלא כך הוא עיקרו של דבר בשעה שה"בה וכו' וזהו דמסיק הפסוק כי חרה לו מאד בראות בתי טרטיראות ובתי קרקיסאות קיימו' ואומות העולם יושבים בשקט כו' ז"ש כי חרה לו מאד עד שעלה עשן באפו ואש מפיו תאכל להחריב העול' ואמר מפיו לרמוז אל השאגות ששואג בפיו על נויהו. ורבנין דאמרין מפני המחלוקת דייקי בקרא לשון מוסדות השמים ירגזו וכו' ואחד מיסודות העול' בכללו שהוא השלום זהו שאמר ומוסדות השמים ירגזו כשאין שלום אלא מחלוקת אשר עמוד השמים הוא השלום ירופף אבל לבי מגמגם בראיה זו דמייתי שנאמר ונסתם גיא הרי כי יגיע גיא הרים אל אצל. ואפשר שאעפ"י שאצל שם מקום הוא נקרא אצל אפשר שדורשים אותו מלשון אצילי בני ישראל ומגיד הכתוב שגיא הרים זה שיעשה מהבקע הר הזתים יגיע אל אצל רוצה לומר יהיה תלוי והסיבה לרעש הגדול הזה אל אצל דהיינו השלו' שהוא נאצל בשלשה עמודים הדין והאמת והשלום שהוא משלים בשלשה ומ"ש על משכב זכור אפשר דיליף לה מקרא דויט שמים וירד וערפל תחת רגליו ורגליו על שם המילה שבין הרגלים. ורש"י ז"ל ותגעש לא על ניסים שארעוהו נאמר אלא על ניסים שנעשו לישראל וראש המקרא מחובר על סופו כי חר' לו כי משמש כאן לשון כאשר וכן פתרונו וכשחרי לו מפני מכעיסיו נתגעשה ונתרעשה הארץ ומוסדות השמים רגזו ורעשו עד כאן וה"רדק ז"ל ותגעש כתיב כמו בתילים וקרי ויתגעש והענין אחד וקריאת המלה מלרע וכל הענין הזה עד ישלח ממרום רמז להשחית ולכלות את אויבי ישראל כי להם הוא רעש הארץ והשמים וחשך וערפל וגחלים ואש וחצים וברק הכל דרך משל וכן ויט שמים וירד כאילו ירד לכלותם במהרה וזהו וירכב על כרוב ויעף וכו' רמז למהירות הכליה והאבדון לאויבים. עלה עשן באפו משל של חרון אפו באויבים כמו אז יעשן אף ה' וקנאתו ואש מפיו תאכל ואש שיצאה מפיו תאכלי עד כאן והר"לבג ז"ל ויתגעש ותרעש הגעש והרעש הוא דבר א' מוסדות השמים הם מקומות הארץ כי הם כמו מוסדותיהם להיות תנועתיהם סביב המרכז ואמר עליהם שירגזו וירעשו מצד היות האש בבטן הארץ וזהו אומרו כי חרה לו והוא מענין חום ושריפה על רוב הכעס וזה כולו משל על הנפלאות שהיה עושה השי"ת בעבור הצלת דוד מאויביו ויתכן שרמז באו' מוסדות השמים על מוסדות ההרים כי הם גבוהים ולזה תיארם בשם שמים באומרו אשר תעוף בשמי' וידמה שהענין כן שכבר נמצא תמורת זה בספר תילים ומוסדי הרים ע"כ. וכן מהרי"א ז"ל אלא שהוסיף יפוי הענין אחרי שזכר שבצרותיו קרא אל ה' והושיעו הגיד שעשה ה' באויביו שבעה

מיני עונשים משונים הא' רמז באומרו ותגעש ותרעש כו' הנז"ל כהר"לבג וכל זה ביסוד הארץ להביא העונש על אויבו אחר כך דבר ביסוד האש שהוא הפכיי ליסוד הארץ מנגד אליו ועליו אמר עלה עשן וכו' ובזה רמז לשריפת המקומות גפרית ומלח שריפה כל ארצה אשר יהיה זה בחרון אף ה' וכעסו וזהו עלה עשן וכו' ע"ד כי אש קדחה באפי וכו' וכ"ז דרך משל ומליצה על השחתת האומו' מ"ה ומפלתם כמו שביאר בכדומה לזה הרב המורה בפ' ק"ט חלק ראשון ולפי שאמר שיתרעש הארץ ויתיילד אש שורף אמר על זה ויט שמים וירד רוצה לו' שבהיות מוסדות השמים והמרכז מתנועע ומתרעש בלתי קיים יתחייב שיהיה המקיף גם כן בלתי מסודר בתנועתו וזו היא ההטיה שזכר בשמים ויט שמים כו' ונתן הסיבה בזה באו' וערפל תחת רגליו ר"ל שהשמים נקראו ערפל הם תחת רגלי השי"ת לכל אשר יחפוץ יטם. ואפש' עוד לפרש באופן אחר יאמ' שההתרעשות הארץ ושרפתה לא ימנע הש"י מעשותה מפאת הוראת המערכת השמיי אם יהיה מנגד לזה כי ההשגחה הפרטית וכל העונש באנשי השפל יכונה בלשון ירידה כמו שזכר הרב המורה בפי' י' ח"א והערפל הוא שם נרדף לשמי' כאו' ומשה נגש אל הערפל אשר שם האלהים ולפי שאמר שהוא ית' ימשול בשמים ויטם לאשר יחפוץ והיו הגלגלים מתנועעים מהנעת השכלים הנבדלים אשר קרא הנביא יחזקאל במרכבה כרובים לכן אמר עוד כאן וירכב על כרוב ויעף ר"ל שהאל יתברך יטה גם כן המניעים לרצונו וכבר כתב הרב המורה שאפשר לפרש ויט שמי' וירד שהוא דבור המשליי כאילו הק"בה יטה השמים וירד מהם כדי לפעול בעולם השפל תשועות דוד וכאילו ירד מהמדרגה העליונה להשגיח בדברים השפליים ושזהו הערפל תחת רגליו שערפל הוא עולם השפל לרוב החשך וההפסד אשר בו ואמר שהוא יהיה תחת רגלי ה' לעשו' בו כרצונו ושאומרו וירכב על כרוב ויעף הוא השכל הפועל המלאך השלוח ממנו להשגיח בבני אדם שהוא כדוד ועל רוב המהירות אמר וידא על כנפי רוח ומה שכתבתי אני הוא היותר נכון שויט שמים כו' הוא השלמת הדיבור הקודם יאמר שינהיג השמים לעשות מה שירצה לעשות בהרעשת הארץ ושריפת המקומות ובזה השלים הדיבו' מהעונש אשר יעשה הש"י באמצעות יסוד האש כמו שעשה בסדום ועמורה. העונש השלישי במה שיעשה באמצעו' יסוד האויר הסמוך ליסוד האש שזכר ועליו אמר וירכב על כרוב ויעף וידא על כנפי רוח ר"ל שיניע יסוד האויר ויכרוך הרוחות להחריב האויבי' ולהחרים המקומו' והוא הרוח החזק מפרק הרים ומשבר סלעי' כ"מש המשורר אש וגפרית ורוח זלעפות מנת כוסם ובזה בא החילוף שכאן אמר וירא על כנפי רוח בריש ובספ' תילי' ראה לשנות וידא מענין כאשר ידאה הבשר להמשיך הלשון מענין התעופפות כ"מש ויעף. וכבר נמצא

בדברי חז"ל שפירש כרוב וכנפי רוח על יסוד האויר והרוחות החזקים כמו שפירשתי שאמ' במדב' סיני רבה ויבא מלך הכבוד אמ' רבי אבון הב"ה הוא מלך הכבוד שחולק מכבודו לבשר ודם אין רוכבין על סוסו אין יושבין על כסאו אין משתמשין בשרביטו אין לובשין לבושו אבל ה"בה אינו כן הוא רוכב על כרוב וידא על כנפי רוח ונתנו לאליהו שנאמר ויעל אליהו בסערה השמים הוא יושב על כסא דין ונתנו לשלמה שנאמר וישב שלמה על כסא ה' נתן שרביטו למשה שנאמר ומטה האלהים בידו לבושו עוו והדר לפניו שנאמר עוז והדר לבשת ונתנו למלך המשיח שנאמר הוד והדר תשוה עליו. הנה אם כן פירשו כרוב וכנפי רוח על הסערה העונש הרביעי הוא מה שיעשה הב"ה באמצעות יסוד המי' וגשם שוטף כמו בדור המבול ועליו אמר וישת חשך סביבותיו סוכות חשכת מים עבי שחקים ר"ל שפעמים יהיה הגשם והעננים והחשך אליו והמתחיבים ממנו כלים לתשועת ה' כי יכה האויבי' בריבוי הגשמי' כמו שעל כדומה בזה אמר דוד הושיעני אלהי' כי באו מים כו' ולרבוי הגשמי' אמר שישית ה"בה חשך רמז לקדרות העבים וריבויים שימנע מעבור נצוץ השמש בהם להאיר על הארץ וזהו חשכת מים וחשכת הוא קשור העבים זו בזו וכל הדברים האלה הוא משל לנצחון האויבים והשחתתם ופסוק זה בא חילוף שכאן אומר וישת חשך סביבותיו סוכות ובספר תילים אמר ישת חשך סתרו סביבותיו סוכתו. ועשה זה לתכלית הביאור שלא נחשוב שהיתה כוונתו שסוכות הם החשך כי החשך הוא הגודר האור וסוכות הם העננים העכורים ואמר ישת חשך סתרו לבאר שהחשך שזכר הוא לבד להסתרת האור וסביבותיו חוזר לסוכות לא לחשך וסוכות הם העבים. ולפי שהיה זה עונש רביעי נבדל מהקודם אמר כאן וישת חשך בוא"ו להורות על היותו עונש אחר מחולף מהקודם. ובא בפסוק זה חילוף שכאן אמר חשרת מים ובתילים רצה לבאר תיבת חשרת ואמר חשכת מים להורות שתיבת חשרת מים היא קשור העבים אשר ימנעו האור ויהיה חשכת. העונש החמישי הוא באמצעות הדברים שיתילדו מחומר האד והעשן באויר ועליו אמר לפי דעתי מנגה נגדו בערו ממנו גחלי אש. ירעם מן שמים הי יתן קולו ורש"י ז"ל פירש שמא תאמר בחשך הוא שרוי מנגה נגדו כו' ולפי דעתו ראוי שנפרש הכתוב שחוזר לראש שאמר למעלה ישת חשך סביבותיו כלומר שהשי"ת יסבב החשך סביבותיו להעניש בו את אויביו עם היות שנהורא עמיה שרא ומנוגה נגדו בערו גחלי אש ובזה הדרך לא יהיה המאמר כפול אחרי שאמר למעלה גחלים בערו ממנו. אבל כפי מה שאמרתי לא יכוון הפסוק הזה כי אם לענינים מתחדשים באויר מחומר האד והעשן העולה מן הארץ וכבר כתבו בזה הטבעיים שמלהט השמש כשיתרשם בלחות האויר שנתפרש מהמצר תראה הקשת והעגולה אשר סביב הלבנה

ושהחזיזים יעשו מהתלהבות האש כעשן העולה מן הארץ בעלותו במקומו ביסוד האש וכ"כ בהשאר ממנו כלום מהעשן בתוך הענן יתנועע בו בחזק' ויצאו ממנו הקולו' והרעם ונתחזק אותה תנועה מחמימותה תשוב אש מאירה ומבהיק' ואם יהיה המתלהב גס וכבד יעשה האלגביש הנה בזה האופן אמ' שיעשו הקולות והרעמים אשר פעמים רבות ימותו אנשי' מהם ומפחד ואימה ועל זה אמר מנוגה נגדו רוצה לו' מהנוגה והאש המתלהב כעשן בערו גחלי אש שיראו האשים המבהיקי' וישמעו הקולות והרעמים מתנועתו בענן וזהו ירעם משמים ה' ועליון יתן קולו ויהיה אם כן אומרו נגדו שב אל האש שהוא נגדי למים הנז' ועם היות הדברים האלה טבעיים בתולדתם הנה פעמים יתהוו על דרך נס וגם הטבעיים ההם יהיו לפעמים שלוחי ההשגחה ובלי רצונו יתב' להכות אויביו כמו שסופר בספר יהושע שבהלחמו עם המלכי' השליך ה' עליהם אש מהשמים אבנים גדולות עד עזקה וימותו רבים ופסוק הזה בא חילוף שאמר בכאן מנוגה נגדו בערו גחלי אש ובתילים אמר מנוגה נגדו עביו עברו ברד וגחלי אש הנה הוסיף עביו עברו וברד והוא ג"כ לתוספת ביאור כפי הכונה שפיר' שמה שהאש מתלהט והעשן המתנועע הוא בענן לא באויר הפשוט הזך הנקי ולזה אמר עביו עברו שבעבים תבא וגם כן פירש ששם כי תולד הברד באד העשני ההוא כמו שהתבאר והחילוף שכאן אמר ירעם מן שמים ובתלים אמר ירעם בשמים והסיבה בזה לפרש שאין הכונה שירעם מן השמים בכל הארץ כי אם שבשמים עצמם ירעם כי הרעם הוא בהתנועעות העשן בתוך הענן בסיבת חום המתלהב בו והחילוף שכאן אמר ועליון יתן קולו ובספר תלים אמר ועליון יתן קולו ברד וגחלי אש והיה זה לומ' שמהקולו' לבדם לא ימותו האנשי' מהם כי אם מהברד והאש המתלקח' שם וזהו שהמשיך וישלח חיצים וכו' והם האשים הבוערים מתחדשי' עם הברק ולזה אמ' ברק ויהמם שהשם ית' ישלח אותם הדברים המבדילים ובהם הפיץ האומות ויהמם ובתילים וישלח חציו ויפיצם וברקים רב ויהמם והסיבה לבאר שחצים הנזכרים כאן אינם חצים ממש אלא אבני אלגביש והברד שהם בידו כחצים ביד גבור ולז"א וישלח חציו שהם כחצים המכונים אליו ית'ואמקום שאמר כאן ברק אמר שם וברקים רב כלומר ברקים רבים שלא היה ברק אחד כי אם ברקים רבים ולהיות החצים רמז לאבני ברד והאלגביש והברקים הוא דבר מתחלף אליהם במהות אמר שם וברקים רב בתוספת וא"ו להורות הבדלם מהחצים שזכר כאן. ואמר כאן ויהם ושם בתילים ויהומם לפרש ויהומם לאויבים שזכר והוא פירוש למ"ש כאן ויהם. העונש הששי זכר באומ' ויראו אפיקי ים וכו' אחשוב שרמז בזה שמפלאות תמים דעים הוא פעמים להחריב העולם בריבוי הגשמים כ"מש חשכת מים עבי שחקים ופעמי' יחריבהו

בציה גם חום ועצירת הגשם עד שכמעט יראו אפיקי ים יגלו מוסדות תבל בסבת החורב וצימאון וכמו שנאמ' בספר מלכים שהלכו מלך ישראל ומלך יהודה אדום להלח' במישע מלך מואב אהה כי קראה' כו' שחשבו ע"י הצמאון תהיה מפלתם גם אפשר לפרשו לטובה והצלת אוהבי השי"ת שיבש הים להצילם וז"ש ויראו אפיקי ים בענין ים סוף והירדן וקרוב לזה דרשו חז"ל במדרש תילים. ובא החילוף שכאן אמר בגערת ה' מרוח אפו ואמר שם בתילים מגערתך ה' מנשמת רוח אפך. והיה זה לפי שראה דוד שלהטיב כוונת המתבודד היה יותר טוב שיכוון הדברים לנוכח ה' ואמר אליו מגערתך ה' ולא בגערתך לפי שאין ליחס פועל גשמיי מתנועע מאתו ית' לכך לא רצה לומר שם בגערתך שהגערה בעצמה ואמר מגערתך והמ"ם הוא מ"ם הסיבה או מ"ם הפועל כמו מה' מצעדי גבר כוננו. אמר מסבת גערתך ה' נמשך המסובב הזה ולא ישלול המאמר הזה היותו נעשה ע"י אמצעיי' כפי מה שגזרה חכמתו ורצונו הנה בזה כלל המשורר ששה מיני שילוחי ההשגח' וכל רצון השי"ת להשחי' באויביו ולהעניש' להציל עני מיד חזק ממנו מאוהביו ושומרי מצותיו עד כאן. **ולע"דן** מה שכתבתי במאמר חז"ל שהתייחסות ענין ותגעש ותרעש כו' הוא להיות בין מלכא למלכא באופן שכאשר בצר לי אקרא ה' ועננני והצלני משאול והמליכני תחתיו ותגעש ותרעש הארץ וקרינן כאן ויתגעש כלפי הקב"ה שנתגעש והוא גרם לארץ שתגעש לפי שהענין הזה היה בדבר המלך דוד והמלך שאול לכך ויתגעש הב"ה בעצמו אמנם שם בתילי' שמדבר על המתבודד וזולתו מספיק שאמר ותגעש ותרעש הארץ הכל על הארץ שנתגעשה ונתרעשה ושאר הפסוקי' באים על שאר הסיבות המתייחדות הרעשים והגעש כדפרישית עוד אפשר באו' ותגעש ותרעש הארץ כי כשקרא דוד בצר כמו שאמר בצר לי אקרא ה' דרך כלל על כל צרה ובפרט בענין ישבי בנוב ששאל דוד מי יתן ויבא אחד מבני אחותו לעזרו ובא אבישי ויעזור לו ושם נאמר שקפצה לו הארץ והיינו אומרו בצר לי אקרא ה' וכו' וישמע מהיכלו קולי וקפצה הארץ וז"ש ותגעש ותרעש הארץ במו שאמרו חכמינו ז"ל ואסמכוה אקרא דהרעשת ארץ פצמתה וכו' וז"ש כאן ותגעש ותרעש וכו' בענין ישבי בנוב וכיוצא. ומתוך דחז"ל שהזכירו בפסוק ויט שמים וירד נבין כוונה אחרת מכילתא ויט שמים וירד כתוב אחד אומר כי מן השמים דברתי עמכם וכתוב אחד אומר וירד ה' על הר סיני כיצד יתקיימו שני הכתובים הללו הכריע הכתוב השלישי מן השמים השמיעך את קולו ליסרך וגומר דברי רבי ישמעאל רבי עקיבא אומר מלמד שהרכין הק"בה שמים ושמי השמי' העליונים והציען על ראש ההר ודבר עמהם מן השמים וכ"הא ויט שמי' וירד עכ"ל דלרבי עקיבא הכתוב הזה מדבר במתן תורה וממנו נקח ראיה על כל שאר הכתובים הבאים כאחד

שמדברים יחדיו במתן תורה ויהיו מתייחסים אל שירת דוד כפי הפי' שזכרתי בפסוק כי אפפוני וכו' חבלי שאול סבוני שהכוונה שאין אויב כאוייב הנפש ושלא היה נבעת כי אפפוני משברי מות אלא מהסיבה המחייבת כן הלא הם נחלי בליעל יבעתוני ומקשי מות שהם הפשעים שהם המוקשים המחייבים מות ולזה בצר לי אקרא ה' ואשוע אליו שיהיה אלהי כי נחמתי מזדון לבי שדחיתיו כביכול בשתי ידי מהיותו אלהי אמרתי לאל סור ממני ועתה הנני שב בצר לי אקרא ה' ואל אלהי אקרא רוצה לו' אקרא שיחזור להיותו אלהי ואקבל עול מצותיו וישמע וכו' ומביא לפרטי הזה ראיה מהכלל שכמו שבעת מתן תורה ותגעש ותרעש הארץ כשלא רצו האומות לקבל התורה והיה העולם חוזר לתהו ובוהו ומוסדי השמי' שהם התורה והעבודה ירגזו ויתגעשו יען כי חרה לו להק"בה על שלא רצו האומות לקבל התורה ועלה עשן באפו כו' ובזה יתיישב לך טעם העשן הנמצ' שם במ"ת והאש ההר בוער באש והברקי' והרעמי' מלבד הטע' שכתבתי בכלי חמד' אומ' עוד כי הטעם הוא לפי שהיה כן כי עלה עשן באפו על שלא רצו האומות כביכול לקבל התורה ולזה עלה עשן באפו הוא העשן אשר היה סיני עשן כולו והאש מפיו תאכל גחלים בערו ממנו מרוב הכעס שכעס על אומות העולם ובקש להפך קערה על פיה והחזיר העולם לתוהו ובוהו וחשך על פני תהום עד שרצו ישר' לקבל התורה ויט השמי' וירד לתת תורה והיה החשך שת סביבותיו כדי להיות סוכות על אורו כדי שלא יהרסו לראות אל ה' ונפל ממנו רב. ואז גם שמים נטפו מים כנז' בשירת דבורה מנוגה נגדו ברד וכו' הכל במתן תורה ירעם וכו' וישלח חצים וכו' לאומות העולם שלא רצו לקבל התורה נמצא שכמו שבענין מתן תורה נראו כל אלו הפרטים הנזכרים בפסוקים האלה להורות שמציאות העולם וקיומו תלוי בתורה וקיומה כן העולם קטן הוא האדם אין לו ליפחד אלא מעון אשר חטא באשר הוא אויב הנפש כי הנפש החוטא' היא תמו' והוא המעורר אויבי' לגוף ומחזיק ביד' להרע לאד'. כי לזה בצר לי אקרא ה' כו' שיהי' אלהי ויעביר על אשמותי כנז"ל:

**ט**

**עלה** עשן כו' רש"י ז"ל שכן דרך הכועס יוצא עשן מנחיריו וכן עלה עשן באפו וזהו כל לשון חרון אף שהאף נוחר ומעלה הבל ואש מפיו תאכל מגחלת דבר פיו תאכל אש ברשעים עד כאן. וכן הר"דק ז"ל. **ול"עדן** שאין להבין הדברים כפשוטן כי הקב"ה לא יקבל התפעלות הכעס והחמה ואם כן איך יאמר עלה עשן באפו וכו' אכן הוא ית' ברא משחיתים חמשה כמו שאמרו חכמינו ז"ל שהם משחית אף ותימה כו' וה"בה כשיסתיר פניו מן האדם אז ניתן רשות למשחיתים האלו להשחית וזהו ואנכי הסתר אסתיר פני וכו'

ומצאוהו צרות רבות ורעות. וזהו שאמר כאן עלה עשן באפו שאותו המשחית הנקרא אף עלה עשן בו באותו אפו ואש מפיו תאכל שבהסתרת פניו יגרום כאילו יצא אש מפיו ית' עד שאותם המשחיתים שהם כמו גחלים בערו ממנו י"ת בהסתר' פניו בכעס שבהביטו בהם הם מתמיהים אמנם ובהסתרת פני הרחמים הם מתלהבים ואש מפיו תאכל גחלים בערו ממנו:

**ו**

**ויט** שמים וירד וכו' כבר זכרתי מאמר מכילתא בפסוק ותגעש וכו' ורש"י ז"ל ויט שמים להנקם מאויביו ממצרים ומפרעה וישת חשך סביבותיו לסוכה כענין שנאמ' ויהי הענן והחשך מפסיק בין מצרי' ובין ישראל עד כאן וה"רלבג ז"ל פירש הכתוב על הפרטי בעניין [דוד] הע"ה ויט שמים כל שהוא הטה שמים אל מה שרצה שיגיע בנמצאו' השפלות להציל דוד וירד הפעולה הנאצל' ממנו על זה או רצה בזה והוא הנכון יותר שהוא כאילו נטה מהשמים אשר שם משכנו לפי מה שיחשוב וירד בנמצאות השפלות להשגיח בו ולרוב החשך אשר בנמצאו' האלו השפלי' קרא' ערפל ולז"א וערפל תחת רגליו.

**יא**

**וירכב** על כרוב ויעף בילקוט קנט וירכב על כרוב ויעף ר' יהוד' אומר הרי זה מקרא עשיר במקומות הרבה מגיד שנגלה עליו בכל מיני כלי זין נגלה עליו כגבו' חגור חרב שנאמר חגור חרבך על ירך גבור נגלה עליו כפרש שנאמ' וירכב על כרוב ויעף נגלה עליו בשיריון שנאמר וילבש צדקה כשיריון וכובע ישועה בראשו נגלה עליו בחנית שנאמ' לנוגה ברק חניתך וכתיב והרק חנית וסגור נגלה עליו בקשת וחצים שנאמר עריה תעור קשתך וישלח חציו ויפיצם נגלה עליו בצינה ומגן שנאמר צינה וסוחרה אמיתו החזק מגן וצינה או שומע אני שהוא צריך לאחד ממדות הללו ת"ל ה' איש מלחמה ה' שמו בשמו הוא נלחם ואינו צריך לאחד ממדות הללו ע"כל. **ול"עדן** לדקדק נגלה עליו וכו' דמאחר דאינו צריך לאחת ממדות הללו למה הוא נגלה בהם כיון שבשמו הוא נלחם כדמסיק ה' איש מלחמה ה' שמו. ועוד קשה אומרו או שומע אני שהוא צריך לאחת ממדות הללו וכו' איך תסוק אדעתין לומר שהוא ית' חלילה וחס שיצטרך לאחת ממדות הללו כי לא איש אל ללחום בחרב וחנית ח"ו. ונראה לומר כפי הפשט שהק"בה יתראה אל האויבים בחרב שלופה וקשת דרוכה כדי שיראו עיניהם כידם ויתפעלו בחיים חייתם מהחרב ההיא והחנית ולז"א או שומע אני שהוא צריך לא' ממידות הללו רוצה לומר שהוא צריך להתראות אליהם ע"י המדות הללו כדי שע"י זה יתפעלו וימותו בראותם החרב והחנית מהדמיון אשר יראו לעינים פועל בהם הצער רע ממות וימותו ע"י זה לזה

אמר או שומע אני שהוא צריך לאח' ממדות הללו ת"ל ה' איש מלחמה ה' שמו שרוצה לומר ה' איש מלחמה רוצה לומר יכול שה' איש מלחמה שצריך לחרב וחנית ומגן וצינה כך הוא ית' תיסק אדעתך שעושה כן כדי להמיתם בהתפעלות המראה ההוא ח"ו כי אין צורך אליו ממדות הללו להתראות בהם כי ה' שמו ובשמו לבד נלחם וימותו ברגע קטן ואינו צריך לאחת ממדות הללו לעניין המלחמה אכן עושה כן לקרב העניין ולשימותו בלבב דוי ומצטער. ודרך דרש נאמר במאמר ובענין המראות הללו שאין ספק שבהיות בישראל צדקה ילבש הקב"ה שיריון לפי שהשיריון קשקשים דומה לפרוטות הצדק' לא שיהיה צורך להק"בה שיריון אבל הוא מתראה באותו הלבוש שנעשה מהמצוה ההיא המגינה לישראל בעת ועונה ההיא ולכך לפעמים ילבש צדקה בשיריון ולפעמים כשיגן על ישראל האמת הנמצאת בהם יהיה ה"בה לובש צנה וסוחרה הנעשה מאמיתו. וכן בישראל זהירים בתורה שנתנה בחורב ילבש חרב או בזכות המילה שבירך אם יהיו זהירים יתראה ה"בה כגבור שחרבו על ירכו וזהו שאמר חגור חרבך על ירך גבור ובזכות ישראל ברוצם לדבר מצוה ל"בה או לדרשא ביום השבת מקיימים ונדעה נרדפה לדעת את ה' וכו' הנה בזכות זה בעת המלחמה ירכב על עב קל וירכב על כרוב ויעף וכו' זה הכלל המראה שיתראה הש"י במלחמה לנצח בו יהיה כפי הזכות הנמצא בישראל אשר הוא גורם להם הנצחון בעת ההיא בשיקול אל דעות כאמור אם בחרב תורה יתראה בחרב ואם הוא זכות אמת צנה וסוחרה אמתו ואם צדקה בשריין זהו שאמר במקומו' הרבה שנגלה עליו בכל כלי זין כפי ההכנה והזכות שבדור כאמור וזהו שאמר נגלה עליו כגבור חוגר חרב כו' נגלה כו' לזה אמר או שומע שה"בה צריך לאחת ממדות הללו ממדו' הללו דייקא דהיינו מהמידות הללו הנעשות ע"י הזכות המחייב כך ת"ל ה' איש מלחמה ה' שמו לומר שכאשר אזלת יד ואון שום זכות אז עושה השי"ת מלחמ' בשמו ז"ש בשמו הוא נלחם רוצה לומר למען קידוש שמו נמצא שהיותר טוב הוא שיהיה ע"י המדות הללו כיון שהם נעשות על ידי איזו זכות שאותו הזכות יליץ בעדם וכשאין זכות עושה הוא לקדושת שמו ולא לנו ה' לא לנו. ובשוחר טוב אתה מוצא בשעה שיצא פרעה לרדוף אחרי ישראל אמר פרעה תנו לי סוס זכר שארכב עליו שהוא קל מה עשה הקב"ה נדמה כביכול כנגדו שנא' כי תרכב על סוסיך חזר פרעה ואמ' תנו לי סוס נקבה שהיא יכולה לעמוד במלחמ' לפי שמהלכ' כשהיא משתי' וכ"הא לסוסתי ברכבי פרעה א"ל ה"בה רשע כלום יש לך כרוב ההי"ד וירכב על כרוב ויעף א"ר אחא ל"הד למלך שבאו שונאי' ושבו את בניו והיו עבדיו מציעין לו את הקרון אמ' המלך אם אמתין עד שיציעו הקרון בני אבד מה עשה המלך נטל סוס א' מן הקרון ורדף אחריה' כך נטל הב"ה כרוב אחד

מן כסא הכבוד ורכב עליו ועשה מלחמה עם המצריי' ע"כ. **ולע"דן** לדקדק מהו הרמאו' שראו שהיה הב"ה מרמה כנגדו דהי"לל היה הק"בה מרמהו או מרמה את פרעה ותוכן הראיה שמביא שנאמר כי תרכב וכו' שאין נזכר רמאות בפסוק. ומהו התפארת השי"ת באומרו רשע כלום יש לך כרוב וכו' ועוד גבי רבי אחא קשה מאד דלא שייך כלל בשי"ת לא הצעת קרון ולא רדיפה ולמה נטל כרוב אחד מכסא הכבוד ולא זולתו. ונראה כי פרעה רכב על סוס זכר מטעם שהוא קל מהרה להשיג את ישראל כדכתיב אמר אויב ארדוף אשיג וכו' והקב"ה לא שייך בו רכיבת סוס אלא היה מרמה אותו כשנראה לו רוכב על סוס והאמת הוא שה"בה לא ירכב כלל כמ"שה כי תרכב על סוסיך אינו אלא לרמות כי מרכבותך הם ישועה לא סוס אלא שכדי לרמות את פרעה להטעותו שיאמר אם כן אלהיהם של ישראל גם כן רוכב סוס כמוני כמוהו חלילה וחס ולזה חזר ואמר תנו לי סוס נקבה שהיא יכולה וכו' מכיון שראה שהשי"ת בא אליו בסוס הוא גם כן נתרצה לבחור סוס נקבה שמהלכ' כשהיא משתנת ואפשר עוד כי כשרכב פרעה על סוס זכר שהוא קל ה"בה היה מרמה כנגדו דהיינו שרכב על סוסיא נקב' זהו מרמה כנגדו דבר שהוא ממש נגדיי נגד פרעה וכן אמרו במדרש בפי' לסוסתי או שגלי הים נעשו נקבות כדי שירוצו סוסי מחנה פרע' לקראת' של נקבות ז"ש היה מרמה כנגדו והרשע פרעה חזר ואמר תנו לי סוס נקבה מפאת בחינה אחרת שהיא יכולה לעמוד במלחמ' לפי שמהלכת ומשתנת וכן הוא או' לסוסתי ברכבי פרעה ו"מש לו ה"בה רשע כלום יש לך כרוב להיות כי יש' נרמזו ככרובים שהם כפרצוף נערים לומר כי נער ישראל ואוהביהו והבל פיהם של תינוקות מקיים העולם ואפי' במצרי' היו הלויים עוסקי' בעול תורה כנודע ולפיכך פרקו מעליהם עול מלכות ועול דרך ארץ נמצא שה"בה כשרצה לרכוב לבא להושיעם רכב על כרוב והוא משל ומליצה שרכב על זכות היותם נער ישראל ועל קטנים שבהם ז"ש רשע כלו' יש לך כרוב דהיינו היש לך זכות הבל פיהם של תינוקות כמו שיש לישראל שמתוך אותו זכות עני רוכב עליו לבא להושיעם ע"ד עני ורוכב על חמור שפירשו שהמשיח אם ישראל עני מן המצות שלא יהיה להם זכיות הנה הוא רוכב על חמור דהיינו זכות יששכר זכות תורה יששכר חמור גרם וכו' ז"ש כלום יש לך כרוב ה"הד וירכב על כרוב ויעוף ולזה נטל הב"ה כרוב מכסאו כי יש ויש כרובים זולתו וכן מורה לשון נטל כרוב אחד מן כסא הב"ה שהכוונה שנטלו מאותו המקום עם היות כרובים למעלה מן כסא הכבוד בסוד האצילות והטעם לפי שנשמות ישראל חצובות מתחת כסא הכבוד ושם נמצאו ושם היו בעת ההיא לכך נטל ה"בה כרוב אחד משם כדי שיצטרף זכות הנשמות אל זכות נער יש' היו כמו שאמרנו ועליו רכב להושיעם ולזה הביא רבי אחא המשל

הנאות שבאו שונאים ושבו את בנו של המלך והיו עבדיו מציעין לו את הקרון וכו' כך נטל ה"בה וכו' הכוונה בנמשל שהיו המלאכים מלמדי זכות על ישראל להזכיר לפניו יתברך כמה וכמה זכיות שלא שינו את שמם שלא שינו את לשונם וזכות אבות וכיוצא שזהו כמשל שהיו מציעין את הקרון למלך כנזכר במשל והשם יתברך אמר אם ממתין אני וכו' ר"ל אילו הזכיות השעה דחוקה לכך נטל כרוב אחד מן כסא הכבוד שהוא זכות אחד ורכב והיינו זכות נער ישראל ואוהבהו וזכות הבל פיהם של תינוקות ובזכות זה עשה מלחמה עם המצריים וכבר זכרתי לך במאמר הקודם שכשהק"בה מתראה באיזו מלחמה ראה כאילו חוגר חרב או חנית או שיריון וקובע וכיוצא הלילה לו מלבוש כי אין לו גוף רק מראיו בלב נביאיו ורואיו להתראות אליהם באותה המצו' הגורמת שילחם הב"ה בעדה ושנחתם גזר דינם לישועה באמצעותה ואם היא צדקה ילבש שריין ואם אמת צינה וסוחר' אמתו וכיוצא וכעין זה ממש הוא ענין רכיבת הכרוב שבזכות דבר מתייחס אל הכרוב אשר בכסא הכבוד שהיה בישראל הוא הוא שגרם לשנטל הק"בה כרוב אחד מן כסא הכבוד ורכב עליו ועשה מלחמ' עם המצריי' זה יור' כי לא בחרב ובחנית יהושיע השי"ת כי אם בזכות ומצוה הנדמה אליהן כאמור שהישועה האלהית תעשה באמצעות דברים רוחניי' ממעשה המצוות או אם אזלת יד ישראל למען שמו יתברך לקדש שמו על ישראל עמו. ומ"ש כאן וירא ובתילים וידא אח"ז במדרש וירא על כנפי רוח אין הרוח יוצא אלא מבין כנפי החיות. כתוב אחד אומר וירא וכתוב אתד אומר וידא אמר רבי מכאן שיש לו עולמות והוא הולך להראות בהם עד כאן והרל"בג וירכב על כרוב ויעף אמר כי השי"ת רכב על כרוב והוא השכל הפועל שהוא מלאכו השלוח ממנו להשגיח על אישי האדם כמו שנתבאר בספר מלחמות ה' והנהיג אותו אל שישגיח בדור מרוב המהירות הגלות פעולתו אמר שעף על כנפי רוח ללכת אליו במהירות עד כאן. ושיטת מהרי"א ז"ל נזכרה בפסוק ותנעש ותרעש הארץ כי שם באו הכתובים מקושרי' ושהכתו' הזה מדב' על יסוד האויר שירכב ה"בה לעשו' כרצונו.

**יב**

**וישת** חשך סביבותיו בשמות רבה פי' י"ד ויהי חשך אפילה מהיכן היה החשך ההוא רבי יהודה ורבי נחמיה רבי יהודה אומר מחשך של מעלה שנאמר ישת חשך סתרו סביבותיו סוכתו רבי נחמיה אומר מחשך של גהינם שנאמר ארץ עיפתה כמו אפל צלמות וכו' ע"כ אשר מתוך דברי המאמר הזה היות מושת חשך סתרו כדי שלא יהנו החצונים מאורו ית' וית' וזהו ישת חשך סתרו. ויקשה על זה שהרי כתיב ונהורא עימיה שרא. **ונראה** להבין זה במ"ש בתיקוני הזוהר שחשך הנזכר כאן הוא אור בהיר מאד אלא שבערך אורו

יתב' הנעלם יותר נקרא חשך או בערך שהתחתונים אינם יכולים להשיגו כמו העטלף שהאור בהיר אליו בחשך והחשך לאור בעיניו וזהו ישת חשך סתרו עם היותו אור גדול לבושיה כתלג חוור. בהקדמה זאת אבין מחלוקת רבי יהודה ורבי נחמיה דרבי נחמיה סבר כפשוטו ויהי חשך אפלה ממטה וע"ד נס היה לבני ישראל אור במושבותם של המצריים. אמנ' ר' יהוד' סובר מחשך של מעל' ישת חשך סתרו שהוא אור בהיר מאד שנגל' הב"ה בו על המצריי' ולא יכלו לראותו כעטלף הזה עד שהי' להם חשך גדול מאד אמנ' יש' קדושים ובזכותו של משה ואהרן תערב לנפשם האור ההוא וזהו ולכל בני ישראל היה אור במושבתם של מצריים כי החשך שעל המצריים היה אור לישראל ית' ויתעלה שמו שעל ידי האור הבהיר החשיך פניהם ולזה נאמר ברשעים שמים חשך לאור הלא הם מעשיהם אשר במחשך שמים אותו חשך לאור בעיניהם וזה מחייב להם היות האור הבהיר והמזהיר לנפשות חשך בעיניהם כי לא יכילו לראותו וז"ש ואור לחשך שכן נעשה האור הבהיר חשך למצריים וכן לרשעי ישראל שמתו בשלשת ימי אפילה היתה מיתת' שלא יכלו לעמוד באור ההוא הבהיר ויצאה נשמתם ומתו והבן זה וישת חשך סביבותיו שאמר כאן שהחשך ממש סביבותיו שזה יכריע כדברי התיקונים ז"ל ולז"א כאן סוכות שתים האחת בבחינת האור הזה עצמו שהוא בהיר מאד והוא סוכה אחת לשי"ת וסוכה שנית משל אל שהוא סוכך שלא יראוהו החצונים וז"ש סוכות אמנם שם בתילים דבר על ענין הא' שהוא סתרו שלא יסתכלו בו יתברך ולז"א שם סוכתו בלשון יחיד כי לאיש המתבודד לא גילה הכל כי אם חלק מה כאמור ורש"י ז"ל וישת חשך סביבותיו לסוכה כענין שנאמר ויהי הענן והחשך הפסיק בין מצרים ובין ישראל מהיכן היה החשך עבי שחקים היו שהן חושרין מים על הארץ חשרת לשון כברה הוא שיפול על הארץ דק דק וכן הוא אומר בהגדות חושרין אותו ככברה ויש לפתור חשרת לשון קשר שמתקשרים השמים בעבים ע"י המים כמו וחשוקיהם האמור באופני המכונות שהם זרועות העץ חמשה המהדקים וקושרים עיגולה יחד עד כאן וכן ה"רדק ז"ל והר"לבג אמר זה ע"ד משל למה שהמציא השי"ת להיות לסוכה ולמחסה לדוד מאויביו עד כאן וק"ק לפירושו אומרו סתרו סתרי הי"לל כיון שעל דוד מדבר. והר"דק ז"ל חשרת מים ובתילים חשכת מים והעניין אחד כי חשרת מים הוא קשור העבים זו בזו כמו וחשוקיהם וחשוריהם וכשהעבים מתקשרים זו בזו הוא החשיכה עד כאן וה"רלבג חשרת מים וכו' כרש"י ז"ל והר"דק לשון קשור העבים ואמר זה לפי שמהם יצאו המים והם בו בכח וכאילו יאמר שמה שהמציא הקב"ה מזה הוא מכוון תחילה להשפיע טוב לדוד ולהצילו כמו שהמים יורדי' מהעבים להצמיח הצמחים ובו מה שיהיה בו הרע לאויבים דרך משל

כמו הברק והאש היוצא מהאור הקילורי שלפעמים ירד המטר וירדו עמו הברקים והאש והברד ויתחדשו הקולות המרעידים והרעמים. ומ"ש חשרת ובתילים חשכת מים אמרו חז"ל הובא בילקוט כתוב אחד אומר חשכת מים וכתוב אחד אומ' חשרת מים בשעה שהם טוענים מן המים הם מחשיכין מן המים ואחר כך חושרין אותם לעולם אמר רבי יוחנן כמה נסים יש במים אדם נוטל כברה וכובר שתים או שלש אצבעו' הם מתערבות אלו באלו ומהלך ת"ק שנה הגשמים יורדים ואין טיפה מתערבת בחבירתה שנאמר כי יגרע נטפי מים ובמסכת תעניות ד"א כתיב חשרת וכתיב חשכת שקול כ"ף ושדי אריי"ש וקרי חכשרת מים א"ר אליעזר כל העולם אינו שותה אלא ממימי אוקיינוס ומתמתקי' הם בעבים ואידך חז"ל כדרב דימי דכי אתא רב דימי אמר אמרי במערבא חשיך עננ סגיאין מוהי נהור עננ זעירן מוהי עד כאן דרשו חשכת לשון חשך על העננים שהם סימן למים מרובין ודרשו גם כן חכשרת והחי"ת מתחלפת בה"א לשון הכשרת שהמים נכשרין ומתמתקין:

**יג**

**מנגה** נגדו וכו' שוחר טוב מנגה נגדו עביו עברו כשהרוח מנשבת השמש מזריח. עביו עברו רבי יודן בשם רבי אבא כשבא הב"ה לעשות מלחמה עם המצריים בים באו מלאכי השרת לסייעו אלו טוענים חרבות של אש ואלו טוענים קשתות של אש ואלו טוענ' רמחים של אש אמר לה הב"ה איני צריך לכם עביו עברו עד כאן במכילתא בשעה שאמר הק"בה לישראל התייצבו וראו את ישועת' אמרו לו משה רבינו אימתי אמר להם למחר אמרו לו אין בנו (נס) [כח] לסבול נתפלל משה באותה [שעה] והראה להם הב"ה טורטיאות של מלאכי השרת עומדי' לפניהם וכ"הא מנגה נגדו עביו עברו כנגד טורטיאות שלהן ברד כנגד בלסטראות שלהן. גחלי אש כעד תרמצה שלהן. אש כנגד נפט שלהן. ועליון יתן קולו כנגד צחצוח הזיין שלהן. וישלח חציו ויפצם וברקים רב ויהומם כנגד צווחות שלהן. ד"א וישלח חציו ויפיצם שהיה חצים מפזרן וברקים מכנסם. ויהמם הממם ערבבם נטל סגניות שלהן ולא היו יודעין מה היו עושין. ד"א אין הממם אלא מגפה שנא' והמם מהומה גדולה וגו' עד כאן וראוי לדקדק מאי קס"ד למלאכי השרת לבא לסייעו וכי סיוע הוא צריך זאת ועוד כי המלאכים ירימו יד כי אם ברצון האלהי המגיע אותה אם כן כיון שהתנועעו לבא הנה רצון אלהי בהם שיבואו ואם כן אחר כך היאך דוחה אותם ויקשה ג"כ שהמאמרים של שוחר טוב ושל מכילתא סתרי אהדדי. ונראה ששניהם מתרצים זה את זה כי ה"בה רצה שיבואו המלאכים בגחלי אש וכיוצא כדי להראות את ישראל שיתייצבו ויראו את ישועת ה' אשר יעשה להם אשר

יעשה במצרים ולכך נתעוררו לבא ברצון השי"י כ"מש במכילת' אלא שהמלאכי השרת היו קרובים אליו יתברך וטעו בחשבם שבאו לסייעו ושלכך התעוררו מאתו יתבר' לזה אמר בשוחר טוב באו מלאכי השרת לסייעו אלו טורטיאות כו' ואמ' להם הב"ה אני אני הוא שעוררתי אתכם לבא בקשתות וחניתות וחרבות אש כדי שיראו אתכם ישראל ויהיה לבם נכון שרבים אשר אתם מאשר אצל המצרים אבל במה שחשבתם שלעזרתי באתם טעיתם זהו שאמר אמר להם הק"בה איני צריך לכם עברו מן הכא דקדק שלא אמר להם שילכו למקומם אבל אמר להם עברו מן הכא לבד רוצה לומר מאצלו יתב' שאין לו צורך בהם לעזרו אבל מפני שילכו ויעמדו נגד ישראל כדי שישמחו בעזרתם ז"ש עברו מן הכא דיקא מיד עביו עברו ועביו קורא למלאכי השרת שהם העומדים ראשונה במלכות והם היותר עבים שבמלאכים. ובזה יובן מנגה נגדו שמרוב הבהירות והנוגה אשר נגדו יתבר' נתחייב שעביו והם המלאכים שבאו בברד וגחלי אש עברו והלכו מן הכא להתראות לעיני בני ישראל. ואם כן צדקו יחדיו השני המאמרים של שוחר טוב ושל מכילתא ובשוחר טוב דרשו דרשתם זו של פסוק תילים שאו' שם עביו עברו. אמנם כאן ספר שהק"בה לא נצרך למלאכים כי מנוגה נגדו בערו גחלי אש ואינו צריך לגחלי אש אשר עם המלאכים. נמצאו השני כתובים צודקים יחדיו האחד בתילים מדבר על מלאכי השרת הם עביו כנז' שעברו מלפניו יתברך כאמור וכאן בנביא דבר בגחלי אש אשר השפיעו מכוחו ית' ומנגה נגדו בערו גחלי אש ורש"י מנגה נגדו שלא תאמר בחשך הוא שרוי אלא הכונה לפנים מן המחיצה ומאותו גובה אשר לפניו בערו גחלי אש שנשתלחו חצים על מצרים עד כאן וה"רדק ז"ל מנוגה שהוא נגדו אל אוהביו בערו גחלי אש לאויביו כלומר אשו מאיר לאוהביו ובוער בשונאיו עד כאן. **ולע"דן** כוונת אומרו מנוגה נגדו כי אורח צדיקים כאור נוגה הולך ואור לז"א שבהתייצב נגדו ית' מעשה הצדיקים יחייב בזכותם להבעיר גחלי אש ברשעים בקנאת ה' צבאות ז"ש מנגה נגדו בערו גחלי אש באויבים ובמצריים:

**יד**

**ירעם** מן שמים ה' וכו' תנחומא ירעם מן השמים ה' ועליון יתן קולו ברד וגחלי אש ולמה באש אלא כל המעלה עצמו סופו לידון באש וכה"א היא העולה על מוקדה דור המבול על שאמרו מה שדי כי נעבדנו לפיכך נידונו באש דכתיב אם לא נכחד קימנו ויתרם אכלה אש וכן הסדומיים וה' המטיר על סדום פרעה אמר מי ה' אשר אשמע בקולו לפיכך ברד וגחלי אש סנחריב אמר אני עליתי מרום הרים לפיכך ותחת כבודו יקד יקוד כיקוד אש וכן נבוכדנצ' עילה את עצמו ואמר אעלה על במותי עב אדמה וכו'

וכן אמר לחנניה מאן הוא אלה די ישזיבכון מן ידי ביתו שרפתי עמו הגליתי ולא עמד עלי בביתו ובביתי הוא יכול לי מה עשה השליכן לתוך כבשן האש מה עשה הק"בה רמז לכבשן האש ונעשה פלטיא מי שהיה ראוי לישרף לא נשרף ומי שלא היה ראוי להשרף נשרף ויצא האש ושרף חצי האומות ואף נבוכדנצר נשרף באש ונעשה אימת שרוף עליו ולמה לא נשרף כולו אלא אמר הק"בה הניחו אותו רשע חציו שידע על מי גידף ואף מלכות הרביע' אותה שעלתה את עצמה שנא' אם תגביה כנשר נדונית באש שנאמר חזי הוית עד די קטילת חיותא והובר גשמה ויהיבת ליקידת אשא. וכן הוא אומר ויהפכו נחליה לזפת אמר ה"בה והיה בית יעקב אש ולא יהיה שריד לבית עשו כי ה' דבר היכן דבר על ידי משה היא העולה על מוקדה וססרא שחרף כתיב בו והוא לחץ את ישראל בחזקה בחירופין ובגידופין לפיכך נדון באש שנא' מן השמי' נלחמו ממסילותם וישראל על שעשו עצמם נבזים ושפלים מתנחמים באש שנא' ואני אהיה לה נאם ה' חומת אש סביב ולכבוד אהיה בתוכה ע"כל **ולע"דן** לדקדק ראשונה ששואל ולמה באש אלא כל המעלה וכו' היכא רמיז בקרא המעלה ומתגאה ובמי מדבר פסוק זה אם במצריים כבר מזכיר אותם אחר כך שאומר פרעה אמר וכו'. ועוד דור המבול לא נחתם גזר דינם אלא על הגזל ועל שהשחיתו דרכם על הארץ חטאו ברותחים ונדונו ברותחים. ועוד קשה סיסרא למה לא מנאו בסידרן של מלכים ולמה מזכיר אותו באחרונה. ונראה הדיוק למה כתב כאן ירעם מן שמים ושם בתילים אמ' וירעם בשמי' ה' לכך דרשו שהמתגאים והם שהמשילם בשמים כמו שדרשו חז"ל לא בשמים היא לא בגוותנים היא התורה ז"ש כאן ירעם לשון תרועם בשבט ברזל מן סיבת שעשו עצמם גאים בשמים ז"ש מן שמים ואם נרצה לפרש שהדרשה הזא' תדרש גם כן בפסוק תילים וירעם בשמים ה' נאמר כי יכריחו הדרשה הזאת כי וירעם בשמים ה' ועליון יתן קולו הוא כפל הענין במלות שונות אשר הוא מוכרח לפרש וירעם בשמים ה' הסיבה בעבור שעשו עצמן שמים וב"ת בשמים ב"ת בעבור ועליון וכו' ודבר הכתוב הזה על אויבי דוד שכולם גאים כמ"ש טמנו גאים פח לי הן על ישראל הן על האומות שהיו אז או על כלל אויבי ישר' כי דברי דוד תמיד מדבר בעדו ובעד כל קהל ישראל ושואל למה באש ומשיב אלא כל המעלה עצמו סופו לידון באש לפי שהאש יסודו למעלה מארבע' היסודות לכן ראוי ליפרע מן הגאה וגאון ע"י הגבוה שבכל היסודות שהוא האש. ואסמכוה איתור היא העולה כי די שיאמ' זאת תורת העולה על מוקדה אמר היא העולה שהעול' ומתגאה דינו להיות על מוקדה באש נשפט דור המבול אעפ"י שלא נחתם גזר דינם אלא על הגזל הנה גם כן נתגלגל עליהם עון הגאוה לידון אותם באש דסבר שהרבה עליהם אש גם בן לגותנים

או מים חמין ביותר מרותחים מסלדין היו וזהו ויתר' אכלה אש ר"ל אותם שהיו יתרם ביתר שאת ויתר עוז גאוה ויתר' אכלה אש אש ממש או מים מסלדים ביותר דאי משו' חטאו ברותתין די היה שיהיו המי' חימין אבל לא מסלדים שגופם נכוה בהם כאש והיה אם כן זה לסיבת הגאוה ז"ש ויתרם אכלה אש. וכן הסדומיים גאון שבעת לחם שמגאוה שהיתה שבע' לחם נתגאו שלא להחזיק ביד עני ואביון ולכך ירדה אש ה' מן השמים עליהם סנחריב אמר אני עליתי מרו' הרים כו' לפיכך ותחת כבודו יקד יקוד כיקוד אש רוצה לו' שהבנת הכתוב לפי זה המדרש ותחת כבודו שנתכבד ונתגאה לאמר אני עליתי כו' תחת זה ראוי ליענש באש יקד כיקוד אש כי זה עונש' של הנותנים ולא כמו שפירשו בגמרא ותחת כבודו על מלבושיו דוק ותשכח כי באש ה' נשפט לכל הגותני' להיותו גבוה מכל שאר היסודות כאמור ואמר אף מלכות הרביעית וכו' שעלתה את עצמה לפי שהכתוב אומר שהק"בה הגביה אותה וכמו שאחז"ל בסולם שהראה הק"בה ליעקב מלאכי ושרי האומות עולים ויורדים בו הראה לו האומות עולים כך (חזקים) [חוזרים] יורדים ומלכות הרביעית עולה ואינה יורדת ונתיירא אמר לו ה"בה אל תירא כנז' במדרש שם ל"זא המאמ' לשון ואף מלכות הרביעית כלומר אף מלכות הרביעית שיראה בעיניך שהעלוה מן השמים אבל היא לא עלתה את עצמה אין הדבר כן אלא נתגאית גם היא וז"ש שעלתה שנאמר אם תגביה בנשר ודייק לישנא דקרא דלא כתיב אם תגבה מדקאמר תגביה משמע שהוא הגביה את עצמה שעלתה ונתגאית וז"ש תגביה כנשר וכן לשון שים קנך שלא אמר ואם בין כוכבים קינך או הושם שים הוא כמו תשים קנך ז"ש אף חיה הרביעית שעלתה את עצמה וכו' שנאמר אם תגביה וכו' נדונית באש שנאמר חזי הוית וכו' וכן הוא אומר ונהפכו נחליה לזפת דבחיה הרביעית מיירי. והביא ססרא אחרי מלכות רביעית לפי שבססרא לא מצאנו בפירוש שנתגאה וכן לא נמצא בפירוש שנדון באש אלא ממה שמצינו שאמ' והוא לחץ את ישראל בחזקה דריש בחירופין ובגדופין והמחרף ומגדף בגובה לבבו הוא עושה והאש למדו ממלחמת הכוכבים שהלהיבו באש ולזה ירד סיסרא אל נחל קישון להתקרר מחום האש ולפי שאין ענין סיסרא ברור הניחו באחרונה. וה"רדק ז"ל ירעם מן רעם ויהמם כמו בתילים כתיב וקרי ויהם ואין ביניהם אלא הכינוי עד כאן ומהרי"א ז"ל בתילים פירש וירעם בשמים ה' והרעם הזה לא היה כשאר רעמי' אבל השי"ת עשה שיהיה יותר עליון קולו של רעם זה על שאר הרעמים ואפשר שהיה זה בפועל ואינו דרך משל וכמו שנזכר בשמואל וירעם ה' בקול גדול על פלשתים ויהמם עד כאן. **ולע"דן** ירעם מן שמים ה' ובתילים וירעם בשמי' שינוי ו"או יתירה ושינוי מן שמים ובתילי' בשמים ונראה כי הק"בה פוקד על צבא המרום במרום

על השר הפקיד על האומה וע"י פקידת השר שלהם יפלו מלכי האדמה באדמה והנה שם בתילים דבר על פקידת השר תחילה וז"ש וירעם בשמים רוצה לומר להורות ששם בשמים ירעם ה' כל שרי אויבי דוד וכאן דבר בלשון עתיד ירעם מן שמים ה' שעתיד הוא שירעם אל התחתוני' אחר שהרעם על העליונים כ"מש שם בתילים וירעם בלשון עבר וכאן אמר בלשון עתיד ויסייע לפירושי הכתוב שאחר זה ששם נאמר ויהם קרי וכתיב ויהמם לרמוז ויהם אל השר וע"י זה ויהמם אל התחתונים והקרי וכתיב מורה שכן נתנו מאתו יתבר' כאן ובתילים כמה דברים ששינה בהם שאילו היו דרך הגהה חלילה כמו שפירש מהריי"א ז"ל אם כן היאך דוד כתב כאן שניהם קרי ויהם וכתיב ויהמם ושם בתילים לא קרינן אלא ויהומם הקרי והכתיב שוים אין זה אלא סודות ה' ליריאיו לא הגהות שיגיה דוד חלילה:

**טו**

**וישלח** חצי' וכו' כבר זכרתי דברי המכילתא זה לשונה ד"א וישלח חציו ויהמם נמצא חצים מפזרן וברקים מכניסן ע"כ נמצא שהחצים מפזרם תחילה שפיזור לרשעים הנאה להם והנא' לעול' ואחר שנחלשו בפיזור חוזר ומכניסן כדי להביא עליהם המהומה יחדיו ובזה אבין אומ' ויהמם וקרינן ויהם שה"בה מכניסן ע"י הברק שיהיו יחדיו כאיש אחד ויהם ולפי האמת הם מרובים לכך כתב ויהמם. והר"לבג ז"ל וישלח חצים ויפיצם הם האשים הבוערים שירדו בחוזק מהענן לא"מש בלעז והם גם כן מתחדשים מגוף הברק ולז"א ברק ויהם עד כאן. **ולע"דן** לדקדק כאן כתיב חצים ושם בתילים חציו וכאן כתיב ברק ושם ברקים רב ויהמם. ונראה כי מצינו באברהם אבינו ע"ה שהחצים שהיו זורקים אליו וחרבם תבא בלבם וכמו שהרחבתי בכלי חמדה לז"א כאן דוד וישלח חצים ר"ל החצים שלהם עצמם יבואו בלבם וחרבם. או חצים של דוד ואנשיו ושם בתילים אמר שהקב"ה ישלח חציו ממש חצים רוחניים ויפיצם ובאר כאן שבברק אחד ויהמם בי לא קצרה יד ה' להמם ולאבדם בברק אחד שמה שהזכיר בתילים וברקים רב ויהמם הוא לחזק לב ישראל הרואים איך ה"בה אינו מצמצם להרגם בברק אחד כי אם וברקים רב שאין עניות במקום עשירות לאהב' יש' שולח ברקי' רב וחציו ית' ג"כ ויהומם עם היותו יכול להרגם בחצים שלהם או בחצים של דוד וכן בברק א' כמ"ש כאן חצים ברקים:

**טז**

**ויראו** אפיקי ים וכו' בשוחר טוב את מוצא כשאמר הק"בה למשה הרם את מטך נבקעו כל מימות שבעול' אפי' המים שבכדים ושבלגינות ושבגיגית ובשצלוחיות ושבבזיכין הוי ויראו אפיקי מים. ויגלו מוסדות תבל אלו שבים אמר רבי יודן ראוך מים יחילו אלו

המים התחתונים ראוך מים אלו המים העליונים מגערתך ה' אמר ר' חנינא לא מגערתך ממש אלא מנשמת רוח אפך שנאמר נשפת.

**ול"עדן** לדקדק מנא ליה הא ועוד רבי יודן מאי בעי הכא שהוא דורש דרשתו שם בפסוק ראוך מים אלהים ראוך מים יחילו ואין לו כאן שייכות. ועוד רבי חנינא דקאמר מגערתך ה' אמר רבי חנינא לא מגערתך ממש אלא מנשמת רוח אפך והכתוב אומ' מגערתך ה' ואם כן איך אומר רבי חנינא לא מגערתך וכו'. ונראה כי הכרח המאמר הזה הוא שכאן נאמר ים ובתילים נאמר מים הכריחו שאלו ואלו דברי אלהים חיים שכל מימות שבעולם נבקעו והיינו דקאמר בתילים מים וכאן הזכיר ים הוא הפרטי אל קריעת ים סוף. וצריך לדעת טעם למה נבקעו כל מימות שבעולם ללא צורך. והיינו יכולים לומר שהב"ה רצה לפרסם נפלאות ים סוף בכל העולם שידעוהו מהבקע שאר מימות שבעולם. עוד אפשר לומר שזכר עשה לנפלאותיו להבקע כל מימות שבעולם כדי שיקבלו כל מימות שבעול' התפעלות הקריעה כדי שיהיו נכנעי' לכל צדיק וחסיד אל הצלתו וכי יעבור בים ההשגחה האלהית עמו ולזה בתילים שסדר המזמור ההוא על כל מתבודד אמר ויראו אפיקי מים וכאן דבר על הפרטי אפיקי ים ממעשה מצרים. אבל אפשר עוד טעם אחר שלמה נבקעו כל המים שבעולם כדי שישובו אחר כך על כל מצרים ויהיה הנם והפלא כפול ומכופל וכמו שאזכיר בסמוך בפסוק ישלח ממרום יקחני בס"ד ונבין זה ממה שנזכר בשמות רבה פרשת כ"ב וישב המים לא נאמר אלא וישובו המים מכאן שכל מימות חזרו על המצריים לא נאמר אלא על מצרים מכאן שנטל הק"בה שר שלהם תחילה ואחר כך ירדו כולם אחריו לכך נאמר וישובו המים על מצרים ואחר כך על רכבו ועל פרשיו ע"כל שמתוך זה המאמר נוכל להבין ששבו גם משאר ימים על מצרים דא"לכ מאי קמ"ל וישובו המים האם יתכן שיהיו קרועים לעולם ובסמוך בפסוק ישלח ממרום ארחיב בזה ו"מש המאמר ויגלו מוסדות תבל אלו שבים פירושו שרמז ג"כ על המים שבים שנבקעו וע"י כן נגלו מוסדות תבל או אפשר שאמר אלו שבים לפי שיש מוסדות תבל בתוך הים לז"א אלו שבים רוצה לו' במוסדות תבל אשר בים דבר הכתוב כאומרו ויגלו מוסדות תבל וז"ש אלו שבים על המוסדות והנכון לפי שאמר ויראו אפיקי מים ופירשוהו על מימות שבעולם לז"א כי מאי דמסיק קרא ויגלו מוסדות תבל אלו שבים ולא שבמים שבמים הנם הנזכרים שנבקעו כל מימות שבעולם אין שם יסודות תבל ואם כן מוסדות על אלו שבים קאמר שהיה חלק מהמים הנזכרים שע"י התבקע הים נגלו מוסדות תבל כפי הפירושים הנזכרים. אמנם רבי יודן מפרש בפסוק פי' זולת הנז' ומדקדק אומרו ויראו אפיקי מים ולא אפיקי ים שכוונתו לפרש

ויראו אפיקי מים על המים העליונים ויגלו מוסדות תבל אלו מים תחתונים שנבקעו ויגלו מוסדות תבל ע"י בקיעתם ולזה מביא רבי יודן פסוק ראוך מים אלהים ראוך מים יחילו כי ראוך מים יחילו אלו המים התחתונים ויתור ראוך מים שבראש הפסוק אלו מים העליונים שכיוצא בזה נפרש הפסוק זה של ויראו אפיקי מים ויגלו מוסדות תבל חד במים עליונים וחד בתחתונים והוקשה לבעל המאמר כפל מגערתך ה' מנשמת רוח אפך ופירש במה שאמר ר' חנינא לא מגערתך ממש אלא מנשמת רוח אפך שהכוונה לפי שהיו כאן שתי פעולות האחת לגעור בים סוף להחריבו והשנית להחזירו להציפו על האויבים ז"ש מגערתך ליבשו ומ"ש המאמר לא מגערתך וכו' רוצה לו' כדי לברר לך שהפעולה השנית של כסמו ים שלא נעשית בגערתך לכך הוסיף לומר מנשמת רוח אפך לומר שלא מגערתך כסמו ים אלא מנשמת רוח אפך שנאמר נשפת ברוחך כסמו ים ואפשר לו' שהוא מקושר עם דברי רבי יודן דבשלמא לת"ק ניחא קרא מגערתך על בקיעת ים סוף ומנשמת רוח אפך אלו שאר מימות שבעולם שנבקעו מנשמת רוח אפך אבל לפי' רבי יודן שפי' אפיקי ים על מים העליונים ויגלו על מים תחתוני' דהא בהא תליא אלו מים זכרי' ואלו מים נקבו' וא"כ כפל מגערתך ומנשמ' רוח אפ' ל"ל לז"א מגערתך ה' לא מגערתך כו' כדפרישי' שהגער' למציאו' היבשה וחורב המים הית' ומנשמת רוח אפך לנשפת ברוחך שלא מגערתך נעש' כן אלא מנשמ' רוח אפך כמו שנ' נשפ' ברוחך כסמו ים ובזה מובן ג"כ השינוי הב' שכאן כתיב יגלו ובתילים ויגלו בו"או והטעם ששם שכתב אפיקי מים לכלול אפי' המים שבכלים הוצרך לומר ויגלו בוא"ו לפי שהוא ענין תוספת שמוסיף על ענין ראשון שהרי אין בכלל ויראו אפיקי מים גלוי מוסדות תבל כפי הפירושים שזכרנו לכך אמר ויראו מוסדות תבל אלו שבים אמנם כאן שכתב ויראו אפיקי ים אמר יגלו מוסדות תבל דהא בהא תליא כיון שנראו אפיקי ים שם מיד נגלו מוסדות תבל ובזה מובן אומרו גם כן שינוי שלישי שכאן אמר בגערת ה' ושם נאמר מגערתך במ"ם ולנוכח והכוונה שכאן אמר בגערת ה' רוצה לומר בגערת ה' אשר גער בים סוף ויחרב כדכתיב ויגער בים סוף ויחרב לזה תלה יגלו מוסדות תבל גלוים תלו בגערת ה' אשר גער להראות אפיקי ים חייב יגלו מוסדות תבל. אמנם שם בתילים שדבר בכלל אפיקי מים הכולל כל מימות שבעולם לא נכלל שם גלוי מוסדות תבל כי לכך הוצרך לומר ויגלו בו"או התוספת כאמור ולכך הוצרך גם כן לומר מגערתך כאילו אמר גער גערה לזה הענין זולת גערתו אשר לאפיקי מים כי הם שני ענינים מים לחוד ומוסדות תבל לחוד ובמקומות מתחלפים לא כן כאן כי אפיקי ים עם מוסדות תבל תלה הכל בגערה א' ואמ' לשון בגערתך ה' אמנם בנשמת אפו לא שינה אבל אמר מנשמת אפו. או

אפשר לתרץ זה השינוי עם המאמר הזה והוא שאומר בגערת ה' מנשמת אפו חזר לפרש השתי חלוקות הנזכר בפסוק כנגד מ"ש ויראו אפיקי ים אמר שנעשה זה בגערת ה' ממש כדכתיב ויגער בים סוף ויחרב וכנגד מ"ש יגלו מוסדות תבל הנמשך מהראות אפיקי ים אמר מנשמת אפו אשר נעשה בגערה אשר להראות אפיקי ים מאותו נשמת אפו עצמה נמשך יגלו מוסדות תבל אמנם שם בתילים שדבר על אפיקי מים שהיא תולדה הנמשכ' מהגערה של יבישת אפיקי מים שיגרום גם כן בכל כלל המים שבעולם להבקעם לז"א שם ויראו אפיקי מים וכו' וזה היה נמשך מגערתך ה' אשר גערת בים סוף ויחרב מאותו הגערה נמשך שנראו אפיקי מים אפיקי ים שאת' גערת בים סוף ומאותה גערה נראה גם כן כל אפיקי מים כל מימות שבעולם ויגלו מוסדות תבל מנשמת רוח אפך והוא דקדוק נכון. ולזה גם כן בא השינוי כי כאן דבר שלא לנוכח לפי שדבר בעת הפרטי' על קריעת ים סוף ובענין הפרטי ההוא וידוע כי בעת ההיא העם לא האמינו בה' ובמשה עבדו עד הבקע הים וכמ"ש ויושע ה' ביום ההוא את ישראל וכו' ויאמינו בה' וכו' כי עד תום הישועה ביום ההוא בסוף היום האמינו כשיצאו מהים וניצולו מיד מצרים ולזה דבר כאן שלא לנוכח בגערת ה' מנשמת אפו אמנם שם שדבר על התפשטות הנס בכל פינות העולם להבקע כל שאר מימות ואפי' המים שבבזיכים הוא פלא בצד מה יותר גדול מקריעת ים סוף כי ים סוף יוכלו לטעות בדבר קרוב אל הטבע מצד הרוח קדים עזה כל הלילה כמו שטעה פרעה ואמר אויב ארדוף אשיג אחלק שלל תמלאמו נפשי וכו' קודם שיפשר הקפאון הזה החזק שטעה היותו טבעי ולא ידע כי מהי הוא אמנם בהבקע המי' שבכלי' ושבמקומות החמים הנה הוא נפלאו' אל תמים דעים מורי' באצבע כי אצבע אלהים המה לז"א שם מגערתך ה' מנשמת רוח אפך כל הכתוב לנוכח לומר שאעפ"י שהשי"ת נעלם מצד עצמו וראוי לדבר אליו שלא לנוכת מזאת הבחינה הנה נמצא הוא מצד פעולתו מושג מחסדיו ונפלאותיו מודע מדרכיו כאילו ראינוהו לנוכח עינינו ועפעפנו יושירוך נגדנו ז"ש מגערתך ה' מנשמת רוח אפך לנוכח ולפי סיפור דוד עניני המופתים אשר נעשו אל כלל עדת ישראל הוא ליקח מהם מופת אל הפרטי שלו לומר שנעשו אליו מעין קריעת ים סוף ע"ד מה שדרשו חז"ל קשים מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף כך דימה שקשי' רודפיו של דוד ע"ה כקריעת ים סוף ורש"י ז"ל אפיקי ים המים הנגרים בכח נקראים אפיקים על שמם עד כאן ו"הרדק ז"ל יגלו מוסדות תבל שנבקע התהום כשנבקע ים סוף ונבקעו כל מימות שבעולם מנשמת מכח נשיבת רוח אפו עד כאן וה"רלבג אפיקי ים הם מעמקי ים יגלו מוסדות הם המקומות השפלי' שאצל מרכז הארץ כאילו אמר שהדברים הנסתרים שלא חשב איש שיתחדשו נתחדשו כאילו

הפעולות הנפלאות השופעות מהש"י והמשל כי לא חשב איש שיתחדשו שהרע לשאול ולבניו בהר הגלבוע אשר נגלה בו זה שרצה הב"ה לתת הממלכה לדוד שאם נשאר יהונתן לא היה דוד חולק עמו על שום דבר ולזה סבב הש"י יחד וגם ענין איש בושת שלא עלה על לב אדם להיות מריב' בינו ובין אבנ' ושיקומו אנשים רעים ויהרגוהו ע"כ אם כן הפ' הזה הוא משל ומליצה אל הענינים האלה שהיו נסתרים ונגלו:

**יז**

**ישלח** ממרום יקחני וכו' בשוחר טוב ישלח ממרום יקחני שרבי יוחנן אמר כיון שעלה אחרון שבישראל מן הים ירד אחרן של מצריים אל הים אמר רבי יוחנן מה היו עושים התשושי' והפודגרין שבהם כביכול ה"בה נותן ידו ושולה אותם שנאמר ישלח ממרו' יקחני ימשני ממים רבים אמר ריש לקיש על אלו ועל אלו הפך הים מה עשה ה"בה היתה ימינו אחת מצלת לישראל וימינו אחת משקעת למצרי' שנא' ימינך ה' נאדרי בכח ימינך ה' תרעץ אויב ע"כל. **ולע"דן** לדקדק במאי קמיפלגי רבי יוחנן וריש לקיש ועוד למה באו דברי רבי יוחנן בשני מאמרים ולא די במאמר אחד אמר רבי יוחנן כיון כו' ירד אחרון של מצרים אל הים והתשושין והפודגרים מה היו עושים כביכול ה"בה נותן ידו ושולה אותם וכו'. ונראה דבין לרבי יוחנן ובין לריש לקיש קשיא להו בפסוק ישלח ממרום יקחני ימשני וכו' שהוא כפול די שיאמר ישלח ממרום יקחני או ישלח ממרום ימשני ממים רבים לזה הקדים סברת רבי יוחנן כיון שעלה אחרון שבישראל מן הים ירד אחרון של מצרים אל הים שבזה מובן אומרו ישלח ממרום יקחני מן הים ולזה אמר לשון שליחות בזה הענין שקל הוא להעשות שיצא אחרון שבישראל קודם שיצא אחרון דמצרים. והוקשה לו הכפל כי לפי זה די שיאמר ישלח ממרום יקחני אומרו ימשני ממים רבים מיותר לז"א אמר ר' יוחנן כמשיב על הקושי של היתור א"ר יוחנן מה היו עושין התשו' והפודגרין שבהם כביבול הב"ה נותן ידו ושולה אותם מן המים שנא' ישלח ממרום יקחני ימשני וכו' שהכוונה לומר ממה שנאמר יקחני ימשני על כורחין שני חלוקות היו כאן האחת שעלו והשנית ימשני הם התשושין שנטבעו במים והב"ה נתן להם ידו וזהו לשון ימשני דלא שייך אלא במי שנטבעו במים ע"ד כי מן המים משיתיהו. ולרבי יוחנן דייק קרא טפי כאמור אלא קשה לדבריו מן הענין עוד מעט קט עד שיצאו גם התשושין ובעלי הפודגרא ועוד כי התשושין ובעלי פודגרא מתי מספר ואין להזכירם בפרטות לז"א ריש לקיש על אלו ועל אלו הפך הים רוצה לו' על אלו המצריים ועל אלו על כל ישראל יחדיו אפי' הבריאים שבהם לא יצאו אלא כי על אלו ועל אלו הפך הים ובזה ניחא אומרו ימשני ממים רבים ולריש לקיש אומר ישלח ממרום יקחני הכי קאמר

שהקב"ה עשה באופן שהים יהיה ננעל עליה' שלא נשאר אפי' א' וז"ש ישלח ממרו' יקחני רוצה לומר יקחני שלא אצא מן הים והתכלית להפליא לעשות שימשני ממים רבים מתוך המים ממש ויש הוכחה לזה שישלח ממרום יקחני לשלא אצא מן הים קאמר ממה שאמרו בשמות רבה בפסוק כ"ב ורבי שמעון בן לקיש אמר על אלו ועל אלו ננעל הים מארבע רוחותיו אמר משה לפני ה"בה מה יעשו ישר' אמר לו ראה אתה למה שאני עושה להם נס באותה שעה שלח הק"בה את ידו והעלן מן הים שנאמר שלח ממרום יקחני ימשני ממים רבים עכ"ל הרי שכאן נזכר במאמר זה שננעל הים מארבע רוחותיו כדי שלא יצא שום נברא. וזהו ישלח ממרום יקחני כדי לעשות לי נס אחר כך ימשני ממים רבים. עלה בידינו מהמאמר הזה שני פירושים בפסוק יקחני לרבי יוחנן שניהם להצלה ישלח ממרום יקחני על רוב ישראל שיצאו שעלה אחרון שבישראל מן הים וירד אחרון של מצרים אל הים ועליהם אמר ישלח ממרו' יקחני שיצאו מהר ולא נטבעו ומתי מספר תשושין ואנשי פודגארא הם הם שהציף עליהם הים ועליהם אמר ימשני ממים רבים ולריש לקיש ישלח ממרום יקחני לשלא אצא מן הים ואחר כך כשבאו המים על אלו ועל אלו אז ימשני ממים רבים ו"מש ממים רבים היינו שבאו גם כן מים מרובים משאר הימים שנבקעו כל מימות שבעולם וחזרו עליהם כמ"ש וישובו המים כולם וזהו שאמר ממים רבים מימים שנבקעו וכמו שהוכחתי לעיל מפסוק וישובו המים מדלא כתיב וישב המים כנזכר בפ' ויראו אפיקי ים וזהו ממים רבים. והרד"ק ז"ל ימשני ממים רבים דרך משל שהצילהו מצרות רבות והוא מגזרת כי מן המים משיתיהו עניין המשכה והוצאה עד כאן ובתילים הרחיב הר"דק ז"ל בכפל שני הכתובים ויראו אפיקי ים וכו' ישלח ממרום וכו' על שני מיני הצלות מהאויבים מהם יבשו ויחרגו ואותם המשיל אל הים ואפיקיו שנחרבו ויבשו מגערת ה' ומנשמת רוח אפו יכלו ועל מין שני כמו סלע המחלוקת שנושעו יחדיו דוד ושאול כ"מש הנותן תשועה למלכים לשני מלכים יחד דוד ושאול אליהם המשיל במי שנפל במים רבים והמשוהו משם שהמים הוא משל אל האויבים לא יבושו וכו' לא נזוק בהם ולא נטבע וז"ש ישלח ממרום יקחני ימשני ממים רבים משל אל האויבים אשר כהמות ימים יהמיון. ומהרי"א אמר שהשי"ת ממרום ומן השמים שלח גחלי אש וברקים על האויבי' וממרו' שלח ידיו ויוצאני מן המצר הוא מה שהמשיל אל מים רבים. או יאמר ממרום על המקומות הרמים שהיה דוד נשגב בהם שן סלע ומצודה ולא היה יכול לצאת מאותו המקום מרום מפחד אויביו הנה ה"בה שלח ולקחני מאותו המרום ז"ש ישלח ממרום יקחני עד כאן ומהרי"א כתב שכנגד הששה עונשים הנז' בפסו' הקודמים באו אלו הפסוקים כנגד ותגעש ותרעש וכו' אמר ישלח

ממרום יקחני שלא יבולע בה וכנגד עונש מיסוד המים מריבוי הגשמי אמר ימשני ממים רבים וכנגד העונש השלישי שהזכיר מיסוד האש עליו אמר מאויבי עז שהוא מאש שאול והמשנאים רמז לעבדיו שהיו רודפים לדוד.

**ולע**"**דן** נכון מה שכתבתי למעלה שלמדתי כן מיסוד דברי חז"ל ואפשר עוד שאמר ישלח ממרום על מה שאמר הפסו' ומלאך בא אל שאול שאחז"ל מלאך ממש היה וזהו שאמר כאן ישלח ממרום יקחני שממרום שלח מלאך ושליח להצילני:

**יח**

**יצילני** מאויבי עז וכו' פסיקתא יצילני מאויבי עז אמר רבי יוחנן זה פרעה אמר אויב ומשנאי כי אמצו ממני אלו המצריים יקדמוני ביום אידי זה עמלק ומכלן ויהי ה' למשען לי ויוציאני למרחב שנתן לי את התורה יחלצני כי חפץ בי פזמא דידיה סלקא למיתן לו אורייתא אימתי בחדש השלישי עכ"ל.

**ולע**"**דן** לדקדק במאמר מאי קשיא להו עד שדרשו זה פרעה אלו המצרים. ויקדמוני ביום אידי על עמלק. ועוד קשה אומרו ומכלן ויהי ה' למשען לי כי מדחקו לפרש ויהי ה' למשען לי דקאי אכלן ומכולן ויהי ה' למשען לי די לו דקאי איקדמוני ביו' אידי שהרי כבר אמר על פרעה ומצרי' יצילני מאויבי עז וכו' ועוד ויוציאני למרחב שנתן לי את התורה מנא ליה וכן יחלצני כי חפץ בי פזמא דידיה וכו' בחדש השלישי מה היא ההבנה ומהיכא יליף לה.

**ונראה** שהוקשה להם בפסו' דפתח באויב בלשון יחיד וסיים משונאי בלשון רבים. עוד הוקשה לו לשון יקדמוני דהי"לל ישאו עלי ביום אידי מהו לשון קדימה דקאמר גם ביום אידי קשה דמשמע שיש לו יום אד והם באים עליו באותו היום המקולקל להוסיף אד על אידו ואין הדבר כן אלא שהאויבים מביאים לו האיד אם כן יקדמני באיד הי"לל. ועוד הוקשה להם שלש ההצלות ויהי ה' למשען לי. ויוציאני למרחב. יחלצני כי חפץ בי. לעומת כל אלו הדקדוקים פירשו ואמ' יצילני מאויבי עז זה פרעה שנקרא אויב שנאמר אמר אויב והיה עז כי אמ' אויב ארדוף אשיג אחלק שלל תמלאימו נפשי אריק חרבי תורישמו ידי אם כן יצילני מאויבי עז זה פרע' ולז"א בו בלשון יחיד משנאי לשון רבים אלו המצריים אמנם מהו שאמר יקדמוני ביום אדי זה עמלק לפי שהוא ראשית גוים עמלק והוא נלחם בם ראשית לכל הגוים כי שמעו עמים ירגזון אחרי יציאת מצרים וקריעת ים סוף ועמלק קדם ובא כמו שדרשו חז"ל גבי אשר קרך בדרך לשון קרירות משל לאמבטי מלא' חמים שלא יכנס לתוכה שום נברא בא אחד וקפץ לתוכה אעפ"י שנשרף עכ"ז פטר מים לזולתו לדלג באמבטי עד כאן ובזה מובן שאומר יקדמוני ביום אידי זה

עמלק דבהכי דייק לשון יקדמוני כי הוא ראשית גוים אחרי יציאת מצרים וקריעת ים סוף והיינו דקאמר ביום אדי ביו' שהיו ישראל באים מרוע בחירתם כמו שדרשו חז"ל וילחם עם ישראל ברפידים שרפו ידיהם מן המצות ז"ש ביום אדי שלא קדמוני אלא ביום אידי שהיו ידי רפויים מן המצות אם כן זה עמל' בהכרח לשון יקדמוני ומלשון ביום אידי. ולזה הוצרך להיות ה' למשען לי בזכות ויוציאני למרחב שהיא נתינת התור' כדמסיק ולהיות שישראל במצרים ערום ועריה מן המצות עד שהוכרחו לעשות דם פסח ודם מילה כדי לזכות לפי שעה והכל תלוי בזכות מה שעתידים לקבל תורה בסיני שאם לא כן לא היו יכולים לצאת ממצרים וכמ"ש בפסוק וזה לך האות וכו' בהוציאך את העם הזה ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה שזכות זה מסייעתן ליציאתן ממצרים לזה אמר המאמ' ומכלן ויהי ה' למשען לי לכלול גם יציאת מצרי' והצלתן מפרעה והמצריים ומכולן הצילני שהוציאני למרחב שנתן לי התורה כי זכות התורה גרם לכל ההצלות כולן גם ליצילני מאויבי עז ז"ש ומכולן ויהי ה' למשען לי ע"י שהוציאני מן המצר היותי בלי תורה אל המרחב שנתן לי התורה שההשתעבדות אל התורה הוא תכלית המרחב והחירות שאין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתורה ומצות. או קרא קבלת התור' הוצאה למרחב לפי שיצאו אל המדבר והמרחב ההוא מוכן לקבלת התורה. ואפש' עוד ב"מש בשוחר טוב ויוציאני למרחב שנתן לי התורה שנא' ארוכה מארץ מידה ורחבה מני ים עד כאן ומיתור יצילני כי חפץ בי הוכרחו לדרוש שהחפץ בי הוא בבחינת הזמן ההוא לשתנתן בו התורה שהוא בחדש השלישי שאז חפץ בי כמו שאמרו חז"ל משל לבן מלכים שנשבה והוציאוהו משם והוא חולה לא ילך לבית הלימוד עד התחזקו מחוליו כך ישראל עכב להם הב"ה נתינת התורה עד החדש השלישי שהוא יום הגון וזמן ראוי לנתינת התורה וזהו יצילני כי חפץ בי פזמא דידיה היא סלקא למיתן לי אורייתא אימתי בחדש השלישי שבזה נתיישבו כל היתורים. והפסוקים כמין חומר לדעת חז"ל ורש"י כי אמצו ממני כאשר אמצו ממני עד כאן. והר"דק ז"ל מאויבי עז בלשון יחיד על גלית או על ישבי בנוב ואפשר על שאול עד כאן. וכן מהרי"א על שאול ודקדק למה בא חילוף שכאן נאמר משנאי ובתילים הוסיף וא"ו ומשנאי ואמר שהטעם להוסיף ביאור שלא נאמר שאויבי עז משנאי שהם שמות נרדפים והכל סוג אחד מהאויבים לז"א שם ומשנאי בו"או התוספת להגדיל ולהורות שהם שני סוגים אויבי עז על שאול ומשנאי דואג ושאר עבדי שאול. **ולע"דן** שלא אמר כאן ומשנאי בו"או להורות על אויבי עז שאמר והוא על שאול שלא נעשה אויבי עז אלא משנאי כי אמצו ממני כדואג וחביריו ז"ש יצילני מאויבי עז משונאי כלו' שמשנאי ומסיבתם נעשה שאול אויבי עז והנה שונאי אלה אם

אמצו ונתחזקו ממני היו הדברים ששמתי נפשי בכפי זהו שאמר משונאי כי אמצו ממני ובסיבתי. ואפשר שחוזר גם לראש הפסוק והכי קאמר יצילני מאויבי שנעשה עז וכן גם כן משונאי כי אמצו והכל בין אויבי היותו עז ושנאי שאמצו הכל ממני אשר שמתי נפשי בכפי בעדם יגמלוני רעה תחת טובה ע"ד ואני בחלותם לבושי שק וכו' ודרך דרשה נאמר מאויבי עז זה י"צהר וע"י יצילני משונאי כי אם אמצו ונתחזקו עלי ממני היה הסיבה בחטאי שהם הם סיבה שיקומו עלי המשנאים שאילו לא היה לי עון אשר חטא מי יקי' לי מרעי' ומשנאי' אלא האויב העז יורד ומשטין עולה ומקטרג והיינו אומרו מאויבי לשון יחיד ועז שאין עז כמוהו:

**יט**

**יקדמוני** ביום אידי וכו' כבר נתבארה שיטת חז"ל בפסו' הקודם שמדבר על עמלק ולכך אמ' יקדמוני שהוא הקדי' לילחם בישראל כדכתיב ראשית גוים עמלק וכו' והיינו אומרו ביום אידי שלא בא אל ישראל אלא ביום אידם דהיינו ביום שהיו רפויים ידיה' מן המצות וזהו ביום אידי. והרד"ק ז"ל יקדמוני ביום אידי ת"י ביו' טלטולי אידי לשון נע ונד שביום שהייתי נע ונד היו אויבי מקדימין אותי ברעותיהן כמו שעשו הזיפים. וכן הר"לבג ביום אידי שהיה לי איד משאול והזיפים מוסיפים רעה על אידי וכן ביום אידי מאבשלו' הוסיף אחיתופל ויקדמני ברוע מועצותיו וזהו יקדמוני ביום אידי עד כאן. ומהריי"א יקדמוני ביום אידי כנגד העונש הרביעי הבא באמצעות הרוחות המבהילים וחזקים ובפסוק זה בא חילוף שכאן אמר יקדמני בלי וא"ו ושם יקדמוני מלא בו"או בלשון רבים והסיבה בזה שכאן רומז אל יסוד האויר שהוא אמצעי בעונש הזה למה שהי' כמו שזכר הפילוסוף הרוחות הם אויר מתנועע אבל בספר תילים אמר יקדמוני לרמוז לרוחות לפי שאין האויר במה שהוא אויר מפרק הרים ומשבר סלעים כי אם מפאת הרכבותיו אשר מהם יתיילדו הרוחו' שם הרבים ובא עוד חילוף שכאן אמר משען בלא ל"מד ושם בתילים אמר למשען בל"מד והסיבה מבוארת כי הוא עצמו אינו המשען אבל היה לדוד בערכו למשען כי הוא הדיבור המשלייי יאמ' בו ית' בערך דוד לפי שהיה בו ונשען עליו עד כאן. **ולע"דן** כי יקדמוני גם כן לשון רבים בנקוד קב"וץ אכן חסר הכתוב וא"ו לדרשו לשון יחיד על עמלק כנז"ל בפסוק יצילני בביאור דברי המאמר וקרינן יקדמני כאילו הוא בו"או לתלות כל קלקלת האויבים שקמו על ישראל בעמלק לפי שהוא היה המקדים וממנו למדו לאמץ לבבם לילחם בישר' ולדרך הדרשה שזכרתי בפסוק הקודם אויבי עז על הי"צהר לכך אמר יקדמני לרמוז אל ה"יצהר שרוצה לקדמני ביום אידי שרוצה להכשילני באיזה עון שהוא איד לי וה"בה היה למשען לי ע"ד צופה רשע לצדיק ומבקש

להמיתו ה' לא יעזבנו בידו וכו' שפירשוהו חז"ל על ה"יצהר. ומ"ש כאן משען לי בלא למ"ד ושם בתילים בלמ"ד הכוונה שכאן שדבר דוד על עצמו אמ' שה"בה בעצמו היה מישען לי וכמה מעלות טובות למקו' עלי בהצלתו אמנם שם דבר על כלל ישראל או על האיש השלם המתבודד אשר הצלתו תעשה ע"י אמצעי משען וה"בה סיבה למשען ההוא שיהיה משען וזה הורה בל"מד נמצא זה וזה אמת. או אפילו בדוד עצמו פעמים הוא ית' המשען והוא אומרו ויהי ה' משען לי ולפעמים כשבא איש להיות לו משען כעין חושי הארכי שה"בה יהיה למשען ההוא שיקובלו דברו ועצתו ז"ש בתילים ויהי ה' למשען לי בל"מד:

**כ**

**ויוצא** למרחב כו' מהרי"א ז"ל בתילים פירש ויוציאני למרחב שהב"ה לא הוציאני מן המצר אל המיצוע אלא מן הקצה אל הקצה מן המצר אל המרחב והיינו ויוצא למרחב אותי יחלצני לשון זיין יזנני בכלי מלחמתו והיא ההשגחה האלהית או לשון הצלה כמו חלצני ה' עד כאן ומהרי"א ז"ל ויוצא למרחב כנגד העונש החמישי הבא באמצעות קריעת ים סוף ואמר יחלצני כי חפץ בי על העונש הששי אשר יבא מהדברים המבהילים המתיילדים באויר מחומר האיד והעשן העולה מן הארץ. והנה לא זכר המשורר המות בין הענשים האלה כמאמר הפילוסוף המדיני שיניקה' שאין המות צרה אלא תכלית כל הצרות ובפסוק הזה בא חילוף כאן נאמר ויוצא למרחב אותי ובתילי' ויוציאני למרחב והוא ליופי הדיבור ולנוע' המאמ' כי הכינוי יותר ראוי שידבק עם הפועל ולז"א שם בתילים ויוציאני ולא אמר אותי שהיה מיותר ובמדרש תילים דרשו פסוקים אלו על פרעה וקריעת ים סוף וגם המפרשים בקצת מקומות פירשו כן וגם חכמי הנוצרים פירשו כן ואני נטיתי מזה לפי שאין לדוד לשורר על מה שעבר שכבר שר משה ע"ה בשירתו על הניסים ההם אם כן אין לדוד לשורר אלא על הצלתו עד כאן ואבין בזו קושיא לחז"ל כי דרך המשור' על הצלתו מצרה להביא בו דוגמה ממה שאירע לראשונים להגזים בצרתו שנתדמה אל הצרו' ההם וגם בהצלה אליהם במשל. וכבר כתבתי כיוצא בזה בפסוק ויראו אפיקי מים וכו' שכוונת דוד להמשיל ענייניו אל ההצלה הכללית שהיו הצלותיו מעין קריעת ים סוף ומלחמת עמלק. **ולע"דן** מה שכתבתי בכלי חמדה מקושר עם פסוק יגמלני ה' וכו' והוא כי הצדיקים שואלים תמיד מתנת חינם מהשי"ת משתי סיבות האחת דרך ענוה שאינ' מחזקים עצמם בצדקות עד שיהיו ראוים מפאת מעשיהם כי אם דרך מתנה והשנית שאינם רוצים ליהנות ממעשיהם כלום בעולם הזה האובד אלא הכל צפון לעולם הבא וז"ש כאן ויוציאני למרחב חינם מטעם החפץ והרצון המוחלט שאין טעם

ברצון ז"ש יחלצני כי חפץ בי ואעפ"י שאיני כדאי באופן שישאר איזה צדקות אשר לי קיים ועומד אחר ההצלה שאחר החילוץ יגמלני ה' כצדקי וכו' שהרי לא נתמעטו זכיותי בחילוץ כי על צד החפץ והרצון היה. עוד אפשר ויוצא למרחב ואדקדק השינוי למה אמר כאן ויוצא למרחב אותי כי הי"לל ויוציאני למרחב כמו שאמר בתילים לשון צח יותר. ונראה במה שאמרו חז"ל גבי וה' פקד שרה ראובן בשמחה שמעון מאי איכפת ליה אלא בשעה שנפקדה שרה כמה עקרות נפקדו עמה עד כאן וזהו שאמר דוד המלך ע"ה זכרני ה' ברצון עמך רוצה לומר כשאתה מרוצה מעמך שרצונך להטיב עמהם אנא זכרני בכללם כדי שתפקדני בדבר ישוע' ורחמים וזהו ופקדני בישועתך כיוצא בזה אמר כאן דוד אגב הוצאתי שהוציא אותי למרחב הטיב גם כן עם זולתי דאוהבי ורעי אשר היו אתי נפקדו עמי וזהו ויוצא למרחב דהיינו לזולתי אגב אותי. אמנם שם בתילים דבר על המתבודד הלואי יציל את עצמו ואין לזרים אתו לז"א שם ויוציאני למרחב וכו'.

**כא**

**יגמלני** ה' כצדקתי וכו' רש"י ז"ל כצדקתי כשיצאו אחריו למדבר היתה הבטחתו ובתילים פי' רש"י כצדקתי שלא הרגתי את שאול בכרתי כנף מעילו עד כאן והרד"ק ז"ל בתילים פירש יגמלני ה' כצדקי כי הוא ידע שהצדק עמי ולכך הצילני והעול וחמס עם אויבי ולכך נפלו עד כאן ומהרי"א ז"ל פירש יגמלני על שם העבר כמו ככה יעשה איוב כו' ואמר שהיה צדיק בין אדם למקום כצדקתי וכנגד בין אדם לחבירו בא בור ידי ישיב לי עד כאן ומהרי"א סדר כאן דוד המלך ששה מדות משובחות שחייבו לו ההצלה מהששה עונשים שזכר ראשונה יגמלני ה' כצדקתי והיא הצדקה וההטבה שהיה דוד עושה עם הבריות משפט וצדקה וכאן אמר כצדקתי ובתילים כצדקי לצחות הלשון מאחר שהענין אחד כתב בתילי' כצדקי יותר קל המדה השנית כבור ידי ישיב לי שלא שלח ידו כנז"ל וידיו נקיות מקחת אפי' הדברים שהם משפט המלך מהעם כ"ש שלא לקחת שוחד וזהו כבור ידי שזה וכיוצא מכונה לידים נוער כפיו מתמוך בשוחד. המדה השלישית כי שמרתי דרכי ה' כמאמר חכמנו ז"ל גבי והלכת בדרכיו (מהו) [מה הוא] חנון כו' או שהיה דוד דורש את ה' ושומר דרכיו לא כשאול שעבר על מצוותיו זהו שאמר כי שמרתי דרכי ה' רוצה לומר במה שציוני. המידה הרביעית שעם היות שחטא דוד בענין בת שבע היה במה שבין אדם לחבירו לא במה שבין אדם למקו' וזהו ולא רשעתי מאלהי והם האמונות האלהיות והמצוות האלהיות וזהו שאמר ולא רשעתי מאלהי. המידה החמישית היא אומרו כי כל משפטיו וכו' שעם היותו מלך בידו לעבור על המשפטים לצורך השעה עם כל זה כל משפטיו לנגדי כו' כמו שאמר גם עבדך נזהר

בהם זהו שאמ' כי כל משפטיו ואפי' חקתיו והם אשר אין להם טעם לא אסור ממנה וכאן אמר לא אסור ממנ' ושם בתילים אמר לא אסור מני לתיקון הדיבור לפי שהאדם יסור מהחוקים או יתקרב אליהם והמה לא יסורו ממנו כי המקרה הוא אשר יסור מהנושא לא הנושא ממנו ולזה תקן מה שאמר לא אסיר מני רוצה לומר לא אסיר החוקים מני. המידה השישית היא או' ואהיה תמים לו כו' רוצה לומר שלא היה דורש במופלא ממנו ולא היה מפקפק באמונותיו אלא ואהי תמים לו ונתן טעם למה מתנהג בתמימות ולא יפליג בחקירה ודרישה יען שהוא מתפחד פן יפגע בחקירתו זהו שאמר ואשתמרה מעוני פן אכשל בחקירה ולזה ואהי תמים ובספר תילים אמר ואהי תמים והסיבה שואהיה הוא לשון עתיד ואין ראוי שיאמר שבעתיד יהיה תמים ולכן אמר ואהי תמים שהוא לשון הווה וכאן אמר ואשתמרה ובתילי' אמר ואשתמר גם ליפות הדיבור שהיתה ה"א ואשתמרה [נוספת] והדיבור ההגון ואשתמר עד כאן.

**ולע"דן** קשה מאד בעיני שדוד ע"ה ישתבח בהתפארו' המעשי' שיתלה בזכות עצמו לו' יגמלני ה' וכו' ונראה כי דוד ע"ה לא שאל שכר מצוות אלא מצוה אחרת ע"ד שכר מצוה מצוה אחרת ז"ש יגמלני ה' והגמול יהיה דומה לצדקתי וכעין כבור ידי ישיב לי עוד בור ידי שטהו' ידים יוסיף אומץ. או יאמר יגמלני ה' כצדקתי על דבר שאול שלא הרגו כמו שזכרתי לרש"י ז"ל ובזה מובן אומ' כאן כצדקתי המורה על צדקה יחידה שעשה אמנ' שם בתילי' שדבר על המתבודד אמר כצדקי שמורה על היותו צדיק בעצמו ולא על פעולה פרטית נמצא דרך ענוה בדוד כשדבר כאן על עצמו לא מצא עצמו צדיק ברוב מעשיו כי אם במעשה פרטי ולז"א כצדקתי כו' ולפי הדרך שפירשנו גבי יצילני מאויבי עז כו' על י"צהר יקדמני ביום אידי כדפרישי' על י"צהר ויהי ה' למשען לי שלא עזבני בידו שמא תאמר אם כן שה"בה הצילני מי"צהר לא יחזיק לי טובה על הצדקות כי מה' יצא הדבר לז"א יגמלני ה' גמול כאילו היה צדקתי צדקי וכן אמר שם דוד ה' לא יעזבנו בידו ועכ"ז לא ירשיענו בהשפטו ושיצא רשע כיון שאילו לא עזרו הב"ה היה חוטא כי השי"ת עוזר חינם וז"ש כאן יגמלני ה' כצדקתי וכו' כשיעור שהיא צדקתי שלי ולא צדקתו במה שעזרני:

**כב**

**כי** שמרתי דרכי ה' כו' הר"דק ולא רשעתי מאלהי שיצאתי מדרכי אלהי ודרכי שזכר עומד במקום שנים וי"ת ולא הלכית ברשיע קדם אלהי ובתילים אני שמרתי דרכי ה' והוא שמרני מאויבי ע"כ וה"רלבנ ז"ל ולא רשעתי לבטוח מאלהי שכמו שההליכה בדרך הראוי הוא צדקות ושמירה כן הנטיה מאלהי רשע הוא עד כאן ומהרי"א בתילים כתב

כי שמרתי דרכי ה' שהם ב' דרכים האח' עשה טוב והשני סור מרע לא תעשה ז"ש דרכי ה' ולא רשעתי עם הבריות הוא מה שבין אדם לחבירו ז"ש מאלהי עד כאן. **ולע"דן** מה שכתבתי בכלי חמדה כי שמרתי דרכי ה' ועשיתי להם שמירה וסייג לתורה ולא רשעתי אפי' עבירה לשימור של מצוה שהיא רשעות לשם אלהי ז"ש ולא רשעתי מאלהי. עוד אפשר לפרש הכתוב הזה מקושר עם הקוד' שאמ' אנא יגמלני ה' כאלו הצדקו' שעשיתי הם שלי וז"ש כצדקתי כלו' כאילו היא צדקתי וכן בור ידי ישיב לי כאילו הוא בור ידי וזה טעם כ"ף כצדקתי וכ"ף כבור ידי ישיב לי כי יודע אני בעצמי שמה ששמרתי דרכי ה' בקיו' דרכיו מה רחום וחנון וכן מה שלא רשעתי בלא תעשה הכל היה מאלהי ומעזרתו ית' שעזרני על דבר מצוה וסור מרע. נמצא כתוב יגמלני ה' וכו' נדרש לפניו כדפרישית מקושר בפסוקים יצילני מאויבי עז וכו' יקדמוני וכו' ונדרש גם כן לאחריו עם פסוק כי שמרתי דרכי ה' ולא רשעתי וכו' הכל בכוונה אחת בדרך ענוה לדוד עליו השלום כי כן יאתה לו השפלתי זוהי הגבהתי:

**כג**

**כי** כל משפטיו לנגדי כו' מהריי"א כל משפטיו המצוות שהשכל מחייבם כשבת כי ששת ימים כו' ופסח זכר ליציאת מצרים וחוקי' פרה אדומה ושעטנז וכיוצא ע"כ וה"רדק לא אסור ממנה מכל מצוה וחוקה ובתילים לא אסור מני והענין אי ע"כ וה"רלבג במ"ש ממנה שרמז אל כלל התורה שלא אסור ממנה. או יאמר כי כל משפטיו לנגדי וחקתיו ועל כצדקתי שאמר יגמלני ה' עליה הוא אומר לא אסור ממנה כצדקתי ע"ד בצדקתי החזקתי ולא ארפה עד כאן. **ולע"דן** שלהיות המשפטים מחויבים אל השכל לזה אמר כי כל משפטיו לנגדי תמיד אכן החוקים לא כל כך אלא לא אסור ממנה דלהיותם רחוקים מהשכל אלא עם כל זה לא סרתי ממנה ואמר ממנה על פרה אדומה שהיא היותר זרה מהשכל האנושי שעליה אמר שלמה בנו אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני וזהו שאמר הכתוב לא אסור מסיבת פרה אדומה וזרותה זהו שרמז ממנה. וכאן אמר כל משפטו ובתילים משפטיו ב"יוד והטעם משפטיו כלל הדינים וכיוצא ולזה אמ' משפטיו כאן ובתילים אבל כאן בחסרון ה"יוד רמז משפטו אל משפטו של שאול וביתו אחריו בעון נוב עיר הכהנים אשר זה יחייב היותו ירא וחרד בראותו תמיד משפטו של שאול תמיד נגדו עם היותו חסיד גדול אמנם שם בתילים שמדבר לכלל ישראל והמתבודד לא זכר שם כי אם משפטיו והוא השייך שם. עוד שינה שכאן אמר לא אסור ממנה ושם בתילים אמר לא אסור מני שהשני ענינים צודקים יחדיו בתחילה צריך האדם להתחזק אחר התורה והמשפטים והחוקים כמאמר התנא ואל תאמר שהיא תבא אחריך וכו' אבל אחר שגלה

האדם למקום תורה התורה חוזרת על אכסניא שלה והפסוק הזה אמר לא אסור ממנה כלומר הענין בו לחזר אחריה תמיד באהבתה שוגא זהו שאמר הכתוב לא אסור ממנה ושם בתילים אמר כי אחר שאני שקדתי ולא אסור ממנה גם היא סיבה לשהיא תבא אל אכסניא שלה ולא אסיר אותה מני.

**עוד** אפשר שכאן אמר הוא לא יסור ממנה ושם דבר על תועלת הרואים את דוד מחזיק בחוקים ומשפטים יראו וילמדו לשמור ולעשות לא כן אם חס ושלום היה חוטא היו לומדים לחטוא ולסור מן התורה ימין ושמאל והכל תלוי בדוד וזהו שאמר הכתוב בתילים כל משפטיו לנגדי וכן חוקותיו ולא אהיה סיבה שאסיר אני את זולתו מהם אדרבה ילמדו לשמור ואם חם ושלום אסיר דהיינו את זולתי מהם הנה היה נחשב שמני וממני הגרמא והיה חטא הרבים תלוי בי חלילה זהו שאמר לא אסיר מני דלא אמר לא אסור אבל לא אסיר מורה על זולתו שלא אסיר לא בפועל ולא בגרמא כדי שיתלה כאילו הוא מני. ודברי מהריי"א ז"ל זכרתי בפסוק הקודם בענין חילוף מני לממנה:

**כד**

**ואהיה** תמים לו וכו' הרד"ק בתילים ואהיה תמי' עמו שבהיותי נרדף משאול לא הרהרתי אחר מידותיו יתברך אבל צדקתי עלי את הדין שמים וזהו תמים תהיה עם ה' אלהיך וכן אברהם עליו השלום התהלך לפני והיה תמים שלא הרהר מעולם אחר מידותיו יתברך ומהריי"א ז"ל בתילים במה שאמר מעוני פירש אפי' נכשלתי בעון פעם אחת כי אדם אין צדיק בארץ וכו' עם כל זה לא שניתי באיולתי ככלב שב על קיאו זהו שאמר ואשתמרה מעוני בכנוי הי"וד לרמוז אל העון שכבר נכשלתי בו פעם אחת עד כאן והר"לבג ז"ל מעוני בי"וד נוספת כאילו אמר ואשמרה מעון. או יאמר כשעלה בלבי לחטוא באיזה עון נשמרתי מאותו עון ולא הוצאתיו מן הכח אל הפועל וזהו מעוני. או יאמר מעוני אחר שחטאתי בעון בת שבע הנה נשמרתי מאותו העון מחטוא במה שידמה אליו או ואשתמרה שלא יגיעני העונש ממנו והשמירה המעולה היא על ידי התשובה עד כאן.

**ולע"דן** לדקדק שינוי שכאן אמר תמים לו ובתילים עמו וכאן אמר ואשתמרה ב"הא נוספת ושם בתילים ואשתמר וכבר כתבתי דברי מהריי"א ז"ל במה ששם תקן הלשון בצחות.

**ונראה** שכאן דבר בענין התמימות שצריך בהצנע לכת שלא היה תמים בעיני אדם אלא ואהיה תמים לו לו לבדו אני תמים וזולתו חושב ודן אותי כאחד הרקים. ושם בתילים כתב עמו להודיע הקדמה אחרת והיא בא לטהר מסייעין אותו וזהו שאמר ואהי תמים עמו ועזרתו על דרך מה ה' אלהיך שואל מעמך רוצה לומר הוא שואל שתבא לטהר

והוא עמך בעזרך להוציא הענין מן הכח אל הפועל וכן בענין סור מרע כו' לא יעזבנו ביד יצרו וזהו שאמר הכתוב כאן ואשתמרה מעוני ה"א יתירה ו"יוד בתיבת עוני יה כי יסר יסרני יה אבל לחטוא לא נתנני וזהו שאמר כאן ואשתמרה מעוני על ידי העזר האלהי. או יאמר מעוני כי כאיש גבורתו וסביביו נשערה מאד שהקדוש ברוך הוא מדקדק עם סביביו כחוט השערה זהו שאמר הכתוב כאן מעוני רוצה לומר אני נשמר וגודר עצמי בדבר שלי יחשב לעון זהו שאמר הכתוב מעוני ואף על פי שלזולתי אינו נחשב לכלום ולזה לא אמר ואשתמר מעון אלא מעוני רוצה לומ' דבר שלי הוא נחשב לעוני בערכי. אמנם במה שאמר ואהיה רמז לעבר וגם לעתיד אשר אהיה תמים לו ולשמו והיא כוונה שנית באומרו לו אמנם שם שאמר עמו שהוא בעזרתו לא אמר אלא ואהי על העבר ולא אמר ואהיה שכולל עבר ועתיד כי די בעבר שהיה על ידי עזר אלהי וסעד לתומו כנח שנאמר בו את האלהים התהלך נח כי בטחתי בה' כי בעבר לבד ואהי תמים עמו. אמנם בעתיד בטחתי בקוני להיות כאברהם אבינו שלא היה צריך סעד לתומו אלא התהלך לפני והיה תמים לז"א בתילים ואהי תמים עמו שמשנוי עמו נמשך ונתחייב שינוי ואהי לא כן כאן שאמר תמים לו אמר גם כן ואהיה תמים לו לכלול בם העתיד שיהיה בהצנע לכת ותמים לו יתברך וכאן שדבר דוד על עצמו אמר ואשתמרה ב"הא לרמוז למלכות בית דוד ה"א אחרונה שבשם. אמנם בתילים שדבר על המתבודד אמר ואשתמר מעוני:

**כה**

**וישב** ה' לי כצדקתי וכו' מהרי"א כתב שבאו שני חילופים הא' שכאן אמר כצדקתי ובתילים כצדקי וכבר כתבתי הסיבה בפסוק יגמלני ה' כצדקתי. והחילוף השני כאן אמר כבורי ובתילים כבוד ידי לנגד עיניו והתכלית ביאור שאין כבורי אלא על נקיות ובור ידים שזכר בתחילה כבור ידי ישיב לי:

**ולע"דן** לפי שדוד שאל שאעפ"י שהצדקות מעזרו ית' נעשית שהוא יתב' עזרו לדוד על דבר כבוד שמו לזה אמר יגמלני ה' כצדקתי כאלו היא צדקתי כדפרישית לזה אמר כי נשמעו דבריו וישב ה' לי מידה כנגד מידה להצילני כמו צדקתי שלא שלחתי ידי אל שאול כן ממש לא עלה ביד אבשלום ואחיתופל לשלוח בי יד וכן שבע בן בכרי ואמר כי הוא יתברך בעין יפה נותן והשיב לי לא בשיעור בור ידי אלא כאילו אותו הבור ונקיות היה בורי משלי בלי עזרתו יתברך זהו שאמר כברי לנגד עיניו ומה שאמר לנגד עיניו חוזר לשתי חלוקות אל כצדקתי ואל כבורי ישיב גמולי כפי איכו' פעולת צדקתי ובורי אשר לנגד עיניו לא כפי הנראה לעינים מצדקתי ובור ידי כי אם כבורי ונקיות לבבי מצטרף אל נקיות כפי השיב לי ושם במתבודד לחסידותו אינו רוצה אלא כבו' ידיו לבד

כי בורי דהיינו בר לבב ישאר לעתיד. ומהריי"א ז"ל פירש בתילים לנגד עיניו חוזר גם כן לחלוקת כצדקתי שהן צדקתי הן כבור ידי הבל לעד עיניו כלומר שאין שכחה לפני כסא כבודו אלא נגד עיניו תמיד. ואפשר עוד שבהיות דוד בצערו אמר מי יתן תבא שאלתי שיגמלני ה' כצדקתי וכבור ידי כדי שאנצל מהצרה ואף על פי שאהיה נקי מזכיותי צדקתי ובור ידי כי הצרה היתה גדולה אבל הוא יתברך הרחמן הטיב עמו ועזרו שבחלק אחד מהשנים הנזכרים הצילני ונשאר עדיין בורי ובור ידי לנגד עיניו לגמול אותי עוד גמול והצלות אחרות זהו שאמר וישב ה' לי כצדקתי כצדקתי לבד השיב לי אבל כבורי קיים ועומד לנגד עיניו והיינו דלא כתב וכבורי בוא"ו שאז היה חוזר אל וישב:

**כו כז**

**עם** חסיד תתחסד וכו' במסכת נדרים פ"ד נדרים אמר רבי יצחק כל המתמים עצמו הקדוש ברוך הוא מתמים עמו שנאמר עם חסיד תתחסד רבי הושעיה אומר כל המתמים עצמו השעה עומדת עליו שנאמר התהלך לפני והיה תמים והיית לאב המון גוים עד כאן לשונו ופרש"י ז"ל שעה עומדת לו עולה לגדולה. ויקרא רבה ר' יהודה ור' נחמיה ר' יהודה פתר קריה באברהם אבינו בשעה שבא בחסידות בא הב"ה עמו בחסידות בתמימות בא ה"בה עמו בתמימות בעקמנות בא הק"בה עמו בעקמנות בשעה שנתברר על עסקיו הקב"ה בירר לו עסקיו אימתי בא בחסידות בשעה שאמ' לו אל נא תעבור מעל עבדך מה כתיב שם ואברהם עודנו עומד לפני ה' אמר רבי סימון תיקון סופרים הוא שכינה ממתנת לו. אימתי בא עמו בתמימות בשעה שאמר אולי יחסרון חמשים הצדיקים חמשה מה כתיב שם לא אשחית אימתי בא עמו בעקמנות בשעה שאמר הנה אנכי הולך ערירי מה כתיב שם לא ירשך זה אימתי נתברר על עסקיו בשעה שאמר במה אדע כי אירשנה מה כתיב שם ידוע תדע כי גר יהיה זרעך וכו' רבי נחמיא פתר קריא במשה עיין עליו. **ולע"דן** לדקדק למה תלו חלוקת אל נא תעבור מעל עבדך בחסידות וחלוקת אולי יחסרון וכו' בתמימות. ועוד היכי יליף מקרא דלא ירשך זה שהלך הקב"ה עמו גם כן בעקמנות כי שם לא יש עקמנות אלא בשורה טובה לא ירשך זה כי אס אשר יצא ממעיך הוא ירשך. **ונראה** כי בהיות הצדקות שורת הדין וחסידות לפנים משורת הדין ובהיות אברהם עוסק במצות הקבלת פני שכינה פטור ממצות הכנסת אורחים ואי משום דגדולה הכנסת אורחים מהקבלת פני שכינה יכניס אורחין ומה צורך לומר אל נא תעבור מעל עבדך אין זה אלא שבא בחסידות ורצה לעשות לפנים משורת הדין להתנהג בחסידות ולזכות בשתי המצות הכנסת אורחים והקבלת פני שכינה והקדוש ברוך הוא התנהג עמו גם כן בחסידות ואברהם עודנו עומד לפני ה' תיקון סופרים כי השכינה

עומדת לפני אברהם זמן רב וכאילו אמר וה' עודנו עומד לפני אברהם. אמנם בחלוקת אולי יחסרו חמשים הצדיקים נקרא בתמימות כי רצה לומר בפעם ההיא אולי יחסרון כל החמשים צדיקים יחדיו כמ"ש חז"ל ראה מידת הדין מקטרגת חזר ואמר חמשה. ובכלי חמדה פירשתי כי התנאי היה שיהיו חמשים הצדיקים בתוך העיר רוצה לומר מפורסמים גבורים לעמוד בפרץ ולכך אמר אולי יחסרון חמשים הצדיקים רוצה לומר שיחסרון שלא יהיו הצדיקים ב"הא הידיעה כלומר צדיקיס מפורסמים אבל יהיו בהצנע לכת עם אלהים באופן ששאלה זו קרובה כאילו שאל שיחסרו כולם יחדיו ועוד יחסרו חמשה נמצאו שתי חסרונות האחד בכמות חמשה והשני באיכות הצדקות רוצה לומר החמשים ב"הא הידיעה שלא יהיו בתוך העיר ובתמימות אמר כך שתי שאלות אלו כאילו הוא שואל חסרון חמשה לבד ושאלתו גדולה כאמור והקב"ה השיבו בתמימות והודה לו לא אשחית אם אמצא שם ארבעים וחמשה ואפי' שלא יהיו בתוך העיר עומדים בפרץ. אמנם כששאל ואמר ה' אלהים מה תתן לי ואנכי הולך ערירי עקמנות היא שאלה זו כי בהני ככשי דרחמנא מה לך להרהר ולו' ה' אלהים מה תתן לי וכו' ואפשר עוד להבין זה העקמנות במה שאמרו חכמנו ז"ל בבראשית רבה שאמר ה' אלהים מה תתן לי שאם לא יהיה זרע כשר מוטב שאנוכי הולך ערירי עד כאן שאף על פי שהם דברי חסידות עם כל זה הולך בתום ילך בטח הוא היזתר טוב לזה השיבו הקדוש ברוך הוא בעקמנו' ואמ' לו לא ירשך זה כי אם אשר יצא ממעך הוא ירשך שבדיבור זה הודיע! כי יצא ממנו זרע פסול ישמעאל ולא ירשנו כי אם ישראל כדכתיב כי ביצחק יקרא לך זרע זהו שאמר לא ירשך זה כי אס אשר יצא ממעיך ולא כל היוצא ממעיך ירשך אלא הוא ירשך הוא ביחוד על יצתק והיינו דלא כתיב כי אם אשר יוצא ממעיך ירשך אלא הוא ירשך הוא דווקא. וזהו שאמר בא הקב"ה עמו בעקמנות דהיינו באומרו הוא ירשך וכשברר עסקיו לדעת היאך יזכה לירשנה וזה במה אדע אז השיבו ה' וברר לו ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום ועינו אותם ויתלבנו ישראל באותם יסורין ככסף וזהב בתוך כור הברזל ואחרי כן יצאו ברכוש גדול ויבואו אל הארץ ויהיו כדאים ליורשה. ובדברי המאמר מובן שחלוקת בתמימות היתה שאלה גדולה שרצה לזכותם ואפי' יחסרון חמשים הצדיקים שלא יהיו ידועים ומפורסמים ואם כן שאלה גדולה היא זו ולזה אמר כאן עם גבור תמים כי גבורה היא זו לשאול שאלה כזו וכן בתילים שאומר גבר תמים דהיינו גבר בגוברין שימלאנו לבו להוציא מאת הקדוש ברוך הוא חלק מהחמשים צדיקים כדברי חכמנו ז"ל או לפחות מאיכותם כדפרישית ורש"י ז"ל עם חסיד וכו' כנגד אברהס עם גבור תמים יצחק עם נבר כנגד יעקב ששלם הקדוש ברוך הוא גמול צדקתס לבניהם עם עקש תתפל

זה פרעה לשון נתפל ועקש ובתילים כתוב תתפתל עד כאן ובדבריו ז"ל מובן שאברהם שהוא בחסד אמר בו עם חסיד תתחסד וביצחק בגבורה אמר עם תמים. והר"רדק ז"ל תתחסד מי שהוא חסיד בדרכיו אתה מראה לו גם כן שאתה חסיד בהטיבך עמו עם גבור כמו איש שתרגומו גבר וכן הוא בתילים גבר. ויונתן תרגם כרש"י ז"ל. תתבר משפטו תתברר ובא חסר הכפל ואם היה אומר תתבר ידמה מנחי ה"למד לפיכך שמו תנועות תתברר בתתבר ודגיש הת"יו להורות שהוא מפועלי הכפל תתפל בא כן לזווג המלות עם תתבר ותתמם ועקר תפתל ומשפטו תתפתל ונהפכ' עין הפעל ב"פא הפועל כמו אם ישוב ישיבנו וענין תתפל תבא עליו כדרכו הנפתלה. וכן ענין אם ללצים הוא יליץ יביא עליהם שיכשלו בליצנותם עד כאן והר"לבג ז"ל עם חסיד תתחסד שלא יענש השם יתברך לחסידים בחטאיהם בעונש זולתם ואמר זה על עצמו שהרי דוד לא יענש על עון חמור בבת שבע לפי שהיה בכל דבריו חסיד כנודע מספוריו לא כן שאול שלא היה רצונו שלם עם השם יתברך שהרי רצה להכחיש דברי הנביא כשגינה אותו על חטאו ולא בוש אולם דוד הודה תכף ומיד אמר חטאתי לה' עד כאן. וכן מהרי"א ז"ל בקירוב והוסיף טעם לשינוים שכאן אמר גבור לומר שאפי' מי שהוא גבור במלחמת העיון הוא תמים בדעותיו ואמונותיו ראוי להתנהג עמו גס כן בתמימות מידה כנגד מידה. ובספר תילים אמר במקום תתבר תתברר וכאן תתפל ובתילים תתפתל שכאן לא דקדק ושם תקן וכתב הלשון יותר בדקדוק כי ההתפעל מברר הוא תתברר כמו יתבררו ויתלבנו וכן ההתפעל מתתפל תתפתל ע"כ ורבי יעבץ הדורש ז"ל פירש לפי שזכר עלה עשן באפו וכל ההתפעליות ההם לזה מקיש ואומר שהפורעניות ההנה שעם הרשעים שוה הוא אל החסדים שעושה עם החסיד להתחסד עמו כי הנדיב עם בלתי ראוי אבד תואר נדיבותו על שפזר נתן לכל. **ולע"דן** שרמז במ"ש עם חסיד תתחסד אל משאחז"ל בפסוק זכור רחמיך וחסדיך ה' כי מעולם המה רוצה לומר מידת החסד אשר לך מן זה העולם היה באברהם וכן הרחמים והכוונה שבהמצא בעל חסדים בעולם השפל גורם התגלות החסדים של השם יתברך בעולם באופן שעם חסיד ועל ידו ובחינתו כביכול גורם כאילו תתחסד אתה יתברך ויתעלה שמך וכן תתמם וכשיש עקש בעולם גורם למנוע טובך ממנו וזהו תתפתל האמור בתילים וכאן אמר תתפל בבחינת העקש שיבוא לו הנזק. או יאמר שאין שינוי בבורא יתברך חלילה כי אם כפי הכנת המקבלים כל אחד ואחד יקבל כפי הכנתו כמשל השמש שימס הדוגג ויבש המלח וזהו שאמר עם חסיד תתחסד כו' ועם עקש תתפל הכל כפי הכנת המקבלים:

**כח**

**ואת** עם עני כו' הרד"ק ז"ל ועיניך תתן על רמים עד שתשפילם וכן הוא בתילים הענין אף על פי שאין המלות שוות ועינים רמות תשפיל עד כאן וכן פירש הר"לבג ז"ל. ומהרי"א ז"ל מלבד שאני ראוי והגון להצלה מפאת המידות אשר לי הנה לי עוד זכותא דרבים עדיף שהייתי ראוי להנצל בעבור ישראל זהו שאמר ואת עם עני תושיע בהצלתי ועיניך על רמים אויביהם להשפילם והנה להורות זה יותר גבי דוד שינה בתילים וכתב כי אתה עם עני תושיע להורות שהוא נתינת טעם להצלתו נוסף על מה שאמר וישב ה' לי כצדקי וכו' ואמר עוד חילוף שכאן אמר ועיניך על רמים תשפיל ושם נאמר ועינים רמות תשפיל והיה זה לתקן המאמר שלא יאמר האדם שהשגחה האלהית להשפיל הרמים ולא יהיו העינים כאן מיוחסים לו יתברך כי אם לרמים עצמם וזהו ועינים רמות תשפיל עד כאן והרי"י יעבץ הדורש ז"ל בתילים כי אתה עם עני תושיע ה' זאת ועוד כי הושעת העם אשר יצאו אתי מירושלים שיצאו ענייי מרובים ואולי כי הוא טעם עם חסיד תתחסד כי חסידים היו ועם עקש תתפתל אבשלו' אשר נתלה ועינים רמות תשפיל כי היה מתגאה בשערו וממנו נתלה וזה נכון כי פסוק זה פירש העליון עד כאן וכיוצא בזה נפרש כאן ואת עם עני וכו' ומהרי"א ז"ל בתילים עם עני תושיע עני לשון עניו כמו עני ורוכב על חמור והכוונה שהקדוש ברוך הוא יושיע את עם עני עניו ושפל והגאה והגאון בעינים רמות ישפיל ותלה הגאוה בעינים כי בסיבת העינים יחמוד האדם ויתאוה האדם ויתגאה וילך שובב כאומרו ואחר עיני הלך לבי עד כאן:

**ולע"דן** על פי שיטת רש"י ז"ל והמתרגם הנזכר לעיל עם חסיד וכו' על הצרות ועם עקש על פרעה אמר עתה ואת עם עני תושיע על ישראל ממצרים ועיניך על רמים תשפיל כנזכר לעיל במפרשים וכן בשוחר טוב כי אתה עם עני תושיע אלו ישראל ועינים רמות תשפיל ועיניך על רמים להשפילם עד כאן הרי שפירשו ועינים רמות ועינים על השם יתברך שבאותם העינים השגיח על רמות ורמים להשפילם כעין מה שכתוב כאן ועיניך על רמים תשפיל ובסמוך בפסוק כי אתה אביא לך סוף המאמר הזה (עב"ה) [בע"ה] ואמר ואת עם עני תושיע ובתילים כי אתה עם עני תושיע הכוונ' להודיע שם חידוש שהקדוש ברוך הוא עם ישראל בצרה כדכתיב עמו אנכי בצרה וזהו שאמר כי אתה עם עני כלומר אתה ממש עם עני כדכתיב ידעתי את מכאוביו שהקדוש ברוך הוא מרגיש ומצטער במכאובי ישראל וזה הודיע ביתור תיבת אתה כי די שיאמר כי עם עני תושיע אומרו אתה עם עני לומר כי הוא יתברך כביכול עם העני ולזה כוון שעמו אתה בצרה תחלצהו ותושיע ועינים רמות מאלו העינים הנזכרי' אשר עיניהם תלוים אליך להושיעם

אחר שתושיעם עינים רמות שלהם תשפיל שלא יהיו עוד עיניהם תלוים למרום שכבר יצאו לאורה. וכבר זכרתי כמה פעמים באלו השינויים שבין הנביאים לתילים הוא כעין קרי וכתיב שאלו ואלו דברי אלהים חיים וכאן כוון לענין אחד ושם כיון לענין זולתו כאמו' דאילו כדברי מהרי"א ששם בתילים דבר בלשון צח מצוחצח יותר יקשה עליו כי יותר צח הוא אומרו ואת עם עני תושיע מלשון כי אתה עם עני שאמר שם אלא ודאי כדפרישית כי כאן אמר ענין אחד ושם הודיע זולתו כאמור:

**כט**

**כי** אתה תאיר [נרי] בשוחר טוב (נרי) במרדכי ה' אלהי (נרי) יגיה חשכי באסתר דבר אחר כי אתה תאיר נרי ביואש ה' אלהי יגיה חשכי ביהוידע רבי אליעזר אמר בעלית בית המקדש היה טמון. אמר רבי שמואל בר נחמני בית און היה טמון אמר רבי סימון נראין דברי רבי אליעזר בעלית בית המקדש בימות החמה ודברי רבי שמואל בר נחמני בימות הגשמים ומי שמרו יהוידע הכהן ויהושבעת אשתו הוי אומר כי אתה תאיר נרי. ד"א כי אתה תאיר אמר רבי יהושע בן לוי גייס גדול של עמלק בא אל דוד והיה דוד עושה מלחמה עמו שתי לילות ויום אחד שנאמר ויכם דוד מהנשף ועד הערב למחרת' ומי האיר לו באותן הלילות אמר רבי יהושע בן לוי הב"ה מאיר לו הוי כי אתה תאיר נרי עד כאן לשונו. **ול"עדן** לדקדק מאי קשיא להו בפסוק כי אתה תאיר נרי וכו' ועוד מה שייכות יש במרדכי לתאיר נרי ובאסתר יגיה חשכי. ובד"א כי אתה תאיר נרי ביואש למה דחה הפי' הראשון של מרדכי ואסתר. וכן לפירוש השלישי בגדודי עמלק מה ראה על ככה ומה הגיע אליו. ונראה דהוקשה להם ז"ל כפל הענין במלות שונות כי אתה תאיר נרי וחוזר וה' יגיה חשכי ועוד אומרו כי אתה תאיר נרי הכינוי כפול כי די שיאמר כי תאיר נרי גם דקדקו לשון תאיר דקאמר בלשון עתיד תאיר. ולזה ראו לפרש הענין במרדכי ואסתר שלהיות מרדכי בן יאיר בן שמעי וכו' ואמ' חז"ל היום יומת איש האמו' בשמעי בן גרא ראה דוד את מרדכי יוצא משמעי בן גרא והצילו ונקר' יהודי על שם דוד וז"ש כי אתה תאיר נרי במרדכי שזכות דוד במרדכי שהצילו במה שלא הרג את שמעי בן גרא הרי הוא כאילו נרי תאיר להאיר את ישראל מאפילת המן וענין החשך הוא שאול בעכיבת אגג לילה אחת ונתעברה השפחה ממנו ולתקן זה באה אסתר על ידי שכיבתה עם אחשורוש יגיה חשכי מידה כנגד מידה כי ה' אלהי הוא אלוה משפט ויגיה אותו חשכי באסתר ואמר נרי לרמוז אל שדוד היה סיבת הצלת מרדכי כי דוד הציל את שמעי בן גרא ולכך נקרא איש יהודי על שם יהודה משום דוד וכמו שאמר דוד עליו השלום זכרני ה' ברצון עמך ופקדני בישועתך לישראל שיתלה בי הנס ההוא כמו שאמרו חכמנו ז"ל וזהו שאמר

כי אתה תאיר נרי אתה ברחמיך המרובים תעשה שתאיר נרי במרדכי. ורמז נרי כאמור משום דאתי מאביאל בן נר אמנם ב"דא ראה לדקדק לשון נרי יותר על יואש הבא מדוד ומחלציו שהוא נרו דמדוד קאתי וזהו שאמר כי אתה ברחמיך תגן בעדי שתאיר נרי שלא יכבה נרי יואש שאין זולתו עוד ממלכות בית דוד וזהו שאמר הוי כי אתה נרי כלומר לפירוש זה דייק טפי לשון נרי שהוא על דוד ביואש יוצא מחלציו לא כן במרדכי שנקרא נרי לפי שהצילו אבל מבנימין הוא. ולשני הפירושים אלה ניחא נמי לשון תאיר לעתיד או במרדכי או ביואש אבל לשני הפירושים האלה לא דייק לשון אתה שהוא מיותר די שיאמר כי תאיר נרי לזה הביא דבר אחר כי אתה תאיר נרי להבין תיבת אתה שהיא מיותרת ובלתי מדוקדקת לשני הפירושים הקודמים ולז"א דבר אחר כי אתה תאיר נרי בגדודי עמלק וכו' כדמסיק ומי האיר לו אמר רבי יהושע בן לוי הקדוש ברוך הוא מאיר לו הוי כי אתה תאיר נרי רוצה לומר באה מדוקדקת לשון כי אתה תאיר שהקדוש ברוך הוא בעצמו ובאורו היה מאיר לו כאילו חס ושלום אתה נרי נמצא לפירוש זה מדוקדקת לשון כי אתה ולשון תאיר נרי זולת תיבת תאיר בלשון עתיד דלפירוש זו דחוקה דהיה לו לומר הארת בלשון עבר לא תאיר ומהו שאמר הוי כי אתה תאיר נרי הוא בבחינת תיבת אתה ותיבת נרי דניחא טפי לפי' זה יותר מלשאר הפירושים הקודמים. ומתוך המדרש הזה אפשר להבין החילוף כי כאן אמר כי אתה תאיר נרי וכו' והי יגיה חשכי שמדבר על שתי הלילות שנלחם בגדודי עמלק דקאמר המאמר ומי האיר לו אמר רבי יהושע הקדוש ברוך הוא מאיר לו הוי כי אתה תאיר נרי כדפרישית וזה אמר כאן בפירוש כי אתה בעצמך נרי ה' בלילה האחת ובלילה השנית והי יגיה חשכי ובזה מובן הכפל כי הוא מוסיף על ענין ראשון ואומרו וה' הוא ובית דינו כמו וה' פקד את שרה וכמו שדרשו חכמינו זכרונם לברכה גבי ה' נתן וה' לקח גבי איוב וכאן שדבר על עצמו שמעשה שהיה כך היה שהאיר לו הקדוש ברוך הוא בעצמו אמר כי אתה נרי ה' וכו' אמנם שם שדבר וחברו על כלל ישראל או על המתבודד אמר כי אתה תאיר נרי שצריך שיהיה נר והקדוש ברוך הוא יסייע וישפיע הארה עליו. ועל כן אמר כאן וה' יגיה חשכי ושם אמר וה' אלהי יגיה כי וה' הוא ובית דינו וכן שם ה' אלהי הוא ובית דינו אלא שכאן שדבר על עצמו דבר יותר בפירוש וה' יגיה חשכי כאילו הוא בעצמו המגיה ושם אמר ה' על יד יגיה חשכי כי על ידי בית דין הצדק שהוא שם אדנות מתגלה הכל כנודע ואם כן וה' יגיה חשכי עם ה' אלהי הכל אחד בקירוב. והרד"ק ז"ל כי אתה נרי ה' נכתב בו הנח והוא הי"וד עין הפועל והתשועה ממנה היא האורה והנוגה וזהו שאמר יגיה חשכי עד כאן. וכן הר"לבג ז"ל תאיר נרי להגיה לי מחשך הצרות עד כאן. והר"דק ז"ל פירש ב"שא כי

אתה תאיר נרי על המלכות או על הנשמה שנקראת ה' אלהי יגיה חשכי על הצלתו עד כאן ומהריי"א ז"ל פירש כי עתה יבאר איך השם יתברך עזרו לא להנצל מאויביו לבד כי אם גם להכותם ולהמיתם והקדים להודיע איך הצלחותיו שתים הן הצלחת הנפש הן הצלחת הגוף כמו הנצחון והנגוד הכל מאיתו יתברך ואינם בטבע כנגד הצלחת הנפש נר ה' נשמת אדם עליה אמר כי אתה נרי ה' וה' יגיה חשכי ואין ראוי שנפרש שהוא יתברך ממש היה הנר אבל הכוונה שהוא יתברך היה מאיר נרו של דוד שהוא נשמתו כאמור וההשכלה אשר בדוד מושפעת מהשם יתברך על ידי נשמתו. וה' יגיה חשכי מגיה חושך הסכלות ומשכילו על ידי נשמתו כאמור ולזה בתילים בא חילוף לתוספת ביאור ואמר כי אתה תאיר נרי ה' אלהי יגיה חשכי להורות שאין השם יתברך נר ממש אבל תאיר נרי לתוספת ביאור מלה שלא נחשוב שהשם יתברך עצמו הנר ויש עוד חילוף שכאן אמר וה' יגיה ושם הסיר הוא"ו כי היה הוא"ו מוסיף על ענין ראשון ואין כאן תוספת אלא כפל הענין לכך הסיר הו"או לתקן הדיבור שלא יאמר שני פעמים ה' הוסיף ואמר ה' אלהי יגיה חשכי וכנגד הצלחת הגוף במדומה שהוא שחוק האויבים שאם יהיו בשדה מערכה מול מערכה כי בכה ארוץ גדוד ואם יהיו בערים בצורות דלתים ובריח עליה אמר ובאלהי אדלג שור ולהיותם שני מאמרים מתחלפים כי בכה ארוץ גדוד בהיותם בשדה ובאלהי אדלג שור בהיותם בתוך החומה על כן הוסיף בספר תילים וא"ו ואמר ובאלהי אדלג שור כי כאן חסר הו"או ושם תקן הלשון עד כאן ומהריי יעבץ הדורש ז"ל כי אתה תאיר נרי כנגד ישת חשך סתרו כי אותו החושך אשר היה אור לי אם כן מה תריבון עמדי מה תנסון את ה' ואמר ה' אלהי יגיה חשכי אינו כפל אבל ירמוז לשני מיני אור האחד כשהיה ניצול בהשתדלותו והשני בנס גמור כי היה בחושך גמור ולא ינצל לולי ה' עזרתה לו. על האחד אמר כי אתה תאיר נרי דיש לי נר תצרף השגחתך לעשות חיל לא אני המשתדל והי יגיה חשכי על הבי כשאין לאל ידי כלל ה' יגיה חשכי ואומרו כי בך ארוץ גדוד הוא ביאור הפסוק הקודם כי בך ארוץ גדוד כשאראנו כנגדי כי אתה תאיר נרי ובאלהי אדלג שור כי יגיה חשכי כי לא הייתי רואה מי היה אחרי החומה דורך קשתו וה' יגיה חשכי להצילני עד כאן.

**ולע"דן** מה שכתבתי מיסוד דברי חז"ל נכון מאד ואפשר עוד מ"ש למעלה ישת חשך סתרו ופירשנו שהיה אור גדול מאורו יתברך ויתעלה שנתגלה שם והמצריים כעטלפים לא יכלו לראותו והיה בעיניהם חושך ולישראל לא כן נהנים בו ורואים בו הכשרים מהם כי הרשעים בחושך ההוא ידמו ומתו כמשחז"ל בשלשת ימי אפילה. לעומת זה אמר כי אתה תאיר נרי בעת החושך ההוא הנז"ל ישת חשך סתרו כי אתה ממש נרי ה' ואין

נר זולתך. או יאמר לפי שבפסוקים הקודמים הציע שהק"בה עם האיש החסיד תתחסד וגומל לאיש חסד כמפעלו ועם עקש תתפתל נותן לרשע רע כרשעתו ועם עני תושיע והרמים והגאים משפיל עדי ארץ לז"א שהרי לפעמים אנו רואים בהפך צדיק ורע לו רשע וטוב לו לז"א כי אתה תאיר נרי ונשמתי להבין ולצא' מזאת המבוכה וחשך וז"ש וה' יגיה חשכי כי אין ספק שמשפטיו אמת צודקים יחדיו אלא קוצר המשיג הוא זה:

**ל**

**כי** בכה ארוץ גדוד וכו' בשוחר טוב רבי חייא בשם רבי לוי אמר בשעה שאמר דוד לעשות מלחמה עם אנשי יבוס התחיל אומר כל מכה יבוס בראשונה יהיה לראש ולשר מה עשה יואב הביא ברוש רענן וכפף ראשו רך ואחז בו דוד וקפץ יואב על ראש דוד ונתלה בברוש ודלג על החומה אמר דוד יהלמני צדיק חסד ויוכחני מה עשה ה"בה קצר החומה ועלה דוד אחריו שנאמר ובאלהי אדלג שור ע"כ:

**ולע"דן** לדקדק כי תחילת הפסוק אין לו שייכות המעשה שמביא זולת סוף הפסוק צודק במ"ש ובאלהי אדלג שור. ועוד כפיפת ראש הברוש למה. והיה אפשר לומר כדי שיהיה נקבע בחומה ע"י כפיפת הראש לכך בחרו רענן ולא יבש אלא שק"ק כי אפי' יבש יספיק בסמיכות הראש אל החומה כפיפת ראשו למה ועוד קשה כיון שהק"בה קצר החומה מה צריך דלוג שאמר אדלג שור. **ונראה** שלהיות החומ' גבוהה הוצרכו שלשה ענינים כדי שיובל יואב לעלות אליה האחד לקחת ברוש אחד והב' שיקחהו דוד בידו כדי שיגבה הברוש יותר שיעו' קומת דוד והשלשית לכוף כאגמון ראש הברוש כדי שבעת עלית יואב שם בראשו הכפוף בקומה יטה הראש ההוא ויורה הברוש את יואב כיירית חץ מהתר הראש הכפוף על החומה וידלג וזהו כי בכה ארוץ גדוד לשון רצוץ לרמוז אל כפיפת ראש הברוש הרענן כי בכה ובעזרתך ארוצץ הברוש ההוא שיצליח עליו ליואב בהיותו בגדוד ובמלחמה ו"מש ובאלהי אדלג שור היינו אעשה שידלג שור ויתקצר וזהו אדלג אעש' שידלג השור ולפי שתחיל' הפסוק על יואב לז"א באלהי אדלג שור בלי ו"או להורות שכאן מדבר על דוד עצמו אחר שעלה יואב הפליא ה' עם דוד שקצר החומה וז"ש באלהי אדלג שור שקצר גובהו. ולא אמר ובאלהי בו"או מוסיף על עניין ראשון שהיה מורה א"כ שתחילת הפסוק מדבר עליו ג"כ ואינו כי אם ביואב. אמנם שם בתילי"ם שדבר על ישראל זה והמתבודד אמר ובאלהי בו"או מוסיף על עניין ראשון שכולם הם עניינים דשייכי בו במתבודד לרוץ גדוד ולדלג שור ולז"א שם ובאלהי אדלג שור והר"דק ז"ל כי בכה נכתבה בו ה"הא הנחה אשר אחרי ה"כף הקמוצה וכן ובכה ובעמכה הנצבת עמכה בזה והדומי' להם וברוב לא תכתב זאת ההי"א ופי' בעזרתך

אשב' גדוד אויבי וארוץ משורש רצץ ובא בשור' כמו מקט' ישוד צהרים. או פירוש ארוץ לקראת גדוד אויבי ולא אירא מהם וכן אדלג שור אדלג חומת עם אוייבי לכבש' ואומרו אדלג למהירת כבושו אותם כאילו בדילוג נכנס בהם וי"ת בך ארוץ גדוד במימרך אסגי משריין ע"כ וכן הר"לבג ז"ל פירש ארוץ אשבר וארוצץ חיל רב אדלג שור שלא ימנעני החומה מהכנס לעיר להכניע אוייבי ע"כ ושיטת מהר"י יעבץ ז"ל כתבתי בפסוק כי אתה תאיר נרי. ומהרי"א ז"ל כתב כי בך ארוץ גדוד לשון רתיקה ושבירה כנז' להר"דק והכוונה שדוד הוא עדינו העצני המעורר חניתו על שמונה מאות חלל בפעם אחת כמו שאחז"ל וז"ש בי בכה ארוץ גדוד אני לבדי ארצץ גדוד אחד ובעזר אלהי אדלג בעמדי על השוד אדלג ממנו לארץ לברוח מהאוייב. או פירושו אדלג שור להכנס לתוך העיר כדברי המפרשים ז"ל: **ולע"דן** שאמ' כאן על גדוד עמלק שבאו על צקלג ושבו נשי דוד שהיה הולך ובוכ' בדמעו' שליש ואליו רמז בפסוק כי אתה תאיר נרי כמו שחז"ל וכמו שהרחבתי שרמז בשתי החלוקות שבפסוק לשתי לילות שהיתה בהן המלחמה כי אתה תאיר נרי בלילה הראשונה ה' אלהי יגיה חשכי בלילה השני' ולזה אמר כי בכה ארוץ גדוד אמר בכה ב"הא לרמוז אל הבכי שהיה בוכה ורץ אל הגדוד ומדלג על ההרים מקפץ על הגבעות שהם בדמיון שור וחומה גבוהה. ואפשר עוד כי בכה ארוץ גדוד שאין הכוונה כי בכה ובעזרתך ארוץ אל הגדוד כי מודעת זאת אבל רמז שלא רץ אל הגדוד עד שנמלך באורים ותומים כדכתיב ויאמר דוד כו' הגישה נא לי האפוד ויגש כו' וישאל דוד בה' לאמור ארדוף אחרי הגדוד הזה כו' ויאמר לו רדוף ז"ש כאן כי בכה וברשותך ארוץ גדוד שאמרת לי רדוף כי השג תשיג וכו' ואדלג שור יהיה משל אל נחל הבשור כפי שזכרנו במקומו בשם מהרי"א ז"ל שהיה שם הר גבוה ותלול מאד ומסוכן לעבור בנחל הבשור כנז"ל וא"כ אדלג שור רמז אליו וקרוב אליו כי לא חסרה כי אם בי"ת אחת ובזה מקושר על נכון אומרו האל תמים דרכו לפי ששם דוד שם לו חק ומשפט כי כחלק היושב במלחמה וכחלק היושב על הכלים וכתיב ויהי מן היום ההוא ומעלה וישימה לחק ולמשפט לישראל ואחז"ל מהו ומעלה מן התורה שחלקו שלל המדיינים ג"כ ומאברהם אבינו שנא' בלעדי רק אשר אכלו הנערים כו' כאשר כתבתי במקומו השני שיטות לחז"ל ובזה אבין או' האל תמים דרכו ר"ל הענין שעשה אברהם שנקרא תמים התהלך לפני והיה תמים שאמ' בלעדי אשר אכלו כו' שחלק לאנשי' אשר הלכו אתו וגם לענר אשכל וממרא יקחו חלקם ואף על פי שלא באו כמו שנתבאר כן שם במקומו לז"א כי האל ית' מה שעשה אברהם התמים עשאו ה"בה דרכו ית' ויתעלה שהרי כן צוה ואמר וחצית את המלקוח שמא תאמר ותימא הוא שיהיה חלק השם נפשו בכפו כחלק היושב

על הכלים לז"א אמרת אלוה צרופה שאמ' שם וחצית את המלקוח בין תפשי המלחמה שאינם לוחמים כמו שבארתי שם בכלי חמדה אבל ה' ילחם להם והם תופשי המלחמה לבד מעוררי' וא"כ גם אשר על הכלים מכווני' בתפיל' אל השי"ת ותופשי המלחמה הם גם הם ואולי תופשים יותר להיותם יותר פנויים בדעתם ז"ש אמרת אלוה צרופה כדין וכהלכה כי השי"ת מגן הוא לכל החוסים בו ואלו שבמלחמ' עם אלו שעל הכלים חוסי' בו הם ו"אכ ראוי שיחלקו יחדיו ו"אכ בשלשה פסוקים האלה רמז אל הנס ההוא של גדוד עמלק שהיתה צרה גדולה לדוד מכל צרותיו כנז' שם ולכך פרט עליה כאן ובסמוך אוסיף עוד לקח טוב בפסוק זה בס"ד:

**לא**

**האל** תמים דרכו ב"ר האל תמים דרכו אם דרכו תמים הוא עא"כו הכוונה כי הוא ית' נמנע להשיג ידיע' מהותו ועצמותו אבל אפשר להשיגו מפעולותיו ז"ש האל תמים דרכו ואם דרכו תמים הוא ע"אכו א"כ מושג מדרכיו לבד. וכוונו לדקדק למה הקדים תיבת תמי' לתיבת דרכו שהרי א"חכ אמר אמרת ה' צרופה ולא אמר צרופה אמרת ה' לז"א שכוון בזה לפי שאנו למדים שהאל תמים מהיות דרכו תמים הוא ע"אכו ז"ש דרכו תמים הוא עא"כו שזה העניין כוון הכתוב בתתו תיבת תמים באמצע חוזר אל דרכו וחוזר ג"כ אל האל כאילו אמר האל תמי' תמים דרכו ובזה מובן גם כן או' האל ב"הא כי די שיאמר אל תמים דרכו אבל אמר האל שבא ללמד על האל ית' עצמו שהוא תמי' כאמו'. פסיקתא אמרת ה' צרופה אמר ר' אבון דברי תורה נמשלו כקונדיטון יש בו דבש ויש בו יין ויש בו פלפלין יש בו יין כי טובי' דודיך מיין ויש בו דבש ומתוקים מדבש ויש בו פלפלין אמרת ה' צרופה וכתיב צרופה אמרתך מאד. **ולע"דן** לדקדק למה תנא והדר מפרש ועוד בתחילה הקדים יש בו דבש ויש בו יין ואחר כך יש בו יין יש בו דבש והראוי היה להקדים היין לפי שהוא הנושא שבו הקונדיטון שנותנין בו הדבש והפלפלין. **ונראה** לפי שיש שני מיני בני אדם האחד כלל העם שכלל דברי תורה מתוקי' בפיהם כדבש ובשקידה עליהם חוקרי' ובאים ע"י הקושיא עד תכונתם והבלבול ההוא כמו היין המבלבל דעת השותהו ביותר ואח"כ בעיון מבין עומק הדבר ופלפולי הדברי' החדין לז"א יש בו דבש תחילה כנגד הכת הזאת ואח"כ יש בו יין הבלבולים והקושיות דפקחין לבו עד תכונת הדב' וחורפתו וזהו ויש בו פלפלין ואח"כ כשבא לפרש שינה הסדר שמדבר על כלל המעיינים בי אליהם יקדם יש בו יין שמקדימים בחכמתם ברוב חכמה רוב כעס ויוסיף דעת יוסף מכאובים ובלבולים בעניינים עד בא אל תכונתם וז"ש יש בו יין שנאמ' כי טובים דודיך מיין כמו שהיין מערבב השכל כן דודיך טובים מיין ואחר כך בהבין הדברים יש בו

דבש שישובו הדברים מתמתקין כדבש בליבון העניין ויש בו פלפלין חורפת העינים. ובשוחר טוב ד״א האל תמים דרכו זה אברהם שנאמר התהלך לפני והיה תמים אמרת ה׳ צרופה שצרפהו הק"בה בעשר נסיונות ואלו הן כשירד לכבשן האש שנאמ' אני ה׳ אשר הוצאתיך מאור כשדים שנית כשאמר לו לך לך ושנים בשרה. בהגר בא נא אל שפחתי ובישמעאל גרש האמה הזאת ובמלכים וירק את חניכיו. ובמילה שאמר לו ה"בה התהלך לפני והיה תמים. ובין הבתרים כשראה המלכיות משעבדות לבניו. וביצחק קח נא את בנך את יחידך הוי אמרת ה׳ צרופה מגן הוא אומות העולם או׳ למה הק"בה מחבב לאברהם הצילו מכבשן האש ומתשעה מלכים ומאוכלוסין ומכל הצרות שעברו עליו אמר להם ה"בה הרני או' לו שיקריב את בנו והוא שומע לי ובוחר בי לפיכך אני מגינו הוי מגן הוא לכל החוסים בו ולמחר בניו מברכין ברוך מגן אברהם עכ״ל. **ולע"דן** לדקדק לפי הפירוש הזה שמפרש הפסוק על אברהם מה שייכות יש לו בשירת דוד במאי דהוה עם אברהם. ועוד במאי דקאמר אמרת ה׳ צרופה שצרפהו הקב״ה בעשר נסיונות אם כן מאי קאמר אמרת לשון יחיד אמרו' ה׳ צרופו' הי"לל לא אמרת ה׳ צרופה ונבין ג״כ אומרו וביצחק כו׳ הוי אמרת ה׳ צרופה מגן הוא דמאי קא דייק בקרא דאמרת ה׳ צרופה מתוך עניין זה של יצחק קח נא את בנך את יחידך דקאמר בזה הוי אמרת ה׳ צרופה מגן הוא ועוד קשה אומרו אומות העולם אומרי׳ למה מחבב הב״ה לאברהם הצילו מכבשן האש כו׳ שמה עולה בדעתם לשאול למה הקב"ה מחבב לאברהם הצילו מכבשן האש דהיא היא הנותנת לחבבו שהפיל עצמו לתוך כבשן האש. ומהו הצילו מכבשן האש ומן תשע' מלכי' וכו' ומהו אומרו הוי מגן הוא לכל החוסים בו ומסיק למחר מברכין בניו וכו׳ מאי קאמר: **ונראה** שהוקשה להם כי מי לא ידע שהק"בה דרכו תמים ושאמרתו צרופה ומזוקקת מימרא בעי פשיטא מאי ק"מל לזה הוכרחו לפרש שאמר כן על אברהם ושייכות הענין שדוד ע״ה בכלל שירתו זאת משורר כי בכלל אשר גמלו השי״ת מהטובות העיד עמו שנתן לו מגן ישעו כדמסיק ותתן לי מגן ישעך שפירשוהו חז״ל בשוחר טוב על שאומרי' בברכות ההפטר' מגן דוד וזה שקינ' מאברהם שאומ' מגן אברהם ולא זכה אליה. אלא אחרי כמה נסיונות ז״ש האל תמים דרכו שדרכו ית' ופעולתו שעשה התמים זהו אברה' להאיר העו' זהו דרכו ית' וכן אמר לו התהלך לפני והיה תמים א״כ האל דרכו הוא להתמים תמיד כמו שעשה לאברהם זאת ועוד עשה שכנה אליו אמרת ה' לצרפו ולנסותו א״כ לא אמ' הפסוק אמר' ה' צרופה אלא ע״ש שצרפ׳ את אברהם בעשר נסיונות ולפי שיקשה על זה ד"אכ למה אמר אמרת אלוה צרופה בלשון יחיד הי"לל אמרות ה׳ צרופות שהרי עשרה נסיונות היו ע״י מאמרות רבים לז״א אחר שהביא הנסיון העשירי

וביצחק קח נא את בנך את יחידך הוי אמרת אלוה צרופה ר"ל בנסיון הזה העשרי הוא העיקר שבעשרה נסיונות שבו תלוי הכל הוי אמרת ה' צרופה כלומר ובהכי ניחא או' אמרת אלוה צרופה בלשון יחיד להאמירה האחת שהיא העשירית היא היא המצרפת את אברהם להשקיט תרעומת האומות כדמסיק אומות העו' אומרים למה הב"ה מחבב לאברהם שהם טועים במה שהפיל עצמו על קדושת ה' שאדרבה הוא מחוייב לשי"ת בכמה מעלות טובו' למקו' עליו שהצילו מהאש ז"ש למה הב"ה מחבב לאברהם שהצילו מכבשן האש. או אפשר לו' שלו הונח שיודעים שאברהם מסר עצמו על קידוש השי"ת וראוי שינצל גם מפאת הנסיונות שזכר אבל שאלתם הוא למה הב"ה מחבב לאברהם הצילו מכבשן האש אל שהצילו הוא בעצמו ולא ע"י מלאך כמו שאחז"ל שבא גבריאל להצילו ואמר לו ה"בה זה יחיד ואני יחיד נאה ליחיד להציל ליחיד וכן כתי' אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים הוא ית' בעצמו ובכבודו וא"כ אין האומו' שואלי' על מציאות ההצלה כי אם היותה ע"י הבורא יתבר' ויתי' ז"ש למה מחבב לאברה' הצילו מכבשן האש שהחיבוב הוא שהצילו הוא בעצמו ובכבודו מכבשן האש ולא ע"י מלאך וכן מן תשעה מלכים כדכתיב יתן לפניו גויים ומלכים ירד הכל ע"י עצמו ית' ואמר מתשעה מלכי' שאין שאלתם למה הצילו מהמלכים שלקחו ושבו את לוט כי מצוה היא להציל קרובו ורודף צדקה וחסד ראוי שימצא חיים וכבוד אבל שאלתם היא למה ניצול בתחילת עריכת המלחמ' כשהיו תשעה מלכי' כת אחת מארבעה וכת אחת מחמשה איך בעת ההיא בשטף מים רבים הם הגויים איך לא נהרג אברהם קודם הלחם אלו באלו ז"ש מתשעה מלכים ולא אמר מארבעה מלכים אלא מתשעה מלכים ואוכלוסין כי אלו ואלו שונאים היו לאברהם אלא שא"חכ מלך סדום חזר בתשוב' ונעשה אוהב לאברה' ולפי שהצלת אברהם ע"י הקב"ה בעצמו הוא המורה החיבה יתירה לזה שאלו למה ה"בה מחבב לאברהם כו' ולזה משיב ה"בה בכוון עניין יצחק הרני אומר לו שיקריב את בנו ושומע לי ואינו חושש לבנו לו' בעינא חוטרא לידי ומרא לקבורה אבל הוא שומע לי וחוסה בי לפיכך אני מגינו ר"ל לפיכך אני מגינו אני בעצמי ולא ע"י מלאך כמו שהוא יקריב את בנו בעצמו ולהיות שבזה הנסיון העשירי הוא גדול מחייב הוא היות הצלתו ע"י הב"ה בעצמו הוי מגן הוא לכל החוסים בו ר"ל מגן הוא בעצמו וכבודו לכל החוסים בו כנזכר מדה כנגד מדה מאחר שהוא מקריב בעצמו את בנו ולא ע"י זולתו אין מהזרות שאצילו אני בעצמי מידה כנגד מדה נמצא בזה סיום ביאור דבריו שאמר הוי אמרת אלוה צרופה בלשון יחיד על אמירה זו של נסיון עשירי' הוא היה הצרוף העיקרי בהיות הקרבת בנו יחידו על ידו והוא המחייב היות השי"ת עצמו מגן הוא לכל החוסים בו

ובזה נסתלקה שאלת האומות למה הק"בה מחבב לאברהם הצילו וכו' ולפי שיקשה א"כ למה אמר בלשון רבים מגן הוא לכל החוסים בו דהי"ל לכל החוסה בו לז"א ולמחר מברכין בניו בתפילה ברוך מגן אברה' שכיון שהם מברכים כך מורה שבניו חוסים בו ית' במה שהוא מגן אברהם שהגין עליו ויגן על בניו אחריו ולז"א בלשון רבים מגן הוא לכל החוסים בו. ואפשר עוד במ"ש הוי אמרת ה' צרופה מגן הוא שכוון בעל המאמר שאעפ"י שהיו עשרה נסיונות עכ"ז המחייב היותו יתב' מגן לו היה המאמ' העשירי שהנסיון העשירי הוא גרם מגן הוא וז"ש וביצחק קח נא את בנך את יחידך הוי אמרת ה' צרופה מגן הוא כלו' ענין זה של וביצחק קח נא כו' אמרת ה' זו שצרפה לאברהם היא היא שגרמה מגן הוא שה"בה יהיה בעצמו כמגן בזכות אמרת ה' זו העולה על כל תשע נסיונות. עלה באור הכתוב הזה לחז"ל האל ית' ברכו הוא שעשה את אברהם תמים ושלם שהרי אמר לו ענין המילה התהלך לפני והיה תמים א"כ ה"בה עשאו תמים וע"י אמרת ה' דהיינו והאלהים נסה את אברהם ויאמר אליו אברהם ע"י אמירה זו שהיתה צרופה כלו' לצרף את אברהם ע"י זה נעשה מגן הוא ית' לאברהם מיד ולדורו' ג"כ שאומרים ברוך אתה ה' מגן אברהם ושואלים בזכותו וחוסים בו ית' ז"ש מגן הוא לכל החוסים בו. ורש"י ז"ל אמרת ה' צרופה מבטיח ועושה ע"כ והרד"ק ז"ל האל תמים דרכו שמשלם לכל איש כמעשהו והשי' לי כצדקתי ולאוייבי ברשעתם ואמרתו צרופה שאין בכל משפטיו סיג אלא הכל ברור ונקי עשויים ביושר ובאמונה צרופים ומזוקקים מכל סיג ע"כ והר"לבג ז"ל האל תמים דרכו תורתו במצות ובאזהרו' הוא שלם ונגלה התועלת ואמרת הי הוא ספורי התורה היא צרופה ר"ל שאין בה דבר שיהיה במדרגת הסיגים. או יהיה הרצון באו' האל תמים דרכו שהנהגתו ופעולו בזה העולם השפל תמים ושלם ואמרתו היא התורה אמרת ה' צרופה שאין בה סיגים ודבר ללא תועלת ע"כ ומהר"י יעביץ ז"ל פירש האל תמים דרכו תמימה שאין בה נפתל ועקש ואמרת ה' צרופה כי במה שהורג לרשעים הוא משלים דברו שהוא מגן לחוסים בו ע"כ ומהרי"א ז"ל פיר' לפי שבפסוק כי אתה תאיר נרי דבר בשני הצלחו' בנר ה' נשמת אדם אמר כי אתה תאיר נרי ובמדומה הצלחת הגוף אמר יגיה חשבי כי בכה ארוץ גדוד שהוא נצחון האוייבי' לז"א שאעפ"י שהם שני ענינים מתחלפים עכ"ז שניהם יחדיו באים מהתחלה אחת מאתו ית' ז"ש האל תמים דרכו ר"ל שדרך השי"ת בהשפעה והטבה תמים שלא יחסר בדרכו ית' לא האושר הנפשיי ולא הגופני המדומה וזהו תמים דרכו עד שהאמירה שיאמר עליו ית' והיא אמיר' צרופה בלי ספק ובלי סיג כלל הנה היא שמגן הוא לכל מה שחוסים בו בין שתהיה החסיה בו לאושר נפשיי ובין שתהיה החסייה לעניין מדומה גופני הנה הוא

ית' מגן הוא לכל מה שהחוסים ז"ש לכל החוסים בו. וראוי שיהיה כן כי הוא ית' היכול בכל הדברים וזהו כי מי אל מבלעדי ה' להשלי' שלמות הנפשיי ולעניין השלמות הגופני כמו נצחון האוייבים ואין צור זולתי אלהינו ע"כ. **והלע"ד** כבר כתבתיו בפסוק הקודם מקושר עם הפסוקים עיין עליו. ואפשר עוד שאמר האל ית' כשמייעד אי זה חסד אל כל היום הנה תמים דרכו עושה הוא תמים בשלמות זהו דרכו וכן אמרת ה' צרופה כל מעלה שנותן לאדם בתחילה צורף אותו אם הוא כדאי אליה ע"ד מה שדרשו חז"ל בפסוק כל אמרת אלוה צרופה אין הק"בה נותן שררה לאדם עד שמצרפו בדבר קטן הרי שדרשו אמרת לשון את ה' האמרת היום וה' האמירך ז"ש אמרת ה' שנתן לי המלכות והאמיר אותי אמרת ה' זו ע"י צרוף באה אלי וגם אני בו חסיתי והיא שעמדה לי כי מגן הוא לכל החוסים בו. **עוד** אפשר שאמר אמרת ה' צרופה מגן הוא כו' במ"ש חז"ל בפסיקתא הובא בילקוט א"ר שמואל בר נחמני ר' יונתן רמי כתיב פקודי ה' ישרים משמחי לב וכתיב אמרת ה' צרופה זכה משמחתו לא זכה צורפתו ריש לקיש אמר מגופיה דקרא נפיק זכה צורפתו לחיים לא זכה צורפתו למיתה ע"כל ועד"ז אני אומר דמגופיה דהאי קרא נפיק אמרת ה' צרופה שצרפתו למיתה אמנם אם זכה וחוסה בו ית' אדרבה צרפתו ומגן הוא לכל החוסים בו:

**לב**

**כי מי** אל מבלעדי ה' בשוחר טוב אמרה חנה אין קדוש כה' אין צור כאלהינו אין צייר כאלוהינו הצייר הזה אינו יכול לצייר במים וה"בה צר במים שנאמר ישרצו המים צייר זה אינו צר באפילה וה"בה צר באפילה שנאמר אשר עושתי בסתר רוקמתי הצייר הזה צר צורה מתוך צורה ומתוך סממנים הרבה אדום שחור ולבן וירוק וה"בה מטפה אחת של לובן ומטפה אחת של אודם צר את האדם. צייר זה אינו יכול לצור את כל הצורה בבת אחת אבל ה"בה צר את הצור' כולה בבת אחת שנאמר כי יוצר הכל הוא בשר ודם משבח צורתו הוא והק"בה צורתו משבחת אותו בשר ודם אינו יכול להטיל בו רוח ונשמה קרבים ובני מעיים והב"ה צר צורה ומטיל בה רוח ונשמה קרבים ובני מעים שנאמר ברכי נפשי את ה' וכל קרבי את שם קדשו הוי אין צור זולתי אלהינו.

**ול"עדן** לדקדק מה צורך בענין חנה שאמרה אין קדוש כה' אין צור כאלהינו אין צייר כאלהינו שהרי דרשה זו בפי יכול לדרוש דרשתו זאת בין באין צור זולתי אלהינו האמור בתילים ובין כאן בנביא דכתיב ומי צור מבלעדי אלהינו. הן אמת שאפשר לדחות קושיא זו ולומר שלפי שחנה בהתחננה שבחה בשבח זה שאמרה אין צור כאלהינו לזה דרשו חז"ל דרשה זו שם גבי חנה כי היא קדמ' וממנ' ילמדו ביאור של פסוק זה ובתילים.

ונדקדק גם כן אומרו אמרה חנה אין קדוש כה' אין צור וכו' שמאחר שדרשתו גבי אין צור כאלהינו למה פתח באין קדוש כה' לא הי"לל אלא אמרה חנה אין צור כאלהינו אין צייר כאלהינו ועוד למה בכל החלוקות אמר צייר זה וכו' ובשני החלוקות האחרונות אמר בשר ודם משבח וכו' בשר ודם אינו יכול להטיל וכו'. ונראה כי שם גבי חנה הוקשה להם אומרו ואין צור כאלהינו דמשמע אין צור כאלהינו הא פחות מעט יש חלילה חלילה להכנס בערכו שום צור בפחות ויתר לזה דרשו דרשה זו גבי חנה ז"ש אמרה חנה אין צור כאלהינו שמזה אנו מוכרחים לפרש אין צייר כאלהינו שבזה ניחא כי יש צייר שמצייר אבל אינו כאלהינו ואין בזה פגם בכבודו ית' במה שיאמר אין צייר כאלהינו לא כן במאמר אין צור כאלהינו היה פוגם בכבוד ה' בהכניס בסוג אחד צור אחר עמו חלילה. אמנם כאן שאומר ומי צור מבלעדי אלהינו לו הונח שנפרש צור כמשמעו לא יקשה בו דבר שהרי אינו אומר ואין צור כאלהינו אבל החליט ואמר ומי צור מבלעדי אלהינו ובתילים גם כן אמר ואין צור זולתי אלהינו שהוא לשון מדוקדק שאינו פוגם בו בכבוד ה' ואינו מכניס עמו זולתו בסוג אחד בפחות ויתר חלילה. לעומת זה בשני הפסוקים האלה לא מצא בהם קושי או דוחק שיכריח בהם לפרשם לשון צייר אמנם בפסוק חנה מצא מקום ופתח להכריח שהוא לשון צייר וממנו נלמוד לפסוק זה ולפרשו לשון צייר מצד הדמו' הלשון אעפ"י שאין בו מההכרח שיכריח כאן כן ולא בתילים כאמור וז"ש אמרה חנה כו' ואפשר עוד והוא היותר נכון והוא כי חנה שנתן לה ולד ע"ד נס ושבחה לשי"ת עליו הנה שם שייך ענין ואין צור כאלהינו לשון צייר שצייר ולד בתוך עקרה והוא שבח דשייך לנדון דידה ומתייחס לענינה וז"ש אמרה חנה שמהיות חנה האומר' כן יכריע הדברים היותם לשון צייר ואין שייך בה לשון צור ע"ד ברוך ה' צורי המלמד ידי לקרב כי לא היה לה מלחמה עם אויבים. וההכרח השני הוא מה שהזכיר אמרה חנה אין קדוש כה' ואין צור כאלהינו דהשתא שאנו מפרשים אין צייר כאלהינו ניחא שאמרה אין קדוש כה' שאין זה בחסרון קדושה ופרישות אליו ית' להטפל בעניני' נבזים כאלה ועניני חוש המישוש לז"א אין קדוש כה' עם היותו מטפל בעניני ציורו של ולד כי ההכרח מחייב כן שאין צייר כאלהינו ולא יגונה כי אם ישובח כשאין צייר זולתו נמצא שהענין והלשון של חנה מכריח כן ולכך דרשו דרשה זו שם ומשם נלמוד לכאן. ויהיה השייכות כאן ענין זה לפי שאמר האל תמים דרכו שעשה וצייר את אברהם כנזכר במאמר אשר בפ' הקודם ולזה מחייב כי מי אל מבלעדי ה' שכן הקריא אברהם בפי הכל כדכתיב ויקרא שם אברהם בשם ה' ומי צור צייר באלהינו שצייר ועשה איש תמים כאברהם שלם בכל. ובשתי החלוקות האחרונות אמר לשון בשר ודם לפי שהצייר כמה פעמי' צייר צורה

ואינו משבח' לפי שלא ישרה בעיניו ולא מצאה חן לז"א בשר ודם הוא משבח את צורתו לומר שאפי' שהצייר לא ישבח צורתו לפעמים הנה זולתו ממין האנושי ישבח צורתו ז"ש בשר ודם הוא משבח צורתו. או אמר כן על ב"ו העובד צורה שהוא משבח צורתו והב"ה לא בן אלא שצורתו שצייר משבחתו וכן גבי בשר ודם אינו יכול להטיל בו רוח ונשמה כלומר לא הצייר ולא זולתו שהצייר יצייר וזולתו בחברתו לז"א בשר ודם וכו' ועדיין צריך עיון והר"דק ז"ל כי מי אל ולא כאותם שעובדים אליליהם ובהתגברי על אויבי בכל עת יש להם לדעת כי שקר נסכם ואין צור אלא אלהינו. וי"ת על ימות המשיח שאז יודו לו כל העמים ויאמרו מי אל מבלעדי ה' בכן על ניסא ופורקנא וכו' (ומהרי"א ענין) [ומהר"י יעב"ץ] הדורש ז"ל כתב בתילים והפסוק הזה רמז לנו ענין נכבד מאד כי המלאכי' בעלי שכל ועושים בבחינה שכלית מאמי' ויחסם פעולת' לאל עליון כי הם לא יהיו אלוהות מבלעדי ה' זה כנגד המלאכים ואמר ומי צור זולתי אלהינו כנגד הגלגלים שאינם אלא כגרזן ביד החוצב בו אבל אין להם כת ואילות בעצמם וההשכל מיוחס אליהם כהשכל הקטנים שלא ידעו מאוס ברע ובחור בטוב והמלאכים בעלי בחירה אבל לא יוכלו לשנות ממאמ' בורא' כמו שיפחד א' מאנשי המדינה למרוד במלך לפניו ולז"א ומי צור זולתי אלהינו שאינם צור אלא כליו של ה"בה כחרב ביד הגבור והבן זה מאד כי בסברת חילוף זה נמשכו כל מיני נזק ובהאמנתו נתחייבה ההשגחה ושאין ישועה כי אם מאתו יתברך עד כאן ומהרי"א ז"ל כתב בהחילוף אשר בזה הפסוק שכאן כתיב כי מי אל ובתילים כי מי אל מבלעדי ה' וכאן ומי צור מבלעדי אלהינו ובתילים ומי צור זולתי אלהינו ושניהם ליפות הדיבור וביאור הכונה כי למה שהיתה כוונתו בכי מי אל מבלעדי ה' להשלים הנפש כמו שפירש אמר בו בתילים שם אלוה לפי שאל וצור אשר יבוא בחלוקה השנית שניהם כפי הלשון אחד ולרמוז ההבדל בהם כפי הכוונה אמר אלוה וכדי שלא יאמר מבלעדי פעמים זה אחר זה החליף ללשון זולתי ע"כ. **ולע"דן** לפי שמצינו בישראל אבינו שקראו השם יתברך אל שנאמר ויקרא לו אל ואברהם נקרא צור שנא' אם לא כי צורם מכרם זה אברהם הביטו אל צור חוצבתם וכו' לז"א כי מי אל מבלעדי ה' שהב"ה הוא שקראו כן כדכתיב ויקרא לו אל מי קראו אל אלהי ישראל אם כן מי אל מבלעדי ה' שהלא מה' יצא הדבר להודיע שבו תכונת אל בישראל ע"ד צדיק מושל ביראת אלהים מכח העבודה ורוח אלהים אשר בקרבו וכן אברהם נקרא צור שנדמה לשי"ת כי הוא עושה נפשות וכיוצא בזה אברהם את הנפש אשר עשו בחרן בגירות מעלה עליהם הוא צור ילדן בעזרת השי"ת ז"ש ומי צור גם כן מבלעדי אלהינו שע"י אלהינו נעשה אברהם הצור כנזכר ושם בתילים לא דבר בזאת הבחינה הנזכרת

אבל דבר בבחינת האלהות שאין אלוה אלא יתברך ומי צור זולתי אלהינו שאמר זולתי להחליט שאין צור זולתי אלהינו שהוא לשון שולל שאין צור זולתי אלהינו כי א' היה אברה' שנקר' צור כאל העולם במה שקרא בשם השי"ת ובחלוקה הראשונה לא הוצרך לומר זולתי כו' כיון שאמר אלוה מובן הוא שהאלהות לו ית':

**לג**

**האל** מעוזי חיל וכו' רש"י ז"ל ויתר תמים דרכי מכל מכשול ומכל חטא ומכל מסוכן עד כי היה שלם וכבוש עד כאן והר"דק האל מעוזי חיל נכתב בוא"ו עם הדגוש והדומים לו כתבנו בספ' מכלול ופי' חיל בחיל כלו' בכח או פי' כשהייתי בחיל ובצבא היה הוא מעוזי ופי' ויתר שהתיר ופתח דרכי במלחמה ושמהו תמים שלא נפקד אח' מאנשי המלחמה וכתוב דרכו כי דרכי היה דרכו כי בשמו הייתי בא להלחם וכן רגליו שכתוב וקרי רגלי אומ' ע"ד משל עזרתו והוא מכנה רגליו ע"ד שמה הנחת ה' גבורך עד כאן והר"לבג האל מעוזי מעוז חיל והרצון בו מעוז ופלא. או ירצה בזה האל הוא מעוזי לתת לי חיל וידמה שכן הוא שכבר אמר בתילים המורה זה האל המאזרני חיל ויתר תמי' דרכי ר"ל כ"כ מהר להגיע אלי הטוב עד שהוא כאילו יתר ויקפץ דרכו אל המקום היותר שלם ותמים מזה מבואר שכן היו הצלחותיו עם רודפיו שכן מצאנו בשאול ואבשלום ולזה אמר משוה רגלי קלות לרוץ כאילות ועם קלות המרוץ ההוא על הצלחת רוממותו עד כאן ומהריי"א ז "ל כתב בחילוף שכאן הוא אומר האל מעוזי וכדי שלא יובן שהאל עצמו מעוזו פירש שם בתילים שהכוונה לומר שהוא מעוזו בבחינת שהוא המאזרו חיל והנותן אליו כח וגבורה. וכן אמר במקום ויתר תמים ויתן לבאר מלת ויתר שהכוונה בו ויתן תמים דרכי והכוונ' בכל החמשה כתובים האלה כמו הקדמה למה שיאמר אחרי זה מהכנעת אויביו וכדי שלא נחשוב שהיו ח"ו במקרה לזה הקדים שהכל בהשגחה ולא בכח אנושי אלא הכל מאתו ית' ואליו ראוי שיתייחסו כל הענינים האלה בהשגחתו עד כאן. **ולע"דן** האל מעוזי מעוזי האל כנגד חיל הבא נגדי להלחם בי שהרי דוד הוא המעורר חניתו על שמונה מאות חלל כי הוא עדינו העצני לדעת חז"ל. שמא תאמר חוששני פן תבא בדמים איש חשוב בהם או בזרעם אחריהם שהרי משה ע"ה חשש כשהרג המצרי בזה עד שבדק וירא כי אין איש יוצא מחלציו וכן אברהם באותם המלכים שהרג נתיירא עד שאמר לו הק"בה אל תירא אברהם אנכי מגן לך שלא תכשל בצדיק תמים לא בו ולא ביוצא מחלציו ואם כן שכרך הרבה מאד לז"א כאן ויתר תמים דרכי רוצה לומר בדרכי כשהייתי הולך להלחם אם היה שם איש תמים היה הב"ה מתיר ומפתח למוסריו שילך לו מלפניו וימלט וז"ש ויתר תמים דרכו שלא אפגע בו או ויתר רמז לנתר בהם

על הארץ באופן שלא הייתי הורג כי אם החטאים לבד וכתיב דרכו רוצה לו' ויתר תמים שילך לו לדרכו ולא יכשל בי ולא אני בו. ודרך דרש אולי שדבר בשאול התמים שנפל בידו במערה ובמעגל ויתר תמים מדרכי שלא נכשל בי ולא אני בו. או אפשר שדבר על אבישי כשהיה דוד עם ישבי בנוב האל מעוזי חיל וקפצה לו הארץ לאבישי ונתר ז"ש ויתר תמים לדרכי להצילני ודרכו קפצה לו וזהו דרכי דרכו קרי וכתיב ולשון ויתר כמו לנתר על הארץ שדלג תמים אל דרכי להצילני וכאן שדבר על עצמו אמר האל מעוזי חיל כלומר הוא בעצמו וכבודו אבל שם בתילים שדבר על ישראל או על המתבודד אמר האל המאזרני חיל שהיה נותן בו במתבודד תכונה וחוזק לילחֹ כאילו אזורים מתניו בכח וחיל וז"ש שם האל המאזרני חיל. ולזה כאן שדבר על דוד אמר ויתר תמים כיוצא בשאול שהלך לו לדרכו והתירו מדרכי ולכן בא הקרי וכתי' קרי דרכי וכתיב דרכו אמנ' שם בתילי' דבר על המתבודד וכל ישראל אמר ויתן תמים דרכי:

**לד**

**משוה** רגלי כאילות וכו' הר"דק ז"ל משוה משים כמו שותי ה' לנגדי תמיד ותרגום שם שוי ואמר אם הוצרכתי לברוח להמלט שם רגלי כאילות ולא השיגו בי אויבי ועל במותי יעמידני ואחר כך במקום שהייתי נמלט שם והם במותי יעמידני שם בטוח ע"כ ומהרי"א לפי שיש מהגבורים שלא יברחו מהמלחמה לא לגבורת' כי אם להיותם כבדים מצד עצמם ומצד לבושיהם לבושי ברזל כבדים מאד לז"א כי דוד לא כן כי אם עם היותו קל כצבי ז"ש משוה רגלי כאילות ועם כל זה שהייתי קל כאילות לא ברחתי מעולם מהמלחמה אלא ועל במותי יעמידני בלתי בורח וזהו החסד הראשון ומהר"י יעבץ ז"ל בתילים כתב משוה רגלי כאילו לברוח בעת הצורך ועל במותי יעמידני להפוך את הרודף ושנים אלו מי ימצא עד כאן ומהרי"א ז"ל בתילים פירש משוה לשון שווי שעוש' רגליו שוים לרגלי האילות לרוץ בקלו' להרוג במחנה האויבים ושם יעמידני על במותי ר"ל מקום גבוה כדי שאוכל להגביר עליהם. או יאמר משוה רגלי כאילות לברוח וכו' כדהרד"ק ז"ל וב"מש רגליו כתיב וקרי רגלי להרד"ק על השי"ת והוא משל אל עזרתו עד כאן.

**ולע**"**דן** ב"מש כאילות ולא אמר כאילה נפתלי אילה שלוחה אשר קלות רגליו כאילו כל רגל כאילה אחת באורו שהשני רגלים כשני אילות שזו מקדמת לחברתה כן רגליו האחת במקום אחי והשנית מקפצת על גבעה אחרת מדלג על ההרים מקפץ על הגבעות אורח ברגליו לא יבא ועל במותי יעמידני הב"ה לא רגליו ואעפ"י שהם קלים כי הכל מאתו יתברך:

**לה**

**מלמד** ידי למלחמה וכו' בשוחר טוב ונחתה קשת נחושה זרועתי מלמד שהיה נוטל דוד קשת נחושה וכופפה ד"א נוח לו לאד' לכוף קשת נחושה ולא לכוף זרועותיו של דוד. ד"א קשת נחושה שהוא בא מנחשון עד כאן. **ולע"**דן לדקדק דלד"א דחוק יותר אם כן למה אמר ד"א נוח לו לאד' ועוד לדרך המפרש נחושה על נחשון מה שייכות לנחשון כאן. ונראה שהוקשה לו שאין דרך העולם לעשות לקשת מנחושת לירות בהם חצים ולז"א לדרך הראשון בדוחק. מלמד שהיה נוטל דוד קשת נחושה וכופפה להראות גבורתו לעולם להטיל אימה יתירה באומות וכמו שנזכיר בסמוך ב"ה מדברי רש"י ז"ל ולפי זה ונחתה לשון חתת אלהים מפני שמי ניחת הוא וכופפה במילת ונחתה הוא. אמנם בד"א ראה שלאו אורח ארעא להיות קשת נחושה לז"א ד"א נוח לאדם כי קשת נחושה לא היה ולא נברא בפועל אלא למשל לומר שנוח לו לאד' לכוף קשת נחושה ולא לכוף זרועותיו של דוד דלפי זה ונחתה קשת נחושה לשון נכפפת רוצה לו' יותר נכפפת קשת נחוש' מזרועותיו אמנם לפי זה יקשה דמנא ליה יותר נקל ונוח לכוף קשת נחושה מזרועותיו דרשות שנים הם ונראה שמפרש ונחתה לשון נוח רוצה לו' יותר נחה קשת נחושה מזרעותיו ולשון ונחת הכתוב כאן בנביא אתי שפיר טפי למדרשי' לשון נחת ונוח טפי מלשון ונחתה האמו' שם בתילי' אמנם בדרך השלישי ניחא ליה טפי שאפי' למשל לא היה קשת נחושה אבל נחושה כמו לנחשון שהוא נשיא וראש ליהודה אשר נאמר בו ידך בעורף אויביך ודרשו חז"ל אזהו יד כנגד העורף זו קשת נמצא שבכח זכות נחשון ויהודה אני הכופף הקשת בזרועותי בזכו' נחשון ואברה' בני י"צו פירש שזרועותי דורש לשון זרע ועל זה רמז באומרו שהוא בא מזרעו של נחשון דאומרו הוא בא מזרעו רמז אל זרועותי וזרעתי חסר לשון זרע ומשפחה שנחושה נחשון וזרעותי לשון זרע ומשפחה עד כאן ואפשר דתרתי שמע מינה מדקאמר זרועותי ולא קאמר זרועי תרתי משמע לשון זרועות ולשון זרעתי ומשפחתי. ובמאמר הזה אפשר לי להבין שינוי זה שכאן כתיב ונחת בלא ה"א ושם נאמר ונחתה בה"א כי נדרוש לשון נחת כמו בשובה ונחת באחד משני פנים האח' כמו שאמר המאמר נוח לאדם לכוף קשת נחושה ולא לכוף זרועותיו של דוד. והשני ונחת קשת נחושה בנחת ולא בצער יחת הקש' נחושה בזרועותי וזה יהיה כאן שדבר על עצמו אמנם שם בתילים שדבר על המתבודד די בו שיאמר ונחתה המורה על כפיפת הקשת. ורש"י ז"ל ונחת קשת נחושה ונדרכה קשת נחושה על זרועותי שיש בי כח לדרכה קשתות היו תלוים לו לדוד בביתו והיו באים מלכי האומות ואומרים זה לזה אתה סבור שהוא יכול לדרכן אין זה אלא ליראינו ודוד שומע ונוטלן

ומכתתן לפניהם ודריכת קשת לשון נחת הוא וכן חציך נחתו בי עד כאן וה"רדק ז"ל ונחת ובספר תילי' ונחתה כי קשת תכונה בלשון נקבה ובלשון זכר ורוצה לומ' גם כן למד ידי למלחמה עד שאפי' קשת נחושה לא עמדה בכך אלא בשברה בזרועותי ופי' נחושה חזקה כנחושה והוא ברזל חזק מאד וכן וארצכם כנחושה ונחתה שרשו חתת והוא בפעל מפעלי הכפל וה"רלבג ז"ל ונחת רוצה לומר ותוריד קשת נחושה כל א' מזרועותי ואעפ"י שהיתה הקשת ההיא חזקה מאד להכפף כאילו היא כנחושה שהוא הברזל היותר קשה וענין ההורדה בקשת הוא הורדת ראשי הקשת בכפיפתו כדי לירות בו חצים או יהיה חסר או יתר או יהיה הרצון והוריד יתר קשת נחושה כל אחד מזרועותי וענין היתר הוא שיורידהו אל המקום מהקשת המוגבל לירות משם החצים עד כאן ומהרי"א ז"ל לפי שהיה מחלוקת בין המדמים מי ראוי למלחמה האם בעלי הכח החזקים בטבעם או אם בעלי הלימוד והתחבולה לעומ' זה אמר כאן בדוד שהשתי בחינות בו יחדיו מלמד ידי למלחמה בבחינת הלימוד וכח הטבעי ונחתה קשת נחושה זרועותי וכאן אמר ונחת ובתילים אמר ונחתה ליפות הלשון שנחתה יותר צח עד כאן.

**ולע"דן** לפי שענין הקשת ישתמש בו האדם בעוד האויבים מרחוק הרחק כמטחוי קשת ואחר כך בהיותם קרובי' צריך להלחם בחרב פיפיות ביד' כי הקשת אינו מועיל לז"א מלמד ידי לקרב ולמלחמ' בחרב וכיוצא בשכבר ניחת וירד הקשת שהושם בזרועותי שאינו בידי להלחם בו שכבר קרבו אלי שאז מניחים אותו ומורידים אותו בזרועותי ז"ש ונחת קשת נחושה בזרועותי אז אלחם בידי ובמגן שהם קרובים אלי גם כן בחרבם וזהו שסמך ותתן לי מגן ישעך שהוא דרך הלחם בקרוב בחרב ומגן ואמר כאן ונחת ובתילי' ונחתה אפשר ששם דבר על הקשת נחושה שנחתה בזרועותיו של דוד והיא השיטה הראשונה הנז' במאמר חז"ל אשר זכרתי וכאן שאמר ונחת קשת נחושה חוזר אל האיש הבא לכוף זרועותיו של דוד שנחת הוא האיש ההוא יותר מקשת נחוש' לכוף זרועותיו לכך אמר כאן ונחת לשון זכר שמוסב אל האיש הבא לכוף זרועותיו של דוד ושם דבר לשון נקבה שחוזר אל הקשת ואעפ"י ששייך בקשת לשון זכר ולשון נקבה כדה"רדק ז"ל עכ"ז מדשני כאן מתילים בענין אחד נפרשהו כדפרישית והוא נכון:

**לו**

**ותתן** לי מגן וכו' בשוחר טוב מגיני וקרן ישעי משגבי אמר דוד מפני מה אומרים מגן אברהם ולא מגן דוד אמר לו בחנתיו בעשרה נסיונות אמר לפניו בחנני ה' ונסני כיון שניסה אותו בבת שבע ולא עמד בו מיד התפלל דוד שיאמרו מגן דוד בברכת ההפטרה

כדאמרינן כי בשם קדשך נשבעת לו שלא יכבה נרו לעולם ועד ברוך אתה ה' מגן דוד ההי"ד ותתן לי מגן ישעך עכ"ל.

**ולע"דן** לדקדק דפתח הכתוב מגיני וקרן ישעי וסיים בותתן לי מגן ישעך אטו משום ששני הכתובים מדברים יחדיו במגן מביאם יחדיו. ועוד דוד הקטן ועניו מה לו לומר מפני מה אומרים מגן אברהם ואין אומרי' מגן דוד ריבך ריב וסוד זקנך אברהם אל תגל אם כן די שיאמר מפני מה אין אומרים מגן דוד. ועוד שהרי אין אומרים מגן יצחק ולא מגן יעקב. ונראה שדוד חשב במה שאומ' מגן אברה' על שהגין עליו מנמרוד ומהמלכים במלחמה ולזי"א בפסוק מגיני וקרן ישעי משגבי כלו' ראוי שיאמרו מגן דוד שהרי מגיני וקרן ישעי משגבי היה בכמה מלחמות שנלחם ז"ש מגיני וקרן ישעי הכוונה בכתוב הזה שאמר דוד לפני ה"בה מפני מה אומרים מגן אברהם לא אמר למה אומרים מגן אברהם אלא מפני מה אומרים מגן רוצה לומר יש ויש סבות רבות לומ' מגן אברהם הודיעני הסבה המחייבת מפני מה היא שאומרים מגן אברהם שאם מפני שהגין עליו במלחמת המלכים כמובן בפסוקים שאחר מלחמת המלכים אמר לו אנכי מגן לך אם מפני זה הוא א"כ היה ראוי שיאמרו מגן דוד כיון שהוא משגבי וקרן ישעי במלחמות יותר מאברהם אמר לו הק"בה אין כוונת מגן אברהם מגן מהאויבים הגופניים אלא מגן מהאויבים הנפשיים לזי"א בחנתיו בעשרה נסיונות ויצא כזהב טהור מאז הבטחתיו שלא ירא מהי"צהר ולא אנסהו עוד כמו שאחזי"ל בעקידה גבי כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה וזהו מגן אברהם מגן מהי"צהר אמר לו דוד בחנני וכשלא יצא במבחן אז התפלל שבתורת חן וחסד יהיה מגן לו ואעפי"י שאינו מסוג אברה' ז"ש מיד התפלל שיאמ' מגן דוד בהפטרה פעם אחת בשבת ההי"ד ותתן לי מגן ישעך דקדק ותתן בלשון מתנת חינם עם היות שלא עמדתי בנסיוני נתתה לי במתנ' מגן ישעך נמצא ש"מש דוד בתחילה מגיני וקרן ישעי משגבי היא שאלת מפני מה אומרים מגן אברהם וכתוב ותתן לי הוא שענהו בתפילתו שיאמרו מגן דוד בהפטרה. ואולי שכתוב האל תמים דרכו היתה תשובתו יתי הנזכרת במאמר שאמר בחנתיו בעשרה נסיונות ולכך נעשיתי מגן אברהם זי"ש האל תמים דרכו זה אברהם שנקרא תמים וכן פירשוהו חזי"ל ובאה אליו אמרת ה' צרופה שצרפתו בעשרה נסיונות ולזה נעשה מגן לו כי מגן הוא לכל החוסים בו לבלתי חטוא וכתיב ותתן לי מגן ישעך הוא מה שהשיב על ידי התפילה על כן באו שלשה כתובים האח' כנגד השאלה מפני מה אין אומרים מגן דוד והוא כתוב מגיני וקרן ישעי כו' וכתוב האל תמים כו' ומגן הוא לכל החוסים בו תשובת השי"ת בחנתיו בעשרה נסיונות והכתוב השלישי ותתן לי מגן ישעך מתנת חינם. ועוד לחזי"ל ב"בר ותתן לי מגן ישעך אל

תירא אברהם אנכי מגן לך וימינך תסעדני בכבשן האש ובמלכי' וברעבון דכתי' נאום ה' לאדוני שב לימיני וענותך תרבני מה ענוה הרבה לו שהיה יושב ושכינה עומדת דכתיב וירא אליו ה' והוא יושב עכ"ל פירשתיו בכלי חמד' ועדיין אנו צריכים לדעת השייכות שיש לזה בשירת דוד. ונר' לפי שאברהם עשה לו ה"בה כמה נסים והצלות ונעשה לו מגן לז"א דוד ותתן לי מעין מגן ישעך אשר עשית לאברהם כן עשיתני שנעשית גם כן מגן דוד וכיוצא בנסים שעשית לאברה' ומכלל דבריו ביאור ענותך לשון ענוה תרבני לשון רבבות וגדולה שאהיה אני יושב ואתה עומד. ורש"י ז"ל וענותך תרבני הגדלת לי מידת ענותנותך עד כאן וה"רדק ז"ל וענותך פירוש ובענותך תרבני כתרגומו ובמימרך אסגיתני ויהי לדעתו ענותך מן וענית ואמרת ובספר תילים וענותך בקריאת הו"או מן עקב ענוה יראת ה' וענוים ירשו ארץ שהוא ענין חסידו' ורוח נמוכה ויהיה וענותך הנכת' כאן כמוהו ואעפ"י שהו"או נחה ותהיה תי"ו תרבני לנקב' על הענוה שזכר כמו וימינך תסעדני שאמר בתילי' ופי' שמתני ענותך לעם רב כי אעפ"י שהייתי בעם מעט ואויבי היו בעם רב אני הייתי מנצח כי ענותך היתה עמי וכאילו אני עם רב מהם ויש לפרשו וענותך לשון עזרתך ורצונך וכן הכסף יענה את הכל עד כאן וכן מהר"י יעבץ הדורש ומהרי"א ותתן לי מגן ישעך הוא החסד השלישי שמלבד הגבורה הטבעית והמלאכותיית אשר אצלו הנה נתחברה עוד אליו התשועה והעזר האלהי והשגחיי כאילו הוא יתברך נתן לו מגן ישעו כמשל המלכים שנותנים כלי מדיה' לכל אשר יחפצו ביקרו וכמו שהיה נותן שאול לדוד להלחם עם גלית וזהו ותתן לי מגן ישעך ובספ' תילים הוסיף בזה וימינך תסעדני והוא החילוף והסיבה בו גם כן ליפות הדיבור כי למה שאמר ותתן לי מגן ישעך במשל המלכים הוסיף לומר באותו משל וימינך תסעדני כאילו היה הוא השי"ת הולך לימינו לחזקו ולדבר על לבו כאשר יעשו הגבורים אלה על אלה והנה אמר וענותך תרבני לשון תרבו' שעם כל גבורתו לא גבה לבו ולא רמו עיניו כדרך הגבורים לחמוס את רעיהם וכל דאלים גבר כי גדלתו כאב הענוה והמוסר וז"ש וענותך תרבני עד כאן ומהרי"א ז"ל ותתן לי מגן ישעך משל למה שהצילו והושיעו ממכות האויב כאילו יש לו מגן ה' וישועתו וכדי שלא אכשל וימינך תסעדני לתמכני וענותך תרבני לשון תרבות כדמהרי"א ז"ל אבל לכוונה אחרת שענותך גדלתני כאב תמיד כי זה גרם לשתשפיל כבודך להביט בשפל מצבי.

**ולע"דן** אתה עושה הכל מלמד ידי למלחמה והנותן כח לשינחת קשת נחושה בזרועותי ואתה נתתה לי הכבוד כאילו אני המושיע ועושה כל ז"ש ותתן לי מגן ישעך שאמרת דוד הושיע את ישראל מיד פלשתים ומיד גלית ז"ש ותתן לי מגן ישעך עם היות שימינך

תסעדני ענותך שאתה עניו ואינך רוצה להתהלל בנצחון אבל כוונתך להרבות אותי ולכן אתה תולה הישועה והנצחון בי. וענותך לשון ענוה ואפשר לפרשו לשון עינוי כמו לענות מפני אותו העינוי שאתה מענה אותי התכלית בו להרבות שלמות נפשי וז"ש כאן וענותך ושם בתילים בו"או לשון ענוה. ומה ששינה שלא אמר כאן וימינך תסעדני כמו בתילים יובן במ"ש בתנחומא זה לשונו ד"א ותתן לי מגן ישעך כשרדפתי אחרי המלכים שנאמר אל תירא אברם אנכי מגן לך וימינך תסעדני בשאחזת עמי הערלה והייתי חותך שנאמ' וכרות עמו הברית וענותך תרבני שאני יושב ואתה עומד שנאמר וירא אליו ה' והוא יושב עכ"ל שבזה המאמר מובן החסרון של וימינך תסעדני שלהיות כאן דוד מדבר על עצמו במה שהגדיל ה' לעשות עמו מעין ודוגמא מעניני אברהם השני ענינים השייכים ומתייחסים אליו הזכירם והם האחד ותתן לי מגן ישעך מעין אברהם מגן דוד בהפטרה וענותך תרבני ג"כ מעין אברהם יושב כן לדוד אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד אמנם וימינך תסעדני שאחז בערלה עם אברה' לא שייך כיוצא בו בדוד לכן דלגו כאן ומה שכתבו בתילים לפי שכל הפסוק שם מדבר על המתבודד וישראל ובהכרח כל הפסוק משל ומליצה ותתן לי מגן ישעך משל אל הישועה כי לא יתכן שיאמר מגן ממש כי אם לאברהם ודוד לא זולתו בפועל מגן פלוני כי אם בכח על הישועה ואם כן יאות גם כן לוי שם וימינך תסעדני למשל הסעד וכן וענותך תרבני למשל. עוד אפשר שכאן דבר דוד על מה שאירע לו ותתן לי מגן ישעך וענותך תרבני אמנם וימינך תסעדני לא הזכיר כאן כי אם בתילים ששם כוון על העתיד שעתיד ה"בה להשיב את המשיח הוא דוד לימינו בסוד אדם דוד משיח ולבך לא הזכירו כאן שמדבר על העבר אלא בתילים שמדבר על העתיד הוסיף וימינך תסעדני שכן אמרו בשוחר טוב ר' יודן בשם רבי אחא לעתיד לבא ה"בה מושיב מלך המשיח לימינו ואברה' לשמאלו ופניו מתכרכמין ואומר בן בני יושב על הימין ואני על השמאל וה"בה מפייסו ואומר כן תשב לימיני ואני על ימינך כביכול ה' על ימינך הוי וענותך תרבני עד כאן:

**לז**

**תרחיב** צעדי תחתי וכו' חז"ל כנז"ל בפי' וישבי בנוב פירשוהו שהיה זה בישבי בנוב ששם את דוד תחת בית הבד כדי לכבשו כזתים וענבים וה"בה הרחיב צעדו תחתיו שנעשה עפר הארץ תיחוח. ובשוחר טוב רבי יהושע בן לוי אמר מכח החרב שהניף ישבי בנוב דחה את דוד ״ח אמה ויפל לארץ היו שניהם מתייראים זה מזה ודוד מקלס לה"בה תרחיב צעדי תחתני מיד הצמיח ה"בה לאבישי שנא' ויעזור לו אבישי בן צרויה אמ' להם ישבי שנים עלי ואני א' אמרין ליה הא אנן קטלין לך עול אימא בקרתא עשרה קטלין

לך עד כאן שמתוך זה מובן תרחיב צעדי שהרחי' ברחבו צעדיו י"ח אמה ונפל לארץ ומ"ש ולא מעדו קרסולי היינו שמיד הצמיח לו ה"בה לאבישי לעזרו. ורש"י ז"ל תרחיב צעדי כשאדם מדבק רגליו זו לזו הוא נוח ליפול וכן כתיב בלכתך לא יצר צעדך. קרסולי עקיבי עד כאן וכן מהר"י יעבץ והרד"ק תחתני כמו תחתי ובא ב"נון יו"ד שלא כמנהג בשמות קרסולי כרעי' ותרגום אשר לו כרעי' דיליה קרסולין וי"ת (ה"ר) רכובתיא והם הברכים ע"כ ומהרי"א ז"ל פי' שמהפסו' הזה ואילך מדבר לעתיד שאחר שנתן הודאה על העבר שאל על העתיד תרחיב צעדי שיהיו רחבו' לרדוף את הרודף פשיעה רחב' וכן לברוח ממנו ולא מעדו גם כן לעתיד כמו ולא יעמדו וכן ארדפה והפסוקים הנמשכים כולם בלשון עתיד ומהרי"א החסד הרביעי שלא קרה לו למעוד רגליו מפאת המקום ויהיה סיבה לנצחו האויב אלא תרחיב צעדי תחתני ולא מעדו קרסולי כתרגומו של אשר לו כרעים כנז"ל ושניה כאן תחתני ובתילי' תחתי ליפות הדיבור ולתיקון המאמר כפי הדקדוק עד כאן כנז"ל בהר"דק ז"ל:

**לח לט**

**ארדפה** אויבי וכו' ואכלם וכו' בשוחר טוב ארדוף אויבי בגדוד עמלק שנאמ' הארדוף אחרי הגדוד הזה האשיגנו ולא אשוב עד כלותם שנאמר ויכם דוד מהנשף ועד הערב למחרת' אמחצם ולא יוכלו קום מכת מחיצה עד כאן וכוונתם ז"ל בזה לתקן יתורי החלוקות הנזכר בפסוקים האלה ולז"א כי ארדוף אויבי ואשיגם וכו' הנזכר בתילים הכל הוא שאלת רשות כמ"ש הארדף אחרי הגדוד האשיגנו ופסוק אמחצם הודעת הענין שענהו השי"ת והשיגם ונצחם ויפלו תחת רגליו. וכיוצא בזה כאן בנביא ארדפה וכו' השאלת רשות ופסוק ואכל' הוא ההודעה מהנצחון שענהו ה' ונצח וכן מורה ארדפה כו' ולא אשוב שהוא בלשון עתיד ואילו היה לשון הודעה הי"לל לשון עבר רדפתי אויבי והשמדתים ולא שבתי עד כלותם ופסוק ואכלם פירש לשון עבר וכן ויפלו תחת רגלי. ומהרי"א ז"ל שאר האנשים ברדפם אחרי אויביהם במלחמה פעמי' שלא ישיגום וישובו בידים ריקניות ופעמים יקרם מקרים רעים בהרדפה כי יפרדו מאנשי מלחמתם [וימצאום] האויבי' הבורחים וזכר דוד שבחמלת השי"ת עליו לא כן כי פעמים רבות היה רודף אחרי אויביו ותמיד משיגם ומשמידם ולא ישוב מההרדפה עד כלותם ולא היתה ההרדפה אם כן פועל בטל. וכנגד השני אמר שלא יקרהו בהרדפה מקרה רע אבל ימחצם ולא יוכלו קום עליו עוד ותמיד יפלו תחת רגליו ובספר תילים אמר במקום ארדפה ארדוף תיקון הדיבור כי ה"א ארדפה מיותר' וגם בתילים הוסיף ואשיגם להיישרת הדיבור שאם היה רודפם ראוי לזכור ראשונה שישיגם ואחר כך ולא אשוב עד כלותם וכאן אמר

ואכלם ואמחצם ושם דלג תיבת ואכלם כי נראה מיותר אחר שאמר ולא אשוב עד כלותם לכך לא אמר אלא ואמחצם שהוא ביאור הכלייה היא כשימחצם באופן שלא יוכלו קום גם בא חילוף שכאן אמר ואמחצ' בוא"ו ויפלו בו"או ובתילים חסר הו"או בשניהם והסיבה לפי שכאן דבר בלשון עבר על מה שהצליח דוד ואמחצם ואכלם ויפלו אמנם שם שמדבר על המתבודד חסרו הווין להורות שמתפלל על העתיד ואומר אנא אמחצם אנא יפלו תחת רגלי. וחמשה חסדים האלה המיוסדים במלחמות האומות אויבי ה' עד כאן. **ולע"דן** שאחר שדבר דוד בפסוקים הקודמים בעניני אויביו עתה בשני הכתובים האלה רמז אל חמשה מיני אויבים שהיו לו מן האומות ועליהם אמר חמש' לשונות בשני הכתובים האחד ארדפה וכו' השני ולא אשוב עד כלותם השלישי ואכלם הרביעי ואמחצם ולא יקומון החמשי ויפלו תחת רגלי. ומפסוק ותאזרני חיל למלחמה מדבר על אויביו מישראל שאול ואבשלום ותאזרני חיל למלחמה על אבשלום ושבע בן בכרי. או אפשר שזה גם כן על האומות וכתוב ארדפה אויבי וכו' עד כלותם על מן אויבים אח' והשני כתוב ואכלם וכו' והשלישי כתוב ותזרני חיל וכו' והרביעי ואויבי נתת לי עורף והחמישי שנאי ואצמיתם והכל באומו' כדמסיק ישעו ואין מושיע כמו שנפרש במקומו לחז"ל שישועו אל ע"א שלהם ואין מושיע ולזה באים לדרוש אל ה' ולא ענם. ואשחקם וכו' כיון שלא נענו ומפסוק תפלטני מריבי עמי אז דבר על אויביו מישראל שהם מעמו ויצר לו מאד פן יהרוג וירא שמא יהרג והוא דרך נכון. ועליהם רמז ארדפה ב"הא יתירה לרמוז אל חמשה מיני אויבים הנזכרים בכפל חלוקו' הפסו' ואפשר שהה"א רומזת לה"א אחרונה שבשם שעל ידה שהיא חרב נוקמת הרג דוד לגלית ותטבע האבן במצחו היא אבן דאתגזירת דלא בידין ומחת לצלמא לעתיד והיא רמזת לגלית ואל זה רמז דוד בקחתו חמשה חלוקים מן הנחל שרמז אל החסד לאברה' ואל הגבורה ליצחק ואל התפארת ליעקב ואל הנצח לשמו של הק"בה שהוא מארי נצחן ואל ההוד שהוא לאהרון כי אחר כך נעשה לדין בסוג והודי נהפך למשחית וכל אלה החמשה חלוקי אבנים נמשכו מן הנחל הוא היסוד ונתייחדו בילקוט המלכות האחרונה שבשם ובזה תבין מאמר חז"ל במדרש שמואל בפ' נ"א ויבחר לו חמשה חלוקי אבנים מן הנחל אחת לשמו של ה"בה ואחד לשמו של אהרן ושלשה לשלשת אבות העולם אמר אהרן לא אני גואל עלי להפרע ממנו א"ל ה"בה והלא לפני חרף וגידף עלי להפרע ממנו ובילקוט רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי האבנים היו מתלקטו' מאליהן עד כאן לשונו אשר זה המאמר יובן במה שכתבתי והכל רמוז ב"הא של ארדפה ארדף ה"א כי היא הנוקמת והיא מגן דוד אומרו ואכל' ואמחצם והנשארים מהם תולדותיהם כיוצא בהם ולא יקימון

ראש ויפלו תחת רגלי כנכנעים ומשועבדים כי לא יתכן שאמר רק על הנמחצים שלא יקומון דפשיטא הוא:

**מ**

**ותזרני** חיל וכו' דרש רבי חנינא בר פפא מ"ד ארחי ורבעי זרית וכו' מלמד שלא מכל טפה כולה נוצר הולד אלא מן הברור שבה תאנא דבי רבי ישמעאל משל לאדם שזורה תבואה בבי' הגרנו' נוטל את האוכל ומניח את הפסולת כד"ר אבהו דרבי אבהו רמי כתיב ותזרני חיל וכתיב האל המאזרני חיל אמר דוד לפני הב"ה ר"בשע זריתני וזרזתני ע"כ ופרש"י ותזרני חסר אלף לשון מזר' זריתני ואח"כ תאזרני לשון כח במתנים זריתני מן הברור ע"כ ובשוחר טוב ותאזרני חיל במלחמה על ידי שתחילת ברייתו לחיל לפיכך תכריע קמי תחתי ע"כ והכוונה שהם ז"ל ראו בתילים אומרו ותאזרני ובנביא הוא אומר ותזרני חסר אל"ף לכך דרשוהו מלשון אורחי ורבעי זרית לומר שמתחילת ברייתו מעת שנוצר ברחם אמו מאז שזריתני היה למלחמה ולרדוף אויבי ולנצחם זהו שאמר ע"י שתחילת ברייתו לחיל דהיינו למלחמה לפיכך עזרתני ותכריע קמי תחתי כדי שלא יפול דברך ארצה אם כן בזה מובן שינוי חסרון האל"ף אשר אמר כאן ותזרני ובתילים ותאזרני חיל. ומובן גם כן שלא כתב ותכריע קמי תחתי אלא תכריע בלא ו"או שהיה גזרה ותולדת מה שאמר ותזרני וכו' ומהרי"א ז"ל ותזרני חיל למלחמ' בשאול ואבשלום ובא החילוף שכאן אמר ותזרני תחתני ובתילי' כתב ותאזרני חיל למלחמה תכריע קמי תחתי לתיקון הלשון כפי הדקדוק כאשר כתבתי בכיוצא בזה עד כאן ומהרי"א ז"ל ותאזרני חיל לשעבר שנתת בי כח למלחמה וכן בעתיד תכריע קמי תחתי ע"ד כל הקמי' לנגדי תכריע שיפלו תחתי עד כאן. **ולע"דן** ותזרני לשון זורה את הגורן רוצה לומר עם היותי יחיד הייתי מכה בקמי פנים ואחור כאילו זריתני במקומו' רבים וזהו ותזרני כאילו אני חיל גדול ורב שנזרה כאן וכאן למלחמה שהייתי מכה בכל פינה ופינה מהמערכה והוא גם כן לשון אזור כח לילחם וכאן הגיד הכוונה האחד ואמר ותזרני ושם בתילים השנית ותאזרני וכו':

**מא**

**ואויבי** תתה לי עורף כו' בשוחר טוב ואויבי נתת לי עורף הפ' הזה מדבר ביהודה אמר ר' יהושע בש"ר יהודה בר אלעאי מסורת אגדה היא יהודה הרג לעשו אימתי בשעה שמת יצחק הלכו יעקב ועשו וכל השבטים לקבור אותו דכתיב ויקברו אותו עשו ויעקב ובניו והיו הולכין במערה ועומדים ובוכים והשבטים חולקין כבוד ליעקב ויצאו מן המערה כדי שלא יהא יעקב נמאס ומתבזה לפניהם השחיל עצמו עשו ונכנס עמו למערה. נכנס אחריו יהודה אמר שמא הורג לאבא בפנים ומצא את עשו שהיה מבקש להרוג את אביו מיד עמד יהודה והרגו מאחריו והוא שאביו מברכו ידך בעורף אויביך. ולמה ברכו בעורף

כמה נתחבט יהושע לפני הק"בה שיתן לו את העורף ולא נתן לו שכן כתיב בי אדני מה אומ' אחרי אשר הפך ישראל עורף ואעפ"י כן לא הועיל כלום ולמי נתן את העורף לשבטו של יהודה שנאמר ידך בעורף אויביך וכן דוד אומר ואויבי נתת לי עורף אמר פזמקרין שלי הוא שנאמר וזאת ליהודה וממי את למד ידיו רב לו מגלית שנאמ' ותטבע האבן במצחו ויפול על פניו ולא היה צריך ליפול אלא לאחוריו ולמה נפל על פניו אלא המלאך דחפו על פניו אמר ה"בה הפה שחרף וגדף יהא תלוי באויר יסכר בעפר שנאמ' טמנם בעפר יחד פניהם חבוש בטמון. ד"א ולמה על פניו כדי שלא יצטער דוד וילך ויחתוך ראשו נשתכר י"ב אמה וזרתו כיצד מלא קומתו לפניו ומלא לאחוריו שש אמות וזרת לכך נפל בין רגליו של דוד שנאמר נאום ה' לאדוני שב לימיני וכו' ד"א למה על פניו שהיה דגון אלהו צר על לבו לקיים מה שנאמר ונתתי את פגריכם על פגרי גלוליכם. ד"א למה על פניו לקיים מה שנאמר ואויבי נתת לי עורף אצמיתם אחליטם במיתה משונה כמה דאת אמר לצמיתות לחלוטים עד כאן:

**ולע"דן** לדקדק דמאחר שנכנס עשו למערה עם יעקב כדקאמ' והיו הולכין במערה ועומדין ובוכין וכו' אם כן מהו או' השחיל עצמו עשו ונכנס למערה ואם נאמר שלא נכנם עשו בתחילה ואומרו והיו הולכין במערה על השבטים ויעקב יהיה מהזרות למה לא נכנס עשו עמהם. ונדקדק לשון השחיל האמור בעשו וביהודה. ועוד קשה מאי בעי ולמה לא הרגו כנגד פניו שהרי נאמר שיהודה נכנס פתאום והרגו מיד בלי איחור מאחריו ואיך היה מחמיץ בדבר להרגו מלפניו ומאי דייק והוא שאביו מברכו ידך בעורף כו'. ועוד מאי קאמר ולמ' ברכו בעורף מהטע' הנז' שהרג את עשו מערפו ומאי קמשני כמה נתחבט יהושע כו' דליהושע ג"כ נשאל למה נתחבט ע"ז וליעקב ג"כ נשאל למה ברכו ליהודה ע"ז והיכי יליף שנתחבט על זה כי שם לא נתחבט אלא שהפך ישראל עורף לפני אויביו ונפלו בחרב. ועוד למה שינה לומר ולמי נתן את העורף לשבטו של יהודה וכו' שנאמר ידך בעורף אויביך וכו' ואם הכוונה ללמוד שנתן לשבטו של יהודה ולא ליהודה בלבד יקשה מנא ליה דילמא ליהודה דווקא קאמר ידך בעורף אויביך ולא לשבטו אחריו. ועוד במאי דקאמר ולמה על פניו כדי שלא יצטער דוד וילך ויחתוך כי הצער הזה דבר קל מאד ללכ' עוד י"ב אמות ולאו טרחא יתירה היא. ויש טעות גם כן וצריך לתקנו. **ונראה** כי כיון שרבי יהודה בר אלעאי ע"ה חולק בהכרח על המדרש שסובר שעשו נהרג כשהעלה יוסף את עצמות יעקב וחושים בן דן הרגו לקיים מה שנאמר למה אשכל שניכ' יום אחד וכמו שהביא המדרש והביא רש"י ז"ל כן לז"א רבי יהודה בר אלעאי מסורת אגדה היא יהודה הרג לעשו אימתי בשעה שמת יצחק וכו' שחולק בשני ענינים

האחד במציאות ההורג שהוא יהודה והשני בזמן כשמת יצחק. ואפשר שעשו מתחילה לא נכנס למערה כי רעדה אחזתם שם דאע"ג דאיהו לא חזי מזליה קא חזי שבא עתו ויומו ופחד להכנס עם יעקב והשבטים פן יתקיים בו בא להרגך השכם להורגו שהרי הוא יעד ליעקב יקרבו ימי אבל אבי ואהרגה את יעקב אחי ביום אבל אביו יצחק חשש פן יהרגוהו הם וכן היה כפי המדרש הזה ולזה אומר היו הולכין במערה ועומדין ובוכין היינו יעקב והשבטים אלא שהשבטים ראו לחלוק כבוד ליעקב אביה' ויצאו לשלא יתבזה בפניהם מהבכיה דאדם חשוב כמוהו אין לראותו בשעת קלקלתו כשבוכה יותר מדי ולזה יצאו לחוץ ובודאי שלא היה שם והיינו שלא נכנס כלל ואח' כך עשו הרשע השחיל עצמו ונכנס למערה השחיל הוא מלשון כמישחל ביניתא מחלבא שהוא דבר קל כך עשו הרשע השחיל עצמו בנקלה שלא ירגישו בו וחשב לעשות הדבר פתאם בלי מרגיש ולזה השחיל ונכנס עשו למערה יחידי עם יעקב. או אפשר שמתחילה יחד כולם נכנסו למערה וגם עשו עמה' ועליה' יחדיו אמר והיו הולכין במערה ועומדין ובוכין וגם עשו עמהם והשבטים עומדין וכו' ויצא חוץ למערה כדי שלא יהא יעקב וכו' וגם עשו בכלל אומרו ויצאו במערה כאילו גם הוא מכבד ליעקב אחיו הגדול ממנו בחכמה ויראת חטא ודעתו לעשות מה שעשה בסוף שהשחיל עצמו עשו ונכנס למערה אחרי שיצא חזר ונכנס יחידי ויעקב יחידי ויהודה נתן אל לבו ואמר שמא הוא הורג את אבא וכו' וכשראה שהיה עשו מבקש להרגו הרגו מיד מאחריו ולמה לא הרגו מנגד פניו מנגד פניו דייקא שהרי יהוד' גור אריה וכל אחיו עמו ואם כן היה לו להרגו מנגד פניו מנגד ממש בידיעתו יראו עיניו בו ולא מאחוריו כאילו לא היה בו יכול' להרגו מנגד פניו ולז"א שאילו עמד מלפניו לא היה יכול לשלוט בו יד כי קלסתר פני עשו דומה לקלסתר פני יעקב אביו וראוי לבן לכבד אב או למי שפניו דומים לפניו לכך חלק לו כבוד לקלסתר פניו והרגו מאחריו ואף על פי שיהיה חסרון כבוד ליהודה שיאמרו העולם שלא עלה בידו להרגו אלא מאחריו שהוא כמו שראיש"ייון בלעז. והוא שאביו מברכו ידך בעורף אויביך מידה כנגד מידה כיון שעשה מצוה בזאת ההריגה שהרג את עשו אויב אביו ועשה מצוה גם כן באופן ההריגה היותה מאחריו ולא מלפניו כך ידך בעורף אויביך ולזה שואל שאף על פי שהברכה הזאת יש לה שייכות והתייחסו' עם הפועל השלם שעשה יהודה כאמור עם כל זה לא היה לו לברכו ידך בעורף אויביך ולקבעה ברכה לדורות כי בצד מה הוא חסרון כבוד כאילו אין לאל ידו לילחם עמם פנים בפנים זהו שאמר ולמה ברכו בעורף לזה מתרץ שאין הכוונה לברכו שהוא יכם מהעורף ומאחוריהם אלא בבחינת שאויביו יברחו ממנו והוא ירדפם וישיגם ויכה צריו אחור חרפת עולם יתן למו שהפכו עורף

ליהודה וזוהי כוונה בפסוק ויך צריו אחור על הק"בה שהכה צריו הם הצוררים לישראל ועשה הק"בה שיהפכו עורף לברח והוא יתברך יגביר ישראל ויכום מאחוריהם והיא חרפת עולם להם שברחו מן ישראל וזהו ששאל ולמה ברכו בעורף שאינה שבח ומשני שהיא שבח גדול שיברחו ממנו שעליה נתחבט יהושע שהיה שואל שיברחו כל האויבים שלו מלפניו ויורה כן לשון הפסוק שאומר בי אדוני מה אומר אחרי אשר הפך ישראל עורף רוצה לו' אשר הייתי שואל שהאויבים יברחו ויכום ישראל בערפם שהמעלה היא מכת אחור שמורה היא על הבריחה אבל עתה אשר הפך ישראל שנעשה בהפך ובהפוך הוא שישר' יהפוך עורף לפני אויביו מה אומר מלשון הפך דייק. או מלשון מה אומר כו' דמשמע דעד עכשיו היה אומר ומתחבט על שיהפכו האויבים עורף אליו ועתה מה אומר אחרי אשר הפך ישראל עורף לפני אויביו וזהו שאמ' ואף על פי כן לא הועיל כלום לשתהיה זאת הסגולה שיברחו האויבים מפניו והוא יכה צריו אחור חרפת עולם יתן למו ולמי נתן את העורף לשבטו של יהודה בכללו ליהודה ולבניו אחריו שנאמר ידך בעורף אויביך דמדקאמר ידך בלשון יחידה משמע שדי ליהודה ביד אחת לבדה להרוג בעורף אויביך ומדקאמר בעורף מורה חולש' שאין בו יכולת ללילחם בו מפניו פנים כנגד פנים אלא ודאי מתוך שנא' ידך בעורף אויביך מורה שענין העורף הוא בבחינה הנזכרת שיברחו האויבים תמיד מלפניו והוא יכם עורף בנקל ביד אחת. ולמד זה גם כן מדוד ואויבי נתתה לי עורף שתיבת נתתה משמע נתינה ומתנה גדולה היא לי ביחוד וזהו שאמר פזמיקרון שלי הוא שנא' וזאת ליהודה ויאמר וכו' שכיון שאמר וזאת ליהודה רוצה לומר על מה שנאמ' ביעקב וזאת אשר דבר להם אביהם ומשה רבינו ע"ה אמר וזאת וזאת ליהודה רוצה לומר הנני מקיים הברכה שאמר יעקב ליהודה ויאמר לתוספת ברכה על מה שאמר יעקב כי יעקב לא אמר אלא ידך בעורף אויבך יד יחידה על יהודה לבד בשכר מה שהציל את יעקב אביו ושהרג את עשו מן העורף מאחוריו לחלוק כבוד לקלסתר פניו של עשו ממה שפניו דומים ליעקב ברכו לו לבדו בעורף ומשה ע"ה אמר וזאת ליהודה על ידך בעורף אויביך הנני מוסיף באותה סגולה ידיו רב לו השתי ידים שהרמז בהן אחת לו ואחת לזרעו אחריו וזהו שאמר המאמר ולמי נתן העורף לשבטו של יהודה וכו' וכדמסיק דהיינו שניתן העורף שיברחו מפניו ויהפכו אליו עורף. ומה שאמר שנשתכר י"ב אמות היינו שנשתכר שלא יצטער דוד בעודו הולך ה"י"ב אמות פן יקום עליו גלית כי לא ידע דוד עדיין בעת ההיא שגלית הוכה הכאת מות וזהו שאמר כדי שלא יצטער דוד וילך ויחתוך את ראשו רוצה לומר שלא יצטער דוד בעוד שילך לחתוך את ראשו פן לא יעלה בידו חתיכת הראש זהו הצער שנשתכר בתוך כדי הליכת י"ב

אמות וזרתים. ומה שאמר אחליטם במיתה משונה דריש תיבת אצמיתם שימותו במיתה משונה דהיינו צרעת לצמיתות והוא לחלוטין והמצורע יש מוסגר ויש מוחלט ומצינו בגלית שנצטרע דכתיב יסגרך ה' בידי ודרשו חז"ל שנצטרע מלשון מצורע מוסגר ומצורע מוחלט. והר"דק ז"ל תתה לי עורף כמו נתתה חסר נ"ון הפועל שלא במנהג בעוברים ע"כ ומהריי"א ז"ל ואויבי נתתה לי עורף אמר גם כן על מלחמת ישר' שאנשי איש בושת כשנלחמו עם אנשי דוד ברחו מפניהם וכן אבשלום וכן שבע בן בכרי שכולם הפכו עורף וברחו ושינה עוד כי כאן לא אמר ומשנאי אבל אמר ואצמיתם בו"או ושם בתילים הפך שאמר ומשנאי אצמיתם לפי שגזרת המאמר הוא אצמיתם לבך אמר ומשנאי אצמיתם לתיקון הלשון ע"כ.

**ול"עדן** אויבי הם אשר בלב כיון שראו אבירות לבבי שאזרתני חיל והאויבים אשר בלב הפכו עורף לפני וכיון שהפכו עורף ערוקייהו מסתייה אמנם המשנאים שהם מדרגה מהשונאים שהוציאו שנאתם מן הכח אל הפועל משנאי ואצמיתם לגמרי כיון שהם שונאים ולא אויבים:

**מב**

**ישעו** ואין מושיע וכו' אלה הדברים רבה ישעו ואין מושיע אמר דוד לפני ה"בה רב"שע כשיהיו אומות העול' מ"ה באים להתפלל לפניך אל תענה אותם לפי שאינם באים לפניך בלב שלם אלא הולכים אצל ע"א שלהם ואינה עונה אותם וכשהם רואים צרתם באים אצלך אף אתה לא תענה אותם שנאמר ישעו ואין מושיע אל ע"א שלהם ולכשיבואו אצלך אל ה' ולא ענם אבל כשאנו קוראים אליך מיד שמע תפילתנו שנ' בקראי ענני אלהי צדקי אמר להם חייך עד שלא תקראו אני אענה אתכם שנאמר והיה טרם יקראו ואני אענה. **ולע"דן** לדקדק מאי קשיא להו בפסוק עד שדרשו כן מלבד הכפל שהכריח כן ישעו ואין מושיע אל ה' ולא ענם. ועוד קשה אומרו לא תענה אותם לפי שאינם באים אצלך בלב שלם וכו' ולמה שהרי הלכו לע"א ולא הושיע' ובאים אל השם יתברך שיענה אותם. ועוד מהיכא יליף מפסוק בקראי ענני מיד שמע תפילתנו מיד מנא ליה והב"ה שאמר חייך עד שלא תקראו אני אענה אתכם כו' אטו משוא פנים יש בדבר לאומות מ"ה אפי' אחר הקריאה לא יענה ולישראל אפי' טרם יקראו. ונראה דקשיא להו ז"ל בפסוק ישעו ואין מושיע מלבד הכפל הוקשה להם שני דקדוקים האחד אומ' ישועו בלשון עתיד הי"לל שועו בלשון עבר. וזה הדקדוק לפום ריהטא קשה לדברי המאמר יותר. ועוד קשה אומרו ואין מושיע ולא הושיע הי"לל כמו שאמר לא ענם ולא הושיעם. לזה הכריח שכוונת הפסוק ישועו בתחילה לע"א שלהם ולזה אמ' דוד רב"שע כשיהיו אומות העול'

מ״ה באים להתפלל אצלך אל תענם והטעם לפי שעוד היום לבם לא נכון עמך כי אם אדוק עם ע״א שאינם נראים כאוהבים אלא בשעת דחקם לפי שעה וכשתהיה הרווחה יכבדו אל לבם וינזרו אחור וזהו שאמ' אל תענה אותם לפי שאינם באים אצלך בלב שלם וכו' ז״ש גם כן וכשהם רואים צרתם באים אצלך שזה מחייב שאף אתה לא תענה אותם ולמד כל זה מהפסוק שנאמר ישועו ואין מושיע מהכרח הדקדוקים שנים שזכרנו שאילו אמר שועו ואין מושיע וכו' היה נראה ששועו לעבר אבל בהווה כשבאים אל ה' אולי לבם נכון עמו ואם כן למה לא ענם אבל באומרו ישועו בלשון עתיד הודיע שגם לעתיד ישועו אל הע״א שלהם שלא באו אצלך בלב שלם אלא לפי שעה בעוד כשהם רואים צרתם באים אצלך והוא דקדוק נכון בלשון הפסוק. והדקדוק השני שאמר ואין מושיע מכריע שעל ה"עא מדבר ולא על השי״ת שאם על השי״ת מדבר הי"לל ולא הושיעם בבחירה אבל לא מחסרון יכולת אבל אומ' ואין מושיע בהכרח שעל ה"עא שלהם ידבר שהוא אין מושיע שאין בו יכולת להושיע כי היא עץ ואבן והכפל גם כן מכריע כן. לזה אמר אל תענם לא כן לישר' ראוי שבעוד היותם קוראים תענם שהרי לבם נכון עמך שענית אות' בצרה אחרת ז״ש בקראי עננו בעוד קוראי שכן מורה הבי״ת והטע' לפי שאתה אלהי צדקי רוצה לומר שבצדק אחזה פניך ובלב שלם ובנפש חפצה כי הרי בכמה צרות לשעבר הרחבת לי זהו שאמר בצר הרחבת לי בלשון עבר ומיתור חנני ושמע תפילתי (ב) [ד]ריש שאו' בקראי עננו רוצה לו' מיד בקראי כדפרישית ואם לאו לפחות חנני ושמע תפילתי אחר התפילה אם לא תעננו בקראי בעוד הקריאה מיד יהיה נא אחריה. והב״ה אינו בדין שימתין אפי' לשיקראו ישראל כיון שתמיד עיניהם אל ה' כי הוא יוציא לאור משפטם אותה המחשבה טובה ראוי לצרפה למעשה ולענות אותם טרם יקראו והכל בצדק ובמשפט ומשרים כאמו' עלה בידינו כוונת הכתוב ישועו בלשון עתיד ואו' ואין מושיע ולא אמר ולא הושיעם והכפל כנזכ' מכריח היות תחילת הפסוק מדבר ב"עא וסופו בהב"ה המבדיל כמה הבדלות. ורש״י ז״ל פירש ישעו ואין מושיע וכו' הרי זה מקרא מסורס ישעו אל ה' ולא ענם ואין מושיע כמו ישע' האדם אל עושהו כמו יפנה. ומנחם חברו עם וישע ה' אל הבל ופתר בו לשון עתירה ונופל הלשון על המעתיר ועל הנעתר כמו ויעתר יצחק להי' ויעתר לו ה' אף כאן ישעו ואין מושיע נופל על המתפלל וישע ה' ונופל על הלשון על מי שמתפללין לפניו עד כאן וכן הרד״ק ז״ל לשון פניה והבטה אל ה' ולא יושיעם אל ה' ולא ענם לפי שהם רשעי' ולבם לא נכון עמו עד כאן וכן הר"לבג ז״ל. ומהרי״א ז״ל פירשו על אויביו שהיו לו מישראל שאפי' שישועו אליך ה' אל תענם כמו אל תפן אל מנחתם. וחז״ל פירשוהו על האומות מ״ה כנזכר לעיל. ובא

חילוף שכאן כתיב ישעו ובתילים ישועו והוא מבואר שהיה ליפות הדיבור שהוא על הצעקה אשר שרשה שוע גם בא שינוי שכאן כתיב אל ה' ושם כתוב על ה' והיה זה ליפות הדבור והוא ע"ד ותתפלל חנה על ה' עד כאן. ומחילה מכ"תר שאדרבה לשון אל ה' כפי הלשון יותר מתיישב הוא לפי הפשט מלשון על ה' כי שם גבי חנה הוצרכנו לתקנו כמו שנתבאר שם במקומו ובס"ה ותתפלל חנה על ה' על דרגא עילאה מזלא אתקרי דבני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא. והוא סוד על ה'. והנה הרד"ק ז"ל בתילים באומרו על ה' שהוא כמו אל ה' גם מהרי"א ז"ל כתב בזה ישעו ואין מושיע שאף על פי שישועו ויתחננו אל בני אדם אנא אל יהי לו מושך חסד ואין מושיע וכשיבואו אל ה' גם כן ולא ענם ועל ה' כמו אל ה' או יאמר ישועו אל בני אדם ואין מושיע ואפי' שאומר להם על ה' רוצה לומר עשה למען ה' זהו שאמר על ה' אפי' הכי לא ענם ז"שה ישועו על השם יתברך ואין מושיע אפי' ששועו על ה' רוצה לומר עשה למען ה' אפי' הכי שהוא צועק ומשיע על ה' כלומר למען ה' עם כל זה לא ענם. **ולע"דן** במה שזכרנו לחז"ל שתחילת הפסוק מדבר ב"עא יאמר כאן ישעו ואין מושיע לדבר צחות שהעובדים ע"א אם היא מכסף וזהב הם מצילין אותה ומושיעין אותה ע"ד ותראו את גלוליהם עץ ואבן כסף וזהב אשר עמהם שפרש"י שהעץ ואבן אינם צריכי' שמור אבל הכסף וזהב עמהם שמורים פן יגנבו אותם ובזה יאמר ישעו לשון תשועה שהאומות ישעו ויושיעו אותה ל"עא וה"עא אין מושיע את המושיע אותה ושמרה ואחר כך כשבאים אל ה' ולא ענם שאינם באים בלב שלם עמו כנזכר לעיל דאמר כן גבי דוד שהיה משרש אחרי ע"א ולזה שייך לשון ישעו שעובדיה היו מושיעין אותה שלא יטרוף אותה דוד ואנשיו כדכתיב וישאם דוד ואנשיו. ושם בתילים אמר ענין זולתו ישועו עובדיה לשון שועה ואין מושיע לפי שדבר בזמן הידוע שה"עא ידה תקיפה בעובדיה עד השקיף וראה ה' ולא יצדק לשון ישועה בה כי מיד מי יושיע אלא לשון שועה כאמור על עובדיה:

**מג**

**ואשחקם** כעפר וכו' רש"י ז"ל ארקעם ארמסם והרבה יש בספר יחזקאל ורקע ברגלך ורקעך ברגלך עד כאן וכן הר"לבג ז"ל והר"דק ז"ל אדיקם כמו ויידק לעפר. ארקעם מענין וירקעו את פחי הזהב עד כאן ומהרי"א ואשחק' כעפר ארץ על שאול ואבשלום שלא נשארו אחריהם בנים ממלאים מקומם בכבוד לשיקבל נזק מהם אבל שחקם בזכותו כעפר ארץ לדוש שפלים בלי שום מעלה כעפ' ארץ וב"מש כעפר על פני רוח היה זה להוסיף ביאור שאין הכוונה כעפר המוגבל העשוי טיט עם רוב הלחות שיתדבק באבן כי אם כעפר דק על פני רוח שישאבנו הרוח ולא ישאר מאומה ממנו. גם היה חילוף

שכאן אמר אדיקם כי הוא מגזרת דק שיעשה האויבים דק ככפור וכפי הבנת המאמר לא היה מקום עוד לארקעם ולכך לא אמר שם אלא אריקם עד כאן. ואני אומר כי דוד שייך בו לומר ואשחקם כעפר ארץ שנדש בפועל ברגלים וכן אדיקם דק דק בפועל בידיו וארקעם אמנם שם בתילים שדבר על המתבודד ועל ישראל שם כתיב כעפ' על פני רוח כלומר שיעשה זה על ידי רוח ברצון ה' כי רוח סערה עושה דברו וכן בטיט חוצות אריקם שנעשה מאליו על ידי המטר כן ישראל והמתבודד על ידי השם יתברך לבדו יראו נקמתם אמנם דוד היה שואל ארדוף אויבי וכו' ואשחקם ברגל כעפר ארץ ולא על פני רוח וכן בטיט חוצות אדיקם ברגלי עד שארקעם כטיט הזה הנדוק:

**מד**

**ותפלטני** מריבי עם וכו' בשוחר טוב אמרו תפלטני מריבי עמי עם שלא יהא לי דין עמהם ושלא יהא להם דין לפני אמר בן עזאי נוח לו למלוך על כל העולם כולו ולא למלוך על שני עטופים סדינים אמר לו הקדוש ברוך הוא דוד אטילם אמר לפניו רבש"ע תשמני לראש גוי' מפלטי מאויבי מבבל אף מקמי ממדי תרוממני ביון מאיש חמס תצילני מעמלק עד כאן זוהי נוסחת הילקוט ובזה מובן החילוף אשר כאן כתיב מריבי עמי ושם בתילים אמר מריבי עם שכאן אמר שלא יהא לי דין עמהם כי עמי הם ואיני רוצה לריב עמם ושם אמר מריבי עם שלא יהא להם דין לפני ואפשר לפרש אומרו כאן עמי כמו עמי ואיתי שלא יהא להם דין עמי ושם אמר מריבי עם שלא יהא לי דין עמם. ומובן בזה לשון מריבי שלא אמר מריב מריבי שנים האחד שלא יהא לי דין עמהם והשני שלא יהא להם דין עמי. ומה שאמר בן עזאי ולא על שני עטופי סדינים לרמוז אל סדין בציצית ולפי שהציצית יגרום שיחזיקו בכנף איש יהודי עשרה אנשים מכל לשונות הגוים כמו שאמרו חכמינו זכרונ' לברכה בפסוק והחזיקו עשרה אנשים מכל לשונות הגוים בכנף איש יהודי שבזכות הציצית שהוא בכנף יהי כן לזה אמר בן עזאי נוח לו למלוך על כל העולם כולו ולא למלוך על שני יהודים שהם עטופי סדינים. וטעם שני שאח' יתבעני ויהא לו ריב עמי והאחד אתבענו שיהא לי דין עמו שכן אמ' תפלטני מריבי עם כנזכר למעלה בתחלת המאמר הנז"ל. או יהיה פירושו ולא למלוך על שני עטופי סדינים שיהיה להם ריב בין שניהם ואני אמלוך עליהם לדונם קשה מאד יותר ממלוך על כל העולם כולו חהו שאמר תשימני לראש כולם נוח לי. ורש"י ז"ל פירש מריבי עמי מדואג ואחיתופל ושאול והזיפים תשמרני לראש גוים צפנתני לכך.

**ובמדרש** אגדה אמר דוד המלך עליו השלום רבונו של עולם הצילני מריבו של ישראל שאם אכה או ארדה את ישראל בעבודתי אני נענש אלא תשימני לראש גויים והם

יעבדוני עליהם לא אענש. עד כאן תורף דברי רש"י זכרונו לברכה. והרב רבי דוד קמחי זכרונו לברכה פירש מריבי עמי כמו עמים וכן הרודד עמי תחתי. ויתכן לפרשו כמשמעו והוא שאול והסומכים אותו. תשמרני לראש גוים. ובתלים תשימני לראש גוים. ופירוש תשמרני שמרתני ונתת עיניך בי לטובה עד שהייתי לראש גוים עד כאן דבריו. ובביאורו לתלים כתב מריבי עם ובס' שמואל אמר עמי על שאול והסומכים בידו גם מאבשלום ואשר היו עמו. מריבי עמים פלטתני תשימני לראש גוים עם לא ידעתי שאינו מישראל יעבדוני כמו אדום וארם שהיו עובדים לדוד עד כאן וכן פירש הרל"בג ז"ל. ותפלטני רוצה לומר והצלתני מהמריבים עמי כמו שאול ונבל ואחיתופל ואבשלום השמרני לראש גוים פירושו השמרני להשים אותי לראש גוים והיה כן שגוים רבים עבדו לדוד עד כאן. אשר מתוך דברי רש"י ז"ל והר"דק והר"לבג ז"ל מובן כי עמי על ישראל ועם סתם על האומות. ומהרי"א ז"ל פירש תפלטני מריבי עמי כי המריבה למלך עם ישראל קשה היא מאד מאד מהיותה עם שאר עמים והיה התכלית טוב והוא תשמרני לראש גוים לא לישראל לבד וטעם החילוף שכאן אמר עמי ושם אמ' עם שאחר שהם מריבים עמי אין ראוי לקרות אותם עמי והם מריביו אלא עם. גם בא חילוף בין תשמרני לראש גוים ובתלים אמר תשימני והיה זה שלא היה תכליתו הראשון בעצם וראשונה אלא לשימלוך על ישראל עמו לא להיות לראש גוים שאותו התכלית הוא בשניות ולזה במקום תשמרני שמורה שהוא שמור לבך בעצם וראשונה אמר לשון תשימני לראש גוים אגב אורחיה. עם לא ידעתי יעבדוני וגו' כמו עמון ומואב וארם ואדום ומלכים אחרים עד כאן.

**ולע"דן** ותפלטני מריבי עמי רוצה לומר מלטתני לשון עבר שכן בא בויי"ו והיתה פלטה זו על ידי שתשמרני מכל צרה להיות ראש גוים שבראות עמי הצלחה זו והניצוח בטלה מחלוקת ומריבות כי ראו הנצחון הוא אות כי מה' יצא הדבר מלכותי מלפניו באופן שבל שררתי והשתעבדותי באומו' ההם אבל עם ישר' לא ידעתי כשיעבדוני כלומר שלא בידיעתי יעבדוני שאין ראוי לרדות בהם בפרך כי אם לראש גוים ויוכיח בתילים (שעם על) [שעל עם] ישראל קאמר בתחלת הפסוק שאמר תפלטני מריבי עם. ואמר תשמרני לראש גוים וכן בתילים תשימני לראש גוים ולא אמר תשמרני ראש לגוים וכן תשימני ראש לגוים לומר שאינו רוצה להטפל בגוים בפרטות על העם כי אם שליט בראש שלהם שיהא כפוף לו זהו שאמר תשימני שליט לראש של הגויים לא שאני אהיה הראש וכן תשמרני לראש הגוים לשלוט עליו והוא מוכרח מדלא קאמר תשמרני ראש לגוים. וי"ת תמנני ריש אל עממיא הוא תרגמו כאלו כתיב ראש לגוים. ובענין חלוף עמי לעם האמור בתלים כבר קדם בביאור המאמר טעם לזה ולפי הפשט כאן דבר על עצמו במה שעבר

שכן כתיב ותפלטני בו"או אמר גם כן עמי כי דוד שליט בהם אמנם בתילים על כל אחד ואחד מישראל המתבודד אינם עמו שאינו מלך עליהם לזה אמר תפלטני מריבי עם ואמ' תשימני לראש גוים שתשימני לחן וחסד לאותו הראש והשר של הגוים שאמצא חן בעיניו ועם לא ידעתי יעבדוני על דרך ברוך שבר' כל אלו לשמשני אמנם כאן דוד אמר תשמרני לראש גוים לפי שהיה מלך תשמרני מכל חטא ועון ומכל צרה להיותי ראש גוים או שליט על הראש עצמו כדפרישית לעיל. ושמעתי מפי החכם הנעלה כ"הר טוביה הלוי נ"רו ששמע מפי החכם השלם הישיש כמה"ר מרדכי ז"להה מפי השמועה כי דוד הוא עדינו העצני היושב בשבת תחכמוני כמו שדרשו חכמינו ז"ל עליו והיה מעורר חניתו על שמונה מאות חלל ככתוב שם והיה מצר דוד המלך עליו השלום ומצטער איך לא נתקיים בו אלף כמו הבטחת התורה איכה ירדוף אחד אלף וכו' תשמני לראש גוים תשימני בגימ' שמנה מאות ושאל על המאתים כאן בנביאי' כדי שירדוף אלף וזהו תשמרני לראש גוים תשמרני בגימטריא אלף. ולזה באה בנפילת אפים שני פעמים אות ר"ש ראה עניי ועמלי ושא לכל חטאתי. ראה אויבי כי רבו וגו'. והכוונה לפי שבעבור עון בת שבע חסרו לדוד נצחון המאתים שנאמר שם רק בדבר אוריה החיתי ואות ר"ש שבדבר רק רמז לחסרון מאתים כמניין ר"ש כי חסרון זה לא יוכל להמנות לסיבת העון הנזכר ולזה שאל דוד המלך תחלה ראה עניי ועמלי ושא לכל תטאתי על מחילת העון תחילה כי הוא הסבה ואחר כך בפסוק השני שאל ראה אויבי כי רבו ושנאת חמס שנאוני וכו' כלומר מאחר שרבו אויבי תאזרני להרוג עוד מאתים בפעם אחת נוסף על השמונה מאות שיהיו אלף בבת אחת כדי שיהיו הולכים ומתמעטים עד כאן. וכאן בעודו נלחם אמר תשמרני אולי יש תקוה לגמור הסך הנזכר בפעם אחת דהיינו אלף איש כנזכר לעיל. אמנם בספר תלים אמר תשימני לראש גוים שכבר היה זקן ובטלו המלחמות:

**מה**

**בני** נכר יתכחשו לי לשמע אזן ישמעו לי וכו'. רש"י ז"ל פירש יתכחשו לי מחמת יראה יאמ' לי כזבים לשמע אזן אפי' שלא בפניו יגורו מפני למשמ' אזניה' לסור אל משמעת' ע"כ וכן הר"דק לשמוע אזן ובספר תלי' לשמע והו' שם אזן וכן לשמוע שם הוא שאור יאור תהו' ע"כ. ובספר תלים יכחשו לי פירש יכחשו לבני ברית' בעבורי כגון ארם שהיו בברית עם בני עמון וכאשר ראו שנגפו אומר וישלימו את ישראל ויעבדום וייראו ארם להושיע עוד את בני עמון עד כאן. וכן מהרי"א ז"ל. והוסיף בני נכר על שם שהם נכרים וזרים מעם נכרים או בבחינת מה שעשו מעשים נכריים וזרים יתכחשו לי לומר מעולם לא עשינו כך על דרך ויכחשו אויביך לך עד כאן. ומהר"י יעבץ ז"ל פירש בתלים יכחשו

לי בני נכר העובדים עבודת אלילים יכחשו באמונתם לי ולאהבתי עד כאן. ועל פי דבריו נוכל לפרש בני נכר יכחשו לי שיכחשו שהם בני נכר כמו שעשו הגבעונים בימי יהושע בן נון כן אלה יכחשו היותם בני נכר. ומהריי"א ז"ל הביא בשם הרב רבי דוד קמחי ז"ל שישמעו לי לשון אסיפה וכן וישמע שאול לשון אסיפה גם הם מענין שמיעה שעל ידי השמיעה מהכרוז יתאספו לבא ונתן טעם לחילוף הפסוק שכאן התחיל בני נכר וכו' וסוף הפסוק אומר לשמע אזן ובספר תלים הפך הסדר ואמר כי שם ראה להקדים הסבה והיא לשמע אזן מגבורותיו גרם שבני נכר יכחשו לי והוא המסובב שכן המשפט הסיבה שתקדם המסובב ואם כן בראותו שכאן קדם המסובב שהוא בני נכר יתכחשו לי לסיבה שהיא לשמע אזן ישמעו לי תקנו שם בתלים וכתבו בסדר הנכון. עד כאן תורף דברי הר"דק ז"ל:

**ולעד"ן** כי כאן שדבר על עצמו באשר ה' אתו עמו הקדים המסובב לסיבה כי בני נכר יתכחשו לי בלי שום סיבה אלא אפילו בינם לבין עצמם בחדרי משכיתם יתכחשו לי וכן הורה בתי"ו יתירה של יתכחשו שהם מעצמ' יתכחשו ואפילו בינם לבין עצמם מחתת אלהים אשר עליהם. ונוסף עוד לשמע אזן ישמעו לי ויתאספו לשמוע באזן שלהם ממה שנתפעלו בינם לבין עצמם. אמנם בספר תלים שדב' על המתבוד' לא נתן לו כ"כ הוד מלכו' וירא' במשיח ה' לכך הקדי' הסיבה המחייבת המסובב והיא לשמע אזן ישמעו לי היא המחייבת אל בני נכר יכחשו לי רוצה לומר יכחשו לפנים אבל לא יתכחשו שם בינם לבין עצמם כמו שאמר כאן על דוד עצמו כי מדרגתו יותר גדולה לכך אמר כאן יתכחשו ושם יכחשו.

**מו**

**בני** נכר יבולו וכו' רש"י ז"ל יבולו ילאו לשון עלה נבל פלישטרונ"ט בלעז. ויחגרו לשון פסחים ממסגרותיהם מקושי יסורי מסגר שאני מייסרן ע"כ והרד"ק בני נכר יבולו ואותם בני נכר שאינם נשמעים לי יבולו כעלה נבל ויחגרו ממסגרותם כלומר כשהם נחגרים מפחדם ופירו' ויחגרו כמו ויחרגו הפוך והוא ענין תנועת הפחד מתרגום ומחדרי' אימה חרגת מותא וכת"י ויזועון מבירכיתהון עד כאן וכן הר"לבג והוסיף ויחגרו הרצון שיחגרו כלי מלחמה מהמקו' שהם נסתרים בבואך לא יצאו חוץ להלחם מרוב פחדם עד כאן ומהריי"א ז"ל פירש ויחגרו שהם חגורים וסגורים במסגרותם ועם כל זה מפחדו של דוד יבולו עד כאן נמשך הנזכר הקודם שבני נכר יתכחשו לו ונשתעבדו אליו אם כן הכתוב הזה סיבה אל הקודם עד כאן:

**מז**

**חי ה'** וברוך צורי רש"י ז"ל חי ה' העושה לי אלה ע"כ וה"רדק הכתוב הזה דרך הודאה ושבח להשם יתברך כלומר ה' צורי ואלהי ישעי הוא חי וברוך ורם עד כאן והר"לבג חי ה' העוזר אותי חי וקיים ומי שהוא חזקי ותוקפי צורי הוא ברוך על כל ברכה ותהילה ולזה אין לי לירא שיחדל עזרו ממני והאלוה שהוא תוקף ישעי הוא רם על כל רמים ולזה לא אירא שתקצר ידו מהושיעני עד כאן ומהרי"י יעבץ ז"ל בתילי' פי' חי ה' וברוך הוא מקדי' והני' בישועתי ירוי' ונשא שיתפרס' גבורתו לבני אדם עד כאן ומהרי"א ז"ל בתילים כתב שראוי להתפלל לשם ית' ולא לזולתו משלש בחינות האחת שהוא חי וקיים לעולם ולא יעכבנו מות חלילה מלמלאת רצון המתפלל כאומרו בבני אדם שאין לו תשועה תצא רוחו ישוב וכו' והשנית להיותו ברוך רוצה לומר מקור הברכות ויוכל להשפיע כל טוב מה שישאלו ממנו. והשלישית שאין מוחה בידו אלא וירום אלהי ישעי שהוא מרומם על הכל עד כאן ומהריי"א ז"ל כתב שזוהי ביאור כל החסדי' הנז' כאילו אמ' נמצינו למדי' מכל הנז' ראשונ' שחי ה' רוצה לומר יודע ומשיג כל אשר בעולם השפל כי החיים יאמרו על ההשגה כמו שנתבאר בחכמת האלהות ואם כן ראוי שישובח מאחר שפועל כל הדברים האלה בידיעה והשגה וזהו חי ה' ואם כן ראוי שיברכוהו וירוממהו בקהל עם ובמושב זקנים יהללוהו על שני מיני הצלחות שהצליחו האחת על מה שהצליחו באויביו האל הנותן נקמות לי להכות ולהשחית בהם והשנית על שהצילו מכף כל אויביו הקמים עליו ועל שני בחינות אלו אמר שראוי להודות זהו שאמר על כן אודך וכו' ולהיות שכאן כתיב וירום אלהי צור ישעי ותואר צור יתר לכך בס"ת אמר וירום אלהי ישעי עד כאן.

**מח**

**האל** הגותן נקמות לי וכו' ומוציאי כו' על כן אודך בגוים ה' כו'. **לע"דן** שכוונ' הכתוב שה"בה עושה גדולות ונתן הנקמות לי רוצה לומר שיקראו לי לשמי לכבדני כאילו אני עשיתי אותם עם היות שהדברים עשויים מאתו יתב' שהוא מוריד עמים תחתני ומוציאי וכו' על כן אני גם כן אעשה בהפך שאודך ה' בגוים שאתה הוא בעל מלחמות לא אני ז"ש על כן אודך וההודאה היא שה' בגויים רוצה לומר שהשי"ת עשה הנקמות בגוים ולשמך אזמר שהוא עשה הכל ובזה מובן החילוף שכאן כתיב אודך ה' בגוים ובתילים שמדבר על המתבודד אמר אודך בגוים ה' שתיבת בגוים לא באה אלא למורה המקום אשר יורה את שם ה' והוא בגוים כי המתבודד לא יעלה בדעת שהוא הוא הנוצח כי אזלת ידו אבל כאן בדוד שהוא כבוד ועוז שהאל נותן לו לשמו הנקמות הוצרך לומר ה' בגוים שהוא הנוקם הנקמות ולזה ג"כ אמר כאן גבי דוד ומוריד עמים תחתני שהורידם ממעלתם לעבדו אמנ' ב"סת דבר על המתבודד ואפי' בזמן הגלות לכך אמר וידבר עמים

שאינם ירודים כי במעלתם הם אכן וידבר עמי' תחתי שגדול הרועה שידבר עמים תחתי לשתוכל הרחל לעמוד בפני כל כך זאבים. ומהר"י יעבץ זכרו לברכה פירש בתילים האל הנותן נקמות לי שתי נקמות האחת משאול והאחת מגולית:

**מט**

**ומוציאי** מאויבי וכו' בשוחר טוב מפלטי מאויבי מבבל אף מן קמי ממדי תרוממני ביון מאיש חמס תצילני בארם עד כאן. הנה חכמינו ז"ל ראו לדרוש דרשה זו בתילים ולא כאן בנביא במה שקדם שבנביא דבר דוד על עצמו שהוציאו מתוך אויביו כגון במערה וכן במעגל ולזה אמר לשון ומוציאי מאויבי וכן שאר תוארי האויבים כפולים ומכופלים כי עשרה מיני אויבים היו לו אמנם שם בתילים שדבר על ישראל ועל כל אחד ואחד מהמתבודדים שבישר' אסמכו אקרא שם בתילים מפלטי מאויבי מבבל והכריחו לדרוש אף מקמי על מדי ותיבת תרוממני ביון שהשכל היה מחייב לדרוש הכל במדי אבל ראו שכבר אמר אף מן קמי וא"כ נתינת אף כלל את תיבת מפלטי שתהיה במקום שתים נמשכת לקמי כיון שאמר אף מן קמי כלומר אף מן קמי מפלטי הנזכר נשאר תיבת תרוממני ביון שנצחו בני חשמוני ודרשו מאיש חמס בארי שבזה דקדקו שינוי הכתוב כאן איש חמסים על שאול שעשה עמו חמסים לרדפו פעמים רבות וגם עם הגבעונים וזהו שאמר כאן איש חמסים אמנם שם בס"ת שדבר על ישראל בעמלק שנאמר בו מחמס אחיך יעקב תכסך בושה לזה כתב שם בתילים מאיש חמס הוא עשו איש יודע ציד איש שדה איש חמס עלה בידינו במאמר הזה ישוב היתורים גם החילופים מכאן לס"ת. והר"לבג ז"ל תרוממני על שאול ואבשלום שהיו קמים עליו שאהיה רם ונשא במעלה יותר מקמי או ירצה מקמי תסתירני ותגביהני שלא תחול ידם בי עד כאן ומהר"א ז"ל כתב בטעם חילוף כאן כתיב ומוציאי ושם כתיב מפלטי מקמי כי מוציאי מאויבי היה אפשר שיהיה על ידי בריחה ואם היה כן נבחר לו מות מחיים לזה תקן בתילים ואמר מפלטי מאויבי פליטה בכבוד ונצוח. גם במקום מקמי אמר בתילים אף מן קמי שהיו שני חילופים האחד שהותיר תיבת אף והשני שאמר שם מן קמי וכאן מקמי כדי להורות שמפלטי מאויבי על האומות ואף מן קמי הוא על האויבים מישראל ולזה הודיע שהם שני מינים שאמר אף מן קמי ושאינם בסוג אחד מהאויבים והשמות נרדפים. ומה שאמר מן קמי לבאר ש"מם מקמי אינה מ"ם היתרון שיא' שירומ' אותו יותר מהאויבי אבל פירושו שירוממו עליהם וזהו שאמר מן קמי. ומה שאמר כאן מאיש חמסים ושם מאיש חמס לתיקון הדיבור שלהיות הנושא איש אחד אמר גם כן איש חמס אחד או שאמר כן על שאול על החמס שהיה עושה עמו ברדפו עד כאן.

**ולע"דן** מה שכתבתי בפסוק הקודם נכון גם במאמר אשר בפסוק הזה מובן החילופים אשר בפסוק הזה על נכון ואפשר עוד שאמר ומוציאי מאויבי אולי רמז על מיכל שהיתה בת שאול אויבי ועם כל זה הוציאה אותו מהבית דרך החלון כנודע זהו שאמר ומוציאי מאויבי שמאויבי עצמן היה מי שהוציאני מן הבית ולזה אמר כאן לשון ומוציאי מאויבי שצודק בו משום מעשה שהיה כך היה כאמור אמנם בתילים אמר מפלטי שמדבר על ישראל או על המתבודד שלא יתחייב שיארע לו כמעשה דוד שישמרו את הבית להמיתו שיצדק בו לשון מוציאי ולזה אמר מפלטי מאוייבי לשון פליטה השייך בישראל ובמתבודד ואמר ומקמי תרוממני שמהם עצמם מקמי ימשך לי רוממות והוא שע"י התקוממתם עלי ואחר כך מנפילתם ידעו כי ידך זאת ואתה ה' עשית ובזה ימשך לי רוממות זהו שאמר תרוממני ובזה מובן היפוך הסדר כי בתחילה אמר ומוציאי מאויבי והיה לו לומר גם כן בסדר הזה ותרוממני מקמי אבל אמר ומקמי תרוממני להורות שהתעוררות קמי לקום עלי היה בכוונה מכוונת אל הנצחון ושתרוממני ואילו אמר ותרוממני מקמי היה סיפור ההצלה לבד כעין ומוציאי מאויבי. ואמר כאן איש חמסים כי כל איש ואיש מאויבי דוד היו לו חמסים הרבה ועליו מתפלל שהוא חמסן ביותר שהרי הוא איש חמסים כי אילו היה איש חמס החרשתי אמנם בתילים כשמתפלל על המתבודד או על ישראל התפלל עליו אפי' מאיש חמס אחד תצילני כי המתבודד או ישראל אזלת ידו וצריך רחמים ועזר אלהי להנצל אפי' מאיש חמס אחד וזהו טעם החילוף ל"מש כאן איש חמסים ובס"ת איש חמס תצילני:

**נ**

**על כן** אודך ה' בגוים כו' מהר"י יעבץ ז"ל לפי שיזכור בפ' מגדול ישועות וכו' שהק"בה מגדיל בכל יום ויום ישועות מלכו וזהו ועושה חסד למשיחו לדוד ולזרעו עד עולם אשר על שני הענינים אמ' על הראשון על כן אודך בגוים וכו' על מגדיל ישועות מלכו בכל יום ויום וגם כן לשמך אזמרה על ועושה חסד למשיחו וכו' עד עולם כדרך המלך שנותן מתנות לשעתם ונחלות לעולם שע"י שתי הענינים ידיהם מתחזקות להלחם. כבר זכרתי טעם להתחלפות שכאן הוא אומר ה' בגוים ובתילים אומר בהפך בגוים ה' שדוד אמר על כן אודך שאתה ה' העושה נקמות לי בגוים זהו שאמר ה' בגוים אמנם שם בתילים שדבר על המתבודד וישראל שאזלת ידם לא הוצרך לומר ה' בגוים להודיעם שה' בגוים עושה הנקמות ולא הם שידוע הוא שהם תחת ידם אבל אמר כמורה המקום שיורה בו את השי"ת שהוא אפי' בעודם בין הגוים ובגלות יתחילו לשבח ולא ימתינו עד צאת' מהגלות זהו שאמר שם על כן אודך בגוים ה' שבעודי בגוים אודך ולזה אמ' שם גם כן

אזמרה ב"הא לרמוז אל השכינה שבגלות זהו שאמר אזמרה אזמר ה"א אחרונה שבשם גלו שכינה עמהם אמנם כאן אמר ולשמך אזמר:

**נא**

**מגדול** ישועות כו' בשוחר טוב בשעה שהק"בה עושה חסד לדוד שמים וארץ שמחים שנאמר מגדול ישועות מלכו ועושה חסד למשיחו מה כתיב אחריו השמים מספרים כבוד אל וכן בשע' שהב"ה מכין כסאו של דוד הכל שמחין שנאמר עד עולם אכין זרעך מה כתיב אחריו ויודו שמים פלאך וכו' עד כאן לשונו והבנת המאמר הוא סוד היחוד שפירשנוהו בפסו' ואיש כי יקח את אחותו בת אביו או בת אמו חסד הוא ואיש דא ק"בה כי יקח את אחותו דא כנסת ישראל בת אביו מסטרא דאבא או בת אמו מסטרא דאימא חסד ע"י מדת החסד הוא היחוד דשמאלו תחת לראשי מסטרא דגבורה ואחר כך ימינו תחבקני מצד החסד וזהו שאמר כאן המאמר בשעה שהקב"ה עושה חסד לדוד שהנה בשעה שהב"ה מסטרא דאבא או דאימא עושה חסד רוצה לומר ממשיך החסד לדוד הוא מלכות בית דוד העטרה הנה אז שמים וארץ שמחים בסוד היסוד ושמים הוא התפארת וארץ המלכות וז"ש השמים מספרים כבוד אל רוצה לומר חסד אל שהרי חסד הוא אשר על ידו נעשה היחוד כאמור וימינו תחבקני וזה באצילות אחר כך הוסיף בבריאה ואמר בשעה שהב"ה מכין כסאו של דוד כי הבריאה כסא הכל שמחים גם כן שנאמר עד עולם אכין זרעך. ולפי פשט המאמר מדבר בשני זמנים האחד בזמן דוד והשני לעתיד עם זרעו של דוד במשיח וכוונתם ז"ל להבין בפסוק לשון ישועות שתים האחת בזמן שעושה חסד לדוד בחיים חייתו והישועה השנית לזרעו אחריו וזהו ישועות מלכו ועושה חסד למשיחו ומלכו ועושה חסד למשיחו הם הישועות שתים הנזכר וזהו לדוד ולזרעו עד עולם. ושמים וארץ היו שמחים עם דוד כי בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ בשביל ישר' שנקראו ראשית ולז"א בשעה שהב"ה עושה חסד עם דוד שמים וארץ שמחי' שאז ישראל בנחת והם נבראו בשבילם וכן לעתיד ויודו שמים פלאך וכו'. עוד בילקוט בשם שוחר טוב כתוב אחד או' מגדיל וכתוב אחד מגדול אמר ר' יודן לפי שאין הגדולה של אומה זו באה בבת אחת אלא קימעא ומהו מגדיל שהיא מתעלת והולכת ומהו מגדול שעושה לה מלך המשיח כמגדל גדול שנאמר מגדל עוז שם ה' בו ירוץ צדיק ונשגב ע"כל זוהי נוסחת הילקוט והיא נכונה מנוסחת השוחר טוב כי שם האריך יותר פירוש המאמר שנא' שם טעם למה קימעא קימעא לפי שהם שרויים בצרות ואם תבוא הישועה בבת אחת לא יוכלו לקבל אותה ישועה גדולה ולזה נמשלה הגאולה כשחר שהיא שעת אפילה ביותר ואילו היה עולה גלגל חמה מיד אחר

האפילה היו כהות עיני בני אדם מה עושה ה"בה מעלה אחר האפילה עמוד השחר תחילה ואחר כך גלגל חמה באופן שבאה האורה קימעא קימעא וכן הגאולה קימעא קימעא ועל פי דרשה זו יובן מה שאומרי' בחודש ושבת בברכת המזון מגדול ישועות לפי שבשבת מתגדל שמו כמגדל עוז שם ה' בקדושת השבת והחדש וי"ט אמנם בחול מגדיל. ובמאמר הזה נבין ההתחלפות שכאן בנביא אמר מגדול ישועות לפי שנעשה לו לדוד כמגדל עוז שהרי השליטו על כל אויביו והצילו מהם כמגד' אמנ' ב"סת דבר על המתבודד ועל ישר' בגלות די במגדיל ישועות מלכו. והרד"ק ז"ל מגדיל כתיב בי"וד וקרי בו"או כמו שהוא בתילים בקריאה גם כן הקרי מגדול בחולם והוא תואר והענין אחד. מלכו ומשיחו על עצמו הוא אומר כמו שהגדיל ישועתו ועשה לי חסדים כן יעשה לי לזרעי עד עול' עד כאן והר"לבג ז"ל מגדול רוצה לומ' שהוא תוקף ישועות מלכו והוא דוד כמו המגדל שהוא תוקף העיר עד כאן. ומהרי"א ז"ל כתב גם אמר בתילים מגדיל במקום מגדול והיה זה לבאר הכוונה שלא נפרש מגדול מלשון מבצר כמו מגדל עוז אלא מלשון הגדלה ולזה היה כאן קרי וכתיב ושם בתילים פירשו ואמר מגדיל עד כאן. וקשה לדבריו דא"כ למה אמר כאן כתיב מגדיל וקרי מגדול ויכתוב ויקרא כאן מגדיל. אלא ודאי דברי חז"ל עיקר שפירשוהו לשון מגדל עוז שם ה' ובהבנת הכתוב פי' מהרי"א שדוד ע"ה דבר כאן על שלשה זמנים שעברו עליו האחת בהיותו מלך על ישראל וז"ש מגדול ישועות מלכו בהיותו במדרגה העליונה והאחרונה מלך על ישראל והזמן הקודם לזה הוא בהיותו משוח ע"י שמואל שהפליא ה' חסדו בעודו משיחו לבד בלי מלכות שהרי הצילו מכף שאול ומגלית ומיד אכיש ומעמלקים בזמן ההוא בהיותו משיחו ואם במדרגה הראשונה בהיותו דוד לבד בלי משוח שמן משחת קדש שהיה העזר האלהי עמו כדכתיב גם את הארי גם את הדוב הכה עבדך שהיה ע"י העזר האלהי שהתחיל לפעמו וז"ש לדוד שאז אפי' משוח לא היה מעתה אני מתפלל שכן יהיה תמיד עם זרעו ובניו עד עולם שלא יהיה ענינו כשאול שלא נמשכה מלכותו אחריו אבל יהיה עד עולם שלא יכבה נרו של דוד עד כאן. **ולע"דן** הפסוק הזה מקושר עם הקודם והכי קאמר על כן אודך ה' בגוים ולשמך אזמר והענין שאודך בגוי' עליו הוא שאתה תהיה מגדיל או מגדל מבצר עוז לעשות ישועו' לעתיד ע"י מלכו המשיח ועושה חסד למשיחו והחסד הזה ארגיש בו ואשמח בו ואגיל כאילו נעשה לי כי כמו שהאבות מצטערי' בקבר כן שמחים בשמחת בניהם כמו שלמדו כן חז"ל מפסוק ישמח יש' בעושיו בעושו לא נאמר אלא בעושיו שכל השלשה שותפים שבאדם ואבות אבותם יבואו לשמח בשמחת בניהם ז"ש כאן ועושה חסד למשיחו וזה החסד הנעשה למשיח יחשב כאילו הוא לדוד עצמו וזהו

שאמר וכן ולזרעו עד עולם שתמיד ישמח דוד עם כל זרעו ובשמחתם ישמח ויגיל דוד ע"ה ע"ד נגד אבותם עשה פלא וירא ישראל את היד הגדולה וכו' ואמרו חז"ל ישראל סבא בא בשעת קריעת ים סוף וראה הפלא. ואמר ישועות לפי שהישועה היא באחד משני פנים או בדין או בתורת חסד והוא מ"ש מגדול קרינן וכתיב מגדיל שאם הישועה בדין מצד כושר המעשי' היינו מגדל עוז שם ה' ואם הוא בחסד עליו בא הכתוב מגדיל שהוא יתי' מגדיל בחסדו הגדולה לענין הישועות האחת מלכו שהרי הוא כדאי וישר' כדאים בדין שינצל ואם לא יזכו מפאת המעשים אמ' אופן הישועה השנית והיא ועושה חסד למשיחו בתורת חסד מפאת היותו משיחו לכבוד ה' ראוי להחזיק בידו:

**כג**

**א**

**ואלה** דברי דוד האחרונים בשוחר טוב הראשוני' היכן הם מחלה השירה לשעבר עד כאן והכוונה שכל דברי דוד הראשונים נמחלו לו ע"י השירה שהשירה מחלה והיו' תחילת עשיה ר"ל מהיו' ואילך החשבון חדש כי מחלה השירה על העבר. ובילקוט ואלה דברי דוד האחרונים ז"שה כמופת הייתי לרבים אמר דוד מה אני לא אמרתי שירה עד שנתחרפתי ועד שנפלו בידי ד' ועד שנפל בידי בעל אצבעות כן יש' אינם אומרי' שירה עד שיתחרפו ועד שיפלו בידם בעלי אצבעו' ועד שיפלו בידם ד' כיצד דוד נתחרף מגלית ויחרף את ישר' ויקלל את דוד באלהיו ונפל בעל אצבעות ויהי איש מדון ואצבעות ידיו ואצבעו' רגליו שש ושש ונפלו לפניו ד' את ד' אלה ילדו להרפה בגת ויפלו ביד דוד וסמיך ליה וידבר דוד לה' כך יש' כשיבא משיח במהר' בימינו אינ' אומרי' שירה עד שיתחרף משיח שנאמר אשר חרפו עקבות משיחך. ועד שיפלו לפניו בעלי אצבעות שנאמר שואצבעת רגליא מנהון פרזלא. ועד שיפלו בידם ארבעה מלכיות ואספתי את כל הגוים ירושלים למלחמה אותה שעה שירו לה' שיר חדש עד כאן לשונו שכוונת המאמר בכללו לתקן דברי דוד האחרונים מכלל דאיכא ראשונים לזה אמר שאין הכוונה אלא לומר ואלה דברי דוד ששר עליהם כשאירעו הדברים הנזכר הנה דברי דוד כמופת הם לרבים הם ישראל שמה שאירע לדוד יארע לישר' האחרונים אשר ימצאו באחרית הימים וישירו שיר חדש. ובתנא דבי אליהו ד"א ואלה דברי דוד האחרונים אמר לפני רב"שע כשם שמחלת על עונותי הראשונים כך מחול לי על עונותי האחרונים. ד"א ב"כב שנה שנסתלקה רוח הקדש מדוד מלך ישראל ובכל יום ויום היה מוריד כוס של דמעות ואוכל פתו באפר שנאמר כי אפר כלחם אכלתי. ד"א אמר לפניו רב"שע קבלני בתשובה כדי שתוכיח את הרשעים ותאמר להם ומה דוד מלך ישראל שעשה לפני דבר חמור

כיון שחזר בתשובה לפני קבלתי אותו אתם עאכ"ו שהייתי מקבל אתכם וכ"הא לךלבדך חטאתי. ד"א מה הראשונים בלא חטא האחרונים כן עד כאן לשונו.
**ולע"דן** שכוונתו לומר כשם שמחלת לי על עונותי הראשוני' אשר קודם לשירה שהשירה מחלה כנזכר לעיל בשוחר טוב תחילת עשיה כך מחול לי על האחרונים שמן השירה ואילך. עוד היה אפשר שהקב"ה מעביר ראשון ראשון שהם שני עונות ראשונים שנאמר הן כל אלה יפעל אל בחסדו פעמים מעביר לו ואם שלש מגלגל עליו את הכל זהו שאמ' שלש עם גבר ביחיד ובציבור מעביר לו שלשה וברביעי פוקד את הכל שנאמר על שלשה פשעי ישראל ועל ארבעה לא אשיבנו וכו' וזהו שאמר כשם שמחלת לי הראשונים כך מחול לי האחרונים שיחזרו אחרונים להיות כראשונים ותמחלם וכן לעולם אשר אחריהם חוזרים להיות כראשונים וכמו שאמרו מעביר ראשון ראשון וכך היא המידה שהיא מה"יב מידות של רחמים מעביר ראשון ראשון וזהו שאמר שמחלת לי הראשונים כך מחול לי האחרונים. או אפש' הראשוני' בזמן אדם כי אדם דוד משיח הוא כך מחול לי האחרונים אשר אני דוד חטאתי והראשון עיקר מהשלשה פרושים הראשונים על הקודמים קודם לשירה ואלה דברי דוד מתפלל על האחרוני' שימחלו לו כראשונים. אמנם ב"דא כ"ב שנה שנסתלקה רוח הקודש מדוד וכו' הכוונה לפרש ואלה מוסיף על הראשונים כמו שאמרו חכמנו ז"ל בפסוק ואלה המשפטים להוסיף מה הראשוים מסיני כך אלו מסיני זהו שאמר ואלה דברי דוד מוסיף על הראשונים שאמר קודם שנסתלקה רוח הקדש כך האחרונים אשר אמר אחר התענית ואפר בלחם שאכל שספר לו ברוח הקדש שחזרה לו הרוח הקדש כדכתיב השיבה לי ששון ישעך ורוח נדיבה תסמכני גם הם ברוח הקדש שחזרה אליו אחר המחילה וסליחה לגמרי חזרה אליו ואמר דבריו אלה האחרונים ברוח הקדש מוסיף על הראשונים ולמד מן הפסוק של אפר כלחם אכלתי מדלא כתיב כי אפר בלחם אכלתי שלא יתכן שהיה אוכל אפר הרבה כשיעור לחם עד שיאמר כי אפר כלח' אכלתי אלא ודאי הכי קאמר על שהיה עושה כן בהתמדה בכל יום ויו' היה מוריד כוס של דמעו' ואוכל פתו באפר שנאמר כי אפר כלחם אכלתי ר"ל כי אפר בכל יום אכלתי אותו כלחם שהוא בכל יום ויום אם כן הקש כלחם על ההתמדה הוא ולא השיעור ומסיפיה דקרא ושקויי בבכי מסכתי למד על כוס דמעות וב"דא אמר לפניו רבש"ע קבלני בתשובה כדי שתוכיח את הרשעי' כו' מפרש ואלה דברי דוד מפרש שאמר לפניו רב"שע קבלני בתשוב' כדי שתוכיח את האחרונים הם הרעים שהלכו לאחור בחטאיה' ולא לפנים שלא שבו בתשובה ולמד כן מפסוק לך לבדך חטאתי דמסיפיה דקרא יליף דקאמ' למען תצדק בדברך וכו' דהיינו כדי שתוכיח לרשעים וכו' ומרישיה

דקרא נמי יליף דקאמר לך לבדך חטאתי שרמז כאן ומה אם דוד מלך ישר' שעשה לפני דבר חמור כלומר לפני העולם אינו חמור שהרי גט כריתות כתב לה אוריה קודם צאתו למלחמה אלא לפני היה חמור בבחינת שהוא מלך ישראל והמלך ראוי להיותו נקי התשוקות טהור הרעיונים וז"ש לך לבדך חטאתי והרע בעניך עשיתי לכך קבל תשובתי למען תצדק בדברך לרשעים על שלא שבו ותזכה בשפטך. ד"א מה דברי דוד הראשונים בלא חטא ועון אף האחרונים כן בלא חטא שאילו היה לו חטא ועון לא חזרה אליו רוח נדיבה ורוח הקדש. ורש"י ז"ל ואלה דברי דוד האחרונים ומי הם הראשונים דברי השירה האמורים למעלה אבל בכל השירות והתושבחות שאמר אין נקראים דברים ע"כ והר"דק עוד מלבד השירה אמר דברים אלה דברי שבח לאל ית' שהקימו על המלכות ואמר אחרונים שהיו אחרונים לכל השירות והמזמורים שאמר כי אחרי זה לא הופיע עליו רוח הקדש וי"ת ואילין פתגמי נבואת דוד דאכתבו לסוף עלמא ליומי נחמתא כו' תרגם דברי לשון דבר ה' ותרג' האחרוני' לימים האחרוני' לאחרית הימים ע"כ דברי הילקוט ומ"ש נאום דוד בן ישי וכו' בילקוט בשם תנא דבי אליהו נאום דוד בן ישי ונאם הגבר הוקם על מלמד שקבל עול תורה ועול מצות ומה שכר יש לך מלפני שנקרא משיח אלהי יעקב אשרי אדם ששם עצמו כשור לעול וכחמור למשאוי ויושב והוגה בדברי תורה בכל יום תמיד ומיד רוח הקדש שורה עליו שנאמר אשריכם זורעי על כל מים כיצד קורא אדם תורה נביאים וכתובי' ושונה הלכות ומדרש וירבה בישיבה וימעט בסחורה מיד רוח הקדש שורה עליו שנא' רוח ה' דבר בי ומלתו על לשוני אשרי אדם שיש בו דברי תור' ויושב וחורש בהם כבהמ' שהיא חורשת בשדה אמר ליה הב"ה דברי הראשונים אחרונים שלך הם אלהי ישראל לי דבר צור ישראל ומי מושל בי הצדיקים ואיזהו צדיק מי שהוא מושל ביראת אלהים הוי או' זה הכובש את יצרו ברוך ה"בה שאין לפניו משוא פנים ולפניו נוגה אור גשמים ודשאים באים לעולם ושכרן של צדיקים ששוחקים עצמם בדברי תורה בעולם הזה מעלה להם הכתוב כאילו מביאים אור נוגה וגשמים ודשאים לעולם שנאמר מנוגה נגדו וממטר דשא ארץ וכו' עכ"ל. **ולע"דן** לדקדק מנין לו עול תורה ועול מצות דאי מתיבת על סתמא תפשת מועט תפשת כיון ששני עולים הם כדקאמר עול תורה ועול מצות שאינו או' עול תורה ומצות. ועוד במאי דקאמר אשרי אדם ששם וכו' וחוזר ומפרש זה ואומר כיצד קורא אדם וכו' כי מה צריך לפרש ולו' כיצד קורא אדם תור' כו' והדבר ברור מעצמו. ומנא ליה מהפסוק הזה של ואלה דברי דוד וכו' כי בפי הזה לא כתיב אלא הוקם על עול תורה ומצוות אבל לבל הפרטים הנזכרי' כאן מנא ליה. ועוד במה שאו' אשרי אדם שיש בו דברי תורה ויושב וחורש בהם כו' מהו האושר הזה

מחודש על מה שאמר אשרי אדם ששם עצמו כשור לעול וכו'. ועוד במ"ש אלהי ישׂ' לי דבר צור ישראל מושל באד' ומי מושל בי הצדיקי' ואיזהו צדיק וכי לא ידענו מי הוא הצדיק עד שיאמר ואיזהו צדיק. ונראה שהוקשה לו כפל נאם דוד בן ישי ונאם הגבר הוקם על יאמר החביב משתי לשונות לז"א כי באומרו נאם דוד בן ישי רמז לשקבל עול מצות שהרי ישי בעטיו של נחש מת כמ"ש חז"ל בפ' בת נחש ובאו' ונאם הגבר הוקם על עול תורה קאמר. או אפשר דיליף מנאם הגבר הוקם על הגבר למה הי"לל ונאם הוקם על. תרתי משמע מנאו' הגבר למד שגבר במצו' לקיי' עול מצות ומהוקי' על עול תור' קאמ' ואמר והשכר הוא משיח אלהי יעקב מהכרח הענין שהמשיחות אינו ביד האד' ולא בבחירתו כי אם אשר יבחר ה' הוא הקדוש ונבחר למשיחתו ומה שכר יש לך מלפני משיח אלהי יעקב גם מהלשון הכריח כן מאו' משיח בלא וא"ו ומשיח אלא משיח מורה שהוא השכר. וכדי שלא נחשוב שהשכר הוא השררה ומעלת המשיחה למלכות לבד לז"א ומה שכר יש לך מלפני באחד משני פנים או שפי' מה שכר יש לך שכר רוחני שהוא מלפני דבר חשוב מאד היוצא מלפני הוא היותך משיח אלהי יעקב שהמשיחה הזאת מורה היא על השפע האלהי הנשפע על האדם כשמן הטוב טל חרמון שיורד ונשפע עליך ולז"א ומה יש לך מלפני שתקרא משיח אלהי יעקב. ואפש' לפרש בהפך שהשכ' הזה מלפני הוא אבל יש עוד שכר יותר חשוב וכדמסיק אשרי אדם ששם עצמו כשור כו' שהו' הדבקו' האלהי לדבר רוח ה' בו לחזות בנוע' ה' ולז"א ומה שכר יש לך מלפני שאו' מלפני הוא ע"ד והעושר והכבוד מלפניך שאינו לפניך ממש שאין לו חשיבות גם כן אבל הוא מלפניך. ובמ"ש אשרי אדם ששם עצמו כשור לעול המצות בהתמדה ומיד רוח הקדש שורה עליו שנא' אשריכם זורעי על כל מים אין מים אלא תורה כו' והשור שהם העול ומשוי שהזכי' אבל לא יליף מהפסוק הזה של אשריכם כי אם האושר לבד אבל רוח הקדש שורה עליו נלמד מפסוק זה כדמסיק רוח ה' דבר בי כו' והוצרך לפרש שהעול הזה וכחמור למשאוי הוא שצדיק צריך להיות ידו בכל תורה נביאים וכתובים הלכות ומדרש וירבה בישיבה וממעט בסחורה בזה העול ומשאוי צריך כדי שתחול עליו רוח הקדש וזה העול ומשאוי הוא ביגיעה בהתחלות קשות ללמוד ואז רוח ה' דבר בי כו' אמנם אח"כ צריך יגיעת העיון להבין דבר מתוך דבר לעשות פרי תבואה והוא המשל שהמשיל אשרי אדם שיש בו דברי תור' ויושב וחורש בהם כבהמה שחורשת בשדה כמו שהבהמה חורשת לזרוע ולעשות תבואה מגרעין אחד כמה גרעינין כך אשרי אדם שיש בו דברי תורה ואחר כך חורש בלבו דבר טוב לחדש שאז התורה ההיא נקראת על שמו וזהו האושר שאמר שנית אשרי אדם שיש בו דברי תורה ויושב וחורש בהם

בישוב הדעת ועיון זהו שאמר ויושב וחורש וכו' והאושר הוא כדמסיק אמר ליה הקדוש ברוך הוא דברי הראשונים ואחרוני' שלך הם שזהו אומרו ואלה דברי דוד האחרונים שבל שעל שם דוד ודבריו יקראו אחרונים כלומר באחרונה מאחר שהוסיף להיות יושב וחורש בהם כאמור הרי הם כשלו על דרך כי אם בתורת ה' חפצו בתחילה תורת ה' ואחר כך תורתו היא נחשבת כמו שאמר זכרו תורת משה עבדי זהו שאמר ובתורתו וכו' וכאן ואלה דברי דוד האחרונים שבראשונה הם דברי ה' זהו שאמר דברי הראשונים ואחר כך נחשבים דברי דוד וזהו אחרונים שלך הם כאמור. ואמרו שאמר אלהי ישראל לי דבר צור ישראל מושל באדם ומי מושל בי וכו' הכוונה שהם ראו דבר פשוט שהקדוש ברוך הוא מושל באדם ומאי קמ"ל לזה אמר שהכוונה להודיע שהקדוש ברוך הוא כשמושל באד' לגזור גזרה עליו מי מושל בי לבטלה צדיק ולא הצדיק שטבעו זך אלא הצדיק שטבעו ויצרו מתגבר עליו והוא כובש יצרו ומתגבר עליו איש כזה הוא המושל בי לבטל הגזרה מידה כנגד מידה כמו שהוא כובש יצרו לעשות רצון השם יתברך כן השם יתברך יוגלו רחמיו לכבוש כעסו ולבטל הגזרה וזהו שאמר הכתוב ומי מושל בי הצדיק ואיזהו צדיק מי שהוא מושל ביראת אלהים הוי אומר זה הכובש את יצרו כי צדיק כזה ביחוד הוא המושל לבטל הגזרה כאמור. אמר עוד ברוך הק"בה שאין לפניו משוא פנים ולפניו כו' הכוונה שה"בה מחשיב כאילו הצדיקים ששוחקים עצמם בדברי תור' כדתנן כך היא דרכה של תורה וכו' ועל הארץ תישן וכו' מחשיב כאילו הם מביאים אורה לעולם ונוגה ומטר ומצמיחים הכל בזכות צדקתם ותורתם תורה אור ז"ש ברוך הב"ה שאין לפניו משוא פנים כי אם באמת ובתמים ולפניו חשוב כאילו הנוגה אור וגשמים ודשאים באים לעולם בזכות הצדיקים ששוחקים עצמם ונדחקים בדברי תורה בעולם הזה שעל כן מעלה עליהם כאילו האור והגשמים והכל נמשך מהצדיק הכובש יצרו שהוא המביא אורה לעולם עלה בידינו הבנת הכתובים האלה ואלה דברי דוד האחרונים שאפי' שהם דברי ה' בראשונה כיון שהוא חורש בהם ועמל בהם נחשבים כאילו הם דברי דוד והטע' לפי שהוא דוד בן ישי שקיים עול מצוות ונאם הגבר הוקם על לשון עול תורה על כן זכה שנקרא משיח אלהי יעקב וזכה שתשרה עליו רוח הקדש שרוח ה' דבר בי ומלתו על לשוני ועם היות שהשם יתברך צור ישראל מושל באדם לגזור גזרות הנה הצדיק מושל בשם יתברך לבטל הגזרה ואיזה מן צדיק הכובש יצרו ביראת אלהים והרי הצדיק לפניו יתברך כאילו הוא מאיר ומביא אורה לעולם ונשמים ונוגה כיון שמעשיו הגונים. ובמדרש שמואל נאם דוד בן ישי אוגינוס בן אוגינוס נאם הגבר הוקם על שקיים עולה של תורה כעולה של מלכות ונעים זמירות יש' רבי הונא אמר מי מנעים זמירות ישראל

דוד בן ישי אמר אלהי ישראל וכו' אמר לו הקדוש ברוך הוא מכל מה שבראתי בעולמי מי מושל בי צדיק מושל בי את מוצא מה שהקדוש ברוך הוא עושה הצדיק עושה הקדוש ברוך הוא מחיה מתים [ואליהו מחיה מתים] הקדוש ברוך הוא עוצר גשמים ואליהו עצר גשמים הקדוש ברוך הוא ממתיק את המרים ומשה המתיק את המרי' במרים וכאור בוקר יזרח שמש אין אנו יודעים וכאור בוקר יזרח שמש אלא כשהאיר הקדוש ברוך הוא בוקרו של משיח הזריח שמש דכתיב ביה וכסאו כשמש נגדי בוקר לא עבות זה משיח. ד"א בוקר לא עבות שלא בא בזכות אבות בזכות מי הוא בא בזכותה של תורה הה"ד כי לא כן ביתי עם אל כי ברית עולם שם לי ערוכה בכל ושמורה ערוכה בכל בבבל ושמורה במדי כי כל ישעי וכל חפץ כיון כי לא יצמיח באדום ואיש יגע בהם וכו' שרוף ישרפו בשבת זו סנהדרי גדולה של לשכת הגזית עד כאן לשונו. **ולע"דן** לדקדק עולה של תורה ניחא אבל בעולה של מלכות היכא רמיזא בפסו' ועוד מהו מי מנעים זמירות ישראל דוד בן ישי באיזה אופן מנעים הוא את הזמירות של ישראל. ועוד מכל מה שבראתי בעולמי היכא רמיזא בפסוק. ועוד בשלמא מי מושל בי צדיק מושל בי ניחא אבל מה שהק"בה עושה הצדיק עושה וכו' נראה שאין לו שייכות להבנת הכתוב הזה. ועוד במ"ש בקר לא עבות זה משיח דהי"לל וכאור בוקר לא עבות כיון שמדבר במשיח ואחר כך הי"לל יזרח שמש וכו' ועוד כשאו' ד"א בוקר לא עבות שלא בא בזכות אבות דאם כן גם במשיח הוא מדבר וא"כ היכי קאמר בקר לא עבות זה משיח ד"א בקר לא עבות שלא בא וכו' כאילו בדבר אחר אינו מדבר במשיח ומהו שלא בא בזכות אבות היכא רמז בפסוק ומהו או' ה"הד כי לא כן ביתי עם אל. **ונראה** שהם ז"ל דקדקו נאום הגבר הוקם על דמה צורך לומר נאום הגבר די שיאמר נאום דוד בן ישי הוקם על נאום הגבר למה לזה דרשו לשון התגברות להקים עולה של תורה מצטרף בעולה של מלכו' שהוא דבר גדול וקשה להקים עולה של תורה עם היותו טרוד בעולה של מלכות וזה רמז באו' נאום הגבר שנתגבר כארי להקים עולה של תורה והיינו הוקם על ואילו לעול' של תורה לבד בא הכתוב הי"לל הקים ב"יוד עול בוא"ו אמר הוקם על שאין מקרא יוצא מידי פשוטו שהוקם על במעלת המלכו' ועם היות שהוקם על במעל' לא גבה לבו אלא אני הגבר גובר בעול תורה ותרתי משמע מתיבת הוקם על קים עול תורה בעולה של מלכות ואמר ונעי' זמירות ישראל ב"מש חז"ל שכל הזמירות שנאמרו בעולם כששומע אותם ה"בה מפי דוד ערבו לו כו' וזהו ונעים זמירות יש' מי מנעים זמירות יש' דוד בן ישי כשהוא מזמר בהם מצד שהוא נכבד הה"ד בן ישי אוגונוס בן אוגינוס גם בחיכו נותן בהם נועם וחן בעיני אלהים ואדם וכן מצאתי בשוחר טוב כמו שהביא הילקוט ונעים זמירות יש'

משל ל"הד לחבורה שהיתה מבקשת לומר המנון למלך אמר להם כולכם נעימים כולכם זמרים כולכם משובחים ומי מנעים זמירותיהם של ישר' דוד בן ישי אבגינוס בן אבגינוס וכן הוא אומר כלו תפילות דוד בן ישי ע"כל ובדבריהם או' כלו תפילות ומצטער על שכלו תפילות דוד בן ישי הערב בקולו מאד מי יתן והיה מאריך יותר ולא כלו תפילותיו הנעימות או אפשר ב"משה נתנה עלי בקולה ע"כ שנאתיה שצריך הצטרף חסידות נמצא שישראל באומרם זמירות לא יהיה בהם נועם כ"כ אבל דוד כשהקים עול התשובה ופתח טוב פתח לשבים על ידי חטא בת שבע שהיה סיבה לסבב את כל אחד ואחד מישראל לשוב בתשובה שלימה כמשחז"ל לא היה ראוי דוד לאותו מעשה ולמה חטא שאם חטא יחיד וכו' ע"י רבים השיב מעון א"כ דוד הנעים זמירות ישראל די מעתה יזמר כל א' ואחד יהי לו נועם ועליו יאמר הראיני את מראיך השמיעי את קולך ערב. והראשון עיקר לפשט המאמר. והוקשה להם ז"ל כפל אמר אלהי ישראל לי דבר צור יש' שלזה פירשו שאמר הוא לדוד שאמר דוד לי דבר צור יש' א"ל ה"בה מכל מה שבראתי בעולמי מי מושל בי צדיק מושל בי וכו' כי בתואר זה שאמר צור ישראל שהוא שם מיוחד לבריאת העולם כי ביה ה' צור עולמים ודרשו חז"ל צייר עולמים והכוונה לו' מכל מה שבראתי בעולמי אני מושל באדם שהוא המושל בכל ומי מושל בי צדיק כנזכר במאמר דלעיל בתנא דבי אליהו שהצדיק מושל לבטל גזרה ואפשר שמפרש גם כן מושל באדם צדיק מושל יראת אלהים שר"ל שהב"ה שהוא מושל באד' לעצור גשמי' להמית ולהחיות הוא בעינו מה שמושל הצדיק שג"כ מחיה מתים וכיוצא כי כעין ממשלתי באדם או פי' שכמו שהצדיק מושל לבטל גזירתי הרעה כן ג"כ מושל בי בענינים אחרים שאת מוצא מה הב"ה עושה הצדיק עושה ה"בה מחיה מתים כו' שכיון שהצדיקים אין בהם כח מעצמם לעשות דבר אלא שגוזרים אומר ויקם להם וה"בה מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים א"כ נמצא שהם מושלי' כבי' בהב"ה באמו' לו עשה כך והוא עושה כך נמצא צדיק מושל בשי"ת כבי' וכבי' בגזרותיו והשני בגזור הצדיק לעצור גשמי' ולהחיות מתים וכיוצא וה"בה מקיים הב"ה ממתיק המרים במי הים שממתיק אותם בעבים כמשחז"ל ומשה המתיק מרים במרי' דהיינו מי מרה ויורה ה' עץ זה הרדפוני מר כלענה וכל זה לכבוד שמו להודיע שהעובדים אותו כעבדים הם הם מלכים ובני חורין שאין לך בן חורין אלא מי שעוסק במצות ובתורה והדרך הראשון יש לו קצת הוכחה באלה הדברים רבה. ופי' וכאור בוקר על המשיח מהכרח אין אנו יודעין וכאור בקר שמיד יזרח השמש מאי קמ"ל ואפשר דהכי קאמר אין אנו יודעין מדקאמר וכאור בוקר יזרח שמש מאי מדמה לאור בוקר יזרח שמש שהוא גריעו' השמש שיהי' מועט בבהירה ויש קצת גילוי בשוחר טוב

שהובא בילקוט אין אנו יודעים מהו וכאור בוקר אלא כשהאיר הב"ה בוקרו של משיח הזריח השמש ה"הד כסאו כשמש נגדי כו' לזה אמ' כי כאור בוקר של המשיח כשהקדוש ברוך הוא יאיר בוקרו של משיח מיד יזרח שמש שידין עמים ואומרו יזרח שמש על כסאו למשפט כמו שאמר וכסאו כשמש נגדי נמצא שהדין שיעשה בעולם בשבתו על כסא ה' זה יגרום לו להתמיד כאור בוקר שהאיר לו הב"ה ז"ש בקר לא עבות זה משיח שזה נמשך למשיח מפעולת יזרח שמש ולכך נאמר אחר יזרח שמש שזה חייב שהבקר לא עבות כי הפשע או חטאת נמשל אל העבים וענן כדכתיב מחיתי כעב פשעיך וכו' והעבודה וצדקות כאור נוגה דכתיב ואורח צדיקים כאור נוגה לז"א שממה שיזרח שמש הוא כסא המשיח כי שמה ישבו למשפט כסאות לבית דוד זה יחייב שבוקר המשיח אור ולא עבות שלא יהיה בו לא עב ולא ענן ד"א לא עבות שלא בא בזכות אבות אפשר שהעי"ן עם הא"לף מתחלפות במוצא וכמי שקורא לאלפין עיינין כאילו כתיב לא אבות. או יהיה פי' לפי שהעבות שבלולב ענף עץ עבות השלשה עלין רומזין לשלשה אבות וזכותם לז"א לא עבות שלא בא בזכות אבות בזכות מי בא בזכותה של תורה ויליף כן ה"הד כי לא כן ביתי עם אל לעשות עם ביתי בזכות אבות כי ברית עול' שהיא התורה שם לי ע"ד אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי ערוכה התורה בבבל ששם ערוכה היא בגמרא ושמורה במדי כי כל ישעי וכל חפצי ביון כי לא יצמיח באדום שהתורה לא תניח להצמיח בארם קוץ ובליעל זכות המשיח יגין והיינו אומרו כי לא יצמיח בלשון זכר ולא כתיב כי לא תצמיח. ואפשר עוד כי לא יצמיח על התורה שבארם גזרו גזרות על התורה כי לא יצמיח שם במלכותם ויוכיח שערובה ושמורה על התורה כדבסמוך מהגמרא מההיא דברוריא עיין בפסוק ערוכה והנכון ערוכה על זכות אבות ושמורה במדי כי כל חפץ ביון אמנם בעמלק כי לא יצמיח זכות האבות בעמלק שתמה זכות אבות אלא זכות התורה יצמיח צמח צדיק המשיח לא זכות אבות ואיש יגע בהם וכו' שרוף ישרפו בשבת ר"ל שבשבת זו סנהדרי גדולה כשבת' עם זקני ארץ ישרפום לרשעים כשבתם בלשכת הגזית לשעבר קאמ' כי לעתיד כסא המשיח לבד ידין עמים כולם ובזה אפשר עוד באו' כי לא יצמיח בעמלק שהכוונה שכיון שבעמלק יבא בזכו' התורה עדיף כי לא יצמיח שום קוץ וסילון ממאיר מהרשעים בי שרוף ישרפו בשבת זו סנהדרי גדולה בזמנם אבל בזמן המשיח ירום ונשא מאד כי לא יצמיח בזמנו קוץ מונד בליעל וזהו אומרו כי לא יצמיח בעמלק כי לא יצמח אין כתיב כאן אלא כי לא יצמיח שאינו מניח לצמוח כלל ועיקר. גם מזה המאמר נתבארו לך ביאורי כוונת הפסוקים ואפשר להרחיב עוד ענין זה ולומר שרמז באומרו לא עבות שלא בא בזכות אבות רוצה

לו' בזכות שלשתם כמו העבות שהוא משולש אבל בזכות האב האחד יעקב יבוא ולז"א הכתוב אל תירא עבדי יעקב כי הנני מושיעך ואת זרעך וכו' שהבית השלישי בשביל זכות יעקב הוא בא שהוא כלו זרע אמת יושב אהלים ולומד תורה ע"ד תתן אמת ליעקב אין אמת אלא תורה זהו שאמר בזכות מי הוא רוצה לומר בזכות מי הוא מהאבות הוא בא לז"א בזכותה של תורה באופן שהשלילה הוא שלא יבא בזכות כולם אלא בזכות התורה שהוא אמת ליעקב ויבא המאמר הזה מכוון עם מ"ש חז"ל שהבית הראשון בזכות אברהם וקראו הר והבית השני בזכו' יצחק וקראו שדה והבית השלישי העתיד יהיה בזכות יעקב כאמו' זהו שאמר בזכות מי הוא בא בזכותה של תורה הנרמז ביעקב כאמור וגם ע"ד האמת סוד תורה שבכתב הוא יעקב תפארת ישראל וה"הד כי לא כן ביתי עם אל וכו' כדלעיל. ובגמרא מועד קטן פ' ואלו מגלחין אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן נאום דוד בן ישי וכו' שהקים עולה של תשובה אמר אלהי ישראל מאי קאמר אמר רבי אבהו הכי קאמר אמר דוד אלהי ישראל דבר צור ישראל מושל באדם אני ומי מושל בי צדיק שאני גוזר גזרה והוא מבטלה במה שקדם במאמרי' הקודמים נתבאר זה המאמר שאין חילוף בו כי אם שהמאמרים הקודמים ביארו הוקם על עול תורה והמאמר הזה מפרשו הקים עולה של תשובה. ובתנחומא ד"א מושל באדם צדיק מושל יראת אלהים זה יוסף הצדיק שהיתה אשת פוטיפר מפתה אותו ושלט ביצרו אמר לו ה"בה לא שמעת לה חייך שאני ממליכך על מצרים והכל נשמעים לך שנא' ויאמר פרעה אל יוסף אני פרעה וכו' ע"כל. **ולע"דן** לדקדק מה ראה בתנחומא לפרש פסוק זה על יוסף בפרטות ולא פירשו כשאר המאמרים הנזכר' לעיל. **ונראה** שראה דוחק לפרש מושל באדם על הב"ה כי הוא בכל מושל במלאכים וכל צבא מרום ובשלמא לשיטת אלה הדברים רבה ניחא שהכוונה לומר מעין מה שהקב"ה מושל באדם להחיות מתים ולעצור גשמים כן כדוגמתו צדיק מושל ועושה כן אבל לשאר השיטות קשה לכך דרשו כאן בתנחומא מושל באדם וכו' הכל על הצדיק שהצדיק כעין יוסף מושל באדם ועולה לממשל' מסיבת היותו צדיק מושל ביצרו או ברשע הבא לפתותו ואינו שומע אליו מיראת אלהים אשר בקרבו לכן פירשו על יוסף ביחוד שבזה ניחא טפי תיבת הצדיק על שם יוסף הצדיק ויבא יראת אלהים בכוון אל מ"ש את האלהים אני ירא ובענין אשת פוטיפר וחטאתי לאלהים ויבא הענין מידה כנגד מידה שכמו שהוא לא החשיב לפתוי אשת פוטיפר גברתו שזו הוראה באילו הוא היה רב ושליט כן עשה השם יתברך שעשאו מושל באדם שהמליכו על מצרים. נמצא לפי זה הבנת הכתוב מושל באדם ושליט על כל הארץ נעשה הצדיק שמושל ביצרו ביראה אלהים מידה כנגד מידה. ורש"י ואלה דברי דוד האחרונים

נבואת דוד האחרונים ומי הם הראשונים דברי השירה האמורים למעלה אבל בכל שירות ותושבחות שאמ' אינם קרואים דברים ונעים זמירות ישראל אין ישראל משוררין במקדש אלא שירותיו וזמירותיו עד כאן וכן ה"רדק ואמר האחרונים שהיו אחרונים לכל השירות והמזמורים שעשה בספר תילים עד כאן תורף דבריו ז"ל והר"לבג ז"ל הוקם על הוקם למעלה והוא מעלת כסא המלוכה. ונעים זמירות ישראל רוצה לומר שהוא אמר לשי"ת בנעים שבמיני הזמירות והם זמירות ישראל כי הם חוברו שיזמרו לשי"ת וזה מבואר בזמירות הנזכ' ב"סת. ומהרי"א ז"ל הביא המתרגם וכל הפסוקים האלה אמרן דוד ע"ה בנבואתו על המשיח כאשר תראה בדבריו ז"ל והוא ז"ל הקשה על שיטת המתרגם ורש"י הנזכר שאם הם דברי נבואה אם כן הי"לל וידבר ה' אל דוד כיון שהיא נבואה גמורה וכבר פירש הרב המורה מה שאמר רוח ה' דבר בי שהיא מדרגת רוח הקדש שאינה מסוג הנבואה ושלא היה דוד מהנביאים. ולדברי הר"דק ז"ל והר"לבג שפרשו שהם דברי שבח והודאה על שהקימו למלך וזהו הוקם על יקשה אם כן למה לא קראם שירה או מזמור כראשונים ולמה לא כתבו דוד בספר תילים ומפני זה חשבתי שס"ת חברו לעת זקנתו כדי שיהיה מסודר למתבודדים כמו שקדם. ודרך המחברים להודיע בסוף החיבור שם המחבר ומדרגתו וזמן חבורו וכן עשה דוד בזה שבאר מי הוא המחבר שהוא האיש שנמצאו בו שתי שלימיו' גופני ורוחני הגופני על המלכות והרוחני היותו למלך על ידי אלהי יעקב וזהו משיח אלהי יעקב עם היותו דוד בן ישי לא רכא ולא בר רכא הוקם על לא מפאת שום עזר אנושי כי אם משיח אלהי יעקב וגם נמצא בו עוד שלמות נפשיי והוא היותו נעים זמירות ישראל שחבר זמירות לישר' שישוררו בהם במקדש ולפי שלא יחשוב השומע שחברם כשאר המשוררי' מבינת עצמם הודיע שלא היו כי אם בשפע אלהי ורוח הקדש וזהו שאמר ונעים זמירות יש' רוח ה' דבר בי ומלתו על לשוני ולא מעצמי והבן המאמר כי כאן הודיע ההבדל שבין רוח הקדש לרוח נבואה שהנבואה הוא שפע אלהי שופע מאת ה' יחול על האדם על השכל האנושי ועל הכח המדמה יחד אמנם מדרגת רוח הקדש הוא שפע יחול על הלשון לשון אדם ושכלו לדבר דברים עצומים בענין השיר והחכמה לא לראות צורות נוראות ולא להשיג השגות אלהיות כי אם לענין שלמות הדיבור בענין החכמה והשיר ולהעיר על זה אמר רוח ה' דבר בי ומלתו על לשוני ואין הכוונה שדבר אליו האלהים כמו שהיה מדבר עם שאר הנביאים אבל הכוונה שרוח הקדש מלוה אותו לדבר ומלתו וכוחו האלהי היה על לשונו לדבר צחות וכן פירשו הרב המורה בפ' מ"ה ח"ב ולפי שהדברים האלה היו אחרונים אחרי ספר תילים לא הושמו בתוכו כי אינם חלק ממנו. כי הספר הוא חיבור השירים הצריכים לכל

מתבודד מתדבק באלהיו והדברים האלה הם זכרון שמו ומדרגתו ולהיות דברי' שנאמרו אחרי חתימ' הספר לא באו בו והושמו כאן והנה אם כן קרא' אחרונים בערך אל ספר תילים מהם גם כן אחרונים לזקנתו לפי שאחרי זה לא חל עליו רוח הקדש ואמנם דברי צוואתו לשלמה בנו יראה שלא היו ברוח הקדש כי אם בדרך עצה אנושית כי אלה דברי דוד האחרונים באותו שפע ורוח הקדש וכבר כתב הרב המורה בפ' מ"ה ח"ב הנזכ' שאי אפשר מבלתי שיפסק הרוח הנבואיי מהנביאים זמן מה קודם מות' וכן יהיה הענין ברוח הקדש וכן היה שנפסק מדוד ימים קודם מותו. ואפשר לפרש הפסוקי' האלה על מעלת המלכות לבד שזכר דוד מדרגתו הראשונה והשניה שעלה אליה ולזה אמר נאום דוד בן ישי היא מדרגתו הראשונה אמנם השנית עזרת אלוה היא אומרו נאום הגבר הוקם על והגיד שהיתה מעלתו אם מפאת השם יתב' שבחר בו משיח אלהי יעקב ואם מפאת ישראל שהיו בני ישראל והנשים המחוללות יחדיו מזמרים כולם תושבחו' דוד וגבורותיו באמר' הכה שאול באלפיו ודוד ברבבותיו ועל השירים ההם שהיו אומרים עליו אמר ונעים זמירות ישראל שהוא דוד הנעים והמשובח בזמירות ישראל ויהיה אחרי זה התחל' הדברים רוח ה' דבר בי וכו' ויהיה גם כן זה פירוש נאה אצלי והראשון הוא היותר נכון וישר כפי כוונת הפסוקים ע"כ אבל ק"ק לפירושו הראשון למה לא חברו בסוף תילים להודיע שם המחבר הספר ואיכות מעלתו ואעפ"י שהשתדל מהרי"א לצאת מידי קושי זה עדיין במקומו עומד. והרב ב"ע ז"ל בשער ע"ז ביאר הכתובים האלה מראש ועד סוף ז"ל למה שראה דע"ה כי שיבוש האנשים וטעותם בהיות להם עסקים הענינים הזמניי' לעסק תכלית' בשלמות' עד שבעבורם נשאו עולם הכבד ופרקו מעליהם עול מלכות שמים ואמונת השגחתו וזה מצד מה שישתכחו בעיר אנשי' רעים וחטאים לה' מאד ובתיה' מלאים כל טוב ולצדיקים אשר בקרבה אין דבר גזרו שאין טובות האדם ורעותיו תלויות בטוב בחירתו או ברעתה גם לא בפעולות הנמשכות ממנה אבל הוא מקרה א' קרה לטוב ולחוטא גם כחשו בשכר ועונש לגמרי לזה אחר שנצח את כל אויביו ואחרי עבור עליו כל העיתים שעברו עליו להשליי הנסיון ראה להישיר בזה הענין הנפלא לבאים אחריו ולהוכיח וליישרם ואמ' שהוסכמו במאמרו זה כל הסיבות המייחדות האמונה בו מבלי שום ספק אם מצד עצמו אם מצד מה שקבל מאביו וגם מצד שהיה הגבר הוקם על על כסא מלכות ישראל אמר מפני זה הושלם בידו הנסיון. כל שכן שהיה משיח אלהי יעקב שכבר בחר בו השם יתבר' ואשר יבחר בו הוא הקדוש הראוי לסמוך עליו ונעים זמירות ישראל אשר זה יחייב ספור הענינים האלה על דרך השיר והחידה כי לא אל עם עמקי שפה והמשכיליי יבינו ולהשליי הכונ' במזמוריו אמ' רוח ה' דבר בי לו' שהטעמי'

וגם המלות עצמן שם על לשונו ולא סדרם מעצמו ומכח כל אלו הטעמים אמר דוד אלהי ישראל לי דבר ומה דבר צור ישראל מושל באדם צדיק מושל יראת אלהים כאלו הדברים אשר שם בפיו כיוון כל הענין הנכבד מהיות האדם מושל על מעשיו ומשוחרר וחפשי מילדי הזמן ותלאותיו והוא שליט עליהם אם ירצה והפליא נעימות המליצה באומרו כי אם שצור ישראל מצד יכולתו המוחלט הוא מושל על האדם צדקו ויושרו יחייבו שהצדיק ימשול על יכולתו מצד מושלו יראת אלהים וכמו שאמר הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים והרי הוא כמי שיאמר שהשר השופט העיר הוא המושל על בעל הריב אמנם זכות בעל הריב מושל על השופט הישר המחוייב אל הצדק מצד שהוא צדיק וכמ"ש אני מושל באד' ומי מושל בי צדיק וזוהי ממשלת הצדיק המוחלטת וחפישותו מעבוד' החומר ומעשהו ואחר שהחליט המאמ' על אמיתות זאת האמונ' ראה להתיר הספק העומד בפני חלושי הדעת אשר זכרנוהו ואמר כי לא התחזק להם זה השיבוש ההוא רק מפני התחלף להם הטובות המדומות לאמיתיות והאלהיות ללא דבר ואמר כי לא כן האמת כי הנה הטוב האמיתי הנכסף והמקוה לירא האלהים הוא כאור בוקר יזרח שמש כי ההצלחות הנפשיות אין להם משל לדבר או להודיע רק האור הבהיר המצוחצח אשר לא ישכון עליו לא ענן ולא עב והוא מה שפירש באומרו בוקר לא עבות יזרצה הכוונה באומרו וכאור בוקר יזרח שמש שהבוקי הנכסף אצלו הוא אור הנפש הצח אשר לא יתערב בו דבר מטרדת הענינים הזמניים המאפיליי הנפש והוא בוקר לא עבות מנוגה ממטר להצמיח דשא מארץ והוא ודאי כינוי אל כלל ההצלחות הזמניות הבאות מטל השמים ומשמני הארץ אשר יחפצו בהם הסכלים בכוונת מציאות' אשר זה וזה לא נתקיים ביד' ולזה הירא את דבר ה' אין לו חפץ בהם ולא מה מהם ולא נוח בהם כי המתחיל בהם לא יסוג אחור ונפל לשעבוד הזמן וקושי עבודתו ואין מציל ולז"א בי לא כן ביתי עם אל לאהוב אלו הטובות המדומות ולחשבם לאמיתיות כי ברית עולם שם לי ערוכה בכל ושמורה מבלי שום פגע כי הם שני ענייני שהטובות הזמניות חסרי' מהם ואיך יחליף האד' האמיתי בכוזב וקייי בנפסד חלילה כי כל ישעי וכל חפץ כי לא יצמיח זה הצמח אשר לא יעשה קמח סולת חיטים בידיעתי כי אם היה חפצי ותשוקתי אל צמיחת נוגה ממטר דשא ארץ מי בעברי ומהרסי ומחריבי ממני יצאו להגדיל כח הצר הצורר עלי ומיד הייתי כאחד הנבלים אשר נפלו תחת ידי דוחו ולא יכלו קום ולזה שנאתי זה הצמח ובחרתי לי צמח צדיק אחר שבאר יתרון הטובות האמיתיות ומעלתן על המדומות בשהן כאור בוקר יזרח שמש כו' ואלו כבוקר עבות ואלו הן ערוכות בכל ושמורות ואלו להפך הנה לבאר זה יותר המשילם אל קוץ מונד הידוע שגנבתו סופה

בימי הקיץ והולך ומתגלגל בעיגול תמונתו נע ונד הנה והנה הוא הרע שבקוצים אשר אם יקח האדם ממנו ובא בכפו ונקבה ואמר כי כן אלו הטובו' הזמניות אשר שמם הראוי הוא בליעל כלומר בלי תועלת כי הם כקוץ מונד היום בבית פלוני ומחר בבית זולתו וכמו שאמ' גלגל הוא שחוז' בעולם והוא הפך השמור שזכר בטובות האמיתיו' אמנ' הפך מ"ש ערוכה ביארו בהמשילו אל הקוץ המזיק ואמר ואיש ימלא ברזל כלומ' שהאיש הרוצה לעקור אותם ממקומם כי מי ומי אשר יוכל לעמוד בשמש בהם כפי השיעור הראוי לבלתי חטוא ועל זאת התפלל החכם ריש ועשר אל תתן לי וכו' ויתכן שרצה בזה לתאר קוצר זמן האנשים הרודפים אחריהם כי מעט אשר היה לפניהם בקיום אמר כי בני בליעל אשר לא יכוונו אל תכליתם ואחרית' הנה הנם עמהם כקוץ מונד כלהם אשר לא יתעכב הפסד אישיו יותר ממה שיעמוד האדם בקיצוצם בכלי ברזל ועץ חנית אבל אחר שהשתכל בקיצוצם בנקל ישרפם שם במקום קבוצם עד כאן.

**ולע"דן** לפי שמוסכם אצלנו בגמרא כשיש שני לשונו' האחרון עיקר ברוב לז"א ואלה דברי דוד אשר יזכיר הם האחרונים והלכה כלישנא בתרא שהם מסקנת האמת והם נאום דוד בבחינת שהוא בן ישי שמת בעטיו של נחש הנה הוא פרי צדיק בן צדיק גם הוא נאום הגבר הוקם על ואין אדם עולה לגדולה עד שמוחלים לו כל עונותיו כמשחז"ל ובפרט היות משוח משיח אלהי יעקב שלא יבחר הוא יתברך כי אם איש צדיק להמשיחו וכן נעים זמירות ישראל שצריך שיהיה הגון במעשיו מראה גאוה בחסידות כדי שיהיה קולו ערב ולא יאמר עליו עלי נתנה בקולה וכו' והנה רוח ה' דבר בי ועלי לשמואל כמו שאמר ויאמר ה' אל שמואל עד מתי כו' מלא קרנך שמן ולך אשלחך בית ישי הלחמי כי ראיתי בבניו לי מלך וזהו רוח ה' דבר בי עם שמואל ואחר שמשחני רוח ה' נחה עלי ומלתו על לשוני והדרוש הוא אמר אלהי ישראל וכו' הכוונה שבפ' כתיב זה ספר תולדת אדם ואחז"ל שהכוונה בזה שהראהו ה"בה דור דורשיו דור ומנהיגיו ופרנסיו וחמסניו וגזלניו ולז"א כי אמר אלהי ישראל בתורה זה ספר תולדות אדם הראשון כאמור ולי דבר צור ישראל ומהו הדבר אשר דבר לי ובעבורו הנה הוא מושל באדם צדיק מושל וכו' הכוונה כמשחז"ל איפה היית ביסדי ארץ שבעת יסוד הארץ על ידי בריאת אדם הראשון כל הנמצאים מתולדותיו היו תלויים בו מהם בפיו מהם בעיניו מהם באזניו כנזכר ברבה ולזה אמ' חז"ל איפה היית ביוסדי האיפה שלך היכן היתה כמו שביארתי המאמר בפרשת תשא בכלי חמדה לזה אמר לי ובעבורי דבר צור ישראל מעת שבראני קראני ודבר עלי שהיה מושל בעוד היותי כלול באדה"ר ז"ש מושל באדם הראשון שכל העולם היו תלויים בו ובפרט דוד שנתן לו אדם הראשון שבעים שנה מחייו ובסוד אדם

דוד משיח באופן שבעודי כלול באדם הראשון בכח קודם צאתי אל הפועל לי דבר צור יש' ואמר שאהיה מושל וצדיק מושל ביראת אלהי' לא מכלל דור ופרנסיו וחמסניו וגזלניו כי אם צדיק מושל ביראת אלהים והראני גם כן במלתו על לשוני שאורח צדיקי' כאור נוגה הולך ואור וכאו' בוקר יהיה אני וזרעי לפניו שמתמר ועולה שאחר אור בוקר יזרח שמש לא כבוקר המאיר תחילה ואחר כך באים העבים להמטיר אלא בוקר לא עבות וכו' כמו שאירע לשאול שבתחילה האיר מעט ואחר כך בנו איש בושת נתמעט אורו ואחר כך כבה לגמרי כי לא כן ביתי עם אל בבוקר עבות כי ברית עולם שם לי רוצה לומר כעין הברית שכרת עם העולם לבלתי הביא מבול לעולם ואפי' ירשיעו כן בדוגמתו כברית עולם כרת עם ביתי כדכתיב כרתי ברית לבחירי נשבעתי לדוד עבדי עד עולם כו' וכתיב נשבע ה' לדוד אמת וכו' או אמר כי ברית עולם כפשוטו כי ברית לעולם ביני ובינו ולא יכבה נרי מלפניו יתברך לעולם ואם יחטאו ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם כמ"ש אני אהיה לו לאב וכו' אשר בהתעוותו והוכחתיו בשבט אנשים ובנגעי בני אדם. הרי ביתי ערוכה בכל שאפי' לשאם יחטאו כבר פורענותם ערוך ושמורה כמו שאמר ונאמן ביתך וממלכתך עד עולם כו' ז"ש ושמורה שלא ימצא בהם חטא ופושע מבטן כי כל ישעי וכל חפץ לי תלוי בשלא יצמיח רשע ביוצאי חלצי כי חוטא אחד יאבד טובה הרבה ויבטל ישועה רבה ז"ש כי כל ישעי וכל חפץ כי לא יצמיח רשע במשפחתי כי הבליעל הרשע אפי' שיהיו סביביו כמה שושנים הוא גובר בהן ומזיקן כחוח בין השושנים כן האיש בליעל דומה כקוץ המונד לא כקוץ הבלתי נע ונד שאז ההזק לו לבדו במה שהוא קוץ אבל הבליעל הוא כקוץ מונד אנה ואנה אשר יזיק את כל השושנים אשר סביביו כמו שנמשלה כנסת ישראל כשושנה בין החוחים בבחינה זו הנזכרת ז"ש כקוץ מונד כולה' רוצה לו' שכולהם יתנקבו מהקוץ המונד וכו' באופן שהודיע במסקנה זו מעלת האיש השלם לו ולדורותיו מגין עליהם ודכוותא האיש הבליעל במשפחה חוטא אח' מזיק לכולהם ואבד טובה הרבה. או יאמר אמר אלהי על מ"ש אלהי ישראל בפרשת תשא הניחה לי ויחר אפי בהם כו' ואחר כך משה הצדיק ע"ה הפר כל זה וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו אם כן מזה נלמד שהצדיק מושל בשם יתב' כביכול זהו מה שאמר אלהי ישראל בתורה לי דבר צור ישראל שהוא מושל באדם והצדיק מושל בו יתברך כשיטת חז"ל הנז"ל על ידי יראת אלהים הצד השוה בשני הפירושים שאמר אלהי ישראל הוא על מה שכתוב בתורה בענין זה ושנוי בנביאים כאן כי לי דבר צור ישראל כיוצא כמ"ש בפרטי הזה בתורה ויהיה אם כן אמר אלהי ישראל כעין הלא צוה ה' אלהי ישראל האמור בענין ודבורה אשה נביאה ותאמר אליו הלא צוה אלהי ישראל לך ומשכת

בהר תבור וכו' שלא היתה הכוונה הלא צוה עתה ה' אלהי ישראל אבל הכוונה הלא צוה ה' מקדם ומאז כשהיה אלהי ישראל בזמן משה והיכן צוה הובא בילקוט בשם מכילתא היכן דבר כי החרם תחרימם כיוצא בו אתה או' ונגלה כבוד ה' וראו כל בשר יחדיו כי ה' דבר והיכן דבר ראו עתה כי אני אני הוא וכו' מעתה אכתוב לך בכל פסוק ופסוק דעת המפרשים ז"ל בס"ד:

**ב**

**רוח** ה' דבר בי וכו' רש"י ז"ל דבר בי השרה בי רוח קדשו ונדבר בי וכל לשון נבואה נופל בו לשון דבר בי כמו הרק אך במש' דבר ה' כלומר הלא גם בנו דבר אדבר בו וטעמו של דבר לפי שהרוח נכנס בקרב הנביא ומדבר בו עד כאן וכן הר"דק ז"ל רוח ה' דבר בי הזמירות ברוח הקדש אמרתי אותם אשר דבר בי ומלתו היתה על לשוני באמרי הזמירות כי רוח הקדש עוררה אותי והופיעה הדברים על לשוני. ותרגם יונתן אמר דוד ברוח נבואה דה' וכו' וכן ה"רלבג ז"ל ובכתוב הקודם כתבתי עניות דעתי:

**ג**

**אמר** אלהי ישראל וכו' רש"י ז"ל לי דבר צור ישראל עלי דבר צור יש' וצוה שאהיה מושל באדם אלו ישראל שנקראו אדם שנא' אדם אתם והיה גם כן צדיק מושל וירא אלהים והביא כדברי חז"ל הנז"ל והרד"ק ז"ל לי דבר צור ישראל כפל דבר הוא כמנהג הלשון ופירושו לי דבר בעבורי אמר ודבר לשמואל הנביא שאהיה מושל באדם ומשחני למלך ובלבד שתהיה ממשלתי ביראת אלהים ואהיה צדיק כדרש"י ז"ל בקירוב וכן הר"לבג ז"ל ודעת המתרגם שיצא ממני מלך המשיח שיהיה צדיק מושל ביראת אלהים אמר דוד אלהא דישראל וכו' עד כאן. ומהרי"א ז"ל פירש שאמר אלהי ישראל מאמר רשום ועלי דבר ובעבורי דבר אותו המאמר צור ישראל והמאמר הרשום הוא מושל באדם צדיק מושל יראת אלהים רוצה לומר כאשר יהיה המושל באדם צדיק הנה בלי ספק מושל יראת אלהים בעולם כי יראת אלהים תמשול בעולם לפי שבהיות המלך צדיק צדקות אהב כל העם ילכו בדרכיו וכאילו בהיות הצדיק מושל אינו הוא המושל כי אם יראת אלהי' היא המושלת ואל יקשה לך אומרו מושל יראת אלהים דהי"לל מושלת לשון נקבה כי כן מצינו יראה ורעד יבא בי ולא אמר תבא בי עד כאן. ואין זו ראיה דיבא בי לשון זכר שייך על הרעד שאמר ולא אמר רעדה ואם כן הי"לל מושלת יראת אלהים ובכתוב ואלה דברי דוד כתבתי ע"ד:

**ד**

**וכאור** בוקד יזרח שמש וכו' רש"י וכאור בוקר יזרח שמש הבטיחני שתלך גדולתי הולך וגדול כאור נוגה הולך ואור בוקר לא עבות אור שאינו אפל מנגה ממטר דשא מארץ מאיר

בקר יות' מהנוגה הבא ממטר כחום צח על אור כשהמטר יורד על הארץ מלאה דשאים והשמש זורח עליו ומבהיק וכן פתרונו יותר מנוגה הבא ממטר על דשא מארץ עד כאן. והר"דק ז"ל וכאור בוקר כאור הבוקר כשיזרח השמש כשהולך ואור כן תהיה מלכותו וממשלתו בוקר שאין בו עכירו' אלא בהיר כי בוקר שהוא עבות פעם נוגה ופעם מטר ואינו טוב אלא להצמיח דשא מארץ כי לא כן ביתי וכו' אלא נוגה בכל עת ובכל זמן עד כאן. וכן מהרי"א ז"ל וה"רלבג ז"ש וכאור בוקר וכו' שזריחת מלכותו רוצה לומ' שזריחת ממשלתי וצמיחת מלכותי הוא כמו זריחת אור בוקר שיזרח שמש אחריה שיהי' אותו האור נוסף וכן ירצה לומר שהצלחתו במלוכ' תתחזק דומ' כמו הענין כאור בוקר אשר אין התפשוטו מהעבות והעניי' שיזרח אורם מנוג' שיתחדש ממטר יורד על דשא ארץ והוא הקשת כי זה האור יהיה הולך הלוך וחסור אך הוא כאור בוקר שיזרח שמש אחריו ובזה רמז דוד אל שתצמח ושמורה ממנו יחסה אל אור השמש ואור השחר והוא מלכו' משיח בן דוד שמגדל מלכותו ונשא וגבה מאד או יהיה הרצון בזה כאור בוקר שיזרח בו השמש אשר אנכי מתמיד הקיום והוא האור השלם כן הענין במלכות בית דוד אור בוקר שלא יסתר בו השמש בסיבת העבי' כי אז יהיה האור מגיע מהעבי' אשר הם מהירי ההפסד ולא יהיה הבוקר ההוא מנוגה שיצמח ממטר ויולד ממנו כמו הענין בבקר שיצא אחריו החושך תכף ולא כמו דשא מארץ אשר בבקר יציץ וחלף ולערב ימולל ויבש עד כאן. ובמ' שכתיב ערוכה בכל בג"מר ערובין פ' כיצד ד"א ערוכה בכל ושמורה כי הא דבוריה אשכחתיה להוא תלמידא דהוה גרס בלחישה בטשה ביה ואמרה ליה אם ערוכה ברמח אברים של אדם משומרת ואם לאו אינה משומרת עד כאן לשונו. **ולע"דן** לדקדק דהי"לל שמורה בלי וא"ו כי היא תולדת ערוכה בכל שמורה. ונראה שהקריאה בלחישה מורה עצלה ואין ראוי אלא שכל עצמותיו ואבריו של אדם יעסקו בעסק התורה כדי שיתקדשו כל איבריו של אדם ועוד שעל ידי כן זוכר מה שלומד וז"ש בטשה ביה אמרה ליה שבטשא ביה הוא על הענין האחד ואמרה ליה הענין השני ואל שניהם כוון הכתוב באומרו ערוכה בכל רוצה לומר בכל איבריו ר"מח ועוד שעל ידי כך היא שמורה זהו שאמר ושמורה בו"או והכריע לפרש כן ששמורה היא שלא תשכח ממנו ולא פירש שהיא שמור' שהכל שומרי' אותה או מחויבים לשמרה מדלא ערבינהו ותני ערוכה ושמורה בכל מדקאמר ערוכה בכל בכל רמ"ח ועל ידי זה שמורה והוא תועלת שני נוסף על תועלת העריכות שהוא בעצמו דבר הגון שכל עצמותיו תאמרנה ה' מי כמוך:

**ה**

**כי לא** כן ביתי עם אל רש"י ז"ל כי לא כן ביתי עם אל שיהיה בקרי עבות כו' ברית עולם התורה אשר שם לי ערוכה בכל ביתי ושמורה כי כל ישעי וכל חפץ צרכי מוכנים לפניו והרי זה מקרא קצר כי לא יצמיח עוד למלך אחרי מלכותו ד"א כי ברית עולם שם לביתי להיות מלכותו קיימת והברית ערוכה בפי כל הנביאים עד כאן וה"רדק ז"ל כי לא כן ביתי ביתי אינו כן נוגה בכל עת ובכל זמן כי ברי' שם לי שלא תפסוק ותהיה ערוכה בכל ושמורה כי כל חפצי וכל ישעי הוא שלא יהיה כצמח השדה אשר יבש אבל ישעי לא יפסק לעולם וי"ת שני הפסוקים טוביהון דצדיקיא כבעמוד עד כאן והר"לבג ז"ל כי לא כן ביתי עם אל רוצה לומר שיסיר מלכותו כמו שהסיר המלכו' משאול ערוכה בכל ושמורה רוצה לומר ממשלתי ערוכה בכל הזמן ושמורה לזרעי אף על פי שתסיר מהם בקצת העיתים. כי כל ישעי וכל חפץ כי לא יצמיח רוצה לומר שהיא ערוכה בכל כי ימצא לישראל כל ישע וכל חפץ כי זה יהיה בעת לכתם בדרכי התורה ואול' כאשר לא יצמיח זרע' לתת פריו דהיינו בסורם מדרכי התור' ומאחרי ה' אז היא שמורה כי לא יתכן שתהיה להם המלוכה עד כאן ומהריי"א ז"ל כי לא כן ביתי עם אל רוצה לומר כי לא כן כמו שזכר בצדיק שהוא כאור בוקר יזרח שמש הולך ואור מעט מעט זהו דווקא בצדיק אבל ביתי בית דוד לא כן כי ברית עולם שם לי ערובה בכל ושמורה רוצה לומר תמיד באופן שוה בלי תוספת ובלי מגרעת ערוכה ושמור' באותו המערך לא כאור בוקר יזרח שמש שתוסיף בצמיחה וזהו כי כל ישעי וכל חפץ כי לא תצמיח מלכותו אבל יהיה תמיד בהשואה אחת כי הצמיחה תבא אחריה הפסד ולכן ישעו וחפצו כי לא יצמיח מלכותו אבל יהיה ביתי באופן שוה ערוכה ושמורה עד כאן והילקוט הביא כי ברית עול' שם לי אין ברית אלא תורה שנאמר בריתי היתה אתו. ערוכה בכל במקרא במשנה בהלכות בהגדות ושמורה שמורים בי לעולם ולעולמי עולמים כי כל ישעי וכל חפץ כי לא יצמיח אמ' כל ת"ח שמרבה בעסק ואין מתפרנס ממנו הרבה סימן יפה לו מפני שהב"ה אוהב תורתו ואינו מעשירו שמא יעשיר ויפשע בדברי תורה ואו' רש ועושר אל תתן לי עד כאן:

**ולע"דן** כוונת המאמ' הזה לפרש או' ערוכה בכל ושמורה שלא אמר ערוכה ושמורה בכל. ועוד קשה אומרו כי כל ישעי בכינוי וכל חפץ לא אמר וכל חפצי. ועוד כי לא יצמיח אדרבה החפץ הוא שיצמיח צמח טוב לזה אמר ערוכה בכל על התורה הכוללת מקרא ומשנה הלכות ואגדות והכוונה שהיתה ערוכה בכל חלקיה בפי דוד ושמורה בי לעולם ולעולמי עולמי' הכוונה לדורי דורות וכמו שאזכיר בס"ד בסמוך בשם תנא דבי אליהו

במידה שאדם מודד כו' אמנם השני דקדוקים שאמר חפץ כי לא יצמיח הכוונה שלישעי ולטובתי הוא כי לא יצמיח משאי ומתני להתעשר פן אפשע בתורה ואשכחה נמצא שאף על פי שאין חכם בכך עכ"ז השי"ת חפץ למען צדקו להגדיל תורתי זהו שאמר כי כל ישעי בכינוי כי ישעי הוא אמנם בחפץ לא אמר חפצי שאין הדבר כן אבל אמר וכל חפץ על השי"ת כי כן החפץ שלו כי לא יצמיח המשא ומתן של תלמיד חכם להעשיר כדי שלא יבטל מהתורה. וכן הביא בילקוט תנא דבי אליהו ברית עולם שם לי אמר דוד שם כרת לי ה"בה ברית שאהא אב במקרא במשנה בהלכות בהגדות שנאמ' ערוכה בכל ושמורה בלבי כי כל ישעי וכל חפץ כי לא יצמיח אם ראית ת"ח שאינו מתעשר וכו' כדלעיל. ומסיק עוד במידה שאדם מודד בה מודדין לו שכשם ש"תח יושבים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ועוסקים בתורה לשם שמים הם ובניהם ובני בניהם עד סוף כל הדורות לפיכך ה"בה כורת להם ברית שלא ישתכח דברי תורה מפיהם ומפי בניה' ומפי בני בניהם עד סוף כל הדורות שנאמר ואני זאת בריתי אותם כו' אבל פושעיהם של ישראל אינם כן אלא בקטנותם רכים ובזקנותם קשים ומה שכרן שהב"ה מצוה להעלותן ושורפין אותם בבית המדרש הגדול שלו שנאמר ובליעל כקוץ מונד כולהם ואין בליעל אלא פושעי ישראל שנאמר ויען כל איש רע ובליעל מכאן אמרו כל דבר שהוא עתיד להיות בסוף כבר נעשה מקצתו היום לעתיד לבא ישיבה לצדיקי' בבית המדרש הגדול שלו וכן בעולם הזה ישיבה לדוד מלך ישראל מאיר פנים להם וכן למשה וכן אליהו ואלישע ויחזקאל ע"כל וכוונת המדרש הזה כמדרש הקודם והוסיף לבאר תיבת שם לי שאינו לשון שימה אלא לשון שם כרת לי הב"ה ברית. עוד ביאר ברית על כריתת ברית שאהא בקי במקרא במשנה וכו' ואין תיבת ברית עול התורה שנקראת ברית כנז"ל במאמר כדיליף מבריתי היתה אתו. ולפי זה אין תיבת עולם על העול' שמתקיים בברית התורה אלא ברית עולם כדמסיק לפיכך ה"בה כורת להם ברית שלא ישתכח דברי התורה מפיהם וכו' עד סוף כל הדורות שנאמר ואני זאת בריתי אותם אמר ה' מעתה ועד עולם. ומ"ש שכשם שתלמידי חכמים יושבים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ועוסקים בתורה לשם שמים הם ובניהם וכו' הכוונה שאף על פי שהדבר אינו בפועל שהרי בני בניהם עד סוף כל הדורות נמנע שיהיו עמהם בבתי כנסיו' אבל הכוונ' שכיון שהצדיקים עוסקי' בתורה בבתי כנסיות ובבתי מדרשות לש"ש וברית שם עמהם בניה' ובני בניהם עד סוף כל הדורות שהרי כן היא כל חפצם ותאותם לאמר מי יתן והי' כן שיהיו גם בנינו עדי עד יושבים ועוסקים בתורת ה' כל הימים. כן הקב"ה גומר בעדם וכרת להם ברית לבניהם ולבני בניהם עד סוף כל הדורות שלא ימוש ספר התורה מפיהם וזוהי הבנת אומ' שכשם שת"ח יושבים

בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ועוסקים בתורה לשם שמים הם ובניהם ובני בניהם עד סוף כל הדורות רוצה לומר וחפצם ורצונם הוא שיהיו הם ובניהם ובני בניהם עד סוף כל הדורות עוסקים בתורה לשם שמים לפיכך הב"ה כורת להם ברית שלא ישתכח כו' נמצא שצריך האדם לעשוק לשם שמים בתורה ושיתאוה כן לבנו ולבן בנו עד עולם ואז השי"ת יגמור בעדו ואמר אבל פושעיהם של ישראל אינם כן רוצה לומר אינם כן לעסוק בתורה בבתי כנסיות ובבתי מדרשות לשם שמים ועל כן שלא באו למדרשות בעה"ז מידה כנגד מידה לפיכך הב"ה מצוה לעלותן בבית המדרש הגדול שלו ושורפין אותם שם באש שורפין אותם בשבת במדרש הגדול של ה"קבה ויהיה זה לפי שבקטנותם הם רכים שלמדו ועשו איזה זכות ובזקנותם נעשו פושעי ישר' בגופן וקשים ומצד הרכות שהיה להם בקטנותם זוכים הם לישרף באש הקדוש של המדרש הגדול של ה"בה ובזה מובן אומרו ומהו שכרן דלא קאמר ומהו ענשן אלא ומהו שכרן רוצה לו' במה שהיו רכים בקטנותם כקוץ מונד שהוא משל לבליעל נמצא אומרו בשבת על המדרש העליון כאמור. והרבה דקדוקי' והבנות מתחדשים בפסוקי' על פי המדרשים הנזכרים כאשר כתבתי אל יליזו מעיניך ועוד כתבתיו בפסוק ואלה דברי דוד עיין עליו:

**ז ז**

**ובליעל** כקוץ מונד וכו' ואיש וכו' רש"י ז"ל כקוץ מונד קר"דון כלו' ובקטנותו רך ונע ונד וסופו מתקשה עד אשר לא ביד יקחוהו. ואיש יגע בהם צריך שילבש את בשרו ברזל וימלא ידו בכלי זיין לקצצו ובאש שרוף ישרפו בשבת ואין שם תקוה אלא שריפה ולשבת ולהתחמם כנגדו כך הרעים אין להם תקוה אלא שרפה בגהינ' בשבת ה"בה על כסא הדין עד כאן והרד"ק ז"ל ובליעל כקוץ מונד כמו הקוץ המניד אותו ומשליכו כל מוצאו כן הם שמכאיבי' לכל הנוגע בהם ולא יקחו אותם ביד אבל משליכים אותם ברגל או בדבר אחר ואם יגע אדם בהם במקום צמיחתם ימלא ברזל כדי לכרות אותם ואמר ימלא ברזל כנגד המשל שהוא על הרשעים ולא יקרב אדם להם אלא א"כ ימלא ברזל שילבש שרין קשקשים שלא יוכלו להרע לו או פי' ימלא ברזל יכרת כמו בלא יומו תמלא פי' יכרת הקוץ בברזל כלו' אם ירצה האדם ליגע בהם צריך שיכריתנו בברזל או כעין חנית מרחוק או ישרפו אותם במקום שבתם כלו' במקו' שהם צומחים כן הרשעים צריך שישתכל האדם לכלותם בעצמו אם יוכל או על ידי אחרים כמו שעושים לקוץ עם החנית או יתפלל עליהם שילכו כמו הקוצים שישרפום בשבת וי"ת אלה השני פסוקים ורשיעייא עובדי חטאה דמין לכובין וכו' כבעמוד ואיש יגע ואף כל אינש דמשרי וכו' והר"לבג ז"ל ובליעל וכו' ואולם הרשעי' שיקחו הממשל' הם כול' כקוץ מונד שיזיק אנה

ואנה למתקרבי' אליו וינקבם בקוציו כי לא יקחו האנשים ביד את הקוצים כי יזוקו בהם והמשילם עוד לקוץ שאינו עושה פרי וכאלו רמז בזה אל ירבעם וחבריו ואיש יגע בהם ימלא ברזל רוצה לומר כי כאשר יגע ברשעים ויקרב אליהם ימלא כל גופו ממכות הברזל ועץ החנית רוצה לומר שאחר הכנס בגופו ברזל החנית יכנס העץ ובאש ישרפו בשבת ר"ל כי בהשבתת ממלכה מהם יכלו הם בכליון חרוץ הם וזרעם כמו שנתבאר מענין ירבעם והדומים שבעת השבתת המלוכה מהם לא נשאר להם לא נין ולא שאר עד כאן ומהרי"א ז"ל לפי שהמשיל הצדיקים אל דשא ארץ וכאור בוקר וכו' אמר כי הרשעים ובליעל אינן מזה הסוג כדשא מארץ אבל הוא כקוץ מונד שינידהו האדם וישליכהו ולא יהיה ערוכה בכל ושמורה כמלכות בית דוד ולא צומחת אבל כל אדם לא יקחו הקוצים ההם לרשעם ואם יצטרך ליגע בהם במקו' מולדתם ימלא האדם מפחדם ברזל ועץ חניתו לכרתם או שרוף ישרפו אותם בשבת רוצה לומר במקום מושבם לבל יגעו בהם כך הרשעים ישתדל האדם לכלותם בעצמו בחרב ובחנית או יתפלל עליהם לכלותם במושבותם כמו הקוצים וחז"ל אמ' במסכת שבת בשבת בשבת הב"ה על כסא דין ד"א בשבת זו סנהדרי גדולה דאיתגלאה בי דינא רבה למיתב על כורסי דינא למידן עלמא ולע"ד כתבתיו מקושר הכל בפסוק ואלה דברי דוד וכו':

**ח**

**אלה** שמות הגבורים כו' במדבר רבה בפרשת מסעי דף קצ"ד אמ' והשמועה באה עד יואב תחכמוני ראש השלישי לא היה יודע שכתוב בתורה כי יזיד איש על רעהו מעם מזבחי תקחנו למות מתוך מאמר זה מובן שתחכמוני ראש השלישי האמור בפסוק זה על יואב ובגמרא ואלה שמות הגבורים מאי קאמר אמר ר' אבהו הכי קאמר שמות גבורותיו של דוד יושב בשבת שהיה יושב בישיבה לא היה יושב על גבי כרים וכסתות אלא על גבי קרקע דכל מה דמקיי' עירא היאירי הוה מתני להו לרבנן על גבי כרים וכסתות כי נח נפשיה לא הוה מתני להו לרבנן על גבי כרים וכסתות אמרי ליה ליתיב מר על גבי כרים וכסתות ולא קבל תחכמוני אמר הקב"ה תהא כמוני הואיל והשפלת עצמך תהא כמוני שאני גוזר גזרה ואתה מבטל ראש השלישי תהא ראש לשלשת האבו' הוא עדינו העצני בשעה שהיה עוסק בתורה היה מעדן עצמו כתולעת ובשעה שיוצא למלחמה מקשה עצמו כעץ. על שמנה מאות חלל שהיה זורק חץ ומפיל בו שמנה מאות חלל והיה מתאנח על מאתים וכתיב איכה ירדוף אחד אלף יצאת בת קול ואמרה לו רק בדבר אוריה החיתי ע"כל ופרש"י ז"ל מאי קאמר דייק מדכתיב אלה הגבורים אשר לדוד יושב בשבת תחכמוני מאי חשיבו' איכא בישיבתו אם לא שהי' יושב על גבי קרקע פי' ר' יצחק בר

מרדכי שהיו עוש' כבוד לעירא היאירי רבו כדכתיב ועירא היאירי היה כהן לדוד ראש לשלשת אבות לעתיד לבא שנאמר ודוד עבדי נשיא להם לעולם. מעדן עצמו כתולעת מתקצר ונכפף ומקטין עצמו כתולעת כדי ללמוד תורה בפני גדול ממנו איכה ירדוף אחד אלף אפי' למ"ד בגוים משתעי קרא קל וחומר במידה טובה אך קשה דבקרא דורדפו מכם חמשה מאה לית בה כולי האי עד כאן. **ולע"דן** לתרץ קושי זה דקרא דמכם על הגרועים ומכים לשון מך כי ימוך אחיך אבל החשוב בתורה ירדוף אחד אלף ובהבנת המאמר. **לע"דן** שאם הכוונה כפשוטו על שמות הגבורים אשר לדוד ממש יקשה דהי"ל ואלה שמות גבורי דוד מדקאמר הגבורים אשר לדוד משמע גבורותיו של דוד קאמ' כדמשני גם הוקשה לו דאם בא לספר שמות הגבורים אשר לדוד הי"ל אלה שמות הגבורים אשר לדוד עדינו העצני ולא הי"ל יושב בשבת תחכמוני שאין דוד שם מהשמות לזה דרשוהו תואר גבורותיו ומעלותיו של דוד שהגבור' היא הכובש את יצרו ולהשפיל עצמו לשבת בקרקע. או קראם גבורותיו של דוד לפי שעל אלו הפעולות זכה להתגבר כביכול אפי' על הק"בה שהוא גוזר ודוד מבטל כדמסיק תחכמוני תהא כמוני ובזה מתרצים דקדוקים אשר דקדקתי. ולמד מיושב בשבת שהיה יושב ע"ג קרקע מהיות תיבת בשב' בפ"תח תחת הבי"ת ולא בש"בא שאז היה סמוך לתיבת תחכמוני אמנם בהיותו בפתח הוא מוכרת ומורה גם כן הפתח על ישיבה ידועה דהיינו על גבי קרקע ותחכמוני נדרש בפני עצמו לתהא כמוני מהיותו בשב' מוכרת ולא סמוך והיה ראוי להיו' ב"הא תהכמוני אלא שאין מקרא יוצא מידי פשוטו לומר שעם היותו תחכמוני חכם גדול בישיבה וראש עם כל זה היה יושב בשבת הידוע דהיינו על גבי קרקע ובשכר זה זכה לתהא כמוני ולהיות ראש לתורה כמו שאמר במדרש ראש השלישי ראש לתורתי כדבסמוך ומה שישב ע"ג קרקע דרך ענוה ושפלות וכדמסיק עדינו העצני מעדן עצמו כתולעת מעדן כמו מקשר עצמו כנזכ' כדרש"י ז"ל כמו מעדנות כימה ומוסרות כסיל תפתח וכשיוצא למלחמ' עושה עצמו כעץ זהו העצני בזכות עדינו שע"י שפלות התקשרות עדינו כנז' היה מתגאה כעץ במלחמה ובכלל קושית מאי קאמר הוקשה לו אומרו השלישי דהי"ל ראש השלשה דרש השלישי על האבות מדשני קרא נראה שלא אמר ראש לשלשה הגבורים אלא ראש לשלישי לאבות. ומה שאמר שהיה זורק חץ שבפסוק לא נזכר חץ אפשר דרש כן מתיבת עצני על עץ החץ שזורק על שמנה מאות וכי תימא אי הכי דעצני להכי אתא מנין ידרוש שמקשה עצמו כעץ אפשר לומר ד"הא דהעצני דריש. ונרמז הפסוק אנחה שהרי מתאנח על המאתים מדקאמר בפע' האחד ולא אמר בפעם אחת כי פעם לשון נקבה הוא כמו זאת הפעם מכאן דרש שתיבת אח' לג"ש עם איכה ירדוף אחד אלף שלא

נתקיים בו שאחד ירדוף אלף שהרי לא היה רודף אלא שמנה מאות והתשובה לאנחתו בצידה באומרו בפעם רוצה לומ' בפעם שהיא האשה בת שבע דכתיב באשה זאת הפעם עצם מעצמי בה תלוי ענין זה של אחד שלא נתקיים בך איכה ירדוף אחד אלף ואף על פי שהיתה ראויה לדוד עוד אפשר שהוקשה להם ז"ל בכלל קושית מאי קאמר לפי שכאן אומר שמנה מאות חלל ובדברי הימים כתיב שלש מאות וכאן כתיב תחכמוני ושם נאמר בן תחכמוני ועוד שנוי' אחרים שנזכרו בדהר"דק ז"ל לז"א ששם דבר על הגבור ההוא ישבעם שהיה בן תחכמוני וכאן דבר על גבורותיו של דוד ועל דוד עצמו נאמר כל הפסוק ובזה נסתלקו כל הניגודים וזהו שהקשה מאי קאמר ותירץ אמר רבי אבהו הכי קאמר ואין ספק שזה היה גבור לדוד וקראו דוד בשמות אלו על שם גבורתיו של דוד שיהיה זכר לנפלאותיו ולזה נקרא ישבעם בדברי הימים או שקראו ישב עם שישב בעם ועמו בשוה על הארץ לא על גבי כרים וכסתות וקראו בשם זה לזכר ענוה וו כי רבה היא. עוד בילקוט ראש השלישי שתהא ראש לתורתי ד"א שתהא ראש לישראל העולים לשלש רגלים עד כאן הכרח דרשה זו שלא אמר ראש השלשה רמז לתורה שנתנה בחדש השלישי לצאת בני ישראל מארץ מצרים ביום הזה באו מדבר סיני. גם אפשר לפי שיש תורה נביאים וכתובים אמר שהיה ראש לשלישי ראש לתורה וזה מצד הענוה הנז' במאמר הקודם ועקב ענוה יראת ה' וראשית חכמה יראת ה' אם כן מתחייב להיותו ראש השלישי ומ"ש ד"א תהא ראש לישראל העולים לשלש רגלים דמאי שנא סימן זה מזולתו מן הסימנים מזולת סימן אחר אבל כוון לומר לפי שירבעם מיראתו פן בשלש רגלים תסוב המלכות לרחבעם לז"א שתהא ראש לישראל העולים לשלש רגלים ואדרבא זוהי מעלתך שהרי אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד לא כירבעם שעשה עגלים ובטל השלש רגלי' שאתה ענו ושפל רוח יושב ע"ג קרקע בשכר זאת תהא ראש לעולים לשלש רגלים שאין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד ויראו את כבודך יושב בבית ה'. ורש"י ז"ל אשר לדוד יושב בשב' סנהדרין והוא תחכמוני והוא ראש השלישי אב בנוי בחכמ' בגבורה בשלשה אברים הללו ראש כמו שנאמר ונבון דבר ואיש תואר וגבור חיל עדינו העצני כשעוסק בתורה כורך ומקשר עצמו כתולעת כמו מעדנות כימה וכשיוצא למלחמה קשה כעץ והורג שמנה מאו' חלל במלחמה אחת עד כאן מפרשו על דוד כדעת חז"ל וכן הר"דק והוסיף לחז"ל יושב בשבת בישיבה של תודה והכל על דוד וגבורותיו ויש מרבותינו שדרשו כי על יואב אמר זה הפסוק שהיה חכם גדול וראש הסנהדרין שנאמר תחכמוני ראש השלישי ולפי הפשט נראה כי גבור אחד היה מגבורי דוד וראש גבורי דוד היה ושמו עדינו העצני וספר עליו שהיה חכם מוסף על גבורתו והיה יושב בשבת תחכמוני

בשבת סנהדרין וחכמי יש' והיה ראש להם וזהו ראש השלשי כמו ראש השלשים וכן לכרי ולרצים כמו לכרי' ושלישים הוא לשון גדולה גדולי' ונכבדים כמו השליש אשר למלך ושלישים על כולו ומבחר שלישיו ותחכמוני שם תואר מחכמה וספר מגבורותיו על שמנה מאות חלל רוצה לומר שהיה על שמנה מאות כלומר שהרג שמנה מאות חלל במלחמה אחת בפעם אחת ובד"ה קורא אותו ישבעם רוצה לו' שהיה יושב בראש העם, וענין אחד הוא עם מ"ש כאן יושב בשבת תחכמוני. ומה שאמר כאן שמנה מאות חלל ושם נאמר על שלש מאות חלל שני מלחמות באח' הרג שמנה מאות ובאחרת שלש מאות ומה שאמר הנה תחכמוני ושם בן תחכמוני בן שנאמר שם כמו בן חיל רוצה לומר בן חכמה או יהיה שם אביו תחכמוני או חכמני כי אחד הוא וזה עדינו יהיה בנו העצני כתוב בויי"ו וקרי ב"יוד בפעם אחד כתוב בדליי"ת לשון זכר וקרי אחת בתי"ו לשון נקבה עד כאן והר"לבג יושב בשבת תחכמוני ידמה שזה שבח לעדינו וכן בשאר התוארים והכוונה שהיה אוהב החכמה עד שהיה שובת מכל מלאכה ומתעסק תמיד בקנין החכמה וזהו יושב בשבת ותארו בראש השלישי לפי שהיה ראש באלו השלשה ומזכיר כאן עדינו העצני אלעזר בן דודי אחחי שמה בן אגא עד כאן. ומהריי"א ז"ל במה שזכר כאן למה שזכר בדברי הימים באו כמה חילופים הראשון ששם בדברי הימים הזכיר פרשה ראשונה אלה ראשי הגבורים ואלה מספר הגבורים ובה הזכיר הגבורים הנזכרים כאן. ובפ' השנית היא ואלה הבאים אל דוד צקלג וכו' הגבורים עוזרי המלחמה כו' והפ' השלישית ואלה מספר ראשי החלוץ כו' ויקשה למה לא הזכיר כאן כי אם הנזכרים בפ' ראשונה שם שהיה לו להזכיר כאן כל אותם הגבורים הנזכרים שם בשתי הפרשיות האחרות. החילוף השני שבפרש' הראשונה אשר שם זכר עדינו העצני וזכר אחריו אליעזר ואחריו שמה ואחריהם זכר השלשה גבורים אשר בקעו במחנה פלשתים וישאבו מים להביא אל דוד ולא זבר שמותם ואחר כן זכר אבישי ובניהו ואחרי כן זכר שלשים גבורים אשר נקבו בשמות. ובדברי הימים זכר עדינו ואלעזר לבד ולא זכר שם שמה בן אגה ומהשלשים גבורים אשר זכר כאן לא הביא שמה אליקא החרדי צלמון האחחי שמה החרדי אליפלט בן אחסבי אליעם בן אחיתופל פערי הארבי ובאו שם במקום השלושים הגבורים האלה ארבעים ושש גבורים ומהם ארבעה ועשרים מהנזכרים כאן ועוד ג"כ שלא זכר כאן כלל החילוף השלישי שכאן נזכרה הגבורה שנעשית בחלק העדשים ויחסה אל שמה בן אגה ובדברי הימים יחסה אל אלעזר בן דודי. וגם יקשה שכאן אמר שהיתה מלאה עדשים ושם אמר מלאה שעורים כאן אמ' ויתיצב בחלקה ויצילה שמה לבדו ושם בדברי הימים אמר ואחריו אלעזר בן דודו האחוחי הוא בשלשה

הגבורים הוא היה עם דוד בפס דמים והפלשתים נאספו שם למלחמה ותהי חלק' השדה מלאה שעורי' ויתייצבו בתוך החלק' ויצילוה הנה דוד עשה זאת הגבור' בעצם וראשונה ושאר הגבורים עזרוהו והנה חז"ל והמפרשי' התעוררו אל החילוף השעורים מהעדשים ולמה שאמר ויתיצבו ויצילוה ויכו בלשון רבים וכאן אמר בלשון יחיד על שמה בן אגה ולא התעוררו על עיקר החילוף שזכרתי החילוף הרביעי שכאן זכר הגבור הראשון עדינו העצני ותארו שהיה יושב בשבת תחכמוני והיתה גבורתו על שמנה מאות חלל ושם קראו ישבעם בן חכמוני הנה שלא הסכי' בשמו גם לא בגבורתו ששם אמ' על שלש מאות וכאן הוא אומ' על שמנה מאות חלל. והר"דק ז"ל כתב ששתי מלחמות היו באחת הרג שלש מאות ובאחד שמנה מאות ואין בזה ממש ואילו היה כן היה זוכר שתיהן יחדיו להגיד בפעם אחת שמנה מאות ובפעם אחרת שלש מאו' החילוף החמישי במה שאמר כאן שאבישי בן צרויה מן השלשה הכי נכבד וב"דה אמר מן השלשה בשנים (הכי) נכבד וגם זו סתירה (בתורה) [מבוארת] שאם לא היה נכבד כי אם מהשנים אם כן לא היה נכבד מהשלשה גם אל החילוף הזה העירו המפרשים ז"ל החילוף הששי בשינוי השמות והמלות שבאו אם בבניהו בן יהוידע אמר כאן איש מראה ושם אמר איש מידה וכאן קרא שמה ובד"ה קראו שמות. כאן חלץ הפלטי ובד"ה חלץ הפילוני כאן אמר (מכבי) [מבני] החושתי ובד"ה אמר שבכי החושתי והוא היה שמו האמיתי כאן אמר חלב בן בענא ובד"ה חלד כאן אמר הדי מנחל געש ושם אמ' חורי כאן אמ' אבי עלבון ושם אמ' אביאל בן עלבון כאן אמ' בני ישן יהונתן ובד"ה אמר יהונתן בן סגא כאן אמר (אעי) [באל"ף] אחיאם ובד"ה אמר אחיעם כאן אמר יגאל בן נתן ובד"ה אמר יגאל אחי נתן החילוף השביעי כאן אמר בסוף הגבורים כל שלשים ושבעה ובפרטם לא תמצא כי אם שלשים וב"דה ששה וארבעים. ורש"י ז"ל כתב (שחזרו) [ושאר שחסרו שמא] בניו של יהונתן שלשה או ארבעה היו וקשה לדעתו אם כן למה זכר מבני יהונתן ולא זכר אחרים. וה"רדק ז"ל שהם השלשה ראשונים עדינו ואלעזר ושמה בן אגה והשלשה גבורים שבקעו והביאו מים ובניהו בן יהוידע והשלשים שזכר באחרונה יהיו אם כן שבעה ושלשים וגם זה אינו שוה לי כי שלשת הגבורים אשר הלכו לשאוב מים לדוד היו מכלל השלשים כמו שאמר וירדו שלשה מהשלשים ראש וכו' וג"כ בניהו בן יהוידע היה ממנין השלשה שהלכו לשאוב מים כמו שאמר ולו שם בשלשה הגבורים ואם נאמר שאינו ממניינם כיון שהזכירו בפני עצמו אם כן נצטרך לומר שאבישי ג"כ שהזכירו בפני עצמו שאינו ממניינם ויעלו כולם אז ל"ח ויקשה ג"כ הפסוק הזה במקומו כאן ובמה שזכר בדברי הימים. והנראה אלי בהתר זה הוא כי שם בדברי הימים בא הסיפור הזה

סמוך להמלכת דוד להודיע שאלה היו הממליכים אותו ולכן היתה בתחילת הפרשיות אלה ראשי הגבורים המתחזקים עמו במלכותו עם כל ישראל ולכן זכר בראשונה מספר הגבורים אשר לדוד ואחר כך בפרשה שניה זכר הבאים לדוד לצקלג והמה הגבורי' עוזרי מלחמת ה' להיותם גם כן עוזרים בממלכתו ואחרי זה בפ' שלישי' זכר מספר ראשי החלוץ לצבא באו לדוד חברונה וכו' ובסוף הפרשיו' אמר כל אלה באו אנשי מלחמה עורכי מערכ' כו' ולהיות זה הדרוש ממלכת דוד הוצרך להזכירם כולם אבל כאן בספר שמואל שבא הסיפור הזה בסוף הספר אחרי השירה ודברי דוד האחרונים להודיע הגבורי' אשר היו לדוד שעזרוהו בהצלחותיו ובמלחמותיו אשר עליהם נתן השירה והתושבחות אשר קדמו לא ראה לספר הגבורים אשר באו להמליכו ולא הבאים אליו לצקלג עם היותם עוזרים כי אם המתמידים במלחמה ופועלי ישועות בקרב הארץ ומלחמות רשומות אלו הזכיר לבד והספיק לו זכרונם לא זולתם וכפי חילוף הכוונות באמור לא ישאר בזה קושיא כלל ואל החילוף השני אומר שהזכיר כאן הגבורים היותר עצמיים לדוד העומדים ראשונה במלכות והקדימם כפי קדימת מעלתן עדינו בראשונה ואלעזר אחריו ושמה ושלשה אשר שאבו מים אבישי בניהו ושאר הגבורים וב"דה נזכרו אלה קצתם בפירוש וקצתם ברמז וקצתם בשינוי שמות כי היו שמות מוחלפים לקצתם ואין ספק ששמה בן אגה לא נזכר ב"דה כי אם ברמז אולי נשמט בכח הדיבור או נסמך על מה שפירש כאן ונרמז שם באומרו ואחריו אלעזר בן דודו האחוחי הוא בשלשת הגבורים והוא היה עם דוד בפס דמים וכו' ויתיצבו וכו' הנה במה שאמר הוא בשלשת הגבורים יובן על אלעזר בן דוד ומה שאמר עוד הוא היה עם דוד בפס דמים רמז לשמה בן אגה ואם לא בארו שהיה עם דוד בפס דמים כאשר קרה זה על שניהם רוצה לו' על אלעזר ועל שמה אמ' ויתיצבו בתוך החלקה ויצילוה ויכו עם היות שכאן יחסו לשמה לבד להיותו עיקר בזה וכך דרך הכתוב לפרש במקום אחד מה שלא נתפרש במקום אחר ולקצר כאן מה שכבר נתבאר במקו' אחר כמו שכתב הר"מבן ז"ל בפי' התורה ואמנם השלשים גבורים שנזכ' כאן הם השלשים שנזכרו ב"דה וכמו שהיה כאן הראשון עשאל והאחרון אוריה כך התחיל שם בעשאל וחתם באוריה החתי וזכר אחריו לבד זבד בן אחלי ואמ' שעדיני בן שיזא הראובני ראש לראובני ועליו שלשי' רוצה לומר שהיה ממונה על אלה השלשים הנה נתבאר שהשלשים הנז' כאן הם השלשים הנזכרים שם עם היות שמהם נתחלפו בשמות אם באות אחת או שתים או בשם כולו לפי שהיו להם שני שמות האמנ' שם בד"ה הוסיף עליהם גבורים אחרים והיתה הסיבה לפי שאמר וגבורי החילות ולפי שהיה דעתו לספר גבורי החיילות ר"ל ראשי החילים והממונים

עליהם ספר בתוכם אנשי' שעם היותם בלתי גבורי' בעצמם היה ראוי למנותם בבחינת היותם ראשי החילים אבל כאן שלא היה דעת הנביא למנות כי אם הגבורים בעצמם לא זכר כאן שאר ראשי החיילים לפי שלא היו גבורים ואל החילוף השלישי אומר שענין החלקה לא יוחסה בדברי הימים אל אלעזר בן דודו כי אם אל שמה בן אגה עם שלא נזכר שם בפירוש כי אם ברמז באומרו הוא היה עם דוד ומה שאמר ויתייצבו ויצילוה ויכו וכו' אינו חוזר לדוד כי אם לשמה ולאלעזר ששניהם עשאוה עם היות ששמה עיקר בה ולכן יוחסה אליו כאן. ואמנם חילוף מה שאמר כאן עדשים ושם אמר שעורים ידמה שהיו שניהם שמה שעורים והעדשים היו בחלקה שמה ראשונה והביאו שמה שומרים על השעורים להצילם ולכך זכר שם שעורים. ובמדרש שמואל ר' יעקב דכפר חנין אומר עדשים היו אלא שהיו גבוהי' כשעורים ר' לוי אומר פלשתים שהיו גבוהים כשעורים והלכו נמוכים כעדשים. רבי שמואל בר נחמני אומר שתי שדות היו אחת של עדשים ואחת של שעורים ושנה אחת היה. רבנין אמרין שדה אחת היתה ושתי שנים היו והנה יחסו זה אל החלק והשומרים ואין לנו צורך בזכרון מאמרם ואל החילוף הרביעי אומ' שכאן זכר הנביא השם העצמיי שהוא עדינו העצני ואומר יושב בשבת תחכמוני תואר לחכמתו וב"דה קראו ישבעם שהיה גם כן שמו ולהתמדתו בחכמה קראו בן תחכמוני כמו בן זקונים ואולי היה אביו גם כן חכם וכבר אמרתי שגילה שם מה שלא גילה כאן ולנו גם כן שנאמר שהיה זה מקום מושבו כמו בית הלחמי ולהיותו גם כן מכונה אל מקומו אמר גם כן בד"ה ישבעם בן חכמוני רוצה לומ' יושב בתוך העם הנקרא חכמוני כי התחלת מושב או מקום כמו שזכר האחחי והנה קראו בשם אשר לא קראו הנה כי היה תמיד הכוונה בד"ה לזכור כל אדם בשם אחר אם היה אצלו זולת מה שזכר הנביא כאן וכבר התעורר ה"רדק לומר שאולי היה שם אביו תחכמוני ויותר מובחר אצלי שיהיה שם מקום ולזה כיון אומרו יושב בשבת תחכמוני כלומר היושב במקום תחכמוני אבל כפי האמת הוא תואר חכמתו. ואמנם מה שאמר כאן שמנה מאות חלל ו"בדה שלש מאות כאן דבר הנביא שהיה יושב בשבת תחכמוני בישיבת העיון והחכמה עם היותו ראש השלישי גבור ואיש מלחמ' שהרי עם היותו יוצא במלחמ' אשר הוא הכה שמנה מאות חלל על הטורח הזה היה בא ויושב בבית המדרש בשבת תחכמוני שזה מורה על אהבתו וחשקו בתורת ה' חפצו אמנם בדברי הימים דבר בבחינת גבורתו שאחר הורגו שלש מאו' היה מעורר חניתו באנשים השוחקים בקנה או בכידור בלי עייפות כלל עם היותו שהרג שמנה מאות חלל ביום א' כשהגיע לשלש מאו' התעורר בחניתו בדבר קל כאמור נמצא שהזכיר מגבורותיו שני ענינים האחד הזכיר כאן כמות ההרוגים שמנה מאות

חלל ושני הזכיר גבורה אחרת שהיה מעורר חניתו על שלש מאות חלל שלא עיף כלל בהריגת שלש מאות שהרי היה מעורר חניתו על שלש מאות כאילו לא עשה כלום באופן שהפסוקים האלה מגידים מגבורותיו ענינים מתחלפים שכאן בא לספר חכמתו וחיבתו אל ה' יושב בשבת תחכמוני על שמונה מאות חלל ושב אל מדרשו ושם ספר מגבורותיו שהיה מעיר חניתו על שלש מאות חלל והיינו שלא הזכיר כאן לא חרב ולא חנית אלא על שמנה מאות חלל שהוא חוזר אל מה שאמר יושב בשבת תחכמוני וכו' על שמנה מאות חלל ושם הזכיר חניתו כאמור ולחילוף החמישי שאמר באבישי שכאן אמר מן השלשה הכי נכבד שהוא הנכבד והמובח' והגבור משלשתם אלא ששם בד"ה חשש עזרא שכיון שהוא מן השלשה איך יצדק כפי ההגיון לומר מן השלשה הכי נכבד כאילו הוא נכבד מעצמו שהרי הוא מן השלש' לז"א מן השלש' בשנים הכי נכבד שהשנים יכבדוהו והוא החשוב משניהם והוא שר עליהם ולחילוף הששי כבר כתבתי שהחילוף בשמות הוא להרחיב הביאור ולהיות לו שני שמות לזה הזביר כאן איש מראה שמי שיראהו יתבהל וישתדלו האנשים לראות דבר מבהיל כמוהו ולכן פירש שם יותר איש מדה חמש באמה שהיה גדול עצום וזהו איש מראה שאמר כאן. וכן החילוף בשמות האנשים להודיע שהיה להם שמות אחרים זולת הנזכ' כאן או משונים ממה שנזכר כאן. ואחרי הקדימי תיקון החילופים אפרש הפסוקים שאמר אלה שמות הגבורים אשר לדוד רוצה לו' שאלה השלשה היו מיוחדים לשמירת דוד יותר מזולתם וזהו שאמר אשר לדוד לשומרו מפני אויב והראשון מהם שמו עדינו העצני והיה שלם בכחות הנפשיות יושב בשבת תחכמוני בחכמה ועיון עם היותו ראש השלישי ועם היותו עסוק במלחמה לא היה מונע עצמו מבית המדרש שעל שמנה מאת חלל שהרג היה בא ויושב בשבת תחכמוני והגבור השני היה אחריו במעלה ושלימות והוא בשלשה הגבורים עם דוד רוצה לו' שהיה באחד מהשלשה גבורים שהיו עם דוד בחרפם בפלשתים וזה יורה שבא דוד ושלשת גבוריו ואמרו לנגד פלשתים חירופים להתפאר עליהם שלא יעצרו כח להלחם עמהם כעין מה שהיה עושה גלית ביש' ולא גלה הכתוב מתי היה זה אבל הודיע כאן שעלו איש ישראל רוצה לו' שנסו מפני פלשתים והוא אלעזר בן דודו הנזכר קם ויך בפלשתי' עד כי יגעה ידו אל החרב רוצה לומר מרוב התנועה וההכאות שהכה בם או מרוב הדם דבקה ידו אל החרב וסר ממנה כח ההתפשטות ונעשתה על ידו ישועה גדולה וישראל בראותם זה שבו אחרי אלעזר לא להלחם אך לפשט החללים לבד והגבור השלישי אשר היה אחרי השנים הנזכ' במעלה היה שמה בן אגה וזכר מגבורותיו שנאספו פלשתים לחיה וכתב הר"דק ז"ל עיר פרזות שנקרא חיה ואינו כן אבל הוא כדברי הר"לבג ז"ל חיה לשון מחיה

שנאספו הפלשתים לקחת המחיה מן השדה ובדברי הימים פירש זה הענין שנקרא זה הענין בפס דמים ונסו ישר' ובאו פלשתים להצית באש החלקה והגבור הזה התיצב בתוך החלקה ויצילה שלא הציתוה פלשתים באש ולא גזלו המחיה והכלכלה וגם הכה בהם מכה גדולה ואולי עזרם דוד או אחד מהם לחבירו ולז"א ויצילוה בלשון רבים. **ולע"דן** בחילוף שכאן אמר על שמנה מאות חלל ובדברי הימים אמר ויעורר חניתו על שלש מאות לבד ואומר כי שמנה מאות חלל היה הורג בפעם אחת אך לא בחנית שקשה מאד להרוג שמנה מאות בחנית שאין התעוררותו קלה כחרב פפיות ולכן השלש מאות הרג ע"י החנית והחמש מאות השלים בחרב ומה שהזכיר בדברי הימים שלש מאות הו' ע"י התעוררות חניתו ותשלום השמנה מאות בחרב כי נלאה מהכות בחנית והרג בחרב שהוא יותר נקל וזהו שהזכיר כאן שמנה מאות ולא הזכיר חנית ביחוד ולא חרב כי בשניהם נעשה הנצחון הזה באופן שכאן הזכיר גבורת הריגת סך שמנה מאות ושם הזכיר גבורת הריגת שלש מאות מהם ע"י התעוררות חנית שהיא גדולה ואין זה דרך מהרי"א ז"ל. ולחז"ל ניחא כי כאן דבר בדוד עצמו כמו שאמרו הגבורים אשר לדוד גבורותיו של דוד והנה שמנה מאות חלל והיה דוד מצטער על תשלום האלף כנז"ל ושם דבר בעדינו עצמו שעורר חניתו על שלש מאות לבד ובזה מובן גם כן שנוי הלשון שכאן אמר יושב בשבת תחכמוני ושם נאמר בן תחכמוני. ואולי זה עדינו התחיל להכות בפלשתים ועורר חניתו שהרגם הוא שלש מאות חלל ועזרוהו שאר הגבורים או דוד כי בכל תושיה יתגלע והוא הנכון יותר ולזה אמר על שמנה מאות חלל כלומר שהוא קם ונתעורר והיה סיבה להרוג שמנה מאות חלל בחבר' המסייעו דוד או זולתו ומזה ראו חז"ל לדרוש הפסוק הזה על דוד עצמו מכח ההכרחיות שזכרנו גם מכח הענין שדוד סייע לעדינו ולכך עלו לשמנה מאות ושם בדברי הימים בדברו על איכות הגבור בן תחכמוני הזכיר פעולתו אשר עשה. ובחילוף אשר כאן הזכיר שמה בן אגה ושם לא הזכירו כי רחוק בעיני מה שכתב מהרי"א שנרמז בכפל הפ' שאומר הוא בשלשה הגבורים יובן על אלעזר בן דוד ומ"ש עוד הוא היה עם דוד בפס דמים רמז שמה בן אגה כ"ז דוחק ובפרט מה שאמר (חז"ל) אולי שמו נשמט בכח הדיבור אין דעתי נוחה אבל אפשר לו' שכאן בענין זה נמצאו שנים יחד שמה ואלעזר בעצם וראשונה היה שמה בן אגה ונטפל עמו אלעזר ולכן כאן הזכיר את שמה בן אגה שהוא היה המתחיל וההתחלה יותר מחצי הכל ולפי שכאן כבר הזכיר מגבורת אלעזר בן דודו של דוד סתם ויך בפלשתים עד שדבקה ידו אל החרב ראה לספר מגבורת השלישי שמה בן אגה איך הציל החלקה והושיע את ישראל אמנם שם בדברי הימים שבא לספ' הראשים אשר היו לדוד מחזיקים עמו במלכותו עם

ישראל להמליכו לכך אמר ואחריו אלעזר בן דודו של דוד הוא בשלשה הגבורים רוצה לומ' שהוא היותר אהוב ומחזיק ביד דוד לא בבחינת הגבורה שהרי ישבעם הוא הראש והגבור שבהם ואחריו אלעזר ובזה יתיישב גם כן החילוף האח' שכתב מהריי"א ז"ל שכאן לא הזכיר גבורים כי אם הנז' בפ' הראשונ' ושם בדברי הימים בשלשה הפרשיות הזכיר כל הגבורים אשר לו ונר' הטע' כי שם הזכיר גם האנשים המחזיקים במלכותו להקימו למלך כי אף על פי שלא יהיו גבורי החיל ולא בכח גבורה הנה יהיו ראשי החלוץ בעצה ותושיה ברב עם נשמעים אליהם ולדבריהם סרים אל משמעתם ששם ב"דה ראוי לספר מעשה שהיה איך היה ודברי הימים דבר יום ביומו אמנם כאן בשמואל לא הזכיר שום אחד מהמחזיקים בידו של דוד ולהורות אמונה אומן שלפי האמת אין מנהל לו ואין מחזיק בידו אלא השי"ת עוזו ומעוזו אבל הזביר השלשים הגבורים גבורים בגבורה אשר על ידם וגבורתם עזרם השי"ת והושיע ה' את ישראל ודוד ולחילוף החמשי שמנה מהריי"א שאמר כאן באבישי מן השלשה הכי נכבד וב"דה אמר מן השלשה בשנים נכבד ונראה שכאן אמר שהוא נכבד מהשלשה ויותר גבור מהם ולפי שלא פירש שיעור גבורתו שהרי אפשר שבהיותו גבור מעט יותר מכל אחד מן השלשה יקרא מן השלשה הכי נכבד אמנם בד"ה פירש הכתוב השיעור שלא היה דבר מועט אלא פי שנים היה לו גבורה כשנים מן השלשה ולא כאחד ומחצה אלא כשנים ז"ש מן השלשה בשנים הכי נכבד ואין הכוונה לומר שהיה נכבד בשנים ולא בשלשה עד שתהיה סתירה מניה וביה ומשם לכאן ובשאר החילופים רש"י ז"ל והר"דק ז"ל תקנו ובענין העדשים והשעורים תקנו חז"ל הכל.

**ולע"דן** במה שאמר אלה הגבורים וכו' בפעם אחד ולא אמר אחת להודיע גבורתו שהיה הורג הסך הזה בפעם אחת ולא בעמל ויגיעה כהורג שמנה מאות אלא כאילו הרג אחד לבד ז"ש אחד כאיש אח' בנקל. וכבר כתבתי לעיל בסמוך שרמז כאן אל איכה ירדוף אחד אלף לפי שיטת חז"ל שמדבר על דוד עצמו.

**ט**

**ואחריו** אלעזר וכו' רש"י ז"ל בן דודו כך שמו. בחרפם בפלשתים תקעו כף להלחם בהם ולנצחם עד כאן וכן הר"דק ז"ל בן דודו כך היה שמו וי"ת בר דודו וקרי דודו בו"יו וכתיב דודי בי"וד. בן אחחי ו"בדה האחחי אחחי שם המשפחה היה לפי' אמר בן אחחי ואמר האחחי כמו בן קנז הקניזי. בשלשה גבורים וקרי הגבורים והענין אחד והשלשה גבורים הם נזכרים כאן עדינו ואלעזר ושמה בן אגה ורוצה לומר בשלשה כי היה שלישי שהיה עמהם במלחמה זאת עם דוד והוא היה ראש במלחמה הזאת בחרפם בחרפם

מבנין פעל הדגוש כי החי"ת מעמדת בגעיא וענינו כמו חרף נפשו למות שענינו גלה וכן בחרפ' גלו נפשם לסכנה ע"ד וישלך נפשי מנגד וי"ת כד חסידו פלישתאי ודעתו בחרפם על פלשתים ואם כן תהיה בי"ת בפלשתים נוספת ולפי הפשט או' בחרפם אמר על אלה השלשה גבורים שגלו עצמם להלחם בפלשתים שנאספו שם להלחם וישראל עלו מפניהם ואלה הג' הגבורים ירדו אליהם ואלעזר התגבר במלחמה הזאת יותר מהשנים ועליו אמר הוא קם ויך בפלשתים והר"לבג ז"ל בחרפם בפלשתים שהיו אלה מחרפים ומגדפים פלשתים כמו שעשה גלית לחרף מערכות ישראל וכן מהריי"א ז"ל ויעלו איש ישראל שברחו ואלה נצחן. **ולעד"ן** אפשר שבן דודו כפשוטו בן דודו של עדינו ויהיה אם כן אלעזר קרוב לו או בן דודו של דוד כפי הדרשה בעדינו שהוא דוד ואמר בחרפם בפלשתים שלא רצו ישראל להיות עוזרי' אותם במלחמה כי אם ינצחו לא תהיה חרפה כ"כ לפלשתים כי כל ישראל נצחו' אמנם הסכימו שהמלחמ' תהיה עם שלשה גבורים עם דוד לבד והיה זה לאהבתם לחרף פלשתים וז"ש בחרפם בפלשתים ר"ל לשים אותם לחרפ' וגדופי' שג' גבורי' נצחום וז"ש בשלשה הגבורים לחרפם בפלשתים אשר נאספו שם למלחמ' הפלשתים ויעלו ישראל מעליהם לא בורחים אבל הלכו ועלו ברצון דוד כדי לחרף פלשתי' כאמור או אמ' נאספו על דוד והגבורים וישראל שנאספו שם יחדיו למלחמה עם פלשתים ואחר כך עלו ישראל ונשארו אלה השלשה עם דוד להלחם להראות גבורתם שג' יעמדו נגד כל פלשתי'.

ו

**הוא** קם ויך בפלשתים וכו' רש"י ז"ל לפשט לחלק קטלייא לא היה איש לעוזרו להרוג אל כולם לפשט אחריו את החללים ע"כ וז"ש אך לפשט. והר"דק ז"ל ואלעזר התגבר במלחמה זו יותר מהשנים לפיכך אמר עליו הוא קם ויך בפלשתים וכו' והעם ישובו אחריו אמר ישובו כי כבר נסו מפני פלשתים כמו שאמר ויעלו איש ישראל וכאשר ראו גבורת אלעזר שהיה מכה בפלשתים שבו אחריו אך לפשט ולא להרוג כדרש"י ז"ל עד כאן. והר"לבג ז"ל יגעה ידו מרוב התנועה וההכאות שהכה בפלשתים בתוקף ודבקה בחרב כי סר מהאצבעות כח הפשיטה ונשארו כפופי' או היה זה מרוב הדם הנאחז ביד והביאור הראשון עיקר וכן פי' מהריי"א ז"ל. **ולע"דן** לדקדק למה הפסיק במאמר ויעש ה' תשועה גדולה שהי"לל ויך בפלשתים וכו' ותדבק ידו אל החרב והעם ישובו אחריו אך לפשט ויעש ה' תשועה גדולה ביום ההוא ונראה שכוונת הכתוב לומר שאחר שיגעה ידו ותדבק ידו אל החרב ועכ"ז עשה ה"בה תשועה גדולה ביום ההוא שאפי' דידו דבקה בחרב היה הורג בפלשתים וישראל ישובו אחריו אך לפשט אפי' בעוד ידו דבוקה לא

עזרוהו רק לפשט לבד ובזאת נודע כי לה' הישועה ובזה מובן אומרו והעם ישובו אחריו בלשון עתיד ולא אמר והעם שבו אחריו אלא ודאי שאפי' אחרי הדבק ידו אל החרב עשה ה' תשועה גדולה שיהרגם בידו דבוקה והעם לא היה אז אתו אלא הוא יחידי ואחר כך העם ישובו לעתיד כי בעת ההריגה לא היו אתו עמו.

**יא**

**ואחריו** שמה בן אגא רש"י ז"ל הררי מן הבר לחיה לגדור בחית השדה עד כאן וה"רדק ז"ל בן אגה הררי תרגם יונתן שמא בר אגא דמן הררי טוראה. לחיה עיר פרזות שאין לה חומה והמקום ההוא נקרא אפס דמים כ"מש בדברי הימים כי שם היתה מלחמה זאת. מלאה עדשים וב"דה מלאה שעורים דחלקה כבר נקצרה והיו בה עמרים משדות אחרים מהם עמרי עדשים ומהם עמרי שעורים ואמר הנה עדשים ושם שעורים עד כאן וכן מהרי"א שעדשים היו בחלקה ועומרי שעורים הביאו ממקום זולת לשם: ומה שאמר לחיה פירושו כדברי הר"לבג שכבר נאספו לקחת המחיה והכלכלה מן השדה והיא תבואה ומיני קטנית ושאר מיני מזון ונאספו פלשתים לחיה לקחתה עד כאן ודרש"י עיקר דכתיב בסמוך וחית פלשתים חונה שהיא עדת פלשתים אפי' להר"לבג ז"ל ומה שהביאו חז"ל בזה אביא בפסוק שאחר זה ב"סד. **ולע"דן** שבהקבץ העם למלחמ' יבחרו מהם הגבורים ביותר ויהיו הברה אחת לטרוף טרף פתאם מאויביהם והם שקראם חית פלשתים להיותם כחיה זו הטורפת ז"ש ונאספו פלשתים לחיה ר"ל להיות חיה ופלשתי' הוא המחנ' וחית פלשתים הם הגבורי' המובחרי':

**יב**

**ויתיצב** בתוך החלקה במדרש רות ריש פרשתא ותהי חלקת השדה מלאה עדשים וכתוב אחר אומר מלאה שעורים ר' יעקב אמר עדשים היו אלא שהיתה ענותם דומה לשעורים רבי לוי אמר הפלשתים באו גבוהים כשעורים והלכו נמוכים כעדשי' ויתיצב בתוך החלקה וכו' ויצילוה כתוב אחד אומר ויצילה וכתוב אחד אומ' ויצילוה אלא מלמד שהחזירוה לבעליה שהיתה חביבה עליהם כשדה מליאה כרכום רבי שמואל בר רב נחמן אמר שנה אחת היתה ושתי שדות היו פשיטא ליה לעבד וליתן דמים מה צריכה אין תאמר לעבד אבל לא ליתן דמים עד כדון היא צריכ' איזו מהן לאבד של עדשים או של שעורין של עדשים אוכל אדם של שעורים אוכל בהמה של שעורין העומר קרב מהם של עדשי' אין עומר קרב מהם של עדשים אין מפרישין מהם חלה של שעורין מפרישין מהן חלה רבנין אמרין שדה אחת ושתי שנים הלא נמלך ושאל משל אישתקד שאין למדין ממעש' ע"כל. והבנת המאמר לפי פשוטו לעבד כמו לאבד עי"ן במקום אל"ף וה"ק פשיטא לאבד וליתן דמים מה היא צריכה לשאול שנותן דמים אין תאמר כלומר

וכי תאמר שהשאלה היתה לאבד ושלא ליתן דמים היכי תיסק אדעתין לאבד ושלא ליתן דמים ומשני עד כדון היא צריכה איזו מהם לאבד של עדשים או של שעורין כלומר לעולם אימא לך לאבד על מנת ליתן דמים ואפי' הכי צריכה לשאול מה תאמר פשיט' מה היא צריכ' עד כדון היא צריכה רצה לדעת איזו מהם לאבד אם עדשי' או שעורי' דעדשים יש להם צד להציל' שהם מאכל אדם מה שאין כן בשעורי' ויש בשעורים צד להצילם מפני העומר והחלה ורבנין אמרי שדה אחת ושתי שנים וכי תימא והלא נמלך ושאל מאשתקד ואם כן למה שאל בשנית ומשני שאין למדים ממעשה למעשה. **ולע"דן** לדקדק לרי יעקב דקאמר עדשים היו אלא שקראן שעורין לפי שהיתה הקנה שלהם והענו' שלהם דומה לשעורין כדתנן ולפי רוב העניים ולפי רוב הענוה דמסכ' פיאה יקשה דמאי נפקא לן בזה שהיו גדולות כשעורין כי זה נרא' שלא מעלה ואין לו לשנות ולומר בפסו' האחד עדשים ובשני שעורין דבשלמא לרי לוי אשמועינן טובא שבאו גבוהין כשעורין והלכו נמוכים בעדשים אבל לרי יעקב מאי נפקא מינה. ועוד לרי לוי מאי שנא דדריש קרא בפלשתים ולא דריש ליה בישראל שהיו נמוכים כעדשים ונעשו גבוהים כשעורי' ועו' היכי משני השינוי שבין הפ' בין ויציל' לויצילוה בשהחזירו לבעליה כו' ולמ' הפסיק בזה בין דברי ר' לוי ור' שמואל בר נחמן דעסקי לתרץ השנוי של עדשי' לשעורי' שאין ראוי להפסיק בענין זולתו ונר' דר' יעקב סבר שעדשים היו אלא שענותן דומה לשל שעורין וכיון שרא' אלעזר השנוי הזה בהם אמר סימנא מילתא היא אל הנצחון שינצלו כי אפילות הנה כי פלאי פלאו' נעשו בהן להיות ענותן דומה לשל שעורין משונין ממנהגן ולזה הזכיר הכתוב האחד מציאותן שהיו עדשים והשני הזכיר המעורר לאלעזר לעמוד בהצלתן מצד הפלא שראם היותם דומות לשל שעורין אמנם ר' לוי אמר עדשים היו ולא שעורין היו ולא נבראו אלא למשל היו שהמשיל הכתוב לפלשתים כשעורין בגובהן כשבאו בגאוה וגובה לבב ונעשו אז שפלים כעדשים בחזרתן נכנעים. ולא דרש עדשים בישראל למשל תחילה שפלים ואחר כך נעשו גבוהים כשעורין לפי שיש' מתחילתן גבוהים היו בעבור דוד מלכם לפניה' וה' בראש' לכך לא יצדק בהם כלל עדשי' וזה יסייע למה שפירשתי באומרו ויעלו איש יש' שלא היתי' שם בריח' כלל כמו שהבינו המפרשי' שאילו היתי' שם בריח' ליש' בלי ספק שהיו חז"ל מפרשי' עדשי' ביש' לשפלו' שהרי ברחו מפני פלשתי' ושעורין שגבהו אלא ודאי כדפרישי' ויעלו יש' ברצון נפשם להראות בטחונם בקונם ושיפילם במתי מעט כמו שנאמר שנפלו ביד אלעזר בן דודו. עוד אפשר דבשלמא לפירוש זה שמפרשים אותו על הפלשתי' שבאו גבוהים כשעורין ונמכו כעדשים ניחא שהרי הזכיר כאן תוקפו של נס והוא שנעשו שפלים כעדשים אמנם

אם נפרשהו בישראל יקשה שלא נזכר כאן תקפו של נס שגבהו כשעורין אלא ההשפלה והיא כעדשים ולא יתכן שהעיקר מהצלחתן חסר מן הספר כאן להזכירו בדברי הימים לעומת אלה הטעמים הוברחו חכמינו ז"ל לפרש עדשים על פלשתים שנכנעו והלכו נמוכים כעדשים ולהכי תוקפו של נס אמור כאן ובדברי הימים הגיד מעשה שהיה איך היה בתחילתו שבאו גבוהין כשעורין. ומה שאמר ויתייצב בתוך החלקה ויצילה וכו' הכוונה שכאן אמר ויצילה על אלעזר בן דודו ושם אמר ויצילוה לכלול את בעליה עם אלעזר ששמחו בהצלתה ולזי"א ויצילוה בלשון רבים. ובזה אפשר שאמר שם שעורין להורות על שמחת בעליה שהיתה חביבה עליהם כאילו היא של שעורין שיש בה בחינת חלה ועומר רק בעליה מה ששמחו שמחת מצוה היתה לכבוד ה' לא מפאת הנאתם במה שהם עדשים מאכלם אלא לכבוד השי"ת שניצל אפי' דבר קל כזה שלא ישלטו ביהודים ולכן כתב שם גבי ויצילוה שעורין להורו' החביבות על בעליה כאילו היא שדה מלאה כרכום ותכליתם לש"ש כאלו היה שעורים כאמור א"כ לזה בא בין הדבקי' כי הוא מעין תירוץ שלישי להתחלפות הענין מעדשים לשעורין שאמרו שדה אחת היתה ושתי שנים והאחת היתה בו עדשים ובשני שעורין ואין להקשות להם דילמא אעפ"י שהתירו בעדשי' לשרוף יאסרו בשעורין לשרפם מטעם חלה והעומר או אם אסרו בעדשים דילמא משום דהוו מאכל אדם אבל בשעורים יתירו כי זה אי אפשר שאין בחינות אלו אלא כששדה עדשים לפנינו ושדה שעורים מי מהם נשרוף הזאת או זאת מהבחינות הנזכרות אבל בענין השריפה לאבד אותה לעשות לו דרך למלחמה אם התירו או אסרו בעדשים נדון מינה לשעורים לכך לא מצאו מענה אלא דאין למדים ממעשה למעשה כדמסיק. וצ"ע דהא תינח בין ויצילה לויצילוה כדתריץ מלמד שהיתה חביבה לבעליה וכו' אבל בין החילוף שכאן כתיב ויתייצב וב"דה כתיב ויתייצבו כו'. קשה ובדוחק נאמר ששם צרף הבעלים בתיבת ויתייצבו כאילו התייצבו הם שם ויצילוה והר"דק ז"ל ויתייצב ובד"ה ויתייצבו רוצה לומר הוא ואלעזר ואמר הנה ויתייצב כי שמה בן אגה היה העיקר עד כאן וכן מהריי"א ז"ל כמו שכתב בתרוצו בחילוף השלישי פיר' אומרו ויתייצבו ויצילוה ויכו בלשון רבים על אלעזר ועל שמה בן אגה לא על דוד וכאן היה שמה בן אגה עיקר לפיכך הזכיר כאן שמה בן אגה עד כאן ובפסוק ויתאוה דוד וכו' יבוא עוד תירוץ לשנוי זה של עדשים ושעורים שאחז"ל שעורים של ישראל היו להאכיל לבהמות דוד ולפרוע להם אחר כך עדשים מפלשתים והשבת גזילה הוא וכו' כדבסמוך עיין שם:

**יג יד**
**וירדו** שלשה מהשלשים וכו' ודוד וכו' רש"י ז"ל מהשלשים ראש ת"י מגברי רישי משריתא. ומצב פלשתים החיל היה חונה בעמק רפאים ושלחו מצב שלהם בית לחם ע"כ וה"רדק ז"ל וירדו שלשה וכתיב שלשים רוצה לו' הגדולים והגבורים שבשלשים כמו ושלישים על כולו וקרינן שלשה כי השלשה היו אלה השלשה גבורים אשר ירדו לדוד מהשלשים ראש כדרש"י ז"ל וכתרגום יונתן רישי משריתא אלא שהם ז"ל פירשו מהשלישים כמו מהשלשים והרד"ק ז"ל כפשוטו מהשלישים שהיו ראשי המחנות. ויבואו אל קציר בעת קציר כאילו אמר בקציר וכן ואל הארון תתן את העדות כמו ובארון תתן וכו' אל מערת עדולם ובדברי הימים אמר על הצור אל דוד אל מערת עדולם כי צור חזק וגבוה היה שם והיא המצודה שאמר ודוד אז במצודה וזה הענין היה כשהיה בורח דוד משאול ונמלט אל מערת עדולם ועל המקו' ההוא אמר כל ימי היות דוד במצודה וחית פלשתים מחנה וכן בד"ה ומחנה פלשתים וחיה לשון קבוץ ועדה כמו חיתך ישבו בה. ומצב ובד"ה ונציב פלשתים ואחד הוא וכת"י ומצב ואשטרטי"ג כמו שתרג' נציבי בבל מקום ופיי מצב ונציב שרי החיל כי המחנה בעמק רפאים כדרש"י כנז"ל וכן הר"לבג ומצב פלשתים הם האנשים ההולכי' לפני החיל והם בעלי הצנות ומהרי"א ז"ל הקשה למה לא זכר הכתוב שמותם בזה המאורע ואם הם הם השלשה מהשלשים שיזכור יקשה למה לא נקבו בשמות ואם הם מהשלשה הנזכרים למעלה עדינו ואלעזר ושמה יקשה למה לא נזכרו ויקשה אומרו אחר כך באבישי ובניהו ולו שם בשלשה והיותר נכון שזכר הכתוב מה שעשו מהגבורה השלשה גבורים שיזכור שהם ראש לשלשים שיזכור ואחר המעשה יזכור שמותם ואמר שהראשון הוא אבישי והשני בניהו ולא זכר שם השלישי מהם אולי היה יואב או שמעי בן גרא או אחד מן הגבורים החטאים בנפשותם ולכן לא הזכירו הנביא לבל ישא את שמותם על שפתיו וז"ש וירדו שלשה מהשלשים ראש שהשלשה היו ראש השלשים ואמר אל קציר שבאו אל קציר להשחיתו כדרך הלוחמים באויביהם ודוד יצא לקראתם והציל התבואות ולא נצטרך לדחוק או אל קציר שהוא כמו בקציר כפיי המפרשים ושלא כדברי ה"רדק ז"ל שפירש שהיה זה בברחו מפני שאול כנז"ל אבל היה אחרי המלכתו כמו שאמר וישמעו פלשתים כי מלכו את דוד למלך על ישראל ויעלו כל פלשתים לבקש את דוד וישמע דוד וירד אל המצודה ופלשתים באו וינטשו בעמק רפאים ולזה אמר כאן וחית פלשתים חונה בעמק רפאים ובאותו הזמן הוא שהתאוה דוד לאמר מי ישקני מים וכו' עד כאן תורף דבריו.

**ולע"דן** במה שאמר וירדו שלשה מהשלשים שהיו אלה הג' היותר גבורים שבשלשים ושקולים כשלשים וזהו הכתיב שלשים מהשלשים שהיו שקולים כשלשים אם כן השלשה שלשים הם נחשבים ויבואו אל קציר אל דוד רוצה לומר שתכלית ביאתם להביא לו לדוד קציר למאכלו ולעם אשר אתו אל מערת עדולם וזהו שאמר אל קציר ולא אמר בקציר אם הוא כדעת המפרשים ז"ל וגם לדעת מהרי"א ז"ל יקשה שלא היה לו לפסוק להזכיר ענין אל קציר בשלשה שבאו לעזרה כי אם בדוד והיה לו לומר אל דוד במערת עדולם אל קציר אם יציאת דוד להצלת הקציר היתה ראוי להזכיר כן בשורש המלחמה ובמלך דוד לא במסייעים אותו. ואם נפרש כדברי ה"רדק ז"ל שבהיות דוד בורח משאול באו לו שלשה אלה להביא לו ולאנשיו קציר בתחילת הקציר כי אולי היו בדוחק בסוף השנה והביאו לו בתחילת קציר ובא דבר בעיתו וגם לשון הכתוב יוכיח כן שאומר ודוד אז במצודה כלומר אירע זה כשהיה אז במצודה. וגם לדברי מהרי"א ז"ל שפירש היות הדבר הזה בעת המלכת דוד גם בעת ההיא יאות להביא לו קציר לו ולמאכלו ולמרכבתו אשר עמו שכן דרך המלכים בעת המלחמה עיקר המנחות מאכל ומשקה וכיוצא בקציר בפרט בהיות שעת חירום שחית פלשתים חונה בעמק רפאים ודוד אז במצודה ומצב פלשתים באו גם כן בית לחם באופן שפשטו בארץ ודוד אז במצודה שמחשיב הקציר הזה שהביאו הגבורים להביא לו לחם צר. ואז גם כן היה מעשה המים כי זה יורה היות השעה דחוקה מלחם צר ומים לחץ שאמר דוד מי ישקני מים באופן שלא יהיה מהזרות שירדו השלשה גבורים אל קציר להביא קציר כדפרישית:

**טו טז**

**ויתאוה** דוד ויאמר מי ישקני מים וכו' ב"ק פרק הכונס מאי קא מבעיא ליה אי כרבי יהודה דמחייב טמון באש אי כרבנן דפטרי ופשטי ליה מאי דפשטי ליה ומסיק מאי ולא אבה דוד לשתותם שלא רצה לאומרה בשמם גמירי רכל המוסר עצמו למיתה על דבר הלכה אין אומרין אותה משמו אמר רב ששת גדישין דשעורין דישראל הוו וקא מיטמרי בהו פלשתים וקא מיבעיא ליה מהו להציל עצמו בממון חבירו שלחו ליה אסור לאדם להציל עצמו בממון חבירו אבל אתה מלך אתה ומלך פורץ לעשות לו דרך ואין ממחין בידו רבה בר מרי אמר גדישין דשעורים דישראל הוו וגדישין דעדשים דפלשתים הוו וקא מיבעיא ליה מהו לחלופי גדישין דשעורין דישראל וליתן לפני בהמתן על מנת לשלם גדישין של עדשים מפלשתים שלחו ליה חבול ישיב גזלה ישלם אף על פי שגזלה ישלם רשע הוא אבל אתה מלך ומלך פורץ לעשות לו דרך ואין ממחין בידו עד כאן והכריחו חכמינו ז"ל דרשה זו כי לא יתכן שיהיה דוד כל כך במצור ומצוק מבלי מים

לשתות. ועוד שהדחוק למים יתרצה במים כל דהו ואם כן הי"לל מי ישקני מים אבל ליחד ולומר מבאר בית לחם זר מאד ומהו אשר בשער אלא ודאי לתור' נתאוה וזהו מי ישקני מים ואין מים אלא תור' ומהבארי' באר הטב אשר בשער זקני' שאל ונתאוה וזהו מי ישקני מים מבאר בית לחם אשר בשער והיינו ולא אבה דוד לשתותם שלא אמרם משמם לפי שנסתכנו ואין ראוי לומר הלכה משמם או שלא רצה דוד לעשות כדין שהמלך פורץ לעשות לו דרך וכו' אלא עשה לפנים משורת הדין בחסידותו וכן במדרש רות פי"ד עלה ל"ד ויתאו דוד ויאמר מי ישקני מים רבי חייא אמר הלכה נצרכה לו ויבקעו השלשה ולמה שלשה שאין הלכה מתבררת אלא בשלשה וישאבו מים מבור בית לחם אשר בשער וישאו ויביאו אל דוד ולא אבה דוד לשתותם ולא אבה שתקבע הלכה לשמו עשאה מסתרא וקבעה לדורות פורץ לעשות לו לדרך ואין ממחין בידו. בר קפרא אמר חג היה ונסוך המים היה והתר במה היה ויבקעו שלשה ולמה היו שלשה אחד הורג א' מפנה ההרוגים ואחד מכניס הצלוחית בטהרה. ר' חוניא בשם רב יוסף הלכה שניה נצרכה ליה רבי שמעון ברבי אמר בניין בית המקדש תבע ע"כ לשונו והכוונה שדקדקו ככל הנז"ל כמ"ש בגמרא והמדרש דקדק עוד לשון ויבקעו השלשה למה שלשה שאין הלכה מתבררת אלא בשלשה וזהו הבקוע הנזכר ויבקעו על בירור ההלכה לבקע ולהכנס לעומקה ומדוקדק גם כן פשט הפסוק שהזכיר ענין המים ובילקוט הוסיף כתוב אחד אומרו ויסך אותם להי' וכתוב א' אומר וינסך אותם מ"ד ויסך אותם מסייע לר' חייא בר אבא ומ"ד וינסך מסייע ליה לבר קפרא וכן הובא במדרש שמואל אמר רב יוסף הלכות שנייה נצרכה ליה יליף מאומרו אשר בשער על שם ששניות הזקנים אשר בשער גזרו עליהן ששניות לערוה מדברי סופרים. ולמ"ד בית המקדש נמי יליף לה מאשר בשער על שם שערי ציון והמקדש. וצ"ע ורש"י ז"ל מי ישקני מים אמרו רבותינו הוצרך לשאול שאלה מסנהדרין היושבין בשער בית לחם הדם האנשים לשון תמיהא ויסך אותם כך אמר מקובלני מבית דינו של שמואל כל המוסר עצמו למיתה על דברי תורה אין אומרין שמועה מפיו ומאי ויסך אותם להי' דאמרינהו משמא דגמרא עד כאן. וה"רדק ז"ל מי ישקני מים כמשמעו שהיו אותן המים קרים וטובים וימי קציר היו שבאותן הימים אדם מתאוה למים קרים ואולי במצודה שהיה דוד לא היה שם מים טובים ואחר שהביאו אותם נתחרט על ששמו נפשם בסכנה גדולה בעבור תאותו ולא אבה לשתותם שהיה חושב שאילו שתה אותם כאילו שתה דמם כי בנפשות' הביאום ויסך אותם להי' כלו' שפכ' לארץ כי לא היה שם מזבח ואו' חלילה ה' מעשותי כו' כמו חלילה לי מה' או יהיה ה' כמו קריאה כנגד הש"י ע"כד לפי הפשט והביא ככל המדרשים הנז"ל דבריהם

ודברי חז"ל אסמכתא והפשט לא יופשט והדרש ג"כ תדרש ומהרי"א הקשה ע"ד הר"דק שאיך עלה בדעת דע"ה לשים בסכנה את גבוריו על דבר קל מים מבור בית לחם דחמירא סכנתא מאיסורא לכך פי' כי ד"עה לא שאל מים מבור בית לחם אבל היה זה דבור הלציי כמי שאו' מי יתנני כירחי קדם שהייתי שותה מבור בית לחם כי שם נתגדל והיו ערבים אצלו מאד ולא אמ' זה לצוואה שילכו להביאם חלילה ואז הג' גבורים מדעתם הלכו בלי ידיעת ד"עה והגיד הכתוב שעשו ג' גבורות נפלאו' (היו) [הא'] שעם היותם ג' אנשים לבד בקעו מחנה פלשתים והבי' ששאבו מים מן הבאר ולא אירע להם תקלה בעודם שואבים המים מן הבאר והשלישית שהביאו המים ביד רמה אל דוד ועם היותם נלחמים עם האויבים בחזרתם לא נשפכו המים מהכרח המלחמה אשר סבבה אות' ומ"ש ויסך אותם לה' לא יתחייב ששפכם לארץ לשם השם כד"הרדק שאעפ"י שלא היה שם מזבח אפשר שהניח אותם במשמר לנסך אות' במקו' המזבח בנצחם המלחמה וזהו ויסך אותם לה' שלא יתחייב היות תכף הניסוך כי אם בזמנו ומקומו ע"כ. **ולע"דן** לעשות צניף לדבריו ז"ל כי דע"ה לא צוה כלל על זה ויוביאו הפסו' במ"ש בסוף הענין ולא אבא לשתות' אלה עשו שלש' הגבורי' שהכוונה אלה עשו שלשת הגבורים כלו' עשו מדעתם בלי צווי דוד וז"ש פעם ב' ולא אבה לשתותם מלבד שאמר כן בפסו' ויבקעו וכו' ולא אבה לשתות' ויסך אותם לה' כוון לו' שראוי לנסכ' לה' ולא אבה הוא לשתותם מטע' איסור דחמירא סכנתא מאיסורא וזהו חלילה לי כו' מעשותי זאת הדם האנשי' ההולכי' בנפשות' ועוד טעם ב' שלא אבה לשתות' יען שאלה עשו מדעת' שלשת הגבורי' ולא צוה אותם דוד להביא' ומ"ש אלה ר"ל בשתי בחינות הנז' האי' לסכן עצמם והשנית לעשו' שלא ברשות וז"ש אלה עשו שלש' הגבורים ופשוטו אלה הגבורו' הנז"ל עשו ג' הגבורי' לכך לא רצה לשתות' כיון שעשו כן מלב' שאילו הוא היה מצוה בזה לא היה מתחרט והי' שותה אותם להניח דעתם שלא יתם לריק כחם ובסמו' אוסי' תירוץ נכון בכפל ולא אבה דוד לשתותם. והיותר פלא בעיני הוא שנתנו אל לבם להביאם בטהרה מטומא' מת וחלל עד שיהיו ראוים לנסך אותם להש"י וזה יכריח למ"ש מהרי"א שלא שלחם דוד שאלו שלחם להביא לו מים קרים לשתות למה ישמרו' מהטומא' אבל כיון שדוד לא צוה אותם נתנו אל לבם אולי לא ירצה דוד לשתותם וינסכם לה' לכך שמרום בטהרה ואפשר לדחות ולומר שדוד היה אוכל חולין בטהרה ולכך הביאו המים בטהרה בהכרח להשקותו:

**יז**

**ויאמר** חלילה לי ה' כו' כבר זכרתי בפסוק הקודם שהרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל כתב ולמה לא שתה שהיה ראוי לשמחם בצאת פעולת אל התכלית הנכסף. ואמ' כי דוד סבר

שהתכלית הראוי לפעולה ההיא המסוכנת לא יאות לה אלא תכלית הניסוך לא זולתו מהתכליות כי אין תכלית יותר מעולה כעבודה לשם יתב' לנסך אותם לו וזהו שאמר חלילה מעשותו זאת רוצה לומר שתהיה שתייתי המים שהיא תכלית פחות להשתדלות מעולה כזה עד כאן. **ולע"דן** לפי שראה דוד שהוא ית' הפודה ומצילם מיד פלשתים וז"ש חלילה לי ה' שעם השי"ת דבר ואמר חלילה לי מעשותי זאת להשתמש בתגא כי אתה ה' עשיתה וראוי אם כן לנסכם לך זאת ועוד הדם האנשים ההולכים בנפשותם אשתה ולפי שהיה אפשר לעשות פשרה הגונה לנסך ניסוך המים להי' הצריך מהם לניסוך המים של החג וכבר קפרא דאמר חג היה וניסוך המים היה וכו' כנזכר לעיל והנותר מהם ישתה אותם דוד לזה אמר שנית ולא אבה לשתותם רוצה לומר אחר שנסך אותם להי' לא רצה לשתותם לא מינה ולא מקצתם. ואפשר שאמר חלילה לי ה' מעשותי זאת ולא אמר חלילה לי מהי' רוצה לומר אתה יודע ורואה ללבב שלא עשיתי זאת לשלחם לדרך מסוכן להביא לי מים חלילה לי ה' רוצה לומר ה' אתה יודע הכל איך לא צויתי על כך ולא עלתה על לבי כי אם דרך צחות לבד הייתי מדבר ואומר מי ישקני מים ולזה לא אמר מה' וגם חלילה מאחר שהביאום לשתותם כי דם יחשב ולא מים והיינו אומ' עשותי זאת מכלל שיש אחרת והן השתי בחינות הנז' הא' עשית השליחות והב' שתיית המים אפי' שהם הביאום מדעתם:

**יח יט**

**ואבישי** אחי יואב בן צרויה וכו' הרד"ק ז"ל הוא ראש השלישי כן כתיב וקרי השלשה והכתיב הוא מן שלישים על כולו ופי' ראש השלשה מביאי המים והיה לו שם בהם כי היה נזכ' בגבור' עמהם ומ"ש מן הג' הכי נכבד ויהי להם לשר כפל דבר לחזק הענין כי כן דרך הלשון ו"בדה מן השלשה בשנים נכבד נראה כי הוא היה אח' מהג' והיה נכבד מהשנים ושר עליהם ומ"ש מהשלשה הכי נכבד ר"ל משלשתם כי הוא היה א' מהם ומ"ש ועד השלש' לא בא ר"ל עד השלשה הראשונים והם עדינו ואלעזר ושמה לא הגיע עד גבורתם. וי"ת ולתלת גבורן לא מטה כלומר לא הגיע בגבורתו לשלשה הגבורות שעשו השלשה ע"כ ורש"י הביא דברי המתרגם וכן הר"לבג וכן מהרי"א ז"ל אלא שהוסיף לו' שמ"ש ולו שם בג' מן הג' הכי נכבד וכו' שאינו כפל הענין אבל הכוונה לו שם בשלשה נודע בשם שהיה אח' מהם וכן בסמוך הוא אומר בבניהו ולו שם בשלשה שנודע שמו לא כן השלישי מהבוקעים להביא מים שלא נודע בשם ולא ידענו מי היה ומה שמו והגיד משבח גבורתו שאחר הרגו שלש מאות חלל היה מעורר חניתו כאילו לא עף ולא יגע עד כאן. והלשון דחוק כי ולו שם בשלשה בשם טוב ותהילה הכתוב

מדבר ולא בשם ממש. והענין ג"כ בלתי מתישב וכי הנביא או כותב הספר לא ידע מה שמו ובפרט היותו מהבוקעים להביא מים לא יתכן שישכח שמו לעולם. ודרך כלל קשה לכל הפירושים הנזכ' יחדיו שפירשו מן השלשה הכי נכבד על אלו השלשה ששאבו מים ועד השלשה לא בא עד השלשה הראשונים עדינו העצני ואלעזר ושמה שמאחר שהדברים סתומים דוחק הוא שיהיה מן השלשה הכי נכבד על אלו השלשה השואבים ואומרו ועד השלשה לא בא על זולתם שלשה הראשונים. והענין קשה ולמה לא יהיה כאחד מהם שהרי מעורר חניתו על שלש מאות חלל מעין עדינו העצני כפי מה שנזכר עליו בדברי הימים שלש מאות חלל. הן אמת כי כאן בשמואל נאמר שמנה מאות חלל ואם כן עדינו גדול ממנו אבל בערך אלעזר ושמה למה לא יכנס ואם כן למה גזר אומר ועד השלשה לא בא.

**ולע"דן** שכל הכתוב מדבר בבחינת אלו השלשה אשר שאבו מים והוא אומרו כי אבישי היה ראוי להיותו ראש השלשה משתי בחינות האחת מפני אחיו יואב שר וגדול בישר' ושר צבאם וזהו שאמר ואבישי אחי יואב והוא בן צרויה הידועה כאחות דוד הוא ראש השלש וגם מפאת עצמו והוא עורר את חניתו על שלש מאות חלל רוצה לומ' שחניתו תקועה בארץ כאילו היא ישינה וכשהיה מעורר חניתו דהיינו לוקחה בידו לא היה התעוררות ההוא לדבר קל כי אם על שלש מאות חלל ולו שם בשלשה שם טוב ומעלה בשלשה שיודעים ערכו ומשתבחים בתהילתו וזהו ולו שם בשלשה ולזה בראותם גבורתו כבדו אותו כפי ערך שמו הטוב משמן טוב וזהו שאמר מן השלשה הכי נכבד רוצה לומר הכי כשעור השם אשר לו בהם והכי נכבד מהם ויהי להם לשר רוצה לומר שהם קבלו ברצון שררתו ויהי להם לשר כי לפעמים המלך יגזור שיהיה אחד שר עשרות או מאה רק מפני מורא של מלכות לפנים יהיה להם אבל בקירות לבבם יבזוהו כי יאמרו מה יושיענו זה ומה טיבו לא כן אבישי שלו שם טוב בשלשה והכי היה נכבד ויהי להם ברצון נפשם לשר ועד השלשה לא בא פירושו שהיה בו באבישי גבורה כשעור השנים חביריו אבל לא בא לערך היותו גבור כשיעור שלשה עד שיהיה הוא מיניה וביה חוט משולש חלקו וחלק שני חביריו בגבורה זהו שאמר ועד השלשה לא בא אבל היה כשיעור שנים מהם ויותר אלא שעד השלשה לא בא השלימות כשיעור שלשה גילה זה שאמר מן השלשה בשנים הכי נכבד וכדפרישית לעיל שהיה בו כשיעור שנים בגבורה ובסמוך בענין בניהו אמר ואל השלשה לא בא לא אמר עד השלשה כי לא יתכן שכבר אמר באבישי שהיה גבור בשנים הכי נכבד כנזכ' בדברי הימים לזה אמר בדקדוק ואל השלשה לא בא לא מבעיא עד השלשה שלא בא אלא אפי' אל השלשה שהיא מדרגה שפלה מזאת לא בא

יהיה חלקו וחלק תבירו אשר לא נזכר שמו כי בערך אבישי ועדיו אפי' בחלק מה לא בא. ואם נרצה לפרש ולו שם בשלשה הנזכרים לעיל עדינו ואלעזר ושמה שלו לאבישי שם בשלשה ומן השלשה הכי נכבד שהיו מכבדים אותו ויהי בעיניהם לשר וגדול לא שיהיה להם ממש דהיה לו לומר ויהי להם שר לשר בלמ"ד מורה על שהיה חשוב בעיניהם לשר וחשוב וראוי לכבוד ושררת שר אך ועד השלשה ראשונים לא בא ולפי זה כל הפסוקים דברו על מין שלשה אחד ויתיישב בזה דרך המפרשים ז"ל אך לא במו שפירשו הם קצת השלשה על אלו וקצתם על הראשונים ולפי זה גם כן ידוקדק אומרו כאן ועד השלשה לא בא שלא בא עדיהם עד וקרוב להדמות אליהם אמנם בסמוך בבניהו אמר שאפי' אל השלשה להתקרב אליהם בצד מה בגבורתם לא בא ולזה אמר ואל השלשה לא בא ולא אמר ועד השלשה לא בא. ואפי' לשיטת המפרשים ועד השלשה על השלשה הראשונים עד יתפרש זה ההפרש בין אומרו השלשה לאומרו ואל השלשה לא בא:

כ

**ובניהו** בן יהוידע בן איש וכו' ברכות פ' מי שמתו ובי בניהו בן איש חי וכולי עלמא בני מתי אלא בן איש שאפי' במיתתו קרוי חי רב פעלים מקבצאל שריבה וקבץ פעלים לתורה הוא הכה את שני אריאל מואב שלא הניח כמותו לא במקדש ראשון ולא במקדש שני והוא ירד והכה את הארי בתוך הבור ביום השלג איכא דאמרי תבר גזיזי דברדא וטבל ואיכא דאמרי קרא ספרא דבי רב ביומא זוטא דסתוא עד כאן לשונו. והבנת המאמר שאיש חי נאמר על יהוידע שאפילו במיתתו קרוי חי משני בחינות האחת מצדקותו והשנית מהיות בניהו בנו ברא מזכה אבא על דרך כי שכב דוד עם אבותיו וכי מת יואב וכו' דוד שהניח בן כיוצא בו ממלא מקומו שכב ולא מת אבל יואב שלא הניח בן ממלא מקומו מת יואב ומה שאמר הוא הכה את שני אריאל מואב והוא ירד כל אלו התוארים על בניהו שמדבר בו הפסוק ולא על יהוידע אביו כי איש חי על אביו קאמר ורב פעלים גם כן אפשר שעל יהוידע אמנם מאומרו הוא הכה וכו' נראה שעל בניהו הנזכר קאמר הוא הפסיק הענין ויוכיח כן אומרו בסוף הענין אלה עשה בניהו וכו' אלה על כל הנזכר לעיל בפסוק הקודם קאמר. ומה שאמר שריבה וקבץ פעלים לתורה היינו שהרבה לקבץ ת"ח לבא לעסוק בתורה בפעל או פירוש פעלים על הסייגים שעשה לתורה אבל קבץ מוכיח כפירוש הראשון ודרש כן כי אם קבצאל שם מקום היה לו להזכירו בתחילת הענין ולא להפסיק בין התוארים לבך דרשוהו גם כן שקבץ פעלים לתורה. ודרשו הוא הכה את שני אריאל מואב שרחוק לפרשו כפשוטו יהרוג את הנפש. אלא מדוחק וכמו שאזכיר בסמוך לה"רדק זכרו לברכה בסיעתא דשמייא לכך דרשו שלא הניח כמותו

לא במקדש ראשון ולא במקדש שני והכוונה שתלה זה במקדשים וכתבו בלשון הכאה הוא כי הצדיק דומה למקדש כמה שאמר ושכנתי בתוכם אהל שכן באדם ובהצטרף הצדיק והמקדש ישכון שכינה בתוך המקדש והצדיק כי היכל ה' היכל ה' המה לזה אמר הוא הכה את שני אריאל שכיון שלא הניח כמותו במקדש ראשון ולא בשני הרי הוא כאילו הכה את המקדש כיון שהשלם מעמיד את המקדש וכי תימא והרי לא היה בזמנו מקדש לא ראשון ולא שני עד שתאמר שהכה בו וגרע כחו זה מובן במה שאמר שני אריאל מואב כדרש"י זכרו לברכה בסמוך שדוד ממואב שבא מרות המואביה בנאו והיינו היסודות שהם עיקר הבית אם כן במה שלא הניח במותו לא במקדש ראשון ולא בשני הכה את היסודות ההם שפטירת צדיק כמוהו עושה רושם כסילוק השכינה שקשה סילוקן כחרבן המקדש. ורש"י זכרו לברכה את שני אריאל מואב ית תרין רברבי מואב. ורבותינו אמרו שלא הניח כמותו לא במקדש ראשון ולא במקדש שני אריאל מואב על שם שבנאו דוד שבא מרות המואביה עד כאן והר"דק זכרו לברכה בן איש חי כן כתיב וקרי איש חיל כי יהוידע אביו היה גם כן גבור חיל ומה שכתוב חי דרשו צדיק כנזכר לעיל. ויונתן תרגם בר גבר דחיל חטאין רב פעלים שהיה גדול במעשים טובים מקבצאל שם מקום נזכר בנחלת בני יהודה קבצאל ועדר ויגור והביא דרשת חכמינו זכרם לברכה ברב פעלים ובקבצאל ובשני אריאל מואב כדרש"י זכרו לברכה כתרגומו תרין רברבי מואב ומפרש אריאל שתים ארי אל ארי חזק ותיבת אל לשון חוזק ואף על פי שהיה בניהו כהן ואסור להטמא למתים להלחם באויבי ה' מותר וכן צוה כהן משוח מלחמה ופנחס טמא עצמו להרוג זמרי וכזבי והלך למלחמת מדין עם ישראל והכה את הארי ה"א כתוב ולא קרי והענין אחד ביום השלג אמרו שהארי ביום צנה ושלג נוספת גבורתו ובדברי חכמנו זכרם לברכה שני אריאל על מקדש ראשון ושני ואריאל המקדש כמו שכתוב הוי אריאל ופי' מואב שבנאו שלמה שבא מרות המואביה כנזכר לעיל ודחה המדרש שהכתובים מספרים הגבורות לא לב החסידות וה"רלבג זכרו לברכה הנה תיאר אותו בתואר הגבורה ושבאה לו מאבותיו ולז"א שהיה בן איש חיל רוצה לומר שאביו היה גבור חיל והיה רב פעלים בעניני הגבורה שעשה פעולות רבות מתייחסות לגבור והיה מעיר קבצאל אשר בגורל יהודה. והנה הכתיב בזה בן איש חי הנה הרצון בו גבור כי הגבור יראה בו פועל החיות יותר מזולתו ומזה גם כן אמרו כי חיות הנה רוצה לומ' רבות הכח והגבורה הוא הכה את אריאל מואב הנה המגדל החזק יקרא אריאל (מואב הנה המגדל החזק יקרא אריאל) ולזה נקרא בית המקדש אריאל והרצון שהוא הכה את אנשי המגדל החזקי' ההם שהיו במואב והמילה מורכבת מארי אל ועניינו ארי תקיף כי הארי

רב הכח והגבורה ואפשר ג"כ שהיה בהם צורת אריה להורו' על התוקף והחוזק והוא ירד והכה את הארי בתוך הבור וכו' רוצה לומר להורות על רוב גבורתו שעם היות אז כוחו חלוש מצד תגבורת הקור והיה גם כן בתוך הבור ששם ישלוט הקור יותר לקרירות המקום ההוא ולא היו לו ולאריה מנוס שלא ישחית האחד את חבירו עכ"ז ירד בניהו בן יהוידע הכהן הגדול ולא ירא שיזיקהו האריה בירידתו שם והכה האריה לרוב גבורתו עד כאן וכן מהרי"א ז"ל:

**כא**

**והוא** הכה את איש מצרי וכו' ה"רדק ז"ל אשר מראה כתיב רוצה לומ' איש מצרי אשר היה לו מראה וגדול וקרי איש מראה כמשמעו ובדברי הימים איש מידה והענין אחד כי איש מידה רוצה לו' מידה גדולה כמו אנשי מידות ואיש מראה רוצה לומר בעל פרצוף גדול ע"כ וכן מהרי"א ז"ל והודיע מגבורתו שעם היות המצרי גבור ובידו חנית ובניהו ירד אליו בשבט קטן והכהו בו ולקח ממנו החנית והרגו בחניתו עד כאן וחז"ל אמרו ויגזול ביד רמה שהגניבה היא בסתר ובלי ידיעה אמנם גזלן מדעת ובפרסום:

**כב כג**

**אלה** עשה בניהו וכו' הר"דק ולו שם בשלשה הגבורים המביאים את המים מן השלשה גבורים שזכר אחר אלה. וי"ת מן גבריא וכן תרגם השלשים כמו השלישים לשון גבורים ואל השלשה לא בא תחבמוני ואלעזר ושמה. וי"ת ולתלת גבורן לא מטא כלומר לא הגיע בגבורתו לשלש הגבורות שעשו השלשה. וישימהו דוד אל משמעתו אל עצתו או פי' (שהקפידו) [שהפקידו] על אנשי משמעתו והם הכרתי והפלתי כמ"ש ובניהו בן יהוידע על הכרתי ועל הפלתי עד כאן. והר"לבג ז"ל ולו שם בשלשה הגבורים ר"ל שכבר היה לו שם בשלשה הגבורים האלו שהיו ראש מהשלשים אך מדרגתו לא באה אל מדרגת השלשה גבורים האלה ולכן לא נמנה עמהם ולא נמנה גם כן עם השלשים כי היה יותר נכבד מהם וישימהו דוד אל משמעתו רוצה לומר ששם אותו א' ממשרתיו הסרים אל משמעתו והנה לא היה בניהו בן יהוידע מן השלשה שהיו ראש מהשלשים אך היותר נכבד מהשלשים ולזה היה מניינם בכלל ל"ז השלשה ראשונים שהיה עדינו העצני ראש להם והשלשה השניים שהיו מהשלשים ראש ובניהו בן יהוידע שהיה ענינו ממוצע בין השלש' ובין השלשים ושלשים הגבורים הם ל"ז אך לא זכר בזה המקום מהגי' גבורים השניים כי אם אבישי ולזה לא תמצאם בזה המספר כי אם ל"ה עד כאן ומהרי"א ז"ל ולו שם בשלשה רוצה לומר שבשלשה הגבורים השניים נודע ונרשם בשם בניהו בן יהוידע שהיה אחד מהם והוא היה נכבד מכל השלשים גבורים שיזכור אחרי זה אבל לא הגיע אל מעלת השלשה הראשונים אשר זכר עדינו ואלעזר ושמה והנה אמר בשנים אלה

ולו שם להעיר שלאלה השנים היה להם שם בשלשה מלבד שאר הגבורות שזכר בהם ולשלישי מהם לא היה שם ולא נודע שמו אם לקוטן מעלתו או אולי נזדמן להתחבר עם השני' שזכר באותו הפועל המשובח ולפי שלא עשה גבורה אחרת לא נזכר שמו בזה כי נסמך על השנים שהם היו המניעים היותר עצמיים באותו מעשה ואולי היה השלישי עדינא בן שיא הראובני ונטיתי לזה לפי שכאן אמר שהיו אלה השלשה ראש לשלשים וזכר שאבישי ובניהו היו מהשלשה ובדברי הימים אמר עדינא בן שיא הראובני ראש לראובני ועליו שלשים ומאשר אמר ועליו שלשים יורה שהוא היה מהגי' האלה שהיו ראשים לשלשים. ואומרו וישימהו דוד אל משמעתו כמ"ש ובניהו על הכרתי ועל הפלתי עד כאן. וכבר כתבתי בפסוק ואבישי אחי יואב וכו' טעם למה שאמר כאן ואל השלשה ולמעלה עד השלשה.

**ולע"דן** אפשר עוד שכוונת הכתוב להקשות ולו' מאחר שאלה הגבורות עשה בניהו בן יהוידע ועוד שהיה לו שם בשלש' הגבורים ונכבד מן השלשים שזה יתר שאת להיותו אהוב ונכבד מן השלשים ואם כן מה זה שאל השלשה לא בא להשתרר עליהם גם השתרר באבישי הוא מותיב לה והוא מפרק לה וישימהו דוד אל משמעתו שלראות דוד חסידותו כנזכר לעיל בפסוק הוא הכה וכו' ושקוד ללמוד תורה שהרי קרא ספרא דבי רב ביומא דסתוא לזה בחר בו דוד וישימהו שיהא סר אל משמעתו ועם דוד תמיד והוא כהן יאות לו לדוד להתחבר אליו כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיו כי מלאך ה' הוא ובזה מובן אומרו ואל השלשה לא בא ולא אמר ועד השלש' לא בא.

**כד**

**עשאל** אחי יואב וכו' רש"י ז"ל כל שלשי' שבפרש' זו ת"י גבריא ופשוטו בשלשי' במספר השלשי' היה והם שלשי' גבורים ממנו עד אוריה החיתי ומהרי"א כבר זכרתי שמהגבורי' שזכר כאן הג' גבורי' הראשונים היו שומרים ראש דוד והוא או' הגבורים אשר לדוד ושאר הגבורי' אשר יזכור הם שרי החיילי' והם הממוני' על העם שרי אלפי' ושרי מאות והם שרי החיילי' הנז' בדברי הימי' והיו נפקדי' תחת ג' ראשי' שהיו הם השרים העליוני' הממוני' עליה' והם אשר שאבו מים לדוד ולפי שאלה השלשי' היו היותר מובחרים מכל יש' ואחריהם היו אחרי' למטה מהם לז"א עשאל אחי יואב בשלשים ואחשוב שנזכרו כאן כפי מעלתן הבכור כבכורתו והצעיר כצעירתו והיה הראשון עשאל והאחרון אוריה החיתי שניהם מתים ע"י חרב וזהו פרטן עשאל אחד ואלחנן בן דודו מבית לחם שנים שמה החרדי ג' אליקא החרדי ד' וחלץ הפלטי ה' עירא בן עקש התקועי ו' ואביעזר הענתותי ז' ומבני החשתי שהוא סבכי החושתי ח' וצלמון האחחי ט' ומהרי הנטופתי

עשרה חלב בן בענה הנטופתי י״א ואיתי בן ריבי מגבעת בנימין י״ב ובניהו פרעתוני י״ג והדי מנחלי געש י״ד ואבי עלבון הערבתי ט״ו ועזמו' הברחמי י״ו ואליחבא השעלבוני י״ז ובני ישן יהונתן י״ח והוא ע״ד ובני דן חושי' ושמה ההררי י״ט ואחיא' בן שרר האררי כ' ואליפלט בן אחסבי בן המעכתי כ״א ואליע' בן אחיתופל הגילוני כ״ב וחצרי הכרמלי כ״ג ופערי הארבי כ״ד ויגאל בן נתן מצובה בני הגדי כ״ה וצלק העמוני כ״ו ונחרי הבארתי כ״ז שב' אלה צלק ובארי היו נושאי כלי יואב ועירא היתרי כ״ח וגרב היתרי כ״ט ואוריה החיתי ל' וכל אלה נזכ' בדברי הימים אם לא שקצת' זכר שמה באלה השמות עצמם ובקצתם שינה השמות באותיות ובקצת' זכר שמות אחרים שהיו להם ע״כ והר"דק אלחנן בן דודו כך שמו וכת"י בר דודו בית לחם מבית לחם וכן תיבות אחרות שמה החרודי הא' ריי״ש והבי דליי״ת וכן אליקא ושניה' ליחס מקומם כתרגומו דמן חרוד וכן הוא המסר' ובפסוק בני ישן יהונתן כמו ובני פלוא אליאב ובני דן חושים. שמה כתרגומו דמן הרר טוראה. אחיאם בן שרר האררי האל״ף נחה ותרגומו דמטור גבוה. חצרו כתוב בו"או וקרי ב"יוד. הארבי בבי״ת. נושאי כלי יואב כתוב ב"יוד לשון רבים רוצה לומ' על צלק ועל נחרי וקרי נושא על נחרי עד כאן:

**לט**

**אוריה** החיתי כל שלשים וכו' רש״י ז״ל כל שלשים ושבעה ואינם מצויין כאן ואני אומ' יואב לא הוצרך להזכיר שהוא שר צבא ושאר שחסרו שמא בני ישן ג' או ד' היו עד כאן והקשה מהריי״א ז״ל שהרי הזכיר בני ישן יהונתן ואם היו יותר היה מזכירם. והרד״ק כל שלשים ושבעה אלה השלשים המנויים הם מעשאל עד אוריה ושלשה הראשונים עדינו אלעזר ושמה ושלשה מביאי המים הם ששה ואבישי היה א' מהשלשה המביאי המים ובניהו בן יהוידע הרי שבעה ויואב לא הוצרך למנותו כי שר צבא היה עד כאן וכן הר"לבג ז"ל. ומהריי״א ז"ל כתב שהיה המספר ל״ז עם עדינו ואלעזר ושמה ושלשה שואבי המים שהיו ראשים לשלשים ויואב שהיה כולל ושר על כולם והוא בכלל הל״ז ע״כ והנה מדחז״ל שהביא בילקוט סימן ת"שסה הצלני מדמים מדמו של אוריה ארי"בל אוריה החיתי כל שלשים ושבעה זו יואב בן צרויה שהורידו מגדולתו שהיה ראוי למנותו אחר ל״ו ומנו אותו אחר ל״ז עד כאן שלשון זה מוכיח שהקודם קודם במעלה כדברי מהריי״א ז״ל וגם כן מוכיח בדבריו שגם יואב נמנה כאן כאילו אמר יואב שהרג את אוריה שלשים ושבעה שהיה ראוי למנותו בששה ושלשים והורידו אותו בעון אוריה החיתי שנתגלגל על ידו ומנו אותו ל״ז ושלא כדברי המפרשי' שיואב שהוא שר הצבא אין ראוי למנותו בכלל הל״ז אבל לשיטה זו קשה אומרו כל שלשים ושבעה שתיבת כל

בלתי מתיישבת ובתנחומא מצאתי הביאו בילקוט דמלכים בפסו' אשר עשה לי יואב שכשנהרג אוריה נאספו על יואב כל השבעה ושלשים גבורים ואמרו לו מדוע עשית כן והוציא להם כתב ידי דוד זהו שאמר כל שלשים ושבעה כלומר כשנהרג אוריה נאספו כל השלשים ושבעה על יואב וקרא בהריגת אוריה עסיק וכמו שאזכור בשם חז"ל בסמוך בפסוק ויוסף אף ה' לחרות בישראל וכו':

**כד**

**א**

**ויוסף** אף ה' לחרות בישראל וכו' חז"ל אמרו במדרש שמואל הצלני מדמים כו' הצלני מדמו של אוריה הלכה מתוך כך ויחל אף ה' לחרות בישראל ויסת את דוד וכו' ויאמר למלאך המשחית רב עתה הרף ידיך אמר רבי שמואל רמזו המלאך שהמות שולט בו עד כאן הרי שאמרו סיבת החרון הזה דמו של אוריה. והדין היה להמית דוד לבדו אלא שכיון שניתן רשות למשחית אינו מבחין ומתו מישראל כמה אלפים והמלאך רמזו לדוד והתפלל וניצול. וכן בילקוט בשם פסיקתא מה כתיב למעלה בשבא דוד למנות גבוריו היה מונה והולך כיון שהגיע אוריה החתי נאמר כל שלשי' ושבעה אתה מוצא שלא מנה עוד שבעה גבורים אלא כיון שהגיע לאוריה מיד ויוסף אף ה' לחרות בישראל. משל למלך שהיה יושב וקורא בדפתרא כל גבוריו היה קורא פלוני ופלוני כיון שהגיע עד פלוני אמרו לו מת מיד השליך הדפתרא והעלה חימה כך כיון שהזכיר את אוריה מיד ויוסף עוד וכו' עד כאן. **ולע"דן** לדקדק וכי לא היה גלוי וידוע לפניו יתברך ענין אוריה ומה נתחדש עתה והלא זה כמה שנים שאירע זה **ונראה** כי להיות גבורת אוריה גדולה שהרי נמנה מהשלשים ושבעה לזה כשהיה מונה והולך גבורי ישראל כשהגיע לאוריה החתי אז השליך הדפתרא מידו שלא מנה אותו כאן כי אם עד ל"ז לא כן בד"ה מנה עד כולם והטע' מהצער שנצטער הוא ית' מחסרון אוריה החתי חסרון לא יוכל להמנות בטל המנין והשליך הדפתרא מידו ולזה ויוסף אף ה' לחרות בישראל לפקוד דמו של אוריה החתי. ומתוך המאמר של הילקוט שזכרתי בפסוק הקודם שאומר אוריה החתי כל שלשי' ושבעה זה יואב בן צרויה שהורידוהו מגדולתו שהיה ראוי להמנות בשש ושלשי' ונמנה אחר ל"ז עד כאן מובן זה שהכתוב אומ' אוריה החתי גרם ליואב שימנה אחר ל"ז ואו' אוריה החתי לסימן כאילו אמר אותו שהרג אוריה החתי הוא יואב ראוי להורידו מגדולתו ולמנותו אחר ל"ז הרי שפקד השם יתברך על יואב כשהורידוהו הפסוקים מגדולתו ואז בפקדו על יואב פקד גם כן על ישראל ויוסף חרון ה' לפקוד על ישראל בכלל ובזה מובן אומרו לשון תוספת ויוסף שהוא נוסף על מה שחרה אפו על

יואב כאמור ומאלה המאמרים נודעה סיבת חרון האף הזה שהוא בעון אוריה החתי. ובמדרש שמואל ויבא גד אל דוד ויאמר לו עלה הקם מזבח וכו' למה דוד דומה באותה שעה לאחד שהיה מכה את בנו ולא היה יודע בשל מה הוא מכהו באחרונ' [אמרו לו] דע על מקמתא פלוני הכיתיך כך כל אותן אוכלוסין שנפלו לא נפלו אלא על ידי שלא תבעו בבניין המקדש והרי דברים ק"ו ומה אלו ראו בבנין בית המקדש כך אנו על א"כו לפיכך התקינו נביאים הראשונים שיהיו ישר' מתפללים שלשה פעמים בכל יום ואומרו אנא השב שכינתך לציון ועבודתך לירושלים עירך עד כאן. **ולע"דן** איך קשו אהדדי המאמרים האלה שהראשונים מסכימים בסיבה שהוא עון אוריה החתי וזה המאמר אומר הסיבה בעבור שלא תבעו בית המקדש ועוד מה שהקשה מהריי"א ז"ל על הר"מבן ז"ל שהביא כן מדרך הסברא והקשה לו מהמאמר הזה איך לא כתבו בשם חז"ל ועוד שהסברא הזו קשה שאין בנין בית הבחירה אלא למלך ושופט ודוד כבר תבע בנין בית המקדש ולא שוה לו שהרי הודיעו ה' שבימי שלמה בנו יהי כן. ורחוק לומר שיענשו על דבר כזה שבעים אלף מישראל. ואם חטאו בזה היה מהראוי שישתדלו מיד בבנינו ולא ראינו בזה התעוררות כלל כי אם לדוד ושלמה עד כאן. **ונראה** שהחטא שחטאו ישראל בענין המקדש הוא שלא התעוררו לבקש המקום של המקדש שיהיה מוכן אל הכנתו בהגיע עתו מצורף לזה כי להיות המקדש מזבח כפרה היה להם ליש' לראות תמיד על עונותיהם ולומר מי יתן ויבנה בית המקדש כדי שיכופרו עונותינו נמצא שבמה שלא תבעו בנין בית המקדש הוכו על זדון לבם שהם מחזיקים עצמם בכשרים ובלתי צריכים אל המקדש ואל כפרתו. באופן שנוכל לומר שהעון של אוריה הוא העיקר בסיבת הקצף הזה כנז"ל בשני (המצרים) [המאמרים] או זולתו מהעונות אלא שעל ידי שלא תבעו בנין בית המקדש נתגלגל העונש על עון אוריה וכיוצא וז"ש כאן כך כל אותן האוכלוסין שנפלו לא נפלו אלא ע"י שלא תבעו בבנין בית המקדש דהי"לל על שלא תבעו בנין בית המקדש מהו אומר על ידי ר"ל שהסיבה אחרת היא עון אוריה החתי או זולתו אלא שע"י שלא תבעו בנין בית המקדש ע"י זה החטא ואפי' שהוא קל נתגלגל על ידו עונש שאר עונות והוא דקדוק נכון באו' לשון ע"י והטעם שבמה שלא תבעו המקדש הורו כאילו הם כשרי' ביותר וזה סיבה לבקר פנקס' כהדברים שמזכירין עונותיו של אדם. ולזה כיון שעיין דוד המקום ההוא ובנה בו מזבח כפרה ותקן הענין שהעון לא היה אלא על שלא תבעו בנין בית המקדש לפחות לעיין המקו' שבו יבנה וכשעיינו דוד אז כבר היו ישראל עיניהם ולבם שם כל הימים ואעפ"י שלא נבנה המקדש וכן במשל שאמר לאחד שהיה מכה את בנו ולא היה יודע בשל מה הוא מכהו וכו' דלא אמר ולא היה

יודע למה מכהו שהרי סיבות רבות יש ויש להכאתו אבל מה שנעלם מהבן הוא לדעת בשל מה רוצה לומ' איזו מהן המחייבת ההכאה. ורש"י ז"ל כתב ויוסף ה' לחרות לא ידעתי על מה בישראל. ויסת גירה עד כאן ודע שלא נעלם מרש"י ז"ל המאמרים הנז"ל אבל דקדק בלשונו שאמר לא ידעתי על מה בישראל כאילו נעלם ממנו היות זה בישראל שהראוי היה להיות בדוד שהוא הרג את אוריה ואם הסיבה על שלא תבעו המקדש אין לישראל עון בזה כמו שהקשה מהריי"א ז"ל כי על המלך מוטל דבר כזה. וכבר תיקנתי לע"ד קצת זה מהקושי בביאור המאמר. וה"רדק ז"ל כתב לא ידענו זה חסרון למה שאם היה רע בישראל היה דוד מבערו. אולי היה בישׂ' עוברי עבירה בסתר ומ"ש ויוסף כי דבר אבשלום חרון אף מה' על ישראל אף על פי שהיה הדבר ההוא לעונש דוד שברח מפני בנו וששכב את נשיו וגם כן נענשו ישראל שנגפו בעת ההיא עשרים אלף ביום אחד אם כן הדבר ההוא היתה סיבה מאת ה' לחרות בישראל על מעשים רעים שהיו בסתר וכן עתה הוסיף אף ה' לחרות בישראל על נסתרות שהיו בניהם שאילו היו גלויות לא הניחם דוד ולפי שלא היו גלויות הענישם האל ע"י סיבה כי כל משפטיו צדק ואמ' והסית את דוד ונתן בלבו שימנה אותם או אמר ויוסף על הרעב שהיה שלש שנים ואעפ"י שנגלה אותו העון חרון אף היה על כל ישראל ועתה הוסיף לחרות אף בהם והסית את דוד ונתן בלבו שימנה אותם וכבר היה דבר זה נודע בישראל מן התורה כי אם ימנו את ישראל שלא יתנו איש כופר נפשו שיהיה בהם נגף ואפי' ימנה אותם לצורך וצוה דוד את יואב שימנה אותם והי' קשה בעיני יואב לעשות זה הדבר לפי שידע שיחסרו וכן אמר ב"דה למה יהיה לאשמה לישראל ואעפ"י שיקח מהם כסף או שום דבר כיון שימנה אותם שלא לצורך יחסרו כמו שפיר' למעלה בפסוק ויפקדם בטלאים אמרו חז"ל כל זמן שנמנו ישראל לצורך לא חסרו שלא לצורך חסרו כמו בימי דוד לפיכך היה קשה בעיני יואב לעשות זה הדבר עד שחזק דבר המלך אל יואב ועל שרי החיל ומה שאמר ויסת את דוד בהם כלומר ששם בלבו למנותם ומה שאמר לאמר לך מנה את ישראל לא שהשם יתב' אמר לו כן בנבואה לך מנה שאם כן איך אמר דוד חטאתי מאד ואם האל אמר לו מה חטא אלא ודאי ששם בלבו למנותם בעבור עון יש' ודוד לא ידע כי מה' יצא הדבר ות"י וגירה בהון והיצר שהי' בלבו למנותם הוא השטן שנאמר ב"דה עד כאן וכן הר"לבג ז"ל ויוסף שלמה שחרה אפו ברעב ומה שאמר ויסת ראוי שתבין שאין השי"ת המסית את דוד למנות אות' שאם היה כן לא היה אשם לדוד על זה ואיך ענשהו השי"ת בזה העונש הנפלא אלא שנאמר שזהו ההסתה מיוחסת לש"י באופן כולל לפי שהוא הסיבה בכל מה שיתחדש על הצד שאמר ותהי אשה לבן אדוניך כאשר דבר ה' לא אתם

שלחתם אותי הנה כי אם האלהים ואפשר עוד שנאמר כי היה השי"ת גם כן סיבת מה בזא' ההסתה וזה כי להשגחתו על דוד היה השי"ת מסיר מדוד זאת התשוקה לולי כעסו על ישראל. והנראה בעיני שהיה אומר ויסת את דוד חסר והרצון ויסת לב דוד את דוד בהם כענין ותבל דוד שהוא חסר ותכל נפש דוד והנ' החטא היה בזה המספר לפי מה שאחשוב כי זה יורה על דוד שם בשר זרועו בבטחו על רוב העם ולא היה ראוי שיבטח כי אם ה' בלבדו. ועוד כי התורה צוותה כי בפקוד אותם יתנו איש כופר נפשו למנות מה שיתנו לו ולא יהיה בהם נגף בפקוד אותם כמו שבארנו בפרשת כי תשא עד כאן ומהרי"א ז"ל הביא דעת שמצא בפי חכם אח' נוצרי היה זה בעון בת שבע ודם אוריה ועל זה אמר ויוסף אף ה' כו' והיה העונש הזה לדוד רוצה לו' מגפת העם כי ברוב עם הדרת מלך ובאפס לאום מחיתת רזון. וגם זה הדעת לקחו מדחז"ל כנז"ל במדרש שמואל הצלני מדמים מדמו של אוריה וכו' אבל הדעת אין לו על מה שימך כי בחטאת בת שבע ואוריה הודיע הנביא לדוד חטאו וענשו שלא יסור חרב מביתו ושישכבו את נשיו לעיני השמש וכבר נתקיים כל זה ולא יעד הנביא שימותו מישראל על זה וכ"ש אחרי ימים רבים. וגם שהעונש הזה לישראל ולא לדוד כי אף שימותו מישראל שבעים אלף לא יתחלל כבודו ומתו אם כן המתים במגפה על לא חמס בכפם ואחרי הודיע אלהים אותך את כל זאת וזרות בדעות האלה ארבעתם ע"כ והקושיא שהקשה שלא ייעד השם יתברך על מיתת ישראל אין זו קושיא שלא גילה אז הכל כ"ש שהמגפה הזאת כוונתה היתי' על דוד בעצ' וראשונה ועל זה בא המלאך כנז"ל בתחילת פסוק זה ששם ישבתי דעת חז"ל על נכון וכבר נזכר בילקוט שמתו ארבעה בניו של דוד והב"ה הצילו לדוד והמתים במגפה היה להם איזו עון ובבא המלאך המשחית להשחית בעון אוריה את דוד וביתו על דמו של אוריה וזנות בת שבע כל מקום שאתה מוצא זנות אנדרומסיא באה לעולם והורגת רעים וטובים. ומהרי"א ז"ל כתב שישראל חטאו במה שנמשכו אחרי שבע בן בכרי שהרי כשנמשכו אחרי אבשלום נענשו ונפלו מישראל עשרים אלף איש ולזה כשנמשכו אחרי שבע בן בכרי ואמרו אין לנו חלק בדוד ולא נחלה בבן ישי גדל עונם ממה שחטאו עם אבשלום בנו של דוד ועברו על דבר ה' לחלוק על ה' ועל משיחו וכל איש אשר ימרה את פי משיח ה' יומ' ומפני זה אמר ויוסף אף ה' והתוספת הוא ממה שכבר זכר שהענישנו על דבר אבשלום ומרדו זכר שעוד הענישם על עון שבע בן בכרי והנה יורה על זה ארבעה דברים האחד שיען שחטאו במרדם בדוד על כן נענשו על ידו ממש וזהו ויסת את דוד שהשי"ת הסיתו שיצוה למנותם כדי שעל ידו יהיו נענשים ואף על פי שדוד בחסידותו מחל להם עם כל זה מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול

והשני היות המשפטים השלש שאמר שלש אנכי נוטל עליך ענינים כוללי' לכל העם לא פרטיים כמיני חלאים רעים על דוד לבדו כי העונש היה לישראל אלא שלכבוד דוד נתן בידו הבחירה והשלישי מאשר אמר השי"י למלאך המשחית רב עתה הרף ידיך בבואו על ירושלים לשחתה ולא אמ' בשאר הארצות אין זה אלא ירושלים דבקו במלכם כי יהודה אחרי דוד ולזה אמר למלאך הרף ידיך. ואין ספק שגם קצת מאנשי יהודה נמשכו אחרי שבע בן בכרי כי עם היות שאמר ואיש יהודה דבקו במלכ' היא הקדמה סתמית חלקית ואינה כוללת ואם כן יהיו המתים במגפ' העם השטים מאחרי דוד כי להי' מצוקי ארץ לתת לאיש ואיש כדרכיו. והענין הרביעי שלא הוכיח גד החוזה את דוד על מנין העם דבר קטן וגדול שזה יורה שלא חטא דוד אבל היה מוסת מהשי"ת למנות את יש' להביא זה העונש ע"י דוד לפי שאליו חטאו והיה אופן ההסתה שעם היות דוד בוטח בהשי"ת ולא בעם רב נטה לבו לעת זקנתו למנו' את ישראל ולא בטלאים או זולתו כסף או בבזק וזה יורה אומרו לך מנה את העם כצאן העוברות ע"י מונה ושלט בהם עין הרע ותבער בם אש ה' במגפה עוד האריך ז"ל שכתב רש"י ז"ל שהמצוה הזאת של המנין נאמ' בפ' כי תשא את ראש נוהג מיד ולדורות שכתב בפר' כי תשא כשתרצה לקבל סכום מנינם לדעת כמה הם אל תמנם לגולגולת אלא יתנו כל אחד ואחד מחצית השקל ותמנה השקלים ותדע מניינם ולא יהיה בהם נגף שהמנין שולט בו עין הרע והדבר בא עליהם כמו שמצינו בימי דוד אשר מדבריו ז"ל למדנו היות הדבר הזה מיד ולדורות והענין השני למדנו בתחבולת נתינת מחצית השקל ימנו השקלים ולא ימנו בני האדם והשלישית שכשמנה אותם במדבר סיני במספר שמות לגולגולתם גם שם היה ע"י השקלים שלא יתקן שום מנין כי אם על זה האופן. והרמ"בן ז"ל נטה לזה הדעת גם כן וטען מהרי"א על דבריהם ז"ל ראשונה למה לא צוה בפירוש על מניינם ע"י השקלים אלא אמר כי תשא בלשון רשות כשתרצה לקבל סכום מניינם ולא חייב במנין עתה לקחת השקלים לאדנים וכבר הרגיש הרמ"בן ז"ל בזאת הטענה ואמר ולא הוצרך להאריך עתה ולומר ועתה תשא ראשם ונתת הכסף על עבודת אהל מועד כי הדבר מובן מעצמו שימנה עתה. ואתה רואה שאינן דברים שהדברים שיבחר השי"ת יצוה בהם בפירוש ואשר שנא יזהיר בפירוש אם כן למה לא צוה שלא ימנה לעולם לגולגולת בשום זמן עד כאן. **ולע"דן** שהדין עם רש"י ז"ל והרמ"בן ז"ל שאחר שפירש הכתוב ואמר כי תשא את ראש לשון כולל לכל פעם ופעם כשתרצה לקבל סכום מניינם שיתנו איש כופר נפשו להי' וכו' ובסוף הענין אמר ולקחת כסף הכפורים כו' ונתת אל עבודת אוהל מועד לאדני' כדפרש"י ובזולתו ינתן לעבודת אוהל מועד ולקרבנות אם כן מה צורך יש להזכיר ולומ' שימנה אותם ויקח

מחצית השקל דאדרבה לשון כי תשא עדיף שמשמש בהווה וגם בעתיד כי תשא את ראש וכו' זה יתנו תמיד ולכן פירש בענין המדבר שהיה ע"י שקלים כיון שאמר כאן כי תשא. ואמר שם לגולגלותם רמז למחצית השקל דאל"כ לגולגלות' מיותר כיון שאמר במספר שמות. עוד טען מהרי"א ז"ל שנית שהיה למונים המצות שימנו זה המנין לא תעשה שלא ימנה לגולגולת ובעשה זה יתנו כל העובר וכו' עד כאן ואין זו טענה שכיון שלא בא לאו בפירוש אל תמנם אחד אל א' אלא ע"י שקלים אם כן אין כאן לא לאו ולא עשה כיון שלא נאסר זה מצד איסור אלא מצד סכנתא דחמירא סכנתא מאיסורא אם כן אין לו שייכות לא בלאוין ולא בעשה המדברים באסורין אל המצות הנפשיות. עוד טען מהרי"א ז"ל מלשון כל העובר על הפקודי' שמשמע שנמנו ישראל ממש כצאן אשר תעבורנה ע"י מונה שזה מורה על ישראל עצמם שנמנו עד כאן ואין זו ראיה שהיו עוברים ובהעברתם זה אחר זה נותנים המחצית השקל וכן רש"י ז"ל דקדק לשון כל העובר דרך המונים להעביר המונין וכו' וגם חז"ל דרשו ברבה כל העובר לשון עבירה על מי שחטא ועבר בעגל שיתן זה ולהכי אמר לשון העובר ואין כאן קושי מלשון העובר שיוכיח שישראל עצמם נמנו ולא השקלים וגם בזה נסתלקה הטענה הרבעי' שטען מהרי"א ז"ל שאיך יאמר הרב שהיה ענין השקלים תחבולה והערמה להנצל מהנגף והפסו' מוכיחים שהיו על צד התרומה והמעשר לתכלית העבודה האלהית עד כאן וכמו שאמר מובן שכדבריו כן הוא האמת שהיא עבודה אלהית לאדנים כמו שזכר רש"י ז"ל באופן שלפי שעה היו בה שתי תכליות האח' ההצלה מהרחקת נזק המגפה והקרבת תועלת האדנים. וכפרה על העגל כמו שזכרתי בכל העובר על הפקודים לחז"ל. והטענה החמישית ממה שכתוב בפ' במדבר סיני במספר שמות לגולגלתם שמורה שנמנו לגולגלתם ולא בשקלים עד כאן כבר פירש רש"י ז"ל שם כמו שהביא מהרי"א שע"י השקלים וז"ש לגולגולת' שכל אותו הדבר הניתן לגולגלות' שהוא מחצית השקל בשקל הקדש ויתור לגולגלותם יחייב ויכריח כן. ומה שנסתייע מהרי"א ז"ל מלשון במספר שמות אין זו ראיה מספקת וכבר דקדקתי לשון במספר שמות לשנמנו אחד לאחד. עוד טען שאם כן לרש"י ז"ל חטא שאול שמנה אותם בבזק ובטלאים ולא נתנו מחצית השקל עד כאן וזו אינה טענה שעיקר המצוה הנוהגת מיד ולדורות הוא מציאות שלא ימנה אותם לגולגולת אמנם חיוב מחצית השקל יהיה לפי שעה לאדנים ולקרבנות ולכך צוה העשיר לא ירבה וכו' אבל לזולתו אין חיוב במחצית השקל אלא שלא ימנם גולגולת ואפי' בבזק או בטלאים יחפץ למנותם ולא יהיה בהם נגף והיה הענין הזה פרטי בחיוב המחצית השקל לכפר על העגל וכ"מש חז"ל בתנחומא לפי שחטאו בחצי היום לכך יתנו כופר נפשם מחצית השקל.

ובזה יתיישב גם כן הטענה השבעית והיא שטען מהריי"א דאם כן למה בכל הפעמים שנמנו הלויים לא נמנו ע"י שקלים ולמה לא חשש בהם מעין הרע עד כאן עי אין העין הרע שולט אלא במקום שיש עון רע ולזה זרעיה דיוסף לא שלט בו עין הרע מצדקות יוסף שלא נהנה בעין שלו מן העבירה ולכן הלויי' שלא חטאו בעגל לא הוצרכו ליתן מחצי' השקל שהם לא חטאו בחצי היום כישראל כי בושש כי בא שש ולא עברו על הפקודי' עשרת הדברות שהמודה בע"א כופר בכולם והם עשר' וכנגדן מחצית השקל עשרה גרה כי עשרים גרה השקל והמחצה עשרה וכמו שאחז"ל. והנה כל דברי רש"י ז"ל תרומה מדברי חז"ל מיוסדים על אדני האמת והצדק. ובפי הרואה אמרו אם ה' הסיתך בי אמר הק"בה לדוד מסית קרית לי חייך שאני מסיתך בדבר שאפי' תינוקות של בית רבן יודעין אותו כי תשא את ראש בני ישראל ונתנו איש כופר נפשו וכו' שסת ה' את דוד ואמר לך מנה את ישראל ויהודה כיון דמננהו ולא שקל מניהו כופר מיד ויתן ה' דבר בישראל עד כאן. ומהריי"א ז"ל אמר ודעתי שאין כאן מצוה כלל לא עשה ולא לא תעשה וכל שכן שלא היה זה לדורות אבל אמיתת הענין בשלשה הקדמות ה"א בהיות משה שר צבא ה' ובתקותו ליכנס לארץ עוד מעט להלחם באויבים נכספה גם כלתה נפשו למנות את ישראל ולדעת מניינם כמו שעושים אנשי הצבא שרי החיילים. וכבר זכרו חז"ל שהיה המנין בעם מתוך חיבה כשיצאו ממצרים מנאם כשנפלו בעגל מנאם לדעת מנין הנותרים. כשבא להשרות שכינתו מנאם וכו' עד כאן תורף הקדמתו הראשונה ומחילה מכבודו שמשה ע"ה לא עלתה על לבו כך כי לא יפנה אל רהבים לעם רב כדרך שרי החילים הלוחמים ברוב עם הדרת מלך כי להי' הישועה וכבר זכרנו דעת המפרשים ז"ל שזה היה חטאו של דוד המלך במנין ההוא ששם בשר זרועו ורב עם ולכן החל הנגף ואם כן איך יתכן שמשה ע"ה יתן אל לבו זאת ועוד כי דבר ה' היה אליו וידבר ה' אל משה לאמר כי תשא את ראש ולא עלתה על לבו כי לא היתי' העת ההיא עת כניסת' לארץ עדיין. ומה שעשה מהריי"א סעד לדבריו מדחז"ל כשנפלו בעגל מנאם לידע מניין הנותרים וזוהי סתירה למ"ש הוא ז"ל שהיה המניין הזה כראשי החיילים המונין לדעת מספר אנשי מלחמתם. עוד הקדים מהריי"א הקדמה שנית שהזק עין הרע כמו שכתב הפלוסוף שיוצאים מן העין קצת אידים מהמותרים אשר ידחם הטבע וזה מהאיש בעל נפש הרעה אותם האידי' יפעלו המוכני' לקבל אותו הפועל עד שיתכן שימיתו אנשים בהבטת' וזהו סיבת הנגף המגיע מן המנין והוא מבואר שהעין הוא האבר היותר מזיק בזה להבטתו הארסיית וכמו שזכרו מהאפעה שימית כל אדם בראותו פניו וכתב החכם שהמראה החדשה אם תסתכל בה האשה בעת וסתה תתראה בה מיד כתם דם ישאר

רשומו זמן מוחש וכן יזיק העין בכל שאר הדברים הנראים אבל ההזק היותר עצום הוא כשתהיה ההבטה אל פני הנראה ויכנס ארסיותה בעיני הנראה ובאזניו ומהאף ומהפה שיכנס ההזק משם אל המוח ולזאת הסיבה לא היו מקפידים החכמים הראשונים אלא במנין הפנים אבל היו מונים באצבעות לפי שאינם נכונים לאותו ההזק שכן היו עושי' בהטלת גורל במקדש על העבודות הנעשו' שם לפי מה שהתבאר במסכת יומא שהיו מונין את האצבעות ולא היו חוששין לזה כי אין הסכנה אלא כשתהיה ההבטה בפנים כי שם מקומות יעברו האידים עד כאן. וגם הקדמתו זו בטילה מאליה שעל כרחין סגולת המנין הוא הגורם שאל"כ הנה אהרן קדוש ה' לא יתכן שיהיה לו עין הרע כי טוב עין הוא ויברך את ישראל ומשה גם כן וכמה קדושי עליון אם כן יבחרו איש נקי מעין הרע שימנה אותם. ואפי' בעל העין הרע עצמו ראוי למנות אך שלא יביט ועוד בעל עין הרע אפי' בהביא' שקלים אפשר שיביט באדם ויזיק בטבע ואם כן מה הועילה תקנה זו של שקלים ולמה יהיה נגף ולא זולתו מהחולאים. ועוד שהרי הנגף הזה של דוד לא התחיל תכף למנין כי אם לסוף תשעה חדשים שהביא יואב את מספ' העם ואפי' אז לא החל מיד האי כתיב ויך לב דוד אותו אחרי כן ספר את העם ואין אחרי אלא מופלג ויאמר דוד אל ה' חטאתי וכו' ויקם דוד בבקר ודבר ה' היה אל גד הנביא חוזה דוד לאמר וכו' ולמה נצטער דוד דבת דינא בטל דינא כיון שלא שלט הדב' בה כיון שהענין טבעי כהקדמת מהריי"א ז"ל חלילה אלא ודאי הענין סגוליי בהמצא המנין לחול הנגף בהשגחת משולט עין הרע בסגולה על הנמנין בזה האופן ולא ישלוט בהמנות באצבעות שהרי הוא כאילו נמנים בבזק ובטלאים. עוד הקדים הקדמה שלישית שההזק הטבעי ימשך בדבר שעושה האדם ברצונו לא בדבר מצוה הנעשה על פי השי"ת כמו שאמר שלמה ע"ה שומר מצוה לא ידע דבר רע וכו' רוצה לומר אף על פי שעת ומשפט ידע לב חכם שהחכם יודע הוא העיתים המועילים ועיתים המזיקים וידע גם כן משפט הדברים הטבעיים המועילים והמזיקים ועם כל זה השומר מצוה לא ידע דבר רע לא מהעת ולא מהמשפט שההנהגה עפי"י המצוה לא יגיע דבר רע ממנ' וכמו שאחז"ל שלוחי מצוה אינם נזוקין לא בהליכתם ולא בחזרתם עד כאן וההקדמ' הזו אמיתית אך חז"ל הוסיפו בה תנאי היכא דשכיח הזיקא שאני ולזה אמר שמואל ואיך אלך ושמע שאול והרגני והלא שליח מצוה בדבר השי"ת אלא ודאי משום דשביח הזיקא והסכים השי"ת עמו ואמר עגלת בקר תקח וכו' ואם כן בטלה זאת ההקדמה השלישית לענינו שכיון שמצוי הזק בעין הרע כמו שאמר הוא ז"ל שהדבר מצוי בטבע אם כן אין ראוי לסמוך על ששומר מצוה לא ידע דבר רע היינו דווקא היכא דלא שכיח הזיקא לא שאין יכולת במצוה לבטל הטבע אבל אין ראוי

לאדם לסמוך על הנס. עוד למהריי"א ז"ל מתוך ההקדמות האלה שלשה ביאר פסוקי התורה כי לפי שהיה חפץ משה ע"ה לדעת סכום מניין ישראל בראשי ושרי החיילים כמו שנאמר בהקדמותו הראשונה. והיה המניין בפני האנשים מסוכן מאד להיזק עין הרע כמו שאמר בהקדמה השנית אמר השי"ת למשה אתה תצטרך כסף הרבה לעבודת המקדש הנה איעצך דרך ישר שתאסוף בו כסף הרבה והוא כי תשא את ראש בני ישראל לפקודיהם ולשון כי תשא אינו כמו שפי' המפרשים כאשר תשא אבל כי במקום הזה הוא מלשון הסבה יאמר בעבור שאתה תמנה כלומר שתחפוץ ותרצה למנות עתה את ישראל לפקודיהם הנה איעצך עצה טובה והיא שיתנו כל איש מהם כופר נפשו להי' ולא היה זה על צד התחבולה כרש"י ז"ל כי אם על צד הצדקה שאחר שהם עתידים להמנות כדי שהאל יגן בעדם מהזיק עין הרע ומהמגפה הבאה ממנו יתן בל אח' כופר נפשו להי' וצדקה תציל ממות כי אעפ"י שתמנ' אות' לגלגלותם לא ישלוט בהם עין הרע בזכות הצדקה ובאומרו שני פעמים באמת יורה שהם עתידים לימנות לגולגלותם כל אחד ואחד בראשו וכ"מש זה יתנו כל העובר על הפקודים וכו' שלא יהיה בהם נגף בזכות הצדקה ויהיו אותם השקלים תרומה להי' וז"ש ונתת את כסף הכפורים כו' לבני ישראל לזכרון לפני הי' לכפר על נפשותיכם אמר שימשכו שני תועלות שבזה הכסף תושלם עבודת המשכן וז"ש ונתת את כסף הכפורים וכו' והשני שיהיה לזכרון לכפר על נפשותיכם שינצלו מהנגף מהמניין ולשניהם רמז תרומה להי' לכפר על נפשותיכ'. וצוה שהעשיר לא ירבה לפי שהיו השקלים ההם עצה והנהגה מועילה להצלת נפשם כאמור וחייהם ולהיות שבני אדם שוים בכוחותיהם ובנפש החיונית היה בהם גם כן התיקון בשוה וזהו העשיר לא ירבה וכו' לכפר על נפשותיכם התבאר מזה שאין כאן מצות למנות ישראל כי אם שהיה משה בוחר בו ולזה לא נאמ' כי תשא את ראש ו"אכ לא היתה מצוה לא מיד ולא לדורות אלא עצה טובה לפי שהיה המנין בחירי שכשהוא ע"י השי"ת כמו שהיה בפרש' במדבר אז מנאם כל אחד ואחד בראשו במספ' שמות לגולגלותם בלי שקלים כי שלוחי מצוה אינן נזוקין ובהקדמה השלישית שלא לתת אותה צדקה ולכן גם כן נמנו הלויים בלי שום כופר נפש לפי שנמנו תמיד על פי השי"ת. ואין לטעון על זה ממה שאמר הכתוב מדוע לא דרשת על הלויים להביא מיהוד' וירושלי' את משאת משה עבד הי' והקהל לאהל העדות וכו' כי שם לא אמר את מצות משה והנה הכוונה באותו מאמר שהיה להם ללמוד ממה שעשה משה עליו השלום כשנתנו מחצית השקל לעבוד' אהל מועד ואין זה מחוב' המניין כי אם לצורך המלאכה בלבד והוא מה שיורה שלא היתה מצות משה לדורו' כי אם ללמוד ממה שהכין משה לעבודת המשכן.

אמנם קבלת חז"ל שבכל שנה היו נותנין ישראל מחצית השקל לקרבנות צבור וכדתנן באחד באדר משמיעין על השקלים ועל הכלאים ולא היה בא על המנין ואולי לזה כוון יהוידע והנה שאול ראה משכלו ומדרכי הטבע שהנגף יחול במנין אשר יעשה האדם מרצונו ולכן כשרצה לפקוד העם מבלי צווי השי"ת פקדם בטלאים ובבזק ולא היו אז נפקדים לגלגלות' ואולי לעיני העם לא צום שיעשו צדקה להנצל מאותו הנגף ולזה לא יחס המניין ההוא כי אם על שאול לפי שהוא נתעורר אליו ולא היה בצווי השי"ת ע"י שמואל תבין מה שאמרו עבדיך נשאו את ראש אנשי המלחמה אשר בידינו ולא נפקד ממנו איש ונקרב את קרבן ה' שהקרבן הזה לא בא על המחשבות ולא על ההרהורים לכפר עליהם כדברי חז"ל וגם לא להודות לה' על שלא מתו במלחמה כדברי הרמ"בן ז"ל כי לשני הפירו' יקשה ענין אחד שהיה ראוי להיות הקרבן הזה מכיס הנצולין לא מכיס שרי האלפים ושרי המאות כי אנשי הצבא בזזו איש לו. אבל הכוונה לדעתי לפי ששרי האלפים והמאות מנו את ראש אנשי המלחמה אשר בידם רוצה לומר שמנאום כל א' וא' בראשו לגלגלותם והיה המנין הזה כאשר נכנסו למלחמה כדרך הלוחמים או ביציאתם ממנה והשרים ידעו שהיה הדבר שאותו המנין היה סכנה עצומה לעם ומאשר ראו שלא נפקד מהם איש ולא פעל בהם היזק עין הרע לכן באו להודות לה' והביאו השרי' הקרבן לפי שהם היו הפושעי' בהכניס את אחיה' בסכנת המניין ולכן ונקרב את קרבן ה' לכפר על נפשותינו כי אנחנו היינו הפושעים בזה כמו שאמר דע"ה לא אנכי חטאתי ע"כל.

**ולע"דן** להקשות על דבריו אחת לאחת ראשונה במה שאמר שהיה ענין מחצית השקל צדקה תציל ממות המגפה הנמשכת מן המניין ופי' כי תשא רוצה לומר לפי שידעתי שאתה תשא את ראש בני ישראל כו' כמנהג שרי החיילים לכך איעצך שיתנו איש כופר נפשו דרך צדקה להגן כנז"ל בדבריו וזה לא יתכן משני פנים האחד מצד משה ע"ה מלבד מה שכבר הקשתי בהקדמה הראשונה יקשה עוד כי לו הונח שעלתה בדעתו של משה למנות מה שהוא רחוק אצלי הנה בשמעו הסכנה העצומה מן הנגף איך יתכן שיכניס את ישראל עם השם יתב' בסכנה כזו ללא תועלת והצדקה אפשר שתציל או לא תציל שהשטן יקטרג בשעת הסכנה מצד שאר עונות דבשלמא לרש"י המניין הכרחי הוא כאן לדעת הנותרים וכמו שכתב בפ' וגם ההצלה מוכרחת כיון שהם נמנים ע"י השקלים אין שטן ואין נגף ומאמ' ולא יהיה בהם נגף דבק בפסוק אבל למהרי"א ונתנו מדרך העצה טובה ולא יהיה בהם נגף מדרך הודעת סגולת הצדקה והרי בזמן נגף כמה צדקות שאינם מגינות. והענין השני שאם כן ירבה העשיר והדל ימעיט כי הצדקה לפום גמלא שיחנא וכן נכון הדבר להעשות כדי להגין ובבר הרגיש מהרי"א בקושיא זו לדבריו ואמר וצוה

שהעשיר לא ירבה וכו' כנז"ל אבל לא תקן כלום שכיון שהיו השקלים להגן מן הפורענות צריך שתהיה כשיעור שיהיה בו כדי להגין. ומה שאמר עוד במנין במדבר סיני אמר שאו את ראש כל עדת בני ישראל למשפחותם באומרו כיון שהמנין הזה בצווי אינך צריך צדקה להגן ע"י השקלים ע"כ תורף הענין וכבר זכרתי דהיכא דשכיח היזקא שאני דאפי' שלוחי מצוה צריכין להרחיק עצמן מההיזק המצוי. וכבר קאמר כאן תיבת לגלגלותם לרמוז אל בקע לגלגולת כרש"י ומעולם לא נמנו אלא ע"י שקלים דאל"כ לגלגלותם מיותר ומה שאמר עוד ולכן נמנו הלויים תמיד במצות ה' ולא נתנו כופר נפשם וכו' גם זו אינה ראיה שהמנין הגור' נגף אינו דבר טבעי כמו שהאריך מהרי"א כי אם השגחיי מצד שנכשלו ישראל בעון העגל וכמו שרמזו חז"ל זה יתנו כל העובר על הפקודים העובר לשון עבירה וכמו שזכרנו בכוון הענין במחצית השקל מכוון למחצי' היום כי בשש משה ובשש חטאו ומכוון למשקל לעשרה גרה משקל מחצית השקל כי עברו על עשרת הדברים אשר שמעו בסיני כי המודה בע"א כופר בכל התורה לכך הלויים שלא נכשלו ב"עא לא הוצרכו ליתן כופר נפשם כי לא עברו על הפקדי' זאת ועוד כי הלויי' לגיון של מלך מנו מבן חדש והיו עומדים על פתח האהל והשכינה אומרת הסך שיש באהל ועפ"י השי"ת נמנו ולא היו צריכים לשקלים. ומניין ישראל לא נעשה באופן הזה כי רצה השי"ת בשקלים לעשות מהם האדנים לכפר על נפשותם וחבר השני ענינים יחדיו המניין לדעת הנותרים מן העגל והשקלים לכפר על נפשותם. ומה שאמר ואין לטעון ע"ז ממה שאמר הכתוב מדוע לא דרשת על הלויים להביא מיהודה וירושלים את משאת משה עבד ה' והקהל וכו'. **ולע"דן** טענה חזקה והדוחה דוחה בקש. ומ"ש עוד והנה שאול ראה משכלו וכו' ואולי לעוני העם לא צום שיעשו צדקה להנצל מאותו הנגף וכו' יקשה על דבריו התינח כשמנא' בבזק אבל ויפקדם בטלאים עשירים היו ודמי הטלאים יתנו למחצית השקל לצדקה ואפי' כשהיו בעוני שמנאם בבזק יתנו דבר מועט לצדקה כי הצדקה כשרין ודבר מועט להם יהי' בערך נערך מחצית השקל בזמן עושר ויותר שהכל בערך לפי מה שהוא אדם. ומה שאמר עוד ועם מה שאמרתי תבין ענין אמיתי במה שאמ' הפסוק עבדיך נשאו את ראש אנשי המלחמה וכו' אבל היה זה לדעתי ששרי האלפים והמאות מנו את ראש אנשי המלחמה אשר בידם אחד לאחד כי זה פירש את ראש אנשי המלחמה והיה זה כאשר נכנסו במלחמה כדרך הלוחמים או ביציאתם ממנה והשרים ההם ידעו שהמניין ההוא סכנה עצומה לעם ומאשר ראו שלא נפקד מהם איש ולא פעל בהם עין הרע לכן באו להודות לה' והביאו קרבן משל עצמם וכו'. **ולע"דן** שבכניסתם למלחמה למה ימנום והלא מנויים הם אלף למטה אלף למטה וביציאתם מהמלחמה

למה מנאום ומעיקרא מאי סברו לסכן העם בסכנ' המנין ולפי הפשט לא קשה מידי שהם לא מנו אותם אחד לאחד רק פקדו השרי צבאות כל אחד ואחד מהם העם אשר תחת ידו וראו שלא נפקד מהם איש וז"ש עבדיך נשאו את ראש אנשי המלחמה אשר בידינו. עוד כוונו באומרו בידינו שלהיותם בידינו מסוריס כנזכר וימסרו מאלפי ישראל לכך אנו המחוייבים ועלינו לשבח לאדון הכל שנכנסו בידינו בשלום ויצאו בשלום בלי שום תקלה שלא נפקד ממנו איש ולחז"ל ולא נפקד ממנו לעבירה דייק לשון הכתו' לכפר על נפשותינו לשון כפרה מידי ההרהור שהוא בנפש החוטאת הכלל העולה שדברי רש"י והר"מבן ז"ל עיקר והם שהמניין הזה היה לדעת הנותרי' מהעגל ולא היה בזה מצוה רק מנה אותם משל לרועה וכו' ולפי שהיו צריכים כפרה על העגל מחצית השקל שהוא מכוון למחצית היום כנז"ל בשם חז"ל ומכוון למחצית עשרים גרה השקל שהמחצית השקל שהם עשרה גרה רמז לעשרה הדברות ויתנוהו לכפרה על נפשם ובנפש העשיר והדל שוים הם לזה צוה זה יתנו כל העובר על הפקודים וצוה שיעשו אגב חדא תרתי שימנו אותם ועל ידי השקלים ולא יהיה בהם נגף ובאומרו בפקוד אותם בפקוד אותם פעמי' הודיע שהנתינה מוכרחת להיותה יחדיו עם המניין שאפי' יקדים נתינת מחצית השקל אם ימנום אחר כך יהיה הנגף וכ"ש אם יאחרו נתינת המחצית השקל שכבר יצא הקצף מלפני ה' התל הנגף אבל בהכרח צריך שיתנו איש כופר נפשו לה' בפקוד אותם רוצה לומר הנתינה מצורפת בפקידה בפקוד אותם ואז לא יהיה בהם נגף בפקוד אותם אבל בזולת זה ימשך הזק המניין ויוכרח איך הענין הזה איננו טבעי כי אם השגחיי סגוליי בשם ישראל ואחר שחטאו בעגל כמו שאמרנו זה יתנו כל העובר על הפקודים שהרי בענין דוד אפי' שעבר זמן רב מהמניין עד שנמנו תשע' חדשים ואלו היה טבעי מצד האידים שאמר מהרי"א ז"ל ראשון ראשון כשהיה נמנה היה חל הנגף קודם גמר הענין. וראינו שהשי"ת שלח גד החוזה לדוד אם היה בוחר ברעב או בחרב או בדבר ואם היה לטבע מבוא בזה מצד האידים היוצאות מהמונה אל הנמנה לא היה מקום לבחירה אלא ודאי הכל בהשגחה כאמור ולפי שראה ה' שדוד חטא בטעות בזה המניין והיה בעונש שקרא לשי"ת מסית אם ה' הסיתך בי כו' כמ"ש חז"ל במסכת ברכות כנז"ל וראה השי"ת להאריך אפו ולהודיע תחילה ולהביא המשפט בבחירתו אם רעב אם חרב אם דבר. ואולי עשה השי"ת לנסותו האם יבחר בזולת דבר ברעב יהיה אשם כי אמר בלבו שלא יחסר לו לחם וכן בחרב אלא בחר בדבר השוה לכל נפש כמות ההדיוט כן מות המלך וכמו שיבא. עוד למהרי"א ז"ל בלמוד השני אמר ראוי שנחקור מה היה החטא שחטא דוד במנותו את העם שעליו התחייבו מגפה והביא דעת רש"י ז"ל והר"מבן שהיה על שנמנו

לגלגלותם בלי דבר אחר שקלים או בבזק או בטלאים והנה לקחו זה מהמאמר הנז"ל שאמרו פרק הרואה אם ה' הסיתך בי ירח מנחה וכו' אמר לו הקב"ה מסית קרית לי וכו' עיין עליו והדעת בלתי נכון האח' לפי שכבר הוכחתי שלא היה מצוה לדורות שימנו ישראל על ידי שקלים ובמדבר סיני וערבות מואב נמנו ישראל לגלגלותם וכן הלויים השני שדוד לא צוה ליואב שימנה ישראל לגלגלותם ויואב אב ב"ד וגדול הסנהדרין איך יטעה בזה פסוק מלא ואם נתעלמה ממנו הלכה איך אמר דוד אנכי חטאתי ואנכי העותי והנה הוא לא חטא כלל אלא יואב שלא מנה באופן הראוי שצותה התורה. השלישי שפשט הכתובים מוכיח שהמנין היה החטא לא אופן ההמנות וכמו שאמר ויסת ה' את דוד לך מנה את ישראל ואמר ויך לב דוד אחרי ספור את העם הנה יחס החטא למנין לא להעדר השקלים ולא על היות המניין לגלגלותם הרביעי כי אם היה החטא הזה איך לא הוכיחו גד הנביא עליו כשבא אליו בדבר ה' והיה ראוי שיודיענו שעבר המצוה האלהית כאשר הודיעו העונש ע"כל. **ולע"דן** עיקר מה שכבר דחיתי ראיות מהרי"א ז"ל לעיל בסמוך ודברי רש"י ז"ל והר"מבן ז"ל עיקר שאין הכי נמי שאין השקלים נוהגים כי אם לפי שעה לעשות האדנים אבל לדורות לא יתחייב כי אם שלא למנותם לגלגלות כי אם ע"י דבר אחר בבזק או בטלאים. ומאחר שמהרי"א ז"ל הביא המאמר לחז"ל שבפ' הרואה שבו נתלו רש"י ז"ל והרמ"בן אם כן מה הקשה עוד שדוד לא צוה וכו' כי ודאי כיון שדוד אמר אם ה' הסיתך בי וענשו השי"ת על שקראו מסית ואמר לו חייך שאני מסיתך בדבר שאפי' תינוקות של בית רבן יודעין אותו שנאמר כי תשא וכו' וכיון שהיה כן השיב חכמים אחור לדוד ויואב ויכריחו כן הפסוקי' שגם דוד טעה שהרי כתוב ב"דה למה יבקש אדוני זאת למה לאשמה על ישר' ודבר המלך חזק וכו' מדלא השיב דוד ולמה יהיה לאשמה אני לא אמרתי לך שתמנם לגלגולת ולמה דוד סבר וקביל האשמה ולא נתן לבו לחקור על הדבר כי היה העון שקרא לשם יתבר' מסית שהסיתו ולא פנה אל מציאות הענין לעשות תקון כי אחזו בולמוס ההסתה שהסיתו ה' והשיב חכמים אחור לדוד ויואב כאמו' וכיון שכן הוא שאופן המניין גרם זהו מה שאמר הפסוק ויסת את דוד לך מנה את ישראל וזהו שאמר ויך לב דוד אחרי ספר העם שהסיפור היה רע כיון שלא נעשה בבזק או בטלאים וכיון שדוד חטא בדבר פשוט שאפי' תנוקות של בית רבן לא יחטאו בו אם כן מה צורך היה לגד החוזה להוכיחו על זה ומה יודיענו והוא כבר ידע ויך לבו אחרי ספר את העם נמצאו כל דקדוקים שדקדק על רש"י והר"מבן ז"ל מתוקנים ומיוסדים על דברי חז"ל הנז"ל שבפ' הרואה. עוד למהרי"א ואמנם הדעת השני הביאו הר"מבן ז"ל בפרשת במדבר לפי שמנאם שלא לצורך כי לא היה אז דוד יוצא למלחמה

אבל עשה לשמח לבבו ולזה הדעת נטה ה"רדק ז"ל וגם בזה הדעת לקוח מדברי חז"ל שאמרו במ"ר אמר ר' אלעזר בשם רבי יוסי בן זמרא כל שנמנו ישראל לצורך לא חסרו שלא לצורך חסרו איזה זמן שנמנו לצורך בימי משה שלא לצורך בימי דוד ותמהתי על הרמ"בן ז"ל שאמר שהיה רחוק אצלו היות מניין דוד בלא שקלים. כי אם היה כן לא מסתירו הכתוב ובשאול אמר ויפקדם בבזק ויפקדם בטלאים ואיך לא היה מפרש בדוד כמה מנאם אלא ודאי שלא מנאם אלא לגלגלותם. והדעת הזה בלתי מתיישב מפנים אחרים האחד שהתורה לא אסרה מניין העם שלא לצורך כ"ש לדעתו שהסכי' עם רש"י ז"ל שכתב בכי תשא כשתרצה לקבל סכום מניינ' ויורה שהיה הרשות בידו ואתה רואה שכפי הדעת הראשון נגף טבעי במניין וכפי זה הדעת יהיה העונש אלהי אחרי שתלה הענין בהיותו לצורך או שלא לצורך ואם היה בהשגחה והיה המניין בחריי ואינו אסור מן התורה למה נענשו עליו. הפן השני שגם זה הענין שעשה דוד לא היה שלא לצורך כי אם לראות שחסרו במלחמותיו מהמניין שהיו בימי קדם בימי שאול או מרוב חיבתו אליהם וכמו שאמרו חז"ל במניין ערבות מואב מתוך חבתם לפניו מנאם ואמרו שנמסרו למשה במניין כשקרב למות החזירן במניין וכן נוכל לומר בדוד. הפן השלישי כי הנה שאול מנאן גם כן שני פעמים שלא לצורך כי שמואל הנביא צוהו שילך להלחם בעמלק וה' יצא לפניו ולא צוהו שימנה את העם ולא מצעו שהיה מניינו הכרחיי בי לא בכחם ירשו ארץ וזרעום לא הושיע למו. הפן הרביעי כי אם היה הנגף עונש למה לא בא על דוד החוטא המצוה למנותם ובא על ישראל שלא חטאו והנביא גד החוזה לא הוכיחו על זה כמו שאמרתי על הדעת הראשון עד כאן.

**ולע"דן** במה שתמה על הר"מבן במה שאמר שהיה רחוק היות מניין דוד בלי שקלים הדין עם מהרי"א ז"ל שפשט הפסוקי' נראה שלא נמנו אלא בלי שקלים ולא בבזק כיון שסתם הכתוב ולא אמר ויפקדם בשקלים או בדבר פלוני. אמנם במה שהקשה על דעת חז"ל מארבעה פנים כנז"ל אין בהם קושי כלל. אם לפן האח' שהקשה שלא אסרה התורה המניין שלא לצורך שהרי אמרה כי תשא כשתרצה לקבל סכום מניינם וכו' הנה לא נתנה התורה רשות חלוטה ואפי' שלא לצורך כי כשאין בדב' צורך רמות רוחא הוא ודרך גאוה לגבה לב ברב עם ותועבת ה' כל גבה לב אם כן בהכרח כשאמרה התורה כשתרצה לקבל סכום מניינם בעת הצורך במלחמ' קאמ' וכיוצא בזה בענין שאול שאף על פי שהשם יתברך יוצא לפניו אינו מהזרות למנות העם אשר אתו לשים עליו שרי אלפים ושרי מאות שרי חמשים ושרי עשרות ואם יהיו אנשי הצבא מתי מספר מועט יגדל נא כח ה' וגם אם יהיו מרובים יודע איפה כוחו הגדול בשלא יפקד מהם איש או אם

נפקד מהם לא כן בדוד שבמניינו לא היה צורך כלל כי אם גאות לב. כי מה שבתב בפן השני שדוד מנאם לצורך לדעת מה שחסרו במלחמותיו וכו' זה לא שייך אלא בשם יתבר' שלהורות חיבתם מונה אותם כל שעה כשחטאו בעגל מנאם לדעת הנותרים מהמגפה וכן גבי ערבות מואב מנאם מדרך החיבה זה שייך בשי"ת וי"ת אבל דוד מה לו לדעת מה שחסרו במלחמות כל שכן שהיה המניין הזה בסוף ימי דוד שישראל היו מרובים ממה שהיו בזמן שאול כמו שתראה מסכום המניינים אם כן לא שייך לומ' שמנאם לדעת מה שחסרו כיון שלא מנאם סמוך לצאת' מהמלחמה וכן מזה הטעם לא שייך חבתם אלא בש"י כי במלך בשר ודם אין המניין בו אלא גאוה וגודל לבב ולזה אמר יואב ב"דה למה יהיה הדבר הזה לאשמה וכו' באופן שבטלו הג' פנים. והפן הד' למה לא בא העונש על דוד החוטא אין זו קשיא שכבר אמר דוד זה הנה אנכי חטאתי כו' תהי נא ידך וכו' אלא שלו ית' נתכנו עלילות לרחם על דוד כיון שהיה ניסת מהשי"ת בעונש העון שקראו מסית לכך לא נענש בגופו ודי לו שמתו בניו לעת זקנתו כמו שאמרו חז"ל שארבעה בנים מתו לו במגפה. כתב עוד מהריי"א ז"ל דעת שלישי להרמ"בן ז"ל בפרשת במדבר שדוד צוה למנות מבן שלש עשרה שנה ומעלה וזהו שאמר חמש מאות אלף איש ואין איש אלא בן י"ב שנה ועבר על מה שכתוב בתורה מבן עשרי' שנה ומעלה כל יוצא צבא. וגם לדעת הזה ארבעה בטולים הא' שהתורה לא צוותה ולא הזהירה שלא ימנו פחות מבן עשרים אבל חייבה לתת מחצית השקל למבן עשרים שנה ומעלה. השני שדוד לא אמר ליואב שימנה מבן י"ג כי סתם אמר לו לך מנה את העם הראוי שיובן על מבן עשרים וכן מורה אומרו כל איש חיל שולף חרב שהוא על בן עשרים ולא על בן י"ג שנה. וכבר התעצם הרב ז"ל להסיר מעליו הספק הזה ולא עלה בידו שפירש שהיו בריאים וחזקים למלחמ' ולא מנה החלשים והזקנים ודבריו בזה אין ממש בהם. השלישי שפשט הפסוק יורה שהחטא היה במציאות המניין לא באופן המניין או שנותם וכמו שהוכחתי למעלה מהפסוקים. והרביעי למה [לא] נענש דוד עצמו וגד החוזה למה לא הוכיחו ותמהתי מאד על הרמ"בן ז"ל שנעזר בדעת הבטל הזה ממה שאמר בד"ה ולא נשא דוד מספרם למבן עשרים שנה ולמטה כי אמר ה' להרבות את ישראל ככוכבי השמים ויואב בן צוריה החל למנות ולא כלה ויהי בזאת קצף על ישראל כי פשט הכתוב לא יורה שמנה יואב למטה מעשרי' שנה אבל פירושו מבואר שאחרי שזכר שמה מספר הלויים ונשיאיהם הביא אחריו הממונים על השבטים ועל כל זה אמר ולא נשא דוד מספרם למבן עשרים שנה ולמטה כי אמר ה' להרבות את ישראל ככוכבי השמים אמנם מה שאמר אחר זה יואב בן צרויה החל למנות את ישראל ולא כלה אינו חוזר למניין מבן עשרים שנה ולמטה

אבל בא הכתוב להגיד ולהודיע למה לא זכר מניין כל השבטי' כולם כמו שזכר משפט הלויי' ולז"א יואב בן צוריה החל למנות ולא כלה עד כאן. והדין עמו במה שתמה על הרמ"בן ז"ל אך מטעם זולתו שהפסוק אומר בהפך שדוד לא נשא את ראש בני ישראל מבן עשרים שנה ולמטה אלא מבן עשרים שנה ומעלה כי אמר ה' להרבות את ישראל ככוכבי וכו' והנראה שאפי' מבן עשרים שנה ומעל' התחיל יואב למנות ולא מנה כ"ש אילו היה מונה אותם מבן עשרים שנה ולמטה שתכבד עבודת המניין ולזה לא עלה בדעת דוד ולא הוצרך למנות מעשרים ולמטה וז"ש ולא נשא דוד מספרם למבן עשרים שנה ולמטה. ובשאר הקושיות שהקשה עליו מה"ד פנים כנזכר לעיל ג"כ הדין עמו זולת במ"ש והכתוב אומר איש שולף חרב שזה יובן גם על בן י"ג כמו שאמר הר"מבן ז"ל עצמו ששולף חרב יורה על האיש ואפי' שלא יהיה בן עשרים רק שהוא איש כל דהו. עוד כתב מהריי"א ז"ל ראיתי צדיק לפני בדרוש הזה להר"לבג ז"ל שאמר שהיה החטא במה ששם בשר זרועו ובטחונו ברב עם הדרת מלך ולא היה לו להשען כי אם באלהיו אשר אין לו מעצור להושיע ברב או במעט. והוסיף מהריי"א מדיליה שהעונש ראוי להיות כפי ערך החטא וכפי ערך החוטא כי להיות דוד משיח אלהי יעקב אם כן דבר קל בזה בערכו חמור הוא מאד כי כאיש גבורתו ויורה על זה תשובת יואב שאמר ב"דה למה יבקש זאת אדוני למה תהיה לאשמה לישראל וכו' מסכים למ"ש כאן ואדוני המלך למה חפץ בדבר הזה וכו' שהדבר הזה בלתי הכרחי ואולי שיזיק זהו הדע' היותר ראוי אצלי אבל יקשה עליו למה נענשו ישראל בהיות דוד החוטא בחולשת הבטחון בה' ואיך יאמר הכתוב ויוסף אף ה' לחרות בישראל אם היה שדוד חטא בעצמו והתר דבר זה הוא לפי שחטאו ישראל בעון שבע בן בכרי לומר מה שאמרו אין לנו חלק בדוד ולא נחלה בבן ישי לכך נענשו ישראל עד כאן תורף דבריו ז"ל. **ולע"דן** שבכלל דברי חז"ל בדעת השני כמו שהביא מהריי"א ז"ל בשם הרמ"בן שהחטא היה לפי שמנה אותם שלא לצורך לשמח לבו ולזה נטה דעת ה"רדק ז"ל וכו' כנז"ל שבכלל אומר' ז"ל שהמניין נעשה שלא לצורך וההכרח לא יגונה שאין זה אלא רמות רוח וגובה לב לבטוח בריבוי העם ומן ה' יסור לבו. ואשר אני אחזה לע"ד בזה הוא מיוחד על הב' מאמרים של חז"ל ה"א מה שאמר בפ' הרואה אם ה' הסיתך בי אמר הקב"ה מסית קרית לי חייך שאני מסיתך בדבר שאפי' תינוקות של בית רבן יודעין אותו כי תשא את ראש וכו' ונתנו איש כופר נפשו ויסת ה' דוד כיון דמנינהו ולא שקל מניהו כופר מיד ויתן ה' דבר בישראל אשר פשט המאמר הזה מורה היות העונש על שלא נתנו כופר. ובמאמר חז"ל הנזכר בתנחומא פרשת כי תשא רבי אלעזר בשם רבי יוסא בן זמרא אמר כל זמן שנמנו ישראל

לצורך לא חסרו ושלא לצורך חסרו ואימתי נמנו לצורך בימי משה ושלא לצור' בימי דוד ונתנו איש כופר נפשו בימי משה ולא יהיה בהם נגף בימי דוד עד כאן אשר המאמרים האלה סותרים זה את זה בטענותיה' שהן הם השתי טענות האחד לרש"י והרמ"בן ז"ל והשנית להרמ"בן ז"ל כנז"ל בדברי מהריי"א ז"ל עיין שם וצריך ליישב שני המאמרים האלה שלא יהיו סותרין זה את זה ועוד קשה במאמר זה על תנחומא שאמרו ולא יהיה בהם נגף בימי דוד והלא נגף היה בהם ודוחק להגיה ולומר בו ולא יהיה בהם נגף בימי דוד תכף. ונראה כי דוד טעה בשתים האחד במה שמנה אותם לגלגלתם בלי שקלים או בזק או טלאים שאף על פי שאין ענין השקלים נוהג לדורות כי אם להוראת שעה לאדם במשכן מ"מ נוהג לדורות איסור המניין מפני הסכנה שהעין הרע שולט בסגולה בעם קדוש עם ישראל מה שלא יהיה בשאר האומות שנמנות ואין מקבלות נזק המניין. ואפי' יתנו השקלים או בזק או טלאים וזולתו אם יהיה המניין שלא לצורך המלחמה באשר הוא שם יענשו שזה יורה רמות רוח ושימת בשר זרוע' לא כן בהעשו' הדבר בשע' המלחמה אשר לב מלך ועיניו תלויים למרום ואינו מונה אותם אלא לסדר אנשי מלחמה בשרי אלפים ושרי מאות שרי המשים ושרי עשרות נמצא לפי זה שאילו ימנום שלא לצורך אפי' יתנו שקלים יהיה בהם נגף. ואפי' אם יתנו לצורך אם לא יתנו שקלים או בזק או טלאים יהי בהם נגף דתרתי בעינן לצורך ושיהיו נמנים על ידי דבר אחר ולא לגלגלותם ומה שהזכיר המאמר בפ' הרואה כיון דמננהו ולא שקל מנייהו כופר מיד ויתן ה' דבר בישראל היינו לפי שהיה היעוד בעונש דוד שיטעה אפי' בדבר תינוקות של בית רבן והיינו שימנה לגלגלותם לז"א ענין המניין במה שלא נתן כופר שאז כיון דמנינהו ולא שקל כופר מנייהו מיד ידוע שעתידה המגפה בהם ז"ש מיד ויתן ה' שאין הכוונה שמיד נגפו אלא אמר מיד על שנתן לבו לז"א מיד שעתיד לבא מגפה בהם כי זה פשוט ואין הכי נמי שגם היותו שלא לצורך גרם מגפה וכמו שארחיב בזה בס"ד בפי' פ' ויק לב דוד וכו' ושם במאמר תנחומא אמר שהשני ענינים גרמו האחד אמרו רבי יוסי בן זמרא בל זמן שנמנו יש' לצורך לא חסרו ושלא לצורך חסרו כדפסיק ותני כל זמן שנמנו וכו' היינו אפי' בתתם שקלים שצריך גם כן היותם לצורך והיינו דמסיק בתנחומא ואו' ונתנו איש כופר נפשו להי' בימי משה ולא יהי' בהם נגף בימי דוד לומר שגם זה גרם המגפ' בימי דוד מה שלא נתנו איש כופר נפשו שאלו נמנו ע"י שקלים וכיוצא לא היה בהם נגף בימי דוד שבימי דוד היה צריך גם כן שימנום ע"י שקלים כדי שלא יהיה בהם נגף ואפי' היה בהם צורך אך כאשר לא נתנו שקלים ולא היה צורך במניין היה הנגף. ולהיות דוד ניסת ושנטעה מהשי"ת בחטאו אשר קרא לשם יתברך מסית לקיים בו מה שקראו מסית

ויסת את דוד למנות את ישר' לגלגלותם ללא צורך ולזה לא חרה אף ה' בו מיד כסגול' המניין הגורם בהשגחת השי"ת להחל הנגף אבל נתן לו הבחירה מהרעב ומלחמה ודבר כיון שהיה מוסת במעשיו. ויואב גם כן הוסת וטעה במנות אותם בלי שקלי' או בזק או טלאים אך בחינת ללא צורך נתן אל לבו כמ"ש ואדוני המלך למה חפץ בדבר הזה אלא שלא קבל דבריו כמו שיבוא. זהו הנ"לעד בויכוח הזה ועמוד עליו מתחילתו ועד סופו מויכוח מהרי"א ז"ל והתווכחו עמו כי צריך מיתון בו. מעתה נבוא אל ביאור הפסוקים אחד לא' למצוא ביאורו:

**ויוסף** אף ה' לחרות בישראל הכוונה כי להיות חמשה שטנים ומשחיתים לפניו יתברך משחית אף וחימה קצף השמד. ומצינו שבד"ה כתיב ויעמוד שטן על ישראל ויסת את דוד למנות את יש' ילמד סתום מהמפורש שלא כתב כאן ויסת ה' את דוד אלא ויסת את דוד וחוזר אל האף הנזכר בתחילת הפסוק ויוסף אף ה' לחרות בישראל ומה עשה האף הזה הוא שטן ויסת האף הנזכ' את דוד מהם כו' ולהיות שהיה בישראל איזה חטא נסתר כדברי ה"רדק ז"ל הנז"ל או מפורסם כדברי מהרי"א ז"ל במה שחטאו בדוד שאמרו אין לנו חלק בדוד ולא נחלה בבן ישי בענין שבע בן בכרי או זולתו מהחטאים שהיה בישראל הוא גרם להסית דוד החייב במה שקרא לשי"ת מסית אם ה' הסיתך בי לגלגל חובה זו על ידו זהו שאמר ויסת את דוד בהם מהו בהם כלומר ויסת את דוד בהם היתה הכנה מהחטא שגרם להסית את דוד לאמר לך מנה את ישראל ואת יהודה. וקרוב לזה כתב מהרי"א ז"ל אלא בכונה מתחלפת דוק ותשכח ודעת הר"דק נזכר לעיל:

**ב**

**ויאמר** המלך אל יואב וכו'. **ולע"דן** לדקדק סימן זה של שר החיל למה כי ידוע הוא ודי שיאמר ויאמר המלך אל יואב שוט נא כו' וגם או' המלך כו' ולשון שוט נא בכל שבטי ישראל. ונראה במה שאחז"ל בפסיקתא ויחזק דבר המלך אל יואב א"ל דוד או אתה מלך ואני שר צבא או אתה שר צבא ואני מלך כיון שראה כן יצא שלא בטובתו הלך לשבט גד אמר יודע אני שהם קשים שמא יזרקו אלי אבנים ונמצא הדבר בטל אף על פי כן לא סייעה השנייה אחר כך הלך לו לשבט דן אמר יודע אני שהם עובדי אלילים שמא תפגע השעה כעובדי אלילים כיון שלא עמד אחד בפניו הלך לו אצל כל ישראל ולפי שלא חפץ נשתהה דכתיב ויבואו מקצה תשעה חדשים ועשרים יום מדן ועד באר שבע תשעה חדשים ועשרים יום אלא מלמד שנשתהה עד כאן. ובזה אבין אומרו ויאמר המלך אל יואב והמאמר היה אתה שר הצבא ואני מלך דבר מי יקום האם אתה מלך ואני שר צבא יקום נא דברך נמצא שכתוב ויחזק דבר המלך הוא ביאור למה שאמ' כאן ויאמר המלך

אל יואב שר החיל שהיו דברים קשים כגידין. וזהו שאמר אשר אתו כלומ' אתה אתי ועמי טפל ולא כן אנכי עמך להחליף דבורי ולז"א בלשון שוט נא לשלל מה שעשה יואב התנצלות לכך אמר שוט נא מורה על המהירות שהלשון הזה נאמר בשטן משוט בארץ מורה על מהירות וזהו שוט נא אין נא אלא לשון מהירות בעת הזאת. ולהיות שהיה יואב בוחר בשבטים היותר קשים רמז לו בכל שבטי ישראל מדן ועד באר שבע אלא שיואב עשה עצמו כאילו לא הבין והלך לו במיתון מתון ופתח בשבטים היותר קשים אולי ימחו בידו כנזכר במאמר. וכדי שלא יעלים מהמניין לכך אמר ופקדו את העם והזהרו שתודיעוני על נכון וז"ש וידעתי את מספר העם וכמו שנזכי' בסמוך גבי ויתן יואב את מספר מפקד העם שהעלים שעשה שני דפתראות.

**ג**

**ויאמר** יואב וכו' רש"י ז"ל כהם וכהם כהם כפלים וכהם שני כפלים הרי ארבעה וכן חוזר וכופל את הכפילה עד מאה פעמים נמצאת ברכתו של יואב יתירה על של משה שאמר ככם אלף פעמים ועוד שברכתו של משה לזמן מרובה ושל יואב מיד שנאמ' ועיני אדוני רואות עד כאן והוא לחז"ל. והרד"ק ז"ל ויוסף ה' ו"או זו לתחל' הדברים ולא לתוספת דבר וכמוהו רבים במקרא. אל העם כתרגומו על עמא עד כאן. ומהרי"א ז"ל ואדוני המלך למה חפץ בדבר הזה כי אינו הכרחי ואפש' שימשך נזק שאין הברכה מצויה לא בדבר המנוי אלא בדבר הסמוי מן העין ואם היה בזה דבר איסור כדעת המפרשים היה יואב מוכיחו ומונע הדב' מצד הדין אבל זה יורה שהוא מותר ולכך הוצרך להוכיח אותו מצד השכל האנושי עד כאן. **ולע"דן** שכמו שמשה ע"ה כשאמר אלהי אבותיכם יוסף עליכם ככם אלף פעמי' אמרו חז"ל שאמרו לו קצבה אתה נותן לברכותינו אמר להם זו משלי מלבד מה שיברך אתכם כאשר דבר לכם עד כאן. נ"לעד שיואב נתחכם בדבריו במה שאמר ויוסף ה' אליך וכו' בו"או נוספת כלומר לאו לגרוע מברכת האבות באתי אלא להוסיף על הכל ועל מה שאמר משה יוסף עליכם ככם אלף פעמים על אותם הברכות אני מוסיף עוד ואו' שיהיו מאה פעמים אלף ז"ש ויוסף ב"ואו מוסיף על הברכות הראשונות ויוסף ה' אליך אל העם כהם באיכות וכהם בכמות על המאה פעמי' שברכם משה נא יהיו וכהם מאה פעמים. עוד אפשר שבאומרו ויוסף ה' אלהיך רוצה לו' מאשר נתברכו ע"י משה יוסף עליכם ככם אלף פעמים שבירך כן אל העם ככתוב בתורה ז"ש ויוסף ה' אלהיך אל העם כהם כמו שייעד עתה אני אומר ומוסיף שכהם מאה פעמים על האלף פעמים שנתברכו ומדוקדק בזה תיבת אל העם שלא אמר על העם לרמוז על מה שנתייעד כבר אל העם מאז ומקדם עתה יוסיף כהם מאה פעמים. ועיני אדוני המלך רואו' שעיניך

בריכות בחשבון הרבים ולא יזיקו כי טוב עין הוא שאינו מסתכל בדב' האיסו' הוא יברך בכל אשר יפנה שם. והחוטא במראית העין בכל אשר יפנה ירשיע וזה נאמר אל תלחם את לחם רע עין כי הוא כסם ממית. לא כן האיש השלם כ"מש הראשונים בפסוק עיניך בריכות בחשבון כי יטילו ברכות אפי' בדבר המנוי זהו שאמר בתשבון וכן יטילו ברכה בדבר המפורסם על שער בת רבים הבלתי סמוי מן העין. ואמר ואדוני למה חפץ בדבר הזה בא עליו מהצד השני שאמרו בתנחומא שכשנמנין שלא לצורך ימשך הנזק אבל לא נתן אל לבו ממניין הגולגלת עצמה כי בזה ניסת דוד וגם הוא יואב הוסת ג"כ כי הוא ית' לוכד חכמים ומשיבם יחדיו אחור ודעתם סכל בזה. ואמר ואדוני המלך לרמוז אל טענה שאמר בדברי הימים וז"ש ואדוני המלך רוצה לומר אילו היו שני מלכים בישראל היה צודק המנין לדעת מי ומי אשר עמך אבל מאחר שאדוני הוא המלך בכלל העם שכולם עבדים לו והוא המלך בהם אם כן למה חפץ בדבר הזה עד כאן לשונו.

**ד**

**ויחזק** דבר המלך וכו' ראוי לדקדק אומרו גבי יואב אל וגבי שרי החיל על ועוד קשה אומרו לפני שהיה לו לומר מלפני ונראה במה שכבר זכרתי בפסוק ויאמר המלך חוזק הטענה ושדבר קשות אל יואב במה שאחז"ל בפסוק הזה ולמדו כן מלשון ויחזק ויובן בדבריהם אומרו דבר המלך דבר המלך בענין היותו הוא מלך שאמר ודבר ליואב אם אני מלך איך תשיב דברי אחור ואתה שר צבא רוצה לבטל דברי וקיים דבריך אם כן אתה המלך ואני שר הצבא והמלך שכל דבריו היו אל יואב אבל נפלו גם כן על שרי החיל ולז"א אל יואב שאליו היו בעצם והגיעו על שרי החיל ולז"א לשון על ויצא יואב וכו' כלומר שיצא כמעט בנזיפה ובגערה במבין וז"ש ויצא יואב ואמר לפני המלך שהיה לו לומר מלפני לומר שהיה מוראו וחתיתו עליו דומה על יואב כאילו תמיד עומד לפני המלך מהכעס שנתכעס עליו ודבר אליו קשות כמ"ש ויחזק דבר המלך. ועכ"ז יצא את העם הקשה תחילה כגד וכדן כנזכר לעיל בשם חז"ל בפסוק ויאמ' המלך כו' ומנו גד ודן תחילה ואחר כך את ישראל. ומהרי"א ז"ל למד מכאן דרך ארץ שהעבדים הנאמנים בראותם באדוניהם דבר בלתי הגון ראוי שיאמרו אליהם חטאם ופשע בלשון רכה ואם יפצרו אדוניה' בדבר ע"כפ יעשו מצותם כי הנה יואב יעץ לדוד כראוי ובאחרונה עשה מצותו:

**ה**

**ויעברו** את הירדן וכו' רש"י ז"ל הגד ואל יעזר התחיל בבני גד לפי שהם גבורים וקשים אמר הלואי ילחמו בי ויעכבו על ידי ע"כ והוא מחז"ל כנז"ל מפרש הגד על שבט גד ומה שפרט גד ולא הזכיר כאן בני ראובן רמז שלהיות בני גד יותר קשים בחר להתחיל

מהם אולי יעכבו. וה"רדק ז"ל ויעברו את הירדן מעבר הירדן התחילו למנות וכשעברו הירדן חנו בערוער ימין העיר מחוץ לעיר ושם הסכימו באיזה מקום יעברו למנות ואותו המקום שחנו בו היה בתוך הנחל: הגד ואל היעזר כתרגומו דבגו נחלא דבשבטא דגד ואל יעזר וי"מ הגד מענין מלא על כל גדותיו ע"כ:

**ו**

**ויבואו** הגלעדה וכו' רש"י ז"ל ואל ארץ תחתים חדשי מקו' ישוב חדש שאוכלוסיה' מועטי' אולי בתוך כך יתחרט דוד וישלח אליו שליח שיחזור בו דנה בבני דן. יען שם מקום. וכן הרד"ק ז"ל דנה יען לדן יען כן היה שם המקום דנה מלעיל וה"נון רפה. וסביב אל צידון כתרגומו דמתמן אסתחר לצידון עד כאן.

**ז**

**ויבואו** מבצר צר וכו' הר"דק ז"ל מבצר צר מבצר שהיה בצור גבוה ועל כן נקרא מבצר צור וכן הוא נקרא בספר יהושע בנחלת בני אשר ועל עיר מבצר צור וכל ערי החוי והכנעני שהיו יושבים בהם חוי וכנעני עם ישראל שלא הורישום בני ישראל והיו למס עד כאן. **ולע"דן** אפשר שאמר מבצר צור על עיר צור הסמוכה לצידון שזכר בפסוק הקודם ואין זר שצור המעטירה נקראת צור על שם שהיתה יושבת בצור גבוה.

**ח**

**וישוטו** בכל הארץ וכו' דוד אמר לו שוט נא במהירו' כנרמז בתיבת נא ויואב קיים בשוטתו בארץ ובהתהלך בה אפי' אל מקומות שלא עלו על לב בארץ תחתים חדשי מקום חדש כנז"ל והכל להאריך זמן אולי יתנחם דוד וזהו ויבואו מקצה תשעה חדשים כו' ואמר מקצה ולא אמר מקץ לרמוז שמקצת התשעה חדשים היה מספיק אלא שהיה מתנהל לאסו כאמור והוא כמו ומקצה אחיו לקח חמשה כו' ואין מקרא יוצא מידי פשוטו שהוא לשון מקץ והדרשה תדרש ביתור הה"א ואומרו מקצה.

**ט**

**ויתן** יואב את מספר וכו' ב"מר את מספר מפקד העם אם מספר למה מפקד ואם מפקד למה מספר אלא עשה שתי אנפיראות גדולה וקטנה הקטנה הראה לדוד והגדולה לא הראה לו לפיכך כתב את מספר העם עד כאן. אשר יש לדקדק בו אומרו לפיכך כתב את מספר מפקד העם שהוא מיותר דהא בהא סלקינן ובהא נחתינן כמו שהקשה ואמר אם מספר למה מפקד וכו'. ונראה שבתחילה הקשה כפל מספר מפקד והאריך בלשון שאמר אם מספר וכו' לו' שאם הלשון החביב הוא אמר למה אמר מפקד ואם מפקד חביב למה אמר מספר יאמ' החביב לזה אמר שעשה שני אנפוראות גדולה וקטנה והגדולה נקראת מספר והקטנה נקראת מפקד על שם שנפקדו ממנו רבים וחסרו ומפקד לשון חסרון כמו

ולא נפקד ממנו איש לזה אמר הפסוק את מספר עשאו מפקד וחסרו שהקטן הראהו ובזה דקדק בפסוק אומרו מספר מפקד מלבד הכפל דקדק הסדר שאמר מספר תחילה ואחר כך מפקד ועוד דקדק בלשון הפסוק דהיה לו לומר את מספר ומפקד העם אבל כיון שהעלים מדוד המספר הגדול והראה לו הקטן לפיכך כתב את מספר מפקד שמדוקדק הסדר ומדוקדק שלא אמר מספר ומפקד. ובמדרש שמואל ויתן יואב את מספר מפקד העם ותהי כל ישראל אלא כיון שנמנו תשש כחן כנקבה. הכא את אמר ותהי כל ישראל שמנה מאות אלף איש ולהלן את אמר ויהיו כל ישראל אלף אלפים ומאה אלף איש אמור מעתה שני פתקין עשה יואב אחד מרובה ואחד מועט אמר אם מקבל את המועט מוטב ואם לאו אני נותן לו את המרובה עכ"ל. הרי שני המאמרים האלה יחדיו תואמים שכיון שראה יואב שהמנין שלא לצורך ושלא על צד ההכרח הבין שנתגאה ויתגאה בחשבון ולכך הקטן הראה לו ולא הגדול כדי שלא ימשך נזק כ"כ כשיעור הגודל לבב מוסכמי' עם התנחומא שזכרנו למעלה בפסוק ויוסף ה' וכו'. ועם שיטת הר"מבן ז"ל השנית והיא היא להר"לבג ז"ל ומהריי"א ז"ל כנז"ל ויובן בשני המאמרים האלה למה נתן יואב הוא בעצמו המספר ולא על ידי שר החיל מחייליו שזולתו לא מלאו לבו להפר דבר המלך להראו' לו המספר הקטן כנזכ' במאמרים האלה. ורש"י הביא ככל המאמרים הנזכרים והוסיף שמנה אלף ובדברי הימים הוא אומר אלף אלפים ומאה אלף באגדת אמוראים מצינו אמר רבי יהושע בן לוי הכתובים מוסיפים כאן מה שחסרו כאן אלו שני שבטים שלא נמנו שכך כתיב בדברי הימים ולוי ובנימין לא פקד בתוכם כי נתעב דבר המלך אל יואב אמר יואב כאילו אני יכול להשמט ולומר שבטל לוי אינו נמנה במניין כשאר השבטים כי אם מבן חדש ומעלה. ובנימין דיו שנתחסר וכלה בגבעה ובשלשים ושתים דרבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי שנינו כתוב אחד אומר ויהי כל ישראל אלף אלפים ומאה אלף ויהודה ארבע מאות ושבעים אלף וכתוב אחד אומ' ותהי ישראל שמנה מאות אלף ואיש יהודה חמש מאות אלף נמצא ביניהם שלש מאות אלף אלו מה טיבן בא הבתוב השלישי והכריע ביניהם ובני ישראל למספרם ראשי האבות ושרי האלפים והמאות והשוטרים המשרתים את המלך לכל דבר המחלוקת הבאה והיוצאת חדש בחדשו לכל חדשי השנה המחלוקת האחת כ"ד אלף מלמד שאלו השלש מאות אלף היו הכתובים בנימוסו ולא היו צריכים להמנות כיצד עשרים וארבעה אלף לשנים עשר הרי מאתים ושמנים אלף ושמנה אלפים נשתיירו י"ב אלף הן הם נשיאי ישראל עד כאן ו"הרדק ז"ל את מספר מפקד העם כתרגומו ית חושבן מניין עמא והוא כפל דבר לחזק ובא סמוך על סמוך כמו מבחר וטוב נהרי נחלי דבש וחמאה. ותהי ישראל ותהי עדת ישראל וכן ותהי מואב לדוד

לעבדים. והר"דק הביא כדברי רש"י אגדת האמורים והקשה שהפסוק ולוי ובנימין לא פקד בתוכם היה ראוי להכתב כאן במקום החסרון. גם חרד"ק ז"ל הביא המדרש של לב נתיבות דר' אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי כמו שהביא רש"י ז"ל והוסיף וגם זה לא נתן טעם לחסרון מספר יהודה שנמצאו בדברי הימים חסרים שלשים אלף ואפשר שאותם שלשים אלף מתו במגפה כי שבעים אלף היו המתים במגפה ושלשים אלף היו מהם מיהודה ומתו כל כך מיהודה לפי שהוא שבטו של דוד והוא היה הסיבה או היו באותו השבט רוב החוטאים גם הביא מדרש כמ"ר הנז"ל עד כאן ומהר"א ז"ל הביא ככל הנז' והוסיף לקיים דברי רבי יהושע שאין כוונת הכתוב שם לומר שלא נכנס לוי ובנימין בחשבון שהרי כלול הוא עמו אבל כוונת הפסוק לתת טעם על התוספת יתירה שבא בדברי הימים נוסף על המספר האמור כאן ואמר שאין בדברי הימים תוספת זולת בנימין ולוי שלא פקד כאן בספר שמואל יואב להיות הדבר נתעב ונאלח אבל שם בדברי הימים ראה עזרא למנות הכל. ואולי המספר הקטן הוא הכתיב כאן והמספר הגדול הוא הכתוב בדברי הימים שלש מאות אלף יתרים. ומה שהזכיר ביהודה בשמואל ארבע מאות אלף ושבעים אלף כמו שהזכיר בדברי הימים שלשים אלף חסרים הוא שהכתוב אינו חושש לחסרון המועט האם תחשוב שבאו ישראל למנין שלם מהמאות אלף בלי מספר קטן מאחדים עשרות מאת ואלפים והוא אפשר רחוק אבל לא חשש הכתוב אלא למספר הגדול. או אפשר שיואב לא כלל ירושלים במנין להיות שם דוד ולא היה ראוי למנותו לדוד אמנם שמואל עשה המנין שלם עם אנשי ירושלים ולז"א חמש מאות אלף איש:

ו

**ויך** לב דוד אותו הר"דק ז"ל כתרגומו וחש דוד בלביה כלומר חשש על העון שעשה שיקרהו עונש בזה לו ולישראל והכה לבו אותו בעבור זה כלומר הומה ולבו חרד ונתחרט ובקש רחמים מהאל שיעביר עונו אחרי כן ספר אשר ספר וכמוהו רבים עד כאן ומהרי"א ז"ל כתב זכר הכתוב שאחרי אשר מנה את העם הכה לבו אותו והיה זה שראה חטאו במה שהתנאה עם עמו ונחלתו ומה' יסור לבו שהוא העזר האמיתי ולזה התפלל אל האלהים ואמר חטאתי מאד וכו'.

**ולע"דן** לדקדק שתיבת כן מיותרת וחסרו תיבת אשר לדעת המפרשים אם כן הי"לל ויך לב דוד אותו אחרי אשר ספר את העם. ועוד קשה כפל מאד כו' ועתה ה' העבר נא את עון עבדך וקרי ליה חטא וקרי ליה עון. **ונראה** לפרש הפסוק הזה על פי שיטת חכמינו ז"ל שלפי שקראו לשם יתברך מסית בפסוק אם ה' הסיתך בי לכך נענש לטעות במניין נמצא עבירת קריאת מסית גדולה לז"א ויך לב דוד אותו לפי שהלב נושא את האד'

לעשות נדיבות ואיזה פועל שלם כמ״ש אשר נשאו לבו ונדב' רוחו אותו וכן בהפך לבו נוקפו ז״ש ויך לב דוד אותו על מה שדב' וקרא לש״י מסית דלבו חזי מה שנכשל ולא שב בתשוב' שלימ' ולזה נענש שאחרי כן מהכאת לבו אותו ספר את העם ועתה ספר הפסוק מה שהיה איך היה שהכה לבו אותו על העבר ואחרי כן ספר את העם ויאמר דוד אל ה' חטאתי מאד אשר עשיתי למנות את העם ונמשך לי מהעון אשר נסבלתי מאד שקראתיך מסית שהוא גרם לי זהו שאמר ועתה העבר נא את עון עבדך כי נסכלתי מאד והיינו יכולים לפרש בהפך חטאתי מאד על שקראו מסית ועתה העבר נא את עון עבדך במה שעשיתי עתה למנות אותם כי נסכלתי מאד להכשל בדבר שאין התינוקות נכשלים בו דזיל קרי בי רב הוא זהו שאמר כי נסכלתי מאד אמנם ק״ק לפי' זה לשון חטאתי מאד אשר עשית כי לא היה מעשה כי אם דבור שאמר אם ה' הסיתך בי קראו מסית. ואפשר לישבו אשר עשיתי שעשיתיך מסית. והנכון במה שאמר ויאמר דוד אל ה' חטאתי מאד אשר עשיתי למנות העם בלי שקלים או בזק או בטלאים וכמו שנזכר במאמר של מסכת ברכות ואותו החטא גרם לי גובה לב ברב עם והוא עון חמור להיות המניין בלי צורך כשיטת תנחומא שאילו ואלו דברי אלהים חיים כמו שכתבתי בפסוק ויוסף אף ה' לחרות בישראל וז״ש ועתה ה' העבר נא את עון עבדך כי עון גדול הוא למנות שלא לצורך שגורם הוא גאות לב ורמות רוחא ז״ש כי נסכלתי מאד:

**יא**

**ויקם** דוד בבקר ודבר ה' וכו' הרד״ק ז״ל ויקם דוד בבקר לא שכב לבו בלילה וקם בבקר והנה בא אליו גד בדבר ה' שנגלה אליו בלילה חוזה דוד כי נבואותיו היו לדוד ועל ידו היה מדבר הק"בה עם דוד ואף על פי שלא נכתבו מנבואותיו אלא זאת עד כאן. **ולע"דן** שהכתוב מודיע איך בה שעתא שבא דוד לטהר ויך לבו על שספר העם והתודה סייעוהו מן השמים לסדר הכפרה על העון וזהו שאמר ויקם דוד בבקר וכבר היה דבר ה' אל גד הנביא מכוונת בענין ההוא וזהו שאמר ודבר ה' היה בלשון עבר ולא כתב ויהי דבר ה' אל גד ואמ' חוזה דוד לפי שהנבואה של פורענות תקרא חזיון ע״ד חזות קשה הוגד לי משא גיא חזיון וז״ש חוזה דוד לאמר שראוי לאמר לו חוזה כיון שבא בזאת הנבואה של פורענות:

**יב**

**הלוך** ודברת אל דוד וכו' ובילקוט ולמה שלש אמרו לו שלשה דברים אמרת על שאול ה' יגפנו או יומו יבא או ירד במלחמה ונספה לכך שלש כנגד שלש עד כאן. והכוונה שאף על פי שהכוון אינו אלא בשנים דהיינו דבר וחרב לא ברעב שהוא לא שאל על שאול שימות ברעב לכך אמר שלש כנגד שלש כלומר אין הכוון בכל העינים כי אם הכוון

במנין לכך הוא אומר שלש כנגד שלש ודקדק בעל המאמר הפסוק אומר שלש אני נוטל עליך שאינם שלש אלא אחת משלש זהו שאמר ולמה שלש רוצה לומר למה אמר שלש דהיה לו לומר אחת משלש מלבד שנכלל באומרו ולמה שלש מצד הענין שלמה היו שלש ולא שתים ומשני לכך שלש כנגד שלש שבזה מובן אומרו גם כן שלש אני נוטל עליך שהיעוד של שלש לשיבחר אחת מהן הוא כדי ליפרע ממנו על מה שאמר כן לשאול ומידה כנגד מידה ואפשר שכולל בכלל ולמה שלש שבאו שלש שלש דהיינו שלש שנים שלשה חדשים שלשה ימים הכל שלש ז"ש ולמה שלש. ורש"י ז"ל זהו שאמר שלש אני נוטל עליך אחת משלש וכן בשתים תתחתן כי היום בא' משתים שלש אני נוטל עליך כנגד שלש של שאול כי אם ה' יגפנו או יומו יבוא ומת או במלחמה ירד ונספה עד כאן והר"דק ז"ל ודברת אל דוד כשהוא חוטא הוא אומר אל דוד וכשרצה לבנו' הבית אמר לך ואמרת אל עבדי דוד. שלש אני נוטל עליך כתרגומו חדא מן תלת וכן אמר בחר לך אחת מהם ואמר שלש לשון נקבה כלומר שלש גזרות לפיכך אחת גם כן לשון נקבה עד כאן. ומהרי"א ז"ל שלש כנגד שלש מרדים שמרדו בדוד אחרי מות שאול בחרו באיש בושת ואחר כך באבשלום ואחר כך בשבע בן בכרי וכנגד שלש מרדים אלו נענשו ישראל על ידי דוד והסתתו היה סיבה מסבבת העונש לישראל שלש כנגד שלש עד כאן. וזה דוחק שאם כן היו ראויים להתחייב בשלשתם יחדיו כנגד השלשה מרדים.

**ולע"דן** אומרו בחר לך מאי לך כי לכלל הם באות ומהו אחת מהם. **ונראה** שרמזו הוא יתברך שיבחר במגפה שהיא דבר השוה לכל ויסיר ממנו עקשות פה ולזות שפתים וכמו שיבא זהו שאמר בחר לך לך דייקא ואמר אחת מהם כמו שאמ' במדרש שמואל ד"א אם בורר אני חרב אין חרב בלא רעב אם אני בורר רעב אין רעב בלא חרב ע"כ. בזה מובן שרמזו השם יתברך שיבחר בדבר שהיא אחת שאין מצטרף עמה זולתה לא כן ברעב יצטרף חרב שאין רעב בא אלא מצד מלחמה על הרוב או שילכו מפני זלעפות רעב אל ארץ האויב ע"ד בנפשינו נביא לחמנו מפני חרב המדבר ואין חרב בלא רעב בהיות העיר במצור ובמצוק יהיה רעב וחוסר כל על כן בחר לך אחת מהם רוצה לומר שתהיה אחת ולא שתים כאמור:

**יג**

**ויבא** גד אל דוד וכו' בילקוט ד"א שלש שנים וכתוב אחד אומר שבע שנים אם שבע למה שלש אלא א"ל מה אתה מבקש שלש למלחמה או שבע לבצרות עד כאן והכונה שמהמלחמה לעולם נמשכת מלחמה כנזכר לעיל בפסוק הקודם בשם מדרש שמואל וזהו שאמר בד"ה שלש שנים רעב רוצה לומר נמשך ממלחמת האויבים אבל לא שיפול

ביד האויבים כי השנית היא שלשה חדשים נוסך מלפני אויביך אמר בדברי הימים נספה שהוא רע גדול לא כן בשלש שנים שאעפ"י שהסיבה עיקרית במלחמה עכ"ז העיקר בעונש יהיה הרעב וז"ש שלש למלחמה ר"ל שלש שנים רעב למלחמה ר"ל נמשך מהמלחמה כאמור או שבע שנים לבצרות שלא יהיה נמשך ממלחמה כי אם מבצורת ולזה יהיה שבע שנים. עוד לחז"ל בילקוט אפלה נא ביד ה' הרי שלש שנים ואחר כך נעשו שלשה חדשים וא"חכ שלשה ימים ושלשה ימים עושים ל"ו שעות באו סניגורים טובים וכו' מתוך דברי המאמר הזה אבין ענין נפלא בפסוק והוא שכשהיה הזמן בתחילה שבע שנים היתה גזרה שוה כמו כן חרב שבע שנים וכן לדבר שבע שנים מתנהל לאטו מעט אלא שהק"בה ברחמיו אחר כך נעשה מהשבע שנים שלש שנים והשלש שנים עצמם נעשו שלשה חדשים לרעב ולנוסך לפני אויבך והוא רודפך ואחר כך ריחם השם יתברך ונעשה מהשלשה חדשים שלשה ימים בין לדבר ולרעב ולחרב כי בהיות הקצב' של הזמן שוה בשלשתן יאות או' נפלה נא ביד ה' כי רבים רחמיו. וזהו שאמר המאמר הרי שלש שנים ואחר כך נעשו שלשה חדשים ואחר כך נעשו (שלמים) [שלשה ימים] שהיו מתמוטטי' והולכים והשלשה ימים נעשו ימים בלא לילות ז"ש ושלש' ימים עושים ל"ו שעות ר"ל גם זו מחסדי השם יתברך שהשלשה ימים נעשו ל"ו שעות כדי שיעמדו הסניגורים ויבטלום ויגיעום עד שעה אחת כדמסיק המאמר וכמו שנזכיר בס"ד והכריע לדברי המאמ' בדעת הזאת שהשבע שנים נעשו שלשה חדשים מלשון הפסוק אומר התבא לך שבע שנים רעב בארצך ואם ג' חדשי' נוסך לפני אויבך והוא רודפך ואם היות שלשת ימים דבר בארצך דהיה לו לומר התבא לך שבע שנים רעב בארצך או שלשה חדשים וכו' או שלשת ימים מדקאמר ואם שלשה חדשים למדו שחוזר לראש אל השבע שנים האמורים כאן או השלש שנים האמורים בדברי הימים שנעשו אחר כך שלשה חדשים לרעב ולנוסך לפני אויבך ולדבר גם כן וכשאמר שלשת ימים בדבר תוזר גם לרעב ולנוסך לפני אויבך וזהו שאמר ואם היות שלשת ימים רוצה לומר ואם היות העניינים הנז' של רעב ונוסך לפני אויביך שלשת ימים וכן דבר באופן שמדה אחת היתה לשלש הגזרות האלה בין בתחילתם כשהיו שבע שני' ובין בהיותם שלשה חדשים ובין בסופן כשהיו שלשת ימים אלא שפתח ברעב ואחר כך וריחם ה' ונעשו השנים הנז' עצמן שלשה חדשים ואח"כ נעשו ימים ואחר כך הימים נעשו ל"ו שעות מספר ימים בלא לילות. והר"דק ז"ל שבע שנים ובדברי הימי' שלש שנים וכו' לא אמר לו אלא שלש אלא שאמר שבע לפי שזה הענין היה אחר שלש שני רעב שהיו בימי דוד שנה אחר שנה והנה אם יהיו עתה שלש שני' אחרים הנה יהיו שש שנים והשביעית אעפ"י שירד בה

מטר לא תמלט בלא רעב שנה שתבא אחר שש שנים רעב ועוד בי עד עת קציר לא יהיה לחם בשביעית. והוא רודפך שיכירו הבל שמהשם יתברך הוא והוא רודפך עד כאן והענין דחוק שיחזור וימנה השנים שעברו ובכל זאת אינם אלא שש שנים והשביעית מנין ואעפ"י שה"רדק נדחק להביא השביעית יהיה מחצית השנה לא שנה תמימה עד שיאמר שבע שנים רעב שמשמע שבע תמימות תהיינה.

**ולע"דן** לדקדק אומרו ויגד לו ויאמר לו שהוא כפול ועוד כפל דע וראה. ונראה כמו שאמרו חכמינו ז"ל במדרש שמואל נתחשב דוד בפני עצמו אמר אם בורר אני חרב עכשיו יהיו כל ישראל אומרי' מה איכפת ליה לבן ישי הוא בטוח על גבוריו אם בורר אני רעב עכשיו יהיו כל ישראל אומרי' מה איכפת ליה לבן ישי הוא בטוח על אוצרותיו נבור דבר שהכל שוין בו דבר אחר אם בורר אני חרב אין חרב בלא רעב אם בורר אני רעב אין רעב בלא חרב. דבר אחר אם בורר אני חרב עכשיו יהיו כל ישראל תפושי חרב בדרכים אם בורר אני רעב עכשיו יהיו כל ישראל תפושי רעב בדרכים נבור דבר שהכל שוין בו. ויש אומרים גד רמזו. וראוי להבין אמאי פתח אם בורר אני חרב דהיה לו לומר רעב כמו שפתח בו הפסוק ועוד במאי דקאמר אם בורר אני כו' עכשיו יהיו ישראל תפושי חרב בדרכים תפושי רעב בדרכי' דמסיק נבור דבר שהכל שוין בו הי"לל נבור דבר שהם מתים בביתם שהיא הבחינה הצודקת בזאת החלוקה.

**ונראה** כי לשיתחייב היה ראוי לברור החרב האחת שטובים היו חללי חרב וכו' מחללי רעב והשני כי חללי חרב גם דוד בסכנה ובפרט במה שיעד לו והוא רודפך שהשי"ת ירדפהו ואם כן תקנתו קלקלתו שלא יהיה חלול ה' בחרב כמו ברעב שברעב ברור הוא שהמלך בוטח באוצרותיו ולא יחסר לו לחם לאכול לז"א אם בורר אני חרב להיותה יותר חשובה מצד השתי בחינו' הנז' עכ"ז עכשיו יאמרו ישראל מה איכפת ליה לבן ישי בטוח הוא על גבוריו אם בורר אני רעב מצד היותי ביד השי"ת ולא בידי אדם הנה עכשיו יהיו כל ישראל אומ' הוא בטוח על אוצרותיו שזה הבטחון חזק ביותר מהקודמת ואין בה סכנה כלל למלך מפני זלעפות רעב ומה שאמר נבור דבר שהכל שוין בו בחלוקת כל ישראל תפושי רעב בדרכים הכוונה כי אלו המקרים אינם שוין בכל ישראל כי אם היוצא צבא ודוד ההולך לפניהם הם הם שיהיו תפושי חרב בדרכים לא דלת העם היושבים בביתם א"כ אינו שוה בכל וכן בענין הרעב העשירים הולכים להביא כדי למכור לעניים או העניים מרודים מקיימי' בעצמם רעב בעיר פזר רגלך ויהיו מתים מהרעב בדרכים והוא נוול אבל הבנוניי' ישבו בביתם לקנות שבר מהמביאים אם כן אינו שוה בכל נבור דבר שהכל שוין בו הוא הדבר נמצא שאעפ"י שבא הלשון הזה פעמים במאמר הזה הא'

בחלוקה הראשונה והשני ב"דא השלישי הוא מתחלף בכוונתו כי בראשונ' נאמר אבור דבר שהכל שוין בו ואפי' דוד ובחלוקה השלישית אבור דבר שהכל שוין בו על ישר' עצמן היו שוין שבבחינת תפושי חרב בדרכי' אפי' ישראל עצמן אין כולם שוין בו כנז' ולכך אמר אבור דבר שהכל שוין בו גם בזו החלוקה השלישית. ויש אומרי' גד רמזו עתה דע וראה מה אשיב שולחי דבר דבר שוה לכל הרי שאמ' שבתיבת דבר רמז לו על דבר ומגפה. ובזה נבין ויבוא גד אל דוד ויגד לו היינו התבא לך שבע שנים וכו' ויאמר לו היינו מה שרמזו דע וראה מה אשיב שולחי דבר. דבר ומגפה בחר לך. אם כן שני ענינים היו כאן הא' הגדת העונש שענשו בא' משלש והענין השני אמירת עצה טובה שיבח' בדבר משלשתן וז"ש עתה דע וראה מה אשיב ר"ל משתי בחינות ראוי לבור בדבר ומגפה האחת שהוא ביד השם יתבר' כי רבים רחמיו ולא ליפול בדרכים לחרב וביד אכזרים וכן ברעב בלכתם להביא לחם ימותו בדרכי' והוא צער גדול כנז' בד"א תפושי חרב ורעב בדרכי' שהוא דרך בזוי ולא בבתיה' על גבי מטתם. וכנגד זאת הבחינה אמר דע והבן מה שתברו' והבחינה הב' היא פן יאמ' יש' מאי איכפת ליה לדוד מחרב או מהרעב הוא בטוח על גבוריו או על אוצרותיו כנזכר במאמר לז"א וראה איך תסיר ממך עקשות פה ולזות שפתים הרחק ממך ז"ש וראה מה אשיב שולחי דבר הגון דבור על אופניו והוא דבר באותיותיו מלשון דבר ומגפה. ואפשר שגד רמזה לו במ"ש דע וראה ר"ל מהדעת ראוי לך לדעת שהדבר מעולה מהשתי בחינות הנז' וראה ר"ל מהסדר שהוא יתברך סדרם החמור תחילה הרעב ואחריו החרב כי טובי' היו חללי חרב מחללי רעב ואחריו דבר ז"ש וראה מהסדר שבאו ראה מה אשיב לשלחי דבר שהיותר קל שבהם הוא הדבר שבא באחרונה:

**יד**

**ויאמר** דוד אל גד וכו' במדרש שמואל תני רשב"י למה היה דוד דומה באותה שעה לחולה שנטה למיתה אמר ליה אן את בעי נתנינך גבי אביך או גבי אמך ווי לדון לאודניה דהכדין שמעין כך ויאמר דוד אל גד צר לי מאד. **לע"דן** לדקדק מה הודיענו רשב"י ומה צורך במשל. ונראה כי לפי שהשתי חלוקות הלא הם הרעב והחרב היה נראה שלא היה לדוד כל כך צרה שיכול להמלט מהחרב על ידי גבוריו ומהרעב על ידי אוצרותיו כנזכר לעיל בשם מדרש שמואל לזה ראה רשב"י עליו השלום לעשות זה המשל הנכון להודיע מעלת דוד שבכל אחת מאלו השלש שאעפ"י שהצרה לישראל בכל צרתם לו צר לדוד כאילו הוא הרעב והוא הצמא ונופל בחרב ובזה דקדק בפסוק צר לי מאד דהיה לו לומר צר מאד אומרו לי רוצה לומר אפי' בחלוקת הרעב והחרב שנראה שאינה צרה לי כנוגעת

אלי אין הדבר כן וזהו מאמר רשב"י משל לחולה שנטה למיתה וכו' להורות בנמשל שהרגיש דוד ונצטער מאד מכל אחת ואחת מאלה החלוקות כאילו הוא נוטה למות כי צער ישראל וצרתם לו היא וז"ש צר לי מאד לי דייקא. ורש"י ז"ל צר לי מאד הקטנה שבהם קשה מאד נפלה ביד ה' הדבר ולא החרב והרעב שגם הוא מסור לעשירים אוצרי פירות אמר רבי אלבסנדרי אמר דוד אם בורר אני וכו' כנזכר לעיל בפסו' הקודם בשם מדרש שמואל בשיטה הראשונה עד כאן וכן הר"דק ז"ל הביא המדרשים הנזכרי' לעיל והביא שהרעב ביד בני אדם דהיינו ללכת למצרי' ולשאר ארצות לשבור בר ולח' ומזון אבל הדבר אין בו אלא יד ה' לבד לפיכך בחר בו ובשנים האחרים היה מהחרפה ליפול ביד אויביהם לחרב או ללכת מעיר לעיר חרפת רעב בגוים. או אמר נפלה נא ביד ה' זו הדבר שנקראת יד ה' הויה עד כאן תורף דבריו ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והרחיב נפלה נא ביד ה' בחינה אחת שלא יהיה קלון הנפילה בידו לא כן אם בנוס מפני אויבינו הנכנעים אלינו מקדם תהיה חרפת גדולה והשנית כי רבים רחמיו מה שאין כן בבני אדם רחמים. **ול"עדן** על פי חכמינו ז"ל כנזכר לעיל שאין חרב בלא רעב ולא רעב בלא חרב אם כן שתי' רעות הם יחדיו שכשיש חרב יש רעב מפני המצור של האויבים ולא רעב בלא חרב נמצא שברעב גם כן יש נפילה ביד אדם מצד החרב ולזה אמר נפלה ביד ה' הוא הדבר שאין בו כלל מיד אדם והנפילה היא לפי שעה לבד זהו שאמר נפלה נא נא דייקא כי רבים רחמיו ולכך הנפילה לפי שעה לבד כי הוא מתחרט וניחם על הרעה מיד וביד אדם אל אפולה לפי שתהיה נפילה מתמדת זהו שאמר אל אפולה ואמר כאן בתחיל' נפלה בלשון רבי' לו' שהמגפ' שוה לכל ולכ' בוחר בה וביד אדם אל אפולה ובכלי חמד' כתבתי וביד אדם אל אפול' בחר' וגם ברעב איני רוצה לנפול בידם כשיאמ' שבחרתי ברעב בבטחי על אוצרותי של מזון ז"ש וביד אדם אל אפול' שישאו ויתנו בי בידם וביד לשונ' בארש' שפתיה' לדבר עלי תועה שיתרעמו על שבחרתי בדב' שאין לי פחד ונזק ולפי זה טענת כי רבים רחמיו לאפוקי בתירת חלוקת חרב וביד אדם אל אפולה לאפוקי שאלת רעב כאמור. ויכריח פירוש זה יתור אומרו וביד אדם אל אפולה ועדיין צריך להבין מה טעם נאמר כאן בלשון רבים נפלה וב"דה כתיב אפלה. ובפסוק הזה עצמו פתח בלשון רבים נפלה ואחר כך בלשון יחיד אל אפולה. ונראה שכאן דבר הפסוק קושטא דמילתא נפלה נא כולנו יחד בענין הדבר השוה בכל כי אם אבחר ביד אדם בחרב ולבטוח על הגבורים שלי בלי ספק אפולה שהבטחון בגבוריו תגרום לי הנפילה זהו שאמר וביד אדם אל אפולה ושם בד"ה אמר אפלה נא ביד ה' כי הרב והיותר גדול בישראל יפחד מהדבר כי מפני הרעה נאסף הצדיק וכמו שאמרו חכמינו ז"ל רב עתה הרף ידיך טול

רב שבהם וזהו שאמר שם בדברי הימים אפלה נא ביד ה' רוצה לומר אף על פי שבענין הדבר אני מסוכן בו יותר מהכל לפי שאני אני הוא הגורם הפורענות ויש לחוש פן תהי ידו בי ובפרט שאני הרב שבהם עם כל זה אפלה נא ביד ה' כי רבים רחמיו וביד אדם אל אפולה ובזה מובן אומרו צר לי מאד נפלה נא וכולי כלומר הענין שאני רוצה לבחור בו הנה הוא בטבע צר לי מאד שאני גרמתיו ויש לחוש פן אענש ועוד שאני הרב שבהם ומשתי הבחינות האלה אמר צר לי מאד בזאת החלוקה ועם כל זה אני בוחר בו ונפלה נא ביד ה' כי רבים רחמיו וכו':

**טו**

**ויתן** ה' דבר בישראל וכו' במדרש שמואל אפלה נא ביד ה' וגומר הרי שלש שנים ואחר כך נעשו שלשה חדשים ואחר כך שלשה ימים ושני ימים עושים ל"ו שעות באו סניגורים טובים לישראל ובטלום באו שבעה ימי השבת ושמנה ימי המילה הרי חמשה עשר וחמשה חומשי תורה ושלשה אבות הרי ג' ועשרים אמר ר' תנחומא בר אבא עוד עשרת הדברות ושני לוחות הברית הרי ל"ה כנגד חמשה ושלשים שעות. ור' אבין הלוי אמר שנים עשר שבטי' נשתייר שם שעה אחת בא וראה במה אוכלוסים מתו באותה שעה. ויתן ה' דבר בישראל מהבוקר ועד עת מועד רבי חייא הגדול אומר משחיטת התמיד עד זריקת דמו. ורבותינו אומרו משהאיר המזרח ועד הנץ החמה. ורבי שמואל בר נחמני אמר משהתחיל גלגל חמה לעלות עד שיגמר כולו עד כאן לשונו. וראוי לדקדק למה דרשו דרשה זו חכמינו ז"ל בפסוק אפלה נא ביד ה' הכתוב בדברי הימים ולא דרשוה כאן בפסוק נפלה נא הכתוב בשמואל. ונדקדק בזה אומרו לשון הרי שלש שנים ועוד בשלמא שמנה ימי המילה ניחא אבל שבעה ימי השבת הששה ימים של חול מה זכות יש בהן להגין על המגפה.

**ונראה** כי להיות שכאן כתוב נפלה נא גבי התבא לך שבע שנים רעב וכו' לכך דרשו דרשתם גבי פסוק אפלה נא ביד ה' הכתוב בדברי הימים לפי שכתוב שם שלש שנים וזהו שאמר הרי שלש שנים כלומר אף על פי שכתוב אחד אומר שבע שנים כאן בשמואל לא קשו אהדדי שנוכל לומר שמתחילה היו שבע ואחר כך רחם השם יתברך ברחמיו ונעשו שלש זהו שאמר הרי שלש רוצה לומר מהשבע הרי נעשו שלש ואחר כך נעשו שלשה חדשים ואחר כך שלשה ימים וכדפרישית לעיל בפסוק ויבא גד שבאומרו ואחר כך נעשו וכו' מורה הוא על הגבול הראשון של שלש שנים שהם עצמם נעשו שלשה חדשים ואחר כך נעשו שלשה ימים ואם כן היו הדבר והרעב והחרב שוים בשיעורם בתחילה ובסוף כמו שהכרחתי למעלה ויישבתי הבנת הפסוק עיין שם וזהו שאמר הרי שלש שאף על

פי שהילקוט הביא תירוץ בניגוד שבע שנים ואומרו בדברי הימים שלש שנים דשבע לבצורת ושלש למלחמה וכאשר פירשתי המאמר הזה בפסוק ויבא גד אל דוד עיין שם הנה במאמר הזה תירץ הסתירה הזו באופן נאות שברחמי השם יתברך מהיותו ניחם על הרעה משבע שנים נעשו שלש שנים זהו שאמר הרי שלש רוצה לומר הרי אתה רואה בעיניך שהשבע נעשו שלש מינה נלמוד לכל השעורים שאחר כך השלש שנים נעשו שלשה חדשים ומה מוטעם לשון הפ' שאו' ואם שלשה חדשים כו' שנראה שחוזר אל השלש שנים הנזכרים שחזרו ונעשו שלשה חדשים ואחר כך נעשו שלשה ימים וזהו ואם היות שלשה ימים רוצה לומר ואם היות החרב הנזכר בשלשה חדשים שיהיה שלשה ימים וכן הדבר באופן שהכל שיעור שלשה ימים וכדפרישית לעיל והנה להיות שבעת ימי השבת יחדיו מאחד בשבת לשבת פונה על חידוש העולם אם כן הזכות כזה על כל שבעת ימי השבת יסייע לפחות שבעה שעות מכולו ועם השמנה ימי המילה הרי חמשה עשר ולשלול הקושיא שלנו אמר הרי חמשה עשר לומר גם שבע ימי השבת שבעתם ראויים להגן. ומה שאמר הרי שלשה ועשרים לשלול סברת רבי תנחומא שלא נאמר בתורה שהם חמשה חומשי תורה ועשרת הדברות ושלשה אבות יהיו חמשה ושלשים לזה אמר הרי שלשה ועשרים כלומר ולא חמשה ושלשים דתנא קמא בשיטת רבי אבין הלוי אמרה וכדמסיק רבי אבין הלוי אמר עוד שנים עשר שבטים וכו' ולכולהו דייק לישנא דקרא דקאמר עד עת מועד רוצה לומר הנה תשלום העת אחת הנשארת מה"לו שהוא המועד הנשאר מהששה ושלשים שעות כי השאר בטלו בזכות הל"ה הנזכרים למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה אמנם בסוף זה הביא עוד דברי רבי חמא הגדול משחיטת התמיד עד זריקת דמו שזהו עת מועד עת התמיד במועדו שנאמר בו תשמרו להקריב לי במועדו. אמנם רבותינו דרשו משהאיר מזרח ועד הנץ החמה שהוא עת אחת מכל מקום. ורבי שמואל בר נחמני אמר משהתחיל גלגל חמה לעלות עד שיגמור כולו וזה השיעור אפשר שהוא פחות מכדי שעה משהתחיל גלגל חמה לעלות עד שיגמר כולו שהוא חצי שעה מהנץ החמה מהתחילו לצאת מחלון הרקיע עד צאתו מהחלון הוא קרוב לב' רביעי שעה כפירוש שיעור בין השמשות לשקיעה. ודברי מהרי"א ז"ל מסייע לזה. או אפשר שנאמר שהוא שיעור חצי היום הנזכר בגמרא פרק הרואה וזהו משהתחיל גלגל חמה לעלות עד שיגמור כולו רוצה לומר כל עלייתו שהיא עד חצות שמחצות ואילך יורד הוא. ורש"י ז"ל הביא כד"ר חייא הגדול בתרגום מעידן דמתכניס תמידא ועד דאתסק עד כאן וכן הר"דק ז"ל והביא ככל הנזכר לעיל והביא גם כן מה שאמר בפרק הרואה רבי יוחנן אומר עד חצות שהוא מועד ממועדי השמש עד כאן וכן הביא מהרי"א

ז"ל והוא ז"ל פירש לפי הפשט שמועד הוא בשעה שדבר הנביא לדוד שהיה בעת הבוקר ומיד בבוקר היום הנמשך נפל הדבר בעם והתמיד עד אותו העת המועד ממחרתו באופן שביום אחד שלם מעת לעת נפלו מן העם מדן ועד באר שבע שבעים אלף איש והמתים במגפה היו החוטאים בענין שבע בן בכרי ואף על פי שהנביא ייעד זמן רב בתפילת דוד בטלה הגזרה כמו ענין ננוה שייעד בה בהפכת ובתשובה בטלה הגזרה. ואפשר לפרש ששלשה ימים התמידה המגפה וזהו אומרו מהבוקר ועד עת מועד שייעד הנביא המועד הוא השלשה ימים ולפי שמשנתנה רשות למשחית אינו מבחין בין צדיק לרשע ובין זמן לזמן לכך הוצרך לומר האל יתברך למלאך המשחית רב עתה הרף ידיך ואמר זה בסוף השלשה ימים להיות הזמן מוגבל מאתו יתברך ולהיותו על ירושלים שהיא מזרע יהודה שרובם לא חטאו בשבע בן בכרי. אבל חכמינו ז"ל הסכימו שלא התמיד הדבר אלא זמן מועט כנזכר לעיל עד כאן ומה שאמר שכמו שאינו מבחין בין צדיק לרשע כן אינו מבחין בין זמן לזמן כו' מחילה מכבודו שאין הנדון דומה לראיה והכל נאמנים לשולחיהם כמו שאמרו חולאים רעים ונאמנים שאמרו חז"ל נאמנים לשולחיהם:

**ולע"דן** לדקדק אומרו ויתן ה' שקשה לייחד אליו יתב' ענין הדבר הזה ולייחד שמו על הרעה. **ונראה** כי להיות שהשם יתברך ריחם במה שנתמעט הדבר מזמנו הרב לעת אחת או פחות מעת כמו שאמר ועד עת מועד ועד מועד עת א' לבך בבחינה זו אמר ויתן ה' דבר ביש' ברחמים ומה שזכרתי לך שהשי"ת נתן הדבר הנה הוא בשתי בחינות האח' בחינת הזמן מהבוקר ועד עת מועד. והשנית שלא מת כי אם איש אחד שקול כשבעים אלף הוא אבישי וכמו שנזכיר ז"ש וימת מן העם מדן ועד באר שבע שבעים אלף איש ר"ל איש אחד שקול כשבעים אלף וכפר על ישראל כולו לכך נאמר ויתן ה' דבר בישראל שהוא נתן והוא חלקו ע"י אחד. במדרש רבנין אמרו אבישי בן צרויה נפל שהיה כנגד שבעים אלף מישראל הה"ד רב עתה הרף ידיך טול הרב שבהם מיד מת אבישי שהיה שקול כרובה של סנהדרין עד כאן הן אמת שבתנא דבי אליהו חולק שסובר שמתו רבים. הובא בילקוט תנא דבי אליהו ויתן ה' דבר בישראל באותה שעה נשא דוד עיניו וראה עונותיהם של ישראל גדודים ועומדים מן הארץ ועד לרקיע שנאמר וישא דוד את עיניו באותה שעה ירד מלאך מן השמים והרג את גד החוזה ואת ארבע בניו של דוד והזקנים שהיו עמו וכיון שראה את חרבו נכנסה בו רתת ושוב לא היה בו כח שנאמר והמלך דוד זקן עד כאן לשונו. שהתנא דבי אליהו מדקדק הוא לשון הפסוק מאומרו ויתן ה' דבר בישראל משמע בכלל העם ושמתו רבים במגפה ודקדק שראה עונותיהם של ישראל גדודים ועומדים מן הארץ ועד לרקיע מהפסוק שכתוב בדברי הימים וישא דוד את עיניו

וירא את מלאך ה' עומד בין הארץ ובין השמים דקשה מה לו למלאך לעמוד בין השמים ובין הארץ תלוי ועומד לזה פירש שנשא דוד עיניו וראה עונותיהם של ישראל גדודים ועומדים מן הארץ ועד לרקיע והם הם שהיו גורמים למלאך המשחית להיותו עומד בכח העונות זהו שאמר ומלאך ה' עומד ומתקיים בעונות אשר בין הארץ ובין השמים גדודים ועומדים. וממה שכתוב שם בדברי הימים ויפול דוד והזקנים למדו שמתו בניו של דוד והזקנים אשר עמו וזהו שאמר הכתוב ויפול דוד במיתת בניו ארבעה והזקנים נפלו גם כן במיתה והם מעוטפים בשקים:

**טז**

**וישלח** [ידו] המלאך וכו' פרק הרואה ויאמר למלאך המשחית בעם רב עתה הרף ידיך אמר רבי אלעזר אמר הקדוש ברוך הוא למלאך טול לי הרב שבהם שיש לי לפרוע מהם כמה חובות באותה שעה מת אבישי בן צרויה שהיה שקול כרובה של סנהדרין ע"כל והוא במדרש שמואל אותו היום מת אבישי בן צרויה ויאמר למלאך המשחית בעם רב עתה רב הוא משכונא גבך עד כאן ומצאתי כתוב ולמה נענש אבישי לפי שלא מיחה בדוד ולו יאתה למחות שלא ימנה את ישר' כי הוא רובה של סנהדרין ואולי הוא גלגל החשבון ולכבוד תורתו כסהו הכתוב וסתם ויקם ה' שטן לישראל ששאל מהמלך שימנה לכל ישראל כדי שיתנו לו גרה לגלגולת במנהג תוגרמה מחמשה עשר שנה לחמשה עשר שנה עד כאן ולא ניחא לי דאבישי יכשיל את דוד ליקח חמס מישראל והכתובים מנגדים לזה שאמר יואב ולמה אדוני חפץ בדבר הזה ואם היה לו תועלת לקחת גרה לגלגולה היה חפץ לקחת הון ולא אחשוד לאבישי בזה חלילה ולא מצאתי גילוי כלל בכל המדרשים. ומקשו הכא הראשונים ז"ל דהכא משמע שנטילת צדיק ופטירתו מן העולם גורמת כפרה ורפיון לדין כמו שאמר הרף ידיך ואילו מפני הרעה נאסף הצדיק משמע איפכא שבשרוצה הק"בה להביא הרע נאסף הצדיק קודם שיביאה ולא יגן בעדה. ותרצו בזה כי הדבר תלוי בישראל אם חוזרים בתשובה ע"י התעוררות מיתת השלם ההוא אז מיתת הצדיקים מכפרת כמו שהקרבן לא היה מכפר כי אם בהצטרפות התשובה ואם לא ישובו בתשובה בעת פטירת הצדיקים אז מפני הרעה נאסף הצדיק ויוכיח הענין כדבריהם שהרי הזקנים שעם דוד היו מתכסים בשקים כנזכר בכתובים הרי שהיו מחזיקים בתשוב'. **ולע"דן** שהדבר תלוי באיכות הצדיק שאם הוא חשוב אז מכפר לגמרי וזהו רב עתה הרף ידיך רב משבונא דגבך כלומר כבר יש בזה המשכון שיעור רב לגבות חובותינו. והר"דק וישלח ידו וכו' הראה ה"בה דמות מלאך וחרב בידו כמ"ש ב"דה וחרב שלופה בידו נטוי' על ירושלי' והעמידו סמוך לגורן ארונה היבוסי

כדי שיראהו דוד ויתפלל דוד ויעתר לו האל במקום ההוא ותעצר המגפה ויהיה סימן לדוד כי שם הוא מקום העתרה ושם יהיה בית המקדש ושם בית התפיל' והעבודה כמו שצוה לו האל ע"י גד להקים שם מזבח ושם נעתר לו באש שירד מן השמים על העולה כמ"ש ב"דה אל הרעה כמו על הרעה ורבים כמוהו רב עתה די במגפה אל תשחת את ירושלים ויש בו דרש אמר לו הב"ה טול הרב שבהם באותה שעה מת אבישי וכו' כנז"ל עם גורן סמוך לגורן הארונה כתוב בוא"ו קודם לרי"ש וקרי רי"ש קודם לוא"ו ואח' הוא כי רבים כמוהו בהפוך האותיות ומ"ש האורנה ב"הא הידיעה שלא כמנהג אפשר שהוא שם תואר עד כאן. והר"לבג ז"ל כתב במלאך הזה שהיה נביא וכן מפרש במלאכי לוט שהיו נביאים ואחשוב שהיה זה המלאך פנחס וגורן ארונה הוא הר המוריה ונבחר לבית המקדש להיותו בית מקדש מקדם בימי אברהם כשהקריב את יצחק שם עד כאן תורף דבריו ז"ל ומחילה מכבודו שאינו אלא מלאך ה' מלאך רוחני ולא נביא וכמו שהוכיחו הכתובים באומרם ומלאך ה' עומד בין השמים ובין הארץ והנביא לא יתכן בו זה וכן מלאך המכה בעם וכן וחרב שלופה בידו כ"ז מורה באצבע כי מלאך ה' הוא מלאך ממש וכתיב ב"דה ויאמר ה' למלאך וישב חרבו אל נדנה זה מורה על היותו מלא' וחרב משל הדין חרב נוקמת ושובה אל נדנה הוא אריכות אפים לפקוד מעט מעט. וכי תימא אם הוא רוחני היאך יראהו האדם בעינים ובחושים גשמיים דע שהמלאכים ברדתם אל העול' הזה השפל מתלבשים באויריי וביסודו' ומתגשמים כמו שנתגשמו מלאכי אברהם כג' אנשים והיו נראי' כאוכלים ממש ולזה יראום בני אדם בהתלבשות' וכן אליהו ברדתו ב"עהז מתלבש הוא באוירים ומתגשם ובעלותו למעלה מתפשט הוא מההתגשמות ונעשה רוחני זך. גם מהרי"א ז"ל הביא דעת הר"לבג ודחהו שהוא דעת נפסד ודמיון כוזב הולך הוא לשיטתו שהאדם לא יוכל לראות בחושיו את המלאך הרוחני וכבר כתבתי שזה אמת במהותו הרוחני אבל אינו מהבטל כמו שהסכימו עליו התורנים שבדרך כח נראה באויר דמות מלאך וחרב בידו סמוך לגורן ארונה כדי שיראהו דוד ויתפלל ויעתר אלהים לארץ ותעצר המגפה ויהיה סימן לדוד כי הוא יהיה מקום הסליחה והתפל' ושם יבנה בית המקדש ולז"א ב"דה שהיה המלאך עומד בין השמים ובין הארץ. ובמדרש אמרו בשעה שראה דוד את המלאך נצטנן דמו מיראתו שנאמר ויכסוהו בבגדים ולא יחם לו. ואפשר לפרש המלאך הנזכר כאן שהוא המגפה עצמה ושהיא היתה משחתת העם כי החולאים רעים והרעות כולם להיותם שלוחי ההשגח' יקראו מלאכים כי כל שליח וכל רוח יקרא מלאך כמ"שה עושה מלאכיו רוחות משרתיו אש לוהט ואמר ישלח בם חרון אפו עברה וזעם וצרה משלחת מלאכי רעי' וכמו שזכרו הרב המורה ועל זה אמר בדרך המשל

וישלח ידו המלאך ירושלים לשחתה כלומר שהיתה המגפה מתפשטת והולכת מעיר לעיר דרך ירושלים כמו שתדבק הדבר מעיר לעיר ולפי שנחם ה' על הרעה ועצר המגפה אמר שצוה למלאך המשחית הרף ידיך רמז להעצר הדבר. ואמרו ומלאך ה' היה עם גורן ארונה רמז שהיתה המגפה כבר בגורן ארונה שהיה סמוך לירושלים וכאילו הדבר כבר הגיע לעיר ולז"א בד"ה שהי' המלאך חרבו שלופה בידו נטוי' על ירושלים לרמוז שהיתה ירושלים מוכנת להתדבק בה המגפה ולהיותה רבתי עם היתה בהכנה רבה לקבל ההזק הדבריי וזהו החרב הנטויה על ירושלים וכן אומרו שהיה עומד בין הארץ ובין השמים נאמ' על היות הדבר מסובב מפועל ועונש אלהי הנרמז באומרו השמים ומחטאת ישראל והכנתם לקבל העונש והוא אומרו ובין הארץ. ואומנם אומרו ויאמר דוד אל ה' בראותו את המלאך אין ראוי שיפורש שהיה זה אחרי שאמר הק"בה למלאך המשחית הרף ידיך אבל אחרי שזכר הענין כמו שקרה הודיע עוד צדקת דוד וחסידותו זה בראותו המלאך המשחית מכה בעם רוצה לומר שראה המות הולכת בין העם וראה המתים במגפה והוא משל המלאך שזכר נבעת כ"מש בד"ה מפני המלאך והיה זה לפי שהדברים המפחידי' יפחידו בראותם יותר ממה שיפחידו מהשמועה ולזה עם היות שדוד צר לו מאד בשמעו דברי הנביא הנה יותר ויותר נבעת בראותו האנשים אשר סביביו משרתיו עושי דבריו נגפים ונופלים מתים בפתע פתאם כי זו היתה ההפחדה העצומה ובראותו המות קרובה אליו התפלל אל השם יתברך ואמר אנכי חטאתי ואנכי העויתי ואלה הצאן מה עשו רוצה לומר הנה הייתי סיבת המגפה הזאת במה שצויתי למנות העם ואין ראוי שיקבלו הם העונש הראוי אלי לכן יהי רצון מלפניך ה' אלהי שתהי נא ידך בי ובבית אבי ולא ימותו ישראל עוד. ואולי כיון בדברים האלה להתנצלות העם מעון שבע בן בכרי ועל זה אמר אנבי חטאתי וכו' רוצה לומר אני הייתי הסיבה בענין שבע בן בכרי למה שלא מחיתי בבני יהודה כשדברו נגד ישראל ולכן אני הוא הראוי לעונש ולא הם והנה לא אמר זה דוד כשבא אליו גד לפי שלא ראה עדיין המגפה אצלו והאנשים כולם יבוזו חייהם ולא יחוסו עליהם בבריאותם ובעת המות והסכנה אז יראו ממנה ודוד עליו השלום עשה בהפך שבראותו המלאך המכה בעם והיה קרוב למות כאחד מהם לא בחר מות מחיים והסגיר למות נפשו תהי נא ידך בי רוצה לומר עתה שאני קרוב למות אני שואל המות ולהציל את ישראל וכבר אמרו חכמינו ז"ל שבאותה שעה מת גד וארבעה בניו ואז נבעת מן המות ומפני זה שאל ובקש על ישראל ואמר תהי נא ידך ומפני תפילתו זאת ניחם ה' על הרעה ויאמר למלאך הרף ידיך רוצה לומר שתעצר המגפה הסכימו למה שאמרתי עד כאן לשונו. ואין צורך לפרש כי אם שהיה מלאך ממש משחית כי ישלח בם חרון אפו

וכו' אף הם מלאכים משחיתים כדמסיק משלחת מלאכי רעים מלאכים ממש ויושגו לעין הרואה על ידי ההגשמה שמקבל המלאך ברדתו לזה העולם השפל כאשר כתבתי: **ולע"דן** לדקדק שהיה לו לומר וישלח המלאך ידו ירושלים וכו'. וצריך לדעת הניחום הרעה הזאת למה ונדקדק גם כן אומרו אל הרעה שהיה לו לומר על הרעה. **ונראה** שהפסוק הזה מקושר עם הקודם לפי שאמר ויתן ה' דבר בישראל וכבר נפטר אבישי השקול כשבעים אלף איש כמו שלמדו חכמינו ז"ל מאומרו איש בלשון יחיד. ולדבריהם ז"ל אומרו וימת מן העם לא שמת מן העם בפועל אלא שנצטערו על מיתתו כאילו מתו מן העם מהם ממש מדן ועד באר שבע כי איש בזה היה רוח אפם בכל מכל כל. או אפשר שאמר מלבד השבעים אלף איש מתו רבים מן העם אוכלוסים הרבה וכמה אלפים ורבבות אלא שאמר שבעים אלף איש שהיה איש אחד חשוב כשבעים אלף אבל אין הכי נמי שמתו כמה אלפים זולת זה וזהו שאמר וימת מן העם מדן ועד באר שבע רבים כחול הים ועוד באיכות מת איש שקול כשבעים אלף ויוכיח כן דברי חכמינו ז"ל הובא במדרש שמואל רבי תנחומא בר ביבי בשם רבי אלעזר בן יעקב נמשלו ישראל כחול הים מה החול הזה אתה חופר בו גומא מבערב בשחרית אתה מוצא שנתמלאה כך כל אותן האוכלוסים שנפלו בימי דוד נתמלאו בימי שלמה הדא הוא דכתיב יהודה וישראל רבים כחול אשר על שפת הים עד כאן הרי שאמרו שנפלו כמה אוכלוסים. וכן לחכמינו ז"ל שמתו ארבעה בניו של דוד וגד החוזה זו הוכחה שמתו כמה אוכלוסים. ובזה מובן שסמך ואמר וישלח ידו המלאך רוצה לומר ושלח השם יתברך הנזכר ויתן ה' דבר הוא שלח ידו שהוא המלאך שהמלאך מורשה שלו וכידו יתברך נחשב הוא ויוכיח כן מה שאמר בדברי הימים וישלח האלהים מלאך לירושלים לשחתה וכו' מורה על הכתוב הזה שבאומרו וישלח ידו המלאך וישלח האלהים האמור את ידו הוא המלאך ושלחו על ירושלים לשחתה אלא שנכמרו רחמיו יתברך לשתי סבות האחת וינחם ה' אל הרעה רוצה לומר בפנותו אל הרעה שנעשית במיתת אבישי בן צרויה שר וגדול בישראל זה גרם הניחום ולזה לא אמר על הרעה שהיה מורה על מה שניחם על הרעה אשר חשב לעשות אבל עתה שאומר אל הרעה מזכי' סיבת הניחום שהוא בהביטו אל הרעה אשר נעשית לאבישי ולזה ויאמר למלאך המשחית בעם רב עתה רוצה לומר אחר שלקחת הרב שבהם עתה הרף ידיך מהם כי מיתת רב וצדיק מכפרת היא והסיבה השנית לניחום הוא להיות שמלאך ה' היה עם גורן ארונה היבוסי הוא המקום שנעקד עליו יצחק והוא המקום הנבחר למזבח כפרה לישראל גורם הוא תשות כח במלאך המשחית ומוסיף כח בגבורה של מעלן לרחם את ישראל ולהנחם על הרעה זהו שאמר הכתוב ומלאך ה'

היה עם גורן הארונה היבוסי כלומר זה גרם וינחם ה' הנזכר מצד המצאו באותו מקום מזבח כפרה ובדברי הימים וישלח האלהים מלאך לירושלים להשחיתה ובהשחית ראה ה' וניחם על הרעה ויאמר למלאך המשחית רב עתה הרף ידיך כו' שכאן בשמואל לא הזכיר שהשחית בירושלים ו"בדה נאמר ובהשחית וכו' משמע שהשחית. ושם כתיב על הרעה וכאן כתיב אל הרעה ונראה במה שזכרתי שהשחתת אבישי הוא רב ושר וגדול בישראל כדאי לכפר זהו שאמר ובהשחית רוצה לומר את אבישי וחשב המלאך שיהיה מפני הרע' נאסף הצדיק והק"בה ניחם על הרעה העתידה לבוא כי מית' הצדיק כפרה בשעת' אמנ' כאן רמז ענין ובהשחית הנאמר שם ב"דה באו' כאן אל הרעה ולא אמ' על הרע' כדפרישי' אל הרעה של אבישי היא גרמ' הניחום נמצאו הכתובי' מוסכמי' בענין א' אלא מתחלפי' בלשון שעזרא באר הענין יותר ובסמוך בפסוק ויאמר דוד בביאור מאמר ממסכת ברכות אבאר לך ענין נכון באומרו ובהשחית ראה ה' עיין עליו.

**יז**

**ויאמר** דוד אל ה' בפסוק הקודם זכרתי דברי מהריי"א ז"ל. **ולע"דן** לדקדק למה הוצרך דוד לראות המלאך המכה בעם כדי לדבר דבריו אלה כי דברים של טעם הם וראויים ליאמר אפי' בלא ראיית המלאך. ועוד כפל הנה אנכי חטאתי ואנכי העותי וקרי ליה חטא וקרי ליה עון ומהו ואלה הצאן. **ונראה** כי הסיבה בזאת המגפה היה המניין והצטרף אליו היותה ללא צורך שאין זה כי אם גובה לב כאשר כתבתי למעלה וכן נזכר ב"דה בפי' הלא אני אמרתי למנות העם ואני הוא שחטאתי והרע הרעותי וכו' והנה ידוע שכל העובר עבירה אחת קנה לו קטיגור א' הוא הנפרע מהאדם העושה אותו ולזה בתחילה חשב דוד אולי לא היה הוא בענין המניין כי אם המעורר הפורענות על ישראל לבד אמנם סיבת הפורענות תהיה זולתה מחטאות ישראל ומפשעיהם לכל חטאתם אמנם כאשר ראה דוד ע"ה המלאך ידעו והכירו במהותו שהיה מצד עבירת המניין והכיר בו שהוא הקטיגור שנעשה מן המניין ולז"א הפ' ויאמר דוד אל ה' בראותו המלאך המכה בעם שבראותו המלאך המכה בעם שהוא מלאך הנגף שנעשה מהמניין אז ראה לומר הנה אנכי חטאתי במניין והוא החטא הקל ואנכי העותי העון החמור והוא הגובה לב והגאון אשר נתגאיתי ברב עם הדרת מלך. ואפשר עוד שדקדק עוד באו' לשון הנה אנכי תטאתי וכו' כשראה המלאך מכה בעם והוא לבשתו רוח קנאה ואמר הנה אנכי רוצה לומר הנה אנכי קיים עם היות שאנכי חטאתי ואנכי העויתי ואלה הצאן רוצה לומר ואלה אין להם אשמה כי הם כצאן המשועבדים אל הרועה מה עשו הלא מוכרחים הם במעשיהם שאני הרועה ואנכי חטאתי ואנכי העויתי. או יאמר ואלה הטבוחי' כצאן לטבח מה עשו

שיגרום להם כן להיות' כצאן ז"ש ואלה הצאן מה עשו תהי נא ידך בי ובבי' אבי ובד"ה אומר ובעמך לא למגפי ואין לו הבנה בפרט ל"מד למגפה דהי"לל ובעמך לא מגפה. ונר' לפי מה שקדם שלפעמים מפני הרעה וקודם בואה נאסף הצדיק כדי שלא ימנע הרעה בהגין על הדור לז"א תהי נא ידך בי ובבית אבי ואנא ה' שלא תהא מיתתי ובית אבי כמפני הרעה נאסף הצדיק להוסיף יגון וצרה על הצבור אבל ובעמך לא למגפה רוצה לומר לא תהיה היד הויה הנזכרת בי ובבית אבי כדי להביא מגפה על העם וכדי שלא אצטער לא יהיה מזאת הבחינה אבל תהיה מפאת הבחינה שמיתת הצדיקים מכפרת ותעצר המגפה מעל ישראל ז"ש ובעמך לא למגפה רוצה לומר ובעמך לא תגרום היות ידך בי ובבית אבי למגפה בעם אלא לא למגפה. ובילקוט בשם מכילתא הנה אנכי חטאתי אמר רבי נתן מצינו שהאבו' והנביאי' נתנו נפשם על ישראל במשה מהו או' ועתה אם תשא חטאתם וכו' ואם ככה את עושה לי הרגני נא הרוג וכן לא הלך יונה אלא לאבד עצמו בים שנאמר שאוני והטילוני אל הים. ויסייע למ"ש שהתכלית לעצור המגפה מעל ישראל יבחרו בזה. ולחז"ל במסכת ברכות פרק הרואה ובהשחית ראה ה' מה ראה אמר רב יעקב אבינו ראה שנאמר ויאמר יעקב כאשר ראם ושמואל אמר אפרו של יצחק ראה שנאמר יראה לו השה ר' יצחק אמר בסף כפורים ראה שנאמר ולקחת את כסף הכפורים ר' יוחנן אמר בית המקדש ראה דכתיב בהר ה' יראה פליגי בה רבי יעקב ורבי שמואל חד אמר כסף הכפורים ראה וחד בית המקדש ראה ומסתברא כמאן דאמר בית המקד' ראה שנא' אשר יאמר היום בהר ה' יראה עד כאן. **ולע"דן** ראשונה מהו ענין זה יעקב ראה אפרו של יצחק ראה שאעפ"י שהם מתייחסים בלשון שנאמר בהם לשון ראיה הנה הענין אין להם שייכות כלל וענין כסף הכפורים יש לו שייכות בעניין אמנם לא נמצא בו לשון ראיה ועוד במאי דקאמר ומסתברא כמאן דאמר בית המקדש ראה שנאמר אשר יאמר היום בהר ה' יראה שהרי רבי יצחק ורבי יוחנן אפלגו בה גם כן ולא הוקשה לרבי יצחק מה שלא נזכרה ראייה בכסף הכפורים אם כן איפה היא הסברא המכרעת לדברי שמואל שאומ' בית המקדש ראה ונדקדק לשון הגמרא כאן אשר יאמר היום בהר ה' יראה שמתחיל מאשר יאמר היום וכו' הלא דבר הוא מכריע או מסייע כי בדברי רבי יוחנן לא נזכר רק בהר ה' יראה. ונראה כי בסיבת הנגף הזה נמצאו ארבעה סברות הא' לחז"ל במדרש שמואל והיא על שלא תבעו בניין בית המדרש כאשר כתבתי דבריהם ופירושם בפסוק ויוסף ה' לחרות בישראל וכו' והדעת השני להם במדרש שמואל בשביל שפיכות דמו של אוריה כשזכר ה' דמו של אוריה מתוך כך ויוסף אף ה' לחרות. והדעת השלישית הוא המניין והוא לרש"י וחז"ל והר"מבן הביאו והרביעי לפי שהיה שלא לצורך ואין

בו אלא גובה לב לשים בשר זרועו ומן ה' יסור לבו לבטוח ברב עם וכן הביא הר"מבן ומהרי"א הר"לבג ז"ל כנז"ל. והנה ארבעת סברות אלו נזכרו במאמר הזה מאי ראה אמר רב יעקב אבינו ראה דסבר רב סיבת המגפה לפי שמנאם שלא לצורך ובטח ברב עם הדרת מלך ולזה באה המגפה לכלות' כשל עוזר ונפל עזור ובהשחית ראה ה' זכות יעקב שהלך לבטח דרכו בהליכתו אל לבן גם בחזרתו בטח בה' ונעזר מעשו במחנה אלהים לא בחיל ולא בכח אנושי ז"ש יעקב אבינו ראה שנאמר ויאמר יעקב כאשר ראם מחנה אלהים זה כי זכות זה מתייחס הוא מאד אל החטא הנזכר. אמנם שמואל סבר שסיבת הנגף הוא דמו של אוריה ובהשחית ראה ה' אפרו של יצחק שכמו שהנגף הזה נתעורר מזכרון דמו של אוריה כן להגין מהנגף ראה הש"י אפרו של יצחק להגין. אמנם רבי יצחק סבר שהסיבה מהמניין ולזה בחר רבי יצחק בסברתו זו שאעפ"י שאין לה סמיכות מהלשון מתיבת ראה הנה מסתייעת סברה זו מהענין וגם מלשון ובהשחית ראה הי ר"ל כי בהשחית ראה ה' הנזכר בפרשת כי תשא ולא יהיה בהם נגף הא אם ימנם לגלגולה יהיה בהם נגף ומשם ממנותם ראה ה' ששם באותו מקום נזכר כסף הכפורים ונאמר שם לזכרון לבני ישראל לעתיד בדורו של דוד ז"ש ובהשחית ראה ה' ענין המניין להשחית וראה רפואתו ששם נאמר לזכרון נמצא בראיה אחת דבר והפכו החולי ורפואתו עמו ז"ש ובהשחית ראה ה'. וכתב רש"י ז"ל כסף הכפורים ראה שיתן במניין ראשון של ישראל למשכן והוא כפר על מניין זה שהרי לזכרון נתן דכתיב והיה לבני ישראל לזכרון לכפר ועכשיו נצרכה כפרתו ראה ה"בה שמנאן דוד לישראל ולא לקח מהם כופר והיה לו ליקח מהם כסף כפורים ומתוך כך נזכר לבסוף כסף כפורים שנתנו קודם לכן ונצולו באותו זכות. ורבי יוחנן סבר שהעונש היה על שלא תבעו בית המקדש והתיקון היה לפי שראה הש"י בית המקדש שכבר יצא דוד לבנותו ועל פי הש"ית נמנע מבניינו וז"ש לבית המקדש ראה שנאמר בו לשון ראיה בהר ה' יראה. וכשהזכיר בגמרא פליגי בה רב יעקב ורבי שמואל ומסיק ומסתברא כמאן דאמר בית המקדש ראה שנאמר אשר יאמר היום בהר ה' יראה שלא הכריח דעתו מלשון ראיה דכתיב ביה אלא מלשון הכתוב שנאמר אשר יאמר היום בהר ה' לעתיד יראה סגולת המקום הזה להגן על ענין המגפה ז"ש כאן והתחיל מתחלת הפסוק דכתיב אשר יאמר היום בהר ה' יראה לעתיד להגן:

**ואחר** שכתבתי זה מצאתי כתוב דמ"ד זכות יעקב ראה היינו זכות תורה שעסק בבית שם ועבר כד"א תתן אמת ליעקב. ומ"ד אפרו של יצחק ראה שלא המדרש עיקר אלא המעשה למסור נפשו על קדוש ה' וכמו שאמרו במסכת ברכות דקמאי מסרי נפשייהו אקדושת ה' וכו' וזה רמז באפרו של יצחק שמסר נפשו על קדושת ה' ומ"ד כסף הכפורים

ראה פשוט שהענין מתייחס אליו שהקדים ה' רפואה למכה מזמן משה ע"ה ומ"ד בית המקדש ראה היינו שראה הרפואה שעתידין ישראל לבנות בית המקדש וז"ש בהר ה' יראה שבעודו הר וגורן ארונה ה' יראה מה שעתידין לבנותו ולכן ריחם השם יתברך על ישראל עמו עד כאן:

**יח**

**ויבא** גד אל דוד וכו' חז"ל אמרו במדרש שמואל עלה הקם למה דוד דומה באותה שעה לאחד שהיה מכה את בנו ולא היה יודע בשל מה הוא מכהו באחרונה אמ' לו דע על מקמתא פלו' הכיתיך כך כל אותן האוכלוסין שנפלו לא נפלו אלא ע"י שלא תבעו בבניין ב"ה והרי דברים קל וחומר ומה אלו ראו בבניין ב"ה כך אנו על אכ"ו ד"א אלו לא ראו בבניין ב"ה כך וכו' לפיכך התקינו הנביאים הראשונים שיהיו ישר' מתפללין ג' פעמים בכל יום ואומרים אנא ה' השב שכינתך לציון וסדר עבודתך לירושלי' עירך ע"כ פירשתיו לעיל בפסוק ויוסף אף ה' לחרות ביש' והשתי נוסחאות מתיישבות אלו לא ראו עדיין באותה שעה בית המקדש ועם כל זה נענשו על שלא תבעו עם היות שלא ראו אנו שראינו בית המקדש ואף על פי שהוא חרב ראיה היא לעורר אותנו לתבוע בניינו עא"כו שאם לא נתבע אותו יהיה לנו ח"ו עונש. והנסחה האחר' ומה אלו שראו בבניין המקדש רוצה לומר כבר ראו את דוד שתבע בית המקדש וגם ראו בבניין ב"ה היינו מה שראו את דוד מכין כסף וזהב ונחושת ועצי ברושים ועצי ארזים ז"ש ומה אלו ראו בבניין בית המקדש דהיינו שראו לדוד מכין לו ואם כן מה היה להם לתבוע ועכ"ז נענשו אנו שלא ראינוהו אלא חרב ושמם עא"כו שיהיה לנו עונש אם לא נתבע בנינו ולזה תקנו נביאים הראשונים שיהיו ישראל תובעין בניין ושכלול המקדש. רש"י ז"ל היבוסי שר מצודת ציון היא ששמה יבוס עד כאן. וה"רדק ז"ל עלה לפי שגורן ארונה שהיה מקום ב"ה הוא במעלה כנגד ירושלם עד כאן והר"לבג וידמה שארונה היבוסי נתגייר ולזה נשאר בירושלים עם ישראל ואולם קראו מלך לפי שכבר היה מלך על היבוסי שהיה שם קודם שלקחו אותה ישראל מהם עד כאן וכן הביא מהריי"א ז"ל בשם חז"ל שארונה גר צדק היה ושהגורן גבוה מירושלים ולכן אמר עלה הקם כדברי ה"רדק הנ"זל עד כאן. **ולע"דן** לדקדק לשון הקם שהי"לל בנה או עשה לה' מזבח גם למה לא סמך תיבת מזבח אל תיבת הקם והי"לל עלה והקם מזבח לה'. ונראה כי המזבח הזה נתחנך ע"י אדם הראשון ששם הקריב שור פר מקרין מפריס ואחריו אברהם אבינו עקד שם את יצחק בנו והקריב את האיל אשר המציאו אליו מן השמים וז"ש עלה הקם אותו המקום שכבר הוחזק ונתקדש לה' מזבח באופן שעתה אין כל חדש רק הקמתו מנפילתו לעורר את

האהבה ולהורות מעלת ההוא נקרא בפסוק הזה ארניה בלומר ארון יה ובזולתו נזכר ארונה ארון לה"א רומז לה"א אחרונה שבשם ובזולתו מהמקומות אורנה לשון אור נה שאור שכינת עוזו שם עומד:

**יט**

**ויעל** דוד וכו' ה"רדק ז"ל כדבר גד בכף ו"בדה בבי"ת עד כאן. **ולע"דן** השני כתובים צדקו יחדיו הכתוב הזה הגיד שעשה כדבר גד כאשר צוה ה' בלי שינוי ושם בדברי הימים הודיע זריזותו שבתוך דברי גד עלה לעשות כאשר צוה השי"ת ז"ש ויעל דוד בדבר גד רוצה לומ' בתוך דברי גד עודנו מדבר לעשות כאשר צוה ה' ולזה אמר בדבר (ה') [גד] בבי"ת:

**כ**

**וישקף** ארונה וכו' רש"י ז"ל מתחבא היה מפני המלאך כך כתוב בדברי הימים עד כאן ובזה מדוקדק לשון וישקף לפי שהוא היה מתחבא בתוך הגורן לקיים חבי כמעט רגע עד יעבור זעם והשקיף מתוך העומרי' או מתוך הגדיש כמו בעד אשנבי נשקפתי וירא את המלך עובר ויצא אליו. והרד"ק ז"ל אפיו כמו על אפיו ע"כ.

**כא**

**ויאמר** ארונה מדוע בא וכו' מהרי"א ז"ל אמר לו מדוע בא אדוני אל עבדו רוצה לומר למה באת אלי והיה לך לשלוח לקרא לי שהקטן הולך אצל הגדול ואין הגדול הולך אצל הקטן ודוד השיבו שבא לקנות ממנו את הגורן לבנות מזבח להי' כדי שתעצר המגפ' מעל ישראל עד כאן. **ולע"דן** לדקדק לשון מעמך הי"לל ממך. ונראה לפי שארונה שאל מדוע בא אדוני אל עבדו כי לאו אורח ארעא כמו שאמר מהרי"א ז"ל שהגדול לא ילך אצל הקטן והשיבו דוד עליו השלום שלשה טענות חזקות אשר כל אחת מהן מספקת כ"ש בהצטרף שלשתן יחד האחד לקנות מעמך את הגורן ולא ימכור האיש נחלתו ובפרט גרנו ולכן באתי אליך והכבוד הזה ינוח דעתך בו ונתון תתן בלב שלם הגורן ז"ש לקנות מעמך רוצה לומר מעמך שתהיה הקניה מעמך מחדרי לבבך בלב שלם שתמכר' לי והטענ' השנית לקנות מזבח להי' וכפי איכות העניין כך צריך להיות זריזו' השליח וכיון שהוא לבנות מזבח להי' אדון הכל יוצר בראשית מה אני ומה חיי שלא אבא אל שירות כזה שהשפלתי היא הגבהתי. והשלישית לפי שהוא צורך פיקוח נפש ואין לאחר בדבר וז"ש ותעצר המגפה מעל העם. ובכלל או' מעל העם שלא אמר מעל ישראל רמז שעצירת המגפה תועלת הוא לארונ' ולעם הארץ אפי' מאומו' העולם. וז"ש ותעצר המגפה מעל העם סתם ואפילו מגויי הארצות.

**כב**

**ויאמר** ארונה אל דוד כו' אחר שראהו בא אליו נתן לו בלב שלם וגם שהוא מלך והנדיבו' מצוי במלכי' וזהו ויאמר ארונה אל דוד יקח ויעל לפי שתיבת יקח היולית סובלת לשון מקח כ"מש דוד לקנות ושלא למרות את פיו אמר לו יקח ויעל אדוני המלך הטוב בעיניו ראה איך יצא מה' הדבר שהבקר הגונות לעולה והמוריגים וכלי הבקר הגונים הם לעצים ובפרט למ"ד שצריך שיהיו חדשים כמו שנזכיר בס"ד לז"א ראה הפלא שהבקר ראויו' לעולה ומוריגים וכלי העולה חדשים ממש לעצים. ובזה מובן שלא הזכיר כאן החיטים למנחה כמ"ש בד"ה והטעם יען שבחיטים כולם כשרים למנחה ואם כן לא הזכיר כאן אלא הדברים הנפלאים שיצאו מהשי"ת ז"ש ראה הבקר לעולה וכו' כדפרישית ראה דבר נפלא היות הבקר ראוים לעולה אליבא דכ"ע ואפי' לרבי אליעזר כמו שהזכירו שם ובמסכת מנחות פ' הקומץ רבה תני יכול האומר הרי עלי עולה יביא עצים מתוך ביתו כדרך שמביא נסכים מתוך ביתו ת"ל על העצים אשר על האש אשר על המזבח מה מזבח משל צבור אף עצים ואש משל צבור דברי ר' שמעון ר' אלעזר אומר מה מזבח שלא נשתמש בו הדיוט אף עצים ואש שלא נשתמש בהם הדיוט מאי בנייהו איכא בנייהו חדחי ועתיקי ולא והא כתיב ויאמר ארונה אל המלך וכו' ראה הבקר לעולה והמוריגים וכלי הבקר לעצים הכא נמי בחדתי עכ"ל. ולפי זה דבר הכתוב באומרו ראה אליבא ד"כע ואפי' אליבא דר' אלעזר. או יאמר ראה הבקר לעולה לפי שהבקר צריך ביקור מומים לז"א ראה ובקר אותם ביקור מהבקר ובחר לך הראויות לעולה וכן המוריגים וכלי הבקר ראה הראוי לעצים שלא יהיו מתולעים כנודע בדין העצי' ורש"י המוריגים כלי עץ מלא חריצים כבד הוא ומעבירים אותו על הקש תמיד ומחתכו להיות תבן למאכל בהמות עד כאן והרד"ק והמוריגים מן למורג חרוץ וכלי הבקר ושאר כלי הבקר וב"דה עוד והחיטי' למנח' והר"לבג ז"ל מוריגים כרש"י ז"ל וכלי הבקר הם הכלים שיש בהם עצים המוכנים לחרישה וכ"ז כמו קרבן ומה שידמה לו ובס' דברי הימים זכר שכבר נתן ג"כ החיטים למנחה עד כאן וכן מהרי"א ז"ל. וכבר זכרתי למה לא הזכיר כאן החיטים.

**כב**

**הכל** נתן וכו' רש"י ז"ל ארונה המלך שר היבוסי היה עד כאן וכן הר"דק ז"ל והוסיף כי אף בימי דוד ואפי' אחר שכבשם ונתנו מס והיו להם שדות וכרמים ונותנין מס לבני יהודה ובנימין ואפי' אחר שכבש דוד המצודה הניחם לשבת בעיר ירושלים עד שבנה שלמ' בית המקדש וזה היבוסי לא היה משבע אומות אלא מפלשתים מזרע אבימלך כמו שפירשנו בספר יהושע והיה מותר להניחם בארץ כיון שקבלו שלא לעבוד ע"א ושאר מצות שהוזהרו עליהם בפ' נח והתרגום תרגם נתן ארונה המלך למלך יהב ארונה מלכא

למלכא די בעא מני מלכא ירצך כתרגומו יקבל קרבנך ברעוא עד כאן. וכן מהרי"א ז"ל הביא מרבותינו שארונה גר צדק היה ואוהב לדוד ולכך קראו הנה מלך על נדיבות לבבו שעם היות שהיה נותן הכל לדוד אמר לו ה' אלהיך ירצך כלומר ירצך כאילו הכל שלך ועכ"ז לא רצה דוד לקבל מתנה ומ"ש הכל נתן אין פירוש שנתנו בפועל כי אם בכח הכל נתן לו ברצון טוב אילו רצה לקבל דוד ופועל הנדיבות הזה לא יאות כי אם למלך וזהו שאמר הכל נתן ארונה המלך עד כאן ובדבריו מובן אומרו המלך למלך שלא יאות לא למלך למכור שאין לו צורך למכור וכן מלך כדוד לא יאות לקנות כי אם לקחת חינם מעבדיו זהו שאמר הכל נתן ארונה המלך למלך רוצה לו' שכן יאות ממלך למלך לתת מתנות אלא שדוד לא רצה. **ולע"דן** במ"ש הכל נתן הכל לאתויי ולכלול מקום הגורן מלבד הבקר לעולה והמוריגים וכלי הבקר לעצים והחיטים למנחה ובדברי הימים הזכיר זה בביאור יותר ראה נתתי הבקר לעולות והמוריגי' לעצים והחיטים למנחה הכל נתתי שמאמר הכל נתתי לכלול גם את המקום עצמו של המזבח אלא שדוד לא רצה לקבל במתנה לא מקום המזבח ולא העולות והעצים. ובאומרו ויאמר ארונה אל המלך שהוא מיותר כי די שיאמר ויאמר אל המלך ה' אלהיך ירצך ומובן הוא שארונה פיו המדבר אבל רמז למה שאמרו חז"ל שעם היותו ארונה רוצה לומר הדיוט ובירך ואמר כן אל המלך עם כל זה הועיל כי אל תהי ברכת הדיוט קלה בעיניך מגילה פ"א ויאמר ארונה אל המלך ה' אלהיך ירצך אמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא לעולם אל תהי ברכת הדיוט קלה בעיניך שהרי שני גדולי הדור ברכום שני הדיוטות ונתקיימה בהם ואלו הם דוד ודניאל דוד דברכיה ארונה דכתיב ויאמר ארונה אל המלך וכו' דניאל דברכיה דריוש דכתיב אלהך דאנת פלח ליה בתדירא הוא ישיזבינך עד כאן ודוד למדו שארונה גרם ונתקיימה ברכתו מלשון הכתוב ויאמ' ארונה למלך וכו' כדפרישית אמנם גבי דניאל למדו מלשון הוא ישיזבינך שתיבת הוא מיותרת דאנת פלח ליה בתדירא ישיזבינך הי"לל הוא למה אלא לשון הכתוב הוא ברוח הקדש שמבטיח כן בודאי הוא ישיזבינך ושברבת הדיוט נתקיימה וגרמה כן:

**כד**

**ויאמר** המלך וכו' במסכת זבחים פ' תטאת ויקן דוד את הגורן בכסף שקלים חמשים הא מודה רבי אליעזר בבמה דתניא כתוב אחד אומר ויתן דוד לארנן במקום שקלי זהב משקל שש מאות וכתוב אחד ויקן דוד בכסף שקלים חמשים הא כיצד גבה מכל שבט ושבט חמשים שקלים שהם שש מאות. רבי אומר משום אבא יוסי בן דוסתאי בקר ועצים ומקום המזבח בתמשים וכל הבית כולו בשש מאות. רבי אלעזר בן שמוע אומר

כתיב ויקן את הגורן כמפורש בענין ומה מפורש בענין שנאמר ויתן דוד לארנן במקום זהב משקל שש מאות. אבל הבקר לעולה והמוריגים וכלי הבקר לעצים בכסף שקלים חמשים דכתיב ויאמר ארונה יקח ויעל אדוני המלך הטוב בעיניו יראה הבקר לעולה והמוריגים וכלי הבקר לעצים הכא נמי בחדתי מאי מוריגים אמר רבא מטא של טורבל מאי מטא של טורבל אמר רב יהודה עיזא דקרקסא אמר רב יוסף מאי קראה שנאמר הנה שמתיך למורג חרוץ חדש וכו'. מקריה ליה רבא לבריה ורמי ליה קראי אהדדי כתיב ויתן דוד לארנן משקל זהב שקלים שש מאות וכתיב ויקן דוד את הגורן ואת הבקר בכסף חמשים שקלים הא כיצד גבה מכל שבט ושבט המשים שקלים שהם שש מאות שקלים. ואכתי כתיב התם זהב והכא כסף אלא אימא גבה כסף בשש מאות שקלי זהב ע"כל וכתב שם רש"י ז"ל זה לשונו ובריתא זו משובש' היא בספרים ושנויה בתורת כהנים. וכן היא שנויה הא כיצד מקום מזבח בחמשים וכל הבית בשש מאות. רבי אומר בשם אבא בן דוסתאי גבה מכל שבט ושבט חמשים שהם שש מאות רבי אלעזר בן שמואל אומר ויקן דוד את הגורן כדמפורש בענין ומה מפורש בענין ויתן דוד לארונה במקום זהב משקל שש מאות אבל הבקר לעולה והמוריגים וכלי הבקר לעצים בכסף המשים שקלים שנאמר ארונה וכו' והכי פירושא דקרא ויקן דוד את הגורן ולא פירש במה קנאו שהרי פירשו במקום אתר ויתן דוד לארנן במקום זהב משקל שש מאות. ואת הבקר קנה בכסף שקלים תמשים משקל שש מאות לקמן מפרש בסף שוה משקלה שש מאות זהב. אלמא רבי אלעזר מודה בבמה דקתני והמוריגים לקח דוד לעצים כדברי ארונה. מטה של טורבל כך היא במסכת כלים. עזא דקרקסא כמין עז של עץ ויש בה יתידות חדות וגם עשוי חריצין ומוליכו ומביאו על הקשיי של דישה לאחר שנדושה ומחתכה ונעשה תבן. מאי קראה דהוא עשוי חריצין ומוכן לדוש ולדוק כסף בשש מאות שקלי זהב והכי קאמר כסף השוה שקלים חמשים של זהב עד כאן נמצאו כאן שלשה תרוצים בהכחשתן השני כתובים התירוץ האחד שגבה כסף שוה חמשים שקלי זהב מכל שבט ושבט לשנים עשר שבטים יהיו שש מאות שקלי זהב. ומה שאמר בכסף רוצה לומר שהגבייה היתה בכסף השוה חמשים שקלים זהב משבט אחד וכן רש"י ז"ל וכן בספרי כמו שהביא רש"י ז"ל וכן במדרש שמואל מרשב"י ז"ל. והתירוץ השני הגורן והבקר בכסף שקלים חמשים. אמנם כל הבית בשש מאות שקלים ולפי זה שני קניינים היו הא' דהיינו מקום המזבח הזכיר כאן מה שהיה לצורך שעה הגורן למקום המזבח והבקר והמוריגים בחמשים והקנין השני שאר המקום לבית ולחדריו ולאולמיו ולעזרות בשש מאות זוהי שיטת רבי בשם רבי יוסי בן דורמסקית. והתרוץ השלישי לרבי אלעזר ויקן

דוד את הגורן קנין אחד ולא נזכר כאן במה קנאו שסמך על מה שמפורש בדברי הימים בענין שש מאות שקלים והקנין השני הבקר לעולה וכו' בכסף חמשים שקלים חמשים ולשיטה הזו קשה למה הזכיר כאן קנין הגורן ולא הזכיר בכמה שקנה והזכיר הקנין השני הבקר לעולה וכו' בכסף שקלים חמשים וכן במדרש שמואל תני רשב"י כתוב אחד אומר ויקן דוד את הגורן ואת הבקר בכסף שקלים חמשים וכתוב אחד אומר ויתן דוד לארנן במקום שש מאות שקלים. אלא אמור מעתה חמשים שקלים מכל שבט ושבט הרי שש מאות שקלים. רבי אומר בשם אבא יוסי בן דוסתאי כתוב אחד אומר ויקן דוד את הגורן וכתוב אחד אומר ויתן דוד לארנן במקום וגו' אלא מקום המזבח בחמשים הגורן בשש מאות שקל אמר רבי אלעזר בן שמוע אנא לא שמעתה מפומיה דאבא חבריא שמעונא מפומיה דאבא ויתן דוד לארנן במקום זהב משקל שש מאות אבל הבקר לעולה והמוריגים וכלי הבקר לעצים בכסף שקלים חמשים עד כאן לשונו והם הם השלשה שיטות הנזכרות לעיל ממסכת זבחים פר' חטאת אמנם. **לע"דן** לדקדק אומר גבי רשב"י כתוב אחד אומר ויקן דוד את הגורן ואת הבקר בכסף שקלים חמשים וכתוב אחד אומר ויתן דוד לארנן במקום שש מאות שקלים וכן גבי רבי בשם אבא יוסי בן דוסתאי כתוב אחד אומר ויקן דוד את הגורן וגו' וכתוב אחד אומר ויתן דוד לארנן במקום וגו' כי אחר שנזכר דקשו קראי אהדדי כרשב"י אין צורך לשנות עוד שנית כתוב אחד אומר ויקן וכו' ואם יש צורך יקשה אם כן למה לא שלש בדברי רבי אלעזר בן שמוע לומר כתוב אח' אומר ויקן דוד וכו' כמו שזכר כן בשני התנאים הקודמים.

**ונראה** כי בדברי רשב"י דאומר כתוב אחד אומר וכו' וכתוב אחד אומר כוונתו להקשות שהשני כתובים מכחישים זה את זה שכתוב אחד אומר שהם המשים וכתוב אחד אומר בדברי הימים שש מאות שקלים ותרץ רשב"י שהשני כתובים צדקו יחדיו כי חמשים גבה מכל שבט ושבט ועולה הוא לשש מאות בכל השנים עשר שבטים ומאי דקאמר בכסף רוצה לומר שנתן לו מטבעות כסף שוות שקלים חמשים של זהב כדמסיק בגמרא במסכת זבחים. אלא שלשיטה זו של רשב"י קשה קצת דאם כן למה אמר הכתוב הא' את הגרן את הבקר ובכתוב של ד"ה הוא אומר במקום שש מאות שקלים כאילו מורה שהנושאים מתחלפים שהאחד דבר בסך הגורן והכתוב השני דבר בסך המקום כולו וחילוף הנושאים גרם חילוף הסך למחמשים לשש מאות וקושי זה כיון אליו במה שאמר רבי בשם אבא יוסי בן דוסתאי כתוב אחד אומר ויקן דוד את הגורן וגו' שבכוונת המתכוין שנה לומ' כתוב אחד אומר ויקן דוד את הגרן וגו' ולא סיים הפסוק שאומ' ויקן את הגורן בכסף שקלים חמשים וכן בכתוב הב' לא אמר אלא וכתוב א' או' ויתן דוד לארנן במקום

וגו' ולא הזכיר סוף הפסוק שאו' שש מאות שקלים לפי שאין כוונתו להזכי' קושית הניגוד שכבר נזכרה בדברי רשב"י ע"ה אבל כיון אל דקדוק אחר והוא הקושי שהקשינו לדברי רשב"י שכתו' א' אומר ויקן את הגורן וכתוב א' או' במקום אשר זה מכריח שסך החמשים היה על מקום א' הגורן למקום המזבח בחמשים אמנם הששׁ מאות היה במקו' ר"ל בכל הגבול ההוא סביב כנז' בגמרא ובל הבית כולו בששׁ מאות וילמד סתום שבמדרש שמואל מהמפורש בגמרא ערוכה מזה הכריח דבריו רבי שלא כדברי רשב"י ז"ל הן אמת שקשה קצת הלשון שאו' הגורן בששׁ מאות והי"לל המקו' בששׁ מאות ואולי טעות נפל בספרים. ומה שאמר ר' אלעזר בן שמוע ויתן דוד לארנן שׁש מאות שקלים הוא בגורן הנזכר כאן בשמואל ויקן דוד את הגורן ולא פירשו כאן בכמה קנה אותו ופי' ב"דה ומאמר ואת הבקר וכו' מאמר בפני עצמו ועליו אמר הסך של חמשים שכן מתפרש בגמרא כאמור. ורי אלעזר בן שמוע נדחק בשיטתו הרחוקה משום דניחא ליה שיהיה כל מה שנקנה נזכ' בפ' הזה שהגורן הנז' כאן בשמואל הוא שנקנה בששׁ מאות שנזכרו שם בד"ה והבק' לעולה בחמשים שקלים כנז' כאן. וה"רדק הביא ג"כ כדברי רבי בשם אבא יוסי בן דוסתאי דקראי דייקי כוותיה וכן הביא ג"כ מהרי"א והר"לבג. **ולע"דן** לדקדק כפל לא כי קנה אקנה ולשון מאותך דהי"לל מעמך מהו אותך ולשון במחיר דקאמר שהוא מיותר שבכלל אומ' קנה אקנה מובן היא דבכסף יקנו. ונראה כי ארונה נתן הכל בלב שלם הן המקום הן הקרבנות לזה ענה המלך דוד ויאמ' המלך לארונה לא כי קנה אקנה רמז קנה אקנה הקניה הא' אל המקום והשניה אל העולות והבקר. או אמר קנה אקנה עפ"י סברת רבי שאמ' משום אבא יוסי בן דוסתאי שהיו שתי קניות בגוף הקרקע עצמו הקניה הא' למקום המזבח והשני' אח"כ לכל הבית ולשכותיו והעזרות ז"ש לא כי קנה אקנה ולכל הפירושים מסיק באו' מאותך מחיר כלו' שלא יתרצה בתת לו כדי שווי המקח אלא במחיר שלשון מחיר הוא ביוקר יותר מכדי שוויו כמו שכתוב מימינו בכסף שתינו עצינו במחיר יבואו ז"ש כאן במחיר כדי שתתן אותו אלי בלב שלם ותהי' הקני' מאותך ר"ל בלב שלם ונפש חפצה מאותך שידבנה לבך ולא תהיה מוכרח מצידי כי אם זוזי יעשוך למכור ונתן טעם שהעולו' כשיהיו מקנת כסף אז יעלו לרצון עד ה' אלהיך כי כשהשתדל אדם להרבות מחיר להביאם לש"י כפום צערא אגרא ז"ש ולא אעלה להי' אלהי עולו' חינ' ר"ל לא יעלו לרצון לה' אלהי עולו' חינם נמנע הוא שאעלה לפניו חינם ומה שאמר ויקן דוד בכסף שקלים חמשים ולא אמר בחמשים שקלים כסף מודיע שאין השקלים האלה של כסף אלא שקלי זהב הם כמו הששׁ מאות שקלי זהב הנזכרו' בד"ה וז"ש בכסף סך העולה לשיווי שקלים חמשים דהיינו חמשים שקלים של

זהב אלא שהכסף חריף טפי ונתן לו דוד מעות כסף עובר לסוחר. ולפי הפשט אפש' לו' שנתן לו כסף משקלו שש מאות משקל ועולי' השש מאו' משקל כסף בחמשים משקל זהב באופן שי"ב משקלים כסף במשקל א' של זהב וכאן אמר כסף לפי שבו היה הקנין סך כסף העולה חמשים זהב ושם ב"דה אמר סך הכסף שעולה שש מאות כסף והחמשים שקלים הנז' הם זהב כי כן הוא לרשב"י פי' הפסוק הזה כדפרישית לעיל ו"מש שם ב"דה שקלי זהב היינו חמשים העולים משקל כסף שש מאות של כסף ויכריח כן דקשה תיבת משקל כי די שיאמ' שקלי זהב שש מאות מדקאמר משקל שש מאו' משקל כסף קאמר. ואפשר עוד לו' יותר קרוב אל הפשט דהכא בשמואל קאמר שקנה בכסף שקלים המשים ושקלי הכסף הם ליטרין משקלם גדול ובדברי הימים אמר שש מאות שקלי זהב ומשקלי זהב קטנים ביותר משקל דרהם אחת הוא משקל הזהוב מ־מ ולפי זה חמשי' לטרין של כסף שוים שש מאות משקלי זהב קטנים. זה אפשר לחלק בישוב הפסוקים:

**כה**

**ויבן** שם דוד כו' הרד"ק ויעתר ה' לארץ וקביל ה' צלותא דדיירי ארעא ובדרש כל האלפי' האלה שנפלו בימי דוד לא נפלו אלא שלא תבעו בנין ב"ה והרי דברים ק"ו ומה אלו שלא היה בימיהם ולא חרב בימיהם נפלו על שלא תבעו אותו אנו שהיה בימינו וחרב בימינו עא"כו לפיכך התקינו זקנים ונביאים ליטע בפיהם של יש' להיות מתפללי' ג' פעמים בכל יום השב שכינתך ומלכותך לציון וסדר עבודתך לירושלים אכי"ר ע"כ והר"לבג ויעל עולות ושלמים הנה לא נאסרו הבמות עד שנבנה ב"ה ולזה היה אפשר לדוד להעלות עולות ושלמים ואעפ"י שהיה זר ע"כ ומהריי"א כתב ראוי לדעת ב' דברי' הא' למה נבחר זה המקו' יותר מזולתו ולמה גלהו ה' לדוד בזה הזמן ולא בזמן אחר קודם זה. והנה מצאתי לחז"ל שאמ' בירושלמי פ' כל הצלמי' תני רבי (בנדיקי) [בורקי] מלמד שלא הניחו הכנענים לא הר ולא גבעה שלא עבדו עליו ולכן סברינן מימר דבר שיש בו רוח חיים אעפ"י שאינו אסור להדיוט לגבוה אסור בית הבחירה אינה נבנית אלא על פי נביא ועל פי דוד ובדבר גד בשם ה'. וג"כ אמ' מקום היה הר המוריה שבו נעקד יצחק וכן נאמר ב"דה ויחל שלמה לבנות את בית ה' בירושלי' בהר המורי' וכבר ביארו החכמי' והוא דבר שאין ספק בו שיש מקו' יותר מושגח ממקו' זולתו כפי מצבו ושיוויו והוא דבר נעל' אצלנו ויודע הנעלמות הוא ידע והנה ארץ יש' בכללה היתה יותר מושגחת מכל הארצות וכמ"ש ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה תמיד עיני ה' וכו' ומכולה היה מקום ב"ה מיוחד מהמיוחד והוא היותר שלם והיותר מושפע ולכן היה הראוי להיות בית הבחירה והיה מקדם נצב ומעותד לאותה המעלה וכמ"ש ה"בה לאברהם על א' ההרים אשר אומר אליך

ואברהם אמר בהר ה' יראה. ואמנם בדרוש השני או' שדוד היה כל ימיו בצער לדעת המקום ביחוד אשר בו יבנה הבית וכ"מש אשר נשבע לה' נדר לאביר יעקב אם אבא באהל ביתי כו' אם אתן שנת לעיני כו' עד אמצא מקום לה' ולפי שהיה לבו דואג על זה והיו ישראל חושבים שבעבור חטאיו מנע השי"ת ממנו בנין הבית לזה בסוף ימיו רצה השי"ת לכבדו ולהגדילו בעיני ישראל וזה כשצוה תשועתם מהמגפ' על ידו שנעצרה ע"י קרבנותיו ושגילהו השי"י המקום המקודש והכירו זה באמצעות האש שירדה מן השמים על המזבח בגורן ארונה וסבב השי"י שדוד יקנה אותו המקום לבית ה' והוא יתן לשלמה תבנית הבי' וכסף וזהב ונחושת ועצי ברושים וכל הדברים הצריכים לבניינו ובזה יחשב לו כאילו בנאו דוד וכל זה נעש' בסוף ימיו וכאילו אהבו בזקנו' ובמותו שאהבו בבחרותו ובחייו כדי לקיים בו ואתה תבא אל אבותיך בשלום **ול"עדן** לדקדק תיבת שם מיותרת וכי כל החרדה הזאת שהלך דוד לקנות הגורן הזה מארונה ודאי שלא יתכן יהיה לריק כי אם לבנות שם המזבח. ונראה שכונת הכתוב להודיע איכות המקום הזה כי רבה היא כמו שאמר מהרי"א וארחיב דבריו והוא כי מעת בריאת העולמות כולם יחדיו בסוד אבי"ע זה לעומת זה עשה האלהים וארץ ישראל ראש עפרות תבל כי שם טבור העולם כולו ומשם יונקות כל שאר הארצות והסולם המוצב ארצה המקשר העולם השפל הזה עם העליון הנה היה במקום הזה אשר שם נעקד יצחק ע"ה ובו שכב יעקב וראה בו הסולם כמ"שה וישכב במקום ההוא רוצה לומר במקום ההוא ביחוד שנעקד בו יצחק כמו שכתבתי בכלי חמדה ועליו אמר אין זה כי אם בית אלהים וזה שער השמים לפי שירושלי' של מטה הבנויה מכוונ' כעיר שחוברה לה יחדיו הלא היא ירושלים של מעלה כי זו לעומת זו עשה האלהים ולזה בנה שם אדם הראשון מזבח לפי שהוא מקודש מצד היותו מכוון כנגד שער השמים שמשם יעלו העולות והתפילות והנשמות מידי עלות' בכל יום ויום בלילה גם בעת הפטירה משם יעלו למנוחתם ולזה נברא אדם הראשון מאותו העפר של המקדש כמו שאחז"ל ממקום כפרתו נברא להיות המקום ההוא כולל כל הארצות טבור העול' כדי שיהיה חומר אדם הראשון כלול מכל הארצות כדי שבמותו יקובל מהן בכל מקום שימות כמו שאמרו חכמינו ז"ל וגם מצד החלק הרוחני שבו יהיה מירושלים של מעלה המכוון אל ירושלים של מטה ששם הנשמות צרורות שם בצרור החיים ומזה הטעם נתחייב שאפי' בחרבן ארץ ישראל וירושלים קדושתה במקומה עומדת שקדשה לשעת' וקדשה לעתיד ואעפ"י שהם שוממים בקדושתן הן עומדין כמו שאחז"ל ולמדו מפסוק והשימותי את מקדשיכם שהקדושה טבעית בה מעת בריאת' כאמור ולזה אמר הכתוב ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה תמיד עיני ה' אלהיך בה שהכוונה בכפל הכתוב

ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה מעת בניינה וישובה בדרישה גדולה. אמנם אפי' אחרי חרבנה תמיד עיני ה' אלהיך בה בהשגחה יתירה על שאר הארצות עיני ה' משוטטות בה כ"מש עיני ולבי שם כל הימים זהו שאמר תמיד עיני ה' אלהיך בה רוצה לומר תמיד אפי' אחר החרבן. והנה דוד ע"ה עמד על הדרוש הזה אחר זמן רב שהרי אמר אשר נשבע לה' נדר לאביר יעקב אם אתן שנת לעיני וכו' עד אמצא מקום לה' ר"ל עד אעמוד על הדרוש הזה שהוא עמוק שאיך יתכן שיהיה לש"י חן על מקום א' וחיבה יתירה על זולתו כי זה לא יאות כי אם בבן אדם אשר ימצא נחת רוח מצד זכות אויר המקום ההוא יותר מזולתו או לריבוי מעדניו וכיוצא חלילה ליוצר בראשית שמאחר שכולם מעשה ידיו אשר בחכמה עשה אם כן למה יהיה לו חן במקום על זולת מקום ז"ש עד אמצא מקום לה' משכנות לאביר יעקב ואמר שאחר הדרישה והחקירה והעיון על זה אמר שמצא מציאות המקום הגשמיי הנה שמענוה באפרתה מצאנוה בשדה יער וישוב הקושי הזה הוא שנבואה למשכנותיו אל הגשמיים לפי שהם מכוונים כאילו כסאו יתברך למעלה בשמים אשר כנגד ארץ ישראל שם בשמים כסאו ובארץ ישראל למטה הדום רגליו וא"כ אנחנו נשתחוה להדום רגליו מפאת בחינת הקדושה של הכסא העומד למעלה מאותו המקום ואותו המקום ההוא הדום רגליו כאמור ז"ש נבואה למשכנותיו נשתחוה להדום רגליו וזהו ירושלים הבנויה היא דוגמא ומעין העיר שחוברה לה יחדיו היא העיר של מעלה שחוברה לה לזאת הבנויה יחדיו. ובזה מובן שלא נעלם סוד זה מאדם הראשון ע"ה שהמקום ההוא אדמת קדש הוא אחוז בעולם העליון ומשם נברא ולכן עשה שם מזבח ואחריו דוד ע"ה בסוד אדם דוד משיח. וגם שדוד חי הוא בחיי אדם הראשון ימי שנותיו שבעים שנה שניתן לו מהאלף של אדם הראשון. לכך על ידי דוד בהגלגל הגלות שנית המקום הקדוש הזה וז"ש ויבן שם דוד מזבח לה' רוצה לומר כבר החזיק שם בקדושת מזבח מימי עולם כשהקריב אדם הראשון שור פר מקרין מפריס ועתה דוד בנה מזבח ה' ההרוס ז"ש ויבן שם דוד לפי ששם היה לדוד אחיזה וחזקה למזבח כאמור מימי אדם ע"ה ואמר שנעתר ה' לארץ ותעצר המגפה אפי' אותה שהיתה על ישראל כלומר שהיו מוכים ומנוגפים נרפאו זהו שאמר ותעצר המגפה מעל ישראל רוצה לומר שאף על פי שכבר היתה וחלה על ישראל מעליהם נעצרה וניצולו ברחמי ה':

**תם פירוש ספר שמואל. בעזרת אל אלהי ישראל**

### מפתחות

**מפתחות שמואל מהמאמרים שמפרש הרב בתוך הפסוקים וקצת פסוקים נפרדים מתורה נביאים וכתובים**:

מאמר כל מקום שנאמר איש שקול כנגד ל״א צדיקים דף קלט ע"א
מאמר עטרה נתעטר אפרים מיעקב שם ע"ג
מאמר ועלה האיש נתעלה בביתו שם ע"ד
מאמר כל האומר בני עלי חטאו וכו' קמא ע"ב
מאמר בעבור הרעימה היתה פנינה משכמת וכו' שם ע"א
מאמר היתה לי דמעתי מכאן שהצרה משבעת וכו' שם ע"ג
מאמר למה תבכי שרה שהיתה וכו' שם
מאמר הלא אנכי טוב לך אני אין כתיב שם ע"ד
מאמר מיום שבר' ה"בה כו' לא היה אדם שקראו להב״ה צבאו' קמב ע"ג
מאמר אם ראה מוטב ואם לא תראה וכו' שם ע"ד
מאמר זרע אנשים ששקול כשני אנשים שם
מאמר והיה כי הרבתה מכאן שכל המרבה בתפלה נענה קמג ע"ב
מאמר כמה הלכתא גברותא איכא למשמע מהני קראי דחנה שם ע"ג
מאמר אמרה לו לא אתה אדון שם ע"ד
מאמר אל תתן לאמתך מכאן לשכור המתפלל כעובד ע״א קמד ע"ב
מאמר מכאן לחושד וכו' שם
מאמר ותלך האשה לדרכה שפירסה נדה שם ע"ג
מאמר ויהי לתקופת הימים אמר מר זוטרא וכו' שם ע"ד
מאמר חנה ע״י שרבתה בתפלה קצרה ימיו של שמואל קמה ע"ב
מאמר בכל יום היתה בת קול יוצאת ואו' עתיד צדיק א' וכו' שם ע"ג
מאמר מכאן אנו למדים שנשים חייבות בתפלה קמו ע"ג
מאמר עלץ לבי נוטריקון ע' שבעים וכו' שם ע"ד
מאמר כי אין בלתך אין לבלותך קמז ע"ג
מאמר עדת קרח אין להם חלק לעולם הבא קמח ע"ב
מאמר רגלי חסידו בשביל צדיק א' מתקיים העולם שם ע"ד
מאמר עוד שם רגלי חסידו זה יעקב רגלי חסידו זה יוסף קמט ע"א
מאמר ה' יחתו מריביו מריבו כתיב שם ע"ב
מאמר תורת כהנים ותהי חטאת הנערים גדולה קן ע"ב
מאמר המגביה ידו על חבירו אעפ״י שלא הכהו נקרא חוטא שם ע"ג
מאמר וברך עלי ~אל~{את} אלקנה אמר לו כל בנים שעתיד וכו' קנא ~ע"ג~{ע"ב}
מאמר כי פקד ה' את חנה יש פקידה לבכורות שם ע"ג

מאמר מפני מה חרבה שילה וכו' קנב ע"א
מאמר אל בני זקן שנמצא בו דופי וכו' שם ע"ב
מאמר מעבירים מעבירם כתיב ופי' רש"י ותוספות שם ~ע"ד~{ע"ג}
מאמר אם יחטא איש לאיש רמי ליה רב יוסף וכו' שם ע"ד
מאמר ויבא אל איש האלהים זה א' מי' שנקראו איש האלהים קנג ע"ג
מאמר ובחור אותו אשרי מי שבחרו וכו' שם ע"ד
מאמר כי מכבדי אכבד הב"ה חס על כבודו של צדיק וכו' קנד ע"ב
מאמר ולא יהיה זקן בביתך וכו' ר' חנינא ור' הושעיא וכו' שם ע"ד
מאמר מנין לגזר דין שיש עמו שבועה קנח ע"ב
מאמר קללת חכם אפי' על תנאי היא באה שם ע"ג
מאמר שני ארונות היו עם ישראל במדבר קנט ע"ג
מאמר ויראו הפלשתים וכו' ערבובי דברים מספרי קס ע"ב
מאמר וירץ איש בנימן אמ' סי' מילין הלך שאול וכו' קסא ע"א
מאמר ויקחו פלשתים את ארון האלהים ר' יוחנן ור"ל אמ' קסב ע"ב
מאמר אתמר ע"א שנשברה מאליה שם ע"ד
מאמר למה תכבדו את לבבכם ה"ד לץ תכה וכו' קסה ע"א
מאמר וישרנה הפרות וכו' למה הוכו אנשי בית שמש שם ע"ד
מאמר כי ראו בארון לשון זלזול קסו ע"ד
מאמר ויקבצו המ~ש~{צ}פתה וישאבו מים וכי מים וכו' קסז ע"ד
מאמר אין הבמה מותרת אלא ע"י נביא קסח ע"ב
מאמר וישפוט שמואל את ישראל וכו' וכי כל ימי חייו וכו' קסט ע"א
מאמר ויהי כי זקן שמואל ומי סיב כולי האי שם ע"ד
מאמר כל האומר בני שמואל חטאו שם ע"ד
בענין שאלת המלך רבו הדעות קע ע"ד עד דף קעג עיין שם
מאמר בג' דברים עתידים למאוס במלכות שמים שם ע"ב
מאמר שאול לא זכה למלכות אלא ע"י שהיה זקנו מדליק וכו' קעה ע"א
מאמר בפרק אין מעמידין מאי והעליה קעח ע"ג
מאמר ב"ר כל נשיקה לתפלות בר מן תלת קעט ע"ב
מאמר וישאלו עוד בה' ז"שה גאות אדם תשפילנו קפא ע"ג
מאמר הנני ענו בי קשה הוא הגזל קפג ע"ד
מאמר וישלח ה' את ירובעל למה לא נתפרשה שמם וכו' קפד ע"א

מאמר בן שנה שאול במלכו שלא טעם טעם חטא קפז ~ע"ב~{ע"א}
מאמר ממלכתך וכו' אמר דוד וכו' ~קפד~{קפט} ע"א
מאמר ויאמר שאול פוצו בעם סכין הראה להם שם ע"ב
מאמר אם כה יאמרו אלינו כל נחש שאינו כאליעזר וכו' קצב ע"ד
מאמר אתמר שחיטת לילה וכו' קצג ע"ד
מאמר במדרש והלא כמה מזבחות קצד ע"ד
מאמר ויפדו העם את יהונתן נקט משקלו זהב שם
מאמר א"ר אחא בעל פקדונות אני וכו' קצו ע"ב
מאמר א"ר יצחק אסור למנות את ישראל וכו' קצז ע"א
מאמר וירב בנחל על עסקי נחל שם
מאמר משמות רבה באך צור שם ע"ג
מאמר ויחזק בכנף מעילו חד אמר כנף וכו' ר ע"ג
מאמר מה טעם לא נתקבלה תשובת שאול רא ע"א
מאמר ספרי לך ואשלחך אל ישי בית הלחמי רב ע"ב
מאמר איך אלך ושמע שאול פסחים היכא דשכיחא הזק' שאני שם ע"ד
מאמר תנחומא אך נגד ה' משיחו אמ' זה ראוי למלכות רג ע"ד
מאמר פסחים כל אדם שכועס אפי' פוסקים עליו גדולה שם ע"ד
מאמר ילקוט התמו הנערים הפ' הזה כלו ברוח הקדש רד ע"ד
מאמר ב"ר כיון שראה שמואל את שאול אדמוני וכו' שם ע"ד
מאמר ברכות השכם והערב כדי לבטלן מ"קש וכו' רח ע"ב
מאמר גם את הארי תני ארבעה אריות וכו' רי ע"ג
מאמר וילבש שאול את דוד מדיו וכתיב משכמו ומעלה כו' ריא ע"ג
מאמר לכה אלי ויקרא רבה הארץ אחזתו וכו' ריב ע"ג
מאמר חז"ל בתלים נאם פשע וכו' היה דוד מסתכל בגלית ריג ע"א
מאמר ביבמות בן מי זה העלם וכו' ולא ידע ליה ריד ע"ב
מאמר ביומא שאלו תלמידיו לר' יוסי איך נשא דוד ב' אחיות ריז ע"ב
מאמר ש"ט ותורד מיכל את דוד וכו' היאך בורח דוד וכו' ריט ע"ד
מאמר חז"ל קפדנותן של אבות ולא ענותנותן של בנים רכא ע"ג
מאמר פרק יש בערכין הוכח תוכיח וכו' עד היכן היא וכו' רכה ע"א
מאמר בסנהדרין גדולה לגימה וכו' רכו ע"ד
מאמר ויתן לו הכהן קדש שבת היה רכז ע"ב

מאמר חז"ל פרק חלק כתיב דואג וכתיב דוייג שם ע"ד
מאמר ש"ט ויקם דוד ויברח זש"ה את הכל עשה יפה בעתו רכח ע"ב
מאמר קהלת אל תהי צדיק הרבה כל מי שנעשה רחמן וכו' רלב ע"א
מאמר במסכת שבת דרש ר' דוסתאי עיר הסמוכה וכו' שם ע"ד
מאמר במסכת יומא כיצד שואלין באורים ותומים רלג ע"ד
מאמר במסכת סוטה כל הניצוק טהור וכו' רלד ע"ד
מאמר עוטרים את דוד הקיפו עליו בעטרה רלה ע"ג
מאמר סלע המחלוקות ששם חלקו הגבורים וכו' רלו ע"א
מאמר ויך לב דוד עליו אמר דוד מה בין קטע ציציתא וכו' רלז ע"א
מאמר במסכת ברכות ואמר להרגך וכו' שם ע"ד
מאמר ואבי ראה וכו' מכאן שחייב אדם בכבוד חמיו וכו' שם
מאמר כאשר יאמר משל הקדמוני מאי היא וכו' רלח ע"א
מאמר וימת שמואל כל זמן שהיה שמואל קיים וכו' רלט ע"ג (ובדף רנא עב)
מאמר מצינו שהצדיקים קרואים חומה וכו' רמא ע"ג
מאמר איש הבליעל מהו הבליעל על עין רעה וכו' רמב ע"ג
{מאמר נשמתן של צדיקים גנוזות תחת כסא הכבוד וכו' רמג ע"ג}
מאמר לא יהיה לך זאת לפוקה אם תמית את נבל וכו' ~רמב~{רמד} ע"ב
~מאמר נשמתן של צדיקים גנוזות תחת כסא הכבוד וכו' רמג ע"ג~
מאמר ויהי כעשרת הימים י' ימים מאי עבדתייהו רמה ע"ב
מאמר למנצח על מחלת ז"שה מצא אשה מצא טוב שם ע"ד
מאמר סנהדרין כתוב פלטי וכתיב פלטיאל רמו ע"ג
מאמר בספרי חי ה' כי אם ה' יגפנו צריך האדם לישבע ליצרו רמז ע"ג
מאמר תנחומא מפני מה נענש אבנר וכו' רמח ע"ג
מאמר בקשו לי בעלת אוב אמ' רשב"ל למה שאול דומה וכו' רנא ע"ד
מאמר יאמר לה המלך אל תיראי י"א שהיה שמואל סבור כו' רנה ע"ג
מאמר ויתן ה' חז"ל כל העושה דבר עבירה ומתבייש וכו' רנו ע"ב
מאמר מן היום ההוא ומעלה והלאה אין כתיב כאן וכו' רס ע"ג
מאמר כי אחזני השבץ קנטוריא של נוב וכו' רסג ע"ב
מאמר מועד קסן נשיא ושמועות רעות שם ע"ג
מאמר הלא היא כתובה על ספר הישר זה ספר משנה תור' רסד ע"ב
מאמר כלאב לא כלאב שמו אלא דניאל רסח ע"ג

מאמר מפני מה נענש אבנר וכו' רעא ע"א ובדף ערב ע"ב
מאמר האב זוכה לבן בחמשה דברים שם ע"ג
מאמר מאי דכתיב ויבא כל העם להברות את דוד ערב ע"ג
מאמר ויקח לו דוד עוד פילגשים פילגשים בלי כתובה רעו ~ע"ג~{ע"א}
מאמר ירושלמי תשעים אלף זקנים ~המית~{מינה} דוד ביום א' רעז ע"ד
מאמר הארון נושא את נושאיו עצמו לא כל שכן רעח ע"ג
מאמר ספרי בילקוט ומה ארון שלא נעשה וכו' שם
מאמר בברכות רבי אלעזר פתח בכבוד אכסניא וכו' רעט ע"א
מאמר ויברך ה' וכו' מפני התרעומת זה א' מן הדברים וכו' שם ע"ג
מאמר ויהי כי צעדו וכו' כתיב ויזבח שור ומריא וכו' שם ע"ד
מאמר ויחלק לכל העם תנו רבנן לחם עוני פרט לחלוט וכו' ע"ד
מאמר אמרה לו מיכל של בית אבי היתה נאה ממך רפא ע"א
מאמר ויהי בלילה ההוא ויהי דבר ה' וכו' אמר הב"ה וכו' רפב ע"ב
מאמר האתה תבנה לי בית וכו' אעפ"י ששלמה בנך יבנה שם
מאמר עוד ממכילתא כתוב א' אומר האתה תבנה וכו' שם ע"ד
מאמר ושמתי מקום לעמי תמן תנינן שמעון הצדיק אמ' כו' רפג ע"ד
מאמר כל הקובע מקום לתורתו וכו' רפד ע"א
מאמר מי אנכי כי הבאתני עד הלום והלא מרות וכו' רפה ע"א
מאמר ותקטן עוד זאת תמן תנינן עמוני ומואבי וכו' שם
מאמר ומי כעמך ישראל רש"י אשר הלכו אלהים משה ואהרן רפו ע"א
מאמר ועתה הואל וברך וכו' א"ל הב"ה לדוד וכו' רפז ע"א
מאמר אמר ר' יוחנן היינו דאמרי אנשי מיניה וביה וכו' שם ע"ב
מאמר ויעש דוד שם וכו' ז"שה למנצח על שושן וכו' רפח ע"א
מאמר ויהי דוד עושה משפט וצדקה והלא במקום וכו' רפט ע"א
מאמר שעל שעבר דוד על לא תדרוש שלומם נענש רץ ע"ג
מאמר ארבעה דברים צריכים חיזוק רצא ע"ד
מאמר ויהי לעת הערב לעולם לא יביא אדם עצמו וכו' רצב ע"ד
מאמר לא ירבה לו נשים אלא י"ח רצו ע"א
מאמר תניא ר' מאיר אומר אבשלום נזיר עולם היה וכו' שו ע"א
מאמר אמר ר' לוי הנפטר מחבירו לא יאמר לו לך בשלום שז ע"ג
מאמר אלכה נא ואשלמה נדרי וכו' א"ל אבשלום תן לי וכו' שח ע"א

מאמר אמר רב יהודה בקש דוד לעבוד ע"א שי ע"א
מאמר אחיתופל הטעה אותו המזל וכו' שיב ע"ד
מאמר מגילה שמסר הק"בה לדוד ברוח הקדש וכו' שיג ע"ג
מאמר ועמשה בן איש ושמו יתרא וכו' מלמד שחגר חרבו שיו ע"ג
מאמר ושובי בן נחש זה חנון ולמה נקרא שמו שובי שם ע"ד
מאמר אבשלום נתנאה ב~צ~{ש}ערו וכו' שיח ע"ב
מאמר האלה לא היה לה לב וכו' שם ע"ב
מאמר ואבשלום לקח אמר רשב"ל שלקח מקח רע וכו' שיט ע"ג
מאמר וירגז המלך מהו וירגז וכו' הראו ללובקרין שכא ע"ב
מאמר כי ידע עבדך וכו' מהו דכתיב והנה באתי ראשון שכג ע"ד
מאמר היום יומת איש בישראל ראה דוד אדם עומד ממנו כו' שכד ע"א
מאמר רב אמר קבל דוד לשון הרע וכו' שם ע"ב
מאמר קנטור ממפיבושת לדוד אמר ליה וכו' שכה ע"א
מאמר ותקרא אשה חכמה י"א זו סרח בת אשר וכו' שכז ע"ב
מאמר תנא דבי אליהו אנכי שלמי אמוני ישראל שכח ע"ד
מאמר ותבא האשה אל כל העם וכו' אמ' לית אתון ידעין כו' שכט ע"ב
מאמר תני סיעה של בני אדם שאמרו להם גוים וכו' שם
מאמר וגם עירה היארי היה כהן לדוד כל המשגר מתנותיו לכהן אחד מביא רעב וכו' שם ע"ג
מאמר ויהי רעב בימי דוד אמר להם שמא ע"עא יש בכם וכו' שם ע"ד
מאמר אמר דוד שאול נפקי תריסר ירחי שתא וכו' של ע"ד
מאמר והגבעונים לא מבני ישראל המה ג' סימני' יש באומ' זאת וכו' שם
מאמר כתוב אחד אומר ויאמר איש ישראל אל החוי וכאן קרי ליה האמורי שלא ע"ב
מאמר ויאמרו לו הגבעונים אין לנו כסף וזהב עם שאול לי כתיב לנו קרי שלב ע"א
מאמר מהו אל הצור שהיתה אומרת הצור תמים פעלו שלג ע"ב
מאמר מהו ולא נתנה עוף השמים וכו' בא וראה החסד שעשתה רצפה וכו' שם ע"ד
מאמר מאי וישבי בנוב איש שבא על עסקי נוב וכו' שלה ע"א
מאמר הרעשת ארץ פצמתה הרעשת ארץ בימי אברהם וכו' שם ע"ב
מאמר ביום הציל ה' אותו וכי ביום אחד הוצל וכו' שלו ע"ב
מאמר ה' סלעי ומצודתי מה ראה דוד לקלס בסלע שלז ע"א
מאמר כי אפפוני הגיעו הרעות עד אפיא וכו' שלח ע"א

מאמר בצר לי אקרא ה' בבבל ואל אלהי אשוע במדי שם ע"ג
מאמר א"ר שמואל בר נחמני על מה הזועות באות שם ע"ד
מאמר וירכב על כרוב ר' יהודה אומר הרי זה מקרא עשיר שמ ע"א
מאמר וישת חשך סביבותיו ויהי חשך אפלה מהיכן היה החשך רבי יהודה ור' נחמיה וכו' שם ע"ג
מאמר מנגה נגדו וכו' כשהרוח מנשבת וכו' שם ע"ד
מאמר ירעם משמים וכו' למה באש וכו' שמא ע"א
מאמר ויראו אפיקי ים את מוצא כשאמר הב"ה הרם את מטך נבקעו כל מימות שבעולם וכו' שם ע"ג
מאמר ישלח ממרום יקחני ר' יוחנן אמר כיון שעלה אחרון שבישראל וכו' שמב ע"א
מאמר יצילני מאויבי עז אמר ר' יוחנן זה פרעה וכו' שם ע"ב
מאמר א"ר יצחק כל המתמים עצמו הב"ה מתמים עמו כו' שמג ע"ד
מאמר כי אתה תאיר נרי במרדכי וכו' דשמ ע"ב
מאמר כי בך ארוץ גדוד בשעה שאמר דוד לעשות מלחמה עם אנשי יבוס התחיל אומר כל מכה יבוס וכו' שם ע"ד
מאמר האל תמים דרכו אם דרכו תמים הוא ע"אכו שמה ע"ב
מאמר אין צור כאלהינו אין צייר כאלהינו שם ע"ד
מאמר ונחתה קשת נחושה מלמד שהיה נוטל דוד קשת נחושה וכופפה וכו' שמו ע"ג
מאמר ותתן לי מגן וכו' אמר דוד מפני מה אומ' מגן אברהם שם ע"ד
מאמר ארדפה אויבי ארדוף אויבי בגדוד עמלק וכו' שמז ע"ג
מאמר ותזרני חיל וכו' מאי דכתיב ארחי ורבעי זרית וכו' שם ע"ד
מאמר ואויבי תתה לי עורף הפ' הזה מדבר ביהודה שם ע"ד
מאמר ישועו ואין מושיע אמר דוד לפני הב"ה רבש"ע כשיהיו אומות העולם מ"ה באים להתפלל וכו' שמח ע"ב
מאמר מגדול ישועות בשעה שהב"ה עושה חסד לדוד וכו' שנ ע"א
מאמר ואלה דברי דוד האחרונים הראשונים היכן הם שם ע"ב
מאמר ונאם הגבר הוקם על מלמד שקבל עול תורה ועול מצות וכו' שם ע"ד
מאמר נאם דוד בן ישי אוגינוס בן אוגינוס וכו' שנא ע"א
מאמר צדיק מושל ביראת אלהים זה יוסף הצדיק וכו' שם ע"ג
מאמר כי ברית עולם שם לי אין ברית אלא תורה וכו' שנג ע"א

מאמר ואלה שמות הגבורים מאי קאמר אמר ר' אבהו הכי ~מ~{ק}אמר ואלה שמות גבורותיו של דוד וכו' שם ע"ג
מאמר ותהי חלקת השדה מלאה עדשים כתוב אחד אומ' מלאה עדשים וכתוב אחד אומר שעורים וכו' שנה ע"א
מאמר מי ישקני מים מאי קא מבעיא ליה וכו' שם ע"ד
מאמר בן איש חי וכי כולי עלמא בני מתי ננהו וכו' שנו ע"ד
מאמר ויוסף אף ה' לחרות בישראל הצילני מדמים וכו' הצילני מדמו של אוריה וכו' שנז ע"ד
מאמר אם ה' הסיתך בי אמר ה"בה מסית קרית לי וכו' ושם מביא כל הדעו' אשר נפלו בסיבת מה באה הדבר בימי דוד שנח ע"ג
מאמר את מספר מפקד אם מספר למה מפקד וכו' שס ע"ד
מאמר ויאמר דוד אל גד מז"ל תני רשב"י למה היה דוד דומה באותה שעה לחולה וכו' שסב ע"א
מאמר מדרש שמואל נפלה נא וכו' הרי ג' שנים וכו' שם ע"ב
מאמר פי הרואה אמר רבי אלעזר אמר הב"ה למלאך טול הרב שבהם וכו' שם ע"ד
מאמר ראה ה' מאי ראה וכו' שסג ע"ג
מאמר עלה הקם למה דוד דומה וכו' שסד ע"א
מאמר ויקן את הגורן הא מודה ר' אליעזר וכו' שם ע"ד

**פסוקי תורה**

פסוק ויעתר יצחק לה' וכו' קמא ע"ד
פסוק לא יסור שבט מיהודה קעה ע"ב
פסוק ותמת שם מרים ותקבר שם רנא ע"ג
פסוק כי תצא אש ומצאה קוצים וכו' רנה ע"ד
פסוק וחצית את המלקוח רס ע"ב
פסוק בלעדי רק אשר אכלו הנערים שם ע"ד
פסוק ויאמר אלהים אל יעקב אני אל שדי פרה ורבה רסו ע"ג
פסוק ולבני קרח לא נתן כי עבודת הקדש עליהם רעז ע"ד
פסוק ויזרע יצחק בארץ ההיא רעט ע"ב
פסוק ואני הנני מביא את המבול רצו ע"ד
פסוק יהודה אתה יודוך אחיך ידך בעודף אויבך שמח ע"א

**נביאים**

שופטים ונתתיו לה' כל ימי חייו קמב ע"ג
מלכים לולי פני יהושפט אני נושא וכו' רמז ע"ג
והיה כאוב מארץ קולך וכו' רנג ע"ג
למען תזכרי ובשת וכו' רנה ע"ג
ישעיה כי מפני הרעה נאסף הצדיק רסג ע"ד
מלכים ושמתי מקום לעמי ישראל רפד ע"א

**כתובים**

תהלים היתה לי דמעתי לחם יומם ולילה קמא ע"א
משלי מצרף לכסף וכור לזהב קנא ע"ג
תלים ושם דרך אראנו בישע אלהים קעה ע"א
תלים דרך אמונה בחרתי רא ע"ג
תלים והשב לשכננו שבעתים אל חיקם רב ע"א
תלים אהבת צדק ותשנא רשע רג ע"ד
תלים הן בעון חוללתי וכו' רח ע"ד
קהלת את הכל עשה יפה בעתו רכח ע"ג
תלים אברכה את ה' בכל עת רכט ע"א
קהלת אל תהי צדיק הרבה רלב ע"א
משלי מצא אשה מצא טוב ויפק רצון מה' רמה ע"ד
משלי בני אם חכם לבך רסח ע"ג
תלים בחנני ה' ונסני רצב ע"ד
קהלת טובה חכמה מכלי קרב שכח ע"ב
תלים הרעשת ארץ פצמתה שלה ע"ג
תלים קוה אל ה' חזק ויאמץ לבך וקוה אל ה' שלח ע"ד

**תם ונשלם. שבח לאל בורא עולם:**

# מלכים

## א

### מלכים א

#### א

א

**והמלך** דוד זקן בא בימים כו'. תנחומ' והמלך דוד זקן בא בימים ז"שה עטרת תפארת שיבה היכן היא מצויה בדרך צדקה תמצא ממי אתה למד מאברה' ע"י שכתוב בו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט זכה לשיבה שנא' בו בשיבה טובה וזכה לזקנה שנא' ואברה' זקן בא בימים וכן אתה מוצא בדוד ע"י שכתוב בו ודוד עושה משפט וצדקה לכל עמו זכה לזקנה שנאמ' והמלך דוד זקן בא בימים על"ה. **ולע"דן** לדקדק ראשונה או' ז"שה עטרת כו' מאי קשיא ליה בפסוק והמלך דוד זקן כו' עד שא' ז"שה עטרת תפארת כו' ומאי קא דייק נמי בפסוק עטרת תפארת שיבה כו' ועוד קשה או' לשון היכן היא מצויה בדרך צדקה תמצא מאי קא' ומאי קמ"ל דהיינו מקר' מלא וזיל קרי בי רב בדרך צדקה תמצא. ועוד קשה דהיכי יליף באברהם ע"י שנא' בו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט זכה לשיב' דלמא כמה זכיות שהיו לו לאברהם הם גרמו ובפרט דצדקה ומשפט כתיב ששתיה' גרמו ועוד ק' למה גבי אברהם א' ממי את למד כו' וגבי דוד א' וכן אתה מוצא בדוד כו' ולא א' בשניהם לשון א' לשון לימוד או לשון מציאה. ועוד קשה אחר שלמדנו לשיבה בפסוק בשיבה טובה א"כ בכלל השיב' היא הזקנה וא"כ למה הוצרך להביא עוד ראיה שזכה לזקנה מפסוק ואברה' זקן כו' ולמה הביא עוד ראיה מדוד ע"ה דכל המוסיף גורע שהרי בדוד לא הוזכרה שיבה אלא זקנה לבד. וע"ק דמנא ליה שע"י שכתו' בו ודוד עושה משפט וצדקה לכל עמו זכה לזקנה דלמא כמה מעלות טובות ומידות שהיו בו גרמו לו כן וכמו שהקשתי באברה' כנז"ל. **ונראה** דקשיא ליהו בפ' והמלך דוד דהי"ל דוד המלך זקן כי היה ראשיתו מצער והדיוט ואחריתו מלך א"כ יאות לו' ודוד המלך זקן כו' דבשלמא גבי שלמה שהוא מלך ן' מלך והמלכו' ירושה לו ניחא שבכל הפסוקי' הם אמ' הנה אדוניהו ירא את המלך שלמה כי ביו' המלך שלמ' כו' וישלח המלך שלמה וישתחו למלך שלמ' וכן בענין אדוניה כאש' שאל את אבישג השונמית כל הכתובי' מקדימין המלכו' לתיבת שלמה כמו שנ' ויען המלך שלמה וישבע המלך שלמה וזולתו מהכתובי' זולת בדברי אדוניהו שא' לבת שבע אמרי נא לשלמה המלך שדבר בנאוה לו' לה שלא יאתה המלכו' לשלמה כי הוא הקטן כי אם לאדוניהו הגדול ודי לו שמלך לפחות ינוח דעתו באבישג והענין הזה נכון באלו השינוי' א"כ לפי זה הי"ל כאן ודוד

המלך זקן בא בימי' ובכתו' עטרת תפארת שיבה הוקשה לו כפל עטרת תפארת שיבה ושניה' מיותרי' כי ידוע שהשיב' עטרת תפארת היא וא"כ די שיא' שיבה בדרך צדקה כו'. עוד דקדקו לשון בדרך הי"לל בצדקה תמצא. עוד קשיא ליהו אומ' תמצא בלשון עתיד ולמה לא דבר הכתוב בהוה בדרך צדקה נמצאת לתרץ כל אלו הדקדוקים א' והמלך דוד זקן ז"שה עטרת תפארת כו' והכונה שאלו א' ודוד המלך זקן בא בימי' היה בא דבר דוד המלך להודיע מהות האיש שבו ידבר אמנם עתה כיון להודיענו סיבת היותו זקן בא בימי' בזכות היותו עושה משפט וצדק' שהמשפט נמשך לו מצד היותו מלך כי מלך במשפט יעמיד ארץ וצדקה אפי' ההדיוט עושה אותה לז"א והמלך דוד ר"ל מפאת עשותו מעש' מלך ומפאת היותו עושה צדקה שהוא בחינת דוד והוא העיקר ולזה הזכירו שנית להודיע כי הוא הסיבה עיקרית להיותו זקן בא בימי' כי ז"שה עטרת תפארת שיבה בדרך צדקה תמצא. ומ"ש היכן היא מצויה הכונה על השיב' טובה בנחת וכבוד ז"ש היכן היא מצויה היא דייקא ביחוד היא על הזקנה ושיבה טובה והודיענו המאמר בלשון היכן היא מצויה שהוא קרוב ללשון שלילה וללשון חיוב להודיע שכשיש צדקה בהכרח תמצא בדרך חיוב כי צדקה תציל ממות ובאו' והיכן היא מצויה בלשון שאלה ובאה התשוב' עליו בדרך צדקה להודיע ששם בדרך צדקה היא מצויה ולא בזולתו מהמקומות ולמד כ"ז מלשון הפסוק שמאומרו עטרת תפארת שיבה כו' הכונה שתהיה השיבה טובה אז מצד היותה טובה היא עטרת ומצד השיבה עצמה היא תפארת ובאומ' בדרך רמז אל ההתמדה בצדקה עד שנעשית לו דרך ישרה וסלולה ולמד כן מאברהם ומדוד בפרטות ע"י שכתוב בו עושה משפט וצדקה שלשון עושה מורה על ההתמדה כי לזה דבר הכתוב בלשון הווה עושה משפט וצדקה ומ"ש לשון תמצא בלשון עתיד הודיע שבהכרח המצא תמצא עטרת תפארת שיבה בדרך צדקה ואמר ממי את למד מאברהם לפי שבאברהם מצאנו זקנה ושיבה לכך אמר בו לשון למוד ממי את למד לא כן בדוד שלא נזכרה בו אלא זקנה ככתוב הזה של והמלך דוד זקן לזה אמר בו לשון וכן אתה מוצא ואפשר לפרש בהפך אבל מה שכתבתי עיק' ואין ספק שזקנה ושיבה האמור כאן זקנה טובה ושיבה טובה קאמר וכדיליף מקר' דבשיב' טובה ומלשון עטרת תפארת כדפרשית ובזה יובן שהוצרך ללמוד זקנה ואפי' לאחר שלמד השיבה הוצרך ללמוד זקנה לשהיא זקנה טובה שאפשר שתהיה השיבה טובה והזקנה אינה טובה לזה א' וזכה לזקנה כלו' לזקנ' טובה שנא' ואברהם זקן בא בימי' שמכפל זקן דהיינו בא בימים ילפינן לזקנה טובה והענין כי הזקן בזקנה של צער אינו בא בימים אדרבא אומ' מי יתן והיה שלא באתי בימים כאלה והגיעו שנים שאין לי בהם חפץ אמנם כשהם זקנה של שלוה והשקט אז

נאמר ואברה' זקן בא בימי' ר"ל בא בהם בלב שמח ולמד מדוד שהצדקה ומשפט גרמו לו הזקנה ממה שנא' והמלך דוד כמו שדקדקתי דלדרשה אתא מלך מצד המשפט מלך במשפט ודוד כנגד הצדקה באופן שהבנת הכתוב מהיותו המלך דוד ר"ל עושה צדקה ומשפט הנרמז בהמלך דוד בזה זכה להיותו זקן בא בימים זקן זקנה טובה בא בימים בלב שמח בימיו עוד אפשר שהמאמר סובר בכפל עטרת תפארת שיבה שעטרת היא הזקנה כדכתי' עטרת זקני' כו' והשיבה היא תפארת שיבה שזו וזו בדרך צדקה תמצא וכדפרישי' בדרך הראשון בכל הפרטי' עלה בידינו טעם נכון למ"ש והמל' דוד ולא א' ודוד המלך ומובן ג"כ או' זקן בא בימי' וכן גבי אברה' שהכונ' זקנה טובה עוד לחז"ל במסכת ברכות ויכסוהו בבגדי' ולא יחם לו אמ' ר' יוסי בר רב חנינא כל המבזה את הבגדי' אינו נהנה מהם שנא' ויקם דוד ויכרות את המעיל לפי' ולא יחם לו ואפשר לו' בכונת דבריה' שלהיות הכנף הזה כנף של ציצית וכמו שאמרו בשוח' טוב שעל שבטלו ממצות ציצית לשאול שעה א' ע"ז נצטער דוד כדכתיב ויך לב דוד אותו ובזה אפשר לומ' שכיון שביזה דבר ה' ומצותו בהפר לשאול שעה א' מהציצית לכך נענש דוד שלא יחמו לו הבגדים וז"ש כל המבזה את הבגדי' אינו נהנה מהם דזהו ביזוי הבגדי' דא"לכ מה שחתכו לא היה דרך ביזוי והשחתה אלא להורות אהבתו עם שאול ויראתו ממנו כדי שיתווך השלום ביניה' ובדבריהם ז"ל מובן תיבת לו המיותרת אבל כיון לו' לא יחם לו לו דייקא מצד שהוא ביזה אותם לא מאיכות הזקנה מצד עצמה שהרי כמה זקני' כמוהו שלא אירע להם כן ובפרקי ר' אליעז' הובא בילקוט בשלהי שמואל ולא יכול דוד ללכת מפניו לדרוש אלהים מפני שלקח המלאך חרבו וקנחה (במלתו) [בטליתו] של דוד וראה דוד חרבו של מלאך והיו כל אבריו מרתתין עד יום מותו עכ"לה וכן בילקוט בשם תנא דבי אליהו ז"ל וכיון שראה את חרבו וקנחה בו רתת ושוב לא היה בו כח שנאמר והמלך דוד זקן בא בימים כו' ואפשר שסיבת הקנוח שקנח המלאך חרבו בבגדו של דוד הוא מדה כנגד מדה לפי שכרת דוד את הכנף של שאול בסכין ובטלו ממצות ציצית כאמור ולפיכך צערו המלאך ובזה יהיו כל המאמרי' מוסכמי' ובלתי חולקים. ובסמוך אכתוב בדברי הר"דק ז"ל עוד ענין נכון בזה. ורש"י ז"ל הביא המדרש הנזכר ממסכת ברכות וגם בשם מדרש שמואל שראה המלאך עומד בירושלים וחרבו שלופה בידו ונצטנן דמו מיראתו עכ"ל והר"דק ז"ל הביא המדרש הראשון של מסכת ברכו' ורחקו וקרב את מדרש שמואל ומחילה מכבודו כי אלו ואלו דברי אלהים חיים דא ודא גרמה ליה שאלו לא ביזה הציצית שיש בו זכירת כל המצות לא היה שוכח המצוה על כי תשא את ראש בני ישראל ולא היה בא המלאך וחרבו שלופה ולא היה מצטנן מהצער והר"דק ז"ל פירש

טעם בזה שעם היותו בן שבעים שנה להיותו נלחם מלחמו' ה' תמיד נחלש ביותר וקפצה עליו זקנה וחסר לו החום הטבעי ולא יחם לו ולא יחם בשרו לו כמו ויחם בשר הילד וכן וחם לאדוני המלך וחם להם רצה לומר וחם הבשר ויחם שורשו יחם מבנין הקל והוא כתוב ביו"ד האיתן לבד ויו"ד השורש נעלמת מהמכתב וכן וירא שאול מלפני דוד וירש זרעך ואחרי' זולתם. והר"לבג ז"ל כתב בבגדים ולא יחם לו ידוע שהבגדים אינם מחממי' כי אם במקרה מצד שמירתם שהאויר המקיף בגוף לא יקררהו ע"כ וכונתו לדקדק שלא כתב ולא יחמו לו שהם אינם מחממים בעצם כ"א במקרה לכך כתב ולא יחם לו שטבעו לא יחם לו ואעפ"י שהבגדים עשו שמירתם קרוב לדברי הר"דק שכתב ולא יחם לו בשרו. ומהרי"א ז"ל הקשה כי ענין זה של דוד היה ראוי לכתוב אותו בספר שמואל אצל עניני דוד וכתב שירמיהו כתב ספר מלכים וראה להתחיל מכאן כדי לכלול בספר זה כל ענייני שלמה מהמשחתו ומה שנמשך אחריו להיות' ענייניים מתייחסים אל המלכת שלמה לומ' שאעפ"י שהיה זקן בא בימים וחלוש מאד שנתקרר דמו עד שהוצרכו לקחת לו נערה בתולה ועכ"ז שהיה חלוש ביותר כששמע שמלך אדוניהו נתעורר וחם לבו בקרבו וכאיש מלחמות יעיר קנאה להמליך את שלמה באומץ לבב גדול. וגם הר"לבג ז"ל בזה יובן כדבריו באומרו תחילת ספר זה והמלך דוד זקן עד ויתחתן שלמה את בת פרעה ע"כ יובן מתוך לשונו לו' שכל הקדמת אלו הדברים כי הם מצד גודל שלמה וכל מלכותו ותוקפו שהוא עד ויתחתן שלמה כיון לדברי מהרי"א ז"ל והגיד זה גם כן לסיבה שנית להודיע שכל נשי המלך לא היו נכנסות לפניו אלא אבישג השונמית לבד ולזה כשבאה לפניו ותבהל ושאלה מה לך כמו שאזכור וא"כ לא היה זה אלא מאהבת דוד לבת שבע שהרי פרוש היה ממנה באופן שלא נעשה זה כי אם מאת השי"ת היה הדבר והסיב' השלישית להודיע שע"י אבישג זאת היתה מפלת אדוניהו בן חגית בשאלו אותה ע"י בת שבע כנודע מן הכתובי' אשר חרה אפו של שלמה והרגו ותכן מלכותו א"כ מהסיבו' הנז' הוצרכה הקדמה זו להכתב בענייני שלמה. ומ"ש זקן בא בימים אפי' שזקן יאמ' על הזקן בזקן המוחש לחוש הראות שהוא מלובן השער ופעמים תבא בלא עיתה ליתרון הלחות או לרוב העמל ושאר הסיבות לזה הוצרך לו' בא בימים שהיה זקן לפי רוב השנים כי היה ן' שבעים שנה וכן באברהם הוא או' ואברהם זקן בא בימים. וטעם הזקנה הזאת הביא כדחז"ל כנז"ל וא' שהם דרש ומחילה מכבודו. גם הביא דעת א' מחכמי הנוצרים שקפצה עליו זקנה ותשות כח לפי שברוב מלחמותיו קבל מכות הרבה בגופו ונשפך דמו עד שלהעדר הדם נתקרר גופו ולזה לא היה מתחמ' והקשה ע"ז שהכתו' לא הזכיר שהוכה דוד ושנשפך דמו והכתוב שפעם א' בא דוד במלחמה וסוף וישבי בנוב א' להכות את דוד

ויעזור לו אבישי בן צרויה ואלו הוכה היה מזכיר הכתוב להיות ענין דוד המלך ולהיות שנולד מהם חולשה גדול' כזו היה ראוי להזכיר המכות אם היו הם הסיבה והנכון אצלי הוא שהתחברו בדוד סיבות רבות מחייבו' חולשה כזאת האחת רוב צרותיו ומלחמותיו שלא עזבוהו כל ימיו והיה ביום אכלהו חורב וקרח בלילה ותידד שינתו מעיניו כמשפט הלוחמי' והוא מה שיחליש הכח החיוני. השנית אבלותו ויגונו על אמנון ותמר וענין אבשלום והשלישית ענין בת שבע ואוריה ומה שחטא בזה שהתחרט ממנו ושב בתשובה שלימה והיה בוכה ודואג על חטאו תמיד כאומ' ברכי כשלו מצום ובשרי כחש משמן וכתיב וחטאתי נגדי תמיד עוד סיבה רביעית בענין ההתבודדות חצות לילה יקום להודות אשר בהחיו' נפשו ימית כחותיו הגופניי' וכ"מש חז"ל למה נקרא תושיה שמתשת כחו של אדם. והסיבה החמישית להיותו אדמוני עם יפה עינים ובבחרותו שטוף אחר הנשים למשגל והוא שהתיש כחו בזקנה כמ"ש שלמה ע"ה אל תתן לנשים חיליך וכן מוסכם ברופאים. ומ"ש ולא יחם לו לפי שהחו' הטבעי מתהווה הוא בקרב איש ולב עמוק עד שכנפי הריאה צריכות להביא רוח בכנפיהם אל הלב להניח אותו מהחום הגדול לזה א' ולא יחם לו שהוא עצמו לא היה מחמם את עצמו כאמור שהחום מתפשט הוא לכל האברי' מהלב והכבד ע"כ תורף דבריו ז"ל. **ולע"דן** שכונת הפסוק בהצעה זאת כהקדמה למה שיאמר א"חכ ואדוניהו ן' חגית מתנשא לאמר כי בראותו שדוד בחר לו נערה בתולה חשב בדעתו שכל שאר הנשי' נדחו ואפי' בת שבע אם שלמה וזה גרם לו להיותו מתנשא לאמר אני אמלוך והיא היתה סיבת נפילתו והמלכת שלמה א"כ הכתוב הזה מתייחס הוא בעצם וראשונ' אל המשחת שלמה וענייניו אשר ספר זה של מלכים נתייסד עליו. ואמ' והמלך דוד ולא כתב ויהי המלך דוד זקן וכיוצא מהלשונו' המורי' על התחלת ענין להודיע מ"ש חז"ל בתנא דבי אליהו כנז"ל שאחזו רתת מראות המלך המכה בעם הנזכר בסוף שמואל לזה כתב והמלך דוד זקן כאלו זה הענין מקושר עם מה שנזכר למעלה ונמשך ממנו וז"ש והמלך דוד כלומר מהענין הנז"ל מהמגפה ושנעצרה והמלך דוד זקן בא בימים והיה חלוש לקבל הנזק הזה של ויכסוהו בבגדים ולא יחם לו ואפשר שלזה הענין כיון מאמר התנא דבי אליהו וא' וכיון שראה חרבו נכנסה בו רתת ושוב לא היה בו כח שנא' והמלך דוד זקן בא בימים ע"כ שאין כונת המאמר ללמוד מפסוק והמלך דוד זקן כו' שלא היה בו כח כי אין דרך המאמרים להביא ראיה למפורסמות אכן כונתו להביא ראיה לשראית חרבו של מלאך גרם לו הרתת והחולשה ויליף לה ממה שנאמר בסגנון זה והמלך דוד זקן כו' שמורה כאלו הוא מסקנת הענין וגמר הסיפור הנז"ל בסוף שמואל. ולחז"ל שכל מקום שנא' ויהי לשון צער אמנם והמלך דוד והי' שמלך דוד לשון

שמחה וכן אמרו והמלך שלמה והי' שמלך שלמ' כי יחוד שתי אותיות אלו משם ההויה והאחדות מורה על שמחה וששון בעולם ושפע ברכה כדעת האמת למקובלי' ז"ל וכפל זקן בא בימים פרשתיו בביאורי אשר בתחילת הספר הזה של מלכים ונכון הוא עיין עליו ואמר ויכסוהו בבגדים בפתח בבי"ת בבגדים להורות על בגדים ידועים מסוגלים לחמם כמו בגדי תולעת שני וזהו בבגדי' כמו בהבגדים ועכ"ז ולא יחם לו ועפ"י שיטות המפרשים ז"ל שעול המלכות מהדינים וההנהגה והמלחמות גרמה לו החולשה הגדול' הזאת בזה נבין מה שאמ' והמלך דוד שלא אמר ודוד המלך זקן שאז אומ' ודוד המלך היה כמורה על מי מדבר אמנם או' והמלך דוד זקן הוא כאו' שהיותו מלך דוד גרם להיותו זקן בא בימים מעול מלכות והיותו מלך:

**ב**

**ויאמרו** לו עבדיו יבקשו וכו' מגילה פ"א ויאמרו לו עבדיו יבקשו לאדוני המלך נערה כו' אמר רב נחמן אמר רב כל ערום יעשה בדעת זה דוד דכתיב נערה יפה דהות ליה ברתא אתיא בהדיה וכסיל יפרוש אולת זה אחשורוש דבתיב ויפקד המלך פקידי' מאן דהות ליה ברתא מטמרא מיניה עכ"ל שלהיות עצת נערי אחשורוש להפקיד פקידי' היה סכלות ואולת היא לו כי מי ימסור בתו ביד פקידים ולזה הוא מטמין אותה. ובזה מדוקדק היות כאן האומרי' עבדיו ושם נעריו עצת נערי' היא וזהו כל ערום יעשה בדעת זה דוד במה ששמ' את עצת עבדיו בעלי דעת ולא שאל את נעריו והיינו מאי דקאמ' יעשה בדעת ולא אמר כל ערום יעשה בערמה עוד אפשר לפרש דברי חז"ל במה שכתבתי בסמוך בפסוק זה במה שדקדקתי שם שבתחילה לא הזכירו יפה רק נערה בתולה אך בעת המעשה שם נאמר ויבקשו נערה יפה כי זוהי החכמה וכל ערום יעשה בדעת כאלו היו מתרצים בה בכל דהו אמנם אחשורוש כסיל יפרוש אולת במה שפירש מתחיל' טובות מראה ולזה החביא כל אחד ואחד. ורש"י ז"ל בתולה בתוליה מחממין את בשרה סוכנת מחממת וכן ובוקע עצים יסכן בם ע"כ וכן הביא הר"דק ז"ל שכן בערבי הדבר חם סוכנ"י וי"ת סוכנת קריבא. ויש מפרשי' סוכנת אוצרת ר"ל בעלת אוצרות המלך. והנכון בעיני מועילה להסיר הצינה וכמוהו כי תאמר מה יסכון לך. וכן הוכח בדבר לא יסכון ומילי' לא יועיל בם ע"כ. והר"לבג ז"ל סוכנת ר"ל שומרת האוצרו' וזה יהיה סיבה שתוכל לביא לשכב בחיקו ואיש לא ירגיש ע"כ. ומהרי"א ז"ל פי' סוכנת מועיל' כהר"דק ז"ל ואמ' שהסכימו עבדיו הרופאי' לבקש לו נערה בתול' יפה לפי שהחי חם בטבעו ובהיותו ממין האד' יחמם יות' ויות' ותהיה נער' כי אין כבוד המלך לשכב אצלו איש לא קטן ולא גדול ובחרו להיות' בתולה להיות דוד חלוש כדי שלא יבא לשכב אצלה ויחלש יותר גם שלהיותה

בתולה ולא בעולה לא תשתדל מאד לתאו' המשגל ואעפ"י שהכתו' האי לא הזכיר כי אם נערה בתולה ולא הזכיר יפה סמך על הכתוב השני שמזכיר יפה והכתוב השני סמך על הא' שלא הזכיר בתולה אלא יפה אבל זה וזה בחרו כי היפה תועיל לחמימות כי דמיית אדומית תחמם יותר.

**ולע"דן** למה בתחילת הפסוק מדבר על המלך שלא לנוכח ועמדה לפני המלך ותהי לו סוכנת ואח"כ בסוף הפסו' מדבר לנוכח ושכב' בחיקך לנוכח שלא אמ' ושכב' בחיקו. ועוד למה בכתוב הראשון לא הזכיר יפה ובשני הזכי' יפה ולא בתולה ותירוץ מהרי"א ז"ל שכתבתי שהכתובים סומכין זה על זה בדבר קל כיוצא בזה דוחק. **ונראה** כי כל ערום יעשה בדעת זה דוד ועבדיו שבעת העצה לא הזכירו יפה כי אם בתולה לבד כאלו בזה די ולזה כל מי שהיתה לו בת נערה בתולה היה מביאה אמנם בעת הביקוש להביא' אליו אם היתה כעורה לא לקחוה כי אם היותר יפה ביופי ומידות כי יופי כולל זה. ולזה א' ויבקשו נערה יפה לכלול בתולה בכלל תיבת יפה להורות טעם אומרם יבקשו נערה בתולה שאינו כדי שלא יקרב דוד אליה כי אם להיות הדבר הזה נכון ויפה להיות לפני המלך נערה בתולה אשר איש לא ידעה ולא בעולת בעל כי אין זה כבוד למלך שזו העומדת לפניו גרושת פלוני או אלמנת פלוני ולזה אמרו לו עבדיו יבקשו לאדוני המלך נערה בתולה וא' לאדוני בלשון יחיד לשלול עצת נעריו של אחשורוש שלא יהיו המבקשים יחדיו מרובים פקידים אלא יבקשו וכל מבקש ומבקש יחידי יבקש לאדוני המלך שכל א' וא' יחפש ויאמ' בלבו לאדוני המלך אני חפץ להועיל ולזה לא כתיב לאדונינו ובשעת הבקוש כשהם מבקשים אותה יאמרו ויפרסמו שהתכלית לבד בשתעמד לפני המלך ותהי לו סוכנת כפי הפירושים הנז"ל אבל לא יאמרו ולשכב בחיקו כי אין ראוי לפרסם דברים כאלה אלא בהצנע לכת לזה כשבא להזכיר כן שינה הלשון ודבר לנוכח ואמר ושכבה בחיקך להורות שהם דברי עבדיו המדברים אליו כעת פה אל פה ידברו בו ושכבה בחיקך ולא כתיב ושכבה בחיקו שאין זה מדברי המבקשים ולא בתכליתם שלזה לא נאמר בלשון נסתר אלא ותהי לו סוכנת. ולפי שיטת רש"י ז"ל שאמר שסוכנת לשון חמימות נאמר בכפל הענין במילות שונות דהיינו וחם לאדוני המלך שיש הבדל בין סוכנת לחם שחם הוא חמימות יתירה ולזה א' שימשך ממנה תועלת בהיותה עומדת לפניו תהי לו סוכנת בהביטו אליה יתחמם קצת בטבעו וכשתשכב בחיקו בלילה וחם ביותר לאדוני המלך וז"ש ושכבה בחיקך וחם לאדוני המלך:

**ג**

**ויבקשו** נערה יפה בכל כו' יש לדקדק דהי"לל ויבקשו בכל גבול ישראל נערה יפה כו'. **ונראה** דכונת הפסוק להודיע איך כל ערום יעשה בדעת שלא היו הולכים בכל גבול ישראל ממבוי למבוי לראות בבנות העדיניות ואשר יטב בעיניה' יקחוה כי זהו דרך פריצות וביזוי אל הנותרות הדחויות אחרי שראו אותם אלא הפליאו עצה ללכת אחרי קול המון כקול שדי וכל שרוח הבריות נוחה המנה רוח המלך דוד ג"כ יהיה נוחה המנה וז"ש ויבקשו אותה שהיא נערה יפה בכל גבול ישראל כלו' בקשו לאותה שהיא נערה יפה המוחזקת ביופי בכל גבול ישראל שיצא לה שם טוב ביופיה בכל גבול ישראל ומצאו המשובחת ביופי את אבישג השונמית ותכף הביאו' אל המלך בלי עיכוב זמן להיותה ששה חדשים בשמן המור ובבשמים כמו שעשה אחשורוש כי אחשורוש בקשה לתשמיש אמנם דוד לא בקשה כי אם לתועלת החימום זאת ועוד שהיה יופיה גדול מאד שלא הוצרכה לתמרוקי הנשים וז"ש ויביאו אותה אל המלך מיד כשלקחוה כמו שהיא יען כי והנערה יפה עד מאד ועוד שלא נבחרה אלא לסוכנת למלך ותשרתהו והמלך לא ידעה. וכבר רמזתי לך שלא הוצרך לו' בתולה בפרטות לפי שבכלל נערה יפה בכלל היופי הוא להיותה בתולה שהבעילה גנאי הוא. ועוד אפשר ב"מש נערה יפה בכל גבול ישראל שנכלל בזה גם יופי המעשים וזה רמז יפה בכל גבול ישראל לרמוז אל הגבולים אשר בהם מוגבלים כל ישראל בגדרי בני ישראל ע"ד הנאמר דת יהודית ז"ש יפה בכל גבול דא"לכ בכל גבול ישראל מיותר דפשיטא דמישראל יקחו לו ומאי לשון גבול דקאמר כי לא ישב בקרב בית דוד החסיד עושה רמיה אלא הולך בדרך תמים הוא ישרתהו:

**ד**

**והנערה** יפה עד מאד סנהדרין פרק דיני ממונות א"ר חנינא בר פפא עדין לא הגיע לחצי יופיה של שרה דכתי' עד מאד ולא מאד בכלל ע"כ ובזה מובן אומ' עד מאד. עוד לחז"ל סנהדרין פכ"ג והנער' יפה עד מאד ותהי לו סוכנת אמרה ליה לנסבין אמר לה אסירת לי אמרה ליה חסריה לגנב' נפשיה בשלמנא נקט מיד ותבא בת שבע אל המלך החדרה והמלך זקן מאד אמר רב באות' שעה קנחה בת שבע בי"ג מפות אמר רב שמן בר אבא בא וראה כמה קשין גרושים הרי דוד שהתירו לו ליחד ולא התירו לו לגרש עכ"ל כונת המאמ' הזה לבאר יתור ותהי למלך סוכנת שבודאי כן הוא שהרי לכך הובאה א"כ ותהי למלך סוכנת מיותר. עוד הוקשה להם ז"ל שאחר שא' ותהי למלך כו' א"כ תיבת והמלך מיותר לגמרי די שיאמ' ותהי למלך סוכנת ולא ידעה. לכך אמרו שנתחדש שהיא תבעתו למלך שינשא אותה והמלך א' אסירת לי לפי שכבר היו לו י"ח נשים וז"ש ותהי למלך סוכנת ולא אשה ולא שהיה העיכוב ממנה כי היא אדרבא אמרה לנסבין אלא מהמלך

יצא הדבר ז"ש והמלך לא ידעה רצה לומר מצד המלך מחסידותו הוא שלא ידעה לא מצד אבישג וא"כ והמלך לא ידעה מצד האיסור וכן רש"י ז"ל לא ידעה לרבותינו משום לא ירבה לו נשים. ולפי הפשט לא ידעה שהבתולה יפה לחמם מן הבעולה ע"כ וכן הרד"ק ז"ל ונכתב זה להודיע כי מותרת היתה לשלמה כי אביו לא ידעה ע"כ ולא יתכן דכרבנן קי"ל דנושא אדם אנוסת אביו ומפותת אביו ודלא כר' יהודה בפרק נושאין מסכת יבמות ע"כ. ומהרי"א ז"ל הביא דחז"ל לא ידעה משום לא ירבה לו נשים והוא פירש והמלך לא ידעה מרצונו פן יחלישוהו יותר לא לפי שלא יוכל עשותו כפי הכנת טבעו ע"כ. וזה אפשר שנכלל בדחז"ל הנז' ממסכת סנהדרין. **ולע"דן** כבר כתבתי פסוק זה מקושר עם הקודם. ואפשר עוד שאחר שאמר ויביאו אותה אל המלך ונכנסה בהכל מלך הכבוד והעידון עשה שהוסיפ' יופי על יופיה וז"ש והנערה יפה עד מאד שאחר שהביאוה בהיכל מלך נתייפית יותר או תהיה ראש הפסו' מקושר עם סופו להודיע חסידות דוד שעם היות שהנערה יפה עד מאד ותהי למלך סוכנת מתקרבת אליו ג"כ משרתת אותו ואין יוד' אם יבא אליה או לא יבא עכ"ז המלך לא ידע' מהסיבות הנז':

**ה**

**ואדוניה** בן חגית כו' סנהדרין פכ"ג ואדוניה בן חגית מתנשא לאמ' אני אמלוך א' רב יהוד' מבקש להולמו ולא הלמתו ויעש לו רכב ופרשים וחמשים איש רצים לפניו מאי רבותא אמר רב יהוד' א' רב כולן נטולי טחול וחקוקי כפות רגלי' היו. וכתב רש"י ז"ל ששם בראשו כתר מלכות ולא הלמתו לפי שהיה שרביט של זהב בתוך חללה מדופן לדופן ואינ' מתיישבת בראשו למי שיש לו חריץ בראשו והיא עדות לבית דוד שכל הראוי למלכות הולמתו ומי שאינו ראוי אינו הולמתו מאי רבותיה חמשי' איש לבן מלך נטולי טחול ע"י סם שהטחול מכבידו לאד' וחקוקי כפות רגלים שאין בשר בפרסותיהן ורצים על הקוצים ועל הברקונים ואינם נזוקים ע"כ. **ולע"דן** שדקדקו לשון מתנשא דהי"לל ואדוניה או' אני אמלוך גם תיבת לאמר ותיבת אני מיותרת לזה א' שבקשה הכתר להולמו ולא הולמתו וכיון שבקשה להולמו ז"ש מתנשא שהיותו מתנשא במה שהלמתו קצת הביאו לאמר אני אמלוך רצה לומ' אני מצד עצמי כיון שבקש להולמני ז"ש אני אמלוך. ורש"י ז"ל הביא כדברי הגמרא בחמשים איש רצים לפניו נטולי טחול וחקוקי כפות מתנשא מתגאה ומתפאר וכן הר"דק ז"ל שהיה יפה תואר יותר מאחיו כמו שאמ' וגם הוא טוב תואר מאד ואביו לא גער בו מימיו חשב כי היה אוהב אותו לפי' היה מתנשא לאמר אני אמלוך. וחמשי' איש רצים לפניו, שהיו הולכים לפניו בכלי זיין כמנהג המלכי' שהולכי' לפניה' רגליים בכלי זיין ע"כ. וכן מהרי"א ז"ל והוסיף מתנשא שהיה מתנש'

בעצמו והיה עושה מעשה נשיאות וגסות הרוח ע"ד לבלתי רום לבבו מאחיו והיה אומר לאחרים אני אמלוך. ולע"ד כבר זכרתי קשר זה הפסוק עם הקודמי' שלהיות שדוד לקח לו נערה יפה כאבישג חשב אדוני' שנדחית בת שבע ובנה שלמה וז"ש ואדוני' ן' חגית מתנשא לאמ' אני אמלוך שהוא תולדת הפסוקים הקודמים. ואפשר לפרש באופן אחר מקושר עם והמלך לא ידעה לאבישג ועכ"ז ואדוניה בן חגית מתנשא לאמר וכו' שאלו ידעה המלך לא היה מן התימא על אדוניה על התנשאותו אבל מאחר שהמלך לא ידעה כלל תימא על אדוניה שעלה בדעתו שנדחית בת שבע כיון שלא בא על אבישג עדיין קשור באהבת בת שבע ז"ש והמלך לא ידעה ואדוניה מתנשא. ואמר כי אדוניה [בן] חגית היה מתנהג בנשיאות ורבנות גדולה בשיעור רב כאלו באותו הנשיאות היה אומ' אני אמלוך כי הנשיאות שהיה נוהג לא יאות אלא למלך ז"ש לאמר אני אמלוך דלאו בפירוש אתמר אלא מכלל' אתמר מכלל פעולותיו המורו' כן במה שעשה לו רבב ופרשים וחמשים איש רצים לפניו שאין זה אלא תכסיסי מלכים להיותו יוצא מקו היושר והענוה וכמו שנזכיר בסמוך בפסוק ואותו ילדה אחרי אבשלום לזה אמר ואדוניה בן חגית מתנשא לאמר כו' כלו' שזה הגסות הרוח שהיה באדוניה היה מצד היותו בן חגית לכך היה גאה וגאון לא מצד אביו שהוא דוד הקטן מקטין עצמו ואומ' ואנוכי תולעת ולא איש כי לזאת הכונה תלה הקלקל במקולקלת כמו שאמ' ואותו ילדה אחרי אבשלום כאלו אמו של זה אמו של זה:

1

**ולא** עצבו אביו מימיו לאמר מדוע כו' במסכת בתרא פ' יש נוחלין [רבי יוסי] בר רבי חנינא אמר מהכא ולא עצבו אביו וכו' ואותו ילדה אחרי אבשלום והא כתיב ואדוניה ן' חגית ואלו אבשלום ן' מעכה בת תלמי מלך גשור אלא מתוך שעשה מעשה אבשלום דמרד תלאו הכתוב באבשלום עכ"ל. ובשוחד טוב מה זה עשה לו רכב ופרשי' אף זה כן מה זה בעל מחלוקת אף זה בעל מחלוקת מה זה חמשים איש רצים לפניו אף זה כן ע"כ. וכונת השני מאמרים האלה שהא' סובר דבן כסיל כזה אין ראוי לתלותו באביו ולא באמו חגית כי אם במעכה בת תלמי כאלו ילדה אותו אחרי אבשלום רוצה לומר כאלו ילדה שניהם אבשלום תחילה הוא הבכור ואדוניה אחריו ולפי זה אדוניה לא היה במדרגה א' עם אבשלום ברשעות כי אם אבשלום הגובר וזה אחריו במדרגה. אמנם ב"דא של שוחר טוב פליג בשני עניינים הא' בענין שסובר שהיה דומה בדומה לאבשלום ברשע מה זה כו' אף זה כו' ופליג בענין שני בהבנת ואותו ילדה אחרי אבשלום דהכי קאמר, ואותו ילדה אמו אשר ילדתו והיה בתכונותיו יחדיו כאלו היה הולך אחרי אבשלום להדמות אליו

בכל מדותיו מה זה בעל מחלוקת כו' שזה מורה על היותו גאה וגאון ודרך רע אף זה כן. ורש"י ז"ל ולא עצבו לא הכעיסו למדך שהמונע תוכחה מבנו מביאו לידי מיתה. וגם הוא טוב תואר מאד כאבשלום שנאמ' וכאבשלום לא היה איש יפה היא גרמה להם שנתגאו. ואותו ילדה אמו אחרי אבשלום כלומ' גדלתו אחר תרבות שגדלה אמו של אבשלום ע"כ וכן הר"דק והוסיף שיודע היה שבדעת אביו להמליך את שלמה ועכ"ז מרד שאמ' בלבו כיון שלא געֵר בי כל ימי אוהב אותי ואכנס בדבר המלוכה בימיו ואם לא ירע בעיניו ידעתי שאני אמלוך. ואותו ילדה אחרי אבשלום ילדה אמו אחרי שנולד אבשלום ממעכה כי אבשלום אחיו גדול ממנו כמו שכתוב אבשלום הרביעי אדוניה ואמנון שהיה הבכור כבר מת ואולי דניאל שהיה משנהו כבר מת אעפ"י שלא נכתב' מיתתו ולפיכך היה חושב אדוניה למלוך ע"כ. וכבר זכרתי בסוף שמואל שבעת המגפה מתו ארבעה בניו עם גד החוזה באופן שדניאל בודאי מת והר"לבג אמר כרש"י ז"ל ואותו ילדה שאינו בבחינת הלידה ממש שהרי חגית ילדה אותו ולא מעכה אבל הלידה כאן הוא הגידול והתרבות כמו ואת חמשת בני מיכל בת שאול אשר ילדה לעדריאל המחולתי שהוא מענין הגידול כמו שקדם והרצון בזה שאמו גדלה אחרי אבשלום והתנהג במנהגיו ובמידותיו ולזה אמר וגם הוא טוב תואר שכמו שחשב אבשלום למלוך מפני יופיו כן חשב אדוניה ע"כ ועפ"י דבריו אפשר לפרש ואותו ילדה מעכה כלומ' שאותו גדלה אחרי אבשלום באותו תרבות ממש. ומהרי"א ז"ל כתב שהכתוב מזכיר שלש סיבות שחייבו אל אדוניה לאמר אני אמלוך האי שלא עצבו מימיו ולא געֵר בו וצריך לדעת אם חטא דוד בזה או לא. ואומר אני שלא יאשם במה שלא הוכיחו כי אדוניה לא עשה כן למרות עיני כבו' אביו למרוד בו אבל טעה בשקול הדעת לחשוב שאבא אהבו וחפץ בו להמליכו תחתיו גם נוכל לומר שדוד חשב שהרכב ופרשים וחמשים איש רצים לפניו היה דרך גאוה מהיותו בן מלך לא לעלות בדעתו למלוך וכשידע גלוי דעתו למלוך מיחה בו. והסיבה השנית להיות גם הוא טוב תואר וז"ש וגם הוא טוב תואר מאד רצה לומ' וגם סיבה שנית לגבהות רוחו להיותו טוב תואר מאד וחז"ל פי' וגם לרבות את אבשלו' והסיבה השלישי' ואותו ילדה אחרי אבשלום כדר"דק ז"ל כנזכר לעיל שאמו חגית ילדה אותו אחרי אבשלום נמצא הוא גדול מאחיו הנמצאים בחיים חייתם עד כאן.

**ולע"דן** בכונת לאמר דלא מבעיא שלא הוכיחו בפירוש אלא אפי' געֵרה לעצבו בה כאלו תהיה תכלית לאמר מדוע ככה עשית אפי' זה לא עצבו אביו מימיו של אדוניה ולהיות שתחת געֵרה במבין ואזיל סומקא ואתי חיורא לזה א' שהיה אדוניה מתנשא לאמר אני אמלוך מפאת יופיו כי לא עצבו אביו מימיו לאמ' מדוע ככה עשית כדי שיוריקו פניו

ויהיה ככה דל בן המלך לז״א ולא עצבו אביו מימיו כו' באופן שלב שמח יטיב גהה זאת ועוד שהוא יפה מלידה ומבטן ז״ש וגם הוא טוב תואר נמצאו שתי סיבות יחדיו מחייבות יופיו לב שמח שלא עצבו אביו וגם סיבה שנית ליופי שהוא טוב תואר מאד מלידה ומבטן שאותו ילדה אמו אחרי אבשלום ר״ל אחריו במעלת היופי לא אחריו בזמן:

**ז**

**ויהיו** דבריו עם יואב כו' רש״י ז״ל עם יואב לפי שהיה יודע שבלבו של דוד עליו על שהרג את אבנר ועמשא וסופו שיצוה את בנו המולך תחתיו שיהרגהו ליואב כמו שציוה לשלמה לפיכך היה רוצה שימלוך על ידו ויאהבנו ועם אביתר הכהן שנסתלק מן הכהונה משברח דוד מירושלים מפני אבשלום ששאל באורים ותומי' ולא עלתה לו שנאמר ויעל אביתר והיה מבני בניו של עלי וידע שלא ישמש בזמן שלמה שהרי נאמר לעלי והקמותי לי כהן נאמן והתהלך לפני משיחי והיה חפץ שיעמד זה על ידו ע״כ וכן הר"דק ולעומת זה הטו לב בני המלך ולב אנשי יהודה אחריו כמ״ש ויעזרו אחרי אדוניה וכן הר"לבג ז״ל והוסיף כי חשב אדוניה שכמו שכל הצלחת דוד במלחמותיו יחדיו היו על ידי יואב שר צבאו וגם ע"י אביתר בברחו מפני שאול הלך אבית' אחריו אמ' בלבו מה שאירע לאבות סי' לבנים שעל ידי שנים אלה יואב ואביתר יצליח אדוניה אל כל אשר יפנה שם ולזה כתיב ויהיו דבריו עם יואב בן צרויה ועם אביתר כו' וכן מהרי״א ז״ל כרש״י והר"דק ז״ל במה שכתבו טעם למה שבחרו בו יואב ואביתר והוסיף הוא ז״ל טעם למה שבחר הוא בשנים אלה כי כיון שיואב שר צבא ישראל א"כ בזה ינטו כל ישראל אחריו ובחר בכ״ג אביתר בבחינת מה שבין אדם למקום ובשנים אלה ימצא חן בעיני אלהים ואדם עד כאן. **ולע"דן** שלהיות אדוניה אוהב את יואב ביותר עד אשר היו דבריו עם יואב ן' צרויה ועם אביתר הם גם כן עזרו אותו שלא בפניו ואחריו שעיקר האהבה שלא בפני האדם ז״ש ויעזרו אחרי אדוני' כלומר אפי' שלא בפניו:

**ח**

**וצדוק** הכהן ובניהו כו' רש״י ז״ל ונתן הנביא שניבא לדוד ששלמה ימלוך כמו שנאמ' בדברי הימים ושלמה יהיה שמו ע״כ וכן מהרי״א ז״ל והוסיף גבי צדוק לפי שבחר בו דוד לכהן ובניהו בן יהוידע לפי שהיה קרוב אליו ושמעי בן גרא לפי שמרד בדוד בברחו מפני אבשלום פחד פן ישוב לכסלה ורעי אחשוב שזה חושי הארכי רעה דוד והגבורים אשר לדוד הם אצלי הכרתי והפלתי הסרים אל משמעתו של דוד אלה כולם לא היו עם אדוניה כי היה בעיניהם מרד גדול לנטות אחרי אדוניהו בזולת מאמ' דוד ורשותו אין ראוי להמליכו בחייו ואין ספק שהיה נודע אצלם שנשבע דוד להמליך את שלמה ולכן החרדים את דברו לא היו אחרי אדוניה ע״כ ומה שטען בשמעי אינה טענה מספקת.

ואפשר לומר ששמעי רבו של שלמה הוא והרב נטה אחרי תלמידו. **ולע"דן** לדקדק אומרו לא היו עם אדוניהו בלשון שלילה ולמה לא אמר לשון חיוב שנטו אחרי שלמה. ועוד למה בכל הפסוקים קראו אדוניה ומכאן ואילך קורא אותו אדוניהו בתוספת וא"ו בכל הפסוקים. **ונראה** שכונת הכתוב להוציא מלבנו לחשוב שנתן הנביא וצדוק הכהן והנז' בפסוק היתה להם פניה לנטות אחרי שלמה כל א' וא' מהם לתכלית מהתכליות הנז"ל בשם המפרשים לז"א כי הצד השוה שבהם הוא שלהיותם כולם יחדיו משועבדים לדוד וזה רמז באומ' אשר לדוד ר"ל משועבדים אליו לזאת הסיבה לא היו אחרי אדוניהו להיותו מורד כאבשלום כנז"ל בפסוק ואותו ילדה אחרי אבשלום ולז"א אדוניהו רצה לומר אדוני הוא כאלו הוא האדון ולא דוד ולזה תמיד מכאן ואילך מזכירים אותו הפסוקים אדוניהו כי כל המוסיף גורע. ובאומ' אשר לדוד כי הוא מיות' שידוע הוא אשר לדוד הם אבל כיון בזה לומר שאותם שנטו אחרי אדוניהו אינם לדוד אלא מורדים בו לעומת זה לא הזכיר שנטו אחרי שלמה נתן בשביל שניבא עליו וצדוק בשביל שישים אותו לכ"ג במקום אביתר אבל א' שלא נטו אחרי אדוניה ודקדק באומרו לא היו ולא א' לא נטו שלא נטו היה שולל שלא נטו בפועל אבל אמר לא היו אפי' בלבם בכח לא היו עם אדוניהו לא במחשבה ולא בדבור ולא במעשה:

**ט**

**ויזבח** אדוניהו כו' סנהדרין פ"ח א' ר' יוסי כל החולק על מלכות בית דוד ראוי להכישו נחש כתיב הכא ויזבח אדוניהו צאן ובקר ומריא עם אבן הזוחלת וכתיב התם עם חמת זוחלי עפר.

**ול"עדן** לדקדק מאי קשיא להו בפסוק עד שדרשו דרשה זו אם מופנה היא. ועוד למה אמרו כתיב הכא ויזבח אדוניהו כו' שלא היה לו להתחיל מתחילת הפסוק אלא כתיב הכא עם אבן הזוחלת כו'. ונראה דאו' עם אבן הזוחלת מיותר שאם למורה מקום בא הכתוב די לו במה שא' אצל עין רוגל עם אבן הזוחלת למה לי אלא ודאי מופנה לג"ש להודיע שהחולק על מלכות דוד ראוי להכישו נחש ויליף שחלק מתחילת הפסוק שזבח אדוניהו צאן ובקר שסעודה זו לחלוק על אביו היא ועל מלכו' שלמה שנתנה לו מאת ה' וראוי להכישו נחש ובזה מדוקדק ג"כ לשון עם אבן שלא א' אצל אבן הזוחלת אלא עם אבן הזוחלת לומר שראוי להיותו עם הנושכים כלומר שיהיו נשוכים מהם. ורש"י ז"ל ומריא שור של פטם אבן הזוחלת אבן גדולה שהיו הבחורים מנסים בה את כחם להזיזה ולגררה לשון מים הזוחלים. וי"ת אבן סכותא שעומדים עליה וצופים למרחוק. עין רוגל תרגם עין קצרא הוא כובס שמתקן בגדי צמר ברגליו ע"י בעיטות ע"כ ולזה נקרא עין רוגל

לשון רגל. והר"דק ז"ל ומריא על המפוטם בין מצאן בין מבקר והוא מלשון אין ממראין את העגלים ואמרו איזוהי המראה מרביצה ופוקס את פיה ומאכילה כרשינין ומים בבת אחת עם אבן הזוחלת סמוך לאבן הזוחלת זבחו צאן ובקר ונקרא זוחלת שהיו המים זוחלין אצל האבן לפי' נקרא זוחלת כמ"ש אצל עין רוגל ובשאר כרש"י ז"ל והרלב"ג א' אפשר שנקראת אבן זוחלת שהיתה גדולה וחלקה ביותר וברוב חלקותה מניעין אותה ודוחין אותה הנה והנה ע"כ. וכן מהרי"א ז"ל והוסיף לו' שבחרו לעשות כן אצל עין רוגל מקום שכובסין הבגדי' ומשפשפים ברגלים את הבגדים ולפי שהנערות מגלות שם רגליהם הלכו להתעלס שם באהבים זאת ועוד כיוונו להמליך את אדוניה על המים לסימנא מלתא שתמשך מלכותו ואומרו ולכל אנשי יהודה עבדי המלך רצה לומר לכל אותם אשר היו עמו בעצתו אבל לא כל עבדיו בכלל כי רבים היו עם שלמה ע"כ ולא אחשוד את כל אחיו בני המלך ועבדי המלך בזימה ואפי' נאמר כן לא אחשוד לבנות ישראל היקרות בעדינות שתצאן בעת ההיא מהכליהן ללכת אל עין רוגל שיראום בני המלך ועבדי המלך שאינם כבנות מואב חלילה. **ולע"דן** שכונתו לו' רבוי הזבח אשר נשחט אצל אבן גדולה אשר שם עד שהיו דמי ריבוי הנזבחין שם נזחלין על האבן מרבוים וגם מודיע שלא היו אוכלים על הדם אבל שוחטין על האבן גדולה והיו הדמים נזחלים וכמו שנא' בענין שאול ויגידו לשאול לאמר הנה העם חוטאי' להי' לאכול על הדם ויאמר בגדתם גולו אלי היום אבן גדולה ויאמר שאול וכו' ועין רוגל אולי הוא לשון שלש רגלים על שם שהיו חוגגין שם במשתאות בעין ההוא מעין טוב וזהו רוגל מלשון שלש רגלים. וא' ויקרא אל כל אחיו כו' הכונה שלכל בני המלך הביא אל המשתה ובאומרו אל כל אנשי יהודה עבדי המלך דרך כלל לכל אנשי יהודה קראם לבל יפקד איש מהם בקריאה מפני הכבוד אבל לא יתחייב שבאו כולם אעפ"י שקראום כי כן מנהג העול' לקרא כולם בשם ויבאו היותר אהובי' והיותר מוכרחי' ובזה אין אנו צריכים למה שנדחק מהרי"א ז"ל במ"ש ולכל אנשי יהודה וכו' שהוא כולל בחינת אותם שהם אהוביו כי לשון ולכל אנשי יהודה צריך שיהיה מאמר כוללי בהחלט לא בבחינות:

ו

**ואת** נתן הנביא ובניהו וכו' רש"י ז"ל ולשלמה אחיו לא קרא יודע היה שנתנבא עליו נתן הנביא למלוך ע"כ וכן הר"דק לא קראם לפי שידע שידם עם שלמה וכן הרל"בג ז"ל וכן הרחיב מהרי"א ז"ל ואמר שזה יורה היות המשתה ההוא להמליכו ואעפ"י שלא הזכיר הכתוב כן מובן הוא מתוך מה שלא קרא לנתן והגבורים ולשלמה מורה כי ברע הם ובמרד ע"כ. **ולע"דן** לדקדק למה זה בפסוק הזה הזכיר לבד נתן ובניהו והגבורים ושלמה

ולא הזכיר שמעי ורעי ואפי' נשיב שכלל אותם בריבוי ואת הגבורי' ואת לרבות שמעי ורעי דאתין וגמין רבוים הם אבל עכ"ז יקשה שהיה ראוי לפרטם כי אנשי מופת המה להזכירם בפירוש. **ונראה** כי כאן נחלקו לשלש כתו' הכת האחת עם אדוניהו להמליכו והם הלכו עמו למשתה והכת השנית שקראום אל המשתה שמעי ורעי שראו להחשיבם לקרא אותם את הסעודה ואפי' שידעו שלא יבאו שמעי שידעו שאינו אוהב כ"כ לדוד ורעי אם הוא חושי הארכי כדברי המפרשים ז"ל כנז"ל חשבו שגם הוא אינו כ"כ אוהב שהרי נטה אחרי אבשלום כי לא נתפרסם להם מה שהיה קנוניא בינו ובין דוד כמו שזכרו שם הפסוקים בענין אבשלום וצדוק הכהן להיות כהן קראוהו בשפה רפה דרך כבוד כי לא חשדוהו בשונא גמור אליהם ולא כאוהב שהרי דבריו לא היו אלא עם אביתר הכהן באופן שהבחינה הזאת ראוי לקרות אותם לסעוד' ואעפ"י שברור להם שלא יבאו והכת השלישית הם האויבים גמורים לאדוניהו ולכן לא החשיבום לקרות אותם אפי' בשפה רפה וכובד ראש והם אלו הנזכרים בפסוק הזה ואת נתן הנביא ובניהו כי היה איש חיל אוהב גדול לדוד ונטה אחרי נבואת נתן שנבא ששלמה ימלוך כ"ש נתן עצמו וכן הגבורי' אשר לדוד המה ראו מעשה ה' ורעם גבורותיו אשר עשה ע"י דוד לא יטו מדבר ה' ושלמה עצמו באופן שאת ארבעת אלה אפי' קריאה דרך חנופה לא קרא. ואפשר עוד שהזכיר את אלו לפי שצדוק אעפ"י שלא יקראוהו אינו מן התימא שהרי יש להם שם בסעודת אביתר ואי אפשר לשני כהנים להשתמש בכתר אחד ושמעי לא יקראוהו כי הוא איש פרוש שוקד על הלימוד כי לזה לא הרגו דוד כדי שתצא ממנו תורה ודבר ה' כפי מה שפירשו הדרשנים ז"ל ורעי כי הוא זקן בא בימים לזה לא הזכיר כאן אלא הראוים לקרות אותם כנתן ובניהו והגבורים ושלמה אחיו הוא אעפ"י שהוא בר פלוגתיה ז"ש ושלמה אחיו לא קרא שהיה ראוי והגון לקרות את כל אלה הנז' כאמור:

**יא**

**ויאמר** נתן אל בת שבע אם שלמה כו' הר"דק ז"ל ויאמר נתן חשש בדבר יותר לפי שהוא אמר בנבואה לדוד כי שלמה ימלוך כמו שפירשנו בספר שמואל גם בדברי הימים כתוב ואדונינו בהנעת האל"ף והוא א' מהשבעה לא ידע שאם ידע היה מוחה שהרי נאמר לו בנבואה כי שלמה ימלוך עד כאן. ומהריי"א ז"ל כתב להיות שנתן נתנבא ששלמה ימלוך לכך לא הלך הוא בעצמו לדבר אל המלך שלא יחשוב דוד שהוא נוגע בעדות וקרוב אצל אצלו לקיים דבריו ואולי יספק בנבואתו אשר ניבא על זה בראשונ' לכך שלח לבת שבע תחילה ושאחר כך יבא הוא וימלא את דבריה.

**ולע"דן** מה שכתבתי בכלי חמדה ואוסיף כעת הרחבה בענין והוא במה שאדקדק או' אם שלמה שידוע שלא ידבר עם בת שבע זולת' כ"א עם אם שלמ' ומהו לאמ'. **ונראה** שהכונ' שכדי לאמ' לה הדברי' אשר אמר אליה הקדים לה הקדמה והצעה והיא אם שלמה ר"ל שאמר נתן אל בת שבע אם תשמעי נא לעצתי תהיי אם שלמה שתחיי את ובנך ואם לאו יהרגו אותיך ואת בנך נמצא שמאמר ויאמר נתן אל בת שבע גזרתו הוא אם שלמה והוא היה הקדמה לאמר לה א"חכ מה שאמר לה כי על יסוד זה של אם שלמה מיוסדי' כל אמריו. עוד אפשר שא' אם שלמה לאמר שהכתוב נותן טעם לנתן הנביא למה לא הלך הוא בעצמו לאמר אל המלך כן מבלי שתלך בת שבע לזה א' שחשש פן יקראנו אסון דשכיח הזקא כי אדוניהו כבר מלך ועמו שרים רבים ונכבדי יהודה ובכיוצא בזה א' שמואל ע"ה ואיך אלך ושמע שאול והרגני שאין ראוי לסמוך על הנס במקו' שהנזק מצוי ואם יבא נתן חשש יחרה אף אדוניהו עליו באו' מה לך ולצרה לרדוף אותי כלה נבואתך וצא לזה אמר כי תתחיל בת שבע בענין להיותה פוטרת מים ראשית מדון עם אדוניהו כי לה יאתה לאמר כן אל המלך לפי שהיא אם שלמה ולא תאשם וזה יהיה לו לפתח דבריו יאיר לבא אחריה ולמלאת דבריה כי יתראה כמוכרח במעשיו מפחד בת שבע ז"ש ויאמר נתן לבת שבע לפי שהיא אם שלמה לה יאתה לאמר כן כמו שיסדר לה ולא תאשם כי היא אמו וז"ש ואני אבא אחריך ומלאתי את דבריך ר"ל אבא אחריך כמוכרח ונגרר אחריך בעל כרחי שלא בטובתי כן יהיה בעיני אדוניה ומלאתי את דבריך ובזה מובן יתור אבא אחריך כי די שיאמר ואני אבא ומלאתי דבריך וממילא מובן שאחריה בא אלא ודאי ואני אבא אחריך ר"ל כנגרר ומוכרח לבא אחריך. ואמר הלא שמעת כי מלך אדוניהו ר"ל כי מלך מאליו ולא הומלך ע"י דוד כי אדונינו דוד לא ידע מאומה אפי' ידיעה כל דהוא כ"ש שלא המליכו ז"ש הלא שמעת כי מלך אדוניהו ושום אדם לא המליכו:

**יב**

**ועתה** לכי אעצך כו' רש"י ז"ל ומלטי את נפשך מן המחלוקת לאחר מות המלך שירצה בנך למלוך כמו שהבטיחו הקב"ה ע"כ ולהר"דק ומלטי את נפשך מן המות כי חשש שימלוך אדוניהו וימית את בת שבע ואת שלמה כדי שלא יצא לו ערעור. או פי' מלטי את נפשך ונפש בנך מבזיון שלא תהיו עבדים לאדוניהו ולפי' הראשון ק"ק כי בהריגת שלמה ח"ו יספיק לבטל הערעור ומהרי"א ז"ל כתב כדפי' הראשון דהר"דק ז"ל והוסיף לו' ולשואל ששאל מה הוצרך נתן הנביא בהשתדלות להמליך את שלמה דהיה לו להשען באלוהיו שהוא יגמור בעדו שההשתדלו' מורה רפיון בנבוא' והנביא אין ראוי

לספק בנבואתו שחייב מיתה תשובה לזה שהיעודים האלהיי' הם על תנאי כמו שנתבאר בזולת זה המקום ולכן היה אפשר שיהיה היעוד ההוא חוזר לחטא דוד או שלמה או בת שבע ולתאותו מהיותו כוסף השתדל לדבר לבת שבע ולדבר אל דוד להקים שלמה למלך. גם אפשר שנאמר שהסיבות האמצעיות אי אפשר שימלטו בדברים האלהיים וראה נתן הנביא שהיה ההשתדלות הזה סיבה אמצעית לשיגיע היעוד האלהי אשר דבר ע"כ והתירוץ השני הוא הנכון כי הראשון דחוק מתוך דברי חז"ל שאמרו שמעולם לא יצאת מפי ה' דבר לטובה וחזר בו אלא פעם אחד.

**ולע"דן** נראה לדקדק יתור תיבת נא גם תיבת עצה מיותרת כי די שיאמ' לכי איעצך ומלטי את נפשך. ומהו ומלטי את נפשך. **ונראה** כי להיות הדבר נחוץ שכבר מלך אדוניהו ואין להחמיץ בדבר לזה א' ועתה לכי ר"ל עתה מהרה בעת הזאת היא העצה שאין פנאי לאחר ז"ש נא כלו' עתה שבכלל העצה היא להזדרז ולעשות נא ר"ל עתה מהרי או יאמר ועתה לכי איעצך ונא לשון בקשה דשאל מאת השי"ת שתהיה עצה נכונה עצת ה' היא תקום ז"ש נא עצה כמו אנא ה' שתהיה עצה ר"ל נכונה להגיע אל המבוקש וא' כי אם לא יצלח שלמה למלכות חלילה מלבד שתאבד המלכות ממנו הנה יהיו בעיני הכל לחטאי' הוא ואמו שיאמרו כיון שחטא דוד בבת שבע לכך לא הצליח הוא ואמו למלוכה כי את פושעים נמנה ז"ש והיתי אני ובני שלמה חטאים בעיני אלהים ואדם וזהו ומלטי את נפשך ואת נפש בנך נפשך ממש ונפש בנך נפש ממש שלא דבר בפלטת הגוף לבד בהריגה כי אם גם בפלטת הנפש ולזה פרט הכתוב וא' שלמה ר"ל לשון שלום ואלו לא ימלוך יוכיח על החמה עזה אשר ביניהם אין שלום ח"ו כי שלמה נקרא ע"ש כי שלום רב בין השי"ת ובין דוד כמו שאמרו זבח השלמי' לשון שלום ז"ש ואת נפש בנך שלמה ולא אמ' שלמה בנך או ואת נפש בנך ודי כי אין לה בן זולתו. או כיון לו' שראוי לה להכנס בצער הזה להוציא לאור משפט כזה שהוא דב' שיש בו פקוח נפש ולא פקוח גוף לבד וראוי למלט נפש בנך ואעפ"י שאינו שלמה ונפש שלמה ואעפ"י שאינו בנך כ"ש שהוא בנך ושלמה ע"ד משאחז"ל כנז"ל בספר שמואל נטה ידו במלך בדוד במלך ואעפ"י שאינו דוד ובדוד שהוא ת"ח ואעפ"י שאינו מלך כ"ש בהצטרף במלך בדוד עאכ"ו וכן גבי עם בני עם יצחק:

**יג**

**לכי** ובואי כו' הר"דק ז"ל נשבעת לאמתך יוד' היה נתן שנשב' לה ששמע זה ממנה ולמה נשבע לה אמרו כי כשמת הילד אמרה בת שבע הילד מת מפני העון אפי' יהיה לי ממך בן של קיימא יבוזו אותו אחיו מפני שבאתי אליך בעון מתחילה ולא רצתה

להזקק לו עד שנשבע לה כי הבן שיהיה לו ממנה ראשונ' ימלוך אחריו ואמ' לה כי עפ"י הנבוא' נאמרה לו ע"כ. **ולע"**דן לדקדק כפל לכי ובואי ועוד לשון הלא אדוני המלך נשבעת אריכות לשון והי"לל ואמרת אליו אדוני המלך נשבעת לאמתך כו' ועוד מהו לאמר ומהו כי שלמה בנך ימלוך אחרי כי בלתי צודק בתחילת הענין הי"לל לאמ' שלמה בנך ימלוך כו' ועוד כפל ימלוך אחרי והוא ישב על כסאי. **ונראה** כי בכלל העצה שיהיה הויכוח הזה בינה ובין דוד לבדו פן ישמע הדבר ע"י רכיל מגלה סוד לאדוניהו לזה א' לכי ובאי אל המלך דוד ר"ל באי אליו ביחוד אל החדרה כדכתיב ותבא בת שבע אל המלך החדרה שקיימה עצתו של נתן לבא אליו בסוד החדרה וזהו ג"כ אומ' ואמרת אליו אליו לבדו ואין זר אתו ודרך רמז אומר אני כמו שרמזו חז"ל בפסוק ותבא בת שבע שיש י"ג תיבות כנגד י"ג מפות שקנחה בת שבע לדוד בי"ג ביאות כן לע"דן רמז באו' באי י"ג הוא שהוא"ו שימושית ואם כן ובאי לשון ביאה הוא כדי שתהיה חביב' עליו ויקובלו דבריה להמליך את בנה ואמר אל המלך דוד כלומ' בלי ספק שמהיותו מלך ואעפ"י שאינו דוד גם מהיותו דוד אעפ"י שאינו מלך יקיי' שבועתו כ"ש מהיותו מלך ודוד ז"ש אל המלך דוד ואמרת אליו הלא אתה נשבעת ביתור תיבת אתה כי די שיאמר הלא נשבעת כו' כונה לו' אינך יכול לו' האדם בשבועה פרט לאנוס לישבע כי הלא באמת אתה מרצונך הטוב ז"ש אתה וכי תימא מוכרח היתי שהרי מנעה תשמישה ממנו עד שנשבע לה כמו שזכרתי בסמוך לדברי הר"דק ז"ל לזה אמרה שאין זה אונס כי היא לא עשתה כן מדרך מרד ומעל לאלצהו לעשות רצונה כמו שעשתה אשת שמשון אבל עשתה כן מדרך המוסר כמו שעשה לוי במצרים שסתם מעיינו כדי שלא ימותו ביאור עד שאמרה לו בתו שלך קשה משלהם כנז' שם בדברי חז"ל כן בדמותו היתה כונת בת שבע שלא תוליד בנים לחרפת גדופין ז"ש הלא אתה ברצונך נשבעת כי אדוני אתה והמלך אתה ומי יעמד לפניך מאז אפך אבל מרצונך שהדין עמי שטוב הנפל מבנים פגומים. ובזה מובן אומרו אדוני המלך וזהו ג"כ לאמתך דרך כבוד גם לרמוז כי אין כאן אונס ולפי שהשבועה היתה כי שלמה בנך ימלוך אחרי שאחרי מות האדם לא יוכל לעשות כרצונו לזה א' אם כן ודאי כונת השבועה באומדן דעתא שאו' ימלוך אחרי הכונה היא שוהוא ישב על כסאי רצה לומר בחיים חייתי שכיון שיחזיק במלכות בעודי חי יקום למלך ותנשא מלכותו או יאמר והוא ישב על כסאי רצה לומר שא"חכ הוא ישב על כסאי שהוא מצד עצמו יהיה כדאי והגון לשבת על כסאי מצד עצמו ומדוע מלך אדוניהו כלו' האם מצאת בי עול או בבני שלמה חלילה ואפשר שמאמר ומדוע מקושר עם הלא אתה כו' כדפרישית הלא אתה ברצונך הטוב הוא שנשבעת וא"כ הוא מדוע מלך אדוניהו כאלו התחרטת וא' כי

שלמה בנך לתת טעם לענין השבועה שהוצרך לישבע היה לפי שרצית לאמ' ענין קשה בעיני העולם להמליך שלמה והקושי הוא מצד היותו בא מבת שבע ז"ש כי שלמה בנך בנך דיקא וז"ש ג"כ בסמוך אתה נשבעת בה' אלהיך לאמתך כי שלמה בנך כו' ומדוע מלך אדוניהו שאיני רואה בו שלימות למלוך כי גם הוא אחרי אבשלום ומדותיו כנז"ל מחז"ל גבי ואותו ילדה אחרי אבשלום ז"ש ומדוע מלך אדוניהו שמלך מאליו במרד וכמו שדקדקתי גבי הלא שמעת כי מלך אדוניהו כי מותר לומר לשון הרע על הרשעים:

**יד**

**הנה** עודך מדברת וכו' ירושלמי דפאה ר' שמואל בר נחמני בשם ר' יונתן מותר לומר לשון הרע על בעלי מחלוקת מה טעם ואני אבא אחריך ומלאתי את דבריך ר' זעירא בעי קומי ר' יוסי מפני מה נהרג אדוניה בן חגית מפני שתבע באבישג השונמית א' ליה עילה היו מבקשים להתיר דמן של בעלי מחלוקת ע"כ **ולע"ד** לדקדק מנא ליה דמותר לומר לשון הרע כי לא ראינו כאן לשון הרע לנתן הנביא ולא לבת שבע ועוד מאי בעי רבי זעירא מפני מה נהרג אדוניה וכו' שהרי אמרו בגמ' דידן מסכת (מגילה) [סנהדרין] דאבישג מותרת לשלמה דמלך הוא ומלך משתמש בשרביטו של מלך ואסורה לאדוניה הדיוט הוא: **ונראה** שדקדקו תיבת אחריך המיותרת כי די שיאמר ואני אבא ומלאתי את דבריך לזה אמר ואני אבא אחריך רוצה לומ' אחריך אחרי כל דבר ודבר מלשון הרע שאת תדברי אותו בקיצור ומלאתי אותם כשלימות להוסיף על כל דבר ודבר וז"ש ומלאתי את דבריך לשון רבי' כי הוא ב"יוד ומצינו שאמ' ומדוע מלך אדוניהו כדפרישית בפסוק הקוד' שהו' לשון הרע לדבר ולו' מדוע מלך שלא מצאתי בו דבר טוב שבעדו יהיה הגון למלוכה ז"ש ומדוע מלך אדוניהו גם אומרה מלך מאליו במרד ובמעל ועכ"ז א' ואני אבא אחריך ר"ל אמשך אחרי עצתך ותכליתך ודבריך שתדברי ומלאתי את דבריך א"כ מכאן שמותר לומ' לשון הרע על בעלי מחלוקת או אפשר שדרשו יתור תיבת ואני כי די שיאמ' עודך מדברת שם עם המלך אבוא אחריך. גם דקדקו יתור תיבת שם כי די לומר עודך מדברת עם המלך אבוא אחריך כו' אבל כיון לו' עודך מדברת גדולות ולזה נאמר שם לומר כי במקום זולת תפחד לדברם ונאמר כאן מדברת ונאמר להלן לשון מדברת גדולות לג"ש ז"ש ואני ר"ל ואני אדבר גדולות כמוך מכאן שמותר לדבר לשון הרע על בעלי מחלוקת. או אפשר שפי' ז"ל ומלאתי את דבריך כהר"לבג ז"ל שימשך לדבריה כטעם כי מלא אחרי ה' האמור בכלב ור' זעירא מכריע כן במה שמקשה מפני מה נהרג אדוניה בן חגית מפני שתבע באבישג השונמית ר"ל לא נעלם ממני שנהרג אדניהו מפני שתבע באבישג וזיל קרי בי רב הוא ואסורה לו כנז' במסכת (מגילה) [סנהדרין] אבל הבעיא היא

מפני מה נהרג מפני שתבע כי לא היה ראוי ליהרג על תביע' בלבד דבשלמ' אלו לקחה בפועל ונשתמש בשרביטו של מלך והוא הדיוט ראוי ליהרג אבל שאלתי היא מפני מה נהרג מפני שתבע דמשום תביעה בפה לבד לא היה מחוייב הריגה ולזה א' ליה עילה היו מבקשים להתיר דמן של בעלי מחלוקת למדנו מזה המאמר טעם ליתור תיבת אחריך. והר"לבג ז"ל ומלאתי את דבריך אשלים מה שיחסר בהם או ירצה בזה שימשך לדבריה כטעם כי מלא אחרי ה' ע"כ. **ולע"דן** לדקדק תיבת ואני מיותרת והוא"ו של ואני בלתי מתישבת כי די שיאמר עודך מדבר' שם עם המלך אבא אחריך וכו'. **ונראה** שהבטיחה שימהר לבא ולהמצא עמה ועם המלך לא שיבא אחר גמר דברי' והוא יבא אחר כך תכך סמוך לסיום דבריה אבל הנה עודך מדברת שם עם המלך ואני ר"ל ואני ג"כ שם שומע דבריך ז"ש ואני מוסב אל מ"ש הפסוק שא' מדברת שם עם המלך ואני שם מצוי גם כן כי אבא אחריך ר"ל תכך אחרי באך ומלאתי את דבריך שהחסרון שיהיו בדבריך לפי שאת מדברת מצד אהבתך את בנך ונוגעת בעדותך אבל אני לא כן אדבר אלא לאהבת האמת והוא דבור שלם בלי שום פנייה ותכלית.

**טו**

**ותבא** בת שבע כו' כבר זכרתי בפסוק והנערה יפה שחז"ל במסכ' סנהדרין במה שא' רב יהודה א' רב באותה שעה קנחה בת שבע בי"ג מפות ע"כ שכן בפסוק הזה י"ג תיבות כדפרש"י ז"ל בגמרא. **ולע"דן** להבין מתוך זה המאמר דקשה בפסוק אומרו והמלך זקן מאד שכבר נזכר בתחילת הספר והמלך דוד זקן ואם כן הוא מיותר והוסיף לו' מאד ואבין כל זה בדברי רב יהודה שכונת הכתוב לומר שכיון שבאותה שעה בא עליה י"ג ביאות תשש כחו ונתוספה בו זקנה יתירה על מה שהיתה בו ז"ש ותבא בת שבע אל המלך החדרה שנתייחד עמו ובעלה וזה גרם שהמלך דוד זקן מאד ביותר על מה שהיה מקוד' ביאת בת שבע אליו ובזה אבין לע"דן מ"ש ואבישג השונמית משרת את המלך ר"ל שלא נמצא שם להיותה סוכנת אל המלך אבל יצאה משם אל הבית לשירות המלך בתבשיל וכיוצא ממיני השירות כי בפניה לאו אורח ארעא שאסור לשמש בפני שום בריה. או יא' משרת את המלך כאלו היה בדעתה שהיא כאשה למלך אלא שמחסרון כח לא היה בא עליה אמנם כעת שבעל בת שבע מעת' נתברר שלא רצה דוד לקחת' לאשה שלא לעבור על לא ירבה לו נשים ולא מתשות כח עשה כן כמו שאמרה לו בת שבע חסריה לגנבא כו' וז"ש ואבישג השונמית משרת את המלך ר"ל הוחזקה למשרתת ולא לאשה ובזה מובן יתור ואבישג השונמית משרת את המלך והשינוי מסוכנת למשרת את המלך ואולי כיון לו' כי עתה שזקן מאד לא הועילה כלל אבישג להח' לו ולזה בטלה

משכוב בחיקו ועשאה לשירות לבד והשני דרכים הראשונים עיקרי' ומהריי"א ז"ל כתב שכתב כאן והמלך דוד וכו' ואבישג השונמית משרת את המלך לו' שעם היות המלך זקן מאד כשבאה אליו בת שבע עד שלרוב חולשתו ואבישג משרת את המלך ועם היותו כ"כ חלוש עכ"ז נתעורר כאיש מלחמה על המלכת שלמה ושלא עשה זה מפני שנזקק אליה כי לא קרב אליה שהרי והמלך זקן מאד וגם שאבישג כשבא' בת שבע משרתת המלך א"כ לא עשה כן לאהבת הערב אלא מלבו ומפי הגבורה ע"כ והוא חולק על חז"ל ומה שכתבתי עיקר. והרד"ק ז"ל פי' זקן מאד חלוש מאד כי קפצ' עליו זקנה כמו שפי' משר' את המלך בשכב' בחיקו ומחממת אותו ובמה שהיה צריך בשירות אחר ואמר הסיפו' הזה לפי שנכנסה בת שבע החדרה ואף כי היה המלך בצנעה במטתו עם אבישג ולא היה רשות לשום אדם ליכנס שם אבל בת שבע שהיתה אשתו נכנסה שם בלי רשות ומלת משר' חסר ממנה התי"ו ליעד הפועל מפני כובד קריאת שני תוי"ן רפות כאחת כי משפט משרתת ובא הרי"ש בפתח גדול תמורת הקטן עד כאן:

**טז**

**ותקד** בת שבע אפים כו' ברכות פ' אין עומדין שנו רבותינו קידה על אפים שנאמר ותקד בת שבע אפים כריעה על ברכים דכתיב מכרוע על ברכיו השתחויה זה פישוט ידים ורגלים שנא' הבא נבא אני ואמך ואחיך להשתחות לך ארצה ע"כ שבזה נתבאר שעשתה בת שבע שתי פעולות הקידה על אפים וההשתחויה בפישוט ידים ורגלים ובזה נלע"ד שתמה גדולה המלך מה לך כי חרדת אלי החרדה הזאת בכפל הענינים מקידה והשתחויה בפישוט ידים ורגלי' המורה על צער גדול. והר"דק ז"ל מה לך לפי שלא היתה רגילה לבא אצלו ידע כי על דבר באה לפי' א' לה מה לך או לפי שנכנסה החדרה שלא ברשות ידע כי דבר נחוץ היה לה עד כאן:

**יז**

**ותאמר** לו אדוני כו' מהריי"א ז"ל בטעם דברי האשה החכמ' חמשה דברים האחד תחנונים שדברה במ"ש אדני והשני חיוב השבוע' שהיה בשם ה' וז"ש אתה נשבעת בה' אלהיך ושהיתה על דעת' ולז' לא יוכל לו' שהתירו שבועתו וזה רמזה נשבע' לאמתך ר"ל לדע' אמתך וא' עוד שלא היתה השבועה על האסור לשיאמר שלא חלה השבועה אבל היתה בדבר המותר וראוי והגון וזהו כי שלמה בנך ימלוך אחרי ר"ל שלמה בנך ומפני זה המלכות ראוי אליו כי ימלוך אחרי ודברה שלא לנוכח לספר המלות עצמן והנוסח של השבוע' מלה במלה כמו שאחז"ל שנשבע לה כן במות הילד כנז"ל. ומאמר והוא ישב על כסאי אינו כפל הענין אבל הודיע שהוא ישב על כסא בשוב' ונחת ושימלוך על כל השבטים יחדיו כי הוא הנרמז בהוא ישב על כסאי והדבר השלישי אמרה מזדון אדוניהו

בהמלכתו בחיי אביו בלי רשותו וזהו ועתה הנה אדוניהו מלך שאיני ח"ו חושדת אותך כעובר על השבועה אבל ועתה אדוני המלך לא ידעת מזה דבר והוא מרד גדול לאדוניה וזכרה עוד מזדונו שעשה משתה שמנים ויזבח צאן ומריא לרוב והוא בלתי ראוי בהיות אביו זקן מאד נוטה למות שיהיה אדוניהו עושה שמחות ומשתה כאלו לא יחוש לצערו גם הוא מרד בעשותו סעוד' כעין המלכים העושים סעודה בהמלכתם והביאה ראיה לשתכלית הזבח והסעודה בהמלכתו שהרי ולשלמה עבדך לא קרא שזו הוכחה שהיותו יודע שדעת אביו להמליך את שלמה לכך לא קרא אותו ולא את המחזיקים בידו ובכלל זה גלתה שהיה אדוניה שונא גמור לשלמה כיון שלא קראו אל המשתה מתנחם להורגו הוא וקרא לאביתר וליואב השנואים לדוד אם כן אדוניהו אוהב שונאי דוד ושונא את אוהביו הדבר הרביעי הודיעה שלא היה זה כענין אבשלום לירא ממנו כי אין הדבר כן אכן עיני כל ישראל עליך את כל אשר תאמר כי הוא זה איש לא ירים יד ואחרי דבריך לא ישנו ולזה לא הזכירה בת שבע שהיו אנשי יהודה עם אדוניה כדי שלא יראה דוד ולא יחת מברב עם אשר עם אדוניהו עוד הודיעה סכנה הנמשכת לה ולבנה שאחרי מותו מתאוה להורגם מענין בת שבע וימצא שהיא ושלמה חטאי' היא חוטאת שיאמרו דוד חטא בבת שבע ושלמה יחמתהו אמו החוטאת ז"ש והיתי אני ובני שלמה חטאים ממש עד כאן תורף דבריו ז"ל בהמשך הפסוקים. **ולע"דן** לפי שהיא נכנסה פתאום בלי רשות וזה מורה על דבר גדול גם ההשתחויה והקידה כאשר זכרתי מורה כן אשר על כן שאל לה מה לך אף היא תשיב אמריה לו ז"ש ותאמ' לו אתה נשבעת כו' ודבר שיש בו שבועת האלהים לאיש שלם כמוך על כן נבהלתי ובאתי אליך בכל החרדה הזאת ולא לכבודי אני חרדה כי אם על שבועתך ואמרה לו שהוצרכת לשבועה זו לענין ששלמה בנך ר"ל מצד זה היותו בנך לא נפגם להדחות אלא ימלוך אחרי ואח"כ יכשיר מעשיו עד שהוא מצד עצמו יהיה הגון לישב על כסאי וז"ש והוא דיקא או יאמר והוא ישב על כסאי אפי' בחיים חייתך ישב על הכסא ויחזיק במלכות ובכסא בחייך כדפרשית בפסוק לכי ובאי כו' וזה הפי' השני נכון יותר שכן יוכיח כפי הפי' הזה בפסוק ויאמר נתן אדוני המלך כו' ששם נאמר גם כן והוא ישב על כסאי באדוניהו וזה הפירוש הוא הצודק שם:

**יח**

**ועתה** הנה אדוניה מלך כו' הרד"ק ז"ל ועתה אדוני המלך רבים מהסופרי' טעו בזאת המילה וכתבו ואתה באל"ף לפי שהוא קרוב לענין אבל ברור הוא אצלינו כי הוא ועתה בעי"ן מפי ספרים המדויקים ומפי המסורת ע"כ. **ולע"דן** שאמר' צריך זריזות ומהירו' כעת הזאת שמלך אדוניה קודם שיתחזק במלכותו ז"ש ועתה הנה אדוניה מלך כלומר

ועתה שנקל עתה לתקנו לא כן אם יעבור איזה זמן יחזיק במלכות וירע לנו משבע בן בכרי והראיה שלהיות עתה לזה אדוני לא ידעת ז"ש ועתה אדוני המלך לא ידעת:

**יט**

**ויזבח** שור ומריא כו' ה"רדק ז"ל ולשלמה עבדך לא קרא כיון שלא קרא לשלמ' נראה כי לדבר המלוכה נתכוון בזבה זה וקרא לכל הסומכים (בו) [ידו] שיאכלו עמו ע"כ וכן מהרי"י כנז"ל. **ולע"דן** לדקדק למה לא הזכירה בתוך תרעומת עבדך שלמה לא קרא שלא קרא לנתן הנביא ולבניהו ואל גבורי דוד ועוד למה בתחילה הזכיר צאן ובקר ומריא עם אבן הזוחלת וכו' וכאן אמרה שור ומריא וצאן לרוב כו'. **ונראה** שלהיות מותר לספר לשון הרע על בעלי המחלוקת כנז"ל בשם חז"ל בפסוק ואני אבא אחריך ומלאתי את דבריך כו' לזה הוסיפה לו' שור ומריא בהמה גסה וצאן לרוב שאין דרך לעשות ממיני השור ומריא וצאן בריבוי כי אם בסעודת מלך להאכיל לכלל העם ושינה הסדר שלמעלה כתיב ויזבח אדוניהו צאן ובקר ומריא לפי שרצה להסמיך הענין אל תיבת אבן הזוחלת שדרשו חז"ל שהחולק על מלכות בית דוד ראוי לינשך מהנח"ש וחמת זוחלי עפר וזה רמז באו' עם אבן הזוחלת ולזה אחר הבקר והמריא שהם הבהמה גסה שאינם נשחטות כי אם בסעודת מלך להאכיל לכלל עם רב שזו הוראה על מחלוקת בית דוד ולזה ראוי לישכנו נחש דהיינו אבן הזוחלת אמנם כאן הפכה הסדר ופתחה בחכמה לו' ששחיטת שור ומריא וצאן לרוב מכריע הנז' בפסוק הקוד' שא' ועתה הנה אדוניה מלך מכריע כן שזבח שור ומריא וכו' ולא הזכירה שלא קרא לנתן ובניהו לפי שלא יאמר דוד אל לבו שהדברים האלה מסודרים מנתן לכך העלימה את מה שלא קרא אל נתן והוכרחה להעלים גם כן לבניהו כדי שיחשוב דוד שהיא מעצמה נתעוררה לזה הפועל לבא אליו כדי שבבא נתן עליו תיטוף מלתו.

**כ כא**

**ואתה** אדוני המלך כו' והיה כשכב כו' חשבה אולי יאמר דוד והרי הוא מעוות לא יוכל לתקון שכבר מלך ומאי דהוה הוה לזה א' שישראל לא נטו אחרי אדוניהו אבל עיני כל ישראל עליך להגיד להם מי ישב על כסא אדוני המלך אחריו ואיש לא ימרה את פיו וכבר זכרתי כן בשם מהרי"א ז"ל. ובזה מובן שהכתו' הזה ענין בפני עצמו ואינו הקדמה לכתוב והיה כי ישכב וכו' ואם כן העיקר חסר מן הספר שהי"ל ואם ימלוך אדוניה זולתי שלמה והיה כשכב כו'. **ולע"דן** לדקדק דהי"ל עיני כל ישראל אליך לראות מי ישב כי עיני כל ישראל עליך להגיד וכו' בלתי צודק ומתייחס כפי ההגיון. **ונראה** שטענה לו טענה חזקה והיא שכל קהל עדת ישראל עליך יסמוכו שאם תגיד להם שאדוניה הגון ותדחה את שלמה יאמרו שלהיותו בני דחית אותו א"כ אסורה אני לך מצד אוריה

בעלי ולכן לא נבחר בני למלך ונהיה א"כ אני ובני שלמה חטאים וחוטאים שאני חוטאת למה שהיתי אשת אוריה וחטאתי בהנשאי לך אסורה לבועל והולד פגום ולא ביש לי על כבודי כי אם עליך ז"ש ואתה אדוני המלך עיני כל ישראל תלויות לראות איך יפול דבר שאם ימלוך שלמה יהפכו פני אויבך כשולי קדרה כי לזה הטעם כששאל דוד עשה עמי אות לטוב' כו' א' לו הב"ה בימי שלמה בנך אני עושה כי הוא הזמן המתייחס מאד מצד המלכת שלמה והאות שיעשה השי"ת יהיו שני עדים כשרים ויקום דבר ז"ש עיני כל ישר' עליך עליך הם פונים אל תועלתך לראות אם נחשב לך לעון ענין נשואין שלי או אם כל האומר דוד חטא תועה וז"ש עליך עליך ממש ותועלתך ולכבודך ולא א' עיני כל ישראל אליך באופן שעיני ישראל אליך תלויות והתכלית הוא עליך ר"ל לתועלתך ולכבודך להגיד להם מי ישב על כסא אדוני המלך אחריו שאם תאמר שימלוך זולת בני יאמרו אם כן בת שבע חוטאת והנה גם כן בחטא יחמתהו אמו ולכן נדחה ע"י אביו ז"ש והיה כשכב אדוני המלך כו' והייתי אני החוטאת בעצם ושלמה מבחינת היותו בני יצא ממיעי מזאת הבחינה יהיה חוטא ז"ש אני ובני שלמה ולא אמ' ושלמה בני אלא אני ובני שמפאת היותו בני הוא סיבה שאעפ"י שיהיה שלמ' שהוא שלם עכ"ז נחשב לחטאים ופושעים כיון שדחית אותנו בקש בשתי ידים וז"ש והיינו דלא כתיב ונהיה אני ושלמה בני חטאים אלא והיינו בלשון עבר שכבר היינו חלילה כן בעיניך מאז כיון שדחית אותנו. ואולי כיונה לו' איני חסה על תועלתי אלא שעיני כל ישראל תלויות להגיד להם מי ימלוך ולא פנו לזה אלא עליך ולכבודך כנז' וימשך מזה שוהיה כשכב אדוני המלך עם אבותיו תהיה מוחזק לחוטא חלילה ז"ש והיה כשכב אדוני עם אבותיו וכו' ותהיה חוטא הי"לל אלא שחלקה כבוד למלך וכינה הכתוב כמו וירדו כל עבדיך אלה אלי שלא א' וירדת אלי והשתחוית לי ז"ש והיתי אני ובני שלמה חטאים אני ולא אתה רמזו ונרמז וקרוב לזה נזכר בסמוך להרד"ק ז"ל שכינה הכתוב אבל הוא בבחינה אחרת.

**והיה** כשכב כו' רש"י ז"ל חטאים חסרים ומנועים מן הגדולה כמו אל השערה ולא יחטיא ע"כ והרד"ק ז"ל ת"י מתרכין כלומר מגורשין מן המלכות ויש מפרשים כי מפני עון שנמצא בי ובו שנולד ממני הוא שנמנע מהמלכות ויש או' כנגד דוד אם לא יהיה בני מלך גילוי עון יהיה בך אמרה אלא שכינתה מפני כבודו כלומ' אתה תהיה חוטא בזה אם לא תמליך לבני יאמרו כי מפני עון שלך ולא מפני עון שלמה כי אתה נשבעת לי בה' ע"כ והרלב"ג ז"ל חטאים נענשים כי מפני שידע אדוניהו שהממלכה לשלמה ישתדל להענישו כמו שהיה מבקש שאול את דוד עם שזה יהיה סיבה להזכי' עון בת שבע אחרי מות דוד ויביא זה לעד על שלמה לא כן אם ימלוך שלמה יתברר לכל כי מה' היתה

ראויה בת שבע לדוד. או א' והיתי אני ובני שלמה חטאים אם לא נגלה אוזניך על זה בחייך כי בעשוק ממנו המתנה הטובה שנתת לנו ולא יהיה האשם זולתי בנו להגלות הענין שדעתך היא להמליכו כאש' דברת ונשבעת לאמתך ע"כ ודעת מהרי"א ז"ל נזכר בפסוק ותאמר לא אדוני כו' ודעתנו בפסוק הקודם דקדקתי לשון והיתי לשון עבר שאם לא ימלוך שלמה יהיה גילוי דעת על העבר שהיתי אני ושלמה חטאים מעת נישואין: **ולע"דן** לדקדק לשון כשכב בכ"ף ולא אמר בשכב בבי"ת לפי שאחז"ל בפסוק כי שכב דוד עם אבותיו לפי שהניח בן ממלא מקומו נאמרה בו שכיב' אמנ' ביואב נאמר' בו מיתה כי מת יואב שר הצבא ולז"א כאן והיה כשבב שבהיותה היא ובנה שלמה חטאים לא תהיה שכיבה בדוד אלא כשכב בכ"ף הדמיון הדומה לשכיב' שהיא המית' לא שכיב' ממש כי אני ושלמה בני חטאים.

**כב כג**

**והנה** עודנה וכו' ויגידו למלך וכו' הרד"ק ז"ל ונתן בא בחצר או בבתים חצוני' עד שיאמרו למלך ויכנס ברשות ויגידו למלך ויאמר המלך שיבא וכן עשה עד כאן ומהרי"א ז"ל ולא שאלו המלך מה לך כמו ששאל לבת שבע לפי שהיה רגיל לבא לפניו יום יום ולילה ללילה עד כאן. **ולע"דן** שלא שאל כן לבת שבע אלא שנכנסה בלי רשות מצד הצער ועל כן שאלה מה לך או שאל כן מפני שהשתחוית ותיקוד ועל כן אמר אין זה כי אם מצד הצער ולכן שאל לה מה לך לא כן בנתן שנכנס ברשות והשתחוה כדרך העולם ועוד כי אחר שידע תכלית ביאת בת שבע לא הוצרך לשאול לנתן מה לך כי עסוקים באותו ענין הם על ענין המלכ' שלמה ובודאי שעל הענין ההוא הוא בא וז"ש הכתוב והנה עודנה מדברת עם המלך ונתן הנביא בא כלו' ולזה לא הוצרך לשאול מה לך דמסתמא שלוח הוא מאת ה' על הדבר ההוא ואגב אורחיה מודיע שקיים נתן דברו אשר הבטיח לבת שבע באו' הנה עודך מדברת שם עם המלך וכו' שהוא לא הבטיחה לבא בעודה מדברת עם המלך בעיקר דבריה אלא אמר הנה עודך מדברת שם כלומר עסוקה באותו הענין אבא אחריך כו' והכתוב הזה הודיע מהזדרזותו יתרה שהקדי' לבא בעודנה מדברת תחילת דבריה נמצא שתוספת תיבת שם הנז"ל הוא גרעון דכל המוסיף גורע ובלי ספק שנתן הנביא עייל בלא בר לפני המלך ולא היה צריך ליטול רשות נביא כמוהו ואהוב וחביב לו וז"ש ויגידו לו לאמר הנה נתן הנביא ר"ל הנה נתן הנביא בא ובלי ספק שעל הדבר הזה הוא בא וזה יורה לשון לאמר ותיבת הנה ג"כ מורה על זה והענין בעצמו יכריענו שאם הכונה לומר הנה נתן כו' לשאול רשות מהמלך הי"לל יבא כענין המן שאו' ויאמר המלך יבא

אלא ודאי כדפרישית וזהו ויגידו למלך הגדה של חידוש לאמר דבר של חידוש שהנה נתן הנביא בא על דבר זה בלי ספק ויבא לפני המלך כו' בלי שאלת רשות.

**כד**

**ויאמר** נתן אדוני [המלך] אתה וכו' רש"י ז"ל אתה אמרת בתמיה וכן הר"דק ז"ל והר"לבג ז"ל וכן מהר"י"א ז"ל, וכי אתה אמר' אדוניה ימלוך באמת לא אמרת כזה והתולדה מזה איך מלאו לבו של אדוניהו לעשו' כן בלי מצותך. **ולע"דן** שהתמיה היא שאחר שהשי"ת אמ' לי בנבואה ששלמה ימלוך כאשר הודעתיך היתכן כי אתה אמרת בהפך חולק על הנבואה חלילה לך ולזה נאמר ויאמר נתן לא הזכיר תיבת נביא כי בענין הזה שחושד את דוד בשהוא אמ' כן לא בנבואה אמ' כן אל דוד שהרי הוא מעולם לא עלה על לבו וא' היתכן שאמר' ימלוך אחרי ולא זו אף זו היתכן שרצית להמליכו בפניך ז"ש ימלוך אחרי אחרי מותך והוא ישב על כסאי רוצה לומר בחיים חייתך והראיה לשעלה בדעתו כך שהרי אנו רואים בו שירד היום ויזבח שור ומריא עושה סעודה לשבתו על כסא המלכות.

**כה**

**כי ירד** היום ויזבח וכו' רש"י ז"ל כי ירד שהעיר היתה גבוהה ואבן הזוחלת למט' בגיא עד כאן וקרוב לזה הרד"ק כי ירד היום אל עין רוגל לזבוח ע"כ וכן מהר"י"א ז"ל שירושלי' גבוהה ואבן הזוחלת בגיא ויזבח זבחי' כמנהג המלכים בעת המלכתם ולפי שלא ידון אותו דוד לכף זכות לומר שהשמחה היתה סעודת מרעות לא סעוד' המלכה לזה א' שבפירוש אתמר יחי המלך אדוניהו והנה לא הזכיר הכתוב שכן היה לפי שדרך הכתוב לגלות במקום אחד מה שסתם במקום זולתו ומיתת אדוניהו ויואב מורים כן רוצה לומר שמלך אדוניהו בפועל כמו שאבאר ב"ה עד כאן. **ולע"דן** שא' כי ירד היום שהגבהתו זוהי השפלתו ז"ש כי ירד היום ולא עלה במעלה בפועל הזה אש' הלך ויזבח שור כו' וכן היה שאלו שתק יפה היתה לו השתיקה שהעלה חרס בידו במעש' הזה והיה סיבה להמליך את שלמה ובזה מדוקדק תיבת היו' שהיום הזה היתה לו ירידה ולא מעלה ואולי הכתוב כנה לו כאלו רצה לומר נתן הנביא כי עלה היו' במעלה במה שויזבח וכו' אלא שלא רצה לפתוח עליו פתח תקוה והראשון עיקר ואמר שבערמימות עשה כן ובסוד היו עושים במרד ובמעל אלא שנכנס יין יצא סוד וז"ש והנה אוכלים ושותים וע"י אכילה ושתיה אמרו יחי המלך אדוניהו ע"י אכילה ושתיה ושכרו' גילו מסטורין שלהם ויוכיח כן מאו' והנם אוכלים ושותי' ויאמרו יחי המלך ולא כתיב והנם אוכלים ושותים ואומרים שאומרן אוכלים ושותים ויאמרו מורה שאוכלים ושותים סיבה ויאמרו מסובב:

**כו**

**ולי אני** עבדך וכו' ב"ק פרק החובל ולי אני עבדך וכו' מנא הא מלתא דאמרי אנשי שתין תכלי מטיא לככא דקל חבריה שמע ולא אכיל דכתיב ולי אני עבדך א"ל את אמרת לי מהכא ואנא אמינא מהכא ויביאה יצחק האוהלה שרה אמו וכתיב בתריה ויוסף אברהם ויקח אשה עד כאן ואברהם בני יצ"ו אמר באולי דקדקו חז"ל תיבת אני המיותרת לזה דרשתו מלשון אנינה ע"כ והטעם שבחר באנא אמינא לה מהכא שכן מורה בלשונן היתר במה שא' את אמר' לי מהכא וכו' כאלו קרא דויוסף אברהם ויקח אשה עדיף הענין הוא דמלבד היותו פסוק מהתורה דעדיף גם מצד הענין עדיף טפי והוא דמקרא דנביאי איכא למימר דלאו משום דככא דקל חבריה שמע ולא אכיל שתין תכלי מטייא ליה אלא משום שהיה לו ביזוי גדול בהיותו מבזהו לבלתי קרא אותו עם היותו נביא ועוד שהיה מורה היותו אדוניהו שונאו של נתן הנביא אמנם מענין יצחק שכתב ויביאה יצחק האהלה שרה אמו רוצה לומר שהיתה משרתת לאברהם כאלו שרה קיימת וחזרו כל הדברים של קדושה כאשר בזמן היות שרה קיימת ועכ"ז ויוסף אברהם ויקה אשה כו' זוהי ראיה גמורה או יאמר שרה אמו כלומר על ידי הבאת יצחק את אשתו חזר ונעור אנינות שרה אמו לאברהם וז"ש שרה אמו כאילו עתה נפטרה ולזה ויוסף אברם ויקח אשה כו' כי ראה מעשיה דומים לשרה ולזה נצטער אברה' ובקש לו אשה אשר יהיו מעשיה נאים כקטורה כשמה קטורה ואפשר כי כל הדברים הכתובים בתורה רמוזים בנביאים גם משולש בכתובים וכההיא דבריה דריש לקיש ששאל והוכיח כתיב אולת אדם תסלף דרכו ועל ה' יזעף לבו והשיבו רבי יוחנן שרמוז בתורה בכתוב מה זאת עשה אלהים לנו וזה א' את אמרת לה מהכא בנביאים ואנא אמינא לה מהכא מהתורה שהיא מקור חיים נובעת כל אשר בנביאים ובכתובים כאמור והרד"ק ז"ל ולי אני עבדך זה שלא קרא לנו ידמה כי לדבר המלוכה עשה הזבח עד כאן וכן מהרי"א ז"ל שלא קראם שידע שלא יסכימו עמו במרד ההוא. **ולע"דן** לדקדק לשון אני המיותר די שיאמ' ולי עבדך לא קרא אבל א' מלתא בטעמא ולי להיות שאני עבדך ר"ל נאמן בעבודתך ולא מורד על כן לא קראני אל הזבח הזה של מרד ומעל ז"ש ולי אני עבדך וכו' או כיון ולי לא מפאת היותי נביא היה ראוי לקרות אותי אלא לפי שאני עבדך ר"ל ידוע בעבדיך ביחוד אשר מזאת הבחינה היה ראוי לקרות אותי מבחינה זו במה שאני עבדך וכן לצדוק מפאת היותו הכהן הנבחר שנענה באורים ותומי' ע"י דוד ועלו לו ולא לאביתר ולבניהו מצד היותו בן יהוידע הנז' בשבח היותו בן איש חי ואיש חיל רב פעלים ובזה מובן שבכתו' הזה הזכירו לבניהו בבן יהוידע לא כן בכתוב ואת נתן הנביא ובניהו ואת הגבורי' כו' ששם

לא אמ' ובניהו בן יהודע אלא ובניהו לבד ולשלמה וכו' לא קרא עם היותו עבדך ובלתי מורד לך עם היותו הוא הראוי למלוכה לא הרים יד כלל.

**כז**

**אם** מאת אדוני המלך וכו' הר"דק ז"ל ולא הודעת את עבדך תמה אני אם מאתך נהיה הדב' הזה איך לא הודעתני טרם שתמליכהו וכתוב עבדיך ביו"ד כלומר לי ושאר עבדיך הנאמנים ע"כ. והרלב"ג ז"ל אם מאת אדוני כו' ר"ל האם מאת אדוני המלך הדבר הזה ולא קראו לי כי לא הסכמת להודיע לעבדך מי ישב על כסאך ע"כ. ומהריי"א ז"ל כתב כדהר"דק ז"ל, והוסיף ואפ' עוד לפרשו על שלמה אם מאת אדוני היה הדבר הזה אש' עשה אדוניהו אשאלך האם לא הודעת אתה את עבדך בימים הראשונים מי ישב על כסאך שהוא שלמה באמת אתה הודעתני זה ו"אכ איך חזרת ממנו כי אתה דברת זה באזני וכבר פרשתי כן בעטר' זקנים אשר חברתי בפסוק ואתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי והוא פי' נאה ע"כ. ויש קצת דוחק מהוא"ו של ולא הודעת וכו' וכן תיבת מי ישב כו' דחוקה לפירושו זה. **ולע"דן** לדקדק לשון אם מאת אדוני כו' שאין לו גזר' דהי"לל אם מאת אדוני נהיה הדבר הזה אתמה מאד איך לא הודעת כו' ואם כן הגזרה והעיקר חסר מהספר גם או' בתחילה הדבר הזה סתם וא"חכ מפרש ולא הודע' כו' הוא כפל ואריכו'. **ונראה** שהכתוב הזה מקושר עם הקוד' שא' ולי אני עבדך כו' ולעבדך שלמה לא קרא שהרגזתי שתין תכלי ונצטערתי הרבה מאד לא מצד הענין בעצמו שלא מעלה לי ולא מוריד מה שלא קראני כי לא לאכילתו אני מתאוה לשולחן של מלכים אבל מה שאני מצטער בזה שלי ולשלמה עבדך לא קרא הוא צער אלינו אם מאת אדוני המלך נהיה הדבר הזה הנזכ' בפסוק הקודם שלא קרא ונוסף עוד על זה מה שלא הודעת את עבדך מי ישב על כסא אדוני כו' אבל ממה שלא קרא אותי ואת בנך שלמה היתה מאת אדוניהו איני חושש כלל אדרבא אשמח שאיני אוכל בזבח רשעים המורדים על מלכות ישראל ומלכות בית דוד. עוד אפשר בדרך הלצה שדבר גדול דבר הנביא והוא שהצדיק מושל ויגזר או' ויקם לו אפי' על גזרתו ית' וזהו שא' אם מאת אדוני ר"ל הענין הנז"ל מהמלכת אדוניהו דע לך כי נהיה הדבר הזה שאין לו ביטול כי תגזר או' ויקם לך ז"ש נהיה הדב' ולא הודעת ר"ל היתכן שלא הודעת אל עבדך מי ישב. ואפשר לו' לשון נהיה ולא א' היה כמו תאוה נהיה תערב לנפש שפרשוהו לשון שברון.

**כח**

**ויען** המלך דוד כו' הרד"ק ז"ל קראו לי לבת שבע לא יצאה מהחדר אבל רחקה ממנו מעט בעוד שהיה נתן מדבר עמו לפיכ' אמ' קראו לי לבת שבע ודרש הכתוב בזה רחוק מאד שא' קראו לי לבת שבע לתשמיש להודיע לאבישג כי מה שלא ידעה לסיבת שהית'

אסור' לא מפני שלא היה יכול ע"כ. וה"רלבג ז"ל הנה נראה מזה שיצאת בת שבע מן החדר בבא נתן הנביא כדי שלא יכיר המלך שהדבר הזה היה מוסכם ביניהם ולזה קרא אליה לפי שהיא ודבריה היו עצמיים בזה יותר מנתן הנביא ע"כ. וכן מהרי"א ז"ל שהיא הנוגעת בדבר הזה ששלמה בנה הוא וכמו שזכרה שהשבועה עשה על דעתה ולכן דבר אליה: **ולע"דן** כדברי הר"לבג שיצאת מן החדר מהטעם שזכר וכמו שזכרתי למעלה בדברי נתן שא' ואני אבא אחריך כלו' ולא לפניך שלא יחשוב דוד שאני ואת בקנוניא א' ולהיות שהמלך היה מדבר עם בת שבע כשבא נתן הנביא היא הפסיקה דבריה בערמה ויצאת חוץ לחדר או אל קרן זוית מן החדר להורות שדבריה בסוד אל המלך ולא רצת' לדבר לפני נתן וכן היה התנאי ביניהם שכן אמ' ואני אבא אחריך כדפרישית כמו מוכיח אד' אחרי חן ימצא שפירשוהו חז"ל שלא בפני השי"ת זה משה שהוכיח את ישראל כבי' לאחרי הקב"ה שהגזים להם עון העגל אמנם לה"בה אמ' למה ה' יחרה כמקל בדבר ובאו' ומלאתי את דבריך הודיעה שתכף בבאו לפני המלך בעודה מדבר' עמו תפסיק דבריה ואני אמלא דבריך שהיא תחבולה להעלים הקנוניא מביניהם ולזה בבא תשובת המלך אל דברי נתן רצה שתמצא שם בת שבע כי תשוב' אחת היא עולה לשניהם יחד ז"ש קראו לי לבת שבע כי אין כאן סוד כי גם נתן בא על הדב' עצמו אשר דברה היא ותבא לפני המלך ותעמד שכן ראוי לעמוד בעמידה כדכתיב ואשר כח בהם לעמד בהיכל המלך וז"ש שנית לפני המלך ולא כתיב ותעמד לפניו לומ' טעם העמידה להיות לפני המלך שכן החיוב הראוי. ומ"ש קראו לי לבת שבע אפשר בתיבת לי עפ"י הדרש שכתב הר"דק ז"ל שקראה להתייחד עמו שהכונה קראו לי ר"ל לי לבדי כלו' להתייחד עמי אבל אני לא מצאתי הדרש הזה בפסוק זה אלא בפסוק ותבא אל המלך החדר' כנז"ל שלמדו מי"ג תיבות שבפסוק ההוא לי"ג ביאות:

**כט ל**

**וישבע** המלך כו' כי כאשר וכו' נשבע בשבועה רבה חי ה' אשר פדה נפשי מכל צרה רוצה לו' צרות פלשתים ושאול ואבשלום כי כאשר נשבעתי בענין המלכו' כן אעשה היו' הזה והתפעל התפעלו' בזה לתקן המעוות אשר עיוות אדוניהו ויואב ואביתר עד כאן: **ולע"דן** לדקדק ראשונה מהו התואר ה;ה של שבועת חי ה' אשר פדה את נפשי מכל צרה מה התייחסות יש לו בהמלכת שלמה ולא אדוניהו ועוד יקשה שמאחר שכבר נשבע לה מקודם מה צורך לחדש עוד שבועה שניה וישבע המלך וכו' א"כ לא היה לו לומ' אלא ויאמר אל בת שבע כאשר נשבעתי וכו' כיון שמושבע ועומד הוא מקדם ומאז ועוד לשון כי כן אעשה היום הזה שתיבת כי מיותרת ובלתי מיושבת א"כ הי"לל כי כאשר נשבעתי

כן אעשה היום הזה: **ונראה** כי דוד א' שבת שבע חושדת אולי דוד רוצה באדוניה ומורה התר על השבועה שהיה אנוס מצד שמנע' ממנו התשמיש כנז"ל בפסוק אתה נשבע' לאמתך ולזה נשבע לה שנית חי ה' שבועה מחודשת שאין בה טענת אונס ולזה א' חי ה' אשר פדה את נפשי מכל צרה שמלבד הצרה והפדיון מפלשתים ושאול ואבשלום וזולתו רמז לה שהוא ית' פדה את נפשו ממש פדיון הנפש מחטא בת שבע במה שבשרו גם ה' העביר חטאתך לא תמות אשר פדיון הנפש הזה הוא סיבה לפדותו מכל צרה וצוקה באופן שהפדיון הזה לא יתאמ' בעיני כל העולם אם לא בעשות פועל הזה והוא לקיים השבועה ההיא להמליך את שלמה בנך שבזה יהפכו פני כל אויבי והמוציאים לעז כשולי קדרה ז"ש חי ה' אשר פדה כי כאשר נשבעתי כו' כי כן אעשה היום הזה. ואפשר עוד שהמלך נשבע לה מחדש על ענין חדש שהודיעה והוא שא' לה דעי נא באמת ובשבועה חי ה' כי כאשר נשבעתי מאז להקים בנך שלמה למלך ושהוא ישב על כסאי תחתי אני נשבע ליך שהיה מאז בדעתי על דעת כי כן אעשה היום הזה שמאז הסכמתי שבעת זקנתי אשים אותו תחתי במלכות ועיני רואות שא"לכ איך יתכן שאשבע שימלוך אחרי ואולי לא יהיה כן ויהיה שבועת שוא אלא ודאי משעה שנשבעתי כונתי היתה על כי כן אעשה היום הזה לשים אותו בחיי למלך להושיבו על כסאי תחתי ר"ל בעודי חי בחיים חייתי אשימנו תחתי ותמורתי והוא נכון ומדוקדק בזה תיבת תחתי מחדש ולשון כי כן אעשה היו' הזה ובזה מדוקדק תיבת לאמ' המיותר':

**לא**

**ותקוד** בת שבע אפי' ארצה וכו' הרד"ק ז"ל יחי המלך דוד לעולם פירושו חיי הנפש לעולם הבא כי בעולם הזה קרוב היה למיתה וכן ת"י יתקיים וכל שאר יחי תרגם יצלח ע"כ וכן מהרי"א ז"ל והוסיף לפרש על החיים הגופניים כלו' לא תחשוב לפי שנדר' להמליך בני כאלו אני חפצה במיתתך כדי שתהיה המלכות לחלוטין אל בני לזה אמרה יחי המלך דוד לעולם כי זה חפצי ולכך לא אמרה יחי המלך לעולם אלא יחי המלך דוד כדי שלא יובן שעל שלמה בנה היא שואלת ע"כ וק"ק שתיבת דוד מיותרת כי לא יתכן שתאמ' אדוני על בנה שלמ'. **ולע"דן** במה שאמרו חז"ל גבי דוד עצמו שנ' בו כי שכב דוד עם אבותיו וכי מת יואב דוד שהניח בן ממלא מקומו לא מת אבל שכב יואב שלא הניח בן ממלא מקומו מת ז"ש עתה שהנחת בן כשר תחתך ממלא מקומך דע יחי אדוני המלך דוד לעולם וזה ימשך לעולם שתמי' יהיו בני בניך עד סוף כל הדורות יושבים על כסאך וממלכתך באופן שתהיה חי לעולם ולזה אנו או' דוד מלך ישראל חי וקיים או אומ' שכב דוד שהיה גלוי לפניו ית' שעתיד דוד לחיות בעת כניס' הארץ למקדש כמשחז"ל

באותה שעה חיה דוד כשאמ' שלמה בעבור דוד עבדך כו' ולזה אנו או' דוד מלך ישר' חי וקיים וזהו כי שכב דוד עם אבותיו וזהו יחי אדוני המלך דוד לעול' שנזרקה נבואה בפיה שיחי ויהיה חי וקיים לעולם.

**לב**

**ויאמר** המלך דוד כו' יש לדקדק שלא הזכיר ויקראו אותם ויבאו לפני המלך. **ונראה** כי אין דבר זר שאלו מעצמם היו באים כשומעם ויתעצבו האנשים מדוע מלך אדוניהו ותאות צדיקים יתן ויבואו מעצמ' לפני המל' בלי קריא'.

**לג**

**ויאמר** המלך להם קחו כו' חז"ל כבר אמרו ורש"י ז"ל על הפרד' אשר לי הוא סי' לו שימלוך ותחילת הגדולה שאין הדיוט רוכב על סוסו של מלך וכן הרל"בג ז"ל וכן ה"רדק ז"ל והוסיף עבדי אדוניכ' על הכרתי והפלתי ואמ' עבדי אדוניכם כאלו א' עבדי כמו ואל משה א' עלה אל ה' ר"ל עלה אלי ואת יפתח ואת שמואל ר"ל אותה אשר לי שהיתי רוכב בה ע"כ וכן מהרי"א ז"ל והוסיף והרכבתם אותו על הפרדה וכו' שזהו הסי' טוב למלכות כנז' והפרדה רכיבתה רמז להשקט ובטחה ולא על סוס כי סוס מוכן ליום מלחמה ולפי שאדוניהו עשה לו רכב ופרשים וסוסים ציוה שהוא ירכב על פרדה להורות שלא יחוש לסוסיו ורכבו של אדוניהו וכאלו אין מערער כנגדו והיה ביזוי לאדוניהו לו' שאינו ירא ממנו ולא חס אליו ע"כ. ולחז"ל כמו שהובא בילקוט בענין ישי הבבלי שסובר שאסור לרכוב על פרדה משום כלאים והקשו עליו והכתיב והרכבתם את שלמה בני על הפרדה אשר לי ומשני בריה מששת ימי בראשית היתה ע"כ אעפ"י שהיא סברת יחיד לקיים סברתו שאסור לרכוב על הפרד' ואין הלכה כמותו עכ"ז אמרו אפשר שהפרדה הזו דבר גדול היתה ובריה חשובה מאד ומששת ימי בראשית כנז' ולחשיבות שלמה ירכיבוהו עליה וזהו על הפרדה אשר לי ולא אמר פרדתי דאשר לי מורה על דבר מיוחד לי וחשוב מאד ומ"ש והורדתם אותו (את) [אל] גיחון הוריות פ' כהן משיח תנו רבנן אין מושחין המלכי' אלא על המים כדי שתמשך מלכותם שנ' והורדתם אותו (את) [אל] גיחון עד כאן נראה לי שדרשו קרי אל וכתיב על שהכוונ' המשיחה תהיה על גיחון בלשון אין מושחין המלכים אלא על המים והטעם כדי שתתדמה המשך מלכותם אל המים וזהו הקש אל גיחון שיתדמה אל גיחון שתמשך מלכותו. ובמה שאומ' בפסוק וירד צדוק הכהן כו' יתרחב לך זה יותר כי שם לא כתיב אלא על גיחון. וכן רש"י ז"ל וגיחון הוא מעין השילוח ע"כ וכן הרד"ק ז"ל וכן הר"לבג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והרחיב ואמ' כי עשה זה להשיב על מה שעשה אדוניהו כי הוא עשה לו רכב ופרשים ושלמה רכב על הפרדה כי תמיד ישב בשלוה הוא הלך לעין רוגל ושלמה לגיחון ואם לאדוניהו המליך אביתר שנסתלק

ולשלמה צדוק הכהן הנבחר שנענה באורים ותומים אם אדוניהו נמלך ע"י יואב שלמה נמשח ע"י נתן הנביא קדוש הוא לאלהיו לאדוניהו בינם לבין עצמם יחי המלך לשלמה בתקיעה וקול גדול יחי המלך שלמה עד כאן: **ולע"דן** לדקדק או' עבדי אדוניכם דהי"ל אל עבדי וחז"ל אמרו שכיוצ' בזה נאמ' גבי למך נשי למך ולא כתיב נשי. **ונראה** כי כונת דוד לו' שיקבצו עם רב וכל עבדי האדונים הרבים אשר בירושלי' ילכו עמהם עם רב פן יקרא אסון כי לזה ציוה ג"כ ועליתם אחריו וכו' וז"ש עבדי אדוניכם שלא על עצמו הוא או' אלא על כל הגבורים אשר לשרים ואדוניכם בי"וד לשון אדונים רבים הוא שאלו על עצמו הוא אומר הי"ל אדוניכם בלי יו"ד מלבד יתור תיבת אדוניכם כנז'. ואפשר עוד שדבר דוד בלשון ענוה ושפלות עבדי אדוניכם כאלו אינו מדבר על עצמו שהוא אדונם דא"כ הי"ל את עבדי אבל א' אדוניכם כאלו מדבר הוא על אדון זולתו שעליהם שדוד הוא הקטן המקטין עצמו ואמר שירכיבוהו על הפרדה להיות הפרדה כלאים והוא רוכב עליה לרמוז שיהיה שליט ורוכב אתרי רכשי בטבע והשגחה והורדתם אותו אל גיחון מצאתי כתוב בעין יעקב פ' כהן משיח אל גיחון הר"מה כתב שהוא א' מד' נהרו' ור"ל שכל הנהרו' שהיו משמת ימי בראשית אינם פוסקין לעו' לפי' ציוה דוד שימשחו את שלמ' על גיחון שהיה ידוע אצלו שהוא מימי בראשית כי שאר נהרו' אפשר שהם מהפשרת שלגי' ואפשר שיפסקו ע"כ. וק"ק כי נהר גיחון הוא לפנים מאד מהאינדייא ואם כן אינו בירושלים ואינו גיחון שוא"י שקורין התוגרמים. ואפשר לקיים דברי הרמ"ה ז"ל אולי הב"ה המשיך ממנו מות' גיחון של הארבע' נהרות המשיך חלק מה ממימיו והם הם מי גיחון העליון הנז' במשנה שהיו בירושלי' ושם ציוה שימשחוהו שהוא נהר יוצא מעדן מעין רוחני וכדי שתהיה המלכתו לעבוד ה' ונחל עדניו ישקהו ומכאן למדו רבותינו שהמלך קודם לכ"ג ליפדות מהשביה שנ' ויאמר המלך קחו עמכם עבדי אדוניכם כהן קודם לנביא שנ' ומשח אותו צדוק הכהן ונתן הנביא הקדים צדוק לנתן.

**לד**

**ומשח** אותו שם כו' נותן לו שמן בין ריסי עיניו כמו נזר עד כאן. והרד"ק ז"ל אעפ"י שלא היה צריך משיחה שאין מושחין מלך ן' מלך כי כשנמשח דוד לו ולזרעו נמשח למלכות אלא מפני מחלוקתו של אדוניהו ציוה למושחו יחי המלך יצלח מלכא (וכתיב) [וכת"י] יצלח כי (המים) [החיים] בלא הצלחה אינם חיים ע"כ. וכן הרלב"ג ז"ל והכריע כדחז"ל שאין המשיחה אלא בראש דבר מועט כמין נזר שאם היה נמשח כל גופו היה צריך שמן הרבה ולא מצינו שנעשה שמן המשחה אלא אותו של משה ע"ה ע"כ. **ולע"דן** לדקדק למה הזכיר כאן על ישראל לבד ובסמוך להיות לנגיד על ישראל ועל יהודה ותקיעה זו

למה. **ונראה** כי ידוע הוא ששלמה בלבד מלך על ישראל כולו כי רחבעם מרדו בו ולא מלך כי אם על יהודה ובנימין כנודע ולזה א' ומשח אותו שם שאותו בלבד הוא שיהיה מלך על ישר' כולו כי יהוד' לא יזכר אמנם בסמוך אמ' והוא ימלוך תחתי והוסיף לו' ואותו צויתי להיות נגיד על ישראל ועל יהודה כל המוסיף גורע די שיא' והוא ימלוך תחתי על ישראל ואותו צויתי להיות נגיד למה לי וכן על יהודה למה אלא נזרקה בו רוח הקדש שיבא זמן שלא יהיה כי אם נגידות ולא מלכות שלא יהיה מלך על כל ישראל אלא נגיד על חלק מישראל ויהודה דהיינו בנמין ויהודה שלזה יצא יהודה מן הכלל אל הפרט ללא ללמד על עצמו אלא ללמד על הכלל כולו מה הפרט מפורש שבט א' שבט יהודה אף הכלל שעל ישראל שבט א' דהיינו בנמין. או יא' ואותו צויתי להיות לנגיד על ישראל בתחילה בזמן שלמה שלא יזכר יהודה ועוד מעט בימי רחבע' על יהוד' שהם יהיו העיקר ובנמין טפלה והיינו דלא ערבינהו לומ' על ישראל ויהודה אלא על ישראל ועל יהודה ובסמוך אוסיף לקח טוב בזה ב"סד ואמ' ותקעתם בשופר לערבב השטן כמו בראש השנה כדי שלא יקטרג על המלכת שלמה מצד בת שבע ולז"א ותקעת' בשופר תחילה וא"חכ ואמרתם יחי המלך שלמה וגם תועיל התקיעה לערבב את אדוניהו וסייעתו כדי שימס לבבם ויהיה למים וכן היה.

**לה**

**ועליתם** אחריו כו' מהרי"א ז"ל ציוה שיעלו אחריו מגיחון ויעבור מלכם לפניהם ובראשם כמלך בגדוד וישב על כסאי לרמוז שירש הוא המלכות ולהסיר המחלוקת עשה כן ואמ' עוד והוא ימלוך תחתי כו' להודיע שמן השמים הסכימו כן וזהו לשון והוא ימלוך לשון הגדת עתידו' והוא ימלוך תחתי רוצה לו' כן גזור בגזרת עירין ובמימר קדישין שהוא ימלוך תחתי וכדי שלא יטעו לעשות מיצוע ופשרה בין שלמה ואדוניהו להמליך זה על יהודה וזה על ישראל לז"א ואותו לבדו צויתי להיות נגיד כלל על ישראל ועל יהודה עד כאן: **ולע"דן** לדקדק צורך העליה אחריו וגם יתור ואותו צויתי להיות נגיד כו' וכבר זכרתי תירוץ בזה ונראה שמפני הסכנה ציוה שיעלו אחריו ללויה פן יקראנו אסון גם רמז שהם כולם יחדיו יעלו אחריו בעליה ומעלה שאין כסף וזהב נחשב בימי שלמה לכלום ועליתם אחריו כי בעלותו גם כן תעלו אתם אחריו וישב על כסאי והוא ימלוך תחתי ואל תיראו פן יגבה לבו וירדה אתכם בפרך חלילה כי אותו צויתי שלא ינהוג שררה כמלך אדיר אלא כנגיד בעלמא וז"ש ואותו צויתי פה אל פה דברתי בו מעולם בהדריכי אותו בדרכי המוסר של ענוה ושפלות שיהיה נגיד כל דהוא בעיניו על ישראל ועל יהודה בלי נטות אחרי יהודה יותר מעל ישראל אלא שוה בשוה על ישר' ועל יהוד'

וכדפרישית בכלי חמדה בכתוב יחזקאל ומלך א' יהיה לכולם למלך ר"ל למלך שוה בשוה לכולם. ואפשר עוד שאמר וישב על כסאי והוא ימלוך תחתי בעודי חי אותו צויתי שיהיה נגיד נוהג השרר' בחיים חייתי ז"ש להיות נגיד וכו' או א' הכל בחייו ואחרי מותו והכונה שהוא יהיה המלך והמושל תחתיו והוא ג"כ יהיה השוט' ומוציא לאור הדין להכו' ולהלקו' ז"ש והוא ימלוך על היותו מושל ואותו צויתי להיות נגיד על ישראל כו' שהנגידות הוא השוטר:

**לו**

**ויען** בניהו בן יהודע כו' בראשית רבה פ' י"א א"ר פנחס בשם רבי חנין דצפורין והלא כבר נאמ' הנה בן נולד לך והוא יהיה איש מנוחה והלא הרבה קטיגורין עמדו מכאן ועד גיחון מכאן שאין הבטחה לצדיקים בעולם הזה ע"כ והכונה שאין להם הבטחה שמא יגרום החטא ודקדקו בלשונם במה שאמרו הרבה קטיגורין יעמדו לו מכאן ועד גיחון דהיינו בהליכה יש קטיגורין אבל אחר המשיחה ע"ד כהן צדק צדוק הכהן ונתן נביא עוד אין לו פחד כלל כי כיון שעלה לגדולה נמחלו לו כל עונותיו ואין עוד קטיגור. חולה וחתן ומלך מוחלים להם כל עונותיהם כמשחז"ל ואסמכוה אקרא הסולח לכל עווניכי הרופא לכל תחלואייכי המעטרכי חתן ומלך. וזהו מכאן ועד גיחון אבל לא מגיחון ועד כאן והוא דקדוק נכון ורש"י ז"ל אמן שיחיה שלמה והר"לבג ז"ל אמן שתהיה המלוכה לשלמה מאת השי"ת שאם לא תהיה לו מאת השי"ת לא יועיל כלום ומהרי"א א' אמן כן יעשה ה' בבחינת מה שא' דוד והוא ישב על כסאי ענה וא' אמן כי כאשר היה ה' עם אדוני כן יהיה עם שלמה כאשר אמרת והוסיף לומ' שיגדל ה' את כסאו שבכל אדם מתקנא חוץ מבנו ותלמידו כמו שא' חז"ל. **ולע"דן** לתרץ קושית חז"ל הנז' שהלא כבר א' כן יאמר ה' ששלמ' ימלוך תחתיו ו"עק מה צורך לומ' אלהי אדוני המלך די שיא' אמן כן יא' ה' וכן כתוב כאשר היה כו' הכל מיותר ופטומי מילי למה ועוד דכאן דא' כאשר היה ה' עם אדוני כן יהיה עם שלמה משמע שוה בשוה ולא יותר ובסוף הפסוק בענין גדולת הכסא א' שיהיה יותר מדוד שהרי אמ' ויגדל את כסאו מכסא אדוני המלך דוד. **ונראה** שבניהו שאל מאת השי"ת שלשה עניינים הא' קיום מה שהבטיח ואין זה צריך אמן ותפילה שעיקר אומ' אמן הוא על השני עניינים אשר חדש והם הא' שיהיה שלמה מלך כללי על ישר' ויהודה יחדיו שלא הובטח אלא מציאות מלכות וכנגד הענין הזה א' אמן כן יא' ה' אלהי אדוני במה שאמרת על ישראל ועל יהודה והענין השני הוא שיהיה שלמה כדאי והגון מצד עצמו אל המלכות ואל הממשלה אשר ימשול בה ואעפ"י שכע' בתחילת המלכתו היא מצד זכות אבותיו מסייעתו וצדקתו עומדת לעד זהו בתחילה זהו

שאמ' אמן כן יאמר ה' בתחילה מצד היותו אלהי אדוני המלך ר"ל בזכותו אבל אח"כ לא יתלו לו בזכות אחרים כי אם מזכות עצמו וז"ש בכתוב השני כאשר היה עם אדוני המלך מצד כושר מעשיו כן יהיה עם שלמה ר"ל אתו עמו מצד מעשיו וכשרותו של שלמה יהי אלהיו עמו ותרועת מלך בו ובסמוך בכתוב וגם באו עבדי כו' יטיב אלהיך בקרי וכתיב דקרינן אלהי' וכתיב אלהיך רצו בתיבה זו לכלול מה שאמר אלהיך למה שאמרו ה' אלהי אדוני ובמה שאמרו אלהים רמזו כאשר היה ה' כן יהיה כו' וז"ש אלהי' מצד שלימות שלמה המחייבת כן לא מפאת היותו אלהיך וכמו שאבאר בס"ד בסמוך ובענין הדבקות האלהי לא רצה לו' שיהיה השי"ת עמו יותר ממה שהיה עם דוד כי היה פוגם בכבודו לכך א' בו כאש' היה ה' עם אדוני המלך כן יהיה עם שלמה אמנם בענין המעלה והגדולה א' ויגדל את כסאו יותר מכסא אדוני המלך דוד א"כ בענין הצלחת הגדולה ומעלה נתן לו יתרון אבל בהצלחת הנפש והדבקות האלהי השוה את שלמה אל דוד ולא יותר ואעפ"י שבכל אדם מתקנא חוץ מבנו ותלמידו עוד אפשר לפרש מ"ם מכסא שאינה מ"ם היתרון אבל אמר כי המלך ן' מלך גדול כבודו וכמו שנתפאר הוא בעצמו בספר משלי שא' משלי שלמה ן' דוד מלך ישראל על דוד א' שהוא מלך ישראל והוא בנו שתפארת בנים אבותם ובפרט להיות שלמה יושב על כסא משפט וצדקה יא' דמה בגודלו אל צור ממנו חוצב ואת מקבת בור ממנו נוקר אביו דוד מלך ישראל לא נטה ימין ושמאל מכל דרכי אביו ע"ה ועל טוב יזכר שמו כמאמר הכתוב כי שמה ישבו כסאות למשפט ומדכירין ומניחין לאמר ינוח שלום על ראש המשפחה הקדושה דוד אשר ממנו חוצבה ואחריו כל ישרי לב ממשפחתו מתהלכין בתומו ז"ש כסאות לבית דוד ר"ל דומין אלו הכסאות שישבו למשפט למדו מדוד ודמו לכסאות ביתו של דוד וז"ש ויגדל כסאו ויתפא' מכסא אדוני המלך שימשוך לו גדולה וכבוד גדול מכסא אדוני ואו' זה המלך שלמ' בנן של קדושין כסא כבוד היה לאביו במשפט וצדקה ואפשר שא' כאשר היה ה' עם אדוני כו' לפי שדוד אמר ועליתם אחריו ובא וישב על כסאי והוא ימלוך תחתי כו' ענהו בניהו בן יהודע לכל דבר בכיוון כנגד מה שאמר ועלית' אחריו ללויה מפני פחד השונאים פן יקראנו אסון לזה א' אל תירא ואל תחת כי כאשר היה ה' עם אדוני המלך להצילו מכף כל אויב ואורב כן יהיה עם שלמה להצילו ולפדות את נפשו מכל רע ונגד מה שאמרת והוא ימלוך תחתי שמורה שדי לו בהיותו תחתיו ממלא מקומו ולא יותר לזה א' בניהו ויגדל את כסאו מכסא אדוני באופן שלא יהיה תחתיך לבד אבל גדול ממך כי יגדל ה' את כסאו מכסא אדוני.

**לז**
**כאשר** היה ה' כו' כבר בארתיו בפסוק הקודם ורש"י ז"ל מכס' אדוני המלך מכאן שאין אדם מתקנא בבנו וכן הרל"בג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל.

**לח**
**וירד** צדוק הכהן כו' רש"י ז"ל הכרתי והפלתי תרגם יונתן קשתיא וקלעיא ורבותינו אמרו אורים ותומים ע"כ והרלב"ג ז"ל להיו' המלך נבחר כו' לז"א צדוק הכהן כדי שיורה שהוא נבחר מהשי"ת על פי האורים ותומים גם נתן הנביא כי מה' יצא הדבר בנבואה גם בניהו ראש הפלתי והכרתי הם הסנהדרין כנז"ל אשר הם עיני העדה ואנו מצווים בתורה להמשך אחרי גזרתם ולזה כאן נמצאו וכאן היו כולם ע"כ וכן מהרי"א ז"ל. **ולע"דן** שדקדק בפסוק או' ויוליכו אותו על גיחון ולא א' ויורידו אותו עד גיחון שלא להזכירו לשלמה בלשון יריד' כמו שא' גבי אדוניהו כי ירד היום כדפרישית דלא מסמנא מלתא לומ' ירידה אלא אמרו ויוליכו אותו על גיחון ואולי ל"זא ג"כ על גיחון ולא א' אל גיחון להזכיר על לשון עלוי ועוד שלא ירדו אל גיחון ממש אלא על גיחון למעלה מן המעיין מסימן טוב למלכות שתמשך כמעיין הזה וזהו על גיחון.

**לט**
**ויקח** צדוק הכהן כו' רש"י ז"ל את קרן השמן משמן המשחה שעשה משה לפני הארון כמו שאנו שונין בסדר יומ' ע"כ וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל שלהיות דבר מקודש מהשי"ת צריך להיות שם אצל הארון וחולק על רש"י ז"ל שסוב' שאוהל מועד היה בזמן ההוא בגבעון והלך שם צדוק והביא או שלח להביאו משם ואעפ"י שאמרו כי צלוחית של שמן המשח' היתה נתונה לפני הארון זה היה כשהארון באהל מועד אבל כשהוציאו אותו משם למלחמת פלשתים הצלוחית וצנצנת המן הניחו שם באהל מועד ולא לקחו משם אלא הארון ואם הביאו הצלוחי' אח"כ לפני הארון אשר בירושלים יהיה פי' האהל אשר נטה לו דוד אבל רחוק הוא שהוציאו מאהל מועד שום דבר עד שהביאוהו לבית עולמים כ"ש אם היה זה הארון שבו שברי לוחות והארון שבו הלוחו' באהל מועד כמו שכתבנו בספר שמואל והקרן הזה מלא הזה מדת המשיחה כמו שאמ' לשמואל מלא קרנך ולך אשלחך אל ישי והיה יוצק ממנו על ראש המל' תחילה ואח"כ עושה כמין צורת נזר בין ריסי עיניו ויש או' כי מתחי' היה מושח בין ריסי עיניו ואח"כ הנותר בקרן היה יוצק אותו על ראשו כי מלא הקרן יהיה השיעור מהמשיחה ועוד משחו שנית לשלמ' כמו שכתו' בד"ה כי בפעם הזאת לא נמצאו רק אנשי ירושלים ובשני נמצאו שם כל יש' גם משחו צדוק לכ"ג ואז עשו שמחה גדולה ויזבחו זבחי' לרוב ע"כ וכבר זכרתי למעל' בפ' ומשח כו' שרש"י סוב' שהמשיח' דבר מועט בין ריסי עיניו כמין נזר והוא

דעת חז"ל ושהכריע הרל"בג ז"ל כדבריה' כי שמן המשחה משל משה הוא כי לא נעש' עוד זולתו כנז' בדחז"ל וא"כ בהכרח שלא תהיה המשיחה כי אם בדבר מועט כי לא יהיה שמן מספיק ע"כ וכדבריה' כן הוא שדוחק לו' שע"י ברכה מצויה כי כן צריכים לידחק האומרים כדר"דק ז"ל שהיו מושחין על ראשו ועל ריסי עיניו כמלא קרן אחד לכל נמשח כהן גדול יהיה או מלך. ומה שהכריח הרד"ק ז"ל שהקרן מלא שיעור המשיחה מחילה מכבודו אינו הכרח כי הדברי' של קדושה אין ראוי להיות חסרי' כי אם מלאי' כענין כוס מלא לברכת המזון וזולתו מהברכות כדאסמכוה אפסוק ומלא ברכת ה' כן ציוה לשמואל מלא קרנך כו' אבל לא היה יוצק כל השמן כ"א מקצתו והנותר יחזור אל הצלוחית וכן ע"ז הדרך בכל משיחה ומשיחה. **ולע"דן** שהוסיפו על מה שאמ' דוד כי דוד קרא לצדוק ולנתן ולבניהו ואליהם ציוה וא' והרכבתם כו' והורדתם כו' ותקעתם כו' ואמרתם יחי המלך שלמ' מפיה' פה קדוש צדוק הכהן ונתן הנביא ובניהו בן יהוידע בן איש חיל רב פעלי' והם הוסיפו לקיים תן לחכם ויחכם עוד ויאמרו כל העם זכותא דרבים עדיף הן אל כביר לא ימאס ענו ואמרו יחד כל העם יחי המלך שלמה.

**מ**

**ויעלו** כל העם רש"י ז"ל בחלילין קלמי"נש ותבקע הארץ לקולם דברו הנביאי' לשון הבאי כלשון בני אדם והוא דעת חז"ל במסכת חולין שדברו הכתובים לשון הבאי ע"כ וה"רדק ז"ל בחלילין לשון כלי חלול ונקוב נקבים קטנים ותבקע הארץ לקולם כאלו נבקעה לקול שמחתם דרך גוזמה כמו ערים בצורות בשמי' ע"כ וכן מהרי"א ז"ל והרל"בג ז"ל פי' בחלילין שהם כלי זמר בדמיון קנים והם נקובי' נקבי' משוערי' להוציא מינים מוגבלים מהקולות ותבקע הארץ כנז"ל דרך גוזמא או יהיה הרצון כי לקולם נאספו רבים אליהם מכל הצדדין וכאלו בקעו אויר הארץ בחוזק ע"כ. **ולע"דן** ותבקע הארץ לקולם כדרך הקורא בליל' שמשמיע קול הברה כנגדו והו' מצד שהקול נכנס בתוך המקומו' החלולי' שבעיר כיוצא בזה נעשה עתה ואפי' שהיה ביו' שהיה יוצא קול מהארץ לסיב' ריבוי הקריא' עד שנר' כאלו נבקע' הארץ וז"ש ותבקע כו'.

**מא**

**וישמע** אדוניהו וכו' הר"דק ז"ל מדוע קול הקריה הומה מה קול העיר אשר היא הומה זאת ההמיה הנפלאה ע"כ ומהרי"א ז"ל אדוניה הרגיש הקריה עצמו כאמור בקולם אכן לסכלותו ושכרותו לא שת לבו לברר הענין אמנם יואב שר הצבא הבין ויאמר מה קול הקריה הומה ונתפעל בשומעו קול השופר ואמר מה זה הקול שהקריה הומה ע"כ. **ולע"דן** לדקדק שמאמר והם כילו לאכול בא בין הדבקי' שהי"ל ויכלו לאכול וישמע אדוניה כו' אכן הכונה עפ"י שיטת מהרי"א וישמע אדוניהו וכל הקרואים אשר אתו

ולא שאלו דבר לשכרותם מצד שאז כלו לאכול ועוד אוכלם בפיהם אמנם יואב הבחין לדעת שהוא קול שופר ז״ש וישמע יואב את קול השופר כו' או יא' וישמע אדוניהו וכל הקרואים אשר אתו ונתפעלו בצד מה שמסיבת ההתפעלו' כילו לאכול מהצער ערבה כל שמחתם אמנם יואב דקדק יותר ששמע (כל) [קול] השופ' ר"ל שהיה קול תקיעה ולא קול תרועת מלחמ' ז״ש את קול השופר שאו' את לרבות כל דקדוקיו פרטי הקול הנז' לעיל ותקעתם בשופר הכל שמע שאין זה קול ענות חלושה ושברון כי אם קול ענות גבורה ושמחה אכן כשומעו קול העיר הומה ראה מנגד לזה וז״ש וישמע יוא' את קול השופ' ולזה הקש' ואמ' א"כ איפה שיש שמחה כמו שמור' קול השופ' בהיותו העבר' קול פשוט אם כן מדוע קול העיר הומה כי ל' הומ' מורה עלי שאינו קול שמח' כ״א כהומ' כמו המו מעי לו לבי למואב כחלילין יהמה והיה מטוב השכל' יוא' שהי' מבין מחכמתו משפט הדבר בחלקו כל חלקי הסותר אלא שעודינו מדב' עמם בענין והנ' יונתן כו' והפסי' הענין:

**מב מג**

**עודנו** מדב' כו' ויען כו' רש״י אבל אדונינו כלו' עכשיו אין בשורתי טובה לך וכן הר"דק ז״ל הרחיב בענין כלו' אינו כמו שאתה חושב כי טוב אבשר לך אבל הוא להפך כי אדונינו דוד המליך את שלמ' ע״כ והר"לבג כי איש חיל אתה וטוב תבשר ידמה שהרצון באיש חיל איש טוב כי האיש הטוב עושה חיל בטובותיו ומדרך האיש הטוב לבשר טוב לא הרע או יהיה הרצון באיש חיל גבור והנ' מדרך הגבו' שיתנבא תמיד הטו' בדברי הריב והמלחמ' לסיב' היותו בלתי מפחד ע״כ. ומהרי״א איש חיל אתה וטוב תבשר כאלו היה מדרך איש המעל' שיתן תמיד בשורו' טובות כי מוציא דבה הוא כסיל כמ״ש חז״ל והוא השיבו אבל אדונינו כו' כנז' להר"דק והוסיף ואין ספק שאין מהגנות לאיש המעלה שיספר מה שידע אעפ״י שתהיה בשורה רעה בשיתכן לקחת עליה עצה לתקן האפש' ומזה הצד פעולתו פועל טוב ולזה בשר' זה יהונתן כדי שימלטו נפשם ואל ישעו בדברי שקר ע״כ. **ולע**"**דן** לדקד' שהי"לל כי איש טוב אתה כמו שא' דוד גבי אחימעץ גם ל' אבל קשה בתחילת דברי' כמו שהוקשה למפרשי' ז"ל ותירצו כנז"ל. **ונראה** שיואב הכריע היותו בעל בשורה טובה לא מצד היותו איש טוב כ״א גם מהיותו איש חיל במה שאזר חיל לצאת השדה לבשרם שאם אינה בשורה טובה יפה היתה לו השתיקה ולעמוד במקומו ז״ש כי איש חיל אתה במה שהתעצמת לבא עד הנה וזה יחייב וטוב תבשר ויען יונתן דכיון שהאמת כדבריך שאין לצאת השדה אלא לבשר בשור' טוב' אבל אין להאשי' אותי במה שבאתי להיות שאדונינו דוד המליך את שלמה וכדי שלא יגיעך הנזק

והצער באתי א"כ בצד מה בשור' היא כדי שתדע מה לעשות תיקון בענייניך וכמו שקדם למהרי"א כי אין מהגנו' שיספר מה שידע ואפי' בשור' רעה כדי שימלטו את נפשם ואל ישעו בדברי שקר ע"כ שטענה זו רמזה להם יונתן במה שאמר אבל אדונינו דוד המליך את שלמה וי"ת תירגם ל' אבל בקושטא וכן תרגם אנקלוס אבל שרה אשתך. ואפש' עוד ונדקדק כפל ויען ויא' כי בא' מהם מספיק והוא כי יונתן ענה בחונף במה שא' לאדוניהו יאתה המלכות כי הוא הגדול באחיו כמו שכתוב ואותו ילדה אחרי אבשלום ז"ש ויאמ' לאדוניהו כלו' לאדוניהו יאתה המלכות אבל אדונינו דוד המליך את שלמה ובזה מדוקדק ל' אבל כמשפטו ולא חסר הכתו' כלום. ואפש' עוד שלהיות יונתן ן' אביתר הכהן שנדחה ולזה האב והבן היו נוטי' אחרי אדוניהו לזה אמ' כמבשר בשור' טובה ויען ויאמ' לאדוניהו אבל אדונינו כו' כאלו רצה לו' לא בחר ה' בו אבל אדונינו דוד הוא לבדו אשר המליך את שלמ' לא ה' ית' ובבחינ' זו ענה ויאמ' לאדוניהו ר"ל אמיר' ערב' לחיכו ממתקי' לאמ' לו בשור' טובה בצד מה ולזה אמר וישלח אתו המלך את צדוק הכהן שכיון לו' בתיבת המלך כאלו היה שלא ברצונ' אלא באשר דבר מלך מי יאמ' לו מה תעשה וז"ש וישלח אתו המלך כו' ר"ל בעל כרחם שלא הלכו לרצונ'.

**מד מה מו**

**וישלח** אתו כו' וימשחו כו' וגם כו' הנה יונתן העלי' בפ' הראשון בענין הרכיבה שהיתה על פי דוד כמו שאמ' והרכבתם את שלמ' בני וכו' והו' לא ספר אלא וירכיבו אותו על פרדת המלך כאלו עשו מדעתם וכן הפ' השני העלים מ"ש יחי המלך ולא הזכירוהו לא בשציוה דוד עליו ולא בשהם אמרו כן מעצמם והסיבה בזה להיותו איש טוב ואיש חיל לא הזכיר כ"א ההכרחי להודיע כדי להמלט על נפשם ולזה אמ' וירכיבו אותו וכו' כאלו עשו כן מדעתם שלא יצטער כ"כ וכן הגיד וימשחו אותו למלך והגיד כי היו שמחי' כדי שלא יסמך לאמר שכל העם יטו אחריו של אדוניהו שהרי אין הדבר כן שכולם שמחו בשלמה אבל העלי' שאמרו יחי המלך שלא לצערו מכאן נלמוד שאיש טוב על בשורה טובה יבא ולא יזכיר מהרע כי אם היותר הכרחי כמו וגם ישב שלמה על כסא המלוכה לומ' שכבר החזיק בה והבו לכם עצה והעלים שלא א' ויושיבו את שלמה על כסא המלוכה אבל א' וגם ישב שלמה כאלו הוא ישב מאליו בלי רשות דוד עם היות שלא היה הדבר כן שהרי כתיב בדברי דוד ובא וישב על כסאי כו' ואמ' לשון וגם ישב וכו' כיון בתיב' וגם לו' טעם להיות הקריה הומה להיותם שמחי' כנז' בפסו' הקודם וגם סיבת המיית הקול הזה הגדול כי ישב שלמה על כסא המלוכ' וגם באו כו' וכולם יענו אמן וגם ככה א' המלך ברוך ה' אלהי ישראל כו' ובהכרח ענו כולם אמן אחר ברכתו

את השי"ת ולזה היה הקול ההוא גדול מכל הפרטי' הנ"ל א"כ כל וגם וגם הנז' הולכים בשיטה א' או דברים כפשטן:

**מז**

**וגם** באו כו' כבר קדם בפ' ויגדל את כסאו מכסא אדוני שהכונ' שתמשך גדולה לכסאו מכסא אדוני שהאבות כמוך צדיקי' וישרי' עושים צדקה ומשפט האבות עטרה לבנים וכן תהיה כונתו כאן באו' ייטיב ה' את שם שלמה משמך שיעשה ה' שם טוב לשלמה וימשך לו זה משמך וכן ויגדל את כסאו וימשך לו הטובה והגדולה מכסאך כדפרישית ובמ"ש ייטיב אלהיך וקרינן אלהים כאן בתיבה זו נרמזו השני עניינים יחדיו שאמרו הראשון שאמרו אמן כן יעשה ה' אלהי אדוני כלו' בזכותך בבחינת מה שהוא אלהי אדוני יעשה כן זה רמזו דכתיב אלהיך ר"ל בעבור היותו אלי"ך ובזכותך יעשה כן בתחלת המלכתו וא"חכ שלמה טהור ידים יוסיף אומץ ומצד עצמו יזכה אל המלכות וכמו שאמר כאשר היה עם אדוני ר"ל מצד עצמך כן יהיה שלמה מצד עצמו וזהו שאמר ייטיב אלהים את שם שלמה לא מצד היותו אלי"ך כי אם מצד שלמה עצמו ושלימותו יחייב שייטיב אלהים עמו וזהו שקרינן אלהי אין אלהי אלא דיין ואפשר שאמ' לו שאעפ"י שאמרו לו ויגדל את כסאו מכסאך לא קנא בזה אדרבא החזיק להם טובה וישתחו המלך והוא השתחוה עם היותו על המשכב נתחזק להשתחוות להחזיק טובה על מה שאמ' לו לא זו בלבד החזיק להם טובה במעש' ההשתחויה כ"א גם נדיבו' שבח ורוממו' לאל שא' ברוך ה' כו' ז"ש וגם ככה א' המלך ברוך ה' כו':

**מח**

**וגם** ככה א' המלך כו' ר"ל הם אמרו כאשר היה ה' עם אדוני כן יהיה כו' שהוא דרך בשורה לאמר בוצין בוצין מקטפי ידיע שיהיה כמוך והשי"ת ידבק עמו ועל זאת ברך לשי"ת ואמ' ברוך ה' אשר נתן היום ר"ל ואעפ"י שאיני כדאי אלא דרך מתנה ז"ש נתן היום יושב על כסאו ר"ל הגון וראוי להיותו יושב על כסאי כאשר העדותם אתם במאמר כאשר היה ה' עם אדוני כן יהיה עם שלמה א"כ הוא יושב על כסאי ועיני רואות כן בו שיהי' ראוי והגון ופשוטו אשר נתן היום בחיי ועיני רואו' ישיבתו על כסאי ושמח בשמחה כזו יתפאר ויתרומם שמו על זאת:

**מט**

**ויחרדו** ויקומו הגיד הכתוב כי האהובי' מצד משתה היין בהבטל הדבר בטלה אהבה וז"ש ויחרדו ויקומו כל הקרואים שלא נשאר בהם גם אחד להתייעץ עם אדוניהו ז"ש כל הקרואים ר"ל אינם אהובים אלא מהמשתה שהיו קרואי' לאדוניהו וכרגע הלכו איש

לדרכו ויוכיח כן יתור הודעה זו של הקרואים אשר לאדוניהו כי היה די שיאמר ויחרדו וילכו איש לדרכו:

**נ**

**ואדוניהו** ירא מפני כו' רש"י ז"ל בקרנות המזבח שהיה בגבעון אמ' הרוגי ב"ד נקברין בקברי ב"ד אמר אמות כאן ואקבר בקברות אבותי כך דרש רבי תנחומא והר"דק ז"ל בקרנות המזבח אשר בירושלם כי שעת התר הבמות היתה ע"כ והרלב"ג ז"ל בקרנות המזבח כבר נתבאר בתור' שהמזבח קולט את השוגג ולזה בא אדוניהו שם לשיקלטנו המזבח להנצל. **ולע"דן** שכתו' זה מגיד זדון לב אדוניהו שלא היתה לו אימה ויראה משלמ' אימת מלך כמו שנצטוינו בתור' שום תשים עליך מלך שתהא אימתו עליך אלא ואדוניהו ירא מפני שלמה ירא כל דהו כמפני שלמה הדיוט דהא לא כתב ירא מפני שלמה המלך ואפי' זו היראה שאמ' ירא לא אמ' ירא משלמ' אלא ירא מפני שלמה הם אנשי חיל וגבורי' העומדים לפני שלמה מפני דייק' ע"ד מה שפי' חז"ל בפ' כי יגורתי מפני האף והחימ' גונד' דאף והחימ' שהם החי' העומדי' לפני האף והחימ' ובזה דקדקו ל' מפני האף כי האף והחימ' איננו כי הרי כתו' חימה אין לי כן כיוצא בזה הוא מ"ש כאן ירא מפני שלמ' ומפני השלו' שינו בסמוך דכתיב לאמ' הנה אדוניהו ירא את המלך שלמה כו'.

**נא נב נג**

**ויוגד** לשלמה כו' ויאמר וכו' וישלח כו' הרד"ק ז"ל אם ימית את עבדו מזה שאני מפחד תמי' ומסופק בו ישבע שלא ימיתני. אם יהיה לי לבן חיל כמו בן חיל לאדוניו וירי' מפניו וסר אל משמעתו. ויי"ת אם יהיה לי לגבר דחיל חטאין פיי בן חיל בעל כח לכבוש את יצרו ע"כ וכן הר"לבג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והוסיף שאדוניהו הבין שהיה לו לבן חיל לשרתו לפניו כבן חיל לאדוניו אבל שלמ' א"ל לך לביתך כי אין רצוני במה שאמרתי היה לבן חיל אלא נאמן במלכו' לא שתשרת לפני אבל לך לביתך וכונת כלל הכתו' כי ברצו' ה' דרכי איש כל אויביו ירעע תחתיו ע"כ. **ולע"דן** שהם הגידו לשלמ' איך אדוניה ירא ממנו ובלתי מורד אבל ירא את המלך שלמ' כי חמת מלך מלאכי מות וז"ש המלך שלמה כו' גם אי' אם ימית את עבדו שקבל מרדותו ואמ' שישבע לו והנקיטת חפץ היא החרב ז"ש אם ימית את עבדו ומאמר בחרב חוזר לראש הפסוק כאלו הוא מסורס ישבע לי כיום המלך שלמה בחרב יהיה השבועה אם ימית את עבדו וכיוצא בזה פירשו ב"סה על פסוק ואשבע לו בה' לאמור אם אמיתך בחרב האמור בשמעי בן גרא שהיה נשבע לו בחרב אם ימיתהו שאם לא כן מה לי שימית אותו בחרב או בזולתו מכלי הזין אלא ודאי

כאמור ושהחרב רומזת לחרב נוקמת נקם ברית ולכך היו נוהגים בה נקיטת חפץ וז"ש כאן אם ימית את עבדו בחרב:

**ויאמר** שלמה כו' יש לדקדק למ"ד לבן חיל די שיאמ' אם יהיה לי בן חיל. ואפשר כי הכונה אם יהיה לי נאמן כאח לי לעזור ולהועיל לי בבא עלי בן חיל מהשונאי' הבאי' להלח' לי כי הוא יהיה לי לעזור להרוג אותו בן חיל הבא לקראתי אז לא יפול משערת ראשו ארצה וז"ש לבן חיל. או יאמ' לבן חיל כי האד' יראה לעינים ז"ש אם יהיה לבן חיל ר"ל לפני' ואל אשר יראה האדם לעיני' שיתראה כבן חיל יספיק ואעפ"י שבקרבו ישים אורבו אמנם בהגלו' נגלות נבלותו בשרעה ימצא בו אז ומת ר"ל כבר הוא מחוייב מיתה על העבר אלא שאני עברתי על מידותי לפנים משורת הדין ולזה לא אמר יומת אלא ומת:

**וישלח** המלך כו' מהריי"א ז"ל כתב שלא נשבע שלמה אבל הבטיחו שבהיותו לבן חיל לא יפול משער' ראשו ארצה וא' לך לביתך שא"צ להיותו לו לבן חיל לשרתו לפניו אבל ילך לביתו לשלום ויהיה בן חיל נאמן בברית אהבת ע"כ. **ולע"דן** לך לביתך ר"ל לשררתך וכבודך כי אחי אתה.

**ב**

**א**

**ויקרבו** ימי כו' במסכת ברכו' פרק מי שמתו וכי ימים מתים אמר ר' שמואל בר נחמני צדיקי' שמתי' ימיהם בטלי' והם קיימי' וכ"הא יעלזו חסידים בכבוד ירננו על משכבותם רוממות אל בגרונם הא למדת שאפי' במיתתן מרוממים להק"בה וכ"הא כי החיים יודעים שימותו אלו הצדיקים שאפילו במיתתן נקראים חיים וכ"הא ובניהו בן יהוידע בן איש חי וכי בניהו בן איש חי וכולי עלמא בני מתי ננהו אלא בן איש שאפי' במיתתו קרוי חי עכ"ל. **ולע"דן** לדקדק דמאי משני לקושית וכי ימים מתים דהרי הקושיא במקומה עומדת. ועוד קשה או' הא למדת בלתי מתיישׁ' ומיותר הי"לל וכ"הא יעלזו חסידי' בכבוד כו' שאפי' במתתן מרוממי' להב"ה ועוד מאי שנא שהזכיר לשון רוממו' כדקא' שאפי' במיתתן מרוממים ולא נקט לשון יעלזו או לשון ירננו או שניהם יחד ויאמר הא למדת שאפי' במיתתן עלזים ומרננין ומרוממים לה"בה. ועוד קשיא ג' ראיות למה יאמר החביבה שבהן. **ונראה** שקושית וכי ימים מתים הקשה מב' בחינות הא' שבני אדם הם המתים לא הימי' והבחינ' השנית היא שהזמן אין לו חיות שיצדק בו לשון מיתה ז"ש וכי הימים מתים שהם אינם המתים דלא שייך בהם המיתה כאמור ומשני שלשון זה של ויקרבו ימי דוד וכיוצא לא נא' אלא בצדיקים שמתים ימיהם בטלים והם

קיימים ומפני זה אין לומר ולהזכיר מיתה בצדיקי' שיאמר ויקרב דוד למות חלילה וע"כ א' ויקרבו ימי דוד למות שתולה המיתה בימים ואע"ג דלא שייך מיתה בהם כמו שהקשה וכי ימים מתים עכ"ז א' לשון מתים דרך משל אל הביטול כי בצדיקים עצמם לא שייך מיתה כלל ז"ש צדיקים שמתים ימיהם בטלים והם קיימי' והביא ראיה מפסוק יעלזו חסידים בכבוד כו' שדקדק בו דקדוק א' כי בשתי חלוקות א' בלשון עתיד יעלזו ירננו אמנם בשלישית א' רוממות אל בגרונם דהי"ל ירוממו אל בגרונם כמו שא' יעלזו ירננו מזה הכריע הבנת הכתוב שאיני יכול ללמוד שהבנת יעלזו ירננו אחר המות אבל הוא בחיים חייתם שיעלזו חסידים בחסידותם מפאת נפשם ושלימותה המושג ע"י החסידות וז"ש בכבוד ואין כבוד אלא הנפש כדכתיב למען יזמרך כבוד וע"כ לא ירע בעיניה' המות אבל והנה טוב מאד זה המות והוא הלולא שלהם לאור באור פני מלך חיים וז"ש ירננו בטוב לב על משכבותם כלו' על המיתה הנקראת שכיבה בצדיקי' שאין בהם מיתה כמו כי שכב דוד עם אבותיו אמנם חלוקת רוממות אל בגרונם הוא אחר המות הנזכרת בעל משכבותם שירננו על משכבותם יען שאחרי משכבותם רוממות אל בגרונם וזהו ששינה הכתוב להורות שהזמנים מתחלפים שיעלזו חסידי' כוי ירננו על משכבותם הכל קודם המות אמנם רוממו' אל הוא אחר המות ז"ש ב"ה הא למדת שאפי' במיתתן מרוממים דהשתי חלוקות האחרות אינך יכול ללמוד ולו' שהחסידים אפי' במיתתן הם עלזים ומרנני' על משכבותם דהא אפשר לפרש בחיים כדפרישי' אבל חלוקת רוממות אל בגרונם אחר המשכבותם האמור הוא שתלמוד. ו"מש וחרב פפיות בידם חוזר לראש המקרא שמדב' בחיי' חייתם שירננו על משכבותם יען שרוממות אל בגרונם ואפי' אחרי המות ולזה ירננו בחיים על משכבותם ולא יצטערו במיתה ובשכיבה וג"כ חרב פפיות בידם בעודם חיים אבל חלוקת רוממות אל ע"כ במיתה קא' וזהו שא' הא למדת שאפי' במיתתם מרוממי' לה"בה זאת נלמוד לפחות ולפי שהפסוק הראשון אפשר לדחות בדוחק דעם רוממות אל בגרונם בחייהם הוא מדבר שרוממות אל בגרונם וחרב פפיות בידם כשהם בחיים זה וזה יחדיו תפילה ומלחמה לעשות נקמה כו' לזה הביא פסוק שני וכה"א כי החיים יודעים שימותו אלו הצדיקים שאפי' במיתתם קרואים חיים כו' והכתוב הזה הכריחו שם שהחיים על הצדיקים קאמ' מסוף הפסוק והמתים אינם יודעים מאומה שאמרו שם ומי ידעי כולי האי והכתיב והמתים אינם יודעים מאומה א"ל אם קרית לא שנית ואם שנית לא שלשת אם שלשת לא פי' לך כי החיים יודעים שימותו אלו הצדיקים שבמיתתן קרואים חיים שנאמר ובניהו בן יהוידע בן איש חי כו' בן איש חי אטו כולי עלמא בני מתי ננהו אלא בן איש שאפי' במיתתו קרוי חי ע"כ הרי שהכריחו

כן מהפסוק של בן איש חי כי הוא העקרי המכריח וכי תימא א"כ היה לו להביא פסוק בן איש חי כיון שהוא הראיה העקרית י"ל כי רצה ב"ה להביא פסוק רוממות אל בגרונם כי מפסוק בן איש חי לא ילפינן אלא שצדיק אפי' במיתתו קרוי חי אבל לא ילפינן מיניה שיהיה מרומם ומשבח לשי"ת אחר המות כאחד מצבא המרום במרום לזה הביא פסוק יעלזו חסידים כו' ללמוד ממנו שהצדיקים מרוממים לשי"ת אפי' אחר המות והוא למוד חדש ובזה אבין דרר שני במה שא' הא למדת שאפי' במתתן מרוממים להב"ה כלו' הא למדת מזה הפסוק למוד חדש שאפי' במיתתן מרננין לה"בה מה שאין ללמו' כן מזולתו מהכתובי' שאביא לך שלכך הקדי' להביא כתוב זה ואעפ"י שיש בו קצת דחייה עד שלכך יצטרך להביא ראיה מפסוק בן איש חי רב פעלי' כדפרישית ושני הדרכים האלה צודקים יחדיו למדנו שא' לשון מיתה בימים כי בצדיקי' לא שייכא מיתה ובבראשית רבה ויקרבו ימי דוד למות כל מי שנאמ' בו קריבה למות לא הגיע לימי אבותיו בועז עובד ישי מארבע מאות שנה היו ודוד לא היה אלא בן שבעים שנה לפיכך כתב בו קריבה עמרם היה בן ק"לג ומשה לא היה אלא בן ק"כ שנה לפיכך כתיב בו קריבה הן קרבו ימיך למות אברהם חיה ק"עה יצחק ק"פ יעקב לא חיה אלא קמ"ז לפי' נא' בו קריבה ויקרבו ימי ישר' למות עכ"ל דרשו לשון קריבה שהוא קודם זמן כי בחמש' דברי' האב זוכה לבן והא' במספר הדורות ובדבריהם ג"כ מובן מה שתלה המיתה בימים להזכיר בהם קריבתם בלי זמן עוד שם דרשו ויקרבו לשון קרבה שהוא תרגום מלחמה שהימים של הצדיקים רוצים למות להתעדן באור פני מלך חיים עוד ב"בר ויקרבו ימי המלך דוד אין כתיב כאן אלא ימי דוד לקיים מה שנא' ואין שלטון ביום המות אף יעקב כשנטה למות השפיל עצמו לפני יוסף אם נא מצאתי חן בעיניר אל נא תקברני במצרי' ע"כ שכונת דבריהם שלא א' המלך דוד לפי שאין שלטון ביום המות לא שהוא שפל בעיני אלהי' ואדם וירוד מגדולתו שהרי כתוב בו והמלך דוד זקן וכשנט' למות השפיל עצמו שלא היה בעיניו כשלטון ויגיד עליו רעו שאף יעקב ר"ל אף יעק' שנ' בו יעק' אבינו לא מת אפי' הכי כשנט' למות הנטיה כל דהו אף היא גרמה לו להשפיל עצמו לפני יוסף אם נא אל נא ואין נא אלא לשון בקשה וזה שלא כדברי מהריי"א ז"ל שכתב בדברי המדרש הזה העידו בזה שהכתו' השפיל מעלתו הגשמית במה שלא קראו מלך להיות שאין מלכות נוגעת בחברתה אפי' כמלא נימא ולזה אחר שנמשח שלמה לא נזכר דוד בשם מלכות והד"מבן כתב ויקרבו ימי ישראל למות שהרגיש אפיסת הכחות וקרא לבנו ליוסף וכן ויקרבו ימי דוד למות שהרגיש אפיסת הכהות וידע כי עוד מעטי' ימי חייו וז"ש הנה אנכי הולך בדרך כל הארץ כי ידע בנפשו כן ואין צורך בדוד ויעקב לו' כן שע"י

אפיסת הכחות נתנו לבם לזאת אבל להיותם חכמים ונבונים יודעים כי קרבו פקודות באו ימי השילום ופחדו שמא תטרף דעתם כמו שיקרה פעמים לזקנים ולזה ציוו את בניהם וזהו ויקרבו ימי דוד כלו' לא מצד חולשה יתרה אלא שהגיע לשבעים שנה וקרבו ימיו ולמדנו מזה שהזמן הנכון לצוות הוא בהיותו בריא אולם ולא חלילה חלוש כי לא ידע אשר יצוה והאבות הקדושי' אברהם יצחק ויעקב ומשה שכולם עשו בשעת המיתה כי בהחלש כחות הגוף יתעצם השכל כמאמר החוקר והביאו הרב המורה בפ' נ"ג חלק ג' נמצא המצוה שכלו פנוי וזך ולזה המצווה יקבל דבריו כי תוסף רוחם יגועון כמו שא' חז"ל מצוה לקיים דברי המת והגיד שציוה את שלמה בנו לאמר לא כן ציוה לאדוניה דבר כאלו אינו בנו ע"כ תורף דבריו. **ולע"דן** במה שאמרו בס"ה שהצדיקי' ימיהם קרבים לפני השי"ת בלי בושה כי בכולם עבדו את השי"ת ומהימים ההם של עבודה ויראת ה' יוצרו מהם מלאכי' עומדים ופרקלטין גדולי' לפניו ית' ובשעת פטירת האדם הם קרבים למות בשמחה בזה אבין שלא א' ויקרבו ימי המלך דוד אלא ויקרבו ימי דוד לומ' שאפי' הימים של הבחרות כשהיה דוד הדיוט קרבו בלי בושה ומכ"ש הימים שהגיע למלכות ישראל ופשיטא שבימי הזקנה היה שלם והחדוש הוא ויקרבו ימי דוד למות ר"ל אפי' הימים שלו אשר בבחורותו בעודו דוד קרבו למות בלא כיסופא לומר אשריו שלא בישה הילדות לזקנה וכן בכלי חמדה. ומ"ש ויצו את שלמה בנו לאמר שתמיד יאמ' ויהיה מרגלא בפומיה ענייני אביו דוד להזכירו לטובה ובכל דבר כבוד ומצוה ותור' יבקש מפיהו כי ברא מזכה אבא. וז"ש ויצו את שלמה והציווי הוא בנו לאמר שבאמירתו יזכיר ענייני דשייכי להודיע שהוא בנו ודוד אביו וכן אמר משלי שלמה ן' דוד מלך ישראל וכן בספר קהלת א' דברי קהלת ן' דוד להיות שחבר' אחרי מות אביו לא כן בשיר השירי' שנעשה בבחרות לא הזכיר בהם שם אביו כי עדין לא נצטוה מפי אביו על זה שיזכרהו תמיד לכבוד ולתפארת. או מפני שהמפורסם בספר שיר השירי' הוא ענייני חשק לכך לא הזכיר בו שם אביו עם היות שיר השירי' קדש קדשי'. ומפי הרב מהר"י בי רב ז"להה שמעתי שציוה את שלמ' בנו ישים לנגד עיניו המות אשר מי גבר יחיה ולא יראה מות כי היא מוסר השכל לבלתי רום לבבו ולבלתי סור מהמצו' וז"ש ויצו את שלמ' בנו לאמ' תמיד הנה אנכי הולך בדרך כל הארץ כי בזה יכנע לבבו והו' הלציי ולחז"ל בספרי כמו שהבי' בילקוט סיי ל"ד שויצו את שלמ' בנו כו' הוא ציוי ותוכח' ושאין להוכיח אלא סמוך למית' כדי שלא יהיה מוכיח וחוז' ומוכיח וכדי שלא יתביי' חבירו ממנו ושלא יהי' בלבו עליו ושלא יהיו המוכיחי' מתוכחים והביאו ראיה ממשה ויהושע ואברהם ויצחק ויעקב סמוך למיתתן. ובזה מובן או' לאמר לומר ולהודיע זמן הראוי לתוכח' שהוא סמוך

למיתה גם ללמד לדורו' כי יצוה איש ביתו ובניו אחריו על ירא' ה' כמו שצוה לשלמה דוד אביו:

**ב**

**אנכי** הולך כו' הר"דק ז"ל וחזקת והית לאיש זריז ומושל בנפשך וכובש את יצרך וכת"י לגבר דחיל חטאין ופירושו לפניו ושמרת כו' [וכן] ועמשה בן איש ר"ל נכבד וכן כלם אנשים גדולים ונכבדים. והר"לבג ז"ל והיית לאיש שלא יהיו פעולותיך כנער קטן אבל תהיינה פעולו' איש ואמנם זה יהיה אחר ההתיישבות בעצה ע"כ. ומהרי"א ז"ל פירש אנכי הולך בדרך כל הארץ ולכך אין לך לדאג על מיתתי מאחר שהיא דרך כל הארץ מטבע היצירה ויסודות הפכיים והיותי בן שבעים שנה אשר הם ימי שנותינו שכל זה כלל באו' בדרך כל הארץ וחזקת והיית לאיש בפני עצמך בלתי צריך להנהגתי כלל זאת ועוד כי יש לך גואל קרוב ממני הלא הוא חי וקיים לעד יהיה בעזרך ז"ש ושמרת את משמרת ה' אלהיך כו' והפי' הב' הנה אנכי הולך בדרך כל הארץ שדרך כל הארץ הוא הבן מקיים מצות אביו באופן שזה כמו הקדמה למה שיעשה ביואב ושמעי אין עליו חטא ולפי זה אנכי הולך בדרך כל הארץ על שלמה עצמו שיאמר כן ויהיה מקושר אם כן עם תיבת לאמר שבסוף הפסוק הקודם לאמר לאחרים דרך התנצלות בכל מעשיו שיעשה ואם תחוש ממה שאני מצוה לך שמא ימשך לך קטטה אל תירא ואל תחת אלא וחזקת והיית לאיש חזק ואמץ אל תערוץ. עוד פי' שבהנהגה יתנהג ברכות לשון לומר אנכי הולך בדרך כל הארץ כריע כאח לכם כאחד העם לא כמלך כי המדבר קשות יארע לו מהביטול להמלכתו כמו שהי' לרחבע' וזה הרכות הוא בדבור אבל במעש' וחזקת והיית לאיש ע"כ תור' דבריו: **ולע"דן** מה שפירשתי בכלי חמדה אנכי הולך בדרך כל הארץ רוצ' לו' שאינו מת כי דוד מלך יש' חי וקים כמו שאמרו ב"סה שלא נכנס מעולם במדרגת המות שהרי לא ניים שתין נשמי כנז' במסכת ברכות נמצא שאינו משתנה לעולם כי אם בדרך והנהוג מהגויע' לבד ז"ש אנכי הולך בדרך כל הארץ אבל בענין המיתה עצמה משונה הוא שלא ימו' כאמור ולכן וחזקת והיית לאיש דומה אל צור ממנו חוצבת ובהתחזקות לבד שתבא לטהר אני מבטיח שיעלה בידך והיית לאי' כי בא לטהר מסייעי' אותו. ואפשר בזה הענין באופן אחר אנכי הולך בדרך כל הארץ ולא מת כי אם שוכב כדכתיב כי שכב דוד עם אבותיו וזה תלוי בך אם תתחזק והיית לאיש ממלא מקומי זה יגרום לי כן שלא אמות כי המניח בן ממלא מקומו אינו מת אלא הולך בדרך כל הארץ. ואפשר לאיש ר"ל לשבר מתלעות עול ואיש בליעל וחזקת והיית מנגד לאיש און כמו לאיש בפתח מדלא קאמר והיית איש. או אפש' שאמר והיית לאיש בלמ"ד כלומר אף עפ"י שאתה

נער ולא איש התחזק והיה לאיש בן כמוך אם תתחזק ותהיה לאיש. עוד אפשר במה שזכרתי לחז"ל ממדרש שמואל בפסוק ויהי איש אחד מן הרמתים שפירשתי שם שלמדו מתיבת ויהי שכל מקום שנאמר כלשון הזה דהיינו ויהי שקול כל"א איש כמנין ויהי שהוא ל"א והכונה שהוא יסוד עולם ויותר שאין העולם חסר משלשים צדיקים כאברהם וכמ"ש בפסוק ואברהם היו יהיה כה יהיה זרעך יהיה בגימטריא שלשים ובזה אבין או' כאן וחזקת והיית לאיש בלמ"ד לרמוז אל השלשים איש שמעמידין העולם כנלמד מיהיה זרעך:

**ג**

**ושמרת** את משמרת כו' (רש"י) [הרד"ק] ז"ל כמו ושמרת' את משמרתי כו' ללכת בדרכו בתיקון המדות מה הוא רחום אף אתה רחום מה הוא חנון כו' לשמור חוקותיו המצות שלא נגלה טעמם מצותיו אשר נאמר בהם מצות כגון שלוח טמאים והפרת נדרים וכיוצ' בהם ומשפטיו הדינין ועדותיו שבת ומועדים אשר הם עדות וזכר לבריאת העולם וליציאת מצרים ועדותיו נראה בו הו"או בקריאה והיא למ"ד הפועל אף על פי שהוא מנחי העין נהפכה עין הפועל וכן בדרך עדותך ששתי והדומים להם תשכיל כתרגומו תצלח את כל אשר תעשה כמו בכל אשר תעשה ויהי' תשכיל לפועל עומד או יהיה את כמשמעו ויהי' תשכיל פועל יוצא כלומר בשומרך המצות תצליח את בל אשר תעשה ואת כל אשר תפנה שם ע"כ. והר"לבג ז"ל ושמרת הוא לימוד התורה לתכלית שתלך בדרכי השם יתב' שנזכרו בתורה כי בלמוד התורה תשכיל בכל דבר ודבר ותדע כל מה שראוי לך לעשות ותהי' מפני זה מוכן להתנהג בדרכי התורה בכל מעשיך ובזה גם כן תשכיל ותדע כל מה שראוי שתפנה שם והמשל כי אם לא ידע האדם שמחוייב לשבת בסוכה בחג הסוכות לא יפנה להשתדל בעשייתה ויהיה סבה אל שלא יקיים זאת המצוה והביא כהר"דק ז"ל. ומהרי"א ז"ל כדרש"י ז"ל והוסיף עוד לומר שצוהו הש"י שלהיותו מלך לא יפרוק מעליו עול מצות אבל יטה שכמו לסבול לבלתי סור מן המצות כלל ובזה ישיג ב' תכליות א' ממהות המצוה עצמה נותנת חיים לעושה ז"ש למען תשכיל וכו' והב' המצוה ית' ז"ש ולמען יקים ה' כו' ועל התכלית הא' שהוא עצם ומהות המצוה אמר למען תשכיל את כל אשר תעשה ואת כל אשר תפנה שם ר"ל שבעשיית המצות יקנה חכמה ודעת וישכיל בשכל טוב כל אשר יעשה כי התורה תלמדהו הדעות האמיתיו' והמדו' המשובחות והמעשי' הנאי' כולם ויהיה תשכיל מושך עצמו ואחר עמו למען תשכיל את כל אשר תעשה ותשכיל את כל אשר תפנה שם כלו' כל אשר תבקש שם בתוכה תשכיל: ואפשר לפרש גזרת המא' שהיא תיבת שם הוא חוזר אל תורת משה הנז' שלא תחסר כל

בה ואל תצטרך אל חכמה פלוסופית וזולתה ללמוד ממנה אלא כל אשר תפנה ותבקש שם בתורת משה הנז' תמצא שם הכל. **ולעד"ן** ושמרת את משמרת ה' אלהיך ר"ל מה שהוא ית' שומר ומקיים תורתו שהוא צוה על הגזל ומקיים הוא זה ששונא גזל בעולה כדכתיב אדם כי יקריב מכם קרבן צוה והדרת פני זקן ומקיי' ונגד זקניו כבוד ז"ש ושמרת את משמרת ה' אלהיך או יאמר עשה סייג למשמרת ז"ש ושמרת נוסף על המשמרת אשר צוה ה' אלהיך כדי שלא תגע בגוף התורה או א' משמרת ה' אלהיך על שמירה פרטית מציאות ה' ואלהותו שראוי שתשמר מאד משמרת ה' אלהיך כדי שע"י קבלת עול מ"ש זו במה ששמרת את אלהותו וקבלת עולו עליך תהיה משועבד ללכת בדרכיו כו' דהיינו עול מצות והזהירו שלא יטעה לומר אני ארבה ולא אסור שיטעה בזה באו' שדי במה שאקיים המצות בתכלית המצו' ואפי' שלא אקיים אותה בחלק מציאותה כמו שהיא כתובה בתורה לא ירבה לו נשים לא ירבה לו סוסי' וכסף וזהב לא ירבה לו מאד כי יפול בטעות ולו הונח שלא יחטא הנה המעשה בעצמו חטא הוא ועבירה הוא בידו לו יונח [שלא] יסור את לבבו ושלא ירום כ"ש שהוא נמנע בי דבר אלהינו יקו' לעולם ז"ש ושמרת את משמרת כו' ככתוב בתור' משה ר"ל דברי' ככתבן יחדיו לא ירבה לו נשים לא ירבה לו סוסים וכסף וזהב כו' כי על ידי זה תשכיל במעשה בכל אשר תעשה ז"ש את כל אשר תעשה בכשרות המעש' וגם כן תשכיל את כל אשר תפנה שם בפנייה והוא התכלית לבלתי רום לבבך הנה גם בו תהיה מושכל לא כן אם תרבה לך נשים וסוסי' וכסף וזה' לו יהי כדברך שאת' חושב למשפט שלא תסו' ותשכיל באש' תפנ' הנה הסכלת עשה במעשה לעבור על מה שכתו' בתור' וקרו' לזה בכלי חמד':

ד

**למען** יקי' ה' כו' מכילת' אם ישמרו בניך את דרכם ג' דברי' נתנו על תנאי א"י ו"בה ומלכות בית דוד חוץ מס"ת ובריתו של אהרן שלא נתנו על תנאי א"י מנין שנ' השמרו לכם פן יפתה לבבכם וחרה אף ה' בכם כו' בית המקדש מנין שנאמר הבית הזה אשר אתה בונה אם תלך בדרכי כו' ואם לאו כל העובר עליו ישום כו' מלכות בית דוד שנאמ' אם ישמרו בניך את דרכם כו' ואם לאו ופקדתי בשבט פשעם ומנין לספר תורה שלא נתן על תנאי שנא' תורה צוה לנו משה מורשה מנין לבריתו של אהרן שלא נתן על תנאי שנאמר ברית מלח עולם היא ואו' והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם עד כאן. **וראוי** לדקדק שאחר שאמר שלשה דברים נתנו על תנאי ומנה מניינא א"כ מה צורך באומרו חוץ מספר תורה ובריתו של אהרן ובודאי שלא נתנו על תנאי. **ונראה** כי הוה קא סלקא דעתיה שהתורה נתנה על תנאי כיון שהיא תלויה בארץ בכמה מצות התלויות

בארץ וכיון שהארץ נתנה על תנאי א"כ הרי הוא כאלו התורה ג"כ תלויה בארץ בחלק אותם המצות כתרומה ומעשרו' וכיוצא ואפי' במצות שהם חובת הגוף יש להם בלי ספק יתר שאת קדושה בהעשות אותם בארץ שהרי הרמב"ן ז"ל כתב בזה שהמצות משפט אלהי הארץ הם ואעפ"י שלא הודו לו בזה עכ"ז כולי עלמא מודו שהמצות הנעשות בארץ ואפי' חובת הגוף יש להם סגולה ומעלה על הנעשו' בח"ל לזה אמר המאמר שלשה דברי' נתנו על תנאי הלא הם א"י ובית המקדש אשר נראה שגם המקדש הוא לכפר על שגגתן גם מלכות בית דוד היושבים על הצדקה ומשפט שייכות יש להם בתורה לזה אמר שאפי' שאלו השלשה נתנו על תנאי הנה היה התנאי בפרטי ההוא לבד לא בחלק המצות ואפי' בתלויות בארץ ז"ש חוץ מספר תורה ר"ל אפי' המתנו' הנזכרות שהיו על תנאי הוא חוץ מחלק ההוא אשר לספר תורה וכן המקדש. ואם יקש' עליך דאיך אמ' שבית דוד ומלכותו על תנאי ולמעל' כתיב ונאמן ביתך וממלכתך עד עולם כנראה שאין לו ביטול לעולם וכן בנוסח הברכה נשבעת לו אשר לא יכבה נרו לעולם ועד. **ונראה** באי' משתי פנים או שניה' יחד והוא שנאמן ביתך כו' הוא בהיותם צדיקי' שאפי' יקום מזולתך חסידים יותר לא אעבירם כמו שעשיתי לבית שאול שהעברתי' מלפניך ולבחור באותה משפחה אבל נאמן ביתך וממלכתך לעולם והשנית שהנאמנו' הוא שלא יכבה נרו לגמרי אבל יהיה לו נר מולך על שבט א' או שנים ומ"ש שמלכות בית דוד על תנאי היינו למלוך על כסא ישראל רצוני לו' על כללותם וז"ש אם ישמרו בניך את דרכם כו' לא יכרת לך איש מעל ישראל דהא אם לא ישמרו יכרת איש מעל כסא ישראל הכסא של מלכות כללי ולא ימלוך אלא על מלכות יהודה והשני פירושי' יחדיו צדקו כמה שא' הפסוק ולבנו אתן שבט א' למען היות ניר לדוד עבדי כל הימים כו' ואענה את זרע דוד עבדי למען זאת אך לא כל הימים וגם שנתן המקדש על תנאי וזרעו של אהרן הוא המשרת במקדש ויעלה בדעתך לו' שכיון שהמקדש ניתן על תנאי א"כ זרעו של אהרן ג"כ נתן על תנאי דהא בהא תליא לז"א חוץ מספר תור' ובריתו של אהרן שאפי' יחרב המקדש כהנים בקדושתם הם עומדים. ובזה מובן טעם המנין שאמר שלשה דברים למעט שלא נכלול תורה ובריתו של אהרן עד שיהיו חמשה אלא דוקא שלשה אלה לבד בלי שום דבר זולתו נכלל בהם כאמור. ומהריי"א ז"ל אשר דבר עלי להגיד ששכר המצו' אינו נמשך מהם בטבע כמו שחשבו קצת חכמי אומתינו שאם הדבר כן היה השכר שוה ומתדמה לכל אומ' ואומ' שישמר אות' ואינו כן כי היה השכר לדוד אם ישמרו בניו את התורה שימלכו תמיד על ישראל והשכר הזה אינו מגיע לאיש אחר ולא למלך אחר וזהו אוי אשר דב' עלי כו' אם ישמרו בניך כו' לא יכרת לך איש כו' ר"ל שאליו ולבניו בפרט היה

זה ע"כ. **ולע"דן** שהדין עמו בצד מה אך לא בהחלט שהרי אמרו שכר מצוה מצוה שר"ל ששכר המצוה מוטבע בטבע במצוה ומאליה נמשך המצוה וג"כ בפסו' מפי עליון לא תצא הרעות והטוב שלא תצא מפיו אלא הרעה באה לעושה רעה מאליה וטובה לעושי טובה מאליה שזה מורה היות הדבר מסוגל בפועל השלם לתת חיי' לעושיו ולכן אני או' דזה וזה יש במצוה שהמצוה בעצמה היא מסוגלת בטבעה לתת חיים לעושה כי חיים היא למוצאה אכן לפי שהמצות יתחלקו כפי איכות כונתן צריך שייטיב ה' לטובים כפי תכליתם ולישרים בלבותם כפי איכות כונתן בהם אשר אפי' שנים העושי' מצוה אחת כאחת לא ישוו בה מצד כונתם וכמו שא"ה וכל חפציך לא ישוו בה שאין החפצי' והכונו' שוות בה ואעפ"י שהמעשי' שוים יתחלקו בשכרם כפי הכונה. עוד כתב מהריי"א ז"ל והנה בא בכתוב זה מלת לאמר פעמי' לפי שהכונה בו היתה לאמר לא יכרת לך איש ועליו אמ' בראשונה אשר דבר עלי לאמר ולפי שארכו הדברי' באו' אם ישמרו בניך כו' הוצרך לו' פעם שנית לאמר לא יכרת לך איש ונכלל בשבר הזה שני ענייני' האחד שתמיד יהיה מזרעו יורש עצר ויצאו מחלציו מלכי' והשני שלא יכלה זרעו בנקבה כצלפחד וז"ש לא יכרת לך איש ר"ל איש זכר ומעל שבטי ישר' שימלוך עליו. **ולע"דן** טעם כפל לאמ' לאמ' שהכונה שראוי לאב לחשוב שיהיה בנו צדיק מצד הצדקות עצמה כי מה טובה ומה נעימה היא וז"ש ראשונה למען יקים ה' את דברו אשר דבר עלי והראוי והגון הוא לאמר אם ישמרו בניך את דרכם ללכת לפני באמת ר"ל בעבור האמת במה שהו' אמת זהו הראוי והגון לאמ' בעצם וראשונה ועוד אמיר' שנית ראויה ג"כ ליאמר והיא לאהבת התכלית ז"ש לא'ר לא יכרת לך איש מעל כסא ישר' כי ראוי לגלות אזנך בזה ואפי' שהיא שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה ז"ש לאמ' לא יכרת לך כו' שאעפ"י שלא היה לי לאמר עכ"ז בחרתי לאמר כך כדי שתחזקנ' ידיך וידי יוצאי חלציך לעבוד את הש"י כיון שהמלכו' תלויה בזה. עוד אפש' שתיבת לאמ' מקושרת עם אם ישמרו בניך את דרכ' והכונ' שאעפ"י שנראה שהיה ראוי לאמר אם ישמרו בניך את דרכי עכ"ז ראה הש"ית שהמאמ' הצודק לאמ' הוא אם ישמרו בניך את דרכם הם שומרי' כיון ששמיר' המצו' כמגן וצינה וסוחר' את המקיי' אותם ושומר' ז"ש לאמ' אם ישמרו בניך את דרכם כן כלשון הזה ראוי לאמ' ולא בזולתו וכן ג"כ ראוי לאמ' לא יכרת לך איש לך דייקא כי העומד על כסא לך יחשב וכאלו אתה עומד ז"ש לאמר לא יכרת לך כו' ר"ל ראוי לאמר כך בלשון הזה:

**ה**

**וגם** אתה ידעת כו' תנחום' מהו אשר עשה לי אתה מוצא כשכתב דוד ליואב הבו את אוריה אל מול פני המלחמה עשה כן ונהרג נתקבצו אנשי החיל על יואב שנא' אוריה החתי כל שלשי' ושבעה הראה להם את הכתב ולכך אשר עשה לי וציוה לשלמה בנו להרוג אותו שהיה יואב בן אחותו של דוד ורצה לקרבו לעה"ב ע"כ הוקשה להם יתור אשר עשה לי יואב והוא בלתי צודק שאם לשני שרי צבאות ישראל עשה א"כ איך או' אשר עשה לי יואב לכך דרשו דאשר עשה לי יואב היינו הכתב שלי שהראה לשרים ולגבורי' ולדבריה' ז"ל אשר עשה לשני חסר וא"ו כמו ואשר עשה כו'. ובדבריהם ז"ל אפשר להבין שאו' אשר עשה לי יואב הוא לרמוז אל מה שאמרו חז"ל שהיה יואב ן' אחותו ורצה לקרבו לע"הב וז"ש אשר עשה לי יואב ר"ל לי וקרוב אלי הוא יואב ן' אחותי הוא ולכן ראוי לפקוד עליו בכל חטאתיו כדי לקרבו לע"הב ואולי כיונו גם לזה הם ז"ל. אבל בריא לי שדקדקו כן מאו' בן צרויה שלא יש יואב זולתו שיוכל לטעות בו אשר עשה כן לשני שרי צבאות ישראל לאבנר כו' א"כ היה די בשיאמ' אשר עשה לי יואב לכך דקדקו שא' בן צרויה כלו' בן אחותי הוא ראוי הוא להצילו מהעונש ולקרבו לעה"ב ולפי זה מ"ש בן צרויה הוא כנותן טעם למה שמצוה להרוג אותו כדי לקרבו לע"הב ורש"י ז"ל הביא המדרש הזה. והרד"ק ז"ל וגם לרבו' על מצות ה' אשר ציוהו ללכת בדרכיו א' וגם זאת היא מדרכי ה' לבער אנשי הרשע כי את' ידעת את אשר עשה לי יואב. או יהיה וגם אתה ידעת כמו שאני יודע ואיני צריך להודיעך אלא לצוותך עליו לבערו מן העול'. אשר עשה לי פי' אשר עשה לשני שרי צבאות ישראל ולי עשה מה שעשה להם כי אבנר אני הבטחתיו וקבלתיו באהבתי ועמשה ג"כ היה בשליחותי ומסב אנשי יהודה אליו ויש מפרשים אשר עשה לי שהרג אבשלו' ולפי' יהיה אשר עשה לשני שרי צבאות חסר ו"או השמוש ואשר עשה לשני שרי צבאו' יש' אבנר שר צבא יש' הוא ועמשה ג"כ עשהו אבשלום שר צבא ודוד ג"כ היה בדעתו למנותו א"חכ שר צבא ועוד כי גדול היה ביהוד' ושר צבא יהוד' וכתו' עליו ויט את לבב כל איש יהוד' כאיש אחד ויהרגם בשלו' טעמו עם ויהרג' כלו' ויהרגם בשלו' ושם אותם הדמי' כאלו היו דמי מלחמ' או פי' שהיו דמי המלחמ' דמי עשאל שהיו דמי המלחמ' כי עשאל רודף היה לאבנר שמו אותם כדמי שלום כאלו הרג אבנר לעשאל בשלו' נקם נקמתו מאבנר וג"כ הרגו בשלו' כי לקחו לדבר עמו ולא נשמר ממנו ועמש' ג"כ הרגו בשלו' שא' לו השלו' אתה אחי ואחז בזקנו לנשק לו ולא היה שום טענה להורגו ונתן הדמי' ההם שעש' אות' דמי מלחמ' נתן אותם בחגורתו אשר במותניו כמו שנ' ועליו חגור חרב מצומד' לו על מתניו ובנעלו אשר ברגליו

שנפלו מתי' לרגליו. וי"ת הפ' וקטלינון כו' כבעמוד. ובדרש ובנעלו אשר ברגליו שהרג אבנר בערמ' ושאל לו גדמת היאך חולצת כוי כנז"ל בפ' לדב' אתו בשלי ל' של נעלך ע"כ והר"לבג ז"ל הביא אשר עשה לי יואב בהריג' אבשלו' ודב' עם דוד קשות. וישם דמי מלחמ' עם היותו בשלום עמו הרגו כנז"ל בפי' הא' להר"דק ז"ל ויתן דמי מלחמ' זה שב אל עמשה כי יואב שם כלי המלחמ' בהורגו אותו בחגורתו אש' במתניו כו' לפי שהו' שם תער חרבו מצומדת בחגורתו ולא שם תערה תוכה כמנהג וכאש' ראה עמשא שחה לתקן נעליו אשר ברגליו ואז בשחותו נפל החרב מתערה לארץ ולקחו יואב משם ולזה לא נשמר עמשה מן החרב אשר ביד יואב, ובהיות הענין כן הנה יתאמת שיואב נתן דמי מלחמה באלו הכלים אשר אינם מוכני' לצד המלחמה כלל ע"כ. ומהרי"א ז"ל פי' שדוד לא ציוה לשלמ' שיסכן עצמו בתחילת מלכותו להרג את הגבורי' כיואב ושמעי אבל היה זה דרך צואה ועצה טובה שיזהר מהם לבלתי הכניס אותם בשררה כאשר היו עם דוד ושאם יחטאו אליו לא יעביר אשמתם שדוד העביר עליהם להכרח הענין ודוחק השעה כנודע מהספורי' שהיה דוד צריך לעזרת יואב ולזה האריך אפו אמנם הוא שלמ' יתחזק לאיש ליפרע מהם אם יחטאו אליו ואשמו והתחיל בעניו יואב ואמר וגם אתה ידעת ר"ל אעפ"י שאתה רך בשני' ולא ראית ענין יואב עכ"ז גם אתה עם היותך נער אתה ידעת בידיעה מפי מגידי' את אשר עשה לי יואב או יהיה רבוי וגם לפי שידע שלמה קשר יואב אם אדוניהו אשר בזה חם לבו לזה א' וגם אתה ידעת ר"ל נוסף על מה שעש' לך ג"כ אתה ידעת אשר עשה לי מענין אבשלום כנז"ל להרל"בג ואשר עשה לשני שרי צבאות ישראל וישם דמי מלחמה כו' כהר"דק ז"ל והוסיף ויתן דמי מלחמה כלו' שהתפאר בהריגתו כאלו הוא פועל נכבד ומעולה וע"ז א' שנתן דמי מלחמה בחגורתו אשר במתניו כו' שנתן יואב בפועל נתן בידיו מאותם הדמי' אשר שפך על חגורתו ועל נעלו להראו' העמי' והשרי' שהו' הרגם ולסי' נתן חגורתו ונעלו מגוללי' בדמי אבנר ועמשה. ואפשר לפרש אשר עשה לי יואב מהטובות ומהעבודה אשר עבד אותי ועכ"ז תזכור אשר עשה לשני שרי צבאות ישראל שמודיע את הכל ע"כ. **ולע"דן** או' וגם אתה ידעת תיבת וגם תובן במה שזכרנו לחז"ל אשר עשה לי יואב שהראה שם במלחמה כתבו שכתב בה הבו את אוריה מול פני המלחמה והיה חילול שם שמים שנתפרסם ענין בת שבע ז"ש וגם אתה ידעת והרגשת באשר עשה לי יואב כי הוא בענין אמך בת שבע ואומ' ידעת כמו ידעתי את מכאוביו שהוא לשון הרגשה כי הבן ראוי שירגיש בצער האב בכל שעה כ"ש בדבר הזה שהיה ענין מתייחס לשלמ' מצד אמו וחילול כבוד' יחד ואפש' עשה לי יואב כלו' נרגשתי ונצטערתי כאלו עשה לי במה שעשה להם בבחינת היותם שרי

צבאות ישראל שראוי להצטער בצרתם ז״ש אשר עשה לי יואב אשר עשה לשני שרי צבאות יש' שבזה מובן או' כלל ופרט לשני שרי צבאו' ישראל לאבנר בן נר ולעמשה בן יתר שהכונה לו' שמצד היותם שרי צבאות ישראל ע״כ חשבתי כאלו עשה לי מה שעשה להם. ואפשר עוד במה שאמ' לשני שרי צבאות ישראל וא"חכ פרט לאבנר ן' נר כו' שאבנ' כבר נטה אחרי דוד ולהיות עמו שר צבא יהודה וכן עמשה אלא שיואב עשה אותם שרי צבאות ישר' כלו' שדנם ועשאם כאלו היו שרי צבאות ישראל כ"מש כי לדעת את מוצאך ואת מובאך בא נמצא שעשאם שרי צבאות ישראל לאבנר בן נר ולעמשה בן יתר עם היות שלא היתה להם נטיה אחרי ישראל יותר מיהוד' בעת שהרגם. ואמ' וישם דמי מלחמה בשלום א' כי דם אבנר ודם עמשה היו ראוים לישפך דמם במלחמ' גדולה וכבדה בהלחמם בעד עם ישראל עם האויבי' והוא שפך דמם בנקל נמצא ששם דמי מלחמ' בשלום ר״ל דמים הראוי' לישפך בעד מלחמה ממלחמות ה' בעד עמינו ובעד ערי אלוהינו הוא שפכם ארצה בשלום כלומר בלי צורך ובלי עת מלחמה מהאומות ונמשך מזה שכאש' באה מלחמה מהאומות ונפלו בו מישראל אשר אם היה נמצא אבנר בה היה מושיע ומציל את ישר' וכיוצא בזה עמשה נמצא שאותם הנופלי' מישראל דמם יחשב על ראש יואב כי הוא היה גרמה בנזקיהם בהריגת הגבורי' העומדים בפרץ כאבנר ועמשה הדוחים הגזרות ז״ש ויתן דמי מלחמה בחגורתו אשר במתניו כו' ר״ל דמי ישראל הנופלים במלחמה מסיבת העדר אבנר ועמשה מעתה מחוייב הוא בהם ובחגורתו אשר במתניו ונעלו אשר ברגליו כיון שנמשכו מדמי המלחמ' בשלום ואולי א' ויתן דמי מלחמה כלו' הלואי הרגיש ונצטער בדמי מלחמה אשר שפך לשוב וניחם אל האלקי' אבל זה לא כן עשה אלא ויתן דמי מלחמ' בחגורתו אשר במתניו כלו' בז לדבר כאלו אין אשם הדמי מלחמה בראשו אלא כאלו הם בחגורה אשר במתניו שבהתיר האזור אין לו עליו כלום וכן נתן הדמי מלחמה בנעלו אשר ברגליו דרך ביזוי וכאשר יחלוץ נעלו אין עליו אשמה כלל וק״ק לזה הפי' אומר אשר במתניו ואשר ברגליו.

1

**ועשית** כחכמתך כו' רש״י ז״ל ולא תורד את שיבתו בשלום אל תניחהו למות מיתת עצמו וליפול בגהינ' ע״כ. וה"רדק ז״ל ולא תורד את שיבתו בשלו' שאול אל תניחהו למות מיתת עצמו אלא יהרג כמו שהרג ע"כ וכן הר"לבג עשה כחכמתך באופן שלא תניחנו למות מיתת עצמו כדי שיוסרו מלעשות רע ומלבעוט במלכו'. ומהרי״א ז״ל ועשית כחכמתך ולא תעשה כחכמתו והנהגתו של יואב והוא ענין אחד וכדי להזהר ממנו אני מצוך ולא תורד שיבתו בשלום שאול שלא יהיה עמך בשלום להיותו שב וישיש

אלא הרחק מעליו דרכך ותגרשהו ולא ימשול בך כדרך שמשל בי ולפי זה לא ציוה דוד את שלמה שיהרוג ליואב רק שלא ישב עמו בשלום ע"כ. וק"ק לשון ולא תורד שיבתו בשלום כאלו שאל ממנו שלא יורידנו בשלו' לקבר כי אם יורידנו ברעה ויגון שאולה וכן מצינו שעשה ולפירושו הי"לל ולא ירד בשלום כו' והביא עוד מהרי"א ז"ל פי' הנוצרים ששאולה האמור כאן הוא גהינם ועולם עונש הנפש. ואמרו שציוה לשלמה שיהרוג את יואב ויענש על חטאיו אשר עשה בזה העולם באופן שלהיותו נענש בזה העולם לא יענש בע"הב ולא תורד שיבתו בסיבת השלום אשר לו בכאן לשאול תחתית וזה הפי' הוא לרש"י ז"ל כנז"ל במלות קצרות ובזה יובן או' ולא תרד שיבתו ש"רל שאין ראוי לשיבה כשיבתו לירד לגהינם אבל ראוי להדר שיבתו בדונו בדין הקל בעה"ז ולא תתנהג עמו בשלום כדי שע"י השלום תוריד אתה את שיבתו המפוארה לשאול אבל ראוי ליסרו כדי שינצל מדינה של גהינם וזהו כבוד לשיבתו ואמר ועשית כחכמתך בכ"ף ולא א' בחכמתך בבי"ת לו' כי דבר זה שתעש' עם יואב תהיה מטיל אימה יתרה בעולם ויצדיקו כולם כחכמתך נמצא המעשה הזה שקול כחכמתך:

ז

**ולבני** ברזילי הגלעדי תעשה כו' ב"ר אמר רבי יודן חמשה פעמים כתיב בני ברזילי כנגד ה' ספרי תור' ללמדך שכל מי שהוא מאכיל פרוסה לצדיק כאלו הוא מקיים ה' ספרי תורה ע"כ לשונו בכלי חמדה פרשתיו דרך כלל שלהיות בכל ספר וספר ספרי התורה זירוז על ענין האכיל פרוסה לצדיק וכמו שאזכיר מעתה המאכיל פרוסה לצדיק הרי הוא כאלו קיים ה' ספרי תורה שהרי קיים הזירוזים שבאו בהם מענין האכיל פרוסה בס' בראשי' ענין אברה' בפ' וירא בענין לוט ואברה' הולך בענין יוסף ויכלכל יוסף את אחיו ואת כל בית אביו ובס' שמות קראן לו ויאכל לחם להאכיל למשה הצדי' לחם הנני ממטיר לכם לחם מן השמים שהאכיל השי"י לחם לצדיקים לחם אבירי' ובספר ויקרא והטתרת מן המנחה תהיה לאהרן ולבניו הרי פרוסה לצדיק וחלקו מהקרבנות ובס' במדבר ויאמ' משה לחובב לך אתנו והטבנו לך כי ה' דבר טוב על ישראל ובאלה הדברי' לא יבא עמני ומאבי בקהל על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים לא תתעב אדומי כו' כי גר היית בארצו הרי שציוה לרחם עליהם על אשר היו אכסניה לישראל במצרים ועת' הוסיף להרחי' ביאור החמש' פעמי' הנז' בני ברזילי כי כאן במלכי' לא נזכר אלא פעם אחת ובס' שמואל נזכר ששה פעמים ובכיוון כל פעם כנגד הספר האחד המתייחס אליו **ונראה** שהחמשה פעמי' הם וברזילי הגלעדי ירד מרוגלי' וברזילי זקן מאד ויאמ' המלך אל ברזילי כו' ויאמ' ברזילי כו' וישק המלך לברזילי הרי חמשה פעמי'

הנז' שם בפסוקי' אמנם הכיון אפש' שהוא וברזילי ירד מרוגלי' ויעבור את המלך הירדן שהוא כנגד ספר בראשית שאברהם רץ ג"כ לקראת המלאכי' ו"גכ אברה' הולך עמם לשלחם בכיוון למה שאמר כאן ירד מרוגלים לשלחו הירדן אחר שהאכילהו והשקהו ליוה אות' וכנגד ספר שמות מענין משה שקראוהו בנות יתרו בגרותו והאכילוהו לחם וזהו בכיוון וברזילי זקן מאד כעין יתרו והוא כלכל את המלך בשבתו מחני' כו' בגרות דוד שהוא האכיל פרוסה לצדיק גר בארץ וכנגד ויקרא ששם דבר בהאכלת הנותר מן המנחה והזבחים לכהן משולחן גבוה הוא פסוק ויאמר המלך את ברזילי עבור אתי וכלכלתי אותך עמדי בירושלים בכיוון גם במקומות בירושלים כנגד המשכן ועמדי כמו אהרן שהיה עם השי"ת זוכה במנחות וקרבנות וכנגד במדבר ששם זרז ביותר על האכיל פרוסה לצדיק ובפרט כשקבלו ממנו טובה כמו יתרו לכה אתנו והטבנו לך כו' מדה כנגד מדה ממה שהטיב לישר' והיה להם לעינים וכיוצא בזה בכיוון פסוק ויא' ברזלי אל המלך כמו שנזכר אנכי אעלה אל המלך בירושלים שהוא סירוב באכילתו בהיותו עמו כמו שאמ' כי אעלה את המלך בירושלים בעיר התהילה שכיוצא בזה א' ביתרו והיה הטוב ההוא אשר יטיב ה' עמנו והטבנו לך והוא סרב וא' לא כי אל ארצי ואל מולדתי אלך שסרב והוא דומה בדומה לענין ברזילי ובספר ואלה הדברים שהרחיק משפחת עמון ומואב על דבר אשר לא קדמו את ישראל בלחם ובמים לזה בא בכיוון וישק המלך לברזילי לדבקה רוח ברוח וברכו ולא כאשר עשו לעמון ומואב שרחקו' והיו כמנודין, נמצאו המספר והעניינים מכוונים כנגד ה' חומשי תורה כאמור ואפש' לפרש בענין אחר בכיוון העניינים של ברזילי עם ה' חומשי תורה אך לא כסדרן ומה שכתבתי הוא יותר נכון. עוד דקדקתי בכלי חמדה כי חסד הוא הנעש' למי שלא הקדימו טובה כי למי שהקדימו טובה יהיה פרעון החובה ואמת ולא חסד וא"כ איך א' חסד ומסיים ואו' כי כן קרבו אלי והוא אמת. **ונראה** שא' ולבני ברזילי הגלעדי תעשה חסד ולא פי' החסד שיעשה עמהם כי יהיה החסד שיזמין הש"ית לעשות עמהם אמנם ציוהו עוד ענין שני לעשות להם כבוד בהיותם באוכלי שולחנו והכוונה שיאכלו ואפי' שלא יאכלו יהיו נמנים באכלי שולחניך כמו שהוא המנהג עוד היו' לכבוד ולתפאר' באו' שהם אוכלי פת בג המלך עם היות שלא טעמו בו מעולם ז"ש באוכלי שולחניך ולא א' אוכלי בשולחניך כי כן קרבו אלי בברחי מפני אבשלום אחיך שעם היותו אחיך לא חש לזה ונתקרב אלי בקורבה יתרה כן בכיוון ומידה כנגד מידה צריך לקרבם שיהיו באוכלי שולחניך כקרובי המלך האוכלים בשולחנו שאין אוכלים אלא הקרובים והעומדים ראשונה במלכות וז"ש כי כן קרבו אלי וכמו שהם קרבו אלי כן אתה קרבם ובא פסוק הזה בין הדבקים להורות

מה שאחז"ל בענין יואב שכונת דוד היה לתקן נפשו של יואב להטי' עמו להביאו לעה"ב ולא דרך נקמ' ובזה מתייחס עם לבני ברזילי הגלעדי תעשה חסד מוסיף על ענין ראשון שגם הוא חסד לפי האמת כאמור ומהרי"א ז"ל פי' יהיו באוכלי שולחניך כי כן בענין אכילה קרבו אלי בברחי מפני אבשלום כדכתיב וברזילי הגלעדי מרוגלים משכב וספות וכלי יוצר וחטי' ושעורי' וקמח כו' ע"כ:

**ח**

**והנה** עמך שמעי כו' שבת פ' הבונה והוא קללני קללה נמרצת א' רב אחא בר יעקב נואף הוא מואבי הוא רוצח הוא צורר הוא תועבה הוא ע"כ ונואף הוא מבת שבע מואבי פשוט רוצח מאוריה צורר שהיה צורר את שבט בנימן בשביל שאול וכיוצא אבל תועב' קשה. ואפשר ב"מש חז"ל בגלית שנתן עיניו בדוד למשכב כי היה טוב רואי עם יפה עינים ואולי על כן קראו תועבה. ורש"י ז"ל נמרצת מפורשת כמו מה ימריצך מה נמרצו כמו מה נמלצו ע"כ והר"דק ז"ל והנה עמך כלו' אעפ"י שהוא משבט בנימין עמך וברשותך הוא להביאו או פירושו והנה עמך בירושלים כדי שתוכל למצא לו עילה וסיבה להמיתו. ובדרש כי רבו היה והיה מלמדו וזהו טעם עמך קללני ביזה אותי בדברים ובמעשה נמרצת חזקה שא' לו איש הדמים איש הבליעל כמו מה נמרצו (אש') [ויש] דרש נוטריקון ו"מש והוא ירד לקראתי כו' ירד לקראתי שאמחול לו ונשבעתי לו שלא אמיתנו ואעפ"י שנשבעתי לו חייב מיתה הוא ולשמו' שבועתי לא תמיתנו עד שתמצא בו עילה ועון וסבב אתה הדבר שיבא לידי עון שיהיה לך דין עליו כדי להמיתו כי איש חכם אתה למצא לו עילה ע"כ והר"לבג והנה עמך שמעי בן גרא עמך שהיה עמך בהמשחה כאו' ושמעי ורעי והגבורים אשר לדוד וידמה ג"כ שנשאר עמו לעבודתו כי היה יושב בירושלים כמו שתמצא נמרצת כה"רדק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל. **ול"עדן** שא' והנה עמך ר"ל ראוי לך להנקם משמעי בן גרא יען כי לא עמי לבד עשה כי אם גם עמך שהרי קללני קללה נמרצת נואף מואבי ונוגע לך כי נואף מצד בת שבע דאסורה לבעל ולבועל והבנים ג"כ אסורים וכמו שאמרו חז"ל לעיל גבי בצלע ההר שהיה מחרפו על עסקי הצלע זו אשתו בת שבע כדכתיב כי אני לצלע נכון כו' ז"ש והנה עמך הרע שמעי בן גרא שהרי הוא בן הימיני נוטה לשבט בנימין ואויב לך שאתה מיהודה וזו השנאה מבחורים כי משם היה מחרף ומגדף ועפר בעפר כנז"ל ז"ש והנה עמך כו' מבחורים זאת ועוד שאלו היה הדיוט המקלל לא הייתי חושש שקללת חינם לו תבא ועל ראשו ולא תבא אלי אבל להיות שהוא ת"ח והוא קללני ע"כ הייתה קללה נמרצת וחזקה ז"ש והוא קללני והוא דייקא והיית' בשעה דחוקה ששטן מקטרג בשע' הסכנה ביום לכתי מחנים כי היא סיבה

שנית להיות הקללה נמרצ' וחזקה מצד הזמן ואני לא הרגתיו לפי שהוא ירד לקראתי ר"ל הוא לבדו כי הוא היה ראשון מהיורדים לקראתי הירדן וכמו שנזכר למעל' והנה באתי ראשון לכל בית יוסף שאחז"ל אמר לו עיני כל ישראל עליך אם תקבל אותי כולם באי' ואם לאו כולם מורדי' בך עיין לעיל ז"ש כאן בהתנצלותו אל שלמה בנו על מה שלא הרגו יען כי הוא הראשון שירד לקראתי והוכרחתי מפני תיקון המלכות כדי שירדו אלי כל בית ישראל לישבע לו בהי' אם אמיתך בחרב שעשיתי לו מחילת בריו' שלא לדונו בחרב אבל מדין שמים לא מחלתי לו כי אנוס הייתי כאמו'. וז"ש אם אמיתך בחרב ע"ז לבד היתה השבוע' לא במחילת שמים. ובמ"ה אמרו שהיה ש"ש חקוק בחרב והוא היה הנקיטת חפץ של השבועה שעליה נשבע וז"ש ואשבע לו אם אמיתך ובמה נשבע לו בחרב נשבעתי לו ובשם החקוק בו.

**ט**

**ועתה** אל תנקהו רש"י ז"ל איש חכם אתה תן לבך למצא לו עון מות בשביל דבר אחר וזהו וידעת אשר תעשה לו ע"כ וכן הרד"ק ז"ל וה"רלבג ז"ל ועתה אל תנקהו ר"ל אעפ"י שהו' עמך ואין לך עליו דרך ותואנ' להורגו ולא על מה שחירף אותי שכבר נשבעתי לו שלא אמיתהו הנה תעשה בדרך שלא יהיה נקי מהעונש כי איש חכם אתה למצא לו עילה וזהו אל תנקהו ע"כ ומהרי"א ז"ל פי' ועתה אל תנקהו ר"ל אני נקתי אותו אעפ"י שחטא לי להכרח השעה כנז' שלא ימרדו כל ישר' אבל אתה עתה אם יחטא לך אל תנקהו כי איש חכם אתה וידעת את אשר תעשה לו אם יחטא לך באופן שאז תוריד את שיבתו בדם שאולה ר"ל עם היו' זקן ושב בא בימים לא תשא פניו או יהיה פי' כי איש חכם אתה ולא תצטרך ללמודו ולחכמת תורתו כי כבר איש חכם אתה ולפי זה לא ציוה לשלמה שיכהו על מה שעבר כי אם על העתיד אם יחטא והכרי' כן כי כיון שנשבע לו שלא ימות אסור לו שיצוה את זולתו שימיתנו דאמדן דעתא הוא שכשנשבע שלא ימיתנו בכלל הוא שלא יצוה לזולתו בחיו או אחרי מותו לבנו. ועפ"י שיטת המפרשים פי' ועתה אל תנקהו שציוה להורגו נראה לפרש אל תנקהו מלשון ונקתה לארץ תשב שהוא לשון כרית' יצוה שלא יהרגהו עתה כי איש חכם אתה לבקש לו תואנה באופן שאחרי כן תהרגהו על פי הדין ולא עתה ויהיה הציוי כדי שלא יעבור דוד על שבועתו אבל מה שכתבתי ראשונ' הוא היותר מתיישב בישוב הספקו'. ודע שכונת עזרא בספרו היה לספר בשבחיה' של דוד ושלמה ע"ה ולכן לא הזכי' שם מענין הריגת שמעי ולא מענין אדוניהו ויואב וגירוש אביתר לפי שלא היה בזה פועל מעולה עד כאן. **ולע"דן** לדקדק לשון ועתה וכו' והוא כי דרך המלכים במותם כל הכתבים ומאמרים שלהם אשר ביד השרים יבאו השרים

לקיימם ביד בנו המולך תחתיו כדי שיהיה המאמר ההוא מקויים בידם מהאב והבן כי יפה כח הבן החי מן האב המת ולזה א' דוד לשלמה אע"פי שאני נקתי אותו בשבועת האלה שלא להמיתו אלא נא עתה תנקהו גם אתה כמנהג לקיים דברי ז"ש ועתה אל תנקהו כי איש חכם אתה לדחותו בקש נדף לבלתי נקותו וידעת את אשר תעשה לו בעתיד ובמתון מתון תדע את אשר תעשה לו והורדת את שיבתו ביגון שאולה לא כן אם תנקהו לא תוכל לעשות עמו רעה כלל.

**י**

**וישכב** דוד עם אבותיו כו' הר"לבג ז"ל עם אבותיו מגיד שאבותיו היו צדיקים ויקבר בעיר דוד היא ציון ע"כ: וכן הרד"ק ז"ל עיר דוד ציון ומהרי"א ז"ל וישכב דוד כו' בעודו מדבר עוד מלתא בפיו וישכב דוד עם אבותיו כמו שנ' ויכל יעקב לצוות את בניו ויאסוף רגליו כו' ושכיבה אל המפרשים נא' על המיתה ולי שכיבה הנאמרת כאן להעיר על שנח נפשו והיה חלקו בעולם הנשמות והגיד ששאול להיות שירד מכבוד מלכותו נקבר עם אבותיו אמנם דוד להיותו יתד נאמן וראש פינה למלכות נקבר בעיר דוד כי שמה ישבו כסאו' למשפט כסאות לבית דוד באופן שמצד הנפש שכב דוד עם אבותיו אבל מצד הגוף היה הגוף נקבר בעיר דוד:

**יא**

**והימים** אשר מלך וכו' מהרי"א ז"ל הביא תרוץ חז"ל על שלא הזכיר כאן ששה חדשים הנזכרים שם בס' שמואל שאמרו חז"ל חשבון מרובי' בולע את המועט עוד אמרו כי ששה חדשים שנצטרע דוד לא עלו מן המנין וכמו כן ששה חדשים שהיה דוד בורח מאבשלום ע"כ וכבר זכרתי זה למעלה בספר שמואל.

**יב**

**ושלמה** ישב כו' רש"י ז"ל ותכון מלכותו מאד נוסף על העליונים ע"כ. והר"דק ז"ל אחר שהמית אלה שדמו היות לו לשטן כמו שאמ' אחרי מות שמעי והממלכ' נכונה ביד שלמה ע"כ והר"לבג ז"ל מגיד שאחז מעשה אבותיו לעשות צדקה ומשפט ע"כ. ומהרי"א ז"ל ושלמ' ישב על כסא דוד אביו במעל' וכבוד וצדקו' אמנם בהשקט ושלוה ותכון מלכותו מאד באין שטן ואין פגע רע לא כן דוד שכל ימיו היה נרדף ע"כ. **ולע"דן** ושלמה ישב על כסא דוד בחייו ועיניו רואות ונהג שררה בחייו והיה זה סיבה לשתכון מלכותו מאד על דרך מה שנהג שררה יהושע בחיי משה לדרוש לפניו כמו שאמ' חז"ל כדי שיהיה לו כבוד ותפארת שבפניו הרים ראש או יא' שבתחילה הומלך בעבור אהבת אביו וז"ש ושלמה ישב ולא א' והמלך שלמה אלא ושלמה כהדיוט ובלתי ראוי ישב על כסא

דוד אביו וא"חכ הגדיל לעשות משפט וצדקה עד שהכין מלכותו מאד עד שהיה ראוי מצד עצמו אל המלכות וכמו שכתבתי למעלה בפסוק וגם באו עבדי המלך לברך כו'.

**יג**

**ויבא** אדוניה [ן'] חגית כו' מהרי"א ז"ל ספר שלא היו ימים מעטים מיד אחרי מות דוד בא אדוניהו אל בת שבע ולפי שהיה שונא לה מתמל שלשם על ענין המלוכה נתבהלה כאשר ראתה אותו בביתה ולזה אמרה לו השלום באך או להרע ויאמר שלום שלא היה דעתו לחרחר ריב ומדון כי אם לדבר שלום ע"כ. **ולע"דן** או' אם שלמה כי מה בא ללמדנו כי די באומ' בת שבע כי ודאי אל בת שבע שהיא אם שלמה היו דבריו ולא אל זולתה אבל כיון לומ' שהאהבה מקלקלת את השורה שאהבת אדוניהו את אבישג עשה לו שיקל בכבודו לבא אל בת שבע עם היותה אם שלמה אשר לקח המלכו' ממנו ועכ"ז בא את רגליה עם היותה אם שלמה. או יא' שלהיות אדוניהו יודע כי שלמה בן יכבד אמו ולא יחליף דבורה לזה בא אל בת שבע להיותה אם שלמ' ומרדותה עליו ושומע בקולה.

**יד**

**ויאמר** דבר לי אליך כו' מהרי"א ז"ל דבר לי אליך בסתר אליך שלא יהיה זר אתנו ונתנה לו רשות ותאמר דבר אז ויאמר את ידעת כו'. **ולע"דן** שאדוניהו דבר עם בת שבע שני ענייינים האחד דבר לי אליך ר"ל אליך שלא תגלי דבר זה לשלמה רק אליך אבל לא תגלי לו אם תרצי שאדבר לך על מנת כך אדבר אז אמרה לו דבר קבלתי עלי שלא ללכת רכיל בזה אל שלמה והדבר הוא ויאמר את ידעת כי לי היתה המלוכה כו' וכדי שלא יקפיד שלמה אם ישמע הדברים האלה לכך א' אליך הם הדברים ולא אל שלמה בנך וא"חכ הגיד ענין השני אחר הקדמה הזאת ששאל השאלה הקטנה כמו שא' ועתה שאלה א' אנכי שואל כו'. עוד אפשר שאמר על בלל הדבור שהוא מדבר אליך הוא ולא אל שלמה שלא תשאלי בשמי לומר אדוניהו רוצה ושואל ממך את אבישג כי ודאי שיחר' אפו בי אבל כל חפצי הוא בדבר זה יהי נא אליך ואת תדברי כאלו הדברי' מלבך כי לא מלבי ולזה בא כן בדבר בת שבע לשלמ' אמרה לו יותן את אבישג כו' כאילו מדעתה היא שואלת כן ולזה כעס שע"ה ואמר שאלי לו המלוכה ועוד מעט רוח ה' נוססה בו ואמר בנפשו דבר אדוניהו כו' הבין תוכן הענין שאדוניהו דבר ולא אמו מלבה ודעתה. ובסמוך נרחיב בזה בס"ד.

**טו**

**ויאמר** אתה ידעת וכו' הרד"ק ז"ל כי מה' היתה לו כי נודע שנתן הנביא נבא בשלמה יהיה מלך ואעפ"י כן היה הוא מערער במלוכ' אם יוכל ויתן לו את אבישג כי מותר' היתה לו כי דוד אביו לא ידעה אלא שאין משתמשין בשרביטו של מלך אלא א"כ הוא

מלך ולתואנה זו בקש אות' אדוניהו ובת שבע לא הרגישה בדבר ע"כ. ומהריי"א ז"ל כי לי היתה המלוכה שאני הגדול בבנים הראוי למלוך כאומ' ואת הממלכה נתן את יהורם בנו הגדול וגם מצד העם שכל ישר' שמו פניהם עלי ולא שוה לי לא זה ולא אותו כי רבות מחשבות בלב איש ועצת ה' היא תקום ז"ש ותהי לאחי כי מה' היתה לו ע"כ: **ולע"דן** באו' את ידעת כי לי היתה המלוכה במה שא' חז"ל ואדוניה מתנשא לאמר כמ"ש חז"ל דהיינו שהעטר' בקשה להולמו ולא הלמתו לגמרי ואפש' שזהו את ידעת כי לי היתה המלוכה שהרי בקשה להולמו ועלי שמו כל כו' או אמר כי לי היתה המלוכ' שכבר זכה בה שהרי אמרו לו יחי המלך אדוניהו וכמ"ש בת שבע ועתה הנה אדוניהו מלך כו' ועם היות המלכות לי והחזקתי בה כנזכר עכ"ז ותסוב ממני ותהי לאחי ותסוב דייקא כי מה' היתי' לו.

**טז**

**ועתה** שאלה א' אנכי כו' מהריי"א ז"ל (שלמה) [אדוניהו] הקדים הקדמה להסיר מעליו חשדה שלא יחשוד אותו שלמה כרוצה לקחת אבישג להיותה מתכסיסי מלכו' ולהחזיק במלכות לזה א' כי יודע הוא שהשי"ת המליכו ומאת ה' היתה זאת לא יעלה בדעתו עוד למרוד חלילה ויהי לבך בטוח כי שלום אני וכי אדבר ולזה אמ' אנכי שואל מאתך כי לא ישיב פניך ריקם ע"כ. ובזה אני מבין לשון ועתה שאלה אחת כו' ר"ל ועתה אחר שהודעתיך שאני נתייאשתי מהשררה ומלכות כי מה' היתה לאחי עתה מלאני לבי לשאול כך ולא קודם. **ולע"דן** כי נתחכם אדוניהו בשתדבר בת שבע לשלמה ותשאל כך ממנו כאלו ממנה יצא דבר זה וז"ש ועתה שאלה אחת אנכי שואל לא משלמה בנך אלא מאתך ר"ל כאלו את מתעוררת מאליך אל הענין הזה אל תשיבי פני וכו' וכן בסמוך ותאמר יותן את אבישג כו' שלא הזכירה את אדוניהו לשואל אלא אמרה יותן את אבישג כו' כאלו היא התעוררה אל זה הזיוג שנאות הוא שיותן את אבישג לאדוניהו אמנם שלמה בחכמתו הבין תוכן כל הענין שמאת אדוניהו היה וז"ש כי בנפשו דבר את הדבר הזה. ואמ' שאלה א' כלו' לא שתים לשלול משאלתו זאת רדיפת ענין שררה או מלכו' ש"אכ יהיו כאן שתי שאלות הא' המפורסמ' אבישג והשנית נסתרת להשיג על ידה מלכו' כמו שא' שלמה ע"ה ושאלי לו את המלוכה שזה הוא הנסת' שבתוך השאלה הזאת לזה א' שאלה א' ולא שתים כי תוכי כברי.

**יז**

**ויאמר** אמרי נא כו' מהריי"א ז"ל אמרי נא לשלמה ונתן סיבה למה זה יבקש מבת שבע יען כי לא ישיב את פני' וכו' ולכן ראה לשאול זה ע"י ע"כ. **ולע"דן** שאומרו כי לא ישיב את פניך אינה נתינת טעם למה ששאל ממנה ש"אכ היה לו ליכתב בפסוק הקוד' גבי שאלה

א' אנכי שואל מאתך כי לא ישיב פניך כו' אלא ודאי כונת הפסוק שבכלל אמריך אמרי נא לשלמה ג"כ כי לא ישיב את פניך קודם כל דבר עשי לו הקדמה זו ואח"כ שיודה ליך כן אז תאמרי לו ויתן לי את אבישג השונמית לאשה ולא לסוכנת כדי שיהיה בתכסיסי אבא דוד וז"ש לשלמה המלך כלו' באשר דבר מלך שלטון לא ישיב דברו אחור על כן אני או' ליך אמרי נא לשלמה המלך שיתן ליך דבר מלך כי לא ישיב את פניך וא"חכ תשאלי ממנו שאלתך ויתן לי את אבישג השונמית לאשה וז"ש אמרי נא כי קודם כל דבריך אמרי נא לו מאמר זה והוא כי לא ישיב את פניך וכשהודה בשאלה זו שלא ישיב את פניך אחר כך תשאלי ממנו את אבישג או א' המלך בדרך חונף לגנוב דעתה ולהעלי' כונתו הרעה אשר ברע הוא כמו שהבין שלמה ע"ה:

**יח**

**ותאמר** בת שבע כו' לפי ששאל ממנה אדוניהו שלא תשאל משמו אל המלך אלא תדבר לו כאלו הדבר ישר בעיניה לתת את אבישג השנמית לאדוניהו לזה אך היא תשיב אמריה לו ותאמר בת שבע טוב רוצה לומר טוב הדבר אשר דברת לעשות באופן הנזכ' כי כן אעשה שאנכי אדבר עליך אל המלך עליך דייקא ולא משמך אלא כאלו אני התעוררתי מעצמי את הזיוג הזה המבורך וזהו ג"כ אומרו ותבא בת שבע אל המלך שלמ' לדבר לו על אדוניהו על אדוניהו ולא משמו של אדוניהו כאמור. ומהריי"א ז"ל פי' טוב הדבר כו' שלא הרגישה ברוע הכוונה ולכן אמר' טוב הדב' ולכן אנכי אדב' עליך אל המלך ע"כ.

**יט**

**ותבא** בת שבע כו' רש"י ז"ל לדבר לו לדבר בשבילו בשביל אדוניהו לאם המלך לאמ' של מלכו' היא רות ע"כ ולא ידעתי מי הכריחו לפרש לדבר (לנו) [לו] בשבילו בשביל אדוניהו ופשוטו של מקרא לדבר לו לשלמה על אדוניהו. והרד"ק ז"ל וישב על כסאו אחר שקם לקראתה והשתחוה לה חזר למקומו על כסאו וציוה לשים כסא לאמו שתשב לימינו ויש דרש לאם המלך לאמה של מלכות רות ע"כ. וכן מהריי"א ז"ל שלכבו' אמו קם המלך לקראת' כבן יכבד אם ואח"כ לכבוד המלכו' ישב לו על כסאו מיד ויצו לעבדיו לשום כסא לאמו לשבת לימינו ע"כ. וכדבריו ז"ל עיינתי אלא שהוקשה אלי הענין היתכן שישב שלמה על הכסא ואמו עומד' עד שיביאו לה כסא לשבת לא יתכן כי כבוד המלכו' במקומו מונח כי זהו כבודו של מלך ישראל לבלתי רום לבבו מאחיו ולסור ממצות כיבוד אם ולא מזולתו מהמצות ע"כ אני או' כי זה נל"עד שהכריע לחז"ל לאם המלך לאמה דמלכות' מלבד הכרח הלשון מיתור לשון לאם המלך כי די שיא' וישם לה כסא ותשב לימינו הנה הכריחם כן הענין בעצמו והוא מ"ש וישב על כסאו וישם כסא לאם המלך ותשב לימינו דאיך יתכן שיהיה הוא יושב ואמו עומדת לזה תקנו יחדיו הענין והלשון

שאומ' לאם המלך זו רות אמה דמלכותא ובזה מתוקן הענין שבודאי לא ישב שלמה עד אשר ישבה אמו תחילה והוא הנכון אמנם בכבוד זקנתו אין האדם חייב כ"ש באם אבי אביו אמא דמלכות' שיוכל לישב והיא עומדת.

**כ**

**ותאמר** שאלה א' קטנה כו' מהריי"א ז"ל הנה בת שבע אם לתמימו' לבה או על צד הצחות לראות מה ידבר שלמה ומה ישיב על תוכחתה אמרה שאלה א' קטנה הוסיפה מעצמה לו' קטנה וזה [לא] אמ' אדוניהו כי ידוע היה ששאלתו היתה גדולה ולכך הוצרך להקדים אליה כל מה שהקדים שלא נזכר בכתוב שספרה לו אמו כל הדברים אשר דבר אדוניהו בהקדמת דבריו כי אם לבד יותן את אבישג השונמית אולי כל הדברים ספרה לו אלא שכן דרך הכתובים לקצר בכאן מה שנזכר במקום אח' ואם נאמר שהשמיטה בת שבע הדברי' ההם אפשר שהיה לתמימותה ואם לכונתה טובה שלא להזכיר ענייני המלוכ' כדי שלא יחם לבבו של שלמה על אדוניהו ע"כ. **ולע"דן** כתוב זה מכריע מה שפירשתי בפסוק שאמ' דבר לי אליך ותאמר דבר כי מעיקר' כשדבר אדוניהו הדברים ההם מענייני המלוכה כי לי היתה המלוכה כו' לא אמרם אליה כדי שתאמרם לשלמה רק דברים שבינו לבינו וז"ש דבר לי אליך ולא תאמר אותם אל שלמה וכן עשתה כאן שלא הזכירה כן כלל לא מתמימותה כי זריזה היא מאד וחזקת שליח עושה שליחותו ואין לה לשנות אם היה נותן לה רשות אלא ודאי מעולם לא נאמרו הדברים האלה אלא אליה ככל הנזכר וכדפרישית. ואמ' אחת קטנה כלו' ולא שתים כנז"ל בפסוק ועתה שאלה א'. ואי' ויאמר לה המלך שאלי אמי ר"ל שאלי כי אמי את וחייב בכבודך ולא אחליף דבורך ולא אשיב פניך:

**כא**

**ותאמר** יותן הר"דק ז"ל יותן אינו לשון זכר לנקבה אלא פי' יותן זה המתן והיא אבישג שלשון זכר נופל על הענין וכן יעשה מלאכה ע"כ. **ולע"דן** מה שכבר זכרתי שהיה דבריה אלה כלאחר יד כאלו ממנה הדברים ולא מאדוניה וז"ש יותן כאלו עצה ממנה כמו שאמרה אנכי שואלת וכו' ולא אדוניה השואל ואחיך הוא ולא זר ולאשה היא ולא לסוכנת כדי שתקנא בו שמהלך בגאוה בדרכי דוד אביו שהיתה זאת לו לסוכנת.

**כב**

**ויען** המלך שלמ' כוי רשי"י ז"ל ושאלו לו את המלוכה משישתמש בשרביטו של מלך היא תחילת השררה ע"כ והרד"ק ז"ל ושאלי לו המלוכה הבין (שא') [שלמה] כי בתואנה הוא מבקש אותה להחזיק במלכות לפי שאינה ראויה אלא למלך והבין כי אביתר ויואב יעצוהו כן לפי' אמ' לו ולאביתר וליואב בן צרויה וכן ת"י הלא בעצה דא הוה הוא ואביתר

כהנא ויואב בן צרויה ע"כ. והרלב"ג ז"ל שאלי לו המלוכה ר"ל שהוא הגדול ולו יאתה המלוכה וכן הכהונה לאביתר שהוא היה הכהן גדול עד עתה וליואב שהוא שר הצבא עד עתה שכבר היו מוחזקים בשררה וחשד שלמה לאדוניה כנז"ל בהרד"ק ז"ל שאם הרכיבה בפרדה אשר לדוד הוא חזקה במלכות כ"ש לקיחת אשתו ע"כ. ומהרי"א ז"ל אזיל בשיטתו שבת שבע אמרה לשלמה כל דברי אדוניהו ובכלל כי לי היתה המלוכה ועלי שמו כל ישראל וכו' ולזה ענה שלמה ואמ' ושאלי המלוכה שהדין עמו במ"ש כי לי היתה המלוכה כי הוא הגדול גם מה שאמר ועלי שמו כל ישראל עיניהם למלוך הדין עמו כי אביתר ויואב שהוא ראש ושר הצבא שמו פניהם להמליכו וכו' ואדוניהו חשב שאליו היו כל ישראל וטעה בשקול דעתו וגם הסכי' למה שא' הר"דק ורש"י והרל"בג אל שחשב שלמה שכוונת אדוניהו רעה היא כי בהיות (בת שבע) [אבישג] שוכבת בחיק דוד ומי מישראל שידע אם קרב אליה או לא קרב שמה שא' הכתו' והמלך לא ידעה דברי רוח הקדש שהעידה כן ולכן נשארה אבישג אצל שלמה בכבוד המלך ולא שבה אל בית אביה כנעוריה והא ראיה שלא שאל מאת קרוביה אלא מאת שלמה שהיתה עומדת אצלו ואדוניהו עצמו היה יודע כן ולכך הקדים כל אותם הקדמות כנז"ל לבת שבע כדי שיתנוה לו וא"כ היתה אסורה עליו שהו' הדיוט והיא אשת מלך וגם בבחינת אשת אביו שהוא אסור לגלו' ערות' וכראות שלמה רוע דעתו ושלא שאל אותה לא מפני היופי ולא מפני המשפחה כי אם להתנשא למלוך ויואב ואביתר יעצוהו כן ולזה אמר ולאביתר וליואב הלמ"ד כמו למ"ד ולישמעאל שמעתיך שהיא למ"ד הסיבה שאלי לו המלוכה בעבור שהוא אחי הגדול ובעבור אביתר ובעבור יואב ע"כ ומה שאמ' שהיה אסור לגלות עדותה משום אשת אביו מחילה מכבודו שנושא אדם אנוסת אביו ומפותת אביו ואבישג מותרת לשלמה כמו שאמרו חז"ל ואסורה לאדוניהו וכבר זכרתי זה למעלה. **ולע"דן** לדקדק כפל ויען המלך כו' ויאמר עניה ואמירה למה וכן וא"ו ושאלי לו היא מיותרת וכן תיבת ולו מיותרת שכבר אמ' ושאלי לו את המלוכה. **ונראה** שכיון להודיע לה שהיא מעצמה התעוררה על דבר כזה טעות הוא בידה וז"ש ולמה את שואלת את מעצמך מי הכניסך בתגר כזה להיותך את אמי ושואלת את אבישג השונמית לאדוניהו ושאלי לו רוצה לומר שאלי לו המלכות בפיי כי שאלה זו הרי היא כשאלת המלכות זוהי העניה שאמ' ויען המלך אמנם אומ' ויאמר לאמו היא אמירה זולת זה מחודשת שאמ' בסוף הפסוק ולו ולאבית' וליואב רוצה לומר מהכרח קושית ולמה את שואלת כו' אני מכריע והמובן אצלי הוא שאין את אמי השואלת אלא שאלה כזאת לו לאדוניהו ולאביתר הכהן וליואב בן צרויה ולא ליך וזהו ויאמר לאמו וכו' חדש בסוף ולו ולאביתר וליואב ן' צרויה

ולכן חרה אפו וישבע כי אולי שתקה בת שבע כשאמר לה שלמה כן ולו ולאביתר וליואב ן' צרויה ואז נתאמת אצלו כן שמאדוניהו יצאו הדברים וכמו שהבין משיקול דעתו כמו שאמר ולמה את שואלת כו' שלא יתכן שאת היא השואלת כן מדעתיך. עוד אפשר שאמר ולו ולאביתר כלומר ולו כבר היתה לו המלוכה שהרי אמרו לפניו יחי המלך אדוניהו ולאבית' וליואב ג"כ הית' המלוכה שהם הם אנשי צבאו ושריו ויועציו. ואולי אמר ולאביתר הכהן רוצה לומר ולאביתר היתה הכהונה להיות כהן וז"ש ולאביתר הכהן וליואב בן צרויה היותו שר הצבא ומובן הוא ולכך לא הוצרך לו' כן בפירוש.

**כג כד**

**וישבע** המלך וכו' ועתה חי ה' כו' ראוי לדקדק כפל השבועות למה די במה שנשבע בה' לאמר כה יעשה אלהים כו' כי בנפשו דבר ומה זאת שנית חי ה' וכו'. **ונראה** שכוונת הכתו' הראשון הוא לישבע בה' כי בנפשו דבר היינו שנשבע שלמה שאדוניהו בנפשו ובעצמו דבר הדבר הזה ולא מאת בת שבע אמו מנפשה ומדעתה כמו שהעלימ' אם שלמה או א' בנפשו ר"ל הלא תדין את אדוניהו לזכות לומר כי היתה כשגגה שיוצאת מפיו לשאול את אבישג לא במרד ובמעל כי אם מבלי השקיפו אל אחרי' דבר שהוא בלתי ראוי שיקח את אבישג ולזה נשבע כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף כי בנפשו דבר כן ר"ל בלב שלם ובנפש חפצה דבר אדוניהו הרמאי והמורד את הדבר הזה הקשה ולא בתו' ואח"כ נשבע בכתוב השני חי ה' להמיתו ולפי שנשבע על דבר בלתי מפורסם כי אם בשיקול הדעת ואפש' לישבע למה שלבו מבין כן משיקול דעתו אבל סוף טוף אינו משנת חסידים לכך נאמר שאו' בה לאמר לא יתחייב לפרשו כי נשבע בה' אבל השבועה היתה כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף דבשלו הוא רשאי לישבע ולא בשם השי"ת ומ"ש בה' לאמר ר"ל וישבע ובה' היה לו התעוררות על כך לאמר כה יעשה אלהים וכה יוסיף שהוא נוסח השבועה כי רוח ה' נוססה בו להעמידו על האמת והצדק ולפי פשוטו של מקר' לשון בנפשו שיהרגנו קאמר אפשר לו' שבכתוב הזה נשבע להמיתו ובכתוב השני שנית על מהירות המיתה כי אחר שנתברר לו היותו מורד במלכות וסופו למות אין צורך להאריך לו אפים פן יהיה לשטן למלך וז"ש ועתה ר"ל אחרי שכבר נשבעתי שבנפשו דבר ויומת חי ה' אשר הכינני כו' שמאח' שהוא ית' הכינני והושיבני על כסא דוד הוא יגמור בעדי גמר הענין הזה ע"י שהיום יומת אדוניהו ולא נתאחר הענין פן יתאספו אליו רקים ופוחזים וימרוד ויהיה לנו לשטן ומ"ש ויושבני הרד"ק ז"ל ויושיבני בפתח במקום צירי וכן יאהבני אשי עשה לי בית בית מלכות וכת"י ודקיים לי מלכו עד כאן. וכן רש"י ז"ל.

**כה**

**וישלח** המלך כו' כתב מהריי"א שמלבד שהיה חייב מיתה על ששאל את אבישג אשת אביו פועל מגונה והכוונה רעה למרוד כמו שאמרו המפרשים ז"ל ונוסף עוד מה שמרד אדוניהו באביו בחייו ובשכינה שהב"ה המליך את דוד ושלמה בנו אחריו ע"י נתן הנבי' לעומת זה וישלח המלך שלמה ביד בניהו בן יהוידע ויפגע בו וימות ע"כ וכן נראה מרש"י ז"ל ממה שכתב בסמוך בפסוק כי בן מות אתה. והרד"ק ז"ל ויפגע בו וימת ואפי' שהיה כהן ואסור ליטמא למתים אפשר שהכהו מכת מות אך לא שימות בה מיד אלא אחר שסלק ידו. או מצוה שאני לקיים דבר מלך יהיה מותר ליטמא למת וע"כ מינהו שר צבא וכן פי' בספר שמואל בפסוק הוא הכה את שני אריאל מואב. **ול"עדן** שאפשר שליחות המיתה ניתן ביד בניהו אבל לא יתחייב שיפגע בו בניהו כי אם נער משרתו כמנהג הקפי"גיש שיוצאין מאת המלך להרוג שר גדול וא' מהם הורג ולא יתחיי' שהגדול שבהם יהיה ההורג וז"ש וישלח המלך שלמה ביד בניהו ביד דייקא שהיה השליחו' בידו והכי דייק לשון וישלח ולפי זה ויפגע בו וימת מי שנשתלח אליו שיפגע בו מתחת יד בניהו ולא יתחייב שיהיה בניהו הכהן פוגע וממית כי אפשר לקיים לנפש לא יטמא ולקיים דבר מלך שלטון והיותו שר צבא אין משם ראיה להתר שפיכות דמים ע"י הכהן משום מצות המלך כי שר הצבא אינו הורג נפשות ולא נוגע בחלל אלא מסדר המלחמה על פיו יצאו ועל פיו יבאו.

**כו**

**ולאביתר** הכהן כו' רש"י ז"ל ענתות לך וכו' משם היה כי בן מות אתה שמרדת במלכות אבי בהיותך עם אדוניהו להמליכו שלא מדעתו. כי נשאת את ארון בברוח אבי מפני אבשלום וכי התענית עמו באותה הצרה שנא' כי למה העם רעב ועיף וצמא במדבר ע"כ וכן הר"לבג ז"ל. והרד"ק ז"ל ענתות כמו איש ענתות כי משם הכהנים וכן ואני תפילה ואני איש תפילה דמשק אליעזר איש דמשק אליעזר או פי' לענתות לך על שדך אל נחלתך וכת"י איזל לך לקירוך ועל במקום אל וכן הרמתה על ביתו ותתפלל על ה' כמו אל ה' איש מות חייב מיתה שהרי מרד בדוד בהיות ידו עם אדוניהו וראה ידע שבדע' דוד להמליך לשלמה או אפי' נאמר שלא ידע מרד הוא לעשות שלא מדעתו וכרש"י ז"ל התענית לשון עינוי הדרר ולשון תענית ע"כ. **ולע"דן** כי להיות הכהן שושבין בין ישראל לאביהם שבשמי' מרבה שלום ביניהם הנה צריך שיהיה איש צדיק להודות להי' חי חי הוא יודה להי' כי לא שאול תודהו מות יהללהו וז"ש ענתו' לך על ר"ל לפקח על שדך כי עד עתה לא היה לך עסק חלק ונחלה כי ה' הוא נחלתך אמנם עתה לך פקח על נחלתך כי איש מות אתה והאיש המת אין ראוי לעבוד את האלהים חיים אלא לעבוד את האדמה

אשר ממנה לוקח וכי תימא ואם בן מות הוא יומת לזה משיב לו וביום הזה לא אמיתך כו' וכי התענית בכל הזמן אשר התענה אבי ובכל מין עינוי שהתענ' אבי שהכל בכלל בתיבת בכל אשר התענה ואמ' אשר התענה אבי ולא אמ' דוד אבי כמו שא' לפני דוד אבי להודיע שכל התענית שהתענה אביו הסיבה היתה מצד היותו אבי שלמה שאלו לא נשא את בת שבע לא באו עליו הצרות של אבשלום ושבע ן' בכרי וז"ש בכל אשר התענה אבי לרמוז זה לא אמר תיבת דוד אלא התענה אבי:

**כז**

**ויגרש** שלמה כו' רש"י ז"ל אשר דבר על בית עלי הקמתי לי כהן נאמן והבטת צר מעון וכו' ומשחרבה שילו לא היה בית חשוב לעבוד להק"בה ועתה כשיבנה בית הבחירה מלא הב"ה את דברו לגרש את בני עלי ע"כ. והר"דק ז"ל מהיות כהן פי' כ"ג ומעתה התחיל העונש של בית עלי כמו שא' ספחני נא את אחת הכהונות כי לעולם לא יהיה להם שום שררה בכהונה אלא יהיו נטפלים לאחרי' ואביתר מבית עלי היה ע"כ וכן הר"לבג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והוסיף כל זמן שהי' שלמה מעביר על פשע אדוניהו היה מעביר לאנשי עצתו אבל כאשר באו ימי השילום של אדוניהו ראוי ליפרע מאנשי עצתו והענישם ולא רצה להורגו מפני יראת העונש פן יקראנו אסון כשאול וביתו על נוב עיר הכהנים וע"כ ראה לגרשו והשדה הזה למרעה צאן כי הכהני' אין להם שדות ונחלות וכוונת הכתו' לו' שנתקיימה דבר ה' לבית עלי לא ששלמה כיון בזה: ואמר כי באו' והיום הזה לא אמיתך שמובן הא ביו' זולת זה ימיתהו מובן שהגירוש הזה היה שיהיה עומד בענתות ולא יצא אנה ואנה מעין מה שעשה כיוצא בזה עם שמעי ן' גרה וז"ש ענתות לך על שדך ולא תצא משם כי הרשות נתונה לך ללכת מענתות מהעיר על שדיך ולא מעי' לעיר ששמר מצותו כראוי ולא נענש לכך לא האריך בענין והאריך בענין שמעי מפני תכליתו ע"כ. **ולע"דן** או' ויגרש שלמ' את אביתר מהיות כהן לא הדיוט ולא כהן גדול ויסייע לזה מה שכתב מהרי"א שענשו לאביתר שלא יצא כי אם מענתות לשדהו ולא ילך אנה ואנה וא"כ לדבריו לא ישמש בכהונה כלל והגיד הכתוב כי לא עשה זה שלמה להיותו נוקם ונוטר כנחש שהיא מידה פחותה אבל עשה כן למלא דבר ה' אשר דבר על בית עלי בשילו שלהיות הדבור בשילו ראה שעתה בהבנות בית עולמים המנוחה והנחלה לא יהיה לאביתר בה חלק ונחלת כהונה לא מינה ולא מקצתה. ובאומרו ויגרש שלמה את אביתר בגרושין ולא בהריג' מהיותו כהן להי' ולא רצה לחוב בדם כהן כו' וגם שבזה יתקיים דבר ה' הנאמר על בית עלי בשילו ששם לא יעד בזרעו מיתה או כלייה אלא השפלה כמו שא' והבטת צר מעון וכו' ז"ש ויגרש כו' למלא דבר ה' כו'.

**כח**

**והשמועה** באה עד יואב במסכ' סנהדרין א"ל ההוא גברא מורד במלכו' הוא דכתיב והשמועה באה עד יואב כי יואב נטה אחרי אדוניהו ואחרי אבשלום לא נטה אמאי לא נטה שבקש לנטות ולא נטה מ"ט לא נטה א"ר אלעזר עדין לחלוחית של דוד קיים דא' רב יהודה א' רב ארבע מאות ילדים היו לו לדוד (ומהילדים) [ומהלכים] בקרונות של זהב ומגדלי בלורית היו וכולם בני יפת תואר היו והם היו בעלי אגרופין של דוד עכ"ל וכוונתם ז"ל שהקשה להם שבשלמא אומ' כי נטה אחרי אדוניה הוא נתינ' טעם לפחד שפחד יואב אמנ' אומ' ואחרי אבשלום לא נטה אין לו בנתינת טעם שייכות כלל עוד הוקש' להם מן הלשון שכיון שא' כי יואב נטה אחרי אדוניהו כן הי"לל ולא נטה אחרי אבשלום מהו ואחרי אבשלו' לא נטה לז"א שכונ' הפסוק לומ' שבקש לנטות ולא נטה מפני פחדו של דוד שלחלוחית דוד עדין קיימת ז"ש כי נטה בפועל אחרי אדוניה ואחרי אבשלום צ"ל נמשך ומקושר אל תיבת נטה אחרי אדוניה לומר שג"כ נתינת טעם לפחד יואב יען כי נטה אחרי אדוניהו בפועל ואחרי אבשלום בקש לנטות אלא מחמת יראה הוא שלא נטה א"כ מורד הוא בלבבו שני פעמים שמה שלא נטה אחרי אבשלום לא ישובח שמוכרח היה וההכרח לא ישובח ואפשר להבין בדבריהם אלה כוונה נכונה במ"ש והשמועה באה עד יואב שהכוונה שבאה שמועה אל יואב דע לך שאמרו רכילות לשלמה מרוע לבבך לאמר כי יואב נטה אחרי אדוניה ואחרי אבשלום לא נטה מהכרח לחלוחית זוהי השמועה שבאה אל יואב וכו' ורש"י ז"ל והשמוע' באה עד יואב שמועת מצות דוד שציוה להורגו וידע ששלמה שונאו כי יואב נטה אחרי אדוניה ואחרי אבשלום לא נטה סוף דבר אבל בקש לנטות אלא נתיירא שעדין לחלוחית דוד קיימת עד כאן והוא מדברי חז"ל כנז"ל והוא ביאר והשמועה באה כפשוטו של מקרא זולת הכוונה שפירשתיה. והר"דק ז"ל פי' והשמועה של הריגת אדוניה וגירוש אביתר באה עד יואב כי פחד על עצמו כי הוא נטה אחרי אדוניה ואחרי אבשלום לא נטה שאילו לא נטה אחרי אדוניה ונטה אחרי אבשלום לא היה מרד כיון שישראל נטו אחריו שהרי עמשה לא נחשב למורד ואף על פי שנטה אחרי אבשלום ובקש דמו עתה מיד יואב אבל במרד הזה נתחייב מית' שהרי היה יודע כי בלב דוד להמליך את שלמה ומרד בדוד ושלמה ונטה אחרי אדוניהו וטרם שהרג שלמה את אדוניהו לא היה מפחד כי לא שמע מה שציוה דוד את שלמה ומהמרד לא היה ירא שהרי אדוניהו שמרד והנה מחל לו שלמה שאמ' לו לא יפול משערת ראשו ארצה כן מחל ג"כ לעוזריו אבל כששמע הריגת אדוניה וגירוש אביתר פחד ונס אל אהל מועד ואחז בקרנות המזבח כי מזבח היה כמו שכתוב

כי שם העלה דוד עולות ושלמים לפני הארון ע"כ. והר"לבג ז"ל כי יואב נטה וכו' רוצה לו' שאשם בשני העניינים האח' כי נטה אחרי אדוניהו להמליכו ואחרי אבשלום לא נטה לפחות להצילו מן המות כמו שציוה דוד לאט לי לנער לאבשלום עד כאן. ומהרי"א ז"ל הקשה על דבריו כי ראוי שהשני נטיות הנזכר בפסוק נטה ולא נטה יהיו בענין אחד ולא מתחלפות לכך פי' כי יואב נטה אחרי אדוניהו ולכך הוא שלא נטה אחרי אבשלום לא מחסידות כי אם מרוב אהבתו לאדוניהו ולזה הרג את אבשלום בנופלו בידו או אפשר שכוונ' הפסוק להאשימו במה שנטה אחרי אדוניהו לעת זקנתו נעשה צדוקי עם היותו כל ימיו נאמן לדוד שהרי אחרי אבשלום לא נטה שאין זה אלא שעונותיו הטו אלה להפילו בעת אחריתו לנטות אחרי אדוניהו ולמרוד בדוד ושלמה עד כאן ו"מש וינס יואב אל אהל מעד כו' חז"ל אמרו במסכת מכות פ' אלו הגולין אמ' רב יהודה אמ' רב כמה טעיו' טעה יואב טעה שאינו קולט אלא גגו והוא תפס בקרנותיו טעה שאינו קולט אלא מזבח בית עולמים והוא תפס בקרנות מזבח של שילו. (אבל) [אביי] אמר בהא נמי טעה שאינו קולט אלא כהן ועבודה בידו והוא זר הוא ע"כ ובסנהדרין פ' נגמר הדין אמרו שתכלית יואב היה כדי שלא יהיו נכסיו למלכות אלא ליורשיו ואיכא מ"ד שיואב הש לחיי שעה. והר"דק ז"ל הביא כל דברי חז"ל כנז"ל וכן מהרי"א ז"ל וכן הר"לבג ז"ל והוסיף לו' שטעה שמזיד אינו קולט וזה הרג במזיד: **ולעד"ן** והשמועה באה עד יואב שאלו יואב היה נוטה תחילה אחרי אבשלום ואח"כ אחרי אדוניהו לא היה לו אשם שהיינו יכולים להליץ בעדו שלעולם היה נוטה אחרי הגדול כי לו משפט הבכורה ואין לדיין אלא מה שעיניו רואות ואין זה מרד ומעל אכן עתה אשר נטה אחרי אדוניהו ומאז לא נטה אחרי אבשלום א"כ אין לו טענה להתנצל שבחר באדוניהו ולא בשלמה להיות שלמה קטן שהרי אבשלום יוכיח א"כ אין זה כי אם רוע לב שבוחר במי שערב לו ואינו נוטה אל האמת כאלו הוא הממליך א"כ מורד הוא וזה הענין הוא הוא גופא של השמועה אשר בא אל יואב שספרו לו שכן אמרו לפני שלמה כי יואב נטה אחרי אדוניה ואחרי אבשלום לא נטה. או אפשר שהפסוק אמר שהשמועה באה עד יואב להזהירו משלמה שרוצה להורגו וישתדל ונותן טעם למה גילו סודו של שלמה ליואב יען כי יואב נטה אחרי אדוניהו ולא נטה אחרי אבשלום ומזה ידעו שאין דעתו של יואב אלא הנראה לו תיקון העולם והמלכות ולכן אהבו את יואב להבי' השמועה אליו ז"ש והשמוע' באה עד יואב ונותן טעם כי יוא' נטה אחרי אדוניהו כו' ובאומ' וינס יואב אל אהל ה' רמז הטעות הא' והוא שמזבח בית עולמים קולט ולא אהל שילה ז"ש וינס יואב אל אהל ה' והוא טעות מפורסם. והטעות השני ויחזק בקרנות והיה לו לעלות אל גגו שהגג הוא הקולט

לא הקרנות גם טעות שלישי רמז באו' וינס יואב לומר שטעה בהיותו זר שאין המזבח קולט אלא כהן בשעת עבודה ז"ש יואב רוצה לומר זר ולא כהן וז"ש ויוגד כו':

**כט**

**ויוגד** למלך שלמה כו' כוונת הכתוב שהוגד לשלמה הגדה מחודש' והיא כי נס יואב שבכל חכמתו טעה ללכת אל אהל ה' שאין קולט אלא מזבח בית עולמים והטעות השני והנה הוא אצל המזבח שלא בגגו ולזה א' לבניהו לאמר לך פגע בו ר"ל כיון שטעה בדין פשוט ראוי והגון לאמר לך פגע בו וז"ש לאמר. ומהרי"א ז"ל כתב שלא היה המזבח קולט בדבר של חילול כבוד המלך שאין כבודו מחול ואמ' שעד עתה שהאריך אפו עם אדוניהו האריך אפו גם כן על יואב העוזרו אבל כאשר קרבו פקודות ובאו ימי שילום אדוניהו ראה לפקוד על יואב לך פגע בו עד כאן.

**ל**

**ויבא** בניהו אל אהל ה' וכו' חז"ל וישב בניהו אל המלך ויאמר כה דבר יואב וכה ענני א"ל זיל אימא ליה תרתי לא תעביד בהאי גברא אי קטלת ליה קביל עלך לווטתא דלטייה אבוה אי לא שבקיה דליקום בלווטתא ויאמר עשה כאשר דבר לך פגע בו וקברתו א' רב יהודה א' רב כל הקללות שקלל דוד את יואב נתקיימו בזרעו של דוד אל יכרת מבית יואב זב ומצורע זב זה רחבעם דכתיב והמלך רחבעם התאמץ לעלות במרכבה וכתיב וכל המרכב אשר ירכב עליו הזב מצורע מעוזיהו שנאמר והצרעת זרחה במצחו מחזיק בפלך באסה דכתיב כי לעת זקנתו חלה את רגליו א' רב יהודה שאחזו פודגרה א' רב זוטרא בריה דרב נחמן היכי דמי כמחט בבשר החי מנא ידע איבעית אימא מיחש היה חייש בה וא"א מרביה הוה גמר לה וא"א סוד ה' ליראיו נופל בחרב זה יאשיהו דכתיב ויורו המורים ואמ' רב יהודה אמ' רב מלמד שעשו כל גופו ככברה וחסר לחם מיכניה דכתיב וארוחתו ארוחת תמיד מאת המלך עכ"ל. ופי' רש"י ז"ל שם כה דבר יואב וכה ענני דבר ועניה הרבה וקרא כי פה אמות הוא דכתיב ותו לא אלא הכי קא' ליה תרתי לא תעביד לי כולם נתקיימו בזרעו של דוד מפני שקבלם שלמה עליו. לעלות במרכבה וגבי זב כתיב כל המרכב סמכתא לג"ש מחזיק בפלך מקל ליסמך עליו מחמת חולי הרגלים פודג"רא כן שם החולי אף בלשוננו. מנא ידע רב נחמן. וארוחתו ארוחת תמיד מאת נבוכדנצר היתה לו ע"כ למדנו מכלל דבריהם אומ' ויאמר לא כי פה אמות שר"ל לא אהיה בקללו' מאחר שאת' רוצה להמיתני וכן הביא רש"י ז"ל כאן ועוד ג"כ הבנת כה דבר יואב וכה ענני שהיה כאן דבור ועניה. ואפשר להבין עוד פסיק שבין ויאמר לתיבת לא לרמוז אל דברי' רבים זולת הנזכרים דברי ריבו' שעברו בין בניהו ויואב וזה נרמז בפסיק שבין ויאמ' לתיבת לא ובזה מובן אומ' וישב בניהו אל המלך דבר לאמר ש"רל דבר הגון וטענה

מספקת ראויה ליאמר ז"ש דבר לאמר כי כדי רשעתו במספר כתיב משום רשעה א' אתה מייסרו ולא שתי רשעיות והענין מסייע לזה כי אחר שדבר מלך שלטון ואמ' לו לך פגע בו וכבר הוגד לו לשלמה כי נס יואב כו' והנה אצל המזבח א"כ מה נתחדש לו לבניהו עד שהוצרך לו עוד לשאול אל פי המלך אלא ודאי הרהורי דברים רבים היו כאן מיואב והוצרך להודיעם אל המלך והמלך קבל עליו קללות יואב כדי לעשות רצון אביו דוד: והר"דק ז"ל לא כי פה אמות אמר כן כדי להעניש שלמה כפי מחשבתו שיהרגנו במזבח ה' ולחז"ל כדי שלא יהיו נכסיו למלך אמר שלמה לבניהו וכי ממונו אני צריך עשה כאש' דבר ופגע בו כנז"ל עד כאן ובזה מובן עוד טעם שני למה שחזר בניהו לשאול שנית אל פי המלך שהיה זה לראות אם יהרגהו מיד ויאבד כל הון בית יואב או אם יאריך לו עד שיהרג על ידי המלך כדי שיהיה כל נכסיו למלך והמלך ענהו פגע בו כי אין אני צריך לממונו ולעכב מיתתו והביא עוד ככל דברי חז"ל הנז"ל והביא עוד מחז"ל שרצה יואב ליהרג שם כדי לזכות ליקבר בקבורת אבותיו שאלו נהרג ע"י ב"ד כמו שרצה דוד להורגו ע"י ב"ד הרוגי ב"ד אין נקברין בקברי אבותיהם וז"ש בסמוך ופגע בו וקברתו ר"ל וקברתו במקום קבורת אבותיו כאשר רצה הוא ע"כ. ומהרי"א ז"ל כתב כל דברי חז"ל הנז' והוסיף עוד במה שא' כה דבר יוא' וכה ענני אינו כפל הענין במלות שונות הדבור והענייה אבל הם שני עניינים האח' שאמר לו איני רוצה לצאת מכאן והשני שהוא עצמו גזר או' ופיו הכשילו וענה בו לו' כי פה אמות שלא יחמול עליו והמזבח ג"כ לא יהיה קולט אותו ולכן א' כה דבר יואב על המיתה שחרץ משפטו וכה ענני שלא יצא משם ובניהו כיון לטובה להליץ בעד יואב אולי יכמרו רחמי המלך עליו ואז ענהו שלמה עשה כאשר דבר ר"ל אתה לא עשית כאשר דברתי במה שצויתיך לך פגע בו וחשבת להצילו ממות אבל עתה כי פיו ענה בו לא תשתדל יותר בהצלתו כי ראוי שתעשה כאשר דבר ופיו ענה בו. **ולע"דן** כי שלמה ציוה לבניהו שיכשיל אותו בדבר מלכות כדי שיהיה מורד ויתחייב מיתה וז"ש וישלח שלמה את בניהו בן יהוידע לאמר ר"ל שלחו לאמר לו דבר שע"י כך יכשל לפגוע בו והיינו דקאמר לאמר לך פגע בו ולא כתיב וישלח שלמה את בניהו בן יהוידע לפגוע בו והנה בניהו נתחכם לאמר ליואב בשם המלך כה א' צא ויאמר לא כלומר לא אצא והטעם כי פה אמות מהטעם הנז"ל כדי שלא יהיה מהרוגי ב"ד שנכסיהם למלכות. וז"ש וישב בניהו אל המלך דבר על ענין הלאמ' לך פגע בו שאמ' לו ז"ש וישב בניהו את המלך דבר לאמר כה דבר יואב שאמ' לו שמרד באמור לו בדב' מלך שאמרתי לו צא והוא אמ' לא ז"ש כה דבר אמנם וכה ענני דהיינו במ"ש כי פה אמות ר"ל כיון שסופי למות יותר טוב למות פה כדי שלא ירשני המלך ואפשר לפרש

בהפך כה דבר יואב במ"ש כי פה אמו' וכה ענני למה שאמרתי לו צא כה ענני לא כלו' לא אצא. עוד אפשר במ"ש לא כי פה אמות כי לפי שבניהו גנב דעתו באמור לו סתם כה אמר המלך צא שיובן צא כי לא יש פחד ויואב ענה לו ואמ' לא כי פה אמות ר"ל בחרתי מות מחיים כדי שפה אמו' בעה"ז ולא אמות שם בעה"ב רמז למה שזכרנו לחז"ל בפסוק וגם אתה ידעת וציוה לשלמה בנו להרוג את יואב שהיה קרובו ורצה לקרבו לעה"ב.

**לא**

**ויאמר** לו המלך כו' רש"י ז"ל עשה כאשר דבר אני מקבל עלי לכך נדבקו כל קללות יואב בזרע דוד והו' לחז"ל כנז"ל. והר"דק כאשר דבר שתמיתהו שאין לנו עון בזה שהרי הוא הרג שני השרים במרמה ובזדון וכתיב מעם מזבחי תקחנו למות וקברתו השתדל בקבורתו בכבוד כי גדול ושר צבא ישר' הוא ובאדוניהו לא היה צריך להזהירו על קבורתו כי בן מלך היה ע"כ וכן מהרי"א ז"ל ומ"ש והסירותי דמי חינם כו' שאין ספק שהיה על ענין אדוניהו ו"מש והסירו' דמי חינם וכו' אין פירושו שהיה מצוה להורגו על זה אבל הכוונ' להסי' כעס מלבו וצער על הריגתו את יואב פן ידאג מהיותו רוצח לז"א כי לא ירע לבבך כי מצוה רבה היא והסירו' דמי חינם דמי אבנר ועמשה נוסף על ענין אדוניהו ואמ' מעלי ומעל בית אבי לפי שיואב לא הרגם בעדי' והתראה כדי שיהרגום ב"ד אבל היה החיוב הזה על המלך לעשות בהורא' שעה לעשות סייג ובדבר הזה יוסר דמי חינם מעלי ומעל בית אבי ע"כ ועוד לחז"ל וקברתו בקבורת אבותיו כנז"ל שאלו היה הרוג ב"ד היה נקבר בפני עצמו ולא עם אבותיו. והר"לבג ז"ל וקברתו שתצוה לקוברו תכף כי בניהו היה כהן ולא היה מותר לו להטמא ולזה אמ' אחר וימיתהו ויקבר בביתו כמדובר שכבר נקבר ע"י אחרים ע"כ. **ולע"דן** לדקדק כפל עשה כאשר דבר ופגע בו וכבר תירץ רש"י ז"ל כנז' וקברתו מיותר ומהו דמי חינם ולא א' דם נקי בכל מקום, ומהו מעלי ומעל בית אבי. **ונראה** שאמר עשה כאשר דבר להורגו שם ואעפ"י שהמקום קדוש ואחלה שתכף שתפגע בו וקברתו וז"ש ופגע בו וקברתו כמו שאמרו ותמת שם מרים ותקבר שם תכף למיתה קבורה שגילוי לזה מצאתי בדברי הר"לבג ז"ל שא' לשון תכף כדברי אולי כיון לזה וזה אפש' לדורשו לגנאי שלא יעכב בקבורתו עד שיבאו שרים רבים ונכבדים לקוברו או המלך שלמה כמו שעשה דוד לאבנר אבל אתה וקברתו אתה לבדך כלו' בלי אסיפת עם להרבות בכבודו ואולי גם זה לכפרה לנפש יואב על דרך מים מזלפין על מיטתו סימן יפה לו או אפשר לדורשו לשבח ופגע בו עתה וקברתו ג"כ את' התעסק בצרכי קבורתו כמו שנתעסקת בפניעתו כדי שיצא שכרו בהפסדו. וא' והסירותי דמי חינ' מלב' היות' נקיים הלואי היה נמשך איזה תועלת מהריגתם אבל היו דמיהם דמי

חינ' שלא נמשך לנו תועלת ולפי שהיה ראוי לשפוך דמו בה שעת' שהרג אבנר או את עמשה ודוד אבי עכב הענין לפי שהיה צורך לו ביואב שר צבאו והיה א"כ אותם הדמי חינם תלוים על אבי ועלי כיון שאנו היינו המעכבי' נקמתם עד עתה אבל עתה תוסר דמי חינ' מעלי ומעל בית אבי בפגיעתך בו ואולי אמ' ומעל בית אבי לכלול יואב ג"כ כי מבית אביו יחשב כי בן אחותו היה א"כ צדקה וחסד אתה עושה עם יואב בהסירך דמי חינם מעליו כנז"ל בפסוק ואל תורד שיבתו בשלום שאולה וז"ש והשיב ה' את דמו על ראשו כלו' וניקה האיש יוא' מעון אשר יפגע בשני אנשים צדיקים כו':

**לב לג**

**והשיב** ה' את דמו כו' ושבו דמיהם. פירש הר"דק ז"ל צדיקי' וטובים ממנו שלא שפכו דם נקי כמו ששפך הוא ואפשר שהיו להם מעלות יתרות עליו. ודרשו צדיקים וטובים שהם צדיקים וטובי' בפה ובלב ולא עשו כי מה שא' ויאמ' המלך לרצים הנצבי' עליו סורו והמיתו את כהני ה' דרשו בו כי אבנר ועמשה היו שהיו נצבי' עליו ופי' הפסוק לרצים ולהנצבים עליו כי אבנר ועמשה לא היו רצים וכתיב ולא אבו עבדי המלך אעפ"י שא' להם שאול בפה להרוג לא רצו הם והוא באגרת ששלח לו דוד לסבב את מיתת אוריה ועשה הנה שניהם צדיקים ממנו וטובים שדרשו אכין ורקין מעוטים והוא לא דרש כי כאשר ציוה שאול להם להמית כהני ה' אמרו הם כל איש אשר ימרה את פיך יומת יכול אפי' ציוה המלך לעבור על דברי תורה והמרה אדם את פיו יומת ת"ל רק חזק ואמץ ואכין ורקין מעוטים הם הנה דרשו הם הפסוק כהוגן ומרו את פי שאול שלא להרוג כהני ה' והוא לא דרש כן כי כיון ששלח לו דוד לסבב מיתת אוריה עשה כן מיד ואבי דוד לא ידע כי שמא היה אדם סבור כי דוד ידע במיתת אבנר לפי שנטה אחרי בית שאול והרי הראה בקוננו עליו ובצומו עד שהכירו העם שלא היתה מאת המלך להמית את אבנר וכן בעמשה שמא היה אדם סבור כי דוד ידע לפי שנטה אחרי אבשלום לפיכך א' ואבי דוד לא ידע שהרי א' לו הזעק לי את איש יהודה ואתה פה עמוד ובראש זרעו כמו שקלל אביו זרעו כמו שא' ולא יכרת מבית כו' ע"כ. וכן מהרי"א ז"ל והוסיף לו' טעם לאו' שנית ושבו דמיהם אחר שא' והשיב ה' את דמו לו שדוד קלל ליואב על הריגת אבנר ואולי עתה בקבלו עונש המיתה ע"י בניהו כמ"ש והשיב ה' את דמו כו' כדי שלא תהא מיתתו כפרתו ויבוטל ענין הקללו' הוצרך לאשרם ולקיימם שנית ולומ' ושבו דמיהם בראש יואב כלומ' שנשארו הקללו' במקומ' ועכ"פ יחולו הקללות על ראש יואב ועל זרעו עד עולם והיה זה לפי שהריגת יואב בעצם וראשונ' על ענין אדוניהו ו"אכ עון אבנר ועמש' ועונשו במקומו עומד ולפי שעדין נשארה אשם על דוד במה שלא הרגו

עד עתה לז״א דרך תפילה אל האלהים וא' ולדוד ולביתו שלום עד עולם ואין לך שתאמ' שזה מכחיש לדברי חז״ל שאמרו שקבל שלמה על עצמו הקללו' שקלל דוד ליואב שאין כוונתם שקבלם שלמה על עצמו מרצונו ומדעתו עליו אבל כוונת' הוא שבעשותו הפועל הזה של הריגת יואב נתחייבו על זרעו של שלמה ולפי שדוד לא ציוה על הריגתו של יואב כי אם על גירושו לבד כמו שפירשתי למעלה ושלמה לא עשה לו גירוש כי אם הריגה לכך אמרו שנתחייב בקללות כולם וקבלם על עצמו שלמה ולא תלו הדבר בדוד כיון שהוא לא ציוה על הריגת יואב כי אם על גירושו ע״כ תורף דבריו ז״ל ויש להם סתירה מדחז״ל שא' שם לא תהא לוטא ולא מלטטא הרי שתלו קיום הקללו' כאלו כולם בזרעו של דוד לפי שקלל והוא נתקלל וא״כ אין הטעם כמו שא' מהריי״א שהיה לפי ששלמה הרג את יואב שלא היה לו אלא לגרשו לבד כי כן ציוה לו המלך דוד והיה אפשר לו' לקיים דברי מהריי״א דלא תהא לוטא כו' דהיינו שהיותו דוד לוטא גרם גרמא בעלמא להיות מלטטא לא בעצם וראשונה כי המחייב בעצם וראשונה היותו מלטטא הוא על הריגת שלמה ליואב ואלו לא קדמו הקללות ההם היה נענש שלמ' עונש זולת זה העונש אבל בהזדמן כן נענשו זרעו של דוד בקללות ההם והיינו לא תהא לוטא ולא מלטטא. **ולע**״**דן** שבפסוק הראשון דבר על דם אבנר ועמשה עצמם ואח״כ דבר על דם זרעיותיה' כמו שאחז״ל בפסוק קול דמי אחיך דמו ודם זרעיותיו וז״ש בתחילה והשי' ה' את דמו בראשו במה שפגע בשני אנשים כו' ועוד ידו יתב' נטויה לפקוד עליו ועל זרעו על מה שעשה לזרעו של אבנר ועמשה ובזה מובן שבתחילה א' אשר פגע בשני אנשים צדיקי' כו' ואפקיה קרא להריגה בלשון פגיעה על שהרג אותם בפועל בפגיעה בהם ועתה בכתוב השני הזכיר ושבו דמיהם בראש יואב וכו' דמיהם מעין קול דמי אחיך שנכלל דם זרעיותיו ב״מש דמי לשון רבים וז״ש בראש יואב ובראש זרעו עד עולם מידה כנגד מידה זרע כנגד זרע ולזה א' בפסוק הראשון על ראשו ר״ל על ראשו ממש אמנ' כשדבר בפסוק השני של הזרע א' בראש יואב מכאן שהאבות מצטערים בקבר שיצטער יואב ויגיע בראש יואב ובראש זרעו לעולם והיה ראוי שיאמר ועל ראש זרעו אבל לפי שא' עד עולם אפילו בזרע זרעו ומה שישוב על זרע זרעו יחזור להיות לראש זרעו של יואב ולז״א ובראש זרעו לעולם. עוד אפשר והשיב ה' את דמו על ראשו לפי שפחד שלמה פן ילכד ברשת על דאטפת אטפוך וכו' לזה אמר והשיב ה' את דמו על יואב הוא יתחייב בדם עצמו ועל ראשו יהיה ולא עלינו דמו יען שאנו מוכרחים אשר הרג ופגע בשני אנשים צדיקי' וטובים ממנו ובאו' ממנו אפשר שכיון לו' ממנו היו הדברי' מרוע בחירתו ממנו ולא מאבי וא' בשני אנשי' צדיקי' לשמים וטובים לבריות ויהרגם בחרב כא' הרקים וא'

ואבי דוד לא ידע פשוטו שלא ידע מזה המעל כלל וזהו או' ממנו כדפרישי' ממנו יצאו הדברי' ולא מאבי כי דוד אבי לא ידע. ודרך דרשה אפש' שא' בהלצ' ואבי דוד לא ידע את אבנר וכו' שאלו ידע את אבנר ואת עמשה היה נוקם נקמת דמם השפוך ולפי שא' יואב לא כי פה אמות שאמ' לא אהיה בקללו' אם אמו' פה בתרתי לא אהיה נידון וא' לו עשה כאשר דבר מטוב טעמו וחסידותו סבר וקביל להתקלל כדי לנקו' דם עבדי ה' השפוך אבל לא שיהי' מוכרח ותלוי זה בזה וז"ש שלמ' ע"ה ובראש זרעו לעולם שלא תבוטל הגזרה מעליו אבל לא עלינו קללותיו ז"ש לדוד ולזרעו ולביתו ולכסאו יהיה שלום עד עולם כי בזה בהיו' לכסאו שלום ולזרעו ישמח דוד והוא בקבר כי אם האבות מצטערי' בקבר מכ"ש שישמחו בקבר בהשקט ושלום שלהם וא' מעם ה' כי פשוט הוא שהכל מעם ה' אבל כיון לו' שהיה כסא דוד ומלכותו וזרעו שלו' ויהיה עד עולם מעם ה' ר"ל שיהיה להם דבקות עם ה' ית' לעולם ויפקדם בשלום ושלוה לא שימשוך להם השלום מצד תפלה זו אבל התפלל שיהיה עד עו' מעם ה' ותיב' עד עולם נמשכת למה שא' שלום ונמשכ' למטה בסוף הפסוק.

**לד**

**ויעל** בניהו כו' הרד"ק ז"ל ויעל בניהו עלה אל האהל שהיה שם הארון והמזבח שהחזיק יואב בקרנותיו מקום גבוה היה בביתו במדבר מדבר יקרא מקו' שאין שם ישוב כלל ויקרא ג"כ מדבר מקום שהוא בישו' אבל אינו עבוד יניחוהו למרעה הבהמות כמו שפירשתי בשמואל בפסוק עוברים על פני דרך המדבר וכן במדבר זה היה לו בית במקום שהיה לו שם מרעה למקנה והיה לו שם בית ובאותו מקום נקבר. ויש בו דרש מה מדבר זה הוא מופקר לכל כך ביתו של יואב מופקר לכל כי נדיב היה מאד ד"א מה מדבר זה מנוקה מגזל כך ביתו של יואב מנוקה מגזל ד"א וכי במדבר היה אלא כיון שנהרג נעשו ישראל כמדבר. והר"לבג ז"ל כתב ויקבר בביתו במדב' ר"ל שכבר נקבר בצדקתו. ביתו במדבר אצל ביתו במדבר או ירצה בזה שהוא נקבר במדבר והוא היה ביתו הראוי לו כי לא יאות לאיש כמוהו להיותו מדיני מפני הורגו אנשים במרמה ואינו מן הישוב ע"כ ומהרי"א ז"ל כי להיותו גומל חסדים וביתו פתוח לרוחה כמדבר והפקר אינו מהזרות שיהיה לו בית במדבר מיוחד לאכסניה ולגמול חסד וצדקה עם כל עובר ושב ועתה במותו ציוה יקברוהו שם בקרוב לאותו הבית שהיה עושה בו צדקה. ואפשר עוד שהיה בית יואב חוץ לחומה ובשביל שלא נחשוב שנקבר בתוך ביתו א' במדבר שנקבר במדבר חוץ לבית ומאמר בביתו היינו סמוך אל ביתו ולא בתוכו ולענין ההריגה והקבורה אם נעשית ע"י בניהו הסכים לדברי הר"לבג שהקבורה נעשית ע"י אחרי' כמו שמוכיח לשון

הכתוב שאו' ויקבר ולא א' ויקבור אמנם בענין ההריגה אף על פי שא' פגע בו היינו שנתן לו צואה בפגיעה אבל לא יתחייב שיהיה הוא הפוגע אלא להיותו הוא המצוה בפגיעתו כמו שנאמר וישב שלמה כו' אבל למה שהמית' היתה לפניו א' בה ויפגע בו וימיתהו לא כן בקבור' שהיתה שלא בפניו נאמר בו ויקבר בביתו ע"כ.

**ולע"דן** במ"ש מהרי"א ז"ל שבנה לו בית אכסניה בביתו במדבר בחייו כנז' אוסיף כי בחיים חייתו חצב לו שם קבר כמנהג היום במלכי תוגרמה אשר עושים להם בית לחלק בו תבשיל ומאכל לכל עובר ושב ובתים לשבת בהם ימי מספר כנודע וזהו ויקבר כאלו הוא קבר את עצמו כי הוא חצב לו שם קבר אצל המקום שהיה גומל חסדים.

**לה**

**ויתן** המלך וכו' יש לדקדק יתור נתן המלך כי די שיאמר ויתן המלך את בניהו תחתיו על הצבא ואת צדוק ואת אביתר. ועוד למה לא הזכיר ענין מינוי צדוק תחת אביתר למעלה במקום סילוק אביתר דכתיב ולאביתר הכהן וכו'.

**ונראה** שלהיות השני העניינים האלה מתחלפים בתכליתם עם היותם מתדמים בפועל כי תכלית הריגת יואב להנקם ממנו אשר הרג אנשים צדיקים וטובים ממנו לענין העמדת האומה ישראלית לא כן נתינת צדוק תחת אביתר שלא היה בו התכלית להנקם ממנו על שנטה אחרי אדוניה כי אם התכלית העקרי לקיים דבר ה' אשר נשבע על בית עלי כנז' למעלה בפסוק ויגרש שלמה את אביתר מהיות כהן לה' למלא את דבר ה' רוצה לומר שכוונת שלמה היתה כן למלא את דבר ה' כדפרישית שם ע"כ א' כאן ויתן המלך את בניהו בן יהוידע תחתיו על הצבא כי הוא הראוי להיו' תחתיו למל' מקומו בדבר' גבורו' וחין ערכו למלחמו' כי הוא בן איש חיל רב פעלי' להיו' תחתיו על הצב' אמנ' את צדו' נתן המל' תחת אבית' נתינ' בתכלי' מתחלף והו' התכלי' הנז"ל למלא את דב' ה' ולכן הזכי' כאן הבי' ענייני' יחדיו לחלק ביניה' ויסיי' לזה ג"כ הכלל שאחז"ל שאין ריבוי אחר ריבוי אלא למעט וכיון שא' ויתן המלך נתן המלך למעט שנתינ' השי"ת היתה אלא שנתגלגל הדבר ע"י המלך ולז"א נתן המלך ואולי מהכרח היתור נפרש נתן המלך מלכו של עולם ית' וית' גם באומרו המלך סתם בכל הענין רמז כן כי מה' המלך יצא הדבר.

**לו לז**

**וישלח** המלך וכו' ולא תצא משם כדי שיהא מצוי לו ולמצוא לו חטא מות עד כאן וכן הרד"ק ז"ל. ומהרי"א ז"ל לפי שהיה נראה כשונא את אוהבי דוד יואב ואביתר שהרג האחד והמית השני ואוהב את שונאיו שמעי בן גרה לעומ' זה נתעורר אחרי עשותו דין יואב ואביתר להנקם משמעי ולכך כתי' וישלח המלך אחרי שמעי תכף ומיד אחרי

מעשה יואב ואביתר וגזר שיבנה לו בית בירושלים שלא יצא אנה ואנה כדי שלא ילך אנה ואנה ולא יצא מפתח ביתו להסית ולהדיח את ישראל למרוד בו ולהיו' לו מוקש כמו שהיה לדוד ביו' לכתו מחנים שירד אליו לחרפו ולגדפו והיה שונאו תמיד מנגדו ויוכיח כן מה שראינו שלא בקש לו שלמ' עילה ותואנה אחרת בתוך שלש שנים כי לא היתה כוונתו רק להדיחו מעליו לפי שהיה איש תככים שלא יסית את ישראל. **ולע"דן** שלהיותו שמעי רבו של שלמה ע"ה לא רצה להמיתו אבל חשב שישב שם תמיד בירושלי' ללמוד ממנו חכמה ולכך גזר עליו שלא יצא אנה ואנה כי בשקידה תרבה החכמה לשקוד יום יום וז"ש ויאמר לו בנה לך בית בית ועד לחכמים בירושלי' וישבת שם בישוב גדול מתבודד ולא תצא משם אנה ואנה שעץ חיים היא למחזיקים בה ולא יומת אמנם ביום צאתך וכו' מות תמות מות מצד הפרדך מעסק התורה ולמודה עץ חיים היא למחזיקים בה ותמות מיתה שנית בעבור מה שתחליף דבר מלך שלטון ועוד יתגלגל עליך חוב ישן ממה שצערת את אבי דוד ז"ש דמך יהיה בראשך ובזה מובן היתור דמך יהיה בראשך וכפל מות תמות ואפשר עוד כי האדם המשים עצמו במקום סכנה עתיד ליתן דין וחשבון על מה שעשה כן ככתו' גם את דמכם לנפשותיכ' אדרוש לזה הזהירו והיה ביום צאתך כו' ידוע תדע שתי ידיעות הא' כי מות תמות כנז"ל והידיע' השנית שעתיד אתה ליתן דין וחשבון ויהיה דמך בראשך ליפרע ממך לעתיד לבא על מה שהית סיבה להתחייב בנפשך. ואפשר עוד כי הקדים זה כמו התראה אליו לאמר הזהר שלא תפר ברית ציווי שאין דעתי נוחה לחו' בדמך מעת' דמך בראשך אם לא תזהר ז"ש דמך כו' ולא בראשי והנה חייבו שלא יצא מהבית וע"ד הנז' כלל ועיק' כדי שיהיה שקוד ללמוד תורה אמנם בענין העונש לא ענשו על היציא' לבד כי אם גם כשיעבו' את נחל קדרון ז"ש והיה ביו' צאתך ועבר' את נחל קדרון ידוע תדע כי אז כשתעבור נחל קדרון מות תמות וכו' לא ביציאה לבד.

**לח**

**ויאמר** שמעי למלך טוב כו' מהרי"א ז"ל הנה קבל שמעי הגזר' בסב' פנים יפות שא' טוב הדב' ר"ל הדב' טוב מפאת עצמו לשבת בירושלי' עיר התהילה פה אשב כי אויתיה ועוד אמ' שראוי לקיי' דבר מלך שלטון ז"ש כאשר דבר אדוני המלך כן יעשה עבדך כו' ע"כ. **ולע"דן** על פי מה שכתבתי בפסוקי' הקודמי' שרצה שיהיה לו בית לחכמה וז"א ויאמ' שמעי טוב הדב' לשקוד על התור' ז"ש טוב הדב' ואחר שהוא טוב מעצמו שאין טוב אלא תור' מעתה כאש' דבר אדוני המלך כן יעש' עבדך ברצון טוב בלי מגרע' ולזה הזכי' הכתו' וישב שמעי ימים רבי' בירושלי' שלא יצא כי אם ע"צ ההכרח שאלו לא היה כן

לא היה יוצא כי הוא היה שמח לשקוד על התורה בביתו ואפש' לפרש בהפך ע"ד מה שאחז"ל ימים רבי' האמור בזבה שלפי שהם ימים של צער לכך הם נראים לה כרבים כך א' כאן וישב בירושלי' ימי' רבי' לפי שסוף סוף היתה ישיבתו בהכרח ולא ברצון ז"ש וישב בירושלים ימים רבים וכולם שלש שנים:

**לט מ מא**

**ויהי** מקץ שלש שנים כו' ויקם שמעי כו' ראוי להבין מאי קס"ד של שמעי לעבור על דבר מלך כשלמה על דבר קל כזה והיינו יכולי' לו' ששמעי עונותיו הכשילוהו לעבור על גזרת מלך כדי שיתחייב בנפשו וזדון לבו השיאו להיותו בז לדבר המלך ואולי סמך על היותו תלמידו שיהיה עובר על פשעיו והיות' קשה כשהוכיחו שלמ' ע"ה הלא השבעתיך כו' לא מצינו שהשי' שמעי דבר הלא דבר הוא. **ונראה** כי שמעי חשב שהשבוע' שנשבע והתנאי היה ביום צאתך ועברת את נחל קדרון ידוע תדע כי מות תמות היינו בהמצאו בחוץ ממקו' מקלטו הבית אשר בנה לו בירושלי' אמנ' אם ישוב לירושלי' אל בית מקלטו יחזו' לאיתנו לאיתן מושבו כזה דן שמעי בלשון התנאי וכל לישנא דמשמע בי תרי אנפי יד בעל השט' על התחתונ' דהמוציא מחבירו עליו הראיה וספק נפשות להקל ואל טענה זו כיוונו הפסוקים באומרו ויהי מקץ שלש שנים וכו' שהקדים ראשונ' להודיענו שבמדה שאדם מודד בה מודדין לו שכמו ששמעי היה חטאו עם דוד בעת בורחו מפני אבשלום כך העונש הגיע אליו ע"י בריח' עבדיו ז"ש ויברחו שני עבדים כו' והודיע הכתוב הדבר שהביאו לכלל טעות וז"ש ויגידו לשמעי לאמר הנה עבדיך בגת שהכוונה שהטעוהו לאמר הנה הנם עבדיך בגת שתוכל ללכת מהרה ולשוב מיד ולא ירגיש המלך בהליכתך אלא אחר שתביאם ואין לך עון וז"ש לאמ' ר"ל הטעימו לו טענת' בעיניו לאמר הנה עבדיך בגת קל מהרה תשוב למקומך ולזה ויקם שמעי כו' שהלך בזריזות ושב בזריזות וכן מורה או' שנית וילך שמעי ויבא וכו' שכבר הזכיר וילך גתה והבאת עבדיו פשיטא כי להביא' הלך אלא ודאי ר"ל שהלך ותכף בא וז"ש וילך ויבא את עבדיו שבזה טעה שמעי ללכת וז"ש ויוגד לשלמה כי הלך שמעי מירושלי' גת וישב ר"ל מהרה שב כאלו חזר להתירו הא' ולזה הוכיחו שלמה וא' לו הלא השבעתיך בה' כו' כלו' הלא היה לך להזהר מאד בענין שבועת שוא החמורה שנזדעזעה העולם כשא' השי"ת לא תשא כו' ומעיד בך לא כמו שהבנת אתה לקולא אבל הבנתי היתה לחומרא שואעיד בך וכוונתי ברורה שהיתה לאמר ביום צאתך והלכת אנה ואנה ידוע תדע כי מות תמות כו' וא"כ ומדוע לא שמרת את שבועת ה' שראוי להחמיר עליה ומצות מלך וז"ש ואת המצוה אשר צויתי עליך ולזה שתק שמעי ולא ענה עוד כף שם לפיו כי שלמה השיגו השגה נצחת

דחמור מאד ענין השבוע' שאין לזלזל בה ואפי' בלישנא דמשמע לתרי אנפי וחמת מלך מלאכי מות עוד אפשר שטעה שמעי במ"ש לו שלמה נבנה לך בית בירושלים שיהא דר דירת קבע שם ולא ידור בעיר אחרת ואומרו וישבת שם ישיבת קבע ולפי זה ולא תצא משם אנה ואנה יובן דהיינו דוקא בשיעקור דירתו וזהו או' ולא תצא משם תיבת משם למה לי די ולא תצא אנה ואנה אלא ודאי אין החיוב אלא בעקירת דירה שאז אפשר לו לשוב לכסלה עוד לקשור קשר על המלך שלמה ולכך יצא אחרי עבדיו עראי ומוכרח ולארץ אחרת גת וטעה ונלכד ועתה אבאר בסייעתא דשמיא כל פסוק ופסוק בפרטות ממה שאמרו המפרשים ז"ל בהם:

**מב**

**וישלח** המלך וכו' הר"דק ז"ל הלא השבעתיך אף על פי שלא זכר למעלה השבועה אלא שהתרה בו נראה שהשביעו אחר שאו' לו הלא השבעתיך כו' והוא לא כפר בו. ואדוני אבי ז"ל פי' כי מצות המלך הוא כמו השבועה וכן א' אני פי מלך שמור ועל דברת שבועת אלהים ואעיד בך כלומר לא צויתיך ביני ובינך שלא תוכל להכחיש אבל השבעתיך בפני אחרים אמרתי לך זה הדבר והשבעתיך בשי"ת וקבלת המצוה והשבועה ואמרת טוב הדבר והנה עברת על שניהם על השבועה ועל המצוה אשר צויתיך עד כאן וכן מהרי"א ז"ל ורש"י ז"ל פירש ואעיד בך לשון התראה את שבועת ה' אשר השבעתיך בה' עד כאן ולשיטת אביו של הר"דק ז"ל השבעתיך רוצה לומר כי לא היה בדעתו כדי להפילו ברשתו ולהמיתו שהלא השבעתיך ועכ"ז התרתי בך ז"ש ואעיד בך כי כן היה ראוי לי ולאיש כמוני יאות לאמר לך אזהרה והתראה כדי שאחר כך יהיה דמך בראשך ז"ש את שבועת ה' היינו אני פי מלך שמר ועל דבר' שבועת אלהים:

**ולע"דן** ואעיד בך את ה' הנזכר בתיבת בה' ומשמש' במקו' שנים כמו ואעיד בך בה' מעתה לא עלי תלונותיך כי אם על עצמך:

**מג**

[**ומדוע** לא שמרת וכו' צריך לדקדק או' ומדוע לא שמרת את שבועת ה' ואחר כך הוכיחו על דבר נקל ממנו והוא או' ואת המצוה אשר צויתי עליך: **ונראה** שכאן הודיעו שלמה שלא עשה כן להושיבו בבית א' שלא יצא אנה ואנה אלא כדי שיהיה כעין אסור בבית האסורים לכפר על אשר חטא בצער שציער את דוד ולתועלתו של שמעי עשה כן לתיקון נפשו וכמו שהזהירו דוד אביו במה שאמר ולא תורד שיבתו בשלום שאול כדפי' שם ז"ש ומדוע לא שמרת את שבועת ה' מצד חומרתא ועוד מדוע לא שמרת את המצוה שלי אשר תכלית מה שציותי היה עליך ולתועלתך להציל ממות נפשך ולא לתועלת תכלית נקמה ז"ש עליך ובזה מובן כפל המצוה אשר צויתי כי די שיאמר ומדוע לא שמרת אשר

צויתי עליך. וכן בלי ספק מחייב השכל כי לא יתכן ששלמה איש חכם ומלך חסיד יעשה עם רבו כ״ז זולת לתועלת הנפש ולא להתעולל עלילות כאישים פועלי און חלילה עוד אפש' שאמר את המצוה שהיא מצד עצמה מצוה היא לעמוד בדרך קבע בלימוד להבין ולהורות וללמד ועוד אשר צויתי עליך שמצד היות אני המצוה היה לך לקיים מצותי אפילו בדבר הרשות כ"ש בדבר מצוה וזהו כפל המצוה אשר צויתי עליך:]

**מד מה**

**ויאמר** המלך [אל] שמעי כו' הר"דק אשר ידע לבבך אעפ״י שראו רבים ושמעו מה שעשי' לדוד אבי אתה בעצמך תדע מחשבת' רעה שהי' חוש' עליו יות' ממה שאמר' בפיך והשיב ה' את רעתך כי מאתו יתברך היתה הסיבה כמו שכתוב והאלהים אינה לידו לפי שהיית חייב מיתה בקללך דוד אבי והוא נשבע שלא ימיתך והב״ה גלגל דבר אחר על ידך שאתה חייב בעבורו מיתה והוא ההעברה על שבועת ה' ועל מצותו ע״כ וכן מהרי"א והר"לבג כתב שהיה זה התנצלות לומר שאין להאשימו על שהורג אותו על דבר קל כזה כי חייב מיתה הוא ממקום זולתו על שקלל את דוד אביו ולולי כן לא חייבו מיתה על צאתו מירושלים אבל בזאת התחבולה מצא מקום לגבות את חובן מהקללות ההם אשר קלל לדוד אביו והרחיב מהרי"א ז״ל לומר שאלו שמעי לא היה יוצא מירושלים לא היה מכה אותו כלל ולא מבקש לו תואנה אחרת.

(ומדוע לא שמרת וכו' צריך לדקדק או' ומדוע לא שמרת את שבועת ה' ואחר כך הוכיחו על דבר נקל ממנו והוא או' ואת המצוה אשר צויתי עליך: ונראה שכאן הודיעו שלמה שלא עשה כן להושיבו בבית א' שלא יצא אנה ואנה אלא כדי שיהיה כעין אסור בבית האסורים לכפר על אשר חטא בצער שציער את דוד ולתועלתו של שמעי עשה כן לתיקון נפשו וכמו שהזהירו דוד אביו במה שאמר ולא תורד שיבתו בשלום שאול כדפי׳ שם ז״ש ומדוע לא שמרת את שבועת ה' מצד חומרתא ועוד מדוע לא שמרת את המצוה שלי אשר תכלית מה שציותי היה עליך ולתועלתך להציל ממות נפשך ולא לתועלת תכלית נקמה ז״ש עליך ובזה מובן כפל המצוה אשר צויתי כי די שיאמר ומדוע לא שמרת אשר צויתי עליך. וכן בלי ספק מחייב השכל כי לא יתכן ששלמה איש חכם ומלך חסיד יעשה עם רבו כ״ז זולת לתועלת הנפש ולא להתעולל עלילות כאישים פועלי און חלילה עוד אפש' שאמר את המצוה שהיא מצד עצמה מצוה היא לעמוד בדרך קבע בלימוד להבין ולהורות וללמד ועוד אשר צויתי עליך שמצד היות אני המצוה היה לך לקיים מצותי אפילו בדבר הרשות כ"ש בדבר מצוה וזהו כפל המצוה אשר צויתי עליך:)

**ויאמר** המלך וכו' יש לדקדק כי אחר שפיו המדבר אליו מה צורך לומר אמירת ויאמר המלך אל שמעי כי די בשיאמר אשר צויתי עליך אתה ידעת את כל הרעה וכו' ועוד אומ' אשר ידע לבבך מיותר. **ונראה** כי לפי ששלמה השיגו ומדוע לא שמרת וכו' אשר צויתי עליך והיה ראוי לו להשיב את שלמה אלא שלא מצא מענה לזה פתח עוד באמירה שנית להתחיל עוד ויכוח שני ויאמר המלך אל שמעי אתה ידעת את כל הרעה וכו' והודיע לו בזאת האמירה היות הרעה שעשה עם דוד אביו רעה רבה זאת ועוד שלא עשית כן בשגגה שיוצאה מלפני השליט אך בלב רע ונפש חפצה ז"ש אתה ידעת את כל את כל רבוי באיכות הרעה הלא היא אשר ידע לבבך אשר עשית את דוד אבי שאין אתה יכול להתנצל שנעלם ממך הרעה או העלם קדושת אבי דוד ומעלתתו לכך עשית לו את כל הרעה כי לא היה הדבר שוגג אלא במרד ומעל ידעת רבונך ונתכוונת למרוד בו ז"ש אשר ידע לבבך ולא שוגג היית אלא ידע לבבך אשר עשית לדוד אבי רוצה לומ' לדוד ואף על פי שאינו אבי מצד חסידותו ראוי להשיב לנקום נקמת כבודו ועוד שהוא אבי ואבי שאף על פי שאינו דוד כ"ש לדוד אבי ולזה השיב ה' את רעתך הנזכר בכמות ואיכות עלי ראשך. ואפשר עוד באו' ויאמר המלך אל שמעי שהוא ע"ד הוא מותיב לה והוא מפרק לה האמור בגמרא לפי שהוא הקשה לו ויאמר אליו הלא השבעתיך כו' ומדוע כו' ולא ענהו לזה שלמה עצמו אף הוא ישיב אמריו לו להשיב לתלונתו זאת וא' ויאמר המלך ידעתי הטעם שלא השבת לי תשובה הוא כי אתה ידעת ריבוי ואת כל הרעה אשר עשית לדוד אבי ואיך ובמה תוכל להתנצל ועוד מצטרף לזה שבריא לי אשר ידע לבבך ידיעה נכונה שאשר עשית לדוד אבי הוא בעצמו ובאותה מיד' מדד לך השי"ת והשיב ה' את רעתך בראשך והמלך שלמה ברוך כ"ז בכלל מה שידע לבבך כי אני לא עשיתי לך דבר אלא השי"ת הפילך במהמורו' בל תקו' לנקו' נקמ' דוד אבי ז"ש אשר ידע לבבך והידיע' היא אשר עשית לדוד אבי הוא בעצמו אשר השיב ה' את רעתך בראשך והמלך שלמ' ברוך מאת השי"ת ומפי הכל כי הוא לא עשה עמך אך טוב להיותך מוסגר מוחלט לשקוד על התורה עץ חיים היא למחזיקים בה ובחרת אתה במות ללכת גת:

**והמלך** שלמה ברוך כו' מהריי"א ז"ל א' שבהעניש אותו במשפט ואעפ"י שהוא אוהבו ורבו יהיה המלך שלמה ברוך מבני אדם על אשר לא נשא פני לאהבתו ולפי שבאמ' לא המיתו על ענין דוד אביו כי אם על עוברו השבוע' שנשבע עתה לז"א שיהיה כסא דוד נכון לפני ה' עד עולם לפי שלא עבר על השבועה שנשבע דוד לשמעי שלא ימיתהו ובשומרו את השבוע' והחסד יהיה כסאו נכון לעולם ע"כ וכבר פירשתי בפסוק הקוד' שבהיו' פורענו' זו נמשכת לשמעי מאת ה' אשר השי' עמלו בראשו מעת' והמלך שלמ'

ברוך מפי עליון וכסא דוד נכון עומד לפני ה' בדבקו' אלהי לפניו כמו שא' וכסאו כשמש נגדי ולפני ה' שא' כאן כמו נגדי האמור שם והכוונ' שלא יהיה בהם שום עון שיהיה כמסך מבדיל בינ' לבין ה' אלהיה'.

**מו**

**ויצו** המלך את בניהו ה"רדק ויצא יצא בניהו מלפני המלך והוצי' עמו שמעי למקו' המשפט ושם פגע בו נכונה ביד שלמה כיון שמתו אויביו המלוכ' היתי' נכונ' ביד שלמ' ע"כ וכן הר"לבג ורש"י פי' והממלכ' נכונ' ביד שלמה כלו' לא נענש על כל אלה ע"כ. ומהרי"א שעם היות סכנה עצומ' למלכי' בתחילת מלכות' להמית השרי' והסגני' הנה לא היה כן לשלמ' שכאש' הרג את אדוניהו ואת יוא' ואת שמעי אז היתה מלכותו נכונ' וקיימ' כי הודו כולם במעשיו וברכוהו ע"כ. **ול"עדן** ויצו המלך את בניהו בן יהוידע לפגוע בו והוא נתחכ' שלא להורגו לפני המלך כי באור פני מלך חיים ולכן בצאתו משם פגע בו ז"ש ויצא ויפגע בו וימת והממלכה נכונ' ביד שלמה ולא ביד דוד שהרי אמר דוד ובני צרויה קשי' ממני אמנ' שלמ' מלכותו בכל משלה ז"ש והממלכ' נכונה ביד שלמה א"א כי להיו' התלמיד אסור לו להורו' לפני רבו לז"א כי במו' שמעי רבו של שלמ' אז הממלכ' נכונ' שהיה בחייו כפוף לו וחז"ל הרחיבו בזה שאמרו ויתחתן שלמה שכל זמן ששמעי קיים לא נתחתן שלמה עם בת פרעה והיינו דסמיך ליה ויתחתן שלמה כו' אחר מיתת שמעי רבו ע"כ שזה מורה שהיה כפוף לו ובמותו הנה הממלכה נכונה ביד שלמה דאין או' השב ולזה ויתחתן שלמה את פרעה כו':

**ג**

**א**

**ויתחתן** שלמה את פרעה וכו' ביבמות פ' הערל מקשה והלא לא קבלו גרים לא בימי דוד ולא בימי שלמה ותרצו מידי הוא טעמא אלא לשולחן של מלכים דא לא צריכה ליה והקשו והא מצרית ראשונה היא אמר רב פפא אנן משלמה ניקו וניתיב שלמה לא נסיב לה מידי דכתיב ביה מן הגוים אשר אמ' ה' לבני ישראל לא תבאו להם והם לא יבאו בכם כו' בהם דבק שלמה לאהבה אלא קשיא ויתחתן שלמה מתוך אהבה יתרה שאהבה מעלה עליו הכתוב כאלו נתחתן בה עכ"ל למדנו מזה המאמר שלא היה זה דרך חיתון ונשואים אלא דרך זנות היה כי מצרית היא ואסורה בנשואין ולשון ויתחתן הוא שמעלה עליו הכתוב כאלו נשאה על רוב החיבה שהיה לו עמה ומובן ג"כ טעם לגירות שיועיל לפי ששאר גרים הדיוטים אין ראוי לקבל פן נתגיירו שלא לשמה אבל זאת בת מלך לא שייך כן כמו שאמרו בגמרא דא לא צריכה ליה ובזה אבין או' ויתחתן שלמה את פרעה מלך מצרים ויקח כו' שלהיותו פרעה מלך מצרים קבל גירותה שלא שייך

לחשוד שמפני מלכות נתגיירה כי בת מלך מצרים היא נמצא שנתגיירה ועכ"ז לא נשאה בנשואין כי אם בזנות ובזה יקל עון שלמה בזאת ברכות א' רב יהודה א' רב לעולם ידור אדם במקו' רבו שכל ימים ששמעי בן גרא קיים לא נשא שלמה את בת פרעה והתניא אל ידור לא קשי' הא דכייף ליה הא דלא כייף ליה ובשע' שנשא שלמה את בת פרעה ירד גבריאל ונעץ קנה בים ועלה הים סרטון ובשעה שעשה ירבעם שני עגלי זהב נבנה עליהם כרך גדול הידוע ע"כ וכך הביא רש"י ז"ל בסמיכות הפרשיות וכן הרד"ק ז"ל ובשנה הרביעית נשא את בת פרעה שהרי שמעי ישב בירושלים שלש שני' ומה שכתו' לא תתחתן בם יש מר"זל אומ' כי זה דוקא בנכריותן או' אבל אם נתגיירו מותרים ויש אומ' כי בנכריותן לא שייך חתנות וכי כתוב לא תתחתן היינו אפי' נתגיירו ושלמה גייר את בת פרעה ו"אה עבר על לא תתחתן בם ולמי שאמ' שלא קבלו גרים לא בימי דוד ולא בימי שלמה מתוך אהבה יתירה שאהבה מעלה ע"ה כאלו נתחתן וקרי ליה הכתוב לשון חיתון וא' ויתחתן. אל עיר דוד ר"ל אל ציון הנקראת עיר דוד היא ציון עד כלותו אבל אחרי בנות לה בית העלה אותה מבית דוד כי אמ' לא תשב לי אשה בבית דוד כי קדש המה אשר באה אליהם ארון ה'. את ביתו ואת בית ה' את ביתו אחר בית ה' כי בית ה' בנה תחילה בשבע ואחר כך בנה ביתו בשלש עשרה שנה עד כאן. הר"לבג ז"ל הוא הסובר שאחר הגירות לקחה ויצא מדרכי התורה כי מצרית אסורה עד דור שלישי עיר דוד היא ציון ואת בית ה' ואת חומת ירושלים סביב שראוי ומחוייב לעשות חומה כי הרבה מהקדשים לא היו נאכלים אלא לפנים מן החומה אחר שנבנה בית ה' כמו מעשר שני ובכורים ופסח ובכורות והדומה להם ממה שנתבאר בתורה ע"כ. ומהרי"א ז"ל כתב טעם אחר לסמיכות ויתחתן עם הקודם לו שאחר שהסיר את המונעים שהיו לו במלכותו מפאת אויביו זכר שעשה עוד ענין שני להתחתן עם פרעה המלך הגדול הקרוב אליו ולז"א ויתחתן שלמה את פרעה מלך מצרים כלומר מפני מעלתו עשה כן ולא מפאת יופי של בתו ולפי הפשט הייתי או' שלא חטא שלמה כלל במה שנשא את בת פרע' מפאת לאו לא תתחתן כי הלאו ההוא בז' עממין מדבר הכתו' כדכתיב ונשל גוים מלפניך החתי והגרגשי וכו' וסמיך ליה לא תתחתן בם הרי לך שבשבעה עממים מדבר הכתו' ולפי זה לא נצטרך לדורשו במצריים בגיותן או בכי מתגיירי כדבריהם ז"ל גם לא חטא מפאת היותה מצרית ואסורה עד דור שלישי יבא להם בקהל ה' שיורה שקודם זה לא יבא בקהל שהרי י"מ מהחכמים ז"ל בני' ולא בנות ע"ד מה שדרשו גבי עמוני ולא עמונית ואעפ"י שלא נתקבלה הלכה כסברת זה התנא הנה זה החכם העיד שקבלה היא בידו ואפשר כי שלמה כך היה סובר ו"אכ לא חטא בזה. גם יש מהחכמים

מי שפירש דור שלישי יבא להם הוא נמנה מימות משה ויש אמתלאה לדבריו שאסור ביאת המצרית בקהל הוא מטעם שהרע לישראל ולא מטעם פן יחטיאו אותך לי כמו שנאסרו אז שאר האומות ולזה בהתרחק שלשה דורות מהדור הרע ההוא אשר הרעו לישראל מותרים לבא בקהל לפי שהינו גרים בארצו והיו אלינו אכסניה לא נרע להם יותר אמנם המואביים אשר הרעו לנו והטב אין אותם נאסרו עד עולם. אמנם חז"ל הרחיקו הדעת הזה שהדור השלישי הוא בכל זמן שהמתגייר אסור לבא בקהל עד דור שלישי ממנו ואילך. ועוד היתי או' אני שאעפ"י שא' דור שלישי יבא להם לא יתחייב לדייק הא דור ראשון ושני לא יבא כי אפשר לומ' דור שלישי יבא להם מצד המצוה והחיוב הא דור ראשון ושני אין בו מצוה בהבאתם בקהל ולא איסור למונעם שלא יבאו ואם יהיה מוכרח לפר' הא דור ראשון ושני לא יבא נפרש שדור שלישי יבא להם בקהל ה' למנות אותם בכל מיני שררה וכבוד אבל קודם זה לא יבא בקהל ה' לשררה שאין ראוי למנות' עד שיחזיקו ברית האמת שלשה דורות ואיך לא נאמר כן והנה מצינו רבים אז מאדום ומצרים שנתגיירו ונשאו נשים בישראל ולא עברו על דת מהקרא גרים כמה מצריים יצאו ממצרים עם ישראל ונתגיירו ונשאו בנות ישראל וכן ראוי שנחשוב שעשו בני ישראל שלקחו נשים מצריות והנביא עובדיה מאדום היה ודוד המלך קדוש ה' נשא את מעכה בת מלך גשור והתורה התירה בכלל המלחמה אשת יפת תואר ולא התנה היות זה במלחמה כי אם להתיר הבעילה הראשונה בנכריותה כי אחרי היותה מתגיירת עת מלחמה ועת שלום שוים בהתרה הנה מכל זה אלו הייתי נמשך אחרי פשט הפסוקים הייתי אומ' שלא חטא שלמה במה שנשא את בת פרעה ו"מש והמלך שלמה אהב נשים נוכריות רבות ואת בת פרעה לא האשימו הכתוב אלא על שהפליג באהבה וחשק נמרץ ומ"ש מן הגוים אשר א' ה' לא תבאו בהם והם לא יבאו בכם לא א' כן אלא על העמים אשר א' בסמוך עמוניות מואביות וכו' לא על בת פרעה כי לא היה הפשע בה בי אם מצד האהבה יתרה כנז' ויורה על זה מ"ש ויתאנף ה' בשלמה כי נטה לבבו מעם ה' אלהי ישראל ולא ציוה לו אלא על ע"א ולא אמר כי התחתן את בת פרעה שלא היה בו חטא עפ"י התורה. ואמנם לספק הרביעי אשר הערותי מדברי הנביא מלאכי שאמר על הבועל בת אל נכר שהכוונה שהנביא הוכיחן שלא יבעלו נשים נכריות ובעבור עלבון נשותיהם שהיו עוזבות אותן ועם הזונות הנכריו' יפרדו כמו שאמ' שם וזאת שנית תעשו כסות דמעה כו' ואמרתם על מה על כי ה' העיר בינך ובית אשת נעוריך אשר בגדת בה וכו' וכל הפרשה על עלבון הנשים ועל אסור ע"א שהיו נושאים אותן בנכריותן ולזה התחילה הפרשה הלא אב א' לכולנו כו' ואמנם לספק החמישי אשר העירותי מדברי

עזרא הסופר כבר אמרו בו חכמינו ז"ל שהיו ישראל בימי עזרא נושאי' נשים בלי גרות אבל היו תמיד עובדות אלהיהן וז"ש נגשו אלי השרים לאמר לא נבדלו העם ישראל והכהנים והלוים מעמי הארצות בתועבותיהם לכנעני הנה באו' בתועבותיהם מורה על הע"א שהיו עובדים תמיד ראה בסוף דברי עזרא אמ' גם בימים ההם ראיתי את היהודים הושיבו נשים אשדודיות עמוניות מואביות וכו' וראיב עמהם ואקללם וכו' הלא על אלה חטא שלמה מלך ישראל גם אותו החטיאו הנשים הנוכריו' הנך רואה שלא זכר שם מצריות לפי שלא היה חטא שלמה בנושאו את בת פרעה כי אם בנשי שאר העמים ולא היה צועק עזרא על הנושא הנשים כאלה מצד הנשואים כי אם מצד יראתו שיטו בעליהן אחריהן לעבוד אלהים אחרים ומזה הצד הביא ענין שלמה והיה סוף הדברים גם אותו החטיאו הנשים הנכריות כי זה היה תכלית המאמר וכונתו. הנה נתבאר כל זה כפי פשט הכתובים שלא חטא שלמה בענין בת פרעה לפי שגיירה והטבילה והכניסה תחת כנפי השכינה כנז' שלקחה כדי להשלי' עם פרעה אביה וכונתו רצויה לשמים. וא' אחר זה ויאהב שלמה את ה' ללכת בחוקות דוד אביו כו' כי עם היות שאחרי כן נשיו הטו את לבבו הנה בעת ההיא עדין לא חטא כלל ע"כ תורף דבריו בזה. והנני מעיר על דבריו ראשון ראשון אל אומרו אין לנו אלא מה שאמרו חז"ל לא נסור מדבריהם אפי' יאמרו לנו על ימין שהוא שמאל כ"ש באומרם על ימין ימין. והנה דעת האו' שדור שלישי נמנים מימות משה ועשה לו צניף כי טעם איסור המצריים מפני שהרעו לישראל ולכך בהתרחק שלשה דורות מהדור המריע לישראל יותרו בקהל. וקשיא לי על דבריו שיגיד עליו ריעו שא' גבי הממזרי' לא יבא ממזר גם דור עשירי לא יבא לו שהוא עשרה לאותו ממזר כן דור שלישי לאותו המצרי הבא להתגייר קאמר ולא לימות משה שאם באת לתת טעם לאסורם על שלשה דורות אפשר שאין הטעם מפני שהרעו לישראל אלא אדרבא להיות ביניהם קירוב דעת כי גרים היינו בארצם והק"בה רחק אותנו מהם שהרי אסר אותנו שלא נשוב מצרימה כדי שלא נשוב לכסלה עוד להיות מגדלי בלורית ועובדי ע"א בהתקרבנו אליהם אמנם בעבור שלש הדורות נשכחו דתם ולא יאות לבא בקהל דבתלתא הויא חזקה. הן אמת שחז"ל אמרו הטעם לפי שהרעו לישראל מצריים ואדומיים לזה לא רחקם אמנם המואביים לפי שהחטיאו בזנות בנות מואב רחקם לעולם וסוף דבריה' ז"ל מנגד לדברי מהרי"א במה שא' אמנם המואבי' אשר הרעו וגם הטב אין אותם רחקם לעולם ע"כ שאין הטעם העקרי אלא מפני שהמואבים הרעו לנפש ולכך רחקם לעולם לא כן מצרי ואדומי שהרעו לישראל בגופן לבד והיותר קשה על דבריו הוא במה שאמ' שלא יבא בקהל כו' היינו לענין מינוי ושררה כי זה לא יתכן שא"כ גבי לא יבא עמוני

ומואבי בקהל ה' יהיה לשררה לפי דבריו וכן גם כן לא יבא ממזר בקהל ה' וכן כרות שפכה ואם כן לפי דבריו ממז' מותר בישראל שלא נאסר אלא למינוי ושררה רחמנא ליצלן מהאי דעתא ועוד יקשה עליו למה בשאר הגרים התיר למנות אותם בשררה ואפי' קודם השלשה דורות זולת בדייני חליצה שהנכרי פסול משום שנאמר בה ונקרא שמו בישראל כו' היה ראוי שבכל מינוי ושררה יתחייב שלשה דורות ואין הדין כן כי אפילו המלכות אם אביו ואמו מישראל די ואפילו שזקנו או זקנתו גרים גם מ"ש והנה מצינו רבים אז מאדום ומצרים שנתגיירו ונשאו נשים מישראל עד כאן הנה לא מצאנו אפילו אחד ואדומי הנזכר בנביאים היינו על שהיו דרים שם לא שהיו מאדום ומה שהביא ראיה מהמצריים שיצאו ממצרים עם ישראל ונתגיירו ונשאו בנות ישראל אין זו ראיה כלל כי אותם המצריים לא היו בכלל הגזרה שעדיין לא נתנה התורה והתורה לא גזרה עונש כי אם על המצריים אשר ראו את מעשי ה' כי נורא הוא ולא שבו לעבודת ה' מיד לכך ענשם שלא יבאו עד דור שלישי אמנם המצריים אשר נתנו לבם מיד והתעוררו לבא אחרי משה ואחרי עבוד' ה' אינ' בכלל הגזרה ועוד לו הונח שנודה שהיו בכלל הגזרה מי אמר לו שהערב רב עלה אתם היו מצריים ואדרבא לשון ערב רב מורה על היותם מאומות מתחלפות ומעורבים מינים הרבה ולא יתחייב שהיו מן המצריים העם הקשה גם קשה למה שאמר וכן ראוי שנחשוב שעשו בני ישראל שלקחו נשים מצריות עד כאן ואני אומר שלמה נחשוב שלקחו ישראל מצריות לנשים וישראל גל נעול אחותי כלה מעין חתום האנשים והנשים יחדיו לבלתי היות ביניהם זרע פסול ו"מש הנביא עובדיה מאדום היה (על כן) [ע"כ] אני או' דלמא היה דור שלישי ולא ראשון או נתגייר הוא ואשתו ולא הוכשרו לבא בקהל כי אם עד דור שלישי כמו שקבלו רבותינו ז"ל והסברה הזאת השנית היא היותר נכונה שהוא עצמו נתגייר שכן אמרו במסכת סנהדרין פ' א' דיני ממונות יבא עובדיה שדר בין שני רשעים ולא למד ממעשיהם ויפרע מעשו שדר בין שני צדיקים ולא למד ממעשיהם עד כאן הרי שהוא עצמו נתגייר והיה בין שני רשעים אביו ואמו נכרים. והראיה שהביא מדוד שנשא את מעכה בת מלך גשור וכו' כנז"ל אינה ראיה דודאי ששעת מלחמה גורמת התר בנכרית ובאיסור אדומית ולו הונח כי נודה לדבריו שאין התר ביפת תואר אלא איסור נכרית לא איסור אדומי מי אמר לך שדוד בא עוד עליה אלא ביאה ראשונה לבד וממנה יצא אבשלום והייתה אצל דוד כבודה בת מלך לכבוד אבשלום לא לאשה לדוד כי אדומית היא ותמר היתה למעכה קודם שלקחה דוד והייתה אחותו של אבשלום מאמו ולא מאביו וכמו שהרחבנו למעלה בענין תמר ו"מש עוד בהתר הספק הגי לא האשימו הכתוב על ההתחתנות וכו' הנה פשט הכתוב סותר

כ״ז וכמו שהוא ז״ל עצמו הרגיש בהם שהרי אמר על כולם בכלל מן הגוים אשר אמר ה׳ לא תבאו בהם והם לא יבאו בכם ונכללה בת פרעה בזה כי למה נעקם המקראות לצאת מדברי חז״ל האמת והצדק ו"מש ויורה ע״ז שאין החטא על החיתון ממה שאמר שם עוד ויתאנף ה׳ בשלמה כי נטה לבבו וכו׳ ולא הזכיר התחתנות כו׳ ואני אומר שאין זו הוראה כלל כי עדיפא מינה הזכיר שהזכיר פרי הנמשך מהתחתנות שאמר בפסוק מן הגוים שנטה שלמה אחרי אלהים אחרים והתאנף ה׳ בו וציוה לו לבלתי לכת אחרי אלהים אחרים ובכלל זה כל מין תוכחת על הפרטים שנשא בת פרעה או זולתה גם מה שאמר בהתר הספק (הזה) [ה׳] הנך רואה שלא זכר שם מצרית לפי שלא היה (שם) חטא שלמה (בנו) בנשאו את בת פרעה כו׳ אין זו ראיה כלל שלא הזכיר מצריו׳ לפי שלא נשאו ישראל מצרייות כי אם חתיות אדומיות כו׳ כנז״ל זה הכלל בכל מה שהרחיב מהרי״א ז״ל לא נתחוור אלי אלא במה שהקל בענין בת פרעה שלא כיון בו כי אם לתווך שלום בין המלך הגדול פרעה מלך מצרים ומלכות ישראל הקרובים אליו כדי שישבו בטח: **ולע"דן** להבין בדבריו אלה כפל הכתוב באו׳ ויתחתן שלמה את בת פרעה מלך מצרים ויקח את בת פרעה וכו׳ והיה מקצר ועולה. אבל אפשר שכוון להליץ בעד שלמה ולומר שהתכלית בפועל הזה לא היה זנות אלא התחתנות לתווך השלום ז״ש ויתחתן שלמה את בת פרעה להיות מלך מצרים רוצה לומר מלך גדול ושכן קרוב לארץ צבי ולזה ויקח את בת פרעה עוד אפשר שכוון להחמיר במה שאמ׳ ויתחתן כמתלהלה יורה זיקים על ההתחתנות וז"ש ויתחתן שלמה את פרעה מלך מצרים העם אשר הרחיק השי״ת מבא בארצו לראותה עוד עד עולם כל שכן להתחתן בו ויקח את בת פרעה המרשעת כנגד כל הנשים אשר לקח שלמה זו מכרעת את כולם ויביאה אל עיר דוד במקום הקדוש כי בחר ה׳ בציון אוה למושב לו במקום המשפט שמה הרשע. ואמר עד כלותו לבנות את ביתו ואת בית ה׳ שהי"לל את בית ה׳ ואת ביתו הענין הוא שהיה בדעת שלמה קודם הבנות הבית לבנותו בית מפואר ביותר כמו שעשאו ואמר בלבו שביתו יגמר קודם בית ה׳ אשר צריך זמן רב לפארו ולרומם את בית אלהינו ונתן בלבו בתורת חסידות שאפילו יגמר בנין ביתו לא שם את בת פרעה לנוח עד שיבנה בית המקדש לגמרי כי אם ישב הוא ואשתו בביתו בית ארזים וארון האלהים יעמד בבית היריעה דירת עראי וז"ש ויביאה אל עיר דוד עד כלותו את ביתו ואפי׳ שיכלה ביתו עכבה עד כלותו לבנות בית ה׳ המשובח והמפואר שבטבע צריך זמן רב אלא שאחר כך בעזר אלהי נחלפה השיטה ואת ביתו בנה שלש עשרה שנה שנתעצל בבניינו ואת בית ה׳ בשבעה בזריזות כמה שאמר׳ חכמנו ז״ל שעזרוהו כולם עד שנבנה הבית מאליו ולכך נגמר בשבע שנים לא כן בית שלמה הוצרך

י"ג שנה נמצא שהפסוק הזה דבר בהווה כפי הטבע וכפי ההשערה האנושית הוא שאמר עד כלותו לבנות את ביתו ואת בית ה' אלא שבהשגחת ה' לעת מצוא נגמרה בית ה' קודם. והנה קבלת חז"ל הסכימה שחטא שלמה במה שלקח את בת פרעה מהיותה מצרית כמו שהביא הרמב"ם ז"ל פי י"ב מהלכות אסורי ביאה. ולא תתחתן בם כלל בכל האומות כשיבעלום דרך אישות בלי גירות והחיתון הוא הנשואין וההתיחדות באיש ואשתו ודרך זנות חייב מכת מרדות גזרה משום חיתון כי אין הזנות בכלל חיתון לא הכוהו מכת מרדות הרי עונשו מפורש בקבלה יכרת ה' לאיש אשר יעשנה ער ועונה כו' אבל אם נתגיירו כל הנכרים מותר להתחתן בם זולת ארבעה עממים עמון ומואב ומצרי ואדומי שעמונית ומואבית מותרות מיד ומצרית ואדומית וכן הזכרים עד שלשה דורות ועמוני ומואבי הזכרים אסורים לעולם. ולפי זה אף על פי שחטא שלמה בנישואי בת פרעה עכ"ז לא יאשם לפי שהיה או בטעות הדין שסבר שהמצרית מותרת מיד במו שכתב מהרי"א ז"ל כנז"ל או שהיה תכליתו לתועלת ישראל לתווך השלום בין המלכיות לא לתכלית זנות כמו שאמר מהרי"א והוכיח כן מסמיכות ויאהב שלמה את ה' ללכת וכו' לומר שלא חטא במה שנשא בת פרעה אלא אוהב ה' הוא ולכן לא התאנף ה' אלא בעת זקנתו כי אז נטה אחרי הזנות ואף על פי שתחילת לקוחיה לא היה בה נטיה לזנות בסוף ימיו נטה לבבו זהו תורף דברי מהרי"א ז"ל בזה. ואני שמעתי וראיתי כתוב שכוונת שלמה בכל אלו הנשים הנוכריות שנשא מכל אומה ולשון לשם שמים נתכוון ועבירה לשמה של מצוה היה והוא שרצה להכניע כל האומות תחת ידי ישראל וזה חשב שיעשה על ידי הכנע הקליפות למעלה תחת הקדושה ועשה דוגמת זה למטה להיות כל בנות מלכים נבעלות אליו לנשים ונשפעות ממנו כדי שלמעלה יהיו גם כן כל הקליפות מחייתם של הקדושה מהתמצית ונכנעות אליה ומשנאי ה' לא ירימו ראש וטעה בזה הענין והיתה כונתו מעין מה שכתב החכם השלם בחבצלת השרון בכונת נבוכדנצר בצלם שהקים כי עשאו זהב ע"ש נבוכדנצר עצמו רישא דדהבא שיתהפכו כל האומות כולם העתידו' לבא יהיו כולם מיוצאי חלציו וזולתם לא ירים איש את ידו ואת רגלו ולזה גזר שישתחוו כולם אליו להכנע אל מלכות נבוכדנצר. ועוד אפשר לומר שחטא שלמה בלקיחת בת פרעה ואף על פי שגיירה הגירות ההוא בלתי מועיל שהיה שלא לשמה לאהבת שלמה וכמו שכתבתי בכלי חמדה בפסוק וישאו להם נשים מואביות שאף על פי שגיירום בלי ספק עכ"ז להם בערכם נחשבו לנשים מואביות ז"ש להם נשים מואביות כי להיותם אפרתים דבקו בהם נמצא הגירות שלא לשמה ומזה הטעם אין מקבלין גרים לעתיד לבא:

**ב**

**רק** העם וכו' רש"י ז"ל מזבחים בבמות לש"ש כל הרוצה בונה מזבח בראש גגו או בחצירו ע"כ והר"דק ז"ל מזבחים בבמות עד שיבנה ב"ה שמשחרבה שילה הותרו הבמות ע"כ וכן הר"לבג ז"ל. ומהריי"א ז"ל מ"ש רק העם שנראה שאין לו קשר עם חיתון שלמה עם בת פרעה. והנראה שבעבור שהזכיר למעלה עד כלותו לבנות ביתו ואת בית ה' ואת חומת ירושלי' ראה כותב הספר להודיע כאן שבעבור שעדין לא היה נבנה בית ה' ולא חומ' ירושלים הצריכה לענין הקדשים כנז"ל הנה העם כולם היו מזבחים בבמות ולזה אמ' עד הימים ההם ר"ל בין זמן המנוחה והנחלה בין משכן שילה ובית עולמים שהותרו הבמו' וכל אחד היה מקריב לשמי' בראש גגו וכחוזר למעלה על מה שאמ' שלא נבנה הבית אמ' רק העם וכו' כי אחר שנבנה נאסרו הבמות גם הוא כהקדמה למה שיאמר ויאהב שלמה את ה' וכו' כי כא' העם היה מקריב בבמה ע"כ. **ולע"דן** מקושר עם מה שא' ויביאה אל עיר דוד עד כלותו לבנות את ביתו ואת בית ה' וכו' שאעפ"י ששלמה הניח את אשתו מטולטלת עד כלותו לבנות את ביתו ואת בית ה' אבל לא עיכב בהם מהקרבה על הבמות עד שיבנה הבית כי רק העם מזבחים בבמות כו'. ואפשר עוד לפי שריבוי הבמות אפי' בזמן ההתר גנאי הוא לפי שמביא לידי עבודת ע"א לז"א שבענין לקיחת בת פרעה באשר הוא שם לא היה תכלית מזה כלל כי אם לקשר שלום בין פרעה ובין שלמה לבד לא לתכלית ע"א ז"ש ויתחתן שלמה את פרעה כו' שהתכלית היה החיתון עם פרעה מלך מצרים לא חיתון עם בת פרעה כי רחוק הוא מע"א מאד ואלו לא היה הכרע השלום לא היה קרב אליה רק בדבר הבמות לא נזהר לגדור גדר כדי שלא יבאו לעבוד ע"א ז"ש רק העם מזבחים כו' ולא מנעם כיון שהוא מותר מן הדין. ואפשר עוד שבגנותו הכתוב מדבר ששלמה הביא את בת פרעה הטמאה בעיר דוד אביו מקום המשפט ציון עד כלותו לבנות את ביתו מתנהל לאיטו שכבר יש לו בית מנוחה עם בת פרעה בעיר דוד נמצא שלא נזדרז בבנין המקדש כ"כ עד העת ההיא רק העם היו מזבחי' בבמות בהכרח ושלא בטובתם כי לא נבנה בית לשם ה' עד הימים ההם כלו' שהעם בהיות' מזבחים בבמות היו מצרים על כי לא נבנה הבית לשם ה' עד הימים ההם שבאו' עד הימים ההם מורה שאיך נתעכב הבנין עד הימי' ההם בלי בנין והיה ראוי שתכף ומיד במות דוד אביו יתחיל לבנות והוא עכבו ארבע שנים כמו שהזכיר רש"י ז"ל בסמוך בפסוק רק בבמות הוא מזבח וכו' ו"מש בית לשם ה' כי לא יצדק לומר בית להי' אלא לשמו שכל מבקש ה' יבא אל אהל מעד ז"ש לשם ה' ובסמוך בפסוק והנני אומ' לבנות בית לשם ה' ארחיב בזה ב"סד:

**ג**

**ויאהב** שלמה רש"י ז"ל הביא בשם סדר עולם ללכת בחוקות דוד אביו ארבע שני' עד שלא התחיל לבנו' הבי' אבל משהתחיל לבנות ויתחתן שלמה את בת פרעה נמצאת או' כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת למן היום אשר בנו אותה ועד היו' הזה כך שנינו בסדר עולם למדנו [שאין] הפרשיות כתובות כסדר בבמות הוא מזבח בגנותו ספר הכתוב ששיהא את בנין הבית ד' שני' ע"כ: והרד"ק ז"ל רק בבמו' ואעפ"י שמותרו' הם לפי שא' שהלך בחוקות דוד אביו ולא מצינו שדוד הקריב רק בגבעון ובמזבח אשר לפני ה' בירושלים לפי שריבוי ההקרבה בבמות מרובות מביא לידי ע"א שכן הם עושים תחת כל עץ רענן ולזה אמר שאעפ"י שנ' ללכת בחוקות אביו היה חוץ מהדבר הזה שלא הלך בחוקות אב שדוד לא הקריב בבמו' ז"ש רק בבמות הוא מזבח ומקטיר הוא ולא דוד אביו ע"כ וכן מהרי"א ז"ל ואי שגדר האהבה לה' תכלול ג' דברים אמונה אמיתית בו ית' ובטחון שלם בחסדיו ואהבת בריותיו להטיב עמהם וכ"ז הוא בלב ועליו נאמר הנה ויאהב שלמה את ה' שהוא בדברים אשר בלב ואו' ללכת בחוקות דוד אביו בפעולות התוריות הישרות שהיה עושה כראוי ע"כ. **ולע"דן** במה שאמר רש"י ז"ל שבגנותו הכתו' מדבר ששהה בנין ב"ה לזה א' שהלך בכל דרכי וחוקי דוד אביו זולת ענין המקדש שדוד אביו לא נתן שינ' לעיניו לעפעפיו תנומה עד ימצא מקום לה' לא כן שלמה ז"ש רק בבמות הוא מקריב ומקטיר בלב שלם בלי סעד לא כן דוד אביו שהיה מצר על בנין ב"ה מאד א"כ בדב' הזה לא הלך בחוקו' דוד אביו וז"ש הוא מזבח ומקטיר בשמחה וטוב לבב לא כן דוד אביו:

**ד**

**וילך** המלך גבענה כו' רש"י ז"ל הבמה הגדולה הוא מזבח הנחושת שעשה משה במדבר והוקבעה בשילה חרבה שילה בימי עלי ובאו לנוב חרבה נוב ובאו לגבעון יעלה כמו מעלה על המזבח ההוא ביום א' ע"כ והר"דק ז"ל הבמה הגדולה לא בכמות כי אם באיכות לפי שעשאה בצלאל במדבר והשאר קטנות באיכות שהם מעשה הדיוט וכן במשנה אין בין במה גדולה לבמה קטנה. יעלה עתיד במקום עבר לא ביום א' העלה האלף אלא קודם שובו לירושלים ומדחז"ל נבאר בפעם א' ע"כ והוא מה שאמרו גבי כתוב כי טוב יום בחצריך מאלף עולות שעתיד שלמה להקריב ביום א'. והר"לבג ז"ל תכלית הקרבת עולות מרובות להגיע למדרגת הנבואה כי יש בהעלאת העולות רושם כהגעת הנבואה כמו שנתבאר בפי בלעם וכבר נתננו הסיבה בזה במה שבארנו מדברי התו' בפרשת נח ולא זכר שהעלה שלמה אלף עולות בבמה אשר בגבעון ושם בגבעון נראה לו השי"ת בחלום הלילה וא"א שיצויר לפי מה שנתבאר מטבע השכל האנושי

בהשגחת המושכלות. ומהריי"א ז"ל הביא כהר"דק במה שא' הבמה הגדולה באיכות והרחיב לפי שעליה ירד ה' באש בשבעת ימי המלואים בימי משה עדיין האש ההוא עומד עליה מאז והלאה ואולי היתה גדולה בכמות וכן ב"מש אלף עולות כה"רדק ז"ל. **ולע"דן** ששלמה נדר נדר לאביר יעקב להעלות אלף עולות או ביום א' או בפעם אח' בימי מספר וזה מורה לשון הכתוב ב"מש יעלה שלמה על המזבח ההוא שנדר להעלו' סך אלף ושיהיה על המזבח ההוא היותר מקודש לסיבות הנז"ל ולז"א יעלה ולא א' העלה שהכתוב מגיד נוסח הנדר שא' שיעלה אלף עולות והסיבה למה שהלך המלך גבעונה לזבוח שם כי היא הבמה הגדולה שבאו' ה"א הידיעה בתיבת הבמה ו"הא הידיעה בהגדולה רמז ה"א הידיעה שהבמה הידועה בחשיבות ואיכות שמימות משה וה"א של הגדולה היא בכמות שאין גדולה הימנה:

**ה**

**בגבעון** נראה ה' כו' מהריי"א ז"ל הביא דברי הרב המורה ז"ל שבפ' מ"ה חלק שני א' שלא הגיע שלמה למעלת הנבואה הגמורה כי אם למדרגת רוח הקודש בלבד ואו' בגבעון נראה ה' אל שלמה בחלום הלילה אינה נבואה כמו הדבר אשר היה אל אברם במחזה לאמר ולא כמו ישראל שנאמר בו ויאמר אלהים אל ישראל במראות הלילה ומכ"ש שאינה כנבואת שאר הנביאים שהרי אמר כאן ויקץ שלמה והנה חלום וכן בענין השני או' כי נרא' ה' את שלמה שנית כאשר נראה אליו בגבעון אשר נתבאר שהוא חלום וזו מראה שנית אליה כלומר מסוג שלה בחלום ומעלה זו למטה ממעלה שנ' בו בחלום אדבר בו שאותו הדבור שבחלום הרגיש הנביא שהגיעה אליו הנבואה ולזה לא יקראנו חלום בשום צד אלא יפסקו לגמרי שהוא נבואה אחרי שהגיע אליו הנבואה בחלו' אמנם בשלמה נאמ' ויקץ שלמ' והנה חלו' וא' עוד שכן היה ענין דניאל ודוד ובסוף דבריו ולזה הערותיך שזה היה מין הנבוא' אשר היה לדניאל ושלמ' שאעפ"י שראו המלאך בחלו' לא מצאו בעצמ' שהיא נבוא' גמור' אבל חלום ידע בו אמיתת ענייני' והו' מכת מי שידב' ברוח הקדש וכן משלי וקהלת ודניאל ותהלי' ומגילת רות ומגילת אסתר הכל ברוח הקדש עכ"ל. ומהריי"א אמר רואה אני חולשה בדברי הרב לפי שפשט הפסוקים ואמיתתם מוכיח ששלמה הגיע אל מעלת הנבוא' ארבע' פעמי' האי' במקו' הזה בגבעון נר' ה' אל שלמה בחלו' הלילה שזה הלשון מורה היות מדרגת הנבואה מעין מה שנא' בתורה אם יהיה נביאכם וכו' בחלום אדבר בו ומצינו בא דבור ה' לו שאל מה אתן לך ותשובת שלמה אל האלהים ותשובת ה' אליו יען אשר שאלת וכו' שזה הסגנון לנביאים בדברם אל האלהים ודבריו אליהם. הנבואה השנית שבאה לשלמה בענין הבית והוא

אומ' ויהי דבר ה' אל שלמה לאמ' הבית הזה אשר אתה בונה כו' ובה לא נאמר חלום ולא נאמר רק כאש' נראה אליו האלהים בגבעון לשנאמר שהשווהו בהיותו חלום אבל אמר ויהי דבר ה' כו' והוא הלשון הנהוג בכל הנביאים והרב עצמו באותו פרק אמר שהמדרגה השלישית היא תחילת המדרגות ויהי דבר ה' אלי כו' הנה מינה הלשון הזה ממדרגת הנבואה. והתימא מהרב איך לא זכר הפ' הזה בענין שלמ' להשיב עליו שאינה נבואה כמו שעשה לשאר הפסוקי' שהביאם ונראה שהסתיר פנים ממנו להיותו קשה ההתר. הנבואה השלישית וירא ה' אל שלמה שנית כו' שהוא נבואה גמורה מעין וירא ה' אל אברם כו' והנה קרא הנבואה ביאה שנית עם היותה שלישית כפי סדר הספור למה שהיתה בחלום ולכן הייתה שנית בערך הא' ולכן א' ג"כ כאשר נראה אליו בגבעון להורות על היותה ממין החלום ולא ממין המראה אמנם ויהי דבר ה' אל שלמה שבאה באמצע יראה שהיא במראה ולא בחלום. הנבואה הרביעית ויתאנף ה' בשלמה כי נטה לבבו מעם ה' אלהי ישראל כו' שאו' הנראה אליו פעמים מורה שהדבורים הראשונים היו נבואה ומראה. ואומרו ויאמר ה' לשלמה יען היות זאת עמך כו' מורה היות נבואה הגיע לשלמה ושלא נאמר לו זה ע"י אחיה השילוני או זולתו כמו שחשב הרב המורה ונמשכו אחריו המפרשים והביא ראיה ממה שאמ' ברבקה ויאמר ה' לה שני גוים כו' שאחז"ל שהיה ע"י שם הנביא כי אין הנדון של שלמה שנראה אליו ה' שנא' בו ארבעה פעמים כרבקה ואף שנאמ' כי מה שנאמר לו הבית הזה אשר אתה בונה היתה ע"י נביא וכן הדבור הרביעי ויאמר ה' לשלמה יען כו' ששתיהם נאמרו לו ע"י אחיה השילוני כדברי המפרשים הנה לא ימלטו משבאו לשלמה שתי נבואות הא' והשלישית אשר זכרתי פה ולזה א' בכל א' מהם וירא ה' אל שלמה ובאחרונה א' שנית ואמר על שתיהם הנראה אליו פעמים והוא המורה על היות שלמה נביא בשתי הנבואות ההם ואיך לא נאמר כן וחז"ל במסכת מגילה זכרו דוד ושלמה מכלל הנביאים ולא היה מאמרם זה על צד ההעברה כמו שחשב הרב המורה כי אם על צד האמת והדיוק והסברה הישרה שהחלום הנאמר בדניאל ושלמה אי אפש' שיפורש כי אם בא' משני פנים אם על החלום הפשוט הנהוג שאין בו נבואה כלל ולא רוח אלהי ואם על הנבואה הגמורה הבאה בחלום ושקר נאמר שיהיה החלום הפשוט צודק לפי שהכתו' יחס הדברי' כולם לשי"ת ואמר שנר' אליהם ושדבר עמהם על הדרך עצמו ובאותם הדברי' שבאו בנבואות הנביאים ולא יתייחסו הדברים האלה לו ית' אם היו כולם הדברות מכח המדמה בחלום הלילה מבלי שפע אלהי ואם היינו או' כן בשלמ' היינו או' כן בשאר הנביאי' חלילה שלא הגיע להם נבואה אלא שהיה חלום א"כ בהכרח יש לנו לו' שגם של שלמה נבואה היא ולא חלום פשוט הפך

מסברת המורה. והחכם הנרבוני א' שחלום הזה של שלמה היה בינוני לא חלום פשוט ולא נבואה אבל מדרגה בנונית בין שתיה' חלום וחלק מה ברוח הקדש והיא מדרגה שלפעמי' תבא ביקיצה לחול עליו הרוח ההוא לשורר ולשבח ולדבר בחכמ' כדוד ע"ה ולפעמי' בחלום ידבר בו כשלמה בפעם הזאת ונסתייע לסברא זו מלשון הרב המורה ז"ל ממה שא' ואין ספק שזאת המדרגה למטה ממדרגת בחלום אדבר בו. ואמר עוד שאינה נבואה גמורה אבל חלום יודע אמיתת העניינים והוא מכת מי שידבר ברוח הקדש וכו' ודחה מהרי"א ז"ל דעת זה ממה שמצא בדברי הרב המורה ז"ל שהמדרגה השנית והיא מדרגת רוח הקדש הוא שימצא האדם כאלו ענין אחר חל עליו וכח אחר יתחדש עליו וישימהו לדבר וידבר חכמות או בתושבחות או בדברי אזהרה או בעניינים הנגדיים אלהיים וזה כולו ביקיצה וישתמש החושים על מנהגיהם הנך רואה בעיניך שענין רוח הקדש היא במדרגה השנית ואינה לראות חלום ומשלים ומלאך כדניאל ולא לשמוע דברי ה' כשלמה כי אם לבד לדבר חכמות ותושבחות ואזהרה כמו שזכר והנה תראה ששם הרב ז"ל הבדל עצמיי ברוח הקדש באומרו וזה כולו בעת היקיצה והשתמשות החושי' על מנהגיה' וא"כ החלום אינו מין ממיני רוח הקדש אחר שתנאיו העצמיים הוא שיהיה בהקיץ ולא בשינה והשכל יורה ע"ז כי אם היה החלום הזה בשפע אלהי מהשכל הפועל על הכח הדברי תחילה וא"חכ על הכח המדמה כמו שגדר הרב הנבוא' היה זה בהכרח הנבוא' גמורה אחרי שיצדק עליו גדרה ואם הוא שפע לבד על המדמה הנה הוא חלום פשוט וכמו שכתב הרב בפרק ל"ח חלק שני שנאמ' יחול השפע על המדמה לבד מבלי הדבר הוא מכת מנהיגי המדינו' מניחי הנמוסים והקוסמים והמנחשים ובעלי החלומות הצודקים וכאשר תחול השפע על הדבר ועל המדמה אז תהיה נבואה גמורה הנה א"כ הרב לא עלה על לבו לעשות חלום ממוצע ואינו אפשר כפי שרשיו שיהיה חלום רוח הקדש נבדל מחלום הנבוא' הגמור' ומהחלום הפשוט. ועוד הקשה על דברי הנרבוני ז"ל שא"כ לפי דבריו יש הבדל בין הרוח הקדש אשר בהקיץ לאשר הוא בחלום ויקשה א"כ מדוע החלום אשר בהקיץ ידבר בשמו והמדב' בחלום ידבר בשם ה' כנוסח נבואה והראוי היה בהפך שהרוח הקדש אשר בחלום יהיה מדרגה שפלה יותר מהמדרג' אשר בהקיץ יציבא בארעא גיורא בשמיא ואמנ' מה שנסתייע החכם הנרבוני ממה שאמ' הרב שאינה נבואה גמורה ושהוא למטה ממדרגת בחלום אדבר בו אינו לעשו' אמצעי בין הדברי' כי אין אמצעי ביניהם כי אם למה שכתב הרב עצמו בפרק ל"ו שהיה הסיבה בחלומו' הצודקים הוא עצמה סיבה בנבואה וששניהם ממין א' ולא יתחלפו כי אם בפחות ויתר וכמו שהביאו מדחז"ל שאמרו החלום א' משש' בנבואה וא' שלא יפול שיעור רק שני

דברים מתחלפים ואמרם ג"כ ז"ל נובלות הנבוא' חלום שהנובלו' הוא הפרי עצמו ואישו אלא שנפל קודם שלימותו וקודם שיתבשל וכן פועל הכח המדמה בעת השינה הוא פעולתה בעת הנבואה אלא שיש בו קיצור ולא הגיע אל תכליתו וכו' וכל זה יורה שהרב קורא החלום נבואה קצרה ואחרי אשר הראיתיך דעת הרב שהחלום הזה פשוט לא נבוא'. והוכחתי מהפסוקי' שהוא נבוא' גמורה וצריך להשיב על הטענות שטען הרב ז"ל ראשונה מפסוק והנה חלום שמורה שאינה נבואה ואשיב שהיא ראיה חלושה שאחר שהוא מין ממיניה כמ"ש בחלום אדבר בו וכפי דרך הרב יחוייב שהיא נבואה גמורה אחר שיקרא חלום ויקיצה משנתו כמו שנאמ' בשלמה ואו' והנה חלום פי' חלום נבואיי צודק שהכיר וידע שכל מה שראה ושמע ודבר חלום ר"ל נבואיי ולזה בא לירושלים לעמד לפני ה' על אשר נגלה אליו ואין להפלא להיותו בלתי מרגיש בנבואתו וחושב שהיה בהקיץ כי עם היות שהנבוא' תודיע לנביא שהיא נבואה כמו שזכר הרב הנה בתחיל' הנביאות פעמי' לא יהיה הדבר כן כי כן קרא לשמואל בתחילת נבואתו לא ידע אם רוח ה' דבר בו או עלי המדבר אליו וכן שלמה נער קטן אינו מהזרות שלא ידע בחלומו מהו האם נבואה או חלום וכאש' הקיץ ידע והכיר שכל הענין היה חלום נבואיי ולא הזכיר כן בשאר הפעמי' כי אם בפעם הראשונה לבד להיותו נער אבל מכאן ואילך בעוד היות חולם החלום היה מכיר ויודע איכות החלום ושהוא נבואה. ומה שטען הרב ממה שבאו ספרי שלמה ע"ה בכתובים ולא בנביאים אין טענה זו מחייבת שלא הגיע למדרגת הנבואה כי אפשר שהגיע במדרגות אלו לנבואה ולכך נכתבו בתוך הנביאים. אמנם קהלת ומשלי ושיר השירי' לא נאמרו במדרגת נבואה כי אם במדרגת רוח הקדש ולכך נכתבו בתוך כתבי רוח הקדש ולא בנביאים כי אין רחוק שיבא לנביא נבואה בזמן אחד ואח"כ יבא אליו מראה ממדרגה למטה ממנה היא רוח הקדש כי אותו הרוח נבואיי אפשר שתפרד ממנו פעם ופעם ידבק בו ע"כ תורף דברי מהרי"א ז"ל. **ולע"דן** להשיב על דבריו אחת לאחת למצא חשבון כי שלמה לא הגיע למדרגת נבואה כלל אלא למדרגת רוח הקדש כדברי הרב המורה ז"ל וכמו שטען ממה שבאו ספריו מכלל הכתובי' ולא נכללו בנביאי' ועם היות שדחה מהרי"א ז"ל ראיה זו כנז"ל בסמוך כי אפש' לנביא שתדבק בו הנבואה ויתנבא ואפש' שתפרד ממנו וידבק בו רוח הקדש ומזה הענין אפש' שהיה אופן ענין שלמ' שבתחיל' זכה לנבוא' ואח"כ נפרדה ממנו ונדבק ברוח הקדש וחבר קהלת משלי ושיר השירי'. ודחייתו זו נכונה אבל אפשר לי לו' שהרב המורה הכריח מזה האופן כי איך יתכן שהגיע שלמה בתחילת עניינו והשגתו אל מדרגה עליונה של נבואה ואח"כ נפרד ממנה שלא שבה אליו עוד עד שיחבר שלשה ספרים שיר השירים קדש

קדשים משלי וקהלת אשר הא' עשה בבחרותו משלי השני בשני העמידה וקהלת בשני הירידה להההביל העול' כי הדבר זר מאד שלא תדבק בו הנבוא' בשום זמן ועת מהעיתים בהתעסקו בספרי קדש לחול עליו רוח נבואיי ועל כיוצא בזה נאמ' כד הוינא זוטרי לגברי השתא דקשישנ' לדרדקי ומזה ההכרע יכריע כדברי הרב המורה והמפרשים ששלמה שרתה עליו רוח הקדש ולא רוח נבואיי גם במ"ש הרב המורה ז"ל שמדרגה זו אינה מסוג בחלו' אדבר בו הדין עמו שאותה היא נבואה כמו שא' אם יהיה נביאכם כו' אבל כאן נאמר ויקץ שלמה והנה חלום ר"ל והנה חלום צודק במדרגת רוח הקודש ובחלום שהיא מדרגה למטה מרוח הקדש הבאה בהקיץ שהיא מדרגה יותר משובחת על מדרגת רוח הקדש הבאה בחלו' ואעפ"י שמהרי"א הרבה להביא ראיות לדחות דברי החכם הנרבוני ולהכריע שאין מדרגה ממוצעת בין הנבוא' ובין רוח הקדש כנז"ל מחילה מכבודו כי יש ויש כמה וכמה מדרגות בנבואה וכן ברוח הקדש כי כמה פנים לפנים הנוראים שהרי נבואת משה ע"ה אספקלריא המאירה ושאר הנביאים עם היותם נביאים לא זכו כי אם להשיג באספקלריא שאינה מאירה הרי שבנבואה עצמה הפרש גדול בין הנביאים למשה וכמו שאחז"ל שנבואת משה בלשון זה והנביאי' בלשון כה א"ה שהכוונ' בהיות נבואת משה ע"ה מהתפארת אספקלריא המאיר' רואה הדברי' על בוריין ברורים וז"ש זה הדבר אמנם שאר הנביאים בלשון כה א' שהוא במלכו' אספקלריא שאינה מאירה ולזה תבא נבואת' בלתי ברורה כ"א במשלים ומליצות וזהו לשון כה כאלו אינו אלא ע"צ הדמיון ואפי' בין הנביאים עצמם התחלפות רב ואעפ"י שכולם השגתם באספקלרי' שאינה מאירה מעשרה בחינותיה שהיא כלולה מעשר כנודע ליודעי חן ולזה באו עשרה לשונו' בנבוא' כמו שאחז"ל אשר שינוי השמות מורה על התחלפו' אופני ההשגה בלי ספק ומזה נלמוד לענין רוח הקדש שיש בו ג"כ עשרה מדרגות מתחלפות באופן ההשגה ואעפ"י שכולם מרוח הקדש הם ואל זה רמז הרב המורה ז"ל במ"ש ז"ל ולזה הערותיך שזה היה מין הנבואה שהגיעה לדניאל ושלמה שאעפ"י שראו המלאך בחלום לא מצאו בעצמם שהיה נבואה גמורה אבל חלום ידעו בו אמיתת ענייניים והוא מכת מי שידב' ברוח הקדש וכן משלי וקהלת ודניאל ותהלי' ומגילת רות ומגילת אסתר הכל ברוח הקדש עכ"ל שבכלל דבריו מורה שיש כמה מדרגות בהשגה ובסוף דבריו הרחיב יותר באומ' והוא מכת מי שידבר ברוח הקדש כו' שמורה שיש כיתות וזה מכת אחד מהם באופן שדברי הרב המורה חזקים כראי מוצק בלי חולשה כלל שלא כדברי מהרי"א ז"ל ועיקר ראית מהרי"א ז"ל להוכיח שענין שלמה היה נבואה גמורה היה ממראת ויהי דבר ה' אל שלמה לאמר הבית הזה אשר אתה בונה וכו' שבמראה ההיא לא הוזכר חלום

כלל א"כ היא נבואה ככל הנביאים אשר נאמר בהם ויהי דבר ה' אלי לאמר בן אדם וכו' והקשה עליו מהרב עצמו כנז"ל זה לשונו והרב עצמו באותו פרק א' שהמדרגה השלישית היא תחילת המדרגות ויהי דבר ה' הנה מינה הלשון הזה ממדרגת הנבוא' והתימא מהרב איך לא זכר הפסוק הזה בענין שלמה להשיב עליו שאינה נבואה כמו שעשה לשאר הפסוקי' ונרא' שהסתיר פנים ממנו להיותו קשה ההתר עכ"ל. **ואני** או' כי הסתיר הרב המור' פנים ממנו להיותו קל התירוץ ואינו קשה כלל כי הרב יסבור שאות' הנבואה אחיה השלוני אמרה כמו שהביא בסדר עולם כאשר הביא מהריי"א ז"ל בפסו' ויהי דבר ה' אל שלמה בסדר עולם או' שאחיה השילוני בא אל שלמה במלאכות ה' ע"כ מעתה צדקו יחדיו כל דברי הרב המורה ז"ל הן במ"ש שלשון ויהי דבר ה' היא נבואת האמת כן הוא כמו שאמר באותו הפרק עצמו אבל לא הייתה נבואת שלמה כי אם נבואת אחיה השלוני ויכריחו כן הפסוקים שבנבואה השלישית כתיב וירא ה' אל שלמה שנית שזה מוכיח שנבואת ויהי דבר ה' אל שלמה לא היתה פה אל פה ידבר בו כי אם ע"י אחיה השילוני ולזה בשלישית נאמר בו וירא ה' אל שלמה שנית ואין אנו צריכים לתירוץ של מהריי"א הנז"ל במ"ש והנה קרא הנבוא' הזאת שנית עם היותה שלישית כו' עיין שם כי כל דבריו דוחק באין צורך וממה שאמרתי לך לא תזוז שהם דברים מיוסדים על אדני פז דברי חז"ל בסדר עולם כנז"ל. גם במה שא' מהריי"א ז"ל ואו' ויאמ' ה' לשלמ' יען היתה זאת עמך מורה היות נבואה הגיעה לשלמה ושלא נאמר לו ע"י נביא אחיה השילוני או זולתו כמו שחשב הרב המורה ונמשכו אחריו המפרשים והביא ראיה ממה שנא' ברבקה ויאמר ה' לה כו' אומר אני שאין זו ראיה שאדרבא לשון הנה היתה זאת עמך מורה שנביא זולתו הודיע אליו כן והיתה זאת הנבואה עמו שמורה וערוכה אבל לא יחוייב לשון עמך שיהיה הוא המתנבא אותה וראית הרב המורה אעפ"י שאינה מכרעת כמו שהקשה מהריי"א ז"ל כנז"ל והדין עם מהריי"א ז"ל בדחייתו שאינה ראיה אבל עכ"ז ענין הרב המור' נכון בעצמו שהשתי נבואות ויהי דבר ה' אל שלמה לאמר הבית הזה וכו' ונבואת ויאמ' ה' לשלמה שתיהם יחדיו היו ע"י אחיה השילוני כנז' ושאר כל דברי מהריי"א ז"ל נדחו מאליהם בויכוחו על דברי החכם הנרבוני ז"ל שכבר הוכחתי שמדרגות רוח הקדש עשרה הם. גם מה שהשיג מהרי"א על הרב המורה מדברי חז"ל במסכת מגילה שמינו את דוד ושלמה בכלל הנביאים שלא היה מאמרם ז"ל על צד ההעברה כדעת הרב המורה אלא באמת וישר שהיה נביא שלמה לפחות בשתי הנבואות שנאמ' בהם וירא ה' אליו ואמר על שתיהם הנראה אליו פעמים המורה על שלמה היותו נביא הנני מקשה למהרי"א קושיא מהגמרא ולטעמיך התינח שלמה

שמצאנו בו שתי נבואות אלו לדעת מהריי"א אבל דוד ע"ה לא מצאנו בו נבואה כלל כי אם מ"ש ברוח הקדש בספר תהלי' ועכ"ז מצאנו שקראוהו חז"ל נביא שם במגילה מאי אית לך למימר שהוא דרך העברה כדעת הרב המורה ז"ל דכוותא גבי שלמה מה שהזכירוהו לנביא דרך העברה הוא ויגיד עליו ריעו אביו דוד שנא' בו נביא שהוא דרך העברה. הן אמת שמהרי"א ז"ל יא' לקיים דבריו שדוד נתנבא במ"ש בנביאים וידבר דוד את דברי השירה הזאת ויסייע אל היותה כפולה ובקצת שנוים מתחלפים מהנביאים לתהלי' שזה מורה שלשון נבואה לחוד ולשון רוח הקדש לחוד ויוכיח כן אומרו רוח ה' דבר בי ומלתו על לשוני אבל האמת הוא שרוח ה' דבר בי זו רוח הקדש ונכתבו דבריו ע"י הנביא ע"ה אבל לדוד לא הגיעו אלא ברוח הקדש לא בנבואה ולא מעדו רגלי הרב המור' ע"ה כמו שחשב מהריי"א ז"ל שכתב זה לשונו והארכתי בזה להיותו דרוש יקר מאד ולמה שראיתי מעדו בו רגלי הרב המור' ונמשכו אחריו אנשים צדיקים וטובים מחכמי אומתינו ע"כ. **אמנם** בהבנת הפסוק כתב מהריי"א ז"ל ספר הכתוב שנעזר שלמה בהקרבת הקרבנות בגבעון ושם במקום ההוא עצמו אשר דבק עצמו עם השי"ת שם נגלה אליו האלהי' בחלום הלילה להיותו אז בלתי טרוד במחשבות ולהיות הנבואה מין בחלום מין פחות מהמראה והיתה נבואתו ששאלו הבורא שאל מה אתן לך כאלו א' אחרי אשר הרבית בזבחים ועולות לאהבת השלמו' והדבקות האלהית מה השכר אשר תבקש ואעפ"י שלפניו ית' נגלו כל תעלומות לבבו עכ"ז שאלו מה אתן לך כדי לעוררו על התשובה להשיב כהלכה וכענין להרבות שכרו עליה ושלמה השיב אתה עשית כו'. **ולע"דן** שלהיותו מתחיל בהשגת רוח הקדש הוצרך להכנת המקו' הקדוש כ"מש בגבעון נראה ה' אל שלמה ואל הכנת הזמן בלילה כי אז בעל החלום הוא האיש גבריאל על ידו יגלה השי"ת אוזן אנשים ויאמר אלהים שאל מה אתן לך כלומר התבונן מאד מאד במה שתשאל שלא תשאל דבר ששלימותו חוץ ממך שאפשר שיהיה אל זולתך כמו העושר שאפשר שלא לו יהיה כי יצבור ולא ידע מי אוספם אבל שאל נא דבר מה שאתן לך ר"ל שלא יהיה לאחרים אלא לך לבדך ואין לזרים אתך דבק עמך נמצא שאין כוונת השי"ת לדעת שאלתו ובקשתו כי הכל גלוי וצפוי לפניו ית' אבל א' לו עצה טובה שאל מה אתן לך כאמור לך דייקא ולא לאחרים ולזה שאל לו החכמה והמדע שהם דבוקים בו תמיד ובזה אבין מאמר חז"ל בפסיקתא הובא בילקוט. אמר ר' יוחנן בשם ר' שמעון משל למלך שהיה לו אוהב א' לו שאל לך פרקופי ואני נותן לך אותו האוהב היה פקח בדבר א' אם אשאל שיעשה אותי אפרכוס או דוכוס היא יוצאה בידי אלא הרני שואל דבר שכל הדברים טפלים לו הכסף והזהב טפלים לו א' לו מרי הואיל והגסת לבי שאשאל

לפניך שואל אני שתשאני את בתך ואעשה חתנך א"ל חייך כך אני עושה כך שלמה א' ליה הב"ה שאל מה אתן לך ושאל החכמה עכ"ל. **וראוי** לדקדק בו צורך המשל. גם למה א' אוהב ולא א' אהוב ומהו היא יוצאה בידי אינו מנגד למה שרוצה לשאול עד שיאמ' לשון אלא הרני שואל כו' וכפל שתשיאני בתך ואעשה חתנך כפל הענין ולשון ואעשה בלתי מתייש' ואהיה חתנך מ"ל. **ונראה** שהוקשה להם ז"ל לשון מה אתן לך שאל ואתן לך גם הענין כי גלוי לפניו תעלומות לבבו ויתן לו שאלתו ושאלתו גם כי אין מילה בלשונו גם הוקשה להם כל אריכות דברי שלמה אתה עשית את עבדך כו' ועתה כדי שיאמ' עבדך בתוך כו' ונתת לעבדך לב שומע כו' לזה הביאו המשל הזה הנאות ואמרו כי להיות שלמה ע"ה בא לטהר ואוהב את ה' בכל פניותיו ורעיוניו אשר זכה בזה לשיאמר לו הק"בה שאל מה אתן לך ז"ש משל למלך שהיה לו אוהב אוהב דייקא וכוונת שאל מה אתן לך פירושו שאל מה שתרצה שהכל אתן לך ז"ש א' לו שאל לך פרקופי ואני נותן לך א"כ הבנת מה אתן לך אין פרושו שאל מה אתה רוצה שאתן לך שלא יתכן כיוצא בזה בשי"ת אשר לפניו נגלו תעלומות לב כמו שאמ' מהרי"א ז"ל כנז"ל אבל פירושו שאל מה שתשאל אתן לך כי בשמוע שלמה כן יתן אל לבו לשאול דברי' אשר לא עלתה על לבו ולא במחשבתו וגם הלשון יוכיח כן שלא א' מה אתה רוצה שאתן לך אלא שאל מה אתן לך וזה כגון המשל א"ל שאל פרקופי ואני נותן לך א' עוד אם אשאל שיעשה אותי דוכוס כו' היא יוצאה בידי ר"ל היא לבדה ולא שלימיות אחרות עולות בידי לכך איני רוצה בדוכוס או באפרכוס אלא הרני שואל דבר שכל הדברי' טפלים לו הכסף כו' שאשיג דברים רבים לא כן בשאלי דוכוס או אפרכוס שהיא יוצאה בידי ר"ל היא לבדה ולא א' יעלה בידי לגרוע כחה אלא יוצאה בידי לשון יציאה ר"ל שלימות חיצוני אלא הרני שואל דבר שיהיו הכל טפלים אליו ודבר שלימות עצמיי וז"ש א"ל מרי הואיל והגסת לבי שבזה כוונו חז"ל לתרץ הקדמה זו של אתה עשית כו' ועתה ה' הכוונה בהצעה הזאת לו' למלך לא שאני כדאי ולא הגון לשאלתי אבל ברחמיך הגסת את דעתי לשאול שאלתי זאת ואעפ"י שהיא גדולה מאד כי אתה עשית חסד לא שהיה כדאי אלא בחסד גדול ועתה ג"כ עשית עמי חסד להמליכני וז"ש ועתה ה' אלהי כו' וכיון שאתה הנהגת עמנו במדת החסד עם אבי ואמי ע"כ מלאני לבי לשאול שתשאני בתך ואעפ"י שאני הדיוט ובלתי הגון לחתן המלך מבטיחך אני שאעשה חתנך שאקנה שלימו' מידות טובות ואעשה הגון וראוי להיות חתנך ז"ש לשון ואעשה חתנך עשיה ממש כבריה חדשה. אמ' לו חייך כך אני עושה ר"ל אני עושה הכל להיותך ראוי להיות חתני שאעשך ראש וקצין כדי שתהיה ראוי לזה המצב להיות חתני וכיוצ' בזה א"ל ה"בה

לשלמה שאל מה אתן לך ושאל החכמה לו' שהנמשל הוא שלמה ושאל החכמה שהיא כוללת הכל כי היא כבודה בת מלך פנימה מלכות שמים חכמת שלמה כי יש חכמה עילאה והחכמה מאין תמצא:

1

**ויאמר** שלמה כו' מהריי"א ז"ל בפסוק יראה כפל מלות וכפל דברים כפל מלות כי די באומ' כאשר הלך לפניך באמת ובצדקה וכשרות לבו תיבת עמך מיותרת וכפל ענין ותשמור לו את החסד כו' שזהו מה שכבר א' אתה עשית עם עבדך חסד גדול כו' ושלש באו' ותתן שמ"ש אתה עשית עם עבדך דוד אבי חסד גדול היינו שהמליכו על ישר' עם היותו רועה צאן מאחר עלות הביאו זהו החסד הגדול המלכו' וזכה אליו להיותו עושה משפט וצדקה לכל עמו ודובר שלום לכל זרעו וזהו כאשר הלך לפניך באמת ובצדקה וכנגד מה שבין אדם למקום א' ובישרת לבב עמך ר"ל לפי שישרות הלב גלוי עמך שה' יראה ללבב הזכיר עוד חסד שני באו' ותשמור לו החסד הזה על קיום המלכו' בידו ואעפ"י שקם אבשלו' ושבע בן בכרי שמרת לו החסד הזה הנז' שלא ימוט מידו ולא יפסד והוא על דרך יברכך ה' וישמרך הברכה שיברכך שתתמיד בה וזהו ותשמור לו את החסד הגדול הזה והחסד השלישי הוא ותתן לו בן יושב על כסאו ביום הזה שהוא ירושת המלכו' לבניו ע"כ. **ולע"ד** שהחסד הגדול על כל החסדים הנה הוא שידריך השי"ת את האדם בעבודתו כי אין למעלה מזה החסד וז"ש אתה עשית עם עבדך דוד אבי חסד גדול והחסד הגדול הוא שסייעת אותו לטהר ז"ש כאשר הלך לפניך באמת ובצדק' ובישרת לבב ולא בצדקת לבבו כי אם בסיוע שלך ז"ש עמך ע"ד מה שפירשתי בכלי חמדה מה ה' אלהיך שואל מעמך שהוא עמך ועוזרך על דבר כבוד שמו על דרך ה' לא יעזבנו בידו כו' והחסד הגדול הזה הנז' במה שזכה לעשות רצונך שמרת אותו לו ע"ד ושמר ה' אלהיך לך את הברית כו' ששמרת לו החסד הזה כי נתת לו בן יושב על כסאו וא' כיום הזה בכ"ף דהי"לל ביו' הזה בבי"ת הכוונ' להפליא חסדו ית' שבעת שבתו על כסאו מאז היה לו לבן הזה כבוד והוד מלכות כיום הזה ודוגמתו ככחו עתה כחו מאז בלי מגרעת ז"ש ותתן לו בן יושב על כסאו מאז היה לו מעלה כיום הזה אשר אין זה אלא בזכות החסד הנז' שעשית עם אבי נמצא שהחסד הגדול שעושה השי"ת עם האדם הוא לעוזרו על דבר כבוד שמו כי מאז הוא מעותד אל כל טוב והצלחה כי מתהלך בתומו צדיק בה שעתא אשרי בניו אחריו כי לא ראיתי צדיק נעזב כו' עוד אפשר שא' כיום הזה דרך ענוה א' הנה חשבתי למשפט בהיותי מולך אחרי פטירת אבא היה נתוסף בי רוח יתרה רוח חכמה רוח דעת ולא כן היה כי ותתן לו בן יושב על כסאו ומאז היה כיום הזה שלא

נתוסף בו דבר במשפט לב מלך ביד ה' אל כל אשר יחפוץ יטנו ולא כן אנכי עמדי כי ועתה ה' אלהי אתה המלכת כו' אנכי עדין נער קטן האיכו' שלא אדע לצאת ובא ואעפ"י שנמלכתי והוא דבר מבהיל אותי כי הדב' מסוכן וצריך לב שומע לשפוט לעמך וכבר זכרתי בביאור המאמר אשר בפסו' הקודם שכוונת ההקדמה הזאת לו' אתה עשית ר"ל אתה גרמת לי ללכת בגדולות ובנפלאות ממני כי הגסת דעתי ז"ש אתה יען בי ראיתי שעשית עם עבדך דוד אבי חסד גדול וכו' ופתח טוב פתחת לי שעתה מאחר שאתה המלכת את עבדך ואתה הכנסת אותי בתגר זה גם עליך המלאכה לגמור לתת לי דעת ותבונה להנהיג העם רב אשר בחרת בו לנחלה:

ז

**ועתה** ה' אלהי כו' רש"י ז"ל נער קטן בן שתים עשרה שנה היה וזה לך החשבון ויקרא את שמו ידידיה ובו בפרק ענה אמנון את תמר שנאמ' ויהי אחרי כן ולאבשלום אחות כו' ומקץ שנתים ימים ויהי גוזזים לאבשלום והרג את אמנון ואבשלום ברח וילך גשורה ויהי שם שלש שנים הרי חמש שנים ושב אבשלום לירושלים וישב בירושלים שנתים הרי שבע לשלמה ומרד באביו ונהרג אחרי זאת ויהי רעב בימי דוד שלש שנים הרי עשר באחת עשרה שנה מנה את ישראל וישוטו בכל הארץ תשעה חדשים בשנת מותו תיקן משמרות בשנת הארבעי' למלך דוד נדרשו הרי י"ב למלך שלמה ע"כ וכן הר"דק בשם חז"ל. אבל מהרי"א ז"ל הביא חשבונם וא' כי הוא בלתי מדוייק לפי שעם היות שסמך הכתו' ענין אמנון ותמר ללידת שלמה לא יתחיי' מזה שיהיו שניהם בזמן אחד ואולי נולד שלמה קודם לזה שנה או שנתים או יותר ולא ראה כותב הספר לכתוב ביניהם לפי שלא נעשה דבר רשום באותם השני' שעברו ביניהם יצטרך לכותבו. וגם כן אינו מחוייב שיהיה הרעב בימי דוד מיד אחר שנהרג אבשלום ואולי עברו ביניהם שנים והכתוב שא' ויהי רעב בימי דוד שלש שנים יורה שלא נסמכו הדברים כי א"כ איך יאמר בימי דוד והיה ראוי שיאמר בימים. ובפרקי ר' אליעזר א' ר' פנחס לאחר שלשים שנה שנהרג שאול ובניו בא רעב בימי דוד ולפי דעתו קדם הרעב למיתת אבשלום והוא המורה שאין הדבר מחוייב לדעת אחד ולא לדעת אחר וא"כ אינו מחוייב אלא שסמוך לשני הרעב בשנ' האחרת מנה דוד את ישראל כי הנה מצאנו ביניהם מלחמות אשר עשה עם בני הרפה ואין ספק שעבר זמן מה ביניהם ועוד שכאשר נראה ה' אל שלמה וקרא עצמו נער קטן כבר עברו לפחות ג' שנים או ארבעה למלכותו שישב שמעי בירושלם במצותו קודם שנהרג ואולי עברו יותר בזמן שנתחתן עם בת פרעה והביאה לירושלם ואיך לא נכנסו אלה בחשבון הזה אלא אם נאמר שהיה שלמה בן י"ב שנה בעת החלום הזה והיה

א"כ כשמלך בן תשעה שנים או בן שמנה שנים ואם היה כן לא היה מתחזק להרוג את אדוניה ואת יואב שר הצבא ולא היו ישר' עושי' כל המעשים הגדולי' ההם במצות נער קטן ולא היה מצוה אותו אביו כל מה שציוה לו ולא יאמר לו כי איש חכם אתה ועשית כחכמתך וגם אתה ידעת כו' אם היה בן שמנה או תשעה שנים. וספק א' גדול מכולם שאתה תמצא ששלמה מלך ארבעים שנה כמו שהעיד עליו הכתוב אחר זה והיה א"כ לדעתם ימי שני חייו חמשים ושתים שנה והנה רחבעם בנו היה בן ארבעים ואחד שנה במולכו ואין ספק שתשעה חדשים הייתה אשתו מעוברת ויתחייב מזה שהוליד שלמה את רחבעם בן עשר שנים והוא זר מאד בחוק המנהג הטבעי וגם ימשך מזה שא' הכתו' ויהי לעת זקנת שלמה בהיותו בן מ"ה או מ"ו שנה כי מה שספר מנטיית לבבו אחר הנשים אין ספק שהיה ששה או שבע שנים קודם מותו ואיך יקראהו הכתוב זקן ויאמ' שנשיו הטו את לבבו מפני הזוקן בהיותו בן מ"ו שנה וכל הנז' ממה שיורה שלא היה שלמה בעת המלכתו בן י"ב שנה אלא מבן עשרי' שנה ומעלה והנה קרא שמו נער קטן בערך משא עול המלכות וטורח המשפט ולהקטין עצמו הלא תראה שקראו השבטים לבנימין ילד זקונים קטן ומשה ע"ה קרא ליהושע נער בהיות כל א' מהם יותר משלשים שנה. ובדברי הימים כתוב הדברים אשר דבר המלר אביה לעם ישראל בהלחמו עם ירבעם וא' על אביו רחבעם היה נער ורך לבב ולא התחזק בפניהם והכתוב או' שהיה רחבעם בן מ"א ואם אביו קראו נער עם היותו בן מ"א שנה איך יספק אדם במה ששלמ' קרא עצמו נער בהיותו בן עשרים שנה התבאר מזה שאין ראוי שנאמר שהיה שלמה פחות מבן עשרי' במולבו ובמותו היה א"כ פחות מבן ששים והוא המעט מהשני' שתכונ' בהם שם זקנה וכוונת הכתוב לומ' אתה המלכת את עבדך תחת דוד אביו שמהיותי תמור' ותחת דוד אבי א"כ תמשך לי בושה גדולה מגריעותי איך לא דמיתי את צור ממנו חוצבתי ואת מקבת בור ממנו נוקרתי. והבחינה השנית יבזוני מפאת עצמי שאני נער קטן לא אדע צאת ובא במלחמו' גם לא אדע צאת ובא בדיני' שאהיה מתבלב' בטענות הבעלי דינים. הבחינה השלישית מפאת ישראל אשר בחרת עם רב בבחינת איכותם גם בכמותם רבי' אשר לא ימנה ולא יספר מרוב (ומבלי) [ומכל] זה הוליד שאלתו ובקשת לב שומע. **ולע"דן** שבפסוק הקודם הודיע החסד הגדו' ששמר השי"ת לדוד בתת לו בן יושב על כסאו ועיניו רואו' ולא היה מן התימא ישיבתו על כסאו בעודו חי צניף לאביו אבל עתה בהמליכו תחת אביו ז"ש ועתה יגדל נא כח ה' אלהי במה שאתה המלכת את עבדך תחת דוד אבי אשר נסע הוא לנוחו' ואני תחתיו ואנכי כנער קטן בבחינת שלא אדע צאת ובא כנער קטן אני לא שאני כ"כ פתי אלא שעבדך בתוך עמך אשר בחרת שמתוך

אשר אתה בחרתו וקרבתו אליך נעשה עם רב האיכות ע"ד מה שאזכור בסמוך בפסוק ונתת לעבדך לב שומע בשם ספרי שה"בה הרבה אתכם על דייניכם שאם מחייבם ממון שלא כדין ח"ו מתחייב נפשות ז"ש כאן בתוך עמך אשר בחרת עם רב שהרבה אותם על דייניהם מצד הבחירה שנבחרו ואין נקרא עם רב מצד הכמות ז"ש אשר לא ימד ולא יספר ישראל מרוב כמותיי כי אם רוב איכותיי ממה שבחרתנו מכל העמים:

**ט**

**ונתת** לעבדך לב שומע וכו' ספרי ונתת לעבדך לב שומע אפשר שלמה לא היה יכול לדון את ישראל הרי הוא אומר ויתן ה' חכמה לשלמה ויחכם מכל האדם ולא היה יכול לדון את ישראל אלא כך אמר שלמה איני כשאר כל הדייני' של אומות העולם דיין של א"ה יושב על בימה שלו דן להריגה ולחניקה ולשרפה ולסקילה אין בכך כלום אבל אני אם חייבתי ממון נפשות אני נתבע וכן הוא או' אל תגזול דל וגו' וכן במשה הוא או' איכה אשא לבדי אפשר שלא היה משה יכול לדון את ישראל אדם שהוציאם ממצרים וקרע להם את הים והוריד להם המן והגיז להם השלו והעל' להם את הבאר ועשה להם נסים וגבורות ולא היה יכול לדון אותם אלא כך א' להם ה' אלהיכם הרבה אתכם על דייניכם ע"כ. **ולע"דן** לדקדק כי אינו מקשה כלום מפסוקים ויתן אלהים חכמה לשלמה כו' ויחכם מכל האדם כו' שזה היה אחר שאלתו ובקשתו זאת של ונתת לעבדך לב שומע כו' א"כ אפש' הוא ששלמה כשא' ונתת לעבדך לב שומע כו' לא היה יכול לדון א"כ מאי מתמה המאמר אפש' שלמה כו' דאפשר ואפשר בעת ההיא דתמיהא דמשה תמיהא הוא. עוד יש לדקדק כפל לשון שבתמיהתו זאת שאומ' אפשר שלמה לא היה יכול לדון את ישראל הרי הוא או' ויתן כו' ולא היה יכול לדון את ישראל. **ונראה** במש"א חז"ל בפסוק יהב חכמתא לחכימין וכן ומנדעא לידעי בינה שמוסיף חכמתא על חכמתם ומנדעא על בנתם ובהצעה זאת אפשר שהקשה שמהפעולות יודעו הכחות שממה שהיו רואים ששלמה זכה על שנתן אלהי' חכמה לשלמה ויחכם מכל האדם ע"כ אית לן למימר שהיה בו הכנה גדולה כיון שזכה א"חכ לבל זה השיעור מהחכמה וא"כ איך אפשר ששלמה לא היה יכול לדון את ישראל שהרי הוא או' ויתן ה' חכמה לשלמה ויחכם כו' שזו הוראה שלמפרע היה בו חכמה ותבונה גדולה. או אפשר שהוקשה לו לבעל המאמר מה שהזכיר שלמה בשאלתו זאת לב שומע לשפוט כו' כי היה לו לשאול חכמ' סתם ובה יספיק שממה שאנו רואים ששאל לב שומע לשפוט משמע שהוא שואל ענין מיוחד למשפט ולזה הקשה אפשר שלמה לא היה יכול לדון את ישראל הרי הוא או' ויתן אלהים חכמה לשלמה ויחכם מכל האדם וזה היה מספיק לו לדון את ישראל

בכל החכמה ומדשאל בפרטות לב שומע לשפוט משמע שלא היה אפשר לו לדון את ישראל בכל החכמה כנז' לזה משיב דא"הנ שאפי' יחכם מכל האדם לא יספיק לו לצאת מידי סכנת הדין והמשפט לפי שאם טעה בדין ה' קובע את קובעיהם נפש ולזה הוכרח לשאול לב שומע לשפוט. ואפשר עוד שהמאמ' כיון לשני דרכים יחדיו ובזה מובן הכפל שבלשונו שבתחי' הקשה אפשר שלמה אפי' קודם שניתן לו החכמה לא היה יכול לדון את ישראל והלא מוכרח הוא שיהיה לו הכנת חכמה כדי שיתן לו השי"ת עוד חכמ' לקיים יהב חכמת' לחכימין כו' ובסוף במ"ש ולא היה יכול לדון את ישראל כיון אל הקושיא השנית שבדרך השני הנז' לומר שלמה הוצרך לשאול שומע משפט לשפ' את עמך כי די לו בשאלת חכמה דאטו בחכמה שנחכם אינו מספיק לו לדון ז"ש שנית ולא היה יכול לדון את ישראל אלא כך א' כו' כדלעיל אם אני עושה עמו שלא כדין כו' כדלעיל הריני נענש נפשות וכו'. וה"רדק ז"ל לב שומע מבין (וכתיב) [וכת"י] לב סבר כמו שאמ' להבין בין טוב ובין רע למסבר הכבד הרב כתרגומו סגיאה וכן מקנה כבד מאד ע"כ. ומהרי"א ז"ל שאל שני דברים שיהיה שלם להבין בין טוב ובין רע בדברים המדניים שזה נאמר על המפורסמות המגיעות לשלמה לשלימות המגיע למתנהג כפי השכל המעשי ולפי שהטוב הכללי הוא יותר נבחר מהפרטי לכן רצה להכריחו עוד ואמר כי מי יוכל לשפוט את עמך הכבד הזה והכבד כדהר"דק ז"ל וכדחז"ל כנז"ל. **ולע"דן** לדקדק לשון שומע שלא אמר לב לשמוע גם כפל שומע להבין כו'. **ונראה** ששאל שאלה גדולה והוא כי הלב שומע ומבין בהצטרף אליו השכל לשום שכל להבין ולפעמים מרבוי הבעלי דינים מהיותו עם רב יהיה טרוד הדיין ולא יוכל להבין שכלם על כן שאל שיתן לו לב שהלב מעצמו יהיה שומע בלי שום השקפה מצטרפת אליו ז"ש לב שומע ושאל עוד שאינו רוצה בחכמה יתרה להתגדל בה רק ההכרחי לבד להבין בין טוב לרע כי מי יוכל לשפוט את עמך הכבד הזה שהכובד הזה הוא מצד היותו עמך כמ"ש בפסו' הקודם אשר בחרת עם רב שמצד הבחירה שבחרם עשאם עם רב וכבד בדיניו שמסתכן מאד הדן אותם:

ו

**וייטב** הדבר בעיני ה' כו' יש לדקדק יתור תיבת הדבר כי די שאומ' וייטב בעיני ה' כי שאל שלמה את הדבר הזה. ונראה כי שלמ' בהיותו חכם בטבעו ולב נבון כמו שהוכחתי מפסוק יהב חכמתא לחכימין ומנדעא לידעי בינה כשנתן לבו לשאול חכמ' לא היה ברמאו' כי בכלל החכמה הכל כמאמרם ז"ל דעת קנית מה חסרת וכנז"ל בפסוק שאל מה אתן לך מאמר חז"ל בפסיקתא עיין שם ובזה יובן אומ' וייטב הדבר בעיני ה' הרואה

ללבב והטעם שטוב הדבר בעיני ה' יען כי שאל שלמה הדבר הזה לבד ולא כיון אל דבר זולתו שלא פנה בשאלתו החכמה להשיג על ידה העושר וזולתו שאם היה כן בדעתו לא היה טוב הדבר אכן בהיותו נקי התשוקות בשאלו החכמה וטהור הרעיונים לזה ויטב הדבר בעיני ה' כי שאל הדבר הזה הזה דייקא ולא כיון בו אל זולתו וכמו שארחיב בסמוך בס"ד בפסוק ויאמר אלהים אליו כו':

**יא**

**ויאמר** אלהים אליו כו'. **לע"דן** לדקדק יתור ושאלת לך הבין משפט שכבר אמר כן באו' יען אשר שאלת את הדבר הזה. **ונראה** במה שקדם בפסוק הקודם כי היה אפשר ששאל הדבר הזה של חכמה אבל היה התכלית להשיג עושר ונפש אויביו שהכל יושג ע"י החכמה אבל אתה לא כן היה בדעתך אבל שאלת את הדבר הזה לבדו ולא שאלת לך וכו' ר"ל לא כיונת לכלול בכלל שאלה זו של חכמה לשאול ימים רבים כי החכמה תחייה את בעליה ולא שאלת לך עושר כי החכמה תעז לחכם מעשרה שליטים ומכל עושר כי יש זהב ורב פניני' וכלי יקר שפתי דעת ולא שאלת נפש אויבך שלא כיונת בשאלת החכמה לקנות תחבולות לעשות לך מלחמה ובזה מובן או' ולא שאלת וכו' ולא שאלת ג' פעמי' שאין הכוונה לשלול על מה שלא שאל כן בפי' אבל כוונת הכתו' לשאול כן מכלל השאלה ששאל החכמה לו שלא כיון בשאלה ההיא אל השגת תכלית מאלו השלשה אבל הייתה שאלתך פשוטה בלי שום הרכבה ותכלית נכרי וז"ש עוד ושאלת לך הבין לשמוע משפט ר"ל זה בלבד ולא תכלית מהענינים השלשה הנז' ע"כ ראוי שתזכה לכל כי העושה לש"ש ובורח מן השררה שררה רודפת אחריו או יאמר ושאלת לך הבין לשמוע משפט ר"ל נוסף על כל מעלתך במה שלא שאלת כי אם חכמה ולא שאלת עושר וחיים ונפש אויביך הנה הוספת עוד על כל זה חסידות יתרה והיא שבענין החכמ' עצמה לא שאלת חכמה יתרה שתתפאר בה אבל שאלת ההכרחי לדבר המשפט לבד וז"ש ושאלת לך הבין לשמוע משפט בצימצום אשר זה יחייב לך לשתשיג העושר ונפש אויביך וגם בחכמה תשיג את שלפניך לא היה כמוך ואחריך לא יקום כמוך וכמו שארחי' בסמוך בס"ד וא' לך בחלוקת ימים רבים לפי שהוא לו וכן גבי העושר אמנם בנפש אויביך לא א' לך לפי שכליית נפש האויבי' הוא תועלת כללי למלך ולעם כולו ישבו לבטח בארצם לז"א ולא שאלת נפש אויביך:

**יב יג**

**הנה** עשיתי כדבריך כו' וגם אשר לא שאלת נתתי לך כו' לב חכם ונבון אמרו חז"ל חכם המקים תלמודו כלו' כי מה שלמד מקויים בלבו ומזומן נבון מבין דבר מתוך דבר לא היה לפניך אפי' משה רבינו בחכמת הטבע לא היה כמוהו אבל בחכמת האלהות

היה חכם יותר ממנו. או פירושו לא היה לפניו במלכי' גם עושר גם כבוד הא' לרבות על חבירו כמו גם צאנכם גם בקרבם איש במלכי' כ"ש בשאר בני אדם שלא היה איש כמוך בעושר ובכוד והעושר והכבוד יהיו לך כל ימיך ע"כ. והרל"בג אשר כמוך לא היה לפניך כו' אחשוב כי רמז ע"ז שחכמתו תהיה גדולה מחכמ' דוד ומחכמת המלך הבא אחריו או שחכמתו תהיה גדולה מחכמת כל בני הדור שהיו לפניו ומכל הבאים אחריו כי הוא דבר זר מאד שלא ימצא אחריו בעת מהעיתי' חכם כמוהו אם לא שנתן השי"ת מהחכמה בדרך המופת מה שלא יתכן השגתו לאחר ולא אשער איך יתכן שיצוייר זה והנה יתבאר ממה שיבא קצת ביאור שהענין הוא כמו שבארנו כי סיפר שהייתה חכמתו למעלה מחכמת האנשים רמות אליהם והם איתן האזרחי והימן וכלכל ודרדע בני מחול ע"כ. וחז"ל סותרים כו' כמו שאכתוב דבריהם בפסוק ויחכם מכל האדם בס"ד. ומהרי"א ז"ל הקשה על דברי הר"לבג ז"ל זה לשונו והתימא מזה החכם איך לא סבל לבו שעל דרך נס יוכל שלמה להתחכם יותר ממנו ואם היה הוא מאמין ענין הניסים והיכולת האלהי כראוי לא היה או' זה עכ"ל. **ולע"דן** לא פקפק הרל"בג ז"ל בענין הנס חלילה אבל מה שאמ' שהוא זר אליו שלא מצא בעת מהעיתים חכם כשלמה אם לא שיהיה על דרך המופת שלא יתכן השגתו לאחר ולזה תמה שכיון שהוא ע"י המופת איך יתכן שישוער זה שהרי אפשר שיעשה השי"ת מופת גם כן לזולתו נס נפלא כמו שעשה עם שלמה כי יזכה בזכות כשלמה והי' יתן לו ג"כ חכמה ומזה הצד א' הר"לבג שהדבר זר בעיניו גם הקשה מהרי"א על הר"דק במ"ש כי מאמר לפניו ולאחריו הוא פרטי במלכים לא בכלל גם בנביאים שאין לשון הפסוק סובל כן כדבריו כי בענין החכמה א' מאמ' כללי אשר כמוך לא היה לפניך ואחריך לא יקום כמוך ולא הזכיר כאן במלכי' כמו שהזכיר כן בעושר שאמר גם עושר גם כבוד אשר לא היה כמוך איש במלכים שזה מוכיח על המאמר הקודם של לב חכם ונבון שהוא כללי והוא זר מאד שלא ימצא כן בשום נברא כי הדברים האפשריי' לא יתכן שה' ימנע טוב מבעליו בהיותו מוכן להשיג וכיוצא בזאת הקושיא יקשה גם לדברי הר"לבג במ"ש שלא דבר הכתוב כי אם במלך אשר היה לפניו ואשר יהיה לאחריו או על הרוב בכל אישי הדור אשר לפניו ולאחריו שמאחר שהו' מאמר כללי אשר כמוך לא היה לפניך ואחריך לא יקום מורה על כלל כל הדורות שלא כדברי הר"לבג גם לפי דבריו ממעט בכבוד שלמה וחכמתו והייתה חכמת אלהים בקרבו ולדבריו ז"ל לא היתה כ"כ גדולת הערך כי רבי' יחכמו בדורו' הראשוני' והאחרוני' יותר ממנו ואם נאמר דברי' כפשטן יקשה שא"כ כמו שהושפע עליו שפע גדול בענין החכמה אשר כמוהו לא היה ולא יהיה אפש' ג"כ שישפע עליו

רוח נבואיי כי ונביא לבב חכמה ומאחר שהחכמה הכנת הנבואה שאין הנבואה שורה אלא על חכם כו' אשר בהיות שלמה חכם גדול מכל החכמים א"כ היה נביא גדול מכל הנביאים ולא יתכן כי התורה העידה ולא קם נביא עוד בישראל כמשה וכתב בזה שלש שערי' הראשון אין ספק שאופן השגת שלמ' ודרך ידיעתו נבדל מאופן השגת חכמי המחקר ודרך ידיעתם בשהשגתם בטבע כפי העיון והחקירה האנושית והשגת שלמה ע"ד הפלא כיד ה' הטובה עליו ולדעת זה ראוי שתדע שאופן השגת הדברים המדעיים הם שנים הא' מהמאוחר אל הקודם ומהמסובב אל סיבתו והיא השגת החוקרים והשני מן הקודם אל המאוחר והיא השגת שלמה מן הסיבות אל המסובב והדרך הראשון הוא המחקר האנושי כי בעבור היות שכל האדם מחובר לגופו והיותו שלימות לגשם כליי הוא אופן השגת המושכלו' אליו בדרך החושי' והדמיון עד שמפני זה גזר החוקר שאין דבר בשכל שלא יהיה ראשונ' בחוש ואמ' שהשכל יוציא מושכליו שהם הצורות הכוללות בהפשיטו אותם מהצורות הפרטיות אשר בדמיון הבאים אליו מן החוש והדרך הזה כשיבחן היטב לא ימלט מחסרונות רבים הא' מפני יגיעת העיון כי הידיע' באופן הזה הנקנית מדרך החוש והנסיון עמל גדול ויגיעה להשתדל בנסיון הדברי' ובחינתם לבא עד תכונתם ובקריאת ספרים רבים והכרחתי לדעות המתחלפות לבחור בצודקות מהבלתי צודקות צריך זמן רב ושקידה גדולה וכ"ש אם יתעסק בחכמות מתחלפות שטרדתו בהשיג הא' תמנעהו מהשיג זולתה עד שלזה אחז"ל כי קאי במסכתא חדא לא תשאיל ליה במסכת' אחריתי כי כמו שההשגו' החושיות מעיקות אלו לאלו כן הוא הענין במושכלות להיות הנפש א' ולרוב העמל והטורח הנמצא בעיון כמו שאחז"ל למה נקראת שמה תושיה מפני שמתשת כחו של אדם וכאש' תצרף לזה צרת השכחה ויגון ההשמט אחר הקנין אשר אי אפשר מבלעדיו להיות הזכרון כח גשמי ויקרהו השינוי והלאות ויצטרך האדם לחפש כל חדרי בטן להזכר כל מה ששכח תדע ותשכיל גרעון המדע האנושי שהכח במדעי שהשמחה במעונו והפועל השכלי שהמנוח' בנעימותו ישימם הגוף הנגוף והחוש הכחוש ליגון ואנחה ולעמל מכאיב כמו שנא' ע"ז כי ברב חכמה רב כעס ויוסיף דעת יוסיף מכאוב וכבר גילה היות סיבת זה היות קניית החכמות מדרך החושי' וע"ז א' כל הדברים יגעים לא תשבע עין לראות לא תמלא אוזן משמוע החסרון השני האיחו' והעיכוב הזמניי אשר ימצא בקניית החכמ' בזה הדרך כי להיות שכל האדם יוצא מן הכח אל הפועל באמצעות ההשגות החושיו' אשר הוא השתנות ותנועת מה וכל תנועה היא בזמן יתחייב שלא יצא שכלינו מן הכח אל הפועל בדברים רבים יחד אבל יבאו זה אחר זה ולזה א' החוקר שהידיעה נקרא בדברי' רבי' אמנם

ההשכלה תהיה בדבר אחד לבד להיותה יציאת השכל מן הכח (את) [אל] הפועל ובעבור זה בזה הדרך הטבעי אי אפשר שילין האדם בלתי חכם וישכי' חכם ויצטרך מפני זה האדם אל מלמד יוציא שכלו מן הכח אל הפועל בזמן רב עד שתמצא האדם יפליג עיונו בחכמה אחת שנים רבות ואחריתו יהיה נבל ולא חכם כ"ש אם יתעסק בחכמות רבות שכל ימי האדם יהיו כימים אחדים בערך הזמן הרב הצריך אליהם. וע"ז אמרו במשנה היום קצר וכו' ואמר הלא אוזן מילין תבחן וכו' כלומר שבחכמות יצטרכו השגת החושים ולזה נאמר בישישים חכמה ואורך ימים תבונה ונתייחסה החכמה בזקנים כאומ' ז"ל אין זקן אלא שקנה חכמה. החסרון השלישי שהדברי' היותר פחותים ושפלים כפי הטבע והמציאות הם יותר מושגים אצלינו והיותר יקרים ועליוני' במציאותם הם יותר נעלמים והיה זה לפי ששכלינו להיותו היולני ומשיג הדברי' בצאתם מן הכח אל הפועל ע"כ ישיג הדברי' היותר גשמיי' יותר מהדברי' הנבדלים מחומר שלא ישיג בהם כ"כ וגם בזמן תקדם ההשגה בדברי' החומריים מהשגת הדברים הרוחניים לפי שמההליונים יקח השכל הקדמות להשגת העליונים ויהיה א"כ ההשכלה האנושית הפך הטבע והמציאות כי הדברים הרוחניים הנמצאים יותר בטבעיהם נמצאים פחות בשכלינו והדברים החומריים שהם פחות נמצאים אבל הטבע מפני מדרגת מציאותם והתערבם עם ההעדר הם יותר נמצאי' בשכלנו וימשך מזה שהרוחניים שהם בטבע סיבות אל מציאות הדברי' החומריים יהיו בידיעתנו מסובבים מהם לפי שהשכלתנו הדברים החומריים השפלים הוא סיבה שנבא להכרת העליונים הרוחניים ביד האפשר וכאלו הם הקדמות אליהם ומפני זה נתפרסם מאמר החוקר שהשגתינו היא מהמסובב אל הסיבה בהפך הטבע וכבר המשיל העטלף תוקף השגתינו בדברים השפלים וחולשתו בענייני' העליונים לעיני העטלף שבהיותו באישון לילה ואפלה אל אשר יהיה שמה הרוח ללכת ילך לראו' במו אופל וכאשר השמש יצא על הארץ הנה הוא נחבא אל הכלים כי לא יוכל לראותו לחוזק בהירותו ועל זה א' אליהו בדברו בעניינים האלהיי' הודיענו מה נאמר לו כו' ועתה לא ראו אור בהיר הוא בשחקי' כו' א' זה להוכיח את איוב על דברו מהענינים האלהיים כפי החקירה האנושית ואי' הודיענו מה נאמר לו ר"ל מה התוארים שנייחס אליו ית' כי הנה העניני' האלהי' לא נוכל לערוך דבר מפני שהרי עם בהירותם הנמרץ חשובי' אלינו לחולשת שכלינו כמו שיחשיך השמש בעטלף וקרא לדברים האלהיי' חשך ע"ד אומרו ישת חשך סתרו מפני שהם נסתרים אלינו. ואמר עוד היסופר לו כי אדבר להגיד שאפי' ירצה האדם לדבר מהאל ית' לא יסכים כלל למה שהוא בעצמו ר"ל היסופר לו באיזה מספר יסופר מה שנדבר ממנו בערך אליו ית' כ"ש שיש בזה מהסכנה אם יאמר איש

דברים מהאלהות שיבולע וישחת עליהם. ובפרק אין דורשין אמרו כל המספר בשבחו של מקום יותר מדי נעקר מן העולם שנאמר היסופר לו כי ידבר אם אמר איש כי יבולע הנה פירשו כי אדבר מלשון ידבר עמים תחתינו. ולפי שא' על העניינים האלהיים לא נערוך מפני חשך פי' שאין החשך בערכו ית' חלילה כי הוא האור הבהיר אשר לא תשוער אבל הוא חשך בערך אלינו לקיצור שכלינו וזהו אומ' ועתה לא ראו אור בהיר הוא בשחקי' והוא ע"ד מאמר הנביא קרנים מידו לו ושם חביון עוזו ר"ל שהזוהר והבהירות הוא לו ית' מעצמו ולא מסיב' אחרת כמו לשאר הרוחניים ומפני תוקף קרון אורו יתחבא ויסתר ממנו עוזו ותפארתו וסיי' דבריו באו' לא יראה כל חכמי לב להודיע מיעוט השגת חכמי המחקר שהם חכמים מלבם בענייני' האלהיים. החסרון הרביעי הוא קיצור שכלינו בהשגת סיבות הדברים בשלימותם וזה אם הסיבות הצוריות שהוא מבואר שהצורות האחרונות מהדברי' הם בלתי מושגות אצלינו לפי שההשגה האנושית נקנית מן החוש והדמיון והחוש לא ישיג בעצם כי אם מקרה הדברי' הנה השכל לא ישיג בשלימות כי אם טבעי אותם הדברים אשר נגלו אליו מהחושים ואמנם הצורות העצמיות אשר בהם יבדלו מיני הנמצאים עם היות שכבר יגיע מציאותם באופן מה אל השכל באמצעות המקרים המיוחדי' הנה הם אינם מושגי' בעצמם ובראשונה כמו טבעי המקרים אבל בחידות ובשניות והיו א"כ המקרי' הבאים מהצורות העצמיות והמתחייבות מהם מושגים בעצם וראשונה ובשלימות וצורות הדברים אשר הם סיבותיהם בלתי מושגים אצלינו באותו האופן מהשלימות שהנה מפאת זה א' החוקר שמצורות הב"ח וכ"ש מהצמחים כמעט שלא נדע דבר מהם לפי שהבדלי המיני' אינם ניכרים אצלינו ואנחנו עם היות שנכיר סגולותיה' כמו היות הסוס צוהל והחמו' נוער והבלב נובח הנה לא נשיג צורותיה' העצמיות אשר מהם ימשכו הסגולות ההנה כי לא נדע סיבת הרקת האישקמונ"ייא אל הליחה האדומיית ולמה ימשוך האבן המגנ"יטש את הברזל עד שמפני זה קראו החכמים אותם טבעים נסתרים ואליהו קראם נפלאות תמים דעים לפי שהאדם יפלא מהם לסכלות סיבותיהם ולא בלבד יקרה זה רצוני סכלות מהות הדברים וצורותיהם העצמיות במורכבי' כי גם ביסודות הפשוטים יקרה לנו זה הסכלות עצמו כי בהיותינו משיגים מציאותם ומספרם ואיכותיהם המיוחדים הנה לא ידענו צורותיהם העצמיות אשר מהם נמשכו אותם האכיות עד שיש מהפלוסופי' מי שחשב שאותם האכיות הם צורותיהם ר"ל החום והקור והלחות והיובש ומהם אמרו שהכובד והקלות ובכלל הנטיה הם צורותיה' העצמיות ומאשר יתחייבו לדעות האלה ספקות עצומות נמנו וגמרו שצורות היסודות טבעים אחרים נעלמים ממנו ימשכו מהם כל האיכיות

ואחרים זולתם ולא נרגיש אופן אותם הצורות ולא אופן המשכתן המקרים ההפכים מהם וכמו כן יקרה בצורת הגשמית הכוללת אשר תחול בחומר הראשון ראשונה שלא הגיעו החכמים לדעת עניינה ומהותה ומהם שמוה השלשה מרחקים המוגבלים ומהם שמוה המרחקים השלשה הבלתי מוגבלים והסכימו היות הטבע א' תחול בה היולי ימשכו ממנו שיעור הגשמים ומרחקיהם וטבע הצורה ההיא בעצמה בלתי מושגת אצלינו ולא יתחלפו החכמי' בענינה חילוף מעט כי מהם שמוה מטבע העצמי' ומהם מטבע המקרי' וטוב משניהם מי שהניחה טבע נסתר ואם יקרה כ"כ מהשכלות והקיצור בהשגת צורת הדברים החומריים השפלי' אשר תחת השמש בהיותם מושגים אצלינו בחושים כ"ש שיקרה זה בצורות הגשמים השמימיים וכוכביהם והבדליהם אלו מאלו כי כבר הודה הפילוסוף שכל מה שדבר מגלגל הלבנה ומעלה דבר באומד ומחשבה ורחוק רחוק מי ימצאנו הצורות הנבדלות מחומר שתכלית מה שנשיג מהם הוא היותם נמצאות מפאת תנועת הגלגלים ומנועעים מהם יתבאר מזה קיצור שכלינו בכלל הצורות הצורייות וכבר גילה קהלת קיצור השגתינו ואפי' בדברים השפלים באו' כי לא יוכל האדם למצוא את המעשה אשר נעשה תחת השמש בכל אשר יעמול האדם לבקש ולא ימצא וגם אם יאמ' החכם לדעת לא יוכל למצא גילה בזה שהאד' המדיני קודם התעמל בחכמה לא יוכל להשיג טבעי הדברים אפי' השפלים ועליו אמ' כי לא יוכל האדם למצא את המעשה אשר נעשה תחת השמש שגם האדם המתעמל בעיון שהו' התלמי' קודם שיחכם לא יוכל להשיגם גם כן ועליו אמר בכל אשר יעמול האדם לבקש ולא ימצא. ושגם החכם אשר כבר הגיע לתכלית עיונו ועמלו לא יוכל למצא אמיתת מהותם וע"ז אמר עוד וגם אם יאמ' החכם לדעת לא יוכל למצא. ואם הסיבות החומריות לפי שעם היות שנשיג המורכבים בכללותם הנה לא נדע באמת הפשוטים שמהם הורכבו וזה אם בגשמים השפלים כי החומר הראשון הוא מבואר בעצמו בלתי מושג כפי מה שהוא ואם יש בו איזו הכרה ממנו הוא מפאת ההווה והנפסד ובערך אל הצורות החלות בו אשר הוא כנושא לכול' אבל כפי עצמותו הוא מוסכל בהחלט ואמנ' היסודות הפשוטו' אשר מהם הורכבו המורכבים כבר התחלפו דעות האנשי' בהם מה הם וכמה הם כי יש מי שחשב היות ההתחלה היסודית אחת ומאלה שמינה אש ומהם שמינה אויר וקצתם שמינה מים ויש מי שהניח היסודות רבים ומהם שמנה שנים ומהם שלשה ומהם ארבעה והוא דעת ארסטו ואפלטון רבו והוא הדעת המפורסם בזמנינו זה וכבר היה מי ששם היסודות ב"בת וקראום העצמיים הנפרדים ובכלל אמיתת הדרוש הזה בלי פקפוק לא הגיע אלינו שעוד היום יש אנשים יחשבו שיסוד האש אינו נמצא אלא נכנס במורכבים ויש אנשי'

שיחשבו שהארץ אינה יסוד פשוט ואמנם בהרכבת הגשמים השמימיים נבוכו החוקרים בעניינם כי אפלטון א' היות כולם מורכבי' מארבעה יסודות במורכבים השפלים ארסטו ימאן זה ויש מהנמשכים אחריו שיחשוב היותם מורכבים מחומר וצורה שמימית וקצתם שמו זה החומר חומר ההווים וקצתם שמוהו מטבע אחר ומהם אמרו היותו בלתי מורכב מחומר וצורה כלל שהם גשמים פשוטים בלתי מורכבים כפי מציאותם כלל ובכלל חילוף הדעות בעניינים האלה והספקות המתחייבי' לדעת דעת אי מהם יורה על קיצור השגת השכל האנושי בהם ומבואר הוא שאלו ואלו לא הגיעו לידיעת שיעורי היסודות בכל א' מהמורכבי' אשר בשמים ממעל ואשר בארץ מתחת ואופני הרכבתם ובאיזה אופן הם סיבות חומריות לכל א' מהמורכבים ביחוד ועל שני מיני המורכבים עליונים ושפלים רצוני לו' על סכלותינו בהרכבתם א' השי"ת לאיוב מי יספר שחקים בחכמה ונבלי שמים מי ישכיב בצקת עפר למוצק ורגבי' ידובקו ואם הסיבו' הפועלו' הנה עם היות שכבר השיגו חכמי המחקר היות העולם השמימיי סיבת מניעה ופועלת אל העולם השפל ועולם השפל סיבה לעולם השמימיי והאל ית' סיבה לכל הנה בסיבה הפועלת לכל א' מהדברי' ביחוד ואופן פועלם מה מאד נחלקו קדמוני' באמיתתו הלא תראה שאפלטון הניח הצורות הנבדלו' הנקראות בלשונו איריאש היותם פועלים המהיות מן הכח אל הפועל בהניעו היסודות ובערכו אותם והניחו מסייע לפעולתו פועל הפרטי הקרוב ממנו כמו האב אל הבן ועל שני אלה א' ארסטו שהאדם יולידהו האדם והשמש אמנם בזה האופן הגיע מהם פעולתם רצוני אם יפעל הגרם השמיימי בתנועה או בהארתו או בהשפעות אחרות נמצאות בטבע לכל א' מהכוכבים ואם האדם הוא מכלל הסבות הפועלות העצמיות או המקריו' ואם הכח המצייר העובר בבטן האשה יבא מהאב נשוא בזרע או יבא אליו מחוץ מסיבה אחרת גשמיות או רוחניות ואם יפעל בכלי כמו שהיה מן הראוי או זולת כלי כמו שנראה בעובר הנה אמיתת כל הדברים האלה כולם ואחרים זולתם נעלמו מעיני כל חי ועל כיוצא בזה אמר היש למטר אב או מי הוליד אגלאי טל מבטן מי יצא הקרח וכפור שוגים מי ילדו מי שת בטוחות חכמה או מי נתן לשכוי בינה ואם הסבות התכליות מבואר הוא מועט השגתינו בהם בכל הדברי' אשר נדע מציאות כי גם מתועלות אברי האדם ותכלית מציאותם עדיין לא נשלמה כללות הקפתם ולא מחציתה כ"ש ממיני הב"ח והצמחים והמתכות והחילוף בגלגלים בשיעוריהם וריבוי תנועותיהם והפכייותם וריבוי הככבים בגלגל אחד והעדרם לגמרי מגלגל א' ומעוטם בשאר הגלגלים אשר אי אפשר שיהיה דבר מזה בהזדמן כי כל פעל ה' למענהו רוצה לומר לתכליתו המיוחד וכל הדברים הם ממחשבת פועל חכם ולתכלייות

נאותים ומיוחדים הכרחיים לשלימות העולם אלא שילאה שכל אדם מלהשיגם ואל זה כיון קהלת במ״ש את הכל עשה יפה בעתו גם את העולם כו' ר״ל שכל הדברים הם שלמים וטובים כפי התכלית שבהם אשר בעבורם נבראו ושהאל ית' נתן את העולם בלב בני אדם רצה לומר השגת מציאותו בכלל מבלי שישיג ראשית הדברי' שהוא עצמותם ופועלם מבלי שישיג ג״כ תכליתם וסופם אשר בעבורם נבראו וזהו אומ' מבלי אשר ימצא האדם את המעשה אשר עשה האלהים מראש ועד סוף רצה לומר מהתחלתם הצוריית והפועלת עד סיבתם התכליתית אשר תבא בסוף הנה התבאר מזה שהסיבות העצמיות כולם בלתי מושגו' בשכל האנושי בשלימו' עד שמפני קיצור השגתנו בהם יסתפקו חכמי המחקר בהכרת סיבות הדברים הרחוקות והכוללות ובהשגת מהותם בלתי נבדלת וכאלו קרה להם בזה כמו שקרה למי שעיניו כהות או למי שיראה הדבר מרחוק שלא יוכל לגזור מהו ויסתפק באו' שהוא מפני שהשיג שיעורו או שהוא חי מפני שראהו מתנועע האמנם לא ישיג איזה גשם או איזה חי הוא. החסרון החמישי הוא הטעות והשגיאה אשר יקרה בהשגה האנושית כי להיותה נקנית מהחוש הנה לא תפול האמת בגזרותיה כי אם במקרה ועל המעט וזה אם מפני שהחושים עצמם פעמים רבות יכזבו במוחשיהם ובפרט במוחשים השניים כמו שיקרה להולך בספינה שיראה הארץ והבתים אשר בה כמתנועעי' ויראה תמונת אדם ויחשוב שהוא דוד והו' שאול ומההכרע הוא שמה שישיג השכל מהמוחשות האלה יצא משפט מעוקל ואם מפני שדרך השכלתנו הוא מהמסובב אל סיבתו ופעמים יהיה כמין דבר מסובב משתי סיבות מתחלפות וגם הפכיות ויגזור השכל האנושי היות האי' מהם סיבתו ויטעה בזה שאין סיבתו אלא האחרת כמו שיקרה לרופא שיראה שתן החולה אדום המראה ועב העצם ויגזור שסיבתו תגבורת הדם והוא משפט כוזב לפי שלא היה סבתו כ״א חולשת הבורר אשר בכליות שהיא סיבה אחרת או כשראה כאב חזק בפי האצטומכה בזמן הסתו ויגזור אז היות סיבתו ליחה קרה לבניית עד שיתעסק ברפואתה עם הדברים המחממים ויטעה בזה להיותו מסיבה אחרת הפכיית רצוני מלחה חמה אדומה נשפכת שמה ויצטרך אל המקררים ומזה המין הוא רוב הטעות הנופל במלאכת הרפואה להיות האותות אשר מהם יקחו ראיה בסבת החולי משותפים לסיבות מתחלפות וגם הפכייות וישער הרופא היות אחת והיא אחרת ומפני זה אמר איוב לחביריו בראותו שהסיבות שהיו נותנים ליסורים היו בלתי אמיתיות ואולם אתם טופלי שקר רופאי אליל כולכם רצה לומר שבמה שהיו טופלים ומייחסים אותם הסיבות לדעותיו היו משקרים כמו רופאי ההבל שאינם מכירי' סיבת החולאים ולכן יטעו ברפואתם ולזה היתה העדר החקירה להם יותר טובה ממציאותה הכוזבת

וז"ש מיד מי יתן החרש תחרישון ותהי לכם לחכמה וכן הוא הענין בכל דרושי המחקר האנושי ומפני זה תרא' שבכל דור ודור התחלפו דעות בני אדם ואופני חקירותיהם ויחלקו תמיד האחרונים על הראשונים עד שמה שחשבו הראשונים שהביאו מופת על מציאותו שערו האחרונים שיש מופת על סותרו הנה נתבאר מכל זה שבזה הדרך הראשון מהגעת הידיעה בדברים המדעיים שהוא כפי העיון השכלי והחקירה האנושית מדרך החוש ומהמאוחר אל הקודם תקרנה החמשה הזכרונות אשר זכרתי שהם העמל והאיחור והקצור והשגייה. ואמנם הדרך השני אשר הוא מהסיבה אל המסובב ומהקודם אל המאוחר הוא דרך השכלת השכלי' הנבדלי' רואי פני המלך כי הם להיותם שכל פשוט נבדל מחומר ופאת ההשפעה נשפע אליהם מאת השי"ת ישיגו הדברים כפי אופן מציאותם רצוני שישיגו המסובבים מפאת סיבותיהם הקודמות והעליונות לא שיקדם הכרתם באותם הסיבות קדימה זמניית להכרתם המסובבים מהם כי אם קדימה טבעית בלבד. האמנם בזמן א' יחדיו יראו סיבת הדברים והדברים המסובבים מהם ויכירו היותם סבות אליהם ויקרה להם בהשגתם כמו שיקרה לאדם הרואה אילן אח' כולו משרשיו עד ענפיו עד עליו בבת אחת והראיה אחת ובה ישיג שהשרשים קודמים לענפים והענפים לעלים ושהם התחלות וסבות אליהם מבלי שתקדם ראייתו השרשים לראותו הענפים והעלים בזמן אבל בסדר ובטבע ככה המלאכים ישכילו סבות הדברים ומהם ישכילו מסובבים אך לא בסדר זמני כי אם בסדר טבעי בלבד ולהיות השגת הנביאי' מושפעת מהשי"ת ובאמצעות המלאכים היתה מגעת ידיעתם בזה הדרך השני לא בדרך הראשון כי טבע המקור ראוי שיהיה נמצא במה שיחצב ממנו ולכן לא יקרם מהחסרונות כמו שיקרה למתחכמים בדרך הראשון כי בהשגתם הנבואיית לא ימצא העמל והטורח ולא אורך הזמן בלמידה והעיון ולא שפלות הדברים המושגים ולא קצור וטעות בהשגתם לפי שדרך השגתם אינו ממטה למעל' בדרך העיון האנושי אלא הוא ממעלה למטה ומהעליונים אל התחתונים ומהסבות אל המסובבים ולכן יגיע אליהם ידיעת הדברים האפשריים קודם היותם למה שיקנו אותם מסבותיהם הקיימות הקודמות אליהם ולא יצטרכו אל מלמד כמאמר עמוס לא נביא אנכי ולא בן נביא כלומר לא נביא אני מצד טבעו והכנתו ולא בן נביא כלומר מפאת הלימוד כי התלמידים יקראו בני הנביאי' ואמ' זה להורו' שאין ההשגה הנבואיית מטבע ההשגה אנושית נקנית מהחוש ומאדם אחר מלמד אותה אבל מהשי"ת לבד באמצעות מלאכיו וז"ש ולקחני ה' מאחרי הצאן ויאמר ה' אלי לך הנבא אל עמי ישר'. ולהיות הדרך הזה השנית מההשגה בתכלית השלימו' והאמות והעילוי משולל מכל טעות ושגיי' כשרצה השי"ת לתתנו שלמי' הודיענו

בתורתו ועל ידי עבדיו הנביאים האמתיות כולם בשלימות אשר ילאה שכל האדם להשיגם בחקירתו וליתרון זה הדרך מההשגה א' המשורר דרך אמונה בחרתי כו' ואו' חשבתי דרכי ואשיבה רגלי כו' ואו' סעפי' שנאתי ותורתך אהבתי קרא סעפים למחשבות האנושייות העיון והחכם אמ' על זה כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונ' ואמ' להצילך מדרך רע מאיש מדבר תהפוכות שהוא דרך האיש החוקר המתהפך מדעותיו כל היום ועליו ציוה בטח אל ה' בכל לבך ואל בינתך אל תשען בכל דרכיך דעהו כו' אל תהי חכם בעיניך ועל הדרך הא' א' יש דרך ישר לפני איש ואחריתה דרכי מות לפי שהמושכל האמיתי הוא בשם נמשך בחיי' והנטייה ממנו הוא באמת דרכי מות לשכל האנושי ולכן אמ' מיד מדרכיו ישבע סוג לב ר"ל שהאדם הסוג לב שהוא הסומך על חקירת שכלו ועיון לבו ישבע מדרכיו המחקריות ולא יבקש יותר אמנ' האיש הטוב והשלם לא ישבע כי אם בהשגות הנאצלות מן העליונים והנקנה מהסבה אל המסובב וזהו אומרו ומעליו איש טוב מסכים למ"ש אחרי כן אורח חיים למעלה למשכיל ר"ל שדרך הידיעה אשר בה יקנה האדם החיי' אשר אין אחריה' מות הם למשכיל למעלה ר"ל מלמעלה למטה כי בזה יסור מהדרך הראשון שהוא ממטה למעלה אשר עמה השאול והמות או יהיה שאול מגזרת שאלה לפי שהחוקר בעיונו צריך הוא אל שאלה ותשובה והמשא והמתן בדברים להוציא מהם מושכלו וכבר התרעמו הנביאי' על אנשי אומתנו העוזרי' זה הדרך השני מהתורה האלהית והנבואה ונוטי' אחרי שרירות לבם הרע ועיון שכלם המוטעה אמר ישעיהו ובילדי נכרים יספיקו וירמיה אמר אותי עזבו מקור מים חיים וכו' ולכן כאשר יעד השלימות משיח צדקנו מהרה יגלה שיבין הדברים על האופן מהדרך השני מלמעלה למטה כ"מש ונחה עליו רוח ה' רוח חכמה וכו' לא למראה עיניו כו' אומ' שלא תהיה השגתו מן החושים כי אם מאת השי"ת ומזה האופן היתה חכמת שלמה ע"ה כי כאשר שאל מאת ה' לב שומע ר"ל שכל מוכן להבין אמרי בינה ולהשיג האמת מתוך עיונו וחקירותו כדרך הראשון השיבו השי"ת ואמר יען אשר שאלת את הדבר הזה והוא הבין לשמוע משפט ר"ל חן ושכל להבין ענייני המשפט הנה עשיתי כדבריך לתת לך לב שומע ושכל מוכן להבין משפט ונוסף על זה הנה נתתי לך לב חכם ונבון אשר כמוך לא היה לפניך ר"ל שכל נקנה חכם מקיף בכל המושכלות לא מפאת חקירתו כי אם מתנה מהאלהי' וחסד עליון ולהיות קנין חכמתו בזה הדרך השני מהפליאה באמצעו' השפע האלהי שחל עליו פתאום לז"א אשר כמוך לא היה לפניך וכו' לפי שכל החכמי' שהיו לפניו ולאחריו נתחכמו בדרך הראשון מהעיון והחקירה ולא נמלטו מהחסרונות הנז"ל אמנם שלמ' נתחכם בדרך השני על דרך הפלא ולזה נתעלה על כל החכמים לפי שהוא

לא קנה חכמתו בעמל הלמידה וטור' השקידה והחקיר' ולא באורך הזמן ואיחור הנסיונו' אבל בחלום חזיון לילה היתה עליו יד ה' וימלא אותו בחכמ' בתבונ' ובדעת ובכל מלאכה וישכב בלילה אחת איש בער לא ידע ויקץ משנתו איש חכם כמלאך האלהים וכבר העידו חז"ל על חכמתו בזה שהקיץ שלמה והנה חלום שמע עוף מצפצף והבין צפצופו ושמע כלב נובח והבין לשונו רמזו שמיד שהקיץ בלי לימוד ועיון השיג טבעי הדברים וצורותיהם המיניות אשר בהם יובדלו סגולותיה' וקולותיהם המיוחדו' מצד ההכרה שכבר קדם במהות כל אחד מהם באופן שהשגתו שלמה ולא בא בה לא שפלות ולא קצור ולא טעות להיות השכלתו מלמעלה למטה והשיג המסובבים בסבותיהם והרוחניי' והשמימיים והחומריים כולם יחד והשיג הצורות העצמיות הנעלמות בשלימות כמו המקרים המוחשים ובכלל הנה השיג כל דבר כפי אמיתת מציאותו מבלי טעות ושתוף ומבלי קדימה ואיחור זמניי כי כל הדברים יחד בטבעו בשכלו כאשר הם ובאותו הסדר מדרגה אשר הם בעצמם.

ולהיות השגת החכמ' בזה הדרך השני לשוכני בתי חומר אשר בעפר יסודם דבר יוצא מההקש הטבעי ושנעשה דעת אדם ילוד אשה דמי לבר אלהין א' השי"ת הנה נתתי לך לב חכם ונבון אשר כמוך לא היה לפניך ואחריך לא יקום כמוך להיות מהנמנע כמוהו אדם ישיג החכמות באותו האופן מהשגה שהשיגם המלך שלמה ע"ה ולהיות ידיעותיו מושפעות מאת השי"ת ע"ד נס בזולת לימוד אדם אמר הכתוב ויתן אלהים חכמה לשלמה וה' נתן חכמה לשלמה וישראל אמרו כי חכמת אלהים בקרבו ומלכת שבא שמעה את שמע שלמה לשם ה' ר"ל שהיתה חכמתו נסיית מאת השי"ת. והגוים אשר באו לשמוע חכמתו אשר נתן אלהים בלבו. וכבר העידו חז"ל על היות חכמת שלמה מטבע חכמת הנביאים ומאופן ידיעתם שאמרו במדרש ומעשה האופנים כמעשה האופן המרכבה מלמד שראה שלמה בחכמתו מה שראה יחזקאל בנבואתו ולכן עשה פני שור ואריה ונשר וכרוב וכבר העיד הוא על עצמו בספר משלי שהיתה ידיעתו מהדרך השני הוא מלמעלה למטה ולא ממטה למעלה הוא מ"ש דברי אגור ע"ש שקבץ ואגר החכמות ולא אמר אוגר לפי שהוא לא קבצם בהשתדלותו כי אם במתת אלהים לזה א' אגור ל' פעול כי מה' היתה זאת היא נפלאת וכן נקרא קהלת ולא מקהיל מהטעם הנז' ואמר בן יקה שהיה בן דוד שנאמ' בשבט יהודה ולו יקהת עמים שהוא המלך הראשון שמלך משבט יהוד' ולהודיע שחכמתו מתת אלהים ומלמעל' למטה לכן א' נאום הגבר מצד שאתי אל והוא המודיעני חכמה ומצידו ית' והיות אתי אל מצד זה אוכל ולא יבצר ממני דבר כי מצד עצמי בער אנכי מאיש ולא בינת אדם לי בער אנכי

מאיש מצד יצירתי ומצד השתוף עם בני אד' שילמוד מהם בינה ושלמות מידות ולא בינת אדם לי וכ"ש בלימוד החכמה ולא למדתי חכמה אבל ידיעתי כי דעת קדושי' אדע. והוכיח היות ידיעתו יותר מעולה מאותה שע"י המחקר הנקנת מדרך החוש כי מי עלה שמי' וירד ר"ל בענייני השמימיים מי הוא זה מהחכמים שעלה שמים וירד להודיע אלינו אותם הצורות אשר זכרו בגלגל המזלות ושאר הככבי' ומספר הגלגלי' ושיעורם ותנועותיהם והגלגלי' היוצאי המרכז וגלגלי ההקפה וקוטבי כל א' מהם כי אחרי שאלה הדברים לא הושגו מפאת החושים ולא בא אליהם מופת הנה הצטרך לומ' שעלה שם אדם וראה אותם וירד והעיד עליהם מפי הראיה וכיון שזה נמנע השגתינו בהם מסופקת זולתי כאשר תבא עליו הנבואה וא' מי אסף רוח בחפניו על השגתנו בדברים הרוחניים הנבדלים מחומר כמו שא' דוד ע"ה עושה מלאכיו רוחות אשר הדבר הזה אין החוש שולטת בו איך יתכן שיגיעו אליו החכמים בחקירתם ז"ש מי אסף רוח בחפניו וכבר התבאר בחכמה שהפלוסופים לא הגיעו למציאות הנבדלים כי אם מפאת התנועות השמימייות הבאות מאתם וכמו שיתבאר עוד בשער השני ולז"א מי אסף רוח בחפניו שחוש המישוש הוא היותר עב מהחושים א"כ מי אסף הרוחני בחפניו הממששים. ואמר מי צרר מים בשמלה על המים אשר מעל השמים ירמוז בזה לעולם הספירות כפי חכמי הקבלה שעליהם אמר המשורר עוטה אור כשלמ' שהוא יותר פשוט ונעלם ממנו מעולם המלאכים. ואמנם בעולם השפל אמר מי הקים כל אפסי ארץ לומר שעם היותו מושג לחושים יש בו עניינים מפורסמי' מציאותם ונעלמי' בסיבתם וזכר היותר מפורסם שהו' הגלות היבשה להיותו בהפך הסדר הטבעי ואין דרך לחכם לעמוד בו בדרך טבע אם לא ביחסו אל ההשגחה אלהית ולפי שכל מיני הידיעות האלה הנז' נמנעות ההשגה אם לא מפאת השפע הנבואיי לזה אמ' מה שמו רצה לומ' מהו שם החכם להשיג זה או מה שם תלמידו שהוא כבנו כמשל בני הנביאים ז"ש ומה שם בנו כי תדע שכל זה יושג בדרך השני הנז' וזהו כל אמרת אלוה צרופה ר"ל שאין בה לא סיג ולא טעות ושגייה ולהיותה השגה קיימת בלתי משתנת לז"א מגן הוא לכל החוסי' בו. והוכיח שלא נחשוב לחבר יחדיו החכמ' המחקרית והנבואיית כמו שחשבו לעשות רבי' מאומתינו וראוים על זה לתוכחה רבה ויבאו לידי טעות וכזב ז"ש אל תוסף על דבריו פן יוכיחך ונכזבת. הנה נתבאר מזה אופן השגת חכמת שלמה ומעלתה על כל חכמי המחקר מפאת אופן ההשגה ודרך הידיעה והו' השער הראשון. השער השני הנה כמו שנבדלת חכמת שלמה מחכמת חכמי המחקר מפאת אופן השגתה כנז' בשער הקודם כן נבדלה מפאת הדברים המושגים אצלו והידועים אליו והמושגים אצלו אשר לא הגיעו אליהם

כל חכמי העיון אשר היו לפניו ולאחריו והשיג בחמשה מיני ידיעות המין הא' מהידיעה והוא בעולם השפל רצוני בדברים ההוים ונפסדי' אשר קצר דעת חכמי המחקר לדעת הדברי' בסבותיה' וסגולותיהם ופעולותיהם ורוב הטעות והשגייה הנופלת בהתפלספו' ושלא הגיעה ידיעתם להשיג אופני ההרכבות וההמזגיות ושיעורי הפשוטים הנכנסים בכל אחד מהמורכבי' וכחות הדברי' ותועלותיהם אמנם שלמה לפי שהיתה חכמתו אלהית ע"ד פלא מלמעלה למטה לכן נתעלה בידיעת הדברים ההווים ונפסדים בארבע בחינות האחד בשהוא השיג טבעי הדברים ההוים והנפסדים ומהיותיהם לא לבד מפאת התחלותיהם הכוללות וסבותיהם הרחוקות וחמרם המשותף ומקריהם ותנועותיהם אבל גם בהשגת עצמותם ומדותם כפי מה שהם בעצמם וצורותיהם הקרובות והאחרונות המבדילות אותם אשר לא הגיע החוקר לידיעת אמיתתם ועל זה נאמר וידבר על העצים וכו' וידבר על הבהמה וכו' שהשיג ההבדל במיני הצמחים וה"בח ומהם ההולך על ארבע והמעופף השלמים והבלתי שלמים בצורותיהם המיוחדת כמהיותיהן כפי מה שהם בעצמם. והבחינה השנית היא מפאת הקפת ידיעתו בכל מיני ההווים ונפסדי' כלם עם היותם רבוי בלתי משוער ולזה א' וידבר על העצים מן הארז אשר בלבנון עד האזוב אשר יצא בקיר רצה לומר מן הגדול והנכבד שבצמחים עד הפחות מהם ואמר הארז אשר בלבנון עד האזוב אשר יצא בקיר שהוסיף להבדיל בידיעתו זאת בין הארז עצמו אותו אשר בלבנון לזולתו מהמקומות אחרים וכן הבדיל בידיעתו בין סגולת האזוב אשר בקיר לאזוב אשר בזולתו מהמקומות כי תתחלף סגולתו כפי המקום שהוא נטוע בו עם היותו הכל מין אחד וזה רצה באומרו מן הארז אשר בלבנון ועד האזוב אשר בקיר בפרטות וכן השיג טבעי הב"ח כפי צורותיהן עד הרמש שהוא ב"ח בלתי שלם לפי שידיעתו היתה מקפת בכל מיני ההוים ונפסדים מקרני ראמים ועד ביצי כינים איש לא נעדר מידיעתו. ולהעיר על ריבוי המופלג מידיעתו מהידועים אשר בשכלו ורוחב לבב השלם המקיף בכולם ע"ד הפלא א' הכתוב ויתן אלהים חכמה לשלמה ותבונה הרבה מאד ורחב לב כחול אשר על שפת הים ודימוי החול דבר נאה ומתייחס בענין הזה כי הוא מהיסוד השפל הארציי והוא בהפלגת הריבוי כמעט שאין לו תכלית והוא עם ריבוי מתיחס בקיבוצו עם היותו מתחלק ונבדל בעצמו בכל גרגיר וגרגיר מגרגיריו הוא נמשך אחריו המים ועומד על שפת הים ככה היו הידיעות האלה אשר קנה שלמה מזה המין כי הם היותר שפלים הארציים רצוני ההווים והנפסדים והיו ידיעות רבות עד אין מספר כפי רבוי מהמינים מהדוממים והצומחים והב"ח כולם והיה צורת כל אחד מהם נבדל בנפשו של שלמה וכולם עם הבדליהם מתאחדות ומתקבצות בנפשו של שלמה והיה כל

זה מפני פועל השפע האלהי אשר המשילוהו הנביאים אל המים שנאמר הוי כל צמא לכו למים וכו' אותי עזבו מקור מים חיים וכו' ואולי המשיל ידיעתו זאת בחול מפני שיתוף השם להיות מין הידיעה הזאת מהדברי' השפלים חולין בערך אל שאר הידיעות העליונות שהם קדש והבחינה השלישית היא מפאת ידיעתו ואופני הרכבות הדברים והתמזגיותם והמקום והזמן ושאר הדברים המתחייבים בהויה כפי מה שיאות אצל מין וכן הפעלים הצריכי' (לבלי) [לכל] הויה והויה ואופני ההתהות ושיעורי היסודות הנכנסי' בכל מורכב ומורכב כפי הראוי למינו מה שמעולם לא הגיע אליו שום חוקר בעיונותיו כל אלה ידועים אצלו באותו האופן שהם ידועים אצל הטבע עד שהיה אפשר לו לפעול בריאות טבעיות בדרכים הטבעיים לשעתם ע"ד מה שאמרו חכמי הגמרא ז"ל מההוא גברא דעבד ליה רבא והיה זה בדעתו מלאכת ההויה הטבעית לעשות לרוח משקל ומים תכן במדה וכבר נמצאו באומות ישמעאל ספרים מיוחסים ביניהם למלך שלמה מדברים שהם מהמין הזה ועל זה א' הכתוב ותרב חכמת שלמה מחכמת כל בני קדם ומחכמת מצרים לפי שחרטומי מצרים היו כ"כ בקיאים בידיעת טבעי הדברים עד שהיו יודעי' לעשות ברייות חדשות כמו שראינו בספורי התור' ושלמה הגדיל לעשות מהם להיותו מכיר הדברים השפלים כמו שיכירם בטבע הפועל אותם וכבר העיד על הבחינה הג' הזאת ישעיה הנביא ע"ה מי מדד בשעלו מים וגו' שספר שמה קוצר ידיעת המעייני' בשיעורי היסודו' מעצמם ושיעורי הנכנסי' מהם בהרכבה מורכב מהמורכבים ועל יסוד המים א' מי מדד בשעלו מים ועל יסוד האש אמר ושמים בזרת תכן כי להיות יסוד האש סמוך לגלגל ודבק בו יכנה אותו הכתוב פעמים בשם שמים ועל יסוד העפר א' וכל בשליש עפר הארץ ועל יסוד האוי' מי תכן את רוח ה' והייתה גזרת הכתוב שאין מי שידע זה ויעשה כי אם השי"ת ושלמה המלך שהיה איש עצתו ועליו המשיך ואמ' את מי נועץ ויבינהו וילמדהו דעת רצה לומר שהשי"ת למד לשלמה שהיה איש עצתו דעת חכמה ותבונה. אמנם שאר האומות מ"ה בחקירתם לא ידעו ולא יבינו דבר מזה ועליהם א' הן גוים כמר מדלי ר"ל ידיעותיהם הם מועטים כמר מדלי והם דברי' בלתי מאמתים ואין להם הכרעה כשחק מאזנים נחשבו וכדק יטול אותם אל אשר יהיה שמה הרוח יוליכם ואמר אחר זה ולבנון אין די בער כו' לומ' שמפני החסד הזה שעשה השי"ת לאיש עצמו כיוצא בשלמה להודיעו כל זאת החכמ' אין די בלבנון להיות עצים לעול' ולא בכל חיתו די להקרב עולה לשי"ת על זה. והבחינה הרביעית היא במה שכללה ידיעת שלמה תועלות הדברים השפליים כולם בסגולותיהן שהם הטבעים הנסתרי' אצל בעלי העיון ואופן התחייבם והמשכם מהצורו' העצמיות ובכלל היה יודע ערכי טבעי הדברים אלו

לאלו רוצה לומר בהתנגדות' והפכיותם וההתחמות' ואופני התחלפותם ומדרגות קצתם על קצתם וסדורם בכללות העול' כל דבר לא נכחד מהמלך ולזה עשה ספר הרפואות כמו שזכרו חכמים ז"ל מכל הדברים המתייחסים כפי טבעם לבריאת האדם ושוויו ולהיות ידיעה שלמה מארבעה בחינות האלה השלם בידיעת העולם השפל הזה בדברים שלא הגיע אליהם העיון האנושי והדורך הפלא ויוצא מהמנהג הטבעי נאמ' לו הנה נתתי לך לב נבון וחכם כו' והמין השני מהידיעה היתה בגרמים השמימיי' והוא מבואר קיצור העיון האנושי בהם אם בטבעם ובעצמותם ואם בתכונותיהם ותנועותיהם ואם בכחם ואופן פועלם בתחתונים אמנם קיצורם בהשגת טבעיהם כבר יוכר מחילוף דעות הפילוסופי' כי מהם חשבו היותם הווים ונפסדים מפאת עצמם ומורכבים מהפכיים רצוני מהיסודות הארבעה וזהו דעת אפלטון והנמשכים אחריו וארסטו יחשוב שהם פשוטים ונצחיים מפאת עצמם ומהם שמים חדשים ומהם קדומים ומהם מנו הכדורים תשעה ומהם שמנה ומהם עשרה ומהם חמשים ומהם שמים מתחלפים במין ומהם חשבו היותם נבדלים באיש וכולם ממין אחד וכן בשאר הדברים הנמשכים לטבעם קצרו דעתם כמו לתת סיבה למה היה גלגל אחד רב הככבים ואחד נעדר מכל והשאר כל גלגל בעל ככב א' ולא ידעו ולא יבינו הבדלי הכדורים אלו מאלו והבדלי הככבים אלו מאלו וההבדל שבין טבע הכדור לטבע הככב ואמנם קיצורם בהכרת תנועותיהם ותכונותיהם כבר ראית הדמוים והסברות החלושות אשר דימו חכמי חכמת התכונה בתמונות השמים ומצביהם וסדוריה' ויציירו בזה הדברי' יוצאים מההקש השכלי ומהאמת בעצמו כמו התנועות ההפכייות והנוטות והמתחלפות כפי מהירות הגלגל אחד ובשעה אחת וכמה גלגלי וגלגלי יוצאי המרכז ותנועת הקוטבים והמרכזים הנחים בטבעם וכבר העיד הרב המורה ז"ל בפ' כ"א חלק שני על זכות הדעות האלה והביא מאמר הפלוסוף שכל מה שדבר מגלגל הירח ומעלה הוא בדמות אומד ומחשבה ואמ' עליו מליצת השיר השמי' שמים להי' והארץ נתן לבני אדם רצה לומ' שהדברי' השמימיים לא ישיגם האדם בעיונו. ואמנם קיצורם בידיעת כחותיהם ואופן פעילותיהם הוא לפי טעם היות מוסכם אצל הפלוסופי' שהנהגת זה העולם עולם ההויה וההפסד הוא בכחות השופעים מהגלגלים וכמו שאחז"ל אין לך כל עשב ועשב מלמטה שאין לו מזל ברקיע מכה אותו ואומר לו גדל הנה קצרה ידי המעיינים להשיג בחוק הככבים וכח כל א' מהם בפרט ואופן פעולתו בשפלים ודרך הורדת השפעתו בהם. ואמנם אומרו שהשמש יניע יסוד האש והירח יסוד המים אלו הם עניינים כוללים אמנם ההוראות הפרטיות לא ידעו ולא יבינו בחשכה יתהלכו כי הספרים שכתבו בעלי המשפט הבל המה מעשה תעתועי'

בעת פקודתם כדי להוריד שפע הככבים על דברים ידועים ולא עלה בידם וראוי היה להיות כן שאחרי היותם בלתי משיגי טבעי הגרמים השמימיים ותכונותיהם אי אפשר שישיגו כחם ופעולותיהם הנמשכים מהם ועל כן בכל מה שישפטו יצא משפט מעוקל וכאו' הידעת חוקות שמים אם תשים מסטרו בארץ אמנם שלמה ע"ה לפי שהגיע אל אמיתת החכמה ההיא על דרך הפלא ומפאת סבותם השיג מה למעלה מה למטה בטבעי השמימיים ובמספרם והנחותיהם ובסדור תנועותיהם והשיג עם זה אמיתת כחתיהם בהנהגת הדברים השפלים איך היה ובמלאכ' המעשית עשה כרצונו והצליח וכמו שזכרו חכמי' ז"ל מהפעולו' בכסא והצורות אשר עשה מאריות ונמרים ושאר הצורות שעשה לפעולות מיוחדות שהיו כולם מזה המין ועל השגת חכמת התכונה הזאת והקפת אמיתתה בכללות ענייניה א' הכתוב ותרב חכמת שלמה מחכמת כל בני אדם ואחז"ל מה היתה חכמתם של בני קדם שהיו יודעים במזלות שנאמ' כי מלאו מקדם ועוננים כפלשתים וכו' ואמנם למה נקראו בעלי זאת החכמה בעלי קדם חשבו רבים לפי שבארץ המזרח התחכמו באותה החכמה יותר משאר הארצות ושלכן יחסור אליהם ואחשוב אני שמלת קדם לא נאמרה כאן על המזרח כי אם על זמן הקודם מראשית הבריאה על דרך מעולם נסכתי מראש מקדמי ארץ וענין זה הוא מ"ש חז"ל בבראשית רבה ויראו אותם בני האלהים אמר רבי חנניה ורש"בל תרויהו אמרו שהאריכו ימים בלא צער ובלא יסורי' ר' הונא בשם ר' יוסי או' כדי לעמוד על התקופות ועל החשבונות ועל המזלות.

והנה רב הונא נתן הסיבה התכליתית במ"ש רבי חנינא ורש"בל שהיה אורך הימים ההם בדי להשלים המין האנושי בחכמת התכונה מפני שרובה נלקחת מן החוש ואי אפשר שתושג ראשונה אלא למי שהיו חייהם מתמידים אורך נפלא יוצא מן המנהג הטבעי ולכן האריך השי"ת ימי אותם הקדמונים שזכר התורה לפי כי בזולת זה לא היה אפשר שיושגו ענייני החכמה ההיא ולזה יחסו בעלי התכונה הרבה מדבריהם לאלה הקדמונים ומפני זה נקראו בני קדם אותם האנשים הראשוני' שהשיגו חכמת התכונה בנסיון הארוך ההוא והגיד הכתוב שגדלה חכמת שלמה בתכונה מכל אותם הקדמונים מאריכי הימים מפני שהם השיגו ענייניהם בנסיון שהוא מהחוש ומהמאוחר אל הקודם באורך נפלא מהזמן ושלמה השיג אותה מפאת השפע האלהי ומהקודם אל המאוחר בלילה אחת בחלום מבלי השתמשות החושים ויותר בשלמות ממה שהשיגו הם באלפים מהשנים ולהיות זה פלא אמ' לו השי"ת הנה נתתי לך לב חכם כו' והמין השלישי אשר הקיפה חכמת שלמה ע"ה היתה בעולם העליון רצה לומר בשכלים הנבדלים וכבר ידעת שהפלוסופים לא הגיעו להשגת השכלים הנבדלי' מחומר כי אם מפאת התנועה

השמימיית המושגת לחוש ולזה קצרה השגתם בזה בשלשה עניינים הראשון בהשגת אמיתם מה שהם כי יש מהם שחשב היותם מורכבים מחומר וצורה אלא שחומרם הוא משולל מהוויה והפסד וההשתנות והתנועה והגשמות והוא דעת ר' שלמה בן גיבירול בספרו מקור חיים ומהפלוסופים הקדמונים אמנם ארסטו יחשוב היותם משוללים מחומר לגמרי אלא שמפרשי דבריו מהם אמרו היותם מורכבי' ממציאות ומהות ומהם שמום פשוטים בהחלט ואמרו היות המציאות והמהות בהם דבר אחד כמו באל ית' ואמנם בהשגת מהותם בעצמם לא השיגו דבר אחד כי אם היותם שכל אמנם במה יבדל הא' מהאחד בעצמו אחר היותם כולם מטבע השכל קצרה בזה השגתם מאד כי מהם שמו ההבדל מהם בדיניהם בדרך עילה ועלול ומהם במדרגת השגותיהם והשכלתם לבד ואלו הם דברים כוללים מורים על קיצור ידיעתם בזה וימשכו לכל דעותיה' ספקות עצומות. והענין השני אשר קצרה דעתם בו הוא במספרם לפי שהפלוסוף לא הגיע למצא השכלים הנבדלים כי אם מפאת התנועות השמימיות פסק הדין שמספ' השכלי' הם כמספר הגלגלי' כל גלגל יתנועע משכל מיוחד יניעהו וכבר כתב הרב המורה ז"ל שלא גזר ארסטו ולא זולתו ממספר השכלים עשרה או מאה כי אם שהם כמספר הגלגלים עד שמי שהיו חושבים בזמנו שהיו הגלגלי' חמשי' הניחו שהשכלי' הנבדלי' חמשים והאחרונים הפלוסופים אמרו שהם עשרה לפי שהם מנו הכדורים תשעה ושאר הכדורים ותנועותיהם מתחייבים מהם ונכללים בהם ולזה היו הנבדלים המניעים אותם תשעה והשכל העשירי עולה ויורד עליו צאת שכלינו מן הכח (את) [אל] הפועל והו' שכל הפועל והדעת הזה רחוק מאד הוא מדרך המושכל וממה שיורו עליו כתבי הקדש א"כ המושכל לפי האמת שאין ראוי שנחשוב היות תכלית השכלים הנבדלים הנעת השמים ושיהיה מספרם כמספר התנועות ושאם יונחו יותר מהם היו מציאותם לבטלה ושנתפשט נדיבותו ית' בבריאת הדברים השפליים כ"כ שהמציא רבוי המינים ואשיהם וגם בשמים ממעל רבוי הככבים וגלגליה' ושבעולם הרוחני העליון היותר נכבד מכולם קצרה יד השי"ת מהמציא רבוי השכלים הנבדלים בעבור והנה המשורר אמר אל נערץ בסוד קדושים רבה ואו' רכב אלהים רבותים אלפי שנאן ה' בם סני בקדש. ודניאל א' אלף אלפין ישמשוניה ורבוא רבבן קודמוהי יקומון שזה מורה על רבוי השכלים הנבדלים וכמו שבא בהרבה מקומות מדברי חז"ל. והענין השלישי אשר קצרה השגתם בו הוא בפעולתם הנמצאות אשר למטה מהם וכבר זכרתי שהפלוסופים לא השיגו מפעולות השכלים הנבדלי' בכל מה שזולתם כי אם פעולת ההנעה לבד אמנם כפי המאמתים הם שלוחי ההשגחה כמלאכים אשר באו אל אברהם ואל לוט וליעקב ואשר הצילו

(אל) [את] חנניה משאל ועזריה מכבשן האש ואת דניאל מגובא דאריותא ומהם ג"כ ממונים על בני אדם ומנהיגים את האומות כמו שאמר שר מלכות פרס על מלכות יון והם המשגיחי' על כל ענייני העולם השפל והנהגותיו והויותיו כמו שאמ' שרו של אש שרו של ברד מלאך ממונה על כך וכך עד שאמרו שאיו מלאך א' עושה שתי שלחיות ובפעולתם הוא היותם נראים לעיני הנביאים ומודיעים אליהם העתידות במצות האל ית' הנה נתבאר שקצרה השגת הפלוסופים מאד בענין השכלים הנבדלים אמנם שלמה השיג מציאות הנבדלים ואמיתת מה שהם כפי מה שאפשר והבדלותיהם זה מזה וסדר מדרגתם בשלימות והרוחניות זה על זה ומספרם ומספר מדרגותיהם והגיע מעלת ידיעתו לדעת עניינם וכחם והנהגתם בשפלים ועל זה א' ויחכם מכל האדם מאיתן האזרחי והימן וכלכל ודרדע ובני מחול שהיו האנשים המפורסמים בזמנן בחכמת האלהות ובחכמת הנבדלים עשה שלמה שירים רבים כמו שאמר ויהי שירו חמשה ואלף שפי' חמשה אלפים לפי שהיה מנהג הקדמונים לדבר בעניינים האלהיים ע"ד השיר וידמה שעשה זה עם מספר מהשירים לשרים העליונים לכל א' וא' בפני עצמו כפי הנהגתו לאומה מן האומות וכפי המנות והשרות המיוחד אליו ועשה ספר שיר השירים מיוחד להנהגת האלהית על כנסת ישר' ולזה אמרו כל השירים קדש ושיר השירים קדש קדשים לפי ששאר השירי' אשר עשה היו כולם למלאכים קדושים ושיר השירים היה מיוחד אליו ית' שהוא קדש קדשים ולהיות ידיעת שלמה מקפת בעניינים הנבדלים ואופני הנהגותיה' היה שהגיע לדעת הדרכים והאמצעיים וההכנות הצריכות להוריד שפע כל שר ושר מהנבדלים על עמו ועל נחלתו וכבר העידו חכמים ז"ל על זה במדרש משלי נאום הגבר לאיתיאל גבר ששרתה עליו רוח הקדש לאתיאל שהבין אותיותם של מלאכי השרת ואוכל שהיה יכול לעמוד בדין הא כיצד מלך על העליונים ועל התחתוני' שנאמ' וישב שלמה על כסא ה' ורצו בהבנת אותיות מלאכי השרת השגת עניינם ופעולותיה' המיוחדות הנמשכות במהות א' א' מהם והמלכות והיכולת בעליונים הוא שהיה יכול להוריד השפע מן העליונים על התחתונים ואולי שזה היה ענין אותם השירי' אשר חבר אליהם עם היות ששלמה השיג כל זה על דרך הפלא בימי בחרותו כשנראה השי"ת אליו בגבעון הנה לא נשתמש מזה רצוני מהורדת השפע מהשכלים הנבדלים על אומותם כי אם בזקנתו שנשיו שהיו מצריות מואביות ומשאר האומות הטו (אל) [את] לבבו לא לעבוד ע"א כי אם ללמדו אופן עבודת אלוהיהן ובהניחו אותן לעבוד עבודתם בארץ הנבחרת על פני ירושלם להוריד כל א' מהם שפע אלהי ארצם על עצמה וביתה וזה היה באמת חטאת שלמה ועליו אמר וילך שלמה אחרי עשתרות אלהי צידונים ואחרי כו'

וא' אז יבנה שלמה במה לכמוש שיקוץ מואב בהר אשר על פני ירושלים ולמולך שיקוץ בני עמון וכן עשה לכל נשיו הנכריות המקטרות ומזבחות לאלהיהן כלו' שהיה החטא אם להיותם נשיו ואחרי שגיירם היו כבנות ישראל לכל דבר ולא היה ראוי להניחם לעבוד את אלהיהן כ"ש בארץ הנבחרת ועל פני ירושלם אשר בחר ה' לשום את שמו שם והיא מכל הארצות מיוחדת לשפע האלהי כמו שאמ' ואבחר בירושלם להיות שמי שם כל הימים וכ"ש בהיות שלמה המלמד אותן משפט אלהי ארצם והיה עם זה מפריד בחינתו מהשי"ת בהיותו פונה לבבו מעם ה' ועוסק בענייניים זרים יוצאים מדרכי התור' האלהית ועל זה א' ולא היה לבבו שלם עם ה' אלהיו כלבב דוד אביו וא' ויתאנף אף ה' בשלמה כי נטה לבבו מעם ה' אלהי ישראל וגו' ר"ל להיותו מלך ישראל גדלה אשמתו כי המעשה הזה היה ראוי למלכי האומות ולחכמיה' לא לשלמה בחיר ה' והיה ראוי אליו להתעסק תמיד בתפילותיו וקרבנותיו להוריד השפע האלהי על עמו ועל ארץ הקדש לא בשאר העבודות הנכריות ואולי שמפני זה היו באים מהאומות לשמוע מחכמתו ומביאים אליו מנחה לדעת ממנו איכה יעבדו הגוי' את אלהיהם הכחות העליוני' כדי להוריד משרי מעלה השפע על ארצם אבל לא היה בזה מהחטא כמו שהיה במה שלמד את נשיו לעשותו פתח שערי ירושלים כמו שזכרתי למה שהיו האומות ראוים אליו כמו שנאמ' אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים וגו' ואתכם לקח ה' כו' ועל זה אמר כמתחרט בספר משלי ולמה תשגא בני בזרה ותחבק חיק נכריה וא' אל תתן לנשי' חיליך ומלבד הנגל' כפשוטו ירמוז לזה ג"כ וכבר התנצל מזה בספר שיר השירים באומ' ששים המה מלכות ושמני' פלגשי' כו' אחת היא יונתי כו' ר"ל שהנהגות העליונו' הם רבות ובמדרגות רבות ומסתעפות אלו מאלו והעליונות קרא מלכות והאחרות פלגשי' והאחרו' קרא עלמות כפי מיני המינויי' בהנהגות וא' שאעפ"י שהגיע למדרגת ידיעת הורדת שפע כולם עכ"ז אין לבבו שלם כ"א בהנהגה האלהית ז"ש א' היא יונתי תמתי כו' ואולי עם זה לא נמצא מכל אותם השירי' כ"א ספר שיר השירי' להיותו מדבר בהנהגה האלהית שעל האומה הישראלית וכל שאר השירי' אשר עשה בהנהגת שאר הגוי' לאומותם לא חברם בכתבי הקדש ולא נמצאו וידמה שחזקיהו ואנשי דורו גנזום לבל יכשל בהם אדם לעשות מעשיהו ועבודתו נכריה עבודתו ולהיות חכמת שלמה מזה המין למעלה מההקש הטבעי אמ' לו השי"ת הנה נתתי לך לב חכם כו' המין הרביעי מהידיעה אשר הקיפה ידיעת שלמה ע"ה היה בענייני השכל המעשי כי עם היות שעל המעט ישתלם האדם בעיון ובמעשה כי העסק בעיון יבטל העסק במעשה להיות הנפש אחת יעיקו פעולותיה המתחלפות אלו לאלו אמנם שלמה להיות חכמתו על דרך הפלא

היה שלם בעיון ובמעש' על הדרך היותר שלם שאפשר וזה אם בהנהגת עצמו כפי השכל והמעלה במידותיו ופעולותיו שהיא חכמת המידות הכוללת הנהגת עצמו וביתו ועבדיו שהיא הנהגת הבית ואם הנהגתו למדינה או למלכו' כפי הצדק והמשפט וטוב הסדור הנאות והנה שלימות המידו' אשר לשלמ' יובן מפשט דבריו במשלי שלמה כמו שאמר לתת לפתאי' ערמה וכבר יראה שחבר ספרי' אחרי' בזאת החכמ' כמו שא' וידבר שלשת אלפים משל כו' כי עשית המשלי' הוא מבעלי המוסר אמנם בתנחומא או' חזרנו על כל המקר' ולא מצאנו שעשה שלמה אלא קרוב לשמנה מאות פסוקי' אלא מלמד שבכל פ' ופסוק שאמר יש בו שנים ושלשה טעמי' העידו בזה שהיה בדברי שלמה נגלה ונסתר הנגלה המוסר המידותיי כמו שיורו פשטי הפסוקים והנסתר החכמות העיוניות הנרמזות בשנים או ג' טעמים ופנים כמו שא' הלא כתבתי לך שלישי' במועצות ודעת ואולי שגם ללמוד החכמ' המדותיית היו באים אליו חכמי הגוי' לשמוע מחכמתו והיו מביאי' לו מנח' ושלימותו בהנהגת הבית יורה בסדור שולחנו ומאכלו והנציבי' אשר שם בארץ לכלכל כל הקרב אל שולחנו איש חדשו ולא יעדרו דב' באופן שלא יהיה לא רעב ללח' ולא לזולתו ולא תעיק פרנסתו לעם הארץ אשר הוא יושב בה כמו שאפרש בפ' ועם זה רבוי הסוסי' והפרשי' אשר היו תמיד בביתו לא לצורך המלחמ' כי שלום והשקט היה בימיו אבל לכבוד ולתפארת כי ברוב עם הדרת מלך מי שמע כזאת מי ראה כאלה מלך שלא היה לו מלחמ' כל ימיו יהיו לו ארבעים אלף ארוות סוסים ושני' עשר אלף פרשים ולהיות הפלגת אנשי ביתו בהפלגה ומעלה נפלאת ועם סדור גדול א' הכתוב ותרא מלכת שבא את כל חכמת שלמה והבית אשר בנה ומאכל שולחנו ומושב עבדיו ומעמד משרתיו ומלבושיה' ומשקיו ועלתו אשר יעלה בית ה' ולא היה בה כו' אשר רשם הכתו' דברי' נוראי' כמו שאפרש בפי' הפ' וגם יראה רוב הנהגתו בענייני הבינה במה שהמציא דרכי' חדשי' לאסוף הון מבלי שיוציא אותו מעמו בדרך חמס או כמו שעושים המלכי' כדי להתעשר אבל בשולחו אוניות לאופירה כל הזהב ולתרשיש לסחורות רבות והיה ריבוי הזהב עד שעשה ר' צינה ושלש מאות מגיני זהב וכל כלי משקיו וכל כלי בית יער הלבנון זהב סגור ואמנ' שלימותו בהנהגת המשפט בצדק ושלם כזה מאד עד כי היה מכיר לבות הבאים לפניו לדון ומחשבותיהם ומהכרת פניהם היה מכיר אמיתת הדבר והיה יודע מי הוא הצדיק בדינו והיה חופש כל חדרי בטן בראותו פרצופו ואולי שגם מפני זה הזהירה התור' לא תכירו פנים במשפט ר"ל שלא יאמר הדיין אני מכיר בפני זה שהוא משקר וכיוצא לפי שידיעה זאת תיאות לשי"ת אשר יראה ללבב או לאיש כיוצא כשלמ' ע"ה אשר רוח אלהים בקרבו כי כמו שאנו מכירי' בפני' שמחתו ויגונו

חריצותו ועצלתו פחדו וכעסו כן היה יודע שלמ' כל ההפעליות אשר לנפש מפאת אותות אחרים יותר דקים לאין שיעור וכמו שהרופא המובהק יביר בדפק ובשתן ובנשימה דברים נעלמים ונסתרים יפלאו שאר הרופאים ממנו כן היה חכמת שלמה בדבר משפט אצל כל חכמי לב והנה בבא השתים זונות לפניו הכיר מיד מי המשקרת אלא שמפני הרואים עשה אותה החקירה להוציא לאור תעלומה שיכירו וידעו שהיה משפטו ישר כמו שאפרש וזהו וישמעו כל ישראל את המשפט אשר שפט המלך ויראו מפני המלך כי ראו כי חכמת אלהים בקרבו לעשות משפט ר"ל כי ראו שהחכמ' המיוחדת לאלהי' לחקור לב לבחון כליות היא אשר היתה בקרבו ומפני זה יראו ממנו כי לא יבצר ממנו כל אשר יזמן לעשות לפניו יגלו כל תעלומות לבבם וזה היה ענין מלכת שבא שבאה לנסותו בחידות שהם הדברי' הנסתרים שיחשוב האדם בלבו כי לא יוכל האדם להשיגם כי הלא הם כמוסים עמו חתומים באוצרותיו והעיד הכתוב שהגיד לה את כל אשר בלבבה והעיד עוד על שלימותו שבלי חרב וחנית היה מושל בכל ממלכות הארץ עד היו כל ישרל ויהוד' לבטח איש תחת גפנו ותחת תאנתו שזהו תכלית ההשגחה בהנהגת המלכו' ובמה שהעשיר המלכו' עד שאין כסף נחשב בימי שלמה וגם יורה על שלימותו בשכל המעשים בבנין הבית ובבנין בית שלמה והכסא בצורותיו וכל הערי' אשר בנה שזה מורה על נדיבותו וחכמתו הגדולה בבניינים הנוראי' ההם וגם ע"ז אמר לו הנה נתתי לך לב חכם ונבון כי החכמ' על העיון ובינה על המעשה והמין החמישי מהידיעה אשר הקיפה חכמת שלמה הוא בתור' האלהית וזה בשני פנים הא' כפי אמיתת פשוטה אם בספורים שבאו בה מענייני הבריאה והסתעפות הדורות ומאורעות האבות אשר באו בה בקיצור והו' ידע והשיגם כמו שהיו ואם במצו' שידע כללותם והקיף פרטיותיה' ודקדוקי דקדוקיהם כפי מה שקבלם משה רבינו ע"ה מבלי ספק ופקפוק אחז"ל למה היו דומי' דברי תורה עד שלא בא שלמה לבאר שהיו מימיו עמוקי' ולא היה אדם יכול לשתות מהם מה עשה פקח אחד ספק חבל לחבל ומשיחה למשיחה ודלה ושתה כך היה שלמה ממשל למשל ומדב' לדבר עד שעמד על דברי תורה העידו בזה ששלמ' המציא הדרכים והמידות שהתורה נדרשת בהם לישר החכמים ולהדריכם בתבונתה שהם משל לחבלים ולמשיחות בהוצאת המים עמוקים והפן השני הוא בידיעת סתרי התורה וסודותיה הנקראי' בלשונם ז"ל מעשה בראשית ומעשה מרכבה וזה בהיותו יודע איך יוכללו כל החכמות ויורמזו בתורה אם בסודות הספורי' והנרמז בהם ואם בטעמי המצות והנרמז בהם ואופני עשיית' ואין רצוני בטעמי' מדרך הסברה והדמיון כמו שעשה הרב המורה ז"ל שחשב שהגיע אל ידיעת טעמי המצות ממה שמצא בספרי הצבא אבל שלמה הגיע

והשיג את טעמיהם כפי מה שכיוונה החכמה האלהית באמת אשר זה נעלם מהחכמי' וגם החוקים אשר י"צהר ואומו' העול' היו מקטרגין עליה' להיות השכל לואה להגיע את סבותיהם גילה השי"ת לשלמה זולת פרה אדומה לקיים מה שנאמר ותחסרהו מעט מאלהים וכבר גילו חז"ל בפסיקתא רבתי ובתנחומא אמרו וידבר על העצים וכי אפשר לאדם לדבר על העצים אלא א' שלמה מפני מה מצורע נטהר בגבוה שבגבוהים ובנמוך שבנמוכים במין ארז ואזוב מפני שהגביה עצמו כארז לקה בצרעת וכשהשפיל עצמו נתרפא ע"י האזוב מפני מה בהמה מותרת בשני סמני' ועוף בסי' אחד שהבהמ' נבראת מן היבשה והעוף מן הרקק כו' ולפי שהמין הזה מהידיעה בחכמת התורה וסודותיה והנרמז בה הן הם הצלחות הנפש כמו שא' דוד תורת ה' תמימה ר"ל תמימה לא יחסר כל בה הפוך בה והפוך בה ולזה ציוה אל שלמה בנו לאמר ושמרת את משמרת ה' למען תשכיל אל כל אשר תעשה ואת כל אשר תפנה שם שרצה בזה כמו שפירשתי שכל המושכלות והידיעות אשר יפנה האדם אליהם ויבקש אותם ימצאו בה וזהו ואת כל אשר תפנה שם.

**הנה** נתבאר מכל האמור בשער הזה שהיה שלמה שלם בחמשה מיני הידיעות האלה טבעייות למודייות אלהייות מדותייות תורנייות והנה מצאתי לחז"ל מאמר כולל מקיף כל מה שאמרתי אמרו ויחכם מכל האד' מאדם הראשון ומה היתה חכמתו שהעביר ה"בה כל בהמה חיה ועוף וא' לו מה שמותם של אלו השיבו לזה נאה לקרא סוס ולזה נקרא שור וכן לכולם שנאמר ויקרא האדם שמות אמר ליה מה שמך א"ל אדם שנבראתי מן האדמה ואני מה שמי א"ל אדני שאת' אדון לכל הבריות ה"הד אני ה' הוא שמי הוא שמי שקרא לי אדם הראשון מאיתן זה אברהם שנאמ' משכיל לאיתן האזרחי מהימן זה משה שנא' בכל ביתי נאמן הוא וכלכל זה יוסף שנא' ויכלכל יוסף כו' דרדע זה דור המדב' שהיו כולם מלאים דעת בני מחול בנים שמחל להם שכינה במעשה העגל הנה העידו שלימות שלמה בטבעיות ממה שנתעל' על אדם הראשון ששם שמות לכל ה"בח כפי טבעם ומהייותיהם כמו שא' הכתוב וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה הוא שמו רצה לומר הוא שמו המיוחד והמתייחס אליו כפי טבעו וזהו אומ' לזה נאה לקרא סוס שלא היו שמות מוסכמים כפי הרצון כי אם נגזרים כפי טבעיהם אמנם בחכמת התכונה הודיעו שנתעלה בה יותר מאברהם שכבר נתפרסם בספרי האומות היות אברה' ע"ה שלם בחכמת המזלו' והתווכח עם נמרוד שהיה חכם גדול בתכונה ושאברהם למד החכמה ההיא במצרי' ומסכי' לזה דרשו חז"ל ויוצא אותו החוצה צא מאצטגנינות שלך שלא יסמך במה שיגזרו הככבים בעקרותו כי הוא ית' ישדד המערכות בעזרו והעידו על

שלימותו בחכמת האלהות בענייני השכלי' הנבדלי' ובפעולותיהם למה ששבחו אותו ממשה להפשטתו מהחומר השיג יותר מכל השאר בעניינים הנבדלי' ובפעולותיהם ועליו א' בכל ביתי נאמן הוא כי בית האלהים ודרך האמת הוא מעין השכלים הנבדלי' ואמנם איך היה שנתעלה שלמה ממשה בזה הנה יתבאר אחר זה. והעידו על שלמותו בחכמה המדינית במה שגדלו מיוסף שכלכל והנהיג את מצרים בשני השבע והרעב לשלימותו בהנהגת המדינות והמלכות ולז"א עליו שהיה יודע כל הלשונות רצה לומ' הנהגות כל המדות כולם וסודיהן והעידו על מעלת שלמה בחכמת התור' ומצותיה במה ששבחו על דור המדבר שקבלו את התורה ולמדו אותה מפי משה והתבונן מאמרם שלא יחסו מעלת שלמה בחכמת התורה על מעלת משה כי אם על דור המדב' שלמדו אותה מפיו ומה הפליגו במשל הזה כי כמו שדור המדבר היה דור דעה וקבלו את התור' מפי השי"ת ועכ"ז עשו את העגל להורדת השפע במקום משה ועם היות זה מהחטא אליהם מחל להם ה"בה שלזה קראם כאן בני מחול ככה שלמה קבל חכמת התורה מהאל ית' והיה גדול הדעת וחטא בנטותו אחרי שרי מעלה להוריד רחניותם וכוחיותם על אומותם ומחל לו ה"בה לפי שעשה תשובה כמו שדרשו חז"ל וישכב שלמה עם אבותיו במחיצת אבותיו הנה הסכימו שנשתלם שלמה בחמשה מיני ידיעות אשר זכרתי מן הגבורים אשר מעולם אנשי השם ויוצא מההקש הטבעי בהשגתו הנז' על דרך הפלא לכך א' לו הנה נתתי לך לב נבון וחכם כו' אשר כמוך לא היה ואחריך לא יקום. ויוסף ן' גוריון בספרו כתב מהנמצ' בדברי הימי' לרומיי' שנכנס שד א' באיש א' מהרומיים ואלעזר הכהן שהיה בו קצת מחכמת שלמה השביעו לשד ויצא מהרומיי הנכפה ונתרפא ואמר לטיטוס שאם ירצה יעשה שיכנס בזולתו מי שירצה ואמר לו טיטוס שישביעהו שיכנס בא' מאנשיו פלוני בשם וכן עשה והלכו ומצאוהו לאותו פלוני שהיה קורץ בעיניו מולל באצבעותיו וידע טיטוס כי שפתי כהן ישמרו דעת כי כמלאך ה' צבאות הוא. **השער** השלישי וראוי שאשתדל עתה בהתרת הספק אשר יקרא מפאת הנביאים במעלת חכמת שלמה ואומר שיסוד הספק הזה רצה לומר מציאות החכמה בנביאים הוא מה שאמרו במסכת נדרים אמ' ר' יוחנן אין ה"בה משרה שכינתו אלא על חכם גבור ועשיר ועניו וכולם ממשה ובמסכת שבת הביאו גם כן זה המאמר עצמו אלא שלא זכרו שם עניו וזכרו במקומו בעל קומה. והרב המורה כתב שהחכמ' העיונית המחקרית היא בכלל ההכנות ההכרחיות בנבואה שאי אפשר שתמצא בלתם והוכיח דעתו זה מזה המאמ' וכבר כתבתי בספ' מחזה שדי אשר לי שהדע' בלתי אמיתי ושחז"ל לא כיוונו במאמר' אין ה"בה משר' שכינתו על הנבואה בכלל ושהחכמ' אשר זכרו אינה הידיעה המחקרית שזכר הרב

ושלא רצו חז"ל שתהיה החכמה ושאר השלמיות אשר זכרו הכנות הכרחיות קודמות ומביאות לשרות השכינ' או הנבוא' כמו שחשב הרב כי עם היות שיסבול זה החכמ' והענוה להיותם שלימות השכל במידו' הנה העוש' והגבור' והקומ' שהם כפי מה שפי' באותו המאמ' שהם אסיפת הממונו' וחוזק האברי' וחוזק הכח איך יתכן הדברי' ההם תנאי' הכרחיי' בנבוא' ומביאים אליה בהיותם באותם העניני' גופניים בלתי מתייחסים אל השכל ולא לנבואה וכמה מהנביאים היו דלים וחלשים רפי המזג נתרי הקשרים חלושי ההרכבה ועוד שאותם השלימיות שהביאו חז"ל במשה ובשאר הנביאים זכרו שנמצאו בהם אחרי נבואתם והוא המורה שהם הכנות ולא דברים מביאים אל הנבואה כי אם דברים נמשכים אחרי השגת' בהשגחת השי"ת על הנביא שיברך ה' חילו ופועל ידיו ירצה וקווי ה' יחליפו כח כפי רצונו ית' ומפני זה כתב ה"רן ז"ל שהשלמיות האלה אינם תנאים בנבוא' ומביאים אליה לשימצאו עמה תמיד וכפי הדרגתה אבל הם דברים הצריכים לנביא השלוח אל העם כדי שיועיל בשליחותו שאם היה הוא מנבא לעצמו בלבד לא היה צריך בדברים אלו כלל אבל להיותו מנבא לעם כדי להנחותם במעגלי צדק היו החכמה והעושר והגבורה והענוה ויופי הפרצוף דברים מועילי' לשיהיה הנביא מכובד ונחשב בעיני העם כי חכמת המסכן בזויה ודבריו אינם נשמעים עם היות השי"ת ירצה לזולת זה לסבה מן הסיבות כפי מה שתגזור חכמתו העליונה ואז לא ימצאו אלו התנאים בנביא. והר' חסדאי ז"ל כתב שהנביא יצטרך לנבואה כדי שיהיה לבו אמיץ להוכיח את העם ויצטרך אל העושר כדי שלא יטרד בבקשת מזונותיו ודעתו בזה קרוב לדעת ה"רן ז"ל בשלא היו הדברים ההם תנאים הכרחיים בנבואה כי אם נמשכים אליה לצורך העם והיישרתו ולכן לא הוכיח בגמ' הדברי' ההם כי אם אחרי נבואתם ואחרי שהקדמנו זה בפי' המאמ' הנה אנכי בא אליך להתיר הספק בארבעה דרכים הראשון שהחכמה אינה הכנה הכרחית מביאה אל הנבואה ולא דבר עצמי נמשך אחריה עד שיתחייב שתהיה מדרגת החכמה כפי מדרגת הנבואה ושהנביא היותר רוחני בדבוק האלהי יהיה יותר חכם לפי שהחכמ' היא מחסדי ה' ומתנותיו אל הנביאי' כפי צורך שליחות' ומי המונע שיהי' השפע נבואיי חזק או רפה והחכמ' מעט או הרבה כי הנה ענין החכמה הוא כענין העוש' והגבור' והקומ' שזכרו באותו מאמ' ואין ספק שהיה שלמה עשיר יותר מאליהו שהיה עני וחסר לחם והיה יואב גבור ממנו והיה שאול גדול בקומה ממנו משכמו ומעלה גבוה מכל העם וכמו שלא נאמ' שהיה עשיר משלמ' להיותו נביא וגבור מיואב וגדול קומה משאול ככה בענין החכמ' לא יתחייב שיהיה יותר חכם משלמ' כיון שאלו השלמיות עם היותם צריכי' אל הנביאי' לענין שליחותם לא היו מתייחסי'

לענין הנבואה אבל פעמי' יתרבו משאר בני אדם ופעמי' יתמעטו כפי מה שתראה ההשגחה האלהית בענין כל נביא ואין בזה ביטול כלל. **והדרך** השני הוא אף שנודה שהשפע אשר יחול על הנביא הוא ג"כ ישימהו בהכרח חכם בשכלו העיוני וכן שלמ' נתנבא כ"מש בגבעון נראה ה' אלי כו' ובאותו פרק חלה עליו החכמה האמנם לא יתחייב שתהיה מדרגת החכמה בנביאי' במדרגתם בהגדת העתידות לפי שמדרגת הנביאי' כפי מה שהתבאר בזולת זה המקום הם מתחלפו' יש מהם שירבה בהם השפע להשלימ' ולהנהיגם בעצמם לבד כענייני האבות הקדושים ומהם שירבה השפע ללמד בני אדם ומהם להוכיח החטאים בנפשותם ומהם להגיד עתידות אשר יקרא באחרית הימים ומהם לעשות נסים ונפלאות ומהם שיחול השפע להלל ולשבח לשי"ת בשירי' ותושבחו' כענין דוד ע"ה ומהם מי שהרבה בו השפע להשיג חכמה ומדע והכרת הנמצאים וימעט השגתו בשאר העניני' וכן היה שלמה אשר חל עליו הרוח הנבואיי להשלימו בחכמה ובתבונה ודעת כל מה שאפשר ולא בדבר אחר ולזה לא שבחו הכתובים לא בהגדת עתידות ולא במעשה נסים ולא בשאר הדברים וכמו שלא ישוער השפע הנבואיי במעלה זה ע"ז מפאת רבויי התוכחת שהוכיח שא"כ היה ירמיה וישעיה גדולי' מכל הנביאי' וכן לא ישוער כפי רבוי ההילול והשבח שא"כ היה דוד גדול מכול' לפי שהו' הרבה להלל לשבח ולפאר יותר מכל הנביאי' וגם לא ישוער גודל הנביא בהגדת העתידות שא"כ היו בלעם ודניאל גדולים מכולם וגם לא בעשיית הנפלאות שא"כ היה אלישע גדול מכולם וכמו כן לא תשוער מדרגת הנביא כפי מדרגת החכמה לפי שכל אלו שלמיות נמשכות מהשפע האלהי בנביא נביא כפי הזמן והצורך וכפי מה שראתה החכמ' אמנם עלוי מדרגת הנבוא' זו על זו אינה כפי דבר מהדברי' הנז' כ"א כפי רבוי דבוק האלהי ורוחניות השפע וכפי מיעוט הנמצאי' בין השי"ת ובין הנביא ולהיות נבואת משה מהאל ית' בלי אמצעי כלל לא שכל נבדל ולא כח נשמי היתה מדרגתו בנבואה גדולה מכל הנביאים כמו שהעידה התורה ולא קם נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו ה' פנים אל פנים וכמ"ש חז"ל שהתנבא באספקלריה המאיר' וא"כ לפי זה שלמה השפע האלהי אשר חל עליו בעת נבואתו החכימו בכל מיני הידיעות אשר זכרתי יותר ממה שהחכים בהם לאדם שלפניו ולאחריו וגם מכל הנביאים כמו שהעידו חז"ל עם היות מדרגת נבואתם כפי הדבקות גדול' ממדרגת נבואתו. **והדרך** השלישי שאף שנודה שהיתה החכמה בנביאים כפי מדרגתם בנבואה הנה אין ראוי שיובן זה על אותם הידיעות אשר נשתלם בהם שלמה ר"ל ידיעת המידות וידיעת הנהגת הבית והמדינה שכל זה הוא רחוק מעסק הנבואה הלא תראה שיתרו תפש את משה בענין הנהגת המשפט עד שלמדו הנהגת במינוי השרי'

והנהגת העם והיה זה להיות משה ושאר הנביאי' בלתי מתעסקי' ומטרידים את נפשם בדברים השפלים האלה ולא ג"כ בידיעת הדברי' ההווים ונפסדים והשגת צורותיהם ומהיותיהם למיניהם כי זה אינו מה שיצטרך אליו הנביא במה שהוא נביא ולא בידיעת טבעי הגלגלים והככבים ומספרם וגלגוליהם ואיך יפעל בשפלים ומעשה המלחמות אשר כ"ז נכללה בחכמת שלמה לפי שאין הידיעה מצרנית ומתייחסת לנבואה וגם לא בידיעת חכמת הנבדלי' באותו האופן שהשיגם שלמה לפי שהוא השיג מהם כמו שזכרתי התפעלות פעולתם ומנוים על האומות ועל שאר הדברים ואופני הנהגת כל א' וא' מהם ואופן שירותו ואופן עבודתו כדי להוריד השפע ממנו על אומתו והדברים האלה כולם אינם ממה שתצטרך ידיעתם אל הנביא אשר לבד היתה ידיעתו בדברים המיוחדים אליו וכו' ואופן הנהגתו לברואיו ובפרט לאומה הישראלית ואופן הורדת השפע ממנו ית' על האומה באמצעות הספירות הקדושות והידיעה הנאותה אליהן בנבדלי' היא מאותו הצד שהיו שלוחי ההשגחה ומיוחסי' לענין האומה ישראלית ואמצעיים בנבואה אשר בכל זה היתה חכמת הנביאים כפי מדרגת נבואותיהם וע"ז נאמר באדוננו משה ע"ה בכל ביתי נאמן הוא. ולכן כאש' שבחו חז"ל חכמת משה ולמדו ממנה בשאר הנביאי' אמרו ן' שערי בינה נמסרו למשה חוץ מאחד שנא' ותחסרהו מעט מאלהים אל תקרי מעט אלא מ"ט וידוע שחמשים שערי בינה הם מההשגות היותר עליונות שיש בחכמת הספירות כמו שזכרו חכמי הקבלה ועל החכמה הזאת המצרנית לנבואה א' הנביא כי אם בזאת יתהלל המתהל' השכל וידוע אותי כי אני ה' כי על שאר החכמו' והעוש' והגבורה אמר אל יתהלל חכם בחכמתו לפי שאינם הכרחיות בנבואה. ואמנם אמרו ונביא לבב חכמה מבואר מפשטי הכתובים שלא דברו בתוארי הנביא כי אם מענין האדם שהיה מתפלל הנביא לשי"ת למנות ימינו כן הודע ואז נביא ונמשוך אל לבנו החכמה והוא לשון הובאה לא לשון נבוא' ואם עכ"פ נפרש ונביא לבב חכמה לשון נביא נפרש לבב חכמה על המעולה שבחכמ' והלב שבה היא הידיעה העליונה הנז' שהו' לבב של החכמ' שאליה בלבד יצטרך הנביא לא אל חכמת זולתה. הנה לפי זה נאמ' שבחכמת הדברי' האלהיי' ובחכמת התור' ראוי שנ' שגדלה מעלת הנביאי' על מדרגת שלמה כפי מדרגתם בנבואה על מדרגתו אמנם בשאר מיני החכמות והתכונו' גדלה חכמת שלמה על מעלתם ועל שאר החכמה הוא שכיוונו במדרש במה שדרשו בפ' ויחכם שלמה מכל האדם ועליה נאמר לב חכם ונבון אשר כמוך לא היה כו'. **והדרך** הרביעי כי בתואר נבון וחכם לא יתואר כי אם שלמה שיהיה נבון וחכם כמוהו אבל לא יכנס בסוג זה נבואה שהנביאים לא יקראו בשם חכם ונבון שאעפ"י שהם חכמי' אין ראוי שיתואר כ"א בתואר הנבוא'

הוא העולה על הכל כמו שאין ראוי שיתואר האדם בשהוא חי כ"א בשהוא מדבר בשהוא נבדל משאר בעלי חיים. והיה א"כ כח המאמ' הזה הנאמ' לשלמה שלא יהיה נבון וחכם כמוהו בסוג החכמי' המתוארי' בתואר חכם ונבון אבל אין הנביאי' בכלל זה שהם מסוג יותר מעולה ומתוארים בנבואה ע"כ תורף דברי מהרי"א ז"ל בשלשה שערים שייחס בזה. **והנני** נכנס משער לשער לברר האמת אשר אתו. **הנה** בשער הראשון במה שסדר היות חכמת שלמה מאתו ית' ע"ד נס להשיג כל הנמצאות מהקודם אל המאוחר לא מהמאוחר אל הקודם כחכמי המחקר ולזה ימצאו בהם החסרונות כנז"ל בדברי מהרי"א ז"ל כי הדברים שבשיקול הדעת יטעה בשיקולו לא כן הדברים אשר במתת אלהים לא יטעה דבר כי מה' יצא הדבר. גם מה שכתב בשער השני בהקף חכמת שלמה בחמשת המינים ובידיעה נכונה שלמה וברורה כמו שהרחיב כנז"ל צדק יחדיו. אמנם במה שכתב במין השלישי זה לשונו ולהיות ידיעה שלמה מקפת בענינים הנבדלים באופני הנהגותיהם היה שהגיע לדעת הדרכים והאמצעיי' וההכנות הצריכות להוריד שפע על שר ושר מהנבדלים על עמו ועל נחלתו וכבר העידו וכו' שרמזו באומרו שידע אותיות מלאכי השרת למה שידע אופן הורדת שפע כל מלאך ומלאך וא' בסוף דבריו והנה לא נשתמש מזה רצוני לומר מהורדת השפע מהשכלים הנבדלי' על אומותם כי אם בעת זקנתו שנשיו שהיו מצריות מואביות ומשאר האומות ואהבתו אותן הטו את לבבו לא לעבוד ע"א ח"ו כי אם ללמדן אופן עבודת אלוהיהן והניחון אותן לעבוד עבודתן בארץ הנבחרת ע"ה ירושלים להוריד כל א' מהן שפע אלוהי ארצם על עצמה וביתה וזה באמת היתה חטאת ועליו א' וילך שלמה אחרי עשתרות אלהי צדונים כו' וא' אז יבנה שלמה במה לכמוש שיקוץ מואב כו' וכן עשה לכל נשיו הנכריות מקטרות ומזבחות לאלהיהן כו' אשר דבריו אלה חלילה וחס לזרעו של דוד להכשל בדבר הזה שאף על פי שידע תוכיות כל אופני העבודות והורדת השפע מכל צבא מרום עכ"ז לא נשתמש כי אם להבין ולהורות בהלכה ולא למעשה כמו שהיו יודעי' הסנהדרין כדי להבדיל בין האסור למותר כההיא דאוחז את העינים שהעושה מעשה חייב וזולתו בלי מעשה פטור. היעלה בדעת ששלמה יכשיל את נשיו להודיען מעשה עבודת אלילי' חלילה חלילה אלא שלפי שהיה נושא אותם ומגיירן היה לו ליתן לב שהגירות שלא לשמה היה לכסיפת הכבוד והשררה וקרוב ה' בפיהן ורחוק מכליותיהן ולעת זקנתו לא עלה בידו למחות בהן כמו שהיה מוחה בהן בבחרותו ולזה הכתיב עליו הפסוק ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו וכתוב אז יבנה שלמה שהעלה הכתוב כאלו בנאה לפי שלא מיחה באשתו אשר בנה במה לכמוש גם במה שאמ' ואולי שמפני זה היו באים מהאומות לשמוע חכמתו ומביאי'

לו מנחה כדי שילמדו איכה יעבדו הגוים את אלהיהם כו' לא אודה לו ולא אשמע אליו לעשות שלמה מכשיל את העולם בע"א ולוקח מנחות על זה וחס לו לשלמה ע"ה לחשוד אותו במחבר שירים על אותם אופני העבודות לשרים של מעלן והעלמן או אנשי הזקנה העלימוהו חלילה לו מרשע כזה חלילה חלילה ואתה המעיין תראה כמה רחוק ענין זה רחמנא ליצלן מהאי דעתא כי שלמה המזכה את הרבי' במשליו ושיריו וההבילו העולם בספר קהלת המזכה את הרבי' אין חטא בא על ידו כ"ש מרד ומעל בזה שהוא גופה של עבודה נכרית כי זה דרכם של הראשונים דור אנוש אשר אז הוחל לקרא בשם השי"ת להשפיע ע"י מזל וצבא מרום לתחתונים וכמו שהרחבתי בכלי חמדה בסדר תשא. **ובמה** שכתב בשער השלישי וחלק על הרב המורה ז"ל במה שכתב היות החכמה המחקרית הכנה הכרחית בהשגת הנבואה והוכיח כן ממה שא' חז"ל אין הק"בה משרה שכינתו אלא על חכם גבור ועשיר ועניו כו' הנה בזה לא אכריע כדברי הרב המור' ז"ל בכל דבריו בכלל כי אפשר שאין החכמה הזאת הנז' כאן מחקריית שהיותר נכון כפי הענין היא חכמת הקבלה אשר קבלה משה מאביו עמרם אשר למד כן ממנו בישיבה במצרים כמו שאמרו חז"ל שהיו שוקדים שבט לוי יום יום על דלתות העיון וקבלו עליהם עול השקידה ועל כן פרקו משבט לוי עול שעבוד עבודה קשה מחומר ולבנים וכל עבודה בשדה ובה היה משה ע"ה בהיותו מתבודד במדבר וכמו שפירשתי בכלי חמדה במ"ש אחר הצאן אשר במדבר שהיה מניח הצאן במקום א' אחר המדבר והוא מתבודד לו במדבר וזה מורה לשון אחר המדבר ובעוד היותו מתבודד בעומק החכמה הזאת האלהית מעולם העשייה אל עולם היצירה וממנו אל עולם הבריאה וממנו אל עולם האצילות לראות עומק מחשבות ה' אשר עמקו ופלאות תמים דעי' והם מעשה בראשית ומעשה מרכבה זה היה לו סולם מוצב ארצה וראשו מגיע לשמי השמים לעלות אל רום ההשגות ואז הערה ה' עליו ממרו' רוח נבואי שפע רצון וכן במסכת נדרים רב ושמואל דאמרי תרויהו חמשים שערי בינה נבראו בעולם וכולם נתנו למשה חוץ מא' מהם דכתי' ותחסרהו מעט מאלהים כו' הרי שפי' חכם הנז' בתנאי השראת שכינה שהיא חכמת האלהית הקבלה (ב"מש) [במ"ט] בשערי בינה מדה נאה מאמרם ז"ל במסכ' נדרי' פרק אין בין המודר שאמרו ז"ל שגוב' קומתו של משה עשר אמות כמו שאזכור בסמוך שתהיה גם כן מלבד יופי קומתו הנה ירמזו שזכה להיות כלול מכלל יופי העשר ספירות קדוש' ולזה זאת קומתו דמתה לתמר בשיעור עשר אמות לא פחות ולא יותר א"כ דעת הרב המורה ז"ל בכלל אמיתי במה שאמ' היות החכמה בהשגת הנבואה וברוך היודע אם צדק הרב גם כן בפרטי ב"מש היותה חכמה מחקרית או זולתה כדפרישית שבגמ' הזכירו חכם

בחמשים שערי בינה ובכלל זה נכללת החכמה המחקרית שאמ' הרב (ר"ל) [ז"ל] ויורה על היותה הכרחית ומסוגלת באו' לשון שלילה אין הקב"ה משרה שכינתו אלא על חכם כו' ומה שטען מהרי"א ז"ל על דברי המורה ז"ל דבשלמא בחכמה וענוה החרשתי כי עקב ענוה ירא' ה' ואם אין ענוה אין יראה ואם אין יראה אין חכמה ואם אין חכמה אין הנבואה שורה אבל העושר והגבורה שהם עניינים גופניים איך יתכן שיהיו תנאים עצמים בהשגת הנבואה והיותר קשה הוא בעל קומה כי גובה קומה מה יתן ומה יוסיף. אומר אני כי הנבואה השורה על הנביאים לא תשרה כי אם על השלמים והנה כבר דברו בס"ה בפרשת יתרו בפסוק ואתה תחזה מכל העם הארוך בקומ' מורה על היותו שלם בבריאתו מאריר אנפין שכן אחז"ל שם במי שפניו ארוכות הוא בעל רחמים טוב ארך אפים באופן שלא יהי זר בעיני מהרי"א היות בעל קומה הכרחי לנבואה שהנביא צריך הוא להיות רחמן ולא אכזרי שכן היו הנביאים ע"ה רחמנים אפילו על האומות לבי למואב כחלילין יהמה וכן העושר מורה על היותו מושפע משפע רצון השי"ת מלבד שהוא גם כן תנאי הכרחי לבלתי היות נצרך לבריו' כמו שאמ' מהרי"א בשיטתו ז"ל וכן הגבורה מורה על היותו מוכתר בגבורה עליונה שהופיע בו ולזה כל התנאים האלה יחדיו הם מוכרחי' להשגת הנבוא' ומה שטען מהרי"א ז"ל במ"ש וכמה מהנביאים שהיו דלי' ונחלשים רפי המזג חלושי ההרכבה עכ"ל ואני או' כי על דברי חז"ל יסמוך הרב המורה שאמרו במסכת נדרים אמר ר' יוחנן כל הנביאי' כולם עשירים היו מנ"ל ממשה ומשמואל ומעמוס ומיונה כו' עיין שם הרי אמרו בפי' כל הנביאי' כולם בתיבת כל ובתיבת כולם אמרו שכולם היו עשירים ובזה בטלו דברי מהרי"א ז"ל שא' ואין ספק שהיה שלמה עשיר מירמיהו שהיה עני ודל וחסר לחם כו' כי מי א' לו ז"ל שהיה חסר לחם ודל שהרי מצינו שציוהו השי"ת שיקנה השדה מחנמאל בן שלום ונתן בו שבעה שקלי כסף ועשרה כסף הרי שלא היה דל אבל אם היה חסר לחם היה באותה שעה של החרבן בהיותו חבוש בבית האסורים גם מה שהקשה מהרי"א ז"ל על דברי הרב המורה ז"ל זה לשונו ועוד שאותם השלמיות שבארו חז"ל במשה ובשאר הנביאים זכרו שנמצאו בהם אחרי נבואתם והוא המורה שאינם הכנות ולא דברים המביאי' לנבואה כי אם דברי' נמשכים אחריה בהשגחת ה' על הנביא שיברך ה' חילו ופועל ידיו ירצ' וקויי ה' יחליפו בח כפי רצונו ית' עד כאן. אומר אני שאין קושייתו זאת צודקת כי אם בחלוקת עשיר שלמדו כן חז"ל מפסוק פסל לך הפסולת שלך והנה זה היה אחר שעלה במדרגת הנבואה ואפשר לומ' כי כונתם להוכיח איך העושר שלימות מאח' שהקב"ה נתן לו הפסולת שיהיה שלו וסופו זה יוכיח על תחילתו שהיה עשיר שאין הנבואה והשכינה

שורה אלא על העשיר שסופו יוכיח על תחילתו והרי שם בגמרא רצו להוכיח היותו עשיר במ"ש לא חמור א' מהם נשאתי כו' שהוא מאמר כללי אפי' באגרא כנז' במסכת נדרים אלא שדחו הגמ' ודלמא משום דעני הוה והוצרכו להביא הראיה מפסוק פסול לך וכו' עוד אפשר והוא הנכון שהראיה שמביא מפסול לך מביא ראיה על העב' ועל העתיד שהיה עשיר על העבר מדקאמר פסול לך משלך אם כן עשיר היה לשעבר ומדקאמר פסול לך שיהיה הפסולת שלך נלמוד העושר לעתיד ג"כ וכן מצאתי בעין יעקב במסכת שבת שהביא המאמר בזה הלשון בפרק המצניע אין השכינה שורה אלא על חכם גבור ועשיר ובעל קומה חכם דכתיב עיר גבורי' עלה חכם ויורד עז מבטחה גבור ובעל קומה משה רבינו ע"ה עשר אמות היתה קומתו שנאמ' ויפרש את האוהל על המשכן עשיר דכתיב פסול לך משלך עכ"ל הן אמת שלא נמצאת הנוסחה הזאת בגמרא במסכת שבת אבל מ"מ העניינים אמת שדרשו פסול לך משלך שהלוחות הראשונות היו משל השי"ת ולפי ששברם חייבו השי"ת בהם ולפסול משלו וזהו פסל לך משלך כדפרישית שגם במסכת נדרי' לא שללו ענין זה מהבנת הפסוק כי כן הוא פשוטו משלך אבל הוסיפו לפרש בו הפסולת שלך מעתה העושר הזה קדם לנבואה וכן כל הנביאים כולם עשירים היו וכמו שמהרי"א ז"ל בשיטתו שא' שהחכמה אינה הכרחית אבל נמשכת מהנבוא' ולפי זה לא יתחייב שתהיה שיעור החכמה כשיעור הנבואה כי אפשר שאפילו שמדרגת הנבואה מועטת תהיה החכמה הנמשכת ממנה ביתר שאת ויתר עז כן כיוצא בזה אני או' לשיטת הרב המור' ז"ל שהיא שיטת חז"ל שהחכמ' והעושר הם תנאים הכרחיים להשגת הנבואה כדפרישית אבל לא יתחייב שתהיה הנבואה כפי שיעור החכמה כי החכם כשלמה לא יתחייב שיהיה נביא גדול ולא היה כלל כי אפשר הוא שהחכם בשיעו' בנוני מהחכמה ישיג מהנבואה בשיעור גדול שהחכמ' הכרחית להשג' הנבואה אבל אין הכרחיותה שתהיה החכמ' והנבואה שוים זה בשיעו' זה בשוה דלאו הא בהא תליא להיות בשיקול אחד ואחר שזכיתי בדין לקיים דברי הרב המורה ז"ל כדברי חז"ל הנני מעורר על שיטת הרב ן' ר' חסדאי ז"ל והרי"ן ז"ל ועל מהרי"א שהסכי' עמהם במה שאמרו שהעוש' והגבורה ימשכו מהנבואה להיותם צורך להוכיח כי עשיר יענה עזות והגבורה לשבר מתלעות עול ראשונה אקשה עליהם התינח בעושר וגבורה כאמור אבל בקומה מה תועלת או צורך הכרחי יש בה עד שתמשך מהחכמה וכבר הרגיש הרב רבי חסדאי ז"ל זה ואמר שגם הוא צורך כדי שיקובל התוכחת בספר פני' יפות של המוכיח שבהאיר פניו יהי רצוי למקבלי התוכחת ועוד קשה שאיך תמשך מהנבואה דבשלמא בעושר א' שיברך ה' חילו של הנביא ופועל ידיו ובגבורה קויי ה' יחליפו כח אבל בקומה כיצד

יתכן לשטתו מבריאתו הן אמת שאפשר לדחות על דרך מה שנעש' בדוד שכשנמשח נעשה ארוך עד שהיו בגדי שאול כמידתו אבל מ"מ בנביא מה תועלת בשנות סדרי בראשית. ואפשר לקיים דבריהם לא שהקב"ה יאריך קומתו אלא שהוא יתברך מגיד מראשית אחרית ויבקש לו איש יפה עינים וטוב רואי ויפה קומה אבל מ"מ יקשה לו ז"ל דלמה בחר בבעל קומה יותר משאר מיני היופי כיון שהתכלית הוא להיותו מקובל ברצון אצל הבריות מקבלי התוכחת היה לו להיות מכלל יופי בכל מכל מיני היופי אלא ודאי בעל קומה מורה על סגולת הנפש כדפרישית במשה במה שהיה גבוה עשר אמות רמז אל עשר ספירות קדושות ורמז אל מה שאמר רבי ישמעאל במדרש משלי נשאת ונתת בשיעור קומה שלי וזהו בעל קומה ועוד יקשה דבשלמא בנביא הבא להוכיח יצטרך העוש' כדי שלא יהא נצרך ובוש להוכיח למהנים אותו וחכמת המסכן בזויה וכן הגבורה אמנם הנביאים שיתנבאו לעצמם להשיג שלימות וידיעה ולא להוכיח או להגיד עתידות או להלל ולשבח כדוד וכיוצא מה צורך יש להם בעושר ובגבורה ובקומה וכי תימא א"הנ זה אי אפשר שהרי מאמרם ז"ל הנז"ל אמר רבי יוחנן אין הקב"ה משרה שכינתו אלא על חבם גבור ועשיר וכו' ובלשון שלילה מחליט שאין השכינה שורה לא לתכלית תוכחת ולא לגלות סוד אל עבדיו הנביאים או זולתו מהעבודות של הנביא בכולם פסיק ותני סתמא אין ה"בה משרה שכינתו אלא על חכם גבור ועשיר ובעל קומה. **עלה** בידינו שהחכמה של הנביא אינה מחוייבת להיותה בשיקול אל הנבואה בשוה כי לפעמים תגדל החכמה על הנבואה ובן היה בשלמה שגדלה חכמתו על רוח הקדש שהיה בו ולפעמים הנבואה תגדל על החכמה אבל עכ"פ החכמה יסוד מוסד ופתח תקוה להכנס אל הנבואה כי החכמה הזאת היא הקבלה ודרך האמת והסודות כמו שהוכחתי ממ"ש חז"ל בחלוקת חכם דאמ' רב ן' שערי בינה נמסרו למשה כו' ובזה יתבאר לנו אומ' הנה עשיתי כדבריך הנה נתתי לך לב חכם ונבון אשר כמוך לא היה לפניך כי הלב של שלמה הוא מעצמו נתחכם מכל האדם בשיקול דעתו ולבבו הנבון נתחכם מכל האדם שלא היה לפניו ולא לאחריו נמצא שיבין מלבו כי משה ע"ה לו הונח שנאמ' שידע ככל חכמת שלמה ויותר אפילו הכי לא יקשה ל"מש אשר כמוך לא היה לפניך לפי שלא דבר הכתוב בשיעור ההשגה אם היה כמוהו כי אפשר שמשה השיג בנבואה כל מה שהשיג שלמה בסיבת לבבו הנבון ויותר ממנו אבל הכתוב לא דבר אלא בהווה מלבבו והתחכמותו שהתחכם והתבונן מלבו יותר מכל האדם ואפילו מלבו של משה אבל משה ע"ה אדון הנביאים ידע יותר ממנו מדרך הנבואה לא מלבו כי בזה הית' מתת אלהים לתת לשלמה לב נבון וחכם אשר כמוך לא היה לפניך ר"ל באיכות בינת הלב והתחכמותו ורוחב

לבו ואחריך לא יקום כמוך ר"ל שיהיה מסוג זה מהלב נבון וחכם ולא באיכות ההשגה עצמה וכן מה שנתפאר בויחכם מכל האדם לא התפאר אלא בהתחכמות כדפרישית לא בשיעור ההשגה ובסמוך בפסוק ויחכם ארחיב בזה בע"ה.

**יג**

**וגם** אשר לא שאלת כו' הרד"ק ז"ל גם עושר גם כבוד הא' מוסיף על חבירו ותיבת כל ימיך מוסב לראש הכתוב גם עושר גם כבוד כל ימיך אשר לא היה כמוך איש במלכים. ומהרי"א ז"ל בפסוק הזה ג' פעמים גם וגם אשר לא שאלת גם עושר גם כבוד וכו' כנגד שלשה מתנות שנתן לו הקב"ה מלבד מה ששאל הא' היא החכמה כי לפי שהוא שאל בלבד לב נבון לשמוע אל דבר המשפט השיבו השי"ת עליה הנה עשיתי לך כדבריך והוסיף לאמר לו הנה נתתי לך לב נבון וחכם וכו' ולפי שהחכמה הזאת המופלג' שנתן לו לא הייתה נכללת בשאלתו לכן אמר לו על זה וגם אשר לא שאלת נתתי לך והוא ב"מש נתתי לך לב חכם ונבון אש' כמוך לא היה לפניך והמתנה השנית הוא העושר לפי שברוב הפעמים החכמה לא תתחבר עם העושר לפי שהרודף אחר הממון לא יוכל להתחכם כאו' במשנה ולא כל המרבה בסחורה מחכים ולכן היה מהחסד האלהי שנתן לו עם החכמה גם עושר והמתנה השלישית הכבוד לפי שזכר המדיני העוש' על המעט יתמיד עם הכבוד כי אוהב הכבוד יבזבז העושר בעבורו ולזה א' גם כבוד עם העושר והוא פלא להמצא שלשתם יחד ובדברי הימים כתב עזרא החכמה והמדע נתון לך ועושר וכבוד אתן לך אשר לא היה כן במלכי' אשר היו לפניך ואחריך לא יקום וראוי שנפרש שנתן לו החכמה והמדע בהחלט ושאר הדברים היה היתרון על שאר המלכים או אמר דברי' שיהיו על כל המלכים וכ"ש על כל שאר האנשי' והנה לא זכר נפש אויביו לפי ששלום והשקט יהיה כל ימיו וגם רמז לו בזה שאם יחטא יקים לו ה' שטן כמו שעשה לו באחרית ימיו והנה בעושר לא א' אשר לא היה לפניך וכו' כמו שאמ' בחכמה לפי שאפשר שקדם עשיר כמוהו וכן יהיה לכך לא דבר בענין העושר כי אם בהווה בזמנו ז"ש כל ימיך על ההווה כאמור עד כאן. **ולע"דן** דלשיטה זו הנזכר למהרי"א קשה לשון וגם אשר לא שאלת לשיטתו שמפרש שהוא ביאור ל"מש לב נבון וחכם ולשון וגם מגומגם לפירושו כי מורה באו' וגם שמוסיף עוד על הנזכר ואינו פי' אליו על כן אני אומר כי ארבעה מתנות היו כאן מלבד מה ששאל שהוא לא שאל כי אם לב לשמוע משפט לבד שיעור מספיק לשפוט והקב"ה הוסיף לו לב נבון וחכם כו' בענין המשפט אשר מזה זכה לדון בדין הזונות וכיוצא מהעמיק בעומק הדין עוד נתן לו בענייני החכמות טבעיות ואלהיות כמו שזכר מהרי"א ז"ל וז"ש וגם אשר לא שאלת רוצה לומר וגם בנושה מחכמה

שלא שאלת כי אתה לא שאלת כי אם בעשה המשפט ואני נתתי לך גם בכל שאר מיני החכמות ז״ש וגם אשר לא שאלת נתתי לך בו״או מוסיף על ענין ראשון וא' גם עושר לפי שיש עשיר שעושרו שמור לבעליו לרעתו לז״א גם עושר שיהיה עשיר ושמח בו בעושרו ז״ש גם עושר וכן בכבוד כי יהיה מתת אלהים לעבודתו ז״ש גם כבוד אמנם מה שאמר כל ימיך בסוף הפסוק שלא במקומו כי היה ראוי להיו' גם עושר גם כבוד כל ימיך אשר לא היה כמוך איש רמז לו בזה אל מה שאירע לו שנטרד מהמלכות כמו שאחז״ל מלך והדיוט ומלך ולזה אמר לו גם עושר גם כבוד אשר לא היה כמוך איש במלכים הגיע למדרגה הזאת אמנם זאת המעלה תלויה ועומדת היא על כושר המעשים אם תטיב שאת ותתמיד בה כל ימיך ואם לאו תפסק ולהוכיח כן כתב תיבת כל ימיך בסוף הפסוק לומר שזה תלוי ועומד מעין מה שיזכיר בפסוק ואם תלך בדרכי שבזה תלוי ועומד אריכות הימים כדמסיק. או אפשר שלהגדיל מעלת שלמה הפסיק בין גם עושר גם כבוד לתיבת כל ימיך שאלו א' גם עושר גם כבוד כל ימיך אשר לא היה כמוך איש במלכים לא היה הדבר מבורר אם מה שלא ימצא כמוהו איש במלכים הוא בהתמדת כל ימיו או אם באיכות העושר והכבוד שלא יגיעו לאותה המעלה כי אם בשני הדברים יחדיו באיכות ומעלת העושר והכבוד ההוא גם בהתמדה לזה א' גם עושר גם כבוד אשר לא היה כמוך איש במלכים וגם לא היה איש כמוך בבחינת כל ימיך בהתמדה שתתמיד יחדיו בכל ההצלחות הנז' גם לז״א גם עושר גם כבוד וכו' לומ' שבעושר לא היה כמוהו איש במלכים גם בכבוד לא היה איש במלכים כ״ש בהצטרף שניהם יחד בהצטרף התמדת כל ימיך ואמ' איש במלכים שתיבת איש מיותרת אבל הייתה בדיחותא מהש״י עם שלמה לפי ששלמה א' לשי״ת ואנכי נער קטן השיבו השי״ת שישפיע אליו מההצלחות בחכמה ועושר וכבוד אשר לא היה כמוך אפי' איש במלכי' עם היות איש גדול והטע' היותך נער קטן תצליח בכל ובכלל הכבוד הוא נצחון האויבים ולכך לא פרט הכתוב את נפש אויביך.

**יד**

**ואם** תלך בדרכי וכו' בילקוט בשם פסיקתא גם אשר לא שאלת כו' רבי חנינא בן גמליאל או' על מה שלא התנתי בתורה ליתן נתתי לך ומה התנתי בתור' למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו וזה לא נתתי לך אלא א"כ עשית שנא' ואם תלך בדרכי לשמר כאשר הלך דוד אביך והארכתי את ימיך ע״כ שהכונה על העושר והכבוד שניתן למלך בלי תנאי בתורה אמנ' אריכו' ימים נתנו על תנאי בתורה וכן הביא רש״י ז״ל ואם תלך בדרכי והארכתי את ימיך העושר והכבוד שלא התנתי בתורתי לתת למלך אתן לך בין זכאי

בין חייב אבל אורך הימים ומלכות הדורות כבר התנתי בתורתי לבלתי סור מן המצו' למען יאריך ימים על ממלכתו ועל אותו התנאי לא אשנה אם תלך בדרכי והארכתי וכו' וכן במלכות דורותיו אחריו א' ואתה אם תלך לפני וכו' כי לא יכרת לך וכך היא שנויה בספרי ור' חנינא בן גמליאל או' וכו' וכן הר"דק ולפי שלא קיים מצות ה' לא האריך ימים שלא חי אלא נ"ב שנה ע"כ וכן מהריי"א ז"ל ולא זכר בשכר הזה שירשו בניו את כסאו לפי שכבר הובטח עליו דוד אביו וחכמינו ז"ל דרשו והארכתי את ימיך במלכות באריכות דורות אחרי'. **ולע"דן** אדקדק שאין בפסוק הזה גזרה שהרי א' והארכתי את ימיך בוא"ו א"כ היה לו לו' ואם תלך בדרכי כו' אאריך את ימיך והיתה גזרת הכתוב האריכות ימים: **ונראה** שהיה אפשר לטעו' שאם ילך בדרכי השי"ת עד שיוסיף לו ימים לא יתחייב מזה הבטחה על העושר והכבוד והחכמה באותו הזמן של תוספת לזה אמ' בו"או העטף ואם תלך בדרכי כו' והארכתי את ימיך שיהיה אריכו' ימים ומעין הראשוני' מה הראשוני' בחכמה ועושר וכבוד אף האחרונים של תוספ' כיוצא בהם ז"ש ואם תלך וכו' והארכתי וכו' מקושר בו"או אל העושר וכבוד וחכמה הנז"ל בפסוק הקודם ובמה שא' והארכתי את ימיך מובן מהתנחומא שזכות המצות תוסיף ימים אפי' על הסך של ימי האדם החרוצים לו מעת בריתו כמו שכתוב אם חרוצים ימיו.

**טו**

**ויקץ** שלמה והנה חלום פסיקתא והנה חלום א' רבי יצחק חלום עומד על כנו ציפור מצבט יודע מה מצבט חמור נוהק יודע מה נוהק ויבא ירושלים ויעמד וכו' א' רבי יצחק מכאן שעושים סעודה לגמרה של תורה עד כאן וכן רש"י ז"ל והנה חלום הבין שחלומו אמת שומע צפור מצפצף ומבין לשונו כלב נובח ומבין לשונו אמנם במה שא' ויעש משתה פי' משמחת לבו שהבין שחלומו אמת עד כאן. והר"דק ז"ל והנה חלום שידע החלום כשהקיץ שלא שכחו ושמח במתנה שנתן לו השי"ת. והר"לבג ויעמד לפני ארון ברית ה' וכו' הנה עשה זה לתת תודה לשי"ת על מה שייעד לו מהטוב עד כאן ומהריי"א ז"ל ויקץ שלמה והנה חלום להודיע שקודם היקיצה היה עסוק באותם העניינים כאלו הדברים ההם היו בהקיץ באופן שויקץ שלמה ואז אחר היקיצה הכיר שהנה הם חלום אבל לא קוד' והרמ"בן ז"ל פי' בויקץ פרעה והנה חלום שעמד על מטתו מקיץ מחשב במה שראה ולא חלם עוד חלום ואמ' זה להעי' על מה שנכת' בספ' השינ' כי חלום אשר יחלו' שיחלום אחריו חלום אחר מענין אחר בתוך שנתו אינו מתקיים ולכן אמר כי כאשר הקיץ והנה חלום ועמד עד הבקר משתאה מחריש על מה שראה לפי שלא היה עדין יודע אופן הנבואה כמו שנזכר בספר שמואל או שהגיד הכתוב שלא שכח דבר

מכל מה שראה אבל כאשר הקיץ הנה החלום הנבואיי לפניו בשלימות ואז כאשר ידע שהוא חלום נבואיי בא אל אהל ה' להודות כדהר"לבג ועשה משתה ושמחה לכל עבדיו מה שלא עשה כן בהמלכתו כי בחכמה שמח ושמח יותר לעבדיו עד כאן.

**ולעד**"ן מה שכתבתי בכלי חמדה ויקץ שלמה והקיץ וריקה נפשו בראותו שהנה חלום הוא ואולי החלומו' שוא ידברו ולזה הלך לירושלים ויעמד לפני ארון ברית ה' בתפילה ועמידה כאלו רצה לומ' אנא ה' גמור בעדי שיתקיים החלום ויעל עולות לרצון ושלמים להי' שיגמור בעדו כי לא דבר רק הוא ויעש משתה כו' כדלעיל אמנם מה שהחזיק השי"ת טובה לשלמה על ששאל חכמה עם היות שאלתו בחלום ולא בהקיץ הענין הוא כי אלו לא היו ביום כל עשתונותיו של שלמה בזה ורעיוניו והרהוריו שהרהר ביום הביאוהו לחזות כן בחלו' הלילה ועל כן החזיק לו השי"ת טובה על זה עם היותו חלום ואין ספק שהליכתו לגבעון היתה לזאת השאלה לשאול מהשי"ת חכמה ובינה ולזה בגבעון נראה ה' אל שלמה ר"ל לעומת ביאת שלמה שם וזהו שלא א' נראה ה' לשלמה אלא אל שלמה ובזה מובן אומ' ויקץ שלמה והנה חלום כלומ' ויקץ שלמה ותמה על המראה ההיא ועל מהירות החלום ז"ש והנה חלום מתייחס למבוקשו ותכף בעודו מדבר בשמעו דבריו ידע כי נכון הדבר מאת האלהים וממהר האלהים לעשותו.

**טז**

**אז** תבאנה שתים נשים כו' בשוחר טוב שתים נשים זונות רב א' רוחות היו ושמואל אמ' זונות ממש רבנין אמרי יבמות היו ע"כ ומצאתי כתוב בספר משכן העדות שלהיות דוד ע"ה אדם הראשון אשר נזדוגו לו לילית ונעמ' והולידו ממנו שדים והם נגעי בני אדם אשר יעד הכתוב והוכיח לזרעו של דוד כמ"ש אשר בהעוותו והוכחתיו בשבט אנשים ובנגעי בני אדם אשר יצאו מאביהם אדם ע"כ בעת מלכות שלמה וה' נתן לו חכמה אז תבאנה שתים נשים זונות זו לילית ונעמה שבאו לדין לפני שלמה לפי ששלמה ברוך הוא בסוד היסוד ולכך באו אלו הזונות לפניו לדין וזה כשיטת רב שאמ' רוחות היו ע"כ ובזה אבין או' אז תבאנה שתים נשים זונות דהי"לל שתי זונות אבל אמר שתים הנז' לילית ונעמה אשר בל הנשים הזונו' תלויות בהם ומוסיפות להן כח וגבורה ז"ש נשים זונות ר"ל (שתים) [שהם] מקור לכל הנשים הזונות. והר"דק ז"ל אז תבאנה כמו באו טעם מלת אז יבא ברוב עתיד במקום עבר כמו אז ישיר משה אז ישיר ישראל אז יבדיל משה אז ידבר יהושע אז יבנה שלמה פי' אז כאשר שב מגבעון ובא לו לירושלים בא לו זה הדין לידו ונראתה בו המתנה הטובה שנתן לו הקב"ה חכמה ובינה ע"כ. והר"לבג ז"ל שתים נשים זונות אחשוב שהיו פונדקאות ומוכרות מזון כטעם רחב הזונה. ואפשר

שהיו מפקירות עצמן ע"כ. ומהרי"א ז"ל אז באותו הפרק שנתן לו החכמה תבאנה שתים נשים זונות לו' שעם היותם זונות ממש ומצח אשה זונה היה להן להעיז פניהן כל א' מהן ולו' לא בני החי ובנך המת ועכ"ז ירד המלך לעומקו של דבר בחכמתו וא' לפני המלך ותעמדנה לפניו לו' שעם היות ראוי שתלכנה לפני שרי האלף לא עשו כן אלא מיד בתחילה באו לפני המלר ותעמדנה לפניו ולא לפני ב"ד שבעבור זה היה נקל אל המלך להכשל בדבר המשפט ולפי שלא נעשה עליו חקירה ודרישה ואף על פי כן הכיר תעלומות לבהן עד כאן. **ולע"דן** לדקדק או' לשון עתיד תבאנ' ולא א' באו להורו' שאז עשה הב"ה בהשגחתו להופיע חכמת שלמ' ולפרסמה בעולם אז עשה שתבאנה שתים נשים זונות ומה' היתה זאת ואלו א' אז באו היה מורה שקרה מקרה שבאו אז שתי נשים בדרך מקר' ולרב דא' רוחות היו דייק קרא כותיה ב"מש תבאנה למלך ותעמדנה לפניו כלומר שבאו אל המלך ופתאום עמדו לפניו כי רוחות היו ולא נראו בכניסתם דרך פתחי הכל המלך אלא בעמדן לפניו:

**יז**

**ותאמר** האשה כו' מהרי"א ז"ל אם הילד החי תבעה תחילה ואמרה לפני המלך בי אדני אני כו' אין פיי כמו שפירשו המפרשי' מלשון תחינה אבל ענייני בי אדני ראוי שתשים לב לשמוע טענתי כי נפשי מרה לי על בני שזאת האשה רוצה לקחתו בערמה עד כאן. **ולע"דן** שהתובע מדב' תחילה ולכך זאת התובע' פיה פתח' בחכמ' לו' שאין החצר הזה של הנתבעת כדי שתהיה היא מוחזקת יותר אלא חצר של שתיהן היא שוה בשוה ז"ש אני והאשה הזאת יושבות בבית א' כלומ' יד שנינו שוה בה.

**יח**

**ויהי** ביום השלישי כו' מהרי"א ז"ל הודיע הזמן שילדה השנית אולי מתוך חכמתו יבאר ויברר בין הנולד קודם לנולד אחר שלש' ימים וז"ש ויהי ביום השלישי ללדתי כו' מאחר שאין זר אתנו בבי' להביא ממנו ראיה אולי תברר אדוני מתכונ' הולד. **ולע"דן** לדקדק יתור זולתי שתים אנחנו בבית שהוא מיותר גם תיבת בבית מיותרת.

**ונראה** כי כאן היו שני זמנים זמן לידת הולד השני וזמן מיתתו ואמרה שבשתי הזמנים לא היה שם זר עד שיתברר על פי הנמצאים ז"ש ותלד גם האשה הזאת רוצה לומר גם היא ילדה זכר כמוני ובשעת לידתה ואנחנו יחדיו אין זר אתנו בבית עד שיתן טביעות עין בילדים לברר בין זה לזה ואחר כך לא באו אצלינו בני אדם להמצא בעת המיתה לברר בן מי משנינו המת ז"ש שני' זולתי שתים אנחנו בבית ר"ל אחר הלידה ובעת מיתת הולד לא נמצאו שם זולתי שתים אנחנו בבית.

**יט**
**וימת** בן האשה הזאת כו' הר"דק ז"ל אמרה שמת בן האשה האחרת לילה שאמו מכובד שנתה שכבה עליו והמיתו לילה ולא קדמו חולי שאלו קדמו חולי שם היו השכנים ושכנות באים לבקרו ומתוך כך היה מתברר בן מי החול' והוא שמת ע"כ וכן מהרי"א ז"ל. **ול"עדן** שראתה דבריה בלתי מתאמתים לשומעים כי איך יתכן שאשה אשר לא ילדה בן תקחנו לה לבן ותניקהו חינם כקור' דגר ולא ילד עושה עושר ולא במשפט ואח"כ יעזבנו ואחריתה תהיה נבל בעיני אלהים ואדם בעשותה נבלה כזאת לזאת הקדימה ואמרה כי להיותה אשמה במיתת הולד במה ששכבה עליו שזה מורה על רוע מזגה והתרשלותה בעיניה וכובד שנתה אינו מהזרות שתבחר להניקו חינם ותם לריק כחה כדי לכסות ערות פחיתות מידותיה אשר שכבה עליו והמיתה אותו ז"ש וימת בן האשה הזאת לילה מיתה משונה מגולגלת על ידה אשר שכבה עליו שזה חייב לה לקום בעוד לילה ולקחתו ממני ז"ש ותקם בתוך הלילה כו'.

**כ**
**ותקם** בתוך הלילה וכו' לע"דן לדקדק למה אמ' בתחילה ותקח את בני מאצלי ולא אמ' מחקי ואחר כך או' ותשכיבהו בחיקה השכיבה בחיקי ולא א' אצלה אצלי כמו שפתח. **ונראה** כי האשה התובעת חכמה וזהירה במעשיה מבא בדמים ולזה מתחילה כשרצתה לישן לא השכיבה בנה בחיקה פן יקראנו אסון ע"י הכביד השינה עליה תשכב עליו כמו שאירע לחברתה לז"א שהיה מזריזותה בענין פקוח נפש ז"ש ותקם בתוך הלילה ותקח את בני מאצלי שאצלה ברחוק מעט השכיבה את בנה ולא בחיקה וזו טענה חזקה אצלה מלבד הטביעות עין שהיה לה בבנה כמו שיזכיר בפסוק הבא אחר זה ואתבונן אליו בבקר והנה לא היה בני אשר ילדתי הנה זאת עוד אמתלה גדולה שהיא לא הניחה את בנה בחיקה אלא אצלה ותקח את בני מאצלי ותשכיבהו בחיקה ואת בנה המת השכיבה בחיקי הודיעה למלך כי מעת שמצאה אותו שוכב בחיקה ידעה שאינו הבן שלה כי אם בנה המת השכיבה בחיקי והכרע הפי' הזה הוא סיפור ותקם וכו' בלשון ודאי שלא הי"לל אלא תחילה ואקום בבקר להניק וכו' ואחר כך לשון ספק כנראה שקמה בתוך הלילה ותקח את בני מאצלי וכו' מתוך הכרע ההתבוננות מוכיח כן אלא ודאי כדפרשית שמלבד ההתבוננו' המציאה שמצאתי שוכב בחיקה הכריחה כן שבנה של חברתה מת ועשתה כל אלו התחבולות מהחילוף.

**כא**
**ואקום** בבקר להניק את בני וכו' יש לדקדק או' ואתבונן אליו בבקר תיבת בבקר מיותרת שכבר הזכיר ואקום בבקר ועוד קשה או' בני אשר ילדתי כפול כי די באו' בני: **ונראה** כי

זאת קמה בבקר בעוד לילה כנז' בגמרא משמרה שלישית חמור נוער ואשה מספרת וכו' וז"ש ואקום בבקר להניק את בני והנה מת לשון ואקום כעין ותקם בעוד לילה ובראותי שהוא מת לא דברתי עד הבקר אור להתבונן הטב ז"ש ואתבונן אליו בבקר ולהורות שזה הדבר מתחלף מקודם א' עליו שנית בבקר ואמרה והנה לא היה בני אשר ילדתי רוצה לומר אף על פי שהצר לי כשראיתיו מת באלו הוא בני נצטערתי עליו כאלו הוא בני יוצא חלצי אבל מה שאני שוללת בו הוא שאינו בני אשר ילדתי כי לא ילדתיו אבל בבחינת הצער כבני הוא: או אפשר שרמז למ"ש חז"ל בענין הברור להעיד מי יצא ראשונה שחיה נאמנת לאלתר אמו כל שבעה אביו לעולם לז"א והנה לא היה בני אשר ילדתי רוצה לומר שמעת אשר ילדתי אני מכירה אותו כמשפט האם להיות נאמנ' בתוך שבעה וזה בתוך שבעה היה כאו' ויהי ביו' הג' ללדתי וכו' וסמיך ליה ומת בן האשה הזאת לילה דהיינו ליל רביעי ללידת בן האשה התובעת או כיונה באו' אשר ילדתי כנותנת טעם לדבריה שלא יתכן שבנ' המת הוא והיא מתאכזר' על בנה המת היוצא ממעי' אשר הוא עולה מרחם בן בטנה אלא ודאי שאינו בני ז"ש והנה לא היה בני אשר ילדתי.

**כב**

**ותאמר** האשה האחרת וכו' הרד"ק ז"ל ביתור אומ' ותדברנ' לפני המלך הכוונ' שדברו עוד ושנו ושלשו טענותיה' במנהג בעלי דינים וז"ש ותדברנה לפני המלך וכן מהרי"א ז"ל והוסיף שזאת האשה האחרת חכמה להרע ולא רצתה להאריך כדי שלא להכשל בדבריה ותהיה פי כסילה מחיתה לה וזהו לא כי בני החי ובנך המת רוצה לומר לא חילק ידענא ולא בילק באלו הספורים אבל זה לבד ידעתי כי בני החי ובנך המת עד כאן. **ולע"דן** לדקדק בה חילוף בקדימה ואיחור בטענות אלו השתי נשים כי האשה האחרת אמרה לא כי בני החי תחילה ואחר כך אמרה ובנך המת והאשה התובעת הפכה הדברים כי הקדימה לו' לא בי בנך המת ובני החי. **ונראה** כי כל אחת מהן היתה טוענת על מה שהיה בידה כי האשה האחרת שהיה הבן החי בידה אמרה מה שאני רואה שבני אשר בידי הוא החי אני שופטת שבנך המת וזאת התובעת בהפך לא כי ממה שאני רואה ויודעת שבנך הוא המת אשר אצלי מזה אני שופטת שבני החי הוא ודבריהם אלו בכיון היו ולא במקרה כמדברות לפני המלך שראוי לכוון דבריהן ז"ש ותדברנה לפני המלך.

**כג**

**ויאמר** המלך זאת או' כו' בשוחר טוב זאת או' א' רבי סימון מכאן שנינו שצריך הדיין לשקול טענותיהם בפני שניהם ע"כ הכוונה לע"ד כדי שלא יטעה בעל דין החייב שמתחילה ראה הדיין לחייבו וכן עשה שחייבו להוציא מלב כל א' מהם זה א' ר' סימון שצריך הדיין לשקול טענותיהם בפני שניהם כלומר אעפ"י שבינו לבין עצמו ידע

והבין הטענה היותר חזקה מהם והיותר שקולה ומכרעת עכ"ז בפני שניהם צריך לשקול טענותיהם שישקול בעיניהם כאלו השתי טענות שקולות זו כזו ועדין צריך להכריע כדי שאחר כך בחייבו את החייב וזכותו הזכאי לא יחשדוהו כנוטה דעתו להחניף ח"ו וזהו לשון לשקול דקאמ' והיינו נמי או' בפני שניהם כלומ' פנים בפנים שוים. אמנם הרד"ק ז"ל כתב זאת אומרת אחז"ל מכאן שצריך הדיין לשנות טענות בעלי הדין כי שישמעו בעלי הריב שהבין טענותיה' ועליהם ישפטם ע"כ ודברי הר"דק הוא לשון הגמ' ולשון שוחר טוב לחוד ופי' צודק בין בלשון הגמר' בין בלשון המדרש. אמנם דברי הר"דק ז"ל צודקות לבד בלשון הגמ' שא' מכאן שצריך הדיין לשנות טענות בעלי הדין ובלתי מתיישבות בלשון המדרש האו' לשקול ומהרי"א הביא לשון הגמ' כהר"דק וטעמו והוסיף מדיליה לפי שהאשה הראשונה ספרה דברים הרבה שהאשה האחרת שכבה על הילד ותמיתהו ותקם וכו' והסיפורים האלה לא היו להם עדים לאמתם לכן א' המלך לאשה מה לנו בדברים שאין בהם ממש וראיה לא נשאר א"כ מהטענות כי אם שזאת אומרת זה בני החי כו' וזאת או' כו' ושאר כל הדברים יפלו ואין ראיה לזאת על זאת ולא לזאת על זאת כי שתיהן שוות ואז ציוה קחו חרב עד כאן. והרב ב"ע ז"ל כתב שקשה מה טעם דן דין חלוקה בזה והמשנה לא דנה כן אלא בשנים האוחזים בטלית זה או' אני מצאתיה כו' אמנם כשהא' תפוס דין פשוט הוא דהמוציא מחברו עליו הראיה ותירץ הוא ז"ל שזאת היתה חכמתו של שלמה ע"ה שא' שיש פני ההראות לכאן ולכאן לדון דין חלוקה ואעפ"י שהאח' תפוסה וזה כיון באו' זאת או' כו' וזאת או' כו' ר"ל זאת או' זה בני החי ר"ל זה שאני תופשת בו הוא וגדולה חזקת התפישה אבל עכ"ז יש להפך בזכות התובעת מחוזק טענתה כי מה לה לזאת התובעת לקחת בן זולתה ולעמוד בגדולו והנקתו ואח"כ ותם לריק כחה כי לא לה יהיה הזרע ז"ש וזאת אומרת לא בי בנך המת ובני החי ר"ל שנרא' טענתה טענה כי מה לה לתבוע לבן חברתה אשר מזה יתחייב דין חלוקה עם היות הא' תפושה, וזה טעם חזרת הטענות כאן להורות ולהטעים מתוכן עומק הדין עד כאן.

**ולע"דן** שמחילה מכבודו לא תירץ לקושיתו שעדין הספק במקומו עומד שהרי הנתבעת האומרת זה בני החי הלא היא גם היא מתאמצת היא בטענה זו כי מה לה להחזיק בבן חברתה להניק אותו חנם נמצא כי הנתבעת יש לה טענות שתים הא' שהיא מוחזקת ועוד שנית שהשכל מחייב שמה לה עם בן חברתה להניקו והתובעת אין לה כי אם טענה זאת השנית לבד וטובים השתי טענות שביד הנתבעת מן הטענה אחת שביד התובעת א"כ הדרא קושית הרב ז"ל לדוכתא שהיה לו לדונה בהמוציא מחבירו עליה הראיה ולא בדין

חלוקה. **ולע"דן** בטעם או' זאת אומרת וכו' וזאת או' וכו' מה שכתבתי בפסוק ותאמר האשה כו' במה שכיוונו בהיפוך הטענו' והיא כוונה נכונה אליה כיון כאן שלמה באו' וזאת או' זאת או' כלו' כמה דקדוק דקדקו אלו הנשי' בדבריהם שזאת או' זה בני החי תחילה וא"חכ או' בנך המת שמתוך החי שבידה שהוא בנה מכרעת שהמת בנה של חברתה אמנם השנית זאת אומרת בהיפוך הטענות לא כי בנך אשר אצלי הוא בנך ומזה אני שופטת שבני הוא החי ולזה הזכירו באחרונה וזה ערב אל המלך ע"כ ששנה דבריהן וז"ש זאת אומ' כו'. ועוד אפשר לפרש שכיון באומ' זאת או' זה בני החי וכו' שאלו היה הבן הזה נחבא היינו מאמינים אותה במגו דלא היו דברים מעולם אבל מאחר שנראה לעין כל שהרי זאת אומר' זה בני החי זה מראה אותו בפומבי שזה מורה קצת חולשת מה בטענת החזקה ומזה הצד ראוי לעשות פשרה ביניהם. עוד אפש' שאו' זאת או' כו' כיון להבהילם אחר שטענו טענותיהן באו' זאת או' כאלו תראו זה החציפות שמחציפות פניהן א' מאלו בפני שזאת אומ' זה בני החי וזה בנך המת וזאת או' לא כי כו' אשר א' מהן משקרת בפני ולזה א' המלך מאמר שני קחו לי חרב כו' כאלו רצה לאיים עליהן כדי שיהפכו פני המשקרת לירקון והכרת פניה תענה בה והיינו שהזכיר לקיחת החרב ולא הזכיר יותר במאמ' הזה מגזרת הילד רק במאמר שני וזהו ויאמר המלך גזרו אל הילד החי ר"ל שהיה זה כמאמר מחודש על מה שהראה להן במאמ' הראשון של ויאמ' המלך קחו לי חרב כו' שמתחילה הראה שלקיחת החרב היתה להרוג את המשקרת כדפרישית ועתה באמירה זו השנית ויאמ' המלך גזרו (אל) [את] הילד החי כו' נשתמש בחרב לגזרת הילד ובמדרש שוחר טוב גזרו (אל) [את] הילד החי א' רבי יהודה ב"ר אלעי אלו הייתי שם פקרין אני נותן על צוארו לא די לו לא' שמת אלא שני היה גוזר כיון שראו סנקליטין כן התחילו או' אי לך ארץ שמלכך נער אלו לא היה נער לא היה עושה כן כיון שאמ' תנו לה את הילד יצאת בת קול ואמרה היא אמו כיון שראו ישראל כך אמרו אשרך ארץ שמלכך בן חורין הוי משפטיך למלך תן עכ"ל. **והרב** ב"ע ז"ל פירשו בשער ל"ז זה לשונו זה המדרש יליץ על המעש' הזה בצד מה שהו' מבוא' שאין שום שווי בטענ' מספיק לשיפול בנדון זה גזר דין של חלוקה כי אפילו בקרקעות כשאין בו דין חלוקה דנין בגוד או אגוד ועל זה ישתוממו עליו כל בני דעת ואמ' אי לך ארץ כו' עד שראו סוף דבריו באו' תנו לה כו' כי אז הכירו הכל וידעו חכמתו כי הוציא לאור שהיא אמו מצד מה שנכמרו רחמיה על בנה הפך אשר כנגדה והיא היתה הבת קול כי הכל הסכימו באמיתתו שהיא אמו ואמרו אשרך ארץ שמלכך בן חורין בהלכד ברשת גבורי הנימוסים הכוללים עכ"ל.

**ולע"דן** אדקדק במאמר הזה וכי כ"כ נעלם היה זה הענין עד שנעלם מעיני הסנקליטין שלו כי בלי ספק אנשי מופת המה העומדי' ראשונה במלכותו ויועציו ונקל להבין אחרית דבר מראשיתו וכן קשה על ר' יהודה בר אלעי שא' פקרין אני נותן על צוארו לא די וכו' כי לא נפלאת היא ולא רחוקה תחבולתו זאת ועצתו אשר יעץ ומי יפר ובזה נבין למה מתחילה אמרו אי לך ארץ שמלכך נער שאלו מצד היות הדבר של שטו' היה להם לו' בתחילה אי לך ארץ שמלכך כסיל ובסוף אשרך ארץ שמלכך בן חכם או אי לך ארץ שמלכך עבד ולבסוף שמלכך בן חורין בפרט לשיטת הרב ב"ע ז"ל כנז"ל עוד צריך לדקדק יתור לשון אומרו כיון שראו ישראל כך דבהא קא עסיק א"כ היה די שיאמר כיון שא' תנו לה את הילוד יצאת בת קול וא' היא אמו ואמרו ישראל אשרך ארץ שמלכך בן חורין ע"כ. **ונראה** כי לא נעלם מעיני הסנקליטין שלו שהיה התחכמות לדעת אם תרחם עליו או לאו לברר מתוך כך אם היא אמו ועכ"ז ראו שהיה זה מעשה נערות ולא חכמה כי היה אפשר שיאמרו לו שתיהן כקושיתו של רבי יהודה בר אלעי שא' פקרין הייתי נותן על צוארו כלו' הייתי חונקו בטענה כזו לא די לו לא' שמת לשני היה גוזר ומה תועיל ערמתו והתחכמותו שרוצה לנסות באו' גזרו את הילד החי כו' שהרי יכולים לו' לו מה זה אשר עלה בדעתך לגזור החי ולז"א המאמר שא' סנקליטין שלו כן ואעפ"י שירדו לעומק דעתו שהיה תכלית דבריו לנסיון ולא שרצה לעשו' כן בפועל אבל עכ"ז אמרו אי לך ארץ שמלכך נער שהרי נפל בזה הטעות אשר ערך למשפט לומ' גזרו את הילד החי לנסיון כאמור עכ"ז מעשה נערות הוא וטעות שהרי יכולים להוכיחו על פניו ולו' לו לא די האי שמת אלא שני היה גוזר כו' וזהו כונת אומרם אלו לא היה נער לא היה עושה כן ר"ל לא היה עושה נסיון כזה שהרי יכולים לתת פקרין על צוארו כדרי' יהודה בר אלעי אמנם כשראו הסנקליטין שכיון שאמר תנו את הילוד מיד יצאת בת קול מן השמים בת קול ממש כפשוטו של המאמר שיצאת בת קול והופיע בבית דינו ואמרה היא אמו כיון שראו ישראל כך ר"ל שיצאת הבת קול אז אמרו אשרך ארץ שמלכך בן חורין כו' ביתור דבריו אלה של כיון שראו ישראל כך אמרו הורה שלא שמחו ישראל מפאת הבירור אבל השמחה היא כיון שראו ישראל כך כלו' שענו מן השמים הבת קול ואמרה היא אמו אז ידעו כי לא היה זה מאת שלמה ע"ה אבל היה מאתו ית' וחכמת אלהים אשר בקרבו ז"ש אשרך ארץ שמלכך הוא השי"ת אשר הוא בן חורין ואינו מלכך ב"ו שהוא עבד לעבדיו כי הוא יתברך מלך מלכי המלכים כמו שפירשו בו שהוא מלך על השרים של מעלה שהם מלכי של המלכים התחתוני' אם כן אפי' המולך בכיפה הוא עבד משועבד לשר של מעלן ושר של מעלן משועבד להב"ה אבל את ירושלי' אשרך

ארץ שהמלך מלכך הוא בן חורין הוא ית' ויתʼ שמו. אמנם טעם החיוב והשלילה בשני אלו מאמרים זה בני החי ובנך המת וכוי כי די בשתאמר בני החי והשנית אומר' לא כי בני החי זה יובן במה שאכתוב בפסוק ותאמר האשה אשר בנה החי כו'.

**כד כה**

**ויאמר** המלך קחו לי חרב וכוי ויאמר המלך גזרו וכוי חכמים ז"ל בשוחר טוב. גזרו את הילד החי א' רבי שמואל בר נחמני בשם רבי נהוראי התחיל פיו נובע בחכמתו וא' צפה הב"ה שהדין הזה היה עתיד להיות לפיכך ברא האדם הזה זוגות שתי עינים שתי אזנים שני נקבי החוטם שתי ידים שתי רגלים התחיל לו' גזרו את הילד החי לשנים ע"כ אשר יש לדקדק מה חכמה יש בדברים האלה אשר א' התחיל פיו נובע בחכמתו וא' צפה הב"ה כי אדרבא אלו הייתי שם פקרין הייתי נותן על צוארו כדקאמר רבי יהודה בר אלעי שם בסוף המאמר ההוא כנז"ל בפסוק הקודם ותו דאיכא למפרך פה א' תוכיח ד"אכ היה לו לבראת שתי פיות כדי שתבא פה לכל חלק מהשני חלקים ומה ראו על ככה חז"ל ומה הגיע אליהם ז"ל. **ונראה** שהוקשה להם בכתוב אומ' לשנים כי היה די שיאמר ותנו את החצי לאחת לכך אמרו כי רמז שלמה בדבר חכמתו כי צפה הב"ה שהיה עתיד לבא דין חלוקה זה ולזה ברא האדם בשתי עיני' בשתי אזנים בשתי רגלי' כדי שתבא החילוק בחלקים שוות וזהו אומ' ויאמר המלך גזרו את הילד החי לשנים רמז למה שבראו הק"בה שנים שתי ידים שתי רגלים כו' וא' התחיל פיו נובע כו' להודיע שלא עלה על דעת שלמה מעולם לגוזרו ממש חלילה כי לא די לאי שמת לשני היה גוזר אלא פיו התחיל נובע בחכמתו שנתן לו השי"ת וכאלו היה כמעין הזה שהמים הנובעין בו מהתהום ולא ממנו שהוא מעבר להם לבד ז"ש פיו נובע בחכמתו שמה' ית' היה הדבר וא' צפה הק"בה שהדין הזה וכו' שהיה כ"ז לגנוב דעת הנשים שיחשבו שבלב שלם היה או' כן ולזה הרא' להם שהיה כן הדין שמעת הבריאה הסכים ה"בה כן שברא אותו באבריו שנים שנים שתי עינים שתי אזנים לא שעלה כן דעתו של שלמה חלילה לו כדי שהאשה שהיא אמו יכמרו רחמיה על בנה תברר הדין כמו שנתברר לבסוף. **ולפי** הפשט שמעתי שהיו שתים נשים אלו כלה וחמות' והכלה היא אשר מת בעלה ונשארה זקוקה ולכן לקחה בן האשה שאצלה חמותה כדי להפטר מן הזיקה באומרה שהיבם מת ולכן היתה בוחרת ואו' גזורו גם לי גם לך לא יהיה כדי שימו' היבם ותפטר מן הזיקה מ"מ עד כאן וק"ק דהא כי ישבו אחים יחדיו בעינן. ואפש' לו' כי בן החמות שהוא הנולד ראשונה שלשה ימים ישב יחדיו עם אחיו בעל היולדת שניה וא"כ יבמה הוא בדין וכשילדה היבמה בן ומת בו בלילה לא יצאה ידי הזיקה כי הולד נפל הוא כל ששהה

שלשי' יום באדם וחולצת ולא מתייבמת הוא ולכן היתה בוחרת לקחת בן החמות ובזה יובן הזכירם בטענותיה' ובנך המת כדי להפטר מן הזיקה משני צדדים בבנה החי והיבם בנך המת והאחרת אומרת לא כי בנך המת ובני החי. ועד"ז נוכל לומר למ"ד במדרש הנז"ל יבמות היו כי היו זקוקות ליבם והם מעוברו' ולכך היו דנות על הילד כדי לצאת מהזיקה של יבום וחליצה כאמור.

**כו**

**ותאמר** האשה כו' הרד"ק ז"ל גם לי גם לך לא יהיה אמרה לחברת' ותיבת גזורו אמרה כנגד אוחזי החרב ומה שלא לקחה אותו אחר שהאחרת אמרה תנו לה את הילוד כי ידעה כי מרחמת עליו אמרה כן וחשבה כי המלך לא יתנהו לה ע"כ. ומהרי"א ז"ל הביא דברי המפרשי' שמתוך מה שנכמרו רחמיה על בנה והשנית באכזריות לו' גם לי גם לך לא יהיה גזורו מכאן הכריע המלך כי היא אמו והוא ז"ל פי' שבבא הדין לפניו בה שעתא אמר המלך ליושבים לפניו זאת התובע' היא אמו מצד שראה פי הנשי' וטענותיהן ואח"כ עשה תחבולת החרב לברר כדבריו שאמר היא אמו והוציא לאור משפט כדי שיכירו כי האמת אתו ומ"ש בי אדוני ר"ל בי אדוני העון והכזב או בי אדוני יהיה העונש ותנו לה את הילד והאחרת השיבה גם לי גם לך כו' כדהר"דק ז"ל כנז' והוסיף כי אחר שנתפרס' העירעור חששה פן תגדלנו ואח"כ ילך לו אל אשר יחפוץ ותהיה כקורא דגר לא ילד כו' ותם לריק כחה ולזה בחרה מות מחיים ולא היתה אוהבת אותו אבל היתה חפצה בהריגתו כדי להנקם מחברתה. **ולע"דן** לדקדק או' האשה אשר בנה החי אל המלך כנזכר ממהרי"א ז"ל שכבר היה מוסכם שלמה בינו לבין עצמו שזאת התובעת בנה החי הוא ז"ש ותאמר האשה אשר בנה החי אל המלך אשר בנה החי שכן היה מבורר אל המלך שבנה החי. ואפשר בכפל ותאמר ותאמר שאמרה שתי אמירות אל המלך הא' אמרה לו כי נכמרו רחמיה על בנה כן בלשון הזה אמרה לו וז"ש ותאמר האשה אשר בנה החי אל המלך והמאמר שאמרה לו הוא כי נכמרו רחמיה אל בנה והאמירה השנית תהיה ותאמר תנו לה את הילוד החי כי עד עתה היה נקר' ילד חי אבל עתה שגזר המלך עליו שיגזרו אותו והיא מוחלת חלקה לחברתה מעתה ילד הוא בעת ובעונה הזאת וחברתה המרשעת אמרה גם לי גם לך כו' לשיטת הנז"ל שהיתה כלה וחמות' יאתה שהיתה חפצה להמית אותו כדי להפטר מהיבום כנז' בפסוק הקודם. אמנם אם היו זונות או שאר נשים מה טעם באו' גם לי גם לך כו' אפשר שאף גם זאת אמרה דבריה אלה בתמיה גם לי גם לך לא יהיה כמתמהת על הדין הזה של שלמה מה זה עולה בדעתו לחלוק היתכן זה שגם לי גם לך לא יהיה אבל מה נוכל לעשות באשר דבר מלך שלטון אמרה להם גזורו ובזה היתה

חכמת שלמה שעם היות דברי השקרני' קרוב לדברי אמו הצודקת שהרי גם היא תמהה לאמ' היתכן דין כזה שגם לי גם לך לא יהיה עכ"ז נכרי' דברי אמת מהצודקת המדברת בהתלהבות גדול הכרת פניה ענתה בה כי אש בוער בקרבה וזאת היתה הבחנתו של שלמה ע"ה. ויען המלך ויאמר תנו לה הילוד כו' היא אמו ולא האחרת ואע"פ שקרובי' דברי זו להיות כדברי זו. והבנה זו אכריח אותה בפסוק הבא בע"ה.

**כז**

**ויען** המלך כו' חז"ל אמרו היא אמו זה א' משלשה מקומו' שהופיע רוח הקדש ואמר' היא אמו שאפשר היה שהערימה כדי שיתנוהו לה ברחם עליו שיאמר היא אמו ע"כ וק"ק על דבריה' ז"ל איך יתכן שהאומר גם לי גם לך לא יהיה גזורו שתהיה אמו. **ונרא**' במה שפרשתי בפסוק הקוד' שהיו דבריה אלה בתמיהה כדפרישי' באופן שאין הכרעה מכרעת כי אם בשיקול הדעת הדין של שלמ' ובת קול מן השמים שתוכיח ותאמר היא אמו ורש"י ז"ל הביא המדרש הזה וכן הרד"ק ז"ל: **ולע**"**דן** לדקדק בדברי שע"ה חיוב ושלילה למה אמ' תנו לה הילוד החי והמת אל תמיתוהו היתכן שימיתוהו ומה תעשה בו דבשלמא באשה לא יקשה כפל כי כן דרך האשה מצירה לכפול דבריה לזרז על שלא ימיתוהו לעשות דבר מלך שלטון אמנם למלך חכם כשלמה הם דברי מותר. **ונראה** כי ש"עה ראה כדפרישית שהיו דברי שתיהן קרובות זו לזו כמרחמות על הילוד לזה ענה ויאמ' אותה האשה שאמר' תנו לה את הילוד החי והמת אל תמיתוהו האומרת כן היא אמו ולא השני' אעפ"י שאפשר לפרש דבריה כמתמרמר' היתכן שגם לי גם לך לא יהיה זה רע גדול יוצא מההקש אבל גזורו כי אין בידינו למחות ואעפ"י שבא קצת שינוי בלשון שלמעלה אמרה אל תמיתוהו וכאן הוא או' לא תמיתוהו אין בכך כלום ואעפ"י שהו' העתק דבריה לא דק בין אל תמיתוהו ללא תמיתוהו.

**כח**

**וישמעו** כל ישר' כו' רש"י ז"ל משראו בחכמתו שמחו כולם במלכותו וקבלו עליה' ברצון ע"כ וכן הר"לבג וכן הר"דק ויראו מפני המלך לעשות אפי' בסתר דבר רע כי ראוהו ברוב חכמתו מוציא לאור משפט אפי' בנסתרות כמו שעשה במשפט הזה ו"מש על כל יש' לו' שדוד מלך תחילה ביהודה לבד וא"חכ גם בישראל אמנם שלמה ויהי המלך שלמה מלך על כל ישראל כולם וכן מהרי"א ז"ל והוסיף כי ראו חכמת אלהים בקרבו ר"ל החכמה המיוחדת לאלהים להיותו האלהים בוחן לב חוקר כליות כעין זאת החכמה ראו בו בשלמה והוא שתכף אשר ראה הנשים האלה אמ' על הצודקת שהיתה צדקת וא"חכ עשה המבחן להוציא תעלומה אור ע"כ: **ולעד**"**ן** כי אעפ"י שרוב המשפטים להעשות ע"י ב"ד ומיעוטן ע"י המלך כדבר הגדול יביאון אליו אמנם עתה כאשר ראו ישר' שממש

חכמת אלהים היא השכינ' שכינת עוזו ית' נכנסה בקרבו של שלמ' ע"ד ושכנתי בתוכ' בתוכ' ממש ומזה הצד יראו מלפני שלמ' להיותו היכל לחכמת אלהי' אשר בקרבו נצטוינו באת ה' אלהיך תירא לרבות ת"ח לפי שהם משכן להשי"ת אשר חכמת אלהי' בקרב' והיראה מפני ת"ח יראת ה' היא לז"א כי יראו מפני המלך כי ראו שחכמת אלהים בקרבו והחכמה ההיא היא המוכנת לעשות משפט לא שלמה ולזה נמשך שהיה שלמה מלך על כל ישר' שיחד התובע והנתבע זה בורר לו שלמה וזה בורר לו שלמה כי ידעו שהמשפט שישפוט לאלהי' הוא כי האלהי' שופט ועד האלהי' יבא דבר שניה' וז"ש ויהי המלך שלמ' מלך על כל ישראל ר"ל שכל דיניהם כקטן כגדול לפניו יבאו והוא היה מלך גוזר על כל ישר' בכל דיניהם יחדיו הוא היה מלך על כל ישר' לדון כאמו' ובזה מובן ויהי המלך שלמ' מלך שהוכפל המלכו' לו שהיה מלך על כל ישר' וגם נוהג מלכו' ושררה שדן לכל ישראל.

**ד**

**ב**

**ואלה** השרים כו' הר"דק ז"ל עזריהו בן צדוק לא כתב על מה מינהו ואם צדוק זה צדוק הכהן בן אחיטוב שהיה עם דוד שמשחו אותו לכהן עם שלמ' הנה עזריהו בן בנו היה כי אחימעץ היה בן צדוק ועזריה בן אחימעץ ע"כ. ומהרי"א ז"ל תירץ שעזריהו בן אחימעץ הוא אלא שקראו בן צדוק לפי שבני בנים הרי הם כבני' ואולי נתגדל עם צדוק בביתו והיה לו לבן וז"ש עזריהו בן צדוק הכהן והמינוי אפשר שהיה סופר כאלו א' עזריהו בן צדוק הכהן ואליחורף ואחיה בני שישא סופרים השלשה יחדיו וחסרה ו"או השימוש מתיבת אליחורף כאלו א' ואליחורף והוצרכו שלשה סופרים האחד בדינים ומשפטים והשני לכתוב המס וענין נכסי המלך והשלישי דברי המלך וכתבי המלך ולהיות המלך עסוק בצרכי הציבור ודיניהם הוצרך לשים שרים ונציבים לפקח על ענייננו ועניני ביתו ואכילתם ע"כ.

**ולע"דן** שאליחורף ואחיה בני שישא היו סופרים לבד ועזריהו בן צדוק אין לו בספרות אך היה שר וגדול על כל אלה שיזכיר על הסופרים ועל המזכיר ועל הכהני' ועל עזריהו ועל הנצבי' ועל אחישר שעל הבית ועל אדונירם שעל המס נמצא זה ממונה מנוי כללי על כולם לכבוד ולתפארת והיה זה לכבוד זקנו צדוק הנבחר לכהן גדול ולכן יחסו וא' ועזריהו בן צדוק הכהן ולא אמר ועזריהו בן אחימעץ הכהן:

**ג**

**אליחורף** ואחיה וכו' רש"י ז"ל סופרים לכתוב דברי הימים המזכי' איזה משפט בא לפניו ראשון שיפסקנו ראשון כך שמעתי ע"כ. ומהרי"א ז"ל הביא דברי רש"י שכתב שהיו

הסופרים כולם כותבין דברי הימים ואשר כתבתי שהאחד סופר המשפטים והאח' מס המלך והשלישי דברי הימים וכתבי המלך ע"כ. **ולע"דן** שבכלל דברי רש"י ז"ל נכללו דברי מהרי"א שעניייני המשפ' המחודשים בכל יום ויום הם בכלל דברי הימים ויסייעו לזה מה שכתב רש"י בהמזכי' שהוא על דבר המשפט א"כ ש"מ שאלה הסופרים היו כותבי' בענין הדיני' וכמו שכתב מהרי"א ז"ל הכריח לפי' מזה וכמ"ש המזכיר איזה משפט ויותר נכון שהיה הוא כותב דברי הימים וזכרונם ולכן יקרא מזכיר. ולדעתי היה המזכיר הוא הממונה לזכו' לפני המלך והשופטי' ענייני המלך ותועלת נכסיו ועוד היום המנהג כן בארץ איטלי' ונקר' פרקור"אדור פי"שקאל בלעז עד כאן:

**ד**

**ובניהו** בן יהוידע כו' הר"דק וצדוק ואביתר כהנים היו שרי כהונה ואם זה אבית' הוא אבית' בן אחימעץ תימה הוא כי הנה שלמ' גרשו מהיו' כהן גדול וא' לו לך ענתות על שדך כו' אלא מן הדומ' שהיה כהן אחר שמו אביתר ע"כ. והר"לבג ז"ל כתב שהוא הוא אביתר אשר גרשו מהיות כהן גדול כי עכ"ז בעת היות צדוק בלתי ראוי לשמש מחמת איזה אונס היה משמש תחתיו אביתר עראי וכן הביא מהרי"א ז"ל בשמו והסכים עמו כי אחר ששמש אביתר ימים רבים בכהונ' גדולה אעפ"י שנתמנה צדוק לכהן גדול הנה בלתי אפש' שתסור ממנו כל ימיו ולזה היו שניהם כהנים גדולים צדוק עיקר והמלך נותן מתנותיו למי שירצה בו עד כאן.

**ה**

**ועזריהו** על הנצבים רש"י ז"ל והר"דק ז"ל על הנצבים ממונה על שנים עשר נציבים שזוכר רעה המלך שושבינא למלכא שהיה עמו תמיד ע"כ וכן מהרי"א ומ"ש כהן ר"ל נכב' וגדול כמו ובני דוד כהנים ואולי הוא כהן במשפחתו ובית אביו עד כאן.

**ו**

**ואחישר** על הבית כו' רש"י ז"ל על המס שהעלה על ישראל כמו שנ' ויעל המלך שלמה מס ע"כ. והר"דק ז"ל ואדונירם הוא אדורם על המס כמו שאמ' למטה ויהי המס שלשים אלף איש ע"כ. ומהרי"א ז"ל ואחיש' על הבית שהיה ממונה לשרת המלך בכל ענייני ביתו מטה ושלחן וכסא ומנורה ושאר הדברי' ומינוי זה היום באטלי' נקר' מא"יור דומ"ו והמס הנז' כאן כולל שהיה גובה המס שהיה מעלה המלך על הנכנעים ובכלל זה המס האנשי' הנז' בסמוך ויהי המס שלשים אלף איש ע"כ וכן הר"לבג ז"ל. **ולע"דן** אם אדונירם הוא אדורם כפי דעת המפרשי' ז"ל כנז' למה נקרא אדורם ואדוניר'. ונרא' כי בזמן דוד נקרא אדורם ובימי רחבעם כי זה שמו אמנ' בזמן שלמ' נקרא אדונירם לשם ולתפארת

כלו' אדוני רם שהיה שלמה מולך בכיפה ורם על כל וכשמת שלמה חזר לשמו אדור' שהרי רחבע' ירוד הוא אפי' ממלכות ישר' כנודע.

**ז**

**ולשלמה** שנים עשר כו' רש"י וכלכלו את המלך על סעודתו ומאכל הסוסי' וכל צרכי יציאה ע"כ. והר"דק אלו השנים עשר לא היה כל א' ממונה על שבט א' אלא לפי עילוי הנחלות שעשו שנים עשר חלקי' כל ארץ ישר' וגבו המס בשוה ע"כ וכן הר"לבג ז"ל. ומהרי"א קראם נציבים לפי שהם מתייצבים תמיד בארץ מנוים כי ראה להטיל פרנסתו ופרנסת ביתו חדש א' כדי שיהיה סובב פרנסתו לשנה פעם א' לשבט וא' שלהיו' עם רב עם שלמה ומעמי' רבים הבאים לשמוע חכמתו וכדי שלא תכבד ישיבתו בארץ ירושלים עשה סדר שלא יקחו פרנסתו מירושלי' כי אם מחוץ לירושלי' כדי שלא יצטערו אנשי ירושלים בישיבת המלך בקרבה אבל יהיו המזונות בזול ונמצאים:

**ח**

**ואלה** שמותם כו' הר"דק ז"ל מ"ש בן חור ולא הזכיר שמו וכן האחרים שלא זכרם בשמם לפי שהיו נודעים בשם אבותם יותר משמות' לפי' לא חשש להזכי' שמם ע"כ.

**יא**

**בן אבינדב** כל נפת כו' מהרי"א ז"ל בת שלמ' היתה לו לאש' הואיל והזכירו ספר בשבחו שעתיד להיות חתן למלך שלמה בסמוך. אחימעץ בנפתלי גם הוא לקח את בשמת בת שלמה לאשה על העתיד כי מינוי זה בתחילת מלכו' שלמה ואז לא היו לו עדין לא בנים ולא בנו' אלא ודאי על שם סופו דברו הכתובי' ע"כ. **ולע"דן** היה אפשר שהסדר הזה לא היה בתחילת מלכותו כי אם אחר עשר שני' או יותר וכן מחייב השכל שהרי כתיב ויהי לשלמה ארבעי' אלף ארות סוסים וזה לא היה תכף בתחילת מלכותו ולפי זה אז בעת מינוי אלו היו לו בנו' ובנים וידוקדקו בזה לשון הכתובי' שבראשון נאמר טפת בת שלמה היתה לו לאשה ובשני הוא או' את בשמת בת שלמה לאשה למה שינה ביניהם אלא שטפת בת שלמה כבר היתה לו לאשה בשעה שנתמנה במינוי זה וז"ש בת לשון היתה אמנם גבי אחימעץ גם הוא לקח את בשמת בת שלמה לאש' שלא נשאה אבל ליקוחין היתה לו בה כשנתמנה ואח"כ נשאה.

**יג**

**בן גבר** ברמות גלעד וכו' רש"י ז"ל חבל ארגוב ממונה היה עליהם לגבות מס המלך כי משפט המלך יש לו לגבות יציאתו מן העם כמו שנא' במשפט המלוכה בספר שמואל ע"כ והרד"ק ז"ל ובריח נחושת גלה מה שכתוב בתורה דלתים ובריח שכל בריח נחושת

**טז**
בענה בן חושי באשר כו' ה"רדק ז"ל באשר בנחלת אשר ובעלות שהיה מארץ יהודה עד כאן.

**יט**
**גבר** בן אורי כו' אחז"ל במסכת סנהדרין ונציב אח' בארץ רבי יהודה ורבי נחמיה חד אמ' ממונה על כולם וחד א' נגד חדש העיבו' עד כאן וכן הביא רש"י ז"ל וכן הר"דק ז"ל וכן הביא הר"לבג ז"ל והוסיף ביאור דלמ"ד נגד חדש העיבור אם כן היה חלקו מארץ ישראל מעט יותר משלישית חלק אחד משאר השרים שהיו מפרנסין אותו חדש א' בשנה וזה חדש לשתי שנים וחדש לשלש שנים כפי סדר העיבור עד כאן ומהרי"א ז"ל הביא כדחז"ל והוא פירש כי השנים עשר נציבים לפרנסת המלך ומתחת ידו ולזה נקבו בשמו' אמנ' הנציב הזה לא פי' שמו לפי שהיו משימים אותו אנשי העיר ומתחת ידם כדי לפקח על השערים שלא יוקירו על האורחים הבאים לירושלים ועוד היום בארץ אדו' תמנה העיר מתחת ידה איש לפקח על השערי' נקרא בלשונם אל מוטא סין וכבר פי' הכתו' צורך הנציב הזה ב"מש יהודה וישראל רבי' כחול כו' אוכלים ושותי' ושמחי' באופן שהיו צריכים למאכל מרובה והיה מתייקר וכן היום באים עם רב מאפסי ארץ וז"ש ושלמה היה מושל בכל הממלכות וכדי שלא יתייקר השער על המגישים מנחה וזולתם מפני זה הוצרך הנציב הזה לשער ולפקח בכל עד כאן ובארץ ישמעאל נקרא זה אל מוחטצי"ב.
**ולע"דן** לומר ונציב אחד אשר בארץ שהיה זה נציב אחד מהאומות שהיה בארץ ההיא קרוב בתחום ארץ גלעד וארץ סיחון ועוג והיה שם הנציב הזה למס עובד והיה שר גדול כמו ואנשי דוד נציבים באדום והגיד הכתוב שגם זה הנציב היה משועבד לפרנסת המלך אחר גבר בן אורי בארץ גלעד ויובן על זה הפירוש אומ' ונציב אחד אשר בארץ תיבת אשר מורה כן כמו שאמרתי דלפירוש חז"ל והמפרשי' ז"ל הי"לל ונציב אחד בארץ ועוד קשה דלדבריהם ז"ל הי"לל ונציב א' אשר בארץ אצל ולשלמ' שנים עשר נציבים על כל ישראל וכלכלו את המלך ואת ביתו חדש בשנה והיה על כל א' לכלכל ונציב אחד אשר בארץ ועכ"ז דבריהם ז"ל עיקר כי הם קבלה:

**כ**
**יהודה** וישראל רבים כו' חז"ל א' ר' מנחמה בר חייא הגדול בשם ר' אליעזר בן יעקב נמשלו ישראל כחול מה עסקו של חול הזה אתה חופר בו גומץ בערב ובשחרית אתה מוצא שנתמלאה כך ישראל מה שנחסרו בימי דוד נתמלאו בימי שלמה עכ"ל. כונת חז"ל שהוקשה להם שאם כונת משל כחול אשר על הים בבחינת הריבוי יקשה כי או' רבים

מיותר די שיאמ' יהודה וישר' כחול אשר על הים תיבת רבי' למה לי ולא די אלא ששנה וא' כחול הים לרו' רבי' ולרוב כפול עוד הוקש' להם או' אשר על הים ולא א' אשר על שפת הים שאז היה מור' על רבוי' כרבוי החול המפוז' על שפת הים סביב מדלא קאמ' הכי ראו לדרוש שהכתוב או' שני ענייני' הא' בני יש' רבי' שהיו מרובי' והשני הודיע היות רבוי זה השגחיי בלי זמן רב אלא בזמן מועט וז"ש נמשלו ישראל כחול הים בפסוק הזה אבל לא בבחינת רבוי ד"אכ יקשה הקושיו' הנז' אלא בבחינה אחרת ומה עסקו של חול הזה אתה עושה בו גומא בערבית ומיד בשחרית מתמלאת מצד היותו על הים וגליו מעלי' סרטון ומתמלא כך ישר' מה שחסרו בערבית דהיינו בסוף מלכו' דוד בהעריב שמשו וכשזרח שמשו של שלמה נתמלאו כולם וזה כיון במשל החול אשר על הים שלא בא לרמוז על הרבוי אלא על התכיפות שבזמן מועט היו לרוב כחול הזה שמתמלאת גומא שלה תכף מערבית לשחרי' מהיותו עומד קרוב אל הים וגליו ז"ש אשר על הים ולא א' אש' על שפת הים והוא דקדוק נכון בכתו'. עוד בפסיקתא הובא בילקוט ד"א נמשלו ישר' כחול וא"ד כסיד שנ' והיו עמים משרפו' סיד אם אין אתה נותן חול בסיד אינו עומד כך אם אין יש' אין א"ה מ"ה יכולים לעמד אלולי יוסף במצרים היו מתים ברעב אלולי דניאל חכמי בבל אבודים מה דרכו של חול מקהה את השנים אף ישראל מכלין את האומות מכחישי ה' שנאמר וירד מיעקב והאביד שריד מעיר. ד"א מה דרכו של חול מכניסו לאור ומוציא כלים כך יש' נכנסים לאור ויוצאים שדרך משך ועבד נגו עבדוהי דאלה' חייא פוקו אתו ואף לעתיד לבא ישר' נכנסי' לגהינ' ויוצאי' מתוכה בשלו' שנ' כי תלך במו אש לא תכוה ולהבה לא תבער בך בעולם הזה נמשלו בעפר מה עפר עשוי דיש לכל באי עולם אף יש' עתידי' להיות דיש לכל באי עול'. ד"א מה עפר הארץ אם אינו אין העו' מתקיים אם אין עפר אין אלנות ואין תבואה כך אם אין ישר' אין האומו' מ"ה מתקיימי' שנ' והתברכו בזרעך כל גויי הארץ עוד אמרו ונמשלו לככבי' מה ככבים אינם שולטי' אלא בלילה כך ישר' אינ' מושלים בתורה אלא בלילה. ד"א מה ככבים חולקים כבוד זה לזה ושלום ביניהם שנ' עושה שלום במרומיו כך ישר' חולקים כבוד זה לזה מה ככבים א' מהם יכול לשרוף את כל העו' כך הצדיקים אלישע א' אם איש אלהי' אני תרד אש מן השמי' כו' עכ"ל. **ולע"דן** לדקדק מסופו לראשו דכיון שנמשלו כחול בבחינה זו שאם אין ישר' אין אומות העו' כו' א"כ למה הוצרך בסוף המאמ' לדרוש כן ג"כ במשל העפר דקאמ' כך אם אין יש' אין האומות מ"ה מתקיימין שנ' והתברכו בזרעך כו' ויקשה ג"כ לשינוי הלשון שבתחילת המאמר אמר אין יכולים לעמוד ובסופו קאמר אין מתקיימין ויקשה ג"כ התחלפות הראיות שבתחילה הביא ראיה מהחוש ממצרי'

שאלולי יוסף היו מתים ברעב ומדניאל ובסוף המאמר הביא מפסוק והתברכו בזרעך כל גויי הארץ והכתובים הראשונים צודקים המה לסוף המאמר וסופם צודקי' להביא מהם לתחילתו אם כן מאי שנא דנקט ברישא כתובים ובסיפא זולת הראשוני', ואפילו יהיו שני מאמרים נקשה למר אמאי אצטריך משל העפר ולמאן דדריש עפר לשאין א"ה מתקיימי' כחול למה לי וקל לתרץ דמאן דדריש כחול לשאין א"ה מ"ה מתקיימים אלא עם ישר' אפשר שידרוש משלם לעפר למה עפר עשוי דיש לכל העולם כו' ומאן דדריש עפר לשאם אין ישראל אין א"ה מ"ה מתקיימי' ידרוש משל כחול למה דרכו של חול מקהה את השינים כו' או למה דרכו של חול מכניסן לאו' ומוצי' כלים כו' אבל הוא דוחק כי לפי הנרא' שהכל מאמר א' ואין ראוי שיהיה בו מחלוקת מראשו לסופו כיון שהוא מאמר סתמיי. **ונראה** כי ישראל מטיבין לאומו' העולם מ"ה בכח ובפועל בפועל ע"י מועצו' כדת נתונו' ובחכמת בינתם והחלוקה הזאת היא הראשונה שאמר אם אין ישראל אין א"ה מ"ה יכולי' לעמ' כמפורס' ובזה צודק משל החול והסיד שאם אין אתה נותן חול בסיד אינו עומד וכדמסיק אילולי יוסף המצרי' היו מתי' ברעב וכן אלולי דניאל וכו' שזו בהצלה מפורסמת בפועל אמנם בסמוך דבר על ההצלה שמצילין אותם בכח ושהם סיבת קיומם וזה יאות להמשילו את העפר שאם אין עפר אין אלנות ואין תבואה שזו סגולה רבה היא בעפר ואין נראה זה לעין בפועל ולזה שינה הלשון אחר כך אם אין ישראל אין א"ה מ"ה כמ"ש הכתוב והתברכו בזרעך כל גויי הארץ שכונת הכתוב לפי זה באומרו בזרעך בעבור זרעך יתברכו כל גויי הארץ כדי שתבא טובה לישראל בהכרח שתבא לכל גויי הארץ נמצא העמדת וקיום האומות מ"ה בשביל ישראל. ומה שאמר מה חול מקהה את השינים וכו' ולא א' ד"א מה דרכו של חול וכו' לפי שאין לומר בשום תואר שיתאר השי"ת את ישראל שיהיה התואר ההוא לפורענות לבד ולזה גבי החול כשרצה לדורשו לפורענות מה דרכו של חול מקהה את השינים אף ישראל לימות המשיח מכלים וכו' לא עשאו ד"א להיותו נדרש כן בפני עצמו כיון שהוא פורענות אבל עשאו צניף לדרך הראשון שאמר אם אין אתה נותן חול בסיד אינו עומד כך אם אין ישראל וכו' ואמ' נוסף על הנזכר מה דרכו של חול מקהה וכו' שכיון שישראל בעה"ז הם סיבת קיום והעמדת האומות מ"ה ועכ"ז האומות מ"ה עושים בישראל נקמות מזה יתחייב שיבא זמן יהיו ישראל מכלים את האומות מ"ה כחול הזה שמקהה את השינים באופן שעשה מהשני דברים דבר אחד ולא שנים על כן לא אמר דבר אחר וכיוצא בזה בסמוך כשאמר מה הככבים אחד מהם יכול לשרוף את העולם ולא אמר דבר אחר כמו שאמר הראשון מה הכבבים חולקים כבוד זה לזה והוא מהטעם הנזכר שכשפירש

טעם הדמותם לככבים לשבח אמר מה הככבים אינם שולטים אלא בלילה כך ישראל אינם שולטים אלא בתורה בלילה דבר אחר מה ככבים חולקים כבוד וכו' אמנם כאשר רצה לדרוש הדמותם לככבים לגנאי ופורענות מה הככבים אחד מהם יכול לשרוף את כל העולם לא אמר דבר אחר כי אם עשאו צניף אל הדרכים הראשונים וה"רדק ז"ל כחול אשר על הים כמו על שפת הים והסיפור הזה רוצה לומר כי היו מבורכים בימי שלמה בפרי בטנם והיו רבים וכן בפרי בהמתם ובפרי אדמתם והיו אוכלים ושותים ושמחים כי לא היה להם פחד מאויב עד כאן וכבר זכרתי בפסוק הקודם דעת מהרי"א ז"ל שכונת הפסוק הזה לתת טעם לנציב הנזכר אשר בארץ והוא המוחט"צוב בערבי הוא האיש אשר הוא ממונה על השערים והמדות והמשקלים והיה בו צורך גדול להיות ישראל מרובים כחול הים אוכלים ושותים ושמחים ורבים מעמי הארצות הבאים במנחה לשלמה והבאים לשמוע חכמתו לזה היה הנציב הזה כדי שלא יקבלו עול במדה במשקל ובשער שיוקירו עליהם. אמנ' מתוך דברי חז"ל נבאר שפסוק זה הקדמ' לפסוק ויהי לחם שלמה ליום אחד כו' שהיה כל אותו המאכל הכרחי לפי רוב האוכלי' שיהודה וישר' רבים כחול ושלמה מושל כו' שע"כ הוצרך להיות לחם שלמה ליום א' שלשים כור כו' וכמו שאזכיר דבריהם בסמוך בס"ד בפסוק ויהי לחם שלמ' כו' עיין שם: **ולעד"ן** שהזכיר הכתו' שיהוד' וישר' היו רבים ומאמר כחול אשר על הי' מוסב הוא לסוף הפסוק אל אוכלים ושותים ושמחים והכונה לפי שמעו' לא יצאה טובה מתוך מאכל מרובה כי אם תקלה שנאמ' ויאכלו וישתו ויקומו לצחק כמאמר חז"ל לא תרוי ולא תחטא לזה א' כי בזמן שלמ' לא כן אלא כחול הים לרוב היו האוכלי' ושותים ושמחים לא זולת זה ח"ו לחטא לה' אבל היו גדורים כחול אשר על הים שהחול גבול לים חוק עולם לא יעברוהו וזה נכלל באו' כחול אשר על הים שהחול גבול לים ר"ל כחול אשר הוא גדר על הים וג"כ בבחינה שנית שהוא לרוב כן היו ישראל אוכלים ושותים ברוב עם וכנגד הגדר שבחול א' ושמחים ולא עצבים כרשעים שהם אוכלי לחם העצבים.

**ה**

**א**

**ושלמה** היה מושל כו' הרד"ק ז"ל מושל בכל הממלכות שהיו יראים ממנו ומגישי' לו מנחה ועובדי' אותו מן הנהר כתרגומו מנהר פרת עד ארץ פלשתאי ע"כ וכן מהרי"א ז"ל. **ולע"דן** לדקדק יתור אומרו היה מושל בכל הממלכו' אם הוא כלל ופרט כפשוטו של מקרא כי היה די שיאמר ושלמה היה מושל מן הנהר ארץ פלשתים ועד גבול מצרים מגישים מנחה כוי. **ונראה** כי הכתוב מדבר בשתי אופני' מן הממשלה בכמות' ובאיכות'

האחת ממשל' כל דהו כוללת בכל הממלכו' אשר תחת כל השמים וזה לא התמיד כל ימי חייו וזהו שאמר ושלמ' היה מושל בכל הממלכות ממשלה אבל מן נהר פרת לארץ פלשתים ועד גבול מצרים היתה לו אופן אחר מהממשלה יתירה וההשתעבדות זהו שא' מן הנהר כו' מגישי' מנחה ועובדים את שלמה כל ימי חייו והזכיר ג"כ בחינה שנית מההבדל שבין שתי ממשלות שזאת אשר מן הנה' ועד גבול מצרים התמידה כל ימי חייו אמנם הראשונה לא התמידה כל ימיו חייו וזהו שאמר בה ושלמה היה מושל היה דייקא בלשון עבר. נמצא ההבדל בשתי בחינות בזמן ובאיכו' בין הממשלה שהיה מושל בכלל כל הממלכות למה שהיה מושל מן הנהר לארץ פלשתים כו'. עוד אפשר שבתחילה היה מושל ממשלה רבה בכל הממלכות דרך כלל ואחר כך כשנתמעטו מעשיו נעשה הדיוט בערך ממלכה זו הגדולה וירד מממשלתו הכוללת בכל הממלכות שבעולם ולא מלך כי אם מן הנהר וכו' ועד גבול מצרים ולא ממשלה החלטית כי אם לענין זה בלבד שהיו מגישים לו מנחה ועובדים את שלמה כל ימי חייו ויהיה מאמ' זה מעין הנז' באחשורוש המולך בתחילה מהודו ועד כוש הוא כלל העולם ואחר כך מרדו בו ולא נשארו בשעבודו כי אם שבע ועשרים ומאה מדינה וארחיב בזה בפסוק כי הוא רודה כו' ב"סד:

**ב ג**

**ויהי** לחם שלמה כו' בילקוט מהשוכר את הפועלים מאי וברבורים אבוסים אמר רב שאובסים אותם בעל כורחם ושמואל אמר שאובסין אותם ועומדי' מאיליהן ור' יוחנן אמר מביאין תור ממרעיהן כדלא אניס ותרנגולת אשרה בדלא אניסא א"ר יוחנן מובחר שבבהמו' שור ושבעופות תרנגולת ופרש"י ז"ל ולא שלא עשה מלאכה בדלא אניסה שלא גדלה אפרוחי' עוד שם אמר גדיון בר אסמון משמיה דרב הללו לעמילן של טבחים ורבי יצחק אמר אלו לציקי קדרה ואמר רבי יצחק אלף נשים היו לו לשלמה וכל אחת ואחת עשתה בביתה כן סבורה שמא אצלה סועד היום וזו סבורה שמא אצלה סועד היום ואעפ"י כן סעודתא דאברהם עדיפא מדשלמה דכתיב ואל הבקר רץ אברהם ואמר רב יהודה א' רב בן בקר אחד רך אחד וטוב אחד שלשה התם תלתא גברי הכא לכל ישראל דכתיב יהודה וישראל רבים כחול אשר על הים עכ"ל. ופרש"י ז"ל הללו לעמילן הקמח והסולת הנזכרים בפסוק. הללו לצידי קדרה הבקר והצאן המנויין בזה הפסוק. לציקי קדרה מאכל ששמו ציקי קדרה אשדודה בלעז ברבורים תרנגולים. ומ"ש מובחר שבבהמות שור **ולע"דן** שר"ל מובחר בטעם שטעמו ערב וזהו שלא אמר טוב כי לענין טוביות הצאן יותר טוב מהשור: **ולע"דן** שאפשר שלמדו שהיו לעמילן ולציקי קדרה מלשון הפסוק שאמר ליום אחד דהי"ל ביום אחד אבל באומרו ליום אחד למדו שהיה

הסולת הזה וקמח להכנת מאכל יום אחד וזה הורה באו' ליום אחד. ורבי יצחק שאמ' אלף נשים וכו' אפשר שדורש יתור תיבת אחד דמספיק שיאמ' ויהי לחם שלמה ליום או' אחד רמז שהיה כן בכל בית מנשיו וז"ש ליום אחד רוצה לומר לכל יום ובית אחד לכל נשיו כן היו עושו' והיה פזור גדול ואולי רבי יצחק לא דריש דהללו לעמילן של טבחים הללו לציקי קדרה כי דבר גדול הוא היו' כיוצ' בזה שיעור לכל אשה ואשה מנשיו ומאן דדריש לציקי קדרה לא סבר שהיו כל אחת מנשיו עושות כן וכיון דכן מה היא גדולתו שאו' ויהי לחם שלמה אלא ודאי הללו לעמילן של טבחי' הללו לציקי קדרה נמצא סברתו מוכרחת מהענין ומן הלשון לומר כדאית ליה ולמר כדאית ליה כדפרישית: ובפסיקתא אמר הקב"ה מלך אחד מסרתי לך ולא היית יכול לעמוד בו ואיזה זה שלמה ויהי לחם שלמה ליום אמר רבי שמואל בר נחמני אלו מיני מלטומה עיקר סעודה לא היתה בריה יכולה לעמוד בו עשרה בקר בריאים מפוטמים ועשרים בקר רעי מן המרעה לבד מאיל וצבי ויחמור וברבורים אבוסים רבי יהודה ברבי ברכיה מיני ברבורים ורבנין אמר עוף גדול מעולה ומשובח היה עולה ונותן על שולחנו של שלמה בכל יום הוי אומר אם ארעב לא אומר לך כו': **ולע"דן** אפשר שהפסיקתא מדקדק תיבת אחד המיותרת כדפרשית לעיל במאמר הקודם ודרש תיבת אחד שחוזר אל שלמה והכי קאמר ויהי לחם שלמה ליום והיה שלמה אחד בענין זה וז"ש אמ' הקדוש ברוך הוא מלך אחד מסרתי כו' והמאמר הזה שא' הקב"ה הוא לירושלם אמר לה מלך אחד מסרתיו ולא היית יכול לעמוד בו שהרי מכלל גבולי ישראל שמחוץ לירושלם היו הנציבים מביאין המזון וכל ספוק המלך כנז"ל כדי שלא תתיקר ירושלם ז"ש ולא היית יכול לעמוד בו שהרי הוצרכו הנציבים להביא מחוץ לירושלם כל ספוק צרכיו וכדמסיק נמי לרבנין שהברבורים היו יורדים מן השמים והיה עוף מעולה מאד הרי שלא היית יכולה לעמוד בו עד שהוצרך הק"בה להעלות בנס על שולחנו עוף משובח: ופרש"י ז"ל בריאים פטומים על האבוס רעי מן האחו וברבורים אבוסים יש מרבותינו אומ' תרנגולין מפוטמים עד כאן וכן הרד"ק ז"ל והוסיף וברבורים ת"י ועוף פטימיה ולא פי' איזה עוף וי"מ שהם העופות המסורסי' כי הם שמנים מהאחרי' וי"מ ברבורי' על שם מדינת ברברי"אה שם מקומם. ומהריי"א ז"ל כתב שהיה שיעור מאכל שלמה ליום אלפים ושבע מאות פניגאש ממלכות קשטילייא והיה במאכל הזה שיעור כדי להאכיל ששים אלף איש בשולחנו בכל יום ויום והוסיף שיעור מופלג שלא נשמע כזה בכל המלכים ולא זכר הכתוב היין והפירות שהוא רבוי עצום אלא שבארץ ישראל היה נמצא שיעור מזה כמה שנאמר אוסרי לגפן עירה כו':

**ד**

**כי הוא** רודה כו' ב"ר פ' ל"ט כי הוא רודה בעב' הנה' מור' וחתת חזרו בימי נח דכתי' ומוראכ' וחתכם יהיה כו' רדיי' לא חזר' והיכן חזר' בימי שלמ' שנ' כי הוא רודה בכל עבר הנהר ע"כ. **ולע"דן** להבין מהו מור' וחתת שהלכו והיאך חזרו וכן רדיי' **ונראה כי** האיש השלם צלם אלהים על פניו והוא נמשך מהדיבוק האלהי אשר בקרבו הכרת פניו ענת' בו וכל רואהו ירא ויחת מפניו וזהו ומוראכ' וחתכ' תהי' על כל חית השד' שאמרו חז"ל שאין החיה טורפ' האד' אלא א"כ נדמה לו כבהמה וזה באמצעות הסתלקו' הדיבוק האלהי ממנו וחוט של חסד מעל פניו כי אז במה נחשב הוא כבהמ' בעיניו וטורפת אותו וכן היו הדורו' שמאד' ועד נח בהשחי' כל בשר את דרכו על הארץ קלקלו פניה' מאותו הצל' ודמו' הנר' בפניה' ולזה השחית כל בשר דרכו על הארץ וגם החיות והבהמו' שהיו הבהמות והחיות מזיקות לבני אדם הרשעים החטאים בנפשותם שלא כדרכם מקודם כי היו יראים מהאדם וזה אפשר את הארץ והנה נשחת' ונמשך מזה כי השחי' כל בש' את דרכו להשחי' ולהרוג בבני אד' מה שלא היה כן מקודם עתה השחית וקלקל אותו הדרך אמנם א"חכ בא המבול ורחץ הטומאה הזאת והעבירה מן הארץ בטבילה הזאת של מי המבול וכמו שהרחבתי בכלי חמדה בסדר נח אז חזרו המור' וחתת על כל חית השדה שיפחדו מצלם ודמות האד' ולא יוסיפו להרוג בהם ונתקן דרכו של כל בשר. אמנם ענין הרדייה לא חזרה שסוד הרדייה הזאת הוא מובן במשחז"ל פכ"ג אמ' רשב"ל בתחילה מלך שלמה על העליוני' שנ' וישב שלמה על כסא ה' ולבסוף מלך על התחתונים שנא' כי הוא רודה בכל עבר הנהר כו' ע"כ הורו בזה שהרדייה הזאת נמשכת מהיותו כאלי"ם כביכול מצד החסידות ראוי והגון לשבת על כסא ה' העליון מרום מראשון וכל צבא השמים עומדים עליו מימינו ומשמאלו נכנעים לגזירתו כי האיש השלם האלהי שליט בעליוני' ותחתונים לא ישנו תפקידו והעד יהושע שא' שמש בגבעון דום וזולתו מן הצדיקים שהפליאו לעשות נמצא שהיותו רודה בכל עבר הנהר נהר פרת בכל העבר ההוא לא בחיל ולא בכח מלחמה כי שלום ואמת היה כל ימיו אין זה אלא בכח חסידותו ומעשיו שזכה לשבת על כסא השי"ת למלוך על העליונים פוקד על צבא המרום במרום ומזה ימשך על מלכי האדמה על האדמה להיותו רודה בהם וזו היא הרדייה הנז' במאמר רדייה לא חזרה כי צריכה סבה ושלימות וחסידו' נפלאה כאשר ראינו בשלמ' במה שלא שאל כי אם להבין משפט אז חזרה לו הרדייה ע"י השגת החכמה חכמת אלהי' בקרבו זהו כסא ה' שישב עליו: ומה שהכריח לרז"ל לפרש כי הוא רודה על מה שמלך בעליונים תחילה דהיינו בשרים של מעלה וא"חכ בתחתונים הוא או' כי הוא רודה בכל עבר הנה'

שהענין כפול בכל עבר הנהר בכל מלכי עבר הנהר אבל בדבריהם אלה מובן שאו' כי הוא רודה בכל עבר הנהר היינו בעליוני' אשר בכל עבר הנה' וא"חכ דבר בתחתוני' הוא אומ' בכל מלכי עבר הנהר כי מאמר מתפסח ועד עזה להקיש כדבסמוך כמו שמלך מתפסח ועד עזה. והר"דק ז"ל כי הוא רודה וכו' הטעם כי האיל וצבי ויחמור וברבורים אבוסים שהיו בשולחנו בכל יום שהיו מביאים לו מנחה מכל עבר הנהר כי רודה ומושל היה בכל עבר הנהר ויראים היו ממנו ותמיד מגישי' לו מנח' מן המיני' הנז' ע"כ. וכן פי' מהרי"א ז"ל. **ולע"דן** שנותן טעם אל רבוי האכיל' הזא' שנראית כאבוד ממון לז"א שנצרכ' כל זאת מפני כי הוא רודה בכל עבר הנהר והיות תמיד באים לפניו מאפסי ארץ ולא לתאות אכילה היה עוש' כן כי אם לכבוד אלהי ישר' שיראו יכולתו השלוחי' הבאי' מאפסי ארץ אשר בעבר הנהר ויראו את מאכלו הרב' והמסודר וגם מהם שהיו אוכלי' על שולחן המלך ז"ש כי הוא רוד' כו' לתת טעם לרוב לחם שלמ' הנז' בפסוק הקודם. ומ"ש מתפסח ועד עזה רב ושמואל חד אמר תפסח בסוף העו' ועזה בסוף העו': וחד אמר תפסח ועזה בהדי הדדי קיימי וכשם שמלך על תפסח ועזה כך מלך על כל העולם. ולבסוף מלך על ישר' שנ' אני קהלת הייתי מלך על ישר'. ולבסוף מלך בירושלם שנאמר בירושלם ולבסוף על מטתו שנ' הנה מטתו שלשלמה ולבסוף על מקלו שנ' וז' היה חלקי מכל עמלי רב ושמואל חד אמ' זה מקלו וחד אמ' זה גונדו הדר או לא הדר רב ושמואל חד אמ' הדר וחד אמ' לא הדר מ"ד לא הדר מלך והדיוט ומ"ד הדר מלך והדיוט ומלך עכ"ל. **ולע"דן** דרב ושמואל במאי קמפלגי דמר דריש מתפסח ועד עזה תפסח בסוף העולם ועזה בסוף העול' ומר דריש דבהדי הדדי קיימי. ועוד של מטתו מנא ליה דקר' לא מיירי בשיעו' ממשלתו אלא קאמ' דהיה מטתו שלשלמה ששים גבורי' סביב לה כו' ועוד ל"מד לא הדר יקשה שהפסוק אמ' למעלה ושלמ' היה מושל כו' מגישי' מנחה ועובדי' את שלמה כל ימיו חייו ולמ"ד הדיוט לאו כל ימי חייו הוא דבשלמא ל"מד מלך והדיוט ומלך איכא למימ' כל ימי חייו על התחילה וסוף ימיו וא"עפ שבאמצע לא הגישו לו מנחה. **ונראה** שהוקשה להם בפסוק הענין שאיך יתכן שיאמר הפסוק שמלך מתפסח ועד עזה לבד' ובתחילת הפסוק אמ' כי הוא רודה בכל עבר הנהר ובסופו בכל מלכי הערב. וכן הזכירו חז"ל במדרש אחשורוש זה לשונו ודכוות' כי הוא רודה בעב' הנה' מתפסח ועד עזה והלא מתפסח ועד עזה דבר קל הוא אלא כשם ששלט כו' ע"כ. וא"עפ שלא הוזכר שם אלא השט' הזאת מ"מ הכרח זה כללי הוא לשתי הדרשו': אמנ' האומ' שתפסה בסוף העו' ועזה בסוף העו' פיר' כן משו' דלדידי' דייק לישנא דקר' טפי שהוא או' מתפסח ועד עזה דלאידך דאמ' דתפסח ועזה בהדדי קיימי הי"לל תפסח ועזה

אי להקש אתא קרא מדקאמ' מתפסח ועד עזה מורה מקו' רדייתו וממשלתו שמתחיל מתפסח ועד עזה ודייק לשון ועד עזה דקאמ'. ואידך דפירש תפסח ועזה בהדדי קיימי א"עגב דלא ניחא ליה לשון ועד עזה. גם מ"ם של מתפסח עכ"ז הענין מרווח יותר לפיי דל"מד תפסח בסוף העו' ועזה בסוף העול' יקשה מרישי' דקר' שאו' כי הוא רודה בכל עבר הנהר שהוא מיותר כי די שיאמ' כי הוא רוד' מתפסח ועד עזה לכך דרש שבא הכתו' לפרש שיעור הרדייה כמה שהו' רודה בעב' הנהר שהי' כעין מתפסח ועד עזה שהיה שליט בהם בעצם כך הית' רדייתו שבכל עבר הנהר ויתקן מ"ם מתפסח ותיבת ועד דהכי קאמר כי הוא רודה בכל עבר הנה' א"עפי שהמרחק גדול מאד כאילו היו כל ארצות עבר הנהר כמתפסח ועד עזה. ואידך דפירש דתפסח בסוף העו' וכו' יתקן יתור כי הוא רודה בכל עבר הנהר דאתא לדרשא הנזכר' לעיל בסמוך בשם בראשי' רבה לרדייה דחזר' בימי שלמה וכדפרשי' שהרדיי' בעליונים היא וכיון שפקד ה' על צבא המרום במרו' עד שנמסרו ביד שלמ' כי הוא רוד' בכל עבר הנה' לזה שלט אח"כ גם בתחתוני' מתפסח ועד עזה שהא' עומד בסוף העו' ועזה בסוף העול' והבן זה שהוא ענין מפולפל ואמיתי. ואמ' שאח"כ שלט במיטתו מלשון הפסוק דקאמ' כנוי אח' כנוי מטתו שלשלמה די שיא' הנה מטת שלמ' ועוד הי"לל הנה מטתו של שלמ' בשתי תיבות מדקאמ' מטתו הודיע שהמיטה שלו ובאו' שלשלמ' הורה שמטתו לבד זה הוא מה שהיה לשלמה שלא היה לו יותר דאילו קר' אתא להודיע שהמיט' של שלמ' כבר מודיע זה באו' מיטתו והיה לו לו' של שלמ' כדפרשי'. ולמי"ד מלך והדיוט לבד קרא דלעיל הכי קאמר עובדי' את שלמה כל ימי חייו הלא הם הימים אשר היה עובד בהם את השי"ת שהם ימים חיים והיינו דלא קאמר כל ימיו אלא כל ימי חייו חייו דייקא וכן פי' בכלי חמדה בפסוק אלה החוקי' כל הימי' אשר אתם חיים על האדמה שמור' על הימים שהם בקיו' המצו' שהם ימי חיים וזולת' ימי מות שאם יחיה ימות דרשעי' בחייהם קרויים מתים. ולמדנו מהמאמר הנז"ל תירוץ כפל בכל עבר הנהר ובכל מלכי עבר הנה' דכי הוא רודה בכל עבר הנהר בשרי צבאות מעלה השולטי' על כל אשר בעב' הנה'. ואח"כ דבר על התחתוני' וא' בכל מלכי עבר הנהר ונתבא' ג"כ מתפסח ועד עזה למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה. והר"דק הביא מחלוקת חז"ל הנזכר לעיל ואמר תפסח ועזה בעבר הנהר הם עד כאן:

**ה**

**וישב** יהודה וישר' כו' א"ר יוחנן כל מקו' שנ' וישב אינו אלא לשון צער שנ' וישב יהוד' וישר' לבטח וכתי' ויקם ה' שטן לשלמה וכו' וישב יעקב בארץ מגורי אביו ואירע שם מכירת יוסף וישב ישר' בארץ מצרי' ויקרבו ימי ישראל למות וישב ישר' בשטים ויחל

העם לזנות את בנות מואב עכ"ל והכוונה שלשון וישב הוא ביקוש לשבת בשלוה ואין ראוי לצדיק לבקש לו ישיבת שלוה מכמ' טעמי' האח' ששקט ושלוה מרוב' מבי' לידי זימה והיינו ההוא דויש' ישר' בשטי' ישיבת השקט ושלוה וזה גרם הזנות כי היסורין מטרידין האדם ומעבירים ממנו רוח זנוני'. הטעם השני כי היושב בשלו' שוכח את השי"ת ובפרט ישר' וישמן ישורון ויבעט. והיינו וישב ישר' ויהוד' לבטח ולכך ויקם ה' שטן לשלמה מאת ה' היתה זאת היא נפלא' היות קימת שטן ע"י הב"ה שאין דבר רע יורד מלמעלה א"כ לטובתן של ישר' היה זה כדי שלא ישכחו את ה' עושם. והענין הב' הוא שבארץ יש' הנתנ' ע"י יסורין אין לאד' לבקש שלוה שלא דיין לצדיקי ישראל מה שמתוקן להם לעה"ב ובפרט ב"י הדר בארץ ישראל ד"אר יוחנן עצמו בפסוק טוב פת חרב' ושלוה בה זו ארץ ישר' שאפי' אוכל פת חרב' מובטח לו שהוא בן הע"הב מבית מלא זבחי ריב זו ח"ל. וזהו וישב ישראל בארץ מגורי אביו בארץ כנען שזה גרם לו ענין מכיר' יוסף מטעם לא דיין מה שמתוקן להם לע"הב כמו שאז"ל בבראשית רבה. והעניו השני שאין ראוי להיו' האד' מבקש ליש' בשלוה בזמן שהעו' בצע' ובדין כמו יש' כשהיו במצרי' בדין הגלות אין ראוי למי שיוש' בדין לשבת בשלו' והשק' שמורה תלונות על הדין וכאילו אין פחד אלהים לנגד עיניו ז"ש ויש' ישר' בארץ מצרים בתמיה בארץ מצרים היה להם לשבת בשלוה לזה קפץ עליהם רוגז ויקרבו ימי ישראל למות. ומהרי"א ז"ל כתב וישב יהודה וישראל בא לתת טעם מאין היה לשלמ' המזון הרב ועצום הזה כי לא תוכל שאתו שלשי' כור סולת ששי' כור קמח ובקר וצאן כנז' מלבד יין שמן ופירות לזה א' כי הוא רודה וכו' כנז"ל שכולם היו מביאים לו מנחות. והוסיף בזה לומר וישב יהודה וישראל לבטח איש תחת גפנו ותאנתו ולכן היה בר ולחם ומזון רב מאד כעפר האדמה ובכלל זה ביאר היות היין ושמן ופירות רבים ולא היו צריכין להביא ממדינות אחרות אבל ישב יהודה וישראל בטח בדד עין יעקב אל ארץ דגן ותירוש איש תחת גפנו ותחת תאנתו. ו"מש כל ימי שלמה היינו רוב ימי שלמה כי מה שנאמ' להלן ויקם ה' שטן לשלמה את הדד וכו' היה בעת זקנתו והיו לשטן לישראל ונמשכה השטנתו כל ימי שלמה ר"ל עד שמת משהתחיל לקום לשטן אבל לא אמר כל ימי שלמה בהחלט עד כאן. **ולע"דן** דוחק גדול שיאמ' כאן כל ימי שלמה ושם נאמר ג"כ כל ימי שלמה שאעפ"י שנפרש ויקם ה' לשטן כל ימי שלמה משקם לשטן עדיין הקושי במקומו עומד שהרי כאן א' שישב ישראל בטח כל ימי שלמה בהחלט. **ונראה** שכוונת הכתו' בא לומר שלמה הוצרך אל רבוי כזה המאכל וא' שהיה בזה הסיבה כי הוא רודה בכל עבר הנהר ולא יחסרו מהם בשולחנו תמיד והיה צריך להראות להם גדולה כדי שיראו בסבר פנים יפות בהשתעבדותם אל

שלמה וא' כי עוד היה סיבה בזה היות ישראל שקטים שאננים יושבים לבטח כל ימי שלמה איש תחת גפנו והיו נמצאים עם המלך תמיד לאכול בשולחנו והיה צריך לעשות מיני מאכלים חשובים כיד המלך כי הרי כל אחד יש לו פת בג בביתו ומאי רבותיה של המלך נמצא או' וישב יהודה וישראל כו' נותן טעם אל כל הלחם הזה בשיעורו ואיכותו ואעפ"י שקם לשטן לשלמ' תכף ומיד בבחרותו של שלמ' סמוך להמלכתו שכן מורה הסיפו' דבסמוך בענין הדד ששמע כי שכב דוד עם אבותיו וכי מת יואב שר הצבא ויאמר הדד אל פרעה שלחני ואלך אל ארצי כו' וכן מורה המאמר הנז"ל א"ר יוחנן כל מקום שנאמר וישב אינו אלא לשון צער כו' משמע שתכף שבקשו ישראל לשבת בשלוה קפץ עליהם רוגזו של הדד נראה מכל זה שקם בהתחלת מלכותו ועכ"ז לא ינגד למה שא' כאן וישב יהודה וישראל לבטח וכו' כל ימי שלמה כל ימיו ואפילו שקם הדד לשטן כי השטנתו הית' לבדו הנה בבחינת כבוד מלכותו של שלמה המלך בכיפ' בכל העולם וזה קם לשטן מורד בו אבל לא שיוכל להרע את ישראל ח"ו וזהו הנכון א"כ ישבו ישראל כל ימי שלמה עם היות הדד לשטן לשלמה כל ימי שלמה מתחילתו ועד סופו והשני מאמרים יחדיו הם החלטיים ובלתי מתנגדים זה לזה.

**1**

**ויהי** לשלמה כו' חז"ל ב"בר רב יהודה רמי כתיב ארבעים אלף אורות סוסים וכתיב ארבעת אלפים הא כיצד ארבעים אלף אצטבלאות היו וכל אחד ואחד היו בו ארבעת אלפים אורות סוסים עד כאן. וכן הביא רש"י ז"ל בשתי סברות פירשו רבותינו ארבעים אלף אורות היו ובכל אחת ואחת ארבע אלף אצטבלאות או ארבעת אלפים אורות ובכל אחת ארבעים אלף אצטבלאות ע"כ וכן הביא הר"דק ז"ל ושעבר על לא ירבה לו סוסים בטלים וביון שלא היו לו אלא י"ב אלף פרשי' הרבה סוסים בטלי' היו לו ועשה כן לכבוד ולגדולה כדי שילכו עמו בצאתו ממקו' למקום וגם קצת מלחמ' הית' לו כשלקח חמת צובה ועציון גבר ע"כ והר"לבג אמ' לתרץ נגוד הכתובי' כי אורו' הם האבוסי' יאכלו שם הסוסים ושם בדברי הימים מנה האבוסים ארבעת אלפים ארות שהם האבוסים וכאן אמ' ארבעים אלף מנין הסוסים ושהיו עומדים בארות ואין המנין מוסב אל הארות שהם לא היה רק ארבעת אלפים והיו בכל אבוס עשר' סוסים ולפי שאמר אחר זה לסוסים ולרכש ידענו שהרכש מין סוסים הם אך היותר קלי המרוץ והם אשר ירכבו בעת המלחמה. או ירצה בזה ארבעי' אלף אורו' סוסי' למרכבו אך לא היו בהם כי אם ארבעת אלפי' אוריו' שהיו בהם סוסי' ומרכבו' ע"כ. וכן הביא מהרי"א והביא דעת מחכמי האומות שרצה לתרץ שהארבעת אלפים היו לשלמה משלו והארבעים אלף היו לכל ישראל וזה בלתי

נכון אצלי לפי שהיה הדבר א"כ בלתי מתיחס שנים עשר אלף פרשים וארבעת אלפי' סוסים כי אם היו הארבעת אלפים כדי שירכב עליהם שלמה בלבד היו מיותרים הרבה מאד. ואם היו לפרשיו היו מעטים ויתחייב שרובם היו הולכים כעבדים על הארץ ואיך יהיו הפרשים י"ב אלף והסוסי' ארבעת אלפים ועוד שאם הארבעים אלף לא היו של שלמה למה יתעסק בכלכלתם ולמה יביאו הנציבי' השעורי' והתבן אליהם ע"כ. **ולע"דן** אפש' לו' בסגנון אחר דלדעת החכם הנז' הזה בצד מה ולו' שהארבעים אלף אורות היו לכלל ישראל שהיו משל המלכות ובעת המלחמה ינתנו מהם אל החיל אשר נגע אלהים בלבם לצאת למלחמ' שירכבו עליה' ולזה היו מתכלכלי' מהמלכות ועוד היום במלכות ישמעאל המלך והשרי' יש להם מכלי זיין ושריוני קשקשים רבוי עצום ונותנים אותם לנעריהם ולעבדיהם בעת המלחמה במספר במנין וחוזרין ולוקחי' אותם ונותני' אותם באוצר הכ"זני של המלך לפעם אחרת. כן כיוצא בזה עשה שלמה בסוסים ארבעים אלף אורות סוסים והיו לו ארבעת אלפים לו למרכבתו ביחוד להוד ולהדר במו שעושה היום המלך י"רה וקורין אותם ידיקי"ש בלשון תוגרמה אך עד סך מאה או מאתים כדי שאם יכשל בכמה סוסי' סוס שהמלך רוכב עליו יהיו אלה מוכנים לרכוב בה שעתא לא יחסר כל בו מכל כלי זין ביד המלך מגן וחרב וכיוצא כנודע ואין מן התימה שיהיו כ"ב אלף מיותרי' לשלמ' כי כן שלמה נשתנה מכל המלכים במאכלו ובמרכבו בשיעור מופלג כזה יען כי אין זה כ"א רמות רוחא ולזה כנגד לא ירבה לו סוסים ולא ירבה לו נשים וכסף וזהב לא ירבה לו על ג' אלה נפלאו ממנו ועבר עליה' קנה לו ג' קטיגורי' הלא המה הדד מזרע המלך והשני ירבעם בן נבט והג' רזון בן אלידע ולפי שהחטא הא' היה ברבוי הסוסים ונא' לא ירבה לו סוסים ולא ישיב את העם מצרי' למען הרבות סוס לכך קם עליו השטן הדד אשר שמע ממצרים. כמו שארחיב בע"ה עוד בסמוך. עוד אפשר לו' שהמלך היו לו מ' אלף ארות סוסי' במקומו' רבים כי כן מחייב ושיעור וסך וגבול כזה של מ' אלף ארות סוסי' להיות' מפוזרי' בכל מדינו' מלכותו כי רבה היא. אמנם בדברי הימי' יגיד מגדולתו שהיו לו ד' אלפים ארות סוסי' וי"ב אלף פרשים ויניחם בערי' הרבה ועם המלך בירושל' שסוף הפ' מוכיח על הד' אלפים האלה עם המלך בירושלם וערי' הרבה היו שם בתחום ירושלם והוא דבר גדולה להיות לו ארבעת אלפים מוכנים לעת פתאום. או היו ערים הרבה לפרשים אמנם הארבעת אלפים עם המלך בירושל' ויחד כולם היו של המלך שלמה לרכוב הוא ולהרכיב חיילותיו:

**ז ח**

**וכלכלו** הנצבים כו' אלה הדברי' רבה לא יעדרו דבר א"ר חמה בר חנינ' שהיו מביאין לו תרדין בימות החמה וקישואין בימות הגשמי' ע"כ וכן הביא רש"י ז"ל ודרשו כן מיתור ולא יעדרו דבר להודיע שאפי' הדב' שדרכו להיותו נעדר בטבע כתרדין בימות החמ' וקישואין בימות הגשמי' לא יעדרו דבר כיוצא בזה. והר"דק ז"ל וכלכלו הנצבים והלא כבר זכר למעלה וכלכלו את המלך ואת ביתו למה חזר וכתב וכלכלו את המלך [אלא] כמו שזכר הסוסים א' כי ג"כ היו נותנים מאכל לסוסים ובכלל הכלכלה היה ג"כ מה שהיו צריכים הסוסים לאכול כמו שכתוב והשעורי' והתבן לסוסי' ולרכש והוסיף ג"כ ואת כל הקר' אל שולחן המלך כי למעל' זכר את המלך ואת ביתו והם התמידי' ועתה הוסיף ואת כל הקרב אל שולחן המלך אנשים אחרים שיבאו לשולחן המלך לפעמי'. לא יעדרו דבר לא היו מחסרים דבר מכל הצורך אל שולחן המלך וי"ת לא מעכבין מידעם והו' טעם למה שזכ' איש חדשו כלו' לא היו מעכבין אלא היה מביא כל א' וא' בחדשו ע"כ. וכן מהרי"א ומ"ש וכל הקר' אל שולחן המלך אין פירושו שהיו כולם אוכלין עם המלך יחד על שולחנו כי הוא לכבו' המלכו' היה אוכל בשולחן יחידי אבל אמ' שולחן המלך על שולחנו' כולם שהיו עושים בבית המלכות אוכלים עליהם מפת בג המלך ויין משתיו כל עבדיו בבק' ובערב. או קראו שולחן המלך לפי שכל עבדיו ואנשי ביתם עם היותם אוכלים איש בביתו היו נושאי' משאות המלך ואוכלים משלו כאילו אוכלי' על שולחנו. ואולי א' כל הקרב על שולחן המלך על שלוחי המלכי' שהיו באים אליו משאר ארצו' והיו באים לאכול בחצר המלך עם פרשיו ע"כ. **ולע"דן** שהוצרך לשנות וכלכלו הנצבי' כו' לו' כי לא זו בלבד היו מכלכלי' את המלך שלמ' בעודו בביתו בירושל' אלא גם בצאת המל' חוץ מביתו בכל מקו' הליכתו מחוייבי' בכלכול וזיש וכלכלו הנצבי' האלה את המל' כו' ואפי' שהם חוץ מהיכל המלך. לא יעדרו דב' כמו בשבתו על כסא מלכותו וכן השעורים והתבן כו' כל הפרשי' הנז' הן מכלכלת המלך כן מבהמותיו הכל יביאו אל המקום אשר יהיה שם איש כמשפטו ואפילו שהם חוץ לירושלם אל המקו' אשר יהיה שם ובזה מובן שלא הזכי' כאן בפ' זה ביתו כמו שהזכיר בפסוק הראשון וכלכלו את המלך ואת ביתו כי שם שמדבר בעוד המלך בביתו בירושלם הזכיר ביתו לא כן כאן שמדבר על הזמן שהוא חוץ לירושלם למלחמה או לטייל ולכך הוסיף כאן לא יעדרו דבר ואפילו שהוא שעת חירום וזהו או' כמשפטו הראשון בהיות המלך בירושלם:

**ט**

**ויתן** אלהים חכמה וכו' בילקוט תנחומא ופסיקתא ויתן אלהים חכמה לשלמה כחול אשר על שפת הים רבנין אמרין נתן לו חכמה כנגד כל ישראל דכתיב והיה מספר בני

ישראל כחול הים. רבי לוי אמ' מה חול גדר לים אף חכמתו של שלמה גדרה לו מתלא אמר דעת חסרת מה קנית דעת קנית מה חסרת ע"כל. ופשוט הוא שאומרו כנגד כל ישראל שבדורו קאמ' שאילו על כל כלל ישראל קאמר לא יתכן. ועוד דאם כן למה פרט ויחכם מכל האדם מאיתן והימן ודרדע וכלכל וכו' והר"דק ז"ל ורוחב לב ואין החול נשוא המדה אלא נשוא המספר ואעפ"י שכתוב אשר לא ימד המדה גם כן לענין מספר זכר אותה כמ"ש והיה מספר בני ישראל ורחב הוא לענין מדה לא למספר אלא ר"ל רחב היה לו בכל דברי החכמה שהם כחול וחז"ל דרשו כנז"ל ע"כ: **ולע"דן** כי האלהים נתן חכמה לשלמה והתבונה שהוא להבין דבר מתוך דבר היתה הרבה מאד על שיעור החכמה שנתן לו כי החכמה היא ראשי פרקים שמסר לו הקב"ה והוא היה מבין דבר מתוך דבר מדעתו הרבה מאד והיינו או' ויתן אלהים חכמה לשלמה ותבונה הרבה מאד ולא אמר ויתן אלהים לשלמה חכמה ותבונה הרבה מאד. ולפי שהחכמה היתיר' מוציאה את האדם מדעתו בהיותו מתבודד בעומק החכמה משתאה לדעת וכההיא דבן עזאי ובו זומא וכמ"ש שע"ה אל תתחכם יותר למה תשתומם לז"א שהיה לו רוחב לב להכיל כל החכמה והתבונה הנז' עד שלא יהיה משתומם ומחשבותיו תמהים וסעיפיו וז"א ורוחב לב שהו' גדר אל החכמה והתבונה הנז' כחול הזה העומד על שפת הים לגדר והוא מעין הנז"ל לחז"ל אבל בסגנון אחר וקל להבין ובזה נסתלקה קושיית הר"דק ז"ל:

ו

**ותרב** חכמת שלמה וכו' חז"ל הובא בילקוט ותרב חכמת שלמה מחכמת כל בני אדם ומה היא חכמתם שהיו יודעים במזל וערומים בטייר אמר רש"בג בג' דברים אני אוהב את בני המזרח שאין נושקין בפה אלא ביד ואין חותכין בשר אלא בסכין וכשנוטלין עצה אין נוטלין אלא בשדה שנאמר וישלח יעקב ויקרא לרחל וללאה השדה. מכל חכמות מצרים אתה מוצא כשבקש שלמה לבנות את בית המקדש שלח אצל פרעה אמר לו שלח לי אומנין בשכרן שאני רוצה לבנות את בית המקדש מה עשה כנס כל האצטרוגולין שלו וצפו בבני אדם שהם עתידין למות באותה שנה ושלחן כשבאו אצל שלמה צפה ברוח הקדש שהם מתים באותה שנה נתן להם תכריכין ושלחן ושלח לו לא היה לך תכריכין לקבור את מתיך הרי לך הן ותכריכיהן ע"כ. **ולע"דן** שרצו חז"ל לדקדק בפסוק דקדוק נכון מאד והוא מאי שנא דקאמר מחכמת כל בני קדם ולא אמר מכל חכמת בני קדם כמ"ש מכל חכמת מצרים ולא אמר מחכמת כל מצרים כמו מחכמת כל בני קדם לזה אמרו כי בבני קדם בכללם נמצאת חכמת המזל והטייר ונמצא גם כן בהם בכלל דרך ארץ ומוסר כמ"ש רשב"ג בגי' דברי' אני אוהב את בני המזרח וכו' ז"ש מחכמת כל בני

קדם ר"ל שהחכמה כוללת היא בכל בני קדם וחכמת שלמה רבתה למעלה ראש על כולם אמנם חכמת מצרים בלתי נמצאת היא בכלל המצריים כי אם ביחידי סגולה וכדמסיק מה עשה כנס כל האצטרוגולין שלא היתה נמצאת כי אם באצטרוגולין לבד לז"א מכל חכמת מצרים. והוא דקדוק נכון. וז"ש גבי בני קדם שאמר ומה היא חכמתם ר"ל מה היא חכמתן הכוללת בכולן עד שאמ' בהם מחכמת כל בני קדם ומשני שהיו יודעי' וכו' ר"ל שהיו כל בני קדם יחדיו יודעי' במזל ובטייר והיינו דמסיק נמי אמר רש"בג בג' דברים אני אוהב את בני המזרח וכו' שכונת דברו דרך ארץ הנמצא בכל בני קדם. אמנם גבי מכל חכמת מצרים לא אמר מה היא חכמתם אבל אמר אתה מוצא וכו' והכונה בלשון הזה שאעפ"י שזה הפסוק קדם לענין בנין בית המקדש עכ"ז אתה מוצא ר"ל הכתוב הגיד מראשית אחרית ומקדם אשר לא נעשו כי חכמים היו במצרים והכתוב באו' מכל חכמת מצרים הודיע מה שיקרה אותן באחרית שאתה מוצא כשבקש שלמה וכו' ואז נודעה חכמת מצרים ומינה תדע שחכמת שלמה ברוח הקדש גברה עליהם שידע והשיג שימותו והיתה מחורפתו לשלח אות' על פניו ויצאו בתכריך לו' לו לא היה לך תכריכין לקבור את מתיך הרי לך הם ותכריכיהן. ובאומרו שלח אצל פרעה אמ' לו שלח לי אומנין בשכרן שאני רוצה לבנות את בית המקדש לומר שאף על פי שהיה מחותן עם פרעה ואין ראוי למלך שיקח שכר ממלך אחר ובפרט בהיותו חתן למלך לז"א לו שלמה שלח לו אומנין בשכרן שאני רוצה לבנות את בית המקדש ר"ל שלהיותו בית מקדש למלך מלכי המלכים אין ראוי שיעבד בשכירים חנם אלא אם שכיר הוא בא בשכרו לכבד ה' מהונו ואונו ותת שכר טוב למתהלכים לפניו בעבודתו ופעולתו. ורש"י ז"ל הביא כדברי המדרש הזה. והר"דק ז"ל הביא שבני קדם הם בני מזרח והיו יודעים בחכמה וכן כתיב כי מלאו מקדם ובדברי חז"ל מה היתה חכמת בני קדם שהיו יודעים במזלות וערומים בטייר פי' בטייר בלשון העופות וכן בערבי יקרא העוף אלטי"ר וכן בני מצרים היו יודעים בחכמה שבה היו נקראים החרטומים ע"כ. והר"לבג ז"ל ידמה שבימי שלמה היתה חכמה גדולה בשתי אלו האומות ע"כ:

**יא**

**ויחכם** מכל האדם כו' מאמ' חז"ל ויחכם מכל האדם מאדם הראשון וכו' נתבאר למעלה בפ' הנה עשיתי כדבריך וכו' למהרי"א ז"ל עיין שם. ובמדרש משלי דרש ר' תנחום בר חנילאי והחכמ' מאין תמצא זה שלמה שישב בתענית ארבעים יום כדי שיתן לו המקום רוח חכמה ובינה והיה משוטט ומבקש אחריה אמר לו הק"בה שאל מה אתן לך אמר לפניו רבש"ע איני שואל ממך לא כסף ולא זהב אלא חכמה בלבד שנאמר ונתת לעבדך

לב שומע השיבו הק"בה ואמר לו הואיל ולא שאלת לא כסף ולא זהב החכמה והמדע נתונים לך במתנה ולפי שישב בתענית ארבעים יום והיה מבקש חכמה לא קפח הקב"ה שכרו הה"ד וה' נתן חכמה לשלמה כאשר דבר לו וכתיב ויחכם מכל האדם זה אדם הראשון דכתי' ביה ולא בינת אדם לי מאיתן האזרחי זה אברה' דכתיב מי העיר ממזרח צדק יקראהו לרגלו הימן זה משה דכתיב לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא כלכל זה יוסף שנאמ' ויכלכל יוסף את אביו ואת אחיו לחם לפי הטף. דרדע זה דור המדבר שהיו בני דעה ביותר בני מחול זה דוד שמחל לו הק"בה על אותו עון ונאמ' ויהי שמו בכל הגוים זה חכמתו שיצתה מסוף העולם ועד סופו עכ"ל.

**ולע"דן** לדקדק מאי קשיא ליה בפסוק והחכמה מאין תמצא עד שדרש ואמר זה שלמה ועוד והיה משוטט ומבקש אחריה וכו' דברי מותר שכבר אמר שהתענה ארבעים יום שיתן לו וכו' רוח חכמ' ובינה ואין לך ביקש גדול מזה. ועוד אחרי היה מתענה ומבקש חכמה מה צורך שיאמר לו הק"בה עוד שאל מה אתן לך ועוד מה צורך להזכיר שלילה ולומר איני שואל ממך וכו' די בחיוב לומר תן לי חכמה. או חכמה אני שואל ממך ועוד מהו הואיל ולא שאלת לא כסף ולא זהב תיבת לא לא מיותרות ובלתי צודקות הי"לל הואיל ולא שאלת כסף וזהב וכו' ועוד מהו או' ולפי שישב בתענית וכו' כאלו רצה לתת לו דבר זולת החכמה והמדע שאמר נתוני' לך במתנה והיא שנותן לו כדמסיק והי' נתן חכמה לשלמה וכתיב ויחכם וכו' אם כן מאי קאמר ולפי שישב בתענית וכו' לא קפח הק"בה שכרו וכו' ועוד קשה או' דכתיב ביה ולא בינת אדם לי דאם כן מייתי מעשה לסתור דקאמר קרא עלה היה לו בינת אדם לו. ועוד קשה מה צורך להזכיר כל אלה הפרטים יאמר נא החביב והיותר חכם מהם הוא מרע"ה וכלם בכלל ובזה נבין גם כן איך יתכן ממשה אשר העיד הכתוב עליו ולא קם נביא עוד בישראל כמשה וכו' ובסוף המאמר אי גרסינן בני מחול זה דוד יקשה לישנא דקרא דאמר בני דהי"לל בן מחול או ומחול וכפי גירס' המדרש שהביא מהרי"א ז"ל הובא בילקוט דקאמ' דרדע זה דור המדבר שהיו כלם מלאי' דעה בני מחול בנים שמחלה להם שכינה במעשה העגל ניחא לשון בני מחול אבל הענין עצמו מוקשה ועומד ובלתי מתייחס אל חכמת שלמה כי די באומרו דרדע שזה שייך בענין להודיע שהיו בני דעה ביותר ושלמה גבר בעוז אמנם אומרו בני מחול לא שייך.

**ונראה** שהוקשה לו בפסו' והחכמה מאין תמצ' מ"ם מאין מיותרת הי"לל והחכמה אין תמצא לזה אמר והחכמ' מאין תמצא זה שלמה שישב בתענית ארבעים יום כדי שיתן לו המקום וכו' כי רמז הכתוב במ"ם זו (של) [על] ארבעים יום שהתענה וטעם הארבעים

לא פחות ולא יותר להיות יצירת הזכר במ' יום ובהתענות ארבעים יום ירמוז שיעשהו השי"י בריה חדשה כעת יצירתו וזה טעם ארבעים יכנו לא יוסיף להורות שכיון שנקלה הרי הוא אחיך כמ"ש ז"ל ונקלה אחיך לעיניך וע"י המלקות ישוב להיות בריה חדשה ממש וז"ש מאין ר"ל על ידי המ' יום תענית שתשש כחו והיה כאין ע"י אין זה תושג ותמצא ז"ש מאין תמצא והיותר נכון הוא אצלי הוא מאין תמצא כדמסיק בסוף הענין שהוא התענה והק"בה שאל לו מה אתן לך והיה זה כדי לנסותו וזהו שאמר לו שאל מה שלבך חפץ כי אתן לך שהיה אפשר לו לטעות ולשאל עושר וכבוד ונצחון אויבים וכיוצא כדרך המלכים בשאלתם וזהו שלא אמר לו מה אתה רוצה כי כבר נגלו לפניו תעלומות לבו ופיו ולבו שוים בשאלת חכמה אבל א"ל שאל מה אתן לך כדפרישית לנסותו והוא החזיק בתומתו ואמר בצדקתי החזקתי ולא ארפה לשאל לי עושר וכסף וזהב שאיני שואל אלא חכמה בלבד שזה היה סבה להוסיף לו הקב"ה חכמה יתירה מכל האדם וכדמסיק אשר בזה מובן אומרו והחכמה מאין תמצא ר"ל לא תושג החכמה אלא מאין דהיינו במעט בעסק והיותו בלתי רוצה עושר וכבוד כמו עשה שלמה שאמר איני רוצה לא עושר וכו' בזה זכה לחכמה והשיגה ז"ש מאין תמצא זה שלמה כו' ואסיפיה דמלתא סמיך כאמור ואמר שישב בתענית וכו' והיה משוטט ומבקש וכו' ר"ל שלא סמך שלמה על התפלה לשתבא אליו החכמה על דרך נס אבל עם התפלה השתדל לבקש ולשוטט אחריה וכמו שאחז"ל ששאלו אנשי אלכסנדריה מה יעשה האדם ויתחכם ירבה בישיבה אמרו לו הרבה עשו ולא הועילו אמ' להם יתפלל למי שהחכמה שלו מאי קמ"ל דלא קיימא דא בלא דא ע"כ. הרי שטובים הב' ענינים יחדיו התפלה וביקוש לשוטט אחרי החכמה בהרבות בישיבה. ואמר לפניו רבש"ע איני שואל ממך לא כסף ולא זהב כו' הכונה לפי שהיה אפשר לכלול בשאלתו זו בתכליתה כסף או זהב להשיג על ידי החכמ' שבכללה הכל שבכלל מאתים מנה לז"א אמר לפניו רוצ' לו' לפניך נגלו תעלומות לבבי שאיני מכוון בשאלי החכמה לזהב או לתכלית זולתו ז"ש איני שואל ממך לא כסף וכו' אלא חכמה בלבד שבאומרו בלבד מחליט כל דבר זולתו ורמז באומרו לא כסף ולא זהב שלפי האמת הכסף וזהב בהעדר הדעת אינו כסף לפי האמת ולא זהב כי דעת חסרת מה קנית ז"ש איני שואל ממך לא כסף ולא זהב לא דייקא לעומת דבריו אלה השיבו השם ית' ואמר לו בזכות זה שלא שאלת לא כסף ולא זהב ולא פנית אל רהבים ושטי כזב זכית לשהחכמה והמדע נתונים לך במתנה נתונים במתנה גמורה החכמה והמדע ההכרחיים הצריכים להנהגת מלכותך ומצד התענית והשתדלותך להיותך משוטט אחר החכמ' ראוי שתזכה לוה' נתן חכמה לשלמה וכו' ויחכם מכל האדם כדמסיק ביתר

שאת ויתר עז אין זה אלא מצד שלא קפח הקב"ה שכרו מענוי נפשו בתענית ושוטטו אחר החכמה. ולכל זה כיון באומרו הה"ד וה' נתן חכמה לשלמה כאשר דבר לו שאמר לו הנה נתתי לך לב חכם כו' ר"ל נתתי לך במתנת חנם והענין הב' שאמר ולפי שישב בתענית לא קפח שכרו וכו' היינו ויחכם מכל האדם כדמסיק ובזה מובן שהביא פסוק וה' נתן כו' דהי"ל ויתן אלהים חכמה לשלמה וכו' אבל רצה להביא ראיה איך נתן לו הש"י זה במתנת חינם ותכף ומיד דבר לו וכתיב ויחכם מכל האדם להוכיח על איכות החכמה. ולפי שהחכמה שהיתה באדם הראשון היתה בטבעיות כמאמר מהריי"א ז"ל א' ששלמה נתחכם מזאת החכמה ודבריו כנים. ומה שהביא ראיה מפסוק ולא בינת אדם לי כלומר הוכחתי מתוך פעולותי כאלו אין לי בינת אדם הראשון מה שאין הדבר כן כי בינת אדם בטבעיות נתנה לי. ואמר ויחכם מכל האדם על אדם הראשון שהיה דפוס כל המין האנושי ז"ש ויחכם מכל האדם ובמ"ש מאיתן זה אברהם הוא כמ"ש מהריי"א ז"ל שהיתה חכמתו בעולות שבתורה בדין האלהות שיש לעולם דבר ומנהיג ושאר פרטי המאמר כדמהריי"א ז"ל בפסוק הנה נתתי לך וכו' אמנם במ"ש בני מחול זה דוד ר"ל לפי שדוד הקים עולה של תשובה וכמו שאחז"ל שאם חטא יחיד או' לו הרי דוד לז"א בני מחול זה דוד שהי' סבה לשימחלו לחוטאי' עונותיה' ע"י התשובה. למדנו מתוך חז"ל ביאור פסוק זה ורש"י ז"ל ויחכם מכל האדם כמשמעו איתן והימן וכלכל ודרדע אחים היו ובני זרח יהודה בדברי הימים ובני זרח זמרי ואיתן היו ללויים משוררים בני מחול היו יודעי' ליסד מזמורי' האמורי' במחולות שיר שהיו הלוים אומרים על דוכנם שיסדו בספר תהלים משכיל לאיתן האזרחי ורש"י ז"ל הביא המדרש הנז"ל בנסחת מהריי"א ז"ל בני מחול שנמחל להם על מעשה העגל ע"כ. וכן הרד"ק ז"ל וכן הרל"בג ז"ל והוסיף שלכך נקרא איתן האזרחי שבא מזרח בן יהודה ואפשר שנקרא זרח ונקרא גם כן מחול וז"ש בני מחול וכוי על שהיו ראויים להיותם משוררים במחול לש"י ע"כ. **ולע"דן** כבר רמזתי למעלה בפ' הנה נתתי לך וכו' שלא דבר הכתוב הזה בשיעור החכמה לומ' שנתחכם יותר מכל אלה הנז' אבל דבר הכתוב בהווה בהכנתו מעצמו שהיה מוכן וחכם מעצמו מכל הנמצאים והבי"ה יהב חכמתא לחכימין ומנדעא לידעי בינה כיון שיש בהם הכנה ויסוד לחול עליו השפע האלהי ולז"א ויחכם מכל האדם או תהיה מכל מ"ם האדם כ"מם איזהו חכם הלמד מכל אדם שפירושו שלומד מכל האדם ואפילו מהקטן ממנו אינו בוש ללמוד מכל אדם ולז"א כי ש"עה למד מכל האדם הנמצא שאם היה חכם היה לומ' ממנו חכמ' ואם היה סכל וטפש לומד להתרח' ממנו וממדותיו ומהנהגותיו כי בשגעון ינהג וזהו ויחכם שנתחכם ולמד מכל האדם ואינה מ"ם היתרון. וכן מאיתן והימן וכו' שמכל

אלה למד מה שהיו הם יודעים והוא הוסיף כהנה וכהנה בשפע האלהי אשר עליו. ואמר ויהי שמו בכל הגוים סביב בהתחלתו כי אח"כ יצא טבעו בקצוי ארץ:

**יב**

**וידבר** שלשת אלפים משל וכו' הובא בילקוט וידבר שלשת אלפים משל א"ר שמואל בר נחמני חזרנו על כל המקראות ולא מצינו שלא נתנבא שלמה אלא קרוב לשמנה מאות פסוקים אלא מלמד שכל פסוק ופסוק שאמר יש בו שנים ושלשה טעמים ויהי שירו חמשה ואלף שירה אין כתיבה כאן אלא שירו שירו של משל עכ"ל:

**ולע"דן** שדקדקו חז"ל בכתוב או' משל לשון יחיד הי"לל משלים מלבד ההכרח שהקשו שאין בכל המקראות אלא ח' מאות פסוקים לז"א כי בכל פסוק ופסוק יש בו שנים ושלשה טעמים נמצא שמשל אחד יש בו שנים ושלשה וזהו שלשת אלפים משל שמשל אחד כולל שנים ושלשה. ואולי זה כיוון גם כן באומרו לשון שלשת ולא אמר שלשה אלפים משל לומר שהיו הדברים משלשים בכל פסוק ג' טעמים וארבעה כדי שיבא סך שלשה אלפים וזהו לשון שלשת שכל פסוק משולש בטעמים שלו כאמור. ובדבריהם מובן גם כן אומרו משל בלשון יחיד משום סיפיה דקרא דקאמר ויהי שירו חמשה ואלף דהיינו שירו של משל אחד לבדו חמשה ואלף שלזה לא אמר אלפים משלים שלא היה צודק לומר ויהי שירו בלשון יחיד חמשה ואלף. ורש"י ז"ל שלשת אלפים שלשת למודי משלות שלש פעמים כתיב משלי שלמה בספר משלי ויהי שירו חמשה שלשה אלה ושיר השירים וקוהלת. ואלף כל אחד כדי הוא ללמוד. ומדרש אגדה שהיה או' בכל פסוק שלשת אלפים משל ועל כל משל אלף וחמשה טעמים ע"כ. פירש אלפים לשון לימוד כמו פן תאלף אורחותיו. וכן תיבת ואלף. והר"דק ז"ל כתב שלשת אלפים משל אינם נמצאים אצלינו וכן ויהי שירו חמשה ואלף כי ספרים רבים אבדו ישראל בגלותם וכן מה שחבר בטבעיות כמו שאמר וידבר על העצים שהודיע טבעם ורפואתם וכן על הבהמה והעוף ועל הרמש על הדגים בכל מה שתחת גלגל הירח גברה חכמתו וחבר בהם ספרים ואינם נמצאים אצלינו ובדרש כנז"ל שבכל פסוק שנים ושלשה טעמים כמה דאת אמר נזם זהב וחלי כתם ע"כ. והר"לבג ז"ל וידבר שלשת אלפים משל ידמה שמאלו המשלים שכלל אותם ספר משלי ומאותם השירים אשר כלל אותו ספר שיר השירים ולז"א בראש ספר משלי משלי שלמה בן דוד מלך יש' לדעת חכמה וכו' ר"ל שאלו המשלים לבד יהיה תועלתם ואלו הדברים שזכר פה ואולם שאר המשלים שדבר שלמה לא היה תועלתם כאלו הדברים ולזה לא נכתבו באלו הספרים הנכתבים ברוח

הקדש ולזאת הסיבה אמר בראש ספר שיר השירים שיר השירים אשר לשלמה ר"ל שזה השיר המובחר הוא הנבחר שבשירים אשר לשלמה ע"כ:

**יג**

**וידבר** על העצים וכו' ובמדרש וידבר על העצים וכי אפש' לאדם לדבר על העצים אלא אמר שלמה מפני מה מצורע נטהר בגבוה שבגבוהים ונמוך שבנמוכי' בעץ ארז ואזוב ע"י שהגביה עצמו כארז לקה בצרעת וכיון שהשפיל עצמו כאזוב נתרפא וכו' וידבר על הבהמה ועל העוף וכי אפשר לדבר על הבהמה והעוף אלא אמר שלמה מפני מה בהמה נתרת בב' סימנין ועוף בסימן א' לפי שהבהמ' נבראת מן היבשה שנאמר תוצא הארץ נפש חיה למינה ועוף כתוב א' אומר וייצר ה' אלהים מן האדמה וכתוב א' או' ישרצו המים שרץ נפש חיה ועוף יעופף בר קפרא אמר מרקק שבים נבראו וכו' רבי אבין בשם ר' שמואל אמ' רגלוהי דתרנגולא דמו לחספניתא דנונא ועל הרמש וכי אפש' לו לאדם לדבר על הרמש אלא אמר שמואל מפני מה שמנה שרצים שבתורה הצדן והחובל בהן חייב ושאר שרצים פטור מפני שיש להם עורות. ועל הדגים וכי אפשר לו לאדם לדבר על הדגים אלא א' מפני מה בהמה חיה ועוף טעונין שחיטה ודגים אינם טעונין שחיטה משום דכתי' הצאן ובקר ישחט להם אם את כל דגי הים יאסף להם אלו בשחיטה ואלו באסיפה אמר שלמה על כל אלו עמדתי ועל פרשה של פרה שאלתי וחקרתי ופשפשתי אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני ע"כ. ורש"י ז"ל על העצים מה רפואת כל אחד ועץ פלו' לרפואה פלונית וליטע בקרקע פלונית וכן על הבהמה מה רפואתם ועיקר גידוליה ומאכלה ומדרש אגדה כנז"ל ע"כ. וכן הביא הרד"ק ז"ל וגם כתב (ויתכן שתרגום) [ויונתן תרגם] ואתנבי על מלכי בית [דוד] דעתידין למשלט בעלמא הדין ע"כ. וכבר זכרתי למעלה דברי מהרי"א ז"ל שדבר שלמה בסגולת העצים עד שחלק בין הארז אשר בלבנון לארז הגדול במקום זולתו שהם מתחלפין זה [מזה] בסגולתן מצד מקו' גידולו וכן דבר בסגולת האזוב אשר בקיר לאזוב הגדל בזולתו מהמקומות ע"כ. **ולע"דן** וידבר על העצים למה זה גדל במקום פלוני ולא יגדל במקום זולתו וכמו שרמז רש"י ז"ל בדבריו כנז"ל ובזה יובן אומרו מן הארז אשר בלבנון רוצ' לומ' שהיה דבורו בתת סבה למה יגדל הארז בלבנון ולא במקום זולתו ועד"ז דבר באזוב אשר יוצא בקיר באופן שדבורו היה על גדול זה בלבנון וזה גידולו בקיר. וכן כיוצא בזה דבר על הבהמה וכו' למה מין הבהמה נמצא במקום פלוני ובלתי נמצאת בזולתו וכן העופות נמצאים במקומות יותר מהמקומות זולתם וכן הרמש וכן הדגי' למה מין פלוני מהדגים נמצא במקום פלוני מן הים ואינו נמצא בזולתו וזולתו ממיני הדגים נמצא במקום זולתו או אפשר שדבר באיכות סגולות

בשר הבהמות המזיקות לחולי פלוני ומועילות לזולתו וכן בעופות וכן ברמש שאותן שבמקום פלוני מזיקין יותר ע"ד מה שאחז"ל בפ' זאת הבהמה אשר תאכלו כו' ובדגים דבר מעין מה שאחז"ל בפסוק ולמקוה המים קרא ימים לשון רבים לו' שאינו דומה טעם דג היוצא מעכו ליוצא מצידון ושלמה נתן סיבה והרחיב בסגולתן גם כן:

**יד**

**ויבאו** מכל העמים וכו' הר"דק ז"ל מאת כל מלכי הארץ. מלכי הארץ היו באים אל שלמה לשמוע חכמתו והעמים היו באים אצל מלכיהם בשובם משלמה לשמוע חכמתו ע"כ. ומהרי"א ז"ל הקשה עליו שאילו באו מלכים לשמוע חכמה משלמה היה הכתוב מזכירם כמו שהזכיר את מלכת שבא שהרחיב בביאור כל עניניה. והיותר נכון ויבאו מכל העמים אנשים לשמוע את חכמת שלמה והם היו שלוחים מאת מלכי הארץ אשר שמעו שמעו של שלמה ולהיותם המלכי' ההם טרודי' במלכותם לא יוכלו לצאת ולבא לכך היו שולחים אנשים נבונים מעמיהם לשמוע את חכמתו ע"כ. ובזה מדוקדק או' בתחלה חכמת שלמה להודיע שהיו באי' לשמוע מפיו ממש מפי סופרים וז"ש לשמוע חכמת שלמה מפיו ופרטיות החכמה אמנם בסוף הפסוק אמר אשר שמעו את חכמתו ר"ל ששמעו דרך כלל היותו חכם גדול לשמע אוזן אבל לא ידעו מה הוא. **ול"עדן** שמלכי הארץ הם הם אשר סביבות ארץ ישראל והנשארים בתוכם אשר היו למס ועבדו את דוד ואת שלמה בנו אחריו וזהו שא' הארץ ולא אמר מלכי הארצו' והנה אותם המלכים להיותם קרובים אל הארץ אין ארץ בכל מקום אלא א"י כי כל השאר נקראות חוצות דכתי' (השולח מים) [הנותן מטר] על פני ארץ ושולח מים על פני חוצות לזאת היו באים לשמוע מחכמת שלמה כי שכני' הם טוב לצדיק וטוב לשכיניו ומאותם מלכי הארץ היו באים מכל העמים הרחוקי' לשמוע מפיהם מה ששמעו מאת שלמ' וזהו ויבואו מכל העמי' הרחוקים אנשים נבונים לשמוע את חכמת שלמה מאת מלכי הארץ אשר מלכי הארץ הנז' שמעו את חכמתו והם ילמדום נמצאו מלכי הארץ למדים משלמה ומלמדים לכל הבאים מן העמים הרחוקים:

**טו**

**וישלח** חירם מלך צור וכו' ב"ר כי אוהב היה לדוד כל הימים וכתיב ויט עד איש עדולמי ושמו חירה רבנין אמרי הוא חירה שנאמר כאן הוא חירם שהיה בימי דוד למוד הוא האיש הזה להיות אוהב לשבט הזה רבי יודן אמר חירם אחר היה על דעתהון דרבנין חי קרוב לאלף ומאתים שנה ועל דעתיה דר' יודן בר סימון חי קרוב לת"ק שנה עכ"ל רבנן ז"ל מדקדקים או' כל הימי' לכלול הימי' הראשונים ימות עולם מקדם בזמן יהודה שלמוד האיש הזה להיות אוהב לשבט הזה. וה"רדק ז"ל וישלח חירם שלח עבדיו אל שלמה

להקים עמו ברית אהבת דוד אביו ואם יבקש דבר מארצו ישלח לו כמו ששלח לדוד אביו עצי ארזים וכו' ע"כ. וכן מהרי"א ז"ל והקשה על החילוף הנמצ' בין דברי הימים לכאן שכאן הזכיר ששלח חירם לשלמה וששלמה שלח לחירם שליחות ושלישית מחירם לשלמה ובדברי הימים לא הזכיר אלא שתים משלמה לחירם ומחירם לשלמה. ותירץ כי כאן ספרו הכתובים דברים כהוייתן כדרך העולם שבמלוך מלך ישלחו אליו כל הסרים אל משמעתו כתבים דברי שלום ואמת והכנעה אליו והשתעבדות אמנם בדברי הימים לא ספר עזרא אלא המתיחס לענין בנין הבית והם השתי שלחיות ששלח שלמה אל חירם לשאל ממנו ארזים ואיש יודע מלאכה ושליחות שני מחירם אל שלמה והם השליחות השני והשלישי שהזכיר כאן. **ולע"דן** שכונת הכתוב לומר שחירם מלך צור הוכרח השליחות זה לשתי סבות הא' הכרחית והיא אותו משחו למלך תחת אביהו והשנית הכרחית מצד האהבה עזה שהיתה לו עם אביו וז"ש כי אוהב היה חירם לדוד כל הימי' ואף כי אחרי מותו וז"ש כי אותו וכו' כי אוהב וכו' ואפשר שאו' כי אוהב וכו' הוא פירושו לשליחות ששלח ביד עבדיו לאמר כי אוהב נאמן היה לדוד כל הימים וראוי לעורר האהבה אם כן נוסח השליחות היה כי אוהב וכו' ואמר תחת אביהו ולא אמר תחת אביו לרמוז אביהו כמו אבי הוא בשתי תיבו' כי אוהב לו כבן יכבד אב וזהו אבי הוא:

**טז יז יח יט**

**וישלח** שלמה וכו' אתה ידעת וכו' ועתה כו' והנני אומר וכו' רש"י ז"ל לא יכול לבנות בית לא היה רשאי מפני המלחמה והכתוב אומר והניח לכם מכל אויביכם מסביב ואח' כך והיה המקום וכו' לשכנו תדרשו וכו' ע"כ. והר"דק ז"ל וישלח שלמה ביד מלאכי חירם השיב לו זה הדבר. מפני המלחמה לא רצה לגלות לו הטעם כי האל מנעו כי לא היה כדוד אביו ואמר לו זה הטעם הנראה אשר סבבוהו כל מלחמה ומלחמ' וכן כי תקראנה מלחמה ויונתן תרג' עבדי קרבא דאקפוהי. רגלו כן כתיב וקרי רגלי הכתוב או' על דוד כי גם לדוד שם אויביו תחת כפות רגליו וקרי על שלמה כלומר אני איש מנוחה ולא היתה לי מלחמה ויש לי פנאי לבנות הבית הניח ה' אלהי כי אחר המנוחה היתה המצוה לבנות בית המקדש כמו שכתוב והניח לכם מכל אויביכם מסביב וכו' והיה המקום כו' לשכנו תדרשו וכו' ע"כ וכן מהרי"א ז"ל והוסיף באו' אין שטן ואין פגע רע אין שטן מעמו ואין פגע רע מן האומות לא כן דוד שאפי' בנו רדפו ושהוא מוכרח בבנין הבית כאשר דבר ה' אל דוד אבי לאמר כו' ע"כ. **ולע"דן** כי שלמה ע"ה דבר בחכמה (כו) [כ"ז] כי היה יכול להקשות לו חירם מה ראית לבנות הבית להי' לא טוב אתה מאבותיך

אל תשיג גבול עולם אשר גבלו הראשוני' לז"א אתה ידעת כי בן בית אבי אתה והטעם שלא בנה הבית הוא כי לא יכול לבנות בית לשם ה' אלהיו מפני שתי סבות שהם אחת האחת טרדת המלחמ' אשר סבבוהו תמיד סובבת עליו והשנית תלויה בנזכרת כי בעוד אויבים למטה מורה כי לא פקד השי"ת עדין על צבא המרום במרום כי מלכי האדמה באדמה משתררים גם השתרר וז"ש עד תת ה' אותם תחת כפות רגליו של ה' הנכבד והנור' הנז' ולזה באה תיבת רגליו חסרה יוד לו' רגלו לאחדות לא כן עתה אשר הניח ה' אלהי לי מסביב ובטלה כנגד מפני המלחמ' אשר סבבוהו וכנגד עד תת כו' אמר כי עתה אין שטן ואין פגע רע ר"ל כי האדם הפוגע פגע רע מבן אדם המריע לו למטה זה נמשך לו כי השטן הרוחני למעלה השטין עליו וגרם לפגע רע שיפגע בו לז"א אין שטן למעלה ולכן אין פגע רע למטה וכן פרשתי בכלי חמדה:

**והנני** אומר לבנות כו' ר"ל וכי תימה הדבר תמוה מעצמו כי הוא ית' מקומו של עולם ו"אכ איזה בית אשר תבנו לו לז"א והנני או' לבנות בית לשם ה' אלהי ר"ל לא עלה בדעתי לבנות בית להי' אלהי חלילה חלילה כי הוא אין לו בית אבל מה שאני או' לבנות לו בית הוא לשמו אשר היה כל מבקש ה' יבוא אל בית הבנוי לשמו לשכנו ידרוש ובא שמה ז"ש והנני או' לבנות בית לשם ה' אלהי לשם ה' אלהי דייקא ולא בית להי' אלהי כי ההבדל רב כאמור וכדמסיק כאשר דבר ה' אל דוד אבי שמה שהפה יכולה לדבר ולומ' בזה הוא לשמו ולא לו ז"ש בנך אשר אתן תחתך כו' הוא יבנה בית לשמי ולא לי. עוד אפשר כי דבר בדקדוק גדול והוא כי הדברי' של עבודת שמים נעשין הם מאיליהן ואין צריך כי אם להיות האדם בא ליטהר ומיד מסייעין אותו וכמו שהרחבתי בהקדמה זו בכלי חמדה סדר ויקהל ובענין תעשה המנורה ומאליה תעשה וזהו או' והנני אומר לבנות בית כו' ר"ל האמירה לבד הוא חלקי בכל עמלי וה' יגמור בעדי ככתוב והבית בהבנותו מאליו. מסע נבנה ואפי' אמירה זו לא הייתי אומ' כן אלא שהי"ת בענותנותו תרבני שדבר כן לדוד אבי שאני אהיה הבונה עם היותו נבנה מאיליו ז"ש כאש' דבר ה' אל דוד אבי כו' הוא יבנה הבית לשמי שהוסיף לו' הוא יבנ' ולא אמ' על כסאך יבנה הבית לשמי אמר הוא יבנה להחזיק לי טובה ולכבדני כאלו אני הוא הבונה על כן מלאני לבי להיותי או' לבנות בית לשם ה' אלהי כאשר דבר ה' הוא יבנה הבית לשמי:

**כ**

**ועתה** צוה ויכרתו כו' רש"י ז"ל כצדונים שכנים ליער לצד אחד היו ובממשלתו של חירם וכן הר"דק ז"ל כי צור וצידון קרובו' זו לזו ושתיהן תחת ממשלת חירם וכן מהרי"א הסכים לדעת רש"י ז"ל הנזכ' שיער הלבנון קרוב לצור וצידון מצד אחד ובממשלתו של

חירם הוא ודחה דעת המפרשים האו' שלא שאל מחירם כי אם אנשי' שיבאו ויכרתו מהלבנון הסמוך לירושלם שהצידוני' יודעים לכרות ומהרי"א ז"ל לא כן יחשוב אלא שיער הלבנון אשר סביב לירושלם לא היו שם עצים הרבה יספיקו למלאכת הבנין ושלכן השתדל שלמה עם חירם שעבדיו יכרתו לו מהלבנון אשר בארץ חירם ע"כ והכל בכלל דברי רש"י ז"ל וכדבריה' כן הוא. **ולע"דן** שכאן גילה שלמה היותו שלם בלמודיות ממוסר השכל כי לא יתכן למלך אדיר כחירם והוא מאותן שעשו עצמן אלוהות שיעשהו חוטב עצים עם היותם לבית השי"ת אשר אין חכמ' ואין תבונה ואין עצה לנגד ה'. ולזה העלים הענין וא' ועתה צוה לא שאתה תהיה הכורת אלא צוה לעבדיך ויכרתו לי ארזי' מן הלבנון ולענין הוותרנות ועבדי יהיו עם עבדיך ועכ"ז בנתינת השכר אתן כאלו הכל עבדיך ז"ש ושכר עבדיך אתן לך ועמך הסליח' כי ההכרח לא יגונה כי אתה ידעת כי אין בנו אפי' איש אחד שיהיה יודע לכרות עצים כצידונים כ"ש ארזים. ובכל הנז' בכתובים האלה יתבאר מחכמת שלמ' ומוסרו במידו' טובות אשר על זה יאות לחירם לברך ולומ' ברוך ה' כו' שלא תהיה ברכה לבטלה כמו שנוסיף לבאר.

**כא כב כג כד כה**

**ויהי** כשמוע חירם כו' וישלח כו' עבדי וכו' ויהי חירום וכו' ושלמה וכו' רש"י ז"ל אשימם דוברות רפסודות קורא להם בדברי הימים ובלשון אשכנז ווילוס ובלעז כי"ץ קושרים העצים זה עם זה ומציפין אותם על פני המי' ומוליכין אותם כמו שמוליכין ספינה עד המקום אשר תשלח אלי אשר תודיענו להביאם שם ונפצתים שם כשמתיר אגדן ומוציאן אל היבשה כל עץ ועץ לעצמו הרי קרוי נפוץ דיפצי"ר בלעז מכולת לביתו לשון מאכל שמן כתית שמן נקי שאין זתים נטחנין בריחים אלא כותש במכתשת ואין מעלה שמרים כל כך כמו הטחון ע"כ והר"דק ז"ל דוברות הם הקורות הגדולות שקושרין ראשיהם ביחד ומשליכין אותם בים לכן נקראו דוברות תרגום וינהג ודבר ונפצתי' אתירם ואשליכם שם וכן ת"י וארמינון תמן ואמר לשון ניפוץ כדרש"י ז"ל כנז' לחם ביתי בשכר עבדי שיכרתו העצים ויוליכום עד המקום אשר תרצה ופירוש ביתי האוכלים על שולחני ומה שזכר בדברי הימי' הוא למאכל החוטבים כורתים העצים. מכולת כדרש"י לשון מאכל ומשפט המלה מאכולת ונבלעה האלף בדגש וכת"י פרנוס לאינש ביתיה. שנה בשנה כל זמן שהתעסקו עבדי חירם במלאכת שלמה ע"כ והרל"בג ז"ל ויהי כשמוע כו' יתכן שלא אמר זה על אלו הדברים אשר שלח כי לא היה בהם על מה שישמח מצד החכמה שהיה נראה בהם אלא שנאמר כי כאשר שמע דברי שלמה בחכמה הנפלאה כפי מה שספרו לו המגידים שמח מאד והודה לשי"ת שניתן לדוד בן חכם יושב על כסאו ואמר

זה שמרוב אהבתו את שלמה נתרצה לעשות חפצו וכדי שלא יכביד לשאול ממנו מוהר מאד הקדי' לו שהיה רצון דוד לבנות הבית אך מפני שלא יכול נעתק הענין אל שלמה והיישירו ג"כ בדבריו אל שהבית הזה יהיה להשי"ת אשר בידו להשפיל ולהכניע כל האויבים והשונאים כאלו כלל בדבריו הפיוס והאיום יחד ובשאר הפרטים ונפצתים וכו' הכל כנז"ל מרש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והוסיף וידמה שהים היה מגבול חירם ולזה רצה חירם להעביר העצים לשלמה עד גבול מלכות שלמה ע"כ. ומהרי"א ז"ל הסכים לדברי הרל"בג שמתוך שאלתו ובקשתו לבנות בית ה' הכיר חירם שהיה שלמה חכם עם יתר הדברים שהיו מלאכיו מספרי' אליו ממה שראו בביתו ובמעשיו ובכלל דברי הרל"בג ז"ל והוסיף לומ' שעם היות שלא שאל חירם כי אם חטה ופעם אחת ולא (לימות) [ישנה לו] נתן לו חטה ושמן (ויין) [הרבה מאד] ומידי שנה בשנה ר"ל אפילו אחר גמר הכריתה לעולם שלא כדברי הר"דק ז"ל וזה היה כבוד לשלמה שיקבל חירם ממנו משאת כעבד המקבל חסד מאדוניו. **ולעד"ן** שחירם כשמוע דברי שלמה והבין מתוכם חכמתו וחריפותו בדבר בהשכל ומוסר כמו שזכרתי כמ"ש ועתה צוה ויכרתו לי עיין שם אשר מתוך דבריו נתברר לו חכמתו ובירך על מי שחלק מחכמתו ליריאיו וז"ש ויהי כשמוע חירם את דברי שלמה וישמח מאד כו' וישלח לשלמ' לאמ' אעפ"י שאתה שלחת צוה ויכרתו כאילו אינך חפץ להשתמש בתגא של מלכותי לחטוב עצי' זה היה מטוב טעמך ומוסרך אבל אני כבר ירדתי לעומק כוונתך וז"ש שמעתי את אשר שלחת אלי ר"ל הבנתי ששליחותך אלי הוא שאני בעצמי אכרות אלא שמדרך המוסר הוא מה שאמ' צוה ויכרתו לי ארזים כו' ולכן אני בעצמי אעשה את כל חפצך בעצי ארזים ואוסיף לך בעצי ברושים וז"ש ואני אשימם וכו' ר"ל אני ולא מלאך ונפצתים שם כמו במידה הזאת התנהג ואתה תשא ואתה תעשה את חפצי לתת לחם ביתי אתה בעצמך ותשא כתרגומו תטול. ואפשר לפרשו דרך הלצה לשון כל תשא עון ואתה תשא ותמחול על כבודך בזה הענין לשואת' בעצמך תעשה את חפצי כמו שאני אעשה חפצך ואעפ"י שאינו מערכך עכ"ז מדה כנגד מדה לא בטלה:

**ויהי** חירום כו' ושלמה כו' מהרי"א ז"ל הקשה כי כאן הוא אומר שנתן לחירם עשרים אלף כו' ואילו לעבדיו הכורתי' לא הזכיר כאן דבר ובדברי הימים הוא אומ' שהיה נותן לעבדי חירם חיטין ושעורים ויין ושמן. והשיב שאפי' נודה שזה וזה אמת שהיה נותן שכר לעבדי חירם ולחירם עצמו נוכל לו' שכאן הזכיר הנביא מה שנתן לחירם שהייתה מתנה גדולה מאד ולא חשש להזכיר מה שהיה נותן לעושי המלאכה כי כל איש ואיש יאכיל את עושה מלאכתו וכ"ש המלך. ועזרא רצה לכתבו בדברי הימים לגלות שלא

היה חירם מאכיל מנתו לפועליו כי שלמה היה מאכיל המלך והעבדים כולם. עוד כתב היותר מתיישב אצלי והו' שבתחיל' שלח שלמה לחירם שיכין לעבדיו החיטין והשעורי' ויין ושמן אמנם אח"כ הרבה המלך מנתו לחירם מתנה גדולה כזאת עשרים אלף כו' ולא חשש עוד לשלוח אל עבדי חירם מאומה כי בכלל מאתים מנה ובספר ב"ר עזרא כתב כל השליחות כמו שהיה בתחילה מוסכם אצל שלמה לתת לו לפועליו חטים ושעורים אמנם כאן במלכי' לא הזכיר כ"א מה שיצא מהכח לפועל לתת מתנה גדולה מאד לחירם וחירם יטפל בפועליו לא המלך שלמה. **ולע"דן** כי מה שהזכיר מה שנתן שלמה ע"ה לחירם בהתמדה ואפילו אחר ביטול המלאכה מידי שנה בשנה תמיד שלא כדעת הרד"ק ז"ל שכתב כי יתן שלמ' לחירם שנה בשנה בעוד שהתעסקו עבדי חירם במלאכה ע"כ שאין לשון הכתוב מורה כן. ולהיות זאת מתנה גדולה בהתמדה כיד המלך הזכיר' הנביא כאן שעסק הכתובים להזכיר מעלת שלמה ע"ה ולא הזכיר מה שנתן לפועלים לפי שלא היה דבר מתמיד כי אם לשעתו בעודם עושים המלאכה אמנם שם בדברי הימים כתב המתייחס למלאכת המקדש והניתן לפועליו כי זה כוונתו שם ולא הזכיר הניתן מאת המלך מנת המלך חירם כי אין עסק הכתובים שם במעלת המלך וגדולתו. והגיד הכתוב כי שלמה ע"ה רצה להקדים הפרנסה הזו אשר היה נותן למלך חירם מיד בתחילת השנ' שלא לאחר פעולת שכיר וז"ש ויהי חירם נותן לשלמה אמ' נותן בלשון הווה להיות נתינתו זו מתמדת בכל עת הצורך אמנם שלמה נתן בלשון עבר ובבת אחת נתן לחירם עשרים אלף כור חטים וכו' לפי שהוא מכולת לביתו ואין ראוי שתהיה חייהם תלויים מנגד לשאול מידי שבת בשבתו או מידי חדש בחדשו מכולת או תהיה כוונת הכתוב לומ' גדולת חירם שכל הסך הזה מהחטים היה שיעור מכלת לביתו ולזה לא נתן לו לא פחות ולא יותר מהסך הזה כי הוא המספיק למכולת ביתו ואמר הכתוב שאחר שנתן לו הסך הנז' והספיק לאכל ושבעה אז נתן לו כתב ידו שכה יתן שלמה לחירם שנה בשנה ר"ל שנה תכף בשנה בהתחדש השנה בתחילתה כדי שיהיה לבו סמוך שיש לו מכולת לביתו לכל השנה וז"ש שנה בשנה ולא אמר שנה שנה.

**כו**

**והי' נתן** חכמה לשלמה רש"י ז"ל טעם הסיפור הזה כי ברוב הבנייני' אשר בנה נראתה חכמתו כדכתיב ותרא מלכת שבא את כל חכמת שלמה והבית אשר בנה כו' ויהי שלום והלא גם עם המלכים האחרים אנה לו שלום אלא שלום קיים וחזק בברית שכרתו שניהם והספיק לו עצים לבנין זה אשר בנה כו' ע"כ והר"לבג כתב מגיד שרוב חכמתו של שלמה היא היתה סיבת שלום בין חירם ובין שלמה כי מפני חכמתו אהב אותו חירם ע"כ.

ובדרשות אבא מארי ז"ל ראיתי כתוב שעם היות חירם זדון לב שהוא מאותן שעשו עצמן אלוהות הנה שלמ' הקיפו בקושיות והויות עד שהביאו לבנות הבית עמו ז"ש וה' נתן חכמ' לשלמ' ומכלל חכמתו הוא שידע לתווך שלום בין חירם ובינו בערמומיתו של שלמה וחכמתו. **ולע"דן** בהקדמה ידועה שאין אהבה אלא בדומים שיהיה זה לזה בן גילו לז"א והי' נתן חכמה לשלמה ומצד החכמה נתרצה חירם להיות שלום בין חירם ובין שלמה ולכרות ברית וזהו ויכרתו ברית יען שהיו שניהם ר"ל שניהם שוים בשיקול דעת וחכמ' וזהו יתור תיבת שניהם גם שלא כתב ויכרתו שניה' ברית אלא ויכרתו ברית שניה' לרמוז על האמור אפשר רמז ביתור או' ששניהם היו שוים בברית אחוה לא מיראת א' מחבירו:

**כז**

**ויעל** המלך כו' רש"י ז"ל ויהי המס עולה לשכר שלשים אלף איש ע"כ ולדבריו ז"ל המס מעות כדי לתת שכר לשלשים אלף איש וניחא לו מה שנאמר ומבני ישראל לא נתן שלמה עבד וכו' ואלה הנשכרים היו יושבים בלבנון עשרת אלפים לבד כי העשרה אלפים מספיקים בענין הכרתת העצים וגם כדי שינוחו יגיעי כה העמל בשני חדשים בביתו ואלו לא נכללו בכלל מנין הק"ן שהק"ן אלף היו חוצבי אבני ובוני' ואלו הלי אלף כורתי עצים ובזה יתישבו לך כל ספקות הר"דק כמו שהזכיר הרד"ק ז"ל מס כמשפט המלוכה כמו שנא' ואתם תהיו לי לעבדים ופיי על המס בספר שמואל פרשת ז"ך. ויהי המס שלשים אלף איש והנה מצאנו ומבני ישראל לא נתן שלמה עבד כי הגרים היו החוצבי' והסבלי' וא"ת כי כסף העלה מס על שכר שלשים אלף מה טעם לומר חדש יהיו בלבנון ושנים חדשים בביתו אלא יאמר כי כריתת הארזים בלבנון לא היתה עבודה קשה כמו חציבת האבנים בהר ונשאם בכתף וכריתת העצי' בלבנון לא היתה עבודה כי אם אומנות לכרות אותם ומשם היו מביאים בעגלות עד הים ועוד כי הגרים לא היו אלא מאה וחמשים אלף ושלשת אלפים ושש מאות והנה עשה השבעים אלף סבלים ושמני' אלף חוצבים ושלשת אלפים ושש מאות מנצחים א"כ השלשים אלף שהיו בלבנון בני ישראל היו. והיו שם עם עבדי חירום ע"כ. והר"לבג ז"ל ומס הזה בירור שלשים אלף על כריתת העצים והבאתם מאופן שלא יכבד עליהם מאד שנחלקו לשלוש כתות חדש בלבנון ושני חדשים בביתו ע"כ ולדבריו ז"ל המס הזה מאנשים ולא מעות לשכור אנשים וכן מהרי"א ז"ל שהמס הזה היה מאנשים ולא מעות לקחת אנשים ושלא היו אלו כורתים עם עבדי חירם אבל היו בחלק לבנון אשר קרוב לירושלי'. **ולע"דן** לא כדברי זה ולא בדברי זה כי אם שהמס היה מעות כדרש"י ז"ל וזהו ויעל שלמה מס על ישראל וא'

לשון ויעל לומ' שהוא העלה מס זה מחדש מה שלא נהגו כן שאול ודוד אביו וכן יורה הענין בימי רחבעם בנו שהיו מתרעמים מכובד עול שלמה ע"ה והיה כבדו בלי ספק לפי שלא נסו בו במלכים הקודמים אמר שעלה סכום המעות ויהי מספיק לשכר שלשי' אלף איש ולא בהתמדה אלא עשרת אלפים בחדש חליפות אבל השכר היו נוטלים אפי' בזמן הבטלה כי האומנין הזריזין החכמי' באומנותם לא יוכלו להתמיד תמיד במלאכ' אבל יעשו מלאכה זמן מה ויבטלו זמן מה והשכר מתמיד בין בזמן עשייתם המלאכה ובין בזמן הבטלה ובזה נסתלקה קושיית הר"דק ז"ל שא' וא"ת כי כסף העלה מה טעם לומר חדש יהיו בלבנון ושנים חדשים יהיו בביתו ע"כ כי יש טעם כאמור. ואולי רש"י ז"ל כוון לדברי אלה. ותרגם יונתן ויעל ומני לשון מעלה ומנוי ותרגם מס מסקי מסים וכן ויהי המס והוה מסקי מסים תלתין אלפין גברא ע"כ אולי כוון ויהי המס שלשים אלף איש שהם היו הפורעים המס כי הם היו היותר עשירים וזהו לשון מסקי מסים. והיה הענין שאלו השלשים אלף איש מעשירי ישראל ונתחייבו בשכירות שלשים אלף איש תמורתם וחליפתם עשרת אלפים בחדש. וזה כתבתי ליישב לשון ויעל מס מסקי מסים שתים:

**כח**

**וישלחם** לבנונה וכו' חז"ל במסכת כתובות חדש יהיו בלבנון א"ר אבהו מלמד שחבב ה"בה פריה ורביה יותר מבנין בית המקדש וכוונתם ז"ל ושכנתי בתוכם כתיב שהשי"ת שוכן בתוך ישראל ובין איש לאשתו י"ה יו"ד באיש וה"א באשה ולזה חבב פריה ורביה יותר מבנין ב"ה שסודו ה"א אחרונ' שבשי"ת בית ה"א מקד"ש וביה ה' צור עולמי' עדיף העומד בין איש לאשתו כאמור וזה טעם מלמד שחבב ה"בה פריה ורביה יותר מבית המקדש. רש"י ז"ל חליפות כמו שמסיים ואומ' חדש יהיו בלבנון כשהיו עשרת אלפים איש בתשרי בלבנון והעשרים אלף איש בביתו ובמרחשון מתחלפי' עשרת אלפים השניים ויוצאים ללבנון ואלו חוזרי' לביתם ובכסליו יוצאים עשרת אלפים השלשיים ויוצאים ללבנון ואלו חוזרין לביתם ובטבת יוצאים הראשונים וחוזרין ללבנון וכן חוזרי' חלילה נמצאו כל עשרת אלפים שבהם חדש בלבנון ושנים בביתם. על המס לגבותו ע"כ וכן הר"דק ז"ל שנים חדשים כמו ושנים חדשים וכן שמש ירח ראובן שמעון וזולתו ע"כ. ומהרי"א ז"ל וישלחם לבנונה בחלק הלבנון הסמוך לישר' שם שלח שלמה עבדיו הישראלי' כי חירם לא רצה שילכו כי אם עבדיו לבדם בחלק הלבנון הסמוך לצור המעטירה עיר חירם. **ולע"דן** לדקדק או' שנים בלי וא"ו העטף שהי"לל ושנים כמו שדקדק הרד"ק ז"ל ועוד קשה אומ' שנים מוכרת והיה ראוי להיותו סמוך ושני חדשים

בביתו. **ונראה** שדבר הכתוב בדקדוק גדול והוא כי חדש אחד בלבנון תחילה ואח"כ שני חדשים בביתו לא תמצא חלוקה זו כי אם בעשרת אלפים היוצאים ראשונה שבהם מתקיי' חדש אחד בלבנון תחילה דהיינו חדש תשרי וא"חכ חדש חשון וכסליו בביתו אמנם העשרת אלפים השניים ישבו חדש בביתו דהיינו תשרי וחדש חשון בלבנון וחזרו כסליו בביתו ג"כ לא היה החדש הראשון בלבנון גם לא היו השני חדשים שבביתו יחדיו שהרי הפסיק חדש שבלבנון בין תשרי לכסליו שבביתו והעשרת אלפים השלישיים נהפך הסדר עליהם שנים בביתו קודמים וא"חכ חדש בביתו אם כן הנסח של חדש אחד בלבנון ושנים בביתו לא צדק אלא בראשונים לעולם לזה לא כתב ושנים חדשים בביתו שהרי בעשרת אלפים השני חדשים שבביתו קודמין לחדש א' בלבנון ולזה לא כתב ו"או העטף אבל כתב חודש בלבנון שנים חדשים בביתו שהרי בכת השלישי' קודמים השני' שבביתם לחדש שבלבנון ולרמוז גם אליו לכך לא אמר ו"או ושנים חדשים ולפי שבי' אלפים השניים לא היו הבי' חדשים לשבביתו יחדיו לזה לא אמ' ושני חדשים סמוך אלא שנים חדשים מוכרת לרמוז אל העשרת אלפי' השניי' שאין השני חדשים סמוכים זה לזה שהרי בתשרי ישבו בביתם ובחשון יצאו לבנונה ובכסליו חזרו לביתם לז"א שנים חדשים בביתו ר"ל שנים בשנים פעמים היו החדשי' שנים בביתו לא בפעם אחד יחדיו שאז היה אומ' ושני חדשים ואומ' חודש יהיו בלבנון יהיו לשון רבים ואח"כ אומר בביתו לשון יחיד הכוונה בענין זה כי בלבנון יחד כולם בלבנון אחד הם עומדים לז"א בלשון רבים יהיו בלבנון אמנם גבי שנים חדשים אמר לשון יחיד בביתו כי כל אחד ואחד בביתו הוא יושב:

**כט**

**ויהי** לשלמה וכו' רש"י ז"ל שבעים אלף וכו' סבל להביא האבנים מן ההר לעיר ושמנים אלף החוצבי' אותם בהר הרי מאה וחמשי' אלף וכולם גרים גבורים היו שנתגיירו מחמת גדולת שלמה ושולחנו וכן כתוב בדברי הימים ויספר שלמה את כל הגרים וימצאם מאה וחמשים אלף ויעש מהם שבעים אלף כו' ע"כ והר"דק ז"ל נושא סבל פי' נושא משא ויהיה סבל שם ולא תואר או כתרגומו נטלין בכתפא ויהיה א"כ סבל תואר לכתף ויהיה ענייני נושא בסבל כמו שאמ' במשקל אחר והנושאים בסבל וקראו הכתוב הסבל או סבל לפי שהוא נושא המשא בכתפיו ואם יהיה התואר לאדם כמו שאו' בדברי הימים שבעים אלף נושא סבל יהיה ענייני בחסרון וא"ו נושא וסבל כמו שמש ירח ופי' נושא ומסיע האבני' בכתף ממקום למקום וסבל שמביא האבני' בכתפיו עד המקום אשר היו באים שם העגלות שלא היו יכולים לעלות בהר ואלה שבעים אלף ושמנים אלף מן הגרים

מן האומות ע"כ וכן הרל"בג ז"ל. ומהריי"א ז"ל כתב שהיו מהגבעוני' אשר ניתנו חוטבי עצים ושואבי מים אשר גורשו בימי שאול ועתה שבו אל גבול ישראל אלה החוטבים גרי הצדק ע"כ וכן הר"לבג ז"ל שהיו מהגבעונים ודבר תימא שיהיו הגבעוני רבוי גדול כזה. **ולע"דן** לדקדק שהיה לו להקדים החוצבי' אל הנושאים האבנים החצובות א"כ הי"לל ויהי לשלמה שמנים אלף חוצב בהר ושבעים אלף נושא סבל. **ונראה** שכפי שיעור הסבלים שהיו שבעים אלף הוצרך להעמיד החוצבים רבים לז"א כי להיות לו שבעי' אלף נושא סבל כי לא ידעו חציבה העמיד כנגדם להספיק להם מידי העבודה שמנים אלף סבל:

**ל**

**לבד** משרי הנצבים וכו' רש"י ז"ל שרי הנצבים נוגשים ונציבים על עושי המלאכה שלשת אלפים ושלש מאות ובדברי הימים הוא אומ' ושש מאות אומ' אני שלשת אלפים ושלש מאות היו ממונים על מאה וחמשים אלף שכל אחד ממונה על ארבעים וחמשה ויותר והשלש מאות הנוספי' בדברי הימים היו ממוני' על כולם שכל אחד ממונה על חמש מאות ויות' ותדע שהרי יש עוד שני כתובי' בדבר הזה מכחישים זה את זה שנא' בו בספר זה ואלה שרי הנצבים אשר לשלמה חמש מאות וחמשי' ובדברי הימים הוא או' מאתים וחמשים הרי ארבע מקראות מכחישין זה את זה אבל יש לנו לפרש שמקראות האחרוני' ממונים על כולם ולשלמה היו אלו הגרים להיות נושאי סבל ולחצוב בהר והיו לו שאר עושי המלאכה לערי המסכנות שהם אזרחיים שאלו הכתובים אמורים שם. ובספר מלכים מנה את הנציבים הגרים שני מנינים שרי הארבעים וחמשה לבדם והשלש מאות החשובים צרף עם מאתים וחמשים שהיו ממונים על עושי ערי המסכנות ומנה חמש מאות וחמשי' שרים ובדברי הימים מנה כל נציבי הגרים לעצמן הגדולים עם הקטנים שלשת אלפים ושש מאות וכולם גרים ונציבי ערי המסכנות שהיו ישראל מאתים וחמשים מנה לעצמן הרודים בעם העושים במלאכה הנוגשים את העם עושי המלאכה ע"כ והר"דק ז"ל כתב שהשלש מאות הנוספים היו מנצחים על שלשת אלפים ושלש מאות המנצחים והרודים בעם נמצא השלש מאות היתרים מנצחים על מנצחים כמו שוטרים ונוגשים ע"כ וכן הר"לבג ז"ל וכן הביא מהריי"א בשם המפרשים ואפשר לו' שהיו המה שומרי המלאכה והנכון אצלי שהשלש מאות הנשארים האלה היו הבונים ר"ל הפועלים הדקים ועליהם אמר בכאן ויפסלו בוני שלמה וכו' כי היו בוני שלמה כורתים ופוסלים האבנים בכל ציור ודקות הראוי אליהם ובוני חירם עושים כמו כן לעצים ועושים מהם הפיתוחים שיזכור ע"כ.

**ולע"דן** לדקדק כי לא שייך לשון לבד אלא כשיהיה מתיחס אל הנזכרי' אמנם כאן מה התייחסות לשרים ויועצי ארץ שרי הנצבים עם הסבלים והחוצבים ועוד קשה כפל אשר על המלאכה דהיינו הרודים בעם העושים במלאכה. ועוד יתור העושים במלאכה דודאי רדייתם הוא בעם העושים במלאכה א"כ די שיאמר הרודים בעם. **ונראה** כי אלו שרי הנצבים היו עושים שתי פעולות האחת עומדים על המלאכה לנגוש והשנית מסייעים קצת כי אין חכמה ואין עצה ואין תבונה לנגד ה' וכל הגדול מחבירו יצרו גדול בעיניו יותר ולז"א לבד משרי הנצבים אשר על המלאכה והוא הפקידות והשנית הרודים בעם והרדייה היתה במה שהיו גם הם עושי' מלאכ' וע"י אותה העשייה היו רודים בעם שנושאים ק"ו בעצמם ההדיוטות לעשות מלאכה ממה שרואים את שרי הנצבים שהיו גם השרים עושים מלאכה ז"ש הרודים בעם העושים במלאכה הכל על השרים הנז'. או יאמר כי הרודי' בעם נחשב להם כאלו הם הם העושים במלאכה כיון שהם מעשים גדול המעשה יותר מן העושה ז"ש הרודים בעם העושים במלאכה נמצא מהבחינות הנז' הרודי' ג"כ הם העושי' במלאכה ולז"א לבד משרי הנצבי' כי גם הם מכלל הנז' במשא סבל ובכלל החוצבים יחשבו גם הם ולזה צדק לשון לבד משרי הנצבים שהרי הנצבים גם כן עושים קצת מלאכ' כדי לזכות במלאכת ה':

**לא**

**ויצו** המלך ויסיעו וכו' רש"י ז"ל ויסיעו מן ההר לשון עקירה אבנים יקרות כבדות אבני גזית נפסלות ומסותתות ו"את והרי כבר [נאמר] ומקבות והגרזן לא נשמע בבית בהבנותו פי' כל ברזל לא נשמע בבית בהבנותו אלא שהיה מסתת מבחוץ ומכניס ובונה מבפנים כך נדרש בסוטה ע"כ והר"דק ז"ל פירש ויסיעו כתרגומו ועקרו צוה לחוצבים בהר שיחצבו ויסיעו מן ההר אבנים גדולות ליסוד הבית ואותם הם שאומ' עליהם אבני עשר אמות ואבני שמונה אמות ולשאר הבניינים יחצבו אבנים קטנות והם הנקראות אבני גזית וכן אומר בסמוך מלמעלה אבנים יקרות בשדות גזית ויהיה אבני גזית חסר וא"ו השימוש כמו שמש ירח ופירושו אבנים גדולות ליסוד הבית ואבני גזית לשאר הבנין מלמעלה ואבני גזית היה ידוע ביניה' מדתה כמו שאו' בסמוך במדות גזית כמו שהיה ידוע בימי חכמי המשנה מדת הגזית חמשה טפחים אבל של שלמה היו יותר גדולו' אבל מדה ידועה היה להם. יקרות כבדות כדרש"י ז"ל והוסיף ואעפ"י שאומ' אבני' גדולות הוסיף במאמרו יקרות שהיו כבדות במשא כי אותם הם טובות ליסוד מן הקלות ויונתן תרגם יקרות כמשמעו לשון יוקר לפי שהמחצב שלהם היה טוב ויפה מהמחצבים האחרים לפיכך היו יקרות ובלתי נמצאות כי אם באותו ההר וכל דבר שאינו נמצא יקרא יקר

ע"כ. ומהרי"א ז"ל הביא השיטה הנ"זל ברש"י שהיו נפסלות בהר ע"י מקבות וגרזן כי שם מותר ושיטה שנית לחז"ל כו' השמיר שהיה כשעורה נתון בשפופרת של עופרת והביא לדחז"ל ראיה מדברי חכם האומות שכתב שבימי שלמה היו פוסלים האבנים עם דם תולע אחד שכל מה שהיו רושמין באותו דם היה נחתך ביושר ושיהיה כענין דם השעירים שכאשר ישימו אותו על אבן הספיר הנקרא דיאמ"נטי יחתוך אותו מה שלא יכול לעשות שום ברזל ושזה היה ענין השמיר אשר היה מחתך האבנים בדמו ושבזה הדרך בעצמו פסל בצלאל אבני החושן הקשים בטבעם והמאמר הזה יסייע מאד למשחז"ל ברוך שבחר בהם ובדבריה' ואולי לזה רמזו באו' כשעורה לרמוז לשתוף השם שהיה כדם השעירים בעניינו ושהיה בקנה העופרת לפי שעל העופרת עדשים פתוח הספיר ע"כ. **ולע"דן** שמחילה מכבודו דברי חכמי' כדרבונות ואינם צריכי' חיזוק מבחוץ כי החכם הנז' סותר דעת חז"ל שאמרו שלא היה אלא שמיר אחד לבד ולדעת הנז' היה צריך כמה שמירים לדמם לכמה אבני' וחז"ל לא עלתה על לבם באומ' כשעורה אל דם השעירים ולא באומרם קנה עופרת לא כוונו אל הספיר שנעשה פיתוחו על העופרת. אבל האמת יורה דרכו שע"י השמיר והוא חי נעשה החציבה באמת ולכלהו תיקון האבנים וסתיתן. כתב עוד מהרי"א ז"ל שטעם הכתוב בהזכירו צווי המלך בענין הבנין באו' ויצו המלך ויסיעו כו' מה שלא צוה כן בזולת המלאכות הוא כי דרך העולם בבנין היסודות לא ישקיפו אל האבנים שיהיו גדולות או קטנות או שיהיו מתוקנו' או בלתי תיקון מאחר שהם נתונות ביסוד מקום נסתר רק ייפו את אשר יראה האדם לעינים על כן אמר כי כאן שהיה בנין לכבוד השי"ת צוה המלך שלמה שאפי' לבנין היסוד שאינו צריך הידור עכ"ז לכבוד האלהים אשר הכל צפוי לפניו והוא יראה הנסתרות על כן יסדו אבנים גדולות ויקרות בערך אבני שיש טהור ומהודרות אבני גזית אפי' ליסד הבית עם היות שאין מנהג העולם כן כי בנין השי"ת שאני בונה ראוי ומחוייב להיות תוכו כברו ואפי' הנסתר שבו כנגלה כי זהו כבודו ית' כמו שנאמר ומיוסד אבנים יקרות כו' להגיד כי אבני היסוד היו יקרות ואבני גזית כאבנים שהיו למעלה ע"כ. **ולעד"ן** לדקדק מה שדקדק מהרי"א בענין הצווי הנז' בבנין ולא בזולתו מהמלאכות גם קשה אומ' אבני גזית שאם הכוונה כדעת המפרשים הנז"ל שהאבני גזית היו לבנין העליון קשה שהי"לל ואבני גזית כמו שנדחק הרד"ק ז"ל שהוא חסר וא"ו ואם כוונת או' אבני גזית כדברי מהרי"א ז"ל שהוא על היסוד שיהיה גזית ומהודר לכבוד ה' יקשה שהי"לל אבנים גדולות אבנים יקרות אבני גזית ליסד הבית למה הפסיק באומ' לייסד הבית בין אבנים יקרות לאבני גזית שזה הכריע כדעת המפרשים שאבנים גדולות ואבנים יקרות היו ליסד הבית אבל

גזית היו לבנין העליון שלא כדעת מהריי"א ז"ל שפירש שאבנים גזית היו ליסד. **ונראה** כי המלך רצה שיעשו אבנים גדולות ויקרות דהיינו כבדות כנוהג שבעולם שמשימין ביסודות אבני' גדולו' וכבדות לחוזק הבנין שלא יתמוטט אם ישימו אבנים קטנות ושלא כדברי מהריי"א ז"ל שכתב שאין הקפדה לשים גדולות או קטנות ביסודות הבנין כיון שהוא בלתי נראה כי הדין עמו ז"ל בענין איכות האבנים והידורם אבל לא בגדלם כי דרך העולם לשים אותם גדולות ביותר כפי האפשר. ולזה א' בגדולו' ויקרות ליסד הבית ר"ל כפי המנהג המדיני כן הוא והוסיפו בזה בנין שיהיו אבני גזית לרומ' את בית אלהינו על כל שאר הבנייני' כדעת מהריי"א ז"ל בזה ובזה אבין לע"ד מה שהפסיק בין החלוקות האלו בתיבות ליסד הבית לומ' שכן המנהג וא"חכ הזכיר החלוקה המחודשת בנושא הזה שהוא אבני גזית דבר שאינו נוהג כן בשאר הבניינים ועל כן לא כתב אבני' גדולות אבני יקרות אבני גזית ליסד הבית כי הזכיר הנהוג בעולם ואח"כ הזכיר המחודש ולהיות המשא בבד מאד על החוצבי' לחצוב אבנים גדולות ומשא כבד על הסבלים אשר ישאו האבני' האלה גדולות ויקרות לזה צוה המלך בענין זה באשר דבר מלך שלטון איש לא ימרה את פיו כלל וגם להודיעם סוד הענין שהאבני' האלה עם כבדן והיותם דומם עכ"ז השי"ת נתן בהם כח לשעתו להיותם נושאות את עצמם ונוסעות מאיליהן ז"ש ויסיעו אבנים גדולות לשון אבן שלמה מסע נבנה שהיא מעצמה היתה נוסעת ונבנית מאיליה וזהו ויצו המלך ויסיעו אבנים גדולות במסע קל ולא בהולכה כבדה מאד ולכן לא א' בהם לשון עקיר' ויעקרו אבנים כו' אלא לשון ויסיעו:

**לב**

**ויפסלו** בוני שלמה כו' רש"י ז"ל ויפסלו בהרים והגבלי' אומה ששמה גבל ובקיאים לסתת אבנים ולבנות כמה שנאמר בצר זקני גבל וחכמיה היו בך מחזיקי בדקך ויכינו לשון הזמנה. וכן הרד"ק ז"ל והוסיף לפרש שהם אומנים לפיסול האבנים במדה הצריכה לקיר והוא מענין גבול שנותנין גבול לאבן בפסלם אותה וי"ת וארגובליא וכן תרגם ולגודרי' ולחוצבי האבן ולארגובליא ולפסלי אבניא א"כ לדבריו יהיו הגובלים בוני הקיר ותרגם בוני שלמה ובוני חירם ארדיכלי והם האומנין הגדולי' שיש אומנין אחרים תחתיהם ובוני שלמה ובוני חירם כולל פוסלי האבן ופוסלי העץ ע"כ והרלב"ג ז"ל כתב שהאבני' החצובות גם העצים הכרותות היו בוני שלמה ובוני חירם מסתתים ומתקנים האבנים בחוץ עד שלא יהיו צריכין תיקון כלל זולת שיושיבום בבנין וכן העצים והנה זה להורות שלימות הבית שלא יבא אצלו דבר חסר צריך תיקון רק הכל מתוקן ומוכן לבנין לבד ע"כ. ומהריי"א ז"ל ויפסלו פי' במגירה הן האבנים הן העצים ע"כ:

**1**

**א**

**ויהי** בשמנים שנה כו' במדרש הובא בילקוט לצאת בני ישראל מגיד שמנים ליציאת מצרים וכ"הא בחדש השלישי לצאת בני ישראל מארץ מצרי' אין לי אלא חדשי' שנה מנין ת"ל בשנה השנית לצאתם מארץ מצרי' אין לי אלא באותו פרק בפרק אחר מנין ת"ל בשנת הארבעי' לצאת בני ישראל כל אלו עד שלא נכנסו לארץ משנכנסו לארץ מנין ת"ל ויהי בשמונים שנה כו' כל אלו עד שלא נבנה הבית משנבנה הבית מנין ת"ל ויהי מקץ עשרים שנה אשר בנה שלמה את בית ה' ע"כ הרי שנתנו סיבה למה שתלה המנין ביציאת ממצרים לפי שבו נודעה יד ה"בה והשגחתו. במס' ראש השנה בחודש זיו א"ר יהושע מנין שבניסן נולדו האבות שנא' בחדש זיו שבו נולדו זיותני עולם ר' אליעז' או' מנין שבתשרי נולדו אבות שנ' ויקהלו אל המלך שלמה כל ישר' בירח האיתני' בירח שנולדו בו איתני עולם מאי משמע דהאי איתן לישנא דתקיפא הוא דכתי' והאיתני' מוסדי ארץ ואידך הכתיב ירח האיתנים דתקיפי במצות ואידך נמי הכתיב בחדש זיו התם דאית להו זיוא לאילני דאמ' רב יהוד' האי מאן דנפיק ביומי ניסן וחזא אילני דמלבלבי אומ' ברוך שלא חסר בעולמו כלום וברא בו בריות טובות ואילנות טובות ע"כ. רש"י ז"ל בחדש זיו הוא אייר דאית ביה זיוא לאילני וכת"י זיו ניצניה הוא החודש השני למנין חדשים שהרי ניסן ראש השנה לחדשי'. למלך שלמה מוסב על השנה הרביעית רביעית למלכות שלמה וכ"הא אומר במקום אחר ויחל לבנותו בחדש השני בשנת ארבע למלכותו ע"כ. וכן הרד"ק על שם שיש זיו לאילנות והדר מהפרחי' והניצנים. למלך שלמה כדרש"י ז"ל ויבן את הבית החל לבנותו ע"כ וכן הר"לבג ז"ל. ומהדי"א הקשה על שלמה למה איחר הבנין עד ד' שנים למלכו והיה לו להתחיל מיד בשנה הראשונ' שאין להחמיץ במצוה כזאת והכל מוכן מאביו הזהב והכסף והנחושת ועצים וכל הצריך גם תבניתו לכל כליו וא"כ למה איחר לארבעה שנים והשיב כי זכר הנביא היות התחלת הבנין הזה בשמנים וארבע מאות שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרי' לרמוז לנו איך עמקו מאד מחשבו' השי"ת שהרי נבנה המשכן ונבנה מקדש ראשון ונבנ' מקדש שני והיה בין הראשון למשכן ת"ף שנה וכן בין בנין ב"ה ראשון לשני ת"ף שנה כיצד ת"י מהראשון שהיה בנוי ושבעי' חרבן הרי ת"פ וכן בסדר עולם שבשנ' אלפי' ות"מח לבריאת העולם נעשה המשכן ובשנת אלפים תת"קכח בנה שלמה הבית ובשנת שלשה אלפים ות"ח נבנה בית שני ע"כ הרי לך שמיציאת מצרים עד שנבנה המקדש ת"ף שנה ומבנין המקדש ראשון עד בנין השני ג"כ ת"ף וכמו שהמקדש מצד הפעל ומצד הפועל ר"ל

מצד קדושת הבית ומצד שלמות שלמה שהיה הבונה והפועל רוצה לומ' מצד קדושת הבית ומצד שלמות שלמה שהיה למטה מקדושת המשכן לאין שיעור מפאת קדושת האלהות ומפאת קדושת משה רבינו ע"ה נביא באותו ערך נבנה בית שני וזרובבל הבונה אותו למטה מקדושת בית ראשון ולמטה מהבונה אותו הוא שלמ' והיו שלשתן בירידה מוחשבת מהרוחניות והקדושה והאלהות ובערך מתדמה זה מזה כאלו ישראל בזמן הנערות והבחרות בזמן בית המקדש שני בזמן הזקנה ושיבה מופלגת וממנה באו להפסד החיים והטוב והיו מתים בהחלט יבשו עצמותינו נגזרנו לנו עד אשר יעיר עלינו רוח ממרום ויחיו העצמות ויבא אלהינו ואל יחרש וזהו בעצמו במה שזכר יחזקאל יבנה את הר ציון ויקים סוכת דוד הנופלת ואז נכון יהיה כבוד הבית האחרון מן הראשון. ואו' ויבן הבית שהתחיל לבנותו כמו שאמר בשנה הרביעית יוסד בית ה' ובמספר השמני' וד' מאות שנה נתחלפו המפרשים ז"ל ואני כבר כתבתי דעתי והוכחתי אמיתתו בפירושי לספר שמואל על פסוק בן שנה שאול במלכו והטעם שלא התחיל לבנות מיד בשנה הראשונה למלכו לפי שרצה לבנות משלו וכל אשר לאביו נתנו באוצר ה' ולכך הוצרך זמן להכין משלו והסיבה כמו שאזכור שם ובשאר אסכי' לדברי המפרשים כנז"ל עד כאן תורף דבריו.

**ולע"דן** כפי מה שראיתי בספר המקובלים ז"ל והוא האמת שהמשכן היה קטן הערך ואפי' מבית שני שסוד המשכן הוא בסוד עולם היצירה בנער מטטרו"ן ואין בזה פגם בכבוד אדון הנביאים הפועל אותו חלילה חלילה אבל אומר אני שהיה זה מצד הכנת המקו' היותו במדבר וחוצה לארץ אותו השיעור מההארה המועטת דבר גדול הוא ע"ד מ"ש ב"סה בפסוק היה היה דבר ה' אל יחזקאל בן בוזי שהשראת השכינה ב"חל קשה מאד ולכך היה היה הוה מה דלא הוה לשרות השכינה על יחזקאל אפי' בח"ל והכין מעט מצד היותו על נהר כבר שהיה מקום טהור. או היה הטעם כי הדברים של הקדושה ההתחלה בהם ואפי' אם היא (מטעות) [מועטת] היא יותר ויותר מחצי הכל הבא אחר זה כי משה אדון הנביאים פתח פתח לאורה ונתעצמה. ובס"ה סעד לזה שאמרו בסוד בית המקדש ראשון שהוא סוד ה"א ראשונ' שבשם ומקדש שני הוא סוד ה"א אחרונה שבשם זהו ותלכנה שתיהן א"כ מקדש ראשון סודו בבי"נה ומקדש שני במלכ"ות ובזה אבין תכלית המספר שאמר הנביא ויהי בשמנים שמלמטה למעלה היא שמינית וכל אחת כלולה מעשר עולה לשמנים וע"כ היה בנין המקדש השני ג"כ בשמני' כמ"ש מהרי"א ז"ל כנז"ל כי כן החשבון מלמעלה למטה מהבי"נה עד המלכות היא שמינית שכן המספר מהמקדש ראשון לשני אמנם סוד הארבע מאות הוא בארבע אותיות שבשם

ההוי"ה למקדש ראשון וארב' מאות שבשני הוא כנגד ד' אותיות שבא"דנות שהם כוללות כל העשר קדושות העליונות העולים לאלפים ולמאות זה יספיק לענין המנין הזה וסוד לע"ד. ולפי הפשט לא התחיל שלמה לבנות עד שהחזיק במלכותו שלש שני' דבתלתא הויא חזקה ומיד בשנה הרביעית בחדש השני התחיל לבנות וזה טעם אומ' ויהי בשמנים שנה וכו' ולכן תמצא בכל הפסוקים הקודמים מזכיר את שלמה בלי המלכות חכמה לשלמה ותרב חכמת שלמה וישלח צור את עבדיו אל שלמה וישלח שלמה אל חירם כשמוע חירם את דברי שלמה וישלח חירם אל שלמה ושלמה נתן לחירם וה' נתן חכמה לשלמה שבכולן לא הזכיר בו מלך שלמה אלא שלמה שלמה זולת בענין המס ויעל המלך שלמה לפי שהיה דבר מלך שלטון מכביד עולו קראו מלך ובפסו' ויצו המלך ויסיעו אבני' גדולות כו' לפי שהיה הדבר הזה גדול כי יצא דבר מלכות מלפניו על אבנים גדולות כאלה בכמות ובאיכות לכך הזכירו שם ויצו המלך אבל בכל שאר הפסוקים לא הזכיר כן לומר כי עדיין לא היה מלך לא בעיני אלהי' כיון שלא נתן אל לבו לבנות לו בית מנוח' ונחלה ולא בעיני אדם כי היה רך ומשוח מלך אמנם אחר שעברו שלשה שני חזקה ונתן לבו לבנין המקדש מאז והלאה הזכירו הכתוב בהוד מלכות והבית אשר בנה המלך שלמה כו' אמנם אומ' ויבן את הבית פי' כי המחשבה טובה הק"בה מצרפה למעשה ובה שעתא שהתחיל לבנות מעלה עליו הכתוב כאלו נבנה כולו ולז"א ויבן את הבית לה' מבחינה שנית והיא שההתחלה יות' מחצי הכל ולזה לא כתב ויתחיל לבנות את הבית לה' אלא ויבן את הבית לה' כו'.

**ב**

**והבית** אשר בנה המלך וכו' ח"זל בבבא בתרא פ' המוכר פירות והבית אשר בנה שלמה רבי חייא נפק לקרייתא רמו ליה קראי אהדדי כתיב והבית אשר בנה המלך שלמה לה' ששים אמה אורכו ועשרים רחבו ושלשים אמה קומתו וכתיב ולפני הדביר עשרים אמה אורך ועשרים אמה רוחב ועשרים אמה קומתו לא הוה בידיה אתא שאיל בי מדרשא אמרו ליה ההוא משפת כרובים ולמעלה קא חשיב ומאי ק"מל האי קמ"ל דלמטה כלמעלה מה למעלה אינו משמש כלום אף למטה אינו משמש כלום דא"ר לוי דבר זה מסורת בידינו מאבותינו מקו' ארון אינו מהמדה דתניא נמי הכי ארון שעשה במדב' יש לו עשר אמות לכל רוח ורוח אמר רבי ינאי אמר שמואל כרובים בנס היו עומדים שנא' חמש אמות כנף הכרוב האחד וחמש אמות כנף הכרוב השני עשר אמות מקצות כנפיו עד קצות כנפיו וכתיב ולפני הדביר עשרי' אמה אורך גופייהו היכי קיימי אלא ש"מ בנס היו עומדי' עד כאן. ורש"י ז"ל ששים אמה אורכו ההיכל והדביר יחד עד כאן. וכן הרל"בג

ז"ל וכן הרד"ק ז"ל כי ארבעים אמה היה ההיכל באורך והדביר עשרים אמה באורך וכן ברחב כמידת הבית כי מרובע היה הדביר. ושלשים אמה קומתו וב"דה והגובה מאה ועשרים והקרוב אלי בזה כי על האולם לבדו אמר זה שהיה גבהו ק"כ והגובה הזה היה לו עם העליונות שעליו כי בספור מדות האולם א' והגובה מאה ועשרים ועוד אמר שם על האולם וגנזיו ועליותיו ואם העליות היו על הבית כמו שנראה מדברי חכמינו ז"ל יהיה מה שאמר שם והגובה מאה ועשרי' עם העליונות שעל הבית והיה הבית גבוה מן הקרקע ועד הספון שלשי' אמה וגובה העליונות תשעים עד כאן וכן מהרי"א ז"ל והכריע כדחז"ל ב"מש בפסוק והגובה מאה ועשרים אמה שהוא על כלל הבית כולו על פי שנים עדים נאמנים הא' אומ' שם למעלה ואלה הוסד (הבית) שלמה לבנות את בית האלהים האורך אמות במדה הראשונה אמות ששים ורוחב אמות עשרים והאולם אשר על פני האורך על פני רוחב הבית אמות עשרים והגובה מאה ועשרים ויצפהו מפנימה זהב טהור ואם היה באמת הגובה הזה חוזר לאולם בלבד הנה לא ידענו ולא נזכר גובה לדביר ולהיכל אבל האמת הוא שזכר הבית הכולל דביר והיכל ואורכו ורוחבו והאולם אשר לפניו ואורכו וזכר הגובה אשר היה לכולם לדביר ולהיכל ולאולם יחד. והעד השני אומ' ויצפהו מפנימה זהב טהור וזה אי אפשר שיחזור לאולם אשר לפני הבית כי לא היה בו זהב כלל כמו שיבא אחרי זה אבל חוזר על הדביר ועל ההיכל והוא המורה שגם הגובה הנז' חוזר לכולם כאמור באופן שמן הקרקע ועד הספון היה גובה שלשים וגובה העליות תשעים בין הכל ק"ך כנז"ל בהרד"ק ז"ל. עוד כתב מהרי"א ז"ל שהשלשים אמה (באמתו) [קומתו] הוא גובה ההיכל שלשי' אמה אמנם מ"ש שם עשרים אמה הוא בדביר שהיה מרובע עשרים על עשרים ועשרים גובה הוא קדש הקדשים דוגמת קדש הקדשים שעשה משה ע"ה שהיה ג"כ מרובע עשר על עשר ולזה נאמר שהיה גבהו עשרים אמה והיו העליות שוות מלמעלה בגג העליון (ואחר כך) [ואם כן] אומ' עשרים הוא בדביר ושלשים בהיכל בגבהו ומאה ועשרים אמה הוא גובה כל הבית והאולם עם העליות עד כאן.

**ולע"דן** לדקדק אריכות לשון והבית אשר בנה שלמה שדי היה במה שהזכיר ויבן הבית להי' ששים אמה ארכו ועשרים אמה רחבו ושלשים אמה קומתו ובפסוק הקודם זכרתי תירוץ נכון לזה שא' ויבן הבית להי' כי המחשבה טובה העלה הכתוב כאילו בנה הבית כולו להי' והצטרף לזה גם כן ההתחלה שהיא יותר מחצי הכל ובפסוק הזה הודיע הבנין כולו כצאתו בפועל ממש ולזה האריך והבית אשר בנה המלך שלמה וכו'. עוד אפשר לומר כי בפסוק הקודם אמר ויבן הבית להי' ולא פרט הכתוב שהיה שלמה הבונה אעפ"י

שהוא דבר המובן מאיליו ממה שאמר למלוך שלמה על ישראל ועלה קאי ויבן הבית להי' הוא שלמה הנז' אבל עכ"ז אינו מבורר כי רצה לרמוז שהבית בהבנותו מאליו היה נבנה שכל הנמצאים היו מסייעים בבניינו של מלך מלכי המלכים הקב"ה ולרמוז אל זה כתב ויבן הבית להי' סתם על כל מי שבנה וסייע בו לומ' שמעלה עליו הכתוב כאילו הוא בנאו כולו על דרך מה שכתבתי בכלי חמדה בפסוק ויבאו כל החכמים העושים את כל מלאכת הקדש איש איש ממלאכתו אשר המה עושים רוצה לומ' שאיש ואיש מהם העושה מלאכתו בחלק מה שבא בחלקו שמעלה עליו הכתוב כאילו כל אחד ואחד מהם נחשב לו לפניו יתברך כאילו הם עושים את כל מלאכת הקדש בכללה מפאת אותו החלק של מלאכתו אשר המה עושי' שכיון שכל המלאכה בכללה פסולה בזולת אותו החלק ראוי אם כן עשייתו של אותו החלק יכריע כאילו עשה את כולו ועד"ז הוא או' כאן ויבן הבית להי' מי שהיה לו בבנין אפי' חלק כל דהו מעלה עליו כאלו בנאו כולו עם היות שאינו לפי האמת ותלה בשלמ' שהוא השתדל בכל עוז ז"ש והבית אשר בנה המלך שלמה להי' ואמר המלך שלמה לאמת שהיה הבנין מפואר כיד המלך האדיר הוא אומרו המלך שלמה החכם הגדול ובפרט היות להי' ולרומם את בית אלהינו. עוד אפשר במה שכתב מהריי"א ז"ל זה לשונו ובבניינה של יחזקאל [זכר] האורך והרחב על קודש הקדשי' ולא הזכיר הגובה אולי היה עיקר המצוה באורך וברוח' בלבד עד כאן שבדבריו אלה נבין מ"ש הכתוב והבית אשר בנה המלך שלמה וכו' שתלאו הכתוב בשלמה להיות עושה גובה שלשים אמה כי בגובה לא היה עיקר מצוה ואולי באורכו ורחבו הפליג גם כן על המידה של אביו כפי החכמה שנתן לו מאת הק"בה וזה נרמז ג"כ באומ' המלך שלמה המלך שהשלום שלו ולזה נז' כאן המלך לא כן בפסוקים הקודמים שלמה שלמה כו'.

**ג**

**והאולם** על פני היכל הבית וכו' רש"י ז"ל והאולם על פני לפני ההיכל בכניסתו אורכו על פני רוחב הבית אורך האולם לרחבו של ההיכל מן הצפון ולדרום כל מדה היתרה קרויה אורך. ובאולם שמדת מן הצפון ולדרום יתרה בו קרויה אורך ומן המזרח ולמערב קרויה רוחב. על פני הבית לפני הבית לצד מזרח עד כאן. וכן הר"לבג ז"ל. והרד"ק ז"ל והאולם נקרא בלשון המקרא אולם מה שנקרא בלשון הגמרא בית שער. אורכו על פני רוחב הבית כדרש"י ז"ל על פני הבית שלא היה משוך ממנו אלא היה דבוק בבית עד כאן.

**ד**

**ויעש** לבית חלוני שקופים אטומים מנחות פ' כל הקרבנות אמר רבי אבין הלוי את מוצא מי שמבקש לעשות לו חלונות עושה אותם רחבות מבפני' וצרות מבחוץ למה שיהיו שואבות אור אבל חלונות של בית המקדש היו רחבות מבחוץ וצרות מבפנים למה

שיהיה האור יוצא מבית המקדש ומאיר לעולם וכ"הא והארץ האירה מכבודו ואין כבוד אלא בית המקדש שנ' כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו האור יוצא מתוך ביתי ואיני צריך אורה אלא בשבילך ויקחו אליך שמן ראה מה כתיב מחוץ לפרכת העדות לא היתה המנורה צריכה להנתן אלא לפנים מן הפרכת אצל הארון והיא נתונה חוץ לפרוכת להודיעך שאיני צריך לאורה עד כאן וכוונת המאמר את מי שמבקש לעשות לו חלונות רוצה לומר לו לצרכו ולהנאתו עושה אותם רחבות מבפנים וצרות מבחוץ וכו' אבל החלונות של בית המקדש היו רחבות מבחוץ וצרות מבפנים שאין שנוי זה בודאי אלא להורות שאין החלונות האלה לו לשי"ת כי אינו צריך לאורה אבל מה שהקשה הוא שלא היה ראוי שיעשו בו חלונות כלל ז"ש אבל חלונות של בית המקדש היו רחבות מבחוץ וצרות מבפני' למה רוצה לומר למה עשו מעיקרא חלונות כלל ולמה עשאום בזה האופן ששתי שאלות אלו נכללות בתיבת למה ומתרץ שיהיה האור יוצא מבית המקדש ומאיר לעולם רוצה לו' להורות שמה' ית' השוכן שם יוצאה אורה לעולם כי הוא יוצר אור. או תהיה האורה הזאת אור הקדושה מתפשת משם לכל הנשמות הזוכות להיות עליהם חוט של חסד מתוח עליהם אור מאורו ית'. אמנם קשה לדבריהם ז"ל דמ"ל דשקופים מבחוץ אטומים מבפני' דאימא אפכא וכדעת המתרגם ויהיו אם כן החלונות ככל שאר החלונות שבעולם. ובכלי חמדה פרשתי ההכרח לדבריהם ממה שאמ' חלוני שקופים סמוך והי"לל חלונים מוכרת אלא ודאי הכי קאמר ויעש לבית חלוני שקופים רוצה לומר החלוני של שקופים עשאם אטומים רצה לומר בהפך מה שדרכו להיותם שקופים מבפנים עשאם אטומי' וזה הכריע דרשתם ואפשר עוד הכרח לדבריהם אלו לפי שבדבריהם אלו נבין בהלצה שאמ' ויעש לבית בלמ"ד ולא אמר בבית בבי"ת לומר שלא היתה עשייה זו אלא להוציא משם האורה לכל בית ובית שבעולם שישאוב מב"ה אורה וזהו אומרו ויעש לבית של חול האור בכל בית ובית שבעולם. ורש"י ז"ל הביא כמדרש הזה שקופים לשון ראיה ופתיחה והשקפה פתוחים מבחוץ ואטומים מבפנים קצרים מבפנים שלא כדרך החלונות אחרות העשויות למאור להראות שאינו צריך לאורה ע"כ וכן הביא הרד"ק ז"ל והביא מהמתרגם בהפך פתיחן מלגו וסתימן מלברא וחפיין כלונסיא בית אנחת רישי שירת ארזייא עד כאן ועמדתי משתומם על המראה הזו איך יונתן ע"ה יחלוק על חז"ל ויתרגם הפסוק בהפך לחז"ל ונראה לע"ד שמחילה מכבוד הרד"ק במה שהבין שיתכן בהפך כי הוא ע"ה לא דבר בזה כלל אבל כוונתו שעשה לצד פנים כעין חלונות קטנות שיעור כדי לתת ראשי קורה בהן וזהו או' פתיחן מלגו דהיינו לצד הבית ואטימן מבחוץ כלו' שלא היה עובר הנקב מעבר לעבר וזהו ג"כ אומרו וחיפין

כלונסא בית אנחת רישי שיירת ארזייה רוצה לומ' שהמקו' הזה של חלונות שהוא מקום הנחת רישי קורות ארזייה היה מחופה בנסרי' כדי שלא תקלקל אותם לחות הכותל ולפי זה לא הזכיר הכתוב שעשה חלונות לאור הבית אלא חלונות לשים ראשי הקורו' לקירוי ופנימי כי ענין המגרעות הנזכר בפסוק בסמוך היו לקרוי היציע שמבחוץ סביב כמו שאמר כי מגרעו' נתן לבית סביב חוצה לבלתי אחוז בקירות הבית דדוקא חוצה היו המגרעות לא מבפנים והבן זה שלא הוזכרו מגרעות מבפני' כלל ועיקר ובסמוך ארחיב עוד בזה. והרל"בג הביא דברי חז"ל אמר כי זה דרש שכבר התבאר במופתים הנדסיי' כי מפני היות החלונות רחבות מבחוץ והולכות בשיפוע ירבה יותר האור בבית ע"כ ואנו אין לנו אלא דברי חז"ל. ומהריי"א ז"ל הביא וכתב עוד ויותר נכון לפי שבשמו' שבזה שהם שמות הפכיים ר"ל שקופים מלשון פתיחה והשקפה כמו וישקף אבימלך בעד החלון נשקפה. ואטומים מלשון סתימה כמו אוטם אזנו אוטם שפתיו ועניינו שהיו החלונות האלו עשויין בתיקון מלאכה כמו אשנבים וחרכים כדרך שעושים המלכים מענין שבכה דקה בסדקים דקים שהמלכי' עומדים שמה ורואים ואינם נראים ולפי שהיה בחלונות הם חלק מה מהפתיחה וחלק מה מהסתימה כאילו מורכבים משניה' לכך א' שקופים אטומים ע"ד גר ותושב והנה עשה שלמה באופן שיבוא האור ואיש שבחוץ לא יוכל לראות הבית דבר. ואפש' עוד לפרש שעשה החלונות מעוקמים ולא היו הולכים על זוית ישר כי אם בעקום כמו שעושים בחומה הרחבה מאד שעושים האשנב בזה האופן ולזה קראם שקופים אטומים להיותם פתוחים קצת ואטומים קצת. ומאשר אמר הכתוב ויעש לבית ולא אמר ויעש בבית אדרוך אני דרך שעשו להם וידרי"אירש בלעז שהיו אטומי' בזכוכית וישקיפו מבהירו' הזכוכית. וז"ש ויעש לבית כי עושי' אותם מבחוץ למידת החלון וא"חכ תוקעין אותו וז"ש לבית וכן המנהג עוד היו' בבנייני' הגדולי' לעשות כן מגווני' בזכוכית ע"כ. **ולע"דן** עוד מלבד הנז"ל ממה שכתבתי בכלי חמדה אפשר שאלו החלונות הם שעושים אותם בעובי הכותלים חציו הוא נפחת מבפנים ומחציתו של העובי הכותל הבנוי נמצאו שקופים אטומים יחדיו כדרך האלמר"ייוש בלעז ומועילים לשים שם כלי קודש וכיוצא כעין תאים קטנים ובמ"ש לבית ולא אמר בבית לפי שהחלונות האלו היו לצד הבית מבפני' לא מבחוץ כי מחוץ היה שטח הכותל ולא נראה כלל כי הענין ה:ה שכעין חלונות היה מבפנים ולא מבחוץ כי חלון סתום הוא כאמור. עוד אפשר שאמ' לבית ולא אמ' בבית לפי שמבחוץ היו מגרדין האבנים אשר לדמות החלונות וכמידתם כמנהג הבנאים שהאבנים של החלונות משונים בניקורן ובתמונתם

כנודע וז"ש ויעש לבית ולא בבית כי שם בבית לא נשמע קול ברזל כנזכר בפסוק ופוגע שקופים תחילה דהיינו מבחוץ.

**ה**

**ויבן** על קיר כו' רש"י ז"ל יציע אפנטי"ך בלעז ושלש שמות יש לה יציע תא צלע כך מפורש בבבא בתרא. את קירות הבית סביב כנגד ההיכל ובית קדשי הקדשים הוא הדביר עשה צלעות מבחוץ לדרום ולמער' ולצפון וסוף המקרא הוא פירושו לראשו ויבן על קיר הבית סמוך לקיר הבית יציע סביב כיצד עשה את קירות ההיכל ולדביר עשה צלעות ויעש כמו עשה וכן עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה כמו והיה לי לישועה עד כאן. וכן הר"דק ז"ל שבפסוק הזה קראם יציע בתחילתו וצלעות בסופו כי שלש שמות יש לו ע"כ ומהרי"א ז"ל חולק בפי' צלעות שסובר שהם עמודים של עץ מיציע אל יציע כי היה היציע מצד אחד סמוך אל כותלי הבית ומצד חוץ היו לו הצלעות ההם ואולי על שמם נקרא היציע צלע עד כאן ובסמוך ארחיב דבריו בע"ה בפסו' היציע התחתונה כנז"ל ואומ' על קיר הבית פי' כמו עליו מטה מנשה שהוא לשון סמוך כי לא בנו על הקיר ממש כי אם סמוך אל הקיר כן הוא לדעת כל המפרשים ז"ל.

**ולעד"ן** נראה לדקדק אומ' ויבן על קיר הבית יציע סביב את קירות הבית סביב שהוא כפל ואין צריך לסתום ולפרש אחר כך כי די היה שיאמר ויבן יציע סביב ההיכל והדביר. גם קשה אומרו בלשון יחיד על קיר הבית ואחר כך בלשון רבים את קירות הבית. גם אומרו ויעש צלעות סביב כנראה שמוסיף דבר על הנזכר והוא הוא כי צלעות ויציע אחד הוא כנז' בדרש"י ז"ל והוא מחז"ל בבבא בתרא פרק המוכר. **ונראה** כי שלמה ע"ה ראה היות הבית קדוש מאד מאד ולא יתכן שיקרבו אל כותלי הבית כל איש אשר נשאו לבו לקרבה שם ובפרט בכותל מערבי אשר שם שכינת עוזו ית' ראוי לחוס לכבודו יותר משאר הכותלים ולהרחיק מהתקרב אליו וזה היה תכלית היציעים האלה שלא היו לטייל בהם חלילה כמו שחשבו חכמי האומות ולא כמו שחשב מהרי"א ז"ל שנטה אל דעתם כאשר נזכיר אבל אדרבה היה תכלית היציע לגדר וסייג והרחקה יתירה מהמקדש ולזה הזכיר ראשונה ויבן יציע בלשון יחיד על קיר הבית היחידי בסגולה הוא המערב ואחריו ג"כ עשה יציעים את קירות הבית להיכל אגב הקיר הנז' עשה לשאר סביב להיכל ולדביר ואפי' שאין בהם כ"כ קדושה כמו הקיר המערבי שלזה הזכירו בפרטות ואמ' ויבן על קיר לפי שקדם במעלה ובזמן בין היציע ההוא ולז"א יציע בלשון יחיד ולא אמר ויבן יציעים סביב לקירות ההיכל והדביר להודיע כי היציע אשר לקיר המיוחד הידוע המערבי הוא הקודם כנז' וא"חכ את קירות הבית סביב להיכל ולדביר ואמ' ויעש צלעות

כי אשר לצדדין להיכל ולדביר בשם צלעות יקראו שהם כדמות הצלעות אשר סביב ללב לשמרו מכל משמר וז"ש ויעש צלעות סביב על אותם שלצדדין ועל שם זה יקרא גם כולם בשם צלעות וכולם בשם יציעים.

1

**היציע** התחתונה חמש כו' רש"י ז"ל היציע התחתונה בכל רוח ורוח היו התאים שלשה על שלשה ומדת ארכו לא נאמרה כאן ובמסכת מדות שנינו שלשי' ושמנה תאים היו חמשה עשר בצפון חמשה ע"ג חמשה וחמשה על גביהן התחתונה חמש והאמצעית שש והעליונה שבע למה כי מגרעות נתן לבית סביב קומת התא חמש אמות וכשעולה כותל ההיכל חמש אמות גורע את עביו וכונס אמה לפנים ועל אותה הכניסה נותן ראשי קורות גג עליות התא שהיא קרקעית לאמצעית וכשעלה עשר כנס אמה להניח ראשי קורות עליית האמצעית שהיא קרקע העליונה נמצאת האמצעית רחבה מן התחתונה אמה והעליונה רחבה מן התיכונה אמה. לבלתי אחוז בקירות שלא לדבק ראשי הקורות דרך נקבים בקירות הבית שקלקול החומה הוא ואינו דרך נוי ע"כ. וכן הר"דק ז"ל והוסיף טעם במה שאמר לבלתי אחוז בקירות הבית שהיה זה לפי שהאבנים שלימות במידה אחת אבל הקיר ונקב לא יוכלו לעשות אחר הבנין כמו שעושים בשאר הבניינים של חול כי לא נשמע כלי ברזל בבנין הבית ולטעם הזה הכניסו פסוק זה בין ספור התאים וספור פתחי התאים וכן מהריי"א ז"ל והוסיף ראוי שנעיין ראשונה למה היו שלשה יציעים ולא יותר בהיות הכותל שהיו סמוכים לו שלשים אמה קומתו או עשרים אמות לפחות כפי הדעות הנז"ל ואחר כך היו להיות ארבעה זה על זה למ"ד שהגובה עשרים ול"מד שהגובה שלשים זה על זה כל אחד ואחד חמשה ולמה לא היו כל היציעי' שוים ברחבם שהרי התחתון היה חמשה ושלמעלה הימנו ששה ושלמעלה השלישי שבעה והיו יותר נאים בהיותם שוים ברחבם כארכן ואם היה ההכרח להיותם כן היה יותר נכון להיות בהפך התחתון שבעה ושלמעלה ששה ושלמעלה חמשה רחבים מלמטה העולים ומקצרים. והנה בפי' היציעים האלה ועניינם כתבו חכמים הנזכרי' שהיו נכנסים בכתלי המקדש קורות של עץ חזקות מאד ויוצאות מהכותלי' לחוץ והיו עליהם צלעות ארזים לקרקע וגם כן הושם בהם צלעים והיו הולכים האנשים ביציעים ההם לראות ולצעד בהם והם הנקראי' בלעז קורידוריי"ש ולפי שלא יתחברו האנשים אל כתלי בית האלהים מפני קדושתם היו נבדלים צלעות ארזים מהכתלים מעט באופן שאדם לא יוכל לגעת בהם והיו אם כן היציעים כולם מעץ. ואומ' ויעש צלעות סביב הוא על הקרקע של היציעים וגם על המעקה אשר סביב ליציעים כדי שלא יפול הנופל ממנו ואומ' כי מגרעות נתן

וכו' הוא להודיע שאותם צלעות הארזים לא היו מגיעות אל כתלי בית המקדש אבל היו מגרעות שמה רוצה לומר מרוחקות מהכתלים כדי שלא יוכל האדם לאחוז בקירות הבית ולקרב אליהם ע"כ.

**ולע"דן** בזה יוצא מקו היושר ראשונ' שאם היו היציעים עצים ולוחות ארזים כדבריו לא שייך לשון בנין שאמר ויבן על קיר וכו' אין בנין אלא באבנים א"כ לדבריהם הי"ל ויעש על קיר הבית יציע. ומ"ש שהיו כדי שיצעדו בהם בני אדם. חלילה כי אדרבה היו היציעים להרחיק נדוד בני אדם והראיה שלא היה לכולם רק פתח אחד כי היו הרחקה מבית המקדש כמו שזכרתי בפסוק הקודם ומה שפירשו באו' כי מגרעות כו' שאותם צלעות היו גרועים ומרוחקים מן הכתלים של בית המקדש כדי שלא יוכל האדם לאחוז בקירות הבית ולקרב אליהם אין הדעת סובל כדבריה' מלשון כי מגרעות כו' שהוא נותן טעם למה שאמר שהיציע התחתונה רחבה חמש והשנית שלמעלה רחבה ששה והעליונה שבעה והיה זה מפאת האמה הנגרעת מרוחב הכותל בכל חמש אמות כנס אמה כנז"ל בדרש"י ז"ל ובזה נותן טעם לשבח ואומר והתיכונה שש כו' והשלישי' כי מגרעות נתן לבית שבגוף הבית דהיינו הכותל נתן בו מגרעות לשים עליו הקורות כדי שלא יאחזו הקורות בקירות הבית כי יקלקלום אמנם לדעת האומו' הי"ל ומגרעות כו' לא כי מגרעות שאינו נותן טעם לנז' גם יקשה לשיטתו כי אם כן היו אלו היציעים למטה קצר כי רחבו חמש ולמעלה הימנו התיכון רחב אמה יותר יוצא לחוץ והשלישי יוצא אמה יותר ואין זה כדרך הבנייני' להיות' קצרים למטה והולכי' ומתרחבי' למעל'. גם לשון לבלתי אחוז בקירות הבית בלתי צודק כי הי"ל לבלתי תתקרב אל קירות הבית או לבלתי געת בקירות הבית. אשר כל אלה הדקדוקי' מכוונ' לשיטת חז"ל שהביא רש"י ז"ל והמפרשי' והיו היציעי' האלה מבנין אבני'. ומהריי"א ז"ל כתב בזה מה שכתבתי בשם רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל והרחיב קצת שכותל המקדש לא היה כולו שוה אבל היו בו מגרעות כי עלה אמות חמש וכנס אמה היא המגרעת וכן שנית בחמש אמות שניים וכן שלישית בחמש אמות שניים ועל אותם הכניסות שהם המגרעו' בהם הרכיבו עצי תקראות היציעים מבלי שתהיה להם אחיזה בקירות הבית שאם עשו חורים בכותל הבית היתה אחיזה ושלא ינפו עליהם ברזל ושלא ישתמשו מכותלי הקדושה. ומזה נתחייב היות הבדל בין רוחב התאים שהתחתון חמש ושלמעלה ממנו שש ושלמעלה שבע ולא היו יותר משלשה כדי להניח ראשן של כתלי הבית פנוי לעשות בהם חלונות שקופים אטומים. ואמר יציע לשון זכר וא"חכ א' התחתונה התיכונה השלישית לשון נקבה כי כל דבר שאין בו רוח חיים שייך בו שתי הלשונו' לשון זכר ולשון נקבה כמו שאמ' המדקדקי'

ז"ל כל שאין בו רוח חיי' זוכרהו ונוקבהו ע"כ תורף דבריו ז"ל. **ולע"דן** במה שקדם היות תכלית היציעי' האלה כעין סייג לקדוש' המקד' על כן הוכרח לבלתי תקוע עצי היציעים בקיר הבית הקדוש והנורא אבל עשו מגרעות שלא יהיה לעצי היציעים אחיזה ממש בבית כי הם חול בערך קדושת הבית הקדוש והנורא וז"ש לבלתי אחוז בקירות הבית שאין ראוי להשתמש בהם מאחר שהם קדושות אמנם בשיעור גבהי העליות האלה שם היו מוכרח כפי טבע הענין מצד המגרעות כמו שכתב מהרי"א ז"ל ע"כ נאמר ברמז שמידות אלו הם ה"א וא"ו זי"ן ה"הא היא רמז למלכות והו"או לקו האמצעי בשש קצוות והז' רמז לחצבה עמודיה שבעה מהבנין שהוא החסד לרמוז שזו דוגמ' עליונה היא כי סוד הבית עצמו היא הבינ"ה השמינית הרומזת להי"א ראשונה שבשם כי בית ראשון רמוז ב"הא ראשונה שבשם ובית שני בה"א אחרונה דהיינו המלכו' כמו שאמ' בספר הזוהר בסוד ותלכנה שתיהן. ולזה תמצא שהיה גבהן ט"ו אמה כי כל יציע גבהו חמש אמות עולה גובה שלשתן י"ה לרמוז כי רחב היציעים הנז' היה ה"א וא"ו כי הז' נכלל בהם כאמור ועליהם י"ה הוא השם מלא והזי"ן נכלל בעמודיה שבעה כאמור. ותמצא עוד בצד צפון ט"ו יציעים עולה י"ה וכן בדרום ט"ו יציעים עולה י"ה אמנ' בצד המערב אשר שם עיקר שכינה בכותל מערבי היו שמנה יציעים לבד שלשה על שלשה ושתים על גביהם שמנה סוד הבינ"ה אשר הבית הזה של שלמה נכון עליו כמו שאזכיר בסמוך והבית בהבנותו בה' בנותו היא ה' ראשונה שבשם הרומז לבינה שממנה ולמטה שבעה ספירות והיא על גביהן הכל שמנה בינ"ה חס"ד גבור"ה תפ"ארת נצ"ח הו"ד י"סוד מל"כות ואליהן רמזו השמנה יציעים אשר במערב כמו שכתבתי בשם רש"י ז"ל בפ' היציע התחתונה בשם מסכת מידות ל"ח תאים. וה' יראנו נפלאות אמן כי בודאי עמקו מאד מחשבות תמונות אלו ומידתן:

**ז**

**והבית** בהבנותו אבן כו' פסיקתא והבית בהבנותו והבית כשהיה נבנה אין כתיב כאן אלא בהבנותו מאליה הייתה המלאכה נבנית ופורחת ועולה. אבן שלמה מסע נבנה אמר רבי ברכיה האבן נוסעת מעצמה ועולה ונבנית הוא ששלמה אמר בנה בניתי בנין בנוי בניתי ואם תמית על הדבר לצדיק אחד עשה הק"בה כן והייתית אבן חדא ושומת על פום גובא ומהיכן הייתית ליה אבן בבבל רבותינו אמרו מארץ ישראל נתגלגלה לשעה קלה אמר רב הונא בשם ר' אסי הכל מסייעין את המלך אפי' הרוחות אפי' המזיקין עכ"ל ומהרי"א ז"ל כתב שלא רצה שלמה שישמע קול כלי ברזל בבית למעלת הבית ושלימותו שלא יבוא לבניינו אבן בלתי שלמ' שיצטרך לחקותו וליפותו ולא דבר חסר יצטרך לתיקון שמה

אבל היו באים האבני' והעצים כולם בשלימותם ובמידותיהם הראויים בחכמה רבה כדי שקרואי' לא יראו דבר בלתי שלם וכאילו מן השמים היו באים הדברים ההם בצביונם ובקומתן לפאר מקום מקדשו ית' וכמו שדרשו בפסיקתא רבתי והבית בהבנותו כשהיה נבנה אין כתיב כאן אלא בהבנותו מאיליה היתה המלאכ' נבנית ופורחת ועולה רמזו בזה למה שאמרתי ע"כ אמנם פשט המאמר בסופו במה שאומ' ואם תמיה על הדבר וכו' מורה שהדברים ככתבן פורחים ממש מאליהם וכדמסיק ואיתית אבן שנתגלגלה מאיליה דאם כדפירש מהריי"א מה תמיהא יש כאן. ורשי' ז"ל אבן שלימה מסע כמו שהסיעוה מן ההר ע"י השמיר כמות שהיא באה משם נתונ' בחומת הבנין ולא סתתוה בכלי ברזל ואבני גזית האמור למעלה מחלוקת היא בסוטה ע"כ. וכן הרד"ק ז"ל והוסיף לומר ששם היו פוסלים אותם במידת גזית אבל משהביאו האבנים לבית לא היו פוסלים מהם דבר אלא היו בונים אותם שלימות כמו שהביאו אותם מן ההר ויש מרבותינו אומרים שאפי' בהר לא היו פוסלי' אותם בברזל אלא בשמיר והוא תולעת שיעורו כשעורה והיה נתון לתוך קנה של עופרת מלא מוכין ומלא סובין ואם היה נותנו אפילו על ההר בוקעו ובו היה שלמה חולק על אבני המקדש והנשר הביאו לשלמה מגן עדן שנאמ' וידבר על הבהמה ועל העוף מה דבר לעוף שאל לו היכן שמיר קבוע והלך הנשר והביאו מגן עדן וזה א' מהדברים שהשליט הק"בה הרך בקשה ובו פסל משה את אבני האפוד ובו פסל לוחות הראשונות ואחרונות וזה מדרך קבלה אצלם ואין להרהר אחר דבריהם ז"ל ע"כ. והוא משוחר טוב וממס' סוטה פ' עגלה ערופה. ומהריי"א ז"ל כתב מה ראה שלמה לאסור ברזל בבנין הבית והכתוב לא אמר כן אלא במזבח והביא דברי רבי שמעון בן אלעזר המזבח נברא להאריך ימיו של אדם. הברזל נברא לקצר ימיו של אדם אין דין שיניף המקצר על המאריך. והוא ז"ל תרץ שהיה לשלימות מעלת הבנין שלא יבוא דבר פגום ובלתי שלם שמה רק הכל מתוקן לבנין חקוק ומתוקן שלא יחסר רק הבנין לבד כנז"ל. וכבר זכרתי בשם כל המפרשים ז"ל טעם הכנס פסוק זה בין הדבקים שהוא לתת טעם לעשיית המגרעות שלא יתכן לעשות חורים בכותלים לא קודם הבנות האבנים ולא אחר הבנותם כי קודם הבנותם לא יתכן אבני' חסרו' כעין צורת נקב מחוקה גזית משם וממקום מחצב האבנים יען שהאבני' יחדיו מדה אחת להנה ושלימות הן בלתי גרועות כשיעור נקב ז"ש והבית בהבנותו אבן שלימה כו' ואחר הבנין לא יתכן לעשות נקבים לשים שם ראש הקורות ז"ש וכל כלי ברזל לא נשמע בבית בהבנותו ע"כ. ובמדרש רבה אמרו עוד חז"ל שבהיות הנדבך משתלם והיה צריך אבן אחת להיותה סוגרת הנדבך שלימה כמנהג היה האבן הצריך להשלי' אותו המקום פורח מאיליו ונבנה מאיליו וז"ש אבן שלמה מסע

נבנה שהאבן אשר היא שלימה ר"ל כמידת אותו המקום שצריך למלאת אותו בה ז"ש שלימה היה נוסע מאליו ונבנה ז"ש מסע נבנה ע"כ ובזה אבין לע"ד טעם למה שלא רצה שלמה שיכנס שם ברזל והוא כדי להורות שהבית נבנה מאליו ולא בכח איש וז"ש והבית בהבנותו רצה לומר בהיות ידוע שהוא היה נבנה מאיליו כאמור בדחז"ל אבן שלמה מסע נבנה מאליו על כן נתחייב שמקבות וגרזן וכל כלי ברזל לא נשמע בבית מהטעם היותו נבנה מאליו ז"ש בהבנותו פעם שנית לומר שלהורות כן הוכרח שלמה לבלתי השמע קול מכל ברזל להודיע שהוא נבנה מאליו. ובמ"ש אבן שלמה מסע כו' אפשר לדרוש בו לשון שלום אבן שעושה שלום בין ישראל לאביהם שבשמים אינו דין שיניף עליהם ברזל והוא על דרך מה שדרשו חז"ל במכלתא הובא בילקוט ומקבות והגרזן כל כלי ברזל לא נשמע בבית. בבית אינו נשמע אבל בחוץ נשמע ומה אני מקיים לא תבנה אתהן גזית בו אי אתה בונה גזית אבל אתה בונה בהיכל ובקודש הקדשים גזית שהיה בדין ומה מזבח הקל אסור לבנות בו גזית היכל וקדשי הקדשים החמורים אינו דין שיהיה אסור לבנות בהם גזית תלמוד לומר לא תבנה אתהן גזית בו אין אתה בונה אבל אתה בונה בהיכל ובקודש הקדשים מכאן היה רש"בא אומר המזבח נברא להאריך ימיו של אדם והברזל נברא לקצר ימיו של אדם אינו דין שיניף המקצר על המאריך רבן יוחנן בן זכאי הרי הוא אומר אבנים שלימות תבנה אבנים שלימות שמטילות שלום בין ישראל לאביהם שבשמים ק"ו ומה אם אבני מזבח שאינם לא רואות ולא שומעות ולא מדברות על שהם מטילות שלום בין ישראל לאביהם שבשמים אמר הק"בה לא תניף עליהם ברזל המטיל שלום בין איש לאשתו בין עיר לעיר בין משפחה למשפחה על אחת כמה וכמה שלא תבואהו פורענות עד כאן לשונו הרי שדרשו אבנים שלמות על שם שמטילות שלום בין ישראל להק"בה דכוותא נא' אבן שלמה שרצה שלמה ע"ה שכל אבני המקדש כיון שמטילות שלום בין ישראל לאביהם שבשמים לא יונף עליהם ברזל כלל בכל בנין הבית בכללו. עוד אפשר בהבנותו ב"הא בנות"ו ע"ד מה שדרשו חז"ל בהבראם ב"הא ברא"ם כי ענין בנין המקדש היה תיקון מעשה בראשית כמו שאמ' חז"ל בפסוק ותשלם המלאכה כמו שיבוא בע"ה שאמרו נקרא שלמה ע"ש שהשלים מעשה בראשית על ידו כדכתיב ותשלם המלאכה. ואמ' בהבנותו על הבית הרוחני שהיה נבנה מאליו כי שני בנינים כאן הרוחני וגשמי וכבר רמזתי היות בית זה בית רומז לב"ינה וזהו בהבנותו לשון בנין ולשון בינה ותבונה:

**ח**

**פתח** הצלע כו' רש"י ז"ל פתח הצלע כו' י"ת תיכונה זו כמו תחתונה [לא] תיכונה בין עליונה לתחתונה שבחמש תאים שבדרום היה לה פתח אל החוץ בשורה התחתונה וזה (התרגו') ובלולי' יעלו אל התיכונה. התיכונה תרגם יונתן מצעתא התאים הללו לא היו פתוחים אל החוץ אלא שלשה פתחים לכל אחד כך היא שנויה במס' מידות אחד לתא מן הימין ואחד לתא מן השמאל ואחד לתא שעל גביו ולמד כאן שאחד מן התחתונים שבכותל דרומי היה לו פתח אל החוץ ודרך אותו פתח כולם ובלולים יעלו ממנה אל התיכונה של מעלה ובלולין תרגם יונתן מסיבתא והו' שקורין בלשוננו ווי"ן בלעז ובלשון אשכנז ווינד"ילש שצ"יין בלעז והוא בנין עומד אבנים עשוי מעלות מעלות וההולך בהם דומה כמקיף סביבות עמוד ועולין בו כמה וכמה אמות גבוה ואין צריך לשפע כשאר סולם כי הקיפו הוא שיפועו. אל השלשי' כמו אל השלישיי' עד כאן וה"רדק ז"ל שהפתח הזה היה חוצה שאינו אומ' היה פתוח לבית המקדש אלא אומ' כי הפתח שהיה בין התחתונה לתיכונה היה לרוח דרומית של הבית ובלולים כדרש"י ז"ל ואפש' בלולין שהוא לשון ארוכה כדחז"ל לול הפתוח מבית לעליה אל השלשים אל היציע השלישית שהיא העליונה ואמר השלישי' לשון רבי' כי רבים היו היציעי' סביב כל הבית משלש רוחות דרום ומערב וצפון פתח הצלע מלרע. ע"כ. וכן מהרי"א ז"ל ונדחק בלשון צלע שנקרא היציע כן על שם צלעות הארזים אשר היה מצופה בהם וסמוך בהן ע"כ. **ולע"דן** קשה מאד שיקרא הפסוק התחתונה בשם תיכונה כדעת רש"י והמתרגם.

**ונראה** לו' כי בצד הדרומי היו חמשה יציעים כנ"ל ברש"י ואולי הפתח הזה היה בצלע התיכונה דהיינו התחתונ' וקראה תיכונה שהיא האמצעית שבאותו הצד הדרומי ששני יציעים היו לה מכאן ושני יציעים מכאן לכך קראה תיכונה להיותה אמצעית בין החמש' שבאותה הצד ובלולים יעלו ממנה על התיכונה שעליה שהיא תיכונה בבחינה אחרת דהיינו בבחינת מה שלמטה ממנה התחתונ' ובבחינת העליונה שעליה היא נקראת תיכונה נמצא היא ושלמטה ממנה נקראו' תיכונו' כל אחת ואחת מבחינתה הנז' וברוך היודע האמת:

**ט**

**ויבן** את הבית כו' רש"י ז"ל ויספון לשון כסוי תקרא גבים ושדרות בארזים שתי תקראות אחת עשויה לנוי מלמטה ואחת של לוחי ארזים מלמעל' של גבים היא התחתונה ות"י הנתוכין ולא ידעתי מה הן ושמעתי משמו של ה"ר מנחם ז"צל שהם נסרי' ארוגים נאים כמין צורה וקורין לו בלשוננו צי"ליר ובלזון אשכנז ה"ימל והם לשון שמיר שמי קורה ואני אומר שהם לבנים חלולות כחצי קנה חלול שעושים לכסוי בתים גבים לשון ארמי

גובתא דקניא והם היו למעל' והשדרות למטה והשדרות לוחי ארזים סדורי' למעלה מן הגבים לדירסת הרגל העולי' לראות בבדק הבית וכן ת"י שדרות בארזים ועילא מנהון סדרא דרכיפת רישי שירייא ארזייא ריכפת לשון תכיפת וחבירו עבי שחקים מריכפת עננין קלילין ע"כ. וכן הר"דק ז"ל ויבן את הבית המחיצות ויספון תיקון הקורה וגבים ושדרות כדרש"י ז"ל והוסיף לומר והקרוב אלי עוד במלת גבים שיהיה כמו הצלעות כי צלעות הבהמה יקראו גב וכן צלעות האדם על גבי חרשו חורשים וכאשר אמר גבים כאילו אמר צלעות ברושי' כמו שאמר בסמוך בצלעות ארזים בצלעות ברושי' והלוחות צרות שאינ' רחבות כאחרות יקראו צלעות. וכן הביא מהרי"א ז"ל והוא פי' שגבים הם לשון גובה כמו הרים גבנונים ומזה הענין אומר עשה הנחל גבים שהם מקומות חלולים וגבוהים. והכוונה שאחרי ששמו התקרה בבית עשה שלשה גבים עליונות גבוהות ושדרו' ארזים מסודרות בסדר נכון ושדרות בשי"ן כמו סדרות בס"מך ע"כ.

**ולע"דן** שדרות מלשון שדרה לפי שעושין תקרה עליונה כמין צריף דומה לשדרה זו בצלעותיה בשיפוע ולמטה תקרה ישרה היא קראה גבים מלמטה נראות בבית והשדרות עליהם:

ו

**ויבן** את (כל) היציע כו' רש"י ז"ל חמש אמות קומתו של כל אחד ואחד הרי גבהן ט"ו אמות לבד עובי התקרה. ויאחוז את הבית הוא כסוי הגג העליון והספן האמור למעלה והוא תקרת העליה עד כאן והר"דק ז"ל ויבן את היציע כל יציע ויציע על כל הבית כמו עם כל הבית וכן ויבאו האנשים על הנשים וזולתו כי היציעים לא היו על הבית אלא סמוך לבית קומתו זכר הנה היציע בלשון זכר ולמעלה דברו בלשון נקבה היציע התחתונה לפי שנקרא צלע והצלע הוא לשון נקבה. ויאחז את הבית היציע אחז שם בבית בעצי ארזים והם קורות הארזים שהיו סמוכות על קיר הבית ויהיה טעם ויאחז על המקרה ויהיה עובר לשלישי או יהיה טעמו על היציע וכן הר"לבג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל ויאחוז על היציע וכוונת הכתוב הזה לחדש גובה היציע שלא נזכר למעלה עד כאן.

**ולע"דן** כוונת הפ' הזה להודיע שלא היו היציעים האלה נחלקים זה מזה במה שיהיה האחד גבוה יותר מחבירו מעט לזה אמר ויבן את היציע בלשון יחיד שלא אמ' היציעים קומתם ולומ' שהיה כל הגג כולו בשוה כאילו כל השטח כולו יציע אחד גובהו חמש אמות ואחר כך נחלק לחמשה יציעים מלמטה מצד דרום וכן מצד צפון כנז"ל ומצד מערב לשלשה כנז"ל:

**יא יב**
**ויהי** דבר ה' אל שלמה לאמר. חז"ל סדר עולם הבית הזה אשר אתה בונה אחיה השילוני אמר לשלמה הבית הזה אשר אתה בונה ולבסוף אמר לו יען אשר היית' זאת עמך עכ"ל והכרח לדבריהם יהיה כדברי הרל"בג ז"ל שכתב לפי שאמר אחר זה וירא ה' אל שלמה שנית כאשר נראה אליו בגבעון למדנו שזאת הנבואה לא באה לשלמה בעצמו ואמנם הודיעה לו השי"ת על ידי נביא בעת שהיה בונה עד כאן. הרי שהכריע מאומרו שם לשון שנית שאם זאת הנבואה היתה לשלמה בעצמו אם כן היתה שלישית. ואמר עוד ולבסוף אמר לו יען היתה זאת עמך כו' שלא דבר ה' כן פה אל פה לשלמה אלא על ידי אחיה השילוני זהו שאמ' ולבסוף אמר לו רוצה לומר אחיה השילוני הנז' יען אשר היתה זאת עמך וכונתם גם כן אגב אורחין לומר כמו הכרח לדבריהם שאחיה אמר לו כן מדקאמר ליה לבסוף יען היתה זאת עמך ולא אמר יען דברתי לך או דברתי עמך מדקאמר היתה זאת עמך אלמא שהדברים האלו לא נאמרו לו פה אל פה אבל היתה זאת עמך מורה הלשון שנמצאת זאת עמך שנאמרה לו על ידי נביא והיינו אחיה כמו שאמרו כאן. וכן הר"דק ז"ל ויהי דבר ה' אל שלמה על ידי אחיה השילוני וכן הביא מהרי"א ז"ל ונתן טעם למה בא זה הדיבור ביני ביני בעוד היותו בונה והוא לפי שראה השי"ת את שלמה בונה את הבית בנין חזק למען יעמוד ימים רבים אם האבנים גדולי' והעצים עצי ברושים לז"א אמר לו השי"ת כי עיקר יסוד התמדתו הוא תלוי בתנאי אם תלך בחוקותי ואת משפטי תעשה וכאילו התרה בו התראה שאם לא ישמור חוקי ה' יחרב הבית ובזה מובן אומרו שנית ויבן שלמה את הבית ויכלהו לומר שלא נתרפו ידיו מהבנין מצד ההתראה הנזכרת כי האיש חכם לבב לא נחלשו כחותיו כמו שזכר החוקר בטבע האיש גדול הלב הוא שיעשה ההוצאה בדברים הגדולים כאילו לא ימות ויחיה עדי עד וזהו אומרו שנית ויבן שלמה את הבית ויכלהו עד כאן.
**ולע"דן** מסכים לדעת מהרי"א ז"ל שאמר לו השי"ת שכאן נמצאו וכן היו שני בניינים האחד בנין הבית בפועל ועליו אמר ויבן את הבית ויכלהו ויספון כו' והבנין השני בכח הוא על ידי תיקון המעשים המחוייבים קיום והעמדת בנין הבית והמשכנים שכינה בתחתונים וז"ש הבית הזה דע לך אשר אתה בונה אותו אתה בעצמך והבנין הזה הוא על ידי תיקון מעשיך אם תלך בחוקותי ואת משפטי תעשה בזה יחשב שאתה בונה אותו בעצמך כי על כן יקראו התלמידי חכמים בנאים שנאמר ורב שלום בניך אל תקרי בניך אלא בוניך לפי שעוסקים בתורה ושלום ביניהם שהם הם עמודי העולם התור' והשלו' והיינו דמסיק ויבן שלמה את הבית היינו הבנין הרוחני הזה אשר נעשה בכח

ולא בפועל על ידי תיקון המעשים המתייחסים אל שלמה בחכמתו וז״ש ויבן שלמה את הבית ויכלהו שהשלי' תיקונו בהתקשרות השכינה בו ובזה מדוקדק אומ' בונה בלשון הווה כי תמיד מתמיד הוא הבנין הזה שע"י קיום המצות שהקיום כמו בניינו נחשב הוא. ואמ' ואם בחוקותי תלך לפי שהחוקים הם חוץ מהשכל האנושי לזה צריכים הרגל בהם כדי שיהיה טבע שני זהו שאמר אם תלך בחוקותי אמר לשון הליכה והקדים אותה אל החוקים להודיע שיהיה בנו ההרגל בהם בשיעור גדול עד שמידי לכתו יפגע בחוקי' ע״ד מ״ש דוד חשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדותיך שפירשו חז״ל חשבתי ללכת לדרכי ואשיבה יען שרגלי מוליכין אותי הם מאליה' מטבע ההרגל אשר הורגלו הוליכוני אל עדותיך וכן שמור רגלך בשיעור גדול עד כי כאשר תלך תהיה הליכתך אל בית האלהים כי לא ניסו ללכת כי אם שם וז״ש אם תלך תהיה מידי לכתך בחוקותי וזהו מדרגה יותר משובחת ממה שא' בתורה אם בחוקותי תלכו ששם הקדי' החוקים אל ההליכה כי שם ההליכה בכוונה מכוונת אל החוקים וזה יספיק אל השכר שייעד שם ונתתי גשמיכם בעתם כו' אמנם כאן שהייעוד הוא והקימותי את הדב' אתך אשר דברתי כו' שהוא על ייעוד כוננות כסא דוד וממלכתו צריך עבודה יותר שלימ' וכאיש גבורתו לשלמה יאות להיות מכיר ורגיל בעבודת השי״ת בשיעור גדול עד שילך מאליו אל החוקים מרוב ההרגל וז״ש אם תלך בחוקותי ולא אמר אם בחוקותי תלך אמנם במשפטי' שהשכל מחייב אות' הוכרח לאח' המעשה ולו' ואת משפטי תעשו להודיע שצריך שתהיה עשיית' לשמה מצד שהם משפטי לא מצד שישרו בעיניך ז״ש ואת משפטי תעשה שלהיותם משפטי אשר גזרתי על כן תעשה אותם ואילו אמ' ותעשה את משפטי היית קדימת המעש' הוראה על עשייתו שלא לשם שמי' מפאת המצוה כי אם מפאת עצמם לז״א ואת משפטי תעשה וא' ושמרת את כל מצותי ללכת בהם שמאמר ללכת בהם מיותר כי די בהזכירו בהם שמירה ויובן ג״כ או' את כל שהכוונה שלא תאמר בענין מצוותי אני אקיים אותם בתכליתם ואעפ״י שאבטלם בפועל כעין מ״ש שלמה ע״ה אני ארבה ולא אסור אבל צריך שתשמרם בכל חלקיה' לבלתי הרבות נשים כמו שבאר מצותי עליך וכן לא ירבה לו סוסים וכסף וזהב לא ירבה לו ז״ש ושמרת את כל מצותי שמירה ממש ללכת בהם דהיינו דברים כפשטן לבלתי הרבות סוסים ולא נשים ולא כסף וזהב וכמו שכתבתי בכלי חמדה ובכלי יקר בפסוק ושמרת את משמרת ה' אליך כו' ככתוב בתורת משה דהיינו שצריך קיום דברים ככתבן ז״ש ככתוב בתורת משה רצה לומר ככתוב בתורת משה ממש בלי מגרעת ובלי תוספת הוא מ״ש כאן ללכת בהם וא' והקימותי את דברי אתך כו' הי"לל והקימותי אתך אשר דברתי אל דוד אביך כוון לו'

שכשתשמור המצות והחקים והמשפטי' כנז"ל אז תהיה ראוי מצד עצמך גם מצד מה שדברתי לדוד אביך ז"ש והקימותי את דברי אתך מאחר שאתה ראוי דברי אתך וג"כ אשר דברתי אל דוד אביך באופן שיצטרפו שני דבורים לקיים הענין דברי שאתך ודברי אשר דברתי לדוד אביך:

**יג**

**ושכנתי** בתוך בני ישראל וכו' לע"דן כי עיקר שכינה היא בתוך לבבות ישראל על דרך מ"ש חז"ל ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם בתוכו לא נא' אלא בתוכם בתוכם ממש וכן היתה שכינה זו בתוך בני ישראל מזמן האבות שהם הם המרכבה ז"ש כאן ושכנתי ר"ל אם אתה מלך תלך בחוקותי ואת משפטי תעשה ושמרת כו' מושל מקשי' על דבר אמת כל משרתיו צדיקים וע"י זה ושכנתי בתוך בני ישראל ולא אעזוב את עמי ישראל לבוא לשכון בבית כי הבית טפל לשכינה ותוך בני ישראל עיקר ז"ש ולא אעזוב את עמי ישראל. או יא' כפשוטו ושכנתי בתוך בני ישראל ולא אעזוב את עמי ישראל ר"ל שיהיו צאני צאן מרעיתי שאנהיגם ז"ש ולא אעזוב את עמי ישראל:

**יד**

**ויבן** שלמה את הבית כו' כבר זכרתי סברת מהרי"א ז"ל שעם היות שהק"בה רמזו שכל זה הבנין החזק לשיתקיים ימים רבים הכל הבל שהעיקר הוא תלוי בכושר המעשים אם תלך בדרכי וכו' ולז"א שנית ויבן שלמה וכו' לומר שעם שרמז לו כנז' לא נחלשו ידיו מהבנין כי כן ראוי לאיש אמיץ לבב לבלתי התפעל מהדברים אלא להחליף כח בפרט בענייני מצוה ז"ש ויבן שלמה את הבית ויכלהו ומ"עד כתבתי ויבן שרמז אל הבנין השני הרוחני המצטרף אל הבנין הגשמי וכמ"ש הבית הזה אשר אתה בונה שבנין הבית הגשמי הוא ע"י הבנאי' אמנם הרוחני בניינו ע"י שלמה ז"ש הבית אשר אתה בונה כו' וזה הודיע באומ' שנית ויבן שלמ' את הבית ויכלהו על הבית הרוחני הנז' גבי הבית ראה אשר אתה בונה ולזה פרט וא' ויבן שלמה בפרטות:

**טו**

**ויבן** את קירות הבית מביתה כו' רש"י ז"ל קירות ארז אצל קיר האבן כדי לטוח עליו זהב כמו שהוא אומ' למטה ויצף שלמה את הבית פנימה זהב סגור וא"א לטוח זהב על גבי האבנים כי אם בעצים ובמסמרות. קירות הספון קירות העלייה. את קרקע הבית הרצפה כולה ע"כ והר"דק ז"ל בצלעות ארזים שלא תראה אבן הקיר כמ"ש בסמוך אין אבן נראה. עד קירות הספון ועד הספון כלו' כל הקירות מקרקע הבית ועד שמי הקורה צפה עץ ארז מבפני' וסמיכות קירות הספון רצה לומר עד ראשי קירות הסמוכות לספון וכתיב מארעית ביתא עד כתליא כו' עד כאן.

**ולע"דן** לדקדק יתור צפה עץ שכבר א' ויבן את קירות הבית מביתה בצלעות ארזי' מקרקע הבית עד קירות הספון ויצף את קרקע הבית מספיק ועוד לשון צפה עץ מיותר דבהכי קא עסיק א"כ היה די שיאמר צפה מבית ועוד קשה או' קירות הספון בלשון סמיכות בקירוב כמו שדקדק הרד"ק ז"ל כנז"ל.

**ונראה** שכוונת הפסוק להודיענו שלשה ענייניים האחד אופן בנין הכותלים שלא היו מאבן לבד אבל היו משימין בין ארבעה או חמשה נדבכים של אבן קורה אחת לחוזק הבנין שיהיה מקושר זה בזה וכן עשו בזמן כורש כדכתיב נדבכין די אבן גלל תלתא ונדבך די עא חדא כו' אמנם כאן לא שם קורת ארזים בבנין לצד החוץ כי אם מצד פנים כי שם בכורש אחז"ל שגזר שישימו עצים מבחוץ שאם ימרדו בו ישרוף הכותל בחלק העצים שבו ויפול כולו אמנם שלמה ע"ה לא עשה כן אלא ויבן את קירות הבית מביתה בצלעות ארזים מובלעות ונבנות בתוך ארות הבנין ולא מבחוץ שלא היה נראה כי אם אבנים ז"ש מביתה בצלעות ארזים ולא מבחוץ והיה בבנין בנוי ולא דבר עתה בצפוי כי אם בבנין ואחר כך הודיע הכתוב ענין הצפוי וז"ש מקרקע הבית עד קירות הספון צפה עץ עבות נמצא בתחילת הפסוק דבר באופן הבנין וא"חכ דבר בענין הצפוי ודלא כפרש"י ז"ל שפירש ויבן את קירות הבית מביתה בצלעות ארזים שבצפוי מדבר דלשון ויבן מורה הוא שבבנין מדבר הכתוב כדפרשית. והודיע עוד שהצפוי הזה לא נעשה מלוחות שנים באורך כי יצטרך לסמר זה בזה והוא גנאי וצריך לסמרם מחוץ כי בבית כל כלי ברזל לא נשמע בו לזה אמר צפה עץ רצה לומר מקרקע הבית ועד התקרא הכל היה אורך עץ אחד ולא היו טלאי ע"ג טלאי כי הוא גנאי ואמ' עד קירות הספון כדר"דק ז"ל שנכנסו ראשי העץ של קורות של הארזי' נכנסות עד קירות אשר לספון באופן שלא היה סדק בין ראשי לוחות הצפוי לשמי קורה כי היה גנאי. הודיע עוד ענין שני שהכתלים צפה בארזים שאינם חשובים כ"כ כיון שסופן להטוח בזהב אמנם בקרקע צפהו עצי ברושים הם יותר מפוארים וירוקים כזהב גם להיות עצי הברושים קשים יאותו לדרוש עליהם בקרקע ובכתלי' יאותו מזאת הבחינה עצי ארזים להיותם רכי' כדי שיקבלו הצפוי מטוח הזהב:

**טז**

**ויבן** את עשרים אמה וכו' רש"י ז"ל עשרים שהם מסוף ההיכל והלאה והעשרים שבסוף הבית הן של בית הכפורת עד הקירות עד התקרה עשה קיר ארז לכסות קיר אבן לטוח עליו זהב ויבן לו אותם העשרי' אמה מבית לדביר לפנים ממחיצת אמה טרקסין המפסקת בין ארבעים לעשרים ואותה מחיצה קרויה דביר לקדש הקדשים הבדילן לאותם עשרים אמה עד כאן וכן הרד"ק ז"ל אלא שמפרש דביר שם לאותם העשרים אמה

של קודש הקדשים ולא שם לאמה טרקסין כדפריש רש"י ז"ל והוסיף מירכותי כתיב בסימן רבוי הנקבות עם סימן הזכרים וקרי מירכתי רבוי הזכרים לבד ויבן לו מבית לדביר אותו שהוא מבפני' בנה אותו לדביר להיותו קדש הקדשי' שהוא מקודש מן ההיכל ומן האולם ע"כ דייק לשון קדשים שנים על ההיכל והאולם וזה קדש משניהם. **ולע"דן** לו' שלא היה כאן בכותל הזה המבדיל בין הארבעים אמה ובין העשרי' אמה כותל בנין מצופה בארזים אבל היה כל בנינו מלאות הארזים לבד סמוכים זה לזה כי זה די להפסיק בין הקדש ובין קודש הקדשים וצפו אותם זהב. אלא שרש"י ז"ל וה"רדק ז"ל השוו יחדיו שהיה בנין אבנים וצפוי לוחות ארזים מבפנים כאמור. ויתיישב לך בשיטתי יתור ויבן את עשרים אמה מירכתי בית כמו שהקשה מהריי"א ז"ל שהוא מאמ' מיותר שכבר נזכר הצפוי הזה בפסוק הקודם בכלל באומ' ויבן את קירות הבית מביתה וכו' א"כ מה צריך לאמרו בדביר בפרט כי לשיטתי לא הוצרך לאומרו כי אם בכותל המבדיל לבד ששאר הכותלים נזכר צפויי' בכלל בפסוק הקודם ויבן את קירות. וגם לשיטת רש"י והר"דק ז"ל הפסוק הזה בא להודיע הצפוי שבכותל הזה המפסיק ואפי' שיהיה של אבן. אמנם מהריי"א ז"ל פירש שכוונת הפסוק הזה להודיע שהתחיל שלמה לצפות מהעשרים אמה של לפני ולפנים להיותו המקום היותר מקודש לכך התחיל בו התיקון:

**יז**

**וארבעים** באמה כו' ברכות פרק תפלת השחר הוא ההיכל לפני שהכל פונים בו. שנו רבותינו סומא ומי שאינו יכול לכוין את הרוחות יכוין את לבו כנגד אביו שבשמים שנ' והתפללו את ה' אלהיהם. היה עומד בח"ל יכוין לבו כנגד א"י שנאמר והתפללו אליך דרך ארצם. היה עומד בארץ יכוין לבו כנגד ירושלם שנמ' והתפללו אליך דרך העיר. היה עומד בירושלם יכוין לבו כנגד בית המקדש שנ' והתפללו אל הבית הזה. היה עומד אחורי בית הפרכת יראה את עצמו כאילו עומד לפני הפרכת נמצא עומד במזרח מחזיר פניו למערב. למערב מחזיר פניו למזרח. בדרום מחזיר פניו לצפון בצפון מחזיר פניו לדרום נמצאו כל ישר' מתפללין לאביהם שבשמי'. א"ר אבין ואיתימא ר' אבינא מאי קראה כמגדל דוד צוארך בנוי לתלפיות תל שכל פיות פונות אליו ע"כ ובירושלמי הוא דהיכל לפני א"ר יהושע בן לוי תל שהכל פונים בו בנוי לתלפיו' תל שכל פיות פונות אליו מתפללי' בברכו' בונה ירושלים ב"קש פורש סוכת שלום כו' בברכת המזון מנחם ציון בבנין ירושלם ע"כ. ורש"י ז"ל ההיכל לפני לצד החוץ ע"כ ר"ל כמו לפני הדביר. וכן ה"רדק ז"ל שהדביר לפנים וההיכל לפניו (וכתיב) [וכת"י] לפנים לקבליה ולמ"ד לפני ולמ"ד לדביר אינם משמשות להביא דבר אל העצם אבל הם מורות על העצם כלמ"ד

והשלישי לאבשלו' לאמות חמש ומלת פני הוא תואר לדבר העומד לפני האחר ובמשקל זה תואר בפתח מוכיח אם אחרי ולכילי לא יאמר שוע. וכן מהרי"א ז"ל ההיכל לפני ע"ש שהוא לפני הדביר והוסיף לו' לפני לפי שהוא לפני' מן האולם על כן (אהבה כל) [ההיכל] נקרא לפני והדביר להיותו לפנים יותר נקרא לפני ולפנים וכפי הפי' הראשון יהיה מלת לפני כמו בתוך ובפנים ושהיה ההיכל אחרי האולם. וכפי הפי' השני תיבת לפני לשון קדימה ומאשר מצאנו שנקרא קודש הקדשים לפני ולפנים ראוי שנא' שהוא מהפירוש הראשון ואינו מהשני ע"כ:

**יח**

**וארז** אל הבית פנימה מקלעת כו' רש"י ז"ל וארז אל הבית פנימה ואותם קירות ארזים שעשה אל הבית פנימה לכסות קיר האבן קלוע היה בציורי קליעות וצורת פקעים כמו כפתורים פקעים למושיי שיילש בלע"ז ופטורי ציצים ת"י ואטוניי שושנים צורת שלשלאות פטורי לשון חבלים ופרחי' ומנחם חברו ופטורי לשון פטר רחם וכמו יפטירו בשפה הכל ארז אין אבן נראה כל ביתא חפי נסרין דארזא לית אבנא מתחזיא. מקלעת פעמים ת"י גלף חיזו ביעין ע"כ וכן הר"דק ז"ל והוסיף לפרש פקועות שבה ומקלעות פקיעים סמוך לפקעים ופי' ציור פקועים כמו וקלע כרובים שפי' ציור צורת כרובים וי"ת מקלעת פקעים וגלף חיזו ביעין ר"ל כצורת ביצים. ופטורי ציצים כדמנחם כנז"ל מלשון פוטר מים שהוא כמו פותח ודגש ציצים תמורת הנח אשר בציץ שהוא שי"ן הפועל ע"כ והר"לבג ז"ל פי' מקלע' מענין השלכ' כטעם יקלענה בכף הקלע והטע' שכבר היה מצוייר בארזים מבפני' כדמיון הוצאת הצמחים אלו הפקעים בעת אשר הם מתחילים להציץ ציץ כי בראשונה יהיו כמו פקיעים והם כמו בצים ששני ראשיהם חדין ואחר זה יפריח מהשורש כמו גביעי' משוקדי' ומתוכם יצא הפרח כמו שזכרנו בפ' ויקחו לי תרומה ולסיבה בעינא שהיו אלו הציורים במנורה היו בזה המקום וזה אמנם היה בהיכל או יהיה הרצון במקלעות כמו קלעים שהם יריעות וציירו בהם בדמיון קלעים שהם יריעות שהיו בהם אלו הציורים זה הביאור יותר נאות לפי מה שיראה ממה שאחר זה או יהיה מקלעת כדמיון החריות הדליות שבהם הפרחים עד כאן וכן הסכים מהרי"א ז"ל שציירו בלוחות קלעי המשכה לכבוד ולתפארת ולזכרון קדושה.

**יט**

**ודביר** בתוך הבית פנימה כו' חז"ל ששלמה צפה ברוח הקודש שעתי' הבית ליחרב וחפר בקרקע הדביר ובנה שם מקום לגנוז בו הארון סמוך לחרבן הבית ובנה אותו במטמוניות עמוקות ועקלקלו' והניח אבן על פי המקום ההוא ועל האבן ההיא היו הארון מונח ויאשיהו גנז שם הארון ע"כ ובזה מובן לשון הכין שהכנה היא החפירה הזאת המוכנת

לעת מצוא ומובן לשון מפנימ' שבנה אותה במטמוניות מפנימה ומובן ג"כ לשון לתת שם שהי"לל לשים שם אומרו נתינה הוא גניזה ונתינת קבע גם מובן אומרו לתתן שהי"לל לתת אבל רמז לנז' שאילו א' לתת היה על שלמה עצמו לתת שם אבל או' לתתן מור' כמדבר על זולתו שהכין מקום לעת צרה היא לשתתן שם את ארון ברית ה' ולא יחל כבודו. ורש"י ז"ל ודביר בתוך הבית מחיצ' אמה טרקסין לתתן כמו לתת ע"כ וכן הר"דק ז"ל ודביר בתוך הבית הדבי' הנז' שעשה אותו פנימי להיכל הכין אותו לתת שם הארון לפיכך הדבי' קודש הקדשים ומלת לתתן מקור כמו לתת וה"נון מוספת במקור לפעמי' כמו באבדן מולדתי ואחר שנספה בו הנו"ן הייתה דגושה בו התי"ו הנוספת לחסרון ה"נן ל"מד הפועל ו"מש הכין כדחז"ל הנז"ל וכן הביא הר"לבג ז"ל כדחז"ל ולפי הפשט ודביר בתוך הבית מפנימה ר"ל בתוך הבית מלפנים והוא לפאת מערב היה הדביר והכין אותו להיות שם ארון האלהים ע"כ: וכן הביא מהרי"א ז"ל גם כדברי חז"ל כנז"ל והוסיף או' שמתוך הנבואה הנזכר בהבית אשר אתה בונה אם תלך בדרכי וכו' מתוכה נתעורר לדבר הזה שהבין שהבית תלוי באם תלך בחוקותי וידע כי מי יאמר זכיתי לבי כו' א"כ סופו ליחרב: **ולע"דן** דרך דרש שמלבד ההכנה המפורסמת הנז' הנה שם לבו וכל מחשבותיו להכין מקום לארון ברית ה' כי כל הדברים של קדושה צריכים הזמנה בדיבור ובמחשבה נוסף על המעשה וזה רמז ודביר בתוך הבית מפנימה הכין ר"ל שהכינה כן להיות דביר מפנימה מפנימיות מחשבותיו הנכונות הכין שתתן שם ארון האלהים כל לשאתה לשי"ת תתן ותתרצה כשיהיה שם נכון עוזו וז"ש לתתן ולא אמ' לתת ובזה מובן יתור מפנימה ומובן לשון הכין שהבנה והזמנה אליו מלתא היא וכמו שא' ז"ל בס"ה שאליהו אם לא יאמרו זה כסא אליהו לא ישב עליו וכן לענין כיס תפלין צר ביה ולא אזמניה דצריך הזמנה וצרירה.

**כ**

**ולפני** הדביר כו' רש"י ז"ל ולפנים מאותה מחיצה חלל של עשרים אורך ושל עשרים רוחב ועשרים קומתו עליית בית של קדשי הקדשים ומורה משל היכל ויצפהו לדביר היא המחיצה. ויצף מזבח ארז היא מזבח הקטורת. ותמיה אני ושל משה למה נגנז. זהב סגור יתבאר בסמוך בדברי רש"י ז"ל ע"כ ולדברי רש"י ז"ל דבי' שם המחיצ' ההיא אמה טרקסין אמנם להר"דק ז"ל ולפני הדביר כמו ולפני' כלומר הדביר שהיה לפנים שעשה לתת שם הארון היה עשרים אמה אורך כו' ומצאנו לפני כמו לפנים כמו חלוני שקופים אטומים כמו חלונים. נטעי כמו נטעים כי לפני הדביר לא היה מקום זולת ההיכל. ואמ' ועשרים אמה קומתו והוא אומר למעלה על כל הבית ושלשים אמה קומתו כמו שנכלל

בששים אמה אורכו שע"כ הדביר בכלל אם כן אין לו' שהיה הדביר נמוך מגובה הבית כדרש"י ז"ל. וי"מ כי מה שא' ועשרים אמה קומתו מה שהיה מצופה בזהב וז"ש אחריו ויצפהו זהב סגור כי עשרים אמה בגובה צפה זהב והעשר אמות העליונות באבן יקרה כלשם שבו ושוהם וספיר ודומיהם וז"ש בדברי הימים ויצף את הבית אבן יקרה ואחר כך או' ויצף את הבית זהב נראה כי שני צפויים היו על הקירות וזהו הפי' ורז"ל הקשו אלה הפסוקים ואמרו כי קחשיב משפת קנים ולמעלה קחשיב. זהב סגור דהבא טבא ויצף מזבח ארז תרגום וחפא מדבחא נסרין דארזא צפה את המזבח בנסרים של ארז ועל מזבח הקטורת אמר ולא א' על המזבח מה היה קוד' שצפהו בנסרי' של ארז וכו' ואפשר שהיה מאבנים וזה אינו מזבח שעשה משה כי אותו היה של עצי שטים מצופה זהב וכתב ספור המזבח עם הדביר לפי שהיה מכוון כנגד פתח הדביר ע"כ והר"לבג ולפני הדביר ולפני ארון הדביר והוא חסר המצטרף וכמוהו רבים ואמ' כי לפניו צפה מזבח ארז והוא מזבח הקטורת שהיה בהיכל ולזה א' אחר זה וכל המזבח אשר לדביר צפה זהב כי לפני הדבי' היה מכוון לפני ארון הדביר או לפני פתח הדביר וענין הפסוק הזה הוא כן ולפני הדביר שהיה שיעור הדביר עשרים אמה אורך ורוחב וברחב ובקומה צפה אותו זהב טהור ומזוקק והנה צפה לפני הדביר מזבח ארז וכבר באר אחר זה כי כבר צפה אותו זהב אך קצר להגלות זה הענין בו ע"כ ומהריי"א ז"ל כתב שהדביר צפה תחילה זהב וקודם לכל וז"ש ולפני הדביר ר"ל ולפנים בדביר שהיה עשרים אמה וכו' צפה זהב טהור והנה רצה לזכור כאן שנית אורך ורוחב וגובה הדביר עם היות שכב' קדם זכרון זה להודיע שעם היות המרחק רב עכ"ז צפהו כולו זהב טהור ובענין המזבח אמ' שהיה של האבנים וצפוהו ארז ואחר כך זהב כמו שיזכיר ולזה הזכירו כאן סמוך לענין הבית לפי שהיה דומה לו שכן הבית נבנה אבנים וא"חכ צפוהו ארז וא"חכ זהב ע"כ ולפירושו קשה אם כן למה העיק' חסר מן הספר כאן והוא צפוי המזבח זהב על הצפוי של ארז. **ולע"דן** ויצף מזבח ארז ר"ל המזבח שהיה של ארז ויצף אותו גם כן מהזהב הנז' גבי ויצפהו זהב ואליו נסמכה תיבת ויצף מזבח ארז בזהב והוא מזבח הקטורת ולפי זה נזכר בפסוק מהות המזבח שהיה מארז ויכריע כן לשון ויצף מזבח ארז שהי"לל ויצף המזבח ארז ב"הא וצפויו זהב סגור. ומה שאמ' עוד בסמוך וכל המזבח אשר לדביר צפה זהב אפרשהו שם בסמוך ב"סד:

**כא**

**ויצף** שלמה את הבית וכו' רש"י ז"ל את הבית בית קדשי הקדשים זהב סגור פי' חז"ל בשעה שנפתח לימכר כל החנויות נסגרות וי"ת זהב טוב שמי שיש לו ממנו סוגרו לעצמו

ומוכר השאר. ברתוקות לשון בריחים ברתוקות שלשלאות ע"כ. וכן ה"רדק ז"ל וענין זה כי כותל היה לפני הדביר מבדיל בין הדביר ובין ההיכל במקום שהיה בו משכן הפרכת ורוחב כותל זה אמה וא' כי באותו הכותל שהיה לפני הדביר נתן בריחי זהב וצפה הכל והכותל זהב ע"כ וכן הר"לבג ז"ל ומהרי"א ז"ל ויצף שלמה את הבית שאמר זה על ההיכל שצפהו גם כן כמו שעשה לדביר ואמר שעשה כותל מבדיל בין ההיכל ובין קודש הקדשים במקום הפרכת שהיה בימי משה ועשה בכותל הזה המבדיל ברתוקות שהם שלשלאות של זהב מצד ההיכל ואומ' ויצפהו זהב בלשון יחיד חוזר לכותל ולא לרתוקות ע"כ.

**כב**

**ואת** כל הבית כו' לרש"י ז"ל ולהר"דק ז"ל ולהר"לבג ז"ל ניחא שפירשו ויצף שלמה את הבית כו' דהיינו הדביר לפני ולפנים או' ואת כל הבית כו' היינו ההיכל כולו כמו שכתב רש"י ז"ל אמנם למהרי"א ז"ל שפי' פסוק ויצף את הבית על ההיכל א"כ ואת כל הבית צפה זהב מיות' שכבר זכר זה בפסוק הקודם ופי' מהרי"א שלפי שלא הזכיר בפסוק הקודם מענין התקרה הוצרך לומר עוד ואת כל הבית צפה זהב וכו' לרבות אפילו התקרה באופן שהכל היה מצופה זהב וזהו עד תום כל הבית דהיינו מה שחסר מצפות הבית והוא התקרה כסהו גם כן זהב באופן שהיו הכותלים והתקרה הכל צפוי ואחר כך יספ' שגם הקרקע צפה זהב ע"כ. וק"ק דכיון שכל כוונת הכתוב להודיענו שצפה התקרה זהב ו"אכ היה לו לפרט כן ולא לכתוב פסוק א' מיותר עד שנבין מכח היתור שבא לרבות צפוי זהב בתקרה. **ולע"דן** כרש"י ז"ל והמפרשים שהבית הנז"ל בפסוק הוא הדביר ויוכיח כן לשון הכתוב במפנימה לשון לפני ולפנים והפסוק הזה מדבר בבית ואם נרצה לקיים דברי מהרי"א ז"ל שפסוק ויצף הבית הוא ההיכל נוכל לו' שכל תכלית הכתוב הזה להודיע סדר הצפוי הוא בא שבתחילה צפה הבית כולו עד תומו ואחר כך צפה ההיכל וז"ש ואת כל הבית צפה זהב עד תום כל הבית ואחר שתם כל הבית אז וכל המזבח אשר לדביר צפה זהב ובזה מובן קושי א' שיש למה שפירשתי בפסוק ולפני הדביר וכו' גבי ויצף מזבח ארז שהמזבח שהיה של ארז צפהו זהב ד"אכ קשה פ' זה ב"מש ואל המזבח צפה זהב אלא במ"ש מובן שסדר הצפוי בא להודיענו הסדר של הצפוי שלא נאמר שבעודו מצפה הבית שם סמוך למזבח צפה ג"כ המזבח אלא עד תום הבית ואח"כ צפה המזבח ויכריע כדברי אומר עד תום הבית דפשיטא שלא היה ראוי להניח חלק מהבית בלא צפוי א"כ מאי קאמר עד תום הבית פשיטא אלא ודאי עד תום הבית תחילה ואחר כך וכל המזבח צפה זהב. ועל כרחיך אתה צריך לומר כן ואפי' לדברי

רש"י ז"ל והמפרשי' כולם שפירשו ויצף המזבח ארז שציפהו ארזים וכאן בכתוב זה הודיע שאחר כך צפהו זהב יקשה לפי' למה לא הזכיר שם גם כן צפוי הזהב ויאמר ויצף מזבח ארז וא"חכ צפהו זהב אלא ודאי אחרו לפסוק זה להורות הסדר שקדם בצפוי בזהב הבית ואח"כ המזבח. עוד אפשר שאמר ואת כלי הבית צפה זהב ר"ל ואת כל הבית צפה זהב אחד בשוה שלא היה הבדל בין הזהב המצפה סמוך לדבי' לצפוי שבסוף ההיכל אלא את כל הבית צפה זהב סגור וטוב מאד מעין זהב המזבח אשר לדביר. וזה שלא כדברי הרל"בג ז"ל שכתב ואת בל הבית צפה זהב עד תום כל הבית ר"ל שגם ההיכל צפה זהב אך לא היה מזוקק כמו הזהב שצפה בו הדביר לבאר דבר ההבדל שיהיה בין הקדש ובין קדש הקדשים ע"כ וכבר זכרתי שאין עניות במקום עשירו' ודי בכותל מבדיל בין הקדש ובין קדש הקדשים ולא היה צריך הבדל בין איכות הזהב. או אפשר שדיבר הכתוב בעובי הצפוי שאת כל הבית צפה זהב צפוי שזה בעובי אחד שלא תאמר שהיה הפרש בין עובי הצפוי הסמוך לדביר לאשר בסוף הבית לזה א' שאין הדבר כן אלא הבל זהב א' באיכו' ובכמות העובי גם כן שאת כל הבית צפה זהב עד תום כל הבית מעין עובי צפוי המזבח שבהכרחו יהיה עב כדי שלא ישרף כי מארז הוא המזבח כמוהו וז"ש כאן כל המזבח צפהו זהב לו' שכשיעו' עביו היה כל עובי צפוי הבית. ומצאתי במהרי"א בפסוק ויעש בדביר שני כרובים שהיה עובי הכתלים קרוב לעובי שלשה דינרים זהב כאשר הרחיב שם עיין עליו. ומ"ש ואת כל הבית צפהו זהב הר"דק ז"ל ובדברי הימים שבעת אלפים ככר [כסף מזוקק לטוח קירות הבתים ואמר כי לטוח קירות הבתים טעמו לשלשת אלפים ככרי] זהב שזכר בתחילת הפסוק. או טעמו על הכסף ופירושו לטוח שאר הבתים חוץ מההיכל ובדברי חז"ל כסף מזוקק לטוח קירות הבית וכי כסף היה והלא זהב היה אלא למה קורא אותו כסף שהיה מכסף לכל בעלי זהבים. וכל המזבח אשר לדביר סמך המזבח לדביר ואעפ"י שלא היה בתוכו אלא בהיכל היה לפי שהיה מכוון כנגד פתח הדביר כי בהיכל היה השולחן בצפון משוך מן הכותל שני אמות ומחצה ומנורה בדרום משוכה מן הכותל שתי אמות ומחצה ומזבח הקטורת ממוצע ביניהם ומשוך קמעא כלפי חוץ והיה מכוון כנגד פתח הדביר ומפני זה סמך המזבח אל דביר ואמ' המזבח אשר לדביר ומה שאו' וכל ר"ל כי קירותיו וגגו הבל צפה זהב ע"כ והר"לבג ז"ל בדברי הימים פי' כדהר"דק ז"ל בפסוק לטוח קירות הבית שאינו חוז' אל שבעת אלפים כסף אלא לתחילת המקרא שאמר שלשת אלפי' ככרי זהב ועליהם חזר ופירש שהיו לטוח קירות הבית: ומהרי"א ז"ל כתב שבעת אלפים ככר כסף לטוח קירות הבתים כסף ממש כי בימי דוד לא היה עושר כ"כ וחשב לטוח בכסף קירות הבתים אמנם אחר

כך כשנתעלה שלמה בעושר מכל אשר היה לפניו חדש בזה שני דברים האחד שצפה האבנים בלוחות ארזים והשני שצפה הארזים ההם זהב טהור ולא חשש לצפוי הכסף לפי שהיה מיוחס לצפותו על האבנים והוא הניח הארזים עליהם וצפה אותם זהב ולא צפה על האבנים כדי שלא יחשך בהירות הזהב מצד לחות האבן כנודע כן ממלאכת הזהב ולזה בחר זהב סגור מזוקק ביותר כדי שיעמוד ימים רבי' בבהירותו והכסף שהניח דוד אביו הובא באוצרו' בית ה' כמו שאצר שאר הדברי' ע"כ. **ולע"דן** כי דוד המלך ע"ה הכין שלשת אלפים ככר זהב מזהב אופיר ושבעת אלפים כסף מזוקק שהשני פרטים הנז' מזהב וכסף יחדיו היו לטוח קירות הבתים כי היה רוצה יטוח בכסף המזוקק מלמטה ותהיה טיחה מלמעלה אל הכסף מהזהב משכיות ופרחים וציורים ויוכיח כן היות הזהב שלש' אלפים ככר והכסף שבעת אלפים שהכסף היה לטוח תחילה קירות הבית ואחר כך הטיחו עליו זהב בפטורי ציצים ופרחים וציורים מינים ממינים אלא שש"עה צפה ארז ואח' כך צפה הכל זהב כי אין עניות במקום עשירות והוא הביא זהב מרובה ולא הוצרך לצפוי כסף כלל.

**כג**

**ויעש** בדביר שני כרובים רש"י ז"ל עצי שמן אעי דזיתא. עשר אמות קומתו ורגליה' בקרקע עומדים אחד מצפון לארון ואחד מן הדרום סוגרין עליו ועל בדיו שהארון היה נתון ארכו לרחבו של בית ובדיו בולטין בפתח הדביר בפרוכת שכנגד הפתח ובדיו נתונים בראש בארכו כדי שיהיו הלויי' יכולים ליכנס ביניהם כשנושאי' אותו במדבר עד כאן והר"דק ז"ל עצי שמן תרגם אעי דזיתא ואין לשאול איך שחת מעצי מאכל לצורך מלאכה יש לומר כי כרת הזתים הזקנים שאינ' עושים פירות וכן בעצי המערכה שהיה בהם מעצי תאנה ועצי דקל ארז"ל מאותם שאינ' עושים פירות ויש לפרש עצי שמן מין ממיני הארז יוצא ממנו שמן שעושים ממנו הזפת לפיכך נקרא עץ שמן כי הנה מצאנו בספר עזרא שאמרו באו ההרה והביאו עלי זית ועלי שמן נמצא עץ שמן אינו עץ זית עד כאן וכן הר"לבג עצי שמן הוא ממיני הארזים והוא קד"י בלעז זופין ויש ממנו שאינו עושה פירות ואולי מזה המין עשה זה או שלח לו חירם ולא השחית שלמה בזה עץ מאכל גם יתכן אחר שיבש האילן. והנה הכרובים הם כצורת בן אדם מן הקטנים עד כאן וכן מהרי"א ז"ל שהיו עץ שמן מין ארז שעושין ממנו הזפת הטוב הריח המשובח שהוא בשמן המרוקח ולכך נקראו עצי שמן להבדילם מהארזים שאינם עושים פרי ולזה עשה הכרובים מאלו ולא מארזים זולתם. ואלה הכרובים שעשה שלמה היה בדביר זולת אותם שבכפרת שהיו מחוברים בכפורת לא יסורו ממנו ומקשה היו וכאשר הכניסו הארון

לבית קדש הקדשים עמו נכנסו הכרובים והיה עשר אמות קומתו של כל אחד מהם ע"כ והדין עמו שאלו הכרובים שעשה שלמה זולת אותם של משה שהיו מעשה מקשה מקצות הכפורת עצמו מכה בקורנס כמו שזכר רש"י ז"ל בפ' תרומה. אמנם בענין כוונת הכרובים אודיעך בסמוך דבר מה בתכליתן בפסוק ויתן את הכרובים כו' בס"ד:

**כד כה כו כז**

**וחמש** אמות רש"י ז"ל עשר אמות מקצות כנפיו כו' כשהם פרושות נמצאו כנפות שניהם שהיו נוגעות זו בזו ממלאות כל החלל עשרים אמה וגוף הכרובים אינו מן המידה ועומד בנס ומהלך כנף אחד בקיר צפון וכנף הכרוב השני נוגעת בקיר דרום סוככים על הארון ועל בדיו וכן מהרי"א אלא שחלק עליו במ"ש בנס היו עומדים גופן של כרובים שאמר וגופות הכרובים תחת הכנפים הם ואין צריך להיותם בנס ע"כ דמהרי"א ז"ל. **ולע"דן** שמחילה מכבודם כי דרש"י ז"ל הם דחז"ל בבבא בתרא פ' המוכר פירות ודבריהם דברי קבלה כ"ש כי האמת יורה דרכו שאילו הכנפים יוצאים מצדדי הכרוב ובין כנף לכנף יש הבדל מה מגוף הכרוב וגבו וז"ש בגמרא גופיהו היכי קיימי ש"מ בנס היו עומדים זאת ועוד כי דברי חז"ל מוכרחים מהכרח הכתובים כמ"ש שם בגמרא גבי רבי חייא נפק לקרייתא רמו ליה קראי אהדדי כתיב והבית אשר בנה המלך שלמה וכו' ושלשים אמה קומתו וכתיב ולפני הדביר עשרי' אמה כו' ועשרי' אמה קומתו לא הוה בידיה אתא שאיל בי מדרשא א"ל ההוא משפת כרובים ולמעלה קחשיב ומאי קמ"ל דלמטה כלמעלה מה למעלה אינו משמש כלום אף למטה אינו משמש כלום ד"אר לוי דבר זה מסור' בידינו מאבותינו מקום ארון אינו מן המדה ע"כ מזה הענין מוכרחים דברי רבי ינאי אמר שמואל כרובים בנס היו עומדים דהא כרובים שעשה שלמה בקרקע הדביר עומדין וקומתם עשר אמות כנז' בפסוק וכי קחשיב ועשרים אמה קומתו משפת כרובים ולמעלה וקמ"ל דמה למעלה אינו משמש כלו' אף למטה אינו משמש כלום א"כ למטה לאימעט שהארון שהיה תחת כנפי הכרובים אינו ממעט כלום כדא' רב לוי דבר זה מסורת בידינ' מאבותינו מקו' ארון אינו מן המד'. וכן מקום הכרובים אינו ממעט כלום וזה סיוע למ"ש גופייהו היכי קיימי אלא ש"מ בנס היו עומדים ועל פי דבריהם אלו הנכונים אבין יתור אומרו עשר אמו' מקצו' כנפיו ועד קצות כנפיו שידוע הוא שבהיו' הכנף האחד חמש אמו' וחמש אמות כנף הכרוב השנית ידוע הוא שעש' אמות מקצו' כנפיו ועד קצות כנפיו אלא ודאי הא קמ"ל שאעפ"י שגב הכרובין וגופן היה מחייב להיות יותר מעשר אמות מקצות כנפיו ועד קצות כנפיו עכ"ז ע"ד הנס והפלא היה שעשר אמות מקצות

כנפיו ועד קצות כנפיו נמצאו דברי חז"ל כדרבונות וכמסמרות נטועים בחוט משולש מהראיות הנז' ולהורות הפלא הזה המשיך דבריו עוד ואמר.

**ועשר** באמה הכרוב השני כי היה הטבע מחייב שיהיה כרוב אחד מהם קטן מחבירו ברוחבו מראש כנף לראש כנף כשיעו' גופן וגביהם שהרי רוחב הדביר עשרים היא לז"א ועשר באמה הנזכר וכמדתה ממש הכרוב השני שלא היה ביניהם הפרש מצד המידה ולא מצד היותה זו מצומצמת וזו שוחקת כי קצב אחד לשני הכרובים וז"ש מדה אחת וקצב אחד שבאומרו וקצב מורה על ההשואה וקצבה לאופן המדה בהיות זו שוחקת וזו שוחקת ואחר שדבר ברוחבן של כרובים שמכנף לכנף בהשואתם דבר אח"כ בקומת הכרוב הא' עשר באמ' ואמ'.

**קומת** הכרוב האחד עשר באמה כו' אשר קשה שזה הפסוק מיות' שכבר אמר בתחילת הענין ויעש בדביר שני כרובים וכו' עשר אמות קומתו דהיינו קומתו של כל אחד מהם אם כן מה צורך עוד לומר קומת הכרוב האחד עשר וכו' אבל גם כוונת הכתוב הזה להודיע הנס הנז' כאילו אמר שאילו היה האחד מהכרובי' נמוך בקומה מחבירו היינו יכולין להבליע כשיעור גופן של כרובים אבל מאחר שקומת הכרוב האחד עשר באמה וכן הכרוב השני מעתה אין זה אלא נס ופלא כמו שהודעתיך עשר אמות מקצות כנפיו ועד קצות כנפיו כדפרשית ואם יקשה לך על שלמה ואומניו אן חוכמתך שלמה אן סוכלתנותך בעשות רוחב כנפי הכרובים עשר אמות כל אחד ואחד מלבד שיעור הגוף של הכרובים והחכם כמוך עיניו בראשו של דבר לדעת איך יפרשו הכרובים כנפיהם ברוחב עשרים אמה של הדביר והכנפים של הכרובים מלבד גופם עשרי' וזו קושיא חזקה היא לשיטת חז"ל שזכרנו: **ונראה** כי הכתוב בעצמו מתרץ קושיא זו באומרו.

**ויתן** את הכרובים בתוך הבית כו' שהכוונה כי מתחילה ציירו שלא לפרוש את כנפי הכרובים פרשה גמורה שיהיו כנפי הכרובי' זקופים קצת כ"כ שיכיל אותם המקדש אכן בעת שראו הנס והפלא הזה שגופם של כרובים אינו ממעט כלל בבית ברוחב אז ראו ויפרשו את כנפי הכרובים פרישה גמורה לרחבם עד שיעור שנגעה כנף הכרוב האחד בקיר וכנף הכרוב השני נוגעת בקיר וכנפיהם אשר באמצע ז"ש בתוך הבית נוגעת כנף אל כנף ולא כפופות כלל אבל פרושות בעצם וראשונה מן הצדדין ומאמצע ועכ"ז לא קצר המצע מהשתרע בנס ופלא וזה הודיע הכתוב הזה. ובזה מובן אומרו ותגע כנף האחד כאלו היא מעצמה נגעה בבחירה והשכלה ולזה ל"א ויגיעו כנף האחד כמו שא' ויפרשו. ורש"י ז"ל וכנפיהם אל תוך הבית נוגעות. וראשי הכנפים אשר באמצע הבית נוגעו' כנף אל כנף שכל חלל הבית עשרים ע"כ וכן הר"דק ז"ל שהכרובים פניהם כנגד ההיכל כמו

שאמ' בדברי הימים פניהם אל מול הנכנס והכנפים הקצויות היתה אחת נוגעת בכותל דרומי ואחת בכותל צפוני והכנפים האחרות שהיו תוכיות זהו תוך הבית שא' כי כולם היו תוך הבית אלא שאלה היו קצוות ואלה היו תוכיות והתוכיות היו נוגעות כנף כרוב זה לכנף כרוב זה ע"כ וכן הר"לבג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל:

**כח**

ויצף את הכרובים זהב הר"לבג ז"ל ויצף וכבר צפה אלו הכרובים זהב ע"כ.

**כט**

**ואת** כל קירות הבית רש"י ז"ל קירות הבית קירות העץ מסב קלע מוקפות ציורין פתוחי מקלעות כרובים חקוקי צורת כרובים ודקלים וחבלים ופרחים מלפנים ולחיצון לבית הכפורת הפנימי וההיכל החיצון עד כאן וכן הר"דק ז"ל מסב שם בשקל מצר ופי' סביב [קלע] שם בשקלי פעל ופי' ציור ר"ל כי סביב הבית צייר ציורים כרובים מפותחי' לא שהיו בולטי' והתמורות צורות תמרים מלפנים הוא הדביר ולחיצון ההיכל ע"כ. וכן הר"לבג ז"ל אלא שפירש קלע ומקלעות לשון יריעות שעשו ציור יריעות ובהם כמה פיתוחים וציורים ומהריי"א ז"ל הקשה למה פתח בקירות וצפוים כמ"ש ואת כל הבית צפה זהב ואח"כ הפסיק בענין הכרובים דכתיב ויעש בדביר שני כרובים כו' וחמש כו' ואחר כך חוזר לראש לענין קירות הבית והשיב כי לפי שדבר הכתוב בענין הכרובים אשר בתוך הדביר סמך אליהם ג"כ ענין הכרובים אשר בקירות מפותחים פנימי וחיצון כמ"ש מקלעות כרובים: **ולע"דן** שכוונת הפסוק לו' שהתחלת עשיית הקלע הזה סביב פיתוחי מקלעות כרובים ותמורות הנה התחילו לפתח פתוחים אלו מלפנים ולחוץ ובזה מובן אומ' מלפנים ולחוץ בל"מד ולא אמר מבית ומחוץ כי כוונת הפסוק להודיע קדימה ואיחור שהקדים מבפנים ולחיצון ומ"ש מלפנים לברר זה יותר שאפילו בפנים דקדק להתחיל מהיותר בפנים דהיינו מהכותל מערבי משם התחיל עד תום הדביר וממנו ולחיצון דהיינו ההיכל.

**ל**

**ואת** קרקע הבית כו' רש"י ז"ל ואת קרקע הבית כל הרצפה לפנימה ולחיצון לבית הכפורת ולהיכל ע"כ. וכן ה"רדק ז"ל והר"לבג ז"ל והוסיף לומר אך ידמה שקרקע מצופה היה עץ ארז לא קרקע כמו שקדם ואמנם היה זה כדי שישאר עומק הדביר עשרים אמה ויהיה גם כן הבדל נראה בין הקדש ובין קדש הקדשים ע"כ ומהריי"א ז"ל הגיד הכתוב כי אחרי שצפו הכרובים צפו הקרקע זהב כדי שלא יתקלקלו צפוי הזהב המצופה על הקרקע בדריסת הרגל עד כאן:

**לא**

**ואת** פתח הדביר כו' רש"י ז"ל עצי שמן עצי זית. האיל אילי הפתח הם המזוזות שמכאן ושמכאן עשויות עגולות כמין אילים איליו ואלמיו וכן בכל בנין יחזקאל ספות הפתחים קרויין אלים מזוזות חמשית המפתן האחד והמזוזות מכאן שתים הרי שלש והמשקוף שעליו עשוי בשתים כזה כך שמעתי. ואני אומר מזוזות חמשית חמשה צלעות היו למזוזה ולא היתה מרובעת ואינו מדבר לא במפתן ולא במשקוף שלא מצינו מפתן ומשקוף קרויי' אילים ע"כ והר"דק ז"ל האיל הוא הסף העליון והמזוזות הם אשר מפה ומפה אשר הסף סמוך עליהם ואומר כי איל הפתח ומזוזותיו היו בתכונה חמשית שהיו המזוזות חמש צלעו' זו לפנים מזו וכן המזוזה האחרת וכן האיל וי"ת אילא וספוהי מטקסין ולדעתו יהיה ענין הפסוק כן כאלו אמר האיל והמזוזות היו חמושים תרגום חמשית מטקסין כמו חמושים וכן תרגום ומדדו את תבנית טקוס ע"כ וה"רלבג ז"ל פי' חמשית ר"ל שהאיל הוא הסף אשר על הפתח והמזוזות שהיו לצדדיו היו מאת הפתח החמשית כי היתה החמשית לדביר והרביעית להיכל והשלישי' לפתח האולם והשנית לחצר הכהני' והראשונה לעזרה הגדולה וזה כי מחוץ לאולם היה חצר הכהני' ומחוץ לחצר הכהנים (והראשונה לעזרה הגדולה וזה כי מחוץ לאולם היה חצר הכהנים ומחוץ לחצר הכהנים) היתה העזרה הגדולה וזה נזכר חצר הכהנים והעזרה הגדולה ב"דה ע"כ. וכן הכריע מהרי"א ז"ל.

**ולע"דן** להיות כותל המפסקת בין ההיכל לדביר היתה רוחב אמה לבד אמה טרקסין היו רוחב המזוזות והאיל המקיפים סביב שיהיה שיעור רחבן חמשית משיעו' רוחב הדלת מעצי שמן ג"כ היו כמו הדלת אמנם בפתח ההיכל שהיה הכותל רחב יותר הגיד הכתוב שהיה מאת רביעית ר"ל רוחב המזוזות והאיל סביב היה רביעי' ר"ל שיעור רביעית רוחב הדלת כי המזוזות של הדביר היה קצרו' יותר משל ההיכל.

**לב**

**ושתי** דלתות עצי שמן כו' הר"דק א' שלא בא להודיע ששתי הדלתות היו עצי שמן שכבר נזכר זה בפסוק הקודם אבל הכונ' ששתי הדלתות מעצי שמן כנז"ל עש' עליה' קלע מקלעות כרובים וכו' ולפי זה ו"או וקלע מיותרת או אפשר שהשתי דלתו' האלו זולת השתי דלתות הנז"ל שהיו זולת אלה א"כ היו ארבע דלתו' שתים לפנים משתים וכן אמ' בבנין יחזקאל ושתי דלתות להיכל ולקודש ושתי דלתות לדלתות ופירשו חז"ל החיצונות נפתחות לתוך הפתח לכסות עביו של כותל והפנימיות נפתחות לתוך הבית לכסות אחורי הדלתות שכל הבית היה טוח בזהב חוץ מאחורי הדלתות ואעפ"י שהיו הדלתות לפתח הדביר היה שם ג"כ פרוכ' כמ"ש בד"ה להיות מסך לפתח לפי שלא היו

דלתות שתי בדי ארון נתונים על פי הדביר א"כ הפרכת היה מסך לשער הדביר ע"כ. וכן מהרי"א ז"ל והר"לבג ז"ל כשיט' הראשונה ו"מש וירד על הכרובים רש"י ז"ל היה מרדד הזהב טסים דקים לשקען בפיתוחי הצורות להיות שוקע בו במקום החקק ובולט על הבליטה שלא יהא הזהב מבטל את הצורות ויהיו צורות העץ נכרות בזהב ע"כ וכן הר"דק בהכרח שכבר נא' צפוי הזהב לא בא ללמד אלא שרדד הזהב על הצורות שבעץ ונראו בזהב. וכן הרל"בג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל.

**לג**

**וכן** עשה לפתח ההיכל כוי רש"י ז"ל מאת רביעי' מזוזות ההיכל היו רבועות וכת"י מארבעה סטרהון מרבעין ע"כ. והר"דק ז"ל וכן עשה על המזוזות הוא אומר שעשה מזוזות פתח ההיכל עצי שמן כמו שעשה לפתח הדביר אבל פתח ההיכל היו עצי ברושים. מאת רביעית כמו שפי' חמישית שהיו במזוזות חמש צלעות זו לפנים מזו ובמזוזות ההיכל היו ארבע זו לפנים מזו ופי' מאת כי רביעית תואר לתכונה כמו שפי' חמשית ג"כ תואר לתכונה ומאת דבק עם התכונה כאלו אמר עשויה מהתכונה רביעית. וכן גם מאת זה תצאי כמו מזה ויש לפרש עוד שיהיה רביעית לוח כי מצאנו במשנה ורביעית של ארז על גביה' ופירושו לוח ואו' כי המזוזו' לא היתה גוף א' מקשה אבל היתה מלוחו' מדובקות זו לזו וי"ת מן ארבע סטרהון מרבעין ע"כ והר"לבג ז"ל מאת רביעית שהיא הפתח הרביעית. וכן מהרי"א ז"ל ובפסוק הקוד' פירשתי ולע"ד שהמזוזות היה רחבן רביעית רוחב הדלת.

**לד**

**ושתי** דלתות עצי ברושים וכו' רש"י ז"ל ושתי דלתות כל אחת כדי חצר רוחב הפתח שני צלעים ת"י שני צירין ציר העלין וציר התחתון. גלילים סגלגלים. ושני קלעים אף זה מתורגם צירין לשון קלעי' או' אני שהוא לשון ארמי לשון כניסה שהוא נכנס בחור המפתן ע"כ והרד"ק ז"ל שני צלעים שני צדי הדלת הצד הפנימי והצד החיצון היו עשויים מעשי גלילים בציור וכן הדלת השני וקלעים כמו צלעים וכן תרצדון כמו תרקדון ועוד קלע עליהם כרובים ותמורות וכבר פרשתי וקלע שהוא כמו וצייר ומקלעות כמו צור וי"ת תרין צירין דדשא חדא סגלגלין ותרין צירין דדשא תנייתה סגלגלין תרגום קלעי' כמו צלעים כמו שפי' ותרגם אותם כמו צר ודלת. והרלב"ג ז"ל גלילין שעשה צורת גלילין ועמודי' ושני קלעים ר"ל שני צדי הדלת השני היו ציוריה ג"כ גלילין ע"כ וכן מהרי"א ז"ל והוסיף שעשו הבדל בין הדלתו' שבדביר לדלתות שבהיכל כדי להבדיל בין הקדש ובין קדש הקדשים שדלת הדביר כולו של עצי שמן אמנ' דלתות ההיכל המזוזו' עצי שמן והדלת עצמו מברושים וספר שהיה הדלת שני צלעי' ר"ל שתי לוחות מחוברות

זו לזו והיה הדלת האחד גלילים ושני קלעים ר"ל מצויירים בצורת העמודים שהם הגלילים ומשני צורות אחרות שהם קלעים או יאמר שהיו הדלת האחד צורות גלילים שהם עמודים וצורת קלעים שהם יריעות כמו שפירשתי ויהיה ג"כ שיעור הכתוב כן ושתי דלתות עצי ברושים שהיו שני צלעים כלומר שני לוחות ברושים בכל דלת ודלת מלבד המזוזות שכבר זכר ואמר עוד הדלת האחד גלילים ושני קלעי' הם הצורות אשר היו בדלת האחד כמו שפרשתי וא' הדלת השני גלילי' וקלע כרובים כו' הם צורות הדלת השני שהיו מצויירים בה גם כן גלילים ותמורות ופטורי ציצים שהם הפרחים והניצנים כמו שזכרתי ע"כ: **ולע"דן** לפרש מ"ש ושתי דלתות עצי ברושים היינו שהיו שתי דלתות זו לפני' מזו כנז"ל בחז"ל אחת לכסות עובי הכותל ואחת לכסו' אחורי הפתח שלא היה טוח זהב ועל שניהם אמר שהיו מברושים וחזר ופי' שהשתי דלתות אלו זו לפני' מזו הם שתים שהם ארבע כיצד שני צלעים הדלת האחת ר"ל שהדלת האחת עשוי כשנים צלע אחד כדי חצי רוחב הפתח והצלע השני חצי רוחב הפתח ז"ש שני צלעים הדלת האחת גלילים מצוייר בו גלילים כמו שאמרו המפרשים ושני קלעים הדלת השנית שלפנים ממנו הוא עשוי לשנים קלע בכל א' מהם:

**לה**

**וקלע** כרובים וכו' רש"י ז"ל וקלע כרובים על הדלתות מיושר על המחוקה הזהב מכוון על חיקוי הצורות שוקע במקום שקועו ובולט במקום בליטתו שיהיו הצורות נכרו' בו ע"כ וכן הר"דק שכוונת הכתוב להגיד שהיו הצורות שעל העצי' בולטות בזהב המצופ' עליו ונכרות בו ואף על פי שהצפוי עב היו הצורות נכרות עד כאן וכן הר"לבג ז"ל וכן מהר"י"א ז"ל.

**לו**

**ויבן** את החצר וכו' רש"י ז"ל וטור כרותות ארזים נדבך של קורות עושה בחומה ע"כ. וכן הר"דק ז"ל ומ"ש חצר הפנימית היא החצר הנק' עזרה וקראה פנימית לפי שהיתה פנימית להר הבית ע"כ. וכן הר"לבג ז"ל וכן מהר"י"א ז"ל והוסיף לא הזכיר כאן רחבה לפי שלא היה כאן עלוי רב והוצאה רבה ולא גודל אבל הזכיר שהיו לה שלשה טורי גזית ועליה טור כרותות ארזים (אל) [ר"ל] כרותות בתיקון במידה וביחס שיעור מוגבל כראוי.

**לז**

**בשנה** הרביעית כו' רש"י ז"ל יוסד בית ה' הוחל יסודו ע"כ וה"רדק ז"ל בשנה הרביעית למלכות שלמה ביחס זיו כתוב למעלה ע"כ. ומהר"י"א ז"ל הקשה שזה הפסוק מיותר שכבר נזכר זה למעלה. בשנה הרביעית למלוך שלמה על ישר' ונשיב שכוונת הכתוב להודיע זריזות שלמה בבנין הבית שהרי בנהו בשבע שבים ואת ביתו בנה שלמה י"ג

שנה שנתעצל בו ולזה הקדים לומ' בשנה הרביעית יוסד וכו' ובשנת האחת עשרה וכו' כלה הבית כו' ולזה הוצרך להגיד שנית מה שכבר זכר בשנה הרביעית כו'.

**לח**

**ובשנה** האחת עשרה כו' ואת ביתו בנה שלמה וכו' רש"י ז"ל בירח בול הוא מרחשון שהעשב כלה מן השדה ובוללין לבהמ' מן הבית מלשון ויבל לחמורים ואת ביתו בנה שלמה שלש עשרה שנה שבמלאכת גבוה נזדרז ובשלו נתעצל ובשבחו ספר הכתוב ע"כ והוא לחז"ל. עוד שם שבבנין בית המקדש הכל מסייעין אותו ואפי' שדים לא כן בבנין ביתו. וה"רדק ז"ל הביא ירח בול הוא מרחשון ונקרא כן מפני הגשמים מענין מבול. ולחז"ל שהעלה הארץ נבל והארץ עשוי' בולות בולות וי"ת בירח מוסיף איבביא. ויבנהו שבע שנים בשבע שנים ואחר שאמ' ובשנת האחת עשרה כלה הבית מה היה צריך לומ' ויבנהו שבע שנים שלא תאמר שנתעצל בנתים מהבנינים ולא התעסק כל השבע השנים בבנין לפיכך חזר ואמר ויבנהו שבע שנים עד כאן וכן מהרי"א ז"ל ויבנהו שבע שנים שנתעסק בו תמיד בשבע שנים. והר"לבג ז"ל ויבנהו שבע שנים לא הקפיד בחצי השנה העודפת או אולי בשבע שנים נשלם בניינו אך קצת דברים שנעשו ליופי ולקשוט לא נשלמו עד הזמן הנז' עד כאן. ובתנחומא ד"א מהו בירח בול בירח מבול חסר מ"ם כנגד ארבעים יום שאעפ"י שנשבע הק"בה כי מי נח זאת לי אעפ"כ מי יום בכל שנה היו אותם הימים עושים רושם בעולם עד שעמד שלמה ובנה את בית המקדש ופסקו אותם ארבעים יום לפיכך כתיב חסר מ' בנגד מ' יום שפסקו ע"כ. ובפסיקתא רבתי ומה שנעשה הבית בירח בול נעשה [נעול] י"ב חודש והיו הכל מלמלאים על שלמה לומ' לא בנה של בת שבע הוא היאך ה"בה משרה שכינתו לתוך מעשה ידיו והקב"ה חשב לערב שמחת בית המקדש בחודש שנולד בו אברהם שנאמר משכיל לאיתן האזרחי וכיון שנפתח בחדש מועדות והקריב הקרבנות וירדה האש אמר הק"בה עכשיו נשלמה המלאכה שנאמ' ותשלם כל המלאכה ועל זה נאמר מאד עמקו מחשבותיך וכן אתה מוצא במלאכת המשכן אמר ר' חנינה בכ"ה בכסליו נגמרה מלאכת המשכן נעשה מקופל עד אחד בניסן כמו שכתוב ביום החודש הראשון באחד לחדש הקי' את המשכן והיו ישר' מלמלאין על משה לומר למה לא הוקם מיד שמא דופי אירע בו והק"בה חשב לערבב שמחת המשכן בחודש שנולד בו יצחק דכתי' לושי ועשו עוגות וא' לו שוב אשוב אליך ומעתה הפסיד כסליו שנגמרה בו המלאכה א' הק"בה עלי לשלם מה שלם לו הק"בה חנוכת חשמונאי וכן מרחשון עתיד הק"בה לשלם לו עד כאן. **ולע"דן** שכוונת הפסוק לו' שהבית הקדוש נעשה מאיליו ז"ש כלה הבית ר"ל כלה הבית מאיליו כי הדברים של

קדושה נעשות מאיליהן הם ולזה לא כתב כילה הבית אלא כלה הבית. ולזה היה ראוי להבנות בזמן מועט ואפי' בפחות משבע שנים ז"ש ויבנהו שבע שנים ולא כתב בשבע שנים כי הוא סוד שבע שנים סוד הבנין מהחסד ולמטה שהם שבעה עמודי עולם חצבה עמודיה שבעה וזהו ויבנהו שבע שנים כאילו השבע שנים בנהו ודרך רמז ויבנהו לשון בינה כי סוד המקדש שעשה שלמה סוד הבי"נה הוא וז"ש ויבנהו ולא הזכיר מי הוא הבונה אותו כי הוא יתברך הבונה והעוזר בבניינו כעין בריאת העולם אשר בראו הוא ית' אמנם ביתו של שלמה שהוא בנין אנושי בלתי רוחני הוצרך לעמול בבניינו ולכך נתעכב י"ג שנה וז"ש ואת ביתו בנה שלמה כי זה היה ע"י בנין שלמה מעשה ידיו ולכך נתעכב י"ג שנה וז"ש ויכל את ביתו שהוא הוצרך לכלותו ולא כן בבנין ב"ה שכלה מאיליו וכן בכלי חמדה.

**ז**

**א**

**ואת** ביתו בנה שלמה וכו' הר"דק ז"ל שלש עשרה שנה אחר כלות בית ה' התעסק בבנין ביתו וי"מ כי לא נתעסק בבנין ביתו אלא שתי שנים ופי' שלש עשרה שנה עד תום שלש עשר' שנה למלכותו (אעפ"י) [ולפי'] זה יקשה מה שאמר למטה ויהי מקץ עשרי' שנה אשר בנה שלמה את שני הבתים נראה כי עשרים שנה הוציא בין שני הבתי' שבע בבית ה' ושלש עשרה בביתו ויוכלו לתרץ כי [פי'] אחד ועשרי' שנה למלכותו שבע שנים אחר השלמת הבתים נתן הערים לחיר' ואף על פי שחירם למלך שלמה נשא ונשא אותו בעצי ארזים ובעצי ברושים ובזהב לבנין הוא לא נתן לחירם אלה הערים אלא מקצה עשרים שנה למלכותו עד כאן. והנ"לעד כתבתי בפסוק הקודם שבנין הדיוט הוא בנה אותו והוא כלה אותו כי אין עוזר:

**ב**

**ויבן** את בית יער וכו' יומא פ' בא לו אמר מר זוטרא בר טוביה למה נקרא שמו יער לומ' לך מה יער מלבלב אף בית המקדש מלבלב וכה"א הנה מטתו שלשלמה של מלך שהשלום שלו מטה זה בית המקדש ולמה נמשל בית המקדש למטה אלא מה המטה אינה אלא לפריה ורביה אף בית המקדש כל מה שבתוכה היה מפרה ומרבה שנ' ויאריכו הבדים וכה"א והזהב זהב פרוים שהיה עושה פירות עד כאן ולדבריהם ז"ל הבית הזה בנה לו שלמה לבית המקדש שנקרא יער הלבנון יער על שם שעושה פירות ולבנון שמלבין עונותיהם של ישר'. ורש"י ז"ל בית יער הלבנון ת"י בית מקידת מלכיא. וכרותות ארזי' קורות ארזים לאורך הבית היה טור העמודים בקרקע והכרותות מעמוד לעמוד וטור השני ממול החצר הפנימית היא עזרת הכהנים ועזרת ישראל והיא

היתה לפני האולם וקורא אותה פנימית לפי שהיתה לפנים מעזרת נשים ובמקרא לא מצעו בתורה עזרת נשי' כ"א במשנה ע"כ. [והרד"ק ז"ל] דהיינו שבונין להם המלכים שם בית להתקרר בו בימי הקיץ [ושלמה בנה] שם ביער [שהיה] ידוע [בארץ ישראל נקרא לבנון ובנה הבית הזה מעצים]כותליו וקרויו ובנה אותו על ארבעה טורי עמודי ארזים על ארבע פנות הבית ומעמוד לעמוד כרותות ארזים שהם קירות גדולות הנקראים מרישים בדברי חז"ל וי"ת כרותות קנבתהון ע"כ וכן הר"לבג ז"ל מהיותו עשוי להתקרר שם ע"כ היו לו פתחים רבי' ואחשוב שיער זה היה קרוב לבית המקדש ולזה נקרא בית המקדש לבנון. וזכר שכבר בנ' זה הבית על ארבע' טורי עמודי ארזים ואחשוב שעמודי ארזים היו כולם לרחב הבית וחושק האורך בהם לשלשה חלקי' שנים עמודים היו בכל טור והנה היו כרותות הארזים על העמודי' שיסבלו נסרי התקרה אשר עליהם והיו גדולים וחזקים והנה אורכם לפי מה שתארנו שלישית מאה אמה עד כאן ומהרי"א ז"ל הביא כדברי המפרשים כנז"ל במה שא' יער הלבנון והוסיף לומר שאפשר שנקרא המקדש לבנון לפי שהיו בו רבוי ארזי לבנון בבניינו וטעם היות הגובה הזה לבית היער הזה להיות שעשו בו בתים ועליו' כפי מה שכתב יוסף בן גוריון שהבית הזה שני מינים סדרי דירות אחת למעלה ואחת למטה ובכל דירה מהם היו חדרים רבים ובדירות של מטה היו הבשמים וכל מיני מאכל וריח יקרים ומשובחים והיה בבית אחרת מהם כל כלי זין אם מברזל ואם מזהב ומכסף אשר עשה שלמה לכבוד ולתפארת כמו שיזכור מאתים צינה זהב שחוט ושלש מאות מגינים ובבית אחר כלי משקה ובבית אחר מלבושי המלך וכן בשאר הבתים ענייניים מתחלפי' ובדירות העליונות היו ארבעה חלוקות כפי הטורים אשר זכר הכתו' ובהם היה מדור המלך וישיבתו וישיבת משרתיו ובית העצה ובתים לאכול ולשתות ולשכב עד כאן:

**ג ד ה**

**וספון** בארז כו' ושקופים כו' וכל הפתחים כו' רש"י ז"ל לספון קרי עליה מלמעלה על הצלעות מחיצות עליונו' שעל הכריתו' ארבע מחיצות לאורך הבית לכלן פתחין וחלונות כי בית הקיץ הוא עשוי לאויר ועל אותם מחיצות קירוי הספן שלשה טורי נסרים על ארבעת טורי העמודים חמשה עשר נסרים הטור הא' ושקופין שלשה טורין ועוד עשה קירוי אצל שלשה טורי הנסרים שלשת טורי הנסרים ושלשת טורי השקופין כי רוחב של חמשה עשר נסרי' לא קירה (אל) [את] הבית לארכו שהוא מאה אמה ועשה אצלו לקרות הבית קרוי של נסרי' קטני' נתונים על מכישים קטנים הנותרים מטור כריתת הארזים אל טור שלשה מכישין זה לסוף זה ושקופין משני צדיהם כעין משקוף שהדלת

שוקף בו ועל אותן שקיפים ראשי הנסרים הקטני' בו אורכן של נסרי' קטנים כנגד רחבן של נסרים גדולים שנתן תחלה. ומחזה אל מחזה ראשי נסרים של שקוף זה למול ראשי נסרים של זה מחזה לשון קצה ומנחם כן פתרו וחברו אל מחוז חפצ' וכל חזית שבלשון משנה כך הוא בסדר מערכ' התמיד וכן הוא עושה מחזה מבחוץ בפ' השותפין בבבא בתרא. ויונתן אף הוא תרגם זוי לקבל זוי אצל שקופים אטומים וכן רבועים שקף כולם תרגם כלונסא וכל הפתחים והמזוזות שסתם מקירת מלכים עשוי פתחים פתחי' מפני האויר ולכך יקראו בית יער. רבועים שקף ת"י מרבעין וחפן כלונסא מחופין היו הפתחים בנסרים דקין ורבועים היו כשאר פתחי בתים ולא עשויין כפה כעין פתחי אולם ומול מחזה אל מחזה ומול של מחזה זה מוסב לקראת מחז' האחרת ראש הנסר לקראת ראש הנסר שלש פעמים בכל תקרה ותקרה ואיני יודע היאך ע"כ. ולשיטה זו קשה קצת שאם היתה עלייה על בית יער הלבנון לא היה שותק הפסוק מהזכיר ולו' בית ועליית יער הלבנון. ועוד כי לשון ממעל על הצלעות מורה שהתקרה מקורה בארז על הצלעות עצמן ואילו לפרש"י ז"ל המחיצות של העלייה נבנו על הצלעות והקרוי נעשה למעלה על המחיצות שעל הצלעות וא"כ היכי אמר וספון בארז ממעל על הצלעות ולזה ישיב רש"י ז"ל שבתיב' ממעל נכללו המחיצות שהם עומדות על הצלעות והספון ממעל על הצלעות. והר"דק ז"ל פי' בית יער כתרגומו בית מקרת מלכא וכדרש"י ז"ל וספון בארז וחפה נסרין בארזא על הצלעות הם הכרתות שזכר וי"ת מחיציה והוא הענין בעצמו כי כותלים נקראו מחצה. מ"ה אלה הנסרים של ארז שקירה בהן הבית היו מ"ה כי שלשה טורים היו כל טור וטור היו בו ט"ו נסרים. ושקופים שלשה טורים חלונות עשה בבית הזה וקראם שקופים לפי שהאד' משקיף מהם כ"מש וישקף אבימלך בעד החלון ומ"ש שלשה טורים שלשה טורי נסרי ארז בין חלון לחלון ומ"ש מחזה אל מחזה מראה כנגד מראה כלומ' כי החלונו' היו בשלש' כתלים וז"ש שלש פעמים והיו חלון כנגד חלון וזהו מחזה אל מחזה וי"ת וכלונסא תלתא סדרין זוי לקבל זוי תלת זמנין וכדחז"ל מודלה ע"ג כלונסאות הם בדים ארוכים כמין קנה של רומח וזוי כמו זוית. וכל הפתחים והמזוזות רבועים שקף הפתחים היו מרובעים ולא כעין כיפה וכן מזוזות השערים היו מרובעים ולא עגולים שקף ת"י חפן כלונסא. ויש לפרש שקף כמו משקוף כי המשקוף שעל הפתחי' היה מרובע והמשקוף הוא חלון שעושים על הפתח להשקיף וממנו מי שקורא בשער והחלון ההוא היה עשוי מול מחזה שלש פעמים כמו שפי' ע"כ והר"לבג פי' שהיה הבית הזה מתקרר בו והיה עשוי פתחים פתחים ואחשוב שיער הלבנון היה קרוב לבית המקדש ולזה נקרא בית המקדש לבנון וזכר שכבר בנה זה הבית על ארבעה

טורי עמודי ארזים ואחשוב שעמודי הארזים היו כולם לרוחב הבית וחולק האורך בהם לשלשה חלקים שנים עמודים היו בכל טור והנה היו כרותות הארזים על העמודים שיסבלו נסרי התקרה אשר עליהם והיו גדולים וחזקים והנה ארכם לפי מה שתארנו שלישית מאה אמה והנה היה ספון בנסרים של ארז ממעל על הצלעות והם כרותות הארזים אשר על העמודים שהיו ארבעים וחמשה כי ט"ו עמודי' היו בטור האחד ולזה היו קורו' הארזי' אשר עליהם ט"ו ומזה התבאר כי מקצה עובי העמוד האחד אל קצה עובי העמוד השני הנמשך לו היו שלש אמות ושליש אמה ואולם עובי העמודים האלו היה לפי מה שיראה לי ממה שנז' אחר זה שתי אמות וחצי כדרך שהיה בין טור וטור שלשים אמה והיה גובה העמודי' שלשי' אמה ובזה יתאמת שכל העמודים עם כרתות הארזים אשר עליהם היו רבועים ושקופים שלשה טורים הם הצלעות שזכר כי הם היו כדמות משקוף עם העמודים והוא מבואר שלא היו כי אם שלשה טורים מאלו ארבעה טורי העמודי'. מחזה אל מחזה שלשה פעמים ר"ל הפתח שהיה נוכח פתח אחד כנגדו וזה הענין היה בזה הבית שלש פעמים כי שלש פתחים היו לו בכל אחד מצידי האורך זה כנגד זה והנה קרא הפתח מחזה כי משם יראה האדם מה שבחוץ. וכל הפתחי' והמזוזות רבועים ר"ל שהפתחים האלו היו בדמות מרובע וזה כי יש השקף שהיה עליהם שם העמודי' אשר משתי קצותיו משימים את הפתח כצורת רבוע שלשי' אמה לבל רוח ובזה התבאר שמול מחזה אל מחזה על פני הבית שהיה שלשה פעמים הבית ההוא היה הכל נמשך בזה הרבוע עם השקופים שעליו והנה היה זה הבית נחלק לשלשה חלקים שוים ע"כ. ומהרי"א ז"ל הביא כדהר"לבג אך במה שפירש הר"לבג ושקופים על הצלעות שזכר כי הם כדמות משקוף על העמודים לא נתיישב אצל מהרי"א וכתב כדהר"דק ז"ל שמ"ש ושקופים ג' טורים כו' להגיד שעשה בבית חלונות להכנס שם הרוח וקראם שקופים לפי שהאדם ישקיף מהם ושאותם החלונות היו שלשה טורים כפי טורי העמודים והיו החלונות מצד א' מהבית וחלונות מהצד האחר מהבית באופן שהיו מכוונים אלו כנגד אלו וז"א מחזה מול מחזה שהם החלונות אשר יראו ויחזו מהם והיה זה שלשה פעמים ר"ל בשלשה הטורים אשר זכר כו' ואפשר לפרש ג' טורים שהיו בין חלון לחלון ג' נסרי ארז ולפי שהיו החלונות בשלשה הכותלי' מהבית אמר בהם ג"פ ע"כ ולהיות הדברים שעברו ומאי דהוה הוה איני מרחיב בזה. אבל הנלע"ד שיטת הר"לבג ז"ל ב"מש שהיה הבית לארכו נחלק לשלשה שבזה מדוקדק אומרו על ארבע טורי עמודי ארזים שהטורי' בשוה היו כולם לרוחב הבית אמנם במה שאמ' וכרותו' ארזים על העמודים או' אני שלא כדברי הר"לבג והמפרשים שאמרו כרותות שהם קורות כי לשון כרותות אינו לשון קורות

אבל כרותות ארזים הוא לשון חתיכות ארזים לא קורות שלימות שלכך נקראו כרותות והיו מעמוד לעמוד מהיות' גם שבארז מהצד הסמוך לעיקרו כדי שיוכלו לרבע אותם מרובע נאה וזהו לשון כרותות ארזים על העמודי' שמעמוד לעמוד היו כרותות האלה והצלעו' של ארז היו לראשי הצלעות על העמודי' ועל הכרותו' וספון בארז שעשו הקרוי ממעל על הצלעות שהם על העמודים אבל עשו הכרותות כדי למעט בעמודים וכדי שיהיה בין עמוד לעמוד כעין פתח כי הכרותות היו כעין משקוף על העמודי' והעמודי' היו מ"ה עשוי' בג' טורי' ט"ו בכל טור ברוחב הבית כנז' בדברי הר"לבג ואו' מ"ה אינו על הצלעות כי הצלעות אפש' שהיו יותר אבל הוא על העמודי' והיו העמודי' עשוי' בג' טורי' כדי שבין טור וטור תהיה הרוחה יתיר' כעין פתח גדול והכרתות אשר שם כעין משקוף בין טור לטור היו יות' ארוכי' מהכרותו' אשר בין עמוד לעמוד שבכל טור וטור ולפי זה הצלעו' לחוד וכרותות לחוד ויכריע בין שנוי הלשון שבין פסוק לפסוק שהפסוק הקודם אמר כרותות וכאן אמר צלעות שמורה שהם עניינים מתחלפים שלא כדברי הר"דק ז"ל שכתב כרותות וצלעות הן הן.

**ושקופים** שלשה כו' כבר זכרתי בפסוק הקודם שיטת המפרשים. **ולע"דן** ע"ד המפרשי' ז"ל שפירשו ושקופי' ל' חלונו' מטעם שמשקיף בהם לראות חוץ אפשר לע"ד שהגיד הכתוב שהיו החלונות האלה בכל כותל וכותל מהם ג' טורי חלונות והיו מסודרין בכוון מחזה אל מול מחזה ר"ל זה למעלה מזה בכוון ולא נוטה ממנו ולזה לא א' כאן בכתוב הזה ומחזה מול מחזה כי לא א' אלא ומחזה אל מחזה בו בכותל עצמה אמנם בפסוק שאחר זה המדבר על הפתחים אמר לשון מול.

**וכל** הפתחים כו' ומול מחזה אל מחזה כי הפתחים אינם זה על זה כחלונו' אבל הגיד בהם ענין אחר שהיה כל פתח מהם מכוון אל שכנגדו בכותל האחר לראות ממנו וז"ש ומול מחזה אל מחזה כי הוא תפארת הבנין עוד היום בארם צובה שעושין בכוון פתח כנגד פתח וחלון כנגד חלון ולפי זה מחזה אל מחזה הוא בכותל זה למעלה מזה בחלונות ומול מחזה אל מחזה שבפתחים ענין זולתו שהוא כיון הפתח שבכותל זה להיותו מכוון ומול הפתח שכנגדו בכותל שמנגד ושם מחזה משותף בחלון ובפתח על שם שממנו חוזים ורואי'. והיה זה מול מחזה אל מחזה שלש פעמים שהיו שלשה פתחים בכל כותל וכותל.

1

**ואת** אולם כו' רש"י ז"ל אולם עשה לפני העמודים האלה לבית מבוא חמשי' א' ארכו לרחבו של בית שהיה חמשים (וחמשי') אמה [ושלשים] רחבו לפני אורך משך הבית

אלא שלעול' המידה היתירה קרויה אורך והקצר' קרויה רוחב ואולם על פניהם אולם גבוה עשה על כל הבית. ועמודי' ועב על פניהם על הכרותרת ארזים שעל העמודים התחתונים הציב על עמודי' אחרים ומרישין מעמוד לעמוד העמודי' לארוג בהם צלעות מזה לזה והעבים לקרוי (העלוי) העליה עב הוא מריש כמו ששנינו והעבים אלו המרישים ע"כ וכן הר"דק ז"ל והוסיף לו' שהיה בנין האולם הזה כעין כיפה והוא בית שער לבית יער הלבנון ע"כ. והר"לבג ז"ל הוסיף לו' הנה זה האולם לפי מה שאחשוב היה ארכו לרוחב בית יער הלבנון שזכרנו וגם הוא היה מרובע באופן רבוע החלקים האחרים שזכרנו כי הוא היה סמוך לעמודים ולזה היה גבהו כגבהם ע"כ. וכן מהרי"א ז"ל שאורכו של אולם לרחבו של בית יער הלבנון כי כן ארכו הוא המשים כשיעור רוחב בית יער שהוא חמשים ואמנם אומ' ואולם על פניהם הוא לפרש שהאולם הזה היה על פניהם של הפתחים אשר בבית יער הלבנון ועמודיו ע"כ. **ולע"דן** שבכתוב הזה נזכרו שני אולמים האחד נקרא אולם העמודים ארכו חמשים אמה ושלשים רחבו ועשה עוד דמות אולם על פניהם של העמודים האלה של אולם העמודי' והיה אולם קטן לבית שער אל אולם העמודים והיו בו עמודים לפניו ועשוי כעין תקרת נסרים בשיפוע נקרא רפ"רף בערב"י וזהו ועב על פניהם על קרוי זה המשופע א' ועב מלשון עב הענין להגן מן החמה כעין הענן המצל מן החמה גם להגן כעין הענן ומן הגשמי' ולפי שהיה האולם הזה קטן כבית שער לגדול לכך לא הזכיר בו לא אורך ולא רוחב. ואו' ואולם הכסא כו' הוא אולם שלישי זולת הנז' או יהיה ואולם על פניה' אולם זולת אולם העמודי' הנז' אבל הוא האולם שמזכיר א"חכ ואולם הכסא כו' שהפ' של ואולם הכסא כו' יהיה ביאור ל"מש ואולם על פניה' ומפ' הכתו' צורך זה האול' שהו' אולם למשפט ז"ש ואולם הכסא אשר ישפט שם כו' ואם נפרש ואול' הכסא זולת האולמי' הנז' א"כ יהיו ג' אולמי'.

ז

**ואולם** הכסא כו' רש"י ז"ל ואולמא לאתקנא תמן כורסייא לבית דין דדאין תמן פרוסד' לבית דינא עביד פרוסדא לשון פרוס דור וספון בארז מחופה קרקע הרצפה בארזים. מן הקרקע ת"י מן אושיא ועד אושיא מן יסוד כותל זה ועד יסוד כותל זה ע"כ וכן הרד"ק ז"ל אלא שהוסיף באו' אולם המשפט הוא כפל דב' או פי' שלאותו אולם הכסא עשה לו עוד אולם אחר לפניו הוא הנקרא אולם המשפט שהיה בית שער לבית המשפט וכן נראה דעת המתרג' שתרגם ואולמא לאתקנא תמן כורסיא בית דינא דדאין פרוסדא לבית דינא עביד ופרוסדא בית שער כמו התקן עצמך בפרוזדור ויש נוסחאות פרוס דור בסמ"ך ע"כ וכן מהרי"א ז"ל והר"לבג הביא הראשונ' שהיא שני אולמים אולם הכסא

לשפוט ואולם המשפט לחוד שבאולם המשפט יגמר הדין או יהיה הראשון תואר הוא הכסא אשר ישפוט שם ר"ל כי ממנו יכנסו לאולם המשפט כמו שת"י ע"כ ובמ"ש אולם המשפט לגמר דין קשה למה לא יגמר שם באולם הכסא ואפשר לו' שעשה כן ליתן כח ומיתון בדין לקיי' הוו מתוני' בדין כשיעור לכתו מבית אולם הכסא לאולם המשפט אלא שהדבר קשה בעיני שיקום בכל דין ודין מאולם הכסא לאולם המשפט. **ולעד"ן** שלא היה בזה אלא אולם אחד הוא אולם הכסא ואו' עוד אולם המשפט עשה פירושו שמתחילת עשייתו היתה לשמה שאמ' אנא השי"ת הצילני מדמים שלא יהיה שמה הרשע כ"א מקום המשפט ז"ש אולם המשפט עשה ר"ל שמתחילת עשייתו עשה אותו על מנת שיהיה אולם המשפט והצדק. או אפש' שאמר אולם המשפט עשה שהוא סיבה למה שיזכיר בסוף הפ' וספון בארז מהקרק' כו' שלא צפה בזהב לפי שהיה אולם המשפט וצריך הדיין לבלתי יתגאה אבל יראה כאילו חרב על צוארו מלמעל' וגהינ' למטה ז"ש אולם המשפט עשה וספון בארז כו' ר"ל להיותו אולם המשפט עשאו ספון בארז הרצפה מצופה בארז לבד. או אפש' ואם נרצה לפרש כשיטת המפרשי' ששני אולמי' הם אולם הכסא א' והשני אולם המשפט והוא שבאולם הבסא היה עוד השופט בצדק ש"עה כ"מש אשר ישפוט שם אמנ' באול' המשפט ישבו השוטרי' וע"כ נקרא אולם המשפט שהשוטרי' מוציאי' משפט לאשורו ואורו ומסייע לזה הפי' או' מן הקרק' ועד הקרק' שר"ל מן הקרק' של אולם הכסא ועד קרקע של אולם המשפ' הכל ספון ומצופ' בארז בשו' כי אול' המשפ' כבית שער לאול' הכסא.

**ח**

**וביתו** אשר כו' רש"י ז"ל אשר ישב שם דירה גמור' לאכול שם ולשכב שם מבית לאולם לפני' מן אולם של בית יער הלבנון. ובית יעשה לבת פרעה עלה בלבו לעשות בית לבת פרעה האולם הזה כמעשה האולם הזה ע"כ וכן הרד"ק והוסיף שהבית הזה הוא הנז"ל ואת ביתו בנה שלמה וכו' ע"כ ויכריע כדבריהם אלו ממה שהזכיר ענייני האולמי' האלה אחרי בית יער הלבנון שנראה שהיו סמוכי' אליו אמנם מהרי"א ז"ל כתב והאולם או אלמים האלה נ"ל שלא היו בבית יער הלבנון כ"א בבית המלך אשר בציון וא"כ אחרי אשר זכר בנין בית יער הלבנון חזר לספ' ענין בית המלך והתחיל מאול' לפי שהיה כבית המלך בתחיל' הבית כדי שהעם שיבואו למשפ' לא יעברו בבית אבל יכנסו מיד לאול' המשפט ועליו אמ' וביתו אשר ישב שם חצר האחרת מבית לאול' כמעשה הזה ר"ל שכל בית המלך שהיה אחרי האולם הנז' היה כולו ספון בארז כמעש' האול' וג"כ הבית אשר עשה לבת פרעה היה כמעשה האולם הזה אשר זכר ע"כ ולדבריו הבית אשר ישב שם

הוא בית זולת הבי' הנז"ל ואת ביתו בנה שלמה י"ג שנה. **ולע"דן** לדקדק יתור אשר ישב שם. ועו' קשה או' חצר האחרת דהי"לל בחצר האחרת. ועוד למה שינה כי בביתו אשר ישב שם אמר לשון כמעשה הזה היה וגבי ובית יעשה לבת פרעה אמר כאול' הזה והיה לו לקצר ולו' וכן בית אשר יעשה לבת פרעה. ואדקדק ל' יעשה בל' עתיד הי"לל ובית עשה ל' עבר. **ונראה** ע"פ שיטת מהרי"א שזה הבית הוא זולת ביתו הנז"ל שבנאו י"ג שנה כי זה הבית בנאו סמוך לאולם המשפט בדי שיהיה יושב שם ר"ל מצוי ומזומן לכל דבר משפט עני יתום ואלמנ' וז"ש וביתו אשר ישב שם ר"ל תכלית הבית הזה הוא כדי שישב שם סמוך לאולם המשפט מצוי לכל מבקש משפט וצדק קרוב לכל קוראיו ולא רחוק בביתו הגדול אשר בנה י"ג שנה. או יאמר אשר ישב שם ל' ישיבה בנחת ושלוה כמו שפי' חז"ל גבי ויש' יעק' בקש לישב בשלוה כו' שלהיותו עומד באול' הכסא אשר ישפט שם עם רב וכבד כנז"ל ובהיותו עמל ויגע ועיף מרוב הדיני' וירצה לנוח שעה א' כי רך ויחיד לאמו הוא או לפעמים להעמיק בדין מהדינין ישב שם לעיין בדין לכך בנה לו סמוך לשם בית אשר ישב שם לנוח מיגיעו מאש' שפט בצדק דלי' ותכלי' זה עשה לו חצר האחר' מבית האול' כדי שיהיה הבית הזה אשר ישב שם בחצר האחרת כדי לנוח שם כאמור ורמז ב"מש כמעש' הזה היה לו' שכיון שהבית הזה עשאו לישב שם לעיין בדין מרומה או לנוח בו מיגיעת הדיני' כנז' א"כ הבית הזה שוה בערך אולם המשפט ז"ש ל' כמעשה האולם היה שפשוטו של מקר' להורו' שהיה כמעשה הזה כצורת הבנין והדרשה תדרש שבא לו' שערך וחשיבו' הבית הזה כמעשה הזה של אולם המשפט היה לא כן בבית אשר יעשה לבת פרעה אשר היה בית ועד לטיול לא א' בו כן רק כאול' הזה. עוד אפשר שלפי שהיה ביתו אשר ישב שם דומה בדומה אל אולם הכסא אשר ישפוט שם בתכונתו בין בחצרו ובין באולם עצמו לז"א וביתו אשר ישב שם גם בתמונת חצר האחרת אשר בו הבית הנז' הכל היה כמעשה הזה שתיבת כמעשה כולל אל תמונת הבית והחצר בכל המעשה בכללו היה דומה אל האולם הנז' אמנם בבית אשר יעשה לבת פרעה היה כאולם הזה לבדו ולא כמעש' האולם והחצר ולזה פרט בו וא' כאולם הזה. ומ"ש ובית יעשה לבת פרעה רצה הכתוב להודיע סדר הבתים ובנייתן והודיע שאולם המשפט עשה קודם בית לבת פרעה וז"ש ואולם המשפט עשה כו' בלשון עבר אמנם בית לבת פרעה עשה באחרונ' וז"ש ובית יעשה לבת פרעה שעדיין לא עשה אותה בעת ההיא אמנ' ביתו אשר ישב שם חצר האחרת כו' זה הבית התחיל לבנותו בעוד היותו בונה אולם המשפט ויחדיו נבנו זה לשפוט בו וזה לישב בו שם לעיין במשפט או לזולתו מצרכי המשפט כנז"ל ולזה א' בו כמעש' הזה היה ולא אמ' כאולם הזה כי

עדיין לא היה אולם בנוי בעת העשות ביתו זאת שכעין המעשה הזה שהיו עושי' באולם היו עושי' כיוצא בו בבית אשר ישב שם עם חצר האחרת ויחדיו נגמר' בניינם אמנם גבי ובית יעשה לבת פרעה אמ' כאולם הזה ולא אמר כמעש' הזה לפי שאז"ל בעת הבנותו לבת פרעה כבר היה בנוי ומשוכלל וז"א האולם הזה שכבר היה אולם גמור והוה בקירות נכון. והודיע בזה שבחו של שלמ' ע"ה שבבית אולם המשפט ובית אשר ישב שם שהיו בתים לעבודתו ית' נזדרז בבנינם יחדיו אמנם בבית אשר יעשה לבת פרעה נתעצל שכן יאות לאיש שלם כמוהו כמו שהודיעו כן הכתובים למעלה גבי ואת ביתו בנה שלמה י"ג שנה כנז"ל.

**ט**

**כל** אלה כו' רש"י כל האבני' האלה עשוי' כבידות כמדות גזית כמידת אבני גזית מידה אחת היתה לאבני גזית במדינ'. וממסד עד הטפחות בגובה היה הבנין הזה עשוי באבני גזית מן היסוד עד שמי הקורה ממסד ל' יסוד הטפחות שמי הקורה כעין וימיני טפחה שמים. ומחוץ לצד החוץ היה כל משך הקירות כאבני' הללו עד החצר הגדולה ע"כ והר"דק ז"ל כל אלה על הבתי' שזכר בית ה' וביתו ובית המשפט ובית בת פרעה וחצרותיה' כולם היו בנוים באבני' יקרות כלו' טובות ממחצב כמו שפי' למעלה במדות גזית כדרש"י. מגורות במגרה הוא המישור שהיו פני האבני' חלקות וישרות יותר כשהיו מגוררו' במגרה ממה שהיו אם היו נפסלות במקבות. ופי' מבית ומחוץ כי שני הפני' היו מגוררות וממסד כו' והיו האבני' ישרות וחלקו' כן מן היסוד עד שמי הקור' ונקר' מקום הנחת הקורות טפחות כי האבני' שמניח2 ראשי הקורות עליהם יוצא2 חוץ לכותל במידו2 טפח מבית ומחוץ ותכונת הבנין היה ג"כ מחוץ לבית עד החצר הגדולה אבל החצר הגדולה היה בנין אחר כמו שאמר באבני' ג' טורי' וטור כרותות ארזי' ע"כ וכן מהרי"א והר"לבג כל אלה כו' ומ"ש עד הטפחות ר"ל מאבני היסוד עד אבני הכותל הנראים שידקדקו בשיעור' למדדן בטפחו' או שיוציא כמדת טפחו' בטור העליון לתפארת הבנין שעליה' ישימו הקורות כדהר"דק ע"כ. **ולע"דן** דלרש"י ק"ק או' עד הטפחות בל' רבי' ודי לו' עד הטפח על שם שמי קורה ועוד מה לו לכתו' לסמן התקרה בטפחות ע"ש וימיני טפחה שמי' כי די שיאמ' עד הגג או עד התקר' וכיוצ' ולפי' הר"דק והר"לבג במה שפירשו על הטפח היוצ' מהאבן שתחת הקור' כנז"ל יקשה דמהו עד הטפחות דאדרבה הטפחות ההן הנעשים לנוי הבנין ראוי מגוררים במגר' ומתוקני' ביותר א"כ מהו עד הטפחות דקאמ'. **ולי נראה** שמנהג העול' הוא כשמקרי' שמי הקורה על הכותל לשים אבני' קטני' בין קורה לקורה ואותם האבנים לא יקפידו עליה' שיהיו

מגוררות ומיופות והן הן שקרא' טפחו' על שם שהם קטנות משאר אבני הבנין הגדולו' ואלו הם קטנות טפחיי' על הרוב ולז"א כי אפי' הטפחות כולם היו מגוררות. או אפש' שקרא הטפחות תקרה היוצאות על הכותל מבחוץ רחבה בשיעור טפחיי' להגן על הכותל ולכן א' כי מן היסו' עד הטפחו' האלה היו האבני' מגוררות ומתוקנות בלי דופי ו"מש מבית ומחוץ הוא על כל אבן ואבן שהיה מתוקן ומגורר מכל צדדיו כנז' במפרשי' ז"ל ואפש' שהוא מדבר על הבית שאפי' מהצד החיצון הכל באבני' מגוררו' ויפות אשר אין כן דרך העולם שבוני' מחוץ אבני גזית ומבפני' אבני' מגוררות. והמגירה הזאת איננה מישור שיי"רא בלעז אבל היא כעין קרדום והוא עשוי שני' כעין המישור וקרויה בערב"י מק"חט. ומ"ש וממסד לא יחויב שאבני היסוד ג"כ היו מגוררות כמו שכתב מהרי"א אבל פירושן מהיסוד ומעלה היו האבנים מגוררות ואין אבני היסוד בכלל דהי"לל והמסד עד הטפחות כו' ויכריח כן אומ' אח"כ ומיוסד אבנים יקרות כו' שבא להודיע מהות האבנים שביסוד מגדולתם מכלל שעד עתה לא דבר בפסוק הקודם במהות האבנים שביסוד אבל דבר ממסד ומעלה לא במסד עצמו:

**ו**

**ומיוסד** אבנים רש"י והיסוד שבתוך הקרקע היה של אבני' גדולות יותר ממדת גזית ע"כ וכן הר"דק ז"ל שכוונת הכתוב לומ' שאבני היסוד היו יותר גדולות מאבני הבנין המגול' שהבנין המגולה כמידת אבני גזית ושל היסוד מדת עשר אמות. וחז"ל אמרו כי אלו אבני עשר אמות ואבני שמנה היו אצטוניות יוצאות חוץ לכותל בולטות מבפני' לבית וא' אבני עשר ואבני שמנה אמות שאלו נכנסות ואלו יוצאות ומן היוצאות היו עולות לגדולות ששם היו ישנים זקני כהונה ופרחי כהונה היו ישנים איש על כסותו לארץ ע"כ. וכן הר"לבג שכוונת הכתוב לומ' שהיו אבני היסוד יותר גדולות מאבני הבנין ע"כ וכן מהרי"א ז"ל. **ולע"דן** אומ' אבנים גדולות בחשיבות קאמר ויכריע כן אומ' אבנים גדולות אבני עשר אמות כו' כי כלל ופרט למה אלא ודאי גדולו' הערך.

**יא**

**ומלמעלה** אבנים כו' רש"י ז"ל ומלמעל' ליסודות היו אבני' יקרות עד הטפחות כמו שאמור למעלה וארז וחפי נסרין דארזא כמו שא' וספון בארז ע"כ והר"לבג ומלמעלה מן היסוד היו אבני' יקרו' כמדת גזית והיה ספון בארז תקרה או היה שם בכותלין כרותות ארזי' עם האבני' ההם ע"כ. ומהרי"א כוונת הכתו' להגי' תפארת הבנין שהיו כל האבנים במידה אחת היא מידת גזית וז"ש כמידות גזית ע"כ.

**יב**
**וחצר** הגדולה כו' רש"י ז"ל ג' טורי גזית החומה עשויה ג' נדבכין של אבנים ונדבך של עץ עליהם ע"כ והר"דק ולחצר בית ה' בנין החצר הגדולה היה כבנין חצר בית ה' כמ"של ויבן את החצר הפנימית כו' וכן עשה לבנין הבית כבנין הזה ע"כ וכן הר"לבג שחצר הגדול' וחצר בית ה' ואולם הבית הכל היה בנוי באופן אחד והוא ג' טורי' גזית וטור כרותות ארזים ע"כ ומהרי"א וספר הכתוב ענין בית המלך ובסיפור הבית שבנה לבת פרעה לפי שלא היה בהם מהמעל' כ"א האבני' והארז שזכר ואחרי זה יזכור שעש' מהאלמוגי' מסעד לבית המלך וכמו שאפ' אמנ' בית יער הלבנון לסבת העמודים והחלונות אשר היו בו וגודל הבית ראה להרחיב בה הספור כי זה ממה שיורה עוד על מעלת הכונה ושלימותו וגדלו ע"כ.

**יג יד**
**וישלח** המלך כו' בן אשה אלמנה כו' במס' ערכין פ"ג וישלח המלך שלמה ויקח את חירם מצור ובן אשה אלמנה הוא ממטה נפתלי ואביו איש צורי חרש נחושת אמ' רבי יוחנן מנין שלא ישנה אדם אומנותו מאומנות אבותיו שנ' וישלח המלך שלמה כו' ואמר מר אמיה מדבי' דן וכן ואתו אהליא' בן אחיסמך למט' דן חרש וחוש' ע"כ וכוונת' ז"ל באו' אבותי' בלשון רבי' על אביו זה שמנפתלי שהיה איש צרי חרש נחוש' וכן הבן הזה בנו וגם אביו מראשי השבט דן אהליא' היה ממט' דן חורש וחוש' ועל כן ראוי שלא ישנ' אומנותו מאומנו' אבותיו כי יצליח בכל אשר יפנה שם והכריחו לרבי יוחנן לזה מלשון וישלח המלך שלמ' כו' מהענין ומהלשון מהענין כי מה לו לשלמה בחרד' זו לשלוח אל צו' לקח' את חיר' זה כי לא תחסר כל בה בארצו חכמים בכל מלאכ' מחשבת. ומהלשון אומ' וישלח המלך שלמה כי לא נזכר כן במעלת תהילת המלכו' בפסוקי' הקודמי'. לז"א ר' יוחנן שכוונ' הפסוקי' האלה יחדיו להודיע שלא ישנ' אומנותו מאומנו' אבותיו אבל זה הענין לא נוכל ללמוד אותו בהכרח גמור כ"א מפ' וישלח דמפסו' והוא בן אשה אלמנה ואביו איש צורי כו' קושטא דמילת' קאמ' שאביו ג"כ היה חרש נחוש' אבל מנין שלא ישנה אומנותו מאומנו' אבותיו שנ' וישלח המלך שלמה ויקח את חיר' כו' שממה שראינו את המלך משתדל לשלוח אחריו לקחת אותו מצור מכאן אתה למד שלא ישנה אדם אומנותו מאומנות אבותיו מהטעם הנז' כי יצליח בו ולכן שלח שלמה לקחתו כי אין זולתו וזהו אומ' המלך שלמה במה שהוא המלך החכם הגדול ירד לעומק דבר זה לדעת כי כל אשר יזם הבחו' הזה לעשות לא יבצר ממנו וז"ש מנין שלא ישנה כו' שנ' וישלח המלך וכו' שמזה הפ' אתה למד כן כי לזה השתדל המלך לשלוח אל צור ובסמו' אזכי' בשם המפרשי' רמז עוד לחז"ל בפסיקת' מזה בס"ד. רבתי הובא בילקוט

בן אשה אלמנ' הוא ממטה דן א"ר לוי בשם ר' חייא בר חנינא אתה מוצא כשנעשה המשכן ב' שבטים היו שותפין במלאכתו שבטו של יהודה בצלאל שבטו של דן אהליאב בן אחיסמך וכן במלאכ' המקד' בן אשה אלמנ' הוא ממטה דן ושלמה בן דוד למט' יהודה ע"כ ומ"ש ממטה דן וכאן ממטה נפתלי כתיב אבל ב"דה כתיב מבנות דן ולכן אמרו ממטה דן ר"ל שהיה ממטה דן ולאו לישנא דקרא קאמרי. ולמדנו מדבריהם שכוונת הכתובי' לו' כי ע"י שבט יהודה וע"י שבט דן נעשי' כל עיקר המלאכ'. וזהו וישלח המלך שלמה וכו' שבט יהודה ובן אשה אלמנ' משבט דן כמו שיגלה בדברי הימי' א"כ היה זה דוגמ' המשכן באומניו. ורש"י חרש אומן. וימלא את החכמה ואת התבונ' ואת הדעת שלשה כלי אומנו' שהעו' נברא בהם שנ' ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה בדעתו תהומות נבקעו בשלשתן נבנה הבית ע"כ והוא מאמר לחז"ל בשמו' רבה ביארתיו שם בסד' פקודי ושם ביארתי המכוון שענין המשכן כעין בריאת עולם ולתקנו נתן ע"אכו המקדש. ולכך הזכיר הכתו' כאן אלו הג' שבהם נברא העו' ובזה אבין לע"ד אומ' החכמה בה"א הידיעה התבונה וכן הדעת וכן את את למה אבל רמז אל החכמה ההיא העליונה אשר בה נבראו שמים וארץ וכן התבונה אשר בה כונן שמי' וכן אל הדעת הידוע העליון אשר בדעתו תהומות נבקעו שהחוט הזה המשולש אור מאורם הושפע ע"ז האיש והיו אתו עמו שבאמצעות ההתמלאו' שהיה הוא מעולה בחכמה ותבונה ודעת זכה להיותו את החכמ' העליונ' אתו ממש כי ה"בה יהב חכמת' לחכימין ומנדעא לידעי בינה וזהו את החכמ'. וקרו' לזה כתבתי בכלי חמד' בסדר הנז'. והרד"ק ממטה נפתלי הוא היה ממטה נפתלי ואמו מבנות דן כמו שא' בד"ה בן אשה אלמנ' מבנות דן ו"מש אביו איש צרי שהיה גר בצור כמו עובד אדו' הגתי כי לוי היה ולפי שגר בגת קראו גתי וצורי קריאתו מלרע חרש נחוש' הוא או אביו ורז"ל סמכו מזה שחיי' אד' להתעס' באומנו' אביו לפיכ' הזכיר הכתו' אביו כי ג"כ היה אומן ובנו למד מאומנותו ומ"ש בן אשה אלמנ' להודיע כי מת בעלה אבי חירם לפיכך לקח שלמ' בנו כי גם היה אומן טוב ומ"ש חרש נחוש' ובד"ה אמ' יודע לעשות בזהב ובכסף ובנחשת ובברזל שמה ספר כל אומניו' שהיה לו והנה לא ספר אלא מלאכ' הנחוש' כי לאותה המלאכ' היה צריך לו שלמ' כמ"ש שעש' את העמודי' והכותרות והמכונות והכיורו' והים והיעים והמזרקות כלם כלי נחושת היו ע"כ ולדבריו או' בן אשה אלמנ' נתינת טעם למה שלקח הבן הזה ולא אביו כי אביו מת ואמו אלמנ' שאילו אביו חי היה מביאו. והר"לבג זכר שאביו ג"כ היה חורש נחושת ולזה היה לו לבן הבקיאות יותר בזאת המלאכה ע"כ ודבריו אלה בכלל דברי חז"ל כמו שזכרתי מנין שלא ישנ' אד' מאומנו' אבותיו כו' כי יצליח בכל אשר יפנה שם. וכן מהרי"א חורש על אביו

ו"אכ היתה לבן הזה חכמת אומנו' בנחושת נחלה מאביו אבל במה שא' בן אשה אלמנ' לו' שלהיותו בחור ואמו אלמנ' והוא אצלה לנחמ' ולכן היה קשה עליו להפרד מאמו אם לא לקיי' דבר מלך וז"ש ויקח את חירם מצור ר"ל ויק' בע"כ ואין זה חיר' המל' אלא בחו' זולתו וזהו צורך אומ' בן אשה אלמנה שעכ"ז הניחה ובא אל המלך ומ"שא איש צורי אפש' שהיה אביו צורי ממש ונתגייר ש"מש ממט' נפתלי מצד אמו וב"דה שא' מדן ג"כ מצד אמו האלמנה שהיתה מצד אביה מנפתלי ואמה של האלמנ' מדן כדדייק הכתו' באו' מבנות דן ונשאת האשה הזאת לאיש צורי לסבה מהסבות או נשבית ונשאת לו לפי שלא היה הבחור הזה מיוחס לכך לא יחדו שע"ה לעשו' בזה' ובכסף שהם מיוחדי' לדבי' ולהיכל רק במלאכ' הנחושת להיותו בן נכר ואעפ"י שנתגיי' וא' ויבא אל המלך לו' שאעפ"י שהיה עם עמו עזב אותה ויבא אל המלך שלא לעכבו באש' דבר מלך הוא מי יאמר לו מה תעש' ע"כ. וק"ק על דבריו שמפרש שאו' ממטה נפתלי הוא על אמו האלמנ' דמאי הוא ממטה נפתלי כי הי"לל אלמנ' ממט' נפתלי גם דוחק הוא לפרש מ"ש ויעש כל מלאכתו על מלאכת הנחושת והכתו' כתב סתם ויעש כל מלאכתו שמורה על כל המלאכות ואפי' של זהב וכסף אלא שפרט לך הכתוב מלאכ' הנחוש' לפי שהוא היה יחידי בה מנחלת אבותיו. והדעת נוטה כדעת המפרשי' ז"ל שצורי על שם שדר שם לא שהיה גר צדק כדמהרי"א. **ולע"דן** צורך או' בן אשה אלמנ' לו' שעם היותו יתום עכ"ז על טוב יזכר שם אמו שהדריכ' אותו בדרך ישר' ללמדו אומנו' כחיוב האב ללמד את בנו אומנות. והנכון הוא להיות כי במשכן נתעסק אהליאב בן אחיסמך למטה דן הזכיר כאן שהי' בן אשה אלמנה שהיא מבנות דן כמו שנזכר בפי' בדברי הימים מבנות דן וגם כאן רמז זה באו' בן אשה אלמנ' לו' שמצד שורש משפח' אמו זכה לכך כי הוא ממטה נפתלי הוא מצד אביו אבל מצד אמו לאו ממטה נפתלי הוא אלא מבנו' דן ולפי זה תיבת הוא נמשכת למטה הוא ממטה נפתלי ואינו נמשך לתחילת הפ' לו' בן אשה אלמנ' הוא דא"כ יהיה מיותרת מלת הוא: ואביו איש צורי ר"ל דר בצו' שלהיותו גר שם היה חורש נחשת כי למד כן בצו' המעטירה אשר לא תחסר כל מיני אומני' בה וכבר זכרתי שכיון אומרו החכמ' התבונ' הדעת ב"הא להורות על החכמה עליונה שבאמצעו שהיה ממולא חכמ' ודעת ותבונ' נתמלא עוד חכמה עליונה ששרת' עליו כי ה"בה יהב חכמת' לחכימין ומנדעא לידעי בינה וזה רמז בתיבת את לו' שההבנה שבו גרמ' לו להיות החכמ' אתו והוא אתה ז"ש את החכמ' את התבונה ואת הדעת.

**טו**

**ויצר** את ב' העמודים כו' רש"י את ב' העמודים שהעמיד באולם יכין ובועז שמונה עשרה אמות קומת כו' ובד"ה הוא או' שלשי' וחמש אמה קומתן שיצקו שניה' כאח' והאמ' (החצונה) [החסירה] אומ' אני חצי אמה היתה לכל א' בראשו שאינ' דומה למלאכ' שאר העמוד כמו שאמור למעלה בענין ועל ראש העמודים מעשה שושן וחוט שתי' עשר' אמה למד שהיה ד' אמו' על ד' אמו' עגול [שכל] שיש בהקיפו ג' טפחי' יש בו רוחב טפח. ועוביו ארבע אצבעות והוא חלול מפרש בסוף ספר ירמיה והרי זה המקר' קצר פירש ארכו של א' וילמד הב' ממנו ופירש הקיפו של אחד וילמד ממנו הראשון וכת"י וחוט משח תרתין עש' אמין מקף ליה וכן לעמודא תניינא ע"כ: וכן הר"דק בכל הכתו' כדרש"י גם במ"ש שבדברי הימים שאמר חמשה ושלשים מידת שניהם יחד כדרש"י ז"ל ששניהם יצק יחד באורך אחד וזהו או' שמה שלשים וחמש אמה אורך אבל הנה אמר קומה כשהעמידם וקומת העמוד האחד שמנה עשרה. אמנם בחסרון החצי האמה שבכל אחד אמר כי חצי אמה נכנס בכותרת לפי' לא אמר אלא וחמש אמה ומ"ש ויצר לפי שצורתם עשה בקרקע שהתיכם שם ע"כ. וק"ק על דבריו דכיון דבדברי הימים דבר באורך שניהם כשהוצקו קודם הקמתן שם היה נאות לומ' אורך ששה ושלשי' אבל כאן שמדבר עליה' אחרי הקמת' כמו שדקדק הוא ז"ל מלשון קומת העמו' כו' דקאמ' והוא דקדוק נכון א"כ ראוי לו' כאן שבע עשר' וחצי בחסרון החצי האמ' הנבלע' בכותר' כיון שהכתו' הזה מדב' בעמוד בעת הקמתו ואז כבר נתבלעה חצי אמה ממנין. ולקיים דבריו אשיב ואומר כי החצי אמה הנבלעת בכותר' בכל עמוד משניהם אפשר שהיתה אותה החצי אמה יותר גסה משא' העמוד או יותר דקה כפי מה שתחיי' תיקון המלאכ' הכשר' לעמוד הכותר עלי' וע"כ הזכי' שם כי מעת היציק' נתן אל לבו שה"לה אמו' לבד תהיה אורך הנגלה מהשני העמודי' כי החצי אמה מכל א' מהם עתיד' להבלע בכותרת והחכ' הזה בן האלמנה עיניו בראשו של עמוד אל אשר יהיה בסופו אמנם כאן בעת ההקמה הגיד שיעור כל הקומ' היותו חיי אמות. והר"לבג ג"כ כתב כדבריה' ז"ל ששם בד"ה הזכיר אורך שניה' יחדיו אמנ' בחסרון האמ' כתב שכן דרך הכתובים במקומות רבים שאמר על דוד בחברון מלך שבע שני' וששה חדשי' ובירושל' מלך שלשי' ושלש שנה ובמקו' אחר אמר כי הימי' אשר מלך דוד הם ארבעים שנה ובשאר הכתוב כדרש"י ע"כ ואין הנדון דומה לראיה כי שם חסרו מהמנין ששה חדשים ואינה שנה ואינו מהזרות שלא יזכיר הכתוב את חשבון הזה המועט ובפרט מהיותו ממלכות חברון והרוב ממלכות ירושלם אמנ' כאן כשדבר על ב' העמודי' באורכן כשאמר ל"ה אמו' ארכן למה לא יזכו' המנין

הצודק וידקדק בו והיא אמה אחת תמימ' ומהריי"א כתב ויצר שעשה צורת העמוד בנייר או בחומר וכיוצא בו זהו ויצר גם בענין אורך העמודי' בשני הכתובי' האלה המכחישים זה את זה והביא דברי המפרשי' והכריע כדברי הר"לבג שהוא הנכון ומחילה מכבודו כאמור שאין הנדון דומה לראיה: והוא ז"ל הביא עוד שיטת הנוצרים בזה כי מה שא' שם בדברי הימי' אורך ל"ה אמות הוא בעמוד הא' לבדו וזה כי גופו של עמוד י"ח אמה כאמו' כאן וחמשה אמו' לכותר' וארבעה מעשה שושן שעל הכותר' הרי לך שבע' ועשרי' אמה והשמנ' שחסרו היו בכן אשר לעמוד אש' ישב עליו שבלי ספק עמו' כזה ישב על כנו כמנהג ובין הכותרת ושושן והכן הכל חמשה ושלשי' אמה. וסתר הפי' הזה כי א"א שיכנס בחשבון ה"לה אמו' שלשי' וחמש אורך והצפת אשר על ראשו אמות חמש והצפת היא הכותרת א"כ לא נכנסו בחשבון ה"לה וזה מור' על ביטול הפי' הזה ע"כ. גם לע"ד יקשה על הפי' של הנצרי' שכיון שלא נזכר עשיית כנו של עמוד ולא גבהו זר מאד שיסתו' שם ב"דה ויכתו' ל"ה אורך. כ"ש שכיון שאורך העמוד י"ח זר מאד שיהיה גובה כנו אשר ישב עליו שמנה שהוא קרוב למחציתו של גובה העמוד ואין זה דרך הבנייני' כ"ש בנין מפואר כזה ומ"ש יסוב את העמוד השני כתב שו"או חסרה בתיבת השני כאילו כתב והשני שהשני כראשון בכל הן בגבהו הן ברחבו ולפי זה כל הכתוב מדבר בעמוד האמ' בגובהו ובעיגולו ותיבת והבי' מוסב אל הגובה ואל העיגול הנז' וכת"י וכן לעמוד תניינ' ע"כ ושלא כדברי רש"י במה שהבין בדברי המתרגם. **ולע"דן** שאמ' שמונה עשר' אמה א' קומת העמוד הא' וחוט שתי' עשר' אמה יסוב כלו' יסוב את העמוד הנז' וכן כיוצא בכל הנז' היה את עמוד הב' מהגוב' ומהסיבוב וכן מור' לשון המתרג' שתרג' וכן לעמודא תניינ' מור' שתיב' את העמוד הב' בלתי נמשכת אל תיבת יסוב אלא אל כל הנזכר בפסוק כאמור וזה שלא כדברי רש"י ושלא כדברי מהריי"א במה שהביאו בדברי המתרגם ולפי זה חסרון הו"או היא כתיבת את כאילו אמר ואת העמוד השני.

**טז**

**ושתי** כותרו' וכו' רש"י כותרו' פומיליי"ש בלעז מוצק פרישג"יטיר בלעז חמש אמות קומ' הכותר' ובסוף הספ' הוא או' שלש אמות שנינו (נמשכו') [במשנת] ארבעי' ותשע מדות שתי אמו' התחתונות של כותרות היו שוות לעמוד שלא היה בהן צורה ושלש העליונו' עודפו' לחוץ מוקפות צורה [שנאמר] שבכי' מעש' שבכה כמין לולבין של דקל היו מוקפי' ואומ' אני שלא מנה אותם שתי אמו' התחתונו' בסוף הספר לפי שהיו שוות לעמוד והעמוד תחו' בכותר' שתי אמו' ע"כ והם ב' תירוצי' נכוני' האי שכאן מנה כל גוב' הכותר' ואפי' השתי אמו' שאינ' מצויירו' והכי דייק לשון הכתו' כאן מוצק נחוש'

חמש אמו' ר"ל כי היציע הוא חמש אמו' ובסוף הספ' דב' על המצוייר שהוא שלש אמו' והכי דייק לישנא דקר' שאמ' בסמוך ושבכ' ורמונים על הכותרו' סביב שמור' שמדבר על הציורי' והם שלש אמות לבד. ולתירוץ הב' אמ' הכתו' ג"כ שהמוצ' הוא חמש אמו' שהו' גוב' הכותרו' כולם אמנ' שם בסוף דבר על העולה על גובה העמו' שהם ג' אמו' כי השתי' מהכותרו' תחובו' בעמודי' והרד"ק הבי' כתירוץ הראשו' שהבי' וש"י בש' חז"ל וכותרו' פי' לשון כתר ועטרו' כמו כתר מלכות ותרגומו קרנוותהון מוצק הכותרות היו מנחושת מותך כלומר שהתיכו העטרות כמו שהתיכו העמודי' ע"כ ומהריי"א הבי' כשיטת רש"י השני' ממש. והרלב"ג הבי' כשיטת רש"י השני' בקירו' שלהיו' העמו' נכנס ראשו בכותר' לכך היו שתי האמות מהכותרת בלתי מציירות והיו כמו מלאכ' העמוד ולכך לא נמנו אלא שלש בסוף הספר כמעט שהשתי שיטות הנז"ל בדרש"י שיטה אחת. אבל ב"מש הכתוב ושתי כותרות הבין הר"לבג שהשני כותרו' דבוקו' זו בזו ובראש כל עמוד ועמו' היו הב' כותרו' שכת' שהתיך נחוש' כצור' ב' כתרי' דבוקים זה בזה כל א' מהם כצורת אבן ומצד א' היה נכנס בהם ראש העמו' ומזה יתבא' שרוחב הכותר' גדול מעמק' כי זה רחב' מוסיף על רוחב העמוד ורוחב העמוד ג' אמות וד' חומשי אמה בקירו' כמו שקדם ע"כ וקש' או' ומזה יתבא' לך שרוח' כו' כי עומק הכותר' דהיינו קומתה היו ה' אמו' והרוחב מספיק שיהי' ד' אמו' כדי שיכנס בה ראש העמוד. ואיני יודע מי הכניס להר"לבג בתג' זה כי פשוטו של מקר' ב' כותרו' לב' העמודי' כותרת לכל עמוד כנז"ל במפרשי' אולי הכריחו לשון מוצק נחושת שאמ' בלשון יחיד ולא א' מוצקו' אבל אין זה מספיק להכריעו לפרש כן כי לשון על ראשי העמודי' סותר הכל דלדבריו שהב' כותרו' דבוקו' הי"לל על ראש העמוד ומ"ש מוצק בלשון יחיד אפשר שבא הכתו' להודיע ששתיהן יצק ביציקה אחת כי התיך נחושת מספיק לשניהם וצייר בקרקע שתיהן זו אצל זו ויצק' יחדיו כמו שיצק העמודים ולז"א מוצק בלשון יחיד עם היותם ב'. ומהריי"א פי' כשיט' רש"י הב' כאשר זכרתי שהעמוד מובלע בכותר' ב' אמות ולכך אמ' בסוף זה הספר וקומת הכותרות ג' אמות. וכתב עוד שראה המפרשי' פי' שכל קומת הכותרת מובלע' בראש העמוד והקשה עליהם כי לא יתכן כן כי א"כ מקומ' העמוד שהיה י"ח אמו' נבלע ממנו ה' אמות בקומ' הכותר' שהיא ה' נשארו י"ג אמות גלויות מהעמוד והקף העמוד י"ב א"כ קרוב עביו לארכו והו' דבר מגונה מאד ע"כ ואני לא ראיתי מי שפי' כך בכל המפרשי' אבל אם יש מי שפי' כעדות מהריי"א אקיים דבריו ולא הקש' כלום כי קושייתו זו הטע' כי כל שיש בהקפו ג' טפחים יש בו רוחב טפ' א"כ מהיו' הקפו של עמו' י"ב אמו' יחיי' היו' רחבו ד' אמו' לבד ולהר"לבג פחות מזה כמ"ש ג' אמו' וד' חומשי אמה ולפי זה

לו הונח שהובלעה כל קומ' הכותר' ה' אמו' בראש העמוד עד שלא ישאר מן העמוד אלא י"ג אמה אין כאן גנאי כי אורכו י"ג ורחבו פחות מד' כפי הנז' לא י"ב כמו שחשב מהרי"א. אבל מה שיקש' למפרשי' ההם הוא לשון הכתו' שאו' וב' כותרות עש' לתת על דהי"לל לשי' בראשי העמודי' אם היו נבלעי' ראשי העמודי' בכל עומק הכותר' אבל או' עתה לשון נתינ' גם או' על ראשי משמ' שהיו נתונו' עליה' ולא מובלעו' לפחו' רובו של קומת הכותר'. עוד הבי' מהר"י סתיר' אל האומ' שהעמודי' האלה הובאו לרומי בבית ב' ע"י הרומיים ומהם שאמ' שאנשי פיזי"א הביאו אות' אל מדינת' ויש סתיר' לדברי' יחדיו מדברי ירמי' שספ' איך שברו הכשדי' העמודי' האלה והביאו הנחוש' בבלה כי הנה העמודי' לא היו בבית ב' ששברו אות' הכשדי' כאמו' שתהי' שביר' הדק הטב אבל בשביר' כל דהו אמ' או אמתי' וכיוצ' תצד' בהם שביר' אבל מ"מ בטול הוא מצד מה שא' שבבית ב' לא היו עמודי'.

**יז**

**שבכים** מעשה שבכה כו' רש"י שבכי' השבכי' שהיו להם דומות כמין כיפה שקורין קופי"א מעשה שבכ' מוקפו' היו צורו' של לולבי דקל כמו ועל שבכ' יתהלך וגדילי' היו כמעש' שרשראו' ז' לכותר' האי' ז' לולבין היו להקף אי' לשבכ' אי' ע"כ והר"לבג פי' באומ' גדילים כו' ז' לכותר' האי' היינו ז' גדילים טרינא"ש בלעז והיו מוקפי' מהם ז' על כל שבכ' ע"כ וכן מהרי"א **ולע"דן** לדקדק יתור שבכים מעש' שבכ' כי די שיאמר מעשה שבכ' גדילי' מעש' כו' **ונרא** שכוונת הכתו' לו' שלא הית' כאן שבכה א' לב' הכותרו' אבל שבכי' ב' כל שבכה א' לכותר' א' והיות' נכון שכוונ' הכתו' שלא הית' שבכ' בנקבי' גדולי' אבל הית' בנקבי' קטני' כאילו היו שבכי' רבי' ז"ש שבכים מעש' שבכ' שהם יות' לאו' ולתפאר'.

**יח יט**

**ויעש** את העמודי' [כו'] וכותרו' כו' רש"י וב' טורים כו' הרימונים תחובים בשרשר' המקפ' את הכותר' כך מפור' ב"דה ובמס' מ"ט מדו' לכסות את הכותרו' אשר על ראש הרמוני' ה"ז מקר' מסור' לכסו' הרמוני' את הכותרות אשר על הרא' וכן היו הכותרות עשויות לפי סדר משמעות המקראו' כמין ב' אגפי' היתה כל א' אגן התחתון בי' קבולו למעלה והוא קרוי גולה כמו שאמו' בענין וגולו' הכותרו' ותרגמו יונתן אגני קרונות' העליון רפוי על התחתון בית קבולו למטה הוא הקרוי' שבכ' כמו שנא' בענין זה והשבכו' שתי' לכסו' את שתי גולו' הכותרו' נמצא' רחבה במקו' הדבק ומשופע' ועולה ומשופע' ויורד' והו' קרוי בטן וכת"י מלעומ' הבטן מלקבל דבק' וגוב' שתי האגנו' האלה ארבע אמו' וז"ש מעשה שושן באולם ארבע אמות מצויירות היו בם כעין פרחי שושני' כדרך

הציורים בכותל האולמות ארבע אמות גובה והאמה החמשי' היא כותרת קטנ' למעלה מן הגדולה הוא שנ' וכותרות על שני העמודים גם ממעל מלעומ' הבטן שהוא לעבר השבכה בסוף השבכה בשוליה הוא באמצע במקום הדבק שעל השבכה מדובקת בגולה אשר תחתיה. והרמונים מאתי' רמונים עשויים שני טורים סביב מחורזים בשלשת ומקיפין את השבכה. על הכותרת השנית אף זה מקרא קצר על האחת וכן על השנית עד כאן והרד"ק לכסות את הכותרות אינו או' שהשכבה הא' היתה לכסות שתי הכותרות אלא פירושו על השבכה הא' משתי השבכות שהיו מכסות את הכותרות. אשר על ראש הרמונים היאך היה זה והלא הכותרות היו על ראש העמודים והרמונים על הכותרות ויש ספרים שכתוב אשר על ראש העמודים וטעות הוא כי המסרה אומרת ראש הרמונים לית כוותיה הנה כי זה לבדו ראש הרמונים והשאר ראש העמודים אם כן אפשר שגם על ראש הרמונים היו כותרות אחרות. וכן עשה לכותרת השנית ב' טורי' על השבכה לצורך הכותרו' לכסותה כמו שעש' באחרות מעשה שושן באול' על הכותרו' שהיו על ראש העמודי' היה עליה' מעשה שושן ד' אמות למעלה כנגד האולם שהיא הכיפה וז"ש ג"כ למטה ועל ראשי העמודי' מעש' שושן וי"ת עובד שושנתא לקיט באולמא וכן פרח שושן לקיט שושנתא. מלעומ' הבטן כנגד המקו' האמצעי אשר לעבר השבכה היו כותרות אחרות מלעיל לאותו המקום וי"ת מלקבל דבקא מאתי' טורי' על הכותרו' הב' והוא הדין לראשונ' כי ד' מאות רמונים היו על ב' העמודים כמ"ש למטה ו"מש מאתי' טורים לא שהיו הטורי' מאתים אלא הרמונים היו מאתי' לשבכה א' והיו ב' טורי' סביב בכל טור מאה וז"ש ב"דה ויעש רמוני' מאה ויתן בשרשרו' והם השרשרו' שעש' לכותרות וכן מ"ש בספ' ירמיה כל הרמוני' מאה על השבכ' בטור הא' ר"ל וכן בטור הב' מאה והנה הם מאתי' (מאה) על השבכ' הא' ומאתי' על השבכה האחר' ו"מש שם תשעי' וששה רומה או' כי תשעי' וששה מן המאה אשר היו בטור הא' היו מיוחדות סביב לעבר א' והד' מיוחדות סביב לעבר א' והד' מיוחדות לעבר א' ג"כ סביב ע"כ. ובמה שכתב הר"דק ז"ל ז"ל א"כ אפשר שגם על ראש הרמונים היו כותרות אחרות ע"כל בזה נוכל לפרש או' השבכה הא' לכסות את הכותרות ששבכה א' מכסה היא את הכותרות המרובים והם הכותרות אשר על ראש הרמונים שהיו שם כותרות רבות אבל בכותרת שבכל עמוד ועמוד היתה לו שבכה א' לכסותו. ובסוף דבריו אלה יבוטל מ"ש הרד"ק בתחילת דבריו ז"ל לכסות את הכותרות אינו או' שהשבכה הא' היתה לכסות ב' הכותרות אלא פי' כו' דהשתא דאתא להכי לו' שיש כותרות קטנו' זולת הכותרת הגדול' שעל ראש העמוד ודייק לישנא דקרא במ"ש על הכותרת האח' לכסות הכותרות שכן הוא ממש שכותרת

א' מכסה את הכותרות המרובות ודברים ככתבם. והר"לבג ויעש את העמודים וב' טורים וכו' אחשוב שהעמודים האלו היו טורים עומדים בגובה השבכה ואלו העמודים היו קבועים בשבכה בב' גדילים ממנה ביותר רחב וכאשר נמשך אחריו מהשבע' גדילי' אשר בכל שבכה והיה זה לכסו' את הכותרו' אשר על ראש העמודי' והוא האבן העליונה והנה תהיה אות וא"ו וב' טורים כפא רפה בלשון ישמעאל והרצון בו ויעש את העמודים ב' טורים או ירצה בזה שכבר עשה את העמודים בשבכה באופן שתארנו ועשה אותם ב' טורים והכוונה א' ממה שזכרנו קודם. וכותרות על שני העמודים ר"ל שכבר עשה זה בכותרת אשר על ראש העמודי' והם האגנות העליונות ציור שושנים ופרחים היו עולים על ראש הכותרות באולם ד' מאות ואחשוב שזה הציור היה נעשה בב' טורי העמודים היוצאים מן השבכה כי העמודים ההם היו גבוהי' על ראש הכותרת והיה בהם צורת פרחים ושושנים. וכותרות על ב' העמודים הם הכותרות התחתונות ר"ל האגנים התחתוני' המביטים אל העמודים הגדולי' וירצה בזה שכמה שהיה מהם מביט לעמודי' היה טור רמונים וגם ממעל למקו' ההוא מלעומת הבנין והוא אמצע דבוק שתי האגנות כי המקום ההוא בלתי רואה העמודים היה טור רמונים והנה היה מהם בכל טור מאה דמוני' כמו שכתוב בספר ד"ה באו' ואת הרמונים ד' מאות לב' השבכות ב' טורי רמונים לשבכה הא' לכסות את שתי גלות הכותרות אשר על פני העמודים והגה הרמונים תלוים בשרשרות כמו שנז' שם וידמה שהשרשרות שהיו שבעה לכל כותרת היו שלשה בגלה העליונה ושלשה בגלה התחתונה והאחת במקום דבוקם והיא היתה לעומת הבטן ואומ' כי הרמונים היו מאתים טורים אין הרצון בו שהיו מאתי' טורים אך הרצון בזה שהיו הרמוני' מאתי' ושהיו מסודרי' בטורים ר"ל בשני טורים ע"כ. וקשיא לי על דבריו ב"מש שהעמודים האלו היו טורים עומדים בגובה בשבכה ואלו העמודים היו קבועים בשבכה כו' והוכרח לפרש כן מיתור הכתוב הזה שענין העמודים כבר נזכרו למעל' ויצר את העמודי' אשר זה יכריח בדבריו שאלה הם עמודי' אחרים קטני' שעל השבכה אבל קשה שלא היה לו לכתוב לסתו' ולומ' ויעש את העמודי' אם הכתו' מדבר על עמודי' אשר בשבכה ולא הי"לל את העמודי' כאילו הם ידועי' ולא נזכרו בפסו' הקודמי' כלל א"כ הי"לל ויעש עמודים זאת ועוד איך יזכיר סתם ויעש את העמודי' ובסמוך וכותרות אשר על ראש העמודי' כו' וכותרות על שני העמודי' והנז' בפ' ראשון יהיו עמודי' שבשבכה והעמודי' הנז' בפסו' שנים שאחריו יהיו עמודי' אחרי' העומדי' על הארץ יכין ובועז הדבר זר מאוד. ועוד קשה שמתוך מה שכת' והיה זה לכסות את הכותרות אשר על ראש העמודים נר' שגורס הפ' במקום אשר על ראש הרמונים והדבר זר מאד וכמו שזכרנו

שהקשה הר"דק ז"ל מהמסרה שכתוב בה על ראש הרמוני' לית כוותיה הנה כי זה לבדו ראש הרמוני' והשאר ראש העמודים. גם מ"ש שוא"ו ושני טורים יתירה כפ"א רפה בלשון ישמעאל דוחק. ועוד במה שתקן ב"מש באולם ארבע אמות כפי המובן מדבריו ז"ל שהכוונה לומ' שהיו עולים פרחים מתוך טורי העמודים היוצאים מן השבכה נוטים אל האולם כענף הזה כי העמודי' ההם שבשבכה היו גבוהים ארבע אמות ובהם פרחי' ושושנים עולי' והיו נוטים אל האול' כעין ענף הזה הנוטה מהאילן כן העמודים הקטני' האלה אשר בטורי העמודי' היו נוטים באולם ד' אמות יקשה שלא הי"לל וכותרת מעשה שושן דמשמע שהכותרות עצמן מעשה שושן ולדבריו אין הדבר כן כי מעשה שושן בעמודים שבשבכה א"כ הי"לל וכל הכותרות אשר על ראש העמודים מעשה שושן יוצאים באולם ד' אמות. ומהרי"א ז"ל פירש שלפי שזכר למעלה ויצר את העמודי' בציור או שהתיך עתה הגיד שעשאה בפועל וזהו ויעש את העמודים וזכר עוד שעשה שני טורים ר"ל לתלות בהם הרמונים סביב על השבכה האחת האחת לכסות הכותרות ואין פירי' שהרימונים היו כדי לכסות הכותרת כי אם שעשה שני טורים מהרמוני' על כל שבכה היו סביבה טור אחד מלמעלה מהטור האחר אשר אותה השבכה היתה מכסה את הכותרת כי היתה הכותרת מכוסה מרשת ועל אותו רשת שני טורים מהרמונים ויהיה אומרו על ראש הרמונים חוזר למעלה ושיעורו ושני טורי' סביב שהם על ראש הר מונים עשה על השבכה ואו' עוד וכותרת אשר על ראש העמודים מעשה שושן באולם ארבע אמות הוא להגיד שעל הכותרת אשר היה על ראש העמודים היה עוד מעשה שושן ארבע אמות ויחסר בכתוב מלת ועם או מלת ועל וכאילו אמר ועם הכותרת או על הכותרת אשר על ראש העמודי' היה בו שושן שהיה בו ד' אמות ו"מש באולם ששם מעשה שושן על הכותרת אחרי שהיו העמודי' מונחים באולם או יהיה פי' שאחר שהניח העמודי' והכותרו' עליה' ומעשה שושן על הכותרו' נשאר עדיין חלל הגובה ממעשה שושן עד התקרה ארבע אמות א"כ שיעור ד' אמות חוזר אל הנשאר באולם שהוא ד' אמות ויוכיח כן הנמצא בירמיה שלא הזכיר שם גובה כי אם עמודי' ובכותרת אבל בשבכה שהוא המעשה שושן לא הזכי' שיעור גובה מורה שהגובה הנז' כאן הוא באול' ולא בשושן וזה כי העמודי' י"ח אמו' והכותר' ה' והמכונו' שלשה הכל ששה ועשרים נשארו ארבע אמות בגובה האולם שהרי גבהו של אולם שלשים אמה ויהיה זה כדי שיהיו העמודים ותכשיטיו גמורים מהאולם שלא יאות שיהיה דבר שוה לבית אלהינו כי החיוב לרומם את בית אלהינו עד הכל. והוסיף עוד לומר וכותרות על שני העמודים כתב הרד"ק מלעומ' הבטן כנגד העקו' האמצעי אשר לעבר השבכה היו כותרות אחרות

למעלה לאותו מקום. והר"לבג שהיו בכל עמוד שני כותרות זו על זו ושהפסוק הזה נאמר על הכותרת השנית אשר לעומת (בנין) [בטן] העמוד ודעת שני המפרשים הנז' שהיו שני כותרות (זו על זו שהפסוק הזה נאמר על הכותרת השנית אשר לעומת בטן העמוד ודעת שני המפרשים הנז' שהיו שני כותרות) בכל עמוד אם מחוברות ודבוקות זו בזו בראש העמוד או אחת בראש העמוד ואחת למטה באמצע העמוד והוא הבטן והוא דעת זר כי לא נזכרו כי אם שני כותרות לא כאן ולא בד"ה ולא בירמיה ודעתי בזה שהכותרו' שהזכיר כאן הן שני הכותרות עצמן שזכר בפסוק למעלה וכוונת הכתוב להודיענו שני דברים האחד לפי שזכר במעלה שהכותרות היו של העמודים נכנסו' בהם אולי יחשוב אדם שהכותרת סביב העמוד על שפתו בהקפו אבל עביו של העמוד והוא אמצעיתו ובטנו היה מגולה ובלתי מכוסה בכותר' והיה מגולה לאויר לכן אמר שהכותרות היו על עובי שני העמודים וזהו שאמר גם ממעל מלעומת הבטן שהבטן הוא עובי העמוד כי הוא בטנו ואמר שגם ממעל היתה השבכה מכסה ההיקף והעובי ממעל שהוא הבטן כאמור והודיע עוד מנין הרמונים שהיו מאתים והיו בשני טורים ז"ש והרמונים מאתים טורים רוצה לומר מאתים בשני טורים ומה שאמר על הכותרת השנית פירוש כמו וכן על הכותרת השנית וכדרש"י ז"ל כנז"ל גבי וחוט שנים עשר יסוב את העמוד השני שהוא כמו וכן את העמוד השני כי המשפט שיהיו השני עמודים והכותרות שוות בכל עניינם. אמנם מ"ש בספר ירמיה כל הרמונים מאה היינו בטור האחד וכן בשני ומ"ש שם שהיו ששה ותשעים עניינו שהיו הרמונים בארבעה רוחות מהשבכה והיה בכל רוח ארבעה ועשרים שהם תשעים וששה והארבעה החסרים היו בזויות הטורים והיו ג"כ מאה רמונים בכל הטור המקיף ע"כ. הרי לפניך כל דעות המפרשים ז"ל בביאור כולל הפוסקים האלה והנני מרצה לפניך מע"ד ביאורו של כל אחד ואחד מהפסוקים על מקומו.

**ויעש** את העמודים כו' אחר שזכר ויצר את העמודים והוא שיצק אותם בגולמם הזכיר עתה ויעש את העמודי' שלשון עשייה הוא תיקון לצרוף אותם כדרך הצורפים ששפין הדבר המוצק לצחצחו ולהשוותו מאיזה תל שבו או פגם כדי שיהיה כולו שוה ומצוחצח: ואמר שעשה שני טורים סביב סביב והטורי' האלה היו על השבכ' האחת כי בכל שבכה היו שני טורים והשבכה היא לכסות את הכותרו' אשר על ראש העמודים ומ"ש הרמונים חוזר לראש ל"מש ושני טורי' הרמוני' לפרש הטורים שהיו מרמונים ומקרא מסורס הוא כאלו אמר ושני טורי' הרמונים סביב על השבכה האחת לכסות את הכותרות אשר על ראש וכן עשה לכותר' השני ואין זה הסרוס שכת' רש"י ולא כמו שכת' מהרי"א.

**וכותרת** אשר על ראש העמודים וכו' אמר שעשה מעשה שושן בכותרות אשר על ראש העמודים ולא עשה זה המעשה שושן בחוץ כדי שלא יתקלקל המעשה שושן בדרך בהבאתו מבחוץ אבל עשה מעשה שושן באולם שם במקום הנחתו תכף על העמוד כדי שלא יקבלו השושני' קלקול מה בהבאתם ז"ש מעשה שושן שהמעש' הזה יעשה באולם והיה ארבע אמות כי כל הכותרת חמשה אמות הארבע' מהם עשויי' כשושנים והאמה האחת מעין העמוד בלי שום פרח ושושן אשר בין המעש' שושן ובין האמ' האחת אשר בסוף הכותר' שהית' פשוטה בלי שום ציור ושושן היה הכל חמשה ואין צורך לו' שהיתה כותר' אחרת קטנה שמנה אמה אלא הכל כותרת אחת לבד ד' אמות ממנה מעשה שושן והאמה אחת פשוטה בלי ציור. ולפי' מהר"י"א ז"ל שפירש שהשימה על ראש העמודים הית' באולם יקשה שהשימ' והיא העיק' חס' בכתו' אלא ודאי כדפרשי' שעשיי' מעשה שושן שאמר היה נעשית באולם ולא חוצה.

**כ**

**וכותרות** על שני העמודי' כו' כדעת המפרשים ז"ל ולהר"לבג ניחא שפיי וכותרו' על האגנות התחתונו' ניחא הכפל באו' שני וכותרות כו' והשנוי שבפסוק הקודם שדבר בכותרות העליונות אמר אשר על ראש העמודים על ראש ביותר גבוה ובפסוק הזה השני אמר וכותרות על שני העמודים שהם התחתונים ולא דבר כאן בעליונות העומדים בראש העמודים וביות' גבוה כי בהם דבר כבר בפ' הקודם ולשיט' מהר"י"א כנז"ל ניחא פשטי הכתובי' שלא היו שם כי אם שני כותרו' כותרת אחת בכל עמוד לבד. עיין לעיל במה שזכרתי בשם המפרשי'.

**כא**

**ויקם** את העמודי' כו' הר"דק ז"ל לאולם ההיכל כמו באולם ההיכל וכמוהו כי איש הרגתי לפצעי בפצעי וזולתו. יכין מה שקר' שם לעמודים לסימן טוב לפי שהיו בכניסת הבית קרא להם שמות לאחד יכין לשון הכנ' שיכון הבית לעולם כמ"ש כירח יכון עולם ובועז לשון עוז ויהיה מילה מורכבת בו עוז כלו' שיתן האל בו עוז וקיום ע"כ והר"לבג ז"ל העיד בזה על סוד גדול והוא ידוע כי השי"ת שם בטבע בתקופות האד' רושם להויות השפלות והתקופות השתים אשר השמש בהם דרומי הם מכינות ההויו' ובתקופות הנשארות יהיה הטב' חזק ועז לעשו' פעולותיו וזה מבואר נגלה (במצחים) [בצמחים] כי הם יקחו רושם מאלו התקופות יותר ממה שיקחו מהם ה"בח. ולזה סמך אל זה הענין משמות העמודים מעשה שושן והנה נבאר זה בע"ה בזכרנו התועלות המגיעו' מזה ע"כ. **ולע"דן** שכוונת אלו העמודים כדי שיהיו כאולם בערך ההיכל עם היות כל הבית בכללו אולם עכ"ז זה מיוחד יותר וז"ש ויקם את העמודי' לאולם ההיכל הקמתם להיותם אולם להיכל

והיינו שלא אמר באולם כי פשיטא שלא הקימם בעזרה ולא בהיכל לפני ולא בא ללמדנו מקום הקמתם אל תכלית מציאות הקמתם שהיה לאולם ההיכל ביחוד יותר כאמור. ואחר שהזכיר תכלית הקמתם בצד השוה שבהם באומ' ויקם את העמודים לאולם ההיכל הודיע עוד מציאות הקמתם בפועל והוא או' ויקם את העמוד הימני תחילה כי כן ראוי להיות כל פניות האדם תחילה אל הימין וא"חכ ויקם את עמוד השמאלי והיה תכלית שמותם האלה לו' יכין לרמוז כי הוא ית' ברחמיו על כל מעשיו עומד שם בבית הזה והיה כל מבקש ה' יבוא שם כי ימינו פשוטה וצדק מלאה ימינו להבין לכל גויה וגויה די מחסור' וזה יורה שם העמוד הימני יכין ע"ד יכין לעורב צידו וכן כל כיוצא בו לכל נברא ימין מקרבת. ובשמאלי עמוד קראו בועז לרמוז אל שמאל דוחה ביסורין לעורר ישנים בתרדמת חטאתם כדי שיתנו לב לשוב והנה טוב מאד זו מדת היסורין הנז' כי בועז בו עוז ותעצומות הדין ליפרע מן החוטא בעה"ז כדי להקל מעליו בע"הב וז"ש ויקם את העמוד השמאלי ויקרא את שמו בועז: ואם נרצה לפרש שהיו שתי ההקמות בפועל האחת ויקם את העמודי' יחדיו ואחר כך הקים את האחד עוד על כנו ביחוד ובמקומו המיוחד וקראו יכין והשני הקימו א"חכ ביחוד על מקומו וקראו בועז לסיבות הנז'. ויתבאר לנו זה יותר כפי הקדמ' ס"ה כי השני עמודי' האלה היו רומזים הימני בנצ"ח נעימות בימינך נצח וקראו יכין ע"ד יכין וצדיק ילבש הוא היסוד צדיק יסוד עולם אמנם השמאלי נקרא בועז כי רומז אל ה"הוד מידת דין יונק מן הגבורה והודי נהפך למשחית בו עוז מלך משפט אהב והיסוד מכריע ודי בזה. ובילקוט בשם מדרשא קדישא ויקם את העמודים יכין ובועז יכין כנגד הירח כירח יכון עולם בועז כנגד השמש שהוא יוצא בגבור' ועוז שנאמ' ישיש כגבור לרוץ אורח וכנגדן בגוף שני עינים שהעיני' גבוהות ונתונות בראש כך היו שני העמודים גבוהים עד כאן:

**כב**

**ועל** ראש העמודים כו' רש"י ז"ל ועל ראש העמודים מעשה שושן חצי אמה בראש כל אחד היה כותלו דק כשושן ושאר העמו' עביו ארבע אצבעות נבוב לכך לא נמנית אותה אמה ביציקת העמודי' בדברי הימים לפי שלא היתה שוה למלאכת העמוד עד כאן (א"של) [אבל] ק"ק לדבריו ז"ל לשון ועל דהי"לל וראש העמודים. ועוד קשה או' מעשה שושן דהי"לל כמעשה שושן בכף הדמיון והנכון שיאמר כשושן. והיותר קשה הוא כי אין עסק זה הפסוק באופן עשיית' דבהקמתם שקיל וטרי. ולהר"לבג ז"ל נייחא כ"ז כמו שקדם בפסוק הקודם שכוונת הפסוק הזה לתת טעם אל השמות הנז' בעמודים שהיו מורים על תקופות השנים המחייבות פעלים בשפלים בכלל ובצמחים בפרט אשר לזה

אמר ועל ראש העמודים מעשה שושן הרומזים אל הצמחים ולזה יקבלו ויתפעלו יותר מה"בח כנז"ל א"כ לדבריו ז"ל לא דבר הכתוב בזה באופן עשיית ראשי העמודי' ולא במה שהיה בהם ממעשה השושן שכבר נז' זה למעלה אבל היה כנתינת טעם והוכחה לדבריו בקריאת שמו' העמודים והוראתם שתהיה על הצמחים יותר מהזולת. ומהרי"א ז"ל פיר' שהכתוב זה מודיע שאחר שהקימם ונקבו בשמו יכין ובועז אחר כך שם על ראשי העמודים מעשה שושן אשר עשה כנז"ל וז"ש ועל ראשי העמודים מעשה שושן כו' עד כאן אלא שקשה לדבריו שהוא מיותר שכבר הודיע זה למעלה בפסוק וכותרות אשר על ראש העמודים מעשה שושן באולם שהושמו בהיכל על ראשם אם כן מה צורך להזכיר כאן שנית ולומ' ועל ראש העמודים שושן להודיע שבאולם הושמו עליהם כי מודעת זאת ולפי מה שפירשתי למעלה ששם דבר בעשייתם באולם וכאן ידבר על הנחתם על ראש העמודים ניחא גם לפיי השני למהרי"א ז"ל שפירש למעלה או' באולם ארבע אמות לומר שנשאר עדיין משיעור הגובה באולם ארבע אמות כפי השיעור שהניח הוא מגובה העמודים והכותרת ומעשה שושן וכנו של עמוד כנז"ל עיין שם נייחא נמי כי כל כתוב מהם מודיע ענין מתחלף.

**ולע"דן** לפרש עוד ועל ראש העמודים עשה מעשה שושן בגופן של ראשי העמודי' כחצי אמה וזו עשאה אחר הקמתן צר אות' בחרט אנוש ויוכיח כן אומרו ותתום מלאכת העמודים ובזה יתישב חסרון האמה אשר בדברי הימים לא מנה אלא ל"ה אמה לשניה' והיה ראוי להיות ל"ו אמה י"ח לכל עמוד. כי לא מנה אלא גופן של עמודים מלבד אותה חצי אמה של מעשה שושן ולפי זה היתה כותרת במעשה שושן ד' אמות ואמה הכותרת מהכותרת פשוטה בלי שום ציור ואחריה בראש העמוד עצמו כחצי אמה מעשה שושן ויהיה הענין מפואר יותר באותה ההפסקה של אמת הכותרת אשר אין כל בה כי אם פשוט' מכל צורה וציור אלא שק"ק ועל ראש העמודים דהי"לל ובראש העמודים כו' אלא שאפשר שהודיע שעל ראש העמודים ר"ל אחר שנשאו ראש והוקמו על ראש העמודים נעשה מעשה השושן:

**כג**

**ויעש** את הים וכו' רש"י ז"ל עשר באמה משפתו עד שפתו באמצעיתו שכל רוחב כלי עגול באמצעיתו הוא. וקו שלשים באמה (שבו) [זהו] שאמר כל שיש בהקיפו שלשה טפחים יש בו רוחב טפח הקיפו משלשים אמה ורחבו עשר ומתוכו הוא מודד. קומתו עמקו ובד"ה הוא או' שעשאו לרחיצת הכהנים לטבול בהם. וכן הר"דק. והר"לבג כדרש"י ז"ל והר"דק ז"ל שכל שיש בהקפו שלשה טפחים יש בו רוחב טפח והוסיף

לומר שהוא בקירוב כי ההקף בעיגול הוא מוסיף על שלשה בשיעור בקוטר כמו שביעית הקוטרי בקירוב מעט ואם אמרנו שמדת הקו היא לקוחה בחלל הים הנה יהיה יותר קרוב אל האמ' אך יהיה בו קירוב מעט כי עביו היה טפח ולזה יהיה קוטר חללו י' אמות פחות שלישית אמה ויהי' הקיפו בקירוב יותר על ל' אמה ושלישית אמה והים הזה נתבאר בד"ה שהיה כדי לרחוץ הכהנים וכדי שלא יהיו המי' שאובים צ"ל שרגלי הבקרים חלולים ונקובים מלמטה והיו המים באים נובעים מן הקרקע ונכנסים שם עד כאן וכן מהרי"א ז"ל והביא בשם חז"ל והלא כלי הוא ואין טבילה בכלים אמר ר' יהושע בן לוי אמת המים היתה נמשכת לו מעין עיטם ורגלי הבקרים נקובים כרימונים עד כאן וכו' ו"רל שלא היו המים שאובים אבל היו רגלי הבקרים נקובים מלמטה והיו המים באין שמה מהמעין נובעים מן הקרקע ונכנסים שם עד כאן וכוונת חז"ל שביון שנפחת הכלי כמוציא רמון אין לו דין כלי ולזה בהיות רגלי הבקרים נקובי' כמוציא רמון נטהרו והמשכת מים מעין עיטם הם טהורות לטבילה. **ול"עדן** בסוד הים הזה שהוא רמז במלכות שמים היא חכמת שלמה שאמר ורוחב לב כחול אשר על שפת הים שהיא נקראת ים בסוד הים אני ה' אני דייקא ולזה עלה הים מוצק להיותו מפואר יותר מהנעשה בלי הצקה. גם רמז להיותו מוצק אל אחדות הים עם העומדים בהצקה. והיה עשר באמה לרמוז שהיא כלולה מעשר ספירות בלי מה. והיה עגול כי כל התמונות העגולות מפוארות יותר והספירות כולם רמזום בעגולות ונקודות והיה קומתו חמש באמה לפי שהיא ה"א אחרונה שבשם והיא מדת הדין הרפה כוללת י"סוד ו"הוד וגב"ורה עד הבי"נה דמינה דינין מתערין כול' חמש וזהו חמש באמה ע"ד אמה בתה שהיא אימה עילאה והי' קו שלשים סובב אותו לרמוז שקו האמצעי הוא התפארת הכלול משלש ספירות חס"ד גב"ורה והיס"וד וכל א' כלולה מעשר הם שלשים ולזה אמר וקו שלשים באמה יסוב אותו סביב. ונכנסתי לפנים ממחיצת הפשט כי חומ' הענין מחייב כן ומצאתי בחז"ל פתח תקוה בזה הם הרהבוני להכנס אל הרמזים האלה וזה לשונו ויעש את הים מוצק היה זה העול' שהוא מוצק כאו' בצקת עפר למוצק ואו' חזקים כראוי מוצק עשר אמות משפתו אל עשר ספירו' בלי מה שהעולם עומד עליהם עגול סביב שהרקיע עגול וחמש באמה קומתו כנגד מהלך חמש מאות שנה בין הארץ לרקיע וקו שלשי' באמה כנגד שלשים יום שבכל חודש יסוב אותו סביב שהעולם עומד בזכות עשר' הדברות ובעשרת מאמרות וספירות עשר בלימה הרי שלשים ד"א וקו שלשים באמה יסוב אותה זה קו ירוק שמקיף את כל העול' שנאמר ונטה עליה קו תוהו עכ"לה זה מסייע למה

שכתבתי ויסייע לזה לשון וקוה שלשים וכו' שכתוב וקוה בה"ה לרמוז התאחדות וא"ו ה"א שהוא סוד הים הוא המל"כות עם התפ"ארת:

**כד**

**ופקעים** מתחת לשפתו וכו' במדרש תדשא ופקעים מתחת כנגד שס"ה חלונות שבמזרח ושבמערב שהשמש יוצא באחד מן המזרח ושוקע באחד מן המערב שני טורים הפקעים אלו שמש וירח שהם סובבים ומנהיגים את העולם עומד על שנים עשר בקר אלו שנים עשר מזלות שהעולם מתנהג בהם. שלשה פונים צפונה למה צפונה תחילה שהוא פתוח שרוח צפונית &תוח לעולם שנאמר נוטה צפון על תוהו ולא עוד אלא שכל רוח רעה אינו אלא מצפון שנאמר מצפון תפתח הרעה טלה אריה קשת פונים צפונה. שור בתולה גדי פונים למערב. תאומים מאזנים דלי פונים לדרום. סרטן עקרב ודגים פונים מזרחה. והים עליהם מלמעלה שהעולם עליהם מתנהג. וכל אחוריהם ביתה שלא נבראו לבטלה אלא לצורך העולם. ועביו טפח חמש אצבעות בבנוניות שעביו של רקיע מהלך חמש מאות שנה ושפתו כמעשה כוס שושן פרח שושן שהארץ והשמים מסוכרין זה בזה. אלפים בת יכיל שמי שהוא מקיים את התורה שקדמה אלפים לעול' ומי שהוא מקיימה אני משמרו לאלף דור. **ולע"דן** לדקדק מנא ליה למאמר כנגד שס"ה ומנא ליה לדרוש בתחילת הכתוב שהפקעים היו כנגד החלונות ואחר כך דריש בסיפיה דקרא דקאמר שני טורים הפקעים אלו שמש וירח שהם סובבים ומנהיגים את העולם כו' ועוד מאי קאמ' ולא עוד אלא שכל רוח רעה אינו אלא מצפון ומה יועיל הזכירה תחילה לזה ועוד מהו אומרו שהעולם עליהם מתנהג ועוד היכי יליף מוכל אחוריהם ביתה שלא נבראו לבטלה אלא לצורך העולם. והיכי תיסק אדעתין שיבראו לבטלה ועוד אני משמרו לאלף דור מנא ליה דהא בקרא אלפים כתיב לאלפים שנה שקדמה תורה לעולם אם כן אלף מנא ליה נהי במקרא בדבר צוה לאלף דור נוכל ללמוד דבר צוה שאם יקיים אותה יגן עליו ויהיה משמרו לאלף דור אבל בכתוב הזה אלף דור מאן דכר שמיה. **ונראה** כי במסכת ערובין כפי מה שהביא רש"י ז"ל כאן נראה שמפרשים אומרים עשר באמה מקיפים את הים סביב ושהים הזה בשלשה אמות של קרקעיתו היה מרובע שבזה יצדק אומרו עשר באמה מקיפים את הים סביב דהיינו שבמקום רבועו והקפו ארבעים אמה עשר אמה לכל רוח וזהו עשר באמה מקיפים את הים סביב. אמנם המדרש הזה מפרש פירוש זולתו בזה הפסוק והוא שעשר מהפקעים באמה ר"ל בכל אמה אורך יש עשרה פקעים והם עשויים בשני טורים ר"ל בשני סדרים ובארבעים אמות של הקף יהיו ארבע מאות דל מהכא ארבע אמות של הקרנות כי אמת הקרנות לא תכיל בה שני טורי' של

פקעים מעשרים פקעים אלא מעשרה פקעים לבד מצד אחד וכן כנגדו נשארו שמנה אמות בשמני' פקעים וכן ברוח שכנגדו שמנה הם ק"ס פקעים ומאתים הכל ש"ס וחסרו חמשה לתשלום ש"סה לא מעלה ולא מוריד בחשבון ובפרט ששני החמה ש"סה והלבנה ש"נד ועשה פקעים לרמז ש"ס והוא החשבון הממוצע בקירוב והכריע המדרש לפרש כן יתור עשר באמה דהי"ל עשר אמות עשר באמה מורה על הפקעים שהם עשר באמה כדברי המדרש. אמנם פי' הגמרא מוכרח מאו' עשר בלשון נקבה דלדברי המדרש הי"ל עשרה באמה דהפקעי' בלשון זכר נאמרו כאומרו סובבים וכו' גם תיבת מקיפים את הים מיותרת אם חוזר לפקעי' שכבר אמר ופקעים כו' סובבים אותו עשר באמה אבל באומרו מקיפי' את הים סביב מודיע שהעשר אמה מקיפים אותו סביב והא כיצד שהיה מרובע בקרקעיתו וארבעים אמה מקיפים אותו עשר אמו' לכל רוח ורוח קאמ' ואפשר דהפסוק כיון לשני הענינים יחדיו ובזה יצדקו יחדיו כל הדקדוקים הנז'. ודקדק מיתור הפקעים כי די שיאמר בשני יצוקים וכו' או ושני טורים יצוקים וכו' ועוד קשה דהיה לו לומר שני טורי הפקעים ולא טורים מוכרת לכך דרשו שני טורים אלו שמש וירח שהם סובבים ומנהיגים העול' דלפי זה טורים לחוד ופקעים לחוד דטורים הם שמש וירח ולכך לא קאמר טורי הפקעים שהיה מובן טורי על הפקעים שעשויים בשני טורים. ומאו' על י"ב בקר דריש כנגד י"ב מזלות ועשה דמותם בקר מלשון ביקור שמבקרים את העולם בכל הוראותיהם. או שידרשו מלשון בקר וערב לומר שהם מחדשים לבקרים חדושים והוראות. ואמר הכתוב שלשים פונים צפונה תחילה להודיע כי השי"ת בהציבו ה"יב מזלות האלה פתח תחילה באלה השלשה של צפונה כי פנה הש"י תחילה אל הצד הזה הצפוני מהטעמים שמזכיר במאמר כדי לחזק בדקו תועיל היות שלשה אלה של צפונה סדורים תחילה במעשה בראשית והיינו או' שהוא פתוח שרוח צפונית פתוחה לעולם ועוד שכל רוח רעה אינו אלא מהצפון ולכל הסדיר כן ה"בה מתחילה השלשה מזלות אשר פוני' צפונה כדי לחזק את בדקו וכן שלמה כשעשה במקדש תמונת המזלות האלה לתקן עולם בבנין המקדש הזכיר תחילה כן והעמיד תחילה שלשה הפונים צפונה כדי להחזיק בדק המקום אשר משם תפתח הרעה. וכדי שלא תעלה על דעתך שארץ נתנה לגמרי ביד הי"ב מזלות חלילה לכך אמר עליהם מלמעלה שהעולם עליהם מתנהג ולא מהם חלילה אבל הרצון האלהי חל ומשפיע עליהם בחפצו יתברך וז"ש עליהם מלמעלה שהכל תלוי בסיבה ראשונה יתברך ויתעלה אשר מלמעלה גוזר עליהם ולא ישנו את תפקידו בתחתונים לעשות רצונו. ו"מש וכל אחוריהם ביתה שלא נבראו לבטלה אלא לצורך העולם יליף כן שהוקשה לו מאי וכל דקאמר ואחוריהם ביתה די גם לשון ביתה

קא דייק כי די שיאמ' ואחוריהם פנימה אבל דרש אחוריהם לשון אחרית ותכלית וביתה דריש לשון עולם כמו בחכמה יבנה בית שהעולם הוא כבית הזה ונבנה בחכמה ה' בחכמה יסד ארץ וכו' וז"ש וכל אחוריהם אחריתם ותכליתם אל ביתה אל העולם הזה לחייב פעלים בשפלים כפי רצון קוניהם בהנהגתו של עולם. ומ"ש שלא נבראו לבטלה הכי פירושו דתיסק אדעתין שלענין בריאת העולם הזה היתה בריאתם לבטלה כי לא יתנו ולא יוסיפו אבל מצד עצמם ודאי שנבראו לדעת את סיבתן כאחד מצבא המרום במרום וז"ש שלא נבראו לבטלה דהיינו לענייני העולם דאין הדבר כן אלא לצורך העולם רוצה לומר לצורך העולם גם כן נבראו שלא כדעת המליץ בבחינת העולם. עוד אפשר כי כל מזל בלי ספק נברא מצד עצמו לפאר לרומ' את סיבת כל הסיבות כאמור ועל בחינה זו רצים במרוצת מהלכם השמש והירח וזולתם וזאת הבחינה תקרא פנים לפי שהיא היא פנייתם שעליה נוצרו אמנם הבחינה השנית היא מה שמחייבים פעלים בשפלים אגב אורחם ותקרא אחורים בערך הראשונה שנקראת פנים לכך אמר לכל אחוריהם על זאת הבחינה שהיא אחוריהם שהיא ביתה ר"ל קיום הבית הכללי הוא העולם שלא נבראו לבטלה אלא לצורך העולם. ומ"ש אלפים בת יכיל שמי שהוא מקיים וכו' בעל המאמר דקדק קושי חזק והוא שכאן כתיב אלפים בת יכיל ובדברי הימים כתיב שלשת אלפים בת יכיל קשיא ואף על פי שתרצו בגמ' ששלשת אלפים בגודשא קאמר עכ"ז יקשה דמה לו לכתוב להודיענו כן מאחר שהיה מלא מים ולחים הם מה לנו לדעת מה שיכיל מהיבש לזה אמר שהשני כתובים צדקו יחדיו שאלפים בת יכיל הוא רמז אל ים החכמה והתורה שקדמה לעולם אלפים שנה ואי שם אלף שלישי יתר להודיע השכר לעמל בתורה והוא שהב"ה יגן עליו ומשמרו לאלף דור והיינו שלשת אלפים יחדיו אלפים מהתורה ואלף שכר. ובזה מדוקדקת תיבת יכיל כי די שיאמר מכילה או תכיל אבל יכיל הוא לשון יכולת לומ' כי יכול עסק התורה להגין ולשמור את העוסק בה עד אלף דור ובזה בא בכוון כי האלפים אמה של עסק התורה הוא משל אל המים אשר בים הזו והאלף הג' שהוא מלמעלה מאת השי"ת לכך הזכירו בגודש הגבוה שכן הוא מהשי"ת גבוה על כל גבוה יתברך ויתעלה. ורש"י ז"ל צורת ביעין ת"י מתחת לשפתו בשלש אמות התחתונות שהיו מרובעות שכך שנינו בגמרא בעירובין שלש אמות התחתונות מרובעות היו ושתים העליונות עגולות ואי אפשר להכיל אלפים בית שהם מאה וחמשים מקוה טהרה של ארבעים סאה אלא בענין זה כמו שפירשו רבותינו בעירובין ועליונו' מרובעות ותחתונות עגולות אי אפשר לומר הכי כתיב עגול סביב משפתו לכך הוא אומר בפקעים הללו עשר באמה מקיפין את הים סביב שבמקום רבועו והקיפו ארבעים אמה עשר אמה לכל

רוח אבל במקום עיגולו אי אפשר לומר עשר באמה סביב שני טורים הפקעי' יצוקים ביציקתו הכל מוצק יחד לא שזכר לו את הפקעים אחר יציקתו ע"י מסמרות או דבק שקורין שולדאדורה בלעז. וכל אחוריהם של בקרים הללו ביתה תחת הים היו אחוריהם פונים שלשה שבצפון לקראת שבדרום ושל מזרח כנגד של מערב ועביו של טפח שוליו ודופנותיו אלא שעל פיו היה דק ומרוקע ומרודד כמעשה שפת כוס ששותים בו ומצוייר פרח שושן. אלפים בת יכיל ששת אלפים סאין שהבת בת שלש סאין שנאמ' האיפה והבת תוכן אחד נמצאו ק"ן מקוה טהרה הארבעים מאות מאה מקואות והעשרי' מאות חמשים מקואות ואף כשתחלוק הכל לפי מדה ששערו חכמים אמה על אמה ברום שלש אמות למקוה תמצאנו כן שלש אמות המרובעות מאה מקואות ולשתים העגולות חמשים מקואות שהמרובע יתר על העיגול רביע ובדברי הימים כתיב הים שלש' אלפים בת יכיל ופירשו רבותינו במידת היבש שהגודש הוא שליש כבית קבול ע"כל וכן הר"דק ז"ל בשם חז"ל והוסיף לומר וב"דה ודמות בקרים ג"כ צ"ל גופם היה עגול כדמות בצים ופניהם היו דמות פני בקרים ומ"ש מתחת לשפתו רחוק משפתו שתי אמות העגולו' היה הים מרובע בשלש אמות התחתונות כדרש"י ז"ל עומד על י"ב בקר גם זה הפסוק מעיד כי היה הים מרוב' מתחת שהיה מונח לו ארבע רוחות כגג מרובע ובכל רוח היה שלשה בקר שהיה הים עומד עליהם ופני הבקרים אל הרוחות ואחוריהם מרובעים. ושפתו ת"י ושפתיה כעובד (כפת סם) [שפת כס] סגלגל לקיט בשושנתא. **ולע"דן** לדקדק יתור מקיפים את הים סביב שכבר אמר ופקעים מתחת לשפתו סביב סובבים אותו עשר באמה ודי בזה ואפשר דקאי אסיפיה דקרא אשני טורים הפקעים להודיע שמקיפים את הים סביב יחד בשוה השני טורים. והפקעים יצוקים ביציקתו וניחא בזה שלא אמר טורי הפקעי' סמוך כי או' שני טורים חוזר למאמר מקיפים את הים סביב שני טורים ומאמר הפקעים מוסב לסוף הפסו' לו' הפקיעים יצוקים ביציקתו של ים נוצקו יחדיו שם אלא שק"ק הזקף קטון שבתיבת הפקעים דהיה ראוי להיות בשופר הולך. אבל יותר טוב לסבול דוחק הטעמי' מדוחק או' טורי' הפקעי' דהי"לל טורי הפקעי'.

**כה**

**עומד** על שנים עשר בקר כו' כבר זכרתי דעת המדרש והמפרשים בפ' הקודם. **ולע"דן** לדקדק למה פתח בפאת צפונה. ועוד והים עליהם מספיק מלמעלה מיותר ובמה שכבר רמזתי בסוד הים הזה שהיא מלכות שמים מ"דה הרפה לזה היתה עומדת על שנים עשר בקר שהוא רמז לי"ב גבולי האלכסון אשר נכללים בה ושם נכללים י"ב שבטים שהם כנגד י"ב מזלות שבשמים שרמזו חז"ל בי"ב בקרים אלה כנז"ל ולפי שידוע שמידה

זו נוטה אל הדין לזה פתח בה שלשה פונים צפונה כי מצפון זהב יאתה והוא רמז אל הדין האדום וירוק כזהב אשר הוא נוטר ולפי הפשט נאמר לפי שהים הזה נעשה לרחוץ הכהנים ולטבול שם ולהרחיק הטומא' מהם ורוח הצפוני הוא טמא הוא י"צהר מעליהם לזה פתח בו תחילה ואמ' שלשה פונים צפונה שאעפ"י שכל הפניות הם לצד ימין נשתנית פנייה זו להיותה נוטה תחילה אל הצפונה להעביר הטומאה הוא הצפוני כאמור. ואמ' והים עליהם מלמעלה שלהיות הים הזה רומז אל המ"לכות כמ"ש שהיא שם אדנות אדון כל הארץ לא יתכן לומר בו בהחלט והים עליהם כאלו הם סובלים אותו חלילה כי הוא סובל את הכל והם לא יסבלוהו לז"א והים עליה' בבחינת שהוא מלמעלה הוא מ"ש עליהם לא שהם נושאי' אותו כי הארון נושא את נושאיו כ"ש אדון כל הארץ יתב' ויתעלה ולזה הזכיר שעשה את כל אחוריהם ביתה שהיו נסתרים תחת הים מפני הכבוד וכבוד שמים. גם לפי הפשט שיאמ' הים עומד עליה' והיה זה מלמעלה ר"ל מסיוע עליון יתברך שהיה מעמידו שלא ימוט הים הזה מעל הבקר האלה ושלא ישבר רגל מרגלי הבקרים האלה עם היות הים הזה כבד מאד ק"ן מקואות בו ז"ש עליהם מלמעלה היות הים עומד עליהם:

**כו**

**ועביו** טפח וכו' כבר זכרתי למעלה בפסוק ופקעים וכו' דעת רש"י ז"ל שהיה דק ומשפתו ולמטה היה עב טפח לא בשפתו אלא דק כמעשה שפת כוס ע"כ והוא מהגמרא שאמרו פרק א' בערובין דפריך והא איכא שפתו אמ' רב שפתו שפת פרח שושן היה דכתי' ועביו טפח ושפתו שפת פרח שושן. והא איכא משהו אלא כי קא חשיב מגואי קחשיב ע"כ אלא דק"ק על דברי רש"י שכיון דפריך והא איכא משהו ומשני אלא כי קא חשיב מגואי קא חשיב משמע שעוקר מ"ש בתחילה אמר רב שפתו שפת פרח שושן היה כי אפי' יהי' עביו טפח עד השפה אינו פוחת במידה כלל אם כן למה כתב רש"י ז"ל הס"ד דהיה דק בשפתו כיון דלמסקנא לא קאי. **ונראה** דרש"י ז"ל הוכרח מלשון הגמרא דקאמר אמר רב שפתו שפת פרח שושן היה דכתיב ושפתו כמעשה שפת פרח שושן כי צריך לדקדק מאי קדייק מקרא דקאמר דכתיב ועביו טפח משפתו כמעשה שפת פרח שושן. ונראה דקשיא ליה בפסוק ושפתו שפת פרח שושן ואפי' ר"ל משל הי"לל כשפת כוס פרח שושן כמעש' למה אלא ודאי ללמד שהיתה שפתו דקה כמעשה ממש הכוס של פרח שושן ששפתו דקה ומינה יליף רב כן וכיון דכן על כרחין אפי' למסקנא קאי הכי ולכן הביא רש"י ז"ל כן כי הכי דייק לישנא דקרא באו' כמעשה כוס פרח שושן עם היות

הדבר בלתי מוכרח מצד אלפי' בת יכיל כדמסיק דכי קחשיב מגואי קחשיב והוא ענין נכון לקיים דברי רש"י ז"ל.

**ולע"דן** לדקדק שהמשל הזה של כמעשה שפת כוס פרח שושן למה די שיאמ' ושפתו פרח שושן ואם תכלית המשל להודיע שהים דק בשפתו ה"יל ועביו טפח ושפתו דקה וכו' ומה שייכות שייך לכאן אלפים בת יכיל דהיה לו להזכיר כן בפסוק ויעש את הים. ונראה כי הים הזה היה עגול כנזכר עגול סביב אבל כנראה שהיה עגול כמין כוסות פרפ"ורי הבאים מהודו שעיגולם דומה לעיגול השושן שהוא עגול בעלין עלין ובין עלה לעלה יש לו רושם העלה שהוא כעין פגימה בעיגול והוא בו לתפארת וזהו שאמר ועביו טפח ושפתו בענין העגול היה הוא כמעש' כוס הדומה לפרח שושן לשושן סמוך לפריחתו שעליו מקובצים ומתוקני' הרבה מאד בעיגול מפואר באותן הרשומים שבין עלה לעלה שהוא יותר מפואר מהעגול ההחלטי. ומ"ש כאן אלפים בת יכיל לפרש"י דאו' ושפתו כמעשה שפת כוס פרח שושן ר"ל שהיה דק בשפתו כדקות שפת כוס פרח שושן באופן שלא היה ממעט העובי אלא משהו לס"ד נייחא דשייך או' אלפים בת יכיל ולמסקנא נמי שייך אלפי' בת יכיל כיון דהמדידה מפנים ושפתו דקה תועיל להכיל מה דביני ביני לכוין המנין ולי אפשר דשייך למ"ש ועביו טפח ושפתו כו' שהכוונה שעם היות העובי עבה טפח עכ"ז היה מפואר בשפתו כמעש' הכוס הזה הדק ומפואר בשפתו ואמר שהוכרח להיותו עב בטפח דכולי האי ואולי כי אלפים בת יכיל שהוא שיעור גדול ובהכרח היה צריך להיותו עב טפח כדי להכיל אלפים בת יכיל שלא יבקע מהכובד הגדול ולזה די במה שיהיה שפתו כמעשה שפת כוס פרח שושן אבל בגופו עבה טפח:

**כז**

**ויעש** את המכונות וכו' במדרש תדשא עשר מכונות כנגד עשרה מאמרות שבהם נברא העולם ע"כ ורש"י ושלש באמה קומתה של מכונה לבד קומת האופן שהיא יושבת עליו אמה וחצי אמה וגובה המכונה אמה וחצי ד' באמה אורך כו' האמה גובה היתה מרובעת אבל חצי האמ' היתה עגולה שנ' ובראש המכונ' חצי האמה קומה עגול סביב ע"כ וה"רדק המכונו' היא מושב הכיור כמו שנ' בכיו' שעש' משה את הכיור ואת כנו ע"כ וכן הר"לבג והכיורים היו לרחצה בהם את מעשה העולה ידיחו בה כמו שנז' בספר ד"ה ע"כ וכן מהרי"א והיו ג"כ הכיורים לקדש הכהנים ידיה' ורגליה' כנז' בתור' ה':

**כח כט ל לא לב לג לד לה לו לז**

**וזה** מעשה כו' ועל וכו' וארבעה כו' ופיהו כו' וארבע' כו' וידות כו' ומעשה כו' וארבע כו' ובראש כו' ויפתח כו' כזאת כו' רש"י מסגרו' להם ראיתי במסורת ד' ותשע מדות המסגרות כעין טבלאות מסגרות להם המסגרו' מיד אופן ליד אופן הוא עץ התחוב בתוך

האופן בנקב וקרוי איי"של בלע"ז וארבעת האופני' במכונה מסגרות מכאן מארבע' צדדין ובין זו לזו ד' אמות רוחב ומלמעלה סרנים כמו נסרי' מול המסגרות והשלבים מן התחתונה לעליונה ומסגרות אחרות בין השלבים כעין קרשי המטה של בני כפר שאינן עגולים אלא פ"לט לצור בהם אריות וכרובים ואו' אני שהשלבים הללו כמין שליבות סולם כמין מקלות נחושת זקופים על המסגרות התחתונה כשנים ושלשה בין מקל למקל מסגרות קבועות בין שליבה לשליבה וי"ת כן תרגומו שליבה והרד"ק מסגרות להם לכל מכונה ומכונה עשה מסגרות שיסגר הכיור בתוכה והר"לבג ז"ל אחשוב שהמסגרת היה באופן המסגרת אשר סביב השולחן שתשי' השולחן כמו כלי קבול ע"כ ועל המסגרות אשר בין השלבים רש"י היו מצויירין צורות אריו' וצורות בקרי' וכרובי' על השלבי' כן בסיס להושיב הכיו' עליו מלמעל' למסגר' אשר על ראש' ומתח' לאריו' ולבק' המרוקמי' על המסגרות שבין השלבי' להיות מעשה מורד לויות כמין זכר ונקבה מחוברי' יחד מעש' מורד מרדדין כמין רדוד טס דק ואין בולטין בעביו ולא חוקקים בשיקוע י"ת לויות מעשה מורד מדבק עובד כיבוש שולו"דורא בלעז וכן הר"דק אלא שבאו' כן ממעל פירש הרד"ק כן הוא מושב כמו מכונה שהיתה מושב הכיור וכן קטן מהמכונה וי"ת מכונה בסיסא וכן כנתא וכן זה לא אמר שהיו מושיבין בו ואפשר שהיו מושיבין את הקיתון ע"כ וארבעה אופנים שנים לפניהם ושנים לאחוריהם כדרר העגלות הגדולות וסרני נחושת י"ת נסרין דנחשא הם הנסרים העליונים מול המסגרות סרני כמו נסרים וארבעה פעמותיו של כן שעליהם כתפות להם בולטות למעלה מן הנסרים בזויות הכן ותחת הכיור היושב על הכן היו הכתפות יצוקות ללמד שמתוך הכן היו הכתפות יוצאות ביציקה אחת והכתיפות מחזיקות לכיור שלא יפול למטה לתוכו של כן מעבר איש לויות מצד כל אחת מן הכתיפות היו לויות של זכר ונקבה מצויירות מעבר איש כמו איש אל אחיו האמורים בכרובים ע"כ וכן הרד"ק והר"לבג ומהרי"א ופיהו מבית רש"י פיהו של כן יוצא בתוך פיה של כותרת וכותרת הוא גג המכונה עשוי כמין כובע משופע מכל צדדיו ובאמצע נקבע' נקב עגול אמה וחצי אמה רוחב בעגול וסביב אותו נקב כמין הקף מחיצה חצי אמה גובה סביב וכך מפורש למטה בענין שנאמ' ובראש המכונה חצי אמה קומה עגול סביב והוא קרוי פי הכותרת והכן מונח על אותו היקף ושולי הכן תחתיו תחובים בתוך פי ההקף ולמעלה הימנו הוא בולט אמה וזהו שאמור באן ופיהו מבית לכותרת ומעלה באמה ופיה עגול מעשה כן ופיה של כותרת עגול דוגמת כן העגול אמה וחצי האמה רוחבה בעגול וגם על פיה מקלעות צורת פרחים ודי אופנים מתחת למסגרות שהמסגרות אופן לאופן כמו שפירשתי ע"כ והרד"ק ופיהו פי'

כל אח' מהלויות ופיה פירושו כל א' מהכותרו' לא עגולות מכל צדיהם לא היה בהם שום עגול אלא מרובעות היו והוצרך לו' זה לפי שהים היה מרובע מתחת ועגול ממעל לז"א ומסגרותיהם מרובעות לא עגולות ע"כ והר"לבג ופיהו ר"ל שפי הכיור היה עולה אמה בגובה מלפנים מהמסגרת העליונה שהיא הכותרת ומחוברת בין הכיור ומלמעל' מהאמה היו פיהו עגול מעשה כן הכיור כי הכיור היה עגול והיה עולה בעגול עד שלמו' אמה וחצי אמה כדרך שהיה חצי אמה עגול כמו שזכר אחר זה. וגם על פיה של הכותר' והיא המסגרת העליונה היו מקלעות דהיינו ציורי' על שפתה ומסגרותיהם מרובעות לא עגולות כל מסגרות המכונות כולם היו מרובעות לא עגולות ע"כ. והכוונ' לדבריו שהיה אפש' שקצת מהמכונו' יהיו מרובעות וקצתם עגולות לז"א מרובעות ולא היה בהם אפי' אחת עגולה לז"א לא עגולות כלל. וארבעת האופנים רש"י ז"ל וידות האופני' הוא עץ התחוב באופנים שקורים איש"יל במכונה דבקים ויציקם במצוקת המכונה ע"כ והרד"ק ז"ל וידו' האופני' תרגומו ואשרת גלגליא ע"כ. אולי הוא העץ התחוב באופן כרש"י ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל והוסיף ב"מש וקומת האופן וכו' אחשוב שקומת האופן היא קומת ידו כי ככה יגביהו המכונה מהקרקע ע"כ וכן מהרי"א ז"ל והוסיף לומ' שאין כוונת הכתוב לומ' וארבעת האופנים כו' שעשאם שכבר הזכיר זה למעלה וארבעה אופני נחושת וא"כ יהיה זה מיותר ואין לומ' שהם ארבעה אופנים זולת הנזכר אבל כוונת הכתוב הזה לומר שארבעה האופני' הנז' שעשה מתחת למסגרות וידות האופנים ג"כ שהם בדמיון העץ התחוב באופן העגלה אשר סביבו יסובב האופן וקומת האופן הבה כל זה היה אמה וחצי האמה בגובה ע"כ וק"ק דהא באומ' שקומת האופן אמה וחצי האמה בזה נכלל ענין הידות שלהם התקועות באמצע האופן שעל ידו מתגלגל ואיננו מוסיף היד בגובה כלל א"כ מה היה צורך לכלול בגובה האופן גם הידות. **ולע"דן** בהבנת הפסוק דמילי מילי קתני ראשונה הודיע מקום הארבעה אופנים הנז' שהיו מתחת למסגרות ז"ש וארבעת האופנים בה"א הידיעה כלומ' הידועים והנז' בפסוק וארבעה אופני נחושת היה מקומם למתחת למסגרות והודיע עוד שידות האופני' והוא העץ התחוב באופן הנה היה במכונ' ושמה הוצק והודיע ענין שלישי שקומת האופן האחד אמה וחצי האמה.

**ומעשה** האופנים כו' רש"י ז"ל כמעשה אופן המרכבה תרגם יונתן כעובד גלגולי יקרא אופן בתוך האופן שתי וערב כמו שאמור ביחזקאל במרכבת גבוה. ידותם אייש"יל וגביהם בוייש"יל בוו"ילש בלעז הם הנקבים וחשוקיהם עיגולם סביב שהוא קישורן וחישוקיהם זרועות האופנים התחובים מגביהם לחישוקיהם שקורין ריי"ש בלעז ע"כ וכן הר"דק. והר"לבג ז"ל ידותם הם הידות שהיו האופני' תחובים בו כמו שפי' וגביהם

הם העגלות הגדולות שסביב האופנים כי הם על גביהם וחשוקיה' הם העגלות הקטני' שסביב ידות האופני' כי הם מדובקים ונקשרים בהם וחשוקיהם הם כמו עמודים וזרועות יבאו מעגלה הקטנה אל העגלה הגדולה וכל זה היה מוצק ומחובר בהתכה לא במלאכה ע"כ וכן מהריי"א ז"ל. והוסיף ב"מש כאופן המרכבה ר"ל כאופן המרכבה של המלכים וחז"ל במרכבת יחזקאל שראה שלמה בחכמתו מה שעתיד לגלות יחזקאל כן ולכן עשה פני שור ופני אריה ופני אדם הוא פני הכרוב דמות אדם בכנפים ולא זכר פני נשר אולי לא הגביה עוף כ"כ או לסבה אחרת:

**וארבע** כתיפות כו' רש"י ז"ל וארבע כתיפות כמו שפירשתי למעלה שהוא סביב הנקב וארבע פעמותיו כתפות להם ולא שנאן כאן אלא לו' ומן המכונה כתפיה ע"כ. וכן הר"לבג ז"ל שכוונת הכתוב לו' שהיו הכתפות דבקות מן המכונה יצוקות ממנה. [ובראש] המכונה כו' רש"י ז"ל היא מחיצה כמו שפירשתי למעלה שהוא סביב הנקב והאמה~ **ובראש**~ מרובעת ועל כו' המכונה ידותיה הם סרני הנחושת האמורים למעלה מסגרותיה התחתונות הוצקו עמה ולא שחברן לאחר מכאן עד כאן:

**ויפתח** על הלוחות רש"י ויפתח על הלוחות ידותיה ועל מסגרותיה התחתונות על שניהם פתח וחקק כרובי' אריות ותמורות כמער איש ולויות פתח סביב כזכר ונקבה החבוקים בזרועותיהם וכן פי' חז"ל כמער לשון אחיזה ופי' איש ולוייתו זכר ולוייתו ולפי משמעותו לויות לשון דבוק שולוד"ורא בלעז כמו לויות היה שם עשויות כמער איש והמער כמו שפיר' ע"כ וכן הביא הר"דק ז"ל והוא פירש ויפתח על הלוחות הם סרני הנחושת שזכר ואמ' כי בפתוח עשה ידות המכונה על הלוחות. ותמורות צורת דקלים כמער איש בדבוק כל אחד ואחד מן הלויות שזכר למעלה ומער לשון דבוק וכן קיר ערה מגן וכן בדברי חז"ל מעור' בטרפשין וא"ו ולויות כמו נרדם ורכב וסוס וזולתה וי"ת כבש חד ומדבק סחור סחור עד כאן וכן הר"לבג ז"ל כמער איש ולויות שבצד כל אחד מהלויות היו מחוברי' סביב ויהיה הרצון באו' כמער איש כטעם אומ' כמעבר איש והרצון בו כהגלות כל איש מהם והוא בקצוותיהם הם שם מחוברות סביב בעצמות' וכמוהו כמערה גבע כו' ע"כ ומהריי"א כמער איש שהיו גבוהות יותר מקומת אדם ורחבם מחוברות סביב למסגרות מלויות ומדובקות ביציקה ע"כ ולפי' חז"ל חסירה ו"או בתיבת כמער איש ולויות כאילו אמ' וכמער איש ולויות שמוסיף על עניינים הראשוני' הנז' בפ'. ולדעת המפרשי' ניחא שמפרש שהיו הכרובי' ואריות ותמורות אשר בסופן דבוקי' כמער איש ולויות הנז"ל.

**כזאת** עשה כו' רש"י ז"ל מוצק אחד כשם שיצק את הראשונות כן יצק את כולם ע"כ וכן הרד"ק ז"ל מוצק אחד בהתכה אחת. קצב אחד לכלהנה לכל עשר המכונות היה קצב אחד וקצב כמו מידה ענין דבר החתוך במידה ע"כ. והרל"בג הרחיב יותר כזאת ר"ל שכל אחת מהם בכלל עם כל אלו הדברים הנלוים לה הם כולם נעשים בהתכה ובזה האופן הם מחוברי' לא בדרך מלאכה והם קצב אחד במידה ובתמונה שלא היה ביניהם שנוי כלל עד כאן וכן מהרי"א ז"ל.

**ולע"דן** כי העשר מכונות נעשו יחדיו בבת אחת בהתכה כדי שלא יהיה ביניה' כלל וז"ש כזאת עשה את עשר המכונות שנראה שכבר היו מצויירות שם במעבה האדמה מדלא קאמר עשה עשר מכונות שאם היה אפשר לפרש שעשאן זאת אחר זאת אבל באומ' את עשר המכונות מוצק אחד מורה שהיו יחדיו במוצק אחד ושלא היתה ההשואה בהיותם כולם בהתכה כי אם גבי בהיות כן בבת אחת וזהו מוצק אחד ויורה על זה אומרו מידה אחת קצב אחד שמאמר קצב אחד מיותר כי די באומר מידה אחת כי זה הכריח להר"לבג ז"ל לפרש קצב בתמונה אבל אפש' שיתור קצב אחד להורות שקצבה זו של עשרה יחדיו היתה קצב אחד בבת אחת קצבה לכל הנה כאמור. וממה שבא רמז בענין המכונות כמעשה אופן המרכבה ות"י וחז"ל פי' שהכוונה כאופן המרכבה העליונה הקדושה זה יורה היות המכונות דמות למרכבה עליונה שזה יגיד על ענין הים והעמודים שזכרנו היותם רומזים בעשר ספירות בלי מה והים במלכות שמים שעל המרכבה ואחריהם המרכבה ורמזה במכונות ולכן היו עשרה המכונות והכיורים כי כולם בחכמה גדולה ע"י שלמה ע"כ ובמסורת מדבר ה' אשר דבר לדוד ע"ה לכלול במקדש ובכליו כל העולמות שבמעשה בראשית.

**לח**

**ויעש** עשרה כיורות נחושת כו' במדרש תדשא עשרה כיורות כדי להרבות הגשמים שהם בכיור. עשרה כיורות כנגד עשרה דברות ולמה לא עשה במדבר אלא כיור אחד שלא היו ישראל צריכים גשמים במדבר שהמן יורד להם והבאר עמהם בא שלמה ועשה עשרה כיורות להרבות גשמים שהיו בארץ ישוב והיו צריכים גשמים הרבה שנאמר ארץ הרים ובקעות ארבעים בת יכיל כנגד ארבעים יום שבהם נתנה התורה ארבעה ימים לכל דבור וכן שלמה עשה כל כיור ד' אמות שנאמ' ארבע באמה הכיור האחד. עשר מכונות כנגד עשרה מאמרות על כל מכונה אמירה על כל כיור דבור עכ"לה. **ולע"דן** לדקדק מה שייכות יש לכיורות עם הדברות כי לא די בשיכות המספר עשרה. ועוד קשה אומ' ולמה לא עשה במדבר וכו' אחר אומ' עשרה כיורות כנגד עשרת הדברות כי

קושיא זו שייכא תכף לאומ' עשרה כיורות כדי להרבות הגשמים ובפסוק עצמו א"כ היה לו להתחיל מתחילת דבריו בקושיא זו. ועוד או' בא שלמה ועשה עשרה כיורות וכו' הוא מיותר שכבר זכר זה בתחילת דבריו. ונראה לבא אל כוונת המאמר הזה בהצעה אחת והיא כי יש תורה שבכתב ותורה שבעל פה ועל כן נאמר עקב אשר שמע אברהם וכו' חוקותי ותורותי תורותי שתים והנה תורה שבכתב נמשלה ללחם ושבעל פה למים היוצאים מן הבאר של מרים ולכן אמר ודברתם אל הסלע שנה עליו פרק אחד או הלכה אחת והוא נותן מים והטעם כי להיות הבאר הזה במ"לכו' תורה שבעל פה היא ביאור לתורה שבכתב הוא התפ"ארת מדרגת נבואת משה ע"ה ולזה הוריד להם משה המן כי אם אין קמח אין תורה אם אין תורה אין קמח אם כן הלחם נשפע מהתורה שבכתב והמן אבל המים מתורה שבעל פה וע"ז הנביא אמר הוי כל צמא לכו למים וחז"ל אמ' הוי שותה בצמא את דבריהם. ועל תורה שבכתב אמר ואשר אין לו לחם וכו' ולפעמים במים תכלול תורה שבכתב ושבעל פה בבחינת המים שמולידים הלחם על ידם. והנה בנין המקדש תיקון העולם הוא להוציאו מתחת יד הנחש הקדמוני ולהושיע האדמה מן האריריה אשר אררה ה' ולכן נמצאו במקדש כל הפרטים אשר בבריאת העול' חכמה ותבונה ודעת כאשר זכרתי למעלה בפסוק וימלא את החכמה כו' ובזה יובן מה שאמרו כאן חז"ל בסוף המאמר עשרה כיורות כנגד עשרת הדברות ובסוף המאמר ובסמוך אמרו שהעשרה מכונות כנגד עשרה מאמרות על כל מכונה אמירה על כל כיור דבור ע"כ כוונו לומר שהמכוון כדי שהכיור וכנו יהיו יחדיו בתיקון העולם בי' מאמרות שנברא העולם עם עשרת הדברות כמאמר חז"ל נמוגים ארץ וכל יושביה אנכי תכנתי עמודיה סלה שאחז"ל שהעולם היה מתמוגג וע"י אנכי ה' אלהיך תקנתי עמודי הארץ וכל זה רמז ביתור לשונו שאמר על כל מכונה אמירה על כל כיור דבור ר"ל שהמכוון התאחדו' השני ענינים כי בזה יתקיימו כאילו עתה מתחדש כנשר נעוריו והכיורים רמוזים לתורה שנמשלה למים כי על פי הדברים האלה נכרת הברית עם ישראל על התורה שבעל פה כמו שאמרו חז"ל אל תקרי על פי אלא על פה כי היא המבררת הדברים על מתכונת' ולזה התחיל במכונות שהם בריאה חדשה בעולם וזה ע"י התורה הרמוזה אחר כך בכיורים שאלמלא היא לא ברא ה"בה עולמו שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי מלבד שטבע הענין ומציאותו מחייב לעשות כנו תחילה ואחר כך הכיור כדי שיושם תכף בכנו ולא יהיה נע ונד אנה ואנה כעין הארון שאמר בצלאל שראוי להקדים המשכן ואחר כך כליו ואמ' לו משה בצל אל היית וכו' ולז"א המאמר שהכיורות האלה תכלית רבוים היה כדי להרבות הגשמים כדי שתרבה התבואה והמים

והיו עשרה בדיוק כנגד עשרת הדברות והכונה כי כשיש קמח מרבוי הגשמים יש תורה והנה בתחילה כשאמר להרבות הגשמים לא היה קשה ולמה לא עשה במדבר כו' כי היתה התשובה ברורה להשיב ולומר שלא היו ישראל צריכים מים במדבר ומספיק כיור אחד אבל כשהוסיף לומ' עשרה כיורות כנגד עשרת הדברות אז נתחזק' הקושיא של ולמה לא עשה במדבר כו' כי היה ראוי לעשות כן עשר' כיורי' לרמוז אל עשרת הדברות וסוף סוף תרץ בדוחק שלא היו ישראל צריכי' גשמים במדבר רמז באומרו במדבר כי להיותם הולכי מדברות לא יאות גשמים לעוברי דרך כמו שאנו אומרי' בתפילה ואל תכנס לפניך תפלת עוברי דרכים לענין הגשם בלבד בשעה שהעולם צריך לו ואם כן לא היו צריכים לגשמים מהבחינה הנז' ושהמן יורד להם והבאר עמהם והיו שלימים בגופם בסיפוק צרכן וגם כן מוכנים בדעתם לחזות בנועם ה' ולא היו צריכים לרמז עשרת הדברות בעשרה כיורות כי אוכלי המן הם ולא נתנה תורה אלא לאוכלי המן וכל זה נכלל בתרוצו במ"ש שהמן יורד להם והבאר עמהם אמנם כשבא שלמה והיה בדעתו להרבות הגשמים להיות ישר' בארץ ישוב לא במדבר והיא ארץ הרים וגבעות משתי בחינות אלו הוכרח לעשות עשרה כיורות כנז' בתחילת המאמר ומה שהוסיף לומ' שנית בא שלמה ועשה עשרה כיורות כו' הוא בשביל שרצה לחדש ולומר שמלבד מה שהרבה ממנין הכיורות הנה הרבה עוד בכמות הכיור במה שהיה מכיל ארבעי' בת יכיל שזהו יועיל להרבות הגשמים יותר ז"ש בא שלמה ועשה עשרה כיורות להרבות הגשמים שהיו בארץ ישוב והיו צריכים גשמים הרבה שנאמ' ארץ הרים ובקעות ולזה עשאו ארבעים בת יכיל הכיור האחד וגם כן לענין התורה רמז עוד אל ארבעים יום שבו נתנה להורות שתכלית רבוי הגשמים הנעשה משיעור מה שיכיל הכיור ארבעי' בת תכליתו להשיג התורה על ידי רבוי התבואה והקמח כי כשיש קמח יש תורה כנגד ארבעה ימים לכל דיבור כן עשה שלמה ע"ה ארבעה אמות כל כיור להיותו קמח ותורה אחדים בכיורים עשרה. למדנו מהמאמר הזה תכלית רבוי הכיורים עשרה כדי להרבות הגשמים ועשרה כנגד עשרת הדברות כדי שיהיו תורה וקמח יחדיו והיה שיעור ארבעי' בת יכיל כל כיור לרמוז אל הארבעים יום שניתנה תורה בהם וארבע' ימים לכל דבור וכנגדן ארבע אמות בכיור. ורש"י ז"ל עשרה כיורות כתוב בדברי הימים את מעשה העולה ידיחו בם ואם כן כיורות הם סירות כד"א ככיור אש בעצים. וכן הר"לבג ז"ל וזכר שקוטר הכיור היה ארבע באמה ולמדנו שהיה עגול בשפתו והיה גבהו כשיעור שיחזיק הכיור האחד ארבעי' בת שהם מאה ועשרים סאין ולזה הוא מבואר שלא היה שיעור חלל הכיור כי אם תשעה פעמים אמה על אמה ברום אמה ע"כ וכן מהרי"א ז"ל. **ולע"דן** או' כיור אחד על המכונה

האחת לעשר המכונות נראה מאמר מיותר כי ידוע הוא שכיור אחד על המכונה הא' לעשר המכונות ונראה שכוונת הכתוב להודיע מה שאחז"ל שבריאת העול' נתחדשה כעת ע"י המכונה שעל כל מכונה אמירה ועל כל כיור דבור שהתאחדות המכונה והכיור יחדיו מורה על התאחדות העשרה מאמרות ועשרת הדברות יחדיו וזה אמר הפסוק כיור אח' על המכונה האח' שאמר המכונה בה"א לרמוז סוד המכונה לכונן העולם והתכלית בכולם יחדיו לעשר המכונות שהעשר מכונו' רומזות לעשר המאמרות ולכך יתר הכתוב בלשונו לרמוז אל כל הנזכר. ולפי הפשט יאמר שלא היו הכיורות משתנים לשבת היום במכונה ולמחר בזולתה אבל יושמו כמשפטן במקום שזכו בו ראשונ' וז"ש הכיור האחד בה"א הידיעה שהכיור האחד המיוחד היה על המכונה הידועה האח' לא יסוב מעליה לזולתה וכיוצא בזה לעשר המכונו' וכן יחייב טבע הענין מאחר שכל כיור כנגד דבור מיוחד וכן כל מכונה מכוונת כנגד מאמר אחד לא יתכן להחליף ונלמוד כן מדחז"ל והקמות את המשכן כמשפטו וכי יש משפט לעצים ואמרו שהקרש שיזכה להיות בדרום לא יושם בצפון ולכן היו מסמני' אותו בסימן להקימו כמשפטו במקומו אשר זכה להיות בו:

**לט**

**ויתן** את המכונות כו' מתוך הנז' במדרש תדשא בענין השולחנות כמו שאזכור בסמוך ב"ה שהיו ה' מימין כדי שיהיו טללי רצון וטללי ברכה בשולחנות הה' שמימין והחמש' שמשמאל ידחו כל רעה אשר תפתח מצפון וכן קבע עשרה כיורות חמשה מימין כיור משה וחמשה משמאל ע"כ. ורש"י ז"ל על כתף הבית כנגד כתף הבית הימנית מכתף הבית הימנית משוך מצד הדרו' לצד צפון וזהו קדמה מול נגב מקצוע מזרחית צפונית כנגד האויר שבין כותל צפונית של בית לצד כותל העזרה לצד צפוני קרוי ממול נגב משוך ומרוחק מן הדרום ואין מול וממול שוין בפתרנן עד כאן. והר"דק ז"ל פירש הבית עזרת הכהנים ושם היו נתונים הכיורות וגם במ"ש על כתף הבית מימין שהוא כנגד כתף הבית הימנית כרש"י והוסיף לו' או יהיה פירושו מימין כיור שעשה משה ומשמאלו והים היה נתון בעזרה ואו' ואת הים נתן מכתף הימנית קדמה פי' נתן הים בעזרה לצד דרום משוך כלפי מזרח ע"כ. והר"לבג כתב שהיותר נכון הוא שהבית הזה הוא חצר הכהנים ובו היה מזבח החיצון שנזכר שם בדברי הימים שהיה שיעורו עשרים אמה באורך וברוחב ובעומק ושם נזכר כי הוא עשה חצר הכהנים ונתן הים מכתף הימני' קדמה ממול נגבה וזה מורה שכתף הבית הימנית הנזכרים בזה המקום שב אל חצר הכהנים ולפי זה לא נצטרך שלמה שיהיו הכיורי' בין כותלי ההיכל וכותלי העזרה אבל

יהיו לפאת מזרח מההיכל ואולם היה לפאת מזרחי דרומי שבחצר הכהנים והנה היה במקום היותר פחות שם לפי מה שביארנו בפרשת ויקרא ולזה היה מקום הדשן לפאת מזרח מחצר הכהני'. ועוד פי' הרצון בבית ההיכל ובמה שבין הכותל הדרומי וכותל העזרה שם חמשה כיורות והחמשה הנשארים שם במה שבין הכותל הצפוני מן ההיכל וכותלי העזרה. ומהריי"א ז"ל הביא כדהר"דק ז"ל במ"ש מימין ומשמאלו של בית קאמר ולחז"ל ימין ושמאלו של כיור שעשה משה קאמר ע"כ והוא ממדרש תדשא. אלא שק"ק שלא נז' כיור משה כאן בפסוק עד שיסמן בו סתם מימינו ומשמאלו. ואפשר שחז"ל אסמכוה בלשון משמאלו שאמר בכינוי לא כן בתחילה שאמר מכתף הבית מימין אולי רצה לכלול השני ענינים יחדיו שהוא חמש מכתף הבית מימין הבית וחמש בשמאל הבית ואמר משמאלו לרמוז אל הבית ביחוד ואמ' מימין ולא מימינו לגלות שהיו מימין דבר זולת ימין הבית הוא כיור משה עליו השלום ומדשני קרא לו' באחד מימין ובאחד משמאלו למדנו כן וה"ה דהוה מצי למימר איפכא אלא שרצה לרמוז אל כיור משה עליו השלום בימין ולא בשמאל כי מוליך לימין משה ע"ה:

**מ**

**ויעש** חירום כו' רש"י ז"ל כירות סירות של נחושת לדשן המזבח. יעים מגרפו' של נחשת שקורין וודי"ל בלעז לחתות בהן דשן לתת בתוך הסירות עד כאן. וכן הר"לבג ז"ל שכיורות הם הסירות כדבסמוך ואת הסירות ואת היעים כו' יעים מגרפות כרש"י ז"ל ומזרקות כלים שיקבלו בהם הדם להזות במזבח ע"כ ועל שם שזורקים הדם מהם קרוים מזרקות. וכן מהריי"א ז"ל הביא דעת המפרשים ז"ל.

**ולע"דן** לדקדק אומ' חירום מלא וא"ו ולמעלה ויקח את חירם מצור וכן בסמוך ויכל חירם ועוד קשה יתור ויכל חירם לעשות את כל המלאכה וכו' שכבר הזכיר בתחילה ויעש חירם את כל מלאכתו ולמה יחס זה בלשון ויכל ולא בלשון עשייה ותחייב מזה עוד יתור אומ' אשר עשה למלך שלמה כי די שיאמר ויכל חירם את כל המלאכה למלך שלמה ומהו בית ה' הי"לל בבית ה'. ונראה שהכתוב הודיע שלא גבה לב חירם לעשות הכלים קשי העשייה כי אם גם אפי' הקלים שכל אומן יוכל לעשות כעין הסירות יעים ומזרקות עכ"ז המתחיל במצוה הוא גמרה בכל מכל ז"ש ויעש חירום יתר לו אות לכבוד ומעלה כיתר יתרו יען שהשפיל עצמו ונטפל אפי' בדברים הקלים ככיורות יעים ומזרקות כי הוא התחיל בחמורות ויכל חירם לעשות את כל המלאכה שבאומרו את כל רמז שנטפל לכלות את כל הדברים ואפי' קל שבקלים באופן שעשה למלך שלמה בית ה' ר"ל בית ה' בשלימות מן הדבר הגדול החל ובקטון כילה. ודרך דרש אפשר

שרמז הכתוב שכל זה עתיד ליחרב ולהיות חרמה וז"ש ויעש חירום כל המוסיף גורע במציאות הבית כעין שעת חירום האמור בגמרא. ולהיות כי היה צורך בדברים האלה לשני ענינים הא' במציאות תכונתם של הכלים להוציא כלי למעשהו מפואר מאד והענין השני להמשיך עליו מהקדושה עליונה אל כל כלי וכלי בדמותו וצלמו אשר ירמוז אליו במקדש עליון שכן מצינו בבריא' העולם שאחרי שהזכיר מציאות הבריאה בראשית ברא אלהים את השמי' ואת הארץ כנגד הענין הזה הראשון הזכיר עוד ויכלו השמים והארץ וכו' ויכל אלהים ביום השביעי שבאמצעות קדושת יום השביעי כלה הקב"ה ושכלל בו ביום השביעי את כל מלאכתו אשר עשה שהיו כגוף בלא נשמ' ונתנה בהם החיות הזה באמצעות יום השביעי וזהו ויכל אלהי' ביום השביעי מלאכתו אשר עשה. כיוצא בו הוא הנאמ' במלאכ' המקדש שהיה כדמות בניינו של עולם כמו שקדם במכונות שהיו לכוננו ולזה אחר שהזכיר תשלום עשיי' המלאכה ויעש חירום אפי' המזרקות. הזכיר עוד ויכל חירם לעשות את כל המלאכ' שלשון ויכל הוא על השכלול מעין ויכלו השמים וכו' ויכל אלהים כו' שהוא השכלול ע"י הקדושה ולזה לא הזכיר כאן חירו' אלא חירם כשמו כי הדברי' הרוחניי' קיימי' באישותם ולא יקבלו נזק וחירום וחרמה אלא הגשמיים לבד וז"ש ויכל חירם את כל המלאכה אשר עשה למלך שלמה והכלוי הוא שעשאו בית ה' נורא המקום מאד בית ה' ומי יכילנו מצד הקדושה הנוראה הנמשכת בכל דבר ודבר מהדברים הנעשים הוא הנועם שברך משה ע"ה במעשה המשכן שאמר ויהי נועם ה' אלהינו עלינו ומעש' ידינו כוננה כו' ואפשר להרחיב זה עוד במה שנפרש אומרו אשר עשה למלך שלמה מקושר אל סוף הפסוק אשר עשה למלך שלמה בית ה' שעשה ביושר כוננותיו למלך שלמה שיהיה בית ה' ר"ל קדוש ונורא:

**מא**

**עמדים** שנים מהרי"א ז"ל וספר בכלל המלאכה אשר עשה כי רבה היא העמודים שנים והם העמודים החלקים בעצמ' וגלות הכותרות אשר על ראש העמודים ובמה שאמר כותרות שתים מורה שלא נעשו כי אם שנים לשני העמודים לא ארבעה כותרות לשניהם כמו שחשבו המפרשים עד כאן. **ולע"דן** לדקדק כי כל אלו הפסו' מיותרים שכבר קדם זכרון כל אלה הפרטי' שעשאם חירם א"כ מה צורך להזכירם שנית. ונראה שאין הכוונה להזכיר שעשאם חירם שכבר אמר כאן בכלל ויכל חירם לעשות את כל המלאכה כו' וכל כוונ' הפסו' להודיע ב' ענינים הא' שכל הכלים האלה נמצא המלך בעת יציקתם ולא מפחדו פן יערבו בנחושת הממורט כדעת מהרי"א ז"ל כי לא נחשדו ח"ו על כך כי באמונה הם עושים אבל נמצא המלך שם בעת היציקה להורות חיבה יתירה אליו

יתב' והשתעבדות להמצא שם בעת היציקה נמצא שהפסוקים מתחילים מעמודים שנים וכו' ענין בפני עצמו בלתי נמשך אל הקודם ויעש חירם אבל הוא נמשך אל המאוחר והכי קאמר עמודים שנים כו' ואת הרמונים כו' ואת המכונות כו' ואת הים וכו' ואת הסירות וכו' כל אלה הפרטים הנז' דע לך כי בככר הירדן יצקם המלך בעצמו ובכבודו במעבה האדמה. והענין השני הודיע שכל צורך הכלים האלה נעשו בצורה ודמות הכלים שהיו באוהל מועד המשכן אשר עשה משה ע"ה כמו שרמז בפי' ואת הסירות כו' ואת כל הכלים האלה קרי והכתי' הכלי' האהל כמו שנזכי' בסמוך בס"ד שהו' לרמוז אל אהל משה:

**מב**

**ואת** הרמונים רש"י שני טורים מאה רמונים בטור חרוזי' בשרשרות ע"כ ומהרי"א ז"ל ואמר בהם לכסות לפי שהרמונים להיות על השבכות היו מכסות אותם עד כאן:

**מג**

**ואת** המכונות כו' להיות המכונות רומזים אל עשרה מאמרות קדמו בעשיה אל העשרה כיורות הרומזים אל עשרת הדברו' ולז"א ואת המכונו' י' ואת הכיורו' י' על המכונו' כמו שי' הכיורו' עולי' על המכונות כך י' הדברות עולי' על י' מאמרו' שבהם נברא העול' שהרי הדברו' הם הם קיומ' והעמד' העול' כמו שנרמז ויהי ערב ויהי בקר יום הששי שרמזו חז"ל אל הששי בסיון אם מקבלי' בו ישרא' את התורה מוטב ואם לאו היה העול' חוזר לתוהו ובוהו. זאת ועוד ראוי להקדי' המכונו' אל הכיורות עם היות הכיורות קודמין במעלה כדי שימצאו הכיורות מושב לשב' בו וז"ש הפסוק בעצמו ואת המכונות עשר תחילה ואחר כך ואת הכיורות עשרה הטעם כדי שיהיו על המכונות ז"ש על המכונות:

**מד**

**ואת** הים האחד וכו'. **לע"דן** לדקדק יתור האחד כי ידוע שאחד הוא ולא שנים. ואפשר האחד המיוחד במעלה וחשיבות אשר כמוהו לא היה מעשה ידי אדם בגדלו וקערירותו ושיכיל כ"כ מים שעל דרך הסוד שמה שזכרתי היות הים הזה רומז אל המלכות שם אדנות יתברך שהוא תשלום האחדות כי היא ה"א אחרונה שבשם ז"ש האחד ה"א אח' ויהיה כוונת הכתוב לתת טעם לקדימתו אל השנים עשר בקר שהיה לו להקדי' עשיית השבים עשר בקר אל עשית הים לקיומו כמו שהקדים המכונות עשר אל הכיורי' לז"א שכאן הקדים עשיית הים להיותו האחד באחדות עם העמודי' הנז' ואח"כ את הבקר י"ב להיותם תחת הים בסוד ומדרגה תחתיו:

**מה**
**ואת** הסירות לחז"ל כמו שהביא מהריי"א ז"ל והר"דק ז"ל ואת כל הכלים האהל כן כתיב וקרי האלה והקרי מבואר והכתיב ר"ל כעין אות' כלים שהיו באהל מועד כן עשה חירם למלך שלמה בבי' המקדש וכתיב כל מניא האלין כעובד מאני משכנא דעבד משה כן עבד חירם למלכא שלמה בית מקדשא דה' וכו' וכן הר"לבג ז"ל והוסיף שהכוונה כאילו אמר ואת כל הכלים כלי האהל ומקרא קצר וכמוהו רבים ע"כ. ואמר הכתוב כן לפי שהיה שנוי בכיורות בין מה שעשה חירם למה שעשה משה כי משה עשה אחד וקטן וחירם עשה עשרה וגדולים לז"א כי היה השינוי בהם מהטעם שזכרנו למעלה להרבות הגשמים בארץ ישראל לא כן במדבר שלא היה להם צורך הגשמים. אמנם בשאר הכלים כסירות יעים ומזרקות ושאר הכלים שלא היתה בהם יצירה מחייבת שנוי הנה עשאם את כל הכלים האלה כדמות כל כלי האהל מועד כי לא שינה אלא בדברים הכרחיים. ומה שאמר בית ה' ולא אמר לבית ה' כבר קדם בפסוק ויעש חירום שכוונתו הנכונה הוא ממשיך קדושה אל הבית ועשאו בית ה' נורא מאד מי יכילנו:

**מו**
**בככר** הירדן יצקם כו' רש"י ז"ל יצקם התיכם והציקם בתבניתם. במעבה האדמה בעובי גרגישתא ע"כ וכן הר"דק ז"ל והרחיב בככר הירדן כתרגומו במישר ירדנא במעבה האדמה תרגומו בעובי גרגישתא וגרגישתא הוא העפר הטוב שיעשו ממנו הכורים לצק' בהם ובככר הירדן היה מקום לצקת בו. בין סוכות ובין צרתן ובדברי הימים צרדתן שני שמות היו לו צרתן צרדתן. ולפי שלא יתכן לעשות כורים גדולים לכלים גדולים כאלה לכך אמר שבעובי האדמה התיכו אותם ע"כ וכן הר"לבג ז"ל וכן מהריי"א והוסיף במ"ש יצקם המלך שחשד פן האומנים יערבו דבר מה בנחושת ויקלקלו חשיבותו ולזה אמ' יצקם המלך ר"ל בפניו ע"כ. **ולע"דן** כי לא יתכן שיחשדם המלך כי באמונה הם עושים לכך נראה כי להורות שאין חכמה ואין עצה ואין תבונה לנגד ה' לכך הלך המלך בעצמו ובכבודו שם לשבת על יציקת הנחושת לכבוד ה' ולקדוש ישראל ואפי' שהיתה מלאכת נחושת עמד עליה להיותה ביציקה וצריכה להוציאה לאורה שלימה ומפוארה. ודרך דרש נוכל לפרש שאמר כאן יצקם המלך סתם הוא מלך מלכי המלכים הק"בה יתבר' ויתעלה שבלי ספק לולא ה' עזרתה לא יצאו עמודים בכל הצורך אשר להם והעובי אשר להם בלי פגם אלא ודאי המלך יצק'.

**מז**
**וינח** שלמה כו' רש"י ז"ל וינח שלמה מלשקול את משקל הכלים האלה מרוב מאד וחדל לספר משקלם ע"כ וכן הרד"ק שהניחם כמו שנעשו שלא עלה בידו לשקלם וי"ת

וינח ואצנע שהביאם ממקו' יציקתם והניחם בבית המקדש במקומם ומרוב משקלם לא נחקר משקלם וכן הר"לבג שהניח מלשקלם. וכן מהריי"א ז"ל. **ולע**"**דן** ששלמה ע"ה עשה כלי נחושת ממורט כפולים ומכופלים כדי שאם יאבד א' או ישבר ימצא מוכן תמורתו וז"ש וינח שלמה שהצניע את כל הכלים ר"ל דוגמת כל הכלים המשמשים כמו היעים והמזרקות והסירות מסיבת רבויים מאד היו מהם משמשים ומהם מונחים בבית גנזים ז"ש מרוב מאד ר"ל מרבוי הכלים שהיה הרבה מאד מאד והודיע עוד נמשך מרבוי הכלים הנז' שלא נחקר משקל הנחושת כי אין מספר:

**מח**

**ויעש** שלמה וכו' הרד"ק ז"ל ואת השולחן שם כלל כמו ויהי לי שור וחמור כי עשרה שולחנות עשה שלמ' כמו שכתוב ב"דה ויעש שולחנות י' ואו' ואת השלחנות ועליהם לחם הפנים ע"כ. והר"לבג ויעש שלמ' את כל הכלים בית ה' כלו' אשר בבית ה' את מזבח הזהב הוא מזבח הקטור' אשר היה בהיכל ואת השולחן אשר עליו לחם הפני' כבר נתבאר בספר ד"ה כי שלמה עשה י' שולחנות והניח' בהיכל ה' מימין וה' משמאל שיהיו קצת השולחנות לפאת צפון וקצת' לפאת דרום כי כבר התבאר מדברי התורה שמקום השולחן היה בצפון והמנורה היה בדרום אבל הרצון בזה שלפא' צפון שם השולחנו' בשתי שורו' השורה הא' לפאת ימין מהאחרת וכן ראוי שנבין מענין המכונו' והנה לא זכר מעש' השולחן והמנורות לפי שכבר עשאם באופן שנז' בתורה ע"כ ומהריי"א ויעש המלך שלמה שצוה לעשות' או שהמלך נתן צורת הכלי' והוא צייר אותם בנייר וזכר ראשונה מזבח הזהב כי עם היות שזכרו למעלה בתוך ספור בנין הבית ראה לזכרו כאן שנית עם שאר הכלים להיותו ממינם ולהשתתפו עמהם בישיבתם בהיכל. ומ"ש את השולחן בלשון יחיד ומצינו בפי' ד"ה י' שולחנות ובהם לחם הפנים וא"כ אי אפשר לך לו' שהיו השולחנות מרובות לשים עליה' כלי השחיטה ועולות מעין השולחנות הנז' בסוף יחזקאל. אבל כוונת הכתוב לו' ויעש שלמה את כל הכלים אשר בית ה' ר"ל הכלי' אשר היה הצווי האלהי שיעשו בבית ה' השולחן אשר עליו היה הצווי לתת לחם הפנים ואת המנורות ר"ל ששת הנרות אשר צוה משה לעשות במנורה ולכן קראם מנורו' הנה כל זה ר"ל השולחן והמנורות עשה שלמה חמש מימין וחמש משמאל לפני הדבי' הנה א"כ או' כאן חמש מימין וחמש משמאל אינו חוזר לבד למנורו' כי אם גם לשולחן שזכר והיו א"כ י' שולחנות ובהם לחם הפנים גם שולחנות אחרות עשויות מאבן לשחיטה כמו שאמרו חז"ל והיו מונחות במקומן ועם היות שאמר הכתוב חמש מימין וחמש משמאל אין ראוי שתחשוב שהיו השולחנות מהם לימין ההיכל ומהם לשמאלו ר"ל לדרום ולצפון

וכן המנורות כי כבר התבאר מדברי התורה שהשולחן מקומו בצפון והמנורה בדרום אבל הנכון הוא שעשה ב' שורות בפאת צפון מהשולחנות הא' לפאת ימין מהאחרת ולפאת דרום המנורו' בזה האופן עצמו וחז"ל אמ' שהיו חמש מנורו' מימין מנורת משה ע"ה וחמש משמאלה וכן הענין בשולחנות כי היו כלי משה ע"ה מונחים שם בבית מלבד אשר הוסיף עליהם שלמה ומ"ש שאהל מועד וכליו נתנו באוצרות בית ה' כיוונו על שאר הכלי' מזולת המנור' והשולחן והכיור. ויש מחלוקת בדחז"ל בפ' שתי הלחם שיש מי שאומר שלא היו מדליקין אלא מנורת משה ע"ה ולא היו מסדרין לחם כי אם על שולחן של משה. ויש מי שאו' שכל המנורות היו מדליקין ובכל השולחנות היו מסדרין ובכל הכיורי' היו רוחצים והוא היותר נראה מהפסוקים ומלבד השולחנות האלה שבהיכל היה שולחן אחד זהב שעליו היו מניחים לחם הפנים שמסלקי' מהיכל ו"מש והפרח והנרות כו' אין הרצון בו ששאר הדברים לא היו זהב אבל הרצון בו לומ' שאפי' הפרח שהיה בסוף ירכה ועד הנרות שהיו בקצה המנורה הכל היה זהב מן הקצה הא' אל הקצה האחר וכן המלקחים ע"כ **ולע"דן** קשה מאד להלום פירושו של מהרי"א שאיך יתכן לומר שיקרא הכתוב הנרות בלשון מנורות. ועוד איך יתכן שהכתוב יערב שוין השולחנות והמנורות ולו' ששניהם יחדיו חמש מימין וחמש משמאל והם מתחלפות מימינם ומשמאלם ששולחן בצפון ומנורה בדרום. **ולע"דן** לפרש הפסו' כפשוטו שבשולחן לא הוזכר חמש מימין וחמש משמאל כי אם במנורות לבד. ומה שהקשה מהרי"א דא"כ למה הזכיר בשולחן לשון יחיד לא כן במנורות שאמר בלשון רבים ואת המכונות. נראה כי לפי שהזכיר ויעש שלמה כו' הזכיר המזבח שנטפל בעשייתו והזכיר שולחן א' ביחוד ואמ' ואת השולחן כדי להסכימו אל ויעש שלמה הנז' בתחיל' הפ' ולומר שבשולחן האחד נטפל עם האומנים להוציא כלי למעשהו בכל הדקדוקים שצריך בו מהזר זהב סביב וארכו ורחבו וכיוצא וז"ש ואת השולחן כו' בלשון יחיד וממנו יראו וכן יעשו כדמותו בצלמו בשאר הט' עד שיהיו י' יחדיו זה כזה. אמנם במנורות להיותם קשות בעשיה כי בא' נתקשה משה עד שאמ' לו השי' וזה מעשה המנורה כו' אמ' לו הב"ה הטל ככר זהב והיא נעשי' מאילי' לזה אמ' בה ואת המנורו' בלשון רבי' שכולם יחדיו נעשו בבת אחת ומאיליהן כי תקנתו קלקלת הקושי בעשייתן להעשו' ע"י נס העשר' יחדיו בעשר' כורי' בכל אחד ככר זהב והמנור' נעשי' בו מאילי' לכך אמ' ואת המנורו' לא כן בשולחן שאמר ואת השולחן לו' שנעשה א' לבד במפעל ועשי' והשקפ' יתיר' בעמל אנו' ממנו למדו לעשו' זה אחר זה עוד י'. עוד אפשר לו' שהזכיר בשולחן לשון יחיד לרמוז אל דברי חז"ל שהיה שם שולחן משה ע"ה והשולחנות שעשה שלמ' עומדי' אצלו מימינו

ומשמאלו ולרמוז כדבריהם אמ' ואת השולחן אשר עליו לחם הפנים בלשון יחיד לרמוז אל אותו השולחן של זמן משה ע"ה שהיה חשוב וראש לכולם וזה רמז באומרו אשר עליו לחם הפנים ר"ל אשר כבר בזמן העב' מימי עול' ושני' קדמוניות ערבה להי' לחם הפנים אשר עליו וז"ש אשר עליו לחם הפנים מה שלא הזכיר כן במנורה אשר עליה שמן המאור וכיוצ' ואחר שגילה כן ורמז בענין השולחן לו' שכבדו מאד לאותו של משה מדנקט שולחן בלשון יחיד לא הוצרך לגלות כן במנורות לו' בהם בלשון יחיד לרמוז אל המנורה אשר למשה כי מכ"ש נדון משולחן הקל אל המנורה החמורה שבודאי ראוי ומחוייב שאות' של משה תהיה לראש פינה ואולי להיות המנורות קשות בעשייתן אפי' אחת מקשה היא ונתקש' בה משה ע"ה כ"ש עשרה לכך זכר בהם בלשון רבוי ואמר ואת המנורות ר"ל שעם היותם מרובות וקשות בעשייתן עב"ז נעשו בנס העשרה חמש מימין וחמש משמאל בעזר אלהי כמו שרמזנו ב"מש יצקם המלך על ה"בה שהוא המלך סתם ומה שהפסיק להזכיר זהב סגור ובמלקחיי' אמר זהב סתם שאינו מהזרות שהמנור' דוקא יהיה זהב סגור על שם שהוא זהב טהור שכשהוא נפתח כולם סוגרי' שאין זהב זולתו נמכר לז"א במנור' שאמר' התורה עליה זהב טהור הזכיר בה זהב סגור אמנם במלקחי' אמר זהב סתם זהב כל דהו. וכן בסמוך והספות והמזמרות כו' זהב סגור אמנ' בפותות שהם המפתחות אמר זהב סתם דמספיק בהם זהב כל דהו. הן אמת כי כאן הזכיר הפרח והנרות ביני ביני ואין ספק שצריך לומר שהם גם הם היו מזהב סגור ולפי זה יאמר והפרח והנרות כלומר גם הם זהב סגור אלא לפי שנכללו בהתכתן שכל מנורה ומנורה מהם נעשות מככר זהב טהור ככתוב בתורת משה ע"ה ככר זהב טהור נעש' את המנורה לכך לא ערבינהו לנרות עמה ויסייע לזה במ"ש והפרח והנרות בטע' תביר שהוא מהטעמים המפסיקי' להורות שאומרו בסוף הפסוק והמלקחים זהב דווקא אמלקחים קאי ולא אל הנרות והפרח שכבר הפסיק בטעם תביר כאמור. וק"ק כי בתורה כתוב:

**מט נ**

**ואת** המנורו' כו' רש"י והפרח של מנור' והנרו' בזיכין שנותנין בהם השמן והפתילה והמלקחי' שמרימין בהם את הפתילה מתוך השמן ע"כ. וכן הרד"ק ז"ל והר"לבג ז"ל לפני הדביר זהב סגור הנה מפני שהשולחנו' ג"כ לפני הדביר ולא זכר זה אלא במנורו' ידענו שהמנורות יותר קרובו' מקדש הקדשי' מהשולחנו' והם היו כנגד הארון כי לפני ה' היו כמו שנבאר מדברי התורה ו"מש והפרח והנרות והמלקחי' זהב אין הרצון בו שלא יהיה השאר ג"כ זהב אבל הרצון בו שעד פרחה שהיה בסוף ירכה ועד הנרות שהיו בקצה המנורה השני הכל היה זהב וכן המלקחים היו זהב כמו שהוגבל בתורה וככה

אמר בתורה עד ירכה עד פרחה זהב טהור. זהב סגור ר"ל נקי ומזוקק ויראה שזקוקו הוא כשיסגרוהו תוך הכור באש עם דברים יוציאו ממנו סיגיו בעשון ולזה יקרא זהב סגור ע"כ. וכן מהרי"א ז"ל. **ולע"דן** זהב סגור שהזהב החשוב הוא שיסגור האדם בעדו בבית גנזיו שאין מנהג לגנוז בבית גנזים אלא דבר חשוב וזהב כל דהו נמכר הוא ולא נגנז. או יהיה סגור כנז"ל בפסוק הקודם על שם שכל מוכרי זהב זולתו סוגרים כי אין מוכר דבר בעבור שזהב חשוב כזה מצוי להם והוא לחז"ל והספות כו' רש"י ז"ל והסיפות כלי זמר וכן מזמרות המזרקות והכפות לקבל דם והכפות לבזיכי לבונה מחתות לחתות בהן תרומ' הדשן וגחלי' להוליך ממזבח החיצון למזבח הפנימי להקטיר קטור'. והפותו' מפתחו' שמעתי שמפתין בהם את המנעול לדלתות הבית שהוא קדש הקדשים לדלתי הבית שהו' להיכל כל פתיותיהן היו זהב ע"כ וכדברי רש"י בפותו' שהוא מפתח כן פירש רבי יצחק מגדליה במדרש כמו שנזכיר בסמוך בפסוק ותשלם כל המלאכה כו' בס"ד. והר"דק פי' פותות על צירי הדלתו' שהיה מזהב וכת"י ומוגלסיה ואו' כי צירי הבית הפנימי וצירי דלתי ההיכל עשה זהב אבל הדלתות היו מעץ מצופו' זהב ו"מש להיכל הוא פי' הבית הנזכר כי הוא הנקרא בית בסתם באותם הבתים כי אין כתו' ולהיכל אלא להיכל בלא וא"ו והספרי' שכתוב בהם ולהיכל טעו' הו' ע"כ וכן הר"לבג שפותות הוא מקום שהציר נכנס בו הנה זה היה בדביר ובהיכל מזהב ע"כ. וכדבריו נזכיר בשם ר' סימון בפסוק ותשלם כל המלאכה בס"ד. ומהרי"א ז"ל והפותות הם מה שיכנס בציר הדלת שהוא מחובר לדלת ע"כ. **ולע"דן** ליישב יתור למ"ד לקדש הקדשי' ול"מד להיכל דהי"לל הבית הפנימי קדש הקדשי' וכן לדלתי הבית ההיכל ועוד למה יסתום בתחילה באו' לבית הפנימי וא"חכ יפרש שהוא קודש הקדשים ויאמר והפותות לקדש הקדשים ולדלתי ההיכל זהב. ונראה כי דלתי קדש הקדשי' וכן דלתי ההיכל היו להם שתי מפתחות הם הפותות כרש"י שהוא לשון מפתח כנז"ל האי מחוץ והשני מבית וכולן נפתחות מבזאת וז"ש והפותות לדלתו' הבית הפנימי דהיינו מחוץ וכן מבפנים לצד קודש הקדשי' ז"ש לקדש הקדשים וכיוצא בזה בהיכל דלתי הבית היינו מבחוץ וג"כ בו בדלת הזה מבפנים ז"ש להיכל. והנכון שהמנעול יהיה מבפנים ומבחוץ יראה כאילו אין שם מנעול שהרי אין בו רק נקב קטן שבו יכנס המפתח לפתוח ולכן יקראו פותו' המפתחו' האלה על שם שמפתות למי שרוצת ליכנס שחושב שאין שם מנעול ואין הדבר כן וז"ש והפותו' לדלתות הבית הפנימי מצד הפנימי ז"ש לקודש הקדשים וכן לדלתות הבית מצד הפנימי ולא מבחוץ ז"ש להיכל ר"ל לצד הפנימי ההיכל ולא מבחוץ ולא ידענו כן אלא מהכפל שאילו אמ' לדלתות הבית הפנימי להודיענו האם

מבית או מבחוץ המנעול אמנ' עתה הודי' שהוא לקודש הקדשי' ר"ל לצד קדש הקדשים וכן לדלתי הבית להיכל.

**נא**

**ותשלם** כל המלאכה וכו' פסיקתא רבתי ותשלם המלאכה אין כתיב כאן אלא כל המלאכ' מלאכ' ששת ימי בראשי' שלמה מכל מלאכתו אשר ברא אלי"ם לעשו' עשה אין כתיב כאן אלא לעשו' עדיין יש מלאכה אחרת וכיון שבא שלמה ובנה את בית המקדש אמר הק"בה עכשיו שלימה מלאכת שמים לכך נקרא שלמה שהשלים הק"בה מלאכת ששת ימי בראשית מתוך מעשה ידיו ד"א ותשלם ותהי שלום מלמד שכל האומנים שהיו בונים בו לא מת אחד מהם ולא חלה אחד מהם ולא נשבר מגרופית ולא קרדום לא חש בעיניו ולא נפסק כלי המלאכ' ולא נשבר אחד מהם ואם תמה אתה על הדבר א"ר אלעזר לכבודו של ב"ו נעשה כן כל מצרי שעלה עם יעקב לקברו לא נפסק אחד מהם ועל בנין בית המקד' אתה תמה שנעש' כן. ד"א ותשל' המלאכ' כיון שהשלימו האומנין המלאכ' שלמה נפשם עכשיו דרשת שלא חלה א' מהם ועכשיו אתה דורש ששלמה נפשם אמ' ה"בה שלא יכחידו' אומו' העו' ויבנו עמהם בניינות ויהיו אומרי' אלו הם שבנו עם שלמ' בנין האלי"ם ומהו ותשלם עלי לשלם להם מתן שכר. מה כתי' למעלה והפותח' אשר לבי' א' ר' יצח' מגדלי' ור' סימון ר' יצחק אמר הבלוטין שבמפתחו' היו של זהב ור' סימון או' אף הפותחת שתחת הציר היו של זהב ואלו היתה הפותח' חסר' בלוט א' לא הית' המלאכ' שלימ' לכך סמך והפותח' אשר לדלתו' ותשל' כל המלאכ' ע"כל וראוי לדקדק מאי קדייק מיתור כל קרא אצטריך לומ' כל ללמד שכל המלאכ' ואפי' דב' קטן שבה נשל' ואלו אמ' ותשל' המלאכ' היה מובן המלאכ' העיקרי' בכללה. וכדמסיק ר' יצחק דיליף מסמיכו' והפותו' אש' לדלתו' זהב וסמיך ליה ותשלם כל המלאכ' כו' הן אמת דמאומרו ותשלם נוכל ללמוד זה דלשון שלימות מור' לגמרי בכל פרטי המלאכה וז"ש ותשלם המלאכ' אין כתוב כלו' דזה הלשון היה מספיק אלא כל המלאכה לרבויי אתא בתיבת כל את מלאכת ששת ימי בראשית. ועוד קשה מה שייכו' יש למלאכת ששת ימי בראשית עם בנין בית המקדש עד שיאמר אשר ברא אלהים לעשות עדיין יש מלאכ' אחרת ועוד קשה ל' שהשלי' ה"בה מלאכת ששת ימי בראשית לתוך מעשה ידיו שזה ענין מתחלף אל הענין מ"ש בתחילה אמר ה"בה עכשיו שלימה מלאכת שמים דפתח במלאכת שמים בפרט ומסיי' במלאכת ששת ימי בראשית ומהו לתוך מעשה ידיו דהי"לל ע"י מעשה ידיו ועוד ותשלם ותהי שלום כו' מהיכא יליף כל הני פרטי דקאמר לא מת ולא חלה ולא נשבר מגרופית ולא קרדום גם קשה יתור בלשונו דקאמ' לא חש בעיניו ולא נפסק כלי המלאכה

ומבלבל הענין דפתח בבוני' וא"חכ הזכיר הכלי' מגרופית וקרדום וא"חכ חוזר לבונים לא חלה ואח"כ או' ולא נפסק כלי המלאכ' שמדב' בכלי המלאכ' ועו' קשה דכיון דהקשה עכשיו דרשת שלא חלה א' מהם ועכשיו אתה אומ' שלמה נפשם כו' מאי משני אמ' ה"בה שלא יכחדום אומות העולם ויבנו עמהם בנינות כו' דאכתי קושית הניגוד במקומה עומדת היא ויובן אומ' מהו ותשלם כל המלאכ' כו'. ונראה דהמאמ' מכריע מתוך ל' כל כי די שיאמר ותשלם המלאכה ז"ש אין כתיב כאן אלא ותשלם כל המלאכה מזה דורש גזירה שוה שנא' כאן כל ונאמ' שם במעשה בראשית מכל מלאכתו מכאן נלמוד שכל המלאכ' האמור כאן במלאכת ששת ימי בראשי' קאמ' שקבלה שלימות ומעלה וזהו ותשלם כל המלאכ' ואל זה כיון במה שהביא פ' מכל מלאכתו ללמוד מתיבת מכל עם תיבת כל לג"ש מלבד ההכרח שמביא מפ' מכל מלאכתו אשר ברא אלהי' לעשות עשה אין כתיב כאן אלא לעשות לרמוז שיש עדיין מלאכ' וכדמסיק וכיון שבא שלמה כו' והכונה בזה כי להיות העול' הזה כגוף בלי נשמה אם לא יתיחד עם העולמו' העליוני' הרוחניי' יחדיו אשר בהתייחדם זה בזה יחדיו יהיו תמי' מתקשרי' השמי' והארץ קורא אליהם ויעמדו יחדיו ועליה' יריקו מהעולמות הרוחניי' וזה נמנע מבלי אמצעי שיקשר את שני העולמות יחדיו והאמצעי הוא בית המקדש שהוא בית אלהי' ושער השמי' ושם נגלה ליעק' הסולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימ' מקשר כל אלה הנמצאו' ובפרט ע"י עבודת הקורבנו' קרבן להי' ממש מקרבן אליו ית' ואז יהיה האלהי' בשמים ממעל ועל הארץ מתחת וז"ש המאמ' עדיין יש מלאכה אחרת להשלי' כל מלאכת ששת ימי בראשית יחדיו וכיון שבא שלמה ובנה את בית המקדש אמ' הב"ה עכשיו שלמ' מלאכת שמי' וארץ שמי' וארץ דייקא שע"י המקדש שהו' שער השמי' שם במקומו הסולם מוצב ארצה על ידו שלמ' מלאכת שמי' וארץ. ודקדק עוד באו' ולכך נקרא שלמה כו' דאם לא ניתן שלימות כי אם למלאכת שמים וארץ לבד מפאת התקשרותם ע"י המקד' כאמו' א"כ היה לו לשלמ' ליקרא שלימה שאם היה מורה על מלאכה פרטית שנעשית שלימ' אבל מדנקרא שלמ' סתם מורה שנתן שלמות אל כל מלאכת ששת ימי בראשי' ואפי' העולמות הרוחניים שמי השמים קבלו נחת רוח ע"י המקדש וז"ש ולכך נקרא שלמה כלו' שלמה ולא שלימה ללמד שהשלים ה"בה מלאכת ששת ימי בראשית לתוך מעשה ידיו לא אמ' שמים וארץ אבל אמ' בדרך כלל על מלאכת ששת ימי בראשית ולזה תלה הענין בהשי"ת שגלגל זכות זה ע"י זכאי כשלמה ז"ש שהשלים ה"בה ששת ימי בראשית ולא אמר ע"י מעשה ידיו אלא לתוך מעשה ר"ל שיחולו ששת ימי בראשית לתוך מעשה ידיו כנשמה הזו בתוך הגוף שמעשה ידיו של שלמ' כגוף לששת ימי בראשית שהם כנשמה.

וע"ד הסוד יתבאר ויתברר זה יותר והוא כי סוד בית המקדש שבנה שלמה ע"ה הוא ה"א ראשונ' שבשם כי בית שני היא ה"א אחרונה שבשם וה"א ראשונ' סודה בבי"נה ובה נכללו סוד ששת ימי בראשית וז"ש שהשלים הב"ה מלאכת ששת ימי בראשית לתוך מעשה ידיו בסוד אם הבנים שמחה. אמנם ב"דא דרש לשון ותשלם לשון שלום ובאו' כל המלאכה כלל בתיבת כל על העושי' מלאכה והם האומנין שלא חלה אחד מהם שזה מורה שלום אפילו מחולי כל דהו וכן כלי המלאכ' שלא נשבר מגרפת ולא קרדום ואחר שאמר כן רצה לרמוז לנו מהיכא יליף כן הוא מ"ש לא חש בעיניו ולא נפסק כלי המלאכה שזה נכללת בתיבת כל שאפי' בעיניו לא חשש ונרמז כלי המלאכ' בתיבת כל המלאכ' לשון כלי ומשום דאיכא לאקשויי דילמא קרא אל הפועלים קאמר ולא על הכלים וא"כ כלי המלאכה כגרופית וקרדום מנא לך לכך אמר דע"כ ילפינן דכלי המלאכה לא נשברה מלבד הכרח הלשון מדקאמר המלאכה דמשמע דבמלאכה עצמה מיירי ובכליה ולא באומנים לבד אבל המאמר רצה להכריע כן מצד הענין והוא מ"ש ואם תמה אתה על הדבר א"ר אלעזר כו' ועל בנין בית המקדש אתה תמה שנעשה כן דכיון דלאומנין עצמם נלמוד כן מכבודו של בשר ודם כ"ש לבנין בית המקד' מעתה קרא לא אצטריך לאומנין אלא לכלי המלאכה שלא נשבר אחד מהם ו"אכ ילפינן בהכרח מאו' ותשלם כל המלאכ' כלל האומנין מהכרח לכבודו של ב"ו כו' וגופיה דקרא לכלי המלאכה אתא לשלא נשברה לא מגרופית ולשון כל המלאכה לשון כלי הוא כדפרשית. ומש"א עכשיו דרשת שלא חלה וכו' ועכשיו אתה אומר וכו' אין כוונתו להקשות ניגוד בדבריו כי לא קשה מידי דהא אפשר לקיים שתי הדעות דמאי דקאמ' שלא חלה אחד מהם היינו בעוד' בונים לא נפקד מהם איש והכי דייק לשון המאמר דקאמר מלמד שכל האומנים שהם בונים בו לא מת אחד מהם באו' שהם בוני' בו מורה שבעוד שהם בוני' לא מת אבל כשנגמרה המלאכה נפטרו כולם מהטעם שמזכיר אבל כוונת הקושיא הוא שלא נכון הוא לדרוש מתיבה אחת שני הפכים דא"כ לא ילפינן כלום מקרא כיון דאיכא למדרשיה הכי ואיכא למדרשיה הכי ליכא למשמע מניה דקרא כלום ז"ש עכשיו דרשת שלא חלה אחד מהם ועכשיו אתה אומר ששלמ' נפשם כלו' כיצד תדרוש דרשות הפכיו' בתיבת ותשל' לז"א שלעולם אימא לך שמתו אחר שנגמר' המלאכה כדי שלא יתעסקו במלאכ' הדיוט המתעסקים במלאכת שמים אמנם תיבת ותשלם נדרוש אותם לשון תשלומין שעתיד לשלם להם שכר טוב בעמלם שעמלו בבנין המקדש אעפ"י ששלמ' נפשם ומתו ישלם ה' פעלם לנפשם להשביע אות' בצחצחו' ואילו לאו מסתפינא לחלוק על דברי המדרש הייתי מקיי' השתי סברו' דלא פליגי כי מה שאמר ותשלם שלא

חלה ושלא מת היינו בישראל אבל באומות נקט לא מת היינו בעודן בונין המקדש ולא חלה אפי' חולי כל דהו ונקט לא מת דמשמע שאחר שנבנה המקדש מתו מן האומות ומ"ש ותשלם ששלמה נפשם זהו באומות דווקא כי בהם יש לחוש פן יבנו בניינות כי בישראל אין לחוש כלל שישראל יבנו בניינות אל האומות כלל כדי שיאמרו אלו הם שבנו עם שלמה בבנין האלהים. עוד אמרו ויבא שלמה את קדשי דוד אביו ולמה לא נצרך להם יש דורשין לשבח ויש דורשין לגנאי לשבח דוד בקש על הדבר אמ' לפניו רבון העולמי' צופה אני בנבואתי שסוף בית המקדש עתיד ליחרב וכל מה שהפרשתי מבתי ע"א שהייתי מחריב שלא יהו האומות אומרים מה היה דוד סבור החריב בתי אלהינו ועשה בית לאלהיו ננערו אלהינו וגבו נקמתם והחריבו בית אלהיו לכך התפלל שלא יצטרך להם שלמה ומי שדורש לגנאי על שבא הרעב בימי דוד שלש' שנים וכמה תסביריות היו לו לדוד צבורין מכסף וזהב מה שהיה מתקין לבית המקדש היה צריך להוציאו ולהחיות בו הנפשות ולא עשה כן אמר לו הק"בה בני מתים ברעב ואתה צובר ממון לבנות בו חייך אין שלמה נצרך מהם כלום. **ולע"דן** לדקדק בו לשון ולמה לא נצרך מהם כי אין זו קושיא שלא נצרך לדבר כי אין כסף וזהב נחשב בימיו לכלום אבל הי"לל ולמה לא בנה מהם כי זו קושיא הוא כי בן כמוהו יכבד אב לבנות מאשר הכין לבית ה' ברא מזכה אבא. ועוד במאי קמפלגי הדורשים לשבח עם הדורשים לגנאי. **ונראה** שכוונת הקושיא היא אל השי"ת איך קפח שכרו של דוד אשר עינה את נפשו להכין לבית המקדש ו"אכ היה לו לשי"ת לסבב שיצטרך שלמה או אל הכסף או אל הזהב או אל כלי מהכלים אשר הכין דוד אביו לזה אמ' ולמה לא נצרך ר"ל ולמה לא עשה השי"ת שיהיה שלמה נצרך ויוכיח כן או' בסוף המאמר לכך נתפלל שלא יצטרך להם שלמה נמצא שדוד היה סיבה שהשי"ת לא יסבב שיצטרך שלמה אל מה שהקדיש דוד אביו והנה הדורש לשבח אין צריך ראיה לדבריו כי הדין עמו לדרוש לשבה כי כן ראוי אמנם הדורש לגנאי נראה שהוכרח מלשון הכתוב שאמר את קדשי דוד אביו ואחר כך פירש שהקדשים היו את הכסף ואת הזהב ואת הכלים כי די שיאמר בסתם ויבא שלמה את קדשי דוד אביו באוצרות בית ה' לזה דרש כי לפי שלא חלל אותם לעשותם חולין לחלק אותם לעניי ישראל בשעת הדחק של הרעב אבל נהג בהם כקדשים לבלתי יהנו מהם חלק לעניי' לזה נענש דוד שלא נעשה מהם דבר למקדש אלא נתן באוצרות בית ה' את הכל. ולשיטת חז"ל ק"ק דתיבת נתן מיותרת די שאמר ויבא את קדשי דוד אביו כו' ואת הכלים באוצרות בית ה'. ורש"י ז"ל הביא כדברי המדרש הזה בכללו בסגנון אחר בסברת הדורש לשבח ששלמה עשה כן מעצמו לש"ש שלא יאמרו האומות יראתם

תבעה עלבונם ובסבר' הדורש לגנאי ששלמה עשה כן מסברת עצמו כך אמר שלמה רעב היה בימי אביו שלשה שנים שנה אחר שנה והיה לו לבזבז ההקדשות הללו להחיות בהן עניי ישראל. והוא ז"ל פירש את קדשי דוד אביו על הנשאר מהם עד כאן. וקשה שאין הלשון מוכיח כן מדקאמר קדשי דוד ולא קאמר מקדשי וכן לשון את הכסף ואת הזהב ואת הכלים אומ' את ואת ואת וב"הא הידיעה הכסף הזהב הכלי' מורה על שכמות שהם כך גנזם יחדיו. והר"דק ז"ל ג"כ הביא בסגנון הזה של רש"י ז"ל והוא ז"ל פירש ויבא שלמה שהביאם למקדש ולבניינו לכבוד דוד אביו הביא שם את כל הכסף כו' והנות' מהם נתן באוצרות בית ה' ע"כ וחסר' תיבת והנשאר נתן אבל ניחא לפי' לשון ויבא ואין תיבת נתן מיותרת כמו לחז"ל וניחא לשון קדשי את הכסף ואת הזהב וכו' מה שהקשינו לפי' רש"י ז"ל. והר"לבג ז"ל הביא כשיטת ז"ל בקירוב מהדורשי' אותו לשבח והיה זה כמו שלא רצה שיבנהו דוד להיות איש ריב ואיש מדון כך לא רצה השי"ת שיבנה בית המקדש מהממון המקובץ במלחמה כי אם מאשר קבץ שלמה בשלום ע"כ והטעם בשני העניני' הוא כדחז"ל שלא יאמרו שהדמים שבאו בגזל וחמס הממלכות גרם החרבן ומזה הטעם עצמו לא רצה השי"ת שיהיה הבונה דוד אשר שפך דמים הרבה כדי שלא יאמרו האומות שזה גרם החרבן וכן מהרי"א ז"ל. **ולע"דן** ותשלם כל המלאכ' כו' כוונת הכתוב בתחילתו להודיע האמור בסופו שכל קדשי דוד גנזם וז"ש ותשלם כל המלאכ' שכל המלאכה בשלימות עשה אותה שלמה כל שספק כל צורכה שלא נכנס בה מקדשי אביו כלום וכן הוא מ"ש ויעש שלמה את כל הכלים כלו' שעשאם מכיסו ולא מקדשי דוד אביו כי בענין העשיי' חירם היה האומן העושה ז"ש ותשלם כל המלאכ' אשר עשה המלך שלמה שבכח מלכותו ממשל רב ולז"א כאן המלך וסמיך ליה ויבא שלמה ולא אמר המלך ולפי זה ויבא שלמה את קדשי דוד אביו היינו שגורס כדחז"ל. ואם באנו לפרש קרוב לדהר"דק ז"ל אומר ויבא שלמה לפני האומנין הביא את הכסף ואת הזהב אמנם את הכלים העשויי' מקדם ומאז מוכנים מזמן דוד ע"ה ואת הכלים נתן באוצרות בית ה' האוצר שאוצרים שם הכלים לעת מצוה צורך בהן לכך נתן אותם שם באוצרות בית ה' כל כלי באוצר המיוחד לאותו מין וז"ש באוצרות בלשון רבים.

**ח**

**א**

**אז** יקהל שלמה כו' בסדר עולם אז יקהל כו' ואומ' ויקהלו אל המלך שלמה מלמד שאין השכינה שורה אלא בקהל וכן הוא אומ' וירא העם וירונו ואו' וירא העם ויפלו על פניה' וכן הוא או' כי ביום השלישי ירד ה' לעיני כל העם ואו' וככלות שלמ' להתפלל והאש

ירדה מן השמי' וכן הוא אומ' במקהלות ברכו אלהים ע"כ. ורש"י ז"ל נשיאי האבות לבני ישראל של בני ישראל מעיר דוד שנתנו שם דוד כשהביאו מבית עובד אדום ע"כ וה"רדק ז"ל והר"לבג ז"ל את זקני ישראל הם השופטי' והחכמי' ואת כל ראשי המטות ע"כ. וכן מהרי"א ז"ל והוסיף לו' שעם היות שהמלך לא שאל אלא שיבאו הזקנים והחכמים הראשיים עכ"ז ישראל נמשכו אחריהם לא לכבוד זקניהם כי אם לכבוד השי"ת וארונו להביאו אל המנוחה והנחלה שזה היה הנכסף כמאמר דוד ע"ה וארון האלהים בתוך היריעה ע"כ. **ולע"דן** שתכלית שעה לקבץ כל ישראל היתה וכמאמר חז"ל בסדר עולם כנז' ובזה אדקדק או' לבני ישראל שהוצרך רש"י ז"ל לפרש לבני ישראל של בני ישראל ולי נראה שהכוונה לומ' אז יקהל שלמה את זקני ישראל כו' והתכלית בקריאת הראשים האלה לבני ישראל היתה כלו' לקבץ כל בני ישראל על ידם שבבא זקני ישראל בהכרח הוא שיבאו כל בני ישראל לרגלם כי כן צריך לגלוי שכינה וירידת האש. ויכריע כן מדלא כתיב נשיאי אבות בני ישראל מוכיח כדפרשית כ"מש לבני ישראל שהתכלית בקריאת את זקני ישראל ואת כל ראשי המטות הוא להקהל לבני ישראל ובזה נבין ג"כ או' אז יקהל בלשון עתיד והיה לו לו' אז הקהיל שלמה אבל כוונת הכתוב כאילו הוא מסורס אז יקהל שלמה לבני ישראל עתיד הוא להקהילם ע"י קריאתו את זקני ישראל ואת כל ראשי המטות נשיאי האבות על ידי אלו יקהל לבני ישראל.

**ב**

**ויקהלו** אל המלך כו' רש"י ז"ל בירח האיתנים ת"י בירחא דעתיקיא דקרן ליה ירחא קדמא' בחגא וכען הוא שביעא' משניתנה תורה וכתוב בניסן הוא ראש חדשים נקרא תשרי שביעי עד כאן וכן הר"דק ז"ל והביא עוד מ"ש חז"ל במס' ר"ה האיתנים שבתשרי נולדו אבות שהם איתני עולם או שהו' חודש איתן וחזק במצות שיש בו חגים ומצות והוא ז"ל פירש שבחודש הזה אוספי' הפירות והתבואות לבית שהם חיי האדם וחוזק שלו בחג קודם החג נקהלו אלא שהיו מוכני' בחג להקרבת קרבנות חנוכת המזבח שבעת ימי' קודם החג נקהלו כמו שנפרש ע"כ והר"לבג ירח האיתנים הוא חודש תשרי וקראו האיתנים על שם שבו המועדים האיתנים והיותר חזקים והיותר מיישירים אל השלימות כמו שביארתי בתורה ובפ' פנחס ביארנו רוב הענין הזה ע"כ. וכן מהרי"א ז"ל והוסיף לומר שאעפ"י שנגמר בנין המקד' בחדש בול הוא מרחשון כנז"ל נתעכב חינוכו עד תשרי של השנה אחרת י"א חדשים וישראל היו מרנני' כי היה בית המקדש סגור י"א חודש ואין פותח חשבו שאין השכינ' שורה במעשה ידי שלמה להיותו בנה של בת שבע והו' נתכוון כדי שיבא בחודש האיתני' שבו נולדו אבות אברה' ויעקב וכן נתעכב חינוך

המשכן שנגמר בכסליו עד ניסן שבו נולד יצחק. ולפי הפשט היה העיכוב הזה להכין צרכי כל בני ישראל עם רב הנאספים לחנוכת המזבח והיו צריכי' מזון ופרנסה מרובה כיד המלך שלמ' ע"כ. **ולע"דן** לדקדק או' בחג דכיון שהאסיפה היתה קודם החג כדי שיהיו מוכני' ונמצאי' שם לחג א"כ הי"לל לחג בל"מד ונדקדק או' הוא החדש השביעי כי מה טעם לסתום ואח"כ לפ' ומהו החדש ב"הא הידיעה די שיאמר הוא חודש השביעי. **ונראה** שכוונת הכתו' עצמו לתת טעם לשם זה של ירח האיתני' שנקר' כן מטעם היותו חזק במצות מלבד שבו ר"ה ויום הכפורים הנה נקרא כן בעבור החג שבו שיש בו סוכה ולולב ובו עוצרים טללים רעים ז"ש בירח האיתנים וחוזקם הוא ביותר בחג והוא הטעם שנקרא חדש השביעי כמו שאמרו חז"ל שנקרא שביעי ל' שובע שהו' שבע במצות רבות ואל זה אפש' שכיון באו' הוא החדש השביעי ר"ל הוא הנודע בשמו שביעי לשון שובע שמזה הטעם עצמו נקרא כאן ירח האיתנים בבחינת המצוות שבו ובפרט בחג שיאות מאד חנוכת המקדש והמשח אותו בחג שבו עצירת טללים רעים ובו יוקם המקדש הקדוש להי' כי שם צוה ה' את הברכה חיים עד העולם.

**ג**

**ויבאו** כל זקני ישראל כו' חז"ל אמרו וכמו שהביא הר"דק ז"ל בשלשה מקומות נשאו הכהנים את הארון כשעברו ישראל את הירדן וכשסבבו את יריחו וכשהחזירוהו למקומו כשברח דוד מפני אבשלום והם לא זכרו זאת הפעם עתה כשהכניסוהו לבית המקדש. ואולי הוא בכלל מ"ש החזירוהו למקומו ע"כ ולא ידעתי איך יוכלל זאת הפע' בכלל החזירוהו למקומו כיון שהמקומו' מתחלפים. ובסמוך בס"ד אתקן קצת זה במה שמזכיר מהרי"א ז"ל. והר"לבג אמר שנעשה זה ע"י הכהני' להיות התכלית להביאו אל קדשי הקדשים אשר לא יבא שם כ"א הכהן הגדול ביום הכפורים ולכן בחרו בכהנים ולפי שלא היה אפשר להעשות ע"י הכהן גדול לבדו היה ראוי שיכנסו שם הכהנים יותר מהלוים ומ"ש בספר דברי הימים שהלוים נשאו אותו הרצון בו כהני' שנקראו לוים לפי שיצאו מלוי כמו והכהנים הלוים בני צדוק ומזה המקום נלמוד כי כשיבא ההכרח לתקן בית קדשי הקדשים ראוי לבחור תחילה שיתוקן על ידי כהן גדול אם אפשר ואם לאו בכהנים ואם לאו בלויים ואם לאו בישראלים עד כאן. ומהרי"א ז"ל הכריע שהחזירוהו למקומו בבחינה שמשה ע"ה יחד מקום מיוחד לארון בקודש הקדשים ועתה החזירוהו למקומו המיוחד מימי עולם דהיינו קודש קדשים כי לא יתכן שנאמר ואחת כשהחזירוהו למקומו על חזרת הארון בימי דוד כי אותו הארון אינו ארון האלהים אשר בו הלוחות כי לא היו בו אורים ותומי' שם כדי לשאול בהם אבל בלי ספק שהוא ארון אחר ובו האפוד

ואורים ותומים לשאול בהם והוא אשר החזיר דוד ומעתה הפעם השלישית שהזכיר המאמר שהביאוהו הכהנים כשהחזירוהו למקומו הינו הפעם הזאת כשהביאוהו מציון עיר דוד לירושלם עד כאן ודוחק הוא שיאמר דוד והראני אותו ואת נוהו על הארון הזה אלא ודאי הוא ארון הברית אלא שהוליכו גם כן האורים וההומים לשאול בהם ולא יתחייב שיהיו מונחים בארון כדי שיקשה לנו שאין בארון אלא לוחות ואם יקשה שהם אם כן ארבעה פעמים והמאמר לא מנה אלא שלשה הנה כבר זכרתי שהר"דק ז"ל סובר שנכלל הפעם הזאת בכלל מה שאמ' שהחזירוהו למקומו ויתיישבו דבריו במ"ש מהרי"א ז"ל שנקרא החזירוהו למקומו בבחינת חזרתו אל מקום קודש הקדשים שהוא מקומו המיוחד לו מימות משה ע"ה וא"כ נכלול באו' ואחת כשהחזירוהו למקומו של זמן דוד כשהחזיר הארון למקומו המיוחד לו בעיר דוד ועל החזרה הזאת שהיא חזרה למקומו קודש הקדשים ויוכללו שני המניינים יחדיו במלות אלו ואעפ"י שהוא מבחינות מתחלפות כאמור ויהיה א"כ ישוב נכון לקיים זה הדעת מהר"דק ז"ל ואולי אליו כוון הר"דק ז"ל במ"ש ואולי היה בכלל מ"ש החזירוהו למקומו ע"כ ונתיישב' קצת השגתי על דבריו הנז"ל בסמוך. **ולע"דן** דברי חז"ל כפשטן שדקדקו לו' מנין בשלש' מקומו' נשאו הכהנים את הארון בשלשה ולא בארבעה כי מניינא למעוטי בא כמשפט בכל מקום והנה הג' פעמים שמנה הם הם שהיתה בהם קפידה וצווי להיות נשיאות הארון ע"י הכהנים ולא ע"י זולתם האחת כשעברו ישראל את הירדן כי שם אמר בפירוש ויאמר יהושע אל הכהנים לאמר שאו את ארון הברית כו' וכל דברי יהושע מאת השי"ת בלי ספק שכבר הובטח כאשר הייתי עם משה אהיה עמך. וביריחו נאמ' ויקרא יהושע בן נון אל הכהנים ויאמר אליהם שאו את ארון הברית כו' וכשהחזירוהו למקומו דהיינו כשברח דוד מאבשלום שם נאמר ויאמר המלך לצדוק השב את ארון האלי"ם העיר כו' ונא' וישב צדוק ואביתר את ארון האלי"ם ירושל' כו' אמנם בפעם הזאת הרביעית לא היה בזה צווי מאת ה' ולא מאת המלך שלמה שיביאוהו ע"י הכהנים אלא מעצמם עשו כן הכהנים ולכן אינו מן המנין אלא ג' ולא ארבעה. ולשון הכתוב מוכיח כן ב"מש ויבאו כל זקני ישראל וישאו הכהנים את הארון באילו אמר שבאו בני ישראל להביאם את הארון ולא עלה בידם שהכהנים הם הביאוהו ז"ש ויבואו כל זקני ישראל וישאו הכהנים. עוד אפשר לתרץ בזה בפעם הזאת נראה שנשאוהו הכהנים והלויים ממה שמצינו שהזכיר בדברי הימים שהלויים נשאו אותו וכאן הזכיר הכהנים שזו הוכחה שאלו ואלו נשאו אותו וכאן הזכיר המתחילים בנשיאותו ושם הזכיר הנטפלים אחר כך שהיו הלויים או שהיו עיקר הנושאים ורובם הכהנים והם הנזכ' כאן ויוכיח כדברי אלה הכתוב שאחר זה

שא' ויעלו אותם הכהנים והלויים דפשטיה דקרא הוא שהכהנים והלויי' יחדיו העלו את הארון ואת כלי הקדש. ובסמוך אזכיר דעת המפרשי' ז"ל דאזדי לטעמייהו. נמצא שלא נמנית הפעם הזאת עם השלשה מהטעמים הנז' ודברי חז"ל כמסמרות נטועים כפשטן בל ימוטו. ובזה אין אנו צריכין ליישוב הכתובי' למה שאמר מהרי"א ז"ל שהלויים האמורים ב"דה הם הם הכהנים אלא שהכהני' נקראו שם ב"דה לויים כי זה לא יתכן כי מה זה ועל מה זה יקראם שם בשם זה אם לא לגלות שאין הדבר מוכרח להיות על ידי הכהני' וכפי השיטה הראשונה שזכרתי או שיהיה כן בפועל שגם הלויי' נשאו וכפי השיטה הזאת השנית. ואל יקשה בעיניך זה מצד שתראה שהכניסו את הארון אל קדש הקדשים והשכל יחייב לך היות זה ע"י כהנים ולא ע"י לויים או ישראל כי הזר הקרב יומת ואפי' כהנים זולת כהן גדול וכמו שכתב הרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל שאמרו יחדיו שהיה זה בהכרח לפי שלא היה אפשר להיות ע"י הכהן הגדול לבדו ולכך בחרו שיהיה ע"י היותר ראויים הלא הם הכהנים ומזה המקום יש ללמוד כו' עיין לעיל. תדע כי אין כאן מהקושי הזה כלל ואין אנו צריכין ל"מש ויתבטל הלמוד וזה כי המקדש לא נקדש עד שירדה אש מן השמים מפני אשר ירד עליו ה' באש והענן בכבוד ה' מלא את המקדש והראיה האומנים הטחים את קירות קודש הקדשים בזהב ישראל היו וחירם הוא הראש והוא ישראלי ולפי זה אפי' ישראלים היו יכולים להכניס הארון אל קדשי הקדשי' כי עדיין לא הוקדש בקדושתו והדין עם הרל"בג ב"מש שאם ההכרח חייב לתקן בית קדשי הקדשים שראוי להיות ע"י הכהן הגדול אם אפשר ואם לאו ע"י כהנים הדיוטים ואם לאו יהיה אפשר ע"י לויים ואם לאו ע"י ישראל ע"כ הדין עמו אבל מכאן אין שום ראיה ואין ללמוד הטב כמו שקדם כי בעת ועונה ההיא לא נקדש המקדש עד רדת אש מן השמים כאמור והיה מותר ליכנס זר לקודש הקדשים.

**ד**

**ויעלו** את ארון ה' וכו' רש"י ז"ל ואת אוהל מועד שעשה משה וגנזן שלמה משנבנה בית ראשון כמו ששנינו בתוס' במס' סוטה אשר נטה דוד לארון ע"כ והרד"ק ז"ל את ארון ה' מציון כמ"ש ואת אוהל מועד מגבעון כי שם היה. הכהנים והלוים הכהנים הארון והלויים את אוהל מועד וכלי הקדש אשר באוהל ואוהל מועד גנזו באוצרות בית האלהים אבל הארון הכניסו אל מקומו אל דביר הבית עד כאן וכן הר"לבג ז"ל. וכן מהרי"א ז"ל. והנה המפרשים אזדי לטעמייהו שסוברין שהארון לא נשאוהו כי אם הכהנים לבדם ולכך הוכרחו כאן לומ' באומ' ויעלו אותם הכהנים לארון והלויי' לאוהל מועד אמנ'. **לע"דן** שהכתו' אמ' ויעלו אותם הכהני' הלויי' לארון ולכלי הקד' ואהל מועד יחדיו שהיה

מותר אף ללויים לשאת הארון כמו שזכרתי בפסוק הקודם. ויש יתור לשון בפי' שאמר שנית ויעלו אותם והיה אפשר לכלול זה בתיבת ויעלו שבתחילת הפסוק ולומ' ויעלו את ארון ה' כו' ואת כל כלי הקדש אשר באהל הכהנים ולויים או הי"לל ויעלו הכהנים הלויים את ארון ה' כו' ואת כל כלי הקדש ועפ"י שיטת המפרשי' ז"ל הייתי יכול לפרש לפי שאמ' בפסוק הקודם וישאו הכהנים את הארון אמר ויעלו את ארון ה' על הכהנים הנז' כי הארון לא ישאוהו כי אם הכהני' לבד אמנם ואת אוהל מועד ואת כל כלי הקדש אשר באוהל העלו אותם הכהנים והלויים כאשר יזדמן כי לא הייתה קפידה בהם רק בארון לבד הייתה קפידה להיות ע"י כהנים. ולפי זה ו"או ויעלו נוספת ופירוש ויעלו כמו העלו כדפרשית. עוד אפשר שויעלו הראשון הוא שנשאו אותו והעלוהו הכהנים. אמנם ויעלו אותם הכהני' הלויים הינו שהיו מלוי' את הארון הכהנים הלויים ומעלים אותו ובאים סמוך אליו כי ישר' והמלך שלמה היו הולכים לפני הארון כמו שיזכיר בפסוק שאחר זה לא כן הכהנים הלויים כולם היו הולכים סביבות הארון ואוהל מועד וכלי הקדש וז"ש ויעלו אותם הכהנים והלויים.

**ה**

**והמלך** שלמה כו' מהריי"א ז"ל ספר הכתוב איך שלמה וכל העם אשר אתו הלא הם הזקנים וראשי אבות בני ישראל היו מזבחים צאן ובקר לפני הארון ע"כ. **ולע"דן** מדקאמ' וכל עדת ישראל ולא אמר וכל עדת בני ישראל שלא א' כאן אלא על הזקנים וראשי אבות כדמהריי"א ז"ל שהם היו הנועדים עליו כאמור ואמר כי הוא והם אתו יחדיו היו לפני הארון כמשפט העבדים ההולכים לפני המלך להורות הדרך ילך בה גם הוא והם יחדיו מזבחים כו' עוסקים בהם כי אין חכמה ואין תבונה לנגד ה' ואין להתהדר לפני מלך מלכי המלכי' ה"בה כי מה אנו מה חיינו וההשתעבדות אליו ית' הוא תכלית הכבוד והשררה.

**ו**

**ויביאו** הכהנים כו' רש"י ז"ל תחת כנפי הכרובי' אותם שעשה שלמה העומדים על רגליהם בקרקע ואין כרובים אלו של כפורת שעל הארון ע"כ וכן הרל"בג ומהריי"א וכן הר"דק והוסיף לומ' שהכרובים הכניס תחילה ואח"כ הביאו הארון אל תחת כנפי הכרובים העומדים בקרקע ואין לנו לשאול למה עשה שלמה כרובי' אחרים זולת הכרובי' הראשונים ולא היו כרובים הראשונים בקומה ואלו בפני עצמם ושל בצלאל מן הכפורת היו הכרובי' כמו שאין לנו לשאול למה לא עשה ארון אחר ועשה מזבחות אחרי' ומנורות אחרי' כי הכל עשה על פי הנבואה כמו שמסר לו אביו דוד כמו שכתוב בד"ה שאמר לו דוד הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל כל מלאכת התבנית ע"כ. **ולע"דן** לדקדק יתור כל אלו הפרטים ד' אל מקומו אל דביר הבית אל קדש הקדשים

אל תחת הכרובים והיה די באומ' אל תחת כנפי הכרובים בקדש הקדשים. ונראה כי כמו שהסתלקות השכינה היה בעשר מסעות נסעה שכינה כן לבי אומר לי כי מלבד שיש טעם פשוט להיות השכינה נוסעת מסעות מרובות מתוך חיבתן של ישראל קשה לפרוש מהם ולזה נסעה מעט מעט וכדי שביני ביני יתנו לבם לשוב בתשובה וישובו אליו וישוב אליהם כמו שנא' שובו אלי ואשובה אליכם. מלבד זה הנה עוד לאלוה מילין ויוכיח היות המספ' של המסעות עשרה אל העשרה ספירות שהזכי' מדרש תדשא ברמז הכיורו' כנז"ל וכנגדן היו המסעות עשרה שבלי ספק בעוד השכינ' שם על הארון בין שני הכרובים היו כל העשרה ספירות נכללות בה ומאירות וכשנסעה מכרוב אל כרוב נתמעטו אור אחד וכן בכל מסע ומסע עד שנסתלקה למעלה ואמרה אלכה ואשובה אל מקומי וכו' ואותו האור הנשאר בציון שלא זזה מכותל מערבי עוד היו' הנה הוא ניצוץ אחד מני אלף ממה שהיה בעת הבנין. ובזה אבין שבבואה אל המנוחה ואל הנחלה כפי הכנת המקום ושיעור קדושתו כך היה גלוי שכינה בו ולז"א ויביאו הכהנים את ארון ברית ה' אל מקומו דהיינו כלל מקום מקדש שאז היה גלוי שכינה והשראתה בתחתונים חלק ונתעכבו זמן מה בשירי' ותושבחות ושלמה וכל ישראל מזבחים בלי מספר ועוד מעט נסעו מזה אל דבי' הבית שהוא בהגיעם אל הדביר נגלית יותר ואח"כ נכנסו יותר אל קדש הקדשים שנכנסו בו בתוכו ממש והיה גלוי שכינה יותר ואח"כ בהגיעם אל תחת כנפי הכרובים שהוא המקום היותר מיוחד בלי ספק שהיה אז תכלית גלוי שכינה וכדמסיק שע"י הקרבת הקרבן נגלה עמוד הענן שהוא אות כי ה' צבאו' ירד שם ונגלה אליהם האלהים. ואפשר שאומרו הפרטים האלה כ"כ בפרטות הוא ליחד ביחוד המקום ההוא הפרטי אשר תחת כנפי הכרובים שהוא הוא המקום המסוגל והמיוחד לשבתו לשכן שמו יתב' שהוא הוא המרכז אשר הוא טיבור העולם וז"ש ויביאו הכהנים כו' אל מקומו היותר מיוחד הוא אשר חנה שם והושם בו הארון וחזר ופירש לך מקומו זה והוא שהביאוהו אל דביר הבית אל קדש הקדשים אל תחת כנפי הכרובים ושם הוא מקומו אשר הוא המיוחד אליו ועליו נאמר אל מקומו.

**ז**

**כי** הכרובים וכו' רש"י ז"ל אל מקום הארון מקיר לקיר כמו שאמר למעלה בענין ע"כ: **ולע"דן** כי נתן טעם למ"ש שהושם הארון שם תחת הכרובים כי הכרובים פורשים כנפים וכו' ואפשר מדלא קאמר פרושים כנפים ואמר פורשים כאילו הכרובים משכילי' ופורשי' כנפים בבחירתם אל מקום הארון ולזה הביאו הארון שם ובבוא הארון אז ג"כ ויסוכו הכרובים על הארון הם מעצמם סככו בכנפיהם על הארון ועל בדיו מלמעלה

ואל תתמה שהרי גדולה מזו אמרו חז"ל בפסוק ויאריכו הבדים שהאריכו מעצמם כ"ש בכרובים שאינו מהזרות שבהביא הארון אל תחת כנפיהם שיסוכו עליה' ז"ש ויסוכו הכרובי' כו'.

**ח**

**ויאריכו** הבדים כו' חז"ל ויאריכו הבדים שנו רבותינו כל הכלים שבמקד' ארכן לארכו של בית חוץ מארון שארכו לרחבו של בית שנ' ויאריכו הבדים יכול לא יהיו נוגעי' בפרוכת ת"ל וירא' ואי ויראו יכול יהיו מקרעין בפרוכת ויוצאים לחוץ ת"ל לא יראו הא כיצד דחוקים ובולטין בפרוכת ודומים לדדי אשה שנ' צרור המור דודי לי בין שדי ילין ומנין דבדים לפותיא דארון קיימי דלמא לאורכא דארון הוו יתבי אמר רב יהודה תרי גברא באמתא ופלגא לא מסגן ומנא לן דארבעה הוו דרי ליה דכתיב ונסעו הקהתי' נושאי המקדש ע"כ וב"מש ויהיו שם עד היום הזה. יומא פ' הוציאו לו מאי ויהיו שם עד היו' הזה כשגלו ישראל לא גלה ארון עמהם אלא ארון במקומו נגנז שנ' ויהיו שם עד היום הזה ע"כ: ורש"י ז"ל הביא כדברי המדרש שהאריכו הבדי' ממש והוא פלא וה"רדק ז"ל ויאריכו הבדים דאריכו אותם לחוץ כלומר משכו אותם כלפי חוץ לפי שלא היה צריך עוד לשאת בכתף ומתחילה היו הבדים נתונים בארון בשוה שהיו עודפי' אחורי הארון כמו לפני הארון שהרי ארבעה אנשים היו נושאים אותו לכל צד שני אנשים אח' לפניו ואחד לאחוריו וכיון שהביאו הארון לדביר כמו שהיה עם בדיו ולא היה עתיד עוד לנשא בכתף האריכו הבדים ומשכו' כלפי חוץ עד שנראו ראשי הבדים על פני הדביר כדי שיהיה נכנס שם כהן גדול ביום הכפורים להקטיר בין הבדי' ולא יהיה פונה הנה והנה ולפיכך האריכו הבדים על פני הדביר ולא יראו החוצה. וא"ת והלא אורך הבדים לא היה אלא עשר אמות ולא נאמר בתורה שהיו נראין חוץ לפרוכת והדבי' היה רחבו עשרים אמה א"כ אעפ"י שמשכו אותם היאך נראו עדיין על פני הדביר. נאמר כי לא נתנו הארון סמוך לכותל מערבי אלא הרחיקו אותו מן הכותל עד כדי שיראו הבדים על פני הדביר כשמשכו אותם כלפי חוץ ואין צריך לו' כי מקום הארון אינו מן המדה ובנס היה עומד כן שהרי בתוך המדה היה תחת כנפי הכרובים בתוך עשרים אמה ולא היה ממנו עשר אמה לכל רוח. ויהיו שם עד היום הזה שלא הסירו אותם עוד מן הארון כמו שכתוב לא יסורו ממנו וגם לא החזירו אותם אל אחוריהם אלא היו משוכים לפני הדביר לעולם זהו עד היום הזה א"כ דלתות שער הדביר לא היו נסגרות לפיכך הוצרך שלמה לעשו' פרכת להיות מבדילו ע"כ והר"לבג ז"ל ויאריכו הבדים אחשוב שאלו הבדים אינם הבדים שעשה משה ולזה א' ויאריכו הבדים שעשו אותם יותר ארוכים ממה שהיו

משל משה כי שיעור קודש הקדשים לא היה אז כי אם עשר אמות ועתה היה שיעורו עשרים אמה ואמר שכבר היו נראים ראשי הבדים מן הקודש אצל פני הדביר והוא פתח בקודש הקדשים ולא היו נראים החוצה אך היו מגיעים עד פני הדביר ולזה היו מגיעים בעובי הכותל ושם היתה פרוכת להבדיל בין הקדש ובין קדש הקדשים אעפ"י שהיו שם דלתות כי לא היה אפשר לסגרם כי הבדים ימנע מזה ע"כ ומהרי"א ז"ל הכריע כן. **ולע"דן** כדחז"ל שבנס נעשה כן ובדבריהם אלו אבין שכוונת הכתוב לומר שנעשה נס בתוך נס ויהיה הכתוב הזה מקושר עם הפסוק הקודם שאמר ויסוכו הכרובים כו' עם היות שהבדים האריכו ראשיהם עכ"ז סככו הכרובים בכנפיהם גם על אריכות הבדי' הנוסף על הכל סככו וזה יוכיח מה שזכרתי בפסוק הקודם שנתן השי"ת השכלה באלה הכרובים להיותם פורשי כנפים ויסוכו הכרובים בכוונה מכוונת על הארון ועל בדיו מלמעלה עם היות כי ויאריכו הבדים על פני הדביר. ואמר כי האריכות הזה של הבדים נראו ראשי הבדים מן הקודש על פני הדביר שבהיותם בקודש יראום על פני הדביר אמנם אם יעמדו בעזרה חוצה לא תראה בליטת הבדים כי שיעור הבליטה מועט וז"ש ולא יראו החוצה ובזה נתיישבה קושיית חז"ל דכתיב ויראו וכתיב ולא יראו.

**ט**

**אין** בארון וכו' הר"דק אין בארון רק שני לוחות כו' זה ראייה [כי] לא היה בארון לא שברי לוחות ולא ס"ת וארון שהיה בו ס"ת נראה כי נתנוהו באוצרות בית ה' עם אוהל מועד ועם הכלים וכן נראה מדברי חלקיהו הכהן ס"ת מצאתי בבית ה' נראה שלא היה במקום שרגילים בו ולא היו יודעים אותו שם באותו הדור אשר כרת ה' כמו שת"י דעליהון כתיבין עשרה פתגמי קיימא דגזר ה' עם בני ישראל ע"כ ומהרי"א ז"ל הביא בשם המפרשים ז"ל שאין כוונת הכתוב לשלול אלא שברי לוחות ו"סת אבל אין כוונתו לשלול את צנצנת המן והמטה כי שם היו למשמרת לבני ישראל והוא ז"ל הקשה עליהם ממ"ש בגמרא בבבא בתרא כי יש אומרים דף היה בולט מן הארון ושם ס"ת מונח וי"א כי בתוך הארון היה מונח והוא היותר מתיישב כי היו הלוחות וס"ת ממין אחד ובאותה מסכתא אמרו בפ' ראשון אין בארון רק מאי אין בארון רק הוי מיעוט ואין מיעוט אחר מיעוט אלא לרבות ס"ת שהיה בארון רבי יהודה או' לרבות שברי לוחות שהיו מונחות גם כן בארון א"ר יוחנן מאי דכתיב אשר נקרא שם שם ה' צבאות מלמד שהשם וכל כנויו מונחים בארון הנה שבגמרא הסכימו הפך מדעת המפרשים. ומה שאמרו שצנצנת המן והמטה מונחים בארון לא יתכן שיתחבר עם לוחות הברית שום דבר אבל היה המטה וצנצנת המן שם לפני ארון העדות למשמרת לא בתוכו לכך כתב ז"ל שכוונת הכתוב

בהפך מדבריהם לשלול צנצנת המן והמטה שאינם שם בארון אבל לוחות ושברי לוחות מונחים שם בארון וג"כ ס"ת מונח בתוכה וז"ש אין בארון רק שני לוחות האבנים כו' שבזה יוכללו השני לוחות השלמו' והשבורו' ובאו' אשר כרת ה' עם בני ישראל כו' נכלל הס"ת שבו יצדק לשון אשר כרת כי בלוחות לא היתה כריתה ולפי זה אשר כרת חסר וא"ו התוספ' כאילו אמר ואשר כרת ה' הוא הס"ת ואמר כי סברת המפרשים הנז"ל תלויה במחלוקת אחרת לחז"ל אם היו שני ארונות או ארון אחד כי יש מי שסובר שהיו שני ארונות באחד הלוחות השלימות ובשני שברי לוחות וקצר כאן כי כבר האריך בזה בספר שמואל בפרשה שלישית ע"כ גם לזאת לא אאריך כאן. ופשוטו של מקרא כתוב שאו' אשר כרת ה' עם בגי ישראל הוא על עשרת הדברות הכתובים בלוחות ולא אמ' על הס"ת ויכריח כן או' בצאתם ממצרי' דהיינו סמוך ותכ' ליציאתם ממצרים וזה מורה על הדברות ולא על ס"ת ויורה כן ג"כ מחסרון ו"או באומרו אשר כרת ה' ולא א' ואשר כרת ה' ויהיה כוונת הכתוב כנותן טעם למה לא היה בארון רק שני לוחות האבנים ולא דבר זולתו להיות כי משה הניחם שם והיה הדבר אשר כרת ה' את בני ישראל תכף ביציאתם ממצרים והוא היותר חביב ולכן אין ראוי שיתערב עמו דבר זולתו:

**י יא**

**ויהי** בצאת הכהנים כו' ולא יכלו כו' תורת כהני' ולא יכלו הכהנים לעמוד לשרת מפני הענן מלמד שנתנה רשות למחבלי' לחבל כיוצא בדבר אתה או' כתוב אחד אומר ובבא משה אל אהל מועד וכתוב אחד או' ולא יכול משה לבא אל אהל מועד הכריע כי שכן עליו הענן אמור מעתה כל זמן שהיה הענן שם לא היה משה נכנס לשם נסתלק הענן נכנס לשם ומדבר עמו וכן הוא או' וסכתי כפי עליך עד עברי מכאן שנתן רשות למחבלים לחבל וכן הוא אומר אשר נשבעתי באפי אם יבואון אל מנוחתי עכ"ל. **ולע"דן** מהיכן יליף שנתן רשו' למחבלים לחבל מאו' ולא יכלו הכהנים כו' ומאי וכן הוא אומר ושכתי את כפי עליך עד עברי שיש לדחות ולו' כי אין זה אלא כדי שלא יסתכל בפנים כדמסיק וראי' את אחורי ופני לא יראו וזה יהיה ע"י שכותי את כפי עליך עד עברי וראית את אחורי ופני לא יראו. ונראה שהם ז"ל הוקשה להם בפ' ולא יכלו כו' מפני הענן כי מה יעכב הענן לשלא יוכלו לעמוד לשרת. לזה אמרו כי להורות הענן בהיכל אל שכינת עוזו ית' אשר היא מתלבשת בו והנה ידעת שהקליפות ארבעה הם ככתוב בענין אליהו רוח גדולה. רעש. אש. קול דממה דקה. שאחרי אשר עברו אלה הארבעה נגשה אליו האלי"ם וכן ביחזקאל ע"ה והנה רוח סערה. ענן גדול. אש מתלקחת. נוגה שהקליפה הרביעית יש בה דקות ובהירות קדושה ולזה נקרא' גבי אליהו דממה דקה וביחזקאל

נקרא' נוגה לו סביב שהיא קליפה דקה ונוגה לה ודוגמתן באגוז ארבעה קליפות עם הרביעית הנאכלת עם הפרי עצמו כנגדו ניכר באגוז הרך קודם התייבשו והיא דמות הנגה שיש לו צד קדושה. ושכינת עוזו ית' עליה אמר ומתוכה כעין החשמל. ולזה אז"ל בס"ה שאסור להסתכל בקש' לפי שהוא מלבש בקליפות והמסתכל נזוק מהסתכלותו באותם הקליפו' ובזה מובן או' כאן ולא יכלו הכהנים לעמוד לשרת מפני הענן שהענן הזה הוא לבוש אל כבוד ה' אשר מזכיר בסמוך והוא קליפה השני הנזכר' ביחזקאל ענן גדול נמצא שמפני הענן הזה לא יכלו לשרת פן ינזקו ממנו וז"ש מלמד שנתן רשות למחבלים לחבל והמחבל כאן הוא הענן כאמור וכיוצא בזה הוא מ"ש ולא יכול משה לבא אל אהל מועד כדמסיק שבהיות הענן שהוא הקליפה לא יוכל משה לבוא עד שתסתלק הקליפה וא"חכ ובבוא משה כו' ושמע את הקול מדבר אליו. והכריע כן גם מאו' ושכתי את כפי עליך עד עברי דהוקש' לו מאי עד עברי בעברי הי"לל בבי"ת ועוד כי היכי דקאמר וראית את אחורי כך הי"לל ופני לא תראה או כמו שא' ופני לא יראו כך הי"לל ונראו אחורי ופני לא יראו לז"א שבהיות כי כאשר יעבור השי"ת תקדם העברת הארבעה קליפו' הנז' באליהו שעברו תחילה ונתן רשות למחבלים לחבל לז"א ושכתי כפי עליך להגן עליך עד שאעבור כי כאשר אעבור אין אתה צריך עוד לשכות לפי שכבר עברו המחבלים והלכו להם וזהו הבנת ושכתי את כפי עליך עד עברי והיא הבנה נכונה בפסוק הפך המובן מפשוטו וזהו שאומר וראית את אחורי כו' רצה לגלות למשה ע"ה תכלית שכותי את כפי שהוא כדי שלא יוזק מהקליפות והמחבלים. לא כדי שלא יסתכל בפני השי"ת כי זה נמנע ההשגה וההסתכלות נמנע מצד עצמו כי האחורים תוכל לראות אבל ופני לא יראו אפי' שאתה תרצה לראו' הם לא יראו א"כ לא עשיתי זה השכות כפי עליך ולא בעוד הקליפות עוברות עד עברי כי מדי עברי לא תצטרך עוד לשכות כפי. והביא ראיה ג"כ מפסוק אשר נשבעתי באפי שנתן רשות למחבלי' מצד העוונו' המחייבים לתת רשות למחבלים שהרי אמר אשר נשבעתי באפי הרי שהאף הוא אחד מהמחבלים ניתן רשות שהרי נשבע השי"ת אם יבואון אל מנוחתי. למדנו מדחז"ל טעם מה שלא יכלו הכהנים לעמוד לשרת שהיה מצד הענן להיותו קליפה ומחבל כאמור: רש"י ז"ל הכהנים שנשאו הארון בדביר כשיצאו שרתה שכינה בהיכל ע"כ מובן מדבריו שמן הקודש האמור כאן הוא הדביר וכן נראה מדברי מהרי"א זכרו לברכה שכתב זה לשונו מיד בצאתם מהדביר ירד עמוד הענן עד כאן. וכן הרד"ק ז"ל. והר"לבג ז"ל זכר בספר ד"ה שלא שמרו הכהנים מחלוקתם אכן כולם יחדיו מזבחים ומעלים עולות והלויים בשירם וכהנים מחצצרי'

בעת העלות העולות ככתו' בתורה ואז שרתה השכינה בענן עד שלא יכלו הכהנים לעבור מפני הענן כי מלא כבוד ה' את בית ה' עד כאן.

**ולע"דן** כוונת הכתוב להודיע מה שהיה שם בעת ההיא וז"ש ויהי בצא' הכהנים ומה שהיה הוא אז אמ' שלמה שאם הגיזרה של הכתוב הוא שהענן מלא בית ה' היה לו לומר הענן בלא ו"או אמנם אומרו והענן כו' ולא יכלו כו' בו"או מוכיח שאין הגיזרה לא ענין והענן ולא ענין ולא יכלו אלא אז אמר שלמה וה"ה מה שהיה ב"מש ויהי בצאת הכהנים וכוונת הפסוקים לומ' שהמתין הקב"ה עד שיצאו הכהנים מן הקדש והוא ההיכל מדלא כתיב מן קדש הקדשים ואז נתמלא הבית ענן עד שלא יכלו הכהנים לעמוד שם לשרת מפני הענן לא שהענן יהיה מעכבן אלא הכבוד השרוי בתוך הענן הוא היה מעכבן ז"ש ולא יכלו הכהנים לעמוד לשרת מפני הענן לא מצד הענן מפאת עצמו אלא יען כי מלא כבוד ה' את בית ה' וכבוד ה' אשר בתוך הענן שעכבם מהמורא גדול שנתן בלבם ורעדה אחזתם שם עד שלא יכלו לעמוד לשרת ואז הוא שאמר שלמה ה' אמר לשכון בערפל שאז נתאמת אצלו שהשי"ת שכן במקדש שהרי לא יכלו הכהנים לעמוד לשרת ז"ש אז אמר כו' אז ולא קודם ואעפ"י שהיה הענן מלא בית ה' עד שירד כבוד ה' אז אמר שלמה ה' אמר לשכן בערפל נמצאו השלשה כתובים קשורים ותכלית אמרו ויהי וכו' הוא מה שיאמר אז אמר שלמה כו'. ומהרי"א ז"ל שאל בכלל ענין הבית למה נז' בנין בית שע"ה ובנין הבית לבת פרעה אצל בנין בית המקדש כי אין לערב קודש בחול. והשיב שהזכירם יחדיו לארבעה סבות האחת לומר שהוצרך להכין רבוי עצים ואבני' יקרות לשלשה הבתים יחדיו ועוד להודיע אבירות לבב שלמ' שהתמיד בבנין עשרים שנה ולא קץ בו ולזה הזכיר בנין המקדש שהתמיד שבע שנים ובנין ביתו י"ג שהיו הכל עשרים שנה גם להודיע שהיה נועם ה' בבנין המקדש למהר בניינו בשבע שנים לא כן בנין ביתו שהוצרך י"ג שנה עם היותו בלתי נאה כבנין המקדש בלי ספק. גם רצה לבנות בניינו סמוך לבנין המקדש כדי שמחוט של חסד הנמשך על המקדש ימשך גם אל ביתו להתמידם יחדיו וכן תמצא שכל זמן שהתמיד המקדש התמידו הבתים של שלמה וכשנחרב המקדש בטלה מלכות מזרעו עד כאן ועל הרביעי ק"ק שאיך ימשך החוט של חסד מבנין המקדש על בנין בתי שלמה שהרי לא היו בזמן אחד כלל כי זה נבנה בשבע שנים ואת ביתו בנה שלמה י"ג שנים אחר המקדש. ועוד שאל מהרי"א ז"ל למה לא עשה שלמה הבית וכליו כדמות תבנית אשר מסר לו דוד אביו ע"ה ככתוב ב"דה הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל והשיב כי זה תלוי במה שראינו ששלמה ע"ה גנז כל הכסף והזהב וקדשי ד"עה והקדיש משלו כל הצריך לבנין והנה כבר קדם בזה הטעמים לחז"ל מהדורשים אותו

לשבח או לגנאי אבל הנכון בזה שכשרצ' דע"ה לבנות הבית על ידו היינו שיהיה נבנה משלו מאשר יכין מהונו ראשית כל גם בצלם דמות תבניתו אמנם כאשר רצה הקדוש ברוך הוא ואמר האתה תבנה בית לשמי וכו' ורצה שיהיה הבנין על ידי שלמה דהיינו בהיותו המצוה לבנות עפ"י הסדר שיצוה בצורת הבנין וזה יהיה הוא הנותן ספוק צרכי הבנין משלו שמזאת הבחינה יקרא שלמה הבונה ולא דוד אם כן הוכרח להכין משלו ולשנות מהצורה אשר צייר דוד בבניינו והכל כדי לקיים הדיבור ורצון אלהי במה שאמר בנך אשר ישב על כסאך הוא יבנה לשמי שהכוונה שהוא יספק צרכו משלו והוא יסדר צורת בניינו זולתו באופן מתחלף אל מה שהיה בידו מאביו וכן ב"דה כתיב ואלה אשר הוסד שלמה לבנות את בית האל"ים האור' אמו' במידה הראשונה מאמות ששים באו' במידה ראשונ' רמז למיד' דוד אביו שבזה לבד הסכים עמו בשיעור האורך עם היותו מתחלף בכל שאר הפרטים בצורות תבניתו ע"כ. וק"ק כי בודאי לא יקרא דוד הבונה או שלמה רק בבחינת התעסקם בבנין ושיבנה בימי דוד ולזה לא רצה הב"ה שיהיה דוד המתעסק בבניינו להתגלגל על ידו בניינו ושיגמר בימיו אבל יהיה שלמ' המתעסק בו ובימיו יבנה ויכונן ובזאת הבחינה יקרא שלמה הבונה ולא יתחייב שיהיה בצורת זולת הצורה אשר צייר דוד כדי שיקרא שלמה הבונה דלאו הא בהא תליא כאמור. כי טעם גניז' קדשי דוד הוא כדחז"ל שלא יאמרו שנחרב מצד היותו נבנה משלל המלחמות ידמה בעיניהם שהיה גזל וחמס ומזה הטעם עצמו לא רצה השי"ת שיהיה דוד הבונה להתגלגל על ידו הבנין כי דמים רבים שפך ויחשבו הגוים ההם שלפי ששפך דמם לא נתקיים בנין שעל ידיו ואין הדבר כן שדמים ששפך מהכופרים כקרבנות ועולות יחשבו אלא משום לזות שפתים הרחק ממך עשה כן הב"ה. ושלא כדברי מהרי"א ז"ל גם יקשה לדברי מהרי"א שסובר שצורת הבנין אשר בכתב רשום עליו השכיל היה פרטי בתנאי שיהיה דוד הבונה אם כן יקשה מאד מאחר שגלוי וידוע לפניו יתברך שדוד לא יהיה הבונה מהטעמים הנזכרים או זולתם אם כן לשוא נכתב מיד ה' עליו השכיל כיון שהוא לא יבנה ולא יתכן ששלמה יעשהו ויבנהו באותה הצורה. אלא ודאי בהכרח צריכים אנו לומר שהיה שלמ' יכול לבנותו באותה הצורה שנתנה לדוד כי לאו באותה הצורות ותבנית הדבר תלוי אלא בהיות הממונ' בבנין דוד או שלמה. ואותם הצורות ניתנו ביד דוד לשלא יבצר מהם והוא ההכרחי אמנם בהיות שלמה בחכמתו ועושרו גדול מכל בני קדם ראה מתוך תבנית וציורי דוד אביו לעשות כדמות צלמם בלי מגרעת אבל בתוספת מרובה על העיקר שהוא הוסיף למצוה מן המובחר כיד ה' הטוב' עליו ותח' הנחושת יביא כסף ותחת הכסף יביא זהב ובמקום כלי אחד עשה עשרה באופן שהועיל אותם

הציורים הניתנים ביד דוד לשלא לגרוע מהם אבל להוסיף כיד ה' הטובה עליו הוסיף וכמו שמוכרח מהרי"א עצמו לתרץ במה שנמצא התחלפות בציורי בנין הבית ובמניני כליו על מה שנעשה ע"י משה כמו שנזכיר בסמוך בס"ד. עוד שאל מהרי"א ז"ל למה לא עשה שלמה כתבנית המשכן וכתבנית כל כליו מאחר שנא' שם וכן תעשו לדורות ותירץ שלהיות המשכן במדבר די בו אמנם בהיות המקדש בית עולמים מנוחה יתחייב היותו יותר גדול בשיעור אורכו ורחבו גם ברבוי כליו ובחומרם תחת הכסף זהב וכיוצא בו שנאמר את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו לא חייב כן בשעורו אבל בתבניתו לבד אבל בשיעורו ואיכותו אם רצה להוסיף מוסיף לכבוד ולתפארת ולזה נעשה המשכן מעצי שטים ויריעות להיותם במדבר נעים ונדים לא כן בבית עולמים מאבנים וארזים בנין ודירת קבע ולזה ראה שלמה לעשות אורך הבית כלומר ההיכל והדביר ששים אמה ארכו ורחבו עשרי' אמה שהיה הכפל ממיד' המשכן אמנם בגובה היה שלשים שלשה כפלים לפי שבמשכן להיות עראי מעמודים ויריעות ולא היה עליו עליות די בזה אמנם בבית שעשה שלמה היו עליות זו למעלה מזו והיה הבית כולו כמו מגדל עוז גדול ורב ורם הוצרך לעשות גובה התקרה הראשונה שלשים אמות וכמו שזכרתי בפיי הפסוקי' וחז"ל אמ' שאין עושין שיעור המקדש ושיעור חלקיו כי אם על פי נביא ומלך וכה"ג וסנהדרין כמו מעשה המשכן שמש' היה מלך בישורון ונביא וכה"ג בשבעת ימי המלואים וראש סנהדרין ואין ספק ששלמה ג"כ עשה על פי נביא עשה תבנית הבית ודוד אמר מיד ה' עלי השכיל כי היה התבנית אשר נתן לשלמה על פי נביא וכ"הג וסנהדרין ובבית שני עשו הבית לפי השיעורים שהיו בבית של שלמה וכמו שנז' בראשון ממסכת שבועות ובראשון ממסכת סנהדרין עד כאן עוד הקשה מהרי"א ז"ל למה מכלי בית המקדש עשה מהם שלמ' מחודשים השולחן והמנורה ומזבח הזהב והכיורות ולא עשה קצתם שהרי לא עשה ארון אבל עשה כרובים ולא מצינו שעשה כאן מזבח העולה ולא פרוכת ומסך ובגדי הכהנים וקטורת ושמן המשחה נראה שנסתפק באותם שהיו באהל מועד. ותירץ כי הארון לא מלאו לבו לשלוח בו יד להוציא הלוחות שהרי עוזה פרץ ה' בו פרץ על ששלח ידו להחזיק בארון והכרובים שעשה בבית היה לתפארת ולכבוד ולכן עשה כרובים בבית זולת הכרובים שבכפורת שהיו פניהם איש אל אחיו ואלו שעשה שלמה מחדש היו פניהם אל הבית. אמנם מזבח העולה עשה שלמה כנזכר בדברי הימים כי שם נאמר ויעש מזבח נחשת וכו' וכן נאמר שם שעשה פרכת ואין ספק שעשה גם כן בגדי הכהנים ושאר כל הדברים כולם נכללו ב"מש ויכל חירם לעשות את כל המלאכה ואמר עוד ואת כל הכלים האהל ואחז"ל שפירושו כל הכלי' שהיו באהל

משה ואמר עוד ויעש שלמה את כל הכלים בית ה' וכו' ומה שלא פרש אותם כאן הוא כי אין כוונת הנביא כאן אלא לכתוב הדברי' הגדולים והמתמיהים אשר עשה המלך שלמה לא הדברים הנהוגים מהם מצד ריבויים ואיכותם כמנורות ושולחנות ומהם מצד גודלם כים ואפי' שהיה מנחושת והבנין והאבנים להיותו גדול והאבנים גדולו' ויקרות אמנם מזבח העולה שהיה כשל משה ומנחושת לא רצה להזכירו וכן הפרוכת ומלבושי הכהנים כי אין שם חידוש ובכל שנה ושנה עושים ככה לא הזכירם. ופרוכות מרובות היו עושים שם כמו שאמרו חז"ל י"ג פרוכות ומהם היה אחד במקום המסך שעשה משה ומט"ו ממונים שבמקדש היה אחד ממונה על מעשה הפרוכת ואחד ממונה על בגדי כהונה ואפי' בהיות האהל בגבעון היו משתדלי' בפרוכת ובגדי כהונה ואין זה דבר חדש לשלמה ולא תמוה לכך לא הזכירם בשלמה ומזה הטעם לא הזכיר הקטורת שעשה מידי שנה בשנה אמנם שמן המשחה זכרו חז"ל שלא נמשחו כלי המקדש אלא משמן המשחה שעשה משה ע"ה וממנו ימשחו לעתיד לבא במהרה בימינו כי שארית השמן נגנז לעת מצוה. וכזה תמצא בביאור הר"מבם ז"ל בהלכות כלי המקדש עד כאן ובמ"ש שלא מלאו לבו לשלוח יד בארון לקחת הלוחות מתוכו פן יפרוץ בו ה' כאשר פרץ בעוזה הענין נכון בעצמו אבל הראיה מעוזה אינה ראיה כי שם לא פרץ ה' בו על שנגע בארון כי אם על השגגה ששגג לחשוב על ה' תועה שהיה הארון נופל לארץ כי שמטו הבקר ולא נתן אל לבו כי הארון נושא את נושאיו לעצמו ל"כש ולפי שזלזל בארון פרץ ה' בו. ושאל עוד מהריי"א ז"ל למה בקצת כלים שמר המספר כאשר בימי משה ובמנורות ושולחנות וכיורות ומכונות היו עשרה עשרה והוסיף השני עמודים. ותירץ כי זה הדבר תלוי בחקירה אחת והיא לדעת האם נעשו הדברים האלה בלי השקפה אל תכלית או רמז כי השכל מחייב שכלם בחכמה נעשו וכבר אמרו חז"ל בבראשית מה למעלה שרפים אף כאן עצי שטים עומדים מה למעלה ככבים אף במשכן ככבים דאמר רבי חייא בר אבא מלמד שהיו קרסי זהב במשכן כככבים ברקיע ואמרו מה התורה קדמה לעולם אף הארון קדם לכל מעשה המשכן. ואמרו שהמנורה רמז לחכמה והשולחן רמז לעושר והרוצה להחכים ידרים והרוצה להעשיר יצפין וסימניך שולחן בצפון מנורה בדרום. ואמרו עוד במדרש עשרה מנורות כנגד עשרת הדברות וכל מנורה שבעה נרות הכל שבעים נרות שכל זמן שהיו המנורות היו האומות שבעים מכובשים כשכבו הנרות גברו האומות ואמרו הכרובים שנים כנגד שני הלוחות ואורך כנפיהם עשרים הכל כ"ב כנגד כ"ב אותיות והיו מגיעים בקירות הבית לפי שהכרובי' מסוף העולם ועד סופו. ובכל שאר הכלים אמרו כמה רמזים כאשר זכרתי למעלה בפרטות כל

פסו' ופסוק ואף בזמן בית שני היו החכמי' עושים רמזים רמזים בבנין הבית כמו שכתב יוסף בן גוריון ז"ל בפ"ה מ"ג ממנו כי המשכן ארכו שלשי' היה נחלק לשלשה חלקי' והשני חלקי' הראשוני' ניתן בה' רשות לכהנים ללכת בהם רומז אל הים ואל היבשה שהם מיוחדים אל האנשים ללכת בהם והחלק השלישי רומז אל השמי' שמים להי' שאין לבני האדם מבוא בהם כלל. וי"ב לחמי הפנים אשר על השולחן רומזים אל י"ב חדשים והמנורה הכלולה משבעים חלקים והיותם נכללים בשבעים קנים רומז אל שבע פעולות או כחות שופעות מכל אחת משבעה ככבי לכת ומשבעת הככבים האלה תתבא' תנועת הגלגלים ואמנם היות הקלעים כולם בעלי ארבעה גוונים ירמוז אל הארבעה היסודות כי שם רומז אל הארץ אל מה שהפשתן צומח בה. ומראה התכלת רומז אל הים למה שהוא עשוי מדם דג מיוחד והארגמן רומז אל יסוד האויר כי הוא כמראה השעוה ותולעת שני אל יסוד האש ומלבוש של כהן שהיה של שש רומז אל כללות הארץ ומלבוש התכלת אל השמים. והרמונים רומזים אל הברקים והלפידים השמימים. והקול נשמע מן הפעמונים רמז אל הרעמים ומעיל האפוד רומז אל כל הדברים הטבעיים ולזה רצה השי"ת שתהיה אריגתו מארבעה צבעים עם זהב להאיר על הבריות המפזרות בעולם. ואמנם הושם החשן באמצע האפוד לדמיון הארץ אשר היא מרכז השמים והיא במקום האמצעי מכל הצדדים וחשב האפוד ירמוז אל הים הגדול או ים אוקיינוס הסובב את הכל והנה השמש והירח נרמזים בבי' אבני השוהם ושתים עשרה אבנים הקבועות בחושן אם שתהינה רומזות אל י"ב חדשי הלבנה או לחגות י"ב מזלות. והמגבעות או הכובע רומזות אל השמים בכלל כי בזולתו באופן אחר לא יצטדק היות מחוקה אצלו שמו ית' ר"ל על הנזר וזה בסבת האור אשר הוא באמת אצל השי"ת וזה מספיק בביאור אלה הדברים שאין הכוונה רק להורות קצת מעלת מתן תורתנו הקדושה עכ"ל. הנך רואה איך יש ויש רמז בכל ענין מהם גם הרב המורה בפרק מ"ה חלק שלישי מספרו השתדל לתת רמז והער' בכלי המשכן ואמר שעשה הכרובים להעיר על מציאות עשרה שכלים נבדלים מחומר לפי שהקדמונים עובדי ע"א לא היה עובר עיונם מהמורגש והיו חושבים שהנמצא הקדמון אשר לא ישיגהו ההעדר הוא הגלגל וכוכביו וכאילו בזה השריש ההמון להאמין במציאות הנמצא הנבדל מחומר השכלי שהוא המדע האמתי ושצוה שיהיו שנים להורות על רבויים כי אם היה אחד ידמו הרואים שהיה זה צורת האלוה ית' חלילה ושהושמה המנורה הטהורה לכבוד ולתפארת הבית כי הבית בהדלקת המנורה בה תמיד יש לה בנפש הרוא' מעלה גדולה ושמזבח הקטורת להסיר הריח המתילד מהבשר השחוט לקרבנות עם אותו הקטורת המורה שמה ואמנם השולחן והיות עליו

לחם הפנים אמ' הרב לא ידע לו מידה עד היום ההוא ושהיה הכיור לרחוץ הכהנים ומזבח העולה להקריב קרבנות לגבוה לפי שהיה זה מנהג הקדומים עובדי ע"א ע"כ. והנך רואה החולשה שבדבריו אם ב"מש שהכרובי' להשריש העם במציאות המלאכי' וזה ממה שאין להם הכרח רב בלתי לה' לבדו ואם שלא היה המנורה מורה על רמז כלל כי אם לכבוד ולתפארת וידוע שהנרות הדולקות ביום אינם כבוד ולא תפארת במקום שיש אור החמה שרגא בטיהרא מאי קא מהניא ואם ב"מש שהקטורת היה להעביר ריח הבשר כי א"כ לא היה הקטורת עוצר המגפה ולא היה צריך בקדש הקדשים ביום הכפורים כי אין שם ריח בשר והיה צרכו להיות בעזרה לא בהיכל ובדביר ובמ"ש בתכלית הקרבנות שהיה להרחיקם מדרכי הע"א ואינם מכוונו' לעצמם כבר כתב עליו הרמב"ן ז"ל ע"כ וגם יקשה לדבריו היות י"א סמנים בקטורת ויספיק אחד או שנים ויקשה מהחלבנה שניתנת שם שריחה קשה יותר מריח הבשר. והר"לבג ז"ל אמר שהיו שני הכרובים מעידים על השכל ההיולאני ועל השכל הפועל ושלזה היו פניהם איש אל אחיו להדבקם יחד ושהיו פורשי כנפים למעלה לפי שמגמתם להשיג ולעלות מזה המציאות אל מציאות יותר גבוה ושהיו על ארון העדות להעיר שהנבואה תבא באמצעותם ושיהיה פרוכת אחרי הארון להורות ההבדל אשר בין הצורות האלו המשכילות ובין שאר הצורות ההיולניות שרומזים אליהן השולחן והמנורה ר"ל שהשולחן מעיד על הנפש הזנה והמנורה היתה מורה על הנפש המרגשת ולהיותה יותר נכבדת מההזנה היה מקום המנורה בדרום שהוא מימין והשולחן בשמאל שהוא הצפון ואמ' שמזבח הקטורת ומזבח העולה היו מורים על ההפסד אם לא שמזבח הזהב היה מורה על הפסד האדם ומזבח העולה על הפסד שאר המורכבים ואמנם למה היו בשולחן י"ב חלות לחם הפנים התעצם החכם לתת בו הסבה כפי התקופות באמצעות הגלגלים הנוטים והמזלות באופנים רחוקים והרבה עליו דברים וכן אמר ששבעה הנרות אשר במנורה יורו על שבעת כוכבי לכת שומרים כח הנפש המרגשת והשתדל הרב לבאר המשל הוא בגביעיה כפתוריה ופרחיה שהיו מעידי' על הכחות והחושים הפנימיים וחיצוניים וכן זכר ביריעות המשכן שהיו מארבע' מינים להורות על ארבעה הצורו' דומם וצומח וחי ומדבר ושהיו עשרה להורות על מספר השכלים הנבדלים שהם עשרה וכאשר מצא שהיו במשכן חמשים קרשים אמר שהיו כן לפי שהיו בכאן ארבעים ושמנה גלגלים עם גלגלי ההקפה ויוצאי מרכז ולהם היו מניעים והם השכל הפועל והשי"ת היו חמשים וכמו שהאריך בדבר הזה מאד בפירושו לתורה. ואמנם בפירושו למלכים הוסיף ואמר שעשה שלמה חלוני שקופים אטומים להעיר על שמקום ההשקפה הוא בתחילה אטום עד שידריך האדם עצמו

בלקיחת ההקדמות הצריכות לפתיחת החלונות לראות האור הבהיר אור השכל ושהיו היציעים שלשה זה על זה לרמוז על שלשה ההשגו' מהעולם השפל והאמצעי והעליון ולזה היה העליון יותר רחב והיו עולים מהשפלה אל האמצעית וממנה אל העליונה ושצייר כרובים ותמורות שהם כדמות כפתורי המנורה לפי שהכרובים והם משל לשכל ההיולאני והתמורות ופטורי ציצים היו השושנים אשר הכרוב רועה בהם כמו שהמשיל בשיר השירים ושיהיה זה בקד' ובקדש הקדשים לפי שקדש מורה על ההכנה וקדש הקדשים על היציא' מהכח אל הפועל ושיהיה קומת הכרוב אשר בדביר עשר אמות להורות על עשר מדרגות הנבדלים שהעשירי הוא קדש להי' ושהיו דלתי ההיכל עצי שמן להעיר ששם אור השכל ושצייר בדלתות כרובים ותמורו' לפי שהם הפתחים לאלו ההשגות ושהיו בחצר ארבעה טורים להעיר על היסודות ארבעה ושעשה עשר שולחנות ועשר מנורות לפי שמספר העשרה מורה על השי"ת שהוא העשירי לשכלים הנבדלי' ושקרא לפתח הדביר חמשית לפי שחצר הכהנים היה מעיר על שלש צורות דוממת וצומחת וחיוני' ופתח ההיכל על הרביעי שהיא המדברת ופתח הדביר על צורה חמשית והוא השכל הנקנה. וששני העמודים יכין ובועז היו מעירים על שתי הצורות צומחת וחיונית האחת מכינה לקבול הצורה והאחרת היא המושכלת ולה העוז והתוקף והיה עובי העמודים ארבע אצבעות להורות על קרבתם מטבע הארבעה יסודות ולזה היה ג"כ מעשה שושן ארבע אמות והיו הרימונים שני טורים לפי שיש שני מיני' מהצומחת האחד בצמחים והאחד בבעלי חיים וכן המרגשת ב"בח ובאדם והנה היו מאה להורות רבוי ה"בח והצמחים והיה עשר אמות קוטרות להורות על מספר השכלים וכמו שהאריך שם. ואתה עתה ברוך ה' המעיין בדברי אלה ראה מה שיש בדבריו מהכפל ומהדוחק והנה לא ראיתי להשיב על חלומותיו ועל דבריו פן תכבד המלאכה הזאת והיו בעיניך למשא כבד והדברים בעצמן מורים שהבל המה. ואמנם חכמי הנוצרים נמשכו בזה אחרי דעת האחרונים מחכמי עמנו כי הם אמרו שהיה הבית המקודש ולהיותו נחלק כפי מהות הנמצאים אל שלשה חלקים היה שיתחלק הבית האלהי אליהם והיה קודש הקדשים רומז אל עולם המלאכים ולזה היו שמה הכרובים והיו שנים להורות על רבוים והיו פורשי כנפי' למעלה להורות שאין להם קיום וחיוב המציאו' והשפע מפאת עצמם כי אם מפאת עילת' יתעלה והיה השכל הוא הקדש מעיר על עולם הגלגלי' ולזה היו שמה השולחן והמנורה אשר בה שבעה נרות רומזת אל שבעה כוכבי לכת והשולחן אשר עליו שתים עשרה חלות רומז אל גלגל המזלות והמזבח מעיר על הגלגל העליון ולזה היו כל כלי הדביר וההיכל זהב להיותו עומד ובלתי נפסד להורות על שחיות הנבדלים

והשמים ושהיה החצר רומז לעולם השפל ולכן היה בו מזבח העולה המורה על ההויה וההפסד וכיור וכנו המורה על טהרת מעשה האדם בעולם הזה ושלזה לא היה בחצר זהב אלא נחושת לפי שלא היה מורה על נצחיות כלל כי אם על ההפסד ואמרו ששאר הדברים היו מהכרח המלאכה ומפאת הנוי ובאמת רואה אני דבריהם בזה יותר מחוורים על כל שאר דברי החכמים אשר מבני עמנו ואשר אאמינהו בזה הוא שאין ראוי שנבקש רמז ונמשל בכל אחד מהדברים הפרטיים כי מהם באו רבים לצורך המלאכה והכרח הבנין וכ"ש שאין ראוי נמשל בדברים שהם חוץ לבית ביציעים והעליות והלשכות והעזרות והרצפה שאלה היו לשמוש הבית ועובדיה ולא באו לרמוז לדבר נעלם ולזה לא זכרם הנביא בכתובים כי אם הדברים הרומזים על הדברי' הנעלמים וכבר זכר הרב המורה בהקדמת ספרו שפעמים יבואו במשל דברים ליפות המשל שאין לבקש בהם דבר בנמשל. ואמנם היה הנמשל והרמז בבית המקודש בדביר ובהיכל ואולם ואמנ' הדבר אשר יעיר עליו הבנין רחוק אצלי שירמוז אל דבר מתחכמות והדברים המושגים מתוך החקירה והעיון כי לא היה צריך ית' לרמוז בביתו אל דבר שהוא ידוע ומושג לחכמים ויותר ראוי שנאמר שהיתה ההערה והרמז בו לדבר ראוי שנאמינהו בחוק התורה ולמה שנעשה במצותיה באופן שיהיה המשל והרמז מדריך האדם למה שיעשה וכבר גלה לנו אמתת זה הנביא יחזקאל באו' אתה בן אדם הגד את בית ישראל את הבית ויכלמו מעונותיהם ומדדו את תכנית ואם יכלמו כו' אמר זה לפי שבזמנו היו טועים בעבוד' השמש והירח ואמר שיתבודדו ויתבוננו בענין הבית וימדדו את תבניתו שהוא המשלייי יורה להם טעותם כי להי' המלוכ' והוא המושל והמשגיח לא אחד מהמשרתים ולו חכמו בזה יכלמו מעונותיהם בראותם כי לא מעבר לים הוא אבל בביתם ימצאו מה שילמד' להועיל אם יתבוננו בו. ואמר שמות רבים צורת הבית ותכונתו ומוצאיו ומובאיו. ואמר שנית וכל צורותיו ואמר בו לשון חוקים ותורות לפי שהדברים מושגי' אצלנו באחד מארבעה אופנים אם בחוש ואם במושכל ראשון ואם במופת ואם בקבלה ואמר צורת הבית על הנראית בחוש ותכונתו על התכונה ונרשמת בנפש שהוא ידיעת המושכלו' הראשונות ואמ' מוצאיו על המופתי' הנעשי' מהם שהם היוצאים מהקדמות החושי' ומהמושכלו' הראשונות ומובאיו הם מקובלות הבאות לאדם מהאבות בדרך קבלה ולזה צוה השי"ת לנביא וכל צורותיו וכל חוקותיו וכל תורותיו הודע אותם ואמר בזה צורותיו על המוחשות והמושכלות הראשונות כי כולם צורות מושגות לאדם בלי עיון וכל חוקותיו הם המקובלות שאין להם טעם וכל תורותיו הם המופתים הנודעים בהוראה ולמוד ואמר שמתכונ' הבית וסדוריו וחלקיו יודיע להם כל זה כדי שישתלמו

בכל מה שיבקש באמונה אם הדברים המתבארים ע"ד הקש ואם הנודעים מצד הקבלה לבד ולהיות זה אמת אמר הגד לבני ישראל את הבית ואמר הודע ולא אמר הראה לו' שאין הדבר תלוי בראיית העין כי אם בהבנת תוכיות המכוון בבניינו והנרמז בו והנה הנרמז בבית האלהים לדעתי הוא כי כותלי בית המקדש היו מאבנים ועצים וזהב זה על גב זה להורות על שלשה מלכים שעמדו בישראל עד העת ההיא אבנים גדולות רומזות לשאול שהיה גדול משכמו ומעלה גבוה מכל העם. ולא היה עליהם זהב ולא פיתוח להורות שלא היה בו מהידיעות האלהיות שאליהם רומזים הפתוחים ולא היה עליהם זהב שהזהב רומז על תפארת המלכות ונצחיותו ולא היה כן בשאול כי נכרת מזרעו ולכן היו אבני גזית לרמוז שנכרתה המלכות מזרעו ולזה נמשלה מלכותו באבן. ועליהם חפוי העצים מארז לרמוז אל מלבות דוד הנמשכ' צדיק כתמר יפרח כארז בלבנון ישגה להיותו מוליד כיוצ' בו והיו בו פתוחי' רמז אל הידיעות האלהיות ועליו הזהב לרמוז אל מלכות שלמה שהיה בו כבוד ותפארת כזהב ונצחיות במלכותו וכמו שהעצים לא נדבקו באבני' ככה לא נדבק דוד הנרמז בשאול כי לא היה מזרעו ומשפחתו. אמנם העצים והזהב המחפה עליו כל מה שהיה בעצים נרמז ונרשם בזהב ונראה בו להורות שכל מה שהיה בדוד מהשלימות ומהפתוחים כלם נראו בשלמה בנו ונראו בו ולזה נאמר משלי שלמה בן דוד דברי קהלת בן דוד להיותו דומה אליו ונרשמו כל שלמיותו בו וכבר המשילו החכמים ז"ל כותלי בית המדרש אל האנשים השלמים המעמידים בית המדרש בחכמתם ככתלים הללו והוא מ"ש כותלי בית המדרש רמז לחכמי הדור וא"כ כותלי בית המקדש ירמוז אל המלכים שהיו עד הנה. עוד אפשר שהאבנים רומזות אל העולם השפל הארציי ועליהם העצים בפתוחים ופרחים לרמוז אל עולם הגלגלים אשר בו הככבים דוגמת הפרחים ועליהם הזהב לרמוז אל הנצחיות והכבוד ומעלה אשר לעולם העליון. והיו דבוקי' זה בזה כדיבוק השכל נבדל המניע עם המתנועע בכוונה ובכוסף והרמז בזה להודיע שהוא יתב' השוכן בבית הזה שוכן ומנהיג השלשה עולמות האלה יחדיו וזה הרמז בכללו' הבית אמנם הדביר ירמוז אל שהאושר הוא עסק האדם בתורה וקיום מצותיה ביראת ה' כאומ' סוף דבר הכל נשמע וכו' כי זה מציאות כל האד' וכן הדביר אשר שם הארון בלוחו' הברית לרמוז כי הוא התכלית הנכסף כאמור והיו הכרובים בכפורת לרמוז שתתור' נשפע מלמעלה תורה מן השמים ע"י השכלים הנבדלים מהשי"ת אשר עליהם ולזה היו פורשי כנפים למעלה סוככים וכו' כי מהגבוה מעל גבוה היה השפע התוכיי וכמ"ש ה' מסיני בא ואתא מרבבות קודש והיו פניהם איש אל אחיו להורות שכולם אהובים כולם ברורים ושלמה הוסיף לעשו' בבית כרובים ופניהם אל הבית להורות שבזכות התורה

יהיו השקפת פני מלאכי ה' אל הבית ההוא להשרות שכינת עוזו שם כל הימים. א"כ היו הכרובים רומזים אל שמלאכי אלהים חונים בבית ההוא בזכות התורה. עוד אפשר רמז בכרובים אשר הם כדמות קטנים והיו זכר ונקבה כדעת חז"ל להורות שכל איש ואשה מבני ישראל מקטנות' יגדלו על מי התור' ומצוותי' אשר גם כי יזקינו לא יסורו ממנה שהרי על ידה ישיגו אורחות חיים בהיותם פורשי כנפים למעלה לעוף ולהדבק בעליונים באמצעות התורה. והנה היה פרכת בין קדש הקדשי' ובין ההיכל ובימי שלמה נתלה לפי שההיכל כמו שנבאר ברמזיו רומז אל ההצלחות והטובות והאדם השלם אין ראוי לו לעבוד לתכלית ופניה מכל אלו לזה הבדילה הפרכת בין קדש הקדשים הם העושים מאהבה ובין ההיכל. והיו בהיכל שלשה כלים רשומים השלחן והמנורה ומזבח הקטורת להודיע שעם היות תכלית העבודה לעבוד מאהבה עכ"ז יגיע אל האדם מעסק התורה כאחד העושר והכבוד הנרמז בשולחן לומר כי לא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם ואליו רמזה ברכת יברכך ה' וישמרך שהברכה היא תוספת טובה. וזהו לחם לפני תמיד על שלא יהיה נעזב חוט של חסד ממנו ומזרעו להיותו מבקש לחם חלילה אבל לחם לפני תמיד והשגחיי שכן מורה באו' לפני ולכן היה הזהב טהור ומנקיותיו להורות שיושג בכבוד ולזה גם כן היו כפות הלבונה בריח הטוב אל שם טוב וירמוז בי"ב חלות אל י"ב המזלות כי ברצות ה' הי"ב מזלות יעירו על זה או אל י"ב שבטי יה שיזכו לזה או אל י"ב חדשי השנה שיתמיד הטוב ההוא. והשכר השני הוא השגת החכמה והמדע אשר בקיום האדם תורת ה' ומצותיו תורתו מתקיימת ויאירו פני שכלו וזהו רמז המנורה אל החכמה הנשפעת מאת השי"ת על שומרי התורה והמצות והיו רומזות אל זה המערכה ונרותיה כי נר ה' נשמת אדם ושבעה נרות אל שבעה חכמות לפי שכלן ימצאו בתורת ה' ולזה כלם פונות אל קנה האמצעי להורות שעיקר כל החכמות להיות' פוני' אל שרשי התורה אשר שם. והיתה זהב טהור לרמוז שתהיה החכמה טהורה מכל דעה זרה בלתי מסכמת אל דת אמת והיה אהרן ובניו עורך הנרות מערב ועד בקר לפני ה' שאין ראוי ללמוד אלא מפי איש חיל כי שפתי כהן כאהרן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא ויערכו אותם לפני ה' ר"ל כפי המוסכם לתורתו והיו לה גביעיה כפתוריה ופרחיה אל הסתעפות החכמות כולם אבל היתה כולה מקשה להורות שהחכמות בצד מה יתאחדו כלם בהיותם כפי הנמצא כולו באיש אחד. אמנם מזבח הקטורת בא לרמוז השכר הנפשיי להשארות הנפש ולזה היה הקטורת בהעלאת עשן לרמוז אל שלימות הנפש העולה היא למעלה והיה המזבח הזה מכוון כנגד קדש הקדשים לרמוז שהשלימות הזה יושג באמצעות התורה אשר מנגד ולשוב הרוח אל האלהים אשר נתנה ולהיות חלקה

וגורלה שם בהיות לה מהלכים בין העומדים האלה הכרובים העומדים ראשונ' במלכות שמים ולזה ביום כפור הנבחנ' היה נכנס הכ"ג להקטי' שם ריח הקטורת כאלו אמר שובי נפשי למנוחייכי כי ה' גמל עלייכי בסליחה והכפרה. ולכן היה הכהן מקטיר בבקר ובערב ונא' בו קטורת תמיד לפני ה' קדש קדשים היא לה' כי הבקר והערב רומזים החיים והמות והיא ההשארות לפני ה' ר"ל בנצחייות ולהיות השכר הזה עולה על כל האחרים נאמר בו בלבד קודש קדשים לה' מה שלא נאמר כן בשולחן והמנורה ולטהרתו ונצחיותו צוה שיהיה מזהב טהור אבל היה מצופה על עץ לומר כי באמצעות הדברים ההוים ונפסדים כעץ יגיע האדם אל ההשארות הנפשיי הנצחיי הנרמז בזהב וקודם ההיכל המחיצה השנית הזאת אשר בה הכלים אשר זכרתי היה האולם והחצ' והיה בחצר מזבח העולה וכיור וכנו והים אשר עשה שלמה והיה כל זה לרמוז שהנה יזכה האדם במעלת החכמה ומעלת העושר והכבוד הנרמזים בשולחן ובמנורה באמצעות השכל המעשי אשר יבאו ממנו המידות המשובחות לפי שהם סולם ומעשה לשכליות ובאמצעות המדו' הטובו' יזכה האדם לעושר ולכבוד ולחכמה ולהיות הכיור מורה על זה הנה היתה הנחתו בין המזבח שהוא רמז לעולם ההוי' וההפסד כמו שאבאר ובין אוהל מועד שהוא רמז לידיעת האמתיות כמו שאמר והיה כל מבקש ה' יבוא אל אהל מועד לפי שהשכל המעשי הוא האמצעי ביניהם והיו נותנים בכיור מים אין מים אלא תורה להגיד כי בלימוד התורה ישלם המעשי וירחץ ממנו כל טומאה וכל לכלוך ולזה נעשה הכיור במראות הצובאו' אשר צבאו בפתח אהל מועד בימי משה שהם הפעולו' המשובחות והשלימות אשר צבאו אמרות התורה והחכמ' אשר רמז אליה אוהל מועד כי הפעולות השלימות זה דרכם ר"ל היותם נקשרו' בשכל. האמנם מכונות הכיורות היו לרמוז על התכונות והמזגים שהם מכונות למידות השלימו' ולכן עשו בהם מסגרו' שהם הסייגי' להדריך החומר ולהשוות המזג באופן הראוי והאופני' שהיו במכונו' היו רומזים למרוצת הימים והזמנים והיו האופנים והמסגרות ארבעה להיות החומר מורכב מארבעה יסודות וכל שאר הדברים שזכר במכונות הולכים על זה הדרך. הנה א"כ הכיורות מורים על המדות המשובחות והמכונות על המזגים השוים והממוצעים. ואמנם מזבח העולה על המות הגופני שאי אפשר שימלט האדם ממנה ותקדם המזבח הזו אל מזבח הקטרת לפי שאי אפשר שיזכה האדם אל ההשארות הנפשיי אם לא בהקדים אליו המות הגופני לפי שהדבקות הנפש בנבדל אי אפשר בעודה בנפש בחיים הגופניים וכמ"ש כי לא יראני האד' וחי ולזה היה בשכר ההוא מיוחד אחר המות ולכן היה מזבח העולה בחצר ומזבח הקטרת אחריו בהיכל להודיע שאחר המות תבא הדבקו' הנפשיי והיה מפני זה מזבח

העולה מקום הפסד גופות הכח והיה רבוע לרמוז על הרכבת הארבעה יסודות שהם סבת ההפסד והיה נחושת ולא זהב לרמוז על ההפסד והיה לו מכבר מעשה רשת לפי שהמו' רשת פרושה על כל החיים והיה נבוב לוחות לפי שענייני העולם הזה הם כוזבים ויחשוב האדם שיש בהם קיום ואמת כפי הנראה והם נבובים רקים בוקים ומבולקים מבפנים והיה כבש סמוך אליו לרמוז שהמות כובש כל בני האדם אליו ולא היו עולים במעלות אל המזבח לפי שאין מעלה ואין שלטון ביום המות. והנה עשה שלמה הים ושמו סמוך לכל זה להעיר על זה העולם ההוה והנפסד כי העולם הזה ים זועף וכמו שדרשוהו במדרש והודיע בזה שהענין המיוחד אל זה העול' הוא הכיור והמזבח והיה הים עשר באמה משפתו אל שפתו לפי שהשפלי' נכללים בעשרה ר"ל בחומר הראשון והצורה הגשמית וארבע יסודות והדומם והצומח והחי והמדבר והיה עגול סביב לפי שהעול' הזה כלו מתדמה למה שהיה כבר היה והנה לא היה רבוע והיה מקבל המים מבחוץ לפי שזה העולם מקבל השפע מלמעל' והיה עומד על י"ב בקר והיו המים באים מהם אל הים לרמוז שהעולם הזה הדומה לים הוא מושפע מי"ב מזלות העליונים והיו פונות לארבע רוחות לרמוז שעניניהם יהיו כפי הארבעה תקופות של כל שנה ושנה ושאר הדברים היו לצורך המלאכה ואולי שיש בהם נסתר ורמז ואני לא באתי עד תכונתו. ואמנם שני העמודים דעתי הוא שלא עשאם שלמה לרמז על דבר מסודות המציאות אבל לפי שהבונים חרבות למו ועושי' בנייני' גדולים וראשו בשמים קראו בשמותם עליהם ושמו את שמותיהם או סימניהם בבניינים אשר יעשו זכרון ומשמרת לבאים אחרים לכן ראה שלמה עליו תשלום לעשות סימן וזכרון משני המלכים אשר צוו בבנין הבית האלהי ההוה שהם דוד ושלמה ולזכרונם עשה שני העמודים האלה לפי שהבית נכון עליהם ולכן היו שנים ולא עוד כנגד דוד ושלמ' ולכן היו שנים ולא יותר. והיו בראשיהם כותרות לרמוז שהם מלכי' בכתר מלכות על ראשם ולכן היו עליהם רמונים להעיר על חכמתם שהיו מלאים תורה ומצות כרמון. ולזה לא שמו אותם לא בדביר ולא בהיכל כי אם פתח בית האלהים כי שם מושב המלכים ולזה לא עשאם מזהב אלא מנחושת להעיר על היותם נפסדים כשאר כל הדברים של העולם הזה שאתה תראה שכל הדברים שהיו בעזרה כולם מנחושת וכולם חלולים היו אם המזבח נבוב לוחות ואם הכיורות והים וכן העמודים ולזה קרא אחד מהם יכין לרמוז אל דוד שהכין הדברים לבית עצמו והשני בועז לרמוז אל שלמה שהיה בו עוז הבנין ועיקרו ובחר בשם הזה לפי שבועז היה אבי עובד וכמו שנאמר בסוף מגילת רות ובועז ילד את עובד וכן היה שלמה אבי כל הפועלים והעובדים במלאכת הבית ונקרא ג"כ בועז לפי שהיה שלום בימיו ועוז ותפארת

במלכותו ועליו נתקיים מה שאמר דוד אביו ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום ולזה היה העמוד אשר קרא יכין לצד ימין ובועז לצד שמאל לפי שהיה יכין רומז לאביו נתן לו המקו' הנכבד לצד ימין והיה אורך כל עמוד ח"י אמות ולהורות כי יחדיו דוד ושלמה כלם חיים עדי עד בזכרון הבאים אחריהם וכמו שאחז"ל בפסוק אגורה באהלך עולמי' וכי אפשר לו לאדם לגור בשני עולמות אלא שיאמרו דבר שמועה מפיו כו' והבנין הזה יהיה זכרונם ויתמיד שמם עוד כל ימי הארץ. גם שבזה הפועל ובנין הודו ושבחו לשמו יתברך חי חי הוא יודך ולז"א וחוט שתים עשרה יסוב את העמוד השני והוא מאמר ראוי שיובן עתה כפשוטו שצוה שלמה לעשות בעמוד השני בועז הרומז אליו חוט אחד שהיו בו שתים עשרה אמה להעיר שבשנת שתים עשרה שנה למלכותו שרתה שכינה בבית ה' ואמיתת זה מבואר כי בשנה הרביעית למלכותו יסד בית ה' והתמיד הבנין שבע שנים ושנה א' שעברה משכלתה המלאכה עד חנוכת הבית כמו שנזכ' קודם זה הרי לך שהיו שתים עשרה שנה למלכות שלמה כשעשו חנוכת הבית ואל זה הרמז המופלא רמז באומ' וחוט שתים עשרה אמה יסוב את העמוד השני מה שלא אמר בעמוד הראשון והנה היה אורך הבית כולו היכל דביר ואולם שבעים אמה בחלל הבתים כמו שנזכר לרמוז שימי שנותינו בהם שבעים שנה. ואמנם עם עובי הכותלים היו שמונים אמות או יותר מזה כנגד מה שאמר ואם בגבורות שמנים שנה ורהבם עמל ואון ולכן היה בסוף כל זה השיעור מזבח העולה המורה על המות שתבא בסוף החיים ואמנם היה רחבו עשרים אמות לרמוז על ימי הנערות שהם עשרי' שנה והיה קומתו שלשים להעיר על שנת ההעמדה שהיא קומת האדם וטובו ויופיו כי היו השנים אשר אחרי זה ימי הירידה אם עם השארות הכח ואם עם הראות החולשה זהו כללות (כמו)[הרמז והמשל אשר בא ב]בית האלהים כפי הנראה בעיני ואחרי הודיע אלהים אותך את כל זאת אתה המעיין תוכל להשיב בנקלה לשאלה אשר אנחנו בהתירה והוא שבארון העדות לא היה יכול שלמה להוסיף ולא לגרוע ממה שהיה לפי שהיה התורה אחת וכן במזבח הזה' להיותו מורה על ההשארות האשיי והדבקת נפש האדם אחרי המות וזה לא יתרבה באדם אחד כי נפשו נשארת באיש וגם לא ראה להוסיף ולהרבות במזבח העולה המורה על המות אשר היא אחת ושוה בכל האנשים כמות זה כן מות זה וגם לא רצה לעשות כי אם ים אחת להיותה מורה על העולם והוא אחד. אבל ראה להוסיף במנורות הרומזות על החכמות ולפי שהוא נתחכם מכל האד' בחכמות מרובות ומתחלפות עשה מנורות עשרה. וכן הוסיף בשולחנות הרומזים אל העושר והכבוד לפי ששלמה מלך בכפה לדעת חז"ל ולזה הרבה שולחנות. וכן הרבה כיורות לפי שהם רומזים אל המדות המשובחות

והמכונות הרומזות על המזגים השוים והממוצעים והוא הרבה משלים שלשת אלפים להשלים המדות ובהשואת המזגי' הסדיר להם ספר רפואות לזה הרבה במספר אלה הכלים אמנם בעמודים לא עשה כי אם שנים לרמוז אל דוד ושלמה לבד כאמור. ואמנם במה שהיה תוספת המספר בסך עשרה לא פחות ולא יותר נאמר כמ"ש חז"ל מנורות עשרה כנגד עשרת הדברות לרמוז כי כל החכמות הנרמזות במנורות והעושר והכבוד הנרמזות בשולחנות והמדות המעשיות הנרמזות בכיורים והמזגים הטובים המסודרים במכונות הכל ראוי שיהיה כפי שרשי הדת והם עשרת הדברות שנתנו בסיני שהם סוגים כוללים לכל מצות התורה ולהורות על הסכמתם באו כמספרם. גם נוכל לומר שכל השפע המושפע אלינו הן מהחכמה הן מהעושר והכבוד הן מהמדות הטובות הן מהמזגים הטובים כולו הוא מושפע מדרך השכלים הנבדלים שהם במספר עשרה אם לדעת הפלוסופים שימנו אותם במנין הגלגלים המתנועעים ההם ואם כדעת התוריי שיזכור רבוי מהמלאכים שאין המלט מהיותם נכללים במדרגות עשרה אם מהמאות אם מהאלפים או מהרבבות כמ"ש אלף אלפין ישמשוניה וכו' עד כאן תורף דברי מהריי"א ז"ל ואין משיבין על ההקש כ"ש על הרמזים כתב עוד מהריי"א ראיתי רבים מבני אומתינו ומבני האומות שאמרו שאין בנין המקדש דבר גדול וישימו לאל מלתו כי ראו כמה בניינים גדולים לאומות והבינו הפסוקים כפשטן שלא היה שם כי אם הדביר וההיכל והאולם והעזרה. ולכן להסיר זה מלבות בני האדם ראיתי לכתוב ראשי פרקים ממה שאמרו חז"ל במסכת מדות והביאו הרב הגדול הרמ"בם בספר עבודה הלכות בית הבחירה והוא מסכים בזה לדברי יוסף בן גוריון ואומר שבית המקדש לא היה במישור אלא במעלה משופע והיה במחוז אחד נקרא הר הבית לפי שהיה בתוכו בית האלהים ואותו המחוז כולו מוקף חומה סביב עולה בשפוע והיה מרובע ומהלכו ת"ק אמה לכל רוח מארבע פנותיו וכבר ידעת שאמת הבנין בת ששה טפחים ואמת הכלים חמש טפחי' כמו שביארנו במשנה והטפח ארבעה אצבעות גודלות והיה אם כן הר הבית כעיר קטנה מוקפת חומה כיפין על גבי כיפין מתחתיו מפני אהל הטומאה שבקבר התהום וחמשה שערים היו לו אחד למערב ואחד למזרח ואחד לצפון ושנים לדרום ורוחב כל שער עשרה אמות וגבהו עשרים והיו להם דלתות לפני' מן החומה היה לו חיל סביב גבהו עשר אמות ועליו קונן ירמיה ויאבל חיל וחומה יחדיו אומללו זו חומת העזרה לפנים מן החיל היא העזרה הגדולה והיה ארכה מאה ושמנים ושבעה אמות ורחבה ק"לה ושבעה שערים היו לה שלשה מן הצפון סמוכים למערב ושלשה מהדרום סמוכים למערב ואח' במזרח מכוון כנגד קדש הקדשי' וארכם ורחבם כשערי החומה והיו להם דלתות מחופות זהב

חוץ משע' מזרחי שהיה מחופה נחושת קלל והוא הנקרא שער העליון או שער ניקנור ולפני העזרה במזרח היה עזרת נשי' שהיה ק"לה באורך וק"לה ברוחב וארבע לשכות היו במקצעותיהם והם לשכת נזירים ששם היו מבשלים שלמיהם ומגלחים שעריהם ולשכת דיר העצים ששם היו הכהנים בעלי מומין מתלעים בעצים שכל עץ שנמצא בו תולעת פסול. ולשכת המצורעים ולשכת שמני' שבה היו נותנין השמן והיין והית' עזרת נשים מוקפת גזוזטרא כדי שיהיו הנשים רואות ולא יבאו עם האנשים בערבוביא. ובית גדול היה בצד העזרה בצפונה מבחוץ בין העזרה והחיל והיה בנוי כיפה ומוקף רובדים של אבן והיא הנקראת בית המוקד והיו לה שני פתחים אחד לעזרה ואחד לחיל וארבע לשכות היו בו שתים קודש ושתים חול והם לשבת הטלאים ולשכת עושי לחם הפנים ולשכת האבנים הגנוזות מפני פסול או שקוץ ולשכה שבה היו יורדים לבית הטבילה והיה היורד הולך במסיב' ההולכ' תחת המקדש כולו והנרות דולקות תמיד מכאן ומכאן עד שמגיע לבית הטבילה ומדורה היתה שם ובית הכסא של כבוד מצאו נעול בידוע שיש שם אדם. כשהאדם היה נכנס בשער מזרחי של הר הבית היה מהלך עד סוף החיל בשוה ועולה מן החיל לעזרת הנשים בשתים עשרה מעלות ומהלך כל עזרת נשים בשוה ולשכותיה וממנה עולה לעזרת ישראל בחמש עשרה מעלות והולך כל עזרת ישראל בשוה ושמנה לשכות היו בעזרת ישראל לשכת המלח שהיו נותנים שם מלח לקרבנות ולשכת הפרוה ששם היו ממלחין עורות הקדשים ועל גגה היה בית הטבילה של כ"ג ביום הכפורים ולשכת המדיחים ששם מדיחין קרבי קדשי' ומשם מסבב עולה לגג בית הפרוה. ולשכת הגזית שבה יושבות סנהדרי גדולה וחציה היה קודש וחציה חול ולה פתחי' ובחול סנהדרין יושבי'. ולשכת הגולה שהיה שם דוד שממלאים ממנו בגולה ומספיקי' מים לכל העזרה ולשכת העץ הנקראת לשכת פלהדרין ולשכת פנחס המלביש ולשכת עושי חביתין ומעזרת ישראל היו עולים לעזרת כהנים בחמש עשרה מעלות ושם היה הדוכן שעל אותם המעלות היו הלויי' משוררי' בשעה שאומרים שירה על הקרבן. ואחז"ל שכנגדם ט"ו שיר המעלות שבתלים שהיו משוררים כל אחד מהם בכל מעלה מאלו ומהלך עזרת כהנים ובין האולם והמזבח היה בשוה ועולה משם לאולם בשתים עשרה מעלות וההיכל והדביר היה בשוה עם האולם וכל מעלה מאלו שזכרנו היה חצי אמה ושלופה חצי אמה. ולשכות אחרות היו שם תחת עזרת ישראל פתוחות לעזרת הנשים ששם היו הלויים נותני' הכנורות והנבלים והמצלתים וכל כלי שיר נמצא גובה קרקע ההיכל על קרקע שאר העזרה כ"ז אמות ומלבד כל זה היו הבתים הסמוכות לבית המקדש העליות אשר עשו עליו זו על גב זו ששם היו אוצרות בית ה' וכל דברי קדושה

גם היציעים המקיפים את הבית סביב שלש צדדיו כמו שבאר הכתוב וג"כ התאים שהם היו בתים שנעשו במקומות הפנויים שבין הכתלים שהיו ט"ו בדרום וט"ו בצפון ושמנה במערב שהם כולם ל"ח תאים ובתים אחרי' היו בהם הבית ללויים ששם אוכלים ושותים ושוכרים כאשר לא היו משמרים במשמרות לפי שכל הלילות היו משמרים המקדש לא מפחד אויבים ולסטים אלא מפני הכבוד והיו עשרים וארבע משמרות והיו הכהנים שומרים מהם בשלשה מקומות מבפנים והלויים בכ"א מקומות מבחוץ וממונה היה עליהם הנקר' איש הר הבית שהיה חוזר על כל המשמרות ואבוקות דולקות לפניו ומי שנמצא ישן חובטו במקל ושורף בגדיו אם ירצה הנה התבאר שהיה הר הבית מבית האלהים אשר עשה שלמה גדול ורם קרית מלך רב שלא נעשה כן לכל הממלכות. ואמנם בענין הקדושה אין ראוי שיחשוב האדם שהיתה קדושה שוה בכל חלקי הבית אינו כן כי עשרה קדושות אחז"ל שהיו בארץ ישר' זו למעלה מזו קדושה ראשונה היתה בעיירות המוקפות חומה שכן מקודשות משאר הארץ שמשלחין מתוכן את המצורעין ואין קוברים מת בתוכם אם לא שהיה נביא או מלך. קדושה שנית בירושלם על שאר העיירות המוקפות חומה שאוכלים קדשים קלים ומעשר שני לפנים מחומתה ואלו דברים שנאמרו בירושלם אין מלינין בה את המת אין מעבירין בתוכה עצמות אדם אין משכירין בתוכה בתים אין נותנין לתוכה מקום לגר תושב. אין מקיימין בה קבורות חוץ מקברי בית דוד וקברות הנביאים. אין נותנים בה גנות ופרדסים ואינה נזרעת ואינה נחרשת שמא תסרח אין מקיימים בה אילנות חוץ מגינת ורדים. אין מקיימים בה אשפות מפני השרצים. אין מוציאין ממנה זיזין וגזוזטראות לרשות הרבים מפני אוהל הטומאה. ואין עושים בה כבשונות מפני העשן. אין מגדלים בה תרנגולות מפני הקדשים. וכן לא היו כהנים מגדלין בכל ארץ ישראל תרנגולים מפני הטהרות ואין הבית נחלט בה ואינו מטמא בנגעים ואינה נעשית עיר הנדחת ואינה מביאה עגלה ערופה לפי שלא נתחלקה לשבטים. קדושה שלישית היא להר הבית על ירושלים שאין זבין וזבות נדות ויולדות נכנסים שמה ושלא יכנס אדם להר הבית במקלו ובמנעלו ובאפונדתו ולא במנעלו שברגליו או המעות הצרורין לו בסדינו ושלא ירוק בכל הר הבית ואם יזדמן לו רוק מבליעו בכסותו ולא יכנס שמה כי אם לדבר מצוה. קדושה רביעית היא בחיל על הר הבית שאין עכו"ם וטמא מת ובועל נדה נכנסים שמה. קדושה חמישית היתה בעזרת נשים יותר מן החיל שאין טבול יום נכנס לשם וזה אסור מדבריהם וטמא מת שנכנס לשם אינו חייב חטאת. קדושה ששית היתה בעזרת ישראל יותר מעזרת נשים שאין מחוייב כפורים נכנס לשם וטמא מת שנכנס בה חייב כרת. קדושה שביעית היתה בעזרת כהנים

יותר מבעזרת ישראל שאין ישראל נכנס לשם כי אם בשעת הצורך לשחיטה לסמיכה ולתנופה. קדושה שמינית היתה בין האולם ולמזבח יותר מעזרת כהנים שאין בעלי מומין ופרועי ראש נכנסים לשם. קדושה תשיעית היתה בהיכל שאין נכנס לשם אלא רחוץ ידים ורגלים. קדושה עשירית היתה בקדש הקדשים על כל שאר המקומות שלא היה נכנס לשם כי אם כ"ג ביום הכפורים ארבעה פעמים ובשעת עבודה: הנה נתבאר מעלת בית ה' מפאת קדושתה ומפאת גודלה ותפארתה. ואמנם מפאת משרתי' כבר נז' בספר ד"ה שמנה דוד ע"ה ללויים לעבודת בית המקדש שהיה מספרם מבן עשרים שנה ומעלה ל"ח אלף ושהיו מאלה כ"ד אלף לנצח על מלאכת בית ה' הביטו וראו אם נמצא בכל ארצות הגוים כ"ד אלף איש משוררים ומנצחים בכל בתי תפילותיהם כאש' היו בבית המקדש והיו ארבעת אלפים מהם מהללים בכלי שיר כי היו מנגנים עם המשוררים ומספר כזה עצום ורב הוא והיו מהם שופטי' ושוטרי' ששת אלפים לפי שהם היו מורים המשפט: והיו מהם שוערים לבית ה' ארבעת אלפים אחרים ובחנוכת המזבח שעשה שלמה כתיב ב"דה שהיו שמה כהנים מחצצרים בחצוצרות מאה ועשרים מלבד שאר הלויי' המשוררי' בכלי שיר כי רבו מארבה ואין להם מספר ואותם החצוצרות היו כולם של כסף מי שמע כזאת מי ראה כאלה קדושה ותפארת והלול מופלג כזה עונותינו ועונות אבותינו החריבו נוינו ושמם מקדשנו וכמ"ש הנביא רומז לדברי והשלימות האלה כלם בית קדשנו ותפארנו אשר הללוך אבותינו היה לשריפת אש והוגלו בבלה בני יהוד' ובנימין שבעים שנה ואחר ששבו באותה פקידה חלושה אשר פקדם ה' שהעיר את רוח כורש מלך פרס לתת רשות לעלות לירושלם ולבנות את בית ה' צבאות ובאו ראשי העם וזרובבל עמהם והם בנו הבית ומזבח העולה כפי מה שקבלו חז"ל שהיה כתבני' של שע"ה וחסרו שמה חמשה דברים ראשיים היותר קדושים והם ארון העדות וכפורת וכרובי' ואש מן השמים ושכינה ורוח הקדש ואורים ותומים כי אעפ"י שהיו שם לא היו משיבים. ושמן המשחה חסר שנגנז עם הארון ושם צנצנת המן וכמו שאחז"ל בפרקא קמא במס' יומא. ואחרי כן הורודוס בן אנטיפר מלך ישראל בחזקתו ועשרו וגובה לבו נדבו לבו כמו שזכר יוסף ן' גוריון בספרו לבנות את היכל ה' ואת ביתו כבנין הראשון באומרו שאבותיהם להיותם עבדים למלכי פרס בנו הבית כמידה אשר נתנו להם רשות לבנות ולכך לא היה כבנין שלמה ואחרי היותם משועבדי' לפרס נשתעבדו ליון עד זמן החשמונים שיצאו לחירות ויקחו את המלכות ויקחו המלכות מיד היונים וישמידום ועכ"ז לא בנו את הבית מפני המלחמות אשר סבבום ובזמן הורודוס בהיותם שקטים מאד בנה את הבית וביו' אשר הוסד את הבית עמד המלך הורודוס לעבוד ולשרת כל אותו היום בעצמו כשכיר יום

א' וכן עשו כל השרי' וכל הנכבדים אשר היו ביהודה ובירושלם ויסתור הבנין הראשון ויהרוס אותו ויבן את הבית מחדש ויעש יסודותיו מאבנים גדולות מאד והבי' אשר בנה מאה אמה אורכו ומאה באמה רחבו ומאה ועשרים אמה קומתו מדה אחת לכל האבני' מיסוד הבית עד קצות הבית וכולם היו אבני שיש טהור ויגבה הבית מאד בתוך העיר ויראה הבית מרחוק. ויעש את הבית מעשה צעצועים מזוזותיהם ומשקופיה וחלקי פתחיהם ולכל דלת מהדלתות עשה פרוכת והפרכת מעשיהם מעשה אורג מזהב ותכלת וארגמן ותולעת שני ואבנים יקרות בנקודות זהב ותכלת יפה את הפרוכות כלן ויתן על כל פרכת זר זהב מעשה פרח ויעש את הקרשים קרש בארכו וקרש ברחבו כמדה הראשונה ויעש המלך עמודי זהב ואדניהם כסף ואת וויהם זהב ויעש גפן זהב טהור ויתן על העמודים מלמעלה את הגפן ואלף ככרים זהב טהור משקלה והגפן מעשה חרש חכם שריגיה ועליה ופרחיה זהב נוצק ואשכלותיה זהב ירקרק ועל פיה וחרצניה וזגיה אבני יקר וכולם מעשה חושב ומעשה נקוד והיתה הגפן ההיא פליאה לעיני כל רואיה והעיד יוסף בן גוריון שראה אותה וכן העידו רבים מסופרי רומי שראוה שמה שהוליכוה הרומיים והניחוה בבית אלהיהם. וכבר זכרו חז"ל במסכת מדות פ"ג ענין הגפן הזאת שהיתה מונחת על פתחו של היכל וכל מי שהיה מתנדב דבר לבית ה' היה מביא עלה או גרגיר או אשכול של כסף וזהב והיה תולה אותו בה וכשהיו המתנות רבות היו הכהנים מפרקים אותה ומניחי' הזהב והכסף בבית אוצרותיהם ואמר רבי יצחק בר צדוק מעשה היה ונמנו עליה שלש מאות כהנים לפנותה שהיתה טעונה כ"כ זהב וכסף עד שהוצרכו כ"כ כהנים לפנותה ויסוב את הבית בארבעה אולמים ויעש אולם מזרחי ויתנהו על פני הבית קדמה והאולם אחוריו במזרח ופניו אל הבית ואורך האולם מאתים וחמשים באמה ורחבו מאה באמה כמדת הבית וגבהו מאה ועשרים באמה. ויעש את החצר לפני האול' המזרחי ויפוהו מעשה רצפה באבני שיש. ויעש מאה וששים עמודים בטורים ארבעה ארבעים עמודים בכל טור ואורך העמוד האחד חמשי' באמה ושלש אמות גבהו ומדה אח' לכל העמודים ובין עמוד לעמוד ה' עשר אמה ואורך החצר המזרחי כשבע אמות ועשרי' אמה כי משך את הבנין עד נחל קדרון ויעש כפות על הנחל ועל הכפות בנה נשרים ורצפות אבנים ויבן את הבנין עליהם ויגבה הבנין מאד עד אשר לא נראה הנחל אל מול פני הבית ויעשהו בשלשה גגות ומרוב הגובה אשר לבנין כל העומד על הגג הנזכר למעלה לא היה רואה עמק הנחל כי החשך נר' מתחת. ויבן המלך את קיר הכסף בין האולם ובין הבית ויעש דלת זהב שחוט וקם על הדלת חרב גדול' זהב טהור ככר משקלה ויכתוב על החרב בפיתוח והזר הקרב יומת ויעש את האולם התימני ויתנהו

על פני הבית נגבה והאולם הזה אחוריו תמנה ופניו אל הבית מאתים וחמשים באמה ארכו ורחבו מאה באמה כמדת הבית ויתן לפניו את החצר ויעש את האולם במערב מבוא השמש כמדת שאר האולמים גופנם ויעש בו ארבעה שערים והאולמים מדה אחת לכלם וארבעה שערים לכל חצר ובחצר קדמה מזרחה נתן כ״ב שערים ונתן בתוכם שער אחד גדול מאד וכל מעשה הזהב אשר בבית ה׳ היה נראה בהיות שער הבית פתוח עד החצר ותשלם כל המלאכה מקץ שמנה שנים ובשמונת השנים אשר בהם הבית לא המטיר ה׳ ביום על ירושלם רק בלילה לבלתי מנוע בנית הבית וכל זה אשר ספרתי מבנין הורודוס מלך ישראל העיד בספרו יוסף בן גוריון שקבל אותו מחכמי׳ ומפי סופרי הגוים הנאמנים וכתב שמה שספר בזה מבנין הבית ומלאכתו הוא מעט מהרבה כי מלאכה גדולה היתה ולא ספר בזה חציה ולא שלישתה ושכתב ענין המלאכה באריכות בספר אשר כתב לרומיים ובספר החכמה אשר חבר כי ספרים רבים חבר בחכמה והנם בין הרומיים ובין היונים. וכל זה כתבתי פה להודיע שכל מה שעשו רומיים ובשאר מדינות מה עשו בבתי תפילותיהם לא היו מערך אלו הבניינים אשר נעשו בבית ה׳ פעמים שלוש אבל זה וזה כטפה מן הים בערך העתיד להעשות בבית האחרון הנבנה במהרה בימינו הלא תראה שהיה הר הבית אשר עשה שלמה מכל א׳ מארבע רוחותיו חמש מאות אמה שהוא דבר גדול והנביא יחזקאל ראה שבבנין העתיד יהיה הר הבית בכל אחד מארבע רוחות הבית [ה׳] מאות מידה (וכל) [ומדה] היא שש אמות והיו א״כ שלשת אלפים אמות לכל רוח שהוא (כמו חק) [כמרחק] תחום שבת פעם וחצי וזה דבר מבהיל מאד ויתר הדברים אשר זכר בבנינה הולכים על זה הדרך מהתוספת והיתרון ואמנם מענין העושר כבר ייעד הנביא ישעיה תחת הנחושת אביא זהב ותחת הברזל אביא כסף ואמר גם כן הנה אנכי מרביץ בפוך אבניך ויסדתיך בספירים ובענין הכבוד אמר הנביא גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון מן הראשון ואמנם בענין הקדושה והשלמות האמתי אמר והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית ה׳ בראש ההרים ונהרו אליו כל הגוים. והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה׳ אל בית אלהי יעקב ויורנו מדרכיו ונלכה באורחותיו כי מציון תצא תורה ודבר ה׳ מירושלם ע״כ ובקצת פרטים רמזתי קצת רמזים על דרך הסוד מהם לא תזוז:

**יב**

**אז** אמר שלמה כו' חז״ל אמ' ה׳ אמר לשכון בערפל היכן אמ' כי בענן אראה על הכפורת ע״כ. וכוונת דבריהם שאז אמר שלמה ממה שאני רואה עתה מעשה זה של הענן אני מבין למפרע מ"שה כי בענן אראה שמקדם ומאז ייעד הקב״ה על כי בענן אראה אראה

בלשון עתיד וז"ש ה' אמר ובישר זה מזמן קדמון שעתיד הוא לשכון בערפל. וכן רש"י ז"ל אז אמר שלמה כשראה הענן עתה אני רואה שהשכינ' שורה בבית שבניתי שהרי כך הבטיח לבא ולשכון בו מתוך ענן וערפל והיכן אמר כי בענן אראה על הכפורת כך שנויה בספרי ע"כ. וכן הביא הר"דק ז"ל והביא דברי יונתן שתרגם ה' אתרמי לאשראה שכינתיה בירושלם תרגם בערפל בירושלם כלו' מקום שישכון שם הערפל והוא ענן הכבוד. והוא ז"ל פי' אז כשראה ששכן הכבוד בבית הזה שאמר השם שישכון בתוך בני ישראל בערפל והוא הענן כמו שכתוב ענן וערפל והוא שאמר ושכנתי בתוך בני ישר' והוא שירד כבוד בענן במקו' המקדש לסבבו וכמ"ש כן עשה שהשכין כבודו בבית זבול שבניתי לו ע"כ והר"לבג ז"ל פי' שמלבד הנגלה שהוא שהשי"ת אמר לשכון בענן ובערפל להשרות שכינתו בבית הקדוש הזה הנה אפשר שהערפל הוא דרך משל אל העולם הזה השפל האפל כערפל שהשי"ת אמר לשכון ולהשרות שכינתו בעולם הזה שהוא כערפל ע"כ. וכן מהרי"א ז"ל והוסיף לו' שבי"ת בערפל פי' בי"ת הסבה בסבת הערפל שראה אמ' ה' אמ' לשכון כאן וזה אני או' בערפל ר"ל בעבו' הערפל שאני רואה שזו הוכחה גדולה על שבנה בניתי בית זבול לך כיון שעת' נגלה הענן והערפל ולא מקודם ע"כ.
**ולע"דן** שאז כשראה שלמה כי מלא כבוד ה' את בית ה' והוא פלא תמה ואמר היתכן שה' אמר לשכון בערפל הזה והוא תימה גדול והוא מפרק לה ומשיב בנה בניתי כו' ר"ל אין זה אלא שע"י הבנין הזה אשר עשיתי נתעוררו העולמות הרוחניים למעלה המכוונים כנגד זה המקום ושכן ה"בה בתוכם ומהם נתפשט אור אל התחתונים ז"ש בנה ר"ל ע"י זה הבנין של הבית הזה נמשך שבניתי ג"כ הבית זבול אשר לך למעלה ברקיע רביעי הנקרא זבול אשר שם בית המקדש כמ"ש חז"ל כמו שנזכי' בס"ד וזהו כפל בנה בניתי כי בהצטרפות שניהם יחדיו הבית זבול שלמעלה והבית זה התחתון יהיו נכון ומכון לשבתך בשני עולמים יחדיו כי ה"בה לא יבא בעיר ומקדש עליון אם לא יהיה בו ג"כ מכון בתחתון כמו שאחז"ל בפ' ולא אבא בעיר. ואפי' יפרש פסוק ה' אמר לשכון בערפל בניחותא הוא הוא הפירוש שזכרתי.

**יג**

**בנה** בניתי בית זבול לך כו' מכילתא זה אחד מהדברים שכסא של מטן מכוון כנגד כסא של מעלן וכ"הא תביאמו ותטעמו בהר נחלתך מכון לשבתך וכ"הא ה' בהיכל קדשו ה' בשמים כסאו ע"כ.
**ולע"דן** לפרש מה צורך בשלשה ראיות אלו ואחת מהם מספקת. ועוד קשה כי הראיה השלישי' אינה ראיה כלל כי לא נזכר שם כוון כלל דא"כ דילמא בשמים כסאו במקום

רחוק ולא מכוון. ונראה כי הצד השוה בשתי הראיות הוא מכון לשבתך שתיבת מכון הוא לשון כוון לו' מכוון לשבתך אבל פסוק בנה בניתי בית זבול לך עדיף ויותר מיוחד בענין זה וכמו שזכרתי בפסוק הקוד' שמלבד תיבת מכון נלמוד ג"כ מענייני' דקרא במ"ש בנה בניתי בית זבול לך שהכוונה בכפל בנה בניתי לו' שע"י בנה הוא בנין הגשמי בניתי ג"כ הבית זבול אשר לך בנוי ועומד שנמצאים השתי כסאות קשורות זו בזו שאם אין ישיבה בתחתון אין בעליון והוא חידוש גדול ויהיה א"כ מכוון לשבתך בשני עולמים בעולם העליון ובעולם התחתון מאחר שהם מכוונים יחדיו תשכון בשניהם יחדיו ולזה דמה המאמר זה אחד מהדברים וכו' כלו' זה א' מיוחד יותר מהג' דברי' שכסא של מטן מכוון כנגד כסא של מעלן כי כאן הענין מבואר יותר כדפרישי' אלא דאיכא למימר ששלמה בנאו שיהי' מכוון התחתון כנגד העליון כי הדברים של הרוחניו' אעפ"י שלא יהיו מכוונין כוון גמור כנגד התחתון עכ"ז יוכלו להתקשר יחדיו עם היותם רחוקים זה מזה ומנא לך שהוא מעצמו מתחילת ברייתו כו' כסא של מטן כנגד של מעלן לזה הביא ראיה שנית שבבחינה זו עדיפה מן הראשונות ששם נאמר תביאמו ותטעמו בהר נחלתך והוא מעת הבריאה מכון לשבתך פעלת ר"ל שמשעה שפעלת ובראת העולם עשיתו מכון לשבתך. ומקדש ה' כוננו ידיך כלו' אעפ"י שכתוב אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים הנה במקדש הזה נמצאו בכונונתו שתי ידים כאח' יד שמאל אשר יסדה ארץ וימין אשר טפחה שמים שתיה' יחדיו כוננו המקדש שהרי שם היה חלק גשמי מהארץ וחלק רוחני המכוון אליו מן השמים ומשניה' יחדיו נעש' המקדש שכוננו ידיך והנ' משה ע"ה בנבואתו הגיד מראשית אחרית את אשר יהיה בימי שלמה שזה המקדש מעת בריאת העולם מכון מכוון לשב' פעלת ה' כאמור אמנם בכתוב השלישי רצה ללמוד שמלבד הכוון של כסא של מטן עם כסא של מעלן הנה יש מעלה ויתר שאת בחלק הגשמי על הרוחני שבשמים שבזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום נאמ' השמים כסאי והארץ הדום רגלי כלומר ההדו' יותר גרוע מהכסא אמנ' כשהם עושים רצונו של מקום עיקר שכינה בתחתונים וז"ש ה' בהיכל קדשו כביכול כאילו מהות אלהותו ועצמותו עומד בהיכל קדשו הקדוש ובשמים כסאו לבד. והכוון למד ממה שאמר ה' בהיכל קדשו. ואמר שנית ה' בשמים כסאו כי די שיאמר ה' בהיכל קדשו בשמים כסאו או' ה' ה' למה להשוות הכסאו' בכוון אבל עכ"ז שהם מכוונו' עיק' מושבו יושב בתחתון כדי שעיניו יחזו עפעפיו יבחנו בני אדם השוכן אתם. עוד לחז"ל אמר ריש לקיש ז' רקיעי' הם וילון שחקים רקיע זבול מעון מכון ערבות שבו ירושלם והמקדש ומזבח בנוי ומיכאל השר הגדול עומד ומקריב עליו קרבן שנאמר בניתי בית זבול לך ומנא לך דאקרי שמים שנאמר הבט משמים וראה מזבול קדשך וכו'

ע"כ דלפי דבריהם בית זבול לך ר"ל בית אשר יש לך בזבול הוא הרקיע הנקרא זבול ואני בניתי לך מכוון אליו. ורש"י לשבתך עולמים שמשנבחרה לא הותרו הבמות ולא שרתה שכינה במקום אחר ע"כ. וכן הר"דק ז"ל שנוב וגבעון ושלה לא נבחרו לעול' כי אם את המקום שבו נעקד יצחק ואמ' אברהם ה' יראה כי באותו ההר יראה לדורות ודוד כשראה שנעתר שם ידע כי הוא המקו' הנבחר ואמר זהו בית האלהים וזה מזבח לעולה לישר' ע"כ כן הר"לבג ז"ל בנה בניתי בית זבול לך על צד המשל להתמדה הראתו שכינת השי"ת בבית המקדש יותר מבשאר המקומות כאו' כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה ע"כ. וכן מהרי"א ז"ל והרחיב באומ' לשבתך עולמים שכולל בו כל העולמות העתידים כי לא תסור ממנו הקדושה כי היא המנוחה והנחלה. ובכלל זה העולמים אשר קדמו והיו לפנינו והם עולם נח שקבלו חז"ל כי שם הקריב אדם ומשם נברא מאותו חומר קורץ ממקום כפרתו ובו הקריב נח ואברהם. ואפש' עוד שהוא לשון תפלה יהי רצון שיהיה מכוון לשבתך בו עולמים ולעולמי עד תמיד ע"כ. **ולע"דן** מה שזכרתי כבר שהכונה המקום הזה שבניתי מוכן ונכון הוא לשבתך בו כאלו תשב בשני עולמי' יחדיו העול' העליון יחדיו מתקשרים כי שם סולם מוצב ארצה כי הוא שער השמים ולמטה טיבור הארץ א"כ הוא מכון לשבתך עולמים וזהו ע"ד אגורה באהליך עולמי' ר"ל אגורה תמיד באוהליך אהל מועד והמקדש כי שם באוהליך שני עולמים יחדיו קשורים ואחוזים וזהו מכון לשבתך עולמים: או אמר עולמי' לו' שאפי' שיחרב בית המקדש ולא יהי' שם בית הנז' לא תזוז שכינה מכותל מערבי כי יהיה מכון לשבתך שם עולמים בין בעולם בנוי ובין בהיותו חרב שהם שני עולמי' וזמנים מתחלפי' כי זמן חמשים שנה יקרא עולם כמו ועבדו לעולם לעולמו של יובל:

**יד**

**ויסב** המלך את פניו ויברך וכו' הר"דק ז"ל ויברך לא נכתב' הברכה שברכם כאן אחר תפלתו נכתבה ואחר שברכם נתן הודאה לאל ואמר ברוך ה' אלהי ישראל וכו' וכן הר"לבג ז"ל שהברכה לא נזכ' כאן אך הסב פניו להם כי המברך ראוי שיהיו פניו כנגד המתברכים וזה מבואר בנפשו וכן מצאנו הענין בברכת כהנים. וכל ישר' עומד למדנו מזה שאין ראוי לישב בעזרה וידמה מזה ששלמה היה יושב ולזה יתבאר שמלכי בית דוד הותר להם לישב בעזרה ע"כ ומהרי"א ז"ל יראה לי שהברכה בכאן היא התפילה שהתפלל לשי"ת להיות עיניו פתוחות אל הבית הזה ולשמוע תפלת המתפלל והמתחנן אליו כי זו ברבה גדולה אל כלל עם ישראל. ואולי שכאשר חזר המלך פניו אל העם ברכם ברכה הגונה כאילו תאמר ה' עמכם או שלום עליכם וזהו ויברך את כל קהל ישראל וז"ש וכל קהל

ישראל עומד. **ולע"דן** אי לא דמסתפינא לצאת ממחיצת הפשט אל ההלצה הייתי מפרש שהברכה היא וכל קהל ישראל עומד כאילו בירכם אנא ה' שכל קהל ישראל יהיה עומד לפניך וקיים לעד ע"ד אני ה' לא שניתי ואת' בני ישראל לא כליתם. ואין מקרא יוצא מידי פשוטו שכל קהל ישראל עומד שאין ישיבה להם בעזרה כנז"ל:

**טו**

**ויאמר** ברוך ה' כו' רש"י ז"ל אשר דבר בפיו שיתן לו בן שיבנה בית ובידו מלא קיים את דברו בידו הטובה ע"כ וכן הר"דק ז"ל מה שקיים בפיו אל דוד קיים הש"י בידו וכחו שהשלים כל הגוים עמו והם עשו רצונו וי"ת בעותיה קיים ומלת לאמר שבה אל בפיו ע"כ וכן הר"לבג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והוסיף ברוך ה' אלהי ישראל לומר שלהיותו אלהי ישראל ובחמלתו על עמו דבר בפיו לו' שמלבד הדיבור שהגיע אליו ע"י נתן הנביא על ענין הבית הנה עוד באה לדוד עצמו נבואה אלהית פה אל פה דבר בו וז"ש אשר דבר בפיו ר"ל בפיו ממש לאמתו בעיניו ולנחמו ולדבר על לבו על המניעה שמנע מדוד הבנין ובידו מלא האמירה השלימ' בכחו ז"ש לאמר **ולע"דן** לדקדק או' אלהי יש' ושנה ה' אלהי יש' אין כמוך אלהים כו' ושלש ועתה ה' אלהי ישר' ואמר פעם רביעית אלהי ישראל יאמן כו' ועוד מהו דבר בפיו שידוע שהדיבור הוא בפה ולא בזולתו. ותיבת לאמר בלתי מתיישבת ומיותר' ואם חוזר ל"מש דבר בפיו כדה"רדק הי"לל אשר דבר בפיו לאמ' ובידו מלא כי למה יפסיק בין תיבת בפיו לתיבת לאמר. ונראה במה שזכרתי בספר כלי חמדה בפסוק ההוא אמר ולא יעשה כי האמירה האלהית מתחלפת היא מהאמירה האנושית כמה הבדלות ובפרט כי הוא ית' אמירת הגבוה כמסירת הדיוט שאמירתו עושה רושם שהרי בדבר ה' שמים נעשו וברוח פיו כל צבאם דון מינה שכשהוא אומ' אעש' כך לפלוני מיד הוא נעשה בידו וכחו הגדול וזרועו הנטוי' וזהו ברוך או' ועושה פירושו אומ' וע"י האמירה עושה ומזה נמשך גוזר ומקיי' בלי מגרעת וזהו ההוא אמר ולא יעשה מעשה ממש באמירתו בלבד בה שעתא נעשה מעש' כי בזה יתברר לך שלא יתכן שדב' ולא יקימינה. וע"ב אמ' כאן דוד ברוך ה' אלהי יש' אשר דבר בפיו ר"ל בעוד הדיבו' בפיו הנה מפיו יצא ובבר בידו מלא גמר הענין כדי לאמ' ז"ש לאמ' באופן שבעת גמר האמיר' כבר מלא ונעש' בידו מה שהי' מדבר עדיין מדבר בתוך פיו ז"ש אשר דבר בפיו ובידו מלא מה שרצ' לו' בארשת שפתיו ואמ' ה' אלהי יש' שלהיותו אלהי יש' השוכן אתם בקרב קירו' לבבם לא היה צריך למקדש וזה הקדמה לכל מה שיזכו' כן מאמ' מן היום אשר הוצאתי את עמי ישראל ממצרי' לא בחרתי בעיר מכל שבטי יש' לבנו' בית כי מה צורך בבי' מאחר שהיה הוא אלהי וכמו שפי' בכלי חמדה בפסו' לא דברתי את אבותיכם על

דברי עול' וזבח בהוציאי אות' מארץ מצרי' שלא נתחדשו ענין הקרבנו' והמקדש אלא מענין העגל שהוצרך להעשות הכנה זו וכולי האי ואולי גם אמ' אלהי יש' הקדמ' למה שיזכי' ויהי עם לבב דוד אבי לבנות בית כו' ולא עלה בידו כי לא רצה הוא ית' שיהיה הבונה דוד אבי והיה זה מצד היותו אלהי יש' ר"ל מהפך בזכות' וכמו שאחז"ל שאילו היה דוד הבונה לא שלטה אומה ולשון במקדש והראי' היסודות אשר בנה שלא שלטו בהם כדכתי' ערו ערו עד היסוד בה עד ולא עד בכלל וא"כ היה מכלה חרון אפו וחמתו בשונאי יש' עצמן והיו כלין ח"ו לא כן עתה שנבנ' ע"י שלמה ששפך ה' חמתו כילה חרון אפו כי שלטו השונאי' בו וע"י זה היתי' תקומ' ליש' עצמם ויתר פליטה ז"ש ברוך ה' אלהי יש' מב' בחינו' הנז' הא' שמהיותו אלהי ישראל השוכן בתוכם לא היה צריך למשכן ולא למקדש והוא מ"ש בתחילת דבריו מן היום אשר הוצאתי את עמי ישראל לא בחרתי בעיר וכו' והשני היות מציאות בנין הבית ע"י שלמה ולא על ידי דוד היה זה להיותו אלהי ישראל כלו' מהפך בזכותם כאמור. עוד רמז באו' אלהי ישראל להגדיל כבודן של ישראל ולהחזיק כל הטובה הזאת אליהם דזכותא דרבים עדיף שלהיותו אלהי ישראל ובזכותם הוא שגרם וסייע לקיים אשר דבר בפיו את דוד ולמלאת בידו וזה הענין לאמר לדורות וללמד כמה וכמה עדיף זכותא דרבים כי הוא הגורם ההצלחה למלכם כי בשלומו יהיה להם שלום וז"ש לאמר ר"ל לדורות לימוד זה:

**טז יז יח יט**

**מן** היום אשר הוצאתי וכו' ויהי עם לבב וכו' ויאמר וכו' רק אתה כו' הרד"ק ז"ל ואבחר (כבוד ה') [בדוד] למה שהקדים לא בחרתי בעיר הי"לל ואבחר בירושלים ואבחר בדוד עבדי אלא פירושו כי לא הודעתי בחירתי בירושלים עד שבחרתי בדוד להיות על עמי ישראל והראתי לו המקום הנבחר בירושלם כשנעתרתי לו בגורן ארונה באש שירדה מן השמים עד כאן. והר"לבג ז"ל לבנות בית לשם ה' וכו' עד בהוציאו אותם מארץ מצרים למדנו מזה שבנין בית המקדש ראוי שיבנה בבית קדשי הקדשים מקום לכוונה שיעמוד שם הארון עד כאן שבזה מובן אומרו לבנות בית לשם ה' אלהי ישראל. ושנה באומרו בית לשמי ושלש הוא יבנה הבית לשמי. ואבנה הבית לשם ה' אלהי ישראל אלה הכתובים מוכיחים היות צורך העשות הדברים של קדושה לשמן ולשם ה' וזהו אומרו לשם לשמי. ומהרי"א ז"ל פירש מן היום אשר הוצאתי את עמי ישראל ממצרים לא בחרתי בעיר מכל שבטי ישראל לצוות שיבנה בית המקדש אבל בחר בדוד להיות מלך על ישראל שהוא היה המעורר והמתחיל בבנין הבית באופן שעל ידי נבחרה העיר והמקום אשר יבנה בו המקדש בית האלהים ובדברי הימי' נאמר במקום זה ואבחר בירושלם להיות שמי

שם ואבחר הבית וכאילו היה השם יתברך אושפיזו ושוכן בביתו אחרי אשר מעצמו ומלבו התעורר לבנות בית לשם אלהי ישראל ר"ל שכיון בזה לעבודת ה' המיוחד וגם כן לשלמות ישראל ותועלתם ושהשם יתברך השיבו שהיתה כוונתו ושכרו הרבה מאד יען שנתעורר לזה מעצמו ולא העירו נביא ולא שהיה בלבך טוב הוא אבל אינו מהראוי שיצא לפעל על ידך כי אם על ידי בנך ובאומרו לבנות בית לשמי הוא יבנה הבית לשמי ולא אמר לבנות בית לי ולא הוא יבנה הבית לי לפי שאין ה"בה מוגבל במקום ולא נצחו בגדר ולכן אין ראוי שנאמר שהבית הוא לו כי אם שהיא נעשית לכבוד שמו וזהו אמר לשמי ולכבוד דוד אביו לא הזכיר מה שאמר לדוד כי דמים רבים שפכת מפני כבוד בנו עד כאן. ובכלי חמדה הוכחתי כדברי מהריי"א ז"ל מכתוב אי זה בית אשר תבנו לי לומ' שלא יתכן שיבנה בית לו יתברך שיבנה בית לו כו' חלילה כי אם לשמו לבד כדי שכל מבקש ה' לשכנו ידרוש ובא שמה וזהו שאמר למעלה בדברי שלמה אל חירם והנני אומ' לבנות בית לשם ה' אלהי כאשר דבר ה' בנסח הזה והוא הנכון לומר כן ולא לשון זולתו זהו שאמר כאשר דבר ה' אל דוד אבי לאמר שכן אמר בנך אשר אתן תחתיך הוא יבנה הבית לשמי לשמי ולא לי כאמור. **ולע"דן** שלהיות ישראל נגאלים ממצרים בחר בהם השם יתברך לשכון בתוך לבם ולא היה צורך לבית ומקום קבוע כי כן לא בנו להם האבות שהם הם המרכבה. שהוא יתברך משרה שכינתו עליהם וז"ש מן היום אשר הוצאתי את עמי את ישראל ממצרים שבזה היתה הוראה גדולה מההשגח' בתחתוני' מהוציאי אותם ממצרים גורמת שלא בחרתי בעיר מכל שבטי ישראל לבנות בית להיות שמי שמה שהרי שמי היה בתוכם של ישראל ועל לוח לבם מאחר שהוצאתי אותם ממצרים ואבחר בדוד עבדי להיות על עמי ישראל ובו אשכון בקירות לבבו ויהיה תיבת להיו' כמו ולהיו' בו"או ובזה מתיישב קושי הר"דק ז"ל כנז"ל דהי"לל לא בחרתי בעיר ואבחר בירושלם כי במה שאמר מתייחס סוף פ' עם תחילתו כדפרישית ועכ"ז ויהי עם לבב דוד אבי לבנות בית וכו' לא אמר ויהי בלבב אלא עם לבב ר"ל שלא עלה בדעתו לעקור שכינ' עוזו ית' מהלב שלו לשכנ' בבי' אבני' אבל רצה שיהיו זה וזה גורם הדבקו' יחדיו יהיו תמי' וז"ש ויהי עם לבב דוד אבי שעם הלבב ומצטרף אליו לבנות הבית כי טובים השנים מן האחד והבית יהיה הכנה כוללת לכל ישראל זהו שאמר לבנות בית לשם ה' אלהי ישראל רוצה לומר אלהי ישראל לתועלת הכלל שיזכנו להשראת האלהות על כללם והקדוש ברוך הוא השיבו יען אשר היה עם לבבך וכו' כלו' אילו עלה בדעתך לבנות הבית לבד לבנות בית לשמי לבד לא היה בו מהטוביות כלל אבל יען אשר היה עם לבבך רוצה לומר אשר היה בדעתך תכלית הבנין הזה להיותו עם לבבך רוצה לומר עמו ומצטרף אליו לבנות

הבית לשמי לזה הטיבותה לא מצד הבנין עצמו אלא יען כי היה עם לבבך מצטרף אליו בדעות הטיבותה כי היה עם לבבך שאילו לא היה התכלית עם לבבך לא הטיבו' אדרבה הרעותה ובזה מובן יתור כי היה עם לבבך. ועל פי הנזכר לעיל שאין לבנות בית להי' כדמהרי"א ז"ל ובכלי חמדה כי אם לשמו לבד ולא לו כאומרו איזה בית אשר תבנו לי לזה אמר יען אשר היה בלבבך לבנות בית לשמי ולא לי הטיבותה כי היה כן עם לבבך שאלו היה בלבבך לבנות לי בית הרעות מאד כי הוא יתברך אינו מוגבל בבית כאמור ואפשר רמז עוד באומרו הטיבות כי היה עם לבבך להודיע שמחשבה טובה שבלב האדם הקב"ה מצרפה למעשה ותקובל עליו יתברך כאילו נעשית זהו שאמר יען אשר היה עם לבבך לבנות בית לשמי יען המחשבה הטובה הזאת מהיותו עם לבבך מעלה אני עליך כאילו הטיבות ויצא הטוב הזה מהכח אל הפועל זהו שאמר יען כי היה עם לבבך כו' מעלה אני עליך כאילו הטיבות והטעם בי היה עם לבבך וה' יראה ללבב וזה די לו והיינו דסמיך ליה רק אתה לא תבנה כלו' לא יחסר לך רק דבר מועט שאתה לא תבנה בפועל אבל לענין השכר מעל' אני עליך שכר הרבה כאילו עשיתו וזהו לשון רק כי אכי' ורקי' מיעוט הם:

**רק** אתה לא תבנה. **לע"דן** לדקדק לשון רק דאכין ורקים מיעוטין והיה די שיאמר אתה לא תבנה וכו' ועוד אומרו הוא יבנה הבית לשמי מיותר כי די שיאמר אתה לא תבנה הבית כי אם בנך היוצא מחלציך ומובן הוא ממילא שהוא יבנה הבית. **ונראה** במה שקדם שמחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה לזה אמר כיון שחשבת המחשבה הזו הטובה הטיבותה וכו' שהרי אני מעלה עליך שכר הרבה כאילו כבר בנית אותו לא יחסר לך רק דבר מועט והוא מציאות הבנין לא זולתו וזהו שאמר רק אתה לא תבנה וזהו שאמר כי אם בנך היוצא מחלציך שהיתרון שיהיה לו הוא במה שהוא יבנה הבית לשמי בפועל אבל אתה לענין השכר נצטרפה מחשבתך הטהורה למעשה. עוד אפשר שאמר בהיות כי ברא כרעא דאבוה וחלק ממנו לזה אמר רק אתה לא תבנה המיעוט הוא שרק אתה ממש לא תבנה הבית אבל לפי האמת בנך היוצא מחלציך רוצה לומר בבחינת היותו יוצא מחלציך ומתהוה מ«ר הרי הוא כאילו אתה תבנהו ולזה אמר רק אתה למעט שלא תבנהו אתה ממש אבל חלק ממך ובזכותך שלהיותו יוצא מחלציך הוא יבנה הבית ואם לא היה יוצא מחלציך לא היה זוכה בו וכן מצינו שאמר כ"ד רננות ולא נענה עד שאמר בעבור דוד עבדך אל תשב פניך משיחך. וזהו היוצא מחלציך הוא יבנ' ואפשר שאמר היוצא מחלציך למעט הנולדים ולהודיע שעדיין לא נולד בעת ההיא של הייעוד האלה ומה שאמר הוא יבנה הבית לשמי אפשר שרמז ביתור זה למה שזכרנו בשם חז"ל בפסו'

ויבא שלמה את קדשי דוד אביו וכו' שגנז את הכל ולא היה אלא משלו. בזה יובן או' הוא יבנה להודיע הוא יבנה רוצה לו' הוא משלו ולא משל קדשי דוד אביו כי כולם יגנוז:

**כ כא**

**ויקם** ה' את דברו כו' ואשים שם כו' מהרי"א ז"ל בפסוקים הקודמים זכר מה שדבר ה' בפיו לדוד אביו וכאן דבר איך קיי' השי"י את דברו ובקום תחת דוד אבי ר"ל במלכות ויבנה את הבית ואשים וכו' שהוא התכלית שהיה מכוון אליו כל בנין הבית עד כאן וה"רדק ואשים שם מקום לארון והוא הדביר ע"כ. **ולע"דן** לדקדק ואקו' תחת דוד אבי ואשב על כסא יש' גם קשה יתור כאשר דבר ה' שכבר אמ' ויק' ה' את דברו אשר דבר. ונר' כי היו כאן ב' ענייני' הא' להיות תמורת דוד אביו לענין הבנין כמ"ש גבי כי אם בנך היוצא מחלציך כלו' שהו' תמורתך וכנגד זה אמ' ויק' ה' את דברו אשר דבר בענין הבנין דסליק מיניה ואקום תחת דוד אבי תחתיו כדי לבנות הבנין של המקדש ובענין הב' והוא להיות במקו' דוד על דבר המשפט עליו אמר ואשב על כסא יש' כאשר דבר ה' שאני אהיה עוצר במלכותו. ואפשר לפרש בהפך ואקום תחת דוד אבי לענין המלכות ומ"ש ואשב על כסא יש' כאשר דבר ה' ואבנה הבית וכו' בכח המלכות והשררה:

**ואשים** שם מקום כו'. **לע"דן** לדקדק אומ' ואשים שם מקום שאין לשון שימה מתיישב דהי"לל ואכין שם מקום לארון או ואבנה שם מקום דהיינו הדביר. ועוד קשה מאי קמ"ל אשר שם ברית ה' אשר כרת עם אבותיו בהוציאו אותם מארץ מצרים כי כבר זכר למעלה אין בארון רק שני לוחות כו'. ונראה במה שאחז"ל במסכת בתרא פ' המוכר פירות דא"ר לוי דבר זה מסורת בידינו מאבותינו מקום ארון אינו מן המדה ע"כ הנה זה פלא שהארון לאיכותו לא יצטרך למקום כי השוכן בתוכו הוא מקומו של עולם וז"ש ואשים שם קדושת ה' ושכינת עוזו אשר הוא יהיה מקו' לארון בכח ולא בפועל ולכך לא אמ' כאן לשון הכנה ולא עשיה אלא ואשים שם מקום לארון לשון שימה לרמוז אל הנז' שמקום ארון אינו מן המדה יען אשר הוא רוחני קדוש ונורא מאד כי שם ברית ה' כו':

**כב**

**ויעמוד** שלמה כו' רש"י ז"ל כתוב בדברי הימים כי עשה שלמה כיור נחושת ויתנהו בתוך העזרה ויעמוד עליו ויברך על ברכיו עד כאן. וכן ה"רדק ז"ל ואומ' לפני מזבח ה' זה מזבח הנחושת ככתוב בדברי הימים עשרים אמה אורכו ועשרים אמה רחבו ועשר אמה קומתו וכו' עד כאן והר"לבג ז"ל אמר אפשר לפני מזבח ה' שהוא בעזרת ישראל כנגד מזבח החיצון אשר בעזרת כהנים או בא בחצר הכהנים להתפלל שם והביאור הראשון יותר נכון כי לא יתקרב לשי"ת מפני בואו מהעזרה אל המזבח אם לא שנאמר כי מפני שהיה מקום המזבח נבחר יותר כמו שנראה מענין מה שנזכר בסוף ספר שמואל הסכים שלמה

לבא שם כדי שתהא תפלתו יותר נשמעת עד כאן. ומהרי"א ז"ל הביא כדעת השני של הר"לבג ז"ל. **ולע"דן** הנכון כביאור הראשון כמו שהכריע ה"רלבג ז"ל ששלמה היה עומד בעזרת ישראל לפני מזבח הנחושת כלומר נגדו ולא מצד הכרעת הרלב"ג שכבר דחה אותה הר"לבג עצמו אבל אכריע כן מאומרו נגד כל קהל ישראל שאם הכוונה שלנגדם ולעיני כל ישראל עמד שלמה ויפרוש כפיו הי"לל לעיני כל קהל ישראל אבל באומרו נגד כל קהל ישראל מורה מקום שהיה בעזרה והיו כל קהל ישראל נגדו ממש והוא נגדם וכפיו פרושות לשמים באופן שהיה שלמה בעזרת ישראל כיון שישראל עומדים נגדו וז"ש לפני מזבח ה' נגד כל קהל ישר' ועשה זה כדי שיראו השתעבדותו והתחננו בתפילה כדי שילמדו ממנו גם יראו איך הקב"ה יענהו משמי קדשו. וטעם פרישות הידים הוא לרמוז אל עשר ספירות הנזכרות במדרש תדשא ובס"ה אמרו כן בסוד פרישות הידים שאסור להיותם פרושות שעה אחת אם לא בתפילה ובשבח כי סוד הרמתה גדול כאמור ולזה ת"י ז"ל ופרס ידוהי בצלו לצית שמיא:

**כג**

**ויאמר** ה' אלהי ישראל כו' רש"י ז"ל שומר הברית ממתין וגונז לשמר הברית והחסד לקיים הבטחתו עד כאן. והרד"ק שומר הברית והחסד שכרת עם האבות לעבדיך לזרעם אחריהם עד כאן. והר"לבג ז"ל ויאמר ה' אלהי ישראל רוצה לומר אתה השם יתב' המנהיג ישראל ומשגיח בם הנה אין כמוך אלהים במנהיגים הנבדלים אשר בשמים ממעל והם מניעי הגרמים השמימיים. ואשר על הארץ מתחת והוא השכל הפועל כי מה שינהגוהו הוא הנהגה חלקית אשר הוא מסובב ממך היא הנהגה חלקית כמו שביארנו בחמשי מספר מלחמות ה' אך הנהגתך היא כוללת ומקפת בכל שומר הברית והחסד וכו' זכר כי בזה הוא יותר ההבדל שבין הנהגת השם יתברך ובין הנהגת אלו העלולים ממנו וזה כי הוא מקיים הברית והחסד לעבדיו ההולכים לפני השם יתברך בכל לבם על צד ההשגחה הפרטית וזה דבר לא יוכל עליו אחד משאר הנבדלים העלולים ממנו והנה הרצון באומרו הברית והחסד הברית שהוא על צד החסד והוא אשר יהיה דבק בשם יתברך וזהו אומרו לעבדיך ההולכים לפניך בכל לבם ולזה גם כן אמר רק אם ישמרו בניך את דרכם ללכת לפני כאשר הלכת לפני עד כאן וכן מהרי"א ז"ל והוסיף במה שאמר אין כמוך באלהים ה' לפי שסדר התפלה להסדיר שבחו של מקום ואחר כך יתפלל כן עשה שלמה סדר שבחו של מקום תחילה אין כמוך באלהים וכו' שאין כמוהו בשכלים המנהיגים ומניעים. ומה שאמר הברית והחסד הברית הוא דבר הנדר והחסד הוא לפנים מהשורה וכל זה יאות במנהיג הראשון הבחיריי שאין לו הגבלה וסדור עד כאן וי"ת ה' אלהי ישראל אין כמוך

לא בעליונים ולא בתחתונים שהרי אתה אלהים ששבינתך בשמים ממעל ושליט בארץ מתחת שומר וכו' שכן תרגם לית בר מינך את הוא אלהא דשכינתך בשמיא מלעילא ושליט על ארעא מלרע וכו' ובדבריו אלה תיקן דברי שלמה שלא אמר אין עוד כמו שאמר משה עליו השלום שאמרו חכמינו ז"ל אין עוד אפילו באויר כי כוונת דברי שלמה באומרו אין כמוך מאמר החלטי שאין כמוך לא למעל' ולא למטה ולא באויר ולא בזולתו מהמקומות הוא אומ' אין כמוך ואומרו אלהים בשמים הוא על שכינת עוזו יתברך שהוא בשמים ממעל ואומ' על הארץ מתחת בא להורות על השליטה ששליט על הארץ מתחת ובזה נתיישב שלא קרא שלמה אלהים לזולת הסיבה הראשונה יתברך ויתעלה ולא אמר שנכנסו עמו יתברך ויתעלה בסוג אלהים אלא שאין כמוך חלילה אבל אמר אין כמוך בהחלט כאמור ואו' אלהים הוא נתינת טעם למה שאמר אין כמוך. **ולע"דן** כי יתרו אמר עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים ממה שאני רואה שהשי"ת תבע עלבונן של ישראל מהמצרים כי בדבר אשר זדו עליהם נפרע מהם והביא עליהם כל הפורענות ההוא ולא לכבוד עצמו דרש אלא לכבודן של ישראל שזה מורה על גדולתו כי מה יתן ומה יוסיף לו לשון רמי' ועוד שחס על כבודן של ישראל וכבוד יריאיו יותר מכבודן שזו הוראה על היותו מלך הכבוד שחולק כבוד ליריאיו. לזה אמר כאן שלמה ממה שאני רואה שאתה אלהי ישראל בהיותך תובע עלבונן במצרים זאת ועוד כעת שהנחת לעליונים ובאת להשרות שכינתך בין ישראל בבית הזה אשר בניתי זהו שאמר ויאמר ה' אלהי ישראל זו הוראה שאין כמוך אלהים שכולם תובעים כבודם ואתה אלהי ישראל רוצה לומר אלוה ופטרון שלהן תובע עלבונן מיד קמיהם. ומשרה שכינת עוזך ביניהם השוכן אתם. ולא דבר הכתוב במציאות האלהות שאין כמוהו דאם כן יקשה שהרי גרע ממה שאמר משה רבינו עליו השלום אין עוד לרבות האויר כאמור אבל כוונתו לומר שאין כמוהו יתברך שהוא שומר הברית והחסד לעבדיו ההולכים לפניו והשמירה הזאת היא בשני עניינים השמירה האחת בהוראות השמימיות והמערכות לשדד אותם אם יבגדו אל האיש השלם על דרך מאי דעתיך דקאי צדק במזרח מהדרנא ליה למערב דהיינו הכרעת המערכות לרצונו יתברך ויתעלה וכן שמירה שנית בארץ מהטבעיות שלא יוזק האדם בהם ועל שתיהם אמר אין כמוך אלהים בשמים וכו' מקושר עם שומר הברית והחסד כאילו אמר אין כמוך שומר הברית והחסד וכו' והוראת השמירה הזאת תראה בשמים ממעל ועל הארץ להכניעם יחדיו שלא יזיקו להולך לפני ה' ואמר לעבדיך ההולכים לפניך על כיוצא באברהם שלא היה צריך סעד לתמכו שהרי נאמר בו התהלך לפני והיה תמים כי לשדד המערכות והטבע צריך איש תמים זהו שאמר לעבדיך ההולכים לפניך.

והיה ענין זה של השארות שכינה בתחתונים הפך ההוראות השמימייות כי להיותם רוחניים יאות השראת שכינה בהם מצד הכנתם ואתה עשית בהפך לשום בבית הזה הגשמי. או אמר ההולכי' לפניך כי תכלי' העבוד' השלימ' היא הנעשית בהצנע לכת כמאמר הנביא והצנע לכת עם אלהיך לא ביוהרה ז"ש ההולכי' לפניך ר"ל בהצנע או אמ' לפניך מקושר אל בכל לבם לו' שאתה ה' הרואה ללבב הם ההולכים לפניך בכל לבם שלבם כולו בעבודתך גלוי לפניך וכולו תמים בחוקיך והם הם אשר אתה שומר להם הברית והחסד:

**כד**

**אשר** שמרת כו' רש"י ז"ל אשר שמרת לשון אמונת הבטחה עד כאן ומהרי"א ז"ל לפי שאמ' שומר הברית והחסד כו' פיר' מהו הברית והחסד ששמר והוא אשר שמרת כו' ואמר ותדבר בפיך כו' שהוא מיותר שכבר אמר אשר דברת לו אבל במה שזכרתי שמלבד הדיבור שבא אל דוד על ידי נתן הנביא בא לו אל דוד עצמו דבור מיוחד על זה לנחמו ולדבר על לבו במה שלא הניחו לבנות בית לה' כנז"ל לז"א את אשר דברת לו על נבוא' נתן ותדבר בפיך על מה שדבר בפיו ממש לדוד עצמו והנה תכלית הדברים הוא ועתה ה' אלהי ישראל כו' עד כאן. **ולע"דן** במה שקדם כבר בפסוק ויאמר כו' אשר דבר בפיו את דוד אביו ובידו מלא שהכוונה שהוא ית' בדבורו אומר ועושה פועל ויהיה דומה בדומה הדברי' קוד' העשותם לאחר העשותם ויציאתם מן הכח אל הפועל וזהו שאמר את אשר דברת לו והוסיף לומר ותדבר בפיך כלומר בעודך מדבר בפיך הנה היית אומר ועושה גוזר ומקיים וממלא בידיך זהו שאמר ובידך מלאת מאז ומקדם בעוד היות הדברים בכח הנה מאז ומקדם היו שוים אל מה שהם היום הזה שיצאו אל הפועל שאין השנוי במה שבכח אל מה שהוא בפועל כי אם אלינו במה שהאדם יראה לעינים לא אצלך חלילה זהו שאמר ובידך מלאת מאז ומקדם כיום הזה והיינו שלא אמר ביום הזה בב"ית אלא ב"כף הדמיון ר"ל מלאת מאז ומקדם מהעת אשר דבר' מלאת מעין ודוגמת היום הזה כי הדברים שהשם יתברך גוזר אין בהם הפרש בין זמן היותם בכח להזמן אשר הם בפועל שהכל שוה ביכלתו יתברך וזהו מלאת כיום הזה:

**כה כו**

**ועתה** ה' אלהי ישראל כו' ועתה אלהי ישראל יאמן נא כו' מהרי"א ז"ל הקשה שהשני כתובים כפל ענין ואחד מהם מספיק ותירץ שהשי"ת הבטיח לדוד שני עניינים האחד שבניו ירשו מלכותו באמרו ונאמן ביתך וממלכתך עד עול' והשני שהיושב על כסאו יהיה עבד אלהים ואוהב שמו כמו שאמר אני אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן ועל הראשון בא הכתוב הראשון של ועתה אלהי ישראל שמור לעבדך אשר דברת כו' לא

יכרת לך איש מלפני יושב על כסא ישראל כו' ולפי שהיו הייעודים האלהיים כולם על תנאי שיהיה הכנ' במקבלים וזכות לכך אמר רק אם ישמרו בניך את דרכם כו'. ועל הענין השני משלימות שלמה שיהיה אהוב ונחמד למעלה על זה אמר אנא ה' ועתה יאמן נא דברך אותו הדבר אשר דברת לעבדך דוד אבי והוא שישים השגחתו על שלמה ועל הבית וזהו אומרו עוד כי האמנם ישב אלהים על הארץ וכו'.

**ולעד"ן** לדקדק ראשונה כפל השני כתובים כמו שהקשה מהרי"א ז"ל ועוד שנוי שבכתוב הראשון אמר ה' אלהי ישראל ובכתוב השני לא הזכיר שם השי"ת אבל אמר ועתה אלהי ישראל והי"ל ועתה ה' אלהי ישראל כ"מש בכתוב הראשון ועוד כפל דברת לו לאמר כי דאי שיאמר דברת לו אל יכרת לך כו' ועוד כפל לא יכרת לך איש מלפני יושב על כסא ישראל די בשיאמר לא יכרת לך איש יושב על כסא יש' ועוד לשון רק אם ישמרו בניך את דרכם כו' בלתי מתיישב דהי"ל רק שישמרו אבל רק אם אינו צודק כפי דקדוק הלשון. ועוד מה צודק יש בהקש זה של כאשר הלכת לפני אחר שאמר אם ישמרו בניך את דרכם ללכת לפני. ועוד מהו יאמן נא כו' כי ודאי שראוי הוא שלעולם יאמן דברי ה' כי הוא והם האמת והצדק וראוים הם ליאמן ומחוייב הדבר כן מלבד היתו' של הפסוק כולו כדמהרי"א. ונרא' כי הוא יתברך יעד לדוד שבנו היוצא מחלציו הוא יבנה הבית לשמו יתברך כמו שאמר כי ימלאו ימיך כו' והקימותי את זרעך אחריך אשר יצא ממעיך כו' הוא יבנה בית לשמי כו' ולז"א אין כמוך אלהים בשמי' ממעל כו' שומר הברית שהרי שמרת לעבדך דוד אבי את אשר דברת לו דהיינו והקימותי את זרעך אחריך כו' הוא יבנה בית לשמי ותדבר בפיך והיו' בידך מלאת שהרי אני בנו יוצא מחלציו בנה בניתי בית זבול לך. וכיון דכן הוא שזכיתי אני להיותי הבונה מעתה שמור לעבדך דוד אבי שארי' הייעוד הלא הוא מה שאמרת וכוננתי את כסא ממלכתו עד עולם אני אהיה לו לאב כו' וחסדי כו' שפירושם של דברים אלו הוא שלא יכרת איש לך מלפני וכמו שאמר שם ונאמן ביתך וממלכתך כו' ז"ש ועתה ה' ברחמיך הגדולים גם לכבודם של ישראל מבחינת היותך אלהי ישראל ר"ל חפץ בכבודם ותועלת' אלוה ופטרון שלהם שמור לעבדך דוד אבי את אשר דברת לו לאמר ר"ל שאף על פי שלאו בפירוש אתמר עכ"ז בכלל דבריך שדברת מובן הוא כן כי אשר דברת הבנתו הוא לאמר כן שלא יכרת לך איש מלפני ה' כי זאת היא כוונת מה שדברת לו ונאמן ביתך וממלכתך כו' וזהו שאמר לאמ' כלומ' אעפ"י שלא נאמר כן בפי' עכ"ז כך כוונת לאמר לא יכרת כו' ואמר עוד בכלל זה שזכות דוד אבותם מסייעתם תמיד וז"ש שם ונאמן ביתך וממלכתך כו' שתלה הכל בו בדוד כאילו רצה לומר שהוא יהיה הסבה לכל זה ובזכותו להיותו ביתך

וממלכתך כו' אשר דברת ר"ל כוונת אשר דברת בלי ספק שרצית לאמר לא יכרת לך ר"ל בזכותך ולאהבתך וזהו לך ואעפ"י שהנוסח לא נאמר כן בפי' עכ"ז אשר דברת לאמר רוצה לומ' כוונת דבריך אשר דברת היתה לאמר לא יכרת לך לך דייקא בזכותך כאמור רק אם ישמרו בניך את דרכם ללכת לפני שאז בלכתם לפני כאשר הלכת אתה לפני לא יצטרכו לתלות להם בזכותך אלא בזכות עצמן ז"ש רק אם ישמרו שהוא מיעוט ב"מש לא יכרת לך בשבילך ולזה לא אמר רק שישמרו אלא רק אם ישמרו דכיון שהם ישמרו את דרכם ללכת לפני כאשר הלכת לפני אין צורך לתלות להם בזכות אחרי' אלא בזכות עצמן כאמור ואחרי שהקדים כל זאת ההקדמ' אמר ועתה אלהי ישראל יאמן כו' כי האמנם כו' אמר כי לא יאמן כי יסופר שהבורא ית' נבדל מכל חומר וצורה ישב על הארץ אשר נוצרה לשוכני בתי חומר אשר בעפר יסודם לו לו ית' אמנ' עתה שבנה בניתי בית זבול לך וירד הענן וכבוד ה' מלא את בית ה' ונתקיימו דבריך אשר נשבע' לדוד אבי כנז' בפסו' הקודמי' הנה מעתה יאמן דברך כי יסופר ואעפ"י שהוא דבר יוצא מההקש כאמור עכ"ז יאמן דברך אשר דברת לעבדך דוד אבי להיו' הבית הזה מכון לשבתי ולשמי כי הדבר זר לכל בעל שכל לקבלו כי האמנ' ישב אלהי' על הארץ לא יתכן אבל עתה אשר עין בעין ראינו בחוש היותך אלהי יש' ר"ל שוכן בתוכ' ועתה בראות כן יאמן נא דברך. או יאמ' ועתה יאמן כתרגומו לשון קיו' שכן תרג' יתקיימון כען פתגמיא ורמז כאן ל"מש למעלה בעת הייעוד אל דוד ונאמן ביתך וממלכתך עד עול' לפניך כסאך יהי' נכון עד עול' שכפל הלשון יחייב שהכוונ' לו' שביתי יהי' נאמן בעבוד' ה' והם כל אנשי דוד וכן הנוהגים השררה לא יטו מהדרך אלא מלכי בית דוד דן ודנין אות' וז"ש וממלכתך לפי שמעשיה' כשרי' כאילו אתה רואה אות' לפניך ועיניך פקוחו' על דרכ' לבלתי יטו מהיוש' שע"כ כאשר ירט הדרך לנגד' להטות מהיושר נאמ' ראה ביתך דוד לז"א כאן לפניך שבזה יהיה כסאך נכון עד עולם ולז"א יאמן נא דברך אשר דברת לעבדך דוד אבי ז"ש אשר דברת לעבדך דוד כלומר שהדבור הזה משלימו' בניו והיות מודרכי' בעבודתו ית' נא יתקיימו. והר"דק ז"ל דבריך כתיב על הפרט וקרי דברך על הכלל:

**כז**

**כי** האמנ' ישב אלהי' על הארץ במדר' הנה השמי' ושמי השמי' לא יכלכלוך וכתי' כבוד ה' מלא את המשכן א"ר יהושע דסכנין בשם ר' לוי למ"הד למערה פתוח' על שפת הים געש הים ונתמלאת המערה והים לא חסר כך אעפ"י דכתיב וכבוד ה' מלא את המשכן העליונים והתחתונים לא חסרו מזיו כבודו כשם שהוא או' הלא את השמים ואת הארץ אני מלא.

**ולע"דן** לדקדק מאי קשיא ליה מכתוב הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך לכתוב וכבוד ה' מלא המשכן שהרי אפשר לקיים שניהם שהשמים ושמי השמים לא יכלכלוהו וחלק מה מאור כבוד ה' ימלא את המשכן א"כ מאי קא מקשה וכתי' וכבוד ה' מלא את המשכן שהרי אין כאן ניגוד והכחשה כאמור. ומאי קא משני במשל המערה. ועוד מאי קאמר כשם שהוא אומר הלא את השמי' כו' כי מה צורך בראיה זו ולמה אמר לשון כשם שהוא אומר ולא שנאמר ולא את השמים ואת הארץ וכו' והיכי יליף מהאי קרא שלא חסרו העליונים והתחתונים מזיו כבודו ונראה שבעל המאמר דקדק לשון הפסוק שאומר מלא את המשכן דהי"ל מילא מדקאמר מלא משמע שהכבוד מלא במילואו ישב במשכן ויקשה מזה שתי קושיות האחת ניגוד ל"מש השמים ושמי השמים לא יכלכלוהו אף כי המשכן ואם כן איך יכלכל המשכן את כבוד ה' הגדול והנורא אם השמים ושמי השמים לא יכלכלוהו וזו היא קושיתו במ"ש הנה השמים ושמי השמי' לא יכלכלוהו וכתיב וכבוד ה' מלא את המשכן לז"א אמר רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי למערה כו' להורות כי לא יתכן שיחסר מהאור העליון חלילה כי הדברי' הגשמיים יקבלו תוספת וגדעון אבל הרוחניים אין בהם גוף וגוייה ואם כן היכי יתכן שכולו יהיה במשכן שהרי לא יגרע ממקומו והמשכן יהי' כמער' הזו שלהיותה סמוכה ומוכנת אל הים תמלא ממנו כך כל הנמצאים יקבלו מן הבורא יתב' ויתע' כפי הכנתם אבל לא יגרעו ממנו חלילה ולא יגרע מקבל ממקבל זולתו כי כולם יקבלו ולא יחסרו דבר מעתה אעפ"י דכתיב וכבוד ה' מלא את המשכן דמשמע פשטיה דתיב' מלא שכל האור בהיר כבוד ה' הוא במשכן עכ"ז על כרחיך לא יחסר ממה שהיו בעליונים ובתחתונים ז"ש העליונים והתחתונים לא חסרו מזיו כבודו מזיו דייקא שהזיר יוכל להתפשט בכמה עולמות ולא יחסר מזה לזה וכיון דכן הוא אם כן מה הוא וכבוד ה' מלא לז"א כשם שהוא אומ' את השמי' ואת הארץ אני מלא דלא קאמר ממלא אלא מלא שהכוונה לומר שאף על פי שאני בשמים ובארץ עכ"ז לא חסר מזיו כבודי כלום אלא אני מלא שלם בלא חסרון כמו בכסף מלא יתננה לי שכתב רש"י מלא שלם כל שוויו וכשם שהוא אומר הלא את השמים ואת הארץ אני מלא כך פירושו של וכבוד ה' מלא את המשכן ר"ל עם היותו את המשכן עכ"ז כבוד ה' שלם שלא חסר כלום מזיו כבודו ואין פירושו שהכבוד כולו שלם ומלא במשכן כדי שיקשה על זה מפסוק השמים ושמי השמים לא יכלכלוך וכו' וכוונת המאמר בכללו לומר שאור כבוד ה' מתפשט הוא בכל העולמות ולא יחסר ממנו כלום כמשל הים הממלא המערה שבצדו והוא אינו חסר ומלוי המערה נמשך מהיותה פתוחה לצד הים כך כל המוכן ופתוח לצד אור כבוד ה' יקבל כפי

הכנתו ויתמלא ממנו ולא יגרע כלל מאור הכבוד כי הדבר הרוחני יוכל להתפשט בלי שיעור וגבול ויוכל להתצמצם אפי' בין בדי הארון. עוד אפש' לפרש שמתחילה הקשה דקשו קראי אהדדי דכתיב הנה השמי' ושמי השמים לא יכלכלוך וכתיב וכבוד ה' מלא את המשכן דמשמע שהכיל המשכן את כבוד ה' כולו כדפרישית לז"א שאפשר להיות כבוד ה' בעצמו וכבודו במשכן ועיקר שכינה בתחתונים בתוך המשכן ועכ"ז יתפשט מזיו כבודו אל השמים ושמי השמי' ולא יתחייב מזה חסרון באותו הכבוד אשר במשכן וז"ש אעפ"י דכתיב וכבוד ה' מלא את המשכן עכ"ז העליוני' והתחתונים לא חסרו מזיו כבודו העומד במשכן שהרי אפש' הוא להיות בעליונים ובתחתונים ולא ימשך חסרון לאלו מאלו כשם שהוא אומר הלא את השמים ואת הארץ אני מלא שהשמים לא יחסרו כלום מהארץ ולא הארץ מהשמים כמשל המערה ודכוותה נמי למ"ש הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך שלא ינגד ל"מש וכבוד ה' מלא את המשכן כי אפשר שיהיה במשכן ולא יחסר כלום ממנו אל מה שיתפשט אל השמים ושמי השמים כמשל המערה והים יהיה כבוד ה' אשר מלא את המשכן והמערה השמים ושמי השמים שלא יחסר כלום מן כבוד ה' ובזה יצדק לשון וכבוד ה' מלא את המשכן כפשוטו מלא ושלם שלא יחסר ממנו כלום מצד מה שנתפשט מזיו כבודו אל השמי' ושמי השמי' ומשל המערה בכל הפירושים לא יתחייב בהיותו צודק לנמשל לגמרי שהרי אף על פי שלא חסר מן הים כלום מ"מ אין אנו יכולים להכחיש המוחש שחסר ממימי הים השיעור אשר במערה אלא שלא עשה רושם שיעור מועט אשר במימי המערה בשיעור מימי הים המרובים אמנם בנמשל באור כבוד ה' הרוחני לא יקבל גרעון כלל לא מינה ולא מקצתה. ורש"י ז"ל האמנם לשון תמיה. לא יכלכלוך לא יכילוך ע"כ. וכן הר"דק ז"ל שה"הא פתוחה כי היא לתימה כלומר באמת הוא שישב אלהים עם האדם בארץ זה לא יתכן להאמין כי אתה תתברך ותתעלה על הכל אין לך מקום שיכילך כי אתה מקום העולם ואין העולם מקומך אם כן מה שבניתי הבית לך אינו אלא דרך משל שיהיה רצונך וכבודך נמצא בבית הזה לשמוע אל התפלה אשר יתפללו במקום הזה ואף על פי שבכל המקומות הוא רצונו אל הצועק אליו בלב שלם לשמוע תפלתו בקש שע"ה שיהיה המקום הזה הנבחר מסייע אל המתפלל בתפילתו כאילו הבית הזה היה מלאך מליץ ותשמע אל תפלת כל המתפלל בבית הזה בקרוב יותר משיתפלל במקום אחר ע"כ. והר"לבג ז"ל פירש כי האמנם ישב אלהים על הארץ ר"ל הנני מתפלל לפניך את התפלה הזאת לפי שאני רואה באמת ששכינת השם ית' והשגחתו תמשך גם כן בתחתונים ישב אלהים על הארץ וזה מקום פלא כי השמים ושמי השמים לא יכילו הודך ורוממו' מדרגתך והעמוס המושכל

והמושקף לך מהם כי זה בלתי מושג לזולתך כי גבוהה מאד מדרגת המושקף לך מהם על מה שהם עליו מהמציאות כמו שביארנו בראשון ובחמשי בספר מלחמות ה' וכ"ש שתדבק השגחתך והשקפתך באלו הענינים הפחותי' מאד עד שתרד השגחתך בזה הבית אשר בניתי ויושג לך ענינו עד כאן. שהוא ז"ל מפרש כי האמנם ישב האלהים על הארץ בניחותא לומר כי האמנם האמת והאמונה הוא ישב אלהים על הארץ עם היות דבר חוץ מהשכל כי הנה השמים ושמי השמי' לא יכלכלוהו אף כי הבית הזה אשר בניתי אלא שהחוש מאמת שישב אלהים על הארץ עם היותו דבר מופלא. וקרוב לזה פירש מהריי"א ז"ל מקושר עם הפסוק הקודם ועתה יאמן נא דברך כו' והוא שישים השגחתו על שלמה ועל הבית וז"א כי האמנם ישב אלהים על הארץ רוצה לומר כי האמנם והאמת הוא כי ישב אלהים על הארץ הלא היא ההשגחה האלהית על הארץ ופירש דבריו שלא אמר הישיבה על הארץ להיותו הוא יתברך מוגבל במקום ונאחז בגדר גשמי כי אם להדבק השגחתו באנשי הארץ וזהו אומרו כי הנה השמים ושמי השמים ר"ל הגלגלים כולם ואפי' הגלגל העליון המקיף בכל לא יכלכלוך אף כי הבית הזה אבל היה כוונת המאמר כי ישב אלהים על הארץ שתפנה אל תפלת עבדך והיינו דסמיו ליה ופנית אל תפלת עבדך כו' עד כאן. **ולע"דן** לדקדק דכיון דשמי השמים יותר משובחים מן השמים ועכ"ז אמר שלא יכילוך מכ"ש השמים א"כ די שיאמר הנה שמי השמים לא יכלכלוך ו"כש השמים. ובפסוקים לא שייך לומר זו אף זו קתני. ועוד למה אמר ישב אלהים על הארץ שלא לנוכח ישב אלהים ולא אמר תשב אלהים ואחר כך אמר לנוכח לא יכלכלוך. ומהו יכלכלוך לשון כלכלה הי"לל לא יכילוך. ועוד אשר בניתי מיותר די שיאמר אף כי הבית הזה. ונראה על פי דרך הר"לבג ומהריי"א ז"ל שהוא בניחותא ולא בתמיה מקושר אל מה שאמר יאמן נא דברך אשר דברת לדוד אבי לשכן שמך בבית הזה עד שיאמרו כל העולם כי האמנם והאמת הוא ישב אלהים על הארץ ישיבת קבע וישיבה בשובה ונחת ישב על הארץ יתיישב לנו אומ' ישב אלהים על הארץ שלא לנוכח שהוא סיפור כל באי העולם שיספרו נפלאות ה' לומר כי ישב אלהים על הארץ כך יהיה מרגלא בפומייהו עם היות שהנה השמים ושמי השמים לא יכילוך. והזכיר השמים לומר שהנה השגחתך בשמים וכ"ש בשמי שמים היותר זכים ומוכנים לקבל השגחתך עם היותם שהצד השוה שבהם כפי ערך גדולתך ששמי השמים הנה הנם יחדיו בלתי ראוים להכילך לרוב גדולתך לאין תכלית ז"ש הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך. וכן יתיישב אם נפרשהו בתמיה כדרש"י והר"דק ז"ל והמתרגם שהעולם תמהים ואומרים כי האמנם ישב אלהים על הארץ לא יתכן ולכך אמר ישב שלא לנוכח שהם דברי העולם ועתה כראותם השגחתך

עין בעין אתה בקרב העם הזה בבית הזה יאמן נא דברך עם היותם תמהים באו' כי האמנם ישב אלהים על הארץ והדין עמהם כי הנה השמי' ושמי השמים לא יכלכלוך עם היותם שלמים בסיבה החומרית חומרם זך והצוריית נאה מאד והסיבה הפועלת הוא יתברך. אף כי הבית הזה שהוא עלול מצד הסבה הפועלת בהיותו נבנה על ידי שהוא חסרון גדול בחוקו של בית כי מה אני ומה חיי ילוד אשה ז״ש אף כי הבי' הזה מורה באצבע על חולשתו מהשתי הסבות הנז' והסיבה הג' והיא הפועלת עליה אמר אשר בניתי בהיותי אני הבונה חלוש ועלול הבית הזה יותר ויותר. ואמר לא יכלכלוך לכל הפי׳ שלא אמר לא יכילוך שהרי הוא יתברך ברחמיו וענותנותו עשה שיכילוהו עם היותו נמנע אבל מה שהודיע שלמה הוא שלא תחשוב שיש בהם הכנה כדי להכילו כי האמת הוא שאין חקר לגדולתו ואין בהם הכנה מספקת להכילו כי כל הנבראים כאין נגדו מאפס ותוהו נחשבו לו ובערכו וז"ש לא יכלכלוך לשון כלכול שאם היתה בהם הכנה לקבל אורו הנה היתה ההכנה ההיא כמו כלכול האל שתשרה עליהם אור פני השי"ת לז״א לא יכלכלוך ולא א' לא יכילוך. ובזה נבין תירוץ שני להזכירו השמים ושמי השמים כי בבחינת ישיבתו ית' בשמים הוא חידוש גדול עם היותם שפלי' בערך שמי השמים ולזה הזכיר הנה השמי' שהשי״ת עומד בהם ו"כש בשמי השמי' עם היות ששמי השמים לא יכלכלוך ו"כש השמים:

**כח כט**

**ופנית** אל תפלת עבדך כו' להיות עיניך פתוחו' כו' מסכת ברכות פרק ראשון אבא בנימין אומר אין תפלתו של אדם נשמע' אלא בבית הכנסת שנא' לשמוע אל הרנה ואל התפלה במקום רנה שם תהא תפילה ע"כ ופרש"י ז"ל במקום רינה זה בית הכנסת שאומרים בו רינה שירות ותושבחות שם תהא תפילה ע"כ. **ולע"דן** לדקדק מהיכא יליף במקום רינה שם תהא תפילה דפשטיה דקר' שישמע הרינה והתפיל' וכההיא דאחז"ל שיסדיר שבחו של מקום ואח"כ יתפלל (והכונה) [והרינה] היא שבחו של מקום והכל ישמע השי"ת הרנה והתפלה. ונראה שהוקשה לו יתור אל אל דהיה לו לומר לשמוע הרנה והתפלה אל אל למה לזה אמר כי או' אל הרנה אין פירושו שישמע הרנה ד"אכ היה לו לו' לשמוע הרנה והתפלה מדקאמר אל הרינ' משמע דהכי קאמ' לשמוע על התפלה צריך שבמקום המיוחד אל הרנה שיהיה ג"כ מיוחד אל התפלה כי אין תפילתו של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת וזהו אל הרנה ואל התפלה עוד שם פרק אין עומדין יכול ישאל אדם צרכיו וא"חכ יתפלל ת"ל דבר מפורש ע"י שלמה לשמוע אל הרנה ואל התפלה רנה זו תפלה. תפלה זו בקשה ע"כ. ופרש"י ז"ל יכול ישאל אדם צרכיו כגון ברכות דאתה

חונן הדעת עד שומע תפלה וא"חכ יתפלל שלש ברכות. רנה זו תפלה של שבח בקשה שאלת צרכיו ע"כ ולפי מה שזכרתי במאמר הקודם דמתיבת אל אל דייק דרשת המאמ' ההוא נייחא שהשני המאמרים האלה לא פליגי אהדדי דתרתי ש"מ. והר"דק ז"ל להיות עיניך פתוחות להיות שמירתך תמידה במקום הזה ועיניך חסר י"וד הרבוי מהמכתב. אל המקום הזה כמו במקום הזה וכן ואל הארון תתן את העדות כמו ובארון וי"ת דאפי אתרא הדין ע"כ. והר"לבג ז"ל ופנית אל תפלת עבדך ר"ל כי מפני היות שכינתך בבית הזה תפנה אל תפילת עבדך לשמוע אל הרנה ואל התפלה הכוונה ברינה הוא השיר והשבח כי הוא קודם לתפילה ולזה פתח שלמה תפילתו בדברי השבח באומרו ה' אלהי ישראל אין כמוך אלהים וכו' ע"כ והוא קרוב לדח"זל הנז' יסדור שבחו של מקום ואח"כ ישאל צרכיו. ומהרי"א ז"ל אמר אנה תפנה אל תפלת עבדך ה' אלהי ישראל לשמוע אל הרנה ואל התפלה אשר עבדך מתפלל לפניך היום ר"ל התפלה שהיה רצונו להתפלל היום ההוא באותו מעמד וכאילו היה רשות והקדמ' לתפילתו ומיד זכר התפל' אשר היה מתפלל לפניו יתברך והוא להיות עיניך פתוחות אל הבית הזה כו' רוצה לומר שידבק השגחתו בה עד כאן: **ולע"דן** כי עשה שלמה הקדמת תפילה לפניו יתברך על התפילה שמתפלל היום להיות עיניך פתוחו' אל הבי' הזה שתקובל בעת ההיא אשר תכלית היות עיניו יתברך פתוחות אל הבית הזה ומוכנו' לשמוע אשר יתפלל עבדך לעתיד בזולת זה הזמן ובזולתו מהמקומות רק בשיכוין לבו ברוחות אל המקו' הזה תקובל ברצון ז"ש אל המקום הזה אנא תספיק לשתקובל תפלתו נמצאו כאן שלש תפילות האחת תפלת עבדך ותחינתו שמתפלל ומתחנן שתהיה כעת מוכן לשמוע אל הרינה ואל התפילה אשר עבדך מתפלל לפניך היום הלא היא להיות עיניך עיני השגחתך פתוחות אל הבית הזה לילה ויום אל המקום אשר אמרת בתורה יהיה שמי שם ככתוב כי אם אל המקו' אשר יבחר ה' לשכן שמו שם שזה מכריע שמאחר ששמך שם ראוי יהיו עיניך פתוחות אל הבית הזה תמיד לשמוע אל התפילה אשר יתפלל עבדך לעתיד מידי יום ביומו. ואמר לשון ופנית אל תפילת עבדך ע"ד מה שאחז"ל ופניתי אליכם אפנה מכל עסקי כביכול ז"ש ופנית מכל עסק אל תפלת עבדך וכו' לשמוע אל הרנה ואל התפילה אשר עבדך מתפלל רוצה לומר שהשמיעה לא תאחר אלא בעוד היותו מתפלל תשמע תפילתו וזהו שאמר לשמוע אל הרנה אשר עבדך מתפלל ולא אמר אשר יתפלל עבדך היום:

**להיות** עיניך פתוחות וכו' כבר קדם ביאורו עם הכתוב הקודם ועתה אוסיף לדקדק כפל אל הבית הזה אל המקום וכו' ונראה שמלבד קדוש' הבית הכוללת הנה בתוך הבית הזה מקום פרטי במערב אשר שם השכינה ביחוד ולז"א הנה נא שאלתי היא להיו'

עיניך פתוחות אל הבית הזה בכללו בהתמדת לילה ויום אגב היותם פתוחות אל המקום הפרטי הלא הוא אל המקום אשר אמרת וגזרת להיו' שמי שם ביחוד אגב השגחתך בו מצד שמך אשר נקרא שם תשגיח בעיני השגחתך על כלל כל הבית לשמוע אל התפלה אש' יתפלל עבדך בכל מקום שהוא רק בפנותו אל המקום הזה תספיק אותה הפנייה כל דהו להעביר תפילתו דרך שם ואגב היות פנייתך אל המקום המיוחד במערב אשר אמרת יהיה שמי שם תפנה אל כל התפילות הבאות מאיזה מקום שיהיו ואפי' שיתפללו אותם בארץ רחוקה: ומ"ש אשר יתפלל עבדך אם על עצמו מתפלל או על זולתו יתבאר בסמוך בפסוק ושמעת אל תחינת עבדך ב"סד.

**ל**

**ושמעת** אל תחינת עבדך כו' הר"דק ז"ל אל המקום כמו במקו' הזה כנז"ל אל מקום שבתך אל השמים כמו ממקום שבתך מן השמים וכמוהו לשבור אל יוסף או פירושו שיכוונו לבם אל מקו' שבתך ואתה תשמע השמים וכן אל יוסף טעמו דבק עם וכל הארץ באו מצרימה. או פי' אל מקום שבתך אל השמים במקום שבתך בשמי' כמו שפי' אל המקום. ושמעת וסלחת כתרגומו ותקבל צלותהון ותמרוק לחובהון עד כאן. והר"לבג ז"ל ושמעת אל תחינת עבדך הנה תחנה היא התחנוני' שמתחנן האדם אחר התפילה והיא בקשת הצרכי' בלשון תחנונים ומחילת החטאים ולזה א' ושמעת וסלחת ע"כ ומהרי"א ז"ל פירש אשר יתפלל עבדך על אחד מעבדך אשר יתפלל אליך ולא אמר עבדך על עצמו. וכן אל תחינת עבדך על כל חסיד ועבד ה' שישמע תחינתו וזהו ושמעת אל תפלת עבדך היחיד וכן אל הצבור אשר יתפללו עמך אל הבית הזה ו"מש ואתה תשמע אל מקום שבתך אל השמים ר"ל ואתה בזולת הבית הזה תשמע תמיד אתה שומע אל מקום שבתך אל השמים ואפילו בזולת הבית אמנם תועלת הבית הזה יהיה הסליחה שבהיותם מתפללים דרך הבית הזה המיוחד לסליחה וכפרה ושמעת וסלחת לעונינו ע"י הבית ומפני זה תהיה התפלה יותר מקובלת בבית הזה יותר ממקום זולתו ע"כ תורף דבריו וק"ק שיזכיר עבדך ד' פעמים בשני הפסוקים הלא הוא ופנית אל תפלת עבדך וכו' אשר עבדך מתפלל. אשר יתפלל עבדך אל תחנת עבדך. שהשני פעמי' הראשוני' עליו והשנים האחרונים על כל עבד מעבדי ה' והוא דוחק.

**ולע"דן** כי כולם מדברים עליו כפשוטן של מקראות ובתחילה שאל על שמיעת התפילה אשר יתפלל עבדך בכל מקום שימצ' רק בהיות פניתו אל המקום זה תשמע תפילתו ואפי' שהוא יחיד המתפלל על צרכיו כמנהג בכל יום אמנם בכתוב ושמעת אל תחנת עבדך הוסיף לשאול בהיות שאלה על צורך ענין כללי אל המלך שלמה עצמו ואל כלל

עם ישראל אשר אז בעת צרה הם מרבים תחינה שעושים תפלתם תחנונים ואין תפלתם קבע ז"ש ושמעת אל תחנת עבדך ועמך ישראל אשר יתפללו בלשון תחנונים יחדיו המלך עבדך והעם ודבר צורך הכלל ראוי להרגיז הארץ ממקומה כאותו הגילוי שכינה אשר במקדש ולהרעיש השמים למעל' להשמיע הדבר אל מקו' שבתך אל השמים אותו מקום שבתך אשר שם חביון עוזך עמוק עמוק מי ימצאנו שהוא מקום שבתך שאתה משגיח ממנו אל השמים הרוחניים והוא סוד הבינה אשר שם התשובה וסודה ומשם הסליחה ולזה אמ' ושמעת וסלח' ומצינו כן כיוצא בזה משמים הביט ה' ראה את כל בני האדם ממכון שבתו השגיח אל כל יושבי הארץ ואעפ"י שאפשר לפרש משמי' בתפא"רת ממכון שבתו במל"כות הראשון עיקר כי שם הסליחה כאמור כי הבי"נה סוד יום הכפורים בה' ענויים בסוד ה' ראשונה שבשם. ולפי זה נוכל להרחיב ענין זה יותר ולומר כפי הפשט ואתה תשמע אל מקום שבתך הוא בית המקד' הזה מכון לשבתך מכוון לשבתך תשמע תחינת עבדך ועמך ישראל אשר יתפללו ואם תהיה הכנה בתחינה ההיא בכוונה יתירה להעלותה אל השמים אז ושמעת וסלחת שיהיו מושגים שני עניינים השמיעה והסליחה ולפי זה אומ' אל מקום שבתך חלוקה אחת מקושרת עם תחילת הפסוק ואו' אל השמים חלוקה שנית מקושרת עם סוף הפסוק וסכינ' חריפא פסקינהו ויוכיח היותם שתי חלוקות מאו' אל מקום שבתך אל השמים שלא אמ' אל מקום שבתך בשמים ואין אנו צריכי' למה שנדחק הר"דק ז"ל שתיבת אל השמים מקושרת אל תיבת תשמע וכן אל יוסף טעמו דבק כו' כדלעיל.

**לא לב**

**את** אשר יחטא כו' ואתה תשמע השמי' כו' רש"י ז"ל אשר יחטא איש לרעהו בועל אשת איש ונשא בו אלה כשם שהמים בודקים אותה כך בודקים אותו. ובא אלה לפני מזבחך והעמיד הכהן את האשה לפני ה' לתת דרכו בראשו וצבתה בטנה כו' ולהצדיק צדיק ונקתה ונזרעה זרע כך נדרש בתוספתא דסוטה ונשא בו לשון נושה ע"כ. וכת"י וירשי ביה מומי. וכן הר"דק ז"ל ונש' בו לשון חוב כתרגומו כמו משאת מאומ' ונשה בו חייבו הדין להשביעו. ובא אלה הנשבע בא לקבל האלה לפני מזבחך בבית הזה וי"ת על המשביע וייתי ויומיניה קדם מדבחך. ואתה תשמע השמים מן השמים וכן ת"י מן שמיא. ושפטת אעפ"י שאתה מאריך אף לנשבע לשקר ואין אתה נפרע ממנו בשעת עונו אם ישבע בבית הזה לא תאריך לו כדי שיכירו בני האדם שהבית הנבחר מהר העונש ויראו מן הבית כמו שצוה השי"ת את מקדשי תיראו אני ה' ר"ל לכבודי להרשיע רשע איזה מהם שיהיה ע"כ. והרל"בג ז"ל ידמה ששלמה בקש שכמו שהסוטה נבדקת באלות אשר יאלו אותה

בבית המקדש על האופן הנז' בתורה כן יבדוק באלה זה הבית הקדוש כל הדברים אשר תהיה בהם כפירה בין איש לרעהו ובא אלה הנטען שיבוא להשבע לפני מזבחך ואו' אשר יחטא איש לרעהו הוא כולל חטא הממון כאו' וחטאה בשגגה מקדשי ה' נפש כי תחטא ומעלה מעל בה' וכחש בעמיתו. ובשבועת העדות ונפש כי תחטא ושמעה קול אלה כו' ע"כ. ומהרי"א ז"ל לפי שהתפלל שע"ה בפסוק הקודם ושמעת וסלחת הוציא מן הכלל ההוא אם יחטא איש לרעהו ויתחייב לו שבועה ויבא לישבע לפני המזבח כי אם ישבע לשקר לא יסלח השי"ת חטאתו כי אחר שהוא מעל בקדושת הבית אין ראוי שהבית יכפר עליו וז"ש ואתה תשמע השמים ושפט' את עבדך שלא ינקה את הנשבע לשקר ולא את המשביע חנם כי ישוב עמלו בראשו ולכך לא הזכיר כאן וסלחת כי בא אדרבה להוציא הנשבע לשקר מהכלל הנז' ושמעת וסלחת ע"כ ומתוך דבריו מובן ובא אלה על הנשבע. **ולע"דן** את אשר יחטא איש כו' ששלמה התפלל שכאשר יחטא איש לרעהו רוצה לומר שלא יהא החטא כי אם לרעהו שאין שם עדים כלל שאז החיוב שבועת ה' תהיה בין שניהם וירצה להשביעו לפני מזבחך להגזים ולהחמיר עליו שאמן כן יעשה ה' למחר ליפרע ממנו כיון שמלאו לבו לישבע לשקר ונוסף עוד לישבע שם לפני מזבח ה' ז"ש נשא בו שחייבו שבועה להאלותו ובא להשביעו אלה לפני מזבחך בבית הזה הקדוש ראוי שאתה תשמע השמים ועשית נקמה בעצם וראשונה בנשבע לשקר וגם כן ימשך עונש בצד מה למשביע כמו שדרשו חז"ל בפסוק שבועת ה' תהיה בין שניהם עונש שבועת ה' תהיה בין שניהם שגם למשביע יש קצת עונש ז"ש ושפטת את עבדיך בלשון רבים שניהם יחדיו ישפטו כמו שנאמר שבועת ה' תהיה בין שניהם וזה טעם כפל ועשית ושפטת. גם מדוקדק או' את עבדיך בלשון רבים ואחר כך אומר להרשיע רשע לתת דרכו בראשו כי הנשבע לשקר לוקה בראש בעצם וראשונה אמנם המשביע ילקה חלק מה מעט מזער. ואפשר עוד שכאן דבר על המחוייב שבועה על איזו הכחשה בפקדון או בתשומת יד וכיוצא והיא מחסידות התובע שלא רצה להשביע את הנתבע רק בא יבוא לפני מזבח ה' בבית הזה ולא ישביעו אבל אם אמור יאמ' לו הנה נתחייב לי שבועה השוכן בבית הזה יפרע ממך ואיני רוצה להשביעך על דבר כבוד שמו יתברך וית' על זה התפלל שלמה שהק"בה ישמע השמים ויעשה כגבורותיו וישפוט את שני עבדיו אלה את הרוצה לישבע ברוע בחירתו להרשיע רשע לתת דרכו בראשו ואף על פי שלא נשבע ולהצדיק צדיק הוא התובע החס על כבו' קונו לתת לו כצדקתו שלא רצה להשביע וז"ש ונשא בו אלה להאלותו שהזכיר חיוב האלה שנשא בו כי לא יצא הדבר מהכח אל הפועל שנשבע רק כשנשא בו חיוב האלה להאלותו אבל לא נשבע וז"ש ובא

אלה ר"ל בעל האלה המשביע בא לפני מזבחך בבית הנה לאיימו שיוד' אבל לא בנשבע כבר עסקינן דהי"לל אשר יחטא איש לרעהו ונשבע לשקר ואתה תשמע השמים ליפרע ממנו להרשיע רשע כו' אלא ודאי כדפרשית וניחא נמי שלא התפלל שלמה ע"ה על הפורענות שימשך לנשבע אבל התפלל על סגולת ומעלת הבית כי אפילו בלי שבועה יחרדו מהבית הזה שיפרע ה' מהרשע להשיב דרכו בראשו ולהצדיק צדיק שלא רצה להשביעו כי בזה ימשך תועלת אל הכלל כי כל העם מעתה ישמעו ויראו ואת מקדש ה' ייראו מורא גדול. ואמר במידת פורענות להרשיע רשע לתת דרכו בראשו לא כן במידה טובה שאמר ולהצדיק צדיק לתת לו כצדקתו דהקב"ה מיחד שמו על הטובה ולז"א לתת לו כצדקתו שהוא יתברך כביכול בעצמו מטפל הוא במידה טובה אמנם במדת פורענות אמר לתת דרכו בראשו דהיינו לתת רשות ולמגנו ביד העון ודרכו בעצמה תשיב עמלו בראשו ותפרע ממנו כי העובר עבירה קנה לו קטיגור א' ומשחית לחבל את העושה אותה וז"ש לתת דרכו ממש בראשו שהוא יפרע ממנו אמנם במידה טובה אמר לתת לו הוא יתבר' בעצמו מידו יתן לו שכר בצדקתו ומכוון אליו מידה כנגד מידה וזהו שאמר כצדקתו בכף הדמיון.

**לג לד**

**בהנגף** עמך ישראל וכו' ואתה תשמע וכו' רש"י ז"ל והודו את שמך שחייב אדם לברך על הרעה כשם שהוא מברך על הטוב' ע"כ. וכן הר"דק ז"ל בבית הזה הנשארים בעיר אשר לא יצאו למלחמה יתפללו אליך בבית הזה על אחיהם שיצאו למלחמה ואתה תשמע תפלתם וסלחת לחטאתם והשבותם אל אדמתם וכו' ע"כ. והר"לבג ז"ל ושבו אליך הרצון בזה שכאשר יחטאו ישראל בדרך שתענשם שינגפו לפני אויב והם ישובו אליך ויסורו מדרכיהם הרעים ויודו את שמך לתת שבח והודאה לשמך ולכבודך קודם התפלה כראוי ואח"כ יתפללו ויתחננו אליך בבית הזה לסלוח חטאתם ולהושיעם מיד אויביהם ולהושיבם לאדמתם אשר לקח מהם האויב הנה אתה תשמע השמים ותסלח חטאתם ותשיבם אל האדמה אשר נתת לאבותם ע"כ. ומהרי"א ז"ל אחר שהתפלל בדרך כלל על קבלת תפלתם של ישר' פרט הדברים הכוללים בענין המלחמה. ואין כוונת זה המאמר כאשר ילכו בשבי ויתפללו בארצות הגוי' כי הכתוב או' בכאן והתחננו אליך בבית הזה אבל היתה הכוונה לאמר שאם ינגפו לפני אויב בסבת החטא בעבור חטאתם וישובו לירושלם ויעשו תשובה וודוי וזהו ושבו אליך והודו והתפללו והתחננו בבית הזה הנה אז תשמע השמים וסלחת לחטאת עמך בענין שכאשר יצאו פעם אחרת להלחם באויביהם לא יהיו עוד נגפים ולא ילכו בשבי אבל ישובו מהמלחמה ההיא בשלום אל עמם ואל

ארצם והוא ע"ד שמע ה' קול יהודה ואל עמו תביאנו וזהו והשיבותם אל האדמה שישובו מהמלחמה אשר יצאו אליה והוא שמע ה' קול יהודה בצאתו אל המלחמה ואל עמו תביאנו לשלום והצלה ידיו רב לו וכו' עד כאן וק"ק במה שאמר והשבותם אל האדמה הוא בפעם השנית בצאתם בעוד כברת ארץ להלחם דלא שייך לו' והשבותם אל האדמה לא יצאו ממנו ואין הנדון דומה לראיה שהביא מואל עמו תביאנו כי שם הזכיר עמו ולא ארצו. ועוד מהו אשר נתת לאבותם דבשלמא כשיצאו והושלכו בחטאם אל ארץ אחרת כיום הזה שייך לומר אל האדמה אשר נתת לאבותם כלומר ישובו נא אל אחוזת אבותם אמנם למהריי"א שלא גלו ממנו בלתי צודק לשון אשר נתת לאבותם.

**ולע"דן** לדקדק מאי שנא כי בחלוקת בהנגף אמר לשון אשר יחטאו לך ובסמוך גבי בהעצר שמים אמר כי יחטאו לך כו' והוא הלשון הצודק יותר. וכן שינה באו' והתפללו והתחננו. ובסמוך אומר והתפללו לבד ושינה עוד כי כאן הוא או' בבית הזה ובסמוך אל המקו' הזה. ועוד קשה יתור ואתה תשמע וסלחת כי בודאי שיסלח להם אם שבו בתשובה כאו' ושבו אליך והודו את שמך והתפללו וכו' א"כ וסלחת לחטאת עמך פשיטא שיסלח. וחטא' עמך מאן דכר שמיה כי אבד זכרו במצולות ים. ועוד והשבותם אל האדמה מיותר שכבר נזכר שהיו בבית הזה ובו התפללו והתחננו מדלא כתיב והתפללו והתחננו אליך אל הבי' הזה שהיה פיי' דרך הבית הזה אבל באו' בבית הזה משמע בתוכו ממש או קרוב אליו. ונראה כי הנפילה ביד אדם צרה גדולה עד מאד מלבד הבחינה שהזכיר דוד באו' נפלה נא ביד ה' כי רבים רחמיו וביד אדם אל אפולה כי הוא אכזרי הנה יש עוד בחינה שנית והיא אשר הוסיף שע"ה באו' כי ימשך מנפילת ישראל ביד האומות מ"ה חילול ש"ש באומרם עם ה' אלה ואיך ינגפו לפני אויב לז"א בהנגף עמך ישראל לפני אויב אשר זה בלי ספק חטא גדול מחילול ש"ש כאמור לז"א אשר יחטאו לך נוסף על חטאתם אשר חטאו והוא אשר חייב להם הנגיפה לפני אויב ועתה אשר יחטאו לך מחדש דהיינו חילול ש"ש נמצא בידם שני סוגי חטאות ול"זא כי בהיותם שם בארץ אויביהם אשר יצאו עליה' למלחמה ובמקום שחשבו לנצחם נוצחו וניגפו לפני אויב יקרא להם שיתנו אל לבם לבא אל הארץ חלק מהם אל המקום הקדוש להסתפח בנחלת ה' לבקש על המערכה העומד' על פני השדה אשר קצתם ניגפו לפני אויב וקצתם מקוים רחמי ה' על כן בהיותם אובדים בארץ אשור אשר יצאו להלחם עמם ונידחים בארץ מצרים ושבו אליך בתשובה שלימה והודו את שמך בהתודות על מעלם אשר גרם להם הנגיפה לפני אויב והתפללו והתחננו בבית הזה ממש בפועל שבו ובאו להתפלל ולהתחנן בלב נשבר ונדכא שהרי נגפו לפני אויב הנה עדיין צריכים הם סליחה על

חילול ש"ש הנמשך מהנגיפה ועליו הוא אומר ואתה תשמע השמים וסלחת לחטאת עמך ישראל לא כתי' וסלחת לחטאתם סתם כי כבר שבו והודו לשמו יתבר' וסלח להם אבל הזכיר בפרטות החטא הצריך עדיין סליחה וכפרה והוא אומ' לחטאת עמך ישראל כלו' אותו החטא המתחייב מחילול ש"ש מסיבת היותם עמך יש' ומי נתנם למשיסה ולבוזזי' וניגפים ז"ש וסלחת לחטאת עמך ישראל ר"ל חטאת הנמשכת מהיותם עמך ישראל שעל זה החטא הפרטי לא נתנו לב לשוב ואתה תשמע השמים וסלחת לחטאת עמך ישראל כיון ששבו בתשובה על העונות שחייבו הנגיפה ואו' והשבות' אל האדמה אש' נתת לאבותם שתקבץ נדחם מהמקום אשר יצאו הם לערוך שם מלחמה וישובו וז"ש והשבותם אל האדמ' לשכון דרך קבע כי בתחילה כשאמר והתפללו כו' בבית הזה היינו שבאו לראות את פני האדון ה' צבאות להעזר ממנו שלא ינגפו עוד לפני האויב ואו' אשר נתת לאבותם לומ' שכמו שהארץ הזאת ניתנה לאבותם לא בחיל ולא בכח כי אם בהשגחת ה' ועזרתו כן גם את בניהם ישיבם לשלום שלא ינגפו עוד ואל שדי יאמר די בנגיפה הראשונה ולז"א והשבותם אל האדמה אשר נתת לאבותם:

**לה**

**בהעצר** שמים ולא יהיה מטר כו' רש"י ז"ל כי תענם למען תענם כי משמש לשון אשר ע"כ. והר"לבג ז"ל כי תענם הרצון כי תענה בם חטאתם ותעיד ע"ד אומרו ישמע אל ויענם שהרצון בו ויענה בם לדעת קצת המפרשים וכמוהו הן תוי שדי יעניני ר"ל יענה בי והנה שם מאוחר הקודם והוא שצריך תחילה שישובו מחטאתם כי תענה בם אשר על כן עצר השמים ומטר לא יהיה ואחר זה ישבחו את השי"ת ואחר נתינת השבח תהיה התפילה ע"כ. **ול"עדן** לדקדק למה שינה סדר הדברים מהכתוב הקודם כי בנגיפה לפני אויב הקדים ושבו אליך והודו את שמך ואח"כ הזכיר והתפללו וכאן הקדים והתפללו ואח"כ והודו ואח"כ ומחטאתם ישובו כי תענם. ונרא' כי בענין הנגיפה לפני האויבים שהוליכום בשביה הוא דבר כללי אל עמך ישראל לכך צריך להקדים ושבו אליך בתשובה רשבאו ושבו אל בית המקדש מארץ רחוקה והודו את שמך כי הוא דבר גדול מקבוץ נדחם וע"כ באו מארץ רחוק' על דבר גדול כזה וז"ש והתפללו והתחננו כי מרבים תחנוני' נוספי' על התפילה ובבית הזה ממש אמנם בהעצר שמים בחלק פרטי בארץ אחת אשר נדחו שמה וז"ש שמים ולא אמר השמים שהיה מורה על כלל השמים היותם עצורים אבל כאן דבר בהעצר שמים חלק מה בעיר אחת פרטית כי יחטאו בה כיון שדבר בפרטי הוצרך לומ' כי יחטאו לשון תואר אמנם בפסוק הקודם אמר אשר יחטאו דכיון שדבר בכלל ישראל בודאי שיש בהם חטאות מחייבים הגלות אמנ' כאן כשדבר על עיר פרטית

אמר בה לשון כי יחטאו ר"ל כי יחטאו עון פרטי מחייב העצירה כמו פוסקי צדקה ברבים ואינם משלמים שהוא מהדברים המחייבים העצירה וז"ש בהעצר כו' כי יחטאו לך חטא סגולייי מתייחס אל העצירה מידה כנגד מידה או עזות פנים כמו שא' חז"ל ולמדו מפסוק וימנעו רביבים כו' ומצח אשה זונה היה לה. הנה היחידים האלה אינם צריכים לבוא מאפסי ארץ אל בית המקדש על דבר כזה שאינו מסוג הקודם שהוא קבוץ נדחים לז"א בו והתפללו אל המקו' הזה ר"ל שיתפללו בארצם וכוונתם ופנייתם פונים אל המקום הזה ולכך לא אמר בבית הזה ולכך לא הזכיר כאן והתחננו כי די בתפילה על דבר כזה אמנם בקודם שהוא קיבוץ נדחים הזכיר תפלה ותחנונים דכולי האי ואולי לדבר גדול כקיבוץ נדחים ועל כן תקדם ההודאה בהכרח שאם לא קדמה ההודאה לא היו באים מארץ רחוקה לדרוש ה' בביתו כנז' אמנ' כאן תכף ומיד בהעצר כו' מתפללי' ואינם נענים שאין הגשמי' יורדים עד שנמחלי' העונות כמו שנזכיר בסמוך בפסוק ואתה תשמע כו' ולזה כיון שלא נענו בתפילה יודו את שמך על החטא ומחטאתם הפרטי המחייב העצירה זהו שאמר ומחטאתם ישובו אותו החטא הפרטי אש' תענה אותם בשובם מחטאת' כי בודאי בהבטל הסיבה יבטל המסובב ולזה לא כתיב מחטאותם אלא מחטאתם בלשון חטא יחיד להורות על החטא הסגולייי אל העצירה כנז"ל מדחז"ל ואמר בהעצר שמים ולא יהיה מטר כמ"ש חז"ל גבי ועצר את השמים שהשמים הם ספוגיים והעצירה בהם היה ראוי להיות מטר והוא יתבר' בהפך הטבע עצר את השמים ואפילו הכי לא יהיה מטר ז"ש בהעצר שמים ועכ"ז לא יהיה מטר הפך מהטבע שכשעוצרים הספוג המים יורדי' מצד העצירה ולא יהיה מטר יען כי חטאו לך והחטא גורם הדברים להפך טבעם בהשגחה:

**לו**

**ואתה** תשמע השמים כו' א"ר תנחום בר חנילאי אין הגשמי' יורדים אלא א"כ נמחלו עונותיהם של ישראל שנאמ' רצית ה' ארצך שבת שבית יעקב נשאת עון עמך כו' א"ל ר' זעירי מדהבת לרבינ' אתון מהכא מתניתו לה אנן מהכא מתנינן לה ואתה תשמע השמים וסלחת לחטאת עבדך ועמך ישראל כי תורם את הדרך הטובה כו' ונתת מטר על ארצך אשר נתת לעמך לנחלה עד כאן. **ולע"דק** מה לי מהכא מה לי מהתם. ונראה כי מפסוק רצית ה' ארצך אף על פי שרצוי הארץ הם הגשמים ותלה אותם בנשיאות העון עכ"ז אינה ראיה ברורה שהרי אפשר לו' דקרא בשיבת ציון קמיירי וכדמסיק שבת שבית יעקב. זאת ועוד כי לו הונח שאו' רצית יהיה על הגשמים אפשר לדחות ולומר כי השי"ת ירצה ארצו בגשמים לאהבת הארץ ארצו אמנם שבת שבית יעקב תהיה כשנשאת עון

עמך כסית כו' מנא לך דנשא' עון עמך קאי אירישא דקרא דרצית ה' ארצך ותו קשיא דהרי הקדים הרצוי דהיינו ירידת הגשמים אל נשיאת העון ומנא ליה דאין הגשמים יורדים אלא א"כ נמחלו עונותיהם של ישראל דמשמע נמחלו כבר שקדמה המחילה אל ירידת הגשמים לז"א אתון מהבא מתניתו לה אנן מהכא מתנינן לה ואתה תשמע השמים וסלחת לעמך אשר חטאו לך כי תורם את הדרך הטובה דהיינו סור מרע וסלחת לחטאת עבדיך כו' וא"חכ עשה טוב כי תורם את הדרך הטובה ואחר כך ונתת מטר על ארצך וכו' והרד"ק ז"ל כי תורם את הדרך הטובה שתודיעם על איזה עון נעצרו השמים ותורם הדרך הטובה ונתת מטר. והר"לבג ז"ל הרחיב כי בזה המין מהעונש תורם את הדרך הטובה כי יפשפשו במעשיהם וישובו מאשר חטאו אשר עליו נענשו בזה העונש עד כאן וכן מהרי"א ז"ל והוסיף בכל הנז' ואתה תשמע השמים כי מה ענין שמים לכאן ותירץ כי לפעמים המערכות ינגדו אל האדם כפי הוראתם שעל זה התפלל שלמה עליו השלו' שאתה תשמע ותכריע השמי' אף על פי שמורים עצירה שעם הסליחה ישפיעו מטר וכן בכל הענינים הנזכרים ואתה תשמע השמי' שהב"ה מכריע ומשדד מערכות השמים אל כל אשר יחפוץ על ידי התשובה. **ולע"דן** לדקדק מאי שנא הכא דקאמר וסלחת לחטאת עבדיך ועמך ישראל שהזכיר עבדיך לא כן בפסוק הקודם לא אמר אלא עמך ישראל. ועוד מהו אשר נתת לעמך לנחלה כי די שיאמר ונתת מטר על ארצך. ונראה כי בענין העצירת גשמים תנן הגיע שבעה עשר במרחשון ולא ירדו גשמים התחילו היחידים מתענים וכו' עברו אלו ולא נענו ב"ד גוזרים שלש תעניות על הצבור כו' נמצא שבעצירת גשמי' תלויה בעבדי ה' היחידים יחידי סגולה התחילו מתענים ואחר כך הצבור ולזה אמר וסלחת לחטאת עבדיך לרמוז אל אותם היחידים שלא נענו באותם התעניות המיוחדים להם כנז' שאין זה אלא מחטאות אשר בידם ולזה אמ' וסלחת לחטאת עבדיך וכן כיוצא בזה במה שאמר ועמך ישראל מקושר לתיבת לחטאת עבדיך שמשך עצמו ואחר עמו כמו וחטאת עמך כי הוא המעכב במה שלא נענו גם בשבעת שניות ואולי כיון להודיע שחטאת הור תלוי בראשים ככתוב ואשמם בראשיהם שהאשם בראשי הדור ולזה הזכיר וסלחת לחטאת עבדיך ועמך ישראל שהכל תלוי בראשי עבדיך המנהיגים את העם ולזה לא הזכיר בפי' ולחטאת עמך אלא ועמך ולהיות הכל תלוי ביד הפשעים ולזה אמר כי השמיעה שישמע הקב"ה מן השמים איננה שימטיר עליהם אבל השמיעה בבטל הסיבה העירית הם החטאים וסלחת לחטאת עבדך דהיינו סור מרע זאת ועוד ועשה טוב כי תורם את הדרך אשר ילכו בה כי דרך הטוב' היא להטיב אלו עם אלו כי אגרא דתעניתא צדקתא להטיב אלא עם אלו שיחייב מידה כנגד מידה שישפיע ה' מטובו עליהם כמו

שהשפיעו הם מטובם אל העניים ז"ש כי תורם את הדרך וכו' מקושר אל ואתה תשמע וכו' כי תורם הדרך הטובה אשר ילכו בה דהיינו להטיב אלו עם אלו וזהו הטובה על ידי זה ונתת מטר מידה כנגד מידה. ואמר ונתת מטר על ארצך וכו' עם היות הדבר כללי ואפי' ב"חל א"כ הי"לל ונתת מטר על הארץ סתם ודרך כלל אבל כיון למה שאמר הכתוב הנותן מטר על פני ארץ ושולח מים על פני חוצות על פני ארץ זו ארץ ישראל וממנה ומתמציתה שולח מים על פני חוצות ולזה שינה מלשון מטר ללשון מים כי מטר יורה על השפע האלהי הניתן בכוונ' כמטרה ואולי לזה נקרא מטר ולזה אמר הנותן לשון נתינה אמנ' בחוצות אמר שולח כדבר המשולח ואמ' לשון מים בתמצית וז"ש כאן ונתת מטר על ארצך כי אפי' בהיות העצירה בשאר ארצות צריך לתת מטר על ארצך אשר נתת לעמך לנחלה כי תהיה הנתינה בעין יפה ככל הנותן בעין יפה נותן ובפרט בהיות הנתינה לעמך הנבחר והארץ אשר נתת להם לנחלה לעולם שתשגיח בה בעין חמלה להשפיע בה שפע רצון באותו המטר וממנו ישולח אל החוצות ח"ל תמצית חשוב וז"ש ונתת מטר על ארצך ששם על ארצך עליה תנתן וממנה יתמצ' התמצי' לאפסי ארץ:

**לז**

**רעב** כי יהיה ספרי (אין זאת הנוסחא בדפוס) ושלמ' פתח בשבחו של הק"בה תחילה שנא' אין כמוך אלהים ה' וא"חכ פתח בצרכן של ישראל רעב כי יהיה בארץ וחזר וחתם בשבחו של הק"בה שנאמר ועתה קומה ה' לנוחך ואף דוד מלך ישראל לא פתח בצרכיהם של ישראל תחילה עד שפתח בשבחו של מקום תחילה שנאמר הללויה שירו לה' שיר חדש וחזר ופתח בצרכן של ישראל שנאמר כי רוצה ה' בעמו וחזר וחתם בשבחו של מקום הדר הוא לכל חסידיו הללויה. ואף משה רבינו פתח בשבחו של מקום שנאמר ויהי בישורון מלך וחזר וחתם בשבחו של מקום שנאמר אין כאל ישורון. ואף שמנה עשרה שתקנו חכמים הראשונים שיהיו ישראל מתפללין לא פתח בצרכיהן של ישראל תחילה עד שפתחו בשבחו של מקום האל הגדול הגבור קדוש אתה ונורא שמך ואחר כך מתיר אסורים ורופא חולים ואחר כך מודי' אנחנו לך משל למה הדבר דומה כו'. **ולע"דן** ראשונה מה צורך לברר ענין זה משלשה גדולי ישראל שלמה דוד ומשה גם מתקנתם של חז"ל בשמנה עשרה וראיה אחת מהם מספקת. ועוד קשה במה שאמ' ואחר כך פתח בצרכן של ישראל רעב כי יהי' בארץ וכו' ולמה לא הזכיר בהנגף עמך ישראל וכו' בהעצר כו' שגם הם צרכן של ישראל והם קודמים בפסוק. ועוד מהו אומ' ועתה קומה ה' לנוחך שהביא כתוב בדברי הימים שאין זה שבחו של מקום. ועוד מאי שנא גבי דוד שאמר בלשון שלילה ואף דוד מלך ישראל לא פתח בצרכיהם של ישר' וכו' דהי"לל בלשון חיוב

ואף דוד פתח בשבחו של מקו' הללויה שירו לה' שיר חדש תהלתו בקהל וכו' וחזר ופתח בצרכן של ישראל כי רוצה ה' בעמו וחזר וחתם וכו' ומהו מלך ישראל כי מה צורך יש בזכרון זה. ונראה כי הצד השוה שבשלשתן הוא שפתחו בשבחו של מקו' וחתמו בשבחו של מקום. והיה התכלית בספר שבחו של מקום תחילה וסוף לשני ענינים האחד מדרך ארץ ודרך כבוד לספר תחילה בשבחו של מלך כאילו כל תכליתו היה לשבח הזה ואחר כך ישאל צרכיו כאלו אגב ארחיה באה השאלה הזאת לא שתהיה היא עיקר כי העיקר הוא שבחו של מלך ולזה ישוב בסוף לענין ראשון לשבחו של מלך דבהא סליק ונחית. והענין השני הוא כי אותו השבח של המלך הוא מענין השאלה וצריך אליה כמו הצעה שיציע תחילה היותו מלך אדיר ונאור יכול ולו וממנו יאתה לשאול כי לא תקצר ידו ולזה ישבח תחילה ואחר כך ישאל והשבח האחרון התחכמות להורות שכבר רצה את מעשיו וכנותן לו חן ושבח על שהפיק רצונו כמשפט השרי' היום שכשנודרים איזה דבר לעבדו נושק ידו ונותן תשואו' חן חן לו כדי שלא ישוב וניח' ואל השני ענינים כוון בעל המאמר במה שאמר ויאמר ה' מסיני בא מגיד הכתוב שכשפתח משה לא פתח לצרכן של ישראל תחילה כי אין זה דרך ארץ להיות שואל צרכם תחילה ובאומרו לשון עד שפתח בשבחו של מקום ולא אמר אלא בשבחו של מקום הודיע הענין השני שלא פתח בצרכיהן של ישראל עד שפתח שאז כשפתח בשבחו של מקום הרי הוא פתח טוב לצרכם של ישראל כי על ידי אותו השבח וההודאה לשי"ת יושג המכוון שהוא צרכם של ישראל ז"ש עד שפחח וכו' שמורה שהגבול שלא פתח צרכם של ישראל אינו עד תום שבחו של מקום אלא עד שפתח לבד בשבחו של מקום כי אז תכף כשפתח בשבחו של מקום הרי הוא הכנה בעצם וראשונה להגיע למבוקשיו. ולגלות הב' ענינים יחדיו הביא המשל ללאיטור שהוא לאי"דור בלעז שהוא הקורא בגרון אל יחשוך כתורגמן שהיה עומד על הבימה ונשכר לאחד לתורגמן ז"ש לדבר על ידיו ולא פתח בצרכי אותו האיש תחילה עד שפתח בשבחו של מלך תחילה שהוא כמו נטילת רשות ודרך ארץ לספר בשבחו של מלך תחילה והענין השני הודיע בשבחים של המלך באשרו במלכותו ובמצותו ותועלותיו עלינו זרחה חמה עלינו זרחה לבנה שמהיותו עלינו כבר זכה בנו וזכינו בו ליהנות ממנו ויוסיף שנית כהנה וכהנה גם ממה שהיו הכל מקלסי' עמו שזו הכנה גדולה מהיות הכל מקלסים עמו שהמלך יגמור בעדו כיון שכבדו כבוד גדול שהרי הכל קלסו בקילוסיו עמו ואח' כך פתח בצרכי אותו האיש שלא יחליף דברו שכביר מצאה ידו כמ"ש עלינו זרחה חמה כו' אף משה רבינו לא פתח בצרכם של ישראל עד שפתח בשבחו של מקום שנאמר ויאמר ה' מסיני בא וזרח וכו' דומה בדומה לנמשל עלינו זרחה לבנה שכב' נסה

עלינו אור פניך ה' מסיני בא וזרח וכו' אשר זה מחייב שויהי בישורון מלך וראוי לפקח עלינו בכל הפרטים לכל אחד ואחד כמו שהוא יחי ראובן וכו' וזאת ליהודה וכו' ולפי גירסא זו ויהי בישורון מלך הוא התחלת צרכי ישראל אמנם לפי הגירסא שבילקוט גם כתוב ויהי בישורון סיפור השבחים. ושאלת הצרכים יהיה יחי ראובן כו' ומה שאמר מגיד הכתוב היינו שמלבד הסדר הזה שאנו רואים בו שקדם שבחו של מקום לשאלת צרכי ישראל הנה עוד יש גילוי בפסוק ב"מש תיבת ויאמר שהכתוב עצמו מגיד בפירוש שעשה כן בכוונה שכשפתח משה לא פתח לצרכם של ישראל תחילה עד שפתח בשבחו של מקום וזה הגיד הכתוב ב"מש ויאמר ר"ל בכוונת המתכוון ובהשקפה בדעתו. ומ"ש שנית אף משה רבינו לא פתח בצרכם של ישראל עד שפתח בשבחו וכו' שנאמר ויאמר ה' מסיני בא ואחר כך פתח בצרכם של ישראל שנאמר ויהי בישורון מלך שזו ראיה והוכחה מסדר העניינים שראינו שקדם ונאמר ה' מסיני בא ואחר בך פתח בצרכם של ישראל שנאמר ויהי בישורון מלך. ואמר במשל ובנמשל וחזר וחתם כו' לרמוז בתיבת וחזר שחוזר לענין ראשון כאילו כל המכוון היה שבחו של מלך ובו סליק ונחית. והוצרך להביא ראיה מדוד כי ענין משה היה בעת שאלתו יחי ראובן וכו' שמע ה' קול יהודה וכו' וכן כולם אבל מדוד למד ענין זול' זה שאפי' בעת ההודא' על כמה מעלות טובות שעליהם אמר הלליוה שירו להי' שיר חדש מחודש על הטובות שגמלם ואמ' שגם בזה יסדרם שבחו של מקום תחילה לומר תהלתו בקהל חסידים שישמח ישראל בעושיו כי אין כמוהו מלך הדור וראוי לשמוח בו ובני ציון יגילו במלכם שאומרים מלך אדיר וגם כן יש בחינה שנית להללו מצד ספוק צרכי ישראל ולא פתח בה דוד שאף בהילול שמצד הצרכים ראוי לאמ' שנית כמ"ש יהללו שמו במחול וכו' כי רוצה ה' בעמו רוצה בהוה ויפאר ענוים בישועה וכו' וחזר לספר בשבחו באו' הדר הוא לכל חסידיו שכל החסידים הסכימו פה אחד שהדר הוא וזהו שבחו של מקום. ובמכילתא מסיק וחזר לספר בשבחו של מקום שנאמר הלליוה הללו אל בקדשו כו' והוא נכון. ואמר אף שלמה לפי שהיה חולשה בראיה זו של שלמה כי מה שהקדים אין כמוך אלהים כו' שומר הברית כו' אשר שמרת וכו' שמזה מצאתי פתח לשאול ממך שאלתי זאת הלא היא ועתה ה' אלהי ישראל שמור כו' לז"א אף שלמה עם שאינה כ"כ ראיה עכ"ז אף שלמ' לא פתח וכו' ומה שהביא ענין שלמה הוא לפי שענין משה היה בענין ברכה ושאני ענין ברכ' וכן דוד בענין הודאה אבל ענין שלמ' הוא בענין ברכ' שפרש כפיו השמים והתפלל ומצינו כסדר הזה להזכיר שבחו של מקום תחילה וסוף ותפיל' באמצע ומה שזכר רעב כי יהיה אפשר לו' בדוחק לפי שכל העניינים הקודמים הם עניינים של צרכי יש' ואפי' בח"ל והמאמ' הזכיר צרכי

ישראל הפרטיים בארץ כמ"ש רעב כי יהיה בארץ. ועדיין צריך עיון. כי כל מה שכתבתי בלתי מיושב כפי הגרסא של ספרי בעצמו כי הגירסא הנז' מהילקוט וצריך להניף ידי ב"עה במאמר הזה ללבנו ולבררו ורש"י ז"ל ירקון שהתבואה אינה עולה בקנה לעשות שבולת ע"כ והר"דק ז"ל רעב כי יהיה והלא זכר בהעצר השמים והוא הרעב אם כן מה טעם אמר אחר כך רעב כי יהיה לפי שיתכן שיהיה מטר ויהיה רעב והוא מה שפירש אחר כך שדפון ירקון ארבה חסיל כי יצר לו אויבו פי' או כי יצר לו אויבו בארץ שעריו כמו שכתוב והצר לך בכל שעריך. כל נגע ר"ל מחלה אעפ"י שזכרתי בפרט קצת דברים אשר יתפללו עליהם ה"ה על כל נגע ומחלה שיתפללו עליהם אנא תענה אותם ע"כ. וכן הר"לבג ז"ל שרעב כי יהיה ר"ל בסיבת שטף מטר או ברד או בסיבת הרוחות או בסיבת חום השמש בשבלים אחר המטר שהם עניינים מצד הטבע. והנה מה שיהיה מצד העצר המטר כבר נזכר. דבר כי יהיה ר"ל כי יהיה דבר בהתחדש חלוי השדפון או הירקון או מה שידמה להם. ארבה חסיל ויהיה גם כן בסבתם רעב מפני אכילתם את התבואות והשחתתם אותם. כי יצר לו אויבו ר"ל שיבנה מצור סביב העיירות באופן שלא יוכל איש לצאת השדה לקחת התבואה או לעבוד האדמה והנה יתחדש שם רעב בסבת כל זה וכן כל תפילה על כל נגע וכל מחלה נא תקבלה ע"כ וכן מהריי"א ז"ל בחלק מה כהר"לבג. **ולע"דן** לדקדק שהיה לו להקדים מכת הדבר שלא להפסיק בין רעב כי יהיה לחלוקות שדפון ירקון ארבה חסיל גם באו' כי יצר לו אויבו שהיא צרת אויב הי"לל או כי יצר לו אויבו. וכבר נדחק הר"דק כנז"ל שפי' כמו או כי יצר לך ולדבריו חסרה תיבת או. וכן קשה גבי כל נגע כל מחלה דהי"לל או כל נגע או כל מחלה. ונראה להבין זה במ"ש במסכ' תעניו' שהיה דבר ורעב ואסור לבקש על שתיהם יחדיו כדכתי' ונבקש מאת ה' על זאת. והסכימו לשאול על הרעב דכיון שיתן הש"י שבע בהכרח יעצר הדבר כדי שיאכלו הלחם שלא נתנו לריק ובזה אבין אומרו רעב כי יהיה לומר שרעב כי יהיה מורה הוא על דבר ח"ו כי יהיה כי בהיות שבע דבר כי יהיה מורה שברבות החטה ירבו אוכליה ולא יתמעטו והודיע זה גם כן באומרו דבר כי יהיה שדפון ירקון וכו' שכיון שהיה דבר ונתמעטו האוכלסים נתמעטה הפרנסה ואם כן בסדר נבון הושמה חלוקת דבר כי יהיה באמצע להודיענו חידוש זה כאמור וכן ראיתי כמה שנים של דבר ואחריהם רעב והשנה הזאת פה ארם צובה אירע כן יוקר אחר הרעב. עוד אפשר שסמך דבר לשדפון ירקון להודיע שחלוק' השדפון כולל בתבואה וג"כ בגופי בני האדם בחולאים חמים וחדים שדפון וירקון וכו' הוא הרי"קאן בערב"י טריש"ייה בלעז שמוריק עיני האדם ולהודיע כן סמך אליו דבר כי יגיד עליו ריעו וזהו שכתוב בתור' יככה ה' בשדפון יככה ממש בחולי

הגוף ויש קצת גלוי בדברי הר"לבג שזכרתי אלא שצריך לומר שדבר גם כן בכלל של מקרי התבוא' כענין ארבה וחסיל. עוד אפשר שסמך ענין הדבר אל ענין השדפון וירקון וארבה הרי זה בא ללמד ונמצא למד שהדבר יתהוה בגזרה אלהית בעפוש הטבע והאויר כענין השידפון והירקון השדוף מרוח הקדים וזהו סמיכות העניינים דבר כי יהיה שדפון ירקון וכו'. ואחר שהזכיר ארבה חסיל כי יהיה שהם חילו הגדול של הב"ה האוכלים למעדנים הזכיר חיל קטן המשולח ממנו והוא כי יצר לו אויבו שהוא ג"כ מעין ארבה ע"ד והיה אם זרע ישראל וכו' ועלה מדין וכו' ככתוב בתורה וזרעתם לריק זרעכם ואכלוהו אויביכם להתחזק במאכלכ' כדי להצר לכם וזהו ארבה חסיל כי יהיה כי יצר לו אויבו ואלו אמר או כי יצר לו אויבו היה מדבר על מציאו' הצרה עצמה של המלחמ' לא על הרעב וענין הצרה כבר נזכרה באומרו בהנגף וכו' ולזה אמ' כי יצר לך וסמך כל נגע כל מחלה כי בהיות העיר במצור כי יצר לו אויבו ימשך מהדאגה והפחד קראם ורעדה כל נגע וכל מחלה. ומה שהזכיר רעב כי יהיה אחר שהזכיר בהעצר כו' כי מאותה עצירה לא יצא לפועל רעב כי אם דבר שיענה ה' אותם כמ"ש ונתת מטר על ארצך שיענה אות' ולא יהיה רעב ועתה כשהיה רעב שלא נענו שבו בתשובה במטר שאז והיא שלימה רעב שגם זה יתוקן בתפלה ותשובה:

**לח**

**כל** תפלה כל תחנה וכו' ה"רדק ז"ל כל תפלה כל תחנה שהתפללו על כל נגע כל מחלה הנזכרת בין שיהיה פרט ליחידי או לכל האדם או כולל לכל עמך ישראל כל איש ואיש לפי נגעו אשר ידע לבו ממה שלא נודע לאחרים כלומר בין מן המכאובים הנסתרים בין מן המכאובים הנגלים. ופירש כפיו אל הבית הזה כלומר יפרוש כפיו אל ה' בבית הזה או פיר' יפרוש כפיו בכל מקום שיהיה כנגד הבית הזה וכת"י לאפי ביתא הדין ע"כ. והר"לבג ז"ל לכל האדם לכל עמך ישראל לכל אחד מאישי האדם אשר לעמך ישראל כי מהנכרי לא התפלל עתה שלמה ע"כ. **ולע**"**דן** במה שהודיעונו חז"ל במסכת ברכות שצריך האדם לכלול עצמו עם כלל ישראל שאם שואל על רפואת חולה יאמר נא רפאהו רפואה שלימה בתוך חולי עמך ישראל כי הן אל כביר לא ימאס אפילו בכיוצא בזה וז"ש כל תפלה ואפילו כל תחינה עם היותה תחנונים ולא קבע עכ"ז צריך לכוללה עם הציבור זהו שאמ' אשר תהיה התפלה והתחינה פרטית לכל האדם צריך לערב אותה ולכלול אותה לכל עמך ישראל לומר עצור המגפה מעלי ומעל ביתי ומעל כל עמך ישראל וכן בכל שאלה ושאלה וזהו אומרו לכל האדם צריך לכל עמך ישראל ר"ל לכוללה עם כל עמך ישראל ולז"א האדם כי האדם החשוב ודעתן יעשה זו כי תקובל תפילתו יותר. ואמר

תנאי שני להקדים התשובה בלב שיכירו כל אחד ואחד נגע לבבו והם העונות שהם נגעי הלב ואחר שידע אותם אחר כך ופיר' כפיו אל הבית הזה ע"ד נחפשה וכו' נשא לבבנו אל כפים לבקר ולדעת נגעיו. ואחר כך נפרוש כפינו אל אל בשמים ומה נחמד אם נפרש לשון ידעון כמו ואם לא אדעה שהוא לשון רפואה וכיוצא בו אשר ידעון איש נגעי לבבו ביחוד כי אשרי נשוי פשע כסוי חטאה והוא היודע נגע לבנו ירפאהו ויסייע לזה אומ' ואתה תשמע וכו' וסלחת וכו' אשר תדע לבבו וכו':

**לט מ**

**ואתה** תשמע השמים וכו' למען יראוך כו' רש"י ז"ל ונתת לאיש ככל דרכיו באר בזה כי מפני התפלה לא יקבל תועלת אם לא יהי' לבו שלם עם הש"י אז תשמע תפלתו לתת לו ככל דרכיו לפי ענייננו בשעת התפלה וזה יהיה סבה שיראוך ישראל תמיד בהכירם כי חטאיהם סבבו להם אלו הרעות עד שתכף ומיד ששבו מהם שמעת לקולם ע"כ וכן הרד"ק ז"ל והוסיף למען יראוך ב"יוד האיתן לבד ופ"א הפועל נעלמת והביא ראיה מפסוק כי עמך הסליחה למען תורא שבראותם הרעות שבאו עליהם וכשחזרו בתשובה נתקנו ובטלו ע"י הסליחה ע"י זה תור' ע"כ וכן מהרי"א והרב"ע בשער צ"ב שאם לא היתה הסליחה בעולם היו כל החוטאים בלתי יראים מה' באו' דמאי דהוה הוה מעוות לא יוכל לתקון וכעין מ"ש אלישע אחר שכב' שמעתי מאחורי הפרגוד שובו בנים שובבים חוץ מאלישע אחר וכו' שכבר נסתלקה היראה ממנו וז"ש כי עמך הסליחה למען תור' שאילו לא היתה הסליחה שעמך בטלה היראה כמו שבטלה מאלישע אחר כשראה שנמנעה ממנו כאו' חוץ מאלישע אחר שידע כבודי ונתכוון למרוד בי והוא עצמו מ"ש ש"עה אתה תשמע השמים וסלחת כו' וסמיך ליה למען יראוך כל הימים מעין כי עמך הסליחה למען תורא ע"כ. **ולע"דן** לדקדק כפל ועשי' ונתת לאיש כו' די שיאמ' וסלחת ונתת לאיש ככל דרכיו כו' או וסלחת ועשית לאיש ככל דרכיו. ומהו למען יראוך כו' ומה שייך כאן אשר הנחלת לאבותינו שאין זה הדרוש כאן. ונראה כי לפי שהתפלל שע"ה על כל תפילה ותחנה שיתחנן איש ואיש על פרטי א' מנגע לבבו אשר גרם לו עונו ואתה תשמע השמים מכון שבתך וסלחת העון ההוא המחייב הנגע ההוא בפרטות ועשית לו את אשר שאל ותועיל התפילה הזו להאריך אפי' עמו אבל לא לוותר לגמרי כי אין ה"בה ותרן ז"ש וסלחת ועשית ר"ל שאלתו ובקשתו אבל עוד ידך הנטויה לגבות דילך ז"ש ונתת לאיש ככל דרכיו שאין התפלה מועילה רק להאריך אבל לא לוות' אפי' כל דהו ז"ש ונתת לאיש ככל דרכיו ככל דרכיו דייקא ואמר עוד ככל דרכיו לפי שיש בני אדם בועטים ברוב טובה ע"ד וישמן ישורון ויבעט ויש בועטין בייסורין מרובי' לז"א

ונתת לאיש ככל דרכיו אם טובים ואם רעים וצריך שתתן להם באופן נאות כפי לבבו אשר אתה יודע טבעו שלא יעכבהו מירא' אותך אבל תתן לו באופן שיהיה למען יראוך כל הימי' לא שיבעטו בך בטובה שתשפיע להם כנז"ל בדרש"י בסמוך בפ' ככל אשר יקרא זה לשונו אבל ישראל אם אתה רואה שהוא משחי' בממונו אל תתן לו ע"כ שאם כן טוב שלא תתן לו מאומ' כמ"ש הכתו' הקם לעבדך אמרתך דוקא אשר ליראתך שאם לא יהיה ליראתך מוטב שלא תקי' לו אמרתי ז"ש למען יראוך כל הימי' אשר הם חיים על פני האדמ' שעל מנת כן הוא שנתת את האדמה לאבותינו לשייראוך כל הימי' לא שיבעטו בך א"כ לפי זה תיב' למען יראו' מקושר עם ונתת לאיש ככל דרכיו כו' לא עם וסלחת כדעת המפרשים ז"ל.

**מא מב מג**

**וגם** אל הנכרי כו' כי ישמעון כו' אתה תשמע כו' רש"י ז"ל ככל אשר יקרא אליך הנכרי ובישראל הוא או' לתת לאיש ככל דרכיו לפי שישר' מכיר בה"בה ויודע שהיכולת בידו ואם אין תפלתו נשמעת תולה את הדבר בעצמו ובחטאו אבל הנכרי קורא תגר ואו' בית ששמעו הולך לסוף העולם נתייגעתי לכמה דרכים ובאתי והתפללתי בו ולא מצאתי בו ממש כשם שאין ממש בע"א לפיכך ככל אשר יקרא אליך הנכרי אבל ישראל אם אתה רואה שהוא משחית בממונו את חבירו אל תתן לו ע"כ. וכן הר"דק שלנכרי תענה יותר מישר' לכבוד הבית וכדי שילמוד ליראֿ את ה' הנכבד ע"כ. וכן הר"לבג שבנכרי לא שייך לו' כדרכיו אשר ידע את לבבו כי מזה הצד אינו ראוי לכלום אבל אמר שיענהו מצדדים אחרים כהר"דק וכן מהרי"א ז"ל. **ולע"דן** לדקדק וגם אל הנכרי אשר לא מעמך ישראל הוא מיותר אומרו שלא מעמך ישראל הוא שהרי נכרי הוא ומאי קמ"ל. ונראה שרמז כאן לטענת רש"י ז"ל במה שאמר ועשית ככל אשר יקרא אליך כדי שלא ימשך חילול שם שמים כי לא מעמך ישר' הוא כדי שיתלה מה שלא נענה בחטאו ואשמו כי לא מעמך ישראל הוא ולכן צריך לענו' אותו ככל אשר יקר' ולפי זה הדבר הזה הקדמה למה שיאמ' ככל אשר יקר' אליך הנכרי. עוד אפש' שרמז אשר לא מעמך ישראל הוא כדי שנ' בו ונתת לו ככל דרכיו אשר תדע את לבבו כי לא מעמך יש' הוא ולכן ראוי מצדדין אחרי' לענו' אותו והם למען ידעו כו' ואפש' עוד כי הוא מקוש' עם סוף הפ' הזה מעצמו וגם את הנכרי עם היותו נכרי תענה אותו יען נמצא בו דב' טוב שעם היות אשר לא מעמך יש' הוא עכ"ז נתן אל לבו ובא מאר' למען שמך אש' שמן תורק שמך כי ישמעון כו' את שמך הגדול ויבא ג"כ אל הבית הזה להתפלל אשר מצד אלו הבחינו' ראוי שאת' תשמע השמי' למען תהיה אתה מזכה את הרבים בענותך את הנכרי הזה

ז״ש למען ידעון כל עמי הארץ כו' וענין שני ולדעת כי שמך נקר' על הבית הזה אשר בניתי עם היותו בנין אנושי אשר בניתי עכ״ז שרתה עליו קדוש'. ומ״ש אתה תשמע וגבי ישר' ואתה תשמע אפשר שגבי הנכרי רצה שבעוד שהנכרי בא והתפלל אל הבי' הזה טרם יקרא תגר תענהו במהר' ז״ש אתה תענ' ולא אמ' ואת' תשמע שהיה מוסף על ענין ראשון דמשמ' אחרי הקריא' והתפילה שעשה הוא ואתה תשמע כי גבי ישראל צריך שיגמור תפלתו ולבקר פנקסו שייך לו' ואתה תשמע השמי' ויוכיח כן שהשמיעה הזאת קודם גמר קריאתו אליך מלישניה דקרא שאו' ועשית ככל אשר יקרא אליך דלא כתב ככל אשר קרא בלשון עבר אלא ככל אשר יקרא לו' שתענה אותו ועשית ככל אשר יקרא לעתיד וקודם הקריאה יהיה נענה כמו שזכרנו במ״ש אתה תשמע ולא אמר ואתה.

**מד מה**

**כי** יצא עמך כו' ושמעת כו' רש״י ז״ל ועשית משפטם נקמתם באויביה' ע״כ. וכן הר"דק ז״ל כמו כי עשית משפטי ודיני וכת״י ותתפרע עולבנהון. והוסיף כי יצא עמך על אויבו דרך כלל בדרך אש' תשלחם כמו ויהי דבר שמואל לכל ישראל וכן כשהיו שואלים באורים ותומים וכשלא יהיה עליהם עונש ועשית משפטם מאויביה' כנז״ל ע״כ. והר"לבג עד עתה דבר בתפלה אשר בתוך המקד' ועכשיו דבר בתפלה שתהיה חוץ מהבית נכח המקדש כמו שהוא כיוצא על אויבו שבהכרח יתפלל חוץ למקדש אבל נכחו וזהו והתפללו דרך העיר כו' ואמר בדרך אשר תשלחם כדהר"דק ז״ל. ועשית משפטם שידין אותם כאשר הם בדרכיה' אשר בשעת התפלה ע״כ. ובזה תקן הר"לבג קושי אחד והוא למה הפסיק בענין הנכרי באמצ' והיה לו לכתבו ולהתפלל עליו באחרונ'. ומתרץ בדה"רלבג שזכר תחילה כל התפילות שהם בתוך המקדש וחלוק' זו היא בתפילה שיתפללו חוץ לארץ דרך ונוכח ירושל' והמקדש ולזה כתב אותה באחרונה. גס מהרי״א ז״ל הקשה קושיא זו ותירץ כיוצא בזה. ובמ״ש בדרך אשר תשלחם כדה"רדק והר"לבג. ובאו' ועשית משפט' הביא כדרש״י והרד״ק לשון נקמה. והביא כד"הרלבג לשון משפט לדונם כפי מעשיהם. **ולעד״ן** שלהיות חלוקה זו כשעושים רצונו של מקום שאז יעשה משפטם ונקמתם כנז״ל ולזה אמר כי יצא עמך למלחמה על אויבו בדרך אשר תשלחם שהם כשרים שאז תשלח' בדרך שאם לא כן שח בין תפילה לתפילה עבירה היא בידו וחוזר עליה מעורכי המלחמה. או יאמר בדרך אשר תשלחם מקוש' עם או' והתפללו כי להיותם עמך ביציאתם ר״ל כשרים והגונים יחייב זה שיקדימו רפואה למכה ובדרך אשר תשלחם יתפללו שבו בדרך אשר תשלחם קודם הגעתם אל מחוץ חפץ המלחמה יקדימו תפילה לצרה לקיים מקרא שכתובה ויערוך שועך לא בצר. ואמר שיתפללו דרך

העיר כו' הודיע שורת הדין דקיימא לן היה בח"ל יכוין לבו כנגד הארץ בארץ יכוין לבו כנגד ירושלים. היה עומד בירושלם יכוין לבו למקד' והכוונ' בזה כמו שהודיעו המפרשים ז"ל בחלוקה הראשונ' צריך להוסיף כנגד הארץ אבל צריך הוא ג"כ לכוין כנגד ירושלם והמקדש והעומד בירו' צריך כנגד המקדש ולזה אמר כי יצא למלחמה על אויבו והתפללו אל ה' דהיינו אם לא ידעו לכוין את הרוחות יכוונו לבם למקום ז"ש והתפללו אל ה' ואם יודע לכוין הרוחות יתפלל דרך העיר אשר בחרת בה היא ירושלם והבית אשר בניתי כו' ושמעת כו' כי העברת התפילה דרך שם מכין להתקבל התפלה והתחנה:

**מו מז מח מט נ**

**כי** יחטאו לך וכו' והשיבו וכו' ושבו וכו' ושמעת [וכו'] וסלחת כו' הרד"ק ז"ל כי יחטאו כמו וכי יחטאו לך כלומר ואם יחטאו לך ואינם ראוים לתשועה ושתנקום נקמתם באויביהם ויתחייב גלות ויעשו תשובה בגלות' ויתפללו דרך ארצם תשמע תפלתם וכן ראינו בדניאל וכוין פתיחן ליה בעיליתיה נגד ירושלם ועשית משפטם בשוביהם שלא חמלו עליהם והכבידו עולם עליהם ועוד תתנם רחמים לפני שוביהם ורחמום שיניחום לצאת מהגלות כמו שעשה כורש מלך פרס עד כאן. וכן פירש הר"לבג כי יחטאו חלוקה אחרת מהתפילה חוץ למקדש והוא כשיגלו ישראל מעל אדמתם על רוב חטאיהם ושבו אל השי"ת בארץ שוביהם והתודו את עונם ואת חטאתם אשר חטאו בהם ויכירו כי עונותיהם סבבו להם כל זה הרע וישובו אל השי"ת בכל לבבם ובכל נפשם ללכת בדרכיו והתפללו לצד ארץ ישראל נכח ירושלם ובית המקדש שמע תפילתם ועשה משפטם כפי היות לבבם אליך בעת התפל' בדרך שתסלח חטאיהם וגם פשעיהם שהם ע"ד המרד ותתנם לרחמים לפני כל שוביהם ורחמים בארץ אשר הם גולים בה. והנה לא בקש שישמע תפלתם שיגאלם מהגלות כי זה ממה שיצטרך אל עוצם ההשגחה הפרטית ושישלם עון העם היושב אז בארץ ישראל כאומרו כי לא שלם עון האמורי עד הנה עד כאן וכן מהריי"א ז"ל כדהרלב"ג והוסיף לומר שלהיותם חוץ למקדש וחוץ לירושלם צריכים הם תפילה ותחינה יתירה בודוי ובתשובה בכל לבבם ובכל נפשם. והנה לא התפלל שלמה כאן ב"מש ונתת אותם לרחמים לפני כל שוביהם ורחמום להוציאם מן הגלות כי צריך לזה השגחה יותר פרטית נפלאה כי לא תספיק לזה התפלה אשר יעשו בח"ל ואף על פי שעושים אותה נוכח הבית המקדש עד כאן וזה כדהר"לבג ז"ל כנז"ל ודלא כה"רדק ז"ל שפי' ורחמום שיניחום לצאת מהגלות כאשר היה בימי כורש המלך של פרס ובסמוך בפסוק כי עמך וכו' מוסיף מהריי"א להרחיב בזה כמו שנזכיר בס"ד עיין שם. **ולע**"**דן** לדקדק דהי"לל וכי יחטאו וכו' כיון שהוא ענין בפני עצמו שהפסוקים

הקודמים דברו כשהם כשרים וכאן מדברים כי יחטאו. ועוד קשה דכיון דקאמר כי אין אדם אשר לא יחטא על כרחין בחטא כל דהו קאמ' כי יחטאו ועלה מסיק כי אין אדם כו' דאילו בחטאים חמורים לא יתכן שיגזר אומר בזה כי אין אדם אשר לא יחטא כי יש ויש וכיון שכן הוא יקשה איך יתכן שעל החטאים קלים ההם תגדל האף והחמה מה חורי האף הגדול הזה שכתוב ואנפת בם ונתתם לפני אויב ושבום וכו'. ונראה על פי שיטת המפרשים ועשית משפטם ע"ד כי עשית משפטי ודיני שהקדוש ברוך הוא ינקום נקמת' ויעשה משפטם וזה בלי ספק לפעמים יכשלו בחשבם כי ידם רמה וכביר מצאה ידם. וז"ש כי יחטאו לך כאילו לפעמים ימשך מעשית משפטם כי יחטאו על דרך וישמן ישורון ויבעט זה רמז בחסרון הוי"ו של כי יחטאו לך ואמר כי יחטאו לך כי אין אדם וכו' שהכתוב עצמו מפרט הוא החטא של כי יחטאו לך באומ' כי אין אדם אשר לא יחטא שזה החטא הוא מניעת הבחירה וגדול עונם מנשוא ולזה ואנפת בם ונתתם לפני אויב וכשישבו אותם שוביהם אל ארץ האויב הגדול כו' יפחדו פן יברחו על כן יוליכום אל ארץ האויב ארץ היותר חזקה קרית מלך רב בדלתים ובריח ובלתי סמוכה לספר רחוקה או לפעמים קרובה כי לא ישימו פניהם רק להוליכם אל ארץ האויב הוא המלך הראש. **והשיבו** אל לבם כו'. **לע"דן** לדקדק מהו והשיבו אל לבם ובסמוך לשון ושבו וכו' מלבד שהעניינים כפולים וארץ אשר נשבו שם מיותר כי ידוע הוא. ומהו לאמר חטאנו וכו' ולמה חסר וי"ו התוספת בתיבת רשענו דהי"ל ורשענו. ונראה שהכוונה לפי שהם חטאו באומר' שהאדם מוכרח במעשיו כנז' כי אין אדם אשר לא יחטא לזה צריך לשוב מהחטא הזה שגרם להם השביה וזהו והשיבו אל לבם בארץ אשר נשבו שם ושבו והתחננו אליך בתחנונים על מה שחטאו וצריכים לאמר חטאנו והעוינו כי במה שנכשלו צריכין לתקן ולזה יאמרו חטאנו והעוינו כי אין שום דבר מכריע אלא רשענו רוצה לומ' מרוע לבנו רשענו והיית זאת לנו שיהיה דבר מכריע לא מצד תולדת האדם ולא מזל גורם אלא מרוע בחירתנו ואמר והשיבו כאילו טפש כחלב לבם הערל אלא שהם יכריעוהו לשוב מצד צר ומצוק מהיותם בארץ אויביהם ז"ש והשיבו אל לבם בעל כרחו יען שהם בארץ אשר נשבו שם יחייבם להתחנן ולהתודות כאמור: או יאמר לאמר חטאנו וכו' רוצה לומר שלא תהיה תשובה גמורה רק מן השפה ולחוץ וזהו ונשבו והתחננו אליך לאמר רוצה לו' לאמירה בעלמא זו היא המדרגה הראשונה של תשובתם ותספיק ואפי' שהיא גרועה להקל מעליהם עולם וזהו בארץ שוביהם לאמר שבעת קראם שוביהם ואחרי אמרם ודוי חטאנו כשבא להזכיר מדרגה שנית של תשובה מעולה אמר ושבו כו' בארץ אויביהם אשר שבו אותם כלומר שכעת אין להם שנאת שוביהם לדחוק אותם ביותר

אבל בארץ אויביהם לבד ואז בשובם תשובה שלימה בכל לבבם ובכל נפשם ויתפללו אליך דרך ארצ' שיכונו לבם אל הארץ כלל ארץ ישראל ויאריכו עוד כוונתם אל העיר אשר בחרת היא ירושלם ואחר כך והבית בניתי לשמך וכתיב בנית כי הבית נבנה מאיליו כאילו השי"ת היה הוא הבונה הבית כדכתיב והבית בהבנותו אז ושמעת כו' וסלחת וכו' ונתתם לרחמים לפני שוביהם לרחם עליהם בכח ולפניהם ויצא הדבר מן הכח אל הפועל ורחמום כמה גדול כחה של תשובה המעולה:

**נא**

**כי** עמך ונחלתך כו' רש"י ז"ל כור הברזל חרסים שמזקקים בו הזהב קרוי כור עד כאן. והר"לבג ז"ל מכור הברזל כי כמו שצורפי הזהב והכסף בכור כן נצרפו ישר' במצרים בעבודה קשה ומ"ש הברזל כי הכורים לא יעשו אותם מברזל אלא מאדמה משל לחזוק הצרוף שנצרפו שם עד כאן. ומהדי"א ז"ל כתב לפי שהרבה תנאים בתפילתם ולא העלה בידו אלא ורחמום כפשוטו לרחם עליהם אבל לא גאולה החלטית לזה נתן טעם לזה ואמר כי עמך ונחלתך הם וכמו שהוצאת אותם ממצרים כן תוציאם ולזה לא זכרתי לך הגאולה ובהצטרף להיות עיניך פקוחות אל תחיבת עבדך האיש התם והישר שביניהם הנקרא עבדך לשמוע אליהם בכל קראם אליך ר"ל אעפ"י שהם בגלות ובארץ נכריה עכ"ז תשמע תפילתם כמו שגאלתם ממצרים ואל תעמוד לפניך צדקת הגוים כי אתה הבדלתם לישראל לנחלה מכל עמי הארץ כאשר דברת ביד משה עבדך בהוציאך את אבותינו ממצרים שממה שעשית מקדם נקח מופת ותוחלת להוציאם משבייתם ע"ד מ"ש המשורר בקראי ענני אלהי צדקי שממה שאני רואה שבצר הרחבת לי לשעבר אקח ראיה אל ההוה חנני ושמע תפילתי עד כאן. **ולע"דן** שכוונת הכתוב לומר כי עמך ונחלתך הם רוצה לומר אעפ"י שהם חטאים עכ"ז עמך הם ר"ל עדיין הם עמך ונחלתך ואעפ"י שאינם כשרים כ"כ ככתוב בנים סוררים בנים לא אמן בם שכן כשהוצאתם מארץ מצרים עם היותם בלתי ראוים גאלתם והוצאתם ממצרים כמי שמוציא הזהב והכסף מתוך כור הברזל בעודו מותך וחם שישרף ידיו המוציאו כך כביכול נצטער הק"בה להוציאם לפי שלא היו ראויים שהללו עובדי ע"א והללו עובדי ע"א כדכתיב לקחת לו גוי מקרב גוי וז"ש כי עמך ונחלתך הם רוצה לומר כבר אתה מלומד בנסים ואעפ"י שאינם ראוים. ומ"ש מכור הברזל פירושו כי יש מצרף לכסף וכור לזהב והכור ההוא קטן אמנם יש כור לברזל לעשותו קלל בתוכו ע"י הצרוף והוא עשוי מבנין גדול מאד כאשר ראיתי בעיני פה ארם צובה ב"ר חיים ן' חיים י"צו שעושה הבו"לאד בלשון ערבי. ובלשון לעז אזי"רו וראיתי שהבור הוא גדול מאד מבנין אבל הוא מעפר שאר הכורים ובזה הבנתי

אומ' מתוך כור הברזל. לו' כי היתה מצרים ככור הברזל שהוא גדול והכונה להורות שישראל היו כדמות ברזל ולעשותו קלל נכנסו למצרים ולפי זה כור ברזל רוצה לו' כור העשוי לברזל ואין פי' כור נותנין לתוכו עפר ידוע ונעשה ברזל דא"כ הי"ל כור ברזל באו' הברזל משמע שכב' הוא ברזל ידוע ונותנים אותו לעשותו נחושת קלל כי בזה יהיה מכוון אל הנמשל שהם ישראל. ואין אנו צריכים לידחק במה שנדחק הר"לבג שאין כור עשוי מברזל אלא מחרס מחרסי האדמה ו"מש ברזל משל להיותו חזק בברזל עם היותו מחרס. ומה שאמרתי נכון.

**נב**

**להיות** עיניך פתוחות כו' למהריי"א עבדך על כל צדיק וצדיק שהוא עבד ה' שיתפלל בשבי' על עצמו ועל הגלות והשביה אבל. **לע"דן** כפשוטו של מקרא על עצמו אמר עבדך שתצטרף תפילתו זו ותחנתו מצטרפת אל תחינת עמך ישראל יחדיו יועילו לשמוע אליהם. וכמ"ש בכל קראם להר"לבג שיענם על שאלתם בשלימו' בכל מה שיקראו ויבקשו. ולהר"דק בכל קראם בכל עת שיקראו אליך בצרתם ע"ד בכל קראנו אליו בתשובה עד כאן והוא הנכון. ולמהריי"א בכל קראם אפי' חוץ לירושלם בגלותם עד כאן:

**נג**

**כי** אתה הבדלתם כו' הכוונה ראוי לך לפדותם יען כי אתה סיבת המשטמה הזאת שבין האומו' מ"ה לישר' כי יען כי אתה הבדלת' לך לנחלה מכל עמי הארץ וזאת ההבדלה גרמה כל השנא' וכיון שאת' עשית השנאה אתה תצילם מהשביה כאשר דברת ביד משה עבדך ההבדל שהבדלתם כדכתי' והייתם לי סגולה מכל העמים כו' ואבדיל אתכם מכל העמים וכו' עוד אפשר שנותן טעם למ"ש שישמע אליהם בכל קראם ואעפ"י שאינם כדאים שהרי הם צריכים לסיוע תפילתו של שלמה ואילו היו צדיקים היה עושה למענם לזה אמר שכבר אתה רגיל בכיוצא בזה שהרי אתה הבדלתם לך לנחלה מכל העמי' ובזמן קרוב ליציאת' ממצרי' שלא היו כ"כ צדיקי' ועכ"ז הבדלתם מכל העמים ואעפ"י שלא היו כ"כ כדאים כמו כן מפיהם תשמע ותושיע ואעפ"י שלא יהיו כ"כ צדיקים וז"ש כי אתה הבדלתם כו' בהוציאך את אבותינו ממצרי' אדוני אלהים רוצה לומר רחום בדין ששם אלהים כתוב בהוי"ה ונקוד אלהים להודיע להיות רחום בדין להוציאם שאלמלא כן לא יצאו.

**נד**

**ויהי** ככלות שלמה הר"לבג ז"ל ויהי ככלות שלמה וכו' למדנו מזה שהמלך כרע על ברכיו מהתחלת תפילתו עד כלותו אותה ומזה המקום אמרו רז"ל שהמלך כיון שכורע שוב אינו זוקף עד כלותו תפלתו עד כאן. והוא ממסכת ברכות פרק אין עומדין אמר

רבי יהושע בן לוי משום בר קפרא אלו ברכות שאדם שוחה בהם באבות תחילה וסוף בהודאה תחילה וסוף ואם בא לשוח בסוף כל ברכה מלמדין אותו שלא ישחה כהן גדול תחלת כל ברכה וברכה וסוף כל ברכה ומלך כיון שכורע שוב אינו זוקף שנאמר ויהי ככלות שלמה להתפלל אל ה' כל התפלה והתחנה הזאת קם מלפני מזבח ה' מכרוע על ברכיו ע"כל. ואמרו הדרשנים ז"ל כי כפי גדולת האיש כך צריך לעשות הכנעה שהבינוני די לו בכריעה באבות תחילה וסוף ובהודא' תחילה וסוף וכ"ג שמעלתו גדולה צריך לשוח בסוף כל ברכה כדי להכניע עצמו יותר מההדיוט והמלך אשר מעלתו יותר גדולה צריך להכניע עצמו יותר ויותר שכיון שכורע שוב אינו זוקף כדי שלא ירום לבבו מאחיו ורוממות הלב יגרום לו פריקת עול מלכות שמים ע"כ ומהרי"א כתב ראוי שתדע ששלמה בתפילתו הזכיר שלשה שמות רנה תפלה תחנה ואינם שמו' נרדפי' אבל הם כנגד שלש' עניינים ראויים להמצא בכל תפלה האחד להקדי' שבחו של מקום והוא לשון רנה והלול. והענין השני הפילול מלשון פילל ראה פניך לא פיללתי לשפוט את עצמו בהיות האדם דן ושופט מה אני מה חיי לשתקובל תפילתי כמ"ש מה אנו מה חיינו מה חסדנו וכו' והענין השלישי תחנה שהוא בקשת הצרכים וכמ"ש מפיל תחנתי לפני המלך. ואין ספק שלפעמים ישמשו תיבות אלו זו בשמושה של זו להיות עניינם קרוב אבל המובן השרשיי הוא הנזכר בכל אחד מהם עד כאן:

**ולע"דן** שלשון רנה הוא שבחו של מקום וכן בא בדחז"ל הנז"ל. אמנם תפלה הוא בקשת הצרכים ותחנה הם הדברים עצמן של התפלה רק שאמרום בלשון תחנון ולא קבע כמו שאמרו במשנה העושה תפלתו קבע אין תפלתו תחנונים. ותנן אל תעש תפלתך קבע אלא תחנונים לפני המקום. ויוכיח כדברי הכתוב הזה באו' להתפלל אל ה' את כל התפלה והתחנה הזאת שאמר לשון הזאת על התפלה ותחנה מורה שהן דבר אחד ולא שנים וזהו הזאת.

**נה**

**ויעמוד** ויברך כו' מהרי"א ז"ל לפי שלא היה ראוי לברך את העם באותו האופן מהכריעה שבירך והתפלל לגבוה לזה הגיד הכתוב שקם ויעמוד ויברך וכו' עד כאן.

**ולע"דן** שקם מהכריעה לפי שהיה צריך להגביה קולה קול גדול את כל קהל ישראל. ולזה עמד מעומד ולא כורע כי לשי"ת צריך קול נמוך כי המגביה קולו בתפלתו הרי זה מנביאי השקר ולזה אמר ויעמוד ויברך את כל קהל ישראל קול גדול לאמר רוצה לומר לפי שהיה רוצה לאמר קול גדול להשמיע את כל קהל ישראל לכך עמד בעמידה כדי שישמע קולו יותר מבהיותו כורע על ברכיו לכך בטלה הכריעה אמנם פרישות

הכפים נראה שפרושות היו בעודו מברך את ישראל. ולשון הכתוב יוכיח כן כמו שאמר מכרוע על ברכיו וכפיו פרושות שלא אמר מכרוע על ברכיו ומהיות כפיו פרושות נראה שמכרוע על ברכיו לבד קם וכפיו פרושות השמים רוצה לומר ועדיין היו כפיו פרושות השמים וקם ויעמוד ויברך את כל קהל ישראל קול גדול לומר באופן שגם בעודו אומר ברוך ה' אשר נתן מנוחה כו' היו כפיו פרושות השמים:

**נו**

**ברוך** ה' אשר נתן מנוחה וכו' רש"י ז"ל ככל אשר דבר והיכן דבר והניח לכם מכל אויביכם וכן הר"דק ז"ל וכן הר"לבג ז"ל וכן מהר"א ז"ל:

**ולע"דן** לדקדק כפל ככל אשר דבר דרך כלל ואחר כך פרט באו' לא נפל דבר אחד מכל דברו הטוב אשר דבר ביד משה עבדו ואחד מהם מספיק. ונראה כי בית עולמים נקרא מנוחה ע"ד כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה על שם שהוא מנוחה לחי העולמי' כמש"ה זאת מנוחתי עדי עד פה אשב כו' ועל זה אמ' ברוך ה' אשר נתן מנוחה שתהיה בתוך עמו ישראל זה בית עולמים הבית הזה אשר בניתי ככל אשר דבר כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה זאת ועוד לא נפל אחד מכל דברו הטוב אשר דבר ביד משה עבדו הלא הוא מה שדבר בכוונה והניח לכם מכל אויביכם וישבתם בטח ועליו אמר לא נפל דבר א' וכו' אשר דבר ביד משה עבדו בדיבור מכוון נבואיי ביד משה עבדו אמנם בענין המנוחה שלא נאמר רק כלאחר יד כי לא באתם עד עתה אל המנוחה וכו' לכך אמר בו ככל אשר דבר רוצה לומר אפילו הדיבור הבא לזירוז על ענין זולתו לאמר לא תעשו ככל אשר אנחנו עושים פה היום איש כל הישר בעיניו כי לא באתם עד עתה אל המנוחה וכו' שלא בא ביחוד ליעד על המנוחה והוא דקדוק נכון מלבד הכרח הכפל הנה יש שנוי הלשון מאו' ככל אשר דבר לאומרו אשר דבר ביד משה עבדו מוכח כנז'.

**נז**

**יהי** ה' אלהינו עמנו וכו' מהר"א ז"ל הכוונה לומר שאעפ"י שכבר קיים הוא ית' מה שייעד אל האבות אל נא יאמר מה לי עוד עמכם כבר קיימתי מה שנדרתי להם אבל יהי ה' אלינ"ו עמנו כאשר היה עם אבותינו הקדושים קודם שנתן להם הארץ אל יעזבנו כלל אלא תמיד ידריכנו לעבודתו וכדמסיק להטות כו': ואפשר שאמ' כאשר היה עם אבותינו דור המדבר ולפי שבאחרונה עזבם ונטשם במרגלים עד תומם במדבר לז"א אל יעזבנו ואל יטשנו ע"כ ובכלי חמדה בסדר תרומ' כתבתי מפי השמוע' כי האבות לא הוצרכו לא למשכן ולא למקד' כי האבו' הם הם המרכבה והשי"ת שוכן בתוכ' והם הם הארון ומקדש לשכון בתוכו לז"א שע"ה אעפ"י שבנה בניתי בית זבול לו ית' לא שתעקר

השראה שכינתו מעלינו אבל יהי ה' אל"ינו עמנו ממש שנהיה משכן לשמו הגדול כאשר היה עם אבותינו אל יעזבנו ואל יטשנו ללכת לשכון לו במקדש כי המקדש איננו אלא הכנה להכין לשישכון בתוכינו כמ"ש ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם ואחז"ל בתוכו לא נאמר אלא בתוכם שעיקר שכינה בתוכם של ישראל והמשכן ומקדש הכנה כל דהו: ו"עד פסוק ויהי נועם ה' אלהינו עלינו. עלינו ממש תשכון שכינתו יתברך שהוא נועם ה' והמשכן ומקדש שהם מעשה ידינו יועילו לכוננה ז"ש כוננה עלינו כלומר כוננים ומכינים לשתשרה נועם ה' עלינו מעתה מעשה ידינו כוננהו לשיתמיד ויעמיד כיון שהוא רב התועלת. ואפשר עוד כי אין אלהים בכל מקום אלא דיין לז"א שה' שהוא הרחמן נא יתנהג עמנו בצד מה בדין שמאל דוחה וימין מקרבת ז"ש יהי ה' אלהינו עמנו דייקא שה' הרחמן יתנהג כאלהינו בדין כאשר היה עם אבותינו תמיד היו בארץ מגוריהם אשר גרו תמיד בגרות ובצער עם אבימלך ופרעה וזולתו וכן יצחק ויעקב עם לבן כן יתנהג עמנו שאל יעזבנו מלהוכיח אותנו וגם כן אל יוסיף בתוכחות יחד בבת אחד ליטוש ולנטוש אותנו אלא מתנהג לאטו לאט לאט ז"ש אל יעזבנו ואל יטשנו כדי שעל ידי שמאל דוחה וימין מקרבת יהיה סיבה להטות לבבנו אליו וכוי. ובסמוך בס"ד אוסיף לבאר פסוק זה מקושר עם הבא אחריו להטות לבבנו אליו:

**נח**

**להטות** לבבנו אליו וכו' הר"דק ז"ל להטות לבבנו אליו טעמו דבק עם ה' אלהינו עמנו עד כאן וכן הר"לבג יהי ה' אלהינו עמנו להטות לבבנו אליו לעבודתו כמו שעשה לאבותינו במדבר עד כאן:

**ולע"דן** מקושר עם הקודם שהאדם כצאתו מן הדרך הישרה העונות יבדילו בינו לבין אלהיו כדכתיב עונותיכם היו מבדילים ביניכם לבין אלהיכם וצריך עזר אלהי להורות לו הדרך הישרה להחזירו למוטב להטות לבבו מעט כי כן מורה לשון הטיה שהלב חוץ לשורת האמת וצריך להטותו לז"א אל יעזבנו ואל יטשנו שנהיה נעזבים ממנו ומדבקותו עד שיצטרך אחר כך לתקן הפירוד ההוא להטות לבבנו אליו כי אין אנו מסתפקים בהטיה כל דהו מהלב כזו כי אנו רוצים להיות דבקים בו בכל לבבנו בכל נפשנו ובכל מאדנו שיהי ה' אלהינו עמנו ואל יעזבנו מהדבקות בהיותו נסמך ליטוש אותנו להטות לבבנו אליו וכוי אל נא יטשנו להטות כו' כי רצוננו ללכ' בכל דרכיו ולדבקה בו בכל עת ועונה ובכל הדרכים וז"ש ללכת ולא אמר וללכת בו"או שאינו מקושר עם להטות כי זו דרך ישרה וחשוב' יותר מהדרך של להטות שהיא הטייה כל דהוא אשר צוה את

אבותינו וכמו שצוה את אבותינו רבוי המצות וקיימום כן גם אנחנו נקיי' את כולם בלב שלם וכדמסיק והיה לבבכם שלם וכו'.

**נט ס**

**ויהיו** דברי אלה רש"י ז"ל לעשות משפט עבדו ועמו לתבוע עלבונם מיד האויב ע"כ. והרד"ק ז"ל יומם ולילה להיות שמירתו תמיד לעשות משפטינו פי' משפט במקום הזה כמו כמשפט הבנות יעשה והדומה לו כלומר לתת לנו דבר יום ביומו מה שאנו צריכים להשפיע לנו הטובה ולשמרנו מרעה ובזה ידעו כל עמי הארץ כי ה' הוא האלהי' כי הדבקים בו שבעי טובה ונשמרים מרעה עד כאן והר"לבג ז"ל פי' שלא יסתיר פניו מהם אבל בעת העוותם יוכיחם בדרך שיחזרו למוטב ובזה יתפרסם לכל עמי הארץ כי ה' הוא האלהים ואין עוד רוצה לומר כי בראותם כשחטאו נענשים ובשובם מחטאיהם השי"ת הוא נעתר להם ע"כ. ומהרי"א ז"ל ויהיו דברי אלה הנזכרים למעלה אשר התחננתי לפני ה' בענין המתפללים אל הבית הזה יהיו קרובים אל ה' יומם ולילה לעשות משפט עבדו היחיד המתפלל או הכלל והם עמך ישראל בהתפללם לפניך יענו ויעתרו בו ביום ז"ש לעשות משפט עבדו ומשפט עמו ישראל דבר יום ביומו ר"ל בכל יום ויום ואולי אמר משפט עבדו על שלמה עצמו. ואמר שימשך תועלת והוא שידעו כל עמי הארץ כי ה' האלהים ואין עוד עד כאן: ובכלי חמדה כתבתי מפי השמועה שהתפלל שע"ה שלא יאריך לחטאיו ולא לחטאי הצבור אבל תכף ומיד בו ביום שיחטא יפרע ממנו וכן הצבור וז"ש לעשות משפט הנקמה עלי אני עבדו וכן משפט עמו ישראל כשיחטאו תכף ומיד יעשה משפט הנקמה דבר יום ביומו בעצמו יפרע בו ביו' כי הוא תועלת גדול היות פרעון החטא נפרע בו ביו' שנעשה כדי שילך אותו היום נקי מהחטא ע"י המשפט והנה העונש שקבל החוטא בו ביו' ז"ש דבר יו' ביומו וכמשל האוהב שנפרע מעט מעט מאוהבו ראשון ראשון מסתלק. ובזה אבין עתה או' למען דעת כל עמי הארץ כו' ר"ל ידעו שאין הבדל ח"ו מה' שהו' מידת הרחמים למידת הדין שהאמ' הוא שהכל דבר א' ורחמים פשוטים כיון שהדין מביאו ה"בה לאט לאט שאוכל לסובלו א"כ רחום בדין הוא ז"ש כי ה' הוא האלהים בו' ר"ל רחום בדין שאין הבדל בין רחמי ה' לשם דין שמורה אלי"ם בבחינ' הרשע כי הדין אל הרשע והאכזריו' רחמי' יחשבו אליו כיון שעל ידם משיג רפואת הנפש נמצא שה' הוא האלי"ם אין עוד שאין הבדל ולא עודיות בין ה' לאלהים בבחינת הרחמים והדינים הנמשכים כי הנה טוב זו מידת הטוב מאד זו מידת הפורענות כי יחדיו יהיו תמים אל הצלחת האדם והשלים נפשו כן הדין רחמי' וכמו שאחז"ל חסד ומשפט אשירה אם חסד אשירה ואם משפט אשירה כי שניהם יחדיו תיקון העולם

והאדם כאמור ובזה מובן שאמ' אשר התחננתי לפני ה' לו' שאין ראוי לשאול מאתו יתבר' כי אם מצד רחמיו ז"ש לפני ה' אמנם א"חכ אמר קרובי' אל ה' אלהינו רמז אל הדין ורחמי' כאמור כי ע"י שמאל דוחה וימין מקרב' שהוא ה' אלהינו. ורמזו המקובלי' כן במדת יום ומדת לילה ז"ש יומ' ולילה מזה ימשך לעשות משפט עבדו ומשפט עמו ישראל כו'.

**סא**

**והיה** לבבכם שלם עם ה' כו'. מהרי"א ז"ל הודיע הכתוב שקבלת התפל' תלוי בענין היות לבבכם שלם שאל"כ לא תקובל התפל' הנז' ובהיותם מוכנים בלבבם שלם תתעצם התפלה ותענה עתירתם ובקשתם עד כאן. **ולע"דן** עם הנזכר במ"ש לעשות משפט עבדו ומשפט עמו ישראל משפט הנקמה דבר יום ביומו ראשון ראשון מסתלק בזה תשיגו שלימו' היות לבבכ' שלם ללכת כו' כי לא ינוח שבט הרשע ההוא בגורל הצדיקים שכיון שבא המשפט בו ביום אשר יעשה הרעה על כן יהיה לבבכם שלם עם ה' אלהיכם כיום הזה מה היום הזה והוא הגלגל היומיי עובד אלהי' בלי שום פניה ותכלית רק שש ושמח לעשות רצון קונו ישיש כגבו' לרוץ אורח כן גם אתם כיום הזה דומים אליו אל היום הזה בלבבכם השלם. ולזה הזכיר כאן חוקים ומצות לבד והקדים החוקה כי בהיות העבודה לש"ש יקיים האדם אפי' החוקים שאין השכל מחייב אותם ויקדים שמירתם אל המצות האחרות. ואמר והיה לבבכם שלם ע"ד תמים תהיה עם השי"ת שלא יהיה לבך נוטה אליו ית' ופונה אל רהבים ושטי כזב אבל תלך תמים ושלם תהיה עם ה' אלהיך ז"ש והיה לבבכם שלם ולא חלק מה כ"מש גבי להטות אלא כולו שלם עם ה' אלהינו:

**סב**

**והמלך** וכל ישראל כו'. **לע"דן** לדקדק מה צורך בכלל הזה ואחר כך פרט ויזבח שלמה כו' ודי היה בפרט. ונדקדק גם כן מאי שנא שבפסוק הזה אמר לשון לפני ה' ובפסוק שאחריו אשר זבח להי' ולא אמר לפני ה'. ונראה בהקדמה שהקדמתי בכלי חמדה בסדר ויקרא שיש תועלת מענין הקרבנות כפי הפשט והוא ההשתעבדו' וההכנעה הנמשכת לאדם בראותו הנעש' בב"ח ההוא וזהו הנבחר מהזבח. ובזה נבין כי בהיות שלמה וישראל יחדיו באותה הכנעת לב וההשתעבדות הנמרץ לפני היכל ה' וארון עוזו הוא מתפלל ומתחנן לפני ה' וישראל עמו יחדיו והנה העבודה הזו שבלב נבחר להי' מזבח מעין מ"ש חז"ל בפסוק זובח תודה הזובח יצרו יכבדנני כו' ז"ש והמלך וכל ישראל זובחים זבח כי כולם יחדיו בקול תחינה ותפילה זובחים תודה להי' ז"ש זובחים זבח סתם ולא הזכיר אם היה זבח שלמים או זולתו אלא סתם זבח שהיו יחדיו המלך וכל ישראל עמו באחדות ולב שלם זובחים זבח חלבם ודמם וארשת שפתיהם ועולה לרצון לפני ה' לפניו ממש

אמנם בסמוך בזבח השלמים זבח הבהמי והגשמי אמר אשר זבח להי' לשלול שאינו מסוג וערך הנזכר בפסוק הזה שזה לפני ה' לרצון ואותו הזבח הוא להי'. ואפשר עוד כי הזבח הזה זבח השלמים היה מכיס המלך ולא משל צבור וכ"מש ויזבח שלמה את זבח השלמים שמכיסו הם ומשלו ז"ש אשר זבח וכו' אמנם בפסוק הזה הזכיר שאף על פי כן היו ישראל עומדים שם במעמדם כי כן היא המצוה בהיות כהנים בעבודתם וישראל במעמדם כי על כן נתקנו המעמדות של ישראל כי לא היו ישראל כולם להיות מתבטלים לעולם ממלאכתם ועשו תמורתם את המעמדות ולזה א' כי בהיות הזבח הזה שהיה מקריב שלמה בשם כל ישראל כי להשרות השכינה הוא בא ולזה אמר וכל ישראל עמו עמו מסייעים במצוה זובחים זבח לפני ה' במעמדם לפניו.

**סג**

**ויזבח** שלמה את זבח וכו' חז"ל אמרו בפסיקתא הובא בילקוט ויזבח שלמה את זבח השלמים לפי שנאמר קח מאתם והיו לעבוד את עבודת ה' היה משה מתייירא שמא אחת מהעגלות נשברות או אחת מהפרות מתות ונמצא קרבן של נשיאים פסול א"ל והיו לעבוד את עבודת אהל מועד ניתן להם הויה שיהיו קיימות לעולם עד היכן היו קיימות ר' יודן בשם רבי שמואל בר נחמני רבי חנינא בשם בר קפרא עד בגלגל שוורים זבחו והיכן הקריבום ר' אבא בר כהנא א'ר בנוב הקריבום ר' אבהו אמר בגבעון רבי חמא ב"ר חנינא אמר בבית עולמים הקריבום אמר ר' לוי טעמא דר' חמא מהכא ויזבח שלמה את זבח השלמים אמר רבי מאיר עד עכשיו היו קיימות ולא הוממו ולא הזקינו ולא הטריפו. והרי דברים ק"ו ומה העגלות שהיו נדבקות במלאכת אוהל מועד ניתן להם הויה שיהיו קיימות לעד ישראל שהם דבקים בהק"בה עא"כו שנאמר ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כולכם היום. **ולעד"ן** לדקדק מה היתה יראתו של משה שאם תשבר או ימות נמצא קרבן של נשיאים פסול כי למה יהיה פסול והאד' יראה לעינים באשר הוא שם ואם תשבר או ימות מה בכך. ונדקדק שהיה לו לומר ולתלות הפסול בנשיא ההוא לא בכללם לומ' ונמצא קרבן של נשיאים פסול ועוד מהו אומרו ניתן להם הויה בלשון עבר. ועוד ר' לוי מהיכא דייק מהכא דויזבח את זבח השלמים שהם אותם של הנשיאים. ונראה כי להיות העגלות שש לרמוז אל הרמזים אשר נאמרו במ"ר פרש' נשא פי"ב שש כנגד ששת ימי בראשית שש כנגד ששה סדרי משנה וכו' כנז' שם לז"א שמא תשבר אחת מן העגלות וכן במות שור מן השוורים תבטל העגלה ומזה ימשך שהקרבן של נשיאים פסול בהבטל הכוונה הנרמזת בסך השש. או הרמז אשר בי"ב שוורים שהם כנגד י"ב מזלות וכיוצא ברמזים אשר ב"יב שוורים אשר במות אחד מהם יפסלו השאר בבחינת

חסרון הרמז ההוא שעל כן אמר ונמצא קרבנן של נשיאים פסול. ולמד שהקב"ה אמר למשה ניתן להם הויה וכו' בלשון עבר מלישנא דקרא למד כן דקאמר והיו דהי"לל ויהיו מדקאמר והיו אלמא משמע שכבר היו שניתן להם כבר הויה לעולם להיותם קיימות עד בגלגל שוורי' זבחו. ורי לוי אמר סברת ר' חמא מלישניה דקר' שהוקשה לו הכפל ויזבח שלמה זבח השלמים אשר זבח דתיבת אשר זבח מיותר לגמרי הי"לל ויזבח את זבח השלמים להי' בקר עשרים כו' ועוד את זבח השלמי' הי"לל ויזבח זבח שלמי' כו' באו' את זבח השלמי' נרא' שכוונ' הכתו' לו' ויזבח את זבח השלמים הידועים שהקריבום מקדם ומאז כימי עולם וכשנים קדמוניות מזמן הנשיאים לזבח שלמים ועכשיו זבחם שלמה. ואפשר שדורש תיבת השלמים לשון שלימות שהיתה בשורים האלו שלא הוממו ושלא הזקינו כההיא דתני בשם רבי מאיר וכו' ומצאתי גירסת הא"ד דגריס תני בשם רבי מאיר עד עכשיו הן קיימות וכו' שסובר שעדיין הם קיימות לעתיד לבא. ובהכי נייחא טפי ה"קו שאומר ומה אם העגלות שנדבקו במלאכה באהל מועד ניתן להם הויה עד שיהיו קיימות לעולם שהם דבוקות וכו'. אחר שכתבתי זה מצאתי במדרש שיר השירים רבתי דיליף הכי מג"ש כתיב הכא אשר זבח זבח בקר וכתיב התם את שמונת הבקר ע"כ בפסוק יונתי בחגוי וכו' ומה שכתבתי הכרח הדרשה מיתור אשר זבח בקר במקומו שאמר ויסייע להיות הגזרה שוה מופנה שלמדים ומשיבין כשהיא מצד אחד ואעג"ב דהכא ליכא פרכא. למדנו מזה המאמר תירוץ לכפל את זבח השלמים אשר זבח וכו' והדקדוק או' את זבח השלמים בה"א הידיעה. ובזה אבין ל"עד הנקודות אשר בתיבת שלמה שי"ן והמ"ם וה"א נקוד עליהן זולת הל"מד ונלע"ד שרמז בניקוד תיבת מ"שה לומר שאלה היו אותם שהקריבו בימי משה וכאן זבחום וכשיטת ר' חמא ברבי חנינא. ואפשר עוד לפי שבמשכן משה הכניס הארון אשר בו בתורה כ"ב אותיות וע"י משה נעשית הקמתו ונתינת התורה הנז' אשר היו ימיו מאה ועשרים שנה לז"א ויזבח שלמה ונקוד על אותיות משה לרמוז שסכום הקרבנות שהקריב רמז בהם למשה וז"ש אשר זבח להי' הסך הזה בכוון והוא בקר שנים ועשרים אלף כנגד כ"ב אותיות שבתורה כי מנצפ"ך צופים אמרום וצאן מאה ועשרים לרמוז על ימיו של משה ק"ך שנה לו' שכמו שנקדש המשכן ע"י משה כן נקדש בית עולמים על ידי שלמה ע"ה ובמה שאמרו בהקדמ' התיקוני' שמשה ע"ה מתפשט הוא באורח שכל בכל ה"תח מנה נלמוד ד"כש באיש חכם גדול כשלמה שראוי להאמין שמשה היה מתפשט באורח שכלו וזהו שרמז בנקודות שלמה בניקוד אותיות שם משה. ולפי הפשט אפשר לומר שאולי שלמה בעצמו וכבודו רצה לחנך הבית על ידי שחיטת זבח שלמים אחד מהם מאותו הסך אשר זבח שהיה

שנים ועשרים אלף בקר כדי לזכות יותר. והשחיטה כשרה בזר כדכתיב ושחט רוצה לומר דמקבלת הדם ואילך בכהן ושחיטה כשרה בזר וז"ש ויזבח שלמה שנראה קלות ראש בעצמו ולזה לא אמר המלך שלמה או המלך סתם כדבסמוך ובזה מובן הכפל שאמ' את זבח השלמים ב"הא הידיעה שהוא הראשון שנשחט על ידו והוקרב גם כן ראשון על ידי הכהן המקריב והוא זבח זבח גדול ורב ז"ש אשר זבח להי' בקר עשרים ושנים אלף וכו' והראשון שבכולם והוא הזבח השלמים הידוע ומסויים שבהם אשר אמר עליו ויזבח שלמה את זבח השלמים ואומרו ויחנכו את בית הי' המלך שהמלך קדם בחינוך לכבוד המלכות כי לו יאתה ואחר כך גם כן חנכו כל בני ישראל אלא שלא הזכיר קרבנות הציבור להיותם מעטים בכמות כפי רבוי הקרבנות אשר לשלמה כ"ב אלף בקר ו"קך [אלף] צאן:

**סד**

**ביום** ההוא קדש כו' רש"י ז"ל את תוך החצר דברים ככתבן דברי ר' יהודה את רצפת העזרה כקדושת מזבח להקטיר על הרצפה כי מזבח הנחושת מזבח האבנים שעשה תחת מזבח הנחושת קטן מהכיל את העולה ואת המנחה שהרבו להביא א"ל ר' יוסי והלא כבר נאמר אלך עולות יעלה שלמה על המזבח שעשה משה וכשאתה מגיע לחשבון אמות ולענין עולות זה של אבנים גדול משל משה שהמזבח של משה מקום מערכתו אמה על אמה וזה היה מקום מערכתו כ"ד על כ"ד הרי של שלמה שלש מאות ושבעים ושש כשל משה א"כ מהו קדש המלך את תוך החצר שקבע בו מזבח של אבנים מחובר ברצפה וקטן מהכיל בשל (שלמה) [משה] כאדם שאומ' לחבירו ננס פלוני ופסול לעבודה עד כאן והוא ממסכת זבחים פ' קדשי הקדשים ושם הזכירו בשלמא לרבי יהודה היינו דכתיב קדש ופרש"י ז"ל שהוצרכה כל הרצפה לקדשה לשם מזבח וקדושתה בשיירי מנחה ובשיר כדאמרינן במנחות ע"כ אלא לרי' יוסי מאי קדש ומשני להעמיד בה מזבח. בשלמא לר' יוסי היינו דכתיב קטן ופרש"י ז"ל לרי' יוסי דאמר של שלמה גדול של משה קטן היינו דכתיב קטן אמזבח הנחושת והכי קאמר העמיד מזבח אבנים כי מזבח הנחושת קטן אלא לרבי יהודה מאי קטן הכי קאמר מ;בח אבנים שעשה שלמה תחת מזבח הנחושת קטן הוה פרש"י אלא לרבי יהודה דאמר כולה לרצפה קידש דמזבח שלמה לא יוכל להכיל את העולה מאי קטן דכתיב אמזבח הנחושת הא דשלמה גופיה קטן הוה הכי קאמר ומשום דקאי במקום מזבח הנחושת וחילפיו קרי ליה למזבח שלמה מזבח הנחושת עד כאן. והר"דק ז"ל קדש המלך את תוך החצר הרי הוא אומ' למה קדשו לעשות שם העולה והמנחה והשלמים כי מזבח הנחושת שעשה שלמה היה קטן מהכיל רב בעולה

והשלמים ואינו אומר על מזבח הנחושת שעשה משה כי בפי' אמרו בדברי הימים כי מזבח הנחושת אשר עשה שלמה לא יכול להכיל את העולה ושל משה גנזו עם אוהל מועד כמו שפירשנו למעלה מזבח הנחושת שעשה שלמה שהיה עשרים אמה אורכו לא הוה יכיל רוב העולות והחלבים שהרי מזבח הנחושת שעשה משה היה חמש על חמש ואמר אלף עולות יעלה שלמה על המזבח ההוא ושל שלמה עשרים על עשרים ולפי חשבון עולות ולפי חשבון אמות לא היה מזבח שעשה שלמה מכיל אלא ששה עשר אלף והוא אומ' בקר שנים ועשרים אלף וא"ת כל אלו לא היו אלא החלבים כי שלמים היו כל אלו ובמזבח של שלמה אמר אלף עולות שהיו כולם כליל. ואמר כי גם הנה היו עולות רבות ומנחות כי לא מנה אלא השלמים והעולות שהיו רבים עד כי בין העולות והמנחות וחלבי השלמים לא יכיל מזבח הנחושת שעשה שלמה יכול להכיל הכל עד שהוצרך שלמה לקדש רצפת החצ' ועשה שם מן העולה ומן המנחה וחלבי השלמים מה שלא יכול המ:בח להכיל ודברי רבותינו יש מחלוקת יש אומרים כי רצפת החצר קדש כמו שפי' ויש או' כי מזבח אבנים בנה שלמה לא מזבח הנחושת ו"מש ב"דה ויעש שלמה את מזבח הנחושת וכן אמר כי מזבח הנחושת אשר עשה שלמה לא יכול להכיל פי' מזבח אבנים שעשה שלמה תחת מזבח הנחושת שעשה משה לא יכול להכיל. ואלה דברים של תימה הם ואפשר כי מה שאמר אלף עולות יעשה שלמה על המזבח ההוא לא בפעם אחת אלא קודם שובו מגבעון לירושלם כמו שפי' בד"ה עד כאן. וכן הר"לבג ז"ל קדש את החצר הרצפה ממש להקריב עליה כי מזבח הנחושת שעש' שלמה דהיינו מ:בח אבנים שלימות ככתוב בתורה והצפוי היה נחושת קטן מהכיל רוב הקרבנות שהקריבו ביום ההוא עד כאן. וכן מהרי"א ז"ל והרחיב כדהר"דק ז"ל מהכרח כתוב בדברי הימים ששם אמר בפי' שמזבח הנחושת הנזכר כאן על של שלמה קאמר ולא על של משה. **ולע"דן** ע"פ שיטתם ז"ל כנז"ל שנטו אל דברים כפשטן של כתובים שהחצר והרצפה ממש קדש בהקריבו עליה ודקדק לשון ביום ההוא שלא עשה זה אלא להוראת שעה ביום ההוא להקריב על גבי הרצפה מדוחק השעה הקריבו שלא ע"ג מזבח אלא ברצפה והמלך ונביא כמוהו יש ספק בידו לעשות כן בהוראת שעה וז"ש קדש המלך ולא אמר קדש שלמה.

**סה**

**ויעש** שלמה וכו' מ"ק פ"א מכדי כתיב ארבעה עשר יום שבעת ושבעת ימים למה לי ש"מ הני לחוד והני לחוד דאין מערבין שמחה בשמחה אמר ר' פרנך אותה שנה לא עשו ישראל יום הכפורים והיו דואגים ואומרים שמא נתחייבו שונאיהם של ישראל כליה

יצאת בת קול ואמר' להם כולכם מזומנים לחיי העולם הבא. מאי דרוש ק"ו ומה משכן דאין קדושתו קדושת עולם וקרבן יחיד בשבת דאיסור סקילה דחה. מקדש דקדושתו קדושת עולם וקרבן צבור יום הכפורים דאיסור כרת לא כ"ש אלא אמאי דואגים התם צורך גבוה הכא צורך הדיוט התם נמי מיעבד נעביד מיכל לא ניכלו ולא שתו אין שמחה בלא אכילה ושתיה עד כאן וכן הביא הרד"ק ז"ל וכתב הכרח לדבריהם מקרא דבסמוך ביום השמיני וכו' שמחים וטובי לב רוצה לו' על העון שאכלו ביום כפור שיצאת בת קול ואמרה כולכם מזומנים לחיי הע"הב. והוא ז"ל כתב שהיה אפשר שהקריבו השלמים ביום הבפורים ולא אכלום עד הלילה ומחרתו. ובמ"ש ויעש שלמה את החג חנוכת המזבח קרא גם כן חג לפי שהיתה סמוכה לחג הסוכות ועשו שבעת ימי חנוכה ושבעת ימי הסוכות ואומרו ארבעה עשר יום לומר שסמוכים היו ולא היה הפרש ביניהם וביום השמיני שאומר שלח את העם הוא שמיני עצרת. ולא נוכל לפרש כי שבעת ימי חנוכת הבית היו אחרי שבעת ימי הסוכות ויום השמיני שמיני לחנוכת שהרי אומר בדברי הימים וביום עשרים ושלשה לחודש השביעי שלח את העם. וא"ת ויום שמיני עצרת אינו אלא כ"ב ואיך אמר וביום כ"ג אמרו רבותינו כי ביום השמיני נטלו רשות ממנו ולא נסעו אותו היום לפי שהיה חג וביום כ"ג לחודש חזרו ונטלו רשות שנית והלכו לאהליהם עד כאן וכן מהרי"א ז"ל כדה"רדק ז"ל בכל הנזכר זולת במה שאמר את החג שהר"דק פירש שהחנוך קראו חג. ומהריי"א ז"ל פירש החג כפשוטו על המועד. ומה שאמר מלבא חמת וכו' מס' הוריות וכי מאחר דכתיב וכל ישראל עמו למה לי למכתב מלבא חמת עד נחל מצרים ש"מ הני הוא דאיקרו קהל אבל הנך לא איקרו קהל דאמר רב אשי בהוראה הלך אחר יושבים בארץ. רשב"א משום רבי מאיר חטאו ששה שבטים והם רובם של קהל או שבעה ואף על פי שאינם רובן של קהל מביאין פר עד כאן ורש"י ז"ל מלבוא חמת בצפונה של א"י עד נחל מצרים בדרומה באלה מסעי. וכן הר"דק וכן הר"לבג ז"ל:

**ולע"דן** לדקדק אומרו בעת ההיא כי די שיאמר ויעש שלמה את החג וכו' ועוד קשה כפל שבעת ימים ושבעת ימים ארבעה עשר יום כמו שהקשו חז"ל. ונראה כי לפי שלא התענו ביום כפור מסיבת שמחת המזבח לז"א כי בעת ההיא רוצה לומר להוראת שעה דן מ"קו שלמה להתיר הצום ובעת ההיא עשה שלמה את החג דהיינו חג הסוכות ואת לרבות שבעת ימים אחרים קודם החג שהם לחנוכת המזבח ובכללם צום כפור ואלו השבעה של חינוך והשבעה של חג יחדיו היו לרצון לפני ה' ז"ש לפני ה' אלהינו שבעה ושבעה יחדיו מקיש שבעה ראשונים לשבעה אחרונים מה אחרונים של חג לרצון לפני ה' כי

היא שמחת החג כן גם כן הראשונים ואף על פי שכפור בכלל ולזה אמר ארבעה עשר יום לשני עניינים האחד להקישם בשמחה מה האחרונים שמחה גדולה אף הראשונים כן כאילו כולם יחדיו יום אחד וזהו שאמר ארבעה עשר יום ולא ימים וכדפרשית בכלי חמדה בפסוק שמונים ומאת יום שהשוה את כולם לענין הראותו את עושר כבוד מלכותו ויקר תפארת גדולתו כאילו היו השמונים ומאת יום אחד. והענין השני מה השבעה אין בהם הפסק אכילה ושמחה כן השבעה הראשונים של חנוכת הבית אין בהם הפסק שמחה ואכילה מפני ענוי התענית של כפור וזה שלא כדברי הר' דוד קמחי ז"ל ודברי מהרי"א כנז"ל שאמרו אפשר שעשו שלמי חגיגה אבל לא אכלו ביום כפור. כי אין הקש (למעלה) [למחצה] אלא לגמרי מקיש שבעה ושבעה וחזר לומר ארבעה עשר יום לומר י"ד שלמים ולא חסר מהם יום כפור:

**סו**

**ביום** השמיני כו' מ"ק ביום השמיני שלח את העם וילכו לאהליהם שהלכו ומצאו נשותיהן בטהרה שמחים שנהנו מזיו השכינה וטובי לב שכל אחד נתעבר' אשתו בן זכר על כל הטובה שיצא' בת קול ואמרה כולכם מזומנים לחיי העולם הבא בשלמא לישראל עמו לחיי אלא לדוד עבדו מאי היא אמר רב יהודה אמ' רב בשעה שבקש שלמה להכניס ארון בבית קדשי הקדשים דבקו שערים זה בזה אמר שלמה כ"ד רננות ולא נענה פתח ואמר שאו שערים ראשיכם ולא נענה כיון שאמר ה' אלהים אל תשב פני משיחך זברה לחסדי דוד עבדך מיד נענה באותה שעה נהפכו פני שונאי דוד כשולי קדרה וידעו כל ישר' שמחל לו הק"בה על אותו עון ע"כ: **ולע"דן** שהכריחם ז"ל לדרשות אלו שדקדקו ראשונה תיבת וילכו דהי"ל שלח את העם לאהליהם ויברכו את המלך שמחים וטובי לב מתיבת וילכו יתירה למדו שהלכו ומצאו נשותיהן בטהרה שאין אהליהם אלא נשותיהם וז"ש בעל המאמר שהלכו ומצאו כו' באו' שהלכו גיל' דמלשון וילכו יליף לה. וסייעו זה ג"כ מדנקט קרא לשון לאהליהם ולא אמר לבתיהם רמז למ"ש בסיני שובו לכם לאהליכם להתר תשמיש ומינה באו' הכא נמי לאהליהם בתשמיש מיירי שמצאום בטהרה דרשו עוד שמחים שנהנו וכו' מכפל שמחים וטובי לב ועוד דשמחים עדיף מטובי לב וכל המוסיף גורע שהוסיף לומר וטובי לב והוא גורע לזה אמר כי שמחים היינו על שנהנו מזיו השכינ' שעל דבר גדול כזה יאתה השמחה ישמח ישראל בעושיו כו' וטובי לב שכל אחד נתעברה אשתו בן זכר שאין טובי לב כ"כ בערך השמח' והוא על דבר קטן מהקודם. וממ"ש על כל הטובה שהוקשה להם שלא יתכן לומ' שהשמחה וטוב לבב היתה על כל הטובה וכו' דא"כ הדרא קושיין לדוכתא שאם

השמחה היתה על כל הטובה א"כ בכלל שמחה נכלל הטוב לב ולא היה לו להזכיר א"כ ע"כ השמחה לחוד על שנהנו מזיו השכינה כנזכר וטובי לב על שנתעברה אשתו בן זכר ואו' כל הטובה על כרחין לטובה זולת הנז' קאמר והיינו שבישרום שכולם מזומנים לחיי הע"הב שהיא הטובה העולה על גבי כל הטובות ובהכי נייחא נמי יתור תיבת כל דהי"לל על הטובה אשר עשה ה' לישראל מאו' על כל הטובה היינו שיצאת בת קול ואמרה כולכם כו' וכולכם מזומנים לחיי הע"הב יליף מסיפיה דקרא דקאמר ולישראל עמו עמו למה אלא להודיע שכלל ישראל כולכם מזומנים לחיי העה"ב. והקשו בגמר' בשלמא לישר' עמו לחיי וכו' כוונו בקושייתם להקשות עוד בכלל דבריהם דכיון דלישר' עמו ניחא א"כ הפסוק לא היה לו להקדים לדוד עבדו ולאחר ולישראל עמו אבל הי"לל על כל הטובה אשר עשה ה' לישראל עמו ולדוד עבדו ג"כ א"כ למה עשאו עיקר לדוד בהקדימו במאי היא ומשני זכרה לדוד עבדך מיד נענה באותה שעה שמחל לו הקב"ה אותו עון לכך הזכיר ולישראל עמו שמלבד הטובה הפרטית אשר לישראל עמו הנה גם מטובת ולדוד עבדו שמחל ה' על אותו עון אשר חטא שלא עשה כמעשה עבד ה' עתה לדוד עבדו נמשל ונעשה עבד ה' ולישראל עמו נמשכה גם כן שמחה שידעו כל ישראל כן שדוד נעשה עבדו יתברך שמחל לו ולזה נתאחר מאמר לישראל עמו לכלול מאמר לדוד עבדו עם ולישראל עמו כאמור וב"מש מדוקדק מ"ש המאמר וידעו כל ישראל שמחל לו הק"בה אותו העון דמי לא ידע בכל אלה ומה לו להזכיר זה אלא מקרא קא יליף מאיחור מאמר ולישראל עמו כדפרשית. עוד אפשר לומר שבכלל זו בשלמא לישראל עמו לחיי דהיינו שנתבשרו מחילה שלימה שאכלו ביום כפור אלא לדוד עבדו מאי היא דאי אפשר לך לתרץ ולו' דלדוד עבדו היינו שקיים לו הבטחתו ששלמה בנו יבנה הבית כי אין זה מעין ולישראל עמו בענין סליחה ומחילה וז"ש מאי היא ענין מתיחס ומשני וידעו ישראל שמחל לו הק"בה על אותו העון דהשתא נייחא שיש התייחסות לענין לדוד עבדו עם ולישראל עמו שמחל להם ה' יחדיו כנז'. למדנו מזה המאמר ישוב כל הכתוב הזה מיתוריו ומהסדר. ורש"י ז"ל הביא כדחז"ל לדוד עבדו שמחל לו עונותיו כדאיתא ב"מק בשעה שבקש שלמה להכניס הארון דבקו שערים זה לזה. ולישראל עמו שמחל להם על עון יום הכפורים ויצתה בת קול ואמרה כולכם מזומנים לחיי העו' הבא ע"כ וכן הביא הר"דק ז"ל והוסיף לפי הפשט על כל הטובה אשר עשה ה' לדוד עבדו שקיים לו מה שייעד שבנו יוצא חלציו יבנה הבית לשמו וב"דה הזכיר לדוד ולשלמה ולישראל עמו עד כאן.

**ט**

**א**

**ויהי** ככלות וכו' הרד"ק ז"ל חשק שלמה כמו שמפורש ב"דה ואת כל הבא על לב שלמה לעשות עשה בבית ה' ובביתו והצליח ע"כ. **ולע"דן** לדקדק חשק וחפץ. ונראה שכוונת הכתוב להזכיר כי ראה השי"ת טוב זריזותו בכלות הבנין של השי"ת תחילה ואחר כך ואת בית המלך וראה ה' גם כן את כל חשק שלמה אשר לא נחה דעתו אלא עדיין יש לו חשק נמרץ בלשון אשר חפץ הוא עדין הוא חפץ לעשות את כל זה ראה ה' וירא ה' אל שלמה. או יאמר ויהי ככלות לבנות את בית ה' ואת בית המלך ואת כל חשק שלמה שכלה לבנות את כל אשר חשק שלמה הודיע על כל הכלל הנז' שלא בחיל ולא בכח נעשה כ"ז רק אשר חפץ לעשות ובהיותו חפץ בדבר הוא יתבר' יגמור בעדו כי רצון יראיו יעשה וחפצם כי גם בבית המלך וחשקו היה עזר אלהי למלאת כל משאלותיו ואין צ"ל בבנין בית ה' הרוחני ועבודת ה' שמחשב' טובה הקב"ה מצרפה למעשה וזהו אשר חפץ לעשות שבעודו חפץ לעשות הדבר מיד היה נעשה: ומהריי"א ז"ל הקשה מה טעם לא הזכיר כאן הנביא ע"ה מה שהוזכר בדברי הימים הנס ופלא הגדול והוא אומר וככלות שלמה להתפלל והאש ירדה מן השמים ותאכל העולה והזבחי' וכבוד ה' מלא את הבית ולא יכלו הכהנים לבא אל בית ה' כי מלא כבוד ה' את בית ה' ובל בני ישראל רואים ברדת האש וכבוד ה' על הבית ויכרעו אפים ארצה על הרצפה כו' ובתשובת שאלה זו ראיתי להרחיב מפני שיש חלוף שכאן לא הזכיר אלא ענן וכבוד ה' ובדברי הימים הזכיר האש והכבוד ולא הזכיר הענן שנא' ולא יכלו הכהנים לבא אל בית ה' כי מלא כבוד ה' את בית ה' וכל בני ישראל רואים ברדת האש וכבוד על הבית כו' ומפני זה ראוי לחקור אם כבוד ה' נאמר על הענן לבדו או על האש לבדו או על המקובץ משניהם יחד או מדבר זולתם ונדע אם זה הענן הוא מטבע אלו הענינים המתילדים מהאדיים או מטבע אחר וכן האש אם הוא יסודי פשוט או מורכ' רצוני אויר מתלהב שורף כאישים הנמצאים אצלנו ובכלל נחקור ממציאותם אם הוא טבעיי או נסיי ואם הם דברים נבראו לשעתם או מששת ימי בראשית ונדע ג"כ אם הענן והאש והכבוד שבאו בבית שלמה היו עצמן כעמוד הענן ועמוד האש ההולך לפני מחנה ישראל בצאתם ממצרים ואם הם אשר ירדו על הר סיני ואשר מלאו את המשכן ביום הקמתו ואשר ירד על המזבח ביום השמיני למילואים ואשר נראה לעיני בני ישר' במדבר פתח אוהל מועד פעמים רבות או היו רבים באש מטבע אחד או מתחלפים גם כן ונדע תכלית מציאותם בכל מקו' שהם בכלל ובפרט. ולפי שלא מצאתי למפרשים בדרוש הזה דבר נאות ומספיק אמרתי

הנה באתי כפי הסברה הישרה והאמונה התוריית לבאר כל הנז' ואו' כפי מה שיורו עליו הכתובים והסכימו עליו חכמי התורה האחרונים. הנה כבוד ה' נאמר ביחוד על האור שהיה נראה בתוך הענן אשר קראו הכתוב בשם אש כמאמר הכתוב וישכון כבוד ה' על הר סיני ויכסהו הענן ששת ימים כו' ומראה כבוד ה' כאש אוכלת בראש ההר לעיני בני ישראל הנה שאין כבוד ה' הענן אבל הוא דבר דומה לאש באורו וזוהרו והענן הוא סביבו ומכסה אותו כמו שהעשן תמיד סביב האש וכמו שהלפידים האשיים נראים מתוך העננים ככה היה כבוד ה' הדומה לאש בתוך הענן והערפל ומזה תדע שאומרו ויכסהו הענן ששת ימים אינו חוזר אל ההר ולא אל משה כדעות שני החכמי' החולקים בזה בגמרא אבל האמת הוא ששב אל הכבוד הנז' שכסהו הענן ששת ימים ולא נראה כי אם הענן עד היום השביעי שנבקע הענן ונראה האור כבוד ה' כאש אוכלת לעיניהם וכבר הסכי' הרב המורה ז"ל שכבוד ה' הוא האור הנברא כתב בפי"ט חלק ראשון על וכבוד ה' מלא את המשכן (ולא) [ז"ל אלא] אם תרצה שתשים כבוד ה' האור הנברא אשר יקרא כבוד ה' בכל מקום ובפרק י"ח הקודם אליו אמר שמשה התקרב אל המקום מההר אשר שכן עליו האור כלומר כבוד ה' וכן בפרקים מספרו. וכן הר"מבן ז"ל על פסוק ויכס הענן את אוהל מועד ז"ל יאמ' כי הענן כסה את האוהל מכל צד וכבוד ה' מלא את המשכן כי תוכו מלא את הכבוד והכבוד היה שוכן בתוך הענן תוך המשכן ובפ' ואתחנן כתב ז"ל מתוך האש הענן והערפל ביאור למתוך האש כי האש ענן וערפל סביביו. והראב"ע ז"ל כתב בפ' פקודי על פסוק כי ענן ה' על המשכן יומם ואש תהיה בו לילה בו בענן או במשכן והראשון עיקר. הלא אלה ראשי אלפי ישראל המה הסכימו שכבוד ה' נאמר על האור והאש שהיה בתוך הענן עם היות שכבר יאמר על קבוץ הענן והאש בתוכו אשר בתוכו ויקרא הכל בשם החלק כי להיות כבוד ה' בתוך הענן יקרא הענן והאש כלו כבוד ה' הוא והו' השרש הראשון. ואמנ' טבע זה הענן והאש ראוי שתדע שהענן ההוא לא היה כשאר העננים המתיילדי' מהאדיים והאש גם כן לא היה מהיסודי ולא מהמורכב המתלה' אשר אתנו אבל היו בלי ספק דברים נסיים בראם השי"ת על דרך הפלא ודעתי בענין הוא שהיה הענן הוא החשך אשר על פני תהום שנברא במעש' בראשי' ביום הראשון קודם שהיו אידים בעולם והיה החושך ההוא ענן עב חשוך בראו הקב"ה מלא דבר כשאר הדברים הנבראים בראשונ' והאור הזה הנברא גם כן מתחלת הבריאה באותו יום הראשון מטבע עליון וכמו שאחז"ל גנזו הק"בה לצדיקים ואותו הענן הוא הנקר' ענן הכבוד ואותו האור הוא הנקרא כבוד ה' כמו שזכרתי ולהיותו בתוך הענן קנה הענן זה השם ר"ל ענן הכבוד ומזה דבר הנביא יחזקאל כשספר שראה בתחילת

נבואתו ענן גדול ואש מתלקחת ונוגה לו סביב ומתוכה כעין החשמל הנה נתבאר שאין הענן מטבע שאר העננ' ולא האש מטבע האש היסודי ולא מהמורכב ושניהם נבראו ר"ל אש וענן בתחילת הבריאה ע"ד הפלא המוחלט כשאר הדברים שנבראו בימי בראשית אמנם ביאור זה ותוכחתו עיין בספ' מחזה שדי אשר אני עושה אשר שם ביארתי כל זה בשלימות והוא השורש השני. הענן והאש שזכרתי לך המה היו עמוד הענן ועמוד האש אשר הוליך השי"ת לפני בני ישראל בצאתם מארץ מצרים כי הוא שלח לפניהם אורו נברא וענן הכבוד סביבו ואל יקשה עליך מה שאמר הכתוב שהיה הולך עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה לפי שעם היות שניהם מתחברים האש והענן היה האש נראה לילה להעדר אור השמש כי לא היה נרא' ביום מפני הניצוץ השמשיי כמות שיהיה באור הכוכבים שבהיותם תמיד על הארץ לא יראו ביום ויראו בלילה להסת' השמש ולזה היה עמוד האש נראה בלילה זוהרו. ועמוד הענן היה נראה ביום לעביו עם היות שכאשר עמדו על הים נראו שניהם יחד בלילה אחת כמו שאמר ויהי הענן והחושך ויאר את הלילה והענן האלהי הזה והאור הדומה לאש שנקרא כבוד ה' המה ירדו על הר סיני כמו שאמ' הנה אנכי בא אליך בעב הענן ואמר והר סיני עשן כולו מפני אשר ירד ה' עליו באש ויעל עשנו כו' כי העשן הוא היה הענן הסובב את האש וכמו שכתב רש"י ז"ל מתוך הענן ענן זה כמו עשן ובפ' כי תשא נא' והיה כבוא משה האהלה ירד עמוד הענן ועמד בפתח האהל ודבר עם משה וקם כל העם והשתחוו איש פתח אהלו בתוך אותו הענן היה האור הנברא ולכן אמר שם וראה כל העם את עמוד הענן העומד פתח האוהל וקם כל העם וישתחוו איש פתח אהלו לפי שבתוך הענן היה הכבוד האלהי ולכן היה הדיבור למשה מתוך הענן כמו שא' וירד ה' בענן ויתיצב עמו שם וכתיב כי בענן אראה על הכפורת והענן והכבוד הזה הוא אשר מלא את המשכן כמו שאמר ויכס הענן את אוהל מועד וכבוד ה' מלא את המשכן הנה ביאר שכבוד ה' נאמר על הענן אשר בתוכו האש כי היה שם כבוד ה' הנאמר ביחוד על האור העליון שהוא כאש אוכלת ובעבורו יקרא הענן הסובב אותו ענן הכבוד והמקובץ משניהם ולכן האש יקרא גם כן כבוד ה' הכל בשם החלק וביום המילואים נאמר וירא כבוד ה' את כל העם ותצא אש מלפני ה' ותאכל על המזבח זכר שנראה הכבוד שהוא הענן ואש בתוכו ושיצא האש מתוכו ותאכל על המזבח ובענין המן והמרגלים ומחלוקת קרח ומי מריבה נזכר תמיד כבוד ה' שנר' אל העדה והוא עמוד הענן שהיה בתוכו האש. ובספד אלה הדברים לפי שהואיל משה באר התורה לא נזכר בשום מקום כבוד ה' אבל זכר בפירוש תמיד האש הענן והערפל הנה התבא' מכל זה שהענן והאש אשר ראו ביציאת מצרים ועל הים ובמעמד הר

סיני ובהקמת המשכן וביום השמיני למילואים ובכל ימי המדבר המה עצמם באו בבית האלהים אשר בנה שלמה אחרי שהכניס הארון אל קדש הקדשי' והוא השרש השלישי. ולהיות כבוד ה' נאמר ביהוד על האש ובכללות על הענן והאש אשר כאן בספר מלכים והענן מלא את בית ה' והוא הענן הכבוד שהיה בתוכו האש ואמר ולא יכלו הכהנים לעמוד לשרת מפני הענן כי מלא כבוד ה' את בית ה' רוצה לומר שלא יכלו לעמוד לשרת מפני כמה סבות. האחת מפני הענן והשנית מפני האש וזהו כי מלא כבוד ה' את בית ה' שהוא שנקר' ביחוד כבוד ה' ויחסר וי"ו התוספת כאילו אמ' וכי מלא כבוד ה' והיא הסיבה השנית. ואין להקשות על זה מאשר זכר הכתוב בכאן שהענן והכבוד מלא את בית ה' קודם תפלת שלמה ובדברי הימים כתב שירד האש ככלות שלמה להתפלל כי היה קודם תפלת שלמה כשהונח הארון במקומו ירד הענן והאש בתורת הנקרא כבוד ה' ומלא את הבית ואמר שלמה עליו ה' אמר לשכון בערפל והתפלל תפלותיו כולם ובכלותו להתפלל ירד אותו האש אשר היה בתוך הענן על המזבח כמו שנז' ב"דה והנה זכר הנביא כאן בס' מלכים ירידת האש על המזבח בקוצר לפי שכבר היה ידוע ירידת בחנוכת המזבח כמו שהיה ביום המלואים ובגורן ארונה היבוסי וכן זכרו חז"ל שירד להבל ולמנחתו ולנח ולבניו על עולתם ולאברהם כשבנה המזבח ולהיות זה דבר נהוג תמיד בחנוכת המזבח לא ראה כותב הספר מזה לספר בו פרטים שזכר עזרא בספרו ואמנם לא זכר שם בדברי הימים דבר מהענן כי אם מהאש ומהכבוד לפי שהכבוד נאמר שמה על הענן והאש אשר בתוכו שהוא שם נאמר בכלל כמו שזכרתי ולזה אמר שם ולא יכלו הכהנים לבא אל בית ה' כי מלא כבוד ה' את בית ה' שזהו עצמו מ"ש כאן בספר מלכים על הענן ואמנם מה היה תכלית מציאות כל זה הנה הוא לפי שכבוד הנברא הזה ר"ל הענן והאש הם דגל השכינה האלהית מורים עליה וביאתם אל הבית היא להודיע ששכינת השי"ת והשגחתו תשרה שמה ולזה נאמר בעמוד הענן ועמוד האש והי' הולך לפניהם יומם ויסע מלאך האלהים לפי ששני העמודים ההם היו דגלי ההשגחה ואולי שלשניהם כיון שלמה בשני העמודים אשר עשה ושם פתח בית ה' והיה יכין כנגד עמוד הענן ובועז כנגד עמוד האש כמתפלל ומתחנן שהאור האלהי וענן כבודו יבואו שמה ובאמצעותם תשרה השכינה האלהית וההשגחה העליונ' בבית ה' וזהו השרש הרביעי. וכבר נשאר להתיר השאלה החמשית אשר שאלתי בפסו' והיא איך לא בקש שלמה מאת השי"ת שיעשה הבית המקודש נסים ונפלאות למען ידעו ויתבוננו כל בני אדם כי שם ה' נקרא על הבית ושכינתו בתוכו והנה מצאנו לחז"ל שאומ' במס' אבות עשרה נסים נעשו בבית המקדש לא הפילה אשה מריח בשר קדש ולא הסריח בשר קודש מעולם

ולא נראה זבוב בבית המטבחיים ולא נמצא פסול בעומר ובשתי הלחם עומדים צפופים ומשתחוי' רווחים ולא הזיק נחש ועקרב בירושלם ולא אמר אדם לחבירו צר לי המקום שאלין בירו'. ואם היו עושים נסים אלו בבית תמיד איך לא בקש עליהם שלמה בתפלתו כי זה ממה שיעיד יותר על קדושת הבית. אבל תשובת זה מבוארת כי לא יעשה ה' נסים ונפלאות כי אם לצורך השעה ולתכלית הכרחי והנה שלמ' ראה שהשי"ת עשה בבית מקדשו שני נסי' מפורסמים והם הענן אשר היה תמיד בקדש הקדשים והאש השמימיי היורד על המזבח שהיה רובץ בתוכו כאריה כמו שזכרו חז"ל ואחרי היות שמה שני הנסים הגדולים האלה לא היה צורך לבקש על נסים אחרים אם להיות' בלתי הכרחיים ואם לפי שלא היתה כוונתו לגסות הרוח כי אם להוכיח לעם ישראל ולכן בקש עניינם וצרכיהם לא על שאר הדברים שלא היה בהם תועלת והנה הנסים ההם שזכרו חז"ל שהיו נעשים בבית המקדש היו נעשים לכבוד הבית ולא היו מרגישים בהם כי אם הישראליים מאמינים בני מאמינים שהיו נותנים אליהם לב ולא היה ראוי לשלמה לבקש שיעשה אותם אחרי שלא היו על ההכרח עם היותו הוא ית' עושה אותם כפי רצונו וחסדו וכבר נרמזו גם הנסים ההם וזולתם במה שאמר בתחילת תפילתו להיות עיניך פתוחות אל הבית הזה לילה ויום אל המקום אשר אמרת יהיה שמי שם והמאמר הזה יסבול שתהיה השגחתו שמה בדברי' אלהיים תמידיים והם הנסים שיעשה שמה ועליהם השיבו השי"ת הקדשתי את הבית הזה אשר בניתי לשום שמי שם ר"ל שתהיה בבית הקדושה רבה ונסים גדולים באופן שיקרא שם ה' על הבית ההוא ע"כל. ולהר"מבן ז"ל ואני בעניי אניף ידי בארבעת השרשים אשר השריש ז"ל אחד אל אחד. הראשון שאמר בו שכבוד ה' הוא האור הנברא אשר קראו הכתוב אש ומראה כבוד ה' כאש אוכלת בראש ההר והיה מתלבש בתוך הענן ע"כ תורף דבריו דע לך אחי כי סדר הענין כפי המקובל הוא כי כבוד ה' היא השכינ' הנרמז' בשם אדנות קשורה כשלהבת בגחלת עם שם ההוי"ה יתברך ויתע' שמו והאור בלתי מתגלה אבל סביבו ארבעה קליפות והם אשר זכר יחזקאל ע"ה רוח סערה ענן גדול ואש מתלקחת ונוגה לו סביב ומתוכה כעין החשמל והארבעה קליפות האלה נראו כאגוז אל גינת אגוז ירדתי היא כ"י הרמוזה באגוז ומה האגוז לה קליפה דקה הנאכלת עמה כשהיא יבשה כך בדמותה קליפת נוגה לו סביב שלהיותה דקה וצד קדוש' בה מאירה היא ונוגה לו סביב נקראת אבל עכ"ז היא קליפ' כנגדה באגוז כי כן קודם התייבשו נטלת היא. וכנגד אלו הד' קליפות נראו גם כן לאליהו עליו השלום רוח רעש ואש קול דממה דקה והדממה דקה כנגד קליפת נוגה אשר היא דממה דקה ומתוכה יתגלה אור כבוד ה' באופן שלפי זה לא יאמר בשום צד

ואופן כבוד ה' על הענן אשר סביב כבוד ה' כי אם על האור של השכינה ומה לתבן את הבר נאם ה' ומזה לא תזוז כי הם דברים ברומו של עולם והם סולת נקייה מדברי רשב"י ע"ה. ובזה נתבאר לך השרש השני שלא היה הענן הזה ענן אדיי אבל הוא רוחבי נברא בעת האציל הקב"ה אורו בעת בריאת העול' אז עשה אלו הארבעה קליפות לבוש לאורו אמנם אופן הווייתם וצורך הווייתם וטעם היותם ארבעה לא פחות ולא יותר אין כאן מקום דרוש זה אבל ארמוז לך שהיו ארבעה כנגד ארבעה אותיות שבשם אדנות המבדיל בין קודש לחול ועמוד האש לבוש אל הדין ולזה בא בלילה לפני העם במידת לילה שהוא דין ואגב אורחיה להאיר אבל ביום עמוד הענן. ובתוכם כבוד ואור שכינת עוזו ית'. וב"סה בפ' יתרו וארא והנה רוח סערה כו' רוח סערה אמאי לתברה ארבע מלכוון כו' ושם נאמר חשמל דאיהו בתר ארבעה דרגין דכתיב רוח סערה ענן גדול ואש מתלקחת ונוגה לו סביב עד כאן. ובפסוק וה' הולך לפניהם אמר רבי חייא הכי אוקימנא וה' הולך לפניהם יומם בעמוד ענן דא אברהם ולילה בעמוד אש דא יצחק ואי הכי יעקב אן הוא אלא במלה קדמאה אתמר ותמן שרי כמה דכתיב וכו' ולילה הוא נהיר בסטרא דאובדא עד כאן וכוונת המאמר שהשם יתברך היה מתגלה והולך לפניהם יומם שהוא סוד החסד מידת אברהם בתוך עמוד הענן זהו שאמר דא אברהם שלא אמר כן על עמוד הענן כי אם על האור הנמשך מהשם יתברך המתלבש בתוך עמוד הענן אמנם יצחק שמידתו גבורה היה מתגלה בתוך עמוד אש זהו שאמר בעמוד אש דא יצחק והתפאר' שהיא מידת יעקב נכלל בוי"ו וה' הולך שהוי"ו בקו האמצעי הוא התפארת כולל שש קצוות זהו שאמר ותמן שרי כמא דכתיב וה' וכו' ולילה שהיא המלכות הוא נהיר בסטרא דאובדא. ולהיות תפארת ישראל כלול מחסד ומגבורה ונוטה יותר אל החסד כמו שאמרו בס"ה אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק שבשרו שנקרא אביו אברהם להיותו נוטה אל החסד ורב חסד רובו חסד. הרי נתבאר ענין גלוי האור הנראה בעמוד ענן שאינו דומה לאור המתגלה בעמוד האש. כי האור לא יתגלה כי אם בהתלבשות עמוד הענן או זולתו ולזה אמרו בספ' הזוהר עליו השלום שטעם אסור ההסתכלות בקשת עם היותו רומז בגווניו אל אברה' יצחק ויעקב עכ"ז להיותו מתלבש בקליפות מסמא את העינים. ומתוך זה יתבאר לך סוד האור ההוא אשר היה הולך לפני ישראל שהוא נעלם ועמוק עמוק יותר מהאור נברא שאמר מהרי"א ז"ל כנודע ליודעי חן. ובזה יתבאר לך מה שאמ' חז"ל שאור שנברא ביום ראשון גנזו לצדיקים לעתיד לבא כי האור העתיד הוא נועם ה' יתברך ויתעלה. ובענין השורש השלישי שהסכים מהרי"א ז"ל שהיו הענן והאש שביציאת מצרים הם הם במעמד הר סיני הם הם ביום השמיני למילואים הם הם שבאו לבית

עולמים במקדש אשר בנה שלמה. הנה לא מצאתי הדבר ברור רק ממה שמצינו היות סוד המשכן למטה מסוד המקדש כי סוד המשכן היה בעולם היצירה במטטרון שכן אמרו ז"ל משכן הנער אמנם בית המקדש הוא למעלה למעלה בסוד הבי"נה ובית שני סוד המלכות ה"א ראשונה שבשם רומזת במקדש ראשון ו"הא אחרונה רומזת במל"כות וכמו שזכרתי למעלה בפסוק מזה נדון שהאור המתגלה במשכן הוא הוא הולך לפני בני ישראל כדמהרי"א ז"ל אבל במה שאמר שבית עולמים הוא הוא האור של משכן בזה אני חולק כאמו' כי אינו דומה. ואל תתמה איך של משה יהיה גרוע משל שלמה תירוץ דבר זה פשוט שלא היתה מניעת הדבר כי אם מצד היות הענין ב"חל ודי באותו גלוי שכינה אשר היה אבל בבית המקדש שהיה בארץ ישראל וגם לאחר זמן שנתקן העולם ע"י דוד עליו השלום שהכניע את כל הקליפות כמו שהכניע התחתונים כך הכניע העליונים ושבר אותם ובימי שלמה נגלה האור הנעלם בבית המקדש ומה שכתב עוד מהרי"א ז"ל ולהיו' כבוד ה' נאמר ביחוד על האש ובכללות על הענן כו' דע כי אור השי"ת מה שנאמר בו כאש אוכלת בראש ההר הוא למראית העין אבל יתברך ויתעלה עלוי רב אין לו התייחסות עם אש וכבר גליתי אזנך בשורש השני שהאש הזה של עמוד האש הוא לבוש אל כבוד ה' והנועם אשר בתוכו הנמשל לאש הוא בבחינת הדין הנמשל לאש. ובזה יתיישב לך הקושי שאמר עליו מהרי"א ז"ל וז"ל ואין להקשות על זה מאשר זכר הכתו' כאן שהענן וכבוד ה' מלא את בית ה' קודם תפלת שלמה ובדברי הימים הזכיר שלא ירד האש כי אם אחר התפלה והוא ז"ל תרץ שקודם התפלה ירד הענן והאש בתוכו ובעודו מתפלל היה האש בתוך הענן ואח' התפלה ירד אותו האש אשר היה בתוך הענן ירד על המזבח כמו שנזכ' בדברי הימים עד כאן וקשה על דבריו שהכתוב אומר שם בדברי הימים וככלות שלמה להתפלל והאש ירדה מהשמים ותאכל העולה והזבחים עוד נאמר שם וכל בני ישראל רואים ברדת האש וכבוד ה' על הבית וכו' כי גם זה הפסוק מנגד למהרי"א ז"ל שזה הכתוב מוכיח היות האש היורד מן השמים לאכול העולה והזבחים לחוד וכבוד ה' לחוד שכן כתיב רואים ברדת האש וכבוד ה' על הבית וכו' שלא אמר ברדת האש כבוד ה' מעתה על כרחך אתה צריך לומר שהאש היוקדת תמיד על המזבח אינו הכבוד של הש"י כי לא יתכן שיעמוד על המזב' ויערכו עליו מערכת העצי' וכופין עליו פסכתר אבל היה שלוח מאת ה' בצורת אריה וקיים קרבני לחמי לאישי לשון אישים שלוחים מאתו ית' וכשחטאו ישראל נהפך לצורת כלב כי האש ההוא הוראת קבלת הקרבן ברצון או בלתי התקבלם ברצון ותירוץ קושיית מהרי"א היא כי מתחילה ירד הענן ובתוכו כבוד השם יתברך שכינת עוזו ואחר כך ברדת האש לאכול

העולה והזבחים ירדה עוד גילוי שכינת עוזו כי כמה פנים לפנים הנראים וכמה אחורים לאחורים הנראים ועוד שהיה הגלוי רב יותר מהקודם כי בירידה הראשונה היתה בתוך הבית שכן כתיב מפני הענן כי מלא כבוד ה' את בית האלהים שלא אמר על בית האלהים אמנם בפסוק השני הוא אומר וכל בני ישראל רואים ברדת האש וכבוד ה' על הבית על הבית דייקא עליו ממש שהיה הגלוי שכינה גלוי נפרץ על הבית כי לזה ראוהו כל בני ישראל ויכרעו אפים אל כבוד ה' לא אל האש ההוא וזהו שאמר וישתחו והודות להי כי טוב וכו' וכל העם זובחים זבח לפני ה' לפני ה' דייקא. עוד במה שרצה מהריי"א ז"ל לתת טעם למה לא הזכיר הנביא כאן ירידת האש שאמרו ז"ל והנה זכר הנביא כאן ירידת האש על המזבח בקוצר לפי שכבר היה ידוע ירידת האש בחנוכת המזבח כמו שהיה ביום המלואים ובגורן ארונה היבוסי וכן זכרו חכמינו ז"ל שירד להבל ולמנחתו ולנח ולבניו על עולתם ולאברהם כשבנה המזבח להיות זה דבר נהוג תמיד בחנוכת המזבח לא ראה כותב הספר מזה לספר בו הפרטים שזכר עזרא בספרו עד כאן אין זה מספיק למה שלא הזכיר דבר נפלא כזה מירידת האש:

**ולע"דן** לתת קצת טעם בזה והוא בהיות כותב הספר ירמיה הנביא עליו השלום הוא אשר נחרב הבית בימיו וממרום שלח אש בירושלים לשרפה כדכתיב ממרום שלח אש בעצמותי וירדנה וכמו שהאריכו במדרש איכה שירדה האש על ידי גבריאל עיין שם ולזה העלים ירמיה ענין ירידת האש עם היותו דבר נפלא לפי שאירעה תקלה בירידת אש מן השמים כאמור ובוש להזכיר מה שאירע מההצלחות בימי עולם כעין הנזכר בשאול שאמרו חכמינו ז"ל שלא רצה להזכיר אל שמואל ענין האורים ותומים לפי שהרג את נוב עיר הכהנים ונתבייש להזכירם וסמך לו על היות כדבר הזה נהוג בכל חנוכת המזבח כדמהריי"א ז"ל. אמנם עזרא ביאר הדברים כהויתן וספר נפלאות ה' מירידת האש ומהו רבוי גלוי כבוד ה' על הבית עליו ממש כדפרישית:

**ב**

**וירא** ה' אל שלמה שנית כו' מהריי"א ז"ל כוונת הכתוב להורו' שכמו שבאה אליו הנבוא' בגבעון כי נביא היה כן באה אליו הנבואה אחרי בנין הבית המעולה הזה ולפי שנבואת הבית הזה אשר אתה בונה וכו' באה אליו ע"י הנביא ולא ניבא אותה שלמה לכך אמר וירא ה' אל שלמ' שנית כי אשר בגבעון ראשונה וזו שנית כי מה שנרא' באמצע לאמר לו הבית הזה אשר אתה בונה היה ע"י שליח ונביא. **ולע"דן** לפי שתכלית בנין המקדש היה להשרות שכינה בתחתונים לתקן העולם באשר בימי עולם ושני' קדמוניות מזמן אדם הראשון שגרמו העונות הסתלקות השכינה מהארץ. והיה מחייב טבע הבנין הזה בהכנת

הבית וזכות בניינו להתעצם ע"י קדושת הבית השגת הנבואה לשלמה במדרגה מעולה נוספת על הנבואה הראשונ' אשר בגבעון לז"א הכתוב וירא ה' אל שלמה שנית דומה בדומה כאשר נראה אליו בגבעון בלי תוספת אלא שנית אליה ודוגמתה והיה הסבה בזה לפי שנשא את בת פרעה שלא כרצון ה' כמו שאמרו חז"ל שירד גבריאל ונעץ קנה בים ליסד העיר מצד נישואי בת פרעה:

**ג**

**ויאמר** ה' אליו וכו' חז"ל בספרי והיו עיני ולבי שם כל הימי' והלא כבר נאמר עיני ה' משוטטות בכל הארץ מה ת"ל והיו עיני ולבי שם כל הימים כביכול שאין עיני ולבי אלא שם כיוצא בדב' אתה אומר הנה לא ינום ולא ישן שומר ישראל וכי ישראל בלבד הוא שומר והלא הוא שומר את הכל שנאמר אשר בידו נפש כל חי מה ת"ל שומר ישראל כביכול איני שומר אלא ישראל ובשכר ששמרם שומר את הכל כיוצא בו אתה אומר ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה תמיד וכי אותה בלבד דורש והלא כל הארצות כולם הוא דורש שנאמ' להמטיר על ארץ לא איש אלא כביכול שאינו דורש אלא אותה כיוצא בדבר קול ה' יחיל מדבר יחיל ה' מדבר קדש ע"כל. **ולע"דן** לדקדק דמאי קשיא ליה דילמא שאני התם להיות עיניו ולבו שם כל הימים דבכל הארץ יהיו עיני ה' משוטטות יום לשנה כראש השנה וכיוצא מזמן לזמן. ועוד קשה יתור לשונו דקאמר מה ת"ל והיו עיני ולבי שם שכבר פתח והיו עיני ולבי שם כל הימים והקשה והלא כבר נאמר וכו'. ונראה שהקשה שתי קושיות האחת היכי קאמר והיו עיני ולבי שם דמשמע דווקא שם והלא כבר נאמר משוטטות בכל הארץ. ועוד הקשה במה שאמר מה ת"ל והיו עיני ולבי שם כל הימים דכיון דהם משוטטות בכל הארץ באותו הזמן שהם משוטטות בכל הארץ הרי שאין עיניו ולבו שם כל הימים מתחילתן של הימים ועד סופן שכן מורה לשון כל הימים מדלא כתיב בכל הימים נמצא הניגוד משתי בחינות שאפש' הוא להיות בכל הארץ ולא יהיה שם והקושיא הראשונה אמר באו' והלא כבר נאמ' עיני ה' משוטטות בכל הארץ והשנית רמז באומרו מה ת"ל והיו עיני ולבי שם לזה תירץ כי ההשגחה האלהית לא תהיה אלא שם מצד קדושת המקום ההוא הנבחר ומשם תתפשט השגחתו יתברך אל כל הארץ להיות' משוטטו' ז"ש כביכול שאין עיני ולבי [אלא] שם כי משם הם משוטטות בכל הארץ אגב היותם משגיחים שם. עוד אפשר שבתחלת דבריו הקשה קושית למה כמו שאמר והלא כבר נאמ' עיני ה' משוטטות בכל הארץ שהוא קושית ניגוד ולפי שהיה אפש' לדחות ולו' שמעלת המקדש הוא להיות שם גם כן הלב מה שאין כן בשאר הארצות כי אם היותם משוטטות העינים לבד לזה הקשה ואמר מה תלמוד לו'

והיו עיני ולבי שם כל הימים שהיא קושיא פשיטא דכיון דעיני ה' משוטטות בכל הארץ אם כן מה תלמוד לומר עיני ולבי שם דחלוקת עיני פשוטה ומה תלמוד לומר עיני לא הי"לל אלא החלוקה המחודשת שאין כמוה בכל שאר הארצות הלא היא חלוקת הלב ואם כן הי"לל והיה לבי שם זהו שאמר מה תלמוד לומר והיו עיני ולבי שם כל הימים ומשני כדלעיל. והקשה בעל המאמר כיוצא בקושיא זו כפולה בפסוק הנה לא ינום ולא ישן שומר ישראל דאם תפרש הפסוק דהכי קאמר שומר ישראל דוקא ולא שומר זולתם ששמירתם תהיה על ידי מלאכים הממונים עליהם מאתו יתברך על פירוש זה הקשה קושית והלא הוא שומר את הכל רוצה לומר הוא בעצמו שנאמר אשר בידו נפש כל חי ואם תפרש שגם כן שומר את ישראל יקשה קושית פשיטא דאם כן מאי ק"מל ששומר גם כן את ישראל דאטו מי גרע ישראל עד שהוצרך להשמיענו כן ומשני שעיקר השמירה ותכליתה היא לשמור את ישראל ואגב שמירתם שומר את הכל וז"ש ובשכר ששמרם שומר את הכל רוצה לומר שישראל בודאי שעושים נחת רוח ליוצרם במעשה המצות והוא שכר שמירתו על הש"י ששמרם ובשכר ששמרם רוצה לומר ובכלל שכר ששמרם נכלל ג"כ אגב גררא הוא ששומר את הכל כי לא יתכן הפרי בלא קליפה ורעו זרים צאנכם. ובזה מובן הפסוק שאמר הנה לא ינום ולא ישן שומר ישראל שהוא כפל לא ינום ולא ישן והחלוקות זו ואין צריך לומר זו שאם לא ינום נים ולא נים מתנמנם בעלמא מכל שכן שלא ישן שנת קבע אבל בדבריהם ז"ל מובן הנה מצד ישראל לא ינום אפי' נמנום כל דהו אבל מצד האומות מ"ה היתה מחוייבת שינה בשמירת' כי הכל תלוי בדבקות האלהי על ידי המצות בכל מהויות שהנה לא ינום ה"בה בשמירת ישראל מצד זה נמשך שלא ישן גם כן בשמירת האומות ואעפ"י שהיתה השינה מחוייבת בהם והשינה משל אל הסתלקות ההשגחה ע"ד ויקץ כישן ה' כגבור וכו' ולא ישן בשמירתם של אומות מ"ה להיותו שומר ישר' ובשכר ששמרם שומר את הכל ובחלוקה השלישית בפסוק ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה לא הקשה בה מה תלמוד לומר שהרי בסוף הפסוק אמר תמיד עיני ה' אלהיך בה וזה חידוש גדול להיות תמיד עיני ה' אלהיך בה ולא בזולתה וכמו שלמד כבר מפסוק עיני ולבי שם כל הימים כביכול שאין עיני ולבי אלא שם אמנם בתחילת הכתוב בחלק הדרישה לבד הקשה בה ואמר וכי אותה בלבד דורש והלא כל הארצות דורש שנאמר להמטיר וכו' אלא כביכול שאינו דורש אלא אותה בעצם וראשונה ושאר הארצות במקרה כמו שנאמר הנותן מטר על פני ארץ זו א"י וממנה משתלחים לשאר הארצות ושולח מים על פני חוצות וזהו גם כן אומ' קול ה' יחיל מדבר דרך כלל אבל בעצם וראשונה יחיל ה' מדבר קדש כי באמצעות התדבקות ההשגחה אל המוכן

תחול גם כן על הבלתי מוכן. למדנו הבנת הכתוב שאומ' והיו עיני ולבי שם עם היותו כולל בכל הארץ להיות עיני ה' משוטטות הנה עיקר השוטטות הוא שם ובאמצעותו בכל הארץ. עוד לחז"ל כתוב אחד אומר אלבה ואשובה אל מקומי וכתוב אחד אומר והיו עיני ולבי שם כל הימים הא כיצד פניו למעלה ועיניו ולבו למטה עד כאן נמצא אומ' כל הימים רוצה לומר אפי' אחר החרבן. ורש"י ז"ל והיו עיני ולבי שם ת"י ותהא שכנתי שריא ביה אם בעותי מתעבדא יהא עיני שם גם לבי וחפצי שם ע"כ וכן הביא הרד"ק ז"ל והוא פירו' השגחתי ורצוני יהיו שם כל הימים עד כאן ומהרי"א ז"ל לשום שמי שם שבשימת שמי הברכה מצויה לכלכם כמו שכתוב ושמו את שמי על בני ישר' ואני אברכם והיו עיני השגחתי עליכם ולבי הרומז אל האהבה שבלב שם כל הימים עד כאן. **ולע"דן** לדקדק דפתח בתפילה ותחינה את תפלתך ואת תחנתך וכו' ואחר כך לא אמר אלא אשר התחננת לפני ולא אמר אשר התפללת והתחננת אלי. ונראה שכוונת השי"ת לומר לשלמה דע לך כי אפי' שהתפל' שאינה מערך התחנה עכ"ז היתה רצויה לפני כאילו גם היא תחנון בתחינה זהו שאמר שמעתי את תפלתך ואת תחנתך כשיעור אשר התחננת לפני רוצה לומר כאילו הכל היתה תחינה ולא היה כאן תפלה זהו שאמר אשר התחננת לפני וכו' ולזה הקדשתי הבית הזה אשר בניתי כלומר בנין חול וגשמי אבנים וטיט עכ"ז הקדשתיו וההקדש הוא לשום שמי שם עד עולם ועד עולם הוא עד זמן מוגבל כמו שפירשו חז"ל בשמואל עד עולם עד עולמן של לויים המשים שנה וכן ועבדו לעולם עולמו של יובל ואת הבית גם כן בשימת כל דהו דהיינו אספקלריא שאינה מאירה ואני שמעתי את תפלתך ברצון עד שהוספתי על שאלתך שהקדשתי את הבית אשר בנית לשום שמי בלבד הנה הקדשתיו בשיעו' גדול שיהיו עיני ולבי שאין לבי אלא אספקלריא המאירה ששמי הוא במלכות ולבי בתפ"ארת כמ"ש בפסוק ונעשה לנו שם נמצא שהוספתי בבחינת שאתה שאלת שמי ואני שמתי בו שם עיני ולבי גם מפאת הזמן שאתה כיונת עד עולם ואני שמתי עיני ולבי שם כל הימים. ועל דרך לטוב לנו כל הימים שהוא עד סוף כל הדורות. ואפשר שאמר כל הימים לכלול ואפי' בזמן החרבן שלא זזה שכינה משם ואילו אמר עד עולם היה סובל עד עולם בעוד הבית בנוי לזה אמר והיו עיני ולבי שם כל הימים שבאו' פעם שני תיבת (שני) [שם] מורה ששם ואפי' חרב יהיו עיניו ולבו כל הימים.

**ד**

**ואתה** אם תלך לפני כו' מהרי"א ז"ל לפי ששלמה שאל שני דברים האחד קיום מלכותו כמ"ש שמור לעבדך דוד אבי את אשר דברת וכו' והשני על השגחתו יתב' על הבית

כמ"ש להיות עיניך פתוחות אל הבית הזה וכו' וכל העניני' האלה תלה שלמה בזכות ישראל לזה בא הקב"ה ותלה בזכות עצמו ואמר לו ואתה אם תלך כו' והקימותי את כסא ממלכתך שאם תלך כמו שהלך דוד אביך תזכה במה שנדרתי לו ואומ' ראוי לקיים מה שדברתי אליו אבל אם שוב כו' שלמה ובני ישראל הנה אז בהכרח והכרתי את ישראל. אמנם לענין הבית שהיא הבקשה השנית אמר שישלח אותו מעל פניו רוצה לומר שיסיר השגחתו ממנו כמו שאמר והסתרתי פניו מהם ולזה אחרי ייעוד ההשגחה ייעד בכאן והיה ישראל למשל ולשנינה בתוך העמים כי אחרי חרבן הבית והסתרת פני ההשגחה יהיו ישראל למשל ולשנינה מה שלא יהיו קודם בכל צרותיהם עד כאן. **ולע"דן** לדקדק כי בתיבת חוקי ומשפטי תשמור חסרה וי"ו העטף שהי"לל וחוקי. ונראה שכוונת הפסוק להקל מעליו עול מצות כי אין צריך אלא ללכת לפניו כאשר הלך דוד בתום הלבב וביושר להכין עצמך לעשות ככל אשר צויתיך. דע נאמנה שבודאי חוקי ומשפטי תשמור שתספיק אותה ההכנה אשר תלך לפני בתום לבב וביושר לשאגמור בעדך שבחוקותי תלך כי בא לטהר בתום לבב בלבד מספיק לשמסייעין אותו לגמור חוקי ומשפטי תשמור ובזה מובן תיבת ואתה המיותרת כי די שיאמר ואם תלך לפני ה' אבל אמר המוטל עליך היא התחלה שאין אתה בן חורין להבטל ממנה אבל לא עליך המלאכה לגמור ז"ש ואתה אם תלך וכו' או יהיה מקושר עם תחילת הפסוק הקודם שכבר אמ' שמעתי את תפלתך וכו' ר"ל אני כבר עשיתי מה שראוי לי לעשות כי אני שומע תפלה כבר שמעתי את תפלתך וכו' ואתה צריך לעשות גם כן המוטל עליך ומה שמחוייב אתה לעשות ז"ש ואתה עשה מה שעליך ולא חינם כי אם בשכר גדול שאם תלך לפני וכו' והקמותי את כסא כו'. ואפשר עוד שרמז בחסרון הוי"ו בתיבת חוקי ומשפטי תשמור לרמוז מה שאמ' הראשונים ז"ל במשנת ששכר מצוה מצוה שר"ל עיקר שכר המצוה הוא עשיית המצוה עצמה כי היש נועם או שכר גדול מעשיית רצונו של מ"מה הק"בה ז"ש אם תלך לפני וכו' הנה שכרך אתך שכר מצוה מצוה עצמה חוקי ומשפטי תשמור ועם כל זה אני אשביר מדת טובי על פניך והקימותי את כסא וכו':

**ה**

**והקמותי** את כסא ממלכתך וכו'. **לע"דן** לדקדק כי מה צריך להביא ראיה והקש מכאשר דברתי לדוד אביך והוא מעשה לסתור דבריו שמאחר שדבר כן לדוד אביו אין צורך עוד לשיקיים מה שכבר דבר לדוד אביו. ואפשר לומר כי לפי שהייעוד שייעד לדוד אמר לא יכרת לך איש וכו' הוא ייעוד כללי על זרע דוד משלמה או משאר בני דוד הנותרים ואפשר להתקיים בשאר יוצאי חלצי דוד שאם יחטא שלמה או בניו תשוב הממלכה

לאחד מבני אחיו של שלמה ואעפ"י שנדחו לפי שעה בחיי שלמה מפני הגזרה האלהית שהמליך את שלמה לזה ייעד לו שאם ילך לפניו כאשר הלך דוד בתום כו' והקמותי את כסא ממלכתך שלא תזוז מיוצאי חלציך לשוב אל יוצאי חלצי דוד אביך היוצאים משאר בניו אבל תכון כסא ממלכתך על ישראל לעולם כאשר דברתי על דוד אביך לאמר לא יכרת לך איש וכו' כך אקיים עמך בפרטות שכסא ממלכתך תכון ביוצאי חלציך ייעוד דוד אביך וייעודך. כי הייעוד לאביר היה סתם לאמר לא יכרת לך איש מעל כסא ישראל איש סתם ואפי' מזרע שאר בני דוד זולת שלמה וגם לא נתברר לו שם שיהיה (לא) [לו] כסא מלכות רק הייעוד היה שלא יכרת איש מעל כסא ישראל שהכסא כבוד לישראל והוא איש נוהג שררה כל דהו ע"ד לא יסור שבט מיהודה שבט נוגש ומחוקק מבין רגליו ואף אם יהיה מלך יהיה בקצת שבטים אחד או שנים לקיים דבר השי"ת בחלק ההוא לזה אמ' שאם שלמה ילך לפני השם יתברך בתום לבב וביושר הנה אקים כסא ממלכתך בכל השררה ועושר וכבוד אשר לך יהיה על ישראל שישראל לא תהיה להם כסא כי הכס' לך היא כסא ממלכתך ואיש מישראל לא ירים את ידו ואת רגלו כמנהג העולם כשהמלך חלש יש יד ושם ליועציו ושריו והוא מ"ש בסוף הפסוק גבי דוד לא יכרת לך איש מעל כסא ישר' דמשמע שתהיה כסא לישראל ולדוד לאהבתו עם היות זרעו כ"כ ראוי לא יכרת לו ממשלה כל דהו כי ישראל עיקר כי להם הכסא ולזה אמר שם מעל כסא ישר' ולפי זה ההקש שמקיש הכתוב אינו בערך האיכות כי ההבדל רב ביניהם אבל הוא בבחינ' ההמשכה לעולם לבד. ואפשר עוד רמז למה שאמרו חז"ל בפסוק כי מנחמם ינהגם ועל מבועי מים ינהלם וכו' כי מנחמם בעה"ז ינהגם ב"עהב ע"כ והכוונה שיזכה להיות ראש בקבלת השפע האלהי וממנו יושפע אל ישראל שיהיה הוא משפיע והם מושפעים ממנו וזה אפשר שרמז באו' והקמותי את כסא ממלכתך על ישראל לעולם לרמוז לעולם העתיד כאשר דברתי על דוד אביך לאמר לו לא יכרת לך איש מעל כסא יש' בעולם הזה. ויוכיח כן שבתחילה לא הזכיר אלא על ישראל שלא אמר על כסא ישראל כמו בסוף הפסוק כי בסוף הפסוק כשדבר על הממלכה בעולם הזה הזכיר כסא השררה ואמר מעל כסא ישראל אמנם בתחילה אמר על ישראל לעולם שהוא להיות כסא ממלכתך על ישראל ממש משפיע עליהם ממש השפעה מהשפע האלהי המקובל ממנו ית' ויתעל' ולז"א בו לעולם ולא הזכיר שם איש אבל אמר כסא ממלכתך אמנ' בסוף אמר לא יכרת לך איש מעל כסא ישראל:

ו
**אם** שוב תשובון אתם כו' יש לדקדק כפל שוב תשובון. ומה צורך לומר מאחרי כי די שיאמר אם שוב תשובון ולא תשמרון כו'. ונראה לפי שאמ' למעלה ואתה אם תלך לפני לפני דייקא ע"ד התהלך לפני והיה תמים שאמרו חז"ל נח היה צריך סעד לתמכו את האלהים התהלך נח אבל אברהם לא היה צריך סעד לתומכו לז"א אם תלך לפני לעומת זה אם שוב תשובון מאחרי שלא די שלא לפני אלא אפי' אחרי לא תלכו וכפל שוב תשובון פירש הכתוב עצמו טעם הכפל שהוא לרמוז אתם ובניכם שהשיבה האחת שב להם ואו' תשובון הוא בניכם וכוונת הכתוב להודיע דברא מזכה אבא או מחייב אבא ובפרט כשאוחזי' איזה מעשה מקולקל מאביהם בידיהם שגורמים פורענות וקלקול להם ולאבות יחדיו ז"ש אם שוב תשובון אתם ובניכם מאחרי. או אמר ע"ד מ"ש חז"ל אם שכח תשכח עבירה גוררת עבירה וכן והיה אם שמוע תשמעו מצוה גוררת מצוה ז"ש אם שוב תשובון אם שוב מעט בעבירה קטנה תשובון עוד בעבירה חמורה מאחרי ה' ולא תשמרו כו' ועבירה זו גוררת עבירה חמורה לכפור בעיקר והלכתם ועבדתם אלהי' אחרים כו' שהמודה בע"א ככופר בכל התורה כולה ותשלך אמת ארצה. ואמר אשר נתתי לפניכם ולא אמר אשר נתתי לכם לומר אשר נתתי לפניכם כאילו הם דברים בזויים נתונים לפניכם שאתם תבחרום. והר"דק ז"ל אתם פירושו אתה וישראל עד כאן ובזה נבין כפל שוב תשובון שוב על שלמה תשובון על ישראל:

ז
**והכרתי** את ישראל כו'. **לע"דן** לדקדק למה הפסיק בענין ואת הבית וכו' בין ענייני ישראל ואחר כך חזר לדבר בענין הבית באו' והבית הזה כו' הי"ל והכרתי את ישראל וכו' והיה יש' למשל כו' ואת הבית וכו' והבית הזה יהיה כו' שזהו הסדר הנכון. והכרתי את ישראל וכו' רש"י ז"ל ואת הבית אשר הקדשתי לשמי תנאי היה ביני וביניכם ואם לא תשמעו מה נאמר שם והשימותי את מקדשיכ' ולשניני כתרגומו ולשועי יספרו הרעות הבאות עליו ויתלעגו בו כמו ויספר ואשתעי' ולשון שנינה אף הוא לשון דבור דכתיב ושננת' ע"כ וכן הר"דק ז"ל. ומהרי"א ז"ל כתב כי הנה אחר חרבן הבית והסתרת הפני' בהכרח יהיו ישראל יותר למשל ולשניני' ממה שהיו קוד' לחרבן עם כל צרותיהם ע"כ ועדיין קשה שהיה לו להסמיך כל ענייני הבית זה לזה לכתוב ואת הבית וכו' והבית הזה וכו' ואחר כך והיה ישראל למשל ולשנינה. אבל תירוץ קושי זה למהרי"א ז"ל מתוקן במה שהוא מפרש והבית הזה יהיה עליון שהיא בשורה טובה מהנביא ירמיה שבשר כאן נבוא' נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים שייך בסמוך בסוף דברי שבשיטתי יש תירוץ שני לקושי זה. ונראה כי בתחילה ייעד והכרתי את ישראל מעל פני האדמה שבסור זרעך

מעבודתי יתחלק מלכות ישראל לשתים ומזה ימשך פירוד בישראל והכרתי את ישראל מעל פני האדמה אלו עשרת השבטים שגלם סנחריב ללחלח ולחבור וז"ש והכרתי את ישראל מעל פני האדמה אשר נתתי להם וזה יהיה בעוד היות הבית בנוי ומשוכלל ואחר כך את הבית אשר הקדשתי לשמי אשלח מעל פני והיינו החרבן של בית המקדש ואחר שיחרב הבית אז יהיו ישראל למשל ולשנינ' בכל העמים שהרי לא נשאר להם פליטה מהשארית ההיא אשר היתה להם בירושלים כי אבדו המלכו' והמקדש ומזה יתחייבו שני העניינ' למשל ולשנינה למשל מאבדן המלכות ולשנינה מאבדן המקדש ואחר כך הזכיר ענין הבית והבית הזה עליון וכו' להסמיכו אל ענין חרבן הארץ ואל שאלת העמים ואמרו על מה עשה ה' ככה כו' וגם זה יספיק לקיים דברי מהרי"א ז"ל אל מה שהקשיתי למעלה על דבריו:

**ח**

**והבית** הזה יהיה עליון וכו' רש"י יהיה עליון כל זמן שלא חטאתם ומשתחטאו כל עובר עליו ישום וישרוק וכן כתוב בדברי הימים והבית הזה אשר היה עליון כל עובר עליו ובא פתרונו והבית הזה אשר היה עליון ונורא לנכרי כמו שאמור וגם אל הנכרי אשר לא מעמך וכו' ועכשיו בחורבנו כל העובר עליו אף הנכרי ישום וישרוק ויאמר כי חטאו של ישראל גרם. ישום יתמה כמו ושממו עליה אוביכם על יומו נשמו ראשונים ישרוק שיב"ילייה כן דרך כל הרואה חרבן פתאום לשרק. וכן הר"לבג ז"ל עד כאן וכן הר"דק ז"ל וכן ת"י והוסיף ויש מפרשים יהיה עליון יהיה חרב ויפרשו עליון לשון כריתה כמו כעלות גדיש בעתו אל תעלני בחצי ימי עד כאן. וכן הביא מהרי"א ז"ל יהיה כמו היה עתיד במקום עבר כמו ככה יעשה איוב רוצה לומר ככה היה עושה איוב כל הימים ואפשר שרמז ירמיה הנביא כות' הספר הזה אל הבנין האחרון שיהיה נכון בית ה' בראש הרים כאילו אמר והבית הזה אשר זכר שישלח מעל פניו הנה אחרי כן באורך הזמן יהיה עליון עם היות שעתה עובר עליו ישום וישרוק ישתומ' על חורבנו וישרוק בפיו על זה מרוב ההתפעלות ויכירו כל העולם שהיה זה בחטאת ישראל עד כאן. **ולע"דן** והבית הזה יהיה עליון אפי' בשעת חורבנו יהיה עליון בעיני העולם שהרי כל עובר עליו אשר ישום וישתומם על חרבנו וישרוק בפיו על הדבר הרע הזה ואמרו על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת ולבית הזאת ולבית הזה הרי שהוא עליון גם בעיניו כיון שמשתומם על חורבנו גם שואל על מה עשה ה' ככה כו' ולבית הזה ר"ל הבית החשוב הגדול בערך הרי שהבית הזה יהיה עליון. ואעפ"י שכוונת הכתוב יהיה הפשט על העבר שהיה גדול הנה כתב לך יהיה לרמוז אל מה שאמרתי כדי שתדרש הדרשה דבר דבור על אופניו. ובאומרו

על מה עשה ה' ככה וכו' הנה אין שאלתם למה עשה ה' ככה כו' כי סיבות רבות יש כמו שקדם בפסוק אם שוב תשובון כו' אבל שאלתם היא לדעת הדבר ביחוד המחייב כן האם ע"א או ג"ע או ש"ד או כולם יחדיו וז"ש על מה ולא אמ' למה וכן בפרשת נצבים. וכן בנביא על מה אבדה הארץ ולא ידעו להשיב בכיוון ויאמר ה' על עזבם את תורתי הוא המחייב כן עם היות' עמוסי עונו' ופשעים אחרים. עוד אפשר שכוונו לשאול על מה עשה ה' הרחמן בבה הוא בעצמו ומפי עליון לא תצא הרעות לזה משיב כי גדלה אשמתם על אשר עזבו את ה' אלהיהם אשר גמלם כל הטוב אשר הוציא את אבותם משעבוד מצרים ויחזיקו וכו' על כן הביא ה' עליהם כלומר הביא ה' הוא בעצמו. עוד אפשר ששאלו על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת כי הארץ והבית הקדוש מה פשע' ומה חטאת' טוביה חטא וזיגוד מינגוד ז"ש על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת ולבית הזה שאומ' הזאת והבית הזה כאילו אמר זאת העניה מה פשעה או הבית העני הזה מה פשעו היה לו לינקם מהפושעים וכיון גם כן בזאת להפליג על שוממותה וכן הבית הזה השמם שוממות מופלג והתשובה היא כי הש"י ברחמיו עשה כן כדי לחזר על הבריות לתת להם יתר פלטה על כן הביא השי"ת הרחמן את כל הרעה הזאת עליהם ממש על בני האד' ואילו לא עשה ה' ככה לארץ הזאת ולבית הזה לא היתה הרעה הבאה הזאת עליה' כי היו כלים ואובדים אבל עתה ששפך חמתו על האבנים ויצת אש בציון ותאכל יסודותיה הביא הרעה עליהם כלומר שנשארו קיימי' וסובלים הרעה ע"ד מ"ש חז"ל חיצי אכלה בם חיצי כלים והם אינם כלים:

**ט**

**ואמרו** על אשר עזבו את ה' כו' הר"לבג ז"ל ואמרו על אשר עזבו וכו' כי האומות יכירו שבעונותיהם גרמו כן הלא תראה שאפי' נבוכד נצר כאשר החריב בית המקדש שלח רב טבחי' לירמיהו כמו שכתוב בספר ירמיה ואמר לו ה' אלהיך דבר את הרעה הזאת אל המקום הזה ויבא ויעש ה' כאשר דבר כי חטאתם לה' ולא שמעתם בקולו והיה לכם הדבר הזה וכן הביא מהריי"א ז"ל. **ולע"דן** מה שקדם כבר בפסוק הקודם בענין התשובה והשאלה נכון מאד ובפרט הדרך אשר כתבתי ששאלתם הי' כוללת העשו' הדבר הזה האכזרי ע"י האב הרחמן הוא תימה וזהו על מה עשה כו' ובכלל השאלה לארץ הזאת ולבי' הזה כי היה ראוי להיות בבני האדם החוטאים והשתי שאלות אלו מתרצות זו את זו כי ואמרו שהרעה שחטאו וענו ופשעו היתה גדולה ומחייבת כליה בשונאי ישראל כי היו כפויי טובת ה' אלהיהם אשר הוציא אותם הוא בעצמו מארץ מצרים הוא ולא מלאך ולא שרף ז"ש אשר הוציא את אבותם הוציא דייקא. והלואי היו חוטאים ומתחרטי' מיד

אבל ויחזיקו באלהים אחרים בחזקה גדולה כמאמר הנביא החזיקו בתרמית מאנו לשוב ז"ש ויחזיקו באלהים אחרים וישתחוו וכו' על כן הביא ה' בעצמו ובכבודו הפורענות הזה כדי לרחם ברחמיו וחסדיו הגדולים כי עליהם ועל גופם היה ראוי להביא את כל הרעה הזאת הנזכרת הבאה על הארץ ועל הבית והוא הביאה ברחמיו על הארץ והבית כנזכ' כדי שיהיה לישראל שריד ופליט ובזה אבין מה שאמר נבוזראדן רב טבחים ה' אלהיך דבר את הרעה הזאת אל המקום כו' ויבא ויעש כן כאש' דבר כי חטאתם לו ולא שמעתם בקולו והיה לכם הדבר הזה ר"ל מהרעו' הנז' שהביא ויעש אל המקום הזה ר"ל בגופו של מקום בקרקע עולם הנה היה לכם ר"ל היה מעותד לבא לכם אלא שהשי"ת חמל ברחמיו והפך הגיזרה אל המקום ולא אל בני אדם וזהו לשון והיה לכם ולא אמ' ויהי לכם הדבר הזה. או אפשר שאמר והיה לכם הדבר ר"ל כבר מקדמת דנא היה לכם הדבר הזה ידוע אצלכם מזמן משה באופן שאו' ה' אלהיך דבר את הרעה הזאת אל המקום הזה היינו ע"י ירמיה כמו שרמז באו' ה' אלהיך שר"ל אשר דבר על ידך בהיותו אלהיך ודבק בך דבר את הרעה הזאת כו' וקיים דברו אשר דבר וזהו או' כאן על כן הביא ה' הוא בעצמו יען כי עליהם היה מעותד לבא את כל הרעה הזאת שבאה על הארץ והבית כדפרישי'. או יהיה כפשוטו שהביא ה"בה עליה' הפורענו' ואת כל הרעה הזאת כדי שיהיה להם שריד ופליט וז"ש עליהם ע"ד מ"ש חז"ל חיצי אכלה בם שתיבת בם מורה שהנושא החצים יהיה קיי' וסובל אותם ולז"א חיצי כלים והם אינם כלים כי בהביא הש"י כן בעצמו נמשך כן להיות חציו חצים מעורבים בדין ורחמים במקום משיחת החצים בסם ממית שמושחים הגבורים הוא יתב' כביכול מושח החצי' ברחמים בסם מרפא כי הוא יכאיב ויחבש ימחץ וידיו תרפינה וזה דקדוק הפ' באו' חיצי אכלה בם חיצי ר"ל המעורבים ברחמים ולא אמר חצים אכלה בם כי להיותם חצים ימשך שהם כלים והם אינם כלים וז"ש ג"כ אכלה בם ולא אמר חצי כלים בם כי בתנועת הפועל ברחמים תליא מילתא ואני אעשה כן להם שאכלה בם חיצי והם לא יכלו. וז"ש עליהם לרמוז שהשי"ת ברחמיו עושה שעליהם יחיו ואעפ"י שעליהם את כל הרע' הזאת שהרי כבר קדם בתחילת הפסוק באומרו על אשר עזבו את ה' וכו' אלא ודאי על כן ר"ל אף גם בכל זאת לא שלח בהם משלח' מלאכי רעים אלא על כל זאת הביא ה' הוא בעצמו עליהם את כל הרעה הזאת כנזכר כדי שתהיה להם פליטה ושארית:

ו

**ויהי** מקצה עשרים שנה וכו' רש"י ז"ל מקצה עשרי' שנה מסוף עשרים שנה שבנה בית ה' בשבע שנים וביתו בשלש עשר' שנה הרי עשרים ע"כ וכן הר"דק ז"ל וכן מהרי"א

ז"ל. **ולע"דן** למה הודיע זה היות העשרי' שנה לבנין השני בתים שבעה לאחד וי"ג לשני ולמה יסתום אשר בנה שלמה את שני הבתי' ואחר כך יפרש את בית ה' ואת בית המלך ונראה כי לפי שיזכיר איך תוך כל הזמן הזה נשא חירם את שלמ' בעצי ארזים ובעצי ברושים על כן נמנו עשרים עיר החשבון עשרים כנגד עשרים שנה של ספוק עצי ארזים ועצי ברושים וזהב. עוד הודיע כי השני בתים האלה היו שתיהם בנין נאה ולא היה יתרון לבית המלך ח"ו על בית ה' ואעפ"י שעמד בבנין בית המלך י"ג שנה ובבית שבע' שני' לא היה זה מיתרון בנין על בנין אלא מעצלותו בבנין ביתו ז"ש ויהי מקצה עשרים שנה אשר בנה שלמה את את שני הבתים ר"ל שניהם בשוה ולזה סתם תחילה ואמר את שני הבתים לומר שהם שוים בבניינ' ואחר כך פרט הכתוב ואמר את בית ה' ואת בית המלך ולזה הזכיר סתם העשרים שנה כאילו העשרים שנה יצאו בבנין שתי הבתים בשוה:

**יא**

**חירם** מלך צוד כו' רש"י ז"ל נשא שלמה ענין עמס כלכל את משאו בדבר זה ע"כ וכן הר"דק ז"ל והר"לבג ז"ל נשא הוא מענין ארוחה ומשאת כטע' אם נשאת נשא לבי או יהיה לשון רוממו' ונשאות שנשא את שלמה שהעביד עצמו לעשות מלאכתו אז יתן המלך שלמה לחירם עשרים עיר כבר נזכ' בספר דברי הימים כי חירם נתן גם כן לשלמה עיירות אושיב בהם את בני ישראל וראוי היה להיות כן כי לא יתכן למלך למעט ארץ ישראל ע"כ. וכן הר"דק ז"ל והוסיף ביאור שהיה זה לחזק הברית ביניהם וזכר כאן מה שנתן שלמה לחירם וזכר שם מה שנתן חירם לשלמה ע"כ. וק"ק כי איך יתכן אפי' להחליף ארץ קדש יש' בארץ חולין ועוד איך לא יזכור בשני המקומות החילוף לגמרי ממה שנתן שלמה לחירם וחירם לשלמה. ומהרי"א ז"ל הקשה קושיא זו השנית. וכתב שלא נתנם לו ח"ו מתנה גמורה אבל נתן לו הפירות הנכנסות משם שיהיה לאנשי חירם ולכן נתנם לו שם בגלגל שהיא ארץ חיטה ושעורה וכו' ואולי היה לשיזרעו שם עבדי חירם לא זולת זה אבל משפט ואדנות הארץ לשלמה כי לא ישליט זר בקרבה ויהיה תמורתה כורי החטי' ושעורי' ושמן הנז"ל כי יצא כהנה וכהנ' בהשתדלו' עבדי חירם היודעים ובקיאים בעבודת הארץ ולא ישרו בעיני חירם כי ראה שלא יוציאו בשיעור חטה ושעורה ושמן כשיעור מה שהי' נותן לו בלי יגיעות הזריעה ולזה החזירם לו והם העשרי' עיירות שהזכיר בדברי הימים שנתן חירם לשלמה כלומר שהחזירם ולפי שחשב שלמה כשנתנם לחירם שיושיב בהם חירם מעמו ועבדיו לכך כשהחזירם לו חזר שלמה להושיב מבני ישראל עמו להחזיר הישוב ליושנו וז"ש ויושב בהם את ישראל כבראשונה ולפי זה הסיפור אחד הוא כאן ושם בלי חילוף כלל עד כאן ובדבריו עיינתי ואליהם

כיוונתי. ואני אומר שענין החטים והשעורי' ושמן הנז"ל לא יתכן שיזוזו ממקומם כי מתנת המלך אינה ע"מ להחזיר מעולם אפי' מלך כל דהו כ"ש המלך שלמה. ולא יתכן שיחליף חירם מלא כף נחת במלא חפנים בעמל ורעות רוח שומר רוח לא יזרע ורואה בעבים לא יקצור אבל היה תכלית נתינת הערים האלה לתתם לו לחירם להושיב בהם מנכבדי חירם כדי שיהיו כמו בני התערובות שם נכנעים וממושכנים אליו כי לא יפחד ממרד ומעל כי ידו בכל אבל יהיה דרך כבוד גדול והשתעבדות כאילו הם בתוך כבלי ברזל כבולים וזו היתה כוונת שלמה עליו השלו' בחכמתו והמפורסם היה להטיב אל המלך חירם תמורת מה שנשא את המלך שלמה בעצי ארזים ובעצי ברושי' ובזהב ויצא חירם לראות את הערים אשר נתן לו שלמה ולא ישרו בעיניו לא מצד תכונת העיירות שלא היו משובחות כפשוטו של מהריי"א גם כי לא ישרו בעיניו מצד תכלית נתינת' כנז' שלא היתה כי אם להיות דרך כבילה באסורים בכבלי ברזל בארץ ההיא אשר בתחום ישר' ולכן לא ישרו בעיניו כלל מהשני צדדים לא מצד עצמן ולא מצד תכליתן ולז"א לו מה הערים האלה אשר נתת לי אחי כי מצד עצמן מה הערי' האלה הבזויות והגרועות ומצד תכליתן לחכימא ברמיזא רמז לו באומ' אשר נתת לי אחי כי אנשים אחים אנחנו ואין בינינו בגידה ולא מרד כלל לכך אחי יהי לך אשר לך ויקרא להם ארץ כבול ר"ל קראם שם מוכיח בו תכלית שלמה שהיתה כוונתו לכבול בהם בעשרי' עיר שרים רבים ונכבדים מאנשי חירם ולזה קראה ארץ כבול כובלת יושביה ולכך החזירם לשלמה והם הם (הייערות) [העיירות] עשרים אשר זכר בדברי הימי' שנתן חירם לשלמה כי מצד דרר ארץ קבל' חירם תחילה ואחר זמן מה נתנם לו במתנה משלו ודרך כבוד כי אל למלכים להחזיר המתנה בה שעתא דרך ביזוי. ולזה תמצא שלא החליף אותם שלמה ערים זולתם אחר שנתפרסם ביניהם תכלית נתינתם עמד כל אחד בשלו ושלח לו עוד מאה ועשרים ככר זהב להורות לו השתעבדות נמרץ נוסף על האהבה ואחוה שבזה לא יצטרך לו התחכמות הערים ההם כלל.

**יג**

**ויאמר** מה הערים וכו' רז"ל במסכת שבת מה הערים האלה וכו' תנן הרעלות יוצאות כבולות מאי כבולות שכובלין האליה שלהם למטה כדי שלא יעלו עליהם הזכרים דמאי משמע דהאי כבול דלא עבדי פירא הוא דכתיב מה הערי' אשר נתת לי אחי ויקרא להם ארץ כבול רב המנונא אמר שהיה בהם בני אדם שהיו מכובלין בכסף ובזהב אמר ליה רבא אי הכי היינו דכתיב כי לא ישרו בעיניו אמ' ליה אין כיון דעתירי מפנקי דלא עבדי עבידתא רב נחמן בר יצחק אמר ארץ חומטון היתה אמאי קארי לה ארץ כבול דמשקעא

כרעה בגווה עד כבלא דאמרו אינשי ארעא מכבלתא דלא עבדי פרי עד כאן. הרי פי' כבול לשון כבלי ברזל כפי' הפירושים. ורש"י ז"ל ארץ כבול ארץ טיט שהרגל משתקעת ונכבלת בה עד כאן והוא ביאור מ"ש בגמ' ארץ כבול דמשקעא ארעא בגווה עד כבלה וכן הרד"ק ז"ל על ביאור דברי הגמרא והוא פי' ארץ כבול ר"ל סגורה שלא היו עוברים ושבים שם מגריעות הארץ עד כאן והר"לבג ז"ל ארץ כבול חול שאינה עוש' פירות עד כאן. כשיטת הגמרא מאי משמע דהאי כבול דלא עבדי פירי כו' וה"לעד כתבתי בפסוק הקודם וארכיבהו בשיטת רב המנונא ז"ל ולא יקשה לדבריו כלל קושיית אי הכי היינו דכתיב משום דעתירי ומה שתירצו בגמרא כיון דעתירי מפנקי ולא עבדי עבידתא הוא לתקן הפשט המפורסם בדבריו. ועוד דהיינו יכולים לפרש בפסו' דהכי קאמר ארץ כבול שאין בה טורח זריעה וכיוצא להיותה בלתי עושה פירות ואינה נאותה אלא לבני אדם המכובלים בכסף ובזהב כדרב המנונא ולזה הפירוש לא יש בו קושי מקושית הגמרא אי הכי היינו דכתיב כי לא ישרו בעיניו דליכא תמיהא כי לא ישרו בעיניו יען שאינה ראויה אלא למפונקים וחפץ חירם בעיירות ראויות לזריעה כי זהב הרבה בגבולו. והפירוש הזה הייתי יכול להרכיבו בדברי רב המנונא ולא היתה הגמרא מקשה לדבריו כלום אלא שהכרח הגמרא הוא מלשון רב המנונא דקאמ' שהיו בהם משמע שבפועל היו כן ולזה לא רצה ולכך הקשה אי הכי וכו' והוצרך לתרץ כדמשני מפנקי ולא עבדי עבידתא וכמ"ש הכי במדרש הובא בילקוט בשעת טובתן של יש' אומות העולם מ"ה מכחישים להם ועושים אותם כאילו הם אחים וכן עשו אמר ליעקב אחי יהי לך אשר לך וכן חירם אמר לשלמה מה הערים האלה אשר נתת לי אחי ע"כ וק"ק מחירם מלך צר יליף שפיר אבל מעשו מאי קא יליף ויש לומר דסוף סוף עשו שונא גדול ומתנחם להרוג את יעקב היה והוה ליה כנכדי ואפי' הכי כשראה כל הכבוד והמחנה הזה אשר פגש אז על כרחו שלא בטובתו נתכחש מהשנאה ונשתמש באחוה ואמר אחי יהי לך אשר לך ולפי זה מה שמביא ראיה בעצם וראשונה מעשו הוא למ"ש מכחישים להם ואגב גררא מעשים אותם כאילו הם אחים ומחיר' יליף בעצם עושים אותם כאילו הם אחים ומכחישים אגב גררא. ואפשר שכוונת המאמר לפרש שזה הענין של חירם מתדמה הוא אל ענין עשו עם יעקב שכשאמ' לו אחי יהי לך רצה לומר כיון שאנשים אחים אנחנו יהי לך אשר לך ואין אהבתנו תלוי' בדבר זה וז"ש מכחישים דכוותה הם דברי חירם מה הערים האלה בהכחשה שאין כוונת אומרו מה הערים האלה דרך ביזוי אבל אומרו מה הערים האלה אשר נתת לי כלומר מה תכליתן האם לתווך אחוה ואהבה אחי אחי אתה אבל לא פרס' כוונתו שהיתה באומרו מה הערים האלה שהוא ע"ד בזיון כמו מה אנוש כי תזכרנו. ולא

קרא להם שם זה של כבול בפני המלך חס ושלום כי היה מבזה המלך ועוד שאילו היה כן היה אומר מה הערים האלה ארץ כבול אשר נתת לי אלא ודאי שלא בפני המלך ויקרא להם ארץ כבול ויכריע כן אומרו ויקרא להם במ"ם שהוא על העומדים לפניו שאילו על הערים קאמר הי"ל ויקרא להן ב"נון אבל כתב להם במ"ם שקריאת שם הערים האלה אשר קרא להם ארץ כבול היה להם לאנשיו ולאוהביו ולא בפני המלך כי היה בזוי למל' בפניו ובדברי אלה נסתלקה קושית מהרי"א ז"ל איך בזה חירם את מתנת המלך:

**יד**

**וישלח** חירם למלך כו' מהרי"א ז"ל כוונת הכתוב להגיד איך חירם עם היות שלא נתן לו המלך ערים משובחות אלא ארץ כבול עם כל זה לא זז משירותו לשרתו ולשלוח לו סך הזהב הזה ולא היה מכיסו הזהב הזה רק שהיה משתדל בדרך אניה בלב ים ללכת אופירה כי עדיין לא עשה שלמה המלך עליו השלום אניותיו. **ולע"דן** אפשר ששמע המלך שבזה את מתנותיו והקפיד שהיה ביזוי מלכות והוצרך חירם לשלוח לו הסך הזה להעביר אשמתו וזהו שאמר וישלח חירם למלך מאה ועשרים ככר זהב:

**טו**

**וזה** דבר המס כו' רש"י ז"ל וזה דבר המס מה שמפרש בסוף הענין כל העם הנותר כו' ויעלם שלמה למס עובד אותו המס הזה היה לבנות בו את כל אלה. ואת המילוא מקום היה בירושלם בעיר דוד ונקרא מלוא על שם שמוקף חומה נמוכה ומלאים לתוכה עפר ע"כ וכן הר"דק ז"ל והוסיף עוד יש לפרשו כמו זה הדבר אשר מל יהושע שפי' וזה הדבר שבעבורו מל יהושע וכן פירש וזה דבר המס שבעבורו העלהו שלמה ומה הוא הדבר לבנות את בית ה' ולזה זכר המס ולמטה זכר מהותו באומרו כל העם הנותר וכו' עד כאן וכן הר"לבג ז"ל כפירו' רש"י ז"ל והר"דק ז"ל אמנם במה שאמר המילוא היה בנין סביב ציון כי דוד בנה מן המלוא ולפנים כמו שכתוב בספר שמואל ונשאר המלוא בלתי בנוי והוא המקום שהיו נאספים שם ישראל ולזה נקרא מלוא כטעם קראו מלאו ואומרו ובנין חומת ירושלם כי עתה נתחדשה אכילת קצת קדשים תוך החומה כמו שנזכר בתורה ובנין עיר חצור ומגידו וגזר כי פרעה מלך מצרים שרף אותה באש ולזה הוצרך שלמה לבנותו ע"כ ומהרי"א ז"ל פירש כדהרד"ק ז"ל בפירוש השני והכריח כן מאומרו וזה דבר המס שלא אמר וזה המס שלא דבר הפ' במס עצמו כי אם בדבר המס ר"ל בדבר המחייב במס וסבתו הלא היא הבניינים שמזכיר בפסוק והמלוא כדהר"לבג ז"ל על שם שמתקבצים בו ישראל לשמחות. ואחר זה יזכיר שבנאו מפני בת פרעה שהיתה ביתה סמוך למלוא ואת חומת ירושלם שלש חומות זו לפנים מזו בנה. **ולע"דן** או' וזה דבר המס וזה מורה באצבע אל מה שזכר בפ' הקודם וישלח חירם למלך מאה ועשרים ככר זהב וזה

הסך הגדו' דבר המס היה שלא היה דבר זול' המס והכוונ' לשלול הפי' שזכרתי שהיה דרך קנס ועונש על בזותו מנת המלך הם העשרים עיר וקראם כבול. עוד אפשר שכוונת הכתוב לתת סיבה וטעם לקריאתו לשון מס כי הדבר כיוצא בזה לבנין המקדש אין ראוי שיקרא מס ולא שידובר בו לשון מס לז"א וזה דבר המס שדבר בו ונאמ' בו לשון מס והטעם הוא לפי שנצטרף אל בנין בית המקדש דברים רבים כמו בנין בית המלך והמלוא וחומת ירושלם וחצור וגזר אשר לעומתם ובבחינתם נקרא מס לא בבחינת המקדש ובית ה' שראוי שם ברכה וז"ש וזה דבר המס הסיב' הוא אשר העל' וכו' לבנות את בית ה' ואת ביתו כו' ואת חצור וכו':

**טז יז**

**פרעה** מלך מצרים וכו' רש"י ז"ל שלוחי' נדוניא ע"כ והר"דק מנחה ששולחים בני אדם לבנותיהן וכן לכן תתני שלוחים וי"ת מתנן ע"כ וכן הר"לבג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל **ולע"דן** לדקדק מהו או' אשת שלמ' דבשלמא לרש"י שפי' שלוחים לשון נדוניא ניחא דקאמר אשת שלמה כלו' שלהיותה אשת שלמה צריכה נדוניא וכתובה. ולי אפש' שכוונ' הכתוב לתת סיבה איך פרעה מלך מצרים יתן נדוניא לבתו עיר חרבה ושוממה וזה אומ' פרעה מלך מצרים עלה וילכוד גזר כו' וישרפה באש ואת הכנעני הרג ויתנה שלוחי' לבתו כמות שהיא שרופ' הסיב' לפי שהיא אשת שלמ' האדיר הבונה בניינים בחכמ' אלהי' אשר בקרבו ולא יצטרך אל מעות פרע' לבנין העי' גזר וצריך הוא לבנו' אותה כחפצו ורצונו זה רמ; באו' אשת שלמ' וז"ש

**ויבן** שלמה את גזר רוצה לומר שבנאה ברצונו בנין נאה ויגיד עליו רעו בנין בעלת שאומרים שהוא מפואר בתכלית:

**יח**

**ואת** בעלת כו' רש"י ואת תדמור במדבר ארץ אצל הישוב עד כאן. והרל"בג במדב' באר' ר"ל שהי' צדה א' במדב' וצדה א' בארץ עבודי' ע"כ ובמדרש קהלת אמ' ואת תדמור במדבר ר' הונא ור' ירמיה בשם ר' יצחק נשר גדול היה לו לשלמ' והיה רוכב עליו ובא לתדמור במדבר ביום א' שנאמ' ואת תדמור במדבר בארץ ע"כ אולי כוונו לעשות לדרשה זו אסמכתא בפסוק באומרו בארץ שהכוונה שבו ביום א' היה במדבר ובארץ ישראל וזהו בארץ שאין זה אלא ע"י רכיבה בנשר גדול. ועוד אמרו בס"ה שהיה רוכב על הנשר ועמוד ענן עמו היה והיה עובר במקומות וחושבי' שהיה ענן מהם היו מכירים בו ואו' זה המלך שלמה שהיה הולך ללמוד אצל עזה ועזאל אל הרי חושך. ובעלת ראיתי כתוב זה בעל ביק ובה מבצר עוז אומרי' עליו שהוא בנין שלמה ע"ה ע"י שדה ושדתין לגודל

אבניו ופאר בניינו ותדמור שמעתי שמעה קרוב לארם צובה מהלך חמשה או ששה ימים ויש בה ישוב וראיתי מאנשיה:

**יט**

**ואת** כל ערי המסכנות וכו' רש"י המסכנות קרוי בית אוצריה ע"כ וכן ה"רלבג ומהרי"א ז"ל והוסיף לפרש המסכנות מלשון אשר לא במסכנות תאכל בה לחם שלהיות שלמה שקט ושאנן בקש לבנות אפי' הערי' העניות כי לא היה לו דוחק השעה במעות. **ולע"דן** כמו שדרשו חז"ל ויבן ערי מסכנו' לפרעה שדרשו חז"ל שממסכנו' את בעליהן ו"עפ שיט' מהרי"א מדויק לשון הכתו' באו' אשר היו לשלמ' אשר היו בלשון עבר קודם הבנותם היו מסכנות לא אחרי הבנין שהיו חשובות מאד:

**כ כא**

**כל** העם הנותר כו' מהרי"א ז"ל אשר לא מבני ישראל המה ר"ל שלא נתגיירו אות' העלה שלמ' למס עובד לא את בני יש' ואפי' לבנין בית ה' כ"ש לשאר בניינים את אלה ובניהם אשר נותרו מהם מתי מספר שלא בכוונת ורצון ישראל בהצלתם וז"ש כל העם הנותר וכו' אשר לא מבני ישראל המה נותרים אלא שלא מדעתם נותרו בלי השקפה ואחר כך בניהם אשר נותרו בארץ אחריהם נתחזקו עד אשר לא יכלו בני ישראל להחרימם כי ההעון מההתרשלות העם הנותר מן האמורי החתי והפרזי והחוי והיבוסי גדול בהיותו בארץ וז"ש אשר נותרו בארץ שהוא עון גדול להשאיר בארץ הקדש אשר צוה ה' לא תחיה כל נשמה יתר אנשים. ואותו העון גרם התחזקות לבניהם (אמר) [אשר] נותרו אחריהם אשר לא יבלו בני ישראל להחרימם לקיים מקרא שכתוב והיה אשר תותירו מהם לשיכים בעיניכם כלו' שלא תוכלו להם שהכוונה שמהעון אשר תותירו מהם ימשך שיהיו לשכים וכו' וזהו יתור אשר תותירו מהם. ועם כל זה גברה ידי שלמה ע"ה ויעלם למס עובד. ועפ"י שיטת מהרי"א שפי' אשר לא מבני יש' המה שלא נתגיירו שאילו נתגיירו לא היה משעבדם למס עובד בזה יובן גם כן אומ' בניהם אשר נותרו אחריהם ר"ל שנותרו והיו נמשכים אחריהם באמונתם שלא רצו גם הם להתגייר וז"ש אשר נותרו אחריהם אחריהם דייקא והטעם שהחזיקו באמונתם השקרית להמשך אחרי אביהם הוא יען אשר ראו שלא יכלו בני ישראל להחרימם חשבו כי יראתם החזיקה בידם ולא ידעו כי מה' יצא הדבר להיותם לשיכים בעיניהם כו' כאשר ייעד בתורה דרך עונש. ואפשר עוד שמעלה על ידם הכתוב כאילו כל העם כולו הוא הנותר מן האמורי שכיון שהותירו מקצתם מן האמורי כאילו הותירו כולו זהו שאמר החתי והפרזי החוי והיבוסי שעם היותם הותרם במקצת כמ"ש הנותר גם באומרו מן האמרי מן דמשמע מקצת ואפי'

הכי נחשב כאלו נשאר החתי הפרזי החוי כו' שלא אמר מן החתי מן הפרזי לרמוז אל הנז' ולזה גילה בחלוקה א' שאמ' מן הפרזי ובשאר העמים לא אמר כן:

**כב**

**ומבני** ישראל לא נתן כו' ה"רדק ז"ל אנשי המלחמה אף על פי שלא היה לו מלחמות כי שלו' היה לו מכל עבריו ומעט מלחמה היה לו כשלקח חמת צובה ועציון גבר ואילות ע"כ ומהרי"א ז"ל אנשי המלחמה ר"ל אנשים מוכנים למלחמה ועבדיו הם משרתיו עושי' צרכי המלך ומהם היו שרים והם אנשי העצה והכבוד ושלישיו ושרי רכבו ופרשיו ולא היו עובדים בעבודת בניינים עבודת פרך אלא אנשי האומות לבד עד כאן. **ולע"דן** לדקדק לשון נתן שהכוונה ששלמה לא נתן גיזרה להיו' עבד דרך אנגרייא אבל אם איש נשאו לבו ונדבה רוחו אותו לבנות במקדש לכבוד ה' לרומם את בית אלהינו לא מנעו ממנה כי לש"ש נתכוון האיש ההוא ולא ימנע שלמה טוב מבעליו וזהו שאמר לא נתן ולא אמר הניח להיות עבד ונתן טעם כי הם אנשי המלחמה ודי להם בעבודת המלחמה ואמר אנשי המלחמה שהמלחמה לשם יתברך והוא מארי נצחן כדכתיב ה' איש מלחמה לז"א הם אנשי המלחמה ולא אמר הם הלוחמים:

**כג**

**אלה** שרי הנצבים וכו' רש"י ז"ל שרי הנצבים ממונים על הממונים חמשים וחמש מאות שלש מאות מהם היו גרים הממונים על שבעים אלף נושא סבל ושמונים אלף חוצב בהר ושלשת אלפים ושלש מאות הרודים בעם שאמר למעלה לבד משרי הנצבים אשר לשלמה שלשת אלפים ושלש מאות ובדברי הימים הוא אומר שש מאות אלו שלש מאות שחסר שם מנה כאן שהיו ממונים על כולם ומאתים וחמשים הנותרים היו ישראל וממונים על שאר עושי המלאכה ובדברי הימים מנאן לעצמן ואלה שרי הנצבים לשלמה חמשים ומאתים הרודים בעם ועושי המלאכה ע"כ וכן הר"דק ז"ל וכן מנה הגרים שהיו שלש מאות עם המאתי' וחמשי' שהיו ישראל ולכך עלה כאן הסכום לחמש מאות וחמשים בין כולם אמנ' שם ב"דה השלש מאות של הגרי' מנאן עם הגרי' שכתוב שלשת אלפים ושש מאות וכאן למעלה לא אמר אלא שלש מאות והישראלים מנה שם בד"ה לבדם ואמר ואלה שרי האלפים לשלמה המשים ומאתים הרודים בעם כו' ע"כ וכן הר"לבג והוסיף לו' דרך ב' שבבין ב"ה לא היו כי אם שלש מאות ואולם בשאר הבניינים ששם העושי' במלאכ' מפוזרים פה ופה הוצרך להוסיף על הרודי' הממוני' על הממוני' מאתי' וחמשים איש ולקחם מהגרים שלא נשארו הרודים אשר תחתיהם כי אם שלשת אלפים וחמשי' ומהרי"א פי' כשטה הראשונה של כל המפרשים. שפי' שרי

הנצבי' הממוני' על הנצבים שהיו חמש מאו' וחמשים ואו' הרודי' בעם כו' חוזר לנצבים שהנצבים רודים בהם ואלו החמש מאות וחמשים שריהם.

**ולע**"**דן** לדקדק כי תיבת לשלמה מיותרת כי ידוע הוא שהמלאכה לשלמה והיה לו לומר ואלה שרי הנצבים על מלאכת שלמה ונראה במה שקדם שהנצבים הם הממונים הרודי' בעם למהר אותם במלאכתם שלא יתרשלו בו אמנם אלה החמש מאות וחמשים הם שרים עליהם ולא שיהיו נוגשים אות' כמו הנוגשי' אשר לפרעה במצרי' לנגוש את שוטרי בני ישראל לזה אמר ואלה שרי הנצבים אשר על המלאכה ולא היו לנגוש בנצבים כי אין זו עבודת פרך אלא לשלמה ר"ל לפקוד על כל דבר צורך הבניינים מעות או זהב או זולתו להגיד לשלמה ולהפיק רצון האומנים בכל הצריך לבנין ולזה לא כתיב אשר על מלאכ' שלמה ולא על המלאכה אשר לשלמה אלא כתב אשר על המלאכה לשלמ' לרמוז אל הנזכר כי הרודים בעם הם הנצבים וכמו שזכרתי למהר"א ז"ל לא השרים ומ"ש הרודים בעם בק"מץ ולא אמר בעם בשב"א כמשפטו להיות סמוך אל העושים במלאכה לרמוז כי אלה הרודים בעם יחשבו גם הם כאילו הם העושים במלאכה כי גדול המעשה והרודה יותר מן העושה. ואפשר שכיון באומרו לשלמה לרמוז אל השיטה השנית אשר לה"רלבג ז"ל שלא עשה כל אלה החמש מאות כי אם על המלאכה של חול המכונה לשלמה לא על מלאכת שמים מלאכת המקדש כי לא היתה צריכה ממונים על הממונים כי נעשית היא מאיליה כדכתיב והבית בהבנותו מאיליו וכן אבן שלמה מסע נבנה וזהו שפרט הכתוב ואמר שרי הנצבים על המלאכה לשלמה חמשים וחמש מאות אמנם למעלה לא כתב אלא ואלה שרי הנצבים לשלמה אשר על המלאכה שלשת אלפים ושלש מאות כו' שכאן במלאכת חול הוסיף ר"ן שרים:

**כד**

**אך** בת פרעה עלתה מעיר דוד וכו' רש"י ז"ל אך בת פרעה שהיתה מתחילה בעיר דוד כמה שנאמר בראש הספר ויביאה אל עיר דוד מעיר דוד וכו' ובדברי הימים מפרש כי אמר לא תשב אשה לי בעיר דוד כי קדש המה אשר באה אליהם ארון ה' אז בנה שלמה את המילוא לבנות לתוכו בתים לעבדיה ולשפחותיה וזהו שהוכיחו ירבעם אביך הניחו פרוץ לעולי רגלים ואתה בנית אותו לעשות אנגריא לבת פרעה וזהו אך האמור כאן אך בזאת העוה שבנה לו את המילוא כך שמעתי. ואני אומר אך בת פרעה וכו' כלומר הערים האמורות למעלה הוצרך לבנות למסכנות ולרכב ולפרשים ולגדולה אר את המילוא לא היה בונה לשום גדולה כי אביו הניחו לפרוש בו עולי רגלים אוהלים אלא שבת פרעה עלתה אל ביתה והמילוא סמוך לאותו בית אז בנה שלמה את המילוא עד כאן. וקרוב לזה

כהדרך השני בהר"דק והביא סיבת עליית בת פרעה משם להיותו קדוש כנזכר בדברי הימים כי אמר לא תשב אשה בבית דוד כי קדש המה אשר באה אליהם ארון ה' וכן הביא הר"לבג ז"ל ואומר אז בנה שלמה את המילוא לצורך בת פרעה עד כאן כנזכר ליש מפרשים וכן מהרי"א ז"ל.

**ולע"דן** לדקדק שאם כוונת הכתוב לומר אך בת פרעה שבזה העוה וכמו שהביא רש"י ז"ל מה שייך כאן כי כאן לא הזכיר הכתוב משבחי שלמה עליו השלום עד שיאמר רק אך בדבר בת פרעה העוה. ואפשר לפי שזכר מחסידותו שדקדק שלא נתן מבני ישראל עבד לזה אמר אך בת פרעה כי אך בזאת יצא ממחיצת החסידות לבד. ולי נראה מקושר עם הענין הנזכר מסדר הבניינים שהזכיר תחילה בית ה' ואחר כך לביתו ואחר כך את המלוא ואחר כך את חומת ירושלם ואחר כך את חצור ואת מגידו ואת גזר שגזר בנה בסוף עם היותה שלוחי בת פרעה ולא הקדימה לבנין חצור ומגידו לזה אמר כי האמת הוא שלא היה ראוי להקדים בנין המילוא אשר יש בו התלות לבת פרעה לבנין חומת ירושלים הקדוש וצורך בו לישראל גם לענין הקדשי' הנאכלי' לפני' מחומ' ירושל' אך הטע' שהקדי' בנין המילוא לחומת ירושלם הוא לפי ההכרח שבת פרעה עלתה מעיר דוד אל ביתה אשר בנה לה באופן שמצד זה הוכרח לשאז תכף בנה את המילוא לצורך שפחותיה ואמהותיה אם כן לזאת הסיבה ההכרחית קדמ' בנין המילוא לבנין החומה של ירושלם באופן שאחר שהזכיר הבניינים וסדרם וסדר הפועלים והנוגשי' אצים חזר לראש הענין לתת סיבה אל הסדר של הבניינים והוא אומרו אך בת פרעה עלת' מעיר וכו' אז בנה את המילוא ומלוא נקרא על שם שהיו ממלאים שם העולי רגלים באהליהם שלזה הוכיחו ירבעם על שבנאו:

**כה**

**והעלה** שלמה וכו' רש"י ז"ל על המזבח של בית עולמי' והקטר אתו ואותו מזבח הקטורת אשר לפני ה' לקטרת הסמים ע"כ והר"דק ז"ל והעלה שלמה ענין זה הוא קצר הנה ובדברי הימים יותר מבואר אמר אז העלה שלמה רוצה לומר אז אחר שבנה הבית העמידו על משפטו להקריב על מזבח הנחושת אשר לפני האולם והתמידם דבר יום ביומו להעלות כמצות משה לשבתות ולחדשים ולמועדו' שלש פעמים בשנה והעמיד מחלוקת הכהנים בעבודתם והלויים על משמרתם להלל ולשרת והשוערים במחלוקות' כמו שצוה דוד אביו בכל ענין הבית ובדבר האוצרו' והקטר אתו כמו שעליו וכן תרגם יונתן ומקטר עלוהי קטורת בוסמיא ועל המזבח אשר לפני ה' אמר זה שהוא מזבח הזהב שהיה בהיכל אשר לפני ה' והוא היה מזבח הקטורת או פי' אותו כמשמעו ולפי שזכר

כי העלה עולות על המזבח האחד אשר בנה והוא מזבח הנחושת אמר כי הקטיר גם כן על המזבח האחר אשר עמו ואף על פי שלא היה עמו בבית כי זה בהיכל וזה היה בעזרה לפני האולם אף על פי שבבית ה' היה עמו לפי' פירש אשר לפני ה'. ושלם את הבית השלים עבודת הבית כמו שזכרנו בדבר הקרבנות והעמיד הכהנים הלויים ומה שזכר שם בכלל הזכיר הוא בפרט ושם גם כן אמר בסוף הדברים שלם את בית ה' עד כאן והר"לבג ז"ל והעלה שלמה כבר ביאר בספר דברי הימי' שהיה זה בחג המצות ובחג השבועות ובחג הסוכות ולא זכר שם כי אם עולות לבד ואפשר שהם היו בשביל הכבוד ולכך לא הזכיר אלא העולות שהם חובת צבור אמנם כאן הזכיר השלמים עמהם שהיה מקריבם שלמה משלו או שהיה מרבה בשלמים כל כך שהיו מספיקים לכל ישראל ושילם את הבית שהיה משלים התמידין בכל יום והמוספין לשבתות ולחדשים כנזכר בדברי הימים וכמו שבנה הבית משלו כן רצה שיהיו הקרבנות משלו והוא התנדב זה בעבור ישראל עד כאן. וכן מהרי"א ז"ל והוסיף לו' שכוונת הכתוב להודיע גדולת שלמה בבנין הבית ושאר הבניינים הגדולים אשר בנה ובענין הקרבנות שהעלה מכיסו כל הקרבנות והעלה שלש פעמים בשנה והיה זה בשלש רגלים ולפי שכוונת הכתוב כאן להזכיר מעלת שלמה לזה הזכיר הבניינים לבד והקרבנות (ולזה) [ולא] הזכיר כאן מחלקות הכהנים לויים וישראלים בפרטות שאין בזה לא נדיבות ולא קמצנות אך הזכירו ברמז באומרו ושילם את הבית דרך כלל השלימו בכל ענייניו עד כאן וק"ק שלא הזכיר ענין שמן למאור. ושמן למאור יש בו פיזור רב לעשותו כתקנו.

**ולע**"**דן** אומרו ושלם את הבית ששלימות הבית הנה ישכן השכינה והאור שם בבית והוא שלימו' הבית ברדת האש של מעלה על העולות והתמיד עם הקדושה ההיא וזהו שאמר ושילם את הבית כי תשלום הבית היא הקדושה וזהו ושלם את הבית:

**כו כז**

**ואני** עשה המלך וכו' וישלח וכו' רש"י ז"ל ואני אניה עד כאן. והרד"ק ז"ל בדברי הימים אמר אז הלך שלמה לעציון גבר ואל אילת רוצה לומר שהלך ולכדם והנה אמר כי עשה שם אניה. אשר את אילות נראה שהיו שתי עציון גבר ולכך נתן סימן בזו שהיא סמוך את אילות וחירם שלח שם עוד אניות זהו שאמ' הנה וישלח חירם באני רוצה לומר באניות וכן הוא אומר בדברי הימים אניות. אנשי אניות יודעי הים כתרגומו אנשים ספנים דאומנין לדברא בימא ע"כ וכן הר"לבג ז"ל אנשי אניות אנשים בקיאים בהנהגת האניות והוסיף ביאור יודעי הים יודעים ובקיאים במקומות הים להתיישר אל המקום אשר ירצו ללכת אליו עד כאן. ומהרי"א ז"ל וישלח חירם (באניות) [באני את] עבדיו

באני זאת הנזכרת בפסוק הקודם עד כאן ולמהרי"א ז"ל קשה שב"דה כתיב וישלח חירם את עבדיו אניות ועבדים כמו שדקדק הר"דק ז"ל.
**ולע"דן** בכוונת הפסוק שחירם שלח באני א' את עבדיו להתחבר עם אני שלמה ושלח באני שלו אנשים שיספיקו לשתי האניות כי אנשי חירם מלחים ותופסי משוט ובקיאים ז"ש וישלח חירם באני את עבדיו והיו עבדים רבים שיעור שתי אניות כדי שינהיגו את אני חירם ואת אני שלמה ז"ש אנשי אניות או אמר אנשי אניות ראשי כמה אניות היו אותם ששלח כי כן צריך בזה ללכת אל אופירה ז"ש אנשי אניות בערב"י ריי"ס ושלח גם כן אנשים יודעי הים לדעת מקומות הים אשר בם סלעים לבלתי עבור דרך שם פן תשבר הספינ' ז"ש יודעי הים ממ"ש בספר דברי הימים וישלח חירם את עבדיו אניות היינו ששלח את עבדיו שעור מספיק לשתי האניות ולעולם אימא לך שלא שלח אלא אניה אחת לבד כנזכר ואני שלמה הכל שתים:

**כח**

**ויבואו** אופירה וכו' הר"דק ז"ל ארבע מאות ועשרים ככר ובדברי הימים אומר ארבע מאות וחמשים ככר זהב כי השלשים הוציאו בהוצאת הדרך עד כאן. וכן מהרי"א שכתב שהשלשים ככר נתן לעבדי חירם ההולכים באנית שלמה ונשארו ארבע מאות ועשרים עד כאן וזהו בכלל דבר המפרשים הר"דק הנזכר כי השלשים הוציאו בהוצאת הדרך.
**ולע"דן** כמו שקדם ששתי ספינות הלכו אופירה ז"ש ויבואו אופירה על שתי הספינות ואנשיה דלדע' מהרי"א שאני שלמ' לבד הלך ומ"ש וישלח חירם באני את עבדיו ר"ל באני שלמה צ"ל ויבואו על האנשים אשר בתוך הספינה ומ"ש ויקחו משם זהב כו' נ"ל שבהיות פחד שלמ' וחיתתו על כל העול' והי' אתו בכל אשר יפנה לז"אה ויבואו אופירה ותכף לביאתם שם לקחו חינם זהב ד' מאות ועשרים ככר וז"ש ויקחו כי אם היה שם חליפין מסחורו' או מקח במעו' היה הכתו' מזכי' פרט הענין כאן או שם בד"ה אלא ודאי חינם אין כסף לקח הזהב הזה. והתחלפות משקל הזהב אפשר מהתחלפות המקומות וכאן הזכיר ד' מאות ועשרים ככר מככרי ירושלם ושם בד"ה הזכיר ד' מאות וחמשי' ככר מככרי עיר אופיר. ואפשר שבהפך שהד' מאות ועשרים ככר זהב ממשקל אופירה עלה פה ירושלם סך ארבע מאות וחמשים ככר. והדרך הראשון יותר נכון בעיני כי כן ראוי שיזכיר כאן בענין שלמה ובנייניו המשקל הירושלמי כי מה לנו להזכיר ככר האופירי ושם בד"ה אינו זר שירחיב להזכיר המשקל האופירי שהיה יותר די כן מורה שם הספר היותו ד"ה מספר הדברים בפרטות. ואכריעהו מלשון הכתוב כי שם בד"ה סמך סכום הככרים ארבע מאות וחמשי' לתיבת משם שכן כתיב ויקחו משם ארבע מאות וחמשים

ככר זהב אמנם כאן סמך תיבת זהב לתיב' משם שכן כתיב ויקחו משם זהב ארבע מאות ועשרים ככר ויביאו אל המלך שלמה שנראה שהארבע מאות ועשרים ככר היה מה שהביאו אל המלך שלמה כי כך עלה במשקל ככרי ירושלם. ושם סמך תיבת זהב אל ויביאו אל המלך שלמה לומר שלא החליפו ולא ערבו בו תערובת עפר או פסולת זולתו אלא זהב הביאו אל המלך שלמה כמו שלקחוהו משם ובמשקל הככר כתב מהריי"א ז"ל שכל ככר הוא שנים עשר אלף ושלש מאות דוקאטי"ש ויניצי"יאנוש עד כאן:

**י**

**א**

**ומלכת** שבא כו' א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן כל האו' שבא אשה היתה אינו אלא טועה מאי מלכת שבא מלכותא דשבא ע"כ וה"רדק ז"ל שומעת תמיד את שמע שלמה ותבא לנסותו בחידות כלו' בדברים חתומים בחכמה ומ"ש לשם ה' כי רב החרטומים והאשפים המתעסקים בחכמות החיצוניות אין מלאכתם לשם ה' וחכמת שלמה היתה לשם ה' לפיכך באה לחקור על חכמתו כי היא היתה חכמה ע"כ וכן הר"לבג לשם ה' כי מה' היתה לו החכמה כמו שקדם הנני נותן לך לב חכם ונבון. או יהיה פי' שהיא שמעה עליו שכל מעשיו היו לשם ה' לשם שמים ולזה היה דבק בו תמיד והפליג מפני זה בחכמה כי זה אחד מהכלים הגדולים להשגת החכמה או ירצה שהיה לו חכמה נפלאה ולא היה משתמש בה אלא לשם ה' לעשו' צדקה ומשפט כמו שמצאנו מהזונו' והביאור הראשון יותר נכון לפי מה שאחשוב עד כאן ולנסותו בחידו' כדהר"דק ומהרי"א אנו לא נזוז מהפשט שהיתה אשה מלכת שבא והנה ארצה היא דרומית לארץ ישראל בארץ כוש ולהיותה מקו' הזהב והבושם והאבנים טובות ומרגליות קראה בילטמיוס ערבה מאושרת ובלשונ' הלאטין ארח"ביא דיליס"יא ואינה רחוקה מן המדבר שעברו בו יש' כי היא מתחבר' עם המדב' ההוא הנקר' ערב' פנימי' שאותו המדב' הוא בעובי הארץ וארץ שבא היא להלאה על שפת הים והים יסובבה וים סוף הוא נכנס באותו הים למטה מהארץ ההיא לצד מערב ודעתי נוטה שכאשר שלח שלמה אניות לאופיר הקרוב אל שבא הודיעו אגב ארחם טבעו של שלמה בעולם וזהו סמיכות ומלכת שבא שומעת שמע שלמה אחרי אומרו ויבואו אופירה וכו' ובמ"ש לשם ה' הסכים לפי' הא' דהרד"ק שהחכמה הזו של שלמה אלהית ולזה באה לנסותו בחידות כי בזאת יבחן כי אם רוח ה' דבר בו יגלה לו החידות. **ולעד"ן** לדקדק לשון שומעת דלא כתב שמע' את שמע שלמה דלדברי מהריי"א שנמשכה שמיעה זו מהאניות שהלכו אופירה הי"לל ויבואו אופירה וכו' ומלכת שבא שמעה וכו' כיון שזה נמשך מזה אבל הנכון בעיני הוא כי בהיות האיש

לבבו שלם עם ה' אלהיו אפי' יהיה בחדרי משכבתו הק"בה מכריז עליו בשמי מרו' הבו יקרא לאיש פלו' עבדי ע"ד חכמות בחוץ תרונה שהאדם לומד בסתר והתורה מכרזת עליו בחוץ כמו שאמרו חז"ל. ומזה יתפרסם בתחתונים וז"ש כאן ויבואו אופירה וכו' וכבר הית' מלכת שבא שומעת שבכל המלכות של שבא יצא טבעו מקדם עד שכב' מלכת שבא שומעת את שמע שלמה והיה זה בלי ספק מאת השי"ת אשר הוא עושה לו שם בארץ ההיא כשם הגדולים כמו שנאמר בדוד ועשיתי לך שם כשם הגדולים נמצא שהוא ית' העושה שם טוב לאדם להיות ריחו הטוב נודף מסוף העולם ועד סופו וז"ש לשם ה' ר"ל לסיבת שם ה' כלו' השם טוב שעשה ה' לשלמה להוציא טבעו בעולם כמו ואגדלה שמך כו' לא שנמשך מלכת האוניות אופירה שהרי קדם השם הטוב שכבר היתה שומעת מלכת שבא את שמע שלמה אלא ודאי לשם ה' היה וממנו נמשך וסמיכות העניינים הוא לכוונה הפכית ממ"ש מהריי"א. ואפשר עוד בסמיכות שהכוונה להודיע מהיכן בא לו העושר הזה לשלמ' והוא לא גבה מס מישראל כי אם מהגרים אנגריא בגופם ולא מעות לזה הגידו הפסו' הקודמים שכביר מצאה ידו מהזהב מאופירה וכן ממלכת שבא שהיתה שומעת והיא הביאה לו גמלים נושאים כל טוב. ואפשר עוד במה שקדם בדברי מהריי"א ז"ל היות מלכת שבא שכנה טובה לישר' במדבר ומקדם ומאז שמעה את כבוד ה' ועזוזו ונפלאותיו אשר עשה פלא נגד אבות' ותמיד היתה חוקרת לדע' את שם ה' וגבורותיו הנוראות וז"ש ומלכת שבא שומעת את שמע שלמה אגב חקירתה ודרישתה לשם ה' לשכנו ולשמו תדרוש תמיד ואגב דרישתה בזה היתה שומע' את שמע שלמה לסיבת שם השם יתברך שהיתה היא חוקרת ותבא לנסותו בחידות לשלמה זה פשוטו ודרך הלצה ותבא לנסותו אל ה' הנכבד הנזכר בתיבת לשם ה' ותבא לנסותו:

**ב**

**ותבא** ירושלימה וכו' הר"לבג ז"ל בחיל כבד מאד הרצון בו נכסים וקניינים כטעם חילך וכל אוצרותיך עד כאן וכן מהריי"א ז"ל והוסיף לפרש חיל כבד אנשים רבים שאף על פי שהלך אני של שלמה שם לכבוד מלכותה לא באה דרך אניה בלב ים כי אם דרך המדבר באנשי צבא רבים וחיל כבד מאד והביא' בשמים וזהב רב מאד ואבנים יקרות ותדבר אליו חידות הנזכרו' וז"ש את כל אשר היה סתום וחתום בלבבה דליבא לפומא לא גלי והוא הגיד הכל ע"כ.

**ולע"דן** שהגיד הכתוב עושרה כי רב הוא שבאה בחיל כבד מארץ מרחקים ויצטרך פיזור גדול לבא משבא לירושלם וזהו שאמר ותבא ירושלימה בחיל כבד שבלי ספק כבד הוא הבאתו דרך המדב' ים סוף כנז"ל ממהריי"א והנה הפלגת עושרה הוא שהביא' אבנים

טובות ויקרות במשא גמלים אשר יעקב אבינו עליו השלום ברוב גדלו נאמר בו ויקח מן הבא בידו מנחה אלו אבנים יקרות שהיו באות בידו ממש כי הם מעטות אמנם כאן כלל בכלל אומרו גמלים נושאים בשמים וזהב רב מאד ואבן יקרה גם כן נושאים. ולהיות שלמה משיג בחכמתו האלהית מה שבלבו של חבירו אשר הוא מהדברים הנעלמים מעיני כל חי כמו שאמרו חכמינו ז"ל אין אדם יודע מה בלבו של חבירו אמנם שלמה בהשגחה אלהית ידע ללבבות וזהו שאמר ותדבר אליו את כל אשר היה עם לבבה כלומ' מה שהיה עם לבבה עם דייקא שלא גילתה לו ולא לזולתו היה גלוי אליו כאילו דברה אליו אותם הדברים אשר היה עם לבבה שלא גלתם אליו ויכריע כן מאומרו אשר היה עם לבבה ולא אמר אשר היה בלבבה אלא עם לבבה רוצה לומר בהיותו עדיין עם לבבה והיינו דלא קאמר גם כן ותדבר אליו כל חפצה. נמצא שהיתה עומדת לפניו ומדברת עמו בפיה ודבריה מכוונים אל כמה כוונות ושלמה מגיד לה כל המפורסם שבדבריה על נכון וגם כן מגיד לה תוכן ועומק דבריה אל כל אשר תפנה שם וזהו שאמר ותדבר אליו בפיה מצורף את כל אשר היה עם לבבה שהיה פיה ולבה שוים בדברה אליו דברים מפורסמים ונסתרים ויגד לה שלמה את כל דבריה על המפורסם וגם כן לא היה דבר נעלם בבחינת הנזכר אשר היה עם לבה לא נעלם דבר אשר לא הגיד לה הנגלה והנסתר שבהבנת דבריה כי ה' אתו ותעלומיה יוציא אור. ויכריע פירוש זה לשון הכתוב מלבד הכפל יש שנוי שבתחילה אמר ויגד לה שלמה ואחר כך אמר מן המלך סתם אשר זה יכריע ויגד לה שלמה את דבריה המפורסם בהם השיג שלמה בידיעתו ויגד לה אמנם בעולם לא איתי אניש על יבשתא שידע מה שבלבו של חבירו אלהן אלהין מגלה רזין זהו שאמר לא היה דבר נעלם מן המלך סתם על מלכות שמים שעל ידי זה הגיד לה הכל בהשגה אלהית על ידי מלך מלכי המלכים הקב"ה וזהו שאמר לא היה דבר נעלם מן המלך יתברך ויתעלה כי לפניו נגלו כל תעלומות לב. ואל תתמה שהרי כל מלך שלמה שבשיר השירים מלר שהשלום שלו יתברך ויתעלה:

**ג**

**ויגד** לה שלמה את כל דבריה וכו' הר"לבג ז"ל את כל דבריה רוצה לומר הדברים שכוונה בחידות ההן עד כאן. וכן מהרי"א ז"ל והרחיב בכפל ויגד לה כו' כוונת החידות שחשבה בלבד ולא היה דבר נעלם וכו' רוצה לומר שלא שאלה ממנו דבר שלא הגיד ויגד לה שלמה וכו' שמא תאמר שנתקשה בהבנת דבריה לפום ריהטא (הקודם אגב גררא עיין עליו. ואפשר עוד בטעם הכפל כפי הפשט לה הנרצה והמכוון באותו דבר. ולע"דן מה שזכרתי בפסוק) ואחר כך בהפלגת העיון הבין לזה אמר לא היה דבר נעלם מן המלך

רוצה לומר לא היה דבר נעלם אפילו זמן מועט אשר לא הגיד לה תכף ומיד בשאלתה היה מגיד לה כי לא נעלם אפילו לפי שעה והיינו לשון לא היה שלא אמר לא נעלם דבר מן המלך היה דייקא מלבד הכרח הכפל כאמור: [**ולע"דן** מה שזכרתי בפסוק הקודם אגב גררא עיין עליו. ואפשר עוד בטעם הכפל כפי הפשט לה הנרצה והמכוון באותו דבר.]

**ד**

**ותרא** מלכת שבא את כל חכמת שלמה וכו' הר"לבג ז"ל את כל חכמת שלמה והבית אשר בנה זה מורה כי הבית אשר בנה היה בחכמה נפלאה עד כאן וכן מהרי"א ז"ל ואמר והבית אשר בנה על בית ה' ועל בית המלך ובית יער הלבנון ובית הנשים אשר עשה עד כאן וק"ק דלשון והבית מורה על יחיד והוא בית המקדש כי הוא היה בנוי לתלפיות ובחכמה עמוקה ברמזי עניינים גדולים ולזה הזכירו כי שאר הבתים עם היותם מפוארים מה לתבן את הבר. ויגיד הכתוב שבתחילה ראתה חכמתו ואחר כך שתה לבה אל הבית אשר בנה כי גדולה חזקה מהתפרסמות חכמתו אליה שתעיר אוזן אל הבית אשר בנה שכולו משוכלל בחכמה גדולה:

**ה**

**ומאכל** שולחנו וכו' רש"י ז"ל ועולתו אשר יעלה בית ה' דרך מבוא מביתו לבית המקדש שהיה עולה בו לבית המקדש ע"כ וה"רדק וב"דה ומשקיו ומלבושיהן כי כל ענין ביתו היה מסדר מאד ומלבושי כל משרת כפי הראוי לעבוד' שהיה עובד ועולתו כדרש"י לשון עליה וכן בד"ה ועליתו אבל י"ת ועלתיה דמסיק בית מקדשא כו' לשון עולה ריח ניחוח ולא היה בה רוח מרוב שתמהה על חכמתו ע"כ והר"לבג ז"ל ומשקיו שהיה שותה על דרך המזון על דרך הרפואה הכל מסודר בחכמה. ועולתו כדהר"דק לשון עלייה ע"כ ומהרי"א יראה שכל הפ' מדבר בענין האכילה מדפתח במאכל וסיים במשקה מה שביניה' יתחייב שיהיה מעניינ' ומזה אחשוב שהמלכים בימים ההם לא היו מעלים על שולחנ' כי אם הצריך למאכל' ולא יותר מזה והיו אנשים רבים אוכלים עם המלך בשולחן אחד יחד כדרך שעושים הישמאלים היום שהם ועבדיהם אוכלים על שולחן אח' אבל שלמה לא היה כן כי נתעלה שולחן שלמה על כל שולחנו' המלכים ביתר שאת ויתר עז בדברים רשומים ראשונה בכמות ובאיכו' המאכל שהיה בא על שולחנו וכמו שנ' בפי שנית ויהי לחם שלמה ליום אחד שלשים כור סולת וששים כור קמח עשרה בקר בריאים ועשרים בקר רעי ומאה צאן לבד מאיל וצבי ויחמור וברבורים אבוסים הנה הודיע כמות המאכל והתחלפו' מיניו וכל זה נכלל באו' ומאכל שולחנו השנית שהיו מעבדיו אנשים רבים ונכבדים הגבורים אשר מעול' אנשי השם וכ"מש וכלכלו הנציבים את המלך ואת כל הקרב אל שולחן המלך והיו הם אוכלים בשולחן אחד כפי מדרגותיהם

והמלך בשולחן לבדו וז"ש ומושב עבדיו בשולחן כפי מעלתם. הענין השני במשרתים שלא היו יושבי' לאכול כי אם עומדי' לשרת ואלה ג"כ לא היו שוים במדרגותיהם כי כל אחד היה עומד לשרת אלה במקום הראוי אליו אלה לשרת פני המלך ואלה שניים ואלה שלישיים וכן במדרגות ואחרים משרתי' בשולחן המלך ולא ישרתו בשולחנות השרים ולא משרתי השרים בשולחן המלך וכל אחד מהמשרתי' עומד במקומו ולא יזוז. והענין הרביעי במלבושי המשרתים שכל אחד היה לובש מלבוש כפי עבודתו האופי' באופן אחד והמשקים באופן אחר. ומתקני המאכל באופן אחר. כדי שכל רואיהם יכירום. וז"ש ומלבושיהם דהיינו של המשרתים. ואמר ומשקיו כ"מש הרופאים שהמשקה ראוי שיהיה אחר המאכל והודיע בזה שהיו באי' על שולחן המלך מיני יינות רבים ומארצות מתחלפות בשלימות מופלג ועל זה אמר מי יאכל ומי יחוש חוץ ממני. ועליו אמר בכאן ומשקיו בלשון רבים ולא אמר ויניו לפי שהיו לו מיני משקים אחרים כגון עסיס דמונים ושאר דברים הנעשים למשקה המלכים שהיה כל זה חסידו' מופלג ולא היה בה עוד רוח מרוב התמיהה מחכמתו. **ולע"דן** ומאכל שולחנו כנז"ל שהיה מופלג ובכל אכילה שתייה. או אפש' שלא ישתה יין בסעודתו כי אל למלכים שתה יין ורוזנים אי שכר ואחר הסעודה שסעדו לבם ישבו עבדיו לשאת ולתת בענייני הנהגת המלכות. אמנם משרתים רבים רבים ונכבדים עומדים לפניו מעומד ככתוב ואשר כח בהם לעמוד בהיכל המלך ולזה אמר ומעמד משרתיו ומלבושיה' לכבוד ולתפאר' ויהיו מכיס המלך בעת צאתם לפניו כמנהג תוגרמה עוד היום להיות באוצר המלך מלבושי שש ורקמה להלביש משרתיו בעת צאתם ובואם לפניו ובעת צאת' למלחמ' שריוני קשקשים מכיס המלכות וכובעים בראשם ליקר ולתפארת המלכות ואחרי גמר המושב ההוא מושב עבדיו ויועציו כשיפטרו מלפניו אחרי הויכוח ישקום משקה סוכא"ר כמנהג היום לפני המלכים או ק"הוא בזמנינו זה ואז ילך לשלום כל אחד לביתו. ובזה מובן שהזכיר מאכלו בתחילת הפסוק ובסוף ומשקיו ולפי זה מושב עבדיו ומעמד משרתיו במושב זקנים ובמעמד קאמר ולא בשעת אכילה לבד כדמהרי"א ז"ל ואמ' ולא היה בה עוד רוח הכוונ' שחזרה בתשובה וקבלה עול מ"ש עליה באופן שלא היה בה עוד רוח אחרת עמה רוח עועי' ורוח טומא' אלא נתקדשה וסופה יוכיח על זה במה שברכ' אלהי' בפיה שאמרה יהי ה' אלהיך ברוך כו'.

**ז ו**

**ותאמר** אל המלך כו' ולא האמנתי כו'. **לע"דן** לדקדק כי השני כתובי' מכחישי' זה לזה בקירוב כי בכתו' הראשון אמ' אמת היה הדבר שמורה שאמרו הדברים בכוון לא פחות

ולא יותר ואח"כ או' הוסף' על השמוע' וא"כ יקשה דיאמר כתוב הוספת על השמוע' ואין צורך לפי' אמת היה הדבר. ועוד קשה או' בתחל' היה הדבר בלשון יחיד ואח"כ או' לא האמנתי לדברי' בלשון רבים ועוד קשה שבפ' ולא האמנתי קשיא מדידיה אדידיה כי בתחילה אמר ולא הוגד לי החצי הרי שמצא תוס' מרובה על חד תרין ויותר ובסוף הפ' או' הוסף' חכמ' וטוב כו' דמשמע תוספת כל דהו ולא מחצה על מחצה ויותר. ועוד מאי שנא בפ' הראשון דקאמ' על דברך ועל חכמתך ובפ' השני אמר חכמה וטוב ומהו אל השמוע' אשר שמעתי די שיאמ' אל השמוע' ונר' כי בחכמת שלמה היו (שם) [שני] דברי' הא' מציאות החכמה היותה טהורה כי ה' יתן חכמה ולא מסטרא אחרא מעונן ומנחש ומכשף ח"ו והשנית היותר נפלאת להגיד לאדם מה שיחו לדבר על העצי' וכו' וממשל משלים ושירים וכיוצא. והנה כנגד הענין הראשון אמר אמת היה הדב' בלשון יחיד מורה ביחוד על היות חכמת שלמה מאת ה' כנז' למעלה שומעת את שמע שלמה לשם ה' כדפי' שהיתה מאת השי"ת וז"ש אמת היה הדבר אשר שמעתי בארצי על כלל דבריך שהם המשלי' ושיחת ה"תח הצריכה לימוד ועל חכמתך שכולם נתנו מרועה אחד ית' וית' הנה הדבר הזה בפרטו אמת אין בו לא מגרעת ולא תוספת ובכתו' השני דבר בענייני החכמה חכמתו ובענייני משליו ושיריו וכלל כל שאר דבריו רבו מספור שעליהם אמר ולא האמנתי לדברים הרבים האלה רבי המספר ורבי האיכות עד אשר באתי ותראינה עיני. ולפי שידוע שהדברים אשר יגיעו למלך ידקדק המגיד אליו לבלתי הגד שפת יתר פן יבולע אם לא יגיד ונשא עונו לז"א והנה לא הוגד לי דרך הגדה מפי מגידי אמת אל פי החצי כי הם מדקדקים בהגדתם אמנ' הנשמע בקלא דלא פסיק אשר מנהג העולם להיות השמועה גדולה ונוספת על מציאות אשר בנושא ההוא הנשמע עליו לז"א הוספת תוספת חכמה וטוב אל השמועה אשר שמעתי אני מאחורי הפרגוד שהם לא הגידו אלי כדי שיכוונו עדותם אלא אשר שמעתי ר"ל אשר שמעתי אני מהם כמשיחים לפי תומם ולא שמועה מפי משמיעים אותי בכוונת שומע ומשמיע אלא אשר שמעת כלאחר יד. עוד אפשר כי דרך העולם שהשם טוב בהגיעו לקצוי ארץ יוסיפו עליו כמה וכמה להיות המקו' רחוק מאד והדברים נעתקים מפה אל פה לזה אמרה אמת היה הדבר אשר שמעתי בארצי אשר שמעתי מפי השמועה ואני בחדרי משכיתי שומע מפי משמיעי' לפי תומם בהיותם מדברים איש אל רעהו לאמר הלא ידעת אם לא שמעת חכמת שלמה הנה הנשמע שם בארצי הרחוקה עם היות שבלי ספק הוסיפו בה כמה וכמה תוספו' עד בא השמיעה אל ארצי כולי האי ואולי באה בכוון אל מה שמצאתי בך הנה אמת היה הדבר אשר שמעתי בארצי לא פחות ולא יותר ולא האמנתי לדברים עד

אשר באתי וראיתי בעיני והנה לא הוגד לי החצי. כי המגיד כנזכר בדרך הקודם ירא וחרד לדבר לפני המלך על שפת יתר ולזה ידבר המחצה כדי שלא ילכד ברשת השקרנים לזה אמר והנה לא הוגד לי החצי בערך המגידים. והנה בדרך ביאתי בשמעם שאנכי באה אליך בחיל כבד וחרדה גדולה ידעו פרסום הדבר ותכליתו והייתי שומעת מידי עברי שמועה טובה על חכמתך והנה על השמועה הזאת הוספת חכמה וטוב על השמועה אשר שמעתי רוצה לומר בדרך לא בארצי נמצא כאן שתי שמועות והגדה אחת השמועה הראשונה שמצאתיה מכוונת היא אשר שמעתי בארצי ועליה אמר אמת היה הדבר אשר שמעתי בארצי והשמועה השנית היא בדרך ועליה אמר הוספת על השמועה אשר שמעתי ועל ההגדה אמר ולא הוגד לי החצי. **עוד** אפשר שמאמר אמת היה הדבר אשר שמעתי בארצי אינו אמות ממנה ממה שראתה בעיניה אבל הכוונה הנה השמועה אשר שמעתי בארצי על פי דרכי בודאי נתאמת לי מפי השמועה שהיו משמיעים לי בדרך כוון אל מה ששמעתי בארצי וז"ש אמת היה כי די שיאמר אמת הדבר וכו' אמת היה פירושו כבר מזמן קודם ראותי בעיני חכמתך הוגד לי שאמת היה הדבר אשר שמעתי בארצי שכך היו מאמתי' לי בני אדם באומרם בדרך הנה נאמנה שאשר שמעתי בארצך אמת ואני באף גם בכל זאת לא האמנתי לא לדבר הראשון הנשמע בארצי ולא לדבר השני הנשמע לי בדרך דאמת שמעתי בארצי וז"ש ולא האמנתי לדברים לדברים שנים הנז' לא האמנתי לשניהם יחדיו עד אשר באתי ותראנה עיני ולא הוגד לי החצי. ואמר הוספת חכמה וטוב ר"ל הנה בפרטי החכמות שאמרו לי שהיי' דק בהם לא הגידו החצי מידיעתך בהם ומלבד זה מצאתי בך חכמה מחודשת שלא הגידו לי ממנה לא מינה ולא מקצתה כלל ז"ש הוספת חכמה וטוב אל השמועה אשר שמעתי ובזה מדוקדק אומרו אל שאילו אמר על השמועה היה מובן שכבר נשמע חלק מה והוסיף עתה עליה אבל אומ' הוספת אל השמועה שהוסיף דבר שיתחבר אל השמועה שלא נשמע כלל לא מינה ולא מקצתה וז"ש הוספת חכמה וטוב כו' כלו' לא חכמה כל דהו בחכמת ההגיון או הדקדוק אבל חכמה וטוב כלומ' חכמה וטובה חכמה עמוקה ומפוארה או וטוב כמשמעו שלא סופר לך בשמועתיה מהטוב והחסידות שבו והוא היקר מחכמה וזהו הוספת חכמה וטוב. ואפשר לפרש זה הענין בהפך והנה לא הוגד לי החצי ר"ל אם יש בך שבע' חכמות לא שמעתי מהמגידי' אלא שלשה באופן שלא הוגד לי החצי מנושאי חכמתיך. ואפי' באותם השלשה שהגירו לי הוספת באיכות ומדרגת החכמה זהו שאמ' הוספת חכמה וטוב אל אותה השמועה אשר שמעתי יש בה תוספת ברכה שלא נשמע אלי באופן שנתחדשו שני דברים האחד חכמות מחודשות יותר מהחצי שלא נזכרו מהם

ולא הגידו לא מניהו ולא מקצתיהו והדבר השני באותם שהגידו שהיית יודע בהן הוספת חכמה וטוב עליהם. (וכמו) [ובמה] שאמר הוספת אל השמועה כתב הר"לבג ז"ל אל השמועה כמו על השמועה או פירוש שיתחבר זה הנשמע מחדש אל הנשמע מקדם ומאז וז"ש אל השמוע' ואמר חכמה וטוב חכמה על מציאות החכמה וטוב הוא נאמר על המשפט והצדקה המסודר ממנו עד כאן תורף דבריו ז"ל. וכן מהריי"א ז"ל אל השמועה על השמועה עד כאן:

**ח**

**אשרי** אנשיך וכו' אנשיך אמר על שהיו הנכבדי' היושבים ראשונה במלכות דרך ישיבה מהם מאושרים מצד עצמן ומצד היותם שומעי' דבריו אמנם בעבדיו העומדי' לפניו מעומד עם היות' בטורח גדול עומדים מעומד אמר אשרי עבדיך אושר נוסף על אשרי הנזכ' באנשיך יען היותם עומדים תמיד בהתמדה יותר מאנשיך ז"ש אשרי עבדיך העומדים לפניך תמיד ואמר עבדיך אלה מורה באצבע וביחוד אמר על אלה העומדים לפניך השומעים חכמתך שאם אינם שומעים אין להם אושר אבל השומעים את חכמתך אשרם כי שמושה יותר מלימודה ובפרט שמוש בהתמדה:

**ט**

**יהי** ה' אלהיך ברוך כו' מהריי"א ז"ל לומר כמו שאמ' חירם שהמלכתו על ישראל היתה בחמלת ה' עליהם ואליהם היה החסד לא לשלמה ויהיה שיעור הכתוב יהי ה' אלהיך ברוך אשר חפץ בך באהבת ה' את ישראל לתתך על כסא ישראל לפי שבהיותך מלך תעשה משפט וצדקה כפי חכמתך עד כאן. **ולע"דן** במ"ש חז"ל הרואה חכמי ישראל חייב לברך ברוך אשר חלק מחכמתו ליראיו וכיוצא בזה הרואה מלכי ישראל מברך ברוך אשר חלק מכבודו ליראיו ודין זה קיימה מלכ' שבא בעצמה שאמרה יהי ה' אלהיך ברוך אלהיך רמזה על היותו יראה ה' עד שהשי"ת אלוהו ויהי ברוך ה' אלהיך אשר חלק מחכמתו ליראיו וז"ש אשר חפץ בך על החכמה כמו שנאמר אל יתהלל חכם בחכמתו וכו' כי באלה חפצתי כמו שפיי' הראשונים ז"ל שהחכמה והעושר והגבורה היו בחפץ אלהי בגיזרת טיפה זו מה תהא עליה חכם או טפש עשיר או עני גבור או חלש כי אם בזאת יתהלל כו' השכל וידוע אותי בצדקו' כי צדיק ורשע לא קאמר ובזה יתהלל שמשיג כן בכחו ועוצם ידו לא כן החכמה וגבורה ועושר אשר בהם חפצתי. לעומת זה יאמר כאן יהי ה' אלהיך ברוך אשר חפץ בך בענין החכמה כעין באלה חפצתי כן מעת הבריאה חפץ בך כו' כדי שתהי' בסוף כי לעול' חוזר אל אהבת ישראל וחוזר לראש למ"ש על כסא ישראל לעולם כי הדינין האלה מחכמתך מיד ולדורות בכל דייני ישר' ילמדו מדיניך אשר תדין כמו שלמדו חז"ל ממ"ש זאת אומ' וזאת אומרת מכאן לדיין שצריך לחזור

ולומר טענותיהם של בעלי דינים וכיוצא בזה ילמד מענייני שע"ה בדבר המשפט. ואחר שבירך אל השי"ת שחלק מחכמתו ליריאיו בירך בכלל הברכה הזאת לשי"ת שחלק מכבודו ליריאיו בענין כבוד המלכות וזה כללה בכלל אומ' יהי ה' אלהיך ברוך אשר חפץ בך בענין החכמה כדפרישית וכנגד המלכות וישימך למלך לעשות משפט וצדקה או יהיה מאמר באהבת ה' את ישראל לעולם נמשך לסוף הפסו' באהבת ה' וכו' וישימך למלך וכו' או יהיה אשר חפץ בך לתתך על כסא ישראל באהבת ה' את ישראל מזה נמשך לך שחפץ לתתך על כסא ישראל לדון ולהנהיג בשפלות וענוה כדתנן מלכי בית דוד דן ודנין אותם וזה רמז באו' על כסא ישראל כאילו כסא המלכות לישר' והוא נתן עליו כאחד העם ולזה לא הזכיר בשררת ישראל מלכות ואו' וישימך למלך הוא על כלל העולם שמך למלך חלוקת וישימך למלך לעשות משפט וצדק' שהיה יכול לכלול זה המאמר בחלוקה הקודמת לתתך למלך על כסא ישראל לעשות משפט וצדקה באהבת ה' את ישראל לעולם והיה מקצר ועולה אלא ודאי כדפרישית:

**ו**

**ותתן** למלך כו' הר"לבג ז"ל לא בא כבושם ההוא עוד לרוב ר"ל שלא בא עוד ריבוי כמוהו מהבושם ההוא עד כאן. **ולע"דן** לדקדק אומרו אשר (נתת) [נתנה] כו' שהוא מיותר כי ידוע הוא זה שהנותנת מלכת שבא והמקבל שלמה. **ונראה** שהכתוב משבח הבושם ההוא שהיה חשוב והרבה מאד עד שלא בא עוד כבוש' ההוא בחשיבו' כמוהו כלל ואפי' דבר מועט ואעפ"י שאפשר שיבוא עוד כמוהו הנה יהי' דבר מועט ביותר לזה אמר הפסו' לא בא עוד ז"ש לא בא כבושם ההוא עוד שלא בא כלל ונוסף עוד היותו רוב והרבה ז"ש לרוב. ואילו לדעת הר"לבג ז"ל הי"לל לא בא כבושם ההוא לרוב עוד. אבל הפסיק בתיבת עוד וסמבה לתיבת לא בא כבושם ההוא עוד כלל לא מינה ולא מקצתה ותקח ראיה ומופת לזה מצד הנותן ומצד המקבל מצד הנותן אשר נתנה מלכת שבא שמלכה גדולה כמלכת שבא לא תביא ממרחקי ארץ דבר גרוע אלא בושם שלא היה כמוהו בחשיבות ומצד המקבל אמר למלך שלמה כלו' שהשולח למלך אדיר כמלך שלמה יבחר מאד דברים חשובים להביא לו. ואפשר עוד שהמאה ועשרים ככר זהב נתנ' למלך על ידי אמצעי כי הבושם ההוא היה בושם משונה ולא נגלה כי אם אז והבושם ההוא לחשיבותו נתנה אותו מלכת שבא למלך שלמה מידה לידו וזה גילה ביתור אומ' אשר נתנה מלכת שבא כו':

**יא**

**וגם** אני חירם וכו' רש"י ז"ל עצי אלמוגים קור"אל בלעז עד כאן. וכן הר"דק ז"ל והוסיף ובדברי הימים אומ' אלגמים ואחד הוא כמו כבש כשב עד כאן. וכן הר"לבג. וכן מהרי"א

ז"ל בשם המפרשים ובשם חכמי העמים שהוא עץ הנקרא בלעז לינ"ייו אלו"אי שהם עצים ריחניים ריח טוב. ובלשון ערב"י עוד קמ"יירי. וכוונת הכתוב לסמוך ענין זה כאן לפי שהזכיר למעלה ועולתו אשר יעלה דהיינו עלייתו אשר יעלה ממנה למקדש לזה סמך שמעלת עליתו היינו שהית' עשוייה מעצי אלמוגים חשובים מאד שמהם עשה המלך המסילות לעלות הוא המסעד הנז' אחר כך מסעד לבית ה' באופן שהיה דבר מפואר בתכלית עד כאן ונכון הוא. **ולע"דן** על קשר וגם אני חירם שהוא מקושר גם כן ב"מש למעלה שלא בא כבושם ההוא עוד וכדפרישי' שלא בא בחשיבו' כבושם ההוא או שלא בא מעין הבושם שכמו שהיה הענין הזה שלא בא כבושם ההוא עוד כן ג"כ אירע בעצי אלמוגים שלא באו עוד כמותם ז"ש וגם אני חירם ר"ל וגם כיוצא בזה בבושם כן גם אני חירם וכו' הביא מעצי אלמוגים ויעש כו' לא בא כן עצי אלמוגים ולא נראה עד היו' הזה נמצא שהרי זה בא ללמוד מהבושם הנזכר ונמצא מלמד שכמו שעצי האלמוגים לא בא ולא נראה כמוהו עד היום הזה כן גם הבושם לא בא כמוהו ולא נראה עוד כנז"ל בשני הפירושי' ויהיה קשר וגם אני חירם וכו' כדמהרי"א ז"ל ובפירושי זה יחדיו שהם קשר אמיץ ובסיפור אשר נשא זהב מאופיר שהוא מיותר דהי"לל וגם אני חירם הביא עצי אלמוגים וכו' גם תיבת מאופיר מיותרת שדי באומ' אשר נשא זהב מאופיר הביא עצי אלמוגים וכו' מאופיר למה לי אבל כיון להודיע שבח עצי האלמוגים בהכרח גדול והוא שמאחר שהאני של חירם נשא זהב והיה הזהב הזה לקוח חינם כדפרישית לעיל בפי' ויבואו אופירה ויקחו משם זהב שהכרחתי מדלא הזכיר ששלח שלמה סחורה להביא תמורתה זהב משמע ויקחו משם זהב חינם ולפי שלא נפרש כן לשון ויקחו דרך מקח ביאר הכתוב הזה הענין יותר באומרו וגם אני חירם אשר נשא זהב לשון נשא משמע חינם וכיון דהאני של חירם אשר נשא זהב מאופיר והוא חשוב מאד וראינוהו נמנע מלישא עוד זהב והביא מאופיר עצי אלמוגים ושיעור רב הרבה מאד אין זה בלי ספק אלא מהחשיבות העצי אלמוגים היותם חשובים יותר מהזהב כיון שהאני אשר נשא זהב נשאם וממקום רחוק כאופיר וז"ש הביא מאופיר עצי אלמוגים שאילו היו כשאר עצי אלמוגים נמצאים רבים מהם בשאר המקומות אם כן מכח שתי הכרחיות אלו תבין בדעתך גודל מעלת העצי אלמוגים אשר עשאם המלך מסעד לבית ה' שבודאי הגמור לא בא כן עצי אלמוגים ולא נראה עד היום הזה כיון שהניחו מלישא זהב באני חירם והביאו עצי אלמוגים כדפרישית:

**יב**
**ויעש** המלך כו' רש"י ז"ל מסעד לבית ה' ובדברי הימי' כתוב מסילות לבית ה' לכך אני אומר המסעד הזה לשון רצפה לשרי' לבני לוי עד כאן והרד"ק ז"ל מסעד ובדברי הימי' מסילות עמודי' לסמיכות התקרות ולא נראה ובדברי הימים ולא נראו לפנים בארץ יהודה ע"כ ומהרי"א ז"ל הסכים בין שני הכתובים כי בהיות מסילה לבית ה' ראה לעשות מעקה מכאן ומכאן מעצי אלמוגים להסמך האד' ולהסעד בהם מידי עברו במסילות וז"ש כאן מסעד ושם נאמר מסילות לבית ה' ע"כ:
**ולע"דן** לשון סעדני ואושעה ובלשון חז"ל נח היה צריך סעד לתומכו והכוונה שעל צפוי הזהב אשר בכתלי בית ה' מלמטה עשה כמו אמה או שתים סביב מעצי אלמוגים כאילו הם מסעדים לכותלי בית ה' ומסמיכים אותו וכת"י סעיד וכן עשה ממנו כנורות לשרים לשון שיר ומשוררים והם בני לוי כנזכר במתרג' ורש"י והיה זה להיות הדבר ההוא מפואר שלא בא כן עצי אלמוגים אפי' מזה המין הגרוע של אלמוג המצוי לא כן עצים כי ימצא ממנו על הרוב זרת או אמה אבל עצי לא באו ואמר לא בא בלשון יחיד וסיים בעצי שאילו אמר לא באו עצי היתה ההפלגה מצד הרבוי אבל עתה הגיד שאפי' עץ אחד מעין אורך העצי אלמוגים הרבים ההם ולא אחד בהם זה בבחינת הכמות ובבחינת האיכות אמר ולא נראה כמראה הבהיר וכגוון ההוא וזהו כפל לא בא כן עצי אלמוגי' ולא נראה עד היום הזה:

**יג**
**והמלך** שלמה כו' רש"י ז"ל נתינה זו אינה אלא לימוד חכמ' מלבד אשר נתן לה מתנות מגדנות שמצויין כאן ואינם מצוים במקומה וכן ה"רדק ז"ל ואו' כיד המלך מתנו' מרובות וז"ש בדברי הימים מלבד אשר הביאה אל המלך ופי' מלבד אשר נתן לה כנגד מה שהביאה אל המלך עד כאן וכן הר"לבג ז"ל הרחיב עוד ופירש כל הפ' בענייני החכמה וז"ש שם בדברי הימים את כל חפצה אשר שאלה מלבד אשר הביאה אל המלך והרצון כי מלבד מה שהביאה אל המלך [מהחידות] נתן לה עוד את כל חפצה אשר שאלה מדברי החכמה ועצה וכן יהיה הרצון בזה הפסוק בזה שהוא נתן לה את כל חפצה אשר שאלה ממנו בדברי חכמה ועצה מלבד מה שנתן לה תחילה תשובות חידותיה כיד המלך שלמה כי לא היה חכם זולתו שיוכל להגיד זו זולתו מפני שהיה חכם מכל האדם ע"כ ומהרי"א ז"ל פירש כל הפסוק בענייני מתנות גשמיות ועניינים מדומים שמלכת שבא קבלה משלמה תמורת מנחתה כיד המלך ונוסף עוד שראתה בארץ ישראל דברים שלא היו נמצאי' בארצה ושאלה ממנו וזהו והמלך שלמה נתן למלכת שבא את כל חפצה אשר שאלה מלבד מה שנתן לה הוא מעצמו תמורת מנחתה. וז"ש ב"דה מלבד מה שהביאה

אל המלך ר"ל מלבד מה שנתן לה חלף המנחה אשר הביאה אל המלך עד כאן. **ולע"דן** כפי הפשט כשיטת רש"י ז"ל והר"דק ז"ל שהיא שיטה אמצעית שחצי הכתוב מדבר בחכמה וחציו במתנו' מדומות ובדבריהם ז"ל מובן הכפל ומובן גם כן אומרו נתן למלכת שבא את כל חפצה אשר שאלה שלא יתכן שמלכת שבא חלקה שאלה בפיה תן לי כך וכך מעניינים מדומים כי בושה להדיוט כ"ש למלכת שבא. ומובן גם כן או' את כל חפצה אשר שאלה די שיאמר את כל אשר שאלה אלא ודאי בדברי חכמה ושאלותיה בה הוא שנתן והשיב לה כענין וכהלכ' ולא היו תשובו' של דוחה בקש אמר את כל חפצה שהשיב לה באופן שנשלם חפצה ורצונה בכל אשר שאלה מאתו בחכמה מלבד המתנות שנתן לה כיד המלך בלתי שאלה כי כן מנהג המלכים להשיב תמורת המנחות מהדברים הנמצאים במלכותם. וכן רמז המתרגם שכתב בר מדמני לה בעותריה דמלכא ע"כ. עוד נל"עד נתן למלכת שבא ככל חפצה אשר שאלה דרך משל לתת לה כתבים ומאמרים מכריתת ברית אהב' בין מלכת שבא והמלך שלמה ולהיות לה מעיר לעזור תמיד נגד כל המנגדים אותם כי כן דרך הבא' לפני המלך אדיר מושל בכיפה וזהו אומ' נתן למלכת שבא ככל אשר שאלה מלבד שעשה עמה המלך חסד גדול והוא כי בהיות מלכות שבא בארץ כוש רחוקה מאד כאשר זכרנו למעלה בשם מהרי"א ז"ל אינו מהורות כי בהיות למלך שלמה שידה ושידתין שהשדים האלה יוליכוה אל ארצה ברגע קטן וזהו מ"ש מלבד אשר נתן לה כיד המלך אשר ידו בכל משלה וע"י נתינה זו ותפן ותלך לארצה ר"ל בפניה כל דהו הלכה לארצה היא ועבדיה ברגע וז"ש לשון ותפן ובזה מדוקדק לשון היא ועבדיה כי די שיאמ' ותלך לארצ' ובודאי שעבדיה ילכו עמה כי לא יעלה בדעת יניחו את גבירתם ללכ' יחידה הן אמת כי לא ראיתי גלוי מחז"ל. אבל שמעתי ממספרי דברי הימים לישמעאלים שהביאו ששע"ה ע"י השדים הביא ברגע אחד ערשה ומטתה של מלכת שבא להשכיבה עליה והיא תמיהה בלכתה לשכב בראותה דמות ערשה דומה בדומה היא ראת' כן תמהה אמר לה מה ליך אמרה כי זה דמות ערסי אמ' לה היא היא בעצמה. ומשם נלמוד והי יראני נפלאות. ואפשר שאמר ותפן ותלך לארצה שהיתה מצרה להפרד מחכמת שלמה עד שבלכתה היתה פונה תמיד בכל פניותיה אל המלך ואל ירושלם כאדם הנוסע מביתו ובניו שהוא פונה אליהם בעת הנסיעה וז"ש ותפן ותלך לארצה ולא היא בלבד כי אם גם עבדיה כי גם הם נהנו כל אחד כפי השגתו. ובשם חז"ל נתן לה המלך את כל חפצה אשר שאלה לבוא עליה. ובזה מובן הכפל גם לשון שאלה:

**יד**

**ויהי** משקל הזהב כו' רש"י ז"ל שש מאות ששים ושש חירם נתן לו ק"ך ומלכת שבא ק"ך ואני תרשיש הביאה מאופיר ת"ך הרי ת"רס והששה לא ידעתי מאין. ובדברי הימים כתיב שהביאו מאופיר ארבע מאות וחמשים ויש לתקן המקרא שהשלשים היתרים היו מן הק"ך של עבדי חירם שהרי עבדי חירם היו שם עם עבדיו ע"כ. והרלב"ג ז"ל ויהי משקל הזהב אשר בא אל שלמה בשנה אחת אחשוב שזה המשקל מהזהב היה בא לו מידי שנה בשנה כי המנחות שהיו מביאים לו המלכים היו שולחים לו מידי שנה בשנה כמו שכתוב אחר זה ובספר דברי הימים וכל מלכי הארץ מבקשים את פני המלך שלמה לשמוע את חכמתו והם מביאים איש מנחתו כלי כסף וכלי זהב כו' מידי שנה בשנה ומהרי"א ז"ל אחרי שספר הכתוב גדולת שלמה בבניינים אשר עשה ואחרי כן בקרבנות אשר העלה בית ה' וראה להזכיר עשרו וממונו מאין היה לו אחרי שלא העלה מס מישראל וזכר שהיה בא מאופיר אליו מרחוק ונמשך מפני ענין האניות לדבר מענין ביאת מלכת שבא לפי שהיתה סבתה האניות אשר שלח אל ארצה ולכן אחרי תשלום ספורה חזר הספור לענייננו הראשון להגיד מאין נתעשר ואמר שבשנה אחת באו אל שלמה שש מאות ששים ושש ככר זהב והביאה הזאת היתה מאופיר ואולי אחרי ששבה מלכת שבא אל ארצה כאשר הלכו שמה אניות שלמ' ועבדיו מאהבתה אותו היתה כל הארץ לפניהם עד שהביאו בשנה אחת סכום כל כך גדול מהזהב בסבת המלכה ומפני זה בא הסיפו' אחרי זכרו שמלכת שבא חזרה והלכה לארצה ע"כ ודוחק קצת שלא נזכרה נסיעת אניות לאופיר לומר וילכו אניות שלמה אופירה ויביאו שש מאות כו' כי דבר גדול כזה צריך פרט לשלמה בשנה אחת שש מאות וששים ושש ככר אבל אומרו ויהי משקל הזהב אשר בא וכו' משמע שכוונת הכתוב לכלול סך הכל ולא בא הכתוב להודיע מציאות ביאת הזהב אלא סכומו:

**טו**

**לבד** מאנשי התרים כו' רש"י ז"ל שהיו מביאים לו הסוחרים התרים בארץ לסחורה הרוכלים מוכרי בשמי' ומוליכין אותם מעיר לעיר וכל מלכי הערב ת"י מלכי סומכוותא לשון ערובה המלכים שהיו בערובתן וסומכין עליהם גדנ"ינ"יאה בלעז ע"כ וכן הר"דק ז"ל שכן כתיב בדברי הימים התרים והסוחרים וכל מלכי ערב כו' ומלכי ערב הנז' שם הם מלכי הערב הנזכרים כאן ואעפ"י שבספר ירמיה ע"ה מזכיר מלכי ערב ומלכי הערב משמע שהם שנים שקולים הם או אפש' שאלו ואלו היו מביאים מנחה לשלמה ופי' התרים הסוחרים הקטנים המקפצים על המקח הרבה והסוחרים הם הסוחרי' הגדולים והרוכלי' הבשמים כדרש"י ז"ל ומלת מאנשי אינה לסמיכות אלא בא ב"יוד הרבים

ונגרעה ה"מם וכמוהו אנשי מחקה על הקיר אנשי בני בליעל חלוני שקופים וי"ת בר מאגר אומני' וסחורת תגריא. והר"לבג ז"ל לבד מאנשי התרים הנה א' ב"דה תמורת זה לבד מאנשי התרים והסוחרים ואחשוב שכל הסוחרים היו פורעים מס והנה קרא התרים הסוחרים הגדולים שהם תרים וחוקרים על דבר הסחורות בקצות הארץ מאיזה מקום יכשר להם יותר לקנותם או למכרם והרוכלים הם המביאי' הבשמים ויתר הדברים הדומים להם בעיר ועיר למכור זעיר שם זעיר שם וזה עדות שמה שזכר ממשקל הזהב שהיה בא לשלמ' היה בא לו מידי שנה בשנה. וכל מלכי הערב ואמר ב"דה תמורת זה וכל מלכי ערב ופחות הארץ מביאים זהב וכסף לשלמה והנה זה ג"כ היה בא מידי שנה בשנ' ויעיד על זה מה שזכרנו. וכן ת"י דהבא דהוה אתי לשלמ' בשתא חדא כו' באו' דהוה אתי משמע שתמיד מידי שנה בשנ' היה בא לו כן וכדהר"לבג וכן מהרי"א ז"ל ככל הנז"ל זולת שחלק על הר"לבג בשני ענייני' בביאור התרים שביאר עם נקראים תרתרים והם אומת הט"רטרוש המסייעים למלך תוגרמה והם לצפונה של א"י וחלק ג"כ במכס הסוחרים שמהרי"א סובר שלא היה לוקח מכס אלא מסוחרים הגרים אשר לא מבני ישראל המה הבאים דרך אניה בלב ים לוקח מהם מכס כמנהג היום במלכות ארם וישמעאל ובאר באו' לבד מאנשי התרים הם האנשים הנזכרי' תרתרים שהיו הולכי באנית שלמה ומחשבון המלך לא היה בא אלא זהב כי לא היה נכנס בתגר סחורות אבל בספינות ההם היו הולכי' התרים והם התגרי' הגדולים המביאים סחורות רבות ופורעי' סך גדול למלך משכירות האניה ומנתינת רשות שנותן להם ללכת שם וממכס שהיה לוקח מהם. והנכון אצלי שאמרו בכאן מספר הרוכלי' אין פי' הסוחרים כי אם סחורות הרוכלים שהיו מביאים אותם עם הזהב וכן הוא עוד היום שמביאי' עם הזהב בשמים רבים מאופיר. באופן שאלו הסחורות היו באים לשלמה ג"כ עם הזהב מאופיר והיה בא לו זהב ג"כ ממלכי הערב ושאר מלכים ע"כ תורף דבריו ז"ל. ועל מה שאמ' ומסח' הרוכלי' שהיו סחורות באות לשלמה עם זהב אופיר מחילה מכבודו שהרי לא נזכר באונית שלמה אלא שהיתה מביאה זהב ולא זולתו אלא עצי אלמוגים ואלו היו באים לו סחורות בתוך אנית אופיר היה מזכירם הכתוב כמו שהזכיר באנית תרשיש כי אני תרשיש וכו' נושאת זהב וכסף שנהבים וקופים ותוכיים: **ולע"דן** לדקדק אומרו מאנשי התרים ולא אמר מאנשים התרים שהכוונה תרים הם לשון מתור את הארץ ויתורו את ארץ כנען מרגלים כן יש אנשים סוחרים הולכים לתור בארץ כוש להביא ממנה אנשים עבדים ויש למלך על כל עבד מהם זהוב אחד מכס עוד היו' במנהג המצריים המנהג הזה וזהו שאמ' לבד מאנשי התרי' שעולה על כל איש ואיש מכס גדול כאמור אלא שקשה

קצת דהי"לל מעבדי התרים לכך אני אומר כי התרים התגרים עומדים בביתם בארצם בארץ ישראל ושולחים אנשיה' לארץ רחוקה להביא להם סחורות ז"ש מאנשי התרים שהתרים לחוד ואנשיהם לחוד והם פאיי"טוריי"ש בלעז. ומסחר הרוכלים שסחורת הרוכלים עולה סכום גדול המכס שלהם והם הדרוג"אש בלעז.

**טז**

**ויעש** המלך שלמה כו' רשי"י ז"ל צנה מקפת את האדם משלש רוחותיו והוא שאמור בתילי' כצנה רצון תעטרנו. שש מאוח זהב שש מאות דנרי זהב והוא שש מנים שהזהב הוא דינר. זהב שחוט הוא זהב רך ונוח להרקע וכן מהריי"א ז"ל והר"דק ז"ל שש מאות זהב מטבע זהב היה ביניהם ידוע משקלו והיה בצנה אחת זהב במשקל שש מאות זהב היה נתון יעלה על שלמה. שחוט כדרשי"י ז"ל זהב טוב נמשך כשעוה ויונתן תרגם דהבא טבא ע"כ והר"לבג ז"ל צנה גדולה ממגן והרצון באו' זהב שחוט לפי מה שאחשוב שהוחסר אדמומיתו ממנו במלאכה ויסור ממנו בזה קצת לחותו ולזה היה יותר חזק ע"כ מפרש שחוט לשון שחיטה כמו שהשחיטה מסירה הדם כך זה הזהב שחוט ממש שהוסר אדמומיתו ממנו במלאכה. **ולע"דן** שדרך העולם לעשות המגינים ממש מגוני' הרבה ושלמ' ע"ה עשה הזהב שחוט ר"ל שהוא חוט כחוטים ממש נקרא או"רו טירא"דו בלעז ושלמ' עשה אותן הן הצנה הן המגיני' מזהב שחוט כדי שיהיה מפואר יותר ושווי שש מאות זהב יעלה על הצנה האחת ז"ש שש מאות זהב יעלה על הצנה האחת ואומ' יעלה על הצנה האחת פירושו שעשאו שחוט ודק כשיעור מספיק שיעלה שש מאות זהב על הצנה האחת לא פחות ולא יותר:

**יז**

**ושלש** מאות מגינים זהב כו' הר"דק ז"ל שלשת מנים שלשת ליטרין וליטרא זהב מאה ממטבע הזהב שזכרנו וכן אמר ב"דה שלש מאות זהב והמנה הוא מאה כדברי רבותינו ז"ל בתולה כתובתה מאתים ואלמנה מנה. על המגן האחת מגן לשון זכר ולשון נקבה ע"כ. וכן הר"לבג ז"ל וכן מהריי"א ז"ל.

**יח**

**ויעש** המלך כסא וכו' רשי"י ז"ל זהב מופז מבהיק כמרגלית ע"כ. והרד"ק ז"ל מופז טוב ומזוקק מן כתם פז ויש או' שהוא שם מקו' ע"כ והרל"בג ז"ל שן גדול שן פיל. מופז נקי מסיגיו ואחשוב שתהיה אות זי"ן בחילוף צדי"י כמו מופץ לשון פיזור כי ברצותם לנקותו תכלית הניקיון יפזרוהו וינתחוהו לחלקים דקים ויערבו עמו סמים ויוציאו ממנו סיגיו ע"כ וכן מהריי"א ז"ל שן אמראפי"ל בלעז ע"כ ובזה יובן או' שן גדול. **ולע"דן** אפשר שהיה משן דג גדול שהוא יותר מובחר עוד היום בערבי"י סן פיי"ל וסי"ן סמ"ך ו"הסן סמ"ך

מובח' ביותר כנודע. ובפרט אם אפש' שימצא מדג שחור אין לו ערך שיעש' כסאו ממנו ובדברי חז"ל.

**שש** מעלות לכסא כו' במדרש אסתר רבתי בפסוק בימים ההם רבי הושעיא רבה אמר שהיה עשוי כטירכי מרכבתו של מי שאמר והיה העולם ה"בה וכ"הא שש מעלות לכס' שש כנגד ששה רקיעים ולא שבעה הן א"ר אבין הן דמלכא שארי טיטיין שש כנגד שש ארצות ארץ. אדמה. גיא. ציה. נשיה. תבל. והוא ישפוט תבל בצדק. שש כנגד ששה סדרי משנה. זרעים. מועד. נשים. נזיקין. קדשים. טהרות. שש כנגד ששת ימי בראשית שש כנגד ששה אמהות שרה. רבקה. רחל. ולאה. בלהה. זלפה. א"ר הונא שש כנגד ששה מצות שהמלך הוא מוזהר עליהן ומצווה. דכתיב לא ירבה לו נשים לא ירבה לו סוסים. וכסף וזהב לא ירבה לו מאד. לא תטה משפט לא תכיר פנים לא תקח שוחד עלה במעלה הראשונה הכרוז מכריז לא ירבה לו נשים. בשניה מכריז לא ירבה לו סוסים. בשלישית מכריז וכסף וזהב לא ירבה לו מאד ברביעית לא תטה משפט בחמשית לא תכיר פנים. בששית לא תקח שוחד וכה"א וידות מזה ומזה אל מקום השבת בישיבתו בא לישב אומ' לו דע לפני מי אתה יושב לפני מי שאמר והיה העולם אמרו כיון שמת שלמה עלה שישק מלך מצרים ונטלה מהם א"ר שמואל הוא שישק הוא פרעה ולמה נקרא שמו שישק שבא בשקיקות על ישראל ואמר הנני נוטל אותו בכתוב' בתי עשה מלחמה עם זרח הכושי ונטלו המנו עשה אסא מלחמה עם זרח הכושי ונפל בידו ונטלו הימנו תנא אסא וכל מלכי יהודה ישבו עליו וכיון שעלה נבוכדנצר והחריב את ירושלם הגלה אותו לבבל ומבבל למדי וממדי ליון ומיון לאדום א"ר אלעזר ברב"י יוסי אני ראיתי שבריו ברומי נבוכדנצר ישב עליו כורש ישב עליו אחשורוש בא לישב עליו ולא הניחוהו אמ' לו מי שאינו עשוי קוזמוק"יטור בעו' אינו יושב עליו עמד ועשה משלו בדמי' ה"הד על כסא מלכותו מלכתו כתיב. וראש עגול לכס' מאחריו א"ר אחא כהד' קדירתא דרגישא וידות מזה עלה במעלה ראשונה והארי פושט לו יד ובשניה נשר פושט לו יד אל מקום השבת כך מקבלים אותו ובמקום השבת שרביט הזהב מאחוריו ויונה נתונה בראשו ועטרה של זהב בפיה כדי שיהיה המלך יושב בשבת ועטרה של זהב נוגע ואינו נוגע עד כאן: ויש לדקדק דהקושיא דהקשה ברקיעים כדקאמר ולא שבעה הן כן הי"לל בארצות ולא שבעה הן כי מונה והולך שבעה. ארץ. אדמה. ארקה. גיא. ציה. נשיה. תבל. ונדקדק ג"כ למה הביא בעל המאמר וכתיב והוא ישפוט תבל בצדק מה שלא הביא כן ראיות לשאר שמות: ועוד מאי שנא בשלשה מדרגות הראשונה מונה והולך בראשונ' מכריז בשניה מכריז ובשלישית מכריז מרביעית ואילך לא אמר מכריז

אלא ברביעית לא תטה משפט בחמשית לא תכיר פנים בששית לא תקח שוחד. ועוד או' וכן הוא או' מזה ומזה כו' אהיכא קאי ומאי קאמר: ונראה שכוונת בעל המאמר לדרוש תיבת גדול כי די שיאמר כסא שן ואני יודע שלכסא גדול כזה צריך הוא שן גדול ולפי הפשט יש לו' להודיע שלא עשה אותו מחתיכות קטנות אלא כסא שן גדל מחתיכות שן גדולות שמשן גדול עשאו. אמנם המאמ' אפשר שדורש אותו שתיבת גדול חוזר לה"קבה שן שהוא עשוי כדמות מרכבה של גדול ה' ומהולל מאד ואינו חוזר לכסא. והיא דרשה נכונה ולפי שתרץ לקושיית ולא שבעה הם ואמר הן דמלבא שארי טיטיון לומ' שהשביעי שהק"בה רוכב בערבות אינו מן המנין ובדמותו בכסא שלמה היה מקום מושב המלך העגול שיושב בו ומינה דון גם כן לענין הארצות שאין להקשות בהן ג"כ והלא שבעה הן שהרי הוא מונה אותן והולך והן שבעה אלא כמו שלא מנה הרקיע השביעי ערבות כן לא מנה השביעית והיא תבל לפי שהיא רמז אל מקום מושבו בכסא אשר הוא יושב שם לשפוט וזה גילה בעל המאמר בהביאו פסוק והוא ישפוט תבל בצדק לומ' דכיון דמקום מושב שלמה שעל שש מעלות הכסא שופט בו והוא דוגמת תבל אינו מן המנין מן הטעם עצמו שלא נכנס ערבות הוא הרקיע השביעי במנין שתירוץ אחד עולה לשתיהן: ולהיות שאמר שרמז השש מעלות רומזות בששה מצוות שהמלך מצווה בהן והשלשה מהן פרטיות במלך מצד בחינת המלכות לא ירבה לו נשים לא ירבה לו סוסים וכסף וזהב לא ירבה לו מאד שדיינים אלה אינם כשאר דייני וחכמי ישראל לכך אמר בהם מכריז מכריז לפי שהוא פרטי אליו מצד המלכות פן ירום לבבו מאחיו על כן תחת גערה במבין בהכרזה אמנם בשלשה מצות השניות לא תטה משפט לא תכיר פנים לא תקח שוחד אעפ"י שיש להם שייכות עם המלך שצריך במשפט להתנהג ביושר ומשפט אבל אינם פרטיים אליו שהרי גם הדיין מצווה בהן לא תטה משפט לא תכי' פנים ולא תקה שוחד ע"כ לא הזכיר הכרזה מרביעי' ואילך אלא אמ' ברביעית לא תטה משפט בחמשית לא תכיר פנים בששית ולא תקח שוחד וז"ש וכן הוא אומר מזה ומזה אל מקום השבת שההכרזות הנזכרו' והזירוזי' הנז' מלא תכיר פנים ולא תקח שוחד שהיו בכסא ידות לו ובאותם הידות מזה ומזה מעין זרוזים פרטיי' למלך ומזה ג"כ זרוזים כוללי' לו ולשאר הדיינים נאמר הכל לזרזו אל מקום השבת להעמיד על האחת בשבתו במקום ישיבתו. ואפשר דאו' וכן הוא אומר וידות מזה ומזה אל מקום השבת חוזר לראש המאמר למה שאמ' שהיה עשוי הכסא הזה כדמות מרכבתו של מי שאמר והיה העולם ועלה קאי וכן הוא או' וידות מזה ומזה אל מקום השבת כדמסיק בא לישב אמ' לו דע לפני מי אתה יושב לפני מי שאמר והיה העולם שכיון שתחילת המאמר שהוא דמות כסא הכבוד של

מעלן הנה בשבתו במקום מושבו הוא עומד לפני מי שאמר והיה העולם וכמ"ש העומד על הרקיע השביעי וז"ש וכן הוא אומר מזה ומזה אל מקום השבת בישיבתו בא לישב אומ' לו דע לפני מי אתה יושב לפני מי שאמ' והיה העולם מהטע' שפירשנו שהוא מקו' מכוון לרקיע שביעי שבו כביכול יושב לפני מי שאמר והיה העולם למדנו מזה המאמר שאומ' כסא שן גדול תיבת גדול אינו חוזר לא אל השן ולא לכס' אלא כסא שן בדמות כסא גדול של מי שאמ' והיה העולם:

**יט**

**שש** מעלות לכטא כו' רש"י ז"ל שבו מעלות מדרגות לעלות בו וראש הכסא היה עגול מקום מושב המלך. מאחריו תיקון הכסא היה רחב והמעלות היו לצד פניו ולצד רחבו לצד אחוריו היה המושב גבוה מן הכסא מקום עגול. וידות מזה ומזה לסמוך זרועותיו עליהם בימין מקלות זהב מפאה אל פאה פשוטין לימין ולשמאל. ושנים אריות של זהב וכל צורת הכסא מפורשת באגדת אסתר ע"כ כנז"ל בפסוק הקודם. והר"דק ז"ל שש מעלות לכסה וראש עגול לכסה שניה' כתובים לכסה ב"הא במקום א"לף ע"כ והשאר כדרש"י ז"ל. והר"לבג שש מעלות לכסא הנה היתה צורת הכסא שכאשר היה עולה לשבת בו היה עולה שש מעלות ואז ישב במקום השבת שהיה למעלה מהמעלה הששית ומאחרי הכסא היה שם לוח יסמך בו בשבתו שם והיה ראש עגול בלוח ההוא באמצעו והיו ידות מזה ומזה אל מקום שהיה יושב בו והנה הידות הם כמו זרועות יסמוך בהם המלך ידיו בשבתו שם והנה הית' צורת ארי אצל כל יד לצד פני הכסא ולצד ההוא היה פני אריה וכן אצל כל מעלה ממעלות הכסא בשתי קצות המעלה לצד פני הכסא ולצד ההוא היו פני האריות ולזה היו שם ארבעה עשר אריות ע"כ וחולק על רש"י ז"ל שפירש שראש העגול למושב המלך והוא מפרש ראש עגול בלוח שאחוריו באמצע הלוח ראש עגול להסמך בו אחוריו עד ראשו. וכן מהרי"א ז"ל כדהר"לבג שראש עגול אחוז מאחרי הכסא ואין ספק שהיה מעשה הכסא רומז אל דברים מדעיים והנ' אלי הוא שהכסא רומז למלכותו וראש עגול על השמים שהם כדוריים לו' כי מן השמים המליכוהו. והיו לו שתי ידות לרמוז שהמשפט יהיה על פי התורה אם התורה שבכתב ואם התורה שבעל פה והיו שם שני אריות לרמוז שנביאי ישראל וחכמיהם מפרשי התורה מאריות גברו בחכמתם והיו לכסא שש מעלות ושני אריות בכל מעלה שהם י"ב אריו' במעלו' להעיד על שנים עשר שבטי יה וכמו שהיו באפוד בשש שורות ושני שבטי' בכל שורה כן היו שש מעלות ושני אריות בכל שורה ע"כ ורמז ג"כ למדרש אסתר הנז"ל: **ולע"דן** מה שכתב בפסוק כסה ב"הא לרמוז לנזכר בפסוק הקודם ממאמר חז"ל שהכסא הזה היה מעין ודוגמת כס

יה וזהו כס"ה כ"ס ה' רומז למלכות שמים ששלמה ישב עליו. ולפי שהוא יושב מושב אלהים וכסא ה' על כן היו אצל שתי הידות שני אריות כדי שלא יסמך אצל הידות כשהוא כן אבל יהיו האריות שנים לנגד עיניו והיו שואגים כדי שיראה יראה גדול' מאריה שואג ואעפ"י שהוא מזהב וזהו ושנים אריות אצל הידות כדי שישב במורא ביראה ואמר ושנים אריות מוכרת והיה ראוי להיות ושני אריות סמוך אבל כיון אל הנזכר לו' ושנים אלה אעפ"י שהיו עשויים מדומם עכ"ז תנועת אריות ושאגתם היה להם עשוים בהתנכלות להשמיע קול שאגה כאמור.

**כ**

**ושנים** עשר אריים כו'. **לע"דן** לדקדק לשון לא נעשו כן לכל ממלכות דהי"ל לא נעשה כן בכל הממלכות ולמה תלה כן בממלכות ולא במלכים לומר לא נעשה כן לכל המלכים ואם הכוונה להתפארות הכסא ההוא הי"ל לא נעשה כמוהו מהו לא נעשה כן. ונראה כי להיות הכסא ההוא משובח ומפוא' מאד במהותו גם בדמותו בצלם ודמות כסא אלהים עשוי כנז"ל מחז"ל בפסוק ויעש המלך וכו' נתחייב מכל זה כי לא כל ממלכה וממלכה זוכה להושיב מלכה בכסא הזה אם תהיה ממלכה שפלה בין הממלכות אבל צריך שתהיה ממלכה שליטה בכיפה קומוזט"רטור כנז"ל בפסוק ויעש שלמה כסא שן גדול שבקש אחשורוש לשבת ולא הניחוהו ולכך עשה לו כסא מלכותו מלכתו כתיב וישב עליו זה רוצה לומר שאמר כאן לא נעשה כן על הדמות הזה וכוונות ורמזים אלה שיאות לכל ממלכות אלא לממלכה גדולה שליטה בעולם כנבוכדנצר לא לכל ממלכות ואחשורוש יוכיח שלא הניחוהו לשבת עליו וז"ש לא נעשה לשישתמשו בו כל ממלכות והיינו דלא כתיב לא נעש' כן לכל הממלכות אלא לכל ממלכות כלומר ממלכות כל דהו.

**כא**

**וכל** כלי משקה המלך שלמה כו' רש"י ז"ל אין כסף באחד מהם מהכלים כי לא נחשב בימי שלמה למאומה עד כאן וכן הר"דק ז"ל וכן מהר"י"א ז"ל.

**כב**

**כי** אני תרשיש כו' רש"י ז"ל אני תרשיש ספינות אפריקא. שנהבים שן הפיל וקופין וטווסין עד כאן וכתי' וכן הביא הר"דק ז"ל והוסיף נשאת זהב בהנעת האל"ף שן הפיל ידוע וקופים שפניו דומים לפני אדם וטווסין הוא העוף הנקרא בלעז פא"וון ע"כ וכן הרלב"ג ז"ל שנהבים וואר"י בלעז קופים שימ"יש בלעז ותוכים הם פאונ"ש בלעז וכן הביא מהר"י"א ז"ל ובשם הנוצרים פי' שנהבים פניהם והם אלג"והר בלשון ערבי וקופים הם העצים אדומים קובל"יש בלעז ותוכיים הם עוף הנקרא בערבי אל מע"בר (והיום נרא' שקורין אותו אל עמב"אר) ואו' כי אני תרשיש הוא לתת טעם לפיזור הרב

הזה שהיה עושה אפי' כלי המשקה כולם וכל כלי בית יער הלבנון זהב למה לא היה חושש פן ימוט ידו לזה א' כי אני תרשיש כו' והיתה מביאה לו זהב מרובה לאין חקר. ואמר כי האני הזה זולת אני אשר לאופיר כי אופיר הוא בסוף ארץ כוש למזרח בתוך הישוב הנקרא אישי"א קרוב לארץ שבא על הים הסובב את כל הארץ הנקרא אוקיינוס מצד דרומי מזרחי אבל תרשיש הוא בחלק הישוב הדרומי הנק' גפרי"קא ותרשיש היא המדינה הנק' קארטאגו והיום קורין אותה תוני"ש והיא על הים ההולך באמצע הארץ מידי"ו טרי"נו וקראו התורה ים הגדול שהוא ים אחר זולת אוקיינוס ובין תרשיש לאופיר מרחק גדול והתחלפות ימים והנה שלמה היה שולח בחברת חירם מצור אניה זו להיות אנשי חירם יודעי הים אנשי אניות והיו נוסעות יחדיו אנית חירם עם אנית שלמה ע"ה מצור ולכן יחזקאל בקינת צור אמר אניות תרשיש שרותיך וכו' ואומ' תרשיש סוחרתך כו' אמנם הנוסעות לאופיר היו נוסעות מעציון גבר עיר כבשה שלמה ע"ה יאמר באני תרשיש אחת לשלש שנים תבא כו' לא מפני אורך הדרך כי אם בעבור שהיו מתעכבים שם לסחור' שנה אחת תמימה והיו א"כ הולכים במקצת השנה האחת ויושבים שם שנה אחת תמימה לקנות הסחורות הנזכרו' זהב וקופי' ותוכיי' ושנהבי' ובתחילת השנה השלישית ישובו הנה. ואמנם מה שנאמ' ביהושפט שעשה אניות תרשיש ללכת אופירה ולא הלך כי נשברו האניות בעציון גבר אין הכוונה שהיו האניות ללכת תרשישה כי הכתוב א' ללכת אופירה אבל קראם אוניות תרשיש מפני תבניתם שהיו נעשות כמו האוניו' הנעשו' בתרשיש וכל האניות הנעשות באותו התבנית בכל מקום שיהיו יקראו אוניות תרשיש כמאמר הנביא ואוניות תרשיש בראשונה וכו' ואמנם מה שאמר בדברי הימים ביהושפט עם אחזיה מלך ישראל ויחברהו עמו לעשות אוניות ללכת תרשיש ויעשו אוניות בעציון גבר ואמ' וישב' האוניו' ולא עצרו ללכת לתרשיש הוא קשה עד מאד כי הנה עציון גבר העידו הכתו' שהיה על שפת ים סוף ותרשיש היא בים הגדול באמצע הארץ שהוא מצור שהוא בלי ספק בים הגדול ועובר באמצע הארץ היא דרך ארץ ישראל ולא היה א"כ אפשר שמעציון גבר ילכו לשם כי הנה אין לים סוף מוצא אל הים הגדול העובר באמצע הארץ ואולי (עשה) [טעה] עזרא במה שמצא כתוב שעשה יהושפט אוניות תרשיש בחשבו שהיו האוניות ההם ללכת לתרשיש ואינו כן כי הם היו ללכת אופירה ועל תבניתם אמר אניות תרשיש וא"כ הוא טעות ביד עזרא הסופר ואחר כך ואמר שהאניות שזכר ב"דה הם אחרו' ושיהושפט עשה אוניות ללכת אופירה כמו שנזכר כאן ואוניות אחרו' ללכת תרשיש כמו שזכר בדברי הימים. מה שהוא בלתי מתיישב אצלי. וראוי שנאמר בהתר ספק זה שעם היות שבין שני הימים האלה יש

מרחק גדול מהארץ באופן שלא יוכל לעבור מים אל ים כי אם ביבשה הוא לנהר נילוס שני זרועות האחד ההולך לים סוף והשני עובר במצרים לאלכסנדריה ונכנס בים ועובר באמצע הארץ הנקרא מי"דיו טרי"נו והנה יהושפט ואחזיהו לפי שהיה להם מלחמה עם מלך צור ולא יכלו לשלוח האוניות מצור לתרשיש שהוא הדרך הישר כמו שהיה עושה שלמה חשבו לעשות האוניות בעציון גבר כי לא היה להם חוף אחר בים אמצעי מוכן לזה ושילכו דרך נילוס וממנו יכנסו לים העובר באמצע הארץ באליסכאנדרי' ללכת משם לתרשיש ולא יכלו האוניות לעבור בנהר נילוס ונשברו בו ולזה א' וישברו האוניות ולא עצרו ללכת תרשישה זהו מה שראוי שנאמר בפירוש הפסוקים מסכים לאמת כפי יישובי הארצו' ומהלכי הימים וכפי סגנון הספור. והמפרשים לא הרגישו בכל זה הדבר כלל ע"כ. **ולע"דן** לדקדק על דבריו שאמר שנעשו בעציון גבר האוניות והעבירום בנילוס להוציאם לחוף ים אלסכאנדריאה ללכת משם לתרשיש ונשברו מידי עברם והיה זה מפני המלחמה שהיתה לו עם מלך צור כנז"ל ואי שמים ולמה לא עשאם בסוף ים אלסכנדריאה עצמו והוא חוף ים גדול וחשוב ומי הכניסו בתגר זה לעשותם בעציון גבר כדי להביאם אחר כך בתוך מצרים בנילוס כי מי לא ידע שישברו ולא יתכן בעיני שום נברא דבר כזה להביא אוניו' דרך נילוס באותם הזרועות כי הם בלתי עמוקים. **ונראה** לי בהתר הספק שהקשה כי חזק הוא מאד ואומר כי בהיות שיהושפט עשה חברה עם (חזקיהו) [אחזיהו] מלך ישראל רצו לעשות אוניות הרבה ועשו עשר אוניו' מהם ללכת תרשיש ומהם ללכת אופירה וההולכות לתרשיש נעשו בלי ספק בחוף יפו אשר לירושלם או זולתו מחוף ים הגדול אשר בתחום ארץ ישראל וההולכים לאופירה נעשו בעציון גבר כי כן עשאם שם שלמה ואירע מאורע שאותם שבעציון גבר נשברו כדבר איש האלהי' וכשראו שנשברו אותם שבעציון גבר המוכנות ללכת אופירה לא עצרו כח ללכת תרשיש כנשארות כי היא לא תצלח כדבר ה' בהתחברך עם אחזיהו פרץ ה' מעשיך ובזה יתיישבו הפסוקים הנזכרי' ב"דה שאמרו ויחברהו עמו לעשות אוניות ללכת תרשיש היינו בחוף הנאות ליסע משם לתרשיש היא היושבת באיפר"קא בחלק הישוב אשר בדרומי כמו שכתב מהרי"א ז"ל ויעשו אוניות בעציון גבר רוצה לומר מלבד האוניות הנז' שנעשו ללכת תרשיש הנה עשו עוד אוניות בעציון גבר והיו בלי ספק אל כדי ללכת אופירה ויתנבא אליעזר בן דודיהו ממרשה על יהושפט לאמר בהתחברך לאחזיהו פרץ ה' מעשיך וישברו אוניות ר"ל חלק מהם והיינו דלא קאמר האוניות שהיה מורה על כולם ומזה נמשך כשראו שריע מזלייהו ופרץ ה' מעשיו אז ולא עצרו כח ללכת אל תרשיש ואף על פי שהיו האוניות קיימות כי לא נשברו כי אם אוניות עציון גבר לא

המוכנות ללכת לתרשיש. ובזה נתיישבו הכתובים אשר בדברי הימים כמין חומר ועפ"י דרך זה יתיישבו גם כן הפסוקים אשר במלכים בזה הענין והוא כי אומרו עשר אוניות היינו בין אלו שנעשו לתרשיש בחוף יפו אורמ"לא ובין אלו שנעשו בעציון גבר ללכת אופירה היו סך הכל עשרה אוניות תרשיש ר"ל מהם ללכת תרשיש ומהם ללכת אופיר' לזהב ולא הלך לתרשיש כי ראה סימן רע כי נשברו אוניו' בעציון גבר והם ההולכות לאופירה ומשם לקח מופת לבלתי לכת בשאר הספינו' אשר הוכנו ללכת תרשיש ואולי מהעשר היו בחוף יפו חמשה ובעציון גבר חמשה ובזה תובן תיבת נשברו שנכתבה ב"הא בסוף תיבה בניקוד שו"רק והיה ראוי להיות בו"או אבל באה בה"א לרמוז שחמשה נשברו מהם בעציון גבר ולא עצרו כח עוד להלוך בחמשה הנותרות שבחוף הים הנוטה לדרך תרשיש וזהו הדרך הישר בעיני ואלו שהזכיר כאן הם הם האניות שנזכרו בד"ה שבשני המקומות יחדיו הזכיר שני מיני האוניות של תרשיש ושל אופירה כדפרש"י ולא יתכן הדרך שכתב מהרי"א ז"ל שכאן במלכים נזכרו אוניות ללכת אופירה ובד"ה נזכרו האניות ההולכות תרשיש כי הוא דוחק גדול כי למה יזכיר ב"דה חלק מה מהאוניות הלא הם אוניות אופיר ובמלכי' לא יזכירם ויזכור אוניו' תרשיש וגם מהרי"א ז"ל עצמו דחה הדרך ההוא ואף על פי שלא כתב בו קושי רק אמ' שהוא בלתי מתיישׁ' אצלו אולי היה מפני זה הדוחק וזולתו ושרי ליה מאריה למהרי"א ז"ל במה ששלח ארשת שפתיו על אדונינו עזרא לומ' ואולי טעה כו' והוא א"כ טעות ביד עזרא הסופר. כי נביא הוא לה' ואין בו לא טעות ולא שגיאה כדפרשית:

**כג**

**ויגדל** המלך שלמה כו'. **לע"דן** לדקדק דהי"לל ויגדל המלך שלמ' מכל מלכי הארץ בעושר ובחכמה בבי"ת לא ב"למד. ועוד שהיה לו להקדים ולומר לחכמה ולעושר כמו שקדמה החכמה וגם שהדב' המחודש ראוי לאו' באחרונ'. **ונראה** שכתוב הזה לא סיפר מה שהיה בסוף בפועל שהיה עשיר רק דבר הכתוב בהווה בכח בשעת פסיקת הגדולה לשלמה בעת ההריון או בעת שאל מה אתן לך כנז"ל בתחילת מלכים בשאלו חכמה הבטיחו ה' וא' לו גם אשר לא שאלת וכו' גם עושר וכו' שכשהקב"ה פסק לו גדולה היתה פסיקת גדולה כוללת לעושר ולחכמה וז"ש ויגדל המלך שלמה מכל מלכי הארץ כשנתן לו השי"ת גדולה שהיה באותה הגדולה מההכנה שיעור מספיק לעושר ולחכמה וזה מורה הלמ"ד כי אם אמר בעושר ובחכמה היה מובן שדבר הכתוב אחר שנתגדל בפועל בעושר וחכמה ויוכיח כן הכתו' השלישי דסמיך ליה והמה מביאים כו' שנראה שדבר בעוד שהם מביאים שהוא השגת העושר מהחכמה יחדיו. ולא אמר והמה הביאו

כו' ואף על פי שאין זה מההכרח כדאי להכריע כי הפסוקים דברו בדבר שהתמיד עד יום מותו שתמיד היו כל מלכי הארץ מבקשים פניו וכו' והמה מביאים איש מנחתו כו': עוד אפשר בהבנת הבתוב באומרו ויגדל המלך שלמה כי ה"בה יהב חכמתא לחכימין ובלי ספק שאילו לא היתה בו הכנה מכל האדם להשיג החכמה לא נתחכ' מכל האדם ולז"א ויגדל המלך שלמה ר"ל שהיתה בעצמו כשנמלך למלך מהעושר אשר הניח לו דוד אביו וגם מחכמה וחריפות מטבעו הזך יותר מכל מלכי הארץ וכשבאו מלכי הארץ לבקש פניו היה מצד החכמה האלהית לא מצד החכמה אשר בו מטוב טעמו ז"ש וכל הארץ מבקשים את פני שלמה לשמוע את חכמתו אשר נתן לו אלהים בלבו שאותה החכמה האלהית הם מבקשים ולהקביל אותה באים וז"ש את פני שלמה כי פני דייקא שזוהי סגולת הקבלת האדם פני רבו או גדול בחכמה כהקבלת פני שכינה וזהו מבקשים את פני שלמה לשמוע חכמתו וכו' והמה מביאים איש מנחתו כי לא יבאו פניו ריקם כראות פני אלהים אשר בלבו נתן חכמה ודעת ותבונה והיא הכח האלהי אשר בקרבו הנותן לו חכמה ובינה:

**כד כה**

**וכל** הארץ כו' והמה מביאים כו' רש"י ז"ל ונשק הם כלי זיין וכת"י מיני זיינא. וכן הר"לבג ז"ל. ומהריי"א ז"ל ספר הכתוב שמלבד השלימו' אשר קנה מהחכמה קנה העושר על ידה כי כל הארץ מבקשים את פני שלמה לשמוע חכמתו ומפני זה היו מביאים לו איש מנחתו כלי כסף וכלי זהב כו' ונשק שהם כלי זין מידי שנה בשנה עד כאן.

**ולע"דן** מה שזכרתי לך בפסוק הקודם נבין בדקדוק את פני שלמה הקבלת פניו ממש כי חכמת אדם תאיר פניו באור השכינה והיה זה מצד החכמה האלהית אשר בלבו כי אותה הם מבקשים אשר אין להם חלק ממנה. ואמ' עוד כי לא המלכי' לבדם באים אליו כמשפט המלכים ליכנע לגדול ממנו בהביא לו תשורה אלא כל הארץ אפילו היחידים כל הארץ יחדיו הקטנים עם הגדולים מבקשי' את פני שלמה לשמוע את חכמתו ולהיות המבוקש את פני שלמה להשגת החכמה לעומת זה לא היו שולחי' המנחה קודם כי אם לפניו לכפר פניו במנח' ההולכת לפניהם ולא אחרי בואם כמנהג שרואים פני השר וגדול ואחר כך שולחים המנחה על ידי המשרתים אבל אלו לא עשו כן אלא והמה מביאים איש מנחתו הוא בעצמו כדי שבאמצעות הבאת המנחה יקבלו פניו של שלמה וישמעו דבר מחכמתו כי מילה מפיו בסלע וכת"י וכל הארץ וכל דיירי ארעא ולא תרגם וכל מלכי ארעא כי כל הכלל קטנים וגדולים היו באים יחדיו:

**כו**

**ויאסוף** שלמה וכו' רש"י ז"ל אלף וארבע מאות ובד"ה כתוב ושבע מאות אומר אני אלף וארבע מאות בערי הרכב היו והשלש מאות עם המלך בירושלם וכך פירושו ב"דה וינח' בערי הרכב ועם המלך היה עוד רכב אחד בירושלם וכאן כך פי' וינחם בערי הרכב ועם המלך היו מקצתן בירושלם וינחם וינהלם עד כאן. וכן הרד"ק ז"ל. וינחם מבנין הפעיל כמו אשר הנחני בדרך אמת [ובדברי הימים] ויניחם מן הניח וי"ת בענין וינח' ואשרינון ויש לפרש כמשמעו אחרי (שאחרים) [שאספם] כולם בירושלם הנחה אותם בערי הרכב שיהיו שם ונשארו מהם עם המלך בירושלם וי"ת בר מדי הוה עם המלך בירושלם פי' אלה היו (בעם ורכב) [בערי הרכב] מלבד אותם שהיו עם המלך בירושלם ועל כן נקראו ערי הרכב שהיו שם הסוסים והמרכבות עד כאן. ומהרי"א ז"ל אחרי שזכר העושר רב שהיה לו עם החכמה זכר עוד שהיה לו מהגבורה מצד הרכב ופרשים י"ב אלף שהיו עם המלך תמיד ואפילו בעת שלום ושלוה כדי שתפול אימתה ופחד על כל המלכים בראותם סך הרכב אלף וארבע מאות וי"ב אלף מהפרשים ומ"ש את הרכב ואת הפרשים בירושל' מתחלק את הרכב מערי הרכב הנאות להם ואת הפרשים הנזכרים עם המלך בירושלם עד כאן: **ולע"דן** לפי שהזכיר השלש עבירות שנכשל בהם האחת שהרבה לו כסף וזהב מאד ושנית שהרבה לו סוסי' ויאסוף שלמה רכב והשלישית הרבה לו נשים והמלך שלמה אהב נשים וכו' ועל כן כתב ויאסוף שלמה רכב ולא אמר המלך שלמה הסיר לו תיבת המלכו'. ואחר כך ועם המלך סתם לרמוז ע"ד הגם לכבוש את המלכה וכו' וזהו ועם המלך בירושלם היתכן שעם המלך סתם ית' וית' ובירושלם עיר האלהים סלה יעשה כזאת לעבור על מצוות לעיניו ימרה את פיו. ואם יקשה לך או' בעון רבוי הנשים לשון והמלך שלמה אהב נשים וכו' שהזכיר והמלך הטעם בזה לפי שבאותה העבירה ואעפ"י שהיא חמור' משלשתן הזכירו בלשון כבוד וא' והמלך לפי שכיון בה לש"ש כמו שנזכי' באמרו דבק שלמה לאהבה בס"ד וכן בענין העושר פנה אליו מתחילה לבנין המקדש וגם המה מביאים לו מנחה והוא מוכרח להתעשר ממילא כי לא ישיב המנחה אחור. אמנם בהרבות סוסים הגדיל האשמה ולזה א' בו ויאסוף שלמה רכב ופרשים בלשון הדיוט:

**כז**

**ויתן** המלך את הכסף וכו' כאבנים ולא היו נגנבות אמ' ר' יוסי אבני עשר אמות ואבני שמנה. רשב"י אמר אפילו משקלות שהיו בימי שלמה של זהב עד כאן. וכן הביא הר"דק ז"ל והוא אמ' שהוא דרך גוזמא שמגזים הכתוב ובמדרש אז"ל ר' יצחק רמי כאבני' ולמעלה הוא או' לא נחשב בימי שלמה למאומה כאן קודם שנשא בת פרעה כאן לאחר

שנשא את בת פרעה. ע"כ וכן הביא רש"י ז"ל. **ולע"דן** שהתנאי' האלה חולקים רצוני לומר שסברת ר' יוסי היא שהיה הכסף הזה משל שלמה ונתנו כאבנים גדולות בראש כל חוצות להראותו את עושר כבוד מלכותו אמנם ר"שבי ע"ה חולק וסובר שהבנת הכתוב לו' ששלמה היה סיבה שהעשירו כל כלל ישראל וז"ש שהמשקלות שבימי שלמה היו של זהב שהיו כולם עשירים. והמאמר של רבי יצחק שאמר כאן קודם שנשא את בת פרעה סובר כרשב"י שויתן את הכסף כאבנים שלא היה נחשב לכלום אלא כאבנים ומשום הכי מקשה דהא כתיב אין נחשב למאומה וכאן אמר שכבר היה לו חשיבות כאבנים ואפשר דפרכתו היא האם נפרש כאבנים כסדקת של עשר אמות תהיה הקושיא יותר חזקה דכיון דנתנם כאבנים לגדולה ומעלה אלמא אכליבי. ובמאי דמשני כאן קודם שנשא את בת פרעה שהיה לו חשיבות קצת אבל כשנשא את בת פרעה לא נחשב למאומה ואפשר לפרש בהפך דקודם שנשא לא היה נחשב למאומה וכשנש' את בת פרעה מהעונש נתמעטה העושר ונחשב כאבנים והראשון עיקר כפי הפשט והפי' השני כפי סדר הפסוקי' שקדם פ' למאומה לפסוק כאבנים. ללמדנו בפי' הפסוק כאבנים שאין להם חשיבות ויגיד עליו רעו כדמסיק ואת הארזים כשקמים דלרבי יוסי ק"ק דלא שייך גבי ארזים לפרש כמו שפתר גבי כאבנים בני עשר אמות אבל לשון ויתן דייק טפי לרבי יוסי דאו' ויתן משמע שהיו נתונות שם מאת המלך לתפארת: ומהרי"א ז"ל פי' שפסוק זה נמשך מהקודם שלהיות עם המלך י"ב אלף פרשים רבה המשא ומתן בסיבתם ויגדל הריוח עד שהעשירו יושבי ירושלם וזהו ויתן את הכסף בירושלם כאבנים ורבו הארזי' שהעשירו ורצו לעשות בנייני' מפוארים כבנין שלמה ע"ה:

**כח כט**

**ומוצא** הסוסים כו' ותעלה כו' רש"י ז"ל ומוצא הסוסים אשר לשלמה היה ממצרים ומקוה אסיפת סוחרי הסוסים במצרים סוחרי המלך שלמה היו קונין אותם במחיר ממצרים מן המלך שלא יוציא אדם סוס משם אלא על ידם כך שמעתי. ולכך נקוד על מקוה טעם זקף גדול ללמד שהתיבה עומדת בעצמ' ואינה דבוקה לאחרי'. וסוס בחמשים למדנו שהמרכבה ארבעה סוסים וכן בדמים הללו לכל מלכי החתי' ולמלכי ארם בידם של סוחרי שלמה יוציאו ממצרים. והרד"ק ז"ל פירש ומוצא ת"י ומתפקא סוסוותא די לשלמה ממצרי' ומקוה תגרי מלכא זבנין מקוה בדמין וי"מ מקוה מענין תקות חוט השני כלומר שני דברים אלה היו באים למלך שלמה ממצרים הסוסים וחוט פשתן כי הוא משובח בארץ מצרים כמו שכתוב שש ברקמה ממצרים. חטובות אטון מצרים ואותן הדברים היו לוקחין סוחרי המלך במצרי' במחיר וחליפי דברים אחרים שהיו מביאים

מירושלם למצרים ואדני אבי פי' כי פרעה נתן לשלמה מוצא הסוסי' והוא כי לא יוציאו ממצרים סוסים כי אם ברשות המלך ונותנין המוציאים למלך דמים בהוצאת הסוסים ואותו המוצא נתן המלך לשלמה ושלמה היה מוכר אותו לסוחרים לשנה במחיר ידוע היו לוקחים מהמלך מקוה המוצא כלומר קבוץ כל המוצא ביחד והם היו במצרים והיו לוקחים במחיר המוצא על יד כמו שהיו מוציאין מלכי הארץ הסוסים ממצרים וז"ש בידם יוציאו שמלכי החתים ומלכי ארם שהיו מוציאין ממצרים על ידי סוחרי המלך היו מוציאין בידם כמו ברשותם כמו ויקח את כל ארצו מידו וכת"י בידם ברשותהון ברצונם וברשותם עד כאן. והר"לבג ז"ל כדעת אביו של הרד"ק ז"ל והוסיף ב"מש ומקוה שג"כ מכס המקוה היה הכל לשלמה ומקוה הוא חוטי הפשתן המשובח וזכר כי סוחרי שלמה היו לוקחים המקוה מערי מצרים כי המוצא של הסוסים ושל המקוה היה למלך שלמה שנתנו לו פרע' לכבוד חתונתו שלקח בתו והיה נכנס הון עתק מאלו השני דברים ממכסם והנה קצר המאמר כי סוחרי המלך היו לוקחים ג"כ הסוסים ומידם יקחו כל מי שירצו להוציאם. ותעלה ותצא המרכב' ממצרי' כו' והסוס הוצאתו ב"קן שזה הוא חק המכס שהיה לוקח שלמה מהם וכן מלכי החתים וארם נותנים לסוחרי המלך ועל ידם יוציאו סוסים ורכב ואפשר עוד באו' ומקוה כו' כי מוצא הסוסים ומכסם אשר לשלמה ממצרים היה מגיש ממנו ג"כ מקוה לשלמה והם בגדי שש שהם בגדי מלכות וזה כי סוחרי המלך יקחו מקוה במחיר מה שראוי שיותן לשלמה מן המוצא והסך שהיה ראוי לינתן לשלמה הוא שש מאות לרכב. ומאה וחמשים לסוס. ואפשר גם כן שיהיה הרצון באו' וכן לכל מלכי החתים ומלכי ארם כי מה שיצא מארצם מהסחורו' היה ניתן המוצא הוא המכס לשלמה וביד סוחרי שלמה וברשותם היו מוציאים היוצא משם עד כאן ומהרי"א ז"ל הביא כדבריהם ותמה איך יהיה המכס ק"ן לסוס שהשקל הוא חצי אוקיה ויהיו אם כן ששה ליטר' וחצי של כסף שוים חמשי' דוקאד"וש והוא סכום גדול מלבד דמי הסוס עצמו והוסיף בשם אחרים שפיי מקוה על הסוסים שהם שם משתתף למקוה המים ולמקוה הסוסים רוצה לומר קבוצם שאמר הכתוב שהיו מוציאים ממצרים בקבוץ גדול וכי היו מוציאים סוסים רבים וסוחרי המלך יקחו בעד כל קבוץ ומקוה סוסים שיוצא משם במחיר הידוע שזכר. ומאשר ראיתי ליונתן בן עוזיאל שלא תרגם מלת מקו' והניחה כמות שהיא יראה לי שמקוה שם מקום הוא ומ"ם מקוה שמושית ויזכיר הכתוב שמוצאי הסוסים היו משני מקומות ממצרים ומקוה גם כן היה המוצא והודיע שמקוה היו רוצה לומ' ממחוז היו לוקחים מקוה במחיר ודמים יקרים ומכס גדול הסוסי' כי לשון מחיר מורה על דמים יקרים ככתוב ולא רבית במחיריה' והמחיר הנז'

הוא המכס הרב שהיו נותנין להוציאם מהארץ. אמנם ממצרים להיות פרעה חמיו לא היה נותן שלמה מחיר כי אם הוצאת הדרך לבד וההוצאה והפיזור היה למאה וחמשים סוסים שש מאות כסף וזהו או' ותעלה המרכבה ממצרים שש מאה כסף למאה וחמשים סוסים כי היה לכל סוס ארבעה כסף ולא עוד עד שהיו מלכי החתי' ומלכי ארם היו מוצאים ג"כ ממצרים סוסי' ביד סוחרי המלך לפי שלא היו נותנים מכס כי אם ההוצאה לבד ולפי זה או' וסוס בחמשים ומאה אין פירושו ק"ן שקלים כי אם סוס מאה וחמשים סוסים ותהיה בית החמשים ומאה כבית בלא יוכלו יגעו בלבושיהם וכ"ז להודיע שהיה הרבוי מהסוסים לשלמה בהוצא' מועט' ע"כ וק"ק לפי' זה כי למה יכלל פיזור ק"ן סוסים בשש מאות כסף ולמה לא דבר הפסוק בפיזור והוצאת סוס אחד כי הוא ארבעה כסף ו"קן סוסים אינו מספר וסך נהוג כדי שנאמ' שהודיע הפיזור של כסף בסך הנז'. ועוד קשה דפתח במרכבה והיה לו ליתן סך הפיזור בה שהם ששה עשר כסף כי המרכבה ארבעה סוסים היא ופתח במרכב' וסיים בסוס במאה וחמשים והוא דוחק. ומאי וסוס וסוסים מאה וחמשים מ"ל מלבד יחור הבי"ת של במאה כמו שהרגיש מהרי"א עצמו. **ולע"דן** פרש"י ז"ל עיקר גם פיר' המתרגם בתיבת מקוה ששם המקום קוה ו"מם לשמוש כמו שהבין מהרי"א ז"ל וכן הביא בפשיטות ה"רדק ז"ל דברי המתרגם ושאר הפסוקי' יתפרשו לדעת המתרגם כדרש"י ז"ל שהמרכבה בשש מאות כסף לפי שהיא ארבעה סוסים וסוס ב"קן כי כך עולה הסך לערך המרכב' וכן ת"י באו' וכן לכל מלכי החתי' ולמלכי ארם ברעתהון נפקים כעין פרש"י ז"ל באופן שכוונו יחדיו רש"י ז"ל עם המתרגם זולת בהבנת ומקוה שבה היה התחלפות ביניהם: **ולע"ד** נראה על פי שיטתם ז"ל בלשון ומוצא הסוסים שהוא מלשון כי יש לכסף מוצא ל"זא ומוצא הסוסים הידועים בחשיבות אשר לשלמה כי הוא היה לוקח המובחרים ומקוה ר"ל ואסיפת סוסים כמו מקוה מים שהוא אסיפת מים כך אסיפת סוסים דהיינו יתר הסוסים הנותרי' אחר שבחרו מהם המובחרים והמשובחים למלך יקחו כדי למכרם לעם נכרי אבל לא מהמשובחים שלעם נכרי לא ימשלו הסוחרים למכרם שהוא כבגידה במלך שלמה רק הנותרים הם הנמכרים על ידם כדמסיק בפסוק ותעלה באופן שהיו אלה המובחרים ביוקר מעט מצד חשיבותם וז"ש ותעלה ותצא כפל הענין להודיע שעלה השער ונתייקר מעט ותעלה המרכבה ממצרים בשש מאות כסף והסוס עולה בק"ן כי זה ערכו לפי ערך ארבעה בשש מאו' כסף וכן בערך הזה בעצמו היה יוצא לכל מלכי החתים ומלכי ארם מאותם אשר בידם דהיינו בידם של סוחרי שלמה הנז' יוציאו המרכבה בשש מאות וסוס ב"קן כסף ואעפ"י שהיו מהפחותי' והנותרים בידם של סוחרי המלך יוציאו בק"ן כל סוס וכל מרכבה בשש מאות

כסף נמצא שהיתה מעלת שע"ה שהיה לוקח הסוס המובחר אשר אין לו ערך בערך הסוס שלוקחים מלכי החתים ומלכי ארם מהסוסי' הגרועים ומעלה שנית שלא ימצא סוס כעין סוסיו במלכי ארם ומלכי החתים כי אין בהם אפילו סוס אחד חשוב מאשר לשלמה ואפשר עוד שהגיד מעלת שלמה שמוצא הסוסים אשר לשלמה היה ממצרים ועל ידי הסוחרים שאילו היו על ידו היו יותר בזול לא כן בהיות על ידי הסוחרים כי הם יקחו מקוה אסיפת סוסים במחיר ועכ"ז שהיה לוקח על ידי אחרים ותעלה המרכבה ממצרים בשש מאות כסף וסוס בחמשים ומאה וכן היה בערך הזה לכל מלבי החתים ומלכי ארם אף על פי שהמלכים הנז' בידם ובעצמם יוציאו את המרכבה וסוסים להם בידם ועל ידי עצמם ועכ"ז היה ביוקר וערך מה שלוקח שלמה המלך מובחר ועל ידי שליח וסוחריו:

**יא**

**א**

**והמלך** שלמה חז"ל הקשו את בת פרעה בכלל היתה אלא שהיתה חביבה עליו מכולם כיוצא בו ויפקדו מעבדי דוד שנים עשר איש ועשאל כו' וכן הביא רש"י ז"ל ובדבריה' מובן ג"כ טעם הפסק בבת פרעה ואחר כך חוזר לראש לפרש הנשים נכריות שהיו עמוניות אדמיות חתיות שכוון: והר"דק ז"ל נכריות רבות שתים רעות עשה האחת שהיו נכריות מן הגוים וכו' והשנית רבות שרבה נשים ועבר על לא ירבה לו נשים ואפילו מהכשרו' והוא בטח בחכמתו שאמר אני ארב' ולא אסור ועליו א' הנביא אל יתהלל חכם בחכמתו כו' ומ"ש ואת בת פרע' שהיא היתה תחילת הקלקלה ואעפ"י שהיא לא הטת' את לבבו עד שהרבה נשים נכריות לעת זקנתו והטו את לבבו ולא שעבד ע"א אלא שהניח נשיו לעבוד שהניח אותן לבנות במות לכמוש והוא מה שאמר אז יבנה שלמה על שלא מיחה בהן העלה עליו כאילו הוא בנה ע"כ וכן הר"לבג גינה הכתו' שלקח נשים נכריות ועוד שהיו רבות שאפי' בכשרות מוזהר לא ירבה לו נשים. ואף על פי שאפשר לומר שגיירם הנה עכ"ז בבת פרעה נכשל שאפי' נתגיירה אסורה עד דור שלישי כי היא מצרית. ועמוניות ומואביות היו מעם אסור לבא בקהל ואף על פי שנקבותיהם מותרות מיד מן הדין עכ"ז לא היה לו להוציא זרע המלוכה מהם כי רחבעם יצא מנעמ' העמונית ולכן עשה הרע בעיני ה' ולזה הזכיר ואת בת פרעה בפרטות לפי שבה נטה מדרכי התורה יותר מזולת' שהרי היא מצרי' ושהית' חביבה עליו יות' מכולן כדחז"ל ע"כ תורף דבריו וכן מהרי"א וגדר חטא שלמה בשלשה גדרים האחד אהב נשים רוצה לומר אהבה יתירה עזה כמות והשני היותם נכריות מאשר מנעם הכתו' מבוא

בקהל והשלישי היותם רבות ועבר על לא ירבה לו נשים ואין ספק שגיירם ו"אה נענש שהיה לו לדקדק בלקיחת נשים שיצא מהם זרע נקי כדי שיתקיים דבר ה' מהמשכת מלכותו. **ולע"דן** או' והמלך שלמה בלשון כבוד לקרותו מלך וכיון שנתגיירו למה קראן נכריות והיה אפשר לומר שכיון שהיה גרותן שלא לשמה כדי להנשא למלך אדיר כמוהו הלא נכריות נחשבו לו ובערכו וז"ש והמלך שלמה רוצה לומ' להיותו המלך שלמה לזה מעלה עליו הכתוב כאילו היו נכריות כי הגירו' שלא לשמ' ע"ד מה שפירשתי בכלי חמדה באו' וישאו להם נשים מואביו' שלאולתם לא נחשבו לנשים מואביות אבל להם ובערכם שהיו אפרתים היו נשים מואביות שגירותם שלא לש"ש. אבל הנכון ונדקדק שהי"לל אהב נשים רבות נכריות לא נכריות רבות ויובן גם כן או' ואת בת פרעה כי בכלל היתה. ונבין שאומרו עמוניות ת"י בזולת מקומו והיה לו להקדימו אצל נשים נכריות רבות מואביות עמוניות וכו' ובת פרעה והוא כי אין ספק ששלמה ע"ה בחכמתו לא נשא נשים רבות לעבור את פי ה' והיא לא תצלח אבל לש"ש נתכוון כאשר ראיתי כתוב חשב שכמו שהיה תועלת בנשאו נשים מכל האומות שתהיה האומה ההיא מחותנת עם המלך ונשמעת אליו כך חשב שאגב זה יכניע הכח העליון ההוא השולט על אותה האומה בהיותו נכנע תחת מלכות שלמה ונשפע ממלכות שמים כמו האשה ההיא בת מלך מלכי האדמה נשפעת ממנו ונבעלת לו כדי שיהיו כולם עליונים ותחתונים נכנעים לו ולמלכות שמים וטעה כי אדרבה באמצעות אותו השפע שהיה משפיע באותן נכריות היו מתחזקות הקליפות והחיצונים ומה שחשב שתהי' הכנעת' היא היתה רוממותם. ובזה אבין או' והמלך שלמה כלומ' חשב למשפט שהעמדת מלכותו היתה בזה ז"ש והמלך שלמה לזה התכלית של היותו מלך לזה אהב נשים נכריות רבות שבחר בנכריות רבות להיותו שוטר ומושל בהן והם רבות מכל אומה ואומה כדי שתהיה נכנעת אל ישראל למטה ולמעלה לכנסת ישראל ואת בת פרעה אהב לזה התכלית להכנע תחתיו וכן מואביות לשיהיה מואב נכנע אליו עמוניו' אדומיות צדוניות חתיות כדי שיהיו כל המלכיות האלה אשר סביבות ארץ ישר' נכנעות אל ישראל וז"ש מן הגוים אשר אמר ה' אל בני ישראל וכו' שלא היה ראוי לאיש חכם מכל האדם לידבק בהם לז"א בהם דבק שלמה אבל התכלית היה לאהבה רוצה לומר לאהבה את השי"ת היה תכליתו להכניעם תחת עבודת ה' ויראתו כדי שיהיו כל העמים קורים בשם ה' ונכנעים אל המלך שלמה עבד ה' ז"ש בהם דבק שלמה לאהבה:

**ב**

**מן** הגוים כו' הר"דק ז"ל לא תבואו בהן כמו שכתוב לא תתחתן בם כו' ואף על פי שאמר זה בז' עממים ה"ה לכל האומות אלא לפי שהיו באים בארצם הזהירם עליהם אבל אם היה משיב אותם לדת ישראל לא היו אסורות רק שהיה גרותם שלא מירא' או מאהבה ודבר זה מחלוקת בין רבותינו כמו שכתבנו בפסוק ויאהב שלמה וכו' אכן יטו באמת יטו לבבכם כמו שכתוב יסיר את בנך מאחרי וי"ת דילמא יטעון ית לבכון ע"כ והנ"לעד כתבתי בפסוק הקודם:

**ג**

**ויהי** לו נשים כו' מהרי"א ז"ל תמה איך יתכן שיהיו לו כ"כ נשים ואין לו חשש מרבוי המשגל שיביאו עליו חולאים רעים וגדולים. והשיב כי שלמה היה שטוף במשגל אבל היה ממעלתו שכל אשה אשר יבא עליה תהיה מיוחדת לה ולא תנשא ולא תבעל עוד לאיש זר מפני כבוד המלכות ולזה היו לו נשים על ידי חופה וקידושין שבע מאות והן הן אשר קרא אותן שרות שהיו בחופה וקידושין ומהן רובן שלא בא אליהן אלא ביאה אחת ולא מצאו עוד חן בעיניו והניחן אלמנות חיות ולכך אמר ששים המה מלכות כפי הפשט שמלכות הם אשר מצאו חן בעיניו והיו ששים המה מלכות וכאן לא קראן אלא שרות אמנם הפילגשים הם בלי קידושין וכאן אמר שהיו שלש מאות ומהם נדחו שלא נשארו אלא שמנים פלגשים ועל השאר אמר ועלמות אין מספר ובספר שמואל פרשת י"א כתבתי החילוף שבין הנשים לפילגשים ושם הוכחתי לפלגש המלך בלא קידושין לדעתי בין לרש"י ובין להר"מבן ז"ל דלא פליגי אלא בהדיוט דלרש"י ז"ל פלגש בקידושין ולהרמ"בן בלי קידושין יעויין שם. ולפי שרבויין שהיו לו מהן לא היו הגונים אלא כמעשה אמותיהן יעשו הבנים כייעוד התורה כי יסיר את בנך מאחרי לזה לא הזכיר הבנים שהיו לו מהנשים הנכריות שלא לפגום בכבודו ולא הזכיר אלא רחבעם והוא המובחר שבהם למלך וגם הוא עשה הרע בעיני ה' ומה שאמר ויטו נשיו את לבבו היינו שהיה מעלים עין מהם ולא היה מוחה בהן:

**ולע"דן** שכולן היו אלף ולא יתחייב שיבוא עליהן אבל היו סרות אל משמעתו ושירותו ולבעול אותם אם ירצה ואולי לא בעל שלישן ומה שאמר שרות שהיו שרות אצלו ומלכות אבל נשים בבית אביהן היו שרות ומיוחסות בנות מלכים ביקירותיו שבע מאות ופילגשים דהיינו נשים אסופות שלש מאות ומה שאמר שם ששים המה מלכות אין לו עסק בזה כי שיר השירים קדש קדשים ומה שאמר ויטו נשיו את לבו לא שנטו אותו אחר ע"א חלילה שהרי כתוב בסמוך ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו אחרי אלהים אחרים מכלל דקודם זקנתו לא נטה לבו אם כן על כרחין ויטו נשיו את לבו היינו

שהיה לבו מתחילה תמים עם ה' אלהיו ובלתי פונה אל נוגי תענוגי בשר ועתה נשיו הטו את לבבו במה שפנה בלבו אליהן ואל אהבתם ונטה מאהבת ה' חלק מה אל אהבתן וז"ש ויטו נשיו את לבו:

**ד ה ו**

**ויהי** לעת זקנת שלמה וכו' אמר רבי יצחק מפני מה לא נתגלו טעמי תורה שהרי שני מקראות נתגלו טעמן ונכשל בהם גדול העולם שנאמר ולא ירבה לו נשים ולא יסור לבבו אמר שלמה אני ארבה ולא אסור וכתיב ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו לא ירבה לו סוסים ולא ישיב את העם מצרימה אמר שלמה אני ארבה ולא אשוב וכתיב ותצא מרכבה ממצרים אמר רבי יהושע בן לוי עלתה י"וד ונשתטחה לפני הקדוש ברוך הוא אמרה לפניו רבש"ע הכתבת בתורתך אות אחת בטלה אמר רשב"י עלה ספר משנה תורה לפני הקדוש ברוך הוא אמר לפניו רבש"ע הרי שלמה מבקש לעקור י"וד ממני א"ל הקדוש ברוך הוא חייך שלמה בטל ומאה כיוצא בו בטלין ואות אחת אינה בטלה ממך עד כאן והטעם שעלתה י"וד של ירבה ביארתי בכלי חמדה בסדר וארא. ומה שאמר כאן רשב"י שעלה ספר משנה תורה הוא לפי שהתורה חייבה למלך בכתיבת משנה התורה הזאת כדי שיקרא בו כל ימי חייו ויכנע לבבו לפני ה' ולכן בעת אשר בטל שלמה אלו המצוות השלשה עלה ספר משנה תורה וכו' אמר הרי שלמה מבקש לעקור אות ממני רוצה לומר ממני עם היותי מזהיר ומזכיר אותו לבלתי רום לבבו ולשמור כל התורה לא שת לבו לא אל משנה תורה ולא אל הפרטי י"וד של ירבה. עוד להם ז"ל מסכת שבת ולא היה לבבו שלם כלבב דוד אביו אר"ש בר נחמני אמר רבי יונתן כל האומר שלמה חטא אינו אלא טועה שנאמר ולא היה לבבו שלם כלבב דוד אביו כלבב דוד אביו הוא דלא הוה מחטא נמי לא חטא אלא מה אני מקיים ויהי לעת זקנת שלמה כרבי יונתן דרבי יונתן רמי כתיב ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו וכתיב ולא היה לבבו שלם כלבב דוד אביו ה"ק ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו אחרי אלהים אחרים ולא היה לבבו שלם ולא הלך נמי והא כתיב אז יבנה שלמה שבקש לבנות ולא בנה [וכו'] אלא כדתניא רבי יוסי אומר ואת הבמות אשר על פני ירושלם אפשר בא אסא ולא ביערם עד שבא יאשיהו וביערם והלא כל ע"א שבא"י אסא ויהושפט ביערם אלא מקיש ראשונים לאחרונים מה אחרונים לא עשו ותלה בהם לשבח אף ראשונים לא עשו ותלה בהם לגנאי והכתיב ויעש שלמה הרע בעיני ה' אלא מתוך שהיה לו למחות בנשיו ולא מיחה מעלה עליו הכתוב כאילו חטא עד כאן. וצ"ע דמאי איכא בין קס"ד למסקנא. ונראה כי לקס"ד נמי מפני שחטא במה שלא מיחה תלו בו הקלקלה לו' אז יבנ' כמו שתלו

ביאשיהו זכות ביעו' במה אשר בנה שלמה עם היות שזולתו מהקודמי' אליו ביערוהו כנז' כההי' דתניא ר' יוסי או' ואת הבמו' כו' אמנם במסקנ' סובר ש"מש אז יבנה שלמה אינו מבחינת תלייה בעלמ' כד"קסד רק מבחינת שהיה לו למחות וכיון דלא מיחה הרי הוא כאילו הוא הבונ' והכריח כן מהכרח פסו' ויעש שלמה הרע דמשמע שהו' עשה כן ומשום תלייה לא שייך לו' ויעש שלמה הרע כו' וז"ש אלא מתוך שהיה לו למחות כו' שעוקר הכל גם מפסוק אז יבנה שאינו מטעם תליה אלא מטעם שלא מיחה נחשב באילו הוא בנה כדפרשי' אלא שעדיין צ"ע שקש' קצת איך הגמרא תחלוק על הברייתא שמפרשת אז יבנה מטעם תליה והיא אומרת אלא משום דהיה לו למחות ולא מיחה וקל ליישב דכיון דהשתא אתי' לטעם שהיה לו למחות אין צורך עוד לטעם תליה ובבחינה זו קאמר אלא דאין הכי נמי שאנו יכולין לו' ג"כ טעם תלייה וטעם למחות דהא לא סתרי אהדדי הני תרי טעמי. ומתוך דבריהם ז"ל למדנו הכרח למ"ש כל האומר שלמה חטא אינו אלא טועה מדכתיב ולא היה לבבו כלבב דוד שלם אבל קצת שלימו' היה בו כיון שהכניסם בסוג אחד כי הרע והטוב לא יכנסו בסוג א' ולעומת זה הוצרכו לתקן הפסוקים האו' אז יבנה וכו' ויעש שלמה הרע בעיני ה' שהם מפני שלא מיחה בנשיו מעלה עליו הכתוב כאילו הוא בעצמו העושה ומהריי"א ז"ל הביא כן והוסיף הכרח שני מהסבה ששלמה שנתחכם מכל האדם ח"ו יטעה בע"א אלא ודאי לא חטא אלא במה שלא מיחה בנשיו. עוד הכרח שני מהסברא כי אם היה שטעה לעבוד ע"א איך יתכן שיאמין בכמה אלוהות יחדיו בעשתרות אלהי צידוני' ובמלכו' שקוץ בני עמון ובכמוש שקוץ מואב. גם הוסיף מדיליה מהכרח לשון הפסוקי' שאמרו ראשונ' וילך שלמה אחרי עשתרו' כו' ולא מילא אחרי ה' כדוד אביו שאלו עבד ע"א חלילה לא המד או' ולא מלא אחרי ה' כדוד אביו ודבריו אלה דברי חז"ל במה שהקשו פסוק ויהי לעת זקנת שלמה עם סופו ולא היה שלם וכו' כדלעיל אלא שהגמ' לאו כרוכלא להביא כל הפרטים האלה עוד הביא ראיה שנית מלשון הפסוק שאו' אז יבנה שלמה במה כו' ומסיק וכן עשה לכל נשיו הנכריות מקטירות ומזבחו' לאלוהיהן שסוף הפסוק מוכיח כי לא שלמה ע"ה ומ"ש אז יבנה על שלא מיחה כדחז"ל. וכן הכריח מפ' ויתאנף ה' בשלמה כי נטה לבבו מעם ה' שלא היה לו לומר כי נטה לבבו דמשמע שהיא נטיה כל דהו ע"כ תורף דבריו ז"ל כדעת חז"ל והוא רצה לומר שחטאו של שלמה היה במה שהודיע לנשיו דרכי העבודות הנכריות שהיו כדי להוריד השפע מהכוכבי' ומזלות ההן ולמד אותן העבודות המתייחסות לשרים העליונים הממונים על אומותיהם ולהיותו בחיר ה' הנה עון גדול שיתעסק בידיעה ההיא וכ"ש שילמד אותה לנשיו שכבר נתגיירו והיו ישראליות וכ"ש

להניחן לעבוד אותן העבודות פתחי ירושלם ע"כ ואני אומר חלילה לריק שברקים לעבוד עבודת ככבי' ומזלות כ"ש למלך חכם כשלמ' שבודאי לא על' בדע' שרי ליה מאריה למהרי"א ז"ל ורש"י ז"ל הביא כדחז"ל על שלא מיחה וכן הר"לבג ז"ל והוכיח מן התורה כן במ"ש הוכח תוכיח את עמיתך ואז לא תשא עליו חטא במה שאם לא תוכיח אותו תשא עליו חטא מתוך שיחטא הוא שמעלה עליך כאילו חטאת אתה כיון שהיה לך למחות ולהוכיח ולא מחית בו: **ולע"דן** מלבד שיטת חז"ל שכל חטא שלמ' הוא על שלא מיחה בנשיו שהיה אפשר לו למחות. עוד אהפך בזכות שלמה ואו' כי ידוע שהאיש ואשתו גוף אחד ובהיותם יחדיו צדיקים צדקו יחדיו ואם תחטא האשה אפשר לו' פלוני חטא על בעלה כיון שהוא והיא גוף אחד ועל זה אפשר שרמזה התורה באומ' איש איש כי תשטה אשתו כי הוא כפול איש איש אבל כיון לו' איש כי תשטה אשתו ראוי לומ' כאילו האיש הוא המשטה כאשר איש תשטה אשתו כיון שהוא חצי הגוף והיא החצי כי היא עצם מעצמותיו ובשר מבשרו. ומהיות שלמה מזדווג אל הנשים האלה הנכריות נעשית הרכבה מטוב ורע ושפחה כי תירש גבירתה אלא שבעת בחרות שלמה לאהבתו היו שלמות הן אתו קרובות אל הטוב אמנם לעת זקנת שלמה אשר סוף אדם למות נטו הנשים לסורם הרע הראשון כי אהבה התלויה בדבר בטל דבר בטלה אהבה ולזה א' ויהי לעת זקנת שלמה שחזרו הנשים לקלקולן בראותם אותו זקן אז נשיו הטו את לבבו מבחינת היותם נשיו שהיו חלק ממנו ולבעלהן כלבבן והיו להם לב א' יחדיו בנטות לבן לרע ראוי שיחשב כאילו נטה חלק מלבו כיון שבדקו בו ובדק בהן והיו לבשר (או') [א'] וז"ש הטו את לבבו לא כתיב הטו לבבו כי לב חכם כמוהו לא ינטה גם עד זקנה ושיבה אבל הטו את לבבו את דייקא אותו החלק לבב שלהן הדבוק והטפל ללבבו לעבוד את השם ולעבדו שכם אחד אותו החלק הטוהו מאת לבבו אחרי אלי"ם אחרי' שהרי הן הטו לעת זקנתו בראותן כי אזלת ידו והולך האד' אל בית עולמו ובבחינ' זו אמ' ולא היה לבבו שלם כיון שאותו החלק שהיה סמוך את לבבו נשמט ממנו ופנה אל אלהים אחרים ולהיות בעל כאשתו ואשה כבעלה להלכות שבות לזה אמר וילך שלמה כלו' אשת שלמה עושין דאשת חבר הרי היא כחבר ולז"א הכתוב וילך שלמה אחרי עשתורת אלהי צידונים ואחרי מלכם כו' מלבד בחינת חז"ל דהיה לו למחות ולחפש במעשיהן ולא מיחה מעלה עליו הכתוב כאלו הוא עצמו עשה ולז"א ויעש שלמה הרע בעיני ה' ובבחינת היותם נשיו כאש' זכרתי כי לזה אמ' נשיו הטו את לבבו יותר מפלגשיו וזהו אז יבנה שלמה על אשתו הבונה במה לכמוש מעלה הכתוב כאילו שלמה בנה מהשתי בחינות הנז' בחינת חז"ל מפני שלא מיחה ובחינתי אשר זכרתי מפאת היותו אשתו

תקרא שלמה כבעלה וסוף אמר לשון אז יבנה ולא א' אז בנה לגלו' שלא הוא ממש הבונ' כי מה שאמר שלמה הוא בבחינת הנזכר וזהו אז יבנה שלמה אז נחשב כאילו יבנה שלמה במה לכמוש וכו' וזהו אומ' וכן עשה לכל נשיו הנכריות רוצה לומר וכן ראוי לומר שעשה כאילו הוא עשה כן לכל נשיו הנכריות מקטירות ומזבחות לאלוהיהן ראוי להעריך כאילו הוא עשה כן כיון שנשיו הם חלק ממנו ועצם מעצמותיו כיון שדבק בהן והיו נשיו או מצד שלא מיחה בהן ומבחינה זו הוא מה שאמר כי נטה לבבו מעם ה' אלהי ישראל אחרי אלהי נכריות אשר לקח לנשים והחכם עיניו בראשו של דבר וזהו יען אשר היתה זאת עמך רוצה לומר שבהיותה עם נשיך השוכבות בחיקך ומדבקות רוחן ברוחך כאילו היתה זאת עמך נמשך וזהו יען אשר היתה זאת עמך ולא שמרת בריתי וחוקותי כו' וכמו שארחיב בס"ד מידי עברי בכל פסוק ופסוק:

**ז**

**אז** יבנה שלמה וכו' רש"י ז"ל מפני שלא מיחה בנשיו נקראת על שמו ע"כ והודיע לך שזו היא מסקנת הגמרא של מסכת שבת כנז"ל. וכן הר"לבג ז"ל. וכן הביא מהרי"א ז"ל כאשר זכרתי בפסוק הקודם בשם מהרי"א ז"ל שגילה כן הפסוק באו' אז יבנה שלא בנה ממש אלא כיון שלא מיחה אז ראוי לומר כאילו הוא יבנה במה לכמוש. או אמר שלמה מהבחינה שזכרתי דבעל כאשתו ואשה כבעלה תקרא בצד מה שלמה כעין שכתוב זכר ונקבה בראם ויקרא שמם אדם ששניהם יחדיו נקראו אדם ושניהם גוף א' ואדם אחד יחשבו מכלל שהאיש מחצה או יותר והאשה ג"כ חלק מהאדם. ומ"ש בהר אשר על פני ירושלם רש"י ז"ל ההר הר הזתים. וכן מהרי"א ז"ל:

**ח**

**וכן** עשה לכל נשיו כבר זכרתי בפסוק ויהי לעת זקנ' שלמה שהבנת הכתוב לומ' וכן ראוי לומר עליו עשה לכל נשיו במה שהם מקטירות לאלהי' אחרים ומזבחו' כמו שאמרתי בבנין אז יבנה כן ראוי לו' בקרבנות עשה מהבחינות שתים הנז' לעיל ז"ש וכן עשה:

**ט י**

**ויתאנף** ה' בשלמה וכו' וצוה כו' הרד"ק ז"ל הנראה אליו אשר נראה אליו כי לא תבא ה"א הידיעה על העבר וכן ההקדיש שמואל הנמצאו פה וזולתם שכתבנו בספר מכלול פעמים בגבעון הפעם אחת והשנית אחר תפילתו שאמר שמעתי תפלתך וצוה אליו במרא' הראשונ' בסתם ובשנית במפורש ע"כ. ומהרי"א זכרו לברכה אזיל בשיטתו שלמד אותן דרכי העבודות ולא היה ראוי אחרי שנראה אליו פעמי' ודבק בו השי"ת והיה ראוי שגם הוא ידבק בו ולא היה ראוי שילך (את ה') [אחרי] נשיו ולא שילמד אותם דרכי אלהות זרי' שאם היה מדובק באלהיו וכמו שצו' אחרי ה' אלי"כ' תלכו ואותו תעבודו

ובו תדבקון לא היה נותן מקו' שאדם מה יעבוד ע"א לעיניו בארצו כ"ש נשיו השוכבות בחיקו ולכן ויתאנף ה' וגם שצוהו על הדבר הזה לבע' אלילים כי היה זה מוטל למלך ולא שמר אשר צוה ה' לבערם עד כאן.

**ולע"דן** כי חרה אף ה' יען נטה לבבו מעם אהבת ה' שנצטוינו ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך וכו' ושלמ' נטה לבבו אחרי נשיו ואהבתן ז"ש ויתאנף ה' בשלמ' כי נטה לבבו מעם ה' כו' הנראה אליו פעמי' ואיכה מדתרתי הויה חזקה וצוה אליו על הדבר הזה ומלבד זה ולא שמר את אשר צוה ה' בתורתו לכל ישר' ז"ש שנית ולא שמר את אשר צוה ה'. או יאמר ולא שמר אשר צוה ה' בלא ירבה לו נשים ולא ירבה לו סוסים וכסף וזהב לא ירבה לו מאד כי הוא גרם לו להרים לבבו ולנטות מאחרי ה' יתברך:

**יא**

**ויאמר** ה' לשלמה רש"י ז"ל אשר הית' זאת עמך אשר ידע' שאתה עובר על מצותי ע"כ. ה"רדק ז"ל ע"י נביא אחיה השילוני ע"כ. ובזה מובן או' לשלמה ולא קאמר אל שלמה שמור' שנרא' אל שלמה עצמו וכן בגבעון נראה ה' אל שלמה. וירא ה' אל שלמה שנית. כי ויאמר לשלמה ר"ל ויאמר לנביא זולתו כמו אחיה השילוני שיגיע השליחות אל שלמה. ומהרי"א ז"ל יען היתה זאת עמך אשר התעסקת במה שלא היה ראוי לך להניח נשיך לעבוד ע"א ולא מחית בהם אשר בזה נתת יד לפושעים וחטאים אשר בזה לא שמרת בריתי וחוקותי כו' לכן מידה כנגד מידה כמו שאתה היית סבה לתת מלכותי ותהלתי לפסילים לתמונת שמש וירח עבדי הם ג"כ אני אקרע את המלכות מעליך לעבדך מדה כנגד מדה ולפי שלא חטאת בעצם ח"ו כי צדיק אתה רק בדב' אשר לא מחית בידם לזה אמר אך בימיך לא אעשנה כו'. **ולע"דן** בכפל אשר היתה זאת עמך ולא שמרת וכו' הכוונה יען אשר היתה זאת הנבואה עמך מגבעון ובעת בנין המקדש ומלבד היות זאת עמך ולא שמרת בריתי וחוקותי אשר צויתי עליך בתורת משה עבדי והכל השלכת אחרי גויך על כן קרוע אקרע וכו'. או יאמר היתה זאת עמך זאת מורה באצבע על נטיית אחרי אלהים אחרים במה שלא מיחה בנשיו. ונוסף עוד ולא שמרת בריתי וחוקותי אשר צויתי עליך בתור' מצות פרטיות עליך ולא שאר העולם הלא הן מצות לא ירבה לו נשים ולא ירבה לו סוסים וכסף וזהב לא ירבה לו מאד ובכללן מצות וכתב לו את משנה התורה הזאת וקרא בו כל ימי חייו לבלתי רום לבבו שלעומת זה עלה ספר משנה תור' לצעוק חמס על שלמה כנז"ל בפסוק ויהי לעת זקנת שלמה לז"א ולא שמרת בריתי דהיינו ספר משנה התורה וחוקותי שחקקתי אשר צויתי עליך ביחוד שהם מצות פרטיות במלך לא ירבה לו נשים לא ירבה לו סוסים וכסף וזהב לא ירבה לו מאד עליהן אמר וחוקותי אשר

עליך. עליך בפרטות על כן קרוע אקרע את הממלכה קרוע מצד (העה"ז) [הע"ז] שהנחתן לעבוד ואקרע מצד חוקותי שעברת וזהו טעם כפל קרוע אקרע כלו' משני צדדין מחויי' אתה בקריעת הממלכה. או יאמר קרוע ר"ל מהסיבות הנז' היה מחויי' שקרוע רוצ' לומר תכף ומיד תעש' הקריעה הזאת ממך כיון שאתה טעית בענייני חוקי המלכו' והמצו' הפרטייות שבו אכן לא אעשה כן אלא אקרע בעתיד בהסתלק הממלכ' מעליך והעתקה אל בנך אז ונתתיה לעבדך כי אך בימיך לא אעשנה כו' או יאמר קרוע בימיך באדמ' קריעה אל הבא במה שיקומו עליך שטנים לשטנך ואקרע בימי בנך העשרת השבטים. או אמר קרוע אקרע כלו' היה מחוייב שקרוע ר"ל קריעה החלטית לבלתי הניח לך לא מינה ולא מקצתה לשלחך מעל פני לגמרי ולא כן אעשה אלא אקרע ממנה ואניח לך שבט אחד כדמסיק רק את כל הממלכה לא אקרע כו' ואמ' ונתתיה לעבדך לרמז לו כי עתידה לחזור כי באחרית הימים יבקשו ישראל את ה' ואת דוד מלכם וזהו ונתתיה לעבדך כלומ' ומה שקנה עבד קנה רבו וסוף העטרה שתחזור ליושנה. וע"ד הסוד אין זאת אלא כ"י בזאת יבא אהרן יהיה הכוונה יען אשר היתה זאת עמך זאת דייקא ולא שמר' בריתי ברית מילה ממש שהוא סוד היסוד ולא שמרת בריתי שהרי בעלת נכריות ואעפ"י שנתגיירו כי גרותן שלא לש"ש על כן קרע ה' את הממלכה מעליך אין ממלכה אלא שכינה כ"דא לך ה' הממלכה והמתנשא לכל לראש וזהו אומ' מעליך כי היתה שכינה שורה עליך ונסתלקה מסיבת העון:

**יב**

**אך** בימיך לא אעשנה כו' אמר כי לכבוד דוד היותו אביך וגם כדי שלא יחולל כבודו באמרם לפי שהיה בנה של בת שבע לא הצליח באחריתו ז"ש אך בימיך לא אעשנה למען דוד אביך שלא יחולל כבודי שהוא אביך מהבחינה הנז' אבל מיד בנך אקרענה שמידו ממש תהיה זאת לו שהוא בידו יגרום לעצמו כן ויתגלגל חובתו על ידו ז"ש מיד בנך אקרענה ולא אמר בימי בנך אקרענה. או רמז מיד בנך על התכיפות אל הכנסה בידו בתחילת מלכותו אקחנה:

**יג**

**רק** את כל כו' הר"דק ז"ל שבט א' כי בנימין לפי שהיה חלקו עם יהוד' בירושלם בין שניהם נחשבים לשבט אחד ע"כ וכן הר"לבג ז"ל שקראם שבט א' מפני היות נחלתן יחד והוסיף ב"מש למען דוד עבדי שלא יכבה נרו לפחות בשבט אח' ולמען ירושלם אשר בחרתי שבהיות שדוד ושלמה בנו ירושלם והמקדש היוצא מחלציו בודאי שישתדל לקיים המקדש וירושלם אשר בנו אבותיו ע"כ וכן מהריי"א ז"ל.

**ולע"דן** שקראם שבט אחד לפי שבהיותו מולך בירושלם וביהודה ובנימין שכן בין כתיפיו ומוכרח במעשיו לבלתי היותו מורד במלך א"כ לזאת לא יחשב בי אם השבט האחד ששבט בנימין מוכרח במעשיו. זאת ועוד כי שבט בנימין נטו אחרי שאול ובניו ולא יהיו מעולם אהובי מלכות דוד אדרבא שמחים לאידו והעד שמעי בן גרא מבחורים לז"א שבט אחד וזה יהיה למען דוד עבדי וגם למען ירושלם אשר בחרתי ורמז אשר בחרתי אל ירושלם של מעלה הנבחרת והיא מלכות שמים מלכות דוד ולא יאות למלוך בה כי אם זרע דוד הנבחר לרגל רביעי במרכבה גם למען ירושלם אשר בחרתי צריך למלוך בתוכה מלך ענו כמלכי בית דוד דן ודנין אותו.

**יד**

**ויקם** יי' שטן לשלמה כו' הרד"ק זה היה לעת זקנת שלמה כאשר נטה לבבו מעם ה' הוא באדום מזרע המלך שהיה באדום או הוא באדום על הדד ע"כ וכן מהרי"א ז"ל שכאשר נטה מהדבקות האלהי אז קמו על שלמה שטנים כי לא היתה חיתת אלהים עליהם והיה מידה כנגד מידה כמו שהוא לא מיחה בנשיו אויבות ה' כך לא מיחה ה' יתברך באויבי שלמ' הקמי' עליו לקנטרם עד כאן.

**ולע"דן** כי לפי ששלמה עבר על שלש מצות המוטלות על המלך לא ירבה לו נשים לא ירבה לו סוסים וכסף וזהב לא ירבה לו לפי' קמו עליו שלשה שטנים הדד ורזון וירבעם והיותר חמורה הנשים כי הזימה יותר שנואה לפני השי"ת והוא השטן הראשון הדד האדומי שברח למצרי' וניצול וחזר למקומו באופן שהעון שנשא שלמה את בת פרעה מלך מצרים עשה הקב"ה ששטנו יתגדל אצל פרעה מלך מצרים וממנו שאתו ומשפטו יצא והוא אדומי לעומת הנשים אדומיות אשר נשא שלמה כנז"ל אדומיות נמצא כי מעברו עבירה אחת קנה לו קטיגור אחד ושטן אחד וזהו ויקם ה' וכו' מזרע המלך שמזרע המלך חוז' לשלמה המלך כי מזרע שלו שבעל בת אל נכר נמשך לו זה והוא דרש ואין מקרא יוצא מידי פשוטו. עוד אפשר שאמ' שהו' ית' מגיד מראשי' אחרי' ומעת צאת הדד האדומי מזרע המלך בטפ' זו מה תהא עליה נמנה הדד למלך ושטן וז"ש ויקם ה' לשטן מאז בצאת הדד האדומי מזרע המלך והוא באדום הדד האדומי והיינו שלא כתב מזרע המלוכה אלא מזרע המלך זה מכריע הפשט ומכריע הדרשה. עוד אפש' שהודיענו הפסוק שלא נשאר מזרע אדום אלא הוא ואלו נהרג על ידי יואב כבתה גחלת ז"ש מזרע המלך הוא לבדו נשאר באדום ואין זולתו יורש המלכות:

**טו**

**ויהי** בהיות דוד את אדו' כו' רש"י ז"ל ויהי בהיו' דוד באדו' אז ויברח הדד מפני דוד ויואב לקבר את החללי' הוא מ"ש בספר שמואל ויעש דוד שם בשובו מהכו' את אדו'

שעש' לו שם טוב שהיו הכל מקלסין אותו איש חסיד שקבר את הרוגיו וכן הוא אומר במלחמת גוג ומגוג וקברו כל עם הארץ והיה להם לשם ויי"ת לקבר את החללי' לחלץ ית קטולייא לקחת את חליצתם ע"כ. והר"דק ז"ל בהיות דוד את אדום כמו באדו'. ותכלית ספור זה לו' השנא' הגדולה שהיתה להדד מצד הנקמה שהכה כל זכר יואב באדום והוא הוכרח לברוח ועם היותו קטן ונתגדל שם במצרים ונשא אשה אחות הגבירה והוא גמול היה עכ"ז כשמוע שמת יואב וכי שכב דוד הניח כל כבודו וילך אל ארצו להנק' מישראל ואמר לפרעה שישלחנו ויך כל זכר באדום יואב אחר שהכה כל זכר באדום בא לקבר וכן הן אתה קצפת ונחטא אשר שחטאנו קצפת ע"כ: **ולע"דן** לדקדק מאי ההויה שאמר ויהי דוד באדום ולא הזכיר מה היה ועוד למה הזכיר ויך כל זכר באדום בסוף אחרי לקבר היה לו להקדים ויך כל זכר באדו' ויהי דוד באדום לקבר את החללי': **ונראה** שכוונת כל הכתובים היא להודיע שמצד החטאות של שלמה שמקודם ומאז נצול הדד מיד יואב שלא המיתו וברח מצרים ונתגדל שם במצרים על ברכי פרעה חמיו מידה כנגד מידה שנשא בת פרעה נתגדל שטנו הדד ולזה בא הדד והניח כל כבודו אשר במצרים לבוא אל ארצו כדי להפרע משלמה העתיד והיה זה הענין מגולגל בחטא יואב שטעה והרג כל זכר באדום והדין הוא כל זכר עמלק לאבד כל זכר למו וז"ש ויהי בהיות דוד ר"ל ויהי הצלת זה בהיו' דוד כו' ויך יוא' כל זכר באדום ועון זה שטעה להרוג הזכרי' גרם לו שברח הדד כי ששת חדשי' כו' וטעה שהיה לו להרוג כל זכר ובזה מובן מה שהזכי' ויך כל זכר אחר לקבר ונדחקו המפרשי' לפרש וכבר הכה כל זכר (ובזה מובן מה שהזכי' ויך כל זכר אח' לקב' ונדחקו המפרשי' לפרש וכבר הכה כל זכר) ובזה אין צורך שכוונ' הפסו' לו' שהיתה קלקלה זו מדצלתו הסובב' מעון יואב במה שהכה כל זכר וע"י שלמה נגמרה הקמתו להיות זרע אנשים להכות לשלמה כמו שייעד ה' והוכחתיו בשבט אנשים כו'.

**טז**

**כי** ששת חדשים כו' פג"ה עד הכרית כל זכר באדום כי אתא לקמיה דוד אמר ליה מאי טעמא עבדית הכי א"ל הכתיב תמחה את זכר עמלק א"ל אנן זכר קרינן אזל לגבי רביה א"ל היכי אקריתן זכר שקל ספסיר' בעי למקטלי' א"ל אמאי א"ל משום דכתי' ארור עושה מלאכ' ה' רמיה א"ל שבקיה לההוא גברא דליקו' בארו' א"ל כתיב ארור מונע חרבו מדם עד כאן: ובדבריהם אלה נבין או' כי ששת חדשים דקרא קושטא דמילתא קאמר להודיע שישב ששה חדשים ואגב אורחיה יורה זיקי תרעומת איך לא נשמע הדבר הזה לדוד או לחכמי ישראל לאמר מה זה ליואב מכה הזכרים ומחיה הנקבו' ומקרא מלא כל זכר עמלק הזכרים ונקבות וכל זכרון ועם היות הזמן רב ששה חדשים ומצורף

לזה שכל ישראל ישבו שם ועכ"ז עד הכרית כל זכר ולא נקבו' תימה גדול הוא. והרד"ק וכל ישראל כל יש' אש' עמו במלחמ' ישבו שם עד הכריתו כל זכר ועד קברם החללים ע"כ. ומהרי"א ז"ל כי ששה חדשי' כו' ר"ל החללים הנז' שבא דוד לקבר נהרגו כי ששת חדשים ישב יואב כו':

**יז יח**

**ויברח** אדד כו' רש"י ז"ל ולחם אמ' לו אמ' למשרתיו כך וכך לחם תטלו וה"רדק ז"ל אדד בא"לף והאחרי' בה"א כי אותיו' אהוי מתחלפו' כמו ישי אישי והדומה להם. ויקומו ממדין אולי בצאת' מאדו' נתעכבו במדין ויקומו משם ויבואו פארן ויקומו אנשים משם מפארן כי אותם היו מכירים אותו שהוא מזרע המלוכה לפיכך לקחום עמם כדי שיעידו עליו לפני פרעה כן ולחם אמר לתת לו ות"י ומזון אמר לספקא ליה וארץ אתן לו שיהיה שר ופקיד עליה. והר"לבג ז"ל ויקחו אנשים עמם יתכן שלקחו' כדי שיהיה עמו שם לריב וזה יהיה סיבה שיכבדהו פרעה גם שיעידו עליו שהוא מזרע המלוכ' כדהר"דק ז"ל וכן ולחם כו' וכן מהריי"א ז"ל כהר"לבג ז"ל. **ולעד"ן** כי בברחו פן יקראהו אסון המלחמה שינה מקומו לברוח גם שינה שמו אדד במקום הדד וז"ש ויברח אדד והדד נער קטן ועכ"ז עלה בידו לברוח מחרב יואב אין זה אלא מהשגחתו ית' שמקדם ומאז הקימו ה' לשטן לשלמה ולזה ברח עם היות הדד נער קטן ויהיה פסוק זה מקושר עם הקודם שעם היו' כי ששת חדשי' ישב יואב באדום עד הכרית כל זכר ועכ"ז שהתעכב זמן ששה חדשים עכ"ז ויברח אדד עם היותו קטן ונער בלי עצה:

**יט כ**

**וימצא** הדד חן אף זו מן התוכחות שאילו לא מצא חן הרגו פרעה והגיד הכתוב שמצא חן עד שהשיאו אחות אשתו המלכה וטעם כפל אחות אשתו אחות תחפנס הגבירה לו' שהיתה גביר' קודם היותה אשתו וזאת אחותה א"כ היו שתיהן מיוחסות מימי עולם גם היתה לה מעלה מהיותה אחות אשתו ועכ"ז נשאה לו ואפשר שנאמר שזו אשת הדד היתה גדולה וחשובה בבית פרעה מאד ולא שהיתה בזויה ולכך השיאה אליו ואמ' אחות אשתו בטבע ולידה אחות הן וג"כ היא דומה אליה ואחות תחפנס היא ביופי ומעלה ושררה וזהו אומ' שנית אחות תחפנס במה שהיא גבירה גם כן זאת אחותה בשררה והראיה כי בלדת בן שמו גנובת ותגמלהו תחפנס בתוך בית פרעה כאילו בן בית גם כן שאחו' תחפנס וגנובת זה גם כן נתגדל בתוך בני פרעה כאילו הוא כאחד מבני המלך כ"ז הוראה כי חן וכבוד יתן ה' וכל אשר חפץ ה' עשה ואין מונע כי מי יאמר לו מה תעשה ומה תפעל. ונקר' גנובת אפשר ע"ש שגונב אביו מיד אויביו וניצול מיואב ומחרבו. או אפש' כי הבן יקיר ומי שיש לו געגועין קורין אותו קונפ"ראדו בלעז וזהו גנובת כאילו

גנוב הוא אתו כדי שיחיה שהוא בן יקיר לו ואומרו אין זה בני כדי שילכד ברשת עונותי וברוע מזלי אבל גנובת הוא:

**כא**

**והדד** שמע במצרים וכו' ב"ב פ' המוכר את הספינה דרש ר' פנחס בר חמא מפני מה נאמר בדוד שכיבה וביואב מיתה דוד שהניח בן נאמר בו שכיבה יואב שלא הניח בן נאמר בו מיתה. ויואב לא הניח בן והכתיב ומבני יואב עובדי' ויחיאל אלא דוד שהניח בן ממלא מקומו נאמר בו שכיבה יואב שלא הניח בן ממלא מקומו נאמר בו מיתה עד כאן. ויש לדקדק מעיקר' מאי סבר דקאמר יואב שלא הניח בן דהא כתיב ועובדיה ויחיאל בני יואב. ועוד מאי נפקא ליה להדד זה עד שהגידו לו בדוד שכיבה וביואב מיתה. ונראה שלא נעלם מר' פנחס הדורש מסקנת תירוץ הגמרא דבהנחת בן ממלא מקומו תליא מלתא וכיון דכן אם אינו ממלא מקומו כיון שלא ניצל אביו מן המיתה על ידו הרי הוא כאילו אינו וז"ש דוד שהניח בן דהכוונה ממלא מקומו ויואב אף על פי שהני' בן כיון שאינו ממלא מקומו הרי הוא כאילו אינו בעולם כלל ולז"א בלשונו יואב שלא הניח בן כאילו לא הניח בן כלל הוא כיון שאין בו שלימות והנה המבשר להדד אמר אליה וקוץ בה בשרו שמת יואב ולא הניח בן ממלא מקומו לכן יהי לבך בטוח לשוב לארצך מצד יואב אכן מצד דוד דע כי שכב דוד שהניח בן ממלא מקומו וצריך אתה לעמוד מנגד כי הכי הוא כאילו דוד חי שמענה ואתה דע לך. עוד לחז"ל במדרש שמואל רבי פנחס ור' אמי בשם רבי חייא בר אבא דוד על ידי ששכב על מטתו כתיב השכיבה יואב על ידי שנהרג כתיב בו מיתה ד"א דוד על ידי שהיה מלך כתיב שכיבה יואב על ידי שהיה שר צבא כתיב בו מיתה עד כאן ורש"י ז"ל הביא כן שיטת הגמרא ושיטה ראשונה זו שבמדרש שמואל. וכן ה"רדק ז"ל. וכן מהרי"א ז"ל. והביא השיטה השלישית גם כן והרחיב בה שאין או' שכיבה אלא למלך ולגדול הדור אבל יואב שלא היה אלא שר צבא נאמרה בו מיתה עד כאן:

**כב**

**ויאמר** לו פרעה וכו' הר"דק ז"ל כיון ששמע ששכב דוד וכי מת יואב ושלמה המלך נער חשב שיוכל להרע לישראל ויצא ממצרים ולא עלתה מחשבתו בידו כי בימי שלמה אין שטן ואין פגע רע ובמצרים לא היה יכול להרע להם כי פרעה המלך שלמה נשא את בתו עד כאן ומ"ש ובמצרים לא היה יכול וכו' אינו מוכרח ששלמה לא נשא בת פרעה תכף למיתת אביו אלא אחר זמן והדד קודם שנשאה נתן אל לבו לשוב לארצו להלחם עם שלמה וכן הר"לבג ז"ל כד"הרדק ששמח לאיד דוד ויואב באו' כי מתו הגבורים המצליחים בישראל ולא ידע כי בימי שלמה אין שטן ואין פגע רע רק בעת זקנתו הצליח

מצד חטא שלמה בנטיית לבו וכן מהרי"א ז"ל. **ולע"**דן לדקדק תיבת כי בלתי מתיישבת גם או' והנך כו' הי"לל ויאמר לו פרעה מה אתה חסר עמי שאתה מבקש ללכת לארצך. גם נבין ויאמר לא כי שלח תשלחני תיבת לא מיותרת דהי"לל ויאמר שלח תשלחני. ונראה כי פרעה טען לו שלא יאות להדד לצאת מאכסניא שלו כי יהיה פוגם ונפגם וזהו ויאמר לו פרעה אמירה מונעת הליכתו כאילו אמר לו לא אשלחך כי מה אתה חסר עמי והנך מבקש בבקשה ללכת לארצך ואתה פוגם בי והוא השיב ויאמר לא ר"ל לא יש פגם כי שלא ברשותך הוא ועוד כי אם תשלחני ר"ל אל ארצי אין פגם אלא בשנות האכסניא אל אכסניא אחרת אבל לשוב אל ארצי אין כאן פגם כי האדם ישמח לשוב אל ארצו ולהיות נח בצער ולא להיות בארץ אחרת ואפי' בנחת רוח. ופרעה המלך לא רצה להוציא הגיזרה ולומ' לו בפירוש לא אשלחך כי מה אתה חסר כי באשר דבר מלך שלטון כמוהו מי יאמר לו מה תעשה והוא ידע כי הדד זה עכ"פ ישוב לארצו ולזה הבליע או' לא אשלחך שלא להוציא דבריו מפיו שלא ישובו אחור. או יאמר ויאמר לא כלו' לא חסרתי דבר כדבריך המלך אלא שלח תשלחני לארצי ולשון כי כמו אלא והוא אחד מארבעה לשונות שתיבת כי משמשת בהן. או יאמ' שפרע' הבין בכוונת הדד במ"ש שלחני ואלך אל ארצי הליכה על מנת לחזור כאילו היה הולך לקחת איזה דבר שחסר לו כמעות וכלי נשק וכיוצא ולזה א' לו פרעה כי מה אתה חסר מאחר שאת' עמי בבית א' ובאכילה אחת כמוני כמוך ז"ש כי מה אתה חסר מאחר שאתה עמי והנ' מבקש ללכת אל ארצך ר"ל ללכת אל ארצך להפיק רצונך ואז השיב כן הדד ויאמ' לא כלו' לא בקשתי הליכה ע"מ לחזו' כי לא חסר לי דבר כדברי' המלך עד שאצטרך ללכת להביאו ולשוב אלא שלח תשלחני ר"ל אלא בהחלט תשלחני וזה טעם כפל שלח תשלחני:

**כג**

**ויקם** אלהי' לו כו' רש"י ז"ל לו שטן לשלמה וזו היא שאמ' נתן הנבי' לדוד אש' בהעוותו והוכחתיו בשבט אנשים ע"כ וכן הרד"ק ויקם ה' לו שטן לו לשלמה כלו' עוד הקים לו שטן אחר את רזון אשר ברח ג"כ מאת הדדעזר בהכו' דוד אותו כמו שכתוב בספר שמואל ע"כ. וכן מהרי"א ז"ל. **ולע"**דן גם זו ממחשבו' ה' כי עמקו שהקים לו שטן שני כנגד העון השני של כסף וזהב לא ירבה לו כי כנגד לא ירבה לו סוסי' קם לשטן ירבע' מהטע' אשר אזכי' בסמוך בס"ד והנה קם זה לשטן על ששלמה לא ידע את ה' וכעב' מורד באדוניו היה ובא זה העבד רזון בן אלידע ליפרע למי שרם לבבו בעושרו וכסף וזהב ולא ידע אל ולזה הגיד אשר ברח מאת הדדעזר אדוניו כי זה הבורח מאת אדוניו יבא ויפרע ממורד באדוניו בשלמה הנוטה לבו אחרי ההבל ויהבל וזה טעם הודיע לנו

הכתו' כל הפרטים האלה לכוון העניני' האלה יחדיו מידה כנגד מידה. ודרך הלצה ויקם אלהים שטן לו להדד כדי שלא ירים ראש עד שלמה כל זמן ששלמה עובד ה' ואח"כ כאשר נטה שלמה לבבו מאת ה' אז ויהי שטן לישראל נהפך להם לשטן כי לב מלך ביד ה' אל כל אשר יחפוץ יטנו ואז נעשה שלום בין הדד ורזון משל לשני כלבים שעשו שלום ביניהם וז"ש בסמוך ויהי שטן לישראל כל ימי שלמה ואת הרעה אשר הדד וכו':

**כד כה**

**ויקבוץ** עליו אנשים כו' ויהי שטן כו' רש"י ז"ל ואת הרעה אשר הדד ועם הרעה שע"י הדד היתה גם זו של רזון ע"כ וה"רדק ז"ל ויקבוץ אמר כי אז כשברח מאדוניו רזון זה קבץ עליו אנשים ויהי שר גדוד וכשמעו זה כי הדד שב לאדו' להרע לישר' הלך ג"כ הוא עם אנשיו דמשק והצליח עד שמלכו הוא ואנשיו בדמש' וא"חכ גבר עוד עד שמלך בכל ארם כי דמשק מארם היא ומתחלה לא התגב' על אנשיו ובאו עמו והניחם להיות שליטי' על העיר עמו עד שהתחזק הוא במלוכה ומלך הוא לבדו על ארם והרע לישראל כל ימי שלמה מעת שקם לשטן היה לשטן כל ימי שלמה לישר' אבל לא נוכל לפרש כל ימי שלמ' מעת שמלך שלמה שהרי כתו' וישב יהודה וישר' לבטח ואו' אין שטן ואין פגע רע אלא לעת זקנת שלמה קמו אלה השטני' מעת שנטה לבבו מעם ה' קמו ואחר שקמו היו לשטני' לישר' כל ימי שלמ' עד שמת כדי שינחם על החט' ויכי' כי בעודו אוהב ה' אין שטן ואת הרעה כדרש"י ז"ל הנז'. ויקץ בישראל ויקץ זה פועל יוצא ותרגומו ומרד בישראל. ואפשר שהוא פועל עומד כחביריו כלומ' קץ בהם ומאס אותם בהיותו בשלום עמהם עד כאן. וכן הר"לבג ז"ל ב"מש כל ימי שלמה הנותרים מאחר שנטה לבו. ומ"ש למעלה וישב יהודה וישראל לבטח וכו' כל ימי שלמה פירושו רוב ימי שלמה רובם ככולם ויקץ בישראל ר"ל כדהר"דק שהיה קץ ומואס בהם או הוא פועל עומד שהיה במצוקת לבו בעבור ישראל כשלא יכול לעשות כל רצונו מהם כי הנה רצונו להשחיתם אם יוכל. אמנם בהבנת הכתובים ב"מש הכתוב האחד וימלכו בדמשק בלשון רבים והכתוב השני אומ' וימלוך על ארם בלשון יחיד ובראשון אמר דמשק בפרטו' ובשני על ארם בכלל וחולקים הר"דק ז"ל והר"לבג כי הר"דק ז"ל סובר שהמולך בדמשק ובאר' הוא רזון כפשוטו של מקרא ובתחיל' שהיה רך משוח מלך ומלך בדמשק לבד ואפי' בדמשק היתה יד האנשים אשר עמו תקיפה ורזון לא היה מוחה בהם ולזה אמ' וימלכו בדמשק בלשון רבים כי גם עבדיו ואנשיו היו נוהגים שררה ומלכות עמו אמנם אחר כך בהמשך זמן מה ויהי שטן וכו' וימלוך הוא לבדו ואיש זולתו לא ירים ידו ומלכותו בכל ארם משלה וזהו וימלוך על ארם ומה שמצאנו שנקרא מלך ארם בן הדד כך שמו בן

הדד ולא יחוייב שיהיה בנו של הדד כמו שהוא הפיי להר"לבג ז"ל. והר"לבג ז"ל נראה שמפרש וימלוך על ארם על הדד קאמ' כי בתחילה בהיות שלמה שלם עם ה' אלהיו היה שולט בכל ובארם וכשנטה לבבו אז ויהי שטן לישראל כל ימי שלמה על הדד קאמר כדמסיק ואת הרעה אשר הדד וזה הדד ויקץ בישראל ובהשתדלות השתדל שתמרוד ארם בשלמה וימלוך הוא בארם וידמה שכל המלכים שהיו בארם אחר זה היו ממנו ולזה אמצא שהיה מלך ארם בימי אחאב בן הדד והיו מיחסים אותו לאביו ובו נקרא שמו מלפני עוצם מדרגת הדד אצלם זהו הנראה מדהר"לבג. ועפי"י דרכו אוכל לפרש לע"ד שאומ' וימלכו בדמשק לא על רזון ואנשיו קאמר כה"רדק אלא על רזון והדד שניהם נעשו חברים ואהובי' וילכו דמשק וישבו בה וימלכו יחדיו בדמשק ויהי שטן הדד שגברה ידו ביחוד והיה שטן לישראל כו' ויותר מרזון וזהו ואת כל הרעה אשר הדד כו' וימלוך הדד לבדו על ארם כולו אל חבירת רזון ורזון היה בדמשק לרמוז ו"מש ויקבוץ עליו אנשים ויהי שר גדוד כו' אמר שקבץ עליו אנשים כלומר שנתקבצו עמו עם היותו עבדו לפי שהיה שר גדוד בהרוג אותם דוד או כיון לומר ויקבצו עליו אנשים כדי להצר לישראל ולהיות להם שטן עם היות שויהי שר גדוד בהרוג אותם דוד בהצותו את ארם צובה ועם היותו שר גדוד בהרוג אותם דוד לא נפל שר גדוד להיות שדוד וניצל להצר לישראל זה פלא ובהקבץ עליו אנשים וילכו דמשק וימלכו בדמשק כדפרשית הדד ורזון. ואחר כך וימלוך הדד לבדו אל ארם:

**כו**

**וירבעם** בן נבט כו' סנהדרין פ"ח שנו רבותינו למה נקרא שמו ירבעם שריבע עם ופרש"י שריבץ את ישראל והשפילם. ד"א שעשה מריבה בעם. ז"א שעשה מריבה בין ישראל לאביהם שבשמים בן נבט בן שנבט ולא ראה. תאנה הוא נבט הוא מיכה הוא שבע בן בכרי נבט שניבט ולא ראה מיכה שנתמכמך בבנין ומה שמו שבע בן בכרי שמו. שנו רבותינו שלשה נבטו ולא ראו ואלו הן נבט ואחיתופל ואצטגניני פרעה נבט ראה אש יוצאה מאמתו סבר איהו מליך ולא ידע דירבעם נפיק מיניה. אחיתופל ראה צרעת זרחה לו על אמתו הוא סבר הוא מליך ולא ידע דבת שבע היא דנפקא מיניה דנפק מינה שלמה. אצטגניני פרעה ד"אר חנינא מאי דכתיב המה מי מריבה המה ראו אצטגניני פרעה וטעו ראו שמושיעו של ישראל לוקה במים אמרו כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו ולא ידע שעל עסקי מי מריבה הוא לוקה ע"כ ו"מש שעשה מריבה בעם היינו שנחלקו לשתי ממלכות והיתה מריבה בו בעם עצמו ממנו ובו. ולפי' זה חסרה בי"ת שהיה לקראתו ירב בעם בשני ביתי"ן לזה אמר ד"א שעשה מריבה בין ישראל לאביהם שבשמים דלפי' זה

לא חסרה בית ירב עם מריבה להק"בה עם ישראל. ומה שהראו לנבט אש יוצאה מאמתו לפי שמזרעו יצא מלך לא שהוא עצמו יהיה מלך והראוהו אש לאחת משתי בחינו' האח' שתאכלהו אש לנבט בשיטעה שהוא עצמו יהיה מלך ויחלוק עם דוד ויהרגנו או יהיה בבחינת המלך שיצא מחלציו דלא אתי לעה"ב אלא תאכלהו אש לא נופח וזהו אש יוצאה מאמתו אמנם באחיתופל ראה צרעת זרחה לו על אמתו לרמוז על בת שבע דנפקא מיניה דאשה רעה צרעת לבעלה וכן היתה לו לדוד עם היותה ראויה בת שבע לדוד כיון שאכל' פגה נעשית לו כצרעת ובזה מובן מה שאמר המאמ' דנפקא מיניה בת שבע דנפיק מינה שלמה. והר"דק ז"ל הקשה על מאמר זה דקאמר בן נבט הוא מיכה הוא שבע בן בכרי והנה שבע בן בכרי משבט בנימין ונבט משבט אפרים דקאמר אפרתי משבט אפרים ע"כ. ומהרי"א ז"ל תירץ שלא אמרו שהיה ממש שבע בן בכרי אלא שהיה דומה לו שהרי נאמר ג"כ בשבע בן בכרי לשון זה של הרמ' יד ע"כ. ומחילה מכבודו שכבר אמ' בגמר' בפי' ומה שמו שבע בן בכרי שמו שלשון זה בלתי סובל פירושו: **ולע"דן** לומר שמשבט בנימן הוא אשר נהרג באבלה וכשמרד בדוד והרגוהו נעתק מש' שטרדוהו אנשי בנימין והלך אצל אפרים ונתגדל ירבעם באפרי' ולזה נקרא אפרתי. או שהיה מצד אמו אפרתי ומאביו מבנימין ומפני שטרדוהו בנימין מפני המרד הלך לו אל אפרים שמצד אמו לצרדה ויוכיח לשון הפסוקים כן במה שהזכיר מן הצרדה ושם אמו צרועה כו' כלו' אפרתי מצד אמו שלהיות' אלמנה שנהרג אביו נתגדל באפרים שבט אמו בצרדה ועל שם זה נקרא אפרתי: והר"לבג ז"ל אפרתי משבט אפרים. עבד לשלמה וירם יד במלך ר"ל כי מפני ששמהו שלמה מעבדיו ושריו גבה לבו עד שכבר הרי' יד במלך כאילו מדרגתו רמה ממדרגת המלך שגובה לב זה גרם לו להרי' יד כדמסיק שהוכיחו וגינה מעשיו גם ענין אחיה השילוני גרם לו גודל לבב וירם יד במלך ומרד בו. ורש"י ז"ל הוכיחו ברבים זו היא הרמת היד ע"כ: **ולע"דן** נכון מה שכתבתי בסמוך בהבנת המאמר שהיה זה משבט בנימין אלא שנהרג אביו הוא נבט הוא שבע בן בכרי ונתחבר בשבט אמו צרועה אשה אלמנה היושבת עם בית אביה מאפרים ולזה נקרא אפרתי ואם כן דברי חז"ל צדקו יחדיו. גם יאמר עפ"י המדרש הנז' שעם היות אמו אלמנה מהריגת בעלה המורד בדוד עכ"ז לא שת לבו עם היותו עבד לשלמה כיון שנהרג אביו המורד בניו וביתו אחריו עבדים אל המלך. ועוד שמה שאירע רע לאבות היה ראוי להיות סימן לבנים ולא חשש אלא עכ"ז וירם יד במלך. והיה זה שטן שלישי לשלמה על חטא שלישי של לא ירבה לו סוסים ולא ישיב את העם מצרימה למען הרבות סוס ולכן קם ירבעם להרים יד במלך וברח למצרים כדכתי' ויבקש שלמה להמית את ירבעם ויקם ירבעם ויברח מצרים

וכו' כי חטא שלמה אשר היה לו שייכות במצרים נתן כח לירבעם לברוח מצרים יתברך ויתי' שמו אשר עמקו מחשבותיו:

**כז**

**וזה** הדבר אשר הרים כו' פ"ח וזה הדבר אשר הרים יד במלך שלמה א"ר יוחנן מפני מה זכה ירבעם למלכו' מפני שהוכיח -את שלמה ומפני מה נענש מפני שהוכיחו ברבים שנאמר וזה הדבר אשר הרים יד במלך א' לו דוד אביך פרץ פרצות בחומה כדי שיעלו ישראל לרגל ואתה גדרת אותם כדי לעשות אנגריה לבת פרעה ומאי אשר הרים יד במלך שחלץ תפילין בפניו עד כאן וכוונתם ז"ל לדקדק יתור וזה הדבר אשר הרים יד במלך כי אחר שאמר וירם יד במלך שלמה בנה כו' גם דקדקו לשון הדבר מלשון דבור ולכך דרשו שכוונת הכתוב לומ' כי מציאות התוכחת צדקה תחשב לו ובשבילה זכה למלכות אבל מצד הדיבור היותו ברבים נחשב אשר הרים יד במלך ז"ש וזה הדבר אשר הרים יד במלך. ורש"י ז"ל הביא זה המדרש הוכיחו ברבים וזה הדבר אשר הוכיחו עליו שלמה בנה את המילוא ובבנין בה סגר את פרץ עיר דוד שהיה הפרץ אחורי המילוא א"ל אביך פרץ פרצות בחומה ליכנס בו עולי רגלים ואתה גדרת אותם לעשות אנגריה לבת פרעה להושיב שם עבדיה ושפחותיה ע"כ וכן הר"דק ז"ל הביא דחז"ל הנז' והוא כתב שהמלוא היה מקום בעיר ירושל' סמוך לירושל' והיה רחב להתאסף שם העם מענין קראו מלאו אחריך מלוא שהוא ענין אסיפת עם ושלמה בנאו כשהוצרך לו לבת פרעה והנה לא היה טוב בעיני העם והיה יראים ממנו לאמר כך וכך עשה וירבעם העיז פניו ואמר שלמה בנה את המילוא ועוד שאמר שלמה ולא אמר המלך שלמה ועוד אמר סגר את פרץ דוד אביו פרשו בו כי דוד עשה פרץ בחומת ציון שאם ימרדו בו ישראל יצא ויברח משם בלא דעתם כמו שהוא מנהג היום בישמעאל שיעשו פרץ במבצריהם שאם ימרדו על המלך בני העיר שיברח ויקראו שמו שער הבגד ושלמה סגר אותו ואמר ירבעם ראית גבהות לבו שסגר הפרץ לומר שאינו ירא עד כאן וכן הר"לבג ז"ל. ומהריי"א ז"ל המלא מקום לאסיפת עם והוא גנהו בפני רבים שאמרו ראו מה עשה שלמה בנה את המילוא וכהר"דק והוסיף ב"מש סגר את פרץ עיר דוד שהוא עשה פרץ חומה פרוצה שיכנסו ישראל לפניו כרצונם בריבותיהם ודיניהם ימהרו לבא אל המלך והוא סגר כדי שלא ישמע אותם. והביא כדהרד"ק ז"ל ודחה אותו ע"כ. **ולע"דן** מלבד מה שדקדקתי על פי שיטת חז"ל או' לשון זה הדבר שהוא לשון דבור שהיה עונו גדול מצד דברו בפומבי ובאוי שלמה בנה כאילו הוא הדיוט בזה אבין אומרו לשון אשר הרים יד במלך כלומר

שלא הזכיר לאמר המלך שלמה בנה את המילוא אלא לא הזכיר מלך וזה היה עונו אשר הרים ידו במלך שהרי אמר שלמה בנה כו' ולא א' המלך:

**כח**

**והאיש** ירבעם כו' רש"י ז"ל וירא שלמה את הנער קודם לכן כי עשה מלאכה הוא מהיר במלאכתו וזריז לכל סבל יוסף לכל מסקי מסים דבית יוסף מנשה ואפרים לפי שמשבט אפרים היה ע"כ וכן הר"דק ונתן סיבה למה הזכיר ענין זה קוד' הרמתו יד במלך ואמר שכוונת הכתוב לדבר סיבת גובה לבבו שהיה מצד שכב' נתן לו המלך שררה ויפקד אותו לכל סבל יוסף גם סיבה שני' והיא ויהי בעת ההיא וירבעם כו' ולזה סמך העניינים שקדמו אל הרמת ידו במלך והם הם שגרמו לו כן שעל בשורת המלכות גבה לבו ודבר בשלמה מה שדבר והושמו הדברים האלה בין וירם יד במלך לויבקש שלמה להמית את ירבעם עד כאן וכן מהרי"א ז"ל הביא והוסיף לומר היאך עשה מס על הארץ בזקנותו ובעת הבחרות והבניינים לא הטיל מס והשיב כי אולי בזקנותו לא שלח האוניות לאופיר ונדחק ג"כ מהשטנים שהקים עליו השי"ת בחטאיו הוצרך למעות והטיל מס על הארץ. והנה חז"ל סותרים דבריהם בחלק אחד של מעשה אחיה השילוני שהם סוברי' שקד' מעשה אחיה להרמת יד ירבעם במלך והעיז פניו בו והרי אמ' חז"ל שזכו' ירבעם היה מפני שהוכיחו לשלמה ובזה זכה למלכות ומפני מה נענש מפני שהוכיחו ברבים הרי שבהכרח קדמה הרמת ידו לבשורת אחיה השילוני אם לא שנדחוק לומר שגלוי לפניו תוכחתו ולזה נתן לו המלכות.

**ולע"דן** שהפסוקים כסדרן אחר שראה שלמה הרמת ידו של ירבעם וזדון לבו ראה לתת לו שררה אולי היה חפץ שררה ומינוי וישתוק מעליו בהיותו חוץ לירושלים. זאת ועוד על דרך אדני משה כלא' הטל עליה' עול צבור והם כלי' מאליהי' כך שלמה בחכמתו נתן לו שרר' לגבות המס וסבל יוסף והוא עמל מכאיב ויהיה כלה מאיליו גם כל בית יוסף אשר הוא יוצא מהם יהיו בעוכריו כיון שגוב' מהם תמיד מס והוא התנכלות על ירבעם ויהי בעת ההיא בא דבר ה' ע"י אחיה השילוני להודיע כי רבו' מחשבו' בלב איש ועצת ה' היא תקו' הוא יעץ ומי יפר. והנכון כשיטת רש"י ז"ל והמפרשים הנזכ' ואכריע כדבריהם ז"ל מלישנא דקרא האומ' והאיש ירבעם כו' וירא שלמה את הנער קרי ליה איש וקרי ליה נער אלא והאיש ירבעם גבור חיל וגם זו גרמה לו להוכיח לשלמה כי איש גבור חיל הוא באופן שאו' והאיש ירבעם גבור חיל היה בעת התוכחת ואחר כך הגיד וירא שלמה את הנער שמקדם ומאז בזמן היות ירבעם נער ראה שלמה אותו כי עושה מלאכה וזריז כדעת המפרשים או כי עושה מלאכה הוא וראה שלמה שנער נחמד כזה

לא יאות להיותו בעל מלאכה כאחד הרקים וזהו וירא שלמה את הנער כי עושה מלאכה הוא ויפקד אותו לכל סבל בית יוסף ואומרו ויהי בעת ההיא אפשר כדעת המפרשים שהכל היה קודם הרמת יד או יהיה בעת ההיא חוזר לאחר הרמת יד כי לא פורש בדרש"י ז"ל בזה הפסוק דבר:

**כט**

**ויהי** בעת ההיא כו' חז"ל פרק חלק וירבעם יצא מירושלם אמר רבי חנינא שיצא מפתקא של ירושל' ע"כ כוונת חז"ל מהכרח קושיא שלא הזכיר הכתוב להיכן יצא דהיינו תכלית יציאתו להיכן ולאיזה מקום לזה אמרו שיצא מעולמו ומפתקא של ירושלם שצריך כל הכתוב בירושלם לחיים הנצחיים שיהיה כתוב בה כדכתיב והיה כל הנשאר בציון והנותר בירושלם דהיינו ציון וירושלם של מעלה קדוש יאמר לו. וזה יצא מירושלם מפתקה של ירושלם של מעלה ע"י השררה. ורש"י ז"ל פירש מפתקא של ירושלם מראשה שלא לחזור בה לעולם ולא ליטול חלק בעבודה מפתקא כגון נפל פתקא מרקיעא כלומ' מחזקתה של ירושלם הכתוב וחתום בה עד כאן. והוא מתכסה בשלמה חדשה מאי בשלמה חדשה אמר רב נחמן כשלמה חדשה מה שלמה חדשה אין בה שום דופי כך תורתו של ירבעם אין בה שום דופי. ד"א בשלמה חדשה שחדשו דברים שלא שמעתן האוזן מעולם ומאי שניהם לבדם בשדה אמר רב יהודה אמר רב שכל ת"ח דומים בפניהם כעשבי השדה ואיכא דאמרי שכל טעמי תור' גלויי' להם כשדה ע"כ. **ולע"דן** לדקדק מאי ק"ל בפסוק שהכריחו דרשתם זו ועוד מאי איכא בין שני הלשונו' עד שאמר דבר אחר בשלמה חדשה וכו' ואומרו ומהו שניהם לבדם בשדה האם הוא מקושר עם הד"א או לכל הפירושים. ונראה דקשיא להו ז"ל למה מזכיר בשלמה חדשה או ישנה. וכי תימא משום מה שיזכיר אחר כך ויתפוש אחיה בשלמה החדש' אשר עליו ויקרעה שנים עשר קרעים אכתי קשיא דאם והוא מתכסה בשלמה חדשה על ירבעם קא' היה ראוי לכתוב וירבעם יצא מירושלם מתכסה בשלמה חדשה וימצא אותו אחיה ואם מאמר והוא מתכסה בשלמה חדשה חוזר לאחיה לא יצדק להזכיר והוא מתכסה אחר וימצא אותו אחיה ואין צורך להזכיר זה כלל עתה כיון שבסוף יזכיר כן ויתפוש אחיה בשלמ' חדשה אשר עליו אם הכוונה על אחיה ממילא משמע שהיתה השלמה חדשה עליו ולעומת כל הנזכר אמרו הם ז"ל מאי בשלמה חדשה. ומשני מה שלמה חדשה כו' כך תורתו של ירבעם לא היה שום דופי לא דופי טעות ולא היתה קריאתה שלא לשמה חס ושלום שאין דופי גדול מזה לזה אמר שלא היה בה שום דופי לא גשמי ולא רוחני. ותורה נרמזה בתיבת בדרך כמו והוראתה להם הדרך ילכו בה והמעשה כו' ולפי שלזה

הפי' קשה או' בשלמה בבית כיון שהוא משל הי"לל כשלמה ב"כף הדמיון לז"א ד"א שלמה חדשה שחדשו כו' הכוונה להיות הקדמה ידועה ידועה מס"ה שמהתורה והמצות נעשה לבוש לנפש נקרא חלוקה דרבנן ויש שני לבושים האח' ממעשה המצות ואחד מכוונת המצות ובזאת ההקדמה אבין לא תירא לביתה משלג כי כל ביתה לבוש שנים אל תקרי שנים אלא שנים הא' בגן עדן של מטה וא' בגן עדן של מעלה ובזה יובן והוא מתכסה ממש בשלמ' חדשה וחלוק' דרבנן הנעשית מהחידושין שמחדש האדם בתורה ובסודותיה. ולמד שחדשו אחיה וירבעם מלשון הפסוק שאמר ושניהם ר"ל ושניהם חדשו יחדיו השלמה הנז' ושלא שמעתן אוזן מעולם למדו מלבדם שר"ל שהם לבדם חדשו כן ולא שמעתן אוזן מעולם. והקשו עוד מאי ושניהם לבדם בשדה שקושייתם היא מתיבת בשדה כי די שיאמר ושניהם לבדם. או אפשר לומר שמקשה מאי בשדה שהוא מנגד למ"ש שמצאו בדרך אם כן לא היה בשדה ולפי זה הי"לל מאי בשדה אלא לגלות לנו שלמאי דמשני שכל ת"ח בפניהם כעשבי השדה מפרש פי' והבנה אחרת באומ' ושניהם לבדם וכמו שיבוא על כן הקשה ואמר מאי ושניה' לבדם בשדה ואעפ"י שאין קושייתו אלא מתיבת בשדה. ולזה דרש מהכרח קושיא זו פירוש אחר במ"ש ושניהם לבדם ר"ל ששניהם לבדם היו בעולם שכל שאר תלמידי חכמים נחשבים כעשבים אשר בשדה ומה שאמר מפניהם שלא זחה דעתם דאם כן הי"לל בעיניהם אבל באומרו בפניהם הוא שהפ' אומר כן שאין כל ת"ח בפניהם אלא כעשבי השדה אבל הם ענותנים כהלל שהרי קדם שתורתו אין בה שום דופי כלל באופן שמהכרח תיבת בשדה מכריח להבנת ושניה' לבדם שר"ל ששניהם יחידי סגולה בעולם שהשאר בערכם כעשבי השדה שעד עתה היינו מפרשי' אומרו ושניהם לבדם על שחדשו דברים שלא שמעה אוזן מעולם אלא שניהם לבדם חידשו כן ועתה בהכרח מלת בשדה ולפי שממילא משתמע נמי שאחיה גם כן חדש כיון שהכתוב השוה אותה לו' ששניהם לבד' בעולם וזולתם אין ששאר ת"ח כעשבים אשר בשדה לכך לא אמר אלא כי אינו עוקר כלל ממה שאמר והבן זה. ואולי רמז הפסוק באומרו בשדה אל שדה אשר ברכו ה' הוא חקל תפוחים ות"ח צומחים בו כעשבים וקרוב לודאי כן שהכתו' לא יתכן שיזלזל בכבודן של ת"ח אשר בדור כ"ש בדורו של שלמה אלא ודאי כדפרישית. למדנו מהמאמר הבנת אומרו וימצא אותו בדרך על עסק התורה קרא דרך כמו והוראת להם הדרך ילכו בה או שהיה דרכו תמיד לעסוק ולעמול בתורה ולכך היתה תורתו שגורה בלי דופי וטעות ואומרו והוא מתכסה כו' שלא היה מגלה אלא ואת צנועים חכמה כן ירבעם מתכסה בשלמה חדשה שלא היה בתורתו דופי אלא כשלמה חדשה או' מתכסה בה ממש כעין חלוקה דרבנן. ואו' ושניהם לבדם

שתי הבנות האחי' ששניהם לבדם חדשו אות' חדושים שלא שמעתן אוזן מקדם ומאז והשנית ושניה' לבדם ששאר ת"ח כעשבים שבשדה. והר"דק ז"ל השילוני מן שילה היה ואמר מן שילה שילוני מן גילה גילוני והוא מתכסה או אחיה או ירבעם אין בו הכרח וכן בדחז"ל רב ולוי חד אמר שמלתו של אחי' וחד אמר שמלתו של ירבעם כו' ובסמוך ארחיב בזה בס"ד והרלב"ג ז"ל בעת ההיא אחר שמינהו המלך פקיד על המסים תכף שיצא ירבעם מירושלם ללכת לקבץ מצאו אחיה השילוני והיה אחיה מחכסה בשלמה חדשה ושניהם לבדם בשדה וכשרא' אחיה ויפן כה וכה כי אין איש ירא' מעשיה' אז תפש בשלמ' החדשה ויקרע' שנים עשר קרעים והודיעו כי מלוך ימלוך על עשרת השבטים ע"כ וכן מהרי"א ז"ל. **ולע"דן** שבהיות ירבעם בירושלם נחה רוח ה' על אחיה כדמסיק ויהי בעת ההיא ששרתה עליו נבואה והלך אחיה לבקשו וירבעם יצא מירושלם והלך אחיה אחריו וימצא אותו אחיה השילוני הנביא כלומר כבר היתה עמו הנבואה כי לזה יצא אחריו להודיעו הנבוא' וז"ש כאן הנביא ומצאו בדרך שעדיין היה מתחיל להחזיק בדרך ומתכסה בשלמה חדשה שעושי' העוברי דרכים להתכסות בה בצאתם את העיר ללכת בדרך ומצאו כ"כ בקרוב לעיר שעדיין לא נתכסה בה אלא והוא מתכסה בעודו מתכסה מצאו והיה מהפלא היות שני' לבדם בשדה ואין זר איתם כדי שיוכל להגיד לו דבר ה' ולא יהא מזולתו שישמע ואם הוא מתכסה בשלמ' חדשה חוזר לאחיה מודיע ג"כ הענין הזה בעצמו לומר שמצאו אחיה כצאתו את העיר בעוד שאחיה מתכסה בשלמה חדשה שעדיין לא נתכסה בה אלא בחוץ לעיר מיד כמנהג ללבשה והוא חשב כי רב ממנו הדרך ונזדמן בהשגחת ה' ומצאו תכף בדרך קרוב לעיר והוא מתכסה כו' על אחיה:

**ל**

**ויתפוש** אחיה וכו' במדרש רב ולוי חד אמר שמלתו של אחיה וחד אמר שמלתו של ירבעם אמר רבי שמואל מסתבר כמאן דאמר שמלתו של אחיה שכן דרך של צדיקים להיות קורעי' במחלוקת של בית דוד ע"כ. וכן פירש הר"דק ז"ל. ולפי דבריהם עשה כן אחיה השילוני דרך קריעח בגדים כי ידע כי מרה תהיה באחרונה קריעת מלכות דוד ותתה לירבעם ודרך אבלות וצער קרע השמלה עם היותה חדשה לא שת לבו אליה ויקרעה לתכלית קריעת בגדים וגם כן כיון לעשותה י"ב לרמוז אל ה"יב שבטים ולתת העשר' קרעי' לירבעם כנגד עשרת השבטים ובזה מובן כפל ויקרעה קרעי' כי די ויקרעה י"ב וכ"פ מהרי"א שאשר עליו על אחיה היתה השמלה חדשה ולא הזכי' שמשחו בשמן המשחה לפי שאין מושחין מלכי ישראל עד כאן. **ולע"דן** במ"ש החדשה ב"הא הידיעה לגלות דרשת חז"ל שזכרנו בפסוק הקודם מה שלמה חדשה כו' כי לרמוז זה לא כתיב

כאן בשלמה חדשה שלא יתכן שיקרע תורתו של ירבעם אשר היא כשלמה חדשה או לד"א שאמרו שם דברים מחודשים שלא שמעתן אוזן לזה הוסיף ה"א הידיעה החדשה להודיע על השמלה הגשמית ממש החדשה היא שקרע לא הנמשל בשמלה חדשה שהיא החכמה:

**לא לב לג לד לה לו לז לח**

**ויאמר** לירבעם כו' והשבט כו' יען כו' [ולא אקח כו'] ולקחתי כו' ולבנו כו' ואותך כו' והיה כו' הר"דק ז"ל יהודה ובנימין חושב לשבט א' בעבור שהיו מיוחדים בנחלה ובירושלם עזבוני שלמה וביתו והנוטי' אחריהם ולא אקח את כל הממלכה שום דבר מהממלכ' לא אקח וכן לא תעשה כל מלאכה כל חלב וכל דם לא תאכלו. למען היות ניר לדוד עבדי ניר בחי"רק כמו בצר"י כ"מש ערכתי נר למשיחי וי"ת מלכו ותרגם אנקלוס ונירים מלכו. אצור ה"כף רפה וכן אשר אנכי מצור היום בפי' ואתחנן עד כאן וכן מהרי"א ז"ל וניר פירש על המלוכה. רש"י ז"ל פי' ניר לשון עול וממשלה. **ולע"דן** לדקדק ראשונה או' הנני קורע את הממלכה מיד שלמה מיד שלמה ממש ובסמוך ולקחתי את המלוכה מיד בנו ולא מיד שלמה ויובן גם כן שנוי מלשון ממלכה אל מלוכה וכאן כתיב ונתתי ובסמוך ונתתיה לך. ועוד קשה כפל והשבט האחד יהיה לו וכו' ובסמוך ולבנו אתן שבט אחד ואם ההבנה באומרו והשבט האחד יהיה לו כו' לשלמה עצמו כדמשמע לשון הפסוק יקשה דקשו קראי אהדדי שכאן אמר והשבט אחד יהיה לו לשלמה ובסמוך אמ' ולבנו הניגוד בין פסוק ולא אקח את כל הממלכה כו' דמשמע כולה לא יקח אבל מקצתה יקח ובסמוך ולקחתי מיד בנו משמע דמידו (בנו) לא יקח מאומה ולזה פי' הר"דק ומהרי"א ז"ל ולא אקח את כל הממלכה שהוא כמו לא תעשה כל מלאכה וכמו כל חלב וכל דם וכו' אבל אין לשון הפסו' נוטה לדבריהם דמשמעותי' הוא כולה לא יקח אבל מקצתה יקח והוא הפך ל"מש בסמוך ולקחתי המלוכה מיד בנו ונתתיה לך. **ונראה** כי בימי שלמה עצמו נקרעה בצד מה הממלכ' מיד שלמה הן במה שקמו שטנים עליו במה שנטה לב ישראל אחרי ירבעם מצד תורתו שאין בה דופי כלל ומצד תיקון מעשיו בגביית המס נטו אחריו וראו מעשה שלמה שנשיו הטו לבבו והיו עובדות ע"א ולא מיחה בהם וז"ש קח לך עשרה ר"ל קח לך מעכשיו את עשרה השבטים כי כה אמר ה' הנני קורע עתה את הממלכה מיד שלמה ולעתיד ונתתי לך את עשרת השבטים לגמרי ומעתה השבט האחד יהיה לו לגמרי שהשבט האחד לבדו יהיה לבבו שלם עם שלמה כי שאר שבטים אעפ"י שהם עמו הוא לפני' אבל בקרבם ישימו אורבו של שלמה ולז"א והשבט הא' יהיה לו והיה יען אשר עזבוני וכו' גם אני אעשה זאת לו שיעזבוהו מלבם ואעפ"י שלפנים עבדיו

ולא אקח את כל הממלכה מידו כפשוטו של מקרא שלא אקח כל הממלכה מידו אבל מקצתה אקח והיינו שממלכה שהיא שררה ורדוי לא יהיה לו עליהם רק ממשלה כל דהו וז"ש ולא אקח את כל הממלכ' מידו כי נשיא אשיתנו נשיאות ואשיתנו בלשון עתיד מורה שנשיאות הוא ענין זולת המלכות והמדרגה גרועה ממנה שאם נשיאות ומלכות הכל דבר אחד כבר הוא נמשח ועומד וא"כ איך אמר לשו' עתיד ואשיתנו שימה בעלמ' היא באופן שאקח מידו קצת משררת מלכות כי לא תהיה לו מורא מלכות אלא נשיאות והשררה הגדולה קראה ממלכה אמנם בסמוך אמ' ולקחתי המלוכה מיד בנו שאפי' זאת המלוכ' כל דהו משימה בעלמ' מיד בנו אקחנה ולבנו אתן שבט אחד ובשררה כל דהו ועול שעבוד כל דהו וז"ש למען היות ניר לדוד עבדי כל הימים ניר ממשלה כדכתב רש"י ובזה מובן שבתחילה אמ' ונתתי לך היינו מציאו' הממלכ' ואח"כ אמר ונתתיה לך על המלוכ' הנשארת לפני' ששלמ' מלך על יש' וסיוע לסברה זו ממה שאמרו חז"ל אני שלמ' הייתי מלך על ישראל מכלל שעד עתה לא היה מלך על ישר' והיינו מה שניטלה אימתו ויראתו מהם כמ"ש הכתוב שם תשים עליך מלך שתהא אימתו עליך ועתה לא היה לו הוד מלכות ולא מורא מלכות ולזה אמר הייתי מלך על ישראל שהיתה שומה אימתי ויראתי עליהם ואחר כך ניטלה זהו תכלית הענין בכללו והנני בא על הבנת הפסוקים אחד לאחד ויתבררו לך העניינים ב"סד:

**והשבט** האחד יהיה לו ר"ל עם שלמה עצמו לא יהיה לו אלא שבט אחד בלב שלם ונפש חפצה כי שאר השבטים יהיו לפנים ובקרבם יבזוהו וזה יהיה לכבוד דוד עבדי ולמען ירושלם כנז' לעיל שבהיות המולך בקרבה מדוד יקיים בנין המקדש הבנוי בה לקיים מעשה אבותם שהם בנאוהו. ואמר מכל שבטי ישראל שהיא ירושלם שלא נחלקה אלא מכלל שבטי ישראל נבחרה ובמלכו בירושלם יחשב בצד מה כאילו מולך על כל ישראל כיון שמולך בעיר שיד כולם שוה בה וחלק בה. ואפשר לפרש מכל שבטי ישראל חוזר לראש הפסוק ופרשו כאילו אמר והשבט אחד יהיה לו מכל שבטי ישראל והראשון עיקר.

**יען** אשר עזבוני כו' הפסוק מוכיח כדעת חז"ל ששלמה לא חטא אלא במה שלא מיחה בנשיו שהרי אחר שאמר עזבוני וישתחוו לעשתורת אלהי צידונים וכו' ולמלכום אלהי בני עמון לא שייך להתרעם ולו' ולא הלכו בדרכי לעשות הישר בעיני וחקתי ומשפטי ויותר קשה או' כדוד אביו הוא דלא עשו הא פחות ממנו עשו ואם עבדו ע"א בכלל מאתים מנה. ולזה אמר בלשון יחיד כדוד אביו וכל הפסוקי' בלשון רבים. אלא ודאי בנשים אמר יען אשר עזבוני וישתחוו לעשתורת כו' ולא הלכו כו' על שלמה ונשיו נכללו

עמו גם כן שאמר בהם יחדיו ולא הלכו בדרכי לעשות הישר בעיני למחות בעושי ע"א וחוקותי ומשפטי לא עשה שלמה כדוד אביו בלב שלם כמוהו:

**ולא** אקח את כל הממלכה כו' לא דבר במציאות כמות הממלכה אלא באיכותה אמר שלא יקחנה כולה עד שיהי' להם כהדיוט רק תנטל ממנו והוא מלכו' ואשיתנו בעתיד נשיא כשלמ' שאינו מאיכות המלכות והודו ואימתו וחיתתו וזו הפליטה הנשארת לו מהשרר' יהיה למען דוד עבדי אשר בחרתי אותו חוזר אל שלמה שלמען דוד הוא אשר בחרתי אותו את שלמ' שהוא המליכו בחייו והוא התפלל עליו באו' לשלמה אלי"ם משפטיך למלך תן וצדקתך לבן מלך. ובהכי דייק לשון אותו שלא אמר אשר בחרתי בו בדוד אלא אותו על שלמה כאמור.

**ולקחתי** המלוכ' אחר שהודיע בפסוק הקודם שיטול ממנו הוד והדר מלכות ולא יהיה שלמה עוד בעיני ישראל אלא כנשיא אחד לכולם עוד מעט אחרי מותו ולקחתי המלוכה מיד בנו ונתתיה לך את עשרת השבטים ורמז מיד בנו שמיד בנו תהיה לו זאת והוא בידיו ובאולתו יהרוס מלכותו בלכתו אחרי עצת הבחורים וז"ש ולקחתי המלוכה מיד בנו:

**ולבנו** אתן שבט אחד וכו' ר"ל מעט הכמות שהרי הוא שבט אחד ומעט האכות שלא תהיה לו אימה והוד מלכות עליו על השבט ההוא כי לא יהיה רק למען היות ניר לדוד עבדי ניר עול וממשלה כל דהו וזה באהבת דוד עבדי שאני בוחר שתהיה ממשל' בנו לפני ביחוד בהיות ממשלתו ונירו בירושל' העיר אשר בחרתי לי לשמי לשום שמי שם ביחוד וע"כ בהיות לו ממשלה בירושלם א"כ יהיה לו ניר לפני ואעפ"י שעיני ה' משוטטו' בכל הארץ עם כל זה בירושל' הנבחרת לשום שמי בבחינה זו הוא לפני יותר:

**ואותך** אקח כו' טעם הכפל לפי שגרע כח שלמ' ואפי' בחייו באיכו' המלוכ' והממשלה ולאחר מותו מיעט בכמותה שלא יהי' כי אם בשבט אחד וניר ממשלה בעלמא לעומת זה אמ' ואותך אקח ומלכת בכל אשר תאוה נפשך ואין או' השב שהרי כשרצה לעשות עגלי זהב לא מיחה בו שום נברא ז"ש ומלכת בכל אשר תאוה נפשך באיכות המלכות ועל (האיכות) [הכמות] אמר והיית מלך על ישראל כולו זולת שבט יהודה ואומרו ואותך אקח כלומר שלא ניתנה לו מעלה זו אלא לו לבדו וזהו ואותך ר"ל ואותך לבדך אקח כו' לפי שעה אמנם והיה אם שמוע וכו' אז אבנה לך בית נאמן להמשכת מלכות לדורות כמו שנפרש:

**והיה** אם תשמע (וכו') את כל אשר אצוך מחדש בענייני המלכות והמלחמות והלכת בדרכי ועשית וכו' על הכתוב בתורה כאשר עשה דוד עבדי אז בעשותך כלל המצות ובהתמדה כדוד עבדי (והיה) [והייתי] עמך דבק מאד אז תזכה להיות ביתך בנוי בית

נאמן דהיינו שתנחיל המלכות לבניך ולבני בניך כאשר בניתי לדוד ונתתי לך את ישראל רוצה לומר עד סוף כל הדורות לך ולבניך ולבני בניך ולא תהיה המלכות אותך לבדך ונתתי לך את ישראל כי יהודה נתנו לזרע דוד כאמור.

**לט**

**ואענה** את זרע דוד כו' סדר עול' אחיה השילוני אמר (לדוד) [לירבעם] והיה אם תשמע לכל אשר אצוך והלכת בדרכי ועשית היש' בעיני ובניתי לך בית נאמן כאשר בניתי לדוד מה לדוד בניתי שלשים ושבע שנים שהיה מלך על ישראל ולבנו שלש וכ"הא ואענה לזרע דוד למען זאת ומה ת"ל זאת כנגד שלשים ושבע שנים שנתחתן שלמה לבת פרעה ומה תלמוד לו' אך לא כל הימים ארז"ל עתידה היתה המלכות להחזיר בימי אסא אם לא היה מקלקל אף ירבעם אלו זכה קבל מלכות על יש' לו שלשים שנה ולבנו שלש שנים ע"כ ורש"י ז"ל הביא במדרש הזה ומדבריו מובן הבנתו של המד' ז"ל ובסד' עולם מצאתי ואענה את זרע דוד למען זאת כנגד ל"ז שנים שנתחתן שלמ' את בת פרעה וכנגדו נגזר' על מלכות בית דוד ליחלק וראויי' הית' המלוכ' לחזור בימי אסא בשנת שש עשרה למלכו אלא שקלקל אסא מעשיו לשלוח שוחד למלך ארם ולא סמך על הקב"ה והוא שנאמר ב"דה בשנת שלשים ושש למלכו' אסא בנה בעשה את הרמה וא"א שהרי אסא קבר את בעשה בשנת כ"ו למלכותו אלא שש עשר' שנה אלו הוא קורא שלשים ושש שהם סוף שלשים ושש לחלוקת המלכו' והגיד הכתוב שבאותה שנה קלקל אסא. אך לא כל הימים אלא שלשים ושש שנה והוא ז"ל פירש אך לא כל הימי' כי לימות המשיח תשוב אליו ע"כ וכן הביא הר"דק ז"ל ומכאן תשובה לאומרים שוא אנו מצפין כי מעולם היא שתי ממלכו' עד הגלות של בבל ובשוב גלות בבל לא שבו אלא יהודה ובנימין לא עשר' השבטים נמצא הדבר תלוי ועומד. ועתידה אם כן הנבואה להתקיים וכנבואת יחזקאל שעשאם עץ אחד ואו' ומלך אחד יהיה לכולם. ואענה את זרע דוד האל"ף נחה והענוי הוא שלא תחזור להם המלכות על ישראל ולא נוכל לפרש ענוי אחר כי כל המלכים הטובים מזרע דוד היו בטוב ושלוה למען זאת מה שעשה שלמה עד כאן וכן הר"לבג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל כדחז"ל וה"רדק ז"ל. **ולע"דן** ב"מש חז"ל בסדר עולם שעון בת פרעה גרם זאת אפשר שרמוז בתיבת זאת אין זאת אלא אשה כמו שנאמ' זאת הפעם עצם מעצמי כו' לזאת. ופשוטו ואענה את זרע דוד למען זאת ר"ל למען זאת השמיעה הנז' בפסוק הקודם והיה אם תשמע כו' למען זאת השמיעה בקולי וקיום מצותי אענה את זרע דוד למנוע ממנו החזרת עשרת המלכות של כל השבטים לעשות אך לא כל הימים אלא בבא המשיח תתקיים הנבואה כנז"ל מרש"י ז"ל והמפרשים ז"ל:

**מ**

**ויבקש** שלמה כו' ה"רדק ז"ל אל שישק מלך מצרים פרע' חתן שלמה מת וקם מלך אחר ששמו שישק ולא היה אוהב את שלמה לפיכך ברח ירבעם אליו עד כאן והר"לבג ז"ל לפי שספר ירבע' בגנות המלך שלמה בקש שלמה להמיתו וברח למצרים עד כאן וכן מהרי"א ז"ל והוסיף אולי שמע גם כן מיעוד אחיה השילוני ויבקש שלמה להמית את ירבעם כו' ופרעה מת ומלך שישק ולזה ברח שם ירבעם עד כאן.

**מא**

**ויתר** כו' הרד"ק ז"ל על ספר דברי שלמה בספרים שחבר בחכמתו לא נמצאו היום אצלנו וגם בשלשה הנמצאים אצלינו משלי שיר השירים וקהלת ומה שאמר על ספר ולא אמר על ספרי כי לכל דבר בעניינו חבר ספר בפני עצמו ומרז"ל שאמרו שלשה ספרים כתב שלמה שיר השירים בילדותו משלי בבחרותו קהלת בזקנותו ומהם אמרו כי קרוב למיתתו שרתה עליו רוח הקדש וחבר שלשה ספרים אלה ע"כ ומהרי"א ז"ל זכר הכתוב עיקר דברי שלמה וכל אשר עשה מהמעשים אחרים מלבד אשר זכר כאן וחכמתו כלומר ענין במה היה ועד היכן הגיעה הנה כל זה היה כתוב בספר דברי הימים שעשו בזמנו לספור ענייני שלמה בפרט לפי שמנהג המלכים היה שכל אחד בזמנו יצוה לחכם אח' יודע למצוא דברי חפץ וכתוב יושר אמרי אמת שיכתוב ויספר כל ענייניו ומעשיו יום ליום יביע אומר והוא הספר שאמר כאן על ספר דברי שלמה וכן בכל שאר המלכים על ספר דברי הימים למלכי ישראל והנביאים בנבואתם היו כותבים הסולת מאותם הדברי' להוציא מהם איזו תולדת תשובה או זכר נס ומעתיקים מהספרים ההם המועיל וכן עשה עזרא ובדברי הימים אמר ושא' דברי שלמ' הראשוני' והאחרונים הלא הם כתובי' על דברי נתן הנביא ועל נבואת אחיה השילוני ובחזות יעדו החוזה (של) [על] ירבעם בן נבט רצו' לו' שנעשו שני ספרים בסיפורי ענייני שלמה אחד מהם היה מהדברי' הראשונים ר"ל מהבניינים ומהמעלות וההצלחות שהיו בו וכל זה כתב נתן הנביא שנעשה הכל בזמנו ומהאחרוני' בעת זקנתו מאהבתו לנשים ומנטיית לבו אחריהן ומה"עא שהיו עובדות ומהייעודים הנבואיים שבאו בענשו על זאת ומהשטנים אשר קמו וכל זה כתב אחיה השילוני חטאות שלמ' וצרותיו עליהן באחרי' ימיו וגם כן נכתב דבר מזה בספר אחר עשה עדו החוזה במה שכתב מענייני ירבע' והוצרך להביא אגב ענייניו מענייני שלמה הנה שלשה נביאים אלה דברו בענייני שלמה כל אחד ואח' בספרו ע"כ.

**מב**

**והימים** אשר מלך כו' מהרי"א ז"ל לא היה ראוי שיאמר בירושלם כי על כל ארץ ישראל מלך והשיב כי הכתוב מספ' בשבחו במה שלא יצטרך ללכת אנה ואנה מעיר לעיר

סובב סובב לכבוש הערים ולהכניעם אבל בעודו תמיד בירושלם היו כולם נכנעים אליו ויש בחכמי האומות מי שסובר שאלה הארבעים שנה היו בהשקט וזולת זה מלך עוד מספר שנים אך היו בהם רוגז השטנים שקמו עליו ולא נמנו בכלל המספר עד כאן תורף דבריו ז"ל. **ולע"דן** אין לנו אלא דברים ככתבם ארבעים שנה ולא יותר ואלה הארבעים הנה חלקן הכתוב לשתי חלוקות האחת בירושלם כי שמה היו כל הארבעים שנה שוים לטובה במלכות ואימת שימת מלך ככתוב שום תשים עליך מלך שתהא אימתו עליך. אמנם על כל ישראל אעפ"י שמלך עליהם גם כן כל הארבעים שנה אבל לא היו שנים בממלכה ובמוראו וחיתתו על ישראל שהרי משעה שקם ירבעם לשטן לו ובקש שלמה להמיתו נתפרסם הדבר שסופו למלוך על ישראל כמו שניבא אחיה השילוני ובזה ירד שלמה מהוד מלכותו ומוראו וחיתתו גם מאת ה' היתה זאת כי נטל ממנו ההוד והדר שנתן לו בתחילה וכשנטה אחרי נשיו ניטל ממנו וכמו שקדם בפסוק ולא אקח את כל הממלכה מידו וכו' ובפסוק והשבט האחד יהיה לו ולעומת זה אמר והימים אשר מלך בירושלם ועל ישראל ארבעים שנה:

**מג**

**וישכב** שלמה עם אבותיו וכו' כמו ששלמה היה שלם בעבודת הש"י וחטאו לא היה אלא במה שלא מיחה בנשיו ולזה הגיד הכתוב כי שכב עם אבותיו במנוחה בא אל אבותיו בשלום ונאמרה בו שכיבה ולא מיתה יען שהניח בן ממלא מקומו בצד מה וזהו וישכב שלמה כו' וימלוך רחבע' בנו תחתיו שזה תלוי בזה כמו שזכרנו מדחז"ל בפסוק כי שכב דוד עם אבותיו וכי מת יואב שר הצבא דוד שהניח בן ממלא מקומו שכב ולא מת יואב שלא הניח בן ממלא מקומו מת יואב שר הצבא.

**יב**

**א**

**וילך** רחבעם שכם כו' חז"ל פ"ח וילך רחבעם שכם כי שכם באו כל ישר' להמליך אותו תאנה משום ר' יוסי מקום מזומן לפורענות בשכם ענו את דינה בשכם מכרו את יוסף בשכם נתחלקה מלכו' בית דוד עד כאן ובדבריהם אלה נבין שכוונת הכתוב עצמו אל מה שאחז"ל וזהו אומרו וילך רחבעם שכם כאילו מתמיה עליו שאיך הלך אל מקום מוכן לפורענות כשכם ששם ענו דינה ושם מכרו יוסף ומשיב הפסוק ונותן טעם שהיה מוכרח יען כי שכם בא כל ישראל להמליכו ולזה הוכרח ללכת אליהם ואולי לזה כוונה הגמרא במה שהביאה כל הפסו' שאמרה וילך רחבעם שכם כי שכם באו כל ישראל. וידוקדק גם כן אומרו כי שכם באו ולא אמר כי שמה באו כל יש' לומר כי שכם המוכן לפורענות שם באו כל ישראל והם לא נתנו לבם לבלתי בא והתקבץ במקום מוכן לפורענות והוא דקדוק

נכון באומרו שנית כי שכם וכו' והר"דק ז"ל כי שכם בא כל ישראל שכם היה משבט אפרים ונראה כי הנבואה אשר אמר אחיה השילוני לירבעם נועדה לפיכך שלחו ישראל וקראו לו ובקשו למצא לו עלילה להסב המלוכה אל ירבעם לפי' לא רצו לבא לירושלם אלא באו לשכם שהוא מאפרים וירבעם מאפרים והוצרך רחבעם לבא שכם ובדרש וכו' כדלעיל ע"כ וכן ה"רלבג והרחיב יותר מפני שהיה ירבעם מאפרים בחרו ישראל שילך שם להמליכו כדי שיוכל ירבעם לבטוח שלא יהרגהו רחבעם על מה שאמר כנגד אביו וידמה שלזאת הסיבה שלחו וקראו לו בני שבטו לחשבם כי עתה בעת המליכם את רחבעם יקל עליהם להשיג את רחבעם שלא ימית את ירבעם והנה היה גדול בעיניה' שכבר היה ממונה בימי שלמה על כל סבל בית יוסף ולזה גם כן שלחו וקראו לו וידמה שהיה מהש"י שיחשיבו אותו ישראל כל כך כדי שיהיה זה כדי לקיים יעוד שייעד לו השי"ת מדבר המלוכה עד כאן וכן מהרי"א ז"ל בקירוב.

**ב**

**ויהי** כשמוע ירבעם כו' מהרי"א ז"ל כוונת הכתוב להודיע מעלת ירבעם בשלימות מדותיו שלהיות שהוא ברח ועודנו במצרים שמע מיתת שלמ' ועם כל זה לא גבה לבו ולא רמו עיניו לשוב אל ארצו ואעפ"י שייעדו אחיה השילני ע"ה במלכות אלא וישב ירבעם במצרים ואפי' אחר השמועה לא זז ממקומו עד ששלחו אחריו כדכתיב וישלחו ויקראו לו עד כאן. **ולע"דן** שהקיבוץ הזה אשר בשכם אולי נעשה מהראשיים ראשי אלפי ישראל המה אשר באו אל שכם ונשמע הקיבוץ ההוא במצרים אל ירבעם וז"ש תחילה פסוק וילך רחבעם שכם כי שכם בא כל ישראל בא בלשון יחיד לומר שלא באו כלם כלל העם מנע' ועד זקן כי אם יחידי סגולה אשר נקבו בשמות למען יעמדו ימי' רבי' לברר וללבן ענייני המלכות ולזה אפש' שאמר בפסו' זה ויהי כשמוע ירבעם בן נבט והוא עודנו במצרים שבעודו במצרי' שמע הקיבוץ הזה והיה במצרים אשר ברח מפני שלמה המלך ועם כל זה ששמע מענין הקיבוץ הזה אשר הוא הוראת ערעור ומחלוקת כי מה צורך להמליכו והוא בן מלך יורש המלכות ועם היות לירבע' קדימת ידיעת בלבול זה מאחיה השילוני ע"כ ועכ"ז וישב ירבעם במצרים ולא קם לבא וזה ע"ד מהרי"א ז"ל באופן מתחלף ויכריע פירוש זה הסדר של הפסוקים שאם השמיעה לבד היא מיתת שלמה כפשוטו של מקרא היה לו להקדים פסוק ויהי כשמוע כו' אל פסוק וילך רחבעם ולהסמיכו אל וישכב שלמה וכו' ויהי כשמוע ירבעם כו' אלא ודאי גם בכלל כשמוע ירבעם נכלל הקיבוצים האלה של כי שם בא ישראל כלומר ראשיהם והדבר מתנהל לאיטו לאט לאט. ואפשר עוד בהבנת הכתוב לספר בשבחו של ירבע' באשר הוא שם

והוא ויהי כשמוע שלמה העניינים יחד ועכ"ז לא גבה לבו והוא עודנו במצרים ר"ל עודנו בא גם בכל זאת עודנו היה במצרים שלא רצה לבוא וזה מורה בתיבת והוא שאם כוונת הפסוק להיות מורה זמן השמיעה ששמעה עודנו במצרים תיבת והוא עודנו מיותרת כי די היה שיאמר ויהי כשמוע ירבעם בן נבט במצרים באו' והוא עודנו במצרים מורה על מה שפירשנו אמנם בסוף הפסוק הודיע ענין זולתו והוא כשרותו אשר ברח מפני שלמה המלך וישב ירבעם במצרים שאף על פי שברח במצרים לא נהג חס ושלום רשעות כבן נבט אלא וישב ירבעם במצרים במציאות ירבעם כמו שהיה ע"ד ויוסף היה במצרים שאמרו חז"ל ויוסף היה בכשרותו במצרים כן נדרוש גם כן מיתור תיבת ירבעם כי די שיאמר וישב במצרים ולפי האמת כל מאמר וישב ירבע' במצרים הכל מיותר אלא הא קמ"ל שישב ירבעם בישוב דעתו ועסקו בתורה כאשר בהיותו בארצו שתורתו אין בה דופי עם היותו בצער הבריחה ולזה לריח שמניו טובים שלחו ויקראו לו כי בשמך יקראוך ובמקומך יושיבוך בהגיע עת רצון אלהי.

**ג**

**וישלחו** ויקראו לו וכו' הרד"ק ז"ל וישלחו ויקראו לו וכבר שלחו וקראו לו ויהי כשמוע ירבעם מה ששלחו לו בא הוא וכל קהל ישראל בשכם ודברו אל רחבעם אם ירצה למלוך עליהם שיקל את עולו מעליהם עד כאן. ומהרי"א ז"ל אולי שמעו או ידעו דבר מנבואת אחיה השילו ני אשר התנבא על המלכתו ולזה קראוהו כי מתחילה לא באו בעלילה עם רחבעם עד כאן נראה מדבריו שפסוקי' כסדרן וכן. **לע"דן** כמו שזכרתי שאחר שבאו לשכם ונתקבצו שם היה השלוח הזה ולא היה טורח צבור להמתין עד בואו כי משכ' למצרי' מהלך רץ חמשה או ששה ימים וגם לא היו שם כי אם ראשי עם ועליהם אמ' כי שכם בא יש' כנז"ל מדקדוק בא בלשון יחיד ולז"א כי שלחו אחריו ויקראו לו ולא הוצרך לומר ויבא ירבעם כי פשיטא שיבוא אבל בכלל אומרו ויבואו ירבעם וכל קהל יש' וכו' הודיע ביאת ירבעם ולהיות שהיה ירבע' עמהם נתקבצו כל קהל ישר' ביותר ולז"א כאן כל קהל ישראל שנקהלו עוד אבל למעלה לא אמר אלא כי בא ישראל. או אמר כן שבהיות להם ראש ודבר ויועץ כירבעם קראם קהל בלשון חשיבו' וזהו ויבואו ירבעם וכל קהל ישראל והיה בהם מדרך ארץ שלא עשו שידבר ירבעם כי היה קטיגור לאביו ואינו ראוי אבל וידברו אל רחבעם העם וקהל ישראל שאילו לא היתה השררה הקדומה לירבעם לבדו יאות הדיבור לדבר ואולי לא דברו כן פנים בפנים אבל דברו לשליח ותורגמן לאמר לו וזהו אומרו לאמר על ידי אמצעי ביניהם:

ד
**אביך** הקשה את עולנו וכו' הר"דק הקשה את עולנו במס שהעלה עליה' בכל שנה ושנה ואף על פי כן לא היה להם להתרעם כי בשלוה גדולה היו בימיו איש תחת גפנו כו' וכל המס נקל עליה' כי לא עבר עליהם שבט אויר בימיו אלא סיבה היתה מאת האל ית' לבקש לרחבעם עלילה כדי שיפרדו ממנו וימליכו את ירבעם ע"כ וכן הר"לבג בקירוב אלא שהוסיף לומר שהיה מס כבד לצרכו ולכלכל ביתו וסוסיו ארבעים אלף אוריות סוסים אלא שהיו בהשקט בימיו ולכן שאלו ממנו להקל העול ממנו עד כאן ומהריי"א ז"ל כתב אביך הקשה את עולו בשלשה עניינים האח' בדבר המשפט שהיה עושה בחריצוח נמרץ כלה ונחרצה ובני אדם יקוצו בהגיע אליהם דבר המשפט כי רוצים הם בביצוע ובשמאל דוחה וימין מקרבת והעול השני בעול המס לכלכל ביתו וסוסיו ורכבו ופרשיו ולא יעדרו דבר כנז"ל בפי השנית ומלבד בני ישראל היו באים רבים מעמי הארצות הבאים על עסקיהם עם המלך ולשמוע חכמתו ויאכלו על שולחנו תמיד עד שובם ובלכת' יתנו להם צידה לדרכם כיד המלך אם כן היה הפיזור רב מאד והנציבים יתנוהו הן והעול השלישי לעת זקנת שלמה שם מס על הארץ לצורך המלחמות אשר נתעוררו בעת זקנתו במוט רגלו עליו הגדילו ולעומת כל זה אמ' אביך הקשה את עולנו ואתה שאינך מתנהג כ"כ בגדולתו ובפרשיו ורכבו ופיזורו כנזכר לעיל אתה עתה הקל מעלינו ונעבדך בלבב שלם עד כאן. **ולע"דן** לדקדק דפתח בחדא אביך הקשה את עולינו ובסוף מזכיר שתים הקל מעבודת אביך הקשה ומעולו הכבד. ועוד נעבדך מיותר שהרי בהא סלקינן ונחתינן ו"עמ שיעבדוהו הוא אלא שיקל העול. ונראה כי הן אמת הוא כי חטאו העם בלי ספק בשני דברים האחד במציאות הענין לדבר כדברים האלה על מלכם שמת לא היה להם לספר אחרי מיתתו והשני הוא בדברם בלשון בזוי אביך הקשה שהי"ל המלך אביך אלא שאמרו אביך הקשה כאילו הוא הדיוט בעלמא גם לשון הקשה קשה כאילו היתה עבוד' קשה מאד מעין עבוד' מצרים עבודה קשה בחומר כו' ולא זו אף זו שנו ושלשו לומר מעבודתו הקשה ומעולו הכבד שהפכו חק המוסר בכלל דבריהם כאמור אמנם בשאר הדברים הטיבו אשר דברו באומר' ואתה עתה הקל עלינו כו' כי אמרו לו מעין עצת הזקנים והיא עתה לפי שעה הקל מעלינו ואח"כ ונעבדך ככל חפציך דא"לכ ונעבדך מיותר דהא בכלל הקל מעלינו מובן שיהיו תחת העול אלא שיקל מעט וז"ש ואתה עתה בעת הזאת לפי שעה הקל מעבודת אביך כו' ואח"כ ונעבדך שאם נתחיל בעבודה קשה ועול כבד בהכרח יתוסף העול ולא נוכל לסבלו ובזה נבין שבתחילה אמר אביך הקשה את עולנו כלומר הוא מה שעשה בהתחלה היה עול קשה אלא שנתוסף על ידי המשרתים

וגובי המס שהוא קצף מעט והמה עזרו לרעה ולז״א הקל מעבודת אביך הקשה ומעולו הכבד שכבדות העול נעשה מעול משרתיו אשר נתן שררתם וחיתתם עלינו ז״ש נתן עלינו ונעבדך. או אפשר שבאומרו אביך הקשה את עולנו כלל השתי חלוקות הקשה אל עבודה הקשה ועולינו אל עול הכבד שכן ראוי לכל בעל שכל לדבר ריש מלין בכיוצא בזה מדברי קנטוריא. ואולי כל תרעומתן היה ממה שהיה נוהג שרר' באימ' יתירה על הציבור וכן לא יעשה לזה אמר אביך הקשה את עולינו שנתן בו קושי בהיותו נגבה בגאה וגאון ודרך רע ועתה הקל מעבודת והקולא היא הקשה שתקל הקושי ממנו וכן הקל מעולו הכבד תקל הכבד ותניח העול כמו שהוא ונסבול העבוד' והעול בהקלך הקושי מהעבודה והכובד מהעול וזהו או' ונעבדך כמנהג רק שיהיה בהסברת פנים כאמור ולא בזעף והטל' אימה יתיר' אימתני ותקיפה:

**ה**

**ויאמר** אליהם לכו כו' מהרי״א ז״ל מאת ה' היתה זאת היא נפלא' הזה פועל חכם בעת ההמלכה לשים ספקות היה לו להודות כל אשר יאמרו לפי שעה ואחר כך היה עושה חפצו ורצונו לא זו בלבד אלא שנתן להם עוד זמן שלשה ימים להועץ ולעשות קבוצים למרוד עליו הזה פועל חכם אין זה אלא שהשי״ת משיב חכמים אחור ודעתם יסכל לעשות כחפצו בשמים ובארץ ע״כ. **ולע"דן** שהדין עם מהרי״א וזה רמז הפסוק באו' ויאמר אליהם לכו עוד שלשה ימים מהו עוד אלא הפסוק אמר שאמר לכו עוד שלשה מוסף על הימים אשר נתייעצת' עד עתה יהיו נא עוד שלשה ימים כי היה בז לדבר ויחבל לו. ואמר וילכו העם שהוא מיותר אפשר שאמר וילכו העם ר״ל הליכה החלטית שלא על מנת לשוב אליו ולא להקביל פניו עוד ולא כמו שאמר להם לכו עוד שלשה ימים ושובו אלא הלכו הליכה בלא שיבה וחזרה כמורדי' בו אלא שאחר שלשת ימים באו אליו כדי להגדיל אשמתו כאילו רחבעם הורס מלכותו בידו ויהיו נקיים מה' ומישראל ולזה תמצא שאמ' בסמוך ויבא ירבעם וכל העם אל רחבעם כו' דלא כתיב אלא ויבו בו"או במקום א"לף להורות ויבו ברע בא ולא בא בלב שלם:

**ו**

**ויועץ** המלך רחבעם תניא ר"שבא אם יאמרו לך זקני' סתור וילדים בנה סתור ואל תבנה שסתירת זקנים בנין וראיה לדבר רחבעם בן שלמה ע״כ ופשוט הוא שהזקנים של רחבעם אמרו לו סתור שלא לקחת מהם מס ואעפ״י שיהיה מזה סתירה בענייני צרכי מלחמותיך וצרכי ביתו הנה היה בנין המלכות בהתמדת מלכותו בכלל ישראל ועתיד היה להחזיר המס ליושנו ומינה דבנין נערים סתירה. וה"רדק ז״ל בהיותו חי למה הוצרך לומר בהיותו חי כי בודאי שבעודו מת לא יעמדו לפניו אלא אף כשמת שלמה הראו עצמם כאילו

היו עומדים לפני שלמה כמו אם היה חי כך נתנו לרחבעם עצה ההוגנת לו. איך אתם נועצים פירו' איך אתם נועצים בעצמכם איש באחיו לתת לי עצה ע"כ והר"לבג ז"ל את פני שלמה בהיותו חי ר"ל שהיו עומדי' לפני שלמה כל ימי חייו וזהו בהיותו חי ע"כ וכן מהרי"א ז"ל. **ולע"דן** כי שלמה היו בו שני זמני' הזמן האח' בתחילתו עובד ה' וצדיק והזמן הב' כשנטה לבבו אחרי נשיו שאף על פי שהיה צדיק עם כל זה נלכד בז' שחט' נשיו במה שלא מיחה בהם נחשב כאילו הוא עצמו חטא כל אותה החטאות ואשמות שעשו נשיו ואז בימים לא נחשב חי גמור אלא כמת נחשב כי רשעים בחייהם קרואי' מתים ואעפ"י שלא היה רשע חלילה ואפי' חוטא עם כל זה רשעות נשיו גרמו לו כן ולזה אפשר שיאמר הכתוב בהיותו חי לומר שאלו היו אנשי עצתו בימים הראשונים בהיותו חי אבל כשנטה שלמה לבבו מאחרי ה' ונטה מהחיים נטו גם הם מאחריו לכשרותם ולא עמדו לפניו וז"ש אשר עמדו לפניו בהיותו חי. או יאמר בהיותו חי על הזמן אשר רוח ה' נוססה בו רוח חיים רוח נבואיי שהעומדי' לפניו חכמה יתרה בונהירו ושכלתנו תמצא בהם. ואמר איך אתם נועצים להשיב את העם הזה דברים בעלמא ופטומי מילי ז"ש דבר. או יהיה פירוש' האם נשיב לעם דברים קשים להראות כח ולא אחת מפניהם פן יחיתוני או אם אשיב להם דבר ומענה רך ישיב חמה וז"ש להשיב את העם הזה דבר דבר דייקא. ואמרו לאמר איך אתם נועצים דהי"לל איך אתם מיעצים יאמר כי לפעמים בהיות האדם בינו לבין עצמו יחוש ויאמ' סברה אחת ואחר כך בהיותו במעמד חביריו ויראה הרוב נוטים לסברה אחרת מוכרח לנטות אחרי הרוב ואעפ"י שלא תהיה סברתו כן יבטל סברתו מפני הרבים. ואולי שהנה גם כן יכריע לסברת הרוב יען כי ישרה בעיניו לעומת זה שאל מהם לאמר ר"ל שיאמרו לו מה שהם נועצים לא מה שהם מיעצים כי בפעמי' רבו' ייעצו זולת מה שנועצו כל אחד בינו לבין עצמו וזה יהיה באופן שיגיד כל אחד ואחד עצתו שלא בפני חבירו לראו' האם יסכימו כולם כאחד לדעת ולעצה אח' וכן עשו שכל אחד ואחד דבר לו סברתו לאמר רוצה לומר לאמר לו אשר נועץ וז"ש וידברו אליו דקרינן וידברו וכתיב וידבר שכל אחד דבר סברתו לאמר כן אל המלך מפיו או מפי כתבו כמנהג איזה אומות עוד היום להשליך כל אחד פתקא מסברתו הנקרא בול"יטא בלעז ועלתה הסכמתם יחדיו וזהו שקרינן וידברו ונלמוד זה ממה שאמרו חז"ל כיוצא בזה בפסוק ויאמרו לו הגבעוני' אין לי כסף קרי וכתיב אין לי אין לנו שדבר עם כל אחד ואחד לבדו ועם כלם יחדיו והכל היה במענה אחד וזהו אומרו כאן וידבר וידברו:

ז
**וידברו** אליו לאמר חז"ל אמרו בהוריות פר"מ וידברו אליו לאמ' אם היו' תהיה עבד לעם הזה ללמדך שכל המתמנ' על הצבור נעשה עבד לצבור כי הא דר"ג ור' יהושע הוו אזלי בספינתא בהדי ר"ג הוה פתא בהדי רבי יהושע הוה פתא וסולתא שלים פתא דר"ג סמך על סולתא דרבי יהושע א"ל מי ידעת דהוה לך עכובא כולי האי דאייתי נמי סולתא א"ל כוכב א' יש שעולה לע' שנה ומתעה את הספנין אמרתי שמא יעלה ויתעו אמר לו כ"כ יש בידך ואתה יורד בספינה א"ל עד שאתה תמה עלי תמה על שני תלמידים שיש לי ביבשה ואלו הם ר' אליעזר (בן) (סחמא) [חסמא] ורבי יוחנן בן גודגדא שיודעים לשער כמה טפין בים ואין להם פת לאכול ובגד ללבוש נתן דעתו להושיבם כשעלה מן הים שלח אחריה' ולא באו חזר ושלח להם ובאו אמר להם כמדומי' אתם ששררות אני נותן לכם עבדות אני נותן לכם שנאמר וידברו אליו לאמר אם היום תהיה עבד לעם הזה וכ"הא וינגע ה' את המלך ויהי מצורע עד יום מותו ויהי מצורע בבית החפשית מכלל דעד השתא עבד הוה.

**ולע"דן** לדקדק דמנא ליה שהמנוי עבדות הוא דקרא לא קאמר אלא שאם ישפיל עצמו לפניהם לפי שעה יצליח וז"ש אם היום תהיה עבד היום דייקא. ונראה כי דקדק בפסוק תיבת לאמר ובהכי דייק דקא מייתי רישיה דקרא וידברו אליו לאמר. עוד דקדק לשון אם היום תהיה עבד דתיבת תהיה בלתי צודקת כי לפנים לבד מספיק כשיראה להם לפי שעה שהוא עבד כמ"ש אם היום אבל תהיה בהוית עבד ממש בלתי צודק והי"לל אם היום תראה עבד לעינים אם כן מאי קאמר תהיה ועוד דריש כפל תהיה עבד כו' ועבדתם ועניתם דברים טובים מכל אחד מההכרחות הנז' הכריחו שהמנוי והשררה עבדו' הוא וכיון דכן הוא צריך אתה רחבעם לשועבדתם ועניתם ודברת אליהם דברים טובים אם כן ועבדתם להוראת השתעבדות בדברים טובי' קא אתי וכדמסיק ועניתם ודברת אליהם דברים טובי' ואם כן אם היום תהיה לו עבד למה לי על כרחיך לאמר ולהודיע שהמנוי ושררה על הצבור שעבוד ועבדות הוא ולא שררה הוא שאין חפשי אלא מי שאין לו עול צבור. ובזה מובן תיבת לאמר רוצה לומר אעפ"י שהשררה נראית לפנים שהוא להשתרר גם השתרר לפי האמת ראוי לאמר בה אם היום תהיה עבד תהיה בהויה ולא בדבור עבד ולא שר משוחרר ומשתרר שכן כתיב ועבדתם כו' בדיבור ולשון רכה ועבדתם והשתעבדך אליהם. והר"דק ז"ל אם היום תהיה עבד שתהיה נכנע להם ותענ' כרצונ' ועניתם כתרגום ותענינון מילין טבן ותמלל עמהון פתגמין תקנין וגם הוא משמעות העברי כי טעם ועניתם דקאמר דברים טובים ע"כ ומהריי"א ז"ל אם היום תהיה

עבד לעם הזה ר"ל אל תחוש להראות עצמך גדול ורב ורם בעיניהם אבל תאמ' להם שלא תחזיק במעלות אביך אבל תהיה עבד לכל צרכיה' ועבדתם ר"ל בדבור לבד ותענם ותדבר אליה' דברים טובים וכל זה יהיה היום הזה לבד ובמקום שאתה תהיה להם עבד יום אחד ובדברים הם יהיו לך עבדים בפועל כל הימים וזהו והיו לך עבדים כל הימים. **ולע"דן** באומ' אם היום תהיה עבד כו' לפי שהזקנים ראו את העם כי ברע הוא וירבע' עמהם שהביאוהו ממצרים ובעלילה באים עליו לעומת כל זה אמרו לו אל תדחוק את השעה ואת היום הזה אבל היה נדחק מפניו והוא ידחק גם כן מפניך וזהו אם היום לבד תהיה עבד לעם הזה כי לא קיימא לך שעת' בת דינה בטל דינה וג"כ לאחר זמן ועבדת' בדברי' טובי' וללחום מלחמותיה' בלב שלם כי כן יאות לך ותיב' ועבדת' מקושר לסוף הפ' ועבדתם דברים טובי' אז והיו לך עבדים כל הימים. או יאמר אם היום תהיה לעם הזה באמרך אליהם עבדיכם אני היתכן שיחזיקו בך לעבדתם ז"ש אם היום תהיה עבד לעם הזה ועבדתם בתמיה הלא דברים בעלמא הם שתענ' אותם ודברת אליהם דברים טובים כו' או אמר והיו לך שבמתק לשונך תקנה אותם והיו לך עבדים במה שעניתם רכה כי תקנה עבדי' במתק לשונך כמאמר החכם שאמר אתמה ממי שקונה עבדים מהונו איך לא יקנם במתק לשונו:

**ח**

**ויעזוב** את עצת הזקנים כו' הר"דק ויעזוב שלא ישרה עצת' בעיניו אשר העומדים לפניו אשר הם עומדים לפניו כלומר בטל עצת הזקנים העומדים לפני אביו ועשה עצת הנערים העומדי' לפניו ומהרי"א ז"ל כתב ויעזוב את עצת הזקנים תכף ומיד עזב אותה ולא ישרה בעיניו גם קודם שישאל לנערים כי לא שמע מפה ומפה לבחור מהשתי עצות היותר הגונה אבל עזבה מיד ולא נכנס' באוזניו עצתם ונמשך לשאול הנערים לא מצד חכמתם אלא מצד שגדלו עמו לבד ומצד היותם לפניו. **ולע"דן** לדקדק יתור אשר יעצוהו. ונראה אשר יעצוהו ר"ל עצה נכונה בלי ספק ועם כל זה עזבה. או יאמר שאלו היתה העזיבה אחרי עצת הבחורים בדמותו מילתא למילתא אבל בה שעתא אשר יעצוהו עזבה שלא נכנסה באזניו וכ"מש מהרי"א ז"ל וז"ש ויעזוב את עצת הזקנים מעת אשר יעצוהו היתה העזיבה:

**ט י**

**ויאמר** אליהם כו' מהרי"א הסתכל שרחבעם בשאלו עצה מהזקנים שאל על מהות העצה ועל אופן הדיבור בהשיב אותו שנאמ' איך אתם נועצים להשיב את העם הזה דבר והזקנים מדרך המוסר לא אמרו אלא עצמות העצה לבד וסמכו על דעתו של רחבע' יסדר הדברים בסדר נאות יכלכל דבריו במשפט אמנם בשאלו מהילדים היה בהפך שהוא לא

שאל מהם אלא מהות העצה שכן כתיב מה אתם נועצי' ונשיב דבר אל העם הזה אשר דברו אלי לאמר הקל מן העול כו' והם האריכו בדברים להשיב על מה שלא שאל מהם כי הוא לא שאל סדור דברים מהם והם השיבו לו סדור התשוב' שישיב אליהם כה תאמר לעם כה תדבר אליהם עד כאן תורף דבריו. ונ"ל לדקדק למה בשאלתו עצה מן הזקנים כתיב לאמר איך אתם כו' וכאן לא כתב תיבת לאמר עוד שנוי שני שלמעלה א' להשיב את כו' וכאן הוא אומ' ונשיב שנוי שלישי שלמעלה לא האריך למעניתו רק להשיב את העם הזה דברי אמנם כאן האריך ונשיב את העם הזה דבר אשר דברו אלי לאמר הקל מן העול אשר נתן אביך עלינו. ושנוי רביעי שלמעלה הקדים תיבת את העם הזה ואחר כך אמר דבר ובפסוק זה הקדים תיבת דבר ואמר ונשיב דבר את העם הזה. ונראה כי אפי' מתחילה כשנתייעץ עם הזקנים לא שאל את פיהם על מנת לעשות אלא לראות מה היה במחשבתם וכדי שיוציאו מן הכח אל הפועל מה שבלבם וז"ש ויועץ כו' את הזקנים כו' ר"ל שאמר כדי שיאמרו סברתם המקולקלת שכבר נתן אל לבו שלא ידברו אלא כיוצא בדברים אשר דברו כי זקנים הם ורכי לבב רפי המזג ניתרי הקשרים. אמנם כאשר שאל את פי הילדים אשר גדלו עמו שאל את פיהם ע"מ לעשות היוצא מפיהם וז"ש ויאמר אליהם מה אתם נועצים ונשיב דבר כו' רוצה לומר ונשיב לעשות כדבריהם. או יאמר ונשיב אני ואתם אבל בזקנים אמר להשיב שהוא ישיב ועולם הפוך הוא זה שידברו הנערים עמו וישיבו יחדיו הוא והם כמו שאמר ונשיב והיה זה מאהבתו אותם. או יאמר ונשיב ששאל מהם מהות התשובה ונוסח התשובה בלשונה כי את הילדים אשר גדלו עמו אהב ורצה שידריכוהו בעצה ובלשון וזהו ונשיב שאעפ"י שהמלך לבדו המשיב אמ' ונשיב בבחינת שהעצה והנוסח עצמו מסודר מהם אמנם בזקנים לא אמר אלא להשיב ששאל מהם העצה לבד והוא יסדר הענין כפי ארשת שפתיו ולזה אמר בזקנים להשיב את העם כו' ולא אמר ונשיב וזה הפך משיטת מהרי"א ז"ל. כי ידעתי שתדברו אלי נכונה בלב אמיץ להשיב בחימה עזה אל העם הזה עם קשה אשר חזקו פניהם מסלע אשר דברו אלי ולא בושו לאמר הקל מן העול אשר נתן אביך עלינו כאילו היה אבי חמסן וגזלן וכאילו היה מאחד הרקים כך אמרו אביך ולא אמרו אביך המלך ולעומ' זה ראה תשובת' בכוון אל אופן השאלה בתשובה נצחת וזהו אומרו:

**וידברו** אליו הילדים אשר בלי ספק שלא דברו אפילו כשיעו' בינה והשכל אשר בהם בעת הזאת אשר הם עומדים לפניו אבל דברו דברי' קלים כירחי קדם בזמן הילדות אשר גדלו אתו ולזה מובן שלא הזכיר העומדים לפניו. וזה היה במה שאמרו לאמר כה תאמר לעם הזה אשר דברו בעזות מצח אליך פנים בפנים לאמר אביך הכביד את עולנו כו' כה

תדבר אליהם דבור קשה מכוון אל מה שדברו הם אליך ולא בושו וזה טעם יתור אומרו שנית כה תדבר אליהם קטני עבה כו' תדבר אליהם קשה ומה שאמר כה תאמר הוא על מסקנת דבריו שאמרו אבי יסר אתכם בשוטי' ואני אייסר כו' כי עדיין אין לכם מוסר ולא דרך ארץ כיון שדברתם אלי דברי רקים ופוחזים אשר לעומת זה אייסר אתכם בעקרבים לתת לכם מוסר השכל שתדעו לדבר בדרך ארץ בפעם אחרת ועל שני המאמרים האלה באו כפל כה תאמר וכה תדבר. והנה דברי הילדים האלה באו מכוונים אל שאלתו של רחבעם במה שאמר ונשיב דבר את העם הזה אשר דברו אלי לאמ' כו' ורש"י קטני עבה אצבע קטנה שלי וכן הר"דק ז"ל ומלת קטני קשה בדקדוק כי אם היא מגזרת משפטו קטוני כמו מן גדול גדולי אלא נשאר ה"קמץ ב"קוף כמו שהיה טרם התחברו אל הבנוי כמו שאמר מן בגוד בגודה אחותה יהוד' ומן שליש בבקר שלישו והדומים להם שנשארו על תנועתם והנח נבלע בדגש ושם החולם לשמץ בחטף ועניינו יותר יש לי כח ואומץ ממה שהי' לאבי ולמה אקל עולכם. עבה פועל עבר לזכר במשקל עשה ויש לפרשו תואר לנקבה ויהיה תואר לאצבעו הקטנה ובא האצבע זכר ונקבה הזכר כנגד תואר הקטן ויונתן תרגם חלשותי תקיף מעלומותי דאבא ע"כ וכן הר"לבג ז"ל והכוונה עבה ממתני אבי בעת המלכתו שהיה בן י"ב שנים נער קטן ועם כל זה עבדת' אותו בזאת העבודה כי רחבעם היה בן מ"א שנה במלכו עד כאן ומהרי"א ז"ל ראה מה שיש בתשובה זו מהדופי ושגעון ותמהון לבב שאמ' ישיב קטני עבה ממתני אבי לפי שהם שאלו יקל מעול אביו לפי שהוא לא יהיה בגדר אותה המעלה והכבוד שהיה בו אביו עד שיצטרך לאותו הפיזור הגדול אשר בסיבתו הטיל מס כבד אבל יקל כבודו ותקל גם כן הוצאתו ובזה ראוי שיקל המס שלו ולזה אמ' לו הילדים שישיב להם כי הוא יגדל מאביו בגדולה ומעלה ורוממות על מעלת אביו באופן שיצטרך לפיזור והוצא' גדולה ואיך יקל מעול המס אדרבה ואני אוסיף על עולכם בהכרח כפי גודל המעלה יגדל הפיזור בהכרח יגדל המס וראה איך דבריה' שוא ודבר כזב כי לא היה בכל מלכי ישראל ויהודה במעלת שלמה כלל זאת ועוד איך יסדרו לבן שלמה ישיב אמרים לא המה הגוני' בכבוד אביו קטני עבה ממתני אבי לו הונח שיהיה אמת כ"ש בהיות שקר וכזב שאפי' דוד ע"ה לא עע בכבוד אויבו שאול והוא ביזה את אביו ולא עוד אלא שהודה לדבריהם שהם אמ' הקל מעבודת אביך הקשה והוא הודה לדבריהם שהרי אמר אבי העמיס עליכם עול כבד ואני אוסיף על עולכם כו' הנה כבוד אב ביותר היה ראוי שיאמר להם אל נא אחי תרעו לדבר על אבי אבי רכב ישראל ופרשיו אשר מילא ארצכם כסף וזהב עד כאן:

**יא**

**ועתה** אבי כו' רש"י ז"ל עקרבים אישגלנטי"ר בלעז שעושי' כעקרב ע"כ והרד"ק ז"ל בשוטים ת"י בשרביטין וכן שוט לסוס ועקרבים קשים מהם שהם עוקצים בקוצי' שבהם וי"ת במרגנין ע"כ וכן הרלב"ג והכוונה שייסר אותם במוסר כבד וקשה ע"כ ומהרי"א ז"ל בשוטים כנזכ' בשבטים כעין שוט לסוס אמנם בעקרבים הם העוקצים של ברזל אישפורוני"ש בלעז שנותנים בשוטי' ועשאם ליש' כבעלי חיים בלתי מדברים ושאביו גם הוא רוכב בהם והודה שאביו הרע להם מאד והוא יוסיף מהרע עאכ"ו שזה בלי ספק גרם להמרידם עליו והיה סכלות גדולה כי על דברים מספר שדברו אנשי יהודה אמר שבע בן בכרי איש לאהליו יש' כ"ש על דברי' קשים כאלה. והילדים הסכלי' היה להם להסתכל בתחילת הענין שהוא בנוי על קשר במה שלא באו לירושלם אלא שכם ולהביט באחרי' דבר שבודאי ימרדו בשמעם דברים קשים כאלה:

**יב**

**ויבו** ירבעם כו' הרד"ק ז"ל כתוב בוא"ו קרי בא"לף ואחד הוא כי אותיות אהו"י מתחלפות ע"כ. **ולע"דן** מה שרמזתי בפסוק ויאמר אליהם לכו עוד כו' שלא היה דעתם לשוב אליו עוד ומה ששבו כעת היה בהכרח דסוף סוף מלו ביהודה יהיה ובן מלך הוא וזהו ויבא ירבעם וכל העם אל רחבעם ביום השלישי כלומר כבר באו בעלילה עמו ולבם לא נכון וזה רמז באומרו אל רחבעם כהדיוט ולא אמר אל רחבעם המלך אבל בסמוך אמר ביום השלישי כאשר דבר המלך שלא הקדימו לבא עד שנתייעצו על נכון בקשר אמיץ כמו שזכר מהרי"א לממלכה ולא אחרו עוד כי רצו לברר ענייני' ולז"א ביום הג' כאשר דבר המלך אבל היה התחלפו' במהות הענין שהם באו עם ירבע' כ"מש ויבוא שלא אמר וישב כי לא שבו אליו ולא ישובו אליו עד עת קץ כי כבר ידעו זדון לבו ואולי נשמעה אליהם נבואת אחיה השילוני ע"ה ולז"א ויבוא ירבע' וכל העם אבל המלך דבר לאמ' בלשון הגון ומורגל שובו אלי והם קיימו מקצת במה שבאו ביום הג' אמנם לא שבו אלא באו בוי וכ"מש ויבא וי בו שלא בא בלב שלם אלא אוי ואבוי בו בדעתו וזהו וי בו ירבעם.

**יג יד**

**ויען** המלך את העם קשה כו' וידבר וכו' ראוי לדקדק שהכתובים כפולים דבאחד מהם די או באומרו שעזב עצת הזקנים או באומ' וידבר אליהם כעצת הילדים ועוד תיבת לאמר מיותרת. ונראה שאילו התחכם רחבעם היה עושה יחדיו כשתי העצות שמאל דוחה וימין מקרב' והיה דבר נאה שלא לדבר הכל בלשון רכה פן ירימו ראש ולז"א ויען המלך את העם קשה והלואי אחר שדבר קשה היה עושה כעצת הזקנים לשוב ולדבר רכות

בתמורת הקשה שדבר אבל לא עשה כן אלא ויעזוב את עצת הזקנים מאז אשר יעצוהו או אמר אשר יעצוהו שהיא היתה באמת עצה וכדפרישית לעיל ביתור אשר יעצוהו ואומ' וידבר אליהם כעצת הילדים הגיד שחלק מה דבר וחלק העלי' כי לא ראה לדב' ולו' קטני עבה ממתני אבי שאול' היא לו וכלימ' כמו שכת' מהריי"א שלזה לא דבר דברי' כאלה ובזה אדקדק או' לאמר כלו' דבר כעצ' הילדי' מה שאפש' לאמ' והוא הכביד כו' אבל קטני עבה ממתני אבי שהוא זלזול אביו לא אמ' וגם בזה דלג תיב' העמיס עליכ' עול כבד והיה זלזול ביות' לו' העמיס עליכ' עול כבד שמלבד מה שהיו עמוסים העמיס יות' עול כב' ולא אמ' אלא הראוי לאמ' בדוחק והוא או' אבי הכביד את עולכם ואני אוסיף כו'. עוד אפשר כי אילו היה רחבעם בעל שכל כשהתחיל לדבר קשה ורא' שלא שוה לו כי ראה את ירבע' פנה לו עורף ולא פני' וכיוצא בו רבי' לאלפי' והי' שב ומדב' אליה' רכות כעצ' הזקני' אפשר היה מועיל אבל הגיד הכתו' שדב' קשו' וזהו ויען המל' את העם קשה וזאת העניי היתה את העם לבדו כי ירבע' אינו בכלל כיון שלא כתב ויען אליהם קשה והיה נכלל ירבעם בכלל הבאים אלא ודאי ויען המלך את העם קשה שירבעם בלתי שמעו דברים קשים בלתי טעם ועכ"ז שראה המבחן לא נטה אחרי עצת הזקנים כו' ולא זו אלא וידבר אליהם כו' ואפי' שהעם היו אומרים לו אל נא אדוננו מלכנו יחרה אפך בכל זאת לא שב אפו ועוד ידו נטויה כי היתה סבה וכו' וכמו שאזכיר בסמוך בשם מהריי"א ז"ל בפירוש מה שאמר ולא שמע המלך (את) [אל] העם:

**טו**

**ולא** שמע המלך כו' הר"דק ז"ל ולא שמע המלך וכו' להקל עולם כאשר אמרו לו עד כאן. ומהריי"א ז"ל ולא שמע המלך (את) [אל] העם אין פירושו שלא שמע לשאלתם ובקשת' אבל ענייני שאחרי התשוב' אשר נתן אליהם קשה בגידיו העם דברו עמו עוד לפייסו או להתנצל מדברים הראשוני' או לבקש מיצוע בדבר יאות אליו ואליהם והוא לא רצה לשמעם דבר כלל וזהו אומרו אחר התשובה ולא שמע המלך אל העם כוי רוצה לומר שזה היה יותר קשה מכל מה שקדם ולזה אמ' וירא כל ישראל כי לא שמע המלך אליהם וישיבו כו' שבעבור זה השיבו הם גם כן דברים קשים מה לנו כו' עד כאן. **ולע"דן** באומרו ולא שמע המלך אל העם כי עוד היום מנהג מלכי ישמעאל התוגרמים שבעת המלכתו ישאלו ממנו כמה שאלות וכמה ויתורים והוא מוכרח להודות מפני אסיפת העם רב ואחר כך בשבתו על כסא מלכותו לא ישוב דברו אחור לאמר אנוס הייתי באשר דבר מלך שלטון הוא לא ישוב דברו אחור מכל אשר דבר אך בזאת שישאלו שאלותם בדעת ובכובד ראש ולא יקלו בלשונם בכבוד המלך אפי' כחוט השערה שאם יכשלו בלשונם

אחר זמן בשבתו על כסאו יפשפש אחד לא' מהם וינקם ממנו מכת הרג ואבדן ועל כן אמר ולא שמע המלך אל העם כלומר שטעות גדולה טעה במה שלא שמע המלך אל העם רוצה לומר בעודו אסיפת עם היה לו לשמוע דבריו ואחר הפרדם איש מאחיו יבקש אחד אל אחד ליפרע ולהנקם ממנו. ואמ' כי היתה סיבה מעם ה' התנצלות קצת למלך במה שלא שמע אליהם ואף על פי שהיה יעוד לרעה על בית שלמה להסיר ממנה מלכות עשרת השבטים ואינו מהזרות שינחם השם יתברך על הרעה לזה אמר כי להיותה טובה אל ירבעם בן נבט להמליכו ומעול' לא יצא דבר לטובה מפי השי"י וישוב אחור זולת פעם א' והתוית תיו כו' כנזכר בגמרא ז"ש כי היתה סיבה מעם ה' למען הקים את דברו ובפרט היותו נדבר ע"י איש גדול אשר דבר ביד אחיה השילוני ובבחינת אשר דברו אל ירבעם בן נבט לטובתו ודבר של טובה לא ישוב ואעפ"י שהוא פורענו' בבחינת שלמה כ"ש בהיות הסיב' המחייבת כן מחטאות שלמה ע"ה במה שלא מיחה וזה רמז באומרו למען הקים ולא אמר להקים לומר שהלמען הקים והסיבה במקומה ולכך סבב השי"י סיבה זו שלא ישמע רחבעם אל העם כדי שדבר ה' יקום לעולם:

**טז**

**וירא** כל ישראל כו' חז"ל הובא בילקוט סימן ק"ו ויאמר ה' שמע בקול העם הזה תני רשבי"י ז"ל אומר (ולמה) [ולא] אותך מאסו כי אותי מאסו בשלשה דברים עתידים למאוס במלכות שמים ובמלכות בית דוד ובבנין בית המקדש. אימתי מאסו שלשתם בימי רחבע' הדא הוא דכתיב וישובו העם את המלך לאמר מה לנו חלק בדוד זו מלכות שמים ולא נחלה בבן ישי זו מלכות בית דוד איש לאוהליו ישראל ולא לבית המקדש אל תקרי לאוהליו אלא לאלוהיו אמר רבי סימון אין ישראל רואין סימן גאולה לעולם עד שיבקשו שלשתן ההי"ד ואחר ישובו בני ישראל ובקשו את ה' אלהיהם זו מלכות שמים ואת דוד מלכם זו מלכות בית דוד ופחדו אל ה' ואל טובו זה בית המקדש עד כאן לשונו. **ולע"דן** לדקדק מה שייכות יש לשלשה דברים שעתידים למאוס עם פסוק לא אותך מאסו כי אם אותי מאסו שבפסוק ההוא לא יש אלא מאיסות ה' ממלוך עליהם והוא דבר אחד מהשלשה דברים שמזכיר רשבי"י ז"ל ונבין גם כן שייכות שלשה דברים אלו זו עם זו. ועוד קשה אומרו אימתי מאסו שלשתם בימי רחבעם כי גם בימי שבע בן בכרי אמרו כיוצא בזה אין לנו חלק בדוד ולא נחלה בבן ישי איש לאוהליו ישראל ואם כן למה אמר אימתי מאסו שלשתם בימי רחבעם. ועוד קשה למה דרש מאיסת בית המקדש מדיוקא דלאוהליו ולא דרש כן מאומרו ראה ביתך דוד על בית המקדש. ועוד אחר שדרש לאוהליו כפשוטו על מציאות מאיסת המקדש למה דרשו ללאלהיו ומאיסת האלוה למד

מאין לנו חלק בדוד קאמר ולא במלכות שמים אם כן למה דרש כן מתחילה. ונראה שלהיות מלכות שמים ומלכות בית דוד ובית המקדש חוט המשולש לא ינתק זה מזה כי מלכות דוד תמיד סרים אל משמרת ה' ועבודתו מלכי בית דוד דנין ודנין אותם כי בית דוד דנין לבוקר משפט וצדקה מרוממים דגל ה' ועבודתו וזה היה תכלית המקדש לעבדו יתברך שכם אחד במקום אשר בחר לשכן שמו שם והקרבנות יכפרו במקדש על ישראל בכלל שתמיד של שחר מכפר על העונות שעוו בלילה ותמיד של בין הערבים על מה שעוו ביו' צדק ילין בה. נמצאו בית דוד מכניעים זדים המרימים ראש על ה' ולשרש עבודת אלילים מן העולם. באופן שבכלל אומרו כי אותי מאסו ממלוך עליהם נכללו שלשתם בהכרח כי הא בהא תליא שהמואס במלכות בית דוד מואס בהשם יתברך הוא כי מלכות דוד כל מאויי נפשם להרים מלכות שמים ולא לכבוד עצמן הם דורשים וזה נרמז באומרו ממלוך עליהם עול מלכות בית דוד כי היה די במה שאמר כי אותי מאסו ובשאלם מלך בלי זמן שעדיין לא יצא דוד והוכרחו לתת להם שאול אם כן בשאלה זו מאסו במלכות דוד ובבנין מקדש שאין בונה אותו אלא מלכות דוד וברוך חכם הרזי' היודע ועד ואולי בהמלכת שאול נתעכבה בנין המקדש ולז"א עתידי' למאוס בפי' כי כעת לאו בפי' אתמר אלא מכללא אתמר מאומ' ממלוך עליהם אבל עדיין קשה מהיכן יליף מה שעתידין לעשות ומה לנו בעתיד אין לנו עסק אלא בהווה. ונראה שרשב"י ע"ה דקדק לשון שמע לקול העם שרמז הכתוב לשמואל עליו השלום אל מה שהם עתידים למאוס בשלשתם והיא היא תשובת העם האמורה כאן וישיבו העם את המלך דבר כו' נמצא שכוונת רשב"י ז"ל להודיענו חדוש גדול והוא שהשלשה דברי' שעתידין למאוס בימי רחבעם הק"בה הגיד מראשית אחרית ומקדם אשר לא נעשו ועל זה אמר שמע בקול העם בקול העם שעתידים לומר כן בעתיד שמענו עתה. ולא הביא מזמן שבע בן בכרי שאמר כן לפי שהיה יחיד והוא אמר כן אבל ישראל והעם לא אמרו כן בפיהם אבל אמ' כי העם בימי רחבעם שכן כתיב וישיבו העם את המלך דבר לאמר מה לנו חלק בדוד שמהכרח כפל דוד ובן ישי מוכרח הוא לפרש כן אין לנו חלק בדוד מלכות שמים בממלכת דוד והוא סוד דוד מלך ישראל חי וקיים. ובזה שהקדמנו היות השלשה דברים קשורים זה בזה מובן גם כן מה דורש לאהליו לאלהיו ואף על פי שכבר למד מאיסת האלהות מאומרו אין לנו חלק בדוד זו מלכות שמים רמזה במלת לאוהליו ולא לבית המקדש לרמוז שמאיסת המקדש המכפר את עוונותם והמייחד את ישראל גוי אחד מיוחד לעבדו שכם אחד אם כן הרי הוא כמאיסת האלהות וזהו שאמר לאלוהיו. ולזה לא למד מאיסת המקדש מאומרו ראה ביתך דוד אלא מלאהליו מפני שלומד מתיבת

לאהליו לאלהיו לומר שמאיסת האלהות תלויה במקדש מה שאין ללמוד בן מראה ביתך דוד. זאת עוד כי בית המקדש בנאו שלמה וראה ביתך דוד יאמר על בית דוד יוצאי חלציו כמו בית אהרן בית הלוי. וכן ראינו המבחן שבה שעתא שמאסו מלכות דוד והמקדש הקימו להם עגלים החוש מוכיח שתלוים זה בזה כדפירש' ולזה אמר רבי סימון שאין ישראל רואין סימן גאולה עד שיבקשו שלשתם כי הא בהא תליא וכן תמצא ופחדו אל ה' ואל טובו זה בית המקדש כמו ההר הטוב הזה והלבנון הנאמר על המקדש הטוב והלבנון שמלבן עונותיהם של ישראל שהזכיר גם כן ופחדו אל ה' ואל טובו מורה שפחד ה' ויראתו תלוי גם כן במקדש ולא די במה שאמר ובקשו את ה' אלהיהם אלא אמר ופחדו אל ה' ואל טובו לרמוז דהא בהא תליא כדפרישית עלה בידינו מן המאמר הזה ישוב כפל מה לנו חלק בדוד ונחלה בבן ישי ושמה לנו חלק בדוד על מלכות שמים קאמר ונחלה בבן ישי זו מלכות בית דוד בן ישי מכלל שבדוד הנזכר הוא משל ומליצה אל מלכות שמים שאין לו אב חלילה וכשדבר על דוד התחתון האנושי אמר בן ישי ובאומרו אהל לאוהליו רמז שמאסו באוהל מועד הוא בית המקדש ומאסו באלוהיו אל חקרי לאוהליו אלא איש לאלוהיו. ורש"י ז"ל ראה ביתך בית הקדש שבנית לך לבדך יהיה עד כאן. והר"דק ז"ל מה לנו חלק בדוד כמשמעו דרך שאלה כלומר מה לנו עוד חלק בו כיון שאינו שומע בקולנו ואמר שיכביד עולו עלינו מי יכריחנו להיות לנו חלק בו ומה שזכר דוד לפי שהוא היה תחילת המלוכ' קוראו בנו ובן בנו דוד וכן ודוד עבדי נשיא להם לעולם. ויונתן תרגם מה כמו לא ואמר לית לנא חולק בדוד ולא אחסנא בבן ישי. ראה ביתך כלומר ראה מי נשאר עמך בביתך ועל איזה בית תמלוך כי לא על בית ישראל וי"ת כען מלוך על אנש ביתך ובדרש כדלעיל ביתך על בית המקדש עד כאן וכן הרל"בג ז"ל. ומהרי"א ז"ל ר"ל הנה זדון רחבעם הוא להיותו מבית דוד וזרעו וחושב שבהכרח ימלוך עלינו אחרי היותו יושב על כסאו ואנחנו לא נחשוב כן כי מה הוא החלק אשר לנו בדוד לשיהיה לו חלק רב בנו ומה היא הנחלה אשר לנו בבן ישי שיהיה אתמול רועה צאן כאחד ממנו שיחשוב בנו שכל נחלתינו הם שלו איש לאוהליך ישראל להיות כל איש יהיה שורר בביתו ואוהליו ראה ביתך דוד רוצה לומר נהוג ביתך ועיין ביתך ולא תחוש לראותו ולנהוג בתי ישראל עד כאן.

**ולע"דן** לדקדק למה אמר לשון מה לנו חלק בדוד והי"ל אין לנו חלק כמו שנאמר למעלה בענין שבע בן בכרי וכמו שאמר ולא נחלה בבן ישי וכפל הענין במילות שונות דוד ובן ישי. ונראה כי להיות ירבעם בנו של שבע בן בכרי כמו שהוכחנו למעלה הוא נבט הוא מיכה הוא שבע בן בכרי ומאז מקדם אמר שבע בן בכרי אין לנו חלק בדוד ולא נחלה

בבן ישי לזה אמרו כאן ישראל מה לנו חלק בדוד שהרי כבר אמרו מאז אין לנו חלק בדוד באופן שלא הוצרכו עתה לומ' נוסח אין לנו חלק וכו' שהיה משמע שעתה אומרים ומחדשים שאין לנו חלק אבל לשון מה לנו הוא כאומרו מה חלק נשאר לנו בדוד שהלא זה כמה שחלקנו השותפות הזאת. עוד אפשר שדברו בדוד בשני השותפים שבו בשורש משפחתו בישי אביו מצד עובד ועובד בן בועז ואמו רות המואביה וכאילו אותם החלקים הם עתה בדוד חלק אב וחלק אם כיון דאתי מחמתם ומכחם ולזה מדברים בצד אמו אמרו מה חלק שהרי אמו מואבית היתה ולזה אמרו מה לנו חלק בדוד שאינו לנו כי אם למואב באופן שהחלק מועט ובלתי הגון ומצד היותו בן ישי חלק יש לנו והגון ולזה לא נוכל לו' אשר מה לנו בדוד כלו' הלא מה חלק לנו בדוד ובבן ישי בחדא מחתא אבל אמר בו לשון אחר מורה שיש בו חלק אבל לא יש נחלה בינו לביננו שנצטרך לחלוק אותה ביננו ובינו כי לא נחלה בבן ישי אם כן שובו לכם לאוהליכם למה נתעכב שאין ביננו לבון וברור חשבון כלל מעתה לך לאוהליך ישראל או יאמר זה הענין באופן יותר נאות שיהיה מאמר לאוהליך ישראל מקושר עם מאמר מה חלק כו' ורוצה לומר מה חלק לנו בדוד לאוהליך ישראל רוצה לומר שמה החלק ההוא מועיל לאוהליך ישראל וכן ולא נחלה בבן ישי שתועיל אותה נחלה לאוהליך או שיהיה קשר בין דוד ובין בן ישי מצד החלק ההוא או הנחלה אשר בו זכות חלק לאהליך שהרי להם לאהליך דבר מה ובזה מובן שלא אמר איש לאהליו ישראל שכן כתיב למעלה בענין שבע בן בכרי איש לאוהליו ישראל אפי' זה לא יש יתור במאמר וילך לאוהליו ישראל שזהו מאמר זולת הקודם לאוהליו ישראל. ואולי אמרו לאוהליו ישראל לרמוז בית סתם בבית המקדש שישובו לקדמותן אהל מועד לא כן בסמוך גבי יהודה שאמר איש לביתו ושם ארחיב בזה בסייעתא דשמיא בפסוק כה אמר ה' לא תעלו ולא תלחמו וכו' עתה ראה ביתך דוד רוצה לומר עד עתה הטבנו עם ביתך שהיינו רואים את ביתך ומפקחים עליו עתה ראה אתה דוד המלך עליו השלום זהגן עליו. ואפשר שפחדו מדוד וזכותו שגדולים צדיקים במיתתם יותר מבחייהם גם נכמרו רחמיהם עליו כי כל ישראל ויהודה אוהבים את דוד היו כי הוא יוצא ובא לפניהם והצילם מיד גלית וכמה אויבים ובנו שלמה הטיב עמהם ואף על פי שנתרעמו ממנו לזה אמרו אנו יודעים שדוד מלך ישראל חי וקיים שמעת שנכנס הארון להיכל בעבור דוד עבדך כו' באותה שעה חיה דוד ונהפכו פני אויביו כשולי קדרה לזה אמרו עתה מה לנו חלק בדוד שהרי הוא מיהודה ואנו משאר השבטים מישראל איש לאוהליו ישראל כי ישראל לבדו ויהודה לבדו וראה אתה דוד שביתך הוא הגורם הפירוד שנתפרדה החבילה ואנו אין לנו אשם זהו שאמר ראה שביתך דוד הם החולקים וכמו שזכרתי בשם מהריא

ז"ל במה שאמר וירא ישראל כי לא שמע המלך אליהם שאינו על דבר המס שדברו אליו להקל אלא זולתו מדברי פיוס וכן ולא שמע המלך אל העם כו' וכיוצא בהם הוא מאמר זה של ראה ביתך דוד ל"עד. ולזה וילך ישראל בלב שלם לאוהליו כי לא היה להם אשמת הפירוד והמחלוקת הזה. או אמר וילך ישראל באחדות כאיש אחד לעמוד על נפשם וז"ש וילך ישראל לאהליו ולא אמר וילכו ישראל לאהליהם:

**יז**

**ובני** ישראל כו' ה"רדק ז"ל וימלוך עליהם מלך עליהם והוי"ו כוי"ו וישא אברהם את עיניו והדומים לה ע"כ. מהרי"א ז"ל נשארו עם רחבעם לבד בני יהודה ומהכרח היותם בערי יהודה ומפאת זה הוכרחו להמליך עליהם את רחבעם.

**ולע"דן** לדקדק וי"ו יתירה של וימלוך עליהם וזה כי אחר שהזכיר שהלך ישראל לאהליו כלל עמהם גם בני ישראל אשר מעשרת השבטים שהיו דרים בערי יהודה שאף על פי שגם הם היו בקבוץ הנזכ' ובלכתם הלכו לאהליהם וזהו שאמר ומבני ישר' היושבים בערי יהודה מקושר עם מאמר וילך לאוהליו ועל זה מוסיף ובני ישראל היושבים בערי יהודה ואף על פי שהם בני ישראל היו יושבים בערי יהודה וכמו שאוכיח בסמוך מדהר"לבג ז"ל ואף על פי שהלכו לאהליהם אשר בערי יהודה וימלוך עליהם ואף על פי שאינם מיהודה אלא מבני ישראל עשרת שבטים ואילו אמר ובני ישראל כו' מלך עליהם לא היה מודיע אלא ענין המלכות ועתה בתוספת הוי"ו הודיע בתחילת הפסוק ענין אחד שגם הם נטו אחרי ישראל ללכת לאהליהם אלא שבהכרח מלך עליהם ואעפ"י שהם מבני ישראל מעשרת השבטים מלך עליהם להיותם בערי יהודה ולא יתכן באופן אחר. נמצא שמלך רחבעם גם קצת אנשים יחידים משאר השבטים משבט שמעון שהיתר נחלתם מובלעת שם בתוך נחלת יהודה ועריהם:

**יח יט**

**וישלח** המלך רחבעם כו' רש"י ז"ל אדורם הוא אדונירם עד כאן וה"רדק ז"ל את אדוניר' שלח אחריהם שישובו אליו ויקבלוהו למלך ורגמוהו וכיון שראה שרגמוהו ראה שהקש' אמיץ והתחזק לרכוב ולנוס עד כאן. וכן הר"לבג ז"ל. וכן מהרי"א ז"ל. **ולע"דן** לדקדק שאם כדברי המפרשים ז"ל הנז' וכי לא נמצא זולתו שילך לקבוציהם אלא אדורם ואין קטיגור כמוהו גובה המס תמיד אשר הוא שראוי מכולם איך יעשה סניגור ובפרט בהיות כל סבת המחלוקת הזה כובד המס ואין קטיגור נעשה סניגור. ויקשה עוד לשיטתם ז"ל שאם כדבריהם כן הוא היה ראוי שיזכיר בפסוק זה אחר פסוק וילך ישראל לאהליו וישלח המלך רחבעם וכו' ויפשעו כל בית ישראל וכו' ואחר כך ובני ישראל היושבים בערי יהודה וימלוך עליהם רחבעם וזה היה הסדר הנכון לפי פירושם ז"ל עד כאן.

ונראה כי בלכת ישראל לאהליו לא שלח אחריהם לא אדורם ולא זולתו ולזה הגיד מיד ובני ישראל היושבים וכו' ואחר כמה ימים נתן רחבעם אל לבו לשלוח את אדורם אשר על המס כאילו הולך לגבות מס האם יאמרו לא נתן כי אין לנו מלך והוא ישיב להם בדברים רכים ויקל עליהם המס למחצה לשליש ולרביע. וכיוצא מדברים האלה ולזה בחר באדורם אשר על המס להראות כחו ועוצם ידו שלא השיב אחור ימינו משלוח שלוחין כאילו (אוזנם) [אטם] אזנו ממה שאמרו אין לנו חלק בדוד וכו' וממה שקראו כאן אדורם ובימי שלמה נקרא אדונירם הורה בזה שצוהו יתנהג עמהם בלשון רכה לא באדוני רם שמורה על אדונו רם ויכניע זדים אלא אדורם אשר על המס שבכוונה מכוונת שלחו מהיותו על המס להראות אמיצות לב והם הראו יותר ויותר שרגמוהו שכל אחד מישראל השליך בו אבן אחת לזכות כל אחד ואחד בו ואף על פי שבעשרה אבנים יומת וזהו אומרו וירגמו כל ישראל בו אבן אחת מכל ישראל וכו' היה בהיות רחבעם בערו אבל אחרי לכת ישראל לאהליו וכשהגיעה השמועה על רחבעם אז התאמץ לעלות במרכבה לנוס ירושלם קודם שיבואו אחריו שאם היו שם כל ישראל כדעת המפרשים הנזכרים מה תועיל מנוסתו וכל העם שם אלא ודאי נסעו מזה והוא הנכון ואז אחרי הנסיון הזה נתאמ' המרד בעת ההיא וזהו שאמר בסוף הענין ויפשעו ישראל בבית דוד עד היום הזה:

**כ**

**ויהי** כשמוע כו' הר"דק ז"ל אחר שהלכו ישראל איש למקומו וירבעם שב אל בית אביו נועדו כל ישראל לא נזכ' באיזה מקום ואפשר שהיה בשכם ומפני זה בנה אותו להיות לו לבית מלוכה ושלחו וקראו אל ירבעם שיבא אל העדה במקום שנתקבצו והמליכו אותו על כל ישראל. שבט יהודה לבדו כבר כתבנו שבנימין בכלל שבט יהודה כי ירושלם בין שניהם היתה ומי שימלוך על ירושלם בודאי ימלוך על שניהם לפיכך נכלל שבט בנימין בכלל שבט יהודה עד כאן והר"לבג ז"ל לרבוי שבט יהוד' ביחס על שבט בנימין מצורף שנחלת בנימין בתוך יהודה עד כאן וכן מהרי"א ז"ל.

**ולע"דן** כי שבט יהודה לבדו בלבד בשאר בלב שלם עם רחבעם שאפילו אותם שהיו עמו משבט בנימין ושמעון לא מלבם אלא להיותם יושבים בתוך ארצות יהודה אבל לבם לא נכון עם רחבעם אלא שבט יהודה ז"ש לא היה אחרי בית דוד שתיבת אחרי ר"ל נוטה אחריו בלב שלם כאמור והודיע שאפי' יהודה לא היה לבבו שלם אחרי רחבעם אלא נטייתו אחרי בית דוד ולכבודו וז"ש אחרי בית דוד ולא אמר אחרי רחבעם:

**כא**

**ויבואו** דחבעם כו' נראה כי להיות יהודה נוטים אחרי בית דוד בכל לבם לזה נתקבצו עמו מקטנם ועד גדולם לתפארת מלכם שהוא משבטם ולזה אמר בו ויקהל כל בית יהודה

כל בית דייקא אמנם בבנימין לא אמר כל בית בנימין אלא ואת שבט בנימין שאפי' כל השבט כלו לא נתקבץ אלא היוצאים לצבא לבד ונתקבצו להלחם כדי להשיב המלכות לרחבעם ולא מצד עצמו כי גבר יהיר הוא ולא יצוה אלא לכבוד אביו ז"ש אל רחבעם בן שלמה אשר יחדיו אלה יהיו מחכמתו כי שכניו היו בירושלם ושהיה מלך בן מלך וראוי לכבוד והוד מלכות:

**כב**

**ויהי** דבר האלהים כו' מ"ש האלהים ולא אמר דבר ה' אולי הית' השגתו מעט מזער והנכון שלהיות מעשה זה נעשה מאת האלהי' שאין אלי"ם אלא דיין עד האלהי' יבוא דבר שניהם כדי ליפרע משלמה אשר לא מיחה בנשיו כנז"ל לזה אמר ויהי דבר האלהים אל שמעיה ומה שאמר איש האלהים היא הבחינה הראשונה יותר ביחוד:

**כג**

**אמור** אל רחבעם כו' הרלב"ג ז"ל ויתר העם משאר שבטים ובפרט משבט שמעון נשארו במלכות רחבעם כי נחלת שמעון מפוזרת תוך נחלת בני יהודה כנז' בספר יהושע ע"כ **ולע"דן** לדקדק למה באו כל אלה הסימני' רחבע' בן שלמה מלך יהודה אפשר שבא כדרך מבשר בדב' ה' אמו' לרחבעם בן שלמה אתה בן מלך שליט מבטיחך אני שתתמיד במעלתך שתהי' מלך יהודה ולא ירי' איש ידו עליך במרד ומעל.

**כד**

**כה** אמר ה' כו' טעם כפל לא תעלו ולא תלחמון זרוז מיד ולדורות לא תעלו בעת הזאת ולא תלחמון לעתיד עם אחיכם בני ישר' כי מה בצע להרוג את אחיכם כי אחיכם בשרכם המה ולא תתעכבו הנה אסופים לשלוח שליח אולי יחזרו לקבל עול מלכות רחבעם אלא שובו איש לביתו ולפי שהיה להם לאילו בית המקדש מנוחה ונחלה לזה אמר שובו איש לביתו ולא אמר איש לאוהליו כמו שאמרו ישראל כי לפי שישראל מאסו את בית המקדש כנזכר לעיל לזה צדק בהם מאמר איש לאוהליו שיעשו מעין אוהל מועד כימי עולם ושנים קדמוניות והוא דקדוק נכון. ונתן טעם כי מאתי נהיה הדבר הזה מקריע' הממלכה ומאת ה' היתה סיבה הדבר הזה לקיים דברו ולעומת השני עניינים שזכר אמר וישמעו את דבר ה' לא תעלו ולא תלחמון בהווה ובעתיד וז"ש את דבר ה' את לרבות ונכללו הווה בעתיד וכנגד שובו לביתו אמ' וישובו ללכ' כדבר ה' ר"ל תכף כאשר דבר ה' שמו לדרך פעמיהם תכף ולבלתי התעכב שם ונרמז גם כן במאמ' של בדבר ה' אשר דבר בשובו איש לביתו כמו שרמזנו איש לביתו ולא איש לאוהליו כי אם אל בית ה' עיניהם ולבם שם כל הימי' וחסידות גדול היה בהם שלא נטו ימין ושמאל מדבר ה':

**כה**

**ויבן** ירבעם וכו' הר"דק ז"ל לא יתכן לומר כי חריב' היתה מעת שהחריבה אבימלך כי לא יתכן שיניחוה כ"כ זמן הריבה ושוממ' יותר ממאתים שנה ועוד כי שם נתקבצו ישראל להמליך רחבעם ודאי עיר בנויה היתה אלא פירוש ויבן חזק חומת העיר ומבצרי' ובנה בה היכל מלך וכן ויבן את פנואל לא שהיתה חריבה מעת שנתץ גדעון את מגדל פנואל אלא שחזק בדקו כי חשש שמא ילחם עמו רחבעם וחיזק שני אלה הערים כי רחבעם בנה גם כן ערי מצודות כמו שאמר בדברי הימים ע"כ וכן הר"לבג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל.

**ולע"דן** כדבריהם ז"ל כן הוא מה שדקדק הפסוק בעצמו באומרו בהר אפרים כי ידוע הוא ששם אבל כיון לומר לא היה הבנין הזה הכרחי מצד היותה חריבה כי בנויה היתה אבל סיבת בנין זה היה להיותו בהר אפרים שבט ירבעם ולתפארת השבט גם היות ההר אשר חמד לשבתו זהו שאמר וישב בה. והזכיר חולשתו ויצא משם ויכן את פנואל כי לא מצאה ידו לבנותם יחדיו אלא ויצא משם ויבן את פנואל או מפחדו מרחבעם היה דברו נחוץ לבנות שכם וישב בה ואחר כך בנה את פנואל:

**כו**

**ויאמר** ירבעם בלבו כו' תנחומא ויאמר ירבעם בלבו כסף סיגים מצופה על חרש שפתים דולקים ולב רע מדבר בעשו וחביריו למה הוא דומה למולייר שמבחוץ הוא מזהב ומרגליו' קבועות בו אלא שמבפנים היה של חרס כך עשו ויאמר עשו בלבו אמר נבל בלבו ויאמר המן בלבו ויאמר ירבעם בלבו ואתה אמרת בלבבך השמים אעלה כו' האומרה בלבבה אני ואפסי עוד כי יחנן קולו אל תאמן בו.

**ולע"דן** לדקדק כי הפ' אמר כסף סיגי' והם אמרו למולייר שמבחוץ הוא מזהב ומרגליות כו' והיינו יכולים לו' כי מצינו פסוקים בענין בית המקדש שקרא כסף לזהב הטוב על שם שמכסיף ומבייש את שאר הזהבים ולז"א כסף סיגים וסיגים הוא על שם שהמרגליו' קבועות בו סייגי' כסייג הזה אשר לכרם כך הוא החנף ומרע אשר שפתיו דולקי' באהבת ה' וכיוצא ולבו רע שהוא חרש אשר לא יצלח לכל כך עשו ציד בפיו היאך מעשרין את התבן והוא מלא מרמות ותוך ולבו אוהב שפך דם אביו ואחיו כמו שאחז"ל יקרבו ימי אבל אבי כו' וכן ירבעם בפיו או' כחס על עולן של ישראל ובקרבו ולבו או' לעקור את הכל אחרי ע"א. אבל הנכון בכוונ' דבריה' ז"ל לפי שברוב' לא יצדק היות' זהב ומרגליות קבועות לזה כלל ואמר מדבר בעשו וחביריו כי חלק מה יצדק בעשו כי ציד בפיו וחלק המרגליות קבועות בו בירבעם אשר היתה חכמתו כשמלה חדשה אשר אין בה שום דופי כלל בדמות אבנים טובות ומרגליות. אבל הצד השוה שבהם הוא שאין תוכן ולבם כברם אשר בשפתותיהם דולקים באש אהבת ה' והלב רע רע. ובזה אמר הפסוק

שאף על פי שהמוליך מחופה זהב ואבנים טובות ומרגליו' כסף יחשב ולא זהב וכן סיגים יחשבו ולא מרגליות מאחר שהם מצופים על חרש כי לא לפניו חנף יבא יתברך ויתעלה שהם מהכתות שאינם רואות פני שכינ' ובזה דקדקו לשון הפסוק ויאמר ירבעם בלבו כי לא היה לו לומר אלא ויחשוב ירבעם בלבו כי לא שייך אמירה עם הלב וכן בכל הכתובים שכיוצא בזה לזה אמרו שהכוונה בכלם לומר הניגוד שיש בין האמירה שבשפתים שאליה רמז ויאמר עם מה שבלבו שאין פיו ולבו שוים אלא אחד בפה ואחד בלב עוד להם ז"ל עתה תשוב הממלכה אמר רב נחמן גסות הרוח שהיתה לו לירבעם היא טרדתו מן העולם אמר גמירי אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד כיון דחזו ליה לרחבעם דיתיב ואנא קאימנא אמרי הא מלכא והא עבדא ואי יתיבנא סברי מורד במלכו' הוא וקטלי לי מיד ויועץ המלך ויעש שני עגלי זהב ע"כ. **ולע"דן** לדקדק דהיכי קאמר רב נחמן גסות הרוח שהיה לו לירבעם היא טרדתו והלא לא היה זה מגסות הרוח אלא מקוצר רוח סכנה גדולה וחמירא סכנתא שאם עומד ואם יושב יהרגוהו כנזכר במאמר. **ונראה** שכיון שהובטח ירבעם על ידי אחיה השילוני במלכו' על עשרה שבטי' היה לו להשען באלהיו וללכת לירושלם ולעמוד בעמידה ולא יחטא ולא ייֵרא מרבבות עם אשר סביב ולא מישיבת בית דוד ולא יתחייב שהמלכי' יועדו יחדיו במקום אחד אלא הגסות הרוח אשר לא מלאו לבו להיות הוא עומד ורחבעם יושב היא היא שטרדתו מן העולם והיא השיבה חכמים אחור ודעתם סכלה לאמר דא מלכא ודא עבדא ואי יתיבנא כו' שאם לא היה בו גסות הרוח איש לא ירים ידו כאשר עשו כדכתיב וישובו ללכ' כדבר ה' וז"ש היא טרדתו מן העולם היא ולא דבר זולתו מסכנה ופחד כלל.

**כז**

**אם** יעלה כו' רש"י ז"ל אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד ויהיה הוא יושב ואני עומד ובמוצאי שביעי' בזמן הקהל יקרא את פ' המלך שהוא ראש במדינתו ואני כשאר העם נמצאתי בזוי עד כאן וכן הר"דק ז"ל והוסיף בזה ואם אני אקרא שני גנאי הוא לי ואם לא אקרא בזיון הוא לי. ובמה שאמר אם יעלה העם הזה כשיעלה העם הזה וכן ואם יהיה היובל כאשר יהיה כיון שהם צריכין לעלות ע"כפ שלש פעמים בשנה כל ישראל מלבד שיעלו יחידים לזבוח בשאר ימות השנה אי אפשר שלא יטה רחבעם לבבם אליו ושבו אל אדוניהם כי הוא אדוניהם מלך בן מלך ונקל הוא להטות לבבם אליו וצריך שאקח עצה שלא יעלו ירושלם שאם יעלו ישובו אל אדוניהם והרגוני שלא אפקפק עוד במלוכה עד כאן והר"לבג ז"ל אם יעלה אם אניח את העם הזה לעלות ולעשות הזבחים בבית המקדש בירושלם בשלש רגלים ישוב לב העם הזה לאדוניהם

בראותם כבודו בירושלם ואת כבוד בית ה' כי עושר גדול הוריש שלמה לרחבעם עד כאן ומהרי"א ז"ל ביאר כפל ושב לב העם הזה כו' ושבו אל רחבעם שבתחילה בעלותם לזבוח יטו לבבם לבד אחרי רחבעם בהצנע לעשות קשר עלי כי הוא אדוניהם האמתי והטבעי במלכות והרגוני ואחר כך ושבו אל רחבעם בפרסום כיון שאהרג עד כאן. **ולע"דן** אם יעלה כפשוטו לפי שלא דבר בשלש רגלים אלא אמר בלבו שהסכנה מצויה עתה בעת הזאת ואפי' קוד' שלש רגלי' הא כיצד אם יעלה העם הזה בתוך הזמן שבין רגל לרגל לעשות זבחים שהם חייבים בבית ה' או לאכול מעשר שני הנאכל בירושלם זהו שאמר בירושלם. או אמר בירושלם כנותן טעם לסכנה שיזכיר שלהיות הענין בירושלם מקום גבוה המלך רחבע' בהכרח הוא שישוב לב העם הזה אל אדוניהם אל רחבעם שטבע העבד בראות אדוניו להכנע אליו וכאשר ספרו הראשונים בענין מצרים שאירע בזמן עבר שמרדו העבדים באדוניהם ויועצו השרים שלא לצאת אליהם בכלי קרב וכלי מלחמה אלא יצאו אליהם בשוטים וכראות את אדוניהם חזרו אל שעבודם ויחתו אליהם וזהו שאמר ושב לב העם אל אדוניהם שמא תאמר ואיך יעלה בדעתך שישובו אל עול כבד מכובד המסים איך ישובו לכסלה כי תכבד העבודה על האנשים לזה אמר והרגוני ויתרצו אל אדוניהם בראשי ושבו אל רחבעם מלך יהודה לו' שלא יהיה כאדון להם משתעבד בם אבל יעשה להם כבוד ונחת רוח על אשר הרגוני ושבו אל רחבעם מלך יהודה ואילו אדוניהם לא קאמר כי לא יתנהג עמהם בשררה ואדנות אלא בשובה ונחת על מי מנוחות ינהלם וזהו אומרו גם כן ושבו אל רחבעם מלך יהודה רוצה לו' שלא ינהוג בהם שררה ועול מלך אלא כאילו הוא מלך יהודה וכאילו אינו מלך ישראל כלל בראותו הכבוד הזה שיחלקו לו בהרוג את אויבו הקם עליו יכיר מעבדיהם וזהו שאמר שנית ושבו אל רחבעם מלך יהודה ולא הזכיר תיבת אדוניהם:

**כח**

**ויועץ** המלך כו' פ"ח מאי ויועץ המלך אמר רבי יהודה אמר רב שהושיב רשע אצל צדיק א"ל תחתמו על מה שאני עושה א"ל מלכא הוינא א"ל הן וכל מה דאמינא לכו עבדיתו א"ל הן ואפי' למפלח ע"א צדיק אמר חס ושלו' א"ל רשע לצדיק ס"ד דגברא כירבעם פלח ל"עא לנסויי הוא קא בעי ואף אחיה השילוני טעה וחתם שנאמר ויאמר ה' אל יהוא יען אשר הטיבות בעיני וכתיב ויהוא לא שמר מאי גרמה ליה אמר אביי ברית כרותה לשפתים שנאמר אחאב עבד את הבעל מעט ויהוא יעבדנו הרבה רבא אמר חותמו של אחיה השילוני ראה וטעה עד כאן. וטעם כפל דבריו תחתמו על מה שאני עושה כו' מלכא הוינא כו' וכל מה דאמינא לכו כו' כל זה היה לגנוב דעתם כאילו כל

שאלותיו ופניותיו היו לשימלוך ויקיימו דבריו ואינו פונה אל רהבים ושטי כזב לעבוד ע"א ומ"ש מלכא הוינא נרמז בפסוק במה שאמר ויועץ המלך שהעצה היתה להושיב רשע אצל צדיק. ובתיבת המלך נרמז מלכא הוינא וכל מה דאמינא לכו כו' ובזה מובן שלא הזכי' תיבת המלך אלא כאן לבד דאחר כך יעש ירבעם כתיב. ובמה שאמר שחתם אחיה השילוני עליו השלום שמעתי שנתחייב בגלגול פעם אח' לכפר העון ההוא כי גדול הוא לאיש כמוהו לחתו' על זה ואפי' לעבוד ע"א והוא רשב"י עליו השלו' ולכן אמר רשב"י עליו השלו' יכולני להציל את כל העול' משנברא ועד עכשיו ואם יתחבר אחיה השילוני עמי משנברא העולם ועד סוף כל הדורות מהטעם הנזכ' שהוא אחיה הוא רשב"י עליו השלו' ולכך היה בצער מערה לכפר סוד ה' ליריאיו. והרד"ק ז"ל ויועץ המלך שאל עצה היאך יעשה והסכימה עצתו עם היועצים אותו שיעשה שני עגלים ולמה עגלים פתה אותם בדברים אמר להם הלא ידעתם שהמלכות נחלקה ברצון האל על ידי אחיה השילוני הנביא אם כן האל לא רצה במלכות בית דוד ולא רצה גם כן בירושלם שהיא מלכות בית דוד אם כן נעשה מקום אחר שתזבחו שם ולמה עגל אמר להם הלא אהרן עשה עגל לישראל להשרות השכינה בו במקום משה גם אתם עתה שאין לכם מקום השכינה שהוא ירושלם נעשה עגל במקומו לפי' אמר אלה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים כמו שאמר בעגל במדבר שלא היתה כוונתו ל"עא ולמה עשה שנים כדי שלא להטריח את ישראל שיבואו כולם למקום אחד וישם האחד בבית אל לפי שאמר להם זה המקום גם כן נבחר כמו ירושלם כי יעקב אבינו עליו השלום אמר על המקום הזה יהיה בית אלהים ואחד נתן בדן גבול ישראל כמו שכתוב מדן ועד באר שבע. רב לכם מעלות ירושלים די לבם עד עתה הניחו מהיום ואילך מעלות ירושלם. ויונתן תרגם סגיאה לכון מלמיסק לירושלם הא אינון דחלתך ישראל ובדרש רב לכם מה עשה הושיב פרדיסאות או קסתראות אחת על תבור ואחת על המצפה זהו שאמר הושע כי פח הייתם למצפה ומצודה פרושה על תבור עד כאן. וכן הרלב"ג ז"ל כדהר"דק ז"ל ורב לכם הדרך מעלות כולכם בירושלם כי ישיגכם לאות רב ובהתירו זרים לכהנים היה חונף גדול ושמחו שלא תהיה כל הכבוד לשבט לוי ולפי שישראל בימי שלמה אוכלים ושותים וחוגגי' איש תחת גפנו ותחת תאנתו ולא למדו בתורה פרקו עול יחדיו נתקו מוסרות וממה שעשו נשי שלמה היתה פוקה ומכשול לפרוץ גדר בעגלים האלה וידמה שאמר להם מה לכם לבוא ירושלם ובה העבודה אשר עובדים הגוים מאשר עשו נשי שלמה טוב שנעמוד בארצינו ונעבוד האלהים שעבדו הראשונים שנעשה על ידי אהרן שהיה נביא וכהן להיות לישראל תמורת משה ואמרו בו אלה אלהיך ישראל אשר העלוך

וכדהר"דק ז"ל כנז"ל וכן האחד בבית אל שכבר שרתה שכינה שם ליעקב אבינו ואחד עד דן בקצה הארץ ישראל עד כאן וכן מהרי"א ז"ל הביא דעת המפרשים ז"ל והוסיף מדיליה שלא עשאם ירבעם לשם ע"א כי לא יתכן שיכשלו ישראל כולם בע"א אבל עשאם לשם שבטו יוסף שנאמר בו בכור שורו הדר לו ולכך עשה עגל ע"ש בכור שורו ועשה שנים ע"ש מנשה ואפרים וכאילו רצה לומר שלא תאות המלכות כי אם ליוסף ויוצאי חלציו ולשם זה העמיד האח' בבית אל מקום נבחר להי' בזמן יעקב עליו השלום והאחד עד דן להורו' שהוא השליט בכל הארץ לא לשם אלהות ואם כן המזבחות האחד אשר בבית אל להי' וכן אשר בדן לעבוד עליהם את השם. והעגלים לא היו כי אם לסימן וזכר למלכותו לשם מנשה ואפרים. ומ"ש הנה אלהיך לא על העגלי' נאמר אבל אמר כן על השי"ת כאילו אמר להם מה טורח לעלות לירושלם כאילו אתם חושבים שאין השי"ת מצוי אלא בירושלם והוא טעות כי הנה אלהיך אשר העלוך מארץ מצרים בכל מקום קרובים אליך בכל מקום אשר תזכירו את שמו ואפי' חוץ לירושלם. ואמר בלשון רבים כמו אשר לו אלהים קרובים עליו. עוד פי' רב לכם כמו הוי רב את יוצרו ור"ל רב ושונא גדול יש לכם וימשך לכם זאת המריבה מעלות לירושלם רוצה לומר מסיבת עלות לירושלם והיתה כוונתו לפחד אותם כדי שלא יעלו לירושלם מפחד רחבעם. ומ"ש ויהי הדבר הזה לחטאת כו' לא שירבעם עשאו לחטאת אלא שטעו העם בו ועשאוהו ע"א כמו שטעו באפוד גדעון ובנחש הנחושת שעשאו משה לרפאת' וא"חכ עשאוהו ע"א ככה ירבע' עשאם לסימן וזכר למלכותו והטועים טעו בו ועשאוהו אלוה ו"עא והיו טועים ללכת אחריה ואפי' עד דן ואמר שזה דעת החבר במה שאמר אל הכוזרי. ומ"ש ויעש בית במות הוא שעשה בית במות להחזיר התר הבמות ליושנה כאשר היה בימי עולם קודם שנבחר בית עולמים ועשה את בית במות בדן קאמר ועשה כהני' מקצות וכדי להפרידם מישראל ראה לאחר החג חדש אחד ובטענה מספקת באומרו שחג הסוכות היא חג האסיף לירושלם שממהרים פירותיה להתבשל ולהאסף אמנם בשאר העיירות צריך חודש אחד לתוספ' כדי שיהיה בו האסיף וזהו ויעש ירבעם כו' ויעל על המזבח וכל זה בדן וכן כיוצא בזה עשה בבית אל באותו המזב' אשר שם ובמ"ש לזבח לעגלים אשר שם נדחק שהכוונה לזבח להש"י לקיים העגלי' והוראתם מה שהם מורים על התמדת מלכותו שמיוסף ועי"ש מנשה ואפרי' והכרח לזה הוא כי לא היה שם בבית אל אלא עגל אחד והעמיד שם כהנים ויעל על המזבח אשר עשה בבית אל והיתה עלייתו להקטיר והיא עבודה משובחת שהיא הקטרת קטרת ותאות אל המלך להקטיר והביאני אל הדעת הזה הכרח הסברה הישרה שלא יתכן שיכשלו להקים ב' עגלים לע"א ואם שבפ' תרצה

לפרש לזבח לעגלי' דרך ע"א ועבוד' להם כפשוטו של מקרא נאמר כי מתחילה לא נעשו לשם כך אלא אחרי שטעו ישר' אז גם הוא יטעה אחריה' וזבח לעגלי' ואם כן הית' תחילת' לשם אנדריטי של מלכים וסופן לשם ע"א ובספר דברי הימי' כתוב ועמכם עגלי זהב אשר עשה לכם ירבע' לאלהים ואין מזה סתירה למה שאמרנו כי נוכל לומר שאביה אמר כן כדי לחרפם ולגדפם לא להיות כן כי מתחלה לא נעשו אלא לאנדריטי של מלכים. וכבר מצאתי סיוע גדול לדעתי בדברי חז"ל ואלו הם אמרו בסדר עול' וירדוף אביה אחרי ירבעם ויגפהו ה' אין אתה יודע מי הוא שניגף הרי ירבע' קבר את אביה ומלך אחריו עשרים שנה הא אינו אומר ויגפהו ה' אלא על אביה שמת שם ומפני מה נגפו המקום מפני שהוא עומד ומחשד את ישראל ואומ' להם ועמכם עגלי זהב אשר עשה לכם ירבעם לאלהי' וכן אמרו ב"בר ויגפהו ה' רבי יוחנן אמר מפני מה נגף אביה מפני שחשד את ישראל שנאמר ועמכם עגלי זהב הרי אתה רואה שחז"ל אמרו שמאמר אביה לישראל מהעגלים היה חשד ולא דבר אמיתי עד כאן תורף דבריו זולת מה שרצה לומר שרצה לעשות דוגמת מה שעשו במקדש שני כרובים והוא עשה שני עגלים צורת פני שור אשר רוב תבואות בכח שור וכמו שהכרובים צורת פני אדם מהצעירים המה לימים כן בצורת שור עשה צורתו מהעגלים ושיהיה הקרנים שלם תמורת כנפי הכרובים סוככים בכנפיהם לקבל שפע האלהי עליה' ולא לקח צור' אריה לפי שגור אריה יהודה והוא מתרחק מהם אבל עשה צורת שור הוא יוסף כמו שזכרתי ואולי היו שני העגלים זכר ונקבה כמשחז"ל בכרובים וכמו שעש' שלמה חג בחנוכ' המזבח כן עשה ירבע' הנה לא עשה זה לקבל יצור כמעשה העגל של המדבר אבל היה תכליתו לקחת מפני המרכבה היותר נאות אליו כאמור עד כאן. **ולע"**דן דבריו כהרים תלוים בשערה שהראיות שהביא ובפרט של ב"ר הכי איתא התם ריש לקיש אמ' על שחשדן ברבים שנאמר ואתם אמון רב ועמכם עגלי זהב רבנין אמרו על שבאת ע"א לידו ולא בטלה שנאמ' וירדוף אביה אחרי ירבעם וכתיב וילכוד ממנו ערים את בית אל ואת בנותיה וכתיב וישם את האחד בבית אל עד כאן הרי לך בביאור מדברי רבנין שהיתה ע"א ונענש אביה מפני שלא ביערה מבית אל כשלכדה ואו' רבנין אמרי על שבאת ע"א משמע שאין חולק בדבר שהיתה ע"א דאילו ריש לקיש סבר שלא היתה ע"א הי"לל רבנין אמרי ע"א היתה וניגף על שבאת לידו ולא בטלה. גם מה שאמר ריש לקיש על שחשדם ברבים פירוש שביזה אותם ואינו לשון חושד כשרים דאי משום חושד כשרים הוא לא שייך לו' שחשדן ברבים שהחשדה בינו לבין עצמו ואם הם שני דברי' הי"לל שחשדן וביזה אותן ברבים אלא על כרחין שחשדת ברבים לשון ביזוי ובחפשי ב"בר מצאתי הגירס' שחסר' ברבי' בס"מך

וברי״ש ושוב חפשתי בספר הח' השל' כמה"ר אבא וגם שם שחסרן בס"מך ור"יש ופרש״י שחירפן ברבים עד כאן והוא ז״ל פיר' שאמר להם חסרונם ברבי' ולקמן בפ' ע״א גריס שייסרם ברבים עכ״ל. ושמחתי כי הנחני ה' בדרך אמת ואחרי שנתבטלה הראיה שהביא מהרי״א ז״ל הנה עוד ראיה לחז״ל כאשר זכרתי בפסוק מה לנו חלק בדוד ולא נחלה בבן ישי שפי' מה לנו חלק בדוד שכפרו במלכות שמים וכן דרשו שם לאוהליו ישראל לאלוהיו ישראל ואם כן מאחר שרצו בע״א למה לא נפרש הפסוקי' ככתבן שהעגלים האלה עשאום לשם ע״א ועליהם אמרו הנה אלהיך ישראל אשר העלוך כמורים באצבע הנה אלהיך וכמו שטעו הערב רב במדבר וכבר השתדלתי בסדר תשא לתת קצת סברה שכיון שזכות העגל אשר שחט אברהם לאורחים ואותה מרוצה שאל הבקר רץ אברהם ויקח בן בקר כו' גרמו זכות הריצה שרץ הקב״ה לתת תורה לישראל מידה כנגד מידה ואילו לא זכו ישראל לקבל תורה לא יצאו ממצרים נמצא העגל אשר זכר בו אברהם גרם מתן תורה וגרם יציאת מצרים והיה סיבה רחוקה אליה ועל כן אמ' הערב רב אלה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים וכן כתבתי בכלי חמדה מינה נלמוד אל שני עגלי ירבעם שזאת הכונה עצמה כוונו בהם ועשאם שנים לפי ששם אחז״ל שהיו שלשה עגלים וכמו שלמדו מלשון ויקח בן בקר רך וטוב שהיו שלשה בן בקר אחד רך אחד וטוב אחד ואחר שביטל זכות אברהם בעגל ראשון ראה לעשות שני עגלים כנגד רך וטוב שהם גם כן גרמו בזכות אברהם יציאת מצרים ולז״א טעו בהם לומר הנה אלהיך ישר' אשר העלוך ולשם ע״א עשאום כדי לבטל עבודת המקדש וכדי שלא יתערבו יהודה עמהם כי סורו טמא קראו למו ודנו אותם כעיר הנידחת והיתה ערמה גדולה להרחיק ישר' מיהוד' ויהודה מישראל שתהיה ההרחק מחוייבת מהשני צדדים והראיה אביה שחסרו לירבעם ברבים על זה אם כן היתה העבודה בזויה בעיני יהוד' בלי ספק ואעפ״י שאחר כך טעו גם כן היינו שלמדו מהם כמאמר הנביא הראית אשר עשתה משובה ישראל ותרא בגודה אחותה יהודה ותזן גם היא דילפי מקלקלתא. בנקל זה יספיק להליץ קצת בעד ירבעם ושרי ליה מאריה וכל ישראל בכלל הרחמים והסליחות וזה יצטרף עם מה שזכרתי בשם הרד״ק ז״ל והר"לבג ז״ל. והנני בא אל ביאור הפסו' אחד לאחד בס״ד אמר ויועץ המלך ויעש שני עגלי זהב אמרו בס״ה שהיה האחד זכר והאחד נקבה ואשר בדן נקבה ויצרה תקיף וקליפה יותר טמאה משל בית אל ולזה ויהי הדבר הזה לחטאת רוצה לומר חטאה גדולה כי הלכו בני ישראל לפני האחד עד דן היא הנקבה ע״כ גם מהרי״א ז״ל כיון לדעת זו משיקול דעתו ז״ל שכתב כנז״ל ואולי היה זכר ונקבה כעין כרובים. ובדברים האלה ל"עד אבין אומ' ויועץ המלך שבעצה ובכוון עשה שני עגלי זהב

על האופן הנז' להיות האחד זכר והשני נקבה הזכר רמז לסמאל ושרשו להיות משפיע והנקבה לילית בת זוגו המקבלת ועל ידי עצה נעשו כך לא בקרי והזדמן לפי שאין ספק שזאת הכוונה רעה היתה להמשיך עליהם כח הטינופים סמאל ובת זוגו ועשו האחוז בהם למ"ש יש לי רב אחי יהי לך אשר לך והוא הערב רב עלה אתם שאמרו בס"ה ערב שלשון ערב ובקר וצהרי' שהיא אימה חשיכ' גדול' ערב רב ויש ערב קטן וערב רב היא הקליפ' הגדולה החשובה ביותר ועל שניהם נרמז הכתוב בין הערבים ויעקב אין לו חלק ברב כלל אלא אמר חנני אלהים ויש לי כל ואולי זה רמז כאן ירבעם ויאמר אליהם רב לכם על ידי אלה העגלים רב לכם הלא היא קליפת הערב רב לכם היא ובעזרתם וקטיגור יעשה סניגור וזה יותר טוב מעלות לירושל' הקדושה כי הקליפה והטומאה היא מתוקה כמאמ' שלמה נופת תטופנה שפתי זרה אמנ' אחריתה מרה כלענה כו' אמנם הקדושה בהפך מרה בתחילה ומתוקה בסופה ולזה צדיקים תחילתן ייסורין וסופן שלוה והרשעי' תחילתן שלוה וסופן ייסורין כפי דבקותם בשרשים הנזכרי' המבדיל בין קודש לחול כו' ולהיות האלה עשויים מעין כוונת הערב רב העושים העגל במדבר לטומאה ולזה אמר הנוסח ההוא בקירוב שאמרו הם הנה אלהיך וזהו אשר העלוך מארץ מצרים:

**כט ל**

**וישם** את האחד כו' ויהי כו'. **לע"דן** לדקדק למה אמ' שימה באותו של בית אל ונתינה בשל דן. ונראה על פי שיטת הרד"ק שבתר בבית אל להיות מקום שבו נגלה האלהים אל יעקב אבינו כאילו אמר להם גם זה בית אל בשם ובפועל ובזה אבין אומרו האחד שימה והעיקרי הוא הזכר המשפיע שם אותו בבית אל אמנם את האחד נתן בדן שהוא סוף הגבול כדי שיתפשט השפע הנשפע מאותו של בית אל עד אותו אשר בדן שהוא סוף הגבול אשר הוא מקבל כמו שקדם שהיה נקבה ובזה היה הדבר לחטא' לשילכו העם עד האחד עד דן להיותו נקבה יצרו בע"א היה תקיף כי סודו כנקבה המושכת בחלקת לשונה ובטומאתה את כל העולם עד דן.

**ויהי** הדבר הזה מרז"ל עגל שני ומרז"ל ויהי לחטאת המבדיל בין קודש לחול כמו שהוזהרנו בשכר פסיעות למי שילך לבית הכנסת היותר רחוק וכמעשה דאותה הזקנה שהיתה [הולכת] לבית הכנסת הרחוק מביתה עם היות לה בית הכנסת אחרת יותר קרובה משו' שכר פסיעות כך ויהי הדבר הזה לחטאת גדולה שהיו מבקשים בע"א שכר פסיעות וילכו העם לפני האחד עד דן ליטול שכר פסיעות אוי לנו כי חטאנו. ומס"ה כנזכר בפסוק הקודם שלהיותה נקבה ע"ש אשה זרה לילית וטומאתה בשוליה היו נמשכים אחריה יותר ויהי הדבר הזה לחטאת גדולה שנמשכו אחרי אותה אשר בדן

וילכו העם לפני האחד עד דן. והר"דק ז"ל מתחילה הטעה אותם שהיה לש"ש לשם האל ואחר כך שב הדבר לע"א וזהו ויהי הדבר הזה לעם לחטאת שעשאוה ל"עא כאשר עם לבבו של ירבעם וממנו יצאו לאלהים אחרים והביא כדחז"ל הנז' והוא מ"ש הנביא חי אלהיך דן וחי דרך באר שבע על שניהם שהיו נשבעים בהם ומבאר שבע היה דרכן לדן וזה חי דרך באר שבע. וכן מהרי"א ז"ל אלא שהרחיב שאפי' ירבעם לא עשאם לע"א אלא לשם האל יתברך והעם נכשלו ויהי הדבר הזה לחטאת ע"כ והר"לבג ויהי הדבר הזה ר"ל שכבר היה הדבר הזה לחטאת עצום ואעפ"י שעשאוהו לעבוד השי"ת כ"ש כשעשאוהו ע"א עד כאן. ובזה מובן הדבר הזה ר"ל אפי' בתחילתו לחטאת כ"ש בסופו שעשו מהם ע"א ומהרי"א ז"ל ויהי הדבר הזה הנז' נמשך ממנו לחטאת גדולה שעשו אותם ל"עא ולדברי מהרי"א ז"ל אומרו לחטאת הוא סוף דבר. **ולע"דן** שהגיד הכתוב שאעפ"י שבבית אל עשה עיקר ירבעם להיות כי שם נגלו האלהים אל יעקב אבינו הנה עכ"ז בחטא' בחרו יותר מאותו שבדן להיות שלא היה באותו המקום שמץ קדושה ולא הלכו אדוקים לאותו של בית אל להיות שנגלו שם אלהים קדושים ליעקב ולהיות המקום נקרא בית אל וז"ש ויהי הדבר הזה לחטאת גדולה והוא שהלכו העם לפני האחד ואפי' שהיה עד דן ולא הלכו אחרי אותו שבבית אל שעזבו את ה' ניאצו את קדוש ישראל. ישראל סבא אבינו יעקב עליו השלום והוא חטאת גדול' וזהו וילכו לפני האחד עד דן וכמו שארהיב בסמוך בזה בם"ד. או יאמ' ויהי הדבר הזה לחטאת הגיד כי עם היות הדבר הזה חמור מאד מסוג מרדים ופשעים היה נקל בעיני העולם כאילו הוא חטא קל וזהו או' ויהי הדבר הזה רוצה לומר הזה החמור היה לחטאת כאילו הוא חטאת כל דהו והוא דבר רע ומר בלתי הכירם גודל אשמתם. ואולי על זה אמרה המשנה ירבע' חטא והחטיא את הרבי' שהיה עושה מרד ובעיניו בחטא וכן מחטיא את ישראל וזהו על חטאות ירבעם חטאות שגגות. או יתפרש על פי שיטת הר"דק ז"ל ומהרי"א ז"ל שהוא מתחילה לשם האל נתכוון וז"ש ירבעם חטא והחטיא כו':

**לא**

**ויעש** את בית במות כו' הר"דק ז"ל עשה בית ובנה שם במות מקצות העם כמו ומקצה אחיו מן הגדולים או מן הפחותי' ובדברי חז"ל מן הקוצים שבעם אשר לא היו מבני לוי כי לא רצו לעבוד ע"א וכן בעגל מי להי' אלי ויאספו אליו כל בני לוי מודיע שלא עבדו את העגל ואמר מעולם לא עבד שבט לוי ע"א וזהו כי שמרו אמרתיך. ו"מש אך לא יעלו כהני הבמו' כי אם אכלו מצות מקריבי' היו בבמות אבל לשם השם או מה שאמר מעולם לא עבד שבט לוי ע"א עד זמן שחטאו מלכי יהודה והעמידו ע"א בבי' ה' חטאו ג"כ מקצ'

כהנים והקריבו ל"עא בבית ה' מבני לוי שהם מבני איתמ' לא מבני צדוק שהם כהני' כי הם לא הקריבו ל"עא מעולם כמו שמפורש מיחזקאל וכיון שראה ירבעם כן שלא רצו לעבוד ע"א בבמותיו גרשם מנחלתם והלכו לירושלם כנזכ' בדברי הימים כי עזבו הלויים את מגרשיהם ואחוזתם וילכו ליהודה כי הזניח' ירבעם ובניו מכהן לה' כי אמר ירבעם יקחו מעשרותיהם ואחוזתם במלכותי ויעבדו לירושל' זה לא יהיה כיון שאינם עובדי' בבית אל לא יהיה להם חלק ונחלה במלכותי וז"ש כי הזניחם מקחת המתנות שהם כהונה לה' וזהו מכהן לה' או פי' הזניחם מקחת המתנות מסיבת מכהן לה' ומם מכהן לה' מם הסיבה ע"כ והר"לבג ז"ל בית במות בית שהיו בו במות רבות הפך בית המקדש שלא היה שם אלא אחת ועשה לוים מקצו' העם למשוך לב העם לפטרם מן המלכות ומתנות כהונה שהיו נותני' לשבט לוי ולקח מגרשיהם ולזה כל מי שירצה לעבוד יבא ולא יצטרכו ישראל לתת להם חוקים. ואפשר שענשם לפי שלא רצו בני לוי לעבוד כי אם בבית המקדש ולזה גרשם ועשה בהנים מקצות העם אשר לא מבני לוי וכן מהרי"א כד"הרדק ז"ל. והוסיף לפי שהיו בישראל שתי משפחות הא' לזרעו של אהרן ולויה ללויים והשנית מלכו' לזרעו של דוד הרס ובטל גם כן הכהני' כדי לקיי' ביטול זרע דוד אשר מרד בו ונטל הוא מלכות ישראל. **ולע"דן** כי כמו שהעם נמשך אחר העגל אשר בדן ולא אחר אותו אשר בבית אל להיות בו במקום ההוא ריח קדושה מהשי"ת במה שנגלה שם השי"ת ליעקב אבינו ואלה ניאצו את קדוש ישראל כמו כן ירבעם בחר בכהנים משני קצות העם מהמעולי' ומהיותר פחותים שהם שני הקצוות כי באחיו של יוסף כתיב ומקצה אחיו קצה אח' אמנם כאן רצה לאחוז בשני הקצוות כדי לגנוב דעת הבריות לומר כי קטן וגדול שם הוא בשוה לפי השי"ת וז"ש מקצות העם מהשני קצוות ובחר שלא יהיה בהם זרע מבני לוי שלא יהיה בהם שורש קדושה ז"ש אשר לא היו מבני לוי אפי' א' מלבד שהלויים הם מעצמם שמרו אמרתו ובריתו ינצורו גם הוא הזניחם וריחקם מסיבת שהיו כהני ה' והוא לא רצה שיהיה בין אלה העובדים איש שהיה לו אחיזה בעבודת ה' פן יסור לבבו היום או למחר או יניא את לב העם וז"ש מכהן להם מם הסיב' וזה הדרך הוא מתחלף מהדרך השני שזכרתי להרד"ק ז"ל. זה הכלל ממקום קדוש יהלכו ויתרחקו וכן מבני לוי הרחק מאד לא היו חפצי' אלא בקצוות העם.

**לב**

**ויעש** ירבעם כו' הר"דק החליף החדש השביעי בשמיני להרחיק ישראל מחוקות ירושלם. או אם היה מישראל מי שירצו והלכו בחג הסוכות לירושלם כמ"ש בדברי הימים הנותנים את לבבם לבקש את ה' אלהי ישראל רצה שבחזרתם יכשלו בבית אל

בחג שעשה ירבע' בשמיני על כרח' שלא בטובתם מיראת המלך כן עשה בבית אל בחג אשר ביהודה בשביעי כן עשה בבית אל בשמיני לזבח לעגלים אשר עשה ובבית אל לא היה אלא עגל אח' אלא כמו שעשה בבית אל כן עשה בדן אלא מפני המעשה הזה אשר היה בבית אל והוא שירבע' עלה להקטיר על המזבח אשר בבית אל ובא הנביא אליו לפיכך אמ' בבית אל עד כאן והרלב"ג ז"ל פי' רוצה לו' כי כמו שזכר שהלכו העם לפני האחד עד דן ויעש בית במות כו' באותו אשר בדן. ויעש כהנים כו' ועשה חג בחודש השמיני כן עשה בבית אל ודוגמת אותו אשר בדן. ולפי שהיה בית אל לבית יוסף הנה היה שם ירבעם והנה זכר זה מפני המעשה שזכר אחר כך מדבר איש האלהים אשר בא אל ירבעם עד כאן וכן מהרי"א. **ולע"דן** דלהרד"ק שפירש כן עשה על החג אשר ביהודה עלה קאי ואומר שכן עשה בבית אל. ועוד קשה לפי' אומ' ויעל על המזבח שהוא הפסקה מאחר שבא לדמות בחג אשר ביהודה כן עשה בבית אל ויעל על המזבח והעמיד כו' זהו הסדר הנכון שלא להפסיק אמנם להר"לבג ניחא שהם מפרשי' או' כן עשה מוסב על תחילת הפסו' שמדבר כולו בדן שהזכיר וילכו העם לפני האחד עד דן ויעש כו' הכל בדן ויעל על המזבח בדן ג"כ וכיוצ' בכל הנזכר כן עשה ג"כ בבית אל כדי שבשני המקומות יזבחו הכהני' הנז' בבמות הנז' ובזמן הנז' מחמשה עשר בחדש השמיני יהיו כול' יחדיו לזבח לעגלים אשר בשני המקומות דבהכי נייחא או' לזבח לעגלים: אלא דקשה לפי' או' והעמיד בבית אל את כהני הבמו' אשר עשה דלמה פרט בבית אל שהלשון מורה שלא היה כן בדן על כן נראה לי עפ"י שיטת הרד"ק ז"ל במה שפירש כן עשה על החג אשר ביהודה ואף על פי שה"רדק ז"ל סובר ג"כ שעשה בדן גם כן שכן כתב גבי לזבח לעגלים בזה אני חולק עליו ואומר אני שכל אלו הכהנים והעמדתם הנזכר הכל היה בבית אל ולא בדן רצוני לומר הקמתם וסדורן הכל התחיל בבית אל ומשם נמשך לדן ויהיה הענין אם כפי הטעם שזכרתי מהיות העגל הזכר בבית אל ע"ש סמ"אל ושרשו והשני נקבה בדן על שם לילית ושרשה. ואם להיות בית אל חשוב יותר מצד שמץ קדושה אשר שם ממרא' יעקב ואם להיותו בנחלת יוסף אשר ממנו חוצב. ולעומת כל אלו הבחינות הנז' בראות ירבעם שכולם נטו וילכו העם לפני האחד עד דן ונשאר בית אל כמעט חרב ושומם ואדרבה ממקום הזכר יבוא לו השפע לזה ראה לבנות בית במות ויעש כהנים וכו' ויעש ירבעם חג בחדש השמיני וכו' ויעל על המזבח אשר בבית אל קאמר שעלה הוא עליו להחזיק ידי העם לבא שם והטעם שעשה כן בבית אל ולא עשה כן בדן הוא כדי שיעבדו יחדיו לשני העגלים ולא ינטו כולם אחר אותו אשר בדן ז"ש כן עשה בבית אל הטעם אשר עשה כן בבית אל הוא כדי לעורר לבבו' בני אדם לזבוח לעגלים ולא לעגל א' הוא אשר

בדן וז"ש אשר עשה כלומר עשה יחדיו שניהם כי טובים השנים האחד משפיע ואחד מקבל מן האחר אשר בדן לבדו מקבל ולא משפיע כי לא תצא כוונתו לאורה ולזה עשה עוד שהעמדת הכהנים כולם אשר עשה העמדתם היתה בבית אל שהוא המקום העיקרי לפי האמת לטומאתם וז"ש והעמיד בבית אל את כהני הבמות אשר עשה דמשמע הלשון באומרו אשר עשה על כל העשויי' והיה מהטעם הנזכ' וממילא ימשך לו כבוד ומעלה בגבול נחלת יוסף אשר הוא יוצא מחלציו ולזה חנכו הוא בעצמו ובכבודו כדסמיך ליה ויעל על המזבח אשר עשה בבית אל כו' ויעל על המזבח והקטיר הכל כדי לחזק ידי העם ידים רפות מהעגל אשר בבית אל לעורר לבבם כי הוא הראוי ליעבד ולשם חנך הכהנים עליהם. ואפשר שאמר לזבח לעגלים שהיה רוצה שהזבח בבית אל יהיה לשם שניהם וכן הנזבח בדן וז"ש לזבח לעגלים רוצה לומר לשם שניהם זכר ונקבה תהיה פנייתם וזביחתן ואעפ"י שהאחד בבית אל והשני בדן:

**לג**

**ויעל** על המזבח וכו' רש"י ז"ל בחדש השמיני דרש להם הוא חדש האסיף ובו ראוי החג להיו' בדא מלבו לשון כזב קונטרוב"יר בלעז ע"כ והר"דק ז"ל ויעל העלה עליו עולות וזבחים. אשר בדא אשר הוציא מלבו וכן מלבך אתה בודאם ובחז"ל שאור בודה להן ומחמצתן פי' בודה מוציא וי"ת דעדא מדעותיה מלבו מלבד כתיב אשר בדא מלבד מועדי ה' ולא ראינו אם עשה כן בשאר המועדים מלבד חג הסוכות ואפשר כי באותו הזמן היה תחילת מלכותו כמו שכתבנו למעלה לפי' אמר כי חג זה בדה מלבו והוא הדין לאחרי' וכדחז"ל אף שבתות וימים טובים בדא מלבו ה"הד אשר בדא מלבו מלבד כתיב מלבד שבתות ה' ויעל על המזבח להקטיר ירבעם עלה על המזבח להקטיר עד כאן:

**יג**

**א**

**והנה** איש אלהים רש"י ז"ל זה עדו הנביא ע"כ וכן ה"רדק ז"ל בשם חז"ל. וכן מהרי"א ז"ל כי כן כתוב בחזות עדו החוזה על ירבעם בן נבט: **ולע"דן** לדקדק שאו' וירבעם עומד על המזבח להקטיר מיותר שכבר הזכיר בפסוק הקודם ויעל על המזבח להקטיר או לישתוק מסוף הפסוק הקודם. ועוד דהי"ל וימצא את ירבעם עומד על המזבח להקטיר. ונראה כי היה מנפלאות תמים דעים היודע לצמצם הרגעים וכששלח את עדו שלחו במלאכות זו והודיעו מקדם שיעור מספיק לבא מיהודה אל ירבע' וימצא את ירבעם יהיה עומד על המזבח מוכן להקטיר ובה שעתא יגיע אליו וגם בכלל דבר ה' הודיעו זה והוא פלא גדול ז"ש ויעל על המזבח להקטי' והנה איש האלהי' בא מיהודה בדבר ה' אל בית אל ובכלל דבר ה' הנזכר הוא שאמר לו השי"ת שיגיע אל ירבעם וירבעם עומד

על המזבח להקטיר כל זה בכלל דבר ה' וגם כן ויקרא על המזבח בדבר ה' ויוכיח כן גם אומ' בית אל אחרי בדבר ה' דהי"לל והנה איש אלהי' בא מיהודה בית אל בדבר ה' וירבעם אבל הקדים בדבר ה' אל בית אל כו' לומר שכך היה דבר ה' המגיע אליו לך אל בית אל ולא אל דן כי שם בבית אל ירבעם עומד ומקטי' ותבוא אליו למרות עיני כבודו:

**ב**

**ויקרא** על המזבח כו' פסיקתא ויקרא על המזבח בדבר ה' ויאמר מזבח מזבח למה אמר מזבח מזבח שני פעמים א"ר אבא בר כהנא מזבח שבבית אל מזבח שבדן מה קרא עליו הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו ועצמו' ירבעם ישרפו עליך אין כתיב כאן אלא ועצמות אדם מלמד שחלק כבוד למלכות ע"כ. **ולע"דן** לדקדק מאי קאמר מה קרא עליו ומי לא ידע זה כי זיל קרי בי רב הוא. ונראה להבין בדבריהם אלה כפל העניינים שבפסוק במילות שונות וזבח עליך את כהני הבמות המקטירים עליך ומאחר שיעשה בזבחים עליו היינו בודאי שישרפם עליו כי זהו עיקרו של זבח שכן בקדשים אשר לה' שנ' וזבח' עליו אין הכוונ' שישחטו עליו כי אם על מציאו' השריפ' זאת ועוד למה שינה ועצמות אדם יאמר נא ועצמותם ישרוף עליך בלשון רבים והיה מקצר. ועוד עליך עליך למה לי שלש פעמים בשתים די שיאמר וזבח אח כהני הבמות המקטירים עליך ועצמותם ישרוף עליך. לעומת זה ראו לפרש בכפל מזבח מזבח שניבא על אשר בדן ועל אשר בבית אל ובזה מתורץ כל הנזכר לע"ד כי להיות זה שבבית אל יותר מכובד במה שעלה להקטיר עליו הוא בעצמו ועשה זה כמו שזכרתי לפי שראה שכל העם נטו אחר אשר בדן והניחו בטל לאשר בבית אל רצה לעורר האהבה ועלה הוא בעצמו וכבודו עליו כדכתיב וירבעם עומד וכו' לזה בא דבר ה' בשתי חלוקות חלוקה אחת לכל מזבח על המזבח אחד קרא וזבח עליך את כהני הבמות המקטירים עליך ועל המזבח השני קרא ועצמות אדם ישרפו עליך ולזה כתיב עליך עליך להורות התחלפות המזבחות כמו שהורה כן בכפל מזבח מזבח ובכל א' נותן לו גזרה מיוחדת ולזה הק' בעל המאמר ואמ' מה קרא עליו ר"ל הודיעני נא הקריאה הפרטית אשר קרא על המזבח הזה אשר בבית אל הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו ועצמות אדם ישרפו עליך כי זו קריא' המתייחסת אליו מצד שהוא בעצמו עלה עליו להקטיר קטרת זרה ראוי שישרף עליו ולחלוק כבוד למלכות אמר סתם ועצמו' אדם ולא אמר ועצמות ירבעם ומדלא קאמר ועצמותם ישרפו עליך או ועצמות בני אדם בלשון רבים ואמר ועצמות אדם הורה על אדם פרטי הוא ירבעם שישרפו עצמותיו על אותו שבבית אל ועל אותו אשר בדן אמר וזבח עליך את כהני בהמות המקטירים עליך כי לא זכה אותו אשר בדן שיקטי' ירבעם עליו כדי שיזכה

בעצמו' ירבע' לשישרפו עליו ובזה מדוקדק שאמר המאמר ויקרא אל המזבח כדבר ה' ויאמר מזבח מזבח למה אמר ה' דלא היה לו להתחיל אלא ויאמר מזבח מזבח למה שני פעמים אבל התחיל מאו' ויקרא אל המזבח לומ' ומכאן משמע שהקריאה היתה אל המזבח האחר אשר בזה תגדל הקושיא יותר באו' מזבח מזבח שני פעמי' למה כי לא תוכל לדקדק שדב' על שני המזבחות ומשני דלעולם אימא לך שעל שניהם דבר ומ"ש ויקרא אל המזבח הוא להודיע שלא היתה קריאה אחת לשתי המזבחות אבל ויקרא אל המזבח האחד קריאה מיוחד' והיא כדמסיק מה קרא עליו ועצמות ירבע' ישרפו עליך על זה שבבית אל כאמו' והוא ענין נכון בהבנת הפסוקים ואפי' תאמר שלא כיונו אליו חז"ל. וב"מש הנה בן נולד לדוד יאשיהו שמו בפרקי ר' אליעזר וזה אחד מששה שנקראו בשמותם עד שלא נולדו יאשיהו שנ' הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו שנראה ע"ג המזבח י"אי ש"י ה"ו ונאמר בשם רבי נתנאל שזו הנבואה קדמה ללידתו שלש מאות שנה והיה בן שמנת שנים כשעשה כל אותם המשפטים שמאס את האלילים ושבר את המצבות ומפני הרעה שהיו ישראל עושים בסתר נאסף הצדיק יאשיהו ויקונן ירמיה על יאשיהו עד כאן תורף דבריו ז"ל בדבריו ז"ל אלה מובן או' הנה בן נולד לבית דוד מתייחס אל דוד ביראת ה' ועבודתו ויאשיהו שמו ששמו מוכיח על איכות פעולותיו כמו שדרשו יאי שי הו שהוא קרבן טוב. ורש"י ז"ל הביא מזבח מזבח שבדן ושבבית אל ועצמות אדם על ירבעם כנז"ל מהמדרש וכן הביא ה"רדק ז"ל והוא פי' שכן דרך הקריאה אברהם אברהם יעקב יעקב. ועצמות אדם לפי שהדרך הוא לשרוף עצמות העולות אמר שעצמות אדם ישרפו עליך וכן עשה יאשיהו ויקח את העצמות מן הקברים וישרוף על המזבח הנה בן נולד יהיה נולד ע"כ וכן מהרי"א ז"ל ולמד מכאן היות הנבואה מגעת אל הנביא בפרטות שכן הודיע כאן בפרטות בשמו יאשיהו כאילו כבר נולד וז"ש נולד או יהיה נולד מגזרת ילד שבעוד היותו קטן בן שמנה שנים יעשה כל זה כנז"ל בדברי חז"ל ע"כ. **ולעד**"ן אפשר לפרש נולד כפשוטו וכיון אל דברי מהרי"א לומ' שסמוך להיותו נולד והוא בן שמנה שנים יעשה זה המשפט בכהני' המקטירי' לע"א:

**ג**

**ונתן** ביום ההוא מופת וכו' רש"י ז"ל הנביא נתן מופת לדבריו ביום שנתנבא זה לכם האות המזבח נקרע מאיליו וישפך הדשן לארץ ע"כ. ומהרי"א ז"ל מופת על ההוה לאמת הנבואה וג"כ אות ומופת הורא' לעתיד שעתיד זה המזבח להבטל עבודתו וזו רמז קריעתו ועל עצמות אשר יקריבו עליו ישפך הדשן ההוא מעצמות החטאי' ועסותם רשעים בי יהיו אפר ודשן ונשפך כו' ובזה מובן או' ביום ההוא שביום ההוא היה האות מורה על

העתיד: **ולע"דן** שנתן הנביא מופת וגם הוא מכלל הנבואה לאמר שזה המופת גם כן היה שלוח אתו לאמר כן לאמת השליחות לא שנתנו הנביא מדעתו ז"ש לאמר זה המופת אשר דבר ה' שהמופת עצמו דבר ה' והוא ג"כ הוראה על אשר דבר ה' מהנזכר וזבח עליך וכו' ומצאתי סעד לדברי אלה מהמתרגם שת"י דא אתא די מליל ה' דתדעון די שלחני ה' שכפל דבריו מורה על מה שאמרנו. ואמ' שהמופ' הזה בהיותו מאת ה' אין בו ספק כלל עד שקודם העשותו ראוי לאמר בזה הנסחא ז"ש לאמר זה המופת כו' רוצ' לו' כן בנוסח הזה ראוי לאמר והוא הנה המזבח נקרע ונשפך הכל בלשון עבר כנז"ל מאו' הנה בן נולד לבית דוד נולד בלשון עבר וכן באו כל הנבואות והיה ביום ההוא וכו' שתיבת היה בלשון עבר לרמוז שהרי הוא כאילו היה ועבר שהוי"ו מהפך אותו לעתיד לפי שעדיין לא יצאו הדברים מן הכח אל הפועל:

**ד**

**ויהי** כשמוע המלך כו' פסיקת' וישלח ידו מעל המזבח ויאמ' תפשוהו רבי הונא בשם ר' אידי אמר חס ה"בה על כבודם של צדיקים יותר מכבודו שעומד ומקריב ע"ג המזבח לע"א ולא יבשה ידו וכיון ששלח ידו בצדיק יבשה ידו ההי"ד ותיבש ידו עכ"ל. **ולע"דן** לדקדק דמנא ליה דמשום כבודן של צדיקים בלחוד היה דילמא נתמלא' סאתו בעת ההיא. ונראה מהסברה שרחוק לו' שבאותה העת נתמלאה סאתו ולא נתמלא בכל הע"א אשר עבד עד העת ההיא אין זה אלא כחס על כבודן של צדיקים יותר מכבודו אבל ההכרח העיקרי הוא מלשון הפסוק שאמר ותיבש ידו אשר שלח עליו כלו' מצד אשר שלח עליו ולא נצטרך בזה עון זולתו ואל זה כיון בעל המאמר באו' הה"ד ותיבש ידו דאסיפיה דקרא סמיך שאמר אשר שלח עליו. גם בכלל זה הכרח ב' והוא שאילו זה וזה גורם הוא איסור של ע"א וביזוי כבוד של צדיקי' היה לו ליבש שתי ידיו כיון שנתמלאה סאתו בעת הזאת אלא ודאי ותיבש ידו האחת אין זה אלא שה"בה חס על כבודן של צדיקים יותר מכבודו וז"ש ההי"ד ותיבש ידו דמרישי' דקר' לומד ממה שיבשה ידו אחת ולא שתיהן אלמא משום חס על כבודן של צדיקים הוא ומ"ש ז"ל חס הק"בה וכו' תרתי קאמר שה"בה חס על כבודן של צדיקים יותר מכבודו משתי בחינות האחת שעומד ומקריב זמן רב והשני איכו' הבזוי שהיא עבודת אלילי' שהוא בזוי גדול וז"ש שעומד ומקריב ע"ג המזבח לע"א ולא יבשה ידו ואלו בכבודן של צדיק על שליחות ידו כל דהו לומר תפשוהו שלא ביזהו ביזוי גדול מעין ע"א לגבוה ולא זו אלא המהירו' וזה רמז באומרו וכיון ששלח ידו כו' כיון מורה על תכיפות הפורענות עם היות שולח ידו בצדיק שאין זה מהעוונות הגדולים. ורש"י ז"ל הביא המדרש הנז'. גם מהרי"א ז"ל: **ולע"דן**

לדקדק למה קראו המלך ובפסוקי' הקודמי' אמר וירבעם עומד ולא אמר והמלך עומד על המזבח ובסמוך ג"כ אמ' וישלח ירבעם ידו ולא אמר וישלח המלך. הן אמת שבפסוק הראשון במה שאמר וירבעם עומד יש לדרשו לגנאי שהיה עומד כא' ההדיוטים ולא כמלך לשרת לע"א וזהו וירבעם עומד על המזבח וכו'. אבל בתחילת הענין גם כן כתב ויעש ירבע' כו' ועוד וישלח ירבעם את ידו תיבת ירבעם מיותרת די שיאמ' וישלח ידו כי הוא דבר הלמד מענייננו מתחילת הפסוק שמדבר במלך ועוד תיבת את דדבר איש האלהים מספיק ואומרו אשר קרא על המזבח דברי מותר. ומהו תיבת לאמר המיותרת: ונראה שכוונת הפסוק לו' שהמלך במה שהאריך אפו לשמוע דברי איש אלהים ולא שלח ידו אליו קודם דברו דבר בזה בודאי עשה כמלך המיושב בדעתו אמנם במה שלא האריך אפו ברגע קטן לראות היעמדו דבריו במופ' אשר נתן שהמזבח יקרע בתכיפו' וכמו שדקדקנו מלשון נקרע וישפך בלשון עבר בזה טעה כהדיוט וז"ש ויהי כשמוע המלך דבר איש האלהים אשר קרא על המזבח לומר שלא האריך אלא לשמוע על מה שקרא על המזבח באו' מזבח מזבח כו' ישרפו עליך עד שמוע קריאה זו לבד האריך ולא המתין עוד עד שמוע המופת וישלח ידו בזה עשה בירבעם וז"ש וישלח ירבעם ידו ותיבש שאילו האריך אפו לשמוע קריעת המזבח ושפיכת הדשן לא היה שולח ידו ולא היה מצטער כי שכל אדם האריך אפו. וזהו לשון ויהי כשמוע כו' המורה על אשר תכף כשמוע המלך את דבר איש האלהים ולא כל הדבר כולן רק החלק אשר דבר עליו כאמור וזהו או' אשר קרא עליו ולהיות דרך המלכים לדבר ברמז ולא בדיבור לז"א וישלח ירבעם ידו שליחות יד בלי דבור אלא שכוונת השליחות יד היתה כמו דיבור כאילו רצה לאמ' תפשוהו אבל לא אמר כן כי היתה לשונו יבשה או כבדה וז"ש תפשוהו ו"מש מעל המזבח שהוא מיותר שכבר נזכר בפסוק והנה איש האלהים שהיה ירבעם על המזבח אבל כיון לומר (ששם) [שעם] היותו על המזבח עע"א לא נענש על ע"א אלא על שלוח יד ז"ש מעל המזבח:

**ה**

**והמזבח** נקרע וכו' זה מורה על מה שפירשנו שהמופת הזה של קריעת המזבח היה בכלל דבר ה' שהשי"ת דבר לו שיתן מופת:

**ו**

**ויען** המלך כו' פסיקתא חל נא את פני ה' אלהיך ולא אלהי וחד אמר עומד ומקריב ל"א וקורא לו אלהי. ותהי כבראשונה ר' ברכיה ורבי יהודה ברי סימון בשם רשב"ל אם תכתוש את האויל במכתש אפי' אתה נותן את הרשע בחמור של חרשים אי את מועיל ממנו כלום מה בראשונה עומד ומקריב ל"א אף בשנייה עכ"ל. ורש"י ז"ל הביא השיטה

הראשונה אלהיך ולא אלהי עומד במרדו ותהי כבראשונה עומד ומקטיר לע"א ומהרי"א ז"ל הביא כנ"זל: **ולע"דן** לדקדק למה אמר אלהיך לשתוק לגמרי ויאמר חל נא את פני ה' שכן בסמוך כתיב ויחל איש האלהים את פני ה' ולא אמ' אלהיו ומהו ותהי כבראשונה. ונראה כי ירבעם ידע והכיר האמת שלכבוד הנביא נעשית זאת היבשה ולז"א חל נא את פני ה' אלהיך שלהיותו אלהיך תבע עלבונך אלוה ופטרון שלך על כן יבשה ידי ולא א' חל נא פני אלהיך אבל אמר חל נא פני ה' אלהיך כי חשש פן תדבקנו רעת ע"א בעת הזו אשר נוטה ידו לז"א שיחלה את פני ה' על ע"א ואלהיך על כבודו אמנם הנביא חשש לכבוד שמי' ולא חשש לכבודו וזהו ויחל את פני ה' על ענין הע"א ואילו אלהיו לא כתי' וזה מעין הנז' בכלי חמדה גבי עשה לך שרף ר"ל עשה לך לפי שכתיב וידברו העם באלהים ובמשה בשביל מה שדברו העם בך ואתה מלאך ושרף מהשרפים עומדים ממעל ז"ש לך שרף בשביל מה שחטאו לך אמנ' משה אמ' מה שחטאו לי מחול להם והעיקר הוא על מה שדברו בך ויעש נחש נחשת לכפר על מה שעשו במעשה הנחש לדבר לשון הרע על בוראו כי הק"בה חס על כבודן של צדיקי' יותר מעל כבודו והצדיקי' חסים על כבוד ה' יותר מעל כבודן. ואמר ותשב יד המלך כו' לפי שהמלך נתרצה שתשוב ידו אליו ר"ל שלא תהיה מתוחה רק תשוב ידי אלי שיבה כל דהו מספיק אמנם ה"בה לחוס לכבוד הנביא שיגזר או' ויקם לו שתעשה הרפואה החלטי' וזהו ותשב ידו אליו ותהיה כבראשונה על בריאותה בלי שום מגרעת כלל: והר"לבג ז"ל כתב שהתפלל אולי שישוב בתשובה בראותו היכולת האלהי ית' ויתעלה שמו. ועכ"ז לא שב עד כאן (דברי) [וכן] מהרי"א ז"ל:

**ז**

**וידבר** המלך כו' רש"י ז"ל וסעדה אכול ע"כ והר"דק בקמץ חטף ע"כ **ולע"דן** שהמלך רצה לכבדו מאד וזהו באה אתי הביתה שרואה אתי הוא הכבוד לו את המלך אתו עמו פה אל פה ידבד בו. וסעדה ואתנה לך מתת כמנהג ואיש אלי"ם ענהו שלא יבא אתו עמו כי עובד ע"א הוא:

**ח ט י**

**ויאמר** איש האלהים כו' כי כן צוה כו' וילך כו' הר"דק ז"ל כי כן צוה אותי המלאך בדבר ה' ולמה מנענו מלאכול ולשתו' במקו' ההוא לפי שאסור להכנס לעיר שיש בה ע"א אם לא להתרות ולמנע' או לדבר להם בשם ה' ולפי שיראו העם שלא נכנס לשם אלא לספר נבואתו בלבד מנעהו מלאכול ולשתו' שם ולפי שלא יזכר דרך העיר ולא ישוב שם מנעהו מלשוב בדרך אשר בא בה ע"כ. והר"לבג ז"ל ידמה שצוהו השי"ת בזה להעיר שאין בהם תועלת והנאה כי כולם יאבדו בסוף בעבו' זה החט' וצוהו שלא ישוב בדרך

אשר בא בה אל בית אל כאילו יעיר כי דרכו אשר דרך בה ללכת לבית אל לאמ' אלו הדברים אשר אמר שם אין בה תועלת כי לא הועילו שם דבריו כלום לעוצם מרד ירבעם ע"כ ומהרי"א ז"ל הביא דברי ה"רדק בשם חז"ל. והוא פי' קרוב לדהר"לבג ז"ל כי היתה בית אל כעיר הנדח' אשר נאמ' בה לא ידבק בידך מאומ' מן החרם ולפי' לא רצה ה' יאכל וישת' משלה' כי חרם היא ולפי שבעי' הנדחת צוה השי"ת תהיה תל עולם לא תבנה עוד להעי' שכן תהיה בית אל צוה לנביא שלא ישו' בדרך אשר הלך כאילו יפסד הדרך והביאה לאותו העיר לפי שתהיה נחרבת ולא תבנה עוד ע"כ. **ולע"דן** לדקדק למה אמר חצי ביתך והיה לו להגזים אם יתן לי מלא ביתו כו'. ונראה כי המלך אמר בואה אתי כאילו הוא מכבדו בבואו את המלך ואמ' וסעד' ששם סעודה כולל בשר ויין לזה השיבו אם תתן לי חצי ביתיך הכוונה שלא יתכן בחטא ירבעם לחשוב אותו שהעגלים הם אלוהו' כי מי פתי יחשוב כן לו' לעץ אבי אתה אבל חשב להשפיע הכח האלהי עליה' ויהיו א"כ כאמצעי' בינו לבורא יתברך ויתעלה שמו. נמצא שהמחצ' טוב והמחצ' רע ולז"א אם תתן לי חצי ביתך כי החצי האחר אסור בהנאה אבל אפי' החצי של התר לא אקח מביתך כי הכל תערובת אסור ודרך צחות אמ' אפי' חצי ביתך לא אלך עמך כי אתה עובד ע"א ובהתחברי עמך אפי' לפי שעה יפרוץ ה' מעשי ולעומת מ"ש וסעדה וסעודה הוא לחם רב מבשר ויין פשיטא שלא אוכל כי אסור לאכול משחיטת עובדי ע"א אלא אפי' לחם (ויין) לא אוכל ולא אשתה מים במקו' ואמ' מים כ"ש סעוד' מבש' ויין וטעם המניעה הוא להיות במקום הזה שהוא מקו' טמא לא אתעכב לאכול בו כי המקום הטמא מוליד טומאה ביושב בו כמו שהרחבתי בכלי חמד' בסדר נח וז"ש במקום הזה ולא אמר מהמקום הזה שאפש' היה שלא נאס' לו מים ולח' בזולת המקו' ההו' ואפי' יהיו המים מאותו מקום:

**כי** כן צוה אותי וכו' אין צורך לידח' ולפרש צוה אותי מלא' ה' בדב' ה' שהרי לא מצינו זכר מלאך בענייננו רק דבר ה' אלא כי כן צוה אותי השי"ת בדבר ה' אלא שלפי שלא ראה כל תמונה רק דבר ה' שהגיע אליו לזה לא אמ' כי כן צוה ה' בדברו ולא אמר כי כן צוה אותי דבר ה' לפי שלא היה עיקר דבר ה' על זה כי אם על ענין מזבח מזבח כו' ובכלל דבר ה' צוה כן אותי וז"ש צוה אותי בדבר ה' לא תאכל לחם וכו' ויוכיח כדברי אלה דברי הנביא עצמו בסמוך שאמר כי דבר אלי בדבר ה' וכו' וכתיב יען כי מרית פי ה' ולא שמרת את המצו' אשר צוך ה' אלהיך: ואמר לאמר ויובן ג"כ או' כי כן כי תיבת כן מיותרת די שיאמ' כי צוה אותי לאמר כן למה לי. ונראה שבא הנביא לתת טעם לדבריו שאמר לא אוכל לחם ולא אשתה מים במקו' הזה שהיה אפש' לו לדחות בקש ולו' אין בי

כח לאכול ולא לשתו' זלעפה אחזתני מצערך המלך וכיוצא ומתת איני מקבל כי שונא מתנות יחיה אבל להשיב קשה אל המלך אם תתן לי חצי ביתך כו' לא אוכל לחם כו' לז"א כי כן ר"ל כי כן ממש צוה לי ה' בדבר ה' לאמ' ולהשיב קשה ז"ש לאמ' ולהשיב אל מי שיאמר לי בא וסעדה והיה הרצון האלהי לגלות להם עד היכן הגיעה רעתם שנאסר לאכול לחם ומים כדי שלא יתעכב במקו' הטמא השיעור ההוא וא' ולא תשוב בדרך כו' כדי שלא ישאר רוש' הדרך אשר בא שמה וחזר בו כי הדמיון ההוא פועל טומאה בנפש הנביא כדמיון הפועל באדם המביט בצפעוני והדברים הארסיים כיוצא בו. וזהו ולא תשוב בדרך אשר הלכת המבדיל מעין הצווי אשר בא לישראל בהכנסם לעזרה שיצאו איש נגדו ולא ישוב בו בדרך אשר בא כדי שלא לזלזל בכבוד המקדש ע"ד הוקר רגלך כו' כמו שאמרו שם המפרשים כי השנות בדבר הוא הרגלו ומזלזל בו:

**וילך** בדרך אחר כו'. **לע"דן** לדקדק וילך בדרך אחר מספיק ומובן מאיליו שלא שב בדרך אשר בא בה. ונראה שכוונת הפסוק לומ' שלא נתרחק הרחק מאד מן הכיעור להתרחק ביותר מן הדרך אשר בא אבל היה קרוב אליו כמעט בצידו וזהו וילך בדרך אחר לא הרחק ביות' ולא אחר לגמרי רק ולא שב בדרך אשר בא בה אל בית אל בבחינה זו שלא שב בדרך אשר בא בה אל בית אל קראתיו אחר אבל הוא הוא בצידו או קרוב אליו ודרך דרש נוכל לו' וילך בדרך אחר שהרי לא קיים דבר ה' א"כ לא הלך בדרך ישרה שיבור לו האדם אלא בדרך אחר ולא שב בדרך אשר בא בה אל בית אל שבא בדרך ישרה דבק עם אלהיו ואחר כך בשובו טעה לשמוע דבר נביא השקר באופן שלא שב בודאי בדרך ישרה וזכאות אשר בא בה אל בית אל:

**יא**

**ונביא** אחד זקן כו' רש"י ז"ל נביא השקר ע"כ וכת"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והוסיף ויש נוסחאות ושמיה מיכה וכן בדברי חז"ל כי מיכה היה ומהם אמרו כי אמציה כהן בית אל ומהם אמרו זה עדו הנביא ומהם אמרו זה יונתן בן גרשם ותחילת ישיבתו בשומרון היתה כמו שכתוב בדברי יאשיהו הנביא אשר בא משומרון ובא לבית אל וישב שם ואעפ"י שלא היה באותו הפרק שומרון בנוי' שהרי עמרי בנח אותה היה שם מתחילה פרז ועמרי קנה ההר ובנה שם העיר או שהיה שם העיר מתחילה כמו שת"י ויקן את ההר וזבן ית כרכא אלא שעמרי חזק את הבנין וקרא לעיר שם אחר. ויספרום אמר ויספרום אחר שאמר ויבוא בנו ויסף' לו פירוש כי תחילה בא בנו האחר והיה מספר לו אשר עשה איש האלהים ובעודו מספ' לו באו שאר בניו ג"כ ויספרו הדברים לאביהם כמו שהיה מספר הראשון ע"כ וכן מהרי"א ז"ל אלא שרצה להעמי' שהיה נביא אמת וכמו שאזכו' בסמו'

והר"לבג ז"ל הנה בנו האחד התחיל הסיפור במה שעשה האלהים בבית אל ובנו אחר ספר הדברים אשר דבר אל המלך באופן שבניו ספרו לו אלו הספורים לאביהם עד כאן. **ולע"דן** דוחק פי' הר"לבג ז"ל שאומ' ויספרום לאביהם שהוא כאילו אמר הפסוק האופן שבניו ספרו אלו הספורים לאביהם שאין דרך המקראות לעשות מסקנא לו' נמצא פסקן של דברים כך. ונראה כי כאן היו שני ענייניים האחד במעש' מענין קריעת המזבח ושפיכ' הדשן כרגע ויבישת יד ירבעם וחזרתה אליו שכל אלו היו מעשה ה' כי נורא הוא והשני דיבור במה שדיבר איש האלהים אל המלך לאמר מזבח מזבח כו' ואומ' אם תתן לי חצי ביתך כו' כי כן צוה כו' שהם דברי' קשים כגידים והנה בנו האחד ספר לו הוא לבדו את כל המעשה אשר עשה איש האלהים מענין מעשה קריעת המזבח ושפיכת הדשן דבר תלוי במעשה ויבישת יד המלך וחזרתה אליו אמנם ענין הדברים התלוים בדבור בעלמא אותם הדברים ספרום יחדיו שני הבנים כי אחר שגמר הראשון ספור המעשה בא האחר עמו וספר יחדיו הדברים הקשי' שדבר איש האלהים אל המלך וז"ש את הדברים אשר דבר אל המלך ויספרום אל הדברים ההם כי רבו באיכות וכמות ויספרום לאביהם ויכריע הפי' הזה או' את הדברים ולא א' ואת הדברים בוי"ו העטף להפסיק ולהורו' שהם שתי עניינים נאמרים מאומרים מתחלפים שהענין הראשון נאמר ע"י הבן הא' והדברים השניים נאמרו מפי השני בנים ולזה אמר ויספרום לאביהם כאילו אמר את הדברים אשר דבר אל המלך ספרום לאביהם יחדיו שניהם:

**יב**

**וידבר** אליהם אביהם וכו' הר"דק ז"ל ויראו בניו ת"י ואחזיאו כמו ויראו בפתח ה"יוד מכוון הפעיל כלומר שהראו לאביהם הדרך אשר הלך בו ויש לפרשו כמשמעו ופירושו וכב' ראו בניו הדרך אשר הלך ואמרו לאביהם בדרך זו הלך ע"כ: **ולע"דן** לדקדק לשון וידבר אליהם אביהם שהי"לל וישאל מהם ולא וידבר אליהם כו' שמורה שהוא לשון מודיע ולא מפסק. וכן קשה יתור ה"א הדרך דה"לל באי זה דרך גם או' ויראו שהיה ראוי להיות בפתח הי"וד. ונראה דלא מיבעיא לסברת מהרי"א ז"ל שהזקן נביא אמת אלא אפי' לכל המפרשים שהיה נביא שקר אינו מהתימה שיחזיק עצמו ביודע ומשיג נבואה לו' שיודע הוא הדרך אשר הלך איש האלהים ליהודה שכיון שהגד הוגד לו שבא מיהודה ונצטוה שלא לחזור באותו הדרך קל להבין מאומד הדעת שהלך בדרך שני הבלתי נהוג וביאתו היתה בדרך נהוג יותר שעל הרוב יהיו בין עיר לעיר שני דרכים יותר מוסכמים ומורגלים ללכת בהם וזה הזקן בהשערה אמר ודבר אליהם כמתנבא ומודיע אליהם אי זה הוא הדרך אשר הלך וז"ש וידבר אליהם אביהם אי זה הדרך הלך ובניו המה ראו כן

תמהו וז"ש ויראו בניו את הדרך אשר הלך איש האלהי' אשר בא מיהודה ראו שהוא הדרך אשר דבר להם אביהם וכוונת הכתוב באו' אשר בא מיהודה לומר שאין זה מן התימה לשער באומד הדעת מאחר שנודע לו שהאיש בא מיהודה ושמה ישוב וקדם לו הידיעה שבא מדרך אחד וחזר בזולתו שהשכל ישפוט שבא מהסלולה יותר וחזר בשניה ואין זו נבואה:

**יג**

**ויאמר** אל בניו וכו' הכוונה אם הוא נביא שקר רצה לבטל דברי הנביא האמת כי שמע את אשר דבר קשה אל המלך ורצה להכחישו מדבריו ושיאכל שם על כל פנים לבל יהיו למשל ולשנינה שבא הנביא ולא אכל לחם ולא שתה מים אמנ' ממה שראינו ששרת' עליו רוח הקדש ראוי לדון לכף זכות ולומר שלשם שמים נתכוון להכניס אורח נכבד כמוהו איש אלהים אשר עשה השי"ת המופתים ההם קריעת המזבח ושפיכת הדשן ויבישת יד ירבעם וחזרתה. ואמר חבשו לי החמור ב"הא הידיע' לו' היותר זריז שבחמורים וכן עשו ויחבשו לו החמור הרץ יותר וירכב עליו לרוץ קל מהרה להשיגו בטרם ירחיק כי לא ישוב.

**יד**

**וילך** אחרי איש האלהים יש לדקדק יתור וילך אחרי איש האלהים שידוע הוא שאחריו הלך בלי ספק ונדקדק לשון וימצאו מציאה הי"לל ויראהו יושב תחת האלה. גם נבין אמירה זו למה ונראה כי תכלית האיש הזה לש"ש היה וכמו שהוכחתי בפסוק הקודם כי לא שרתה עליו רוח הקדש אלא להיותו שלם בזאת הפעולה וזה רמז באומרו וילך אחרי איש האלהים שלא כיון בהליכה זו רק לכבוד ה' ולהיותו איש האלהים איך צדיק בא לבית מלוני ויפטר בלי שתית מים וז"ש וילך אחרי איש האלהים לא אחרי דבר זולתו. וימצאו כמוצא שלל רב. ו"מש יושב תחת האלה הר"לבג ז"ל אלה אל"מו בלעז והיה יושב שם להיות לו לצל עד כאן:

**טו טז יז יח יט**

**ויאמר** אליו לך אתי כו' ויאמר כו' כי דבר אלי כו' ויאמר וכו' וישב כו'. **לע**"**דן** לדקדק מה עלה בדעת הנביא הזקן ללכת להשיבו כי דבר השי"ת בפיו לבלתי אכל שם כלל ואיך טעה אחריו איש האלהים כמו שטעה אחריו בתחילת דבריו כי דבר אליו בדבר ה' וכו' ואם כן לבסוף מאי סבר כי איש אלהים לא יאבה לו ולא ישמע אליו במ"ש גם אני נביא כמוך כו' ומהרי"א ז"ל שסמך הנביא הזקן על פתויו אשר בארשת שפתיו ילכדנו והוא כי ערך למשפט לאמר לו שהנבואה ההיא שבאה אליו באה באותו סגנון אל הנביא הזקן לאמר לו מזבח מזבח כו' כי כמוני כמוך יחדיו מאמינים בהשי"ת ולא בע"א וז"ש לו

גם אני כמוך בשיתוף על כל אשר התנבית מקריעת המזבח ושפיכו' הדשן למופת על שעצמות אדם ישרפו על המזבחות ההם. ואחר שבאה אלי הנבואה כמוך בא אלי מלאך ה' ודבר אלי בדבר ה' לאמר השיבהו אתך אל ביתך וכשספר לו כל הנבואה של מזבח מזבח והמופת ככל אשר שמע מפי בניו חשב הנביא איש האלהים שבנבואה באה אצלו נבואה אמיתית ונתן אל לבו נביא ה' איש האלהים שמה שאסר לו השי"ת הוא לבלתי אכול מהעובדים ע"א אבל לאכול מבית הנביא הזקן אשר עשה לחשבו בנביא אמת דמותר לאכול שמה ולא נאסר בכלל גיזרת השי"ת ומאשר היה רעב וצמא נטה להתיר וזהו או' ומלאך כו' השיבהו אתך אל ביתך ויאכל לחם וישת מים כי הדבר ההכרחי הותר לו בביתך בית איש זקן ומאמין בה' ו"מש כיחש לו אפש' שהנבי' הזקן כחש לשון הכחשה שלא האמין שהשי"ת אסר לו האכילה אלא חשב שאיש האלהים מדעתו אמר כן כדי שלא לאכול שם וזהו כחש לו כי האיש הזקן לא רצה להעבירו על דברי השי"ת אבל לטובה נתכוון זה יספיק לתת סברה כל דהו לאיש האלהים אבל בלתי מספיק הוא להצילו לגמרי מעונש כי סוף סוף ראוי הוא ליענש שאין לנביא לבטל נבואתו ולעבור עליה עד שישמע ביטולה מפי ה' שהפה שאס' הוא הפה שיתיר וכענין אברה' שבתחילה אמר לו קח נא ואחר כך אמר לו אל תשלח ידך אל הנער כו' ואפילו לא היה הוא בעצמו השומע אמרי אל ויודע דעת עליון אלא ששמע כן מפי נביא זולתו אם יבוא נביא אחר לבטל מה ששמע צריך שיהיה השני מוחזק לנביא אמת אז ישמע דבריו לבטל את מה ששמע מהנביא הראשון ואם לא יעמוד בשמיעתו הראשונה ולזה נענש איש האלהים במה שלא עמד בשמועתו ובפרט שהוא עצמו שמעה ולפי שעבר על נבואתו היתה מיתתו בידי שמים כ"ש שהיה לו ליתן אל לבו אם נביא אמת הזקן איך יושב בתוך עם טמא שפתים עובדי ע"א והיה צריך אמות נבואתו ע"י אות ומופת כדי לבטל נבואתו אשר ניבא ע"כ תורף דברי מהרי"א ז"ל. **ולע"דן** שהנביא הזקן הטעהו לאיש האלהים במה שאמ' לו ה"בה לא אסר עליך אלא לטי שעה בביאה ראשונה אבל אחר שיצא' משם אם תשוב ואשיבך אל ביתי מותר לאכול כי פני' חדשות באו לכאן וז"ש ויאמר לך אתי הביתה ואכול לחם ואיש האלהים כשמוע כן אמר בלי ספק שהזקן הזה מאי סבר להחזיר אותו אין זה אלא שמחלק מכח הסברה בין ביאת הפע' הראשונ' שבה אסר השי"ת לא בזאת הפעם השנית ולשלול סברתו זאת דקא סלקא דעתיה אמר לו לא אוכל לשוב אתך ולא לבוא אתך שטעם הכפל בדבריו להודיע שהכל שוה ביאה ושיבה בגיזרת לא אוכל לחם ולא אשתה מים במקום הזה כי דבר ה' אלי וכו'והוא השיבו גם אני נביא כמוך לבאר דבריך ומלאך דבר אלי בדבר ה' לאמר השיבהו אתך רמז לו שההתר תלוי

בהיות הפעם הזאת שיבה ולא ביאה ראשונה שבביאה ראשונה נאס' ולא בזאת הפעם וזהו שדקדק בלשונו לאמ' השיבהו אתך ויאכל לחם שלא נאסר אלא בביאה ראשונה לא בזאת השנית ובזה כחש לו לנביא איש האלהים שהוא היה מבין שהכל נאסר לו ואפי' בצאתו אם ישוב אסור והנביא הזקן כחש לו הבנה זו דהשת' שאני להתר או יהיה כחש לו לשון כזב לו בזה החילוק שאמר לו על פי מלאך כי בודאי בכלל גיזרת ה' בביאה הראשונ' ואפי' שבא במלאכות ה' וכ"ש בצאתו את העיר שלא ישוב אליה עוד ולפי שכחש לו וכזב לו קבל דבריו ואעפ"י שהיו בטעו' שמעולם לא דבר השי"ת עמו ונענש נביא האמת לפי שהוסיף על חטאתו במה שחזר ואכל וגמר סעודתו הוסיף פשע במה שאכל ושתה ואפילו אחר שנבא עליו נביא השקר שכן מורה לשון הפסוק אומר ויהי אחרי אכלו לחם ואחרי שתותו ויחבוש לו החמור כו' שנראה שאכל עוד וגמר סעודתו ושתיתו והיה ראוי שיקום תכף ומיד בשמעו יען כי מרית וכו' יקום בחרי אף על הזקן ויאמ' חטאתי עפ"י הוראת זקן שחלק בין ביאה ראשונ' לשיבה כדפרשית והוא לא עשה כן לכך נענש והשי"ת ידע מראשית אחרי' וגזר עליו ככל הנאמר על ידי הנביא הזקן ועם היות אפשר לפרש בהפך וללמד סניגורא על עדו הנביא נביא יי' כי הוא היה בעל המעשה הזה ונאמר באומ' ויהי אחרי אכלו לחם כל דהו ואחרי שתותו דהיינו מים הנז"ל מיד קם והלך לו. והשי"ת יודע האמת והראשון נראה יותר כפי הלשון. ובסמוך בס"ד בפסוק ויהי אחרי אכלו אגיד בזה. או יהיה הטעם כאשר הביא הר"לבג ז"ל שהקשה הר"לבג ז"ל ומאחר שכחש לו למה נענש איש האלהים מאחר שחשב שהיה דבר ה' כי כחש לו ולא נענש הנביא נביא השקר ותרץ ז"ל כי נענש איש האלהים לפי שעבר על מה שצוה לו השי"ת שאינו דומה לענין אברהם שאמר לו קח נא את בנך כו' ואחר כך במאמר המלאך לא היתה חזרה כי אם ביאור צווי האלהי שלא היה זו העלהו שם לעולה לשיהיה הוא העולה אלא והעלהו שם לעשות עולה ולחנכו במצות וכמו שדרשו חז"ל אשר לא צויתי ולא עלתה על לבי אשר לא צויתי זו בתו של יפתח ולא עלתה על לבי זה יצחק בן אברהם ולזה קבל אותו הפי' אברהם ובטל ולא שלח ידו אל הנער אמנם כאן לא היה לו לאיש האלהים לקבל דברי הנביא הזקן שהם ביטול דברי השי"ת שצוהו לא תאכל לחם וכו' אמנם הטעם שלא נענש האיש הזקן הראוי ליענש בדין התורה שהעושה כן לדבר בשם השי"ת מה שלא צוהו חייב מיתה בידי שמים ואפשר שלרוב עונותיהם הסתיר השי"ת פניו ממנו לבלתי הענישו כדרך שכתוב על כן לא אפקוד על בנותיכם כי תזנינה כו' הלא תראה כי רחבעם לאהבת ה' את יהודה וירושלם העלה עליהם את מלך מצרים בשנה החמשית לרחבעם ולא התחיל לחטוא עד השנה הרביעית הנזכר

ב"דה ואולם ירבעם לא שמע קול נוגש ע"כ ומהריי"א ז"ל הקש' על דבריו שהרי ראינו שהשי"ת פקד עליהם על כל עונותיהם בקריעת המזבח ושפיכת הדשן ואם עכ"פ נאמר שלהעדר ההשגחה מהם הסתיר פנים מהם מ"מ קשה מאד שיהיה הזקן בלתי נענש ואדרבה חוטא נשכר להשיג נבואה ובהקיץ על השולחן אבל האמת שהנביא הזקן לא כיון במרד ומעל להחטיא לאיש האלהים אבל כיון אולי תואנה היתה מאיש האלהים לבלתי אכול שמה באומ' שהשי"ת צוהו כך אבל חשב שלהד"מ ולכך הפציר בו מאד שאילו ידע שהי' בזה דבר ה' בו ומלתו על לשונו לא היה מעביר אותו ולכך דבר לו על פי דרכו שתלה הדבר בשי"ת ואמר לו שגם המלאך ההוא אשר דבר בך דבר אלי שאשיבך אל ביתי ולא אל בית אחר ולפי שרחמנא ליבא בעי לא נענש הנביא הזקן וחלה עליו הנבואה לשתי תכליות האחת להודיע אל איש האלהים חטאו וענשו בידי שמים והשני לבל יתפאר ירבעם שבחטא מה שדבר ונבא על המזבחות ועל ירבעם נענש לזה הוצרך שינבא הנביא הזקן ההוא כדי שעל ידו יתגלה סיבת מיתת איש האלהים שהיה על אשר שב אל העיר ושאכל שם ע"כ ובסמוך לחז"ל בזכות הלגימא זכה שתשרה עליו נבואה עם היותו נביא שקר:

**כ**

**ויהי** הם יושבים על השולחן כו' סנהדרין פ"ח אמר ר' יוחנן גדולה לגימה שהיא מרחקת את הקרובים ומקרבת את הרחוקים ומעלמ' עיני' מן הרשעי' ומשרה שכינה על נביאי הבעל ושגגתה עולה זדון כדאית' הת'. ומשר' שכינ' על נביאי הבעל מחבירו של עידו הנביא שנ' ויאמר אליו אני נביא כמוך וכתי' ויהי הם יושבים על השולחן ויהי דבר ה' אל הנביא כו' ע"כ כוונו חז"ל לדקדק בפסוק באו' ויהי הם יושבים על השולחן ויהי דבר יי' אל הנביא כפל ויהי ויהי מורה שויהי הם יושבים על השלחן שזה גרם שתשרה נבואה על נביא השקר מסיבת ישיבתם יחדו על השולחן שגדולה לגימא. ורש"י ז"ל אל הנבי' נביא השקר אשר השיבו לאיש האלי"ם מכאן אמרו גדולה לגימא שמשרה שכינה על נביאי הבעל ע"כ. והר"דק ז"ל אל הנביא אשר השיבו בעבור אשר מרה את פי ה' נביא ה' לא באה עליו הנבואה ובאה אל נביא השקר לצורך להודיע לנביא האמת ענשו ובחטאו ארז"ל כדלעיל ע"כ והר"לבג הענין פלא שהשר' השי"ת נבואה על נביא שקר ויותר מזה שהגיע לו הנבואה בהקיץ לפי הנראה ואעפ"י שאפש' שנ' שהנביא אשר מיהוד' ובני הנביא הזקן יושבי' על השולחן ובא דבר ה' אל נביא השקר בחלום וידמ' שכמו שהשרה השי"ת שכינתו על בלעם לצורך שעה בעבור ישראל כן שפך רוחו על האיש הזקן בעבור חטא איש האלהים והיה זה כי הוא האמין נביא השקר במה שלא היה ראוי להאמינו

ואפי' אם היה נביא אמת והוצרך מפיו לשמוע דבר ה' על דבר ענשו וחטאו אשר חטא ע"כ ומהרי"א ז"ל אמר שהוכרח להיו' נבואה ע"י הנביא הזקן כדי שלא יתפא' ירבעם שבעבור נבואתו לרעה על המזבח וכיוצא נענש לזה באה ההודעה מהסיבה האמיתית על שמרה פי השי"ת כנז"ל בפסוק הקודם גם להיות מידה כנגד מידה כדהר"לבג ז"ל: **ולע"דן** כפי הפשט שהמראה הזאת היתה בהקיץ אל הנביא השקר והוא פלא גדול בזה מובן או' ויהי הם יושבים על השולחן ר"ל הם כל הנז' הזקן ובניו ואיש האלהים אשר בא מיהודה יחדיו עומדים על השולחן בהקיץ ועכ"ז שרתה שכינה על נביא הבעל להוכיח את איש האלהים. או אפשר שסוף סוף הועילה הכנת איש האלהי' להכין קצת לשתחול הנבואה על נביא השקר כי באמצעות המוכן תחול הנבואה גם על הבלתי מוכן כמו שפירש מהר"מ אלשיך זלה"ה בפסוק צאו שלשתכ' שצוה השי"ת יצא משה ואהרן ומרים כדי שבאמצעות משה ע"ה תחול על אהרן ומרים ואעפ"י שלא היו מוכנים באותה שעה ובלתי טהורים כמו שאחז"ל ששאלו מים לטבול לקירויין ולא כן משה ע"ה שהיה פרוש מן האשה שרת' שכינ' עליו וקרא' בדיבו' א' והמכוון בעצם אל משה המוכן וטהו' כאמו'. ולחז"ל בזכו' השלחן כאמו' שגדולה לגימה. וכדי שלא נפרש אל הנביא על איש האלי"ם אשר השיבו הזקן ועל זה שרתה עליו נבואה ויקרא אל איש האלי"ם וכו' דקדקו חז"ל במדרש כמו שנזכיר בסמוך אשר הושב אין כתי' כאן אלא אשר השיבו מלמד ששרתה נבואה על נביא השקר הזקן עד כאן.

**כא כב**

**ויקרא** אל איש האלי"ם כו' רש"י ז"ל ויקרא הנביא הזקן אל איש האלי"ם ע"כ וכן הרד"ק ז"ל כתרגומו ואיתנביא על נביא' דה' דאתא מיהודה וי"מ כי הנבואה באה אל איש האלי"ם כמו שאמ' ויקרא אל איש האלהים ו"מש אל הנביא אשר השיבו פי' אל הנביא אשר השיבו הזקן ובדברי חז"ל אשר הושב לא נאמר אלא אשר השיבו מלמד שעל נביא השקר שרתה רוח הקדש עד כאן וכן מהרי"א ז"ל אשר הושב לא נאמ' ופי' כשיט' יש מפרשים הנז' והוסיף תיקון ב"מש אשר השיבו שלא בא לסימן דא"כ הי"לל לנביא אשר מיהודה אבל כיון הפסוק לומר תכלית הנבואה שבא על אשר השיבו שהיה ראוי שלא ישוב כדבר ה' אליו ויקרא ה' אל איש האלהים והביא ראיה מדקדוק לשון או' אחר כך וימיתהו כדבר ה' אשר דבר לו מורה שדבר ה' היה לו לאיש האלהים ולא לזקן דא"כ הי"לל אשר דבר לי ע"כ. **ולע"דן** מהקושי אל פי' היש מפרשים וכבר גילו אוזן מזה הפי' גם חז"ל ממה שהכריחו אשר השיבו אשר הושב לא נאמר שלא מצאו לו דוחק אלא מלשון אשר השיבו ויקשה עליהם יחדיו יען כי מרית את פי ה' ולא שמרת את אשר

צוך ה' אלהיך במקום אשר דבר אליך שבדברו בלשון הזה מורה בהכרח שהם דברי ה' והזקן אמצעי ביניה' שאם היה דבר ה' אל הנבי' עצמו אשר מיהודה הי"לל יען כי מרית את פי ולא שמרת המצוה אשר צויתיך. ותשת במקו' אשר דברתי אליך לא תאכל לשם כו'. וגם לחז"ל קשה למה לא הכריחו מאלה ההכרחיות היותר חזקים והכריחו מאו' אשר השיבו ולא נאמר אשר הושב. ולחז"ל היינו יכולים לו' שלעולם דרכם ז"ל בכל הגמרא להוכיח מרישא דמתניתין ואפי' תהיה הראיה חלושה ולא מסיפא ואפי' שתהיה יותר חזקה ועל כן דקדקו כאן מהפסוק הראשון מדקדוק אשר השיבו ולא דקדקו משאר הדקדוקים שזכרתי ואעפ"י שהם חזקים יותר אמנם ליש מפרשים ומהרי"א שפירש כדבריהם קשה מה שדקדקתי ואפש"ר לתרץ ולו' שלעולם אימא לך שהנבוא' באה אל איש האלהים אשר מיהודה אלא שבחטאו לא זכה אל מדרגתו הראשונה שבנבואה אבל בא מלאך אמצעי ביניהם ולזה א' כה אמר ה' יען מרית את פי ה' אלהיך במקום אשר דבר אליך לזה לא מצאו חז"ל הכרח זולת מאשר השיבו ואולם אשר הושב לא נאמר: ואני אומר דרך שלישי מורכב משני דרכים ולא יקשה עליו שום דוחק כלל והוא כי בהיות הנביא הזקן בלתי מוכן אל הנבואה בהכרח הוא שכאשר באה לחול היתה הפנייה וההשקפה אל נביא איש האלהי' נביא לה' וגם פה לא עשה מאומה במרד ומעל כי אם שגונב גונב דעתו מהזקן ובאמצעות המוכן איש האלהי' שרתה שכינה על שניהם יחדיו ועיקר השראתה על הנביא איש אלהים אשר מיהודה כי הוא המוכן יותר ובאמצעותו שרתה גם על הנביא הזקן מצד הכנת המצוה של לגימה כי גדולה לגימה וכמו שהכריחו חז"ל מלשון אשר השיבו אשר הושב לא נאמר כדבריה' כן הוא שעל הנביא הזקן שרתה בבחינת הדברים שבפיו הושמו לדברם וכמו שיוכיחו לשון הפסוקים באו' כי מרית את פי ה' אשר צוך ה' אלהיך אשר דבר אליך הכל מפי הזקן אמנם תוקף ההשגה ומה ששרתה שכינה על איש האלהים היתה וזהו מ"ש הפסוק וימיתהו כדבר ה' אשר דבר לו ולא אמר אשר דבר לי כמו שדקדק מהרי"א כי עיקר השראת שכינה דבר ה' היא על איש האלהים המוכן היתה ולו באה בעצם וראשונה וזהו ויקרא אל איש האלהים אשר בא ה' כי ויקרא השי"ת אל איש האלהים דוגמת ויקרא אל משה לשון חיבה אף על פי שחטא איש האלהים הוא כי שוגג הוא ויהיה זה מעין מה שזכרתי למעלה בפסוק הקודם במ"ש ויהי הם יושבי' על השולחן שישיבתם יחדיו על השולחן הוא שסייעה את הנבי' הזקן לשתשרה עליו נבואה מאמצעות הכנת איש האלהים המוכן חלה עליו על הזקן ומאמצעות זכות הלגימה שבו וכמו שהוכחתי כן ממה שכתוב צאו שלשתכם אל אוהל מועד שהיה הדיבור יחידי קור' לשלשת' יחד מה שאין פה אנושי יכול לקרוא

בשם שלש' יחדיו ונעשה זה לצורך ההכנה שהיתה במשה כן היתה השראת שכינה כעת על שניהם מסיבת צורך ההכנה כאמור. והבן זה שהיא הקדמה נכונה ביארתיה בפסוק הרק אך במשה דבר ה' הלא גם בנו דבר בכלי חמדה. והגיד הכתוב שקרא לאיש האלהים אשר בא מיהודה שכל זה מכלל הקריאה שקראו הקורא אותו שקראו איש האלהים אשר בא מיהודה והיתה תכלית באילו התוארים לאמר לו תוכחת כאילו רצה לומר האתה איש אלהים אשר באת מיהודה עיר ואם של קדושה וקבלת עול מלכות שמים ולא היה לך להשליך דבר ה' אחרי גווך כי כה א' ה' יען אשר מרית את פי ה' רוצה לומר גדל עונך מנשוא משני בחינות האחת מצד שעברת פי ה' כלו' שדבר לך פה אל פה ועוד מצד ביטול השמיר' שלא שמרת המצוה כו' ואפשר לפרש את פי ה' על גזרתו מצד בחינת המצוה ועוד בחינה שנית שלא שמרת את המצוה אשר צוה ה' אלהיך כי המצוה הזאת מצד עצמה ראויה להעשות לו הונח שלא צוך השי"ת בה כי מי פתי לאכול לחם רשע במקום עיר הנדחת זאת ועוד בבוא הצווי אשר צוך ה' אלהיך בפיו. ואפשר עוד שאמר לו השי"ת הנה היית סיבה שימרו העומדים בבית אל את פי ה' שילמדו ממך שאתה לא קיימת נבואתך ממך ילמדו למה שהזהרתם מעבודת העגלים באומרך מזבח מזבח כל שהיא בהתראה לשישובו בתשובה ועל זה אמר יען כי מרית פי ה' שהיתה סיבה למרות פי ה' בנבואה אשר התנבית על בית אל אשר היית מחטיא רבים במה שלמדו ממך ומעלה אני עליך כאילו אתה מרית את פי ה' ועוד ולא שמרת את המצוה מצד עצמה וגם אשר צוך ה' אלהיך ואולי זאת היתה הסיבה להשראת שכינה על הזקן בדבר השי"ת כדי להודיעו כן שהיה סיבה לשהעומדים בבית לא ילמדו למרות פי ה' כמו שמרה איש האלהים את דברי עצמו ולכן הודיע השי"ת ע"י הנביא הזקן מבית אל העונש המגיע אליו על זה כדי שכולם ישמעו ויראו אם לעושי רצונו כך על השוגג לעוברי רצונו במזיד עא"כו ולפי שהקדים בקריאתו איש אלהי' אשר בא מיהודה בין שתהיה קריאה מהזקן כפשוטו של מקרא או קריא' מהשי"ת כיון באו' אשר בא מיהודה להיות הקדמה לאמר מה שעתיד לאמר לו כדפרשית שמאו' איש האלהים בקריאתו היתה הקדמה לנאמר בפסוק זה יען כי מרית את פי ה' שלא היה נאות לאיש אלהים כמוך ומה שאמר אשר בא מיהודה היא הקדמה למה שאמר בפסוק שאחר זה:

**ותשב** ותאכל לחם וכו' שאיך ישוב אל מקום טמא במקום ההוא והוא מיהודה עיר האלהים אשר זה יגרום לו שלא תבא נבלתך אל קבר אבותיך ואף על פי שהיתה בשורה רעה לפורענות הנה היתה לו קצת בשורה טובה שיבוא אל קבר זולת קבר אבותיו שלא יאכלו הכלבים או חיות את נבלתו רק זה עונשו לבד לא תבוא נבלתך אל קבר אבותיך

ואולי להיותה מיהודה גור אריה יהודה והוא עבר את פי ה' אשר דבר אליו לזה קרהו האריה ולא זולתו מהבעלי חיים הממתים ויהיה מהפלא בדקדוק לשון הנבואה במה שאמר לו ולא תשוב בדרך אשר הלכת שהוא זרוז ומצוה שלא ישוב אלא בדרך אחרת והגיד מראשית אחרית שיעבור את פי השי"ת ולא ישוב עוד לביתו וזהו ולא תשוב בדרך אשר הלכת שתהיה הליכה בלא חזרה ית' ויתי'. והרד"ק ז"ל אל קבר אבותיך רמז לו שלא ישוב אל ארץ יהודה וימות שם כי בדרך מת ובאו' נבלתך רמז כי נבלה תהיה גויתו כלומר מושלכת בדרך או כל גוף מת יקרא נבלה בין של בהמה ועוף בין של אדם ואפי' צדיק כמו נבלתי יקומון עד כאן ומהרי"א ז"ל:

**כג**

**ויהי** אחרי אכלו לחם וכו' רש"י ז"ל לנביא אשר השיבו שם זה לרכוב עליו איש האלהים. וה"רדק ז"ל ויחבוש לו החמור הנביא הזקן חבש החמור לנביא ה' אשר השיבו מהדרך ואמר הידיעה אשר השיבו. כמו ותראהו את הילד עד כאן וכן מהרי"א ז"ל ויהיה תיבת לו מיותרת ויחבוש החמור לנביא אשר השיבו:

**ולע"דן** לדקדק יתור ויהי אחרי אכלו לחם ואחרי שתותו שכבר זכר זה למעלה. **ונראה** שכוונת הכתוב לומר שהנבואה באה אליהם והם על השולחן שלא גמרו את הסעודה ובעודם אוכלים דבר ה' את כל הנבואה כה אמר ה' יען כי מרית וכו' והיה מהראוי שיתפעל איש האלהים ויקום בה שעתא ולא יאכל עוד ולא ישתה אדרבה יתודה ויאמר חטאתי כי עברתי את פי ה' אוי לי כי נדמתי וכיוצא ואולי היה הקדוש ברוך הוא מעביר על שגגתו אשר שגג ולזה אמר ויהי אחרי אכלו וכו' שגמר האכילה והשתיה שאכל מחדש כאילו הפקיר עצמו למיתה ומאחר שסופו למות ימות שבע כמשל הדיוט מואירי"ה גאט"ו מוא"ירה פארט"ו וגדל עונו בזה כי שב על קיאו ומה שאמר ויחבוש לו החמור כו' כנז' מהמפרשים:

**כד**

**וילך** וימצאהו אריה כו' הגיד הכתוב כשרות איש האלהים שקבל עליו דין שמים ולא נתעכב עד יעבור זעם וישוב אל האלהי' אלא וילך שלא נמנע מלכת ובחר מות מחיים והוא יושב בבית אל ועובר פי ה' או אפשר שאמר וילך וימצאהו כו' רוצה לומר תכף ומיד כצאתו את העיר שהלך מעט וימצאהו אריה. וימצאהו אריה בדרך כו' והודיע איך האריה היה משולח בשליחות ה' שהיה מבקש אותו להמיתו וימצאהו וזהו לשון וימצאהו מעין וילך אחרי איש האלהים וימצאהו הנז"ל והיה מהפלא שהאריה עומד אצל הנבלה לשמרה ולא היה אצל החמור וזהו טעם אומרו והחמור עומד אצלה ולברר שהחמור

מצד אחד לבדו עומד אצלה והאריה אצל הנבלה ולא אצל החמו' כדי לשמור הנבלה כי לא יעזוב ה' את חסידיו לעולם נשמרו ואף על פי שחטא קבל עונשו ושב לחזקתו. או אפשר שהודיע פרטות הנס באו' והאריה אצל הנבלה שעם היותה נבלה ודרכו של ארי לחפש אחריה לא שלח ידו בה אבל עמד אצל הנבלה: והינו שלא אמר והאריה עומד אצלה ומשום הכי לא ערבינהו בחדא מחתא והחמור והאריה עומדים אצלה. ולפי שחטא בדרך במה שחזר אל העיר נהרג בדרך והושלך בו:

**כה**

**והנה** אנשים עוברים כו' הודיע פלא אחר שהיו אנשים עוברים שלשון עוברים מורה שהיו עוברים בדרך ההוא ולא קבלו נזק מאריה טורף כזה כי שלוח ההשגחה הוא אל הפרטי ההוא ולא יסור ימין ושמאל מהדבר אשר צוה עליו והאנשים נבהלו וחפזו ומיראתם לא ראו החמור ולזה לא הגיד בהם הכתוב שראו החמור עומד שם אצל המת אלא האריה או הזכיר מה שראו תמה גדול וספרו וידברו בעיר אשר הזקן יושב בה והוא את האריה עומד אצל הנבלה והוא הפלא הגדול והנביא הזקן מצא יותר ממה שדברו בעיר ענין החמור כי הוא הפלא וכמו שנזכיר בס"ד:

**כו**

**וישמע** הנביא אשר השיבו וכו' יש לדקדק או' עוד אשר השיבו לסימן וה"ילל הנביא הזקן כמה שאמר הפסוק הקודם. ומהו ויתנהו ה' לא היה לשון נתינה וכפל וישברהו וימיתהו. ומהו אשר דבר לו ולא אמר לי כמו שדקדקנו למעלה: ונראה כי עם היות האיש זקן אחד יושב בביתו אין יוצא ואין בא והראיה כי לא ראה ולא ידע מענין מעשה איש האלהים לא מקריאתו מזבח מזבח וכו' ולא מקיום מופתו בקריעת המזבח ושפיכת הדשן ולא מהמופת במה שיבשה יד המלך אשר שלח אליו ולא מחזרתה אליו על פי תפילת איש האלהים אם לא שהגד הגידו לו בניו ויספרו לו הכל כנז"ל בפסוקים לעומת זה הגיד הכתוב וישמע הנביא יען אשר השיבו ונתן אל לבו לשמוע את אשר קרהו בדרך ושמע ולכן ויאמר איש אלהים הוא בלי ספק כי הוא אשר מרה את פי ה' ועל ידי המרי הוסר ממנו פרצוף פניו וצלם דמות תבניתו אשר באמצעותו יהיה המורא וחיתת אלהים על כל חיות ובהמות לרדות בהם בצלם אלהים אשר עשה את האדם וז"ש הוא אשר מרה את פי ה' ועל כן עזבו השי"ת לאריה וזהוא שאמר ויתנהו ה' לאריה כשהוסר הצלם האלהי אשר על פניו וכמאמר חז"ל אין חיה שולטת באדם עד שנדמת לו כבהמה. וישברהו וימיתהו רוצה לו' שלו לבדו עשה כן ולא לחמור שבר אלא וישברהו וימיתהו כדבר ה' אשר לו לבדו ילכד בה ולא זולתו ומזה נתברר לו שהחמור ניצל ואף על פי שלא שמע כן וזה כיון באו' אשר דבר ה' לו ר"ל בעבורו ולא לזולתו ואפשר שאומ' אשר

דבר לו חוזר לתחילת הפסוק וישמע הנביא אשר השיבו ואשר דבר לו כן כי שמע הענין עם היותו זקן יושב בקרן זוית יען אשר הוא השיבו והיה גרמא בנזקיו ואשר דבר לו כן הזקן הנביא הוא אשר השיבו ולכן היה יושב ומשמר הדבר לראות היעמדו דבריו וכבר זכרתי למעלה אומרו אשר דבר לו שמהריי"א פי' שהשי"ת דבר לו לנביא איש האלהים אשר מיהודה שעליו שרתה הנבואה ולא על הזקן וכבר זכרתי דעתי בזה שעל שניהם יחדו שרתה רוח הקדש גם כבר זכרתי שלהיותו מיהודה גור אריה מסרו השי"ת לאריה. ואפשר עוד כי יען אשר מרה את פי ה' אריה שאג מי לא ייראה ה' אלהי' דבר כו' דומה לאריה שואג כי קולו בכח ולזה נמסר לאריה וזהו אומרו אשר מרה את פי ה' ויתנהו ה' לאריה כלומר זה מתייחס לזה:

**כז**

**וידבר** אל בניו כו' הנה בא שנוי בין הפע' הזא' לראשונה כי בראשונה רכב מיד על החמור כדכתיב ויחבשו לו החמור וירכב עליו אמנם כאן לא הזכיר וירכב עליו ואפשר שהטעם הוא באחד משני פנים האחד כי כעת רפו ידיו על שמועה כי באה ונמס כל לב ולא מלאו לרכוב מיד אבל ילך ברגליו והחמור יהיה למשמרת אם לא יוכל ללכת ברגליו לא כן למעלה רכב ללכת להביאו והוא חי והטעם השני כי למעלה אמר בלבו מאחר שאתו דבר ה' לבלתי אכול פת בית אל ולבלתי שובו בדרך בודאי שימהר יחיש הליכתו להרחיק מעליה דרכו ולזה וירכב מיד כדי שלא ירחיק מאד ותם לריק כחו בהליכתו ולא ישוב עמו אם יהיה רחוק הרבה מהעיר אמנם כאן שכבר מת וקנה מקומו ראה ללכת ברגליו כי השג ישיגנו ולא לקח אתו החמור אלא בשביל החזרה או אם נאכל החמור להביא עליו נבלת איש האלהים ולא הוצרך כי חמור איש האלהים ניצל ועליו הביאוהו וז"ש ויחבושו סתם ולא אמר ויחבשו לו ואולי אירע לו זה קרוב לעיר מאד כצאתו את העיר וכמו שאמר וילך וימצאו אריה ד"רל וילך הליכה כל דהו כדפרשית ודכוותא הכא אמר וילך וימצא את נבלתו דבהליכה כל דהו שהלך הזקן מצאו לאיש האלהים כי לא הרחיק:

**כח**

**וילך** וימצא הרד"ק ז"ל וחמור והאריה יש אומרים כי חסר ממנו ה"א הידיעה ומשפטו והחמו' כמו בחמור כחמור לחמור ולא יתכן כי לא יתכן ה"א הידיעה חסרה כי אם על לא עם וי"ו השמוש ובא וחמור בלא ידיעה כי כבר נזכר פעמים וכן וישרוף את בית מלך בלא ידיעה כי כבר זכרו בידיעה ארמון בית המלך. לא אכל האריה את הנבלה ע"ד סגר פום אריותא אבל הרגו לעונש על שמרה פי ה' והנה הראה לנו מזה גמול הצדיק וענשו כאחד בעולם הזה וכן גמול החמור בעולם הזה לכבוד הנביא שרכב עליו כי יש

גמול בבעלי חיים בעולם הזה בענין האדם כמו שכתבנו בפי' תלים במזמו' תהלה לדוד עד כאן. ומהרי"א ז"ל שהיה מההשגחה האלהית הצלת החמור לכבוד עצמות הנביא שיוליכו עצמותיו עליו. גם כדי לפרסם ההשגחה אשר בהריגת הנביא על חטאו שהרי האריה לא הרג החמור והרג הנביא בחטאו שעבר על דברי עצמו.

**ולעד"ן** שאמר וחמור בלי ה"א וגבי האריה בה"א הידיעה והטעם שראה מן הפלא חמור והאריה הידוע כשהרג את הנביא איך עומדים יחדיו חמור והאריה עומדים אצל הנבלה ובזה לא אמר ה"א הידיעה בחמור ואמר באריה כי מבחינת החמור איך לא ברח לו ולא נטה מהדרך מאצל הנביא ואף על פי שחמור הוא לא יעלם ממנו שאריה טורף ושואג וזה פלא אחד ופלא שני ולא אכל האריה את הנבלה ושלישי לא שבר את החמור ר"ל עם היותו החמור הידוע שחזר בו איש האלהים לאכל לחם אצל הזקן ועבר עברה בו עכ"ז ולא שבר את החמור בה"א והיה זה כדי שיביאו עליו עצמות איש האלהים לכך ויצל החמור ורביעי שעמד האריה לשמור את הנבלה מזולתו:

**כט**

**וישא** הנביא וכו' הר"דק ז"ל ויניחהו אל החמור כמו על החמור כמו אל ההרים לא אכל על ההרים לא אכל:

**ולע"דן** כי אין ספק שאיש אלהים כמוהו יהיה נושא את עצמו קצת ויוכיח כן אומרו וישא הנביא את נבלת איש האלהים שעם היותו זקן נשאה ויניחהו אל החמור ולא על החמור לרמוז שאינו כבד כמנהג המתים זולתו אבל נושא את עצמו כאילו אינו על החמור ממש אבל סמוך אליו קצת וזהו אל החמור. ולמה אמ' וישא הנביא סתם ולא אמר הזקן לומר ששם זה של הנביא הוא למעליותא ושבח נביא אמת שהרי נתאמתה נבואתו ונתקיימה שנהרג הנביא איש האלי"ם ושב הנביא הזקן בתשוב' ומנבואתו שקר לבטלה ובראותו העניינים הנוראים ההמה שאירעו על ידי איש האלהים וזהו או' וישא הנביא כו' ובסוף אמר אל עיר הנביא הזקן לומר שעונותיו של איש האלהים במה שמר' פי ה' גרם לו לבלתי שוב עוד אל ארצו ולהקבר בעיר הנביא הזקן שהיא העיר הנידחת ולזה לא אמר הנביא סתם בסוף הפסוק שאו' הנביא סתם לשבח כדפרשית והנביא הזקן הוא לגנאי כאמור ואמר לספוד ולקברו ולא אמר לספדו כי איש אלהים כמוהו חסיד עדוא הנביא אין לספדו כי נסע למנוחות והשי"ת נתפרע ממנו בעה"ז על ידי האריה ותם עונו אבל ראוי לספוד לאובדים אותו וז"ש לספוד ולקברו:

**ל**

**וינח** את נבלתו וכו' רש"י ז"ל בקברו בבית קברות שהיה לנביא השקר הזה בעיר עד כאן והרד"ק ז"ל בקברו אשר כרה הנביא הזקן הזה לעצמו. ויספדו עליו הוא ובניו עד כאן.

והר"לבג ז"ל ויספדו עליו כל העיר שידעו מה שדבר לירבעם ומה שעשה בבית אל או הנביא ובניו עד כאן ומהריי"א ז"ל נבלתו בקברו בקבר שעשה לאיש האלהים או שהניחו בקבר של נביא הזקן אשר חצב לעצמו עד כאן:

**ולע"דן** בקברו אשר נקבר איש האלהים וקראו בקברו רוצה לומר של הזקן יען כי שם עתיד ליקבר וז"ש בקברו ואמר כי להיותו נבלה לא ראה לספוד עליו תחילה ואחר כך לקברו כמו שעלה בדעתו בתחילה כנז' בפסוק הקודם לספוד ולקברו אמנם אחר כך אולי הסריח או פן יסריח הניחו בקברו תחילה ואחר כך ויספדו לו ואמר הוי אחי כי הנביא הזקן שב בתשובה שלימה בראותו שנתקיימה נבואתו ולזה הספיד עליו הוי אחי כי הנביאים נקראו בני הנביאים אל הגדולים ויהיו זה לזה אחים וז"ש הוי אחי ומהריי"א ז"ל כתב שמאומ' הוי אחי וספדו והתאבלו עליו ואומ' עוד במותי וקברתם אותי בקבר איש האלהים כו' כי היה יהיה כו' אל זה יורה שהזקן לא היה מנביאי הבעל אחרי אשר התאבל על איש האלהים אשר נבא על המזבחות ועל הכהנים המקריבים ואם הוא נביא שקר ומודה בהפך איך יודה בזה אלא ודאי נביא אמת היה מתחילה ופסקה נבואתו ולהיותו זקן בא בימים והיה כל ימיו בבית אל לא נפרד משם אבל אחרי שמעו דברי האלהים והאמין בה' וחשב לרחם על נביא ה' פן ימות ברעב ובצמא בדרך ומפני זה קראו לאכול ומפני זה קראו אחי וצוה יקברו עצמותיו עם עצמות איש האלהים ולכן היה שבאתהו הנבואה עד כאן ואין דבריו מוכרחים ודברי חז"ל עיקר שהיה נביא שקר וכשראה ענייני הנביא איש האלהים חזר למוטב ולזה התודה ובהתקיים נבואתו שב בתשובה שלימה ולזה עשה ההספד הוי אחי כדפרשית ולזה צוה יקברו עצמותיו אצל עצמות הנביא כי נכון לבו שעצמות הנביא לא ישרפו שהשי"ת יצילם ועצמותיו ינצלו אגב עצמות הנביא וזה יוכיח כדחז"ל שהיה נביא השק' בתחילתו שאילו היה נביא אמת לא היה צריך להסמך על עצמות איש האלי"ם כי הוא יתברך עצמותיו יחליץ וימלטו מצד עצמם. וכתיב וימלטו עצמותיו את עצמות הנביא אשר בא משומרון הענין מורה שהוצרך לזכות עצמות איש האלהים אשר מיהודה והלשון מורה שהיה נביא שקר כדחז"ל דקאמר הנביא אשר בא משומרון ונביא משמרון נביא שקר הוא:

**לא לב**

**ויהי** אחרי קברו אותו וכו' כי היה יהיה כו' רש"י ז"ל אצל עצמותיו אולי יצילו עצמותיו את עצמותי עד כאן וכן הרד"ק ז"ל כשישרפו עצמות הקבורים כמו שייעד הנביא עצמותיו ימלטו את עצמותי וכן היה דכתיב וימלטו עצמותיו את עצמות הנביא אשר בא משומרון עד כאן ומהריי"א ז"ל אמר ששרתה עוד נבואה על הנביא הזקן שהוא הוסיף

להנבא על נבואת הנביא הבא מיהודה שהנביא אשר מיהודה התנבא על המזבחות והנביא הזקן הוסיף בנבואתו שאמר ועל כל בתי הבמות אשר בערי שומרון והנה לא זכר הזקן ולא הנביא איש האלהים דבר מהעגלים כי אם מהמזבחות והבמות לבד לפי שבזמן שנעשו העגלים לא נעשו לע"א כדפרשית אלא שאחר כך עבדום עד כאן:

**ולע"דן** שאמר ויהי אחרי קברו כי קודם הקבורה טרוד במצוה ואין לדבר בענייני זולת מענייני המת וז"ש ויהי אחרי קברו או אפשר שאחרי שקברו בקברו של הזקן כמו שאמר בקברו כפשוטו של מקרא ויהי אחרי קברו נתן אל לבו שמאחר שהיה קברו אשר כרה לו ראוי שבקברי אשר כריתי לי תקברוני אתם בני וזהו בקבר אשר איש האלהים קבור ראוי שתקברו אותי וראוי שיהיו עצמותי אצל עצמותיו כדי שיצילוני מהשרפה של גיזרת ה' ועצמות אדם ישרפו עליך גם מאחר שהייתי סיבת מיתתו הייתי ראוי ליענש אלא שהשי"ת ראה שכוונתי היתה לטובה והצילני ולזה אמר לאמר במותי וקברתם אותי כו' רוצה לומר כן הגון לאמר שתקברוני בקבר איש האלהים מאחר שאני גרמתי לו המיתה ולפי שיהיה נוול לאיש האלהים אם יסמכו גוויתו לגויית איש האלהים אם ימות מהרה להתגולל דם מת זה בדמו של מת זה בעוד בשרו עליו יכאב שיקבר תחילה בו בקבר אבל רחוק זה מזה שהיה הקבר רחב ואחר שיתעכל הבשר תקרבו אצל עצמותיו הניחו עצמותי לאחר זמן שנתעכלה הבשר משנינו ובזה אין אנו צריכין לידחק במה שזכרתי מה"רדק ז"ל שאמר זכר העצמות במקום הגוף כי הם מוסדי הגוף שאין הדבר כן אלא כדפרשית וז"ש במותי רוצה לומר תכף ומיד קברוני בקבר אשר איש אלהים קבור בו אבל רחוק גופי מגופו ואחר זמן אצל עצמותיו הניחו עצמותי. ובזה מובן הכפל וקברתם אותי כו' אצל עצמותיו הניחו עצמותי. ומה שאמר ועל כל בתי הבמות אשר בשמרון אין זו תוספת נבואה כמו שחשב מהרי"א ז"ל אבל הוא דבר הנלמד מכלל נבואת איש האלהים שכיון שהמזבח אשר בשומרון נחרב מהיות מזבח לעגל כ"ש שאר בתי הבמות אשר בשמרון ולזה כפל היה יהיה היה על המזבח אשר קרא בדבר ה' ויהיה גם כן על כל בתי הבמות אשר בערי שמרון או יאמר היה יהיה שממה שהיה לשעבר במופת נקח מופת על העתיד שיהיה ואעפ"י שתיבת היה נקוד חולם משמע כהיה שלשעבר דהיה כתיב:

**לג לד**

**אחר** הדבר הזה כו' סנהדרין מאי אחר אחר שתפסו הקב"ה כ"י לירבעם בבגדו א"ל חזור בך ואני ואתה ובן ישי נטייל בג"ע א"ל ומי בראש א"ל בן ישי בראש א"ל אי הכי לא בעינא עד כאן.

**ולע"דן** לדקדק דמנא להו הא דאמר שתפסו דילמא דברים כפשטן אחר הדבר הזה הנז' קודם זה מענין קריע' המזבח ושפיכת הדשן וייעוד שריפת עצמות הכהנים ועצמות ישרפו עליך. ובפרט מה שאירע לנביא עדו אם לעושי רצונו כך לעוברי רצונו עא"כו ועם כל זה הגיד הכתוב כי אחר כל זאת לא שב ירבע' וכן פרש"י בפשט הכתו' ומהו או' אח' שתפסו הב"ה בבגדו ולמ' לא תפסו ה"בה בידו כמו שמצינו באברהם במדרש איכה שתפסו הק"בה בידו והיה מטייל בו ארוכות וקצרות וכו' ומהו ענין מי בראש עד שלא רצה ירבעם. ונראה שהקשה להם דאי כפשטיה דקרא כדפרשית יקשה מאי אחר דקי"ל אחרי מופלג אחר סמוך דהי"לל אחרי הדבר הזה לא שב ירבעם לומר שאפי' אחרי זמן מופלג מעיון במעשי יי' מה נוראים עכ"ז לא שב לבו ירבעם וכ"ש בסמוך למעשה שעדיין היה אדוק בע"א ולפום ריהטא לא שב זאת ועוד בכלל קושיא זו מאי אחר הדבר הזה אחרי הדברים האלה הי"לל כי רבים הם מזבח מזבח ומופתיו שנקרע ונשפך הדשן ומופת יבושת ידו של ירבעם וחזרתה אליו ע"פ תפילת הנביא שחילה פני ה'. ועונש הנביא מיועד עפ"י הנביא הזקן וקיומו א"כ מהו הדבר הזה בלשון יחיד. וכי תימא שהדבר הזה האחרון הכביד ממיתת הנביא מיתה משונה והיה לו לירבעם לשמוע לקול האות האחרון זה לא יתכן כי יותר היה לו להתפעל ממה שיבשה ידו אשר הוא בעצמו ממה שראוי להתפעל בזולתו ועכ"ז כתיב ותשב ידו אליו ותהי כבראשונה עובדת ומקרבת ועל כן הקשו ואמרו מאי אחר הדבר הזה. ובדבריהם אלו יתיישבו בפסוקים דקדוקים אחרים והם דקשיא מדידיה לדידיה כי באו' לא שב נראה שנתרעם על שלא שב בתשובה ואח"כ אומ' וישב ויעש כו' שהוסיף על פשע החפץ ימלא ידו ויהי כהני במות. ואם כן הי"לל לא די שלא שב מדרכו הרעה אלא וישב ויעש מקצות העם: ועוד מדרכו הרעה מי לא ידע שהתשובה שהיה לו לשוב מדרכו הרעה היתה ולא מהטובה. ובכלל זה יובן שלא אמר מדרכיו הרעים כי רבים היו ואעפ"י שאפשר לכוללם בלשון זה. ועוד כי ויהי בדבר הזה ויהי הדבר הזה הי"לל ומהו חומרת הדבר הזה שלא שב וישב ויעש מקצות העם כו' מכל שאר דרכיו מעשותו העגלים והקמת כהני במות אשר קדמו הן אמת שאפש' לו' שאחרון הכביד וכיון שראה האותו' והמופתים היה לו לשוב: הנה כל אלה הדקדוקים מתיישבים בדבריהם עם היות אפשר שלא נכללו יחדיו בדבריהם או שנאמר שבאו' מאי אחר הדבר הזה וגומר קאמר עד סוף כל הפסוקי' והדקדוקי' שבהם כמו שזכרתי שכולם מתיישבים במה שאמרו שתפסו הקב"ה בבגדו וא' לו חזור בך כו' והתפיסה בבגדו הוא במה שפי' בסדר אלה הדברים במה שא' שתפסו הק"בה בידו שענין התפיסה הוא מורה על האחיזה וקשר והדבקות האלהי המגיע לאדם כפי

מעשיו שבו באמצעות מעשה הגון שבו ידבק ביוצרו ית' וית' ולהיות אברהם שלם בכל ובפרט בידו הפתוחה לעוברים ושבים על כן אמר שתפסו הק"בה בידו והיה מטייל בו ארוכות וקצרות באמצעות האחיזה בצדקות שהיה נותן ידו דכוותה נאמר בירבעם להיות שלימותו בתורה שהיה יושב ודורש דברים נוראים בלי שום דופי כמו שאחז"ל והוא מתכסה בשלמה חדשה מה שלמה חדשה אין בה שום דופי אף תורתו של ירבעם אין בה שום דופי לעומת זה אמרו חז"ל אחר שתפסו הקב"ה לירבעם בבגדו הוא על השלמה חדשה הנז' שתורתו היתה חביבה למעלה וזהו שתפסו בבגדו ובמה שפיי למעלה באו' והוא מתכסה בשלמה חדשה שתורתו תהי לו כבגד יעטה ולמזח תמיד יחגריה כי היא חלוקא דרבנן הנזכר בגמרא ובס"ה שלובשים אותה בג"ע של מטה ממעשה המצות ובג"ע של מעלה חלוקא יותר דקה מן הדקה מהכוונות של המצות וזהו שתפסו לירבעם בבגדו ממש א"ל פה אל פה חזור בך ואני ואתה נטייל בגן עדן לבי אומר לי שאלו שתק היה זוכה להיות הוא בראש שכן מורה דבר השי"ת שא' לו ואני ואתה ובן ישי נטייל בגן עדן שלא אמר ואני ובן ישי ואתה נטייל בג"ע שהיה הוא באחרונה אלא לפי שנתגאה ואמר מי בראש נענש שא' לו בן ישי בראש שהוא יתבר' את כל גבוה יראה ויראה השפלתו וז"ש בן ישי בראש כי די שיאמר בן ישי מוסב אל מאמר מי בראש בן ישי אבל כיון לומר בן ישי בענוותנותו יהיה בראש עתה וכמו שמצינו בלבנה שלפי שהיא דברה ואמרה אי אפשר לשני מלכים להשתמש בכתר אחד א' לה לכי ומעטי את עצמיך כיוצא בזה אפשר שאירע לירבעם שה"קבה הקדימו ואני ואתה ובן ישי ולפי שנתגאה ואמר מי בראש נהפכה השיטה והסדר יתברך היודע ועד אמר ליה אי הכי לא בעינא. וכוונת מי בראש שמעתי מהראשוני' ז"ל שאם יהיה ירבעם בראש נוטל חלק בראש מאתו יתברך ומשפיע לבן ישי ואם יהיה בן ישי בראש מהעומדים ראשונה במלכות שמים יהיה בן ישי משפיע וירבעם מקבל וזו היא קנאת איש מרעהו בג"ע שנכוה מחופתו של חבירו בהיותה עליו והוא נשפע ממנו והתכלית לש"ש להיותו קרוב אל הסיבה ראשונ' יותר ולהיות מושפע ממנו יתברך וית' ולזה אמר לא בעינא כו' עד כאן והנה מעתה נתבארו כל הדקדוקים כי אחר הדבר הזה שדבר לו השי"ת שתפסו בבגדו ודבר לו חזור בך ועכ"ז לא שב ירבעם בתשובה ואעפ"י שדבר לו השי"ת ואמר לו חזור בך בתשובה לא שב ירבעם ואו' מדרכו הרעה היינו גסות הרוח שבירבעם כנז"ל בפסוק עתה תשוב הממלכה אל בית דוד אמר רב נחמן גסות הרוח שהיתה בירבעם היא טרדתו מן העולם וכו' היא דייקא כמבואר במאמר הזה שאמר לא בעינא וז"ש מדרכו הרעה ביחוד על דרך פרטי היא גסות הרוח שטרדתו מן העולם הבא. וזהו ויהי בדבר הזה הנז' מגסות הרוח כמו שאמר

רב נחמן היא שגרמה לו לחטאת בית ירבעם והיא טרדתו מן העולם כנז"ל ולזה אמר הדבר אשר תפסו בבגדו ולא שב זה גרם לו הכל לחטאת ולהכחיד בעולם הבא ולהשמיד מעל פני האדמה בעולם הזה או ירמוז לג"ע שהם במדרגת פנים בערך שאר העולם כי הוא היותר חשוב בעולם התחתון והו' שדה אשר ברכו השי"ת והוא פני האדמה כאמור. והנה שמעתי שירבעם מתתקן הוא והוא משיח בן אפרים ויהרג לכפר הכל. ואולי ירחם השי"ת שלא יהרג ואחריו יבוא בן ישי עד כאן ובזה אבין מ"ש ואני ואתה ובן ישי נטייל בג"ע להורות שהוא יקדים לבוא ואחר כך בן ישי העומד לנס עמים והוא שאל מי בראש על המעלה בקבלת השפע כנז"ל וכשאמרו לו בן ישי בראש אמר לא בעינא ועכ"ז השי"ת חפץ למען צדקו לצדק בריותיו והוא מתקן בריותיו ועולמו במלכות שדי יתברך ויתע' שמו. למדנו מתוך המאמר הזה וביאורו כל דקדוקי הפסוקים ורש"י ז"ל הביא כמדרש הזה ולפי הפשט פירש אחר הדבר הזה שראה המופת הזה ושמע דברי הנביא ואעפ"י כן לא שב ע"כ וה"רדק ז"ל לא שב ירבעם אף עפ"י שראה מופת המזבח שנקרע ומופת ידו שיבשה וחזרה אליו בתפלת הנביא וראה מות הנביא כאשר מרה פי ה' ושמע המופת שהאריה עומד אצל נבלת הנביא ולא אכל הנבלה ולא שבר החמור ואף על פי כן לא שב מדרכו הרעה וישב כבתחילה ויעש מקצות העם כהני במות כל מי שרוצה לבא להקריב בבמה יקריב ופירוש ויהי כהני במו' ויהי מכהני הבמות ופי' ויהי בדבר הזה לחטאת בית ירבעם לענוש בית ירבעם ולהשמיד ולהכחיד וכן זאת תהיה חטאת מצרים כו' ובית בדבר במקום ה"א הידיעה או פי' כמשמעו כלומר בדבר הזה היה חרון אף האל על בית ירבעם להשמידם מעל פני האדמה כי לא שב מדרכו הרעה בכל אשר ראה ע"כ וכן מהרי"א ז"ל אלא שבאו' בדבר הזה פי' שהוא על רבוי הממון ורבוי הכהנים החפץ ימלא ידו היה חטאת גדולה כי התורה צוותה על מקום מיוחד לבד כ"מש לא תעשו ככל אשר אנחנו עושים פה היום איש כל הישר בעיניו וכו' כי היה הרצון האלהי שהמקום יהיה אחד כאחדות הבורא יתברך הנעבד בו וכהונ' ליחיד אהרן וז"ש ויהי בדבר הזה מרבוי הכהנים והמקומות ומבחרו זולת שריו לו. הנה היה להכחיד ולהשמיד מעל פני האדמה שכן מצינו בקרח שערער על הכהונה נבלע שפצתה האדמה את פיה ובלעה אותם מעל פני האדמה נבלעו וז"ש כאן ולהכחיד מעל פני האדמה כקרח וכעדתו עד כאן וכן הר"לבג ז"ל שאומ' אחר הדבר הזה חוזר אל כל פרטי הדברים הנז"ל מאותות ומופתים שאירעו על ידי הנביא אשר מיהודה. החפץ ימלא ידו להקריב קרבנות ויהי בדבר הזה הנה בזה החטא היה לעונש נפלא לבית ירבעם ולהשמיד ולהכחיד שלא ישאר לירבעם נין ונכד מהחטא הזה שעליו ועל חבירו ייעדה התורה פן יש בכם איש או אשה

אשר לבבו פונה וכו' עד כאן אם כן מפרש לחטאת בית ירבעם לשון עונש כהר"דק ז"ל כמו זאת חטאת מצרים ולכלם ז"ל קשה לשון אחר הדבר הזה דהי"ל אחר הדברים האלה כי הוא המכריח לחז"ל דרשתם כאשר כתבתיו.

**ולע"דן** אחר הדבר הזה עניין הנביא שעל דבר קל אירעו טריפת אריה עם היות בשוגג או שטעה להתיר כיון שיצא מהעיר הותר לו לשוב כמו שזכרתי שבהוראה זו השיבו הזקן וז"ש אחר הדבר הזה בלשון יחיד עכ"ז לא שב ירבעם אפילו מדרכו הרעה מאחת לבד עם היותם דרכים רבים ורעים לא שב אפילו מאחת. או יהיה אחר הדבר הזה מורה באצבע בפרטות על ענין הנביא הזקן שעם היותו נביא שקר מורה עכ"ז חזר בתשובה וזכה ששרתה עליו נבואה אמיתית מאת השי"ת וחזר בתשובה שלימה עד שצוה יקברוהו אצל עצמות הנביא אשר מיהודה שידע נאמנה שיתקיים נבואתו ולזה אמר אחר הדבר הזה הפרטי של הנביא הזקן ששב בתשובה שלימה עכ"ז ירבעם לא שב ולא למד ממנו לשוב מדרכו הרעה והוסיף על חטאתו פשע שהיה עושה מקצות העם כהן אחר שיהיה לו חלק ונחלה זוכה בשתי שולחנות ושתי במות ז"ש מקצות העם עשה כהני במות אל איש אחד החפץ ימלא ידו שעם היותו יחידי ויהי כהני מות שהיחיד הזה הנז' החפץ וכו' יהי כהני במות שישמש במקום שני כהנים בשתי במות. והוא נכון ואין אנו צריכין לידחק במה שכת' הרד"ק ז"ל שאו' ויהי כהני במות כמו ויהי מכהני הבמות ויה בדבר הזה הנזכ' כאו' אחר הדבר הזה של הנביא הזקן הנה בדבר הזה שהיה כמו הוראה לירבעם שישוב מדרכו הרעה ולא שב גרם להיות חטא חמור מספיק לכל בית ירבעם לא לירבעם לבדו שהיה בדבר הזה שיעור מספיק לחטאת ירבעם שיהיה בו לכל בית ירבעם ולהכחיד ולהשמיד הכמות בית ירבעם והאיכות ולהכחיד וכו' וכבר זכרתי שלהכחיד בעולם הבא ולהשמיד מעל פני האדמה בעולם הזה. ורמז באומ' מעל פני האדמה סחוב והשלך כי המת לבית ירבעם בעיר יאכלו הכלבים והמת בשדה יאכלו עוף השמים בכל הענין דבסמוך:

**יד**

**א**

**בעת** ההיא חלה אביה וכו' מהרי"א ספר הכתוב שחלה אביה בן ירבעם להגיד שכבר התחיל עונשו לבוא במיתת בנו שהיה שלם ונכבד מכל בית אביו ע"כ. **ולע"דן** בעת ההיא שתפסו הק"בה לירבעם בבגדו שישוב בתשובה ולא רצה אז בעת ההיא ענשו הכתו'. ועפ"י שיטתי שכתבתי באחר הדבר הזה של תשוב' הנביא הזקן וירבעם לא למד ממנו לשוב אז ענשו שחלה בנו אביה. ואב"יה יחלק לשתי תיבות אב"י י"ה שכופר בע"א

היה ומודה שהקב"ה הוא אביו שהרי בטל משמרתו ועלה לרגל לירושלם או פרדסיאות שהושיב אביו אלא נלכד בעון אביו ז"ש בן ירבעם והוא לא נמצא בו אלא דבר טוב אחד ולכך מת:

**ב ג**

**ויאמר** ירבעם לאשתו וכו' הר"דק ז"ל והשתנית לפי שידע כי אחיה היה שונא אותו לפי שסר מאחרי ה' אמר בלבו אם ידע אחיה שהיא אשתו לא יתנבא לי כי אם רע לפי' אמר לאשתו שתשתנה כדי שלא יכירו כי היא אשתו של ירבעם ומה שאמר לה שתקח עשרה לחם ונקודים וכו' למנחה לנביא כי כן היה מנהגם כשהיו באים לשאול מהנביא היו מביאים לו מנחה כמו שאמר בשאול ונערו מה נביא לאיש האלהים ונקודים ת"י כסנין ובדחז"ל פת הבאה בכסנין והיא פת העשויה כעכין יבשים וכונסים אותם בבית המשתה. ובקבוק בלי שפיו צר ות"י קלוע ומה שאמר הוא דבר אלי למלך על העם הזה כלומר שנבואתו מתקיימת כי כמו שדבר עלי כן היה לי ומה שיאמר לך על הנער הוא האמת. וכן הר"לבג ז"ל והוסיף בנקודי' פת יבש כדה"רדק אך מתובל בתבלין ובקבוק בוק"אלו בלעז ע"כ: וכן מהרי"א ז"ל והוסיף שיטה אחרת ולא ידעו הרואים כי אשת ירבעם את ויחפשו אחרי תשובת הנביא אם תהיה רעה פן תהיה לו למוקש ומפני הרואים חשש ולא מפני הנביא שבהכרח יכיר אותה כי רוח ה' דבר בו ומלתו על לשונו עד כאן. ודש"י ז"ל ונקודים מין קליות מיובשים בתנור ועושים אותם קמח לעשות ממנו מאכל שקורין לו שתיתא בלשון גמרא עד כאן ולרש"י נייחא שהביאו לו כן ואף על פי שהוא זקן אמנם כעכים יבשים הנקראים בערב"י כסני"ם איך יאכל אותם הזקן ועיניו קמו משיבו אלא שאפשר לומר שעיניו קמו משיבו לפי שהעמיד תלמיד בלתי הגון ולא שיניו כדי שלא יצא לחוץ ויתבייש ממעשה תלמידו:

**ולעד"ן** מוכרח שהתכלית בהשתנית הוא בשני עניינים הנז"ל יחדיו מבחינת אחיהו שלא יכירה כי שונא אותו וכראותה לא ירצה להכין עצמו לנבוא' עליה ישמר דבר מטוב ועד רע והבחינ' השנית מפני הרואים ולא כדמהרי"א אלא שיהיה זה בטול כל עבודתו כי נכריה היא עבודתו ושקר הם נביאיו מאחר שלא שאל ירבעם את פיהם יאמרו המה מעשה תעתועים ולזה לא שאל כי אם את פי נביא ה' איש האלהים נביא אמת אחיה השילוני וז"ש קומי נא והשתנית עתה מעת צאתך מביתי שמכאן יהיה השינוי כדי שלא ידעו הרואים אותיך יוצאה מביתי כי את אשת ירבעם ובו בשנוי הזה והלכת שילה כדי שלא יכירך הוא פן לא ירצה ליטפל ביך ולהנבא עליך ולא ירצה להכין עצמו לנבואה על כן לכי גם כן אליו מתנכרה ואחר שתחול עליו הנבואה בהכרח שאפילו יכירך לא

יכבוש נבואתו ובעת ההיא אין לחוש אם יכירך ובאומרו ולא ידעו בו"או התוספת מורה לכלול גם את אחיה כאמור מדלא קאמר שלא ידעו וכו' ומפסוק וה' אמר אל אחיהו הנה אשת ירבעם מוכיח שהיתה באה מתנכר' אל הנביא: ואמר הוא דבר וכו' כלומר את עשי השתדלותך לבלתי יכירוך וידעוך ישראל ואם בהכרח יכירוך לא איכפת לך שאין חילול כבודי וכבוד עבודתי בלכתך אליו כי הוא אשר דבר עלי למלך על העם הזה ויתלו הליכתי בזאת הבחינה. או יאמר הוא דבר עלי וכו' כמצטער ואומרו הוא נבא עלי למלך על העם הזה הוא הכניסני בתגר זה שרי ליה מאריה. או יאמר בטחתי כי בשורה טובה תבושרי מפיו כי איש טוב הוא לנו שהוא דבר עלי למלך על העם הזה כלומר וגם עתה יבשרך טוב כמו שבשרני המלכות ולא ידע כי בזכותא תליא מלתא ואז היה כשר והגון לא כן עתה. ומענין הפסוק הזה נוכיח הוכחה וראיה ברורה שכל העגלים שעשה ירבעם לא שהיה בדעתו שבוש או שמץ מינות חלילה וחס כי חכם גדול הוא ויודע דעת עליון כי יחיד ומיוחד הוא יתברך ואין שני אך השררה שנכנס בה קשה לפרוש המינה ולכך עשה העגלים כמו שאמר הפסוק עתה תשוב וכו' והראיה לכל זה הוא שלחו את אשתו המלכה והאמינו באיש האלהים אחיה רבו שכל אשר יגיד לך הוא יהיה לנער אם כן השררה טרדתו מן העולם לא האמונה שקרית ולא רוח עועים כאמור ולקחת בידך עשרה לחם וכו' כי גם זאת מכלל ההשתנות שלא להרבות במנחתה כיד המלכה אלא עשרה לחם ונקודים ובקבוק דבש מפני הרואים ומפני אחיה עצמו בראות מנחה מועטת לא יעלה בדעתו שהמלכה היא המביאה דבר מועט כזה והנה תכלית המנהג הזה על דרך ולא יראו פני ריקם איש כמתנת ידו ככה הבא לשאול פני הנביא לדרוש אלהים הוא בא וצריך להביא איזה דבר בידו כי לא יראו פני ה' המתראים בנבואה ריקם והוא דרך כבוד כלפי מעלה כאשר זכרתי בענין שמואל ושאול:

**ד**

**ותעש** כן אשת ירבעם וכו' ב"ר לא יוכל לראות כי קמו עיניו משיבו מכאן אמרו כל המעמיד בן רשע או תלמיד רשע עיניו כהות בן רשע מיצחק ויהי כי זקן יצחק ותכהינה עיניו מראות שהעמיד עשו הרשע תלמיד רשע מאחיה השילוני שנאמר ואחיהו השילוני לא יכול לראות שהעמיד תלמיד רשע ואי זה זה ירבעם בן נבט עד כאן לשונו והכוונה כדי שלא יצא לשוק ויאמרו זה הרשע בנו של פלוני או זה הרשע תלמידו של פלוני ולכבודו עושה כן השי"ת והנה למד זה מהפסוקים ענין יצחק ותכהינה עיניו מראות ממה שהיה רואה בפני עשו הרשע. אמנם כאן דקדק כפל לא יכול לראות כי קמו עיניו משיבו אבל אמר לא יכול לראות ר"ל נמנע הוא שיהיה יכול לראות כיון שיש לו תלמיד

רשע וזהו שלא אמר לא יכול לראות. והרד"ק ז"ל כי קמו עיניו משיבו וכן ועיניו קמה והטעם כי לעת הזקנה תיבש הלחות ויקומו יתרי העין ותכנס העין בחור' וכבר פי' בו פי' אחר במילת ועינו קמה משיבו כמו משיבתו וכן וצורם לבלות שאול כמו וצורתם לבלות כתבנת עצבים שהוא כתבונתם ואמרו בדרש כנז"ל ע"כ והר"לבג ז"ל קמו משיבו רוצה לומר שפסק ראות עיניו מרוב שיבתו ע"כ וכן מהרי"א ז"ל. **ולע"דן** ותעש כן על השתנית שזה מוכיח שבשביל אנשי עיר ירבעם שלא ידעו שהמלכה הולכת שילה נעשה כן וז"ש ותעש כן להתנכר ותקם פתאם ותלך שילה ולא ירדה בבי' אכסניא אלא מאם הדרך אל בית אחיה וזהו ותלך שילה ותבא בית אחיה ואמר ואחיהו בוי"ו יתירה לא יכול כאילו הוא שתי תיבות ואחיה הוא לא יכול לראות כלומר הוא גרם לעצמו שלא יכול לראות לפי שלמד לתלמיד שאינו הגון הנז"ל מחז"ל ולזה גם כן הוא מה שאמר משיבו וחסר כמו משיבתו לומר שלא היתה מניעת הראיה טבעית מחויב' כולה משיבתו כי התלמיד בלתי הגון עיקר במה שלא יכול לראות. ואולי לזה אמר משיבו כ"מש משיבו ממה שבו שלמד לתלמיד שאינו הגון שקמו עיניו ולא יכול לראות.

**ה**

**וה'** אמר אל אחיהו כו' רש"י ז"ל והיא מתנכרה כאילו אינה זאת ע"כ וכן הר"דק ז"ל מתנכרה הפך ההכרה. כזה וכזה הדברים שאמרו לה עד כאן. **ולע"דן** שהשי"ת אמר לאחיהו דע כי האשה הזאת אשת ירבעם היא והיא באה לדרוש מעמך על דבר אחד בלבד לא יותר ז"ש לדרוש דבר מעמך על בנה כי חולה הוא ואתה תשיב לה כזה על השאל' וגם כן וכזה תדבר אליה דברים מחודשים שלא שאלה עליה' וכדמסיק וזה טעם כפל כזה וכזה ויהי כבואה רוצה לומ' לא תאריך זמן רק ויהי מה שתדבר אליה כבואה בה שעתא בעוד שהיא מתנכרה כדי שתשתומם איך ידע האל יתבר' ויתעלה ויש דעה בעליון שקודם בואה אליך הכינותי והגדתי מראשית אחרית וכן עשה שאמר לה בה שעתא כבוא' ואנכי שלוח אליך קשה. וכתוב זה מוכיח שבאה אל הנביא אחיה מתנכרה מפני הנביא עצמו:

**ו**

**ויהי** כשמוע אחיהו כו' רש"י ז"ל שלוח אליך מאת הק"בה בשליחות קשה עד כאן וה"רדק ז"ל קשה חזות קשה וכמוהו ומאכלו בריאה שה בריאה עד כאן ומהרי"א ז"ל השי"ת הודיע לנביא ששת ירבעם היתה באה לשאלו וצוהו מה שיאמר לה ולכן בהיותה נכנסת בפתח ביתו אמר לה בואי אשת ירבעם למה זה את מתנכרה כי הנה אנכי שלוח אליך קשה בסוד אליך שאין ראוי לפרסם הנבואה כי קשה היא ולכן לא תצטרך להתנכר כי אליך אני שלוח.

**ולע"דן** במה שקדם שהיתה מתנכרה כי אם יכיריה אולי לא ירצה להטפל בה ולהנבא אליה לא טוב ולא רע ולזה אמר לה למה זה את מתנכרה למה זה ר"ל אין צורך להתנכר מפני זה הדבר אשר עלה בדעתך כי למה זה את מתנכרה ואנכי שלוח אליך קשה ולא אוכל עצרה ולכבוש נבואתי חס ושלום או יאמר למה זה ר"ל די מה שהתנכרת מפני הרואי' מעת צאתך מביתך אבל כאן אצלי בזה המקום למה זה מתנכרה כי אנכי שלוח אליך כו' אם כן מה תועלת התנכרות בזה המקום. ולפי שיטת המפרשים שהתנכרה פן מפני שהיה אחיה שונא אותו מפני שסר מאחרי השי"ת ואם ידע שהיא אשתו לא ינבא עליה טוב כי אם רע לעומת זה אמר לה עתה כל התנכרותיך היה מפני זה הדבר הקשה ולא שוה לך כי אשר יגורת יבוא ליך ז"ש למה זה את מתנכרה זה מורה באצבע על זה הדבר אשר בידו מנבואה רעה למה זה את מתנכרה שלא שוה ליך כלום שהרי ואנכי שלוח אליך קשה כי לא מלבי אלא שלוח אליך בחוזק קשה או אמר שלוח אליך ומציאות השליחות קשה עלי שלא הייתי רוצה להטפל בענייניך ולא בבעליך ובזה מובן אומ' שלוח אליך קשה דלא קאמר חזות קשה או נבואה קשה מורה שגם מציאות שלוח אליך קשה הוא בעיני כי לא מלבי או יאמר אליך קשה כלומר שלוח אליך שאת קשה כי בעל כאשתו ואשה כבעלה קשה עורף ויהיה אליך קשה כמו אליך הקשה אשה קשת רוח:

**ז**

**לכי** אמרי וכו' מהרי"א ז"ל שהרימו השי"ת מתוך העם ר"ל שלא היה מלך בן מלך אלא כא' העם ומתוך העם ולא הייתה המלכתו בהשתדלות אנושי כי אם בהשגחת השי"ת וז"ש יען אשר הרימותיך.

**ולע"דן** לפי שירבעם עשה אלוהות חדשים ליש' לא שערום אבותיהם לזה אמר לו השי"ת לכי אמרי לירבעם כה אמר ה' אלהי ישראל ר"ל אלהי ישראל אני על כורחו שלא בטובתו ואעפ"י שהדיח את יש' מעלי יען אשר הרימתיך מתוך העם שלא עשיתי שתמלוך עליהם בעל כורח' שלא בטובתם אלא העם הם בחרוך ומתוך העם הרימותיך ועם היותך נבח' מהם אשר זה יהי' סיב' להחניף אותם כיון שהם בחרוך וביד' לרחק ולקרב שהרי רחקו את רחבעם וקרבוך לז"א ואתנך נגיד על עמי ישראל שנתתי מוראך וחיתתך על עמי ישראל וזהו ואתנך נגיד לרדות ולמינגד וגיזרת הפסו' באומרו יען אשר הרימותיך כו' לכן הנני מביא רעה כו' ובזה מובן כפל הרימותיך כו' ואתנך כו':

**ח**

**ואקרע** את הממלכ' כו' יש לדקדק דקשה אומרו ולא היית כעבדי דוד מאחר שאחר כך אומר ותרע לעשות כו' ותעשה לך אלהים אחרים כו' בכלל תרעומת שלא היה כדוד עבד ה' כי לא יאמר מאמר ולא היית כעבדי דוד כו' אלא כשההפרש ביניהם מועט יאמרו ולא

היית כעבדי דוד אבל בהפרש גדול כמה הבדלות לא יתכן לומר ולא היית כעבדי דוד כו' ונראה שהשי"ת מתרעם עליו שקרע הממלכה מבית דוד ואתנה לך עם היות שלא היית כעבדי דוד אפי' בעת ההיא שנתתיה לך לא היית כשר כעבדי דוד כי דוד עבדי שמר מצותי וכו' ולא היה התכלית כעבד ישאף צל וכשכיר יקוה פעלו אלא לעשות רק הישר ר"ל שלא היה אלא לאהבת היושר והטוב במה שהוא טוב לא לתכלית אחר וז"ש רק הישר בעיני או אמ' רק הישר שלא היה עושה מעשי' טובים ורעים אלא רק הישר והיה עושה אותו בעיני רוצה לומר בצנעה והצנע לכת אתי או אמר רק הישר לפי שדוד אמר והרע בעיניך עשיתי לעומ' זה העיר הקב"ה ואמר לעשות רק הישר כן למעט הרע בעיניך עשיתי כי היו דבריו דרך ענוה או דרך גוזמא אם כן כל הכתוב הזה מדבר על הזמן שנבחר ירבעם שלא היה ממדרגת דוד עליו השלום ועתה ותרע לעשות וכו':

**ט**

**ותרע** לעשות מכל וכו' במסכת ברכות פ"א אמר רבי יצחק אמר רבי יוחנן משום רבי אלעזר בן יעקב כל האוכל ושותה ואחר כך מתפלל עליו הכתוב אומר ואותי השלכת אחרי גויך אל תקרי גויך אלא גאיך אמר הק"בה אחר שאכל ושתה ונתגאה קבל עליו עול מלכות שמים ע"כל. **ולע"דן** לדקדק שלפי פירוש זה אין הבנה ולא שייכות לפסוק הזה בענין ירבעם שמתרעם עליו ותעשה לך אלהים אחרים ואיך יתכן שנתרעם עליו על אכילה ושתיה קודם התפלה. ודוחק לומר שזו אסמכתא בעלמא. ואפשר לומר כי עבירה גוררת עבירה מקלה אל חמורה הימנה ומחמורה אל יותר ויותר חמורה ואחריתו עדי אובד וכמו שאחז"ל כל הכועס יהי בעיניך כעובד ע"א כי כך דרכו של י"צהר היום אומ' לו כך כו' והנה מהיות ירבעם עובד ע"א במקרה ולא בעצם כי גם הוא יודע שהכל הבל הבלים ולא עשה כן אלא כדי להרחיקם מירושלם ומרחבעם מיראתו פן יקחו המלכו' ממנו ותחזור עטרה ליושנה אם כן היה גוותן בעצם גאה וגאון והע"א דרך רע להגיע למבוקשיו כאמור לזה הוכיחו השי"ת אחר תוכחת ותעשה לך אלהים אחרים ומסכות לא שאתה מאמין בהם אלא להכעיסני לפי שאמרתי בן ישי בראש כנז"ל בפסוק אחר הדבר הזה כו' נמצא שלא היו אלא להכעיסני ולא מלבך נמצא שאותי השלכת אחרי גווך אל תקרי גווך אלא גאיך שהיא הגאוה הנזכי' של מי בראש היא היא שגרמה לך להשליך אותי ואת עבודתי ואילו לא היתה זאת המידה של גסות הרוח בירבעם לא בא לכלל עובד ע"א וכמו שאחז"ל כנז"ל בפסוק עתה תשוב הממלכה לבית דוד גסות הרוח שהיתה בירבעם טרדתו מן העולם וכו' נמצאת עבירה קלה של גסות הרוח הביאתו לידי עבירות חמורות האלה ולזה הזכיר בסוף התוכחת ואותי השלכת אחרי גווך שהגאוה

גררה לו כל זה ולזה דרשו חז"ל אל תקרי גווך אלא גאיך שהוא מוכרח כיון שהוכיח זה אחר ותעשה לך אלהים אחרים אין זה גווך אלא גאיך ולזה דרשו כל האוכל ושותה ואחר כך מתפלל כו' שאין זר לומר שכיוצא באלה הדברים של גאוה היו בו בירבעם מגסות הרוח שבירבעם טרדתו מן העולם וה"רדק ז"ל ואותי השלכת אחרי גווך שלא פנית אלי לא כך ולא כך כאדם המשליך הדר אחרי גוו שלא יפנה אליו ות"י ופולחני ארחיקת מקבל עינך עד כאן וכן הר"לבג ז"ל. וכן מהרי"א ז"ל והוסיף ב"מש ותרע לעשות מכל אשר היו לפניך רמז לשלמה ולרחבעם ותעשה לך אלהים אחרים ומסכות זו עבודת ע"א ועניני המצות אותי השלכת אחרי גווך לכן יהי עונשך גדול כיון שאני קרעתי המלכות מבית דוד כנז"ל ואקרע כו' מפני נטיית לב שלמה אחרי נשיו והוא לא חטא ואת' לא כן אלא ותרע לך מהם אם כן לא יהיה העונש בקריעת מלכות ישראל והניח בידך שבט אחד או שנים אלא להכרית מבית ירבעם אפי' משתין בקיר. **ולע"דן** ותרע לעשות כו' דלא כתיב ותעשה רע מכל אשר לפניך יען כי כל אשר היו לפניו שלמה ורחבעם לא חטא שלמה אלא בשלא מיחה ואפי' אם נכשל באיזה דבר מה או הוא או רחבע' לא היה התכלית בפעולתם להרע ולהכעיס אלא אנוסים מיצרם ותאוותם יביא להם לעשות כך אמנם אתה לא כן אלא ותרע לעשות רוצה לו' הרעות מרוע הלב היה קודם לכל מעשה ממעשיך להכעיסני וז"ש ותרע לעשות מהם באופן שאיכות הרע שבמעשיך ורוע כוונתך גברה מהם מכל אותם אשר היו לפניך. וכדמסיק להכעיסני כו' ותעשה לך אלהים אחרים ומסכות רוצה לומר לא נעלם ממך לחשוב שאות' האלהי' שעשית יש בם תועלך אבל משעת מעשה ותעשה לך ר"ל שלך גלוי וידוע שהם אלהים נעשים אחרים לעובדיהם כדפרש"י ז"ל בחומש מדחז"ל אבל מה שעשיתם היה התכלית להכעיסני על מי בראש בן ישי או אני כנזכר לעיל ואם כן לא היה לך לטעות בטעות גדולה כזאת להשליך אותי אחרי גווך כיון שכל הכעסתך היתה להיותך בראש מפני גווה בלבד כמו שביארתי בפי' אחר הדב' הזה ולא היה אלא להיותך משפיע בו בבן ישי ולא מושפע ממנו והתועל' הגדול הוא להיותך קרוב אלי ומושפע ממני ואם כן איפה איכה אותי השלכת אחרי גווך והיא טעות גדולה דכיון דתפסת מרובה לא תפסת להיוחך בראש היה לך לתפוס במועט תפסת מועט תפס' ולא היה לך להשליך אותי אחרי גווך לא מינה ולא מקצתה אלא לגמרי נדחית ממני היחשב זה פועל חכם:

ו

**לכן** הנני מביא כו' רש"י ז"ל משתין בקיר ת"י ידע מדע משית עצות בקירות לבו עצור שיש לו מחזיק יד כמו זה יעצו' בעמי ועזוב שאין לו מחזיק. כאשר יבער הגלל כאשר

יבער המבער את המאכל בפיו לעשותו גלל כך אבער אחרי בית ירבעם עד תומו עד כאן. והר"דק ז"ל משתין בקיר לחז"ל אפי' הכלב שדרכו להשתין בקיר ובדרך גוזמה והפלגה וי"ת ידע מדע כדפרש"י ז"ל משתין לשון משית עצו' בקיר בקירות לבו אמנם מ"ש עצור ועזוב אפי' מה שהיו עצור ועזוב במקום שלא יכרת בתחילת הפורענות הבאה עליו אכריתנו בסוף שלא ישאר ממנו דבר. ואדוני אבי ז"ל פיר' עצור על הממון שהוא עצור באוצר ועזוב על המקנה שהוא עזוב בשדה כאשר יבער הגלל אחז"ל גלל זה השן ר"ל כמו שמבער השן המאכל עד תומו ונקרא השן גלל לפי שדומה לאבן שיש הנקרא גלל כמו שאמר נדבכין די אבן גלל ויש מפרשי' גלל היא צואה מן בגללי צוא' אדם וי"ת כמו דמכדרין בגלילין עד דמסייפין עד כאן. והר"לבג ז"ל והכרתי לבית ירבעם משתין בקיר שלא ישאר לו שום זכר כי הזכר לבדו יוכל להשתין בקיר לא הנקב' כי אם בארץ עצור הוא מה שהוא בידו ועזוב הוא מה שהפקיד ועזב ביד זולתו. כאשר יבער הגלל כאשר יבער הרוח המתגלגל שיבער כל מה שימצא במקום שהוא סובב ועולה משם כן יבער השי"ת אחרי ירבעם עד תומו וחז"ל הגלל זה השן כנז"ל ע"כ. וכן מהרי"א ז"ל והרחיב בענין שאחר שהרע ירבעם מכל אשר לפניו הנה תהיה פורענותו יותר גדולה כי לשלמה נשאר לו בן מלך יורש מלכות הוא רחבעם והשאיר לו אחריו ברכה עושר גדול אמנם ירבעם יכרת ביתו ולא יהיה לו יורש מלכות וזהו עצור מלשון זה יעצור בעמי יורש עצר שהוא המלכות ולא עזוב מהמלכות ומגורש ממנה לפי שלא ימלט מזרעו אדם זכר והוא המשתין בקיר ולא ישאר לו לא מלך ולא הדיוט וזהו אומרו עוד וביערתי כו' כדהר"לבג ז"ל עד כאן.

**ולע"דן** לדקדק אומרו אל בית ירבעם דהי"לל על בית ירבעם ועוד הי"לל ועצור ועזוב בויי"ו העטף. ומהו בישראל שהוא מיותר ונראה כמו שאמרו חז"ל בפסו' ובאה אל הגנב זה הגונב דעת הבריות שאומר יש לי ביד פלוני ואין לו בידו כלום ומשביעו לבטלה ואל בית הנשבע בשמי לשקר שיש בידו וכופר ונשבע ונעשית השבועה ככלב ובאה אל בית הגנב כוי שכורך ראשו בין ברכיו נופלת התקרה ואינו זז משם נופל כותל ואינו זז משם עד שמכלה הכל וכילתו את עציו ואת אבניו דברים שאין האש מכלה אותן שבועת שוא מכלה אותן עד כאן בזה נבין הנני מביא רעה אל בית ירבעם שאם מעון שבועת נעשה קטיגור וכח טומאה ככלב ובא אל בית הגנב מעון עבודת אלילים וחטאת ירבע' על אחת כמה וכמה שיעשו ממנו רעה וקטיגוריא גדולה להכרית הכל וזהו שאמר הנני מביא הרעה והקטיגור שנעשית ונבראת ממש מכח אותם העונות הנני מביא רעה אל בית ירבעם כי הוא הבית אשר הרעה מבקשת להשמידו. והכרתי לירבעם אמר כי אחר

שירבעם מחטיא ראוי גם כן שממנו יתחיל הפורענות אבל החוטאים בית ישראל גם עליהם תעבור כוס זהו שאמר והכרתי לירבעם משתין בקיר ככל הפירושים הנזכרים לעיל זה יהיה לירבעם לבדו ואחר כך אפקוד בישראל שלא יהיה לישראל עצור ועזוב כנזכר בשירת האזינו ואפס עצור ועזוב הכל בעבור מה שחטאו בחטאת ירבעם ואגב גררא וביערתי אחרי בית ירבעם ביעור גדול כאשר יבער המבער את הגלל היא הצואה שמבערים אפי' אחרי כל שהוא כן בית ירבעם העובדים אלילים אזרם כמו דוה צא וצואה אומר לו לבערו כביעור הגלל עד תומו. או נאמר עצור ועזוב בישראל לפי שהפורענות של משתין בקיר יעד שיהיה לירבעם לבדו שעדין לא התחילה פורענות בישראל אמנם לבסוף אפקוד על עצור ועזוב ביום פקדי בישראל ופקדתי על עצור ועזוב של בית ירבעם אכריתנו בישראל רוצה לומר בתוך פורענות של ישראל והיה גזר דין זה בשבועה שכן כתיב לכן הנני מביא רעה כו' ואין לכן אלא לשון שבועה כמו לכן נשבעתי לבית עלי:

**יא**

**המת** לירבעם בעיר וכו' מהרי"א ז"ל אחר שדבר הכלה ונחרצה לבית ירבעם אמר שלא די זה אלא שאופן עשייתה תהיה בחרפה גדולה שהמת לירבעם בעיר יאכלו הכלבים והמת בשדה עוף השמים עד כאן.

**ולע"דן** שהיה זה בלי ספק מידה כנגד מידה שהוא חס על כבוד עצמו מי בראש בן ישי בראש לא בעינא ולא חס על כבוד קונו ועשה אלהים אחרי' להכעיסני ולביזוי כבוד שמים כבודי במקומו מונח והוא יהיה למרמס טיט חוצות כי המת לירבעם בעיר יאכלו הכלבים. והגו גוך אשר אותי השלכת אחריו כן תושלך לכלבים יאכלו הכלבים בשר בניך. ולפי שיראה בעיני האשה הזאת פלא איך יתכן שיאכלו הכלבים למת בעיר בתוך קהל ועדה לזה אמר כי ה' דבר והוא יוציא לאור משפט גזרתו קיימת כי לא יסוב אחור דברו יתברך זהו שאמר כי ה' דבר:

**יב**

**ואת** קומי לכי כו' ה"רדק ז"ל בבואה מקור בתוספת ה"א כמו בבוא רגליך ואחיה אמר בבוא רגליך העירה ומת הילד ובשעת מעשה לא מת עד שבאה בסף הבית והנער מת כיון שנכנסה בעיר נאנש ולא יצאה נשמתו עד בואה בסף הבית אשר היה שוכב שם עד כאן. והר"לבג ז"ל בבואה רגליך כמו בבוא רגליך והרצון בזה בבוא רגליך העיר אשר הנער בה והעיר היא תרצה תקומי ותלכי לביתך ותמצאי אז הילד מת. והנה זה אות חזק על אמיתות הנשאר מהנבואה הזאת כי כבר יתחלף עת בואה העיר בבחירת' כי תוכל ללכ' במהירות או במיתון או תוכל להתעכב בדרך אך ע"כפ רצה לאמת זה האות שבבואה לתרצה תקום תכף ותלך לביתך ואז תמצא הענין כמו שאמר הנביא כי אם

תאמר לא אשוב אל ביתי עוד לא ימשך מזה שלא ימות בנה אך ימות אחר העת שתוכל ללכת בו בבית מעת בא רגליה בעיר עד כאן והוא תירוץ נכון לניגוד הפסוקים והוא כי בבואה רגליך העירה אינו מתקשר עם ומת הילד אלא עם לכי לביתך תכף בבוא רגליך העירה כי בזה תשיגי הנער שימות כבואך בסף.

**ולע"דן** לתרץ כי ביתה בקיר החומ' יושבת שכן דרך בנות מלכים לעמוד לראות משם השדות לעידון זאת ועוד שאם ימרדו בו יצא מתוך פתח ביתו אשר בחומה לחוץ שכן היה לדוד פרץ בחומה לברוח משם אם ימרדו בו ישראל ושלמה בנאו והוכיחו ירבעם על זה כנז"ל בפי' סגר את פרץ עיר דוד אביו בזה עשה שלמה אמיצות לבב והוכיחו ירבעם שהיתה דרך גאוה ורום לבב. ואם כן אינו זר שיהיה לירבעם פתח בקיר החומה במקום פרץ החומה ובתוך ביתו ואשתו באה ונכנסה באותו הפתח שלא ידעו מהליכתה ומבואה אנשי המקום ירבע' וכמו שזכרתי למעלה בפסוק והשתנית ולא ידעו כי את אשת ירבע' כו' נמצא שבאה רגליך העירה וביאת הסף הכל שיעור אחד. עוד אפשר לו' שהשיעור היה בלכתה ברגליה כמנהגם לאט לאט תשיג הנער שימות בעת בוא רגליה העירה אבל אם תמהר ותחיש יותר תשיג לראותו חי בשיעור המהירות שתמהר וזהו שאמר ועתה לכי לביתיך כי בבוא רגליך העירה ומת הילד אמנם אחר כך זרזה והשיגה אותו שמת בבוא רגליה בסף הבית:

**יג**

**וספדו** לו כל ישראל וכו' מ"ק פ' ואלו מגלחין יען נמצא בו דבר טוב מאי דבר טוב רבי זירא ורבי חנינא בר פפא חד אמר שבטל משמרתו ועלה לרגל וחד אמ' שבטל פרדסיאות שהושיב ירבעם אביו על הדרכים שלא יעלו ישראל לרגל עד כאן.

**ולע"דן** לדקדק מאי קא מיבעיא ליה מאי דבר טוב כאילו יש קושי לשון שאם רוצה לדעת הדבר טוב הי"לל מהו הדבר טוב או מאי ניהו דבר טוב רבי זירא כו' ועוד במאי קמיפלגי רבי זירא ורבי חנינא בר פפא. ונראה דקשיא ליה מאי דבר טוב הי"לל ענין טוב מעשה טוב לזה תירצו שהיה זה על ידי דיבור טוב שדבר ביטל אנשי משמרתו השומרים שלא יעלו ישראל בדרך ומנעם בדיבורו הקל או שביטל את כל הפרדסיאות והם החיילות שהושיב בשני מקומות שיש דרך מארץ ישראל לעלות לירושלם וזה נעשה על ידי דיבור שאמר לפרדסיאות לכו לבתיכם וזהו דבר טוב דיבור טוב בין למר ובין למר בהא קא מיפלגי דרבי יהודה דייק אומרו יען נמצא בו דבר טוב שהכוונה לומר שבו בלבד נמצא דבר טוב כך בפרטות דהיינו שביטל משמרתו ועלה לרגל ואם כן בו נמצא דבר טוב ביחוד בו ואידך דרש דבר טוב אל ה' אלהי ישראל שהדיבור הזה היה כללי טוב אלא

כל הענין הנוגע לכבוד ה' מביטול כל הפרדסיאות שהוא טוב אל ה' במה שהוא אלהי ישראל שבזה היה ניכר בבא כל זכורך שלש פעמים בשנה להראות לפניו אם כן כל הפרדסיאות בטל יחדיו. והר"דק ז"ל כדחז"ל הנזכר. והרל"בג יען נמצא בו בו לבדו ולא בזולתו מבית ירבע' שבבית ירבעם לא נמצא דבר טוב אלא בזה ובודאי שנמצא בו כמה רעות שאם לא כן היה שכר זה הדבר הטוב לשימלוך תחת אביו.

**ולע"דן** לדקדק מהו אומרו כי זה לבדו שאין שייך לשון נתינ' טעם אבל הי"לל וזה לבדו יבא לירבעם לקבר. ועוד יען נמצא בו דבר טוב מספיק כי ידוע הוא שהטוב הוא אל ה' אלהי ישראל ואו' גם כן בבית ירבעם. ונראה שהנביא ייעד שיספרו לו כל ישראל וקברו אותו כל ישראל הנזכ' ומה היא החרדה הגדולה הזאת לסופדו כל ישר' ולקברו הטעם הוא כי זה יבוא לבית ירבעם אל קבר ואף על גב דאיהו לא חזו ישראל בני נביאים ומה שעתיד להיות יורה השי"ת בתת בלבם כך לעשות הספד וקבורה מכל ישראל כאשר הוא סוף כל האד' הזה וכל כבוד וקבורת בית ירבע' וז"ש כי זה לבדו יבוא לירבעם אל קבר וזכה לזה יען נמצא בו דבר טוב משתי בחינות מצד הש"י שהוא אלהי ישראל חפץ לזכות את ישראל ולכך מרבה להם שכר על מצוה כל דהו כדכתיב יגדיל תורה ויאדיר שהדברים הקלים מאדיר אותם כדי להרבות בשכרן שכן אמר במצות הדם רק חזק לבלתי אכול הדם ואין צריך שום חיזוק כי דעתו של אדם בלתי נוחה מהדם אלא כדי להרבות בשכרן ז"ש דבר טוב אל ה' אלהי ישראל והבחינה השנית מהיות בבי' ירבע' בית גאים ועוזבי ה' וזה עשה דבר קל נערך לחמור בבחינת משפחתו ולהחשב דבר טוב מאד וזכה לכל זה הכבוד בבחינת המצא בו דבר טוב עם היות בבית ירבעם.

**יד**

**והקים** ה' לו מלך כו' רש"י אשר יכרית את בית ירבעם הנולדים זה היום ומה גם אשר עתידים להולד לו מעתה וכת"י עד כאן. וכן ה"רלבג וכן מהריי"א ז"ל. ו"הרדק ז"ל זה היום. זה היום שיקום המלך ומה גם עתה ומה צרה זו גם עתה כלומר נקלה היא צרה זו ביותר ויותר יבוא על ישראל צרות עד כאן. **ולע"דן** והקים ה' לו מלך ר"ל כבר מימי עולם הקים הש"י לו מלך בזה ספר תולדות אדם אשר הראה לו השי"ת דור ודורשיו דור ומנהיגיו כבר הקים לו מאז מלך אשר יכרית את בית ירבעם זה היום שיכריתהו היום הזה כבר מראשית הקים לו ה' מלך והיינו לשון והקים ולא אמר ויקים ה' בלשון עתיד. ומה גם עתה רוצה לומר אם קודם הבראות ירבעם הקים לו השי"ת שטנו אשר יכרית את ביתו ומה גם עתה שיצאו מעשיו מן הכח אל הפועל ועתה שראה תשובת הזקן נביא השקר ולא שב הוא או אמר ומה גם עתה שאחזו הק"בה בבגדו ואמר לו חזור בך כנזכר

לעיל ולא רצה על אחת כמה וכמה שיהיה גדול עונשו וההכרת יותר והו' שאמר ומה גם עתה:

**טו**

**והכה** ה' את ישדאל תעניות פ"ג והכה ה' את ישראל כאשר ינוד הקנה במים אמר רב יהודה אמר רב לברכה אמר ר' שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן מאי דכתיב נאמנים פצעי אוהב כו' טובה קללה שקללן אחיה השילוני את ישראל מברכה שברכם בלעם אחיה השילוני קלל את ישראל בקנה מה קנה זה עומד במקום מים וגזעו מחליף ושרשיו מרובים ואפי' כל הרוחות שבעולם באות ונושבות בו הולך ובא עמהם דממו הרוחות עומד במקומו. בלעם הרשע ברכם כארז כארזים עלי מים מה ארז זה אינו עומד במקום מים ואין גזעו מחליף ואין שרשיו מרובים ואפי' בל הרוחות שבעולם באות ונושבות בו אינם מזיזות אותו ממקומו וכיון שנשבה רוח דרומית עוקרתו והופכתו על פניו ע"כל. **ולע"דן** להבין תכלית כוונתם ז"ל בכלל דבריהם אליו. ונראה כי כוונת המשל' בקנה על מים הוא לפי שהקנה גזעו מחליף ואפי' כל רוחות שבעולם באות אינם יכולות לעקו' אותו כך ישראל אעפ"י שיבואו עליו כל רוחות שבעולם שהם דמיון ד' מלכיות כנגד ארבעה רוחות העולם אעפ"י שירעו להם עם כל זה לא יעקרו ישראל מהיותם שתולים על פלגי מים או יהודי או צלוב אין מים אלא תורה וכן המשילו חז"ל בפ' אבות לאיש הירא שיראתו מרובה מחכמתו שדומה לאילן שענפיו מועטים ושרשיו מרובים כו' אינם מזיזות אותו ממקומו. אמנם בלעם אעפ"י שברכם וברכה היא שהארזים קשה הם כנגד השלש רוחות אבל בבחינת רוח דרומית קללה תחשב אומ' שבאה ועוקרתו נמצא קללת אחיה לברכה שאף גם זאת בכל הגליות יחזיקו בה ומשה עליו השלו' מלבד הפשט שהוא מורה על התמדת ישראל שאף גם זאת בכל הצרות לא מאסתים כו' לכלותם בגלות ואפשר דאיכא בין רב לרבי שמואל בר נחמני דרב אמר לברכה והכה ה' את ישראל ואותה ההכאה הוא לתת להם התעוררות לשוב אל האלהים כאשר ינוד הקנה שע"י ההנדה יפלו קליפותיו היבשות ויתפאר כך והכה ה' לברכ' גמורה מזאת הבחינה שהיא הכאה כל דהו כאשר ינוד הקנה לנער כל קליפה מעליו וליפותו ואם לא ישובו בזאת ההכאה של התעוררות אז ונתן ה' את ישראל וזו קללה אבל רישיה דקרא לברכה מעין וה' המטיר על סדום בתחילה מטר לברכה לא חזרו והפך לגפרית ומלח ודכוותא יען קראתי ותמאנו הטיתי ידי כי הוא יתברך מעורר ישנים בהכאה כל דהו. ולפי זה מאמר רבי שמואל ענין זולת זה שהוא מפרשו לקללה אבל טובה קללה שקלל אחיה השילוני את ישראל מברכה שברכן בלעם. ואמר בלעם ברכם כארזים עלי מים דהי"ל בלעם

ברכם כארז עלי מים שנ' כארזי עלי מים ועוד שלא היה צריך ראיה כי פ' בלעם ידועה וגבי אחיה לא אמר שקלל את ישראל בקנה כאשר ינוד הקנה ואפשר כי בלעם לא ברך מדעתו אלא כארז יחידי לבד לא כארזים עלי מים שהם היו שני עניינים נוספים מאת השי"ת שהוא היה הופך הקללה לברכה כדכתיב ויהפך ה' אלהיך לך את הקלל' לברכה לזה אמר בלע' ברכם בארז כארזים עלי מים שבהיותם רבים ועלי מים אפילו כל רוחות שבעולם באות ונושבות בו עומד הוא זולת רוח דרומית אשר מזאת הבחינה טובה קלל' שקלל אחיה השילוני. נאמנים פצעי אוהב כו'. עוד לחז"ל דרש ר"שבא לעולם יהא אדם רך כקנה ולא יהי קשה כארז לפיכך זכה קנה לקולמוס ע"כ מאי לפיכך. ונראה שהכותב איזה דבר ומחוקק דבר אם הוא דבר תורה צריך שיהיה מוסכם אל האמת ואליבא דכ"ע שלא יהי' דבר מנגד לו ואם הוא דברי' בעלמא משא ומתן לא יזק בכתיבתו לשום אדם לא בכבוד ולא במועיל ולזה אמר כי צריך האדם להיות רך כקנה ללכת עם כל רוח ורוח על כל איש וכ"מש חז"ל אל אלהי הרוחות לכל בשר יפקוד איש על העדה שיהי' איש רך כקנה עונה לכל איש ואיש כפי רוח תכונתו ודעתו וז"ש לפיכך זכה קנה לקולמוס יותר מזולתו להיות צורך הקולמוס מעין התכונה שבו מהיותו קנה רך בטבעו נד ונע אחר כל רוח ורוח כן הכותב בקולמוס צריך זהירות גדולה שלא יכתוב שטנה חס ושלום כי יהיה מעוות לא יוכל לתקון והר"דק ז"ל הביא כאשר ינוד הקנה דחז"ל הנז"ל. וזרם מעבר לנהר ר"ל יזרה ויפזר אותם לעבר נהרי כוש וזה גלות ראשונה שהגלם מלך אשור וינחם בלחלח ובחבור. וי"ת מעבר לנהר מעבר פרת ע"כ. והר"לבג ז"ל שיהיה קיומם בארץ מסיבת חטאת ירבעם אשר חטא והחטיא את יש' חלוש מאד בקיום הקנה במים שינוד במעט מהסיבות כן תנידם את ישראל סיבה קלה מהקלות וחלושה עד שבסוף הענין יעקור השי"ת את ישראל מעליה ויפיצם מעבר לנהר הוא נהר גוזן לפי מה שאחשוב וזה ע"י מלך אשור בשני פעמים בפעם הראשונה הקלה מה שהיה מהם בעבר לירדן כמו שנתבאר בס"דה והם שני השבטים וחצי והשאר הגלה בימי הושע בן אלה עד כאן. ומהרי"א ז"ל מידה כנגד מידה הם חטאו ללכת אחרי אשר לא יועיל ואשר אין לו קיום כן והכה ה' את ישראל כאשר ינוד הקנה עם עזבו את ירושלם מקום תקוע בית ה' במקום נאמן לעשות את אשריהם כן כיוצא בזה ונתץ את ישראל מעל אדמתם וזרם מעבר לנהר הוא נהר כוש עד כאן.

**ולע"דן** שכיון שהם לא רצו להטפל עם השי"ת לקבל מידו הטובה אבל עשו עגלים או מזל שור או פני שור שבמרכב' לאמצעי שלא רצו לקבל ממנו הטובה מיד ליד יקבלו אם כן הפורענות והכה ה' את ישראל הוא בידו וזו לברכה ואהבה כי את אשר יאהב ה'

יוכיח הוא בעצמו ולא ע״י זולתו מלאך אכזרי ישולח בו וז״ש והכה ה' את ישראל הוא בעצמו כאשר ינוד הקנה במים שהוא במקומו ולא זז ממקומו לחוץ ובהבטל הרוח שב למקומו הראשון אל שרשו ואם לא ישובו ונתץ את ישראל וזרם לא אמר כאן ונתץ ה' כי אין הקב"ה מייחד שמו על הפורענות הזה והוא שיתצם מעל אדמתם ובגוים ההם לא ירגיעו אלא וזרם מעבר לנהר זרויים ונפוצים שם מידה כנגד מידה יען אשר עשו את אשיריהם רבות כן כיוצא בזה יהיו נפוצים וכמו שעשו להכעיס ככה הוא ית' יכעיסם אפי' בארצות שאם עשו האשרות שלא להכעיס היה נותצם מעל פניו כמו שהם עזבוהו אבל שהכעיסוהו הוצרך להכעיסם אחר הנתיצה מעל אדמתם לזרות אותם מעבר לנהר וז״ש יען אשר עשו את אשיריהם מכעיסים את ה' ר"ל להכעיס ולא לתאבון:

**טז**

**ויתן** את ישראל כו' הר"דק ז"ל ויתן את ישראל לקללה ולשמה ע"כ וכן מהרי"א ז"ל והוסיף ויתן ביד האויבים בגלל ירבעם שכל הרעה בא לישראל ירבעם יהיה סיבתו שהם המליכוהו וחטא והחטיא את ישראל או אמר ויתן את ישראל לקללה ואלה בקרב העמים ע"כ.

**ולע"דן** אומרו ויתן את ישראל מיותר שכבר אמר והכה ונתץ וכו' אם כן היה די שיתחיל בגלל חטאות ירבעם וכו' שהיה הסיבה אם כן ויתן את ישראל מיותר. ונראה כי נתן את ישראל שיתן לישראל חלק מה מהחטא בגלל חטאות ירבעם כי הם המליכוהו ועביר' המרד בה' ובבית דוד גרמה להם שימלוך ירבע' ויעשה העגלים אם כן גם ישראל נתונים בסיבה רחוקה בגלל חטאת ירבעם ולזה גם עליהם תעבור כוס הפורענות כיון שנתן לישראל בסיבת חטאת ירבעם אשר לפי האמת הוא אשר חטא ואשר החטיא אבל גם לישראל נתן להם חלק אשמ' במה שנתגלגלה חובה ע"י חייבים. ומאומרו חטאות ירבעם אשר חטא ואשר החטיא את ישר' למדו במסכת אבות שהמחטיא את הרבים חטא הרבים תלוי בו שהרי הפסוק אומר חטאות ירבעם רוצה לומר החטאות שתים ביד ירבעם האח' אשר חטא והשני אשר החטיא שהשני עניינים הנזכרים יחדיו חטאו' ירבעם הם נחשבים כי המחטיא רבים חטא הרבי' תלוי בו.

**יז**

**ותקם** אשת ירבעם כו' הר"דק ז"ל תרצתה אל תרצה כי שם היה הנער שוכב אצלה והוא עיר מערי ישראל כמו שאמ' במלכי כנען מלך תרצה אחד. בסף הבית ואחיה אמר בבואה רגליך העירה כיון שנכנסה בעיר נאנש הילד ולא יצאת נשמתו עד בואה בסף הבית אשר היה שוכב שם ע"כ וכבר זכרתי דעת הר"לבג ז"ל בתירוץ ניגוד זה והוא נכון מאד גם הנ"לעד זכרתי בפסוק ואת קומי לכי לביתך. ותרצה זו היה יפה מאד כי על כן שכב בן

המלך שם ועליה אמ' ש"עה יפה את רעיתי כתרצה ביופי אמנם ירושלם עולה על הכל נאוה כירושלם וז"ש הנער מת ולמעלה כתיב הילד:

**יח**

**ויקברו** אותו ויספדו לו וכו' מהריי"א ז"ל נתאמת מופת הנביא במות הילד בבואה בסף הבית כאשר דבר הנביא ונתקיימה נבואתו במה שספדו לו כל ישראל. הנה הדברים האלה שספרו כאן ראה הכותב הספר לזכור מחטאת ירבעם והנבואות שבאו אליו ולאשתו ואמנם יתר ספוריו אם מהמלחמות אשר נלחם ואם מענייני המלכות אשר מלך הנה הם כתובים בספר דברי הימים אשר נעשה לסיפור מלכי ישראל והנה לא זכר עזרא הדברי' האלה מספורי ירבעם שנכתבו פה בדברי הימים לפי שלא היתה הכוונ' לכתו' ולספר דברי מלכי ישראל כי אם ספורי מלכי יהודה ולכן האריך בספורי רחבעם ולא זכר מחטאות ירבעם ונבואותיו עד כאן. **ולע"דן** לדקדק למה שינה הכתוב כי בייעוד אחיה אמר וספדו לו וקברו אותו הקדי' ההספדה לקבורה ובפ' מקדי' הקבורה ויקברו אותו ויספדו לו. ולערבינהו ויקברו ויספדו אותו ונר' שהנביא הקדי' ההספד שאלו כתב וקברו אותו וספדו לו כי זה לבדו כו' היה מובן שההספד יהיה על כי זה לבדו יבוא אל בית ירבעם אל קבר וזה לא יתכן כי נבואת אחיה לא נשמעה כי אם לאשת ירבעם ולא לזולתה לזה הוכרח להקדי' וספדו לו וקברו אותו כי זה לבדו כו' אמנם בפסוק זה הקדים ויקברו אותו ואחר כך ויספדו לו כי זאת היתה כוונת הנביא ואעפ"י שהזכי' הדברים מהופכים בסדר רצה להודיע כי אפי' אחר הקבורה ספדוהו כדין ההספד שהוא שבעה להספד וזהו ויקברו אותו ואחר הקבור' ויספדו לו לרמוז שדבר הנביא שאמר שכל ישראל יספדו לו נתקיים ולפי שלא יתכן שימצאו שם בשעת קבורה כל ישראל מדן ועד בית אל לספדו לזה אמר כי אחרי הקבורה בהשמע מיתת בן המלך כלם יספדוהו וזהו שאמר ויקברו אותו ויספדו לו כל ישראל כדבר ה' אשר דבר ביד אחיהו הנביא שכל ישראל יספדוהו וזה בהכרח הוא אחר הקבורה כאמור ואמר וספדו לו ולא אמר אותו כי בהספד זה הכבד יקרא דחיי היה לכבוד ירבעם אביו וז"ש וספדו לו רוצה לומר בעבורו ולא אמר אותו מצד עצמותו כי נער היה אלא מצד אביו לכבודו היו סופדי' לו ובעבורו ואף על גב דבעלמא קיימא לן הספדה יקרא דשכבי בזה יקרא דחיי הוא ולכך לא אמר וקברו לו כי אותו קברו. עוד אפשר כי למעלה אמר וקברו אותו סמוך אל כי זה לבדו יבוא לירבעם אל קבר כי זולתו יאכלו הכלבים ועוף השמים וז"ש וקברו אותו אותו בלבד כי זה לבדו אמנ' בפסוק זה הפך הסדר להזכיר את ההספד באחרונה לפי שממנו לוקח מופת לקיום דברי הנביא במה שאמר וספדו לו כל ישראל שכן היו וממנו

נקח ראיה על ענין הקבורה שלא יקבר אלא הוא ז"ש ויספדו לו כל ישראל זה היה כדבר ה' אשר דבר ביד עבדו אחיהו הנביא והיה די שיאמר כדבר ה' ביד עבדו כו' אלא כיון לומר שכיון שנתקיימ' דבר ה' בחלק ההספד ממנו נקח ראיה שיתקיי' כל שאר הנבואה אשר דבר ביד עבדו אחיהו כי נביא הוא וכיון שנתקיימה חלק מנבואתו בהווה תתקיים בעתיד כל השאר כי נביא אמת הוא וז"ש אחיהו הנביא כלומר הנביא האמיתי:

**יט כ**

**ויתר** דברי ירבעם כו' והימים וכו' לפי שירבעם היתה תורתו כשלמה חדשה שאין בה דופי אעפ"י שחט' ויאש' בבעל וכו' התורה עמדה לו ומלך כ"ב שנה כמנין כ"ב אותיו' שבתו' ובאו' וישכב עם אבותיו יוכיח מה שזכרתי למעלה שעתיד הוא ליתקן במשיח בן אפרים כמו שאמרו המקובלים ז"ל כיון שאמר בו שכיבה ועם אבותיו:

**כא**

**ורחבעם** בן שלמה כו' ב"ק פר' שור שנגח אמר רבי יהושע בן קרחא לעולם יקדים אדם לדבר מצוה שבשביל לילה אח' שקדמה בכירה לצעירה קדמתה ד' דורות בישר' עובד ישי דוד שלמה ואילו צעירה עד רחבע' עד כאן דקדקו ז"ל כי היה לו לכתוב ורחבעם בן שלמה ושם אמו נעמה העמונית מלך כו' אלו היתה כוונת הכתוב להודיענו יחוסו שאמו נעמה העמונית אבל איחר ושם אמו לסוף הפי' להודיע שאין כוונת הפסוק להודיענו שאמו היתה נעמה העמונית אלא להודיע שאיחור אמן של עמון במצוה גרמה להם איחור עד רחבעם לא כן זריזות אמן של מואב קדמה ארבעה דורות בישראל כי הזריז נשכר. ועל פי דבריהם נוסיף לקח טוב לומר כי עובד ישי דוד שלמה שיצאו ממואב אשר היתה זריזה במצוה יצאו גם יוצאי חלציה צדיקי' כי האו' שלמה חטא אינו אלא טועה אמנ' רחבעם שבא מעמונית עשה הרע בעיני ה' וז"ש ושם אמו נעמה העמונית וסמיך ליה ויעש יהודה הרע כו' וכן הרד"ק ז"ל ושם אמו כו' להודיע שהלך אחרי מעשה אמו ועבד ע"א אחר שנים שלש כנז' בדברי הימים עד כאן וכן הרלב"ג ז"ל מהכרח שהזכיר כן שני פעמים בסיפור דברי רחבעם כי היות אמו עמונית היו סבת חטאו כי גדל על מנהגיה והיא היתה עובדת ע"א לעת זקנת שלמה כמו שקדם עד כאן. ורש"י ז"ל העיר אשר בחר ה' ואעפ"י כן ויעש יהודה הרע בעיני ה' ולא נתנו זה אל לבם עד כאן. ועל פי דרכם ז"ל. **לע"דן** שכוונת הכתוב לומר שאעפ"י שרחבעם בן ארבעים ואחת לבינה ועם היותו מולך בעיר הקודש אשר בחר ה' לשום את שמו שם עם כל זה הכריע לכף חובה חלק אמו שבו וז"ש ושם אמו נעמה כו' ולזה ויעש יהודה הרע בעיני ה' ואולי אמר ורחבעם בן שלמה כו' כדמהרי"א ז"ל שכתב כאילו חוזר לראש הענין למה שטעה רחבע' בקבלו עצת הילדי' ובטלו את עצת הזקנים עם היות שרחבעם בן שלמה נגדל במוסרו מ' שנה

ועם כל זה מלך ביהודה בן ארבעים ואחת שנה רחבעם הנזכ' במלכו ועם כל זה טעה בעצתו ועל כן מלך ביהודה ולא בכל ישראל זהו שאמר מלך ביהודה בן ארבעים ואחת שנה במלכו ומהריי"א ז"ל לא הרחיב בזה:

**כב**

**ויעש** יהודה הרע כו' רש"י ז"ל ויקנאו לשון קניטה גם המה ככל שאר השבטים עם היות המקום אשר בחר ה' מכל שבטי ישראל לשום שמו שם. ומהריי"א ז"ל מהיות ירבעם מושל מקשיב על שפת שקר כל משרתיו רשעי' ועובדי ע"א וזהו ויעש יהודה הרע בעיני ה' והכעיסוהו ויקנאו אותו כו'. **ולע"ד** ק' יתור אשר חטאו והוא כי יהודה עשה הרע בעיני ה' ויקניאוהו בזרים להכעיסו ולהקניטו וז"ש ויקנאו אותו יותר מכל אשר עשו אבות' בחטאת' והיה היתרון באיכות כי אשר חטאו רוצה לומר אבותם בשוגג חטאו במה שחטאו לא כן אלו שהקניאו ויקנאו אותו וזהו יותר מכל חטאותם כיון שאבותם חטאו בשוגג ואלו מקניטים להכעיסו.

**כג**

**ויבנו** גם המה להם כו' הר"לבג הנה אמר זה כי כבר נאסרו הבמות מעת שנבנה בית המקדש ולזה חטאו בזה ואף על פי שיזבחו לש"י ומצבות הזהיר' התורה שלא להקים מצבה ואפי' לש"י שנאמ' ולא תקים לך מצבה ואשרים הנה דבר האשרה ידוע ואפש' כי אשרים הם אלילים בעלי אשרה והנה עשו הבמות על כל גבעה גבוהה ללכת בחוקות הגוים אשר הוריש ה' מפני בני ישר' והאשרי' הניחו תחת כל עץ רענן כי עשו אשרה מהעץ ההו' ע"כ ומהריי"א גם המה כמו שבט רחבע' ועמו כן בני יהוד' גם המה בנו להם במות ל"עא ע"כ **ולע"דן** כמו שירבע' בנה בית הבמות כן גם המה בית יהודה ומלכם בנו גם המה במות ולא לגבוה אלא גם במה להם רוצה לו' להם לעבודה נכרית ולא לגבוה ומצבות ואשרים וכו' ככל התועבות הגוים כו' ובסמוך בפסוק וילך בכל חטאות אביו ארחיב לברר ענין רחבעם אם היה בו האשמה או בעם:

**כד**

**וגם** קדש היה בארץ רש"י ז"ל ניאוף וכן ה"רדק ז"ל קדש כמשמעו וי"ת נפקת ברא וכן תרגם ויעבר הקדשים נפקת ברא. ככל התועבות הגוים באה ה"א הידיעה על הסמיכות כמו על המזבח בית אל והדומים לו בספר מכלל עד כאן והר"לבג ז"ל פירש וגם קדש המקום המוכן למשכב זכור ולזה אמר עשו ככל התועבות הגוים.

**ולע"דן** שאמר התועבות הגוים שהיה די שיאמר ככל תועבו' הגוים לפי שהזכיר בפסוק הקודם גם המה כמו בית יש' וירבעם לזה אמר כאן ככל התועבות של בית ישראל וגם ככל הגוי' כתועבותם וזה הורה ב"הא של התועבות. ובמה שאמר אשר הוריש ה' מפני

בני ישראל כתב מהריי"א ולא שתו לבם שתקיא הארץ אותם כאשר קאה את הגוים אשר הוריש ה' מפני בני ישראל עד כאן ובזה מדוקדק וגם קדש היה בארץ תלה הענין בארץ להיות כי לא תכיל הארץ הקדוש' טומאות ניאופים כאלה וזהו היה בארץ בהויה ומושרש בה ומטמאות הארץ ככתוב ותשחת הארץ לפני האלהים כי השחית כל בשר:

**כה**

**ויהי** בשנה החמשית וכו' ערבי פסחים אמר רבי יהודה אמר שמואל כל כסף וזהב שבעולם לקטו יוסף והביאו למצרים שנאמר וילקט יוסף את כל הכסף הנמצא בארץ מצרים אין לי אלא שבמצרי' שבארץ כנען ושבשאר ארצות מנין ת"ל וכל הארץ באו מצרימה וכשעלו ישראל ממצרים העלוהו עמם שנאמר וינצלו את מצרים ואמר רב אשי שעשאוה כמצולה שאין בה דגים ור"ל אמר עשאוה כמצודה שאין בה דגן והיה מונח עד רחבעם בא שישק מלך מצרים ונטלו מרחבעם שנאמר ויהי בשנה החמשית למלך רחבע' עלה שישק מלך מצרים ויקח את אוצרות בית ה' ואת אוצרות בית המלך את הכל לקח ויקה את מגיני הזהב כו' בא זרח מלך הכושי ונטלו משישק מלך מצרי' בא אסא ונטלו מזרח הכושי ושגרו להדרימון בן טברימון. בא יהושפט ונטלו מבני עמון והיה מונח עד אחז. בא סנחריב ונטלו מאחז בא חזקיה וסיעתו ונטלו מסנחריב והיה מונח עד צדקיה. באו כשדים ונטלו מצדקיה. באו פרסיים ונטלוהו מכשדיים באו יונים ונטלוהו מפרסיים באו רומיים ונטלוהו מיונים ועדיין הוא מונח ברומיים עד כאן עוד שם אמר רבי אלסכנדרי ג' חזרו למטעתן ואלו הן ישראל כסף מצרים וכתב לוחות. וכסף מצרים הא דאמרן ישראל דכתיב בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם (וכת"י) [וכתי'] ועמיה הגלה לבבל רבי יוחנן אמר ששלחן לבית אמן משל לאדם שכעס על אשתו להיכן משלחה לבית אמה. עולא אמר כדי שיאכלו תמרים ויעסקו בתורה תני רבי חייא ידע הב"ה שאין ישראל יכולין לקבל גזירת רומיים עמד והגלה אותם לבבל. רבי אלעזר לא הגלה הקב"ה לבבל אלא מפני שעמוקה כשאול שנאמר מיד שאול אפדם. כתב הלוחו' דכתיב ואשברם לעיניכ' לוחות משתברות ואותיות פורחות לעיניכם כדכתיב התעיף עיניך בו ואיננו עד כאן.

**ולע"דן** שכוונו חז"ל בחלק הא' של המאמר להבין בפי' הזה יתור ואת הכל לקח שכבר נזכר בפרט ויקח את אוצרו' בית ה' ואת אוצרות בית המלך אם כן הכל בכלל ואלו רצה לכלול כלל אחר הפרט יק' וי"ו של ואת הכל לקח בוי"ו מוסיף דהי"ל את הכל לקח ויקשה עוד שהיה לו להזכיר מאמר ואת הכל לקח בסוף הפסוק אחר אומרו ויקח את מגיני כו' ואל כל זה כוונו חז"ל במה שהביאו כל הפסו' מראשו ועד סופו לומר שבזה

מובן או' ואת הכל שרוצה לומר על כל הכסף שהיה בידם שהעלוהו ממצרים ונאמר בו וילקט יוסף את כל הכסף עליו נאמר ואת הכל לקח ר"ל את אותו הכל היינו כל הכסף האמור ביוסף אם כן אינו כלל אלא פרט כאחד מן הפרטים הנז' בפסוק. ויקח את מגיני הזהב וכו' ובכלל המאמר הודיענו כי לי הכסף ולי הזהב אמר ה' ובעוד שהיו ישראל עובדי השי"ת היה אתם כל האוצרות ההם וכשמרדו בו יתברך עלה שישק וחזר הכל אל מקומו. ובחלק השני מהמאמר הודיע שלהיות הגליות כפרה לישראל במקום גהינם לזה הגלם לבבל שהיא עמוקה כשאול כדי שתהא תמורת שאול וזהו מיד שאול אפדם וזה הפדיון יהיה על ידי בבל שהיא עמוקה כשאול ז"ש מיד שאול אפדם מיד דייקא דבבל שהיא כיד לשאול מעין ידות הכלים זה יהיה סיבה שאפדם מהשאול האמיתי. ורש"י ז"ל שישק מצינו במדרש שיר השירים שישק הוא פרעה נכה ונקרא שישק על שהי' שוקק ומתאוה כל ימיו לכסא השן שהיה לשלמה חתנו ועכשיו עלה ולקחו ואת הכל לקח את הכסא החביב מן הכל עד כאן וגם הכרח המדרש הוא מלשון הפסוק שאמר ואת הכל לקח כמו שדקדקתי במאמ' הקודם ומהרי"א ז"ל השלש שנים לא חטא רחבעם אלא ברביעית ומיהר השי"ת להפרע ממנו להיותם יותר קרובים אליו דרים בירושל' מקום שכינתו כי סביביו נשערה מאד אמנם לישראל וירבעם האריך להם יותר וידמה שלפי שירבעם ברח למצרים לא נתגרה שישק אלא עם רחבעם ולא עם ירבעם ובדברי הימים כתוב שהביא אלף וחמש מאות רכב וששים אלף פרשים ואין מספר לעם אשר באו עמו לוביים תוכיים כושיי' וילכוד את ערי המצודות אשר ליהודה ויבוא עד ירושלם ועשו בני יהודה תשובה ויכנעו לפניהם וישלח אליהם את שמעה הנביא כו' והנה היה זה להם מידה כנגד מידה במו ששתפו עבודה נכרי' עם עבודת ה' כן נשתעבדו לעבודת מלכי הארץ אשר עלו להלח' בם ולפי שבטח רחבעם ברוב עושרו אשר היה לו עלה שישק ולקח את הכל וכלי בית יער הלבנון וכלי משקה המלך לא נזכרו שלקחם שישק כי ספו תמו בימי זקנת המלך שלמה כאשר זכרתי עד כאן.

**ולע"דן** לדקדק אומרו לקיחה בפני עצמה במגיני הזהב ויקח את מגיני הזהב אשר עשה שלמה והיה לו לכוללם עם ויקח את אוצרות כו' ואת מגיני הזהב ומה צורך להודיע אשר עשה שלמה ונראה כי בתחילה הזכיר שלקח אוצרות ה' ואת אוצרות בית המלך ואת הכל כסף ושוה כסף ובכלל ואת הכל נכלל שלקח הכל אלא מצד בחינת אשר עשה שלמה בשעתו להורות אל העולם כי כביר מצאה ידו לשלוט בכל אשר עמל שלמה ולכך הזכירו בפרטות בלקיח' בפני עצמה לאמר ויקח את כל מגיני הזהב אשר עשה שלמה:

**כז כח**

**ויעש** המלך רחבעם כו' ויהי מידי בא כו' רש"י ז"ל עשאום הרצים לפניו לכבוד ואחר כך ישיבום אל תא שהרצים עומדים שם תמיד ע"כ וכן הר"דק ז"ל ואפשר שהיה עושה דבר זה כי אולי היה ירא ממרד בו. ופירוש תא חדר וי"ת לדובא ומ"ש מידי בא בית ה' הוא אחרי שנכנע הוא ויהודה עמו ושב אל ה' כמו שאמר בדברי הימים ואמר שם וגם ביהודה היו דברים טובים עד כאן וה"רלבג ז"ל תא הרצי' מבוא פורטני"י בלעז והנה היה מביא אותם שם כדי שיהיה יותר נשמר עד כאן וכן מהרי"א ז"ל שמצד פחדו מהמרד היו נושאי' לפניו מגיני נחוש' כד"הרדק.

**ולע"דן** כן מלשון הפסוק מצד הענין שאם לתפארת מה תפארת תהיה בהיותם מנחושת ואפי' מנחושת קלל כי יהיה מזכיר עון מהשפלתו שלקח מגיני הזהב שישק ותחת הזהב יביא נחוש' חרפה וכלימה היא לו וזה יוכיח הפסוק באומרו ויעש המלך רחבעם תחתם מגיני נחוש' כי תיבת מגיני מיותרת היה די שיאמר ויעש המלך רחבעם תחתם מנחושת אומרו מגיני מורה היותם נצרכי' להיות' מגיני נחושת להגן שאני והוכיח זה יותר באומ' והפקיד ע"י שרי הרצים השומרים פתח המלך כי די באומרו ביד שרי הרצים סימן השומרים פתח בית המלך למה הוזכר אלא לגלות שלשמירה ניתנו ביד הרצים השומרי' פתח בית המלך ומיראה מאיזה מרד או מעל וקשר עשה כן ולא לתפארת באופן שמידי בא המלך בית ה' ישאום לפניו הרצים בהליכה ובחזרתו מבית ה' ואחר כך והשיבום אל תא הרצים. והיה אפשר לפרש שמידי בוא המלך אל בית ה' היו ביד שרי הרצים להגן עליו ולשמרו בהליכתו והיה מידי בוא המלך אל בית ה' ישאום לפניו לבד בדרך ההליכה ותכף והשיבום אל תא הרצים קודם שיצא המלך מבית ה' כי אינו צריך שמירה למגיני נחוש' בצאתו מבית המקדש כי שמש ומגן ה' אלהים צבאות אשר התפלל לפניו בבית ה' ויוצא משם טעון ברכות ואין פחד ב"ו לנגד עיניו ולכן בצאתו בשלום מן הקדש לא יצטרך למגינים כלל וז"ש ויהי מידי בא המלך בית ה' אז לבד בעת ביאתו ישאו' לפניו הרצי' ותכף אחר בואו והשיבו' אל תא הרצים או יהיה פירו' ישאום יטלום כי מידי בוא והכנס המלך בית ה' יטלום הרצים כדי להשיבם אל תא הרצים לשמרם ולפי זה פיי ישאום לשון נטילה שנוטלים אותם מעל השומרים ומושיבין אותם במקומם אל תא הרצים הצד שוה בשני הפי' האלה שבבואו היו באים עם מגינים לא בחזרתו מן הקדש:

**כט ל**

**ויתר** דברי רחבעם כו' ומלחמ' כו' הרד"ק אעפ"י שאמ' למעל' שמנעו שמעיה הנביא מלהלחם בישראל ושמעו אליו זה היה בתחילת המלכות שחשב רחבעם להשיב המלוכה אליו ובפעם ההוא מנעו כי שמע שמה' יצא הדבר אבל אחר כן היו מלחמות

ביניהם ע"כ וכן מהריי"א ז"ל והוסיף במה שאמר הלא הם כתובים על ספר מלכי יהודה שהיה ספר ומי שכותב בו כל פרטי מלכי יהודה ועליו נכתבו יתר דברי רחבעם וכל אשר עשה:

**ולע**"**דן** דמהכתוב הזה לא יש הכרח שילחמו רחבעם וירבעם באסיפת עם רק הכוונה לו' נפלה אהבה ביניהם כל ימיהם אלא השנאה והמלחמה ע"ד אני שלום וכי אדבר המה למלחמה וזהו ומלחמ' היתה בין רחבעם ובין ירבעם כל הימים בין בין דייקא המורה על השנאה שבין שניהם. ובסמוך אכתוב טעם השנו' דבר זה פעמים:

**לא**

**וישכב** רחבעם וכו' מהריי"א ז"ל טעם השנות מאמר זה של ושם אמו פעמי' הוא לו' כי סיבת נטייתו אחר ה"עא היה מצד אמו העמוני' ולזה הזכיר כן בתחילת הענין ושם אמו נעמ' העמונית וסמיך ליה ויעש יהוד' הרע בעיני ה' כי היותו בן נעות המרדו' נעמה העמוני' גרם לו כן ועת' בשע' פטירתו נכתב ב' לומ' שאפי' בעת המיתה לא שב אל השי"ת בתשובה אלא וישכב רחבעם ועודנו מחזיק בטומאתו שמצד אמו נעמה העמונית ולא שב בתשובה אפי' עד דכא וז"ש וישכב רחבעם עם אבותיו ויקבר עם אבותיו בעיר דוד כלומר נקבר היה עם אבותיו אבל לא היה לבבו כלבבם כי הוא היה בן נעות המרדות ע"כ. **ולע**"**דן** וישכב רחבעם ולא היה ראוי לקבור בלתי צדיק כאבותיו דוד גם שלמה שהאומ' שלמה חטא אינו אלא טועה ועם כל זה ויקבר עם אבותיו הקדושים ובעיר הקודש עם דוד נקבר עם הקדושי' ובמקום קדוש עם היותו מצד אמו העמונית טמא ולא היה ראוי ליקבר שם עם כל זה ויקבר שם היה זה מצד שמלך בנו אבים תחתיו ומי יעכב מלקברו שם. עוד אפשר שרחבעם נפטר בחיי אמו הזקנה ולזה הזכיר אחרי שכיבתו וקבורתו ושם אמו נעמה העמונית כי עוד ועדיין לה שם על פני תבל ושם אמו נעמה העמונית וימלוך אבים תחתיו ונתנחמה בצד מה בהמלך בן בנה בני בנים הרי הם כבנים:

**טו**

**א**

**ובשנת** שמנה עשרה וכו' רש"י ז"ל שנה אח' אחרי מות רחבעם ובשנת עשרים לירבעם מלך אסא שנה השלישית של (נדב) [אבים] נמני' לאסא שנה וגם לו נמנית ע"כ והרד"ק ז"ל לא ידענו למה נמנע שנה אחת מלמלוך שהרי רחבעם לא מלך אלא י"ז שנה ורחבעם וירבעם תחילת מלכותם בשנה אחת היתה ויתכן לפרש כי רחבעם נכנס בשנת שמנה עשרה ולא מנו אותה לו לפי שלא השלימה ומנה אותה לירבעם כמשפט ע"כ:

ב
**שלש** שני' מלך כו' הר"דק ז"ל ושם אמו מעכה בת אבשלו' להודיע שאשה רעה היתה כמו שאמר למטה אשר עשתה מפלצת לאשרה ובנה הלך בדרכיה ע"כ והר"לבג ז"ל ובספר דברי הימי' זכר שמה מיכיהו בת אוריאל והכל אחד עוד זכר שם שמה מעכה בת אבשלום שהוא אבשלום בן דוד כי שם זכר לרחבעם שלש נשים האחת בת בן דוד והשנית בת בן ישי והשלישית בת אבשלום וידמה שזכר אלה הנשים מפני היותם ממשפחתו ולא זכר באבשלום שהיה בן דוד לפי שלא נהג עם אביו כבן יכבד אב והנה זכר שם אמו להיותה מתיחסת אחר אביה אבשלום איש רע ולזה בתו עשתה מפלצת לאשרה רע בעיני ה' וכאילו אמר כי גם אבים בנה לזאת עשה הרע בעיני ה' מצד אמו ומהיותו בן מעכה בת אבשלום עשה כן ע"כ. וכן מהרי"א ז"ל והרחיב כי לזה הזכיר בדברי הימים השם העצמי שהיתה מיכיהו בת אוריאל וכאן זכר השם שהיא מתייחסת בו בנטותה לרע אחרי אביה ואחריה נטה בנה אבים עד כאן. **ולע"דן** שלזה נתקצרה מלכותו ג' שנים לבד מלך בירושלם ושם אמו מעכה לשון מעוך וכתות שהיא מיעכה אותו בחטאיה ומפלצתה:

ג
**וילך** בכל חטאות אביו מהריי"א ז"ל כוונתו לומר שרחבעם אעפ"י שחטא הנה היה מצד אמו כנזכר ושם אמו נעמה העמונית בשני כתובים באים כאחד אמנם אבים זה משני הצדדים היה קודש מצד אמו בת אבשלום בן דוד ומצד אביו רחבעם בן שלמה ועם כל זה לא נטה אחרי שורש הקדושה אלא למד מהרע שבהם וילך בכל חטאות אביו ע"כ. **ולע"דן** לדקדק אומרו ולא היה לבבו שלם כלבב דוד דמשמע שלם כלבב דוד אביו לא היה אבל מיחט' נמי לא חטא שכיוצא בזה דקדקו חז"ל בשלמה ע"ה ומכח דיוק זה למדו שכל האומר שלמה חטא אינו אלא טועה היתכן שנדקדק כיוצא בזה ברחבעם לו' כלבב דוד אביו לא היה מיחטא נמי לא חטא זה לא יתכן שהרי הזכירו הפ' שבנו במות ואשרות. וגם קדש היה בארץ. והיינו יכולים לו' שרחבעם חטא במה שלא מיחה באנשי דורו כמו שחטא שלמה אביו במה שלא מיחה בנשיו ויורה זה קצת לשון הפסוקים ורחבעם בן שלמה מלך ביהודה כו' ויעש יהודה הרע בעיני ה' ויקנאו אותו כו' ויבנו גם המה להם כו' וגם קדש כו' שלא נזכר על רחבע' שעשה הרע בעיני ה' ביחוד אלא הכל נכתב על בני יהודה וכן בדברי הימים נזכר וישובו בני יהודה אל השם כי הם החוטאים והם השבים. ובזה יורה לשון הפסו' באו' ולא היה לבבו שלם כלבב דוד אביו אלא שתחילת הפסוק מנגד לזה קצת באו' בכל חטאות אביו כו' ואפשר לו' אמה שלא מיחה והיינו יכולים לפרש שהפסוק מדבר על אבים בן רחבעם וילך בכל חטאות אביו

אשר עשה לפניו ולא היה לבבו של אבים שלם עם ה' אלהיו כלבב דוד אביו. כלבב דוד אביו לא היה אבל מיחטא נמי לא חטא ויוכיח קצת מזה במה שמצינו באבי' שחשדן ברבים לישראל באומרו בדברי הימים ועמכם עגלי זהב אשר עשה לכם ירבעם לאלהים מכלל שהיה כל זה שאנוי לאבים כיון שהוא מוכיחם על זה לא יתכן שיוכיח בדבר לא יסכון שיאמ' לו טול קורה מבין עיניך ויסייע לזה מאמר חז"ל ויגפהו ה' כמו שנזכור בסמוך בס"ד שמורה שלא היה בו מהרשע לכל זה. אלא שגם לדרך זה יקשה מלשון הפסוק מאו' וילך בכל חטאות אביו אשר עשה לפניו שהוא הפך ממה שאומר בסוף ולא היה לבבו שלם כלבב דוד אביו. כלבב דוד אביו לא הוה מיחטא נמי לא חטא. ונרא' כי כבר נזכר למעל' שרחבעם עבד ה' שלש שנים וברביעית קלקל ובחמישית מיד עלה שישק ונזכר בדברי הימי' ששבו בתשובה ויוכיחו הפסוקי' באו' ויהי מידי בא המלך בית ה' כו' שמשמע ששב בתשובה ויבוא אל בית ה' להתפלל ולזה אמר כי אבי' זה נכשל במה שראה את אביו עושה לפניו ולמד ממנו וז"ש וילך בכל חטאות אביו אשר עשה לפניו לפניו דייקא שמעשות אותם לפניו למד ללכת בהם ואביו זה רחבעם הנזכר לא בימי צדקתו והם בשלש שנים הראשונים שאמרו עליו שהיה צדיק אפי' בימי צדקו לא היה לבבו של רחבעם שלם עם ה' אלהיו כלבב דוד אביו באופן שזה אבים בנו לא למד ממה שהיה בו מהכשרות ואעפ"י שלא היה כמדרגת דוד אביו אבל למד מאשר ראה אותו עושה לפניו יליף מקלקלתא ולא יליף מתקנתא שבו בתחילתו ובסופו ששב בתשובה מחמת שישק מלך מצרים. כי למען דוד ניתן לו המלכות ולא בזכותו וז"ש כי למען כו'.

ד

**כי** למען דוד כו' ה"רדק ז"ל ניר כבר פירשנוהו למעלה. והר"לבג ז"ל ניר הוא הארץ הנעבדת באופן שיתנו הצמחים אשר בה פרים ובזה אמר כי לולא דוד לא היה השי"ת נותן לו בירושלם זרע שימשול בו ויעמיד את ירושלם והוא אסא ע"כ. וכן מהרי"א ז"ל אחר שהזכיר שהיה לו לאבים ללמוד מהזרע אשר ממנו חוצב אביו ואמו ממשפחת דוד ומקבת בור ממנו נוקר הוא דוד עליו השלום כי למען דוד ה' נתן לו ניר בירושלם להקים את בנו הוא זרעו אחריו מזרע דוד הוא המתייחס מאד להעמיד את ירושלם כי ישתדל היוצא מחלציו דוד להעמיד את ירושלם לפי שדוד בנה יסודות המקדש ושלמה בנה הכל זהו שאמר ולהעמיד את ירושלם ו"מש ניר הוא כדהר"לבג ז"ל הארץ הנעבדת שיתנו הצמחים אשר בה פרים לומר כי זרע דוד בירושלם כניר הזה בעבודת האדמה כדי שיהודה העומדי' בירושלם יתנו פרים ועם כל זה לא הלך זרעו אחריו עד כאן.

**ה**

**אשר** עשה דוד הישר כו' הר"לבג ז"ל מאומרו רק בדבר אוריה יעיד כי בשאר דבריו היה שלם ובכללם עשה דוד הישר בעיני ה' עד כאן וכן מהרי"א ז"ל כי ראויה היתה בת שבע לדוד אם כן לא חטא אלא בדבר אוריה שהמיתו עד כאן.

**ולע"דן** מסכים לנזכר רק בדבר אוריה רק לשון מיעוט למעט ולהקטין האשמה אפי' בדבר אוריה שלא חטא כי חייב מיתה היה דמורד במלכות היה באו' ואדוני יואב רק חטאו של דוד בדבר אוריה בדבר דייקא במה שידברו תועה הבלתי יודעי' ומבינים ענין אוריה דבר ידברו לאמר איך ישלח ידו דוד בשר צבאו לקחת אשתו ולהרגו זה הדבר והדבור שידברו בענין אוריה הוא המזיק והוא מה שחטא בו דוד אבל בכל שאר דרכיו שלם ולזה נתן לו השם יתברך ניר בירושלם.

**ו**

**ומלחמה** היתה כו' הר"לבג ז"ל כל ימי חייו רוצה לומר כל ימי חיי רחבעם ואף על פי שבתחילה מנעם הנביא מלהלחם להשיב המלוכה לרחבעם אחר זה היה ביניהם מלחמות עד כאן וכן כתב הר"דק ז"ל למעלה בפסוק ראשון של ומלחמה וכו' ומהרי"א הקשה שהפסוק הזה מיותר לגמרי שכבר אמר למעלה ומלחמה וכו' ותירץ שתכלית פסוק זה לדבר ולומ' ענין אבים בנו של רחבעם להודיע כי בכל המלחמו' שבין ירבע' ורחבעם אביו אבים היה יוצא ובא לפני בני יהוד' להלחם והוא משוח מלחמה וז"ש שלש שנים וכו' וילך בכל חטאת אביו וכו' וכן המלחמה שהיתה בין רחבעם ובין ירבעם כל ימי חייו של אבים שהוא נלחם בו והוא משוח מלחמה כי רחבעם בן שלמה היה מעונג ואמרו ויתר דברי אבים וכו' מורה שכל הנזכר מדברי אבים הוא וזהו שאמר ומלחמה כו' וגם אחר שמת רחבעם אביו נלחם בו אבים עם ירבעם כדמסיק ויתר וכו' ומלחמה היתה בין אבים ובין ירבע' עד כאן ואין זה פשוטו של מקרא כי אומרו ומלחמה היתה בין רחבעם ובין ירבעם כל ימי חייו של רחבעם קאמר. ולא יצדק לומר לשון זה על אבים כיון שיזכיר אח"כ עוד מלחמה אחרי מות רחבעם בהמלך אבים. **ולע"דן** שכוונת פסו' זה מקושרת עם מ"ש למעלה וילך בכל חטאות אביו על אבים אמר שהלך בכל חטאת אביו רחבעם ולא היה לבבו של אביו הנזכר הוא רחבעם לא היה שלם עם ה' אלהיו כלבב דוד אביו כי למען דוד אביו נתן לו ה' ניר להקי' את בנו אחריו דהיינו אבים שהוא בנו של רחבעם הנז' בתיבת אביו ועשה השי"ת זה בעבור שני דברים הא' בזכות אבות דוד אשר עשה דוד את הישר כו' והזכות השני הוא שומלחמה היתה תמיד בין רחבעם ובין ירבעם ר"ל כל ימי חייו של רחבעם נלחם בו לקיים הלא משנאיך ה' אשנא ומתקוממיך אתקוטט תכלית וכו' וז"ש ומלחמה כו' לו' שזה נחשב לו לרחבעם לצדקה להקים את

בנו אחריו שאעפ"י שחטא רחבע' בשנה הרביעית התחיל ובחמשי' נענש ע"י שישק מלך מצרים ושב בתשובה אל השי"ת ולזה היה שונא את ירבעם וכן נז' בביאור ב"דה ששבו בתשובה שלימה ומדברי אבים הוא נר' שהיתה בו יראת ה' אלא שנענש לפי שחשדן ברבים כמו שנזכור בסמוך בס"ד. עוד אפשר שהוא מקושר עם מ"ש כי למען דוד כו' אשר עשה כו' שבזכות אביו ניתן לו המלכות אל רחבעם ואבים עם היותם בלתי כדאי עכ"ז למען דוד אביהם זכו למלכות זאת. ועוד שומלחמה היתה כל ימי חייו של רחבעם עם ירבעם ולזה הספיק זבות אביהם דוד לשימלכו אך לא מלכות השקט ובטחה כמלכותו של שלמה שלא היה שטן ופגע רע בכל ימיו אשר עבד בהם את ה' וזהו שאמר ומלחמה היתה בין רחבעם וכו' שזה עזר להתמיד המלכות י"ז שנה עם היותו בלתי כדאי וגם כי צרת המלחמות וצערן מכפרת עון:

**ז ח**

**ויתר** דברי אבים כו' וישכב כו' הר"לבג ז"ל כבר זכר ב"דה מלחמה חזקה שהיתה ביניהם שמתו בה חמש מאות אלף איש מישראל ושם זכר כי רחבעם היה נער ורך כאשר מרדו בו ישראל והכוונה שהיה רך ומעונג מאביו שלמה ולבבו המס ימס מהמלחמה אמנם אבים היה תמיד משוח מלחמה ולא היה לבו אלא כלב הארי כי ראה המלחמות בין ירבעם ואביו ע"כ וכן הביא מהרי"א ז"ל. **ולע"דן** כי נזכר בד"ה היות אבים מדבר לישראל דברי כבושים ותוכחות על אשר מרדו במלכות דוד שהיא גרמה להם למרדו' במלכו' שמים וגם הוכיחם על עגלי זהב שעשה להם ירבעם לאלהים ובזה נבין אומ' ויתר דברי אבים מדברי תוכחות שזה היה מחלק הדיבור גם במעשה מהנשים אשר עשה ובנים אשר היו לו ושאר מעשים הלא הם כתובים בספר ד"ה ובכלל מעשיו שמלחמה אחת בלבד היתה בין אבים ובין ירבע' אחרי מלוך אבים כי במלחמה ההיא נצחו אבים ונגף בה וז"ש ומלחמה היתה בין אבים ובין ירבעם דכיון שלא כל ימיו או כל ימי חייו מורה שלא היתה אלא מלחמה אחת בינו ובין ירבעם:

**וישכב** אבים כו' חז"ל אמרו בב"ר א"ר שמואל בר נחמן מה את סבור שירבעם ניגף והלא לא ניגף אלא אבים ולמה ניגף ר' אבא בר כהנא אמר ע"י שהעביר הכרת פניהם של יש' דכתיב הכרת פניהם ענתה בם ורבי לוי אמר על ידי שהעמיד שומרים על ישראל שלשה ימים עד שנתקלקלה צורתם דתנן אין מעידין אל על פרצוף פנים עם החוטם כו' ואין מעידים אלא עד שלשה ימים עליהם הוא אומ' עצמו לי אלמנותיו מחול ימים רבי יוחנן וריש לקיש ורבנן ר' יוחנן אמר על שביזה לאחיה השילוני שנא' ועמכם אנשים בני בליעל קרא לאחיה השילוני בני בליעל ריש לקיש אמר ע"י שחסרם ברבים שנאמר

ואתם המון רב ועמכם עגלי זהב ורבנן אמרי על שבאת ע"א לידו ולא בטל' שנאמר וירדוף אבים אחרי ירבעם וכתיב וילכוד ממנו ערים את בית אל ואת בנותיה וכתיב וישם את האחד בבית אל והרי דברים ק"ו ומה אם מלך ע"י שהונה מלך שכמותו ענשו הכתוב וניגף הדיוט שהוא מונה הדיוט עאכ"ו ע"כל.

**ולע"דן** לדקדק מנא ליה דהדיוט המונה אל ההדיוט עא"כו דדיו לבא מן הדין להיות כנדון אבל יותר מנא ליה. ונראה דה"קו הוא דבשלמא מלך המונה את המלך כאבים לירבעם נפקא ליה מינה כדי שישובו בית יש' אליו ולכך אין ראוי כ"כ לעונש כיון שנהנה תועל' קיו' והעמד' מלכותו והצלחת' אבל הדיוט המונ' את הדיוט אין יתרון לבעל הלשון כי זה הדיוט וזה הדיוט ו"כש מלך שהונה מלך שכמותו ר"ל שכמותו והוא איש ריבו ונפקא ליה טובא מההונאה ועכ"ז ויגפהו ה' לאבי' הדיוט כו' עא"כו שראוי לעונש שהרי הוא חמו' שחוטא בהונא' חברו על לא דבר כי מה יש בין שני הדיוטו' כי אם דברי הבל עוד אפשר שכח הק"ו הורה ב"מש מלך שהונה מלך שכמותו כי אפי' עם היות ההונאה למלך שכמותו רוצה לומר בלתי צדיק כמו כי אבים וירבע' עושים הרע בעיני ה' ולא היה ראוי שינגף אבים על מה שהונה לירבעם כיון שכמותו הוא בלתי צדיק הדיוט ההונה את ההדיוט שאפשר ששניהם צדיקים או אפשר שהרשע מונה את הצדיק שאינו כמותו והוא המצוי יותר בלע רשע צדיק ממנו עא"כו שהשי"ת יפקוד ויתבע עלבונן כיון שהם צדיקים וסביביו נשערה מאד עא"כו שיפקוד על הצדיק המונה את הצדיק כי היה לו לשמור פיו ולשונו ולשמור מצרות נפשו ו"כש בהדיוט רשע או בינוני המאנה את הצדיק דעאכ"ו שיפקוד עליו ה' להגיד לאדם מה שיחו ואפי' שיחה קלה שבין אדם רשע לחבירו הצדיק ממנו עוד מצאתי אחר כך בביאור ב"ר לרש"י ז"ל כתבו ז"ל ק"ו אם אביה שהיה מלך על שהונה מלך כמותו ענשו הק"בה שניגף כו' עכ"ל ונ"ל שכוונתו לפרש ה"קו כי היה אפשר שיענשהו ה"בה והוא בחיים בעונשים זולת נגיפה דנפיק מינה חורבה לכל עמו זהו שאמר ומה אם מלך שהונה מלך כמותו ענשו הק"בה בעונש שניגף ולא עונש זולתו הדיוט המונה את ההדיוט עא"כו שיענישהו עונש של נגיפה ולא יחוש לבניו ובני ביתו כיון שלא חשש הק"בה במלך שנגפו ולא חשש אל עמו עם רב וזה רמז רש"י ז"ל במ"ש ענשו הק"בה שניגף וכו' וכן נזכר במאמר ענשו הכתוב ונגף כו' שכח ה"קו הוא בבחינת היות העונש שניגף כאמור והחכם השלם כמה"ר אברהם בן אשר ז"ל כתב בביאורו בבראשית רבה בפרי תולדות יצחק יעויין בזה בפ' ס"ה שכתב ענין נחמד בישוב קושי חזק שיש במאמ' והוא דהיכי קאמ' והרי דברים ק"ו ומה ע"י שהונה מלך כו' שהרי לא ניגף אלא מפני כמה טעמים הנזכ' בתחיל' המאמ' למר מפני שהעביר צורת פניה'

כו' ולמר כדאית ליה א"כ מנא ליה שע"י שהונה מלך נענש ותירץ כי מה שנענש הוא על כרחין מפני שהונה את ירבע' דאי לא תימא הכי היה ראוי ליענש יותר העובד ולא מי שבאה ע"א לידו ולא ביערה אלא ודאי ע"י שהונה את ירבעם באת לו הפורענות איברא דעדיין יש לדחות ולומר שכיון שהוא באת לידו היה לו (לעברה) [לבערה] וכיון שלא ביערה נענש למפרע על מה שהונה את ירבעם שכיון שבאת לידו ולא ביערה הנה גם הוא חטא כמו ירבעם ובזה איגלאי מילתא שלא היתה כוונתו להוכיחו לשם שמים אלא מתכבד בקלון חבירו היה וצ"ע.

**ולע"דן** בישוב קושית החכם השלם ז"ל כי דקדקו חכמינו זכרם לברכה תירוצה בלשונם שאמרו על ידי שהונה וכו' ולא אמרו שבשביל שהונה מלך ניגף רצו לומר הן אמת שסיבות זולת ההונאה כן חייבו הנגיפה כנזכר במאמר אבל גלגול העונש נתגלגל על ידי שהונה על ידי ההונאה נגמר דינם כמו שנתגלגל המבול ע"י החמס עם היות להם כמה עבירות זולת ונחרב בית המקדש על ידי עזבם את תורת ה' עם היות להם עבירות זולתן. וכן דקדקו הפסוק שאומר ולא עצר כח ירבעם עוד בימי אביהו ויגפהו ה' דהוקשה להם דלמה העלים הפסוק הענין ממות אביהו וכתבו בלשון המורה בהפך שירבעם מת והוא (מת) [מה] שרמזו חכמינו ז"ל בתחילת זה המאמר את סבור שירבעם ניגף והלא לא ניגף אלא אבים כו' זה מורה סיבת נגיפתו אשר על ידה נתגלגלה והיא שהונה אותו ברבים באומרו ועמכם עגלי זהב אשר עשה לכם ירבע' לאלהים שזה היה סיבה לשלא היה עוד כח לירבעם להרים ראש בימי אבים מצד הבושה שבייש ברבים וז"ש ולא עצר כח ירבע' בימי אביהו ויגפהו ה' וימות רוצה לומר ויגפהו ה' וימות אביהו הנזכר על ידי שהונה את ירבעם עד שלא עצר כח יוצר בהונאה זה גרם לו הנגיפה להתגלגל על ידה ההונאה והוא דקדוק נכון בלשון אם מלך על ידי שהונה מלך כו' על ידי דייקא והענין נכון. עוד בסדר עולם וירדוף אבים אחרי ירבעם ויגפהו ה' ואין אתה יודע מי הוא הניגף הרי ירבע' קבר את אבים ומלך אחריו עשרי' שנה הא אינו או' ויגפהו אלא באבים ומפני מה נגפו המקום מפני שהוא עומד ומחשד את ישראל ואומר להם ועמכם עגלי זהב. וכשלכד את בית אל וראה את עגלי הזהב חמל עליו לפיכך נגפו המקום ועל שקרא לאחיה השילוני בכלל אנשים בני בליעל עד כאן וב"בר הביא גם כן ביוצא בזה ויותר בפרטות. וכבר זכרתי למעלה שחסדן שהוא לשון חסרון ויש גירסא שחסרן בממ"ך וריי"ש שחסר בכבודן להוכיחן ברבים ועל זה ויגפהו ה' וזה היה אם כן במלחמה ההיא שהיתה בינו ובין ירבעם למדנו מזה באומרו וישכב אבים עם אבותיו ויקברו אותו כו' היינו במלחמה הנז' ומעונש אונאת דברים שהרבה לדבר אבים על ירבעם ועל אחיה השילוני וכיוצא מהנזכר

לעיל כמו שנזכר בדברי הימים בענין מלחמה זו. ומהריי"א ז"ל קיים ויגפהו ה' לירבעם והנגיפה היא השפלתו שלא להרים עוד ראש ואפי' אחרי מות אבים כי רמסו אבים ועני חשוב כמת וניגף עד כאן תורף דבריו ז"ל בזה והאריך בתרעומת יוסיפון בן גוריון על מה שכתב במקום חמש מאות אלף שנפלו מישראל במלחמה ההיא כתב חמשים אלף ואף על פי שכיון לשם שמים לשכך אוזן א"ה עם כל זה טעות הוא לכתוב זה שאינו לחסר מנפלאות ה' שנפלו ביד יהוד' המעטי' סך ת"ק אלף איש והוא דבר גדול. ונתן טעם מהריי"א ז"ל למה שסתם הכתוב כאן ומלחמה היתה וכו' להיות כוונת כותב הספר הזה מענין ספור מלכי ישראל ויהודה ההולכים בדרכי ה' או בלתי הולכים ולהיות זאת כוונתו לבד לא האריך רק ומלחמה כו' אמנם עזרא בדברי הימים כיון לספר בשבח מלכי יהודה ונצחונם ולכך זכר בפרטות הסך שנפלו והיה שנפלו מישראל ביד יהודה ת"ק אלף איש והוא פלא עד כאן:

**ט**

**ובשנת** עשרים לירבעם מלך ישראל מלך אסא על יהודה בסדר עולם אסא מלך אחד וארבעים שנה בימיו שקטה הארץ עשר שנים ובשנת ששה עשר לאסא בא זרח מלך הכושי והחזיר לו את כל הביזה שנטל שישק מירושלם. ירבעם מלך כ"ב שנה נדב בנו שני שנים בשנת שלש לאסא מלך בעשא מלך ישר' בתרצא ארבעה ועשרים שנה בשנת ששה ושלשים לאסא עלה בעשא על יהודה ויבן את הרמה א"א לומר כן והלא אסא קבר את בעשא בשנת ששה ועשרים למלכותו אלא מה תלמוד לומר בשנת ששה ושלשים למלכותו כנגד ששה ושלשים שנה שנתחתן שלמה בבת פרעה וכנגד שבעה ושלשים שנה שנגזרה גזרה על מלכי ארם להיות שטנים על ישראל ובאחרונה ליפול ביד דוד. וכה"א בשנת שבעה ושלשים למלך אסא בשנת שבעה עשר למלכותו מאחר שנפל זרח מלך כוש בידו היא שנת ששה ושלשים משמת שלמה. בשנת שבעה עשר לאסא כרתו ברית מלך ישראל ומלך ארם לעלות ולהתגרות באסא וקלקל אסא שנאמר ויקח אסא את כל הכסף ובעת ההיא בא חנניה הרואה אל המלך וכו' על כן נמלט חיל ארם מידך ולא פסקו מלכי ארם להיות שטנים לישראל עד מות אחז ובשנת שלשה לאחז כרתו ברית מלך ישראל ומלך ארם לעלות ולהתגרות באחז ולא הית' זכות ביד אחז שיפלו בידו ונפלו שניהם ביד תגלת מלך אשור עד כאן ממנו נקח בסיעתא דשמיא בכל פסוק ופסוק ההכרחי להבנתו. והר"דק ז"ל ובשנת עשרים לירבעם מלך אסא מקצה שמנה עשרה משנת שמלך רחבעם כמו שכתבנו למעל' ולא מנה אותו לרחבעם ומנה אותה לאבים בנו וי"ת וקצת שנת עשרים הרי שלש לאבים עד כאן. וכן מהרי"א ז"ל שאם לא

כן יקשה שבהכרח מלך אסא בשנת האחת ועשרים למלכות ירבעם ואיך אמר הכתוב בשנת עשרים אלא ודאי רחבעם נכנס בשנת שמנה עשרה ולא מנאה לו אותה שנה לפי שלא השלימה ומנאה לאבים שהשלימה ועלתה שנה מכלל השלשה של אבים והוא תשלום העשרים ומנה אותה לאסא עד כאן:

**ו**

**וארבעים** ואחת כו' ה"רדק ז"ל ושם אמו מעכה ולא היתה אם אסא אלא אם אבים אביו כמו שכתוב למעלה ואם אביו קורא אותה אמו כמו שכתוב ותבאן אל רעואל אביהן וזכר לאסא אם אביו בעבור שהיתה עובד' ע"א כמו שאמר אשר עשתה מפלצת לאשרה ועם כל זה עשה אסא הישר בעיני ה' ולא נטה אחריה וכן הר"לבג ז"ל וכן מהריי"א ועל פי דרכם נאמר וארבעים ואחת שנה מלך בירושלם זה היה אות מובהק של כשרותו כי יראת ה' תוסיף ימים ושנות רשעים תקצורנה במלכות כי רחבעם י"ז ואבים אביו ג' ואסא אחד וארבעים מצד כשרותו עם היות שם אמו המגדלתו כאם מעכה בת אבשלום זקנתו לא למד ממעשיה אלא ויעש הישר כו' כמו שאמרו המפרשים ז"ל שהוא מקושר עם ויעש הישר והיו אם כן מספר שני המלכות א"ם לפי שלא שמע בקול אמו מעכה ויסירה הגביר' כמו שזוכר בסוף וזה בכלל ויעש הישר וכו' זכה לכך:

**יא יב יג**

**ויעש** אסא הישר בעיני ה' כו' ויעבר כו' וגם את מעכה אמו וכו' חז"ל אמרו במסכת ע"א שנחל קדרון מקומות מקומות יש בו יש מקום מגדל צמחים ויש בו מקום שאינו מגדל צמחי' וישרוף בנחל קדרון וזרקו במקום שאינו מגדל צמחים מאי מפלצת מפליא לצנותא תני רב יוסף כמין זכרות עשתה לה והיא נבעלת לו בכל יום עד כאן.

**ולע"דן** אבין בדבריהם אלה מה שאמר וגם את מעכה אמו ויסירה מגבירה דהיה לו לומר וגם את מעכה אמו הסיר מגבירה.

**ונראה** שלפי שהזכיר למעלה ויעבר את הקדשים מן הארץ שהוא הזימה מהזכרים כפשוטו ומהזונות כתרגומו שתרגם נפקת ברא לזה אמר וגם את מעכה אמו העבירה מאותה הזימה שהיתה נבעלת בכל יום למפלצתה וגם כן ויסירה מגבירה מצד שעשתה מפלצת לאשרה נמצא שהיתה זו כלולה מזנות ועבודת אלילים ולזה נקראו העבודות נכריות שבאותו זמן בעלים על שהיו נבעלים להם דרך זנות או להמשיך טומאה יותר ובזה יובן את מעכה אמו לשון מעכה באצבע שהיתה נמעכת לאשרה. ויובן גם כן ויסירה מגבירה על העבודה נכרית ומפלצת שהיתה המפלצת הנזכרת גבירה לה ובעלה ולרמוז לזה לא כתב ויסירה מהיות גברת או מהיות גבירה. ורש"י זכרו לברכה ויסירה מגבירה מהיות גבירה. והרד"ק זכרו לברכה וגם את מעכה אמו טעמו למעלה שאמר ויסר אמו כי

גם כן הסיר את מעכה אמו שאחר כך פירש איך הסיר אותה ואמר ויסירה מגבירה כלומר הסירה מהיות גבירה בעבור שעשתה מפלצת לאשרה ופירוש מפלצת עבודת אלילים קראה מפלצת שהוא לשון אימה ורעדה כמו פלצות ביעתתני לפי שאימתה מוטלת על עובדיה ומזה הטעם נקראת אימים הגלולים כמ"ש ובאמים יתהוללו. וישרוף בנחל קדרון שרף המפלצת והשליך האפר בנחל קדרון כי ע"א אסורה בהנאה עד כאן וה"רלבג ז"ל הקדשים המוכנים למשכב זכור ויסירה מגבירה הסירה כדי שלא תביא העם לעבוד ע"א מפלצת לאשרה בנין לכבוד האשרה וקראה מפלצת לפי שמביאה פלצות וצרות רבות ורעו' לעובדיה ויכרות אסא כו' כד"הרדק שאסור ליהנות מע"א ואפי' מאפרה ע"כ וכן מהרי"א ז"ל אסא הפך מאבותיו שנטו אחרי הנשים והוא הסיר אמו מגביר' לפי שעשתה מפלצת לאשרה ושרף המפלצת שע"א אסורה בהנאה ע"כ.

**ולע"דן** לדקדק שכיון שתיבת גם נכללה הסרת אמו שהרי הוא מוסב אל ויסר את כל כו' אם כן מה צורך עוד לפרט ויסירה מגבירה או לישתוק מתיבת וגם וליכתוב את מעכה אמו הסיר מגבירה. ונראה שהכוונה לפי שהיה אסא מכבדה כאילו היא אמו בכבוד אם לז"א ויסר את כל הגילולים וגם את מעכ' הסיר מהיות אמו לא בשם אם תקרא ולא תכובד בכבוד אם ממנו כי בן הבן אינו חייב לא בכבוד אבי אביו ולא בכבוד אם אביו וז"ש וגם את מעכה אמו ולא די זה אלא ויסירה מגבירה כי היה ראוי להיות' יושבת בכבוד בעלה במדור ובכבוד והוא הסיר' מגבירה מהיותה גבירה יען אשר עשתה מפלצת ל"עא. ודרך הלצה לפי שמעכה היה לה גבירה המפלצת אשר עשתה לאשרה שהיא נכנע אליה כשפחה לפני גבירת' ויסירה אסא מגבירה הלא גבירה היא המפלצת אשר עשתה וכרתה אסא אם כן הסירה מגבירה ומאותו ההשתעבדות ובזה לא יחסר תיבת מהיות גבירה. ופרט הכתוב ואמר ויכרו' אסא שהיה די שיאמ' ויכרות את מפלצתה כי בו מדבר כל הכתו' אבל הודיע חסידות אסא כי ויעבר הקדשי' כו' ויסר כו' וגם את מעכה אמו ויסירה הכל באומרו כן לשלוחיו שלוחו של אדם כמותו אבל בכרית' המפלצת הזאת לפי שנעשית ע"י מעכה אמו ראה לכרתה הוא בעצמו וכבודו וזהו שאמר ויכרות אסא את מפלצתה הוא בעצמו להעביר גלולים שעשתה אמו ראה לתקן הוא:

**יד**

**והבמות** לא סרו כו' רש"י ז"ל במות היחיד שהורגלו להקריב עליה' לשמים משחרבה שילה עד שנבנה הבית שהיו הבמות מותרות לא סרו עתה ואעפ"י שנאסרו משנבנה הבית והיו ענושים עליו כרת עד כאן וכן הר"לבג ז"ל שהבמות האלה לשמים כי אשר לע"א נכרתו כנזכר ב"דה ע"כ. וכן מהרי"א ז"ל. **ולע"דן** שאעפ"י שהי' איסור גדול להקריב

בבמות עונש כרת עכ"ז לא מנעם אסא לש"ש כדי שלא יזבחו לע"א ומה שהיו עושים לע"א יהיה לגבוה וז"ש והבמות לא סרו והיה חטא גדול רק לבב אסא היה שלם עם ה' כל ימיו ולא הסירם מהטעם הנז' נמצא שהיתה עבירה לשמה של מצוה וגדולה עביר' לשמה והיה זה לפי שקצת מישראל התחילו לקבל עול מלכותו הניח להם התר הבמות לפי שעה וכמו שכתב הר"לבג ז"ל בפסוק ויעל בעשא ששבו ישראל אל אסא:

**טו**

**ויבא** את קדשי אביו כו' הרד"ק ז"ל וקדשי בית ה' וקדשי עצמו הביא בית ה' ויחסר בפסוק הנסמך כמו ושכורת ולא מיין וכן הוא בדברי הימים וקדשיו וכן תרגם יונתן וקדשוהי ובקצת ספרים וקדשו כתיב וקרי וקדשיו עד כאן וכן הר"לבג ז"ל בקירוב. ומהרי"א ז"ל פירש כי רחבעם ואביה הוציאו מבית ה' קדשי' מזהב וכסף ולזה אמר כי עתה אסא הביא לה' הנזכר עם ה' כל ימיו ויבא להשי"ת הנזכר קדשי אביו וקדשי בית ה' כסף וזהב וכלים ולפירושו לא חסר הנסמך אלא חסר למי הביאם והוא לה' הנזכר בפסוק הקודם:

**ולע"דן** שלפי שאסא נצח את זרח המלך הכושי בשנת חמשה עשר למלכותו כנזכר בסדר עולם בפסוק ויהי בשנת עשרים וירבעם כו' והחזיר כל מה שלקח שישק מאוצרות בית המלך ומאוצרות בית ה' כנזכר למעלה בפסוק ויהי בשנה החמישית וכו' אמר הכתוב שאסא הביא הכל מאת אותם השוללים אותו מיד שולליהם זרח וזהו שאמר ויבא את קדשי אביו אשר היו באוצרות בית המלך וקדשי בית ה' אשר שללם שישק ושללם ממנו זרח המלך הכושי הביאם גם כן אסא כי כביר מצאה ידו להביא קדשי אביו וקדשי בית ה' כסף וזהב וכלים ולא זכר שהביאם בית ה' לפי שהניחם תלוים ועומדים אולי יצטרך אליהם לפיזור המלחמות שכבר נתעוררה לו מלחמה עם בעשא מלך ישראל ועתה מותר ליהנות מהם כמו שאמרו חז"ל שאלו לא כתיב באו פריצים וחיללוה היה כל כסף וזהב שבעולם אסור בהנאה לנו מצד כסף של ירושלם של הקדש אלא שנתחלל על ידי פריצים השוללים והשודדים ועל כן לא רצה אסא להקדישו עתה ולהביאו בית ה' כי ומלחמה היתה בין אסא ובין בעשא מלך ישראל כל ימיהם לכך הביא הכסף והניחו אצלו לעת מצא ובפרט בשנת ששה ושלשים מזמן חילוק מלכות ישראל ממלכות יהודה שהיא שנת שבעה עשר למלכות אסא שנתים אחר נצחון זרח המלך הכושי ויוכיח כן אומרו בסמוך את כל הכסף והזהב הנותרי' באוצרות בית ה' מוכיח שלא הביא אסא מחדש אל בית ה' כלום אלא הנותרים מיתר הפליטה משישק מלך מצרים ההם ששלח למלך ארם מנחה לסעדו:

**טז יז יח**

**ומלחמה** היתה בין אסא ובין בעשא כו' ויעל בעשא כו' ויקח כו' הרד"ק ז"ל הנותרים לפי שלקח שישק מלך מצרים אמר הנותרים כי לא לקחם כלם עד כאן. והר"לבג ז"ל יש ספק בזה במה שכתב בספר דברי הימי' כי שם כתב שזה היה בשנת ששה ושלשים לאסא וכבר מצאנו כי בשנת שלשה לאסא מלך בעשא ולא מלך בעשא אלא ארבע' ועשרים שנים ואיך יתכן עם זה שתהיה המלחמה בשנת ששה ושלשים לאסא. ואולם התר ספק זה לפי מה שאומר והוא שכבר שקטה הארץ עשר שנים בימי אסא ובראות ישראל הצלחתו בכשרותו התחילו לשוב להיות תחת ממשלתו ונתקבצו רבים בשנת חמש עשרה שנה למלכותו ובשנה ההיא נלחם עם ישראל והביאו שלל רב כמו שכתוב שם ושם כתוב ומלחמה לא היתה עד שלשים וחמש שנה למלכות אסא והרצון בו שלא היתה לו מלחמה עם ישראל קודם זה כי לא יתכן לומר שלא היתה לו מלחמה כלל כי לא שקטה הארץ בימיו כי אם עשר שנים וכאשר התישב זה הוא מבואר שמה שאמר עד שלשים וחמש שנה למלכות אסא היא שנת חמשה עשר למלכותו כי אז היתה לו המלחמה עם ישראל ואמנם מנה שלשים וחמש מזמן התחלקות מלכות יהודה וישראל כי כבר היו עשרים מרחבעם ואבים וחמשה עשר מאסא כי בשנת ששה עשר לאסא בנה בעשא את הרמה ואחשוב שמנה מעת החלק המלכות לפי שמה שעשה אסא על דבר בניית הרמה הסב שנית החילוק בין ישראל ויהודה כי כבר החל המלכות לשוב לאסא קודם זה כמו שזכרנו אלא שבעבור זה החטא שחטא אסא לשים בשר זרועו מלך ארם גרם זה החטא שנשארה המלכות חלוקה כבראשונה והחטא במה ששלח אל בן הדד מלך ארם ולא בטח בה' אשר הפיל מחנה הכושיים לפניו ואחשוב שלזאת הסיבה חלה את רגליו לפי שהורה חלישות כח בו כי הוא שלח לבן הדד כאילו אין לו רגלים לצאת וללכת במלחמה ולזה סבב השם יתברך שחלש כח רגליו לעת זקנתו עד כאן. והם מיוסדים על דברי חכמינו ז"ל שזכרנו בפסוק ויהי בשנת עשרים לירבעם כי שם נאמר ששנת ששה ושלשים למלך אסא היינו ששה ושלשים שנה משמת שלמה ונחלקה מלכות בית דוד. וכן אמרו בסדר עולם בפסוק אך לא כל הימים עתידה היתה המלכות להחזיר בימי אסא אם לא היה מקלקל וכו' והקלקול הוא ששם בשר זרועו מלך ארם. ומהריי"א זכרו לברכה הקשה כי מה שייכות יש לענין זה של ומלחמה היתה בין אסא ובין בעשא עם הקודם שהרי נדב בן ירבעם מלך קודם בעשא והיה ראוי להקדים ספור ענין נדב ואחר כך ענין בעשא ותירץ שכוונת כותב הספר לספר מעשה אסא וכשרותו או הפך הכשרות ולזה ספר שעשה הישר כדוד אביו ויבא כו' רק בדבר אח' חטא והוא

ומלחמה כו' ויעל כו' ויקח אסא את כל הכסף כו' וישלחם אל בן הדד בן טברימון שבזה חטא שלא נשען בהשי"ת אלא שם בשר זרועו ולזה סמך ענין זה אל כשרות אסא.

**ולעד"ן** בתירוץ קושיית מהרי"א ז"ל מה שזכרתי בפסוק הקודם שלא הביא את קדשי בית ה' אבל הניחה בידו לצורך המלחמות וזהו שאמ' ומלחמה היתה בין אסא ובין בעשא וכו' ועברו שתי שנים בין מלחמת זרח הכושי לבין מלחמה זו שתמיד היה נלחם עם בעשא ובתוך הזמן הזה פזר כל הקדשי' שלקח מזרח המלך הכושי ולסוף השתי שני' רצה לבנות הרמה והוברח אסא לקחת קדשי ה' הנותרי' ולתתם שוחד לבן הדד בן טברימון בן חזיון מלך ארם או אפש' שהוא נתינת טעם למ"ש והבמות לא סרו כו' יען כי היה טרוד במלחמ' שהיתה בין אסא ובין בעשא כל ימיה' ולכך לא נפנה אלא לדברי' החמורים ביותר כביעור הקדשים מן הארץ והגילולי' ומפלצ' הגבירה או יהיה הקשר לפי שהבמו' לא סרו עם היותם במות להקריב לש"י עכ"ז היה מהעונש על שהבמות לא סרו ומלחמה היתה בין אסא ובין בעשא כל ימיה' שאילו גמר המצוה והסיר הבמות היה בשלו' כי לא ירים ראש בעשא לפני אסא.

**ויעל** בעשא כו' להר"לבג תכלית הבנין הזה לפי שהיו באים מבני יש' תחת מלכות אסא מלך יהודה בראותם כשרותו והצלחתו ולזה נתחזק בעשא לבלתי תת יוצא ובא לאסא מלך יהודה כלומ' שלא ישתעבדו אל אסא היוצא ובא ולשכח רגל ממנו עשה זאת שלא תחזור מלכות ישראל לאסא מלך יהודה. ומהרי"א ז"ל כפשוטו עשה מבצר ברמה כדי שלא יוכל איש לצאת ולבא מירושלם כאילו הם במאסר ע"כ.

**ויקח** אסא כו' כוונת הכתוב להתרעם על אסא והוא חסיד עליון איך ישלח ידו בקדשי בית ה' הנותרים יתר הפליטה ויקחם הוא ברצונו הטוב לתת שוחד מהקדשות הזה פועל חסיד כאסא כי מה שנתן רחבעם לשישק היה בהכרח ולא יגונה לרחבעם אמנם לאיש כאסא גנאי הוא ובפרט היותו ברצון טוב ואמר היושב בדמשק שראה אסא כי טוב שכן קרוב הוא מלך ארם היושב בדמשק לכן ראה לכרות עמו ברית אהבה כי עזרה בצרות ימצא מאד בכל קוראו אליו ואף זה חטא גדול כי פנה אל רהבים ושטי כזב ונענש שאילו לא עשה כן היה מולך גם על כל ישראל כנז"ל מסדר עולם בפסוק אך לא כל הימים ועתה נענש שנתמעט' מעלה זו ואל זה רמז באומרו ואת אוצרות בית מלך כתיב ובית המלך קרי שאילו זכה היה המלך הכולל על יהודה וישראל ועתה בית מלך כל דהו על ידי לקיחת השוחד הזה ושלחו למלך ארם:

**יט**

**ברית** ביני כו' כוונ' הכתו' לו' לפי שכב' היה למלך ארם ברית עם מלך יש' בעשא ועתה היה צריך להפר אותו הברית ואינו מדרך ארץ להפר ברית אחוה לסיבת שוחד וכל שכן למלך ארם לזה הקדים לו פטומי מלי ואמר בי הברית שלו קדום מזמן אבותיו הראשונים וז"ש ברית ביני וביניך כלו' עשה נא ברית ביני וביניך יען כי כבר הוא בין אבי ובין אביך ובזה מדוקדק שלא אמר ובין אבי כו' בוי"ו מוסיף על ענין ראשון אלא אמר בין אבי ובין אביך כאילו נותן טענה לשיעשה ברית בינו ובינו יען כי כבר ברית כרותה בין אבי ובין אביך ואין ברית של מלך ישראל חל על ברית אבי ואביך הקודם. על דרך שאין שבועה חלה על שבועה זאת ועוד הנה שלחתי לך שוחד כסף וזהב לא דרך שוחד כי אם לצורך פיזור חייליך הצריכים ללכ' לארצות מלך ישראל להלחם בו עד שיעלה מעלי זהו שאמר הנה שלחתי לך שוחד כסף וזהב לך הפרה בריתך כו' לך דייקא שצריך אתה ללכת עליו וכן הזכיר בסמוך וישלח את שרי החיילים אשר לו כו' וקיים במקצת דברי אסא במה ששלח שרי החיילים ויך את עיון כו' אבל הוא לא הלך כמו שאמר לו אסא לך אבל שלח שרי החיילים והיה זה בגאוה ובוז שלא יצטרך הוא ללכת כי אם על ידי עבדיו שרי החיילים. או עשה זה שלא להיות הוא בעצמו המפר הברית אלא שרי החיילים יפר' ברית ולא הוא:

**כ**

**וישמע** בן הדד אל המלך אסא כו' הר"דק ז"ל אבל בית מעכה הוא אבל מים הנזכר בדברי הימים ואת כל כנורות קבוץ כנרת וזה תרגם יונתן גנוסר והוא ארץ שמנה מאד ורז"ל הפליגו בסיפור שבח פירותיו והקבוץ רוצה לומר שהיו מקומות נחלקים וכולם היו שמנים על כל ארץ נפתלי כמו עם וכן ויבואו האנשים על הנשים עם הנשי' ובדברי הימי' ואת כל מסכנות ערי נפתלי עד כאן וכן מהרי"א ז"ל והוסיף על כל ארץ נפתלי רוצה לומר ועל כל ארץ נפתלי וחסר וי"ו התוספת ע"כ.

**ולע"דן** דהי"לל ויעש כן מלך ארם אבל מאו' וישמע בן הדד אל המלך אסא ר"ל ששמע וקבל טענתו של המלך אסא במה שטען שברית אבי ואביך קודמת כנז"ל וזהו לשון וישמע הדד אל המלך אסא. גם מהיותו המלך אסא החסיד גרם שנשמעו דבריו אל בן הדד כמ"ש חז"ל בפסוק סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא כו' כל אדם שיש בו יראת שמים דבריו נשמעים וזהו וישמע בן הדד אל המלך אסא. או אפשר שהודיע הפסוק באומרו וישמע בן הדד ולא הזכיר לו מלכות לומר המלך הדד או אל בן הדד מלך ארם לומר כי היה זה בן הדד נבהל איך השפיל עצמו אסא אליו ולו זמן שנה או שנתים אשר

נצח המלך אסא את זרח מלך הכושי וזהו שאמר וישמע בן הדד כהדיוט אל המלך אסא ותכף וישלח כו' כי תפארת היא לו שהמלך אסא שואל ממנו עזרה ונכנע אליו.

**כא**

**ויהי** כשמוע בעשא ויחדל מבנות את הרמה כו' ה"רדק ז"ל וישב בתרצה רוצה לומר ישב לו בעירו כי שם היה מלך כמו שכתוב למטה ולא רצה להלחם עוד עם מלך יהודה כי בסוף ימיו היתה מלחמה זאת ויונתן תרגם ויתב בתרעיתא תרגם בתרצה מן עשוק ורצוץ כלומר ישב לו ירא וחרד ורצוץ מפני מלך ארם עד כאן וכן מהרי"א זכרו לברכה ויש סיוע לדבריהם קצת שבסמוך בפסוק בשנת שלש כו' בתירצה עשרים (וחמש) [וארבע] שנה לא תרגם שם בתרעיתא אלא כתב בתרצה כו'.

**כב**

**והמלך** אסא השמיע את כל יהודה כו' חכמינו ז"ל דרש רבי אבא מפני מה נענש אסא מפני שעשה אנגריא בתלמידי חכמים דכתיב והמלך אסא השמיע את כל ישראל אין נקי מאי אין נקי א"ר יהודה אמר רב אפי' חתן מחדרו וכלה מחופתה עד כאן. והכוונה לפי שנאמר בחתן נקי יהיה לביתו שנה אחת לפיכך אמר כאן אין נקי ע"כ ובסמוך בפסוק חלה את רגליו אבאר זה המאמר בס"ד וכן רש"י ז"ל וכן הר"דק ז"ל וכן מהריי"א ז"ל ונזדרז להביא האבנים והעצים אשר הכין שם בעשה לבנות הרמה אל בנין גבע בנימין והמצפה פן ישוב בעשא לכסלה לבנות הרמה עד כאן.

**כג**

**ויתר** כל דברי אסא כו' הר"דק וכל גבורתו במלחמות ובכושיים חלה את רגליו מן רגליו וכן הם יצאו את העיר מן העיר והדומים לו והביא דחז"ל הנ"ל בפסוק הקודם. ומהריי"א ז"ל כל תכלית הספור הזה להודיע במה חטא אסא במה שלא נשען על השי" אלא בבן הדד מלך ארם לפי שזכר יושרו בדוד אביו הזכיר כנגדו במה חטא הוא באשר שם בשר זרועו וכבר נזכר בדברי הימים שבעת ההיא בא חנני הרואה אל אסא מלך יהודה ויאמר אליו בהשענך על מלך ארם ולא נשענת על ה' אלהיך על כן נמלט חיל מלך ארם מידיך הלא הכושיים והלובים היו לחיל לרוב ולפי שלא נזכר כאן מלחמ' הכושיי' לא נזכרה כאן נבואת הנביא חנני' לפי שהיה מזכיר בתוכחתו ענין מלחמת זרח הכושי שנשען בהשי"ת והיא שעמדה לו כן היה לו להשען באלהיו במלחמת בעשא מלך ישראל ולא ללכת חשכים למלך ארם בשוחד בחיק ולפי שמלחמת זרח לא נזכרה לא הזכיר גם מלחמת חנניה ותוכחתו ולפי שהנביא לא ראה לפרט ענייני בנין הערים ולא המלחמות כללם בכלל ויתר כל דברי אסא וכל גבורתו והערים אשר בנה הלא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי יהודה ובספר דברי הימים הוסיף למלכי ישראל ומלכי יהודה כי

למעלת דברי אסא נכתבו בשני הספרי' למלכי יהודה ובספר ספור דברי מלכי יש' ואמרו רק לעת זקנתו בספר דברי הימים אמר שהיה בשנת ל"ט למלכותו וכתיב וגם בחליו לא דרש את ה' כי אם ברופאים. ותיבת וגם יחזור לענין בעשא שכמו שלא זכר את הש"י להשען בו אבל נשען על מלך ארם כמו שהוכיחו חנני הרואה ככתוב בדברי הימים. כן גם כן טעה במה ששאל את הרופאים ולא את ה' כי רופא כל בשר ובפרט בחולי כזה ובעת זקנ' רופאי אליל כול' ובדרך נס היה הש"ית יכול לרפאת אותו וז"ש וגם בחליו לא דרש את ה' כי אם ברופאים ונחשב לו לחטאת וחוסר דעת כי היה בן שמנים שנה ע"כ. וסיבת חלה את רגליו להר"דק לפי ששלח לו אל ארם שילך להלחם בבעשא כאילו אין בו כח ללכת להלחם וכל מי שאינו לא חגר כו' אינו מת מהזקנה עד שיהיה כאחד מהם עד כאן תורף דבריו.

**ולע"דן** משחז"ל וכבר קדם זכרון דבריהם בפ' הקודם שאמרו מפני מה נענש אסא דהיינו חלה את רגליו מפני שעשה אנגריא ב"תח שנאמר והמלך אסא השמיע את כל ישראל אין נקי כו' ולמדו חז"ל מרבוי את כל יש' את לרבות ת"ח שלשון את מרבה הוא גם ירמוז בת"ח העוסקים בתורה מא' ועד תי"ו וכן אחז"ל בפ' את ה' אלהיך תירא לרבו' ת"ח ועליהם הוא אומר כאן שאפי' הם אין נקי ולפי שת"ח אין להם לעשות מלאכה כי בי מלכים ימלוכו אלו ת"ח דמאן מלכי רבנן. וגם הני ברכי דרבנן דשלהי מנייהו שהשדים והקליפות נאחזים בברכי ת"ח ולכן הם חלושים בברכיהם בבא פיק ברכים וכמו שאמרו המקובלי' ז"ל מזמן אשר נגע בכף ירך יעקב מאז נחלשו ברכי ה"תח ולזה נאחזים שם החיצונים כמו שנאחזו בירך יעקב ותקע כף ירך יעקב. ועתה נבין בזה כי אסא הטריח ל"תח ברגליהם וברכיה' באנגריא לזה לעת זקנתו חלה את רגליו זו פוד"גרא כמשאחז"ל ובזה אבין רק לעת זקנתו כמו רק בדבר אוריה שזה היה חטאו אליו מהאנגריא בת"ח ובעונשו חלה את רגליו ועל פי הנז' ב"דה שחטא בחולי זה בשאלו ברופאים ולא דרש את ה' יא' נא רק לעת זקנתו חלה את רגליו ולא השלי' זכרון הענין שחט' בשאלו ברופאים ולא דרש את השי"ת כי שוגג היה ולכן די במה שרמזו בלשון רק לעת זקנתו טעה כשחלה את רגליו שאילו שאל את ה' היה מתרפא בנס ופלא מה שלא יכלו הרופאים לעשות וז"ש חלה את רגליו כאילו הוא היה הסיבה ולא כתיב חלה מרגליו או חלה ברגליו ומובן בזה או' לעת זקנתו בלמ"ד ולא אמר בעת זקנתו כי לא בא להורו' זמן החולי אלא מתרעם עליו איך לעת זקנתו טעה בזו שלא לדרוש את הש"י רופא כל בשר שלא שאל אלא ברופאים כנז' ב"דה בפרטות וכאן נז' ברמז רק לעת זקנתו חלה את רגליו שהם דקדוקי' נכונים בלשון הכתוב או אפשר שאמר חלה את רגליו שהי"לל חלה מרגליו אבל הכוונה

שהיה השגחיי מצד שעשה אנגריא ב"תח ולעת תמוט רגליו לעת זקנה חלה את רגליו ר"ל הוא גרם וחלה את רגליו שהכל היה מסיב' העון מצטרף אל הטבע לעת זקנה ככלו' כחו ולהיות אסא מלך הגון וכשר כדוד ע"ה לכך כתב בו ות' כל דברי אסא לו' שכל דבריו נכתבו בס"דה למלכי יהוד' מה שלא אמר כן תיבת כל לא באבי' אביו ולא ברחבע' שלא כתיב אלא ויתר דברי אבים ויתר דברי רחבעם לפי שגנאי מעשיהם היה מחייב לקצר בסיפור דבריהם:

**כד**

**וישכב** אסא עם אבותיו וכו' מהריי"א ז"ל הביא הנזכר בד"ה שעשה לו קבר אצל קברות אבותיו ושם בו מיני בשמים טובים ושרפו עליו כמשרפות המלכי' כי חן וכבוד יאתה ליראי השי"ת אסא ע"כ תורף דבריו. **ולע"דן** אסא צדיק גמור ואין ראוי ליחסו בבן אבים אביו ולא ברחבעם אבל אמר עליו ויקבר עם אבותיו דרך כלל ופרט הכתוב בו ואמר בעיר דוד אביו שעשה לדוד אביו כיון שהלך בכל דרכיו הישרי' ואעפ"י שדוד לא היה אביו מה שלא כתב כן לא ברחבעם ולא באבים שכתב ברחבעם ויקבר בעיר דוד ובאבים ויקברו אותו בעיר דוד. ואילו אביו לא כתיב באבים כי הצדיק יתלה בבן צדיק ואעפ"י שאינו אביו לא כן הרשע ואפי' שאביו צדיק אינו נתלה לו לבן.

**כה**

**ונדב** בן ירבעם כו' רש"י ז"ל שנתים השניה והשלישית לאסא ע"כ. והר"לבג הרחיב בזה ידוע שמת ירבעם בשנת שתים לאסא כי מלך ירבעם כ"ב שנה ומהם מלכו רחבעם ואבים בנו עשרים שנה לפי שרחבע' מלך שבע עשרה שנה ואבי' בנו שלש שנים ולפי שירבעם לא השלים הכ"ב שנה נמנה אותה שנה לו ולבנו נדב ולא השלים נדב השלישית לאסא ונמנית השנה ההיא לו ולבעשא ולזה אמר שמלך על ישראל שנתים ואחר מלך בעשא כ"ד שנה ולזה נשלמו בשנת כ"ו לאסא ולא השלים בעשא השנה ההיא ונחשבה לו השנה ההיא לו ולעמרי ואחר מלך עמרי שתים עשרה שנה ולזה נשלמו בשנת ל"ח לאסא ובזה יותרו ספקו' רבו' במנין אלו השני' שנחשבו לכאן ולכאן ע"כ וכן מהריי"א:

**כו כז**

**ויעש** הרע בעיני ה' כו' ויקשור כו'. **לע"דן** שכוונת הכתוב לומ' שלהיות נדב עושה הרע בעיני ה' ויקשור וכו' הא אילו הלך בדרך ישרה לעבוד את ה' היה באפש' לבטל הגיזרה הרעה אשר דבר ה' ע"י אחיה השילוני על בית ירבעם ולז"א שכיון שאחז מעשה אבותיו בידיו לחטוא ולהחטיא את ישר' לזה פקד ה' עון אבות על בנים שהרי אוחזים מעשה אבותיהם בידיהם ולזה ויקשור עליו בעשא. ואומ' נדב וכל יש' צרי' על גבתון לו' שאילו היה הקשר עליו בזמן זולת הזמן הזה לא היה נענש אבל בזמן מצור שהיה נדב וכל ישר'

צרים על גבתון על עירות האויבי' אשר לא היה ראוי להרגו אז כי יהיה סיבה להחזיק ביד האויבי' אנשי גבתון ולזה נענש על אשר הכה אותו כנזכ' בסוף הענין ועל אשר הכה אותו מלבד טעמי המפרשים שנזכיר בסמוך בס"ד זה טעם נכון רמז אליו הפ' באו' ויכהו בעשא בגבתון אשר לפלשתים שלא היה ראוי שיחזיק ביד האויבים ובפרט בעת צרה היא שנדב וכל ישראל על גבתון ומ"ש לבית ישששכר ת"י משבטא דישששכר:

**כח כט ל**

**וימיתהו** בעשא כו' ויהי כו'. **לע"דן** לדקדק שלא היה לו לספר דבר מדברי בעשא רק מה שהרג לנדב בלבד וסמוך לו וית' דברי נדב כו' וא"חכ היה נכון להזכי' מלכו' בעשא בשנ' שלש לאסא מלך יהודה ויהי כמלכו כו' ומלחמ' היתה כו' אבל כאן נר' שאין מקו' להבליע ספורי ענייני מלך חדש הוא בעשא בתוך ספורי נדב המלך. ונראה כי להיות ההריגה בקשר בעשא פתאם בעוד ישראל ונדב צרים על גבתון יחרה כי בעת מיצר בעת ההיא לא יאות בלבול מאלו הבלבולים והיה אפשר שבקום יורש עצר בבית ירבעם ונדב יטו אחריו ישראל קל מהרה לנקום נקמתו ונקמת דם עבדיו השפוך בעת ההיא בלי ספק דמים רבי' נשפכו לארץ לזה הגיד הכתוב כאן וימיתהו בעשא בשנת שלש לאסא ומפחדו במה שהרג ושלא כהוגן בהיו' ישראל צרים בגבתון על כן ויהי כמלכו שעדיין לא החזיק במלכותו שכן מור' כ"ף כמלכו בה שעתא הכה את כל בית ירבעם ולהיות הענין הזה כרגע להריג' נדב וסמוך לו מהכרח הענין המחייב להיות כן לכך הזכירו קודם זה ואולי אפש' שהזכי' אלו העניינים קודם להבדיל בין העניני' אשר אחרי זמן מה למלכות בעשא כי בהתחלתו זאת טובה מאחריתו כי אולי כיון לשם שמים לקיים דבר ה' אשר דבר ביד נביאו אחיה השילוני וז"ש וימיתהו בעשא כו' ויהי כמלכו בהתחלתו הכה את כל בית ירבע' כו' עד השמידו כדב' ה' אשר דבר וכו' כלומר לשם שמים נתכון במה שלא השאיר כל נשמה לירבעם שלא היה פונה אל נדב אשר לקח ממנו המלכו' שא"כ לכבוד עצמו היה דורש אבל היה פונה לבלתי השאיר כל נשמה לירבעם עד השמידו כדבר ה' כו' שזה היה תכלית ההשמד ההוא על חטאות ירבעם וכו' אמנם אחרי שהחזיק במלכות טעה ללכת בדרכי ירבע' וזהו מה שהזכיר אחר כך בשנת שלש כו' מלך בעשא (בכ"ה) [בכ"ד] שנה ויעש הרע כו' שלא היה זה תכף במלכו אלא אחר כלותו את כל נשמה מבית ירבעם גבה לבו והלך בדרכי ירבעם. והר"לבג ז"ל הקשה מאחר שהשי"ת ייעד כך א"כ למה נענש בעשא על זה כדכתיב ועל אשר הכה אותו: ותירץ כי אחרי עשות גם הוא כחטאות ירבעם הורה בזה שלא עשה זה לשם שמים כי אם לכבוד עצמו הוא דורש שלא יקום עליו גואל הדם מבית ירבעם אבל יהוא שהרג בית אחאב לשם שמים לא

נענש גם זה נענש להיות שהרגו לנדב בעודו לוחם מלחמות ה' בגבתון אשר לפלשתים ע"כ. והר"דק ז"ל הביא הטעם הראשון בפסוק ועל אשר הכה אותו וכן מהרי"א ז"ל. והנני מכריע שלא יתכן הטעם הזה שהסכימו בו כל המפרשים שא"כ לא הי"לל ועל אשר הכה אותו דהי"לל ועל אשר הכה אותם כי דמים רבים שפך בבית ירבעם וכיון שגם הוא הלך בחטאות ירבעם ראוי הוא ליענש עליהן אלא ודאי העיקר הוא הטעם השני שכתב הר"לבג ז"ל והוא אשר כתבתיו בפסוק ויקשור כו' ואח"כ מצאתיו כאן בפסוק הזה וכוונתי בו לדעת הר"לבג והוא מוכרח מלשון ועל אשר הכה אותו שמורה שלא נענש אלא על הריגת נדב לבדו להיותה בעת מלחמתו עם פלשתים מלחמת מצוה שהיה צר על גבתון ואולי היה לוכד אותה אם לא נהרג ועוד אכריע כן בסמוך בס"ד מפסוק ומלחמה:

**לא לב**

**ויתר** דברי נדב כו' ומלחמה היתה כו' מהרי"א ז"ל הקשה שכב' נזכר פסוק למעלה אצל ויבא את קדשי אביו כו' ומלחמה כו' והשיב כי לשם כתבו בספור ענייני המלך אסא וכאן נשנה בסיפור המלך בעשא עוד תירץ שזה הפסוק הקדמה למה שיזכור בענייני בעשא שהיה עושה הרע בעיני ה' בכל ימיו שלזה היתה מלחמה בין אסא ובין בעשא כל ימיהם ולא כרתו ברית כי לא רצה להתחבר לרשע ע"כ תורף דבריו ותירוץ זה השני בלתי מספיק שהיה לו לכתוב פסוק ומלחמה סמוך לפסוק ויעש הרע כו' ומלחמה היתה כו' ויהי דבר ה' כו' ונראה במה שקדם שנדב בעת שנהרג היה עסוק במלחמת מצוה בגבתון אשר לפלשתים וגרם בעשא נפילת אנשי ישראל לפי שעה ואולי הוא עכב נצחון גבתון שעל כן גדל עונו מנשוא במה שהרג לנדב לזה סמך אל פסוק ויתר דברי נדב כו' ומלחמה היתה כו' לומר שבעבור נדב במה שנהרג בעת צרה היא היתה סיבה להיות מלחמה בין אסא ובין בעשא מלך ישראל כל ימיהם באופן שלמעלה הזכירו להודיע מציאות הענין וכאן הזכירו שנית להודיע מקום תולדת השנאה המחייבת מלחמה זו שנתחייבה מענין נדב והריגתו כאמור וכבר זכרתי למעלה בפסוק הראשון של ומלחמה היתה וכו' שהוא כנתינת טעם לפסוק ויבא את קדשי אביו כו' עיין עליו כי גם הוא תירוץ שני לכפל הפסוקים שכאן וכאן הוצרכו שניהם יחדיו:

**לג**

**בשנת** שלש לאסא מלך יהודה וכו' רש"י ז"ל שנה שלישית לאסא נמנית לנדב ונמנית לבעשא ע"כ והר"דק ז"ל בשנת שלש לאסא היאך היה זה והלא מלחמה זו שנלחם בעשא עם אסא ובנה את הרמה היתה בשנת ל"ו ושש למלכות אסא כמו שאמר ב"דה ובעשא לא מלך אלא עשרים וארבע שנה ואם בשנת שלש לאסא מלך בעשא הנה מת

בעשא בשנת כ"ז לאסא ואיך כי בנה את הרמה בשנת ל"ו לאסא אלא פירושו בשנת שלש שהחל אסא להלחם עם מלכי ישר' ונלחם תחילה עם נדב בן ירבעם ולשנ' שלש מלך בעשא ונלחם עם אסא כמו שאמר ומלחמה היתה בין אסא ובין בעשא כל ימיהם ומלחמה זו שעלה בעשא ובנה את הרמה היתה בשנת כ"ג למלכותו שהיא שנת ל"ו לתחילת מלכותו של אסא והיא שנת כ"ה או כ"ו למלחמת אסא כי שנה שניה של נדב בן ירבעם מנה אותה ג"כ לבעשא כי לא שלמה לו השנה ועשר שנים שקטה הארץ בתחילת מלכות אסא כמו שאמר ב"דה לא מנה אותם לנדב בן ירבעם ושתים שנים מהם היו בימי ירבעם ושמנה השני' לא מלך נדב על ישראל ואם מלך לא חזקה מלכותו ולא מנה אותם לו. ובשנה השנית אחר עשר שנים מלך נדב במלכותו שלימה ונלחם עם אסא וזהו ונדב בן ירבעם מלך על ישראל בשנת שתים לאסא כלו' למלחמותיו עם אסא ובשנת י"א למלכו התחילו מלחמותיו וכל החשבונות שמנה בספר זה אינה לתחילת מלכותו אלא לתחילת מלחמותיו והחשבונות שאומר ב"דה הם לתחילת מלכותו וראיה לדברינו כי בחשבונות ד"ה או' למלבות אסא ובחשבונות של זה הספר אומר לאסא. ובסדר עולם אומר כי המלחמ' הזאת שבנה בעשא את הרמה היתה בשנת י"ו לאסא שנה אחת אחר מלחמת זרח הכושי ומנין ל"ו שאומר בדברי הימים הוא למיתת שלמה כי כשנשא שלמה את בת פרעה בשנת ארבע למלכותו נגזרה גזירה שתחלק מלכות בית דוד ל"ו שנה כנגד אותן ל"ו שנה שהיה שלמה חתן לבת פרעה והיתה עתידה מלכות בית דוד לחזור בשנת ל"ו לאסא ששלמו ל"ו שנים לשלמ' ומפני שקלקל אסא במלחמת בעשא שנשען על מלך ארם ושלח לו אוצרות בית ה' ולא נשען על השי"ת לא חזרה מלכות בית דוד והיתה חלוקה כשהיתה. ולדברי בעל סדר עולם יקשה הפסוק שאומ' בדברי הימים ומלחמה לא היתה עד שנת שלשים וחמש למלכות אסא והנה מלחמת אסא היתה קודם ל"ה שנים היתה לדבריו ע"כ: ומהרי"א ז"ל הקשה על שיטת הר"דק ז"ל ראשונה איך יתכן שהשנים שנמנו כאן יהיו לענין המלחמות ועל דברי הימים לשנות המלכות חשבון הזמן שמלך והכתובים סתומים בשני המקומות מחייב שיורו על מנין אחד ולמה ישנה כאן במנין אסא ממנין כל שאר המלכים שמונה שנותם למלכות ובאסא מונה לו חשבון למלחמותיו. דוחק שני מה שכתב שהעשרה שנים ששקטה הארץ לא נמנו לנדב שלא נתחזקה מלכותו על ישראל מנא ליה. ודוחקים אחרי' תראם כשתעיין בדבריו ולכן היותר מתיישׁ' אצלי הוא מה שא' חז"ל בסדר עולם ע"כ כנז"ל בדברי הרד"ק ז"ל וכמו שכתבתיו בפסוק. והקושיא שהקשה הרד"ק על סברת סדר עולם אינה קושיא כלל כי מ"ש ומלחמה לא היתה עד שלשי' וחמש היינו מזמן חילוק המלכות אבל היתה בי"ו

שנה (אל) [של] מלכות אסא כי מ״ש בדברי הימים ובשנת שלשים ושש עלה בעשא שלא היה מנין השנים האלה למלכותו אלא לחילוק המלכות ונתלה החשבון הזה בחילוק המלכות כאילו אמר שעתה הגיע עת קבוץ כל ישראל אל המלך אסא וכמו שנזכר ב"דה שכבר התחילו מהשבטים ומאנשי ישראל להתאחד עם אסא לכשרותו ומקנאה ערער בעשא מלחמה זו ואילו נשען אסא בהשי״ת ולא במלך ארם נפל בעשא בידו והיתה חוזרת עטרת המלכו' ליושנה לזה נמנה חשבון זה לחילוק המלכות הוא מ"ש בשנת ל"ו עלה בעשא שהיא שנת י״ו למלך אסא ולזה אמר בשנת שלש לאסא מלך יהודה שזה המנין הוא לאסא ממש לעת וזמן היותו מלך יהודה שהם שלש שנים והודיע שעשה הרע בפני השי"ת בכמו' דרך ירבעם ואיכות אשר החטיא את יש' להכעיס את השי״ת וכמו שמבאר בסמוך להכעיסני בחטאתם כי עבירה קלה גוררת עבירה יותר חמורה בתחילה ויעש הרע הוא לבדו החטיא ובדברים קלים ואח״כ בדרך ירבעם בע״א וא"חכ ובחטאתו אשר החטיא את ישראל להחטיא רבים וההקש אל ירבעם להכעיס והנכון וילך בדרך ירבעם לרדוף השררה ולהרחיק את ישר' מירושלם פן ישובו אל אסא ובסמוך ארחיב בזה באו' ותלך בדרך ירבעם כו':

**טז**

**א ב**

**ויהי** דבר ה' אל יהוא בן חנני כו' יען אשר הרימותיך. **לע"דן** שמ״ש הרימותיך מן העפ' במה שהודיע למעלה שהוא ישכשכר כתרגומו משבט ישכשכר וכתיב בישכשכר רובץ בין המשפתי' לפי שאין בו זולת העסק בתורה והוא יותר חלוש שבשבטים שהוא אשר הוצג לפני פרעה כדכתיב ומקצה אחיו לקח חמש' אנשי' ויציגם לפני פרעה לז״א כאן יען אשר הרימותיך מן העפר ע"ש רובץ בין המשפתים. או לפי שדרכה של תורה פת במלח כו' ועל הארץ תישן וחיי צער תחיה לז"א יען אשר הרימותיך מן העפר ואתנך נגיד על עמי ישר' ואני גמלתיך טובה ואתה הרעה ותלך בדרך ירבעם כו' וי״ת הרימותיך לשון תרומ' הפרשה שתרגם חלף דאפרשתך ולא תרגמו לשון רוממות לרמוז אל מה שאמר אני אפרשית תרומה קדש מן העפר הקדוש מושב ת״ח כדי שתתנהג עפ״י התורה אשר לבית ישכשכר יודעי בינה וישראל כבר נתקרבו אלי כעת כ"מש בד״ה ויקבוץ את כל יהודה וכו' וז״ש נגיד על עמי ישראל שבעת המלכתך כבר היו עמי ישראל נשמעים אלי. ותלך בדרך ירבעם שרדף אחר מלכות ישראל כן גם אתה בראותך את ישראל מתקרבים אל אסא לכשרותו בחרת לך ברע וברשע כדי להרחיק את ישראל מעבודתי ומירושלם פן תשוב עתה הממלכה לאסא שקרב עיתה ותלך בדרך ירבעם לרדוף אחר השררה וג״כ

במה שהחטיא את יש'. ותחטיא כו' על שהחטיא אותו אחר שהתחילו להתקן וז"ש ותחטיא את עמי ישראל עמי דייקא שכבר שבו אלי ואתה החזרת אותם לאחור:

**ג ד**

**הנני** מבעיר כו' המת כו' הרד"ק ז"ל מבעיר מן ובערת הרע. והר"לבג ז"ל המת לירבעם כו' (כל) [ר"ל] שלא יבא אחד מהם אל קבר ע"כ ומהרי"א יהוא ניבא לבעשא שכמו שהוא עשה כדרך ירבעם וחטאותיו ככה ראוי להענש בעונשו וזהו הנני מבעיר רוצ' לו' שיבעיר איש בו ובביתו ובכל עדתו ע"כ והנה לשון מבעי' כדהר"דק ז"ל מתייחס' למה שייעד כן גם בבית ירבעם כאשר יבער הגלל כו'. **ולע"דן** לדקדק למה דבר בתחילה לנוכח יען אשר הרימותיך וכו' בכל הפסוק. והפסוק הזה תחילתו שלא לנוכח הנני מבעיר אחרי בעשא ואחרי ביתו שלא לנוכח ונתתי את ביתך כבית ירבעם לנוכח המת לבעשא כו' כל הכתוב שלא לנוכח. **ונראה** כי בתוכחת הוכיחו פנים בפנים ולנוכח אולי יודה ויעזוב וירוחם וז"ש הרימותיך ותלך כו' ע"ד הוכח תוכיח את עמיתך ר"ל צריך שיהיה אופן התוכחת כאילו תוכיח את עמיתך כאלו אתה מצר עליו ובזה יקבל התוכחת וישוב ולא תשא עליו חטא שאם לא ישוב ותהיה אתה הסיב' במה שהוכחתו בזדון תשא עליו חטא שהרי אתה כמחטיאו וגם שיהיה מותר' ועומד ויוסיף על חטא פשע מצד היותו מותרה על כן צריך שהוכח תוכיח כאילו הוא עם אתך באהבה וזהו לשון עמיתך כמו שדרשו חז"ל בכיוצא בזה עם שאתך בתורה ובמצות. אמנם בשבא לייעד עליו פורענות ענותו ית' וית' שלא לאמרה לו לנוכח אלא שלא לנוכח אמר הנני מבעי' אחרי בעש' ואחרי ביתו שלא לנוכח ואמ' אחרי ואחרי והיה יכול למערבינהו בחדא מחתא ולומר הנני מבעיר אחרי בעשא וביתו לומר שלא יהיה הפורענות בבת אחת אליו ואל ביתו אלא ריוח ישים בין עדר צרות בעשא ובין עדר צרו' ביתו שהרי מלך אלה בנו אחריו ואילו שב בתשובה בנו היה ניצול אלא גם הוא הלך חשכים וזהו מה שהיו ההפסקות משמשו' כדי שיתבונן בנו וז"ש אחרי בעשא ואחרי ביתו אין אחרי אלא מופלג אמנם במ"ש ונתתי את ביתך כבית ירבעם היא לפורענות אך אליא וקוץ בה שכבר נכנס בכלל זה יעוד לטובה שיהיה לו בית כירבע' וכמו שירבע' מלך בנו תחתיו והוא שכב על משכבו כן גם בעש' וישכב בעשא עם אבותיו וכו' וימלוך אלה בנו תחתיו והיו שנתים זמן מלכותו כזמן נדב בן ירבע' והיו זמן מלכו' בעשא כ"ד שנים שנתי' יות' ממלכות ירבעם עצמו אפשר כי השתי שנים הראשונים הלך בדרך ה' וכדכתיב ויהי במלכו הכה את כל בית ירבע' לא השאיר כל נשמה ואפי' נקבות שלא היה לו פחד מהן כי אולי היתה כוונתו לשמים עד השמידו כדבר ה' אשר דבר ביד עבדו אחיה השילוני באופן שהשתי שנים הראשונים על בעשא

לא יתדמו אל שנות ירבעם כן ה"כב הנותרים ותהיה הגיזרה האלהית מכוונת גם אל פרטי הזמנים הנז' שבירבעם ונדב בנו שכיוצ' בהן ונתתי את ביתך כבית ירבעם שתמלוך אתה ובנך ימלוך שנתים אחריך כירבעם שבנו מלך אחריו שנתים ולפיכך אמר לו ייעוד זה לנוכח ונתתי ביתך כו' אמנם א"חכ בייעוד הפורענו' אמ' המת לירבעם כו' כולו שלא לנוכח בהסתרת פנים ודרך ענוה ית' וית' שמו ושינה כאן שאמ' תיבת לו והמת לו בשדה וגבי ירבעם אמר והמת בשדה לרמוז כי זה בעשא היה הוא בעצמו סיבה לעונש זה יותר מירבעם שאעפ"י שהושוו יחדיו ברשע עכ"ז גברה אשמת בעשא בבחינת היותו נוקם נקמת ה' במלכו כ"מש ויהי במלכו הכה את כל בית ירבעם על שעבדו ע"א ועתה הגדל אשמתו בהיותו חוטא באש' הוכיח לזולתו וכמו שאמר בסמוך להיות כבית ירבעם ועל אשר הכה אותו וז"ש והמת לו בשדה יאכלו עוף השמים לו יאתה ביותר מירבעם מצד הבחינה הנזכרת שנתחדשה בבעשא שהכה את בית ירבעם:

**ה**

**ויתר** דברי בעשא וכו' גבי אסא החסיד כתוב ויתר כל דברי אסא וכל גבורתו וכל אשר עשה כו' הלא הם המה כתובים לומר שכל דבריו בפרטות נכתבו על ספר דברי הימים למלכי יהודה ולזה אמר בכל חלוקה כל וכל וכל. ואמר ג"כ הלא המה ר"ל המה בעינם כתובים על ספר ד"ה אמנם בנדב לא אמר ויתר כל דברי נדב כו' אלא ויתר דברי נדב שלא דקדקו לכתוב כל דברי נדב אמנם גבי בעשא אמ' ויתר דברי בעשא ואשר עשה וגבורתו לא הזכי' בו כל כלל ובכלם אמר הלא הם ולא אמר המה כי אם באסא כאמו' שנכתבו המה בעיניה' בפרטות:

**ו ז**

**וישכב** עם אבותיו כו' וגם ביד יהוא כו' רש"י ז"ל מקש' השני כתובים וימלוך אלה בנו תחתיו וגם ביד יהוא בן חנני כו' כלו' הרי שמלך אלה בן בעשא ואף גם זאת דבר ה' היה ביד יהוא שלא תתקיים מלכותו ועל אשר הכה אותו הואיל וגם הוא הלך בחטאותיו נמצא שלא היה לו להרגו לכך נענש על הריגתו וכן מצינו ופקדתי את דמי יזרעאל על בית יהוא הואיל ולא סרו מדרכי אחאב נענשו על הריגתם ע"כ והרד"ק ז"ל וגם ביד יהו' לפי שאמר וימלוך אלה בנו תחתיו אמר כי לא היתה מלכות שלימה כי לא מלך אלא שנתים ואותם היו מקוטעו' שהרי מלך בשנת כ"ו לאסא וזמרי המיתוהו בשנת כ"ז לאסא הנה לא מלך אלא שנה אחת ומ"ש שנתים מקצת שנתים ומ"ש וגם הוא לרבות על בית ירבעם כי כמו שניבא אחיה השילוני על ירבעם ועל ביתו שלא תקום מלכותו וכן היה לו שלא מלך נדב בנו אלא שנתים מקוטעות שהרי בשנת שתים לאסא מלך ובשנת שלש לאסא מלך בעשא שהמיתהו הנה כי לא מלך בנו אלא שנה ומ"ש שנתים

כן היה לו ג"כ לבעשא כי לא מלך בנו אלא שנה ונפסקה מלכותו כמו שניבא עליו יהוא בן חנני ועל אשר הכה אותו כדרש"י ז"ל ע"כ והר"לבג ז"ל וגם ביד יהוא ר"ל כי היה עוד דבר ה' על ידו אל בעשא ואל ביתו שיהיה כבית ירבעם על לכתו בדרך ירבע' ועל אשר הכה אותו וזה מה שהוסיף בזאת הנבוא' השני' ועל זה התעורר זמרי להרוג אדוניו ולזה לא נענש על הריגתם אך נענש על לכתו בחטאת ירבעם ועל החטיאו את יש' ע"כ וכן מהרי"א ז"ל אלא שחלק על המפרשים במה שפירשו ועל אשר הכה אותו שהכה אותו את נדב בן ירבע' בעת שהיה לוחם מלחמות ה' עם פלשתים ולא היה לו להרגו אמנם מהרי"א ז"ל פי' ועל אשר הכה אותו חוזר אל בית ירבעם בכללו שהזכיר באומ' כבית ירבעם ועל אשר הכה אותו את הבית הנז' מאחר שהוא גם כן עבד ע"א כמוהו והוא בהרוג אותם היה או' שהיה עושה כן להפרע מירבעם שהיה עובד ע"א לקיים דברי הנבי' וכשחט' גם הוא נענש דומה בדומה זה מלך בנו נדב שנתים וזה מלך אלה בנו שנתי' זה נהרג בחרב וזה נהרג בחרב ע"כ וניחא לפי' שבית ירבעם נזכר בפסוק אמנם נדב לא נזכר הן אמת שצריך מהרי"א ז"ל לו' שבית שייך בו לשון זכר דהא אותו קאמר והי"לל אשר הכה אותה כיון דעל בית ירבעם קאמר ולשאר המפרשים נייחא דקאמר אותו על נדב בן ירבעם: **ולע"דן** אפשר באו' וגם ביד יהוא ר"ל שגם ביד יהוא בכלל נבואת יהוא שהיתה עליו יד ה' לגלות ליהוא שיענש בית בעשא כבית ירבעם גילה לו גם בכללה ונאמר לו ועל אשר הכה אותו את נדב שגילה לה השי"ת שגם בזה החלק הפרטי יתדמה בעשא אל בית ירבעם שכמו שהוא הכה את בן ירבע' כן יקו' אחר שיכ' את בנו אלה באופן שגם על אשר הכה אותו בפרטות באה הנבואה שבמידה שמדד בה מודדין לו וז"ש וגם ביד יהוא כו' כלו' גם על הדבר הזה הפרטי שאזכו' לך מחדש בסוף גם עליו היתה הנבואה ביד יהוא כאמור ולפי זה לא יקשה מה שהקשה לפי' הר"לבג שאמ' שתיבת גם פי' שעוד פעם שנית באה נבואה שנית ליהוא וכל זה מהנבואה שנית שא"כ יקשה לדבריו שהי"לל זה הענין המחוד' בלבד. אלא שאפשר לו' שמצינו בתורה פרשה שנאמרה ונשנית בשביל דבר שנתחדש בה כן יתורץ הר"לבג ז"ל בזה שנשנית הנבואה בשביל דבר ועל אשר הכה אותו שנתחדש בה אמנם לפי' ניחא שלא היתה נבואה שנית אלא סיפור מה שהיה בכלל דבר ה' שגם בו היה נכלל ועל דבר אשר הכה אותו כאמור:

**ח**

**בשנת** עשרים ושש כו' הנה באביו בעשא אמ' מלך בעשא בן אחיה על כל ישראל כי בהמשך זמן רב כ"ד שנה כבש כל ישראל להכנע אליו אמנם בנו בשנתים מקוטעות לא

אמר עליו אלא מלך אלה בן בעשא על ישראל ולא על כל ישראל ונתנו אל לבם שכמקרה נדב בן ירבעם גם הוא יקרהו לאלה שלא יאריך ימים על ממלכתו:

**ט**

**ויקשור** עליו עבדו וכו' רש"י ז"ל שר מחצית הרכב הוא ואחר היו שרים על הרכב וכן הר"דק ז"ל כתרגומו חד מתרין רבני רתיכיא. שותה שכור כלו' ששתה עד ששכר. בית ארצה שם אדם והיה פקיד והוא שאמר אשר על הבית וי"ת בית ארצה טעוותא די בביתא בתרצה ע"כ וכן הר"לבג ז"ל והוסיף ששילם השם לבעשא מידה כנג' מיד' הוא הרג את נדב בן ירבעם בהיותם צרים על גבתון אשר לפלשתים והוא ג"כ נהרג בעת היות ישר' חונים על גבתון [אשר לפלשתים הרג זמרי את כל בית בעשא ומשפחתו ורעהו ע"כ וכן מהרי"א ז"ל]. והוסיף לו' שמלבד ההשגחה האלהית נצטרף שראהו שכור מושלך ארצה וביזהו כי יאות לאדנות כי אל למלכי' שתו' יין ויכהו ע"כ. (אשר לפלשתים הרג זמרי את כל בית בעשא ומשפחתו ורעהו ע"כ וכן מהרי"א ז"ל): **ולע"דן** לדקדק כפל בתרצה בתרצה והוא בתרצה אשר על הבית בתרצה. ונראה שאו' בתרצה השני מקושר עם אשר על הבית בתרצה שר"ל שהיה פקיד על הבית אשר בתרצה להודיע שהיה לו בית במקו' זולתו וארצו זה הוא הפקיד אשר על הבית אשר בתרצה. עוד אפשר שכוונת הפסוק להודיע שזמרי זה גמול חסדיו של בעשא ויקשור עליו עבדו זמרי עם היותו מעולה שהיה שר מחצית הרכב עם היות זמרי זה בתרצה יושב ובטל ולא היה עם הרכב עכ"ז היתה לו מעלה זו של ממשלת מחצית הרכב והוא בתרצה ואו' שותה שכור חוזר אל ויקשור עליו בעוד היותו שותה שכור שאעפ"י שכבר היה שכור עכ"ז היה שותה יין להגיע לשכרתו של לוט והיה בית ארצה אשר על הבית ועכ"ז לא מיח' בו ארצ' שלא להשתכר כל כך כי מה' הית' זאת והיה שכרו' זה בתרצה נמצא שוהוא בתרצה מקושר עם מאמ' מחצית הרכב ואומ' בתרצה מקושר עם שותה שכור בתרצה בית ארצה אשר על הבית ומודיע שבעת הגיע הפורענות ה"בה משיב חכמי' אחור ואויבי איש עושה לעבדיו ואהוביו כי כל אשר חפץ ה' יעשה. ואם נפרש והוא בתרצה כפשוטו על אלה המלך אפש' שיאמר ויקשור עליו עבדו זמרי שלפי שעשאו שר מחצית ולא עשאו שר על כל הרכב ונזדמן היות שכור בלי דעת מצא כח ועת לגבות חובו כי לא ימחה אלה כי שבור הוא. ואומ' בתרצה בסוף הפסוק יהיה מקושר עם אשר על הבית בתרצה כדפרשית. וכמו שהרג בעשא את נדב בן ירבעם בקשר כן גם כן נהרג בנו אלה בקשר וזהו שאמר ויקשור כו':

**י**

**ויבוא** זמרי ויכהו וכו' מהרי"א ז"ל בשנת עשרים ושבע והוא מלך בשנת עשרי' ושש א"כ לא מלך אלא שנה אחת ו"מש שנתי' היינו שתי שנים מקוטעות ע"כ: **ולע"דן** ביתור ויכהו

וימיתהו כי די שיאמרו וימיתהו אפשר שהרבה פצעים חינם כדי להכותו ולהכאיבו תחילה בחיים ואח"כ וימיתהו. או שהכהו פעם אחת באכזריות ולא שנה לו וזהו ויכהו ובהכאה אחת וימיתהו וימלוך תחתיו כי תחת זאת רגזה ארץ תחת עבד כי ימלוך ויותר ויותר תרגז בהיותו הורגו ומולך תחתיו:

**יא**

**ויהי** במלכו כו' רש"י ז"ל וגואליו ורעהו וקרבוהי ורחמוהי ע"כ וכן הר"לבג ז"ל והר"דק ז"ל במלכו בבי"ת כשבתו בכ"ף לא השאיר לו בכל זרעו והכה ג"כ גואליו והם קרוביו וגם כן הכה רעהו והם אהוביו ורעהו כמו ריעיו וכן בהתפללו בעד רעהו וכן מגן גבורהו כמו גבוריו. וכן מהרי"א רעהו אוהביו. **ולע"דן** מדלא קאמר וריעיו שחוזר ורעהו של זמרי אשר היה רעהו בשררת הרכב לזמרי מחצה ולרעהו מחצ' והיה זמרי רוצה להשתרר על כולה כמו שכתבתי בפסוק הקודם באו' ויקשור עליו עבדו זמרי לסיבת היותו שר מחצית הרכב אשר לעומת כן כשבתו על כסאו כשהכה את כל בית בעשא וגואליו הכה גם כן את רעהו שר מחצית הרכב כי אולי הקניטו או הפציר בשררתו ולכך לא ניתנה לזמרי ועתה הרגו וז"ש ורעהו בלשון יחיד רעהו של זמרי. או יאמר שבתוך גואליו קרוביו של בעשא אפי' היה רעהו של זמרי לא חס עליו פן יקום עליו להרגו כי הוא גואל הדם ויחם לבבו. א"כ לפי זה לא הרג זמרי אלא גואלי דם בעשא לא רעיו כי זה דבר זר להרוג רעים של בעשא.

**יב יג**

**וישמד** זמרי את כל בית בעשא כו' אל כל חטאות כו'. **לע"דן** לדקדק יתור וישמד זמרי את כל בית בעשא אחר שלא השאיר משתין בקיר ואפי' רעיו. ועוד יש שנוי בזה למה שנאמר שם בענין בעשא עם השמד בית ירבעם כי שם נאמר עד השמידו כדבר ה' אשר דבר ביד עבדו אחיה השילוני וכאן אמר וישמד כו' כדבר ה' אשר דבר אל בעשא ביד יהוא הנביא ושם לא אמר אל ירבעם כמו שאמ' כאן אל בעשא. ושם נאמר על חטאות ירבעם בעל וכאן אמר אל כל חטאות בעשא שאמר אל במקום על והוסיף תיבת כל. ושם לא אמר וחטאות נדב וכאן אמר וחטאות אלה בנו. ונראה כי זמרי בהריגת אדוניו עם היותו עבדו בלי ספק שנשען על נבואת יהוא ובה בטח לבו. וכן הזכיר מהרי"א ז"ל למעלה בפסוק וגם ביד [יהוא בן] חנני וכו' זה לשונו ועל זה התעורר להרוג אדוניו ולזה לא נענש על הריגתם אך נענש על לכתו בחטאת ירבעם ועל החטיאו את ישראל עד כאן מכלל שבעשא בעניין ירבעם לא היתה כוונתו לשמים ולזה נהרג בנו מידה כנג' מידה בכיוון כמה פרטים כנז' למעלה בדברי מהרי"א ז"ל והר"לבג ז"ל הן בזמן זה מלך שנתים וזה שנתי' זה נהרג בהיות העם בגבתון וכן זה. ובהקדמה זו נתבארו כל הדקדוקים הנז"ל

כי כוונת הפסוק באו' וישמד זמרי ואת כל בית בעש' אחר שהזכיר הכלה ונחרצה שעשה ראה לברר התכלית שהיה לו שהי' לש"ש ועל נבואת יהוא נשען ז"ש וישמד וכו' כדבר ה' אשר דבר אל בעשא ובזה נשען ולהקים דבר ה' ביד יהוא שעשה כן ופנייתו אל כל חטאות בעשא וז"ש אל כל חטאות בעשא וחטאות בנו אל כל זה פנה זמרי כי בו מדבר הכתוב כאומרו וישמד אמנם למעלה לא דבר בתכלית בעשא ופנייתו אבל דבר שלא השאיר כל נשמה כדבר ה' אשר דבר ביד עבדו אחיה השילוני ומה שגזר ה' ודבר היה על חטאות ירבעם אשר חטא ולזה גזר גזרה זו שנתקיימ' על ידי בעשא לא שיכוין במעשיו אל חטאות ירבעם ולזה לא אמר לשון אל אלא לשון על שהוא טעם הגיזרה האלהית שהית' על חטאות ירבעם ולזה לא הזכיר וחטאת בנו נדב כי בשעת הגיזרה לא נגזרה אלא חטאות ירבעם לבדו אמנם כאן שדבר על פניית זמרי אשר פנה בתכלית השמידו את כל בית בעשא לקיים דבר ה' ופנה אל כל חטאות בעשא וחטאות אלה בנו ולזה התעורר להרוג אותו וז"ש אשר חטאו ואשר החטיאו כו' בהבליהם שכלל האב והבן יחדיו כי אל זה פנה זמרי ואעפ"י שהגיזרה היתה אשר דבר אל בעשא כמ"ש אשר דבר אל בעשא הנה ראה זמרי שבנו אוחז במעשה אבותיו הוא מלבד היותו חייב במיתה מצד אביו גם הוא חייב מצד עצמו כי הוא ואביו יחדיו חטאו והחטיאו את ישראל ואל תתמה ד"אכ עשיתי לזמרי חסיד ומכוין לבו לשמים לקיים דבר ה' ועצת מלאכיו השלים והרי הכתוב מעיד עליו וישרוף עליו את בית מלך באש וימת על חטאתיו אש' חטא לעשות הרע כו' דע כי לא יתכן שבשבע' ימים שמלך עשה כל זה כי לא יספיקו להרוג את כל משתין בקיר בעשא וגואליו ורעיו אלא ע"כ קודם שמלך בהיותו שר מחצית הרכב היה חוטא ומחטיא כאדוניו וכן פי' ה"רדק בסמוך ושם בס"ד אוסיף לקח טוב בזה וי"ת אל כל חטאות על כל:

**טו**

**בשנת** עשרים ושבע וכו' הרד"ק ז"ל נדב וישראל צרו על גבתון ולא לכדוה ועתה בימי אלה שבו לצור עליה ע"כ והרלב"ג ז"ל מלך שבעת ימים ובאותן שבעת ימים הלך בחטאת ירבעם ומת בחטאתו ע"כ וכבר זכרתי ואזכור עוד בסמוך שלא חטא בשבעת ימי מלכותו הלואי יספיקו לו לעמוד לכלות קוצים מן הכרם כרם ה' צבאות בית ישראל:

**טז**

**וישמע** העם החונים כו' **לע"דן** לדקדק מהו לאמר ועוד קשר זמרי וגם הכה וכו' דבר אחד הוא ואם כן הי"לל קשר זמרי והכה את המלך. **ונראה** כי אולי היו העם נשמעים אל מלכות זמרי אכן ראו שתים רעות האחת בהיות העם חונים במלחמתם על פלשתים לא יאות להיות ביניהם חילוק לבבות ולא ערבוב אלא איש את רעהו יעזורו נגד האויב אם כן

קשר ובגידה היא זאת על כל ישר' ולא יאות להיות מלך עליהם הבוגד וקושר עליהם ז"ש וישמע העם החונים לאמר קשר זמרי כי להיות העם חונים על אויביהם וזה עשה פועל כזה ראוי לאמר קשר זמרי שקשר רשעים הוא ובגידה גמורה וגם רשע שני שהכה את המלך ואיש אכזרי כזה עבד מורד באדוניו לא יאות למלוכה אשר לעומת זה וימליכו כל ישראל את עמרי שר צבא והמליכוהו במחנה לאמר יחי המלך וכיוצא כי אין שם כסא מלכו' לחנכו בה בישיבתו עליה וז"ש ביום ההוא במחנה מפני דוחק השעה. ויוכיח כן או' החונים שאילו לסימן על איזה עם מדבר מובן מאליו שהעם החונים הם השומעים כי העם אשר בתרצה רואים הם כי שם המליכו ומסוף הפסוק מובן מאו' במחנה אלא ודאי הוא הקדמה לאמר קשר זמרי כאמור. והר"דק ז"ל וימליכו כל ישראל אותם שהיו במחנה ע"כ. ואמר כל כי איש מהם לא סבר כי בגד בגידה גדולה כאמור. עוד אפשר במה שאזכור בסמוך בפסוק ויעלה עמרי וכו' להר"דק ז"ל במה שאמר ויתר דברי זמרי שכל זה נאמר על הזמן שהיה שר מחצית הרכב. ומכלל דבריו נבין או' וקשרו אשר קשר כו' שהיה קשר זה בזמן היותו שר מחצי' הרכב בזה מובן פסוק זה על נכון והוא אומ' וישמע העם החונים כי נתגלה כעת קשרו אשר קשר עם רעיו ומיודעיו בעת היותו שר מחצית הרכב כי על כן מלאו לבו בעת מצוא המלך שכור להכותו ז"ש לאמר קשר זמרי מאז ומקדם וגם כעת הכה את המלך בסמכו על הקשר הקדום מזמן רב:

**יז יח יט**

**ויעלה** עמרי כו' ויהי כראות זמרי כו' על חטאותיו וכו' ה"רדק ז"ל וישרוף עליו עמרי שרף על זמרי את בית המלך שנשגב בה ומת זמרי. אל בית מלך חסר ה"א הידיעה שלא כמנהג ולפי שזכרו לא הוצרך בו ה"א הידיעה להחטיא את ישראל והלא לא מלך אלא שבעת ימים בתרצה לבדה מה החטיא את ישראל בשבעת ימים אלא קודם לכן כשהיה שר מחצית הרכב היה מחטיא את ישראל וכן מ"ש ויתר דברי זמרי על הימים שהיה שר מחצית הרכב אמר כן עד כאן. והר"לבג ז"ל ותכף המליכו העם את עמרי שהיה שר צבא ישראל ואף על פי שנתחדש לו אחר זה מחלוקת על המלכות בסבת תבני בן גינת הנה נחשב המלכות לעמרי ומת בשנת ל"ח לאסא ונחשבה לו השנה ההיא ולזה אמר כי מלך עמרי שתים עשרה שנה ומאלו השתים עשרה שנה מלך שש שנים שלימות בתרצה וזה כי בשנת שלשים ואחת לאסא מלך יהודה מת תבני ומלך עמרי על כל ישראל בכללם רוצה לומ' בעשרת השבטים והנה היה כל זמן מלכותו שתים עשרה שנה כמו שזכרנו ובתרצה מלך שש שנים שלימות שיש מסוף שלשים ואחת לאסא עד ראש שלשים ושמנה ע"כ וכן מהרי"א ז"ל כדה"רדק ז"ל שכל חטאות זמרי היו קודם מלכותו

בהיותו שר מחצית הרכב שלא כדברי הר"לבג ז"ל שאמר שבשבעת הימים הרשיע וחטא והחטיא עד כאן וזר הוא.

**ולע"דן** כי כראות עמרי מרד זמרי ראוי לבלתי החמיץ פן יתאספו אליו עם רב ולכך עלה תכף ומיד מגבתון כלומ' שאף על פי שהיו צרים על גבתון ראו שמלחמת זמרי קודמת ויותר הכרחית וצרו עלי תרצה ויהי כראות זמרי כי נלכדה העיר וכלתה אליו הרעה ויבא אל ארמון בית המלך הידוע הוא בעשא וישרוף עליו על עצמו את בית מלך ר"ל את בית שהחזיק בו למלוך ולזה לא אמר בית המלך ב"הא הידיעה כי לא נודע בשערים שמו כי שבעת ימים יספרו לו למלכותו ואם כן בחר לו מות מחיים ובחר שריפה על פסילי אלהיהם תשרפון באש ואולי קבל עליו את הדין לכפר' על עונותיו וזהו וישרוף עליו כו' על חטאתיו אשר חטא שעליהם ברר לו זמרי מיתה של שריפה:

**כ**

**ויתר** דברי זמרי כו' כבר נתבאר שלמדתי מכלל דברי הר"דק ז"ל שאומרו וקשרו אשר קשר גם זה היה קודם הכות המלך בעוד היותו שר מחצית הרכב ובזה נוכל לומר עוד בכפל וקשרו אשר קשר וקשרו קודם בעוד היותו שר מחצית הרכב ואשר קשר הוא אחרי זה בהרוג את אלה אדוניו ואחרי כן בשבעת הימים:

**כא**

**אז** יחלק העם ישראל לחצי כו' הר"דק ז"ל אז יחלק העם ישראל חסר הסמוך כמו הארון הברית וכתוב בסדר עולם וכמה היתה המחלוקת הזה ד' חדשים עד כאן ו"נל טעות סופר ארבעה שנים כי עם כל זה שהיו לאסא כשמלך זמרי יהיו ל"א שנים ככתוב בשנת שלשים ואחת לאסא מלך יהודה כו' **ולע"דן** לדקדק אומרו אז יחלק ישראל והי"לל אז נחלק עוד עם ישראל צודק אם כן ה"הא יתירה או חסר הסמוך כמו שנזכר להר"דק כאילו אמר העם עם ישראל ויותר נכון היה לקצר עם ישר' ועוד לחצי מיותר כי די שיאמר אז יחלק עם ישר' חצי העם היה אחרי תיבני בן גינת להמליכו והחצי אחרי עמרי. ונראה כי ההדיוט קופץ בראש לחרחר ריב שאלמלא ההדיוטים ודלת העם כבר נמלך עמרי ובטלה מחלוקת לז"א אז יחלק העם ר"ל אז היה סיבה העם דלת עם הארץ שיחלק ישראל הראשים והמשובחים לחצי כי בהחלק דלת העם נטו גם כן הראשים ראשי אלפי ישראל לחצי כי חצי העם היה נוטה אחרי תבני להמלכה אבל לא מלך והחצי אחרי עמרי שכבר נמלך כדכתיב לעיל וימליכו כל ישראל את עמרי והם העומדים במחנה על גבתון. למדנו מכאן ששנואה המחלוקת:

**כב**

**ויחזק** העם כו' ויחזק העם בסדר (נעלם) [עולם] אמ' כיון שנשא יהושפט בן אסא את בת עמרי נהרג תבני עד כאן. וכן רש"י ז"ל וכן הביא הר"דק ז"ל ואומרו את העם מן העם וכן כצאתי את העיר מן העי' וימת תבני מת מית' עצמו וכיון שמת מלך עמרי בלא מחלוק' ע"כ. **ולע"דן** כי החצי היו עם עמרי החצי עם תבני אלא שהע' אשר את עמרי נתחזק כי נתחכמו לגנוב דעת העם אשר את תבני כדי שיגלו להם מצפוני לבבם ז"ש ויחזק העם אשר אחרי עמרי ע"י הראות' שהיו נוטים את העם אשר אחרי תבני ז"ש את העם אשר אחרי תבני. ואפשר עוד כי כן היה גם כן לבם נכון העם אשר אחרי עמרי לנטות באמת את העם אשר את תבני אלא שמת או נהרג תבני ולזה ראוי לומר וימלוך עמרי כי הרי הוא כאילו לא היה מלך אלו חי תבני שהרי נטו אחריו גם העם אשר את עמרי וז"ש ויחזק העם אשר אחרי עמרי שהיו לפנים עם עמרי והיו מחזיקים את העם אשר אחרי תבני וז"ש לשון את העם אשר אחרי תבני וימלוך עמרי ואין הדבר הזה רחוק שהרי אנו רואים שעם היות שכבר זכה במלכות עמרי נחלק מחצית העם עם תבני אין זה אלא הוראה שהיתה בתבני שלימות מחייבת למרוד בעמרי ולנטות אחריו. עוד אפשר שהחצי היו עם תבני והחצי עם עמרי אלא שבאיכות וכח וגבורה היו העם אשר אחרי עמרי יותר חזקים וז"ש ויחזק:

**כג**

**בשנת** שלשי' ואחת כו' בסדר עולם בעשא מלך כ"ד שנה אלה בנו שתי שנים נמצא אסא קבר את אלה בשנת כ"ז למלכותו זמרי הרג את אלה ומלך אחריו ז' ימים וישמע העם החוגים כו' אז יחלק העם וכמה היא המחלק' ארבע' שנים בשנת ל"א למלך אסא מלך עמרי מלכות שלימה כיון שהשיא אסא את בת עמרי ליהושפט נהרג תבני והילקוט גריס מת תבני עמרי מלך י"ב שנה בשנת ל"ח לאסא מלך אחאב על ישראל כ"ב שנה וטעות סופר הוא בשנת ארבעה לאחאב מלך יהושפט בן ל"ה יהושפט במלכו ו"כח שנים מלך בירושלם. בשנת י"ג לאחאב היה רעב בשמרון ג' שנים ומחצה וישבו ג' שני' אין מלחמה בין ארם ובין ישראל אחזיה בנו מלך ב' שנים ובשנת שתים לאחזיהו נגנז אליהו ז"ל ואינו נראה עד שיבוא גוג ומגוג ועתה הוא כותב כל מעשה הדורות כולם עד כאן ורש"י ז"ל מלך עמרי מלכות שלימה וחמש שנים היתה מחלוקת של תבני מעשרים ושבע לאסא עד שלשים ואחת שתים עשרה שנה סך הכל חמש במחלוקת ושבע במלכות שלימה ואי אפשר לומר שתים עשרה מלכות שלימה שהרי אחאב בנו מלך בשנת ל"ח לאסא בתרצה מלך שש שני' עד שלא בנה שומרון ע"כ וכן הר"דק ז"ל והוסיף לומר כי מל"א עד ל"ח שבע שני' ושש מלך בתרצה הרי י"ג והכתו' או' י"ב שנה שנת י"ג לא שלמה לו

ולא מנה אותה לו עד כאן. ומה שהזכיר סדר עולם ד' שנים במחלוקת וכן הביא הרד"ק ז"ל הוא שסובר' שבשנ' שבע ועשרי' שנה לאסא מלך יהודה מלך זמרי היינו בסופה ונמצא עד ל"א שנה ארבעה שנים ורש"י שכתב חמש שנים מונה חלק שנה שביעית והם חמשה. ומהרי"א ז"ל מת זמרי בשנת שבע ועשרים שנה בראשיתו ומשם עד ל"א שנים ומשם עד ל"ח שנה בסופו מלך עמרי הם י"ב שנה שאמר הכתוב אם לא שמאלה השנים חצים בנה במחלוקת עם תבני וחצים במלכות שלימה והם הששה שנים שזכר שמלך בתרצה עד כאן. ומה שאמ' חצים וחצים לאו דווקא אלא קצתם והם ד' שנים ובשש שבתרצה היו קצתם במחלוקת הד' מהם או גם חלק מהחמשית והשני שנים בקירוב היה במלכות שלימה. ודע שאעפ"י שמלך מלכות שלימה כמו שבעה שנים עכ"ז אותם שהיו נוטים אחרי תבני אעפ"י שנהרג עדיין טינא בלבם לא נכון עמו ולזה אמר הפסוק כאן מלך עמרי על ישראל ולא אמר על כל ישראל ולהיות מאמ' בתרצה מלך שש שנים מכלל הי"ב הנז' לזה בתרצה מלך שש שנים ולא אמר ובתרצה מלך וכו' שאינו מוסיף על הענין הראשון כי אם פרטו הוא שסך הכל שנים עשר שנים ומהשנים עשר הנזכרי' בתרצה מלך שש שנים:

**כד**

**ויקן** את ההר שמרון כו' פרק חלק אמר ר' יוחנן מפני מה זכה עמרי למלכות מפני שהוסיף כרך אחד על ארץ ישראל ע"כ והכוונה מפני מה זכה למלכו' לבנו ולבן בנו שכן מורה לשון למלכו' מדלא קאמר מפני מה זכה למלוך ועוד כי בעת שמלך עדיין לא בנה ודוחק שנאמר שזכה למלכות מפני שגלוי וידוע לפניו יתברך שעתיד להוסיף כרך אחד על א"י ולזה המליך את עמרי. ובילקוט תנא דבי אליהו פעם אחת הייתי יושב בבית המדרש בירושלם לפני חכמים אמרתי להם רבותי מפני מה נשתנה עמרי שר צבא ישראל מכל המלכים שהיו לפניו שלא השיבו מלך בן מלך עד שבא עמרי והשיבו לו שלשה מלכים על כסאו אמר' לו לא שמענו אמרתי להם רבותי על שהותיר עיר גדולה על ישראל עד כאן וכוונת אומרו וכך היה בדעתו אמר בשם ה' כלומר זכה למלכות בנו ובן בנו לפי שהוסיף כרך על ארץ ישראל ואעפ"י שהיתה כוונתו פנומה לומ' כשם שירושלם למלכי יהודה כך שמרון למלכי ישראל ועכ"ז זכה. ומהרי"א ז"ל הביא כדתנא דבי אליהו. ובסמוך בפסוק ואחאב ב"עה אכתוב עוד הבנה שנית באו' מפני מה זכה עמרי למלכות עיין עליו. הר"דק ז"ל ההר שמרון כמו העם ישראל. וי"ת ההר כרכא נראה מדבריו כי כרך גדול היה שם מתחילה אלא שעמרי חזק הבנין וקרא שם העיר שמרון על שם שמר אדוני ההר שמרון עד כאן והר"לבג ז"ל ההר שמרון ההר שבנה בו עיר

שמרון ולפי שהיה שם אדוני ההר שמר קרא שם העי' שמרון וזה לאות כי היה שם עיר שמה שמרון קודם זה אך עתה בנאה עמרי כד"הרדק ז"ל. ומתוך דחז"ל נראה שלא היה שם כרך כלל אלא הר והוא עשהו כרך. או אפשר שהיה מקודם עיר מא"ה והוא קנאו והוסיף בו בנין לשם ישראל שיהיה כולו לישראל ואין זר בתוכה. **ולע"דן** לדקדק אם כן למה יקראנו על שם אדוני ההר והוא מקנת כספו והיה השבח לו שיקראנה על שמו ולא על שם אדוני ההר. ולמה אמר את ההר שמרון בחסרון הסמוך ל"הרדק כאילו כתב ההר הר שמרון כמו העם ישראל שהוא כמו העם עם ישראל. ולהר"לבג ז"ל שזכרנו ויקן ההר שבנה בו עיר שמרון ידוע הוא ואין צורך לומ' אלא ויקן הר מאת שמר כו'. ונראה כי רצה עמרי לקנות ההר שבו תבנה שמרון ולא היה בהר בנין כלל ואולי לא רצה שמרון למכרו כעין נבות כי חלילה לאי' לתת או למכו' נחלת אחוזת אבותיו ועל כן רצה למכרה ע"מ שיקרא שם שמר בשם העיר שמרון למען תהיה לו לעדה שלא מכר ההר אלא לכבו' המלך ויהיה לו זכר וזכרון שמרון על שם שמר וז"ש ויקן את ההר על מנת שיקרא העיר שמרון כי בעל ההר לא רצה למכרו אלא בכסף מלא ז"ש מאת שמר ר"ל ש"עמ שיקראנו שמרון קנאו מאת שמר ובכסף מלא בככרים כסף ויבן את ההר ויקרא את שם העיר עם היות אשר בנה ויגע בבנין עכ"ז קראה על שם שמר אדני ההר קראה שמרון כתנאי שביניהם כי אל למלכים להחליף דבורם: או יהיה אשר בנה על שם שמר מקושר שעל שם שמר בנאו שהיה אדוני ההר ולא רצה (למרוד) [למכור] אלא ע"מ כך על כן הוכרח וקראה שומרון. ואולי נתרצ' עמרי לקראת אות' על שם שמ' אדני ההר לפי שהיה שם חשוב לעיר להקרא שמרון שהשם הזה מורה על היותה ערוכה בכל ושמורה מכל מקרה ופגע כי היתה בנויה בניינים חזקים ועל ההר וזהו שמרון לשון שמירה ורינה וישועה ואולי פנה בבניינו להקב' בה כדבסמוך ויקבר בשמרון כמו שהיו מלכי יהודה נקברים בעיר דוד לזה קנאה בדמים יקרים בככרים כסף:

**כה כו**

**ויעשה** עמרי וכו' הרד"ק ז"ל ובחטאתיו כתיב כלו' חטאות רבות וקרי בחטאתו לשון יחיד כלו' חטאת העגלים: והר"לבג ז"ל וירע מכל אשר לפניו שהן בחטאות ירבעם והוסיף לחטא חטאים אחרים. ואפשר שלא הוסיף חטאים אחרים אלא בחטאות ירבע' לבד הלך אלא לפי שלא קבל מוסר ממה שנעשה לירבעם ולבעשא ואל כל ההולכים אחרי דרך ירבעם מפני זה כתוב וירע מכל אשר לפניו ויעיד כן או' וילך בכל דרך ירבעם בן נבט שנראה שלא הוסיף בפועל אלא מהבחינה הנז' שהיה לו לקבל מוסר ולא קבל ע"כ תורף דבריו: **ולע"דן** שאף על פי שזכה עמרי בבנין עיר שמרון כנז"ל בפסוק

הקודם מצד שהוסיף כרך בארץ ישראל עכ"ז היתה מצוה שלא לשמה שהוא לא כיון אלא לעשות שמרון בתמורת ירושלם מיד ולדורות ושתהיה אהלה היא שמרון במקום אהליבה היא ירושלם וכמו שאמר בתנא דבי אליהו וכך היה דעתו אמר כשם שירושלם כו' ועל זה אמר ויעש הרע בעיני ה' וירע מכל אשר לפניו בתכלית אשר לו בבנין שמרון כאמור: או אפשר שאמר ויעשה הרע בעיני ה' הרע בלבד עם היות שהוא הגדיל לעשות וירע מכל אשר לפניו עכ"ז לא היה כ"כ רע בעיני ה' מכל אשר לפניו אלא ויעשה הרע בעיני ה' לבד וזה היה מסיבת היות לו המצוה שהוסיף כרך על ארץ ישראל ואף על פי שהיה שלא לשמה. לא כן כתיב גבי אחאב כתיב ויעש אחאב בן עמרי הרע בעיני ה' מכל אשר לפניו. ומ"ש ובחטאתו וכתיב ובחטאתיו כי ירבעם חטא חטא אחד על עשית העגלים ז"ש ובחטאתו הקרי אמנם לפי מה שלמדו ממנו קרינן ובחטאתיו לשון רבים כי חטא המלכי' אשר למדו ממנו תלוי בצוארו וז"ש ובחטאתיו:

**כט**

**ואחאב** בן עמרי כו' בתנא דבי אליהו הובא בילקוט. אמרו לא היה עשיר כאחאב בן עמרי ר"לב מלכים עבדו אותו בקשו למרוד בו שלח והביא בן כל אחד ואחד והושיבן תחת ידו בירושלם ובשמרון ועובדי ע"א היו וכיון שבאו לירושלם ובשמרון היו יראי שמים לאמיתן שנאמר ויפקוד את נערי המדינות ע"כ. עוד לחז"ל פ"ח אחאב אח לשמים ואב לע"א אח לשמים דכתיב ואח לצרה יולד ואב לע"א דכתיב כרחם אב על בנים אמר רב נחמן אחאב שקול היה שנא' ויאמר ה' מי יפתה את אחאב ויאמר זה אומ' בכה וזה אומ' בכה מתקיף לה רב יוסף מאן דכתיב ביה רק לא היה כאחאב אשר התמכר לעשות הרע בעיני ה' ותנינן בכל יום היתה איזבל שוקלת שקלו לע"א ואת אמרת שקול היה אלא אמר רב יוסף ותרן בממונו היה ומתוך שההנה ת"ח מנכסיו כפרו לו מחצה מנשה היה שונה נ"ה פעמים בתור' כהנים כנגד שני מלכותו אחאב פ"ה ירבעם ק"ג ע"כ וק"ק דמאי מתקיף רב יוסף לרב נחמן דהא לרב יוסף נמי עם היותו רשע גמור ולא שקול עכ"ז ע"י שההנה ת"ח מנכסיו כפרו לו מחצה ולרב נחמן נמי יא' לך דלזאת הבחינה הוא שאמר שקול היה. ואפשר כי האתקפתא היא שאומרו ונעשה שקול השקול היה מורה שמעשיו בהכרעה ושקולים שהיו לו זכיות כשיעור העונות ואין הדבר כן כי זכות מה שההנה לת"ח הוא שגרם שכפרו לו מחצה ואו' כפרו לו מחצה מורה שעשו עמו לפנים משורת הדין לכפר לו מחצה כי זה כח הצדקה ובפרט עם ת"ח: **ולע"דן** לדקדק מה נשתנה באחא' שאמר בו ואחאב בן עמרי מלך על ישראל בשנת שלשים ושמנה שנה לאסא מלך יהודה מלך עמרי כו' ולא כתיב ועמרי מלך על ישראל בשנת שלשים ואחת

לאסא מלך יהודה כו' והוכפל כאן בענייניו שני פעמים וימלוך וימלוך לא כן באביו עמרי לא כתיב אלא פעם אחת וימלוך וכן בזמרי וכן באלה בן בעשא ונראה במה שקדם בפסוק ויקן מפני מה זכה עמרי למלכות כו' שהכוונה מפני מה זכה לשלשלת מלכות יוצאה ממנו לו ולבנו ובן בנו שזה מורה לשון למלכות נמצא שהמלכ' אחאב בזכות אביו עמרי שהוסיף כרך א' בא"י וז"ש ואחאב בן עמרי מלך על ישראל שלהיותו בן עמרי זכה למלוכה ולהודיע זה הפך הסדר ואמר ואחאב בן עמרי לגלות שלא בא להיותו מור' זמן המלכתו אבל מודיע ענין המלכתו שבזכות אביו מלך מפני שהוסיף כרך א' בארץ ישראל וכפל וימלוך אחאב בנו תחתיו וימלוך אחאב בן עמרי על ישראל וכו' בא לרמוז אל מה שזכרנו בשם תנא דבי אליהו אמרו לא היה עשיר כאחאב ור"לב מלכים עבדו אותו כו' כי וימלוך תחתיו ר"ל מלכו' כוללת באומות ואעפ"י שאביו לא היה שליט כי אם בישראל יצדק וימלוך תחתיו ואעפ"י שאחאב מלכותו בכל משלה ואחר כך אמר וימלוך אחאב בן עמרי על ישראל כי וימלוך הראשון היתה אפי' באומות ואולי זו היא הבנת אומרו מפני מה זכה עמרי למלכות כלו' למלכות כוללת ואפילו באומות דהיינו אחאב שמלך בכל העולם. ואפשר עוד לומר בכפל וימלוך וימלוך חד לגופיה וחד לדרשה זו וימלוך אחאב להיותו בן עמרי ובזכות אביו שהוסיף כרך אחד זכה למלכות.

**ל לא**

**ויעש** אחאב בן עמרי כו' ויהי הנקל וכו' סנהדרין פ"ח ויהי הנקל לכתו בחטאות ירבעם בן נבט א"ר יוחנן קלות שעשה אחאב כחמורות שעשה ירבעם ומפני מה תלה הכתוב בירבעם מפני שהתחיל בקלקלה גם מזבחותם כגלים על תלמי שדי א"ר יוחנן אין לך כל תלם ותלם שבא"י שלא העמיד עליו אחאב ע"א והשתחו' לה. ומנא לן דלא אתי לעלמא דאתי דכתיב והכרתי לאחאב כו' עצור ועזוב עצור בעולם הזה ועזוב ל"עה ע"כ. ורש"י ז"ל ויעבוד את הבעל מוסף על עגלים של ירבעם עוד וילך ויעבוד את הבעל שהלך לצידון ועבד את הבעל שהיו עובדים שם והשתחוה לו שקבלו עליו לאלוה ע"כ. וכן הר"לבג ז"ל בת אתבעל שם המלך של צידון אתבעל או יהיה הרצון בזה בת אתבעל בת מלך צידונים ותהיה מלת בת מושכת עצמ' ואחרת עמה והרצון בו שלא נתגיירה וכמוהו ובעל בת אל נכר ולא די לו בזה אבל גם הוא הלך והשתחוה לו ע"כ. והר"דק ז"ל הנקל לכתו אם היה נקל בעיניו ללכת בחטאת ירבעם והם העגלים כן הרא' במעשיו כי נקלי' היו בעיניו אותם החטאות ולקח אשה מגויי הארצות לחטוא עוד. ומהריי"א ז"ל פי' כדחז"ל. **ולע"דן** שהיתה חומרת עונות אחאב והיותם רע בעיני ה' מכל אשר לפניו מפני שהיו קלים החטאו' בעיניו וזה היה מכבידהם בעיני השי"ת וכמו שפי' בכלי חמדה בזעקת סדום

ועמורה כי רבה וחטאתם כי כבדה מאד ר"ל שהיות חטאתם בעיניהם כחטאת שוגג עם היותם פשעים ומרדים זה גרם לשכבדו מאד ע"ד מה שפי' הראשונים ז"ל שהשוגג להיותו נעשה בשגגה יקל בעיני החוטא ולכך הצריך הכתוב שיביא קרבן לה' לא כן במזיד שיכנע לבבו כיון שבמזיד עשה ולא הצריכו ה"בה לקרבן שאין קרבן מתקרב אלא בשוגג וז"ש ויעש אחא' בן עמרי הרע בעיני ה' מכל אשר היה לפניו כי כל אשר היה לפניו היו רעי' וחטאי' אבל היו יודעים שחוטאים לה' מאד אלא שהיו אנוסים מיצרם הרע. אמנ' אחאב היה מחזיק עצמו כחסיד אהוב וכאח לשמים והוא היה אב לע"א שהיה בדעתו שבל אותם החטאות קלים הם ז"ש ויעש כו' מכל אשר לפניו ויהי סיבת כ"ז הרע מה שהיה בעיני ה' הנקל לכתו בחטאות ירבעם שבזה הרע מכל אשר לפניו שלא היה נקל בעיניהם דרך ירבעם אבל היו עושין כן כדי שלא תשוב הממלכה אל בית דוד בשוב ישראל את שיבת ציון וירושלם אמנם זה היה נקל בעיניו:

**לב**

**ויקם** מזבח לבעל כו' הר"דק ז"ל בית הבעל חסר בי"ת השמוש וכן הנמצא בית ה' כמו בבית ה' והדומים לו שכתבנו בספר מכלול בחלק הדקדוק ע"כ וכן הר"לבג וכן מהרי"א ז"ל. **ולע**"**דן** שחסרה בי"ת בבית הבעל להודיע שהקים מזבח לבעל והרבה כ"כ קרבנות עד שהוכרחו לעשות בית הבעל עצמו כמזבח וז"ש ויק' לבעל והבית הבעל עצמו שמוש במקום מזבח המבדיל בין טומאה לטהרה כמה הבדלות כעין מה שנא' בש"עה בחנוכת הבית כתי' ביו' ההוא קדש המלך את תוך החצר אשר לפני בית ה' כי עשה שם את העולה כי מזבח הנחשת אשר לפני ה' קטן מהכיל וז"ש ויקם מזבח לבעל וגם בית הבעל עשאו גם כן מזבח או יהיה פירושו ויק' מזבח לבעל בית הבעל שבית הבעל הקימו למזבח והכל עולה לענין אחד.

**לג**

**ויעש** אחאב כו' חז"ל פ"ח ויעש אחאב את האשר' ויוסף אחאב לעשות להכעיס את ה' אלהי ישראל א"ר יוחנן שכתב על דלתות שומרון אחאב כפר באלהי ישראל לפיכך לא יהיה לו חלק באלהי ישראל עד כאן. **ולע**"**דן** שכוונת חז"ל לתרץ שתי קושיות שיש בפסוק האחת יתור ויוסף להכעיס מכל מלכי ישראל אשר לפניו שכבר קדם ויעש אחאב בן עמרי הרע בעיני ה' מכל אשר לפניו זאת ועוד הוקשה להם אטו מפני שעשה אשרה הכעיס מכל אשר לפניו והלא ירבעם עשה עגלים. ועוד קשה שבתחילה אמר מכל אשר לפניו סתם ונכללו מלכי יהודה עם מלכי ישר' ועתה מפרט מכל מלכי ישר' ועוד בתחילה אמר הרע בעיני ה' וכאן אמר להכעיס את ה' אלהי ישראל בדקדוק זה תירץ הכל והוא שהשי"ת מתפאר הוא בשהוי אלהי ישר' ועתה אחאב עשה אשרה ומלבד זה

ויוסף אחאב לעשות להכעיס את ה' אלהי ישר' שההכעס היא זולת עשיית האשרה הנזכ' והוא במה שכתב אחאב אין לו חלק באלהי ישר' ורמז הכתו' זה ביתור אם באו' ויוסף אחאב להכעיס הזכיר תיבת אחאב לרמוז נוסח הכתיבה אחאב אין לו חלק באלהי ישר' וז"ש להכעיס את ה' אלהי ישר' לומר שהוא אין לו חלק באלהי ישר' בעבודה ולפיכך לא יהיה לו חלק באלהי ישר' באחרית שאינו רוצה חלק לעולם הבא כל זה היה נוסח הכתיבה שכתב על דלתי שמרון וז"ש מכל מלכי יש' שכולם היו להם חלק באלהי ישראל בעבודה ואף על פי שעשו עגלים היו לפנים ולתכלית שלא תשוב הממלכה לישראל ואפילו העובדים אותם היו דרך אמצעיים אבל זה הכעיס יותר מכולם במה שאמר אין לו חלק באלהי ישראל אם כן זה הענין נוסף על הנז"ל ויעש וכו' מכל אשר לפניו רש"י ז"ל אשרה אילן נעבד עד כאן והרד"ק ז"ל הביא כחז"ל הנזכר וכן מהרי"א ז"ל:

**לד**

**בימיו** בנה חיאל כו' ירושלמי פ"ח כתיב בימיו בנה חיאל וגו' חיאל מן דיהושפט ויריחו מן דבנימין שמגלגלין חובה ע"י חייב ע"כ הרי שתולין הקלקלה במקולקל. עוד לחז"ל ב"פח בימיו בנה חיאל בית האלי תאנא באבירם בכורו לא היה לו לאותו רשע ללמוד ממשמע שנ' אבירם בכורו איני יודע ששגיב צעירו אלא מלמד שהיה מקבר והולך מאבירם ועד שגיב אחאב שושביני' הוה אתא אחאב ואליהו לבי טעמא יתיב וקאמ' דילמא כי לט יהושע לא יריחו ע"ש עיר אחרת ולא עיר אחר' ע"ש יריחו א"ל אליהו אין א"ל השתא לווטתא דמשה רבה לא מקיימה דידיה מקיימא דכתי' וסרת' ועבדת' אלהי"ם אחרי' וחרה אף ה' בכם ועצ' את השמים ולא יהיה מטר וההוא גברא מוקים ליה ע"א על כל תלם ותלם למסעד להו ולא שביק ליה למטרא למיזל ולווטתא דיהושע תלמידיה מקיימא מיד ויאמר אליהו מתושבי גלעד וכו' אם יהיה טל ומטר בשנים האלה כי אם לפי דברי בעא רחמי אאקלידא דמיא יהב ליה א"ל ה"בה זיל אמטר שקל ספסירא דמטרא וקם ואזל שנ' ויהי דבר ה' אליו לאמר לך ופנית לך קדמה כו' ע"כ אשר מתוך דחז"ל במאמ' הזה נלמוד חיאל איש כי אם גדול היה כיון שאחאב המלך שושבינו היה והלך לבית אבלו הוא ואליהו ז"ל וכן בירושלמי כמו שאזכור בס"ד בפסוק ויאמר אליהו כו' והיה אפשר לו' דסבר כדאחאב שושביניה שאמ' לווטתא דמשה רביה לא מקיימ' ודיהושע תלמידי' מקיימ'. אבל הנכון מצטרף לזה הוא שסבר שלא החרים יהושע אלא יריחו בשם יריחו והוא בנאה על מנת לקראת אותה בשם עיר אחרת ואולי היה השנוי מיריחו בוא"ו ליריחה ב"הא שנכת' כאן בפסוק את יריחה סבר ששנוי זה יספיק לשלא ילכד בחרם והראיה או' יתיב וקאמר כו' שאחאב אמר זה דילמא כי לט יהושע לא יריחו

ע"ש עיר אחר' ולא עיר אחרת ע"ש יריחו כי בזה טעה שלא היה ברור להם זה עד העת ההיא שאמר להם אליהו אין ולא היו חוששין לקללות יהושע כיון שראו קללות משה רבו לא נתקיימו כמו שאמ' אחאב שבזה מובן למה תלה הכתוב בימיו בנה חיאל כו' שבימיו שהיה בז לקללות משה שלא יעשו רושם ואפילו ברבוי ע"א וכפירה באלהי ישראל כנז"ל שכתב בדלתות שומרון אחאב אין לו חלק באלהי ישראל כו' על כן בימיו מלאו לבו של חיאל בית האלי לבנות את יריחה בשנוי השם כדפרשי'. ולפי שמת בכורו כשייסדה והיה מקב' שאר בניו שבין הבכור לצעיר והיה לו ללמוד ביני ביני לזה קראוהו רשע כמ"ש תאנה לא היה לו לאותו רשע ללמוד ממה שהיה רואה בניו מתים והולכים. ורש"י ז"ל חיאל בית האלי חיאל אשר מבית אל כמו ישי בית הלחמי ולא נאמ' הבית לחמי וכן הושע בית השמשי בספר שמואל ולא הבית שמשי וכן בעפר' אבי העזר' ולא האבי עזרי ויש פותרין בית האלי על שקבל עליו קללות יהושע ארור האיש אשר יקום ובנה וכו' אמרו רבותינו ז"ל בירושלמי הנז"ל באבירם בכורו כו' כדחז"ל הנז' שהיה מקבר והולך כל בניו וכן היא קללתו של יהושע בבכורו ייסדה ובצעירו יציב דלתי' ע"כ וכן הר"דק ז"ל והביא ראיה מהתרגום שתרגם בית האלי בית מומי לשון אלה ושבועה. יריחה כתיב ב"הא וקרי בוי"ו באבירם בכורו וכו' כנז"ל שמתו כל בניו וי"ת קטל אבירם בוכריה וקטיל שגיב זעיר בנוהי כד אקים דשהא ובשגיב כתיב ב"יוד וקרי בוי"ו פעי פעו שאותיו' מתחלפו' ע"כ: והר"לבג ז"ל כתב בימיו בנה חיאל ר"ל עם היות שבימיו אירע דבר נפלא והוא שבנה חיאל בית האלי את יריחו ומתו בניו כולם ונתקיימה קללת יהושע בן נון אשר היה לו לאחא' לקחת מוסר השכל ממה שרא' בעיניו מה שאירע בימיו דבר הזה והיה לו לשוב אל השי"ת מדרכו הרעה ולא שב ליראה את ה' אך שקד על כל חטאתיו ע"כ וכן מהרי"א ז"ל. **ולע"דן** מה שלמדתי מתוך מאמר הנז"ל שאמר בימיו בנה חיאל לומר שלהיות בימי אחאב הבלתי מאמין בקללות משה ע"ה וסרתם ועבדתם אליים אחרים כו' ועצר את השמים וכו' נשא ק"ו לקללות ואלות התלמיד יהושע שלא יתקיימו ולזה בנה בימיו חיאל בית האלי את יריחה ונסמ' ג"כ על מה ששינ' שם העיר מיריחו ליריחה והעד שלא דקדק דבר ה' אשר דבר אל יהושע ששם נאמר את העיר הזאת את יריחו שכפל דבר ה' אשר דבר מורה את העיר הזאת ואפי' שישנה שמה בשם עיר אחרת ולא עיר אחרת בשם יריחו וזהו את יריחו וזהו כדבר ה' אשר דבר אל יהושע בן נון שרמז בכפל כדבר ה' אשר דבר למה שזכרנו את העי' הזא' את יריחו אפי' היה השנוי מרוב' לא יועיל כ"ש מיריחו בוי"ו ליריחה ב"הא. או אמר כדב' ה' כו' לפי שמתו כל בניו כמו שלמדו חז"ל למעלה ולז"א אמ' כי גם זה בכלל דבר ה' אשר דבר אל

יהושע שלא היה דבר ה' על בן הבכור והצעיר אלא גם על מה שבין הבכור לצעיר שכולם יספו. עוד אפשר שאמ' שהאיש ההוא עודנו באולתו ומחורם להי' מלבד מיתת בניו כולם שכן היה דבר יהושע לאמר ארור האיש לפני ה' אשר יקום ובנה את העיר הזאת את יריחו בבכורו ייסדנה כו' שהם שני עניינים הא' ארור האיש לפני ה' והשני שימותו בניו מהגדול יחל ובקטן כילה וז"ש חיאל בית האלי שעדיין הוא וביתו באלה ובחר' שהחרי' יהושע את הבונ' יריחו מלבד באבירם בכורו ייסדה ובשגיב צעירו כו' עכ"ז עדיין בית האלי הוא לאלה ולחרם כדבר ה' אשר דבר ביד יהושע בן נון השני דברים יחדיו דבר ה' בידו האירירה ומיתת הבנים כאמור ומתוך פסיקתא שהביא הילקוט בסימן ר"ס אכתבהו בס"ד בסמוך בפסוק ויאמר אליהו התשבי נלמוד שחיאל זה נהרג ע"י אליהו בתוך נביאי הבעל שכן למדו מפסוק כדבר אפרים רתת נשא ויאשם בבעל וימות זה חיאל בית האלי וצריך לו' שנהרג ע"י אליהו יהיה כשבנה המזבח חלול ובא נחש ונשכו לחיאל בית האלי וכמו שא' חז"ל כמו שאזכיר בפסוק או שיהיו מדרשים חלוקים.

**יז**

**א**

**ויאמר** אליהו התשבי כו' בירושלמי פ"ח ויאמר אליהו התשבי כו' וכי מה ענין זה אצל זה אלא אמ' ה"בה הדין חיאל גברא רבא הוא זיל וחמי ליה אפין א"ל לית אנא מיזל אמר ליה למה א"ל דאי אנא מיזל אינון מכעיסין לך אין אימור לי מילין ולית אנא מיכל סביל. אמ' ליה זיל אי אמרין לך מילין דמכעיסין לך כל מה דאת גזר אנא מקיים אזל אשכחינון עסיקין בהדין קרא וישבע יהושע אמרין בריך אלההון דצדיקייא דמקיים מלוי דצדיקייא והוה תמן אחאב א"ל מי גדול משה או יהושע השתא לווטתא דמשה רבי' לא מקיימ' ודידיה מקיימא דכתי' וסרת' ועבדתם כו' ועצר את השמים וכו' כנז"ל בפסוק הקוד' מפ"ח דגמר' דילן. ובמאמר הזה מובן סמיכות ויאמר אליהו אל הפסוק הקודם ומובן ג"כ איך יאמ' אליהו פתאו' אל אחא' חי ה' אלהי ישר' אם יהיה טל ומטר כו' אלא ודאי שקדמו דברי הכעסת אחאב לאליהו בבית אבל בני חיאל האלי: ובזה מובן על נכון אומרו אשר עמדתי לפניו רצה לו' לא מלבי אני עושה זאת אלא אשר עמדתי לפניו קודם בואי בית חיאל האלי ונדר לי זיל אי אמרין לך מלין דמכעיסין לך כל מה דאתגזר אנא מקיי' כו' וזהו אשר עמדתי לפניו ובקנאתו לקיים דברי משה ע"ה שאמ' וסרתם ועבדתם אלהי' אחרים והשתחויתם להם וחרה אף ה' בכם ועצ' את השמי' ולא יהיה מטר והאדמ' לא תתן את יבולה וז"ש ג"כ אלהי ישרא' שיור' אלהותו וקיום דברי נבואתו אשר ביד משה נביאו ע"י. עוד לחז"ל בבראשית רבה אליהו משל מי ר' אלעזר

או' משל בנימין שנא' ויערשיה ואליה וזבדי בן ירוחם כל אלה בני בנימין ר' נהוראי אמר משל גד הוא הה"ד ויען אליהו התשבי מתושבי גלעד. א"ר (פליפי בר) [פפי לר'] נהוראי מאן חזית למימ' כן א"ל דכתיב ויהי להם הגבול יעזר וכל ערי הגלעד מה מקיים רבי אלעז' קראה דר' נהוראי מתושבי גלעד מיושבי לשכת הגזית הוה ומה מקיים ר' נהוראי קרא' דר' אלעז' ויערשיה ואליהו מדרשות הם בשע' שה"בה מרעיש עולמו היה מזכיר זכות אבות בני ירוחם והב"ה מרחם מתמלא רחמים על עולמו פעם אחת נחלקו רבותינו בדבר אלו אומרים משל גד ואלו אומ' משל בנימין בא ועמד לפניהם א' להם רבותי מה אתם נחלקים עלי אני מבני בניה של רחל אני ע"כ: **ולע"דן** מזכיר זכות אבות היכי רמיז וכי תימא דיליף מתיבת בני ירוחם מרחם על בניי ולהיות שם בני סמוך בני פלוני מורה בתיבת בני שבזכות היותם בני אבות הקדושי' ירוחם מרחם השי"ת על עולמו. יקשה דתיבת אליהו מאי דריש בה. ונראה דאליהו דריש לשון בני אלים הם האבו' ואליהו בני כמו הפוך בני אלי העולם הוא ירוחם ואליהו שני תיבות או הכל תיבה אחת מלשון אלי"ם כאמו' שעל אבות העולם אמר שבזכותם בני ירוחם מרחם על בניה' ע"כ למדו מהמדרש הזה מפי אליהו עצמו שהוא מבני בניה של רחל ובגירס' הילקוט מביא בשע' שהב"ה מרעיש עולמו אליהו מזכי' זכות אבות בני ירוחם הב"ה מתמלא רחמים על עולמו ע"כ ולגירסא זו זכות אבות יליף מתיבת בני שהוא סמוך בני אבות העולם וע"י כן ירוחם. ואליהו כפשוטו. בפסוק אבאר זה המאמ' עוד לחז"ל בפסיקתא שיטה אחר' שאליהו משבט לוי הובא בילקו' בסימן ר"ט זה לשונו ובנביא העלה ה' את ישראל ובנביא נשמר: ובנביא העלה ה' את ישראל זה משה ובנביא נשמר זה אליהו ז"ל. אתה מוצא שני נביאים עמדו להם לישרא' משבטו של לוי משה ראשון ואליהו אחרון ושניהם גואלים את ישראל בשליחות משה גאלם ממצרים ועתה לך ואשלחך אל פרעה ואליהו לעתיד לבא הנה אנכי שולח לכם את אליה הנבי' משה גאלם ממצרי' תחילה עוד לא חזרו ונשתעבדו במצרי' ואליהו כשיגאל אותם מן הרביעי' עוד אינם חוזרים ומשתעבדי' אלא תשוע' עולמי' אתה מוצא שמשה ואליהו שוים זה לזה לכל דבר משה נביא ואליהו נביא. משה נקרא איש האלהים ואליהו נקרא איש האלי"ם. משה עלה למעלה ואליהו עלה למעלה שנ' ובהעלות ה' את אליהו משה הרג את המצרי ואליהו הרג את חיאל שנ' ויאשם בבעל וימות. משה נתכלכל ע"י אשה שנ' קראן לו ויאכל לחם ואליהו נתכלכל ע"י הצרפית שנ' לקחי לי פת לחם בידך. משה ברח מפני פרעה ואליהו ברח מפני איזבל. משה ברח ובא אל הבאר ואליהו ברח לבאר שבע שנא' ויבא באר שבע. משה אמר אם כמות כל אדם ימותון אלה ואליהו אמר חי ה' אם יהיה טל ומטר במשה ויעבור ה' על

פניו ואליהו והנה קול אליו. משה כנס את ישר' לפני הר סיני ואליהו כנסם להר הכרמל. משה בער עובדי ע"א שנ' שימו איש חרבו ואליהו ויתפש את נביאי הבעל וישחטם. משה קרא להי' מי להי' אלי ואליהו קנא שנ' ויאמר אליהו לכל העם גשו נא אלי. משה נטמן במערה שנ' ושמתיך בנקרת הצור ואליהו נטמן במערה שנא' ויבוא אל המערה וילן שם. משה ואבא עד הר האלי"ם ואליהו ויבא אל הר האלי"ם. משה בא למדבר ואליהו בא למדבר. משה השיח עמו ע"י מלאך שנ' וירא מלאך ה' אליו ואליהו והנה מלאך ה'. משה ארבעי' יום וארבעי' לילה לחם לא אכל ואליהו וילך בכח האכילה ההיא ארבעים יום. משה התפלל אל תשחת עמך ואליהו התפלל שנ' ענני ה' ענני משה תפש זכות אבות שנ' זכור לאברהם (וישר') [ואליהו] שתים עשרה מצבה לאמר ישראל יהיה שמך. משה קבלו ישר' ע"י אהבתו של מקום שנא' כל אשר דבר ה' נעשה ואליהו קבלו ע"י ה' הוא האלהים. משה עשה משכן כבית סאתים זרע וכן אליהו [משה] בנה את המזבח שתים עשרה אבנים למספר בני ישר' וכן אליהו ויבן את האבנים בשם ה' ע"כ. וכוונת המדרש דפנחס הוא אליהו ומשבט לוי הם. והכריחם ז"ל כפל הפי' ובנבי' העלה ובנבי' נשמ' דהי"לל ובנביא העלה ה' את ישראל ממצרים ונשמר ומהו נשמר אם על שמירתם של ישראל קאמר לא יצדק שהרי נשמרו בכמה נביאים שהיו שומרים ומגינים על ישראל בכל דור ודור פרנסיו ונביאיו לעומת זה הוכרחו לפרש ששני נביאים הזכיר כאן האחד בנביא העלה ה' את ישראל ממצרים ובנביא אחר נשמר תמיד או נשמר שהנביא נשמר לעת מצא זו הגאולה העתידה ולהיות שני נביאים אלה משה ואליהו מתייחסים לכך סתם הפסוק ואמר ובנביא העלה ה' את ישראל ובנביא נשמר כאילו הוא כיון שאליהו כיוצא דמשה ששניהם מתדמים בבחינות רבות שמה שאירע לזה אירע לזה וזה כיון בעל המאמר להביא כל הדברי' מההתייחסות משה ואליהו כדי ליישב אומ' ובנביא ובנבי' סתם כאילו הוא אחד בהתייחסו' פעולת' עם היות' שני' מההכרח כפל ובנבי' ובנביא ובפסוק והשארתי אבאר זה והר"לבג ז"ל הביא בשם חז"ל דפנחס הוא אליהו ופנחס חיה ימים רבים בימי דוד כתיב ופנחס בן אלעז' נגיד היה עליה' כו' שברכת הנני נותן לו את בריתי שלו' גרמה לחיו' כ"כ זמן ועליו נאמ' בריתי הית' אתו חיי' והשלו' והו' היה נעש' כעין מלאך והוא אשר בא אל גדעון כמו שזכרנו בספר שופטי' ואל יפתח כמו שמצאנו ג"כ באליהו ומצאנו שאליהו חי זמן רב ובקש למות שנ' קח נא את נפשי כי לא טוב אנכי מאבותי ר"ל שאין לו לחיו' תמיד בזה העולם ולא מת אבל לוקח מעל ראש אלישע ואחר זה שלח כתב אל יהורם בן יהושפט כמו שזכר בד"ה והנה יתבאר כי זה היה אח' זה לפי שאלישע לא היה נביא עד שנסתלק אליהו כאו' נחה רוח אליהו על

אלישע והנה מצאנו שאלישע ניבא לפני יהושפט באומרו חי ה' אשר עמדתי לפניו כי לולא פני יהושפט אני נושא וכו' לאות כי אליהו היה חי אחר זה ואם אמר אומר כי בבר כתב זה אליהו קודם מותו ובא המכתב ליהורם אחרי מות אליהו. ואמרו לו בלתי אפשר הוא זה כי כבר נכללו בדברים ההם עניינים לא יתכן שיאמרם הנביא קודם היותם והוא מה שגנהו על שלא הלך בדרכי אבותיו הטובים והלך בדרכי מלכי ישראל והרג את אחיו בית אביו הטובים ממנו ויעד לו שישיגהו עונש נפלא על זה כמו שנזכר שם וזה לא יתכן שייעד בו הנביא קודם העשות החטאים כי אף על פי שיראה הנביא באיש אחד יחטא יכול להשמר שלא יחטא כי השי"ת לא יכריח האדם שיחטא ושמהו בעל הבחירה כדי שימלט מהרעות וזה מבואר מאד כי לא מת באותו המועד אליהו ולא נעשית בקשתו של קח נא את נפשי ולזה תמצא שאמר מלאכי הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא ב"הא הידיעה ולפי שמצאנו זה האורך הנפלא מן החיים לאליהו והנה מצאנוהו גם כן לפנחס כמו שזכרנוהו ואם כן ראוי שנאמר פנחס הוא אליהו שיותר טוב שיונח זכות אחד משיונחו שתי זכיות והנה אמר מתושבי גלעד כי שם נתיישב בימים ההם. והנה היה דרך פנחס שהיה נעלם זמן ארוך מהאנשים ואח' כך היה נראה כמו שזכרנו בספר שופטים עד כאן וכן מהריי"א ז"ל אות באות. עוד לחז"ל בירושלמי דאין עומדין אם יהיה טל ומט' ר' ברכיה אמר ייסא ורבנן חד אמר על המטר נשמע לו על הטל לא נשמע לו וחד אמר על הטל והמטר נשמע לו מ"ד על הטל לא נשמע לו מן הדא לך הראה אל אחאב ואתנה מטר. ומ"ד בין על הטל ועל המטר נשמע לו היכן הותר נדרו של טל אמר רבי תנחום סברין מימר נדר שהותר מקצתו הותר כולו. אית דבעי אמר בבנה של צרפית עד כאן וכמו שנזכיר בענין בנה של צרפית בס"ד וגם במסכת תעניות פ"א אם יהיה טל ומטר וכתיב לך והראה אל אחאב ואתנה מטר על פני האדמה ואלו טל לא קאמר ליה מאי טעמא משום דלא מעצר תאנא בטל וברוחות לא חייבו חכמים להזכיר ואם בא להזכיר מזכיר משום דלא מיעצרי וכי מאחר דלא מעצרי אליהו אשתמועי למה לי הכי קאמר ליה אפילו טל דברכה נמי לא אתי ולהדריה לא מנכרא מילתא עד כאן הנה נתבאר מאלו הפסוקים בכללן גם במ"ש אם יהיה טל למר כדאית ליה שלא ירד כלל ולמר כדאית ליה שאעפ"י שלא נעצר כי ירד אבל לא היה לברכה: ורש"י ז"ל התשבי מארץ ששמה תושב וסמיכות אל הפסוק הקודם כנז"ל מדחז"ל שהלכו אחאב ואליהו לנחם את חיאל באבלו וכו' וכן הר"דק ז"ל והוסיף לו' ובטח באל שיתקיים דבריו ועליו וכיוצא בו נאמר ותגזר אומר ויקם לך כמו שאמר שמואל אקרא אל ה' ויתן קולות ומטר כו' ומ"ש כי אם לפי דברי עד שיראה שיחזרו מעבוד ע"א כולם או מקצתם והביא כדחז"ל אלא שהזכיר

בדבריהם שקפץ ונשבע אליהו כו' ומ"ש אשר עמדתי לפניו שאני רגיל לעמוד לפניו בתפילה וכן אל המקום אשר עמד שם. כי אם לפי דברי כתרגומו אלהין כד אמר כי לא בא המטר לפי דברו כי האל אמר לו תחילה לך הראה אל אחאב ואתנה מטר א"כ לפי דברי ר"ל עד שאמר במצות האל ע"כ. והר"לבג ז"ל ויאמר אליהו וכו' הנה זכר זה לעוצם הפלגת חטאות אחאב שאעפ"י שראה קיום מה שייעד הנביא יהושע מן הרע על חטאת חיאל בית האלי ולא שב אחאב מפני זה אל השי"ת. ומהרי"א ז"ל כתב קרוב לדחז"ל שהיה אליהו מוכיח את אחאב ואו' לו שוב נא אל תהי עולה ראה מה שאירע לחיאל בית האלי שמתו בניו כולם יחדיו כדבר ה' אל יהושע גם אתה תחלה כמוהו ויבוא יומך ואחאב היה משיב מקרה הוא שהרי ייעדה התורה בעובדי ע"א ועצר השמים ולא יהיה מטר ולא נעצרו השמי' אז מפני זה השיבו אליהו חי ה' אשר עמדתי כו' אם יהיה טל ומטר ונשבע לו חי ה' אלהי ישראל כאילו אמר אתה אחאב חשבת כאילו השגחתו ית' ח"ו עברה ובטלה מן העולם ואולם חי ה' אלהי משגיח בהם ואפילו בעת רשעתם כדי להענישם ואמר אשר עמדתי לפניו כלומר שניבא מלפניו וקבל ממנו ע"ד דכתיב כי מי עמד בסוד ה'. ומ"ש כי אם לפי דברי הוא שלא ירד בטבע כמנהגו של עולם אבל ירד כשיתפלל אליהו עליו וכן היה שאמר לו ה' לך הראה אל אחאב באופן שיחלה פניו על הגשם והוא נתפלל עליו ויבוא להתקיים מאמרו אחר שבא המטר על פי דברו ותפלתו כמו שאבאר ע"כ והכל קרוב לנז"ל מדחז"ל וכן כתב הוא ז"ל. **ולע"דן** במ"ש רש"י ז"ל גבי תשבי מעיר ששמה תושב כנז"ל אפרש ע"פ דרכו או' מתושבי גלעד שהיו בגלעד שני עיירות שם תושב וגם בזולתו משאר מקומות יש מקו' ששמו תושב ולז"א התשבי ע"ש שהוא מעיירות הנקראו' תושב אש' בגלעד ז"ש מתושבי גלעד ובזה מובן שלא אמ' מיושבי גלעד או התשבי מגלעד תושבי מורה מקום על הנקראים תושב בגלעד ושהי' מהם ועל שמה נקרא תשבי חי ה' אלהי ישראל כלו' אם הב"ה האריך לך אפים במה שלא עצר את השמים מהיות טל מטר אין זה מקוצר יד להנקם ממך אלא שחי ה' אלהי ישר' ולא איש אל למהר להנקם מחבירו פן יקראנו אסון כי חי ה' ומעתה אשר חשבת שבטלו דברי משה ב"מש ועצר את השמים ח"ו אין הדבר כן אלא אלהי ישראל הוא ודבר אלי"נו יקום לעו' אשר עמדתי לפניו וידעתי בעמדי לפניו בהשג' נבואה והשגתי שאם יהיה טל ומטר השנים האלה לא יהיה כי אם לפי דברי מלשון דבר ה' שהוא נבואה וזהו לשון דברי כמו דבר ה' דבר בי ומלתו על לשוני. ולפי זה לא נשבע אליהו חי ה' אבל הוא דרך הודעה לאחאב על איחור הפורענות כאמור. וכבר זכרתי דלשיטת חז"ל בקנאתו על דברי אחאב נשבע חי ה' אלהי ישר' שיברר אלהותו עליהם וקיום תורתו

כ"מש ועצר את השמים אם יעבדו ע"א ואמר אשר עמדתי לפניו שנדר לי לקיים דברי אם תקניטוני בדבריכם זרים כנז"ל בדחז"ל ומ"ש אם יהיו השנים האלה דהי"לל אם יהיה בשנים האלה בבי"ת ובדקדוק זה נתרץ קושי' חז"ל שאפי' על הטל נשבע שלא ירד טל ברכה כנז"ל בגמר' וז"ש השני' האלה שלא נשבע שלא ירד בשני' האלה כי בהכרח ירוד ירד אפי' בשנים האלה כי הטל אינו נעצר אבל שבועתו הוא אם יהיה השנים האלה טל ומטר כלו' שהטל ומטר המחוייב לירד בשנים האלה שלא יהיה בו ברכה כי אם לפי דברי אם אגזור בו לברכה יהי כן ואם לקללה אלא שהשי"ת מנע המטר לגמרי והטל מנעו מהיותו מבורך ולפי זה לפי דברי כפשוטו כי בו תלוי הדבר לגזו' אומ' ויקם לו לברכה או לזולתו. והקב"ה אמר ואתנה מטר ולחז"ל באגדת שמואל אשר עמדתי לפניו ר' ברכי' ברבי חלבו בשם ר' שמואל בר רב יצחק וכי לפני שכינה הוא עומד אלא כל זמן שהיה עומד לפני אחיה השילוני כאילו עומד לפני השכינה ע"כ שתמיה היא כי הנביא לא יתכן שלא יתבהל וירדם כדי שיבוטלו החושים החומריי' ממנו והוא יושב ובטל או נופל וגלוי עיני השכל להשיג חוץ ממשה ע"ה שדבר ה' עמו פנים בפנים השגה ברור' וכאשר ידבר איש אל רעהו בלי שום בהלה לז"א וכי לפני שכינ' הוא עומד כאיש העומד לפני חבירו לא יתכן שלא תאחזהו פלצות כי מחומר קורץ וצריך ביטול החושים כאמו' אלא כל זמן שעומד לפני אחיה השילוני כאילו מקביל פני שכינה. ולפי הסוד בענין אליהו שאמרו עליו הראשוני' שהיה א' מצבא המרו' במרו' היו לו מהלכים בין העומדים האלה וה"בה שלחו בתחתונים להוכיח העולם וא"חכ נסתלק וחזר למשפטו הראשון. בזה אבין או' אשר עמדתי לפניו ממש עומד לפני השכינה בין העומדים לפניו ראשונה במלכות שמים:

**ב ג**

**ויהי** דבר ה' כו' לך מזה ופני' כו' רש"י ונסתר' מפני אחא' ואזבל. וכן הרד"ק ונסתר' שלא ידעך אדם שם וכן הר"לבג שזה אות שהשי"ת יעש' מה שיעש' ע"י סבו' הנאותו' ולא ירצ' לבטל הטב' אלא בעת צור' גדול ע"כ וכן מהריי"א. **ולע"דן** שאעפ"י שאליהו לש"ש נתכוון לכבו' ה' ועבודתו עכ"ז היה פועל אכזריות למנוע מהם אפי' הטל שאינו נעצר כמ"ש חז"ל בירושלמי אבל הטל אינו יור' בזכו' ברי' מה טעם כטל מאת ה' אשר לא יקו' לאי' ולא ייחל לבני אד' ע"כ והכוונ' שהי' אפשר לו' שהטל ירד בזכות יחיד סגול' או בזכו' רבי' כי כן אל כבי' לא ימאס לז"א שהטל אינו יורד בזכו' ברי' אלא ברחמי ה' ושפע מטובו הוא אשר לא יקו' לאיש א' איש אלי"ם להורידו בשבילו ולא ייחל לבני אדם רבי' להורידו בזכותן ולעומת זה אמ' לו לך מזה שטרדו משם או אפש' לך מזה

כלו' מזה האכזריו' שעשית במניע' הטל מהברכ' לך נע ונד ופני' לך קדמ' ונסתר' שם בנחל כרי' כי שם מושבך שצרי' הכר' כשם המקו' אשר תשב בו נחל כרי' ל' כרית'. ובזה יובן היו' כלכלתו ע"י האכזרי' (העוברי') [העורבי'] ולא זולת' לפי שהו' עש' בזה פועל אכזריו'. ואם לעוברי רצונו כך לעושי רצונו עא"כו שיתמלא רחמי' יתב' וית' שמו. וסיוע לזה מדרש"י ז"ל בסמוך גבי ויבש הנחל:

**ד**

**והיה** מהנחל כו' והעורבי' במס' חולין פ' הכל שוחטין מהיכן מייתו ליה מבי טבחי דאחאב ועפ"י הדבר מפני דמומר לאלילים אסור לאכול משחיטתו ומאי עורבים אמר רבינא עורבים ממש א"ל רב אחא בר מניומי ודילמא תרי גברי דהוו שמייהו עורבים מי לא כתיב ויכו את עורב בצור עורב א"ל ואיתרמי מילתא דתרוייהו הוו שמייהו עורבים ודילמא על שם מקומם מי לא כתיב וארם יצאו גדודים וישבו נערה קטנה ו"אר פדת נערה קטנה נערה דמן נעורן א"כ עורביים מ"ל. וחז"ל ב"בר פירשו העורבים על שם מקומן ולא חששו לקושיא זו של עורביים מבעי ליה. ובתנחומא ד"א משולחנו של יהושפט לפי שלא היו רוצים ליכנס בביתו של אחאב להוציא משולחנו של אותו רשע כלום לאותו צדיק מפני שהיתה ביתו של אותו רשע מלאה אלילים הוי מעוף השמים מחכמנו ע"כ. וקשה על מדרש תנחומא דמנא ליה שלא היו נכנסי' לבי' אחאב לפי שכולו מלא אלילים ולמוד מעוף השמים מחכמנו דלמ' משו' דמומר אסור לאכול משחיטתו וכההיא דמסכת חולין. ונראה שלא יחוייב שיקחו לו בשר יקחו לו לחם או שאר מזון המותר וזה דקדק בתנחומא שאמר להוציא משולחנו של אותו רשע כלום לאותו צדיק דתיבת כלום מורה על כל דבר מזון זולת בשר המות' ל"כע ומדלא רצו להוציא כלום למדנו שלא רצו ליכנס לביתו של אותו רשע לפי שהיה מלא עבודת אלילים א"כ מעוף השמים מחכמנו שאפי' בדבר שאין בו איסור נבילה לא רצו להוציא משולחנו של אחאב שלא להכנס לביתו משום אלילים. והר"דק ז"ל והיה מהנחל והיה חיותך שמהנחל תשתה והעורבים יכלכלוך עורבים ממש עופות השחורים. וטעם צויתי שמתי בלבם להביא לחם ובשר בבקר ובערב. ואין לשאול מאין היו מביאין לו כי באמת ממקום כשר מביאין לו כי הרבה כשרים היו ביש' כדכתיב והשארתי בישראל שבעת אלפים כל הברכים אשר לא כרעו לבעל וכל הפה אשר לא נשק לו: ודחז"ל י"א משולחנו של אחאב וי"א משולחנו של יהושפט. וי"מ עורבים סוחרים כמו עורבי מערבך והרי הכתוב אמר ונסתרת וכו' אולי הסוחרים ההם היו מסתירים אותו וכן הר"לבג ז"ל עורבים עופות ואפשר שיביאו לו בשר כשרה ואיך שהיה לא היה בזה חטא שאף על פי הדבר להורא' שעה מותר ע"כ

וכן מהרי"א ז"ל ככל הנז"ל: **ולע"דן** לדקדק לשון והיה והוא מיותר די שיאמר מהנחל תשתה ואפי' הודעה זו כולה מיותרת כי בהיותו שם בנחל ודאי שישתה ממנו כי אין מים זולתו. ומהו ואת העורבים צויתי לשון צווי. וחז"ל אמרו ב"בר בפסוק עד יבושת המים בזמן אליהו אמר רבי ברכיה בשם רבי אבא בר כהנא אמר לו הקב"ה קבלו שעתיד העולם להצטרך לו אמר לו אימתי אמר לו עד יבושת המים עתיד צדיק אחד לייבש את העולם ואני מצריכו להם ה"הד והעורבים מביאים לו כו' ע"כ שלפי דבריהם מקדם ומאז מזמן נח הודיע שצוה ומינה את שריו ומלאך העורבים שיהיה מוכן לעת יבושת המים בימי אליהו ובזה נבין או' והיה מהנחל תשתה ר"ל והיה זה הענין אשר העורבים יכלכלוך בעוד שמהנחל תשתה אבל ביבושת המים של הנחל לא יכלכלוך במקום זולתו כי הצווי לא היה אלא פרטי אל העורבים שם בנחל כרית לבד ז"ש והיה מהנחל תשתה ואת העורבי' צויתי לכלכלך שם שם דווקא ולא במקום זולתו ובזה אבין הבנה זולת הנזכר' ב"מש עד יבושת המים שהוא פרטי אל יבושת מי הנחל כרית וביבוש' המים לא יכלכלוהו עוד. עוד אפשר והיה מהנחל תשתה רמז לו שלא יתמידו בו מים ואעפ"י שהוא נחל עתיד הוא לייבש כדי שיצר ויצטער גם הוא בצרת צבור וז"ש והיה בעוד היותו מהנחל תשתה מכלל שיבוא זמן שלא יהיה נחל ומ"ש ואת העורבים צויתי לכלכלך שם אין לשון צווי נופל על העורבי' אבל הודיעו שיאכל מה שיביאו לו כי בשר כשר יהיה ואת העורבי' ע"פ התורה אשר צויתי בשר כשר על פי מה שצויתי יכלכלוך שם ואין מקר' יוצא מידי פשוטו ואת העורבים צויתי לכלכך שם ומדנקט לשון צויתי הוא נלמד על פי צווי התורה. ואמר לכלכלך ההכרחי כמו יכלכל דבריו במשפט לא מותרות אלא שהצדיקי' אומ' מעט ועושי' הרבה והעורבים מביאים לו לחם ובשר בבקר ובערב והוכרחו שנים הא' ללחם והא' לבשר. ואם היה משולחן אחא' אליבא דמ"ד בגמרא מבי טבחי דאחאב לא נקשה לו ולמה לא צוה ה' שיביאו משולחן יהושפט הצדיק. ונתרץ כי השי"ת רצה שמשולחן האוי' ומבקש להמיתו בכל גויי הארצו' וממלכות מתוך שולחנו מפתו יאכל ומבשרו ישבע בבקר ובער' להודיע את מעשה ה' כי נור' הוא אוכל לחמו יגדיל עליו עקב:

**ה**

**וילך** ויעש וכו' והעורבים וכו' **לעד"ן** לדקדק יתור וילך ויעש כדבר ה' שהכל מיותר די שיא' וילך וישב בנחל כרית ולא שייך בזה לשון מעשה א"כ הי"ל וילך כדבר ה' וישב בנחל כרית. ונראה במה שזכרנו לחז"ל שמס' לו המפתח של גשמים וא' לו לך מזה ופנית לך כו' בתפילה לקח המפתח של גשמים בידו ולזה אמר לו שילך משם כדי

שלא יכמרו רחמיו בראותו חוסר כל יבקשו פניו א"כ הלך לנחל כרית לשני העניינים האלה הא' כדי שלא תקצ' נפשו בעמל ישר' והשני מפחד אחאב ואשתו אזבל. ועל הענין הראשון אמר וילך ויעש כדבר ה' בקחתו מפתח הגשמים בידו ולכתו מאצל ישר' שלא יפצרו בו עד בוש. והענין השני וילך וישב בנחל כרית לברוח ולהסתר שם מפני פועלי און אחאב ואשתו:

**ו**

**והעורבים** מביאים לו כו' כבר זכרתי היות אפש' שהעורב האחד יביא לו הלחם והשני בשר והוא קרוב אל השכל ויבא הלחם נקי והיו מביאי' לו בבקר ובערב להיות עיניו תלויות למרום ובצער עם ישר' או להודיע יד השי"ת כי לא תקצ' ידו מהושיע ולהאכילו בשר ולחם ובשר מבושל לשעתו בבקר וכן בשר מבושל לשעתו בערב ולא מבשר הבקר לערב ולא ילין מבשר הערב לבקר ובזה נבין שלא היו מביאין לו לחם לבד אלא לחם ובשר כי יד ה' לא תקצר:

**ז**

**ויהי** מקץ ימים כו' רש"י ויבש הנחל כדי שידע צורך הגשמים ויטרח לגלות שהיה קשה מה"בה שישר' שרויין בצער מתים ברע' ע"כ. **ול"עדן** כדמהרי"א ז"ל שנה אחת נתעכב שם ובזה אבין או' ויהי מקץ ימים כמו ימים תהיה גאולתו. ימים או עשור. ואמר ויבש הנחל לומר שלא היתה יבישתו זו טבעית אלא השגחיית וכדרש"י כדי שיהיה גולה ומטולטל בצער כישראל המצטערים מפני זלעפות רעב ז"ש וייבש הנחל והוא פלא הטעם כי לא היה גשם בארץ והיו כל העולם בצער ואין ראוי שיהיה אליהו בנחת אלא גולה ומטולטל. ואולי ע"ז נקראת נחל כרית מקדם ומאז הוא יתב' מגיד מראשית אחרית על שם שעתיד הוא יתב' להכריתו ולייבשו בהשגחה עם היותו נחל שוטף וזה מיוסד על דברי רש"י ז"ל במה שאמר ויבש הנחל כדי שידע צורך הגשמים בהיותו נע ונד אנה ואנה:

**ח ט**

**ויהי** דבר ה' כו' קום לך צרפתה כו' פרקי ר' אליעזר ר' שמעון אומר מכח הצדקה המתים עתידים להחיות מנין אנו למדים מאליהו ז"ל שקבלו האלמנה בכבוד גדול ואמו של יונה היתה עד כאן ובסמוך אכתוב שארית המאמר בפסוק באת אלי איש האלהים:

**ולע"דן** מהו מכח הצדקה הי"לל בזכות הצדקה מהו לשון מכח. גם צריך לדעת איך הענין מידה כנגד מידה ונראה כי אין הב"ה מחזיק טובה בצדקה אלא נתינתה בדרך כבוד ולב טוב וכמו שאמרו הראשוני' ז"ל בפסוק ולא ירע לבבך בתתך כי בגלל הדבר הזה הנזכר שלא ירע לבבך הוא שיברכך הי לא בעבור הצדקה עצמ' כי לו ית' הכח

ושלו הזהב אבל הנתינה בלב טוב ודרך כבוד הוא שמחזיק לו טובה ה"בה וז"ש מכח הצדקה שכח הצדקה היא הנתינת אותה בלב טוב ובאופן שלא יתבייש המקבל וישפך דמו דאזיל סומקא ואתי חיורא ומידה כנגד מידה כמו שהוא מחייה את המת העני חשו' כמת ומחייהו בדב' על לבו דברי ניחומי' מידה כנגד מיד' בכח הצדק' הזו יחיו המתי' ומביא ראיה מהצרפית שהיא לא האכילה לאליהו רק שקבלה אותו בסבר פנים יפות לבד וזה גרם שהחיה את בנה א"כ מכח הצדקה הנז' המתים חיים. רש"י צרפתה שם העיר. צויתי שם בפמלי' שלי שתכלכלך שם אשה אלמנה ע"כ. והר"דק ז"ל לפי שיש צרפת אחר' וזו של אליהו סמוך לצידון הנה צויתי שם אשה אלמנ' לכלכלך אם נאמ' שנתן בלב האלמנה לכלכלו לא היה זה כי היא לא היה לה במה שתחיה אלא ע"י הנס אבל אליהו הבין מדבר האל כן כמו שא"ל ג"כ ואת העורבים צויתי לכלכלך שם וכיון שראה אליהו כי לא היה לאלמנה במה תחיה היא עצמה כ"ש שתכלכלהו ידע כי מה שאמר לו האל צויתי שם ע"י נס הוא שאמ' שיצוה דברו וברכתו בבית האלמנה שתוכל לכלכלו לפיכך אמר לה כה אמר ה' אלהי ישר' כד הקמח לא תכלה וצפחת השמן לא תחסר. ואמרו במדרש שזאת האלמנה אמו של יונה ע"כ וכן הר"לבג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והרחיב שהיתה אשה אלמנה בולד אחד לבד היא תסתיר אותו בביתה ועל ידה תהיה מזונו וכלכלתו עד כאן:

**ולע"דן** כי להיות שאחאב הוסיף לחטו' מכל אשר לפניו במה שנטמע באיזבל בת אתבעל מצידון והיא גרמה לו כל הרשע ככתו' אשר הטתו איזבל אשתו נמצא כי מצידון תפתח לו הרעה ומשם מצידון התחילה ישועתו לבוא כי כשהוצרך אליהו למפתח של תחיית המתים א"ל ה"בה אין דרך ארץ שיהיו שתים ביד התלמיד ואחת ביד הרב הוצרך להחזיר של גשמים כדי לקחת מפתח של מתים נמצא כי כל הליכתו לצרפת אשר לצידון לתקן הרע הנמשך לאחאב מהליכתו לצידון וקחתו אשה מצידון ועתה ע"י אליהו ועל ידי אשה כשרה יתוקן הכל וז"ש לך צרפתה אשר לצידון וישבת שם כלומ' שם בגבול אתבעל אבי איזבל ז"ש וישבת שם ולא אמר ונסתר' שם: או אמר וישבת שם ישיבת קבע כי שנה אחת ושנית ישב שם. ואמר הנה צויתי שם אשה אלמנה לכלכלך לא כן אמר בעורבים שאמר ואת העורבים צויתי לכלכלך שם הטעם כי בעורבים שהיו מביאים לו לחם ובשר שייך לו' בהם ואת העורבים צויתי שנתתי בלבם או מאז ומקדם צויתי השר שלו לכלכלך שם אמנ' באשה אלמנה אשר ביתה ריקן כי אם עוגה אחת קטנה לזה אמר הנה צויתי שם ר"ל הנה צויתי שם מצות חלה שע"י מצוה זו אשר על האשה האלמנה בזכותה תושפע

ברכתי לכלכלך וכמו שאמר אך עשי לי משם עוגה קטנה בראשונה ואח"זל כי אליהו כהן היה וחלה נטלת בראש וכמו שאכתו' בס"ד ז"ש הנה צויתי שם על צווי חלה:

**י יא**

**ויקם** וילך צרפתה כו' רש"י ז"ל הוא לא היה מכיר באלמנה שאמר לו הב"ה ולמד מאליעזר עבד אברהם ואמר אותה שתתן לי מים לשתות היא האלמנה ע"כ והר"בע כיון אל דברי רש"י בשער כ"ב שכתב שזו בדיקה מאליהו לדעת אם היא האשה אשר הוכיח ה' לכלכלו כי לא ידעה ועשה בדיקה כיוצא באליעזר ולזה נסה אותה בשאלת מים קחי לי מעט מים ולפי שלא נבדקה אצלו עדיין אם היו כלי' קודש או חול אמר קחי נא לי מעט מים בכלי שירא' שהכלי הוא שלו (ויכריח כדבריו ז"ל יתור בכלי) והנה האשה נזדרזה לעשות מאמרו שהיתה הולכת להבי' והוא קרא אותה מיד כלו' אינך צריכה לילך להביא כי הנה נא ידעתי ממה שרציתי ממך הוא מ"ש ותלך לקחת ויקרא אליה ויאמר לקחי נא לי בידך אחר שנגמר נסיון המים חזר וניסה אותה בלחם אמנם אמר בידך כי ידע שאם תתן לו ע"פ שנים עדי' יקום דבר שהיא כשרה וידיה טהורו' וזהו בידך ע"כ. **ולע"דן** שלא הוצרך לנסיון כי בבואו פתח העיר מצא אשה אלמנה הזדמנות הזה מורה כי היא האשה כי לא כל הנשים יוצאות חוץ לעיר לקושש קש כמו בנות העיר היוצאו' לשאו' מים שבימי אליעזר שע"כ הוצרך לניסיון ההוא אבל כאן והנה האשה אלמנה תיבת והנה מורה קיום דברי השי"ת בהיותה בפתח העיר ומקוששת עצים לאפות פת הוא ולזה אמר קחי נא לי ר"ל הנני בא עיף ויגע וצמא מהדרך ואם אשתה מעט מעט אצטרך למים רבים ויזיקוני ואולי ג"כ יזיקוך כי אולי היה ביוקר שם כי שנת בצורת היא לז"א נא לשון בקש' קחי נא לי מעט מים כלומ' שמעט מים אשתה רק קחי אותם לי בכלי הידוע של מים ואשתה המעט מים הנזכרי' רק שאלתי שתביא לפני כל הכלי כדי שתשבע עיני בראות מים רבים לא יוכלו לכבות אש אשר בקרבי וזהו בכלי בפ"תח תחת הבי"ת ולא בשב"א שהו' כמו בהכלי הידוע וכן יכריע ג"כ יתור בכלי כי לא יתכן זולת כלי אלא ודאי בכלי שכל המים שיש לי הם בו. ותלך לקחת בזריזות וניסה אותה אם היא קמצנית או וותרנית במה שאמר לה בעודה הולכת להביא מים נא הביא לי ג"כ בידך פת לחם כלו' אגב גררא של המים הביא לי בידך כלאחר יד לקחי לי פת לחם בידך או יהיה בידך לומ' ביד האחת מים ובידך פת לחם ואולי עשה שאלתו זאת ככותיים ששואלים בצל ואח"כ פת כי בצל בלא פת לא יאות כן שאל אליהו מים תחילה ואח"כ פת לחם. כי מים בלא אכילה קודמת יזיקו ובפרט לבא מן הדרך וזהו ותלך לקחת ויקרא אליה ויאמר לקחי נא לי פת לחם בידך מאחר שהסכמת לתת לי מים נא תני פת לחם כי

לא יתכן מים בלא לחם ועשה זה דרך נסיון האם תקוץ בדבריו אם לא והיה מכשרותה שהשיבה אמריה אליו בכבוד גדול חי ה' אלי"ך ובשבוע' כאילו היא בושה ממנו ואין לאל ידה. ואולי אמר קחי נא לקחי נא לי כלו' נא לפי שעה תקחי את לי כי אחר כך יהיה זה סיבה להניח ברכה אל ביתך ואני אקח ליך. והר"דק ז"ל לקחי נא הלמ"ד מעמדת בגעיא עד כאן:

**יב יג**

**ותאמר** חי יי' אלהיך כו' ויאמר אליה וכו' רש"י ז"ל מעוג כמו עוגה מלא כף ת"י מלא פיסת ידא בצפחת בוטי"לא בלעז כמו שנאמר בשאול צפחת המים אשר מראשותיו ומתנו משם ולהלן ונמות ברעב עד כאן. וה"רדק ז"ל אם יש לי מעוג כל דבר עוג בין פרוסה גדולה או קטנה כי אם מלא כף קמח שאינו מעוג והשאר כדרש"י ז"ל וכן הר"לבג ז"ל וכן מהר"י"א ז"ל והוסיף שבאו' אלי"ך נראה שהכירה בו כי איש אלהים הוא ולזה אמרה אלהיך ולא אמרה חיי ה' אלהים. וכת"י מעוג מדעם כאילו המ"ם שמושית לו' אין לי כלום ואפי' דבר מועט מעוגה כ"ש עוגה. ומ"ש עשי כדברך שתעשה אותו מלא כף קמח ועשי לי ממנו עוגה קטנה כי יספיק הקמח לי ולך ולבנך ומ"ש בראשונה כי רעב היה שלא אכל באותו הדרך. ויש דרש לפי שהיה כהן שתוציא לו מן העיסה חלה תחילה עד כאן והר"לבג אם תעשה לו בראשונה בזכות שתכלכל אותו יביא ה"קבה הברכה בקמח ובשמן ההוא ואם תעשה לבנה ולה תחילה יכלה הקמח והשמן עד כאן וכן מהר"י"א ז"ל כדה"רדק והר"לבג. והרב ב"ע ז"ל בשער כ"ב פירש כי האש' הזאת כוונה בנדיבות לבה בב"מ במחלוקת בן פטורי ור' עקיבא ז"ל דע"כ לא קאמר ר"ע וחי אחיך עמך אלא כשמספיק מים ומזון לאחד עד הגיעו אל היישוב אבל כשאינו מספיק לא לזה ולא לזה תקנתו קלקלתו ויאכלו שניהם וימותו שניהם ובהא מודה ר' עקיבא לבן פטורי וז"ש ועשיתהו לי ולבני ואכלנוהו ומתנו ומאחר שאין תוחלת אלא ע"י נס נס לאחד נס למאה ונאכל יחדיו אנו ואתה ולזה אמר אליהו עשי כדברך שהדין עמך במה שדנת שבנדון זה מודה רבי עקיבא לבן פטורי זהו עשי כדברך אך עשי לי עוגה קטנה בראשונה ר"ל בעוד הקמח מועט והשמן מועט וא"חכ בהתרבות הקמח והשמן באחרונה ז"ש ולך ולבנך תעשי באחרונה ותוכלי לעשות לשבעה באחרונה כי כה אמר ה' וכו' ותלך ותעש כדבר ה' ותאכל היא והוא וביתה ימים הנה גם המקרא תוכיח שקדמה היא לאכול ושלא שאל הקדימה רק לגמור הצירוף ההוא אשר נמצאת בו שלמה גמורה עד כאן וק"ק דאם כן היה לה לומר שתעשהו לה ולבנה ולאליהו ויאכלוהו יחדיו. ואפשר דבתיבת ואכלנוהו נכלל אליהו עמהם.

**ולע"דן** שנשבעה אם יש לי קמח מספיק כדי מעוג כי אם דבר מועט מלא כף קמח בכד ומעט שמן בצפחת שאפילו אותו המלא כף הוא בכד שכאשר תרצה להוציאו מן הכד ידבק בכותלי הכד מעט ממנו ויתמעט השיעור ממלא כף ומעט שמן והוא בצפחת שיתמעט מהנדבק בצדי הצפחת והצלוחית והראיה לדברי שהנני מקוששת שנים עצים לבד לפי שעה ולא עצים הרבה שהיות הקש מועט מורה על האפיה המועטת וכיון שלא יהיה עוד פת בסלו תכף לאכילה נמות ואפי' קודם העיכול מהצער שכלה הפת והשמן ז"ש ואכלנוהו ומתנו בה שעתא שנאכלהו ויאמר אליה אליהו אל תראי מדלא קאמ' ויאמר אליה אל תראי אפשר שגילה לה אני אליהו וז"ש ויאמ' אליה אליהו לא יחוייב שאמ' אליה אליהו אני אלא מהכרח הזכירו תיבת אליהו יכריע כן ואמר אל תראי בואי עשי כדברך ר"ל כיון שאח' האכילה נמות אם כן למה אטרח בהבל הזה של עוגה זו הקטנה אל תראי ועשי כדברך כי בעשייה זו את עושה המחוייב ליך מן הדין והשי"ת ירחם אך צריך בטחון בה' וז"ש אך לשון מיעוט כלו' מה שהבטחתיך אל תראי אך בזאת אך עשי לי משם עוגה קטנה ר"ל משם בעודו מועט לי משם עוגה קטנה בראשונה שעיקר העבוד' הוא לתת הראשי' ואפי' בעשיי' ובאפיי' תקדימי אותי ולך ולבנך תעשי באחרונ' כי כה א' ה' אם כה תעשי בזכות המצוה הזאת מבטיחך אלהי ישראל המשלם שכר טוב למתהלכים לפניו שכד קמח לא תכלה וכו' נמצא שמה שלמד הרב"ע ז"ל מתיבת בראשונה למדנוהו מאו' אך עשי לי משם רוצה לומר משם מהמועט ההוא:

**יד**

**כי** כה אמר ה' אלהי ישר' כו' הר"דק ז"ל לא תכלה נכתב בה"א ונקודו כבעלי אלף ועניינו לשון כליון וחסרון כבעלי ה"הא. עד יו' תת כו' כתו' בנ"ון כמו לתתן שם ונקר' בלא נון עד תת ושניה' נכונים וכבר כתבנו דעתינו בקרי וכתיב כי בגלות נשתכחו הנסחאות והיו מוצאין בנוסח' האח' כך ובנוסח' האחר' כך ולא עמדו על בירור' וכתבו כאחת מבפני' והאחר' מבחוץ ע"כ ומחיל' מכבודו שאין הדב' כן כמו שהכריעו האחרוני' ז"ל שאלו ואלו דברי אלי"ם חיי' ונאמרו מפי הנבי' ע"ה וכן בס"ה בפ' הזה עד תת ה' גשם והשי"ת לא יתן הגשם עד תתן את הצרפית שע"י הזכות ונתינת עוגה קטנה שתתני לי תהיי את הנותנת הגשם כי בהתעוררו' התחתוני' יעורר השי"ת רחמיו ע"כ א"כ אין זה ח"ו השתבשו' נוסחאו' כמו שחשב הר"דק אבל היה זה וזה דברי אלי"ם חיי' כאמו' וכבר זכרתי בספרי' הקודמי' בביטול דברי ה"רדק ז"ל בזה מחילה מכבודו. ומהרי"א א' כי כה אמ' ה' אלהי ישר' בהיות שלא מצאנו דיבור אליו על זה לפי שכאש' אמ' לו השי"ת צויתי שם אשה לכלכלך הודיעו אופן הפרנס' והנס שיעש' בזה עם היותה עניה סוערה

ומ״ש כד הקמח לא תכלה כו׳ והיה ראוי שיאמ׳ קמח הכד לא תכלה ושמן הצפחת לא תחסר כי הקמח הוא הצורך לא הכד אבל לפי שבהעדר הקמח תמנע כד מהיו׳ כד הקמח לזה אמ׳ כד הקמח לא תכלה כי תמיד תמצאו בו קמח וכן הצפחת עד תת ה׳ גשם על פני האדמה שאז לא יצטרכו לאותו נס ע״כ ועדיין ק״ק שיאמ׳ הנס בקמח ולא יזכור לא כד ולא צפחת: **ולעד״ן** במה שזכרתי מרש״י ז״ל בפסו׳ צויתי שם בפמליא שלי שתכלכלך ובדבריו ז״ל אני מבין תיבת שם שהוא שם למעלה בפמליא שלי צויתי לכלכלך וז״ש כאן כי כה אמ׳ ה׳ כי כבר אמ׳ ה׳ כן בפמליא שלו כד הקמח כו׳ ומ״ש כד הקמח מסתפ׳ אני במעשה הנס הזה מעשה שהיה איך היה האם נאמר שנתרבית הקמח והשמן או נאמ׳ שלא חסרו מהן והיו נוטלי׳ והם באותו גדר שהיו וכן לעו׳ והיינו יכולי׳ לפרש את הפסוקים האלה מסכימין כפי כל אחד מאלו הב׳ צדדין שבאו׳ צפח׳ השמן לא תחסר מור׳ שהצפח׳ עצמ׳ תהי׳ מלאה בלי חסרון ומדוקד׳ בזה שתל׳ הענין בצפחת וכן בכד הקמח לא תכלה כמו לא תכלא בא״לף לשון מניע׳ שלא ימנע מהיות׳ מלא׳ והכד כולו כד הקמח שאם נשארו מעט בכמותו הי״לל הקמח לא תכלה והשמן לא יחסר. ומתוך לשון הרב״ע בשע׳ כ״ב הנז״ל מור׳ שנתרב׳ הסול׳ שכתב זה לשונו ולך ולבנך תעשי באחרונ׳ לכשיתרב׳ ותוכלי לעשות לשבע׳ עכ״ל: **אלא** שהשכל מחייב שלא נתרבת כלל אלא שהיו נוטלים קמח ושמן ולא יכלה הקמח ולא יחסר השמן כי מה בצע כשיתמלא וסוף סוף צריכי׳ היו לקמח ולשמן שאין בכדי הכד והצפח׳ שיעו׳ מספי׳ לעד שיתן ה׳ גשם על האדמ׳ א״כ בהכרח היה צריך עוד נס אחר ואפי׳ שנתמלא הכד והצפחת ותרבו׳ בנסי׳ למה א״כ נאמ׳ שנס א׳ היה שאותו המועט תשר׳ בו הברכה ולא יכלה ולא יחסר וכן מוכיח לשון הכתו׳ דבסמוך שאומ׳ כד הקמ׳ לא כלת׳ והשמן לא חסר שתלה הענין בקמח שהכ׳ זכר הוא והי״לל לא כלה אמ׳ לא כלת׳ על הקמח וחסר חוזר על השמן כי צפחת נקב׳ היא להודיע כי מעולם לא נתמלא הכד והצפח׳ לעו׳ חסרה היתה אלא שהקמח הוא שלא כלת׳ והשמן לא חסר מהשיעו׳ שהיה בו בעת בא אליהו והיא ראיה נכונ׳ והנ׳ נאמ׳ שתל׳ הענין בכד ובצפח׳ לפי שהאש׳ הזא׳ היתה אשת חיל וכפה פרש׳ לעני מהכד ושלח׳ לאביון מהצפח׳ ההיא כי לא יתכן שתחול שם ברכ׳ אלא באמצעו׳ מצוו׳ שנעשו בו ולזה צוה אות׳ שתזכ׳ כעת באליהו לתת לו מקמח הכד ומשמן הצפחת לטבול בו הפת כדי שיהיו אלה הכלי׳ תשמישי מצות הכנסת אורחי׳ ויהיו תשמישי קדוש׳ שתחול בהם ברכ׳ ז״ש כד הקמח תלה הברכה בכד שלא יכל׳ וכן בצפח׳ לפי שעשו בהם מצות נתינ׳ צדקה ופרוס׳ לעני ומה שתלה הענין עד יום תת ה׳ גשם על פני האדמ׳ והיה ראוי שימשך הנז׳ עד בא תבואת׳ כי אפי׳ שתרד הגש׳ לא יש

לה לאכול ואין לפרש שהגש' הזה הוא המלקו' ולכך קרא' פני האדמה ולא אמ' על פני ארץ ככתו' הנותן מטר על פני ארץ כי שם דבר בעוד שהיא ארץ לא זרוע' וכאן על פני האדמה שהאדימו פני' מהתבוא' והזרעים. כי לישנא דקר' משמע שברד' הגשם הראשון תכלה ותחסר ועל פני האדמה ועל פני הארץ הכל דבר אחד כדבסמוך ואתנ' מטר על פני האדמ' וצריכי' אנו לו' שלא תקצר יד השי"ת ברד' הגש' ואפי' שתחסר צפח' השמן וכד הקמח לא יצטרך עד לנס כי מנהג העו' ברדת הגשם מפקעי שערי' מורידי' השע' של התבוא' ומוזיל' ובפרט בהיו' היא סיבת ירידת הגש' כמו שזכרתי בשם ס"ה שרמז בפסו' כן באו' תתן שהי' תתן ע"י הזכות הזה בפרוס לרעב לחמה. ולי אפשר שרמז תתן שה"בה חולק כבוד לאליהו ובפרט שמס' בידו מפתח של גשמי' ולז"א כה אמר ה' כד הקמח כו' עד תתן הרשות והמפתח של גשמי' ביד ה' כדי שיהיה הגשם על הארץ והשי"ת הוא הנותן בעצם וראשונה וז"ש עד תת ה' גשם על פני האדמה:

**טו**

**ותלך** ותעש' כו' ה"רדק ותאכל היא והוא הכתי' הזכר תחיל' והנקב' באחרונה והקרי להפך ושניהם ענין אחד כי שניהם אכלו אבל מנהג הלשון הוא כשזוכר זכר ונקבה כא' יפול הלשון על הקודם אם זכר ואם נקב' והראשון הוא העיק' לפיכ' נזכר בראשונ' כמו ותדבר מרים ואהרן במשה ותכתוב אסתר המלכ' ומרדכי היהודי קיים עליה' מרדכי היהודי וכן זה ותאכל היא והוא כי היא העיק' ואעפ"י שע"י אליהו בא הנס לה: ובדר' הוא והיא בזכו' אליהו אכלו. וביתה בנה ואחרי' בני בית' אבל למעל' לא אמ' אלא לי ולבני כי לא היה מספיק אלא לשניה' לבד והם קודמין לשא' בני הבית ע"כ. והר"לבג הוא והיא הקדי' הוא תחילה כ"מש אליהו עד כאן ומהרי"א שהתמיד הנס הזה שנה תמימה בשם ס"ע ע"כ ובזה נבין או' היא ובית' ימי' כמו ימי' או עשור שהיא שנה א'. **ולע"דן** מה היא הכוונ' בזה ההתהפכו' יחדיו שבב' התיבו' הא' קרי הי"א וכתי' הו"א והב' והו"א ק' והכתיב והי"א. ובשלמא להר"דק שסובר שהק' וכתיב הם נסחאו' ניח' אמנ' לסברתינו שזכרתי שאלו ואלו דברי אלהים חיים מהו זה ההתהפכו'. ונרא' שכוון לב' ענייני' יחדיו שבפועל האכילה קדם הוא שכן אמר אליהו בראשונ' כו' וזהו הכתי' הוא והיא אמנ' הק' הודיע שכיון שע"י הזכות הזה שזכתה עם אליהו שרת' הברכ' בכד הקמח כו' בזה היא קודמ' ותאכל היא. או דבר לפי שעה הק' הוא תחילה והיא בסוף כמ"ש אליהו אמנם אח"כ חזר הדין ש"בה בוצע וה"ה לבעלת הבית בוצע' תחילה ואוכלת וא"חכ האורח וזהו הק' היא והוא ולהיו' דבר זה מתמיד הסמיכו בק' היא והוא. ואליהו אמר מעט ועשה הרבה שכיון ששרתה הברכה הספיקה לה ולבנה ולביתה ג"כ שזה אות כי היתה

פורשת כפה לעני וידיה שלח' לאביון וחזרה למנהג' כי לא זה בלבד אלא אפי' רצת' להאכיל כמה וכמה בני אדם לא תחסר כל כי ברכת ה' היא תספיק לכל וז"ש וביתה ימים ואפי' שהתמידה שנה להטי' עם בני ביתה לא חסר וז"ש כד הקמח לא חסר וכו' שהוא דבר פשוט ומאי קמ"ל היפול דבר ה' ארצה חלילה אבל אמ' שאעפ"י שהאכילה את ביתה שבתחילה לא נזכ' אלא היא ובנה ועתה הוסיפה וביתה ועכ"ז כד הקמח לא כלתה כו' ואין זה הפך דבר ה' כ"א כדבר ה' אשר דבר ביד אליהו הנבי' כי דבר ה' אשר ביד אליהו היא סתם כד הקמח לא תכלה וצפחת המי' לא תחס' ולא היה בזה שום תנאי לפלו' ופלו' שיאכלו כ"א סתם ואפי' שירבו אוכליה תרבה הטובה וכבר זכרתי שלא כלתה חוזר אל הקמח והשמן לא חסר להודיע שהברכה נמצאת באותו המועט שאפילו אוכלים ממנו ומסתפקים מהשמן לא חסר שיעורו מכמות שהוא בעת הוא אליה:

**טז**

**כד** הקמח כו' הרד"ק ז"ל וצפחת השמן לא חסר לגזירת פועל בצרי כמו כי חפץ בבת יעקב ואמר חסר לשון זכר כי טעמו אל השמן ולמעלה אמר לא תחסר לשון נקבה אל הצפחת והענין אחד כמו שאמר למעלה הוא מנהג הלשון ברוב להיות טעם הפועל אל הדבק ובמעט יהיה הפועל אל הנדבק כמו כי היתה אליו פני המלחמה קול נגידים נחבאו קשת גבורים חתים עד כאן: והר"לבג ז"ל והיה אופן זה המופ' כשנשתנה אויר הכד לקמח והאויר אשר בצפחת לשמן כמו הענין בההפך המטה לנחש עד כאן: וכן מהרי"א ז"ל נאמר לא חסר לשון זכר אל השמן ולמעלה לא תחסר לשון נקבה אל הצפחת והענין אחד ע"כ. **ולע"דן** אם הכל ענין א' למה שינה וכבר זכרתי למעלה שזה הפסוק מברר היות השמן והקמח כמות שהוא בלי תוספ' אלא שנכנסה בו ברכ' סמויה מן העין אבל מ"מ יקש' א"כ למה אמ' למעל' סתם. ונראה כי יש שתי סברות בנרות חנוכה יש אומרים שהשיעור שהיה בו כדי להדליק לילה אחת ובזה נמצאו שמנ' הימי' בנס והסבר' השנית היא שהדליקו לילה אחת וחזרה ונתמלאה הצלוחית וכן בכל לילה נמצאו השבעה לילות הודלקו מהשמן שע"י נס ומה שלא קבעו שבעת ימי חנוכה כמספר ימי הנס נאמ' כי גם מה שנמצאת אפי' כדי לילה אח' בנס הוא שלא מצאו' האוייבי' ושברו' ולכך לכל הפירושי' קבעו שמנת ימי חנוכה ולא שבעה. וכיוצ' באלו השתי סברות היה באפש' הנס הזה כיוצא בחלוקה הראשונה לומר שמהשמן הזה כשיתחלק לחלקים מרובי' למנין שנה אחת שנסתפקו יחדיו ממנה כמ"ש וביתה ימי' שהיא שנה אחת כמו שזכרתי א"כ הקמח בכל יום יגרע ממנו חלק א' מש"סה כמנין שנת החמה וכן השמן וזה ייעד למעלה כד הקמח לא תכלא לגמרי אבל מהקמח עצמו יתמעט מעט מידי יום ביו' לדבר יום

ביומו וכן צפחת השמן לא כלתה לגמרי הצפחת אבל היה אפשר שיתמעט. אמנ' א"חכ הוסיף השי"ת בענין הנס שלא חסר מהשמן כלום ולזה דבר הכתו' השני כד הקמח לא כלת' הקמח והשמן עצמו לא חסר אלא בשיעו' וזהו כדבר ה' אשר דבר ביד אליהו. כי אליהו לא בא בידו דבר ה' אלא קום לך צרפתה כנז"ל בפסוק כי כה אמר ה' אלהי ישראל כד הקמח לא תכלה דלאו בפירוש איתמר אלא מכללא אתמר שמתוך מה שדבר ה' אל אליהו לכלכלך הבין כי לא יתכן זה אלא בשהקמח ההוא והשמן יספיקו לו ולה ולכך תפס בדבריו המועט ואמר כד הקמח לא תכלה וצפחת השמן לא תחסר דהיינו חסרון בכד לגמרי ובצפחת כאמור אמנ' אח"כ נתבר' לו דבר ה' אשר ביד אליהו במ"ש לכלכלך שלא יחסר לה כלו' ואפי' טיפה אחת מהשמן ולא מן הקמח שלא כלתה שום כלוי ואפי' כל דהו מדתלה בקמח וזהו כדבר ה' ביד אליהו:

**יז**

**ויהי** אחר הדברים האלה כו' במס' ס' פ"ח ויהי אחר הדברים האלה חלה בן האשה. בעא רחמי אקלידא דתחיית המתים אמ' ליה הב"ה שלש מפתחות לא נמסרו ביד שליח של חיה ושל גשמים ושל תחיית המתים יאמרו שתים ביד התלמיד ואחת ביד הרב אייתי לי הא ושקיל הא מיד כתיב לך והראה אל אחאב ואתנה מטר על פני האדמה ע"כ שבדבריהם הבינו או' אחר הדברים האלה שהכוונה לו' שמהיות הרצון האלהי להמטיר ולרחם על הבריו' ואליהו לא רצה ולקח המפת' של גשמי' והלך לו כנז"ל שם בגמר' בסמוך לזה גלגל השי"ת צער הרעב של אליהו וגלגל שיחלה בן האשה וימות ויצטרך למפתח של תחיית המתים כדי שיוכרח להחזיר של גשמים ליד השי"ת והוא יוריד הגשם וז"ש ואתנ' מטר כי חזרה לידו המפתח של גשמים בתמורת מפתח של מתים. וכן הביא רש"י ז"ל חלה בן האשה כדי שיצטרך למפתח של תחיית המתי' כדאיתא בשלהי באגדתא דחלק עד כאן. והר"דק ז"ל עד אשר לא נותרה בו נשמה יש מי שאמר שלא מת מכל וכל אלא היה חליו חזק מאד עד שנעצרה נשימתו ולא היו מכירים ממנו שום סימן חיות לא בנשימה ולא בדפק הגידין עד שחשבה אמו כי מת הוא וכן הוא או' בדניאל לא נותרה בי גשמה אבל אותו הוא על דרך הפלגה. והנכון כי מת מיתה גמורה כמו שסוברי' בני העולם ע"כ וכן הר"לבג ז"ל אמר ויהי חליו חזק מאד כו' ר"ל שהשיגהו המות מפני החלי לחזקו ע"כ. וכן מהרי"א ז"ל והבי' דברי הטועי' בדברי הרב המור' ז"ל בח"א פ' מ"א שלא השיגו רק עילוף. ואמ' כי זה שבוש מאח' שהזכי' סיבת הענין מהחולי החזק מחייב המית' ואין הנדון דומה לראיה כי לא קדם שם זכיר' חולי אלא המרא' ומחייבת היא עילוף לא מיתה ע"כ וכן הרב ב"ע ז"ל כי בענין הנס של כד וצפחת

בנקל תקן הענין ואמ' כי כה אמ' ה' כד הקמח וכו' אמנם בענין זה של תחיי' מת הוצרך ויקר' אל ה' ויאמ' כוי' ויתמדד כוי' ויקר' אל ה' ויאמר כו' שזה מור' על התחי' החלטית ע"כ. ואין זו צריכ' לפני' מקר' מלא כתיב ותש' נפש הילד על קרבו ויחי מכלל שיצאת הנפש מקרבו ומכלל דעד השת' מת הוא: **ולע"דן** ב"מש בן האשה בעלת הבית ולא אמ' בן האש' האלמנ' לו' כי בהיו' לה הבן הזה החשו' והגון מאד ותסר בגדי אלמנות כי אמו של יונ' היתה ובלי ספק מקטנותו הגון היה ובוצין בוצין מקטפי ידיע ויוצק מים כעת ע"י אליהו שזה בלי ספק גרם לה הצער הגדול וז"ש חלה בן האש' בעלת הבי' ולא אמ' האלמנ' ואמ' בעלת הבית לרמוז שהית' מאכילה את כל בני בית' מהטוב ההוא אשר הטיב ה' עמה ברבות הטובה רבו אוכליה וז"ש בעלת הבית כבעל הבית המאכיל את כל ביתו וכ"מש וביתה ימים שהזכות הזה גרם לתחיית המתים כמו שלמדו חז"ל ממה שהאכילה את אליהו ואנו נלמוד כן ממה שהאכילה את ביתה זכתה שאעפ"י שהיה חליו חזק מאד עד אשר לא נותר' נשמ' בו בזכות הצדקה ותפילת הנביא חזר וחיה. יתברך שמו המחיה מתים במאמרו:

**יח**

**ותאמר** אל אליהו כו' מפרקי ר' אליעז' ולאח' ימי' חלה בן האש' ומת שנ' ויהי אחר הדברי' האלה חלה בן האש' כו' אמר' אליו האש' באת אלי כו' בא' אלי בתשמי' המיט' והזכר' את עוני שלי ומת בני טול את שהבא' אצלי ותן לי את בני ועמד אליהו ז"ל והיה מתפלל לפני הב"ה ואו' לפניו רב"שע לא די כל העונו' שעברו על ראשי אלא אף האש' הזאת שאני יודע שמתוך צרת נפשה דבר' דבר שלא נעשה השב נפש הילד הזה אל קרבו וילמדו שיש תחיית המתים ונעתר לו שנ' וישמע ה' בקול אליהו ע"כ: **ולע"דן** לדקדק שאיך אשה כשרה אמו של יונה תדבר דברי' כאלה באת אלי בתשמיש המיט' מה הניח' למופקרו' והתנצלו' אליהו שמתוך צרת בנה דבר' דבר שלא נעש' אין זה מספיק להתנצלו' אשה כשר' אשת נבי' אמיתי ע"ה אביו של יונה שכל נביא שנתפרש שמו ושם אביו הם יחדיו נביאים ואשת חבר הרי היא כחבר ואשת נביא הרי היא כמוהו ביראת חטא: והנה מלבד קושי הענין יש קושי הלשון שלא יסבלוהו הפסוקים מה לי ולך איש האלי"ם קרי ליה איש האלי"ם ואומר' באת אלי. ומה שייך בזה להזכי' את עוני אם עשה עון ופשע לנביא כמוהו שבא עליה לפי דברי' באת אלי. ומה הם אלה דברי אליהו דברה דבר שלא נעשה פשיט' והי"לל דברה כן. ונרא' כי הם ז"ל מלבד הכרח הלשון של באת אלי המורה לשון ביאה ותשמיש דקדקו עוד מצד הענין שאין ממש בדברי' שאו' מה לי ולך איש האלי"ם כוי' כי מה עשה לך והוא האכיל אות' לחם חמודו' בזמן רעב ושמן

הטוב. ומהו להזכי' עוני לזה הכריחו שהכוונ' באו' באת אלי איש האלי"ם שהבנתו באת אלי בתשמיש המיט' והוא בא' משני פני' או שאמר' לו ידעתי אבי ידעתי כי איש אלי"ם אתה מוחזק בכשרו' אבל סוף חטא' במה שנתת פתחון פה לבני אד' בעלי לשון הרע שיא' מה לי ולך איש אלי"ם לא קרוב ולא בן קרוב וזו שנה תמימה עומד אצלי זה יביאם לחשד כי באת אלי בתשמיש המיטה ולהזכי' עוני וזה היה סיבה להמית בני ואעפ"י שאתה איש אלהים ובעיני קדוש מאד. ואמר' ולהמי' את בני שזה יאמת החשד במות הילד כי יאמרו כי נגעה בי יד ה' מעון באת אלי וז"ש ולהמית את בני בוי"ו התוספ' כלו' ומיתת בני תוסיף אמו' בענין. עוד אפש' ע"פ דרך זה ב"מש מה לי ולך איש האלי"ם ר"ל מה בצע שלי ולך אתה איש אלי"ם קדוש אתה אבל העו' אינם יודעי' כן ובודאי שלא היו מכירי' אותו שהו' אליהו כי אתבעל מלך צידון היה הורג אותו או מוסרו ביד חתנו אחאב אבל הרואי' ראו אורח עומד בבי' אלמנ' אחת ולא ידעו מי הוא. וקרוב הדבר יחשדו אותו כי לא יתכן לו' שהיה נחבא כי לא נאמ' לו כאן ונסתר' שם כמו שנ' לו בנחל כרי'. וז"ש אליהו שאני יודע שמתוך צרת בנה דבר' דבר שלא נעש' כלו' דבר' דבר שברור לכל העו' שלא נעש' כן חלילה ולא דבר' כן אלא להפחידני מחילול ש"ש הנמשך במו' הילד כי יאמ' הלא דבר הוא כדי שאתפלל להחיותו ומצר' בנה דבר' כן. והענין הבי' הוא שאמר' לו מרוב שיחה וכעס' אמר' ידעתי כי איש אלהים אתה קדוש אכן כי אפשר אדוני האשם אולי הייתי גרמה שבאת אלי בתשמיש המיטה בהרהור רוצה לומר הייתי סיבה לשתהרהר בי איזה הרהור כי מה לי ולך איש אלהים לא היה ראוי שתרד אצלי אולי הרהרת ובאת אצלי בתשמיש המיטה שבהרהור זה חשוב באת אלי והיינו דלא כתיב באת עלי חלילה וזה יהיה סיבה להזכיר עוני אלי ר"ל מזולתך שהרהרו כן כשראו אותי וזה יהיה סיבה לעורר להזכיר אותם העונות והזכרת את עוני ומת בני ולז"א אליהו ע"ה בודאי שאני יודע בה ובחסידותה שדברה כן מתוך צרת בנה דבר' דבר שלא נעשה ר"ל האמת כי מה לה לדבר בענין הרהורים ובדבר שלא נעשה בפועל כי האדם יראה לעינים לא ללבב אלא מרוב שיחה וכעסה דברה עד הנה בדברים שאין לה שייכות בהם כיון שאינם במעשה אלא בהרהור ה' יראה ללבב כי הוא לבדו ידע לבב האדם. ושמעתי מפי החכם ה"הר יעקב שניאור נר"ו שאמר ב"מש חז"ל בא נחש על חוה והטיל בה זוהמה שזאת הביאה היא מהדיבו' שדבר עמה כביאה יחשב כי יש ברית הלשון וברית המעור ז"ש למחר כריס' יוצאה בין שניה לרמוז שגם כן הביאה תלויה בבין השנים בברית הלשון עד כאן וזה סיוע לשההרהור כביאה יחשב וכיוצא ובזה נוכל לומר שבא נחש על חוה היינו בהרהור היה שהרהרה היא ושהרהר הוא ובזה

הטיל בה זוהמא כי בפועל לא יתכן ועל דרך זה אמרו בא נחש על חוה. והמעיין יבחר כי קושי הענין דחוק מחייב לפרש כן. ובזה המאמר יובן אומרו הגם אל האלמנה כו' כמו שאבאר במקומו בס"ד ולמדנו כמה דקדוקים מדבריהם ז"ל בהבנת הכתוב מה לי ולך כנז'. עוד לחז"ל בב"ר ר' ברכיה ור' לוי בשם ר' חמא בר חנינא שני בני אדם אמרו דבר א' לוט וצרפית לוט אמר עד שלא הלכתי אצל אברהם היה ה"בה רואה מעשי ומעשה בני עירי והיו מעשי רבים על של בני עירי עכשיו שאני הולך אצל אברהם מעשיו רבים על שלי שנאמ' לא אוכל להמלט ההרה צרפית אמרה עד שלא באת אצלי היה הב"ה רואה מעשי ומעשה בני עירי והיו מעשי רבים על מעשה בני עירי עכשיו באת אלי להזכיר את עוני ולהמית את בני עד כאן ובזה נבין אומרו בפסוק מה לי ולך שר"ל מה לי ולך לישב יחדיו כי כשבאת אלי היית סיבה להזכיר עוני. או יאמר מה לי ולך איש ר"ל מה שידע לי ממעשים טובים מה חשיבות לי בערך מעשיך ז"ש ולך שאתה איש האלהים ז"ש מה לי כמו מה אנוש. ורש"י ז"ל הביא כדברי המדרש להזכיר את עוני עד שלא באת אלי היו שוקלין מעשי ומעשה עירי והייתי ראויה לנס משבאת לכאן לא נחשבתי לכלום ואין צדקתי נכרת ע"כ. וכיון בזה לומר שהנס שנעשה לה מכד הקמח וצפחת השמן המורה על צדקות' הנה זה היה תכף לבואו כאן כי היו שוקלין מעשי ומעש' עירי והייתי ראויה לנס אבל אחר שנתיישבת כאן ונתערבו מעשי עם מעשיך לא נחשבתי בלום ונזכר העון ומת הבן. והר"דק ז"ל להזכיר עוני שמא לא עבדתי לפניר כראוי ועל כן נזכר הב"ה מעון שיש לי והענישני האל בבני שמת ע"כ והר"לבג ז"ל הביא כדברי המדרש. וכתב עוד שיטה אחרת כי השי"ת סביביו נשערה מאד מדקדק עם סביביו כחוט השערה ולזה בהיות שם איש אלהים מפני היותו שם ידקדק בכל הנעשה בבית אשר הוא שם ויהיה זה סיבה להגיע העונש אליה עד כאן וכן מהרי"א ז"ל כדחז"ל וכדהרד"ק ז"ל. **ולע"דן** שהצרפית אמרה זה הפורענות אפשר שבא מאחד משני עניינים או מצד שזלזלתי לך או מצד שבהעריך מעשי נגד מעשיך אין צדקתי נחשבת לכלום כנגד החלוקה הראשונה אמרה מה לי ולך איש האלהים ר"ל מה עשיתי לך ומה הלאיתיך או מה נגעתי בכבודך כי איש אלהים אתה בעיני ותמיד כבדנוך באופן שאין זה אלא באת אלי להזכיר את עוני כו' מהצד השני מהעריך מעשי נגד מעשיך כדחז"ל הנזכר:

**יט**

**ויאמר** אליה כו' נראה שבחר להעלותו לעליה אשר הוא יושב שם ר"ל מתבודד שם שהם מקום קדוש שאיש האלהים יושב שם תמיד ולפי שאמרה באת אלי כמו שאמרו בפרקי ר' אליעזר באת אלי בתשמיש המיטה לזה השכיב את הנער במיטה וז"ש וישכיבהו

על מיטתו לרמוז כי ה' יודע איך מיטתו שלימה מבלי נדנוד עבירה ואפי' הרהור וראוי שיחוס על כבוד אליהו בהחיות הילד וזהו וישכיבהו על מיטתו וזה הפסוק מוכיח שאמרה לו דברי' קשים כגידין מדלא הפציר או סרב עמה לאמר האם מחיה מתי' אני כי ראה כי כלתה אליו הרעה מחילול ש"ש כמו שאמרה באת אלי כנזכר לעיל.

**כ**

**ויקרא** אל ה' ויאמר כו' הרד"ק ז"ל הגם על האלמנה כלומר אפילו על האלמנה פקדת העון כמו שאתה פוקד על ישראל עונם בעצירת הגשמים ואפי' על האלמנה הזאת פקדת עונה להמית את בנה לא תחייהו בזכותי שאני מתגורר עמה וי"ת ברם על ארמלתא די אנא דר עמה לא יתבאש לה ולא ימות בנה וזה סיוע למה שכתבנו כי לא מת כמובן מיתה גמורה מתגורר עמה כמו עם לבן גרתי והוא מבנין התפעל עד כאן.

**ולע"דן** קשה בעיני מאד שלא מת לגמרי וחלילה שהמתרג' יחשוב כזה כי כל חז"ל אמרו שמת כנז"ל ובפרקי רבי אליעזר הנז"ל והאומר כך ממעט הנסים חלילה. והפסוק אומר ותשב נפש הילד אליו ויחי מכלל שמת על כן אני אומר שגם המתרגם סובר שמת ומה שתרגם לא לאבאשא כו' הוא לפי שהפסוק הגם על האלמנה אשר אני מתגורר עמה רוצה שיתפרש בתמיה הגם על האלמנה הרעות לא יתכן כי כיון שאני מתגור' עמה לא לאבאשא וגם אין ראוי שימות בנה דהיינו שישאר מת אלא חיו יחיה וז"ש ולא ימות ברא כי י"ת ענין הכתוב בהרדפת לשונו ולא לשון של הפסוק וכיוצ' בזה בכמ' מקומות שת"י הפסוק אחר הענין ולא אחר הלשון. והר"לבג מתגורר כדהר"דק ז"ל לשון דירה. ומהרי"א ז"ל הגם אל האלמנה לרבות בני חיאל האלי שמתו בניו בעון אביה' כן עשית גם עם האלמנה הזאת אשר הטיבה עמי שאני מתגורר עמה להמית בנה והיה כצדיק כרשע לפקוד על בניהם ולא בדבר אחר עד כאן. **ולע"דן** לדקדק אומרו הרעות להמית את בנה כי אין זה מסוג הרעה כי מיתת הבן רך ויחיד לאמו קשה מאד ואם כן הי"לל הגם על האלמנה אשר אני מתגורר עמה המתה את בנה. ונראה כי זה יובן על פי מדרש ב"ר הנז"ל בפסוק ותאמר אל אליהו שהיות איש צדיק אצלה מעשיו גורמים לשמעשיה לא יהיו שוים כלום וכדרש"י ז"ל בזה אבין הגם על האלמנה להיות שאני מתגורר עמה נערכו מעשיה עם מעשי והרעו' אותה ר"ל עשית כאילו היה רעה תחת היותה טובה וצדקת והיה זה סיבה להמית את בנה. ומ"ש הגם הוא במה שזכרתי שנחל כרית נכרת כדי לצער את אליהו ויהיה הוא גם כן בצער עם כל העולם וז"ש הגם כמו שעשית אל הנחל שלהיותי שם נתייבש הגם אל האלמנה להיות שאני מתגורר עמה הרעות להמית

בנה זר הוא מעשה כזה כי אדרבה היה ראוי להטיב לכל אשר היו לי אכסניא כי כן קרבו אלי בברחי מפני אחאב בלכתי במלאכות ה':

**כא כב כג**

**ויתמודד** על הילד וכו' רש"י ז"ל וימודד לשון מידה נשתטח עליו וכן הר"דק מבנין התפעל כלומר שם עצמו במיד' הילד כשנשתטח עליו כענין אלישע וישם פיו על פיו ועיניו על עיניו וכפיו על כפיו והענין הזה שתהיה תפילתו בכוונה יותר על הילד כששכב עליו ויתמודד עליו ו"עד הזה ויעתר יצחק לה' לנוכח אשתו כלומר שהיתה אשתו לנגדו בעת תפלתו עליה כדי שיכוין תפלתו כי עקרה היא ואפשר שעשה כן ג"כ להנשים עליו ולחממו בחום הטבעי היוצא מפיו ומבשרו כי רוב הפעמים הנסים נעשים ע"י מעט תחבולה מדרך העול' ג"פ ולא הוצרך יותר כי בפעם הג' נענה ובכל פעם מהג' היה קורא ה' אלהי השב נא נפש הילד הזה על קרבו והענין תשובת הנפש על קרבו תשובת נשימתו והרגשותיו שבטלו וכן ויאכל ותשב רוחו אליו והדומים לו. ועל קרבו כמו לקרבו וכן ותתפלל חנה על ה' ואמר קרבו לפי שבלב תלוי מות האדם והוא בקרב האדם ויונתן תרגם למעוהי עד כאן וכן הר"לבג והוסיף כאלו רצה בזה ההשתטחות שתבא הרוח מאיברי הנביא לאיברי הילד ע"כ. וכן מהרי"א ז"ל.

**ולע"דן** מה טעם בהתמודדות הזה ומה טעם שלש פעמים. ומהו ה' אלהי שאין דרך לומר כי אם ה' אלהי אבותי לתלו' בזכות אחרים. ולמה בא השנוי שכאן לא הזכיר אלא שיבת נפש ובסמוך ותשב נפש הילד על קרבו ויחי הוסיף לו' שחיה והוא יתור שבכלל תשב נפש הילד הוא ואם אינו בכלל יקשה לאליהו שהי"לל גם כן ויחי בשאלה ולמה אמר על קרבו ולא אמר אל קרבו. ומהו וישמע ה' בקול אליהו ותשב שהוא כלל ופרט ששיבת הנפש היא השמיעה ומהו אריכות דברים זה ויקח אליהו את הילד ויורידהו מן העליה הביתה ויתנהו לאמו והיה די לומ' ויקח אליהו את הילד ויתנהו לאמו גם ויאמר אליהו ראי חי בנך מיותר כי רואה היא והי"לל ראי בנך חי. ונראה כי נצטער אליהו כי ידע כי הוא סיבת זה כדי שיצטרך למפתח של תחיית המתים ויחזור מפתח של גשמים לה"בה וכמו שקדם ולזה נתמודד ונשתטח על הילד כאלו רצה לומר הנני מת תחתיו ונפשי תחת נפשו ופיו על פיו ועיניו על עיניו ועשה כן שלש פעמים לזכר שלש אבות אברהם יצחק ויעקב. וכן ע"ד הסוד הוצרך להמשיך עליו חיים מן החסד לאברה' והגבורה ליצחק ותפארת האמת ליעקב כדי להחיותו וכן אמ' בספי"ה ע"ה בענין בנה של השונמי' שהוא חבקוק שחבקו הנביא להוציאו מעלמא דמותא נוקבא רגליה יורדות מות להעלותו אל עלמא דדכורא כי לזה הבנים שהאשה שואלת להיותם מהנקבה מתים מהר

אמנם כשהאב שואל מתקיימת ולזה שאל חייו אלישע וחבקו כדי שיהיה שאול מאלישע מעלמא דדכורא ולא דנוקבא. וזה גם כן טעם ויתמודד ע"ד הסוד ולהיות אליהו מצר ומצטער כי ידע שהוא היה הסיבה כאמור ל"זא ויקרא ה' אלהי תשב נא נפש הילד הזה על קרבו שהקריאה לא היתה אלא פעם אחת והספיקה ויוכיח כן אומרו וישמע ה' בקול אליהו קול אחד ולא שלשה פעמים כמו שהבינו המפרשים ז"ל שהרי לא נאמרו השלשה פעמים אלא במדידה בכוונה מכוונת לומר שהקריאה היתה אחת שקרא ה' אלהי כלומר כיון שאתה אלהי צריך שלא ימשך ממני פורענות לאשר ישבתי בצל קורתם. ולשיטת המדרש של פרקי ר' אליעזר במ"ש באת אלי בתשמיש המיטה אמר אנא חוש לכבודך שאתה אלהי ולא יתחלל שם שמים על ידי ז"ש ה' אלהי. ואמר תשב נא וכו' אומר אני אפשר לומר כי בתחילה חשב אליהו שזה היה מדרך העילוף גדול מאד ולזה אמר תשב נא נפש הילד הזה על קרבו כאילו אמר נפשו יצאה מקרבו אל הקצה שבו יוצאה הנשמה דרך הגרון וכיוצא תשוב נא על קרבו ועל כרעיו ולבו איברים הראשיים ולזה לא אמר אל קרבו שהיה מורה שהנפש חוץ ממנו אמנם לעת התחיה איגלאי מילתא לאליהו שהיה מוטעה במה שחשב שהיה זה עילוף כי אין זה אלא תחיה וז"ש וישמע ה' בקול אליהו במ"ש תשוב נפש הילד על קרבו ותשב נפש הילד על קרבו ויחי תחיה ממש ועל כן תמה אליהו ויקח אליהו את הילד ויורידהו מן העליה הביתה כי בהיותו כנולד מחדש כילד הזה שע"כ נקרא בכל הפסוקים בלשון ילד לרמוז כי נולד מחדש ולהיותו חלוש כי טעם טעם מיתה וכילד שנולד דמי לזה הגיד ויקח אליהו את הילד ויורידהו כי חלוש הוא ויתנהו לאמו שתחזיקהו כי חלוש הוא כאמור ולזה אמר לה אליהו והודיעה שמת בנה ועתה חי מחדש וז"ש ראי חי בנך שחי מחדש ולא תחשבי שהיה עילוף חלילה אלא חי בנך ולזה לא אמר ראי בנך חי כי זה פשוט הוא לכל רואה אותו שהוא חי אבל החידוש הוא ראי שחי בנך מחדש ולא היה עילוף והאש' חכמה מאד וידעה שכן הענין כמו שאמרה עתה זה ידעתי וכו' ואין ספק שהיה הב"ה מחיה אותו ומעמידו על בוריו בריא אולם אבל הניחו חלוש מאד רפה ידים ניתר הקשרים עד שהוצרך אליהו להורידו מן העליה כי חלוש הוא מאד כדי שלא יתעלם תוקף הנס אלא יכירו וידעו מחולשתו כי מת היה וחיה והכרת פניו תענה בו כי נהפכה לירקון פניו ובמה שזכרתי מפרקי ר"א זה לשונו ועמד אליהו והיה מתפלל לפני הב"ה ואמר לפניו רבון העולמים לא די כל העונות שעברו על ראשי אלא אף האשה הזאת שאני יודע שמתוך צרת בנה דברה דבר שלא נעשה השב נפש הילד הזה על קרבו וילמדו שיש לו תחית המתים ונעתר לו שנאמר וישמע ה' בקול אליהו ע"כ שמתוך זה יובן שיתור וישמע ה' בקול אליהו מכריע

שהיה קול לאליהו זולת הנזכ' בפסוק שאמר ויקרא אל ה' ויאמר ה' אלהי ואל זה אפשר שכוון בעל המאמר שאמר שנאמר וישמע ה' בקול אליהו לכלול כל אותם הדברים רבון העולמים כו' שהיו כלן קול אליהו והב"ה שמען יחדיו. ובפסוק ויהי המה הולכים הלוך ודבר הבאתי שם תנא דבי אליהו ז"ל בסימן ר"כד בילקוט ז"ל תאנא דבי אליהו מפני מה זכה אליהו שהחיה את המת לפי שעשה רצונו של מקו' והיה מתאנח על כבודן של ישראל וכשהיה רואה בני אדם צדיקים היה מגפפן ומחבקן ומנשקן ותדע לך שהוא כן כשאמר לו רוח הקדש את אלישע בן שפט תמשח כו' וילך וימשח את אלישע וישלך אדרתו אליו ע"כל לענין זה. והבנת הראיה שמביא שאומרו ותדע לך שהוא כן להביא ראיה שהיה מחבב את הכשרים שכן במשיחת אלישע עשה עמו בלב שלם שהשליך אדרתו אליו זו הוראה שחבבו ביותר להיותו צדיק:

**כד**

**ותאמר** האשה אל אליהו כו' הר"דק ז"ל ודבר ה' בפיך אמת פיר' ועוד שדבר ה' בפיך אמת כלומר עתה ידעתי כי איש אלדים אתה בהחיותך בני שהיה מת ועוד ידעתי זה בראותי כי דבר ה' בפיך אמת שאמרת כד הקמח לא תכלה כו' וכן היה או פירוש כי כשאמר לה תני את בנך על מנת להחיותו אמר לה וכמו שאמר לה כן היה ומה שאמר לו עתה ידעתי כו' על הקמח ועל השמן אמרה כי ברכת אלהים בזכות הנביא וזה הדבר נמצא ע"ד ישלח ה' את הברכה באסמיך אבל להחיות מת לא נמצא עד כאן והר"לבג ז"ל עתה ידעתי כו' יאמר שחשדה אותו בדבר כד הקמח כו' ששמע זה אליהו מנביא אחר אך הוא לא היה נביא אך כאשר ראתה שהחי' את המת אז נתברר לה כי הוא בעצמו הוא איש האלהים ואמת הוא דבר ה' בפיו עד כאן ומהרי"א ז"ל לא נתחדש לה היותו נביא ואיש אלהים ושדבר ה' בפיו אמת שכבר נודע לה כן מנס כד הקמח וצפחת השמן וז"ש ודבר ה' כבר נודע לי מאז שהוא בפיך אמת אך עתה זה ידעתי ר"ל בעבור זה הילד שהיה מת והחיית אותו נתחדשה לי כי איש אלהים אתה רוצה לו' שאתה מורכב משני הפכי' בנושא א' שאתה איש ואתה אלהים ממש ע"ד אני אמרתי אלהים אתם זהו איש אלהי' כי ענין התחיה דבר המסור לאלוה יתברך ואיש אלהים ענין לחוד ואיש האלהים ענין לחוד כי איש אלהים מעלה גדולה יותר כאמור. והרב ב"ע ז"ל בשער שלישי כתב כי בענין הרבות הקמח בכד והשמן בצפחת היה מחלק מלאכת הצמיחה ומהות היסודות והתהפכן זה לזה או לדבר מורכב וממוזג מכולן. ואפשר שיעשה בפתע באחת מתחבולות הטבע ועבודת האדמה הנכריות אשר לא תעשנה רק על המעט לפי זה היה הענין רופף בידה אם מהשי"ת היה הדבר ההוא כמו שאמר כה אמר ה' כד הקמח

לא תכלה וכו' או אם היה בפליאות הטבע ותחבולותיו והוא תלה הדבר בו ית' לגדלו ולהוציאו מזה החשד והשיבוש בנביאי האל סבב השי"ת פני הדבר כדי שישאר איש האלהים בחזקתו והאשה ההיא תשא את עונה בצערה כי כשראתה שהחייה את בנה שהוא הדבר המיוחד לו ית' ואין שום תחבולה וכה זולתו מספקת אמרה עתה ידעתי כי איש אלהים אתה ר"ל עתה בעבור זה הענין האחרון ידעתי כי איש אלהי' אתה ודבר ה' אשר אמרת כה אמר ה' כד הקמח לא תכלה כו' היה אמת בפיך כאשר דברת עד כאן. **ולע"דן** במה שאמר מהרי"א ז"ל שנתחדש לה שהיה איש וכביכול אלהים מחיה מתים בזה אבין אומרו עתה זה ידעתי רוצה לומ' עתה זה החידוש ידעתי כי איש אלהים אתה. עוד אפשר כי האשה הזאת קדמה לה ידיעה שאליהו איש האלהים לעשותו דין שהרי עשה דין בעובדי ע"א לעצור טל ומטר כדין תורה ומענין הכד והצפחת היה נמשך מהשי"ת בהכרח להחיותך ברעב שלא תמות אמנם לא הייתי יודעת שימצאו בך ממש שני דברים הפכיים להרע ולהטיב ההרעה וההטבה המיוחדת לשי"ת ההיא ענין ה' ממית ומחיה כו' ז"ש עתה בזה הנושא נתאמתו לי שני העניניי' יחדיו האחד שאתה איש אלהים שהרי אתה היית הממית את בני על כי אולי לא נהג בו כל הכבוד הראוי לאיש האלהים כמוך וכמו שאמרה באת אלי להזכיר עוני ולהמית את בני שהוא היה הממית אם כן זהו אומרה עתה זה ידעתי כי איש אלהים אתה בזה הענין של בני וגם בזה הנושא ידעתי שדבר ה' כלומר דבר אחד המיוחד לו יתב' שנאמר בפתחי את קברותיכ' שהם רחמים גדולים המיוחדים לשי"ת בפיך הם כי פיך כפיו יתברך הם וזה אמת להחיות כמוהו שדבר השי"ת בפיך הוא בלי ספק ז"ש ודבר ה' אמת הוא שהוא בפיך או יהיה ודבר ה' בפיך אמת כמ"ש אם תוציא יקר מזולל כפי תהיה מה פי גוזר ומקיים כך תהיה גם אתה גוזר ויתקיים ז"ש ודבר ה' אשר בדבר ה' שמים נעשו וברוח פיו כל צבאם כן כביכול מעין דבר ה' בפיך כי כפיו חיית בזה הענין ממית ומחיה וזהו שאמר ודבר ה' בפיך אמת אם כן עתה ידעתי זה כלומר בזה הנושא שנהגת בדין בתחילה וברחמים לבסוף שמאל דוחה וימין מקרבת:

**יח**

**א**

**ויהי** ימים רבים כו' ויקרא רבה פ' י"ט ויהי ימים רבים לישראל וכי ימים רבים היו אלא ע"י שהיו ימים של צער הוא קורא אותם רבים. ודכוותא ויהי ימים רבים ודבר ה' היה אל אליהו בשנה השלישית לאמר רבי ברכיה ורבי חלבו בשם רבי יוחנן שלשה חדשים בראשונה וארבעה באחרונה ושנים עשר באמצע הרי שמנה עשר חדשים וכי ימים רבים

היו אלא ימים של צער לפיכך הוא קורא אותם רבים ודכוותא ויהי בימים הרבים ההם וכי רבים היו אלא ע"י וכו' ודכוותא ימים רבים שמנים ומאת יום וכי רבים היו אלא וכו' והדין פסוקא ואשה כי יזוב זוב דמה ימים רבים תני רבי חייא ימים שנים רבים שלשה עד כאן מכאן ואילך אין זה נדה אלא דוה עד כאן.

**ולע"דן** כי למה הוצרך לכל אלו הראיות כי די בראיה האחרונה שהיא עולה על כולן כי בשלשה ימים של צער קורא אותן רבים ומכ"ש בשנים של צער או חדשים. ונראה שכוונת המאמר בשתי הראיות הראשונות להביא ראיה שה"בה מצטער בצרתן של ישראל והזמן המועט כביכול נראה בעיניו יתברך כמרובה ולפי שיש שני מיני צער האחד העיקרי צער מחסרון שלימות הנפש על כן אמר שקשה לפני ה"קבה על ישראל שיהיו ימים רבים ללא אלהים אמת וללא כהן מורה ז"ש וימים רבים לישראל ללא אלהים אמת וכו' והמין השני הוא צער מצערן של ישראל מחסרון ההכרחי לחם ומים וז"ש ודכוותא ויהי ימים רבים ודבר ה' היה אל אליהו כו' ולפי שבזא' הראיה יש תוספת הכרח מן הראשונה כי בזו השנית יש שני הכרחיו' ההכרח האחד הוא וכי רבים היו והלא י"ח חדשים הם והשני יתור ויהי ימים רבים כי די שיאמר ויהי דבר ה' בשנה השלישית שבשני ההכרחיות אלו מכריע שלהיותם ימים של צער לפניו ית' לכך קורא ימים רבים ולז"א כאן לפיכך הוא קורא אותן ימי' רבי' מה שלא א' כן לשון לפיכך בחלוקה הראשונה לפי שחלוקה זו ראייתה יותר מוכרחת אמר לפיכך כו' ואחר שהזכיר מבחינת השי"ת שני חלוקות דוגמתן מפאת ישראל האח' ימים רבים שמנים ומאת יום שהיו ישראל מצטערים על שהיה מראה בגדי כהנים שנעשו לאהרן לכבוד ולתפארת וכמו שלמדו חז"ל מלשון ואת יקר תפארת גדולתו שהם בגדי כהונה נאמר כאן תפארת ונא' להלן ולתפארת. וזהו צער נפשיי וכנגד צער גופני הוא ויהי בימי' הרבים ההם והקדימו המאמר להיותו פסוק מהתורה ואחר פסו' ימים רבים שמונים ומאת יום עם היותו מדבר בצער ישראל על אבדן דברים של שלימות נפשיי להיותו פסוק מהכתובים במגילה איחרו ואחר שהזכיר הארבעה חלוקות האלה הביא ראיה ואשה כי יזוב זוב דמה ימי' רבים שעם היותם שלש' ימים לבד קראן רבים ולז"א בראיה זו והדין פסוקא ולא אמר ודכוותה כי אינה ראיה דכוותה אלא עדיפא מנייהו ומשום דאיכא למפרך אין מביאין ראיה מן האשה שלהיותן ימים של צער יקראו רבים כי דעתה קלה ולכך יראו בעיניה לרבים ולכך הוצרכו הארבעה ראיות הקודמות. למדנו מן המאמר הזה תירוץ ליתור ויהי ימים רבים כי די שיאמר ויהי דבר ה' בשנה השלישית. ועוד שאינם רבים כי אם י"ח חדשים כנז"ל אלא שלצער היו לישראל ולפניו ית' יותר ויותר. ולזה ודבר ה'

אל אליהו כו' לך הראה אל אחאב ואתנה מטר. וסמיכות הפ' הזאת אל הקודמת מובן בדחז"ל שזכרתי למעלה בפסוק ויהי אחר הדברים האלה חלה בן האשה כו' שאחר היות מפתח של גשמים ביד אליהו חלה בן האשה ומת כדי שיצטרך אליהו למפתח של תחית המתים ויחליף של גשמים בה וכן היה שלקח אליהו מפתח של תחית המתים תמורת גשמים ובהיו' המפתח של גשמים בידו של ה"בה כתי' ויהי ימים רבים כו' לאמר לך הראה אל אחאב ואתנה מטר כו' ר"ל עתה שכבר חזרה אלי מפתח של גשמים אוכל לאמ' ואתנה מים שאני הנותן מטר על פני האדמה אבל לא קודם לזה שהרי המפתח ברשותך היתה. והר"דק ז"ל ויהי בשנה השלישית לעצירת גשמים ואתנה מטר כי מפני הרעב שבו רבים בתשובה והטיבו דרכיהם ועוד שהיו בישראל שבעת אלפים אשר לא כרעו לבעל ע"כ וכן ה"רלבג ז"ל ויהי בשנה השלישית לעצירה עד כאן וכן מהרי"א ז"ל והוסיף שאמר השי"ת (לאחאב) [לאליהו] היה לך להתעורר מעצמך להמטיר על הארץ כי מפני השוטים לא יחרב העולם וכיון שאתה לא נתעוררת מעצמך אני מעוררך שלך הראה אל אחאב כדי שיחלה פניך על הגשמים ותורידם שמפני כבודך איני רוצה לתתם אלא עפ"י דבורך ורצונך והיו שלש שנים רעב כמספר שלשה בתי מלכים שעמדו על ישראל והיו מכעיסים לשי"ת בית ירבעם ונדב בנו בית בעשא ואלה בנו. בית עמרי ואחאב בנו שנה א' על בית מלך א'.

**ולע"דן** באומרו ויהי ימים רבים ודבר ה' היה [אל] אליהו שאין הכוונה ויהי ימים רבים על העצירה אלא הכוונה כי אחרי צערו של אליהו עם בן האשה שחלה ומת שנצטער אליהו הרבה כפשוטן של פסוקים באומרו הגם אל האלמנה כו' ובמדרשו של פרקי ר' אליעזר באת אלי בתשמיש המיטה יותר ויותר ואין הנבואה שורה לא מתוך עצבות וצער אלא מתוך שמחה לז"א ויהי ימים רבים אחר תחית בן האשה עברו ימים רבים שלא נתייחד הדיבור דבר ה' אל אליהו אלא אחר ימים רבים ודבר ה' היה אל אליהו לך הראה אל אחאב וכאן רמז לו שיתראה אל אחאב מהות איכותו עד היכן ידו מגעת להוריד אש על הקרבנות כדי שיתן לך רשות לעשות משפט כתוב בנביאי הבעל ואז ואתנה מטר על פני האדמה כי בהבטל הסיבה יבטל המסובב אם כן לא היתה נתינת המים אלא בזכות תשובה או בזכות שבעת אלפים אשר לא כרעו לבעל:

**ב**

**וילך** אליהו להראות את אחאב כו' הגיד כי הוא יתברך מגיד מראשית אחרית לשלוח את אליהו בשעת הדחק מאד כי וילך אליהו להראות אחאב והלך בעת שהרעב חזק בשומרון והיא עיר המלוכה בשאר מדינות המלך מה עשו שיהיה הרעב יותר ויותר. או שנאמר

שבהשגחת ה' כבד הרעב בשמרון להיות שם המלך אחאב והוא מסבב הרעב. ואפשר עוד שהכתוב אומר כי בלכת אליהו להראות אל אחאב היה סיבה להיות הרעב בשומרון כדי שיתעוררו לבות בני האדם לתשובה ובהגיע אליהו ימצא הכנה מוכנת להשפיע עליהם טובה ולהוריד גשמים כי הב"ה לא עביד ניסא לשקרי אלא באיזה התעוררות:

**ג**

**ויקרא** אחאב לעובדיהו כו' פ' אחד דיני ממונות מאי קאמר אמר רבי יצחק אמר ליה ביעקב כתי' ויברכני ה' בגללך ביוסף כתיב ויברך את בית המצרי בגלל יוסף ביתא דההוא גברא לא מברך דילמא ההוא גברא לאו ירא (אליהו) [אל"ים] את יצתה בת קול ואמרה ועבדיהו ירא את ה' מאד וביתו של אחאב אינו מזומן לברכה אמר רבי אבא גדול מה שנא' בעבדיה ממה שנא' באברה' דאלו באברה' לא כתיב מאד ובעבדיה כתי' מאד ורש"י ומאי קא' מה ענין ועובדיהו ירא אצל ויקרא אחאב. **ולע"דן** לדקדק שקושית מאי קאמר עדיין במקומה כי בפסוק לא נזכר זה הוכוח של יעקב ויוסף. הן אמת כי נוכל לומר שמתוך התשובה שבאה מהב' קול ועבדיהו היה ירא את ה' מאד מתוך התשובה נבין ששאל אחאב ונסתפק ביראתו את הש"י. ונבין שייכות מימרא דרבי אבא דקאמר גדול הנאמר בעבדיה כו'. ונראה דחז"ל אמרו דברי אחאב במ"ש הפסוק ויקרא אחאב אל עבדיהו והקריאה היתה לווכח עמו ולו' אשר על הבית שלי אתה פקיד ולמה לא נתברך ביתי בגללך כמו שנתברך בית לבן בזכות יעקב ובית המצרי בגלל יוסף שעם היות בית לבן מלא און ותרפים ועכ"ז לא עכבו וכן בית המצרי והנה בת קול יצאת והשיבה שלא היה הדופי בעבדיהו כי ירא ה' מאד הוא אכן הדופי היה בביתיה דההוא גברא ואפשר שנרמז זה בתיב' על הבית ר"ל על הבי' בסבתו להיותו בית חוטא ומחטיא את ישראל והצטרף לזה היותו מצווה ואינו עושה גדלה אשמתו וטומאת ביתו דביתיה ההוא גברא בלתי ראוי לברכה הוא דאילו לתרעומת אחאב אתא קרא יתרא והי"לל אשר בבית הוסיף תיבת על ל"מש. כי עבדיה ירא את ה' מאד וכדמסיק גדול מה שנאמר בעבדיה. ו"מש גדול מה שנאמר בעובדיהו יהיה כפי ערך הדור הרע ואחאב (פקיד) ואזבל אשתו והוא פקיד על ביתם אבל שיעור יראת אברהם את ה' אין לה ערך ולפי פשט הפסוק מה שאמר לו אחאב הוא לך בארץ כדמסיק ושיעור הפסוקים ויקרא אחאב אל עבדיהו אשר על הבית ויאמר אחאב כו' אלא הואיל והזכירו באשר על הבית הוכרח לספר בשבחו שלא תאמר מושל מקשיב על שפת שקר כל משרתיו רשעים כ"ש בני ביתו לז"א אשר על הבית ועכ"ז היה ירא את ה' דבר גדול ומאד הוא זה וזהו או' מאד יוצא מן ההקש שעם היותו מתחבר לרשע עכ"ז יאחז צדיק דרכו וטהור ידים יוסיף אומץ:

**ד**

**ויהי** בהכרית כו' אמר רבי יוחנן מפני מה זכה עבדיה בנביאות מפני שהחביא מאה נביאים שנאמר ויהי בהכרית איזבל את נביאי ה' ויקח עבדיהו מאה נביאים מאי שנא חמשים אמר ר' אלעזר מיעקב אבינו למד והיה המחנה הנשאר לפליטה רבי אבהו אמר לפי שלא היתה המערה מחזקת יותר מחמשים עד כאן.

**ולע"דן** לדקדק מאי קא מיבעיא ליה מפני מה זכה עבדיהו בנביאות כי הטעם לפי שהיה ירא את ה' מאד כמו שכתוב בפסוק. ובמאי קא מיפלגי רבי אבהו עם תנא קמא. ונראה שלא שאל למה זכה לנביאות כי זכות גדול היה לו שהיה ירא את ה' מאד אבל שאל שכל הדברים יהיו מידה כנגד מידה ולזה שאל מפני מה זכה עבדיה לנביאות צריך שימצא בו דבר מכוון לזה משיב מפני שהחביא מאה נביאים אם כן מידה כנגד מידה זכה לנבואה לפי שהציל נביאים. ובכלל זה שאל מפני מה זכה כדפרש"י ז"ל מפני מה זכה בנביאות עם היותו גר אדומי כמו שאחז"ל בחזון עבדיה ואין השכינה שורה אלא במיוחסין שבישראל ע"כל. והנה דקדק רבי אלעזר בפסוק אומרו ויהי בהכרית איזבל שתיבת ויהי מיותרת דהי"ל ובהכרית איזבל את נביאי ה' לקח עבדיהו וכו' אבל כוונת הכתוב להקדים טעם למה היה זה שהחביא המשים איש במערה ויותר טוב במקום אחד מבשני מקומות כי ירבה עליו הטורח להאכילם ולהשקותם בשני מקומות דאוושא מילתא ולזה אמר הפסוק ויהי בהכרית ר"ל היה כן לסיבת ובעבור הכרית איזבל את נביאי ה' ויקח עבדיה מאה נביאי' ויחביא' חמשים איש מפני הסכנה שלמד מיעקב שלא נתן הכל במחנה אחד שאיש את רעהו יעזורו ובחר כן לסיבת פן יבוא עשו אל המחנה הא' כו' והיה המחנה הנשאר לפליטה כן עבדיהו. ולפי זה בהכרית הבי"ת בעבור ויהי כן בעבור הכרית איזבל וכו' ומפני הסכנה החביאם חמשים חמשים. ורבי אבהו דייק אומ' במערה שר"ל במערה תליא מילתא שלא היתה מחזקת יותר ויסייע לזה אומ' במערה בפת"ח שלא יצדק כן אלא על מערה ידועה כאילו אמר בהמערה וכאן לא יתכן כי נחבאים היו ולא היתה המערה ידועה אבל אמר במערה ר"ל במערה היתה סיבת החביאם חמשים ולא יותר ולזה לא כתי' במערה בש"בא. וכת"י במערתא בפ"תח ולא תרגם במעלתא בח"ירק. ורש"י ז"ל ויהי בהכרי' להגיד בא איך היה עבדיה ירא את ה' חמשי' איש במערה אחת וחמשים במערה אחרת עד כאן. וכן הר"דק ז"ל בענין הכתוב אך לא דקדק אומרו ויהי שהוא מוסב למעלה והביא דחז"ל שהמים יקרים מאד וז"ש ומים שזה קשה מן הלחם. וכן ה"רלבג ז"ל.

**ולע"דן** לדקדק אומרו ויקח עבדיהו מאה נביאים הי"לל ויחביא עבדיהו מאה נביאים חמשים איש במערה ועוד הי"לל ויהי בהכרית איזבל את נביאי ה' ויחביא עבדיה המשים איש במערה וחמשים איש במערה וכלכלם לחם ומים והיה מקצר בזה ונראה כי לפי שהזכיר היות עבדיה היה ירא את ה' מאד ועתה אומר שהיה זה מגדר הירא וז"ש ויהי בהכרית ר"ל ויהי ירא ה' בהכרי' איזבל את נביאי ה' שבעידן ריתחא ובה שעתא בהכרית איזבל ומתוך ההפכה לקח מיד מבקשי נפש הנביאים את אלו המאה כי להיותו אשר על הבי' אשר לאחאב לא יבצר ממנו דבר כזה וז"ש ויקח מאה נביאים. ואמר חמשים איש במערה לומר שבעידן ריתחא בהכרית איזבל את נביאי ה' בה שעתא נתאמץ לבבו של עבדיה לקחת מאה נביאים מתוך ההפכה ומיד שלוחי איזבל מבקשי נפש הנביאים לקח המאה נביאים וז"ש ויקח כו' כי היה בן בית לאחאב ודבריו נשמעים ואחר כך ויחביאם חמשים איש במערה ולא אמר המשים במערה וחמשים במערה לומ' שהעלים אלו מאלו כדי שלא יצערו אותם שכשהביא אל המערה לא נמצאו בשעת ההחבאה שם אלא החמשים שנחבאו שם לבד והחמשי' הניחם במקום אחר ואחר כך הוליכם חמשים במערה אחרת לא שהביא מאה והחביא חמשים ונותרו חמשים להוליכם למערה אחרת כי אם כן היו אלה השניים יודעים מערה שנחבאו הראשונים והראשונים לא היו יודעים במערת אלו השניים. ואולי אמר חמשים איש ולא אנשים כי לא נכנסו אפי' החמשים הנכנסים במערה האחת לא נכנסו אליה בבת אחת אלא אחד לאחד למצוא חשבון נכנס בצנעה וזהו איש שכן דקדקו חכמינו ז"ל בפסוק כשלשים וששה איש בשיטה אחת לחכמינו ז"ל זה יאיר בן מנשה כו':

**ה**

**ויאמר** אחאב וכו' רש"י ז"ל ולא נכרית מן בהמה לא תכרת כל בהמתינו ממנו עד כאן והר"דק ז"ל מן בהמה כתיב וקרי מהבהמה עד כאן והר"לבג חציר עשב להאכיל הבהמות. ולא נכרית כדרש"י. **ולע"דן** שכוונת הכתוב לומר בכל אלו הפסוקים שכשהש"ת התעורר ודבר אל אליהו שיתראה אל אחאב ואתנה מטר היה צריך קצת התעוררות מהתחתונים על ידי מצוה אחת שירחמו על הבריות כדי שירחמו עליהם וכמו שכתבתי בענין לוט שזמן לו הש"ת המלאכים שישים נפשו בכפו להצילם מבני העיר אשר נסבו על הבית והכנסת אורחים בשכר אלו המצות ינצלו אותו ממהפכת סדום ולזה הודיע להיות עבדיה ירא ה' ורחמן על הנביאים זכה לפגוע הוא תחילה ולא אחאב והזכיר עתה כי להיות אחאב מתעורר ברחמי' על הבהמות עד שאמ' אל עבדיה לך בארץ אל כל מעייני המים כו' וז"ש אולי נמצא אני ואתה יחדיו נמצא חציר(ו)[ונחיה]

סוס ופרד ולא נכרי' מן בהמ' ואמ' לא נכרי' כלו' שלא נהיה סיבה בחטאינו לסבב הכר' הבהמה וז"ש נכרית כאלו אנו המכריתי' ולא אמר יכרת וביני ביני הזכיר רשעות איזבל אשר נתאכזרה אפי' על נביאי השי"ת ואחאב עם היותו מפושעי ישראל רחם אפי' על הבהמות. וע"י התעוררות רחמי אחאב ואעפ"י שהיו לתכלית תועלתו עם כל זה נכמרו רחמי ה' עליו:

**ו**

**ויחלקו** להם את הארץ וכו' באומרו לבדו נראה שהלך עבדיהו יחידי לבדו בלי אסיפת שרי צבאותיו עמו דרך זלזול והכנעה. ואולי מפני זלעפות רעב כי יצטרך לרכוב סוסי' ברבבות ושררה וחציר אין לבהמה ולזה הלך יחידי:

**ז ח**

**ויהי** עבדיהו בדרך כו'. **לע"דן** לדקדק מאחר שהכירו כדכתיב ויכירהו אם כן מה שאל עוד האתה זה אדוני אליהו ומהו זה דקאמר וכן קשה בסמוך האתה זה עוכר ישראל כי מכירו היה ונרא' שהגיד הכתוב כי מיד כאשר החזיק עבדיהו בדרך מצוה לרחם על הבהמות תכף נראה אליו אליהו וזהו שאמר ויהי עבדיהו בדרך ר"ל מיד כשהחזיק והיה בדרך והנה אליהו לקראתו והנה כנזדמן פתאום כי מלאך ה' צבאות הוא בלתי נראה אליו מרחוק אלא והנה אליהו פתאם כמו והנה שלש' אנשי' נצבים עליו כו' עוד אפש' שלעומת מה שנתרעם אחאב שלא נתברך ביתו בגלל עבדיה ולזה נתראה אליהו אל עבדיהו. ויכירהו ויפול על פניו ואמר לו היתכן שאתה אדני אליהו מלאך לבך לסבול זה הצער שאנו בו ברעב וצמאה וחוסר כל ז"ש האתה זה העכירות שישראל בו ואתה אדוני אליהו היה לך לרחם אדם ובהמה תושיע ה' אדם בזכות בהמה ויאמ' לו אני כי רחמי רשעים אכזרי שאכזריות על פושעי תורה רחמים הוא. וכיוצא בזה הוא מה שאמ' אחאב לאליהו עם היותו ברור אצלו שהוא הוא אליהו שאמר לו האתה זה עוכר ישראל רוצה לומר האתה בתמיה היתכן שאת' תסבול אכזריות זה להיות עוכר ישראל בעכירות נמרץ כזה והוא השיב ש"חו אין זה עכירות כי אדרבה צלילות הוא כי ידעו אית דין ואית דיין ואית עלם אוחרן ז"ש לא עכרתי את ישראל כי אם אתה ובית אביך העוכרים בעזבכם את מצות השי"ת ותלך אחרי הבעלים ואני צללתי זה העכירות כי ידעו כי יש אלהים שופטים בארץ והוא הוא מ"ש לו עבדיה ע"ה בלשון נקיה האתה זה אדוני אליהו זה מורה באצבע על העכירות שהזכיר אחאב ובזה לא נצטרך למה שכתב מהרי"א ז"ל בסמוך שמרוב שערו של אליהו לא הכירו אחאב ולזה אמר האתה זה עוכר ישראל:

**ט**

**ויאמר** מה חטאתי כו' רש"י ז"ל להמיתני כמו שמפרש ואומר ורוח ה' ישאך אל אשר לא אדע עד כאן. **ולע"דן** כי אליהו אמר לעבדיהו לך אמור לאדוניך הנה אליהו חשב שהיה המאמ' הזה כמקהא את שניו ואומר לו הנה אליהו אשר אתה מבקש אותו בכל הממלכות הנה אליהו הראני נא את כבודך ביכולתך האם תוכל לו לעומת זה השיבו עבדיהו ויאמר מה חטאתי כי אתה נותן את עבדך ביד אחאב להמיתני על הדברים האלה שאתה אומר אלי שאומר לו כלועג עליו הנה אליהו כי ימיתני בה שעתא בשמוע הדברים האלה מפי כי חי ה' אלהיך אם יש גוי וממלכה כו' אשר השתדלותו זה יגרום באומרו לו אחר כך הנה אליהו שהיית מרעיש ממלכות עליו כאלו יש לאל ידך לעשות עמו רעה או טובה הנה אליהו כי יהיה זה הדיבור לחרפה וכלימה לו ויחרה אפו וימיתני שמלבד מיתתו שיתחייב מצד אמירתו זו של הנה אליהו כמו שאמר מה חטאתי וכו' הנה זאת ועוד אפי' אדבר לו רכות וכמבשר הנה אליהו לא בדרך לעג וקלס עכ"ז אני מסוכן מצד אחר והוא כי חי ה' אלהיך אם יש גוי וממלכה אשר לא שלח אדוני לבקשך כו' ועתה אתה אומ' לך אמור כו' והיה אני אלך מאתך וכו' ובאתי להגיד לאחאב ולא ימצאך והרגני מפני שלא ימצאך כי רוח ה' ישאך אל אשר לא אדע:

**י**

**חי ה'** אלהיך כו' מגילה פ"א שנו רבותינו שלשה מלכו בכפה אחאב בן עמרי ונבוכדנצר ואחשורוש אחאב דכתיב אם יש גוי וממלכה אשר לא שלח אדני כו' לבקשך שם ואמרו אין והשביע את הגוי ואת הממלכה כי לא ימצאך ואי לאו דמלך מי מצי משבע להו ואחשורוש דכתיב מהודו ועד כוש. נבוכדנצר דכתיב ויהי הגוי והממלכה אשר לא יעבדו את נבוכדנצר כו' ותו ליכא והא איכא שלמ' שאני שלמה דמילתא אחריתי הוה ביה שמלך על העליונים ועל התחתונים שנאמר וישב שלמה על כסא ה' והא איכא סנחריב הא הוה ירושל' דלא כבשיה והא איכא דריוש איכא שבע דלא מלך עלייהו דכתיב שפר קדם דריוש והקם על מלכותא לאחשדרפניא מאה ועשרי' והא איכא כורש דכתיב כה אמר כורש מלך פרס כל ממלכות הארץ נתן האלהים ההוא שבוחי קא משבח נפשיה עד כאן. **ולע"דן** דמה הכריע מי מצי משבע להו דהא מצי לאשבועינהו כמו שנהוג שאדם משביע לחבירו שיגיד לו איזה דבר וכמו שאזכו' בסמוך בס"ד שדוחה הר"דק ז"ל כן. והר"לבג ז"ל ומהריי"א ז"ל ועוד למאי דמשני האיכא ירושלם דלא כבשיה אי הכי תקשי דאחאב נמי האיכא ירושלם דלא כבשיה. ונראה כי חז"ל כוונו באומרם מניינא שנו רבותינו שלשה מלכו בכפה למעוטי כל הקושיות של והאיכא והאיכא ולומר שלא יש אלא שלשה דשלמה אינו מסוג אלו שלא מלכו אלא בכיפה ושלמה מלך על הכיפה

בעליונים כדכתיב וישב שלמה על כסא ה' ולאפוקי שלמה וכל אינך אמר שלשה. וגם כיונו שלא תוציא אחאב מן הכלל מקושיתי הנז' ויהיו שנים לז"א שלשה מלכו בכיפה שלשה ולא שנים כי הכרח הגמרא הוא מלשון הפסוק שאומר ואמרו אין והשביע את הממלכה כו' שאלמלא שאמרו אין לא היה הכרח מההשבעה שהשביע כי נדחה ונאמר שהיא דרך אהבה שמשביע אדם לחבירו כנז"ל אבל אומרם תחילה אין איך ישביעם אחר כך אם לא דרך שררה ומרדות ומלכות שעליהם. ואם זה כיונו ז"ל בהביאם כל הפסוק והוא הכרח חזק מאומרו אין והשביע דאי לאו דמלך מי מצי משבע להו אחרי שאמרו אין ואין להקשות דאחאב נמי לא כבשיה לירושלם כי לא מתשות כח עשה כן אלא שידע שהשי"ת נתן להניח כן להניח ניר לדוד אמנם סנחריב לא עלה בידו ואעפ"י שערך מלחמה ובפרקי ר"א תניא אידך עשרה מלכים מלכו בכיפה מלך הראשון זה הק"בה שהוא מושל בעליונים ובתחתונים. מלך השני נמרוד שמלך מסוף העולם ועד סופו שהיו כל הבריות יושבים במקום אחד יראים מן המבול ונמרוד היה מלך עליהם שנאמר ותהי ראשית ממלכתו בבל המלך השלישי זה יוסף שמלך מסוף העולם ועד סופו שנאמר וכל הארץ באו מצרימה לשבור והיו מביאים להם המס שלהם ומנחתם שארבעים שנה היה משנה וארבעים שנה מלך מעצמו שנאמר ויקם מלך חדש על מצרים המלך הרביעי שלמה שנאמר ושלמה מושל בכל הממלכות והם מביאים איש מנחתו המלך החמשי זה אחאב שמלך מסוף העולם ועד סופו שנאמר חי ה' אלהיך אם יש גוי וממלכה והיו לפניו כל שרי אפרכיות מאתים ושלשים ושנים. המלך הששי זה נבוכדנצר ולא עוד אלא שמשל אפי' על חיות השדה ועל עוף השמים ולא היו יכולים לפתוח פיהם כי אם ברשותו שנאמר וגם חית השדה נתתי לו לעבדו. המלך השביעי זה כורש שנאמר כה אמר כורש מלך פרס כל ממלכות הארץ. ואחשורוש מלך בחציו של עולם והלא חציו של עולם אינו אלא קי"ו אפרכיות אלא בזכותה של אסתר נתוספו לו אחד עשר איפרכיות ה"הד הוא אחשורוש המולך מהודו ועד כוש שבע ועשרים ומאה מדינה. המלך השמיני זה היה אלסכנדרוס מוקדון שנאמ' ואני הייתי מבין והנה צפיר העזים על הארץ אין כתיב כאן אלא בא מן המערב על פני ארץ ולא עוד אלא שרצה לעלו' השמים ולידע מה יש בשמים ולירד לתהום ולידע מה שבתהו' וללילך לידע מה שבקצות והחצה ה"בה מלכותו לארבע רוחות השמים שנאמר ובעודו תשבר מלכותו. המלך התשיעי זה מלך המשיח שנאמר וירד מים עד ים. המלך העשירי חוזרת המלוכה לבעליה מי שהיה מלך ראשון הוא יהיה מלך אחרון שנאמר אני ראשון ואני אחרון ואומר והיה ה' למלך על כל הארץ ע"כל הרי שגם בפרקי רבי אליעזר מנו אחאב למולך בכפה ואעפ"י שפליגי

בכורש ובאחשורוש ובשאר אפשר דפליגי נמי דהתם מונה עשרה ובגמרא דילן שלשה ואפשר דלא פליגי אלא דכי היכי דבגמרא דילן לא מני שלמה לפי שמלך גם על העליונים משום האי טעמא נמי לא מני לה"קבה כי הוא מובדל מכל המלכים יתברך ויתעלה שמו והיינו טעמא דלא מני בגמרא דילן מלך המשיח כי ירום ונשא וגבה מאד כתיב דימשול בעליונים ותחתונים יותר משלמה עליו השלום. באופן דבגמרא דילן ובפרקי ר"א מוסכמים דאחאב מולך בכיפה היה גם לא יקשה איך לעוברי רצונו כאחאב כך כי משגיא לרשעים ויאבדם. ולא יקשה מה שלקח ארם ערים ממנו ושם חוצות בשומרון שאולי היה זה בתחילה ואחר כך מלך עליהם או בהפך שמלך עליהם תחילה שהמליכו השי"ת על הכל אולי ישוב וכשהחזיק בטעותו אז השפילו והפילו ביד ארם שכן רע וישם חוצות בשומרון. ואני דברי חכמים כדרבונות וכמסמרות נטועים והם סוגית הגמרא דברי רבותינו לא דברי יחיד שנדחה אותם בקש כמו שדחאום המפרשים ז"ל מחילה מכ"ת. ורש"י ז"ל כי לא ימצאכה שאין הגוי יכול למצוא אותך עד כאן והרד"ק ז"ל כתב אם יש ממלכה או גוי סביב ארץ ישראל לא כדברי האומר שמלך בכיפה והנה בא"י כולה לא מלך איך מלך בכל העולם והוא היו לו מלחמות ומלך ארם לקח ערים ממנו ושם לו חוצות בשומרון ומ"ש והשביע את הגוי ואת הממלכ' דרך אהבה ובקשה לא בדרך יראה ושררה. או הסוחרים הבאים מכל גוי וממלכה לארץ ישראל היה משביע אותם אם ראו אותך בארצם. כי לא ימצאכ' טעמו דבק עם לבקשך כלו' בעבור שלא מצא אותך בארץ ישראל שלח לבקש אותך בארצות הגוים. ויש לתמוה איך לא מצאו והוא היה בצרפת סמוך לצידון. אולי האלמנה הסתירה אותו מבני עירה או בני עירה הסתירוהו משלוחי אחאב כשבאו לבקשו ע"כ. וכן ה"רלבג והוסיף הכרת מהסברא כי היה רשע מאד ולא היה ראוי שייטב לו השי"ת זאת הטובה ע"כ וכן מהרי"א ז"ל. **ולע"דן** מה שכתבתי עיקר לקיי' דחז"ל כי הם דברי רבותינו ז"ל ולא הביא אמורא אחד וסוגית הגמ' נושאת ונותנת בהם כנז"ל ומפרקי רבי אליעזר ז"ל ואמר והשביע את הממלכה כו' כי לא ימצאכה ר"ל כשאמ' אין השביעם עוד על העתיד אשר לא ימצאכה הגוי או הממלכ' ויסתירך עד שיהי' מצוי אל הגוי לבד אבל יגלה אוזן אחאב כדי שיהיה מצוי אל אחאב גם כן ז"ש והשביע את הממלכה ואת הגוי כי לא ימצאכה הגוי ותהיה המציאה לו לגוי ואין לזרים אתו אבל יגלה אוזנו ולזה ניחא שהפך הסדר כדי שיצדק לשון ימצאכה על הגוי היחיד לשון זכר שאפי' הגוי הפרט השביע ואלו היה מהפך בתחילת הפסוק להזכיר גוי וממלכה כי לא תמצאכה היתה הפרטיות הזה של תמצאכה בממלכ' דווק' ולא בגוי. ולשיטת הר"דק ז"ל הנז"ל כי לא ימצאכה אם חוזר לאחאב הי"וד יתירה והענין כי ודאי שאם מצאהו לא

היה משביעם. אלא ודאי כדפרישית והוא על שיטת רש"י ז"ל שכתב ימצאכה אל הגוי. או יאמר כי לא ימצאכה שאחר שלא הניח גוי וממלכה מלבקשך בו והשביעם אם יש ביניהם אם לא ונשבעו באופן שנתייאש ממך כי לא מצאכה עוד באופן שעתה אתה או' כו' ולא ימצאך והרגני מאחר שנשתדל כ"כ עד שנתייאש וכשמעו שמצאתיך יהיה שש על מציאתך כעל כל הון ויחייב זה שאחר כך בלכתך לדרך יתגדל צערו מאד והרגני:

**יב**

**והיה** אני אלך מאתך וכו' הר"דק ז"ל היו חושבים בשלא היו מוצאים אותו כי רוח השי"ת נשאו על אח' ההרים כמ"ש בני הנביאים לאלישע פן נשאו רוח ה' וישליכהו באחד ההרים. ועבדך ירא את ה' לפיכך יש לך לחמול עלי שלא תביאני לידי מיתה עד כאן והרל"בג ז"ל ורוח ה' ישאך הנה היה אליהו מורגל בדרך כי כאשר היה במקום אחד היה רוח ה' נושאו אל מקום אחר כמו שזכרנו ולזה נתייירא עבדיה מזה ע"כ. וכן מהרי"א ז"ל במ"ש ועבדך ירא את ה' והוא היה סיבת החיות מאה נביאים ואין ראוי שתסבב מיתתו ע"י נביא ואז נשבע לו שהיום יראה אל אחאב עד כאן. **ולע"ד** לדקדק יתור והיה אני אלך מאתך לא היה צריך להתחיל אלא ורוח ה' ישאך כו' ועוד מאחר שאמר לו אליהו לך אמור לאדונך הנה אליהו איך יתכן שאליהו חס ושלום יחלף דברו ומוצא שפתיו ישנה אם כן מהו אומרו ורוח ה' ישאך כו' ואחאב גם כן למה יהרגהו כי אחאב בעל שכל הוא להליץ בעד עבדיה בן ביתו כי התל בו אליהו ולמה יומת. ונבין ג"כ התפארות זה של עבדיה ועבדך ירא את ה' מנעורי ואף על גב דשרי ליה לאניש לאודועי נפשיה במקום שאין מכירין והיכא דשכיח היזקא וההכרח לא יגונה ולא יאונה לצדיק כל און בהתפארתו עם כ"ז צריך טעם זולת זה לאריכות התפארת. ונראה כי ידע עבדיה כי מה' יצא הדבר לרח' על הארץ ועל הבריות כי כלה חציר וכלה דשא עשב לבהמה כנז"ל. ולא יתכן שילך אליהו כי אם התחדש איזה עון ופשע או איזו עבודה נכרית שיעבוד אחאב מחדש ונתחייב להשיבו אחור ז"ש ועתה אתה או' לך אמור לאדוניך הנה אליהו ואמירתך היא קיימת אצלי כי ככל היוצא מפיך תעשה אבל חוששני פן אני אלך מאתך כו' ר"ל יהיו שני דברים מחייבי' הסתר פניך ממנו האחד כי אולי בראותך אותי יעף ויגע והכרת פני ענתה בי צדקתי מצערי על כלל ישראל ועל פרט המאה נביאים אשר בצוארי להאכילם לחם ומים מלבד הצער של פחד איזבל פן יתגלו אליה הדברים לזה אמר והיה אני אלך מאתך שהליכתי מאתך היא סיבה לשרוח ה' ישאך על סיבת התחדשות איזה מעשה מגונה שיעשה אחאב עתה מחדש שזה יחייב לשרוח ה' ישאך על סיבת דבר אשר לא אדע וזהו על אשר לא אדע ולא אמר אל אשר לא אדע אם היה מדבר על העלם

מקומות אלא ודאי אינו מדבר אלא על סיבות מחייבות לשאתך רוח ה' כי לא על חינ' יהי' מאחר עתה או' לך אמור לאדוניך הנה אליהו ואני בתום לבבי אבוא ואומר לאחאב ולא ימצאך והרגני כי תואנה כל דהו תספיק להרגני יען כי ועבדך ירא את ה' מנעורי ולזה אחאב בלתי אוהב אותי מאד ובעת תמוט רגלי בזאת יאמ' בלבו כי גם אני שמח לאידו כמוך ומהתל הייתי במה שאמרתי לו הנה אליהו ולזה יהרגני ז"ש ויהרגני על דבר ועבדך ירא את ה' מנעורי ועוד הלא הוגד לאדוני כו' ועתה אומ' לך אמור לאדוניך והרגני שלכל אחת מהשתי סיבות אין ראוי לשאסתכן כ"ש לשתיהן ובזה מובן אומ' שנית ועתה אתה אומר לך אמור וכו' ובסמוך אניף ידי שנית בכפל בי' הפסוקי' של ועתה אתה אומר וכו'. עוד אפשר שכיון ביתור והיה אני אלך מאתך כי אילו נתעכבת זמן מה אחרי לכתי יראוך עוברים ושבים הנה לא הייתי מסתכן בעצמי כבואי אל אחאב להגיד לו הנה אליהו ואף כי לא ימצאך כי רבים יעידון יגידון כדברי אבל חוששני פן והיה אני אלך מאתך אך יצא אצא מאתך ורוח ה' ישאך על אשר לא אדע ובאתי להגיד לאחאב ולא ימצאך והרגני וחיוב המיתה יהיה על כי יאמר שהתל התלתי בו ולא יהיו דברים מעולם לא כן אם לא היתה רוח ה' נושאך תכף לכשאני אלך מאתך לא היה הורגני ואף כי לא ימצאך ומ"ש רוח ה' ישאך הנכון כד"הרלבג שהיה רוח ה' נושאו ממקום למקום כי מלאך ה' צבאות הוא ואפשר עוד שאומרו ורוח ה' ישאך לא דבר הכתוב ברוחות הטבעיות אבל אמר ורוח ה' ישאך כו' על רוח נבואיי כמו רוח ה' דבר בי ומלתו על לשוני עליו הוא או' ורוח ה' ישאך על אשר לא אדע כו' כדפרישית:

**יג יד**

**הלא** הוגד לאדוני וכו' במסכת נדרים פ"א ועבדך היה ירא רבא רמי כתיב ועבדך היה ירא כו' וכתיב יהללך זר ולא פיך לא קשיא הא באתרא דידעי ליה הא באתרא דלא ידעי ליה דאמ' רבא שרי ליה לאניש לאודועי נפשיה היכא דלא ידעי ליה עד כאן. ועתה אתה אומר כו' זה יסייע למה שזכרתי למעלה שמתוך ההפכה הציל עבדיה את מאה הנביאי' וז"ש הלא הוגד לאדוני את אשר עשיתי בהרוג איזבל שמה שעשיתי היה בהרוג איזבל מתוך ההריג' החבאתי את מאה נביאים אשר מצד זה ראוי לך לחמול עלי כמו שחמלתי על מאה נביאים כי מידה כנגד מידה לא בטלה. או יהיה כוונתו לומר לא ביש לי על מיתתי כי שם ינוחו יגיעי כח אבל צערי הוא כי יש תחת ידי מאה נביאים שאני מכלכלם לחם ומים ואם אמות ימותו גם הם כי הם נחבאים ואני מבקש להם מים ונודד ללחם איה להאכילם ז"ש הלא הוגד לאדוני כו' ואחביא מנביאי ה" מאה איש וכו' ועתה אתה אומר לך אמור לאדוניך הנה אליהו והרגני וימותו בגרמה מאה הנביאים א"כ לא

למעני אני עושה כי אם למען המאה איש הנביאים אשר לרגלי. עוד אפשר שפסוק זה הלא הוגד כו' מקושר עם הקודם לטעון על פסוק ראשון של ועתה אתה אומר לך אמור לאדוניך הנה אליהו והיה אני כו' הלא הוגד כו' אמנם הפסוק הזה השני ועתה אתה אומר לך אמור לאדוניך הנה אליהו והרגני הוא כאילו רצה לומר דל מהכא כל אלו הטענות הנזכרות שהם טענות מספיקות לשלא אמות כי אחיה אבל מלבד כל אלו הטענות האם יאות לאיש אלהים כמוך זכאי שתתגלגל חובה כזו על ידך ז"ש ועתה אתה או' לך אמו' לאדוניך הנה אליהו והרגני האם תרצה בחובה זו שתתגלגל על ידך חלילה וחס. עוד אפשר שבפסוק הראשון טען ועתה כו' והיה אני אלך וכו' ובאתי להגיד לאחאב ולא ימצאך והרגני דווקא כשלא ימצאך אבל עתה בפסוק זה הוסיף לו' חוששני פן ועתה אתה או' לך אמו' לאדוניך הנה אליהו ומיד והרגני באו' למה לא הרגתו במוצאך אותו כי בודאי התל בך וכי כהתל באנוש וברח לו אמנם כאשר נשבע לו בה' צבאות אז הלך אל אחאב ויגד לו כל הענין בפרטות והשבועה בכלל כי בזה נחה דעת אחאב וילך אחאב לקראת אליהו:

**טו**

**ויאמר** אליהו חי ה' צבאות וכו' נשבע בתואר ה' צבאות מתייחס למה שפחד עבדיהו שמצד היותו כמלאך ה' צבאות והש"י עושה מלאכיו רוחות כ"מש ורוח ה' ישאך כו' לזה נשבע בתואר זה של ה' צבאות אשר עמדתי לפניו עומד ממש כדוגמת העומדים לפניו מצבאותיו במרום כי היום אראה אל אחאב:

**יז יח**

**ויהי** כראות אחאב וכו' ויאמר וכו' מהרי"א ז"ל האתה זה יתכן שמרוב שערו של אליהו שגדל פרע שער ראשו לא הכירו אחאב. או אמ' דרך תוכחה ותחילת אמרים וקראו עוכר לפי שעצר הגשמים. והוא השיבו לא עכרתי את ישראל וכו' שאין ראוי לתלות הדברים בסיבותיהם האמצעיות כי אם בסיבותיהם הראשונות והעונות המחייבות הענין ולז"א לא עכרתי את ישראל כי אם אתה ובית אביך בחטאיכם. ואמר האתה זה עוכר אעפ"י שמכירו היה אמר האתה עלה בדעתך ששיעור זה תהיה עוכר יש' היתכן שמלאך לבך לעכירות כזה ויאמר לא עכרתי אני את ישראל אדרבה הסירותי מהם העכירות וצללתי אותם מהעבירות שעכרת אותם בעזיבת מצוות השי"ת ולכתם אחרי הבעלים כי עתה ידעו כי יש אלהים בישראל פוקד עון ואם יסורו מאחרי ה' וחרה אף ה' בהם ועצר את השמים ולא יהיה מטר ז"ש לא עכרתי את ישראל. עוד אפשר שטען עליו אליהו איך עשית משפט זה שהרי בעצירת גשמים לקו כולם ואפי' הישראלים בעצ' והם הכשרים והיה כצדיק כרשע ז"ש האתה זה עוכר ישראל והוא השיב לא עכרתי את ישראל

כי אם הבלתי ישראלים הוא שעכרתי כי צדיקים ישמחו ויעלצו לפני אלהים וישישו בשמחה בראותם כי יש דין ברשעים ואעפ"י שהם גם כן יקבלו קצת צער אבל הישראלים הקדושים אתה עכרת אותם ובית אביך בעזבכם את מצות ה' כי לא יעכרו יש' בצער הגוף שיש בו קדוש ש"ש כי אם בצער הנפש שיש בו חילול ש"ש ואמ' שהוא הרע מכל בית אביו כי הצד השוה שבו ובבית אביו הוא עזיבת מצות ה' וז"ש בעזבכם את מצות ה' בלשון רבים אמנם אחר כך אמר ותלך בלשון יחיד כי הוא נטה אחרי הבעלים יותר מצד אשתו איזבל הטתו ברוב לקחה:

**יט**

**ועתה** שלח קבץ כו' הר"דק ז"ל אוכלי שלחן איזבל על נביאי הבעל ונביאי האשרה אמר או על נביאי האשר' לבד והוא הנכון לפיכך לא הניחה אותם איזבל ללכת להבחן עם אליהו וזה הראיה שאמר אני נותרתי נביא לה' ונביאי הבעל ארבע מאות וחמשים איש ולא זכר נביאי האשרה נראה שלא היו שם וכן הר"לבג כי של האשרה אוכלי שולחן איזבל לא רצו ללכת אל המבחן כי ידעו שקר נסכ' ואיזבל סייעה אותם לשלא יבואו שם אמנם של הבעל הכריח אותם המלך לבוא אל המבחן ובאו ע"כ וכן מהרי"א ז"ל שנביאי האשרה שהיו אוכלי שולחן איזבל לא באו. והוסיף במ"ש ועתה שלח קבץ ר"ל ועתה כדי להוריד מטר שלח קבץ וכו' ולא גילה אליהו לאחאב שכוונתו להרוג נביאי הבעל אבל חשב שהיה הקבוץ כדי להרבו' תחנוני' ותפל' וודויים א' ותשע ולכן צוה בקבוצם שאילו ע"מ להורגם לא היה מתפייס אחאב ע"כ. **ולע"דן** שיטתם ז"ל נכונה מאד כי נביאי האשרה לבד' היו אוכלי שולחן איזבל לבד ואני אומר כי הטעם שרצו לעשות לסטרא אוחרא כח וגבורה לסמאל ולבת זוגו לילית וכנגד הזכר היה הבעל והי' הבעל לשם אחאב והאשרה נקבה לשם לילית אם כל הטומאות בדוגמ' איזבל והיו אוכלי שולחנה של האשרה לפי שהם בדוגמתם לעשות לה כוונו' והיו של הבעל החמשים יותר לרמוז אל חמשי' שערי' של טומא' המכוונים כנגד חמשי' שערי בינ' כמ"ש בס"ה שיש' במצרי' כבר נכנסו ונשקעו ב"מט שערי' של טומא' ואלו ח"ו נשקעו בשער החמשי' לא היה תקומה להם ח"ו ולזה נזכרה יציאת מצרים נ' פעמים כי חמשי' יציאות יצאו ממצרי' כי כל יציאה ויציאה משער אחד מהם יציאה אחת היא והוצרך אור שער אח' מהחמשי' של קדושה להאיר ולהוציאם מן שער החושך העומד בקליפה ולזה נזכרה יציאת מצרים נ' פעמים כמ"ש בס"ה שהוא כנגד המשי' שערי בינה שנגלו עליה' להוציא' ממצרים מהקליפו' והטומאו' ההן. ובזה בא בכוון נביאי הבעל המשי' יתרי' על של האשרה לרמוז אל החמשים שערי טומאה הנז' שהיו יש' שקועי' במצרים וסי' אלו ואלו ת"תן הוא מה

שרמז אליהו ע"ה במ"ש עד יום תתן ה' גשם וכו' שהיה הרצון האלהי לעקור את כולם בין ת"ן ובין ת' של האשרה אלא שא"חכ נתפייס הב"ה בת"ן נביאי' של הבעל ואעפ"י שנשארו של האשר' לפי שיטה זו. והוא רמז נכון בת"תן כאמו' וזהו וחפרה הלבנ' ובושה החמ' כמו שפי' בס"ה החמה על סמאל ולבנה על בת זוגו כי מלך ה' צבאות בירושלי' ולפי שנשקעו ביון הטומאות כימי קדם במצרים לכך הוצרכו לקרבם לפני הר הכרמל ולקבל האלהות כמו שקבלוהו בהר סיני מפני אשר ירד עליו ה' באש כן ירד בהר הכרמל וענו יחדיו ה' הוא האלהי'. וכן נז' בפסיקתא שהבאתי למעל' בפ' ויא' אליהו התשבי. בחלק א' ממה שדמו ענייני אליהו לענייני משה. משה קבלו יש' על ידו אהבתו של מקו' שנא' כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע ואליהו קבלו על ידו ואמ' ה' הוא האלהי' ע"כ. ויהי' כוונת הכפל ה' האלהי' כנגד נעשה וה' הוא האלהי' כנגד נשמע. וכן נז' שם במאמ' משה כנס את יש' לפני הר סיני ואליהו כנס' להר הכרמל. כוונו לייחס כנוס' לפני הר סיני לכנוס לפני הר הכרמל מה כנוס לפני הר סיני נאמר בו אלו קרבנו לפני הר סיני דיינו בהשתעבדו' ההו' לפני הר סיני לפני הש"י כן דיינו להתקבץ על פי נביא אליהו לפני הר הכרמל וכן בכלל זה מ"ש הראשונים ז"ל בקרבנו לפני הר סיני דהיינו לפי שישר' שעמדו לפני הר סיני פסקה זוהמתן כן יש' שעמדו לפני הר הכרמל פסק' זוהמתן ממה שנטו אחרי הבעל ואשרה. ונטו אחרי ה'. ובזה אבין אומ' ועתה שלח קבוץ מעין ועתה אם שמוע תשמעו כו' כאמור במעמד הר סיני אתם ראיתם וכו' ועתה וכו' והכוונה שאמ' אליהו מאי דהוה הוה ועתה נעשה עול' מחדש ועתה שלח קבוץ אלי את כל יש' יחדיו הקהל לי את העם האנשי' והנשי' והטף וזה כלל באו' את כל יש' את כל לרבו' והנשי' והקטני' עם הגדולי' יחדיו כדי להכניס' בעבוד' ה' אמנם אחאב לא שלח אלא אחרי הגדולים דכתי' וישלח אחאב בכל בני יש' לא הזכי' קבוץ ולא הזכי' אלא בכל בני יש' ולא בנות יש' בני גדולי' ולא קטנים במשמע. וכן רצה להכרית כל הנביאי' של הבעל ושל האשרה יחדיו יספו ואחאב ויקבוץ את הנביאים לבד והיו הנביאי' הידועי' לו לא אשר אוכלי' בשלחן איזבל ור"לבג הביא בתכלית' בפעולו' אלו ז"ל. והנה ענין הבעל היה לפי מה שאחשוב שהיו עושי' צורה יורידו בה לפי מחשבתם כח המשכת העליון השליט על האומה ההיא ועל האקלים ההוא והיו נביאי הבעל עושים מינים מן הפעולות יגיע מין מה מהקסם תשפע להם ההודעה לפי מחשבתם מהשליט ההוא אשר ירדו כחותיו בסיבת צורת הבעל אשר עשו לפי מחשבתם וככה היו נביאי האשר' חושבים שישפעו הכוחו' ההם באילן האשרה אשר נטעוה ובעת מוגבל והיו מגיעי' להם מין מהקס' מאותן הפעולו' המגונו' וכבר ביארנו החסרון המגיע בהודע' הקס' בב' מספר

מלחמו' ה' ע"כ. וממה שהקפיד הכתו' על סכו' מניינ' ואת נביאי הבעל ד' מאו' וחמשי' ואת נביאי האשרה ד' מאו' מובן שכוונתו של אליהו להרע אל הנביאי' ולשחט' וכיוצא לא שיבואו להתפלל כי גם כי ירבו תפיל' אין ה' שומע בקול' ואפי' הכי קבצ' אחאב כי אח לשמי' היה ואב ל"עא פושע פוסח שתי הסעיפים והראיה כששחטם ישב לו לאכול ולשתו' כי באשר הוא שם שב בתשובה כי איזבל אשתו היטתו לכל הרע ההוא ואי לאו דמסתפינא לצא' מפשוטו של מקרא הייתי או' שכל הנביאי' בין של בעל ואשרה יחדיו ארבע מאות וחמשים והארבע מאות מהם היו עובדים גם כן באשרה והחמשים לבד היו משמשים לבד בבעל לכבוד הבעל ומעלתו על האשרה ולפי זה ה"ק ואת נביאי הבעל ארבע מאות וחמשי' ומהם ונביאי האשרה ארבע מאות שהארבע מאות היו עובדים כאן וכאן אמנם החמשים הנותרים היו מסוגלים אל עבודת הבעל לבד הם הראשים והיו החמשים דוגמת ן' שערי טומאה שבמצרים כנז"ל ולזה היו בבעל בסוד סמא"ל. ובזה יתיישב מה שאמר הפסו' אני נותרתי לבדי ונביאי הבעל ארבע מאות והמשים דמשמע שלא היו כי אם ת"ן נביאי' דאם לא כן הי"ל ונביאי הבעל שמנה מאות וחמשי' שהתימה בכפלים. ולדעת המפרשים ז"ל צ"ל שלא דבר הכתוב אלא בנמצאי' שם ומצאתי לזה קצת סמך ממה שנזכר במאמר פסיקתא הנז"ל בפ' ואליהו התשבי שנזכר שם משה ביער עובדי ע"א שנאמר שימו איש חרבו על ירכו ואליהו ביער עובדי ע"א ותפש נביאי הבעל ושחטם דלשון ביער מורה על ביעור החלטי כההיא דמשה ביער עובדי ע"א לגמרי שלא נותר אחד. הן אמת דיש לדחות דאין משם ראיה דאדרבה מדקאמ' ביער עובדי ע"א ותפש נביאי הבעל ושחטם אפשר דביער ע"א על של אשרה שברחו להם לקצוי ארץ ועוד תפש נביאי הבעל ושחטן. אך ק"ק עדיין הקש משה לאליהו שראוי הוא שלא יהיה הקש למחצה גם השכל מחייב שבקיבוץ גדול בזה אשר חשבו כל נביאי הבעל להוריד אש מן הבעל בקריאתם איך לא יבואו מן האשרה לסייע ולא אפי' אחד מהם ואם פחדו וברחו ונמלטו כולם ולא בא אפי' אחד איך של הבעל באו ה"תן בכוון ולא חסר אחד מהם שזה מסייע קצת לסברה זו שסך הכל היו ת"ן ומהם מחוייבין לשתי שולחנות הארבע מאות מהם וברוך היודע האמת ויורנו איזה גלוי. אחר שכתבתי זה מצאתי בדחז"ל כמו שאכתוב בפסוק ויתנו לנו שנים פרים שהיו שמנה מאות וחמשים ושם ארחיב עוד בזה בס"ד עיין שם:

**כ**

**וישלח** אחאב בכל בני ישראל כו' כבר זכרתי שכיון באומ' וישלח אחאב שליחות כל דהו שיבואו ולא שיקובצו כלם מקטנם ועד גדולם כמאמר אליהו שלח קבוץ שתים והוא לא

עשה אלא שלח וישלח אחאב ואליהו אמר את כל ישראל בכלל רבויי את כל אמנ' אחאב וישלח בכל בני ישראל לבד הודעה בכלל בני ישראל הגדולים במשמע ולא בנות ישראל והקבוץ היה בנביאים לבד ויקבוץ את הנביאים. ואומרו ויקבוץ את הנביאם מורה קצת על קבוצם כולם ושלא נברחו מהם אותם אשר של האשרה:

**כא**

**ויגש** אליהו כו' רש"י ז"ל שתי הסעיפים שתי המחשבות שאינכ' מבינים להכריע מי האלהים ואם הבעל האלהים לכו אחריו. ולא ענו העם אותו דבר שלא היו יודעין להבחין ע"כ וכן ה"רדק ז"ל כי כשראו שנעצר הטל ומטר כדבר ה' ע"י אליהו נטה לבבם אחרי ה' אלא שנביאי הבעל היו מטעים אותם ואומרי' להם שלא יניחו עבודת הבעל ולזה היו פוסחים כפסח בשתי רגליו שאינו נוטה לא על ימין ולא על שמאל לא כן הפיסח ברגלו א' נוטה עצמו ונשען על רגל השלמה. ויי"ת עד אימת אתון פליגין לתרין פלגוון הלא ה' אלהי' פלחו קדמוהי בלחודוהי ולמה אתון טען בתר בעלא דלית ביה צרוך ע"כ והמתרג' דקדק שלא אמ' ואם הבעל האלהי' כי אין להסתפק בו דלית ביה צרוך וכיון דכן למה אתון טען בתר בעלא כאילו אמר ואם הבעל הוא בעל דלית ביה צרוך לכו אחריו בתמיה. וכן ה"רלבג ז"ל כדהרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל **ולע"דן** לדקדק לשון ויגש ותיבת אתם המורה על רבים מיוחדי' ולא אמ' עד מתי פסחים על הסעיפי' או עד מתי תפסחו על שתי הסעיפים ונר' כי אליהו נגש למלחמה ולקנטור או לפיוס כמו שלמדו חז"ל הגשה למלחמה ויגש יואב לפיוס ויגשו בני יהודה אל יהושע ומצינו כיוצא בזה ויגש אליו יהודה ואמ' אין לי עסק עם הטועי' אחרי הבעל שכב' נטו על הסעיף הא' לעבוד הבעל. אבל הגשתי זו ודברי אלה עם החסידים ועליה' תלונתי וז"ש (ר"ל) אתם [ר"ל] אתם מתי סודי הנגשי' אלי ואני אליכם עד מתי אתם ביחוד פוסחים על שתי הסעיפים אם ה' האלהי' במחשבתכם כאשר אני אומר נא לכו אחריו שבהיותכם מאמינים בסתר בשי"ת ולא בגלוי הרי אתם פוסחים על שתי הסעיפים הסעיף האחד בסתר אחרי ה' והסעיף הא' בגלוי במה שאין אתם הולכי' אחרי ה' ואף שאין אתם הולכי' אחרי הבעל פוסחי' על שתי הסעיפי' יקרא שאם ה' האלהי' בסעיף שלכ' לכו אחריו בפרסו' ותהיו על סעיף א' בנגלה ובנסתר ואם הבעל יש לו איזה צרוך כמו אמצעי וכיוצא ביניכ' לש"י לכו אחריו ולזה לא אמ' ואם הבעל האלהים כי לא יתכן חליל' שיעלה בדעתם כן כי אפי' בדור אנוש שטעו טעו' גדו' בע"א באמצעי טעו בה ולא באלוה כפתאי' האומרים לעץ אבי אתה. ולא ענו העם אותו דבר כי יראו מהמלך ומהפריצים ועובדי הבעל לא יכלו לענות אותו דבר כי יראי' את ה' בלבם ולא יכלו לדב' דבר בפרסו' מפני פחד אחאב

ואיזבל ונביאי השקר. ואפשר עוד כי בהיות אחאב ראש לפוסחים על שתי הסעיפים פעם בחוץ ל"עא בשהטתו אשתו ופע' אחרי ה' אחאב אח לשמים אב ל"עא שקול היה והנה בהיות אליהו חולק כבוד למלך לא אמי מרחוק עד מתי אתם פוסחים כו' כי היה המלך נכלל בתוכחת זו מה עשה ויגש אליהו אל כל העם נגש ונתקרב ויא' עד מתי אתם פוסחים כלו' אם המלך פוסח על שתי הסעיפים אנוס מיצרו ואשתו המט' אותו ואחר כך חוזר בו כי אוי לו מיצרו אוי לו מיוצרו אמנם אתם עד מתי אתם פוסחים על שתי הסעיפים. והוא דקדוק נכון בהגשתו ואומ' אתם לשלול שלא על המלך תלונותיו:

**כב**

**ויאמר** אליהו אל העם כו' שנו רבותינו דורו של אחאב כולם עובדי ע"א היו וע"י שלא היו בהם דלטורין היו יוצאים למלחמה ומנצחין שכן אליהו מכריז בהר הכרמל אני נותרתי נביא לה' לבדי וכל עמא ידעין ולא מפרסמין אבל דורו של דוד אמר רבי יהושע דסכנין בשם ר' לוי אפי' תינוקות עד שלא טעמו טעם חטא היו יודעים לדרוש את התורה במ"ט פנים טהור ובמ"ט פנים טמא. ואחר כל השבח הזה היו יוצאין למלחמה ונופלין לפי שהיה בהם דילטורין הוא שדוד אומ' נפשי בתוך לבאים אלו אבנר ועמשא שהם לבאים בתור' אשכב' לוהטים דואג ואחיתופל שהיו לוהטים אחר לשון הרע. בני אדם שניהם חנית וחצים אלו אנשי קעילה היסגירוני אנשי קעילה ולשונם חרב חדה אלה הזיפים שנאמ' בבוא הזיפים כו' באותה שעה אמר דוד רומה על השמים אלהים סלק שכינתך. **ולע"דן** לדקדק מה טעם הוא היותם דילטורין לשלא ינצחו את האויבי'. ועוד מה ראו חז"ל לדרוש בתוך לבאים בתורה לשב' וידרשוהו ג"כ לגנאי בתוך לבאי' שטרפין כלבאי' בשניה' ובצפורנן כן בני אדם בלשון הרע. ומה ראו לדרוש הפרטות בני אדם על אנשי קעילה ולשונ' חרב חדה על הזיפי'. ונר' כי בהיות נצחונן של יש' ע"י השי"י כמו שנ' וראית סוס ורכב כו' לא תירא מהם כי ה' אלהיך עמך כי הוא איש מלחמ' מארי נצחן. ובהיו' יש' גוי א' נאה לאחדו' עמהם דבר נאה ומתקבל אמנ' בהמצא ביניה' דלטוריא ופירוד מחייב הסתלקו' השכינה למעלה וכדמסי' בעל המא' באות' שעה אמ' דוד רומה על השמי' אלהי' סלק שכינת' וזה קא' בתחיל' המא' דורו של אחאב כול' עבדי עבוד' אלילי' כו' כולם כל היוצאי' למלחמה שרי צבאות אחאב כולם עובדי ע"א היו. או אמ' כולם כי אפי' אותם שבעת אלפים אשר לא כרעו לבעל כיון שאינ' מוחין בידם של העובדים נחשבים כעובדים וז"ש כולם כעובדי עבודת אלילים היו מהם עובדים ומהם על שאינם מוחין בידם ועכ"ז ע"י שלא היו בהם דילטורין חבור עצבים אפרים הנח לו. וכלל זה שכיון שבעל לשון הרע ממית שלשה וכשאין לשון הרע ניצולין שכן גם

כן כשאמר אליהו אני נותרתי נביא לה' לבדי אילו גילו סוד המאה הנחבאים במערות היו הורגים אותם ואת עבדיה ואם כן מידה כנגד מידה ראוי שיצאו למלחמה וינצלו מן האויבים שלא יהרגום. אבל דורו של דוד עם היותם ממולאים בתורה היו נופלין ו"מש אפי' תינוקות כו' נראה דיליף לה מקרא דאמרות ה' אמרות טהורות על האמרות של הקטנים ההם הבל שאין בו חטא שעד שלא טעמו טעם חטא אומרים אמרות ה' מזוקק שבעתים דהיינו שבעה פעמים שבעה שהם תשעה וארבעים פנים טמא ותשעה וארבעים פנים טהור ועם כל זה לפי שהיה בהם פירוד ודילטורין היו נופלין הוא שדוד אומר נפשי בתוך לבאים וכו' דקדק שאמר נפשי בתוך לבאים אומרו לשון נפשי מורה שהוא דבר של שלימות הנפש בהיותה בתוך לבאים אם כן על כרחיך בתוך לבאים בתורה קאמר דהיינו אבנר ועמשא ונפשי בתוכם משתעשת אכן יצא שכרו בהפסדו כי אשכבה לוהטים שאני בסכנת הגוף כי אשכבה בתוך להוטים אחרי לשון הרע זה דואג ואחיתופל ולפי שאומ' בני אדם מיותר כי גם הלבאים ולוהטים בני אדם הם אם כן הי"לל אשכבה לוהטי' שניהם כו' בני אדם למה לי לזה דרשם באנשי קעילה שהם בני אדם ר"ל דלת העם שאינם מסוג הלבאי' והלוהטי' שהם חשובים מאד או אמ' בני אדם כאדם הראשון שהוא כפוי בטובתו של הב"ה כן אלו הם בני אדם הראשון ודומים אליו כי הטבתי עם אנשי קעילה והם כפויי טובתי בהסגירם אותי. או דרש כן על אנשי קעילה היסגירוני אנשי קעילה שההסגר הוא במקו' חנית וחצים לנצח בכבישת קעילה וכשיסגירוני לא יצטרך כלל לא חנית ולא חצים ז"ש שניהם חנית וחצי' באנשי קעילה אמנם בזפים לשונם חרב חדה אלו הזפים להמיתני אשר זה הפירוד גורם ל"מש דוד רומה על השמים אלהים סלק שכינתך כי לא תשרה אלא במקום אחדות למדנו דק"בה לא עביד ניסא לשקרי אלא להיותם מתי סוד שהרי שתקו כשאמר אליהו אני נותרתי נביא לה' לבדי. **ולע"דן** לדקדק דהי"לל אני לבדי נותרתי נביא לה' כי תיבת לבדי באחרונה בזולת מקומה. ונראה כי אליהו כבר ידע מפי עבדיה שיש מאה נביאי' לה' אכן היו נסתרים בלתי ידועי' ומפורסמים נביאים לה' וז"ש אני נותרתי נביא לה' שאני מפורסם לה' ואני לבדי שאין איש אתי לו הונח שיש ויש נביאי ה' עתה אין איש אתי ואביט ואין עוזר ואשתומם ואין תומך לא כן אתם הרבים ונביאי הבעל ארבע מאות וחמשים שאיש את רעהו יעזורו כולם בלב אחד כאיש אחד ז"ש וחמשים איש. ואפשר כי הנסיון הזה היה בבעל לפי שהיא צורת הזכר סמ"אל כמו שזכרתי והוא המשפיע באשרה ולזה לא באו אל המבחן רק של הבעל כי בו המבחן אם ישפיע אש כמו שיבוא ואעפ"י שאליהו רצה בקיבוץ כולם ושל האשרה בכלל אפשר כי הם טענו שדי בשל הבעל כדי להנצל

מהמות כי ידעו כי ברע הוא. או אפשר שאמר ארבע מאות וחמשים איש שהכתוב אומר שלא נתבהל מרבוים כי כולם כאיש אחד יחשבו ע"ד וראית סוס ורכב שאעפ"י שהם מרובים יהיו בעיניך כסוס אחד ורכב אחד ו"מש אני נותרתי וכו' ונביאי הבעל ארבע מאות וחמשים זהו להפיס דעתם של העובדים כדי שיכנסו בלב שלם להבחן בנסיון שיזכיר. ובסמוך אוסיף בס"ד בפסוק ויתנו לי ארחיב למה לא נזכרו של האשרה:

**כג כד כה**

**ויתנו** לנו שנים פרים כו' וקראתם וכו' בילקוט הביא בסימן רי"ד בחרו לכם הפר האחד ועשו ראשונה א"ל אליהו לנביאי הבעל בחרו שני פרים תאומי' מאם אחת הגדלי' על אבוס אחד והטילו עליהם גורלות אחד לשם ואחד לבעל וכו' ובסמוך אכתבנו במקומו בפסוק ויקחו את הפר ומתוך דברי ז"ל אלמוד ל"מש כאן ויתנו לנו שהם יהיו הנותנים שלא יחשבו פן יש דבר כשפים חלילה וכן אחז"ל בפסוק ענני ה' ענני שלא יאמרו מעשה כשפים הוא לזה אמר ויתנו לנו שהם יהיו הנותנים אלי ולא אני אליהם. ואמר שנים פרים מוכרת והי"לל שני פרים סמוך. לגלות שהיו מאם אחת בבטן אחד והיה מהפלא שהיו השנים פרים ולא נולד אחד פר ואחד פרה וזה הודיע באו' שנים פרים רוצה לו' שנים בהשואה אחת ולא אמר שני פרים שהיה מובן שני פרים מכל מקו' לא כן עתה בחרו שיהיו השני' שוים בשקול מאם אחד ומבטן אחד שיהיה מהפלא שהשנים היו פרים. וית' יוצר בראשית שהכל ברא לכבודו מלידה ומבטן ומהריון. ולא יהיה זר שאפי' בגוון ובקומתן שוים שבזה יצדק גם כן אומ' שנים רוצה לומר שנים שוים ודומים זה לזה בכל מכל ואעפ"י שלא נזכר בדחז"ל כאן דבר הלמד מעניינו הוא כיון שהקפידו על היותם מבטן אחד. ומאו' שנים פרים אפשר שלמדו גם כן הגדלים על אבוס אחד שר"ל שנים היו יחדיו משנולדו ועד שנעשו פרים שגדלו תמיד על אבוס אחד והם דקדוקי' נכונים מכריעי' דחז"ל. וה"רדק ז"ל והנה הנסיון שעשה אליהו אפשר שעשה אותו מלבו ובטח באל שלא ישיבנו ריקם ושיקדש שמו ברבים ו"מש ובדברך עשיתי כלומר אם תעניני ידעו העם הזה כי לא מלבי אני עושה מה שאני עושה אלא בדברך ובמצותך שאני אומר ואתה מקיים. או אפשר שהשי"ת אמר לו אעפ"י שהכתוב לא ספר וז"ש וכדברך עשיתי אבל הראשון קרוב שאם האל יתברך אמר לו למה היה צריך לתפילה ויש לפרש כי הצריכו האל ית' לתפילה אעפ"י שאמר לו כמו בדבר המטר שאמר לו האל ואתנה מטר ואעפ"י כן הוצרך להתפלל והטעם כדי שידעו ישראל שהי' נביא אמת והאל שומע תפילתו ואם היה בא שלא בתפילתו יאמרו מקרה הוא ובדבר האש היו אומרי' על ידי כשפים הוא עושה ע"כ. והר"לבג ז"ל וידמה כי היה הבעל לפי אמונתם מאדים במזל [טלה] שהוא

ביתו והוא ממזלות האש ולזה רצה לבחון זה במה שהם אומרים שהוא מיוחס אל הבעל והוא האש ומפני זה נתרצו בו העם נביאי הבעל וממה שיורה שהם חשבו שיהיה הבעל מאדים המתגודדים כמשפטם עד שפוך דם עליהם כי שפיכת הדם מהדברים המיוחסים למאדים ע"כ ובדבריו ז"ל מובן למה היה המבחן באש ואיך הכניסו עצמן בניסיון כזה וידעו כי כל מעשיהם הבל המה וריק. אמנם מהרי"א ז"ל אמר כי היה הניסיון בזה האופן מהורדת האש לפי שענין הקרבנות דבר בלתי מתקבל אל השכל האנושי כי הוא ית' היאכל בשר אבירים ודם עתודים ישתה לזה היה מוריד השי"ת האש להודיע שנתקבל קרבנם ברצון וכדכתיב וישע ה' אל הבל ואל מנחתו ואל קין ואל מנחתו לא שעה שלא ירד האש וכן אברהם כשעשה קרבנות להי' הנראה אליו ירד האש כמ"ש חז"ל וביום המילואים ירד האש להודיעם שנתכפר להם מעשה העגל וקבל ה' קרבנותיהם. וכן לדוד בגורן ארונה ירד האש להודיעם שניחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו. וכן על ידי שלמה ירדה האש מן השמים. ובכלל זה היה מהפלא בהשגחת האל ית' שעם היות יסוד האש הקל שביסודות וטבעו לעלות על דרך פלא ברצון האל ירד מטה מטה לכן היה הניסיון הנאות בהכרת האלוה בהורדת האש. ואפשר שהבעל שהיו עובדים הוא השמש לפי שהוא תמונת זכר והלבנה תמונת נקבה ולזה ימצא ביניהם הדבוק והנגוד כבין איש לאשתו והקדמונים קראו השמש אפי"לו והלבנה די"אנא והם שמות מיוחסים לזכר ולנקבה ולפי שהשמש גובר על יסוד האש ופעולתו והוא מהחום והשרפה לזה בחר להם הניסיון מהורדת האש כי בזה נתפייסו נביאי הבעל להכנס בניסיון ומבחן והעם הם לבד ענו טוב הדבר לא נביאי הבעל כי הם לא היו רוצים להכנס במבחן אלא על כרחם נכנסו. ולזה היו מתגודדים כמשפטם עד הצהרים שהוא תגבורת השמש כי חשבו הבעל יוכל להוריד האש יותר מזולתו להיותו בעונת השמש ואחר עבור הצהרים נחלש כחם ומפני זה התל בהם אליהו. באופן שנביאי הבעל הסכימו בנסיון הזה להיותו קרוב בדעתם להעשות. טעם שני כי ראו שאליהו מקריב בחוץ שלא כתורה וכמצוה א"כ לא יענהו השי"ת כיון שעובר על מצות ה' ויהיו אם כן כל אפיא שוים נביאי הבעל ואליהו נביא ה'. והטעם השלישי כי הטעם אליהו בדבריו שאמר אותם בסגנון שיבינו שהשתי פרים יקריבו יחד זה במזבח הבעל ואשר להי' במזבח ה' ואלו יתפללו ואליהו יתפלל ואם ירד האש ירד על שני הפרים יחד והם יאמרו שאלוהיהם הוריד האש ואליהו יאמר שאלהיו הורידו וכל אחד יפנה לדרכו ויהיה הדבר בלתי מוכרח ומפני זה נכנסו בדוחק הבחינה אמנם אליהו בראותו שהודו רצה לתקן למה שחשבו מהרמאות אם באומ' בחרו לכם הפר ראשונה כלו' שלא יעשו יחד קרבנותיהם כי לא יוכר האמת מן השקר כי אם

בהעשות כל אחת מהכתות קרבנה בפני עצמה וזהו או' ועשו ראשונה האם בהתפללו לה' שיכפר בעד חטאתו על מה ששחט חוץ בבמה כי לכבוד ה' ולהוראת שעה עשה כן וכמו שיתבאר בדבריו. אמנם הענין מהות האש הזה הוא אש נצחיי נברא בדרך הפלא פשוט שאינה מן היסודות ולא מהמורכב אבל הוא נצחיי וזהו האש עצמו היורד על כל העולות שהקריבו האבות ראשונים ולהיות אלהי כנהו הכתוב בשם כבוד ה' ע"כ תורף דבריו. ובסמוך אגיד דעתי כנז' מהנביא.

**ולע"דן** שבחר אליהו בהורדת האש להיו' דבר קל לנביאי הבעל לעשותו ע"י תחבולה אנושית לשים איש אחד סביב מתחת למזבח הבעל שיתן את האש בעת קריאתם הבעל עננו והאיש ההוא יצית האש ובזולתו נסיון לא היו מקבלים ואליהו בטח בה' כי הוא יכרית האיש אשר ירצה לעשות הפועל ההוא ויהיו בפחי נפש. ומצאתי מדרש שהביא הילקוט ז"ל מסייע לזה ויפסחו על המזבח אשר עשה וכי הוא עשה והלא הם עשו אלא מלמד שחיאל בית האלי עשאו נבוב ושמו אותו בתוכו ואמרו לו כשתשמע את הקול מיד חתה האש אשר בידך והדלק מתחתיו. מיד זמן הקב"ה נחש ונשכו ומת ע"כל שחז"ל דקדקו מאו' עשה בלשון יחיד על חיאל בית האלי קאמר. ובסמוך ארחיב עוד בזה בפסוק ויקחו את הפר כו' ב"סד ולזה בחר בנסיון האש ולא בהורדת טל ומטר כי מי ישמע לו לדבר הזה שהרי ראו עצירת טל ומטר ולא עלה בידם כלום אבל באש נתנו לבבם לעשו' מה שעשו ע"י חיאל בית האלי. ואין ספק שבעשה חיאל כך ואירע לו מה שאירע לו אולי נתגלה אל אליהו הענין מנשיכת נחש שהמיתו ומלאך ה' צבאות הוא לדעת הכל ממה שנעשה ולזה קראו בשם הבעל לאמר הבעל עננו והיה המכוון בקריאתם אל חיאל בית האלי הנחבא תחת נבוב אשר במזבח מתחתיו ולזה הוצרך הכתוב לומ' ואין קול ואין עונה ר"ל ואין קול ענות מחיאל בית האלי ואין עונה אותם באש כי נשכו הנחש כנז"ל והם לא ידעו מה שאירע לו ולזה ויהתל בהם אליהו ויאמר קראו בקול גדול כי האלהים הוא כי שיח לו וכו' שהכל היה בהיתול גדול מאליהו ועיקר ההיתול היה לעשות עצמו כאילו לא ידע מהרמאו' שעשו מחיאל בית האלי אשר בידו האש והיה מהתל בדבר להם על האלוה ואומ' כי שיח וכי שיג יש לו וכי דרך לו אולי ישן הוא ויקץ שהכל היה מתייחס על הנחבא תחת המזבח הוא חיאל בית האלי אולי ישן הוא ויקץ ולזה קבלו דבריו אעפ"י שהיו דרך היתול כי אמרו בלבב' אין זו אלא התחכמו' וערמימות מחיאל בית האלי לעכב ענייתו באש שאילו ענה מיד היו מפשפשים ומחפשים ומוצאים הערמה ולזה מתעכב לענות ולזה קבלו דברי אליהו ויקראו בקול גדול עד שיעור ויתגודדו כמשפטם בחרבות וברמחים עד שפוך דם עליהם לומ' אל חיאל הגיע העת ואל תאחר בו ואין קול ואין

עונה שכבר נשכו נחש וז"ש ואין קשב כי מת כבר ובטלו חושי ההקשבה ממנו וזהו ואין קשב ולפי שפרץ גדר חרמו של יהושע לבנו' יריחו נשכו נחש חויא דרבנן טרקיה דלית ליה אסותא. ובסמוך בכתבי על הפסוקים בכל פסוק בפרטות אכתוב עוד בזה. אמנם בענין ההתחכמות שזכרתי בשם מהריי"א ז"ל שנתחכם אליהו להטעותם באומרו דבריו סתומים שיבינו שהניתוח יהיה משניהם יחדיו והקריאה יחדיו וקראתם בשם אלהיכם ואני אקרא בשם ה' כו' כנז"ל יעידו עלי שמים איך קודם ראותי מה שכתב מהריי"א ז"ל עיינתי כדבריו וכוונתי לדעתו ז"ל ושמחתי. ומקו' הניח לי להתגדר בו ולהתגדל כי לדבריו קשה שאיך עלה בדעתם שאופן ההקרבה תהיה יחד הפר הא' על מזבח הבעל והשני על מזבח ה' ואלה יקראו והוא יקרא וירד האש יחדיו על שני הפרים כנז"ל בדבריו דא"כ איפא איך יהיה הבירור מי האלהים. ונראה לעשות צניף לדבריו כי כולם יקריבום יחדיו ויקראו יחדיו הם אל הבעל ואליהו אל השי"ת והבירור היה שאם ירד האש על של השי"ת וממנו יתפשט ללחך את של הבעל העומד במזבחתו ה' האלהים ואם ירד על הפר של הבעל תחילה וממנו יתפשט על של השי"ת אז הבעל יאמרו שהוא האלהים כי הכל תלוי בקודם בירידת האש כו' אשר בזה חשבו לו להניח שירד האש על של השי"ת כיון שיתפש' על של הבעל גם כי יאחר נוכל להכחיש ולומר שהקדימה לא מעלה ולא מורדת ואחר שהסכימו במבחן ולא יסוגו אחור מפני הבושה אז ראה ויספרה הענין בפרטות הכינו וגם חקרו לומר בחרו לכם הפר האחד וכו' כדמהריי"א ז"ל. והוסיף אליהו לעשו' להם ויתור כדי שיודו לדבריו והו' או' וינתחוהו כלו' כרצונם שאין הקפדה בניתוח של פר הבעל לא כן בשל השי"ת אמר בו ואני אעשה ר"ל כדת והלכת הקורבנות ואמר וישימו על העצי' לשון שומה שהיה אפשר בכלל שומת הנתחים לשים גם אש בהבלעתם ואין רואה ולזה אמר וישימו על העצים רק אש לא ישימו אמנם אליהו אמר ונתתי על העצים כי הוא יחידי ועליו כמה וכמה שומרים ועידי ראיה שלא תהיה שם כי אם נתינה לבד ואש לא אשים. והנכון כי בפר של בעל אמר כי לא תהיה שם נתינה כי אם שימה בעלמא על העצים כי לא ירד האש וא"כ לא ינתן לעצי' לישרף אמנם בשל שם אמר ואני אעשה את הפר האחד ונתתי על העצי' בלשון נתינה להורות כי נתוני' נתוני' המה על העצי' לישרף ונתתי על העצי' מתנה החלטית ע"מ שלא להחזיר או אפשר שרמז למה שעשה בסוף שיצקו רבוי מים על העצים ושנו ושלשו וז"ש בפר של הבעל וישימו על העצים שימת הנתחי' לבד אמנם בשל שם אמר ונתתי על העצי' רמז אל נתינת המי' שתנתן על העצי' שבזה יתברר ואש לא אשים שלא די שלא אשים אש אלא שאוסיף נתינת המי':

**וקראתם** בשם אלהיכם וכו'. **לע"דן** שאמר להם מעין מה שאמר משה לקרח ועדתו והיה האיש אשר יבחר ה' הוא הקדו' ש"רל הקדו' כבר הוא אשר יבחר ולא זולתו כיוצא בזה אמר כאן וקראתם כו' והיה האלהים אשר יענה באש הוא האלהים המפורסם לי באלוה ז"ש הוא האלהים ית' וית' שמו ולזה לא כתיב והיה אשר יענה באש הוא יהיה האלהים אלא והיה האלהים אשר יענה באש הוא האלהים המפורסם בעולם לאלוה אמיתי ע"ד הוא הקדוש. והר"דק ז"ל עתה כששמעו הבחינה דברו העם ויאמרו טוב הדבר אמנם בתחילה לא ענו דבר כי היו מסופקים ופוסחים על שתי הסעיפים ולא היו יודעים לנטות ימין ושמאל ע"כ:

**ויאמר** אליהו כו'. **לע"דן** כי הנה כאן שינה אליהו הסדר אשר סדר בדבריו בתחילה כי הקריאה בשם אלהיהם ואחר כך ואש לא תשימו ובפסוק הקודם הקדים לומ' ואש לא תשימו אצל שימת הפר על העצים א"כ הי"לל ועשו ראשונה כי אתם הרבים ואש לא תשימו ואחר כך וקראתם בשם אלהיכם אבל זה הוא כי נתן אליהו אל לבו התנכלותם לשים איש ואש בידו וכיוצא לז"א וקראת' בשם אלהיכם ואנא אל תהי עולה ומרמה לשים איש הדיוט מצורפת עם קריאת האלוה אלא וקראתם בשם אלהיכ' לבד אבל אש לא תשימו לא במרמה ולא בתחבולה. או יאמר וקראתם בשם אלהיכם אבל מובטח אני כי אש לא תשימו ע"י הקריאה ותם לריק כחכם בקריאה לאלהיכם ואש לא תשימו ואמ' בלשון שימה כאילו רצה לכלול ולו' שלא ישימו אש על הנתחים דברי' כפשטן אבל בהפוך הסדר כיון אל הנז' שלא ירד אש. ואמר בחרו לכם כו' כי אעפ"י שהיו הפרים שוים בכל כנז"ל מ"מ יבחרו כרצונם יעשו ראשונה גם כן ואעפ"י שאפשר שירד האש ויוכל אליהו לטעון אלו עשיתי גם אני כמוכם לא נופל אנכי מכם מהוריד אש עכ"ז ועשו ראשונ' כי אתם הרבים וראוי לחלוק לכם כבוד בהתחלה וגם בשאפשר שתענו ותעתרו באש עכ"ז עשו ראשונה ואני מוותר לכם זה כי היה לבו סמוך ובטוח בה' שאש לא ירד כלל:

**כו**

**ויקחו** את הפר אשר וכו' בילקוט סי' ריי"ד בחרו לכם הפר האחד א"ל אליהו לנביאי הבעל בחרו שני פרים תאומים מאם אחת הגדלים על אבוס א' והטילו עליהם גורלות א' לשם ואחד לבעל ופרו של אליהו היה נמשך אחריו והולך ואותו הפר שעלה לשם הבעל נתקבצו כל אותם נביאי הבעל ארבע מאות וחמשים ונביאי האשרה ארבע מאות וכולם לא יכלו לזוז רגלו מן הארץ עד שפתח אליהו פיו ואמר לו לך עמהם השיב הפר ואמר לאליהו לעיני כל העם אני וחברי יצאנו מבטן אחד וגדלנו במרעה אחד ועל אבוס אחד

והוא עולה לחלקו של הק"בה ושמו של ה"בה מתקדש על ידו ואני עליתי לחלק הבעל להכעיס את בוראי א"ל אליהו לך עמהם ואל ימצאו עלילה כשם ששמו של הק"בה מתקדש על ידי זה שעמי כר מתקדש על ידך א"ל וכך אתה יועצני שבועה שלא אזוז מכאן עד שתמסרני בידם מיד ויקחו את הפר אשר נתן להם מי נתנו להם אליהו ומקרא אתה למד שאמר להם בחרו לכם הפר האחד ולבסוף כתיב אשר נתן להם אליהו והיינו דכתיב מלפנו מבהמות ארץ למדנו מפרו של אליהו ומעוף השמים יחכמנו מן העורבים שלא הביאו משולחנו של אחאב אלא משולחנו של יהושפט עד כאן. ותחילת המאמר ביארתיו בפסוק ויתנו לנו שנים פרים עיין עליו שם. אמנם עדיין צ"ע מאי קס"ד של הפר לבלתי זוז ממקומו באומ' ואני עליתי לחלק הבעל להכעיס את בוראי ודקארי לה מאי קארי לה כי כשם ששמו של הק"בה כו' ולא עוד אלא שנשבע שלא אזוז מכאן עד שתמסרני בידם כו' כי שבועה זו למה מאחר שאמר לו אליהו שגם על ידו מתקדש שמו של הב"ה הפצר זה למה ואעפ"י שהוא פר בלי ספק כי על דרך נס ניתן בו הכח הזה לדעת טוב לשעתו. ועוד מלפנו מבהמות ארץ מבהמ' בלשון יחיד הי"ל דהיינו מפרתו של אליהו ומעוף השמים ומעופות הי"ל מן העורבים שלא הביאו משולחנו של אחאב כו'. ונראה כי לא נעלם כי ע"י הפר של בעל היה מתקדש גם כן שם שמים ע"י שלא ירד האש עליו שלא אלהים הוא כי אם הבל ומעשה תעתועים אכן חשש הפר כי בעלותו לגורלו של בעל חלק הטומאה יחול עליו ופגם הוא לו וגם שיתקדש אחר כך ש"ש על ידו כשלא ירד האש עכ"ז הוא ישאר אחוז בחבלי בוז כח הטומא' וסטרא אוחרא וכנבלה מושלכת לכלבי' כי לא ירד עליו אש וז"ש בכפל דבריו והוא עולה לחלקו של הק"בה הרי ענין אחד והשני ושמו של הק"בה מתקדש עליו ואני עליתי לחלק הבעל שבזאת העליה הריני מכעיס את בוראי ונח לי שלא נבראתי והיינו בוראי דקאמר ולא אמר לחלל שמו של הב"ה כי לא נעלם ממנו שגם על ידו מתקדש ש"ש כדמסיק אליהו אבל אמר שיכעיס בוראו בעת עלייתו לחלקו של בעל. ו"אל אליהו לך עמהם כדי שלא ימצאו עלילה כי רצה להודיע לו בזה כי בעת ועונה הזאת בלכתו עמהם מקדש ש"ש הוא שלא ימצאו עלילה לבטל המבחן וימצאו מקום להשמט ז"ש לך עמהם ואל ימצאו עלילה וגם כן מלבד זה כשם ששמו של ה"בה כו' ועכ"ז לא נתפייס עד שימסרהו אליהו בידם כי בזה יהיה מתחילתו ועד סופו עושה דבר ה' ונמסר בשליחות נביא ה' וז"ש וכך אתה יועצני אבל עכ"ז שבועה שלא אזוז מכאן עד שתמסרני בידם כדי שיהיה הכל בעבודת השי"ת מתחילה ועד סוף. ואמר מלפנו מבהמות ארץ כי מהשני בהמות אנו למדים יראת ה' כי הפר של שם הלך בזריזות ושל בעל לא רצה ללכת אם כן משניהם

יחדיו נלמוד אמנם בענין העופות כבר כתבתי למעלה שהיו שנים האחד מביא לחם והאחד מביא בשר ולא רצה להביא בשר משולחנו של אחאב העובד ע"א לז"א ומעוף השמים יחכמנו ההתחכמות הוא הדין הזה של חכמה שהבשר של אחאב אסור מפני שהיה מומר לע"א ולהיות שסוף סוף היה בצד השוה בשניהם לבלתי יהנות משלחן אחאב אלא משולחנו של יהושפט כי זה למוד כללי משניהם יחדיו אכן ההתחכמות הוא פרטי מהעוף האחד הוא אשר הביא הבשר כפי הדין משולחנו של יהושפט ולא משל אחאב. ומתוך המאמר הזה אבין ענין נכון למה שלא הזכיר למעלה אלא הזכיר בפסוק ויאמר אליהו אל העם אני נותרתי כו' ונביאי הבעל ארבע מאות וחמשים שלא הזכיר ונביאי האשרה ארבע מאות. וכבר זכרתי דעת המפרשים ז"ל עיין שם. אמנם המובן מתוך דחז"ל הוא כי היו שם גם של האשרה כנז' במאמר הזה נתקבצו כל אותם נביאי הבעל ארבע מאות וחמשים ונביאי האשרה ארבע מאות וכולם לא יכלו לזוז רגלו מן הארץ כו'. ואני אומר כי דברי אלו ואלו דברי אלהים חיים כי לא באו שם בתחילה אלא של הבעל ת"ן איש ושל האשרה החביאה אותם איזבל ולא באו בתחילה והיינו או' אני נותרתי כו' ונביאי הבעל ארבע מאות זוחמשים. וגם חז"ל אפשר שסוברים כן אכן כשלא זז רגלו של פר הבעל מן הארץ אז שגו וטעו נביאי הבעל והאשרה לאמר הטעם שאינו רוצה לזוז הוא עד שיבואו יחדיו נביאי הבעל גם נביאי האשרה יחדיו להשתבח בתהלתם יחדיו וזכותא דרבים עדיף ואז באו יחדיו של הבעל ושל האשרה שמנה מאות וחמשי' וז"ש נתקבצו כל אותם נביאי הבעל ארבע מאות וחמשים ונביאי האשרה ארבע מאות שאמרו נתקבצו רוצה לומ' שנעשה קבוץ מחודש שבאו גם של האשרה משגיא לטועים עד שיצאו ממחבואיהם ויספו גם נביאי האשרה כנביאי הבעל והוא ענין נכון ואין בו מהדוחק אלא מ"ש בסמוך ויאמר אליהו להם תפשו את נביאי הבעל דהי"לל גם כן ונביאי האשרה. אלא שעל כרחין אנו צריכין לומר שכיון שכעת כולם יחדיו קורין בשם הבעל עננו וגם של האשר' עמהם נקראו יחדיו כולם בשם נביאי הבעל ואו' את נביאי הבעל את לרבות של האשרה ויהיה זה מוכרח לומר שגם של נהרגו ממה שכתוב ויגד אחאב לאיזבל את כל אשר עשה אליהו ואת כל אשר הרג את כל הנביאים בחרב שמאמר את כל הנביאים מאמר כללי כולל בו כל הנביאים גם של האשרה ובפרט במה שאמר עוד ואת כל אשר הרג שכל הרבויים מחייבים בטבע הלשון שלא נמלט מהם איש כמאמר אליהו איש אל ימלט מהם לא משל האשר' ולא משל הבעל שלא להטיל קנאה ביניהם גזרה שוה לכולם. למדנו מן המאמר הזה הבנת אשר נתן להם אליהו שאילו לא נתנן אליהו להם לא היה (זה) [זז] הפר. ורש"י ז"ל הביא קרוב לזה שהיה נשמט מהם

שלא יקרב לע"א וברח לו תחת כנפיו של אליהו א"ל לך בשניכם יתקדש המקום. ויפסחו על המזבח ויפסעו ע"כ. וה"רדק ז"ל אשר נתן להם אליהו בדברו שאמר להם בחרו לכם הפר האחד או פירושו אשר נתן להם אחאב כמו שאמר אליהו ויתנו לנו שנים פרים כו' ונתנם להם אחאב. ודוחק דברי המדר' הנז"ל שאין הדבר כעת צורך גדול שיעשה פלא כזה ויפסחו ת"י ואשתטחו. ופשוטו עשו עצמם כפסחים וכואבים הולכים ושבים על המזבח ופי' אשר עשה דרך כלל כמו אשר עשו כלומר אשר עשה ישר' ע"כ ולהר"לבג זכרתי טעם לקריאתם מהבקר עד הצהרים שהוא תגבורת החום של מאדים אולי יוריד אש כי הבעל תמונת מאדים היה לדעת הר"לבג ז"ל. ולמהרי"א ז"ל מהשמש שהוא עולה עד הצהרים ולזה קראו בשם הבעל עננו לפי שהיה תמונת הבעל בתמונת השמש כנז"ל. **ולע"דן** לדקדק אומ' אשר נתן להם גם טעם ויפסחו על המזבח אשר עשה מה צורך זאת הפסיחה ומהו אשר עשה בלשון יחיד. ונראה כי בראות נביאי הבעל שאין לאל ידם להוריד אש כי הבל המה חשבו על אליהו תועה אולי מעשה כשפי' בידו ויחול הכשוף ההוא בפר אשר יקח אליהו לחלקו של שם וירד האש ע"י המכשפות ההוא שיחול על הפר והרי מצינו שאחז"ל עננ' ה' עננ' שלא יאמרו מעשה כשפים הוא ולזה בחרו נביאי הבעל שיתן להם אליהו הפר לשאם יש בידו של אליהו איזה כשוף יחול על הפר שלהם מעין מה שאמר בס"ה בפסוק ויקח מידם וכו' שאילו השליכו ארצה היה בטל הכשוף אכן בקחתו מידם היה כל הרע הגדול שנעשה העגל בכח הכשוף שעשו הערב רב כיוצא בזה אפשר לי לומר שחשבו נביאי הבעל ולזה הוכרח אליהו ע"ה לתת להם הפר שלהם ז"ש את הפר אשר נתן להם רוצה לומר אליהו שרצו לקבלו מידו כדי ליהנות ממנו איזו הכנה מכשוף וכיוצא לשתחול עליו השפעה להורדת האש ויעשו הם כחפצם ויקראו בשם הבעל לאמר טעם לאמר כי ידעו כי הבעל לא יענה אבל היה דעתם אל חיאל בית האלי הנחבא תחת המזבח והיו קוראים בשם הבעל מהבקר עד הצהרים והיה התכלית לאמר לאחרים שיענם כדי שיאמרו שהבעל ענה אותם וז"ש לאמר הבעל עננו ואין קול ואין עונה אבל חשבו שיש קשב אלא שמעכב את עצמו מלהבעיר האש כדי שלא יבינו את הרמאות ולזה לא כתיב כאן ואין קשב ולזה עשו עוד לפסח על המזבח כדי לעורר את חיאל לומר לו באותה הפסיחה שכבר הגיעה העת ובל יאחר. וז"ש ויפסחו על המזבח אשר עשה בלשון יחיד שהוא על חיאל בית האלי כמו שאחז"ל במדרש אשר זכרתי בפסוק ויתנו לנו שנים פרים:

**כז**

**ויהי** בצהרים ויהתל בהם כו' רש"י ז"ל כי אלהים הוא ארי אתון אמרין דחלא הוא כי שיח לו וכי שיג לו שמא יש לו דבר עם יועציו עכשיו או משיג ורודף הוא במלחמה או דרך כלום' לבית הכסא עד כאן והר"דק ז"ל בא דגש כמשפטו והשאר רפים ועניינו כי התלוצץ ואמר להם דרך ליצנות קראו בקול גדול כי שיח וכי שיג לו כדרש"י זכרונו לברכה. ושיג שרשו נשג מן השג תשיג. ומשקלו אם יעלה לשמים שיאו ששרשו נשא. ויונתן תרגם אשתדפא אשתדיף. וכי דרך לו או הלך לו בדרך לעסק מעסקיו אולי ישן הוא ואינו שומר אתכם ואם תקראו בקול גדול יקץ ואם הוא בדרך רחוקה כשתקראו בקול גדול ישמע אתכם עד כאן. והר"לבג ז"ל הדם היה מדברים המתייחסי' למאדים ולזה אמר להם דרך התול שיקראו בקול גדול כי אלהים הוא מי שיוריד כחו על זה הבעל והוא המשרת העליון ולזה הוא רחוק מאד מכם ועוד סבה אחרת סבב לשלא ישמע אתכם והוא כי שיח וכי שיג יש לו ושיח שרשו נ"שח כמו פיח שרשו נפח והרצון בו שהעק' כחו כמו ונסחתם מעל פני האדמה כי הס"מך והשי"ן ישתתפו מאד בהברת התיבה אשר הם בהם והנה עקירת כחו תהיה בהיותו בבית מלחמתו או בבית נופל וכיוצא בזה. או ירצה כי שיח עקיר' התנועה והוא בהיותו עומד בין היושר והנזורו' ושיג כן שרשו (נשג) [נסג בסמ"ך] והוא מענין נזורות כי אז יחלש כחו להתנועע ביושר ולפי שיש בו אלו השנויים בתנועתו אולי ישן הוא עתה שאין לו כח ויקץ עם מה שתעירו כחו במה שתקראו לו בקול גדול או ירצה כי שיח לו כדהרד"ק ז"ל שיח לו מלשון דבור והוא משל למבטי' אשר היו ממנו למשרתי' ואז יתערב כחו בכחם וכי שיג לו הוא השגת משר' אחד בדרך שידובקו יחד ויתן האחד הכח לשני. וכי דרך לו רוצה לו' שיפרד מהמבט או מהדיבוק או מביתו או מבית כבודו או שלישותו או זולת זה ממה שידמה לו אולי ישן הוא מפני שהוא בבית נופל ויקץ אם תקראו לו בקול גדול ולזה האמינו בו נביאי הבעל ויקראו בקול גדול כי כן היה דרכם לאלו הסבות אשר זכר להם אליהו וזה היה תכלית השגעון והשטות. הנה זה הוא הביאור הנאות בזה ואפשר שני עוד שהרצון בזה שאמר להם על צד ההתול קראו בקול גדול אחר שהוא אלהים לפי מחשבתכם כדרש"י ז"ל והמתרגם ז"ל ויש לו שיח ותפלה ר"ל שיקבל התפלה וכי שיג לו וכי דרך לו שיש לו השגת דבר מבוקש ולו דרך יתנועע בו להשיגו ובהיות הענין כן אולי עתה ישן הוא ר"ל אחר שיש לו התפעלות התנועה שמא יש לו התפעלות השינה אחרי טרחו בתנועה ויקץ אם תקראו לו בקול גדול וזה אמר להם על צד הלעג ואמנם הם קראו בקול גדול להיות זה מנהגם כשיבקש דבר מהבעל ובדי שתשלם הבחינה שיבחרו הפר האחד

ושינתחוהו וישימו על העצים וידמה שהיה היום ההוא מאדים ולזה עשו המבחן בבקר כי בשעה הראשונה מושל יותר ולזה המשיכו זה עד שעברה השעה השמינית כי אז חזרה לו הממשלה בשאר השעות ואפשר כי הבחינה לא היתה באש מפא' היותו משפע הבעל כמו שהנחנו אבל רצה לבחון בדבר שיוצאי' מהטבע כי זה ממה שלא יוכל זולתי השי"ת לבדו. ויפסחו על המזבח כרש"י ז"ל: ומהרי"א ז"ל שני דרכים האחד כי דרך לצון אמר כי אלהים הוא יכול לענותכם באש אלא לארבעה סיבות האחת שיח שיש לו שיחה ודבור עם אחרים ולהיותו עסוק לא ענה אתכם. והשני' כי שיג לו אולי הוא מעיין ומשיג השגות ולכן לא ישמע. והשלישית וכי דרך לו ואולי הלך לדרך מרחוק ואינו במקומו. והרביעי אולי ישן הוא. והפירוש השני שהיה ההתול שיקראו בקול גדול כי אלהים יכול הוא כי שיח וכי שיג לו ר"ל דבור והשג' יש לו אבל המנעו להשיב הוא מפני שדרך לו כלומר מנהג ודרך בני אדם לישן בצהרים אחרי האוכל ולהיות זה דרכו אולי עתה ישן הוא וייקץ עם הקריאה החזקה וספר הכתוב שעם היות הנביא אומ' כן דרך התול הם עשו כדברו ויקראו בקול גדול. וגם התגודדו כמשפטם עד כאן. והרב ב"ע ז"ל הביא כדה"רלבג ז"ל והוא פירש ונראה שרצה בהתוליו אחר שאתם עושים את הבעל בעל תמונה ובכלים גשמיי' אם כן תודו שיש לו שיח וצפצוף ודבור כשאר האדם ואם כן כל משיגי הגוף משיגים אותו ואם כן דרך לו גם כן מדרכי האד' מן היגיעה והשינה וכדומה ולזה יש לחוש שמא מידי עלותו למרו' לבקש חפצכם מפטרונו ו"כש אם היה הצלם הנעש' לככב מאדים שהוא בגלגל חמשי ירד הבעל עייף ויגע כי רב הדרך ונשתקע בשינה. ואפשר כי באו' וכי דרך לו כיון להתל ולומ' שהבעל ההוא בעל דעה ורצון בתנועתו כי זה ממה שיבדל בו מאמר דרך מלשון תנועה כלומ' שכבר היה לו דבור והשגה שכלית כמו שאומרים בככבים עצמן איך שיהיה לא הניח דעת מכל דעותיהן הפחותו' שלא הזכיר להם והכל עשו כנז' שם ויקראו בקול גדול כדי שלא ישאר מקו' לבעל דין לחלוק ע"כ. **ולע"דן** כי אחר שאליהו מלאך ה' צבאו' הוא ונביא קרוב הדבר שאמרו עליו שאפשר שידע התנכלות נביאי הבעל עם חיאל בית האלי כנז"ל לשים אותו תחת נבוב המזבח באש זרה כדי שבעת קריאתם אליו יענם באש כמו שזכרתי למעלה כי בזה נתרצו באש לעשות בו המבחן ולא בזולתו ולזה התל בהם בדרך היתול לומ' להם הדברים הפכיים זה לזה כי אלהים הוא כלומ' איש מושם בנבוב אשר תחת כרכוב המזבח של הבעל: כי שיח כו' מדלא קאמר וכי שיח לו וכי שיג לו בוא"ו התוספת מורה שאין זה מוסיף על ענין ראשון כי לא יתכן שיהיה אלהים וכי שיח וכי שיג לו וכו' ממש כי אלהים אין לו לא שיח ולא שיג כו' ואם יש לו מאלו התכונות כלל איננו כלום אלא

ודאי ההתול היה באומרו אליהם דברים הפכיי' הא' קראו בקול גדול כי אלהים הוא ויענכם ואם באולי לא על האלהים נשענתם כי אם על בן אדם ששמתם תחת כרכוב המזבח במקו' נבוב וחלול קראו ג"כ בקול גדול כי שיח וכי שיג לו וכי דרך לו אולי ישן הוא ויקץ מאחר שהוא בן אדם נמצא ההתול באו' דברים פוסחים על שני ענייניים האחד אם אלהים הוא והשני אם בן אדם הוא והיה אליהו כמתלהלה היורה זקים שהכיר בערמנותם שיעצו יחדיו עם חיאל בית האלי. ואפשר שההתול הוא גם ב"מש כי אלהים הוא והכל על חיאל כי בשמו חיאל חי אל המבדיל כמה הבדלו' ז"ש כי אלהים הוא דרך צחות והלצה דבר להם הדברים האלה ודרך התול:

**כח**

**ויקראו** בקול גדול כו' מסכת מכות ויתגודדו כמשפטם בחרבות כו' תני תנא קמיה דר' יוחנן למת בין ביד בין בכלי חייב לע"א ביד פטור בכלי חייב שנ' ויתגודדו כמשפטם בחרבות וברמחים כו' למדו מתיבת כמשפטם שהמשפט שלהם ודרך עבודתם לבעל היה בכלי בחרבות וברמחים לא ביד. וק"ק דילמא כמשפטם קאי על ויתגודדו שהגדירה לבד ואפי' ביד הוא כמשפט' ועתה הוסיפו לעשות ברמחי' ולימא דמת וע"א שוים דאפי' בלא כלי חייב גם בע"א וי"ל דא"כ לישתוק קרא מכמשפטם ולימא ויתגודדו בחרבו' כו' מדקאמ' כמשפטם משמע כמשפט הכתוב בפסוק בחרבות וברמחי' דוקא בכלי אבל ביד פטור אבל אסור וכן רש"י ז"ל וכן ה"רדק ז"ל והוסיף ויתגודדו כמשפטם כמו לא תתגודדו ענין שריטה בבשר כמשפט' כן היה משפטם לעתים כדי להראות העם כי אז יענם ויקבל תפילתם ע"כ וכן מהרי"א ז"ל כדחז"ל והוא פי' שהיו לוחמים אלו עם אלו בחרבות וברמחים והיה מנחושת קלל כדי שיכה ניצוצי השמימיים בהם ויוליד אש גם כדי שבהכות כלי נחושת אל כלי אחר יצאו ניצוצי אש ומתוך השחוק אלה עם אלה באו עד שפוך דם עליהם עד כאן. וכבר זכרתי שתכלית עד שפוך דם לפי שהבעל היה תמונת מאדים ולזה היו שופכי' דם להוסיף כח בגבורה של מאדים: **ולע"דן** כי בראותם שאין קול ואין עונה רואים כי כלתה אליהם הרעה והנביאים יהיו לרוח לזה ויקראו בקול גדול אולי יענה ויתגודדו לשים קרחה כמשפטם הראוי לעשו' גדידה על עצמם כי מה שנאסרה במיתי ישראל הוא מטעם היותם עם קדוש לה' וסעו המה למנוחות ואין ראוי להתגודד לא כן בפושעי ישר' באלה ראוי ומשפט צדק הוא להתגודד על עצמם ועל אחריתם כי לא יהיה אחרית לרע: וז"ש ויתגודדו כמשפטם ועשו כן בחרבות וברמחים עד שפוך דם וכל זה היה עליהם כי כמתים נחשבים בחייהם כי סוף שאליהו ימית אותם אם כן קרחו קרחה למת והתגודדו:

**כט**

**ויהי** כעבור וכו' הרד"ק ז"ל ויתנבאו דברו דברי התולים שהיה מנהגם לאמר לפני הבעל ותרגמו ואשתטיאו: עד לעלות המנחה עד שעת קרבן מנחת הערב ואין קשב שאם היה להם מקשיב היה עונה אותם קשב כמו והקשיב קשב רב קשב ע"כ. והר"לבג ז"ל אין קול מהבעל ואין עונה בזולת קול לעשות בקשת' ולא שפע ממנו דבר יתבאר שיש מקשיב לקולם ע"כ וכן מהרי"א ז"ל אין קול ואין עונה מפני שאין שם אלוה מקשיב ז"ש ואין עונה **ולע"דן** ויהי כעבור הצהרי' נפלו כדרך הנביאים הנופלים בתרדמת ה' עליהם וא"חכ ישיגו השגת הנבואה כן אלה ויתנבאו עד לעלות המנחה ואמר עד לעלות המנחה ולא א' עד עלות לומר שמאת ה' היתה התעכבותם זה שהיה עכוב זה לטובה עד שעת המנחה כדי שיתפלל אליהו בה כמו שא' ויהי בעלות המנחה ויגש אליהו הנביא וכו' וז"ש עד לעלות המנחה שהמכוון היה מאת ה' לעלות המנחה ואילו כתי' עד עלות לא היה מגיד כי אם שיעור העכבה לבד. ואין קול ואין עונה ואין קשב הוסיף כאן לו' ואין קשב מה שלא אמר כן למעלה כי למעלה בקראם היו חושבים שהיה חיאל בית האלי מקשיב ומעכב העניה כדי שלא תובן הערמה אם יענה אות' מהרה אכן עתה שכבר נשכו נחש ונתברר אצלם כי מקר' רע קרה אותו כיון שלא ענה אותם עם כל ההפצר הזה מהקריאה ולזה אמר אין קול ואין עונה ואין קשב כי ידיעת אין קשב נתוסף להם בפע' הזאת:

**ל**

**ויאמר** אליהו לכל העם גשו אלי וכו' בפסיקתא כנז"ל בפ' ויאמר אליהו התשבי משה קנא להּ' מי להּ' אלי ואליהו קנא שנאמר ויאמר אליהו לכל העם גשו אלי עד כאן כיונו לפרש גשו נא אלי לקנאת ה' ולעשות נקמת ה' בנביאי הבעל כעין משה שהרג ג' אלפי' איש ע"י או' מי להּ' אלי תנחומא וירפא את מזבח ה' ההרוס שרפא אותם והביאם מן הדרך הרעה לדרך הטובה על ידי שעשה להם הנסים וכיון שראו כן אמרו ה' הוא האלהים בעולם הזה שאלילים מצויים אמרו ה' הוא האלהים אבל לעולם הבא כשימלוך הקב"ה עלינו או' והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד ע"כ. **ולע"דן** לדקדק מה שייכות לישראל עם המזבח עד שהמשיל את רפואתם לרפואת מזבח ה' ההרוס. וכפל שרפא אותם והביאם מדרך רעה לדרך טובה. ועוד שכיון שרפואה זו ע"י הנסים היא והנסים לא נעשו עדיין אם כן עדיין לא נרפאו ואיך אמר וירפא את מזבח ה' ההרוס ועדיין הריסתו במקומו עומדת עד גמר הענין בירידת האש. ובדוחק אפשר לומר שהזכיר וירפא את מזבח ה' ההרוס על שם העתיד או שההתחלה לרפאת אותם יותר מחצי הכל. ומהו על ידי שעשה להם הנסים בלשון רבים כי הנראה שלא היה כאן כי אם נס אחד מירידת האש ומאי קאמר בעולם הזה שאלילים מצויים אמרו ה' הוא האלהים.

ונראה כי ידוע שעיקר שכינה בתחתונים אינה בבית המקדש כי אם בקרב איש שלם ולב עמוק ביראת ה' ע"ד מ"ש חז"ל ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם בתוכו לא נאמר אלא בתוכם של ישראל וכמו שבמקדש ובית עולמים מזבח כך מחוייב שבמקדש הזה הרוחני אשר בתוכם יהיה בו מזבח שיקריב בו האדם חלבו ודמו ומחשבתו הזכה מלבונה זכה וההכנעה אשר יכנע לבבו היא העולה למעלה נמצא שבמקדש מתקרב מהות הקרבן שור או כשב או עז אמנם בקרב איש יתקרבו המחשבות הנכונות והרעיון הטהור כמו שנתבאר בסדר ויקרא וצו מכלי חמדה. וגם ידוע שראוי שיקדם סור מרע ואחר כך יעשה טוב אשר לעומת זה בה שעתא שהרבה עשו נביאי השקר ולא הועילו בלי ספק שראו ישראל והעם כי הבל המה מעשה תעתועים והנביאים יהיו לרוח והאמינו בה' כי כבר ראו שהסעיף הא' לנטות אחרי ע"א בטל הוא ואף על פי שעדיין לא נתאמת להם הסעיף השני של ה' הוא האלהים על ידי מופת עד לבסוף עכ"ז נתרפאו מהרע וז"ש וירפא את מזבח ה' ההרוס שרפא אותם מהרע כי הנסים לא נצרכו אלא לעשה טוב לשיתדבקו בהשי"ת בכל לבבם ובכל נפשם ובכל מאדם ז"ש והביאם מדרך רעה לדרך טובה על ידי הנסים ר"ל שהנסים היו כדי להביאם מן הקצה אל הקצה מדרך הרעה אל הטובה על ידי הנסים שאז אמרו והודו ה' הוא האלהים אבל אין הכי נמי שאפי' קודם הנסים נרפאו וסרו מרע מהאמין בבעל כי לזה אמר כאן וירפא את מזבח ה' ההרוס ולא מצינו שקדם שם מזבח ונהרס שזה הכריח לחז"ל שהמזבח הזה שרפא הוא קירו' לבבם אשר שם ראוי שאש המזבח תוקד בו מתלהב באהבת השי"ת ועבודתו ולפי זה אומרו שרפ' אותם אינו נמשך עם והביאם מדרך רעה לדרך טובה ע"י הנסי' אלא שרפא אותם הוא מקושר עם וירפא את מזבח ה' ההרוס שכבר נרפאו מאותה הריסה שהיתה בקרב לבם נוטים אחרי הבעל במה שראו בו אין קול ואין עונה ואין קשב ז"ש שרפא את מזבח ה' ההרוס פירושו שרפא אותם דהיינו סור מהרע אמנם חלוק' עשה טוב דהיינו והביאם מדרך רעה לדרך טובה זה נגמר על ידי הנסים שנעשו שכיון שראו כן הנסים אז הודו ואמרו ה' הוא האלהים והנסים היו מהורדת האש ונם בתוך נס ללחך כל רבוי המי' אשר בתעלה לחכה. והנס של יציקת מים ע"י אליהו כמו שנזכיר בסמוך שנעשו אצבעות אליהו כמעיינות נובעים ע"י הנסים אלו שראו אמרו ה' הוא האלהים. ואמר בעולם הזה שאלילים מצויים אמרו ה' הוא האלהים כי דקדק תיבת הוא כי די שיאמרו ה' האלהים או ה' אלהים לזה אמר כי להיות בעולם הזה מצויים אלילים צריך לומר הוא האלהים הוא ולא זולתו מאלילים ולמעוט הבעל והאשרה אמרו תיבת הוא. אמנם לעתיד לבוא ה' אחד ושמו אחד כי לא יראה ולא ימצא אליל בעולם כי כרות יכרתון. ואפשר שנכלל באו'

על ידי שעשה להם הנסים נכלל נס נציחת לחיאל בית האלי שבלי ספק נתגלה הסוד לישראל אחר כך ע"י אליהו. ורש"י ז"ל וירפא את מזבח ה' ההרוס בנה מזבח והזכיר לישראל להיות מזבח ה' עולה על לבם ושגור בפיהם שהיה הרוס ונפגר ובטל שמו והזכרתו מפי כל עשרת השבטים כך שמעתי פשוטו ומדרשו שמעתי ששאול בנה מזבח בהר הכרמל וז"ש בא שאול הכרמלה והנה מציב לו יד ולהלן הוא אומר ויצב שם מזבח ומלכי ישראל הרסו כל המזבחות והבמות שבארצם שנעשו לש"ש ובנה אליהו מזבח זה של שאול שהיה הרוס עד כאן. וכן הר"דק ז"ל כדחז"ל והוסיף שהקריב אליהו בבמה עתה לצורך שעה: (והוא מהירושלמי במו שאזכור בס"ד בפסוק ויהי בעלות המנחה.) ויש מפרשים וירפא את מזבח ה' ההרוס כי בנס שנעשה על ידו שבו בני ישראל בתשובה וזבחו זבחים במזבח ה' שהיה הרוס ונמנע מהם עד כאן וקרובים הדברים לדתנחומא ולדרש"י ז"ל. וכן הר"לבג ככל הנז' והרחיב שהיה שם במת יחיד מזמן התר הבמות ונביאי הבעל הרסום כ"דא ואת מזבחותך הרסו עד כאן וכן מהרי"א ז"ל כדתנחומא ז"ל וכדחז"ל שהביא רש"י ז"ל. והוסיף ויאמר אליהו לכלם גשו אלי לראות שאיני עושה במרמה לשים אש זרה אש הדיוט עד כאן ולפי זה אומרו ויגשו כל העם אליו תרעומת הכתוב על כל העם שלא נפקד מהם איש שלא נגש אליו כאו' ויגשו כל העם אליו כל דייקא והיו בזה אם כן עדיין קטני אמנה שאל"כ היה להם לומר לאליהו לא עש ולא נתקרב אליך כי לא איש מרמה אתה כנביאי השקר כי דבר ה' בפיך אמת.

**ולע"דן** במה שזכרתי מהתנחומא כי אמר להם אליהו עד עתה היתם קרובים אל נביאי השקר ורחוקים ממני עתה שובו נא בתשובה אל תהי עולה וגשו נא אלי ולאמונתי ויגשו אליו וסרו מרע כמו שזכרתי ועל ידי שבאו לטהר סייע אותם וירפא את מזבח ה' ההרוס כנז"ל בתנחומא ולפי זה ויגשו כל העם לשבח. וע"ד הסוד מזבח ה' סוד העטר"ה ה"א אחרונה שבשם כי שם היתה ההריסה להפרידה מדודה נרגן מפריד אלוף וירפא בפועל זה את מזבח ה' ה הרוס ה"א אחרונה שבשם הרוס והיה הרפוא' על ידי אליהו כי אל"י הו תתחבר ה"הא שהיא מזבח ה' העולה ומתייחדת כי זאת תורת העולה היא העולה כי אין זאת אלא השכינה בזאת יבוא אהרן אל הקדש. וכמו שאמרו בס"ה ז"ל ובזה יובן או' ויבנה את האבנים מזבח בשם ה' שהי"לל לשם ה' בלמד אבל כיון לומר שסוד המזבח הזה בשם ה' ה"א אחרונה שבשם ונקראת שם בשכמל"ו. ונעשה לנו שם ז"ש מזבח בשם ה'. וב"סה פ' נח עלה ס"ו רבי יהודה הוי שכיח קמיה דרבי שמעון והוו עסקי בהאי קרא וירפא מהו וירפא ת"ח בימי אליהו ישראל כלהו שבקו ליה לקב"ה ושבקו ברית קיימא דלהון כד אתא אליהו וחמא דקא שבקו בני ישראל האי קיימא קדישא ועברו האי ברית

קיימא כיון דחמא אליהו כך אתא לאתקנא מלה לדוכתיה כיון דקריב מלה לדוכתיה אתסי כלא ה"הד וירפא את מזבח ה' ההרוס דא ברית קיימא דאתא לאתקנא מזבח ה' ההרוס ברית קיימא דהוה שביק מעלמא דכתיב ויקח אליהו שתים עשרה אבנים למספר בני יעקב דא הוא תקונא דמזבח אשר היה דבר ה' אליו לאמר ישראל יהיה שמך ישראל יהיה שמך ודאי לאסתלקא לעילא ולאתבא ברית קיימא לאתריה והיינו דכתיב כי עזבו בריתך בני ישראל ובגין כך את מזבחותך הרסו ת"ח כל זמנא דישראל נטרי ברית קיימא כדין עבדי קיומא לעילא ותתא וכד שבקי להאי ברית כדין לא אשתכח קיומא עליא ותתא דכתיב אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי ובגין כך וירפא את מזבח ה' ההרוס וכי רפואה איהו הכי ודאי דהא מקיים להההוא אתר דמהמנותא תליא ביה ע"כל ענין נכון שעל ידי עזיבת ברית מילה דפרידו בין העטר"ה והיסו"ד ועתה תקן אליהו זה:

**לא**

**ויקח** אליהו שתים עשרה כו' רש"י ז"ל אשר היה דבר ה' אליו לאמר ישראל יהיה שמך למה נאמר כאן לפי שביום שעלתה שכינה על יעקב בבית אל וקראו ישראל בו ביום אמר לו גוי וקהל גוים יצאו ממך עתידים בניך להקהל כשאר הגוים ולבנות מזבח ולהקטיר עליו בשעת איסור הבמות ואני מתרצה בדבר בבראשית רבה פרשת פ"ב. וה"רדק ז"ל כמספר שבטי בני יעקב שתועיל זכות השבטים בדבר הזה ויענהו ה' בתפילתו. או להראותם כי י"ב בני יעקב עליהם להיותם מחוברי' בה' להעלות במזבח אחד לא כמו שהיו עושים עד עתה כי שני השבטים היו מעלי' במזבח ה' והשאר במזבח הבעל לפיכך בנה המזבח משנים עשר אבנים וטעם אשר היה דבר ה' אליו לאמר ישראל יהיה שמך כי בבית אל אשר בנה יעקב אבינו מזבח ה' נאמר שם ישראל יהיה שמך כדי להגדיל שם זרעו אם יהיו דבקים בו יתברך כי ישר' הוא שם שררה כמ"ש כי שרית עם אלהים ועם אנשים ובו במקום שבנה יעקב אבינו מזבח להי' ונאמר לו שם שמך ישראל עשו הם עגל ובנו שם מזבח לבעל והביא כדרש"י מ"בר עד כאן וכן מהרי"א ז"ל כדהר"דק שלקח י"ב אבנים ליחד הי"ב שבטי' שאעפ"י שהם חלוקים בארץ במלכים חלוקים במלכות שמים מלך אחד יהיה לכולם ית' וית' ומזבח אחד ותורה אחת וכיון גם לזכור זכות השבטים וזכות יעקב אמר אשר היה דבר ה' אליו לאמר ישראל יהיה שמך להגיד שהם לקחו להם עבודת אלהים אחרים והם השרים של מעלה והוא לקח לו עבודת האל יתברך שהוא בורא כולם ומושל בכולם ובקש זכות יעקב בפרט לפי שיעקב כשהעביר את נחל יבק וישר אל מלאך ויוכל עד שמפני זה נקרא שמו ישראל כמו שנא' כי שרית עם אלהים

ועם אנשים ותוכל ולזה אמר אשר היה דבר ה' אליו לאמר. שראל יהיה שמך ע"כ: **ולע"דן** שדקדק באומרו בפרטות כמספר בני יעקב לומר שכשם שהשורש וצור אשר ממנו חוצבו כולו זרע אמת מיטתו שלימה כך ראוי שהם גם כן יהיו כולם כאחד לעבוד את השי"ת שכם אחד וז"ש ויקה שתים עשרה אבנים כמספר שבטי בני יעקב שכולם היו בניו דומים לו וכשרים ומאמינים בו יתברך בלי פירוד. זאת ועוד כיון להעלות זכרון אשר היה דבר ה' אאו לאמר ישראל יהיה שמך שבדבר ה' יחד וחבר בשמו של ישראל תיבת אל שהוא היה נקרא ישראל ישורון וקראו השי"ת אל להודיע שצריך שיהיה דבק עם האל תמיד דבק בו יתברך וזהו לאמר ישראל יהיה רוצה לומ' שיהיה ממש כעין שמך לזה לא אמר יקרא שמך אלא בהויה יהיה שמך ישראל הולך בדרך ישרה ודבק באל לעורר לבותם של אלו לאמר שובו נא אל תהי עולה. עוד אפשר לומר במה שהביא רש"י ז"ל בשם ב"ר והוא פ' פ"ב שמקדם ומאז ניתן לו התר להקריב בבמה הקרבה זו גוי וקהל גוים יהיה ממך מאז שנראה לו השי"ת בבית אל ליעקב ובזה אפשר לומר שמזבח ה' ההרוס לא יתחייב שיהיה בהר הכרמל אלא שלח להביא האבנים מבית אל אותם האבני' שהיו שם מזמן יעקב ונהרס באורך זמן או ברשע הרסו נביאי הבעל אותם ממש שלח להבי' בכרמל וירפא מזבח ה' ההרוס והיה זה כי ויקח אליהו שתים עשרה אבנים במספר כלומר שלקח אבני המזבח אשר מימי יעקב בבית אל שעשה אותו יעקב משתים עשרה אבנים כמספר שבטי בני יעקב אשר היה דבר ה' אליו לאמר בו במזבח הזה נראה אליו אל יעקב ואמר לו ישראל יהיה שמך לכך לקח אותם האבנים ובנאם לפי ששם נגלה האלהים ליעקב ושם נאמר לו התר ההקרבה כנז' הן אמת כי אלו דברי נביאות הם שנאמר ששלח האבנים מבית אל ואין גלוי בדחז"ל רק לשון וירפא את מזבח ה' ההרוס ופסוק זה ויקח וכו' מסייע קצת כאמור. וחז"ל אמרו בפסוק ויאמר אליהו התשבי כנז"ל משה תפס זכות אבות זכור לאברהם ואליהו שתים עשרה אבני' כמספר שבטי בני יעקב עד כאן:

**לב**

**ויבנה** את האבנים מזבח כו' בילקוט תנא דבי אליהו. אליהו עשה מזבח ועשה מקום כבית סאתים זרע ואמ' לתלמידיו מלאו ארבעה כדים מים ואמר שנו וישנו וכו' וכי תעלה על דעתך שמי"ב כדים מים נתמלא כל המקום ההוא אלא אמר לתלמידיו מי שיש לו מים יבוא ויצוק על ידי בא אלישע ויצק על ידו ונעשו אצבעותיו כמעיינות עד שנתמלא כל המקום ההוא מים שנא' פה אלישע בן שפט אשר יצק מים ע"י אליהו ע"כ ובסמוך בס"ד אזכור בכל פסוק ופסוק הלימוד שאלמוד מהמאמר הזה. ורש"י ז"ל הביא כן. תעלה

פוש"אדו בלעז. כבית סאתים רחבו בית סאתים מאה על חמשים כחצר המשכן ע"כ וכן הר"דק ז"ל ותעלה חפירה. וכן הר"לבג ז"ל והנה להפליג הנס והמופת רצה אליהו שירבו שם המים ובטח בהשי"ת כי יקים דבר עבדו ועצת מלאכו ישלי' כמו שעש' בענין בן הצרפית. או אפשר שצוהו על כך ע"כ וכן מהריי"א ז"ל שלהפליג הנס עשה להציק שם מים. כי כל נביאי הבעל עשו הכנות להכין אש כנז"ל מהכאת נחושת קלל זה בזה כדי שתצא אש מהם וכן בתתם הנחושת קלל לטוש נגד הכאת השמש כדי שתצא אש ולא שוה להם ואליהו עשה הכל בהפך אם בתתו מים רבים ואם בעשות הקרבן בעלות המנחה שכבר פנה חום היום וינטו צללי ערב ונתקרר העולם כדי שידעו שהכל דרך מופת ונס ע"כ תורף דבריו. **ולע"דן** במה שקדם כבר שמזבח ה' המה בני ישראל וזה אמרו ויבנה את האבנים הנז' שהיו י"ב שיהיו מזבח בשם ה' לרמוז ששנים עשר שבטי ישראל יהיו דבקים בהשי"ת. ואמר מזבח בשם ה' ולא אמר מזבח לשם ה' רוצה לומר שכבר היה אחוז בזה המזבח שם ה' שהרי בנוי היה לשם ה' מימי שאול ל"מד מחז"ל **ולע"דן** מימי יעקב וזה המזבח שהיה כבר נקרא בשם ה' מאז ומקדם בנה אותו עתה. או יהיה שאמר בשם ה' כשבנאו שכן ראוי לכל בנין יקדים לומר בשם ה'. וקרא הברכה הזאת תעלה ע"ש התועלת שידעו את ה' בלחוך אותה יכירו וידעו כי ה' הוא כל אשר חפץ עשה. והנה רמזו חז"ל בפסיקתא בפסוק ויאמר אליהו התשבי כנז"ל זה לשונם משה עשה משכן כבית סאתים זרע וכן אליהו. כיונו שכמו שהמשכן בא לכפר על עון העגל כן עשיית זאת התעלה כבית סאתים זרע כדי שיכירו ישראל הכח האלהי בלחוך המים אשר בתעלה הזאת ויאמינו בה' ויכפר להם על מעשה הבעל ואשרה. גם שם נאמר משה כשבנה את המזבח בנה אותו שתי' עשרה אבנים למספר בני ישראל וכן אליהו ויבנה את האבנים מזבח בשם ה' עד כאן:

**לג לד**

**ויערוך** את העצים וכו' ויאמר וכו' רש"י ז"ל כדים מים להגדיל את הנס ויצקו אלישע על ידיו ונעשו אצבעותיו כמעיינות ונתמלאת התעלה הוא שנאמר פה אלישע בן שפט אשר יצק מים ע"י אליהו ז"ל ונעשה נס במים על ידיו ראוי הוא שיעשה הנס במים ע"כ והוא מדתנא דבי אליהו הנז"ל בפסוק הקודם. וכן הר"דק ז"ל כדים מים להגדיל הנס. והוסיף צוה לתת י"ב כדים מים שהרי אמר להם שנו וישנו וישלשו ושלשה פעמי' ארבעה הם שנים עשר כדי מים כטעם שנים עשר אבנים למספר שבטי ישראל. ומה שלא צוה לתתם בפעם אחת אלא בשלשה פעמים כנגד שלשה אבות שהתפלל לאל ואמר ה' אלהי אברהם יצחק וישראל ויצקו צווי שלם ונמשך פ"א הפועל בטעם כמו משכו

וקחו לכם צאן והביא הדרש הנז"ל שאלישע יצק. וילכו המי' סביב למזבח כי העצים והעולה היו באמצע המזבח. מלא מים צוה למלאת מים. או הוא בעצמו מלא אותה והמים האלה לבד הי"ב כדים ע"כ. וכן מהרי"א ז"ל י"ב כדים כנגד י"ב שבטים. **ולע"**דן הנך רואה שהבנין והתעלה ועריכת העצים ונתיחת הפר ושימתו על העצי' הכל על ידי אליהו כי רצה לבנו' המזבח על ידו ליסדו בשם ה' כמו שכתבתי למעלה בפסוק ויבנה מזבח בשם ה' כדי שיצליח וכמו שלמדו בס"ה מפסוק הוי בונה ביתו בלא צדק וחשש פן תהיה מחשב' הכונה מפגלת לשם עבודה נכרית. והתעלה עם היות אפשר על ידי זולתו עכ"ז להיותה סביב למזבח ועוד שעתיד להעשות בה נס יציקת המים באצבעותיו רצה שתעשה על ידו ואין לזרי' אתו וזהו מ"ש תעלה כו' הוא בעצמו. וכן עריכת העצים ונתוח היא עבודה ולא יאות אלא לאליהו הוא פנחס הכהן ועבודה בכהן. אמנם במים אמר ויאמר מלאו ארבעה כדים מים. ועשה כן כדי שלא יחשבו שנתן איזה אש שהרי כשאמר להם גשו נא אלי לראות מה שאני עושה שאיני מרמה ויגשו אליו כדמהרי"א ז"ל כנז"ל וכיון שנגשו אליו פן שם אש או זולתו להבעיר לזה אמר ישימו ארבעה כדים מים ויצקו שבזה תסירו כל חשדה מלב החושדים איזה רמאות. ואמר ויצקו והיה ראוי להיות ויציקו בפתח תחת הו"יו והי"וד והצד"י בחירק כבר זכרתי דעת הר"דק ז"ל. ולי נרא' שאו' ויצקו חוזר אל הכדים הנז' כאילו אמר הכדים האלה יציקו מים יתרים וכאילו הם נובעים מים וכדחז"ל שנעשו אצבעותיו כמעיינות ואליהו דרך ענוה תלה הדבר בכדים ע"ד כד הקמח לא תכלה מאליו. ולהיות סוד המזבח הזה במלכות והוא סוד ה' האלהים כמו וה' בהיכל קדשו האלהים במלכות סוד שם אדנות. ולזה אמר שלשה פעמים ארבעה כדים הארבעה ראשונים בשם אדנות והארבעה בשם הוי"ה וארבעה בשם אהי"ה ולכן לא היו י"ב בפעם אחת אלא בשלשה פעמים כמו שהרגיש ה"רדק ז"ל והוצרך לתרץ כנגד שלשה אבות ואין צורך במה שזכרתי ולפי שהי' זה משפט מהשי"ת כי באש ה' נשפט ופן תבער אש בעדתם כתבערה על כי עברו ברית ה' לזה אמר לנערים מלאו ארבעה כדים מים כי המים סוד הרחמים כדי לעורר הרחמים על ישראל:

**לה**

**וילכו** המים כו' אמר מלא לרמוז אל מה שזכרתי בפסוק ויבנה כו' בשם תנא דבי אליהו שנעשו אצבעות ידי אליהו כמעיינות כדכתיב אשר יצק מים ע"י אליהו על ידיו ממש נצקו א"כ לא נתמלאה התעלה בי"ב כדים שע"י נעריו אלא אליהו ממש מלא התעלה על ידי הנס שנעשה על ידיו ואצבעותיו כמעיינות וז"ש וגם את התעלה מלא מים מלא אליהו ולא כהר"דק שלקח כדו על שכמו אלא בדרך נס. ומאומ' וגם את התעלה מלא

דהי"ל ואת התעלה מלא הרי בא ללמד ונמצא למד מה התעלה מלאה כאו' מלא גם המזבח שא' בו וילכו המים סביב למזבח לא היו מים מועטים אלא שנתמלא כל ההקף של המזבח מים פה לפה ומה התעלה נתמלאה ע"י אליהו בנס גם המזבח היתה ברכה מצויה במים בנס ואעפ"י שנעשית ע"י נערי אליהו לקיים דברו שרמזתי באו' ויצקו על העולה ועל העצים ועל הכדים אמר ויצקו כנז"ל והוא ע"ד נס ומופת וז"ש וגם את התעלה מלא מים שיחדיו את המזבח וגם את התעלה מלא מים כלומר בסיבתו ועל ידיו בנס:

**לו**

**ויהי** בעלות המנחה וכו' במס' ברכות פ"א א"ר חלבו אמר רב הונא לעולם יזהר אדם בתפילת המנחה שהרי אליהו לא נענה אלא בתפילת המנחה שנ' ויהי בעלות המנחה ויגש אליהו רב נחמן אמר אף בתפילת שחרית שנא' ה' בקר תשמע קולי וכו' רבי יוחנן אמר אף בתפילת ערבית שנ' תכון תפילתי קטורת לפניך משאת כפי מנח' ערב עכ"לה: **ולע"דן** לדקדק מנא ליה למילף זהירות בתפילת המנחה ממה שנענה אליהו בה דילמא מעשה שהיה כך היה שהרי הם התחילו בבקר ולא נענו נביאי הבעל ונתאחר מהבקר עד המנחה וכשנגש אליהו להתפלל במנחה נענה וכי היה אפשר להיות מתעכב עד תפילת ערבית אם כן מנין אתה למד שסגולת תפילת המנחה עשה כן ועוד כיון דלרבי יוחנן אף בתפילת ערבית אם כן מאי אולמיה דתפילת המנחה משאר התפילות ואם רבי יוחנן סותר כל הנז' הי"לל רבי יוחנן או' כולן שוים שהרי גם בתפלת ערבית כתיב קטרת לפניך משאת כפי מנחת ערב. **ונראה** כי רבי חלבו ראה שתפילת שחרית אינה צריכה כ"כ זהירות לפי שהיא קודמת לעסקיו של אדם ואינו טרוד כלל וכן בערבית אחר כל עסקיו אמנם במנחה שהיא אחר חצות שהאדם מבולבל בעסקיו וצריך הוא להתבטל מהם לעסקיו צריך בה זהירות ביותר ול"זא יהא אדם זהיר בתפילת המנחה וז"ש ויהי בעלות המנחה תכף ומיד ויגש אליהו בזהירות. ורב נחמן אמר גם בתפילת שחרית צריך בה זהירות כי אולי ישן ובפרט בימי הקיץ לילות קצרות והנה גם היא זמן הגון שבקר תשמע קולי ולכן אערך לך בזהירות ואצפה. ורבי יוחנן אמר שגם בערבית ואף על פי שתפילת ערבית רשות גם הזהירות ראוי בה שהיא בסוף היום אחר כל המעשים עכ"ז צריך בה זהירות כי בא האדם עיף ויגע ויאמר אוכל קמעא ואישן קמע' ונמצא' התפילה בטלה אם כן בתפילת ערבי' צריך זהירות וגם תפילת ערבית רצויה כקטרת שהוא המשובח שבקרבנות א"כ צריך זהירות בכולן מבחינות שונות אבל בתפילת המנחה לכ"ע צריך זהירות יותר מכולן לפי ששכיח בה הטרדות יותר מבשאר התפלות שהרי דוקא במנחה אמרו לא ישב אדם לפני הספר סמוך למנחה עד שיתפלל כו' ולא גזרו כן

בשאר התפילות. ועדין צריך בירור והוא כי ידוע כי תפלת שחרית תקן אותה אברהם וישכם אברה' בבקר ומנחה תקן אותה יצחק ויצא יצחק לשוח בשדה. ויעקב תקן תפלת ערבית וידענו סוד הבקר אור החסד והמנחה סוד הדין כאו' אוי לנו כי פנה היו' כי נטו צללי ערב. ותפלת ערבית רשות סוד המלכות שמים הנקראת רשות כ"מש בס"ה הוו זהירין ברשות וכו' והוא יחוד יעקב כי בא השמש וילן שם ודי ברמז הזה ולזה א"ר חלבו לעולם יהא אדם זהיר בתפילת המנח' שהיא דין וצריך זהירו' וזריזות בה בתפיל' המנחה שהרי אליהו כשרצה לעשות דין מכת חרב והרג בנביאי הבעל דדה זה בתפילת המנחה שנענה באש הדין ולחך את הכל ואז עשה דין אליהו בנביאי הבעל וא"כ כיון שנענה אל זהו בתפילת המנחה בדין בזמנו אם כן צריך זהירות בה ביותר מפני הפחד מה שאין כן בתפלת הבקר שתקן אברהם כי אין צריך בה כ"כ זהירות שאין בה כ"כ קטרוג כי בזכות העקידה שעשה אברהם בעת ההיא מושך חוט של חסד בכל המתפללים ונענים אף על פי שלא יהיה כ"כ זהירות אמנם רב נחמן לא פליג א"ר חלבו אבל אמר אף בתפלת שחרית צריך זהירות שכיון שהוא זמן חסדים זמן ראוי להענות האד' היא הנותנת להזדרז לשאול בעת רצון וז"ש ה' בקר תשמע ר"ל להיות לבי נכון ובטוח שבקר תשמע קולי אין ראוי מפני זה לזלזל בתפילת שחרית אלא אף בה אערוך לך ואצפה הענייה אמנם בתפילת הערבית שהיא אחוזה ביעקב אין צריך כ"כ זהירות. אמנם ר' יוחנן אמר אף תפילת ערבית צריכה זהירו' חלק מה מפחד הדין שהרי יש בה דין מן הערב של מנחה ויש בה מידת יום מהחסד ומהשתי הבחינות הנז' בבקר ובמנחה משתיהן יחדיו בתפילת ערבית כי תכון תפלתי קטורת מצד אברהם ומנחת ערב מצד המנחה והיא ערב ערבית ואעפ"י שאין בה לא בחינת הבקר בעצם וראשונה וכן לא יש בה בחינת המנחה בעצם וראשונה עכ"ז אף בתפילת ערבית צריך בה זהירות וזריזות אבל לא כקודמת שכן מור' אף שהקודם עיקר וזו אף היא כמוה אבל סוף סוף טפילה היא בערך זריזות הקודמת. למדנו מזה המאמר הבנת או' ויהי בעלות המנחה בבי"ת לומר הזריזות ותכיפות הגשת אליהו לתפילה בה שעתא בעלו' המנחה ויגש אליהו בזריזות. ומה שאמר ובדברך עשיתי בירושלמי ויהי בעלות המנחה ויגש אליהו ואליהו מקריב בחוץ בשעת איסור במות א"ר שמלאי ה"בה אמר לו (הנ') [שנ'] ובדברך עשיתי ענני ה' ענני. ענני בזכותי ענני בזכו' תלמידי ע"כ פי' ובדברך עשיתי את כל הדברי' האלה על מציאות הנסיון הזה והיותו בהקרבת חוץ הכל היה בדבור פה ה' ולא מלבו. וק"ק אומרו בזכותי שאין ראוי לאדם לתלות בזכות עצמו וכההיא דהתולה בזכות עצמו תולין לו בזכות אחרים. ואפשר לומר דכיון שקדם ובדברך עשיתי את הדברים ופי' שהק"בה אמר לו כן א"כ בהכרח יוציא

השי"ת זה הענין לאור כי לא יסוג דברו אחור א"כ ענוה וחסידות שאמר אליהו יתקדש שמך על ישראל וקיים דברך אשר דברת ואפי' שאצא נקי מכל זכיותי עננ בזכותי עננ בזכות תלמידי: ובתנחומא ובדברך עשיתי אם יאמר לך אדם למה בנה אליהו מזבח בהר הכרמל והקריב ובית המקדש היה קיים באותה שעה אמור לו כל מה שעשה לשמו של הב"ה עשה שנא' ובדברך עשיתי את כל הדברי' האלה עכ"ל רצה לפרש ובדברך כמו ובעבור דברך כלומר בעבור דבר כבוד שמך עשיתי את כל הדברים האלה לא לכבודי ולא לכבוד בית אבא והכריח כן לתנחומא מהענין שאלו הק"בה אמר לו כן בפירוש מה היה צריך להתמרמר כ"כ בתפילתו לומר עננ ה' עננ ודאי שלא ישוב דברו אחור ההוא אמר ולא יעשה ומהלשון דקאמר ובדברך בי"ת יתירה ודברך עשיתי ואומ' את כל המעשים האלה מיותר אכן בי"ת בדברך כמו בעבור כדפרשית אבל לא נאמר לו כן בדבר השי"ת אלא הוא קנא לכבוד שמו יתברך מעצמו ונכנס בכל המעשים האלה שלא ע"פ השי"ת ולכן הוצרך להפיל תחנ' עננ ה' עננ כו' ורש"י ז"ל ובדברך עשיתי שהקרבתי בשעת איסור הבמות ע"כ נראה מדבריו שמפרש ובדברך עשיתי כפשוטו שדבר בו להקריב בשעת איסור הבמות כדברי הירושלמי שזכרתי וכן הביא הר"דק בשם חז"ל ובדברך כמו ובדיבורך עשיתי. והוסיף בעלות המנחה בבי"ת פי' בשעת מנחת הערב ובדבריך כתיב ב"יוד וקרי בלא י"וד והענין אחד אלא שזה יחיד וזה רבים וטעם בדברך עשיתי שלא יאמרו מדעתי עשיתי כל מה שעשיתי ומה שאני עושה בכל זמן. מדברי הנסים הם מעשה כשפים או קסמי' ואם תעננ באש מן השמי' ידעו כי כל מה שאני עושה ברצונך ובבטחוני בך וידעו כי אתה אלהים בישר' ואני עבדך לא בעגלים שהם עובדי'. וכן הר"לבג ז"ל כדחז"ל ובדברך ידמה שצוהו האל או יתכן לומר ובדברך שדברת לי הראה אל אחאב על זה הוכרחתי לעשות את כל הדברים האלה כי לא יתכן להוריד טל ומטר והם מורדים אבל צריך שתקדים להם תחילה האמונה בשי"ת על ידי המעשים האלה מה שאפשר ואז יכירו כי עוונותיהם הטו העצירה ע"כ. ומהרי"א ז"ל הביא כדברי תנחומא ז"ל: **ולע"דן** ויגש אליהו לדורון ולתפילה ולמלחמה שכן למדו חז"ל בפר' ויגש ב"ר וזה כי אליהו נגש לדורון הקרבן שסדר והעריך על העצים לתפילה ה' אלהי ישראל למלחמה עם השי"ת כדבסמוך בפסוק עננ ואתה הסיבות את לבם אחורנית ויאמר ה' אלהי אברהם יצחק וישראל אנא היום הזה יודע כי אתה אלהים בישראל ר"ל אעפ"י שרבו העובדי' לבעל ולאשרה עכ"ז יודע נא כי אתה אלהים בישראל שלא עזבתם ולא עזבוך כי יש שבעת אלפים ישראלים אשר לא כרעו לבעל ואלו היתה הכוונה לו' היום יודע בישראל כי אתה אלהים היה א"כ צריך להיות הפסוק מסורס. ועוד יקשה כי מודעת זאת כי ה'

האלהים שאפי' העושי' הבעל לאמצעי הוא המזל העליון בין ישראל להשי"ת אם כן אין ידיעה מחודשת בישראל שהשי"ת האלהים אבל החידוש הוא שהוא אלהים בישר' משגיח בפרטיהם זה יודע היום בהורידך האש והמטר כי באנו באש ובמים פעולות הפכיות אש מים ותוציאנו לרויה ואורה בהודעה הזו שאתה אלהים בישראל. ויודע גם כן ידיעה אחרת והיא שאני עבדך בהיותך מקים דבר עבדך ועצת מלאכך תשלים ויתברר גם כן כח דברי התורה ומצוותיה שיש בהם מהסגולה להפליא לעשות כי ובדברך ר"ל בכח מצוה אחת ממצותיך ר"ל כי מאיכותה הוא שיכולתי לעשות כל זאת כי העוסק במצוה ותורה אור יגזר אומר ויקם לו וז"ש ובדברך עשיתי את כל הדברים האלה כי יש ויש כח בדברי תורה לבראת עולמות כי ההיא דרבא ברא עגלא כל מעלי יומא דשבתא וז"ש ובדברך וכו' אפי' בדבר אחד ובדבריך כתיב מורה על כללות דבריך שהם באליהו שע"י יש בו כח ויכולת מספיק לעשות את כל הדברים האלה:

**לז**

**עננ**י ה' עננ**י** כבר זכרתי מ"ש בירושלמי עננ**י** ה' בזכותי עננ**י** בזכות תלמידי ומס' ברכות אמרו עננ**י** הי א"ר אבהו למה אמר אליהו עננ**י** ה' עננ**י** ב' פעמים מלמד שאמר אליהו לפני הקב"ה רב"שע עננ**י** שתרד אש מן השמים ועננ**י** שתסיח דעתם שלא יאמרו מעשה כשפי' הם שנאמר ואתה הסיבות את לבם אחורנית עכ"ל ולשיטה זו דייק טפי שהפסיק בתיבת ה' בין שתי העניות עננ**י** ה' שתרד אש מן השמים כי מה' תרד אש ועננ**י** שלא יאמרו מעשה כשפים הוא. ויובן זה במה שאכתוב בסמוך שתיבת עננ**י** מקושר עם וידעו כי אתה האלהי' כאילו אמר עננ**י** שידעו כי אתה האלהים עשית זאת. אמנם לשיטת הירושלמי הי"לל עננ**י** עננ**י** ה' למה יפסיק בתיבת ה' ואפשר לישב הירושלמי כי לא היתה כוונת אליהו לתלות בזכות עצמו אך כוונתו לו' אני רוצה לצאת נקי מכל זכיותי כדי שיתקדש שמך בעולמך ולא שיש די בזכיותי לזה הפועל ולזה עשה לו צניף באו' עננ**י** ה' כלו' עננ**י** בזכותי ולא בזכותי לבד כי אם למען שמך הגדול אמנם בעננ**י** השני שהוא בזכות תלמידי הגדילו לומ' עננ**י** כאלו יש ספק בו לבדו ו"מש ואתה הסיבות את לבם אחורנ**י** חז"ל במס' ברכות אמרו ואתה הסיבות את לבם אחורנית אמר רבי אלעזר אליהו הטיח דברים כלפי מעלה שנאמר ואתה הסבות את לבם אחורנית א"ר שמואל בר רב יצחק מנין שחזר הק"בה והודה לאליהו שנ' ואשר הרעותי א"ר חמא בר חנינא אלמלא שלש מקראות הללו נתמוטטו שונאיהם של ישראל. חד דכתיב אשר הריעותי וחד דכתיב כי כחומר ביד היוצר כן אתם בידי בית ישראל והסירותי את לב האבן מבשרכם כו': **ולע"דן** לדקדק איך יטיח אליהו דברים לו' שהוא יתברך הוא מסיב אחור לבם. ועוד

למה נצרכו שלשה מקראות הללו ובאחד מהם מספיק או ואשר הריעותי או כי כחומר ביד היוצר או והסירותי את לב האבן כו' תלתא קראי למה לי. ונרא' כי לא הטיח אליהו לאמר ואתה הסיבות לבם שהסיר הבחירה כי לא יתכן שאליהו יאמר כן ח"ו אבל אפשר שהסיבות לבם אחורני' במה שנתת כה בעבודת אלילים להטעות את בני אדם ובפרט בישראל שנתת כח גדול בי"צהר של ע"א להטעותם כ"מש ז"ל כי הגדיל לעשות בישראל יותר מכולם וז"ש ואתה הסיבות את לבם אחורנית את לרבות הכח שנתת בו בי"צהר כח להטעות בע"א ועל זה מוכיח שהטחת דברים כלפי מעלה הוא כדפרשית ממה שהבי' המאמר א"ר שמואל כו' מנין שחזר הקב"ה והודה לאליהו שנאמר ואשר הריעותי דהיינו על שנתתי כח בי"צהר לרמו' בני אדם אבל לא שסלק הבחירה וקרא דאשר הריעותי בי"צהר דע"א מידי ביחזקאל דכתיב ביו' ההוא נאם ה' אספה הצולעה והנדחה אקבצה ואשר הריעותי על יצר הרע של עבודת אלילי' קאמר כי גרם להדיח בני ישראל מעל השי"ת ולהיותם צולעה ונדחה שיחזור ה' לקבצם ולהחזירם למוטב מדחייתם שנדחו כי אותו י"צהר של ע"א אשר הריעותי נתתי בו כח לפתות ישראל הוא הגורם ולעתיד ושמתי את הצולעה לשארית וכו' ומלך ה' עליהם כו' הרי הוכיח באו' ומלך ה' עליהם שהי"צהר הנז' הוא מעבודת אלילים מעין ואתה הסיבות את לבם אחורנית המדבר בע"א והיינו דמסיק א"ר חמא בר חנינא אלמלא שלש מקראות הללו וכו' שהשלש מקראות מדברים על שלשה גופי עבירות עבוד' אלילים וגילוי עריות ושפיכות דמים שהם שלשה מיני יצ"הר כמו שמצינו בגמרא דיצה"ר דע"א התפללו עליו ובטלוהו ודעריות כחלו לעיניה והועיל לעריות נמצא שהם מחולקים ולזה באו שלשה כתובים אשר הרעותי כנגד ע"א כדפרשית וקרא דוהסירותי את לב האבן מבשרכם מיירי בגילוי עריות וכמו שאחז"ל דאבן חם מקצתו חם כולו חמימות לדבר מצוה וחמימות לדבר עבירה ונתתי לכם לב בשר לב לעשות בשר דהיינו פריה ורבי' חמימו' לדבר מצוה ולא לדבר עבירה. ומינה דקרא כחומר ביד היוצר מיירי לענין שפיכות דמים לתקן יצרם המתאוה לשפך דם כחומר הזה אשר ביד היוצר שעושהו כלי על אופן אחד וכשמתקלקל חוזר ועושה אותו על אופן אחר כן אעשה אתכם על אופן אחר מי"צהר שלא יהיה נוטה אל שפיכות דמים נמצא שאלמלא שלש מקראות אלו נתמוטטו שונאיהם של ישראל כי כל מקרא מהם מליץ על דבר אחד מהשלשה עבירות שיהרג ואל יעבור. ורש"י ז"ל ענני ה' ענני. ענני באש ענני במטר כך ת"י והביא כדחז"ל הנז"ל וידעו העם הזה כי אתה ה' האלהי' וכשתשלחני לעתיד לבא לבשרם יאמינו בי אם היום תעננו. ואתה הסיבות את לבם אחורנית נתת להם מקום לסור מאחריך ובידך היה להכין לבבם אליך. ומדרש אגדה אם

לא תעננו אף אני אהיה כופר ואומר ואתם הסיבות את לבם אחורנית וכן משה אומר אם כמות כל אדם ימותון אלה אף אני אומר לא ה' שלחני לדבר את כל התורה והמצות וכן אמר מכיהו אם שוב תשוב בשלום לא דבר ה' בי ע"כ. וכן הר"דק ז"ל ככל המדרשי' הנז' והוא פי' כפל עננו ה' עננו לחזק שכן דרך כל המתפללי' לחזק דבריהם ה' שמעה ה' סלחה ה' הקשיבה ואתה הסיבות את לבם אחורנית פירש רבינו סעדיה גאון לבם שהיה אחורנית אתה הסיבות אליך עתה אם תעננו. ויש מפרשים לבם אחורנית מעבודת הבעל. ועוד דרשו ואתה הסיבות את לבם כי היה לך להכין את לבם לטובה ואין ראוי לסמוך על זה הפירוש כי הבחירה נתנה לבני אדם כמו שכתוב ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע האדם יבחר במה שירצה וחז"ל אמרו הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים: והחכם הגדול הר"מבם ז"ל פירש כמשמעו מנעת מהם התשובה לרוב פשעם ע"ד ויחזק ה' את לב פרעה וכן כי הקשה ה' אלהיך את רוחו ואמץ את לבבו והדומים להם וי"ת וידעון עמא הדין במעבדך להון ניסא כבעמוד ע"כ והנה שהשיטה שהקשה עליה הרד"ק ז"ל ודחה אותה בשתי ידים היא לרש"י ז"ל שכתב ואתה הסיבות את לבם אחורנית נתת להם מקום לסור מאחריך ובידך היה להכין לבבם אליך כו' ואומ' אני כי לא נעלם מרש"י ז"ל הפרשה ולא דחז"ל הכל בידי שמי' אבל דקדק בדבריו במה שאמר בתחילת דבריו נתת להם מקום לסור אדרב' כיון לו' שאין כוונ' הסיבו' את לבם אחורנית מניע' הבחיר' אבל הכוונה במה שנתת להם מקום לטעות ולסור מאחריך ובידך היה להכין לבבם אליך להכין דייק' כי את אשר חפץ ה' להכין הכנ' כל דהו לירא' את השי"ת הא כיצד ע"ד מ"ש דהע"ה העבר עיני מראו' שוא שלא שאל מניע' הבחיר' אבל שאל שיעבי' מלפניו כל דב' עביר' שלא יעבור מנגד עיניו ויראהו נמצא הבחיר' במקומ' ע"ד לא יאונ' לצדיק כל און וכן במצרים נתן השי"ת כח בבעל צפון שלא עשה בו שפטי' כדי שיטעו בו המצריי' ויאמ' שהוא אלוה כדי שתחזקנה ידיהם לרדוף אחרי ישר' לא שהסיר מהם הבחירה אבל נתן להם מקו' לטעו' ולסו' וכיוצא בו הוא מ"ש רש"י ז"ל נתת להם מקו' לסו' ר"ל מקו' לטעו' ולסו' ודבריו מיוסדי' על דחז"ל שכתבתי ביאורם במ"ש אליהו הטיח דברים כלפי מעלה כו' ואין שום קושי כלל בדבריו כי הם מוסכמים עם דחז"ל שהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים. ומהריי"א ז"ל פי' כדעת הי"מ שהביא הרד"ק ז"ל דאו' הסבות את לבם אחורני' מהבעל בעשותו נס ופלא בענות אותו.

**ולע"דן** לדקדק יתור או' וידעו העם הזה כו' שכבר הזכיר ידיעה כזו בפסוק הקודם ואמ' היום יודע כי אתה אלהים בישראל וכו' ובמה שקדם בפסוק הקודם שכוונת כי אתה אלהים בישר' פירושו אלי"ם משגיח בישראל במה שתענה אותי היום וידיעה זו כוללת

גם אל הצדיקים שבעת אלפים אשר לא כרעו לבעל והפה אשר לא נשק לו ודעו שאעפ"י שרבו הפושעים בו ית' עכ"ז לא סלק השגחתו מישראל. אמנם בפסוק הזה דבר ביחוד על חלק מהעם הנמצאים שם הטועים אחר ההבל ועליהם הורה באצבע ואמר וידעו העם הזה הסורר ומור' שאינך האלהים כלומר אליהם לבד יתחדש כי אתה האלהים מציאות ה' כי לא ידעו מהו מרוב פשעם עתה ידעו כי אתה ה' האלהים ואתה בכל יום הסיבו' לבם לעבודתך לסייע אותו ע"ד בא לטהר מסייעין אותו והוא ברוע בחירתם הסבו אותו אחורנית והוא קרוב לשיטת המתרג' ז"ל אלא שהוא פירש הפסוק בפרטי ההוא שעל ידי הנס יסוב את לבם ליראתו ית' כבעמוד. ולפירושו ק"ק הסבו' בלשון עבר ולפירוש זה נייחא שדבר הפסוק בכלל הזמן העבר שתמיד השי"ת מסב לבם לעבודתו ע"ד העבר עיני וכיוצא ו"עד תכין לבם תקשיב אזניך. ואחורנית הוא מה שעשו הם ג"כ תמיד שנזורו אחור. עוד אפשר ביתור וידעו כי אתה ה' האלהים שכבר קדם היום יודע כי אתה אלהים בישר' כו' והוא שאמר ענני ה' בהורדת האש והיא עניה אחת ועננו עניה שנית והיא עננו וידעו ר"ל עננו שידעו העם הזה כי אתה האלהים כו' ר"ל כי אתה האלי"ם עשית זאת ההורדה של האש שלא ישתבשו לחשוד אותי במעש' כשפים ח"ו שא"כ תעלה בדעתם הן אתה תהיה סבה נמצא שהסיבות לבם לאחור יותר ויותר מהמדרגה אשר הם בו עתה יעדיפו להחזיק בפשעיהם ליסוג לאחור ולא לפנים. וקרוב אמר שדברי אלה בכלל מה שאחז"ל עננו ה' באש ועננו שלא יאמרו מעשה כשפים שלא פירשו כן מהכרח כפל עננו ה' עננו בלבד כי אם גם מהבנת הפסוק שאו' עננו וידעו העם הזה כי אתה ה' האלי"ם וז"ש ואתה הסיבות את לבם אחורני' דהיינו שאם היו באי' לו' מעש' כשפים הוא אתה הסיבו' את לבם אחורני' ועשיתם שיאמרו כן אבל מעשה ה' כי נורא הוא ולא מעשה כשפים הוא וכן מוכיח דאמר במס' ברכות דקאמר ר' אבהו עננו ה' באש עננו שלא יאמרו מעשה כשפים הוא ומסיק קרא כי אתה הסיבו' את לבם אחורני' וזה מסייע לפי' מהרי"א ז"ל שפירש ואתה הסיבות את לבם אחורנית מהבעל אלא שהוא ז"ל פירשה בהסבה כוללת אחורנית מן הבעל לגמרי ובגמ' ג"ל שפירשוה הסיבות את לבם אחורנית לשלא יאמרו מעשה כשפים ולשני הפירושים הסיבה זו אחורנית לטובה היא ולא לרעה. או אפשר שאמרה הגמרא שנ' ואתה הסיבות את לבם אחורנית שמכאן נלמוד ל"מש עננו שהכוונה שלא יאמרו מעשה כשפים הוא כי אחרי שאתה הסיבות את לבם אחורנית לע"א אינה מהזרות שיאמרו מעשה כשפים הוא ולכך צריך להתפלל עננו שלא יאמרו מעשה כשפים.

**לח**

**ותפול** אש ה' כו' בילקוט תנו רבנן שש אשות הן יש אוכלת ואינה שותה. יש שותה ואינה אוכלת. ויש אוכלת ושותה. ויש אוכלת לחין ויבשין. ויש אש דוחה אש. ויש אש אוכלת אש. יש אש אוכלת ואינה שותה הא דידן. שותה ואינה אוכלת אש של חולין. שותה ואוכלת דאליהו דכתיב ותאכל את העולה ואת העצים ואת המים אשר בתעלה לחכה. אש אוכלת לחים ויבשים אש המערכה. יש אש דוחה אש דגברי"אל. אש אוכלת אש דשכינה דאמר מר הושיט אצבעו ביניהן ושרפן עכ"ל. והוא ברור כי האש שלנו אוכלת ואינה שותה שהמים רבים מכבים. והאש של החולה קדחת שות' ואינ' אוכלת. ויש אוכלת ושותה של אליהו שאכלה העצים והעולה ושתה המים אשר בתעלה שהיו מרובים כנז"ל שהיו מאצבעות אליהו שנעשו כמעיינות ולחכה הכל א"כ שותה היא. אוכלת לחים ויבשים של המערכה. אש דוחה אש של גברי"אל בימי חנניה מישאל ועזריה כשהושלכו בכבשן האש ירד גברי"אל שר האש ודחה האש הגשמי לחוץ ונשרפו האנשים המשליכים את חנניה מישאל וכו' והם ניצולו כי נדחה האש לחוץ. אש אוכלת אש דשכינה דאמר מר וכו' ולמדנו מן המאמר הזה שיש הבדל מן האש הזה לאש של המערכה עם היות שירד מן השמים כמותו ויש הבדל ביניהם אל אש של השכינה כפי מדרגותיהן ולא שמעתי בזה דבר להבדיל ביניהם. לא שמענא ולא אימא. והר"דק ז"ל לחכה יבשה אותם עד שלא נשאר בתעלה שום לחות עד כאן: **ולעד"ן** שבפסוק הזה נאמרו שלשה חלוקות האחת העולה והעצים שהאש אכלתם ולכן יש זקף קטן בתיבת העצים והחלוקה השנית ואת האבנים ואת העפר מצטרף לסוף הפסוק שאמר והמים אשר בתעלה לחכה שלחכה גם כן המים אשר באבנים של המזבח ואשר בעפר אשר בתעלה שכל לחות לחכה. ויש קצת גלוי לשהאבנים והעפר לא נאכלו עם העולה והעצים. מהתנו רבנן הנז' שותה ואוכלת דאליהו דכתיב ותאכל את העולה ואת העצים ואת המי' אשר בתעלה לחכה שדלג אמצע הפסוק באו' ואת האבנים ואת העפר כי לא נאכלו ולענין השתיה לא הוצרך להביאם כי עדיפא מיניה יליף מלחוך המים אשר בתעלה ואלו נאכל האבנים ועפר הוא פלא והיה לו להביא הפסוק לראיה שאש אוכלת אבנים אלא ודאי כדפרשית:

**לט**

**וירא** כל העם ויפלו על פניהם כו' בילקוט שופטים סימן מ"ז בשם ילמדנו ז"ל בסיני נאמר אנכי ובתבור נאמר שני פעמים. ובכרמל נתקדש שמו של הק"בה ונאמר בו ה' הוא האלהים ה' הוא האלי"ם כנגד אנכי ה' אלהיך ע"כל. וכוונתם ז"ל ביארתי בכלי חמדה לפי שבסיני לא נאמר אלא אנכי ה' אלהיך פעם אחת כי קיימו וקבלו היהודים

עליהם אמונה זו שם מפי השי"ת אמנם בתבור נאמר פעמים אנכי להי' אנכי אשירה כי ידעו כן מפי הקבלה ע"י הנביאה דבורה וגם ידיעה שנית מפי המופת שעשה במחנה סיסרא וזה טעם כפל אנכי להי' אנכי אשירה. וכיוצא בזה בכרמל בכפל ה' הוא האלהים ה' הוא האלהים. ואפשר עוד לחדש ולומר שבתבור נאמר שני פעמים לו' אנכי להי' מזמן הר סיני ועתה נוסף לנו אומן והתחדשות שאנכי להי' אשירה אזמר כו' אזמר ע"י נסו של סיסרא. וכן כיוצא בזה בהר הכרמל נתקדש שמו של ה"קבה ונאמר בו ה' הוא האלהים כנגד אנכי ה' אלהיך לכלול בו שני עניינים האחד שאעפ"י שלא נזכר כאן בכרמל תיבת אנכי לכיון כנגד אנכי ה' עכ"ז בא מכוון כנגד אנכי ה' אלהיך במ"ש כאן ה' הוא האלהי' וענין שני נכלל בזה והוא שהכוונה לומר ה' הוא האלהים פעם אחת כנגד אנכי ה' אלהיך ופעם שנית על הפעם הזאת כאילו אמ' מה שהיה אמת אצלינו מזמן מתן תורה שה' הוא האלהים כמו שנא' אנכי ה' אלהיך עתה נתאמת פעם שנית ע"י מופת האש וזה טעם כפל ה' הוא האלהים ה' הוא האלי"ם: ורש"י ז"ל ה' הוא האלהים ולא הבעל ע"כ והר"דק ז"ל ה' הוא האלהים הכפל לחזק האמונה בלבם אמרו ושנו ה' הוא האלהים ה' הוא האלהים עד כאן. ומהרי"א כשהשלים ה' דבר עבדו וירד האש נתביישו וז"ש ויראו העם ויפלו על פניהם כאנשים המתביישים מעונותיהם. וגם להשתחו' לשכינה בראותם שנגלה שהוא האש האלהי הנקרא כבוד ה' כמאמר ז"ל כל מקום שכבוד נגלה השכינה שור' ע"כ:

**ול"עדן** בכלי חמדה פירשתי בעלה קי"ט ה' הוא האלהים ואין זולתו אלוה זהו על מציאות ה'. וה' הוא האלהים ר"ל הוא המשגיח והדיין בעולמו בלי שום אמצעי וזה הוצרך להוציא מלבם שהיו שתי חלוקות מהם היותר פתאים שבהם המאמינים שהבעל האלוה חלילה וכת שני היו עושים הבעל אמצעי בינם לבורא ולכל אחת מהכתות הנז' אמר ה' הוא האלהים לשלול הסברה שלה כאמור. ולזה בא הכפל להורות שהיו שם שני מאמרים מתדמים במבטא ומתחלפים בכוונה כאמור. עוד אפשר להוסיף ה' הוא האלהים מזמן אבותינו הקדושים וה' הוא האלהים עתה עליע גם כי מרדנו בו בזמן העבר עתה שבנו אליו והנפילה על פניה' כמשתחוים ומודים לש"י במעשה ובדיבור ויאמ' ה' הוא האלהים וכו':

**מ**

**ויאמר** אליהו להם כו' וישחטם שם צוה לשחט' כי יד כל העם היתה עמו כשראו זה המופת הגדול עד כאן. וכן הרלב"ג ז"ל והוסיף או אפשר ששחטם בעצמו בקנאו להי' כשמואל שהרג שמואל את אגג ופנחס לזמרי וזה היותר נאות עד כאן. וכן מהרי"א ז"ל שהוא שחטם בעצמו.

**ולע"דן** כי אליהו בראותו אותם נכנעים לעבודת ה' אמר להם שלכפר על מה שהחזיקו ביד נביאי הבעל צריך עתה שיתפשום להרגם ונכפר להם הדם וזהו שאמר ויאמר אליהו להם תפשו וכו' דהיה לו לומר ויאמר להם אליהו תפשום אבל כיון למה שאמרנו ויאמר אליהו להם ר"ל להם להנאתם לתקן אשר עוותו תפשו. וכלל כל הנביאים נהרגו גם של אשרה כמו שזכרתי למעלה אלא שהזכיר את נביאי הבעל לפי שבעת הזאת נעשו כולם בשם הבעל כי אליו היה הקרבן ויורידם לנחל קישון כסיסרא והמונו אשר גרפם נחל קישון כמוהו כמו נביאי הבעל וזה רמז בתיבת שם ששם היה המקום הנאות להם כי די שיאמר ויורידם אל נחל קישון וישחטם:

**מא**

**ויאמר** אליהו לאחאב וכו' הר"דק ז"ל עלה אכל ושתה נראה כי היה מתענה לעצירת הגשמים ואמר לו שיאכל וישתה כי עתה ירד הגשם ומה שאמר לו עלה רוצה לומר עלה על המרכבה כי הדרך מהר הכרמל ליזרעאל ירידה ולא עלייה כמו שאמר אסור ורד וכן הכתוב אמר בעמק יזרעאל בחיל יזרעאל נראה כי מקום עמוק הוא אלא פירוש עלה על המרכבה או פירוש שיעלה מן הנחל ששחטו שם נביאי השקר (וילך) ואמר שיעלה מן הנחל [וילך] אל העמק אל אהלו אשר נטו לו שם ויאכל וישתה לא שילך עדיין ליזרעאל. כי קול המון הגשם. ועדיין לא היה אלא פירש כי עתה תשמע קול המון הגשם כי בטח אליהו בשם יתברך שיתן המטר כמו שאמר לו ואתנה מטר על פני האדמה ועוד כי הרג נביאי הבעל ובטל הע"א עד כאן. וק"ק כי לא יתכן שאחאב ירד להמצא בשחיטת נביאי הבעל למרות עיני כבודו לעיניו ואם כן לא ירד אחאב לנחל קישון. ועלה במרכבה קשה שהרי אמר לו אליהו אחר כך על ידי נערו עלה אמור אל אחאב אסור ורד ולדבריו כבר היה במרכבה וכתיב וירכב אחאב וכו' מכלל דעדיין לא עלה במרכבה. והרל"בג ז"ל כתב עלה אכל ושתה שקודם השלימך לאכול ולשתות תשמע קול המון הגשם ואמר לו עלה לפי שהעיר ההיא הסמוכה אל הר הכרמל היתה יותר גבוהה מהמקום שהיה בו אליהו וישראל עד כאן. וק"ק מה שהקשה הר"דק ז"ל שלא יש מקום גבוה למטה כי עמק יזרעאל הוא. ומהריי"א ז"ל כי קול המון הגשם כדהר"לבג ז"ל.

**ולע"דן** לומר שהמזבח נעשה בגובה ההר אבל עדיין היה ראש ההר למעלה יותר גבוה ואולי עשה כן אליהו לרמז ממעמקים קראתיך שהיה רוצה להתפלל ענני ה' עננ על האש ועל המטר כדחז"ל וזה יוכיח הכתוב בסמוך שאמר ויעלה אחאב לאכול ולשתות ואליהו עלה ראש הכרמל מכלל דעד השתא לא היה בראש הכרמל. ובזה יצדק שאמר לאחאב עלה אכול רוצה לומר עלה ראש הפסגה בכוללות ההר שתאכל בשמחה לחמך

ושתה בלב טוב יינך כי כבר רצה האלהים את מעשיך כי קול המון הגשם קול שדי כקול המון מים רבים השמיע באוזני שלא יהיו מים כל דהו כי אם גשמי בורות שיחין ומערות וזהו כי קול המון הגשם אני שומע ואליהו לא רצה ליהנות מסעודתו בי זבחי מתים הוא ולא שולחנו של מקום או שהיה מתענה משאלת האש וכיון שיצא רובו של יום בקדושה שהרי בשעת המנחה נענה ושחט נביאי השקר השלים תעניתו:

**מב**

**ויעלה** אחאב לאכול וכו' ויקרא רבה וישם פניו בין ברכיו אמר לפני הקדוש ברוך הוא אם אין לנו זכות הבט לברית ע"כ ולדבריהם וישם פניו בפועל בין ברכיו לרמוז הבט לברית שבין הברכים. או אפשר שאמ' וישם פניו וישם פניותיו לזכות הברית מילה שבין ברכיו ולא ששם פניו ממש ולכל השני פרושי' הכריחו כן חז"ל מכפל ויגהר וישם פניו בין ברכיו כי ויגהר תרגומו וגחין והשם פניו בין ברכיו הוא גם כן גחין לכך דרשו בין ברכיו לענין ברית מילה ורש"י ז"ל ויגהר ארצ' וגחין לארעא להתפלל על ברכיו להתפלל על הגשמים. והר"דק ז"ל ויעלה (אליהו) [אחאב] המרכבה ללכת יזרעאלה לאכול ולשתות ובראותו שעלה אליהו ראש הכרמל להתפלל המתין לו ולא הלך עד שיראה מה יהיה. ולפירושנו האחר עלה מן הנחל לאכול ולשתות ואליהו עלה לו משם להר הכרמל. ויגהר כתרגומו וגחין כנזכר. וישם פניו בין ברכו כתיב חסר י"וד הרבים ומה שאמר וישם פניו בין ברכיו אחר שאמר ויגהר מתחילה התנפל והשתטח ארצה והתפלל ואחר כך ישב לו ושם פניו בין ברכיו ולא רצה לקום עדיין מתחינתו עד שידע אם יש סימן מטר לפיכך אמר לנערו הבט דרך ים בעוד שהיה הוא בתפילתו. או פירוש וישם פניו ויגהר ארצה שלא התפלל בפישוט ידים ורגלים אלא שחה כלפי הארץ ושם פניו בין ברכיו והתפלל עד כאן. והר"לבג ז"ל ואליהו עלה ראש הכרמל ידמה שעלה לראות אם יש עבים מצד המערב או שהמקו' זך שם יותר ויהיה מוכן יותר להתפלל שם ולהכנת המקום ידבק בו השפע האלהי ופיר' ויגהר ארצה שכפף ראשו למטה בדרך ששם פניו בין ברכיו והיה מתפלל עם זאת ההכנעה כי ימהר השם יתברך לענותו שלא ישקוד בזה הצער עד כאן. וכן מהרי"א.

**ולע"דן** נכון מה שזכרתי בפסוק הקודם במה שאמר עלה אכול שהוא שיעלה עוד לגובה תלליותו של הר לאכול ולשתות וזהו אומרו גם כן ויעלה אחאב כיוצא בו. וכתב בין ברכו חסר י"וד לומר כי בתחילה שם פניו בין ברכיו בין שתיהם ואחר כך פשט האחת ונשען כפיפות ראשו על ברכו האחת כדי שיהיה נשען ורואה אם עולים אדים או עננים. ואין ספק שהוא היה פונה לירושלם ויהיה לו חלק גדול מן הים לאחוריו וחלק מה לצדדיו

והוא לא יזוז מהיות פניו ופניותיו שהוא פונה לירושלם ולכך צוה לנערו עלה נא הבט דרך ים:

**מג**

**ויאמר** אל נערו וכו' רש"י ז"ל דרך ים אם תראה ענן עולה מן הים והרד"ק ז"ל עלה נא אולי לא עלה נערו עמו אל ראש ההר או אם עלה עמו היה בראש ההר מקום יותר גבוה מאותו מקום שהיה בו אליהו ואמר לנערו שיעלה שם. ואמר לו הבט דרך ים מן המערב כתרגומו או דרך ים ממש כדרש"י ז"ל כי הכרמל קרוב לים וממנו עולים העננים. שוב שבע פעמים אמר לו שוב כי לא היה רואה בכל פעם שום סימן עד השביעית עד כאן. והר"לבג ידמה שלא עלה נערו עמו והוא היה מתבודד ומתפלל באותו הצע' ולא היה רוצה להסיר עצמו מהמצב ההוא עד שיראה סימן גשמים שענהו השם יתברך והיה מתפלל וקורא לנערו אם רואה דבר ואומר אין מאומה וחוזר ומתפלל וכן עוד הפעם השביעית ונצטער כ"כ והוצרך לכל זה לפי שלא היו ישראל כדאין מצד עצמן ולכך הוצרך לכל זה הצער כי רצה אליהו שיבוא תכף המטר כרגע ולא תבוא להם המטר בטבע העולם להודיעם כי יד ה' עשתה זאת היא נפלאת עד כאן.

**ולע"דן** שהצטער אליהו כ"כ בהורדת הגשמים לפי שהוא גם הוא צער את ישראל בעצירתם. וגם לפי שהתפאר עם אחאב לומר אכול ושתה כי קול המון הגשם. וטעם היות זה עד שבע פעמים יבוא בס"ד בפסוק שאחר זה ויהי בשביעית:

**מד**

**ויהי** בשביעי' כו' רש"י אסור ורד אסור מרכבותיך ורד מהר הכרמל לשוב לביתך פן ידחק הגשם אותך בדרך ע"כ. והר"דק ז"ל עלה אמור לאחאב אולי המקו' שעלה אחאב לאכול ולשתות היה מקו' גבוה בהר. אסור ורד כדרש"י ז"ל. יעצרכה ב"הא כמו לאות על ידכה הנצבת עמכה בזה ע"כ והכוונה יעצרכה הגשם מרבוי הגשמי'. וכן הר"לבג: **ולע"דן** ויהי בשביעית ע"ש כי שבע יפול צדיק וקם. ויהי בשביעי' נענ'. והסוד כי השביעית היא המלכות אש' בנפול צדיק יסוד עול' בשביעי' באחדות אחת וקם ודי בזאת ההערה. והנה היתה ההתחלה הזאת מהעננים שיעורם ככף איש להורו' שבזכות הצרפי' באו הגשמים שלא היה לה אלא מלא כף קמח לבד ומעט מים ועכ"ז נתנה מלחמה לדל כאליהו. וכמו שזכרנו למעלה בפסוק עד תתן ה' שאמרו בספ"ה עד תתן הצרפית שהוא בזכותה הנותנת וזהו עב קטנה ככף איש לרמוז שזכות הקמח ההוא נעשה עב קטנה ככף איש. או יהיה לפי שכפה פרשה לעני כאיש ולא כאשה שעינה של אשה צרה באורחין ואפי' בימי שבע כ"ש בזמן רעב וזו נתנה ופרשה כפה ככף איש בלב טוב על כן עב קטנה ככף איש ולא כתיב ככף סתם והיה עולה מים לרמוז אל השביעי' המלכו' קראוה ים

המקובלי' כי מדרך שם עולי' כל מעשה התחתוני' בסוד ואד יעלה מן הארץ המלכו' א"ד משם אדנות להוריד השפע וגשם נדבות תניף אלי"ם שמשם התנדפה וההתעוררות ע"י מיין נוקבין. ואמר יעצרכה הגשם לרמוז אל ה"א אחרונה שמשם עלה עב קטנ' ע"ב קטנה רמז לשם ע"ב המתגלה במלכו' שהוא ע"ב קטנ' ולמעלה בחסד הם ע"ב גדולה. ולפי הפשט יעצרכה בה"א לומר לא תוכל ללכת חמשה אמות עד שהגשם ירד ונלמוד כן ממה שאחז"ל בפסוק היושבת עמכה בזה שאסור לישב בתוך ארבע אמות של המתפלל אלא בחמשית שכן עלי יושב באמה החמשית שבינו לבין חנה וזהו היושבת עמכה רוצה לומר בה"א אמות וכן היה כמו שיזכיר ויהי עד כה ועד כה וכו' ויהי גשם גדול וירכב אחאב וילך כו':

**מה**

**ויהי** עד כה כו' רש"י ז"ל בתוך שהלך השליח ובתוך שאסר המרכבת והשמים התקדרו בעבים כו' וקרוב לזה הרד"ק בתוך שהיה אוסר מרכבתו ויורד מן המקו' שאכל בו. ו"ת והוה עד דמזדרז ונחית. התקדרו בעבים חשכו בעבים ויהי רוח והרוח סי' לגשמים ותרגום אתחפיאו ענגא ורוחא ע"כ. והר"לבג ז"ל ויהי גשם גדול וירכב אחאב ידמה שהיה הגשם יורד בעודו בדרך קודם בואו יזרעאלה:

**מו**

**ויד** ה' היתה אל אליהו וכו' מכילתא וירץ לפני אחאב מלמד שחלק כבוד למלכות ע"כ וכן רש"י ז"ל ויד ה' ורוח גבורה מן קדם ה' ותלבש כח להרץ לפני המרכבה ברגליו שלא ילך אחאב יחידי שחלק כבוד למלכות. וישנס את מתניו כמו ויאזור אין לו דמיון ואף הוא לא בא אלא ללמד לשון זרוז נזדרז כגבור ע"כ. וכן הר"דק והוסיף לו' כח וגבור' נתוסף לו שהרי אחאב רכב והוא הלך אחריו רגלי והשיגו ורץ לפניו עד יזרעאל בואכה כן המקרא להורות המקום כמו בואכה מנית באכה אשורה וכן כולם וכנוי הכ"ף כנגד יודע המקום. וכן מהרי"א ז"ל שלא שרתה עליו דבר נבואה אבל נתלבש רוח גבורה ועזר אלהי לרוץ עם היותו חלוש וזקן וכבר כתב הרב המורה ז"ל שמדרגה הראשונה מהנבואה היא זו שיתלוה לאיש עזר אלהי לעשות מעשה מופלג וזה יורה רוח ה' ויד ה' וזהו ויד ה' היתה אל אליהו ע"כ והר"לבג ז"ל פי' ויד ה' היתה ר"ל שכבר בא אליו דבר ה' שיעשה זה ר"ל לשנס מתניו ולרוץ לפני אחאב עד שבא אחאב ליזרעאל והנה שנוס מתניו הוא שחוגר מתניו בדרך שיתכן לו לרוץ בזולת נזק לאבריו הפנימיים מפני חוזק התנועה ע"כ: **ולע"דן** במ"ש חז"ל במכילתא הובא כאן בילקוט וידבר ה' אל משה ואל אהרן ויצום אל בני ישראל ואל פרעה מלך מצרים צום לחלוק כבוד למלכות ע"כ. ז"ש כאן ויד ה' היתה רוצה לומר ויד ה' היא היא נבואת וידבר ה' אל משה ואל אהרן ויצום

אל בני ישראל ואל פרעה מלך מצרים דהיינו לחלוק כבוד למלכות זאת היד ונבואת ה' היתה אל אליהו שראה שעת המעשה ונזכר הלכה שראוי לחלוק כבוד למלכות ולזה רץ לפני אחאב ואילו היתה נבואה זו בעת הזאת לאליהו היה לו לו' ותהי יד ה' על אליהו או' היתה מורה על זמן העבר כנז' מימי משה ע"ה.

**יט**

**א**

**ויגד** אחאב לאיזבל וכו' הר"לבג ז"ל את כל אשר עשה אליהו להוריד האש על העולה שאכלה העולה ועצים והאבנים והמים אשר בתעלה לחכה ומה שעשה מהורדת המטר ואת כל אשר הרג את כל הנביאים ידעה שהוא צוה לתפשם כלם ולהוריד לנחל קישון ושחטם שם כאילו רצה שלא יטמא דמם את הארץ ולזה ושפך דמם אל הנחל שיוליכהו למקום רחוק ע"כ וצריך לו' שכל זה נכלל ברבוי ואת כל אשר הרג כו' ומהרי"א ז"ל הגיד לה שלשה דברים הא' את כל אשר עשה אליהו מהורדת האש והמטר. ואת כל אשר הרג ר"ל שעם היותו זקן בא בימים בתשות כח עלה בידו להרוג ארבע מאות וחמשים בשעה אחת והשלישי שלא נמלט מהם איש אחד ולזה בא בכתוב שלשה פעמים את ומלת כל על שלשה דברים האלה הזרים את כל. **ולע"דן** את כל הנביאי' לרבות גם נביאי האשרה עם נביאי הבעל ואו' בחרב כאילו נשתבשה דעתו של אחאב מהיות בחרב שלא המיתם בשבט פיו אם מה' יצא דבר זה מהרג הנביאים כי גם בזה נשתבשה איזבל לדבר ולומר אתן נפשך כנפש אחד מהם כי אילו לא אמרת חרב הייתי אומרת השי"ת הסכים עמו וז"ש בחרב.

**ב**

**כה** יעשון אל"ים רש"י ז"ל לא כמו שעשית לנביאי הבעל ע"כ. והר"דק ז"ל כה יעשון דרך שבועה כמו כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף ואמר' בלשון רבי' וכה יוסיפון כי דעת' אל האל"ים רבי' שהית' עובד' הבעל והאשרה. ומן התימ' שתרג' יונתן כה יעשון אל"ים כדין יעבדון דחלתא דה' ובנסחא טובה מצאתי כדין יעבדון דחלתאי וזו האמת והנוסחא שכתו' בהם דחלתא דה' טעות סופר הוא ע"כ. וכן הר"לבג לשון יוסיפון בלשון רבים לרבות האלוהות שהיתה עובדת להם ומהרי"א הקשה על דעת הרד"ק דהי"ל כה יעשון לי אל"ים וכה יוסיפון. וגם היה בלתי ראוי שתאמ' כי כעת מחר כי בהיותו דרך שבוע' הי"ל אם לא כעת מחר אשי' את נפשך כו' לכן נ"ל שאינו שבוע' אבל שלח' אליו לאמ' אל תתהלל במתת שקר במה שהרגת את נביאי הבעל ואל תחשוב שזה מורה על שקרותם כי כן דרך האלוהות לעשות לעובדיה שימותו פעמים על קדושת שמם וזה כה יעשון אל"ים ר"ל מה שראי' בזה הוא ממנהג האלוהו' שכה יעשון אל עובדיהן וכ'

יוסיפון לעשו' בעתיד כי כעת מחר אשי' את נפשך כנפ' א' מהם ולפי דעתך יהיו יסורין של אהב' והו' המור' שזה דרכ' וגם למחר יעשה דגמתו ע"כ. **ול"עדן** שאמר' לו דע שדוגמ' מה שעשי' נקמ' בנביאי הבעל והאשרה בא מדה כנגד מדה ויותר יעשון האל"ים האלה שהרגת נביאיהם ובתוספת וכה יוסיפון להפרע ממך וזה יהיה כי כעת מחר אשי' את נפשך עם היותך נבי' מזמן רב לא אעש' אותך תמור' סך נביאי' כי אם כנפש א' מהם לבד וארדוף את נביאי ה' עד הרגי כסך הנביאים שהרג' ויות' כה יעשון אל"ים אינו לשון שבועה אבל הוא דרך הודע' ויהיה או' כה יעשון אל"ים במכ' הרג ושחיט' על אשר שחט' את נביאי הבעל וכה יוסיפון להפר' ממך בתוספ' הרג כמה נביאי' ומבני אד' השמחי' במעשי'.

**ג**

**וירא** ויקם וכו' הרד"ק וירא ראה את עצמו בסכנה ויקם וילך וימלט אל נפשו והמפרשי' וכו' כמו וייר' לשון ירא' לא ידעתי למה. ועוד כי לא יתכן מדרך הדקדוק וגם יונתן תרג' וחזא וקם ואזל לשזב' נפשיה. ויב' באר שבע אש' ליהוד' לא נאמ' אשר ליהוד' אלא בעבו' באר שבע אשר נמצא בנחלת בני שמעון כי הוא אותו הכתו' ג"כ בנחל' בני יהוד' וכב' פירשתי כי שתיהן אחד ולפי שנחלת בני שמעון בתוך נחלת בני יהודה מנה אותו עם יהוד' ומנאו עם שמעון אלא אמר אשר ליהודה כלו' יצא מתחת רשות אחאב ומארצו והלך לו אל ארץ יהוד' מפחדו מאיזבל ואפי' בארץ יהודה לא בטח כי ירא שמא תשלח איזבל להרגו שם ויצא מן הישוב וישב לו במדבר ע"כ: וכן הר"לבג וירא כשראה סכנ' לא סמך על הנס אלא ברח (לומ') [לו] תחת ממשלת יהודה ומה שמנאה כאן ליהודה כדה"רדק או אפשר שאולי במלחמו' נלחמו מלכי יהודה עם ישר' ונטלו' מבני שמעון והיתה ליהודה ע"כ. ודה"רדק מוכרח מהפסוקי' שמנאוה למעלה עם בני שמעון ובני יהוד': ומהרי"א ז"ל פירש שלא באתהו דבר ה' כלל מאז שדבר לו לך הראה אל אחאב שלכן פחד וזהו וירא ר"ל שלא באה לו עצה אלהית בדבר וילך לו אל נפשו ר"ל בעצת עצמו ונפשו ולזה פחד מאיזבל ולא פחד מאחאב שאל אחאב בא במלאכות ה' ושליחות מצוה לך הראה אל אחאב ושלוחי מצוה אינן ניזוקין אמנם עתה שראה שלא בא לו דבר ה' פחד מאד וברח לו זאת ועוד כי אחאב בעל שכל כי לא ישלח בו יד אמנם מאיזבל פחד כי היא אשת מדינים ואמר אשר ליהודה כדה"רדק ז"ל. גם פחד אולי סר ה' מעליו לפי שעשה העניני' ההם של מעשה הכרמל מבלי שיגיע אליו דבר ה' ואעפ"י שהקים דבר עבדו ולזה נתן אל לבו ללכת אל המדבר והמקום אשר שרתה הרוח למשה רבינו ע"ה ולא לברוח לבד כי אם גם להתבודד ולזה הלך יחידי והניח נערו בבאר שבע גם

כדי שלא ימות הנער ברעב ועל עצמו לא חשש כי בחר מות מחיים. וישב לו תחת רותם א' שקורין ייניבי"רא בלעז וכתבו הטבעיים שהשרצים המימיים יברחו מצילו של רותם ולכן ישב וישן תחתיו אליהו. וכתבו הרופאים שעשנו מועיל מאד לענין המגפה והדבר שהבית ששורפים אותו בתמידות לא יכנס בו דבר כלל ע"כ: **ול"עדן** וירא שהיה בסכנה ואין ראוי להניח נערו שם ולזה ויקם וילך אל נפשו ר"ל אל נפשו יחידי בלי נער הסכים ללכת יחידי ונערו שהביא עמו הביאו לבאר שבע אשר ליהודה וינח את נערו שם במקום בטוח במלכות יהודה וזה יספיק להצלת נערו אבל הוא הלר במדבר דרך שכך היתה הסכמתו מתחילה ללכת אל נפשו יחידי ז"ש והוא הלך במדבר וכן עשה: ונערו זה לא נתברר מי הוא אבל כפי הנז"ל בענין יציקת המים ברבוי בתעלה שהוא אלישע כדרש"י וחז"ל בתנא דבי אליהו ובענין אלישע בס"ד יתבאר הענין:

**ד**

**והוא** הלך במדבר כו' רש"י ז"ל רותם ייניב"ירא בלעז. ויאמר רב סגי לי ארכא עד מתי אנא מיטרף כדין ע"כ. והר"דק ז"ל והוא הלך במדבר שלא בטח בארץ יהודה והלך לו מפני איזבל והלך לו במקום שלא ימצא שם מזון ומחיה וימות כי בחר מות מחיים או יראה אליו דבר ה' מה יעשה רותם אחד אחת כתיב וקרי אחד כי יאמר בלשון זכר ובלשון נקבה אבל לשון זכר יראה יותר ורותם מן גחלי רתמים והוא עץ שפל שגחלתו חמה מאד. יש מפרשים שלועזי"ם זנישט"א ויש אומרים שלועזים אותו ייניבי"רי (כרש"י ז"ל) ויאמר רב וכו' כרש"י ז"ל והמתרגם כנז"ל. כי לא טוב אנכי מאבותי נראה כי ארכו ימיו יותר מאבותיו וזה ראיה לאו' פנחס הוא אליהו ע"כ וכן הר"לבג ז"ל בקירוב. ומהרי"א ז"ל וישאל מהשי"ת בתפלה את נפשו למות ממתים ידך ה' ולא ע"י איזבל הרשעה. ויאמר רב עתה ר"ל אחרי אשר קדש ש"ש ברבים והרג נביאי הבעל והאשרה רב לו עתה מהחיי' כי סופו למות ולא טוב הוא מאבותיו להנצל מהמות. ודחה בזה דהרד"ק ז"ל שאין ראיה מכאן שפנחס הוא אליהו כי להיותו בצער הרעב ונרדף שאל נפשו למות כיון שסופו למות כאמור: **ולע"דן** לדקדק לשון וישאל את נפשו למות דהי"לל וישאל למות נפשו מאן דכר שמיה. וכל פסוק וישאל נפשו למות מיותר כי די שיאמר וישב תחת רותם אחד ויאמר רב עתה ה' קח נפשי. ומהו כוונת או' לא טוב אנכי מאבותי. ונראה כי מוסכם הוא מדחז"ל והמפרשים שפנחס הוא אליהו כנז"ל בפסוק ויאמר אליהו התשבי מתושבי גלעד. וידוע שנכנסו בפנחס נדב ואביהו כשעש' אות' הקנא' וזכה להנני נותן לו את בריתי שלום שלא יטעום טעם מיתה וקבורה כלל והיו לפנחס לפי זה שני אבו' כמ"ש ב"סה בפ' פנחס בן אלעז' הוא מצד עצמו ובן אהרן הכהן הוא מצד רוחו נדב ואביהו

בני אהרן. ולזה זכה בכהונה ע"י נדב ואביהו כהני ה' שלא נתכהן פנחס עד שנתעברה בו רוחו' כהני ה' נדב ואביהו כאמו'. ובזה נבין וישאל את נפשו למו' כי אינו ברשו' עצמו אלא כשואל את נפשו הא' תסכימי עמי למו' ואח' ההסכמ' ויאמר רב עתה קח נפשי כי המיתה בגוף לא בנפש וכיוצא בזה מצינו מהויכוח למשה ע"ה עם נפשו כנזכ' בדברי חז"ל שהיתה נפשו של משה מתקשה לצאת כו' בפסוק שובי נפשי למנוחייכי כו' וזהו קח נפשי כי לא טו' אנכי מאבותי השני' שיש לי אלעז' ואהרן הכהן וזהו בדקדוק מאבותי ואמר לא טוב לפי שנ' והנה טו' מאד טוב זה חיים מאד זה מות וזהו לא טוב אנכי מאבותי ר"ל לא יתחייב שאהי' אני בטוב זה חיי' יותר מאבותי כי אם גם במאו' כמוה' מא' זה מו'.

**ה**

**וישכב** וישן וכו' הרד"ק ז"ל תחת רותם א' הוא הראשון הנז"ל ושנה לו' כן להודיע שלא היה שם בכל המדבר זולת זה הרותם יחידי והוא הנז"ל לחסות בצילו בדוחק. והנה זה מלאך אין תיבת זה על הודעת המלאך אלא יבוא על הודעת דעת כמו הנה וכן קול דודי הנה זה בא והיה מספיק הא' אלא יצאו שניה' למהירו' הזמנ' הענין כלו' תכף שישן בא אליו המלאך ונגע בו והערהו משנתו ויאמר לו קום אכול. עוגת רצפי' עוגה אפוי' בגחלי'. ויאכל וישת לא אכל כל העוגה ולא שתה כל המי' שהרי פעם שנית אמר לו שיאכל ושישתה ולא מצינו שיהיה שם שתהיה עוגה ומים אחרי' ע"כ. רצפים רש"י פחמי' וכן ובידו רצפה. וכן הר"לבג רצפים גחלים ר"ל עוגה שנאפית בגחלים. ומהרי"א ז"ל המלאך הזה נראה לו בחלום והוא הדובר בו בכל נבואותיו על ידי מלאך. והכוונה באו' עוגת רצפים להודיעו שהוא מאכל רוחני ולחם אבירים אכל איש זהו עוגת רצפים ע"ד מ"ש הנביא המלאך ובידו רצפה כאילו רצה לו' לחם מלאכי' ופשוטו עוגה אפוי' בגחלים: **ולע"דן** או' והנה זה מורה באצבע מלאך טוב אשר אמ' עליו לא טוב אנכי מאבותי ובחר במלאך מות והשי"ת לא רצה כן אבל הנה זה מלאך טוב נוגע בו ויאמר לו קום אכול:

**ו ז ח**

**ויבט** והנה מראשותיו עוגת רצפי' כו' וישב וכו' ויקם וכו' הרד"ק ז"ל ויאכל וישת לא אכל כל העוגה שהרי נאמ' שני' קום אכול כי רב כו' ולא הודיע לו לאיזה מקו' הולך כי (לא) לתומו היה הולך ארבעים יום וארבעי' לילה ונתיישר לו שם כמו לארון וישרנ' הפרות בדרך כו' בו בא עד הר האלי"ם חורב' וישב שם כי שם נגלו האלי"ם למשה ובו נגלה הכבוד במתן תורה לישראל וחשב כי שם יראה לו דבר ה'. או היתה העמיד' בלי כוונתו כמו שהיתה ההליכ' שמה. בכח האכילה ההיא לא היה זה כנס משה ע"ה כי בו נאמר ארבעי' יום וארבעי' לילה לחם לא אכל ומים לא שתה ולא אמ' שעמד בכח אכילה

ובאליהו אמ' בכח אכילה כלו' שנשתהא המאכל באצטומכא ולא בשלה אותו הכח המבשלת ולא משכה אותו הכח המושך וניזון הגוף באותו המאכל ארבעי' יו' וארבעי' לילה ע"כ. והר"לבג בכח האכילה ההיא קנה כח וזהו בכח האכילה ההיא בכח שקנה מהאכילה ההיא ע"כ. ומהרי"א ז"ל נתן לו ההכרחי לחם ומים לא מותרו' ולהיו' אליהו מעצמו בוחר לו ללכת הר חורב ולא בצווי אלהי לז"א ויאמר קום אכול כי רב ממך הדרך ר"ל ממך היה רב הדרך ולא מהצווי האלהי ואמר לו שני פעמים על האכיל' לא פחות ולא יותר לפי שהית' האכילה האחת לשעבר שהיה חלוש מאד ויאכל וישתה להתחז' ואכיל' השני' על העתיד לז"א וישב מלאך ה' שני' ויגע ויאמ' קום אכול כי רב ממך הדרך העתיד אמנ' לא זכר שתיה כי לא נעשה לו נס בשתיה כמו שיבאר בסמוך כי אם באכילה שנתן לו כח אלהי על ידי האכילה ההיא לחם אבירי' להיו' בו כח ללכת ארבעי' יו' וארבעי' לילה והוא זקן וזהו וילך בכח האכילה וכו' ולא שלל הכתוב שלא אכל ולא שתה ארבעי' יום וארבעים לילה כי אפשר שהיה אוכל ושות' במקומות שנמצאי' מים ומזון להולכי מדברו' אבל הגיד הכתו' שקנ' כח באכילה ההיא ללכת כל הדרך ההוא. והקשה מהרי"א שמא"י עד הר האלהים חורב' ט"ו יום וא"כ איך נתעכב ארבעי' יום וארבעי' לילה עד הר האלי"ם חורבה. ויקשה עוד כי א"כ בחזר' צריך ארבעי' יו' וארבעי' לילה א"כ יהיו שמוני' יו' ובהיותו בהר האלי"ם מה אכל ואם האכילו המלאך הזה כפע' בפע' היה מגיד הכתו'. ותירץ הוא ז"ל כי מה שהזכי' ארבעים יום וארבעים לילה הוא בין הליכה וחזרה עשרי' ללכת ולעמוד שם בהר האלי"ם ביום העשרי' כי להיותו זקן וחלוש ארכו לו חמשה ימים יות' כי בט"ו יום ילכו מא"י עד הר האלי"ם ובנס האכילה ההיא נתן כח וילך בכח האכילה ההיא ארבעי' יום וארבעים לילה מההליכה והחזרה זהו כלל הענין וא"חכ מפרט אותו ואומ' עד הר האלי"ם חורב. ויבא שם ויאמר שהוא פרטי הכלל שזכר א"כ לא היו שם כי אם ארבעי' יום וארבעי' לילה בין הכל ע"כ תורף דבריו ויקשה מאד שהכתוב או' בכח האכילה ההי' ארבעים יום וארבעים לילה עד הר האלהים חורב מורה לשון עד שעד הליכתו שם היו ארבעים לא החזרה בכלל כמו שכתב הוא ז"ל גם במה שאמ' שהיה אוכל ושות' בתוך אותם הימים אלא שהכתוב הגיד שבכח האכילה ר"ל בכח שקנה מאות' אכילה הלך ארבעי' יום זה הדבר קשה ואין הדעת סובל אלא שלא אכל כלל כי במדבר ההוא אין בו לא אכילה ולא שתיה והפסוקים כפשטן מורים כן שלא אכל כלל שלא כדברי מהרי"א ז"ל: **ולע"דן** שהשי"ת בראותו את אליהו מקנט' את ישר' ומלמד עליהם קטיגוריא תמיד וה"בה לא רצה אלא שילמדו עליהם סניגוריא וכמו שאזכור בפסוק מה לך פה אליהו ב"סד בשם תנא דבי אליהו. ולזה רצה הק"בה

לייגעו בדרך הזה עד הר האלהים חורב ועכ"ז שב לדבריו וקנטורו לו' קנא קנאתי כי עברו בריתך כו' והשי"ת רצה שילך עד הר האלי"ם חורב שיהיה זה כשיזכיר לו ענין מתן תורה שזכו בו ישראל בהר האלהים חורב ואומה זולתם לא רצתה להכנס בעול הכבד של התורה והמצות כדי שישתוק מללמד קטיגוריא ולא שוה לו כי שם אמ' כדברי' האלה ולזה וישב מלאך ה' שנית בראותו כוונתו כי ה' יראה ללבב אמר לו קום אכול כי רב ממך הדרך ר"ל ממך ומסיבת דבריך נקנס עליך הדרך הרב הזה בדברך תועה על ישראל רצה ה' שתלך עד הר האלהים חורב להזכירך חסד נעורים אהבת כלולות' לכתם אחריו במדב' בארץ לא זרועה וקבלת התורה בהר חורב ואמר ויקם כו' וילך בכח האכילה ההיא לו' שלא אכל כלל אלא האכילה ההיא ובכחה הלך הארבעים יום עד הר האלי"ם חורב ואעפי"י שהמהלך עד הר האלי"ם יהיה בט"ו או עשרי' יום עכבו השי"ת ארבעים שיגיע להר האלי"ם כבריה חדשה כי ארבעים יום יצירת הולד כדי שיתהפך אל בריה חדשה להשיג המראה ההיא שרצה להראותו ואולי ישוב וניחם מקנטורו על ישר' וכיוצא בזה אמרו הראשונים ז"ל במספר הארבעים של משה ע"ה עד שהותך ונזדכך כל חומרו להשיג עומק התורה וסודותיה כיוצא בזה אני אומר באליהו שעכבו עד ארבעים יום וביום הארבעים דבר ה' עמו בחורב ובו ביום חזר אחרי אלישע כי רוח ה' נשאו בחזרה כרגע קטן וא"כ לפי זה לא היה נס מניע' האכילה כי אם ארבעי' יום לבד ולא יותר והיו כולם בהליכ' כמו שאמר וילך בכח האכילה ההיא ארבעים יום כו' עד הר האלהים חורב כי בהליכה לבד נתעכב ארבעי' יו' וארבעי' לילה ודלא כמהרי"א ז"ל אלא שבו ביום האחרון היה במערה ובו ביו' חזר אל אלישע כי נשאו רוח ה' דדוקא בהליכ' רב ממנו הדרך בלכתו לא כן בחזרתו. והשתיה בכלל האכילה היא כי להיותה אכילה דקה מן הדק' לחם אבירי' אינו מהפלא שלא יצטרך לשתיה כי השתיי' מחוייב' מהאכילה כפי איכותה וכיון שהזכיר שבכח האכילה ההיא הלך ארבעים יום מינה שבכח השתי' ג"כ ולא שתה כלל ולא אכל כלל כי באו' ההיא כמאמ' שולל הוא ההיא ולא זולתה. או אפשר שאמר ההיא ולא הראשונה וכדמהרי"א ז"ל שהראשונה היתה לחזק חולשתו על העבר והשנית על העתיד ועליה אמר בכח האכילה ההיא הלך ארבעים יום וארבעים לילה:

**ט י**

**ויבוא** שם אל המערה כו' בילקוט בשם תנא דבי אליהו מה לך פה אליהו היה לו שיאמ' לפניו רב"שע בניך הם בני אברהם יצחק יעקב שעשו לך רצונך בעולמך הוא לא עשה כן אלא אמר קנא קנאתי כו' התחיל הקב"ה לדבר עמו דברים של תנחומים אמר כשירדתי ליתן תורה לישׂ' לא ירדו עמי אלא מלאכי השרת שרצו בטובתן שנ' צא ועמדת בהר

וגומ' ואחר הרעש אש המתין לו שלש שעות עדיין עמד בדברים הראשוני' ואמר קנא קנאתי א"ל ה"בה ואת אלישע תמשח לנביא תחתיך מה שבדעתך אין אתה יכול לעשות א"ל לעולם אתה מקנא כו' כוונתם ז"ל שהוקשה לו שהשי"ת מה היה צריך לשאלו מה לך פה כי הכל גלוי וצפוי לפני כסא כבודו כי בורח הוא א"כ מה שאל מה לך פה ולא שאל פעם אחת אבל פעמים אמר מה לך פה אליהו. אבל הכוונה הוא ע"ד מי לך פה האמו' בלוט שדרשוהו חז"ל לשון פה לפי שהיה מלמד לוט סניגוריא על אנשי סדום והב"ה אמ' לו אז עוד מי לך פה להליץ והוא לשון פה מדלא כתיב מי לך בזה שזה הוא לשון הכתוב בזה קדשה דכוות' מה לך פה אליהו אחרי שבא אל הר סיני אשר קבלו שם ישראל התורה כמו שכתבתי בפסוק הקודם לז"א מה לך פה אליהו היש לך עוד פה לקנתר את ישראל וז"ש בעל המאמר היה לו שיאמר הן בניך בני אברהם כו' ר"ל כוונת שאלת מה לך פה ר"ל מה לך פה להליץ שהיה לו שיאמ' סניגוריא מצד האבו' ואעפ"י שמצד עצמם רשעי' הם דהי"לל בניך הם בני אברהם יצחק ויעקב שעשו רצונך בעולמך הוא לא עשה כן אלא אמ' קנא קנאתי להי' צבאות כי עזבו בריתך בני ישראל כפשוטו על ברית מילה וג"כ על ברית התורה לפי שהק"בה אמר לו מה לך פה כיון שראית ההר אשר כבדוני בו ישר' באומרם בקול רם כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע לזה אמר אליהו מאי דהוה הוה כי הרי עזבו בריתך והפרו תורתך ולזה התחיל ה"בה לדבר לו דברים של תנחומין אמר כשירדתי ליתן תור' לישראל לא ירדו עמי אלא מלאכי השרת שרצו בטובתן שנ' צא ועמדת בהר כו' כוונו לו' שהמראות האלו לא באש ה' ולא ברוח ה' היא הודעה כאלו אמר לו השי"ת לא באש ה' ולא ברוח ה' וכו' אבל חפץ השי"ת במי שאינו מקטרג אלא קול דממה לבלתי קטרג על ישראל שכשירדתי להר סיני לא באו אלא הסניגורים ובזה אבין לע"ד אומרו ואתא מרבבות קודש דהי"לל ברבבות אבל אמר מרבבות ב"מם מקצתית שמקצתן והם המלמדים סניגוריא הביא עמו והקטרוגים הניחם כביכול או יהיה ואתא הוא ית' מאותם רבבות קדש המקטרגים שהניחם למעלה והוא אתא כביכול מרבבו' קדש שהניחם ואתא כי לא רצה להביא מקטרגי' וזו תוכחת מגולה לאליהו ובבל זאת לא שב אפו של אליהו המתין לו שלש שעות שיתיישב בלבו ויליץ בעדם אחר שהראהו שלא באש ולא ברוח ולא ברעש ה' והוא רמז לקטיגוריא אבל בקול דממה דקה יתראה והיא ההלצה וסניגוריא ובכל אלו ההוראו' עדיין עמד בדברים הראשונים שהרי שאל לו שנית מה לך פה אליהו ואמר קנא קנאתי א"ל הקדוש ברוך הוא ואת אלישע כו' כי אתה אינך שב ממה שבדעתך וצריך שהנביא יליץ בעדם ולא יקטרג. למדנו מהמאמר הזה תוכן הבנת המראה הזו ותכליתה ללמד לאליהו שיליץ בעד

ישראל ולא יקטרג וכשלא שוה לו אז גזר לו השי"ת ואת אלישע בן שפט תמשח לנביא תחתך וכו' ובויקרא רבה ויאמר קנא קנאתי אמר לו לעולם אתה מקנא קנאת בשטים על גלוי עריות וכו' רצו לפרש לנו כפל קנא קנאתי קנא בהווה בע"א וקנאתי לשעבר בגילוי עריות כי פנחס הוא אליהו. ורש"י ז"ל אל המערה היא נקרת הצור שעמד בה משה את מזבחותיך הרסו במות יחד הנעשות לשם שמים שהרי מזבח בית הבחירה בירושלם היה עד כאן והר"דק המערה כדרש"י ז"ל. מה לך פה טעם השאלה תחילת דברים לשמוע המענה כדרך לשון בני אדם וכן שאלת מה לך הים כי תנוס הירדן תסוב לאחר מפני התשובה אי הבל אחיך הרצחת וגם ירשת כי נכנע אחאב ואף על פי שהוא יודע לבות בני האדם. וכן ויאמר לו איכה מה זה בידך וכן ענין מה לך פה למה יצאת ממקומך מה יש לך פה. קנא קנאתי לה' הקנאה שקנאתי לה' והרגתי את נביאי הבעל המתעים את ישראל עד שעזבו בריתך שכרת עם בני ישראל בהר סיני. ובדרש בריתך שבטלו מהם ברית מילה אותה הקנאה גרמה לי שיצאתי ממקומי לברוח מפני איזבל ולבא פה. את מזבחותך הרסו כמו שאמר למעלה את מזבח ה' ההרוס. ואת נביאך הרגו בחרב כמו שאמר למעלה בהרוג איזבל את נביאי ה' ואותר אני לבדי והלא נותרו המאה שהחביא עבדיה אלא לפי שלא היו נודעים הרי הם כאילו אינם עד כאן הר"לבג ז"ל אף על פי שידע השי"ת שאל לו ע"ד אי הבל אחיך אמנם בתשובת אליהו פירש קנא קנאתי רוצה לומר מקנא אני להשי"ת כי ישר' עזבו ברית התור' והרסו מזבחות ה' כי לא רצו לעבוד כי אם אלהים אחרים והכל כדהר"דק ז"ל ע"כ: ומהרי"א ז"ל ויבא שם אל המערה כנז"ל המערה ונקרת הצור אשר עמד בה משה ע"ה וילן שם ולא הזכיר וישן כי היה לן שם מתבודד כל הלילה וצועק אל השי"ת ולזה באתהו הנבואה לאמר מה לך פה אליהו שלא בא דרך שאלה אבל בא דרך תוכחה כאילו אמר לו אין אתה כדאי ולא הגון לעמוד פה בתוך המערה ונקרת הצור אשר עמד בו אדון הנביאים משה ע"ה ולזה השיב אליהו ואמר קנא קנאתי לה' כו' אמ' די להיותו נרדף שבקשו להרגו ראה להכנס בתוך המערה ההיא נחבא חדר בחדר וזכות המקום קדוש יגן עלי להצילני אז אמר לו השי"ת אם מפני היראה נכנסת צא ועמדת בהר לפני ה' כי בעמדך לפני ה' לא יוכל שום נברא להזיקך כי באש' דבר מלך שלטון מי ירים ידו ולפי זה מה לך פה כעין מה לך פה כי חצבת לך פה קבר האמו' בשבנ' שלא היה המקום ההוא ראוי אליו לקבר ולזה אמר הנה ה' מטלטלך כו' להוציאו משם וכיוצא בזה לאליהו הוציאו מן המערה ע"כ. וק"ק כי מקרא מלא כתיב בהר סיני במשוך היובל המה יעלו בהר שלא נגבל ההר סיני אלא בעוד היות השכינה שם אבל בהסתלקה מותר לעלות בהר ולנגוע בקצהו כמו

כן במערה שלא נאסרה מעולם להכנס בה: **ולע"דן** נכון מה שפירשתי בתנ' דבי אליהו לשון פה ולשון פה כדפרשית ואפילו שתאמר שלא כוונו אל מה שכתבתי הענין נכון בעצמו בפירוש הכתוב. ועוד נראה כי להיות אליהו מלמד קטיגוריא על ישראל שעל כן מצאתהו תלאת הדרך כאשר כתבתי גבי כי רב ממך הדרך ממך נתחייבת בגלות ורב הדרך. ובזה נבין אומרו מה לך פה אליהו ר"ל מה לך לספר בגנות בני. בני רחומי אשר זה גרם לך לבא פה כי רב ממך הדרך והיה ראוי שישיב ויאמר חטאתי על העבר או ניחמתי אבל הוא החזיק לדבר עוד ולאמ' קנא קנאתי להי' אלהי הצבאו' ר"ל שני קנאו' יש לי בזה האחת מה שקנאתי לכבוד ה' שעם היותו אלהי צבאו' מעלה הניח וירד להשרות שכינתו בין ישר' ולמעשה ידיך תכסף עם היותך ה' ר"ל מסתפק בעצמך ואלהי הצבאו' וישר' ימירו את כבודך בתבנית צבא מצבאי המרום והם עבדיך שאתה אלהי הצבאות וזה נכלל ג"כ במ"ש להי' אלהי הצבאות שאל מי ידמוך ותשוה אלהי כל הצבאו'. והקנא' השנית אני מקנ' מהשי"ת עצמו איך אף גם בכל זאת לא מאס ולא געל אותם אדרבה מתנקם ממני על שדברתי עליהם סרה ז"ש קנא קנאתי להי' צבאות שמאחר שהוא אלהי הצבאות לא היה לו לחוס עליהם כ"כ כי יש לו צבאות זולתם מספרים תהילות ה' אל דמי להם ועם היות כי עזבו בריתך כו' ויבקשו את נפשי לקחתה עכ"ז אתה מתנקם ממני על מה שאני מדבר קנטורייא עליהם לזאת קנאתי להי' נמצאו שתי קנאות האחת קנא מהע"א בעבור כבוד הי והשני קנאתי מהשי"ת איך אוהב אותם כ"כ עם היותם עוזבים לביתו. ומ"ש את מזבחותיך הרסו היינו שבהיותם בטלות מהקריב קרבנו' ישר' במקדש הרי הוא כאילו נהרסו ואעפ"י שהמקדש קיים ויהוד' מקריב בו כהרוס הוא נחשב בעיני ישר' מאחר שאינם מחשיבים אותו להקריב בו מה לי הריסה בפועל מה לי הריסה בכח. והנה חז"ל הסכימו שכל התלא' אשר מצאתהו היתה לפי שלמד חובה על ישר' וכמו שאזכור בסמוך בפסוק ואת יהוא וכו' ואת אלישע בן שפט וכו' ועוד אמרו ר' אבהו ורבי שמעון בן לוי הוו עלין להדין קסרין א"ל ר' אבהו לר' שמעון בן לוי מה אנן עאלין למדינתהון דמחרפיא ומגדפיי' נחת ר' שמעון מן חמרא וספא ליה חלא ויהב ליה בפומיה א"ל מהו כן א"ל אין הב"ה רוצה במי שאומר דליטורייא על יש' דכתיב אל תראוני שאני שחרחורת וכתיב אל תלשן עבד את אדוניו ע"כ:

**ולע"דן** הני קראי למה לי אל תראוני שאני שחרחורת ולא תלשן עבד את אדוניו אחד מהם (מפסיק) [מספיק]. **ונראה** כי להיות קסרין מקום מישר' וקראו מחרפייא ומגדפייא לפי שהיו מחרפי' ומגדפי' לחבריהם ולא נחה דעתו של ר' אבהו ליכנס שם וזהו למדינתהון שע"י מה שהם מחרפין ומגדפין לבאים שם נעשית מדינתהון כי הם נשכחים מני רגל

ורבי שמעון בן (לקיש) [לוי] ירד מעל החמור ולקח חול ונתן לתוך פיו לקיים יתן בעפר פיהו כו' ועוד רמז לו שישר' אשר הם כחול לים ראוי שיושם החול בפיו כי יגרס בו שניו שסופו ליענש ע"י שאין ה"בה רוצה בדילטורייא עליהם שמא תאמר דווק' על כלל ישר' אבל עיר אחת [לא] לז"א וכתיב אל תלשן עבד אל אדוניו שאפי' יחיד אל תלשן עבד כ"ש על עיר אחת ואילו כתב אל תלשן עבד הוה אמינא דוקא על יחיד אין לומר דילטוריא לפי שהוא מלשין עבד אל אדוניו יתב' ויזיקהו לבן האומר דלטוריא על כן אל תלשין עבד אל אדוניו כי יקבל נזק אבל בעיר או כלל ישר' מה יתן או מה יוסיף לשון רמיה אימא אין בכך כלום דזכותא דרבים עדיף לז"א אל תראוני בעיני השי"ת שאני שחרחורת אבל למדו עלי תמיד סניגוריא שאני לבנה ומלובנת במעשי הטובים ובזה אצטריכו תרי קראי חד לרבים וחד ליחיד. למדנו מזה שאין הקב"ה רוצה שיאמר דילטוריא לא על רבים ולא על יחיד:

**יא יב יג**

**ויאמר** צא ועמדת בהר כו' ב"ר והנה רוח גדולה וחזק מפרק הרי' ז"שה כי רוח מלפני יעטוף ונשמות אני עשיתי א"ר בשעה שהרוח יוצא לעולם ה"בה מכשלו בהרי' ומשברו בגבעות ואו' לו הזהר שלא תזיק בריותי מה טעם כי רוח מלפני יעטוף מהו יעטוף משלהי כד"א בהתעטף עלי רוחי וכ"כ למה בשביל ונשמות אני עשיתי. א"ר הונא שלש רוחות ע"י שיצאו שלא במשקל כמעט שהיה העולם חרב ואלו הן אחד בימי יונה ואחד בימי איוב ואחד בימי אליהו א"ר יודן ב"ר ישמעאל של יונה על אותה הספינה היה שנא' וה' הטיל רוח סערה על הים. של איוב על אותו בית שנ' והנה רוח גדולה באה מעבר המדבר ויגע בארבע פנות הבית ואין לך קוזמיטון בכולן כשל אליהו שנ' ורוח גדולה אבל של אליהו נאמר ורוח גדולה חזק מפרק הרים משבר סלעים עכ"ל. **ולע"דן** לדקדק מנא ליה לדרוש כי רוח מלפני על הרוח היוצא לעולם והיה לו לפרשו על רוח כל בשר איש מעין ונשמו' אני עשיתי ולא על רוח היוצא לעולם ונבין רבי יודן ברבי ישמעאל אי פליג אדרב הונא או לא: ונראה כי רב הונא דקדק בפסוק שאמר בלשון יחיד שאילו דבר על רוחות בני אדם הי"לל בלשון רבי' כי רוחות מלפני יעטופו כדקאמר ונשמות לזה פירש שמדבר הפסוק ברוח הזה שהוא יוצא לעולם הוא מבקש להחריב את העולם והב"ה מכחיש כחו שלא יזיק ז"ש כי רוח בלשון יחיד ויעטוף כמו בהתעטף נפשי לשון חולשה אמנם בזמנים שלשה יצאת שלא במשקל והיה העולם חרב לולי רחמי ה' האחד בזמן יונה ואחד בזמן איוב ואחד בימי אליהו אמנם רבי יודן ברבי ישמעאל חולק וסובר שיצאת של יונה במשקל כיון שעל אותה הספינה לבד היה כדכתיב והאניה חשבה

להשבר ולא כתיב ואוניות חשבו להשבר. גם אפשר שדקדקו למד להשבר המיותרת דהי"לל חשבה השבר ודרשו שהיא לבדה נחשבה להשבר שהיא לבד התעתדה להשבר ולא זולתה חשבה להשבר כי לא היה הרוח כללי אלא בה בפרטות. וכן של איוב פרטי על הבית שנ' והנה רוח גדולה באה מעבר המדבר ותגע בארבע פנות הבית דכיון שלא בא מפינה אחת אשר מצד המדב' אלמא לא היתה כוללת בכל העולם אבל באה פרטית אל אותו הבי' ולזה אחזתו מארבע רוחותיו להפילו א"כ גם הוא במשקל אמנ' של אליהו קוזמיטון וחזק יותר מכולם ובלי משקל וז"ש קוזמיטון והיה זה לפי שהשי"ת נמצא שם ומש' יצא הרוח ההו' גדולה וחזק מפרק הרי' כו' והו' הרוח הזה בתחיל' יציאתו שהו' בחוזקו ותקפו קוד' שיתכשל בהרי' וישתב' בגבעו' וז"ש מפרק הרי' ומשב' סלעי' כי זה בהתחל' יציאתו לעו' קוד' החלישותו. א"כ לדע' חז"ל ורוח גדול' רוח ממש. ורש"י פיר' ורוח גדול' משריי' מלאכי רוח' רעש משריי' מלאכי זיעה. אש משריית מלאכי אשא. קול דממ' דקה קל דמשבחין בחשאי. אבל בנביאי א"ה מ"ה אמר דממ' וקול אשמע דממ' הית' לשבח ואני שמעתי קול הבא מתוך הדממ' דטי"נטי שמ"נט ואין שומעין הקול ממש ע"כ וה"רדק ז"ל צא ועמדת בהר נרא' כי פתח המער' היה בשיפו' ההר או בראשו לא בתחתי' ההר שהרי אמ' לו צא ועמד' בהר והו' עמד פתח המער' והנ' ה' עוב' פיי (נכר) [כבוד ה'] עבר (ה') לפניו כמו שאמר במרע"ה ויעבר ה' על פניו ועב' לפניו תחילה רוח גדול' וחז' והיה או' לו הקול לא ברוח ה' כלו' הכבו' ההו' לשעתו ומ"ש מפר' הרי' ומשב' סלעי' דרך הפלג' ואמ' לו הקול בעבו' הרוח כי הכבו' לא היה עדיין עוב' ואח' עבו' הרו' היה רעש שרע' ההר ואחר עבו' הכבו' עם קול דממ' דק' והבין אליהו כי אז עבר הכבו' כשמעו קול דממ' דק'. וילט פניו כמו שאמ' במש' רבינו ויסת' משה פניו כי ירא מהביט אל האלהי' ופי' ויצא ויעמו' פתח המער' כשמעו קול דממ' דקה בא ועמד בהר פתח המער' וכסה פניו כמו שאמ' לו הדב' צא ועמד' בהר לפני ה' כל שיעבו' הכבוד ומתו' אותו הדממ' דקה יצא אליו קול דב' שאמ' לו מה לך פה אליהו ופי' קול דממ' דקה קול נמוך וי"ת כבעמוד וכדרשי"י הנז"ל. ויש לשאול מה היה כל זה הענין ולא אמ' לו מה יעש' עד בואו הר חורב. והנרא' בעיני כי כל זה היה גמול המעש' הטו' שעש' בהר הכרמל שקדש ש"ש והחזי' את יש' למוט' עד שענו כולם ה' הוא האלהים והרג נביאי הבעל גמלו השי"ת כצדקו והביאו אל מקו' הכבוד עם פלא גדול שעשה עמו בדרך והרא' לו את כל הכבו' הזה וצריך להתבונן ברוח וברע' ובאש ובקול דממ' דקה. וילט כסה פניו כמו לוטה בשמלה פני הלוט הלוט ע"כ. והר"לבג ז"ל פירש שבאו' קנא קנאתי לה' כיון אליהו להתרעם על ישר' שהרגו נביאי ה' ובקשו ג"כ להרגו כאילו שאל נקמה מהשי"ת

ומסר דינו שיפרע מהם אז השי"ת אמר לו שיצא לחוץ המערה כדי שיראה הדברים המשחיתי' כמו הרוח והרעש והאש ולא היה ברוח ה' כי אין מדרך השי"ת שיביא הרעו' אם לא לתכלית שיגיע מהם טוב ולפי שנתבאר לשי"ת שלא יהיו מקבלי' תוכחת לא רצה לענשם על אלו החטאים לפי מה שראוי אבל המתין להם אם ישובו מדרכם הרעה והנה היה אחר הרוח רעש והוא מזיק כי הוא כלי להפכת הארצו' וזכר ג"כ כי לא ברעש ה' כמו שזכרנו ברוח והנה אחר הרעש אש שהוא יות' מזיק וזכר ג"כ לא באש ה' לסיב' שזכרנו וכאילו באר בזה שאלו הרעות שיבואו להם בהדרגה אינם מכוונות מהשי"ת אך הסתיר פניו מהם ועזבם כמו מטרה לחצי הרעות הנכונו' לבוא אליהם והיה זה כן לפי שהרעות הבאות על צד הקנאת המוס' לא יועילו להם הלא תראה כי מפני עצירת הטל ומטר שלש שנים לא נכנעו מפני השי"ת. והנה אחר האש קול דממה דקה ר"ל קול נמוך מהשי"ת כאילו הוא מורכב מהקול והשתיקה והנה העיר בזה כי אחרי נפלם באלו הרעות ולא ירגישו שעונותיהם הטו אלה שיהיו משולחים ונעזבי' למקרי הזמן הנה יבוא להם מוס' מה מהשי"ת אך לא יהיה שלם באופן שהיה מביא השי"ת המוסר לישר' במדבר בימי משה שהיה מגיע באופן שהיו מרגישי' תכף כי בסיב' העון היה אך יהיה בזה הענין כמו מורכב מהקול ומהשתיקה וידמה כי מרוב כעס אליהו על רוב חטאות יש' לא שם אל לבו להבין המראה הזאת ולזה השיב באופן שאמ' בראשונ'. ויהי כשמוע אליהו ר"ל כשמוע קול השי"ת הסתיר פניו מהביט אל האלהים ולזה כסה פניו באדרת שהיה לבוש בה ויצא מהמערה כמו שצוה השי"ת ועמד פתח המערה ע"כ. וק"ק במה שאמר שלא שם לבו להבין המראה ולזה השיב באופן התשובה עצמה שאמ' בראשונ' היתכן שאליהו לא ישים לב אל המראה ח"ו כי מלאך ה' צבאות הוא להשכיל על דבר ימצא טוב: ומהרי"א ז"ל הביא שיטת הר"לבג ז"ל וגם הביא שיטת אנשים מבני עמנו שהתחכמו לו' שאליהו ראה בזה שלשה עולמות וחלף המציאו' ולזה ראה ראשונה רוח לרמוז על הכח המנהיג עולם ההויה וההפסד שהוא מפרק הרים ומשבר סלעי' ואמר בו לפני ה' לפי שהוא משגיח בו לעשות רצונו ואינו רק כגרזן ביד החוצב וגומ' ואמר לא ברוח ה' לרמוז שאין השי"ת הטבע המנהיג ההויה וההפסד והראהו עוד הרעש לרמוז על עולם הגלגלי' שיש בהם האופנים וחיות הקדש ברעש גדול מתנשאים לעומת' שזה רומז אל הגלגלי' שיקראו חיות הקדש לדעת המור' ואמ' לא ברעש ה' להורו' שאין השי"ת נפש הגלגל כמו שחשבו קצת מהקדמוני'. ואמ' ואח' הרעש אש לרמוז אל עולם השכלי' הנבדלי' שנקראי' אש משרתיו אש לוהט והנה כן להדמות' אל האש שאין העין שולט בו כי האש היסודי אינו מושג לעין הראו' ועכ"ז נשיג אותו מצד פעולותיו וכן

המלאכים לא יושגו בחוש הראו' בעצמ' אבל יושגו מצד פעולותיה'. וכן אמ' במסכ' חגיגה מאי חשמל חיות אש ממללות ואמ' לא באש ה' להגיד שמציאותו ית' ומהותו ית' נבדל ממציאות המלאכי' כי הם עלולי' ואפשרי המציאות והוא ית' עילה ומחויי' המציאו' ולפי שמהותו נעלם תכלי' ההעל' ופשוט בתכלית הפשיטות מה שאין הפה יכולה לדבר אמר ואחר האש קול דממה דקה לו' אחרי שתפשוט שכלך במלאכי' בלום פיך מלדבר ולבך מלהרהר במה שלמעלה מהם וצוהו אחרי זה שימשח את חזאל למלך אל ארם ואת יהוא בן נמשי למלך על ישר' ואת אלישע לנבי' תחתיו לרמוז ג"כ שאלה השלשה עולמות שזכר הם מונהגים מהשי"ת וזה שהעו' השפל שדרך ה"בח להתגבר הא' על חבירו כמו חזאל שהתגבר על מלכות ארם ועל ישראל והיה זה בהשגחתו ית' לגמול ולענוש פרטי האדם וכתותיו. ואם בעולם הגלגלים לפי שהשגחת השי"ת היא על הוראת המערכו' לבטל אותה ולעשות בה חפצו ורצונו וכן ע"י יהוא נהרגו הרשעים עובדי ע"א ומלטו הצדיקי' ואם היה מפאת ההשגח' לא כפי המערכת: ואמר אחרי זאת ואת אלישע בן שפט תמשח לנביא תחתיך לפי שהשפע הנבואיי המגיע לנביאים הוא מעולם המלאכי' ולא יגיע כי אם מרצון השי"ת ומצותו. ולפי שלא היה ענין המראה מיוחס אל הסיפור. כתב הר"דק שהשי"ת הראה כל זה לאליהו לגמול המעשה הטוב שעשה בהר הכרמל שקד' ש"ש ברבי' והרג נביאי הבעל והודו באלהותו ית' בשכר כל זאת הראהו המרא' הזאת וי"ת הרוח והרעש שהם כולם מלאכי'. הן אלה קצת דרכיהם במראה הזאת ולא אחד בהם נתעורר לתת טעם למה שאלו השי"ת שתי פעמים מה לך פה אליהו כי היותו ממנהג התחלת הדיבור הנה לא נהגו הנביאים לשאול שתי פעמים כ"ש אחר שכבר השיב לפעם הראשונה מה שהיה בו די כפי הכוונה. וגם לא התעוררו למה אמר אליהו שני פעמים קנא קנאתי לה' צבאות ואם לא נתפייס השי"ת בתשובתו הראשונה איך חשב לפייסו בהשנות הדברים ההם עצמם והנה ברוב דברים לא יחדל פשע והנה לפי דרכם אחר שאמר ברוח לא ברוח ה' לא ברעש ה' לא באש ה' היה ראוי שיאמר בקול דממה דקה ושם ה' כ"ש שבראש המראה אמר והנה ה' עובר יורה שעבר ברוח או ברעש או באש או בכולם: והנראה אלי במראה הזו כפי פשט הדברי' הוא שאליהו בא מעצמו אל הר האלי"ם חורב ונכנס במער' הקדוש' האלהית שעמד אדוננו משה שמה כדי שתבואהו הנבואה האלהית והיה המקום ההוא מוכן להנבא ונשארה בו מהקדושה מעת שעמד משה ע"ה שמה. והנה השי"ת קנא לכבוד אדון הנביאים ואמ' לו מה לך פה אליהו לא די לך שתעמוד בהר סיני כי אם גם להבנס במערה אשר לא עמד בה לא נביא ולא בן נביא זולת אדון הנביאים וזהו מה לך פה אליהו והוא ע"ד מאמ' ישעיה

לשבנ' מה לך פה כי חצבת לך פה קבר: וזהו מה לך פה כי הוא בלתי ראוי לך ואליהו השיב קנא קנאתי להי' צבאו' ולא היה זה לשאול נקמה על ישראל כי אם להתנצלות על הכנסו במערה וכאילו אמר הרגו נביאיך ומזבחותיך הרסו ויבקשו נפשי לקחתה ומפני יראתי אותם נכנסתי במקו' הקדוש הזה לחשבי שיגן בעדי זכות משה וקדושת המקום תגן בעדי שלא ישיגני הזק כל עוד שאשב כאן ומפני זה השיבו השי"ת צא ועמד' בהר לפני ה' ר"ל אם נכנס' שמה מפני הירא' צא ועמוד בהר שבהיותך בהר תהיה לפני ה' ולא תירא ולא תחת מפניהם כי באשר דבר מלך מלכו של עולם ודי בשתשב בהר ולא במערה. ואחרי שהוכיחו השי"ת על עמידת שמה בהודיעו אותו כי אדמת קדש הוא ראה השי"ת להשיבו על כוונת ביאתו שמה שלא היה מפני היראה כי אם מפני הסתלקות הנבואה ממנו ולכן הודיעו למה לא באתהו הנבואה זה ימים כי אותה הוא מבקש ועל זה אמר והנה ה' עובר וכבר פי' שאליהו עשה שלשה דברים מדעתו. האחד השבועה שנשבע באף וחימה חי ה' אם יהיה טל ומטר כי אם לפי דברי ועשה רעב גדול שלש שנים בארץ ישראל שאפילו העשירים התמוגגו והראיה שהמלך אחאב היה הולך יחידי לבקש חציר לבהמה כדי שלא תכרת מן הארץ. והשני שהחיה בן הצרפית שהטיח אליהו דברים כלפי מעלה באומ' הגם אל האלמנה וכו' והחיה אותו. והשלישי מה שעשה בהר הכרמל מהעלת העולה בבמה חוץ למקדש אשר לא כדת והורד' האש מן השמים: ושלשתם עשה אליהו מבלי צווי אלהי אלא שלהיות כוונתו לשמים קיים השי"ת גזרותיו וקיימם אבל התקצף עמו על אשר עשה מה שלא צווה ולזה לא באתהו הנבואה ולהעיר על כל זה אמר כאן והנה ה' עובר רוצה לומר הנה ה' עובר על כל פשעיך וזכרם ראשון ראשון כמו שקרו כי זכר בראשונה הרוח שהיה מפרק הרים לרמוז אל הגיזרה אשר גזר ברוח כעסו לעצור הטל והמטר מפני האדמ' שהיה מחריב העולם: ולהיותו רע כללי אמר שהיה רוח גדולה וחזק מפרק הרים משבר סלעים ע"ד נשיאים ורוח וגשם אין ואמר לא ברוח ה' ששמע קול שהיה או' לא ברוח ה' להגיד שלא באהו הצווי האלהי על זה אשר עלה על רוחו. ואחר הרוח זכר רעש לרמוז על הדברים שהטיח כלפי מעלה על מות בן הצרפי' ועל תחייתו לפי שתחיי' המתים כנו אות' הנביאי' בשם רעש כמו שאמ' הנבי' יחזקאל בספו' התחייה והנה רעש ותקרבו עצם אל עצמו ואמר לא ברעש ה' שלא צוהו ה' במעשה אשר עשה בתחיית המת. ואחר הרעש זכר האש אשר הורידו בהר הכרמל על הבמה אשר בנו שמה ואמר לא באש ה' שלא עשה אותו הניסיון במצות ה' ובדברו. וזכר אחר זה קול דממה דקה שבעבור הדברים האלה אשר עשה אליהו בלי מצות ה' ודברו על כן לא בא לו הדיבור כבראשונה והיה הקול האלהי דממה

והוא השתיקה והעדר הדיבור ולפי שאליהו ראה מה שצוהו השי"ת שיצא מהמערה והתוכחה שהוכיחו על מעשיו ראה להשיב על שתיהן אם על הכנסו במערה שלא היה המקום ההוא ראוי לשכמותו כי אם לאדון הנביאים כבש פניו למטה וכסתה כלימה פניו וזהו או' וילט פניו באדרתו ויצא ויעמוד בפתח המערה ר"ל שלא יצא ממנ' בהחלט לעמוד בהר כמו שצוהו אבל עמד בפתח ולכך הוצרך השי"ת להוכיחו שני' על ישיבתו בפתח המער' ואמר לו מה לך פה אליהו ר"ל הלא אמרתי אליך שתצא מהמער' ולא עשית מצותי הלא ידעת שהמקום אשר אתה עומד עליו קדש הוא שבאותו הפתח עמד אדון הנביאי' ומה לך לשבת עוד במקו' המקוד' שאינו ראוי לשכמותך. והנה אליהו אין ספק שיצא מיד כמו שצווה אבל התנצל שמה ממה שהוכיחו על המעשה אשר עשה שלא כמצותו ואמר קנא קנאתי לה' צבאות ר"ל מה שעשיתי לא לכבודי ולא לכבוד בית אבא עשיתי כי אם קנא קנאתי לשמך הגדול ולכן אין עלי אשם אם לראשון מעצירת גשמים כי עזבו בריתך בני ישראל והיה ראוי שיענשו בעצירת גשמים כמו שאמרה תורה וסרתם ועבדתם וכו' ועצר את השמים ולא יהיה מטר כו' ואם בניתי מזבח בהר הכרמל לפי שאת מזבחותיך הרסו והיה ראוי שאבנה מזבח לשמך הגדול והקדוש ויתקדש באש לעיניהם ואם הרגתי נביאי הבעל לפי שהם ג"כ הרגו נביאיך הנה כל זה עשיתי על דבר כבוד שמך. ואמנם תחיית המתים היה לפי שאחאב וסיעתו היו מבקשי' נפשי להרגני ולכן בהיותי מתגור' בבית האלמנ' היה מההכרח שאצטער על צערה כי היה נפשי בכפ' הנה בזה התנצל אליהו מכל אשר עשה להורו' שכפי הדין עשאו ועל קדושת ה' ונתבא' מזה שכלל המראה מסכים עם הספור הקודם ושצורך היה במאמרו יתבר' מה לך פה שני פעמים הפעם הראשון של צורך הכנסו במער' והב' על עמדו בפתח המער' גם אחרי הצווי שבאהו לצא' משם ושמאמ' קנא קנאתי אינו כפול כי הפעם הראשון נאמ' על צורך הכנסו במערה מיראת האויבי' והשני על התנצלות מעשיו אשר עשה מבלי צווי ודבור אלהי. ואפש' עוד לפרש בתשובת אליהו שאמר בתכלית בואו אל הר סיני היה לפי ששם קבלו ישראל שלש מתנות טובות והם התורה והקרבנות והנבואה ולפי שהם אבדו כולם בא להתלונן על האבד' במקו' שניתנ' וז"ש עזבו בריתך בני ישר' שהיא התורה את מזבחותיך הרסו כנגד הקרבנו' וכנגד הנבואה אמר ואת נביאיך הרגו בחרב ע"כ: וכבר זכרתי למעלה היות זר מאד בעיני לומר שהק"בה חרה לו על אליהו ז"ל על שנכנס במערה לו הונח שנשארה קדושה בקדושתה כי איש אלי"ם הוא ואעפ"י שאינו מעבדו ולא מסוגו כי מה יתן או מה יוסיף בכבוד משה אם יהיה שם אליהו והוא ביום הארבעים יום לחם לא אכל ומים לא שתה: כ"ש שאפי' לכל הדיוט מות' להכנס שם כי לא עדיפא

מערה מהר סיני אשר ירד ה' עליו ונתן התור' ונאמ' שם במשוך היובל המה יעלו בהר כי הקדוש' ההיא קדשה לשעת'. ואיך יתרעם יוצר בראשי' על אליהו פעם ראשונה כ"ש להשנות התרעומת פעמים לו' מה לך פה על מציאות היותו במערה כלכל לא אוכל. זאת ועוד שאם ה"בה הוכיחו על הכנסו שם ועל כן אמר לו צא ועמד' בהר איך יפציר אליהו ויעמוד בפתח עד שהוצרך מאמ' ב' לתוכח' עמידתו בפתח שאמ' לו שנית מה לך אליהו ר"ל מה לך פה עומד בפתח ולא יצאת חוץ כי חלילה לאליהו להפציר על זה. ועוד שאם היה בו מההפצר כדברי מהרי"א א"כ העיקר חסר מהספר שהי"לל ויצא אליהו מן המערה כיון שבאו אליו שני דבורים מהשי"ת היה ראוי להזכירו שקיים דבר ה' ויצא. גם ב"מש מהרי"א ז"ל בתכלי' המרא' זה לשונו ואחרי שהוכיחו על עמידתו שם כו' ראה השי"ת להשיבו על כוונת ביאתו שמה שלא היתה מפני היראה כי אם מפני הסתלקות הנבואה ממנו ולכן הודיעו למה לא באתהו הנבואה כי אותה הוא מבקש וזהו והנה ה' וכבר פירשנו עשה שלשה דברים שלא ברשות השי"ת וצוויו כנ"זל: **ולע"דן** זה קשה יותר מכל הקודם היתכן שאליהו ז"ל יאמר לפני השי"ת דבר בלתי הגון והוא אומרו שברח לשם מפני הפחד. ולזה נכנס שם במערה וה"קבה מכחישו ואומר לו ידעתי שלא באת כאן אלא מפני הסתלקות הנבואה והשיבו עליה במראה הנזכר כדברי מהרי"א ז"ל היתכן שאליהו לא יהיו פיו ולבו שוין ואיך יאמר אל יוצרו שבא ונכנס שמה מפני הסכנ' ולא היה האמת כן אלא בא שם להשיג הנבוא' וכי לא ידע אליהו שהשי"ת ירא' ללבב וחלילה לאליהו לדבר שקרי' לנגד עיני ה' כי לא יכון: עוד יש דוחק לשיטתו ז"ל שיהיו שני כתובים באים כאחד קנא קנאתי לה' קנא קנאתי כו' בכוונו' מתחלפו' והר' ב"ע ז"ל כתב בשער פ"ג בענין פנחס שלא עשה כן משה ע"ה בידו להרוג לזמרי לפי שהוא היה ב"ד הגדול שבישר' ואין דרך הגדולי' והמלכים ראשי ישר' הנביאים להרוג הם ביד' ואין דעת העליונ' נוחה בזה ולדעתי על ענין כיוצ' בזה באה התוכח' האלהי' לאליהו על שלא נהג כמנהג רבו מש' ע"ה. וזה שהוא הרג בידו ארבע מאות איש מנביאי הבעל ויוריד' לנחל קדרון וישחט' שם הנה ספר הכתוב שברח מפני איזבל ונצטער שם הרבה בדרך עד ששאל נפשו למות כי היה רעב וצמא ובא מלאך ה' ודבר בו פעמי' שיקום ויאכל עוגת רצפי' וישת' מים כי רב ממנו הדרך והדריכו בכח האכיל' ההיא עד הר האלי"ם חורבה ושם נראה אליו כבוד ה' בענין נפלא ושם צוהו לשוב לדרכו מדברה דמשק למשוח חזאל ויהא ואלישע. ובאמת יש שם שאלה חזקה והלא יכול היה להראות אליו בענין יותר נפלא שם בהיותו בא"י ארץ קדושה ולצוותו על כל העניינים ההם מבלי שיטרי' עליו כל זה בשיעור אלא שע"י שהיתה הכוונה האלהית להוכיחו על המעש' ההוא כי ודאי

לא היה נאו' לאיש כהן ונבי' אשר כמוהו להרוג כ"כ בני אדם ולזה הטריחו ללכת עד בית מדרשו של רבו משה ע"ה שעליו נאמ' ושמתיך בנקר' הצור והיא המער' אשר בחר האלי"ם כלו' ראה וזכור אם משה רבך עשה מעשה בידי' כאש' בא מעשה לידו במקו' הזה או קרו' אליו ולזה כשנשאל שם מה לך פה אליהו ואמ' קנא קנאתי להי' צבאו' צוה שיצא אל ההר ויעמד לפני ה' כי שם יושלם לו הלימוד ההוא ושם נאמר והנה ה' עובר ורוח גדולה וחזק כו' וכל זה סימן לקושי הענין ההוא בעיניו ית' אמנ' בא לו הלימוד באו' לא ברוח ה' לא ברעש ה' ולא באש ה' כלו' שאינו מסכים ככל מה שיעלה על הרוח לעשות ולא במה שיעשה ברעש ובחרדת המהירות. וגם לא באש רתיח' הכעס והקפדנו' אמנם אחרי כל זה בא קול דממה דקה לו' כי אשר יבחר ה' הוא המעש' אשר יעשה בנחת ובישוב הדעת על דבר אמת וענות צדק וזהו קול דממה דקה ובשער ע"ד אמר לא ברוח ה' כי אין ה"שית בקרב האיש אשר כל מעשיו יהיו אל המקום אשר יהיה שמה הרוח ללכת מבלי שום הגבלה כלל. ואחריו ימשך לו הענין השני והיא ההגבלה המשובשת במעשיו כי ירצה להגביל עצמו לצמצ' מעשיו ולא נסה כדרך המתחילי' בדברים כי על זה אמר ואחר הרוח רעש לא ברעש ה' והוא עצמו ענין התנועות המוגבלות בשיבוש ואחריו הביא השער להי' אל דרכי הלימוד והעיון הוא ממשמש ובא עליו הדרך השלישי והוא שבוש הדעות אשר בהם יקדיח תבשילו בתוכו כי לזה יאמר ואחר הרעש אש לא באש ה' ואחריו בימי הזקנה הוא בא לידי הצורך הנפלא להזהר מהדרך הרביעי והוא תכלית ההזהר במחשבות האלהיות כי עליהן יאמר קול דממה דקה שהוא מורה על בישול העיונים ויושרן המיתון חשוב מאד ולזה אחר שהושאל שם שנית מה לך פה אליהו וחזר והשיב קנא קנאתי להי' כו' אמר לו שוב לדרכך מדברה דמשק ובאת ומשחת את חזאל למלך על ארם כו' והיה הנמלט מחרב חזאל ימית יהוא הישירו שאין תוכן הענין בקנאו' ההם שיהרוג הפרנס הנבי' בידו על זה האופן אבל שיצו' לעשות ע"י אחרים כי הנה הרבה שלוחים למקום שנמסר בידם לעשות וזה אם ע"י מלחמה ביד מלך ארם ואם על ידי המשפט שימיתם יהוא כמו שעשה כאשר מלא בית הבעל מהנביאים והכהנים פה לפה וצוה לשחטם והנשארים בהם ימותו על ידי אלישע בדרך התוכחה וההתרא' לא בידי' כמו שכן ראוי לפרנס לא באופן אחר: ואולם מ"ש ז"ל במדרשו' ומפני שנתעצל משה לא ידע איש את קבורתו יראה שתהיה כוונתם שהיה לו להורו' להרוג אותו ב"בד ואפי' שלא כדין כי זה ניתן לעשותו להוראת שעה ולפי שמשה ע"ה לא היה רגיל לעשות אלא ע"פ השי"ת וצוויו כמו שכתבנו במי מריבה לא עשה ונחשב לו לעצלה לדקדק עמו על כחוט השערה וזהו שאמרו שם מכאן שהק"בה מדקדק עם הצדיקים

כחוט השערה שאם היה חייב לעשות כן מן הדין הרי היה חטאו כעבות העגלה עד כאן:
**ולע"דן** להקשות על שיטת הרב ז"ל היתכן שענש השי"ת לאליהו על שקנא קנאת ה' ושחט את נביאי הבעל חלילה לאל יתברך שיעניש את העושה לשם מצוה ואפי' עבירה לשמה גדולה כ"ש מצות שחיטת נביאי השקר ולש"ש חלילה שיענש עליה ומי אמר לו לרב ז"ל שאו' וישחטם כו' שאליהו שחטם בעצמו וכבודו ולא צוה לזולתו שהרי זכרתי לעיל בשם המפרשי' ובפרט מה"רלבג ז"ל שוישחט' על ידי שליח היה. גם הרב עצמו נדחק במ"ש ימית אלישע שפשוטו הוא שהוא ימיתם והוא פירש ימית אלישע בדרך התוכחה וכו' וכן נדחק במאמר שנתעצל משה ונענש נדחק שפשוטו הוא שהיה לו למש' לקום ולעשות מה שעשה פנחס. ואני אומר לקיים דברי הרב ז"ל חלק מה מהם שנאמר שהשי"ת חרה לו על ענין עצירת טל ומטר ועליה ענשו השי"ת שצער רבים וזמן רב ועל זה היסוד יבואו כל דברי הרב ז"ל הנז"ל מכווני' לא על הריגת נביאי הבעל ולפי שעשה אליהו מצוה רבה בהריגת הכופרים ונביאי השקר הרי שרתיחת הדם והעולה על רוחו ומה שפגם בעצירתו הטל ומטר השביח בהריגת נביאי השקר לז"א לו כי יש ויש זולתו שימלאו מקומו בנקמה זו חזאל ויהוא ואלישע שימית הוא בידו כי לא האשים השי"ת את אליהו על שהרג נביאי הבעל אלא על עצירת גשמים לבד.
**ולע"דן** שיטת חז"ל אשר כתבתיה למעלה בפסו' ויבא שם אל המערה שכל עון אליהו עיין שם הוא על שלמד קטיגוריא על ישראל לומר עזבו בריתך וע"ז ענשו השי"ת בכל טורח הדרך כאשר פירשתי שם בפסוק הנז"ל ומתוך דבריהם אלמוד שהיתה הליכה אז בדרך רחוקה לעונש על שדבר תועה על ישראל והטריחו בה. גם רצה השי"ת שילך אליהו אצל משה עליו השלום אל הר האלהים חורבה אשר עם היות שחטאו העם חטאה גדולה בעגל עם היות שראו את מעשה ה' כי נורא הוא בהר סיני עין בעין עכ"ז לא התיר דמם אבל אמר ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת כדי להגן על ישראל ואתה תלמידו למה יחרה אפך לקטרג עליהם תמיד השתיקה יפה מאד ולז"א לו השי" צא ועמדת בהר וכו' כי אחר שטרח כל יגיעת הדרך אשר עינה בדרך כחו ובא אל ההר המקודש ובא אל המערה ולן שם היה לו ליתן אל לבו כי לא זו הדרך ללמד דילטוריא על ישראל ולזה אמר מה לך פה אליהו כלומר מי הביאך פה הי"לל חטאי הטו אלה אשר דברתי תועה על עם ה' ולא די שלא שב אבל הוסיף לומר קנא קנאתי להי' צבאות כו' לז"א לו השי"ת צא ועמדת כאילו אמר לו צא ממחיצתי כי מספר לשון הרע על ישראל לא יכון לנגד עיני צא ע"ד מ"ש חז"ל גבי נבות היזרעאלי צא והיית רוח שקר כו' צא ממחיצתי והראהו והנה ה' עובר ורוח גדול' וחזק כו' אמרו בס"ה והמקובלים כי אור השי"ת נעלם וסביב

רשעים יתהלכון ד' קליפות כנגד ד' אותיות של שם האחת רוח גדולה והקליפה השנית רעש והשלישי' אש והרביעית קול דממה דקה שהקליפות האלה דוגמתם באגוז נראות שהאגוז בתוך ארבעה חלוקות והם אחת אל גינת אגוז ירדתי שיש לו ארבע קליפות מבחוץ והדקה הנאכלת עם האוכל היא כנגד קול דממה דקה לפי שהיא קליפה דקה שיש בה קליפה ואור מה ונביאי האומות מ"ה אומר אני שמשם יונקים ומשיגים מצד היותה קרובה אל הקדושה ובזה אבין מ"ש דממה וקול אשמע כי נביאי האומות מ"ה משיגים מזאת הרביעית המורכבת מדממה לצד הקדושה כשפחה לפני גבירתה ועבד לפני רבו. והחיצוני שבא קול והוא ששומעים כמ"ש וקול אשמע שהקול הוא הנשמע להם לא הדממה שהיא יותר פנימית והדברים היותר פנימיים בלתי נשמעים כלל והנה כיוצא בזה הראה השי"ת ליחזקאל עליו השלום ארבע מראות אלו רוח סערה ענן ואש מתלקחת ונוגה לו סביב שהנוגה היא הקליפה הרביעית הדקה ויש לה בהירות ומתוכה כעין החשמל הוא האור הקדוש והבהיר וכמה פנים לפנים הנוראים וזה יספיק בזה הדרוש. והנה השי"ת העביר לפני אליהו אורו יתברך להבדיל בין האור של התוכיות ובין החושך של הקליפה כי הקליפות האלה ארבעתן כנגד ד' אותיות שבש' המבדיל זה אור וזה חושך והעביר הרוח גדולה לא ברוח ה' כי היא קליפ' וחושך וה' אור יתברך ויתעלה והראהו קול הרוח החזק מפרק הרים וכן הרעש הקליפה השני' קול רעש גדול גם לא ברעש ה' כי הקדושה באה בלחישה. וכן הקליפה השלישית האש ולא באש ה' ואחר האש קול דממה דקה וגם שם לא היה ה' אבל לפי שהיא קרובה אל האור קרב לאידהנא ואידהן לכך לא אמ' בה לא בקול דממה ה' אבל אמ' בה ויהי כשמוע אליהו זאת הקול דממה דקה ידע כי הנה ה' עובר תכף ומיד אחר דממה דקה וכ"מש בתחילת הפסוק והנה ה' עובר רוצה לומ' אחר ארבעה אלה הקליפות ואליהו השיג בהשגתו לא ברוח ה' לא שהיה יוצא אליו קול מבשר ואומר לו לא ברוח לא ברעש לא באש כמו שחשבו המפרשים ז"ל כי לא נזכר והנה קול אליו לא ברוח והנה קול אליו לא ברעש ה' והנה קול אליו לא באש ה' אלא ודאי בהשגה השיג אליהו שלא ברוח ה' לא ברעש ה' לא באש ה' ולזה ויהי כשמוע אליהו קול דממה דקה וילט פניו באדרתו ויצא ויעמד פתח המערה כי ידע שהאור מתגלה אחר שעברו הקליפות האלה והנה אליו קול כי אליו קול מורה ששמע את הקול המגיע אליו והיא ההשגה כעין מ"ש חז"ל שעם היות הקול האלהי חזק מאד לא ישמעהו כי אם משה עליו השלום כמו שכתב רש"י ז"ל ויקרא אל משה וידבר ה' אליו וכו' והיתה כוונת המראה הזאת להראות לו שהשמעת קולות בקטיגוריא ודילטוריא הוא לקליפות המקטרגות ובפרט על ישראל ולזה והנה אליו קול

מה לך פה אליהו להראות איך עדיין לא שב בכל זאת המראה ולזה יעניש אותו וז"ש לו מה לך פה אליהו ויאמר קנא קנאתי וכו' כדבריו הראשונים אז אמר לו השי"ת לך שוב לדרכך מדברה דמשק אשר שם עובדים ע"א אחת בכל יום כמו שאחז"ל ומה לך ללמד קטיגוריא על ישראל והנה עלה קטיגוריא שלך אשר הפצרת לקטרג פעמים על ישראל ומשחת את חזאל וכו' ואת יהוא ואת אלישע כי החוט המשולש הזה לא ינתק מהנקם מישראל כדמסיק והיה הנמלט וכו' ובס"ה עלה י"ז ז"ל תהו שריא שם שדי בהו עליה שריא שם צבאות חשך עליה שריא שם אלהים רוח עליה שריא שם ה' רוח חזק מפרק הרים לא ברוח ה' שמא דא לא היה בה דהא שדי שלטא ברזא דסתרא דתוהו ואחר הרוח רעש ואחר הרעש אש לא באש ה' דהא שמא דאלהים שלטא עליה ביה מסטרא ואחר האש קול דממ' דקה הכא אשתכח שם ה' ארבע פרקין דאינון פרקי דגופא ואיברין ידיען דאינון ארבעה ואינון תריסן והכא שמא גליפא דתריסנן אתוון דאתמר לאליהו במערה ע"כ ולמדנו גם כן ששם שנים עשר הויות נגלה לאליהו שם במערה:

**יד**

**ויאמר** קנא קנאתי לה' וכו' חז"ל אמרו למה נמשלו ישראל לאגוז שנאמר אל גינת אגוז ירדתי מה האגוז הזה חלק ומי שאינו אומן לעלות בו מיד הוא נופל שצריך לשמור את עצמו שלא יפול כך כל מי שמשרת את ישראל צריך לשמור שלא יטול את שלו מתחת ידיהם משה אמר שמעו נא המורים ונאמר לו לכן לא תביאו את הקהל הזה. ישעיה אמר ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב מיד ובידו רצפה מהו רצפה אמר רבי שמואל בר נחמני רצץ פה שאמרה דילטורייא על בני ה' אליהו אמר כי עזבו בריתך בית ישראל ומה נאמר לו ואת אלישע בן שפט תמשח לנביא תחתיך. רבי יוחנן שמע לה מהדין קרייא משא דמשק וכו' עומד בדמשק ומכריז עדי ערוער והלא אין ער וער אלא בתחום מואב אלא שס"ה בתי אלילים היו בדמשק והיו עובדים לכל אחד ואחד יומו והיה להם יום אחד והיו עובדי' את כולם באותו היום אמר לו הב"ה אליהו עד שאתה מקטרג על ישראל לך לדרכך דמשק וקטרג עליהם ע"כל. המשיל את ישראל לאגוז הזה חלק כן ישראל גם כן יעקב איש חלק חלק ה' עמו אין בו שום דופי ולזה צריך להזהר מדבר עליהם קטיגוריא ולזה אמר כי להיות האגוז חלק צריך אומן לעלות בו ומי שאינו אומן לעלות בו מיד הוא נופל שצריך לשמור את עצמו שלא יפול ממנו כיון באריכות הלשון להודיע כי אפי' האומן הגדול צריך הוא להזדרז לשמור את עצמו שלא יפול ממנו כי אין ההבדל בין מי שאינו אומן לאומן אלא שמי שאינו אומן מיד הוא נופל אמנם האומן אפשר אם ישמור את עצמו אפשר לו שלא יפול וז"ש ומי שאינו אומן מיד הוא נופל ובבחינה אח'

מי שאינו אומן יותר טוב הוא לו שנופל מיד ולא תהיה הנפילה אלא ממקום נמוך וז"ש מיד הוא נול והאומן אין לו לבטוח שלא יפול כלל אלא לשמור עצמו שלא יפול ממנו כך מי שמשרת ישראל כל אחד כפי ערכו צריך שמירה שהרי משה עליו השלום בכל הסבלנות אמר שמעו נא המורי' ונענש מידה כנגד מידה לכן לא תביאו את הקהל הזה ר"ל אשר אתה שנאת אותו שהם מורים וסוררים מה לך להביאם ז"ש ונאמר לו לכן לא תביאו את הקהל הזה כלומר ונאמר לו בכוון לדבריו. אמנם ישעיה שזלזלם יותר לקראם ובתוך עם טמא שפתים אמר לו רצפה רצוץ פה שכן נהרג בפה כמו שאחז"ל בפסוק פה לפה. אליהו אמר כי עזבו בריתך בני ישראל ומה נאמר לו וכו' רוצה לומר אליהו לא חירף אותם כלל אבל אמר קושט דברי אמת כי עזבו בריתך בני ישראל וכו' ומה נאמר לו מידה כנגד מידה ואת אלישע בן שפט וכו' שכיון שאין אתה יכול לסבול שקנאי אתה תמשח את אלישע בן שפט כי הוא יסבול ולא יבול. וסוף המאמר שאומר רבי יוחנן שמע לה וכו' אבאר אותו בסמוך בס"ד בפסו' ויאמר ה' אליו שוב לדרכך וכו'. **ולע"דן** כבר רמזתי לך השנות המאמר הזה שנית כי מתחילה נאמר קנא קנאתי לה' צבאות ולכבודו כי עזבו בריתך וכו' ועתה אחר שהראה לו הק"בה כל המראה הזאת להוכיחו על שמדבר קטיגורייא על ישראל אז חרה לו יותר ואמר קנא קנאתי לה' צבאות כלומר עתה אני מקנא מהשי"ת איך מלמד סניגוריא על ישראל והיא כוונה מתחלפת מהראשונה שבתחילה אמר קנא קנאתי לה' ולכבודו ועתה נאמר בהפך קנא קנאתי לה' כי עזבו בריתך כו' ואיך תלמד סניגורייא עליה' שהרי הראתני כל אלה המראות כדפרשית וב"סה עלה ס"ו פרשת נח אמרו ענין נכון בשייכות עזבו את בריתך עם מזבחותיך הרסו שעזיבת הברית מילה ביסוד גורם הריסה במזבח היא המלכות שמים עיין למעלה בפסוק ויקה אליהו שתים עשרה אבנים כי שם הבאתי כל המאמר:

**טו**

**ויאמר** ה' אליו [לך] שוב וכו' כבר זכרתי בפסוק הקודם דברי ר' יוחנן שמע לה מהדין קרא ויש לדקד' מאי משני לקושייתו שהקשה והלא אין ערי ערוער אלא בתחום מואב. ונראה שכיון שהיו להם שס"ה בתי אלילים בדמשק אם כן שם היו בכח כל ערי ערוער שהרי כל עבודת אלילים של ערוער נמצאות בדמשק אם כן שם היו בכח כל ערי ערוער ר"ל דמשק נחשבת כערי ערוער כיון שעבודת אותן ערים של ערי ערוער בקרבה. ומה שאמר עוד א"ל הק"בה וכו' כיון לומר ביאור תיבת לדרכך לדרשו לשון מנהג מאחר שדרכך לקטרג לך וקטרג על דמשק ז"ש עד שאתה מקטרג על בני כאילו אתה מוכרח מטבעך להיות קנאי תמיד לך לדר כר זה מדברה דמשק ובזה מובן שדמשק אינו דרכו

של אליהו ואולי בתיבת שוב רמז לו שוב מזה הדרך הרע מקטרג את בני וקטרג על דמשק. ויכריע כן אומרו לדרכך מדברה דמשק שלא היה דרכו כמו שהקשה ה"רדק ז"ל ולא הלך לשם למשוח את חזאל עד שאמר לדרכך דהיינו שיהיה עתה דרכך על שאתה הולך בה שמה אלא ודאי לדרכך לשון מנהג כדפרשית לכמו שדרשו חז"ל ב"בר בדרך הזה אשר אני הולך בדרך מלשון הרע וידריכו את לשונם ואין זר שיפורש מדברה דמשק לשון דיבור כמו אבינו מת במדבר שפי' בס"ה ז"ל במדבר לשון דיבור כלומר דבר לך על דמשק במדברותיך על דמשק שיש בה שס"ה עבודות אלילים ולא תדבר על בית ישראל. והר"דק ז"ל אחר שאמר לו שוב לדרכך מדברה דמשק הבטיחו שלא יהרגו אותו ואמר לדרכך ודמשק לא היה דרכו אלא אמר לו לך לדרכך ותקח מדרך הזה דרך המדבר דמשק למשוח חזאל מלך ארם והנה אליהו לא משח לא את חזאל ולא את יהוא אמר לו הק"בה על הקנאה אשר קנאת לי כי עזבו בריתך בני ישראל אני מודיעך כי על ידי שלשה אלה אכלה כל העוזבים את בריתי ואת' תמשח חזאל למלך על ארם כלומר תצוה לאלישע שיהיה נביא תחתיך שימנה אותו למלך והוא יעשה רעה לישר' וכן יהוא תמשח כלומר תצוה לאלישע שימשחהו וכן אלישע משחו ע"י אחד מהנביאים אם כן למה צוה לו שילך למדברה דמשק כיון שלא משח הוא חזאל ויתכן לפרש שכיון שהלך מדבר' דמשק ומצא בדרכו אלישע בן שפט והנבואה אמרה לו משיחת אלישע אחרון לחזאל וליהוא והוא מצאו ראשון הבין כי על ידי אלישע והומשחו ולא הקדימם האל בנבואה אלא על דרך הנקמה שיהיה ראשון חזאל ואחריו יהוא ואחריו אלישע כמו שאמר והיה הנמלט מחרב חזאל וכו' מדברה דמשק נפתחה הבית מפני הסמיכות וכן מדברה בית און. ומשחת את חזאל לפי שמנוי המלכים על ידי משיחה ברוב נאמרה למנוי ואף על פי שאינה ע"י משיחה בלשון משיחה לפי' נאמר ומשחת את חזאל וכן אמר תמשח לנביא תחתיך ואמ' על האבות אל תגעו במשיחי וכן למשיחו לכורש עד כאן. והר"לבג ז"ל לפי שאליהו למד חובה על ישראל ומתוך כך גזר האל יתברך שיהיה חזאל מלך ארם להנקם ע"י מישראל על עזיבת הברית ושאר הפרטי' וכן יהוא לז"א ומשחת את חזאל ואת יהוא תמשח עם היות שהוא לא משחם אלא אלישע בבחינת היות הוא סיבת המשחתו בקיטרוגו על ישראל אמר ומשחת ואמר תמשח. או יהיה לפי שמצא את אלישע תחילה והשליך עליו אדרתו שהוא הוראת שיהיה נביא וילבש נבואת אליהו עם שלבישת אדרת היתה סימן לנבואה ולזה אמ' הכתוב ולא ילבשו עוד אדרת שער למען כחש וידמה שהודיע אליהו לאלישע זאת הנבואה וצוהו שיודיע לחזאל שהוא יהיה מלך ארם ואת יהוא על ישראל ולזה היה כאילו ימשחם אליהו עד כאן ומהרי"א ז"ל הביא על פי שיטת המפרשים וחז"ל

שקנא קנאתי לה' אלהי ישראל הוא כמוסר דין עליהם אמר לו השי"ת מאחר שדרכך כן להיותך נוקם ונוטר את ישראל לך שוב לדרכך ובקשתך שאעניש את ישראל לך לדרכך מדברה דמשק ושאחרי שובו לאותו מדבר ימשח את חזאל ואת יהוא ואת אלישע שהם ינקמו נקמתך מהם וכפי מה שפירשתי שאליהו להתנצלות מה שעשה ולא שינקם נקמה ולא מסירת דין עליהם יהיה פירוש הפ' שוב לדרכך רוצה לומר בדרך המדבר אשר בא בו שהוא מדבר דמשק כי לא יירא מה יעשה לו אדם והשי"ת בעוזריו ולפי שהוא הגיד אגב התנצלותו חטאות ישראל ופשעיהם הודיעו יתברך שימשח את חזאל ואת יהוא ואת אלישע שהם יהיו שלוחי ההשגחה. ואמר ומשחת את חזאל וכו' שהיה הרצון האלהי למהר את הפורענות להביאו על אחאב ולמשוח את חזאל על ידי אליהו וכאשר נכנע אחאב מפני לא אביא את הרעה בימיו בימי בנו אביא הרעה. ואחר זה וישבו שלש שנים אין מלחמה בין ארם ובין ישר' ר"ל שעם היות שהיתה המלחמה ביניהם בהשגחת השי"ת ורצונו הנה מפני אריכות אפו חדלו ממנה ומפני זה לא משח אליהו את חזאל ולא את יהוא כמו שצוהו השי"ת כי ניחם על הרע' ולכן משחם אלישע אחרי מות אחאב ואין ספק שאליהו צוהו על משיחתם בדבר ה' כי לא תמצא שיבוא צווי אלהי ולא דבור אל אלישע על משיחת אחד מהם אבל הוא מעצמו אמר אל חזאל שיהיה מלך על ארם אחרי מות בן הדד וגם כן מעצמו צוה את יונה שילך וימשח את יהו' לפי שעש' זה מפני שצוהו אליהו עליו בדבר ה' ומה שלא יוכל אליהו לעשות מפני שהאריך ה' אפו לאחאב עשאו אלישע בימי בנו עד כאן והשיטה הראשונה קרוב למה שכתבתי בביאור מאמר חז"ל באומרו לך לדרכך מדברה וכו' ומה שאמר ומשחת את חזאל שנתעכב מפני שנכנע אחאב זה מחילה מכבודו היה באחרית ימיו והרי קדמו כמה מלחמות להכנעת אחאב אם כן היה לו לאליהו למשוח את חזאל כאשר צוהו השם יתברך.

**ולע"דן** בהיות רוח אליהו נחה על אלישע תלמידו והתלמיד כבן יחשב שברא כרעא דאבוה הוא ולזה בהיות שאמר ואת אלישע בן שפט תמשח לנביא תחתיך תמורתך ממש אם כן ומשחת את חזאל היינו שרוחו אשר ינוח על אלישע הוא המושח את חזאל וכן היה שלא משח אלישע את חזאל אלא אחר שנחה רוח אליהו עליו ואותו הרוח של אליהו הוא המושח את חזאל הוא אשר הגיד השי"ת את אשר יקרה אותו באחרית הימים. עוד אפשר שאחר שהמשיחה הזאת אינה משיחה ממש אלא מנוי ונתינת שררה וכח בו להיות מלך וכמו שכתב הר"דק ז"ל בזה נאמר שהקדוש ברוך הוא צוהו שילך למדברה של דמשק ועל ידי הביאה שיבוא אל מדבר דמשק ותחומה הביאה ההיא גורמת המנוי והמשיחה לחזאל למלך על ארם זהו שאמר ובאת ומשחת את חזאל רוצה לומר על ידי

ביאתך אל המדבר של דמשק ובאת שם אל המדבר הנזכר וזה מספיק שביאתך תחשב כאילו מנית אותו למלך וזהו ומשחת הוא המנוי את חזאל למלך ארם ואליהו הלך לדרכו מדברה דמשק ובזה נעשה המנוי של חזאל. ושל יהוא בבואו שם אל ארץ ישראל ומה שעשה אלישע הוא הוצאת הענין הזה מן הכח אל הפועל אבל כבר היה עשוי מימי אליהו ז"ל:

**טז**

**ואת** יהוא בן נמשי תמשח כו' רש"י ז"ל תמשח לנביא תחתיך אי אפשי בנביאותך מאחר שאתה מלמד קטיגוריא על בני ע"כ. והרד"ק ז"ל כיון שאתה רוצה להסתלק מן העולם שהרי אמרת קח את נפשי צרי' שתניח נבי' תחתיך ותמנה את אלישע בן שפט ותלמדהו. ודרש"י הביא בשם המדרש ע"כ.

**ולע**"**דן** שהשמו' הללו נתנו לידרש מאבל מחולה לשון אבל כיון שאלישע ימית הנמלט מחרב יהוא. וע"י זה מחולה לשון מחילה וסליחה כי היה די באומרו אלישע בן שפט:

**יז**

**והיה** הנמלט כו' רש"י ז"ל ימית אלישע לא מצינו שהרג אלישע אלא ארבעים ושנים ילדים ע"י הדובים ביריחו ע"כ. והר"דק ז"ל ימית יהוא שהרג כל עובדי הבעל וכל בית אחאב שהיו עובדים ע"א ימית אלישע כי בהוכיחו אותם ולא היו שומעים אליו ולא היו שבים מדרכם הרעה האויבים יביאו עליהם והרגום וכאילו הוא היה ממית אותם כי יותר היו ענושים כשהיה מזהיר להם ומצוה מכשלא יהיה מזהיר ע"ד מוטב שיהיו שוגגין או פי' ימית אלישע במותו כי במות אלישע באו גדודי ארם ומואב בארץ ע"כ. וכן הרלב"ג ז"ל ב"מש ימית יהוא שהרג בית אחאב ואיזבל ונביאי הבעל וכהניו ומ"ש כי הנמלט מחרב חזאל ימית יהוא כו' אין הרצון בו שיקדם הרע שיעשה חזאל לישראל אל הרע שיעשה יהוא כי היה הענין בהפך זה בי בימי יהואש בן יהוא היה הרע שעשה חזאל לישראל אך הרצון בו שמה שהיה נמלט מחרב חזאל אם היו חיים ימית יהוא כי ידמה שלא היה כח לחזאל בבית אחאב אלו היה קיים כי אחאב ובניו היו מצליחים תמיד כנגד מלך ארם וכן מ"ש והנמלט מחרב יהוא ימית אלישע אין הכונה שיקדם הרע שיעשה יהוא לישראל אל הרע שעשה אלישע כי הדבר היה בהפך והנה מה שהמית אלישע מ"ב ילדים בקללם בהי' וידמה שהרעב החזק אשר היה בשומרון היה בסיבת אלישע ולז"א המלך כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף אם יעמוד ראש אלישע בן שפט עליו היום ואמר בן נמשי הוא אבי אביו כי כבר יקרא אבי האב אב כאו' ותבאנה אל רעואל אביהן ע"כ. ומהרי"א ז"ל הנמלט מחרב חזאל כו' אין פירושו שיהיה חרב חזאל קודם לחרב יהוא וחרב יהוא לחרב אלישע שאין הדבר כן ולא קדימת מעלה בגודל

הנקמה כמו שפי' המפרשים אבל ענינו אצלי שהשם ית' זימן ג' שלוחי השגחתו להעניש את החטאים האלה בנפשותם כל א' כפי מה שראוי לו כי הנה חזאל הכינו להעניש את ישראל במלחמותיו וזכר זה ראשונה להיותו כולל הרבה ולפי שאיזבל ובני אחאב הקטנים עם הגדולים וכהני הבעל ועע"א לא ילכו למלחמה ולא ימותו בה הכין את יהוא שהוא ימית ויהרוג את כל בית אחאב וכל עע"א מה שלא יעשה לישראל כי יהיה מלך וירחם עליהם ולפי שחזאל לא ימית כי אם במלחמה ויהוא עע"א הכין את אלישע שיכיר הנערים הנעורים מכל מצוה כדחז"ל ושסופם לחטוא ולהרשיע ויהרג' בקללתו ומפני זה אמר והנמלט מחרב יהוא ימית אלישע הנה ספר הכתוב בכל א' יעשה מה שראוי אליו חזאל בעם יהוא בע"א אלישע בנערי' באופן שע"פ האמצעיים האלה ישארו בישראל ז' אלפים כו': **ולע"דן** ב"משׁ הכתוב ואותו הרגת בחרב בני עמון שהנהרג בחרב האומו' נפשו נפגמת וכמו שפי' בכלי חמדה שאו' אותו הרגת מורה על עצמות אוריה היא הנפש שכ"י נהרג' בהיותו נהרג בחרב בני עמון אשר עליו מצויר שקוץ בני עמון והכרחתי כן מכפל את אוריה החתי הכית בחרב ואשתו לקחת לך לאשה ואותו הרגת בחרב בני עמון. ולז"א הפי' כי הנמלט מחרב חזאל לאיזה זכות הגורם לו לשלא יפול בחרב חזאל כדי שלא יוסיף כח בע"א ארם בנפול בני ישראל בחרבם אותו הנמלט מנפול בחרב חזאל ימית יהוא שהיא חרב ה' ע"י מלך יש' וסוף סוף אינו דומה הנהרג בחרב אל הנהרג בקללת גבוה שיות' טוב הוא ע"י אלישע מע"י יהוא ולז"א והנמלט בזכותו מנפול בחרב יהוא ימית אלישע בשבט פיו שהוא יותר טוב שימות זכאי כמו שהיה באותם הילדים אשר המית א"כ לא דבר הכתוב בסדר זמניי ולא בסדר מעלה לחזאל אלא אדרבה המת ע"י אלישע הוא היותר מעולה שנמלט מלמות ע"י יהוא והמת ע"י יהוא נמלט מלמות ע"י חזאל שהוא יותר רע ומר לנפש:

**יח**

**והשארתי** בישראל ז' אלפים כו' חז"ל בילקוט בשם תנחומ' והשארתי בישראל ז' אלפים אשר לא כרעו לבעל הם היו אותן של גדעון דכתי' בשלש מאו' המלקקים אושיע את ישראל ועליהם הוא אומר והיה שארית יעקב כו' כטל מאת ה' ע"כל. כונתם לפרש שבהיות ישראל רבים כחול הים העובדים את הש"י בכל לבב' עתה הודיע שלא נשארו מהם עובדי' את הש"י כ"א ז' אלפי' אשר לא כרעו לבעל כו' אבל זולתם ישארו מהבלתי עובדים הש"י שלא יתכן שלא ישארו בין הכל אלא ז' אלפים לבד וז"ש והשארתי בישראל דמשמע שיהיו ישראל רבים ואלו הז' אלפים ישארו בתוך ישראל. וזו היא הכונה בפ' ואפשר שאליה כיונו בתנחומא ד"מש הם היו אות' של גדעון ר"ל מהם וכיוצא בהם היו

אותם של גדעון כשרים כיוצא באותם של גדעון דכתיב בשלש מאות איש המלקקים כו' ועליהם הוא אומר והיה שארית יעקב כטל מאת ה' שלא כיון לו' שלא ישארו אלה הז' אלפים אלא שהם הנשארים מאותם הכשרים ושארית יש' המבורכים כטל מאת ה' שהרי גם בימי גדעון לא היו אלא ג' מאות וישראל רבים כחול הים וזה היה לאפוקי סברת מדרש ילמדנו שא' שם ר' ברכיה ב"שר הושעי' הגדול אף ז' אלפים היו ע"א שנאמר וכל הפה אשר לא נשק לו לבעל לא היו עובדים אבל לעגלי ירבעם היו עובדים וכונתם שאולי של ירבעם לא אמר להם שיהיו אלו לאלוהות אלא לאמצעיים כמו שטעו בדור אנוש ובמדבר הערב רב לא כן הבעל שהיו עובדים אותו לאלוה שהרי שאלו ממנו האש לקרבן וזהו אשר לא כרעו לבעל ולא נשק לו. לו לא היו נושקי' הא לזולתו דהיינו עגלי ירבע' שאינ' ע"א גמורה נשקו. ותנחומ' פליג ולז"א הם היו אותם של גדעון ר"ל כשרים וכיוצא בהם היו אותם של גדעון וקרא לאו כרוכלא וחדא מנייהו נקט לבעל עם היות' איזבל פקידה ו"כש שלא כרעו לעגלי'. והר"לבג ז"ל כתב וזכר שכבר יגיע זה הרע לשיעור שלא ישארו בישראל כ"א ז' אלפים איש והם אשר לא כרעו לבעל ולא נשקו לו ע"כ. ומהרי"א ז"ל אין הכונה לו' שלא ישארו אלא ז' אלפים נפשות לבד אבל הכונה לו' לו שלא יחשוב שכיון שנתן רשות למשחית לא יבחין וימית צדיק ורשע לז"א שאין הדבר כן אלא אותם הכשרים שהם ז' אלפים אני מבשרך שישארו שלא יפול אחד מהם בחרב חזאל ולא בחרב יהוא ולא אלישע ז"ש והשארתי שישארו ולא ימותו. והר"דק ז"ל נשק לו מלרע ע"כ. **ולע"דן** מה שכתבתי בהבנת חז"ל כנז"ל שהיא כוונה בפי' שישארו מכל עובדי ה' אשר היו מרובים מקדם עתה ישארו ז' אלפים כשרים כי שאר העם אעפ"י שימצאו בהם כשרי' עכ"ז נכשלו בכריעה לבעל או נשיקה לו לפני' מפני אימת איזבל ואף על פי שבלבם כשרים פיהם ולבם אינם שוים אמנם הז' אלפים תוכם כברם בלבם עובדי ה' ולא כרעו לבעל ולא נשקו לו בפה. גם שיטת מהרי"א ז"ל נכונה שכונת הפסוק להבטיחם בהשארות וקיום הכשרים עם היות הרודפים ג' חזאל יהוא ואלישע לא יפול ברשתם כשר אחד ובדבריו אלה מדוקדק אומרו לשון כל הברבים כו' וכל הפה שכונת הפסוק וחידושו להודיע השארות כולם יחדיו שלא נפקד מהם איש. ומהרי"א ז"ל הביא בשם פסיקתא המאמר הנז"ל בפסוק ויאמר אליהו התשבי כו' זש"ה ובנביא העלה ה' את ישראל ובנביא נשמר. ובנביא העלה ה' ממצרים זה משה ובנביא נשמר זה אליהו את מוצא שני נביאים עמדו להם לישראל משבטו של לוי משה ראשון ואליהו אחרון ושניהם גואלים את ישראל וכו' ככתוב בילקוט בסימן ר"ט עיין עליו וכתבתיו למעלה בפסוק ויאמר אליהו התשבי וכו'. והנה מהרי"א ז"ל הוקשה לו מאד המאמר הזה המורה

השואה בין משה ואליהו וזה הפך התורה חלילה שאמרה ולא קם נביא עוד בישראל כמשה. והקשה עוד איך לא זכרו כי אם כ"ד דברים לבד ולמה לא זכרו דמויים אחרים והם משה קרע ים סוף ואליהו קרע הירדן והורדת אש מן השמים בז' ימי המילואים ע"י משה וכן הוריד אליהו אש מן השמים גם היה לו להזכיר דמוי אחר שמשה הסתיר פניו כי ירא מהביט אל האלהים. וכן אליהו וילט פניו באדרתו כי אולי הביט וילט פניו באדרתו שנתבייש ממה שהוכיחו השי"ת כמו שפירשתי לכן לא זכרוהו והוא עשה הספקות אלה עצומים.

**ולע"דן** לתרץ באלו השלשה חלוקות שהוסיף מהריי"א ז"ל אם לראשון מקריעת ים סוף ההבדל עצום ורב בד' בחינות האחת עם היות ישראל בלתי כדאים לקריעת ים סוף שהיה קשה לפני הקב"ה דקב"ה לא עביד ניסא לשקרי ועל זה אמ' חז"ל קשין מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף לפי שאינו כדאי שאם האדם שלם נקל בעיני ה' לזונו והבי לעשות שני הפכים לקרוע ים סוף לישראל ולטבוע המצריים עם היות הללו עובדי ע"א וכו' שהדין מחייב גזרה שוה או להציל יש' ומצריים או להטביעם יחדיו. הג' איכות הים עם כל שאר מימות שבעולם שנאמר ויבקעו המים שכל המימות שבעול' נבקעו כ"מש חז"ל והד' ההתמדה זמן רב לא כן באליהו הצדיק שיקרע לו הירדן לבדו ולפי שעה דבר קל הוא מכל הד' בחינות הנז' והורדת האש מן השמים של משה היה נפלא אור שכינה וירא העם וירונו ויפלו על פניהם ולהיותם כשרים זכו להגלות אליהם כן ולירד אליהם. אמנם זו של אליהו לא היתה אש שכינ' כי אם אש אוכלת ושותה כמו שזכרתי למעלה בפסוק ותפול אש ה' ששה אשות הן עיין שם. והענין השלישי וילט פניו אינו מעין ויסתר משה פניו כי משה הראה לו השי"ת כבודו כ"מש והיה בעבור כבודי וראית את אחורי ופני לא יראו אבל עברו שם גם הפנים כביכול אלא שלא יראו מעצמם הם נמנעי ההשגה ולזה לא כתב ופני לא תרא' אלא לא יראו וכמו שכתבתי בכלי חמדה ולזה ויסתר משה פניו כי ירא מהביט אל האלהים אמנם כאן באליהו לא ראה אלא אדרבה הקליפות ארבע' כאשר זכרתי למעלה ואחר הקליפ' הרביעית של דממה דקה נתברר לו שהנה ה' עובר אבל לא ראה כלל ולא השיג אפי' באחורים אשר נראו למשה ולזה וילט פניו כי ירא מהביט אל הקליפות פן ינזק וביוצא בזה אמרו בס"ה שאסור להסתכל בקשת הנראה בענן לפי שהוא אור מהשכינה אלא שבאים הקליפות סביב רשעים יתהלכון והמביט בהן ניזוק. וכן אומר אני וילט פניו אליהו כי ירא מהביט עד יעבור זעם ואחרי עברם לא כתיב אלא והנה אליו קול ויאמר מה לך פה אליהו שלא ראה ולא השיג אבל בא אליו קול לבד ומהריי"א ז"ל כתב שעם היות שזכרו חז"ל כ"ד דמויים שנתדמו בהם אליהו

ומשה לא כוונו לומר שהם שוים בנבואה חלילה בהפך מן התור' שכתוב ולא קם נביא עוד ביש' כו' והנני בא אליך בכל דמוי ודמוי מהם ההבדל שבין משה עליו השלום ובין אליהו. ואחרי זה אבאר דברים אחרים שהיו באליהו ולא במשה ואבאר שאין זה מה שיחייב היות מעלת אליהו על משה חלילה. ואחר כך אבאר לך המעלות האמתיות אשר בהם נבדל משה מאליהו והכריע שלא קם נביא עוד בישראל כמשה ואומר שהדמויים האלה שאחז"ל שנים עשר מהם שאינם מורים על מעלת הנבואה עם היות שיורו על יושר המידות ויושר המעשים כמו מה שאמרו שמשה הרג את המצרי ושנתכלכל ע"י נשים ושברח מפני פרעה ושבא לבאר ובער עובדי אלילים מן הארץ ושקרא לבני אדם מי להי' אלי ושהלך במדבר ושבא אל הר חורב ושהתפלל על ישראל ושתפס זכות אבות בתפילתו ושעשה המשכן זרע סאתים ושבנה המזבח י"ב אבנים כי המעשים האלה כלם כבר יעשה אותם האדם מזולת שיהיה נביא וכמה מהמלכי' אנשי חיל יראי אלהים בערו ע"א מן הארץ והרגו אנשים חטאים וישראל כולם הלכו במדבר ובאו להר סיני והתפללו חסידים על ישראל ותפשו זכות אבות ועשו שאר המעשים אשר זכרו ולא היו נביאים ולכן אינו מהתימה אם יתדמה אליהו אל משה אדוננו בדברים האלה. כ"ש בשגם כשנתבונן נראה ההפרש הגדול שהיה ביניהם כי משה הרג את המצרי והוא ילד ורך ויחידי עמו בשדה והתגבר עליו ואליהו הרג נביאי הבעל לפי שישראל תפשו אותם והם היו במיתתם. ומשה עם היות שאמר יתרו לבנותיו קראן לו ויאכל לחם הנה לא נתכלכל מהנשים כי אם משל יתרו וגם לא דרך צדקה כי אם בשכר רעייתו הצאן ואליהו כי נתכלכל פעם אחת מאשר היה לאשה הצרפית ואם משה ברח היינו קודם שינתבא אבל אחרי שהתנבא לא ירא ולא חרד ממנו אמנם אליהו ברח אחר היותו נביא מפני איזבל ואם נאמר שמשה בא אל הבאר תראה שאמר בו הכתוב ישיבה וישב על הבאר ואם היא רמז אל השגת החכמה הנמשלת בבאר ואמר בו ישיבה כנוי על שלימות השגתו ואמר ויושיען וישק את צאנם להיות המושיע והגואל והמשקה את העם התורה וחכמה אמנם באליהו לא נאמר בו לא לשון ישיבה ולא לשון תשועה והשקאה. אם משה בער הע"א לא הותיר אפי' אחד הכל הרג ואליהו לא הרג אלא הנביאי' לבד משה אמר מי להי' אלי ויאספו אליו כל בני לוי ולא אחד בהם עובד עבודת אלילים לא כן באליהו היו רעים וחטאים לה' מה לתבן את הבר אם משה הלך כמלך במדבר ארבעים שנה ואליהו ארבעים יום יום לשנה עני ודל ומתגבר אם משה בא אל הר האלהים שקרא השי"ת אותו וששכן עליו הענן והכבוד לעיני העם אמנם אליהו בא שמה מדעתו מבלי קריאה וצוהו ה' שיצא משם וישוב לדרכו ולא עמד שם אלא לילה אחת ויום אחד. אם משה

התפלל אל האלהים היה על הצלתם ואליהו התפלל כפי דעת חכמינו על נקמתם. אם משה תפש זכות אבות היה לטעון נגד ה' על שבועתם כ"מש אשר נשבעת להם בך אמנם אליהו אמר לבד אלהי אברהם יצחק וישראל ולא טען שבועה ולא דבר אחר. אם משה עשה משכן הוריד שם שכינה וישמע את הקול מדבר אליו מבין שני הכרובים ואליהו כשבנה המזבח עם היותו סאתים זרע לא שכן עליו הענן. אם משה בנה מזבח מי"ב אבנים היה במצות ה' והיה אותו המזבח קיים לדורות והמזבח אשר עשה אליהו היה חוץ למקדש ולא העלו עליו עוד עולות ולא היה במצות השי"ת הרי נתבאר שגם בדברים האלה שאינם מעצם הנבואה נבדל בהם לשבח משה על אליהו. ואמנם בשאר הדברים שזכרו הענין יותר מבואר בהם הם הגאולה הנה משה גאל את ישראל גאולה שלימה גופנית ונפשיית גופנית ממצרים ונפשיית ע"י נתינת התורה לא כן אליהו שאין אליהו המשיח המיועד לגואל כי אם שיבוא לפני בוא יום ה' הגדול והנורא ויפנה דרך לפניו עד כאן. **ולע"דן** שאין זו קושיא שמשיח צדקינו לא יוכל לגאול אם לא יכינו הדרך להרים מכשול העונות מדרך עם ישראל וזו היא אומנותו של אליהו ז"ל להשיב לב אבות וכו' ולפנות דרך מהחטאים ועונות ופשעים לשוב בתשובה אם כן הרי אליהו גואל הנפשות ומסבב ע"י הגאולה של הגופים מהשעבוד וז"ש שם במלאכי הנביא הנה אנכי שולח מלאכי ופנה דרך כו' שהבינו מהרי"א על אליהו והמאמר הזכיר הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בא יום ה' הגדול והנורא דהיינו להשיבם בתשובה שלא ילהט אותם היום הבא שאמר למעלה כי הנה יום בא בוער כתנור וכל זדים וכל עושי רשעה קש וליהט אותם היום הבא כו' הרי הצלת הנפשות והגוף והשיב לב אבות על בנים ולב בנים כו' כתב עוד מהרי"א ז"ל אמ' נקרא משה נביא ואליהו גם כן ואתה רואה שכל הנביאים נקראו כן אבל בחרו החכמים ששם נביא נאמר על משה ועל זולתו מהנביאים בשתוף השם. ומהם אמרו שהיה השם בהם בסיפוק ולא אמר אדם שיהיו נקראים נביאים בשם מוסכם בדמוי בשוה עד כאן. **ילע"דן** נראה שהאמת אתו אבל יקשה המאמר למה הזכירו כיון שהוא שם משותף לכל הנבואה ונראה כי אחר שכוונת המאמר לדמות אליהו למשה בכל הפרטים האפשריים לדמותו אליו ואין הכוונה לשיהיה ח"ו כמשה בנבואה שהרי התורה העידה ולא קם נביא בישראל עוד כמשה אבל המכוון להודיע שכיון שאליהו מתדמה אל משה יותר מכל שאר הנביאים אם כן ערך מעלת נבואתו גדולה מכל הנביאים ועולה על גביהן וזה כיון באומרו אתה מוצא שמשה ואליהו שוים זה לזה לכל דבר שאין השואה זו החלטית חלילה אלא היא השואה לכל דבר שנאמר במשה שנאמר גם כן באליהו שזה הוראה במעלת אליהו לא שהגיע אל מעלת משה אלא

למטה ממנו ולמעלה מכל הנביאים. ואה אמר משה נביא כלומר משה נקרא נביא סתם שנאמר ובנביא נשמר שהיא הורא' מעלה כשנזכר סתם נביא וא"הנ שמשה במדרגה אחת ואליהו באחרת למטה ממנו כתב עוד מהריי"א ז"ל אמרו שנקרא משה איש האלהים ואליהו גם כן וגם זה נאמר עליהם בשיתוף בשם נביא. והנה אלישע ואלקנה ועדו וזולתם מהנביאים נקראו כן וכמו שאחז"ל בספרי עשרה נקראו איש האלהים. אמרו משה עלה אל האלהים ואליהו עלה בסערה השמים ואין בזה שווי ולא הדמות לפי שמשה עלה אל האלהים רוצה לומר שנתדבק בו יתברך בהיותו באלה החיים הגשמיים וברדת ה' על הר סיני ויקרא אל משה מתוך הענן ושב אל המחנה שהענייני' המדניים לא היו מפרידים דבקותו ואליהו עלה לשמים בעת מותו כשא' החסידים וכמו שנאמר בחנוך והיה עניין עלייתו כמו שיתבאר והיה הנס האלהי יותר גדול בהתדבקותו בהיותו בזה העולם חי וקיים בגוף ונפש ובהתדבקו בו יתברך לא במלאך משישוער בהפרדו מאלה החיים כי הנפשות כולם ישארו אחר המות והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה אמרו שמשה אמר אם כמות כל האדם ימותון אלה ושאליהו גם כן אמר אם יהיה טל ומטר כי אם לפי דברי וענין מאמרם זה שיהיה שלימותם כ"כ גדול שהמה יגזרו על הדברים הטבעיים ונתקיימו גזירותיהם מבלתי שיתפללו אל השי"ת עליו כלל לפי שחומר העול' היה משועבד אליהם האמנם אם נמצא זה בשניהם מתחלף הוא חילוף רב שמשה גזר בדבר בהפך המנהג הטבעי והוא פתיחת הארץ את פיה ונעשה זה לכבודו ולא היה זה נכתב בתורה ונעשה דברו אבל אליהו גזר על עצירת גשמי' שאינו בהפך הטבע ועשאו לכבוד ה' והוא כתוב בתורה ועצר את השמים ולא יהיה מטר לפי שהיו ישראל עובדי אלילים ולכך לא יורה עניינו כ"כ מהמעלה כמי שיורה מה שגזר משה לכבודו או לכבוד אהרן אחיו שהיה קרח חולק על כהונתו ע"כ.

**ולע"דן** מחילה מכבודו במ"ש שעצירת גשמים הוא כפי הטבע כי עצירת שלש שנים מרדת טל ומטר אינו דבר טבעי. ומ"ש שמשה עשה כן לכבודו ולכבוד אהרן אחיו שמזה הצד יגדל ענין משה ח"ו ושרי ליה מאריה כי משה אדון הנביאים לא כן עשה אלא לכבוד ה' ולכבוד תורתו ולקיומה כמו שנתבאר בכלי חמדה. אבל מה שהיה יותר נפלא ענין משה הוא בפתיחת פי הארץ שהוצרכו חז"ל ב"מסא לומר שנברא בער"ש בין השמשות להיותו דבר נפלא לפתוח הארץ את פיה בחכמה. ולבלוע אותם ואת כל אשר להם ולאות ומופת על ששלחו השי"ת בכל שליחותו כמ"ש אם כמות כל האדם ימותון אלה וכו' לא ה' שלחני. כתב עוד מהרי"א ז"ל אמרו במשה ויעבור ה' על פניו וכו' ובאליהו והנה ה' עובר שבמשה הראהו י"ג מידות ומה שלא ראה אדם לפניו ולאחריו מסדר המציאות

וקשרו והדברים הנמשכי' ממנו יתברך כמו שאמר אני אעביר כל טובי על פניך ונאמר באליהו והנה ה' עובר ולא שמע המידו' כי אם מה שהוכיחו על פניו על מעשיו והודיעו והנה ה' עובר על פשעיו באהבה כמו שפירשתי. ואמר במשה וישמע את הקול ונאמר גם כן באליהו אבל קול משה יהיה מעל הכפור' מבין שבי הכרובים והיה קול אלהי ונבואה עליונה מגעת אליו מאתו יתברך בלי אמצעי והקול הנאמר באליהו היה קול נברא כדמות הקול ששמעו יש' שהיה קול מוחש מגיע לאוזניהם וכקול אשר שמע שמואל בהתחלת נבואתו והיה ע"י המלאך לפי שנבואתו היה ע"י מלאך כמו שיתבאר. וכבר זכר הרב המורה בפי' ל"ו חלק ראשון כמה יש מההפרש בין הקול משה לקול העם ע"כ. **ולע"דן** האמת אתו שאין ערך נבואת משה ולא הקול הבא אליו כקול הבא אל אליהו. וכמו שהכריח מהרב המורה שאין קול משה מעין קול המגיע לעם. אבל במה שרצה להבדיל בין משה לאליהו שלמשה היה דבור אלהי בלי אמצעי. ואליהו היה ע"י מלאך מחילה מכבודו כי דבר ה' היה אליו אל אליהו רק יש ויש כמה מדרגות וכמה פנים לפנים הנראים וכמה אחוריים לאחורי' הנראים והעשרה מדרגות שבנבואה כולם הם מאת השי"ת אלא משל למלך שמתראה אל אהובו בפנים צהובות ואולתו בפנים זועפות לאוהבו מקרוב מדבר עמו ולזולתו מרחוק וכיוצא מאלו הדמיונות לשכך את האוזן. כתב עוד מהריי"א ז"ל משה קרבן להר סיני ואליהו להר הכרמל עם היות שאמרו בפירוש ה' הוא האלהים נשארו עובדי ע"א כמו שהיו קודם לכן אמנם בהר סיני נתן להם התורה ושמעו מפי הגבור' אנכי ולא יהיה לך היו כולם נביאים באותה שעה ע"כ. **ולע"דן** כוונתם בזאת החלוקה להתייחסות התקרבות' להר סיני ע"י משה והתקרבותן להר הכרמל ע"י אליהו שההרים יחדיו שניהם כאחד טובים כי גם הכרמל בים יבוא לדלג שתנתן התורה עליו כי חשוב הוא מאד לשתפסק זוהמתן מישראל כמו שנפסקה בעמידתן לפני הר סיני והרי גם בעת הזא' כשעמדו לפני הר הכרמל הוסרה זוהמתן חלק מה ממה שהיו עובדים ע"א כי בלי ספק רבים מהם מתייהדים כי ראו המורא גדול ואש ה' ירדה מן השמים שלא כדברי מהריי"א שנשארו עובדי ע"א כי אעפ"י שנשארו עובדי ע"א לא כולם. כתב עוד מהריי"א ז"ל אמ' משה דבר עמו המלאך בתחילת נבואתו ואליהו גם כן אבל המלאך נראה למשה בתחילת נבואתו בסנה ולא נראה אליו עוד ולא היתה נבואתו ע"י מלאך כי אם מאתו יתברך בלי אמצעי ואליהו נראה אליו המלאך באחרית ימיו לפי שתמיד התנבא על ידו אם במדבר והנה זה מלאך וישב מלאך וידבר מלאך ה' אל אליהו ע"כ. **ולע"דן** כבר כתבתי במה שקדם שנבואת אליהו ע"י השי"ת היתה אך לא מעין נבואת משה ומה שהזכירו חז"ל משה נדבר ע"י מלאך ואליהו ע"י מלאך

כוונו בזה לומר שהיה התייחסות למשה עם אליהו גם בזה כמו שמנו כמה פרטי' שאין בהם לא מעלה ולא גרעון ולא יועילו אלא לדמות זה לזה בצד מה מהצדדין הנז'. כתב עוד מהריי"א ז"ל אמרו משה נטמן במערה ואליהו גם כן אבל משה נכנס שמה במצות השי"ת שקראו השי"ת וצוה אותו שיבוא שמה והיה זה במעמד הנכבד והנורא בהיות השכינה שורה על ההר ואליהו בא שמה מדעתו ובחירתו ולא בשעה שהיתה השכינה על ההר וצוהו השי"ת שיצא משם ושלא היה ראוי לשבת באותו מקום כמו שפירשתי בפסוק מה לך פה ע"כ. וכבר כתבתי למעלה חלילה לאל מבזות את אליהו להוציאו מן המערה ואין קדושה בה רק בעוד היות ה' שם ובהסתלקות הכבוד הרי הוא כאחת המערות ולא כוונו גם בזה אלא לומר שמה שאירע למשה אירע לאליהו לא שיהיה בזה מעלה או גרעון ומה שנאמר לו מה לך פה לא על המערה כי אם על מציאות בואו שם אל המדבר או זולתו מהפירושים שפירשתי למעלה כתב עוד מהריי"א ז"ל אמרו משה עמד בהר ארבעים יום וארבעי' לילה בלא מאכל ואליהו וילך בכח האכילה ההיא ארבעים יום וארבעי' לילה וכמה מההפרש כשיתבונן בעיון הטוב כי באליהו אמר בכח האכילה ההיא ולא אמר בכח המשקה ההוא לפי שלא נעדר ממנו המשקה כמו שנעדר ממשה שאמר ומים לא שתה ולזה אמר לו המלאך קודם אכול עם היות שם משקה לא הזכיר לו שתיה וגם האכיל' בא למשה בשלילה מוחלטת לחם לא אכל ולא כן באליהו בלשון שלילה אבל אמר בכח האכילה ההיא ועניינו אצלי שאליהו היה זקן וחלוש מאד ולבו יחל בקרבו ואימות מות נפלו עליו וביו' הראשון שהלך במדבר ענה בדרך כחו וישאל את נפשו למות ולכן היה בלתי אפשר שיאכל וישתה וילך לרגלו עוד כל כך מהדרך ארבעי' יום וארבעי' לילה ומפני זה הוצרך השי"ת להאכילו לחם אבירים ומזון אלהי לא להעדר המזון הנהוג כי אם כדי לחממו והוליד בו כח וחוזק רב שיוכל לסבול עינוי הדרך ועמלו ועם היות המאכל ההוא בעוגת רצפים בצורתו וצפחת המי' הנה היה אלהי מן השמים והמים ממעיני הישועה ומפני זה קנה הכח ההוא לזמן רב ללכת הדרך הרב לא שיאמר שלא אכל אחרי כן אלא שקנ' כח אמיץ מופלג לא ייעף ולא ייגע מה שלא היה עושה אם לא היה אוכל אותו אעפ"י שיאכל מאכל הטבעי כי רבים מהאנשים יאכלו וישתו ולא יוכלו ללכת ברגליהם דרך רב כ"ש הזקנים ומפני זה בא הכתו' להגיד שקנה אליהו מאותה האכילה אומץ רב שהלך ארבעים יום וארבעים ליל' וזה לא ישלול שלא היה אוכל כדרכו וכמנהגו כי עם היות הליכתו במדבר כבר נמצא שמה מאכל ומים במקומו' מיוחדי' שיאכלו העוברים שמה ע"כ. **ולע"דן** כל דבריו אלה יוצאים מן דרך הפשט של הפ' מחילה מכבודו שאו' קום אכול פעמי' מורה שבכח האכילה ההיא שאין

אכילה זולתה יעמיד עצמו ארבעים יום וארבעים לילה שאילו היה אוכל ושותה כדברי מהרי"א ז"ל אכילה זולת זאת אכילה טבעית יקשה הקצור קצרה יד ה' מתת ליעף כח ולאין אונים עצמה ירבה על ידי האכילה ההיא הגשמי' אם מעט ואם הרבה יאכל כריסא טעין רגלייא כמו שאחז"ל בפסוק וישא יעקב רגליו אלא ודאי לא היה שם אכיל' זולתה כלל כפשט הפסוקים ודרך המדבר ההוא נורא מאד שעוד היום אין שם מקומות לא מאכל ולא מים לשתות באוזנינו שמענו מפי ערביים וישראלים שבאו מחברתם ממצרים והמדבר ההוא שמם מאד. ודברי חז"ל כפשטן השוו השואה גמורה ענין משה שלחם לא אכל ומים לא שתה כלל ואליהו גם כן דומה בדומה שהלך בכח האכילה ההיא שלא אכל זולתה כלל ארבעים יום וארבעים לילה שלא יתחייב שיהיה בזה הבדל בין משה לאליהו כל שכן שאינו מוכרח שיהיה ההבדל בניגוד כמו שכתב מהרי"א ז"ל בשמשה עליו השלום לא אכל ולא שתה ואליהו אכל ושתה אבל יהיה ההבדל גדול בבחינות אחרו' שמשה לא הוצרך לאכול אכילה אחת קודם הארבעים כדי שיעמוד ארבעים יום וארבעים לילה בלא אכילה שלא נזכר בתורה שאכל סעודה מפסקת שבכח האכילה ההיא יעמוד ארבעים יום וארבעים לילה אבל היתה עמידתו באותה הארבעים יום וארבעים לילה בכח הדבקות האלהי אשר עמו כי הוא המעמידו בלי אכילה ושתיה על דרך ואתה מחיה את כול' לשון מחיה וכלכלה. ויותר שאת ומעלה מעולה אצל משה עליו השלום לא כן באליהו שהוצרך על ידי האכילה ההיא פעמים להעמידו ארבעים יום בין שתהיה אכילה גשמית או רוחנית העוגת רצפים מלבד שאר המעלות להיות שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה שהוא דבר נורא מאד שילוד אשה יעמוד משתעשע עם קונו ארבעי' יום וארבעי' לילה וזהו שאמר ויהי שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכל וכו' שעיקר הפלא הוא היותו שם עם ה' כל כך זמן וגם בלי אכילה ושתיה זו תוספת נס ואליהו ז"ל עם היותו תמיד דבק עם אלהיו ומתבודד במושכלות ה' ובפרט באותם הארבעים יום לא היה נע ונד במדבר חלילה אבל מתבודד כפי השגתו אך לא בערך משה עליו השלו' אדון הנביאים. כתב עוד מהרי"א ז"ל אמרו עוד שמשה קבלו ישראל על ידו אהבת המקום ואמרו נעשה ונשמע ועל ידי אליהו אמרו ה' הוא האלהים ההבדל רב כמו שאמרתי שבזמן משה קבלו האהבה האלהית בכל לב אמנם בזמן אליהו בפיהם לבד ורחוק מכליותיהם שהנה לא נמנעו מלעבוד עבודת אלילים. הנה נתבאר מכל זה שהדמויים שזכרו חז"ל לא היו בהשואה רק בשתוף או בספוק עד כאן.

**ולע**"דן כבר זכרתי שרבים מישראל לאלפים ורבבות שבו בתשובה שלימה וזה הכלל אין גרעון בכבוד משה עליו השלום במה שיתדמה אליהו אליו בענין אחד או בכ"ד דברים

כי מעלתו לא תליא בכיוצא בפרטים האלה כי מדרגתו מאוד נעלה על כל הנביאים עין לא ראתה. כתב עוד מהרי"א ז"ל בדמויים שלא זכרו חז"ל הנה קריעת ים סוף שעשה משה אינו דומה לקריע' הירדן לפי שהיה ים סוף עמוק מהירדן לאין שיעור ונצבו כמו נד נוזלים ונטבעו המצריים בתוכו באותו עת שהיו ישראל יוצאין לרוחה וכמו שאמרו חז"ל עשרה נסים נעשו לאבותינו על ים סוף ועם זה ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל בן בוזי ובקריעת ירדן לא היה דבר מזה עד כאן.

**ולע"דן** במה שזכרתי למעלה נוסף על זה. אבל אשדי נרגא על דברי מהרי"א בענין זה והוא שכיון שכל הדמויי' שהזכירו חז"ל הכריח מהרי"א ז"ל שאין הדמויים ההם בהשואה כי אם בשתוף או בספוק אם כן יקשה למה לא הזכירו הדמוי הזה של קריעת ים סוף והוא גם בשתוף ואעפ"י שלא יהיה בהשואה כמו שהזכירו הכ"ד דברים ואעפ"י שאינם בהשואה ואם הניחו ז"ל מלזכור אלה הדברים לפי שאינם בהשוואה אם כן סתירה לדבריו שאמ' שה"כד שהזכירו לא היה בהשואה רק בשיתוף. וזו קושיא חזקה. ואשיב לכבוד מהרי"א ז"ל כי לא יאתה שאותם ה"כד שהזכירו הם דמויים בשתוף ובספוק לא בהשואה אבל קריעת ים סוף עם קריעת הירדן אינם נכנסים אפי' בסוג בשיתוף או בספוק. וכן נשיב על כל שאר הפרטים שנזכיר בס"ד. כתב עוד מהרי"א ז"ל ואמנם בענין האש שירד על המזבח ביום השמיני למילואי' והורידו גם כן אליהו בהר הכרמל הנה לא התפלל משה ע"ה עליו כמו שעשה אליהו והשם יתבר' מעצמו הוריד האש על המזבח להודיע ששעה ה' אל מנחתם והנס הזה אעפ"י שנעשה לפני משה ראוי שיוחס לאהרן מלמשה שאהרן היה הכהן הגדול המקריב ביום ההוא והנה נעשה נס לדוד כיוצא בזה ולשלמה שירד האש להם ולא ימשך מזה שתהיה מדרגתם שוה בנבואה למשה. ככה נאמר באליהו שאעפ"י שנעשה לו נס כיוצא במשה לא יתחייב שיתדמה אליו בנבואה כי אם למדרגת אהרן לא זולת ולהיות השני נסים האלה מורים על מעלת אליהו היותה ממדרגת משה היה שלא זכרו אותם חז"ל בכלל שאר הדמויים. וכבר יאמר אומר שנתעלה אליהו על משה במעשה הנסים במעשה בן הצרפית מה שלא מצאו במשה שיעשה תחיית המתים ועלותו בסערה השמים שהם הדברים היות' נרשמים וגדולים שנמצאו באליהו ולא נמצא כן במשה. ואני כבר כתבתי בספר מחזה שדי וגם כן בפירוש ספר יהושע על שמש בגבעון דום שהנסים אינ' משיגים עצמיים במדרגת הנבואה לשתהיה מדרגתה כפי מדרגת הנסים אשר יעשה הנביא וכמו שכתב הרמ"בם ז"ל בספר המדע משה רבינו עליו השלום לא האמינו בו מפני האותות כי כל מה שעשה מפני ההכרח עשאו ופירשתי פסוק ולא קם נביא בישראל עוד כו' ואם

ההכרח הביא לאליהו להחיות בן הצרפית המתגורר עמה ולמשה לא בא עת צורך האם מפני זה נחשוב שמעלת אליהו גדולה על משה חלילה הנה מכת בכורות שאין בית אשר אין שם מת ומבני ישר' לא מת אחד הנה זה נס גדול כתחיית המתים והנה ההפסד בזולת הסיבות הטבעיות כהויה בזולת סבותיה וכן נס הדבר שהיה במקנה מצרים ומבני ישראל לא מת אחד האם היה קטן מתחיית המתים. והנה אלישע עשה גם כן נס בתחיי' בן השונמית ועצמותיו אחרי מותו החיו האיש הנקבר אצלו וכן ספרו הכתובים שעשה אלישע נסים שלא עשה אליהו ולא משה וכן ישעיהו עליו השלום עשה נסים שלא עשה משה ואליהו ולא נאמר מפני זה שמדרגתו גדולה על משה עליו השלום חלילה. ואמנם עלות אליהו בסערה השמימה אף שנבינהו כפשוטו שעלה לגרמי השמימיים יותר נפלא הוא מה שנאמר במשה שעלה אל האלהים שהוא מניע השמים והבורא אותם כל שכן כי כבר כתבו המפרשים כולם פה אחד שאין ראוי שנחשוב שעלה אליהו בגופו כי לא יכנסו הגופות השפלים בתוך גרמים השמימיים אבל שמים באותו מקום נאמר על החלק העליון מיסוד האויר כמו ערים גדולות בצורות בשמים ומגדל וראשו בשמים את אוצרו הטוב את השמים ושהיה ענייני שהי"ת רצה שלא ימות בארץ אבל שיעלה רוח אלהים באויר ושם ישרף גופו ובגדיו והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה והיה זה לסיבה שאזכיר שמה וגם היתה פרידתו ועלייתו בסערה לפי שכל ימיו וגם בעת מותו בסערה ישופנו וענה ה' אותו מן הסערה מה שלא היה כן במשה אדונינו שלא כהתה עינו ולא נס ליחה ולא היה רואה סערה ולא צער כלל בעת דבקותו ונבואתו והיות הפרדת נפשו מגופו באויר ולא בארץ עם ההתבוננות אינו מעלה ולא יתרון במדרגת הנבואה ממשה שנקבר בגיא ולא ידע איש את קבורתו עד היו' הזה ואם משה נגנז גופו בבטן הארץ שלא ידע איש אותו ככה תראה שנגנז ארון הברית אשר היו בו לוחות האבנים והתורה כולה ומי המונע שלא יהיה זה מעלה רמה ונשאה מהשרפה שנשרף אליהו באויר או באש כי הנה לא נשרף הארון אבל נגנז והוא המורה באותו אופן גדולה מהשריפ' כל שכן שלא ידע אדם באיזה אופן נגנז ונקבר מר"עה והוא הנרצה באומרו ולא ידע איש את קבורתו שלא אמר ולא ידע איש את קברו אלא את קבורתו רוצה לומר באיזה אופן נקבר אם נשאר שמה בארץ או עבר משם למקום אחר וכבר אחז"ל משה לא מת אבל עלה ומשמש ברקיע וכן אמ' במסכת סוכה פ"ק תני רבי יוסי אומר מעולם לא ירדה שכינה למטה ולא עלו משה ואליהו למרום שנאמ' השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם והכתיב וירד ה' על הר סיני למעלה מעשר' והכתיב ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזתים למעלה מעשרה והכתיב ויעל אליהו בסערה השמים למטה מעשרה הנך רואה

שזכרו במשה עלייה למרום כמו שזכרוהו באליהו וכן סבר רבי יוסי שלא עלה אליהו למעלה אמנם מהנרצה אצלם למטה מעשרה הנה אין זה מקומו וכבר הרחבתי בדרוש זה במחזה שדי אשר לי עד כאן.

**ולעד**"ן זר מאד שאליהו עליו השלום יהיה טעון שריפה בגופו ואפילו שהוא אחרי מותו ואלו היתה השריפה הגונה ומשובחת מן הקבורה ניתנה לכל החסידים ונביאים ואם כן איך יעלה בדעת שישרפו עצמותיו של אליהו וגופו ולא יהיה כא' מהחסידים שלא שלטה בהם רימה וגופם שלם כההיא דאחאי בר יאשה דגששיה. גם ב"מש שבמשה אחז"ל עליה כאליהו ולא מת משה מחילה מכבודו שמניח מקרא מלא בפי וזאת הברכה וימת שם משה וכו' ומשה במותו לא כהת' עינו ולא נס ליחה ובנביאי' משה עבדי מת והוא מחז' ומרדף אמרי' לא המה באו' וכבר אחז"ל משה לא מת אבל עלה ומשמש ברקיע וכן אמ' במס' סוכה בפ"ק כו' כנז"ל בדבריו ובמס' סוכה לא דברו אלא בפסו' ומשה עלה אל האלהים דהיינו למטה מי' לא שיאמ' במשה עלייה מעין אליהו כי מיתה כתיב בו במשה כאמור וזה פשוט ו"מש למעלה מעשרה ולמטה מעשרה זה יובן בסוד העשר ספירות כמו שהבינו המקובלים ז"ל והפילוסופים האלהיים יבינוהו בסוד העשרה שכלים הנבדלים. מעתה נאמר כי אליהו בהיות שגזר השי"ת הנני נותן לו את בריתי שלום והוא שלא יפרד לא גופו מנשמתו ולא נשמתו מגופו אבל יהיה ברית שלום ביניהם וכן שלום בארבעה יסודותיו שלא יפרדו איש מעל אחיו לעול' יתחייב מזה שעוד היום גופו קיים ונשמתו בו אלא שלהיות החומר עכור בחטאו של אדם הראשון שקודם שחטא היה בלי ספק זך בלי שמרין וכמו שאמרו חז"ל תפוח עקיבו של האדם הראשון היה מכהה גלגל חמה ודברים כפשטן. על כן הוצרך והוכרח למות לזכר אותה החלאה וזהמת הנחש הקדמוני וכשיקומו הגופים בעת התחייה יקומו בדוגמא ותמונה כאשר היו הם בזה העולם אבל יהיה מזוכך מאותה הזוהמת נחש הקדמוני וזה היה תועלת המות שנאמר בה והנה טוב מאד טוב מות. וכיוצא בזה אירע לאליהו בעלותו בסערה השמים נזדכך גופו מאותה החלאת נחש אבל לא נשרף חלילה וכיוצא בזה צריך לומ' בכל אותם שנכנסו חיים לג"ע כרי יהושע בן לוי ואליעזר עבד אברהם וזולתם שהזכירו חז"ל כי בלי ספק לא טעמו טעם מיתה וקבורה ונכנסו חיים לג"ע בגוף ונפש אבל סוף סוף נזדכך גופם הזדככות מספיק ונכנסו לג"ע. וכיוצא בזה על אחת כמה וכמה נזדכך משה בעלותו אל האלהים ולא נשאר בו שמץ זוהמת נחש חלילה כי לא יגורך רע והוא עלה אל האלהים ונזדכך קודם וקירון פניו יוכיח על כל גופו שנזדכך זכוך גדול ובמותו לא נס ליחו שכבר היה מזוכך מזוהמת נחש והוא בחיים חייתו ועכ"ז ההזדככות לא

עלה משה למעלה מעשרה כנז"ל שהוא סוד עשר ספירו' בלי מה שלא יתכן לעלות שם בגוף ונפש. וכן אליהו לא עלה שמה עדיין בהיותו מקושר בגופו בברית שלום אבל הוא במדרגות המלאכים בעולם היצירה כאחד מצבא המרום במרום אבל לא בעשרה של בריאה וכ"ש בעשרה של אצילות אמנם משה שטעם טעם מיתה וקבורה זכה אחרי מותו לעלות למעלה מעשרה וכבר אמרו בס"ה מסכים לזה בפסוק ושבח אני את המתים שכבר מתו מן החיים אשר הם חיים עדנה ודרך רמז נאמר עדנה אפילו אותם שנכנסו בגן עדנה שמדרגת אותם שמתו וטעמו טעם מיתה משובחים יותר מן החיים אשר המה חיים עדנה שלא טעמו טעם מיתה וקבורה והם חיים עדנה כאליהו וכיוצא בו מאותם שנכנסו חיים בגן עדן. באופן שמעלת משה ואפי' שמת גדולה מאד ומשובחת כאמור וזה הענין מקרא מלא הוא וישוב העפר אל הארץ כשהיה והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה לאמר כי לא תשוב הרוח אל האלהים אשר נתנה לשוב לדבקות אל מקום שממנו חוצבה אלא א"כ יקדם שישוב העפר על הארץ כשהיה ואח"כ והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה וכתוב כי לא יראני האדם וחי שבעודו חי דבק עם גופו ואפי' שהוא מזוכך כגופו של אדון הנביאים מרע"ה נאמר בו לא תוכל לראות פני כי לא יראני האדם וחי כמו שאחז"ל ואפילו החי שהוא המלאך וא"כ אליהו אפילו שהשיג כמדרגת המלאכים להיות לו מהלכים בין העומדים האלה עכ"ז לא זכה להשיג מה שהשיג משה ע"ה בשע' מותו ע"י המיתה והפרדו מן הגוף ולפי זה נבחר מות מחיי'. ואפשר לומר כי אליהו אשר הוא פנחס כאשר שם נפשו בכפו להמית זמרי ואחז"ל שפרחה נשמתו באותה שעה ואז נכנסו בו נדב ואביהוא אפשר שנאמר שטעם טעם מיתה בצד מה עד שיוכל להשיג מה שמושג על ידי המות אך לא במדרגת מר"עה. ואל ילוז מעיניך ענין זה כי הוא נכון מאד. כתב עוד מהריי"א ז"ל והעולה מכל זה שלא מצאנו באליהו שלימות ומעלה שיורה על יתרון מדרגתו על מדרגת אדון הנביאים ולא דומה ושוה אליו כ"ש שמצאנו במרע"ה דברים עצמיים בענין הנבואה שלא זכה אליהם אליהו ולא זולתו. אם ראשונה בהיות נבואת משה מאת ה' פנים בפנים ופה אל פה כאשר ידבר איש אל רעהו בלי אמצעי כלל ונבואת אליהו ושאר כל הנביאים היתה על ידי אמצעי וזה ההבדל העליון מכל ההבדלי' שנבואת מרע"ה מאת הסבה הראשונה ונבואת הנביאים היו מנבאים ע"י שכל הפועל ועוד שהיתה נבואת משה שורה עליו בהקיץ ביום מעל הכפורת מבין שני הכרובים ונבואת הנביאי' היה תמיד בחלום או במראה ותרדמה נופלת עליהם כמו שאמר אם יהיה נביאכם כו' במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו לא כן עבדי משה כו' פה אל פה אדבר בו כו'. שאר הנביאים היו משיגים אבל רעדה אחזתם שם והיו מתפעלים כמו

שאמר בדניאל והודי נהפך למשחית ולכן אליהו ראה הרוח והרעש והאש בלקיחתו. גם לפי שכולם היו מתנבאים בבח המדמה לזה היו ממשלי משלי' כפי הרכבו' דמיוניה' ומשה היה מנבא בלי התפעלות חומרו ובהשתמשו' חושיו כמו שאמר ודבר ה' אל משה פנים אל פנים כו' שלא היה משתמש בכחו המדמה בנבואתו. שאר הנביאים ואליהו ג"כ לא היו מתנבאים כל עת שהיו רוצי' להנבאות כי אם כאשר היתה שורה עליה' הנבואה הלא תראה שאליהו היה מצטער על שלא היה מגיע אליו הנבואה עד שמפני זה שם לדרך פעמיו ובא אל הר חורב ונטמן במערה אמנם משה היה מנבא בכל עת שירצה כמ"ש עמדו ואשמע' מה יצוה ה' לכם והיה זה לפי שאליהו וכל הנביאים לא היו מוכנים בכל עת אל הנבואה אבל היו צריכין להכין עצמם אליה ומשה היה מוכן תמיד וכמו שביאר הרב כולו בפי' המשנה. עוד אמר שהמדרגה היותר עליונ' שבנבואה היא קבול הלוחות מעשה אלהים המה והמכתב מכתב אלהים הוא חרות על הלוחות ועם זה נתינת התור' שהוא שלמות העליון הכולל לאומה והנצחי לעד וזה יוחד בו אדוננו משה ולא נשתתף בו נביא זולתו כי תכלית כל הנבואות היו קיום נבואת משה ומה שיורה על נבואת מרע"ה הוא היותה חוץ מהמנהג הטבעי ובדרך נס ופלא הוא ישיבתו בהר ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכל בלי מאכל ובלי משקה ובלי שינה ושאר הדברים ההכרחיים לחי ובסוף העמדה האחרונה בהר קרן פניו המופלא. עוד מצאנו במשה שמההתהפכות ניצוץ זוהר נבואתו נבאו שבעים זקנים וגם ישראל כולו ששים רבוא נבאו ולרוב השפע האלהי הנשפע עליו היה מגיע לכל הקרובים אליו ומה שלא מצאנו בשום נביא אחר. והיה גם כן מקדושתו כל כך שעל ידי תפלתו נתכפר עון העגל ושב ה' משליחות המלאך ועל ידו שרתה השכינה בישראל שהוא המופלא שבנסים והתמידה ארבעים שנה בקרב ישראל מה שלא עשו כן שאר כל הנביאים משה עשה ברצון האלהי מלחמת עמלק ומלחמת מדין ומלחמת סיחון ועוג ברצון האלהי מופלג מה שלא עשה כן אליהו במלחמות אמנם מעלת שאר הנסים הנה נסי מצרים בכמותם וגדלם והיות' לעיני הכת המנגדת כמו שכתב הרב המורה גדלו על נסי שאר הנביאי' וגם המן שהתמיד ארבעים שנה ונכללו בו נסים רבים לא נעשה נס יערוך אליו בכל הזמנים. סוף דבר מעלת משה אדונינו בנסים ובנבוא' כבר העידה התורה עליו במה שאין בו ספק באו' ולא קם נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו ה' פנים אל פנים לכל האותות והמופתים אשר שלחו ה' לעשות בארץ מצרים לעיני פרעה ועבדיו ולכל ארצו. ולכל היד החזקה ולכל המורא הגדול אשר עשה משה לעיני כל ישראל ע"כ:

**יט כ כא**

**וילך** משם וימצא את אלישע כו' ויעזוב כו' מצאתי בתנא דבי אליהו בסימן ר"כד מהילקוט כתבתיו בפסוק ויהי המה הולכים הלוך ודבר כו' ויעזוב את הבקר מיד הפקיר כל אשר לו וזרע כל השדה מלח שנאמר וישב מאחריו וגו' ע"כ. נראה שלמדו כן מג"ש נאמר כאן מאחוריו ונאמר להלן ותבט אשתו מאחריו ותהי נציב מלח. ורש"י ז"ל בשלם הבשר בשל להם את הבשר כך פירש דונש וכתיב בשני תיבות ואני אומר אין צריך לחלקו לבי תיבות ומהו בשלם הבשר בשלם לשני השוורים את הבשר שלהם שהצמד אין פחות משנים ע"כ. והרד"ק ז"ל והוא חורש מצאו שהיה חורש הוא עם עבדיו שהיו חורשי' עם הבקר ושנים עשר צמדים היו לפניו חורשים וצמדים ר"ל בקר לפי שהשוורים נצמדים יחד בעת החרישה נקראים צמד וצמדים וי"ת תרין עשר פדנין דתורא צעידין קדמוהי והוא בשנים העשר בקר מן ה"יב צמדים הוא היה חורש באחד מהם ויש אומרים עבדיו היו כל אחד ואחד עם צמדו והוא מתורגם והוא רדי בחד מתרי עשר והספור הזה להורות כי מצאו בשנים עשר והוא אות כי יהיה ממונה על שנים עשר שבטי ישראל לנביא ולמזהיר. וישלך אדרתו אליו כמו עליו וכת"י ורמא שושיפיה עלוהי ולא שעזבה אצלו אלא שלקחה והלך לו וז"ש וירץ אחרי אליהו עשה לו סימן שילך אחריו ולא אמר לו בפירוש כי ידע שיבין כי מה' יהיה נביא וידע כי האל נתן בלבו של אלישע ללכת אחריו ולשרתו לפיכך לא עשה אלא סימן ומה שאמר לו לך שוב כי מה עשיתי לך לנסותו אם היה אומר בלב שלם ופי' מה עשיתי לך ר"ל אם הטיתי אדרתי עליך לפיכך אתה רץ אחרי. אשקה נא במקצת הספרים השי"ן בקמ"ץ חטף ע"כ. והר"לבג ז"ל כפירוש הראשון והוא בשנים העשר שאלישע היה חורש כי הוא היה א' מהשנים עשר החורשים ואחשוב שזכר זה להעיר כי אבי אלישע היה עשיר מאד ועכ"ז נפרד אלישע מבית אביו לשרת אליהו מפני חוזק אהבתו החכמה. ויעבור אליהו אליו ר"ל כי כבר עבר אליהו סמוך לו ובהיותו קרוב אליו מאד השליך כנפי אדרתו עליו עד שכבר הסך אדרתו עליו מידי עברו והנה הרגיש תכף אלישע כי רצון אליהו שיבא אליו ויחסה תחת כנפיו ולזה עזב את הבקר ורץ אחרי אליהו וא"ל שיעזבהו לנשק לאביו ולאמו ואח"כ ילך אחרי אליהו ויאמר לו לך שוב כו' ידמה שאמ' לו לך לנשק אביך ואמך ושוב אחרי כי זה הוא מה שעשיתי לך ר"ל שכבר עשיתי זה להעיר אותך שתבא לחסו' תחת כנפי ע"כ. ומהרי"א ז"ל כדה"רדק ז"ל שהגיד שהיו י"ב צמדים כנגד י"ב שבטים שיהיה נביא עליהם. ועם היות משיחת אלישע נזכרת אל אליהו בסוף נבואתו ומשיחת חזאל ויהוא קודמת הגיד הפסוק כי הקרה ה' את אלישע לפני אליהו בלכתו מהר חורב. והשליך

אדרתו עליו לבחון בחינה אם יניח אלישע את כל הון בית אביו וילך אחרי אליהו ולזה כשעבר אליהו נגדו השליך קצת אדרתו כאילו הורה באותו סימן שיהיה נביא להי' וילבש אדרת אליהו ונבואתו וגם ניבא על כיוצא בזה שבעת הסתלקו מן העולם ישליך אדרתו ועם היות שלא דבר אליהו עם אלישע רק מפני כנף אדרת שנער אשר נגע בבשרו התפעל אלישע כ"כ שעזב את הבקר ורץ אחרי אליהו ושאל אליו רשות ללכת לנשק אביו ואמו ולקחת רשות מהם ואז ילך אחריו ואליהו השיבו לך שוב כי מה עשיתי לך והוא פי' לך שוב כדר"לבג ופי' תיבת מה כמו מה רב טובך שאמר לו לך אל אביך ואמך ושוב מהרה כי מה ודבר גדול עשיתי לך. ואחר שדבר גדול עשיתי לך אין ראוי שתשליכהו אחרי גוך וכן עשה אלישע. **ואבא** מארי ז"ל בדרשותיו כתב כי האהבות שלשה דמיונית טבעית שכלית. דמיונית והיא אהבת הממון ותכף בהשלכת אדרת אליהו אליו ובהשקפתו אליו עזב הדמיונית והשליכה אחרי גוו שהרי הניח כל הצמדי' עם היותו בתחילה הוא בעצמו משתדל כמ"ש והוא בשנים העשר. והטבעית היא אהבת הקרובים ולז"א אשקה לאבי ולאמי ואמר לך כי ידעתי שתשוב כי מה עשיתי לך ר"ל כי מה ודבר מועט הוא מה שעשיתי לך בערך מה שאני עתיד לעשות לך ממעלה וכבוד וקדושה שתשיג האהבה השכלית שהיא אהבת הש"י והדבקות בה. **ולע"דן** מלשון וילך משם שקפצה לו הארץ והלך משם ופגע באלישע ושלא נצטרך עוד למ' יום שניים בחזרה בלי אכילה ושתיה אלא וילך משם וימצא בהסח הדעת את אלישע והגיד הכתוב שהיה אלישע להוט אחרי העניינים המדומים והוא חורש י"ב צמדי' שהיא עבודה רבה והוא בעצמו היה משתדל בכל הי"ב והוא השתדלות נמרץ כי הלואי יוכל אדם א' בב' צמדים והוא בי"ב ר"ל מטפל בכל הי"ב יחדיו ועם כל זה בעבור אליהו וישלך אדרתו אליו בשתיקה אלא שרמז לו בכנף האדרת כמנהג הקורא את חבירו בהנפת סודר כך ויעבור אליהו וישלך אדרתו אליו ולא עליו שלא השליכה עליו אבל השליך הכנף והניפו אליו כלפי פניו והיה זה רמז קריאה ולזה ויעזוב את הבקר ר"ל התיר הצמדים מצמדותם שבטל המלאכה ולהכי לא כתיב ויעזוב את הצמדים אלא ויעזוב את הבקר שהיו בלי צמידה ובטלות מהחרישה ובסמוך כתב ויקה את צמד להודיע ששני בקרים לבד זבח כי הוא המספיק לא כל הבקרים כי למה ישחית המותר. ואמ' לך שוב ר"ל לך ושוב במהירות שתהא השיבה כהליכה. ותכופה אליה בלי איחור.

ודע כי כפי המובן מדחז"ל שכבר היה אלישע מקודם עם אליהו ונמצא עמו ושרתו בענין הכרמל שאחז"ל בפ' אשר יצק מים ע"י אלישע דהיינו שיצק מים רבים אל הברכה אשר בבית סאתים שנעשו אצבעותיו של אליהו כמעינות כנז"ל בפ' ויבנה את האבנים כו'

בשם תנא דבי אליהו. ובלכתו בורח אל המדבר פירש מאליהו והוכרח אלישע לשוב לחרוש מפני פחד איזבל ועתה בחזרת אליהו מצאו לאלישע. והגיד אשקה נא לאבי כו' שכבר הרגיש בו אליש' שזאת הקריא' היא למשחו תחתיו וזה הכיר בהשלכת האדרת אליו כאילו אמר אתה תלבשנה תחתי ולז"א אשקה נא לאבי ולאמי כי נשיקה של פרישות היא זו כמו ותשק ערפה לחמותה וזהו אשקה לאבי ולאמי להפרדי מהם ואלכה אחריך לעולם ויאמר לו לך שוב אפש' ש"לל שוב תמיד הלוך ושוב כי מה עשיתי לך האם אני אוסר עליך שלא תלך הלוך ושוב לאביך ולאמך אשר היא מצו' גדול':

**וישב** מאחריו כו' רש"י ז"ל ויתן לעם מרוב שמחה עשה משתה ע"כ. וה"רדק ז"ל וישב מאחריו לנשק את אביו ואת אמו אעפ"י שלא הזכיר הכתוב וא"חכ שחט הבקר ועשה סעודה באותו השד' לחורשי' ולעם אשר באו אחריו ללוותו וז"ש ויתן לעם כי מהעם לא היו אתו בשדה כי אם י"א החורשים אלא הכי פי' שהלך לקחת רשות מאביו ואמו ובאו אחריו מאנשי עירו ללוותו כי הוא נפרד מהם. צמד בקר א' מהי"ב. בשלם בפירוש דונש והמתרגם כמו בשל להם ר"ל בקע כלי המחרישה ובשל להם הבשר בהם ו"מם בשלם במקום להם ע"כ. וכן הרלב"ג וילך אחרי אליהו וישרתהו כדי שילמוד יותר מחכמתו יותר משאר תלמידיו היה משרת לומד תמיד עם הרב ורואה מנהגיו ושומע דבריו תמיד יותר מהתלמיד שאינו משרת. ומהרי"א ז"ל כדרש"י שחט להם לשמחה הצמד בקר שהיה אלישע חורש בו והאכילו להם. וישרתהו והשמוש הזה הוא שתחול הנבואה על משרתיהם ואעפ"י שלא יהיו מוכני' אליו כראוי וזה לפי שהמשרת עומד תמיד עם האדון שכן נחה רוח אליהו על אלישע ורוח משה על יהושע:

**כ**

**א ב ג ד ה ו**

**ובן** הדד כו' וישלח כו' ויאמר כו' ויען כו' וישובו כו' כי אם כעת כו' תנחומא כספך וזהבך לי הוא שלח לו מלך ישר' כדברך אדוני המלך לך אני כו' שלח לו פעם שנית כי אם כעת מחר כו' וכי כל מה שתבע בראשונה אינו חמדה. כסף וזהב חמדה הם וכ"א יבוזו חמדת הגוים וכ"א לא תחמוד כסף וזהב עליהם נשים הם חמדה שנא' הנני לוקח את מחמד עיניך במגפ' בנים הם חמדה שנא' והמתי את מחמדי בטנם נמצא כל מה שתבע בראשונה גם הוא חמדה א"כ מהו כל מחמד עיניך הוי אומ' דבר שהוא חמדה מתוך חמדה היא התור' שנ' הנחמדי' מזהב כו' ע"כל. **ולע"דן** לדקדק כפל הלשון בקושייתו שמקשה אותה פעמים שהרי אמר וכי מה שתבע בראשונה אינו חמדה כסף וזהב כו' ואח"כ או' נמצא כל מה שתבע בראשונה גם הוא חמדה ו"אכ מהו כל מחמד

עיניך. ונר' שמתחל' הקש' מהל' דמדקאמ' בשאלתו הב' כל מחמ' עיניך מכלל ששאלתו הא' לא הית' מחמד וע"ז מקש' וכי כל מה שתבע בא' אינו חמדה לזאת הקושי' היא מהלשון והקושיא הב' מקשה מהענין דמאחר שנמצ' שכל מה שתבע בא' גם הוא חמד' מהו כל מחמ' עיניך כאלו הדבר הזה קשה מהא' שהרי א"ל כאן כל מחמ' עיניך ומצינו שלא נתרצ' אחא' בזו הב' ומשני שזו הב' חמדה מתוך חמד'. ואפש' לפ' בהפך שמתחל' הוקש' לו מהענין וכי כל מה שתבע בא' אינו חמדה שראינו שסבר וקביל בנתינת' לא כן בשאלה הב' והלא כסף וזהב חמד' כו' ובסו' דבריו מקשה מהלשון ואו' נמצא כל מה שתבע בא' גם הוא נקרא חמדה וא"כ מהו דקאמ' לי' הנני לוקח את כל מחמ' כו' כאלו זה נק' חמד' והדברי' הקודמי' אינ' נקראי' חמד' ומשני כו' או' דבר שהיא חמד' מתוך חמדה. ואמ' כסף וזהב חמדה הם לפי שהייתי יכול לומר הכסף וזהב אינו חמדה לפי בעלי השכל והבוטחים בה' כי אם דמיון לזה אמר דא"הנ שאינו חמדה אבל לגבי הגוי' ובן הדד חמדה הם ז"ש כסף וזהב חמדה וכה"א יבוזו חמדת כל הגוים שהיא חמדה אל הגוים לא שלפי האמת יהיו חמדה אבל חמדת כל הגוים הם ובן הדד גוי הוה ולגבי דידיה כסף וזהב חמדה הם ולזה אמר לא תחמוד כסף וזהב עליהם ר"ל אותו הכסף והזהב אשר על האלילים לא תתן לו תורת חמדה וחשיבות ז"ש לא תחמוד כסף וזהב עליהם אבל יהיה בעיניך כאילו הוא הבל וכלא חשיב וכיון דגבי ע"א הוא דאסר לתת לו תורת חמדה וחשיבו' מכלל דשאר כסף וזהב דעלמא מות' לתת לו תורת חמד' וז"ש וכ"הא לא תחמו' כסף וזהב עליהם דמינה ילפינן דכסף וזהב חמדה הם. אמנם בנשים הכשרות ומצילות האדם מן החטא ומדריכות בניהם לתורה וכן הבנים אשר הנה נחלת ה' בני' ברא מזכה אבא בהם אמר בלשון אחר והוא אומרו נשים הם חמדה ר"ל הם חמדה לפי האמת וכן גבי בנים אמר בני' הם חמדה ולא אמר חמדה הם כמו גבי כסף וזהב שאמר חמדה הם. ובמס' סנהדרין פ"א מפני מה זכה אחאב למלכות כ"ב שנה מפני שכבד את התורה שניתנה ב"כב אותיות שנאמ' ויאמר למלאכי בן הדד אמרו לאדוני המלך כל אשר שלחת אל עבדך בראשונה אעשה והדבר הזה לא אוכל לעשות מחמד עיניך מאי היא לאו ס"ת ודילמא ע"א לא ס"ד דכתיב ויאמרו לו הזקנים וכל העם לא תאבה לו ולא תשמע ודילמא סבי דבהתתא מי לא כתיב וישר הדבר בעיני אבשלום והזקנים ואמר רב יוסף סבי דבהתתא התם לא כתיב וכל העם הכא כתיב וכל העם וא"א דלית בהו צדיקי דכתי' והשארתי ביש' ז' אלפים כל הברכים אשר לא כרעו לבעל כו' ע"כל. ואין להקשות הענין זה אחר כמה שנים למלכו הוה והיאך זכה בשבילו לכ"ב שנה וקודם שאירע זה למה זכה. כי זו הוראה שתמיד כבד את התורה ולומדיה ואעפ"י שהיה עובד ע"א וסופו

זה הוכיח על תחלתו ולכך זכה לכ"ב שנים. ומה שהיה רוצה בן הדד ס"ת אולי היה להעתיקו ואסור לתתו לו משום לא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום. או היה רוצה בו בתורת משכון שלא ימרוד בו ויהיה הס"ת ממושכן תחת ידו ולא רצה לא זה ולא אותו. למדנו מאלה המאמרי' טעם למה שנתרצה בשליחות הראשונה ולא נתרצה בזו האחרונה. ורש"י ז"ל הביא קרוב לזה כי שלחתי אליך לי תתן ידעתי כי תתנם לי אבל אחרת איני גוזר עליך. כל מחמד עיניך והלא כל הראשונים דברי חמדה הם אלא מהו מחמד עיניך חמדה מתוך חמדה זה ס"ת שנא' בו הנחמדים מזהב ומפז רב אמר אחאב בלבו דבר גדול זה מבקש אין זו עלי לבדי אלא על זקני ישראל היא לפיכך ויקרא לכל זקני הארץ אעפ"י שהיו ע"עא היו מכבדין את התורה ע"כ. והר"דק ז"ל לך אני וכל אשר לי לא אמר על העם שיקח אלא שיהא הכל תחת ממשלתו להטיל מס ועבודה עליהם והוא שלח לו אח"כ לי תתן ר"ל מ"ש לי הם על דעת כן כי מעתה תתן אותם כי אם כעת מחר אשלח את עבדי כו' וזה היה תוספת בדבריו האחרוני' על הראשוני' ומפני זה מאן אחאב והזקני' בדבריו האחרוני'. ו"מש ולא מנעתי ממנו פיי לא מנעתי והודיתי לא שיהיו לו ולא שיקחם לפיכך א"ל הזקני' לא תשמע ולא תאבה והביא הדרשות הנז"ל והוסיף על פי גירסת קצת ספרים שכתוב בהם שכבד את התורה הכתוב' ב"כב אותיות ר"ל תיבות כי בפסוק ויאמר למלאכי בן הדד וכו' כ"ב תיבות ובן הדד נחשב בתיבה א' לפי שהוא שם א'. ויש נסחאות שכתוב בהם מפני שכבד את התורה שניתנה ב"כב אותיות ע"כל. ולי נראה דגם לגירסת הכתובה ב"כב אותיות א"א לפרש כדבריו שפיי ש"עפ ויאמר למלאכי בן הדד קאמר דהא הכתובה ב"כב אותיות על התורה קאמר מלבד מה שנדחק באו' ב"כב אותיות שר"ל תיבות כי הוא דוחק גדול אותיות לחוד ותיבות לחוד. והנכון לו' הגימטריא שלו שבאו בפסוק ההוא כ"ב תיבות כנגד כ"ב אותיות של תורה. ולפי שכבדה מלאו לבו לכתוב ולומר כ"ב תיבו' אלה בזכות כ"ב אותיו' של תורה. והרלב"ג ז"ל (אך) [לך] אני וכל אשר לי ר"ל שתחת ממשלתך אני לעבדך ולעשות לך מס ע"כ נוטה להר"דק ז"ל. וכן מהרי"א ז"ל כד"הרדק ז"ל והוסיף ב"מש ויצר על שומרון וילחם עליה אין פירושו שעשה בפועל ועלה לצור על שומרון ונלחם בה אבל פי' ע"ד ויצא יעקב מבאר שבע וכו' ואח"כ יפרש מה שקרהו בדרך ולכן פרש"י ז"ל וילך חרנה יצא ללכ' לחרן וכן בן הדד יצא להלחם בשומרון וקודם גמר מחשבתו מצאוהו צרות רבות ורעות כי הוא שלח ראשונה לאמר לו כספך (וכו') וזהבך לי הוא וכו' ואחאב השיבו כדברך אדוני המלך לך אני כו' לפי שאחאב חשב שהי' מחשבת בן הדד להתכבד לפני מלכים אשר אתו ואחא' השיבו שהכל שלו לענין מס לא שיטלם. ובן הדד הבין

דברי' כפשוטן ורצה לקחת' ושהודה לו אחאב כן כדי שיעל' מעליו ולזה פיי' לו הדברי' בשליחו' הב' במקו' לי הם לי תתן שיתנם אליו כאילו אמר לו מה שאמרתי בראשונה לי הם פירושו שלי תתן שא"לכ כעת מחר אשלח אליך את עבדי ולא ימתינו עד שאתה תתן בידם והוסיף אחר כך בשליחו' זה הב' ג' דברי' הא' שרוצה לקחתם ולז"א לי תתן במקו' לי הם והב' שגם לא היה רוצ' שהוא יתנם ברצונו אבל הם יקחו בידם עבדיו בחזקה והג' שלא די הכסף והזהב והנשים והבנים אלא גם כל דבר שיהי' מחמד עיניו יקחו ולז"א אחאב דעו נא וראו כי רעה זה מבקש ר"ל ראו מה ששואל זה שהוא מבקש ע"כפ להלח' בנו אחרי שהוא מתעולל עלילות ושואל דברי' נמנעים שהאדם יודה בהם. והם השיבוהו אל תשמע בשליחו' הב' ולא תאב' אפי' בראשון אמנם אחאב תפש המיצוע והוא שהודה לו במה שהודה בראשונה ובן הדד באף ובחמ' שלח לו כה יעשון ה' ע"כ. **ולע"דן** כי בשליחו' ראשונה כספך וזהבך לי הוא משועבד וכן נשיך ובניך הטובי' לי הם לשרתני ואחאב השיב כדברך אדוני המלך והטע' שכיון שלך אני בי אדוני אתה מינה שמה שקנ' עבד קנה רבו וכל אשר לי לך הוא כיון שלך אני הכל בכלל וחזר שנית בן הדד כה אמר בן הדד לפר' דבריו הראשונים בא כדמהרי"א ז"ל וז"ש כי שלחתי אליך לאמר כספך כו' כיון בתיבת לאמר להודי' שדבריו אלה בכלל דבריו הראשוני' הם ז"ש כי שלחתי אליך בשליחו' הראשון כונתי היתה בו לאמר לך שכספך וזהבך ונשיך ובניך לי תתן תכף ואתה הבנת דברי לקולא לי הם לשעבוד ואין כן כונתי אלא לי תתן. והוסי' לו בשליחות הזה שלא די לו במה שיתן לו כספו וזהבו של אחאב כי אם גם כל כסף בתי עבדיו באופן שיהיה המלך דל ודך וכל עבדיו ג"כ באופן שלא תהיה להם תקומה ז"ש את ביתך ואת בתי עבדיך וזה חרה לו מאד שא"כ לא רצה להניח בישראל משען ביד המלך וכל משענה בכל בתי יש' להניחם כמצולה שאין בה דגים ולזה ראה אחאב לקרא לכל זקני ישראל לבי' סבות הא' כי בשלו הוא רשאי ולא בשל אחרי' והב' כי ראה שרעה הוא מבקש לעקור את הכל וז"ש ויקרא מלך יש' לכל זקני הארץ להודיעם כי גם אליהם כלתה הרע' ויאמ' דעו נא וראו כי רעה זה מבקש שהרי בתחל' כי שלח אלי לבדי הודיתי לו ז"ש כי שלח אלי לנשי ולבני ולכספי ולזהבי החרשתי ולא מנעתי ממנו לפי שהיה פרטי אלי ולנשי ולבני ולכספי ולזהבי אמנם כעת רעה גדולה שרוצה אליכם ולנשיכם ולבניכם ולכספיכם ולזהביכם. ולזה ענו ויאמרו הזקנים וכל העם אל תשמע לו במה שהרבה לקחת מן הכלל כולו שהיא רעה גדולה הרעה הכוללת וע"כ אפילו שמיעה לא תשמע דברים בטלים כאלה ורעים מאד ואפי' השליחות הא' שהיה פרטי אליך ולא תאבה אמנם אחאב השיב תשובה ממוצעת והיא אמרו לאדוני המלך ר"ל כי

אדוני המלך כל מה שתגזור עלי אקיים ז"ש כל אשר שלחת אל עבדך בפרטות ולא אל הכלל אעשה והוא השליחות אשר בראשונה אמנם הדבר הזה הכללי לקחת כל כספם וזהבם ובני ונשי כל יש' זה הדבר לא אוכל לעשו' שאינו ברשותי כ"א ברשו' כל בני יש': **כי** אם כעת מחר כו' הר"דק כתרגו' אלהן כעידנא הדין מחר ע"כ. ולה"רדק ולמהרי"א ז"ל הוסיף הלקיחה ממש ושיקחהו בחזקה: **ולע"דן** בהבנת כי אם כעת מחר כו' שהו' בלתי מתיישב דהי"ל כעת מחר כו' מהו כי אם. ונרא' שהוא מקושר עם הפ' הקודם והכי קאמר כי שלחתי לאמר כו' ר"ל התכלית בשליחותי וגלותי אזנך היה לאמר לך ולהודיעך שכספך ובניך לי תתן ר"ל שאם היית מקדי' וזריז לשלוח היית מרויח שני דברים בזריזות האחד שלי תתן ולא לאנשי חיל השוללים והשודדים והייתי מחזיק לך טובה תמיד בתתך אותם לי מתתך אותם לאנשים אחרים. והבי' בהיותך נותן אותם אתה מדעתך ולא שיקחום ממך בעל כרחך שלא בטובתך שהוא בזוי ז"ש כי שלחתי אליך לאמר כו' התכלית היה כדי שלי תתן לא לזולתי ותתן בלי הכרח ועוד השמש במרומים שתוכל לשלח' עתה כי אם תאחר עד כעת מחר לא יועיל לך כי אשלח את עבדי אליך והם יוסיפו צרה בחיפוש שיחפשו את ביתך ואת בתי עבדיך והנה כל מחמד עיניך כולו לא ישאירו עוללות וישימו בידם וילכו להם ולקחו לעצמ' נמצאת כי אתם חסרים ואני בלתי נהנה. ובזה מדוקדק לשון כי אם כעת מחר שכונתו למהר על דבריו ולא לאחר עד כעת מחר כאמור. וכבר זכרתי בפסוק הקודם שהוסיף החיפוש ושיהיה הענין כללי את ביתך ואת בתי עבדיך. ויקרא מלך ישראל (אל ה') [וכו'] ויאמרו אליו [וכו'] ויאמר כו' הכל מפורש בפסוקי' הקודמים על נכון. וע"פ שיטת חז"ל שאמ' כל מחמד עיניך זו תורה הנחמדים מזהב ומפז רב אוא רצה לעקור כל ס"ת מישראל ומבתיהם וז"ש ותפשו את ביתך ואת בתי עבדיך והיה כל מחמד עיניך ישימו בידם ולקחו ולא ישאירו כלל אפילו ס"ת אחד ולז"א כולם כי זו רעה גדולה:

**ט**

**ויאמר** למלאכי כו' כבר זכרתי שיש כ"ב תיבות בפסוק הזה שהשיב אחאב לבן הדד כשתחשוב לבן הדד בתיבה אחת כי כן שמו בן הדד והכונה שנשען על זכות כ"ב אותיות שבתור' להשיב כ"ב תיבות שבפסוק זה לבן הדד ולא פחד ממנו ולזה זכה למלוך כ"ב שנה לפי שכבד את התור' של כ"ב אותיות בכ"ב תיבות אלה כן למדתי מהר"דק ז"ל:

**י**

**וישלח** אליו בן הדד כו' רש"י ז"ל אם ישפוק עפר שומרון למיסב בשעלי פרסת רגלי עמא דעמי עפר שנדבק בפרסת רגלים לשעלים לשון מדרך כף רגל וכן במשעול הכרמים וכן מי מדד בשעלו מים שדרך בים סוף כמו שאמר דרכת בים סוסיך. אם יספוק אם

יש דיי ע"כ. וה"רדק ז"ל הביא כדעת המתרגם הנז' והוא פי' בשעלו לשון אגרוף ולא לשון פרסת רגל ופי' אם כל אחד מן העם אשר אתי יקח מלא אגרופו מן העפר אשר בשמרון לא יספיק וכה יעשון לי אלהים לשון שבועה ע"כ. וכן הר"לבג בשעלו. לשעלים כולם לשון אגרוף. וכן מהרי"א ז"ל והוסיף כה יעשון לי אלהים כמו ששאלתי ממך ועוד יוסיפון להרע אותו יותר מאשר שאלתי ממך אם יספיק עפר שומרון לכל העם אשר ברגלי אם יקח כל א' מלא אגרופו ע"כ.

**ולע"דן** שאמר לו בן הדד אלו הדברים אשר שלחת אלי אינם אלא שאתה בוטח באלהים שלך נהפוך הוא שאלהים בעוזרי כי כה יעשון לי כמו שאמרתי לעשות לך ויות' שכה יוסיפון אם יספיק עפר שומרון לכל העם אשר ברגלי אבל אם יספיק העפר של שומרון לכל העם אשר ברגלי לשעלים לא יעשון לי האלהים דבר ואם כן לשון קללה הוא ולא לשון שבועה:

**יא**

**ויען** מלך ישראל כו' ילמדנו אל יתהלל חוגר כמפתח אמר לו אני מלך בן מלך וזה נוטל מלכות עכשיו ומתגאה ע"כ. וחוגר לשון מתחיל לחגור השרה אמנם מי שהוא מלך בן מלך במות אביו היה מפתח השרה וחזר וחגרה מחדש. ורש"י ז"ל דברו אל יתהלל אמרו ליה לא ישתבח דמיזרז ונחית בקרבא כגבר דנצח וסליק מינה אל יתהלל החוגר חרבו לרדת למלחמה שאינו יודע אם ינצח אם לאו במפתח חגורת חרבו שעלה כבר מן המלחמה ונצח כך אין לאדוניכם להתהלל בדבר העתיד ע"כ. וכן הר"דק ז"ל וכן הר"לבג ז"ל דברו א"ל אמרו לאדוניכם אל יתהלל חוגר כו' כי לפעמים החיל המועט ינצח את המרובה ע"כ. וכן מהרי"א ז"ל. **ולע"דן** ויען מלך ישראל ויאמר דברו ר"ל דברי הבאי ודברי הבל וריק כי לא מעלה ולא מוריד לי אם דבר תדברו דברים כאלה כי אל יתהלל חוגר כמפתח וא"כ מה יתן ומה יוסיף לי דבריכם לכן דברו נא כרצונכם. ואילו כדברי המפרשים הי"לל דברו אל בן הדד:

**יב**

**ויהי** כשמע את הדבר הזה כו' רש"י ז"ל שימו כלי המצור על העיר ע"כ. וכן הר"לבג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל. והוסי' או אמר שימו שישימו איש חרבו על ירכו להלחם על העיר ע"כ. והרד"ק ז"ל פירש שימו כלי המלחמה להלחם על העיר וטרם ששמו הם על העיר יצאו נערי שרי המדינות בדבר הנביא כי בסוכות היו שותין עדיין כשיצאו נערי שרי המדינו' בדבר הנביא וא"כ וישימו על העיר אינו אומר שעשו כן אלא שהכינו כלי המלחמה להלחם על העיר וי"ת שימו אזדרזו ותרגם וישימו על העיר ונמנו על קרתא אם כן לדבריו וישימו על העיר שמו מארב על העיר ושאר החיל היו עדיין בסוכות כשיצאו נערי שרי

המדינו' ע"כ. **ולעד"ן** שכשמוע (אחאב) [בן הדד] את הדבר הזה חרה לו עד מות והיה הוא והמלכים שות' בסוכות ולא בטל המשתה והשתיה כדת אבל צוה לעבדיו ביחוד הסרים אל משמעתו שימו לבבכם לנקום זאת החרפה וישימו על העיר עבדיו לבדם כי חשב כי בהם והותר ושאר כל המחנה של שאר המלכי' לא משו מקרב המחנה ולא שמו על העיר ואפילו בן הדד היה שותה הוא והמלכים ולא שמו על העיר אלא עבדיו של בן הדד לבדם ובזה ניחא שבצאת נערי שרי המדינות היה בן הדד שותה שכור בסוכות. ולפי זה ניחא שאו' וישימו ששמו ממש ולא כדפירש הרד"ק ז"ל שהכינו לשים וטרם ששמו הם על העיר יצאו נערי שרי המדינות שאין צורך כלל לאלו הבלבולים אלא וישימו ממש אבל היו עבדיו של בן הדד לבדם כאמור כי שאר העם אוכלים ושותים ובן הדד גם כן שותה עם המלכים:

**יג**

**והנה** נביא אחד כו' חז"ל זה מיכה וכן רש"י ז"ל הוא מיכיהו בן ימלא ע"כ. וכן הר"דק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל: **ולעד"ן** לדקדק למה לא נזכר שמו בפירוש. ומהו נביא אחד ולא אמר והנה נביא נגש וכו' ונראה כי לפי שנביאי ה' היו נחבאים מפחד איזבל כנז"ל לזה הזכירו סתם לומר שבסתר בא אל אחאב ולא נתפרסם היותו מיכיהו בן ימלא פן יהרגוהו קודם הגיעו אל אחאב ולזה הזכירו הכתוב סתם והנה נביא סתם ולפי שלא תחשוב שהיה זה מנביאי השקר חלילה לזה אמר והנה נביא אחד מיוחד או נביא ליחיד מיוחד ית' ויח' ונביאי השקר רבים ולזה אמר וניגש אל אחאב בסוד אליו ולא בפומבי כי יהרגוהו נביאי השקר ואיזבל. ואמר לו הראית בעיניך את כל ההמון הזה הנני נותנו בידך ואף על פי שאין לך זכות ויהיה כדי שתדע כי אני ה' ותשוב אלי ולחכמינו ז"ל בסמוך צוהו ה' מצוה קטנה כדי שיזכהו בשבילה:

**יד**

**ויאמר** אחאב במי ויאמ' כו' במדרש הנני נותנו בידך אמר אחאב באיזה זכות אמר ה"בה הנני נותן לו מצוה קטנה שתעמוד לו שנאמ' ויאמר מי יאסור המלחמה ואמר אתה למה לא אסרו עבדיו מרכבתו אלא הוא בעצמו אסר כדי להרבות לו שכר והיו יוצאי' והורגים אלף איש עכ"ל. והכריחם ז"ל שני הכרחיות האחד מי הביא אחאב לשאל במי כי על הסתם כל ישראל בכלל ומספיק שאמ' לו הנני נותנו בידך היום ואם כן למה שאל במי. ועוד הכרח שני ויאמר מי יאסור המלחמה כי ודאי אחאב יאסור על כן הכריחו שאלת במי באיזה זכות ושאלת מי יאסור המלחמה פירושו מי יאסור הרכב לצאת המלחמה ויאמר אתה תאסור בעצמך כדי שתחשב לך לצדקה והמצוה היא בא' משני פנים. האחד ההכנעה לאוסרה הוא בעצמו ולא עבדיו. והשני שיעשה הוא מצוה זו דרך קנאה לשם ה'

ולכבוד ארצו אהבה מקלקלת השורה כענין פרעה ויאסור את רכבו ואת עמו לקח עמו ומצוה זו תעמוד לך. ורש"י ז"ל בנערי שרי המדינות הם בני התערובות שהיו השרים של שאר האומות נותנים בניהם תחת ידו ערבים שלא ימרדו בו מי יאסור המלחמ' מי יערוך לצוות אות' צא אתה תחלה וכה תמיתנו ואתם תריעו ע"כ. וכן הרד"ק ז"ל נערי שרי המדינו' בני התערובות. ועוד פירש נערי שרי המדינות שכן דרך המלכים שיגדלו בחצריהן בני השרים הגדולים ור"ל שלא תצטרך לקבץ חיל מן הערים האחרות אלא די באותם שעמך נערי שרי המדינו' והחיל אשר אתך בעיר ואפשר שנאספו אל שומרון חיל מן הערים האחרות או היו משומרון השבעת אלפים. ואפשר שאותן שבעת אלפים היו אות' אשר לא כרעו לבעל. מי יאסו' המלחמה כענין ויאסור את רכבו שהוא כענין טיקוס הרכב כי ראש המלחמה אוסר לפי שהוא מתחיל והעם אחריו ולמה שאל אחאב מי יאסור ופשיטא כי מי יאסור אלא הוא שהיה מלך אלא לפי שהיה עע"א והק"בה עושה עם ישראל נס חשב אחאב שלא יעשה הקב"ה הנס אם יהיה שם הוא לפי שהוא עובד ע"א לפיכך שאל מי יאסור המלחמה ויאמר אתה ע"כ. והר"לבג ז"ל פי' נערי שרי המדינות היו גדלים עם המלך בשמרון והיו אצלו לערבון שלא ימרדו בו שריו ע"כ. ומהרי"א ז"ל נערי שרי המדינות הם הנערים ההולכים רגליים לפני השרים והם גרועים ומעטים שהרי לא עלו אלא סך מאתים שנים ושלשים להורות כי אין מעצור להי' להושיע ברב או במעט ואפילו מעוטים ופחותי הערך נערי שרי המדינות וראש המלחמה הנקרא אוסר יהיה אחאב עצמו והאמין בהי' ובדברי הנביא עם היות שהוסיף על דבריו כשפקד אחרי הנערים שבע' אלפים איש ואולי היו ז' אלפים אשר לא כרעו לבעל כדהרד"ק ז"ל וכן בכל הכתוב לעיל. ואמר כי מאת הי' היתה זאת שינצח אחאב את מלך ארם והמלכים אשר אתו כדי שתהיה ביניהם שנאה גדולה ושיהיה אחאב אוסר המלחמה בעצמו כדי שתגדל השנאה ולזה במלחמה שנפל אחאב צוה מלך ארם לא תלחמו את הקטן ואת הגדול כי אם אל מלך ישראל לבדו ע"כ תורף דבריו ז"ל: **ולע"דן** שלפי שהש"י רצה שיהיה הנצחון הזה ע"י נערי שרי המדינות הפחותים כדמהרי"א ז"ל להראות כי ביד הנערים יפיל ה' את לב מלכים על כן שאל אחאב האם יהיה גם כן אוסר המלחמה הוא הראש שיהיה איש רק ופחות הערך מעין הנערי' כדי שיגדל הנס ז"ש ויאמר מי יאסור אולי לא ירצה ה' שיהיה אחאב אלא זולתו רק מהרקים ופוחזים ויאמר אתה כי בו יגדל הנס עם היותו עובד ע"א יצליח בזכות הבטחון שיבטח לצאת במתי מספר ההאמנה הזאת חשבה לו לצדקה וז"ש אתה:

**טו**

**ויפקד** את נערי שרי המדינות כו' רש"י ז"ל שבעת אלפים אומר אני הם אשר אמר עליהם כל הברכים אשר לא כרעו לבעל ז' אלפים ע"כ. וכן הר"דק ז"ל. ומהרי"א ז"ל והר"לבג ז"ל פקד את כל העם כל בני ישראל ר"ל שכבר פקד את כל ישראל שהיו בשומרון וכבר היו ז' אלפים ואלה לבדם יצאו להלחם עם חיל ארם ע"כ: **ולע"דן** לדקדק איך עבר אחאב דבר ה' שאמר בנערי שרי המדינות לבד והוא הוסיף את הז' אלפים. ועוד כפל פקד את כל העם כל בני ישראל. ונראה כי אחאב ראה דבר ה' מפליא לעשות בנערי שרי המדינות המעטים בכמות ואיכות ונוסף עוד מיעוט חסידות אשר בישראל בעת ההיא כי נטו אחרי ע"א ולזה ראה לפשר בין שתי הקצוות כי דבר ה' יקום לעולם ואין להוסיף אלא נערי שרי המדינות לבדם אבל נכון הוא שיצטרף אחריהם שבעת אלפים אשר לא כרעו לבעל בתפלה ותחנון וזכות כשרות' תחזיק ביד נערי שרי המדינות לנצח וז"ש ויפקוד נערי שרי המדינות כו' ואחריהם פקד את כל העם אחריהם ולא עמהם שלא לעבור את פי ה' אלא אחריהם באחרונה יסעו למשמרת כי זכותם מסייעת את נערי שרי המדינות והוא מה שהודיע באו' ואחריהם. ואמר פקד את כל העם כל בני ישראל ז' אלפים שלא היו אלא העם הנמצאים בשומרון כי אם הכשרים כדרש"י ז"ל אשר לא כרעו לבעל אשר האנשים האלה שלמים הם בעבודת ויראת ה' שהם הם כל בני ישראל שהשאר אינם בני ישראל וכלא חשיבין כי הם רשעים אבל אלה הז' אלפים אשר לא כרעו לבעל וכל הפה אשר לא נשק לו הם לבד בני ישראל ז"ש כל בני ישראל ז' אלפים הם ולא יותר והוא דקדוק נכון מסייע לדרש"י והמפרשים ז"ל כי אלה הז' אלפים הכשרים ומגנותו של (של) אחאב שהוסיף להביא השבעת אלפים למדנו שבחו שלא בחר אלא בכשרים וקיים שלא הוציא למלחמה אלא כשרים לקיים מי האיש הירא ורך הלבב מן העבירו' שבידו ילך וישוב לביתו כו':

**טז**

**ויצאו** בצהרים כו' רש"י ז"ל בסוכות שעשה להם מפני החמה. והר"דק ז"ל שותה שכור שותה ומשתכר כאדם בוטח שלא היה חושש לחיל שומרון. עוזר אותו שהיו עוזרים אותו ע"כ.

**ולע"דן** הודיע הכתוב שאף על פי שהיו מובטחים מהשם ית' מהנצחון עכ"ז עשו השתדלות מה מן הבא בידם והוא צאתם בצהרי' פתאום שאז אינו עת מלחמ' והיה בן הדד אז שותה שכור שעם היותו כבר שכור לא נמנע מלשתות עוד עד שיגיע לשכרותו של לוט והיה מהפתיות שלהם שלא הניח מלך אחד יושב על משמרת והשאר יאכלו וישתו בטח כי מה' יצא הדבר להפילם וזהו שפרט לך הכתו' כאן פעם שנית מנין המלכים ואמר

והמלכים שנים ושלשים מלך עוזר אותו לומר ולא א' בהם יושב על משמרת המלחמה אלא יחד כל ה"לב אוכלים ושותים עם בן הדד ואמר עוזר אותו בלשון יחיד להמעיט איכותם כי יהיו כקש לפני רוח וכמ"ש הפ' וראית סוס ורכב לשון יחיד כי כן הם בעיני ה' כי אם הם עם רב הם ממך ומסיבת מעשיך הרעים ולא תירא מהם כי הש"י יכלה אותם וז"א מלך עוזר כאילו כולם כאחד מלך יחיד עוזר יחשבו לבד שהרי לא צוה הש"י לצאת לקראת' כ"א ר"לב איש:

**יז**

**ויצאו** נערי המדינות בראשונה וכו' זה יוכיח מה שזכרתי שראה אחאב לקיים דבר ה' שלא יצאו בראשונה אלא נערי שרי המדינות לבדם כדבר ה' כי חיל השבעת אלפים אחרונה יסעו ויוכיח כן אומרו וישלח בן הדד לראות מה זה ויגידו לו לאמר אנשים יצאו משומרון כי לשון אנשים מורה על כי מתי מספר יצאו מן העיר מכלל שאז לא יצאו עדיין החיל של שבעת אלפים:

**יח**

**ויאמר** אם לשלום יצאו כו' הרד"ק ז"ל מ"ש תפשום חיים חיים תפשום הכל א' אלא ששינה מפני הכפל ר"ל בין יצאו למלחמה ובין יצאו לשלום תפשום חיים כי היה בדעתו שמתגברים עליהם האנשי' אשר היה שולח אליהם עד שאם ירצו לתפשם חיים יוכלו כי לא יעלה בלבו על אנשי שומרון שיצאו להלחם עמם אלא כיון שיגיעו אליהם מפחדם ימסרו עצמם לפיכך אמר תפשום חיים ובגאוה וגודל לבב דבר ע"כ. וכן הר"לבג ז"ל. ומהרי"א ז"ל הביא בשם המפרשים ז"ל כי להיותו שכור שינה וכפל דבריו תפשום חיים חיים תפשום. והוא ז"ל פי' כי חיים הוא שם משותף יאמר על החיים שהוא שם דבר כמו כי חיים הם למוצאיהם חיים שאל ממך. ופעמים יהיה שם התואר כמו חיים כולכם היום ולפי דרך השותפים האלה נוכל לפרש מאמר בן הדד אם לשלום יצאו יתפשו אותם חיים ולא יהרגום ויהיה כאן חיים שם התואר ואם למלחמה יצאו חיים תפשום ר"ל שיתפשו חייהם מהם וזה יהיה כשיהרגו אותם ויהיה חיים בכאן שם דבר ע"כ. וק"ק למה לא ידבר בפי' הרגו אות' גם לשון תפשום הי"לל חיים תפשו שהתפישה חוזרת אל החיים: **ולע"דן** שהכונה אם לשלום יצאו יתפשום חיים שאם לא יוכלו לתפשם חיים אל יתפשו אותם מתים כי מה פשעם כיון שלשלום יצאו אמנם אם למלחמה יצאו חיים יהיה היותר נבחר שיתפשו אותם כדי להנקם מהם ואם לא יוכלו חיים אז תפשום מכל מקום בין חיים ובין מתים כיון שא"א באופן אחר ואם למלחמה יצאו אין ראוי שימלט אחד מהם. וזה יורה בקדימת תיבת חיים ואיחור תיבת תפשום שחיים הוא למצוה מן המובחר ותפשום הוא תפשום מכל מקום בין חיים או מתים איש אל ימלט:

**יט**
**ואלה** יצאו כו' הרד"ק ז"ל ואלה אשר יצאו מן העיר נערי שרי המדינות והחיל אשר אחריהם כלומר החיל אשר נתמנו ללכת אחריהם הכו איש אישו ע"כ. ומהרי"א ז"ל לא הזכיר הכתו' שיצא מלך שמרון שהיה לבו נקפו עד שראה שהתחילה הישועה ואחר כך ויצא מלך ישראל. **ולע"דן** שלשון הפסוק כיון להודיע דמהרי"א ז"ל וז"ש ואלה יצאו מן העיר שאין כוונת הכתוב שאלה אשר יצאו הכו איש אישו כדהר"דק ז"ל דאם כן לא הי"לל ויכו איש אישו בויי"ו אלא הכו איש אישו כיון שהוא גיזרת הכתוב הקודם אבל כוונת הכתוב לו' ואלה יצאו מן העיר ר"ל ואלה לבד יצאו מן העיר נערי שרי המדינות וכו' ולא יצא אחא' המלך עמהם למורך לבבו וקטן אמנה היה עד שראה הניצחון אז יצא מלך ישראל ואומרו והחיל אשר אחריהם אין פירושו החיל אשר נגררין אחריהם אלא אשר אחריה' פירושו שאחרונה יסעו בכל מסעיהם כי לנערי שרי המדינות ניתנה הניצחון ליכנס ראשונה למלחמה אלא שאחר שראו החיל נצחון נערי שרי המדינות הכו גם הם איש אישו:

**כ**
**ויכו** איש אישו הר"דק ז"ל מן האנשים היוצאים משמרון כל איש מהם הכה אישו איש הבא נגדו מארם אשר שלח מלך ארם לראות אם למלחמה יצאו אם לשלו' וכיון שראו ארם כי הכו האנשים אשר שלחו אליהם וראו שעצתם הופרה חשבו כי הכח והגבורה עמהם שלא פחדו מאנשיהם וינוסו כי פחד אלהים נפל עליהם על סוס ופרשים נמלט על סוס שהיה רוכב ופרשים שהיו עמו גם כן נסו ולא אמר כמה פרשים אבל מיעוט רבים שנים וי"ת על סוסיא ועימיה תרין רתיכין ונסחא אחרת מצאתי על סוסוון ועימיה תרין זוג פרשים עד כאן. והר"לבג ויכו איש אישו שכבר הכה כל אחד מהם האיש הבא אליו לתפשו עד כאן וכן מהרי"א ז"ל:

**כא**
**ויצא** מלך ישראל וכו' הר"דק ז"ל לא יצא מלך ישראל עד שראה שהתחילה התשועה והניצחון כי קטן אמנה היה ולבו נקפו וכשנסו ארם יצא מלך ישראל והחיל הנשאר בעיר ורדפו אחריהם ויך את הסוס כי ארם רכבו על סוסיהם ונסו ואלה היו מכים הסוסים כדי שיפולו הרוכבים ויכום (ואלה) [ואלו] היו משיגים אותם לא היו מכים הסוסי' ות"י ומחא ית סוסוותא ומגיר ית רתיכייא עד כאן. וכן מהרי"א ז"ל שאחאב קטן אמנה ובאחרונ' יצא וכן הר"לבג ויך את הסוס כדי להרוג הרוכבים עד כאן: **ולע"דן** ויצא מלך ישראל ויך את הסוס הנזכר שנמלט עליו בן הדד כדכתיב וימלט בן הדד על סוס וזהו ויך את הסוס בלשון יחיד וב"הא הידיעה והק"בה הצילו לבן הדד למלחמות האחרות ולא אז

והכה בארם מכה גדולה מכלל דהכאת הסוס הנזכר אינה אלא בסוס הפרטי שרוכב בו בן הדד. או יאמר והכה בארם לפי שהיו כאן ל"ב מלכים ומלך ישראל כל מגמתו על ארם ובהם הכה מכה רבה ואולי ויצא מלך ישראל מתוך הקבוץ שנוהגים לעשות סבוב מהגבורים משם יצא ויך את הסוס על שם המין כדי לכלות כל הקפם וכבר הכ' בארם מכה גדולה ואחר שהכה את בני אדם אחר כך הכה את הסוס ובזה מובן יתור והכה את ארם ועוד שהי"לל ויך בארם מכה גדולה:

**כב**

**ויגש** הנביא כו' רש"י ז"ל לתשובת השנה זמן לסופא דשתא עד כאן וה"רדק ויגש הנביא הוא הנביא הנז"ל ונביא אחד וכו' לך התחזק בפת"ח ולא כן ברב הצווי בפת"ח וכמוהו והתענג על ה' בפת"ח. שתכין עצמך למלחמה כי עתיד הוא לעלות עליך בסוף השנה או פי' התחזק במעשים טובים ולעקור ע"א שהרי ראית והכרת כי ה' הוא האלהים ושקר הסוס לתשועה שנתן כל ההמון הזה בידך לתשובת השנה כתרגומו זמן סופא דשתא שתשוב השמש לנקודה אשר החלה ממנה בראש השנה עד כאן וכן מהרי"א ז"ל. **ולע"דן** להבין כפל הכתוב לך התחזק ודע וראה את אשר תעשה שהכתו' כוון לשני ענייני' יחדיו האחד לך התחזק כפשוטו להכין שרי צבאותיו כמשפט המלחמו' והענין השני ודע וראה אשר תעשה רוצה לו' דע וראה ופשפש מעשיך אשר תעשה מעשים טובים בהצטרפות אל ההתחזקות הנז' יאותו יחדיו כי לתשובת השנה מלך ארם עולה עליך ולהיותו ערום ויודע שאז בסוף השנה קרבו פקודות בראש השנה כל הספרים נפתחים מעשה איש ופקודתו ובזמן ההוא ימי דין הם וז"ש כי לתשובת השנה בשוב השמש למקומו או יהיה פי' לתשובת השנה דרך הלצה לשון תשובה ממש שהיא הזמן שהעולם ישובו בראות' כי קרבו פקודות יום הדין נורא מאד ומי יכילנו שלשה ספרי' נפתחי' בראש השנה. ואמר עולה עליך לו' לו לא תעלה על דעתך כי כחך ועוצם ידך עשה לך את החיל הזה וחולשת בן הדד שאין הדבר כן כי בטבע עולה עליך אלא שהי"ת למען כבוד שמו יעשה על שאמרו אלהי הרים כו' כמו שיזכיר:

**כג כד כה**

**ועבדי** מלך אדם וכו' ואת וכו' ואתה וכו' רש"י ז"ל הסר המלכי' ושים פחות תחתיהם מתוך שלא יהיו ממשפחה רמה יתנו לב להתחזק כדי למצא חן וכבוד אם לא נחזק מהם ותראה אם לא נחזק מהם עד כאן. והרד"ק ז"ל אלהי הרים אמרו כי הניצחון הזה לא היה מגבורתם ולא מרוב המונם כי ארם גבורים ורב מהם אלא מאת אלהיהם נהיה הדבר ואם כן אלהי הרים והיה לו כח לעזרם בהר והשא' כדרש"י ז"ל והוסיף הסר המלכים כדי שלא יתגאו החיל בראותם מלכים ראשים עליהם. כחיל הנופל כדי שנהיה כמו

שהיינו בתחילת במנין עד כאן והר"לבג אלהי הרים לפי ששמרון בהר בנאה עמרי. וכן מהרי"א ז"ל כדהר"דק ודהר"לבג במ"ש אלהי הרים לפי ששמרון בהר עומדת והוסיף לומר מבחינת אלהי הרים אלוהיהם שהרי בסיני נתן התורה והר הכרמל שהוריד להם ה' האש וגם ראו שהיושבים בהרים ידלגו בהם בהרגל והיושבים בעמקים לא יוכלו לרוץ בהרים ולכן נלחם אתם במישו' והיה מעצתם הסר המלכים לפי שהם רכים וענוגים והם שותים בסוכות והם הכשילו את בן הדד בשכרות לכן הסר המלכים ושים פחות תחתיהם שלא יחושו אלא על המלחמה ומפני הכבוד יסתכנו יותר עד כאן תורף דבריו: **ולע"דן** לדקדק או' אם לא נחזק מהם דהי"לל נלחם אתם במישור ונחזק מהם מהו אם לא. ונראה כי הרי טענו אלהי הרים אלהיהם והוא סייעם לנצח אותנו ולא בכחם באופן שהעצה הנכונה לערוך במישור כי בלי ספק נרדפם עד החרימם דהיינו שנחזק מהם שהחוזק הוא הרדיפה אחריהם ולהכותם מכה רבה כ"מש בתחילת הפסוק על כן חזקו ממנו שחוזק הוא הרדיפה שרדפום והכום מכה רבה. ואם לא נחזק לרדוף את ישראל לפחות נלחם אתם ולא נברח מהם בפעם הזאת ז"ש ואולם נלחם אותם במישו' מלחמה אם לא נחזק מהם שהיותר ברור אצלינו שנחזק מהם ואם לא נחזק בודאי שנלחם אתם במישור ז"ש ואולם נלחם אתם לשון בריא כמה שאמר ואולם חי אני וניעצך את הדבר הזה עשה עתה בעת הזאת ז"ש ואת הדבר הזה עשה ולא כתיב תעשה בלשון עתיד אלא עשה הסר המלכים וכו' וטעם הסר המלכים כי בנפול המלך ירך לב העם וינוסו לכך שים פחות תחתיהם שאפי' ימותו הפחות לא ירך לבב העם שאין זה גבורם האמיתי אלא מושאל הוא לפי שעה. ואו' ונלחמה אותם במישור אם לא נחזק מהם כדפרשית גם ואולם נלחם אתם במישו' אם לא נחזק מהם וישמע לקולם ויעש כן בה שעתא כדפרשית בתיבת עשה דהיינו עשה מעתה כן עשה.

**כו כז**

**ויהי** לתשובת השנה כו' ובני ישראל כו' רש"י ז"ל וכלכלו פרנסת צידת מלחמה הצטיידו הם כלי זין וכל צרכי המלחמה וכלכלו נתכלכלו. כשני חשיפי עזים קבוצי עזים ואין לו דמיון ומנחם חברו בלשון גלוי מחשוף הלבן ולשון גלוי נופל על עדרי עזים כמו שגלשו מהר הגלעד כשיורדין מהה' מתגלש ההר ע"כ. והרד"ק ז"ל ויעל אפקה ואפקה לבני יהודה היא ואעפ"י שנמצא אפק בנחלת אשר זה אפק היה לבני יהוד' כי אש' ממלכו' אחאב הוא ואעפ"י שהיה לבני יהוד' עלו שם לפי שהיה לפני העיר הזאת מישור גדול חנו שם וקראו להם לבני ישראל להלחם עמם שם ובני ישראל הלכו לקראתם התפקדו וכלכלו התפקדו החיל אשר יצאו במלחמה הראשונה וכלכלו כלומר היו כולם

שלא נפקד מהם איש באותה המלחמה וכמו שהיו אז כן יצאו עת' למלחמ' הזא' וי"ת איתמניאו ואיזדמנו. כשני חשיפי עזים אמר בו המתרג' כתרין גזרין עזים כלו' שני עדרים קטנים מעזים. מלאו הארץ קל וראוי להדגש ע"כ וכן הר"לבג והוסיף כי היו נערי המדינות לעבר אחד והז' אלפים לעבר אחד והנה היו בשני חלקים וזהו כשני חשיפי עזים ע"כ וגומ'. ומהריי"א ז"ל אפקה בשל יהודה הוא אלא מפני המישו' הלכו ארם להלחם שם ובשלום היו ארם עם יהודה והלכו ישראל לקראתם למלחמה. והרב ב"ע בשער כ"ח כתב שחשבו עבדי מלך ארם שהכח האלהי יתברך היה פרטי שליט בכל הדברים הגדולים כמו ההרים הרמים על הארץ או המלכים הרמים באנשים לא בעמק ולא באנשים הדומים אליו והמופת להם בזה משאמר ואת הדבר הזה עשה הסר המלכים כו' אמרו כי כשיהיה הכל בשוה כמלחמה הראשונה חיל כחיל כו' זולת ההתחלף ההר במישור והמלכים בפחות וימשך לארם הנצחון יתברר שהסיבה היא מה שזכרוה אלהי הרים וכו' לא זולתה והשי"ת בהיות הכל שוה לפניו קנא לכסלותם ונתן תשועה לישראל ואעפ"י שלא היו כדאים לכבוד שמו יתברך ע"כ. **ולע"דן** שבן הדד מלך ארם הוסיף לעשות מדליה שלא תהיה המלחמה בתחום בני ישר' אבל הלכו אפקה בתחו' בני יהודה אולי המזל של אותו מקו' גורם את ההצלחה שהצליחו ועתה בהיותו בתחום זולתם וגרים יפלו בנופלים:

**כח**

**ויגש** איש האלהים סדר עולם זה מיכה. בתנחומא ויאמר אל מלך ישראל ויאמר כה אמ' ה' א"ר יוחנן כל מקום שנא' ויאמר ויאמר צריך לידרש אמר לו כשיפול בן הדד בידך לא תחמול עליו אמירה שנייה אמר לו הוי יודע כמה מצודות וחרמין פרשתי לו עד שבא לידך ועכשיו אם הפקד יפקד והיתה נפשך תחת נפשו ע"כ ורש"י ז"ל הביא זה בנסחא אחרת ויאמר כו' א"ר יוחנן כל מקום שנאמ' ויאמר ויאמר צריך לדרוש אמיר' ראשונה אמ' לו ונתתי את כל ההמון הזה בידך. אמירה שניה אם יפול בן הדד בידך אל תחמול עליו לפיכ' כשחמל אמר לו יען אשר שלחת איש חרמי מידך ע"כ והנה דרשו חרמי מלשון מצודה ורשת. ומהריי"א ז"ל הביא כגירסת רש"י ז"ל בתנחומא. והר"דק ז"ל ויאמר ויאמר אמר לו פעם אחר פעם לחזק בלבו כי מה' התשועה. ויאמר המלך ויאמר לאסתר המלכה. והביא כדרש (הבזוי) [הנז'] יען אשר אמרו כלומר לא בצדקתך וביושר לבבך כי לא עזבת הבעלים בראותך התשוע' הגדול' שעשה לך האל ועזרך ברעתך אלא להקדיש שמו יעשה האל עמכם נס לפי שאמרו אלהי ההרים ולא אלהי עמקים וידעתם כי אני ה' כי אולי בפעם הראשונה תאמר מקרה הוא עתה תוכלו לדעת כי מה' היתה

התשועה ע"כ. **ולע"דן** שאיש האלהים נגש ואמר אמירה אחת אל המלך אני מבקש לדבר כי לא היה מאמין לפרסם נבואתו בנביא ה' פן תהרגהו איזבל ואוהביה והמלך אחאב שקול היה ולא יפחד ממנו וזהו היא אמירה ראשונה ויאמר אל המלך וכשהביאוהו לפני המלך אז ויאמר כה אמר ה' שהנה צדקו בחיוב אלהי הרים שכן הוא האמת אבל מה ששקרו הוא בשלילה שכוונו לשלול ולא אלהי עמקים הוא ונתתי את כל ההמון הזה בידך ואתה אף בכל זאת לא תאמין לדעת כי אני ה' רק אלה השבעת אלפים איש אשר לא כרעו לבעל עליהם אמר בלשון רבים וידעתם כי אני ה' ועפ"י שיטת חז"ל שהאמירה האחת ונתתי את כל ההמון והשנית אל מלך ישראל אם יפול בן הדד שלא יחמול עליו ולז"א ויאמר אל המלך ביחוד ועל ידי שני אמירות אלו וידעתם כי אני ה' בנפול ארם עם רב ביד מעטים וע"י הצלת בן הדד שיהיה סיבה ליפול אחא' בידו ולזה לא אמר וידעת כי אני ה' כי באותה שעה לא יהיה אחאב בעולם כי יהרגהו בן הדד לז"א וידעתם כי אני ה' על ישראל. ואו' אני כי לפי שהגוים אומ' שהשי"ת הוא רם על כל גוים שלזה אמרו אלהי הרים ה' ולא אלהי עמקים לז"א המלך דוד ע"ה שיר המעלות ממעמקים קראתיך ר"ל השגחתך בעמקים וכ"ש בגובה שחקים ואני קורא אותך ממעמקים כאילו אני מאמין שאפילו בעמקים שם אתה.

**כט**

**ויחנו** אלה נוכח אלה שבעת ימים. הר"דק ז"ל ותקרב המלחמה כתרגומו וקריבו מגיחי קרבא. וכן הר"לבג ז"ל.

**ולע"דן** באו' ויחנו אלה נוכח אלה להגיד חסדי ה' עם היות מחנה ישראל מתי מספר כשני חשיפי עזים עמדו אלה נוכח אלה שבעת ימים ולא קרב זה אל זה ועם היות המלחמה הראשונה נעשית פתאם רצה השי"ת להרויח זמן שבע' ימים כדי שלא יאמרו הפתאומיות גרמה הנפילה כבתחילה אלא ידעו כי מה' יוצא הדבר ולזה הוכו מאה אלף רגלי ביום אחד והוא סך גדול:

**ל**

**וינוסו** הנותרים אפקה אל העיר וכו' הר"דק כי מלך יהודה היה בשלום עם מלך ארם לפיכך היו נסים שם להמלט כי לא היו הורגים אותם כיון שהיו בשלום עם מלך ארם ולזה הוצרכו לנס שתפול החומה ותהרג כ"ז אלף ובן הדד נס במהרה הוא ועבדיו שהיו ראשונים לאותם כ"ז אלפים ולכך נמלטו מהמפולת והכל היה סיבה מאת השי"ת ובעיר לא הרגוהו לפי שהיה בשלו' עמהם כדפרשי' אבל (לא) היה יכול לצאת מן העיר לפיכך אמרו לו עבדיו נבא אל מלך ישראל אולי יחיה נפשך ע"כ. וכן הר"לבג וכן מהרי"א ז"ל ונכנס חדר בחדר להחבא מפני מלך ישר' ע"כ. **ולע"דן** שכוונת הכתוב לומ' שכל

הגבורים מתו במלחמה ולא ברחו כי אם הפחותים וז"ש וינוסו הנותרי' כמו צאן לבן הנותרות שדרשו ז"ל הנחלאות והחלושות. ואלה הנותרי' נסו מן הפחד של מחנה ישראל והי' הפיל עליהם החומה ומתו ובן הדד נס מהמלחמה ויבוא אל העיר חדר בחדר מן הפחד של מלך ישראל והיא שעמדה לו להנצל מן המפולת בהיותו חדר בחדר שאם היה עם העם הנותרים שם נפלה גם עליו החומה. או אמר הנותרים להודיע שכל הנותרים הלכו שם ועל כולם נפלה החומה א"כ לא נותר מהם איש זולת בן הדד והכל מאת ה' היתה זאת נפלא:

**לא**

**ויאמרו** אליו עבדיו וכו' הר"דק ז"ל וחבלים בראשנו אין בו יו"ד לפיכך הרי"ש בחו"לם כדרך היחיד כי הרבים הוא בקמץ הרי"ש ויש ספרים כתיב ב"יוד ואם כן הוא בא הרי"ש בחול"ם כמו בכל ראשיו קרחה וגם במסורת מצאתי מחלוקת במלה הזאת אם הוא מלא או חסר עד כאן והר"לבג ז"ל הנה עבדיו לקחו עצה עם בני העיר אפקה עצה ונתייעצו לשים שקים במתניהם וחבלי' בראשיהם להורות שהם שמים עצמם תחת ממשלת אחאב עד כאן ומהרי"א ז"ל כי מלכי חסד הם עושים חסד חנם עם כל אדם ושמו שקים במתניהם כשבויי המלחמה והחבלים בראשיהם מוכנים להתלות בהם וכאילו אמרו בזה הנה שבויי חרבך אנחנו וראוים להתלות אם לא מפני היותך מלך חסד עד כאן. **ולע"דן** לדקדק תיבת נא כי די שיאמר הנה שמענו. גם כפל כי כי דאי שיאמר כי מלכי בית ישראל מלכי חסד הם ובלתי מתישב תיבת כי. ונראה כי להיותם בברית שלום עם בית יהודה יעצו אותם עצה ההוגנת שיפלו על מלך ישראל וירחם עליו ז"ש הנה נא שמענו ר"ל עתה פה אפקה שמענו כן מפי מגידי אמת. או יאמר מקדם ומאז שמענו שמלכי בית ישראל ר"ל בית ישראל מראשם ועד סופם הם של חסד ורחמים והנה נא עתה הגיע עת לסמוך על מה ששמענו מאז כי זה עתו עת צרה היא ואין לנו תקומ' זולת לסמוך על חסדי מלכי ישראל. או יאמר הנה נא שמענו שמועה גדולה כי מלכי ישראל ר"ל כי היותם מלכי ישראל קיום מלכות' גם תכליתו הוא יען כי מלכי חסד הם שא"לכ לא יהיו מלכי שלא תכון מלכותם כי הן לצדק וחסד ימלוך מלך ישראל וז"ש כי מלכי בית ישראל תלוי בכי מלכי חסד הם. ונתעוררו עבדיו אל זאת מפני מה ששמעו שם או מה ששמעו מימי עולם כי מלכי חסד הם כאמור או נתעוררו לעומת הנס שנעשה לו לבן הדד ואנשיו אשר נסו חדר בחדר מהי' יצא הדבר להצילם והו' יגמור בעדם עם מלך ישראל:

**לב**

**ויחגרו** שקים וכו' הם אמרו ונשימה נא שקים בלשון שימה ולא בחגורה כי לא היה אלא דרך עראי וז"ש נא אמנם אחר כך הוסיפו הכנעה ויחגרו שקים ולא אמר וישימו אבל חגרום כאילו ר"ל עבדים אנחנו לעבוד תמיד והשקים במתנינו והחבלים בראשנו זהו במעשה ואמרו בדיבור עבדך בן הדד אמר תחי נא נפשי זו לבד היא שאלתו ובקשתו ומלך ישראל ענה ויאמר העדנו חי אחי כלו' היתכן שעודנו חי ולא מת בחרב המלחמה גם לא במפולת אלו חפץ ה' להמיתו היה מת מעתה אחר שעודנו חי מורה היות רצון האלהי הצלתו א"כ אחי הוא ולא עבדי כאשר אמרתם כי גם הוא נעשה לו נס זהו שאמר העודנו חי אחי הוא:

**לג**

**והאנשים** ינחשו כו' רש"י ז"ל ינחשו וימהרו ויחלטוה ינחשו לשון מנחש אמרו כיון שנפל דבר שלום בפיו אפילו שלא היה במתכוין סימן טוב הוא וימהרו להחזיק בדבר ויחלטו לשון צמיתות כרתו הדבר מפיו שלא יחזור בו וה"א של יחלטוה נוטה במסורת לשתי התיבו' כאילו נכתב ויחלטו הממנו אם ממנו יצא הדבר בכונת הלב ע"כ. והר"דק ז"ל ויחלטו הממנו מלת הממנו דבק עם מלת וינחשו לא עם מלת ויחלטו ורבים כמוהו ופירושו כי האנשים האלה היו מנחשים כשאמרו עבדך בן הדד אם ישמעו ממנו מענה טוב יחשבוהו (לפי') [לימן] שיחיהו וכיון שאמרו לו הן עבדך והוא אמר אחי הוא מהרו ואמרו אחיך בן הדד ומ"ש וימהרו ויחלטו ושניהם לשון מהירות לרוב מהירותם שעד שלא גמר הדבר מפיו לומ' אחי הוא הם אמרו אחיך וכן דרך הלשון לכפול המלין לחזק הענין האכה אכה אבי האדרש אדרש בדרך בדרך אלך והדומים. וי"ת וחטפוהא מיניה כאילו ה"א הממנו קשורה עם ויחלטו כאילו אמר ויחלטוה ממנו ע"כ. והר"לבג ז"ל והאנשים ינחשו ר"ל שהיו מנחשים בדיבור וכאשר שמעו שאחאב קראו אחיו אז ידעו כי לא יצטרך בן הדד להשים נפשו עבד לאחאב ולזה מהרו והחליטו המאמר לדעת הממנו אמר אחאב שהוא אחיו כי אולי לא שמע אחאב דבריהם כשאמר להם אחי הוא ולזה מהרו לאמר אחיך בן הדד ואז ענה אחאב להם ואמר באו וקחוהו ויצא אליו בן הדד מן העיר שהיה נחבא בה ויעלהו אחאב אל המרכבה ע"כ. וכן מהרי"א ז"ל כי האנשים האלה היו יודעים בדרך ארץ וזהו ינחשו כמו נחש ינחש איש אשר כמוני ואמרו עבדך בן הדד כי חשבו יצטרך השתעבדות עבד וכולי האי ואולי וכששמעו אחי הוא מהרו לשנות הדיבור מלשון עבד ללשון אח ויחליטו לשון מהירות כדה"רדק ז"ל והיתה אשמת מלך ישראל גדולה כי בהיותו תחת בן הדד לא חמל על בניו ונשיו ששאל לקחתם וכל מחמד עיניו ולא היה אז אחיו אשר כעת בנפלו תחת כפות רגליו לא הי"לל אחי הוא כי אח כזה

לצרה יולד לו. **ולע"דן** והאנשים ינחשו ממש לשון מעונן ומנחש כי פחדו אולי תשובת אחי הוא לא מלבו היו הדברים כי אם בפיו ידבר ובקרבו ישים ארבו כדי שיצא מאפקה שאין לו למלך ישראל שם ממשלה כי יהודה היא. ולזה האנשים האלה אשר אל מעוננים ומנחשים ישמעו תמיד מהרו אז לעשו' ניחוש לדעת תוכן הדבר וז"ש והאנשים ינחשו ולא אמר נחשו לומר שהאנשי' האלה תמיד ינחשו וימהרו עתה לעשות כמנהגם לנחש ויחלטו הכל לשון מהירות לנחש לדעת הממנו מקרבו ולבו היו הדברים ויצא המבחן שפיו ולבו שוין ולזה אמרו גם הם אחיך בן הדד שידעו שכן האמת דכמה בלבך על חברך כמה דבלביה עלך ולב ולב ידברו כי אחיך הוא והדברים שעברו דברי ריבות לא מלבו כי אם מהיועצים רעים והם לקחו חלקם שכבר מתו במלחמ' ובזה נתפייס אחאב ויאמר בואו קחוהו:

**לד**

**ויאמר** אליו כו' רש"י ז"ל ויאמר אליו בן הדד הערים אשר לקח אבי מעם אביך אשיב לך וחוצות תשים לך בדמשק ותהא מושל בה והיא ראש למלכותי כאשר שם אבי בשומרון עירך בעל כרחך וכל זה היה אומר מיראה ואמר לו אחאב ואני בברית הזאת אשלחך ע"כ. והרד"ק ז"ל חוצות שווקים כתרגומו שיתנו המוכרים והקונים בהם מכס לאחאב חוצות ת"י שווקים נ"א קרוין. ואני בברית אשלחך א"ל אחאב כיון שתעשה זה אני בשלום בברית שאכרות לך אשלחך ו"מש בברית עם בי"ת הידיעה כלומר בזאת הברית שתקיים לי מה שאמרת ע"כ. וכן הר"לבג חוצות שווקים לקחת אחאב מכס. וכן מהרי"א ז"ל שווקים למכס שכן היה לאביו של הדד בשמרון שווקים למכס כשהיה שולט על עמרי אביו של אחאב שאלו הניחו שם בשמרון היה כל כסף וזהב ובניו ונשיו של בן הדד לאחאב כאשר שאל הוא מאחאב ע"כ: **ולע"דן** במ"ש בברית בבי"ת בפתח כמו בהברית ב"הא הידיעה ר"ל בסגנון אותו הברית ובנוסחא שלו שהיה לאבי עמרי עם אביך באותו הברית אשלחך ובאות' החזוקי' וז"ש בברית בבי"ת הידיעה בפתח. או יהיה פי' כמו הברית והחיוב שחייב אביך את אבי עמרי כן דוגמא לאותו הברית אשלחך מדה כנגד מדה:

**לה**

**ואיש** אחד מבני הנביאים כו' סדר עולם זה מיכה בראשונה אמר לו הראית את כל ההמון הזה. בשניה אמר לו התחזק ודע וראה. ובשלישית אמר לו יען כי אמרו ארם. ובאחרונה א"ל מי יפתה את אחאב ובמסכ' סנהדרין שנו רבותינו ג' מיתתן בידי אדם וג' מיתתם בידי שמים המתנבא מה שלא שמע ומה שלא נאמר לו. והמתנבא בשם אלילים. וג' מיתתן בידי אדם הכובש נבואתו ומוותר דברי נביא. ונבי' שוותר על דברי עצמו. ושם

למדו כל הני מקראי. ורש"י ז"ל סימן זה רע על אחאב שאמר לו הנביא מפי הגבורה להכות את בן הדד ולא הכהו ואף זה אמ' לו הנביא הכני בדבר ה' ולא הכהו ונפרע ממנו ע"י האריה כן יפרע מאחאב. בדבר ה' הקב"ה אמר שתכה אותי ע"כ. וכן הר"דק ז"ל. והוסיף הכני נכתב ב"יוד הכיני מקום למ"ד הפועל. והיה הרצון האלהי שלא ישאר אחד מהם שהרי הפיל החומה על הנותרים ורחמי רשעים הוא אכזריות נמרץ והעד שאול אשר חמל על אגג. וכן מהרי"א ז"ל: **ולעד**"ן שאמר אל רעהו להודיע שכבר היה מוחזק אצלו בנביא שהרי רעהו היה ולזה נענש כשעבר על דברי נביא ואומרו הכני הכאה כל דהו ולא הכאת מות. וכת"י מחני כען ולא אבא גברא לממחי. וקראו האיש לו' שעם היותו גם כן מבני הנביאים רעהו של מיכה טעה כאיש הדיוט שהרי עבר על דברי נביא חבירו ולזה לא כתב וימאן להכותו אלא הוסיף תיבת האיש להוציאו מכלל בני הנביאים.

**לו**

**ויאמר** לו יען אשר לא שמעת בקול ה' כו' הר"לבג ז"ל ידוע הוא שהעובר על דברי נביא חייב מיתה כבר כתב זה בתורה ע"כ. וכן מהריי"א ז"ל שלהיות העובר על דברי נביא חייב מית' בידי שמים הכהו והמיתו האריה לומר כי אריה שאג מי לא יירא ה' אלהים דבר מי לא יקיים הנבואה ע"כ.

**ולע**"דן שאון ותרפים הפצר. ואילו ענה האיש ההוא חטאתי והיה מכה אותו היה מוחל לו הש"י על איחור קיום הנבוא' ולזה הגיד הכתוב וילך מאצלו שלא היה לו לזוז מאצלו אלא להתאבק בעפר רגליו ולקיים דבר ה' אבל בז לדבר ה' ראשונה וזו שנית וילך מאצלו וימצאהו האריה ויכהו מכת מות כתרגומו וקטליה. והגיד הכתוב שמעת צאת דבר ה' מפיו אל מיכה לאמר לו על האיש ההוא יען אשר לא שמע בקול ה' שיכהו אריה בה שעתא נזדמן האריה ההוא להמיתו והיה משוטט האריה אחריו אלא למעלת הנביא מיכה לא יוכל לשלוח בו יד בפניו ולזה בא דבר ה' הנך הולך מאתי והכך האריה המזומן לזה וז"ש האריה בה"א הידיעה וכן אפשר כיון לזה באו' וילך מאצלו במעט שהלך מאצלו והאריה היה מבקש אותו וימצאהו כמוצא שלל רב ויכהו. מלפנו מבהמות ארץ להזדרז בעבודת ה' ויראתו אחרי ה' תלכו כאריה ישאג שהרי האריה הזה משוטט לבקש את דבר ה' עד שמצא האיש אשר הוא מבקש לא שקט ולא נח:

**לז**

**וימצא** איש אחר כו' רש"י ז"ל ופצוע מכת חבורה ע"כ. והרד"ק ז"ל הפצע הוא מכת דם. ובדרש אותה טיפת דם שיצאת מן הצדיק היתה כפרה לישראל שלא מתו מהם במלחמת רמות גלעד שהרי אמר לו הנביא עמך תחת עמו כי חייבי מיתה היו אלא שאותה טיפת דם היתה כפרה ע"כ. ומהרי"א ז"ל סובר שהכהו מכות רבות ופציעה כפולה ומכופלת

(שכתב) והנביא על ידי ההכאות ורבוי הפצעים התחפש באפר בין עיניו ולא הכירו המלך ע"כ. **ולע"דן** שקראו איש אחר לפי שהוסיף פצע על ההכאה עם היות הכל בהכאה אחת הכה ופצוע שלא יאות לעשות כי אם דבר ה' והיא ההכאה לבד בלי תוספת ולמה הכביד ידו בהכאה ולכן קראו איש אחר לביזוי כמו והית' לאיש אחר שדרשוהו חז"ל לגנאי זה הוציא רשעה מביתו וזה כנסה. ולעולם לא היתה אלא הכאה אחת בטיפת דם כמו שמוכיח בדרש להר"דק ז"ל שלא כדמהרי"א ז"ל שאמר שהיו הכאות ופציעות רבות ובמ"ש ויכהו האיש יתור תיבת האיש אפשר רמז לשי"ת שנקרא איש מלחמה שהוא ית' נתן בלבו שיפצע ויוציא דם לכפר על ישראל כנז' במדרש הנז"ל:

**לח**

**וילך** הנביא כו' רש"י ז"ל ויתחפש באפר שינה את מעפרתו שלא יכירהו כל שינוי בגדי' קרוי חיפוש. באפר ת"י במעפרתא הוא סודר ע"כ. וכן הר"דק ז"ל והוסיף נסחא אחרת וכריך במעפרתי על אפוהי באפר אפר הוא צעיף והוא הפוך מן פארי המגבעות וביי"ת באפר קמוצה מורה על הידועה ע"כ. וכן הר"לבג ז"ל אפר צעיף. וכן מהרי"א ז"ל. **ולע"דן** אמר כאן וילך הנביא לפי שכבר נתחזק בנביא בג' פעמים שקדמו. הא' הראית כל ההמון. הב' התחזק ודע וראה. ג' יען כי אמרו אדם כו' בתלת הויא חזק' לז"א וילך הנביא. ודרך רמז רמז הכתוב שיצא לקראת המלך להחזירו אל הדרך הטובה וישרה כי ויהי המלך עובר כלומר עובר על דבר השי"י ולזה עשה לו זה המשל בדי שישוב וניחם אל האלהים:

**לט מ מא מב מג**

**ויהי** המלך עובר כו' ויהי עבדך כו' וימהר כו' ויאמר כו' וילך [כו'] שמרונה כו' רש"י ז"ל והנה איש סר מהדרך לבא אלי. ויבא אלי איש שבוי מן המלחמה אם הפקד יפקד אם יברח לשון לא נפקד ממנו איש לשון חסרון והוא איננו ברח לו אתה חרצת או נפש או ככר כסף. איש חרמי איש מלחמה לשון חירום וכן ועל אדום תרד ועל חרמי ומדרש אגדה הנז"ל בפ' ויגש איש האלהים דורש לשון מצודה כמה מצודות וחרמי' פרשתי לו עד שנפל בידך. סר וזעף כעוס ודוה רוחו סרה ממנו ע"כ. וכן הר"לבג איש חרמי ברשתי לכדתיו למסרו בידך שלא היה לו מקום לנוס. על ביתו ר"ל אל ביתו. סר וזעף סר הוא מענין הנטייה וסור מהמנהג והרצון שכבר התפעל מזה תכלית ההתפעלו' והיה על זה הענין זעוף וכעוס מאד ע"כ. ומהרי"א ז"ל רצה הנביא להרכיב שני משלים יסכימו שניהם לענין אחאב אם הראשון ב"מש שיכהו בדבר ה' ואם השני באשר דבר אליו שאיש אחד נתן אליו איש במלחמה לשמרו ועושה עמו תנאי שאם הפקד יפקד מידו ישקול נפשו תחת נפשו או ישקול ככר כסף ושבהיותו מתעסק בדברים אחרי' שלא במתכוין ברח האיש וכאשר שמע המלך טופס דבריו השיבו כן משפטיך אתה חרצת ר"ל אם

אתה הודית בתנאי עם היותך בלתי מחוייב בו הנה אתה חרצת הדין כי מה ששמת וקבלת על עצמך יתקיי' והנה היה המשל הזה נאמ' לאחאב שא"ל הנביא ונתתי את כל ההמון הזה בידך וכן היה שנתנם בידו וגם הבורחים נפלה החומה עליהם כי היה רצון האלהי לבל ישאר אחד מהם ובהיות בן הדד בידו שלא יוכל לברוח משם והוא חמל עליו היה מהראוי שאחרי שעבר את פי ה' תהיה נפשו תחת נפשו כי במקום שהיה לבן הדד שימות במלחמ' ההיא ימות אחאב במלחמה אחרת כזאת וכמו שהאיש אשר לא רצה להכות את הנביא על פי ה' הרגו האריה כן אחאב ימית אותו גבור אחד כאריה במשכו בקשת לתומו וז"ש יען אשר שלחת את איש חרמי ר"ל איש לכדתיו בחרמי ורשתי לתתו בידך כי הרי לא היה לו מקום לנוס ושלחת אותו לכן תהיה נפשך תחת נפשו ועמך תחת עמו והנה אחאב לפי שראה יעודי הנביא מתקיימים לטובה ידע שיתקיימו ג"כ יעודיו אשר לרעה ולזה הלך לביתו סר וזעף שבע רוגז בדעתו כי לא יעשה ה' אלהים דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים ע"כ: והרב"ע ז"ל בשער מ"ב פי' כי יש הבדל גדול בין דיני האדם ובמנהגיהם האנושיים ובין ההנהגה האלהית הנתנת למלכים כי אחאב כפי ההנהגה האנושית חשב לחסד ואמת שלוח בן הדד והוא במלכים יתקלס. אמנם במשפט האלהי היה לו להנקם ממט דם עבדי ה' השפוך וכמה מצודים וחרמים עשה לו השי"ת להפילו ביד אחאב והוא שלחו גדול עונו מנשוא ולז"א לו השי"י על ידי הנביא כן משפטיך אתה חרצת ר"ל שאפילו במשפטים האנושיים מחוייב הוא בככר כיון שהוא חב לאחרים אינך רשאי לשלחו כיון שנפקד בידו לתועלת זולתו ואם זה לפי שפשע בשמירתו חייב בככר זהב כ"ש המשלחו בידים ממש שמחוייב בו בקנס. וכן כיוצא בזה ענין הכני נא כו' שלא נחה דעתו להכותו והומת ע"י האריה כי המשפטים האלהיים הם זולת האנושיים.

**ולעד"ן** לדקדק שני המשלים האלה למה באו שהרי די במה שבא אליו דבר ה' הכני נא ששם הודיע שלפי שלא קיים יומת נפש תחת נפש כן אחאב שלא קיים דבר ה' להכות את בן הדד. א"כ כל זה המשל השני אין בו תועלת. ונראה כי רצה בזה המשל הבי' להוסיף לו ענין ככר הכסף והכונה כי בענין הכני נא לא הודיע אלא שע"כפ חייב מיתה והוא לבדו אמנם במשל הזה הודיעו כי יש כופר להקל והוא ככר כסף וזה נתחדש לו בהכה ופצוע כמו שזכרתי בפסו' וימצא איש אחר מדחז"ל שטיפת דם כפרה על גזרת עמך תחת עמו ולזה הוא ית' מראשית כזאת הודיע במשל הכני נא כי היה הודעה לאחאב שהו' לבדו ימות אמנם עתה הנביא כשפצעוהו שהדם ההוא של החבורה שפצעוהו לנביא כפרה אותה טפת דם שלא יפול ברמות בלעד אלא אחאב לבדו ולא העם כי תמורתו

ככר כסף הוא הדם ההוא שיצא מהנבי' נמשל אל דמים ומעות. והזכיר לו והית' נפשך תחת נפשו ועמך תחת עמו כי כן הגיזרה מעיקר' אלא שכפר הדם ואחאב הבין כי כלת' לבדו הרעה ולא ליש' כי שמע ככר כסף פדיון ולז"א וילך מלך ישראל סר וזעף על ביתו ר"ל שעל ביתו נצטע' והי' סר וזעף לא על עמו כי הבין שלא יפו' העם שכבר כפר' טפת דם הנבי' על יש' וז"ש על ביתו ולא כתי' אל ביתו. או שלא היה מצטער כ"א על ביתו ועליו ולא על העם כי כזה וכזה תאכל חרב ומה יתן או מה יוסי' לאחאב אלא על ביתו נצטער וז"ש על ביתו סר וזעף. עוד אפש' שבענין הכני נא היה סימן רע לאחאב על שלא שמע דבר ה' שיומת אם כן זאת המראה תוכחת מגולה היא זו איך עבר את פי ה' אמנם במשל הזה רצה להוכיח על פניו סכלותו שהסכלת עשה בשלוח האויב באשר מלאו לבו לשאל נשיך ובניך ולזה עשה לו המשל עבדך יצא בקרב המלחמה והנה איש סר ויבא אלי איש מהאויבים ויאמר שמר את האיש הזה ר"ל האויב והרודף אם הפקד יפקד והיתה נפשך כו' שבלי ספק מלבד התנאי שהתנו מחוייב הוא מן הדין מיתה כי הערה למות נפשו בהיותו פושע בשמירת האיש ההוא השונא ואולי בדרך בריחתו היה מכה אותו נפש ובורח או אולי ישוב פעם אחרת וילחם בו ויכנו נפש לשומר הזה לזה אמר אליו מלך ישראל כן משפטיך אתה חרצת אמ' לו משפטך אתה חרצת בפיך וכל תנאי שבממון קיים אבל מהסברא ומשיקול הדעת הישר כן משפטיך רוצה לומר כן הדין כמו שאתה חרצת כי מי פתי יושם בידו שמירת אויבו ורודפו והוא יפשע בשמירתו והלא מתחייב בנפשו הוא ז"ש כן משפטיך שתיבת כן מיותרת. ואמר והנה איש סר ויבא אלי כי הוא משל אל השי"ת והוא איש סר ר"ל מוסר מאיש חלילה לו להיות ולהדמות אל איש אלא בהרדפת לשון ולשכך את האוזן והודיעו גם כן באו' בקרב המלחמה ולא אמר עבדך יצא במלחמה אלא בקרב להגדיל אשמת השומר שלהיות בתוקף המלחמה היה לו להזהר בשמירתו מאד ובנמשל יורה לאחאב כי לא יגמלהו בן הדד טובה תחת זאת כי המלחמה לפנים והלאה היא ובמקומה עומד' כי זה המצב בקרב המלחמה הוא ולא בסוף. והודיעו עוד באו' שמור את האיש הזה כו' שהוא הודעה שהודיעו המפקי' שכיון שהאיש הזה הוא הפקדון איש צר ואויב למלך א"כ אם הפקד יפקד ממילא שירדפך עוד והיתה נפשך תחת נפשו ולפחות אם לא ימיתך יגיע מהנזק ככר כסף תשקול מהנזקים העצומים שיגיעך מהאיש הזה הנכה המופקד אצלך ובזה יתכן לנפקד שיקבל פקדון כזה דא"לכ פקדון כל דהו פוק דון כ"ש פקדון כזה א"כ למה קבל שמירתו אלא ודאי כדפרישית ששומר שכר הוא שכן נהנה בשמירתו מוצל ממנו והפשיעה כזו שהיה עבדך הנה והנה מתעסק בדברי הבל מחייבת אפי' בשומר חינם כ"ש בשומר שכר ז"ש ויהי

עבדך עושה הנה והנה נע ונד והוא איננו. לעומת דבריו ויאמר המלך כן משפטך וכו' כדפרשית שהמשפט ההוא כן הוא כאשר חרצת כיון שהפשיעה גדולה מאד ואתה שומר שכר. ואפשר שאמר אתה בטענותיך כולם מהפכות לחובתך כי כן משפטך כמו שהיה התנאי ואתה עתה חרצת אותו בפיך כי פיך ענה בך בכל טענותיך שמאחר שהמפקיד הודיעך חומר מעלת הפקדון שנפשך קשורה בנפשו לא תוכל לטעון שמא סיגים היו וגם אתה חרצת והודית שפשעת בהיותך עושה הנה והנה אתה חרצת ופיך ענה בך וחרצת יהיה מלשון לא יחרץ בלב לשונו. ובנמשל ברורים הדבורים אם כן הוכיחו בענין הנביא שאמר הכני נא ולא רצה ונהרג על ידי האריה לפי שעבר את פי ה' והיא לא תצלח. וכן אחאב. והשני הודיעו מיעוט שכלו להוציא ממסגר אויבו ומבקש רעתו:

**כא**

**א**

**ויהי** אחר הדברים האלה וכו' פסיקתא רבתי כרם היה לנבות היזרעאלי כתיב כבד את ה' מהוניך ממה שחננך שאם היה קולך נאה עבור לפני התיבה. חייא בן אחותו של רבי אלעזר הקפר היה קולו נאה והיה אומ' לו חייא בני עמוד וכבד ה' ממה שחננך. נבות היה קולו נאה והיה עולה לירושלם והיו כל ישראל מתכנסים לשמוע את קולו פעם אחת לא עלה והעידו עליו בני בליעל ואבד מן העולם מי גרם לו על ידי שלא עלה לירושלם בראיה לכבד את הק"בה ממה שחננו (אמרו) [למה] שכבר אמרה תורה ולא יחמוד איש ארצך בעלותך וכו': **ולע"דן** לדקדק למה לא דרש מהנך מחנך כמו שדרשוהו חז"ל ומהו אומרו כתיב כבד את ה' מהונך מאי קשיא ליה. ומהו ואבד מן העולם שלא אמר והרגוהו כיון שהיה צדיק לא יתכן בו אבדה מן העולם ומהו לשון מי גרם. ונראה דקשיא להו ז"ל מלבד הכפל דאי מהונך כפשוטו הרי הוא כמראשית כל תבואתיך דתבואה נמי בכלל הונך היא. ולשון הון דבתיב מהו כי היצטרך כל ההון והוא גוזמא והשי"ת מסתפק הוא בכל דהו מראשית כל תבואתך ולא כל ראשית א"כ מהו מהונך שהשומע יחרד לבו בשומעו שצריך הון כדי לכבד את השי"ת ויש מקום לטעות שאם לא יהיה לו הון יהיה פטור מכל וכל. ולזה אמרו מהונך ממה שחננך ואפקיה בלשון הון לומר שמהיותר חשוב אצלך עד שאתה מכיר שלא בכחך עשית ההון ההוא ממנו תכבדהו כי הוא חננך בו וראוי שאתה לא תהיה כפוי טובה אלא תכיר שחננך בחן וחסד ורחמי' ולא בצדקתך ועל כן לא דרשו חז"ל כאן מחינך לשתי בחינות האחת להיו' מה שחננך כוללת כל הדברי' וחנך פרטי בחן. והשני להודיע בלשון שחננך סיבה למה שחייבו לכבד את ה' יען כי ממנו הכל והוא חננך בו ומחויב אתה בכבודו כשם שחננך ולזה נבות שלא כבד

ה' בפעם ההוא אבד מן העולם שלא די שנהרג אלא שנתחיי' לצאת ממחיצתו של הק"בה כמו שאחז"ל צא והיית רוח שקר צא ממחיצתי ויצא הרוח זה רוחו של נבות היזרעאלי וכל זה נכלל באו' ואבד מן העולם נוסף על ההריגה בפיו חטא שלא דבר שירה ובפיו נטרד שהיה רוח שקר בפי הנביאים לדבר שקרים ונטרד ממחיצתו של הקב"ה כי דובר שקרים לא יכון לנגד עיני ה' ובלי ספק שעון גדול היה לו אבל עון זה היה גרמה בעלמא וז"ש מי גרם לו על ידי שלא עלה לירושלם וכו' ואמר כי כאן היו שני עונות האחד שלא כבד ה' ממה שחננו ה' והשני שלא עלה לרגל כלל נמצא שעון שלא עלה לרגל גרם לו הרע הזה להפרע ממנו על מה שלא כבד ה' ממה שחננו ז"ש מי גרם על ידי שלא עלה לירושלם בראיה שאלו עלה היה נמשך לכבד את ה"בה כו' למה שכבר אמרה תורה ולא יחמוד איש את ארצך כו' שרמזה התורה מקדם וכבר אמרה תורה ענין זה ברמז ולא יחמוד איש זה אחא' את ארצך על כרם נבות בעלותך לראות כו' נמצא שמה שלא עלה לירושלם בטל מצות עלייה גרם להפרע ממנו על שנגרר מזה מניעת שירו בחנו והיה אפשר שאלו עלה נבות לא חמד אחאב ארצו ואף על פי שלא היה משורר היה נפרע ממנו השי"ת מצד אחר ואסמכוה חז"ל מעשה דנבות אקרא דלא יחמוד איש את ארצך מדנקט איש לשון יחיד ויחיד לא יעלה בדעתו לקחת ארץ ישראל או מדינה או עיר ממנה. גם יתור בעלותך כו' דהא בהכי עסיק קרא אלא ודאי לדיוקא אתא שאם לא יעלו לרגל אדרבה יחמודו ארצם ואחאב יוכיח שחמד ארץ נבות על שלא עלה לרגל שזה גרם לו. ובזה מובן לשון המאמר שאומר למה שכבר אמרה תורה כו' רוצה לומר אף על פי שכוונת התורה אחרת היא להבטיח העולה שלא יחמוד איש את ארצך בעלותך כו' עכ"ז כיון שכבר אמרה תורה ולא יחמוד איש וכו' כיון דאמרה תורה בלשון הזה נלמוד שמה שלא עלה נבות לרגל גרם לו כל הפורעניות ושחמד אחאב את ארצו. ולחז"ל יהיה אחר הדברים האלה שהרהורי דברי' היו שם דהיינו שנבות לא עלה לרגל ולא עלה בשנה ההיא והוא גרם בלבול זה שכרם היה לנבו' כו' ולמדנו מכאן שהיו עולים לרגל בזמן אחאב ואפי' שהיה עובד אלילים לא נמנעו מעלות לרגלים כי אביה בטל השומרים שהעמיד ירבעם אביו בדרכים כדי שלא יעלו לירושלם. ורש"י ז"ל ויהי אחר הדברים האלה עוד (בחינת) [אחרת] לקרב מיתתו ע"כ. והר"דק ז"ל אשר ביזרעאל הכרם שהיה לו ביזרעאל ולאחאב היה היכל ביזרעאל כמו שכתוב למטה ע"כ. ומהרי"א ז"ל כוונת הסיפור שעם היות שראה אחאב את מעשה ה' כי נורא מאד לא נמנע מחטא עם נבות שהסכים עם אשתו איזבל על הריגתו ועוד מקושר [שחמל] על דם בן הדד השונא הרשע והתאכז' על דם נבות נעים זמירות אלהי ישראל ועל כיוצא בזה אמר דוד אם גמלתי

שולמי רע רוצה לומר שאם היה גומל לאש' היה בשלום עמו רע ואחלצה צוררי ריקם שאם חלץ הצר הצורר ריקם עונשו שירדוף אויב נפשו וישג וירמוס וכו' ואחאב חלץ בן הדד צוררו ריקם וגמל נבות איש שלומו רע. וזכר שהיה כרם לנבות ביזרעאל אצל היכל אחאב שיהיה ג"כ ביזרעאל: **ול"עדן** לדקדק אשר ביזרעאל שהוא מיותר ואם הוא מורה מקום על הכרם שהיה ביזרעאל לא היה לו לומר אלא כרם היה לנבות היזרעאלי ביזרעאל תיבת אשר מיותרת ובמה שזכרתי לחז"ל שעל שנתעכב נבות ביזרעאל ולא עלה לרגל על כן נענש ז"ש כרם היה לנבות ולהיות אשר נתעכב ביזרעאל לכך נתגלגל כל הפורענות הזה ואפשר עוד לפי שאנשי יזרעאל היו קרובים לאחאב והיו רובם רשעים כי מושל מקשיב על שפת שקר כל משרתיו רשעים לז"א הפסוק כי נבות כשר היה וז"ש לנבות היזרעאלי ולא נקרא היזרעאלי על שהיה כתכונתם וכמדותיהם אלא יען אשר שכן ביזרעאל כי הוא כשר היה משבח להשי"ת כנז"ל ואמר מלך שומרון לו' שלהיותו מלך שומרון וההיכל הוא ביזרעאל קרוב לעיר המלכות היה רוצה לרומם היכלו ולהרחיבו על ידי הכרם הזה ולא רצה נבות ולזה חרה לו מאד:

**ב**

**וידבר** אחאב אל נבות כו' רש"י ז"ל מחיר זה מחיר הכרם הזה. וכן ה"רדק ז"ל לגן ירק הוא העשב שאוכל האדם או עשבים שיש להם ריח טוב ומנהג לעשות מהם גן בחצר הבית. או אחורי הבית. ובהר"לבג ז"ל ואתנה לך כרם טוב ממנו ר"ל אם לא תרצה למכור נחלתיך אתן לך כרם אחר טוב ממנו ואם תרצה למכרו אתן לך כסף מחירו ע"כ וכן מהרי"א ז"ל כדהר"דק ז"ל והר"לבג ז"ל: **ולע"דן** לדקדק תיבת לאמר והיה אפשר שלא דבר אחאב פה אל פה עם נבות אלא ע"י אמצעי דבר לאמר לנבות אלא שקי"ק או' ויאמר נבות אל אחאב שמשמע שדבר נבות אל אחאב עצמו א"כ גם אחאב דבר לו בלי אמצעי ויש לו' שאעפ"י שהמלך דבר לו ע"י אמצעי וסרסור הלך לו אל אחאב וזעק אל המלך עצמו חלילה לי כו' ונדקדק ג"כ לשון תנה גם צריך להבין או' אם טוב בעיניך דהי"ל ואם טוב בו"או ולמה אמר טוב בעיניך בכסף ולא אמרו גם בכרם תחתיו והי"ל ואם טוב בעיניך אתנה לך כרם תחתיו או כסף מחיר זה ומהו מחיר זה מחירו מספיק ולשתוק מזה: ונראה כי לא נעלם מאחאב שלא ירצה נבות למכור נחלתו כי נחלה מבוהלת בראשונה ולא תבורך אחריתה כשתמכר והעד כל אריכות הטענות האלה והוסיף עוד לתקן גם הכבוד כי חרפה היא למכור אחוזתו שאין דרך למכור אחוזה אלא כי ימוך וכמו שאמר' תורה כי ימוך אחיך ומכר מאחוזתו ועכ"ז מאחוזתו ולא כל אחוזתו אמנם דרך מתנה יתוקן הכל שכיוצא בזה נתחכם אברהם עם עפרון ויתן לי את מערת המכפלה כו' ויתן

דרך מתנה כמו שכתבתי בכלי חמדה וז"ש כאן וידב' אחאב אל נבות פנים בפנים דבר לו ודקדק בדבריו בכוונה מכוונת לאמר תנה לי את כרמך דרך מתנה כי הצורך מרוב' לי לגן ירק ותמיד יעלה זכרונך לפני בהשתעשעי בגני יום יום כי הוא קרוב אל ביתי ולכן חמדתיו וההכרח לא יגונה ואתנה לך דרך מתנה תמורתו כרם טוב ממנו ונתינת הכרם יהיה התכלית לשאם טוב בעיניך אתנה לך כסף מחיר זה השני שנתתי לך תחתיו טוב ממנו כדי שיהיה המחיר גדול לא מחיר אותו שלך אלא מחיר זה מורה באצבע על אשר נתתי לך ולהורות שהתכלית בנתינת זה הכרם הטוב ממנו הוא ע"מ שאם ירצה מחירו יתן לו כיד המלך לזה לא כתב ואם טו' כו' בוא"ו אלא ואתנה לך תחתיו כרם טוב ממנו אם טוב ממנו אתנ' לך כסף מחיר זה להורו' שהכל חלקה אחת מורכבת משתי חלוקות שאם ירצה לעמוד בחליפי הכרם הטוב ממנו טוב מאד ואם ירצה לקחת מעות הכרם שלקח יקח ויועילו החליפין לשני עניינים האחד להוסיף המחיר שיתן לו מחיר הכרם השני. והענין השני לטהר המכר שלא יקח דמים ממכר בחזקתו כי אם קרקע והדמים יהיו דמי קרקע השני על המלך פן יחוש נבות שהיום או למחר ישאל המלך כרמו הטוב ויאמר שלי הוא יקח נא מעות הכל כאש' יבחר נבות והוא דקדוק נכון בענין ובלשון. אחר שכתבתי זה מצאתי לרב"ע ז"ל שכתב בשער פ"ח שבדרך מתנה יתוקן הכל כי יהיה לו כבוד ותהילה שנתן מתנה למלך ולזה בא אל ביתו סר וזעף להיות שאפילו בדרך מתנה לא רצה לתתה לו כדכתי' ויאמר לא אתן לך נחלת אבותי וכתיב לא אתן לך את כרמי אפילו במתנה שאילו דרך מכר לא היה מאשים אותו והיתה אשמת אחאב בעשותו כל זאת החרדה כי ממילא מוכרח הוא שתעשה איזבל מה שעשתה כיון שראתה המלך סר וזעף א"כ הרי הוא כאילו הוא עשה והרג את נבות:

**ג**

**ויאמר** נבות כו' הר"דק ז"ל מתתי במחיר כסף או חליפין. ומהרי"א באו' חלילה מה' לתת נחלת אבותי מורה שלהיות אסור בתורה למכור הארץ לצמיתות לזה אמר שהדבר נמנע ואסור מן התורה ז"ש חלילה מה' כי לא תסו' נחלה ממטה למטה וזו היא נחלת אבותי ואיך אסיר אותה מיורשי נחלת אבותי הקדושים בתתי אותה לך המלך ע"כ תורף דבריו ז"ל. **ולע"דן** נראה מוסף על הנז' שכיון באו' איך אתן כרמי העומד ביד ישראל כנבות לתתי אחוזת נחלה אל איש און עובד אלילים ז"ש חלילה מה' כ"מש התורה לא תחונם לא תתן להם חנייה בקרקע לעובד אלילים שאסור לתת נחלת אבותי הקדושים לך ר"ל לך בפרטות אסור יותר מזולתך בהיותך עובד אלילים והדבר הזה דברו נבות אל אחאב תפוחי זהב במשכיות כסף דבר דבור על אופניו דבר א' דבור על אופנים רבות וכוונות.

ומזה ראו לומר בירך נבות אלהים ומלך שהיה זה בזוי גדול אל המלך ואל האלהים אשר הוא עובד שהרי אסר תת לו חנייה בקרקע ונקראו בני בליעל מפני שלא שמעו דבר מפי נבות לא מינה ולא מקצתה כ"ש (שלא) [שלו] הונח ששמעו כן מפיו אין לדונו על תוכיות הדברים כיון שאפשר לו לומר שלא כיון אלא אל הדברים כפשטן שאינו רוצה למכור ולא להחליף נחלת אבות כי לא מסמנא מילתא לו ואינו כבוד ואפילו שהוא מלך כל שכן לזולתו:

ד

**ויבא** אחאב וכו' החרדה הזאת הנז' בפסוק הזה תוכיח על מה שפירשתי בפסוק הקוד' שהוא האמת שאף על פי שהוא מלך ואין ראוי שאיש ימרה את פיו על דבר חמור כ"ש על דבר קל כזה עכ"ז החרדה גדולה מאד ונבין עוד אומרו ויבא אחאב סר וזעף סר היה מספיק שידוע היתה הסיבה שהיא על הדבר הזה הנז' בפסוק הקודם א"כ מה צורך באומ' על הדבר הזה ולא די אלא שכתב על הדבר הזה והוסיף לומ' עוד אשר דבר אליו נבות היזרעאלי ויאמר לא אתן לך נחלת אבותי שהוא אריכות דברים אך הכוונה למה שאמרתי שאחאב לא הקפיד על הדברים המפורסמים אלא על הדבר הזה הדבור על זה האופן הכולל אופנים הרבה מביזוי המלך שעשאו כעובד אלילים ודנו בלא תחונם שהרי אמר לו חלילה לי מה' מה' דייקא ויאמר עוד בדבריו לא אתן לך לך בפרטות להיותך עובד אלילים הא לזולתו מותר וטוב תתי אותה לאיש אחר מתתי אותה לך ואמר אשר דבר אליו לומר שאעפ"י שתוכן הדברים ותוכיותן ועומקם לא דברם באזני העם כי לא ידעו ולא יבינו אלא דברים כפשטן עכ"ז אשמתו גדלה לדבר תועה אל המלך המבין עומקם של דברים וז"ש אשר דבר אליו נבות אליו דייקא דבר שהוא הבינם ולא זולתו כאמור ולפי הפשט אמר אשר דבר אליו שהאשמה היא לדבר אל המלך פה אל פה במאמר חלוט לא אתן לך כו' שדבר כזה לא היה לדברו אליו אלא ע"י אמצעי שלא יהיה כ"כ חציפותא ואמר נבות היזרעאלי שהיה די שיאמר נבות ומאליו מובן היותו הנז' היזרעאלי אבל נתרעם ממנו להיותו היזרעאלי שוכן שמה ביזרעאל איך מלאו לבו להעיז פניו בו וכל יום ויו' נבות מתהלך לפניו ורואהו פנים בפנים ז"ש היזרעאלי שזו הוראה שבזה אותו לא כן אם היה שוכן בקצה ארץ ישראל או אפי' במקום זולתו ויסב פניו ה"רדק ז"ל הסב פניו אל הקיר ע"כ. ומהרי"א ויבוא אל ביתו סר וזעף כי ראה שלא רצה לתת לו הכרם ולקחת אותו בחזקה לא רצה אחאב ולזה היה סר ר"ל הסיר עצמו מקחתו בחוזק יד והיה זעף על שלא נעשה רצונו בזה גם על שאמ' לו שלא יתן נחלת אבותיו כאילו רצה לו' שאין המלכו' הזה נחלת אבותיו א"כ אין מלכותו הגונה ע"כ

ואעפ"י שנחלה מעמרי אביו עכ"ז לא היתה נחלה כי אם מאב א' ולא מאבותיו והר"לבג מרוב הכעס לא רצה להתעסק עם אנשי' ולזה שכב על מיטתו והסב פניו אל הקיר שלא יראה אנשים ולא רצה לאכול מרוב הכעס ע"כ. **ולע"דן** מרוב הכעס נחלה כאילו רוחו סרה מגופו וז"ש סר ובסמוך מה זה רוחך סרה ממש סרה מגופך ולזה וישכב על מיטתו ויסב פניו וכו':

**ה**

**ותבא** אליו איזבל כו' הרד"ק ז"ל רוחך סרה כמו סר וזעף שפירשנו ותרגומו נסיס והר"לבג ז"ל מה זה רוחך סרה וכו' ר"ל מה זה רצונך סרה ר"ל נוטה ממנהגה ע"כ וכבר פירשתי בפסוק הקודם רוחך סרה ממש מגופך כי נחלית פתאום אין זה אלא סיבה גדולה ומקרה בלתי טהור קרה לך מה זה ועל מה זה:

**ו**

**כי** אדבר אל נבות כו' הר"דק כי אדבר עתיד במקום עבר ורבים כמוהו או הוא בלשון הווה כלו' הייתי מדבר לו זה הדבר ע"כ: **ולע"דן** שמלבד שנתרעם על שדבר בנבות פה אל פה וז"ש כי אדבר אל נבות כו' ועוד ואומר לו תיקון נאה תנה לי לשון מתנה ומלך כמוני חשוב אקבל מתן כדי שלא יחל כבודו במכירה כנז"ל. ועוד לא מסמנא מילת' למכור אחוזה ונחלת אבות ורצה להחליף הסדר לאחר החליפין בקרקע ולהקדים הנתינה במעות לשתי סיבות האחת שלא להתבזות בפני אשתו שדקדק כ"כ דקדוקי' עם נבות לתת לו תחילה כרם תחתיו וא"חכ דמיו של השני כי בזו שפלות למלך כי באשר דבר מלך שלטון מי יאמר לו מה תעשה כמו שאו' לו איזבל בסמוך אתה תעשה מלוכה וכו' דלמהרי"א ז"ל בתמיהה. והענין השני כי אם תתן לו חליפיו כרם שלך ממש שזה יהיה לפנים לפי שעה ותשוב לטעון בחזקה שיש לך בכרמך ותוציאהו מידו היום או למחר לזה הפך הסדר הנז' בפסוקי' הקודמים והקדים נתינת הכסף ז"ש תנה לי את כרמך בכסף או אם חפץ אתה אתנה לך כרם תחתיו ויאמר לא אתן לך לך דייקא כדפרשית כי טוב תתי אותה לאיש אחר מתתי אותה לך ואמר כי אדבר בלשון עתיד לו' שאילו לא הפסיק את דברי בעזות מצח ויאמר לא אתן לך את כרמי הנה הייתי מדבר לו עוד דברים טובים והבטחות כהנה וכהנה ז"ש כי אדבר עוד בלשון עתיד אלא הוא הפסיק באמצע דברי כלא שבקיה עד דפרכיה האמו' בגמ' והנה הרשיע אחאב במ"ש לא אתן לך את כרמי ונבות לא מנעו אלא מהיותו נחלת אבותיו אלא לפי שהמניעה היתה מאיסור לא תחונם לא תתן להם חנייה בקרקע כדפרשית בפסוק ויבא אחאב כו' הכריע א"כ האיסור הוא כולל ואפי' בהיותו כרמו מקנת כספו של נבות ולזה אמר אחאב שאמר נבות לא

אתן לך את כרמי וכולל ג"כ איסור במתנה כי לא תחונם בין במכר ובין במתנה הוא שנאסר לתת להם חנייה:

**ז**

**ותאמר** איזבל אליו וכו' הרד"ק ז"ל תעשה מלוכה כתרגומו תצלח במלכותא והוא לשון תמיהא ע"כ וכן מהרי"א ז"ל בתמיהא התצלח למלוכה מאחר שאין לך לב לדבר קטן כזה להתעולל עליו ולקחתו בחזקה. והר"לבג ז"ל אתה עתה תעשה מלוכה על ישראל ר"ל האם במנהג הזה תעשה מלוכה על ישראל הנה בלי ספק אין מחק המלך להתפעל בזה האופן: **ולע"דן** שאמר' לו בניחותא אתה עתה תחדש המלוכה על ישר' בעשותך משפט בנבות אשר כל שומעו יחרד ז"ש אתה עתה תעשה מלוכה בישראל ומלוכה דייקא שתנהוג שררה ומלכות על ישר' שאילו נהגת אותה מאז לא הקל זה בכבודך. או אמר אתה עתה תעשה מלוכה ר"ל משפט המלוכ' ולא תעשה עול כי כן הוא משפט מלוכה הכתוב בשמואל הנביא ואת שדותכם ואת כרמיכם וזיתכם הטובים יקח ונתן לעבדיו ואשת פתיות זאת הומיה לאחאב אתה תעשה מלוכה על ישראל ובל ידעה מה כי דברי הנביא שמואל לא שהדין כך אלא דרך איום וגזום היו כנז"ל מחז"ל. עוד אפשר שאמרה אתה בזקף גדול לו' אתה היה נאות לך לדבר בדבר קל כזה עתה ר"ל מה שאעשה אנכי אשתך תנהוג ותעשה מלוכה כי כל העם ישמעו ויראו ובזה מובן יתור תיבת אתה כי די שתאמר עתה תעשה כו':

**ח**

**ותכתוב** ספרים כו' רש"י ז"ל אל הזקנים זקני אשמאי סבי דבהתת' ע"כ והרד"ק ז"ל הספרי' כתיב ב"הא וקרי בלא ה"א ושניהם נכונים. ואל החורים השרי' והסגני' כמו את חורי יהוד' וי"ת ית תורבני' ע"כ והר"לבג ז"ל אל הזקנים שלחה בסוד שבטחה בהם יעשו כן שאלו שמעו העם היו מעבירים הריגת נבות כי לא יהרג בשקר ותרמית ואעפ"י שהזקנים יסכימו והשרים ע"כ וכן מהרי"א ז"ל והוסיף לומר שקרוב הדבר שגילתה אופן העצה הזאת לאחאב ע"כ ולי נראה רחוק שהרי אומר הכתוב בשם אחאב ותחתום בחותמו הכל שלא בידיעתו וזהו שאמ' בשם אחאב דלא כתיב על פי אחאב גם הוא לא חתם. ומ"מש היושבים את נבות משמע שהיו כשרים ויושבים אתו עמו ולפי שיטת רש"י ז"ל שכתב זקני דבהתתא היה אפשר שזה עשתה בערמה לכתוב הכתבים סתם כדי שיוכללו סבי דבהתתא האמור ע"י השלוחים ציום יגיעו הכתבים ההם אל סבי דבהתתאה וז"ש ותשלח הספרים אל הזקנים כו' אשר בעירו וגם אל היושבים את נבות שהם כלל הזקנים דבהתתא אשר בעיר והזקנים החשובים אשר יושבים את נבות אמנם בשעת מעשה לא היתה יד הזקנים הכשרים במעל אלא זקני עירו שהם זקני דבהתתא

ז"ש ויעשו אנשי עירו הזקנים והחורים ופירש עוד ואמר אשר היושבים בעירו לשלול היושבים את נבות וזה היה כאשר שלחה אליהם איזבל אליהם היה השליחות אל זקני דבהתתא כאמור:

**ט**

**ותכתוב** בספרים כו' רש"י ז"ל קדשו צום וביום הצום דרכם לבדוק בעבירות שבידם ברך נבות חילוף ותרגום גדיף נבות קדם ה' ומלכא לט ע"כ. וכן הרד"ק ז"ל כתרגומו גזרו צומו. ואדוני אבי ז"ל פירש צום קבוץ וכן ביום צום שבירמי' מלשון רז"ל צומ' הגידין שהוא מקום קבוץ הגידים ע"כ. והר"לבג ז"ל לשון צום ממש שפי' שביום התענית מתקבצים ושם יעידו לעיני כל העם ע"כ. **ולע"דן** לדקדק תיבת לאמר ונראה כי מלבד הספרים ומה שכתבה בהם צוותה לאמר להם פה אל פה דברים כהנה וכהנה ויוכיח כן תיבת לאמר על פה ע"י השליח מוליך הספרים. ובזה יובן בסמוך או' כאשר שלחה אליהם איזבל כאשר כתוב בספרים אשר שלחה אליהם שהדברים כפולי' מורה ששלחה אליהם בכתב ובעל פה וזה הודיע בכפול הכתוב הדברי' או יאמר כי הצום הזה לא היה מכוון בו אל הצום מצד עצמו אלא לפי שביום הצום נתקבצו כל העם מקטנם ועד גדולם לזה אמר ז"ש לאמר קראו צום קריאה בעלמא קראו הצום לא שתצומו אדרבה תאכלו בטוב לב אחר הריגת נבות כי קיימתם מצות מלך. או צוותה ממש צום כדרך הסנהדרין אשר מחוייבים ביום גמר דין להריגה אך לא ילינו דינו של נבות מספיק שבעוד גמר דין תהיו בצום וזהו קראו צום והושיבו נבות בראש שגדול ונכבד היה או שיעשו כן לכבדו להושיבו בראש כאילו הם אוהביו ומהפכים בזכותו הם ואולי אמר בראש העם ולא בראש הזקנים לבזוי:

**י**

**והושיבו** שנים וכו' אחז"ל סנהדרין פ"ג אמר רב נחמן בר מר זוטרא אמרינן להו סהדי שקר אאוגרייהו זילו דכתיב והושיבו שנים אנשים בני בליעל ע"כ והר"דק ז"ל שאל למה הוצרכו לעדות ולא הרגוהו הזקנים והחורים או איזבל ואחאב למה לא הרגו נבות ותירץ כי אחאב ואיזבל היו רעים לשמים אבל אילו היו לבריות לגזול ולעשות חמס היו מורדים וקמים עליהם ולזה כתבה איזבל בסוד אל הזקנים הרשעים שיעשו דרך משפט ובדין להשקיט העם שלא יקומו על הזקנים והחורים ובטחה בהם כנז"ל מהמפרשים כי רשעים היו זקני אשמאי או יראים היו ממנה ולא ימרו את פיה עוד שאל ולמה לא לקחה איזבל כמשפט המלוכה הכתוב בשמואל ותירץ כי לא היה למלך רשות כי אם בפירות לקחתם ולתתם לחילו ועבדיו הלוחמי' אבל לא בגוף הקרקע והראיה שלא הוזכרו בתים רק שדות וכרמים וזתים אלמא בפירות יש לו רשות והראיה שאמר ונתן

לעבדיו שאין לו רשות לקחת אפי' הפירו' לעצמו אלא לפרס עבדיו ברכת אליי"ם ומלך ואמר שתיהן להגדיל החימה עזה אל העם כי אחת מהם מספיק ע"כ והר"לבג ז"ל קרא לעדים בני בליעל כי בזולת זה לא יסכימו להעיד שקר ע"כ ובן הביא מהרי"א ז"ל דלרי יוסי דאמר במסכת סנהדרין כל האמור בפרשת מלך. מלך מותר בו היינו האמור בפרש' מלך בענין השדות והכרמי' לעבדיו כשיצטרכו בלכת' למלחמה וכה"רדק ז"ל. ולרבנן איום בעלמא אבל מן הדין אסור. והוסיף מהרי"א ב"מש ברכת אליי"ם בזה יד כל העם תהיה בו בראשונה להמיתו אמנם אין ממונו למלך אמנם במה שיעידו שקלל המלך יהיה הרוג מלכו' והרוגי מלכות ממונ' למלך ע"כ אלא שיקשה יאמרו ברך נבות המלך. ואפשר שלא יחרה אף העם כ"כ ולזה אמרו ברכת אלהים ומלך: **ולע"דן** לדקדק לשון והושיבו כי הפסוק או' ועמדו האנשים ובעדים הכתוב מדבר אשר להם הריב אלו בעלי דינים ועוד שנים אנשים מוכרת והיה ראוי להיות שני אנשים. ומהו נגדו שהוא מיותר. ומהו לאמר. ונראה לפי שאמרו ז"ל שמפני דרכי שלום נהגו הדיינים להושיב הבעלי דינים והעדים לזה אמרה שיושיבו את נבות בראש העם ולזה צריך שיושיבו ג"כ העדים והושיבו שנים אנשים נגדו ר"ל שהוא יושב הם ג"כ ישבו נגדו אמנם בשעת גמר דין צריך שיעידוהו ר"ל מעומד ז"ש ויעידוהו כדין ההעדא' מעומד ואמר שנים אנשים בני בליעל ר"ל שאפי' לשנים עצמם זילי העדים המעידים שקר ז"ש שנים אנשים ר"ל השנים עצמם בעיניה' זילי שאנשי' בני בליעל הם בעיניהם ולזה אמר שנים אנשים ולא אמר שני אנשים ואמר ויעידוהו לאמר ברכת שיסדרו העדות תחילה בינם לבין עצמם כאילו הם מעידים כדי שתהא העדות מכוונת ואחר הסידור והכוון בינם לבין עצמן יבואו להגיד ולהעיד בפניו ז"ש ויעידוהו לאמר ויעידוהו בינם לבין עצמם כדי לאמר אותו א"חכ בפני הדייני' ובפני נבות ע"ד מה שפרשו חז"ל גבי וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר כביכול בינו לבין עצמו לאמר אותו אח"כ לישראל כמו שנא' אז ראה ויספרה הבינה וגם חקרה ואח"כ ויאמר לאדם ובזה מובן שלא אמר ויעידו אותו אלא ויעידוהו כי ויעידו אותו מורה על ההעדאה בפניו אמנם ויעידוהו הוא סידור וכיוון העדות שיעירוהו ר"ל שיעידו עליו ושלא בפניו הוא הסידור הזה כדי שלא תבטל העדות בהכחשה. ורצתה איזבל בזה להנקם חירופי נבות שאמר לא אתן לך כרמי לפי שהיה בן דודו אהבה מקלקלת השורה ואיזבל נקמה ממנו את כבוד בעלה אחאב ובזה נתיישבה קושיית מהרי"א ז"ל שהקשה למה עשתה זאת איזבל האם לקחת הכרם בדין היה יכול לקחתו והוא תירץ שלא היה עולה בדין לקחת הכר' והדין עם מהרי"א אבל אין צורך לדבריו שלא עשתה כן אלא לנקום נקם כאמור:

**יא**

**ויעשו** אנשי עירו הזקנים כו' כבר זכרתי טעם כפל כאשר שלחה אליהם כאשר כתוב בספרים אשר שלחה אליהם שהכוונה שעשו כאשר שלחה אליהם על פה ושעשו כאשר כתוב בספרים אשר שלחה אליהם והיה התועלת שבהשנות הדבר על פה ובכתב נתוסף בו זריזות. ועוד כי מה שב"עפ הוא מפי המלכ' איזבל ז"ש אשר שלחה אליהם איזבל כי היו כעין וכאשר כתוב בספרים שהיו כתובים וחתומי' מפי המלך כנז"ל ולא היה לאיזבל בתוך הכתבים רק השליחות לבד אשר שלחה הכתבים הנז' אליהם. ואפש' עוד כי לא היו הספרי' אלא אל הזקנים החורי' לבד ככתוב ותשלח הספרים אל הזקני' החורים אשר בעירו כו' אמנם בעת הפועל נמצאו בעזרם גם קצת אנשי עירו מלבד הזקנים והחורים וז"ש כאן ויעשו אנשי עירו הזקנים והחורים היושבים בעירו כאלו חסרה וא"ו העטף בתיבת הזקנים אנשי עירו והזקני' והחורי' היושבים בעירו ויכרי' כן שהיו שם אנשי עירו כת אחת ושנית הזקנים ושלישית החורים. יתור אנשי עירו אחר שאמר היושבים בעירו ובזה מובן הכפל שאומר כאשר שלח' אליהם איזבל ר"ל שאנשי עירו נזדרזו כאילו שלחה אליהם ואעפ"י שלא הזכירם ומאמר כאשר כתוב בספרים אשר שלח' אליהם הוא על הזקנים והחורי' שאליהם באו הכתבים ובזה מובן חסרון ו"או העטף של הזקנים והחורים כי רצה הכתוב לעשותם שתי כתות אנשי עירו כת אחת והזקני' כת שני' ועל הכת הראשונ' אמר כאשר שלחה אליהם. ועל כת הזקנים והחורי' אמר הפסוק כאשר כתוב בספרים אשר שלחה אליהם. ואפשר לפרש שאל אנשי עירו שלחה ע"פ לצוות אותם נא חזקו ואמצו לקיים מה שיאמרו אליכם הזקנים והחורים איש לא ימרה את פיהם ולפי זה כאשר שלחה אליהם כפשוטו ששלחה אל אנשי עירו על פה צווי וזרוז וכאש' כתו' כו' אל הזקני' והחורי'.

**יג יד**

**ויבואו** שני האנשים כו' אמר כנגדו ויעידוהו בכנוי תחילה ואח"כ את נבות שהיא ההודעה כי כן דרך הכתוב במקומו' רבים וכמוהו ותפתח ותראהו את הילד ואחרי' זולתו ע"כ. **ולע"דן** לדקדק מהו ויבואו שני האנשים כו' שבאו מאיליהן וישבו כו' ואיזבל שלח' לאמר והושיבו א"כ הי"לל כאן ויושיבו. ועוד קרי להו בני בליעל וקרי להו אנשי הבליעל וב"הא הידיעה. ונראה כי אלה הרשעים ראו לשנות בזה מדברי איזבל שאילו הושיבו הם את העדים נגדו כל העם יכירו שקנוניא היא עם העדים ועדי שקר הם ואחאב ואיזבל לא יעלה בידם לעשות שלא כדין כנז"ל להר"דק ז"ל ובזה נתחכמו שיבואו העדי' מאליהם כאילו מצות הכתוב אם לא יגיד ונשא עוונו מכרחת אותם לבא מאליהם וישבו נגדו מאליהם. והנה מתחילה קראם בני בליעל כל דהו שזולתם לא יסכימו להעדא' שקר

אמנ' אחר שהעידו קרא' אנשי בליעל ולא בני אנשי' לגודל רשעתם וב"הא הידיעה שאמ' הבליעל כי לא נעשת' כזאת בישר' על לא חמם בכפיו לרצוח ולירשו. ומה שאמ' ברך נבו' אלי"ם ומלך יובן במ"ש בפי וישב בסופה בס"ה ז"ל שרוח נבות לא היה זכאי כ"כ כמו שאזכו' בס"ד בפי הרצחת וגם ירשת כו' ובזה אבין או' ברך אלי"ם שלא היה זכאי ומלך שביזה אותו כדפרשי' באו' ויאמ' לא אתן לך כרמי שהי' משו' לא תחונ' לא תתן להם חניי' גם אמרו ברך אלי"ם שחשבו דברי שמואל כפשטן ולא הבינו שהיו דרך איו' ו"עכ אמרו ברך נבו' אלי"ם ומלך יחדיו שעבר על מצות ושדותיכ' יקח שהי' מצו' נוגעת אל המלך והוא הפר חוק מלכות וברית ה' ותורתו ולזה ויסקלוהו וימות ויסקלוהו בעה"ז וימת לעה"ב כי נתחייב בנפשו בעברו את פי השי"ת וזהו או' בסמוך וישלחו אל איזבל לאמר סוקל נבות ומת סוקל בעה"ז ומת לע"הב כמו שדרשו חז"ל בפ' כי מת אתה ולא תחיה מת בעה"ז ולא תחיה לע"הב וז"ש לאמ' ששלחו לה כמבשרי' שבעיני כל העם ישרה המית' הזא' אל נבו' שלא ידעו שהיה במר' ומעל וע"כ משל בפי כסילי' לאמ' סוקל נבו' וימו' בע"ה על כי ברך אלי"ם ומלך שחשבו דברי' כהוייתן ולא ידעו ענין הכר' ז"ש לאמ' שמרגלא בפומיהו סוקל נבו' וימו'. ואפש' במ"ש רש"י שמגם בני נבו' הרגו יובן לאמ' סוק' נבו' והלך בלא בני וימו' לע"ה וזהו כי סוק' נבו' וימו' כמו שיב' ב"סד:

**טו**

**ויהי** כשמוע איזבל כו' רש"י ז"ל קום רש יש מחכמים אומרים הרוגי מלכות נכסיהם למלך ויש אומרים בן אחי אביו היה ואותו ואת בניו הרג וראוי ליורשו עד כאן. וכן הרד"ק ז"ל והרחיב של"מד הרוגי מלכו' נכסיה' למלך ולכן אמר' איזבל שברך נבו' מלך כדי שיהיה הרוג מלכו' וירשנו אחאב והוסיפה ברך אלי"ם להגדיל הקצף. ולמ"ד שאין נכסי הרוגי מלכות למלך א"ל ברך נבות אלהים ומלך הכל להגדיל החמה וקצף עליו והירושה מצד הקורבה זכה בה. כי אין נבות חי כי מת אחר שאמר כי אין נבות חי מיותר או' כי מת אלא לומר שלא מת מיתת עצמו אלא מת שנתחייב מיתה למלך ונכסיו למלך. וכן הר"לבג קום רש שהרוגי מלכות נכסיהם למלך. עד כאן תורף דבריו. **ולע"דן** נכון שלקחה איזבל לעצמה שעבר על מצות שמואל ושדותיכם יקח שברך נבות אלהים בעבורו על המצוה ומלך לפי שהכל היה במצוה נוגעת למלך או יהיה העניו במצות שום תשים עליך מלך שתהא אימתו עליך וזה בזהו א"כ ברך אלהים ומלך יחדיו כי הפר מצות שום תשים עליך מלך ובזה מובן כי סוקל נבות בעה"ז וימות לע"הב כי חלף חק הפר ברית וכנז"ל לרש"י שהרגו בניו כי המת בלא בנים מת הוא לעול' הבא שאין נכנס לפרגוד ובזה אמר ויהי כשמוע איזבל כי סוקל נבות וימות דהיינו שמתו בניו אז אמרה

אל אחאב קום רש כי הוא יורש כי בן אחי אבי' הוא. וזה הענין רמזה א"כ באו' כי אין נבות חי כי מת בלא בנים ואולי זה רמז הכתוב באומ' אנשי הבליעל את נבות את לרבות בניו. וזהו והושיבו את נבות כו' ואמרה אשר מאן לתת לך ר"ל לא דרך מתנה ולא בכסף ולא בשום אופן שהעיז פניו כך לו' לך כי טוב תתי אותה לאיש אחר מתתי אותה לך כנז"ל בפסוק כי אדבר אל נבות וכו' כי אין נבות חי וגם בניו מתו וז"ש כי מת כנזכר:

**טז**

**ויהי** כשמוע אחאב וכו' כוונת הכתוב לומר רשעותו שתכף ומיד כשמוע אחאב כי מת נבות ויקם אחאב לרדת אל כרם נבות היזרעאלי לרשתו ולא היה מן הראוי אלא להתאבל עליו כי שאר בשרו הוא ואחר ימי מספר ירד לא תכף ומיד. ולזה חרה אף ה' לאמר אל אליהו קום רד לקראת אחאב.

**יז יח יט**

**ויהי** דבר ה' [כו'] קום כו' ודברת כו' ב"בר ז"ל בסוף פ' וישב הקשה שם ר' יוסי לרבי אלעזר כי דינא דאוריתא דשוי שמואל הוא ושדותיכם וכרמיכם יקח וכו' ותירצו כי היה לו לקחת הכרם אבל מה לו לחוב בדמו להרגו כי הוא עון פלילי ועל זה נענש שאמרו שם קטיל ליה בלא דינא ונסיב כרמא דיליה ובג"כ כתיב הרצחת וגם ירשת וע"ד איתענש ע"כל ועפ"י המדרש שזכרנו לרש"י ז"ל בפסוק הקודם שהרג גם את בני נבות נבין ל"עד או' הרצחת וגם ירשת דהי"ל הרצחת וירשת כי אין הירושה עון אשר חטא עד שיאמר וגם ירשת אבל הכוונ' הרצחת את נבות וגם לרבות בניו ברציח' שע"י כן ירשת שא"לכ בניו ירשוהו ז"ש וגם ירשת וז"ש את דם נבות את לרבות דם זרעיותיו. וה"רדק ז"ל אשר בשמרון לא אמר שימצא אחאב בשמרון שהרי ירד לכרם נבות שהיה ביזרעאל אלא המלך אשר בשמרון וכאשר שמע כי מת נבות ירד ליזרעאל לרשת כרם נבות חשב כי הרויח והוא הפסיד הרצחת וגם ירשת ה"א השאלה ותבא על פתיחת דברים לשמוע המענה ואעפ"י שהדבר ידוע וכן הראית כי נכנע אחאב הנגלה נגליתי. וכן במלות השאלה אי הבל אחיך ויאמ' לו איכה מה זה בידך מה לך פה אליהו ע"כ. וכן הר"לבג ז"ל בארץ שומרון שמושבו היה בשומרון או ירצה בזה והוא הנכון שהוא מלך ישראל אשר יושבים בשומרון לבד ומפני מלכו עליהם הוא שליט לעשות החמסים שהוא רוצה לעשות וזה כי מפני היות בני השרי' תחת ידו הוכרחו השרים אשר ביזרעאל. ועוד כתב הר"לבג ז"ל במקו' אשר לקקו אין הרצון באותו המקום ממש שהרי דם אחאב היה על ברכת שומרון אך הרצון בו כי במדרג' מיתת נבות שלא מת מיתת עצמו ימות אחאב וכמו שלקו הכלבים דם נבות כן ילוקו דם אחאב ואפשר שנא' שהרצון כי במקו' ההוא בעינו ילוקו הכלבי' את דמו אך מפני שנכנע אחאב מפני השי"ת האריך לו זה

עד בנו ועכ"ז נתקיים קצת באחאב והוא שלקקו הכלבי' את דמו שנשרף הרכ' על ברכ' שמרון ע"כ. ומהרי"א מלך ישר' ומלכותו היא במה שהוא בשמרון תמיד לא יזוז משם וז"ש אשר בשמרון שזה גורם לו היות מלך ישר' ואמר הרצחת בלשון שאלה הרצח' אתה את נבות כאויב לו וגם ירשת אותו כבן יכבד אב ויורשו. **ולע"דן** לדקדק או' אשר בשומרון ועוד ודבר' אליו וכו' ודברת כו' במקום אשר לקקו כו' למה כי היה יכול לו' הכל בדבו' א' ונראה כי לפי שהזכיר הכתוב מהירו' וזריזות אחאב לרשת משכנות לא לו ולא נכנע ממיתת נבות ובניו בפרט שהיו קרוביו לזה היה דבר ה' אל אליהו שיקום וירד אל אחאב מלך יש' וההליכה לקראתו תהיה שימצאהו שם בשומרון בקומו לרדת ז"ש רד לקרא' אחאב מלך ישר' אשר בשמרון תהי' ירידתך לקראתו אמנם הדיבור לא תדבר עמו עד שיהיה בכרם נבות ז"ש הנה בכרם נבו' אשר ירד שם לרשתו שם ודבר' אליו כי שם ראוי לאמר לו כה אמר וכו' אחר שגמר לעשות העבירה להחזיק בירושה אז נכון לאמר לו כה אמר ה' הרצחת וגם ירשת כבר כתבתי וגם ירשת לרבות רציחת בניו כדי שלא יהיה מערער בירוש' וגם ירשת כלו' וגם רצחת בניו וע"י זה ירשת ודברת אליו לאמ' במקו' אשר לקקו הכלבי' את דם נבו' את לרבו' גם דם בניו שם ילוקו הכלבים את דמך אתה יאמר גם אתה לרבו' את אשתו איזבל שאשה בבעלה דכתיב גם פרעה ואחז"ל לרבו' אשתו וזהו גם אתה. ואמ' שיאמ' לו הענין בשני פעמים הראשון הרצחת וגם ירשת ויפסיק בדיבור הזה אם יתן אל לבו להכנע ויאמ' חטאתי הרי טוב ואם לאו אז ודבר' אליו לאמ' כה אמר ה' במקו' אשר לקקו הכלבי' כו' ולזה בא הדיבו' בשני דברו' ההפסק' שחשב ליתן ריוח להתבונן לשו' בתשוב'. ונ"ל עוד שכמו שרצה השי"ת שבאותו מקום אשר לקקו הכלבי' את דם נבות שבאותו מקום ילוקו דמו א"כ אני אוסיף שאותם הכלבים עצמם שלקקו דם נבות הם עצמם אשר לקקו את דם אחאב ובזה מובן או' הכלבים הכלבים ב"הא הידיעה שלא אמר ילוקו כלבי' אלא הכלבי' הידועי' ואכריע מיתור גם אתה שכב' אמ' דמך אבל אמר גם אתה לו' כמו שלקקו דם נבות הם עצמם ילוקו גם דמך נוסף על מה שלקקו דם נבות ומדלא כתיב גם את דמך והוסיף לומ' גם אתה נרב' מתיב' את את איזבל כי בעל כאשתו ואשה כבעלה אבל תיבת גם להכי נכתב' להודיע שהכלבי' אשר לקקו דם נבות הם עצמם ילוקו את דמך גם אתה והוא דקדוק נכון וענין חדש ואינו מהזרו' כי שלש שני' לבד עב' בין דם נבו' לד' אחא' כמו שמזכי' ויהי בשנ' השלישי' כו' **אמנם** במהו' בבות אם היה כשר או לאו כבר כתבתי לחז"ל שהי' מכבד את ה' מהונו ברגלים ובפעם הזא' אשר לא עלה לרגל נענש נראה שכשר היה ולא נמצ' בו רק זה החט' שלא עלה לרגל גם באו' והשיבו את נבו' ברא' העם מור' שהי' נכבד

ויושב ברא'. אמנ' בס"ה בסוף פ' וישב כתבו שם אלא ודאי נבות לאו זכאה הוא כ"כ לקיימא קמי קב"ה כו' וכמו שנזכור דבריהם בפרטות בפ' ויצא הרוח כו' ולדבריה' ז"ל נאמר שהיה יושב בראש לפי שקרו' לאחא' היה בן אחי אביו או שהם היו מכבדים אל החטאי' ונביאי השקר ובזה יתיישב קצת מיתת נבו' בהריגה ע"י עדות שקר גם שלקקו דמו הכלבי' הוא זר מאד ובמ"ש בס"ה דלאו זכאה ניחא ועכ"ז נענש אחאב שלא היה לו להרגו ובפרט בהיותו קרוב אליו בן אחי אביו הוא מגואליו ועל לא חמס ולזה חרה אף ה' באחאב.

**כ**

**ויאמר** אחאב אל אליהו כו' חז"ל אמ' ירושלמי פרק חלק מה הוה אחא' עבי' הוה מקשט גרמי' בכל יו' וקאי' ליה קומי חיאל איסטרליט והו' א"ל כמה אנא טב יומא דין והוה אמ' ליה כן וכן ומפריש טמיתיה לע"א ההי"ד יען התמכרך לעשו' הרע בעיני ה' ע"כ הנה פי' ז"ל התמכרך לשון מכיר' שהיה מוכר עצמו לע"א לעשו' הרע בעיני ה' ואח"כ פודה עצמו מהע"א בסך ערכו. ורש"י פיר' התמכר' מכר' את עצמ' להכעי' את בורא' התמכר' כמו והתמכרת' שם לאויביך ע"כ. וה"רדק המצאתני אויבי כלו' מצא' לי מקו' להאשימני וכן זאת ה"הא כ"הא הרצח' ואחא' הפסיק לנבוא' לאליהו בזה הדב' שאמ' לו בתשלו' הנבוא' הנני מביא אליך רעה (עוד) [עד] מפני יש'. התמכרך כאילו מכ' עצמו לרע כלו' כל מחשבותיך לרע ובדר' אשר התמכ' לעשו' הרע היאך היה עוש' מוח' האזכרו' וכות' תחתיה' שם הבעל בראשי' ברא הבעל וידב' הבעל וז"ש הכתוב החושבים להשבית את שמי ע"כ. ונרא' שמפרשי' ז"ל התמכר לשון התנכר שמוחק האזכרות ומתנכר אל הבורא או התמכר שמוכר עצמו לע"א בכתבו בראשית ברא הבעל כו' א"כ עבד נברא ונמכ' הוא מה"עא. והר"לבג ז"ל המצאתני אויבי ר"ל האם מצאתני עתה ברע שתתייעד עליו עונש כמנהגך תמיד ואמנם אמר זה לפי שחטא בשילוחו לבן הדד בשלום ובהריגת נבות יען התמכרך כדרש"י ז"ל ע"כ. ומהרי"א ז"ל והנה אין ספק שאליהו במצאו את אחאב אמ' לו כל דבר ה' הרצח' וכו' ולזה השיבו אחאב המצאתני שאני עשיתי הריגת נבות שאתה אויבי וחושד אותי במה שאין בי כאילו אמר שהוא לא היה בהריגת נבות ולזה אמר אליהו מצאתי תוכן הדבר שידך במעל וז"ש יען התמכרך כמו איש מכרו מאת מכרכם והתמכרך עניינו עשית עצמך כאילו זכרת ולא ידעת דבר מהאמ' וזהו התמכרך על דרך ויתנכר אליהם הנה בעבור זה לא יהיה לך משתין בקיר וכו'. **ולע"דן** ויאמר אחאב אל אליהו המצאתני שונא אותך או מבק' רעתך כדי להיותך אויבי שמח לאידי ויאמר מצאתי להיות לך לשונא יען התמכרך לעשו' הרע בעיני ה' וכיון שכוונתך להכעיס אתה

שונא את ה' והלא משנאיך ה' אשנא כו' ולפי' המצאתני פי' המצאת בי עול אליך אליהו להיותך אויבי ויאמר מצאתי כי אתה מכעיס את ה'. או יאמר המצאתני אויבי כלומ' המצאת לי עוד נבואה רעה ע"ד בלק שלעג על בלעם מה דבר ה' כלועג וענהו קום בלק כו' ז"ש המצאתני ר"ל המצאת לי עוד נבואות רעות כי אתה אויבי שמח לאידי כי תמו כל הרעות מאחר שילוקו הכלבים את דמי אין עוד פורענות על זה ויאמ' מצאתי עוד לך כהנה וכהנ' כי היה עוד דבר ה' וזה לשונ' יען התמכרך לעשות הרע בעיני ה' הנני מביא עליך וכו' ולפי זה יען התמכרך מקושר עם הפסוק הבא אחרי זה והנמשכים המייעדים עוד פורענות לאחאב ולביתו. או יאמר המצאתני מלשון מציאה האם היית שש ושמח לאידי שש כמוצא שלל רב ז"ש המצאתני ויאמר מצאתי יען שאתה מכעיס ושמחתי כמוצא כל הון יען התמכרך כו'.

**כא**

**הנני** מביא וכו' הר"דק ז"ל מב"י חסר א"לף למד הפעל מהמכתב וכן ישי מות עלימו שמן ראש אל יני ראשי אשר החטי' את ישראל משתין בקיר דרך גוזמא אפילו הכלב לא ישאר לו וי"ת ידע מדע כמו משית בקירות לבו כלל הקטנים והגדולים כולם ימותו. ועצור ועזוב שלא ישאר לאחאב בישראל עצור ועזוב שיאמרו זה נעצר לאחאב או זה נעזב שלא הרגוהו כי כולם יאבדו. ואדוני אבי ז"ל פי' עצור הממון הנעצר בבתים ועזוב המקנה הנעזב בשדה שלא יאספוהו הבית. ור"זל דרשו עצור בעה"ז ועזוב לעה"ב כלומר שאין לו חלק לע"הב עד כאן. והר"לבג ז"ל משתין בקיר הם הזכרים. ועצור ועזוב רוצה לומר שיכרית לו מה שהוא עצור מביתו מישראל ומה שהוא עזוב והנה לפי דעתי עצור כמו עוצר כי העוצר מביתו בישראל הוא המולך אחריו הוא עצור בישראל להיותו מלך או שר והעזוב הוא מה שהיה מהם שלא הניח לו ממשלה וכן היה כי יהורם מת ומתו אחריו כל בית אחאב או יהיה עצור רמז לשבעים בניו שהיו עצורים ביד גדולי המלך לגדלם ועזוב הוא מה שאינו מזרעו ביד אומן ומגדל עד כאן. ומהרי"א ז"ל משתין בקיר הזכרים (כדהר"דק) [כדהר"לבג] ז"ל ועצור הוא המולך ועזוב הוא אשר אין לו עוצר ולא ממשלה ע"כ.

**ולע"דן** לפי שאין הקדוש ברוך הוא מייחד שמו על הרעה חסר אלף מתיבת מביא כאילו אינו מביא בעצם וראשונה אלא בהסתרת פנים ישים ואמר כי תבא הרעה עליו וגם כן יבער אחריו ואחרי מותו וזהו ובערתי אחריך והכרתי כל הנקרא לאחאב שדבר כאן שלא לנובח להורות שאחרי מותו מדבר ולזה לא כתיב והכרתי לך אלא לאחאב ולמעלה הרחבתי בביאור גבי ירבע' בכיוצא בפרטים האלה:

**כב**

**ונתתי** את ביתך וכו' **לע"דן** או' אל הכעס שהי"לל על הכעס כו' ונראה במה שאמרו חז"ל כל העובר עבירה אחת קנה לו קטיגור אחד וזה הקטיגור עומד ומקטרג תמיד לא יחשה עד שיפרע מן האדם עונש המיוחד אל החטא ההוא כדכתיב ותמוגגנו ביד עוננו לזה אמר את ביתך כבית ירבעם בן נבט כלומר אתן ואמגן ביתך אל הכעס אשר הכעסת ותחטיא את ישראל שנעשה ממנו קטיגור גדול ושטן משחית מחבל בו בידו אתן ביתך ואמגננו כמו שנתתי ומסרתי בית אחאב ובית בעשא אשר נתתים ומסרתים ביד המקטרגים שנעשו מעונותיהם וזהו לשון ונתתי. והר"לבג ז"ל אל הכעס רוצה לומר על הכעס עד כאן וכן מהרי"א ז"ל:

**כג כד**

**וגם** לאיזבל רש"י ז"ל בחיל יזרעאל בבקעת יזרעאל בחיל תרגום של גיא עד כאן. וכן הר"דק ז"ל ת"י גיא חילתא ועוד תרגם באחסנת ולדעתו בחל חסר ק"וף והוא כמו בחלק יזרעאל וכן אמר במקום אחר בחלק יזרעאל ע"כ והרלב"ג ז"ל בחיל בגיא או הוא מישור ואפשר שיהיה מעין חיל וחומה כי אצל החומה אכלו הכלבים את בשר איזבל כמו שיתבאר במה שיבוא ע"כ. ומהרי"א בחיל יזרעאל כמו בחלק יזרעאל הוא המקום שנהרג נבות ולפי שאיזבל היתה ידה במעל בעצם וראשונה אמר שהכלבים יאכלו את דמה בחלק יזרעאל והנה לא אמר הנביא כיוצא בזה על אחאב לפי שידע הנביא שהיא היתה העיקר בהרג נבות. **ולע"דן** לדקדק למה הפסיק בפסוק הזה של פורענות איזבל בין פורענות אחאב שהרי אחרי כתוב זה חוזר לענין אחאב המת לאחאב כו' ונראה כי לפי שא' יען התמכרך וכו' אל הכעס אשר הכעסת ותחטיא את ישראל אז ענה אחאב בלבו בלי ספק מה פשעי כי איזבל עשתה הכל לזה עלה דבר ה' ואמר וגם לאיזבל דבר ה' לאמר הכלבים יאכלו את איזבל יאכלו אותה ממש בשדה ודמה ועצמותיה יגרם המת לאחאב כו' חוזר לענין ראשון בזה מובן לשון וגם לאיזבל כלו' לא תצטער אתה אחאב ולבך יהגה לומ' שאיזבל הרשעה לא תזכר בפורענות כי גם היא עליה תעבור כוס פורענות גדול שיאבלוה הכלבים היא כאשר היא:

**כה כו**

**רק** לא היה כאחאב כו' רש"י ז"ל מעיד הכתוב עליו שלא היה במלכי' כמוהו שירבעם וכל אשר אחריו עבדו את העגלים מיראה אם יעלה העם ירושלם תשוב הממלכה לבית דוד וזה הוסיף הבעל והאשרה. התמכר נמכר לע"א ראיתי בגמרא ירושלמי' חיאל בית האלי שושבינו היה ובכל יו' שם דמיו ונותן לע"א ע"כ. וכבר זכרתי הירושלמי למעלה בפסוק יען התמכרך. ומדוקדק בזה לשון התמכר בלשון הווה שבכל יום ויום היה

עושה כן למכור את עצמו לע"א ופודה עצמו וז"ש התמכרך התמכר. והר"דק ז"ל ירבעם והבאים אחריו אעפ"י שהיו עובדים כוונתם לשמים אבל אחאב עבד הבעל והאשרה כשאר הגוים לפיכך אמר ויתעב מאד ככל אשר עשו האמורי. אשר הסתה הדגש תמורת נח הסתה ת"י אטעיאת. והר"לבג ז"ל רק לא היה כאחאב כו' כ"ז אמר אליהו לאחאב. ומהרי"א ז"ל כדה"רדק. **ולע"דן** פשטיה דקרא מכביד אשמת אחאב בכמות הפשעים שעשה שלא היה בכל המלכים שעברו כאחאב אשר התמכר כו' ויתעב מאד ללכת אחרי הגילולים כלם ככל אשר עשו האמורים בכמות ככל אשר עשו האמורי ובאיכות לעשות הרע בעיני ה' לא להנאת עצמו כדרש"י ז"ל שלא תשוב הממלכה אל בית דוד. אמנם תיבת רק לא היה כאחאב שהוא לשון מיעוט ומספיק שיאמר לא היה כאחאב תיבת רק למה. ואפשר שכוונת הכתוב להקל מצד עון אחאב רוצה לומר אף על פי שהשויתי בית אחאב לבית ירבעם ובית בעשא דע כי רק לא היה בית ירבעם ובית בעשא כאחאב אף על פי אשר התמכר יען שהיה אנוס מהסתת איזבל אשר הסתה אותו איזבל אשתו אם כן ירבעם ובעשא לא היו כאחאב שהגדיל לעשות אבל על ידי הסתה לא כן ירבעם ובעשא בלי הסתה עשו מה שעשו וכי תימא א"כ לקתה מידת הדין ולמה לקה אחאב בהם לזה משיב ויתעב מאד לעשות כו' שמה שנתמעטה אשמתו בהיותו מוסת מאשתו איזבל ניתוספה בו אשמה מצד אחר מרבוי תועבותיו אשר תעב מאד ככל אשר עשו האמורי ולכך הושוה אליהם בפורענות אף על פי שהיה הפרש ביניהם בבחינת ההסתה שהם עשו ברוע בחירת' ואחאב מוסת מאשתו ואפשר שלזה כיונו חז"ל הביאו הילקוט בסימן ר"ז רבי לוי עביד דריש הדין קריא שתא ירחין לגנאי רק לא היה כאחאב אתא לגביה בליליה א"ל מה חטאתי לך מה סרחית לך אית לך רישא דפסוקא ואית לך סיפיה אשר הסתה אותו איזבל אשתו דמעיקרא מאי סבר ולבסוף מאי סבר. ונראה דמעיקרא היה דורש ראש הפסוק לבדו דהכי פירושו רק לא היה ירבעם או בעשא לא הגיע אחד מהם לערך אחא' במה שעשה מדעתו בלי הסתה ונוסף עוד על מה שעשה בבחירתו מה שהסתה אותו אשתו איזבל ז"ש אשר הסת' אותו איזבל אשתו היה נוסף על מה שהגדיל הוא מעצמו ואחאב בחלומו הודיעו הבנת הפסוק נעוץ ראשו בסופו דהכי קאמר רק לא היה כרשעות אחאב אשר התמכר לעשות הרע בעיני ה' וכ"ז לא היה אלא מצד אשר הסתה אותו איזבל אשתו וזה כיון באומרו תחילת הפסוק וסופו ודלג מה שבאמצע שהכוונה לקשר ראש רק לא היה כאחאב שנמשך זה מצד אשר הסתה אותו איזבל אשתו. ואפשר עוד שאחאב מלבד שכיון לקשר ראש הפסוק עם סופו כיון עוד להפך אפי' הבנת ראש הפסוק לזכות אחאב רק לא היה אחד מהנזכרים ירבעם

ובעשא לא היה אנוס כאחאב שאעפ"י אשר התמכר לעשות הרע בעיני ה' היה אנוס מהסתת אשתו לא כן הם שעשו מה שעשו ברצונם והטעם שנענש זה בהם הוא מרבוי המעשים רעים שבאו כשיעור עונש לירבעם לא באיכות כי מעשה אחאב לא היה שוה לירבעם ובעשא באיכות' כדסמיך ליה ויתעב מאד כו' נמצא שראש הפסוק בזכותו של אחאב מדבר מקושר עם סופו. ועלה בידינו בזה המאמר שלשה פירושים בפסוק רק לא היה כאחאב.

**ויתעב** מאד כבר זכרתי דעת מהריי"א ז"ל שהרבה אחאב בכמות רבוי המעשים ותכליתן שהיה מתעב כמעשה האמורי ותכליתו אמנם ירבעם בעגלים היתה כוונתו לשמים עד כאן.

**כז**

**ויהי** כשמוע אחאב ב"ר א"ר אבהו לפי שתפש יעקב את השק לא זז מבניו ומבני בניו עד סוף כל הדורות ואינו נוהג אלא בבני אדם גדולים דוד שנאמר ויפול דוד והזקנים מכוסים בשקים אחאב וישם שק על בשרו. יהורם וירא העם והנה שק על בשרו. מרדכי וילבש שק ואפר ע"כ ומהריי"א ז"ל העירו בזה שהיתה תשובתם וצעקתם של כל אלה שלימה כצעקת יעקב ושקם כשקו עד כאן לשונו וק"ק לדבריו דאם כן לא היה לו להביא אלא אחאב ויהורם דדוד ומרדכי פשיטא שהיתה תשובתם שלימה ושקם כשקו של יעקב. והוא ז"ל לא הביא ג"כ לשון ואינו נוהג אלא בבני אדם גדולים שאינו מתיישב לפי' הן אמת שהילקוט לא הביאו אבל ב"בר איתיה. **ולע"דן** שהכוונה באו' לפי שתפש יעקב לבישת השק לכפרה ולו' ג"כ הריני לפניך כבהמ' כיון שנטלת ממני רוח קדשך ולא הודעתני מה נעשה מיוסף וסוף שנענה שבא יוסף לא זזה מבניו ובני בניו עד סוף כל הדורות בכל עת צרה לובשים השקי' ונעני' בהם כיון שמכניעי' הכנעה כזו המכוונ' בלבישת השק לו' הרי אנו נחשבים לפניך כבהמות שמתכסות בשקים ובזה הם נענים בלבישת השק וזהו שאמר ואינו נוהג אלא בבני אדם גדולי' כי להם יאתה ללבוש השק לו' הרי אנו לפניך כבהמ' כי זולתם מבני אדם אשר ביקר בל ילינו נמשלו כבהמות נדמו. ולזה הביא ראיה מדוד והזקני' שנענו ואחאב עם היותו רשע גמור הועיל לו תשובה ולבישת השק וכמו שאזכור בסמוך בפסוק הראית כי נכנע אחאב והחכ' השלם מהר"ר אברהם ן' אשר ז"ל פירש בסדר וישב באופן אחר יעויין עליו בביאורו ל"בר ולפי' ז"ל ק"ק או' ואינו נוהג אלא בבני אדם גדולים. ורש"י ז"ל ויהלך אט יחף. וה"רדק וישם שק על בשרו וצם והלך אט ובלילה שכב בשקו ויהלך אט הלך בתוך ביתו לאט כאדם דואג וי"ת והלך יחף ע"כ וכן הר"לבג והוסיף פי' שני וילך אט שכבר הלך בסת' שלא יראוהו

האנשים כאבל וכמנודה עד כאן. **ולע"דן** באו' כשמוע אחאב הדברים האלה ולא אמ' סתם כשמוע אחאב כן מורה כי תשובת אחאב היתה לשם שמים בתשובתו זאת ולא מפני הפורענות ואו' הדברים האלה מורה באצבע על אלה האחרונים ויתעב מאד ללכת אחרי הגילולים וכו' כשמוע הדברים האלה נתפעל התפעלו' נמרץ ויקרע בגדיו וישם שק על בשרו. וכדברי מהריי"א שפי' בסמוך כי נכנע אחאב מלפני מורה מלפני ולא מלפני העונשים הנז' מסייע למה שפירשתי. ובפסיקתא יא' שאם היה רגיל לאכול בשלש שעות ביום היה אוכל בשש שעות בשש שעות היה אוכל בתשע שעות מהו ויהלך אט ארי"בל שהיה יחף עכ"ל והכריע כדברי המדרש הזה שהצום הזה תענית שעות מדכתיב ויהי כשמוע אחאב ויקרע בגדיו וישם כו' ויצום כו' משמע בה שעתא ששמע כן צם ואם הוא שמע ביום כיצד צם תכף ומיד תענית שלם דבעי קבלה ויום שלם לז"א ויצום תענית שעות. ואפשר שזה היה ביום השמועה שצם תכף ומיד תענית שעות והנז' בפ"רא הוא בשאר ימים שהיה צם ימים שלימים וכן רבים. ולא פליגי המדרשים זה עם זה אבל לשון אוכל אוכל דקאמר בפסיקתא בלשון הווה ק"ק דמשמע שלא היה צם תמיד אלא תענית שעות ולא תענית שלם.

**כט**

**הראית** כי נכנע אחאב וכו' בפרקי ר' אליעזר מלמד ששלח וקרא ליהושפט מלך יהודה והיה נותן לו מלקות ארבעים שלש פעמים ביום בצום ובתחנונים והיה משכים לפני הקב"ה ונתרצה לו להודיעך כח התשובה. ע"כ באו' לשון ונתרצה לו מודיע שמחל לו השי"ת מחילה גמורה ומה שאחז"ל שאחאב אין לו חלק לעולם הבא מדרשת ועצור ועזוב ועצור לעה"ז ועזוב לע"הב ואפשר שאח"כ נתקן זה על ידי התשוב' לסברת פ"רא והמדרש של הירושלמי הנז"ל בפסוק רק לא היה כאחאב כו' ר' לוי עביד דריש הדין קריא כו' שמהמאמ' ההו' מובן שאחאב ידע דרשות ר' לוי אולי מהעונשי' שהיו מענישי' אותו לסיבת דרשות ר' לוי ונחה דעתו של אחאב בדרשות של שבח של הששה חדשים האחרים כנגד הששה ראשונים שזו הוראה שיש לו אחרית כי הוא יתברך חשב מחשבות לבלתי ידח מישראל נדח. ורש"י לא אביא הרעה רעת ביתו לא אביא בימיו אבל גזרת ילוקו הכלבים את דמו א"א לבא בימי בנו אלא עליו ע"כ. ואין זה מוכרח כי כשמת אחאב במותו שכבר ירש המלכו' בנו באה הרעה עליו מלקיקת הכלבים דמו לאח' מותו שכבר הם ימי בנו וה"רדק לא אבי חסר אלף למ"ד הפועל מהמכתב והר"לבג לא אביא הרע' בימיו ידמ' שלולא כי נכנע אחא' מפני ה' היה מת ע"י יהוא בחלקת נבות היזרעאלי ושם ילקקו הכלבי' את דמו אך מפני שנכנע אחא' מפני השי"ת האריך השי"י הרע' הזאת

עד ימי בנו ובו נתקיים כל הייעוד הרע ועכ"ז מפני ששלח בן הדד בשלו' היתי' נפשו תחת נפשו ונהר' ברמו' גלעד וגם לקקו הכלבי' את דמו שנשטף מן הרכב ע"כ. וכן מהרי"א והוסיף כי נכנע אחאב מלפני ר"ל שלא שב מפני פחד העונש כי אם מגדולת האדון ה' צבאות מפני זה סבב השי"ת שנחו שקטו המלחמות אשר היו מסודרו' לבא להענישו בהם ויהי שלו' שלש שנים והועילה ג"כ התשובה להארי' ועמ' תחת עמו עד ימי חזאל אמנ' נפשך תחת נפשו נתקיי' בו אח' השלש שני' ע"כ. **ולע"דן** שדברי מהרי"א מוכרח מכפל כי נכנע אחאב מפני יען כי נכנע מפני מור' שלאו בהכנע' תלי' מילת' אלא בהיות' מפני ומפני גדולתי לא מירא' העונ' וזה יגרום האריכו' אפי' או אפש' הראית כי נכנע אחא' אינ' לפני' לגנוב דעתך כדי שתעש' בעדו תפל' אלא מלפני היא ההכנע' מלב ונפש. ואמ' הראית כי נכנע אחאב מלפני ר"ל בלשון שאלה ההשגת לראות שתשובת והכנעת אחאב היה מלפני מיראת רוממותי מפני בלב שלם כדפרשית ובזה אאריך אפי.

**כב**

**א**

**וישבו** שלש שנים הר"לבג ז"ל מפני שנכנע אחאב מפני ה' האריך לו ה' מה שאמר לו ונפשך תחת נפשו האריך לו שלש שנים ועמך תחת עמו האריך לו עד חזאל עד כאן. וכן מהרי"א ז"ל כנזכר לעיל בפסוק הקודם:

**ב**

**ויהי** בשנה השלישית כו' רש"י ז"ל השלישי' ששילח את בן הדד **ולע"דן** וירד יהושפט מלך יהודה לשון ירידה מפני שירושלם גבוה מכל ארץ ישראל ולזה צודק לשון ירידה מירושלים אל שומרון מקום מלך ישראל. ואפשר עוד על דרך וירד יהודה מאת אחיו שהורידוהו מגדולתו ירוד ירדנו בתחיל' לשבו' אוכל ירידה היתה לנו כדפרש"י ז"ל כיוצא בזה וירד יהושפט כי ירידה היתה לו לבא אל מלך ישראל כי בהתחברו אליו פרץ ה' מעשיו וכמעט שכנה דומה נפשו כמו שיזכי' הפסוקים. ואמר מלך ישראל שתים לפי ששב בתשוב' ונכנע כנז"ל ולא הזכירו בשם אחאב לחשיבות ושלא היה אב לעבוד' אלילים כאשר היה עד עתה כמו שאמ' ז"ל אחאב אח לשמים ואב לעבודת אלילי':

**ג**

**ויאמר** מלך ישראל וכו' רש"י ז"ל ואנו מחשים מתעצלים ס"יאמו פ"יגרי בלעז. והרד"ק כי לנו רמות גלעד כי לנו כמו שכתו' את רמו' בגלעד לגדי. אמרו בדרש ולמה נקר' שמה רמו' גלעד שיש לפני' שתי ברכו' מים ומלך ארם לקחה ממלך ישר'. ויש לשאול והלא אמ' בן הדד לאחאב הערי' אשר לקח אבי מאת אביך אשיב לך ו"את לא קיים דברו והלא שלום היה שלש שני' ולמ' לא עשה מלחמה זאת כשלא השיב להם ולמה אמר אחאב

על רמות גלעד יותר מעל שאר הערים. ואמר כי רמות גלעד לא לקחה מלך ארם מעמרי אבי אחאב כי אם קודם לכן לקחה והוא אמר לו הערים אשר לקח אבי מאביך אשיב ואחאב לא נתן אל לבו אז אל רמות גלעד כי גם כן היה משיב לו שהרי חוצות נתן לו בדמשק וכ"ש שהיה משיב מה שהיה לו אלא שלא מדעתו אז ואחר כך כשנזכר לא יכול להלחם עמו שהרי בברית שלחו מעמו לפי' היה שלום ביניהם שלש שנים ועתה כשראה מלך ישראל שירד אליו מלך יהודה ואמר לעזור לו אמר ללכת אל מלך ארם למלחמה לקחת רמות גלעד ממנו עד כאן. והר"לבג אמר כי שכח אחאב לקחת רמות גלעד כשהשיב לו הערים ולזה אמר לעבדיו הלא ידעתם כי לנו רמות גלעד ואנו שותקים מלקחת אותה ממלך ארם עד כאן וכן מהרי"א ז"ל והוסיף לומר כי אחאב הפר בריתו אשר כרת ולא טוב עשה ונפל. והרד"ק ז"ל הרחיב יותר כנז"ל ועפ"י דבריו או' ל"עד כי לקחת רמות אולי היתה קודם אביו של בן הדד והתנאי היה הערים אשר לקח אבי כי בהם אוכל לשלוט להחזיר אבל אשר לקח זולת אבי לא אוכל להחזיר כיון שאבי לא לקחה ועתה נתעורר כיון שראה השקט שלש שנים ראה בזה היות ארם נכנעים ביותר אליו ולזה זחה דעתו ובפרט מהיות מלך יהודה קרובו וסר אל משמעתו ומהשי"ת היתה זאת לקיים דברו יתברך ויתי' וז"ש הידעתם כי לנו רמות גלעד בתמיה לא יתכן שידעתם ואנחנו מחשים כי מלך ארם רך וחלש ואיך נשתוק מקחת אותה מיד מלך ארם דהיינו במלחמה לקחתו מתוך ידו בעל כרחו וזה בכלל ההשגחה האלהית לסבב נפילת אחאב כי קרוב הדבר מאד שאילו שלח למלך ארם דברי שלום לאמר השיבה לי רמות גלעד היה משיב לו כי יזכור אשר נפל בידו למות ושלחו לשלום:

**ד**

**ויאמר** אל יהושפט וכו' הר"לבג ז"ל כמוני כמוך ר"ל שכמו שתלך אתה אלך אני וכמו שילך עמך ילך עמי וכמו שתביא סוסיך אביא סוסי שם ע"כ. וכן מהרי"א ז"ל. **ולע"דן** לפי שמלך ישראל אמר לו התלך אתי למלחמה דבהליכה אתו היה מסתפק והוא השיב ביתר שאת שלא היה כמסייע שאין בו ממש אלא פני ילכו בקרב כאילו אני המשוח מלחמ' זו וכאילו לי היא ז"ש כמוני תחילה ואח"כ כמוך וכן כעמי כעמיך כסוסי כסוסיך לומר אנשים אחים אנחנו וקרובים א"כ כמוני כמוך אלחם ולא די בהליכתי אתך כמו שאמרת וזו היא השוא' העניינים בתיבת כ"ף כעמי כעמיך שהיא השואה החלטית משני הצדדים.

**ה**

**ויאמר** יהושפט וכו' הר"לבג ז"ל יהושפט להיותו עושה הישר בעיני ה' לא הסכים לעשות דבר כי אם עפ"י השי"ת. וכן מהרי"א ז"ל. **ולע"דן** להיותו תם וישר וירא אלי"ם כאמור

אמר למלך ישר' דרש נא לשון בקשה כלומר נא אנא לא תדרוש ביום הזה שאני כאן לאהבתי אלא דבר ה' ולא תאבה ולא תשמע דבר נביאי השקר ואמ' כיום ולא אמר היום לו' כי הכנת היום שהוא יום מלחמה וצריך האדם להיות נעזר מהשי"ת כי הוא איש מלחמה כן כיום ומתייחס אליו דרוש נא כיום את דבר ה'.

**ו**

**ויקבוץ** מלך ישר' י"ת נביאי שקר' וכן כל המפרשי' ז"ל אלא היו אומר' ויתן אדוני ביד המלך לכבודו של יהושפט היו מזכירים את ה' קרו' בפיה' ורחוק מכליותיה'. וכתוב זה מוכיח קצת שנשארו נביאי האשרה של איזבל קיימין שלא הרגם אליהו ז"ל ובזה יובן אומ' כארבע ולא ארבע כי אולי נלכדו קצת מהם בכרמל ע"י אליהו וז"ש כארבע מאות. או אולי נפלו כולם יחדיו כדפרשית לעיל ועתה מחדש קמו תחתם אחרים וז"ש כארבע מאות וכמותם של אותם שנהרגו ותמורתם קמו אחרים תחתיהם וזוהי כ"אף הדמיון של כארבע והוא אמר האלך והם השיבוהו בלשון מעלה ויאמרו עלה ויתן אדוני ביד המלך ופיהם הכשילם שלא אמרו ויתנ' ה' ביד המלך או ויתן את מחנה ארם ביד המלך אלא ויתן ביד המלך נתינה סתמית מכת חץ שנון.

**ז**

**ויאמר** יהושפט רש"י ז"ל האין פה עוד אמר יהושפט מקובלני אין שני נביאים מתנבאים בלשון אחד ואלו כולם לשון אחד אומרים עד כאן וכן הר"דק ז"ל בשם חז"ל שהרי עובדיה אמר זדון לבך השיאך וירמיה אמר תפלצתך השיא אותך זדון לבך ואלה כולם אמרו דבר אחד נמצא אין בדבריהם ממש והוא פירש כי ידע והבין יהושפט כי נביאי שקר הם ומפני כבודו היו מזכירים שם השי"ת ולזה כערום כסה קלון ויאמר האין פה נביא להי' עוד כאילו רצה בנביא ה' עוד נוסף על הקודמים שגם הם נביאי ה' עד כאן וכן הר"לבג ז"ל כבר הרגיש יהושפט שהם נביאי השקר שאם הם נביאי אמת יאמן בהם ואם לא יבטח בהם והם ד' מאות מ"כש שלא יבטח על האחד ולזה ידמה שחקר היש נביא להי' והנה מלת עוד חוזרת אל אומ' האין פה נביא עוד לא אל אמרו האין פה נביא להי' עד כאן וכן מהרי"א ז"ל. **ולע"דן** יהושפט המלך התם והישר שמר פיו ולשונו מהכשל בהם ולא אמר היש עוד נביא להי' שהיה מודה בנביאי השקר ועושה אותם נביאי ה' חלילה אבל אמר היש נביא להי' להורות שכל הת' איש אין בהם נביא להי' והזכיר תיבת עוד באחרונה שלא במקומה להודיע שזה הנביא יהיה לו עודיות ויתר שאת על כל דבריהם והם הבינו תיבת עוד אשר זכר באחרונה כאילו היא מסורסת וכאילו כתוב האין פה עוד נביא להי' ונדרשה מאותו הנביא ולא נדרוש מאלה נביאי השקר ודבריו

היו סתומים וחתומים מפני כבוד מלך ישראל או הם יבינו תיבת עוד מקושרת עם להי' וכאילו הראשונים להי' וזה עוד להי' אבל בלב יהושפט לא כיון לזה חלילה.

**ח**

**ויאמר** מלך ישר' רש"י ז"ל כי אם רע לפי שאמ' יען אשר שלחת את איש חרמי כו' וכן הר"לבג ז"ל. והר"דק כי אם רע והלא התנב' עליו הראית את כל ההמון הזה הנני נותנו בידך וכן אמר לו בפעם הב' שמיכיהו בן ימלא היה כמ"ש חז"ל אלא פירשו שהתנבא עליו פעם שלישית והיתה נפשך תחת נפשו ועמך תחת עמו התנבא לו שיפול ביד מלך ארם מהיום ההוא והלאה שנא אותו ואמר כי לא יתנבא עליו טוב ר"ל ידעתי כי לא יתנבא עלי טוב ע"כ. ומהרי"א ז"ל אחאב לרשעתו לא הזכיר מה שניבא לו שתי נבואות לטובה אבל זכר הא' שהתפלש באפר ואמר לו רעה ולכן שנא אותו ויאמר יהושפט אל יאמר המלך כן כי אין אשמה לנביא כי אם ה' אלהים דבר מי לא ינבא ע"כ.

**ולע"דן** לדקדק למה לא הזכירו בפירוש בשמו לומר עוד מיכיהו בן ימלא לדרוש את ה' ואני שנאתיו והיה מקצר ועולה ולמה הזכירו סמוך עם אם רע מיכיהו בן ימלא. ונרא כי מלך ישראל הודה ולא בוש ואמר עוד איש אחד ר"ל מיוחד בנבואה אמיתית לדרוש את ה' מאותו ועם היותו מיוחד אני שנאתיו יען כי אחר שניבא עלי נבואה אחת לרעה והיא נבואת נפשך תחת נפשו מוכרח הוא כי לא יתנבא לעתיד עלי טוב כי אם רע כשמו מיכיהו לשון מך כי ימוך אחיך וז"א כי אם רע מיכיהו בן ימלא סמוך לתיבת רע או שמשנאתו לא העלה בתחלה שמו אלא אמר סתם איש אחד אבל אח"כ אפשר ששאלו יהושפט מי הוא זה ואז אמר מיכיהו בן ימלה ואעפ"י שלא חש הכתוב להזכיר כן לקצר שלא יכזיב נבואתו אשר ניבא לרע וז"ש יתנבא ולא אמר כי לא נבא עלי טוב שהרי שתי נבואו' ניבא עליו לטוב. ודקדק גם כן זה הענין באומרו עלי ולא אמר כי לא יתנבא טוב [כי] אם רע אבל אמר עלי בדקדוק מהטעם הנזכ' שכיון שניבא עלי פורעניות לא יתכן עוד שיבטל נבואתו אשר ניבא עלי אם כן לא יתנבא עלי טוב כי אם רע מסכים לרע שניבא בראשונ' ויאמ' יהושפט אל יאמר המלך כן לפתוח פיו לשטן לומר לא יתנבא בלשון עתיד טוב כי אם רע כי אל יפתח אדם פיו לשטן. והנה פיו הכשילו כי עליו לבד בא הפורענות כמו שיבוא:

**ט**

**ויקרא** מלך ישראל וכו' הרד"ק ז"ל מהרה מיכיהו ת"י תבע מיכיהו ותרגום וחש עתידות ותבע דעתיד להון:

**י**

**ומלך** ישראל כו' הרד"ק ז"ל מלובשים בגדים פי' בגדים חמודות בגדי מלכות כי ודאי שלא היו ערומים וכמוהו ימותו אנשים ר"ל אנשים בחורים. בגרן פי' ויושבים בגורן וכן הוא בדברי הימים ויושבים בגורן והגורן היה פתח שער שומרון אולי מפחד אויביהם והמלחמות שהיו להם תמיד עם ארם היו עושים הגרנות סמור לעיר ובדחז"ל וכי שער שומרון גורן היה אלא לאו כגורן דתניא סנהדרין היתה כחצי גורן עגולה כדי שיהיו רואים זה את זה ור"ל כן היו יושבים אחאב ויהושפט וסיעתן כחצי גורן מתנבאים לפניהם על נבואה זו או זולתה אבל לא ברוח ה' כי נביאי שקר היו ע"כ. וכן מהרי"א ז"ל והר"לבג ז"ל בגדים בגדי מלכות. **ולע"דן** שמלך ישראל ויהושפט היו יושבים יחדיו בכסאות שוות זו לזו וז"ש איש על כסאו וכן היו מלובשים בגדים שוים בגוון ובחשיבות לקיים כמוני כמוך יחדיו וז"ש בגדים ולא אמר בגדי מלכות אם היה כדעת המפרשי' ז"ל:

**יא**

**ויעש** לו צדקיה וכו' הרד"ק ז"ל (מתרפאים) [מתפארים] היו בנבואת אמת מה' ולז"א כה אמר ה' ועשה לו קרני ברזל למשל כמו שנאמר בירמיה עשה לך מוטרות ומוטות ונתתם על צואריך ע"כ. וכן מהרי"א ז"ל והוסיף שלהיות אחאב מבית יוסף שנא' בו בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו בהם עמים ינגח יחדיו אפסי ארץ על כן עשה לו המשל הזה לאחאב שבא מיוסף ומולך על אפרי' ומנשה לו' שתתקיי' בו אותם הברכות לנגח עמים יחדיו את ארם וזולתו עד כאן.

**ולע"דן** שהכתוב מגדפו ואו' ויעש לו צדקיה לו ודאי קרניו אלה מידיו לו יהיו וטעה בדבריו באלה תנגח כי מה יועילו אלה לנגח את ארם הי"לל בכאלה תנגח את ארם אלא פיו הכשילו ואו' תנגח את ארם על חומות ארם קאמר שינגח חומתם הבצורות וי"ת אינש ארם:

**יב**

**וכל** הנביאים כו' כונת הכתו' לומ' מה שאחז"ל שהוראת היותם נביאי השקר הוא מהיות כולם בנוסח אחד כנז"ל בפ' ויאמר יהושפט האין פה נביא כו' וזה נ"ל שאו' וכל הנביאים נביאים כן ר"ל כלשון הזה לאמ' עלה והצלח ונתן ה' ביד המלך ולזה כשבא מיכיהו אמ' לו באותו הלשון שהיו מתנבאי' יחדיו כל נביאי השקר. והנה בכלל רשעותם היו טועי' בדבריהם באומרם עלה והצלח דהי"לל עלה והק"בה יצליחך ויתן ביד אמנם הם אמרו עלה והצלח בזולת עזר אלהי ובאחרונה הזכירו וה' יתן ביד המלך:

**יג יד**
**והמלאך** אשר הלך כו' ויאמר כו'. **לעד"ן** לדקדק קרי ליה מלאך ובתחלה סריס ועו' מאחר שכולם דברו טוב אל המלך פה אחד א"כ הי"לל יהי נא דברך מהו או' כדבר אחד מהם. ומהו ודברת טוב שהוא מיותר שאחר שכולם דברו טוב והוא ידבר כאחד מהם ודאי שידבר טוב. ונראה כי הסריס לא יצא מחצר המלך כי עומד הוא לפני המלך אלא שהמלך קרא אל הסריס ויאמר אליו מהרה להביא פה מיכיהו בן ימלה ועל ידי אמצעי היתה קריאתו ולז"א כאן והמלאך ואמר לו הנה נא דברי הנביאים פה אחד טוב אל המלך ר"ל כוללים שני דברים האחד טוב והשני אל המלך שיצליח וינצל ואתה לפחות יהי נא דבריך כאחד מהם מהב' דברים הנז' הלא הם הא' טוב והשני אל המלך ואתה לא כן אלא ודברת טוב ואעפ"י שלא תפרט את המלך והצלתו מספיק ובזה מובן או' דברי הנביאי' דברי בלשון רבים מורה על שני דברים הנז' טוב אל הכלל וטוב אל המלך וגבי מיכיהו אמר דבריך כתיב ב"יוד וקרינן דברך בלשון יחיד לומר תעשה פשרה שלא יהיו כל דבריך לטובה ולא לרעה ואעפ"י שאתה שונא את המלך אלא פשר ודברת טוב אל הצלחת העם. וכן עשה מיכיהו שהרי אמר עלה והצלח ונתן ה' ביד המלך שדבר טוב רק לא הזכיר בפרטות הצלחת המלך מהמלחמה וכמו שאזכור בסמוך להר"לבג ז"ל ומהרי"א ז"ל בפסוק ויבא אל המלך כו' בס"ד והוא נשבע כי את אשר יאמר ה' אלי אותו אדבר ולא אכסה טפח ואגלה טפח אלא אותו בעינו אדבר בלי פשרה:

**טו**
**ויבוא** אל המלך כו' עלה והצלח רש"י ז"ל עלה והצלח לבו אמר לו בשם ה' ונתן ה' הלואי יתן ה' ביד המלך ע"כ. וכן הר"דק ז"ל דרך התול אמר לו בלשון שאר הנביאים ולא אמר כן בשם ה' שהרי נשבע כי את אשר יאמר ה' אותו אדבר והכיר מלך יהוד' כי דרך התול היה אומר לו לפיכך השביעו וכיון שהשביעו אמר לו בשם ה' ע"כ. וכן מהרי"א ז"ל והר"לבג ז"ל פירש והנה השיב מיכיהו לאחאב עלה והצלח ונתן ה' ביד המלך כי ידמה שכבר הצליחו במלחמה ואעפ"י שכבר מת אחאב שם ולזה היה אמת מה שהגיד לו מיכיהו אלא שלא היתה תשובתו מספקת לפי השאלה כי עדיין לא הודיע אם יקרה בזה לאחאב רע אם לא ואין ראוי שנחשוב שאמר לו מיכיהו בשם ה' דבר שקר כי כבר יתחייב מיתה על זה כמו שנתבאר בתורה ע"כ. והד"בע ז"ל בשער כ"ה כתב כי ענין מיכיהו בתחלה דבר לו משיקול דעתו עלה והצלח כי חזרת עירות ישראל לידם ולקדושה דבר נאה ומתקבל עלה והצלח ונתן ה' כיד המלך כי זו סיבה עיקרית בהקמת המלך להצילם מיד עושקיהם בכח אמנם כאשר השביעו שאינו רוצה כי אם דרך נבואה שההבדל גדול בין נבואה לשיקול הדעת וכאשר נתעורר מיכיהו להקדים

לדברי אחאב ולכוין אל הנבואה הוכחשו דבריו הראשוני' שאמר עלה והצלח והודיעו כי השי"ת ובית דינו דברו עליך רעה ע"כ. **ולעד**"ן שאמר הנלך אם נחדל בלשון רבים עליו ועל מלך יהודה שעמו הולך אני והוא האם נחדל ומיכיהו השיבו בלשון יחיד עלה והצלח להכשילו כי מלך יהודה מי יכניסו בתגר זה להתחברו אל הרשע וזהו עלה ולא אמר עלו והצליחו כי לא היה דעתו שיעלה אל אחאב לפי שאמר לו מיכיהו ולא אמר לו הנביא ראה מיכיהו להשי' לו עלה והצלח שהרי לא שאל לו דבר מהשי"י שהיה לו לו' מיכיהו מה דבר ה' או לפחות הי"לל מיכיהו הנביא הנלך והיה מובן:

**טז**

**ויאמר** אליו המלך כו' מהר"דק ז"ל שהשביעו ואמר לו יאמ' האמת. והר"לבג ז"ל ר"ל עד כמה פעמים אצטרך להשביעך אשר לא תדבר אלי רק אמת ואולם היה משביע אותו אחאב לפי שהיה יודע שנביאי ה' שונאי' אותו מפני שהרגם איזבל והיה חושד אות' שיעלימו ממנו דבר שיוזק בו וכן בזה המקום אפשר שהעלים ממנו מה שיוזק בו המלך כי לא הודיעו מה שיקרה לו בעצמו שם ואע"פ שאין שם דבר שקר כמו שפי' למעלה הנה לא היה דבר אמת בעיני אחאב לפי שקצר בו מלהשיב במה שיארע לו לאחאב ולזה השיב לו מיכה ברמז שימות במלחמה ומפני כבוד המלכות לא אמר לו כן בפי' ע"כ. ומהרי"א ז"ל עד כמה פעמים אני משביעך אינו פירושו שבמה שעבר השביעהו במה פעמים אלא פירושו שעתה עד כמה פעמים אני משביעך בהווה שלא תאמר לי אלא מה שאתה רואה מאת השם יתב' באמת ואז מפני השבועה אמר ראיתי ה' הוכרח לפרסם נבואתו:

**יז**

**ויאמר** דאיתי את כל ישראל כו' רש"י ז"ל לא אדונים לאלה אתה לבדך תמות במלחמה כענין שנאמ' לא תלחמו את הקטן ואת הגדול כי אם את מלך ישראל לבדו ואעפ"י שנאמר ועמך תחת עמו טיפה שיצאת מאותו צדיק מיכיהו שהבה חבירו הכה ופצוע כפרה על כל ישראל כך מפורש בדרש ע"כ. והר"דק ז"ל ישובו איש לביתו בשלום והנה ראינו למעלה שאמר הנביא ועמך תחת עמי אפשר שהיה זה במלחמה אחרת אבל במלחמה זו לא מתו מישראל כיון שהמלחמה היתה כל היום אי אפשר שלא מתו מהם אלא מעטים ומארם מתו מהם רבים וזהו בשלום ע"כ. וכן מהרי"א ז"ל וב"סה פ' בא אל פרעה בפסוק ויהי בחצי הלילה עלה ל"ו א"ר חייא לר' יוסי אמאי את שתיק אמר רבי יוסי מסתכל הוינא בדעתאי דלית עלמא מתקיימא אלא על רישיהון דעמא אי רישיהון דעמא זכאין טב לעלמא טב לעמא ואי לאו זכאין ואי לעלמא ואי לעמא אמר ר' חייא ודאי כך הוא מנלן דכתיב ראיתי את כל ישראל נפוצים על ההרים כצאן אשר אין להם רועה ויאמר ה'

לא אדונים לאלה ישובו איש לביתו בשלום ישובו ישבו מבעי ליה לביתו בביתו מבעי ליה דהא בבתייהו קיימי אלא הכי תנינן אי רישי דעמא לא זכי עמא מתפסן בחוביה מנא לן דכתיב ויאמר דוד תהיה ידך בי ואני אשר חטאתי וכו' ואלה הצאן מה עשו דוד חב וישראל סבלו ואי רישא דעמא מתפס בחובא עמא מישתזבן דהא דינא לא שרייא עלייהו דכתיב ויאמר ה' לא אדונים לאלה ישובו איש לביתו כלומר אי אלו לא הוו רישין לעמא מהאי אורחא ישובו איש לביתו בשלו' כלהו משתזבן אי רישיהון מתפסן ואפילו יהושפט איתגזר עליה לאתענשא משום דאתחבר באחאב אי לאו ההיא צווחא דכתיב ויזעק יהושפט ע"כל: **ולע"דן** לדקדק דמאי קשיא ליה ישבו איש בביתו מבעי ליה דהא באתרייהו קיימי שאין זו קושיא כלל כי הנביא ראה אות' נפוצים על ההרים שיצאו כבר למלחמה וא"כ צודק אומרו ישובו איש לביתו.

**ונראה** שהם הבינו בפשט הכתוב שראה את ישראל בלי אדונים כצאן אשר אין להם רועה באותו זמן של המראה ועל שאלתם הנעלה רמות גלעד משיב להם לא אדונים לאלה כאילו אמר האם לא יש אדונים לאלה שישובו איש לביתו ולא ילכו למלחמה שדרך האדוני' לפקח בעם כרועה הצאן ועל הבנה זו שהיא פשוטו של מקרא הקשו דכיון דבאתרייהו קיימי שעדיין לא יצאו אם כן הראהו השי"ת מה די להוי בסופא הי"לל האם לא אדונים לאלה שיושיבום בבתיהם באופן שישבו איש בביתו ולא יצאו א"כ ישבו איש בביתו מ"ל ותירצו לא אדונים לאלו שאילו יתפסו האדונים אשר לאלה הלא הם אחאב ויהושפט ישובו מן המלחמה בשלום כי בתפיסת הראשים העם ניצולים ובאו' לא אדונים בלשון רבי' נכלל יהושפ' והיינו דמסיק ואפי' יהושפט הצדיק איתגזר עליה לאתענשא משו' דאתחבר באחאב אי לאו ההיא צווחא דכתי' ויזעק יהושפ' שהכונה שזעק להש"י וניצו' למדנו מדבריה' הבנת הכתוב בכל חלקיו ב"מש לא אדונים לאלה שרמז לו על עונש שני המלכים יחדיו ולזה לא אמר לא אדון לאלה. עוד אפשר מצורף אל הנז' כי כשראה את ישראל נפוצים על ההרים פשוטו על ההרים הרי ישראל יושבים על אדמתם ובה הם כצאן אשר אין להם רועה שאחאב לא היה רועה אותם לעבודת ה' וא"כ ישבו איש בביתו מ"ל דהא באתרייהו קיימי ר"ל דהא מה שראה אותם נפוצים על ההרים בהרי ישראל ובאתרייהו קיימי לא נפוצים בהרי ארם עד שיאמר ישובו איש לביתו אם כן ישבו איש בביתו מ"ל: **ומתוך** דבריהם ז"ל נלמוד שתי הבנות באו' לא אדונים לאלה ישובו איש לביתו אילו לא היו אדונים לאלה ישובו איש לביתו בשלום שמוטב שיהיו כצאן אשר אין להם רועה מהיות להם אדונים רועים רעים וחטאים דעמא מתפסן בחוביהון וההבנה השנית היא מה שאמרו הם ז"ל אילו לא יהיו אדונים

לאלה דהיינו שיתפסו האדונים העם ינצלו וישובו איש לביתו בשלום. ואפשר עוד לא אדונים לאלה כלו' א"א יהיו השני האדוני' לאלה דהיינו אחאב ויהושפט אלא האדון האחד דהיינו יהושפט לבד ישובו איש לביתו לשלום כי אשר נשיא יחטא לאשמת העם ולפורענותם ומזאת ההבנה שהבין אחאב הוא שאמר אל יהושפט הלא אמרתי אליך לא יתנבא עלי טוב כי אם רע עלי דייקא. ואפשר עוד שכל פורענות ישראל נמשך ממה שנחצו לשתי ממלכות ושני אדונים ולז"א ראיתי את כל ישראל נפוצים על ההרים כצאן אשר אין להם רועה כלומר אשר אין רועה אחד אלא רועים רבים זה או' בכה וזה או' בכה או קדרה דבי שותפי כו' וז"ש אשר אין להם רועה אחד וזהו לא אדונים לאלה אילו לא היו שני אדונים לאלה ודאי ישובו איש לביתו ואילו היה הולך יהושפט לבדו היה נוצח והראיה שכל פנית ארם אל אחאב כי כן היתה הגיזרה האלהית. או יאמר כצאן אשר אין להם רועה ולא אמר כצאן בלי רועה שיותר טוב הוא היות הצאן בלי רועה מהצאן אשר אין להם רועה דמשמעות אשר אין להם רועה היינו שיש רועה אלא שאינו רועה להם אדרבה הם רועות אותו שאוכל חלביהן וז"ש אשר אין להם רועה כאחאב שרועה את עצמו ואוכל כל טוב ישראל וחומד כרמיהן:

**יח**

**ויאמר** מלך ישראל כו' מהרי"א ז"ל כראות שמתחלה ייעד לו מיכיהו נפשך תחת נפשו ועמך תחת עמו ועתה אמר לא אדונים לאלה וכצאן אשר אין להם רועה שאחאב לבדו ימות ושישובו איש לביתו לשלום כי במלחמת חזאל יתקיים זה לסיבות הנז"ל אבל הוא חשב וטעה ונתפתה כי לא היה מדבר בשם ה' אלא מלבו ולזה הציל כעת את העם והפילו לשנאתו אותו לז"א הלא אמרתי אליך כו' עד כאן:

**ולע"דן** במה שכתבתי בפ' הקוד' מקושר עם לא אדוני' לאלה עיין עליו:

**יט**

**ויאמר** לכן שמע כו' לחז"ל בתנחומא ז"ל והביאו רש"י ז"ל מימינו ומשמאלו וכי יש שמאל למעלה והלא כתיב ימין ה' רוממה ימין ה' עושה חיל ימינך ה' נאדרי בכח ימינך ה' תרעץ אויב אלא אלו מיימינים מלמדי' זכות ואלו משמאילים מלמדי' חובה ע"כ. וכן הביא הרד"ק ז"ל וכי יש ימין למעלה ויש שמאל למעלה אלא אלו מיימינים לזכות כו' והוא פי' ראיתי את ה' יושב על כסאו ועבדיו עומדי' לפניו מימינו ומשמאלו. צבא השמים הם המלאכים. עומד עליו סמוך לו וכן הנצבים עליו והדומים לו מימינו ומשמאלו דרך משל. ויאמר ה' מי יפתה הדברים האלה הם (מדורה) [מבוכה] גדולה למי שמבין אותן כמשמען והאמת כי האל העיר רוח נביאי השקר לפתות לאחאב לילך ליפול ברמות גלעד לפי שנתחייב מיתה לשמים לא שבאה לאחד מהם רוח נבואה אל

הערת רוח וחפץ לדבר אל אחאב דברים אלו והוא מ״ש מיכיהו הנה נתן ה׳ רוח שקר בפי כל נביאיך אלה וה׳ דבר עליך רעה ושאר כל הדברים כמו ויאמר זה אומ׳ בכה וזה אומ׳ בכה ויצא הרוח ויאמר אצא והייתי רוח שקר ויצא כו׳ כל זה דברי מליצה הם אמרם מיכיהו דרך הצעת דברים לא שרא׳ מיכיהו דברים אלה ולא שמען כי רוח נבואה לא יהיה כי אם אמת בשם ה׳ ואעפ״י כן אכתוב דרך הדרש כמו שכתוב גם כן בתרגום של תוספתא בויצא הרוח ונפק רוח דנבות וקם קדם ה׳ ואמר בבעו מינך יתקם לדמי על ידי דאנא מצינא לאטעיותיה ולאובדא יתיה מן עלמ׳ ואמר ליה במה את יכיל ואמר איפוק ואהא רוח שקרא בצדקיה בן כנענא ובשאר נביאי שקרא דיליה ומשו׳ דלית רעותא דקב״ה בעובדי ליאות שקרא ולא צבי בהון אמר ליה לנבות מדעיקרא את רחצת קום פוק ממתיבתא דידי ועביד לך רעותך משום דלא ניחא קמאי למימ׳ שקרא. והרב החכם הר״מבם ז״ל כתב וכשנסדרו עונותיו וזכיותיו של אחאב לפני אלהי הרוחות לא נמצא לו עון אחר ששקול כנגדו אלא דמי נבות שנאמר ויצא הרוח ויעמוד לפני ה׳ והרוח רוח נבות ע״כ. ושארי ליה מאריה שאמר על מיכיהו שאמר דברי מליצה שלא היו בנבואה כי חלילה וחס לנביא ה׳ שידבר דבר קטן מה שלא נאמר לו ובפירוש הוא אומר לו שמע דבר ה׳ ראיתי כו׳ משמע שכל דבריו אלה דברי ה׳ ממש אלא ודאי כולם היו מפי ה׳ בנבואה וכמו שנבאר בס״ד ע״כ. והר״לבג ז״ל ראיתי את ה׳ יושב על כסאו דרך משל והמכוון ממנו כולו הוא שהשם ית׳ שם השפע השופע על הקוסמים כדי להפיל את אחאב ברמות גלעד כי בקסם מן החסרון במה שביארנו בספ׳ מלחמות ולפי שהקסם יבא מהשפע שיושפע מאת צבא השמים כמו שביארנו שם לז״א שכל צבא השמים עומדים אצלו ולפי שקצת מה שיושפע מהם מכוון בעצמו וקצתו אינו מכוון אם לא מצד ההכרח והוא מה שיושפע מהם מהרעות אמר הנביא שצבא השמים היו עומדים אצלו מימינו ומשמאלו וזה כי מה שיושפע מהם מכוון בעצמו הוא מימין השי״ת והשאר הוא משמאלו והנה מה שחסר מהם בקסם ההוא הוא מיתת אחאב אשר הית׳ מכוונת מהש״י כמו שייעד במה שקדם להיות נפשו תחת נפש בן הדד ע״כ. וכן מהרי״א ז״ל. והרחיב בענין לפי שאחאב חשד את מיכיהו שמדעתו היה מדבר לו רע משנאתו על הרג נביאי ה׳ לכן התעצם מיכיהו בנבואתו ואמר לכן שמע דבר ה׳ ר״ל אין זה מפאת שנאתי אלא דבר ה׳ הוא ראיתי את ה׳ יושב על כסא כו׳ כלו׳ אל תחשוב שלהיותך יושב על כסא והנביאים לפניך אתבהל ממך כי גבוה מעל גבוה ויש מלך אחר עליון למלכי ארץ הוא ישפוט עליך ברצונו כמעשיך לא משנאתי כי ראיתי את ה׳ יושב על כסא כו׳ גם דרך משל. ובתנחומא וכי יש שמאל למעלה כו׳ וכשם שהשואל שואל למטה כך

השואל שואל למעלה שנאמר בגזירת ערין פתגמא ובמימר קדישין שאלתא ע"כ. והכונה שראה שהשם יתברך היה עומד לדין על ענין אחאב וכל צבא השמים עומדים לפניו יתב' מהם מלמדים עליו זכות ומהם מלמדים עליו חובה הכל כפי מעשיו וכפי שעת מולדתו ואחרי טענותיה' כולם אמר ה' מי יפתה את אחאב ר"ל שמצא אותו חייב מיתה ולכן בקש דרך להענישו בה ושיפול ברמות גלעד כי לפי שהוא חמל על ארם היה מהראוי שהוא ימיתנו כי מקום הרשע שמה היה המשפט והיה זה אומר בכה וזה אומר בכה שגלויים היו לפניו יתברך דרכים רבים להענישו בהם ויהיו סבות לרעתו ושאמ' הרוח אני אפתנו והייתי רוח שקר בפי כל נביאיו ואין זה הענין כפי פשוטו כי אם שהשם ית' העיר את רוח וחפץ נביאיו שידברו אל אחאב הדברים ההם שהיו אומרים מענין הצלחתו באופן שהמה יהיו סבה לשיפול במלחמה וימות ואין ספק שהנביאים ההם היו נבונים וקוסמים וראו הצלחת אחאב בשאר המלחמות שעשה עם מלך ארם וגזרו אומר שכן יהיה בפעם הזאת ולפי שהשפע הנשפע בקסם הוא מצבא השמים אמר שהיה ברשותו ית' ושהכזב והשקר שהיה בו מטבע המלאכה ההיא ופועליה יהיה כלי להעניש את אחאב כדבר ה' וזהו אומרו ועתה הנה נתן ה' רוח שקר בפי כל נביאיך אלה וה' דבר עליך רעה ר"ל שהעיר את רוח' לשיאמרו זה כדי שהוא יבטח בהם וילך ויכשל בפיהם והיה כל זה לפי שהשם יתב' גזר עליך רעה שתמות במלחמה זה ענין המראה שראה מיכה ושאר הדברים הנז' מליצה ע"כ. **ולעד**"ן שלהיות הוא ית' עושה דין לפני כל צבא השמים לפי שהעושה מצוה אחת קנה לו פרקליט אחד וכל אלו הפרקלטין בשמים ממעל לפני כסא ה' והעובר עבירה א' קנה לו קטיגור א' הסניגורים מסטרא דימינא מיימינים לזכות והקטיגורים מסטרא אחרא משמאלי' לחובה ולז"א ראיתי את ה' יושב על כסאו וכל צבא השמי' עומדי' עליו על הכסא אלו מימינים לזכות ואלו משמאילים לחובה נמצא צבא השמים הם הסניגורים ולזה הזכיר וכל צבא השמים עומדים עליו. או יובן במה שזכר מהרי"א ז"ל שהדין ידונו כפי מעשיו של אדם וכפי מולדתו ומערכתו שלא יהיה שוה מי שנולד במאדים והוא צדיק למי שנולד במזל צדק והוא צדיק שהראשון יש לו שכר לפעולתו יות' כיון שהכריע מערכתו לזכות שכבר כתבתי בכלי חמדה שאעפ"י שאין מזל מכריע לחטא כמו שכתב הר"מבם ז"ל בהלכו' תשובה אבל עכ"ז מסייע הוא קצת דהאי דמזליה במאדים צריך הוא לתקנו במוהל או בטבח ולזה הזכיר כאן באומרו כל צבא השמים עומדים עליו מימינו כו' שהכונה בכלל הדין ידונו לכל אח' כפי מזל תולדתו כאמור. או אפש' שבהיותו נידון אחאב על נפילתו לזה אמר שהיה שם צבא

השמים לשיפקוד ה' על צבא המרום במרום הנקם לי מאחאב ואז מלבי האדמה באדמה בן הדד וסיעתו יגברו עליו:

**כ כא כב כג**

**ויאמר** ה' מי יפתה כו' ויצא כו' [ויאמר כו'] ועתה כו' חז"ל בפי' חלק מאי רוח אמר ר' יוחנן זה רוחו של נבות היזרעאלי. ויאמר צא ועשה כן מאי צא אמר רב יהודה אמר רב צא ממחיצתי דכתיב דובר שקרים לא יכון לנגד עיני אמר רב פפא היינו דאמרי אנשי דפרע קנאיה מחריב ביתיה ע"כ. ובס"ה פ' וישב עלה קצ"ב ר' אלעזר ור' יוסי הוו אזלי באורחא אמר ר' יוסי לר' אלעזר האי דכתיב ויצא הרוח ויעמוד לפני ה' ותנינן דהוה רוח נבות היזרעאלי וכי נשמתין כיון דסלקין וקיימין לעילא אינון יכלין לאתבא בהאי עלמא ומלה תמיהה דאמר אצא והייתי רוח שקר בפי כו' ותו מאי טעמא איתענש עליה אחאב דהא דינא דאוריתא דשוי שמואל קמייהו דישראל הכי הוא דכתי' ואת שדותיכם וכרמיכם וזיתכם הטובי' יקח. ואי אחאב נטיל ההוא כרם דנבות דינא הוה ותו דהוה יהיב ליה כספא ודהבא ולא בעא. א"ל יאות שאלת תא חזי האי רוח דאמרו דאיהו רוח דנבות הכא אית לאסתכלא איכות דנבות יכיל לסלקא ולקיימא קמיה דקב"ה דכתיב ויצא הרוח ואי צדיקא הוה איך יבעי שקרא בההוא עלמ' דאיהי עלמא דקשוט ומה בהאי עלמא לא בעי זכאה שקרא בההוא עלמא לכ"ש ואי לאו זכאה איהו היך יכיל לקיימא קמי ק"בה אלא ודאי נבות לאו זכאה הוה כ"כ לקיימא קמי ק"בה אלא רוחא אחרא הוה דשלטא בעלמא דדא הוא רוחא דקיימא תדיר וסלק' קמי ק"בה ודא הוא דאסטי לבני עלמא בשקרא ומאן דאיהו רגיל בשקרא אשתדל תדיר בשקרא ועל דא אמר אצא והייתי רוח שקר ועל דא ק"בה אמר צא ועש' כן פוק מהכא כמה דאוקמוה דכתיב דובר שקרים לא יכון לנגד עיני ובגין דא איהו רוח שקר ודאי ותו על מה דקטל ליה לנבות ונטל כרמ' דיליה קטילא אמאי קטיל ליה אלא על דקטיל ליה בלא דינא אתענש קטיל ליה בלא דינא ונסיב כרמא דיליה ובגין דא הרצחת וגם ירשת ועל דא אתענש ות"ח כמה אינון בני נשא בעלמא דאסטי לון האי רוח שקר בשקר' ושליט איהו בעלמ' ובכמה סטרין ובכמה עובדין והא אוקימנ' מיליה וע"ד דוד מלכא בעא לאסתמרא מיניה ובעא לאפק' מגו מסאבו דכתיב לב טהור ברא לי אלהים ורוח נכון חדש בקרבי דא הוא רוח נכון ואחרא איהו רוח שקר וע"ד תרין דרגין אינון חד קדישא וחד מסאבא ע"כל. וכלל דבריהם הוא שחולקים על חז"ל שהם אמרו תנינן דא רוח נבות והקשו כמה קושיו' עד שהכריעו שהרוח הזה הוא שטן הוא י"צהר שטן רוח שקר י"צהר לב טמא כולם יחדיו בסטר' דמסאבותא ורוח טהור דא רוחו של משיח רוח דוד רוח נכון והשטן ירד והשטין

לאחאב ועלה עתה וקטרג לפני הש"י להפרע מאחאב ע"י שיטעה ברוח שקר ויפתה את כל נביאי השקר החטאים שם הרגיע השטן הוא הרוח שקר ומצא לחול באותם הטמאים מסאבא במסאבי מין במינו להכשיל את אחאב. ומה שהזכיר אלא ודאי נבות לאו זכאה הוה כ"כ לא היה זה אלא להכריע שאין נבות הרוח שעמד לפני ה' דכיון דלאו זכאה כ"כ לא היה עומד לפני ה' אלא רוח אחרא הוה דשלטא בעלמא כו' והיה אפשר לפרש שהשני ענינים יחדיו היו רוחו של נבות ורוח השטן שהוא רוח שקר אבל אין זה הבנת הלשון. הן אמת שיחלקו על התנינן שהוא רוחו של נבות. אבל עדיין צ"ע בדברי חז"ל שאחר שהי' נבות במחיצתו של הב"ה איך יצא מלפניו כמו שהקשו וכי נשמתין כיון דסלקין וקיימין לעילא אינון יכלין לאתבא בהאי עלמ'. ומילא תמיהא היא דאמר אצא והייתי רוח שקר שלא יתכן שיצא מן הקדושה אל הטומאה והשקר כי מי יתן טהור לטמא. ומה שהקשו עוד ואי צדיקא הוא והאיך יבעי שקרא ומכל אלו הקושיו' יתורצו קצת במה שכת' הר"מבם ז"ל בפ"ד מהלכות רוצח ז"ל. וכל מי שיש בידו עון זה הרי הוא רשע גמור ואין כל המצות שעשה כל ימיו שקולין כנגד עון זה ולא יצילוהו מן הדין שנאמר אדם עשוק בדם נפש צא ולמד מאחאב עע"א שהרי נאמר בו רק לא היה כאחאב וכשנסדרו עונותיו וזכיותיו לפני אלהי הרוחו' לא נמצא עון שחייבו כליה ולא היה שם דבר אחר ששקול כנגדו אלא דמי נבות שנא' ותצא הרוח ותעמד לפני ה' זה רוח נבות ונאמר לה תפתה וגם תוכל והרי הוא הרשע לא הרג בידו אלא סבב ק"ו להורג בידו ע"כ. שלפי דבריו אלה ויצא הרוח לפני ה' היינו שנסדר לפני הש"י עון רוח נבות להעניש את אחאב ועל אותו עון נחתם גזר דינו וכן הביא מהרי"א ז"ל. אבל עדיין רוב הקושיות במקומן. ואו' אני כי אחר שכבר קדם בדברי ס"ה שנבות לאו זכאה כ"כ הוה נוכל לו' כי רוח נבות עדיין לא עלה אל המקום המיוחד לה אל המנוחה ואל הנחלה אבל התחיל להכנס במדרגות העולו' בית אל כידוע שהנשמו' מידי חודש בחדשו ומידי שבת בשבתו עולות עילוי ומדרגה מחודשת נוספת על השבת שעברה ועל החודש שעבר ולזה אעפ"י שעברו שלש שנים מיום שנהרג נבות עכ"ז עדיין לא עלה ואולי היה העיכוב הזה בכונה אלהית עד שתנקם נקמת הריגתה כי כן מרגלא בפה כל העולם שהנהרג לא יעלה לעדן עד שיהרג ההורגו. ולזה כיון שלא היה כ"כ זכאה היה אחיזה לרוח שקר הנז"ל בס"ה דבא כשטן המשטין לאחוז בכחו של נבות כי החוטא חטא כל דהו מיד הוא נאחז בסטרא דמסאבותא ועושה אכסניא של שטן העומד לפני ה' ברחוק מקום חוץ לגדר הקדושה ועל כן אמר בו צא ממחיצתי כיון שעדיין לא נתקן נבות אעפ"י שהתחיל להכנס במדרגות הקדוש' כיון שלא נגמר תיקונו חזר לו לאחור ולא לפנים כדי להנקם מאחאב

וז"ש בגמרא אמר רב פפא היינו דאמרי אינשי דפרע קנאיה מחריב ביתיה. נמצא שאילו היה נבות זכאה ועלה אל המנוחה ואל הנחלה לא היה יוצא משם להצטרף עם הרוח שקר לפתות את נביאי השקר שהקדושה לא תהיה טומא' חלילה אבל להיותו בלתי זכאי נחה עליו רוח השקר הוא שטן המקטרג וע"י נעשה קטיגור לאחאב להטעות כל הנביאים ואם כן רוח נבואיי משקר היה נח עליהם ממש מסטרא דמסאבותא להיותם מטמאים עצמם בגילוליהם כמו שהיה בלעם מטמא עצמו באתונו כדי שתחול הרוח טומאה עליו כי גם זה לעומת זה עשה האלהים הקדושה צריכה היא הכנה במקבל והתבודדות וכן המבדיל בין טומא' לטהר' הטומאה. ובזה נסתלקה הקושיא הד' שהקש' מהריי"א ז"ל בפרשה זו הט' וז"ל. והדברים האלה מולידים מבוכה גדולה למי שמבין אותם כמשמען אם באמת שהיה שואל ה' מי יפתה את אחאב שלא היה צריך הש"י אל המפתה כי אם להעיר רצונו אל מה שיגזור חכמתו ע"כ. שזו אינה קושיא שהש"י אינו רוצה להרע אלא להטיב אבל רוצה הוא שעונותיו ילכדונו את הרשע וממנו שאתו יצא שיהי' נמסר ביד עונו ממש שהוא יפרע ממנו ולזה אמר מי יפתה את אחאב ר"ל מי מעונותיו שנעשה קטיגור לאחאב שיפתהו ועלה הרוח של נבות העון מהריגתו נעשה קטיגורו והוא שטן הוא רוח שקר נעשה הרכבה ברוחו של נבות ויצאו יחדיו ונעשו רוח טועים להטעותם והנה כששאל הש"י מי יפתה את אחאב ויאמר זה בכה ר"ל כל קטיגור וקטיגור שנעש' מכל עביר' ועביר' מעבירותיו האחד אמר בכה וזה אמר בכה כי רבו עונותיו וקטיגוריו כל אחד אומ' בכה יפתה אחאב שיעשה מאותו קטיגור באמצעות השטן אופן לפתות את אחאב ויצא הרוח הוא רוחו של נבות הקטיגור שנעשה ממנו יצא ע"י השטן המקטרג תמיד לפני ה' אחר שהשטין כ"כ עולה ומקטרג ויאמר אני אפתנו ויאמר אליו ה' במה איזו עבירה יש לו כדי שבהצטרף עון רוחו של נבות יפול ויאמר אצא והייתי רוח שקר בפי כל נביאיו ר"ל מאחר שהוא רודף שקרים בנביאי השקר על אותו שאור שבעיסה יצטרף הריגת נבות עד שרוח נבות מצטרף עם השטן להיות רוח שקר בפי כל נביאיו נביאי השקר מוכנים לפורענות וטומאה ויאמר תפתה וגם תוכל כי גדול עון זה שעשה עמך נבות לשתוכל להפילו רק צא ממחיצתי שהוא מתחילה לאו זכאה כ"כ שהרי עדיין לא עלה אל המנוחה והנחלה כדפרשית שאם עלה לא ירד דמעלין בקדש ואין מורידין ועתה בהעשותו מרכבה לרוח שקר סטרא דמסאבות' יתם מארץ חיים וצרי' לצאת חוץ לקליפות וזהו צא ועשה כן ולז"א לו מיכה ראה כי יצא הדבר מן הכח אל הפועל ועתה נתן ה' רשות לרוח שקר הוא שטן המצטרף ורוכב ברוח נבות כדי להתחזק בכח אותו העון להפילך ונעש' רוח עועים מסך בקרבם ובפי כל נביאיך גלה וה'

דבר עליך וגזר עליך רעה מאו' נפשך תחת נפשו ועתה קרבו פקודות באו ימי השילום ע"י השטן כי הוא גבאי כל הפורעניות בהצטרף אל רוח נבות ובזה מתורץ גם כן מה שכתב מהריי"א ז"ל שם בפ' ט' בשאלה הד' הנז' ז"ל. ואם במה שאמר הרוח אני אפתנו והייתי רוח שקר בפי כל נביאיו ויתחייב מזה שנביאי השקר היו מנבאים ברוח אלהין קדישין אם לא שהרוח והנבואה היה מכזב בהם לא הם בעצמם ואיך היה אפשר מהשפע האמתי הנקרא רוח אלהים ישפיע שקרים בנביאים ע"כ שכבר נתיישב כל זה שלא היה זה רוח אלהין קדישין חלילה וחס כי אותו הרוח הנקרא רוח נכון מתדבק בלב טהור אבל זה הרוח הוא רוחו של שטן סטר' דמסאבותא רוח עועים נמשך אל המתטמאים באכילות טמאות ובעילות טמאות כנז"ל כבלעם וזולתו מהמתקדשים ומתטהרים אל הגנות אוכלים פיגולים ומתבודדים עליהם יחול רוח עועים זה ורוח שקר כבלעם מהנז' מס"ה שיחול רוח שקר זה על לב טמא ולא נמשך מהשם ית' רק בהסתירו פניו מאחאב ונביאיו בסתר פנים זה נתן ה' רוח שקר בפי כל נביאיך שבהסתר הקדושה נתן כח אל הטומאה לחול במוכנים בטומאה אליה רחמנא ליצלן רחמנא לשיזבן. ובזה אבין מה שאמ' חז"ל שאמר יהושפט מקובל אני מבית אבי אבא שסגנון אחד עולה לכמה נביאים ואין שני נביאים מנבאים בסגנון אחד עובדיה אמר זדון לבך השיאך וירמיה אמר תפלצתך השיא אותך זדון לבך ואלו נביאי הבעל או' לשון אחד והכונה כי נביאי האמת והצדק כל אחד ואחד ישיג כפי שיעור הכנתו לבד במדה במשקל ולזה יתחלפו לשונם בהתחלפות מעשיהם והכנתם כי השי"י לא ימצא בנקל לכל מבקש אלא באגר שלים ובהכנה גדולה כדכתיב ומצאת כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך אמנם סטרא אחרא דמסאבותא ממציאה עצמה לכל פתי שוגה ומשגה בהכנה כל דהו ולזה בהכנת נביאי השקר בטומאת' חלה עליהם יחדיו בסגנון אחד ולשון אחד כי קל מהרה יחול עליהם רוח עועים ורוח שקר כי הוא ממציא עצמו לחטאים והפשעים והפוך בה דכולא ביה בדרך הזה מיוסד על אדני פז חז"ל מורכב בדברי ס"ה ז"ל.

וה' דבר עליך כו' ויקרא רבה א"ר יודן כתיב ה' נתן וה' לקח כיון שניתן ברחמים וכיון שלקח ברחמים ולא עוד אלא כשנתן לא נמלך בבריה וכשלקח נמלך בבית דינו אמר ר' אלעזר כל מקום שנ' וה' הוא ובית דינו ובנין אב שבכולם וה' דבר עליך רעה ע"כ. והכונ' שכשהקב"ה נותן טובה לאדם הוא ברחמים עליו ואעפ"י שאינו הגון נותן לו ברחמים ואעפ"י שאין במעשיו כדי שיטיב עמו השי"י וגם כן כשלוקח אותה הטובה ברחמים לקח שהיה ראוי לקחת יותר והקב"ה לקח המחצה ברחמיו או שאם לקח ממונו הוא תמורת בניו ואם לקח בנו תמורת נפשו ממש וזהו וכשלקח ברחמי' לקח ולא עוד אלא

כשנותן לא נמלך בבריה כי אם יהיה נמלך יקומו קטיגורי' מעוונותיו לקטרג על הטובה ההיא למנעה כדין ולזה אינו נמלך אבל משפיע ברחמיו ומסתיר פניו מחטאי האדם וז"ש ה' נתן אמנם כשלקח וה' לקח שנמלך בבית דינו וכמו שהי' בענין אחאב כל צבא השמים מימינו ומשמאלו מיימינים לזכות לראות אם מלאך מליץ עליו אחד מני אלף ויאמר פדעהו כו' וזהו וה' דבר עליך רעה שלא עלה לאחאב מליץ. והיה זה אב שבכולן לפי שפסוק ה' נתן וה' לקח הם בענינים מתחלפים ואין ללמוד כ"כ מהו"או בדרוש אות' לוא"ו מוסיף על ענין ראשון אמנם כאן כבר אמר הנה ה' רוח שקר וכו' ודבר עליך רעה אמרו וה' דבר עליך רעה הוא ובית דינו הוא בהכרח היתור הגמור כיון שהם בענין אחד וזה מכריח הוא ובית דינו ואם כן זה אב לכולם. וכונת הכתוב ועתה הנה נתן ה' רוח שקר כו' כדפרשית שהנה נתן ה' רשות לרוח שקר לבא לפתות את כל נביאיך רוח שקר הוא שטן. ומאז ומקדם ה' דבר עליך רעה אם כן דבר מי נשמע רוח נכון דבר ה' אשר אמר מאז נפשך תחת נפשו. ואעפ"י שאמר ועמך תחת עמו דם הנביא אשר הוכה מחבירו הכה ופצוע אותה טיפת דם כפרה על הכלל של ישראל לא נשאר מהגיזרה להתקיים אלא וה' דבר עליך רעה עליך דוקא:

**כד**

**ויגש** צדקיהו כו' רש"י ז"ל איזה עבר רוח ה' איזה הדרך עבר והרי זה מקרא קצר ובדברי הימים כתיב איזה הדרך עבר וגו'.

**ולע"דן** צדקיהו היה חושב את עצמו מהעומדים ראשונה במלכות שמים קרוב אל ה' ומיכיהו אחריו ולזה אמ' איזה דרך עבר רוח ה' מאתי לדבר אותך כי לא יתכן ולא יש דרך כלל ואלי יבא תחלה דבר ה' לדבר בי לדבר בי קודם דברו בך כי לגדול נזקקין תחלה וכן בפ' ויצא בפסוק ויחלום הקשו איך במקום קדוש כאותו מקו' ויעקב איש קדוש לא דבר עמו אלא בחלום אמרו תירוץ לזה זה לשונו אלא יעקב בההוא זמנא לא הוה נסיב ויצחק היה קיים ע"כ. הרי היות יצחק הגדול ממנו קיים גרם לו השגת נבואה:

**כה**

**ויאמר** מיכיהו כו' הר"לבג ז"ל הנך רואה אמר זה כי אף על פי שהצליחו ישראל במלחמה הנה יהיה נביא שקר מתחבא חדר בחדר על דבר מיתת אחאב מפני שבהבטחתו הלך לשם ע"כ. וכן מהרי"א והרד"ק ז"ל להחבה ה"א בתמורת א"לף ע"כ. **ולע"דן** לפי ששאלו איזה דרך עבר רוח ה' מאתי לדבר אותך כאילו מרחיק נבואתו שלא יתכן לז"א לו מיכיהו הנך רואה בעיניך קיום נבואתי ושעברה מאתך לדב' אותי ביום אשר תבא בחדר להחבא מפני פחד ארם כאשר נחבא בן הדד חדר בחדר להחבא:

**כו כז כח**

**ויאמר** מלך ישראל כו' ואמרת כו' ויאמר כו' ה"רדק ז"ל והשיבהו נראה שהיה שם פעם אחרת תפוש. לא דבר ה' כי אז תאמר שלא דבר ה' בי ומדעתי אמרתי זה וכן אמר מרע"ה אם כמות כל האדם ימותון אלה וכו' לא ה' שלחני. שמעו עמים כולם כן דרך הלשון כמו היה זרועם לבקרים אף ישועתנו בעת צרה ע"כ. והר"לבג ז"ל והשיבהו אל אמון שר העיר השיבהו אל העיר ותביאהו שם אל אמון (שם) [שר] העיר ע"כ. והוא חולק על הר"דק ז"ל שלא אמר והשיבהו בבחינת אמון שר העיר אלא בבחינת העיר עצמה. **ולע"דן** היתה כונת אחאב לברר שני אנשים לשים אותו במשמר בידם הא' אמון שר העיר מלבד שכן דרך לשים המורד ביד שר העיר כי ודאי יהי' שונא לו במה שבישר מיתת אחאב כי אולי וקרוב לודאי בקום מלך חדש על ישראל יסיר אותו משררה שבידו שכן דרך העולם הנוהגים שררה בימי מלך א' על הרוב לא ינהגוה בימי בנו וברר גם כן את יואש בן המלך שלא יאתה לו המלכו' ולא הפקידו ביד אחזיהו בנו היורש המלכו' שאדרבה ייטיב אחזיהו עם מיכיהו כי מבשר טוב הוא לו שיומת אחאב ואחזיהו יעצור במלכות ישראל לזה ברר לו אל אמון שר העיר ואל יואש בן המלך כדי שיאכילוהו לחם לחץ ומים לחץ:

**ויאמר** [וכו'] המלך שימו כו' הר"לבג ז"ל האכילוהו לחם לחץ ר"ל שלא יתנו לו די ספוקו מלחם ומי' אך מה שיספיק לו בדוחק ע"כ. ומהרי"א ז"ל אחאב לא האמין לדברי מיכה שהרי ראה מה שייעד לו נפשך תחת נפשו ולא נתקיים והיה זה בעבור הכנעתו האריך לו אפו והוא חשב שמיכיהו נביא שקר היה ח"ו ולזה ראה כל הנביאי' מתנבאים לטובה ולז"א עד בואי בשלום ע"כ. **ולע"דן** שהי"לל בבית הכלא חסרון ב"ית מתיבת בית הכלא אפשר שלא רצה אחאב יושם בבית הכלא ממש רק יושם ביד השומרי' שיהי' כלוא ביד פקידים שיהיה זה לו בית כלא והו' רע ממות ואמ' שלא יאכילוהו לחם ומי' לחץ יחדיו אבל יאכילוהו לחם לחץ דהיינו לחם בדוחק ולא ישקוהו אז ואחר זמן ישקוהו ולא יאכילוהו ולהכי לא ערבינהו הפסוק לאמר לחם ומים לחץ:

**ויאמר** מיכיהו כו' זכרתי דברי הר"דק ז"ל שלא אמר שמעו עמים כולכם שכן דרך המקראות לדבר לנוכח ושלא לנוכח ולזה לא אמר ישמעו עמים כולם. **ולע"דן** לדקדק איך מלאו לבו לדבר הזה שהרי נבואה של פורענו' שניבא אפשר שתבטל שהרי רגע ידבר ה' על גוי וממלכה לנתוץ ולנתוש וישובו וינחם ה' על הרעה וא"כ היה אפשר שאחאב ישוב בתשובה וזכות יהושפט יסייע וינצלו וישוב בשלום. ונראה שלא יתכן זה הענין כאן כי לא היה הרצון האלהי שיעלה רמות גלעד כפשוטה של נבואת לא אדונים

לאלה ישובו איש לביתו ולא ילכו רמות גלעד לעורר מלחמות ואם כן בלכתו היה עובר על הנבואה וחייב מיתה ואם היה שב בתשובה היה צרי' לקבל דברי הנבי' לבלתי לכת רמות גלעד ולזה אם שוב תשוב דהיינו שאם ילך נמנע הוא שישוב לילך ואה שנה ואמר שמעו בקולי ולא תלכו ותנצלו ועמי' כולם הן העומדי' כאן הן הבלתי עומדי' יעידון יגידון מה שאני או' לכם שמעו ולא תלכו כי לא יתכן שתעברו פי ה' ותצליחו. והענין הב' שאילו היה הגזר דין על עביר' מעבירו' שבין אחאב למקום היה אפשר להסתפק פן ישוב בשלום על ידי הכנעה או תשובה אבל בהיות הגזר דין נחתם בדם נבות עון שבין אדם לחבירו אפי' שיעשה כל תשובות והכנעות אין לו תקומה לשוב בשלום האח' מצד ההליכה שמוותר על דברי נביא וחייב מיתה בידי שמי' והב' מצד היותו נגמר להריגה מצד נבות ושני הענינים רמז בכפל אם שוב תשוב אם יתכן שוב מצד עברו את פי ה' בלכתו רמות גלעד האם תשוב מצד נבות או בהפך אם שוב מצד נבות האם תשוב מצד היותך עובר את פי ה' נמצא שהצטרף שני הענינים יחדיו מוכרח שלא ישוב בשלום:

**כט**

**ויעל** מלך ישראל כו' מהרי"א ז"ל מלך יש' לא (תושע) [חשש] לדברי מיכיהו שהוא חושב שמשנאתו מדבר תמיד רע ולא טוב אמנ' מלך יהוד' איך עלה הנה הוכרח לפי שיצ' מפיו כמוני כמוך כעמי כו' ובטח לו שדברי הנבואה לא רמזו אלא על אחאב שאמ' כצאן אשר אין להם רוע' כו' דבר עליך רעה ולפי שלא דבר אליו ביחוד ולא צוהו שלא יעלה על כן עלה יהושפט וא"כ לא עבר על מצו' נביא חלילה כי ירא הוא מאד ע"כ. וכב' רמזתי באו' לא אדונים לאלה שאמ' שאלו לא יהיו אדונים שנים לאלה אלא אדון א' דהיינו יהושפט שהוא טפל אל אחאב בהליכתו זו ישובו איש לביתו וע"ז סמך יהושפט וז"ש כאן ויעל מלך ישראל כו' ולא כתיב ויעלו מלך ישראל ויהושפט מלך יהודה רמות גלעד אלא ויעל מלך ישראל שהוא העולה בלב שלם ויהושפט מלך יהוד' נגרר אחריו כי לא יחלל בריתו ומוצא שפתיו במה שאמר כמוני כמוך כו':

**ל**

**ויאמר** מלך ישראל כו' רש"י ז"ל התחפש ובא להתחפש ולבא אני אתחפש אשנה בגדי מלכותי שלא יכירוני שאם יכירוני יסורו אלי למלחמה ואתה לבש בגדיך שעליך לא יסורו להלחם שיכירוך שלא מלך ישראל אתה אלא מלך יהודה ועמך אין להם תגר ע"כ. וכן ה"רדק ז"ל וק"ק שאם יראו את יהושפט שרכב עליהם למלחמה איך לא יהי' להם עמו תגר שהרי פטר מים ראשי' מדון וי"ל שיאמרו אנוס הוא ובא מפני הקורבה עם מלך ישראל אבל בברית אהבה הוא עמנו. וה"רדק ז"ל כי תיבת התחפש ובא מקור ולא ציווי והרצון בזה לפי שמיכיהו דבר רעה על אחאב ראה לתקן הייעוד הרע בהתחפש

ובא אמנם אתה תלבש בגדי מלכו' כי לא עליך נבא פורענו' בנבואתו עד כאן. ומהרי"א ז"ל הביא דרש"י ודהר"לבג ז"ל שלהיו' יהושפט בברי' עם ארם וגם הנביא מיכיהו לא נבא עליו פורענות לכן אתה לבש בגדים אמנם אחאב לא כן ולז"א שהעצה נכונה היא התחפש ובא במלחמה ועצת ה' היא תקום שאיש משך קשת לתומו ואעפ"י שלא היה מכירו כי מתנכר הוא בלבושיו עכ"ז נהרג והוא ז"ל פיר' התחפש לשון הפוש וחקירה ודרישה כלומר אני אהיה הלוחם ומשוח מלחמה ואני שר החפוש הצריך במלחמה בהלחמי אמנם אתה תנוח ותשקוט ולבש בגדיך בגדי מלכות ומנוחה וכן היה שמלך ישראל התחפש וילבש שרין וכלי מלחמה ובא במלחמה ע"כ:

**לא**

**ומלך** ארם וכו' ה"רדק ז"ל לא תלחמו את קטן לא היתה כונתו לחמול על ישראל אלא שאם יראה המלך כובד המלחמה ביני ביני ימלט מידם לפיכך אמר להם שכל מלחמותיהם לא תהיה כי אם במלך עד שימיתוהו ואח"כ בשאר העם ע"כ. והר"לבג ז"ל. שעצת ה' היא לתת בלב המלך כן כדי שלא ימות מישראל כי אם אחאב לבד. וכן מהרי"א ז"ל שהכל סבה מאת השי"ת כי הוא יעץ ומי יפר להמית את אחאב לבדו ע"כ. ועוצם ההשגחה בהיות המלך אחאב חומל על בן הדד מלך ארם שלא יחמול הוא עליו אלא אדרבה כל תכליתו אל המלך לבדו לקיים דבר ה' נפשך תחת נפשו אמנם עמך תחת עמו בטלה הגיזרה ע"י טיפת דם הנביא מיכה שהוכה הכה ופצוע:

**לב**

**ויהי** כראות שרי הרכב כו' חז"ל ויזעק יהושפט מלמד שלא היה חסר כי אם התזת הראש ההי"ד כה' אלהינו בכל קראינו אליו ע"כ. וכן רש"י ז"ל ויזעק יהושפט (להבא) [להקב"ה] ע"כ. והר"דק ז"ל ויזעק יהושפט והכירו קולו וזהו כראות שרי הרכב את יהושפט כראות לשון הבנה כמו ולבי ראה הרבה חכמה ודעת. ומהרי"א ז"ל ויזעק יהושפט בעד אנשיו לעזרו. והיתה הצלתו מאת השי"ת והשגחתו הנפלאה כי איך יתכן שיראו מלך יהודה ולא יאסרוהו אלא מה' יצא הדבר בדרך פלא וע"י תפלתו כדחז"ל ויצעק ע"כ תורף דבריו:

**לג**

**ויהי** כראות כו' כבר זכרתי להרד"ק ז"ל כראו' לשון הבנה שהבינו בקולו שאינו מלך ישראל:

**לד**

**ואיש** משך בקשת לתומו וכו' שוחר טוב ואיש משך לתומו א"ר יהודה בר סימון זה אחד מן הדברים שהשליט ה"בה את הרך בקשה ואלו הן חץ נעמן שהכה את אחאב ונכנס לתוך השריון שנאמר ויכה את מלך ישראל בין השריון ע"כ. וכונתם ז"ל לומר שבא החץ

במקום היותר שמור בשריון ובדבקי ברזל עליה והב"ה עשה שהחץ ההוא עם היותו רך יכנס בין הדבקים ובין השריון שם ביניהם עבר השליט ה' הרך בקשה. ורש"י ז"ל בין הדבקים ובין השריון יש שריונות שהם עשויין קליפין קליפין כענין שנאמר ושריון קשקשי' והקליפין נופלין על נקבי השריון והם סותמים אותם והם קרויין דבקים ע"כ. והר"דק ז"ל לתומו לא היה מתכוין לאחאב. וי"ת לתומו לקבליה ולא רצה לומר לנגד אחאב אך לנגד עצמו מנגד פניו שלא הסב קשתו לימין או לשמאל אלא כמו שהיה מושך הקשת וירה החצי ובדרש לתומו תמו שני חזיונות של אליהו ושל מיכיהו ששניהם באו על מות אחאב בין הדבקי' ובין השריון כתרגומו בין דבקי ובין שריינא לרכבו משרת הרכב הפוך ידיך כתיב ב"יוד וקרי ידך. וטעם הכתי' כי פעם יצטרכו שתי הידים. והקרי כי פעם יספיק יד אחת. החליתי נהפך הקמץ חטף אל החי"ת להרחיב עליה ופירושו החליתי מן המכה. ואדוני אבי ז"ל כי גם לרכבו לא רצה לגלות שהוכה אלא החליתי ולא אמר הוכתי. וכן ת"י ארי מרע אנא ע"כ. והר"לבג ז"ל לתומו שלא היה מתכוין להכות לשום אדם והיה מאת ה' שירה החץ ופגע באחאב בין הדבקים ובין השרין והרצון בזה שהכהו בין קשקשת לקשקשת מקשקשי השרין ובאו' ובין השרין הו"או יתירה כאלו אמר בין השרין והוא פירו' למ"ש בין הדבקים כי הדבקים הם בשריין. או אולי על השריין היה כלי זין אחר עשוי קשקשי ברזל דובקות ורוכבו' זו על זו והנה מאת ה' שבא החץ בין הדבקי' שבזולת זה לא היה יכול החץ להכנס בו ואחר זה קרה גם כן שהמקום אשר הכה בשרין היה בין קשקשי השרין בדרך שנכנס החץ בגופו וזהו ובין השרין. החליתי כדהר"דק ז"ל הנה [לא] רצה לגלות שהוכה כדי שלא יסורו ישראל מהמלחמה ויתחזקו על ארם וז"ש והמלך היה מעמד כו' לחזק לב הנלחמים ע"כ. ומהרי"א ז"ל פירש בין הדבקים ובין השריין בין הקשקשי' שהם נקראין דבקי השריין כתרגו' והביא כנז' שהיה נעמן היורה חץ ולתומו בדרש תמו חזיונות אליהו ומיכה שעל אחאב ולפי הפשט לתומו שלא היה מכיר את אחאב כדהרד"ק ז"ל ע"כ: **ולע"דן** תיבת לתומו מיותרת שידוע הוא שלא היו מכירים את אחאב כי משונה הוא בלבושיו כי זה הוא הכרח המדרש הנז"ל לתומו שתמו נבואות אליהו ומיכיהו אשר נבאו לאחאב. ועוד דהי"ל בתומו מתהלך בתומו צדיק. ומהו החליתי דהיה לו להיות החלת בשבא וצ"ירי לא בקמץ תחת ה"הא וקמץ חטף תחת החי"ת. ונר' כי להיות זה המכה נעמן אשר בא לאמונת הש"י באחרית ימיו וכפר בעבודת אלילים כנודע בענין אלישע ע"ה לזאת ישלח ה' כו' ובזה נאמר כי הוא ית' התחיל לפעמו לקרבו אל האמונה כי האלהים מקרב הוא ועשה לו הש"י סעד לתומו ענין זה שיפול אחאב הכופר בה' בידו שמזה יקח מוסר השכל וז"ש ואיש משך

בקשת והיה זה סיבה לתומו נדרשהו מלשון תמימות ואין מקרא יוצא מידי פשוטו והדרשה תדרש ובזה המדרש שנעמן היה מובן או' בנעמן כי בו נתן ה' תשועה לארם הלא היא הריגת אחאב שנושעו בידו ולזה היה גדול לפני אדוניו שהתשוע' הזאת נעשית ע"י בכונת השי"ת ושלא בכונת נעמן וז"א כי בו נתן ה' תשועה לארם להיות הדבר מגולגל על ידו זכות על ידו ול"א כי הוא הושיע את ארם שהיה מורה תשועה בכונה ולא היה כן אלא לתומו ואמרו החלתי אפשר שהוא יוצ' החליתי את זולתי שנחלה בראות אותי חולה רפו ידיו וכל ברכיו תלכנה מים ואף על פי שלא נתפרסם הדבר הכרת פניו ענתה בו ומכת חץ נתפרסמה ולזה צוה להוציאו חוץ מן המלחמה:

**לה**

**ותעלה** המלחמה כו' רש"י ז"ל והמלך היה מעמד במרכבה מתחזק ועומד כדי שלא יכירו ישראל במכתו וברחו ותחלת נפילה נסה ע"כ. והרד"ק ז"ל ותעלה המלחמה היתה הולכת ומתגברת וכמוהו רבים והנה מים עולים. מעמד במרכבה שלא הטה עצמו מפני המכה אלא התחזק בעצמו והיה מחזיק מעמד כמו שהי' במרכבה כדי שלא יכירו כו' כדרש"י ז"ל אל חיק הרכב לגו רתיכה ע"כ. וכן הרלב"ג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל. **ולע"ד** לומר ותעלה המלחמה לשון עילוי שהיו ישראל העולי' מסיבת היות המלך מעמד ר"ל עומ' במרכבה ועל ידי זה מעמיד אותם ומחזיק את כל ישראל וז"ש מעמד ולא אמר היה עומד במרכבה והכריח כן מנצחון ישראל שהרי המלך היה במרכבה נוכח ארם וכל שרי הרכב אשר לארם היו מצווים ועומדים שלא ילחמו כי אם אל מלך ישראל לבדה והיה בהיותו עומד נוכח ארם ועכ"ז לא קרב אליו משרי הרכב זו הוראה שישראל היו המנצחים והיו טרודים בעצמם כי ותעלה המלחמה שנתעלית לישראל כאמור לקיים דבר הנביא ונתן ביד המלך ואעפ"י שאמר כן דרך התול. ומהרי"א ז"ל הכריח כן ממה שראינו אח"כ שהעבירו קול במחנה לאמר איש לעירו ואם ארם היו מנצחים היו רודפים אחריהם אלא ודאי גבר ישראל:

**לו**

**ויעבור** הרנה במחנה וכו' סנהדרין פ"ד ויעבו' הרנה אמר ר' אחא באבוד רשעים רנה באבוד אחאב בן עמרי ריני רנה ומי חדי ק"בה במפלתן של רשעים והכתי' בצאתו לפני החלוץ או' הודו להי' כי לעולם חסדו וא"ר נתן מפני מה לא נאמר כי טוב בהודאה זו לפי שאין הק"בה שמח במפלתן של רשעים ד"אר שמואל בר נחמני א"ר נתן מאי דכתיב לא קרב זה אל זה כל הלילה באותה הלילה בקשו מלאכי השרת לו' שיר' אמר להם הב"ה מעשה ידי טובעי' בים ואתם אומרים שירה. אמר ר' יוסי הוא אינו שש אבל אחרי' משיש דייק' נמי דקתני כן ישיש ולא כתיב כן שש ה' ע"כ. וכונת המאמר מבוארת שלא הזכי'

כי טוב בהודא' זו לפי שלא היה טוב החלטי שהרי היתה מפלתן של רשעים שם ולזה לא הזכירו כ"א לעולם חסדו החסד הנמשך לישראל מההצלה מהם עליה הודו לבד אמנם בענין מצרים כשבאו המלאכים לומר שירה אמר להם הק"בה מעשה ידי טובעים ואתם אומרים שירה כלומר שני הפכים לא יתכן יחדיו שמעשה ידי טובעים בים צער אלי ואתם אומרים שירה כלומר אי אפשר ליהנות מטעם שירתכם וז"ש ואתם אומרים שירה ולא אמר ואתם מבקשים לומר שירה. או אפשר שאמר ואתם אומרים שירה לפי שיוכלו המלאכים לומר וכי נבטל עבודת יוצרנו אשר בראנו לכבודו לזה אמר להם הקב"ה ואתם אומרים שירה ר"ל הרי אני מעלה עליכם כאלו כבר אתם אומרים שירה כיון שבקשתם לאומרה מחשבה זו הטוב' אני מצרפה לכם למעשה וז"ש מעשה ידי טובעים בים ואתם אומרים שיר' ולא כמבקשים לומר שירה. ובדברי המאמר הזה אבין בפסוק ענין נחמד דהיה לו לומר ותעבור הרנה כי הרנה נקבה היא. והרד"ק ז"ל והר"לבג ז"ל נדחקו שאמר ויעבור על קול הרנה ובזה מובן כי אעפ"י שהוא יתברך אינו שש אבל משיש את אחרים. וז"ש ויעבור את הרנה שהשם יתברך השיש את אחרים ויעבור את הרנה במחנה כי באבוד רשעים רנה לעולם ובאבוד אחאב ריני רנה והנה מדלא קאמר קרא לשון כרוז ואמר לשון רנה דייקו חז"ל כן דבאבוד רשעי' רנה וישועה באהלי צדיקים. ובזה יובן אומרו הרינה בה"א הידיעה לגלות על הרינה של באבוד רשעים רנה. והרד"ק ז"ל ויעבור הרנה כתרגו' כרוז ואמר ויעבור לשון זכר והרנה לשון נקבה לשון זכר נופל על הקול כמו ויעבירו קול במחנה. או אמר ויעבור על האדם המעביר את הקול. ובדרש ויעבור הרנה באבוד רשעים רנה. איש לעירו שלא ילחמו עוד. והכרוז הזה במחנה ישראל או בשתי המחנות ולא נמצא בכתוב מי הם המנצחים והמתגברים אם ישראל ואם ארם וכיון שאמר הנביא ישובו איש לביתו בשלום נראה שלא מתו מישראל ואם מתו היו מעטים ומה שאמר הנביא ועמך תחת עמו במלחמה אחרת היה זה ע"כ. והר"לבג ז"ל ויעבור הרצון ויעבור קול הרנה והוא קול הצעקה מהכרוז ע"כ. ומהרי"א ז"ל כיון שישראל העבירו קול לאמר איש לעירו מכלל שהם המנצחים שאם לא כן היו רודפים אותם עד כלה ע"כ. וכבר הוכחתי כן מלשון ותעלה המלחמה ומהיות אחאב נוכח פני ארם עד הערב אלמא מנצחים היו ישראל כנז' בפי הקודם:

**לז לח**

**וימת** המלך כו' וישטף את הרכב כו' רש"י ז"ל וילוקו הכלבים את דמו על ברכת שומרון אומר אני ששם הרג את נבות שהרי אמר הנביא במקום אשר לקקו הכלבים את דם נבות כו' והזונות רחצו וכלי הזין רחצו שם מן הדם כת"י וארז"ל אחאב מצונן היה ועשתה

לו איזבל דמות שתי זונות במרכבתו ע"כ. והרד"ק ז"ל וישטוף את הרכב השוטף כמו ויאמר ליוסף ויגד ליעקב והזונות רחצו מוסב למעלה אמר שטפו הרכב ורחצו הזונות על ברכת שומרון והשטיפ' חזקה מהרחיצה וילוקו הכלבי' את דמו ר"ל דם אחאב כי כל זה הדם מאחאב היה וילוקו הכלבים את דמו כדבר ה' אשר דבר במקום אשר לקקו הכלבים את דם נבות לקקו הכלבי' את דמך. והזונו' כנז"ל כדרש"י ז"ל והוסיף מהדרש והזונות כמו וחזיונות הגיעו שני חזיונות של אליהו ושל מיכיהו אליהו אמר במקום אשר לקקו כו' מיכיהו אמר אם שוב תשוב בשלום. ויש לשאל היאך אמר כדב' ה' הנה נבות נסקל ביזרעאל ודם אחאב בשומרון לקקוהו הכלבי' ומהנרא' כי יזרעאל קרוב לשומרון ומי ברכת שומרון הולכים עד יזרעאל והמים באו אדומים מהדם עד יזרעאל ושם לקקו הכלבים ע"כ. והר"לבג ז"ל כי בעברו שם שטף הרכב לנקותו מהדם ונתערב במים ושם לקקו הכלבים את דמו בשתותם מהמים ההם ועוד היה לו מהבוז שהנשים הזונות הרוחצות בברכה ההיא רחצו בדמו אשר נתערב במים ההם. כדבר ה' אשר דבר שכבר היתה נפשו תחת נפש בן הדד כדבר ה' אשר דבר ונפל ברמות גלעד כדבר ה' ולקקו הכלבים דמו כדבר ה' ע"כ. וכן מהרי"א ז"ל ולדבריהם שפיי זונות ממש שרחצו בגדיהם שם במים המעורבים בדמו של אחאב ניחא שהפסיק במאמר וילוקו הכלבים כו' אמנם לפירוש המתרגם שמפרש והזונות לשון כלי זיין וכן למדרש שהיו לו דמות זונות שמצונן היה כו' ק"ק שהיה לו לו' וישטף את הרכב ואת הזונות על ברכת שומרון וילוקו הכלבים את דמו. גם הי"לל ואת הזונות רחצו שתיבת ואת מורה על רחיצת עצמות הזונות לא כן או' והזונות רחצו מורה שרחצו את הזולת בגדיהן או לבושיהן.

**ולע**"**דן** באו' במקום אשר לקקו הכלבים את דם נבות ילוקו את דמך גם אתה מקום יאמ' על הכללי ולא יתחייב על הפרטי והנה הכלל ליזרעאל הוא שכולם במישור או אפשר שהכנעת אחאב אשר נכנע בטלה קצת מהגזרה:

**לט**

**ויתר** דברי אחאב כו' רש"י ז"ל בית השן שן הפיל וכן הר"דק ז"ל שן הפיל עושים ממנו מלאכה ואחאב בנה ממנו בית אחת או שתים כי בנה כלל וכן נאמר בנבואת עמוס ואבדו בתי השן ומצאנו בית דרך כלל לא תשב אשה בית דוד כי קודש המה ע"כ. ומהרי"א ז"ל בית השן בית וחדריו ולזה נאמר בעמוס בתי השן הגיד הכתובים כי בהיות אחאב כורת ברית עם בן הדד חטא וגם בעלותו עליו אחר שברת עמו ברית מרד ומעל הוא לו ולזה נפל שם לקיים דבר ה' בנפשך תחת נפשו ועמך תחת עמו ונתקיים אחר כך בזמן חזאל. והכנעת אחאב הועילה להאריך ה' מעל ביתו עד ימי בנו שאז נחרב ביתו ונהרגה

איזבל ולקקו הכלבים דמה בחלק יזרעאל שהיא עיקר במעל וגם יד אחאב היה עמה בענין נבות היזרעאלי ע"כ תורף דבריו ז"ל:

**מא מב מג**

**ויהושפט** בן אסא מלך כו' יהושפט כו' וילך כו' מהריי"א ז"ל ראוי שתדע שכמו שהיה מלכי בית דוד עיקר מלכו' ישראל כך היה ספורם ראשון והעצמי בספר ולכן יתחיל הכתוב תמיד במלכות יהודה ויביא סמוך אליו ענין מלכי ישראל וקורותיהם כפי הסכמת הזמנים ויוחסו ספור מלכי ישראל לזמן מלכי יהודה ומפני זה כאשר השלים הספור בעניני אסא מלך יהודה זכר אחריתם עניני מלכי ישראל עד אחאב שהיה האחרון שמלכו בזמן ואחר שזכר מיתת אחאב חזר לסיפור מלכי יהודה שהם היו השרש והעיקר בסיפור וז"ש ויהושפט בן אסא מלך יהודה וספר ממנו שני דברים האחד שבא למלוכה בן ל"ה שנה ומלך כ"ה שנה והשני שהיה שם אמו עזובה בת שלחי ויורה שהיתה שנואה מיהושפט ושהוא עזבה ושלחה מביתו ולא נטה אחריה ולכן נקראה כן ע"כ. **ולע"דן** שלהיו' מלכי יהודה כשרים יותר ממלכי ישראל והוא שגרם להם אורך ימים ושנות חיים ושלום ושנו' מלכי ישראל תקצורנה שהרי בימי המלך אסא ע"ה מלכו מישראל ז' מלכים לזה עשה ראש הסיפור לאסא מלך יהודה והתחיל רק ויביא סמוך אליו ענין מלכי ישראל הז' כנז' עד אחאב ולזה עתה ג"כ עשה ראש ליהושפט והקדים סיפורו ואח"כ ענין מלכי ישראל לפי שיהושפט האריך ימים שהרי בימי מלכותו כ"ה שנה מלכו מישראל אחאב ואחזיהו ויהורם. ובתחילה מנה מלכות רחבעם בן שלמה להיותו הוא בתחילת מלכותו מלך כללי על כלל יהודה וישראל כולם אמנם אחרי שמלך ירבעם עושה אותו הכתוב ראש פינה ותולה בו מלכי יהודה לפי שבימי ירבעם מת רחבעם מלך יהודה ואביה בן רחבעם ואסא ולז"א הפי' ובשנת י"ח למלך ירבעם בן נבט מלך אבים על יהודה וכתיב ובשנת עשרים לירבעם כו' מלך אסא הרי בפירוש שתולה מלכות יהודה במלכות ירבעם מלך ישראל ולדברי מהריי"א ז"ל היה לו לעשו' תמיד ראש פינה ממלכי יהוד' ולתלות ספורי מלכי יש' במלכות יהודה אלא ודאי כדפרישית עיקר. ושם אמו עזובה כך שמה ואביה שלחי שמו דלמהריי"א ז"ל שדרש שמו' אלו יקשה כפל הענין שבכלל עזוב' הם השילוחין. וגם דבר זר שיהי' מלך יש' הכשר בן גרוש' ועזוב':

**מד**

**אך** הבמות כו' הרלב"ג עוד העם מזבחי' ומקטרי' בבמו' לשמים והיו חוטאים שכבר נאסרו הבמות אחרי הבנות ב"ה. וכן מהריי"א ז"ל:

**מה מו מז**

**וישלם** יהושפט כו' ויתר כו' ויתר כו' רש"י ז"ל לפי שהמלחמ' היתה בין אסא אביו ובין בעשא מלך ישראל הוצרך לומר כן. ויתר הקדש נוהגים נאוף בפרהסיא ע"כ. והרד"ק ז"ל וטעם הספור הזה כי נודע שהשלים עמו שהרי עזרו ה' שהיה בשלום עמו. אלא טעם הספור וכתבו אותו אחר אך הבמות לא סרו אמר ועוד רעה אחרת נמצא בו שהשלים עם מלך ישראל ועזרו וכמ"ש לו הנביא הלרשע לעזור ולשונאי ה' תאהב. ויתר הקדש ת"י ושאר נפקת ברא לדעתו קדש שם כולל לקדשות ולזונות ע"כ. ומהרי"א ז"ל וישלם יהושפט כו' ואחרי זה יפרש שהתחתן עמו ולקח בתו של אחאב ליהורם בנו. ואת הקדש כנז"ל לזנות או המיוחד לע"א. **ולע"דן** קשה למה לא הזכיר ההתחתנות עמו שהוא רע ומר מהשלום כיון שכונת הכתוב להרד"ק ז"ל לספר בגנותו במה שלא הסיר הבמות והשני במה שהשלים עמו כי אין שלום לרשעים. ונראה שלהיות הש"י בוחר בבית המקדש מקום מיוחד לעבוד בו ליחיד ושלא יזבחו במקום אשר יכשר איש כל הישר בעיניו כדי שלא יזבחו את זבחיהם אשר הם זובחים לשעירים ולאלילים אם כן כיון שלא הסיר את הבמות בזה השלים עם אחאב ומעשיו שאעפ"י שבמות יהושפט לשם שמים כאמור ושל אחאב לע"א וההבדל רב עכ"ז האדם יראה לעינים זו במה וזו במה גם כי ה' יראה ללבב זו לשמו וזו לשם ע"א עכ"ז הדבר מכוער ז"ש אך הבמות לא סרו וע"י זה וישלם יהושפט עם מלך ישראל. וב"מש ויתר דברי יהושפט וגבורתו אשר עשה ואשר נלחם דמשמע שהם שני ענינים וגבורתו אשר עשה ענין אחד ואשר נלחם ענין זולתו שהרי הוא אומר ואשר נלחם בוא"ו מוסיף על ענין ראשון או' אני שכאן נרמז הנס ופלא הנז' בדברי הימים שנעשה לו עם עמון ומואב ע"י הצום ועצרה ואל זה רמז וגבורתו אשר עשה ואשר נלחם אמר על מלחמות שנלחם הוא כדרך כל הארץ אמנם וגבורתו אשר עשה לא נלחם בה הנה נלחם לו רק הוא התגבר כארי בצום ועצרה ובטח בה' במו שאזכיר בסמוך בס"ד בפסוק יהושפט עשה אניות עיין עליו:

**מח**

**ומלך** אין באדום כו' רש"י ז"ל מימי דוד הנציב הוא למלך וכאן נכתב לפי שבימי יהורם בנו שקלקל בימיו פשע אדום וימליכו להם מלך אבל בימי יהושפט עדיין היו כפופים לו ע"כ. וכן הרד"ק ז"ל וכן הר"לבג וכן מהרי"א ז"ל. **ולע"דן** לדקדק דהי"לל ומלך אין נצב באדום והיה מקצר תיבת מלך. ונראה שלהיות שהזכי' היות יהושפט מושלם עם אחאב והו' עון פלילי בהתחברו לרשע כאילו נתן בטחונו שבשלומו יהיה לו שלום הגיד הכתוב ואמ' ומלך אין באדום ופירש לך הכתוב עצמו ואמר נצב מלך שדיקא נצב מלך לא נצב בפרהסיא אבל בהחבא כבר נשאו ראש והתייעצו במצפונם להושיב להם וז"ש

ומלך אין באדו' נצב מלך אך לא נתפרסם הענין אבל בימי יהורם שקלקל מעשיו אז מרדו בפומבי כי בהתחברות לרשעים מחייב פריצת המעשי' וכמו שנזכיר בפסוק ויתחתן:

**מט נ**

**יהושפט** עשה אוניות כו' אז אמר כו' רש"י ז"ל כי נשברו אניו' לפי שנתחבר לרשע עם אחזיהו וכן בד"ה בהתחברך עם אחזיהו פרץ ה' מעשיך ע"כ. וכן הרד"ק ז"ל והוסיף אז אמר אחזיהו כו' כמו לפיכך כשא"ל אחזיהו שיתחבר עמו פעם שנית באוניות לא אבה יהושפט. עשר כתיב ועשה קרי הכתיב או' כי י' ספינו' הם שעשה ולא הצליח מפני שנתחבר לרשע נשברה כתיב וקרינן נשברו אולי לא נשברו בדרך א' אלא נשברה כל א' וא' לבדה ע"כ. וכן הר"לבג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והוסיף אניות תרשיש בתבנית האניות הנעשות בתרשיש כן עשה אלו ולא הצליח ע"כ. **ולע"דן** לדקדק לשון אז אמר כו' ונראה כי מתחלה עשה יהושפט האוניו' עשר ושם בהם אנשיו ועבדיו יחדיו כולם אנשים כשרים רק לפי שנתן חלק למלך ישראל אחזיהו פרץ ה' מעשיו כנז"ל וז"ש יהושפט עשה כו' ולא הלך כו' הכל נזכ' בשם יהושפט כי הוא לבדו העושה ולא כתיב שיהושפט ומלך ישראל יחדיו עשו כן ועכ"ז לפי שנתחבר עמו דהיינו לתת לו חלק מהזהב אשר יבוא מאופיר לא רצה ה' לחזק ידי עוברי עבירה ונשברו כולם בהשגחה ואחזיהו חשב אולי מקרה הוא לפי שעבדי יהושפט לא היו בקיאי' בדרך אניה בלב ים לכך נשברו לזה אז אמר אחזיהו בן אחאב אל יהושפט ילכו עבדי עם עבדיך באניות כי עבדי יצליחו שהם יודעי' בטיב האניות לפי שלא היה מאמין אחזיהו שבהשגחת ה' נשברו לפי שנשתתף עמו ולז"א לו כי כן עלה בדעתו שמקרה הוא ולזה הזכירו הכתוב בלשון בזוי אחזיהו בן אחאב כלומ' דבריו אלה כהדיוט ורשע דבר ודמה בזה המאמר אל צור ממנו חוצב כי בן אחאב הוא וזהו או' אמר אחזיהו בן אחאב ולא כתיב אז אמר מלך ישראל בלשון כבוד כמו שהזכירו בפ' הקודמים ולא אבה יהושפט דהשתא לפי שנתן לו חלק למלך ישראל נשברו ואעפ"י שלא הלכו עבדי מלך ישראל עם עבדי יהושפט באניות בלכתם יחדיו בתוך הספינה עאכ"ו ולא אבה כי הכיר כי מה' יצא הדב' ולזה כתי' נשברה וקרינן נשברו לו' שלא נשברו כולם בבת א' אלא א' א' נשבר' עד תומ' וזהו הוכח' גדול' על היות הדבר הזה בהשגחה פרטי':

**נא**

**וישכב** יהושפט כו' הר"דק ז"ל בעיר דוד אביו קראו אביו לפי שהלך בדרכיו ע"כ. וכן הר"לבג וכן מהרי"א ז"ל והבי' מהנז' ב"דה ממה ששלח בשנת ג' למלכו והלוויי' בכל ערי יהוד' וילמדו את העם. וזכ' שם עושרו ושהי' פחדו על כל המלכי' אשר סביבו. ושבאו עמון ומואב עליו למלחמה וקדש צום וקרא עצרה והלך לבית המקדש להתפלל שם

כאשר אמר שע"ה ושיחזקאל בן בניהו כו' היתה עליו יד ה' והבטיחם שה' ילחם להם כי לא להם המלחמה ושהודה יהושפט וכל יהודה אפים ארץ והלויים נשאו קול השיר ואמרו הודו להי כי טוב ויצאו למדבר תקוע ובצאת' עמד יהושפט ואמר שמעוני בית יהודה ויושבי ירושלם האמינו בה' האמינו בנביאיו כי תצליחו ואחשוב כי בעבור מה שראה באחא' שלא האמין בנביאי' שהרי לא האמין בנבוא' מיכ' ולא הצליח וזכ' שם שהלויים התחילו לשורר בשיר והשם ית' באותו עת נתן מארבים מלאכי צבאות ידודון ידודון והם נלחמו עם מואב ועמון וכאשר באו בני יהודה על המצפה מצאום פגרים מתים ויצא יהושפט ועמו לשלול שלל ולבוז בז וישובו ירושל' בשמח' ובטוב לבב כי נלח' ה' על אויביהם והנה לא ראה הנבי' לספר התשוע' הזאת כאן בספר מלכים לפי שלא כיון בספוריו הנה להגיד רק מה שיצטרך ממה שנעשה להעניש את הרשעים במלחמת ראמות גלעד ומלחמת בן הדד ששם גזר השם ית' הפורענו' על אחאב. ואח' שיהושפט היה ישר עם ה' ואמר שעש' גבורות רבות לא ראה להזכיר יות' ממעשיו אמנם בספר עזרא שכיון להגדיל עניני מלכי יהודה ספר כל זה בארוכה ע"כ. ואין טעם זה מספיק כי היה ראוי לכתו' דבר נפלא כזה להבדיל בינו ובין אחאב. אלא אפשר לפי שהשלים עמו יהושפט ועם אחזיהו בנו לא רצה לזכור הפרטים האלה של הנס הזה שנעשה ליהושפט שהי' מגדיל אשמתו יותר במה שהתחבר לרשעים בראותו השגחת הש"י לשלוח מלאכי צבאות ידודון מה לו להתחבר עם אחאב ועם אחזיהו ולזה נרמז בזו באומרו ויתר דברי יהושפט וגבורתו אשר עשה כנז"ל:

**נב**

**אחזיהו** בן אחאב וכו' רש"י ז"ל בשנת שבע עשרה ליהושפט יש מתמיהים על המקרא הזה לפי שנאמר באחאב שמלך כ"ב שנה וביהושפט נאמר שמלך בשנת ארבע לאחאב נמצא שכלו ימי אחאב בשנת תשע עשרה ליהושפט וכאן הוא אומ' שמלך אחזיהו בשנת שבע עשרה ליהושפט (כך) [אך] בדקתי ומצאתי בדברי הימים מלכי ישראל שאינו מדקדק במנין שנותיהם ואם עמד בסוף שנה מונה אותה לו בתחלתו ואינו מונה אותה לו במקום אחר לכך אני אומ' בשנת ארבע לאחאב שאמר בעמידתו של יהושפט לא נמנית עמו שנה ראשונה של אחאב וכן אתה מוצא ברובם וגם שנה שעמד בה יהושפט לא נמנית בשנת שבע עשר' הללו ע"כ. וקרוב לזה הר"דק ז"ל בשנת שבע עשרה והלא בשנת ארבע לאחאב מלך יהושפט ואחאב מלך שתים ועשרים שנה הוצא מהם ארבע נשארו שמונה עשרה אלא שנת עשרים ושתים לאחאב לא שלמה לו ומנה אותה לבנו. שנתים לא היו ב' שנים שלמות שהרי הכתוב אומר למטה כי יהורם בן אחאב מלך

בשמונה עשרה ליהושפט אלא לפי שלא שלמה לאחזיהו שנה שנייה מנה אותה לו ולאחיו ולאביו ע"כ. וכן הר"לבג ז"ל וכתב עוד ואפשר שנאמר והוא היותר נכון כי הרצון באו' בשנת ארבע לאחאב שכבר עברו ד' שנים לאחאב ובזה מצאנו שאמר בשנת אחת עשרה ליהורם בן אחאב והרצון בו שכבר עברו אחת עשרה שנה ולז"א במקום אחר תמורת זה בשנת עשרה ליהורם וכן מה שאמר בשנת שבע עשרה ליהושפט ר"ל שכבר עברו לו י"ז וכן מ"ש שיהורם בן אחאב מלך בשנת שמנה עשרה ליהושפט ר"ל שכבר עברו י"ח והיה בשנת תשע עשרה ע"כ. ומהרי"א ז"ל הביא כדעת המפרשים ז"ל והכריע כדהר"לבג ז"ל:

**נג נד**

**ויעש** הרע בעיני ה' כו' ויעבוד כו' הר"לבג ז"ל ובדרך אמו היא איזבל כי בן איזבל היה. וכן מהרי"א ז"ל. **ולע"דן** ויעש הרע בעיני ה' ולא היה מצר ונכנע על זה כאביו יען כי הלוך הלך בדרך אביו ובדרך אמו ולא עזב מוסר אביו ותורת אמו והי' דרך אביו הבעל ודרך אמו האשרה כמו שזכרתי למעלה וז"ש ויעבוד את הבעל כו' ובדרך ירבעם העגלים:

## ב

**מלכים ב**

**א**

**א**

**ויפשע** מואב כו' הר"דק ז"ל לפי שהיה עובד אחאב כ"מש למטה והשיב למלך ישראל מאה אלף כרם וכיון שמת אחאב פשע בבנו ע"כ. והר"לבג ז"ל ספר הכתוב שיותר רעות היו פעולות אחזיה מפעולו' אחאב. ולזה כיון שהוא הרבה לפשוע מאביו ולזה פשע מואב בו ולא נתנו המס שהיו רגילים לתת למלך ישראל ע"כ. וכן מהרי"א ז"ל.

**ולע"דן** לדקדק למה תלה הפשיעה שפשע בישראל ולא אמר ויפשע במלך ישראל. ונראה שכונת הכתוב להודיע שלא מרד במלך זה לבדו כי אם גם ביהורם אחיו והמלכי' הבאי' אחריו נשאר בפשעו. או אמר ביש' לכלול גם את יהודה שפשע בכלל ישראל שהרי מלך יהוד' ומלך ישראל יחדיו באו למלחמה ולא נכנע אליהם אלא הקריב את בנו הבכור כמו שיבא ונשאר בפשעו:

**ב**

**ויפול** אחזיה בעד השבכה כו' רש"י ז"ל השבכה או' אני גר"אדה בלעז שרגילי' לאורגו שתי וערב בנסרי' ארוכי' וקצרי' שקורין קנטי"נילי בלעז ועשויים נקבים נקבים כעין שבכה פרדונ"י בלעז ואני שמעתי שבכה וי"ן בלעז ובל' אשכנז וי"נדאל אישט"יין כמו שפי' ובלולין יעשו. ויחל לשון חולי ע"כ. והרד"ק ז"ל בעד השבכה הוא מעש' רשת

עשוי על הארובה שיכנס האור דרך הנקבים אשר בשבכה בבית אשר תחת העליה ע"כ. וכן הר"לבג ויחל לשון חולי כמו ויעל מן עלה ונקמצה ה"יוד מפני ההפס' ע"כ. וכן מהרי"א ז"ל ושמעתי מפי קדוש החכם השלם המקובל האלהי כמהר"ר משה קורדובירו ז"ל ששמע מפי ישראלים עגאמי"ש שמפחד הגזרות עשו כל דברי חז"ל כשירים והיה עיר אחת מיוחדת על בעל זבוב זה שהוא ממש זבוב והיה זה כי בת פרעה אשת שלמה ברצותה לעשות עבודת אלילים שאלה מאת שלמה לאמר תן לע"א שלי איזה דבר והיה זבוב א' על לבוש שלמה ודרך לעג א"ל תקחי זה הזבוב והרשעה הזאת לקחתו ויסדה עליו ע"א על שמו והוא בעל זבוב אלהי עקרון הנז' בכאן ע"כ. תורף דבריו ז"ל. ומכאן היה נזהר שלא לתת מסעודת מצוה שהרי באותו הזבוב להיותו של שלמה נעשה יסוד מוסד לטומא' ע"א אלהי עקרון. **ולעד"ן** לדקדק לשון דרשו בבעל זבוב דהי"לל דרשו מבעל זבוב. ונראה כי היו דורשים אל הכח העליון יהיה אמצעי בין השואל ובין הסיבה הראשונה יתברך ויתי' וז"ש דרשו בבעל זבוב באמצעותו אבל אין דרישה ממנו ע"ד מה שפירש הרמ"ע ז"ל הלא עם אלהיו ידרוש הוא בכח העליון ובעד החיים והם הכחות העליונים מכבדים אל המתים והם אותם התמונות התחתונות אבל אין הדרישׁ' אל המתים דהיינו התחתונים כי אם אל אלהיו ידרוש:

**ג ד**

**ומלאך** ה' דבר כו' ולכן כו' מהרי"א ז"ל מלאך ה' דבר אל אליה דרך נבואה ולכן כה אמר ה' אעפ"י שאין אתם שואלים את פי ה' אנכי או' בשמו כה אמר ה' המטה אשר כו' ע"כ. **ולע"דן** לדקדק או' המבלי אין אלהים ביש' דהי"לל האין אלהי' כו' ואפש' לו' אלהי' זה ל' חול ואלהי' אחרים ור"ל האם לא רצית לשאל את פי ה' להיותו אמת וחפצת לשוטט אחרי השקר ולדרוש את מי שאינו אלהים והלא כמה וכמה יש בישראל ביוצא כבעל זבוב אלהי עקרון שאינו אלוה וגם בישראל יש ויש מיני ע"א שאין אלהים ז"ש המבלי אין אלהים והלא לא חסרו מיש' מיני' שאין אלהים והיה לך לדרוש גם מאלילים אשר בישׁ' אשר אינם אלהי' כי מספר עריהם היו ולז"א ולכן כה אמר ה' ר"ל אני ה' אעפ"י שאין דעתך לדרוש אלהים אמת עכ"ז אני ה' אומר לך ונבואה אמיתית המטה אשר עלית לא תרד ממנה ופשוטו של מקרא אלהים כפשוטו לשון קודש וכן תרגם יונתן.

**ולע"דן** שהכונה הנה כמה מעשים נעשו מורים על שאין אלהים בישראל הלא הם כל התועבות אשר עשית אתה ואבותיך ואבות אבותיך וכיון שכן הוא מה צורך יש בשליחות זה אל בעל זבוב לדרוש ממנו האחיה מחולי זה שפועל זה השליחות בשאלה הזו מורה הוא שאין אלהים בישראל לא תועלת אחר וזה כבר היה מפורסם מכמה

מעשים מכוערים אחרים ז״ש המבלי מעשים ותועבו' שיורו על אין אלהים בישראל אשר לחסרון הוראה זו אתם הולכים לדרוש בבעל זבוב אלהי עקרון והלא מודעת זו היא מכל מעשיכם יחדיו שאתם מכעיסים לומר שאין אלהים בישראל וגם בהכעסה אשר אתם מכעיסים אותו מחייבים אתם כן לסלק שכינתו מבין ישראל ועתה זה השליחות מחייב עוד הסתלקות שכינה מיש' לקיים הוראת מעשיהם המורים כן ולפירושי זה אלהים קודש הוא וכיוצא בזה אפר' המבלי אין קברי' במצרי' ר״ל האם היה חפצך להנק' ממנו בחיים ובמות שנמות במיטב ימינו ובמות שלא נזכה לקבורה ולזה הוא שלקחתנו למות במדבר כי לו מתנו בארץ מצרים גם שם לא היו לנו קברים אם מות ימותו עם רב כזה בלי ספק גם קבורה לא היתה לנו ז״ש המבלי האם חסר במצרים סיבות מחייבו' לחייב אין קברים לקחתנו למות במדבר ואין קובר והלא המצריים שונאי' אותנו כי תועבת מצרים אוכלים אותה המצריים ולזה אפי' לחם לא יאכלו המצריי' עם העברים א"כ כבר היו דברים מחייבים שאפילו נמות במצרים לא יהיו לנו קברים א"כ למה לקחתנו למות במדבר. ואמ' המטה אשר עלית מעצמך לא תרד ממנה אבל יורידוך כי מות תמות והמת לא ירד אבל יורידוהו. וילך אליה הר"לבג שהלך בשליחות לקראת מלאכי מלך שומרון:

**ה ו**

**וישובו** המלאכים [כו'] ויאמרו כו' מהרי״א ז״ל מלאכי מלך שומרון האמינו דבר ה' ושבו אל המלך ויגידו לו דברי אליהו.

**ולע"דן** לדקדק איך ישובו אחור ודבר המלך אין להשיב אחור והוא שלחם אל בעל זבוב. ועוד צריך לדקדק שאליהו ע״ה אמר להם ולכן כה אמר ה' המטה אשר עלית אמנם בתחילת דברו אליהם המבלי אין אלהים כו' לא בא דבר כה אמר ה' אלא ודבר אליהם המבלי אין אלהים כו' כאילו הדבור הזה משיקול הדעת של אליהו ולא היה כי אם פרטי אליהם לא שיאמרו כן אל המלך המבלי אין אלהים וכאן אמרו ודברתם אליו כה אמר ה' המבלי אין אלהים כו' מה זה ועל מה זה השינויים. **ונראה** כי המלאכים האלה ידעו והבינו שמה שנאמר להם לכן המטה אשר עלית לא תרד ממנה אינו דרך הודעה אבל הוא דרך עונש השליחות לשאול בבעל זבוב האחיה מחולי זה שאילו לא שלח לא היה מת אבל היה מתרפא ולזה ראו המלאכים הנבוני' ציר נאמן לשולחיו כצינת שלג ביום קציר לשוב ולבטל ההליכה כי נקל זאת בעיני ה' לבטל הגיזרה הזאת אם ישוב המלך וניחם אל האלהים בראותו כי עלה מות בחלוניו בא בארמנותיו ולזה כתוב וישובו המלאכים אליו ולזה הקשה (אליהו) [אחזיה] ויאמר אליהם מה זה שבתם מה זה הדבר המחייב אתכם ששבתם באשר דבר מלך שלטון לא היה לכם לשוב עד שיתקיים הדבר

ויאמרו אליו איש עלה לקראתינו ואף על פי שלא היה יודע מהליכתנו כי דבר סתר לך אלינו עכ"ז ידע את אשר בלבבינו ויאמר אלינו לכו שובו אל המלך אשר שלח אתכם ודברתם אליו כה אמר ה' המבלי אין אלהים בישראל שינו מפני הסכנה להרכיב הכל בכה אמר ה' ושהיה הדבר אליו לכן המטה אשר עלית מות תמות שבלשון הזאת מהיות כה אמר ה' לתוכחת על השליחות א"כ או' אח"כ לכן המטה אשר עלית שם לא תרד הוא מעונש השליחות ולזה אפשר שלא תהיה הגיזרה אלא בהגמר השליחות אמנם בשובנו יתוקן ולא עוד אלא אפי' תהיה כבר נגזרה הגזרה אפשר לתקן בתשובה ולזה שבו וזו היא תשובתם תשובה נצחית למ"ש למה זה שבתם. והנה היה רצון המלך שיבא אליהו האם היה זה הענין הודעה אליו שימו' מכובד הנפילה מחייבת לו המיתה או אם היא דרך עונש על השליחות אשר שלח לדרוש בבעל זבוב. זבובי מות יבאישוהו ולזה שלח שרי החמשים כולם וכשבא אליהו ע"ה הודיעו הבנת הנבואה שהיתה המיתה עונש השליחות אולי ישוב אל האלהים ושב ורפא לו וז"ש כה אמר ה' יען אשר שלחת כו' הודיעו שהשליחות היה סיבת לכן המטה אשר עלית שם לא תרד ועכ"ז לא שב בתשובה ולזה וימת כדבר ה' אשר דבר ביד אליהו להודיע שלא מת מכובד החולי ההוא המחייב כן מצד עצמו כי אלו לא שלח בלי ספק שלא היה מת אבל מת כדבר ה' אשר דבר ביד אליהו יען אשר שלחת:

**ז ח**

**וידבר** אליהם מה משפט וכו' ויאמרו וכו' פרקי ר"א ר' חנינא בן דוסא או' אותו איל הוא שנברא בין השמשות לא יצא ממנו דבר לבטלה אפרו של איל הוא יסוד של מזבח הפנימי גידים שלו היו לעשרה נבלי של כנור של דוד שהיה מנגן בו. עורו הוא אזור במתניו של אליהו קרנו של שמאל הוא שתקע בו בהר סיני שנא' ויהי קול השופ' קרנו של ימין שהי' גדולה משל שמאל שהו' עתי' לתקוע בה לע"ל שנא' והי' ביום ההוא יתקע בשופר כו'. ובמתני' עורו לתוף של מרים. ואל יקשה בעיניך שמאחר שאברהם שרפו ונעשה אפר כמ"ש בפרקי ר"א עצמו אפרו יסוד המזבח הפנימי א"כ מהיכן נשארו (לא) [לו] קרנים ולא גידין ולא מעים כי הנ"לעד בזה הוא שזכות עקידת יצחק בכל יום לזרעו יזכו' הש"י וזהו טעם בקרבן את הכבש א' תעשה בבקר לזכרון אברהם המקריב בבקר בהשכמה שהקריב איל אח' תמורת בנו יחידו יצחק והכבש השני תעשה בין הערבי' לזכור עקידת יצחק הנקרב זה בבוקר חסד לאברה' הוא תקן תפלת הבוקר וזה בערב פחד יצח' שהו' תקן תפלת המנח' ובכל כלל הקרבנו' זהו העולה לרצון כמ"ש הראשוני' ז"ל בפ' ועולתך ידשנה סלה על עולת יצחק אבינו עולה תמימ' שהיה מדשנה תמיד סלה

וזו כונה נכונ' היא בכלל מעשה הקרבנו' להזכיר זכות עקידת יצחק אע"ה א"כ ז"א אפרו יסוד המזבח הפנימי שהוא שכל תכלית מזבח הפנימי מזבח הקטורת הוא להעלות זכר אפרו של איל הנקרב תמורת יצחק שהוא כיצחק עצמו וא"כ אפי' היסוד של המזבח הפנימי היה אפרו יסוד אליו וכ"ש בחיצון שכל תכלית הנקרבי' להעלות זכרון עקיד' יצחק ע"ה וזכות אותן הגידין היו בנבל וכנו' דוד וניגונו בה היה להעלות זכרון עקידת יצחק וע"דה דוד במדת הדין הרפה ויהי דוד עושה משפט וצדקה ובהתעורר רוח צפון מדת הדין הקשה מיד היה מנגן כנור דוד הקשורה במד' הדין הקשה מצפון זהב יאתה והיה הכנור מנגן מאליו לעורר האהבה שמאלו תחת לראשי וימינו תחבקני שעוררות אהבה מהשמאל והדין. ותכלית אליהו בעור אזור במתניו תמיד להעלו' זכרון אותו העור של עולת יצחק ע"ה וכן זכות קרנו של שמאל גרם נתינת התור' ולזה תקע בקול שופר בנתינ' התורה לעורר זכות יצחק ובזה יכנע קטרוג השטן ויתערבב מלקטרג ולומ' חמדה גנוזה אתה נותן לבן אדם תנה הודך על השמים וזה קרנו של שמאל כו' אמנם זכות קרנו של ימין שהוא גדול יות' בכמות ובאיכות ג"כ יהיה גדול בחסדים גדולים לעתיד לבא יתקע בו בשופר גדול ובאו האובדי' כו' ויהיה בזכות עקידת יצחק ובזכות קרנו של ימין וכיוצא בזה הוא מ"ש במשנה עורו לתוף של מרים שזכות אותו העור סייע לשמרים תתקע בתוף בידה ותצאנה כל הנשי' אחריה בתופי' ובמחולו' וכן כל פרטי' הנז' שם הם להעלו' זכרון עקיד' יצחק בכל הפרטי' ההם שהיו באיל אשר היה תמורת יצחק ע"ה עלה בידינו טעם אזורת עור במתניו להעלו' זכרון עקידת יצחק על ישראל ועל אליהו. וה"רדק ז"ל מה משפט האיש מה תוארו ותרגו' מה נימוסא דגברא. ונר' כי אלישע לא היה אז עמו כי פעמים היה מניחו באח' המקומו' והיה הולך יחיד על ההרים להתבודד בנבואה אליהו התשבי כי יודע היה לאזור אזור עור במתניו והי' יודע כי בעל שער היה ותימ' הוא איך לא היו מכירי' אותו מלאכי מלך שמרון והלא הוא היה רגי' עם אחא' ובשמרון ואפשר לו' כי אלו האנשי' ששלח מלך יש' לא היו אז בשמרון כשהיה אליהו רגיל עם אחאב וזמן רב היה לאליהו שלא היה בשמרון מפני איזבל שאמרה להרגו שהרי במלחמת בן הדד ראינו שלא היה שם ולא במלחמת ראמות גלעד כי מיכיהו בן ימלא היה להם אז נביא להי' אשר בשמרון ע"כ. וכן מהר"יא ז"ל שלא היה אלישע עמו שהניחו באח' מן המקומות והוא היה מתבודד בהרים ע"כ. **ולעד"ן** לדקדק כי די היה בשאלת מה משפט האיש אשר עלה לקראתכם או' וידבר אליכם את הדברים האלה הכל מיותר ונר' כי אולי חשב יהיה מנביאי השקר ולא יבואו דבריו לידי גמר וז"ש מה משפט האיש אשר עלה לקראתכם והתכלית אשר לי בידיעה זו היא יען כי דבר אליכם את הדברים

האלה ורצוני לדעת אם איש אמונים הוא ויאמרו אליו איש בעל שער וכו' ויאמר אליהו התשבי הוא אשר לא יפול דבר מדבריו ארצה או אמר מה משפט האיש [אשר] עלה כו' ר"ל במה כחו ומשפטו אשר מלאו לבו לעלות לקראתכ' ולדבר דברים כאלה ובכלל מה משפטו באופן דברו דבריו האם במורא ופחד עלה לקראתכם וכן אופן דבריו מה משפט האיש האם דבר ברתת וזיע דברים כאלה או בלב אמיץ והם השיבוהו משפטו הוא ערו' באזור עור אזור במתניו לבד ובראשו אין כובע כי בעל שער הוא וממי יירא ולב יחת ויאמ' אליהו התשבי הוא אמיץ לבו כלב האריה לא יירא מרבבות עם:

**ט י יא יב יג יד**

**וישלח** אליו שר חמשים וכו' הר"לבג ז"ל המלך שלח אחריו שר חמשים וחמשיו עמו דרך כבוד וכשאמרו איש אלהים המלך דבר רדה ידמה מדבריהם שהם היו רוצים להביאו עמם ההכרח מצד מצות המלך והרגיש אליהו שאם לא יסכים ללכת עמהם יקחוהו בע"כ לז"א להם איש אלהים אני כדבריכם שאיני משועבד למלך ולא לזולתו נא תרד אש מן השמים ותאכל כו' וכן בשני אמנם השלישי שלא בא ביד חזקה כי אם בתחנון לא עשה אליהו עמו דבר וגם לא היה מסכים לבא עמו עד בא אליו דבר ה' רד אל תירא אותו ע"כ. וכן מהרי"א ז"ל והוסיף כי שר חמשי' השני הוסיף על חטאתו פשע באו' מהרה רדה בזדון וגובה לב ולפי שהיה ראוי יעלה לזכרון לפניהם האש שהוריד בהר הכרמל ולחכה את הכל ולא היה ראוי לבא לפניו בגובה לבב והם לא שתו לבם גם לזאת תרד אש מן השמים ותאכל אותך כו' וכדי שיירא המלך משלוח יד בו פן יגזור תרד אש מן השמים ותאכלהו אש לא נופח עשה כל זה. והרב"ע ז"ל בשער ק"ג הקשה בפסוקי' האלה שהראוי היה להוריד האש וגפרית על ההולכים לדרוש בבעל זבוב לא באלה שרי החמשי' כי מה פשעם שהרי אמרו המלך דבר רדה. ואם הם חייבים מיתה מצד איזו סיבה יקשה א"כ למה חמל על האחרוני' גם יחנן קולו אל יאמן בו. ולמה שלח חמשי' וחמשיו כי שר עשרה מספיק ואם לכבודו של אליהו עשה כן היה ראוי בפעם הב' להוסיף עליהם עד כהנה וכהנה ומהו או' ואם איש אלהים אני תרד אש זה לא יצדק אלא למי שמכחיש היותו איש אלהי' והשרי' האלה יחדיו הודו ואמרו איש אלהים המלך דבר רדה. **ותירץ** בזה כי להיותו אחזיהו ושאר המלכים אשר כגילו בורחים מלפני ה' ומעבודתו נסים מחסות בכנפי השגחתו וחסי' בצל הממשלו' חמשה הלא הם נרמזו במדרש א"ר אבין כנפים לארץ כו' שסדרו חז"ל ה' ממשלות אשר אליהם ימשכו האנשים בבקשת צרכיה' בסורם מעליו כו' כי כנפי הארץ הוא החסיון בטבע המוטבע ביסודות ובמורכבי' והם המיוחסים אל הארץ והם אשר כנו חז"ל לשרו של עולם והטבעיים

גררוהו בשהוא התחלה וסיבה לאשר יתנועע וינוע הדבר תחלה ובעצם וזו היא הא' וכנפי השחר הם ממשלת משרתי הימים אשר יחסוה חז"ל לשרו של יום אל תתהלל ביום מחר כי לא תדע מה ילד יום ואל זה חסו המעוננים וחשו יום זה כשר למלאכה פלוני' וכיוצא וזו היא השנית וכנפי השמש הוא החסיון אשר בתנועות הרוכבים וממשלותיהם אשר הם השמש ראשם בחשיבות מלכם והלבנה שניה וכל צבא השמי' לעומתם ולזה כללם שלמה במאמר תחת השמש וזאת הממשלה מיוחדת לכל ע"א ופן תשא עיניך השמימה כו' וכנפי הכרובים הוא החסיון מצד הנבדלים מניעי אלו הגלגלים בעלי הככבי' והצורו' אשר יכוונו אליהם הפקחים שב"עא והו' בקש' השפע מאתם ע"י הצורות המחצביות ולא ע"י הגלגלים וכמו שכתב קצת זה הר"מבן ז"ל בתחילת ע"א ומז' הענין היו כל נביאי השקר המפנים לבם לבטלה ומתפללים לאל לא יושיע וזוהי הרביעית וכנף השרף הוא הנבדל הראשון המניע לגלגל החלק העליון על כולם שאין שם צור' וכוכב ומשל' תנועתו בכל יום ומכריע לכל שאר הגלגלי' להלוך לרגלו ולהתגלג' עמו ממזר' למערב והיא ממשלת הזמן הכוללת כל הדברים ומפסיד ומכלה אותם לפי שהמד' הראשונ' אל הזמן והמשער' כל שאר התנועות היא זו התנועה היומית ועליה אמר החכם לכל זמן ועת לכל חפץ וזו היא הממשלה הה'. ומלכי יש' בכללם בחרו באלה הממשלות הנז' ואיזבל ראש לכולן ואחזיהו להיותו בנה של איזבל בחר בה' ממשלות אלה ומאשר יגע נמצא היותם על זה המספר חמשה והוא שלח לשאל אל א' מהממשלות האלה האחיה מחולי זה ולהקניטו כיון בשלוח לו שר חמשים וחמשיו לרמוז שמודה הוא בה' אלה הממשלות המושלות בהנהגת העולם לומ' שמודה בהם וכופר בזולתם ולא ייראו ולא יחת ממה שאמר לו בשם השם יתברך כי מפיו לא תצא הרעות והטוב כי הוא בוטח בחמשה אלה ובנרמז מהם ולזה דבר אליו קשה לאמר איש האלהים הנה המלך מפאת מה שיחוייב מצד הממשלות האלה הרמוזות בחמשיות האלה אשר אתה רואה המלך דבר רדה מנבואתך זאת ותבא אליו ולזה הקפיד אליהו ז"ל מה שלא הקפיד על הראשונים ההולכים לדרוש בבעל זבוב כי הם שמעו דברו ולהיות שבהר סיני ירד ה' עליו באש ויעל עשנו וכו' לבטל דעות נפסדות אשר כאלה מהם לזה הוריד עליהם אש מהשמים. גם בבחינה שנית היה משפט נכון לדונם באש לפי שישראל לא רצו לשמוע מפי האומר ועתה למה נמות כי תאכלנו האש הגדולה וכו' דבר אתה עמנו ונשמעה וכו' מעתה אם ימרה איש את פי הנביא משה רבינו ע"ה אשר קבלנו דבריו לשמוע ממנו כדי להנצל מן האש ואם לא נשמע ראוי שתאכלנו האש ולזה הוריד עליהם אש. אמנם שר החמשים השלישי בכה ויתחנן לו ואמר לו שלא ישקיף אל פרטות החשבון במה שהם

חמשה חמשיו הרומזים אל החמשה ממשלות הנזכרות כי ישקיף אל מה שהם חמשים נפש ויחון על השר המשים ועל החמשים נפש לבד שנאמר הנה ירדה אש מן השמים ותאכל את שני שרי החמשים וסיבת שריפתם היה היות פנייתם אל חמשיהם אל המספר הזה המכוון כנגד החמשה ממשלות לא כן אני מאמין. ועם זה נמצא היותו כופר בעבודת אלילים ובכל עבודות אדוניו אחזיהו ולזה ניצול מהאש עד כאן תורף דבריו ז"ל בשער הנז"ל: **ולע"דן** כי השר הראשון גם השני עלו אל ההר אבל לא נתקרבו אליו בגובה לבם ודברו מרחוק המלך דבר רדה לא כן שר החמשים השלישי כתיב בו ויעל ויבא מורה על שנכנס לפנים ממחיצת הראשונים והוסיף תחנון תיקר נא נפשי ונפש עבדיך אלה כלומר לא תחשוב שאף על פי שגזר עלינו המלך לתפשך שנעשה כן כי עבדיך אנחנו יחדיו ולנו לכבדך כעבדי' לאדוניה' כי הנה כדין ירדה אש מן השמי' ותאכל אם שני שרי החמשים ואת חמשיהם לפי ששניהם שוים בעזות זהו שא' שני שרי החמשי' כי מניינא למה לי אמנם רצה שילמוד זה מזה ילמוד השני מן הראשון שבראשון נאמר ויעל ולא נאמר ויבא שכן השני אף על פי שלא נזכר בו לא זה ולא אותו שהרי לא נאמר בו לא ויעל ולא ויבוא נלמוד שבמקום שעמד הראשון שם עמד השני וילמוד הראשון מן השני מה שני דבר בעזות וגוב' לבב כה אמר המלך מה שלא נאמר כן בראשון אלא המלך דבר רדה והוסיף עוד השני באומרו מהרה רדה שהוא זלזול שגם הראשון אף על פי שלא אמר לשון מהרה אלא המלך דבר רדה היו בעזות מצח ודרך זלזול ולזה הנה ירדה אש מן השמי' ותאכל את שני שרי החמשים הראשונים וחמשיהם שהיו כיוצא בהם אמנם אלו השרי החמשים הם עבדיך ועתה תיקר נא נפשי עוד מבחינת חסידות' של משרתי שהם עבדיך ובזה מובן יתור או' ועתה תיקר נא נפשי שכבר הזכיר כן בתחלת דבריו ובסמוך אוסיף עוד בזה ב"סד. והנה להיות השני מוסיף על הראשון תיבת מהרה שהיא זלזול יותר מן הראשון ולזה נאמ' בו ויען וידבר אליו ובראשון לא כתיב מהרה אלא ויען שהוא לשון הרמת קול כמו ויען איוב הראשון כמו שפיי המפרשים ז"ל. וכן הר"דק ז"ל לזה נאמר בו וירד אש אלהים מן השמים מה שלא הזכיר בראשון אש אלהים אלא אש מן השמים לבד. עוד אפשר שגדלה אשמת השני מן הראשון לפי שהיה לו לקחת מוסר ממה שאירע לראשון ובהיותו מותרה ועומד במרד לזה ירדה עליו אש בוערה יותר מהראשון אש אלהים מה שלא אמר בראשון אלא אש מן השמים לבד. ואמנם מה ששינה אליהו בשני שאמר אם איש האלהים בה"א הידיעה מה שלא אמר כן בראשון אלא אם איש אלהים אני הטעם שכבר נודע האלהים על ידי האש שירד בראשונים שנשרפו ולזה אמר אם איש האלהים הידוע אני תרד אש. אמנם השר החמשים השלישי עלה ובא יותר

מהשנים הראשונים ונתקרב אל אליהו וזהו שאמ' ויעל ויבא והוא לבדו נגש כדי שלא יצטער אליהו לחשוב שנגש לתפשו וזהו ויבא שר החמשים השלישי ויכרע כו' הכל בלשון יחיד ואמר החמשים ב"הא הידיעה לומר החמשים הנבדלים והידועים בחסידות ויראת ה' יותר מן הראשונים. ואומר אני שאפילו מלך ישראל שלח השלישיים ע"מ כך שידברו אליו תחנונים ואכריח כן מלשון הכתוב כי בראשון ושני כתיב וישלח אליו לא כן בשלישי דכתיב וישלח שר חמשים שלשים דתיבת אליו מורה אליו לתפשו ושלוח אליו לא כן זה כאילו אינו שלוח אליו בדבר מלך אלא לזולתו כלומר שאינו מוכרח כדברי הראשוני' המלך דבר רדה או כה אמר המלך מהרה תבא ולזה לא תמצא בדברי אלה האחרונים דבר קטן או גדול מזכירים מלך או שליחות ממנו לא מינה ולא מקצתה כלל אלא שהוא יבין מתוך תחנונ' כי הם שלוחים הראשונים אך לא מכריחים אותו בהם רק כרצונו הפשוט בא יבא אם ירצה כי אין כאן דבר מלך מכרחת. ואמר הנה ירדה אש ה' כי אולי יאמר אליהו רצוני לייקר שם שמים בעולם להודיע כי באש ה' נשפט וכל זדים ועושי רשעה תלהט אותם האש לזה אמר עוד הנה ירדה אש כלומר הנה כבר ירדה אש מן השמים ותאכל את שני שרי החמשים שהשנות הדבר בשני שרי החמשים ואת חמשיהם כבר הורו שנכון הדבר מאת האלהים ועתה למה אמות כי תאכלני האש הגדולה ז"ש ועתה שכבר נתקדש שם שמים שהנה ירדה אש מן השמים ותאכל כו' תיקר נפשי בעיניך כי מה פשעי ואני איני כופה אותך בדבר מלך כלל כראשונים:

**טו**

**וידבר** מלאך ה' כו' הר"דק ז"ל רד אותו פי' עמו וכן וירד אותו אל המלך ירד עמו והלך אל המלך בי השר עלה אל קצה ההר ואליהו היה בראש ההר. אל תירא מפניו כי ירא היה שיוליכנו למלך והוא ירא מן המלך מפני שהתנבא רע שימות או היה ירא מפני איזבל אמו ע"כ. וכן מהרי"א ז"ל ואני חולק על דבריו במ"ש שלא עלה זה השר החמשים קרוב לאליהו דא"כ הי"לל רד אליו ולא רד אותו שהוא כמו רד עמו אפי' להר"דק אלא ודאי זה השר החמשים השלישי עלה קרוב לאליהו וכמו שהוכחתי מאו' ויעל ויבא מה שלא אמר כן בשנים הראשונים:

**טז**

**וידבר** אליו כו' וימת כו' כבר זכרנו למעלה שהיה הספק בדיבור זה אם דבריו אלה הם שימות בעונש אשר דרש בבעל זבוב או אם הודעה לבד שימות מכובד החולי עצמו כי בתחילה באו דבריו סתומים שאמר ולכן כה אמר ה' המטה אשר עלית כו' אמנם עתה ברר לו יותר דבר ה' באמור לו יען אשר שלחת כו' לכן המטה כו' והכתוב הזה מנגד לפירוש הרב"ע ז"ל באומרו לדרוש בדברו בלשון יחיד והי"לל לדרוש בדבריהם כי רבים

הם האלילים ולפיי קשה לדרוש בדברו ובדוחק אפשר לומר לדרוש בדברו שחוזר לבעל זבוב וחוזר לראש הפסוק המבלי אין אלהים בישראל אשר שלחת לדרוש בבעל זבוב לדרוש בדברו:

**יז**

**וימת** כדבר ה' כו' רש"י ז"ל וימלוך יהורם אחיו היה. **ולע"דן** שאמר שאלו לא שלח אל בעל זבוב לא היה מת שלא היה החולי כ"כ מסוכן מעצמו זהו שא' וימת כדבר ה' בדמותו כאשר דבר אליהו ופיי שאמר יען אשר שלחת מלאכים לדרוש בבעל זבוב לכן בעונש זה המטה אשר עלית שם לא תרד ממנה כי אי' לו' הבא זכות והפטר והו' יש לו עון גדול כזה אשר בעת מטה רגלו עונותיו לכדוהו ליפול ובחבלי פשעיו נתמך לבלתי רדת מן המטה:

**בשנת** שתים כו' רש"י ז"ל אפשר לו' כן והלא מלך בשנת י"ט ליהושפט שהרי אחזיה מלך בי"ז ומלך שנתים ובסמוך נמי כתוב בשנת י"ח ליהושפט מלך יהורם ויהושפט מלך (כ"ב) [כ"ה] שנה קודם שמלך יהורם בנו אלא ראוי היה יהושפט ליהרג ברמות גלעד ובשכר שזעק תלה לו שבע שנים ומאותה שעה הוא מונה לבנו ע"כ. והוא לחז"ל בסדר עולם. והרד"ק ז"ל בשנת שתים ליהורם מלך יהודה היאך היה זה והלא אמר למטה כי מלך בשנת י"ח ליהושפט ויהושפט הלך עמו למלחמת מואב והנה היה מלך בימי יהושפט ז' שנים כי יהושפט מלך כ"ה שנים אלא שיהושפט המליך את יהורם בנו מפני מחלוקת אחיו כמו שאומר בדברי הימים ואת הממלכה נתן ליהורם כי הוא הבכור מה היה צ"ל זה ידוע הוא כי המלוכה היא לבכור אלא שנראה שהיה שם מחלוקת בין בניו לפיכך נתן לו המלוכה בחייו ומלך בחיי אביו שבע שנים ובשנת שתים למלכות יהורם זו שמלך בחיי אביו מלך יהורם בן אחאב כי לא היה לו בן לאחזיהו מלך ישראל לפיכך מלך אחיו יהורם תחתיו והביא מסדר עולם כדרש"י ז"ל כנז"ל ע"כ. והר"לבג ז"ל הרחיב הקושיא זה לשונו יש בכאן קושי חזק והוא שלא יתכן שיחיה אחזיהו עד שנת שתים ליהורם בן יהושפט וזה שכבר מלך בשנת שבע עשר' ליהושפט ולא מלך כי אם שנתים כמו שקדם וכבר מלך יהושפט חמש ועשרים שנה ולזה לא יתכן שנא' שהתחיל יהורם למלוך בשנת שתים ליהורם בן יהושפט. ואם אמרנו שכבר התחיל יהורם למלוך בחיי אביו מעת מות אחאב הנה לא יתכן מ"ש ואת הממלכ' נתן ליהורם כי הוא הבכור שהרי החזיק בה בחייו. והנה זכר במה שיבוא כי בשנת חמש ליורם בן אחאב מלך ישראל ויהושפט מלך יהודה מלך יהורם בן יהושפט וזה ממה שיוסיף עוד הספק על זה ועוד שאחר זה כתב כי בשנת אחת עשרה ליורם בן אחאב מלך אחזיה על יהודה

ובמקום אחר כתב בשנת שתים עשרה ליורם בן אחאב מלך אחזיה על יהודה וזה לראו' כי כשיאמר בשנת כך למלך כך הנה פעם ירצה בו שעברו אותם שני' למלך ופעם ירצה שהמליך בשנה ההיא ויהיה הרצון באו' בשנת אחת עשרה ליורם בן אחאב שכבר עברו לו אחת עשרה שנה והיא שתים עשרה והרצון באו' בשנת שתים עשרה הוא שכבר היה בשנת ההיא. והנרא' בעיני כי מפני החתון שהיה ליהושפט עם אחאב היה יהושפט מולך אחר מות אחאב עם מלך ישראל כל ימיו כי היו חולקים לו כבוד בני אחאב מפני היותו זקן והתחתן באחאב ולזה תמצא שאמר בשנת חמש ליורם בן אחאב מלך ישראל ויהושפט מלך יהודה והרצון בו שיהושפט היה מנהיג ישראל עמו וכאילו היה יהושפט מלך ישראל גם כן והוא מבואר שהוא מחויב שיהיה פירושו כן כי אי אפשר שיהיה הרצון בו שתהיה שנת חמש ליהושפט כי שנת חמש ליהורם הם שנת עשרים וחמש ליהושפט אחר שכבר מלך אז יהורם בן יהושפט ובזה הדרך נאמר שעד שהתחילה השנה השנית למלכות יהורם מלך יהודה היה מלך יהודה משתתף עם יהורם בן אחאב בהנהגת מלכותו כי כבר תמצא במלחמותיו שהיה יהושפט תמיד עמהם. והנה לישב כל אלו הפסוקים ידמה בעיני שהשנה שמלך בה אחזיה היתה שמנה עשרה ליהושפט רוצה לומ' שכבר עברו שבע עשרה ובמלוך יהורם עברו ליהושפט שמנה עשרה והיה בשנת התשע עשרה ובשנה שעברו חמש שנים ליהורם בן אחאב מלך ישראל מלך יהורם בן יהושפט מלך יהודה ובזה לא יפול שום ספק כי כשעברו לאחאב [ארבע שנים] מלך יהושפט ונשארו לאחאב י"ח שנים מקוטעי' ולזה לא עברו ליהושפט במותו כי אם י"ז שנים שלמים והיה בשנת שמנה עשרה ומלך אחזיהו שתי שנים מקוטעים ומת כשהיה יהושפט בשנת התשע עשרה ואחר כך חיה יהושפט פחות משש שנים בדרך שלקח העשרים וחמש מעט ואז עברו חמש שנים ליהורם בן אחאב והיא בשנה הששית וכשעברו לו אחת עשרה שנה והיה בשנת השתי' עשרה בדרך שלקח מהשתים עשרה יותר ממה שלקח מהשנה הששית הנה כבר עברו ליהורם בן יהושפט יותר משש שנים שלמים והיותר היה קצתו מהשנה הראשונה ליהורם בן יהושפט וקצתו היה מהשנה השמינית ונחשב לו זה שמנה שנים ולא היה כי אם שש שנים ויותר מעט ולפי שהשנה הראשונה ליהורם בן יהושפט לא היתה אלא זמן מועט מאד כמו שביארנו הנה לא נראה בזמן ההוא היות מלך ביהודה בלתי משתתף עם מלך ישראל בהנהגת ישר' ולא הראה לו זה עד בא השנה השנית ליהורם מלך יהודה והנה בזה הדרך נתיישב כל זה בלי ספק ע"כ ומה שכתב ז"ל ואם אמרנו שכבר התחיל כו' הנה לא יתכן מה שאמ' ואת הממלכה נתן ליהורם כי הוא הבכור וכו' זוהי שיטת הר"דק ז"ל כמו שכתבנו ואין כאן קושיא

כלל ממה שהקשה הר"לבג ז"ל כי כבר אמר הרד"ק שהיה מחלוקת בין אחיו כל אחד ואחד או' אני אמלוך ולזה אמר כי את המלוכה נתן ליהורם כי הוא הבכור ולזה המליכו בחייו כדי שיחזיק במלכות. ומהר"יא ז"ל הביא ככל הנז' לעיל בשם סדר עולם ובשם הר"לבג ז"ל:

**ב**

**א**

**ויהי** בהעלות ה' את אליהו רש"י ז"ל בסערה ברוח סערה עד כאן והר"דק ז"ל בסערה בקמץ חטף הסמך אמר בסערה ולא אמר כן למטה אלא רכב אש וסוסי אש רוח סערה היה עמהם כמו שאמר ויעל אליהו בסערה השמים אלא הנראה לאלישע אמר רכב אש וסוסי אש אבל הרוח אינה נראית ורוח הסערה העלתה אותו מן הארץ אל האויר כמו שמעלה הדברים הקלים כן העלתה אותו ברצון האל עד גלגל האש ושם נשרפו בגדיו זולתי האדרת וכלה בשרו ועצמו והרוח שבה אל האלהים אשר נתנה ומה שנראה רכב אש וסוסי אש לאלישע להודיע כי בעלותו עלה מישראל רכבו ופרשיו כמו שאמר אלישע אבי אבי רכב ישראל ופרשיו ודעת המונינו גם חכמינו כי הכניסו האל בגן עדן עם גופו כמו שהיה אדם הראשון קודם שחטא וכן הכניס חנוך שם ובדרש כי עשרה הם נכנסו חיים לגן עדן וילך אליהו ואליהו נאמר לו בנבואה כי באותו היום נלקח ולא גלה הדבר אל אלישע אבל אלישע נאמר לו גם כן בנבואה שהרי אמר גם אני ידעתי החשו עד כאן: **ומהרי"א** ז"ל כתב ספר הכתוב שכאשר העלה ה' את אליהו בסערה לשמים היה ענייני בזה האופן והוא כי ראשונה הלכו אליהו ואלישע מן הגלגל ואמר אליהו אל אלישע שישאר שמה בגלגל כי ה' לקחו עד בית אל ושם יצאו בני הנביאים שהם התלמידים שהיו מכינים עצמם לנבואה והיו פרושים ונזירים לעבודת הגבוה ואמרו בסוד אל אלישע הידעת כי היום לוקח ה' את אדוניך רוצה לומ' שיקח את אדוניו שהיה עטרת ראשו והוא השיבם גם אני ידעתי החשו ר"ל גם אני ידעתי שתוקו ואל תדברו עוד כדבר הזה כי הוא מחריש לראות מה יעשה אליהו בלקיחתו ויהיה החשו לפי זה צווי או יהיה פירושו החשו שתקו ולא דברו עוד ובהיותם בבית אל אמר אליהו אל אלישע שהשי"ת שלחו אל יריחו ושישאר שם הוא בבית אל ואלישע השיבו כבראשונה שלא יפרד ממנו והלכו אל יריחו ובני הנביאים אשר שם אמרו ג"כ אל אלישע מלקיחת אליהו והוא השיבם כאשר לראשונים והלכו אליהו ואלישע אל הירדן ויקח אליהו את אדרתו ויגלום ר"ל שכרך אדרתו והכה בה את המים ויחצו המי' ויעברו שניהם בחרבה ובעברם אמר אל אלישע שאל מה אעשה לך בטרם אלקח מעמך ושאל אלישע ויהי נא פי שנים ברוחך

אלי והוא השיבו הקשית לשאול ובהיותם הולכים ראה רכב אש וסוסי אש שהפרידו בין שניהם ועלה אליהו בסערה השמימה ואלישע היה מצעק אבי אבי רכב ישראל ונפל אדרתו מעליו ולקח אותה אלישע זהו פשט הסיפור. וראיתי לדרוש בענין זה י"ב דברים האחד הגיד לבני הנביאים כולם אשר בבית אל ואשר ביריחו שהיה אליהו נלקח בו אם דרך נבואה אין סגנון אחד עולה לשני נביאים כ"ש למאה ומה תועלת בהודעה זו אליהם. השני אם הם היו יודעים לקיחת אליהו ועלייתו השמימה אם כן איך היו חושבים אחר כך שרוח ה' נשאו על אחד ההרי' והשליכו באחד הגאיות שזה סותר למה שאמרו ראשונה. הג' מה ראה אליהו ללכת הגלגל ובית אל והירדן קוד' לקיחתו ואם עשאו ללא תכלית למה כותב הספרי' כתבם. הרביעי למה היה מעלים אליהו מאלישע משרתו מהמצא בלקיחתו וידוע שישתלם בראות לקיחתו וח"ו היה אם כן מונע טוב מבעליו. החמישי למה נלקח בתוך הירדן שבנח כפות רגליו נלקח. הששי למה נלקח אליהו ברכב אש וסוסי אש ודי ברוח סערה שיוליכוהו אל המקום אשר יהיה שמה הרוח ללכת והכתוב אמר שעלה אליהו בסערה השמימה ולא ברכב אש ובסוסי אש. השביעי במה שאמר שאל מה אעשה לך כו' והיה ראוי יאמ' מה אתן לך וגם לא מצעו שעשה עמו דבר אחר הדברים האלה. השמיני בשאלת אלישע ויהי נא פי שנים ברוחך אלי איך שאל קשה ומגונה אם מפאת אליהו שאין בידו לתת מה שלא היה לו ואם מפאת אלישע שהוא זדון ועזות לבקש שיהי' גדול מרבו ועם היות שאחז"ל בכל אדם מתקנא חוץ מבנו ותלמידו הנה זר מאד שישאלהו אלישע לא די כרבו אלא פי שנים. התשיעי במה שהשיבו אליהו אם תראה אותי לוקח מאתך יהיה כן כי איך אפשר להיות כן פי שנים והוא אין בידו. והתנאי הזה למה שהרי כבר היה עומד עמו והוא נלקח ואם בראות לקיחתו תלוי הדבר לא הקשה לשאול שהרי עומד ורואה הוא נלקח. העשירי אדרת אליהו נפלה בכוונה או במקר' אם בכוונה לאי זה תכלית ואם במקרה למה נפלה האדר' יותר מזולת מלבושי אליהו. ה"יא אם מת אליהו או אם הוא חי אם מת רצוני לומר שנשרף גופו ובגדיו ביסוד האויר או ביסוד האש והרוח שבה אל האלהים אשר נתנה או אם הוא חי בגוף ונפש עדיין כמו שנלקח. הי"ב אם אמרנו שאליהו חי בגוף ונפש באיזה מקום נתיישב ועומד אם בגרם הגרמיים השמימיים או למעלה מהם או בארץ מתחת וראוי שנשתדל מדרך הסברה להשיב אמרים נכוחים על כל זה כי לא מצאנו בספרים חדשים גם ישנים דבר מספיק לזה:

**ואומר** שכבר כתבתי בפירושי לספר שמואל שבימי עלי היה דבר ה' יקר מאד אין חזון נפרץ אמנם כאשר בא שמואל ע"ה ונתעלה בנבוא' לא זו בלבד לעצמו רק לכל

שבאמצעותו חלה הנבואה על זולתו רבים וז״ש ויוסף ה׳ להראות בשילה כי נגלה ה׳ אל שמואל רוצה לומר ויוסף ה׳ להראות בשילה לכל המתנבאים יען כי נגלה ה׳ אל שמואל ובאמצעותו זכו כולם כניצוץ השמש המכה בגוף בהיר יזהיר ויתהפך הנצוץ על מקום חשוך ויאיר המקום ההוא על ידי ההתהפכות כן בשפע האלהי כשירד על הנביא השלם יתהפך גם אל זולתו וכל א׳ וא׳ מאשר בחברתו יהנה ממנו כפי הכנתו ויקבל מאותו ההתהפכות וינבאו בו. ולזאת הסיבה היתה הנבואה באומה ישראלית ובארץ הנבחרת להיות עמם הארון והלוחות שהיתה השכינה שורה שם ובאמצעות זה היה חל השפע על הנביאים וחזון נפרץ ולכן כשנגנז הארון נעדרה הנבואה ובזה האופן הגיעו השבעים זקנים למדרגת הנבואה באמצעות משה רבינו ע״ה וכמו שא׳ ואצלתי מן הרוח אשר עליך ושמתי עליהם. והגיעו ישראל למדרגת נבואה באמצעות משה ע״ה ולזה כיונו חז״ל באומר׳ פני משה כפני חמה פני יהושע כפני לבנה כ״ז כי יהושע לא היה מצד עצמו ראוי לאות׳ נבוא׳ אך באמצעות משה רבו שהוא כדמות החמה שהלבנ׳ מקבלת הארה מהחמה כן פני יהושע פני לבנ׳ מקבלי׳ מפני משה ולז״א הזקני׳ אוי להם שאפי׳ יהושע לא היה ראוי לנבואה אלא מפאת משה ע״ה אוי להם מאותה בושה הגדולה וכן כיוצא בזה היה ענין אליהו ז״ל שהיה כ״כ מושפע בנבואתו שרבים מבני הנביאים היו מתנבאי׳ באמצעותו אחז״ל בתוספת׳ דסוטה עד שלא נגנז אליהו היתה רוח הקדש בישראל שנאמר ויצאו בני הנביאים אשר בבית אל [אל] אלישע כי היום ה׳ לוקח אדונך מעל ראשך הלכו ועמדו מרחוק ועברו את הירדן יכול מפני שהיו מועטים ת״ל וחמשים איש מבני הנביאים יכול הדיוטי׳ היו ת״ל אדונך אדונינו לא נאמר אלא אדוניך מלמד שהיו חכמים כאליהו וכשנגנז אליהו נסתלקה מהם רוח הקדש שנאמר ויאמרו הנה נא יש את עבדך חמשים אנשים בני חיל ילכו ויבקשו את אדוניך אלא שנסתלקה מהם רוח הקדש ומה ת״ל עד בוש מלמד שנתבייש מהם שלא יאמרו אינו רוצה להקביל פני רבו. הנה שחז״ל השיבו כאן על שתי השאלות הראשונות אשר שאלתי באומרם שבני הנביאים ידעו כולם לקיחת אליהו לפי שמרוב השפע שהיה נשפע עליו בחייו היו גם הם יודעים העתידות מדרך הנבואה ושאחרי שנגנז נסתלקה מהם וחשבו שנפל באחת הגאיות או באחד ההרים. ואני אחשוב בהתרם דבר אחר והוא שכמו שהמעיינות אשר יבואו אליהם מים מהמקור הנה כאשר יחסרו המים יודע שהמקור מושחת ושיש בו פגע מה אחר שלא יבואו ממנו המי׳ בגריר׳ כבראשונה כן בני הנביאים בזמן אליהו הם ידעו שבהתהפכות השפע נבואיי הנשפע עליו היו הם משיגים השגת נבואתם ובאורו יראו אור לא כן עתה כאשר רצה השי״ת להעלות את אליהו בסערה השמים נסתלק

השפע ההוא מן הנביאים כולם וגם מאלישע נסתלק באותו עת שלא היו מושפעים בעת ההיא כמו שהיו קודם לזה ולכן נמנו וגמרו כולם שאליהו שהיה המקור לזה השפע היה מסתלק ולכן לא היה מגיע באמצעותו אותו השפע אליהם. ולזה בבא אליהו אל בית אל ואל יריחו לא שאלו ממנו דבר כי יאמר להם במופלא מכם אל תדרושו אבל שאלו אל התלמיד אלישע אמרו אחרי אשר אנו רואים את אליהו חי ואנו רואים הסתלקות השפע הזה אנו גוזרים שהיום הזה נלקח מעל ראשך ולזה השיבם אלישע ואמר גם אני ידעתי והרגשתי כמוכם וידעתי שזה סיבתו האמנם אחרי שנלקח אליהו חשבו הנביאי' שנשאהו רוח אלהים והשליכו באחד ההרים או באחת הגאיות לפי שהם היו חושבים שימות מהוראת הסתלקות נבואתם אמנם כאשר נשאתו רוח סערה חשבו אולי היה זה כפעם בפעם שרגיל היה בזה לזה אמרו אל אלישע שילכו לבקשו ואילו ידעו בנבואה לא היו מסתפקים בזה אבל להיותם מסופקים מצד העדר השפעת נבואיי מהם ידעו שהיה נלקח אבל לא היו יודעים מה היה ממנו האם ישאר בארץ או יעלה לשמים אמנם אלישע שדבר אליהו עמו וגילה לו ענין לקיחתו אמר להם שלא ילכו לבקשו כי לא ימצאוהו בשדה כי התהלך אל האלהים ולפי שהפצירו בו אמר שלחו כדי להוציא מלבם זאת וכאשר הלכו ולא מצאו דבר ואמר להם אלישע הלא אמרתי אליכם כו' אז השתחוו לו כי אמרו ימלא מקום אליהו ויהיה מקור נובע לו חכמה ולזולתו כמו שהיה אליהו ונתבארה תשובת שתי שאלות הראשונות. והנה אליהו רצה ללכת אל מקומות קדושים כדי שילקח משם ראשונה אל הגלגל לקדושתו כמו שאבאר ואחר כך הלך אל בית אל כי שם נגלה ה' אל יעקב פעמים. ואחריו ליריחו שנלקחה בנס כן לקיחתו בנס ואח"כ הירדן כי נעשה שם נס בהעברת הארון הנה הלך אליהו אל מקומות הקדושים שילקח מתוכם והיה רוצה שיתעכב שם אלישע לפי שלא היה יודע באי זה מקום ואופן ילקח אליהו. או שנאמר שהלך במקומות האלו בעבור אלישע ולכן הלך לגלגל שהיה מקום קדוש שהרי בו עשו ישראל החנייה הראשונה כשעברו את הירדן ושם הקים יהושע י"ב האבני' אשר לקחו מן הירדן לזכרון הנס האלהי ושם מל יהושע את כל העם ושם עשו את הפסח ושם הושיבו ראשונה משכן העדות וארון ברית היה אם כן אותו המקום יסוד לתורה והמצות והחזקה שלקחו בכניסתם לארץ. ואמנם בית אל היה מקדם מקום הנבואה והשפעה האלהית כמו שזכרה התורה במראה הסולם שראה יעקב ואמר מה נורא המקום הזה וכו' ובחזרתו אמר ונקומה ונעלה בית אל ואעשה שם מזבח לאל העונה אותי כו' ואמנם יריחו היה מקום הנפלאו' כי הנה משה ע"ה כשהראה לו הש"י את כל הארץ בעת מותו היה בראש הפסגה אשר על פני יריחו הנה אם כן כשהיה על פני יריחו מת. ושם ביריחו

נגלה המלאך ליהושע ואחרי שהיה המקום ההוא מקודש ונלכדה העיר בנס בארון האלהים אשר הלך סביבו ששת ימים וביום השביעי שבת וינפש ונפלה החומה תחתיה כו' ולהיות המקום קדוש לא נדבק בידם מאומה מכל השלל וגם היה המקום ההוא מקום נסים כפי מה שנעשה לחיאל בית האלי בבניינו כנז"ל ומפני כל זה כאשר ידע אליהו שקרבה עת הלקחו אל השמים הלך ואלישע עמו אל הגלגל כדי שיפטר מישראל כי (עם) [שם] שתים עשרה אבנים אשר הוקמו על שמם ואמר לאלישע שישאר שמה לנסות היסתפק בהיות חסיד קדוש ה' במצותיו חפץ מאד שהיה רומז כן הגלגל כאמור והנה אלישע השיבו חי ה' אם אעזבך כלומר איני מסתפק בזה כי חי ה' והוא היכול להשלימו יותר וגם חי נפשך אדוני שאתה יכול להשלימי יותר ולא אעזבך ר"ל עד שאגיע למעלתך וא"חכ בא לבית אל לתת הודאה לאל כמו שעשה יעקב אבינו לאל העונה אותו בעת צרתו וגם שהיה מקום לנבואה ולזה אמר לו שב נא פה ר"ל הסתפק בשתהיה גם כן נביא ושב בבית אל המורה עליה והוא השיבו שגם בזה לא יבחר כי אם להיו' במעלתו ובמדרגתו וזהו אם אעזבך. ואח"כ הלך ליריחו שכמו שמשה ע"ה מת ופניו אל יריחו כן אליהו בהיות ביריחו היה המקום האחרון אשר הלך בזה העולם ולפי שהוא היה מקום הנסים ואמר לו שישב שמה ר"ל שיהיה חסיד ונביא ויעשה נסים ונפלאות והוא השיבו גם כן שלא יעזבהו כלומר שגם בזה לא יתפתה עד הגיעו למדרגתו ואז הלכו שניהם יחדיו הירדנה וחמשים איש מבני הנביאים הלכו ויעמדו מרחוק ר"ל שלא נתקרבו לא אל מעלת אליהו ולא אל מעלת אלישע כי מרחוק נשארו ושניהם עמדו על הירדן הנה ביארתי בזה תשובת שאלה שלישית ורביעית. וה"ר לוי בן גרשון ז"ל כתב שאמר זה כדי שלא יפחד אלישע בהפרד אליהו ממנו אם יראה שינשא ברוח סערה השמימ' ולזה היה דוחה אותו שלא ימצא שם אלישע והיא חלושה. והנה נלקח אליהו בתוך ירדן וכתב הרד"ק ז"ל שהיה להיותו מקום אשר מת שם אדון הנביאים כדי להשתטח בתוך כברת ארץ לאותו מקום. אבל מה שאחשבהו הוא על פנים שונים אם שרצה שיתקבצו שמה ד' היסודות הארץ אשר למטה מהמים אשר היו רגליו עליה. והמים והרוח הסערה והאש כדי להשלים ביניהם בגופו בנצחיות גדול ויהיו אותם היסודות בגופו בברית שלום כמו שייעדו הקב"ה לפנחס בריתי שלום ובאר הנביא בריתו היתה אתו החיים והשלו' וגם להורות על גופו שלא יהיה נפסד אשר לא כמנהג הטבעי כמו שאותם יסודות שמה באופן נסיי כמו שאמר המשורר ע"ה באנו באש ובמים והנראה יותר אמיתי בדבר הוא שמשמנה נסים שעשה אליהו חמשה מהם לא היו מפורסמים והם כלכלת העורבים אם היו עורבים ממש וכד הקמח לא תכלה וצפחת השמן לא תחסר ותחיית בן הצרפית

ועוגת רצפים וצפחת המים שנתן לו במדבר ומה שהלך בכח האכילה ההיא ארבעים יום וארבעי' לילה כי היו כולם מיוחדי' לו לבדו ובלי פרסום ושלשה מהם היו מפורסמים מה שנשבע אם יהיה טל ומטר השנים האלה כי אם לפי דברי ושלח מלך ישראל בכל הממלכות לבקשו בעבור עצירת גשמים. והורדת האש על המזבח בכרמל ושריפת שרי החמשים וחמשיהם ועם היות שלא עשאם במצות ה' אין ספק שלא עשאם אלא לכבוד השי"י ולכן כשנלקח אליהו בא אל הירדן והכה המים ונחרבו דומה לעצירת גשמי' אשר היה בימי אחאב ובאו לקבלו רכב אש וסוסי אש כנגד האש שהוריד בכרמל ועל שרי החמשים וחמשיה' ולזה היו סוסי אש בלשון רבים כל זה להורו' שביום הלקחו נזכרו זכיותיו מצורף לזה רצה השי"י לעשות נס שהמים יעלו למעלה והאש תרד למטה לרמוז שלקיחת אליהו בגופו היה הפך הטבע כענין ירידת האש למטה ועליית המים למעלה שקמו נד אח' עם היותם בהפך דרך המים נגרים ארצה ודרך האש עולה למעלה ואולי שבהר חורב ראה אליהו הרוח והרעש והאש וקול דממה דקה גם זה להתיר על זה הענין שלא יפחד מאיזבל פן יפול ברשתה כי סוף שיבוא אל אבותיו בשלום ילקח ע"י האלהים ברוח ורעש דהיינו הסערה שכלולה משניהם והאש לרמוז אל סוסי אש ורכב אש ואחריהם קול דממה דקה לרמוז אל ההסתלקות שיסתלק בדממה ע"י השם ית' גם נלקח בסערה לרמוז שכל ימיו בצער ועמל מכאיב ואשר בסערה ישופנו תמיד ולפי שענהו השם יתב' בכל צרותיו מתוך הסערה היה שנלקח בסערה. הותרו בזה השאלה חמשית וששית ואמנם במה שאמר אליהו לאלישע שאל מה אעשה לך ושאלת אלישע פי שנים ותשובת אליהו הקשית לשאול כבר כתבו חז"ל ששאל שיעשה פי שנים בנסים שאליהו עשה שמנה נסים ואלישע רצה לעשות י"ו ולדבריהם לא ידעתי למה ישיב אליהו הקשית לשאול כי מה קושי יש בזה שעשה אלישע כמה וכמה נסים היד ה' תקצר. וכן קשה למה שפי' הר"לבג ויהי נא פי שנים ברוחך אשר אצלת על הנביאים שיבוא אלי פי שנים בערך בכור שירש פי שנים כשני אחים. ומה קושי יש בזה שאמר הקשית לשאול. וה"ר נסים פי' פי שנים שיהיה לו השפע הנבואיי כפול וכפי שנים ממה שהיה בו באליהו בחייו ועל כן השיבו הקשית לשאול כי העלול לא יגדל במדרגה העלה אבל אם תראה אותי לוקח מאתך שתהיה שם בעת שימשך השפע העצום ההוא עליו ביותר ויותר לאין שיעור ממה שהוא עתה שאין ספק שבעת ההיא נתעלה אליהו כמה וכמה ממה שהיה בתחילה עד ששב כמלאכי השרת אם תראה אותי באותו העת יהי לך כן ר"ל שאשפיע עליך כל כך שתהיה פי שנים ממה שאני עומד עתה בו ואם אין לא יהיה כי אי אפשר שתתעלה יותר ממה שיש לי. אבל יקשה לדעת הזה איך יאמר

זה אליהו לאלישע בהיותו כבר בעת הלקחו והיה יודע שיהיה רואה אותו נלקח מעמו בהכרח אחרי היותו עמו שמה וגם איני רואה בדחז"ל ולא בדברי המפרשים אם יאמרו שאלישע ראה את אליהו נלקח מעמו באופן שנאמר שזכה לפי שנים מהנבואה שהיה אליהו אם לא. ולכן נ"ל שאלישע לא שאל מאליהו לא כפלים מרוחו ולא כפלים מנסיו ולא בנבואה לא ממנו ולא משאר הנביאים כי היה זה ביד הש"ית והוא יהב חכמתא לחכימין ולא היה ביד אליהו לשיבקש ממנו וגם כי הנה עזות הוא לבקש ממשלה יותר מרבו אבל ענין המאמרים ובקשת הנביא היה בדבר אחר והוא שאין ספק שאלישע עזב את אביו ואת עשרו והלך אחרי אליהו כי היו דברי אליהו נחמדים אליו מזהב ומפז רב ועתה שבשרו מלקיחתו עגמה נפש אלישע מאד ולזה אמר לו אליהו שאל מה אעשה לך האם תרצה שאשים פי על פיך ועיני על עיניך ומה אעשה לנחמך על פרידתי ולזה אמר לו אלישע שים נא בפי שנים רוצה לומר שיהיו מדברים שניהם יחדיו פה אל פה יהיה בזה האופן ברוחך אלי שיבוא אלי רוחך הטוב בחלום חזיון לילה או בהקיץ ולא יהיה הפירוד החלטי והשיב אליהו הקשית לשאול שיבוא הרוח הרוחני הנפרד מהגוף לדבר עם האיש הגשמי אמנם אם תראה אותי לוקח מאתך יהי לך כן ואין פי' אם תראה אותי לוקח מאתך בעת שאלקח כמו שחשבו החכמים הנז"ל שזכרתי דבריהם כי לדבריהם היה ראוי שיאמר אם תראה אותי כשאלקח מאתך וגם קשה שכבר היה עת הלקיחה ומה לו לשים הענין בתנאי אבל אמיתת הענין הזה שאמר אליהו אל אלישע אם תראה אותי אחר זמן שאני כבר אני לוקח מאתך ועכ"ז באמצעות זכות נפשך תראה אותי יהי לך כן ואם אין לא יהיה אבל אם לא אתה תהיה גשמי ולא תזכך חומרך לא יהיה הנה א"כ היה התנאי שיהיה אלישע זך ומזכך חומרו ואז ישיג הדיבור עם רוח אליהו וכבר זכרו חז"ל שהרבה מהחכמי' זכי הנפש ראו אותו בבית המדרש והגיד הכתוב שהיה אלישע רואה אותו בסערה בתוך סוסי אש ורכב אש והיה צועק אבי אבי לפי שהניח אביו ובא אחריו לזה חזר ואמר פעם שנית לפי שהיה רבו ואמר רכב ישראל ופרשיו שהוא היה העומד לישראל במקום רכב ופרשים ומצילם מהאויבי' יותר מהרכב ופרשים ואולי אמר רכב ישראל ופרשיו על רכב אש וסוסי אש אשר ראה כלומר הלא אלה הבאים לקבל פניך הם רכב אש ישראל שבאמצעות האש אמרו בהר הכרמל ה' הוא האלהים וסוסי אש הם הפרשים שרי החמשים אשר טרפו במצותיך ולא ראהו עוד באותה מראה כשנלקח. אבל הרים את אדרת אליהו ואין ספק שלא נפלה במקרה כי אם בכוונה השליכו אליהו על אלישע לפי שיהיה כלי לחול בו השפע והנבואה אשר היתה חלה באליהו ושאלישע יתלבש אותו באדרתו ובנבואתו במקומו וכבר נרמז לו זה

בעת ההיא שמצאו אליהו חורש בשנים עשר בקר וישלך אדרתו אליו שרמז לו שכאשר ילקח מן העולם הזה ישלך אדרתו עליו ויתלבש בנבואתו ויעמד תחתיו ומה טוב מעשה אלישע במה שהגיד הכתוב שקרע את בגדיו לשני קרעים וכו' וירם אדרת אליהו וכו' להורות שקרע את הבגדים שהיה לובש מקודם להורות שנעתק מהמדרגה ההיא שהיה בה מקודם לכן ונשאר במדרגת אליהו ומעלתו. ואפשר עוד לפרש שהיה מזעק אבי אבי רכב ישראל ופרשיו לומר שכאשר ראה אלישע רכב אלה מאש וסוסי אש צעק ואמר אל אליהו אבי הביטה וראה אל הרכב ופרשים האלה שהם הם רכב ישראל ישרא' סבא הוא יעקב אבינו אשר ראה אותם המחנות ואמר מחנה אלהים זה כשראה אותם במראה ההיא וכפל אבי אבי על שניהם על יעקב ועל אליהו והותרו בזה השאלות שביעית ושמינית תשיעית ועשירית ואמנם אם מת אליהו או לאו ובאיזה מקום הוא אין לנו בזה מקום מהסברה אלא מקבלת חז"ל ומהוראות הפסוקים שלא מצאנו בו שם מיתה כלל כמו שנאמר במשה ובשאר הנביאים וזה המורה שלא נפרד נפשו מגופו כמנהג שאר האנשים המתים במנהג הטבעי ועם היות שהמפרשים אמרו שלא יתכן שיהיו הגופות האנושיי' בגרמי' השמימיי' ושמה שנאמר כאן בסערה השמיימה הוא ע"ד ערים בצורות בשמים יפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים וכיוצא בהם שנאמר שמים על חלק העליון מהאויר. הנה אין ראוי שנאמין לדבריהם שנשרף גופו ובגדיו בחלק האויר ההוא החם או ביסוד האש אשר עליו ושנפש הנביא צרורה בצרור החיים את ה' כיתר שאר נפשות החסידים אנשי השם כי אם היה כן לא היה הכתוב מגזים עניינו בשנלקח אליהו ושלוקח בסערה ולא נזכר בו שם מיתה האם נאמר שהאנשים שנשרפו אינם מתים כמו הנקברים בארץ ומפני זה האמנתי לדחז"ל שאליהו נלקח בסערה בשמים רוצה לומר באויר ותשאהו רוח לג"ע אשר בארץ וששם הוא יושב בגוף ונפש ולכן אמרו שאליהו לא מת ואמרו ג"כ שלא עלה לרקיע ואמרו שהיו רואים אותו בבית המדרש ושיבוא לפני בא יום ה' הגדול והנורא באותו האופן אשר זכרתי ואמנם למה נלקח אליהו בזה האופן שלא מת כשאר הנביאים או' אני שהיה זה לשלש סיבות האחת לפי שהאבות והנביאים מתו מיתה טבעית ולזה נזכר בהם מהחולשה והזקנה מה שלא היה כן במשה ע"ה אפילו במותו לא כהתה עינו ולא נס ליחה ומפני זה ידענו שמיתת משה היתה על פי ה' לא טבעית וכן היה אליהו שלא נלקח מפני הזקנה או מפני החולשה ולכן לא נזכר בו לא זקנה ולא חולשה ולא חולי ולא מיתה כלל אבל היה עניינו שרצה השי"ת שילקח מתוך בני אדם ויחיה תמיד במקום א' על דרך הנס ולזה אמר לאלישע בטרם אלקח מעמך כי לא היתה הלקיחה בהחלט כדרך המתים רק נלקח ממנו ונפרד ונעתק

במקום אחר הנה בדבר הזה נבדלו ונתחלפו משה ואליהו משאר הנביאים בשהיתה מיתתם בדרך נם ומיתת שאר הנביאים כולם בדרך טבע האמנם היה ההבדל בין משה ואליהו מאופן לקיחתם וזה כי משה רבינו בחייו נדבק בעליונים דבוק נמרץ לא לבד בהדבק שכל האנושי עם הנבדל כי אם בהדבק העלול הראשון בסיבה הראשונה יתי לפי שלא היה דבוקו באמצעי אחד מהנבדלים כי אם בשם העליון המיוחד יתי ויתי אשר זה נרמז באוי ודבר הי אל משה פנים אל פניי כאשר ידבי איש אל רעהו ואם היה דבוקו באלה החיי עצום ונמרץ כיש שיתחייב בהכרח שאחרי מותו תדבק נפשו במלוא העליון כגבורי אשר מעולם היושבים ראשונה במלכות ומפני זה היה הפרדו מזה העולם מתוך הדיבוק האלהי והתבודדות עליון כמו שהשיבה התורה באמרה וימת שם משה עבד הי בארץ מואב על פי הי שאין מלת שם מורה על המקוי הגשמי כי אם על המקום הרוחני והמדרגה אשר היה מתבודד כשהראהו הי את כל הארץ וימת שם רייל באותו ההדבקות וההתבודדו נבואיי שהיה בו ולזה כיונו חזייל במה שאמרו שמת בנשיקה וסמכו לזה על פי הי וכמו שהביאו הרב המורה בפי נייג חלק גי ולפי שמעלת משה תחייב אחרי הפרדה להכנס לפני ולפנים בקדש הקדשים תחייב אותה המדרגי להפרדו מן הגוף על ידי המיתה שלא יהיה לו לא קשר ולא התקשרות אמנם אליהו לא היתה נפשו באותה מעלה ובאותו הרוממות ולכן לא חייב שתפרד נפשו מגופו לגמרי ונשאר בגוף ונפש מה שהיה נמנע להיות כן במשה עיה לגודל מעלתו והשגתו אחר המות כאמור. והסיבה השנית לפי שמשה אהב את ארץ ישרי והתפלל עליה והראהו הי את כל הארץ רצה שיקבר שם במקום שהראוהו ולזה נאמר בנחלת גד כי שם חלקת מחוקק ספון כוי כדרך המלכי שקוברי אותם במקום אשר קנו בחרבם ובקשתם כדוד שנקבר בעיר ציון אבל אליהו שלא היה לו בה האהבה והחשק אבל שונא אותה ואת אנשיה ומתפלל על צערה והיי כל מאדו באש שהוריד בהר הכרמל ושהוריד על שרי החמשים על כן לא קובל בתוכה וקובל בתוך האש רכב אש וסוסי אש אי"כ הסיבה הראשונה מפאת הנפש והסיבה הזו השנית מפאת הגוף. והסיבה השלישית מפאת התכלית שלהיות משה אדון הנביאים ע"ה מתדבק עם העולם העליון והרוחני וחלק אין לו עוד בעולם הזה הגשמי לכן נפרד מן הגוף לגמרי אמנם אליהו אשר הוא מעותד להגלות לפני בא יום הי הגדול והנורא כוי גם בכל הזמנים מתרא אל החכמים והחסידים על כן נשא בזה האופן דבק בגוף ונפש ונשאר חי תמיד ולוקח בסערה ובאש כדי להתיך וליבש לחותיו ונעשה אי"כ גופו על דרך פלא נצחיי וקיים כא מן הגשמים השמימיים ולכן היה קל להראות בכל מקום ולא היה מגביל מקום ולא צריך למאכל ומשקה ולשאר דברים ההכרחיים לחי לפי

שנעשה גשמו מתכונ' רוחני' על דרך נס ולפי שאליהו נפרד כל ימיו מאשה הפך ממה שעשה אדם הראשון שנטה אחרי אשתו ואליהו קיים דברי ה' ומצותיו בהפך אדם לכן היה משורת הדין שכל מה שאבד אדם ושולל ממנו יזכה אליהו אליו כי הנה אדם היה נצחי ונעשה נפסד ואליהו נולד נפסד ונעשה נצחי אדם היה בגן עדן ונגדש משם ואליהו היה חוץ ממנו ונשכן שם ולפי שבא במקום אדם ומעלתו היה עור אזור במתניו באלה החיים דומה למה שנאמ' ויעש אלהים לאדם ולאשתו כותנות עור וילבישם ע"כ. **והרב ב"ע** ז"ל פי' שאלישע שאל שכפי השפע הנשפע על אליהו בעת ההיא אשר תוסף רוחם יגועון שנתוסף באליהו שפע אלהי גדול שעת רצון היא לשאול פי שנים ממה שהיה לו לאליהו ברוחו שלא יהיה המחצה או שליש או רביע ממה שיש בו באליהו עתה שנחה עליך רוח יתירה וסכלתנו השתכחת בך ואליהו ענהו הקשית לשאול יען שאין בך הכנה לקבל כ"כ שפע ואעפ"י שנמצא בי כזה וכזה להשפיע עליך הקשית לשאול מבחינת המקבל אמנם אם תראה אותי לוקח מאתך ר"ל שתרגיש ותצטע' בעת ראותך אותי נלקח כאילו הוא מאתך כעקירת נפש מנפשך ורוח מרוחך אשר הצער הזה יחייב לך עוצם ההכנה למלאת החסרון ההוא יהיה כן שתשיג ואם לאו לא יהיה כי שפע גדול כזה לא תחול עליך אלא בהכנה גדולה ונמרצת והגיד הכתוב שכן עשה אלישע שנאמר ואלישע רואה ר"ל רואה את אליהו ומצטער מאד בהלקחו וצועק אבי אבי רכב ישראל וזה גרם לו להכין עצמו בעת הרצון ועילוי אליהו אשר יש ויש בו שפע גדול להנחיל אוהביו ולזה זכה פי שני' ברוחו ולזה עשה הנסי' כפולי' ע"כ תורף דבריו ז"ל. ובכלי חמדה בסדר חאת הברכה ראשון עלה ר"סג כתבתי בשם המקובל האלהי כמה"רר יצחק לוריא אשכנזי ז"להה כתב להיות שאמרו חז"ל אליהו הוא פנחס וידוע שפנחס בהרגו את זמרי פרחה נשמתו מהצער ופחד ונכנסו בפנחס שתי רוחות רוח נדב ורוח אביהו וכן אמרו בס"ה פנחס בן אלעזר הוא מצד עצמו ומצד נדב ואביהו הרי הוא בן אהרן הכהן כאילו אמר הכתוב שיש לו שני אבות אלעזר ואהרן ובהקדמה זו היה מפרש הוא ז"ל. ויהי נ"א אותם פי שני' אשר נכללו ברוחך יהיו אלי השנים הם נדב ואביהו ורמזם כתיב נ"א ראשי תיבו' נדב אביהו ע"כ שמעתי. וצריך ליישב אומרו הקשית לשאול. ואומרו אם תראה אותי לוקח מאתך ונראה לע"ד כי להיות כבר נדב ואביהו באליהו שאלה קשה היא שיהיו נעתקים עוד מגוף אל גוף נעים ונדים ולזה אמר הקשית לשאול אמנם אם תראה אותי לוקח מאתך ע"ד הנז"ל מהרב ב"ע ז"ל שתרגיש בך צער כאילו אני נלקח מאתך ממש עצם מעצמותיך ורוח מרוחך נעקר שזו הוראה גדולה על היות רוחי ורוחך מתייחסים זה לזה יחס ושייכות אז יהי כן שיעתקו ממני רוחות נ"א וילכו

אתך כיון שיש שייכות והתייחסות ביני ובינך לראותך אותי לוקח מאתך יהי כן ואם לאו לא יהיה. גם שם בכלי חמד' כתבתי על פי שיטת מהריי"א ז"ל הנז"ל שהיה או' הרב מורינו כמה"ר יוסף קארו ז"להה שלהיות בעת פטירת האדם יתקרבו הקצוות כי החום טבעי מתאסף הוא לחזק הלב ולזה מתקרבים הקצוות והוא סימן המות ולזה אמר כי בני הנביאים אשר היו משיגים הנבואה באמצעות אליהו הרגישו עתה הסתלקות אליהו שנסתלק מהם אותה ההשגה ולזה אמרו לו הידעת גם אתה האם הרגשת שה' לוקח היום את אדונך מעל ראשך וידיעה זו אפשר שלא הגיעה אליך כי כבר אתה כמעיין המתגבר והולך מאליו מקור חכמה ולזה השיב גם אני ידעתי שגם בי עשה הסתלקותו רושם גדול ולפי זה אותם בני הנביאים קטני' מערך אלישע בנבואה ואני הוכחתי שם בסדר הנז' היות מדרגת בני הנביאים גדולה מאלישע מתוספתא הביאה הילקוט כאן זה לשונה ויבואו בני האלהים אשר בבית אל אל אלישע כו' עד שלא נגנז אליהו היתה רוח הקדש מרובה בישראל שנאמ' ויבואו בני האלהים אשר בבית אל אל אלישע ויאמרו אליו הידעת כי היום ה' לוקח את אדונך מעל ראשך הלכו ועמדו מרחוק ועברו את הירדן יכול מפני שהם מועטי' ת"ל וחמשים איש מבני הנביאים יכול מפני שהם הדיוטי' ת"ל אדונכ' אדונינו לא נאמ' אלא אדונך מלמ' שהיו חכמי' כאליהו וכשנגנז אליהו נסתלקה מהם רוח הקדש שנ' ויאמרו אם יש עבדך חמשים איש מבני חיל ילכו ויבקשו את אדונך אלא שנסתלקה רוח הקדש ומה ת"ל עד בוש מלמד שנתבייש מהם שלא יאמרו אינו רוצה להקביל פני רבו ע"כל ושם ביארתיו ביאור רחב עיין שם. ועל פי הקדמה זו שהיו גדולים ממנו בנבואה ביארתי שם ואשוב ידי כעת הזאת על הפסוקים אחד לאחד לבאר הבנתו מאשר כתבתי שם בכלי חמדה ומאשר יחנן השי"ת כדי שירוץ הקורא בו.

**ויהי** בהעלות ה' את אליהו הנה המעלה היה השי"ת באו' בהעלות ה' והרוח סערה שליח ההשגחה להעלות למעלה ועלה השמי' בגוף ונפש והגוף נזדכך זכוך החומרית וישב שם בשמים כאחד מצב' המרום במרום והיה זה ע"ד נס ברצון האל יתברך להיותו קיים בנפש וגוף כי גם כל הצדיקים נעשו רוחות שלהם מלאכי ה' כמו שפירשו חז"ל עושה מלאכיו רוחות הצדיקים אבל אליהו זכה יותר להיות מלאך בגוף ונפש קיים לקיים הנני נותן לו את בריתו שלום אם פנחס הוא אליהו תחת אשר הערה למות נפשו בקנאו קנאת ה' בתוך בני ישראל במעשה זמרי. וכמדומה לי שראיתי כתוב או שמעתי שאליהו מלאך ממש התחלתו מצבא המרו' מאותם שקטרגו ביצירת האדם ולכן שלחו השי"ת למטה בתחתונים בהתלבשות גשמי כמו שנתלבשו המלאכים אשר באו אל אברהם והיו נראים כאוכלים אצל אברהם חמאת בקר וחלב צאן ובן הבקר אשר עשה וכן אצל לוט כן היה

אליהו וכשרצה השי"ת סלק אותו למעלה כמו שחזרו מלאכי אברהם בו ביום ונתפשטו מאותו ההתלבשות המתהוה להם בעה"ז הגשמי התלבשות מאוירים וכיוצא שאמרו הראשונים ז"ל. ובזה יתבאר לך על נכון החקירה ה"יא ו"יב שחקר מהריי"א ז"ל אם מת אליהו או אם נשרף גופו ובאיזה מקום נתיישב בגרמים השמימיים או למעלה מהם או בארץ מתחת. כי לפי זה שהיה מלאך עלה לכתות המלאכי' אשר למעלה מהגרמי' השמימיי'. הן אמת שק"ק לשון לא טוב אנכי מאבותיו ולשון וישאל נפשו למות. ויש לתקנו אבותי קורא אל אותם שנתגדל אצלם ולשון מיתה הוא ההסתלקות אשר בחר לשוב לאיתנו הראשון להיות צבא המרו' במרו'.

**ב**

**ויאמר** אליהו [אל אלישע] שב נא פה רש"י ז"ל חפץ היה לדחותו מחמת ענוה שלא יראה בהלקחו ע"כ וה"רדק ז"ל חי ה' וחי נפשך מה שאמ' וחי נפשך אחר שא' וחי ה' לא אמר כן להגדיל כי השבועה הראשונה גדולה אלא נשבע בנפשו להורות כי גדלה נפשו בעיניו והקדים חי ה' לכבוד ה' עד כאן והר"לבג לא אמר (שוב) [שב] נא כדי שלא יאציל מהרוח אשר בו על אלישע שכבר אמר לו השי"ת ואת אלישע תמשח לנביא תחתך אבל היה עושה כן כדי שלא יצטער ויפחד מראותו רכב אש וסוסי אש בהלקחו עד כאן. ודמהריי"א כבר נזכר למעלה בכלל דבריו ז"ל ושם נתבאר אומרו חי ה' וחי נפשך. ונתבארה השאלה הרביעית למהריי"א ז"ל.

**ג**

**ויצאו** בני הנביאים כו' כבר זכרתי למעלה מהתוספתא שאלה היו נביאים קרוב למדרגת אליהו דכתיב אדוניך ולא אדונינו. וכן רש"י ז"ל את אדוניך ולא אדוננו מלמד שהיו שקולים כאליהו עד כאן והר"דק ז"ל בני הנביאים כתרגומו תלמידי נביאיא אשר בית אל כמו בבית אל ומה שהיו בני הנביאים בבית אל וביריחו כן היו בערים אחרות והזכיר אלה לפי שהיה דרכם עליהם ומה שהיו ברוב ערי ישראל כדי להוכיח את ישראל בכל עיר ועיר ונבואתם לשעה לפיכך לא נכתבה נבואתם. החשו פי' בו צווי כמו בפתח ה"א וכת"י שתוקו ואדוני אבי ז"ל פי' כמשמעו שכשאמר להם גם אני ידעתי שתקו ולא דברו עוד ע"כ ומהריי"א ז"ל הביא כשני הפירושים לשון צווי החשו ולשון עבר החשו שתקו ע"כ. והר"לבג ז"ל לוקח את אדוניך מעל ראשך בארו בזה שלא נלקח אלא מעל ראשו וכן אמר אליהו לאלישע בטרם אלקח מאתך וזה יורה שלא לקחו אלהים במוחלט אבל לקחו מעם אלישע לבד החשו שתקו ע"כ. **ולע"דן** באו' אשר בית אל וחסרה בי"ת בבית אל לו' שלא יצאו יחדיו כל הנביאים אשר בבית אל אלא יצאו הנמצאים אז ולזה אמר אשר היו אז בית אל ולהיותם גדולים מערך אליהו שלזה אמרו אדוניך ולא אדוננו כנז"ל בזה אבין

או' מעל ראשך ולא מעל ראשנו כי אנו קרובים אליו במדרגה וא"כ בכלל מאמר הידעת נכללו בה השני דברים הא' לקיחתו והשני שאדוניך הוא ואתה לבדך תשא שמעל ראשך הוא נלקח ולך החסרון ולא לנו ולזה השיב גם אני עם היותי תלמידו ידעתי שלא מעלה ולא מוריד לכם הסתלקותו אלא לי לבדי ז"ש גם אני ידעתי החשו מדבר זה שאעפ"י כן לא יאות לכם בני הנביאים לדבר גאון ואולי לזה נענשו שנסתלקה מהם רוח הקדש כמו שאזכור בס"ד וא"כ החשו הוא לשון צווי ודרך תוכחת ולפי זה לו הונח שלקחו השי"ת לאליהו בהחלט מובן או' בטרם אלקח מעמך ודלא כדהרלב"ג ז"ל. וקרוב הדבר לומר שאלו המקומות היו בהם בני הנביאים והיה הרצון האלהי שיעבור אליהו דרך שם להופיע עליהם מאורו עתה בהסתלקותו ולכן עבר דרך בית אל ויריחו אלא שבגאותם גרמו שניצל מה שהיה להם במקו' שהיה ראוי להתוסף בהם עוד שפע מאליהו אלא בז לדבר יחבל לו באו' אדונך ולא אדוננו מעל ראשך ולא מעל ראשנו כאמור. וכן אירע לו עם הנביאים אשר ביריחו. ובזה נסתלקה השאלה השלישית למהרי"א ז"ל.

**ה**

**ויגשו** בני הנביאים. **לע"דן** לדקדק לשון ויגשו שלא אמר ויצאו כמו ויצאו בני הנביאים אשר בית אל כו' ונראה כי בתחילה כתיב ויצאו כאשר בבית אל לפי שהם היוצאים ראשונה ולא חזרו אבל הלכו ללוות עד יריחו כשיצאו בני הנביאים אשר ביריחו כתיב ויגשו לומר כי להיות שם בני הנביאים זולתם נגשו יותר אל אלישע לדבר באוזניו כדי שלא ידעו וישמעו בני הנביאים אשר שם מבית אל ולהודיענו שהיו שם כתב ויגשו וכשהלך אלישע ואליהו אל הירדן חזרו מהם ולא נשארו זולתי חמשים איש מבני הנביאים הלכו ויעמדו מרחוק שאו' מבני הנביאים במ"ם מקצתית מורה שהיו מרובים אלא שחזרו קצתם וקצתם אשר נגע אלהים בלבם מבני הנביאים חמשים איש הם אשר הלכו ויעמדו מנגד ומרחוק ושניהם לבדם עמדו על הירדן:

**ז**

**וחמשים** איש בכלי חמדה כתבתי טעם למה העבירו אליהו את הירדן והיה יותר מוכן המקום הקדוש להשפיע באלישע מהודו. והטעם הוא כי שם בעבר הירדן הופיע משה ע"ה מהודו על יהושע שכן אמרו במדרש שוחר טוב הביאו הילקוט בפסוק ונתת מהודך עליו מהודך ולא כל הודך והיכן ניתן לו ליהושע בירדן כתיב הכא ויראו מגשת אליו וביהושע כתיב ויראו אותו כאשר יראו את משה עכ"לה אשר לעומת זה הוליכו אליהו לאלישע להשפיע בתלמידו במקום המיוחד לרב הוא משה ע"ה שהשפיע מהודו על תלמידו יהושע ע"כ והיו ענייני אליהו ז"ל מתייחסים מאד עם ענייני משה ע"ה כנז"ל בפסוק ויאמר אליהו התשבי מתושבי גלעד כו' ועוד טעם אחר אלמוד מתוך מה שכתבתי

שם בכלי חמדה בפסוק ויהי בעברם כמו שאזכור בסמוך ב"סד שרצה אליהו לבחון את אלישע לראו' אם הוא מוכן ושלם להשפיע עליו שפע ברבוי כי ממה שיעד לו השי"ת לנביא תחתך לא יכריע שיהיה תחתיו ממש דומה בדומה ובחן זה בעברו הירדן שאם יקרע לאליהו ותכף יחזור לאיתנו ויפסיק הירדן בינו ובין אליהו מתוך זה יכיר כי מנעו ה' מכבוד השפע המרובה ודי לו במה שהוא וא"כ לזה הוליכו לעבר הירדן. מלבד שהיה בוחן אותו אם יש בו חשק ודבקות בנבואה ובזה נבין שכאש' באו הירדנה שכבר דחהו שלשה פעמים ועמד בנסיון אז כתיב וילכו שניהם ר"ל שניהם יחדיו שכב' ראהו להיות שקול במעלה אליו ובכל הנז' נסתלקה קושיית מהרי"א ז"ל החמשית:

**וחמשים** איש מבני הנביאים כבר כתבתי שם בכלי חמדה מדקדוק אומרו מבני הנביאים מורה שהיו שם יותר שיצאו להקביל פני אליהו וחזרו מהם ליריחו ומבני הנביאי' חמשים איש מהם הלכו אחריו יותר ויעמדו מרחוק ושניהם עמדו על הירדן לבדם. ומהרי"א ז"ל פי' למעלה שלא הגיעו לא אל מעלת אליהו ולא אל מעלת אלישע וזהו ויעמדו מנגד מרחוק ר"ל שלא נתקרבו אל מעלת אליהו ואלישע כי אם אלישע לבדו וזהו ושניהם עמדו על הירדן ע"כ:

**ח**

**ויקח** אליהו את אדרתו כו' רש"י ז"ל ויגלום כרכה כדי שתהא נוחה להכות בה לא כריכה ממש אלא קולט שקורץ פייגד"ו בלעז ע"כ והר"דק ויגלום כרכה והכה בה וכן בגלומי תכלת פי' בכריכי בגדים ע"כ וכן הר"לבג ז"ל. **ולע"דן** להבין מה טעם ויגלו' ולשון גולם ולא אמר לשון כריכה. ונראה במה שזכרתי בפסוק וחמשים איש מבני הנביאים וכו' שרצה אליהו לדעת אם אלישע שלם ומוכן להשפיע עליו שפע אלהי שיעור רב והיה מבחן במים מי הירדן שבהכרת מי הירדן אם יהיו כשיעור אליהו לבד לא יורה על שלימות אלישע אמנם אם יהיה רוחב ההפסק שבין מים למים שיעור רוחב לשיעברו שניהם בחרבה זה יורה בשלימות אלישע ואם יעבור אליהו וראשון ראשון ישובו מי הירדן למקומם תכף ומיד בהנתק כפות רגלי אליהו זה יורה על היות אלישע בלתי ראוי חלילה ולזה אמר שעשה אליהו אדרתו שיעור גולם גוף אחד כדי שיהיה כריתת הירדן שיעור גולם אחד ולא שיעור שני להוציא המבחן הנז' לאור וז"ש ויגלום ויכה את המים כשיעור רוחב הגולם ולא רחב יותר והב"ה עשה פלא והורא' על שלימות אלישע שנחצו המים הנה והנה עד שעברו שניהם יחדיו בחרבה ברחבו של ירדן כי זה אחר זה פשיטא ומאי ק"מל ובזה אבין או' ויהי כעברם שעברם יחדיו והכרת המים נגד שניה' זה חייב שאמר אליהו אל אלישע שאל מה אעשה לך שהיה זה הוראת שלימות אלישע ומתוך

תנא דבי אליהו שאזכור בסמוך בפסוק ויהי המה הולכים וכו' אבין אומ' ויעברו שניהם בחרבה שפי' שזכות שניהם גרמה להעשות חרבה שכן אמרו הם ז"ל שקריעת הירדן אשר קרע אלישע גדול נסו מנס אליהו שכאן היו שנים ושם (אליהו) [אלישע] יחידי והוא נכון באומ' ויעברו שניהם בחרבה כו':

**ט י**

**ויהי** כעברם כו' רש"י ז"ל הקשית לשאול אי אפשי ליתן לך יותר ממה שיש לי בידי אם תראה אותי לוקח מאתך אז אוכל לעשות לך יותר ויותר יהי לך כן ואם אין לא יהיה שאין היכולת בידי עד כאן נראה שמפרש פי שנים כפשוטו כפלים ממה שיש בו באליהו ולזה אמר הקשית לשאול כי א"א לתת מה שאין בידי ובאו' גבי אם תראה אותי לוקח מאתך אז אוכל לעשות לך יותר כי אז יתעלה אליהו יותר והיא שיטת ה"רן שהביא מהרי"א למעלה גם שיטת הרב ב"ע ז"ל וכן הביא הר"דק ז"ל בשם חז"ל פירשו פי שנים כפלים ממה שהיה באליהו והוא שהחיה שני מתים אחד בחייו ואחד במותו ולמי שאמר על רגליו עמד ולביתו לא הלך שרפא צרעת נעמן שהמצורע חשוב כמת שנאמר על נא תהי כמת ואדוני אבי ז"ל פי' פי שנים חלקים שאל שיהיה לו מרוח אליהו וכן הוא אומ' פי שנים בכל אשר ימצא לו שהבכור נוטל שני' והפשוט חלק אחד. הקשית לשאול די לך בחלק אחד מרוחי או בחצי אבל פי שנים דבר קשה שאלת ואף על פי כן אם יהיה בך כח רוח אלהים שתוכל לראותי כשאלקח מאתך ידעתי כי מאת האל יהיה לך כמו ששאלת לוקח פועל עומד מבניך שלא נזכר פעלו לפי' הוא קמוץ ע"כ וקרוב לזה פי' הר"לבג פי שנים שני חלקים ממה שהשפעת על הנביאי' יהיה הנאצל לי מרוחך פי שנים על כל אחד מהם והוא מענין מה שנ' כי את הבכור בן השנואה יכיר לתת לו פי שני' בכל אשר ימצא לו תראה אותי לוקח מאתך אמר לו זה על דרך המופתים המתחדשים כאילו יאמר שאם יראה אותו בעת הלקחו מעמו בהעלותו בסערה השמים אז יתחדש לו על צד המופת שיאצל מן הרוח אשר על אליהו מה שישלם בו מה שבקש אלישע ע"כ ולפי' זה יקשה מה קושי היה בשאלה זו כמו שהקשה מהרי"א ז"ל מה שאין כן קושי כ"כ לה"רדק ז"ל כי הר"דק פי' פי שנים ברוחו ממה שיש באליהו באופן שלא יגדל עליו אליהו אלא שליש קצת נייחא שאמר הקשית לשאול כי די במחצה אמנם שיהיה כפלים משאר בני הנביאים שהשפיע בהם אליהו אין כאן קושי כלל כי אולי לא בא עשירית ממה שיש באליהו באחד מבני הנביאים א"כ מהו או' הקשית לשאול. כתב עוד הר"לבג ז"ל יש שאמרו אם תרא' אותי לוקח מאתך אם תשכיל מציאות השכל הנפרד והוא שכל אליהו אחרי הפרדו מהחומר. ואלו הסכימו בהכרח שיהיה זה מענין מות לאליהו וכבר

ביארנו שזה בלתי אפשר. וקצתם אמרו אם תראה אותי לוקח מאתך ר"ל שתחקור עמי בכל הסודות אשר אתה נבוך בהם מפני ראותך שאני לוקח מאתך ולא ימצא זה לך ממני זולתי בזה העת. והנ' יקשה לזה שאנחנו לא מצאנו שעמדו יחד אחר כל זה מה שיתכן בו זה הענין גם לא היה מספיק זמן קצר רמוזה לזה הענין לפי מה שאחשו' ע"כ. **ולע"דן** נכון מה שכתבתי בכלי חמדה בסדר ברכה הראשון שלהיות אלישע ע"ה מוכן מאד בשמושה יותר מלמודה והשליך כל הבלי העולם אחרי גוו ועת רצון שאמר לו שאל מה אעשה אמר ויהי נא פי שנים ברוחך אלי רוצה לומר שימצאו בי בהצטרף רוחך אלי נא ימצאון פי שנים כי כבר יש לי משלי קרוב לחלק אחד ובהצטרף רוחך אלי יהיו נא בי פי שנים ממה שהיה בך ולזה השיבו הקשית לשאול שהרי אין מה שבך מגיע לחלק אחד שלם כדי שבהצטרף רוחי אליך יהיו פי שנים בך שאילו שאלת חלק ומחצה או חלק ושלשה חלקים לא היה קושי בשאלתך אבל בהיות השאלה פי שנים הקשית לשאול אמנם אם תראה אותי לוקח מאתך אשר בעת ההיא תוסף ברוחך מה שחסר בחלקך להשוות לחלקי יהי לך כן לך דייקא כי החסרון מחלקך הוא כאמור לא מחלקי ואם אין לא יהיה כן אלא חסר כפי השיעור אשר חסר בך ובחלקך והכתוב אמ' נחה רוח אליהו על אלישע שע"י זה נעשו פי שנים חלק אלישע וחלק אליהו ולזה נעשו הנסים בכפלים על ידי אלישע האחד מצד רוחו של אלישע עצמו והשני מצד רוח אליהו אשר נחה עליו וכל זה גרם בעברם שלא הפסיקו מי הירדן בינו ובין אלישע ע"כ בכלי חמדה. או יהיה ויהי כעברם דהיינו שעברו יחדיו זה בצד זה שהיה רוחב בהכרת מי הירדן שיעור כדי שניהם כנז"ל ולכל הפירושים הגיד הכתוב שויהי כעברם הוא שגרם לשאליהו אמר אל אלישע שאל מה אעשה לך בטרם אלקח מעמך ויאמר אלישע וכו' כי כבר ראה שגם בעבורו נכרתו המים. ובזה נסתלקה השאלה שמינית והתשיעית למהרי"א ז"ל כנז' לעיל:

**יא**

**ויהי** המה הולכים רז"ל ב"מת א"ר אילא ב"ר ברכיה שני ת"ח שמהלכי' בדרך ואין ביניהם ד"ת ראוים להשרף שנ' הלוך ודבר טעמא דאיכא דבור הא ליכא דיבור ראויין לישרף איני והא כתיב אל תרגזו בדרך וא"ר אלעזר אמר יוסף לאחיו אל תעסקו בדבר הלכה שמא ירגז הדרך עליכם לא קשיא הא למגרס הא לעיוני ע"כ וק"ק ודקארי לה מאי קארי לה דהא למגרס הוא דהא ד"ת קאמר. ונראה דהכרח המקשה היא שאין ספק שאלישע ואליהו לא היו עוסקי' בעת ההיא עת הלקחו אלא בדברי עיון ובמעשה מרכבה עמוק עמוק ואולי נרמז זה ביתור הלוך ודבר על ההלכה העמוקה שיאות העסק בהלכה בעת ההליכה כדאסמכוה ז"ל הליכות עולם לו אל תקרי הליכות אלא הלכות

שרמזם הכתוב בזה האופן להורות שהליכות עולם אשר לו ית' הם ע"י ההלכות. ולזה עלה בדעתו ששני ת"ח ההולכים בדרך ואין ביניה' ד"ת כיוצא בדאליהו ואלישע קאמר שראויי' לישרף שהרי רכב אש וסוסי אש היו שם לולי העומק ההו' שהיו עוסקים בו אליהו ואלישע ולזה הקשה מאל תרגזו שלא יעסקו בדבר הלכה ומשני שאין חיוב השריפ' אלא כשאין עוסקים כלל בתורה ואפילו מגרס וכשנראו רכבי אש גבי אליהו שבשביל העסק ניצול לא יתחייב כדי להנצל שיהיה עיון כי די במגרס אלא שאירע שהיה העסק בעיון. ומקשה מקשה בכח ומנין לך. עוד לחז"ל סוכה פ"א תנא ר' יוסי או' מעולם לא ירדה שכינה וכו' אין ספק שהמאמר הזה אומר דורשני ע"ד הקבלה וכבר נרמז זה בסוד עשרת הספירות ומשה עלה אל האלהים למטה מעשרה ואפי' מהבריאה שהוא סוד כסא ולזה הקשו והכתוב מאחז פני כסא פרשז עליו עננו ו"אר תנחו' מלמד שפירש שדי מזיו שכינתו ועננו אישתרבב ליה לכסא עד עשרה ונקיט ביה שהכוונה שנשתרבב האור מהכסא עש' דבריא' עד סוף העשרה בתחילת היצירה ושם השיב משה והוא מה שכתוב ואל משה אמר זה מטטרון כמו שפי' שם עלה אל ה' וה' יראנו נפלאו'. אם כן למדנו ממאמר הראשון שהיו מדברים בדברי תורה במעשה בראשית ובמעש' מרכבה בלי ספק שעת היא למסור לו רזי תורה ובזה מובן לשון הפסוק שאו' ויהי המה הולכים דהי"לל והמה הולכי' ומדברי' והנה רכב וכו' תיבת ויהי ותיבת הלוך מיותרות שכבר אמר הולכים אבל אמר ויהי המה וכו' הא אילו לא היה כן היה נשרף אלא דברי תורה אש רוחני בתכלית הצילו מאש גשמי יותר דהיינו רכב אש וסוסי אש ולא שרפוהו אלא הפרידו לבד או אפשר ע"ד מה שאמרו בגמ' גבי יונתן בן עוזיאל ע"ה כשהיה מתרגם ומגלה רזי התורה כל עוף הפורח עליו היה נשרף וג"כ אמרו שהיו מתקבצים מלאכי השרת לשמוע דברו במזמוטי כלה וכן בן עזאי. ואין ספק אצלי שבעת כזאת אשר אליהו פיו ידבר חכמות והגות לבו תבונו' ורזי תור' קרוב מאד הוא שנתקבצו שם רכב אל"ים רבותי' ומלאכי צבאות ידודון ידודון ונות בית שכינ' עוז יתי' ויתי' תחלק שלל שפע רצון אלהי על אלישע וז"ש הלוך ודבר בדברים אלהיים מחייבים שיבואו שמה לשמוע סודות האלה דברים שמחים כנתינת' בסיני ז"ש והנה רכב אש וסוסי אש נתעוררו מהדיבור המעול' ההוא לא שבאו שם כדי שירכוב אליהו עליו כי די לו ברכב אש לבד או בסוס או של אש רכב אש וסוסי אש למה אלא ודאי לא היו אלא להתייחסו' הדיבור ההוא של אליהו ולעומקן של דברים לא להעלות ולהרכיב (אל) [את] אליהו כי ויעל מוכרח בפסוק מיתורים הנז' וכמו שגבי יונתן בן עוזיאל היו שורפין כל עוף הפורח כך כאן אחר גמר הענין והדיבור בהגיע עת הסתלקות אליהו הועילו להפריד בין שניהם כי הלא כה דבר

ה' כאש וכפטיש יפוצץ כמה ניצוצות כן דבר ה' ממשיך קדושה ממקור העליון וזיקוקין דנור נגיד ונפיק מן קודמוהי יתי' ויתי' שמו לעולם. ומצאתי סעד לדברי אחר שכתבתי זה מתנא דבי אליהו שהובא בילקוט סי' ר"כב בפסוק ויהי הם הולכים תנא דבי אליהו מפני מה זכה אליהו ז"ל שהחיה את המת לפי שעשה רצונו של מקום והיה מתאנח על כבודן של ישראל וכשהיה רואה בני אדם צדיקים היה מגפפן ומחבקן ומנשקן ותדע לך שהוא כן כשאמר לו הרוח את אלישע בן שפט מאבל מחולה תמשח לנביא תחתיך וילך וימשח את אלישע וכו' וישלך את אדרתו מעליו מיד הניח כל אשר לו ורץ שנאמר ויעזוב את הבקר מיד הפקיר כל אשר לו וזרע כל השדה מלח שנאמר וישב מאחוריו וילמדהו לא נאמר אלא וישרתהו מכאן א' גדולה שמושה יותר מלמודה ואל יפטר אדם מחבירו אלא מתוך הלכה כדי שיאמר יזכר איש פלוי לטוב שהלכה זו קבע בידי שנא' ויהי הם הולכים הלוך ודבר ואין דיבור אלא דברי תורה שנאמר הלא כה דברי כאש וכשנשתלח מלאך אל אליהו ואל אלישע בא ומצאן עסוקים ב"דת ולא היה יכול לשלוט בהם שנ' והנה רכב אש אלו ד"ת נביאים וכתובים וסוסי אש אלו משנה הלכות ואגדות ומה ת"ל ויפרידו בין שניהם מלמד שחזר לפני הק"בה ואמר רב"שע עשיתי לך קורת רוח בעולם די ביזוי שבזיתי אותם ודחפתי אותם אחד לכאן ואי לכאן שנאמר ויפרידו בין שניהם מכאן אמרו שני בני אדם שמהלכין בדרך ועוסקי' בתורה אין דבר רע שולט בהם שנ' ויהי הם הולכי' הלוך ודבר עכ"לה למדנו מהמאמר הזה שרכב אש וסוסי אש על ד"ת קאמר ולזה הוקשה לו שכיון שהרכב אש נעשה ממה שהיו מדברים בדברי תורה נביאים וכתובים וסודותיהם אשר מהם נעש' ממש רכב אש אמנ' ממה שלמדו שם הלכות ואגדות נעשו סוסי אש ולזה הוקשה להם מת"ל ויפרידו בין שניהם שכיון שהם מרכבות זכות תורה ונביאים וכתובים וסוסי אש שנעשו מזכות הלכות ואגדות א"כ איך זכות יפרידו בין שניהם לז"א שהמלאך בא לשלוט בהם בפורענות הגדול השולט בהם אלא שבזכות רכב אש וסוסי אש קרע גזר דין ונתרצה במה שהפרידו בין שניהם כנזכר במאמר. והוא מה שפירשתי בפסוק ושלא כדהר"לבג ז"ל שכתב והנה רכב אש הנה נתחדש זה על דרך המופת לשאת אליהו אל אשר יהיה שמה רצון האל ע"כ ולדבריו יקשה דמהרי"א ז"ל ובמה שכתבתי נסתלקה השאלה הששית ממהרי"א ז"ל למה נלקח אליהו בסוסי אש ודי בסערה שבה אמר הכתוב שעלה לא שרכב ברכב אש וסוסי אם ומה להם אם כן שמה. ובסמוך גבי רכב אש וסוסי אש סביבות אלישע בס"ד ארחיב עוד בזה. והר"דק ז"ל בסערה כמו שפי' והשמים לענין הגוף האוירי כמו אשר תעוף בשמים ולענין הרוח השמים העליונים שם המלאכים שיכנה להם השמים הללו את ה'

מן השמים ואליהו נעשה רוחני והגוף כלה באש העליוני' ושב כל יסוד אל יסודו ואלישע ראה העלותו מן הארץ ובהיותו באויר ראה דמיון רכב אש וסוסי אש שהפריד בין שניהם כלומר בראותו כי נפרד ממנו מעת אשר העלה וכן בגדיו כלו באש זולתי האדרת שנפלה מעליו כדי שיקחנה אלישע להכות בה המים ואם כדחז"ל שהיה לו פי שנים וכפלים ברוח ממה שהיה לאליהו תימה הוא מה צורך לאדרת לחצות בה המים והנה באדרת לא נחצו המים עד שאמר איה אלהי אדוני אליהו ו"את לא נפלה [וכו'] שאר בגדיו למה לא נפלו ג"כ ע"כ וא"כ למה תמה על חז"ל וליטעמיה וקשה ג"כ במ"ש והנה אפי' עם האדרת לא נחצו המים עד שאמר איה אלהי אליהו אלא ע"כ יש לנו לומר שהק"בה חולק כבוד ליריאיו ונגד זקניו כבוד ולכבוד אליהו רצה שילבוש אלישע אדרתו לא שהאדרת תעשה הנסים אבל תהיה הוראה שכל מעשה אלישע מכח אליהו רבו הוא עושה ולזה הלבישו השי"ת מדיו ואדרתו לו' שהוא תמורת רבו ולזה אמר איה ה' אלהי שהעיקר הוא השי"ת בכחו רגע הים והירדן והכל בזכות אליהו שהוא אשר גדלני כאב והנחני בדרך ז"ש אלהי אליהו כי זה יעמוד לי א"כ לדחז"ל ג"כ והוא דרכי אשר דרכתי בו שהיו באלישע פי שנים כפלים ברוח אליהו ועכ"ז רצה השי"ת שילבשו אדרתו לכבוד רבו אשר קרבו בהשלכת אדרתו עליו לשיהיה תלמיד מזכה רבו בכל פעולותיו הטובי'. ובזה נסתלקה שאלה העשירית למהרי"א ז"ל כנזכר לעיל:

**יב**

**ואלישע** ראה והוא מזעק וכו' ספרי ויגשו בני הנביאים אשר ביריחו וכי בני נביאים היו והלא תלמידים היו אלא מכאן לתלמידים שקרוים בנים וכה"א ושננתם לבניך אלו תלמידיך. וכ"הא ויצאו בני הנביאים אשר בבית אל. וכשם שהתלמידים קרוים בנים כך הרב קרוי אב שנ' ואלישע רואה והוא מצעק אבי אבי רכב ישראל כו'. **ולע"דן** לדקדק שנראה מכריע הדבר בעצמו וכי בנים היו והלא תלמידים היו. ועוד יקשה למה בספרי דרשו כן בפסוק ויגשו בני הנביאים ולא דרשוהו בפסוק ויצאו בני הנביאים והוא קודם לפסוק ויגשו והוא מביאו באחרונה וכ"הא ויצאו וכו'. ונראה בי מפסוק ויגשו בני הנביאים אשר ביריחו מכריע הקושיא חזקה וכי בני הנביאים היו שם ביריחו העיר אשר אררה יהושע ישכנו נביאים ויולידו בנים זה לא יתכן ביריחו והלא תלמידים היו מכח הקושי הנז' א"כ למה קורא אותם בנים אלא מכאן לתלמידים שקרויים בנים באמת שכמו שהאב מוליד כח בגוף הבן ויש לו חלק בו כן הרב מאציל מרוחו ונשמתו ממש על תלמידו ואליהו ואלישע עדים בדבר ז"ש וכשם כו' כך הרב קרוי אב שנאמר אבי אבי רכב כו' ממש כאב הוא שותף ברוח התלמיד. ולזה א' וכה"א ויבואו בני הנביאים

אשר בבית אל כי היא אינה ראיה חזקה כראית ויגשו בני הנביאים אשר ביריחו כו' כדפרשית ולמדנו מן המאמר הזה למה קראו אבי אבי. וכתב רש"י ז"ל אבי אבי דטב להון לישר' בצלותיה מרתיכין ופרשין ע"כ והר"דק ואלישע רואה העלותו מן הארץ ולא ראהו עוד כי רכב אש וסוסי אש הפרידו בין שניהם אבי אבי כתרגומו רבי רבי וכן תלמידי הנביאים נקראו בני הנביאים רכב ישראל כתרגו' שהביא רש"י והביא מדחז"ל במועד קטן שקריעה שעל הרב אינו מתאחה לעולם כמו שאזכיר עתה בסמוך בס"ד וכן הרלב"ג ז"ל והרחיב שהרב נקרא אב שמוליד שכל התלמיד עד כאן. **ולע"דן** ואלישע רואה לקיים מ"ש אם תראה אותי לוקח מאתך והודיע כי הראיה הזאת שכלית בהשגה במה שאמר עוד והוא מצעק רוצה לומר והוא בפיו ובגופו היה מצעק ואומר אבי אבי מכלל שאלישע רואה היה זולת זה שהיא היתה ראיה בהשגה שכלית ולזה לא אמר ואלישע רואה ומצעק אבי אבי ואמר רכב ישראל על הרכב ופרשים שנראו לו מאש כאילו הראוהו שנסתלקו מישראל רכב ופרשים כי קשה סלוקן של צדיקים כי הם מגיני ארץ. ובמ"ש ב"מק פ"ג ויחזק בבגדיו ויקרעם לשנים ממשמע שנאמר ויקרעם איני יודע שהם שנים אלא מלמד שקרועים ועומדים לשנים לעולם ואלו קרעים שאין מתאחים על רבו שלמדו חכמה עד כאן ובדבריהם ז"ל מובן עוד בפסוק שני דקדוקים האחד יתור קרעים ויקרעם לשנים די. כי חז"ל הקשו שתיבת לשנים גם כן מיותרת דממשמע שנאמר ויקרעה איני יודע שהיא לשנים. והדקדוק השני הוא אומר לשנים מוכרת והיה ראוי להיותו סמוך ולומר לשני קרעים אלא ודאי הא קמ"ל כדחז"ל שישארו קרעים לשנים שאין להם התר להתאחות לעולם. ויקשה קצת למה לא הכריחו חז"ל מאלו הדקדוקים שנראים יותר חזקים מההכרח שזכרו דאילו כתב ויקרעם הייתי אומ' ויקרעם עד מחציתם או עד טפח והוא שיעור קריעה לכך הוצרך לומר לשנים לו' שקרעם קריעה החלטית מן הקצה אל הקצה והיינו יכולים לומר שדרך חז"ל להכריח מראש הפסוק ואעפ"י שאינה ראיה חזקה ואעפ"י שיש מסוף הפסוק ראיות יותר חזקות דהכי מצינו דדייק מרישא דמתניתין בדיוק כל דהו ואפי' שיוכל להביא ראיה יותר חזקה מסיפא אבל אין זה מספיק כאן כי מתיב' לשנים היה יכול להוכיח מאו' לשני' ולא אמ' לשני קרעי' סמוך. ונראה כי חז"ל סוברים בהבנת הפסוק שלא יתכן לו' שאלישע ע"ה יעשה כמעשה השוטים חלילה לקרוע בגדיו לשני' קרעים מראשם ועוד סופם כי זה מעשה שוטים חלילה. ואילו עשה כן דרך הוראת צער גדול א"כ היה לו לקרעה לכמה וכמה קרעים אלא ודאי אלישע לא יצא ממחיצת שורת הדין בקריעה הזאת אלא קרע כשיעור חיוב קריעה טפח או יותר כמנהג ולזה הקשו ממשמע שנ' ויקרעם איני יודע שהם לשנים שהרי הקריעה היא

לחלק בשיעור טפח לשנים והיא קושיא חזקה והכריעו ממנה לשנים שלעולם ישארו כך שנים קרועים ובכלל דבריהם נתרצו דברי מאשר דקדקתי יתור קרעים ואו' לשנים מוכרת שהוא להודיע שישארו קרועים לשני' לעולם שהרי הדין שאין מתאחים לעולם קריעה שעל הרב:

**יג**

**וירם** את אדרת כו' אמ' שלא הרי' אותה מצד עצמה כי אלישע מאז אשר השליך אליהו אדרתו עליו הפקיר כל אשר לו כנז"ל אלא הרמתו אותה מצד אשר נפלה מאת אליהו כי חשובה היא מצד היות' מקדם על אליהו והיא מוכנת להעשות בה נסים וכן הכה בה המים והזכיר בה לשון נפלה מאליה להורות כי גדולים צדיקים במיתתם יותר מבחייהם כי במיתתם מתדבקים ביוצרם ית' ויתי' ולזה הגיד נפלה האדרת כאילו לא הייתה חשובה אצלו כי עלה ביותר ולזה לא שמר אות' כמו בחייו ואלישע זכה בה באותה מדרגה ולאות הרים האדרת ומהריי"א ז"ל כתב שבכוונה הפילה כדי שיקח אותה אלישע אשר יעשה בה את האותות כמוהו ולשון נפלה בלתי צודק אליו ואמר עוד כי אליהו קרע בגדיו לרמוז שנעשה פרוש יותר ופשט את בגדיו החומריים וקרעם ולבש האדרת וירם את אדרת כו' ע"כ:

**יד**

**ויקח** את אדרת רש"י ז"ל אף הוא ויכה את המים בפרקי ר' אליעז' בנו של רבי יוסי הגלילי גדולה חצית אלישע כפלים משל אליהו שבתחילה זכות שניהם ועכשיו זכותו יחידי ע"כ ולפי זה פי' אף הוא עם היותו הוא לבדו נחצו המי' והוא נס גדול משל אליהו. טעם ויעבור אלישע לרמוז שעם היות אלישע יחיד נקרע לו ויעבו' אלישע. והר"דק ז"ל איה ה' אלהי אליהו ת"י ואמ' קביל בעותי ה' אלהיה דאליהו ולפי פשוטו איה הוא שאינו מראה האות לי כמו שעשה לאליהו בחצית המים אף הוא ויכה את המים אף הוא נעשה לו נס והכה המים פעם שנית אחר שאמר איה ה' אלהי אליהו ונחצו הנה והנה ויש מפרשים אף הוא על אליהו שבא כמו שהיה רוחני והכה את המים ויחצו ויעבר אלישע והביא הדרש של רש"י ז"ל ומסיק יותר שמונה נסי' עשה אליהו ואלישע ששה עשר ע"כ והר"לבג אף הוא ויכה את המים אף הוא כשהכה את המים הנה נחצו תכף הנה והנה ואחשוב שלא הכה אותם אלא פעם אחת ובפעם ההיא אמר איה אלהי אליהו וספר הכתוב שגם אלישע הגיע אל זאת המעלה שהגיע אליהו והוא שכאש' הכה את המים נחצו הנה והנה ע"כ ומהריי"א ממה שראינו שכל ימי אליהו לא התנבא אלישע ולא עשה מופת עד הסתלקו מזה תראה שאין ראוי לתלמיד להורות הלכה בפני רבו. ואמר איה ה' אלהי אליהו ר"ל אעפ"י שהעבד נסתלק חסד ה' מעולם ועד עולם להשיב

וז"ש איה ה' אלהי אליהו שאלוהו של אליהו קיים ונצחי הוא להפליא לעשות ואף הוא יתי' במקומו ומעלתו כמו שהיה מקוד' ובזה המאמר שקרא בשם אליהו נקרע הירדן ויחצו המים הנה והנה ויעבור אלישע ע"כ אפשר לפרש כדבריו אף הוא ויכה שחוזר אל אלהי אליהו ויובן בזה השנו' ויכה את המים שחוז' אל ה' הוא האל"ים המכה המי' ויחצו הנה והנה והשי"ת היה המכה ואלישע עבר וזהו ויעבור אלישע וזהו דקדוק נכון ואעפ"י שלא כיון אליו מהרי"א ז"ל. **ולע"דן** לדקדק או' איה אלהי אליהו ולא אמ' איה רחמי ה' כו' וכיוצ'. ועוד קשה כפל ויתור אף הוא ויכה את המי' שכבר אמ' ויכה גם יתור ויעבו' אלישע. ונראה כי לפי דעת המפ' ז"ל שהזכיר מהרי"א אף הוא על אליהו שנזדמן שם ברוחניותו אף הוא ויכה את המים. בזה יובן אומ' ויעבור אלישע להודיע שהמכה היה אליהו והעובר אלישע מעין דקדוק כיוצ' בזה אשר זכרתי לשיטת מהרי"א כנז"ל ולי אפש' כי אלישע בענותנותו החזיק עצמו בבלי מה לקח האדרת הסגוליית באשר היתה לאליהו ונפלה מעליו ויכה את המים בה ותלה בזכות אליהו הוא אמרו איה ה' אלהי אליהו שיעננ בזכותו ואין שונה אותו כי רצה ה' לחנכו ולהודיעו כי בו נתן ה' תשועה ונחה רוח ה' מצד עצמו ומצד אליהו כי פי שנים יחדיו ברוחו כדפרשית ורצה להודיעו כי אף הוא יש ספק בידו לעשו' פלאים וז"ש אף הוא ויכה את המים הוא דייקא כמו אליהו ויכה הוא את המים ויחצו הנה והנה השיעור מצומצם כדי שיעבור אלישע וז"ש ויעבו' אלישע ולפי' היו כאן שתי הכאות ראשונה באדר' אליהו ואמר איה ה' אלהי אליהו ולא נחצו כדי שאף הוא ויכה את המים בידו ונתעורר בכח אלהי ורוח נבואיי מאת ה' לשאף הוא ויכה את המים בעצמו ומזה הכירו בני הנביאים שנחה עליו רוח אליהו ממה שראו שלא נחצו המים באדר' אלא אף הוא הכה את המים הוא ולא האדרת וז"ש ויראוהו בני הנביאי' כוי שראו כל העניינים הנז' בפרטות:

**טו**

**וירא**הו בני הנביאי' ה"רדק ז"ל נחה רוח אליהו כיון שראהו שחצה המים ועבר ידעו כי נחה רוח אליהו על אלישע ע"כ וכן מהרי"א ז"ל והר"לבג ז"ל אמר שהכיר היות רוח אליהו היא בעצמה אשר נחה אל אלישע וידעו כן ממה שראו הנס הראשון במי' דוגמת מה שעשה אלישע שמהפעולות יודעו ברוחו' ולזה חלקו לו כבוד גדול שהשתחוו לו ארצה ע"כ. **ולע"**דן מה שכתבתי בפ' הקודם שהכה באדרת ולא נחצו ואחר כך הוא בעצמו ויכה את המים ונחצו בזה ידעו כי נחה רוח אליהו על אלישע שלא נחצו בסגולת האדר' כי מה' היתה זאת.

**טז**

**ויאמרו** אליו הנה נא כו' רש"י ז"ל פן נשאו רוח ה' אפשר אמש אמרו לו הידעת כי ה' לוקח את אדונך ועכשיו נעלם מהם היכן הוא מלמד שמיום שנגנז אליהו נסתלקה רוח הקדש מן הנביאי' ושוב לא היתה רוח הקדש מרובה בישר' ע"כ והוא מדברי התוספת' שכתבתי למעלה בפסו' ויהי בהעלות ועדין חלק מהקוש' במקומ' עומדת דתינח שלא היו יודעי' בע' ההי' שהו' במרו' לפי שנסתלקה מהם הנבואה אבל סוף סוף היה להם לידע מה שכבר השיגו בזמן התנבאותם כי ה' לוקח את אדוניך מעל ראשך כי לא יתכן שכשהוסבה הנבואה שכחו העבר. ונראה דמתחילה לא השיגו אלא כי ה' לוק' את אדונך מעל ראשך אבל לא ידעו האופן מהלקיחה ובפרט לשיטת מהרי"א כי לא ידעו מה אלא שראו והרגישו בעצמם עקירה כעין עקירת הנפש וזהו הידעת והרגשת כמו שהרגשנו אנו. ולזה רצה שילכו לבקשו וכן להר"דק ז"ל חמשים בני חיל וכי היה להם לעשו' מלחמ' אלא פי' בני חיל בני כח שהיה להם כח ללכת הנה והנה במעט מהזמן. ואיך אמרו שיבקשוהו והם אמ' כי ה' לוקח את אדונך מעל ראשך אלא חשבו שמא לא עלה שמים אלא נשאו רוח ה' והפרידו מבני אדם ארבעים יום וארבעים לילה ואולי פעמים רבות היה לו זה שהיה נפרד מבני אדם ולא היו מוצאים אותו שהרי עובדיה אמר לו ורוח ה' ישאך על אשר לא אדע ע"כ וכן הר"לבג. **ולע"דן** או' עבדיך ובתחילה אמרו אדונך ולא אדוננו ועתה נכנעו לו' עבדיך. ובני חיל למה כי לא היתה כאן מלחמה כמו שהקשה ה"רדק ז"ל. ומהו ויבקשו את אדוניך וכי אדוניך ולא אדונינו הוא והלא עתה לא יצדק כן שהרי נסתלקה רוח הקדש מהם כנז' בתוספתא דלעיל אשר כתבתיה בפסו' ויהי בהעלות אליהו וכו' וא"כ הי"ל אדונינו ועוד הביקוש הזה למה הוא האם נשאו רוח ה' וישליכהו מי יאמר לו מה תעשה והוא מרחם ברחמיו על כל מעשיו כ"ש על אליהו וכמה פעמים שעשה לו כן. ונראה עפ"י שיטת התוספתא שנסתלקה רוח הקדש מהם ולזה לא ידעו מה אירע לאליהו ולזה אמרו הנה נא יש את עבדיך שעבדיך אנחנו ואת' אדונינו כי אתה נביא ואנו נסתלקה ממנו הנבואה ונשארנו אנשים בני חיל לא בני הנביאים שהרי נסתלקה הנבואה ולא נשאר בלתי אם גוייתינו שאנו בני חיל כאחד העם גבורים שאין הנבואה שורה אלא על חכם וכו' נסתלקה הנבואה ונשארנו בני חיל לבד ולהודיע חסרונם אמרו כן בני חיל ילכו נא ויבקשו את אדוניך ולא אדונינו כי אנחנו עבדיך ואתה אדונינו הוא שאין אנו כדאים להיותנו עבדיו אלא עבדיך עבדים לעבדיו וכן כתבתי בכלי חמדה. והנה לא היתה כוונתם בשליחות פן יקראהו אסון חלילה כי לא יעזוב ה' את חסידיו לעולם נשמרו אבל חשבו אולי לא היה הסתלקות החלטי מן

העולם אבל היה לפי שעה ואולי היתה כוונתם כדי שיוציא מלבו אופן המעשה ויאמר להם אני ראיתי עולה בסערה השמים והנה רכב אש וכו' ולזה היו מפצירים בזה והוא היה נאמן רוח יכסה דבר ולא הלך רכיל לגלות סוד ואפילו שהפצירו בו עד בוש לא גילה להם הסוד ויאמר שלחו ואף על פי שהיתה הפצרתם ערמה זו כיון שראו שלא עלה בידם לגלות אבל אמר להם שלחו הוכרחו לשלוח ואף על פי שהיו יודעים שלא ימצאו דבר שלא לגלות את אשר היה בלבבם כדי שיגלה להם גופא דעובדא היכי הוה ולזה הוכרחו לשלוח ולהתעכב שבעת ימים. וישובו וכו' וכל דבריו היו מתחילה אל תלכו ולא גילה להם לא מנה ולא מקצתה מדרך ענוה ושלא להתפאר כלל כי כן יאות לאנשים השלמים.

**יז**

**ויפצרו** בו עד בוש וכו' רש"י ז"ל נתבייש מהם שלא יאמרו אינו רוצה להקביל פני רבו לפי שנטל גדולתו אינו רוצה שישוב כל זה ראיתי בתוספתא דסוטה עד כאן. והרד"ק ז"ל עד אשר בוש הרבה מהם לומר להם שישלחו ותרגום עד סגיא עד כאן. והר"לבג ז"ל עד בוש הרבו לו כ"כ דברים עד שהיה לו בושת מלחלוק תמיד על דבריהם ולז"א להם שלחו מצד המוסר להניחם לעשות רצונם אך דבריו היו באופן שכשאמר שלחו היה ראוי שיובן ממנו שלא ישלחו מצד אופן דבורו כי פעמים יש הן שהוא כלאו ולזה אמר הלא אמרתי אליכם אל תלכו כי ידע אלישע שלא יראה לאדם אליהו בזה העת כי הסתירו ה' עד כאן:

**יח**

**וישובו** אליו והוא יושב ביריחו למד דרך ארץ שאעפ"י שהיה יודע מעיקרא שלא ימצאוהו א"כ מה תועלת בהתעכב שם ועכ"ז משום דרך ארץ נתעכב שלש' ימים עד בואם ז"ש וישובו אליו והוא יושב ביריחו ר"ל שלא עלה משם לבית אלא מתעכב אל תשובתם שהרי תכף בבואם כתיב ויעל משם בית אל זהו שאמר והוא יושב ביריחו:

**יט**

**ויאמרו** אנשי העיר כו' סוטה הנה מושב העיר טוב מאי טיבותיה אמר ר' חנן חן מקום על יושביו א"ר יוחנן שלשה חנות הן חן מקום על יושביו חן אשה על בעלה חן מקח על מקחו ע"כ. וכן הביא רש"י ז"ל והוסיף והמים רעים ומחמת המים הארץ משכלת את יושביה לקוברם אם בן מהו ומושב העיר טוב חן מקום על יושביו ע"כ. והוכרח לפרש כן ששכול הארץ תלוי במים ואינם שני ענינים דאם כן תקון המים רעים מה נעשה לארץ המשכלת אלא ודאי הא בהא תליא. והרד"ק ז"ל הנה נא מושב העיר טוב עד עתה לא ראינו כי יריחו היו בה מים רעים ולא שהיתה העיר משכלת שאם כן לא היו חומדים אותה ולא היו עוברים על החרם ואליהו גם כן היאך לא ריפא אותה ואם היתה משכלת

מכמה שנים שישבו בה היו מניחים אותה ולא היו יושבים בה אלא נראה שמקרוב היה זה הרע למים מרעת יושבי בה ומפני רוע המים היתה גם כן הארץ משכלת שהיו האנשי' שותים המים ומתים ברוב. ובדרש אמר יריחו היתה משכלת ומקולקלת על שם שאררה יהושע ובא אליהו והוסיף לקללה ע"י מעשה של חיאל כשמתו בניו והלכו שניהם הוא ואחאב ובקרוהו וכל הענין נזכר למעלה ובדברי חז"ל כנז"ל חן מקום כו'. והר"לבג ז"ל הנה נא מושב מעיר טוב שאין אויר העיר רע ואיננו סיבה לשתהיה הארץ משכלת כי אם מצד המים ומהם נמשך לשהארץ משכלת לא מהאויר והנה לא החרים יהושע אלא לבנות החומה אבל לא מנע מלשבת בה שאם כן לא היו בני הנביאים יושבים שם ע"כ. וכן מהרי"א ז"ל מושב העיר טוב מאוירה ומשדותיה וכרמיה שאין השיכול אלא מהמים עד כאן. **ולע**"**דן** הנה נא מושב כו' או' אני כי כשבא זה הצדיק אלישע לעיר הוא הודה הוא זיוה והדרה והגין בעדה לעצור השיכול שהיה בה וז"ש אנשי העיר הנה נא ר"ל עתה בסיבתך מושב העיר טוב כאשר אדוני רואה שמיום בואך הנה זה שלשת ימים לא נפקד ממנו איש אחד המים רעים והארץ משכלת מאז ומקוד' בואך וחוששי' אנו פן בלכתך ישובו המי' להרע ולשכל שהכל היה נמשך מהמים כנז' ובזה נסתלקה קושיית הגמרא מאי סיבותיה. עוד אפשר דרך הלצה הנה מושב העיר אין בה איסור שלא קלל יהושע אל הדר בעיר אלא לבונה החומה ז"ש הנה נא מושב העיר טוב כאשר אדוני רואה ר"ל כאשר נרא' בעיני כ"תר שגם אתה מסכים בישיבתה שמותר כי אין אנו מורים הוראה בפניך רבינו ואם כן כיון שאין איסור בישיבתה לענין המים הרעים והארץ משכלת כל תוכל לתקנם:

**כ כא כב**

**ויאמר** קחו לי צלוחית חדשה כו' ויצא אל מוצא כו' וירפו כו' ויצא אל מוצא מכילתא אמר ר' שמעון בן גמליאל בא וראה כמה מופרשים דרכיו של מקום מדרכי ב"ו ב"ו במתוק מרפא את המר אבל מי שאמר והיה העולם לא כן אלא במר מתקן את המר הא כיצד נותן דבר המחבל לתוך דבר שמתחבל כדי לעשות נס בתוך נס והוא שנאמר וממכותיך ארפאך במה שהוא מכה בו מרפא שנא' ויצא אל מוצא המים וישלך שם מלח והלא מים מתוקים ויפ' כשאדם נותן בהם מלח מיד הם מסריחי' הא כיצ' נותן דבר המחבל לתוך דבר שנתחבל ע"כ.

**ולע**"**דן** לדקדק לשון כמה מופרשים כו' כי הי"לל דרכיו של הקב"ה מופרשים מה הוא לשון כמה ויותר נכון היה שיאמר דרכו של ב"ו מרפא המר במתוק והק"בה מרפא המר במר גם שינה דגבי ב"ו אמר לשון מרפא וגבי הב"ה אומר לשון מתקן והלשון כפול

שאומר לא כן הק"בה אלא במר מתקן כו'. גם שינה מלשון מקום ללשון מי שאמר והיה העולם. גם קשה יתור לשון הא כיצד נותן דבר וכו' האמור בסוף המאמר הוא מיותר שכבר הזכירו בתחלתו ונר' שכונת חז"ל לדקדק לשון ויצא אל מוצא המים דהי"ל ויבא לשון ויצא בלתי מדוקדק והוא מיותר די שיאמר וישלך מלח אל מוצא המים וכו' לזה רצו לדרוש בתיבת ויצא שדבריו של הק"בה שע"י הנביא הם יוצאים מן ההקש הטבעי ומנהגו של בשר ודם וז"ש ויצא לרמוז שיצא במעש' הזה ממנהגו של ב"ו וההבדל גדול מאד כי ב"ו מרפא רפואה כל דהו על ידי הדבר המתוק אבל הקב"ה בדבר מר לא רפואה לבד אלא תיקון ממש שלא ישאר בו שום מרירות כלל אלא מתוקים ממש וז"ש כמה מופרשים ההפרש בשני דברים האחד ע"י מר והב' תיקון גמור כי ב"ו לא יוכל להסיר המרירות אלא שמרפאו על ידי התערובת מדבר מתוק ויבוטל המרירות אמנם הק"בה שאמר והיה העולם בדבורו עשה יש מאין כ"ש יש מיש למתק דבר מר ולתקנו תיקון גמור יגזר אומר ויקם לו וז"ש לא כן הקב"ה בבחינה שאינו כן לרפואה בלבד אלא תיקון החלטי ז"ש לא כן על מ"ש מרפא את המר רפואה לבד והענין השני הוא אלא במר מתקן את המר ולפי שהזכיר ממכותיך ארפאך דעלה קאי לשון הא כיצד הראשון וכשהזכיר הענין השני ויצא וכו' אמר שנית הא כיצד נותן דבר המחבל על ענין המלח שנתן במים ונתמתקו. ואפשר עוד שאמ' בא וראה כמה מופרשים דרכיו של מקום וכו' ר"ל בא וראה מתוך מה שתראה מענין זה של אלישע תדון לבמה וכמה ענינים זולתן שתראה כמה מופרשים הם דרכיו של מקום מדרכי ב"ו. והנה פי' וממכותיך ארפאך שר"ל בדבר שמכה ומוסיף יגון בטבע בו מרפא הענין יותר כיצד המים מעצמן יש להם מכה אחת שהם רעים וע"י המלח נתוסף בהם עוד מכה שנית ונעשה נם בתוך נם שבהיותם ב' מכות נתרפאו וזהו וממכותיך שתים ארפאך. ורש"י ז"ל אל מוצא המים שהיו נובעים משם וישלך שם מלח והלא מלח דבר המקלקל את המים אלא נס בתוך נס ע"כ והוא מהמדרש הנז' וכן הרד"ק ז"ל וכן הר"לבג ז"ל שרפואה דרך מופת היתה ולזה בחר שיביאו לו צלוחית חדשה כדי שלא יחשבו שיהיה מבושל בה דבר ימשך המלח כחו ויהיה לו רושם על דרך הרפואה בתיקון המים אך בחר לתקנם בדבר שאין בו רושם כלל שהרי אנו רואים שהמים המלוחים רעים הם לשתיה עם שאי אפשר במעט מלח שיתן רושם במוצא מים אשר לא יכזבו מימיו אם לא על דרך המופת ע"כ. וכן מהרי"א ז"ל. **ולע"דן** שבדבריהם ז"ל אבין גם כן אומרו קחו לי צלוחית חדשה שיהיו הם הלוקחים והם ישימו שם מלח ז"ש ושימו. ויקחו אליו ככל הנזכר הם בעצמם כדי שלא יחשדו שיש תחבולה אנושית בזה ח"ו. ואפשר שרמז להם ברפואה זו שיחדשו מעשיהם ויהיו כלי קבול חדש

כצלוחית חדשה וישימו מלח דהיינו מלח ממון חסד וצדקות צדקה תציל ממות השיכול. והצלוחית אולי היתה לרפאת בה הארץ משכלת והמלח לתקן המים הרעים:

**ויצא** אל מוצא המים כו' וירפו כו' הר"דק ז"ל רפאתי בחירי"ק הפ"א כבעלי ההי"א ומשכלת ולא תהיה הארץ משכלת כי מן המים היה בה השיכול. וירפו נעלמה הא"לף והיה כבעלי ההי"א עד כאן. ומהרי"א ז"ל אעפ"י שרפואת המים ע"י דבר ה' היה כמו שנאמ' כה אמר ה' רפאתי למים עכ"ז זכר הכתוב שהנה הוא מעצמו בלי צווי אלהי גזר על המים הרפואה והתפעל הטבע מדברי הנביא עצמו וגזרתו מכח קדושתו ולזה אמר כדבר אלישע אשר דבר ע"כ. וק"ק שהכתוב תולה כל הרפואה עצמה בנביא מצד עצמו לא התפעלות הטבע לבד שהרי כתב וירפו המים עד היום הזה כדבר אלישע. **ולע"דן** לדקד' למה לא אמר כדבר ה' אלא כדבר אלישע כמו שדקדק מהרי"א ז"ל כנז' ועוד אשר דבר מיותר. ונראה לפי שאלישע דבר קחו לי צלוחית חדשה ומלח וזה היה דבר הנביא שהרי לא נזכרה נבואה לענין צלוחי' ומלח אלא שהשי"ת וית' הקים דבר עבדו ועצת מלאכו השלים בכה אמר ה' ואין ספק שאלישע נשא עיניו למרו' ובה שעתא ויאמר כה אמר ה' רפאתי למים ועם היות המלח משחית רפאתי למים האלה ולזה אמר וירפו המים בשני העניינים כדבר אלישע מהצלוחית ומלח נעשה נס בתוך נס ואש' דבר על דבר ה' שנשלמה רפואת המים ע"י ה'. ועם היותה במלח כדבר אלישע להקים דבר עבדו ועצת מלאכו השלים. עוד אפשר כי היה אפשר לרפאת המים מהרעה שיש להם באשר הוא שם אבל אם ישובו לכסלה הנה יד ה' הויה בהן להביע מהן מרה זולת הקודמת ויהפכו המים לדם וכיוצא בקרב איש והנה אלישע בכח קדושתו השליך המלח וצלוחית חדשה כלו' ע"מ שיחדשו מעשיהם באופן שתהיה רפואת המים מוגבלת מהחולי ההוא הפרטי שהיה נמשך עד הנה מהם במה שהיו רעים והארץ היתה משכלת אמנם השי"ת הוסיף ברחמיו וגמר אומר לדור ודור עד עולם לא מחולי זה שהיה מתהוה מהם ולא זולתו וז"ש רפאתי למים האלה האלה מורה באצבע על בחינת החולי שהיה נמשך מהם עד עתה ולא זו בלבד כמו שרצה אלישע אלא לא יהיה משם עוד שום מות ומשכלת לא ממין העבר ולא מחודש כי הרפואה תהיה כוללת כל מין חולי וכוללת כל זמן. ובזה מובן או' וירפו המים כאילו הרפואה היתה מאליהן בזולת דבר ה' והיה זה בדבר אלישע פרטי לשעתן מאותו חולי אמנם להיותן עד היום הזה דהיינו לעולם היה מהצטרפות הנבואה אל דבר אלישע וז"ש וירפו המים עד היום הזה נמשך זה כדבר אלישע מעצמו ואשר דבר היינו כדבר ה' אשר דבר אותו אלישע במלאכות ה' וזה טעם כפל כדבר אלישע אשר דבר שמהשני דברים נרפאו עד היום הזה. או יאמר כדבר אלישע אשר דבר הוא מעצמו

והשי"ת הסכים עמו ובאתהו הנבואה ויאמר כה אמר ה' להודיענו שלא התפלל אל ה' כמו בקריעת מי הירדן אלא כדבר אלישע לבד אשר דבר הסכים השי"ת עמו תכף ומיד הקים דבר עבדו ועצת מלאכו השלים ואולי על התכיפות אמר אשר דבר ר"ל תכף ומיד אשר דבר נרפאו המים.

**כג**

**ויעל** משם בית אל סוטה ויעל משם בית אל והוא עולה בדרך א"ר יוחנן משום ר' מאיר כל מי שאינו מלוה ומתלו' כאילו שופך דמים שאלמלא לווהו אנשי יריחו לאלישע לא גיר' דובים ואריו' בתינוקו' שנ' ויעל משם בית אל והוא עולה בדרך ונערים קטנים יצאו מן העיר ונתקלסו בו ויאמרו לו עלה קרח עלה קרח שהקרח' עלינו את המקו' מאי נערים קטנים נערים שמנוערים מן המצות קטנים שהיו מקטני אמנה. תנא נערים ובזזו את עצמם כקטנים מתקיף לה רב יוסף ודילמא על שם מקומם מי לא כתיב וארם יצאו גדודי' וישבו מארץ יש' נערה קטנה וקשיא לן קרי לה נערה וקרי לה קטנה ואמר רבי פדת נערה דמן נעורן התם לא מפרש מקומה הכא מפרש מקומם ע"כ הנה דקדקו בפ' או' והוא עולה בדרך שר"ל להיו' שהוא עולה הוא יחידי בלא לויה אירע כן הרי שמי שאינו מלוה ומתלווה גורם שפיכות דמים שאילו היה לו לויה לא היו מתקלסים בו הקטנים בראותם בני אדם מרובי' או היו מוחים בידו שלא יקללם ותקנו ג"כ נערים קטנים קרי להו נערים וקרי להו קטנים אלא לדרשא נערים שמנוערין מן המצוו' וקטנים קטני אמנה ואף על גב דחד לגופיה אצטריך דהא או נערים או קטני' הוו מכל מקום דרשינן לתרוייהו מדלא כתב כסדרן קטנים נערים. ורש"י ז"ל הביא כאן נערים שמנוערים מן המצות ולא הביא קטני אמנ' דמשמע ליה שאין ללמוד תרתי מנוערין מן המצות וקטני אמנה דהאחד לגופיה אצטריך ואולי כשאמ' בגמרא נערים שמנוערים וקטנים קטני אמנה כוונת' לו' שאם קטני' היו ממש קטני' לגופיה ונערים לדרשא אתא לשמנוערים מן המצות ואי נערים היו ממש נערים לגופיה וקטנים לדרשא קטני אמנה. ורש"י ז"ל כאן בחר כן לפי ששיקול הדעת מכריע היותם קטנים שאלו לא היה כן לא היו מתקלסים בו באיש האל"ים ונערים לדרשת מנוערי' מן המצות. ונתבאר עוד ג"כ כפל עלה קרח עלה קרח האחת על שם שהיה קרח והשני על שם הקרחת עלינו את המקום כדפרש"י ז"ל שמתחילה כשהיו המי' רעי' היו מביאים מים מרחוק ומרויחים פרנסתם ומשהמתיק המים אלו אבדו פרנסתם. ובזה מובן גם כן כפל ויתקלסו בו ויאמרו כי די ויתקלסו בו עלה קרח אלא ודאי הכי קאמר שני עניינים היו כאן האחד עלה קרח לבזוי לעג וקלס והשני שאמ' לו הקרחת עלינו את המקום ולזה ויתקלסו כנגד עלה קרח האחד ויאמרו

כנגד עלה קרח השני שאמ' לו דברים של טעם ותרעומת באו' עלה קרח ולא היה המכוון בו קלס כמו בעלה קרח הראשון. ומדוקדק ג"כ אומ' מן העיר כי די שיאמר ונערים קטנים יצאו ויתקלסו בו אלא הכי קאמר שסיבת ההתקלסות שהתקלסו בו היה מן העיר ממה שהיתה משכלת מהמים הרעים והיו מתפרנסים בשאיבת מים מרחוק ועתה כשנתרפאו אבדו פרנסתם ואם כן מן העיר נמשך מה שנתקלסו בו וז"ש מן העי' ויתקלסו בו כו' וה"רדק ז"ל נערי' קטנים כי יש גדולים נקראו נערים ואמר כי אלה היו נערים קטנים וכן נער קטן ורז"ל דרשו כנז"ל שהיו מנוערי' מן המצו' קטנים שהיו מקטני אמנה. ויתקלסו בו לעגו בו ובזוהו בדבריהם כשאמרו לו עלה קרח עלה קרח ואלישע קרח היה ובדרש קרח אתה שהקרחת עלינו את המקום כנז"ל פיי ע"כ. והר"לבג ז"ל ויתקלסו בו לעגו בו ובזוהו ע"כ ומהרי"א ז"ל א' שלהיות בית אל מוכן לנבואה כמו שפירשתי ויריחו מוכן לנפלאות רצה לקחת חזקה בשם ה' מהנבואה ומהנסים והיה בבית אל היו בני הנביאים כנז"ל אבל היו ג"כ מקודם לזה נביאי הבעל והעגל אשר עשה שם ירבעם בן נבט. ואין ספק שהתפרסם עליית אליהו למרום שהרי בני הנביאים היו יודעים זה כמו שנז' והיה אלישע תלמידו בא למלאת מקומו ואליהו שעלה השמים היה בעל שער בסימניו לכן כהני הבעל אשר בבית אל שלחו צעיריהם להתקלס באלישע ולרמוז על עליית אליהו השמיימה אמרו עלה קרח ר"ל אתה אינך במדרגת אליהו רבך שהיה בעל שער כי קרח אתה עלה אתה עתה השמיימה כמו שעלה הוא והיה זה לעג על עליית אליהו רבו ועל אלישע ולזה אמר ויפן אחריו רוצה לומר שפנה ושראה שהלעג הזה לא עליו לבדו כי אם גם מאליהו רבו שנשאר אחריו ושהיה זה במצות אבותיהם ושראה אותם בנבואה מה שעתידים להיות ולכן קללם כי ראה שהם זרע מרעים בנים משחיתים עזבו את ה' נאצו את קדוש ישראל. ולפי שלעגו מאליהו רבו ומאלישע היה ענשם שיצאו שתים דובים אחת לכבוד אליהו ואחת לכבוד אלישע והרגו מ"ב ילדים להודיע כי ה' ב"ם סיני בקדש ע"כ תורף דבריו. והוא ז"ל מבין הבנת הכתוב ונערים קטנים יצאו מן העיר מבית אל קאמר ואין זה פשוטו של מקרא אלא מן העיר זו יריחו והיינו ויפן אחריו ויראם שאלו מבית אל באו היו לפניו. והוא נדחק ב"מש אחריו שעל אליהו קאמר וכ"ז חוץ מהפשט. גם לשון הפסוק שאומר והוא עולה בדרך ונערים מורה שהוא כצאתו מן העיר והוא עולה בדרך שמיד כשהחזיק בדרך ההולך לבית אל מיד ונערים קטנים יצאו מן העיר א"כ מיריחו קאמר והגמרא שזכרתי למעלה חולקת עליו שהם תלו בלויה שאילו לווהו לא גירה דובים ואריות בתינוקות וכו' והא אילו יצאו מבית אל והם ילווהו ביציאת יריחו מה תועיל הלויה ההיא. וכן ממה שאמרו עלה קרח עלה קרח שהקרחת עלינו

את המקום שהיו מוכרים מים ביריחו אם כן מיריחו הם שלא יתכן שהיו באים מבית אל להיותם שואבי מים ביריחו באופן של"עדן מה שהודיעו חז"ל שמיריחו יצאו ויעל משם לבית אל והוא יחידי עולה בדרך בלא לוייה ובה שעתא בהיותו בדרך יצאו נערים קטנים כמו נערים וקטנים וחסרה ו"או התוספת. ויתקלסו בו זלזולים שלא הזכיר פרטן אליו היו במעשה כמו לעפר בעפר וכיוצא ובאמירי אמרו עלה קרח עלה קרח:

**כד**

**ויפן** אחריו ויראם כו' מה ראה אמ' רב ראה ממש כדתניא רש"בג אומר כל מקום שנתנו חכמים עיניהם או מיתה או עוני ושמואל אמר ראה שנתעברה אמן מהם ביום הכפורים ורי יצחק אמר ראה להם בלורית ככותים. ורי יוחנן אמר ראה שאין בהם לחלוחית של מצוה ודילמא בזרעיהו מהוה הוי א"ר אלעזר לא בם ולא בזרעם עד סוף כל הדורות ותצאנה שתים דובים מן היער רב ושמואל חד אמר נס וחד אמר נס בתוך נס מאן דאמר נס יער הוה דובי' לא הוו ומ"ד נם בתוך נס לא יער הוה ולא דובי' הוו וליהוו דובי' ולא ליהוי יער משום דבעיתי א"ר חנינא בשביל ארבעי' ושני' קרבנות שהקריב בלק מלך מואב לקלל את ישראל בקעו מהם ארבעים ושנים ילדים איני והא אמר רב יהודא א' רב לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצוות ואפי' שלא לשמה שבשכר שהקריב בלק מלך מואב מ"ב קרבנות זכה ויצאת ממנו רות שיצא ממנה שלמה שכתוב בו אלף עולות יעלה שלמ' ו"אר חנינה רות בתו של עגלון מלך מואב בן בנו של בלק היתה תאותו מיהא לקללה היתה.

**ולע"דן** דת"ק ראה תיבת ויראם מיותרת כי די שיאמר ויפן אחריו אומ' ויראם אמ' רב ראה ממש שע"י הראייה שנתן עיניו בהן וגם כן הקללה שקללם בשם ה' נבקעו כי בכל מקום שנתנו חכמים כו' אמנם שמואל דריש יתור ויראם כאילו הם שתי תיבות ויר אם שה"אלף משמשת כשתים וירא אם ראה אמם שנתעברה ביום הכיפורים ול"מד שראה להם בלורית ככותי' פי' בני אברהם י"ץ שלמד מתוך דברי ויר אם לשון אומה ולשון ראה בהם בלורית כאילו הם מאומה אחרת ולא מישראל ע"כ ול"מד ראה שאין בהם לחלוחית מצוה לא בם ולא בזרעם אפשר דמיתור ויראם שראה אותם עד סוף כל הדורות שאין בהם תועלת כמו שדרשו חז"ל גבי וירא כי אין איש האמור במשה ע"ה. או ויראם ויר אם שראה האומה ישראלית אם אפשר להשתלשל מהם ולא ראה כלום יוצא מהם ולזה ויקללם בשם ה' ול"תק ק"ק דלמה היה צריך תרתי ראייה לתת עיניו בהם לעשות גל של עצמו' וקללה בחד מנייהו סגי אמנם לשאר אמוראי ניחא שהפורענו' נעשה ע"י הקללה והראיה הייתה לראות אמם או אומתם כאמור. ובמ"ש אמ' רבי חנינא

ארבעים קרבנות כו' שמעתי תוכן הענין בשם החכם השלם המקובל האלהי החסיד ועניו כמהר"ר יצחק אשכנזי ז"להה כי אותם המ"ב קרבנו' גרמו שכשעברו הנשמות קדושות בתיקלא דתקלין נעשקו אלו המ"ב שעשקם סיטרא אחרא שעל זה אמר שלמה ע"ה והנה דמעת העשוקי' ואין להם מנחם כו' והחזיקה הקליפ' מהמוח והאור מ"ב נשמות כנגד מ"ב קרבנו' ולא תחזיר אותם הקליפה עד שתמצא מקום מוכן לפורענות והוא ביאה אסורה שם נותנת אותם הנשמות העשוקות והנה המ"ב נשמות העשוקות נתנו במ"ב ביאות אסורות שנבעלו ביום הכיפורים ועתה כשהענישם אלישע וקללם בשם ה' הוא שם מ"ב כנגד מ"ב ילדים והוא כי שם בן מ"ב מסוגל מאד להעלות התפילות שעל כן אנו אומרי' אנא בכח כו' (ובשעת פטירת האדם אמרו הראשונים ז"ל שנכון מאד לומר אנא בכח כו' שהוא סוד שם מ"ב שהו' סגולייי מאד להעלות נפש האדם מעלה מעלה הוא סיוע ל"מש החכ' השלם הנז') וכן הנצוצו' של הקדוש' העשוקות לא יתעלו אלא בשם בן מ"ב ולזה לגמור תיקונם של אלו המ"ב נערים קטנים האלה שהיו עשוקות ע"י מ"ב קרבנות עתה כשקללם בשם בן מ"ב קלל הגופים ההם שהיו יסוד רעוע בנוי בכפורים וחזרו המ"ב ניצוצות קדושות שבהם לשורש הקדושה ונתקנו וזו היא כוונת ר' חנינא ז"ל ע"כ ובדבריו ז"ל נבין או' דובים ולא אמר שתים דובות כי נקבות היו כמו שנז' ב"סד אלא דביים ב"ם ד"י אותיות דדין כאותיות דדין להורות כי בשם מ"ב קללם ולזה היו דובים ולא מין אחר דשמא גרים כאמור דביים די ב"ם. ומתוך המאמי הנז' של"כע דובים בנס היו ונתהוו מובן ותצאנה שתים דובים מן היער דהי"לל ותצאנה מן היער שתים דובים אבל כיון לו' שהיו בנס מכח שם השי"ת אשר קללם בשם ה' ומזה נמשך שיצאו שתים דבים ז"ש בשם ה' ותצאנה שתים דובים אלא משום דמבעית הדובי' הוציאן מן היער כדי שתבקענה מהם מ"ב ילדי' ומובן בדבריהם ז"ל ג"כ אומ' ותבקענה מהם מ"ב ילדים שלשון הכתוב מורה היותם שם נערים יותר מ"מב ולא בקעום כולם אלא מ"ב מהם ולא יותר והיו ראוי שיבקעום כולם אטו משוא פנים יש בדבר אלא הטעם שה"מב הן שנתעברה מהם אמן ביום הכיפורים והמ"ב הם העשוקי' לבד מכח קרבנות מ"ב של בלק ולכך לא בקעם כולם אלא המ"ב כאמור. ואבין עוד בדבריהם ז"ל הנז' שהיו אלה הנערים רעים וחטאים ורעועים מעת תולדתם מובן בזה שקראם כאן ילדי' ולא נערי' להודיע שמשעה שנולדו שהייתה תולדתן מיום הכיפורים ז"ש ילדי' ולזה בקעו המ"ב מהם ולא יותר כאמור. ודרך רמז אומר אני ילדים ילד מי אותיות דדין כאותיות דדין וידוע מי סוד חמשים שערי בינה המתגלים ביום הכפורים כפור מי וזהו ילד מי שנתעבר' מהם אמם ביום הכפורי'. ואפשר דכולהו אמוראי הנז' לא פליגי דמר אמר

מדא ומר אמר חדא ובהכי מובן לכלהו לשון ילדים על האופן הנז' וניחא נמי למה בקעו המ"ב לבד ולא יותר. ואם נפרש דפליגי ג"כ צריכים אנו לומר לרב במ"ב נתן עיניו בהם לבד ויראם ממש והם אשר העזו פניה' יותר לכך נבקעו. ולשמואל המ"ב נתעברה אמן מהם בכפורים כנז"ל. ובהכי נייחא לשון ילדים כלו' משעת תולדתן היו רעועים ולזה נבקעו ולרב לא דייק לשון ילדים אמנם לר' יצחק נפחא שהיו מגדלי בלורית כילדי נכרים יספיקו דייק קצת מה ששינה לקראות אותם ילדים ובתחילה נערים קטנים ולזה לא הבקיעו אלא ה"מב שהשאר אפשר שלא היו מגדלי בלורית. ולר' יוחנן דאמר שלא ראה בהם לחלוחית של מצוה וכדמסיק לא בהם ולא בתולדותיה' עד סוף העולם ולזה הובקעו המ"ב מהם לבד אמנם השאר אפשר שיצאו מהם זרע כשר בלחלוחית מצוות ולזה ניצולו ובזה מובן אומ' לשון ילדים לרמוז על הנולדים מהם עד סוף כל הדורות שאת כולם ראה ואלו שלא היה בהם לחלוחית נבקעו והשאר ניצולו. נמצא לכולהו מובן לשון ילדים זולת רב. ורש"י הביא שיטת ר' יוחנן לבד ויראם ראה שאין בהם ולא בזרעם לחלוחית של טובה ע"כ והר"דק הביא סברות חז"ל כנז"ל ואי שכוונת חז"ל לו' שלא יתכן לו' שקללם בעבור זלזולו אלא בעבור הטענות שמזכיר שמואל ור' יצחק ור' יוחנן כנז"ל והביא דחז"ל שנענש אלישע לפי שגירה הדובים בהם כי גם ענוש לצדיק לא טוב ולזה חלה חולי א' מהשלשה חלאים והשני על שדחה לגחזי והשלישי שמת בו ולמדו כן מאריכו' ואלישע חלה את חליו אשר ימות בו חלה אחד את חליו שנים אשר ימות בו שלישי. שתי' דובי' נקבות היו ואו' הרבוי במ"ם כמו גמלי' מניקו' והביא דחז"ל הנז"ל באופן הנס אם היה בדובים או גם ביער כנז"ל ע"כ. והרלב"ג ויראם בנבואה שלא קללם עד שראה וידע דרך נבואה שהם ראויי' לקללה ע"כ ובכלל דחז"ל דבריו ודמהרי"א ז"ל הכל כתבתי בפסוק הקודם. **ולע"דן** מה שדקדקתי מתוך דחז"ל כנז"ל והם דקדוקים נכונים בפי' וטעם נכון להיות מ"ב ולא יותר. ואפשר עוד במה שזכרתי בפסוק הקודם שהיו שם נערים וקטנים ואולי הנערים עגש והם המ"ב לא הקטנים וזהו ותבקענה מהם ארבעים ושנים לבד ולא יותר וק"ק לשון ילדים אלא ודאי כדחז"ל כמו שהרחבתי למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה:

**כה**

**וילך** משם אל הר הכרמל וכו' שהלך מבית אל הכרמל ללכת לכל מסעות רבו אשר נגלו לו שם האלהים כי אמרו הראשונים ז"ל שבהגלות נגלות נצוץ קדושה במקום מהמקומות תשאר רושם קדושה במקום ההוא עד אשר כשיכין האדם עצמו האחד מהן

יעורר האהבה והקדושה אשר שם ולזה הלך משם הכרמל ומהכרמל לשמרון כי בה' הוא האלהים בטח ולא יפחד מאיזבל ובנה אינו כ"כ רשע גמור כמו שיזכיר ויהורם כו':

**ג**

**א ב ג**

**ויהורם** בן אחאב כו' ויעש כו' רק בחטאות כו' רש"י ז"ל אף פרשה זו בשביל להגיד נס של מישע מלך מואב שנעשה ע"י אלישע נכתבה כאן שמנה באליהו שמנה נסים ובאלישע שש עשרה לקיים פי שנים ברוחך אלי וכתבן כולן זו אחר זו כך ראיתי בשלשי' ושתי' מדות (א"ר) [דר"א בנו של] יוסי הגלילי ותציית הירדן של אלישע כשתים דאליהו. רק לא כאביו וכאמו שהוסיף הבעל להכעיס רק בחטאות ירבעם דבק וכן כל מלכי ישר' מדאגה שלא תשוב הממלכה לבית דוד אם יעלו לרגל לכך עבדו את העגלי' ע"כ. וה"רדק ז"ל ויסר את מצבת הבעל אבל את האשרה לא הסיר מפני אמו שהייתה עובדת ע"א שהרי נביאי האשרה היו אוכלי שולחן איזבל אבל הוא לא עבד לא הבעל ולא האשרה אלא העגלים שעשה ירבעם ע"כ והר"לבג ז"ל ויהורם בן אחאב מלך על ישר' בשמרון בשנת שמנה עשרה ליהושפט זה יורה שאחזי' לא מלך שתי שנים שלימות אך היו מקוטעות והנה ביארנו במה שקדם במה שיתיישב כל זה החשבון בלי שום ספק רק לא היה כאביו וכאמו (כל) [ר"ל] שהוא דבק לבד בחטאות ירבע' ועזב חטאות אחאב אביו ואיזבל אמו ולא הסיר האשר' לפי שאמו עדיין בחיי' והבעל הסיר שמת אביו ע"כ. ומהריי"א ז"ל אחר שזכר בפרשה הקודמת שלקח השי"ת את אליהו בסערה השמים ונשאר אלישע במקומו תחתיו ושעשה שלשה נסים באותן המקומות שעשה רבו אליהו האחד בירדן דוגמת רבו שקרע הירדן גם הוא קרעו והשני ביריחו ברפואת המים דוגמת הנס שנעשה לאליהו במדבר בצפח' המי' ועוגת רצפי' שבזה נרפאה חולשתו ועיניו אש' שאל את נפשו למות והלך בכח האכילה ההיא ימים רבי' כך כיוצא בזה נרפאו המים ונחו אנשי המקום זמן רב. והשלישי בבית אל בבקיעת הנערים שהיו מתקלסים בו והיה זה כנגד מה שעשה אליהו לשרי החמשי' וחמשיהם שבאו בזדון עתה ספרו הכתובים ארבעה עשר נסים אחרים שעשה בחייו מורים על גדולתו ומעל' נבואתו והראשון מהם שהוא הרביעי לניסיו שאחרי שיהורם בן אחאב מלך ועשה הרע בעיני ה' אך לא בשיעור המופלג מהרשע שעשה אביו כי הנה הוא הסיר את מצבת הבעל שעשה אביו ולהיות אמו איזבל בחיים לא הסיר האשר' אבל עכ"ז עבד עגלי ירבעם בן נבט ולכן היה מענשו שמלך מואב שהיה משועבד לאביו מרד בו והיו במלחמה ההיא בסכנה עצומ' מחסרון המים ונעשה נס ע"י אלישע ע"כ ומהריי"א ז"ל אזיל בשיטתו שבבית אל הרג הנערים

וכבר כתבתי שמיריחו היו ובתחום יריחו נבקעו ואפשר לקיים דבריו אלה שכיון שיצא מיריחו ויצא לבית אל על בית אל יחשב הנס הזה. **ולע"דן** לדקדק או' בחטאות ירבעם בלשון רבים ומסיים בלשון יחיד לא סר ממנה הי"ל מהן. ונראה כי להיות העגלים שעשה ירבעם בטלים בעיני יהורם אם לא מצד הכרח שלא תשוב הממלכה לבית דוד אם יעלו לרגל ולכך הניחם עומדים אמנם היה הבדל גדול בינו ובין ירבעם כי ירבעם חטא ביותר כדי שיקובלו בעיני ישראל ויחטאו אמנם זה לא היה עובד אותם כי אם מעט מזער לפנים כי הבל המה מעשה תעתועים בקרבו. נמצא שהחזיק בחטא ירבעם דהיינו שני חטאות אשר חטא ואשר החטיא. אך באשר חטא לא היה כשיעו' ירבעם כי אם מעט מזער אמנם בחטא השני דהיינו אשר החטיא את ישר' דבק יותר ולא סר ממנה דייקא לפי שהיה מוכרח כן להעמדת מלכותו שיחטאו ישראל ויקריבו לעגלים כדי שלא יעלו לירושלם ותשוב הממלכה נמצא לפי זה או' דבק לא סר ממנה הכל חוזר אל חלוקת אשר החטיא את ישראל בזה דבק ולא סר ממנה. והיינו שלא נזכר אשר חטא ואשר החטיא כו' נמצא שיהורם זה היה מחטיא בעצם ודבק ולא סר מהחטיא אמנם בחטא כל דהו היה לפנים ואולי שלא חטא כלל ומ"ש ויעש הרע וכו' רק לא כאביו וכאמו מוכיח שהי' חוטא אבל לא להכעיס כי לתכלי' המשכת מלכותו מפני הרואים שילמדו לעשות ולא יעלו לירושלם שלא תשוב הממלכה לבית דוד:

**ד**

**ומישע** מלך מואב כו' רש"י ז"ל נוקד מרי גיתי. אילים צמר דכרין דרעיא עם צמרן ע"כ וכן הרד"ק ז"ל והוסיף ונקרא בעל המקנה נוקד שהצאן ברוב נקודים ולא באר הכתוב המנחה הזאת אם היתה משנה לשנה או לזמן אחר ידוע ביניהם. אלף אלים צמר רוצה לומר עם צמרם שלא היה גוזזם ע"כ וכן הר"לבג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והרחיב שתיבת צמר חוזרת גם אל כרים שהכדים והאלים עם צמרן וכתב שהיה נותן לו סך זה מידי שנה בשנה עד כאן. **ולע"דן** שהיה מביא לו מנחה אלף כרים שהכרים עצמן המנחה אמנם האלים מאה אלף לא היו הם עצמם המנחה אלא צמרן וז"ש מאה אלף אלים צמר כאילו אמר צמר מאה אלף אלים דהיינו מאה אלף גיזות צמר אלים שכל גיזה וגיזה מן האלים משקלה כפלי' ממשקל גיזת כבשים אחרי'. והכרח פירושי זה הוא מאו' צמר ולא אמר וצמרם. ומה שא' לשון והשיב למלך ישראל דהי"ל ונתן למלך ישראל. נראה שהכוונה כ"מש חז"ל בכיוצא בדקדוק כזה שדקדקו בפסוק מלכי תרשיש ואיים מנחה ישיבו יביאו מ"ל ואמרו שכל המנחות שניתנו להם לישראל בגלות מחוייבים האומות מ"ה בהם להתזירם להם בימות המשיח וז"ש לשון מנחה ישיבו כיוצא בזה אני אומר לפי

שקדם בספר שופטים ויוסיפו בני ישראל לעשות הרע בעיני ה' ויחזק ה' את עגלון מלך מואב כו' ויעבדו בני ישראל את עגלון מלך מואב שמונה עשרה שנה כו' ויהי מגישים לו מנחה כדכתיב וישלחו בני ישראל בידו מנח' לעגלון מלך מואב כו' נמצא שאותם המנחו' שהיו ישראל נותנים למואב מאז מימי השופטים עתה כשגברה יד ישראל בימי אחאב כבש את מואב והיו נותני' לו מנחה וז"ש והשיב ר"ל המנחה שלקח עגלון מלך מואב עתה השיבה למלך ישר' וברוך היודע ועד אם היו שמנה עשרה שנה כמספר השני' ההם עצמם כי כל מלכות אחאב כ"ב שנה ויהושפט מלך בשנת ארבע לאחאב ואז בהיות השני מלכים יחדיו קרוב הדבר שנכבש מואב תחת יד מלך ישראל א"כ היו השבה גמורה גם בזמן י"ח כנגד י"ח ואחר כך במות אחאב מרד:

**ה**

**ויהי** כמות אחאב כו' הר"דק ז"ל כמות אחאב בכ"ף וכאשר מת אחאב פשע מלך מואב באתזיהו בנו כמו שכתוב למעלה וכן ביורם אחיו ולא השיב לו מנתה עד כאן:

**ו ז**

**ויצא** המלך יהורם [וכו'] וילך וכו' להיות הדברים הנתקנים תכף לקלקולם יתוקנו בנקל לזה ויצא המלך יהורם בו ביום ההוא תכף ומיד משומרון ויפקוד את כל ישראל וילך למלחמה ומהדרך שלח אל המלך יהושפט לאמר מלך מואב פשע בי רוצה לו' שפשע בי ולא בך כי מעולם לא נשתעבד אליך וא"כ מי יכניסך בתגר זה ולזה שאל לו התלך אתי אל מואב למלחמה ויאמר אלך כי כבוד הוא לי ומעלה שאתה לוקח אותי לעזרך וז"ש לשון ויאמר אעלה ולא אמר אלך. ולזה אמר כמוני כמוך וכוי שבכל אלה החלוקות מקדים מלך יהודה את עצמו שהרי אומ' כמוני כמוך ולא אמר כמוך כמוני וכן כעמי תחילה ואח"כ כעמך וכן כסוסי כסוסיך לומר שישים עצמו בעובי הקורה זריז ומקדים אליו:

**ח**

**ויאמר** איזה הדרך נעלה כו' רש"י ז"ל דרך מדבר אדום כי גם מלך אדום ילך עמנו ע"כ וכן הר"דק והר"לבג דרך מדבר אדום יתכן שבחר הדרך ההוא כדי שלא ירגישו והביא שם מלך אדום כי היה תחתיו והוא הנציב ששם באדום ששם בו מלך יהודה עד כאן וכן מהרי"א ז"ל: **ולע"דן** נעלה לסימן טוב ומעלה שכן אחז"ל גבי לא נעלה פיהם הכשילם יורדים לשאול הם ולא עולים ז"ש נעלה כי בנס אשר נעשה להם במים דרך מדבר אדום נתעלו מאד:

**ט**

**וילך** מלך ישראל וכו' אמר שהלכו דרך שבעת ימים ואולי תמו המים שהוליכו עמם וזהו ולא היה מים שתמו. או אמר ולא היה מים שהמקומות הנובעים לא הספיקו למחנה

הכבד ולבהמה אשר ברגליהם וז"ש ולא היה מים למחנה ולבהמה אשר ברגליהם ולא אמר ולא היה מים סתם. ובזה מובן כי איך עלה בדעתם לבא דרך המדב' שאין שם מים מעיקרא מאי סברו אלא שהביאו מים או שהיו אי זה מעיינות שם ומרוב העם נתייבשו בנודע במדבר שדרך מצרים. או טעו במדבר ואל זה כיון באו' וילך מלך ישראל ומלך יהודה וכו' דהי"ל וילכו מלך ישר' אלא נראה שהלך כל א' לבדו ולא שיערו שיעור המחנה כדי להרבות המים כי וילך מלך ישראל וכן מלך יהודה וכן מלך אדום ונמצאו והיו יחדיו במדבר ובאומרו ויסובו מור' שנעש' הסיבוב הזה שלא במתכוין ולז' לא היה מים למחנ' כו'.

**ו**

**ויאמר** מלך ישראל רש"י ז"ל לתת אותם ביד מלך מואב שימותו בצמא. והר"דק ז"ל שאם לא נמצא מים יפוצחו חיילותינו אילך למצוא מים ויבואו מואב ולא נוכל להמלט מידם ע"כ וכן מהרי"א ז"ל. **ולע"דן** לדקדק או' לשלשת ולא אמ' שלשה מלכים ומהו האלה כי אינם כי אם שני מלכים לבד שעמו הם השלשה. ונראה שמלך ישראל זעק אהה עלי שאני גרמא בנזקי אלו הבי' מלכי יהושפט הישר ונאמן עם אלהיו ומלך אדום אפי' שהוא עובד ע"א אך שקר נחלו אבותיו הבל ואין בם מועיל ואין לו אשמ' א"כ בשלי הצער הזה לכם מהתחבר' אלי פרץ ה' אות' ז"ש אהה כי קרא ה' לשלש' ר"ל משלושי' יחדיו כחוט המשולש עמי ע"כ פרץ ה' מעשיהם ולא ביש לי עלי שאני הרשע אבל האלה מה עשו האלה לתת אותם ביד מואב אגב שטפא דידי וזה יורה שלא היה עובד ע"א מלב ונפש שהרי הכיר שמה' יצא הדבר ובשלו הצער לכולם. עוד אפשר מדרך ענוה אמ' לשלשת המלכי' האלה כאילו הוא אינו נחשב למלך כי אם בעזרתם ובפרט מלך יהודה ולז"א לשלשת המלכים האלה על השנים שהם חשובים כשלשה כי מה אני מה חיי זולתם:

**יא**

**ויאמר** יהושפט וכו' חז"ל אמרו במסכת ברכות אשר למד אין כתיב כאן אלא אשר יצק מים כו' מכאן ששימושה יותר מלימוד' וכב' פירשתי המאמר הזה שם בכלי חמדה בסדר וזאת הברכה כי ביארתי בו ג' שיטות. עוד לחז"ל כנז"ל בפ' ויצקו על העולה נעשו אצבעות אליהו כמעיינות נובעות מים עד שנתמלאה הברכה כבית סאתים והמזבח ולחך האש שירד מלמעלה את הכל וז"ש אש' יצק מים ע"י אליהו כלו' שעל ידיו ובסיבת' נתגלגל נס מיציק' מים מרובי' כמו שזכרנו שנתמלאה התעלה כבית סאתים. ורש"י ז"ל הביא כן אשר יצק מים וביציקתו בהר הכרמל נעשו אצבעותיו כמעיינות מים עד שנתמלאה התעלה וראוי הוא ליעשות נס על ידו במים ע"כ. והר"דק ז"ל פה אלישע [אלישע] הלך עמה' ע"פ הנבואה להראותם זה הנס הגדול אולי ישוב מלך ישראל מדרכו

הרע והם לא ידעו כי הוא הלך עמהם אבל בא לו בתוך העם אשר יצק מים משרת אותו והביא דמס' ברכות ששימושה יותר מלימודה. והדרש הנז' שנעשו אצבעות אליהו כמעיינות נובעים מים רבים כנז"ל וכמו ששם נעשה נס ע"י אלישע במים לפיכך אמר אשר יצק מים כי הוא מתייחם לנדון זה ולפיכך לא אמר אשר שמש או אשר למד. ועוד בדרש אשר יצק מים אמרו אפי' היה מבקש מים לפניו היה נותן לו ע"כ. והר"לבג ז"ל אשר יצק מים אעפ"י שהיו תלמידים רבים לאליהו הנה זכר אלישע שהיה תלמיד וראוי שיקנה יותר מהשלימות מפני ששרת את אליהו והמשרת הוא תמיד לפני רבו ולזה יתכן שילמוד יותר ע"כ וכן מהריי"א ז"ל והרחיב כי להיות יהושפט ירא אל"ים וסר מרע נתן לבו לדרוש את השי"ת כי הכל מאתו אמנם מלך ישר' להיותו עובד אלילים לא שת לבו לזאת ולא מלך אדום כי לא מבני ישראל הוא. **ולע"דן** שיהושפט מלך יהודה להיותו דבק באלהיו ועיני ה' אל צדיקים ולא יתכן שעם יהודה אשר אתו לא השגיח הש"ית בהם חלילה וחס וז"ש בלשון שליל' האין פה נביא להי' כלו' לא יתכן שאין פה נביא להי' שלוח מאתו ית' ונדרשה את ה' מאותו הנבי' ולא מזולתו מנביאי השק' היו יהיה רוח שקר בפיה' כענין מלחמת רמות גלעד. או יאמר נדרשה את ה' מאותו ר"ל מאותו הדבר אשר בא לו בנבואה והיינו דלא קאמר מאיתו אלא מאותו. ובזה יובן שלא שאל בלשון חיוב היש פה נביא להי' אלא האין פה נביא להי' בתמיהה כי לא יתכן כי הן אל כביר לא ימאס וזכותא דרבים עדיף. ויאמר פה אלישע כו' כנז"ל ואולי האומר הזה לא הכירו אלא ביוצק מים על ידו לשרתו שלא ראהו לומד ולזה לא הזכיר לימוד:

**יב**

**ויאמר** יהושפט יש אותו כו' הרד"ק ז"ל יש אותו דבר ה' שהרי הוא לא בא לעשו' מלחמ' למה בא אלא לא בא אלא ע"י נבואה באמת יש אותו דבר ה'. וירדו ירדו ממרכבותם לכבודו לדב' עמו ולא קראו לו שיבו' אליהם לפי שהיו בצרה גדולה חסו לכבוד הבורא ולכבוד נביאו. מלך ישראל ויהושפט לפי שדבר יהושפט בשמו לא נאמר בו מלך ומלך אדום הוא הנציב שהיו מלכי יהוד' משימי' על אדום מתחת ידם ויש בדרש שלא הזכיר ביהושפט מלך לפי שירד כחבר וכהדיוט לפני הנביא בענוה ולא ירד בבגדי מלכות ולהודיע זה אמר ויהושפט. וי"א כי נגזרה גזרה שימות ברמות גלעד עם אחאב אלא ניצול בשביל זעקה דכתיב ויזעק יהושפט. ולזה הכתו' מונה המלכות לבנו מן אותה שעה לפי' לא נקרא מלך ובשכר שירדו לפני הנביא זכו לראות כל אלו הנסים ע"כ. והר"לבג ז"ל ממה שהוגד לו שיצק מים ע"י אליהו ידע כי המשרת תמיד לפני רבו בישוב ישיג יותר מכל שאר התלמידים ולז"א יש אותו דבר ה' מצורף לזה ביאתו שם והוא אינו

איש מלחמ' אין זה כי אם שבא ביניהם לשאם יצטרכו ישראל לדבר ה' ימצאוהו שם ולכבוד ה' ולכבודו ירדו אליו שלשת המלכים ע"כ. וכן מהרי"א ז"ל בכל הנז"ל. **ולע"דן** לדקדק לשון אותו דהי"ל אתו ונראה כי לפי שהמגיד לא הגיד במעלתו אלא שיצק מים על ידי אליהו כלומ' שהיה משרת כי לא ידע מהותו אמנ' יהושפט הצדיק ידע תוכן איכותו ולזה אמהר יש אותו דבר ה' רוצה לומר אותו דבר ה' אשר היה באליהו עצמו נחה באלישע רוח אליהו וא"כ אומ' יש אתו דבר ה' דבר בכלל מציאות נבואתו ובכלי חמדה פי' אותו כמו איתו ואותו והכוונה אותו דבר שאמרת מיציקת מים ע"י אליהו שנעשו כמין מעיינות כנז"ל מהמדרש בלי ספק שאותו דבר עצמו יש ויש אתו עתה דבר ה' לזה בא לכאן במלאכות ה' באותו דבר ממש בא לצקת מים מגבא. ואו' וירדו מלבד הנז"ל אפשר לשון ירידה והכנעה כמו ירד ירדנו בתחילה לשבור אוכל שירדו אליו בהכנע' גדולה ויהושפט יותר מכולם שהרי לא לבש בגדי מלכות מדרך ענוה כנז"ל לחז"ל ומדרך הכנעה בעת צרה כזאת ראוי לחגור שק וכיוצא.

**יג**

**ויאמר** אלישע אל מלך ישר' כו' רש"י ז"ל אל כי קרא ה' לא תדבר חובין דשעתא ההיא בעי עלנא רחמין ארי זמין ה' וכו' ע"כ. וכן הר"דק והוא פי' אל תאמר עתה לנו דברי' אלו אמת הוא כי קרא ה' לשלשת המלכי' האלה לתתם ביד מואב ע"כ. ומהרי"א ז"ל הנביא אמ' אל יהורם מה לי ולך מלך ישר' ר"ל מדוע באת אלי היה לך ללכ' אל נביאי הבעל והאשר' שהם נביאי אביך ואמך ויהור' השיבו אל כי קרא ה' לשלשת המלכים האלה לתת' ביד מואב ר"ל גם אם הייתי אני חושב שהדב' הזה טבעי או מקרי. אולי הייתי הולך אחרי נביאי הבעל והאשר' לקבל השפע מהם באות' הדברי' אבל הדב' הזה הנה הוא השגחיי כי קרא ה' לשלש' המלכי' האלה לתת אות' ביד מואב ובענין ההשגח' לא יועילו הבעלי' והאשרו' באשר דבר מלך שלטון ומפני זה באנו אליך שאת' נביא להי' כי הוא יכאי' ויחבש ימחץ וידיו תרפנה. **ולעד"ן** כי הנביא אמר למלך ישר' מה לי ולך עסק כי כל עסקך עם נביאי השקר לך אל נביאי אביך ואמך ויאמר לו מלך ישר' אל כי קרא ה' לשלשת המלכי' האלה ר"ל לא למעני אתה עושה ז"ש אל כי אם יען חברי מלך יהודה ומלך אדו' ועשה למענם אם לא למעני. ולזה השיבו הנביא לולי פני יהושפט אני נושא כלומר כדבריך כן הוא שלמען המלך יהושפט הצדיק פניו אני נושא ולא פניך:

**יד**

**ויאמר** אלישע חי ה' וכו' חז"ל מגילה (וידעת) [וילקוט] ארשב"י אסור לאדם להסתכל בדמות אדם רשע שנא' אם אביט אליך ואם אראך ר' אלעזר אומר עיניו כהות שנ' ויהי כי זקן יצחק ותכהנ' עיניו מראות משום דאסתכל ביה בעשו וכתיב שאת פני רשע לא

טוב ע"כ. והכונ' לפי שהכרת פני האדם הוראת מעשיו ושם רושם מעשיו אם רעי' ואם טובים וכשם שהמסתכל בפני הצדיק נהנה מקדושתו כי בצלם אלהי' הוא כביכו' כאילו מקביל פני שכינה כן המסתכל בדמות רשע מקבל טומאה באותה הראיה ק"ו מנחשי' הצפעונים שהמביט בם ניזוק וכ"מש באי שראהו ישן ונשרו כל שערות גופו עאכ"ו הרשע שהוא מרכבת הנח' הקדמוני הוא שטן הוא י"צהר ולז"א לולי שמה שאני מפסי' בהביטי אל פניך אני מרויח יותר במה שאני נושא פני יהושפט הצדיק דמרובה מדה טוב' הנמשכת אלי מהבטתי אל פני יהושפט אני נושא לא הייתי מביט אליך ובדרך הלצה ביתור ואם אראך רמז אל כהיות עיני שא"ר אלעזר האם אראך לא יתכן שהרי הביטי אליך גורם סמיות עינים וכן פי' בכלי חמדה בסדר וזאת הברכ' הראשון. ושם כתבתי שאמר לו עוד חי ה' אשר עמדתי לפניו רוצ' לו' שעמדתי לפניו והוא קדוש מחייבת היא שלא אביט אליך ואם אראך כי הקדושה תסתלק ממני ז"ש ואם אראך ר"ל האם אוכל לראות לך נבואה נמנע הוא כי ההבטה אליך מונעת ממני הראייה מנבואה:

**טו**

**ועתה** קחו לי מנגן כו' פסחים פ"ה אר"שבל כל אדם שכועס אם חכם הוא חכמתו מסתלקת ממנו ואם נביא הוא נבואתו מסתלקת ממנו אם חכם הוא חכמתו מסתלקת מנא לן ממשה שנאמר ויקצוף משה על פקודי החיל וכתיב ויאמר אלעזר הכהן אל אנשי הצבא מכלל דמשה איעלים מיניה אם נביא הוא נבואתו מסתלקת מאלישע שנ' כי לולי פני יהושפט אני נושא וכתיב ועתה קחו לי מנגן ע"כ. והכריחם לזה הענין כי אלישע נביא הוא מאז כי נחה עליו רוח אליהו ולמה הוצרך אל הכנת הניגון אלא ודאי מהכעס בטבע ובהשגחה הוסרה ונסתלקה ממנו הנבואה והוצרך אל הכנות אלו להסיר כעס מלבו שבטבע הוא מונע הנבואה כמו שלמדו חז"ל מפסוק ויהי כנגן המנגן ותהי עליו רוח אלהים מלמד שאין הנבואה שורה לא מתוך עצלות ולא מתוך עצבות ולא מתוך שחוק ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך שיחה ולא מתוך דברים בטלים אלא מתוך שמחה של מצוה שנ' ועתה קחו לי מנגן. אמר רב יהודה וכן לדבר הלכה ע"כ. הרי שהצריכו חז"ל השני דברים יחדיו השמחה להיות שמח האדם שזו הכנה טבעית והשנית הצטרף אליה היותה שמחת מצוה כי ע"י זכות המצוה ובשמחה ידבק הוא בשי"ת והוא יתי' בו ולזה לא יועיל השחוק והקלות ראש אעפ"י שהם משמחים בטבע אבל אדרבה יזיקו כמ"ש ולא מתוך שחוק כו' נמצא שהכעס שנתכעס אלישע כאן בטבע גרם לו הסתלקות הנבואה ובהשגחי' ועתה כנגן המנגן העביר רעה מבשרו ושמח שמחת מצוה כי נתן אל לבו באותו הניגון לשמוח במה שהוכיח את מלך ישראל אל פניו שני הדברים האלה

יחדיו החזירו הנבואה אליו והלשון הכריחם כן והוא אומרו ועתה קחו לי מנגן כי לא נסה באלה בנבואותיו אלא ועתה לפי שעה להסיר הכעס הוצרך אל מנגן וכיוצא בזה פירשתי בכלי חמדה שלהיות שם מלך ישראל חייב הסתלקות השכינה והנבואה כי לא יגורך רע כתיב ולזה הוצרך אל הכנות אלו וכולי האי ואולי ישיג הנבואה וז"ש ועתה קחו לי כפי השעה נתחייב לי להצטרך אל הכנת מנגן ונכון. ורש"י ז"ל הביא כדחז"ל קחו לי מנגן מפני הכעס שנסתלקה שכינה ממנו ע"כ. וה"רדק ז"ל אמרו כי מיום שנסתלק אליהו רבו לא שרתה עליו רוח נבואה עדיין כי אבל היה ורוח הקודש אינה שורה אלא מתוך שמחה וי"א מפני הכעס כנז"ל ע"כ. וכן הר"לבג ז"ל ועתה קחו לי מנגן ידוע כי הכעס מונע את ההתבודדות לשכל בעת הגעת הנבואה מפני טרדת המחשבות אשר יהי' בהם הכעס ולפי שכעס מאד אלישע על יהור' מפני שדבק בחטאת ירבעם הוצרך לדבר יסיר כעסו וירחיב לבו ואז שרת' עליו רוח הקד' ע"כ. וכן מהרי"א ז"ל. וכבר זכרתי תמצא ג"כ בכעס מפאת ההשגחה האלהית סלוק הנבואה מצטרף אל מ"ש הר"לבג ז"ל שהוא בטבעו מחייב כן. **ולע"דן** כבר זכרתי ב"מש ועתה ר"ל להוראת שעה קחו לי מנגן שנסתלקה הנבואה ממנו לא' מב' סיבות א' מצד הכעס שנתכעס עם מלך ישראל או מפני שהסתכל בפניו פני אדם רשע ולז"א ועתה צריך הכנת השיר ונגן המנגן מה שלא הייתי צריך קודם או אפש' שאו' ועתה שולל העתיד שלעתיד לא יצטרך לנגן המנגן והודיע הכתוב שהיה תכף כנגן המנגן במעט מהניגון מיד ותהי עליו יד ה' ויד ה' היא מדרגה מהנבוא' חלושה כמו שכתב הר"מבם ז"ל כתבתי דבריו גבי ויד ה' היתה אל אליהו וישנס כו' והיתה מדרג' זו כי בעת ההי' היה מתחיל כאדם שנותן ידו לחבירו ואומר לו ברוך הבא. או לחבירו החלוש פושט לו ידו כדי שיתנהל לאטו מעט מעט כך באה אליו מדרגה זו מהנבואה הנקראת יד ה':

**טז יז**

**ויאמר** כה אמר ה' כו' כי כה אמר ה' לא תראו רוח כו' חז"ל אמרו כה אמר עשה הנחל הזה גבים גבים בא אלישע ועשה את היבשה ים ע"כ. **ולע"דן** שדקדקו חז"ל כפל גבי' גבי' דדי בא' לכך דרשו גבים השני גב ים לשון דבר נגוב ויבש עשאו ים ז"ש בא אלישע ועשה את היבשה ים שהוא רמוז בתיבת גבים גב ים כאמור. או אפשר שדרשו תיבת עשה שהיא בחולם כמו עשה בקמץ השי"ן לומר מה עשה אלישע גבים שהנחל הזה היבש עשה אותו אלישע גבים גבים ים. רש"י ז"ל גבים גבים בורות מלאים מים ע"כ. והר"דק עשה הנחל מקור במקום צווי גבים חפירות חפירות שימלאו מן המים שיבואו ותרגו' פצירין פצירין וכן תרגם אפיקים פצירות ע"כ. והר"לבג ז"ל עשה הנחל ר"ל שיעשו

המישור הזה חפירות ובזולת רוח וגשם יעשה הש"י על דרך המופת שימלאו החפירו' אשר נעשו במישור ההוא מים שיספיקו להם לשתות הם ומקניהי שהביאו לאכול ממנו ובהמתם אשר ירכבו עליהם ע"כ. וכן מהרי"א ז"ל והוסיף שנקרא נחל על העבר שהיה נחל בימות הגשמים מן הסתיו מתקבצים דרך שם כעין נחל וכעת יבש הוא או קרא נחל על שם העתיד שיבואו בם מים בנס עד שיעשה נחל שוטף ואמר שלא יבוא כדרך הגשם הטבעי כי לא יראו רוח וגשם והנחל ההוא היבש ימלא מים והנה היה נס זה דוגמת נס אליהו בהר הכרמל שהוריד גשמים. **ולע"דן** לדקדק או' כה אמר ה' כי כה אמר ה' והי"לל כה אמר ה' עשה הנחל כו' ועוד למה בפ' ראשון אמר הנחל הזה ובפ' הב' או' הנחל ההוא ונר' כי בענין זה היו שתי נבואות הא' נאמר לו כאן והיא כנגן המנגן וכו' וסמיך ליה כה אמר ה' עשה הנחל הזה גבים מורה באצבע שכאן נאמרה לו לז"א הזה אמנם אחר מצוה עשה הנחל גבים נתן טעם מה טעם תועלת בגבים האלה ואמ' כי כה אמר ה' וכו' ר"ל מאז בירושלם כה אמר ה' לא תראו רוח (ה') [וכו'] והנחל ההוא אשר במדבר ימלא מים באופן שהכל נאמר על נחל א' אבל כשהי' בא"י אמר עליו הנחל ההוא לפי שלא היה לפניו אמנם כעת ששרתה עליו נבואה ואמר עשה הנחל הזה כו' נאמר כאן הנחל הזה לפי שהו' לפניו ויש ראיה מ"מש יש אותו דבר ה' על כי כה אמר ה' לא תראו רוח ולא תראו וכו' שזאת נאמרה לו תחלה וא"חכ נאמרה לו כה אמר ה' עשה הנחל כו' צוה שיעשו גבים גבים ונותן טעם כי כה אמ' ה' לא תראו כו' שלא ירדו עליכ' מים מלמעלה כדי שלא תצטערו דקשה יומא דמטרא אבל ירבו גשמים מרחוק בארץ אדום ויהיו נגרי אליכ' שיהיו מתמלאי' הגבי' גבים מהם או יפרוץ נהר מנהרי ארץ אדום ברצון ה' כדה"רדק בסמוך ונקל זאת וכו' נקלה בלי טורח עליכם שאלו תראו רוח וגשם דבר כבד וטורח היא עליכם ולאנשי הצבא וז"ש ונקל זאת וכו' מכלל דאיכא אחרת כבדה מזאת וכדרז"ל בפ' ונבקשה מאת ה' על זאת מכלל דאיכא אחרת ולמדו שאין לבקש אלא על צרה א' כיוצא בזה נא' ונקל זאת כו' ועשה כן כדי לתת את מואב בידכם כדי שלא יתבלבלו אנשי החיל בגשמים ובזה מובן או' כי כה אמר ה' כו' אמר שהוא פלא גדול שלא תראו בעיניכם רוח ולא גשם והנחל ההוא ימלא מים כדי שלא תצטערו בגשמי' אנשי החיל זה כיון באו' לא תראו רוח כו' כפל דבריו לא תראו ולא תראו כדי שלא תצטערו במראית העין. ואפש' עוד שא' הזה על הנחל שאצלם ואמ' ההוא על הנחל שבארץ אדום כי שם ירדו הגשמים וימשך אל הנחל הזה אשר בו הגבים וז"ש לא תראו כו' כי לפי האמת רוח וגשם יש בארץ אדום ושטפו ובאו לכאן והנחל ימלא מים:

**יח יט**
**ונקל** זאת בעיני ה' כו' תנחומא והכיתם את כל עיר מבצר וכל עץ טוב כו' א"ל והלא כתוב לא תשחית את עצה. אלא על שאר האומות צוה וזו קלה ובזויה היא שנאמר ונקל זאת בעיני ה' וכ"הא צרור את המדינים וכתיב לא תדרוש שלומם וטובתם ע"כ.
**ולעד"ן** דק"ק דאם כן היה ראוי להקדים הפסו' של והכית' כו' וא"חכ ונקל זאת. ואפש' שהכתוב הגיד הקולא של זאת בעיני ה' יותר משאר האומות לפי שהפקירו בנותיהם לזנות בימי משה ע"ה ושיעוי הקולא גדול שבשאר האומו' אסור להשחית עצה לנדוח עליה גרזן כדי לכבשה אפילו הכי אסור וזאת קלה מאד שאפילו אחר שנתן ה' את מואב בידכם שנכבשו א"ה מותר להכות כל עיר מבצר כו' וכל עץ טוב תפילו ואלו לא יצטרכו לשתשחיתו עצה כדי לכבשה כי הש"י יעשה לשתכבשוה כ"מש ונתן ה' בידכם את מואב מיד ליד יתן באופן שלא תצטרכו להפיל עץ טוב כדי לכבשה אלא דרך השחתה בלי שום צורך. והכריחם ז"ל מיתור ונקל זאת בעיני ה' די שיאמר ונתן ה' את מואב בידכם עוד הכרח הלשון של זאת דמשמע דוק' זאת נקל אבל דבר זולתו קשה לפניו יתברך חלילה שהרי הכל נקל בפניו לזאת דרשו ונקל זאת לשון נקלה ונראה שזאת האומה נקלה ובזויה לפניו יותר מכל האומות שבכולם אסור לכרות עצה לנדוח עליהם גרזן וכאן התיר וז"ש וכן הוא אומר צרור את המדינים והכיתם אותם דקדקו שמאז בתורה גילה באומרו והכיתם אותם על והכיתם כל עיר מבצר בלשון עצמו ז"ש בעל המאמר וכה"א צרור את המדינים והכיתם אותם שמתיר להכות כל עיר מבצר אף על פי שהפסוק של צרור את המדינים לא מיירי במואב אפשר דלמד כן מרבוי את המדיינים את לרבות את מואב ואזלא כשיטת חז"ל שאמרו ההי"ד למואב אלא שהאריך להם עד צאת שתי הבנות הנמצאות רות ונעמה העמונית. וממה שהביאו פסוק לא תדרוש שלומם וטובתם גילו גם כן לנו חז"ל הבנת הפסוק הוא שעל ידי מר"עה ניתן היתר זה וקולא זו במואב להשחית עצה כי האילנות שהם הם טובה לעיר ושלום ברוב פרים באלו שהחטיאו את ישראל התיר להשחית עצה ולא ידרשו שלומם וטובתם וזה מובן יותר באופן נאות מתוך דרש"י ז"ל שכת' כאן ונקל זאת בעיני ה' ועוד נס זה נקל ומועט בעיני ה' והוסיף להפליא אתכם נס אחר ונתן את מואב בידכם אעפ"י שנאמר לא תשחית את עצה כאן התיר לכם שהיא אומה בזויה ונקל לפניו ית' וכן הוא אומ' לא תדרוש שלומ' וטובתם אלו האילנות הטובים שבהם החלקה הטובה שבה זרועה קומונצ"י בלעז ע"כ. וכן הרד"ק ז"ל והוסיף לומר שהיה זה דרך הוראת שעה כאליהו בהר הכרמל שהקריב קרבן בחוץ בהוראת שעה או שאיסור לא תשחית את עצה הוא לכבשה ובעת המצור אסר הכתוב וכ"מש הטעם

כי ממנו תאכל כו' ואף על פי שחז"ל קבלו כי בכל מקום ובכל זמן אסור להשחית עץ מאכל ופשט הכתוב אינו כי אם בעת המצור. ומ"ש תכאיבו על דרך השאלה וכן היחיו את האבנים וירפא את מזבח ה' ההרוס ותרגום תטומון עד כאן. ומחילה מכבודו שאם אפילו כדי לכבשה אסר להשחית את עצה מ"כש אחר שנכבשה שאסור להשחית דרך נקמה ללא צורך. והר"לבג ז"ל והכיתם כל עיר מבצר כו' להוראת שעה כדהר"דק ז"ל. וכן מהרי"א ז"ל והביא דרש חכמינו ז"ל מהתנחומא כנז"ל שמתירים לעולם להשחית במואב. **ולע"דן** כדי שלא יתמעט זכיותם הרבה וישארו לכם שראוי שתתאכזרו עליהם מצד שצוררים הם לכם בדבר הזמה שהחל העם לזנות את בנות מואב בימי משה ולכן גם להרחיקכ' מהזנו' התאכזרו עליהם והכיתם כל עיר מבצר כו' וכל החלקה הטובה רצה בה"א החלקה הטובה לכלול בתיבת וכל על כל חלקה טובה אשר להם יכאיבוה ולא מקצתה אלא כל החלקה בכללה וז"ש וכל החלקה הטובה תכאיבו לב הרואה השחתתה באבנים שנזרקו עליה יכאב לבו עליה וז"ש תכאיבו ולהיות שהיה נראה דין זה מחודש בהתיר להשחית עצה ולהכאיב כל החלקה טובה וכל הנז' בפסוק לזה הקדים ואמר ונקל זאת לשון קולא וחומרא ר"ל בזאת האומה הקל השם יתי ומעת נתינת התורה נתן את מואב בידכם לעשות כל אשר תרצו והוא כ"מש לא תדרוש שלומם וטובתם כו' ששם נתן את מואב בידכם וזהו ונתן בלשון עבר ולא אמר ויתן ה' את מואב בלשון עתיד:

**כ**

**ויהי** בבוקר כעלות המנחה כו' רש"י ז"ל המי' התחילו לירד מן השמים בבוקר בארץ אדום וכעלות המנח' באים שוטפי' ובאי' לאותו הנחל לפי שאמר לא תראו רוח לא תראו גשם במדר' ר' תנחומ' ע"כ. וכן הביא הר"דק ז"ל והוא פי' כעלו' המנחה ב"כף ופי' בבקר בעת עלות מנחת הבקר והמים האלה אפשר שהיו מגשמים שהיו רחוקים מהם מארץ אדום אבל המחנ' הזה לא ראה לא רוח ולא גשם או נפרץ אחד מהנהרות בארץ אדום ברצון הבור' ונגרו המים עד הנחל הזה ע"כ. וכן מהרי"א דל כעלות המנחה מנחת הבקר. והר"לבג ז"ל ויהי בבוקר כעלות המנחה לפי שלא יתכן שיהיו דברי המלכים לאלישע בלילה ולא נכון גם כן שנאמר שהמתינו לשתות עד למחרת היום ההוא שבאו המים שם מדרך אדום הנה הנראה בעיני בזה שהרצון באו' ויהי בבקר שזה הרע שאמר לעשות למואב היה בבקר שאחר היום ההוא כמו שיבאר אחר זה אך יעוד בא המים שם נתקיים תכף בעת אשר יעלו בו מנחת ערב והוא תמיד של בין הערבי' והוא שדבר ה' מדרך ארץ אדום נמלאה הארץ מהם מים ע"כ. ולפירוש זה ק"ק וישכימו בבקר כו' והשמש זרחה

על המים שצריך להיות בבקר באה ואם המים באו במנחה וראו אותם אם כן איך טעו לומר דם הם:

**ולע"דן** שענין זה היה בבקר כ"מש ויהי בבקר וכונת הכתוב הוא לפי שאליהו התפלל ואמר ענני ה' ענני ופירשו חז"ל כנז"ל ענני באש ענני במטר ונענה אז בתפלת המנח' עת רצון כ"מש חז"ל לעולם יהא אדם זהיר בתפילת המנחה שהרי לא נענה אליהו אלא בתפלת המנחה לזה אמר כי תלמידו נענה בענין המים בבקר כמו שנענה רבו כעלות המנחה ולזה אמר ויהי בבקר כעלות המנחה והנה מים באים כו' כדהר"דק ז"ל כנז"ל. עוד אפשר שכל הויכוח הזה של הנביא עם המלכים היה כעלות המנחה שאז הוריד ה' הגשמים בארץ אדום ומאז התחילו להיות נגרים כל הלילה ויהי בבקר ותמלא הארץ את המים ואולי מחצי הלילה כבר שתו כל המחנה אלא שבבקר נתמלאה הארץ על גבותיה. וז"ש ויהי בבקר על ידי שכעלות המנחה מהיום שעבר הנה היו מים באים מדרך אדום כעלות המנחה הנה מזה שנמשך ויהי בבקר ותמלא הארץ את המים מלוי רב:

**כא**

**וכל** מואב שמעו כו' רש"י ז"ל על הגבול על הספר שקורין מרק"א. והר"דק ז"ל מכל חוגר חגורה כתרגו' מכל אסירי סייפא על הגבול ארצם להלחם אם יבואו עליהם המלכים ע"כ. והר"לבג ז"ל כל מי שראוי לחגור חגורה להלחם ומי שלמעלה מהם כולם נצעקו ויעמדו אצל גבול ארצם לשמור שלא יכנסו בה אויביהם ע"כ. ומהרי"א ז"ל וכל מואב שמעו קודם לזה כי עלו המלכים להלחם בם ויצעקו מכל איש יודע לחגור חגורה שיאספו למלחמ' שיעמדו על גבול ארצם להלחם בהם אם ירצו להכנס שמה ע"כ. **ולע"דן** וכל (המלכי') [מואב] שמעו כו' סמוך לויהי בבקר לומר כי מתחלה בזו להם כי שמעו כי הם ברעב ובצמא אמנם כעת שנענו במים אז כל מואב שמעו כי עלו המלכים להלחם בם ואז ויצעקו מכל חוגר חגורה אמנם קודם לזה לא שתו לבם כי היו חושבים ימותו בצמ'. והנכון כדמהרי"א ז"ל כי בזה יבוא מקושר על נכון וישכימו בבקר שכיון שלא היה מנהג במישור ההוא להיות בו מים חשבו שהיה דם כמו שיבוא ב"סד:

**כב**

**וישכימו** בבקר והשמש זרחה וכו' רש"י ז"ל אדומים כדם שכן דרך המים כשהשמש זורחת עליהן בבקר מאדימות מנגד מרחוק והם לא ראו באותו הנחל מים מעולם לפיכך היו סבורים שדם הוא ע"כ. וכן הר"דק ז"ל. וכן הר"לבג ז"ל:

**כג**

**ויאמרו** דם זה כו' הר"דק ז"ל לפי שלא ראו שם מים מתמול שלשום וראו ג"כ האדמומית חשבו כי קטטה נפלה בין המלכים והרגו אלו את אלו החרב נחרבו מענין חרב כלומר

נהרגו ביניהם החרב מבנין הופעל ע"כ וכן הרלב"ג ז"ל מלשון חרב. **ולע"דן** כי מתחילה כאשר כל מואב שמעו כי עלו המלכים להלחם בם עמדו על הגבול למנעם מהכנס בגבול' ביד חזקה או בכח התורה שאמ' אל תצר את מואב ואל תתגר בם מלחמה וז"ש ויעמדו על הגבול כי הלואי יעמדו בשלהם ולא יבואו ישראל בגבולם. אמנם בהראות המים ההם אדומים חשבו דם הוא ונתחזק לבם עוד כי חשבו שהמלכי' יחדיו זה החריב את זה וזה את זה עד שלא נשארו כי אם מתי מעט ונער יכתבם וזהו החרב נחרבו המלכים ר"ל כולם יחדיו ולא היה אחד בהם גובר ויחייב כן רבוי הדם ההוא באופן שועתה לשלל מואב ר"ל אין הדבר עתה כאשר חשבנו וסדרנו מקדם ומאז לעמוד על הגבול לבד ועתה לשלל מואב ופיהם הכשילם שהשלל יהיה ממואב ולא מישראל כאשר חשדו שלזה יצאו מהגבול שלהם ויבואו אל מחנה ישראל:

**כד**

**ויבאו** אל מחנה ישראל כו' הר"דק ז"ל ויבואו האנשים בוטחי' ולא כנלחמים וישראל ואשר עמהם קמו עליהם ויכו את מואב. ויבו בה כתיב בבית וקרי בכף והכתיב לא מצאתי לו טעם אלא אם נאמר שהו"יו במקום אל"ף כמו ויבא בה כלו' ישראל בא בה ופי' בה בעיר כלומ' בכל עיר ועיר שהיו נסים אלה להמלט שם מפני ישראל והוא במסרה והוא אחד מתרין שקורין בה וסבירין בם והאחד הוא ותירוש יכחש בם. וכן הרל"בג שבאו בטח שלא כדרך הלוחמים ויבו בה כתיב בבי"ת וקרינן בכ"ף ויכו בה ופי' בה במחנה ישראל אשר באו שם וגם כן והכות את מואב שאחר זה השלימו להכות את מואב במקומותיהם. ותיבת בה לשון נקבה על המחנה כמו אם תחנה עלי מחנה ע"כ וכן מהרי"א ז"ל. **ולע"דן** לדקדק יתור והכות את מואב אחר שאמר ויכו בה ונבין גם כן אמרו לשון והכות ולא אמר ויכו את מואב וכן הי"לל והערים הרסו השליכו סתמו הפילו. ונראה כי בתחילה הזכיר ויכו את מואב על אלה הבאים לשלול וינוסו מפניהם ונכנסו בעיר אחת והרודפים מישראל הכו בה וז"ש ויכו בה בעיר שנכנסו בה והם בורחים הכתיב ויבו בה חסר אל"ף כמו ויבואו בה והקרי ויכו בה הכאת מות ולזה חסרה האלף כדי שישמש בשני העניינים שבאו בתוך העיר ויכו בה והסכימו שם להכות את מואב ולהרוס הערים וכל חלקה טובה ישליכו בה איש אבנו וכל מעין מים יסתומו ולפי שהייתה זאת הסכמה מוסכמת מישראל אבל לא עשו הדבר בפועל לז"א והכות את מואב ר"ל מוסכם ביניהי והכות את מואב עד כלה והערי' יהרוסו ישליכו יסתומו וכן עשו עד השאיר כו':

**כה**

**והערים** יהרוסו רש"י ז"ל יהרוסו היו הורסים ישליכו איש אבנו שהיו נוטלי' איש אבנו מן החומה עד השאיר כל אבני הקירות בקיר לעמוד על חרסית שלהם הוא הטיט כלומ' שלא הייתה עוד אבן בחומה ואחר זאת ויסובו הקלעים ויכו את הנשאר בחלקה שלא נשברה החומה והפילוה ע"כ והרד"ק בקיר חרשת שם עיר גדולה בערי מואב זוכר אותה בכל מפלת מואב ולפי שהייתה בעלת שם זכר אותה ולא זכר הערים האחרות שנהרסו ופיי עד השאיר הכל הרסו והפילו עד השאיר קיר חרשת לבדה שהייתה עיר בצורה ובה לא השאירו אלא אבני החומה זהו אבניה אבני העיר הזאת כי כל מה שהיה חוץ לעיר הרסו והפילו העצים וכל האבני' היו משליכי' בחלקות הטובות ונשארה חומת העיר הזאת ויסובו הקלעי' ויכוה הכו בחומה עד שהרסוה ידמה כי לא לשאר הערים כי לא היו צריכי' להם קלעים אלא היו כובשים הערים ואח"כ היו הורסים אותם ולזאת שהייתה עיר בצורה הוצרכו הקלעים והקלעים האלה לא היו קלעים ביד אלא קלעים שמשליכין אבני' גדולות כדייק וכיוצא שבאבן אחת משא כבד ומשליכין באותם הכלים אותה האבן לחומה עד שישברו החומה וכן עשו לקיר חרשת והכוה וי"ת עד דלא אישתארא אבנא בקרתא דלא פגרוה ואסתחרו קלעיא ומחיוה ע"כ. ולפי רש"י ז"ל ק"ק לשון עד השאיר אבניה בקיר חרשת דלפירושו לא נשאר כי אם חרסית הקיר בלי אבנים. ויקשה מהעניין כי מה צורך עוד לקלעים לסובב ויכוה אחר שגדר אבניה נהרס' אבל ניחא ליה בקיר חרשת שהוא מאמר כללי על כל עיר ועיר מהערי' הנז' שאמ' והערים יהרוסו. ולהר"דק ז"ל בהפך לשון עד השאיר מגומגם קצת אם היא עיר שמה קיר חרשת דהי"לל ותשאר קיר חרשת ויסובו הקלעים ויכוה. וכן הר"לבג ז"ל כדה"רדק ז"ל וכן מהרי"א. **ולע"דן** מה שכתבתי בפסוק הקודם שאו' והערי' יהרוסו ישליכו יפילו כל אלו הלשונות מורי' על שהסכימו לעשו' כן וכן עשו עד השאיר אבניה של כל עיר ועיר חרשת ר"ל כי ידוע הוא שהכותל הרחב עושים לו שורות אבנים מבית ומחוץ אבני גזית ובתוך הנדבך ממלאים אותו חרסית דהיינו טיט ואבנים בלתי גזית ובהיות הבנין חזק ורחב אפי' שיהרסו אבני הגזית אשר מבית ומחוץ ישאר הגולם האמצעי שביניהם ועיני ראו פה ארם צובה בנין אחד והרסו אבניו שמבית ומחוץ ונשארה תמונת הכותל ממה שהיה בין השתי שורות מהטיט וחרשת ואבנים קטנים מגולגלות בלתי גזית ובזה הבנתי פ' זה דהכי קאמר עד השאיר ר"ל שהרסו כל אבני העיר אבני הגזית עד השאיר אבניה ר"ל עד השאיר אותם האבנים המגולגלות וקטנות אשר בקיר בתוך החרשת והטיט אשר באמצע הקיר מובלעות בחרשת ואף הם נסבו הקלעים ויבוא בנקל כדי לאבד כל זכר למו. והכרח

פי' הנז' שמאמר והערים יהרוסו הוא שהסכימו לעשות כן ולא דבר הכתו' במה שעשו והרסו כבר כדפרש"י הוא מלבד הכרח הלשון שאומר יהרוסו ישליכו יפילו הכל בלשון עתיד הנה יש הכרח שני והוא שאם והערים יהרוסו הוא שהערים הרסו ממש היה ראוי ששם בתחילת הפ' יאמר והערים הרסו עד השאיר אבניה בקיר חרשת ויסובו הקלעים ויכוה וכל חלקה כו' אלא ודאי בתחילה הזכיר המוסכם בין ישראל בכל הפרטים הנז' שיהרוסו וישליכו ויפילו וא"חכ אמר שכן עשו עד השאיר אבניה בקיר חרשת. ודייק ג"כ לפירושי זה תיבת בקיר שהיא בפתח וכן דייק לפרש"י ז"ל דאילו לה"רדק ז"ל דשם העיר קיר חרשת היה ראוי לומר עד השאיר אבני קיר חרשת או עד השאיר אבניה בקיר חרשת והבי"ת בשבא:

**כו כז**

**וירא** מלך כו' ויקח כו' סנהדרין ויקח את בנו אשר ימלוך תחתיו ויעלהו עולה רב ושמואל חד אמר לשם שמי' וחד אמ' לעבודת אלילים בשלמא ל"מד לש"ש היינו דכתיב ויהי קצף גדול על ישראל אלא למ"ד לשם ע"א מאי ויהי קצף גדול על ישראל כי הא דרי"בל רמי כתיב וכמשפטי הגוים אשר סביבותיהם עשיתם וכתיב וכמשפטי הגוי' אשר סביבותיהם לא עשו אלא כמהוגני' שבהם לא עשיתם כמקולקי' שבהם עשיתם. ויסעו מעליו וישובו לארץ א"ר חנינא בר פפא באותה שעה ירדו שונאיהם של ישראל למדרגה התחתונה ע"כ. **ולע"דן** לדקדק במאי קא מיפלגי דכיון דל"מד לשם שמים ניחא טפי קרא שאומר ויהי קצף על ישראל וכדפריך בגמרא א"כ מי הכניסו בתגר זה ל"מד לשם ע"א דקשה מאי ויהי קצף על ישראל והוצרך לידחק כדמסיק אליבא דרי"בל כמהוגנים שבהם לא עשיתם ונבין בזה דוחק דבשלמא שהוא כלל בגמרא שכל מקום שאו' בשלמא יש לו איזה דוחק כנודע. ונראה שזה מובן ב"מש בפסיקתא הובא בילקוט בסוף סימן זה של רכ"ז זה לשונו ומישע מלך מואב היה נוקד ר' אבא בר חנינא אמר פרובטא מה עשה כנס כל איצטורולוגין שלו אמ' לון לית אתון אמרין לי דאנא עביד קרבא עם כל אומא ונצח להון והא אילין יהודאין אינון נצחין לי אמרין ליה הכל בזכות חד סבא דהוה להון אמר להון מאן ההוא סבא אמרין ליה אברהם אמר להון ומה הוה עסקיה אמרין ליה חד בר יחידאי הוה ליה למאה שנין וקרביה לקמיה דקב"ה אי לאו דמחא בידיה אמר ועל דלא קרביה מתעביד להו נסין אילו קרביה עא"כו וכדו בר יחידאי אית ליה להה'ו' גברא דעתיד למלוך תחותוי הוא אזיל ומקריב ליה דילמא מתעביד ליה גם ביה נסין ה"הד ויקח את בנו הבכור אשר ימלוך תחתיו ויעלהו עולה על החומה הח"מה כתיב שהיה משתחוה מה כתיב תמן ויהי קצף גדול על ישראל אמר הב"ה לישראל בני אומות העולם

אין מכירין את כחי ומורדין בי ואתם מכירים את כחי ומורדין בי ע"כל. **ולעד"ן** לדקדק בו כשהשיבו לו ואמרין ליה הכל בזכות חד סבא דהוה להון למה לא הזכירו לו בפרטות הענין עד תומו אלא פסקי פסקי שהוצרך לשאול להם מאן הוא ההוא סבא. ומהו עסקיה. ועוד אומרו ומקריב ליה דלמא אתעביד גם ליה נסין למה אמר בלשון דלמא ובלשון גם ליה הי"לל כי היכי דיתעביד ליה נסים. ונראה כי ידוע הוא שלא הייתה מעלת אברהם אבינו ע"ה מצד נסיון יצחק בהעלותו לעולה שהרי עשרה נסיונות נתנסה אברהם אבינו ע"ה ועמד בכולן מלבד כמה מעלות טובות ומדות טובות והאמין בהשי"ת ויקרא בשם ה' והיה אברם אב לארם ונעשה אברהם אב המון כל הגוים אשר היישיר אותם בעבודתו ית' ואל כל זה כוונו האצטרולוגין ב"מש לו בתחילה הכל בזכות חד סבא דהוה להון ר"ל שהיו לו כמה זכיות ובזכות ההוא סבא דהוה להון הם נוצחין וכשאמ' להון מאן ההוא סבא כלומ' מה שמו ובכלל השאלה מאן שלימותו לזה ענו אל הכל באו' אברהם אב המון גוים מאמין בהש"ית ולא אברם אב לארם כי פירש מכל דרכיהם ולא שוה לו תשובה זאת כי לא יתכן לו לבטל עבודתו נכריה עבודתו שהרי בה היה מנצח כל המלכיות זולת ישראל ולזה שאלם עוד ומהו עסקיה ר"ל הגידו נא לי מהו עסקיה עסק מיוחד ושלם כדי שאעשנו גם אני ז"ש ומהו עסקיה אז אמרו לו ענין עקידת בנו יחידו שניתן לו אחר מאה שנים ואילו לא מחה בידו שאמ' לו אל תשלח ידך אל הנער ה"ית היה מקריב אותו ועיקר הזכות הוא במה שהוצרך למחות בו כמה מחאות כמ"ש אל תשלחו וכו' ואל תעש לו מאומה ומישע מלך מואב השיב להם ואמר ועל דלא קרביה מתעביד להו נסין אלו קרביה עא"כו וכדו בר יחידאי כו' הנה איכא למפרך דשאני יצחק שניתן למאה שנה מה שלא היה כן למישע מלך מואב. ותו איכא למפרך שאני אברה' שהיו בו כמה וכמה שלמיות כמו שרמזו לו האצטרלוגין האלה במ"ש בזכות חד סבא ותו איכא למפרך שאברהם עשה מאהבה ולא כיון בעת העלותו לשיעשו לו או לבניו נסים לא כן מישע מלך מואב שכוונתו שלא לשמה פגומה עבודתו את כל זה ראה מישע מלך מואב וראה להשיב על כל הנז' שכיון שאברה' לא הקריבו ממש לא כן מישע מלך מואב המקריבו בפועל הוא בחינה גדולה. זאת ועוד בחינה שנית והיא שהוא בנו היחיד ועתיד למלוך תחתיו אשר אלו הבחינות יועילו בתמורת היות יצחק שניתן לאברהם בן מאה שנה. וכנגד הבחינה שזכרנו מהיות כונת אברהם לשמה לא כן הוא מישע שמקריב אותו לנצח לז"א מישע שהוא אינו עושה כדי שבודאי יענהו אלא דילמא גם ליה יעביד נסים ולא בודאי כענין חנניה מישאל ועזריה שהפילו עצמן על כבשן האש ואמרו יכיל לשיזבותנא והן לא ידיע כו' שלא עשו על מנת שיציל אלא רצו לישרף על קדושת השם בין מציל או

בלתי מציל. או אפשי שאמ' מישע רואה אני כמה בחינות דאיכא למפרך מהם דשאני זכות אברה' אבל מאחר שאין כונתי שאנצחם כי לא יתכן אבל חשקי הוא שכמו שעושה להם נסים כן יעשה גם לי באופן שהם לא ינצחוני ואני לא אנצחם ויעמדו הם בשלהם ואני אעמוד בשלי וז"ש דילמא מתעביד גם ליה נסין גם ליה דייקא שיעשו הנסי' לאלו ולאלו אלו בזכות אברהם והוא בזכות עצמו וינצלו כולם יחדיו ובלשון ספק ולא ודאי אלא דילמא. והנה העלהו לחמה ועכ"ז שוה לו ויהי קצף על יש' כדמסיק למילתיה ד"אה אין מכירין את כחי ומורדין בי והוא מחסרון ידיעה אמנם ישראל היודעים כחו ומורדין בו גדול עונם מעתה בזה המאמר מובן המאמר הקודם כי מ"ד לשם ע"א אזיל בשיטת המאמ' הזה ודייק ליה לשון הפי' על החמה שכתוב חסר ו"או החמה כתיב שהעלהו עולה לשמש ועכ"ז היה קצף על ישראל מצד מה שזכרו במאמר הזה של פסיקתא אמר הק"בה לישראל בני אומות העולם אין מכירין את כוחי ומורדין בי אתם מכירין את כחי ומורדין בי ולא נעלם זאת הסברא מהמקשה. והכוונ' כמו שאזכור בסמוך מדרש"י והר"דק שנז' עונותיה' של יש' שהיו עובדים ע"א כעין מישע מלך מואב שעבד לחמה בעולתו. ועכ"ז הקשה ואמר אלא ל"מד לשם ע"א מאי ויהי קצף כלו' תינה קצף כל דהו אבל קצף גדול למה ז"ש מאי ויהי קצף גדול ולזה הוצרך להביא כדרי"בל ובזה מובן או' בשלמא למאן דאמר לש"ש אע"גב דקשיא ליה על החמה היותו חסר עכ"ז ניחא ליה היינו דכתי' ויהי קצף גדו' כו' ומשני כדרי"בל שהיה להם ללמוד מזה ההשתעבדות לע"א עד שיעור הקריב את בנו הבכור שמצד זה קצף ה' על יש' קצף גדול ו"מש ר' חנינא באותה שעה ירדו ישר' למדרגה התחתונה דרשו וישובו לארץ לפי שהוא חסר ו"יו וישבו כתי' לשון ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון וכן הביא הר"דק ז"ל ואולי מד"לא אל הארץ דריש לשון ישבו לארץ שירדו שונאיהם של יש' למדרגה התחתונה. ומתוך המאמרים האלה מובן על החומה חסר וא"ו על החמה כתי' למ"ד שהקריבו לחמה וא"ה ויהי קצף גדול מדרי"בל ומדפסיקתא כנ"זל. שגרמו קצף גדול ולא קצף כל דהו. ולמר כדאית ליה לשמים וניחא ליה טפי ויהי קצף גדול על ישראל. ולכלהו יחדיו אבין בפ' הזה או' וירא מלך מואב מה ראה כי הכל ראו כן שהרי עריו נהרסו כנז"ל ועוד קשה לשון כי חזק ממנו המלחמה דהי"לל כי חזקה ממנו המלחמה. ונראה שנרמז כאן מה שאמרו בפסיקתא שאמרו לו האיצטרוגולין שכל הנצחון הזה היה מאברהם אבינו ע"ה וז"ש וירא מלך מואב עפ"י דברי אלו האיצטרוגולין ראה והכיר שלא היה זה הנצחון בטבע שהרי מלך מואב היה מנצח את כל המלכים אם כן אין זה אלא נצחון אלהי השגחיי ז"ש וירא מלך מואב כי חזק ממנו המלחמה ר"ל אותו הזקן אברהם הצדיק חזק ומתחזק

בעבודת השי"ת אותו החזק הוא המחזיק ביד ישר' וממנו המלחמ' ז"ש כי חזק ממנו המלחמ' כמו ה' בחזק יבוא ה' הוא הצדיק שנקר' חזק. והראיה שלקח אתו שבע מאות איש שולף חרב להבקיע אל מלך אדום שלא עלה בדעתו להבקיע את מחנה ישׂ' או אל מלך יהודה אלא להבקיע אל מלך אדום שהיה נכרי ועכ"ז לא יכלו כי להיותו נטפל לישראל אשר זכות אבותן מסייעתן לא יכולו להבקיע אל מלך אדום אין זה אלא כי חזק ממנו המלחמ' בזכות העקידה ולזה ויקח בנו הבכור כו' ויהי קצף גדול על ישר' מהשי"ת ויסעו מעליו אהניה ליה שיטותיה אם עוברי רצונו כך עושי רצונו עא"כו. ולפי' חז"ל ניתא שא' סתם ויקח את בנו הבכור דאילו בן מלך אדום הוא כדה"רדק הי"לל את בן מלך אדום. גם לי' עולה בלתי מדוקדק לפי' הר"דק. ולחז"ל ניחא. גם ויהי קצף על יש' מורה שיצא הקצף מלפני ה' על ישראל לא ממלך ארם על ישר' כדהר"דק וישראל מה פשעם בלי ספק שהרבו לעשות כל מאמצי כחם להצילו ואיהו דאפסיד אנפשיה ודאי כדחז"ל לבא להלחם עם מלך עיקר ובנו אסור אצלו או ממושכן אולתו סלפה דרכו ועל ישׂ' יזעף לבו. ורש"י הביא הפסיקתי הנ"זל והרחיב ב"מש ויהי קצף גדול על ישׂ' שנזי עונותיה' שאף הם עובדי' לע"א כמישע מלך מואב ואינם ראויי' לנס ע"כ וכן הרד"ק והביא דחז"ל אשר לא צויתי זה יפתח ולא עלתה על לבי זה מישע מלך מואב דאזיל בשיטת מ"ד לש"ש נתכוון ובמ"ש וירא מלך מואב כו' כתב כי מלך מואב היה בתוך העיר כמו שאמר למעלה וינוסו מפניה' וחשבו להשגב בתוך העיר הזאת ובראות' כי חזק ממנו דבר המלחמ' הזאת לקח עמו שבע מאות איש להבקיע ר"ל מלך אדום לצאת מן העיר כי אפשר כי מלך אדום היה קרוב לעיר יותר משני המלכי'. חזק ממנו המלחמ' פי' דבר המלחמ' וחזק פועל עבר וחציו קמץ וחציו פתח. ויקח את בנו הבכו' פי א"א ז"ל כי בן מלך אדו' הראוי למלוך תחתיו היה ברשות מלך מואב ממושכן ומפני זה בא עם שני המלכים כי חשב להוציא בעזרת' בנו מתחת יד מלך מואב וכשחשב מלך מואב להבקיע את מלך אדום ולא יכול לקח בקצפו את בן מלך אדו' והעלהו על החומה ושרפו בעיני אביו זהו ויעלהו עולה ששרפו כמו ששורפי' העולה ויהי קצף גדול על ישׂ' ממלך אדום שלא עזרוהו להצילו מידם כי חשב כי בעזרתם יוציא את בנו מתחת יד מלך מואב וזהו שא' הכתו' על שרפו את עצמות מלך אדום לשיד ורבי אחי רבי משה ז"ל אמר כי כאש' חשב להבקיע מלך אדום אז לקח בנו באותה המלחמ' חטפו מהר והעלהו על החומה ושרפו לעיני אביו והיה קצף גדול על ישר' ממלך אדום שלא עזרוהו להצילו מידם וזאת השיטה של הה"ר משה ז"ל ניחא טפי שחטפוהו אז שאילו היה שם ממושכן מקד' ביד מלך מואב לא יתכן שיבוא מלך אדום להלחם בו ובנו אסור שם ולפי שהיה קצף לפי

שלא עזרוהו הדב' קשה היאך יתכן שלא עזרוהו יש' לכן נפר' כפי' שחטפוהו ויהי קצף כדהר"לבג כמו שאזכור ב"סד וכבר זכרתי למעל' הדוחקי' שיש לשיטת אביו של הר"דק ולחז"ל ניחא. והר"לבג כדה"רדק ז"ל שהנה הביא זה הענין קצף גדו' על יש' ר"ל שכעסו מאד על שקרה זה המקר' הרע למלך אדום שבא לעזור להם. או יהיה הרצון שהיה למלך אדום קצף גדול בעבור ישראל כי בסיבתם קרה לו זה ע"כ ולפי' זה ניחא או' ויהי קצף גדול על ישראל ולפירוש הראשון קשה דהי"לל ויהי קצף גדול בישראל שהם נתכעסו וקצפו על שקרה כן למלך אדו' מקרה רע כזה. וכן מהרי"א ז"ל כד"הרם אחיו של הר"דק ז"ל הנז"ל ודקדק לשון הכתוב יותר שאומרו ויקח את בנו הבכור ר"ל שלקחו וחטפו את בנו של מלך אדום הנז' ולקחו בצאתו להבקיע בו ולהלחם בו משנאתו אותו ולא יכול לו למלך עצמו אבל את בנו לקחו וחטפו ולשנאתו שרפו והיה קצף גדול מלך אדום נתמלא חימה על ישר' שלא עזרוהו ואם שבעבורם באה לו הפורענות ההוא. והביא כדהר"לבג שבני ישר' קצפו על שאירע כן למלך אדו' לפי שבא בעזרתם: **ולע"דן** שיטת חז"ל כנז"ל וכמו שדקדקתי בפסוק מלשון כי חזק ממנו עיין עליו. גם לשון ויקח את בנו מורה כן כמו שהוכחתי מדקאמר סתם גם מלשון ויעלהו עולה. גם מלשון קצף על יש' מורה כדבריה' והענין בעצמו מחייב כן שאילו חטף בנו של מלך אדו' לא יתכן שהיו נוסעים מעליו עד רדת החומה ושרפם אותו אלא ודאי בצאת הקצף מלפני ה' אולי החל הנגף בהם והוכרחו לנסוע כי ראו שהעזר האלהי נסתלק מהם:

**ד**

**א**

**ואשה** אחת מנשי וכו' חז"ל הובא בילקוט א"ר מני אלולי זכות אשתו של עובדיה כבר היו ישראל אבודים באותה שעה שנאמר ואשה אחת מנשי בני הנביאים כו' ע"כ **ולע"דן** לדקדק מה שייכות ענין אשתו של עובדיה עם הצלת ישראל מהאיבוד ומהו זכות אשתו של עובדיה האם הכוונה הזכות שעשה עמה אלישע הנביא והלא מהשי"ת יצא הדבר שנתן לה ברכה ואם הכוונה הזכות שעשתה היא לא מצאנו שעשתה זכות להגן על ישראל. ונראה אחר שזכרנו למעלה בפסוק הקודם שהיה קצף גדול על ישראל מאת השי"ת כנז' מהגמר' ומפסיקתא ושנמשך מצד שהקריב מלך מואב את בנו לגבוה או לע"א למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה ובאותה שעה ירדו שונאיהם של ישראל למדרגה התחתונה כמו שנז"ל מהר"דק שלמדו כן מלשון וישבו חסר וי"ו דהי"לל וישובו ומיניה דרשו שישבו לארץ כלו' ירדו למדרגה התחתונה ול"עד למדו כן מתיבת לארץ ולא אמר אל הארץ וכל הענין מיותר שלא היה צ"ל אלא ויסעו מעליו ובודאי הוא שישובו אל

הארץ. ועוד קשה דהי"ל לארצם בלשון רבים כמו שאמר וישובו על שלשת המלכי' לכך דרשו וישובו על ישראל לארץ אל המדרגה התחתונה שהיו בה קודם שעלו למעלה כמו שכתו' המעלה אתכ' מארץ מצרי' שדרשוהו חז"ל לשון מעלה וכבוד ועתה חזרו לסור' וישובו לארץ והיו אבודי' לולי זכות אשתו של עובדיה ר"ל שבהיות עובדיה ממשכן בניו ברבית כדי להאכיל את המאה נביאי' היה דבר גדול מכוון לענין מואב שהקריב בנו ועובדיה היה ירא את ה' והרי הקריב בניו למשכנ' ברבית שהאכיל לנביאים והיינו דסמיך ליה ואשה אחת מנשי בני הנביאים צעקה אל אלישע שבירור הזכו' של עובדיה הנה ניכר על ידי אשתו שהרי הגיעו בניה לקחת אותם לעבדים ועבדו' ושבי כולהו איתנהי ביה זה הזכו' הציל את ישראל כנגד זכות מואב שהקריב בנו עולה ובזה ניצולו ישראל מהקצף אשר יצא מלפני ה' שהיו אבודים בנגף וכיוצא. רש"י ז"ל ואשה אחת אשת עבדיה היתה כל בני הנביאים שבמקרא תרגומו תלמידי נביאייא: והנושה הוא יהורם בן אחאב שהיה מלוהו ברבית מה שזן את הנביאים בימי אביו במדרש ר' תנחומא לכך נאמר ויך את יהורם בין זרועותיו שפשטו ליטול רבית ע"כ וכן הרד"ק ז"ל מדברי המתרגם כבעמוד. ובתרגום של תוספתא עוד מאתן ושתין וחמשה זמנין צווחת איתת עובדיה כהאי גוונא ולא הוה משגח ולא ידע' מה למיעבד עד דאזלא לבי קבריה וצווחת דחלא דה' דחלא דה' ואשתמע קלה מביני מיתייא מן הדין דחלא דה' דקא בעית ארבעה אקרו דחלא דה' אברהם ויוסף ואיוב ועבדיה אותיבה ואמרה לא בעינא אלא האי דכתיב ביה דחלא דה' לחדא וכד אדעוה קבריה הוה קא מתפלשא בקבריה וקא צווחא ואמרה מרי מרי היכא רוחצניך לי בשעתא די דמכתא ודמותא כד אמרי' לך למאן את שביק לי ויית תרין בני ואתיבני דרבון דעלמ' רחצן לי ואמרי לי שבוק יתמך ואנא אקיימינון וארמלתך עלי תתרחץ וכדו לא נהשכח משזיב ויתמי נמי צוחי ואמרי קבלן אבא קבלן אבא אתיב עבדיה ואמר לה זילי לגבי אלישע בפורתא דמשחא דאשתאר גביך ולירכך ביה דאנא כי איטמרטינהו למאה נביאייא וזנתינהו במערת' בליילייא וביממא ולא איטפין בוציניי' דמשחא מנייהו לא ביממא ולא בליילייא לידכר ליה נבייא מילי דידי לקב"ה וישלם לכו מן דאוזפיניה דהכי אמר קרא דאוזיף למרי' דעלמא כו' כל דרחי' על עניא ועל מסכנא ובכן אזלת ואודעתיה לאלישע כולי האי. והנושה כדר"שי ז"ל בנו וכו' והר"לבג ז"ל כי עבדך היה ירא את ה' ולא היה עובד ע"א ואמרה זה כי רוב ישראל עובדי ע"א אז: ומהריי"א ז"ל ספר הכתוב הנם החמישי שעשה אלישע שאשה אחת מנשי בני הנביאים ואמרה עבדך היה ירא את ה' לרמוז לו שביראת ה' ופרנסת הנביאים לוה החוב הזה ומענותנותה לא אמרה לו כן בפירוש ע"כ: **ולע"דן** לדקדק או' ואשה אחת מנשי בני

הנביאים דהי"ל ואשה אחת מבני הנביאים צעקה וכו' מנשי למה. ולמה סתם הדבר ולא אמר ואשת עבדיה צעקה אל אלישע ומהו לאמר: ונראה במה שקדם מהתוספתא מאתים וחמשה וששים פעמים צעקה לפניו ולא היה משגח ולא ידע מה למיעבד עד דאזלא וכו' כנז' בדהרד"ק ז"ל ובזה יאמר שאשה אחת מיוחדת היא זאת מנשי שאר בני הנביאים כיון שהיה לה כ"כ מאריכו' אפי' עד שצעקה אל אלישע מאתי' וששי' וחמשה פעמי' כמנין צעק"ה שעולה כך שזו הורא' היותה אשה גדולה בשכלה יותר משאר נשי בני הנביאי' ז"ש אחת מנשי בני הנביאים. ואפשר שהכתוב סתם הענין כי כבוד אלי"ם הסתר דבר כי לא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם כ"ש ממושכן לע"א כיהורם בן אחאב. או אמר ואשה אחת סתם כי היתה מתנכרה ולא היתה מודיעה לו ולא לזולתו שהיא אשת עובדיה אלא אשה אחת מנשי בני הנביאי' סתם צעקה אל אלישע לאמר סתם עבדך אישי מת ואתה ידעת כי עבדך היה ירא את ה' כו' כל הדברים סתומים והניח' לרוחב בינתו שיבין מי הוא זה מבני הנביאי' הפרושים האוכלי' לחם צר ומים לחץ שילוה ברבית וימשכן בניו אם לא לצורך גדול ומהפעולה יודע לו שאין זה אלא עבדיה שהחביא מאה נביאים חמשים חמשי' במערה כי מודעת זאת לאליהו ולא נעלמה מאלישע: ואולי כיון הכתוב לו' ואשה אחת מנשי בני הנביאי' אחת היתה משונה מנשי בני הנביאי' כולם כי בני הנביאי' לא ישאירו אחריה' כי אם ברכה לא חובו' וזאת נשתנית שהנוש' בא לקחת ילדיה א"כ זאת צעקת' שהיא אשה אחת משאר נשי בני הנביאי' כן צעקה אל אלישע לאמ' לו על הקדמה זו תוסיף אמריה לאמ' אתה ידעת ר"ל שלא אכל ושתה בחובות אלו אלא עבדך אישי מת ואתה ידעת כי עבדך היה ירא את ה' ר"ל להיותו ירא ה' לא שלח ידו במעות אחאב לפרנס את החמשי' נביאי' במערה וחמשי' במערה כי איש אמוני' היה ולכן בחר לקחת ברבית מהיותו ירא ה'. והנושה בא לקחת את שני ילדי לו לעבדים והלואי שיהיה הנושה כשר עובד ה' כי היו הילדים עבדיו ועבדי השי"ת ולא הייתי חוששת אבל הוא רשע גמור באופן שיהיו לו לבדו לעבדי' ולא לשי"ת לעבדי' וזה רמז בתיבת לו. וי"ת בעמוד והוא יזיף ומוביל להון בדיל דלא לאוכלא יתהון מנכסוהי דאחאב מן קדם דאינון אונסא כו' ולפי דבריו נבין ועבדך היה ירא את ה' כ"כ עד שלא היה רוצ' להאכיל את הנביאי' מנכסי אחאב לפי שאחאב היה אונס מעול וחומס ולא רצה שיאכלו הנביאים כי אם מדמי זולתו יהור' שהי' יותר כשר בזה: ו"את והיאך היה יכול להאכילם שלא מדעתו של אחא' והא שואל שלא מדע' גזלן הוי כ"ש בגוזל ומאכיל. וי"ל שאחא' לא היה מקפיד כי מלך הוא והרשעו' מאיזבל כמו שכתו' אשר הטתו אשתו. או שנאמ' שכיון שאיזבל ואחאב היו רודפי' אותם להרגם והיו מתחבאים

מן הדין מותר לאכול מנכסי אחאב כיון שהוא המזיק וחובל אותם גורם להם להתחבא ולא הניח עבדיה מלהאכילם כי אם מצד חסידות מן קדם דאינון אונסא. וזהו כי עבדך היה ירא את ה' בדקדוקים האלה מדקדק במעשיו שלא להאכיל מאחאב:

**ב**

**ויאמר** אליה אלישע מה אעשה לך כו' זה מקושר עם התוספתא הנז"ל שצעקה רס"ה פעמים ותמיד דוחה אותה מה אעביד ליך וזהו ויאמר אליה אלישע בכל פעם ופעם שצעקה אליו אמר לה מה אעשה לך עד שבפעם ההיא שהלכה בבית הקברות ומצאה קבר בעלה ושלח אותה אל אלישע אז אמ' לה הגידי נא לי ר"ל מאז אמרתי לך תמיד מה אעשה לך אכן זאת הפעם שאת באה אלי בשליחות עבדיה בעליך הגידי נא לי מה יש לכי בבית ותאמר אין לשפחתך כל בבית בכלי חמדה כתבתי שהשיבה אמריה לו אין לשפחתך כל זהו מה שיש לו בבית כי החסרון הזה בדבר צדקה ומצוה יוכל להמנות באופן שתשובת שאלת מה יש לכי הנה היא אין לשפחתך כל כי אם אותו אסוך שמן שהיו קורין בו הנביאי' לילה ויום בהילו נרו עלי ראשם שזכות זה גדול וגם שיש בו כדי סיכת אבר קטן מקטן ותחול הברכה עליו. ורש"י ז"ל אסוך שמן כדי סיכת שמן והאלף בתיבה מן היסוד כמו אלף של אחוותי. של אבחות חרב: והר"דק ז"ל כתיב לכי וקרי לך וכן שכנייכי נשייכי בניכי כתובין ב"יוד באחרונה כמו הסולח לכל עוניכי תחלואייכי חייכי והקרי אחר הרוב. אסוך שמן לגין שיש בו שמן והאלף נוספת והוא מן סוך לא סכתי לפי שסכין ממנו נקרא כן ע"כ:

**ד**

**ובאת** וסגרת הדלת כו' רש"י ז"ל כבוד הנס הוא שבא בהצנע. והמלא תסיעי מלפניך ותתני כלי אחר במקומו למלאותו וצלוחית השמן אל תזוז ממקומו לפי שהקב"ה עושהו כמעין ואין דרך המעיין לזוז ממקומו מדרש אגדה שמעתי ע"כ. והר"דק ז"ל הודיעה שהיא לא תזוז ממקומה כי מעשה הנס לא יהיה אלא במקום שהתחיל בו ע"כ. וכן מהרי"א ז"ל והוסיף טעם סגירת הדלת מפני שלא ישלוט בענייני עין הרע ע"כ. ואופן הנס כתב הר"לבג ז"ל שהיה זה המופת שבהריק הכלי הזה היה כל האויר הנכנס שם מתהפך לשמן כדרך התהפך המטה לנחש היה המופת הזה בפעם אח' לבד ולזה צוה אותה שתשאל תחלה כלים רקים כדי שיהיה לה מהשמן שיעו' רב והיא היתה מוצקת על הכלי ובהיותו מלא בניה מסיעין אותו הכלי ומשימין כלי הריקן באופן שביציאה א' נתמלאו כל הכלי' זה אחר זה כדרש"י ז"ל ע"כ. וכן מהרי"א באופן הנס הנז': **ולעד"ן** מיתור שאלי לך כלים רקים מן החוץ שאמר לה שתשאל תחלה כלים מן החוץ רחוק ואח"כ מאת כל שכנייכי שאם תשאל תחלה מכל שכנייכי השכנים ישאלו את פיה

מה זה אף היא בהכרח תגיד להם והם יגידו לזולתה ולזה תקדים לקחת מחוץ ובבואה טרודה בהבאת הכלים מבחוץ לא ישאלוה ואף אם ישאלוה ותודיעם ידעו השכנים לבד ותכף יעשה הנס בהצנע כי כן צריך הסתר דבר כבוד אלהים ואמר כלים רקים אל תמעיטי דפשיטא דרקים ולא מלאים כי מה תעשה בהם אלא ודאי הכי קאמר אפילו כלים שבורים שביד בעליהן שלהיותם שבורים הם רקים כי הם נשברים ולא יכילו המים עכ"ז שהם רקי' לסיבת שבירתן אל תמעיטי מהביאן כי בנס נפלא יעמוד בהם השמן כמו שאזכיר בסמוך ב"סד בפסוק ויהי כמלאת הכלים כהרד"ק ז"ל מהאגדה ומתוספתא שהכלים שבורים החזיקו. ואמר ובאת וסגרת הדלת לכבוד הנס כנז"ל וגם אפשר מפני פחד יהורם ובני אחאב שלא יאנסוהו ממנה וכמו שהביא הרד"ק בפסוק ושלמי נשיכי בשם התוספתא שהוצרך הנביא להבטיח אותה מבני אחאב. ולזה וסגרת הדלת ולא ימצא שם כי אם את ובניך הצדיקים כדאים לראות זה לא זולתכם כי זה היה שפע אלהי בשמן הטוב כטל חרמון שיורד על הררי ציון כי שם צוה ה' את הברכה חיים עד העולם. והיה נס בתוך נס שהחבית המלאה ימיעוה כהסיע דבר קל ז"ש והמלא תסיעי עם היותו מלא על כל גדותיו יוכלו להסיעו ואולי ביציק' כל דהו בכל כלי וכלי היה מתברך ומתמלא וזהו ויצקת על הכלים יציקה כל דהו. אמנם סברת רש"י ז"ל שכתבנו שנעשה הצלוחית כמעין זב והיו מתמלאי' ממנו כל הכלי' עד המלאם לגמרי ולא יצטרך לנסי' הרבה רק לנס הנסיע' עם היותם מלאי' כמו שזכרתי:

**ה**

**ותלך** מאתו כו' הר"דק ז"ל כתוב מיצקת ב"יוד על דרך הכתובים מבנין הפעיל מאין תמורה כמו מטיבים את לבם וקרי בוי"ו מוצקת על דרך הרוב בבנין הפעיל מנחי הפ"א שמומרת בהם ה"יוד בוי"ו ע"כ. **ולע"דן** ותלך מאתו שזרזה בענין להציל בניה. והנכון ותלך מאתו אל החוץ לקחת כלים רקים:

**ו ז**

**ויהי** כמלאת הכלי' כו' תנחומא ויעמוד השמן שהוקיר ובאת לשאל לו אם תמכור אם לא תמכור והברכה האחרונה היתה גדולה מן הראשונה שנאמר ואת ובנייכי תחיי בנותר עד שיחיו המתים. והנה התנחומא ז"ל לע"דן שדקדי כ"ף כמלאת שהי"לל במלאת בבי"ת גם ויהי כמלאת הכל מיותר מתוך זה דרש שכונת הפסוק לפר' כמה עלה יוקר השער הזה ואמר ויהי ר"ל נס גדול היה כשיעור מלאת הכלים והוא ותאמר וכו' ויעמוד השמן שהעמדת השמן אשר הוא יוקר השער עלה כשיעור כמלאת הכלים. ובזה מדוקדק גם כן לשון ויהי בפסק ורש"י ז"ל הביא ויעמוד השמן מלבוא עוד ומ"א בב"ר הוקיר שער השמן ותבא ותגד באת ליטול עצה ממנו אם תמכור אם תמתין עד שיוקיר עוד עד שאמר

לה לכי מכרי כי יש די לכל נשייך ולחיות בניך בנותר עד שיחיו מתי' ע"כ נתבאר מתוך דבריו מדרש תנחומא ב"מש ברכה אהרונה היתה גדולה מן הראשונה דהיינו יוקר השער. והיה אפשר לי לפר' שהברכ' האחרונ' היא שישאר מתמצית השמן הזה ויות' ממנו עד תחיית המתי' שלא יכלה השמן לעולם ו"אכ הברכה האחרונה היתה גם כן בשמן מעין הראשונה שלא יכלה לעולם וגדולה ממנה אבל דרש"י ז"ל עיקר. והר"דק ז"ל הביא באגדה ותוספתא והוא כמשלם מניא ואמרת לבניה קריב לי עוד מאני תבירי דחספא דמאן דגזר על מאנין ריקנין דיתמלאון יגזור על מאני תבירי ויתקנון והוא לקיט תבירי ומשוי חד על חד ומתקני במימרא דקב"ה ועמודא דמשחא טייף על כלהון עד השלימו כל פסקי מאנייא אמר כדא לית עוד מנא ושמע עמודא דמשחא ופסק. ושלמי נשייכי ושלמי למרי חובותיך. ובתוס' איתרחיש לה ההוא ניסא אמרה ליה לנביא דה' אית עלי עשור מהאי משחא או לא אמר לה בעליך זן נביאי דה' במילתא דליכא עליה עשורה ואף את לית על משחך עשורא דמן נסא הוא הדרה ואמר' ליה מה נעביד מבני דאחאב אי שמעי עלי ואנסי לי מתיב ואמר לה דסגר פומא דכלבי דמצרים ועתיד למסגר פום אריותא דדניאל יטמטם עינוהי דבני אחאב ויסגר אודניהון דלא ליבאשו לך יהבת אודיתא ותשבחתא ואזלת ע"כ. והר"לבג ז"ל ותבא ותגד לאיש האלהים לא רצתה לעשות דבר מזה השמן כי אם בעצת הנביא. ושלמי נשייכי כי לוה רשע ולא ישלם לכן פרעי את חובותיך ע"כ. וכן מהרי"א ויעמד השמן כתרגומו ופסק משחא והיה נס זה מעין נס אליהו רבו בצפחת השמן עד כאן.

**ולע"דן** לדקדק לשון הגישה אלי עוד כלי כי מה צורך לומר כן לבנה וזריזים הם. הם מגישים אליה והיא מוצקת. ועוד שהיה לו לומר הגישה עוד כלי די. ותיבת אלי מיותרת. ומהו ויעמוד השמן. ונראה שכל זה יובן בענין התוספתא הנז' בדהר"דק ששאלה ממנו ואפי' שברי כלים כי בנס יקבלו השמן וזה נ"ל שאמרה הגישה אלי כי אלי יהיה עוד כלי ואעפ"י שהוא שבור ולזולתו אינו כלי ז"ש אלי עוד כלי דמאן דגזר על כלים רקים דימלון יגזר על מאנין תבירין ויתקנון. ובזה מובן או' ויעמד השמן לרמוז אל הנס הזה של העמדת השמן ואפי' בכלים שבורי' והוא נס בתוך נס ויעמוד השמן. ובאו' ותבא ותגד לאיש האלהים בלשון הגדה הנאמרת בתיבת ותגד רמזה לכל הנז' שחשש' לחיוב מעשר מהשמן והוא פטר אות' וזהו ושלמי נשייכי ר"ל אל תוציאי מעשר לחלק חינם אלא לכי מכרי את השמן את לרבות המעשר שהיה בדעתך להוציא מכרי אותו ושלמי נשיכי ואולי בי"וד היתירה של נשיכי רמז לה על המעשר הנז' וממה שפחדה מבני אחאב שיטלו הכל הבטיחה שלא יחרץ אליה אחד מהם בלשונו באופן שאת ובנייכי תחיי

בנותר אחר פרעון כל החובות. והנה פה בענין הזה חמשה יודין יתירות לכי שכניכי מיצקת נשיכי בניכי מי יודע אם חמשים אלה רומזים אל הבי"נה מ"י חמשים שערים שמשם נמשך השמן הטוב הזה בסוד ונהר יוצא מעדן מתחיל מן הבי"נה שנקראת עדן ונחל עדניך תשקם שני עדנים ועל כן רמז אליה תחיי בנותר עד תחיית המתים שבו ממש תחייה בסוד כטל חרמון שיורד על הררי ציון כי שם צוה ה' את הברכה חיים עד העולם חיים דייקא. וב"סה פרשת לך לך עלה פ"ח ר' יהוד' פתח אני לדודי ועלי תשוקתו הא אוקמוה דהאי אתערותא דלתתא אשתכח אתערותא לעילא דהא לא אתער לעילא עד דאיתער לתתא וברכאן דלעילא לא משתכחאן אלא במה דאית ביה מששא ולאו איהו בריקניא ולא באתר דריקניא דהא ברכאן דלעילא לא שריין על פתורא ריקנייא ולא באתר ריקנייא מה כתיב ותאמר אין לשפחתך כל בבית כי אם אסוך שמן מאי אסוך אלא אמרה שיעורה דהאי משחא לאו איהו אלא כדי משיחת אצבע זעירא אמר לה נחמתני דהא לא ידענא היאך ישרון ברכאן דלעילא באתר ריקנייא אבל השתא דאית לך שמן דא הוא אתר לאשתכחא ביה ברכאן מנלן דכתיב כשמן הטוב וסיפיה מה כתיב כי שם צוה ה' את הברכה חיים עד העולם ובאתרא דא שריין ברכאן ואתמר כטל חרמון ולא כתיב שמן אלא טל אלא איהו שמן ואיהו טל ההוא טל הוא איהו דאטיל ק"בה ממשחא עילאה דההוא שמן נפק לסטרא דימינא תרין אינון יין ושמן אזלין לתרין סטרין יין לסטר שמאלה שמן לסטר ימינא ומסטרא דימינא נפקין ברכאן לעלמא ומתמן אתמשח מלכותא קדישא ובגין דשמן הזה אתתקן לתתא בקדמית' שמן אזדמן לעילא אריקו דברכאן ת"ח מאתערותא דהאי שמן דלעילא קאים לזרקא על דוד ושלמה לאתברכא על בנוי מ"ל דכתיב ויעמד השמן כתיב הכא ויעמוד וכתיב התם שורש ישי אשר עומד לנס עמים ע"כל לענין זה ויש בו סיוע למה שפירשתי שבצאת נחל השפע מן הבינה יצא השמן הטוב דרך החסד לימין וזהו כשמן הטוב על הראש כו' זקן אהרן בחסד ויין לסטר שמאלא בגבור' והשמן הזה יורד על הררי ציון שהם הנ"צח וה"הוד שהם הררי ציון הוא הי"סוד ומשם אל המל"כות כי שם צוה ה' את הברכה חיים עד העולם שהם חיים הנובעים מן הבי"נה עד העולם מל"כות:

**ח**

**ויהי** היום ויעבור אלישע כו' פרקי ר' אליעזר ר' יהושע בן קרחא אומר מכח הצדקה המתים עתידים להחיות בא וראה מאלישע בן שפט שלא היית' אשה יכולה להסתכל בפניו שלא תמות והיה מהלך מהר להר וממערה אל מערה והלך לשונם וקבלתו שם אשה גדולה בכבוד גדול אחותה של אבישג השונמית אמו של עדו הנביא אמרה האשה

לבעלה הנה איש אלהים הזה אין אשה יכולה להסתכל בדמותו שלא תמות אלא נעשה נא עליית קיר קטנה וכל פעם שהוא עובר יסור שמה אל העלייה ובנו והכינו והתקינו ולאחר ימים היה עובר אל שונם ויסר אל העלייה וישכב שמה קרא לשונמית ולמה עמדה בפתח אלא שלא היתה יכולה להסתכל בפניו אמר לה למועד הזה כעת חיה את חובקת בן אמרה לו אדוני זקן מאד וחדל ממני אורח נשים אל תכזב בשפחתך ר' זכריה אומ' רצון יריאיו יעשה והרה וילדה בן וגדל הנער ויצא לו לפוגת נפש לראות בקוצרים וקרהו אסון ומת שנא' ויהי היום ויצא אל אביו כו' הלכה אל הר הכרמל ונפלה לפני אלישע על פניה אמרה לו הלואי נשאר כלי ריקן אלא שנתמלא ונשפך אמר הנביא כל דבר הב"ה מגיד לי וזה לא הגיד מיד לקח המשענת ונתן לגחזי ואמר לו אל תדבר בפיך כל דבר מאומה רע או טוב עד שתלך ותתן המשענת על פני הנער וגחזי היה הדבר כשחוק בעיניו וכל אדם שהיה פוגע בו היה מדבר לו ואו' לו התאמין שהמטה הזה מחיה מתים לפיכך לא עלתה בידו עד שהלך הוא בעצמו ונתן פיו על פיו והתחיל מתפלל לפני הב"ה ואומר רבש"ע כשם שעשית נסים ע"י אדוני אליהו והחיה את המת כן יחיה הנער הזה ויפקח הנער את עיניו עכ"ל מהמאמר הזה אברר הבנת כל פסוק ופסוק במקומו. למדנו שאשה זו אמו של עדו הנביא אחותה של אבישג השונמית. ובזכות הלחם שהאכילה לאלישע זכתה להיות לה בן ולהחיותו אחר המות. ורש"י ז"ל אשה גדולה חשובה והביא בשם פרקי רבי אליעזר אחותה של אבישג היתה. והיה מידי עברו באותה העיר יסור אל ביתה לאכול לחם יסור לשון הווה היה סר שמה ע"כ. וכן הר"דק וי"ת אשה גדולה דחלת חטאין. וכן הר"לבג אשה חשובה. ותחזק בו השתדלה בכל עוז שיאכל לחם אז בבית ושיבא בכל עת שיהיה בעיר שונם. ואחשוב שלא נתפרסם לה מעלת אלישע אך היה דרכה להביא אורחים מה שתוכל וזה היה בתחילת ענין אלישע לפי מה שיראה מהזמן קודם מה שאמר אלישע מחר סאה סולת בשקל וזה שכבר בנתה העלייה אחר זה ולקץ השנה מעת בא אלישע ילדה וגדל הבן ההוא עד שיצא אל הקוצרים ואמר לאביו ראשי ראשי ואחר זה אמר לה שתבא לגור באשר תגור כי קרא ה' לרעב וגם בא אל הארץ שבע שנים ואחר שבע שנים סר הרעב וכשתחקור בזה שזה היה אצל תחילת צמיחת נבואת אלישע ולזה אינו מן הפלא אם לא היה מפורסם לו שיהיה נביא ויתכן שחקרה ענייניו כשראתה עברו אצלה תמיד מפני ראותה כל מנהגיו בתכלית השלמות ואז נתברר לה שהוא איש אלהי' קדוש ע"כ וכן מהרי"א אשה גדולה נכבדת וחשובה והיא עיקר הבית עטרת בעלה ויום אחד שעבר שמה החזיקה בו והשתדלה עמו שבכל עת שיעבור במקום ההוא יסור אל ביתה לאכול לחם וכן היה שמהיום ההוא והלאה

מידי עברו הוא מעצמו יסור שמה כי כאשר ראה בפעם הראשונ' שהית' כוונתה טובה ורחבה לכבדו היה הנביא סר לביתה ע"כ. **ולע"דן** מה שכתבתי בכלי חמדה והוא כי לפי שהחזיק' בו לאכול לחם פעם אחת מאז היה בחיוב עליו שמידי עברו יסור שמה לעתיד כי אין לשנות מאכסניא שלו שפוגם ונפגם וז"ש ויהי מידי עברו כו' ויהי תולדת אכילת לחם ההיא שמידי עברו יסור שמה בל' עתיד ואעפ"י שלא היתה אכסניא קבע אלא בהעברה לאכול לחם היה עושה כן תמיד. ובס"ה פ' בשלח עלה מ"ד אשה גדולה גדולא בעובדהא. א"א אשה גדולה על שאר נשין דעלמה שעינה של אשה צרה באורחין וזו הפצירה בו והוציאה הוצאה רבה לכבודו והיא עיקר הבית ולפיכך לא נזכר בעלה עד כאן:

**ט**

**ותאמר** אל אישה הנה נא ידעתי כי איש אלהים קדוש הוא ויקרא רבה א"ר יהודה מפני מה נסמכה פ' עריות לפ' קדושים תהיו ללמדך כל מקום שאתה מוצא גדר ערוה אתה מוצא קדושה. ואית ליה קריין סגיאין אשה זונה וחללה כו' וקדשתו כי את לחם כו' איש איש אל כל שאר בשרו וכתיב ואמרת אליהם קדושים תהיו כו' ר' יהושע דסכנין בשם רבי לוי מייתי לה מן השונמית כי איש אלהי' קדוש הוא ע"כ אם כן נמצא אומרו קדוש בענין עריות ולזה אפשר שהאשה המסתכלת בו היתה מתה כנז"ל בפסוק ויהי היום מפרקי ר' אליעזר כי הבא ליטהר ומקדש עצמו מקדשין אותו מלמעלה כדי שלא יסתכלו בו הנשים ויברחו ממנו הנשים ולא יתראו לפניו ויתקדש יותר. ואפשר עוד כדברי פרקי רבי אליעזר כי איש אלהים קדוש הוא יותר מכל הנביאי' שלא מצינו בשאר הנביאי' שימותו הנשים המסתכלות בפניהם אלא אלישע לבד וז"ש כי איש אלהים קדוש הוא הוא ביתר שאת על כל שאר הנביאים. ובמסכת ברכות פ"א הנה נא ידעתי כי איש אלהי' קדוש הוא א"ר יוסי בר חנינא מכאן שהאשה מכרת באורחין יותר מן האיש קדוש הוא מנא ידעא רב ושמואל חד אמר שלא ראתה זבוב עובר על שולחנו וחד אמ' סדין של פשתן הציעה על מיטתו ולא ראתה קרי עליו קדוש הוא א"ר יוסי בר חנינא הוא קדוש ומשרתו אינו קדוש שנא' ויגש גחזי להדפה א"ר יוסי בר חנינא שאחזה בהוד יפיה עובר עלינו תמיד א"ר יוסי בר חנינא כל המארח ת"ח בתוך ביתו ומהנהו מנכסיו מעלה עליו הכתוב כאילו מקריב תמידין עכ"ל וב"סה פ' בשלח עלה מ"ד הקשו על זה המאמר בחלוקת הזבוב והלא הכל רואין שאינו עובר אם כן אמאי כתיב הנה נא ידעתי היא ביחוד הרי כל העולם ידעו כן. והם ז"ל הזכירו החלוקה השנית מהסדין ולא היה מענין הקרי כי זה אפשר אפי' בזולתו כ"ש באלישע הנביא ומאי רבותיה אבל אמרו

שידעה קדושתו שהיתה מצעת לו המטה ובקומו ממנה מעלה ריח טוב מאד כריח ג"ע שלא כמנהג שאר בני אדם ולזה אמרה הנה נא ידעתי כי איש אלהים קדוש הוא ולזה אמרה נעשה נא עליית קיר קטנה וכו' ונשים לו שם מטה כו' שעיקר החביבות שלה היה מצד המטה שהיתה מעלת ריח טוב מאד ולזה הסכימ' לעשות לו עלייה כי האיש הקדוש בתוך הבית אינו ראוי דלא יוכלו להזהר בו ע"כ. **ולע"דן** לקיים מ"ש בגמרא שלא ראתה זבוב דרב לא פליג א"מד סדין. ומ"ד סדין פליג אמ"ד זבוב דמ"ד שלא ראתה זבוב על שולחנו להכי קראו קדוש שהרי קדושה גדול' היא זאת שלא יתראה זבוב על שולחנו מעין לא נראה זבוב בבית המטבחיים שולחן גבוה אלא דמשום דקשה והיא ידעה והרי כולי עלמא ידעי כמו שהקשו בספ"ה ולתרץ קושייתם זו נאמר שסובר נמי בענין הסדין שלא ראתה בו קרי יאמר שג"כ היה קדוש בענין הסדין ובזה צודק הנה נא ידעתי כי היא היתה מצעת. ויש לי סיוע קצת מדרש"י ז"ל שכתב באו' בפסוק הנה נא ידעתי שלא ראתה זבוב על שולחנו וקרי על סדינו אלמא לא פליגי אהדדי ומ"ד סדין אפשר שחולק בענין הזבוב ואו' דענין הסדין לבד היה בו שזה מורה הקדושה והיא ידעה בו ולא זולתה ויכריח כן מדהזכירה מטה ושולחן דאילו היה נס הזבוב בשולחנו היה ראוי להקדים השולחן שכן הסדר אוכל ואחר כך ישן במיטה. ולפי שיטת הפרקי רבי אליעזר שזכרתיה בפסוק הקודם מובן מתוך דבריו שלא שכב שם אלא לילה אחת שהרי הכריע מותעמוד בפתח שלא היתה יכולה להסתכל בפניו כי כל אשה המסתכלת בפניו מתה. ואם כן איך תשכיבהו בביתה והיא תצא מביתה או נאמר שהיה ישן ביום. ולפי דבריו ז"ל מוכרח דמ"ש כי איש אלהי' קדוש הוא יותר מכל הנביאים שהרי האשה המסתכלת בפניו מתה היא כדפרשית. ולפי שיטתי באו' ויהי מידי עברו יסור שמה שלא לשנות את האכסניא שלו בזה מקושר ותאמר אל אישה הנה נא בזאת שאינו משנה אכסניא שלו ידעתי כי איש אלהים קדוש הוא שמדקדק להיותו עובר עלינו תמיד ולא משנה לעבור אצל זולתנו. או יאמר מכלל קדושתו שאינו מתעכב אצלינו דרך קבע אלא עראי דרך העברה תמיד עובר עלינו כיון שאינו רואה מקום מוכן לאכסניא לשכב שמה ובתוך הבית עמנו לא נכון הדבר וזה כתבתי בכלי חמדה ואזיל בשיטת פרקי ר' אליעזר שזכרתי. ומתיבת תמיד דרשו בגמר' כנז"ל לשון תמיד של שחר ושל בין הערבים ולמדו כל המארח ת"ח בתוך ביתו ומהנהו מנכסיו הוא כמו התמיד מה התמיד מכפר עונות של ישראל של שחר עונות של הלילה ושל בין הערבים עונות היום באופן שהעם נשוא עון כך המארח ת"ח ומהנהו מנכסיו וע"י כן לומד תורה וזאת התורה לעולה למנחה כו' ודרשו חז"ל לא עולה ולא מנחה שהתורה עדיפא מכל הקרבנות ובזה מובן השייכות עם

התמידין ובזה אבין לע"ד אומ' עובר עלינו לשון נושא עון ועובר על פשע תמיד כתמיד של שחר ושל בין הערבים כאמור. וכבר זכרתי דרש"י סובר דלא פליגי אהדדי ההיא דסדין וזבוב ולהכי הביא שתיהן יחדיו גבי הנה נא ידעתי שלא ראתה זבוב על שולחנו וקרי על סדינו. והר"דק ז"ל הנה נא ידעתי כי היה ידוע אלישע בישראל כי איש אלהים קדוש הוא ואעפ"י שאמרה נא אינו או' שעתה ידעה ולא קודם זה אלא מלת נא ר"ל עתה צריך לנו לעשות לו דבר כיון שרגיל אצלינו ידעתי כי איש אלהים קדוש הוא וצריך שנעשה לו כבוד ונייחד לו מקום בבתינו וכמוהו הנה נא העיר הזאת קרובה הנה או' כי עתה תהיה קרובה ולא קודם זה אלא עתה צריך אני להמלט בה כיון שהיא קרובה ורבותינו ז"ל דקדקו מלת נא שעתה ידעה כי קדוש הוא ולא קודם זה ואמרו מנא ידעה וא' שלא ראתה קרי במיטתו ע"כ. ומהרי"א ז"ל פי' דתיבת נא שעתה ידעה שדעתו של אלישע להיותו עובר בתמידו' וז"ש הנה נא ידעתי שהאיש אלהי' רצונו להיותו עובר עלינו תמיד והוא איש אלהים וקדוש כנודע א"כ צריך לעשות לו עלית קיר קטנה מצד היותו איש אלהים שיהיה לו מקום מוכן להתבודדותו ונשים לו שם מטה ושלחן כלים מיוחדים לו לבדו מצד היותו קדוש וכ"ז נמשך מצד היותו עובר עלינו תמיד לא כן אילו היה עובר מידי שנה בשנ' פעם אחת לא היה צריך לכל החרדה הזאת. וכבר זכרתי הנ"לעד סמוך לשיטת חז"ל ושלדע' מובן תיבת נא ומובן ג"כ תיבת ידעתי שהי' ידעה כן ולא זולת':

ו

**נעשה** נא עלית קיר קטנה כו' רב ושמואל חד אמר פרועה היתה וקירוה. וחד אמר אכסדרה גדולה היתה וחלקוה לשנים בשלמא למ"ד אכסדרה היינו דכתיב קיר אלא למ"ד עלייה היתה מאי קיר שקירוה בתקרה ומעזיבה בשלמא למ"ד עליה היינו דכתיב עלית קיר אלא למ"ד אכסדרה מאי עלית מעולה שבבתי'. ונשים לו שם מטה ושולחן וכסא ומנורה אמר אביי ואיתימא ר' יצחק הרוצה ליהנות יהנה כאלישע ושאינו רוצה ליהנות אל יהנה כשמואל הרמתי שנ' ותשובתו הרמתה כי שם ביתו וא"ר יוחנן שכל מקום שהולך שם ביתו עמו ע"כ. ופרש"י ז"ל פרועה מגולה שנפלה תקרה שלה. הרוצה ליהנות משל אחרים ואין איסור בדבר. יהנה כאלישע כמו שמצינו באלישע שנהנה. והרוצה שלא ליהנות אל יהנה ואין בדבר משום גסות הרוח ולא משום שנאה. כשמואל כמו שמצינו בשמואל הרמתי שלא רצה ליהנות. כי שם ביתו לעיל מניה כתיב והיה מידי שנה בשנה וסבב בית אל והמצפה ושפט את ישראל וסמיך ליה ותשובתו הרמתה כי שם ביתו וכי איני יודע ששם ביתו אלא אכולהו מקומות דקרא דלעיל מיניה קאי

שכל מקום שהיה הולך שם נושא כל כלי תשמישי בית עמו ואהל חנייתו שלא ליהנות מן אחרים ע"כ. **ולע"דן** לדקדק במאי דפתח בשלמא ל"מד אכסדרה היינו דכתיב קיר כו' דכיון דתיבת עלית מוקדמת בפסוק היה לו להקדים ולומר בשלמא למ"ד עלייה היינו דכתיב עלית אלא למ"ד אכסדרא מאי עלית מעולה שבבתי' וא"חכ הי"לל בשלמא ל"מד אכסדרא היינו דכתיב קיר אלא ל"מד עליה מאי קיר שקירוה. ונראה דלמ"ד עלייה פרועה היתה וקירוה קשה תרתי קשה לשון עליית בתי"ו הסמיכות וקשה מאי קיר ולזה פתח בה ואמר בשלמא למ"ד אכסדרא היינו דכתיב קיר אלא ל"מד עלייה מאי קיר ולפי שתיבת קיר קשה ביותר והיא הקושיא החזקה לזה הזכירה ולא הזכיר הקושיא של עלית היות תי"ו הסמיכות בלתי מתיישבת דלמ"ד אכסדרה וצריך לסברתו לומר שעליית לשון מעולה שבבתי' ניחא לשון עלית בתי"ו לומר שאינו לשון עליה שהרי אכסדרה היא אלא לשון מעולה שבבתים הוא. ולמאי דמשני שקירוה ניחא התי"ו גם כן לומר עלית קירוי ולא עליה פרועה. והנה לשיטת מאן דאמר אכסדרה גדולה היתה וחלקוה לשנים דייק נמי לשון קטנה שעל ידי הקיר שחלקוה לשנים לא יהיה החלקים שוים אלא ישימו הקיר באופן שהחלק היותר מועט יהיה לשבת בו הנביא וז"ש קיר קטנה דלמ"ד עלייה היתה וקירוה צ"ל קיר קטנה שלא יקירוה כולה אלא מקצתה ותהיה עליה קטנה מקורה. ובמה שאומ' הרוצה ליהנות יהנה כאלישע רוצה לומ' כשמוצא שנותנין לו בלב שלם ובנפש חפצה כמו השונמית שעשתה לו כבוד לומר ותחזק בו לאכול לחם ושעשתה לו עליה מיוחדת לו ומטה ושולחן כן הרוצה להינות יהנה דוגמא כאלישע אבל להטיל עצמו בהכרח ולשאול חלקו בפיו רחמנא ליצלן ולישזבן. ובעין יעקב ז"להה אמר הכותב ראוי לידע סוד מחלוקת רב ושמואל בזה דמאי נפקא מיניה שהיתה עלייה וקירוה או אכסדרה שאין ראוי לחשוב שחולקין בפירוש המלות בלבד אלא עיקר מחלוקתם כפי דעתי שרב ושמואל מוסכמים שהשונמית ובעלה היו רוצים לבנות לנביא בית קטנה לכונה רצויה שתהיה ישיבת הנביא קרובה לישיבתם ובצינעה אבל חולקים רב ושמואל בכמות הקורבה על דעת האומר עליה וקירוה אין רצונם לקרב יותר מדי אבל לדעת האומ' אכסדרה גדולה תשוקת האשה ובעלה לעשות כבוד לנביא והאכסדרה המעול' שבביתם חלקוה כדי שישב הנביא במחצית' ולא היתה להם כוונה אחרת רק להיות בצנעה וזה יורה על תום לבבם וצניעותם ע"כ. וה"רדק עליית קיר עלייה בנויה בקירות אבני' או לבנים לא במסיפס ע"כ. והר"לבג ז"ל עליית קיר אחשוב שמהקיר בעינה היתה נמשכת העלייה כמו הענין בבנין הכיפה וואלט"ו בלעז. ונשים לו שם מטה כו' ירצה שלמעלתו אין ראוי שישתפו בני הבית עמו ולא להשתמש בכלים שהוא ישתמש בהם

ולזה רצתה שיהיו לו שם כלי תשמישו מיוחדים לו ע"כ. וכן מהרי"א. **ולע"דן** לפי שעד עתה היה עובר תמיד דרך עראי והעברה במו שזכרתי בראיה מפרקי ר' אליעזר לזה אמר שנעשה לו עליית קיר קטנה ונשים לו שם קבועים כלי תשמיש מיטה ושולחן וכסא ומנורה שאפי' שלא יהיה שם אלישע יהיו שם הכלים האלה מוכנים לעת שיבוא והיה בבואו אלינו ר"ל לא יהיה דרך העברה אלא בבואו אלינו ביאה דרך קבע יסור שמה שכיון שיש לו מקום להתבודד בו יבא דרך קבע ובבאו יסור שמה. ויהי היום ויבוא שמה ביאת קבע וישכב שמה דע"פ סברת פרקי רבי אליעזר לא שכב שמה אלא כשעשו העלייה אמנ' מהגמרא וממסכת ברכות מוכח שישן שמה מקודם שהרי אמרו שלא ראתה קרי בשושיפה שלו א"כ שכב שם שדוחק לומר שכב ביום ולא בלילה ומה הבחנה היא לקדושתו:

**יא**

**ויהי** היום ויבוא כו' בספ' הזוהר עלה מ"ד ויהי היום יומא טבא דראש השנה הוה דאתפקדו ביה עקרות דעלמא ואתפקדן ביה בני עלמא עד כאן. ורש"י ז"ל כתב ויהי היום יום אחד:

**יב**

**ויאמר** אל גחזי כו' יש לדקדק מהו הזאת ודאי שלא לשונמית אחרת היה רוצה. ותעמוד לפניו ובסמוך כתיב ותעמוד בפתח. ולפרקי רבי אליעזר הנז"ל בפסוק ויהי היום ויעבור אלישע אל שונם קשה שהם למדו שכל אשה שהיתה מסתכלת בפניו של אלישע היתה מתה דכתיב ותעמד בפתח א"כ יקשה להם פסוק זה דכתיב ותעמוד לפניו והיינו יכולים לפרש לפניו לפני גחזי ובזה מדוקדק אומרו ויאמר לו אמר נא אליה כי לא דבר אלישע עמה כי לא היתה לפניו כי אם לפני גחזי ויאמר ומה לעשות לה הכל שלא לנוכח ויאמר קרא לה נראה שלא נכנסה דאם נכנסה היה לכתוב להזכיר יציאתה מלפניו אלא ודאי לא נכנסה ולזה קראה שנית שתשמע הנבואה ויקר' לה ותעמוד בפתח שלא תכנס לפני אלישע מפני הסכנה כנז"ל בפרקי רבי אליעזר והיא עומדת בפתח אמר למועד הזה כעת חיה את חובקת בן ובסמוך בפסוק ויאמר לו אביא דברי הרל"בג ז"ל שמובן מדבריו שמפרש כן. והיותר נכון לפי פשט הכתוב ותעמוד לפניו לפני אלישע שאין הסכנה אלא אם תסתכל בפניו אבל בעמידה לפניו ליכא סכנה כי עיניה כבושות בקרקע היו וזהו השונמית הזאת רוצה לומר הצנועה מאד אשר לא תסתכל בפניו ולזה כדי שלא תסתכל בפניו ותסתכן לזה דבורו עמה שלא לנוכח ועל ידי גחזי לתורגמן ויאמר אמר נא אליה וכו' ותאמר בתוך עמי אנכי יושבת ויצאת לה ושנה אלישע ע"ה ויאמר ומה לעשות לה כו' ויאמר קרא לה ויקרא לה ותעמוד בפתח ולא נכנסה שנית לפניו כי תמירא

סכנתא אולי תטעה להסתכל בפניו ותסתכן ולזה ותעמוד בפתח ואז שהיא בחוץ דבר עמה לנוכח כיון שהוא מבפנים והיא מבחוץ וזהו כעת חיה את חובקת בן אף היא תשיב אמריה לו לנוכח אל תכזב בשפחתך זהו לפי שיטת פרקי רבי אליעזר ע"ה. ומהרי"א ז"ל סובר שקראה בפעם הראשונה ותעמוד לפניו לתת לה תשואות חן חן לה על מה שהיתה עושה עמו ואחרי שהלכה מלפניו אמר הנביא אל גחזי נערו היש לה דבר ראוי לדבר עליה אל המלך או אל שר הצבא כי היה הנביא חפץ לעשות כל צרכה כפי מה שיצטרך וגחזי דבר לה דברי הנביא והשיבה שאין לה עסק עם שום נברא כי היא יושבת בתוך עמה ומשפחתה וכולם מכבדים אותה ולפי שהיה דעת הנביא להטיב לה עכ"פ לזה שאל עוד אל גחזי ומה לעשות לה רוצה לומר ומה א"כ הדבר שאוכל לעשות לה לגמלה בעבור מעשיה ואז אמר גחזי אבל בן אין לה רוצה לומר אין לה צורך דבר עם המלך ולא עם שר הצבא אבל צורך אחר יש לה והוא שבן אין לה מצד עצמה בן אין לה כי עקרה היא וגם בעלה זקן מאד והיה ענייניה כשרה עקרה ואברה' זקן מאד וכאשר שמע הנביא כן באתהו הנבואה ואמר שיקרא אותה כדי שיאמר לה דבר ה' בעצמה ואז באה ועמדה לה בפתח מפני צניעותה ואמר למועד הזה כעת חיה את חובקת בן. ואפש' עוד שבפעם ראשונה קראה גחזי והיא נכנסה בעליה והנביא להיותה אשה לא דבר עמה אלא עם גחזי שידבר אליה ואעפ"י שהיא בפניו והיא בראותה שלא דבר עמה אלא על ידי אמצעי הבינה שאין רצונו שתדב' עמו אשה לזה בפעם השנית ותעמוד בפתח ולא נכנסה. והנביא כשראה שהיא היתה נשמרת כראוי אז דבר אליה לנוכח ואמר למועד הזה את חובקת בן עד כאן:

**יג**

**ויאמר** לו אמר נא כו' רש"י ז"ל חרדת אלינו בשבילנו. את כל החרדה הזאת לשים אל לבך את כל העסק הזה כמו וחרד על דברי זהיר על הדבר שיהיה עשוי ונותנו אל לבו מה לעשות לך מה את צריכה שנעשה לך שבשבילו עסקת כל זה. בתוך עמי קרובי אנכי יושבת אין אד' מזיקני ואין לי דבר עם המלך ולא עם שר הצבא. וכן הר"דק ז"ל חרדת אלינו החרדה הזאת לשון תנועה עסק והשתדלות על הדבר וכן ויחרדו זקני העיר לקראתו יחרדו כצפור ממצרים וכת"י הא עסקת לנא ית כל עסקא הדא לדבר לך בעבורך אל המלך אם תצטרך והיא השיבה בתוך עמי אנכי יושבת רוצה לומר בתוך עמי ומשפחתי אנכי יושבת והם ידברו בעדי אם אצטרך והיא הלכה לה מלפניו לפיכך נצטרך לשאול את גחזי וי"ת בתוך עמי אנכי יושבת בגו עמי אנא מסוברא ע"כ והר"לבג לא רצה אלישע לדבר עם האשה אם לא כשהביאו לזה הכרח ואלו הדברי' יספיק שיאמרם

לה גחזי ולזה לא קרא לה גחזי שתעמוד בפתח כי לא היה רצון אלישע לדבר עמה אבל עמדה בחוץ לפני גחזי והיה גחזי בחוץ קרוב לאלישע או היה סמוך אל פתח העלייה הנה חרדת אלינו כל החרדה הזאת ר"ל הנה פחדת שלא תוכלי לעשות לנו הראוי מהכבוד וחרדת כל החרדה הזאת עד שהביאך זה לעשות שעשית לי מהכבוד מה לעשות לך להשיב גמול על כל הטובה הזאת היש לדבר בעבורך אל המלך או אל שר הצבא ותאמר אין לי עסק עם אדם שבעבורו אצטרך לדבר אל המלך או אל שר הצבא כי בתוך עמי ומשפחתי אנכי יושבת. ויאמר אלישע ומה לעשות לתת לה גמול על זה ויאמר גחזי אבל בן אין לה באמת בן אין לה ואשה זקן מאד ולזה אינו מוכן אל ההולדה גם מצדה כי עקרה היא. ויקרא לה הנה זה המאמר להיותו נבואה רצה אלישע לאומ' אליה בעצמו. עד כאן. וכן מהרי"א ז"ל ובס"ה הקשו וכי אשה זו הצנועה איננה יוצאה ובאה מה לה עם המלך או עם שר הצבא. אלא יומא דא גרים דכולי עלמא יתבין בדינא דר"ה הוה ובההוא יומא אקרי ק"בה מלך המלך המשפט אמר לה אי אצטריך לך לגבי מלכא עילאה על עובדין דבידך או על שר הצבא ותאמר בתוך עמי אנכי יושבת מאי קאמרה אלא בשעתא דדינא תליא בעלמא לא יתפרש ברנש בלחודוי ולא יתרשים לעילא ולא ישתמודען ביה בלחודוי אע"גב דזכאין אינון אתפסן בקדמיתא וע"ד לא ליבעי ליה לאיניש לאתפרשא מן עמא לעלם ובגין כך אמרה ובתוך עמי אנכי יושבת ולא בעינא לאתפרשא מנייהו כמא דעבידנא עד השתא ויאמר גחזי אבל בן אין לה אמר אלישע הא ודאי שעתא קיימא ויומא גרים עד כאן. **ולע"דן** לפי שראה חרדה גדולה חשב שהיה לאיזה תכלית שלהיותה אשה גדולה לה עבודה רבה בשדה ויהיה יכול להועיל לה מהמסים וארנוניות היש לדבר לך אל המלך או אל שר הצבא ותאמר אין לי שררה במקומי כדי שאצטרך לדבר אל המלך כי בתוך עמי אנכי יושבת כאחד מהם ולא משתררת עליהם כי אחי ועמי הם. ויאמר אלישע ומה לעשות לה כיון שאינה רוצה להטריח אותנו או מפני שאין לה עסק עם אדם מה לעשות לה. ועל פי שיטת ס"ה שאומר אל המלך הוא אל המלך המשפט כנז"ל יתב' ית' יובן אומרו ויאמר גחזי אבל בן אין לה רוצה לומר הדין עמה בה שאינה רוצה שיתפרסמו ענייניה ומעשיה מפני הקטרוג דלא יתפרש בר נש בלחודוי ולא יתרשים לעילא אבל בן אין לה ובהכרח צריך לפרסם אותה ואת מעשיה כי היום גורם שבו נפקדו העקרות שרה וחנה והיא חרדה אלינו כל החרדה הזאת ובזכות זה תזכה להפקד ויאמר קרא לה ויאמר למועד הזה רוצה לומר שהמועד הזה היותו ראש השנה שכל באי עולם עוברים לפניו יתברך כבני מרון והוא יום שנפקדו בו עקרות נכון מאד ודבר בעתו ז"ש למועד הזה הזה מורה באצבע על איכות המועד שכעת תהיה חיה ואת חובקת בן אתי

כתיב ב"יוד יתירה רוצה לומר אתי ועמי יהיה כן שאת חובקת בן כאן רמז לה שעתיד למות והוא יחייהו ולזה קרינן את וכתיב אתי. עוד אפשר ב"מש אבל בן אין לה והוא כי אלישע ראה שהאשה חרדה לקראתו ולא בעלה וזהו אמ' נא אליה הנה חרדת אלינו כו' את ולא בעליך מה לעשות לך לבדך ולא אמר ליך לפי שבפועל הנדיבות הזה שעשתה הנה יצאת מכלל שאר הנשים אשר עינם צרה באורחי' וזהו אשה גדולה היא מאד ולזה אמר לך לך בלשון זכר היש לדבר לך כו' כנז' וכשאמר' שאין לה דבר חזר אלישע ויאמר ומה לעשות לה לה דייקא ביחוד כי הפליאה להטיב עמנו ולזה ענהו גחזי ואמ' אין לנו לעשו' לה ביחוד דבר אבל יש דבר בו נוכל להטיב עמה ועם בעלה יחדיו והוא בן אין לה ואישה זקן באופן שתוכל להטי' לה ולאיש' הזקן יחדיו וזהו לשון אבל בן אין לה כו' לשלול ההטבה לה לבדה. עוד אפשר ויאמר ומה לעשות לה האם נברך לזאת כמו שבירך אבי אבי אליהו לצרפית כד הקמח לא תכלה וצפחת השמן לא תחסר לזה אמר ומה לעשות לה ויאמר גחזי זו עשירה היא מאד וחננה אלהים ויש לה כל לא תחסר כל בה אבל בן הוא שאין לה:

**יד טו טז**

**ויאמר** ומה לעשות כו' ב"ר למועד הזה כעת חיה המלאכי' שבשרו את שרה אמרו אשוב אליך כעת חיה אמר אלישע המלאכים הם חיים וקיימים לעולם אמרו למועד אשוב אליך אבל אני בשר ודם היום כאן ולמחר בקבר בין חי בין מת כעת חיה את חובקת בן ע"כל ומתוך פרקי רבי אליעזר ז"ל הנז"ל מובן באומ' אל אדוני איש האלהים כו' אפשר שמפ' אדוני על בעלה אמרה כאילו הוא מסורס איש האלהים אין אדוני ראוי לזה כי זקן הוא מאד וג"כ מצדי נמנע הדבר כי אין לי אורח כנשים ז"ש אל תכזב בשפחתך בשפחתך דייקא תלוי הכיזוב שבטל האורח ממנה. ורש"י ז"ל פי' ויאמר אלישע לגחזי ומה לעשות לה נגד הטוב' הזאת למועד הזה כעת חיה כמו שאת קיימת היום ולשלו' כך תהי קיימת למועד הזה וחובקת בן. אל אדוני אל תאמר חובקת בן מה לי חבוקו אם סופי לקברו וז"ש לו כשמת הלא אמרתי לא תשלה אותי אל תכזב אל תראני דבר שיפסוק יש בידך לבקש רחמים וינתן לי בן אך בבקשה ממך אל תתן לי אלא בן של קיימא. אל תכזב כמו לא יכזבו מימיו כעת חיה כעת הזאת שהייתה בחיי' ובשלום. ולכך נקוד כעת ע"כ. והר"דק ז"ל ומה לעשות לה במה נוכל לגמלה טובה לטובה שעשתה עמנו אמר גחזי אבל בן אין לה כלו' לזה ששאלתי אינה צריכה אבל בן אין לה אבל לזה הדבר צריכה כי בן אין לה ואישה זקן ולא ידע יום מותו כי קרוב לפרקו ואם תוכל שיהיה לה בן ממנו זו תהיה לה טובה גדולה. קרא לה שכבר הלכה מלפניו. ויאמר למועד כו' אפשר שנאמר ותגזר

אומר ויקום לך וכן אמר בדרש עשה הק"בה רצונו של נביא והרתה וילדה כעת חיה למועד הזה כשתהיה ראויה שתהיה יולדת לשבעה חדשים או לתשעה חדשים והיולדת תקרא חיה כדברי חז"ל והחיה תנעול הסנדל. חובקת בן שתטיל אותו בחיקך אל אדוני אמרה שני פעמים אל לחזק הדבר לבקש ממנו שלא יכזב בה שיהיה הדבר עכ"פ ושיהיה בן קיימא כדרש"י ז"ל וי"ת אל אדוני בבעו רבוני ותרגם אל תכזב לא יתכדיב פתגמך באמתך ע"כ והר"לבג ז"ל כעת חיה ר"ל כעת הזה העומד ותקרא בעת ההוא חיה להיות זה החלק מהזמן הזה לבדו נמצא כי הזמן החולף כבר נעדר והעתיד עדיין לא נכנס במציאות וכבר ביארנו זה בפי' וירא אליו ביאור שלם אל אדוני ר"ל שהיא אומרת זה דרך בקשה לא יהיה זה אדוני לא תכזב בשפחתך בעבור שפחתך להביא לי טובה שאינה טובה אם לא יתקיים הילד כי אלישע לא הבטיחה שיחיה כמו שהיה נראה מבקשת גחזי שאמר אבל בן אין לה וזהו ג"כ מה שזכרה אחר זה שאמרה לו לא תשלה אותי ר"ל אל תתן לי שלא תהיה לי אלא לתת לי שלוה להניח לי מעוצם תשוקתי אל שיהיה לי בן כי אינני חפצה בזה מזה הצד אם לא יתקיים הילד ע"כ. ומהרי"א ז"ל כעת שהנביא רמז באומ' שלמועד הזה בשעת חיות וקיום תוליד בן ובזה רמז אליה שיחיה בנה ושלא ימות כי מלת כעת חיה ר"ל כעת מורה על החיים ולא על המות ומפני כן השיבתו אל אדוני איש האלהים אל תכזב בשפחתך ר"ל שכמו שיעדה כן יהיה שתוליד בן ויהיה בעת חיים ארוכים ולא בעת מות ושאל יכזב בזה בעבורה כי אולי מה שאמ' כעת חיה אמרו בעבו' שלא תתעצב ולכן היתה מבקשת שלא ישנה בעבורה דבר מהאמת ושאם לא היה עתיד להחיות מה יהיה התועלת בלידתו וספר הכתוב שנתקיים דבר הנביא בלידת הבן ולהיותו בעת חיים לפי שהשי"ת גזר עליו שיחיה בהשגחתו כמו שיראה מהסיפור ע"כ וזה דוחק גדול לפירוש מהרי"א ז"ל שיאמ' כעת חיה אשר דבר אלישע והדבר הזה עדיין בכח ועתיד להיו' (כמו שירא' מהסיפור ע"כ). **ולע"דן** בכפל אל אדוני כו' אל תכזב בשפחתך בתחיל' חשבה שהיה זה דרך ברכה ויאמר יהי רצון שלמועד הזה כעת חיה ולזה ענתה ואמרה אל אדוני איש האלהים ר"ל אין אתה אדון בדבר הזה כי עקרה היא ובעלה זקן ואתה איש האלהי' וצריך שלא יפול דבר מדבריך ארצה. והוא ע"ד לא אדוני אשה קשת רוח אנכי. שאמרו חז"ל אין אתה אדון בדב' הזה. ואם דבריך אמת שעכ"פ יהיה לי בן אל תכזב בשפחתך ר"ל אנא שלא יגרמו עונות שפחתך לשתכזב ותפסוק הטובה הזאת כנז"ל מפרש"י ז"ל תכזב לשון יכזבו מימיו. ורמזה בזה אל מה שאמרו בס"ה שלפי שהיה מסטרא דנוקבא מת כי רגליה יורדות מות וזה גרם לו שפסק

והוצרך לחבקו אלישע כמו שאכתוב שם במקומו וז"ש אל תכזב בשפחתך תלוי הכזב שאני הגורמת ליפסק טובת הבן בהיותו מסטרא דנוקבא:

**יז**

**ותהר** האשה ותלד כו' הר"דק ז"ל כעת חיה כעידן דהיא קיימא. **ולע"דן** כשיטת פרקי ר' אליעזר הנז"ל שאמרו רצון יראיו יעשה עשה ה"בה רצונו של נביא והרתה וילדה שזה מורה שדבר הנביא היה בלי נבואה וה"בה גמר בעדו וגזר אומר ויקם לו וכן כתב הרד"ק בשיטה אחת כנז"ל ובזה נ"ל שאמר ותהר האשה כו' ונעשה זה ונתקיים יען אשר דבר אליה אלישע רצה הק"בה לקיים דברו באופן שכוונת הכתוב לומר שלא באה לו נבואה על זה אלא דבר הנביא הוא אשר דבר אליה אלישע והב"ה הסכים עמו:

**יח יט כ**

**ויגדל** הילד כו' ויאמר אל אביו כו' וישאהו כו' ירושלמי ראשי ראשי א"ר מנא בקציר אונסא שכיח שכן חמה קופחת על ראש של אדם ה"הד ויגדל הילד כו' ויאמר אל אביו ראשי ראשי ורבנין אמרון דרחשין שכיח ע"כ. ורש"י ז"ל ראשי ראשי הנני חולה בראשי ויאמר אביו אל אחד מן הנערים שאהו אל אמו ע"כ. והר"דק ז"ל היה לו כאב הראש כדחז"ל הנז"ל ודרך הכואבים או הנוהים לכפול דבריהם וכן מעי מעי אוחילה כו' ע"כ. וכן הר"לבג ז"ל וכן מהר"יא ז"ל שכפל ראשי ראשי לעוצם הכאב והו' פי' כי לפעמי' הכאב יהיה בראש בשיתוף האיצטומכא מעלות האידי' ממנה יכאיבו הראש אמנם כאן הייתה המורשה בראש ומיניה וביה היה הכאב וזהו ראשי ראשי רוצה לומ' ראשי עצמו גורם הכאב בראשי וחשב אביו שהיה אומ' כן הנער בעבור שישאוהו אל אמו אבל לא היה כן לו כאב רק תואנה ולזה אמר אל הנער שאהו אל אמו כי אותה הוא מבקש ולפי האמת היה חולי כבד וישאהו וכו' וימות והיה מת בהחלט ולא עילוף חלילה שהרי הזכיר החולי והזכיר וימות עד כאן. **ולע"דן** דרך הלצה בכפל ראשי ראשי האחד אל אביו שקראו ראשי אבא מארי ועטרת ראשי דע אתה אבי וראש שראשי כואב עלי ולזה פסיק טעמא בין ראשי לראשי להורות שהם מתחלפים בהבנתם:

**כא**

**ותעל** ותשכיבהו הרלב"ג ז"ל ותשכיבהו על מיטת איש האלהים חשבה שבזכות הנביא יהיה הנער יותר נשמר שם ע"כ וזכות המטה ממש היותה נקיה מקרי וטומאה כדחז"ל והיותה כעין גן אלהים בריחה כדס"ה יועיל מאד להרחיק מזיקין ממנו עד בואה עם איש האלהים:

**כב כג**
**ותקרא** אל אישה כו' ויאמר מדוע כו' שנו רבותינו מעשה ברי אלעאי שהלך להקביל פני רבי אליעזר בלוד א"ל אלעאי אינך משובתי הרגל שהיה ר' אליעזר אומר משבח אני את העצלנים שאינן יוצאין מבתיהם ברגל שנא' ושמחת בחגיך איני והא אמר ר' יצחק מניין שחייב אדם להקביל פני רבו ברגל שנאמר מדוע את הולכת אליו היום לא חודש ולא שבת מכלל דבחדש ושבת מיחייב איניש לאקבולי אמר רבא לא קשיא הא דאזיל ואתי ביומיה הא דלא אזיל ואתי בימיה ע"כ. **ולע"דן** ק"ק אכתי אלו העצלנים אי יכולין לבא וללכת ביומן למה משבחן והא מחיי' איננו להקביל פני רבו ברגל ואי לא אפי' הזריזים פטורים ועוד מנא ליה דבחדש ושבת מחייב דילמא מתמה לא חדש ולא שבת הא בחודש ושבת מצוה איכא אבל מיחייב מנא ליה. ונראה כי הזריזין לא די שעושין הדין כי אזיל ואתיא ביומיה אלא אפי' כי לא אזיל ואתיא ביומיה הולכין להקביל פני רבם משום מצוה וללמוד מהם כי הא דרבי אלעאי אזל למקבל פני ר' אליעזר בלוד ואעפ"י שהמרחק גדול מהלך כמה ימים לפי הנראה שהיה ר' אלעאי בגליל ורבי אליעזר בלוד ולזה אמר לו אינך משובתי הרגל כיון שאינך מתוייב שלא תוכל ללכת ולחזור ביומך וע"ז שייך משבח אני את העצלנים שאינם הולכים אלא בדבר שהם חייבים מן הדין ולא לפנים משורת הדין. עוד אפשר דכיון שהחיוב אינו אלא באזיל ואתי ביומיה והעצלנים העצלה גורמת להם שלא יוכלו ללכת ולבא ביומיה והם פטורין ולזה אמ' משבח אני את העצלני' שהרי גורמת להם פטור דלא אזלי ואתו ביומיה ודייק הא בראש חודש ושבת מחייב אפשר מדנקט תרתי חודש ושבת דאי ליכא חיובא לימא היום לא שבת הא בשבת מצוה איכא אבל לא חיובא אלא ודאי חיובא הוא ולהכי נקט חודש לאשמועינן דאפי' חודש שאינו בערך שבת מחייב ואי נקט לא חדש בלבד לא הוה דייקי הא בחדש מחייב אלא הא חודש איכא מצוה ולא הוה ילפינן חיובא אבל השתא דנקט נמי שבת ע"כ דיקינן הא חודש ושבת מיחייב כדדיקינן מדנקט תרתי חודש ושבת. ואפשר עוד דדייק מיתורא דהיום לימא מדוע את הולכת אליו לא חודש ולא שבת היום למה לי אלא ודאי הכי קאמר מדוע את הולכת אליו היום שיש ליך חולה שחשב לבנו חולה. והיום הזה שאת טרודה אין נכון ליך ללכת כיון דלא חודש ולא שבת הוא אלמא הא חודש ושבת מיחייב דאי לאו חיובא הוא לא היה נכון גם כן ללכת בהיות לה חולה בתוך הבית ואעפ"י שאין בו סכנה אבל אי בחדש ושבת מיחיי' ניחא דאע"ב שיש לה חולה כיון דמחוייבת מן הדין והחולה אין בו סכנה אין לתמוה ממנה ומלכתה ואפי' היום דהיינו היום להקביל. נמצינו למדים שאין חיוב הקבלת פני הרב בחדש ושבת אלא כי אזיל ואתי ביומיה ובזה אבין מ"ש

שלחה לי אחד מן הנערים אחד מיוחד מן הנערים בזריזות וכשרות וכן הוא או' ואחת מן האתונות וארוצה עד איש האלהים ואשובה כלו' ואשובה ביומי ועלה קאי מדוע את הולכת היום לא חודש ולא שבת הא בחדש ושבת מחייב כשתוכל לחזור ביומא כ"מש ואשובה כאמור שהוא בו ביום. ולפי הפשט אמרה לו ארוצה ואשובה כדי שלא יאמר איך תניחי הילד שעשועי' במיחוש ראש ותלכי אל איש האלהים לז"א ארוצה ואשובה תכף ומיד ולפי ששאל לה מדוע את הולכת אליו כו' שמורה שיש צער וכיוצא מכריע ללכת אליו אפי' בלי חודש ושבת שהוא זמן חיוב הקבלת פנים לזה אמר לו שלום שלא לפתוח פה לשטן פיה פתחה בחכמה ותאמר שלום. עוד אפשר שאמרה טעם ההליכה לבקש שלום ע"ד הנני נותן לו את בריתי שלום האמור בפנחס. וטעם חיוב ההקבלה בחדש ושבת כתבתי בכלי חמד' הוא כי פנים חדשות באו לכאן בהשפיע השי"ת נשמות חדשות בגופי החסידי' ונפש יתירה ולזה המקביל יהנה ואם גם הוא יש בו נשמה יתיר' יהנה יותר ויותר ובפרט בהקביל פני רבו שהוא אביו מצד הנפש שהשפיע בו תורה וחכמה ונפש יתירה כרוח אליהו אשר נחה על אלישע כן ישפיע הרב בתלמידו בלכתו להקביל פניו ביום קדוש ולא הקבלת הרב בלבד אלא הקבלת גדול ממנו בחכמה ובמנין תועיל מאד כי חכמת אדם מנשמת אלוה הנשפעת בו. ולמדו חז"ל להקביל פני רבו ברגל מ"כש מראש חודש. והר"דק ז"ל את אתי כתי' בי"וד וכן הולכת בי"וד הולכתי כמו שנמצא יודי"ן נוספות כמו אוהבתי לדוש מלאתי משפט והקרי אחר הרוב לא חודש ולא שבת לא עבר לא חודש ולא שבת שלא ראית אותו מה לך ללכת אליו עתה ותאמ' שלום לא רצת לגלות לאדם עד שתראה הנביא ע"כ והר"לבג היום לא חודש ולא שבת ידמה שבימים האלה היו באים לפני הגדולים לשמוע דבריהם והם יורו אותם את הדרך ילכו ואת המעשה אשר יעשון עד כאן. ומהרי"א ז"ל פי' כדחז"ל:

**כד**

**ותחבוש** (את) האתון וכו' רש"י ז"ל נהג ולך מהר אל תעצר לי אל תעכב על ידי את הרכיבה ע"כ והרד"ק ז"ל הביא שני הפי' י"מ שרכבה על החמור ואמרה לו נהג ולך ואל תעצר לי את האתון ללכת בנחת לסיבת רכיבתי אלא א"כ אומר לך אלא נהג ולך מהר. וי"מ שהלכה לרגלה ממרירות נפשה ולא רכבה ואמרה לו אל הנער נהג ולך אחר האתון ולא תעצור אותי כדי שארכוב עליו אם לא שאומר לך לעכב אותו. וע"ד זה תרגם יונתן אלא שתרגם תיבת אל תעצור על האשה לא תדחק עלי למרכב אלהן כד אימר לך ע"כ. והר"לבג ז"ל פירש כפירוש השני שלא רכבה. וכן מהרי"א ז"ל. **ולע"דן** ותחבוש את האתון היא בעצמה לחשקה וללכת אל הנביא להחיות בנה ולפי שיקשה מאד איך

תלך היא יחידה עם הנער בדרך אפשר שלזה אמרה אל נערה נהג ולך לפני ולא עמי אל תעצור לי כי אם כו' וזהו ותלך ותבא ר"ל היא יחידה אל איש האלהים כי הנער קדם בלכתו או יאמר כי היו עוברי דרך רבים הולכים אל איש האלהים להקביל פניו:

**כה כו**

**ותלך** ותבא אל איש כו' זה מורה שהלכה בלי רכיבה אלא ברגליה וז"ש ותלך ותבא אל איש האלהים. והנה עם היותה מנגד הרחק מאד אמר אל גחזי נערו הנה השונמית שאעפ"י שלא היה לו בה טביעות עין כי איש אלהים קדוש הוא הנה היה לו התעוררות ממרום להכיר ושהוא באה מצירה ולבו חזי כן ולזה שלח הנער עתה רוץ נא בעת הזאת ברגע ובמרוצה רוץ נא לקראתה ואמור לה השלום לך השלום לאישך השלום לנער לפי שהיא אשה גדולה במעשיה וגמילות חסדיה הקדימה ואח"כ אישה. או אפשר כי בראות הנביא שבאה האשה כל כבודה בת מלך פנימה והיא באה ולא בעלה ולזה חשב אולי היה לה איזו חולי ולזה היא באה לפניו היא בעצמה להרפא לזה אמר לה תחילה השלום לך כיון שאת באת מורה שאין לך שלום ולז"א לך לשון זכר ולא אמר השלום ליך לפי שעשתה מעשה זכר בצאתה מן פתח ביתה אין זה אלא מהכרח גדול או אולי הוא כי בעלה זקן מאד ועתה חולה הוא ולזה לא בא ואולי היא באה להתפלל עליו הנביא ולזה שאל שנית השלו' לאישך או מצד הילד יצאת ממחיצת המוסר. והיא כראותה את נער הנביא רץ אליה אמרה לו שלום קודם ששאלה ממנו ז"ש ותאמר שלום ולא הזכיר וישאל לה. ורש"י ז"ל כתב הרי זה מקרא קצר שהרי היה לו לכתוב וישאל לה ותאמר שלום. והר"לבג ז"ל ותאמר שלום לא רצתה לפתוח פיה לרע:

**כז**

**ותבא** אל איש האלהים כו' חז"ל אמרו להדפה ברכות פ"א להדפה מלמד שאחזה בהוד יפיה פי' בדדיה. ולא ראה אלישע כן או שהוא כמתעסק לדחפה עשה כן וכאילו אינו מתכוין עשה כן. והר"דק ז"ל מפני כבודה שלא תשק רגלי הנביא או לכבוד הנביא שלא תחזק ברגליו ע"כ. וכן הר"לבג ז"ל. ומהריי"א ז"ל לכבודה עשה כן.

**ולע"דן** שלכבוד הנביא אמר הרפה לה כי נפשה מרה לה כלו' ואין להאשימה וטעם כפל העלי' ממני ולא הגיד לי ר"ל העלי' ממני הצרה שהביאה בלתי ידיעתי ולא הגיד לי כעת אחרי ביאת הצר' לאמר זאת היא התרופה כי ראוי היה לבלתי הביא הצרה כי אם בידיעתי כיון שאני מתאכסן אצלה וחרדה חרדה גדולה לעשות עליה ומיטה ושלחן וכסא ומנורה ע"ד מ"ש אליהו הגם אל האלמנה אשר אני מתגורר עמה הרעות להמית את בנה. והר"דק ז"ל העלים ממני עד אותה שעה שנפלה לפני רגליו שאז נאמר לו בנבואה עד כאן:

**כח**

**ותאמר** השאלתי כו' רש"י ז"ל לא תשלה הלא אמרתי לך לא תכזב בשפחתך לא תשלה אותי על דבר טעות ע"כ. וכן הרד"ק כי מה תועלת בבן אם לא יחיה. ות"י הלא אמרית לך אם לא מתייהיב לי בר קיים אם לא לא תנסיס יתי. ומהרי"א ז"ל אמרה לו השאלתי בן מאת אדוני והלא אני לא שאלתיו ממך אלא אתה נתתו אלי וגם אמרתי לך אל תטעה אותי איש האל"יים ומה צורך היה לי בבן שימות בילדותו ע"כ. **ולע"דן** השאלתי אני בן מאת אדוני והלא אדרבה אני הייתי מונעת שהלא אמרתי אל תשלה אותי כלומר לא תתן לא בן שלא יהיה של קיימא שאהיה מוטעת בו בחשבי כי כביר מצאה ידי והוא טעות שפתאם יבוא אידו כרגע קטן כמו שאירע לזה. ואולי רמזה למה שאמ' בספר הזוהר בפ' בשלח שהבן שהאשה שואלת אותו חיו לא יחיה שהיא מסטרא דמותא וכמו שנזכיר בס"ד בפסוק וישב וילך כו' וז"ש השאלתי בן והלא מאת אדוני היה ולא משאלתי כי ידבר רוחך לתתו לי וז"ש מאת אדוני:

**כט**

**ויאמר** לגחזי כו' רש"י ז"ל לא תברכנו ולא תשאל לשלום כל זה כדי שלא ירבה דברים וישאלהו להיכן אתה הולך והוא אומר להחיות את המת ואין זה כבוד הנס להתהלל בו מי שבא על ידו והוא לא עשה כן אלא לכל השואלו הוא אמר רבי שלחני להחיות את המת ע"כ והרד"ק ז"ל חגור מתניך כדי שילך במהירות ובזריזות לא תברכנו כדי שלא יתעכב בדרך ותהיה כוונתו בנס שהולך לעשו' ולא יביא לבו לדברי' אחרים לא במעשה ולא בדיבור. ובדרש שהיה כשחוק בעיניו וכל אדם שפוגע בו היה אומר לו התאמן שהמטה הזה מחיה את המת לפיכך לא עלתה בידו ע"כ וכן הר"לבג ז"ל. ומהרי"א כתב שלא היתה כוונת הנביא שיחיה אותו גחזי אבל היית' כוונתו לשלא יתפשט בגוף הילד עפוש המות כמנהג המת אבל ישאר הגוף בתכונתו אשר הוא בעת הפרד הנפש ממנו ויהיה יותר נקל להחיות מכאשר יתעפש הגוף והיה א"כ דעת הנביא ללכת אחריו מיד להחיותו בתפלתו ובתחנוניו. ובדרש שלא שמר גחזי מה שצוה לו אלישע אבל היה מדבר ומלעיב מענין המקל שהיה מוליך להחיות בו המת ולא ירד גחזי אל כוונת הנביא ולזה אמר לו לא הקיץ הנער לפי שחשב שהיה המטה להחיותו. ואז הוצרך הנביא בעליה ולהתבודד בשלימות ולהתפלל אל השי"ת שיחייהו ע"כ. ומחילה מכבודו אין כוונת חז"ל אלא שיחייהו ע"י המטה אלא להיותו משחק לא עלתה לו. ועוד מצאתי מדרש ששמהו על כלב אחד והחייהו ולזה פסקה סגולתו ובפי' אחז"ל ואיש משענתו בידו מרוב ימים עתידים שיחיו בהם מתים כתיב הכא ואיש משענתו בידו וכתי' התם וקח משענתי בידך. אלמא דמשענת הזאת להחיות היתה. זאת ועוד דאחר שמת ולו שתי

שעות או יותר מה יזיק עיכוב שתי שעות אחרות מקדימת הליכת גחזי אל אלישע אלא ודאי להחיותו ולזה אמר לגחזי חגור מתניך כלו' אזור נא כגבר חלציך לעשות פועל נפלא להחיות את המת ע"י משענתי בידך ולהיותו מצחק לא עלתה לו או ע"י ששם אותה על הכלב וחיה נסתלקה סגולתה באותה התחיה ובזה מובן אומ' ותאמר אם הילד חי ה' וחי נפשך אם אעזבך זה מורה שלא היה בדעת אלישע ללכת אלא דעתו שגחזי יחיה אותו ודלא כדברי מהרי"א ז"ל ולמהרי"א ז"ל צ"ל בדוחק שהיא חשבה שהיה שלוח גחזי כדי להחיותו כמו שחשב גחזי עצמו וטעו יחדיו ולא היה כן בדעת אלישע. או שנאמר לקיים דברי מהרי"א ז"ל שהיה בדעת אלישע שתלך היא וגחזי והוא ילך אחריהם ולזה נשבעה חי ה' וחי נפשך אם אעזבך אפי' עזיבה כל דהו ולזה כתיב ויקם וילך אחריה כ"ז לקיים דמהרי"א ז"ל בדוחק אבל אין זה פשוטו של מקר' אלא ששלח אותו להחיותו על ידי משענתו ולזה היה צריך כיוון דעת יתירה שלא תפסק אותה הסמיכות שנתן לו בתת משענתו בידו בשומו אותה על פני הנער יחיה וזהו או' וגחזי עבר כו' ואין קול ואין קשב שזה מורה היות השימ' להחיות וכן ויגד לו לאמ' לא הקיץ הנער ואלישע לא השיבו אני שלחתיך להחיות משמע שע"מ להחיות שלחו. וב"סה אמרו ג"כ שלהתיות שלחו שאמרו פ' בשלח עלה מ"ד חי ה' וחי נפשך אם אעזבך כיון דגחזי הוה אזיל. אלא ארחוי דההוא רשע דלאו איהו כדאי אשתכח ניסא על ידוי עד כאן:

**ל**

**ותאמר** אם הנער כו. **לע"דן** לדקדק או' אם הנער ולא אמר ותאמר השונמית הכוונה כי בשמעה מפי אלישע קח משענתי בידך והוא להחיותו כדפרשי' לחז"ל או אפי' לשיטת מהרי"א ז"ל שהכוונה להעמידו באותו מצב שלא יקבל בשרו העיפוש והוא יגמור החיות להחיותו ולכל הפירושים כבר יצא מפיו של אלישע להחיותו אז בטחה והאמינה בהשי"ת וזהו ותאמר אם הנער ולא אם המת כמו שאמרו במס' כתובו' ונתן לאבי הנערה ולא לאבי המתה נמצא שבטח לבה שחיו יחיה והיא כבר אם הנער והוא לה לבן ולזה אמרה חי ה' אם אעזבך כי בלכתך אאמין שכבר הוא חי ויקם וילך אחריה ר"ל אחרי עצתה כי אחורי ארי ולא אחורי אשה אבל ראה עצתה נבונה שאין גחזי ראוי והגון להעשות נס זה על ידו:

**לא**

**וגחזי** עבר לפניהם הרד"ק ז"ל אין קול לענות ואין קשב לשמוע כי אילו היה שומע ולא היה יכול לענות היה רומז בעיניו או בידיו אבל זה לא זה ולא זה. לא הקיץ הנער מצאנו הקיצה למת כמו הקיצו ורננו שוכני עפר. והסברא שאמרנו בבן הצרפתית שהחיה אליהו נאמר בזה הנער שהחיה אלישע ומצאנו לה סמך מדחז"ל ששאלו בן השונמית

מהו שיטמא והיתה התשובה מת מטמא ואינו מטמא חי ע"כ. **ולע"דן** דמחילה מכבודו והנכון שלא כדבריו שכתב למעלה בבן הצרפית ז"ל והנכון בעיני שמת מיתה גמור' כמו שסוברי' העולם. ומה שרצה כאן להביא ראיה מדחז"ל אינה ראיה לשיסברו חז"ל חלילה להם למעט נסי השי"ת אלא מה שאמרו ואין חי מטמא פירושו ואין מי שראוי להיות חי על ידי הנביא מטמא כי הכל צפוי לפניו ולא שלטו בו בחות הטומאה לטמא כי לא ניתן להם רשות מהשי"ת אבל לא נשאר בו שום חיות כלל ועיקר וזהו הראוי ונכון להאמין בו וכן בס"ה דאי לאו הכי לא הוה קאים לעלמין אזכיר אותו בסמוך בס"ד בפסוק ויעל וישכב. **ולע"דן** לדקדק אומ' ויגד לו לאמר מהו לאמר. ונראה שאלישע שאל לו גופא דעובדא היכי הוה שלא הצליח והגיד לו פרטות הענין וז"ש ויגד לו לאמר לא הקיץ הנער רוצה לומ' לפי שהייתי אומר לזה ולזה ולא הייתי נאמן רוח אלא מדבר להחיות מת אני הולך כנז"ל בדברי הר"דק ז"ל בשם חז"ל שלכך לא עלתה בידו ז"ש לאמר לפי שדרשתי אמרים לא המה על כן לא הקיץ הנער ובתיבת ויגד לשון הגדה מורה סיפור הדברים באריכות ובפרטות כל הדברים כמו שאירעו ובכלל זה הנז"ל שהחיה הכלב וזהו לשון הגדה. ובתחילה אמר לשון הילד ובפסוקים האלה הנער הנער והטעם שבתחילה שאל הנביא השלום לילד לשון ילד שעשועים אמנם עתה הזכירו בלשון נער לו' שכבר גדל והעגמת נפש גדולה יותר בהיותו נער ולא ילד. או תהיה הכוונה כי בנער המיתה החלטית יותר מבילד שהילד יוכל האומ' שאחזו עלוף גדול מהשמש שקפחתו חמה בראשו וירדם תרדמ' גדולה להוציא הסברא הזאת כתב בכל אלה הפסוקים לשון נער שקשה להתפעל ולירדם ואם כן לא היה אלא מיתה בהחלט ולבסוף חזר לומ' וישכב על הילד על שם שעתה נולד מחדש. ואולי קראו ג"כ ילד ב"מש השלום לילד על שם סופו שיחיה ויהיה כאילו מעתה נולד שנצנצה באלישע רוח נבואיי. וכ"מש בסוף וישכב על הילד כי נכון לבו בטוח בה' שעתה יולד:

**לב**

**ויבוא** אלישע הביתה כו' אמרו בס"ה בפרש' בשלח עלה מ"ד מאי שנא הכא דאמ' איש האלהי' וכד הוה במתא אלישע אלא הכא ודאי איש האלהים דהכא הוה דוכתיה ולא במתא ולא בשעתא דהוו נביאי קמיה ע"כ.. וקושייתם הוא ממה שהזכיר למעלה צעקה אל אלישע. ויאמר אליה אלישע ויעבור אלישע אל שונם וכאן אמר איש האלהים ותבא אל איש האלהים אל הכרמל בראות איש האלהים ויאמ' איש האלהי' ובתירוצם מובן ג"כ מ"ש עתה ויבא אלישע הביתה כי בהיותו בהר הכרמל יקרא איש האלהי' כי שם התבודדותו ובבואו הביתה כתיב ויבוא אלישע הביתה שאין נאות לנביא כמוהו אלא

ההתבודדות בהרים. ולי אפשר שהפסו' עצמו נותן טעם למה שפגם כאן בכבוד אלישע שלא קראו איש האלהים אלא ויבא אלישע הביתה כאלו ח"ו אינו איש האלהים יען שהנה הנער מת מושכב על מטתו ולא החיהו גחזי במשענת שנתן לו להחיותו שזה הוליד פקפוק לרואים או לשונמית ולז"א אלישע עד שיצא לאור משפט הנער זולת ואלישע שב הגלגלה למעלת בני הנביאים לא הזכירו בלשון איש האלהים כנז"ל מ"סה או מדרך ענוה שבאלישע ע"ה שלא היה נוהג רבנות ושררת איש האלהים בפני הנביאים אלא אלישע כהדיוט. אבל בכל שאר המקומות קורא אותו איש האלהים:

**לג**

**ויבא** ויסגור הדלת בעד שניהם כו' הר"לבג ז"ל בעד שניהם שלא היו בבית כי אם שניהם כי לא רצה שיהיה שם שום אדם כדי שתהיה שם תפלתו יותר שלימה וכדי שלא יראה אדם מה שיעשה ע"כ. **ולע"דן** מהכרח היתור דרך דרש אפשר שאמר ויסגור הדלת בעד שניהם כיון לומר הריני סוגר הדלת עד שנהיה שנינו שוים איני פותח או שאמות כמוהו או שיחיה כמוני ואם לאו הרגני נא הרוג וז"ש בעד שניה' ובעד שניהם ויתפלל אל ה' וזהו מעין חוני המעגל שעג עוגה ועמד בתוכה ואמ' נשבע אני בשמך הגדול שאיני זז מכאן עד שתרח' על בניך ועיין בסמוך בפסוק ויעל וישכב כי שם פרשתי כיוצא בזה:

**לד**

**ויעל** וישכב כו' בס"ה פרשת בשלח זה לשונו לבתר מית מ"ט מית אלא בגין דאתיהיב לה ולא לבעלה ומאתר דנוקבא אתקשר ומאן דאתקשר בנוקבא מיתה אזדמנת קמיה דלא אתיהיב דכתיב את חובקת בן תא חזי באברהם כתיב שוב אשוב אליך ולא אליה ודאי בך אתקשר ולא בנוקבא מאן דאתי מסטרא דנוקבא מותא אקרי לרגלוי ע"כ. עוד אמרו שם בסמוך גבי וישם פיו על פיו אמאי אלא דאשגח אלישע וידע דאתרא דא הוא דגרים דאתקשר ביה השתא וישם פיו על פיו ועיניו על עיניו לקשרא ליה באתרא אחרא עילאה אתר דחיין אשתכחו ביה ולא יכיל לאתעקרא ליה מאתר דאתקשר ביה בדינא בקדמיתא אלא אתער רוחא חרא מלעילא ואתקשר בהאי אתר ואתיב ליה נפשיה דאי לאו הכי לא הוה קאים לעלמין ויזורר הנער עד שבע פעמים ולא סליק יתיר כמה דאת אמר ימי שנותינו בהם שבעים שנה ודא הוא חבקוק נביאה כד"א את חובקת בן אי הכי חבוק מבעי ליה אמאי תרי אלא חד דאימיה וחד דאלישע דאתחבק עמי תרין חבוקין הוו ביה בין להאי סטרא בין להאי סטרא חבוקא חדא ההוא אתר דהוה תלי ביה בקדמיתא חבוקא אחרינ' דסליק ליה לדרגין עילאין יתיר ובגין כך חבקוק תרי עכ"ל ורש"י ז"ל ויגהר עליו ת"י ואלהית עלוהי והוא לשון עייפות ויש דוגמתו בברית' ובספרי ומנחם פתר יגהר פתרון המלה כפי ענינה נשתטח עליו עד כאן. וכן הרד"ק ז"ל והוסיף ב"מש וישם

פיו על פיו כמו שפי' באליהו שאמר ויתמודד על הנער והכל לכוין לשון התפלה על מי שמתפלל עליו כמו שאמר ביצחק לנוכח אשתו. ואפשר להנשים על הנער לחממו בחום הטבעי היוצא מפיו ומעיניו כי רוב הנסים נעשים עם מעט תחבולה מדרך העולם. וכן מהרי"א ז"ל ואומרו ויחם בשר הילד ר"ל שנחמם בשר הילד וזהו התחלת החיות באותו החום שנתתדש בו. והר"לבג ז"ל וישם פיו על פיו כו' רצה שישפיע החיות מאיברי אלישע לאיברי הנער והנה עשה זה אחר התפלה. ויגהר עליו ר"ל ששב להתפלל אחר זה והיה הולך בבית לבו וכונתו בתפלה היה נמשך לו תנועת רגליו ללכת כמו שימשך מתנוע' קול השיר התנוע' במחולו' וזה מבואר מן החוש במי שיחשב מחשבות תתנועע נפשו בהם פעם כה ופעם כה שהוא מתנועע ללכ' במהירות בעת חשבו המחשבות וזכר שאחר התפלה היה עולה וכורע על הילד ע"כ. **ולע"דן** שהית' כונת אלישע דרך דרשא פיו על פיו ועיניו כו' כלו' אתה ה' הרופא ומחיה החייהו ואם לאו תן אותי חליפיו עיניו על עיניו ופיו על פיו וכפיו על כפיו וזהו וישכב עליו כאילו מסר עצמו למיתה תחתיו. ולשון וישכב עליו לשון שכיבה ומית' מיתור וישכב עליו כי די שיאמר ויעל וישם פיו על פיו כו' וכן פרשתי כיוצא בזה בפסוק ויבא ויסגור הדלת בעד שניהם עיין שם. והנז"ל מ"סה והמפרשים ז"ל עיקר כפי פשט הפסוקים והענין.

**לה**

**וישב** וילך בבית אחת הנה ואחת הנה כו' רש"י ז"ל ויזורר נתעטש. וכן הר"דק ז"ל וישב לארץ להתפלל כי כבר עלה על המטה אשר הנער שם ושכב עליו והתפלל עליו עד שחם בשרו ואחר כך שב לארץ והתפלל והתנפל עוד ומה שהלך אחת הנה ואחת הנה לכוין לבו יותר וכן אמר דוד אתהלך בתם לבבי בקרב ביתי. ויזורר לשון עטוש ותרגום עטישותיו תהל אור זרירוהי. וכן הר"לבג ז"ל ויזורר נתעטש ומ"ש עד שבע פעמים חוזר לראש שעשה אלישע כסדר הזה להתפלל ולכרוע על הילד להתמודד עליו עד שעשה זה שבע פעמים ואז פקח הילד את עיניו ונשלמה לו התחיה עד כאן. וכן מהרי"א ז"ל ולסברתם היה לו לומ' ויגהר עליו עד שבע פעמים ויזורר הנער כו': **ולע"דן** שאומרו עד שבע פעמים חוזר למאי דסליק מיניה ויזורר עד שבע פעמים שנתעטש שבע פעמים ואמר עד שבע דהיה לו לומר ויזורר שבע פעמים שזה מכריע להר"לבג ז"ל ומהרי"א ז"ל לפרשת עד שבע של תפלת הנביא והשתטח כנז' למעלה. הנה הכונה לומר שפתיחת עיניו לא נפתחו עד שנתעטש שבע פעמים וזהו ויזורר הנער שנתעטש ועד שבע פעמים מהעטוש אז ויפקח הנער את עיניו ולא קודם או שנאמר עד שבע פעמים כולל בין לפעולות הנביא כדמפרשים ז"ל. וגם אל העטישות שהכל היו עד שבע פעמים ובזה

מיושב אומרו עד שבע פעמי' אחר תיבת ויזורר כמו שהכרחתי. והנה סוד השבעה כבר גילו לנו בס' הזוהר במה שזכרתי היות כונת הנביא אלישע להמשיך החיים מהבינה ע"י שבעה עמודי החכמה חצבה עמודיה שבעה מתחילים מהחסד כי ימי שנותינו בהם שבעים שנה כנז"ל. ולכן היו שבעה תפלות ושבעה זרורים למאי דפרשית כנגד השבעה הנז'. ובפסוק הקודם עד שחם בשרו קראו ילד דכתיב ויחם בשר הילד שכיון שהתחיל החיות לבא ובא אליו החום הטבעי אליו כילוד דמי. וזהו שאמר ויחם בשר הילד ועתה חזר להזכירו בלשון נער ויזורר הנער ויפקח הנער שהרי גדול היה ועטישותיו תהל אור כעטישות נער גדול בחוזק וקול עטוש לא כעטישת ילד וכן פקיחת עיניו כנער וזהו ויפקח הנער את עיניו:

**לו לז**

**ויקרא** אל גחזי וכו' ותבוא כו' הרד"ק ז"ל ותצא מעלית אלישע עד כאן. **ולע"דן** להיות גחזי רע ומר בעיני השונמית ולא נעלם מעיני אלישע שהרי דחאו בשתי ידים לזה אמר הפסוק ויקרא אל גחזי ויאמר קרא לשונמית הזאת ולא רצה למסור הילד ביד גחזי ולומר לו קח את הנער הזה והוליכהו אל אמו אלא ויאמר קרא לשונמית הזאת הזאת הכשרה לזאת יקרא אשה גדולה ויקראה ותבא אליו ויאמר שאי בנך והיה מטוב שכלה וישוב דעתה שלא נתבהלה אל בנה לקחתו מיד בבואה אלא ותבא ותפול על רגליו ותשתחו ארצה ואחר כך ותשא את בנה ומיד ותצא מפחד הוד הנביא שלא להסתכל בו כנז"ל מפרקי רבי אליעזר גבי ותעמוד בפתח וזהו ותצא מהר בלי עיכוב ולכן נשתבחה האשה גדולה משכלה וחסידותה ונדיבות לבה:

**לח**

**ואלישע** שב הגלגלה כו' רש"י ז"ל שפות הסיר על הכירה. נזיד תבשיל לבני הנביאי' לתלמידי נביאייא ע"כ. וכן ה"רדק ז"ל. וכן הר"לבג ז"ל ומהרי"א ז"ל עתה יזכור שני פלאות אחרים שעשה אלישע והם שמיני ותשיעי למנין פלאותיו והיה זה שאלישע שב הגלגלה ואמ' שב לפי שאחרי שנלק' אליהו ראה אלישע לשוב לאותם המקומות אשר הלך רבו לעשות בהם נסים ובא עתה לגלגל ונעש' נס הסם הממית שלא ימית על ידי הקמח ונס הב' שלחם מועט הספיק לאכול והותר ע"כ. **ולע"דן** כונת הכתו' לספר נס בתוך נס והוא כי בהיות הרעב בארץ ובני הנביאים יושבים לפניו והם רעבים מהרעב ואלישע שב הגלגלה ואין עמו משאות קמח אלא שב הגלגלה מעין ודוגמת הפעם הראשונה אשר עמד שם עם אליהו רבו כשרצה להפטר ממנו שלא היה לו דבר וזהו ואלישע שב הגלגלה והרעב בארץ ובני הנביאים יושבי' לפניו ואמר לנערו שפת הסיר הגדולה שפות כי המקום ימלא חסרונה ובשל נזיד שיספיק ב"עה וברכתו לבני הנביאים

כולם. ויצא אחד כו' וילקט מהירקות וכיוצא כדי למלאת הסיר או כדי להטעים הנזיד עדשים או פולין או מה שהיה ובכלל באו מהדברים הממיתי' ונתן מעט קמח לתרופה כדי שיסעד לבבם באמצעות הירקות ההם ואכלו כולם לשובע ואין דבר רע בסיר שנתקן בדבר ה'. ויוכיח כן או' נזיד סתם ולא אמר נזיד עדשים וכיוצא כי לא היה אלא רובו ככולו מהירקות ומעט מהעדשים וכיוצא כי כבד הרעב בארץ ואחר כך נתן מעט קמח לתקן הסם בדבר ה':

**לט**

**ויצא** אחד אל השדה כו' ללקט אורות אחז"ל יומא פ"א מאי אורות תנא משום ר' מאיר זה גרגיר א"ר יוחנן מפני מה נקרא שמו אורות מפני שמאיר את העינים אמר רב הונא המוצא גרגיר בשוק אם יבא לאוכלו אוכלו ואם לאו מוללו ומעבירו על גבי עיניו א"ר ששת גרגיר אף לדידי מעלי עכ"ל. ומ"ש אם יבוא לאכלו אוכלו ר"ל שאין בו משום אוכל בשוק דומה לכלב וי"א פסול לעדו' דכיון דלרפוא' מכוין אין לחוש ואם לאו שרוצ' להחמיר ודרך כבוד מוללו כ' שמועיל שהרי אפילו רב ששת שהיה סגי נהור אמר אף לדידי מעלי לי. ורש"י ז"ל הביא כאן ללקט אורות גרגיר שקורין אורוגא שמאיר את העינים ויש פותרין אורות ירקות כמו כחם צח עלי אור. וימצא גפן שדה גופנא בחקלא. וילקט ממנו פקועות צמחו ממנו פקועות שדה הוא בולייי"ן בלעז סם המות. ובשם ר' מנחם שמעתי וילקט לבד ממנו בלעדיו פקועות שדה. ויפלח (ויקרע) [ויבקע] ע"כ. וכן ה"רדק ז"ל הביא אורות ירקות כתרגו' ירקונין וכן כי טל אורו' טליך טל הראוי לירקו' והביא כדחז"ל כנז"ל אורוגא והעלין יצא ללקט לא הזרע. וימצא גפן שדה ת"י ואשכח גופנא בחקלא ולקיט מיניה פקיעי חקלא וי"מ גפן כמשמעו ומפרשים פקועות פטריות הידוע בדברי רז"ל וגדלו הפטריו' ההם אצל (הגנין) [הגפן] ומצאנו בפי' הגאונים ז"ל פקועות שדה כעין אבטיחים קטנים והם מרים ועושים מהזרע שלהם שמן והוא שאחז"ל בשמן פקועו' והוא הנקרא בלשון ישמעאל חנדל א"כ לזה הפי' י"ל גפן שדה שהקנה ההוא שגדלים בו אלו הפקעיות הוא כעין גפן ונקרא גפן שדה. וילקט ממנו נמצא גפן זכר ונקבה ברוב וזכר זה שאמר ממנו וכן גפן בוקק ובעל המסרה כתבו עם ששה שקורין ממנו וסבירין ממנה. ויפלח כמו ויבקע מן כפלח הרמון כמו פולח ובוקע בארץ כי לא ידעו שהם מרים ע"כ. וכן הר"לבג ז"ל אורות ירקות. פקועות פי' קצת המפרשים שהם קישואין מרים והם בתכלית הרוע והסכנה קוגומריי"ש בלעז וקצתם פי' שהם הנקראים קולקו"ינטידאש והם גם כן כמו סם המות ויפלח אל סיר הנזיד כי לא ידעו שהוא בלתי נאות למזון. וכן מהריי"א ז"ל. **ולעד"ן** לדקדק או' כי לא ידעו בלשון רבים והי"לל כי לא

ידע בלשון יחיד כי א' היה כמ"ש ויפלח. ונראה שכונת הכתוב לומר איך נעשה זה הענין לשיבוש להיות בו נס שמתחלה יצא א' אל השדה ולא יצאו שנים שאולי אם היו יוצאים ב' הא' היה יודע שהוא סם ומונע את חבירו מהביאם ז"ש ויצא אחד אל השדה כו' והיה ברבוי מלא בגדו ובנס על ידי מעט קמח נתקן כל הרבוי מהסם שהי' מלא בגדו ואמר ויפלח כו' שאילו הניחם שלמים היו ניכרים אחר הבישול שלא יחסר בין אלפים בני הנביאים יודע בהם אלא כשחתכם חתיכות לא ניכרו ז"ש ויפלח ועוד שנתערב בתוך סיר הנזיד ולא ניכר מצד החיתוך ומצד ההתערבות ז"ש אל סיר הנזיד ואלו הדברים הנז' יחדיו הם גרמו כי לא ידעו כל העומדים שם עד שטעמו אותו:

**מ**

**ויצקו** לאנשים כו' הר"דק ז"ל ויצקו ה"יוד מעמדת בגעיא לחסרון ה"יוד פ"א הפועל מהמכתב וענינו שיצקו התבשיל בקערות לאנשי' לאכול כאכלם ב"כף מות בסיר לפי שהיו מרי' ע"כ. וכן הר"לבג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל. **ולע"דן** לדקדק למה אמר לאנשים ולא אמר לבני הנביאים ובסמוך אמר צק לעם. ומהו ולא יכלו לאכול פשיטא וכי יאכלו סם המות. **ונראה** כי לפי שהיו בני הנביאי' ולא נבאו לעצמם להשיג שמות בסיר ולא ידעו מה שטעמו לכך אמר ויצקו לאנשים ולא לבני הנביאים אמנם אחר שעשה הנביא המופת לתקן סם המות ע"י מעט קמח אשר זו ראיה כי זה העם הנבחר אשר בחר לו יה ישראל לסגולתו אין לטבע שליטה עליהם כי השגחתו יתב' גוברת על הכל וז"ש צק לעם ר"ל מאחר שהם עם ה' אלה צק לעם ויאכלו ולא היה דבר רע. ו"מש ולא יכלו לאכול כפי הנראה שלא בלעו המאכל אלא עוד אכלם בפיהם טעמו טעם הסם והשליכוהו מפיהם אבל הסם עשה ההזק בפיהם שתפח פיהם כמשפט האוכל סם שפיו ולשונו מתקלקלי' וז"ש ולא יכלו לאכול ר"ל כלום מקלקול הפה ע"י הסם דא"לכ ולא יכלו מיותר ולכך אמר צק לעם ויאכלו שלא ימנעם דבר מהאכילה אלא יתרפאו ויאכלו:

**מא**

**ויאמר** וקחו קמח כו' הר"דק ז"ל וקחו הו"או כאותם הווין שכתבנו שהם בראש ענין ואינם לתוספת ענין כמו וישא אברהם את עיניו והדומים לו או מורה מלה מסותרת עמו כמו לכו וקחו. וישלך אל הסיר והלא כבר יצקו התבשיל בקערה אלא נראה שצוה להחזי' התבשיל בסיר ואח"כ השליך הקמח בסיר שלא יצטרך להשליך קמח בכל קערה וקערה ע"כ. והר"לבג ז"ל ועל צד המופת צוה הנביא שיקחו קמח וישליכו אל הסיר וכאשר עשו כן נרפא הנזיד ולא היה דבר רע בסיר ע"כ. ומתוך דבריו אלה מובן שהם השליכו הקמח ע"פ דברו ובשליחותו עשו ונרפא הנזיד והוא פלא יותר גדול מאילו עשאו הוא בעצמו אלא שלשון וישלך מור' על האומ' וקחו קמח ומהרי"א כדהר"דק

ז"ל שהחזירו כל התבשיל אשר בקערות אל הסיר אבל מטעם אחר והוא כדי שיתבשל התבשיל עם הקמח באש וככה יאכלו אותו וראוי שנדע למה צוה הנבי' לתת קמח שאם הוא דרך טבע מה יחס לקמח לתרופ' הסם המות ואם הוא דרך נס כמו שמורה פשט הפסוקים ואמיתות הענין א"כ הקמח למה. והנראה לי כי הקמח הוא מהעשב היות' נאות והיותר כולל למאכל האדם והגפן שבה שהשליכו בסיר הוא היותר מנגד שבהם עד שהוא מכלל הדברים הממיתים להתנגדותו למזג האנושי והנה הנביא צוה שישליכו בסיר את הקמח כדי שכל אשר בסיר יעשה נאות וזן לבני אדם כמו הקמח כי בדבר ה' הושם באותו הקמח כח חזק כל כך ששינה והחליף מזג המתנגד למזגו ונהפך כל התבשיל למזג הקמח שעושים ממנו הלחם לבב אנוש יסעד וכאילו אמ' שהקמח הפשוט יועיל יותר ממרקחת התר"יאקה הכוללת הרבה פשוטים שהיא כנגד הארסים ומעש' הנביא יורה על כונתו ע"כ.

**ולע"דן** לפרש וי"ו וקחו שהוא מוסיף על ענין אחר והוא כי לפי שיטת הרד"ק ומהרי"א ז"ל הנז' למעלה שהחזירו התבשיל שבקערות אל הסיר יאמר א"כ בו"או וקחו כאילו אמר החזירו התבשיל אל הסיר וקחו קמח וישלך כו' א"כ וי"ו מוסיף על ענין ראשון.

**ולע"דן** שלא החזירו המאכל שבקערות אל הסיר כיון שלא הזכירו הכתו' וא"כ נשארו הקערות מלאות והוא השליך קמח בסיר כי לא גמרו היציקה לכל בני הנביאי' וטעמו הנזיד ואמרו מות בסיר אז ראה הנביא להשליך קמח בסיר ולתקן המאכל אשר בסיר וגם אשר בקערות יתנו שם בני הנביאים מעט קמח ויתוקנו גם כן הקערות וזה רמז הפסוק באומרו וקחו בוי"ו ר"ל אני אקח קמח להשליך לסיר ואתם גם כן קחו קמח והשליכו בקערות ובזה מובנת וי"ו וקחו מוסיף על ענין קחתו הוא קמח וישלך הוא על הסיר והם השליכו בקערות ויכריע כפי' זה שלא נזכר בפסוק חזרת התבשיל שבקערות אל הסיר וגם או' וקחו בוי"ו ובלשון רבים ובזה יהיה הנס יותר גדול על ידו וע"י שאר בני הנביאים בהשפעתו אליהם ובשליחותו כמו שהיה מחיה המת ע"י גחזי אילו לא היה מלעיג על דבריו כדלעיל וזהו וקחו קמח ולא אמר קחו לי קמח ויקחו לו וישלך כו' ואפשר עוד שיצק מעט מהסיר על הקערו' וז"ש ויאמר צק לעם ר"ל לכללות העם, ויאכלו העם בכללו כאילו לא היה מעולם דבר רע בסיר כי הכל נתקן בנצוק מאז והנצוק מעתה נתקן בזה וז"ש ולא היה דבר רע בסיר ולא אמר ואין דבר רע בסיר אלא ולא היה דבר רע בסיר בלשון עבר שנתקן הכל כאילו לא היה דבר רע בסיר מעולם והוא דקדוק נכון באומרו ולא היה דבר רע בסיר. או יהיה מאמר ולא היה דבר רע בסיר מאמר הנביא אלישע מקושר עם תיבת ויאמר צק לעם ויאכלו כי לא היה דבר רע בסיר מענות אלישע

היתה זאת שלא להתגאות בהגדלת הפלא כאילו אמר להם לא היה דבר רע בסיר כאשר חשבו אלא דמיון נדמה להם אם כן צק לעם ויאכלו:

**מב**

**ואיש** בא מבעל שלישה כו' סנהדרין פ"א תניא היה ר' מאיר אומר אין קלה באי"י לבכר יות' מבעל שלישה ואעפ"י כן לא בכרה אלא מין אחד ושמא תאמר חיטין ת"ל שעורין ושמא תאמ' לפני העומר ת"ל ויאכלו אחר העומר אמור מעתה ראויה הית' אותה שנה להתעבר ומפני מה לא עברה אלישע מפני ששנת בצורת היתה והכל רצים לבית הגרנות ע"כ **ולעד**"ן שמובן בדבריהם ז"ל אומרו ואיש יחידי לבד ולא זולתו האם אין נדיבים בישראל להביא ב' או ג' מהם לחם בכורים. ותירצו כי שנה מאוחרת בתבואותיה היה ואחד היה שבכרה תבואתו והוא איש בא גם הבינו מה צורך הודעה זו שהיה מבעל שלישה אלא להודיע שהיא המבכירה יותר מכל ארצות ישראל ואעפ"י כן לא בכרה אלא מין א' של שעורים ולא חיטין שהרי לא הביא אלא שעורים ואלו בכרו החטים מהם היה מביא כי מן המובחר מתנדבי' להביא לנביא ובני הנביאים וז"ש ויבא לאיש האלהים שאל תתמה איך הביא לאיש האלהים עשרים לחם שהוא דבר מועט ושל שעורים בכורי' היה שבכרו קודם כל הארץ והשנ' מאוחרת ודבר גדול הביא וטוב עין הוא יבורך ויתברך זה הבא על ידו ומובן בזה אומרו תן לעם ויאכלו ר"ל שאין איסור חדש מונע אותם מלאכול כי יפה דנתי שלא לעבר השנה אעפ"י שהיה הדין מחייב כן מאיחור בישול התבואות השנה צריכה לכך כדי שיאכלו העם ראשון ראשון מהתבשי' כי שנת בצור' היא זו וז"ש ויאכלו. ובמסכת כתובות אמרו ויבא לאיש האלהים לחם בכורים וכי אלישע אוכל בכורים היה אלא לומר לך כל המביא דורון לת"ח כאילו מקריב בכורים ע"כ. אפשר שנדקדק בדבריהם שהי"לל ויבא לחם בכורים לאיש האלהים אילו היו לחם בכורים ממש מדקאמר ויבא לאיש האלהים לחם בכורי' מובן שלא היו לחם בכורי' וכמו שהכריחו הם ז"ל מהכרח הקושיא שלא יתכן שאלישע אוכל בכורים היה אלא ודאי הכי קאמר ויבא לאיש האלהים דורון ולפי שהיה דורון לאיש האלהים מעלה עליו הכתוב כאילו הוא לחם בכורים ממש לענין השכר ולזה אמר לחם בכורים אחרי אומרו ויבא לאיש האלהים. ובמסכת מנחות מביא כרמל רך ומלא בצקלונו בא וצק לנו ואכלנו דבי רבי ישמעאל תאנא כרמל כר מלא ע"כ. ורש"י ז"ל מבעל שליש' שם מדינה וי"ת מארע דרומא בעל לשון מישור והרבה במקרא. לחם בכורים בפסח שהתבואה מבכרת. בצקלונו בלבושיה לעם לתלמידים שהיה זן עד כאן. וכן הרד"ק ז"ל לחם בכורים מהשעורי' הראשונים שקצרו כי זמן קציר שעורי' היה וכרמל בצקלונו כרמל בקליפתו

כתרגו' ופרוכן בלבושיה ע"כ שלהיותו רך עדיין לא יתבשל עד שיעו' שיוסר קליפתו אלא הכרמל בלבושיה היא קליפתו. והר"לבג ז"ל אחשוב שכבר היו קולין השעורים ואח"כ שוברים אותם לחלקים גדולים והוא הנקרא כרמל ואמר שהוא בצקלונו בכלי הראוי לשים ולשאת בו אלו הדברים הלחם והכרמל ע"כ. ומהרי"א ז"ל לא היה בכורים אלא מן השעורים הראשוני' שנקצרו והביא כרמל והם השעורי' עצמם שהיו כותתי' אותם לחלקי' לאוכלם ברעב וזה כדהר"דק ז"ל במ"ש לחם בכורי' והר"לבג ז"ל בענין הכרמל. **ולע"דן** מלבד הנזכר שדקדקתי בדחז"ל אפשר עוד כפי הפשט לחם בכורים שהיה חסיד שקודם שיטעם הוא לחם קצירו הלחם המבוכר שצפה מקצירו ראה להביאו אל איש האלהים מעין ודוגמת הבכורים שצותה התורה שלא היה אוכל אותו הפרי המבכר תחלה וא"כ לא היה זה מהשעורים שבכרו שאלישע לא היה אוכל בכורים אבל היה הלחם הראשון והמבוכר שנאפה בביתו וזהו לחם בכורים וכיון שהביאו בטוב לב כזה חלה עליו ברכת הנביא לאכול והותר כי לחם טוב עין היה. והנה אעפ"י שהוא הביאם לאיש האלהים שהוא יאכלם והנביא ע"ה צוה למשרתו ויאמר תן לעם ויאכלו הם ולא אני לבדי וז"ש תן לעם ויאכלו. או אפשר שכבר ראה הנבי' מעיקרא היות הלחם מועט כי אלפים תלמידים היו לפניו וכמו שיבוא בס"ד בפסוק שאחר זה ולזה הבטיחו ויאמר תן לעם ויאכלו ר"ל לשבעה ומשרתו לא הבין דבריו ולזה ויאמר מה אתן זה המעט לפני מאה איש והוא השיבו בנוסח הראשון ויאמר תן לעם ויאכלו פירוש' של דברי הם כך כי כה אמר ה' אכול והותר ואתה לא הבנת מתחלה דברי. ואולי הוסיף עתה והותר. ובזה מובן אומ' שנית ויאמר תן לעם ויאכלו שהיה די שיאמר ויאמר כה אמר ה' אכול והותר אלא ודאי ר"ל לו מדוע לא הבנת דברי שמעיקרא לכך נתכונתי. ואם מתחלה נתכוון לאכילה לבד לשבעה אבל לא שיותיר ועתה הוסיף לו היתרון ונוכל לומ' עוד ענין נכון באומרו שנית ויאמר תן לעם ויאכלו שכונתו להרכיב בדבריו הראשונים גם היתרון שיותיר כדי לאכול מהלחם הזה עוד פעם אחרת וזה כי היה די שאומר לך תן לעם למה אמרתי לך ויאכלו כי פשוט הוא שכדי שיאכלוהו הוא אלא ודאי תן לעם ויאכלו עוד פעם אחרת מהמותר ז"ש ויאמר תן לעם ויאכלו שאמרתי פירוש דברי כי כה אמר ה' אכול והותר וכל זה היה בכלל דברי שאמרתי לך אלא שלא הבנת דברי והקשת לשאל מה אתן זה לפני מאה איש:

**מג**

**ויאמר** משרתו כו' חז"ל במסכת כתובות מאי לפני מאה איש אילמא כלהו לפני מאה איש בשנת בצורת טובא הוו אלא דכל חדא וחדא לפני מאה איש בשני דרב יוסף הוה

ריתחא בעלמ' אמרי ליה ליבעי לן מר רחמי א"ל השתא אלישע דכי הוו מיפטרי רבנן מקמיה הוו פיישי תרי אלפי ומאתן רבנן ובעדן ריתחא לא הוה בעי רחמי ואנא אבעי רחמי ע"כ. ובדבריהם מובן אומרו לשון זה דה"יל מה אתן לפני מאה איש או' זה מורה על ככר לחם אתת לפני מאה איש לעשרים ככר הם אלפים. ואמר איש ולא אנשים כלומר זה המספיק לאיש אחד בשנת שבע מה אתן זה לפני מאה הלואי יספיק לאיש אחד כאמור. ומתוך דברי רש"י ז"ל במסכת כתובות פ' שני דייני גזרות נראה שהוקשה לו שהרי אלפים ומאתים היו ואם כן היו צריכים כל כך ככרות שכתב שם דכתיב עשרים לחם ולחם בכורים הא עשרים וחד וכרמל הרי עשרין ותרתין וכל אחד לפני מאה איש הרי תרי אלפין ומאתן ע"כ. למדנו מתוך דבריו גם כן תירוץ ליתור תיבת לחם שהיה די שיאמר לחם בכורים עשרים שעורים או לחם דראש הפסוק מיותר וזה יסייע להכריע קצת שנתן לפניהם בערבוביא שהרי לא היו כאן אפילו לרש"י ז"ל אלא כ"א ככרות והכרמל במקום ככר אחד. וק"ק לרש"י ז"ל למה לא אמר בפירוש עשרים ואחד לחם שעורים כי למה יכתוב עשרים לבד ויכתוב תיבת לחם יתירה לרבות ככר אחד. וגם יקשה אל המביא מה ראה להביא כ"א ככרות ולא עשרים לבד. ולתרץ הקושי אפשר לומר שלעולם לא היו אלא עשרים ככרות ואין הכי נמי דהי"לל מה אתן זה לפני מאה ועשר איש אלא שלא דק נערו להזכיר בחשבון הפרט המועט של עשרה. ויתור תיבת לחם להודיע שהיו שקולים הככרות שלא היתה אחת גדולה מחברתה אלא כולם כלחם א' דומה בדומה. ומהרי"א ז"ל מה אתן זה לפני מאה איש שהיה מזון מועט לאנשי' הרבה כפי כמות הלתם וגדלם והשיבו הנביא תן לעם ויאכלו כי כה אמר ה' אכול והותר וכן היה בפועל וכבר כתבתי בפסוק הקודם הנ"לעד בפי הזה בדקדוק יתור תן לעם ויאכלו עיין עליו כי הוא ענין נכון. ואפשר עוד לפי שהם היו אלפים בני הנביאים כנז' בדחז"ל לזה אמר מה אתן זה הדורון כולו הלואי יספיק לפני מאה איש ואם כן מה אתן לפני אלפים ויותר ובזה מתורצת קושית חז"ל דמ"כ הנז"ל:

**מד**

**ויתן** לפניהם כו' אפשר ויתן לפניה' בערבוביא כל העשרים לחם ויאכלו ויותירו הככרות שלימות ומהלחם פרוסות. או ויתן לפניהם שלא אמר ויתן להם אלא לפניהם כדברי המשרת שאמר זה לפני מאה איש ועם כל זה שהיה מצוי כל אחד לפני מאה איש עם כל זה שרתה ברכה ויאכלו ויותירו כדבר ה' שלא ישוב דברו אחור ואמר כדבר ה' לרמוז שלא היה זה שצמצמו עצמם ואכלו מועט והותירו כמנהג האוכלים בשני רעבון שמניחים מיום אל יום זולתו לא היה כן אלא כדבר ה' שאמר אכול והותר אכול דבר שנקרא אכילה

לשובע והותר מאליו מברכת השם ית' א"כ הבנת ויותירו חוזר אל העשרים לחם הנז' שהותירו ואינו חוזר אל האנשים וכפי השני הפירושים הנז' בויתן לפניהם יהיה הנותר שלפיי הראשון אפשר שהותירו ככרות שלימות וידוקדק תיבת ויותירו מהעשרים לחם ככרות שלימות. ואם ויתן לפניהם הוא על לפני מאה איש הנותר יהיה פתיתין של לחם וברוך היודע יתברך ויתעלה:

**ה**

**א**

**ונעמן** שר צבא כו' תנחומא והאיש היה גבור חיל מצורע ולמה נצטרע בשביל ששבה מא"י נערה קטנה וכן אתה מוצא לעתיד לבא וזאת תהיה המגפה אשר יגוף ה' את כל העמים ע"י מה ע"י שנתגרו בישראל שנא' אשר צבאו על ירושלם וכן אתה מוצא שהב"ה נפרע מהאומה שנאמ' מדוע נסחף אביריך ואין נסחף אלא לשון צרעת שנאמר לשאת ולספחת ע"כ. כיוונו לפרש שמהיותו גבור חיל וישב שבי מגבול ישראל שהיא גבורת חיל זה גרם לו היותו מצורע והוא ע"ד מה שאכתוב בסמוך ב"סד ממה שכתבתי בכלי חמדה. רש"י ז"ל נסים שנעשו על ידי אלישע מסדר והולך. תשועה לארם הוא משך בקשת לתומו והרג לאחאב ע"כ. וכן הר"דק ז"ל. ועוד בדרש בשעה שגמלו חסד עם יעקב כמו שכתוב ויאסוף לבן את כל אנשי המקום ויעש משתה אמר להם הקב"ה אתם גמלתם חסד עם יעקב אני אתן שכרכם לבניכם בשביל שלא יהיה שכר לרשעים בעולם הבא שנאמר כי בו נתן ה' תשועה לארם. גבול חיל מצורע כי היה גבור חיל והיה מצורע. וכן הר"לבג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל והוסיף מזכיר הנס העשירי והוא כי נעמן שר צבא מלך ארם היה איש גדול לפני אדוניו ומלבד מעלתו שהיה שר צבא מלך ארם היה נשוא פנים כי הכל היו נושאים פניו ומכבדים אותו כי בו נתן ה' תשועה לארם שהוא ירה החצי לתומו והרג את אחאב. והיה גבור חיל מצורע וזה היה מכאוב מכופל שהיה גבור חיל ויפוצו זרועי ידיו מחלייו ע"כ. ובכלי חמדה כתבתי כי להיות הגאוה סיבת הצרעת וכמו שאמרו ז"ל הוא הגביה עצמו כארז ישפיל עצמו כאזוב ויתרפא לזה אמר כי שר צבא מלך ארם היה איש גדול לפני אדוניו ר"ל שלפני אדוניו היה נוהג גדולה ושררה וזו גאוה ורמות רוחא לנהוג שררה לפני אדוניו שהראוי להיותו כפוף לפני אדוניו לא גדול לפניו שמא תאמר ולמה לא היו גוערים בו כיון שלא היה לו מוסר השכל לכבד אדוניו כראוי לזה אמר ונשוא פנים היה נשוא פנים יען כי בו נתן ה' תשועה לארם לא כתב כי הוא הושיע את ארם שהיה מורה שבכונה הושיעם אבל אומרו כי בו נתן ה' תשועה לארם רמז לך הכתוב גופא דעובדא היכי הוה ששלא במתכוין נתן ה' בו תשועה שירה החץ

לתומו והרג לאחאב כנז"ל. עוד אפשר שרמז כאן לנז"ל שמזמן אבינו יעקב ע"ה שגמלו חסד עמו בנישואין מאז מקדם נתן ה' תשועה לארם ואותה התשועה נתנה הש"י בו בנעמן ועל ידו. ולזה היה נשוא פנים עם היותו בלי מוסר בהיותו גדול לפני אדוניו ולזה היה האיש גבור חיל מצורע שמצד הגאוה הזאת וגודל לבב באה לו הצרעת וזהו שאמר גבור חיל מצורע ר"ל היותו גבור חיל שעל ידי כן נתגא' זה גרם לו היותו מצורע כי הגאות כארז גורם הצרעת כאמור. ויוכיח כן היות סיבת הצרעת היותו גדול לפני אדוניו כאמור ממה שאמר הכתוב אח' כך וצרעת נעמן תדבק בך שהיה לו לקללו בצרעת מה לו בצרע' נעמן או לזולתו אבל אמר צרעת נעמן שהיתה מסובבת מהיותו גדול לפני אדוניו אותה הצרעת ביחוד תדבק בך כיון שגם אתה אליו נמשלת להיותך גדול לפני שאני אדונך ותחליף דברי ראוי ומחוייב שגם אתה חוליתה כמוהו וכמין צרעתו ע"כ בכלי חמדה. עוד אפשר לפרש שנעמן שר צבא מלך ארם היה איש גדול בעיני אדוניו ולפניו ונשוא פנים מכל העולם יען כי בו ובקרבו אמונת אומן כי ה' נתן תשועה לארם והש"י היה המושיע כי הוא מארי נצחן ולא הושיע לו ימינו וגבורתו וסופו שחזר בתשובה כמו שיבוא הוכח יוכיח על תחלתו שהיה בו האמונ' כזאת ולזה היה מכובד מכל העולם וזהו שאמר כי בו נתן ה' תשועה לארם ולא כתיב כי הוא הושיע את ארם או על ידו נתן ה' תשועה לארם אבל אומ' לשון כי בו מורה על מה שפירשתי:

**ב**

**וארם** יצאו גדודים כו' רש"י ז"ל כשהולכים מאה או מאתים מעצמן לשלל כאשר ימצאו הוא קרוי גדוד. נערה קטנה ריבה קטנה מעיר נעורן ותהי לפני והות משמשא קדם איתת נעמן ע"כ. והוא מדחז"ל קרי לה נערה וקרי לה קטנה לכך אמרו נערה דמן נעורן כנז"ל בפסוק נערים קטנים בשם חז"ל והוא פי' נערה מן השבי ששבו היתה זאת הנערה ואמר קטנה כי יש נערה גדולה ע"כ. והר"לבג ז"ל וארם יצאו גדודים שמבני ארם יצאו גדודים. הנה יקרא הקטן נער אמר בשמואל והנער נער והיה בן שתי שנים ונער קטן נוהג בם ולזאת הסיבה גם כן בזה המקום נערה קטנה ותהי לפני אשת נעמן כדרש"י ז"ל כתרגומו וכן מהרי"א ז"ל: **ולע"דן** וישבו מארץ ישראל כי עם ארץ יהודה היו בשלום ואמר נערה קטנה ר"ל עתה היא נערה אבל כששבו אותה היתה קטנה והגדילה בבית נעמן ולזה תמצא דברה הנערה ולא הזכירה עוד בשם קטנה כי כבר הגדילה:

**ג ד**

**ותאמר** אל גבירתה כו' רש"י ז"ל אחלי אדוני לפני הנביא לשון ויחל משה בקשות כל המתפללים עליו יהיו שיבוא הנס לפני הנביא אחלי שהידימ"ינט בלעז כלומר זו היא בקשה שהוא צריך לה עד כאן. ומה שאמר לשון יאסוף ברפואת הצרעת פירש רש"י ז"ל

בסמוך שעל ידי הרפואה יאסף אל בני אדם ובחליו בדילין ממנו בפסוק ואספתו. והרד"ק ז"ל אחלי אדוני תחנון אדוני ובקשותיו יהיו לפני הנביא אשר בשומרון אז יאסוף אותו מצרעתו כי הבורא יתברך עושה נסים על ידו ואחלי שם בפלס (אשה) [אשרי] ויונתן תרגם אחלה טובי רבוני יאסוף אותו מצרעתו כתרגומו יסי יתיה מסגירותיה ונקראת רפואת הצרעת אסיפה (כדרש"י) מפני שהמצורע ישב בדד מחוץ למחנה ובהרפאו יאסף בין בני האדם עד כאן. וכן מהר"יא ז"ל והם מרש"י ז"ל שכן פירש בפסוק ואספתו. וכן הר"לבג ז"ל בתיבת אחלה. אמנם בתיבת יאסוף פירוש זולת הנזכר בפסוק ואספתו אכתבהו בסייעתא דשמייא עיין עליו. **ולע"דן** לדקדק לשון לפני הנביא היה לו לומר אל הנביא ומהו לשון אז די שיאמר לפני הנביא אשר בשומרון יאסוף אותו מצרעתו. ונראה שהודיעה לאשת נעמן כי בעת עמידתו לפני הנביא תכף ומיד בעמדו לפניו אז בה שעתא ירפא אותו בלי עיכוב זהו שאמר אז יאסוף אותו במהירות. ובכלי חמדה כתבתי מקושר עם הנז"ל בפסוק ונעמן כו' שסיבת צרעת נעמן היא הגאוה ולזה הנערה הזאת הכירה סיבת החולי ואמרה אל גבירתה אם אחלי שתחנות אדוני יהיו לפני הנביא מתחנן לפניו בדעת שפלה ואז יאסוף אותו מצרעתו ר"ל מצרעתו ביחוד שהיא משונה מזולתה מצד סיבתה שבאה מהגאו' שאם לא יכנע לפני הנביא לא יוכל להרפא כי עד הבטל הסיבה לא יבטל המסובב שכן האזוב מתקן הגאוה וגובה כארז. ובזה מובן אומ' ויבא ויגד לאדוניו לאמר כזאת וכזאת דברה ר"ל דבר' מעלת הנביא שיכול לאסוף הצרע' ודברה גם כן אופן התרופה שיהיה בהכנעה כאמור וז"ש כזאת וכזאת דברה הנערה שעם היותה נערה ירדה לעמקה של התרופה ולפי שהיה מדבר פה אל פה אל אדוניו הוא מלך ארם לזה אמר ויבא ויגד לאדוניו באופן היותר נאות לאמר לו כזאת וכזאת שלא יהיה חציפות לומר לו הדברים בפרטות אבל היה מגלה טפח ומכסה טפחיים וזהו שאמר לאמר ואפשר ויבא ויגד לאדוניו הגיד לו הגדות חוץ מהענין עד שהביא לו אגב גררא לאמר כזאת וכזאת דברה כו' כי חשש פן ימנעהו מלך ארם באומרו האם אין אלהים בארם כי אתה הולך אל ארץ ישראל ולנביאים להתרפאת ולזה בלי ספק הוצרך להגדות רבות כדי לאמר כזאת וכזאת דברה הנערה ומה' יצא הדבר שהסכים המלך לב מלך ביד ה' אל כל אשר יחפוץ יטנו יורה לכבוד שמו והוא מכלל הפלא:

**ה**

**ויאמר** מלך ארם כו' רש"י ז"ל ויקח בידו מנחה לנביא. וששת אלפים זהב זהובים עד כאן. וכן הר"דק ז"ל. וכן תרגם יונתן אלפין דינרין דדהב. **ולע"דן** לדקדק שהי"לל בא לך וכן ת"י איתא איזיל. ונראה שלהיותו גדול לפני אדוניו כפשוטו של מקרא חשוב מאד

בעיניו ונשוא פנים כי בו נתן ה' תשועה לארם בכל מלחמותיו שעם כל האומות נתן לו רשות ללכת מצד ההכרח רק שאל יאחר אלא לך ותכף בא בלי איחור כלל ואשלחה ספר כיוצא בזה אל מלך ישר' שלא יאחר אותך וכן תמצא שכתב לאמר ועתה כבוא הספר אליך הנה שלחתי כו' ר"ל ועתה בעתה תחישנה הרפואה שהנה שלחתי אליך את נעמן עבדי ואספתו מצרעתו מהרה חושה בלשון ועתה כבוא מורה על התכיפות והוא אומרו לך בא:

1

**ויבא** הספר כו' רש"י ז"ל לאמר ועתה כבוא הספר כו' הספר אמר ועתה כבוא הספר כו' ואספתו נקראת רפואת הצרעת אסיפה כי בהתרפאות יאסף אל תוך בני אדם ובחלייו הכל בדילין הימנו וכן הביאו למעלה בתיבת יאסוף מצרעתו הרד"ק ז"ל ומהרי"א והר"לבג ז"ל פי' ואספתו לפי שהצרעת תעשה מהאחד רבים כי מפני תגבורת החום החלושי יחלש מאד החום הטבעי הקושר איברי הב"ח ומשים אותם אחד ולזה תמצא במצורע שכבר יפלו איבריו ולזה אמר במקום הזה ברפואת המצורע וישב בשרך לך וטהר כי המצורע אין בשרו לו כמו שזכרנו כי אין בו הדבר שקושר בשרו בו ע"כ. וכן הר"דק ז"ל במה שפירש רש"י ז"ל ויבא הספר כו' ודברי הספר היו ועתה כבוא הספר כו' והיו בתחלת הספר דברים אחרים אלא שדברים הצריכים הם אשר ספר הכתוב עד כאן. וכן מהרי"א ז"ל. והוסיף לפי שחשב מלך ארם היות הנביא בשלום עם מלך ישראל ודבק בו שלחו אל המלך שירפאהו על ידי הנביא אמנם מלך ישראל ברשעתו מהיותו בלתי מאמין בנביא קרע בגדיו כי לא נתן אל לבו אל הנביא ולא היה מאמין שיוכל לרפאות הצרעת ולזה קרע בגדיו ולזה שלח לו הנביא לאמר ויבוא נא אלי כו' כמו שנפרש שם בס"ייעתא דשמייא:

**ולע"דן** לדקדק תיבת לאמר ועם מה שזכרתי להר"דק ומהרי"א ז"ל שהיו בספר דברים אחרים ודברי שלום כמנהג יובן תיבת לאמר לו דברים אחרים שלומות וכיוצא ועתה כבוא הספר כו' תרפאהו עתה מהרה חושה כדפרשית. ואפשר עוד לפי שהנערה דברה בפירוש אחלי אדוני לפני הנביא אז יאסוף אבל אם אחלי אדוני לפני המלך ישראל לא יאסוף כי זאת הסגולה לנביא מצד הדבקות האלהי אשר בו. וא"כ לפי זה היה ראוי שהכתב יאמר אל מלך ישראל ועתה כבוא הספר הנה שלחתי את נעמן עבדי אל הנביא אנא ירפאהו ויאסו' אותו מצרעתו אמנם מהיות מלך ארם בלתי מאמין בנביא כי הוא נגד אמונתו לזה החשיך עצה במלין שלא כתב דבר אל הנביא ולא העלה את זכרונו כלל עם היו' הכל תלוי בו אבל כתב נוסח הכתב אל המלך ישראל וז"ש ויבא הספר

אל מלך יש' לאמר והיא תמיהא גדולה כי היה ראוי לבוא אל מלך ישראל וגם כן אל הנביא לאמר כי מלך ישראל מה לו באלה העסקים האלהיים ובמופתים הנפלאים וזהו שתמה הכתוב מנוסח הכתב ששלח בו לאמר זה הלשון ועתה כבוא הספר הנה שלחתי אליך את נעמן עבדי מורה שהשליחות הוא אליו אל מלך ישראל ובאמת לא היה ראוי להיות שלוח אלא אל הנביא ותמה עוד מזה אומרו אליו ואספתו מצרעתו כי אין זאת מלאכת המלך אלא לנביא אלא שמלך ארם להיותו בלתי מאמין כאמור הבליע בנעימות הכל בכתבו לאמר הנה שלחתי אליך כו' ואספתו כאמור כחס על כבוד אלוהו ונכריה עבודתו ולזה קרע מלך ישראל בגדיו שכל דבריו מתמיהין על הדרך הנזכר כי לא לו יאתה וזהו שאמר האלהים אני להמית ולהחיות שהמצורע חשוב כמת כ"מש חז"ל אל נא תהי כמת כו' והמרפא אותו כמחיה וזהו שאמר האלהים אני להמית ולהחיות כי זה שלח אלי אלי דייקא לאסוף איש מצרעתו שלא היה לו לשלוח אלי שאין זה השליחות נאות אלא אל הנביא ולא יאבה אלי ולא ישמע לי בשומעו שהשליחות בא אלי ולזה שלח לו הנביא יבוא נא אלי כו' ר"ל יבוא נא אלי אף על פי שלא בא מתחלה אלי לא אקפיד אלא מתרצה ומתפייס אני במה שיבוא נא אלי דייקא שהוא לשון עתה שלא לכבודי אני חושש אלא כדי שידע כי יש נביא בישראל שלא כדעת מלך ארם שהיה ערום כוסה קלון אלילו בהערים לשלוח אליך ולא אלי כאילו אתה המרפא כאחד מהרופאים הטבעיים ולזה לא אלך אני לפניך כמו שהיה הראוי לחלוק לך הכבוד כי אתה מלך אבל במקום שיש קדוש ש"ש אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה' ולזה יבוא נא אלי וארפאהו וידע כי יש נביא בישראל ויתקדש שם שמים שידעו כל באי עולם שמגיע מדע אלהי ומתדבק באיש האדמה אשר מחומר קורץ. ולזה בא נעמן בצנעא בסוסו כתיב בלשון יחיד כחס על כבוד אלילו בהצנע לכת והסתר דבר כבוד אלוהו מלבד מה שאזכור עוד בסמוך ב"סד ממה שכתבתי בכלי חמדה:

ז

**ויהי** כקרא מלך ישראל כו' רש"י ז"ל האלהים אני ה"א נקוד פתח ללמד שהוא בלשון תמיהא. מתאנה הוא לי מבקש תואנה להתגרו' בי מתאנה לשון עלילות ע"כ. והרד"ק ז"ל האלהים אני ולא נתן לבו דבר הנביא אעפ"י שהיה יודע כי הב"ה עושה נסים על ידו כי בוש הוא לבא לפניו ולאמר לו להתחנן לאל בעבורו לפי שהוא לא היה שומע אליו בהניח עבודת העגלים. מתאנה מתעולל כדרש"י ז"ל וכן הר"לבג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל. והוסיף שלא נתן לבו אל הנביא לרשעתו והיותו בלתי מאמין בו כנז"ל בפ' הקודם. **ולע"דן** מה שכתבתי בפ' הקודם ויובן או' מתאנה הוא לי כי חשב שלא היה רוצ' מלך

ארם כי אם תואנה הוא מבקש ולזה שאל הרפוא' מאת המלך ולא מאת הנביא וז"ש מתאנה הוא לי לי דייקא וז"ש כי זה שולח אלי כי בהיותו שולח אלי הספר ואו' ואספתו שאני אהיה המאסף ולא זולתי אמנ' הנביא אלישע מהיותו איש האלהי' ידע שאין כונתו תואנה אלא בקשת רפוא' ומפני כבוד אלילו הוא ששלחו אל המלך וזהו ויהי כשמוע כו' וישלח אל המלך לאמר למה כו':

**ח**

**ויהי** כשמוע אלישע כו' מאומרו כשמוע בכף הדמיון ומאו' אלישע איש האלהים ובסמוך לא הזכירו אלא בשמו לבד פתח הבית לאלישע וישלח אליו אלישע אומר אני שהדבר הזה שמעו במדע אלהי שהגיע עליו וכן מחייב השכל שמלך ישראל יעשה זה בחדרי משכיתו וזהו שאמ' הכתוב ויהי כשמוע בכ"ף הדמיון לומר שלא היתה שמיעה מפי מגידים בגי אדם אלא דממה וקול ישמע וזהו ויהי כשמוע והוא או' אלישע איש האלהים שמהיותו איש אלהים הגיע אליו השמיעה הזאת מאת האלהי' ובזה יובן וישלח אל המלך לאמר ר"ל לאמר לו ידוע ידעתי את אשר בחדרי משכיתך קרעת בגדיך ולמה עשית כן. ואפשר עוד בתיבת לאמר שכיון להוכיחו שקריעת בגדיו מורה הוא קוטן אמנה שבך ומפני כבוד המלכות תלה הדבר בנעמן שאמר יבא נא אלי וידע כי יש נביא ביש' כמשה ע"ה שאמר וירדו כל עבדיך אלה אלי והשתחוו לי וכו' אבל כונתו גם כן לומר ותדע כי יש נביא בישראל שאילו ידעת לא קרעת בגדיך וז"ש וישלח אל המלך לאמר כלומר כל דבריו אלה אל המלך היתה כונתו לאומרם מתחלה ועד סוף אלא שתלאן בנעמן כאמור. ובזה מובן יתור תיבת לאמר:

**ט**

**ויבא** נעמן כו' הר"דק ז"ל בסוסו כתיב והוא על עצמו שהיה רוכב בסוסו והקרי הוא על הבאים עמו בסוסים רבים וזהו בסוסיו ע"כ. וכבר זכרתי שהוא בא במתי מעט ואולי הוא יחידי בא אל פתח הנביא בהצנע לכת וסוסיו הניחם ברחוק וזהו ויבא בסוסו לשון יחיד אל פתח הבית להיותו לאלישע עשה כן בצנעא שלא לחלל כבוד אלילו כאמור. ולזה לא כתיב פתח בית אלישע אלא לאלישע. ואפשר עוד ויעמד פתח הבית להיותו מקוה וממתין לאלישע שיצא אליו וז"ש לאלישע ולזה לא נכנם לביתו וכדמסיק הנה אמרתי אלי יצא יצא כי לזה לא נכנסתי לביתו אלא עמדתי לי בפתח הבית כי הנה אמרתי אלי יצא יצוא כו' ולהיות אמת מה שרמזתי בדברי הנערה שאמרה אז יאסוף אז בתכיפות וז"ש ועתה כבא הספר ועתה בעת הזאת אל תאחרהו כל זה יוכיח ממה שראינו שלא ירד נעמן מסוסו כי רצה תהיה הרפואה בשעתו. ובכלי חמדה כתבתי שלהיות נעמן גאה וגאון בעת ההיא והיא שגרמה לו הצרעת כאשר כתבתי למעלה באומרו גדול לפני

אדוניו שהיא גרמה לו הצרעת לזה בהיותו בא להתרפאות עדיין לא נכנע לבו וז"ש ויבוא בסוסו בלשון יחיד מפני גאותו שלא יתפרסם שבא אל הנביא כי היא הכנעה לו ושפלות. גם ידוע מדרך המוסר לרדת אט וללכת אל בית הנביא ולפחות בהגיעו קרוב אל הפתח ירד מהסוס מדרך ארץ ולכבוד ה' הלא תראה יהושפט העניו בלכתו לפני אלישע לא לבש בגדי מלכות אלא כהדיוט שכן כתיב וירדו אליו מלך ישראל ויהושפט ומלך אדום הצד השוה שבהם שירדו מעל סוסיהם לכבוד הנביא כי כן יאות ויהושפט הלך כהדיוט ולזה אמר ויהושפט ולא הזכיר בו מלכות כי אל תתהדר לפני מלך כתיב כ"ש וק"ו לפני מ"מה הב"ה וז"א ויבא נעמן בסוסו ויעמוד שלא ירד מרכיבתו פתח לאלישע כי עודנו מחזיק בגובה לבו המחייב הצרעת:

ו

**וישלח** אליו אלישע כו' הרב"ע ז"ל בשער ס"א כתב כי אלישע הכיר היות הגאוה גורמת לו הצרעת וראה שתרופתו היא להכניעו שלא לצאת אליו כלל אז יכנע לבבו ושב ורפא לו וזהו וישלח אליו מלאך לאמר הלוך ורחצת כו' ומזה קצף מאד נעמן וחמתו בערה בו באו' הנה אמרתי אלי יצא יצא והוא לא יצא ע"כ. וכבר זכרתי להר"לבג ז"ל וישב בשרך לך כי המצורע אין בשרו לו כנז"ל בפ' ואספתו וכן מהרי"א ז"ל כי להפסד מזגו לא יעש' בשרו מהמזון תמורת מה שנתך ולכן אין בשרו לו וע"י הרפוא' וישב בשרך לך וטהר. ואמ' לו רחץ וטהר שעם היות המים הקרים מנגדי' בחולי הצרעת להיות עיקרו מהליח' הלבנה הנה היה מצוהו במים ש"עד פלא יתרפא עם הנגדיי כעין שחין חזקיה בדבלת תאנים ע"כ. **ולע"דן** קרוב למה שכתבתי בכלי חמדה והוא כי בהיות הגאוה סיבת חליו של נעמן כמו שקדם בפסוק ונעמן שר צבא מלך ארם לזה ראה לרפאת אותו במים מה המים מניחים מקום גבוה והולכים להם אל מקום נמוך כן נעמן יניח הגאוה ויבקש לו השפלות והיא תהיה רפואתו ולזה שלח לו לאמר הלוך ורחצת שבע פעמי' שהרחיצה במים מסוגלת אל הענין הזה מאד כאמור. ויצטרף לזה היות' מי הירדן כשמו לשון ירידה כי עקב ענוה יראת ה' והמשפיל עצמו כאזוב מתרפא מהצרעת שגרם אותה הגודל לבב של הגובה כעץ ארז. גם רמז לו לסיבה אחרת שהי' לו בזה הצרעת והיא ששבה נערה קטנה מא"י כמו שכתבתי בשם תנחומא בפסוק ושר צבא מלך ארם ולז"א לו שירחץ במי הירדן ביחוד לפי שהוא גבול א"י ממנו ולפנים ויקבל התועלת ממנו ולא יזיק עוד אל כל אשר לפנים ממנו כעין המשל בירא דשתית ביה מיא לא תשדי ביה קלא. ובכלל זה רמז לו שיכוין ברחיצה זו שכמו שרוחץ גופו כן ירחץ נפשו ע"ד רחצו הזכו הסירו רוע מעלליכם מנגד עיני חדלו הרע וז"ש וישב בשרך לך כאשר בתחלה אך וטהר לא

תשוב לכסלה עוד לטמא עצמך באמונות שקריות אלא וטהר בטוהר הנפש נקי תשוקות והרעיונים בלי טומאה עוד. ואל כל זה רמז בתיבת לאמר הלוך ורחצת ר"ל לאמר לו דבר זולת המפורסם כי לא ברחיצה לבד תליא מילתא כי מה בצע טובל ושרץ בידו אלא הלוך תלך בתשוב' ורחצת ולא אמר לך ורחצת אלא הלוך כיון אל האמור ובהתמדה והיו שבעה פעמים כנגד ההסגר של שבעת ימים שצותה התור' ואולי זה וזה כיון במספר ז' ימים אל ימי שנותינו בהם שבעים שנה כמו שרמזו הדרשנים בז' ימי חג הסוכות אל ימי שנותינו בהם שבעים שנה בדירת עראי בעולם הזה כדר בסוכה דירת עראי ולא דירת קבע וכן כיוצא בזה נאמר בהסגר ז' ימים לגמור בלבו שכל ימי שנותיו לא ישוב אל חטאיו אשר גרמו לו הצרעת וכן תרמוז הז"פ של הרחיצה. והנה נעמן לא הבין כלל מזה בגובה לבו לא שת לבו גם לזאת ויקצוף כו':

**יא**

**ויקצוף** נעמן וילך כו' רש"י ז"ל הנה אמרתי סבור הייתי אלי יצא הנביא וידבר אלי ויראה את החולי והניף ידו אל מקום הצרעת ע"כ. וכן הר"דק ז"ל שת"י וירים ידיה על אתר בית מחתא ותתסי סגירותיה פירש ואסף המצורע בשר המצורע כלומר מקום הצרעת ע"כ. והר"לבג ז"ל והניף ידו אל המקום ר"ל אל המקום אשר הוא עובד שם השם ית' ע"כ. ומהרי"א ז"ל אלי יצא יצא יצא ר"ל אלי בעבור כבודי יצא יצוא לקבל פני אל פתח השער ועמד שם ר"ל וגם חשבתי שיהיה תמיד עומד לפני מעומד כמו שעושים בני אדם לפני מלך או שלטון שלא ישבו לפניהם והניף ידו אל המקום שהוא מצוה שארחץ בו והוא הירדן יניף ידו עליו ויעשה מעשים באופן שישפיע עליו כח לאסוף הצרעת ובאומרו כן הייתי רואה שהוא רפואה בדרך נס אמנם כעת שחושב הנבי' שע"י הרחיצה יטהר הצרעת אין זה בנס אלא ברפוא' טבעית הלא טוב אמנה ופרפר כו'. **ולעד**"ן במה שזכרתי בכלי חמדה וארחיב בו יותר כי נעמן הקפיד שחשב יצא להקביל פניו אל הדרך שבין בית המלך לבית אלישע ולפחות בעמדו על הפתח של הבית ראוי שיצא והוא לא עשה לא זה ולא אותו אלא שלח לו ע"י שליח והוא בזיון ז"ש אמרתי אלי יצא מפתחו והלאה להקביל פני או לפחות יצוא דהיינו אל הפתח ועמד שם בעמידה כמתפלל מעומד וקרא בשם ה' אלהיו וחשבתי שלא יעשה תרופה טבעית כי אם בשם השם יתברך לבד עד שאפי' כל הדברים הטבעיים יחייבו היות מצורע הוא יניף אל המקום ואסף המצורע בהפך ממה שפי' בנרפא נגע הצרע' מן הצרוע שפי' נרפ' נגע הצרעת מן הצרוע נמשכ' התרופ' וכאן אמ' נעמן חשבתי יש לי כח לרפאת את נגע הצרע' אפי' המצור' ר"ל מהמחוייב כפי טבעו להיות מצורע. ואפשר שאמר יצא יצוא הכפל פעם אחת יצא להקביל פני בבואי

וגם בהליכתי יצוא ללות אותי ואפשר שאמר והניף ידו אל המקום אל השי"ת שנקרא מקום. והיותר נכון לפי שכבר אמר וקרא בשם ה' שאל המקום הוא אל המקום שנבחר לבית המקדש וז"ש אל המקום ולא אמר על המקום:

**יב**

**הלא** טוב אבנה ופרפר וכו' הר"דק ז"ל כתוב בבי"ת וקרי במ"ם והיה הנהר נקרא אבנה ואמנה עם בי"ת ועם מ"ם הלא ארחץ בהם וטהרתי אם בטבילה אטהר ארחץ בהם ואטהר ואדוני אבי ז"ל פירש הלא בכל יום אני רוחץ וטהרתי בתמיה וכי אני טהור בעבור זה וכן פי' רבי יונה המדקדק ע"כ וכן הר"לבג ז"ל. ומהריי"א ז"ל ארחץ בהם וטהרתי בניחותא יודע אני שאם ארחץ בהם אטהר מהטינופת אבל לא מהצרעת וז"ש וטהרתי ולא אמר ורפאתי או ונאסף הצרעת עד כאן. והרב ב"ע ז"ל אמר כי זה הכתו' מורה על גודל לבבו וגאותו המחייב הצרעת כי מה לו להשתבח בתהלת מימי דמשק ולבזות את כל מימי ישראל. **ולע"דן** כי נעמן חדא ועוד קאמר. חדא הלא טוב אבנה ופרפר מכל מימי ישראל ואם כן למה בחר במימי הירדן ולא גזר על ידי מימי דמשק רפואתי ועוד קשיא לי על דברי הנבי' שאם כוונתו לתת כבוד לארצו הלא ארחץ בהם וטיהרתי ר"ל הי"לל הנביא שארחץ בהם במימי ישראל הנזכר וטהרתי א"כ למה בחר במי הירדן יותר מזולתם כי לא הבין בכוונת הנביא מה שכתבנו לעיל ועוד לאלוה מילין וכמה וכמה כוונות אחרות אשר כיון אליהם אלישע ונעמן יען שלא הבינם קרא תגר והרהר אחרי דבר הנביא והוא או' הלא ארחץ בהם בכל אחת ממימי ישראל הנזכר כי מה סגולה יש בירדן יותר משאר מימות ישראל וכמו שאין יתרון במי הירדן ממימי אבנה ופרפר היותר טובים מכלם יחדיו ויכריע שהם שתי תמיהות שתמה נעמן על דברי הנביא כאמור מאו' שנית הלא ארחץ בהם דהי"לל הלא טוב אבנ' ופרפר נהרות דמשק מכל מימי ישראל לרחץ בהם וטהרתי ואו' ויפן נראה שאולי היה חושב שידע אלישע איך הוא הולך בקצף וכעס ואם נביא הוא ישיג כן ויצא לפייסו או לעשות כדבריו להניף ידו עליו ולאסוף אותו מצרעתו ולזה ויפן אל אחריו לצד פתח הנביא אם יצא אחריו להסיר כעס מלבו ולהעביר רעה מבשרו בהנפת יד לאסוף המצורע ז"ש ויפן וכשלא ראה שום התעוררות כי אין יוצא אז וילך בחימה גדולה שהוא יותר מקצף כמו שלמדו חז"ל מפסוק חימה אין לי כי בערה בו חימה עזה ויכריע כן יתור וילך בחימה שכבר נזכרה הליכה וקצף ויקצוף נעמן וילך.

**יג**

**ויגשו** עבדיו כו' רש"י ז"ל אבי כמו אדוני. הלא תעשה וכי לא תעשהו אפי' אמר לך דבר טורח ואף כי אמר קל וחומר שאמר לך דבר קל רחץ וטהר ע"כ וכן ה"רדק ז"ל וכת"י אלו

פתגמא רבא מליל עמך כו' וטהר ת"י ואיתסי כי טהרתו היא רפואתו. וכן (מהר"לבג) [מהרי"א] ז"ל. והוסיף לפרשו בניחותא כי לפי שעבדיו ראו שביזה דבר הנבי' אמרו לו אבי דבר גדול דבר אליך הנביא כי דבר גדול ונפלא הוא מ"ש הנביא ואף שאמר אליך רחץ וטהר בלבד סוד גדול יש באותה הרחיצה ואל תבזה רפואתו ולכן הלך נעמן לירדן ונטבל ע"כ. **ולע"דן** לדקדק שהלשון של הפסוק בלתי מכוון שאומ' אבי דבר גדול הנביא דבר אליך הלא תעשה והי"לל דבר גדול דבר אליך הנביא. ובכלי חמדה כתבתי בזה ועתה ארחיב הענין בדקדוק. עוד כפל וידברו אליו ויאמרו אבי כי די בדיבור או אמירה. ונראה כי בראות עבדיו שביזה את הנביא ושמע אלישע הולך בכל המדינות שהחיה את המת וכיוצא וא"כ למה תבזהו ותבזה דבריו ותבזה את מימי ארצות ישראל פן תכוה בגחלתן ותוסיף יגון וצרעת על יגונך ז"ש ויגשו עבדיו וידברו אליו קשות אין דבור אלא קושי דכתיב דבר אדוני הארץ אתנו קשות ולזה כתיב ויגשו עבדיו אשר הם מתי סודו נגשו עדיו כדי שלא ישמעו הדברים בין שאר העם ואח"כ ויאמרו ודברו רכות אבי דבר גדול הנביא ר"ל הנביא הזה דבר גדול ומוחזק בנביאו' ואיך תהיה מתעתע בנבי' השם וכיון שהנבי' דבר גדול א"כ ראוי ומחוייב שאשר דבר אליך הלא תעשה אותו הואיל ויצא מפיו ראוי לקיים דבריו ואף גם זאת טען' אחר' כי אמ' אליך דברי' של טעם שאמר רחץ וטהר שתרחץ ותטהר מדותיך אלה ותשנה כל אשר אתה בו מן הגאוה ומלשון הרע וכיוצא שזה רמזה הרחיצ' ע"ד רחצו הזכו וכפי הכוונו' שפירשנו למעל' בפ' וישלח אליו אלישע ואו' וטהר הוא לשון צווי שלא אמר לך ותטהר בלשון הודעה אלא וטהר שבזה רמז לך שתטהר מעשיך:

**יד טו**

**וירד** ויטבול בירדן כו' מהרי"א ז"ל כבשר נער קטן רך וטוב וטהור מכל צרעתו. **ולע"דן** שכאן גילה היות המים מסוגלות לרפאת חליו שהיה מגאו' ורפואתו השפלות והירידה והענוה כמים הנגרי' ארצה אל המקום השפל וז"ש וירד ויטבול בירדן וירד לשון יריד' תחילה ואחר כך טבל מסכים עם היריד' וז"ש כדבר איש האלי"ם שירד לתוכן כוונ' דבר איש האלי"ם וכן עשה בפועל ועל אותה הכוונ' עצמ' ולזה וישב בשרו כבש' נער קטן כי קבל עול מלכו' שמי' בלבו וגר שנתגיי' כקטן שנולד הוא וז"ש כבש' נער קטן ויטהר מכל עון ומכל צרעת דהא בהא תליא ויוכיח כן אומ' תכף לזה:

**וישב** אל איש האלהים הוא וכל מחנהו מה שלא עשה כן בפעם הראשונה שאמר בסוסו אבל עתה בא לכבדו אל איש האלהים ויבא ויעמוד נעמן לפניו כעבד לפני רבו ולא כמ"ש ועמד וקרא בשם כו' כדפרשית. וקרוב לזה כתב מהרי"א ז"ל ב"מש ויעמוד לפניו במורא

גדול כאדם שעומד לפני האלהים או אמר ויעמד לפניו בעת שהיה טהור מצרעתו ויבוא אל ביתו ויעמד לפניו אבל קודם טהרתו לא רצה הנביא אפי' לראות אותו. ואמר מלבד רפואת הגוף נתחדשה לו רפואת הנפש כי הנה נא ידעתי כי אין אלהים בכל הארץ כי אם בישראל וכיון שכן הוא ועתה ראוי שתקח נא ברכה מאת עבדך שזו דרך ברכה ושבח על שזכיתי לידיעה זו ולא שכר הרפואה היא זאת עד שלא תקח אותה ז"ש ואתה קח נא רוצה לומ' ועתה שהגדתי לך התחדשות ידיעה זו אשר ידעתי כי אין אלהים בכל הארץ קח נא ברכה מאת עבדך. עוד אפשר ב"מש במסי ע"א שאין לקבל מתנ' מעובד אלילים ביום אידו משום דאזיל ומודה ואם בקי בו ויודע שאינו עובד מותר לקבל ממנו. ומתניתין תנן ביום שעלה בו מן הים דאסור משום דאזיל ומודה כ"ש ביום שנאסף מצרעתו דאזיל ומודה. לז"א נעמן מקדם ומאז שהייתי עובד אלילים היה ראוי ומן הדין אסור לך לקבל ממני דורון אבל עתה שידעתי כי אין אלהים בכל הארץ אלא בישראל ועתה א"כ קח נא ברכה דליכא למיחש לאזיל ומודה וזהו לשון ועתה. ושמא תאמר חושש אני משום צרות עיניך לז"א ברכה כלו' ידעתי לקיחתך היא ברכה אלי ואל כל משלח ידי להניח ברכה אל ביתי הוא א"כ קח נא. וחז"ל אמרו במכילתא יתרו אמר גדול ה' מכל האלהים אמרו שלא הניח יתרו ע"א בעולם שלא עבדה לכך אמר מכל האלהים ורחב אמרה כי ה' אלהיכם הוא אלהים בשמים ממעל ונעמן הודה בדבר יותר שנ' הנה נא ידעתי כי אין אלי"ם בכל הארץ כי אם בישראל ע"כ ומה שהודה בדבר יותר זהו במ"ש בלשון שלילה כי אין אלהים בכל הארץ כי אם בישראל. ורש"י ז"ל ברכה מנחת שלום של הקבלת פנים ששואל תלמיד או עבד בשלום רבו שלודו בלעז ע"כ וכן הר"דק ז"ל וכן הר"לבג:

**טז**

**ויאמר** חי ה' רש"י ז"ל אם אקח שדמי עבוד' אלילים מעורבים בו ע"כ וה"רדק ז"ל אשר עמדתי לפניו שאני רגיל לעמוד ולהתפלל לפניו ושבועה זו למד מרבו אליהו. ויש מפרשים אשר עמדתי לפניו על אליהו חי ה' וחי אליהו אשר עמדתי לפניו עד כאן ומהרי"א ז"ל לא לקח מידו לפי ששם תכליתו כדי שידע כי יש אלהים בישראל ולא מפני הממון שהיה כסף ובגדים כי אין לנביא חפץ בעושר ולא להתכבד בחליפות בגדי'. וגם לפי שהפועל ההו' היה מהשי"ת והנביא לא עשה בזה כלום לא רצה לקתת שכר ממה שלא טרח בו עד כאן. **ולע"דן** לדקדק מאחר שנשבע חי ה' אם אקח איך עלה בדעת נעמן להפציר עוד שכתוב ויפצר בו לקח' וימאן. ונראה אפשר שבתחילה שם נעמן זהובים וחפצים לפני אלישע ואל זה אמר קח נא שהוא בעצמו יקח ועל זה נשבע חי ה' אם אקח והבין נעמן שהשבועה היתה אם אקח אני אבל אם יתן לו נעמן ויפציר בו לא נשבע על

זה ולזה ויפצר בו לקחת מה שהיה נותן לו בידו נעמן ועכ"ז וימאן כי הכל בכלל בין אקח אני בידי ובין אם אקבל מה שתתן לי. עוד אפשר ששבועת אם אקח פירושה אם אקח לעצמי אבל לתת לתלמידיו שרי לזה ויפצר בו לקחת לזולתו וימאן ואעפ"י שזה הענין סתו' ילמד סתום מן המפורש מ"מש גחזי לנעמן אדוני שלחני לאמר באו אלי שני נערים מהר אפרים תנה נא להם ככר כסף וכו' להם דוקא כי לא לי ובזה לא היתה השבועה ואין האמת כן אלא השבועה כוללת הכל או שדעת הנביא היה שלא לקבל מעות אפי' לאחרים לו הונח שנאמ' שלא נכלל ב"מש אם אקח אלא לקחה לו לעצמו. עוד אפשר דרך הלצה ויפצר בו נעמן הפציר בו באלישע ע"ה בטענת לקחת כלומר ידעתי שאינך צריך למתנתי אלא דעתי הוא לקחת כי הנתינה לך לקיחה היא אצל האמת ע"ד מה שכתוב ויקחו לי תרומה שלא אמר ויתנו לי תרומה כי לפי האמת נתינת התרומה לקיחה היא. עוד אפשר שאמר ויפצר בו לקחת ע"י זולתו מנעריו שיקח וז"ש לקחת כי השבועה היתה אם אקח הוא בעצמו ועכ"ז וימאן:

**יז**

**ויאמר** נעמן וכו' רש"י ז"ל ולא לשון בקשה לשון הלואי יותן נא מאדמה זו של ארץ ישראל שהיא משא שני פרדים ואשאנה לעירי ואעשה אותה מזבח עד כאן וכן ה"רדק ז"ל והוסיף לומר ולא היה יכול הוא לקחת האדמה בלא רשות אלא שלא רצה לעשות המזבח להי' בגזילה אם לא ברשות הנביא והמלך עד כאן וכן הר"לבג ז"ל. ומהרי"א ז"ל ולא יותן וכו' לשון בקשה והוסיף כי האדמה שהיה מבקש היא מתחת רגלי הנביא ומביתו כדי לעשות מזבח אדמה להשי"ת ולהקריב לו קרבנות כי לא יעשה עוד עולה וזבח כי אם להשי"ת עד כאן. ובדבריהם מובן קושיית ה"רדק ז"ל כי הוצרך לקחת רשות לפי שרצה יהיה ממקום מושב הנביא ביחוד ולזה שאלו מאת הנביא שאילו היה מעפר זולתו היה יכול לקחת הוא בעצמו ומי יאמר לו מה תעשה. ואם רצה לקחתו ברשות היה מהמלך לבדו אלא ודאי מעפר מושב הנביא רצה ולכך שאלו מהנביא כי לו יאתה לתתו. וכתב מהרי"א ז"ל כי לא נתברר בפסוקים אם ניתן לו אם לא כי אפשר שניתן לו ולא הזכירו כן הפסוקים. ואפשר שלא ניתן לו כדי שלא יקנאו בו ארם באומרם שנתגייר ולזה אמר לו לך לשלום כלומר לא תוליך עמך דבר קטטה וכיוצא וברוך היודע יתבר' ויתעלה שמו.

**ולע"דן** לפי שהנביא שנא לקבל מתנות מפני כבוד השי"ת כי האיש העומד לפניו אין כבודו שיחזר על הפתחים של הנדיבים מק"ו מהעומד לפני מ"בו שאם יחזר על הפתחים בזוי המלך הוא ואף על פי שאפשר שהמלך לא ידע בחסרונו כי עיני בשר לו אמנם

מ"מה הקדוש ברוך הוא אשר עמדתי לפניו לשרתו ולברך בשמו והוא חי העולמים חיות לכל העולמים כמו שאמרו חז"ל ואתה מחיה את כולם מחיה וכלכלה את כולם בחי"רק ולזה לא אקח מכל אשר לך כי הוא ידע חסרוני והוא נתן ויחזור ויתן לעומת זה ענה נעמן ואמר אתה אינך רוצה לקבל מתנות גופניות ועניינים מדומים ואני בעוניי מענייני שלימות הנפש הלואי יותן לי משא צמד וכו' כי דבר מתנה משלימות הנפש על זאת ישאל כל מבקש ה' ולא יבוש ושמא תאמר ואיך אתן עפר מעפר קדוש בידך לז"א כי לא יעשה עוד עבדך עולה וזבח לאלהים אחרים ואפילו לשם אלהים קדושים הוא יתברך לא אקריב מצד היות שיתוף בשם זה לאלהים אחרים כי אם להי' לפי שבשם זה הוא מיוחד ואין לזרים שיתוף בו חלילה וכמו שאמרו בס"ה זובח לאלהים וחרם כדי שלא ישתתפו בו כל הנקראים בשם אלהים בלתי להי' לבדו ולזה בכל הקרבנות כתיב קורבן להי' ולא נזכר שם אלהים. וז"ש כי אם להי' כי כבר נגלו לו תעלומות חכמה. וראה בעיניו ענייני הנביא אלישע וקדושתו שונא בצע ומתנות.

**יח**

**לדבר** הזה יסלח וכו' רש"י ז"ל בית רמון שם ע"א והשתחויתי על כרחי כששוחה אדוני והוא נשען על ידי עד כאן. והרד-ק ז"ל בהשתחוייתי מלעיל בשני פשטין והוא שם יאמר ממנו השתחויה ובמשנה שלש עשרה השתחויות היו במקדש. יסלח ה' לעבדך נא כתיב ולא קרי כמו כן יסלח ה' לעבדך והכתיב רוצה לומר שאל מאל שיסלח לי עד כאן. וכן הר"לבג ז"ל שאומר לדבר הזה רוצה לומר שאל לי מאת השי"ת שימחול על הדבר הזה לעבדך בבא אדוני כו' שאני מוכרח עד כאן וכן מהרי"א ז"ל. **ולע"דן** לדקדק יתור בהשתחוייתי בית רמון יסלח ה' לעבדך בדבר הזה כל זה מיותר כי די באו' לדבר הזה יסלח ה' לעבדך בבא אדוני בית רמון להשתחוות שמה והוא נשען על ידי והשתחויתי בית רמון. **ונראה** כי נעמן כאשר קבל עליו עול מלכות שמים וידע כי אין עוד מלבדו כבר הסכים שאפילו בעת השתחוייתו יכוין לבו לשמי' אלא מפני שהאדם יראהו לעינים משתחוה לבית רמון ושם אליל לז"א על דבר הזה יסלח ה' לעבדך בבא אדוני בית רמון להשתחוות שמה שההשתחויה של אדוני היא שמה לאליל והוא נשען על ידי ואני מוכרח להשתחוות עמו במעשה ההשתחוייה לבד לא בתכליתה כי הוא לע"א ואני אכוין מעתה לשמים ז"ש והשתחויתי בית רמון לא אמר לבית רמון חלילה כי ההכרח לא יתיר עבודה לאליל אבל והשתחויתי בית רמון אבל לגבוה באופן שעל היות השתחוייתי בבית רמון ואף על פי שהיא לשמים בזאת הבחינה צריך אני סליחה ז"ש בהשתחוייתי בית רמון צריך שיסלח נא ה' לעבדך בדבר הזה רוצה לומר בדבר

הזה לבדו הנזכר מהשתחויתי שמה צריך שיסלח ה' אותי ואף על פי שאין דבר אחר עמו דהיינו ההשתחויה לבית רמון עצמה ולאליל אשר בה שאותו הדבר לא ניתן לימחל ואיני שואל עליו מחילה בדבר הזה הנזכר מהשתחוייתי בית רמון. דהא קיימא לן שהמשתחוה וכורע בכריעות התפילה ועובד אלילים עובר לפניו אסור לכרוע כדי שלא יראה כמשתחוה לעובד אלילים ואף על פי שלבו לשמים וז"ש בדבר הזה לבד מהיות השתחוייתי בית רמון ואף על פי שאינה אלא לשמים ורחמנא ליבא בעי עכ"ז צריך אני סליחה. עוד אפשר שהכתוב הזה מקושר עם הקודם שהוא שאל עפר אדמת ישראל לעשות מזבח כפרה להקריב עולה וזבח כאילו הורה בזה שכוונתו להרבות חטאות ואשמות ואחר כך יקריב קרבנות לכפר והדבר הזה אם כן יהיה לו לפוקה ולמכשול כי ירבה לחטוא כי נכון לבו בטוח בקרבנות והדבר הזה אם כן מזיד הוא ואין קרבן אלא לשוגג כנודע לזה אמר נעמן ולא יותן לי וכו' כי לא יעשה עבדך עולה וזבח כי אם לה' והתכלית בעולה וזבח הוא כדי לכפר עלי הדבר הזה ז"ש לדבר הזה יסלח ה' לעבדך וכו' ולא לזולתו אני רוצה העולה וזבח וז"ש בהשתחוייתי בית רמון לבד הוא שאני רוצה שיסלח ה' לעבדך בדבר הזה הנזכר מהמזבח אדמה ועולה וזבח שאין כוונתי להשתמש בעולה וזבח לסליחת עון זולת בהשתחוייתי והשנות אומרו בהשתחוייתי בית רמון יסלח ה' הוא כמו שלילת עונות אחרים ובאומ' בדבר הזה כוון אל המזבח ועולה וזבח הנז' בפסוק הקודם והפסוקים מקושרים זה עם זה כאמור. עוד אפשר שאמר בדבר הזה לפי שידע נעמן כי אין הקדוש ברוך הוא מוותר מלהפרע מהחוטא אפילו עד כחוט השערה אלא מאריך אפוהי וגבי דיליה לזה אמר נעמן לפי שידע שסיבת הצרעת היא ע"א אחת מהם וכמו שכתוב והצרעת פרחה במצחו והיה חושש נעמן פן יבולע על ידי חטא ה"עא שיתחייב להצטרע עוד חלילה לזה אמר לדבר הזה יסלח ה' לעבדך כי שאר עונות היה זריז לבלתי חטא בהם כלל ואפילו הענין הזה של ההשתחויה איני שואל עליו סליחה לחלוטין אלא לשלא יתפרע ממני בצרעת אלא בזולתו מהעונשים ז"ש בהשתחוייתי בית רמון יסלח נא ה' לעבדך ר"ל נא מעתה יתן לי דיבור מסליחה ולא סליחה החלטית אלא יסלח נא לבלתי הפרע ממני בדבר הזה של צרעת ובזה מובן שלא אמר יסלח נא ה' לעבדך הדבר הזה ב"הא אלא בדבר הזה ועל כן אמ' לו לך לשלום כלומר הנני נותן לך ברית שלום שהרפואה הזאת החלטית ולא תשוי אליך עוד כל ימי עולם:

**יט**

**ויאמר** לו לך לשלו' כו' כבר זכרתי מדמהרי"א ז"ל שאמר לו לך לשלום ולא נתן לו אדמה כדי שלא יקנאו בו ארמים באומרם שנתגייר נעמן ויתגרו בו. **ולע"דן** מה שזכרתי בפסוק

הקוד' שהבטיחו שילך לשלום ולא יפחד פן ישוב אליו הצרעת עוד כל ימי עולם. ברת ארץ רש"י ז"ל שם מדה של קרקע כמו צמדי כרם ארפי"נט בלעז עד כאן. וה"רדק כברת ארץ הוא שיעור מיל. והר"לבג ז"ל כברת ארץ היא ארץ הנעבדת אשר סביב העיר והרצון בו שלא הרחיק מן העיר שלא היה ביניהם כי אם שדות העיר (וכדומה) [וכרמיה] וגניה ע"כ וכן מהרי"א ז"ל:

**כ**

**ויאמר** גחזי נער אלישע תנחומא ולקחתי מידו מאומה אמר הב"ה אני אמרתי שלא יהא לך משלו מאומה ואתה חזרת ולקחת ממנו מאומה חייך מומו אתה נוטל שנ' וצרעת נעמן תדבק בך ע"כ. **ולע"דן** לדקדק או' אמר ה"בה אני אמרתי שלא יהא לך משלו מאומה היכן אמר ה"בה כן ואם לפי שאלישע נביא ה' לא רצה לקחת וימאן ואין כל זה אלא במלאכות ה' ניחא שיאמר אמר ה"בה אבל לשון אני אמרתי שלא יהא לך משלו ומאומה היכא איתמר. גם הי"לל אני אמרתי שלא תקח משלו מאומה מהו שלא יהא לך משלו מאומה. ונראה כי פשוט הוא שהם ז"ל דרשו קרי וכתיב דקרינן מאומה וכתיב מומה לשון מום ואמרו שכוונת הכתוב הוא כי הטעם שלא רצה אלישע ע"ה לקחת ממנו מאומה לפי שהיה בהם דמי ע"א וכמו שזכרתי למעלה באומ' אם אקח שדמי ע"א מעורבים בו ו"אכ משום אבקה של עבודת אלילי' לא נגע בה והנה מצינו מקרא מלא שכתוב לא ידבק בידך מאומה מן החרם והיית חרם כמוהו שיבוא זה ויאבד את זה ולזה אמר המאמר אמר ה"בה אני אמרתי שלא יהא לך משלו מאומה שבפסוק לא ידבק בידך מאומה מן החרם נאמר זה שהי"לל לא תדביק בידך מאומה אבל באומ' לא ידבק בידך מאומה מורה הוא דהכי קאמר שלא יהא לך משלו מאומה דכיון שדמי ע"א מעורבי' בו לא ידבק בידך מאומה כלל שהכל יאבד ולא יצליח וישאר לך העון ואדרבא יבא זה ויאבד את זה כמ"ש והיית חרם כמוהו: וכ"ז נרמז בקרי מאומה אמנם או' חייך מומו אתה נוטל דריש מהכתיב מומה כתיב חסר א"לף. ובדבריהם ז"ל יובן הכתוב שאו' כי אם רצתי אחריו דהי"לל חי ה' שארוץ אחריו ולקחתי מידו מאומה אלא פיו הכשילו לומ' בלשון הזה חי ה' כי אם רצתי אחריו ולקחתי מאתו חי ה' כי מומה יהיה מום ולא מעות. ומדוקדק לשון מאתו על המומה אשר אתו עמו ולא כתיב מידו ורש"י ז"ל הביא כאן מומה חסר א"לף לפי שהיתה לקיחה זו לו מום ע"כ וה"רדק ז"ל ויאמר גחזי בלבו. ומהרי"א ז"ל עתה כותב שני פלאים הי"א וי"ב שעשה אלישע: **ולע"דן** לדקדק מה עלה על דעת גחזי לעשות כן ואלישע מושבע חי ה' אם אקח מי יאמין לו. ועד קשה או' נער אלישע ולא אמר משרתו כדלעיל ויאמר משרתו מה אתן לפני מאה איש. ומהו תואר איש האלי"ם

כי ידוע הוא והיה די שיאמר ויאמר גחזי נער איש האלהים ומהו את נעמן הארמי הזה די שיאמר את נעמן מקחת מידו. ועוד דכיון דפתח ביה הי"לל חשך את נעמן מתת את אשר הביא שאינו צודק כפי ההגיון לומר חשך את נעמן מקחת מידו. ונראה כי גחזי לא עשה הפועל הזה כמשרת לאלישע דשמושה יותר מלימודה אבל עשה כנער מנוער מן המצות ז"ש ויאמר גחזי נער אלישע וטעה עוד כי היה לו ליתן אל לבו שאיש האלהים הוא לדעת כל אשר יעשה ולא יעלם ממנו א"כ נער אלישע כאלו אינו נביא היה בעשותו זאת ז"ש נער אלישע עם היותו איש האלהים ואמר גחזי טעות חסידות שהטעהו יצרו הרע והחומד ממון שאינו שלו ז"ש הנה חשך אדוני את נעמן הארמי הזה ר"ל העובד אלילים הזה היה מזכה אותו בקחת מידו מה שהביא הוא ברצונו הטוב ועתה חשך אותו ממצוה רבה ומנע טוב מבעליו שהיה בא לו טובה וברכה ע"י מה שנקח מידו את אשר נדר הביא והוקד' לשם הנבי' לחלק לתלמידי'. והמניעה הזאת עשאה בשבועה שאמר חי ה' אשר וכו' אם אקח ז"ש חשך כו' מקחת מידו את אשר הביא ע"י שבוע' חי ה' ולפי' זה חי ה' מקושר למעלה ולזה אמר גחזי אני לא נחה דעתי בזה שעשה אלישע אלא אם רצתי אחריו ולקחתי מאומ' לזכותו וליהנות ממנו. ותיבת כי לשון אלא והוא מהלשונות שהכי משמע בהן. ופשוטו של מקרא חי ה' נמשך למטה ושבועת גחזי היא שנשבע להרע ולמד מרבו המבדיל שנשבע לקיים קדוש שם שמים. עוד אפשר באו' הנה חשך כו' רוצה לומר אין כוונתי לעבור על דברי רבי אלישע חלילה אבל אצדד להתיר והוא כי הנה הוא חשך את נעמן הארמי הזה ומה שחשך הוא מקחת מידו מידו ממש ואת אשר הביא אבל דבר מועט ומאתו ולא מידו שרי ואפי' לנביא אלישע עצמו וכ"ש לי שהוא מותר לי ולזה אני נשבע חי ה' אשר אם רצתי אחריו ולקחתי מאתו מאומה אמר נשבע חי ה' שלא אקח את כל אשר הביא כי לא אעבור על דעת אלישע אבל בדבר מועט לא חשך מקחת מאתו וז"ש ולקחתי מאתו מאומה דדבר מועט לא אסר אלישע ועוד אעשה התר אחר שלא אקח מידו לידי אלא ולקחתי מאתו ולא מידו וכן בסמוך ויתן (אלישע נערו) [אל שני נעריו] וישאו לפניו קיים ולקתתי מאתו שבזה נעשה לו כהתר כי זה דרכו של י"צהר להטעות כיוצא באלו המרמות:

**כא**

**וירדוף** גחזי וכו' רש"י ז"ל ויפול ואיתרכין עד כאן. **ולעד"ן** יאמר לשון ויפול להורות כושר נעמן שכמעט הפיל עצמו מעל המרכבה לכבוד משרת אלישע לכבוד רבו עאכ"ו והיה זה גם כן לפי שראהו רודף אחריו ולא אחר נעריו כמ"ש וירדוף גחזי אחרי נעמן

את זה ראה נעמן ונצטער אולי מקרה רע הוא ז"ש וירא‍הו נעמן רץ אחריו לזה ויפול מעל כו' וזה ויאמר השלום כי כיון שאת' רץ לקראתי ביחוד ויאמר השלום:

**כב**

**ויאמר** שלום וכו'. **לע"דן** לדקדק מהו לאמר. ותיבת זה מיותרת דהי"ל הנה עתה באו אלי שני נערים.

**ונראה** כי ראה גחזי הדבר קשה להאמינו כי איך נשבע אלישע אם אקח ואחר כך יחזור לשאול את זה ראה והתקין במרמה וערמה זו שערך אדוני שלחני לאמר רוצה לומר היה שולח זולתי אבל אדוני שאני משרתו שלחני ביחוד לאמר כלומר כדי שאטעים באמירתי הדברים לפניך שאני יודע לאמר הדברים דבורים על אופנם וזה כי הנה עתה זה וכו' רצה לומר התר לשבועה שנשבע הנביא שהיא דווקא לקחת לעצמו אבל לבני הנביאים מותר ולא זו בלבד אלא שאף על פי שהם לנערים לא יגע בהם יד ז"ש הנה עתה זה רוצה לומר עתה זה לשמע אוזן ששמעו זה הענין שבאת אצלי ורפאתיך באו השני נערים מהר אפרים מבני הנביאים כאילו אמר בזה שמסיבתך נתעוררו בני הנביאים לשלוח שני נערים לשאול ממני ומאחר שאתה גרמת כן מדינא דגרמי אתה חייב והוא לא יגע יד במה שתשלח אלא תנה להם אתה תתן להם ולא לו והשבועה לא היתה אלא חי ה' אם אקח דהיינו לעצמו ובידו אבל לזולתו שרי ושאל בערמה שני מלבושי' לשניהם וכיס אחד לכולם כי הכיס ממון רב אולי לא ירצה ליתן שני כיסים זאת ועוד כי הנערים שבאו מהר אפרים בשליחו' בני הנביאי' באו וז"ש מבני הנביאים כלומר שלוחים מהם ולזה הכיס אחד כי אינו לנערים כדי שנתן כיס לכל אחד ואחד אבל החליפות שתים לשני הנערים ואמר בלבו גחזי שקרוב הדבר שישוה מידותיו נעמן ויתן שני כיסים ושני חליפות שכן היה לבסוף ויצר ככרים והנה מה שכתבתי מוכרח דא"לכ מאי ק"סד דגיחזי וכי האמין נעמן שאלישע נשבע שבועה ואח' כך חוזר לקחת לזה הוצרך לכל אלו ההתרות וערמות ומרמות ובכל זאת לא האמין אותו שהרי אמר לו הואל וקח ככרים והואל לשון שבועה כדחז"ל וכמו שיבוא כי לא היה דעת נעמן סובל שאלישע סובל כל זה:

**כג**

**ויאמר** נעמן הואל וכו' רש"י ז"ל הואל השבע ששלחך. בשני חריטים מיני בגדים וסודרי' כמו המטפחות והחריטים כך חברו מנחם אבל יונתן תרג' זה פילדוסין ואת שבספר ישעיה תרגם מחכיא והפותרין או' בשני חריטים בשני כיסים ארוכים פרידי"ש. אל שני נעריו של נעמן וישאו לפניו לפני גחזי עד כאן. וה"רדק ז"ל ככרי' כסף ה"שוא אשר בכ"ף הוא סימן הסמיכות בשני חריטים כדרש"י ז"ל ע"כ וכן הר"לבג בקירוב. והמתרגם ז"ל תרגם שורי לשון התחלה כאילו אמר מי יתן והיה שתקח הכל התחיל לקחת והתחלה

היא מהמצטרף אל הגמר. **ולע"דן** הואל יהיה לשון רצון הואילו פנו בי כלומר מי יתן ויהיה רצונך לקחת ככרים ועשה עצמו כאילו אינו רוצה ויפצר בו הפצרה מאד כי אף זו מכלל עקמנותו. ויתן אל שני נעריו דרך כבוד, ואגב אורחיהו יראו אם מגיע אותם אל אלישע אלא גחזי ויבוא אל העופל ובלי ספק שאמר להם אל תטרחו עוד והלכו להם כ"מש וישלח את האנשים וילכו:

**כד**

**ויבוא** אל העופל רש"י ז"ל תרגם יונתן לאתר כסי וישלח את האנשי' כדי שלא יראה אותם אלישע ע"כ. והר"דק ז"ל ביאר זה שכוונ' המתרגם לתרגם עופל מלשון עפולים שפי' תחתוניות ומי שיש לו תחתוניות נכנס למקום מכוסה וזהו לאתר כסי והוא פי' עופל לשון גובה במקום גבוה היה שם בית ושם הניחם כמו עופל ובוחן שהוא לשון גובה עד כאן וכן הר"לבג ז"ל שנתנו במקום גבוה וחזק כדי שיהיה נשמר שם יותר עד כאן. וכן מהרי"א ז"ל ויפקוד בבית הפקיד הכסף והבגדים שם שרצה להעלים מאלישע וזה לבדו בענין פקדון מן הקל ע"כ וכן הר"לבג ז"ל והוסיף לפרשו מלשון מנין שמנה המעות לדעת כמה סלעים או דינרין או מעין היו בו או לשון פקידות ויפקד המלך פקידים שמינה אנשים פקידים לקנות בגדים וזתים וכרמים כמו שאמר לו הנביא אלישע. העת לקחת את הכסף ולקחת בגדים וזתים וכרמים וצאן ובקר עד כאן. ובשלמא לשני הפירושי' ניחא אבל לזה הפי' איך יפקד פקידים לפני האנשים לקנות שדות וכרמים והוא שאלם בתואנת הנערים שבאו בשליחות בני הנביאים ואם היה זה אחרי שלוח האנשים אם כן הי"ל וישלח את האנשים ויפקוד בבית ואם נאמר שלפי שלא היו מבינים לשון הקדש ולא יבינו דבריו דבר עמהם לפקידים ואפי' בפני האנשים של ארם ולהיותו נבהל להון איש רע עין ולזה אפשר שהוכיחו אלישע ע"ה על שני העניינים העת לקחת כסף האחד והשני הודיעו לא די שלקחת כסף אלא שנתת לפקידים לקנות בגדים וזתים וכו' בפני האנשים כי לא היתה עת רצון לקחת בה זתים וכרמים בפניהם להכחיש דבריך הראשונים שאמרת שהיא לשני הנערים שבאו מהר אפרים אבל עדיין יקשה לזה הפי' ל' ויפקוד בבית מאן דכר שמיה שם פקידי' אבל לפי' מנין או פקדון ניחא לשון בבית. **ולע"דן** לפרשו לשון פקודי ה' ישרים והכוונה ויפקוד שצוה בבית שלא יגידו דבר או צוה להם אני הולך אל הנביא לדעת רצונו האם לחלק הכל וכיוצא מהתואנות וטענות וצוה אותם שכאשר ישלח להם מעם הנביא לעשות לא ישנו את תפקידו וישלח את האנשים וילכו בהטעה זו שהטעה אותם:

**כה**

**והוא** בא ויעמד אל אדוניו כו' הר"דק ז"ל מאן גחזי כן כתיב בלא י"וד מאין ושניהם שוים כי מאן כמו אן הלכתם היום. אנה ואנה אילך ואילך ע"כ. וכן הר"לבג כתיב מאן וקרי מאין והרצון בו מאין בא ואפשר כי אם לא היה משקר היה לוקח בחטא שחטא דרך אחרת כאלו תאמר שישיב לו מה שלקח באופן שיתבאר לנעמן שלא היה מאלישע אך גחזי עשאו מעצמו אך מפני שכחש לו והוסיף בעונו לקח ממנו זאת הנקמה עד כאן. וכן מהרי"א ז"ל. **ולע"דן** לדקדק לשון ויעמד אל אדוניו ולא אמר לפני אדוניו ומהו מאן גחזי דכתיב. ונראה כי גחזי בא ועמד כאילו לא הלך אנה ואנה. וסוף סוף מפני שקרוב הדבר שהכרת פניו תענה בו שהלך כי המרוצה ללכת אל נעמן וגם בחזר' כדי שלא יתעכב יתלהבו הפני' והמצטרף לזה מעשה מכוער כזה שבלי ספק נפלו פניו מעמוד לפני אלישע ממש פנים בפנים ולזה אמר הכתוב והוא בא ויעמוד אל אדוניו ולא לפני אדוניו אלא מן הצדדין ואלישע נתן אל לבו ויאמר אליו מאן גחזי פשוטו מאין ורמז לו לשון מאון כמו כי אם מאן אתה לשלח את עמי ר"ל האם מאנת גחזי בדברי כי רוח ה' היתה מפעמו אל אלישע שגילה סודו אל עבדו הנביא כדמסיק לא לבי הלך עמך וכו' ותשובתו לא הלך עבדך היא הפילה אותו במהמורות כי היה לו להשיב איזו טענה או איזו תואנה לומר הלכתי למקום פלוני כי כן הכרת פניו תענה בו מהתלהבותם כמו שכתבתי באופן שאפילו לא היה אלישע איש האלהים היה מכיר בפניו שאין ספק שהלך אחרי נעמן כל שכן מהיותו איש האלהים ולזה כתיב כאן ויאמר אלישע מאן גחזי ולא כתב ויאמר איש האלהים כי לאמירה זו אשר בה נתן אל לבו שמאן וממאן היה בדברו לא היה צריך נבואה להכיר הדבר בדרך כלל והוא השיב ויאמר לא הלך וכו' אז השיבו מכח הנבואה כל פרטי הענין כדכתיב ויאמר אליו וכו' ואמר לא הלך לבי לומר כי דבר כזה אשר הושפע אליו בנבואה שגילתה לו כל פרטי הדברי' אין צריכה לפנים כי הלב מבין שכזה הלך והנבואה הוצרכה לפרטי העניינים בדקדוק לא להשיג כלל הענין כי מושג הוא מאומד הלב:

**כו**

**ויאמר** אליו לא לבי הלך וכו' במס' סוטה פ' עגלה ערופה העת לקחת הכסף ולקחת בגדי' וזתים וכרמים כו' ומי שקל כולי האי כסף ובגדים הוא דשקל א"ר יצחק באותה שעה היה אלישע עוסק בשמנה שרצים א"ל רשע הגיע עת ליטול שכר שמנה שרצים וצרעת נעמן תדבק בך. חזא דהוה פרחא צרעת עלוי רישיה עד כאן. ורש"י ז"ל כתב בגמ' ח' דברים כתובים בפסוק הזה כסף. בגדים. זתים. כרמים. צאן. בקר. עבדים. שפחות. העת לקחת הגיעה עת לקחת שכר תורתך בעולם הזה ע"כ וא"כ נזכרו שמנה דברים

בפסוק הזה כנגד שמנה שרצים שהיה עוסק בהם אלישע וזה רמז לו ששכר יגיעתו בפרק שמנה שרצים הגיעה עת לקחת בשכר טרחו בשמנה דברים אלה הנזכרים בפסוק ולא אמר הפסוק לקחת מנעמן אלא לקחת שכר טרחו וה"א של העת לא תהיה ה"א התימה אלא ה"א הידיעה שהודיעו אלישע שהעת הזאת עת לקחת את הכסף ולקחת השמנה דברים הנזכרים בפסוק בשכרו ומובן בדרשת חז"ל אומ' לשון לקיחה בכסף ובגדי' לפי שהם השני דברים שלקח מנעמן אמנם הששה דברים הנותרים נכללו בלקיחות הנז' לומר שעתה עת לקחתם בשכרו ועמלו בעה"ז. ורש"י ז"ל פירש כאן בפסוק העת לקחת את הכסף להתעשר ולקחת ממנו בגדים וזתים וכו' ע"כ. וה"רדק ז"ל לא לבי הלך עמך בתמיה כלומ' כי לבי ומחשבתי היה עמך בלכתך וידעתי מה שהלכת ועשית העת פתח הה"א והיא לתמיהה כלומר אם עת שהלכת לקחת לא ידעתי. וזתים וכרמים כתרגומו וחשבת בלבך למיקני זתים וכרמים וכו' כלומר חשבת לקנות מהכסף כל זה עד כאן. והר"לבג ז"ל לא לבי הלך כאשר הפך וכו' רוצה לומר לא הלך לבי ממני עד שיעלם ממני מה שעשית כאשר הפך איש מעל מרכבתו לקראתך והוא נעמן כי בודאי אני יודע כל זה ע"כ. וכן מהרי"א ז"ל במה שאמר לא לבי הלך כדהר"לבג ז"ל ובמ"ש העת לקחת כלו' האם היה העת הזה שהוא עת התקדש ש"ש לעיני העמי' האם היה עת ראוי והגון לשתקח כסף ובגדים ולפי שגחזי הפקיד המעות לקחת זתים וכרמים כו' לכך אמר זתים וכרמים וכו'. **ולע"דן** לפרש לא לבי הלך וכו' הוכיחו כי בלכת נעמן שמח וטוב לב מהתרפאותו וראך רודף אחריו נשפך לארץ כבידו כי לא ידע מה היא מרוצתך שכן כתיב השלום ויאמר שלום כו' לז"א לא לבי כו' וכי לא לבי הלך ממני ויתר ממקומו בעת ההיא כאשר הפך איש מעל המרכבה שהירידה ההיא תקרא התהפכות לקראתך למה צערתו והפכת שמחתו לצער גדול העת לקחת את הכסף כו' ר"ל היה לך ללמוד ממני שחשק החכמה והנבואה גרמה לי להשליך כל אשר לי אחרי גוי שהייתי חורש בי"ב צמדים ז"ש העת לקחת את הכסף בתמיהה אחר עמדך לפני זמן רב משרת אותי לא היה לך לרדוף אחרי הבלי העולם כי אין העת הזה לקחת כסף כי עתך עת דודים היתה לקחת כוסף אמיתי ותשוקה נכבדת לא כסף ובגדים. ואפשר לפרש העת לקחת כו' ה"א השאלה לפי שגחזי חשב שנעלם מעיני אלישע כל אשר עשה לכן עתה כמתלהלה יורה זקים ואומר לו העת לקחת כלומר היתכן שבעת הזאת כרגע אשר נחבאת ממני ללכת לקראת נעמן כעת הזאת היכולת לעשות כ"כ עסקים שעשית הלא הם לקחת את הכסף ולקחת בגדים וזתים וכרמים וזה יהיה כפי מה שפיי' למעלה גבי ויפקוד בבית מלשון צווי שצווה בבית מה שיקנו לו מהמעות זתים וכרמים וכו' ז"ש העת לקחת את הכסף

ולקחת בגדים וזתים וכו' אפרין נמטייך כיון שאתה זריז כ"כ עד שבעת קטנה עשית כל אלה העסקים. או אפשר העת בתמיה וכי היה מוכרח בעת אחת למהר שלל וקחת את הכסף ואת הבגדים ובעיתה תחישנה לקחת זתים וכרמים וכו' מה זה ההתלהבות והמהירות המביא לידי חרטה מכמה פורענות שתבוא עליך.

**כז**

**וצרעת** נעמן תדבק בך כו' הר"דק ז"ל הוי"ו כמו הווי"ן הנוספים שפירשנו או יהיה דבר נסתר עמו ופירושו הכסף נתון לך והצרעת ובזרעך לעולם לא אמר בכל הבנים שיצאו ממנו עד עולם אלא באותם בנים שהיו לו שתדבק הצרעת בו ובהם לעולם שלא ירפאו ממנה. ואם גחזי חטא בניו מה חטאו אלא מלמד שבניו ידעו בדבר וכבר הרחבנו בספר שמואל בקללה שקלל דוד את יואב עד כאן. והר"לבג ז"ל ובזרעו לעולם רוצה לומר כל ימיהם או עד היובל ע"ד ועבדו לעולם עד כאן. ומהרי"א ז"ל וצרעת נעמן כד"הרדק ז"ל שמאחר שהוא נתן הכסף ובגדים כופר תרופת צרעתו ואתה לקחתו ראוי אם כן שתקח גם כן הצרע' עמו וזהו וצרעת נעמן וב"מש שגם נתחייב באותו העונש על שכחש לו ונשבע שבועת שוא כמו דברי חכמים ז"ל הואל וקח ככרים שנשבע לשוא וחז"ל אמרו לעולם עד עולם של יובל חמשים שנה. ולי נראה שלא קלל מזרעו אלא את אשר לא נולדו עדיין לפי שהאדם כולל את זרעו אשר לא נולדו עדיין כי הם כלולים בו וכמו שמברכתו יבורכו יוצאי חלציו כן חס ושלום מקללתו יקוללו. האמנם הייעודים האלה הם בתנאי שאם הבנים הבאים אחריו יהיו ישרים ודאי שיבטלו הגזרה ואם חס ושלום הבנים אוחזים מעשה אבותיהם בידיהם אז ישארו באותו העונש. וזה כי הייעודים האלהיים הם כפי הכנת המקבלים וכמו שאמר רגע אדבר וכו' ורגע וכו' וכיוצא בזה תשיב בבני עלי ובזרע יואב ודומיהם עד כאן. והדין עמו בזה שהרי בפיי אמרו בגמר' גבי בני עלי אם יכופר בזבח ובמנחה בזבח ומנחה אינו מתכפר אבל מתכפר הוא בתורה וגמילות חסדים. אמנם מ"ש מהרי"א ז"ל שלא קלל אלא הבנים שיוליד גחזי הוא הפך פשט הפשוט שאמרו חז"ל גבי וארבעה אנשים היו מצורעים פתח השער זה גחזי ושלשה בניו. והטעם אשר נענשו והם גדולים כד"הרדק ז"ל שאף הם ידעו בדבר ולא מיחו בו. **ולע"דן** מה שזכרתי בכלי חמדה היות צרעת נעמן ביחוד מסוגל להדבק בו בגחזי יותר מזולתו ממיני הצרעת לפי שזה גדול לפני אדוניו וכן גחזי גדול לפני אדוניו נוהג שררה ומורד בו. ואמר ויצא מלפניו וכו' כי באור פני אלישע לא ישלוט בו כל רע אכן ויצא מלפניו ואז אחרי צאתו מלפניו היה מצורע כשלג. והיה זה לו מעון החמדה לקחת גזל כי נעמן לא נתן אלא לאלישע וחילול ש"ש בקחת ממנו מחיר הרפואה שהיה מתקדש ש"ש בראותו

היות הנביא שונא מתנות ונשבע לשוא גחזי לחז"ל. ועוד שהיה עינו צרה בתלמידים שלא היה מניחם להכנס לפני אלישע שכן אחרי שנדחה גיחזי נתרבו התלמידים כמו שאזכיר בסמוך בס"ד בפסוק ויאמרו בני הנביאים אל אלישע כו':

**1**

**א**

**ויאמרו** בני הנביאים כו' במס' סוטה פ"א שנו רבותינו לעולם תהא שמאל דוחה וימין מקרבת לא כאלישע שדחפו לגיחזי בשתי ידיו וילך אלישע דמשק אמר רבי יוחנן שהלך להחזירו לגיחזי בתשובה ולא חזר א"ל כך מקובלני ממך כל מי שחטא והחטיא את הרבים אין מספיקים בידו לעשות תשובה מאי עבד איבעית אימא אבן שואבת תלה לו לחטאת ירבעם והעמידה בין הארץ ולרקיע ואיבעית אימא שם חקק לה אפומא והיתה מכרזת אנכי ולא יהיה לך. ואי בעית אימא רבנן דחה מקמיה דכתיב ויאמרו בני הנביאים אל אלישע הנה נא המקום אשר אנחנו יושבים שם לפניך צר ממנו מכלל דעד האידנא לא הוה דחיק תניא רבי שמעון בן אליעזר אומר יצר תינוק ואשה תהא שמאל דוחה וימין מקרבת עד כאן.

**ולע"דן** לדקדק בו דבשלמא ל"מד אבן שואבת תלה לה וכו' ואיבעית אימא שם חקק לה אפומא וכו' ניחא שזה בודאי היה אחר שפירש מרבו אלישע אלא ל"מד רבנן דחה מקמיה וכו' יקשה על אלישע איך לא שת לבו לזה הענין שהיה מונע תלמידים הרבה מלבא לפניו כ"מש רבנן דחה מקמיה. ונראה כי רבי' מהם שלא היו ראוים והגונים לעמוד לפניו כי בלי ספק שהיו לומדים סודות נוראים ולזה לא מנעו אלישע אלא דסוף סוף אולי החטיא באחד שהיה הגון ומנע טוב מבעליו ולזה נענש. ומה שאפרש עתה בסמוך באומ' המקום צר ממנו מוכיח שלא היו הגונים קצת מאלו אשר נתרבו עתה ו"מש שהלך אלישע בשביל גחזי והלא בשביל חזאל הלך אפשר שהיה לו לילך לתחומה של דמשק אבל ויבא אלישע דמשק לשון ביאה בתוכה היה כדי לדבר עם גחזי שלא יצא להקביל פניו בוש וירא ממנו אבל חזאל היה יוצא לקראתו אפילו חוץ לתחום ולמדנו מזה המאמר קשר הענין ויאמרו בני הנביאים כו' עם הקודם כי להיות שיצא גחזי מלפני אלישע נתרבו התלמידים. ורש"י ז"ל ויאמרו בני הנביאים נסים שנעשו לו מסד' והולך ורבותינו אמרו כנז"ל וכן ה"רדק ז"ל והביא דחז"ל. וכן הר"לבג ז"ל וכן מהרי"א כי לרוע תכונת מזג גחזי לא היו באים התלמידי' ברבוי ואחרי לכתו נתרבו עוד. **ולע"דן** דבדחז"ל נבין או' הנה נא המקום כו' ר"ל הנה נא עתה נתוספו התלמידים מהליכת גחזי והמקום אשר אנחנו יושבים שם לפניך צר ממנו ר"ל אין החסרון ממך ומצדך מהיותו צר ובלתי

מחזיק המעט את המרובה אין זה ממך כי מהיותנו יושבים לפניך היה ראוי להחזיק אותנו ואפי' שאנו מרובי' אלא ממנו הוא סיבת היותו צר ז"ש צר ממנו ולא אמר צר לנו אלא ממנו ומרוע תכונותינו כי יש אתך כח והשגחה אלהית לשלא יאמר אדם לחבירו צר לי המקו' כעין ירושלם אכן צר ממנו הוא זה כאמור. וא"כ למדנו שהיו תלמידי אלישע ע"ה יותר מאלפים שהרי בימי גיחזי היו אלפים כמו שנז"ל במה אתן לפני מאה איש ועכשיו נתרבו עא"כו:

**ב ג ד ה ו ז**

**נלכה** נא עד הירדן וכו' ויאמר וכו' וילך וכו' ויהי וכו' ויאמר כו' ויאמר כו' רש"י ז"ל הואל התרצה. ואת הברזל הנסור'. והוא שאול שאלתיו ואין לי ממה לשלם. ויצף צף על פני המים עד כאן. והר"דק ז"ל ואת הברזל נפל אל המים ואין מלת את נופלת על הפועל כאשר חשבו רבים. ופי' ועם הברזל הקורה עם הברזל נפל במים. והוא שאול אם היה שלי לא הייתי חושש כ"כ אלא שאלתיו וצריך לשלמו. ויקצב למה לא השליך שמה עץ שהיה יד לברזל מתחילה למה הוצרך לקצוב עץ. ונראה כי הנסים בדבר חדש יעשו וכן צלוחית חדשה ויקצוב עץ להיות יד לברזל שנפל ונכנס העץ בעין הברזל וצף הברזל עם ידו לפיכך יאמר ויקצוב שפי' כריתת העץ במידה שצריך כמו מידה אחת וקצב אחת. ויצף פועל עומד אשר הציף את מי ים סוף פועל יוצא ויש לפרש ויצף פועל יוצא כלו' הנביא הציפו ע"כ. והר"לבג ז"ל ונעשה לנו שם מקום לשבת וכו' ר"ל שיבנו מהקורות האלו בית או אוהל שיעשו מקצתם עמודים או יבנו הכותלים מאבן ויקרו הבית באלו הקורו'. הואל נא ולך את עבדיך אמר זה כדי שיהיה להם לעזר כמתחדש להם שם. ויהי האחד מפיל את הקורה והברזל נפל למים ר"ל שבע' הכותו בגרזן להפיל הקור' נשל הברזל ונפל במי הירדן וצעק אהה אדוני והוא שאול שאינו שלי. ויקצב עץ וישלך כו' ר"ל שכב' חתך עץ ותיקנו במיד' שיוכל להכנס בנקב הברזל ויהיה לו כמו יד והנה היה המופת הזה שכאשר השליכו שמה נכנס בנקב הברזל ונתקיים בו הברזל ולפי שכבר הושרש בדבר המופתים מצד העיון ומצד דברי חז"ל כמו שביארנו מספר מלחמו' ה' שלא יתחדש בהם דבר חדש כאילו נאמר עליית הברזל למעלה במים והוא ברזל או רדת העץ למטה במים והוא עץ בלתי ראוי שיצלול במים והנה הרצון באומ' וישלך שמה שכבר השליך שם העץ בכח כדי שירד מפני זאת התנועה ההכרחית והנה היה העץ בשיעור שהיה יכול לנצח בקלותו כבדות הברזל ויצפהו עמו על המים ולזה הוצרך שיהיה העץ גדול ולא הספיק לו גודל יד הברזל להשליכו שם וחתך מפני זה עץ גדול אך המופת היה כמו שזכרנו היותו נכנס בנקב הברזל בהשליכו למי' ע"כ. ומהרי"א

ז"ל הקשה על דעת הר"דק ז"ל מלשון ויצף הברזל דמשמע שהברזל לבדו צף ולדהר"דק ז"ל שעשה העץ בקצוב ומדה לבית יד לברזל הי"לל ויצף העץ והברזל. ולדה"רלבג דחה בשתי ידים והדין עמו שאין לנו לו' שהיה העץ גדול בשיעור שיוכל להציף הברזל ושהיה ראשו דק שיכנס בו בברזל ויצוף אותו כי הדברים של מופת אין לנו עסק לקרבם אל הטבע אלא ודאי עץ קטן לקח והשליכו שמה באותו מקום קצוב ומוגבל אשר נפל שמה הברזל וזהו ויקצב עץ כאילו שלח אותו העץ לקרא את הברזל שיבו' לפניו ומיד ויצף הברזל כי כאשר ירד שמה העץ עלה הברזל כמאמר הנביא אם כן לא נכנס העץ בברזל ולא צף עמו אבל השליכו לקצב ולהגדיל מקום הברזל וכאילו באותה ההשלכה קרא לברזל שיצוף וכן היה שהעץ הקל צלל במים אדירים והברזל כבד וצף וזה הנס מעין קריעת הירדן אשר עשה רבו אליהו אם לא שאליהו עשה קריעה כוללת וזה היה ענין פרטי בירדן וזהו הנס ה"יב ע"כ. ומה שהקשה לה"רדק הוא עפ"י שיטת ה"רדק ז"ל עצמו שפי' ויצף פועל יוצא ושהעץ הציף הברזל ניחא. ולשיטת מהרי"א יקשה שלא נזכר בפסוק אלא וישלך שמה ולא נזכרה שקיעה והיה פלא גדול והיה ראוי להזכירה גם הסברה מחזקת זה כי למה יעשה השקעת העץ שלא בטבעו די לו בהצפת הברזל שלא בטבעו. **ולע"דן** שאמרו נלכה עד הירדן ומאמר נלכה כולל את אלישע עמהם כי הוא העיקר כי כוונתם ללמוד שם סמוך אל הירדן כמה שאמר ונעשה לנו שם מקום לשבת שם. ואולי הקפיד אלישע לפי שלא שאלו לו עצה האם נלכה שם לכרות כי שנוי מקום היה ראוי לשאול את פיו ולא היה להם לומר נלכה נא עד הירדן וכו' בפשיטות ולזה השיב לכו אתם דרך כעס ויאמר האחד הגדול והמיוחד שבהם הואל נא והתרצה ללכת את עבדיך כי עבדיך אנחנו וכמתחטאים לפניך אמרנו נלכה נא וכו' אבל הכל ברצונך וחפצך וז"ש הואל נא לשון בקשה ויאמר אני אלך קבל הרצוי מיד נח להתרצות. ולהיות האחד הזה זוכה בשריצה אותו ופייסו זבה שנעשה על ידו הנס הזה וז"ש ויהי האחד רוצה לומר האחד הנז' שהשכיל בקחתו הנביא שהרי נפל הברזל ועל ידי הנביא צף ולמעלה אמ' ויאמר האחד בה"א הידיעה לגלות שהוא האחד שהיה מפיל הקורה בהכאתו בה בגרזן ונשל הברזל. והיה האחד מפיל ת"י והוה חד מחי בשריתא ואשתליף ברזלא. ובדבריו יובן אומרו ואת הברזל ש"רל ועם הברזל היתה מפלת הקורה ולזה נשל הברזל ונפל למים. ויאמר איש האלהים אנה נפל והראהו המקום ויקצב עץ כל דהו וישלך שמה למעלה במים מכוון למקום שנפל הברזל ואותו העץ הציף הברזל וז"ש ויצף העץ ההוא את הברזל שזאת היתה הוראת השלכת אותו העץ במים בכוון אל מקום הברזל לומר שגזר אומר הנביא שיקל הברזל שלא בטבעו ויצוף בעץ ההוא כל דהו אשר

השליך במים ואם כן לא היה העץ נכנס בנקב הברזל שאם כן היה משליך בית ידו של הברזל אבל אדרבה הגיד הכתוב ויקצב שהיה עץ כל דהו אבל אפש' שהיה בקצבה כצורת י"וד מהשם המיוחד או ארוך כצורת וי"ו כדי שעל ידו יעלה ולזה אמר בו לשון קצב. וכמו שאמרו ויורהו ה' עץ וישלך אל המים. ומכלל הנס הוא מ"ש ויאמר הרם לך וישלח ידו ויקחהו. כי היה אפשר שבהכותו בקורה להפיל ונשל הברזל נפל ברחוק והציף הברזל והיה צף על פני המים עד שיוכל להושיט ידו לקחתו ולפי שהיה האחד הנז' מוטל מדאגת הברזל והוא שאול אמר לו הנביא הרם לך קום לך וישלח ידו ותכף ויקחהו ואפילו שהיה רחוק נתקרב אליו ויקחהו:

**ח ט**

**ומלך** ארם וכו' תנחומא אל מקום פלוני אלמוני מלמד שעשו פטשין לומר כשיבואו ישראל להלחם יפלו לתוך הפטשין וישלח איש האלהים אל מלך ישראל השמר מעבור אל המקום הזה כי שם ארם נחיתים ואין הקדוש ברוך הוא עושה דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים כיון שעברו ישראל פעם ראשונה ושניה ולא נפלו הרגיש מלך ארם ויאמר אל עבדיו הלא תגידו מי משלנו אל מלך ישראל וכו' עד כאן ולע"ד שעשו כעין חפירות ושוחות להפילם שם בלכתם בתום ויורה זה אל מקום פלוני אלמוני על מציאות המקום והשוחה עמוקה שתהיה מכוסה ונעלמת שאם על מציאות המלך שעמד במארב קשה לשון ומלך ארם נלחם בישראל שנראה שהיה ידוע מקום המלחמה שערך לילחם עד כאן ואם כן המקום פלוני אלמוני אינו מארב אלא שוחות וחפירות כאמור וזה יוכיח לשון הנביא ע"ה באומרו השמר מעבור המקום הזה משמע שהיה המקום מקולקל וצריך להשמר מעבור בו כלל ואם היה מארב במסתרים היה לו להודיע לבד דע ששם במקום פלוני לך מארבים כדי שידע להשמר מהם ואדרבה היה לו למלך ישראל לבא פתאום על המארב אלא ודאי כדחז"ל הוא שהיו שם שוחות כאמור. ורש"י ז"ל פלוני אלמוני כסי וטמיר ולשון פלוני מכי יפלא ממך יתכסי אלמוני (מכוסה) [מבלי שם] שלא היה רוצה להתגלות. תחנותי שם נחנה ואארוב למלך ישראל או את גדודיו העוברים אלינו לשלול בארצי דרך אותו מקום. מעבר המקום הזה מלכת שם נחיתים חונים וכן ה"רדק ז"ל בפלוני אלמוני. וב"מש נחיתים מן הנחת ה' גבוריך ותרגום וירד ונחת ופירו' יורדים וחונים כי במקום מורד חנו להסתר שם ודגש תי"ו נחתים מקום הנח בשרידים וי"ת נחתים כסן ע"כ וכן הר"לבג פלוני מלשון פלוי שהוא דבר מכוסה אמנם אלמוני מלשון אלמות כאילו יאמר שלא ידובר בו כדי שלא יודע לאיש או אפש' על זה הענין בעצמו והא"לף במקום ע"ין כמו עלמוני והוא ענין העלם וכזה מצאנו הוראת שימוש האותיות

מזה הצד על זה הדרך ומ"ש נחתים כדהר"דק יורדים וחונים שהיו במורד יורדים וחונים. או יהיה מגזרת נחת ונשארה התי"ו בק"בוץ כמו שנשארה התי"ו במלת נחשתך והרצון בו שהם עומדים שם בנחת בדרך שיעדום היותם שם וכן היה שולח לו אלישע להודיע בכל מקו' שהיו נסתרים שם ע"כ וכן מהרי"א בקירוב. **ולעד"ן** במ"ש היה נלחם כו' מקושר ונמשך למאמר ויועץ שתמיד היה נלחם והיה מתייעץ אל עבדיו והם מתי סודו יותר שלא היה עוש' העצה בפומבי אלא אל עבדיו לבדם יען שהיה רוצה לאמר להם אל פלוני אלמוני תחנותי שלא יתגלה הענין וכן תמיד היה שולח איש האלי"ם להזהיר את מלך ישראל השמר כו' נמצא תיבת היה מושכת כל הענין ואמר לאמר השמר שיצוה לאמר ולהכריז השמרו לכם מעבור וכו' כי זה הלשון משמש על המלך כפשוטו מאומרו השמר מעבור וכו' ומדלא קאמר השמר לך מוכיח שתיבת לאמר הוא להזהיר ולאמ' לאחרי' ולכל הפי' השמר מעבור המקום הזה ואמר המקום הזה והי"לל המקום ההוא לומר כי היה הנביא רואה כל הפרטים אשר במקום ההוא כמה בני אדם הם העומדים שם והכלים המשחיתים אשר בידם וז"ש לשון המקו' הזה כמורה באצבע אבל לפי האמת רחוק הוא משם ולז"א כי שם ארם נחיתים ולא אמר כי כאן ארם נחיתים:

**ו**

**וישלח** מלך ישראל כו' רש"י ז"ל וישלח מלך ישראל היה שולח ורואה אם אמת הוא הזהירו' שהזהירו איש האלי"ם מעבור שם לא אחת ולא שתים עשה לו כך כי פעמים רבות ע"כ: וכן הר"דק ז"ל והוסיף ונשמר שם ונשמר משם כמו שהיה מזהירו הנביא עד כאן:

**ולע"דן** דאומרו ונשמר שם חוזר אל מלך ארם שהיה נשמ' ונחבא שם במקום אשר אמר לו איש האלי"ם והזהירו מעבור שם כדבריו כן היה שנשמ' שם מלך ארם ובזה מדוקדק שלא אמר ונשמר משם: ומדוקדק בזה שלא חסר העיקר מהספר דהיינו שנמצא האמ' כדברי הנביא כי באומרו ונשמר שם לפירושי זה נאמר בפירוש הפסוק:

**יא**

**ויסער** לב מלך כו' רש"י ז"ל על הדבר הזה מי הוא המגלה סודו ע"כ והר"דק ויסער היה מסתער על זה הדבר מי הוא המגלה מסתריו ע"כ: **ולע"דן** יתור תיבת משלנו דהי"לל מי אל מלך ישראל או מי ממנו אל מלך ישראל אבל אמר כי דרך הרכיל מגלה סוד להראות עצמו כאוהב לדעת מצפוני לבב חבירו כדי ללכת רכיל וז"ש מי משלנו ר"ל מי הוא זה המראה עצמו כאילו הוא משלנו ותכליתו כדי לגלות אל מלך ישראל סודותינו:

**יב**

**ויאמר** אחד מעבדיו כו' מהרי"א ז"ל לא אדוני דבר זה במלשינות אלא בנבואה על ידי אלישע שמעלת נבואתו היא שיכול להגיד למלך ישראל את הדברים אשר תדבר בחדר משכבך ע"כ:

**ולעד"ן** לדקדק אומרו הנביא אשר בישראל שהוא מיותר כי ידוע הוא ונראה דאומ' אשר בישראל הכוונה לומר שמא תאמר והלא כמה נביאים יש ולמה אתה תולה הדבר באלישע יותר מזולתו לז"א הנביא אשר בישראל רוצה לומר הנביא המפורסם וידוע יותר בישראל בחזון נפרץ ובו הידיעה הזו להגיד אשר תדבר בחדר משכבך אל מלך ישראל. עוד אפשר אשר בישראל שמא תאמר וכי הנביא רכיל מגלה סוד לז"א להיות אשר הוא בישראל חייב להגיד להם כל אשר יראה כי צופה הוא נתון בישראל ואשר יראה יגיד וז"ש אשר בישראל. ואם תרצה לפרש אשר בישראל מקושר עם יגיד למלך ישראל וכו' שהכוונה שאין לנביא עסק בנסתרות להגיד לאדם מה שיחו משיחה קלה שביניך ובין המלכה בחדר משכבך דברים שבינך לבינה כי מה לו בזה כי קדוש הוא ולא יראה און ולא יתבונן אבל אלישע הנביא הדברים המתייחסים בישראל הם אשר יגיד למלך ישראל את הדברי' אשר תדבר בחדר משכבך וז"ש אשר בישראל יגיד למלך ישראל כלומר הדברים אשר יש להם שייכות בישראל הם הם הדברים אשר יגיד למלך ישראל לא זולתם שאין לו צורך בידיעתם ובסמוך גבי איכה הוא ואשלח ואקחהו אפרש לך בס"ד פי' אחר עיין שם.

**יג**

**ויאמר** לכו וראו וכו' רש"י ז"ל איכה היכן הוא. וכן הר"דק ז"ל כמו איכה תרעה איכה תרביץ שהוא כמו אנה ואנה אלא שהוא קמוץ וזה בחולם ע"כ והר"לבג ז"ל איכה כמו איך הוא והרצון בו אם הוא בעיר בצורה וחיל רב עמו איך הוא עניינו כי לפי שהוא בו אתחכם לשלוח עליו חיל לתפשו ע"כ ובדבריו אלה אפשר שאמרו לו מתחילה אשר בישראל כלומר אינו עומד במגדל עוז וכיוצא אבל אשר בישראל בתוך עמו הוא יושב ומלך ארם לא הבין כוונת אשר בישראל ולכך שאל איכה הוא האם בעיר בצורה וגבוה בדלתים ובריח ולזה השיבוהו ויוגד לו לאמר הנה בדותן עיר נקלה וקטנה וע"כז וישלח שמה סוסים ורכב וחיל כבד וכו' ובאמת אולת היא לו שאם הוא מגיד למלך ישר' את אשר תדבר בחדר משכבך א"כ ג"כ ישיג לדעת את אשר תשלח מהרכב ופרשים אחריו וילך לו אל נפשו למקום אחר אם ירצה אבל אלישע במלאכות ה' עשה דבר יותר משובח מהבריחה כי בזה הורה שאינו בורח כאליהו מפני איזבל ואחאב אבל עומד בפרץ ובוטח

בה' כי פי שנים ברוחו של אליהו ז"ל וימשך לו אבירות לב ועזר אלהי גדול כי טובי' השנים:

**יד טו טז יז**

**וישלח** שמה סוסים כו' וישכם משרת וכו' ויאמר וכו' ויתפלל וכו' רש"י ז"ל אשר אתנו בעזרתינו. והר"דק ז"ל סביבות אלישע והלא אלישע בעיר היה והסוסים ורכב אש חוץ לעיר בהר אלא הראה לו לנער כן שהיו סביבו' אלישע הראה לו הצל כן לחזק לבו שלא יפחד ע"כ: והר"לבג ז"ל סוסי אש ורכב אש סביבות אלישע הנה אע"פי שלא נעזר אלישע בהם היה תועלת להראותם לנערו לשמרו מהפחד כדי שלא יצעק מפני הפחד ויהיה זה סיבה שיתפחדו בני העיר כלם ויעזר פחד' אל מה שהיו רוצי' לעשות שיכירו כי אלישע שם ע"כ: וכן מהרי"א ז"ל והרחיב יותר שלא שאל אלישע שיבואו רכב אש וסוסי אש להצילו אבל התפלל לשי"ת יראה דבר לנער יסיר הפחד מלבו ואעפ"י שהוא לא יהיה נעזר מהם והיה הנס הזה הוא שראה העיר מה שלא היה במציאו' א"כ היה נס זה דוגמת הנס אשר לרבו אליהו ברכב אש וסוסי אש אשר הפרידו בינו ובין אליהו ע"כ **ובכלי חמדה** ביארתי אלו הכתובים ועתה ארחיב בהם יותר ב"עה וזה כי ראוי לדקדק קושית הרד"ק ז"ל הנז"ל שאלישע לא היה בהר א"כ איך ראה רכב אש בהר סביבות אלישע. ועוד יקשה איך יעשה השי"ת נס ופלא לפקח עיני הנער ולתכלית קל כדי שלא יפחד ולא יצעק כדהר"לבג ומהרי"א ז"ל כנז"ל כי לתכלית זה היה נקל שיגער בו אלישע הנביא דום להי' והתחולל לו ותחת גערה במבין. ועוד קשה שאם היה זה דמיון כוזב כמו שחשבו הר"לבג ומהרי"א ז"ל גם הר"דק ז"ל נלוה עמה' בחלק ההוא שנדמה לנער שהיה אלישע בהר כפי המובן מדבריו לפום ריהטא זר מאד שיזכירו לנו הכתובים הדמיונו' הכוזבים שעלו בדמיון הנער ויזכיר פרטיותם שהיו סוסי אש ורכב אש כי אם להסיר הפחד מלב הנער די בהראות לו רבוי סוסי אש או רכב אש וסביבות אלישע למה **ונראה** כי ידוע הוא שהעושה מצוה אחת קנה לו פרקליט אחד מלאך אש יהיה מתהוה מההתלהבות שמתלהב האדם בעשותו המצוה שצריך להיות האהבה בוערת בלבו כאש, כי על כן נתנו מתוך האש וההר בוער באש. ועל כן אמר ש"עה מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה. ומעתה כי כאיש גבורתו כי יש שיהיו לו סוסי אש ואיש אשר כאלישע לו יאתה רכב אש ובהצעה זו נבוא אל ביאור הכתובים האלה שלא היה זה דמיון דא"כ לא הי"לל פקח נא את עיניו שפקיחת העינים בלי ספק הוא צודק בראית דבר אמיתי שא"לכ אין זו שומת עין אלא סמיות עין. ולז"א כי להיות המשרת משרת איש האלי"ם זריז ומהיר ויקם בעוד לילה להכין מושב הישיבה לתלמידים ולתת טרף לביתו וחק לנעריו לזה

הזכירו בתחיל' הפסוק בשם משרת וז"ש וישכם משרת איש האלי"ם לקום כי בזה היה זריז כאשר יאות למשרת איש האלהים ובאומרו לקום אפשר שהקדים בלילה ההוא ונתעורר קודם עתו בשאר הלילו' כי מה' היה לו זה ההתעוררות ומבחינ' היותו משרת איש האלי"ם רוח ה' נוססה בו וז"ש וישכם משרת איש האלי"ם לקום ויצא והנה חיל סובב את העיר ויאמר נערו וכו' לפי שהורה בדבריו וגלה חולשת לבו לכך שינה את שמו וקראו נער ז"ש ויאמר נערו אליו ולא אמר משרתו כי לא דבר נכונה כמשרת איש האלי"ם באומרו אהה אדוני איכה נעשה כאילו אין תקומה ויאמר אל תירא כי רבים אשר אתנו אתנו ממש והם המלאכים והפרקליטין הנקנים מהמצות כי הם אתנו ממש לא יברחו בעת מלחמה וצרה והם רבים מאשר אות' לא כתיב מאשר איתם שהם אינם אתם אלא אמר אותם שנראים שהם אתם ובעת ראותם כי מת גבורים וינוסו: ולזה התפלל אלישע ויאמר ה' פקח נא את עיניו ויראה שלשון ויראה מורה שיראה ממש ולא שיהיה דמיון כוזב חלילה וכן עשה השי"ת ויפקח ה' את עיני הנער וירא והנה ההר מלא סוסים של אש אמנם שם בתוך העיר במקום אלישע ראה סביבותיו רכב אש וכמו שבענייני' החומריי' הרכב משובח מהסוס ככה הראו לו ברוחניי' לדוגמה שסביב אלישע להיותו עוסק תמיד במושכלות ומעשה מרכבה וזכותו את הרבים להשיב רבים מעון זכה לרכב אש סביבותיו א"כ אומרו ורכב אש סביבות אלישע לא היה זאת המראה בהר אבל ראה מראה אחת והיא והנה ההר מלא סוסים של אש אמנם ראה מראה זולתה במקום זולת מראה הנז' והיא ורכב אש סביבות אלישע א"כ דברים כהוייתן הראו לו ונגלו לנער הזה תעלומות אל. ויסייע לזה התנחומא אשר אזכיר בפסוק וירדו אליו ב"סד:

**יח**

**וירדו** אליו ויתפלל אלישע וכו' בתנחומא אמרו שלהיות שאין שמו ית' נזכר על הרעה כדכתיב ולחושך קרא לילה כתיב ויאמר הך נא ולא כתוב ויאמר ה' הך נא וכו' אמנם על הטובה בעת הפקיחה כתיב ה' פקח את עיני אלה: וכן בנערו כתיב ויאמר ה' פקח נא את עיני הנער. וכן הביא רש"י ז"ל וזה מסייע לשיטתי שהיתה פקיחת עיני הנער פקיחה ממש ולא דמיון שאלו היה דמיון לא יזכר שם השי"ת בדברים כיוצא באלה. והר"לבג ז"ל בעת אשר ירדו לתפשו התפלל לשי"ת יכה אותם בסנוירי' בדרך שלא יראו היטב ובזה האופן נדמה להם שהעיר שהלכו שם לא היתה העיר אשר הם מבקשי' והיה אפשר זה לפי מחשבת' כי בלילה הלכו שם ויתכן שבבאם שאלו לאלישע האם העיר הזאת היא דותן ועכ"ם לא כי טעיתם הדרך ולא זו העיר אשר אלישע בה כי כבר הלך לעיר אחרת או הרצון בו ולא זו העיר היא דותן והביאור הראשון יותר נכון ע"כ והנה מהרי"א ז"ל

הסכים לדהר"לבג במ"ש לא זו העיר דותן אבל היא זולתה כי טעיתם בדרך וגם הסכים עמו שלא היה זה עורון גמור רק כמו שנזכר בד"הרלבג ז"ל שיכה אותם בסנורים בדרך שלא יראו היטב וכו' וכן מה"ריא ז"ל שלא היו סומים לגמרי רק ההכרה הוסרה מהם ולזה לא היו מכירים בהיותם בשומרון עד שהתפלל שתשוב אליהם לגמרי. והביא דברי הרב המורה ז"ל שכתב בפ' שני חלק ראשון לא יאמ' פקיח' עין כי אם על גלות הידיעה. ויצחק בר נתן החכ' כתב באחד מחבוריו שיקשה לדעת הרב מה שאמר הנביא כאן פקח את עיני אלה שיורה שהתפלל הנביא שיוסרו הסנורים מעיני אנשי ארם וירואו את העיר ויהיה פקיחה נאמרת על ראות החוש לא על גלות ידיעה אבל תשובת הדבר הזה לדעתי היא שאנשי ארם לא נעדרה מהם הראות כי לא היו סומים כי אם ההכרה ולבן לא הכירו משומרון בהיותם בתוכה ואמ' הנביא פקח נא את עיני אלה שיכירו במקום שהם בו שהיו בתוך שומרון ע"כ. ורש"י ז"ל בסנורים חולי של שממון רואה ואינו יודע מה רואה ע"כ וזה ג"כ קיום לדהרמ"בם ז"ל שזוהי כוונתו: **ולע"דן** שזאת המכה היא מעין מכת אנשי סדום דכתיב ואת האנשי' אשר פתח הבית הכו בסנורי' וילאו למצוא הפתח שהיא בקרוב לעורון ממש. איך שיהיה הטעם שבחר במכה זו לשתי סיבות האחת כי להיות להם עינים רואות מעש' אלישע כי נורא הוא ופיה' ענה בם שיגיד למלך ישר' את אשר תדבר בחדר משכבך וא"כ איך טח מראות עיניהם לשלוח לתפשו והלא ידע שהולכים אחריו וילך לו משם מיד היש לך עורון גדול מזה לזה התפלל ואמ' הך נא את הגוי הזה בסנורים כי להם יאתה מכה זו יותר מזולתה. והטעם השני בחר במכה זו כדי לעשות מה שעשה להוליכם אל תוך שמרון ופקח עיניהם כדי שלא יוסיפו עוד לבוא אל גבולי ישראל מה שלא יהיה כן במכה זולתה שאם יהרגם ישכח הדבר לכך הניחם שילכו לארצ' ויספרו תהלות ה' ועזוזו ונפלאותיו אשר הראם ולא ישובו לכסלה עוד. ואמר כדבר אלישע לפי שאלישע שאל שיוכו ובתכיפות כמ"ש הך נא אין נא אלא עתה מיד וזהו שאמר ויכם בסנורים כדבר אלישע ר"ל תכף כאשר דבר אלישע ובהוציאו מפיו נעשה מיד. עוד כלל בזה לפי שהיה אפשר להעשות הדבר הזה ע"י שרף או מלאך ואלישע אמ' הך נא הך אתה השי"ת בעצמך ואעפ"י שאין דבר רע יורד מלמעלה כי אם בהסתרת פנים מ"מ כיון שהדבר הזה הוא להצלת אלישע לטובה הוא דכל מה דעבדין משמיא לטב ולזה אמר ויכם השי"ת כדבר אלישע ששאל הך נא ר"ל אתה בעצמך. ואפשר עוד דרך הלצה שכשאמר אלישע הך נא את הגוי נתן טעם למכתם והיא בסנורים כלומ' בעבור הטנורים ושממון דעתם כי טח מראות עיניהם מהשכיל לבותם לשלוח ידם בנביא ה' כי מי שלח ידו בשליח ה' וניקה לז"א בסנורי' והוא ית' הואיל ונפק מפומיה

דאלישע שדבר כן ואע"פי שכוונתו היתה באומרי בסנורי' בעבור הטנורים עכ"ז ויכם בסנורים כדבר אלישע ואע"פי שלא כוון לזה הואיל ודבר כן אלישע נתקיימה דברו. עוד אפשר ואבין יתור תיבת ויאמר הך נא כי די שיאמר ויתפלל אל ה' הך נא את הגוי הזה וכו' ויאמר מיותר ובדברי התנחומא ז"ל מובן שאמר שאין ה"בה מכנה שמו על הרעה לזה הפסיק הנביא במאמר ויאמר לתיבת הך נא וכו' שלא להסמיך ולומר ויתפלל אל ה' הך נא שאין להזכיר שם השי"ת על הפורענות לא כן בסמוך ה' פקח נא. אמנם כפי הפשט לע"ד אמר כי ברדת קצת מהאנשים האלה אליו לתפשו התפלל על אלה קצת האנשים שיוכו בסנורים כדי שלא יראו אותו וינצל מהם ומכל הבאים אליו אבל לא היתה כוונת הנביא בתפילתו לשתהיה מכה זו כללית אל כלל הגוי ורוב עם הבא למה אלא כשגגה שיוצאה מפי השליט כן יצא מפיו ויאמ' הך נא את הגוי הזה כלו' יחדיו כלם הן האלה הנכנסים ויורדים אלי הן העומדים מבחוץ אבל כוונתו לא היתה אלא אל הזה מורה באצבע על הנכנסים אלא שמחמת הבהלה לא דק בדבריו ויאמר הך נא את הגוי וז"ש ויאמר כלומר אמר כן בלי כוונת לומר הך נא את הגוי הזה וא"עפי שלא היה בכוונה נתקיים הואיל והיה דבר אלישע ואע"פי שלא כיון אליו ולא התפלל עליו וז"ש ויכם ר"ל את כולם כדבר אלישע שיצא מפיו הך נא את הגוי הזה שכולם יחדיו הוכו בסנורי' אז ראה הנביא שמה' יצא הדבר והוליכם אל שמרון:

**יט**

**ויאמר** אליהם כו' רש"י ז"ל ולא זו העיר שהנביא בתוכה ואמת אמר להם שכבר יצא ממנה. וכן הר"לבג בקירוב כנז"ל בפסוק וירדו וכו' ובדבריהם צדקו יחדיו גם ב"מש לא זה הדרך שכיון שאין הנביא כאן שפנה ללכת שמרון א"כ לא זה הדרך אבל צריך דרך אחר ללכת לשמרון **ולע"דן** לדקדק לשון אל האיש אשר תבקשון דהי"ל אל האיש אשר אתם מבקשים תבקשון הוא לשון עתיד ובזה יובן שלא נמצאת עולה בשפתיו ב"מש לא זה הדרך ולא זו העיר והכי קאמר מה זה אשר עשיתם הסכלתם עשה כי דרך הגדוד מה לו להתגודד על הנביא כי הנכון הוא להתגודד על המלך כי הנה המלכים נועדו עברו יחדיו כן הוא מנהג העולם זה מתמלא עברה על זה וזה על זה נביא מאן דכר שמיה כי לא יוכל לעבור את פי ה' מהגיד אל המלך אשר יערה עליו השי"ת ממרום ז"ש לא זה הדרך ולא זו העיר ר"ל לא זה הדרך ישרה שתבורו לכם ולא זו העיר אם אתם גבורים ואנשי חיל לכו אחרי ואוליכה אתכם אל האיש אשר תבקשון ר"ל אל האיש אשר ראוי שתבקשון אותו ולא אותי כי מה לי ולכם והוא דקדוק נכון בלשון אשר תבקשון הוא המלך אשר נמצא דברי הנביא כנים וצדקו יחדיו והם לא הבינום בעת ההיא אלא לא זה

הדרך ולא זו העיר שהנביא בא אמנם בבואם אל שמרון ונפקחו עיניהם אז הבינו דברי הנביא בכוונתו הנכונה אשר פירשנו שכן מורה לשון תבקשון והענין שהוליכם לשמרון מכריע כן ובצדק כל אמרי הנביא אין בהם נפתל ועקש ולא שקר חלילה כי דובר שקרים לא יכון לנגד עיני ה':

**כ**

**ויהי** כבואם כו' הר"דק ז"ל כבואם בכ"ף ע"כ וכבר זכרתי מהתנחומא שכאן על הטובה אמר ה' פקח נא את עיני אלה ויראו שהזכיר שם ה' בפירוש ובזה נבין שמידה טובה קל בעיני ה' להטיב שלא הזכיר כאן ויתפלל אלא ויאמר ה' פקח ה' את עיני אלה ובכפל פקח את עיני וכו' ויראו אפשר כיון יחדיו אל פקיחת עיני השכל ואל הסרת עורון אשר בעיניהם כי אפשר שאירע להם עורון העינים ושממון לבב ועיני ההשכלה טחו גם כן ועכשיו נפקחו יחדיו ואמר תיבת אלה להתפלל על הכלל שיחדיו יפקחו עיני אלה ולא קצתם:

**כא**

**ויאמר** מלך ישראל הר"דק ז"ל כראותו ב"כף ע"כ **ולע"דן** לדקדק כפל האכה אכה. ונראה שחשב יהורם מלך ישראל כי אלו יכו את אלו והם חיל כבד מאד כנז"ל תהיה לשאכה עוד את הנשארים בארם ז"ש האכה אכה:

**כב כג**

**ויאמר** לא תכה וכו' ויכרה וכו' תנא דבי אליהו ויכרה להם כרה גדולה הרי הוא אומר טובה חכמה מכלי קרב גדול פסקון שעשה אלישע יותר מכל כלי מלחמו' שעשה יורם בן אחאב שנאמר ויאמר לא תכה ויכרה להם כרה גדולה אין כרה אלא לשון שלום כאדם שאומר לחבירו שלום עליך כירי כירי ע"כ **ולע"דן** לדקדק מאי קשיא ליה בפסוק שדרשו כן וכן בפסוק טובה חכמה מכלי קרב: ועוד קשה מאי קאמ' מכלי קרב שנאמר לא תכה ולמה לא פירש מכלי קרב על כל כלל מלחמות יהורם מלך ישראל אשר נלחם בארם.

**ונראה** שכוונתו ז"ל שהוקשה לו כאן לשון ויכרה להם כרה גדולה שהי"לל ויעשה להם משת' גדול. ועוד ויאכלו וישתו מיות' שבכלל ויכרה להם כרה גדולה הוא שאכלו ושתו שהרי אמר הפסוק להם ולזה הביא פסוק טובה חכמה מכלי קרב דקשה וכי החכמה והכלי קרב היתכן שנכנסים בסוג אחד עד שיאמר טובה חכמה מכלי קרב כחסר ויתר והלא כמה וכמה מעלות טובות לחכמה על כלי קרב לזה אמר כי לפי שמלך ישראל חשב שבהכות את אלה יפסקו המלחמות וכמו שזכרתי בפסוק הקודם לז"א הפסוק טובה לענין זה מכלי קרב שהיה רוצה יהורם להלחם באנשי ארם אלה ובזה מובן שנאמר ויאמר לא תכה וכו' כי לא תצליח בהכאה זו כהצלחת אשר תצליח בהאכילך אותם

שמפני השלום הזה מהאכילם יהיה יותר טוב וז"ש גדול פסקון שעשה אלישע ואולי היא מלת לעז לשון שלום בלעז פ"אס והוא הכרה גדולה שדרש לשון שלום עליך כירי כירי או לשון הפסק שנפסקו המלחמות יותר ע"י זאת האכילה ממה שהיו נפסקות ע"י כלי קרב שהיה רוצה יהורם להכות ובזה מדוקדק לשון מכלי קרב ולא אמר מקרב כי לא דבר הכתוב בענין הקרב והמלחמות שיצאו מן הבח אל הפועל אבל דבר במלחמה וקרב שלא יצאת אל הפועל אלא בכח שהיה רוצה להכות ויאמר לא תכה שבזה צודק לשון מכלי קרב שרצה להרים יד בכלי קרב ולא הניחו להרים ופירשו לשון כרי כרי שהוא אדוני בלשון יון: ובדבריהם אלה אבין בפסוק יתור וישלחם די שיאמר ויאכלו וישתו וילכו אל אדוניהם ולא יספו וכו' אבל מלך ישראל נתקיים בו תן לחכם ויחכם עוד שהנביא אמר שים לחם ומים לבד ויאכלו וישתו וילכו לאדוניהם והוא הוסיף עוד שני עניינים האחד במציאות המאכל שלא יהיה ההכרחי לבד לחם ומים כי אם ויכרה להם כרה גדולה בכבוד גדול. והשני בעת לכתם עשה להם כבוד בלוייה וז"ש וישלחם וילכו אל אדוניהם וישלחם לשון ואברהם הולך עמם לשלחם דהיינו לויה ובאמצעו' כ"ז הכבוד שעשה להם נוסף על וישלחם וילכו אל אדוניהם בכבוד אשר ע"י כל הנז' ולא יספו עוד גדודי ארם לבא בארץ ישר' מסיבת הסנורים ומסיבת הכבוד שכבדום ישראל באו' ויכרה להם כרה כדפי' התנא דבי אליהו וכמו שדקדקתי מלשון וישלחם מלשון שעשה להם לויה אשר לעומת כל זה ולא יספו עוד גדודי ארם וכו' ורש"י ז"ל האשר שבית וכו' וכי דרכך להרוג אותם שאתה מביא שביה ומשבית אותם. ויכרה לשון תיקון סעודה ע"כ. ולר"שי ז"ל ק"ק או' בחרבך ובקשתך בלתי מתיישב דלא הי"לל לפי' אלא האשד שבית אתה מכה דלפי' הרד"ק ז"ל ניחא טפי דכל האם שבית אותם בטורח ועמל בחרבך ובקשתך עד שתכה בהם. והר"דק ז"ל האשר שבית מה דין יש לך בהם שתכה אותם וכי אתה שבית אותם בחרבך ובקשתך ויכרה להם תקן להם מאכל גדול וכן יכרו עליו חברים אלא כי ויכרה יוצא לשלישי ויכרו יוצא לשני. ולא יספו עוד אינו אומר עוד לעולם שהרי כתיב ויהי אחרי כן ויקבוץ בן הדד אלא פי' עוד באותו זמן וכן ולא הוסיף עוד מלך מצרים לצאת מארצו ונאמ' בירמיה וחיל פרעה יוצא ממצרים וישמעו הכשדי' וכן לא תוסיפו עוד לעלות וכן ועמלו לא יזכר עוד ר"ל כל זמן שהיה בו ע"כ והר"לבג ז"ל ולא יספו לבוא גדודי ארם בזה האופן שהיו באים בהעלם כי יראו ממה שראו מהנביא אך כשרצו להלחם בישראל נתאספו ובאו בפרהסי' ע"כ **ולע"דן** שאמר לו האשר שבית וכו' כלו' מה תועלת יש בהכאה הזאת מכאן ולהבא שאילו שבית אותם בחרבך וקשתך והכיתם היה תועלת ישמעו עמים ירגזון מפניך אמנם מאחר שלא שביתם אלא הם באו

והוכו בסנורים מהשי"ת אין לך להכות אדרבה להאכילם כדי שילכו אל אדוניהם ויספרו מעשה שהיה מהעורון פתאם ופקחות העינים בתוך שמרון פתאם וידעו כי יד ה' עשתה זאת היא נפלאת ז"ש האשר שבית בחרבך ובקשתך אתה מכה כדי שתהיה לך לתפארת וכיון שלא שבית בחרבך ובקשתך לא תכה רק שים אתה בעצמך לחם ומים לפניהם ויאכלו וישתו שמצינו גדול ששמש ואעפ"י שהמאכל רק לחם ומים יכובדו בו מצד המאכיל היותך מלך ישראל וז"ש שים לחם ומים והוא המצוי ומזומן קל מהרה וילכו לאדוניהם ר"ל לספר הנסים וגם שאתה כבדת אותם ויתווך השלום ומלך ישראל הוסיף ויכרה להם כרה גדולה והוא היה מסייע עם כל עבדיו בסדור השלחן וז"ש ויכרה להם כרה גדולה לשון כבוד כדתנא דבי אליהו ואין כבוד זה אלא בהיות הוא המשים הכרה ומעריך המאכל. ויהיה א"כ ג"כ ויכרה יוצא לשני בבחינת היות המלך המשים הכרה גדולה לפניהם ויאכלוה. ולזה לא כתיב ויכרו כרה גדולה אלא ויכרה הוא בעצמו לקיים דבר הנביא שאמר שים לחם ומים לפניהם ולא אמר שימו לחם ומים. ולא יספו עוד אותם שהיו מורגלים לבוא מאז ואירע להם זה המעשה שהוכו בסנורים ונפקחו עיניהם ואכלו ושתו שם עם מלך ישראל אותם האנשים לא באו עוד בארץ ישראל לא בגדוד ולא במלחמה כי רעדה אחזתם מאז ממעשה זה שארע הוכו בסנורים ולא יספו עוד גדודי ארם אלה לבוא בארץ ישראל והמורה שעל אלה דבר הוא תיבת עוד המיותרת שהיה די שיאמר ולא יספו גדודי ארם לבוא בארץ ישראל ואילו אמר כן היה מובן שלא יספו לבוא עוד גדודים לא אלו ולא גדודים זולתם ועדיין הייתי אומר שאפשר שאלה הגדודי ארם יבואו בפרהסיא א"חכ במלחמת בן הדד שהכתוב לא שלל בשלילה אלא שלא יספו לבוא כדרך גדודים בהחבא אמנם עתה באומרו ולא יספו עוד מורה שמדבר על הגדודי ארם שבאו כמה וכמה פעמים אלא שלא יספו עוד לבא בארץ ישר' וגזרת המאמר הוא שלא יספו לבא בארץ ישראל בשום אופן מפני הפחד ממה שאירע להם או משום בירא דשתית ביה מיא לא תשדי ביה קלא או מפני שני הדברי' יחדיו ואין גיזרת הכתוב שלא יספו לבוא גדודים אלא בפרהסיא כמו שכתב ה"רדק ז"ל דא"כ הי"לל ולא יספו לבא בארץ ישראל גדודי ארם גם תיבת עוד מכרעת כמו שפירשתי. והוא ענין נכון כי שלח לחמך על פני המי' ולא יועיל אותך לזמן מועט אלא ברוב הימי' תמצאנו כנלמד מאלה אנשי ארם כאמור:

**כד**

**ויהי** אחרי כן וכו' הר"לבג ז"ל ויצר על שמרון שבנה עליה מצור בדרך שלא יוכל איש לצאת מן העיר וידמה שכבר שם במצור עיירות רבות מארץ ישראל והיו משחיתים יבול

הארץ כדרך שהיה הרעב כבד בארץ וז"ש אלישע הנביא אל השונמית כי קרא ה' לרעב וגם בא אל הארץ שבע שנים ואפשר שנתקבצו ברעב סבות אחרו' כאילו תאמר חסרון התבואות (ידמה שיבאר רש"י ז"ל שזה הרעב הוא אשר היה בימי יואל בן פתואל מוכרח כדהר"לבג ז"ל שהרי שם נאמר יתר הארבה אכל הגזם וכו') וידמה שזמן המצור ארוך מאד, ולזה הגיע בענין שמרון מחוזק הרעב שהיה שם ראש חמור שוה שמני' כסף והיו אוכלים אותו כי וחי בהם ולא שימות בהם ע"כ וכן מהרי"א ז"ל בקרוב והוסיף שעתה יספר עוד שני נסים לאלישע והם ט"ו וי"ו ואמר הכתוב כי להיות מלך ארם רואה שלא עלה בידו ע"י גדודים בהחבא בא בפרהסיא בדרך מלחמה ע"כ: **ולע"דן** במה שקד' שע"י הנס וע"י הכבוד שכבדם בכרה גדולה ותעכב זמן רב השלום ביניהם וז"ש ויהי אחרי כן אין אחרי אלא מופלג ואמר כן לרמוז אל הנסים שאירעו בגדודים כנז' וכן שאכלו ושתו כרה גדולה ולזה אחרי זמן רב ויקבוץ בן הדד בעל כרחם קבץ בל מחנהו ויעל ויצר על שמרון כי העונות היו גורמים כן לעורר לב מלך ארם לעלות להצר להם: ואפשר עוד שלהיות שא' הנביא לא זו הדרך ולא זו העיר כי העיר אשר בה אלישע לא יאונה לה כל און אבל לכו אחרי ואוליכה אתכם אל האיש אשר תבקשון שבאומרו תבקשון בלשון עתיד נתן רשות למשחית להשחית לעתיד ומכאן מודעה רבה לעתיד לבן הדד וז"ש ויהי אחרי כן ויקבוץ בן הדד שאחרי הודיע כן הנביא את הגדודים כן מלאו לבו לבן הדד לקבץ חילו להלחם בשמרון היא העיר שהוליכו שם הנביא ואמר לו שאליה יאות לבקש. ולזה יהיה התנצלו' למה שעלה בדעת מלך שמרון להרוג את אלישע לפי שהבין היות שגגה יוצאה מלפני השליט במה שאמר אשר תבקשון גרם כל הפורענו' והנביא תקן הכל ע"י הבשורה הטובה שאמר מחר סאה סולת וכו':

**כה**

**ויהי** רעב גדול בשומרון כו' רש"י ז"ל חריונים זבל הזב מן היוני' ע"כ וכן בערבי הצואה נקרא' ח"רא. והר"דק ז"ל ראש חמור כמשמעו שהיו אוכלים ברעב אפי' השקצים וכת"י רישא דחמרא. וי"מ כמו מעשר החמר והוא רחוק חר יונים כן כתיב וקרי דביונים ופי' צואת היונים והכתוב אומר מה שיוצא מחור היונים והקרי לשון נקיה יותר מה שזב מן היונים ותרגום זוב דוב וכת"י דזבל מפקת יוניא והיו מבערים צואת היונים כי לא היו להם עצים מפני המצור לא היו יכולים לצאת ליער לחטוב עצים וא"א ז"ל פי' דביונים שהיונים יוצאות לשדות ואוכלים תבואה ונכנסים לעיר והיו אנשי העיר לוקחים מה שבזפק היונים הוא הנקרא דביונים ואוכלים אותו מפני המצור: והר"לבג ז"ל פירש חריונים ע"ד הנז"ל בהר"דק צואת היונים אבל לא להבעיר כדהרד"ק כי אם

לאכול אותם הגרגירים הנמצאים בתוך צואתם שלא נתעכלו ואוכלים אותם בני האדם ע"כ וק"ק כי מעולם לא תמצא גרגיר בצואת היונים שהם קלי העיכול מאד לחמימותם שהם מיסוד האש. כי לזה פירשו אביו ה"רדק בזפק ששם מצוי. ומהרי"א ז"ל הביא כהר"דק שהיו להבעיר: **ולע"דן** לדקדק יתור והנה צרים עליה שכבר קדם ויצר על שמרון. ונראה שהיו כאן שתי סיבות מחייבות הרעב הראשונה מאת ה' כי הוא גזר רעב על הארץ והשנית המלחמה והמצור ז"ש הנביא אלישע אל השונמי' כי קרא ה' לרעב שהוא מהדברי' שהב"ה מכריז בפיו ויקר רעב וזהו כי קרא ה' רעב וגם סיבה אחרת בא אל הארץ באמצעות המלחמה והמצור ואל שני הסבות האלה כיון הפסוק כאן באו' ויהי רעב גדול בשמרון מחסרון התבואה. זאת ועוד והנה צרים עליה שהמצור גורם רעב אפי' בימי שבע כ"ש בימי רעב וחסרון תבואה ז"ש והנה צרי' עליה שזה מוסיף יגון ברעב:

**כו כז**

**ויהי** מלך ישראל וכו' רש"י ז"ל הושיעה המלך כסבור ששואלת מזונות: והרל"בג ז"ל אל יושיעך וכו' ר"ל הנה ה' הוא אשר אינו מושיעך כי הוא הביא עלינו הרעב החזק הזה אבל אני אין לי אשם במה שלא אושיעך המן הגורן או מן היקב ואמר לה כן לפי שלא היו יכולים לאסוף להם תבואת גורן ויקב ע"כ וכן מהרי"א ז"ל.

**ולע"דן** כי חרה למלך על צעקתה אליו שהיה לה לצעוק אל השי"ת כי עדיו כל בשר יבואו יחדיו קטן וגדול שם הוא ובפרט בעת כזאת שהרעב נקרא הוא על פי ה' ככתוב ויקרא רעב כי קרא ה' לרעב וז"ש אל יושיעך ה' כיון שלא צעקת אליו ואני מאין אושיעך המן הגורן שראית לי או מן היקב:

**כח כט**

**ויאמר** לה המלך וכו' ונבשל וכו' (ויהי כשמוע וכו') [ילקוט שמעוני] תני את בנך ונאכלנו מי שומע כן סובר שהטמינה אותו א"ר יוחנן שחוט ומבושל היה תני את בנך ונשחטנו אין כתיב כאן אלא ונאכלנו מכלל שהיה שחוט ומבושל וכן בירושלים ידי נשים רחמניות בשלו ילדיהן. **ולע"דן** דק"ק או' ג"כ בפסוק הראשון ונאכלנו היום וכו' ואח"כ מזכיר בישול ונבשל את בני ונאכלהו וכו' דא"כ תני את בנך ונאכלנו ג"כ בלי בישול הוא כי יגיד עליו רעו ונראה שהם ז"ל הכריחו בהכרח שכבר היה שחוט והבישול אינו מוכרח כמו שהקשיתי מראש הפסוק ובזה מדוקדק לשונם שאמרו תני את בנך ונשחטנו אין כתיב כאן דהי"ל ונשחטנו ונבשלנו אין כתיב כאן אלא כי לא יכלו להכריח אלא שכבר היה שחוט דהא ונשחטנו אין כתיב כאן אשר זה הכרח לשהיה שחוט וכיון דכן נאמ' שהיה שחוט ומבושל שכן מכרע' הסברא כדי שיקל פיזור העצים בהתבשלם יחדיו או החריונים שהיו מבושלים בו. וירמוז אליו הפסוק באומרו ונבשל את בני את לרבות

גם את בן האשה ואברהם בני י"צו הוסיף סיוע לדברי אלה מלשון ונבשל שלא אמרה ואבשל אלא ונבשל אני והיא יחדיו בשלנו ילדינו וכמו שהוכחתי מתיבת את לרבות את בן האשה ואפרין נמטיי. ולפי שאין אלו הכרחיו' מספיקי' להכריח שהיה מבושל ג"כ בן האשה לזה עשה סניף לזה באו' וכן בירושלם ידי נשי' רחמניו' בשלו ילדיה' שלהיות' בלתי מאמינות זו בזו וזו בזו בשלו ילדיה' יחדיו וכדי שלא יתפרס' בשלו' יחדיו בפע' אחת ולא בשתים דאוושא מילתא דכוותה הכא כיון שהכרחנו שהיה שחוט קל להוסיף ג"כ חלוקת הבישול מאלו הראיות הנז' וא"עפי שיהיו חלושות קצת. וכן הביא רשי"י ז"ל ותחביא את בנה מת ורוצה לאכלו לבדה וכן מהרי"א ז"ל. וכן הר"דק ז"ל או רחמה להחיותו ע"כ וכן הרלב"ג להחיותו אולי תבא לה הצלה ממקום אחר ע"כ **ולע"דן** דלשיטת חז"ל והאו' שכבר היה שחוט ומבושל והחביאה אותו לאוכלה לבדה מחייב הענין כן ממה שראינו שצעקה אל המלך הושיעה עשוק אבל אילו היה חי מה עלה בדעתה לצעוק אל המלך היתכן שיגזור המלך שישחטוהו ויעשו שפיכות דמים אלא ודאי שחוט ומבושל היה:

**ל**

**ויהי** כשמוע המלך וכו' רשי"י ז"ל וירא העם מתוך הקרע את השק תחת בגדיו ע"כ וזהו מבית להר"דק ז"ל מבפנים. וכן מהרי"א ז"ל שנראה שעשה תשובה ושם שק על בשרו ולכבוד המלכו' לבש בגדיו מלמעלה וגם דרך צניעות ולכן כשנקרעו בגדיו נראה השק ועם היותו עובר על החומה לא חשש ויקרע את בגדיו כמתייאש מרוב הפורענות עכ"ז קרע בגדיו עד כאן תורף דבריו ז"ל.

**לא**

**ויאמר** כה יעשה לי אל"ים וכו' רש"י ז"ל אם יעמוד ראש אלישע שהיכולת בידו לבקש רחמים ע"כ וכן הר"דק ז"ל. והר"לבג ז"ל ידמה כי אלישע בהוכיחו אותו אמר לו שיהיה רעב ולא הגיד לו שיהיה שבע שנים לבד כמו שאמר אליהו אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי ולא אמר לו ג"כ שיסור בשנה השלישית ולזה כעס המלך עליו להמיתו מפני ראותו כי כבר הגיע מכובד הרעב שהיו אוכלים בשר בניהם ע"כ: ומהרי"א ז"ל כה יעשה אלי"ם כמו שספרה האשה הזאת שאמית את בני לאכלו וכה יוסיף לעשות לי רע מזה אם יעמוד ראש אלישע עליו לפי שהנביא קרא רעב על הארץ וכמו שאמר לשונמית כי קרא ה' לרעב וגם בא אל הארץ ואין ספק שייעד אל מלך ישראל כד"הרלבג ז"ל כי הוא עשה נס עצירת גשמים כאליהו אלא שאליהו ג' שנים ואלישע שבעה שנים ולפי שלא היה מבקש אלישע רחמים כמו שבקש אליהו רבו לכך רצה להמיתו כדרשי"י ז"ל והר"דק ז"ל **ולע"דן** מה שכתבתי למעלה שאלישע היה סיבת המצור הזה שבא בן

הדד ע"פ מה שאמר אל גדודי ארם לא זו הדרך ולא זו העיר שבזה הודיעו שלעיר אחרת הלא שמרון היא העיר שילכו ושם בתוכה האיש אשר תבקשון ולא אותי תבקשון ז"ש אשר תבקשון כי למלך שמרון הפושע אליו תבקשון כי תוכלו ולא יבצר מכם נצחון וז"ש למעלה ויהי אחרי כן ויקבוץ בן הדד וכו' ויצר על שמרון כאילו אמר אחרי כן שאמר כן אלישע ושהוליך את הגדודים שם זה סבב ויצר על שומרון ובזה מובן שאמר כאן להרוג את אלישע כי הוא סבב כל הצר ומצוק הזה בהוליך גדודי ארם לשומרון ומאמרו אשר אמר ואוליכה אתכם אל האיש אשר תבקשון ויולך אותם שומרונה:

**לב לג**

**ואלישע** יושב בביתו וכו' עודנו וכו' רש"י ז"ל וישלח איש מלפניו המלך שלח להרגו ובטרם יבוא אותו המלאך אל אלישע והוא נגלה לו ברוח הקדש ואמר אל הזקנים והנה המלאך יורד אליו והמלך אחריו ויאמר המלך הנה זאת הרעה מאת ה' זאת אחת מן הקללות שקלל על ידי משה ואכל פרי בטנך וכו' במצור ובמצוק וכו' מה אוחיל להי' עוד להושיע לא יועיל וכן הר"דק ז"ל וישלח איש המלך מלפניו להסיר את ראש אלישע בטרם חסר וי"ו והיא יתירה במלת והוא אמר וכן ענין הפסוק המלך שלח איש מלפניו אל אלישע ובטרם יבוא המלאך אליו הוא אמר אל הזקנים כי המלך שולח איש והסיר את ראשו כי נאמר לו בנבואה. הראיתם בדגש הרי"ש וכן הראיתם אשר בו וכו' בן המרצח בן אחאב שרצח לנבות כן הוא רוצה לרוצחני הלא קול תשמעו קול רגלי אדוניו שיבוא אחריו ויאמר המלך כדרש"י ז"ל כל הפסוק והביא מהמתרגם שתרגם אוחיל אצלי מלשון אחלה ע"כ והר"לבג ז"ל בן המרצח בן אחאב שהרג נבות כדה"רדק והוסיף שהרג ג"כ נביאי ה' בהסכימו עם איזבל אשתו אמנם במ"ש והנה המלאך יורד אליו ויאמר וכו' ידמה שהמלאך היורד אליו אמר לאלישע כי הוא בא להרגו על דבר הרעב במצות המלך ויאמר לו אלישע כי לא זו הדרך להמלט מהרעב אלא עד שיתפללו להשי"ת וענה המלאך כי אחר שזאת הרעה מאת השי"ת לשוא יתפלל אליו עוד וחשב כי התפילה לא תועיל אלא לרע שיעשהו אחר לא אל הרעה שיעשה השי"ת בעצמו ולזה ענה אלישע שאין הדבר כן אלא שהשי"ת יצילם מהרעה ההיא עד שכעת מחר ישוב בשער שמרון סאה סולת בשקל וסאתים שעורים בשקל: ואפשר שיהיה הרצון בזה שכבר אמר המלאך כבא להמית אלישע כמו מתחרט על שבא להרגו הנה זאת הרעה באה לנו מאת ה' על חטאינו מה אחטא עוד ואקנה לעצמי חיל וצרה על הצרה הזאת בעבור שיכעס עלי השי"ת והוא מענין מעי מעי אוחילה ע"כ: ומהרי"א ז"ל פי' בן המרצח כדה"רדק ז"ל על שרצח את נבות. וישלח איש המלך שלח איש להרוג את אלישע כדרש"י והר"דק ז"ל

ואמר אלישע לזקנים ראו כבוא המלאך סגרו הדלת ולחצוהו בסגירת הדלת שיתכעס וביני ביני בעיכוב זה המועט יבוא תכף המלך ואחרי בואו נדבר עמו וייסר כעסו. וידמה שהמלך שלח המלאך להרוג את אלישע שיאמר שהיה רוצה להרוג את אלישע ושהוא יבוא אחריו בלאט לשמוע מה ידבר אליו אלישע וצוה שאם ייעד טובה שלא יגע בו יד ולזה צוה הנביא אל הזקנים שיסגרו את המלאך בדלת כי אדוניו המלך יבוא אחריו כדי שבפניו יפרסם דבר האליים והנה המלאך אמר לאלישע בבואו הנה זאת הרעה מאת ה' מה אוחיל להי' עוד ואפש' לפרשו על הרעב כאילו אמר אילו היה פועל הרעה הזאת כח שמימיי היינו מתפללים לאל יתברך שיסיר ממשלתו אבל אחר שהשי"ת הפועל את הרעה הגדולה הזאת איך ישוב ממנה ומה תוחלת יש בהתפלל אליו לא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם ואז השיבו אלישע אין הדבר שחשבת כי בהיותו הוא ית' כל זאת הנה בידו ית' התרופה כי הוא טרף וירפאנו יך ויחבשנו ולזה אמר שמעו דבר ה' כעת וכו' והוא על שיטת ה"רדק ז"ל.

**ולע"**דן לדקדק מה טעם קורא אותו בפסוק איש וישלח איש מלפניו ופעם קורא אותו מלאך בטר' יבוא המלאך. והנה המלאך וכו' ועוד למה חסרה וי"ו בטרם דהי"לל ובטרם והותירה וי"ו והוא כמו שכתב ה"רדק ז"ל כנז"ל ומהו שמעו דבר ה' בלשון רבים. ונראה כי הנבואה אשר הגיעה לאלישע היא כי המלך היה שולח להרגו כ"מש הראיתם כי שלח בן המרצח וכו' ואלישע להראו' נבואתו שלח לו איש מלפניו שילך אל המלך להשמיע שלום ולבשר טוב והאיש הזה שלחו הנביא וז"ש ואלישע יושב בביתו והזקנים יושבי' אתו וישלח איש אלישע הנזכר שלח איש מלפניו ושלוח איש זה היה בטרם יבוא המלאך מלאך המות ששולח המלך להמית את אלישע והוא אלישע אמר אל הזקנים הראיתם כי שלח כו' ר"ל הראיתם אתם הזקני' מימיכם כזאת שאגיד לכם והוא כי שלח בן המרצח הזה להסיר את ראשי שהרי אביו שלח אחרי אליהו המלך דבר רדה אבל לא שלח להסיר ראשו. או אפשר הראיתם מגזרת הרואה כי נביא היום יקרא בימים ההם רואה שרואה הנבואה וז"ש הראיתם בהשגה כי בן המרצח הזה שלח להסיר את ראשי כי הזקנים האלה עומדים אתו ולפניו היו מתנבאים. ולזה אמר להם ראו בבא המלאך המות הוא השלוח מאת המלך סגרו הדלת ולחצתם אותו בדלת הלא באזני קול רגלי אדוניו אחריו כי ישמע אל דברי האיש השלוח מלפני וישים לדרך פעמיו אחרי המלאך הזה. והנה נתקיימה נבואתו עודנו מדבר עמם והנה המלאך יורד אליו ויאמר הנה זאת הרעה ר"ל הרעב מאת ה' היא ואם כן למה אינך מתפלל אל ה'. כי המלאך הזה איש חיל ובעל שכל ומאמין הוא ולזה אמר שאילו הרעה הזאת היתה בידי אדם

דהיינו מהאוצרי פירות שהם היו מפקיעי שערים הדבר היה קשה לתקנו וכמו שאחז"ל גם בס"ה בפסוק ויצילהו מידם להשיבו אל אביו שבחר ראובן להפיל את יוסף בבור נחשי' ועקרבי' לפי שאין להם בחיר' ורצון והב"ה בהשגחתו יצילנו ובחר בזאת כדי להצילו מידם שהיו בעלי בחירה ורצון והיו הורגים אותו ומי יאמר להם מה תעשו והם בבחירתם. ולזה יאמר המלאך הזה הנה זאת הרעה מאת ה' היא ונקל להשיב חרון אפו בתפילתך כי כבר קצנו בחיינו ומה אוחיל לה' עוד על מה שהותלתי שבע שנים וזה היה נוסח שליחות המלך ישראל אשר שלח לאמר אל הנביא. וקרוב אלי הדבר שאמר לו המלך והיה אם שלום תענך הרי טוב לא תגע בו יד כדמ"הריא ואם לאו תסיר את ראשו. ולזה אמר שמעו כי כיון שידע הנביא שהמלך בא אחרי המלאך שהרי שלח אליו הנביא שליח כמו שקדם והשיג בנבואה שיקובלו דבריו והמלך בעצמו יבא בלי ספק שכן היה ולא הוצרך להזכירו כי מובן הוא ממה שיזכיר ויען השליש וכו' שהמלך היה שם נשען על ידו ולזה ויאמר אלישע שמעו דבר ה' כי אל המלך והבאים עמו אמר כן ואל המלאך ולזה אמר שמעו בלשון רבים: ואפשר לפרש עודנו מדבר עמם והנה המלאך יורד אליו והם סגרו הדלת בלי ספק כי לא יפול דבר הנביא ארצה ולעומת זה ענה המלאך ויאמ' הנה זאת הרעה מאת ה' באה עלי במלאכות הזה כי רעה גדולה היא אלי מאת ה' אוי לי מיוצרי אם אעשה כדבר המלך ואוי לי מיצרי כי המלך יהרוג אותי אם לא אעשה שליחותו באשר דבר מלך שלטון ומה בצע בסגיר' הדלת מה תוחלת יש בזה בהרוחת זמן מועט כזה ז"ש מה אוחיל לה' עוד שאתם סגרתם הדלת כאילו התוחלת ממושכה לזה ענהו אלישע ויאמר שמעו דבר ה' כה אמר ה' כעת מחר וכו' יש ויש תוחלת בעיכוב זה כי שמעו זאת כה אמר ה' כעת מחר וכו' ובהבטל הסיבה יבטל המסובב מהריגתי: פקח עיניך ולא תזוז מהשתי שטות אלו כי הצד השוה שבהן שהאיש השלוח תחילה היה מהנביא וכל הדקדוקים מיושבים בשיטות אלו:

**ז**

**א**

**ויאמר** אלישע שמעו דבר וכו' מהריי"א ז"ל מאשר אמר סאה סולת בשקל וסאתים שעורים בשקל ידענו שהיתה סאה סולת שוה כמו סאתים משעורים ע"כ **ולע"דן** שאין זו ראיה שאפשר כי בעת הרעב אפשר שסאה סולת שוה על אחת כמה מהשעורי' ודבר הנביא ספר בנבואתו מה שיארע בעת מחר כי אפשר שהסולת מרובה במחנה ארם יותר מהשעורים שהיו מביאים אותו להאכיל לסוסים מידי עשרה ימים או מידי חדש בחדשו ולזה כעת מחר יוזיל הסולת לסאה בשקל אמנ' השעורי' לא יוזילו כ"כ למיעוט' אשר

ימצאו במחנה ארם כפי ערך רבוי הסוסים האסורים ולזה יוזילו סאתים בשקל ולא יוזילו כפי ערך הסולת: ואמר שמעו דבר ה' כה אמר ה' שהיה די שיאמר ויאמר אלישע כה אמר ה' לפי שידע ג"כ אלישע בנבואה או נתן אל לבו פן יפקפקו בנבואה זו וכמעשה שהיה מהשליש לז"א שמעו דבר ה' כלו' ואל תפקפקו בה כלל כה אמר ה' כעת מחר סאה סולת בשקל וסאתי' שעורים בשקל והזול הזה יהיה בשער שמרון רמז להם שיברחו ארם ובשער העיר אשר יפתח שם ימכר הסולת והשעורי' בשער הזול וז"ש בשער שמרון ולא אמר בשמרון או בתוך שמרון והשליש לא הבין זה שאמר בשער שמרון ולזה נבהל מהנבואה הזאת בראותו שמרון במצור ובמצוק במה שנים ושערי שמרון סגורים לא יפתחו א"כ צריך שתרד הסולת והשעורים דרך ארובות בשמים כי דרך שערים סגורים נמנע מכת הנמנעות:

**ב**

**ויען** השליש וכו' הרד"ק ז"ל אשר למלך נשען על ידו דרך קצרה ופי' השליש אשר למלך שהיה נשען על ידו. ארובות בשמים להמטיר או בדרך הפלגה להוריד חטים על דרך ירידת המן וי"ת תרגם אלו ה' פתח כיון ומתית טובא מן שמיא: הנכה ב"הא יתירה כמו הנצבת עמכה בזה והדומים ע"כ והרלב"ג ז"ל השליש אשר למלך נשען ר"ל בעת שהיה המלך נשען על ידו בדרך ששמע המלך דבריו באו' מכחיש נבואת אלישע שזה לא יהיה כמו שלא יתכן שיעשה ה' ארובות בשמים ע"כ ומהרי"א ז"ל השליש אשר למלך נשען על ידו בא שמה עם המלך כמו שאמר אלישע הנה קול רגלי אדוניו אחריו ולא האמין בנבואת אלישע להפלגת הזול ולקצור הזמן ולזה אמר הנה ה' עושה ארובות להוריד חיטה ושעורה יהיה הדבר הזה ולזה אמר לו הנכה רואה בעיניך ומשם לא תאכל כמו שאירע לו ע"כ:

**ולע"דן** דהי"לל ויען השליש אשר המלך נשען וכו' ונראה שהשליש חטא בהיותו מספק ומפקפק בנבואת איש האלי"ם זאת ועוד אילו אמר כן כמתאונן על חטאיו לא היה גדול עונו ע"כ אמנם הכתוב מגיד שענה השליש אשר למלך מענה כפירה וקוטן אמנה והשני שדבר הדברים האלה והוא נשען על ידו ר"ל השליש וז"ש ויען השליש אשר למלך והשליש הזה נשען על ידו ר"ל על יד עצמו ובהיותו נשען דבר כן שכל זה הוראת גאוה ובוז לדבר בנבואת איש האלי"ם ז"ש את איש האלי"ם כי עם היותו יודע שדבר ה' היא כאו' כה אמר ה' עכ"ז בז לדבר ויאמר הנה ה' עושה ארובות וכו' ויאמר הנכה רואה וכו' חז"ל במסכת סנהדרין מבאן שמדותיו של ה"בה מדה כנגד מדה וכן שנו רבותינו

אלו שאין להם חלק לעולם הבא האומ' אין תחית המתים מן התורה הוא כפר בתחית המתים לפיכך לא יהיה לו חלק בתחיית המתים:

**ג**

**וארבעה** אנשים וכו' במס' סנהדרין וארבעה אנשים זה גחזי ושלשת בניו ע"כ: **ולע"דן** שמלבד היות המנין של ארבעה מכוון על גיחזי ושלשת בניו הנה הכריחם כן לשון הכתוב דהי"ל וארבעה אנשים מצורעים היו פתח השער לא וארבעה אנשים היו מצורעי' שלשון זה מוכיח שתכלית הסיפור הוא שארבעה אנשים היו מצורעים דהיינו גחזי ובניו שגם לקו עמו ואין כוונת הכתוב לספר שהיו בשער דא"כ הי"ל וארבעה אנשים מצורעים היו פתח השער והוא דקדוק נכון מובן בדברי חז"ל ולדבריהם מ"ש איש אל רעהו היינו ויכוח בין שנים מבני גחזי זה עם זה שאם היה מגחזי לבניו הי"ל אב לבנו ואם מהבן לאב הי"ל בן לאביו ואכתי ק"ק או' איש אל רעהו שלא אמר איש אל אחיו כיון שאחים לחז"ל וכבר נתבאר למעלה בפסוק וצרעת נעמן תדבק בך ובזרעך שגם בניו לקו וכדברי חז"ל כי גם הם ידעו ולא מיחו בו ונענשו. ומהריי"א פי' ובזרעך אשר יוליד מכאן ואילך. והמאמר הזה חולק עליו. ורש"י ז"ל הביא כאן וארבעה אנשים גיחזי ובניו פתח השער כמו שנאמר בדד ישב מחוץ למחנה מושבו ע"כ וכן הרד"ק ז"ל. עד מתנו עד אשר מתנו ע"כ וכן מהריי"א ז"ל אלא שפי' עד מתנו עד אשר נמות ע"כ וכת"י עד דנמות וכן הר"לבג ז"ל פתח השער כי מחוץ למחנה מושב המצורע ושם היה להם מקו' תוך שער העיר סמוך לפתח השער ע"כ וזר בעיני שיהיה להם מקום שם תוך השער ליוצא ולבא אין שלום אלא להיות אז שעת חירום לא הרחיקו מהעיר ונתקרבו מפחד ארם פתח השער לפי שעה:

**ד**

**אם** אמרנו וכו' בבא קמא שנו רבותינו רעב בעיר פזר רגלך שנאמר ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה ואומר אם אמרנו נבוא העיר מאי ואומ' וכי תימא ה"מ היכא דליכא סכנת נפשות אבל היכא דאיכא סכנת נפשות לא ת"ל לכו ונפלה אל מחנה ארם וכו': הר"דק ונפלה אל מחנה ארם כמו אל הכשרים אתה נופל. ומהרי"א ז"ל כוונתם לומר שהמיתה אין בה ספק שאם ישבו פה ימותו ברעב וכן אם יכנסו בעיר ימותו ברעב ומאחר שזה כן לכו ונפלה אל מחנה ארם אם יתיונו ויתנו לנו לאכול נחיה ר"ל יהיה דבר מחודש הלא הוא נחיה ויהי נפשנו לשלל ואם ימיתונו לא נפסיד בזה כלל כי מעותדים אנו למות ואין המיתה דבר מחודש וז"ש ומתנו ר"ל וכבר אנחנו מתים בין שנעמוד כאן או שנבוא לעיר ואפילו שלא נפלה אל מחנה ארם הרי אנו מתים ע"כ **ולע"דן** לדקדק דליערבינהו וליתנינהו השתי חלוקו' יחדיו אם אמרנו נבוא העיר ואם ישבנו פה ומתנו שם גם תיבת

שם מיותרת ועוד ואם ימיתונו ומתנו תיבת ומתנו מיותרת דודאי הוא שאם ימיתום ומתו. ולמה שינה דבריו דגבי אם יחייונו אמר נחיה כן גבי חלוקת המיתה ג"כ הי"לל ואם ימיתונו נמות. ונראה שהם ראו שחלוקת הכנסם לעיר שנראת יותר טוב לפום ריהטא אדרבה היא היותר גרועה ולז"א אם אמרנו ר"ל לפי שהיא חלוק' נראית יותר מעולה ולזה נאמר אותה שנבוא העיר ז"ש אם אמרנו הנה חלוקה זאת בטלה משתי בחינות האחת שנעבור על ד"ת אשר ציותה מחוץ למחנה מושבו ואיך נכנס ונבוא העיר ונוסף על זה הרעב ז"ש והרעב בעיר בוי"ו דהי"לל הרעב באו' והרעב רמז לאיסור הכניסה בעיר והמניעה מצד הרעב כי רעב בעיר פזר רגליך ואיך נכנס ונבוא העיר ומתנו שם ר"ל ומתנו פרענות אחד והיותה שם פורענות שני וז"ש שם כי העיר מוקפת חומה המצורע אסור ליכנס שם והחלוקה היות' טובה מזאת הנה היא ואם ישבנו פה ומתנו שאין כאן איסור מצד המקום ולזה לא אמר ומתנו כאן כמ"ש ומתנו שם ועתה ר"ל ועתה אל נאחר אלא תכף בעת ועונה הזאת לכו ונפלה אל מחנה ארם אם יחיונו נחיה לא אמר ונחיה בוי"ו אמנם אם ימיתונו הלואי כי למה יתן חיים למרי נפש ז"ש ואם ימיתונו ומתנו ר"ל הלואי ומתנו זה כמה כי אנו מחכי' למות ואיננו וזהו ומתנו כמו לשון עבר ולזה במיתה אמר ומתנו בוי"ו אמנ' אם יחיונו נחיה ר"ל ע"ד כי המצורע חשוב כמת וחיי צער למה לו. ואפשר עוד ואם ימיתונו כבר מתנו מעת שנצטרענו שהמצורע חשוב כמת כמו שלמדו חז"ל מפסוק אל נא תהי כמת כו' ולזה לא אמר ואם ימיתונו נמות:

**ה**

**ויקומו** בנשף כו' נרא' שאעפ"י שאמ' ועתה לכו ונפלה דהיינו עתה בעת הזאת כדפרשית הנה אח"כ התחכמו המצורעים האלה לבלתי לכתם עתה להפיל נפשם אל ארם בפומבי אלא בחרו בחלוקה אחרת זולת הנזכ' למעלה הלא היא לקום בנשף בהחבא שלא יראום ולא יכירום ויחשבו' שהם ארמי' ויאכילום ביניהם ולזה בחרו הזמן יהיה בנשף ובחרו שהמקום יהיה לבא בקצה המחנה ז"ש בנשף לבוא אל מחנה ארם וכן עשו ויבואו עד קצה מחנה ארם ואין שם איש כלומר לא מהשומרים הסובבי' במחנה כמנהג קודם בואם אל קצה המחנה ולא בקצה המחנה וז"ש לשון עד קצה המחנה ואין שם איש מעכבם מבוא עד קצה המחנ' דהיינו קודם הגעתם אל המחנה וזהו שלא אמר ויבואו לקצה המחנ' כמו בתחל' הפ':

**ו**

**ויי'** השמיע כו' רש"י ז"ל נדמה להם כאילו הם שומעין ע"כ. והר"דק ז"ל וה' השמיע קודם בא המצורעים באותו הלילה שאם נסו מאתמול קודם בא השמש היו רואים ישראל וכ"הא ויקומו בנשף תכף כששמעו הקול נכנס פחד גדול בלבם ונסו ע"כ. וכן הר"לבג

ז"ל שבלילה שמעו אותם הקולות ע"ד המופת שהשמיעם הש"י ותכף ברחו להם ומרוב הפחד הניחו אוהלים כאשר המה. וכן מהרי"א ז"ל והוסיף שלהיות קול הברה גדולה מאד מחיל כבד וסוסי' רבים בשיעור גדול עד שנדמה להם שמלכים רבים היו באים מלכי החתים ומלכי מצרי' ע"כ. **ולע"דן** לדקדק לשון השמיע דמשמעות הלשון כפי ההגון הוא שהיה רכב וסוס בעולם אלא רחוק וה"קבה השמיע כי לתקן זה אמר רש"י ז"ל השמיע נדמה להם כאילו שומעין. ואפשר לומ' ובזה ידוקדק לשון את מחנה ארם דהי"לל למחנה ארם או אל מחנה. ונראה כי הרכב והסוסים עצמם אשר את מחנה ארם הוא עצמו השמיע ה' לאזניו של מחנה ארם בעצמו והוא נס גדול על דרך חרבם תבוא בלבם כן אלו קול הרכב אשר את מחנה ארם וקול סוס אשר אתם השמיע' לאזנם והם חשבו שהיו זולתם ונקל זאת בעיני ה' וזה נלמוד מהשנוי שאמר השמיע את מחנה ולא אמר אל מחנה כו' כנזכר ומאמר ויאמרו איש אל אחיו אפשר שהוא מקושר עם תחלת הפסוק והי השמיע כו' והוא יתברך ג"כ היה סיבה שיאמרו איש אל אחיו כן כדי שיחריד איש לבב אחיו וינוסו. עוד אפשר כי הש"י השמיעם קול סוס א' וקול רבב אחד שהיה עובר דרך שם השמיע לאזנם כאלו הוא קול חיל גדול ולז"א איש אל אחיו הנה שכר כו' שתיבת הנה מורה על הדבר שנזדמן פתאום ובזה יובן אומרו קול סוס קול רכב בלשון יחיד דהי"לל קול סוסים קול רכבות. גם חסרה ו"או התוספת דהי"לל קול רכב וקול סוס וקול חיל גדול. ואפשר עוד שכונת הכתוב בזה ששמעו קול סוס לבדו ועליו דנו שהיה מלך מצרים שיש להם סוסים רבים ומצד א' היו שומעים קול חיל גדול על בני אדם בלי סוסים ורכב ועל שמועה זו דנו בדעתן שהיו מלכי החתים מחילות הקולו' והיותם באות ממקומו' חלוקים דנו כן ולזה לא כתיב קול סוס וקול רכב וקול חיל גדול וז"ש הנה שכר עלינו מלך ישראל את מלכי החתים ואת מלכי מצרים ומלכי החתי' למאי דסלי' חיל גדו':

**ז**

**ויקומו** וינוסו בנשף [כו'] אל נפשם כו' הר"דק ז"ל וינוסו אל נפשם להציל נפשם לא חסו על הממון ואפילו הסוסים לא אסרו לרכוב עליהם ע"כ וכן הר"לבג ז"ל ומהרי"א ז"ל בקירוב:

**ח**

**ויבואו** המעורעים האלה כו' **לע"דן** לדקדק אומרו המצורעים האלה מה הוא האלה וכי מצורעים זולתם היו שם עד שאמר האלה ביחוד וכבר אמר בתחלה ויבואו עד קצה מחנ' ארם א"כ מה צורך לומר עוד עד קצה המחנה ואם כדי לקשר הענין די שיאמר ויבואו המצורעים האלה אל אהל אחד כו'. ונראה כי כבר קדם היות אלה גחזי ובניו והצרעת

הזה היתה סבתו החמדה אשר לגחזי בקחתו כסף ובגדים מארם לזה הגיד הכתוב כי המצורעים האלה ר"ל עדיין מחזיקי' בטומאתם הם ובמידת החמדה שהרי באו אל אוהל ומלבד האכילה ושתיה נשאו משם כסף ובגדים וילכו ויטמינו ושנו ויטמינו עוד וז"ש המצורעים האלה כלומר אכתי בפחזותייהו קיימי. וכונת הכתוב הזה באו' שנית עד קצה המחנה להודיע שלא שלחו יד לאכול ולא לשתות ולא לשאת כסף וזהב עד עברם מן הקצה של המחנה אשר באו אליו עד הקצה האחר שאז בטח לבם שנסו להם מחנה ארם ז"ש ויבואו המצורעי' האלה הנז' שבאו אל הקצה הקרוב אל העיר ממחנה ארם הלכו עוד ויבואו המצורעים האלה עד קצה המחנה אשר מנגד באופן שעברו מן הקצה אל הקצה א"כ ביאה זו מחודשת שבאו אל קצה האחרון. ואפשר עוד שאפי' נפרשהו כפשוטו שבאו אל קצה המחנ' הראשון הנז"ל השנו' הדבר הזאת להודיע נפלאות ה' בכלל וגם הפרטי הזה של המצורעים האלה שאילו פגעו בהם הבורחים ממחנה ארם בדרך מנוחתם אפש' שיזיקו אותם אבל השם יתברך הגין בעדם שאף על פי שנסו מחנה ארם אל נפשם עם כל זה לא פגעו שם המצורעים האלה הנזכרי' למעלה אלא ויבואו המצורעים האלה עד קצה המחנה ההוא הנז"ל ואין שטן ואין פגע רע אעפ"י שקדמה עת אל הנז"ל שלכך נשנית ביאה זו:

**ט**

**ויאמרו** איש אל רעהו כו' רש"י ז"ל ומצאנו עון מתחייבים אנו למלכות ע"כ. והר"דק ז"ל לא כן לא טוב כתרגומו לא כשר מה דאנחנו עבדין. מחשים ושותקים מלבשר וחכינו אם נחכה עד אור הבוקר מלבשר מצאנו עון בזה עוון מלא בשני ווי"ן ע"כ. וכן הר"לבג לא כן לא כראוי אנו עושי' כי היום הזה יום בשורה הוא ר"ל ראוי לבשר בו ואם אנו שותקין ונמתין עד אור הבוקר ידעו זה ישראל ומצאנו עון על אשר לא בשרנו הבשורה הזאת והנה אז היה עדיין לילה ע"כ. וכן מהריי"א ז"ל ובמ"ש ומצאנו עון כתב שהעון הוא שיקצוף המלך באו' ששללו הרבה והטמינו ולכן ראוי לבא להגיד אל המלך. ובזה נמצא חן בעיניו ע"כ. ומצאנו עון הוא מהמלכות כדרש"י ז"ל כי אולי מזאת הבחינה אמר רש"י ז"ל מתחייבים למלכות או דברי רש"י ז"ל מבחינת שלא באו לבשר מהרה. והר"בע ז"ל דקדק בפסוק זה דהי"לל הלילה הזאת ליל בשורה הוא. ולמה ימצאם עון בחיכם עד אור הבק' ולמה עוון מלא בשני וו"ין ותירץ דאו' היום הזה יום בשורה הוא ר"ל יום שבשרו הנביא שתושפע בו רוב טובה בהשגחת הש"י עד שתהיה סאה סולת בשקל כו' ולזה לא כן אנחנו עושים לעכב דבר ה' וקיומו וזהו ואנחנו מחשים זה ודאי לא כן ובלתי נכון ומבחינת חמדתנו שאנחנו חומדים וממתינים נעורר ונגלגל עלינו עונות

ראשונים הלא הם מה שעוינו בענין נעמן שהיה גם כן מארם וחמדנו כספו ובגדיו והוא היה סיבת הצרעת ז"ש וחכינו עד אור הבוקר ומצאנו עוון מלא בשני ואויין לרמוז אל עון הראשון מלקיחת בסף מנעמן וזה העון הב' ולהיותם בדוגמא א' כתבם בלשון עון א' אבל רמזו בשני וויין להורות שהוא עון כפול שיכשלו בו פעמי' ע"כ. **ולע"דן** כי היום הזה יום ראוי לבשר את ענוים המתים ברעב ושעה אתת מעיכוב גורמת כמה שפיכו' דמי' שהרי אכלו בשר בניהם ולז"א לא כן אנחנו עושים כי היום הזה יום בשור' הוא מתחלתו שהרי היום הולך אחר הליל' והכל יחדיו יום שלם ובזה יצדק היום הזה יום בשורה הוא ואין לאחר ואם אנחנו נחכה עד אור הבוקר בהתעסקינו בהטמנת כסף וזהב שהוא למלך ומצאנו עוון מלא לרמוז בב' חלקיו חלק אחד איחור ועיכוב בשורת ישראל וחלק שני מעון מגניבת כסף וכלים כי למלך יאתה השלל או חלק ממנו ולזה ועת' לכו ונבוא' ונגידה בעצמינו בית המלך והיינו נקיים מהמלך ומישראל משני חלקי העון הנז' כי שכר הראוי ומתת המלך על בשור' זו יהי' כפלי כפלי' ממה שלקחנו והו' מותר לנו ובאיחור מסתלק לכך ועתה בעת ועונה זו לכו ונבואה ונגידה בית המלך:

**י יא**

**ויבואו** ויקראו אל שוער העיר כו' רש"י ז"ל ואוהלים כאשר המה מלאים מתחלתם לא הוציאו מה שבתוכם עד כאן. והרד"ק ז"ל שוער דרך כלל כמו ויליד ביתו הם יאכלו בלחמו או פי' קראו אל שוער אחד מהשוערים וקמו בולם והגידו להם זה הדבר. (ובזה תקן אומרו שוער בלשון יחיד ואח"כ אומר להם בלשון רבים) הסוס אסור והחמור אסור דרך כלל כמו ויהי לי שור וחמור ופירש שהיו אסורים על אבוסיהם עד כאן. **ולע"דן** שאמר אל שוער העיר הוא ראש כל השוערים אשר תחת ידו והם קראו אל הראש ושאר השוערים גם כן באו עמו כמשפט ובזה צודק ויגידו להם בלשון רבי' ואף על פי שהקריאה היתה אל השוער הראשי. ויגידו להם שיבואו לאמר כן למלך ז"ש לאמר כמשפטו לאמר לאחרים וראו לסלק טעות המלך ממה שאמר אל עבדיו אגידה לכם כו' וזה באומרו באנו אל מחנה ארם והנה אין שם איש ובחוץ מהמחנה ואין שם קול אדם שאלו נחבאו בתחבולה לא ימלט מהיות שם קול אדם אחד ובפרט שעדיין היה הדבר לילה שיודעים שישראל לא יכירו זה עד אור הבוקר ולמה אם כן ימנעו מהרמת קול אדם אחר שלא היה שם כי אם הסוס אסור באהלו כל סוס בפני עצמו כמנהגו ולזה אמ' הסוס אסור בלשון יחיד ואין צורך למה שכתב הר"דק ז"ל שעל שם המין קאמר כמו ויהי לי שור וחמור כי אם על כל סוס וסוס שבאהלו של כל אחד ואחד. ויוכיח מה שפירשתי באומרו אל שוער שהוא הראש שעליו ואומר אחר כך ויקרא השוערים שזה השוער קרא

אל השוערים אשר בשער המלך וכן הרד"ק ז"ל וכן הרלב"ג ז"ל. ויגידו בית המלך פנימה רוצה לו' במקום הפנימי שהוא ישן בהצנע ופנימה שאין דרך להכנס עד שם לקרות אותו אלא שלהיותה בשורה טובה אין לאחר:

**יב**

**ויקם** המלך לילה כו' רש"י ז"ל כי רעבים אנחנו ותאבים אנחנו לצאת אל השלל ואל המזון ע"כ. והר"דק ז"ל להחבה ב"הא בהשדה נכתב ב"הא הידיעה כמשפט להגדר אשר בא עליו והדומים והקרי בשדה בלי ה"א הידיעה כמנהג הרוב להקל עד כאן:

**ולע"דן** ויקם המלך לילה כלומר שלא כמנהג כי כן דרך בני מלכים לעמוד בשלש שעות מדוחק השעה או כיון להודיע שאילו לא היה לילה כבר היה הדבר מבורר כאור בוקר מאנשי הסביבו' יעידון יגידון אמיתות הדבר שנסו אלא בהיות שקם לילה לזה היו נגלים לדבריו אלה. ותמהני מאד איך נתן אל לבו כך ולא זכר דבר הנביא אלישע שהגיד לו כעת מחר סאה סולת וכו' ואין זה אלא שברחו להם מחנה ארם אין זה אלא כי טח מראות עיניהם מהשכיל לבותם. ואפשר לתת לו קצת סברה שבהיותו שקם לילה מצד שקראוהו קם בהתבהלה ולזה ויאמר אל עבדיו אגידה נא לכם וזהו שאמר ויקם המלך לילה ויאמר ועוד ראות הסוס אסור ואוהלים כאשר המה היה מעלה כן בדעת המלך שהיא תחבולה מבני אדם:

**יג**

**ויען** אחד מעבדיו כו' רש"י ז"ל אשר נשארו בה בתוך העיר שלא מתו ברעב הנם ככל המון ישראל אשר נשארו בה אם יאמרו מסוכנים הם שלא יהרגם ארם הרי הנם בעיר הזאת בסכנת הרעב כשאר כל המון ישראל אשר נשארו בה ואם ימותו הנם ככל המון ישראל אשר תמו ברעב ע"כ. והר"דק ז"ל וכתב ההמון בה"א של הידיע' בסמיכו' כמו העם המלחמ' הארון הברית וקרי בלא ה"א כמנהג ברוב ופי' הפסוק כן הנם ככל המון ישראל פי' הסוסים כחושים ורעים ככל המון ישראל שנשארו בשמרון שהם כחושי' מהרעב וא"ת היאך לא נשארו כי אם ה' סוסים בשומרון הנם ככל המון ישראל אשר תמו כמו שתמו האנשים כן תמו הסוסים כן פירש אדוני אבי ז"ל. ויונתן תרגם אם יבדון הא אינון ככל המונא דישראל דספו ככל ההמון בכ"ף עד כאן. וק"ק שידמה הסוסים אל המון ישראל ולאו אורח ארעא. גם מה שאמר שלא נשארו אלא חמשה סוסים לבד ושהכתוב מקשה ומתרץ על זה הדבר זר שלא ישארו כי אם חמש' לבד. והר"לבג ז"ל ההמון כתי' והמון קרי והכל אחד והרצון בכתיב ההמון המון ישראל כמו והנבואה עודד הנביא כו' והרצון בזה אם ימלטו הנם ככל המון ישראל אשר נשארו בה בעיר ואין בזה נזק כלל ואם יפסדו הנם ככל המון ישראל אשר תמו ולא יוכר ההפסד הזה ביחד אל

כל מה שנפסד ברעב עד כאן. וכן מהריי"א ז"ל והוא פי' כדהר"דק ז"ל בשם אביו כנז' למעלה. **ולע"דן** בטעם הכפל של הנשארים אשר נשארו בה. ובד"הרדק ז"ל שזכרנו שלא נשארו אלא חמשה סוסים יובן אומרו מן הסוסים הנשארים כאילו נשארו סוסים רבים והכתוב אומר הם אשר נשארו בה לבד ולא זולתם. ואפשר עוד ויובן גם כן כפל ככל המון ישראל אשר נשארו בה הנם ככל המון ישראל אשר תמו. והענין הוא כי זה המדבר מעבדי המלך דבר נכונה לאמר שההכרח הזה לשלוח חמשה מהסוסים הנשארים לחפש על הדבר לא יגונה שהוא איבוד חמשה סוסים מן הסוסים הנשארים והם מועטים שזה מורה לשון מן הסוסים הנשארים והם סוסי מספר ולא עוד אלא אשר נשארו בה בעיר הזאת המתים ברעב שכמה עמל ויגיעה עברו עד אשר נשארו בה עם כל זה ויקחו נא חמשה והטעם שאין לחוש אל הנזכר יען כי הנם האנשים הרוכבים על הסוסים האלה מועילים ככל ההמון ישראל אשר נשארו בה כי בהי' יתברך ועל ידם התשועה ואם כן דומה בדומה הם להמון ישראל אשר נשארו בה ואם לא עכשיו אימתי היש שעת הכושר או שעת הכרח יותר מזאת השעה אם כן הרי הנם ככל אשר נשארו לעת מצוא וצורך כן הם אלה ואם יהרגו את האנשים האלה הנם ככל המון ישראל אשר תמו ונשלחה ונראה על מה אנחנו כי הדבר מוכרח. ואפשר דמשום אל יפתח אדם פיו לשטן פתחו בזכות לומר הנם ככל המון ישראל אשר נשארו בה (שבעולם הבא) [שבע"ה] לא יקראם אסון ואחר כך אמרו ואם יסתכנו הנם ככל המון ישראל אשר תמו:

**יד**

**ויקחו** שגי רכב וכו' הרד"ק ז"ל והלא אמר חמשה והיאך אמר שלא לקחו אלא שנים כי רכב סוסים שנים ורוכבים עליהם ות"י תרין רכבי סוסוון אלא מן החמשה שאמרו בחרו השנים הטובים שבהם ע"כ. והר"לבג ז"ל אעפ"י שאמר חמשה לא הסכימו בזה לדבריו כי די בבי לברר הענין הזה ע"כ. וכן מהריי"א ז"ל. **ולע"דן** שהכרח רש"י ז"ל והמפרשים שפי' שני רכב סוסים כמו שני רוכבי סוסים ולא פירשו כמו בכל מקו' הוכרחו מצד הענין כי הרכב הוא כבד התנוע' ואין זה עתו כי אם רוכבי סוסים ההולכים קלים כנשרי' לראות מה נעשה במחנה ארם. והכרח שני מהלשון שאמר סוסים והוא מיותר ששם רבב קואטרי"אוה בלעז. מורה היותו מסוסים קואט"רו י"וה כמו שכתבתי למעלה שהוא בד' סוסים ולזה מובן היותם ב' רוכבי סוסים אבל עדיין יקשה להם ז"ל לשון רכב שאמר ולא אמר רוכבי סוסים. ונראה כי הם בחרו בשני סוסים לבד לא בחמשה כסברת א' מעבדיו שאמר חמשה מן הסוסים ובחרו כן משום דחמש' אוושא מלת' משנים כי בשני רוכבים לא יוכלו מחנה ארם להכיר ולהבחין אם משל ישראל הם או משל נערי ארם מהנשארים

בו ובאהלים אשר המה אמנם בחמש' יכירום והם היו רוצי' שאם יראו מרחוק את מחנה ארם קל מהרה ישובו אחו' ויכנסו בעיר כי ע"מ כן הלכו וז"ש הפי' ויקחו שני רכב פיי שני סוסים אך מהיותר בריאים וחזקים ראויי' לרכב שסוסי הרכב צריכים שיהיו יותר חזקים חשובים וזהו שאמר שני רכב סוסים סרסהו שני סוסים ראויים לרכב וישלח אותם המלך לאמר לכו וראו ר"ל לא תלכו בתום אלא בפקחות הולכים ורואים אנה ואנה אשר בראותכם מרחוק חלק וגלוי מה ממחנ' ארם תברחו מהם ושובו לכם לביתכם לכו וראו בויי"ו ולא אמר לכו ראו שלא היה מורה אלא על תכלית ההליכה שהיא לראות מה נעשה ממחנה ארם אמנם עתה אמר לכו וראו בלכתכם תהיה הליכה וראיה יחדיו לראות תמיד אנה ואנה שלא יבואו עליכם פתאום:

**טו**

**וילכו** אחריהם כו' רש"י ז"ל בחפזם במהרם לנוס ע"כ. והר"דק ז"ל בהחפזם הכתיב ב"הא ויהיה מבנין נפעל. והקרי בלא ה"א מבנין הקל ע"כ. והר"לבג ז"ל אשר השליכו ארם בחפזם ר"ל מפני היותם נחפזים ללכת ע"כ. וכן מהריי"א ז"ל. **ולע"דן** לדקדק שהרי כתיב למעלה וינוסו אל נפשם ואם כן הכלים האלה והבגדים מהיכן שהרי הגיד הכתוב שהניחו הכל ואוהלים כאשר המה. ונראה כי להיותם נחפזים מתחלה הניחו אוהלים כאשר המה והסוס אסור ככל הנז"ל ולא נסו אלא לנפשם אבל היו מלובשים בגדיהם וכלי זיין עליה' כדרך היושבי' במצור ומצוק על עיר לא יתנו שינ' לעיניה' ולעפעפיה' תנומה וברחו כן לנפשם וא"חכ בחפזם מחיתת אלהים אשר נפלה עליהם ראו להשליך מעליהם בגדים להקל מעליהם וכלים מכלי המלחמה שהיו עליהם והם הם אשר מצאו שלוחי ישראל אשר השליכו ארם בהחפזם שהם נחפזו והשליכו את בגדיהם שהיו לובשים ונסו בגויתם:

**טז**

**ויצא** העם ויבוזו את מחנה ארם זה הפסוק מורה במה שפירשתי בקודם והוא שכל הביזה נשארה במחנה ובאהלי' כאשר המה וז"ש ויצא העם וסמוך ליציאתו ויבוזו את מחנה ארם כי שם היה הכל ולזה לא כתיב ויצא העם וילבו ויבוזו שהי' מורה שהוצרכו ללכת אחרי הבורחים לבוז את אשר השליכו אכן עתה הביזה במקום המחנ' הוא ומה שהשליכו מעט מזער הוא מאת השי"ת היתה כדי שיכירו שלוחי ישראל שברחו ונסו דרך שם. ואמר ויהי סאה סולת כו' כדבר ה' כי רצה הפסוק להזכיר דבר השי"י על הטובה והזול שהיה ונתקיי' בקיום והויה ז"ש ויהי סאה כו' כדבר ה' אמנם בפרענות השליש אמר וימת כאשר דבר איש האלהים ולא אמר כדבר ה' שאין להזכיר השי"ת על הרעה בפיי אלא ברמז כאשר דבר איש האלהים שדבריו מאת השי"י הם. והגיד ויהי סאה סולת

בשקל תחלה ואח"כ סאתים שעורי' בשקל כדבר הש"י כלו' בשער ובסדר הענין לא היה שנוי כלל ובסמו' בפ' ויהי כדבר כו' ארחיב בזה בס"ד ורמז כי בזה לבד היה כדבר ה' אך דבר הש"י היה כעת מחר סאה ונתקיימה הנבואה קודם הזמן מעת מחר אלא תכף שיצא העם ויבוזו את מחנה ארם בה שעתא ויהי סאה סולת בשקל כו' כדבר השי"ת בשער אבל הקדים כי הש"י אומר מעט ועושה הרבה הוא כי צדיק ה' צדקות אהב במהירות והיה הזול קודם מיתת השליש כדי לקיים דבר הש"י שיראה ולא יאכל:

**יז**

**והמלך** הפקיד כו' רש"י ז"ל אשר נשען על ידו אתמול כשבא המלך לבית אלישע ע"כ. והר"לבג ז"ל והמלך הפקיד את השליש ר"ל שכבר הפקידו לאנשים שישמרוהו שם באופן שבעבור העם שם ירמסוהו בעבו' מה שדבר כנגד הנביא. ולזה לא צוה להרגו מית' אחרת ע"כ. ומהריי"א ז"ל פי' שהפקידו המלך על השער של העי' להיותו פקיד על העם היוצאים לשלול שלל שיצאו כסדר ולא מבולבלים וזהו הפקיד את השליש על השער ולהיו' העם רב לא עלה בידו לסדרם ומנחיצת' לרוץ לשלול שלל נפל השליש וירמסהו העם בלי כונה וימת לקיים דבר איש האלהים אשר דבר ברדת המלך אליו. ואני שמעתי שהמלך מינה אותו והפקידו על השער ר"ל שער המזונו' להוזיל אותם מלשון שער הגבוה האמור בגמ' וירמסוהו העם בשער שלא קבלו השער שלו וירמסוהו כדי שיתקיים דבר נביא כו'. **ולעד"ן** לדקד' או' אשר נשען על ידו כי מה צור' לסי' זה עתה כי ידו' הוא שהו' השליש אשר נשען על ידו כנז"ל וכן אשר דבר ברדת המלך אליו סי' זה מיות'. ונר' שהגיד הכתוב את מעשה ה' כי כל אשר יחפוץ יעשה שעם היות השליש הזה אשר המלך נשען על ידו ואילו היה השליש בעבודתו זאת לא ירמסוהו העם אבל היה מת באופן אחר לקיים דבר הנבי' וסבב הש"י סיבו' שהפקיד אותו על השער משער העי' לסדר העוברי' כדמהריי"א או על השער התבוא' כדי שיתגלגל עליו שירמסוהו העם וז"ש אשר נשען על ידו. והי' זה כדי לקיי' כאשר דבר איש האלהים ואעפ"י שלא אמר הנביא שהיה זה הדבור בנבואה עכ"ז הוצרך קיומו כי השי"ת מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים ובפרט היות הדיבור הזה בעת אשר ירד המלך שאז נאמרה לו נבוא' סאה סולת בשקל וזאת ג"כ מתמצית הנבוא' ובפרט מהיות דבר נדבר ברדת המלך אליו ולפני המלך צרי' שיתקיים עכ"פ ז"ש וימת כאשר דבר איש האלהים אשר דבר ברדת המלך אליו. עוד אפשר שכונ' הפ' להאשי' את השליש שמאחר שהמלך ירד לרגלי הנביא וזהו כבוד גדול לא היה לו לשליש לבזות דבר הנביא וז"ש ברדת המלך אליו ועם כל זה ויהי כדבר כו' ויען השליש כו' שלא היה לו לענות כן:

**יח יט כ**

**ויהי** כדבר כו' הרד"ק לפי שאמר כאשר דבר איש האלהים ספר היאך היו הדברי' אעפ"י שכבר נאמר למעלה השיב הדברים הנה על המעשה ע"כ. וכן מהרי"א ז"ל והרחיב כי כאן נעשו ב' נסים כדוגמת נסי אליהו רבו הא' השבע סאה סולת בשקל כמו שעש' אליהו בהר הכרמ' שבע ע"י הורדת הגשמים. והנה הב' מיתת השליש אשר המלך נשען על ידו שרמסוהו העם והיה זה מעין מיתת שרי החמשים אשר המית אליהו. **ולע"דן** כונ' השנות הסיפור ממה שכבר נזכ' למעל' הכונ' היא כי כונ' הפ' לתת טעם למית' זו המנוולת ברמיסת העם ראה זה חדש שהיה יכול למות פתאום יגפהו ה' לז"א שהי' מידה כנגד מידה שבהיות בעת ההיא אשר המלך כבד את נביא ה' לרדת אליו כמ"ש אשר דבר ברדת המלך אליו ויהי כדבר איש האלהים אל המלך לאמר סאתים וכו' ויען השליש את איש האלהים ויאמר והנה ה' עושה ארובו' כו' היהי' כו' שהי' זה כמבזה דבר ה' ורמס אותו ע"כ רמסוהו ובשער כנגד ארובות ודלתי שמים שאמ' הנה ה' עושה ארובות בשמי' ויהי לו כן ר"ל לו יאתה כן מת מיתה בזה האופן ולא מאופן זולתו כי דבר ה' בזה ורמס ויהי לו כן ר"ל מידה כנגד מידה וירמסוהו בשער וימות מיתה מנוולת ובזויה. ועדיין צריך לתת טעם למה שינה עתה הסדר שהקדי' סאתי' שעורי' בשקל וסאה סולת בשקל ולמה לא הקדים סאה סולת והיינו יכולים לומ' שכונת הכתוב לגלות לנו שאין מוקדם ומאוחר בדברי הנבי' שהתכלי' בדבריו הוא שימכר סאה סולת בשקל וסאתים שעורי' בשקל והכתו' הגיד כי הואיל ויצא מפי הנביא כסדר הזה דהיינו ויהי סאה סולת בשקל וסאתים שעורים כדבר ה' שהי' בזה הסדר כנז"ל בפ' ויצא העם. והכתו' הזה מגיד שעם היות כדבר איש האלהים אל המלך אעפ"י שהקדים סאה סולת לא היה כן בלשון קפידא שאין קפידא אם תוקדם זול הסולת לזול השעורים או אם יוקדם זול השעורים לזול הסאה סולת וז"ש ויהי כדבר איש כו' כמכוון הוא לאמר סאתים שעורים בשקל וסאה סולת בשקל שבהפוך הסדר ובתיבת לאמר כיון להודיע שאין בזה הקפדה ועכ"ז רצה הש"י לקיים דבר הנביא כסדר הייעוד וזהו תכלית השנות זה והתהפכות הסדר. ואפשר עוד שכונת הכתוב היה לגלות לנו ביאור דברי השליש ב"מש הנה ה' עושה ארובות בשמים היהיה הדבר הזה מורה באצבע על דבר פרטי והוא על סאתים שעורים שהרי כשנתקיימה הנבואה היה נס השעורים גדול משל הסולת שהרי מחנה ארם היה חיל גדול וברחו אל נפשם והניחו הסוסים והחמורי' והסוסי' והחמורים צריכים הם השעורים שהיו שם ואם כן איך יוזילו השעורים אם לא בהשגחת הש"י כי הסאה סולת גם כן עם היותו זול גדול ובדרך נס עכ"ז קרוב הדבר יותר בהיות שברחו האוכלים הלא הם

חיל ארם בהכרח יוזיל ולזה הקדים כאן השעורי' סאתים שעורי' בשקל דאיידי דחביבה ליה אקדמה. או אפשר שהפך הסדר כדי שנבין שמה שאמר השליש היהיה הדבר הזה אינו על השעורי' דסליק מיניה לבד כי אם על כלל הדבר ועל סאה סולת בשקל שעל כלל הדבור היה מספק ובלתי מאמין וזה הודיע לנו בהתהפכות. ואפשר עוד לו' כי בעת היעוד הקדים הנביא סאה סולת לומר שלא תמשך זול הסולת מזול השעורים שיאכלו דלת העם לחם שעורים וזה יסייע להוזיל הסולת ולזה הקדים ואמר כי בנס יהיה זול הסולת ואח"כ זול השעורים וכן היה בעת הקיום ויהי סאה סולת תחילה ואח' כך סאתים שעורי' כדבר ה' ושמא תאמר שאולי השליש לא פקפק אלא בסדר הענין שהוא קשה להוזיל מיד הסולת קודם לשעורים ולזה הוא אמר היהיה הדבר הזה ר"ל הדבר הזה בזה הסגנון הא אילו תאמר בהפך שיוזילו השעורים תחלה החרשתי לזה הפך הכתוב הסדר כאן לגלות לנו קוטן אמנתו שגם בזו לא האמין בסאתים שעורים תחלה וסאה סולת אחר כך ולזה הפך הכתוב כאן הסדר לומ' שגם על זה היתה עניית השליש ויאמר והנה ה' עושה ארובות כו' היהיה כדבר הזה ר"ל לא זה ולא כיוצא בו ובזה מובן שנוי הלשון שלמעלה אמר הדבר הזה וכאן הוא אומ' כדבר הזה להכביד חטא השליש לומ' שלא האמין כלל לא זה ולא כיוצא בו ולז"א כאן כדבר הזה ב"כף הדמיון לא כן למעל' שאמ' היהי' הדב' הזה:

**ח**

**א ב**

**ואלישע** דבר אל האשה כו' במסכ' ברכות כי קרא ה' לרעב א"ר יוחנן ג' דברים הקב"ה קורא אותן הוא בעצמו ואלו הן רעב ושובע ופרנס. רעב כי קרא ה' לרעב. שובע וקראתי אל הדגן כו'. פרנס דכתיב ראו קרא ה' בשם בצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה ע"כל. אפשר לו' שג' דברים אלה קשורים זה בזה שהכל תלוי בפרנס הדור אם הוא נוהג כשורה ומיישיר את העם הקב"ה משפיע טובה ושובע ואם ח"ו הפרנס ודבר הדור חוטא ומחטיא מביא רעב ולזה שלשה אלה יחדיו הקב"ה קורא אותם פרנס כדי שיהיה לפי הדור והשבע כפי הדור והרעב כפי הדור כל אלה הג' צריכים הם שקול אל דעות לגזור כשיעור ו"מש שבע שנים אמרו במסכת תעניות פ"א שבע שנים א"ל רב נחמן לרב יצחק בהנך שבע שני מאי אכול א"ל הכי אמ' ר' יותנן שנה ראשונה אכלו מה שבבתיה' שניה אכלו מה שבשדות שלישית בשר בהמה טהורה רביעית בשר בהמה טמאה חמשית בשר שקצים ורמשים ששית בשר בניהם שביעית בשר זרועותיהם לקיים מה שנא' איש בשר זרועו יאכלו ע"כ. כוונו לדקדק לשון וגם בא אל הארץ ז' שנים דהי"ל כי קרא ה' לרעב

שבע שנים או כי קרא ה' שבע שני רעב אבל כיון הכתוב לו' שכל שנה קללתה מרובה מחבירתה ורעה משונה מהשנה הקודמת וז"ש וגם בא אל הארץ שבע שנים ר"ל שלא היה מין רעב שוה בפחות ויתר בשבע אבל כל שנה מהשבע בא רעב אל הארץ משונה מהקודמת וזה כי שנה ראשונה אכלו מה שבבתיה' דהיינו החיטין שהיו בבתים לחם צר. ובשניה אכלו מה שבשדות דהיינו עשבי שדה בשלישית אפילו עשבי השדה לא מצאו אלא בשר בהמה ואח"כ בשר בהמה טמא' דוחי בהם אמ' רחמנא ולא שימו' בהם ואח"כ בשר שקצי' ורמשי' שמטמאי' בכעדשה והם מאוסי' יות'. ובששי' בשר בניה' ובשביעי' בשר זרועותיהם. ולפי שיש מדרש שמפר' אל תקרא זרועו אלא זרעו יאכלו לכך הוצרך לו' אכלו בשר זרועותיה' לקיים מ"ש איש בשר זרועו ר"ל כמו שכתוב פשוטו של מקרא שהו' זרועו ממש וז"ש לקיים מה שנ' ר"ל מקרא כמו שכתוב בלי דרשות. ולהכי ניחא שלא הביא פסו' לרעב שנה ו' מפ' ואכלתם בשר בניכם וכו'. ורש"י ז"ל ואלישע דבר אל האשה זה שבע שנים. כי קרא ה' לרעב הוא הרעב אשר היה בימי יואל בן פתואל ע"כ. והר"דק ז"ל לכי את ה"יוד בכתב נוספת כמו יודי"ן הרבה שזכרנו למעלה ז' שנים הביא דחז"ל הנז"ל ראשונה אכלו כו' וכן מהרי"א ז"ל שאין כונת הכתוב להגיד שהיה זה אחר הדברים הנז' כי קודם אליהם היה אבל ספר הכתוב כאן להודיע ששבה האשה ובאה אל המלך לבקש על ביתה ושדה ושמצאה את גחזי מדבר עם המלך על הנפלאו' אשר עשה אלישע ואמר זאת האשה וזה בנה וששאלה המלך על הדבר והגידה אליו והיה זה סיבת שמצאה חן בעיניו ובאמצעות אלישע נמשכה הטובה הזאת אליה והיה תכלית הסיפור להודיע מעלת אלישע ונפלאותיו לאמר אל האשה שתגור באיזה מקום שתרצה לגור כי קרא ה' לרעב וגם כבר בא אל הארץ שהתחיל הרעב לבוא כבר ולזה נתן לה עצה שתלך לה.

**ולע"דן** לדקדק סי' זה של אשר החיה את בנה למה בי די שיאמר אל השונמית. ועוד מהו וגורי באשר תגורי. ועוד מהו וגם בא אל הארץ. ונראה שכונת הכתוב להודיע מעלת המאכיל פרוסה לצדיק שהרי אלישע שאכל מהשונמית גרמה להחיות מתים שהרי החיה את בנה וגרמה להטיב עמה בענין הרעב הזה של מהומה וזמן רב של ז' שנים וז"ש ואלישע דבר אל האשה אשר החיה את בנה ר"ל מלבד הטובה אשר החיה את בנה הטיב עוד עמה בעצתו זו להחיו' את נפש' ברעב את הבן והאם ובעלה עמהם וז"ש ואלישע דבר אל האשה אשר החיה את בנה זה גמול א' ועוד גמול ב' לאמר קומי ולכי כו' ר"ל ליעץ אותה ולאמר לה קומי מהר ולכי את וביתיך וגורי באשר תגורי כלומר באותו מקום אשר תגורי היי בו כגרה לבלתי התערב עמהם ושלא ללמוד ממעשיהם וזהו וגורי באשר

תגורי יען כי קרא ה' לרעב וגם בא אל הארץ ר"ל כי מלבד הרעב הזה שאת רואה שבא אל הארץ לא די בזה יען כי קרא ה' לרעב זולת זה שבא אל הארץ וכנז"ל מחז"ל שכל שנה קללתה מרובה מחברתה. ואפשר שנותן טעם למ"ש לה שתלך לגור בארץ נכריה לא בא"י יען כי הגזרה רעה ופרטית רעה כי קרא ה' לרעב וא"כ הוא רעב גדול. והב' פרטית ז"ש וגם כמו ועוד ענין אחר שבא אל הארץ דהיינו א"י ולכן לכי לך וגורי באשר תגורי כי בח"ל לא נגזרה הרעב. ולזה הוא שהלכה לה לגור בארץ פלשתים. ואפש' עוד באו' אשר החיה את בנה שכונ' הכתו' בעצמו לפר' לך אימתי דבר אלישע כן אל האש' שלא היה זה אחר רמיסת השליש והזול הנז' אבל היה קודם אליו כנז"ל מהמפרשים וז"ש הכתוב ואלישע דבר אל האשה והיה זה תכף לאשר החיה את בנה שאז אמר לה לכי וגורי באשר תגורי כי קרא ה' לרעב כו' וכן תמצא למעלה במעשה השונמית כשהחיה את בנה כתיב ויקרא אל גחזי ויאמר קרא גא וכו' ויאמר שאי בנך ותבא ותפול על רגליה ותשתחו ארצה ותשא את בנה ותצא וסמיך ליה ואלישע שב הגלגלה והרעב כו' שזה מתייחס למ"ש כאן אשר החיה את בנה שתכף לזה א"ל לאמר קומי לכי וגורי וכו' כי קרא ה' לרעב וגם בא אל הארץ. ואפשר עוד במ"ש וגורי באשר תגורי שלא תחזור אחר שנה או שנתים מגירותה אלא וגורי המשך זמן באשר תגורי וההמשך יהיה כי קרא ה' לרעב וגם בא אל הארץ ז' שנים צריכה את להתגורר שבע שנים עד מלאת שבע שני הרעב וכן עשתה ותקם האש' ותעש כדבר איש האלהי' כו' הן בקומה בזריזות ותכף כאשר דבר איש האלהי' וז"ש ותקם ותעש מיד כדבר איש האלהים וגם קיימה דבר איש האלהי' בקחתה עמה את כל ביתה ובגורה בארץ פלשתי' ז' שני' כמו שדב' הנבי' בכלל דבריו כנז"ל:

**ג**

**ויהי** מקצה שבע שנים כו' רש"י ז"ל אל ביתה ואל שדה שהחזיקו גזלנים ע"כ. וכן הר"לבג ז"ל והר"דק ז"ל יש מרז"ל שלמדו מזה הפסוק כי יש חזקה לבורח ביון שהיתה צריכ' למלך להחזיר השדה והתבואת ש"מ שאותם שהחזיקו יש להם דין חזקה אל ביתה ואל שדה כמו על וכמוהו רבים אל במקום על וכן הוא הכא אחר זה צעקה אל המלך על ביתה ועל שדה ע"כ. ואין זו ראיה כי להיותם אלמים לא צייתי לדינא והוצרכה לדינא דמלכות' דהא אם שני חזקה מועילי' היינו כשלא מיחה אבל אם מיחה אין שני חזקה מועילים וזו בארץ פלשתי' לא היה שם בית דין למחות בפניה' וא"כ אין שני חזק' מועילי':

**ד ה**

**והמלך** מדבר אל גיחזי כו' ויהי כו' ויקרא רבה ויהי מספר א"ר לוי מצינו בתורה בנביאים ובכתובים שאין הקב"ה חפץ בקילוסו של רשע בתורה מנין דכתיב ועל שפם יעטה וטמא

טמא יקרא בנביאים דכתיב ויהי מספר למלך את אשר החיה את המת כו' זאת האשה וזה בנה וכי אחורי תרעא הות קאי רבנן אמרי אפילו הם בסוף העולם הסיען הב"ה כדי שלא יהא אותו רשע מספר בנפלאותיו של הק"בה בכתובים דכתיב ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חוקי ותשא בריתי עלי פיך ע"כל. והנה לפי שיש לדחות שהקב"ה לא אמר על שפם יעטה בשביל השבח אלא כדי שישב כאבל על חטאיו לזה הביא סיפיה דקרא שאמר וטמא טמא יקרא הרי שהיה מדבר לקרוא טמא טמא אם כן עטיפת השפם לא היתה אלא מקילוס השם ית' שאין הקב"ה חפץ בקילוסו ולזה צוהו ועל שפם יעטה. ומשום דאפשר לדחות ולומר דלעולם אימא לך שהקב"ה חפץ הוא בקילוסו של רשע מעבירו' אחרות ושאני הכא גבי מצורע לפי שחטא בשבט פיו להוציא שם רע ולהיותו נרגן מפריד אלוף לזה גזר עליו על שפם יעטה ואינו חפץ בקילוסו להיותו רשע באותו אבר ואין הדין שהפה שאסר הוא הפה שיתיר. לזה הביא ראיה מהנביאים מענין גחזי שהיתה רשעתו בקחתו כסף ובגדי' ועם כל זה שלא היה רשעותו בפיו ובשפתיו מנעו השם ית' מספר תהלות ה' מבאן ראיה ברורה שאין ה"בה חפץ בקילוסו של רשע. ולמד כן שאפילו היתה בסוף העולם הסיען הקב"ה כדי שלא יהא אותו רשע מספר קילוסו של הקב"ה דהכי דייק לשון הפסוק שאומר ויהי הוא מספר כו' והנה האשה אשר החיה את בנה כו' שאומר לשון ויהי ולא אמר והוא מספר אבל אמר ויהי מספר ותיבת והנה מורה על דבר שנזדמן פתאום בלי השקפה אלא פתאום כי מהש"י יצא הדבר למנוע אותו מספר תהלות ה' שאין הב"ה חפץ בקילוסו של רשע. ויוכיחו כן הפסוקים שאמר וישאל המלך לאשה ותספר לו ולא מצינו עוד זכר ורמז שיספר גחזי למלך נפלאות השי"ת כי ביאת האשה שם וספרה הענין אל המלך היה הפסק לשלא יספר עוד גחזי לא מזה הפלא ולא מזולתו מנפלאות אשר עשה אלישע. ולפי שיש לדחות דמשום דעדיפא עדות האשה המסיחה לפי תומה מעשה שהי' איך היה ולכך שאל המלך את פיה ולא מפי גחזי אולי להגדיל את רבו אלישע יכוין א"כ אין משם ראיה גמורה לשאין הקב"ה חפץ בקילוסו של רשע לזה הביא מהכתובים ולרשע אמר אלהים מה לך לספר כו' ולפי שיש לדחות דהתם לא מיירי בקילוס אלא על הרשע הלומד ואינו מקיים מוכיחו ואומ' לו מה לך לספר חוקי ותשא בריתי עלי פיך ואתה עושה בהפך חוקי ובריתי נאה דורש ובלתי מקיים ואתה שנאת מוסר ותשלך דברי אחריך אם ראית כו' אלא דחז"ל למדו כן מלשון לספר דנקט וחוקי הם הנפלאות ומשום דסוף סוף אינה ראיה גמורה לזה הוצרכו מהתורה כי ראיה זו של הכתובים בלתי מספקת ולזה הוצרכו שלשה הראיות מהתורה ומהנביאים ומהכתובי'. ומהרי"א ז"ל ספרו הכתובי' השגחת ה' להטיב אל האשה הזאת ע"י אלישע

ואפי' ע"י ספוריו ועניניו מצאה חן וטובה מהמלך חה שכאשר באה האשה לצעוק אל המלך על ביתה ושדה ובעת ההיא המלך שאל את פי גחזי לאמר ספרה נא לי את כל הגדולות אשר עשה אלישע ובעודו מספר הענין בשני הנסים שנעשו שם האחד מציאות ההריון שנתעברה והיא עקרה ואישה זקן מאד והנס הב' מתחיית בן השונמי' לז"א ויהי הוא מספר כו' ויאמר גחזי אדוני המלך זאת האשה וזה בנה אשר החיה אלישע ר"ל זאת האשה אשר נעשה בה הנס הא' מההריון וזה בנה אשר החיה אלישע והוא הנס השני. והקשה מהריי"א ז"ל שמאחר שמלך ישראל ידע והכיר את אלישע שהרי הוא עשה לו נס המים במלחמת מואב. ונס רפואת נעמן מצרעתו ונס הגדודים כשהביאם לשמרון שאמר לו האכה אכה ואמר לו כאשר שבית בחרבך כו' אם כן איך שאל את פי גחזי לאמר ספרה נא לי את כל הגדולות אשר עשה אלישע. ואמר כי התשובה מבוארת כי לפי שהמלך ראה את גיחזי מצורע שאלו מה זה והשיבו שע"י אלישע בא לו כן שגזר עליו וצרעת נעמן תדבק בך ובהיותם עסוקים בזה שאל לו על ענין הגדולות אשר עשה אלישע והיה מספר לו מה שלא ראה המלך הלא הוא אשר החיה את בנה והם בתוך הסיפור והאשה צעקה ואמר גיחזי זאת האשה וזה בנה עד כאן. **ולע"דן** סיוע לדבריו ממה שאמר לו ספרה נא לי את כל הגדולות אשר עשה אלישע את כל דייקא שרצה לדעת את כל פרטי הגדולות ודקדוקיהם. ואפשר שאמר והמלך מדבר אל גיחזי ר"ל שעם היותו מצורע היה המלך מדבר עמו לסיבת היותו נער איש האלהים והתכלית כדי לאמר לו ספרה נא לי את כל הגדולות אשר עשה אלישע שאלו לא היה זה תכליתו לא היה מדבר עמו המלך והוא מצורע ובאו' ויהי הוא מספר למלך כו' את אשר החיה את המת פשוטו של מקר' דהיינו אלישע ואפשר עוד דמדלא אמר ויהי הוא מספר את אשר החיה אלישע את המת ירמח גם כן לגיחזי עצמו שבכח משענת רבו היה בה כדי להחיות את בן האשה אלא שפגע בכלב א' ושם המשענת עליו והחייהו וז"ש ויהי הוא מספר את אשר החיה את המת כלו' הוא הנז' גיחזי עצמו. או יהיה זה רמוז בתיבת את לרבות הכלב הנז' וקודם שיזכיר גמר הענין מסיפור בן השונמית ושהחייהו נזדמן והנה האשה אשר החיה את בנה צועקת אל המלך על ביתה ועל שדה ויאמר גחזי זאת האשה וזה בנה אשר החיה אלישע אשר כאן בסוף הפסוק אמר אלישע לא כן בתחילה שאמר סתם את אשר החיה את המת לרמוז אל מה שאמרתי שהחיה גיחזי עצמו הכלב הנזכר וחז"ל אמרו במסכת סנהדרין מפני מה נענש גיחזי מפני שקרא לרבו בשמו עד כאן:

**1**
**וישאל** המלך לאשה כו' הר"דק ז"ל סריס א' כתרגו' גואזה חד והוא סריס כמשמעו שנכרתו ביציו ואעפ"י שהמעשה הזה אסור בישראל היו להם למלכי ישראל סריסים שהיו לוקחים אותם מן הגוים או שהיו סריסים מחמת חולי והם בבתי המלכים לעמוד בפני הנשים כמו שכתוב סריס המלך שומר הנשים ולזה שלח עם זאת האש' סריס מיום עזבה מקור העי"ן נקרא בקמ"ץ חטף והה"א רפה ומשפט' במפיק ע"כ. והר"לבג ז"ל וישאל המלך לאשה ותספר לו ר"ל שכבר שאל לה זה הענין שספר גיחזי שעש' אלישע מהגדולו' ותספר לו שהענין כן הוא. סריס א' ר"ל שר א' וצוהו יחזיר לה כל אשר לה מהקרקעות ואת כל מהתבואות אמנם מהבית לא צוה להחזיר לה שכירות וזאת קצת ראיה שהדר בחצר חבירו שלא מדעתו אינו חייב להעלות לו שכר ע"כ דכיון דלא קיימ' לאגרא אינו מעלה לו שכר. ואפשר לדחות דמצד הרעב נעו גם נדו העם לגור באשר יגורו מעין השונמית והבתי' היו לשמה באין שוכר. ומהריי"א ז"ל כתב הכלל העולה מספורי אלישע הוא שעשה אחר הלקח אליהו י"ח נסים ועם היות שחז"ל מנו י"ו הנה מפשטי הפסוקים הם באמת שמנה עשרה הא' בקריעת הירדן והעברתו בו ביבשה הב' רפואת מי יריחו עם המלח שנתן אל מוצא המים. הג' מיתת הנערים ע"י הדובים שיצאו מהיער והמיתום מפני קללתו אשר קללם. הד' עשה הנחל גבים גבים ומבלי רוח ומטר נמלאו מים. הה' לאשת עובדיה שהאסוך שמן מלא כלים רקים. הו' הולדת השונמית בהיותה עקרה ואישה זקן. הז' תחיית בנה. הח' מה שנרפא המות אשר בסיר עם הקמח שצוה להשליך שם. הט' מה שכלכל העם בני הנביאים בעשרים לחם. (אמר שמואל חכמינו ז"ל אמרו ככר אחד לפני מאה איש והעשרים לפני אלפים התלמידים.) הי' רפואת נעמן מצרעתו על ידי רחיצתו במים שבעה פעמי' בירדן. הי"א הדבק צרעת נעמן בגחזי על שלקח כסף ובגדים. הי"ב שהברזל שנשל בירדן הציפו. הי"ג שעל ידי תפלתו ראה נערו סוסי אש ורכב סביבות אלישע להסיר פחדו מעליו. ה"יד שהכה את עיני אנשי ארם בסנורים והכניסם לשמרון ואז פתחו עיניהם. הט"ו וה' השמיע את מחנה ארם קול רכב וקול סוס קול חיל גדול וינוסו. הי"ו במה שרמסו העם בשער שמרון את השליש ומת על אשר דבר נגד נבואת אלישע. הי"ז הרעב אשר קרא על הארץ שבע שנים. הי"ח היה הנס שיזכור אחר זה שעצמותיו החיו את האיש בנעתו בעצמות אלישע ויחי ויקם על רגליו וזכרתי אותו כאן להשלים מנין נפלאותיו שהיו שמנה עשרה ע"כ. **ולע**"**דן** שהנס השלישי שמונה מהריי"א ז"ל לא מנו אותו חז"ל לפי שהנביא קללם ע"ד קללת חכם והשי"י הקים דבר עבדו ועצת מלאכו השלים ואילו אמר אלישע יצאו דובים ויאכלום

היו חכמינו ז"ל מונים אותו. גם הנס הי"ז אשר קרא רעב על הארץ לא מנאוהו חז"ל שהוא לא קרא הרעב ולא גזר כן ולא היו נסיו אלא י"ו לא י"ח. אמנם מהרי"א ז"ל אזיל בשיטתיה בהנמלט מחרב יהוא ימית אלישע שימית אלישע פי' על ידי הרעב שהוא גזר עליו ורבים מתו בזלעפות רעב. ולכך עלו י"ח נסים למהרי"א ז"ל. כתב עוד מהרי"א ז"ל ואמנם מה שניבא מהעתידות כמו אמרו לשלשת המלכים ונקל זאת בעיני ה' ונתן את מואב בידכם ומ"ש כה אמר ה' מחר סאה סולת בשקל וסאתים וכו' ומ"ש לחזאל שימלוך על ארם מה שיעשה לישראל ומה שאמר בשעת מותו אל מלך ישראל קח קשת וחצים ורכב ידך על הקשת כו' אלה לא מניתי בכלל הנסי' כי הם הודעת העתידות ונבואתם ואין ראוי שיקראו נפלאות עם היות כפי האמת כל נבואה נס ואין כל נס נבואה כמו שכתבתי בספר מחזה שדי אשר לי. והנה הפלא והזרות בנסים יהיו באחת מד' בחינות וכאשר נתבונן בניסי אלישע נמצא בהם כל הבחינות כולם. הבחינה הראשונה היא מצד עצמם ר"ל כפי רבויים והפכיותם בפעולו' שזה מורה בלי ספק היותם ברצון מכוון מיוחד מפאת ההפכים ההם כולם כמו שראינו במכות מצרים במכת הדבר וממקנה בני ישראל לא מת אחד כי עם היות מאה צאן מהמצרים ובהם צאן אחת מישראל תנצל האח' עם מות המאה וז"ש לא מת אחד ואם היה סיבת המיתה עפוש האויר ומהסיבות הטבעיות המחייבות אותו הנה היא אויר אחד לכולם ומרעה אחד לכלם ואיך ימותו של המצרים וינצלו של ישראל. וכן במכת החושך למצרים לבד ולכל בני ישראל היה אור במושבותם שהיה אור לישראל במושבות המצרי ואלו ההפכים הם תכלית הפלא הוא מה שרמזו חז"ל בתנחומא על הנני ממטיר לכם לחם מן השמים משל לנחתום שהיה עומד על כבשן נכנס שונאו וחתה גחלים על ראשו נכנס אוהבו ונתן לו פת חמה שניהם מתוך כבשן אחד יצאו כך מן השמי' הורידו אש על הסדומיים ושרפה אותם ומן השמים הוריד מן לישראל לכלכלם הוי הנני ממטיר לחם לחם מן השמים ע"כ. הנה יורה על הבחינ' ראשונה אשר זכרתי. וכבר היה זה בנסי אלישע שהוא הסיר הצרעת מנעמן והדביקה בגיחזי. פקח עיני נערו שיראה מה שלא היה וסימא עיני הגוים ההם שלא יראו מה שהיה הרג הנערים בבית אל והציל בני הנביאים שאמרו מות בסיר. עשה עצירת גשמים ומלא את הנחל ואת הגבים מים ונסים רבים חלוקים והפכיים. מורים באמת כי יד ה' עשתה זאת. ואמנם הבחינה הב' היא מעצמות הפעולות ואופן מעשה כל אחת מהם כאשר יהיו מגיעות בזולת הסדר הטבעי כענין קריעת ים סוף שנצבו כמו נד נוזלים והם המים הנגרי' למטה ונצבו כמו נד ובהורדת האש על המזבח שהיה יורד מלמעלה למטה שהוא הפך הטבע ועל זה אחז"ל בתנחומא כל אשר חפץ ה' עשה בשמי' ובארץ דרכו של שמים להוריד

טל ומטר ודרכה של ארץ להוציא ממנה לחם שנא' ארץ ממנה יצא לחם וכשבקש משה הוריד את הלחם מן השמים שנאמ' הנני ממטיר לכם לחם מן השמים והעלה הטל מן הארץ שנא' ותעל שכבת הטל. וכבר בא זה בנס אחד מנסי אלישע שהברזל שנפל בירדן והציפו הנביא עם היותו כבד והעץ עם היותו קל צלל במים עד מקום הברזל. (זה על פי שיטתו אזיל עיין למעלה.) ואמנם הבחינה הג' היא מה שיעשה הנביא באמירה ודבר שפתים יגזר אומר ויקם לו ועל דרכיו נגה אור מורה על התבודדות הנביא ושהוא למעלה מהטבע מעין מ"ש משה ופצתה האדמה את פיה ובלעה וכו' ומאמר יהושע שמש בגבעון דום. ולכוין לזה אחז"ל שיעקב אבינו נעשה שותף עם הק"בה בכל דבר ד"אר פנחס ראה מה כתיב לא כאלה חלק יעקב כי יוצר הכל הוא כו' ומנין שהצדיקי' שותפי' עם ה"בה כשהו' צר צורה שנא' המה היוצרים יושבי נטעים שהם שותפים עם ה"קבה בכל בריה עם המלך במלאכתו הם יושבים ובוראים בריאות אמר הק"בה לא דיין שאיני עושה דבר חוץ מדעתן אלא כל מה שאני פועל בעולם הזה ובעולם הבא הכל מתוקן להם ה"הד מה רב טובך ע"כ. רמזו במאמר הזה להעיר על מעלת הנביאי' וכחם על שנוי הטבעיים אשר יצרם האל ית' לבדו כאילו יש להם שותפות עם בוראם ביצירתם לשנותם ברצונם ולכן באו בו לשונות שוים בענינים אמור בדבר ה' שמים נעשו ובענין אלישע כדבר אלישע אשר דבר ומזאת הבחינ' תמצא באלישע שהמית הילדי' מ"ב במאמרו וקללתו בבית אל ובדברו באו המים אל הנחל ונתמלאו הגבים ובמאמרו ילדה השונמית ובמאמרו נדבק צרעת נעמן בגיחזי. **ולע"**דן בהבנת המאמר הזה שלהיות בריאת העולם לתכלית שיעבדו הנבראים את השי"ת ובשביל הצדיקים כי הרשעים היו מחייבים מניעת בריאת העולם וכ"מש חז"ל כי יודע ה' דרך צדיקים בשעת בריאה ודרך הרשעים הפליגה מהשגתו וברא העולם נמצא שהצדיקים שותפי' עם הב"ה במעשה בראשית כמו שנוכל לו' שאכילת הלחם נשתתפה עם הזורע החיטי' בשע' זריעתו כיון שהוא תכלית הזריעה ואילו ידע שתשתדף היה נמנע מהזריעה ז"ש המה היוצרים וכיון שכן שהם שותפים ביצירה ממש מהבחינ' הנז' אין ראוי לעשות דבר חוץ מדעתן כי יבא בעל השור ויעמוד על שורו כיון ששותפים הם אלא שכל מה שאני פועל בעה"ז ובעה"ב הכל הוא מתוקן להם הכונה שהצדיקים השלמי' זוכים הם לב' שולחנות כי לא כל אדם זוכה לב' שולחנות לא כל אדם אבל הצדיקים זוכי' הם לב' שולחנו' וז"ש שכל מה שאני פועל בעה"ז ובע"הב ר"ל בעה"ז מתענוגי העה"ז ולגוף ובע"הב מתענוגי הנפש הכל הוא מתוקן להם ובשבילם. ואפש' עוד כי הוא ית' תקן מתחלה העה"ז למעשה והע"הב צפן אותו לגמול והצדיקי' בהתאמצם עוד במעשיה' הטובי' יוסיפו נועם וימשיכו בע"הב כי ה"בה פועל תמיד נועם

בו כפי תיקון המעשי' שמוסיפים הצדיקים בעה"ז וז"ש לא דיין מעלה ושבח שאיני עושה שום דבר שלא מדעתן אלא כל מה שאני פועל בעה"ז ובע"הב הכל מתוקן להם ר"ל כל מה שאני פועל מחדש בע"הב אחר שהוצאתי את העה"ז לעולם וזה נרמז בפסוק מה רב טובך אשר צפנת ליראיך מתחלה היה רב טוב צפון ליריאך ועליו הוספת אחר שנברא העה"ז באמצעות מעשה הצדיקי' שפעלת להם בו במקום הרב טוב הצפון פעלת עוד לחוסי' בך נגד בני אדם ר"ל כנגד מה שבני אדם עושים בעה"ז ממצות ומעשי' טובי' כנגדם בכוון פעלת למעלה לחוסים בך נמצא שהבנת או' שכל מה שאני פועל בעה"ז אין הכונ' על מה שפועל בו בעה"ז בעצמו אבל פירושו שכל מה שאני פועל מחדש אחר שיצא העה"ז אל הפועל והפעולה הזאת בעה"ב ומ"ש ובע"הב פי' על הרוב טוב הצפון מאז זה וזה מתוקן להם לצדיקים. עוד כתב מהריי"א ז"ל ואמנם הבחינה הד' כשיפעל הנבי' בכלי ואותו הכלי מחייב בטבעו פעולה הפכית. ויהיה זה נס בתוך נס ולכיוון לזה אחז"ל א"ר יוחנן בן ברוקא ראה כמה גדולים נסים של הקב"ה מדת ב"ו במתוק מרפא את המר אבל הב"ה במר מרפא את המר שנ' ויורהו ה' עץ וישלך אל המים וימתקו המים וא"ר יהודה עץ של זית היה ור' יהושע הכהן או' עץ של ערבה היה וי"א עיקרי תאנה וי"א עיקרי רמון שהם מרים מכלם וכה"א בישעיה קחו דבלת תאנים וימרחו על השחין ויחי והלא בזמן שנותנים שרף התאנים על הבשר מיד מתחבל. וכ"הא והביט אל נחש הנחושת וחי והלא כל מי שנשכו נחש ורוא' נחש מיד מת וכ"הא באלישע ויצא אל מוצא המים וישלך שם מלח ויאמר כה אמר ה' רפאתי למים ולא היה שם עוד מות ומשכלת עכ"לה. והביאו ז"ל ארבע' כונות כיונו בראשונה כי במצרים היו חכמי סגולות והטבעים והיה צריך להוציא' מזאת החשדה שלא יחשדו שהמתיק המים בדבר מתוק ולזה לקח לר' יהודה עץ זית ולר' יהושע ערבה וי"א עקרי תאנה וי"א עקרי רמון שהם מרי'. והשני ממריתת השחין שהוא חם בטבע ומזיק לשחין מאד. והג' ממשה מענין הנחש שאמ' הראשוני' כי הנשוך בהביטו אל הנושך יגדל עוד כאבו ויתפעל מהבטתו אליו. והד' מענין אלישע שרפא המים במלח שהו' בטבעו מסיר המתיקות מהמי' וממרר אותם לפי שהתחלת המליחות הוא שריפת החלקים הדקים או ערובם בחלקים שרופי' וכשיתוס' השריפ' יעתקו מהמליחות אל המרירות ולכן הים מלוח ובקצת מקומות הארץ שפועלים בהם הגרמים השמימיים השריפה יהיו המים מלוחים ורעים ותקן ורפא אלישע המים ההם בהפכי כדי לפרסם עוד אמיתת המופת הנה ד' בחינות אלה אשר בגודל הנסים כולם נמצאו במופתי אלישע ע"ה. ואמנם במעלת נבואתו מורים פשטי הפסוקים עליו ועל רבו אליהו שהיו רוב נבואותיהם בהקיץ ובהיותם מדברים בבני אדם היתה הנבואה

שורה עליהם וגם יראה ממעשיהם שרוב ממה שהיו עושים מהנפלאות שהיו גוזרין על הדברים הטבעיי' והיה מתקיים כדבריהם ויקשה אם כן איך זכו הנביאים האלה להנבא בהקיץ ולפועל הנסים מבלי צווי אלהי. ומה שראוי שנאמר בזה הוא שהנביאים כשהיו רואים בעצמם התעוררות נמרץ לעשות דבר היו מכירים בו כי מאת ה' ולכן היו עושים מה שימלאם לבם ויאמרו כי דבר ה' הוא לפי שהיו יודעים כפי האמת כי אין אותו ההתעוררות הנמרץ כי אם מאתו ית'. וכבר כתבתי בספר מחזה שדי שהנסים לא היו עושים אותם הנביאים ולא היו פועלים אותם אבל הבורא ית' היה פועל אותם כפי גזרתם כי אליו לבדו יאות פועל ולא לאחר וכ"מש המשורר ע"ה כי גדול אתה ועושה נפלאות אתה אלהים לבדך ע"כ.

**ולע"דן** כדבריו במ"ש שהנביא ימצא התעוררות בעצמו לעשות הפלא ההוא וע"י אותו ההתעוררות יגזר אומר והק"בה יקם לו ועל דרכיו נגה אור. אמנם ב"מש ויאמרו שהוא דבר ה' לפי שהיו יודעים כפי האמת כי אין אותו ההתעוררות כי אם מאתו ית' ע"כ חלילה לי מהאמין שהנביאי' יאמרו כה אמר ה' מצד ההתעוררות חלילה להם כי האמת שלא יאמרו כה אמר ה' אלא בהגיע אליהם דבר ה' ממש ונבואה שלימה ולא התעוררות כי אשר אתו דבר ה' יאמר דבר ה' ואשר אתו חלום חלום ואשר אתו התעוררות התעוררות מה לתבן את הבר נאם ה' אבל יהיה ההתעוררות ההוא הנמרץ בנביא כמו שאמר מהריי"א ויתבודד הנביא אז וכפי מעלת הנביא יספיק לו התבודדות מועט ואפי' בפני כל העולם להדבק ביוצרו כדי שיערה עליו ממרום רוח נבואיי ודבר ה' ממש. ועוד אני אומ' כי אחרי אשר מצאנו במשה ואהרן ע"ה שנאמר שם יען לא האמנתם בי להקדישני ופיי בו שהיה הרצון האלהי שיגזרו אומר מדעתם להוציא להם מים מצור החלמיש והוא ית' היה מסכים עמהם ומקיים דבריהם דבמקום שיש קדוש שם שמים אין חולקין כבוד לרב עד שיעשה הוא כי כבודו הוא לעשות בנחיצה ומדעתם תכף והוא ית' יגמור בעדם וז"ש יען לא האמנתם בי שאקיים דבריכם כדי שתגזרו אומר כדי להקדישני לכן לא תביאו. באופן שאליהו ואלישע בראותם הדבר הכרחי וקידוש ש"ש היו עושים לכבוד השי"י והוא גומר בעדם ועושה הפלא ומגיע אל הנביא באמצעות ההתעוררות הזה שהיה מתעורר הנביא לכבוד ה' ולפאר שם כבוד מלכותו היה מגיע אליו הנבואה וגוזרת אומר כה אמר ה' מסכים אל התעוררות הנביא. ומזה לא תזוז:

ז

**ויבא** אלישע דמשק כו' חז"ל במסכת סוטה פ"א ויבא אלישע דמשק א"ר יוחנן שהלך להחזירו לגיחזי בתשובה ולא חזר א"ל כך מקובלני ממך כל מי שחטא והחטיא את

הרבים אין מספיקים בידו לעשות תשובה מאי עבד אי בעית אימא אבן שואבת תלה לו לחטאת ירבעם והעמידה בין הארץ לרקיע ואי בעית אימא שם חקק לה בפיה והיתה אומרת אנכי ולא יהיה לך ואי בעית אימא רבנן דחה מקמיה דכתיב ויאמרו בני הנביאים אל אלישע הנה נא המקום אשר אנחנו יושבים לפניך צר ממנו מכלל דעד האידנא לא היה דחוק ע"כ. וכן הביא רש"י ז"ל וכן הרד"ק ז"ל והרחיב מדעתו ואם הלך גחזי אל נעמן שם אומר אני כי הלך אל נעמן שייטיב עמו בעבור שנדבק בו צרעתו בקללת אלישע והוא פי' שהלך אלישע לשם למשוח את חזאל כדבר ה' אשר היה אל אליהו כמו שפי' למעלה ע"כ. וכן מהרי"א ז"ל ולפי שהיה בן הדד חולה כשהגידו לי שבא שמה איש האלהים אמר אל חזאל שיקח בידו מנחה וילך לשאל את פיו האחיה מחולי זה ע"כ.

**ולע"דן** שלפי שיטת הר"דק שהפסוק עצמו מזכיר סיבת ביאת אלישע לדמשק והיא לפי שבן הדד היה חולה החולי אשר ימות בו וסבב ה' שילך שם אלישע כדי שיחזיר גחזי בתשובה וז"ש ויבא אלישע דמשק יען שובן הדד מלך ארם ואולי שמע כן אלישע או בנבוא' נאמ' לו כן שבן הדד חולה והלך תכף לקיים דבר ה' למשוח את חזאל תחתיו שהגידו למלך ארם לאמר ר"ל לאמר לו אמירה נפלאה כאילו אמרו לו ראה נא האיש אשר אתה שלחת אחריו כמה רכב וחיל כבד להביאו אליך הנה עתה הוא בא מעצמו עד הנה והוא פלא ז"ש ויוגד לו לאמר בא איש האלהים עד הנה כאילו אמרו לו נפל ברשתך והוא אמר להריץ אליו מנחה גדולה. או רצו לומר לו מאחר שאתה חולה ואיש האלהי בא בעת כזו נכון הדבר לשאל את פיו על חליך זה. וז"ש ובן הדד מלך ארם חולה ולהיותו חולה לזה ויוגד לו לאמר בא איש האלהי כו':

**ח**

**ויאמר** המלך אל חזאל כו' ב"מש אל חזאל קח בידך מנחה דבר הנקח ביד הלא הוא אבן טובה ומרגלית כמו שדרשו חז"ל בפסוק ויקח מן הבא בידו מנחה דהיינו אבנים טובות ומרגליות וכן אמרו חז"ל בסמוך במה שאמר וכל טוב דמשק כמו שיבוא בס"ד. ואמר לו שתכלית המנחה היא להקביל פני איש האלהים ולא יראו פניו ריקם וזהו קח בידך מנחה ולך לקראת איש האלהים ואגב חדא תרתי שאגב גררא ודרשת את ה' מאותו לאמר האחיה מחולי זה ולזה לא כתב ולך לקראת איש האלהים לדרוש את ה' אלא עיקר הליכתך לשמה ולקראת איש האלהים לקדם פניו במנחה ודרשת את ה' מאותו. והי"לל מאתו אפשר שאמר מאותו רמז הכתוב שאין הדבר הזה מאתו מאלישע כי אם מאותו שדבר כבר מאז בזה שהוא אליהו שנאמר לו ואת חזאל תמשח למלך על ארם ואעפ"י שחזאל לא ידע מזה כלום הכתוב רמז האמת ודבר נכונה באומרו מאותו ולא אמר מאתו

ומ״ש לאמר האחיה מחלי זה שיהיה זה הנוסח עצמו אשר תאמר אליו לאמר האחיה מחלי זה כי פי המדבר אליו ולא תשאל לו אתה היחיה אדוני מחולי זה וז״ש חזאל בנך בן הדד מלך ארם שלחני אליך לאמר בנוסח הזה האחיה מחולי זה:

**ט**

**וילך** חזאל כו' הר"דק ז״ל וכל טוב דמשק על דרך הפלגת הרבוי כמו וכל טוב אדוניו בידו וכל הארץ באו מצרימה. ובדרש וכי כל טוב דמשק היה משא ארבעים גמל אלא ללמדך שהיתה בידו אבן טובה שהיתה ראויה ליתן בדמיה כל טוב דמשק ע״כ. והר"לבג ז״ל וי״ו וכל טוב יתירה ללא צורך כפ"ה רפה בלשון ישמעאל כאילו אמר ויקח מנחה בידו כל טוב דמשק משא ארבעים גמל עד כאן.

**ולע"דן** על פי הדרש הנזכר בדהר"דק ז״ל שהביא גם כן אבן טובה אבל אפרש הפסוק בשיטה אחרת ומובן הוי"ו הזאת שהיא מוסיפה על ענין ראשון שאמר מנחה בידו שהיא המרגלית הנזכרת שהיה מביאה בידו ממש וכל טוב דמשק גם כן ממיני המאכל ופירות הביא משא ארבעים גמל. ואומרו וכל טוב כמו מכל טוב. אמנם חז"ל פירשו וכל טוב דמשק מקושר עם מנחה בידו שוה אותה המנחה כל טוב דמשק. ולדבריהם ז"ל על פי הפירוש הזה יקשה יתרון וי״ו וכל טוב דמשק אבל ניחא חסרון המ״ם דהיה לו לומר מכל טוב דמשק כמו שכתבתי לפירושי. ומהרי״א ז״ל הקשה על חז״ל איך קבל אלישע האבן טובה הזאת שהרי לא מצינו שסרב בלקיחתה ולמה סרב בענין נעמן ודחה דחז״ל וכתב שלא היה כאן מנחה לא כסף וזהב ולא שוה כסף וזהב כי אם פירות בלבד כי כן ראוי לקדם לבא מן הדרך במאכל ופירות והם היו הארבעים גמל ולזה קבלם הנביא כאן כי אין בזה איסור למנוע בר ומזון ופירות. **ולע"דן** שאפי' נאמר שקבל האבן טובה שהביאו לו כדחז״ל שהרי לא נזכר בכתוב סרוב מקבלת המנחה לא קשיא מידי לחז״ל מענין נעמן כי אילו נעמן בעת בואו היה מקביל פניו בכסף וזהב ובגדי' היה מקבל לכבוד ה' כי המביא דורון להקביל פני הנביא כבוד הוא לשי״ת וקידוש ש"ש יהיה בעולם בספרם בתוך בני ישראל דעו נא כבוד אלהים אשר בקרבך קדוש ישראל שהרי מאיים רחוקי' אשכר יקריבו אמנם להיות שנעמן הביא כן אחרי הרפואה לא רצה לקבל כן ממנו כי אינו רופא אומן טבעי כדי לקחת ממנו שכר רפואתו כמנהג הרופאים ולכן לא קבל ממנו דבר אמנם פה שהביאו לו מנחה טהור' להקביל בה פניו נכון הדב' לקבלה ממנו ואפי' שתהיה אבנים טובות ומרגליות כי אדרבה בהרבות איכות המנחה וערכה יגדל כבוד הנביא איש האלהים ויותן עוז לאלהים על ידי זה. זאת ועוד כי נעמן לא בא מתחילה אל הנביא כי אם אל מלך ישר' וקרע בגדיו כנז' בפסוקים וא"כ המנחה שולחה אל המלך

לא אל הנביא לכך לא לקחה הנביא ע"ה כי לא הביאוה אליו ולא המלך כי הוא לא רפא וחזר ולקחה נעמן עמו. אמנם עתה שהביאו אל אלישע סבר וקביל. זאת ועוד כמו שכתב מהריי"א ז"ל עצמו שלא רצה לקבל הנביא מנעמן כלום להורות שהוא לא רפאו כי אם השי"ת כדי שידע שיש אלהים בישראל והוא אשר רפא אותו. אמנם כאן קבל כי אין קדוש ש"ש במניעת קבלת המנחה מידו:

ו

**ויאמר** אליו אלישע כו' רש"י ז"ל חיה תחיה כלפי חזאל אמר שיחיה תחת בן הדד למלכות ע"כ. וה"רדק ז"ל אמ' לא חיה תחיה כתיב בא"לף לפי שדעתו שלא יחיה וקרי לו בוי"ו כי אמר לו שיחיה והראני ה' כי מות ימות כלו' מן החולי יחיה אם לא יומת בידי אדם אבל הראני ה' כי ימיתוהו ולפירוש זה כשאמר אלישע לחזאל חיה יחיה על מלך ארם אמר לו. ואמר לו הראני ה' כי מות ימות הבין חזאל כי רצה לומר שהוא ימיתנו אלא שלא אמר לו בפיי ע"כ. ומהריי"א ז"ל פירש לא כתוב בא"לף שלא יחיה והקרי בוי"ו שהנביא גלה האמת לחזאל שימות ונתן לו עצה הוגנת שילך ויאמר לו כדי לנחמו שחיו יחיה וגלה לחזאל שהיו אלה תנחומין של הבל כי השי"ת הראהו במראה הנבואה שמות ימות ולא יחיה מחולי זה ע"כ. **ולע"דן** כדמהריי"א ז"ל שכך עיינתי ושמחתי שכוונתי לדעתו רק הרחבתי הדרך הזה יותר והוא כי הנביא אמר לחזאל לך אמר אל העולם לא חיה תחיה והקרי לו למלך שתנחמהו בהבל ואמ' לו חיה תחיה ומפני הקרי שצודק בו לשון תחיה שהרי עמו מדב' לנוכח ואעפ"י שבכתיב בלתי צודק שהי"לל לך אמור לו חיה יחיה שהרי לזולת המלך הוא שיאמר כן על המלך שהוא יחיד נסתר על כן אמר לא חיה תחיה בתי"ו. והיתה כוונת הנביא שחזאל יעלים המיתה מן המלך כדי שלא לצערו ואפשר עוד שהיה זה כדי שלא ישתדל מלך ארם להמליך בנו בחייו כיון שקרבה עת פקודה כעין ד"עה שהמליך את שלמה לזה אמר לו חיה תחיה כדי שלא ימליכהו ודבר אלהינו שחפץ להמליך את חזאל יקום לעולם. ואפשר עוד לפי שבן הדד מלך ארם היה רודף את ישראל תמיד במלחמה לזי"א לך אמר לו בעצמו לא חיה תחיה כאילו הנביא מרוב שנאתו את בן הדד היה אומר לו כן דרך קללה וכאשר עם לבבי שלא יחיה כן גם כן הראני ה' במראה הנבואה כי מות ימות נמצא שהנביא קללו כן שלא חיה יחיה והראהו ה' במרא' הנבואה והסכים עם הנביא כן שמות ימות. ולזה צדק מאמר חזאל מדוע אדוני בוכה שהם שני הפכים בנושא אחד אתה קללת לא חיה תחיה ועתה אם כן למה אדוני בוכה ולא שמח:

**יא**

**ויעמד** את פניו וישם רש"י ז"ל פנים של צער שהיה מבקש לבכות העמידם שלא יבכה בפני חזאל וישם לבו לעמוד ולהתאפק. עד בוש כמו עד בושש ולא יכול להתאפק ויבך ע"כ. וכן הר"לבג ז"ל וה"רדק ז"ל ויעמד את פניו פי' העמיד פניו לצד אחד שלא יראה את חזאל ושם ידיו על פניו עד זמן שהיה מתאפק מלבכו' ולא היה יכול ויבך וי"ת ואסחר ית אפוהי ואוריך עד סגי ובכה נביאה דה' ובוש פועל עבר מנחי העין בשקל הבקר אור ובושש משה פועל עבר מן המרובע בשקל כונן ע"כ וכן מהרי"א ז"ל. **ולע**"**דן** שהיה אפשר לפרש ויעמד את פניו חזאל וישם עד בוש ואחר כך ויבך איש האלהים ויוכיח כן קצת מדלא כתיב ויעמד איש האלהים את פניו עד בוש ויבך אבל מה שפירשו המפרשים עיקר שהוא על אלישע שהעמיד פניו שלא לבכות לפני חזאל ועכ"ז לא יכול להתאפק דאם על חזאל אמר ויעמד פניו למה כן ואפשר שהיה בוש לבכות לפני הנביא או כדי שלא להראות מורך לבב בפני הנביא של ישראל ממיתת המלך כאילו יורה שעתה יחתו ולזה ויעמד פניו. והוא מהטעם עצמו שהעמיד עצמו אלישע לדעת המפרשים ויעמד פניו על אלישע:

**יב**

**ויאמר** חזאל כו' רש"י ז"ל תרטש לשון ביקוע המעים ואב לכולם וקשתות נערים תרטשנה והרותיהם מעוברות שלהם ע"כ וה"רדק ז"ל תרטש ענין הפלת העוללים על הקרקע או בקירות דרך אכזריות ות"י תטרף דומה למה שאחז"ל או שטרפה בכותל. והרותיהם כדרש"י ז"ל המעוברות וכן ת"י והוא דרך אכזריות ע"כ וכן מהרי"א ז"ל. וכן הר"לבג ופירש עוד תרטש אחשוב שהרצון שיהיו העוללין נטושין ורטושין בהרוג אבותיהם ואמותם. והרותיהם המגדלים החזקים ובנויים כהרים וענין תבקע ביקוע החומה וכמוהו על בקעם את הרות הגלעד וזה הפירוש יותר נכון לפי מה שאחשוב עד כאן.

**ולע**"**דן** לדקדק אומ' בל' יחיד רעה והם המה רעות רבות מבצריהם ובחוריהם. והרותיהם. ונראה כי יעקב אבינו התפלל שריוח תשימו בין עדר ובין עדר שלא יהיו הצרות תכופות זו לזו כי מי יוכל לסבול ולזה כאשר שאל חזאל ויאמר מדוע אדוני בוכה והיה לך לשמוח בנפול אויבך לז"א שכן האמת שאינו בוכה על מיתת בן הדד אלא כי ידעתי את אשר תעשה לבני ישראל רעה ר"ל הכל בבת אחת ורעה אחת בלי ריוח אלא מבצרותיהם תשלח באש ותכף ובחוריהם בחרב תהרוג ועולליהם תרטש והרותיהם תבקע הכל יחדיו ורעה אחת ולא יהיו ברעות רבות מצד ההפסקות ועל זה אני בוכה שאעפ"י שבן הדד היה מצר לישראל היה בפעמים רבות ולא בבת אחת כמוך ז"ש את אשר תעשה לבני ישראל

רעה ולעומת זה ענה חזאל כי מה עבדך הכלב כי יעשה הדבר הגדול הזה כלומר שיעשה אותו הרע כולו בבת אחת וזה הורה באומ' בלשון יחיד הדבר הגדול הזה הכל בלשון יחיד לומ' שלא יהיו דברים רבים הנז' מבצרותיהם. ובחוריהם. עולליהם. והרותיהם. בפעמים רבות ובזמנים רבים אלא הכל בבת אחת אם כן הכל בבת אחד דבר גדול הוא:

**יג**

**ויאמר** חזאל כי מה עבדך כו' הר"לבג ז"ל הראני ה' אותך מלך על ארם זוהי משיחת חזאל למלך שאמר השי"ת לאליהו ע"כ.

**ולע"דן** לדקדק אומ' כי מה אינו צודק לשון כי והוא מיותר דהי"לל ויאמר חזאל מה עבדך כו' ולמה אמר הדבר הגדול הזה בלשון יחיד והם דברים רבים מבצריהם תשלח באש ובחוריהם בחרב כו'. **ונראה** שכוונת חזאל לקשר דבריו אלה עם דבריו הראשונים שאמר מדוע אדוני בוכה ואלישע הנביא השיבו ויאמר כי ידעתי וכו' ועתה חוזר לראש חזאל ואומר יפה דברתי וכוונתי אל האמת במה שאמרתי מדוע אדוני בוכה כי מה עבדך הכלב וכו' נמצאו השני כתובים באים כאחד זה מקושר עם הקודם כאילו אמר ולמה אתה בוכה ומצטער כי מה עבדך הכלב כי יעלה בידו לעשות הכל בבת אחת כמו שרמזת אשר תעשה לבני ישראל רעה כדפרשית רעה אחת ולזה אומר שיעשה הדבר הגדול הזה לעשות פורענות הנזכ' הכל בבת אחת ולזה אמר בלשון יחיד כי הלואי אוכל לעשות הרע מעט מעט כי בני ישראל המה ולבני ישראל לא יחרץ כלב לשונו ולזה גדר עצמו בכלב ולא בזולתו מהתוארים. עוד אפשר כי בפסוק זה כתיב ויאמר חזה אל וכו' ולפי זה כונת הפסוק שאמ' ואמירתו היא חזה אל ר"ל אין לזה מבא בדרך שכל או בדרך טבע אלא מחזה שדי הוא זה אשר חזה אל כן וכחפצו עושה ומביא הכרח לדבריו כי מה הכלב כי יעש' כדבר הגדול הזה אלא ודאי חזה אל ובזה מובן שנוי השם אשר בפ' זה ומובן אומ' כי מה עבדך הכלב כו' נותן טעם לדבריו הרמוזות בחזה אל וכן תמצא למעלה ויאמר המלך אל חזה אל קח בידך מנחה וכו' רומז איך מה שחזה אל מבצבץ ויוצא להתקיים שהרי היה חולה וציוה לקחת לו מנחה:

**יד**

**וילך** מאת אלישע ויבא כו' מהרי"א ז"ל הלך אל אדוניו ועשה כדברי הנביא ועצתו לנחמו בתנחומין של הבל וז"ש אמר לי חיה תחיה ע"כ. **ולע"דן** דלשיטת רש"י ז"ל שכתבתי למעלה שאומר חיה תחיה כלפי חזאל יובן כמין חומר דקדוק לשון אמר לי שהוא מיותר שהיה די שיאמר ויאמר אמר חיה תחיה אבל באומ' אמר לי חיה תחיה היה כדי שלא לשקר אמר לי ועלי אמר חיה תחיה שעל חזאל עצמו אמר חיה תחיה ומלך ארם הבין שעליו אמר כן ונחה דעתו בהבל. ואפשר עוד שפיו של בן הדד הכשילו במה ששאל

מה אמ' לך לך דייקא ולא לי והו' השיבו ג"כ בכוון אמ' לי ולא לך אמ' חיה תחיה כי הוא מות ימות. עוד אפש' כי דרך העולם כן אשר בהכנס הרופא אצל החולה המסוכן אמר יאמר אליו כי קרוב מהרה יקל חולייו ויעמד על משענתו בהי"ת אמנם לקרוביו יגלה הדבר כי מת הוא ולא יחיה ועתה המלך אמר לעבדו חזאל נא מה אמר לך כי איני שואל שתאמר לי מה שאמר שתאמר לי כי פטומי מילי הם אבל אמור נא לי מה א' לך לך דייקא והשיבו דע כי אין סכנה כלל כי אמר לי חיה תחיה באופן שיהיה לבך בטוח שאין שטן ואין פגע רע כי א' לי חיה תחיה באופן שלא היו כאן ב' מאמרים כלל ומ"ש וילך מאת אלישע שהוא מאמר מיותר נראה שהוא מקושר לפ' ויהי ממחרת והכונה לו' שהלך מאת אלישע לקבל שפע ינערו ממרו' בהיותו את אלישע אתו עמו שמזה נמשך לו שאמר לו חיה תחיה כמו שציוהו ונמשך ג"כ שנתעורר ביום המחרת ויקח את המכבר כו' לקרב לו המיתה שכבר היה לבו בטוח מאת אלישע שהוא ימלוך תחתיו ובזה נתחזקו ידיו לעשות מה שעשה כן. ואפשר עוד שכונת הפ' להאשים את חזאל כי שינה קצת ממה שציוה לו אלישע שאלישע אמ' לו לך אמור לו חיה תחיה תכף בלכתך לפניו אמור לו חיה תחיה כיון ששלחך לדרוש האחיה אמנם חזאל לפני אלישע הראה השתעבדות באומ' כי מה עבדך הכלב כי יעשה כו' ובלכתו מאתו שינה דברו ז"ש וילך מאת אלישע ויבא אל אדוניו ולא דבר אלא עתה עד שא' לו בן הדד המלך מה א' לך אלישע ואז השיבו א' לי חיה תחיה ולפי שהבין המלך ששינה חזאל בשיקול דעתו כי לא יתכן שהנביא לא יסדר לו סדר להפיס דעתו של מלך והוא בא לו כמחריש אין זה כ"א רוע לב של חזאל לז"א מה אמר לך אלישע ר"ל לך ובעיניך הוא אלישע הדיוט אבל אצלי איש אלהים קדוש הוא שכן תראה בכל דבריו אמר לך לקראת איש האלהים בא איש האלהים עד תום:

**טו**

**ויהי** ממחרת כו' רש"י ז"ל המכבר ת"י גונבא וכן ותכסהו בשמיכה בגונבא והוא בגד ויפרוש על פניו להצטנן. וה"רדק ז"ל המכבר הוא הכר כמו כביר העזים וטבלהו במים ופרשה על פניו והיה אומר לו כי לרפואה היה עושה לו הדבר ההוא והוא היה עושה כן לצננו ולהמיתו עד כאן. ואזדא לטעמיה ובשיטתו שכתב למעלה בפסוק אמר לו חיה תחיה כי החולי לא היה מחייב לו אכן הראני ה' כי מות ימות דהיינו שיהרגהו חזאל וכן עשה בתתו המכבר ויטבול במים ונצטנן ומת. והר"לבג ז"ל המכבר אחשוב כי המכבר הוא וי"נואה בלע"ז והנה טבל אותו במי' קרים כי היה בן הדד מתרעם מתגבורת החם הנכרי ועשה זה להשקיט החום ההוא וזה עזר למהר המות ומלך חזאל תחתיו כמו

שאמר אלישע ע"כ. וכן מהריי"א ז"ל המכבר השמלה והטביל אותה במים קרים כדי להתקרר מהחו' הנכרי והיה זה סיבה שעל ידי הקרירות הזה נכנס החום והקדחת לפנים ומהר למות הנה בזה הדרך משח אלישע את חזאל למלך על ארם כמו שצוה יתב' אל אליהו בהר חורב ע"כ:

**טז**

**ובשנת** חמש ליורם כו' רש"י ז"ל יהושפט המליך את יורם בחייו שתי שנים כשחזרו מן המלחמה שנלחמו במלך מואב כך שנויה בסדר עולם ליהורם ויהושפט לשנה חמשית שנגזרה גזרה על יהושפט ליהרג ברמות גלעד אלא שתלה לו בשביל שזעק שבע שנים ע"כ. והרד"ק ז"ל חמש ליהורם מלך ישראל ויהושפט חמש שזכר עומד במקום שנים ופירושו חמש ליהושפט ומאימתי מונה לו ליהושפט אלו חמש שנים ממלחמת רמות גלעד כדרש"י ז"ל בשם סדר עולם היה ראוי יהושפט שיהרג שהלך לעזור לרשע וכשזעק תלו לו שבע שנים ולסוף חמש שנים מאותה שעה שהיו חמש שנים ליורם בן אחאב וחזר יהושפט ממלחמת עמון ומואב והר שעיר עם מלך ישראל מאחר שהרגו אותם באו והמליכו את יורם בן יהושפט על יהודה ומלך שתי שנים בחיי אביו ו"מש למעלה וימלוך יהורם בשנת שתים ליורם בן יהושפט שידמה שיהורם בן יהושפט מלך קודם יהורם בן אחאב שתי שנים הנה כי מלך יהורם בן יהושפט בחיי אביו יהושפט שבעה שנים לא המליכו אז אלא כיון שהיה ראוי יהושפט ליהרג מנה מאותה שעה המלכות לבנו אבל לא המליכו אלא שתי שנים בחייו ואני תמה מדבריו שהוא אומ' כי במלחמת רמות גלעד נגזר עליו הגזרה ומאותה שעה מנה המלכות לבנו שבע שנים והנה בשנת חמש ליורם בן אחאב שלמו אותם שבע שנים שהרי אחזיהו בן אחאב מלך שנתים ואיך היה שנה חמשית לגזרה ליורם זה לא יתכן ואיך המליכו שתי שנים בחייו והלא כשהיו ליהורם חמש שנים ממלכותו מת יהושפט כי לא חיה אחר אחאב שבע שנים ועוד איך אמר מאחר שהרגו עמון ומואב והר שעיר בחזרתן באו והמליכו את יהורם בן יהושפט ואותה המלחמה לא ראינו שהיה עם מלך ישראל ועוד כי אותה המלחמה הייתה בימי אחזיהו בן אחאב ועדיין לא מלך יהורם בן אחאב עד מות אחזיה אחיו כי כן מצאנו בדברי הימים שאחרי המלחמה הזאת התחבר יהושפט עם אחזיהו בן אחאב לעשו' אוניות (אלפי אחזיהו) [אלא פי'] ויהושפט ומת יהושפט כי בשנת חמש ליורם מת יהושפט ומלך יהורם בנו שנית כי כבר מלך בחיי אביו שבע שנים כמו שפי' ועתה כשמת אביו מלך מלכות שלימה בלא מערער כי הרג את אחיו והתחזק במלוכה כמו שכתוב בדברי הימים ואם חסרה מלת מת אין תימה בזה כי הענין מובן מהפסוק וכמוהו רבים במקרא חסירי

מלה לפי שיובן עניינם מהפסוק וכדומה לזה נגיד חסר תבונות ורב מעשקות שונא בצע יאריך ימים שחסר מלת ימות פי' נגיד שהו' חסר תבונות ורב מעשקות ימות אבל נגיד שהוא שונא בצע יאריך ימים כן בזה הפסוק אחרי שזכר כי בשנת (יהורם) חמש ליהורם בן אחאב מלך יהורם בן יהושפט כאילו אמר מת יהושפט עד כאן. והר"לבג ז"ל ובשנת חמש ליורם בן אחאב מלך ישראל כבר ביארנו זה במה שקדם והרצון בו שכאשר עברו חמש שנים ליורם בן אחאב עם יהושפט מלך יהודה שהיה משתתף עמו בהנהגת מלכות ישראל אז מלך יהורם בן יהושפט מלך יהודה עד כאן. ומהריי"א ז"ל הביא דהרל"בג ז"ל הנזכר והביא דסדר עולם והכריע שהדין עם ה"רדק ז"ל ודבריו נכותים ככל אשר הקשה על הסדר עולם והנכון כדה"רדק ז"ל שחסרה תיבת מת כאילו אמר ויהושפט מת כדלעיל. ולמעלה בפסוק בשנת שתים ליהורם בן יהושפט הרחיב הרל"בג ז"ל בזה עיין שם כי שם הרחבנו באלו החשבונות ובמה שכתב שם הרלב"ג ז"ל שהיו השנתים שמלך אחזיהו מקוטעות ולא שלימות יתוקן קצת קושיית הר"דק ז"ל שעל סדר עולם.

**יז**

**בן** שלשים ושתים שנה היה במלכו כו' הר"דק ז"ל ושמנה שנה שנה כתיב וקרי שנים עד כאן:

**יח**

**וילך** בדרך מלכי ישראל הר"לבג ז"ל בת אחאב ואחר זה קראה בת עמרי. ואחשוב כי בת אחאב היתה אך פעם יחסה אל אביה ופעם אל אבי אביה. עד כאן וכן מהריי"א ז"ל. **ולע"דן** כי בת עמרי היתה ויחסה כאן בבת אחאב שהית' רשעה בתכלי' כאילו היא בת אחאב יוצאה מחלציו כי נטתה אחרי דעותיו הרעות ולזה החטיאה את יהורם בעלה עם היותו בן יהושפט הצדיק וילך בדרכי ישראל כאשר עשו מלכי אחאב כי בת אחא' הית' לו לאשה ואין קץ לאשה רעה. הגה"ה אחר שכתבתי זה מצאתי בסמוך בפסוק בשנת עשרים ושתי' שנה כו' לה"רדק ז"ל בשם סדר עולם כיון שהשיא אסא בתו של עמרי ליהושפט בנו נגזרה גזרה זו על מלכות בית דוד וכו' וכתיב בסמוך ושם אמו עתליהו בת עמרי ואם כן יהורם על כרחנו אנו מוכרחים לומ' שבת אחאב הייתה כי לא יתכן היות' בת עמרי כי איך נשא יהורם דודתו אחות אמו לאשה והיא ערוה לו שהרי אמר בסדר עולם שאסא לקח לבנו יהושפט בת עמרי אלא ודאי כדברי המפרשי' כן הוא לפי שיטת הסדר עולם כי דוחק לו' שהיו פרוצים בעריות. ושם בפסוק בן עשרים שנה בס"ד אכתוב לך טעם נכון למה כאן אומ' בת אחאב ושם נאמר עמרי מלך ישראל עיין שם. ויעש הרע בעיני ה' מיותר לגמרי אחרי שאמר וילך בדרך מלכי ישראל כאשר עשו בית אחאב. ונראה שהוא מצד עצמו לא עשה אלא הרע בעיני ה' לבד אמנם הליכתו בדרך

מלכי ישראל כאשר עשו בית אחאב כל זאת לא מלבו אלא כי בת אחאב הייתה לו לאשה א"כ אין לך לומר עליו אלא ויעש הרע בעיני ה' כיון שהיה אנוס:

**יט**

**ולא** אבה ה' להשחית כו' בימיו כו' רש"י ז"ל ניר ממשלה. וה"רדק ז"ל ניר כמו נר בצרי ערכתי נר למשיחי וי"ת מלכו וכן תרגם אנקלוס ונירם אבד מחשבון ע"כ. והר"לבג ז"ל כדרש"י והמתרגם שהוא לשון מלכות. ומהרי"א ז"ל לפי שפשע יהורם ועשה הרע בעיני ה' והיתה מחייבת שורת הדין להשליכו מעל פניו אך למען עבדו הנאמן לא להשחית לגמרי אך גרמו עונותיו שבימיו פשע אדום מתחת יד יהודה וימליכו עליהם מלך עד כאן:

**כ**

**בימיו** פשע כו' רש"י ז"ל וימליכו עליהם מלך ומימי דוד לא היה להם מלך כמו שנא' ומלך אין באדום וישם באדום נציבים שמנה מלכים מלכו באדום לפני מלוך מלך לישראל המנויים בספר בראשית כנגדו מלכו לישראל שמנה מלכים איש בושת ודוד ושלמה ורחבעם ואבירם ואסא ויהושפט ויהורם ולא היה מלך לאדום ומה שכתוב למעלה שהלך מלך אדום עם יהורם בן אחאב ועם יהושפט על מלך מואב לא מלך גמור היה אלא נציב שאף הוא היה קרוי מלך כמו שנאמר ומלך אין לאדום נצב מלך הנצב היה להם במקום מלך ע"כ וה"רדק ז"ל לא היה להם מלך אלא נציב מתחת מלכי יהודה וימליכו עליהם מלך וכן מהרי"א ז"ל כנז"ל:

**כא**

**ויעבור** יורם צעירה כו' רש"י ז"ל הסובב אליו הסמוכים אל הספר ע"כ והר"דק ז"ל צעירה עיר מאדו' ועבר שם יהורם להלחם עם מלך אדום ויהי הוא קם כו' פי' כשהלך יורם צעירה יצא לו חיל אדום וחנו אלה נוכח אלה עד למחר שילחמו אלה עם אלה וכאשר היה בלילה קם יורם עם מחנהו והכה במחנה אדום כל אותם שהיו סובבי' אליו והכה שרי הרכב וכשהרגישו היו מבוהלי' מחנה אדום כי בפתאם נפל עליהם ונס עם אדום הנשארים איש לאהליו וא"חכ ויפשע אדום ר"ל עכ"ז שעשה יורם לאדום מרדו עוד כל הימים מתתת יד יהודה. ואדוני אבי ז"ל פי' ויהי הוא קם לילה על אדום הנז' שהכה את אדום הסובב למלך ישראל כלומ' שהיו בעזרתו שלא מרדו עדיין בו כי היו באדום עדיין שלא מרדו וקם מלך אדום והכה אותם ואת שרי הרכב אשר ליורם וינס העם ישראל לאוהליו ואמרו לישר' אשר בערים פשע אדום מתחת יד יהודה הסוביב ב"יוד המשך שלא כמנהג עם הצרי וכמוהו הקיף את העיר. ובעל כנפים יגיד דבר. והוליד און ע"כ וכן הרלב"ג כאביו של הרד"ק ז"ל אלא שאביו של הרד"ק ז"ל פירש הסובב אליו הסובב אל מלך ישראל כלומר שהיו בעזרתו והפי' הזה דחוק ודה"רלבג ז"ל פירש הסובב אליו

להלחם עמו והם אשר באו לעזרת יהורם מלך ישראל ולפי זה אליו חוזר לאדום המורד אבל בשאר הבנת הכתובי' מכוונים יחדיו אביו של הר"דק ז"ל והר"לבג ז"ל. ומהריי"א ז"ל פי' ויהי הוא קם לילה על יהורם כדרש"י והרד"ק ז"ל שקם בלילה שלא כראוי להלחם ויכה את אדו' ר"ל מהאויבי' הסובבי' שהיו קרובים אליו במחנה ואת שרי הרכב ולא מלאו לבו לעמוד ולהתחזק כי פחדו חטאי' ונס מיד כל העם של יהודה איש לאוהליו וכאש' ראה אדום חולשת בני יהודה שלא נלחמו עמו אלא בלילה שלא כמשפט וא"חכ נסו פשע אדום בו עד היום הזה שלא רצו להכנע עוד אליו כבראשונה ע"כ. **ולע"דן** כי כוונת הכתוב להודיע כי בהיות שפשע אדום מתחת יד יהוד' בימי יורם בתטאיו והוא חרה לו עד מאד ויעבו' יורם צעירה וכל הרכב עמו והוא בקנאתו קם הוא לילה ומתי מספר עמו קם לילה בלי דרך מלחמה ולא בעצת גבוריו אלא ויהי הוא לבדו קם לילה עם קצת גבוריו ויכה את אדום הסובב אליו סביב למחנה כי לא מלאו לבו להכנס בתוך מחנה אדום כי אם לאותם אדומיי' הסובבי' אותו והכה ג"כ את שרי הרכב אשר לאדום ועכ"ז וינס העם של ישראל לאוהליו כי היה חיתת אלהים עליהם ונמצאת התשועה הזאת לפוקה ולמכשול אל כלל העם של ישראל כי לא ידעו מהו זהו הבלבול ונסו ועל ידי זה ויפשע אדום מתחת יד יהודה עד היום הזה בראותם השגחת השי"ת שעם היות שהכה המלך יהודה את אדום לא שוה לו כי העם נסו איש לאוהליו אין זה אלא רוע הנהגה וסכול עצה מהשי"ת וחיתת אלהים עליהם ולזה מרדו בו לעולם:

**כב**

**ויפשע** אדום מתחת יד יהודה כו' הרד"ק ז"ל השנות זה לומ' ויפשע אדום כו' שאעפ"י שנצח המלך יהודה והכה את אדום עכ"ז מרדו ויפשע אדום כו' ולפי שיטת אביו של הר"דק ז"ל והר"לבג ז"ל אומ' ויפשע אדום כו' היינו שהיו אומרים כן העם הנסים לאוהליו אל העם אשר בערים פשע אדום מתחת יד יהודה. ולפי זה קשה או' עד היום הזה אם הוא מדברי העם הנס לאוהליו כי לא יתכן כי מי אמר להם שהפשיעה היא עד היום אלא ודאי מלשון הפסוק הוא ולא מדברי העם הנס. ולפי' מהריי"א כיון שראו חולשת בני יהוד' מאשר נס העם ויפשע מלך אדום עד היום הזה שלא רצו להכנע עוד אל מלך יהודה.

**ולע"דן** עפ"י שיטת אביו של הר"דק ז"ל והרל"בג שפירשו שהיו אדום נחלקים לשתי חלוקות מהם מרדו ומהם באו לעזרת מלך יהודה בזה מובן או' ויפשע אדום על הנשארים שלא היו מורדים עתה מרדו יען שקם מלך אדום והכה את אותם האדומיים הסובבי' ועוזרי' את יהודה לעומת זה הוכרחו גם הם למרוד ויפשע אדום כלו' מתחת יד יהודה עד

היום הזה. עוד אפשר כי בפסוק הראשון בימיו פשע אדום והפשיעה היא במה שנתנו עליהם מלך כדמפרש הפסוק ואומר וימליכו עליהם מלך אבל היו משועבדים למסים וזולתו אמנם א"חכ במאורע זה במעשה של יורם אז ויפשע אדום מתחת יד יהוד' פריקת עול לגמרי מכל דבר. ומ"ש אז תפשע לבנה רש"י ז"ל מרדו יושבי לבנה ומרדו במלך ואיני יודע מאיזו אומה היו שהרי לבנה מארץ ישראל היא ואומר אני שהיו משבט יהודה ומרדו במלך ע"כ והר"דק דחה דרש"י ז"ל שאין סברה שלבנה שמיהודה תמרוד במלכה אלא מאדום היא ולהיותה סמוכה הרבה לתחום ארץ ישראל נתאחרה לפשוע ולזה אחר ויפשע אדום הזכיר ג"כ אז תפשע לבנה והיא האחרונ' במרד אדום ע"כ תורף דבריו. ומהרי"א קיים דרש"י שלבנה מישר' היא ולהיותה סמוכה לאדום במרוד אדום מרדה גם היא עם היותה מיהודה אולי עזרוהו האדומיי' ע"כ תורף דבריו. והביא מהרי"א הנז' בדברי הימים שכתוב שם שהרג יהורם את כל אחיו בחרב וגם משרי יהודה ושבא אליו מכתב מאליהו הנביא לאמר כה אמר ה' אלהי דוד אביך תחת אשר לא הלכת בדרכי יהושפט אביך וכו' וספר עוד שם שהעיר ה' את רוח הפלשתים ויעלו ביהוד' ובקעוה וישבו את כל הרכוש הנמצא לבית המלך וגם בניו ונשיו לא נשאר כי אם יהואחז קטן בניו ואחרי זאת נגפו ה' במעיו וימת בתחלואים רעים כו' והסתכל אומ' שבא אליו מכתב מאליהו וזה בודאי אחר הלקחו כי הנה אלישע התנבא בימי יהושפט ולא יתכן שיתנבא בפני אליהו כי לנביא תחתיו נמשח ולא לנביא בפניו והיה ענין המכת' כענין היותו נראה בבית המדרש אח' הלקחו גם כתב זה כתבו אחרי הלקחו שזה מורה שנלקח ברצון השי"ת אל מקום מיוחד לשבת בו נצחי ומשם כתב על דרך נס את המכתב הזה. ולא יתכן לו' שקודם הלקחו כתב כתב זה על העתיד כי כמה דברים זרים מאלה נעשו ולא כתב עליה' כתב מוקדם. והדבר הזה לא זכרו הנביא כאן אולי לא נתאמת אצלו הדבר ולכן לא זכרו כי אין ראוי שנחשו' שהיה זה מפאת השכחה או הקרי ע"כ. ודוחק בעיני לומ' שהנביא הכותב זה הספר הוא ירמיה שהיה מסופק וא"חכ לעזרא שכתב דברי הימי' נתברר לו כן. ולי נראה כי להיות יהורם בן יהושפט הצדיק וזקנו אסא תם וישר וירא אלהים וזה יהורם יצא לתרבות רעה מפני אשתו שהית' בת אחאב ויגדל האשם אל אביו יהושפט אשר השיאו אשה כזו בת אחאב והוא הגורם שלא עשתה בו רושם המכתב אשר שלח אליהו אליו והוא היה סיבת כל התלאה על אשר לא שמע לקול כתב אליהו ולזה לכבודם של אסא ויהושפט העלים ענין הכתב והעלימו הכתבי' וסתמו וחתמו הדברים ולזה לא כתוב ענייניו בפרטות לא ממכתב אליהו ולא משבית בניו ונשיו ומותו בתחלואים רעים ואשר נגפו השי"ת במיעיו וילך לו כלי חמדה כדי שלא יתחלל

שם שמים באומרם איה בית נדיב ואיפה זכות ישרי' אבותיו אסא ויהושפט כי רשע בן צדיק רשע וטו' לו לזה העלימו פה לכבודן ולכבוד ש"ש שהוא העיקר. אמנם עזרא הכותב דברי הימים ההכרח לכתוב כל הפרטים כאשר היו והמכתב של אליהו הוא התנצלו' מכל תלאותיו כי ראוי היה לכך כיון שלא עשה חשבון ממכת' אליהו ז"ל אשר לא עשה כן לכל שאר המלכים זולת לזה מצד אבותיו הקדושים אשר בארץ המה:

**כג כד**

**ויתר** דברי יורם כו' וישכב כו' רש"י ז"ל ויקבר עם אבותיו בעיר דוד ובד"ה אומר בעיר דוד ולא בקברות המלכים ע"כ. וכן הר"דק ז"ל בעיר דוד אבל לא עם המלכים וכן כתב בדברי הימים אבל לא עם המלכים ע"כ והנה תמצא שכשמלך הזכירו בשם יהורם וכשחטא ומת לא הזכירו אלא יורם כי חסרון ה"הא פגם אליו כי י"הורם הוא שם י"הו ר"ם ונשא. ואחרי מות קדושים אמור ולזה הזכירו בפסוק שאחרי זה מלך אחזיהו בן יהורם מלך יהודה:

**כה**

**בשנת** שתים עשרה [שנה] ליורם בן אחאב הר"דק ז"ל בשנת שתי' עשרה ויהורם אביו מלך בשנת חמש ליורם בן אחאב ומלך שמנה שנים הנה י"ג לא שלמה שנת י"ג לפיכך לא מנאה לו וכן תמצא בכל המספרים כמו שכתבנו ע"כ וכבר זכרתי בפסוק הקודם שקראו בחייו יורם לגרעון מצד כל מעשיו הרעים זולת בעת המלכתו שעדיין היה בחזקת כשרות וכאן אחרי מותו אמר אחזיהו בן יהורם לשבח י"הו ר"ם כי כן היו מרכיבים בכל השמות יהושפט י"הו שפי"ט לכבוד ה' ולקדוש ישראל:

**כו**

**בן** עשרים ושתים שנה אחזיהו במלכו כו' ה"רדק ז"ל בן עשרים ושתים שנה אחזיהו במלכו ובד"ה בן ארבעים ושתים שנה במלכו היאך היה זה ועוד כי כל ימי אביו לא היו אלא ארבעים שנה שכן כתוב בן ל"ב שנה במלכו ושמנה שנים מלך הרי ארבעים א"כ איך היה בנו בן ארבעים ושתים שנה במלכו זה לא יתכן. ואמר בסדר עולם כיון שהשיא אסא בתו של עמרי ליהושפט בנו נגזרה גזרה זו על מלכות בית דוד שתכלה עם בית אחאב וכן היה שמת אחזיהו מלך יהודה עם מלך ישראל שהרגם יהו' ועתליה אם אחזיהו מלך יהודה ראתה כי מת בנה ותאבד כל זרע המלוכ' ולפיכך מנה מ"ב שנים מיום שנגזרה הגזרה ובשנת אחד ושלשי' לאסא נשאה שנאמר בשנת שלשים ואחת לאסא מלך עמרי על ישראל והלא קודם לכן ארבעים ושתים שנה מלך אלא ר"ל מלך מלכות שלימ' על ישר' שנתחתן עם אסא ונתעלה והרגו לתבני ומלך על ישר' ומשנת ל"א לאסא עד שמת אחזיהו מלך יהודה מ"ב שנים כיצד תשע שנים לאסא וכ"ה שנים ליהושפט הרי ל"ד

ושמנה שנים ליהורם הרי מ״ב וזהו רחוק מאד מדרך הפשט והפירוש הנכון כי יהורם חיה יותר מארבעי' שנה ולא מנה מימי מלכותו אלא שמנה שנים שמלך בחזקתו אבל מעת שנפל ביד הערביים ונפל ג״כ בחלייו לא מנו לו ימי מלכותו והשלימו והמליכו את אחזיהו בנו בחייו מעת שנפל אביו והלך בלא חמדה והיו ימיו עשרים שנה וכשהמליכו אחזיהו בחיי אביו היה בן עשרי' ושתים שנה כמו שאמר הנה מה שאמ' ושנה אחת מלך בירושלם אחר מות אביו אבל בחיי אביו מלך עשרי' שנה וכשמת אביו היה בן מ״ב שנה והמליכוהו פעם אחרת ולא מלך אחר מיתת אביו אלא שנה אחת ע״כ. והר"לבג ז״ל פי' קרוב לשיטת סדר עולם אך בסגנון אחר והוא שבדברי הימי' שאמר מ״ב שנה אינו ללידת אחזיהו אלא לצמיחת עמרי לפי שהוא גרם לו שנהרג עם מלך ישראל וזה שאחר שלשים ואחת שנה לאסא מלך עמרי כי קודם לזה מלך על קצת מישראל ובשלשים ואחת שנה מלך על כל ישראל כולו ובסדר עולם פי' מצד החיתון עם מלך יהודה התאמץ יותר והוא מ״ש בשלשים ואתת שנה לאסא מלך עמרי שנתעלה בחיתון עם אסא. ואחר זה מלך שש שנים ואחאב בנו כ״ב ואחזיה שנתים ויורם היה בשנת שתים עשרה הרי מ״ב שנה שעמדה מלכות עמרי ע״כ וכן מהרי״א הביא כדס"דר עולם הנז״ל וכהרד"ק ז״ל. **ולע"דן** לומר עפ"י שיטת ה"רדק ז״ל כי העשרים ואחת שנה שיש בין חשבון זה לחשבון דברי הימי' ששם נאמר מ״ב וכאן הוא אומר שנה אחת שכתב הרד״ק שזו השנה היא אתר מות אביו וא"כ שנה אחת לבד היתה לו ממלכות עצמו ולזה הוא שאמר שנה אחת ואפשר שמפאת בחינה אחרת הוא שלא מנה לו אלא שנה אחת לבד והיא כי האחד ועשרי' שנה שמלך בחיי אביו ולא נמנו לו למלכות לפי שכיון שהיו לאביו היתה אמו עתליה המלכה היא הנושאת והנותנת במלכות זהו שאמר הפסוק בן עשרים ושתים שנה במלכו שנמצא לפי החשבון ממספר שניו שהיו מ״ב כנז' בדברי הימים שמלך עשרים שנה ועכ״ז איני מונה לו אלא שנה אחת ז״ש ושנה אתת מלך בירושלם עם היותו מולך בן עשרים ושתים שנה והטעם לזה הוא לפי ששם אמו עתליהו בת עמרי מלך ישראל שהיא היתה עוצרת במלכות עם בנה והיא עיקר בזדון לבה שהיא בת אחאב ובת עמרי בת מלכים מלכי ישר' ובזה מובן תירוץ נכון למה שהזכירה בפסוק בבת עמרי ולמעלה הזכיר אותה בבת אחאב לומר כי בת אחאב היתה אלא שהיתה נוהגת שררה בחיי בעלה עם בנה אחזיהו בכל העשרים שנה והיה זה מגובה לבה מהיותה מיוחסת בת אתאב ובת עמרי זקנה מלך ישראל באופן שלא מלך אחזיהו מלכות שלימ' הוא לבדו באין או השב אלא שנה אחת והיא אחרי מות אביו שאז בהתאלמן עתליהו סלקה ידה מהשררה:

**כז**

**וילך** בדרך בית אחאב כו' הרד"ק ז"ל כי חתן בית אחאב הוא והוא היה בן חתן אחאב הוא גם כן חתן להם כלומר כי על ידי חיתון היתה קורבתו עמהם עד כאן:

**ולע"דן** אפשר שיהורם אביו של אחזיהו לקח בת אחאב לאשה ובנו אחזיהו לקח לו בת אשה אחת מנשי אחאב כי נשים רבות היו לו והיתה חורגתו של אחאב ולז"א ויעש הרע כבית אחאב יען כי חתן בית אתאב הוא אין בית אלא אשתו של אחאב דאין בית אלא אשה והיה זה חתן בית אחאב ולא חתן אחאב כי אמו בת אחאב היא כמו שזכר והסכמנו אל דעת המפרשי' שבתו של אחאב היתה ולא בת עמרי. ומזה הצד מוכרח שתהיה חתן בית אחאב ולא חתן אחאב כי אם כן היתה דודתו והיא לו ערוה:

**כח כט**

**וילך** את יורם כו' וישב כו' הר"דק ז"ל מן המכים שם כמו מן המכות ויאמר האחד מכה בסגול של משקל מטה וכן אמר התרגום מחתא. אשר יכוהו עתיד במקום עבר וכמוהו רבים ע"כ. והרלב"ג ז"ל סבב השי"ת שברמות גלעד נפלו אחאב ויורם בנו כי יורם הלך לרמות גלעד להלח' ושם הוכה וזה היה כלי אל שהיה יהוא יכול להמיתו ע"כ וכן מהרי"א. **ולע"דן** שיורם הלך ליזרעאל אל שתי תכליות האחת להתרפא מן המכו' אשר כבר הכוהו ברמות גלעד והתכלית השני כי בורח הוא פן בחולשתו מן המכות לא יוכל להזהר עוד ויכוהו המכים עד המיתו וז"ש ויכו ארמי' את יורם וישב יורם המלך להתרפא ביזרעאל מן המכות הנז' בפסו' הקודם שאמר ויכו ארמים את יורם ולזה וישב יזרעאל להתרפא זאת ועוד הלך ושב ליזרעאל מן המכים אשר יכוהו ארמים ברמה בהלחמו עם חזאל ר"ל אם יתעכב עוד להלחם עוד עם חזאל יכוהו עד המיתו ולזה שב לו יזרעאל להנצל מן המכים אשר יכוהו כו' ובזה המכים כפשוטו ואשר יכוהו בלשון עתיד ואין צריך לידחק כדהרד"ק ולפי זה וישב יורם בתואנת להתרפאת רצה להשגב ביזרעאל מן המכים אשר יכוהו ואחזיהו בא לבקר את החולה כי רשתו יתב' פרוסה ללכוד את אשר יחפוץ כמו שיזכירו אחר כך הפסוקים מנפילת מלך ישראל ומלך יהודה:

**ט**

**א**

**ואלישע** הנביא וכו' רש"י ז"ל באותו פרק שהיה יהורם חולה ביזרעאל. חגור מתניך כל חגור מתנים לשון זרוז גבורה הוא לפי שהוא שולחו לדבר הסכנה. לאחד מבני הנביאים יונה בן אמיתי היה עד כאן. וכן הרד"ק שזה יונה בן אמיתי. וטעם הזריזות כדי שילך מהרה קודם שיחזור יהורם מיזרעאל לרמות גלעד. וקח פך השמן והלא אין מושחין מלכי ישראל אחז"ל מפני מחלוקתו של יורם בן אחאב וזה השמן לא היה שמן המשחה כי לא

היו מושחין בו אלא מלכי בית דוד אלא שמן אפרסמון היה ואחז"ל שאול ויהוא נמשחו בפך לא נמשכה מלכותן דוד ושלמה שנמשחו בקרן נמשכה מלכותן. ולך רמות גלעד והלא רמות גלעד ביד מלך ארם היתה ואחאב שהלך לקחה מידו מת במלחמה ההיא ולא ראינו אחר כך שלקחה מלך ישראל מידו וא"ת שהיו ישראל במחנה לפני רמות גלעד שהיו חושבי' לקחתה ומלך ארם היה בעיר וישראל בחוץ ושם הוכה מלך ישראל והלך לו להרפא ביזרעאל והניח מחנהו שם ואמר אלישע לזה הנביא שילך שם למחנה ישראל שברמות גלעד וימשח שם את יהוא זה לא יתכן כי ידמה כי בתוך העיר היו ישראל שהרי אמר והבאת אותו חדר בחדר ואומר ויבוא הביתה ואומ' אל גרם המעלות ואומרו אל יצא פליט מן העיר ללכת להגיד ביזרעאל כל אלו הפסוקים מוכיחים שישראל היו מבפנים וארם מבחוץ אם כן נאמר מלך ישראל לקחה מיד מלך ארם או יהואחז או יהורם וחזאל בא אחר כן להלחם בה והלך שם מלך ישראל עם מחנהו עד כאן. וכן הר"לבג ז"ל שלקחוה אחרי מות אחאב או בעת מותו כי אז הצליחו ישראל במלחמה אלא שכבר מת אחאב והנה היה בעת הזו חיל ישראל שם צוהו חגור מתניך כדי שיוכל לרוץ עד כאן. וכן מהרי"א ז"ל והרחיב שהיה צווי משיחת יהוא לאליהו בהר חורב ולפי שהשי"ת האריך אפו לאחאב לזה לא משחם אליהו אבל צוה לאלישע ועתה שמשח חזאל ונפל תורא מלך ישראל למשכב חדדו סכינא למשוח יהוא כי בא עתו ולכן לא באה על זה נבואה לאלישע כי בצווי אליהו רבו הוא עושה כן. ולא הלך אלישע בעצמו כדי שלא יחרדו כל העם במחנה לקראתו ולזה שלח בסתר את יונה בן אמיתי ע"כ.

**ולע"דן** שבאו' כאן ואלישע הנביא מה שלא אמר כן בכמה פסוקים קודם לזה אומר אני שכיון לומר שנבואה נאמרה לו עפ"י השי"ת ובדבר השי"ת נתעורר זה הענין עתה פתאם וז"ש ואלישע הנביא קרא לאחד הכל נקוד פתח להורות אחד מיוחד שבהם זה יונה בן אמיתי כאמור:

**ב ג**

**ובאת** שמה וכו' ולקחת וכו' ה"רדק ז"ל ובאת שמה חלוקה המלה בטרחא. חדר בחדר חדר לפנים מחדר. אל ישראל על ישראל. ולא תחכה שיאמר לך דבר אלא מיד תצא עד כאן. והרל"בג ז"ל והבאת אותו חדר בחדר צוהו זה כדי שלא ישמע אדם. ונסת ולא תחכה רוצה לומ' שלא תמתין לנוס אבל תנוס תכף השלימך הדברים והנה קצר בכאן ולא זכר הדברים שאמר אלישע שיאמר ליהוא אך מדבריו ליהוא למדנו שכבר צוהו אלישע לומר אותן הדברים ע"כ. וכן מהרי"א ז"ל.

**ולע"דן** לדקדק אחר שאמר ולך רמות גלעד ובאת שמה מיותר די שיאמר ולך רמות גלעד וראה שם יהוא ובאת והקמותו וכו' ושנה עוד לומר ובאת די שיאמר והקמותו ומהו וראה תיבת וראה מיותרת נמצא שהיה לו לבתוב מקרא קצר ולך רמות גלעד ושם יהוא בן יהושפט בן נמשי והקמתו מתוך אחיו. ולמה קראם אחיו ולא אמר מתוך השרים. **ונראה** כי מנפלאות תמים דעים שגילה לאלישע שיאמר אל השליח הזה כל העתיד להיות ולהתקיים ולפי שהיה אפשר יפחד יונה בן אמיתי מגדודי ארם ואולי מחנה ארם היו שם קרוב כי זה ימי' מספר שהכו את המלך לז"א לו ולך רמות גלעד ולא תפחד מסכנת הדרך גדודי ארם וכיוצא כי מבטיחך אני ובאת שמה רוצה לומר לשלום שמא תאמר אולי נתן יהוא בלבו לבוא לבקר את החולה ואפי' הדיוט בעי כ"ש למלך ישראל לז"א וראה נפלאות ה' שאעפ"י שהשכל מחייב ודרך ארץ שיהוא יהיה בדרך לבקר את המלך לז"א וראה שם יהוא בן נמשי שם יהיה מוכן שלא יצא אנה ואנה. עוד אפשר שיהיה הפלא מצד אחר והוא ממה שראינו שבא יונה בן אמיתי השליח הזה אל יהוא בן נמשי כדכתיב ויבוא והנה שרי החיל יושבים והיה פלא מהשגחה אלהית שבאומרו לבד דבר לי אליך השר ולא ענה אל מי מכולנו אלא יהוא שזו הוראה גדולה כי מה' יצא הדבר ונתן התעוררות בלבו וזה כיון הפסוק באו' ויבא והנה שרי החיל ר"ל רבי' היו שם שאין ברירה למי מכולם אמר ועכ"ז ויאמר יהוא אל מי מכולנו ויאמר אליך השר וזה הפלא גילה לו הנביא באומ' וראה שם יהוא ר"ל וראה זה הפלא שם יהוא ובאת והקמותו עם היותו בתוך אחיו שאין ברירה לא תצטרך לקרוא אותו בשם אלא ובאת שם ובאמירה סתמית אליך השר והוא יענה אל מי ובמעשה תקימהו וזהו והקמותו מתוך אחיו או אמר מתוך אחיו להחזיק לב השליח שלא יחת מהעומדי' שם פן יבולע מהם בידעם שהוא בא במלאכו' הקשר כזה ז"ש מתוך שכולם כאחיו שישמחו במלכותו לכן חזק ואמץ לבך ולהיות הק"בה רואה את יהוא בן נמשי שסופו לקלקל דרכיו כמו שנזכיר בפסוק ויען ה' יען הטיבות וכו' לזה אלישע שלח למשחו ע"י פך ולא ע"י קרן כדי שלא תמשך מלכותו לדורי דורות אלא עד רביעים וז"ש ולקחת פך השמן כו' ואמרת משחתיך למלך אל ישראל ר"ל שתעשם שיהיו ישראל מחזיקים בברית ה' ולא אמר על ישראל כי לפי האמת אינם ישראלים כי הללו עובדי ע"א והללו עובדי ע"א והוא דקדוק נכון באומ' אל ישראל ולא על ישראל. וכמו שרצה ל' בדברו אל יהוא בסמוך כה אמר ה' אלהי ישראל משחתיך למלך אל עם ה' אלהי ישראל ר"ל משחתיך ותכלית המשיחות למלך כדי שתחזירם למוטב שיהיו עם ה' והוא יהיה אלוההם ז"ש אל עם ה' כלו' אל תכלית שיהיו עם ה' ואל ישראל ר"ל ואל תכלית שיהיו ישראל ר"ל בשררה כדפרשית

כאן למלך אל יש'. ופתתת הדלת ונסת ולא תחכה לפי שדרך העולם בבוא שליח מלך ב"ו עם בשורה טובה אל איש אחד יתן לו מנות כיד המלך לז"א ופתחת הדלת ונסת ולא תחכה לו שיתן לך מנת כי על בשורת מלכות בשרתו אלא ולא תחכה ולפי זה לא צוהו לנוס אלא לברוח מקבל מתנות או ונסת מפני הפחד כפשוטו ולא תחכה למתנות ממנו:

**ד**

**וילך** הנער הנביא וכו' רש"י ז"ל הנער הנביא נערו של אלישע הנביא כך תרגם יונתן ואזיל עולימא תלמידא דנביאה ע"כ: וק"ק יתור הא של הנער הנביא שהי"לל הנער נער הנביא. והר"דק פירש הנער הנער הנביא על הנער שהוא עצמו הנביא ואמר בתחילה הנער ואח"כ פירש איזה נער ואמר הנער הנביא. ולדעת יונתן הנער סמוך אל הנביא כאילו אמר נער הנביא ע"כ: ולדעת ה"רדק ז"ל תיבת הנער יתירה ולי נראה לקיי' דבריו שהלך כמתנכר כנער כל דהו וז"ש וילך הנער כנער בעלמא והנער הזה היה הוא עצמו נביא כי יונה בן אמיתי הוא:

**ה**

**ויבוא** והנה שרי החיל כבר זכרתי בפסוק ובא' שמה שאומרו ויבוא ועם היות שהנה שרי החיל רבים יושבים והוא אמר דבר לי אליך השר ולא ענהו אלא יהוא וז"ש ויאמר יהוא אל מי מכולנו וכו' והוא פלא דאף על גב דאיהו לא חזי מזליה קא חזי:

**ו**

**ויקם** ויבוא הביתה וכו' ה"רדק ז"ל אל ראשו אל עם ה' אל ישראל כולם כמו על ע"כ: **ולע"דן** נכון שהם בדקדוק ולפי שאולי יהוא היה מפקפק קצת לזה אמר ויצוק שמן אל ראשו רוצה לומר כלפי ראשו מן הצד ולא אמר על ראשו ממש ואומרו ויאמר לו כה אמר ה' אלהי ישראל דע תכלית מה שמשחתיך למלך הוא אל עם ה' כלו' אל תכלית שתעשם עם ה' אלה וכן אל ישראל שיהיו ישראל שלימים במדותיהם ישראל אשר בהם אתפאר במה שיהיו שלימים בדעותיהם במה שבינם למקום אל עם ה' אלה. ובמה שבין אדם לחבירו אל ישראל וז"ש כה אמר ה' אלהי ישראל רוצה לומר תכלית שליחותך כדי שעל ידך יהיה אלהי ישראל שישובו לעבודתו. ומה"ריא ז"ל כתב אל עם ה' והעירו שיכרת את עובדי עבודת אלילי' שלא נמשח למלך כי אם ליראי ה' ולחושבי שמו אל עם ה' ואל ישראל ע"כ:

**ז ח**

**והכיתה** את בית אחאב כו' הר"דק ז"ל ודמי כל עבדי ה' ונבות בכללם ע"כ: ומהרי"א ז"ל את בית אחאב אדוניך העירו שלא יחשוב שעושה פועל מגונה בזה להיות אחאב אדוניו כי השי"ת היה מצוה אליו ושומר מצוה לא ידע דבר רע ולפי שלא ירפו ידיו

בעבור אדוניו אמר לו ואבד כל בית אחאב וכו' והכרתי לאחאב כל וכו' ע"כפ גזור זה מלפני ויתקיים בהכרח ואם לא תרצה אתה לקיימו אבחר איש אחר כלבבי לעשותו ולפי שהיה מדרך השרים לכבד את הנשים ובפרט הגבירות אמר ואת איזבל יאכלו הכלבים ע"מ כן משחתיך למלך ובהכרח יתקיים כ"ז ע"כ: **ולע"דן** לפי שאחאב היה אדונו והוא תכלית האכזרות והרע שיהיה איש שלומו אוכל לחמו ואדונו והגדיל עליו עקב ולא נעשה זה ע"י זולתו לז"א שהיה זה לפי שהשי"ת רוצה להתנקם מדם נביאיו ועבדיו וכמו שהוא לא ריחם עליהם אלא באכזריות נמרץ כן רצה השי"ת שתכה אתה את בית אחאב אדוניך ולא זולתך ושמא ירך לבבך פן יקום איש מביתו שיתנק' ממך דע כי כל הנשארים והנסתרים מפניך יאבדו מאליהם ז"ש ואבד כל בית אחאב מאיליו יאבד ואמר והכרתי לאחאב משתין וכו' רוצה לומר שירגיש ויצטער אחאב בקבר בהכרת זה ז"ש והכרתי לאחאב רוצה לומר ירגיש ויצטער וא"עפי שאין לו חלק לעה"ב עכ"ז השי"ת יתן לו הרגשה זו כדי לצערו. משתין בקיר פירשנוהו למעלה גבי ירבעם ובעשא דרוש משם. או יאמ' והכרית לאחאב וכו' כלומר הזהר והשמר מרחם על אחאב להיותו אדוניך ולא על ביתו כי אם תרחם עליו א"כ תהיה נתלה לאחאב ונחשב כמתקרב אליו ואני אכרית לאחאב רוצה לומר כל החס עליו או על ביתו וכל אשר משתין בקיר לכן הזהר להיותך משתין בקירות לבך לרחם עליו פן תספה בעבור זה:

**ו**

**ואת** איזבל יאכלו הכלבים וכו' הר"דק ז"ל ואין קובר כי כשהלכו לקברה לא מצאו בה אלא הגולגולת וכפות הידים ולא קברו העצמות עד כאן:

**ולע"דן** הטעם שלא הזכיר ענין זה של איזבל קוד' ונתתי את בית אחאב וכו' לפי שענין זה של איזבל היתה פורענות נוספת שלא אירעה כן לנשי שאר המלכים לא לירבעם ולא אל בעשא לזה הקדים תחילה ונתתי את בית אחאב כבית ירבעם בן נבט וכבית בעשא ונוסף עוד בבית אחאב שאת איזבל יאכלו הכלבים ולא (ולא) אכילה מועטת אלא כמעט יאכלו כולה עד שלא ישאר מה לקבור ז"ש יאכלו הכלבים ואין דבר להיות קובר אותו הנשאר. ויפתח הדלת וינוס שלא לקבל מתת כמנהג המבשר גדולה ומלכו' או כפשוטו מפני הפחד מאהובי יהורם פן ישמעו הדברים ועבדי אדוניו אחאב ויהורם שם:

**יא יב**

**ויהוא** יצא אל עבדי אדוניו רש"י ז"ל אתם ידעתם את האיש שהוא משוגע א"ל שקר את אומר מעלים אתה מה שאמר לך עד כאן. הר"דק ז"ל ויאמר לו הגדול שבהם שאל לו השלום. המשוגע הזה היו קוראים לנביא משוגע לפי שבשעת השגת הנבואה היו מתבטלים הרגשותיו ולפעמים היה מנהגו כמשוגע הזה. וישראל הרעים וחטאים

הנוטים אחרי נביאי הבעל היו קוראים את נביא ה' משוגע דרך בזיון. אתם ידעתם את האיש ואת שיחו ודבריו כי אני לא ידעתי דבריו ולא אמר לי דבר עיקר כי שקר אתה מעלים ממנו ודבר סוד אמר לך עד כאן וכן הרל"בג ז"ל והרחיב אתם ידעתם את האיש ואת דבריו דאין בהם ממש ולזה אין לכם לחקור מה דבר ויאמרו שקר וכו' כדה"רדק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל:

**ולע"דן** לדקדק לשון ויאמר בלשון יחיד ולא אמר ויאמרו וכבר תקן זה הר"דק ז"ל כי הגדול שבהם דבר כן. וכן צריך לדקדק שכבר אמר השלו' שהוא שאלת ביאתו על מה היתה א"כ מהו או' עוד מדוע בא המשוגע הזה אליך. ונראה כי יהוא כצאתו אל עבדי אדוניו הוכרח להעלים כי שכיח הזיקא פן ירוצו את גלגלתו וזהו או' ויהוא יצא אל עבדי אדוניו שבמה שהם עבדי אדוניו מוכרח להעלים ולומר להם אמרים לא המה ואין ספק שכולם שאלו ויאמרו לו מה זה אבל האחד שבהם אמר כשואל וכמקשה קושיא חזקה וזהו שאמר ויאמר השלום או לאו שאם הוא שלום יקשה לו מדוע בא המשוגע הזה אליך ביחוד שאם שלום עמו הי"ל לומר דבריו בראש הומיות יקרא בפתחי שערים בעיר אמריו יאמר ולזה אמר המשוגע הזה כי בשגעון התנהג בבוא אליך ביחוד ואין ספק שהקפידו הקפד' גדולה על זאת יחד כולם ולזה אמר המשוגע הזה ר"ל משוגע הוא בלי ספק בלי דרך ארץ בזה הפועל אשר התנהג בשגעון. והוא לא יכול להעלים שהשאלה עם קושית מדוע חזקה היא והשיב אתם ידעתם את האיש כדבריכם שהוא משוגע ושיחו בלי ספק יהיה כיוצא בו דברי שגעון כיוצא בו א"כ מטונך שאתה או' שהוא המשוגע הזה א"כ מה אתה שואלני דבר טעות ומוכח עליהם קושיות ושאלות מדוע בא אליך ולזה לא דבר בלשון יחיד כמשיב על דברי השואל אבל עשה עצמו כבלתי מבין קושייתו ונטה לו לדבר עם כולם אולי יוכל להעלים הענין ואגב אורחי' היה מהביל דבריו כדי שאם יפצרו בו ידעו שאין יהוא סומך על דבריו למלוך פן יהיו שם מעבדי המלך מי שימית את יהוא ולזה עשה עצמו כלועג על דבריו אתם ידעת' את האיש ואת שיחו ויאמרו שקר הגד נא לנו ואז הוכרח לגלות הסוד כזאת וכזאת אמר אלי וכו' ואמר כזאת וכזאת פירושו כזאת שאמרת המשוגע הזה וכזאת אשר אמרתי אני משגעון האיש ואת שיחו שדבריו לא בהשכל ולא בדעת ידבר ואחר הקדמתו זאת ספר להם כה אמר ה' משחתיך למלך אל ישראל והנה כ"ז להרחיק עצמו מן הסכנה מפחדו מעבדי אדוניו אשר שם וז"ש כזאת וכזאת אמר אלי כדי לאמר כו' לאמר כה אמר ה' משחתיך כו' וז"ש לאמר או פירושו לאמר משחתיך למלך אל ישראל ר"ל דקדק מ"ש לו בלשון הזה אל ישראל ולא אמר לו על ישראל וכדפרשית בפסוק ויקם ויבא הביתה וכו' ועם היותם עבדי אדוניו עשה

השי"ת שהם ימהרו ויקחו איש בגדו ויקבלו עול מלכותו כי לזה ג"כ כיון הכתוב לומר ויצא אל עבדי אדוניו כו' לומר שעם היותם עבדי אדוניו כצאתו אליהם וספר להם דברי הנביא מיד וימהרו ויקחו איש בגדו כו' לכבדו ולרממו כי דבר אלהינו יקום לעולם:

**יג**

**וימהרו** ויקחו וכו' רש"י ז"ל אל גרם המעלות על דרג שעיא כמין מדרגות היו שם עשויו' למול שעות היום לדעת על כל שעה ושעה כשהצל יורד שעה אחת גרם אורלוי"ו בלעז לשון פגם והגרמה שבהלכות שחיטה מן הלשון הזה הוא ששחט והלך ויורד ונראה כמין גבשושית למעלה ע"כ והר"דק ז"ל אל גרם המעלות אל המעלה העליונה שבמעלות וי"ת על דרג שעיא והוא אבן שממנין אותה לדעת השעות ע"כ והר"לבג וימהרו ויקחו איש בגדו ושמהו תחת ידו לעוצם המעלות אשר העלוהו שם כדי שיהיה גבוה מאד על כולם כמשפט המלך ע"כ וכן מהרי"א ז"ל:

**יד**

**ויתקשר** יהוא בן יהושפט וכו' ה"רדק המרד יקרא קשר לפי שהמרד הוא בהתקשר זה עם זה להיות בלב אחד ובהסכמה אחת ע"כ. וכן מהרי"א ז"ל והרחיב שבהשגחת השי"ת נתקשרו יחדיו הוא והשרי' בקשר אמיץ לעזרו בדבר הזה: וה"רלבג ז"ל ויתקשר יהוא ר"ל שהתקשר עם השרים אשר שם כנגד יורם וזכר כי סיבת זה הקשר היות יורם מוכה ברמות גלעד כי לולי זה כבר היה שומר שם ברמות גלעד מפני חזאל שהיה רוצה לכבוש רמות גלעד ומפני יראת השרים ממנו לא היה אפשר אז כל זה אך קרה שהוכה שם והוכרח מפני זה ללכת להתרפאת ביזרעאל וזה ממה שהיישיר הדרך אל זה הקשר ע"כ. **ולע"דן** לדקדק לשון ויתקשר הי"לל ויקשור אבל הודיע בזה גודל ההשגחה האלהית שהשרים עם היותם שרי יהורם לא הוצרך יהוא לקשר אותם אדרבה הם היו ליורם לאוייבי' וקושרים עליו עד שהם היו המקשרים את יהוא עמהם ז"ש ויתקשר יהוא שיהוא התקשר מהם. וגם יודיע בזה כשרות יהוא כי ירא שמים היה מאד ולא היה רודף אחר השררה אלא ויתקשר יהוא מהם ע"ד בשמך יקראוך ובמקומך יושיבוך. ואמר שבכלל ההשגחה היתה שנמצאו שם כל ישראל ושריהם בהמלכה זו וזה היה מצד שיורם היה שומר ברמות גלעד הוא וכל ישראל מפני חזאל מלך ארם נמצא שכאן נמצאו וכאן היו כל ישראל בהמליכו ועזר ה' שהוכה מלך ישראל ולא נמצא שם שהלך להתרפא ביזרעאל באופן שהומלך כי מה' יצא הדבר מוכן ומזומן:

**טו**

**וישב** יהורם כו' רש"י ז"ל אם יש את נפשכם שאמלוך. מן העיר מן רמות גלעד לגיד כמו להגיד ע"כ. וכן ה"רדק ז"ל אם רצונכם שתמליכוני כמו שאתם מראים עזרוני בזה שאל

יצא איש לגיד כן כתיב וקרי להגיד ושניהם נכונים כי מצאנו המקור בחסרון ה"א כמו לשמוע בקול תודה שהוא כמו להשמיע לראותכם כמו להראותכם ע"כ: וכן הר"לבג אם יש את נפשכם שיצא הענין לאורה צריך שאל יצא איש מן העיר פן יתחזק יור' ולא יעלה בידינו הדרוש ממנו ע"כ. וכן מהרי"א ז"ל והוסיף אם יש את נפשכם כלומר אם תראה בעיניכם עצתי זאת הלא היא אל יצא פליט וכו' ומ"ש מן המכים אשר יכוהו כבר כתבתי דעת הר"דק למעלה בפסוק וישב יורם ו"עד גם כן עיין שם:

**טז**

**וירכב** יהוא וכו' מהרי"א ז"ל קודם שיודע הדבר מהר וירכב יהוא וילך יזרעאלה ע"כ: **ולע"דן** כי היות יורם חולה היתה תואנה ליהוא כאילו הולך יזרעאלה לבקר את החולה ז"ש וירכב יהוא וילך יזרעאלה בתואנה כי יורם שוכב שמה ועזרו השי"ת לבא לטהר שיהיה ג"כ אחזיה מלך יהודה כדי שיפלו שני המלכים בידו יחדיו:

**יז**

**והצופה** עומד על המגדל כו' רש"י ז"ל שפעת גדוד. והר"דק ז"ל שפעת רבוי עם שהיה בא עם יהוא וכן שפעת גמלים. שפע ימים ינקו שפעת אני רואה התי"ו כמו ההא כי איננו סמוך וכמוהו חתימת ודעת אם אתן שנת בשמחת הקציר רכב משרת רוכב הסוס (יהוא) [יקרא רכב] ועתה רכב על סוס אדוניו ללכת לקראת יהוא עד כאן. וכן מהרי"א ז"ל והר"לבג ז"ל פירש קח רכב רוצה לומר רוכב הסוס עד כאן ויקשה לפירושו למה לא אמר רוכב אלא רכב. ולהר"דק ז"ל ומהרי"א ז"ל ניחא ובסמוך כתיב וישלח רוכב שני ושם אוסיף סיוע לדהרד"ק ז"ל ומהרי"א ז"ל בס"ד:

**ולע"דן** שתיבת שפעת סמוכה כמשפט התי"ו ולא כ"הא והכוונה שהגיד הצופה הזה שראה שני עניינים האחד רבוי עם והשני שלא היו באים משולחים אלא שפעת ראש ודבר מנהיג אותם אשר אין לחוש שהם בורחים מרמות גלעד שקראם אסון עם חזאל וז"ש שפעת אני רואה שפעת ראש וקצין וקראם בלשון שפעה המורה רבוי עם ובלי סדר כ"כ כמו שפעת גמלים והדין עם הצופה כי יהוא היה מנהיג אותם והוא בשגעון ינהג והם מוכרחי' להתנהג אחריו בשגעון וקצת בלבול ואליו רמז באומרו שפעת אלא ממה שלא היו מפוזרים אנה ואנה ראה שהיה להם מאסף וקצין עליה' ולזה אמר לשון שפעת אבל בתי"ו הסמיכות כאמור:

**יח**

**וילך** רוכב הסוס וכו' הר"דק ז"ל עד הם הראשון כן והשני עד אליהם שלא כמנהג כי המנהג עדיהם מלה אחת ועד אליהם תוספת ביאור כי היה מספיק אם יאמר אליהם או עדיהם לבדו עד כאן: ובסמוך גבי עד אליהם אכתוב טעם נכון למה שינה כאן אמר עד

הם ובסמוך עד אליהם: ומהרי"א ז"ל יהוא כדי שלא יודע עניינו עד בואו אל יורם לא השיב דבר אל השליח ראשון ושני ששלח המלך לקראתו כי אם מה לך ולשלום רוצה לומר מה לך שתשאל השלום האם נוגע בך דבר אל תחוש לדעת דבר מזה סוב אל אחרי ולך עמי בעבודתי ע"כ. **ולע"דן** מה לך ענין אחד והוא מה לך להשיב אל המלך ואם אתה רוצה לשלום ומבקש שלום ורודפו סוב אל אחרי כי באמצעו' זה יגיעך שלום לא כן אם תרצה לחזור תשובה למלך אהרוג אותך ז"ש ולשלום סוב אל אחרי ולפי זה תיבת ולשלום נמשכת אל סוב אחרי ולא אל תיבת מה לך:

**יט**

**וישלח** רוכב סוס שני וכו'. **לע"דן** מכאן סיוע למפרשים הנז"ל שרכב בפתח הרי"ש הוא משרת הרוכב ולא הרוכב עצמו ואכריע כן מאו' כאן וישלח רוכב ולא אמ' רכב ויהיה הענין כי אמרו אולי הקפידו להיו' רכב שהוא דרך ביזוי והם לא עשו כן אלא לנחיצות שכבר היה רוכב הנער המשרת כמנהג היום שתכף ברדת האדון רוכב המשרת וממתין המשרת עד צאת האדון מהיכל המלך וגם להיו' הנער יותר ממהר לרוץ שלחוהו וכשראו שנתעכ' שם חששו להקפדה כאמור ולכן שלחו עתה רוכב ממש נכבד ולא רכב משר' והרוכב הזה נרא' שהו' שלוח מהמלך עצמו ובשמו כי בראשון נאמ' ויאמ' יהור' קח רכב ושלח אמנ' כאן שלא מצינו אלא ויגד הצופ' לאמ' בא המלאך עד הם ולא שב וכתי' וישלח רוכב סתמו כפירוש' על המלך שאם הצופ' או זולתו הי"לל ויאמ' יהור' שלח עוד רוכב כו' כדלעיל שאמ' ויאמ' יהור' אלא ודאי המלך עצמו שלחו ורוכ' ממש היה ושינ' ג"כ הלשון שלמעלה כתב כה אמר המלך השלום בלשון שאלה כי לא ידעו מה הוא אמנם כאן שכבר ראו הגעת הראשון עדיהם ולא שב סימן רע הוא של מלחמה לז"א לו כה אמר המלך שלום ר"ל אל תרגזו בדרך ולהלחם אלא שלום בקשו ובקשו ענוה ואהבה. ויאמר יהוא מה לך כו' כמו שנתפרש בפסוק הקודם:

**כ**

**ויגד** הצופה וכו' הר"דק ז"ל והמנהג כמנהג יהוא מנהג הרוכב כמנהג יהוא שהוא נוהג רכבו בשגעון. וי"ת בשגעון ינהג בניח מדבר ע"כ וכן הר"לבג ז"ל כדהר"דק בשגעון ינהג בלי ישוב. וכן מהרי"א ז"ל **ולע"דן** לדקדק למה שינה הכתוב הזה מהפסוק הקודם ששם נאמר עד הם וכאן כתיב עד אליה' והוא תוספת ביאור כנז"ל בדהר"דק ז"ל שדי היה שיאמר בא אליהם. תיבת עד מיותרת. ונראה במה שקדם בפסוק הקודם שהיה הבדל מעלה בין השני השלוחים כי הראשון רכב והוא משרת אמנם כאן שהיה רוכב עצמו ושלחו לבקש שלום כנז' בפסוק הקודם בזה כתיב בא עד אליהם אליהם ממש שראהו מגיע עד השרים הקרובים אל המלך יהוא ולזה הכיר עתה מנהג המנהיג שהוא יהוא בן

נמשי כי בשגעון ינהג אע"פ שאפשר לומר שהכיר כן להיו' שנתקרבו יותר ולכן עתה הכיר הצופה שהמנהג כמנהג יהוא בן נמשי כי בשגעון ינהג עכ"ז אפשר שנצטרף עוד סבה מחייב' ההכרה הזאת והיא שכאשר בא הרוכב הזה המעולה עד אליהם חלקו לו כבוד ועמדו עליו שורה מכאן ומכאן כדי שיבוא עד אליהם כמנהג ואז מתוך שנבדלו העם אנה ואנה והרוכב עבר ביניהם אז צפה הצופה שהמנהג של יהוא בן נמשי הוא שהשני דברי' האלה יחדיו חייבו כן ההתקרבות יותר וביאת הרוכב עד אליהם כאמור. ולהורות שבכוון נאמר למעלה לשון עד הם וכאן נאמ' בכוון עד אליהם לזה נאמר למעלה ויגד הצופה לאמר בא המלאך עד הם ר"ל בכוונה הוא שכיון לומר כאן עד הם וז"ש לאמר. וכאן נאמר ג"כ לאמר עד אליהם לו' שבכוון גמור כיון לאמר עד אליהם שלזה כבדו יותר ויותר כאמור כי נכבד הוא משרי הרכב ולא משרת:

**כא**

**ויאמר** יהורם אסור כו' לע"ד במ"ש חז"ל ויאסור את רכבו ואת עמו לקח עמו שפרעה עצמו אסר את רכבו שנאה מקלקלת השורה. אף כאן נ"ל שיהורם אמר למלך יהודה אסור רכבך מהר כי אין להתמהמה אחר שראו שבאו השני שלוחים אליהם ולא חזרו ברע הם והיות המנהיג יהוא בן נמשי איש ירא שמים וז"ש ויאמר יהורם דהיינו למלך יהודה אסור והוא יהורם בעצמו ויאסור רכבו ויצא יהורם כו' ויצאו לקראת יהוא ר"ל כל זה הענין מהיותו יהוא הוא שגרם להם החרד' לצא' מהר מהיו' לקרא' יהוא ידעו כי לא שלום ידבר והגיד הכתוב וימצאהו בחלקת נבות היזרעאלי הקדמה למה שיזכיר ויאמר אל בדקר שלישו שא השליכהו בחלקת נבות היזרעאלי כו' או יכוין הכתוב שהמצאו שם בחלקת נבות נתן יהוא אל לבו זכרון ענין נבות לומר אל לבו שדם עבדו יקום ונקם ישיב לצריו ולזה נתחזקו ידיו כמו שיזכיר ויהי כראו' יהורם את יהוא וכו' ויאמר מה השלום עד זנוני אמך כו' כי ראה מעשה זה מהמצא' בחלקת נבות ונזכר הלכה שהכל היה מאת איזבל אמו שהיא סבבה מיתת נבות כנז"ל ולזה עתה עת פקודת' יאבדו והמקום ההוא נכון מאד לסיוע אל יהוא ומקום מוכן לפורענות יהורם כי שם תשפך דמו בעבור דמו של נבות:

**כב**

**ויהי** כראות יהורם וכו' ה"רדק ז"ל השלום עד זנוני מה ענין השלום שיגיע עד זנוני אמך לא יאות לה ולא לך שלום ע"כ. וכן מהריי"א ז"ל והיתה תשובה זו אליו במרד שמה השלום שיגיע עד אמו ולא עדיו שאינם ראוים אל שלום.

**ולע"דן** לדקדק לשון עד זנוני והכוונה כי יהורם בראות את יהוא תכף ומיד אמר לו השלום יהוא שחשב אין אדם מעיז פניו בפני המלך וישוב לאחו' ויהוא לא חשש אלא

ויאמ' מה השלו' כי אין שלום אמר ה' לרשעים האם אתה חושב שיועילו עד הנה זנוני אמך איזבל וכשפיה הרבים שיועילו עד כאן לתווך השלום ז"ש מה השלום מה הדבר שיוכל לתווך השלום האם עד כלו' עד כאן תחום זנוני אמך וכשפיה הרבים אשר עליהם אתה סומך ומקוה לשלום ולא ידעת כי אין עוד מלבדו כתיב ובבא דבר ה' לא תשוב לאחור ולא יועילו אוצרות רשע זנות אמך לעשות בעבור אהבתה כלום וכמו שיבוא בפסוק ותשם בפוך עיניה בס"ד. ולא יועילו כשופי אמך הרבים וזנוני אמך לשון זנות. וי"ת עד טעות איזבל. עוד אפשר שאמר מה השלום ר"ל מה הוא השלום שאפשר לתווך כי נמנע הוא עד שאנקם מזנוני אמך כי יבוא שלום אחר הנקמי מזנוני אמך:

**כג**

**ויהפוך** יהורם ידיו הר"דק ז"ל האוחזת ברסן הסבה להסב פניו ולנוס ע"כ וכן מהרי"א ז"ל והרל"בג ז"ל וינס רוצה לומר שכבר היה נס לשוב ליזרעאל אך מהר יהוא ויכהו מאחריו בין זרועיו ויצא החצי מלבו ומת לשעתו עד כאן **ולע"דן** כונת אומרו ויאמר אחזיהו המיותר לומר כי להיות שבא אחזיהו לבקרו ולכבדו עתה בנוסו ראה בדרך ארץ והזהירו כדי שינוס ולא יהרג ובסמוך ב"סד בפסוק ויהוא וכו' ארחיב עוד בזה עיין שם ויובן אומרו ויהפוך יהורם ידיו:

**כד**

**ויהוא** מלא ידו כו' חז"ל אמרו ויך את יהור' בין זרועיו לפי שבהם היה מקבל את הרבית שהיה מלוה לישראל והוא הלוה את עבדיה הנביא ומשכן לו בניו והלב חורש מחשבו' און. וה"רדק ז"ל מלא ידו בקשת משך הקשת בכל כחו ע"כ וכן מהרי"א ז"ל **ולע"דן** שהרובה קשת שידוע שאוחז גוף הקש' ביד שמאלו ויתן הקשת בימינו ומושך יתר הקשת עד שכל זרועו השמאלי מתמלא בתוך הקש' וז"ש מלא ידו השמאלית בקש' מלוי מעט כאמור ולפי שבע' שהיה מקבל הרבי' היה פני' בפני' רצה הב"ה שיקבל העונש פני' בפני' והית' בזה השגחתו ית' שיהור' הפך ידיו כדי לנוס כנז' בפסוק ולפי שהיו אחוריו בנוסו כלפי פני יהו' ע"י ההשגח' הוכרח להפוך פניו כדי לו' לאחזי' מרמ' אחזי' שאמ' לאחזי' שהניחו אחריו מדי נוסו והיה אז פני בפני' לאחזי' וכן ליהוא ואז כרגע קטן נזדרז יהו' בהשגח' ויהו' מלא בקש' ויצא החצי מלבו לב חורש מחשבו' און ולקה הלב והידי' ובזה מובן יתו' ויאמ' אל אחזיה כי די ויאמ' מרמ' אחזי' אבל כיון לו' ויאמ' אל אחזיהו פני' בפני' כאמו' גם מובן בזה או' ויהפוך יהור' ידיו כי די וינס והנס בהכרח שיהפך ידיו באפסר וברסן כנז"ל בה"רדק ויקשה או' ידיו כי די בידו אחת אבל כיון הפסוק לו' שיהורם הפך ידיו שתים בנוסו מעתה לא יבא החץ בין זרועיו וידיו שהרי כבר נהפכו בנוסו וז"ש ויהפוך יהורם ידיו וינוס אך כאשר אמר אל אחזיהו מרמה אחזיה חזרו ידיו

להיו' נגד קש' יהוא בכונ' האל ית' ובה שעתא מלא ידו שכבר היה הקשת דרוך ומוכן ולא הוצרך אלא למלאת ידו בקשת ומיד ויכה יהורם בין זרועיו מדה כנגד מדה:

**כה**

**ויאמר** אל בדקר שלישו כו' רש"י ז"ל את רוכבים צמדים את אשר אני ואתה היינו רוכבים צמדים אחר אחאב ביום שהרג את נבות וה' נשא עליו ביד (אלישע) [אליהו] הנביא המשא הזה ואנחנו שמענו ע"כ וכן הרד"ק ז"ל והוסיף שליש' בה"א כמו אהלה כי זכור אני ואתה זכור היום שאני ואתה היינו רוכבי' יחדיו מחוברים כלו' שהיו רוכבים שניה' ברכב אחד. או שניהם זה אצל זה יחד זהו צמדים כמו צמד בקר ומלת את כמו עם כלו' אני עמך ואתה עמי היינו רוכבים צמדים וי"ת ארי דכיר אנא ואת כד הוינא רכיבין זוגא חד אזלין. וה' נשא עליו ומן קדם ה' התנטל עלוהי ית מטל נבואתה הדין ע"כ: והר"לבג אמר יהוא לבדקר שלישו של יהוא שישא נבלת יורם וישליכהו בחלקת שדה נבות היזרעאלי ר"ל במקום אשר סוקל שם נבות. אני ואתה את רוכבי' צמדי' אחרי אחאב ר"ל שאני ואתה היינו יחד את רוכבי' אחרי' מחוברים והולכי' אחרי אחאב אביו ע"כ: ומ"הריא ז"ל אמר לשלישו שהוא בעצמו יקח את יורם וישליכהו בחלקת נבות ושאל יתגאה בעצמו לומר איכה אשא בעצמי פגר מת כי זכור היה יהוא ובדקר כאשר שניה' היו רוכבי' צמדי' ר"ל מחוברים ומדובקי' עם פרשי' אחרי' אחרי אחאב אביו ולכן היה ראוי שיכבדו את גוף בנו ואם תשאל ואם זכור אתה מזה א"כ למה הרגת אותו בדי להשיב לזה אמר וה' נשא עליו את המשא הזה שלא הרגו לקחת מלכותו כי אם כדי לקיים דבר ה' אשר נשא ע"י אליהו:

**ולע"דן** שא השליכהו בחלקת שדה נבות היזרעאלי וכי תימא מי הכניסני בתגר זה כי על דאטפת אטפוך לז"א כי זכור אני ואתה שהשי"ת נשא עליו את המשא הזה והוא אם לא את דמי נבות כו' וכיון שהוא דבר ה' וקיו' דבריו ועתה שא השליכהו בחלקה כדבר ה' כלומ' מעתה אל ירע בעיניך שא השליכהו בחלקה כדבר ה' כיון שמצוה היא זאת ולא תאונה אליך רעה מזה כי שומר מצוה לא ידע דבר רע:

**כו**

**אם** לא את דמי נבות ה"רדק ז"ל נחלקו חז"ל בדבר זה יש שאומרים בניו נהרגו עמו וי"א בניו העתידי' לצאת ממנו וא"א ז"ל פירש ואת דמי בניו שגזל מהם נחלת' ע"כ והר"לבג ז"ל את דמי בניו העתידי' לצאת ממנו. ואמר אליהו לו כדבר ה' שכבר ראה בלילה שעבר קודם מצאו אותו את דמי נבות שהומת בעבור שלא רצה למכור כרמו או להחליפו ע"כ: ומהרי"א ז"ל אמ' עוד אם לא את דמי נבות ואת דמי בניו ראיתי אמש נאם ה' ואין פי' ראיתי ושלמתי על יהוא אבל פי' שהמשא אשר נשא עליו ית' ע"י אליהו היה בזה הלשון

שיזכו' אם לא את דמי נבות ואת דמי בניו שגזל נחלתם והמה חבקו אשפתות ראיתי אמש נאם ה' שהשי"ת אמר לאליהו כאשר שלחו אל אחאב לומ' לו הרצח' וגם ירשת שהיו' הקוד' אליו היתה קול דמי נבות אשר הרג אחאב וקול דמי בניו שגזלם צועקי' אליו מן האדמה ועוד היה במשא שאמ' ית' ושלמתי לך בחלק' הזאת נאם ה' ר"ל וגם כן היה יהוא מצוה אל השליש שישא פגר יהורם וישליכהו אל החלקה כדבר ה' ע"כ. וכבר כתבתי בפסוק הקודם עניו' דעתי במ"ש ועתה שא השליכהו כו' ובמ"ס את דמי נבות את לרבות דם זרעיותיו העתידים לצאת ממנו. ואת דמי בניו שהרגם ממש עמו ואת לרבו' דם זרעיותיו של בניו:

**כז כח**

**ואחזיה** מלך יהודה ראה וינס כו' רש"י ז"ל הכוהו אל המרכבה ובדברי הימים הוא אומר ויבקש את אחזיהו וילכדהו והוא מתחבא בשמרון ויביאהו אל יהוא יש לישב המקראות וינס דרך הגן מיזרעאל לשמרון וירדוף אחריו יהוא אך יש גמגו' בדבר שהרי לא היתה ממשלת יהוא בשמרון עד יום המחרת כמו שמפורש בענין ויכתב יהוא ספרים וישלח שמרון כו' ורבותינו פי' באגדת חלק והוא מתחבא בשמרון שהיה קודר האזכרות וכותב ע"א תחתיה' ולפי דבריה' יש לומר שאין החבאה זו מפני יהוא אלא כך פי' ויבקש את אתזיהו וילכדהו כשהיה נס דרך גן והוא היה מרשיע לעשות מתחילה שהיה בא לשמרון ומתחבא מפני שרי יהודה לעשות התועבה הזאת לפי שיושבי שמרון עובדי אלילים היו ויביאוהו אנשי יהוא שרדפו אחריו ויאמר הכהו אל המרכבה במעלה גור ששם הביאוהו אליו וינס מגידו מוכה בנכילות ע"כ ויש ליישב שיטת רש"י ז"ל כי א"עפי שלא הית' ממשלתו של יהוא על שמרון עד יום המחרת עכ"ז יצא טבעו ביום ההוא לשמרון ושלח אחריו אנשים עד תוך שומרון ויביאוהו אל יהוא כי לא הרימו יד בשלוחי יהוא לבלתי הסגירם את אחזיה ביד שלוחי יהוא כי נכרי הוא ביניהם כי הוא מלך יהודה. אלא מסרוהו ויביאוהו השלוחים של יהוא אל יהוא וביום המחרת לפי שהיתה שאלה גדולה ששאל מהם מאנשי שמרון שבעים בני המלך ולכך הוצרך לכתוב ועל האופן ההוא הנזכר בענין בסמוך. ולא נעלם זה מרש"י ז"ל כי אולי לזה כתב אך יש גמגו' בדבר שהרי לא היתה ממשלת יהוא בשמרון וכו' קראה רש"י ז"ל גמגום ולא קושייא שהרי יש לקיים כדפרשית ושיטה זו זכרה הר"לבג ז"ל כמו שאכתוב בסמוך ואזכור קושיא חזקה שיש על זה זולת הגמגום עיין בסמוך: והר"דק ז"ל וינס דרך בית הגן וב"דה הוא אומ' והוא מתחבא בשמרון ויביאוהו אל יהוא וימיתהו נראה כי בדרך הכהו כמו שאמר הכוהו אל המרכבה והם הורו לו חצים והכוהו והוא נס מוכה אל מגידו (וימיתם) [וימת

שם] ולא מת ממש אלא נשתתק מחמת המכות כמו שאמר בנבל וימת לבו בקרבו ולא מת ממש עד עשרה ימים וכן פי' וימת שם שנשתתק וא"חכ נשאוהו עבדיו להחבא בשמרון מפני יהוא ועבדיו שרדפו אחריו ומצאוהו מתחבא בשמרון והביאוהו אל יהוא ביזרעאל והמיתוהו שם כי עדיין לא מת ו"מש ויקברוהו כי אמרו בן יהושפט הוא לא שקברוהו שם אלא שנתנוהו לקבורה והניחו אותו שיוליכוהו עבדיו לירושלם כמו שאמ' הנה וירכיבו אותו עבדיו ירושלמה ויקברו אותו בקבורתו במעלה גור לא אמר להם שיכוהו במעלה גור אלא אמר לעבדיו שהיו רודפים הכוהו אל המרכבה והם לא השיגוהו כי הוא היה נס על המרכבה ולא השיגוהו עד מעלה גור שהשיגוהו בחצים שמה והוא נס עכ"ז עד מגידו וז"ש ויכוהו במעלה גור אש' את יבלע' והפסוק חסר במלת ויכוהו ולפי שאמ' הכוהו סמך על המבין וכמוהו הרבה במקרא ע"כ: והר"לבג ז"ל ואחזיהו מלך יהוד' ראה וינס ספר ב"דה שכבר היה אחזיהו מתתבא בשמרון ויביאוהו אל יהוא ואולם קצר במקום הזה והנה כשהביאוהו אל יהוא אמר להם שיכוהו אל המרכבה בחצים והנה אמר להם זה בהיותו בעליית גור אשר את יבלע' ושם הכוהו בחצי' וינס מוכה אל מגידו וימת שם והנה זכה לקבור' מפני היותו בן יהושפט אשר דרש את ה' בכל לבו כמו שנזכר בספר ד"ה ע"כ ודוחק לפירושו זה שאחר שברח מידו והוא מתחבא בשמרון והביאוהו אל יהוא מה להם להכותו אל המרכבה ובחצי' כדי שינוס והוא מוכה אל מגידו ולמה לא יאסרוהו בנחשתים ויכוהו מבת חרב והרג ואבדן. וגם קושית הגמגום שהקשה רש"י ז"ל כנז"ל בדבריו קשיא לד"הרלבג ז"ל כי שיטת הר"לבג היא היא שיטת רש"י ז"ל שהקשה עליה ואמר אך יש גמגום כו' ומהרי"א ז"ל פירש על אופן שיטת ה"רדק ז"ל זולת שב"מש וימת שם שנדחק ה"רדק לומר שנשתתק ולא מת ממש ועבדיו הוליכוהו שמרון ומשם הביאוהו אל יהוא וכו' כנז' בדה"רדק: אמנם מהרי"א ז"ל פירש (וינס) [וימת] שם באותה המלחמה ובאותה הצרה קאמר ואין פירושו וימת שם במגידו כי לא מת שם אלא הוליכוהו עבדיו להתחבא בשמרון ומשם הביאוהו עבדי יהוא אל יהוא והרגו ביזרעאל וירכיבו אותו עבדיו ירושלימה ויקברו אותו בקבורתו כו' בזכות יהושפט אביו ולא האריך הכתוב לספר כל זה בכאן כי אין המכוון אלא להודיע שהמית יהוא שני המלכים יחדיו ועזרא ב"דה כתב מקום המיתה ושני הדרכים לדעת אחת יכוונו ע"כ:

**כט**

**ובשנת** אחת עשרה כו'. רש"י ז"ל ולמעלה הוא אומ' בשנת שתים עשרה וע"כ יהורם אביו לא מת אלא בשנת שתים עשרה ליורם שהרי בשנת חמש ליורם מלך ושמנה שנים מלך ומהו שאמר כאן בשנת אחת עשרה אומר אני שמלך בחיי אביו שנה לפי שהיה

נגוף בתחלואים רעים כמו שנאמ' בדברי הימי' ואחרי כל זאת נגפו ה' לחולי לאין מרפא ויהי מימים לימי' יצאו מעיו עם חליו וגומ' וימליכו יושבי ירושלם את אחזיהו כאן הוא אומר בן עשרים ושתים שנה [אחזיהו במלכו ובדברי הימים בן ארבעים ושתים שנה היה] במלכו וכל ימי יהורם אביו ארבעים שנה היו ולא יותר שנא' בו בן שלשים ושתים שנה במלכו ושמנה שנה מלך והיאך אפש' לבן להיות גדול מאביו שתי שנים אלא עשרים שנה לפני שנולד שהם שתי שנים קודם שנולד אביו נגזרה גזרה זו מיום שנשא אסא את בת עמרי ליהושפט בנו נגזרה גזרה על בית דוד שתכלה עם בית אחאב וכ"הא ומאלהים הייתה תבוסת אחזיהו לבא [אל] יורם כך שנויה בסדר עולם ובתוספתא דסוטא אך בכל המקרא לא מצינו שנשא יהושפט את בת עמרי (כך) [אך] מצאתי ויתחתן לאחאב ושמא זוהי אחותו שנשא ובשנת שלשים ואחת לאסא נשאה שנא' בשנת שלשים ואחת לאסא מלך עמרי ושנינו בסדר עולם שמלך מלכות שלימה שהרי ששה שנים קודם לכן מלך על חצי העם וכשנשא אסא את בתו ליהושפט נתעלה עמרי והרגו את תבני צא וחשוב משנת ל"א לאסא עד מות אחזיהו ותמצאם מ"ב שנה והר"דק ז"ל ולמעלה אמר בשנת שתים עשרה ולפי החשבון הוא בשנת י"ג כמו שכתוב אלא ששתי שנים היו בהם מקוטעות ומה שאמר זה הנה אעפ"י שאמר למעלה תחילת מלכותו וסופה עתה בעת מותו ספר גם כן מלכותו להודיע כי בעונו קצרו ימי מלכותו ומת ולא מלך אחר אביו אלא שנה אחת ע"כ וכבר זכרתי כיוצא בזה למעלה בפסוק בשנת שתים עשרה שנה ליורם. **ולע"דן** טעם להשנות הדבר הזה כאן ומה שייכות יש לו עם הענין הקודם. ונראה שמלבד העון הקדום של ההתחתנות הנה היה לו עוד עון לאחזיהו בהתחברו לרשע כיהורם בן אחאב פרץ ה' מעשיו שהרי היה מתחבא בשמרון לקדור אזכרות השי"ת ולכתוב תחתם שמות אלילים כנז"ל בפסוק ואחזיה מלך יהודה ואין זה אלא שלמד ממעשיו של יהורם בן אחאב ולזה בנפילתו של יהורם שם נפל אחזיה וז"ש גם אותו הכוהו ר"ל כמו שהכו את יהורם כן ראוי שגם אותו את אחזיהו הכוהו ואל המרבה כמו יהורם כי המתחבר לרשע ולמד ממעשיו אל יתייאש מן הפורענות וכן היה לו וימת שם אלא שזכה לקבורה וירכיבו אותו עבדיו ירושלימה ויקברו אותו בקבורתו עם אבותיו בעיר דוד והטע' לזה הוא לפי שלא האריך ימים במעלו כמו יהורם שהרי ובשנת אחת עשרה שנה ליהורם בן אחאב מלך אחזיה על יהודה באופן שנמצא שלא מלך אחזיהו אלא שנה אחת לבד אם כן לא חטא בהתחברותו לרשע אלא שנה אחת לבד. ולכך די לו במה שנענש במיתה עם יהורם ואין צורך שישוה לו גם בקבורה כמו שלא נקבר יהורם אבל קברוהו עם אבותיו כאמור כי זכות אבותיו עמדה לו כנז"ל מדברי הימים:

**ל לא לב לג**

**ויבוא** יהוא יזרעאלה כו' ויהוא כו' וישא כו' רש"י ותיטב את ראשה ותקינת ית רישה כדי שתהא לחן בעיני יהוא וישאנה. ותאמר השלום תרצה להיות עמי בשלו' זמרי הורג אדוניו אם הרגת את אדוניך אין זה דבר חדש שהרי זמרי גם הוא הרג את אלה בן בעשא. מי אתי מי בכם לעזרתי. שמטוה מן החלון ארצה עד כאן. והר"דק ז"ל ותשם בפוך עיניה ותשם פוך בעיניה וכמוהו שלחו באש מקדשיך שלתו אש במקדשיך. או פי' ותשם ותתקן בפוך עיניה והפוך הוא הכחול ותיטב את ראשה ותתקן כלומ' קשטה עצמה כדי שתמצא חן בעיניו ולא יהרגנה. זמרי הורג אדוניו לפי שהרג זמרי אדוניו אלה בן בעשא אדוניו ויהוא ג"כ הרג אדוניו לפיכך קרא אותו כן מי אתי מי שם בעזרתי שמטוה הפילוה מן החלון לארץ וכתיב בוי"ו שהוא כנוי לזכר והקרי בקמץ הוא לנקבה והוי"ו נוספת והכתיב יש בו דרש רמז לנבות שצותה לשמוט אותו ולסלקו כן צוה הוא לשמטה כי דין סקילה היה לה כי מתה בנפלה ורמסוה. ויז מדמה בחירק ה"יוד מבנין הקל וכתב זה לגלות משפט האל ברשעה שהיה דמה נראה ימים בקיר. וירמסנה יהוא רמסה בסוסו ע"כ. ולפי' רש"י ז"ל שפי' זמרי הורג אדוניו שהיה דרך התנצלות אל יהוא כמתנצלת אותו שהרי היתה רוצה להתנשא אליו ק"ק דהי"לל זמרי הרג לא הורג בלשון הווה כמדב' בעדו. ולה"רדק ז"ל שקראה ליהוא זמרי מדוקדק ל' הורג בלשון הווה שעל יהוא מדב' כן וקורא אותו זמרי. והר"לבג ותשם בפוך עיניה כדה"רדק ז"ל שכבר קשטה עצמה ושמה פוך בעיניה כדי שתשא חן בעיניו ולא יהרגוה. והוסיף שמה פוך בעיניה להטי' ראותה או עשתה זה להחזיק המלוכה עדיין והוא יותר נכון ולזה אמרה בנאוה ליהוא זמרי הורג אדוניו קרי שמטוה וכתיב בוי"ו שמטוהו שב אל גוף איזבל כאילו יאמר שמטו גופה כדי שיפילהו לארץ וזהו סקילה כמו שסקל נבות כי הסקילה היא בשליכת אבנים על הנסקל או בשריית הנסקל על האבן כאומ' כי סקל יסקל או ירה יירה והנה היה זה מידה כנגד מידה וירמסנה רמס אותה יהוא כדי לגמור מיתתה וכדי לקיים בו נבואת והיתה נבלת איזבל כדומן על פני השדה ע"כ. וכן מהריי"א ז"ל זמרי הורג אדוניו דרך בזוי והוסיף שכיונה לו' לו שכמו שלסוף נהרג זמרי כן סופו של יהוא ליהרג ובשם חז"ל וירמסנה יהוא וכדה"רלבג ז"ל.

**ולע"דן** שהפוך הזה לא היתה כוונתה בו להטיב ראותה אלא להתנאות אולי ישאנה או לפחות תמצא חן בעיניו ולא ימיתנה או דרך מלכות הכוחלות עיניהן לשררה וכבוד ובזה אבין שלא אמ' ותשם פוך בעיניה שאז היה אופן הכחילה להאיר העיני' אבל מאמרו ותשם בפוך עיניה פי' ותשם המכחול בשפופרת הכחול והפוך כדי לכחול בו עיניה והוא

להתייפות כנודע ותיטב את ראשה ולפי שהבין יהוא סכלותה שעלה בדעתה שישאנה לז"א מי אתי כלומר מי זאת הרשעה להיותה אתי ואמר פעם שנית מי לומר מי שם למעלה זולתה וישקיפו אליו שנים שלשה סריסים שתחת גערת אומ' מי בהם והשקיפו ולכן אמ' שמטוה וכוונת וי"ו התוספת לרמוז אל אחאב כידוע מס"ה שבמות האיש יניח בקרב אשתו האלמנה רוח מרוחו בקרבה והוא המקשקש במיעיה תמיד בוכה עליו ומבכה ובהנשאה אל זולתו ורוצה להכניס בה רוח חדשה יתן בקרבה יתגרו השתי רוחות יחדיו אם השני נוצח מגרש את רוח הראשון מקרבו ואם הראשון נוצח ממית את זה השני. וגם חז"ל אמרו בפסוק לשכב עמה להיות אצלה לשכב עמה בעולם הזה להיות אצלה לעולם הבא שהורו לדעתי בדבריהם אלה שרוח הבועל ארמית דבק בה לעולם הבא כ"ש אחאב שלקח את איזבל דרך נישואין שמכל הצדדין הנז' מחוייב להיות עמה ובזה מובן אומרו שמטוהו ר"ל לאחאב עמה כיון ששכב עמה הנה הוא אצלה ועמה ישמט עתה ויצטער גם הוא עמה:

**לד לה לו**

**ויבא** ויאכל וישת כו' וילכו וכו' וישובו וכו' פרקי רבי אליעזר גמילות חסדים אנו למדים מאיזבל כי ביתה סמוך לשוק וכל מת שהיה עובר בשוק היתה יוצאה מתוך ביתה ומכה בכפיה ומקוננת בפיה ומהלכת עשרה צעדות וכל חתן שהיה עובר בשוק היתה יוצאה מפתח ביתה ומסלסלת בכפי ידיה ומהלכת עשרה צעדות ונתנבא עליה אליהו הנביא ז"ל הכלבים יאכלו את איזבל בחלק יזרעאל והאיברים שגמלו חסד לא שלטו בהם הכלבי' וניתנו לקבורה שנאמר וילכו לקברה ע"כ. והכוונה באו' גמילות חסדים אנו למדים מאיזבל שאין הלימוד הזה על השכר של גמילות חסדים שהרי הגינה על איזבל דא"כ הי"לל שכר גמילות חסדים אנו למדים מענין איזבל אבל כיון לומר ג"כ גמילות חסדים לעשות גמילות חסדים אנו למדי' שעם היותה מלכה עכ"ז על כל מת שהיה עובר בשוק היתה יוצאה וכו' וכן כל חתן וכו' באופן שלא היתה מבחנת בין מת למת ולא בין חתן לחתן אלא לכלם בשוה. והענין השני שהיה בה הוא שהיתה רצה יותר במהירות וזריזות לקראת המת מלקראת כלה וז"ש היתה יוצאה מתוך ביתה כלומר מהר. אמנם בחתן אמר היתה יוצא' מפתח ביתה שהיה לה הקדמת ידיעה מהחתן שבא והיתה מוכנת בפתח ויוצאה וז"ש מפתח ביתה גבי החתן וגבי המת מתוך ביתה. עוד אפשר שמאמר מתוך ביתה מקושר עם ומכה בכפיה ומקונן' בפיה שבענין ההספד היתה מקדמת להכו' בכפי' ולקונן בפיה מתוך ביתה אמנם בענין השמחה לא היתה מקדמת לשמוח מתוך ביתה אלא מפתח ביתה כדי לשמח את החתן ולכבדם בעיני העולם וז"ש

היתה יוצאה מפתח ביתה ומסלסלת שמפתח ביתה היתה מסלסלת בכפיה ולא מתוך ביתה כי לשחוק בתוך הבית אמרתי מהולל ולשמחה מה זו עושה וזהו הנכון: ואפשר עוד שאמר בחתן מפתח ביתה שהיה (לו) [לה] פתח מיוחד שיוצא' מפתח ההוא לקרא' חתן זולת הפתח שהיתה יוצאה ממנו אל המת וזה הורה בשנוי שאמר גבי המת מתוך ביתה וגבי החתן מפתח ביתה. ועלה בידינו מהמאמר הזה שלפי שהיתה עושה גמילות חסדים בגלגולת שמקוננת בפיה ואפשר שהיתה מנידה ג"כ ראשה כמנהג המספקים והמרקדים ולזה ניצולה הגלגולת והרגלים שהיו הולכים עשרה צעדות ללוות המת והחתן נצולו גם כן וכפות הידים שהיתה מכה בהם למת ולחתן מסלסלת שהוא באופן יותר חזק בסלסול נצולו גם הם. ורש"י ז"ל הביא אמרו רבותינו שהיתה מרקדת לפני חתנים בידיה וברגליה ומכשכשת בראשה ע"כ: וכן הר"דק ז"ל והוסיף ולדעת הדרש הנשאר בה קברו ומה שאמר ואין קובר כי קודם שיבואו לקבר נאכל רוב גופה. כי בת מלך היא צריך לנהוג כבוד בכל נכבד באומתו מדרך המוסר ולא תלה הכבוד בבעלה לומר כי אשת מלך היא לפי שהיא גרמה לו מיתתו ואבדן מלכותו ולא מצאו כי אם הגלגולת והרגלי' והידי' וכיון שנאכל כל שאר הגוף לא קברו כלל לקיי' ואין קובר או שקברו הנמצא וכדעת המדרש הנז': ומהריי"א ז"ל כתב שקברו זה הנמצא כמצותו וכדחז"ל ע"כ: וכן הוא האמת כדבריו. וכבר זכרתי למעלה שפיי' ואין קובר שלא ימצא דבר כדי לקבור אבל סוף סוף יקברוה מה שימצא קיי' והעצמו':

**ולע"דן** לדקדק מעיקרא כשאמר וקברוה מאי סבר והלא דבר ה' הוא ביד אליה התשבי לאמר בחלק יזרעאל יאכלו הכלבים את בשר איזבל. ודוחק לומר שמתחילה שכח המשא הזה ודבר ה' אשר היה אל אליהו ולכך אמר וקברוה כי לאו אדעתיה אמנם כשהגידו לו שאכלוה הכלבים ראה מעשה ונזכר הנבואה ויאמר דבר ה' אשר דבר וכו': **ונראה** כי זכור היה יהוא שיאכלו הכלבי' חלק מה מאיזבל לקיים דבר ה' שנאמר וגם לאיזבל דבר ה' לאמר הכלבים יאכלו את איזבל בחלק יזרעאל הבינו לפי שעה שהיה שיאכלו ממנה חלק מה ולזה אמר פקדו נא את הארורה הזאת שבהכרח תמצאו שאכלו ממנה חלק מה הכלבים ופקדו נא עליה ג"כ לשלא יאכלו יותר כי מספיק כל דהו שאכלו ממנה הכלבים לקיים דבר ה' וקברוה רובה ככולה אמנם כשהלכו לקברה ולא מצאו בה כי אם הגולגולת והרגלים וכפו' הידי' המה ראו כן תמהו על שנאכלה כמעט כולה ולא נשארו כי אם שלשה אלה בני נח ליקבר הראש ורגלים וידים ולזה וישובו ויגידו לו אז הבין למפרע שמה שאמר אליהו יאכלו הכלבים את איזבל אינו על כל שהוא ממנה וגם אין הכוונה על העצמות רק כוונת דבר ה' היתה לאמר בחלק יזרעאל יאכלו הכלבים

את בשר איזבל כל הבשר זולת הבשר השלשה איברים הנז' שלא שלטו בהם כלל כנז"ל בפרקי רבי אליעזר שאמרו שם והאיברי' שגמלו חסד לא שלטו בהם הכלבי' ונתנו לקבורה: ושאר העצמות ניצולו ג"כ ובהכי דייק לשון בשר איזבל. ובזה מובן לשון ולא מצאו בה כי אם הגולגולת שאילו נאכלו שאר האיברי' הבשר והעצמות הי"ל ולא מצאו ממנ' מאומרו ולא מצאו בה מורה שהיה שלדה קיימת כל תמונת הגוף שלם מעצמות בלי בשר ולא מצאו בה איברים שלימים בעור ובשר חופה אלא הגולגולת והרגלי' וכפות הידי'. ונראה מלשון הפסוק שהרגלים ניצולו שלימים כפות הרגלי' ופני הרגלים לא כן בידי' שלא ניצולו אלא הכפות ולא גב היד וז"ש והרגלים וכפות הידים והי"ל והידים או וכפות הרגלי'. ואם הדבר כן צריך סיבה ונוכל לומר כי במרוצתה אל המת היתה מכה גב הרגל והיא רכה וענוגה אשר לא נסתה רגלה הצג על הארץ ולזה ניצל הרגל כולו הכף מצד הפסיעות עשרה שהיתה פוסעת עם המת ועם הכלה והגב מפני שהיה מוכה לפעמי' במרוצת' כאמור. ולז"א והרגלי' אמנם הידים שלא היתה משתמשת בהם אלא בכפיהן לבד לטפח זו בזו לבד במת ובחתן וכלה לזה ניצולו כפי הידים לבד לא כל הידים פנים ואחור. אלא שמתוך פרקי רבי אליעזר הנז"ל משמע שהידים ניצולו שלימות ג"כ מדקאמר והאיברים שגמלו חסד לא שלטו בהם הכלבי'. משמע שהאיברים שגמלו בהם חסד לא שלטו בהם שום שליטה לא מפני' ולא מאחור ואכריע כן מהכרח אחר מכיוצא בזה שמצינו בגולגלת שלפי שהיתה מקוננת על המת בפיה לבד הצילה הפה כל הגלגלת בכללה וכ"ש שראוי שינצלו הידים כולם פנים ואחור כיון שזכו בהן שהיתה מכה בהן. כי פרקי ר"א לא הזכירו בגולגלת כשכוש כמו שהזכירו חז"ל ולפי זה ק"ק או' וכפות הידי' נצולו כמו שדקדקתי מלשון פרקי ר"א שאמר לא שלטו בהם. ע"כ:

**לז**

**והיתה** נבלת איזבל כו' רש"י ז"ל כדומן תרגום כזבל ע"כ והר"דק ז"ל והית הכתוב בלא ה"א כמו ועשת את התבואה והקרי ב"הא על הרוב כדומן כתרגומו כזבל (המדבר) [מבדר] על אפי חקלא ע"כ. והר"לבג ז"ל בחלק יזרעאל ידמה שבכרם נבות נפלה ושם אכלו בשרה הכלבי' כי אצל בית אחאב היה כרם נבות ע"כ וכן ה"רדק בפסוק וישובו ויגידו ב"מש שם בחלק יזרעאל. וכן מהרי"א ז"ל כי החלון שנפלה בו איזבל היה פתוח אל כרם נבות ונפלה שם. **ולע"דן** לדקדק או' והיתה נבלת איזבל וכו' שלא מצינו שאמר לו השי"ת כן. ונראה שהפסוק הזה אינו מקושר עם הקודם ויאמר דבר ה' הוא אשר דבר אל אליהו התשבי אבל הוא ענין בפני עצמו שמספר הנביא כותב הספר הזה שהיתה נבלת איזבל כדומן שהועילה במקום זבל כמו שאמרו חז"ל גבי הרוגי ביתר שמרוב דם

ההרוגים לא הוצרכו לזבל השדו' כמה שני' כיוצא בזה אמר והיתה נבלת איזבל כדומן כו' שדה הידוע הוא כרם נבות ז"ש השדה בהא הידיע' בחלק יזרעאל הוא כרם נבו' כנז"ל מהמפרשים שאכלו הכלבי' את בשרה עד שלא יכירוה הרואים ז"ש אשר לא יאמרו זאת איזבל: או אפשר שהגיד הכתוב שהיתה נבלת איזבל מושלכ' כדומן הזה יען אשר לא יאמרו זאת איזבל כי לא יחרדו על היותה מושלכ' כמו שלא יחרדו על הזבל המושלך על פני השדה: ואם נרצה לפרש מקושר עם דבר ה' הוא אשר דבר ביד עבדו אליהו התשבי שבכלל דברי אליהו שאמר יאכלו הכלבים את איזבל שעליה הרכיב אלישע מ"ש ליהוא ע"י הנער הנביא ואת איזבל יאכלו הכלבי' בחלק יזרעאל ואין קובר וזהו והיתה איזבל כדומן על פני השדה בחלק יזרעאל אשר לא יאמרו זאת איזבל שאע"ג שלא נאמר כן בפירוש אבל בכלל דבר השי"ת שאמר יאכלו הכלבים מובן הוא שתהיה נבלת איזבל כדומן על פני השדה ואמר נבלת איזבל שתיבת אזבל מיותרת שהיה די שיאמר והיתה נבלתה כדומן וכו' כיון לומר ששמה איזבל מורה אוי ואבוי לה שתהיה זבל:

ו

א

**ולאחאב** ע' בנים כו' הביא הילקוט ולאחאב ע' בנים בשמרון זש"ה ה' שמעתי שמעך יראתי אברהם עשה רצונך נתת לו בן לק' שנה אהאב ע"א הוליד שבעי' בנים שרה עשתה רצונך נתת לה בן לתשעים שנה איזבל בת כומרים הולידה שבעים בנים וכשם שהיו לו שבעים בנים בשמרון כך היו לה ביזרעאל וכל אחד ואחד היו פלטין של קי"ץ ופלטין של חורף ה"ד והכיתי את בית החורף על בית הקי"ץ עד כאן. אין ספק שדברי חז"ל קבלה הם שקבלו כך שהיו בני אחאב מאיזבל שבעים בנים בשמרון ושבעים ביזרעאל וקבלה זו אסמכוה חז"ל אקרא על פסוק זה וזה שהם דקדקו ל"מד ולאחאב דהי"לל ושבעים בני אחאב בשמרון וכו' גם דרשו סמיכות תיבת איזבל ולאחאב ומזה למדו שאיזבל ולאחאב שבעים בנים לו ממנה ובאומ' ולאחאב בל"מד רמז התימה כאלו אמר בתמיה ולאחאב הרשע שבעים בנים דבר תמוה הוא שלאברהם ושרה א' לזקנתם ולאיזבל ולאחאב שבעים בנים. ודרשו ג"כ יתור תיבת בשמרון כי מובן הוא מענייננו של הפסוק במה שאומר וישלח שמרון וכו' ששם היו לזה אמרו שהכוונה לומר שבשמרון שבעים וביזרעאל שבעים אחרים ובזה מובן אומרו בשמרון דלדיוקא אתא. רש"י ז"ל ואל האומנים אחאב אומני בניו עד כאן וכן הר"דק ז"ל אל שרי יזרעאל. אפשר שהלכו לשמרון להתייעץ שם על המרד הזה של יהוא ונמצאו שם ולכך שלח אליהם הספרים אל שרי יזרעאל והם בשמרון ע"כ וכן מהרי"א ז"ל.

**ולע"דן** קשה להלום שהלכו שרי יזרעאל אל שמרון בראותם הצלחת יהוא אנה ילכו. ועוד אם מרמות גלעד לא הניחו לצאת איש מהעיר כמו כן מיזרעאל איך יתנו לצאת איש ממקומו ובפרט השרים שרי יזרעאל וכן יקשה לפרש אומרו האומנים אחאב שהוא האומנים בני אחאב והעיקר חסר. ועל פי שיטת כל המפרשים אפשר שבכונה מכוונת לא כתב האומנים בני אחאב אלא האומנים אחאב להודיע שיפה דן יפה חייב יהוא הריגת כל אלה השבעים בני אחאב כי בנים זרים ילדו מה ילדה חיפושיתא קורין בישין מינה שכל אחד ואחד מאלו הרי הוא ממלא מקום אביו אחאב ברשע וזהו האומנים אחאב שכל אחד ואחד מהם אחאב הוא ממש כמוהו רעים וחטאים לה' מאד. **ונראה** לפר' עוד שכוונת הכתוב לומר שיהוא שלח הספרים לשומרון אל כלל העם ואל האומנים את אחאב עצמו והם השרים הזקנים שאמנו את אחאב בקטנותו שעדיין היו חיים כי שנות אחאב ויורם תקצורנה כל מלכותם לא היה אלא ל"ד שנה והשלוחים שהלכו לשמרון היו שרי יזרעאל. וז"ש וישלח שמרון אל שרי יזרעאל הזקנים שלחם שמרון רוצה לומר אל כלל העיר על שמרון לדבר אליהם ולדבר אל האומנים אחאב עצמו הנמצאי' שם בשומרון הם אשר אמנו את אחאב עצמו ואליהם שלח בפרטות לאמר הדברים האלה עם כלל העיר. באופן שלא שלח יהוא הספרים ביד רצים כי אם ביד שרי יזרעאל הזקנים והנה עשה עוד בחכמה ששלח שני ספרים האחד אל כלל העיר שמרון והשני אל האמנים אחאב וזהו שאמ' ויכתוב יהוא ספרים מיעוט ספרי' שנים וישלח שמרון אל שרי יזרעאל ובידם השני ספרים הנז' שהיה האחד שלוח שמרון והספר השני שלוח אל האומנים אחאב לאמר ובזה מובן אומ' בתחילה ספרים בלשון רבים ואחר כך בפסוק ועתה אומ' ועתה כבא הספר הזה בלשון יחיד כי כל ספר מהם שלוח אל פרטי א' שהרי הספר האחד היה שלוח אל שמרון והספר השני אל האומנים אחאב:

**ב ג**

**ועתה** כבוא הספר הזה וכו' וראיתם וכו' רש"י ז"ל ואתכם הרכב והסוסים ויש בכם כח להלחם. וה"רדק ז"ל והלחמו לנסותם אמר כן והר"לבג ז"ל והנשק רוצה לומר כלי המלחמה עד כאן. וכן מהריי"א ז"ל והרחיב שכדי לנסותם שלח להם הנה אתכם בני אדוניכם והעבדים הנאמנים ראוי להם להחזיק ביד אדוניהם ולהלחם וז"ש והלחמו על בית אדוניכם עד כאן. **ולע"דן** מה שכבר זכרתי בפסוק הקודם שהיו שני ספרים האחד שלוח אל כלל עיר שמרון שריה ויועציה והשני אל האמנים אחאב וז"ש ספרים ועתה בפסוק הזה אמר הספר הזה בלשון יחיד על הספר האחד המגיע לכל כת וכת מהשתי כתות הנזכרו' שהיה כתוב בנסח הזה בספר והוא ואתכם רוצה לומר כל הצריך אליכם

אם מלך בני אדוניכם ואם כלי מלחמה ואתכם הרכב והסוסים ועיר מבצר והנשק כלי זין ודרך לעג כתב להם וראיתם הטוב והישר מבני אדוניכם כלומר כי אין בהם טוב וישר כי כולם רעים וחטאים וכמו שכתבתי בפסוק הקודם שכיון לזה באומ' האומנים את אחאב שכל אחד ואח' מהם כאחאב אביו וככל חטאותיו. ואמר ושמתם על כסא אביו ולא אמר והמלכתם תחת אביו כי ידע יהוא שלא יצליחו כלל למלכות כי דבר ה' אתו על ידי הנער הנער הנביא השלוח למשחו לזה אמר אליהם ושמתם על כסא אביו שימה בעלמא כי כחצי' מהרה ימל וכירק דשא יבול. ולזה אמר והלחמו על בית אדוניכם כי בן אדוניכם זה כלא חשיב ולזה לא אמר והלחמו על בן אדוניכם. ואפשר עוד שלא שלח אלא ספר אחד כמו שא' ועתה כבא הספר הזה בלשון יחיד. ומ"ש ויכתוב יהוא ספרים היינו השני ספרים שנשלחו זה אחר זה כמו שיזכירו הפסוקים נכתבו יחדיו האחד נכתב תחילה הוא שאמר עליו ועתה כבא הספר הזה שהיו כל דברי הספר הזה כמנסה אותם כאמור והספר השני מובן שכתוב בו לאמר אם לי אתם שומעים קחו את ראשי בני אדוניכם וז"ש ויכתוב אליהם ספר שנית שכבר היה זה כתוב מאז מקדם לספר הראשון ששניהם נכתבו יחדיו. או אפשר שאמר ויכתוב ספר שנית שאותו הספר השני אשר מעין וסגנון זה הספר מעלה מטה אולי פחתו או הותירו בנסחא שלו והגידו בו ולז"א ויכתוב אליהם ספר שנית שהספר הזה היה שנית שהרי כבר נכתב פעם אחת קרוב על זה הענין כמו שאמר למעלה ספרים ועתה בבוא תשובתם זו ראו להוסיף ולגרוע בו ולפי זה אין כוונת אומרו שנית בבחינת מה ששלח להם הספר הראשון דאם כן הי"ל ויכתוב אליהם שנית ספר לאמר שאז תיבת שנית חוזר אל הכתיבה אבל מציאות הספרים מתחלפים הם בענינם חילוף רב אמנם באמרו ויכתוב אליהם ספר שנית בחסר ויתר אבל הכל בסגנון אחד בקירוב:

**ד**

**וירא**ו מאד מאד. רש"י ז"ל שני המלכים יורם ואחזיהו עד כאן. **ולע"דן** הנה שני המלכים לא עמדו לפניו אפילו העמדה כל דהו להלחם עמו שהרי ברחו להם כנז' לעיל ואיך נעמוד אנחנו לפניו להלחם:

**ה**

**וישלח** אשר על הבית כו' הר"לבג ז"ל וישלח אשר על הבית רוצה לומר שכבר שלח הממונה על בית אחאב והממונה על עיר שמרון וזקני העיר והאומנים ומגדלים בני אחאב שהיו גדולי העיר כמו שנזכר אחר זה שלחו לומר לו שהם עבדיו וכל אשר יאמר להם יעשו עד כאן וכן מהריי"א ז"ל: **ולעד**"ן לדקדק אומרו וישלח בלשון יחיד ולא אמר וישלחו לומר שמלבד הכתב הכללי הנה כל אחד ואחד שלח שליח אל יהוא או

כתב מיוחד וז"ש וישלח אשר על הבית ואשר על העיר וכו' כל אחד ואחד שלח אל יהוא באופן שהושוו כולם יחדיו וכיונו לדעת אחת לאמר לו עבדיך אנחנו. ואמרו כל אשר תאמר אלינו נעשה ואחר כך אמרו לא נמליך איש כו' והיה ראוי להחליף השיטה ולהקדים השלילה ולא נמליך איש וכל אשר תאמר אלינו נעשה והיה מקצר לשון הטוב בעיניך עשה שהכל מיותר אלא אמרו לו וכל אשר תאמר אלינו נעשה חוץ מהדבר הזה שאם תאמר אלינו שנמליך מבני אדונינו אחאב בזה לא נעשה דבריך שהוא מרד בך ז"ש וכל אשר תאמר אלינו נעשה אבל לא נמליך עלינו איש שבזה לא נעשה דבריך אבל בכל שאר הדברים הטוב בעיניך עשה:

**ו**

**ויכתוב** אליהם ספר שנית וכו' רש"י ז"ל ובני המלך שבעים את כל גדולי העיר מגדלים אותם כ"ז כתב בספר ואני יודע חשבונם שבעים איש (והעם) [והם עם] גדולי העיר המגדלים אותם ע"כ וה"רדק ז"ל את ראשי בני אדוניכם בני הוא פירוש אנשי כי אם היה אומ' אנשי אדוניכם היו סוברים כי על כל אנשי ביתו אמר אעפ"י שאינם בניו לפיכך אמר את בני אדוניכם ובני המלך כו' לא היה זה בספר אלא ספור הכתוב הוא שמספר שבני המלך שצוה יהוא להרגם ולהביא ראשיהם היו שבעים איש עם גדולי העיר שהיו מגדלים אותם ע"כ. וק"ק לה"רדק לישתוק מתיבת אנשי ויאמ' קחו את ראשי בני אדוניכם. **ולע"דן** שהוסיף יהוא תיבת אנשי בני אדוניכם להודיע שאם יהיו לבני אדוניכם איש או אנשים מסייעין אותם או מליצין בעדם גם ראשי אנשי בני אדוניכם יספו עם בני אדוניכ' וז"ש ראשי אנשי וכ"ש בני אדוניכם עצמם ואמר ובני העיר לא שהיה כן בכתב אלא הכתוב כותב למה הוצרך לכתו' אנשי לרמוז אל המגדלים אותם שאם יסרבו יהרגום ואף על פי שהם את גדולי העיר שמגדלי' אותם או שכתב כן בכת' כדרש"י ז"ל ויהיה זה פי' דבריו ב"מש ראשי אנשי בני אדוני' שהם השבעים איש אשר את גדולי העיר שמגדלי' אות' שאם יסרבו תהרגו':

**ז**

**ויהי** כבוא הספר וכו' רש"י ז"ל בדודים בסירות והר"דק בסלים וכן ת"י בסליא וכמוהו שני דודאי תאנים הדוד האחד ע"כ. וכן הר"לבג ז"ל. וכן מהריי"א ז"ל במביאי בדודים בסלים ע"כ. **ולע"דן** במ"ש וישלחו אליו כיון לומר ששלחו והם עצמם לא באו כדברי יהוא שאמרו עדן רתחא הוא וראוי לקיים חבי כמעט רגע עד יעבור זעם וזהו שיהוא אמר ובואו אלי כעת מחר והיה הרצון שיבואו אליו ויכבדם אחרי שהם יקיימו דברו והם אמרו לא מדבשו ולא מעוקצו אלא וישלחו אליו יזרעאלה ולא באו.

**ח**

**ויבא** המלאך רש"י ז"ל צברי' חמרים דגזרין מונט"י בלעז וכן הר"דק ז"ל וכן הר"לבג ז"ל והנה באו בעוד לילה להעלים הענין מההמון ע"כ. ומהרי"א ז"ל חולק שהם הביאום ביום וצוה שיעמדו שם כל אותו היום והלילה עד הבקר של המחר' כדי שיראו אותם כל העם וכדי שישמעו כולם מה שאמר יהוא כאשר הלך לראותם דעו איפה כו' ע"כ הנה למהרי"א ז"ל מסייע לשון הפסוק הנז"ל ובואו אלי כעת מחר יזרעאלה וכו' שכן באו לדעתו בעוד יום ונתעכבו הלילה וז"ש עד הבוקר. ולשיטת הר"לבג ז"ל נפרש שהוא (שלא) אמר להם ובואו אלי כעת מחר ביום והם הקדימו ובאו בלילה כי אין המקום רחוק בין שמרון ליזרעאל וכששלחום בלילה אמר יהוא שימו אותם שני צבורים פתח השער עד הבוקר ועפ"י שיטה זו מדוקדק הלשון שאומר ויבוא המלאך ויגד לו דבר פלא וז"ש לאמר ר"ל דבר שראוי לאמרו לאחרים ולספר הפחד וחיתת אלהים אשר נתן באנשי שמרון עם היותה עיר המלוכה שכבר הביאו ראשי בני המלך ועשאם שני צבורים ולא צבור אחד להטיל אימה יתירה בעם באומרם שני צבורי' נעשו מבני המלך ואם בארזים נפלה שלהבת מה יעשה אזוב בקיר. ובמה שזכרתי בפ' ולאחאב שבעים בנים בשמרון שהיו לו עוד שבעי' בנים אחרי' ביזרעאל אפשר לומר שנעשו השני צבורים האחד מאותם שבשמרון והאחד מאותם שביזרעאל כדי שידעו כל העולם שאלו ואלו נהרגו והיה לבם תמים עם יהוא כי אין עוד מלך מחלצי אחאב ותיבת אותם חוזרת אל תיבת בני המלך הנז' הכוללת השבעים שבשמרון ושבעים שביזרעאל:

**ט**

**ויהי** בבוקר וכו' רש"י ז"ל צדיקים אתם כולכם בעיניכם ומחזיקים אותי בחזקת רשע על שהרגתי את המלך ועתה ראו הנה אני קשרתי על אדוני ואהרגהו את כל אלה מי הכה אני לא הרגתים אך מאלה תדעו איפה כי גזרת המלך היא עליהם וההורגם צדיק ומקיים מצות המקו' ע"כ וכן מהרי"א והר"דק צדיקי' אתם אינכם חייבי' בדם אלה האנשים תאמרו כי אני עשיתי רע וקשרתי על אדוני ואהרגהו אלה לא הכתי אני אלא גדולי העיר הכו אותם ולא רצו להלחם עליהם תוכלו להכיר ולדעת כי מה' יצא הדבר ואני ואתם צדיקים בדם כל בית אחאב ע"כ והוא קרוב לדרש"י ז"ל זולת בתיבת צדיקים אתם אפשר שמפרש אותו בקצת התחלפות. **ולע"דן** שאמר לעם אני רוצה שתדינו ותכריעו אם האמת אתי כי אתם ראויים לדון ולהכריע בזה שאתם צדיקים ואינכם נוגעים בעדות כלל ז"ש צדיקים אתם הנה עיניכם רואות וכל העולם רואים כן שאני קשרתי על אדוני ואהרגהו כי האדם יראה לעינים ואשאל מכם שאלה והיא ומי הכה את כל אלה ברגע

קטן מזה תוכלו להבחין האמת ולדעת אפה כי לא יפול וכו' וה' עשה ואני לא עשיתי ולא אני קשרתי על אדוני אלא הוא יתברך קיים דברו אשר דבר ביד אליהו:

**י**

**דעו** איפה כו'. **לע"דן** לדקדק אריכות וכפל העניינים דהי"לל דעו איפה כי ה' עשה אשר דבר ביד עבדו אליהו על בית אחא'. ונדאה כי יהוא רצה להתנצל על העבר ולהורות לעתיד על בית אחאב שמהשי"ת הוא לרדוף עד כלה ז"ש דעו איפה דעה נכונה ומכאן אתם למדים שכל מה שדבר ה' על בית אחאב מהנשאר מדבר ה' שעדיין לא נתקיים עתיד הוא להתקיי' וז"ש כי לא יפול מדבר ה' ארצה אשר דבר על בית אחאב זהו על העתיד אמנם על העבר אני לא עשיתי דבר אלא וה' עשה הוא ובית דינו כמו וה' דבר עליך רעה וה' עשה את אשר דבר ביד עבדו אליהו ואני לא עשיתי ולזה בהקדמה זו עשה יהוא עוד מכת הרג ואבדן כדכתיב ויך יהוא כל הנשארים לקיים כל אשר דבר ה' על בית אחאב:

**יא**

**ויך** יהוא כו' ה"רדק ז"ל מיודעיו קרוביו וכמו ולנעמי מודע לאישה וכן תרגם יונתן וקריבוהי. וכהניו כהני הבמות. (וכן תרגם יונתן) [וי"ת] וחברוהי עד כאן. **ולע"דן** לדקדק תיבת ביזרעאל שבאה באמצע החלוקות והי"לל ויך יהוא ביזרעאל את כל הנשארים וכו' או בסוף הפסוק. ונראה כי תיבת ביזרעאל דוקא על הנשארים לבית אחאב אמנם וכל גדוליו ומיודעיו כו' כולל לאשר ביזרעאל ובכל שאר המקומות אשר חוץ ליזרעאל בין יזרעאל ובין שמרון וכמו שאפרש בסמוך בפסוק ויקם ויבא וכו' שהיה בא בכל המקומות שבין יזרעאל לשמרון ומכה מכת הרג ואבדן.

**יב**

**ויקם** ויבא [וילך] שמרון וכו' רש"י ז"ל בית עקד הרועים בית כנישת רעיא לשון קשר מקום אסיפת הרועים ע"כ. וכן הר"דק ז"ל וכתב א"א ז"ל כי נקרא כן לפי שהיו הרועים גוזזים שם את צאנ' ובעת הגזיזה קושרים אותם ברגליהם מקום העקדה עד כאן וכן הר"לבג ז"ל ומה שאמר ויקם ויבא וילך שמרון רוצה לומר שקם יהוא ובא לביתו לקחת הרכב והלך לשמרון ובדרכו בהיות בית עקד כנז' הנה מצא יהוא את אחי אחזיהו המלך כו' עד כאן. **ולע"דן** ב"מש ויבוא לומר שהוא קם וילך שמרון ובכל המקומות שביני ביני בין יזרעאל לשמרון היה יהוא בא בהם ומחפש ומפשפש בהם על הקרובים אל בית אחאב לכלות וז"ש ויבוא ולזה כתיב הוא בית עקד הרועים הוא לבדו ובעצמו נכנס לשם באותו הבית שהיה בדרך ויהוא מצא את אחי אחזיהו כי הוא היה המחפש והוא מצאם עוד אפשר שעשה בערמה שקם מיזרעאל ונסעו ממנה כדרך יום וא"חכ חזר ובא אל

יזרעאלה במקומו ללכת והלך וכל הנחבאי' יצאו אל החוץ ובחזרתו אז פתאם מצאם והרג' ואח"כ וילך לשמרון וכיוצ' בזה פי' הראשוני' ז"ל בפי' ותלך ותבא ותלקט ברות.

**יג**

**ויהוא** מצא את אחי אחזיהו כו' רש"י ז"ל ובני הגבירה איזבל עד כאן והר"דק ז"ל בני אחי אחזיהו כמו שאמר ב"דה וימצא את שרי יהודה ואת בני אחי אחזיהו ובן אחיו קורא אותו אחיו כמו ואת לוט אחיו לשלום בני המלך ובני הגבירה בני אחאב ובני איזבל ומ"ש ובני הגבירה אחר שאמר לשלום בני המלך לפי שהכבוד תלוי בה שאף בחיי אחאב היתה היא גבירה ואחאב היה נשמע אליה ועושה על פיה ולא ידעו ענין זה המרד ושהומתה איזבל ושהומת אחזיהו לפיכך לא נסו מיהוא אבל שמעו שמת יהורם ברמות גלעד לפיכך אמר לשלום בני המלך וכן אמר שם ב"דה משרתים לאחזיהו שהיו באים לעבודת אחזיהו לעזור לבית אחאב כמו שהיה הוא עמה' ע"כ וכן הר"לבג אחי אחזיהו בני אחי אחזיהו כי כבר מתו אחיו כמו שנזכר ב"דה עד כאן וכן מהרי"א ז"ל ושלא ידעו דבר כלל מהנעשה ביזרעאל ובשמרון ע"כ. **ולע"דן** דק"ק לה"רדק במה שאמר שידעו ממיתת יהורם לבד ולכך אמר ולשלו' בני המלך והדבר קשה שישמעו מיתת יהורם ולא ישמעו מיתת אתזיהו וכלל המר' של יהוא. **ונראה** שלא שמעו כלל לא מינה ולא מקצתה ו"מש לשלום בני המלך לא יכריע מאמר זה שידעו מיתת המלך אבל הבחורים האלה בני אחי אחזיהו לא היה להם קירוב דעת אלא עם בני המלך יהורם ולא עם המלך ולכך לא הזכירו אלא בני המלך על בני יהורם ובני הגבירה איזבל כי דעתם קרובה עם הבחורים האלה כמשפט הבחורים:

**יד**

**ויאמר** תפשום חיים וכו' ה"רדק ז"ל ומה שצוה כן ובלבבו להרגם כמ"ש ושחטום להגדיל הנקמה שלא ימיתם דרך מלחמה ע"כ. והר"לבג ז"ל הנה היה בור בבית עקד הרועים ושם שמום אחר שהרגום ע"כ. **ולע"דן** וישחטם קרי שהוא בעצמו שחט את בני אחי אחזיהו המלך אמנם שאר הנלוים עד תשלום מ"ב צוה ושחטום העם והוא הנרמז בכתוב וישחטום ולא השאיר איש מהם חי ולזה אמר תפשום חיים כדי להרגם יהוא בעצמו לבני המלך כאמור עוד אפשר שחשש אלו היו הורגים מהם היה בורח אחד או שנים מאחי אחזיה וכוונתו שלא להשאיר אפילו אחד ולזה אמר תפשום חיים להראות שאין רצונו להרגם כי אז ימסרו עצמם בידם ולא כן בראותם הורגים מהם ינוסו קצתם וז"ש הפסוק ולא השאיר איש מהם חוזר לראש הפסוק שע"י שאמר תפשום חיים בערמה ע"י זה ולא השאיר איש מהם:

**טו**
**וילך** משם וימצא את יהונדב כו' רש"י ז"ל ויאמר אליו יהוא היש את לבבך ישר ושלם מה שאני עושה כאשר לבי שלם עם לבבך. ויאמר יונדב יש ויש תנה את ידך ואחוז בה והעלני אליך אל המרכבה ע"כ והר"דק ז"ל ויברכהו נתן לו שלום ויאמר יהונדב יש ויש יהונדב אמר יש ויש כפל לחזק כי יש לבבו ואח"כ אמר לו יהוא תנה את ידיך להעלותו למרכבה עמו. או פירושו ויש תשובת יהוא דרך שאלה ויש כלומר א"כ הוא כמו שאתה אומר כי יש לבבך עם לבבי אם כן תנה ידך ויתן ידו ויעלהו אליו אל המרכבה ע"כ. ומהרי"א ז"ל ויברכהו יונדב את יהוא והשאר נראה כדרש"י ז"ל. **ולע"דן** ויברכהו יהוא ליהונדב ויאמר אליו יהוא המברך היש את לבבך וכו' או ויברכהו יהונדב אל יהוא ויאמר אליו יהוא כדמהרי"א כנז'. ו"מש יש ויש טעם הכפל הוא כמ"ש הכתוב כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם כמה דבלבך על חברך הוא כמה דבלביה עלך דומה בדומה כי לב ולב ידברו זה עם זה אם יש ביניהם מהאהבה או מהשנאה ולזה כששאל יהוא ליהונדב ויאמר אליו היש את לבבך ישר עמי ושלם כאשר לבבי עם לבבך לעומת זה ענהו יהונדב ואמ' יש ויש רוצה לומר כיון שאתה מודה ואומר שיש בלבך אהבה עמי מעתה מוכרח ויש רוצה לו' שיש בלבבי אהבה עמך כי הלבבות יעידון זה על זה כי כמה דבלבך על חברך הוא כמה דבלביה עלך. עוד אפשר בזאת ההקדמה עצמה שהשיבו יש בלבבי אהבה עמך ומזה אני יודע ומכי' בך שאת' יהוא אוהב אותי כי כמים הפנים לפנים וכו' כאמור ויהונדב הוא האומר אל יהוא. תנה לי את ידיך כלומר ואנשקם כי חזק ואמץ יהוא במה שעשית נקמה מאוייבי ה' בידיך אלה ויהיו ידיך אמונה ויהוא לא רצה לתת ליהונדב ידיו לנשקם אבל ויתן ידו אחת והיתה נתינתה אל יהונדב כדי להעלותו עמו ויעלהו אליו אל המרכבה:

**טז**
**ויאמר** לכה אתי וראה בקנאתי לה' כיון יהוא בדבריו אלה לשלא יאמר יהונדב אני אין בי כח למלחמה ולהמית באכזריות ואעפ"י שלא אכם אני עכ"ז איני יכול אפי' לראות ברע אשר ימצא את אשר לבית אחאב לזי"א לכה אתי לראו' לבד ולא להלחם ואפי' לראו' לא תראה במהות הרע כי תצטער אבל ראה תראה בקנאתי לש"ש תשמח ותגיל בזה החלק ואמר וירכיבו אותו ברכבו כי מה שעלה במרכב' יהוא היה לפי שעה לווכח עמו אבל אח"כ תכף קודם נסעם הרכיבו אותו את יהונדב ברכבו המורגל שבא רכוב עליו:

**יז**
**ויבא** שמרון הגיד הכתוב שכל מעשה יהוא לש"ש היה להשמיד את כל הנשארים לאחאב והתכלית לקיים כדבר ה' אשר דבר אל אליהו. והר"דק ז"ל השמידו בחירק ה"הא כי כן יבוא המקור פעמים:

**יח**
**ויקבוץ** יהוא את כל העם חז"ל בפרק חלק אמרו ברית כרותה לשפתים שלפי שאמר יהוא יעבדנו הרבה גרם לו ויהוא לא שמר ללכת בתורת ה' וכו' ומהרי"א ז"ל יהוא הערים לומר שאחאב מצאוהו צרות רבו' לפי שעבד את הבעל מעט והוא לא כן אבל יעבדנו הרבה ולא יגיעהו צרה וצוקה ובזה גנב דעת העם. **ולע"דן** שהי"לל ויהוא בוי"ו ויהוא יעבדנו הרבה אבל רצה יהוא שלא להוציא מפיו דב' מגונה מעבודת אלילים לז"א אחאב עבד את הבעל מעט יהוא יעבדנו הרבה לא כיון יעבדנו לבעל כי לבו לשמים ולכך לא אמר ויהוא בוי"ו שהיה מקשר עבודה זו אל הבעל כמו הקודמת לכך אמר יהוא יעבדנו ענין בפני עצמו ועכ"ז כיון שהבנ' דבריו הפשוטה היא לבעל שיעבדנו לכך נכשל וזה כוונו חז"ל באו' ברית כרותה לשפתי' שאעפ"י שלבו מכוון בדברים האלה אל השי"ת (ע"כ ונכשל) [עכ"ז נחשב] גם חטא בשפתיו באומרו יעבדנו בכנוי אל הבעל:

**יט**
**ועתה** כל נביאי כו' רש"י ז"ל בעקבה במרמה ויעקבני זה פעמים ע"כ והר"דק ז"ל כתרגומו בחכמה. והר"לבג ז"ל איש אל יפקד רוצה לומר שלא יחסר איש שלא יבאו כלם שם עשה בעקבה במרמה כדרש"י ז"ל. **ולע"דן** שאו' כי זבח גדול לי לבעל ר"ל כי זבח גדול רוצה לזבוח לבעל כלו' לעבדי הבעל שכוונתו לזבחם ממש כאש' עשה וכאשר נתץ את מזבחותיו והם היו מבינים הדברים כפשטן שהיה רוצה לזבוח זבח גדול לבעל ולהקריב לפניו וז"ש ויהוא עשה בעקבה ר"ל שמעשהו וגם הדברים היו בעקבה סובלים שתי הבנות האחת פשוטה שרוצה להקרב לבעל ובקרבו ישים ארבו שרוצה לזבוח לבעל ממש כלומר לעבדיו כאמור ולנתוץ מזבחו. וק"ק בפסוק דהי"לל ועתה קראו אלי בל נביאי הבעל כו' אבל כיון גם כן בעקבה לדבר עם כל נביאי הבעל ולעשות אותם כשמשים לקבץ כל עובדיו וכל כהניו קראו אלי ויוכיח שפירוש הפסוק כן מדלא כתיב וכל עבדיו בוי"ו העטף מורה שהוא ענין בפני עצמו שכל נביאי הבעל הם הקוראים את כל עובדיו וכל כהניו שהם הנקראים איש אל יפקד וכו' וכיון יהוא למען האביד את עובדי הבעל שהם העובדים אותו בסתר כי כהניו ידועים היו אליו ויוכל להרגם בנקל ולא הזכיר הנביאים אפשר לפי שבלכתם לקרוא את העובדים אולי נתנו את לבם פן יקראם אסון כאשר עשה אליהו בימי אחאב שהרגם ולכך אפשר שהוא הטעם שלא

הזכירם עוד כלל אלא העובדים לבד דכתיב ויבואו כל עובדי הבעל הוצא לבוש לכל עובדי הבעל כי אם לכל עובדי הבעל לבדם. והכהנים פשיטא שיהרוג אותם ואין צריך לאומרו ואולי לזאת ג"כ לא נזכרו הנביאים כי פשיטא שיהרגו וכל החידוש בעובדי הבעל במסתרים וז"ש ויהוא עשה בעקבה ר"ל צורך עשי' העקבה לא היתה אלא בשביל עובדי הבעל כי בשביל הנביאים והכהני' ידועים היו ואין צורך העקבה. ולפי זה או' וישלח יהוא בכל ישראל היינו ששלח נביאי הבעל הנז' בכל ישר' לעורר את כל עובדי הבעל ולקרו' אותם:

**כ**

**ויאמר** יהוא קדשו עצרה וכו' רש"י ז"ל קדשו עצרה הכריזו אסיפה להיות נעצרי' לבית הבעל ע"כ. וכן הר"דק ז"ל. קדשו זמנו עצרה שיהיו נעצרים כל העם לפני הבעל. וכן הרלב"ג ז"ל:

**כב**

**ויאמר** לאשר על המלתח' חז"ל א"ר אחא בר יעקב דבר הנמלל ונמתח ביד ע"כ. ורש"י ז"ל המלתחה לדממנא על קמטריא ארגזים וקופסאו' שכורכין וגונזין בתוכן תכשיטי עובדי הבעל ע"כ. והרד"ק קמטריא גנזי הבגדים וכן בחז"ל קמטרי דספרי פי' גנזי הספרים וכן הר"לבג. **ולע"דן** לדקדק אומ' המלבוש די שיאמ' ויוצא להם לבוש בלי ה"א הידיעה. **ונראה** שכוונת הכתוב לומר שהיו שם כ"כ לבושי' שלא היו נותנים לבוש לכל א' בשוה כקטון כגדול אבל ויוצא להם המלבוש הראוי לכל אחד ואחד כשיעו' קומתו וגם כן כפי מעלתו ז"ש ויוצא להם המלבוש הידוע והנאות לכל אחד ואחד כפי שיעורו. ואולי לזה כיון באמ' הוצא לבוש בלשון יחיד ולא אמר הוצא לבושים לומר לו שיוציא לבוש לכל אחד ואחד כפי גדלו וכפי קטנו וכאשר יאות לו עוד אפשר שהיה מלבוש מיוחד לכומר הגדול וכל נביאי הבעל ועובדיו ינשקוהו ועליו אמר הוצא לבוש לכל עובדי הבעל וזהו ג"כ ויוצא להם המלבוש ההוא הידוע של העובד אלילים הגדול שהוא במקום כ"ג המבדיל:

**כג**

**ויבא** יהוא כו' כי חלק להם תחילת התחבולה הזאת לתת לבוש לכל אחד ואחד כדי לחקור אח"כ ולומר להם חפשו וראו היטב פן יש פה עמכם מעבדי ה' שבא כדי לקחת לו מלבוש כי אם עובדי הבעל לבדם כי להם לבדם המתת ואילו לא נתן להם המלבוש כשיאמר להם אחר כך חפשו וראו פן יש פה עמכם מעבדי ה' קרוב ליתן אל לבם אולי ערמה בדבר:

**כד**
**ויבואו** לעשות זבחים כו' רש"י ז"ל נפשו תחת נפשו נפשו של שומר תחת נפשו של נמלט וכן הר"דק ז"ל. **ולע"דן** טעם הכשלון הזה של זבחים ועולות לבעל וכתיב ויהי ככלותו לעשות העולה הוא כי נזהר יהוא ויהונדב מבא בדמי' אולי יש בקרב' צדיקים ולזה לא צוה לו' האיש אשר ימלט כו' עד אשר באו למצב לזבוח זבחים ועולות שאז כבר הם נדחים לע"א ויצאו מן הכלל לכפור בעיקר אז שם לו יהוא בחוץ שמנים איש ויאמר האיש אשר ימלט כו' ולזה המתין עד כלותו לעשות העולה כדי שיהיה עובד ויהיה מחוייב מיתה:

**כה**
**ויהי** ככלותו לעשות העולה רש"י ז"ל וישליכו ורמו רהטייא וגבריא קטילין השליכו חללים את עובדי הבעל ע"כ וכן הר"לבג ז"ל. והרחיב שכבר השליכו נבלות ההרוגים מבית הבעל בהכותם אותם. וכן מהר"יא ז"ל פי' וישליכו הוא על דרך הרחבת לשון מרוב חפזם ומהירותם אותם לשלח' לעיר בית הבעל לנתוץ את המצבו' עד כאן:

**כו**
**ויוציאו** את מצבות וכו' הר"דק ז"ל, הראשון מצבו' לשון רבים והשני מצבת לשון יחיד. וישרפוה כל אחת מן המצבות. **ולע"דן** אפשר וישרפוה אל בית הבעל דהיינו גגה שהיה מעצים שרפוה ואחר כך ויתצו את בית הבעל קירותיו מאבנים נתצום:

**כז**
**ויתצו** את מצבת [וכו'] בית הבעל כו' במסכת מגילה למחראו' קורין אותו לשבח למוצאות רבי יהושע בן קרחא או' למחראו' כשמה שהוא גנאי לע"א ע"כ רש"י למחראות לשון בית הכסא וכן לאכול את חוריהם ע"כ וכן הרד"ק למחראות כתיב וקרי למוצאות והכל ענין אחד אלא שהקרי לשון נקיה יותר והענין שהיו נפנים שם ע"כ. וכן הר"לבג ז"ל. וכן מהר"יא ז"ל:

**כח כט**
**וישמד** יהוא כו' מהר"יא ז"ל פי' שהוא כמו מסקנת כל העניני' הנז"ל שהרג העובדי' ושרף המצבות ובית הבעל נתץ וישימהו למחראו' נמצא שבזה האופן שעשה השמיד יהוא את הבעל מישראל. **ולע"דן** כפשוטו מקושר למטה וישמד יהוא את הבעל בישראל לגמרי רק חטאי ירבעם לא סר יהוא מאחריהם כיון שלא כילה אותם והיתה הסיבה לפי שלא נעשו ע"ש עבודת אלילים כי אם לסייג שלא יעברו ישראל לירושלם ותבוטל הממלכה מישראל כנזכר לעיל. או שהיו דרך אמצעיים עבודת אלילים בנונית ואולי גם

יהוא פחד פן תסוב הממלכה ממנו למלכי יהודה ולכך לא בטל העגלים וז"ש לא סר יהוא מאחריהם:

**ל**

**ויאמר** ה' אל יהוא יען אשר הטיבות כו' הובא בילקוט תנא דבי אליהו עשה אדם מצוה גזרו עליו טובה עד ארבעה דורות כיהוא בן נמשי שנאמר יען אשר הטיבות לעשות הישר בעיני ככל אשר בלבבי לבית אחאב בנים רבעים ישבו לך וכו' אמרו עליו על יהוא בן נמשי אדם ירא שמים היה ולא הלך אחרי עגלי ירבעם כיון שבא ליד גדולה קלקל במעשיו עליו הוא או' וישמן ישורון ויבעט בא יהואחז ועשה תשובה אחריו צדיק וטוב לו לא עשה תשוב' רשע וטוב לו. בא יהואש בן יהואחז בן יהוא אחריו עשה תשובה צדיק וטוב לו לא עשה תשובה רשע וטוב לו כתיב ולא דבר ה' למחות את שם ישראל וכי מה טיבו של ירבעם והרי עובד אלילים היה אלא מפני שלא קבל לשון הרע על עמוס שנ' וישלח אמציה כהן בית אל אל ירבעם כו' מיד גער בו בנזיפה אמר לו ח"ו שנתנבא אותה נבואה ואם נתנבא מן השמים היה באותה שעה אמר הקב"ה הוא דור עובד אלילים וראש דור עובד אלילים והארץ אשר אמרתי לאברהם ליצחק וליעקב לזרעך אתננה תנו אותה בידו של זה שלא קבל לשון הרע אמרו מה שלא מסר ביד יהושע בן נון וביד דוד מלך ישראל מסרוהו בידו שנאמר הוא השיב גבול ישראל. בא זכריה בן ירבעם בן יואש בן יהואחז בן יהוא עשה תשובה צדיק וטוב לו לא עשה תשובה רשע וטוב לו וכן במדה זו בכל משפחות האדמה בין בישראל בין באומות העולם ע"כל. **ולע"דן** לדקדק בו דהא מקרא מלא הוא ועושה חסד לאלפים כו' וכתיב נוצר חסד לאלפים וכאן אמר תנא דבי אליהו עשה אדם מצוה גזרו עליו טובה עד ארבעה דורו' לבד. ונראה כי כשהעושה המצוה הוא אוהב ה' וירא אותו אז אותו החסד עומד לאלפים כ"מש לאוהבי וצריך שהמקבלים יהיו אוהבי ה' כדי שיגין זכות האב לאלפים וכיוצא בזה אמרה התורה והיה עקב תשמעון וכו' ושמר ה' אלהיך לך את הברי' ואת החס' אשר נשב' לאבותיך שאם לא תשמעון ישמרהו לזולתך או הבאים אחריך דמידה טובה כזו עד לאלפים צריך הכנת מה במקבלי' ויושפע זכות האב אמנם כשהעושה אינו הגון כ"כ לא תועיל אותו החסד אלא עד ארבעה דורות זולת האב שעון האב העושה המצוה גורם שלא תגן אלא עד ארבעה דורות כיון שהעושה פגום קצת. וזה אפשר במה שאמר התור' פוקד עון אבות על בנים על שלישים ועל רבעים מלבד מה שאחז"ל כשאוחזין מעשה אבותיהן בידיהן אפשר שפקידת עון זה הוא לשיפקוד השי"ת עון האבות לשלא תועיל זכות האבות ההם אלא עד ארבעה דורות לבד והם על בנים שהם שני דורות בנים ובני בנים הרי הם כבנים הרי

שנים ושלישים ורבעים לשונאי רוצה לומר כשהאבות היו ג"כ שונאי אלא שנמצא בו דבר טוב זה לבד לכך לא יגן לאלפים אלא על בנים ועל שלשים ועל רבעים לשונאי. וזה היה ענין יהוא שלא נתן לו מלכות מהחסד שעשה להכרית בית אחאב אלא עד ארבעה דורות לפי שיהוא קלקל מעשיו כשנכנס למלכות כמו שאומ' בסמוך עליו נאמר וישמן ישורון ויבעט ולתירוץ זה בעצמו כיון בעל המאמר במה שאמר אמרו עליו על יהוא בן נמשי כו' שהוקשה לו למה גזרו עליו טובה עד ארבעה דורות ולא יותר כי הוא בן נמשי כו' לז"א לפי שאמרו עליו על יהוא בן נמשי אדם ירא שמים היה ולא הלך אחרי עגלי ירבעם בן נבט כיון שבא לידי גדולה קלקל במעשיו עליו הוא אומר וישמן ישורון ויבעט. נמצאנו למדים חילוק זה בעושה חסד לאלפים שצריך שהעושה יהיה ירא שמים. וגם כן הכנה במקבלים אמנם עד ארבעה דורות קיל בבחינה אחת שאפי' יהיו הארבעה רשעים יהיה רשע וטוב לו כדמסיק המאמ' עוד אפשר ב"מש נוצר חסד לאלפים אינו מחוייב שיטיב עד אלפים זה אחר זה אלא אפי' שיעברו אלפים דור ייטיב השי"ת לדור אחרון בזכותו אבל במאמר הזה ענין אחר הוא שבעבור טובה אחת ייטיב עמו עד ד' דורות זה אחר זה במלכות וממשלה ובסמוך בפ' ויהוא לא שמר כתב מהרי"א ז"ל לפי שהניח עגלי ירבעם ולא נמשכה מלכותו יותר מד' מלכים ע"כ. **ולע"דן** שעם דברי המאמר הזה למדנו הבנת הפסוק כמין חומר שכוונת הפ' לומ' ליהוא זכרתי לך חסד נעוריך שהיית ירא שמים כמו שאמ' המאמר אדם ירא שמים היה ולא הלך אחרי עגלי ירבעם וזהו או' כאן יען אשר הטיבות לעשו' הישר בעיני בכל מעשיך קודם ההמלכה הזאת ועתה הוספת שככל אשר בלבבי עשית לבית אחאב לעומת זה בני רבעים ישבו לך על כסא ישר' שמא יקשה בעיני השומע ולמה נצר חסד לרבעים ולא לאלפים לזה משיב הכתו' בעצמו תשובה נצחת והיא ויהוא לא שמר ללכת בתור' ה' אלוהי כו' והיא מעין התשובה שאמר המאמר אמרו עליו על יהוא בן נמשי אדם ירא שמים כו' כיון שבא לידו גדולה קלקל במעשיו. או אפש' שאמר יען אש' הטיבו' כו' ע"ד מצוה גוררת מצו' שיען אשר הטיבו' תמיד לעשות הישר בעיני ולא עשיתו לשום פניה אלא לשם שמים וז"ש הטיבות כי הפניה הרעה מועלת אפי' בדברים הישרים כמו שאחז"ל גדולה עבירה לשמה ממצוה שלא לשמה נמצא שאפי' המעשה הישר יחשב לרע אם התכלית רע וז"ש אשר הטיבות לעשות הישר בעיני ר"ל עשית הישר בעיני וג"כ הטיבות אותו מצד התכלית וכ"ז שהטיבות לעשות הישר בעיני מצוה זו גררה לך עוד מצוה אחרת והיא ככל אשר בלבבי עשית לבית אחאב ויכריע הפירוש הזה שאם כל הפסוק הזה מדבר בענין אחאב תיבת עשית מיותרת די שיאמר יען הטיבות לעשות הישר בעיני ככל

אשר עם לבבי לבית אחאב שאחר שאמר לעשות תיבת עשית מיותרת אלא ודאי הם שני עניינים כדפרשית. ו"מש בני רבעים ולא אמר בנים רבעים מוכרת הכוונה כדי שלא תטעה שהרבעים יהיו עם יהוא ואין הדבר כן אלא חוץ מיהוא לז"א בני סמוך שר"ל בני הרבעים ישבו לך על כסא ישראל נמצא שכשתמנה יהוא עמהם יהיה חמשי כי בני הרבעים ישבו על כסא ישראל והוא דקדוק נכון. וחז"ל בסדר עולם ויאמר ה' אל יהוא ע"י יונה בן אמיתי. וכן הביא הר"דק ז"ל. רש"י ז"ל בני רבעים ארבעה דורות תחת אשר השמיד את בית אחאב שמלכו ארבעה דורות עמרי ואחאב ואחזיה ויהורם ע"כ וכן הר"דק ז"ל בני רבעים כמו בנים רבעים יהואחז יהואש ירבעם זכריה ואמרו בזכות שהשחית בית אחאב שמלכו ארבעה דורות ע"כ. וק"ק דהא הארבעה דורות הם חוץ מיהוא שעמו הרי הם חמשה והוא השמיד את בית אחאב של ארבעה דורות לבד אם כן אין הדבר מכוון בעצם:

**לא**

**ויהוא** לא שמר כו' מאי גרמא ליה אמר אבייי ברית כרותה לשפתים שנאמר אחאב עבד את הבעל מעט יהוא יעבדנו הרבה רבא אמ' חותמו של אחיה השילוני ראה וטעה ע"כ. **ולע"דן** שדקדקו חז"ל בפסוק זה אומ' ויהוא לא שמר ללכת בתורת ה' דהי"לל ויהוא לא הלך בתורת ה' מהו לא שמר ללכת בתורת ה' לכך דרשו לא שמר פיו ולשונו שאלו שמר פיו היה מוכן ללכת בתורת ה' כי ברית כרותה לשפתים אמנם רבא אמר חותמו של אחיה השילוני ראה וטעה והיה לו לשמור עצמו שלא לחתום בשטר אלא ע"מ ללכת בתורת ה' לא לחתום על שטר שכתוב בו ואפי' לעבוד ע"א וז"ש לא שמר ללכת בתורת ה' ולא אמר לא שמר תורת ה' מלבד היתור שהיה די שיאמר ויהוא לא סר מעל חטאת ירבעם והכל בכלל וה"רדק ז"ל ולא בער העגלי' כי אותם נעשו לשם השי"ת וא"עפי כן היה חטא גדול כדכתיב לא תעשון אתי כו' ע"כ. וכן מהריי"א ז"ל והרחיב שלפי שהניח עגלי ירבעם לפיכך לא נמשכה מלכותו עוד אלא עד ארבעה דורות לבד:

**לב לג**

**בימים** ההם וכו' רש"י ז"ל לקצות כמו קצתי בחיי ע"כ והר"דק ז"ל לקצות להכרית כמו מקצה רגלים חמס שותה עד כאן וכן הר"לבג ואמר מזה המקום יתבאר לך שמה שהמית יהוא מבית אחאב היה נמלט מחרב חזאל כי בימי בית אחאב היה נמלט מחרב חזאל כי בימי בית אחאב לא שלטה חרבו בישראל אך בימי יהוא התחיל השי"ת לקצוץ ולהכרית בישראל על יד חזאל והנה קצה וקצץ הם שני שרשים בענין אחד עד כאן וכן מהריי"א ז"ל. **ולע"דן** לפרש לקצות לשון קצה שהתחיל הקדוש ברוך הוא ליפרע מן הקצוות כמו שהגוף בהתקרבו למות יתקררו הקצוות כן עתה החל השי"ת לקצות בישראל ויכם חזאל

בכל גבול ישראל רוצה לומר בכל הגבולים דהיינו הקצוות וכדמסיק מן הירדן מזרח השמש הרי שהתחילו ממזרח השמש ארץ הגלעד הגדי והראובני והמנשי מערוער אשר על נחל ארנון כל אלו המקומות קצוות הם שהרי הם חוץ לעבר הירדן מזרחה שמש:

**יא**

**א**

**ועתליה** אם אחזיהו וכו' אמר רב יהודה אמר רב אלמלא לא נשתייר אביתר לאחימלך בן אחיטו' לא נשתייר מזרעו של דוד שריד ופליט דכתיב ועתליה אם אחזיהו וכו' הכא אשתייר יואש והתם אשתייר אביתר. ואחותו יהושבע בת המלך כו' עליו נאמר כי יצפנני בסוכ' ביום רעה יסתירני בסתר אהלו. ע"כל. מכאן למדנו שלפי שנתגלגל חובה ע"י דוד ע"ה מהריגת כהני נוב וזרע אחיטוב זולת אבית' לכך עתה הרגה עתלי' את בני דוד ולא נשאר כי אם יואש לבדו אם לפי שנתגלגלה חובה על ידו כך העושה במזיד עא"כו רחמנ' ליצלן רחמנא לישזבן ובדבריה' אלה אבין הקרי וכתיב הממותים לשון עבר מאז משנהרגו בני אחיטוב והקרי המומתים עתה ע"י עתליה גם בדבריהם ז"ל נבין וי"ו וראתה הכתיב וקרי ראתה שהכתיב כיון לקשר זה הענין אל ענין בני אחיטוב שזה תלוי בזה ולמדנו מזה הבנת הפסוק כי יצפנני בסוכו וכו' שהוא מקושר עם הקודם שאמר אתת שאלתי כו' שבתי בבית ה' כל ימי חיי לחזות בנועם ה' ולהשתעשע שם בהיותי רואה העתיד להיות בבית ה' זה כי עתיד להצפנני דהיינו את יואש בן אחזיה שיהיה צפון שם בסוכו ביו' שתשלוט רעה זו עתליה אם אחזיהו יסתירני בסתר אהלו נחבא שם שש שנים ולזה אני בוחר לשבת בבית ה' כל ימי חיי להיותי רואה אותם הפלאים העתידים להעשות שם בבית ה' ובסוכו. זאת ועוד כי הקובע מקום לתורתו אויביו נופלים תחתיו ז"ש ועתה ירום ראשי על אויבי בזכות קביעות מקום לתורתי יחייב שעתה ירום ראשי על אויבי סביבותי נמצא תועלת שבתי בבית ה' לעתיד כי יצפנני כו' ועתה ג"כ ז"ש ועתה ירום ראשי וכו' עוד אפשר לפרש שהם ז"ל מפרשים כך כי יצפנני בסוכו היינו בנוב כי שם נסתר דוד ע"ה ביו' רעה בברחו מפני שאול והציפון הוא שלא נהרג אביתר בסבתו שמזה נמשך שיסתירני בסתר אהלו דהיינו יואש אשר מזרע דוד שנסתר בבית המקדש הוא אוהל מועד לה'. וה"רדק ז"ל וראתה כתיב בוי"ו וקרי בלא וי"ו והענין אחד ותאבד ובמקומו ב"דה ותדבר וסימן תאבד דוברי כזב. הממלכה פי' ממלכות יהודה ע"כ והר"לבג ז"ל ועתליה אם אחזיהו ראתה הנה זה היה מאת השי"ת לכלות הזרע הבא מאת בית אחאב כי הנותר שלא המית יהוא המיתה היא שגם יואש בן בנה היתה רוצה עתליה להמיתו לולי שיהושבע בת יהורם אחותו החביאתו בחדר המטו' שהיו שם אותו

ואת מניקתו ולא הומת והנה הסתיר' אותו בבית ה' כי שם היתה יושבת כי בעלה היה כהן גדול והנה החביאתו שש שנים ואז היתה עתליהו מולכת על הארץ ע"כ וכן מהרי"א ז"ל וק"ק ב"מש שלפי שבעלה כהן גדול החביאתו בבית ה' וכי ה"כג יוכל להוליך אשתו עמו שם חס וחלילה והלא אין ישיבה בעזרה אלא למלכי דוד בלבד ואם בלשכת חולין היתה יושבת א"כ יקשה או' בבית ה' מורה בית ה' ממש ודברי חז"ל הנז"ל עיקר שהיה נחבא בבית המקדש ממש. ומהריי"א ז"ל אחרי שהשלים ספו' ענין בית אחאב וכל מה שעשה יהוא בן נמשי שמלך אחריו נעתק לספר מה שהיה במלכות יהודה אחרי שמת אחזיהו מלך יהודה בידי יהוא ואמר שעתליה אמו כיון שראתה בנה אחזיהו מת הרגה כל זרע המלוכה כדי שלא ישאר איש יושב על כסא דוד והיא המולכ' ומנהגת כל הארץ בחזקה וכבר זכרו חז"ל שהיתה אשה רעה ושזנתה עם איש אחר וילדה לו בנים כמו שיבוא אחרי זה זכרונם ע"כ.

**ולע"דן** לדקדק וי"ו וראתה הכתובה ואעפ"י שאינה נקראת יתירה היא. ונראה כי ידוע שעתליה רשעה גמורה היא וכ"מש למעלה ושם אמו עתליה בת עמרי כו' וילך בדרך אחאב ויעש הרע בעיני ה' כבית אחאב כי חתן אחאב הוא הרי שכל קלקול אחזיהו תלוי באמו ו"כמש הפ' ויעש הרע כו' כי חתן אחאב הוא בזה מובן וי"ו וראת' וי"ו מוסיף על ענין ראשון כמשפטה הענין האחד הוא ועתליה אם אחזיה שהיא רשעה גדולה והיא גרמה כי"ז הרע לבנה זאת ועוד מלבד מציאותה היותה מרשעת נוסף על זה שראתה כי מת בנה אלה השתי סיבות חברו לשקמה ותאבד את כל זרע הממלכה כי נפש רשע' אותה רע והיא עמרי שונאה את מלכי יהודה בטבע ואהבתה היתה תלויה בדבר בעלה ובנה ובהבטל הדבר תבטל האהבה וכבר כתבתי למעלה טעם לוי"ו וראתה בדחז"ל עיין שם:

**ב**

**ותקח** יהושבע בת המלך יורם רש"י ז"ל בחדר המטות בעליית בית קדשי הקדשים כמה שהוא אומר ויהי אתה בית ה' מתחבא עליו אמר דוד כי יצפנני בסוכו בסתר אהלו וקורא אותה חדר המטות על שם בין שדי ילין וזהו שיסד רבי אליעזר נפץ חדר המטות חורבן ביתך יכפר עליהם ע"כ. והר"דק ז"ל הממותי' כתיב וקרי המומתים והענין אחד אלא שהכתיב הוא כמו מומתי תחלואים והקרי הוא מהפעלים מבנין הפעיל בחדר המטות חסר ענייננו ותסתירהו בחדר המיטות וכת"י ואטמירת יתיה וית מניקתיה באידרון בית ערסתא וכן ב"דה ותתן אותו ואת מניקתו בחדר המטות ואמר א"חכ ויסתירו אותו ר"ל היא הסתירה אותו לשעה ומכאן ואילך הסתירו אותו היודעים שלא גילו הדבר

לעתליה כל שש שנים ופי' בחד' המטו' החדר שהיה בעזרת הלויים או הכהנים ובדחז"ל בחדר המטו' בתאים רבי ישמעאל בעליות בימות החמה שהיו שוכבים שם הכהנים והלויי' (וי"מ כדרש"י) [ויש בו דרש] חדר המטות בית המקדש על שם בין שדי ילין ועוד כתיב אף ערשנו רעננה ע"כ. **ולע"דן** לתרץ מה שהקשה ה"רדק ז"ל שחסר עניינו שהי"לל ותסתירהו בחדר המטות. ואומר אני שלא חסר כלום שהוא מוסב אל סוף הפסוק האומר ויסתירו אותו כאילו אמר בחדר המטות הסתירו אותו מפני עתליה ולא הומת ווי"ו ויסתירו מוסב אל אחותו ובעלה יהוידע הכהן גדול וכיוצא יחדיו סייעו בהסתר' ובעצ' זו והבנת הפסוק באו' ותקח יהושבע בת המלך יורם אחות אחזיהו שהם הודעות כפולות. אפשר במה שזכרתי למעלה למהרי"א ז"ל בשם חז"ל שעתליה זנתה והיו לה בנים מבעל אחר בזה יובן שלא אמר ותקח יהושבע אחות אחזיהו שלא יתברר אם היא אחותו מאמו או מאביו לז"א בת המלך יורם אחות אחזיהו ואלו אמר בת המלך יורם לא נתברר אלא שהיתה אחותו מאביו אבל עתה באומ' אחות אחזיהו ברר הכתוב היותה אחותו מאביו ואמו. והנכון שכוונת הכתוב לומר שעם היותה יהושבע בת עתליה והמושל ימשול כאמה בתה זאת יצאת מן הכלל ולא הביטה בור ממנו נוקרה היא עתליה אבל דמתה אל צור ממנו חוצבה הוא אביה מזרע דוד וז"ש ותקח יהושבע בת המלך יורם שאל זרע אביה דמתה בפועל הזה שעשתה וכמשפט הבנות הנתלות באביהן מצד איש מזריע תחילה יולדת נקבה וז"ש יהושבע בת המלך יורם היא ולא בת עתליה ולזה לקחה את בן אחיה ותגנוב אותו מתוך בני המלך והיה הנס להצילו מתוך ההפכה ממש וז"ש מתוך בני המלך הממותים מתוך ממש והייתי יכול לפרש שאומרו בחדר המטות אינו מורה מקום ההחבאה אלא מורה המקום שגנבתו משם וז"ש ותגנוב אותו מתוך בני המלך הממותים שהיו מוכנים שם להמית אותו ואת מניקתו בחדר המיטות ומשם גנבתם יחדיו אותו ואת מניקתו ויסתירו אותו כמו שיזכיר בבית ה' ולא הומת ולדרך זה מתוקן יתור ויסתירו והוי"ו וחסרון הענין שהקשה הרד"ק אלא שדברי חז"ל עיקר שמפרשים שהחביאה אותו בחדר המטות הוא בית ה' אשר נקרא ערשנו רעננה כנז"ל ואפשר עוד ביתור ויסתירו אותו מפני עתליהו שרמז ל"מש חז"ל עליו נאמר כי יצפנני בסוכו וכו' יסתירני בסתר אהלו בצור ירוממני לז"א ויסתירו אותו סתם הוא יתברך ויתעלה שמו מצטרף אל המסתירים אותו שהסתירו שם בסתר אהלו שלא נתגלה הענין וגם כן הטיב עמו שלא הומת לסיבת היותו יושב בסתר עליון בצל שדי עכ"ז לא הומת לא הוא ולא מניקתו עם היות זמן רב בי ויהי אתה בית ה' מתחבא שש שנים וכו' עוד אפשר שאמר ולא הומת לרמוז אל דברי חז"ל הנז"ל בפסוק ועתליה אם אחזיהו שכיון שניצול אביתר

בן אחיטוב לכך ולא הומת יואש שא"לכ היה מת ואולי זה רמז למעלה בס' שמואל שאמר משמרת אתה עמדי ושם נאמר כי אשר יבקש את נפשי יבקש את נפשך דהא בהא תליא שאם יבקש את נפשך הרי הוא מבקש את נפשי כי ימות יואש יוצא חלצי ואין יורש מלכותי חלילה:

**ד**

**ובשנה** השביעית כו' רש"י ז"ל, לכרי שרי המאות לגבורי' ושרי המאות לרצים ולשון כרי שלא אמר לכרים שם דבר על קבוצת הגבורים ברניי"ר בלעז. ויכרות להם ברית שיהא בעזרתו להמליך את בן המלך ע"כ ו"הרדק ז"ל שרי המאות המאיות כתי' ב"יוד וקרי בלא י"וד וכן כולם אשר בפרי זו עד ויכרת יהוידע והכתיב הוא בהראות ה"יוד למד הפועל הנסתר' ממלת מאה כי ה"הא במאה לנקבה והי"א השורש נעלמת ואלה שרי המאות כהני' ולויי' היו כי רבי' היו כי דוד מנה מן הלויים ארבעת אלפים מן השוערים וארבעת אלפים משוררים ומהללים. לכרי כמו לכרים ולרצים וכמוהו הרודד עמי תחתי שהוא כמו עמים והדומי' להם שכתבנו בספר מכלול ות"י לכרי לגבריא ופי' לקח שרי המאות אשר בלויים וקרא ג"כ לשרים ולרצים לשרי' להתייעץ עמהם וכן בד"ה וראשי האבות לישראל וקרא לרצים גם כן להכינם למשמרת המלך וירא אותם מבנין הפעיל בתשלומו ויראה בפת"ח הויי"ו ע"כ. וכן הר"לבג ז"ל. ומהריי"א ז"ל ויקח את שרי המאות ששרי המאות יקראו לכרי ולרצים. או בהפך ויקח את שרי המאות וע"י מי שלח לקחתם לכרי ולרצים שלא לקחת שרי המאו' ואחר שקראם ויכרות להם ברית ושבועה כמו שיאמר אחרי זה ואז הראה אותם את בן המלך עד כאן. והנה לפי' רש"י ז"ל שפירש שלקח שרי המאות שהיו שרים לכרי ולרצי' הענין נכון גם הלשון שלא אמ' ולכרי ולרצי' דלפי' הרד"ק ז"ל הנז' הי"לל ולכרי בויי"ו ולמהריי"א ז"ל לב' פירושיו מתוקן הלשון מחסרון הויי"ו אבל קשה אל הפירוש שאמר ששלח את שרי המאות לקחת לכרי ולרצים דהי"לל שלח יהוידע את המאות ויקח לכרי ולרצים. **ולע"דן** וישבע אותם בבית ה' אחר שאמר ויבא אותם אליו די היה שיאמר וישבע אותם שם בבית ה' למה אלא נראה לי שהשבועה היתה בקדושת הבית הזה שהוא בית ה' שנהיה נאמנים בברית ואם כן היה בית ה' במקום נקיטת חפץ ואין הבנת בבית ה' למורה מקום השבועה אלא השבועה עצמה ואחר כך וירא אותם את בן המלך:

**ה ו ז**

**ויצום** לאמד כו' והשלישית כו' ושתי הידות כו' רש"י ז"ל השלישית מכם רואי השבת המשמרות היו מתחדשות ובאות בשבת משמרות כהונה ולויה אחת נכנסת ואחת יוצאה וצוה את המשמר הנכנס להתחלק לשלשה חלקים השלישית בבית המלך לשמור שלא

יעמוד איש על המלך להרגו והשלישית בשער סור הוא שער מזרחי שבעזרה שער הסדרה. והשלישית בשער הרצים אף הוא משערי העזרה ויונתן תרגם בתרעא דבתרוהי תרע רהטיא ושער הרצים דרך שם באים מבית המלך לבית המקדש כמו שאמר בסוף הענין ואותו שער העזרה שנאמר אחריו שער הרצים קראו בדברי הימים שער הסיפים. ושמרת' את משמרת הבית מסח שמיר' זו צוה על החלק הראשון שאמר עליו ושמרו את משמרת בית המלך מסח שמרוהו מאד שלא תסיחו דעתיכם לשון נואש שלא יהא יאוש בדבר ומ"ם מסח מן היסוד ושתי הידות בכם שאמרתי שיהוא בשער סור ובשער הרצים ועמהם כל יוצאי השבת כל אנשי משמר היוצא. ושמרתם את משמרת בית ה' אל המלך שלא יבואהו נזק מתוך בית ה' ולא הוצרך לכל זאת אלא שבת ראשונה עד שהומתה עתליה וברחו כל עוזריה מן העיר ע"כ. וה"רדק ז"ל פי' באי השבת ושמרי משמרת שיתעסקו בעבודתם וישמרו משמרת הבית ופי' באי השבת כי משמרות קבועות בכהנים ולויים מימי דוד ושמואל שתקנו אותם והיה משמר אחד עובד השבת ויוצא בשבת אחר הקרבת המוספים ונכנס המשמר האחד ואמר להם יהוידע שישמרו המלך ויהיה השלישית מן השומרים מן באי השבת ושתי הידות כל יוצאי השבת כי יוצאי השבת יותר פנויי' מן באי השבת שעל באי השבת עבודת השבוע ויהיה השלישי בבית המלך והשלישי' בשער סור והשלישית בשער אחר הרצים. ולא חלק איזו שלישית יהיה כאן ואיזו שלישית יהיה כאן אלא שיחלקו באי השבת עם יוצאי השבת לשלש חלקי' ויהיו על השלש מקומו' הנזכרים ויהיו מוכנים לשמור הנכנסי' והיוצאי' שלא יבואו עוזרי עתליהו להמית את המלך. בשער סור ובדברי הימים בשער היסוד ותרג' יונתן תרע גברי ויש נסחאו' בתרע נטוריא ובדחז"ל שהוא שער מזרחי ושבע שמות נקראו לו שער סור ששם טמאים פורשי' ה"ד סורו טמא קראו למו. שער היסוד ששם היו מיסדים את ההלכה. שער חרסית שהיה מכוון כנגד זריחת החמה ה"ד האומ' לחרס ולא יזרח. שער האיתון שהוא משמש כניסה ויציאה שער התוך שהוא ממוצע בין שני שערים שער חדש ששם חדשו סופרים את ההלכה. שער עליון שהוא למעלה מעזרת ישראל. בשער אחר הרצים ת"י בתרעא דבתרוהי תרע רהטיא ובדברי הימים לשערי הספיר והוא שער שהוא לדרום העזרה ועליו נאמר בדברי הימי' בית האספים ומה שכנהו בשער הרצים לשעתו שהיו רצי המלך (שרי) [שם] מסח פי' משמרת מסח שתשמרו ממסח והיא הנתיצה וההריס' כמו ונסחתם מעל פני האדמה ובמקו' הזה היא הריסת המשמרה על דרך פן יהרסו לעלות אל ה' והזהירם שיהיו במשמרה כאחד זה אצל זה שלא יפרד אחד מסדר המשמרה ללכת אל מקום אחר או יהיה מסח מן הסיח הדעת כדרש"י ז"ל

שישמרו שלא יסיחו דעתם לענין אחר אלא דעתם למשמרת לשמור את המלך. אל המלך בעבור המלך עד כאן. ולפי' רש"י ז"ל קשה קצת לשון ושתי הידו' בכם כל יוצאי השבת המשמש שהשתי ידות הם כל יוצאי השבת ולרש"י ז"ל אינם אלא מבאי השבת ואומרו כל יוצאי השבת פי' וכל יוצאי השבת שעם השתי ידות בכם של באי השבת שאמרתי שיהו בשער סור ובשער אחר הרצים ועמהם כל יוצאי השבת כל אנשי משמר היוצא אמנם לה"רדק ז"ל ניחא שהשתי ידות הם כל יוצאי השבת שהשלישית מהשומרים יהיו מן באי השבת והשתי ידות כל יוצאי השבת כי יוצאי השבת פנוים מן באי השב' שעל באי השבת עבודת השבוע. וכן הר"לבג ז"ל והרחיב יותר זה הדבר אשר תעשון השלישית מהאנשים אשר צוה יהוידע לשמירת המלך הם מבאי השבת והם המשמר הנכנס לכהנים וללויים והשאר ישתדלו בעבודת המקדש וכבר זכר אחר זה כי שתי תיבות ההם הם כל יוצאי השבת והם משמר היוצא ולזה יהיה השלישית מהם חצי באי השבת כי כל יוצאי השבת הם שתי תיבות. והנה באר כי השלישית ישמרו משמרת בית המלך שלא יכנס שם אדם יוכל להזיק המלך והשלישית יעמדו בשער סור והוא שער המזרח שהיו טמאים בלתי יכולי' להכנס שם ולזה היה נקרא שער סור בטעם סורו טמא קראו למו. ובדברי הימים נקרא שער היסוד כי הוא היסוד הראשון מהקדושה והשלישית בשער שהוא אחר הרצים והנה תשמרו את הבית מסח והוא המקום שפרצו בבית בני עתליה המרשעת כמו שזכר בדברי הימים (והוא מלשון ונסחתם כדה"רדק ז"ל) ע"כ. וכן מהרי"א ז"ל כדהר"לבג ז"ל. והרחיב כי מאילו הממוני' על השמירה השליש שהי' מבאי השבת הוא ביעוד שומרי המלך וז"ש השלישי' מכם באי השבת ושומרי משמרת בית המלך שאותו השליש מהשומרים שהם מבאי השבת הם יהיו שומרי המלך ושני השלישים האחרים שהם כל יוצאי השבת השליש בשער סור והשליש בשער הרצים ודלא כדהרד"ק ז"ל שאמר ולא חלק איזו שליש יהיה כאן ואיזו שלישית יהיה כאן. ודלא כמהרי"א ז"ל עצמו שאמר גם כן ולא חלק כו' שהרי חלק ואמר בפירו' ששליש מכם הלא הם באי השבת ישמרו משמרת המלך. הן אמת שבני השלישים שבשומרים והם מיוצאי השבת בהם לא נתברר מי על שער סור ומי על שער הרצים כי לא הקפיד לפרט אלא שומרי המלך שיהיו מבאי השבת שהם בלתי מיוגעי' כי עתה נכנסי' ותהי' שמירתם יותר מעולה:

**ולע"דן** ויצום לאמר צום שלא ישתקו פן ישנו להם אבל צום לאמר ולקרא בקול גדול כמנהג שומרי החומות הצועקים בקול כדי להודיע שהם על משמרתם וייראו מגשת אליהם ואמר השלישית בשער סור ות"י בתרע גובריא ובזה יצדק שם סור סור מרע

מכאן כי הוא שמור בגבורי' אשר בו שומרי' ואו' ושמרתם את משמרת בית ה' אל המלך דהי"לל ושמרתם מבית ה' אל המלך לדעת המפרשים הנזכרי' אבל כונת הכתוב לו' לפי שבבית ה' היה המלך שמור שמירה מעולה כי לא עלה על דעת שום נברא היותו נחבא שם כך תשמרוהו שמירה מעולה במשמרת בית ה' שהיה בית ה' משמרת אותו כן תשמרו אל המלך או אמר ושמרת' אל המלך כאילו אתם שומרים בית ה' כי כמו שבית ה' עמידת העולם ותיקונו כן כדמותה היא שמירת המלך ובפרט זה שלא היה נשאר ממלכות בית דוד אלא הוא וז"ש ושמרתם את משמרת בית ה' אל המלך:

**ח**

**והקפתם** על המלך כו' רש"י ז"ל והבא על השדרות איש נכרי שיבא לתוך המחוז הנקר' שדרות יומת והוא מקום מבוא המלך מביתו לבית ה' ולא ידעתי מהו לשון שדרות וי"ת סדריא ע"כ. והרד"ק והבא אל השדרות כתרגומו ודיעול לגו מן סדריא כלומר אדם אחר שיכנס תוך סדר משמרותיהם יומת ובדברי הימים והבא אל הבית יומת ואח' הוא כי כל בית משמרת' כמו שנאמר מכנף הבית הימנית עד כנף הבית השמאלית למזבח ולבית עד כאן. והר"לבג ז"ל פיר' השדרות כמו הסדרות שהנכנס אל הסדרים והמערכות שיהיו מסדרים שומרי המלך יומת כדי לשמור המלך תכלית השמירה ואלו השומרים יהיו עם המלך בצאתו ובבואו כדי שלא יקראהו נזק עד כאן ומהרי"א ז"ל והקפתם על המלך סביב על כולם צוה יחדיו יקיפו על המלך סביב והבא אל השדרות כדהר"לבג ז"ל ולא רצה להטריח כל המשמרות כי די באלו מהבאים ויוצאי השבת לשמירת המלך:

**ט י**

**ויעשו** שרי המאות כו' ויתן כו' הר"דק ז"ל ויקחו איש את אנשיו כל אחד משרי המאות לקח אנשיו עמו את החנית שם כלל כי לא נתן להם חנית אחת לבד אלא ר"ל החניתים וכן בד"ה ואת החניתי' ואת המגנות ואת השלטים ופי' שלטים בדמות מגינים כמו כל שלטי הגבורים אשר למלך דוד שהיה לוקח אותם דוד במלחמו' היה מקדיש אותם כמו שלטי הזהב אשר לקח מהדרעזר וזולתו והיו נתונים באוצרות בית ה' ע"כ. וכן הרלב"ג ז"ל אשר למלך דוד שהקדיש אותם המלך דוד. וכן מהרי"א ז"ל: **ולע"דן** נראה כי במ"ש החנית לשון יחיד עם היות שבלי ספק היו שם חניתים רבים כ"מש בד"ה והחניתים כי כאן רמז החנית הידועה חנית גלית הפלשתי שכתוב בו אתה בא אלי בחרב ובחנית כו' ואין ספק שכמו שהביאו חרבו של גלית בבית ה' לוטה בשמלה כן היתה שם ג"כ חניתו זכר לנפלאותיו ית' ודהע"ה לא שאל אלא חרב מאת אחיטוב לפי שהיה הולך ברגליו ולא הזכיר לו אחיטוב חנית ולא לקחה דע"ה להיותה כמנוד אורגי' כבדה מאד משא גמל וז"ש את החנית ואת השלטים שאמר החנית לשון יחיד לרמוז אל החנית הנז' ועל

שם המין לא אמר כן והשליט אלא והשלטים ולזה ייחס ואמר אשר למלך דוד בבית ה' שכלם היו לדוד כנז"ל מהמפרשים שלקחם במלחמותיו ונתנם בבית ה' להורו' כי הוא ית' המנצחו ולכך בית ה' יבואו ובפרט חנית גולית שלכך אמר את החנית:

**יא**

**ויעמדו** הרצים כו' הר"לבג על המלך סביב ר"ל אצל המלך סביב:

**יב**

**ויוצא** את בן המלך כו' חז"ל העדות אמר רב יהודה אמר רב עדות היא לבית דוד שכל הראוי למלכות והולמתו וכל מי שאינו ראוי למלכות אינו הולמתו אמ' דוד זאת הית' לי כי פקודיך נצרתי בשכר שפקודיך נצרתי זאת היתה לי לעדות מאי עדותיה א"ר יהושע בן לוי שהיה מניח' במקום תפילין והולמתו והא בעי אנוחי תפילין אמר רב שמואל בר רב יצחק מקום יש בראש להניח שני תפילין עד כאן. וק"ק לחז"ל דתיבת ואת מיותר' דהי"לל את נזר העדות ואת העדות למה ואולי ואת העדו' ואת לשון אות התפילין ששם היה הולמתו וע"י זה היה העדות וכמ"ש ר"י שהיה מניחה במקום תפילין או רמז ואת לרבות את התורה שמאלף ועד תי"ו שזאת היתה לי כי פקודיך נצרתי וז"ש ואת העדות התורה הנרמזת בתיבת ואת ואתי' רבויים הם היא גרמה לי העדות הזה שהי' מעיד על הראוי במה שהיה הנזר הולמתו באופן שלא אמר העדות על התורה אלא לשון עדות עדים והכריחם כן תיבת עליו דלא שייך לומר גבי העדות אם הוא ספר התורה לא שייך עליו אלא והיתה עמו לכך פירשנוהו על הנזר שהו' עליו והוא העדות. ואין להקשות כיון שלא נשאר מבית דוד אלא יהואש בלבד אלא למי תלקוט די"ל אפשר שלא תלקוט אותו עד יגדל או שלא תלקו' אותו כלל אלא תמלוך עתליה עד שיגדל ויוליד בנים ויבחנו מי ימלוך מיוצאי חלציו. רש"י ז"ל הביא כן בשם רבותינו ז"ל והוא ז"ל פירש את הנזר ואת העדות ספר התורה כמו שכתוב והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו עד כאן. וכן הביא הר"דק ז"ל והוא פירש והעדות בגדי מלכות מן (ושבית שבי) [ועדית עדי] עדות בשקל גאות ויונתן תרגם ית כלילא וית סהדותא. וימשחוהו יהוידע ובניו וכן כתוב בדברי הימים וימשחוהו יהוידע ובניו ומפני מה משחוהו והלא אין מושחין מלך בן מלך מפני מחלוקת של עתליהו כמו שמשחו שלמה מפני מחלוקתו של אדוניהו יחי המלך תרג' יונתן יצלח מלכא עד כאן. וכן מהרי"א ז"ל. והעדות התורה ואינו לשון עדי ותכשיט. וכן הר"לבג ז"ל העדות התורה כדרש"י ז"ל לקיים והיתה עמו כו' וימשחוהו מפני המחלוקת כד"הרדק ז"ל והוסיף לפי שלא היה מפורסם מאד שיהיה בן המלך על כן משחוהו לפרסמו. **ולע"דן** לדקדק דהיה לו להקדים וימשחו אותו ואחר כך וימליכוהו. ונראה כדחז"ל שהנזר עדות על מי שראוי למלכות הולמתו בזה מובן שכיון שנתנו הנזר עליו

והלמתו מיד וימליכו אותו שהרי עדות יש שהוא בן המלך וימשחוהו מפני המחלוקת לא כדי להמליכו שהרי הוא מלך בן מלך שהנזר הלמתו ועדות יש:

**יג יד טו טז**

**ותשמע** עתליה כו' ותרא כו' ויצו כו' וישימו כו' רש"י ז"ל העמוד הוא מעמד המלך בבית ה' קשר קשר מרד מרד יש כאן הוציאו אותה מבית המקדש לשדרות והביאו אותה דרך בית השדרות לבית המלך ואל תניחוה לצאת דרך מוצא העזרה אל העיר פן תמצא עוזרים מתחברים אליה. והבא אחריה בעזרתה. המת בחרב. להמית בחרב. וישימו לה ידים מקום אישטנצ"ייא בלעז ע"כ. והרד"ק את קול הרצין העם חסר הנסמך הרצין רצי העם כמו סיגים כסף או הוא כמו הפוך כמו שהוא אומר בדברי הימים קול העם הרצין או יהיה קול עומד במקו' ב' ופי' קול הרצין את קול העם וה"נון הרצין במקום מ"ם וכן קץ הימין קץ הימים ופי' קול הרצין קול השמחים שהיו שמחי' ואומרים יחי המלך ובדברי הימים את קול העם הרצים מהללים את המלך ות"י את קול הרצים העם ית קל דרקידינין עמא פירוש שהיו מרקדין ומטפחין כמו שאמר ויכו כף. עומד על העמוד פי' סמוך אל העמוד ובן וזבחת עליו סמוך לו ועליו מטה מנשה סמוך לו וי"ת קאים על אסטוונא ופי' סטיו שהו' ספסל שיושבי' עליו השרי' הגדולי' ולדעתו יהיה פי' עמו שהי' באותו סטיו מקו' נכבד לעמוד שם המלך לפיכך נקרא עמוד וכן או' בד"ה על עמדו כלו' מקום הראוי לעמוד בו. הוציאו אותה אל מבית לשדרות הוציאו אות' מבית ה' ותצ' דרך מקו' השדרות שהיא מערכ' השומרי' ואם יצא איש אחריה לעזרה המיתוהו בחרב. המת מקור. וישימו לה ידים נתנו לה מקום שתצא באותו הדרך אשר מבית ה' לבית המלך והוא דרך מבא הסוסי' לבי' ושם המיתוה ע"כ. וכן מהרי"א ז"ל בקירוב. והר"לבג ז"ל על העמוד אצל העמו' כדהר"דק ז"ל אמנם מה שאמ' מבית לשדרות ר"ל הוציאו אותה בדרך שתהיה תמיד מבפנים לסדרים ולמערכות השומרי' את המלך כדי שלא תמלט ותנוס. והבא אחריה רוצה לו' הנמשך אחריה לבא עמה תמיתוהו בחרב כדי שלא תתחזק מעט והנה שמו לה מקום לנוס אשר בחרו בו ולז' באה דרך כניסת הסוסים בית המלך ושם לא היתה יכולה לנטות ימין ושמאל והרגוה שם כי לא רצה הכהן שתומת בית ה' עד כאן:

**יז**

**ויכרות** יהוידע וכו' רש"י ז"ל בין ה' ובין המלך ובין העם שיהא המלך והעם אחרי ה' ואח' כך בין המלך ובין העם שיהיו עבדים למלך עד כאן. וכן ה"רדק ז"ל וכן הר"לבג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל.

**ולע"דן** בתחלה כרת הברית בין ה' ובין המלך והעם להיות לעם לה' ועל מנת כך כרת הברית בין המלך ובין העם שלא יבגדו זה בזה אבל אם ח"ו יבוטל הברית שבין ה' והמלך

והעם בחלוקת לעבוד את ה' שלא יעבדוהו ממילא בטל הברית בין המלך ובין העם כי הן לצדק ימלו' מלך ובזה מובן מ"ש ובין המלך ובין העם סתם דהי"ל להיות עבדים אל המלך כי לא הוצרך לפרט לפי שכיון שקיימו וקבלו להיות עם לה' בכלל זה מוראו וחיתתו של מלך כי כן צותה התורה שום תשים עליך מלך שתהא אימתו עליך אם כן לפי האמת הכל סובב על זה הקוטב של להיות לעם לה':

**יח**

**ויבאו** כל עם הארץ כו' רש"י ז"ל פקודות ממונים לשמור במקום משמרתם כהלכתן כי עתליה בטלה את סדר משמרות הבית ע"כ. וכן הר"דק ז"ל כי כל המלכי' הקודמין בטלו כל המשמרות של בית המקדש ולא נשאר שום דבר על תיקונו וסדורו ועכשיו החזירו עטרה ליושנה שהרי היו עובדים לבעל. ואת מתן כהן הבעל היה שמו מתן ע"כ. וכן מהרי"א ז"ל. אבל הר"לבג ז"ל ואת מתן כהן הבעל אחשוב שהרצון בזה שהנותנים לכהן הבעל שהם שאר הכהנים שהיו שם עובדים עמו הרגום כולם לפני המזבחות ע"כ. ופקודות כדרש"י ז"ל וכדהרד"ק ז"ל ע"כ. ולדבריו מתן לשון מתנה ממש:

**יט**

**ויקח** את שרי המאות כו' רש"י ז"ל ויבואו דרך שער הרצים אל בית המלך ע"כ. הר"לבג ז"ל ידמה כי השער הזה נקרא כן מימי רחבעם כי אז עשה רחבעם ממוני' והפקידם אל תא הרצים עד כאן:

**כ**

**וישמח** כל עם הארץ כו' הרד"ק ז"ל בית מלך כתיב וקרי המלך בה"א ואחת היא אלא שבכתיב חסרון הידיעה ע"כ. ומהרי"א ז"ל והעיר שקטה מקושר עם ועתליהו המיתו בחרב שאם היתה בחיים היתה מסכסכת ומבקשת דברי ריבות ע"כ. ובזה מובן יתור ואת עתליהו. **ולע"דן** שאמר ששמח כל עם הארץ בראותם המלך יושב על כסא המלכים והעיר שקטה יען שאת עתליהו המיתו בית המלך שאלו המיתוה זולת בית המלך היתה קטטה לנקו' נקמתה כי בת מלך היא ואם המלך אחזיהו אמנם אחר שהמיתוה בחרב בית המלך עצמו שקטה העיר. ובזה מובן יתור הודעה זו של ואת עתליהו המיתו בחרב בית המלך:

**יב**

**א**

**בן** שבע שנים כו' סדר עולם בשנת כ"ג ליואש בדק את הבי' הם ק"כה שנים משבנאו שלמה ע"ה עד שבדקו יואש:

**ב ג ד**

**בשנת** שבע ליהוא מלך יהואש כו' ויעש כו' רק כו' סדר עולם ויעש יהואש היש' בעיני ה' כל ימיו אשר הורהו יהוי"ד הכהן ויזקן יהוידע וישבע ימים כי עשה טובה בישראל משנולדה קללה בימי שלמה נולד יהוידע המתקן ע"כ. רש"י ז"ל כל ימיו אשר הורהו יהוידע אבל משמת יהוידע אז באו שרי יהוד' להשתחוו' למלך ועשאוהו אלוה א"ל הנכנס לבי' קדשי הקדשי' שעה א' מסוכן למות ואתה נחבאת בו שש שנים כדי אתה להיות אלוה אז שמע המלך אליהם בדברי הימי' ע"כ וכן הר"דק ז"ל כל ימיו לא כל ימיו כי אחרי מות יהוידע עשה הרע בעיני ה' כמו שכתוב בד"ה אלא כל ימיו פירו' כל הימים אשר הורהו יהוידע כלומר כל זמן שיהוידע היה חי וכן כתיב בדברי הימים כל ימי יהוידע הכהן עד כאן. וכן הר"לבג ז"ל. וכן מהרי"א ז"ל ושם אמו צביה מבאר שבע ויהואש נטה אחרי אמו הכשרה והסיבה העצמית בכשרותו רבו יהוידע שהורהו ומאמ' כל ימיו כנוי אל יהוידע וכן בדברי הימים כל ימי יהוידע עד כאן. ולפירושו הי"חל כל ימי יהוידע אשר הורהו. **ולע"דן** כפשוטו של מקרא כל ימיו של יהואש והכי קאמר כל ימיו הם אשר הורהו יהוידע כי שאר הימים שאחרי מות יהוידע כלם יפלו ובמספר ימים אל יבואו ע"ד כל ימי רשע הוא מתחולל שאחז"ל מת וחלל שהרשעי' בחייהם קרואים מתים אם כן כל ימיו של יהואש הם הימים אשר הורהו יהוידע כי הימים האחרונים יפלו מן המנין:

**ה**

**ויאמר** יהואש כו' יקחו להם כו' רש"י ז"ל כסף עובר איש כסף נפשות ערכו שני כספים יש כאן כסף עובר הוא כסף השקלים שבכל שנה הנאמר בו כל העובר על הפקודי' ואיש שיתנדב ערכך נפשות האומר ערכי עלי כל כסף אשר יעלה כו' כגון האומר הרי עלי מנה לבדק הבית עד כאן. והר"דק ז"ל בנין נאה כבנין שלמה לא היה מן הראוי שיהא צריך בדק כי זה לו היום ק"כה שנים כנזכר לעיל בשם סדר עולם אלא שעתליה המרשעת פרצה בבית ה' פרצות ובניה שהיו לה מאיש אחר ולכך הוצרך לבדק וישם יואש על לבו שיקדישו ישראל לחזק בניינו קדשי שקלים או נדבות כי ההקדשות שהיו בבית ה' אומר בדברי הימים שעתליהו ובניה הוציאום לבעלים הרוב ומה שנשאר מעט לא רצה יהואש להוציאו בבנין כדי שלא ישאר אוצר ה' רק ואמר לכהנים שיקבצו כל כסף המובא בית ה' וגם הכריז על השקלים שיביאו אותם כנזכר בדברי הימים ויתנו קול ביהודה ובירושלם להביא בית ה' משאת משה עבד האלהים ומשאת משה הוא כסף שקלים על שם כי תשא את ראש בני ישראל ושלשה כספים זכר הנה כדרש"י ז"ל כנז"ל וכת"י כבעמוד. והקשה הר"דק ז"ל וא"ת כיון שנתנו השקלים לבדק הבית ממה

היה להם התמידים באותה השנה שהיו לוקחים התמידים בכל שנה מתרומת הלשכה ונראה כי נתרשלו מלהביא אותה התרומה של התמידי' בשני' שעברו מצד עתליהו ועתה כשחזרו בתשובה שלימה נתנו אל לבם יראי ה' וחושבי שמו לשלם השנים שעברו ובזה היה מספיק לבדק הבית ולקרבנות ע"כ. וכן הביא מהריי"א ז"ל בשם הרד"ק ז"ל והו' כתב ולי נראה שלא ייחדו לבנין ולבדק הבית כי אם הכסף המובא וכאשר ידעו ישראל כן שזה כולו מוקצה לבדק הבית היו מתנדבים כבשי' בני שנה להקריב תמידיהם או היו נותנים מעות לשיקנו אותם באופן שהיו נקרבים התמידי' והיו משל צבור כי המנדב היה נותן אותו בעד הצבור כי בהיות' יודעי' צורך הכסף היו מתנדבים נדבות יספיקו להקרבת התמידים ע"כ. ומחילה מכבודו כי הקרבנות של חובה אינם באים נדבה אלא גם הם העשיר לא ירב' והדל לא ימעי' כעין נדבת השקלים של אדנים וכמו שכתב רש"י ז"ל בפ' תרומ' שלש תרומות נאמרו כאן השתים שהם של אדנים והשנית של קרבנות שתיהם העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט אמנם לעשיית המשכן הית' באה מאת כל איש אשר ידבנו לבו כמו שירצה יביא. ול"הרדק השקלים של שנה זו אשר בעד הקרבנות היו לוקחים קרבנות כמשפט והשקלים של אשתקד ואשר ידבנו לבו היו מחזיקים בו בדק הבית. **ולע"דן** מה שפירש רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל בכל הנזכר ואפשר להוסיף עוד כי זה הענין להרד"ק ז"ל שהשקלים של השנים שעברו היו יראי ה' החרדים אל דברו מביאים אותם ואולי זהו כסף עובר איש דשני קרא בדבורו לומר לנו בלשון כסף עובר לרמוז על הכסף העובר כלומר מהשנים שעברו לא השקלים של שנה זו שהרי הם לקרבנות צבור ומהם לא יזוזו לחזק בהם בדק הבית אך הכסף העובר על השנים שעברו וכן כל כסף נפשות ערכו מהאומר ערכי עלי וכן כסף נדבה אשר יעלה על לב איש אלו הכספים יקחו הכהנים והם יחזקו את בדק הבית. עוד אפשר רמז באו' כסף עובר אל כסף השקלים של כל שנה ושנה לקרבנות צבור ועל שם שהיו מכפרי' על כל עון עובר עבירה אפשר קראו כסף עובר כ"מש צדק ילין בה וכתיב העם היושב בה נשוא עון לא לן אדם בירושלם ובידו עון כי תמיד של שחר מכפר על עבירו' העובר בלילה ותמיד של בין הערבי' מכפר על עבירות של יום וזהו כסף עובר ומזה הוא ג"כ כל העובר על הפקודים לחז"ל שכל מי שעבר על פקודי ה' נתחייב בזה הכסף:

1

**יקחו** להם הכהני' כו' רש"י ז"ל מאת מכרו מאת מכירו הרגיל אצלו. בדק בקיעה וסדק החומה ע"כ. וכן הרד"ק ז"ל מאת מכרו הרגיל אצלו שנותן לו מתנותיו. בדק הבית מקום השבר וההריסה ונקר' בדק שצרי' לבדקו ולעמוד עליו מה יצטרך ע"כ. וכן הר"לבג ז"ל:

**ז ח ט**

**ויהי** בשנת עשרים כו' ויקרא כו' ויאותו כו' רש"י ז"ל ועתה אל תקחו כסף עוד ואל תחזיקו הבית משלכם. בי לבדק הבית תתנוהו אם יפחות יפחות ואם יותיר יותיר ע"כ. וה"רדק ז"ל מדוע אינכם מחזיקים נראה שהיו הכהנים שומרים הכסף עד שיהיה הכסף רב בידם ואחר יחזקו את בדק הבית והמלך חשד אות' שהיו לוקחי' הכסף לעצמם לפיכך א"ל שלא יקהו הכסף לעצמם אלא מיד שיבוא לידם יתנוהו לבדק הבית ויאותו הכהני' בזה שלא יקחו כלל כדי שלא יהיו נחשדי' בזה וכיון שלא יקחו הם לא יהיה מוטל עליהם לחזק את בדק הבית לפיכך לקח יהוידע הארון ונתנו במבוא הבית שישימו אותו הכהנים שם תכף שיבא לידם ע"כ. וכן מהרי"א ז"ל שקבצו כסף רב לחזק את הבית בבת א' והמלך חשד אותם שלקחוהו לעצמם כדה"רדק. וק"ק על דבריהם ז"ל כי לא יעלה בדעת שיחשדו את כהני ה' ובפרט את הכהן הגדול יהוידע ישר ונאמן ומי כמוהו מורה דרך הישרה ליהואש א"כ איך יחשוד אותם יחדיו. ועוד קשה דלדבריהם ז"ל שקבצו הכהנים ממון רב כדי לחזק את הבדק ולרומם ולפאר את בית אלהינו בבת אחת אם כדבריהם כן הוא היה להם להשיב למלך הנה בידינו סך כסף רב לחזק ולהתנצל מהחשד כמו שלמדו חז"ל מחנה שהתנצלה לעלי ואמרה אל תתן את אמתך כו' ויין ושכר לא שתיתי כו' וכאן לא מצינו זכר וזכרון שהוציאו הכהני' כסף או שוה כסף לחזק את בדק הבית אבל הזכירו שנתנו שם ארון וראשון ראשון בהתרבות הכסף מסתלק הוא וניתן לעושי המלאכ' ואם היה כסף מקובץ ביד הכהנים לא היו הפסוקים שותקים מזה:

**ולע"דן** שתנאי התנו ביניהם שהכהנים יקחו להם הכסף הבא והם יחזקו בדק הבית וא"כ היו הכהנים מקבלי קבולת בין שיבוא מעט או הרבה יחזקו בדק הבית ואם יפחות יפחות להם וכן אם הותיר יותי' להם וז"ש יקחו להם הכהני' להם דייקא והם יחזקו משל עצמם בין יפחות או יותיר וזהו לשו' והם יחזקו את בדק הבי' ואמ' לכל ב"למד דהי"לל בכל אשר אבל זה מור' על האחריו' והשתעב' שנשתעבדו ושעבדו נכסיה' מקרק' ואגבן מטלטלי דקנו ודיקנו שיהיו משועבדי' לכל אשר יהי' שם בדק ולהיו' הדבר כן נתרשלו העם מהנדבות ומהביא כסף לבית ה' באו' כיון שהכהנים מחוייבי' באחריו' התחזקות הבדק ועתה א"כ למה נביא כסף נדבה דבין כך ובין כך הכהני' יחזקו ולז"א הכתוב לא חזקו הכהני' את בדק הבית כי אין לאל ידם כלל שלא הביאו המתנדבים בעם נדבה כלל ולזה שאל המלך ליהוידע ולכהנים ויאמ' אליהם מדוע אינכם מחזיקים את בדק הבית והם הגידו לו תשובה נצחת כנז' שרפו ידיהם ויכלא העם מהבי' באו' שהכהנים חייבי' לחזק הבדק והכתוב העלים טענת' המספקת מפני כבודם של ישר' שלא היה

להם להתרשל ולסמוך על הכהנים שיקבלו הנזק לחזק הבדק משלהם ורמזה הכתוב באו' ועתה מאחר שהעם נרפים הם נרפים באו' מה יתן ומה יוסיף לנו זכות בהקדיש כסף או אם לא נקדיש כיון שבין כך ובין כך הכהנים מחוייבי' בחזוק הבדק. ז"ש ועתה שהדין עמכם שהעם נתרשלו ואדעתא דהכי שלא יתנו כי אם דבר מועט לא נתחייבתם אם כן איפה ועתה אל תקחו כסף כי לבדק הבית תתנוהו כדרש"י ז"ל שאם יפחת יפחת לו ואם יותיר יותר לו ויאותו הכהגים כו' מהטעם הנז'. ובזה מובן מ"ש הפי' ועת' אל תקחו כסף מאת מכריכם ולא אמר מאת העם כ"מש בפ' שאחריו כי העם לא היו נותני' להם כלל כאמור אבל מכירהם היו נותני' להם לבד בדרך אהבה וחבה ואות' הוא שמנע וא' ועתה אל תקחו כסף כו'. ויאותו בזה והטעם לבלתי קחת כסף מאת העם כלו' לפי שלא היו לוקחים מאת העם כלל כ"א מאת מכיריהם ועתה כדי שלא לחזק יאותו שלא לקחת אפי' מן מכיריה' לבלתי קחת כסף מאת העם לסיבת בלתי קחת כסף מאת העם כאמור והבן זה והיותר נכון במ"ש ויאותו הכהנים לפי שיהואש אמר אל תקחו כסף ר"ל לעצמיכם אלא קחו אותו ונתן תתנוהו לבדק הבית וכ"מש כי לבדק הבי' תתנוהו שזה מובן שיקחוהו ויתנוהו לבדק הבית אמנ' הכהני' יאותו לבלתי קחת אותו כלל כדי להסי' מהם לזות שפתי' וז"ש ויאותו הכהני' כו' כדי לצאת מן החשד. ואברהם בגי י"צו הרחיב שא"ס שהכהנים לא היו שולחים יד אלא במה שהיו מכיריהם נותנים היתר לעצמם ולזה הזהירם ואמר אל תקחו מאת מכריכם אמנ' קחת מאת העם שאין מכירי' אות' לא הוצרך לזרז' כי אינם גזלני' לז"א ויאותו הכהנים להחמיר על עצמם לבלתי קחת אפי' מאת העם וכ"ש מאת מכיריה' שיש חשדה ומתוך ד"ה נר' ששאלת מדוע אינכ' מחזיקי' הוא במה שלא הלכו לגבות מעיר לעיר יעויין משם ומשם מוכיח שלא נחשדו הכהנים ומוכיח ג"כ שישראל לא היו מביאים עד שהעבירו קול ביהודה דכתיב ויקרא המלך כו' וכתי' ויתנו קול ביהודה כו' עיין שם:

ו

**ויקח** יהוידע כו' רש"י ז"ל מימין בבא איש מימין ביאת האנשים אצל המזבח בעזר'. שומרי הסף סיפי העזר' הממוני' על מפתחות העזר' שהרי ת"י אמרכלי' והאמרכלין שבע היו לז' שערי העזר' בתוס' דשקלי' ע"כ. וה"רדק ארון א' ארון איש א' בימין כתי' מימין קרי והכל ענין אחד. שומרי הסף שומרי כלי הבית וסף הוא שם כולל לכלי שרת וי"ת אמרכליא והם הגזברים הגדולים אשר ממונים אחרים תחת ידיהם וכן תרגם אנקלוס ונשיא נשיאי הלוי ואמרכליא דממנא על רברבי ליואי עד כאן. וכן הר"לבג ז"ל והוסיף

ויקוב חור בדלתו הנה דרך החור היו משליכין שם הכסף והיה בדלת שהו' מכסה הארון כדי שלא יוכל אחר לקח' ממנו בזולת פתיתת הארון ע"כ. וכן מהרי"א ז"ל.
**ולע"דן** להוכיח מהכתוב הזה שמעולם לא נחשדו הכהני' בעיני המל' יהואש בשולחי יד בכסף הבא וכדפרשית בפסוק ויקרא המלך יהואש כו' וזה שהרי הפסוק הזה אומר בפירוש ונתנו שמה הכהנים שומרי הסף את כל הכסף המובא בית ה' הרי שמלבד מה שהיה משליך האיש בבאו בית ה' והוא בתורת נדב' היה עוד כסף אחר והוא אשר היו גובים אותו הכהנים והם היו נותני' אותו שמה הכהנים ואין חשד כלל פן ישלחו יד כי באמונה הם עושים וידמה שהכסף שהיה נותן האיש מדעתו בבואו בית ה' הוא כסף נדב' והכס' שאמר ונתנו שמה הכהנים שומרי הסף את כל הכסף המובא בית ה' זהו כסף שקלי הקרבנו' ובזה מובן או' בלשון המובא ולא אמר כסף הבא בית ה' כי הבא מורה על הבא מאליו ומובא משמע המובא בעל כרחן שהרי ממשכנין על השקלים:

**יא יב**

**ויהי** כראותם וכו' ונתנו וכו' רש"י ז"ל ויהי כראותם מיום אל יום כראות' כי רב הכסף. ויעל סופר המלך כו' ונתנו את הכסף המתוכן היו נותנין אותו הכסף המנוי לאחר שהוציאהו מן הארון ושקלוהו ומנאוהו היו נותנין אותו ע"י הגזברים הממונים על עושי המלאכה. המתוכן לשון מנין כמו ותוכן לבנים תתנו. הפוקדים הממונים. ויוציאוהו לשון הוצאה לשכור חרשי העץ והבונים הם אמרכלים חורשי האבן שחבירים עושים על פיהם ראשי האומנות עד כאן. וכן מהרי"א ז"ל ופי' ולבונים אבנים. וכן הרד"ק ז"ל בראותם יום יום שהארון מלא היו מערים אותו ומשיבין אותו למקומו וכן בדברי הימים כתיב ויערו את הארון וישאוהו ויביאהו אל מקומו כה עשו ליום ביום. ויצורו וימנו היו מונין תחלה ואחר כך היו משימין אותו בצרורות הכסף שהיה מטבע צרור לבדו ואשר לא היה מטבע צרור לבדו והיו נותנין הכסף המתוכן והוא העשוי מטבע היו נותנין אותו על ידי עושי המלאכה והיו מוציאין אותו לחרשים ואשר לא היה מטבע היו עושים אותו מטבע או צורפין אותו במטבע כי בהוצאה לא יוציא האדם אלא המטבע לשכר האומנים ולקנות עצים ואבנים ופי' המתוכן מתוקן בצורה שהיה נשלם בצורתו ותבניתו ויש לפרש ויצורו מענין צורה כי הכסף שלא היה מטבע עשו אותו מטבע על יד כן כתיב וקרי ידי ואחד הוא בענין הפוקדים כן כתיב וקרי המופקדים והכתוב הוא תואר כמו חכם חכמי' והקרי הוא מהפעלי' ואחד הוא. לחרשי העץ הם הכורתים עצים בלבנון ועושים אותם במקצועות. ולבונים שבונים העצים בבית עד כאן. **ולע"דן** ויצורו וימנו שהוא בסדר והענין הוא שהיו צוררי' תחלה כל צרור מסך ידוע למעות כדרך שעושים

עוד היום בעיר וינ"יציאה שמונים המעות ונותנים אותם בשקים צרורים ואחר כך מונים השקים להקל המנין וז"ש ויצרו וימנו דהיינו שמנו הצרורות של הכסף:

**יג**

**ולגודרים** ולחוצבי האבן כו' רש"י ז"ל ולגודרים בוני החומה תלמידי האמרכלים ולחוצבי האבן מן ההר ע"כ ואזיל לטעמיה שבונים הם בנין אבנים והם האמרכלים ואלה הגודרים אבנים הם תלמידי הבונים והם בונים. והרד"ק ז"ל שפי' הבונים העצים בבית פי' כאן ולגודרים הבונים קירות האבני' ולחוצבי האבן ההר ולקנות עצים ואבני מחצב היו להם פוסלים בלבנון ובהר והיו קונין גם כן מאחרים שהיו להם עצים כרותים ואבני חצובות מחצב שם בשקל משען ויונתן תרגם ולבונים ולאדרכליא והם אומני האבן הגדולים אשר תחתיהן אומנין אחרים ותרגם ולגודרים ולארגובליא והם אומני האבן הגדולים בוני הקירות עד כאן. וכן הר"לבג ז"ל. ומהרי"א ז"ל ב"מש ולקנות עצים כדהר"דק ז"ל שמלבד הפוסלי' עצים שהיו להם וחוצבי אבנים היו קונין גם כן עצים כרותים ואבני' חצובו' וז"ש ולקנות עצים ואבני מחצב כו': **ולע"דן** על פי' רש"י ז"ל והמתרגם שפירשו ולבונים על האמרכלים והם האומנים הגדולים שקורין בערבי מיי"מאר בזה מדוקדק או' ולבונים העושים בית ה' דהי"לל ולבונים בבית ה' מאו' העושי' בית ה' מורה שעל האומנים הגדולים שהם הממצאי' מציאות הבית ואופן תבניתו וציורי חדריו וזהו ולבונים העושים בית ה' ממציאים מציאות הבית ואו' ולגודרים הם הבנאים תלמידי הבוני' הנז' שאילו אין להם כח הציור וההמצאה רק יודעים לבנות לבד. ו"מש ולחוצבי האבן אחר ולגודרים שהיה ראוי להקדי' ולחוצבי האבן קודם הגודרי' שהם הבונים אבל אפשר כיון להודיע שאפילו אחרי שהיו גודרים ובונים קורות עכ"ז היו מפזרים מעות לחוצבים לעולם להכין לבנין אחר וזהו שאמר ולחוצבי האבן:

**יד טו**

**אך** לא יעשה בית ה' כו' רש"י ז"ל ספות כסף מזמרות והם כלי שיר עד כאן. והרד"ק ז"ל אך לא יעשה כו' ובדברי הימים אומר ויעשו כלים לבית ה' כלי שרת [ורז"ל הקשו אלו הפסוקים] ותרצו כאן שגבו והותירו כאן שגבו ולא הותירו וז"ש ובכלותם הביאו לפני המלך ויהוידע כי לפני כלות המלאכה לא היו עושי' כלום כמו שאמ' הנה אך לא יעשה בית ה' ספות אך כאשר נעשתה המלאכה כמו שאמר שם ויעמידו בית האלהים על מתכונתו וגו' ובכלותם עשו הנותר כלי שרת עד כאן. וכן הר"לבג ז"ל שאחר שהותיר מהבנין היו עושים כלי שרת ספות הם כלים לקבל הדם או יין הנסכים ומה שידמה להם מזמרות הם כלי זמר. מזרקות בצי"נש בלעז חצצרות הם היו נעשים לתקוע על הזבחים ואמר שלא יעשה מזה מהכסף הבא לבנין בית ה' עד שיותיר ע"כ. וכן מהרי"א

ז"ל וכדחז"ל והוא כתב שהמלך והשרים התנדבו את הכלים האלה אמנם בדברי הימים כתיב ויעשו כלים לבית ה' כלי שרת עד כאן.
**ולע"דן** כדחז"ל ומדוקדק לשון הכתוב שאומר אך לא יעשה בית ה' ספות אלא אמר בבית ה' שהכונה לומ' שלא יעשו ב' הענינים האלה יחדיו הלא הם בית ה' דהיינו בנין הבית וגם כן סיפות כסף כו' אבל עוד לאחר בנין בית ה' נעשו הסיפות כסף כו' מהמותר וזהו כי לעושי המלאכה יתנוהו תחלה וחזקו בו את בית ה':

**טז**
**ולא** יחשבו את האנשים כו' רש"י ז"ל ולא יחשבו את האנשים לא היו האמרכלין באים לחשבון עם האנשים הגזברים אשר יתנו האמרכלין את הכסף תמיד על ידם לתתו לעושי המלאכה לפי שלא היו חשודין בעיניהם כי באמונה הם עושים עד כאן. וכן הר"לבג ז"ל והוסיף כי באמונה הם עושים דהקדש מיבדל בדילי אינשי מיניה ע"כ. וה"רדק ז"ל מכאן אמרו חז"ל שאין מחשבין עם גבאי צדקה כי כששמונין על הצדקה אנשים נאמנין ממנין ואין מחשבין עמה' כי אין חושדין בכשרים כי באמונה הם עושים ידועים היו כי אנשי' נאמנים היו עד כאן. וכן מהר"י"א ז"ל. **ולע"דן** ולא יחשבו את האנשים אשר יתנו את הכסף על ידם לעושי המלאכה יען כי באמונה הם עושים עושי המלאכה הנז' לא היו שוקלים עליהם ואם כן איך יחשבו את האנשים אשר הכסף ניתן על ידם לעושי המלאכה כיון שהם מוכרחים להאמין את הזולת והם עושי המלאכה ואמר בי באמונה הם עושים שעל ידי האמונה שהיתה להם הם עושים המלאכה וא"עפי שהיא מלאכה חמורה שלא ניסו בה מעולם זכות האמונה מסייעתן להיותם עושין ואעפ"י שהדברים קשים וז"ש כי באמונה הם עושים:

**יז**
**כסף** אשם כו' רש"י ז"ל כסף אשם המפריש מעות לחטאתו ולאשמו ולקח את הבהמה ונותרו מן המעות לא יובא בית ה' לבדק הבית לכהנים יהיה והם לוקחים מהם עולות קיץ למזבח הבשר לעולה והעורות שלהם כך שנינו בתמורה זה מדרש דרש יהוידע הכהן כל הבא ממותר חטאת וממותר אשם ילקח בהן עולו' ע"כ. וכן הרד"ק ז"ל. וכן הר"לבג ז"ל. וכן מהר"י"א ז"ל:

**יח**
**אז** יעלה חזאל וכו' רש"י ז"ל או יעלה חזאל אחר מות יהוידע ועשה יואש את עצמו אלוה ע"כ. והר"דק ז"ל בד"ה כתי' כי אחרי מות יהוידע הכהן עשה יואש הרע בעיני ה' וגם הרגו את זכריה בנו לפי שהיה מוכיחם ולתקופת השנ' עלה עליו חיל ארם כו' ושתי מלחמות היו שם וזו המלחמ' שאמר הנה היתה הראשונה ובאומרו אז יעלה חזאל

אז כשעשה הרע בעיני ה' ובא ונלחם על גת ולכדה וגת היתה למלכי יהודה כי דוד לקחה מיד פלשתים וישם חזאל פניו לעלות ירושלם ולא עלה כי יהואש לקת כל קדשי בית ה' הכסף והזהב הנמצא באוצרות ה' ואף על פי שאמר כל הזהב לא ר"ל כולו אלא רובו שהרי בימי אמציה בנו לקח יהואש מלך ישראל הכסף והזהב הנמצאים בבית ה' ובאוצרות המלך אלא הרוב לקח ושלח לחזאל ויעל מעל ירושלם כלומר נמנע מעלות עליה ואחר כך כשהרגו את זכריה בן יהוידע שהיה מוכיחם לתקופת השנה עלה חיל ארם ויבואו אל יהוד' וירושלם והשחיתו כל השרים רבים ונכבדים מאת העם ואת יהואש עשו שפטי' ועזבו אותו בתחלואים רבים ואז קשרו עליו עבדיו והרגוהו בעון הריגת זכריה כהן ונביא עד כאן. וכן הר"לבג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל.

**ולע"דן** בדבריהם הנז' מובן שכיון שעליית תזאל היתה בסיבת עון יהואש שעשה עצמו אלוה הנה אז נגזר מיד שיעלה חזאל וז"ש יעלה ולא כתיב אז עלה חזאל להודיע שלא עלה במקרה אלא אז יעלה חזאל שקודם עלייתו נגזרה. ואמר גם כן אז להודיע שאז במלחמה זו הראשונה עלה חזאל אמנם במלחמה השנית לא עלה חזאל. ולא זו בלבד אלא שעלו מתי מספר אנשים מועטים מחיל ארם ועם כל זה גרמו העונות ונצחום וזהו שאמר אז יעלה חזאל ולא אח"כ כדכתיב כי אנשי מצער היו חיל ארם הבאים שמה והי נתן בידם חיל לרוב מבני יהודה כו' והנה חזאל שם פניו לעלות על ירושלם וע"י השוחד החזירוהו אל ארצו ואפשר שלזה לא בא הוא במלחמה הב' כי השוחד הזה הועיל ומאת ה' היתה זאת היא נפלאת להפילם בידי מתי מספר כאמור:

**יט**

**ויקח** יהואש מלך יהודה כו' כבר קדם מה שכתב ה"רדק ז"ל שלאו דוקא כל הקדשים ולאו דוקא את כל הזהב שהרי בימי אמציהו כתיב לקח יהואש מלך ישראל הכסף והזהב הנמצאים בבית ה' ובבית המלך אלא הרוב לקח: **ולע"דן** שלקח הכל כדכתיב את כל הקדשים כו' ואת כל הזהב המורה שלא נשאר דבר שם אלא שאחרי זאת התחילו לקבץ מחדש במקדש ובאוצרות המלך והם אשר לקח יהואש מלך ישראל בזמן אמציהו מלך יהודה וזהו שאמר ולקח את כל הזהב והכסף ואת כל הכלים הנמצאים בית ה' ובאוצרות בית המלך שאומרו הנמצאים מורה שנמצאו הכל מחדש ומזמן מועט אחרי שלקח יהואש מלך יהודה ושלח לחזאל נמצאו אלה בבית ה' ובאוצרות המלך ולקחם יהואש מלך ישראל מאמציהו מלך יהודה:

**כ**

**ויתר** דברי יואש וכו' לא הזכיר פרטות המלחמה השנית וסיבתה שהיא הריגת זכריה בן יהוידע מפני שהיה בזה חילול כבוד ישראל וחילול כבוד מלכים שהרגו נביא ה' על

שהוכיחם ולזה העלים סיבת המלחמה והמסובב שהיא המלחמה ולזה רמזה באומרו ויתר דברי יואש וכל אשר עשה וכו':

**כא**

**ויקומו** עבדיו ויקשרו קשר ויכו וכו' רש"י ז"ל בית מלוא באותו מקום מלוא שם מקום סלא שם מקום ע"כ. והרד"ק ז"ל באומרו היורד סלא נראה כי בית מלא אחר היה ובדברי הימים אמר ויהרגוהו על מטתו וכן היה כי במלחמה הוכה כמו שאומר שם ואת יואש עשו שפטי' ובלכתם ממנו כי עזבו אותו בתחלואים רבי' וגו' ונשאוהו במטה להוליכו לירושלם ובדרך הרגוהו עבדיו על מטתו עד כאן. וכן הרלב"ג ז"ל. וכן מהרי"א ז"ל. והרחיב יותר שהכוהו ארמיים והוליכוהו עבדיו בית מלא ושם שכב במטה ושם הרגוהו עבדיו. וכבר קדם שהיה קשר זה להמיתו מאת השם יתבר' בדמי זכריה ע"ה שהרגו ובמיד' שמדד בה מדדו לו.

**ולע"דן** שמה שאמר בית היורד סלא רוצה לומ' שבמחוז בית מלא באותו המחוז היורד סלא שם הרגוהו ואם כן לא בא הכתוב לומר סי' לבית מלא לפי שיש בית מלא אחר אלא הכונה לומר המקום המיוחד שהרגוהו שם וזה יוכיח שלא אמר בבית מלא שהיה מורה שבתוך בית מלא הרגו אמנם מאו' בית מלא מורה שלא היה בתוך בית מלא אלא סמוך אל בית מלא:

**כב**

**ויוזכר** בן שמעת כו' רש"י ז"ל כתוב בדברי הימים שמעת העמונית ויהוזבד בן שמרית המואבית ולמה פירשו הפסוק ללמדך שנפרע ממנו הקב"ה על ידי אנשים כיוצא בו יבואו עמונים ומואבים כפויי טובה בטובתו של אברהם אבינו שעשה ללוט שנלחם עם המלכים להצילו והם שכרו את בלעם לקלל את בניו ויפרע מיואש שכפר בטובתו של יהוידע והרג את זכריה בנו כמו שמפורש בדברי הימים ומדרש זה בספרי עד כאן. וכן הר"דק ז"ל בשם המדרש. והוסיף ויוזכר ב"כף וברי"ש ויהוזבד בבי"ת ובד"לת והרבה נמצא בשנוי הזה בשמות בני אדם ובדברי הימים כתי' ולא קברוהו בקברו' המלכים כי שרי יהודה שחזקו את ידו ופתו אותו לעשות הרעות שעשה מתו במלחמה כמו שאומר שם והכירו העם כי מאת ה' היה כל זה שלקח נקמה מהשרים ומן יואש על הרעות שעשו לע"א ולהרוג זכריה ולפיכך עשו לו העם זה הבזיון ולא נתנוהו שיקברוהו בקברו' המלכים עד כאן. וכן הר"לבג ז"ל שאומרו בעיר דוד כונתו לומר שלא קברוהו בקברות אבותיו. וכן מהרי"א ז"ל. והוסיף שיוזכר ויהוזבד לקנאת ה' קנאו והרגוהו בדם זכריהו אשר צעק בשע' מיתתו ירא ה' וידרוש והק"בה דרש דמו על ידי שר הטבחים שהשחית בבני יהודה. ואמר מהרי"א ז"ל כי הנביא ידמה בספר זה של מלכים לא כיון אלא לספר

הסתעפות המלכים והמשכתם זה מזה ושנות מלכותם כדי לעמוד מהם על ימות עולם שנות דור ודור ולהיות זה כונתו העצמית נסתפק בזכרון ראשי פרקים מספורי המלכים ואת היתר ימצא כתוב בספריהם והנה ביהואש אמר ויעש יהואש הישר בעיני ה' כל ימיו אשר הורהו יהוידע שהעיד בזה שאחרי מות יהוידע לא עשה הישר ויעבד את הבעלים ואמר גם כן אז יעלה חזאל כו' שבזה העיר על המלחמות אף על פי שקצר בספורם רמזם ואמר ויתר דברי יהואש כו' והנה עזרא ראה שיארכו הימים ויאבדו הספרים וכדי שלא ישתכח הדברים כתב הדברים הרשומים וההכרחיים להבנת מה שכתב הנביא כאן בספר מלכים וכאילו ספר דברי הימים אשר עשה עזרא פי' וביאור לעניני ספר מלכים והכלל היוצא מן הספור הזה הוא שהשם יתברך הוא מודד מידה כנגד מידה כדי שיכירו העולם השגחתו יתברך עד כאן. **ולע"דן** מה שכבר זכרתי בפסוק ויתר דברי יהואש עיין עליו. ושינה כאן שמו ויוזכר ב"כף ובדברי הימים בבי"ת לרמוז שזכר לו השם ית' מה שעשה לזכריה שהרגו בלי אשמה עם היותו בן יהוידע הכהן שהחזיק בידו והמליכו ולזה מרדו בו עבדיו גם כן והכוהו וימות:

**יג**

**א**

**בשנת** עשרים ושלש כו' הרד"ק ז"ל הי"לל בשנת עשרים ואחת שהרי בשנ' שבע ליהוא מלך יהואש ועשרים ואחת הרי כ"ח וכ"ח שנה מלך יהוא אם כן בנו מלך בשנת כ"א ליואש מלך יהודה נאמר כי מה שאמר בשנת שבע ליהוא מלך יהואש ר"ל בתחלת שבע ובשנ' כ"ג ליואש ר"ל בתחלת כ"ג ע"כ. וכן הר"לבג ז"ל ידוע כי שש שנים נחבא יהואש ואלו השש שנים מלך יהוא ולזה יתבאר כי בראש שנת כ"ג ליואש מלך אחזיהו עד כאן. וכן מהרי"א ז"ל:

**ב ג ד**

**ויעש** הרע כו' ויחר כו' ויחל יהואחז כו' הר"לבג ז"ל ויחל יהואחז את פני ה' אף על פי שלא היה יהואחז ראוי שתשמע תפלתו הנה שמע השם יתברך אליו מפני ראותו את לחץ ישראל שלחץ אותם מלך ארם כי לולי ששמע תפלתו הנה היו כלים י' השבטים ותופר ברית השם ית' עם האבות בעבור השבטים ואולם אמרנו בריתו עם השבטי' כי כבר התבאר בתורה שלא יכלה אחד ממנו כמו שביארנו שם ואחשוב כי שמע הש"י את תפלתו לשמור את ישראל שלא יצר להם חזאל בזה האופן הנפלא שהיה משחית בהם והיה זה בחייו אך עם כל זה לחץ אותם כל ימי חייו כמו שנזכר אחר זה והקים להם מושיע מידו אחרי מות יהואחז והוא יואש בנו ע"כ. **ולע"דן** במ"ש וילך אחר חטאת ירבעם כו' בלשון רבים ואחר כך או' לא סר ממנה בלשון יחיד כי יחד הלך אחר כולם יען

שלא מיחה בישראל ההולכים וזהו שאמר וילך אחר חטאת באשר החטיא את ישראל אמנם הוא עצמו לא סר ממנה בלשון יחיד על העגלים שלא היה העון חמור כ"כ כי היו לשם השם ועוד שהיו כדי שלא יעלו ישראל לרגלים וימיתוהו בראותם כבוד מלכי בית דוד. והנה יש סיוע לדהר"לבג ז"ל מקשר הפסוקים האלה שלשתן כיונו להודיע שלא שב יהואחז בתשובה בלבו רק בפיו ובשפתיו ויחל את פני ה' וזה אמרו שלשת הפסוקים ויעש הרע כו' ויחר אף ה' בישראל ועם כל זה שעשה הרע עד שחרה אף ה' בישראל עם כל זה מהיותו מחזיק ברע ויחל יהואחז את פני השם יתברך וישמע אליו עם היותו פטומי מילי ולבו לא נכון עמו אלא פתהו בפיו וא"ה שמע אליו כי ראה את לחץ ישראל כי לחץ אותם מלך ארם. והנה תשועה זו לא היתה החלטית רק להקל מעליהם וז"ש וישמע אליו ה' כי ראה את לחץ ישראל כו'. ודרך הלצה אפשר לפי שזכר בתחלה ויתנם ביד חזאל מלך ארם וביד בן הדד והיה לחץ גדול בהיותם ביד שניהם האב והבן חזאל ובן הדד וזהו שאמר ביד חזאל כו' וביד בן הדד כו' נמשך מזה הלחץ כל הימים כשישקוט חזאל יקום בנו בן הדד וכשישקוט בן הדד יקום אביו חזאל ועתה וישמע אליו ה' כי ראה את לחץ ישראל והועילה השמיעה כי לחץ אותם מלך ארם לבד ונתבטל בן הדד. ופשוטו של מקרא כי חזאל היה לוחץ אותם יותר מבן הדד שהרי אלישע בכה עליו כי ידעתי את אשר תעשה לבני ישראל כו' ולזה אמר כי ראה את לחץ ישראל דרך כלל מחזאל ובן הדד על בן הדד בנו אמר את לחץ ישראל והלחץ היותר קשה והאחרון בפסוק הכביד כי לחץ אותם מלך ארם ביותר מבנו:

**ה**

**ויתן** ה' לישראל כו' רש"י ז"ל מושיע את יואש בן יהואחז שנאמר בו שלש פעמים תכה את ארם עד כאן. וכן הר"דק ז"ל. וכן הר"לבג ז"ל. וכן מהרי"א ז"ל שבימי יואש הוא שכתוב וישבו בני ישראל באהליהם כתמול שלשום לא בימי יהואחז שהרי כתיב וחזאל מלך ארם לחץ את ישר' כל ימי יהואחז. ונזכר זה בזה המקום ששמיעת תפלת יהואחז היא גם כן גרמה הקמת המושיע שהוא יהואש בנו.

**ולע"דן** לפי שלא היה בזכותם אלא יען כי ראה ה' את לחץ ישראל וישמע אליו כו' לזה אמר ויתן ה' לישראל מושיע בלשון מתנת חינם. ולהיותו בנו של יהואחז אמר בו ויתן ה' לישראל מושיע ולא אמר ויקם להם מושיע כי לא קם רק תחת אביו היה כפוף:

**ו**

**אך** לא סרו כו' הר"דק ז"ל החטיא חסר א"לף החטי וכמוהו וה' חפץ דכאו החלי גם האשרה כי לא כרת אותה יהוא אלא הבעלים הוא שהשמיד עד כאן. והר"לבג ז"ל כונת הפסוק לומר ששמע ה' את אשר חלה פניו יהואחז. וישמע אליו ה' כי ראה כו' אבל

לא שמע מצד תשובה אך לא סרו מחטאת ירבעם כו' אם כן לא עשה אלא מצד כי ראה את לחץ ישראל כו' ולזה הקל מעליהם הלחץ באשר הוא שם והקים להם מושיע לאחר מכאן ליהואש כנזכר עד כאן. וכן מהרי"א ז"ל. והנראה לע"ד בכתוב זה אכתוב בסמוך בפסו' שאחר זה בסייעתא דשמייא:

**ז**

**כי** לא השאיר ליהואחז וכו' הר"דק ז"ל, אינו טעם לדבק אליו אלא למה שאמר למעלה כי לחץ אותם מלך ארם עד כאן. וכן הר"לבג ז"ל כי מפני הלחץ שלחץ את ישראל היו כלים בקלות כי לא השאיר לישראל עם כי אם חמשים כו' ולזה עם שלא שב בתשובה יהואחז שמע ה' תפלתו בעבור ברית אבות כמו שיזכור בסמוך. ומהרי"א ז"ל כי ראה ה' את לחץ ישראל וכדי שלא יתפארו כי בכוחם ובעוצם ידם נצחו הנה לא השאיר בישראל עם כי אם חמשים פרשים כו' ועכ"ז ויתן להם מושיע כי לה' הישועה לא בכח ולא בחיל. ולדברי מהרי"א ז"ל או' כי לא השאיר כו' חוזר לויתן ה' להם מושיע מאת ה' היתה ולא בכחם שהרי לא השאיר ליהואחז עם ע"כ.

**ולע"דן** אפשר שהוא מקושר עם הפסוק הזה של אך לא סרו שכל ישראל לא סרו ולז"א לא סרו בלשון רבים והם גרמו להחטיא את יהואחז וזהו שאמר בה הלך לשון יחיד על יהואחז ומאומרו בה בלשון יחיד מורה שהוא לא הלך כי אם אחרי העגלי' לבד שלא היתה אשמתם כל כך גדולה אמנם העם לא סרו מחטאות בית ירבעם מחטאות בלשון רבים שהחזיקו בכולם אמנם יהואחז לא הלך בכולם אלא בה הלך וגם האשרה עמדה בשמרון וזה גרם כי לא השאי' יהואחז עם כי אם חמשים פרשים כו' שהכל תלוי במלך הן לצדק ימלוך מלך. עוד אפשר שאמר לא סרו בלשון רבים על יהואחז ובנו יהואש הנזכר באו' ויתן ה' לישראל מושיע כו' שיהואש הוא המושיע כנז"ל ועל שניהם אמר לא סרו בלשון רבים אמנם אח"כ אמר בה הלך בלשון יחיד על יהואחז הנזכר בפי' בפסוק. ואמר כי אבדם כו' לפי שישראל נתברכו והיה זרעך כעפר הארץ ומה העפר דשין אותו ואח"כ הוא דש ומכלה את הכל שהכל שב אל העפר וכן כמה בחינות שאמרו חכמינו ז"ל במדרש לזה אמר כי אבדם מלך ארם וישימם כעפר בבחינת לדוש לבד לא בבחינותיו אשר לשבח שעליהם נתברכו והיה זרעך כעפר הארץ אלא כעפר לדוש:

**ח ט י**

**ויתר** דברי יהואחז כו' וישכב כו' בשנת שלשים כו' רש"י ז"ל מקרא זה מוכחש משני צדדין ולא מצאתי לו מתקן שהי"לל שלשים ותשע שהרי עמד אביו בשנת עשרים ושלש ומלך שבע עשרה נמצא שמת בשנת שלשים ותשע ליואש. ועוד הוא אומ' למטה בענין בשנת שתים ליואש בן יהואחז מלך ישראל מלך אמציה בן יואש מלך יהודה נמצא

שעמד יואש בן יהואחז בשנת ארבעי' של יואש שהיא שנה אחרונ' לו ובשנ' שניה ליוא' בן יהואחז מלך אמציה ואף אם תאמ' שמלך אמציה בשנת מות אביו וקרא הכתוב שנת שתים ליואש למדת שלא מלך יואש מלך ישראל עד שנת שלשים ותשע של יואש מלך יהודה וירבעם ישב על כסאו בנו היה ע"כ. והר"דק ז"ל תיקן זה שאמ' כי מלך יהואש בחיי אביו שני שנים וז"ש ויתן ה' לישראל מושיע והמושיע הוא יהואש ואחרי שחלה יהואחז את פני ה' ואמ' וישמ' אליו ה' מי ידע ששמע אליו ה' אם לא החלה התשועה בימיו אך לא על ידו אלא על ידי בנו ואולי על ידי נביא המליכו בחייו שאמ' לו כי ע"י בנו תהיה התשועה ובעבור שיראה תחילת הישועה המליכו בחייו ע"כ. והר"לבג ז"ל כבר קדם כי בהיות יואש מלך יהודה בראש שנת עשרים ושלש למלכו אז מלך יהואחז והוא מלך שבע עשרה שנה מקוטעים משני קצותיהם והם יתכן שיהיו בפחות משש עשרה ולזה יחוייב שנבין אומרו בשנת שלשים ושבע שנה אחרי עבור ליואש שלשי' ושבע שנה והיתה שנת שלשים ושמנה לו בלתי שלמה וזה יתכן שיהיו פחות משש עשרה שנה מעט וידמה שהתחלת שני מלכי בית יהוא היא זולת התחלת שני מלכי בית דוד ובזה האופן היתה השנה הראשונה ליהואחז קטועה וגם האחרונ' ובזה יתיישב זה המספר וכבר ביארנו במה שקדם שלפעמים ירצה בזה שאלה השנים עברו שלימות למלכותו ולפעמים ירצה שהוא בזאת השנה ע"כ. וכן מ"הריא ז"ל כתב כדהר"לבג ז"ל. וכדברי ה"רדק ז"ל:

**יב יג**

**ויתר** דברי יואש כו' וישכב יואש כו' רש"י ז"ל יש לתמוה למה נכתבו שני מקראות הללו שהרי עוד לפנינו מספר והולך בדברי יואש וחוזר וכותב ויתר דברי יהואש כו' וישכב יהואש כו' ואו' אני שלא נכתבו אלא להפסיק שלא לסמוך מיתת אלישע למקרא של ע"א לומר ויעש הרע כו' ואלישע חלה וכו' ע"כ והר"דק ז"ל ויתר דברי יואש למה הזכיר הנה סוף מלכות יואש והלא עתיד לזכור עדיין את אשר עשה וא"חכ ויתר דברי יואש אלא סמך תחילת מלכות בנו לתחילת מלכותו ואמר וירבעם ישב על כסאו להודיע כי בימיו המליכו כמו שמלך הוא בחיי אביו אולי הרגיש בבנים אחרים שהיו לו שיחלקו עליו לפיכך טרם מותו הושיבו על כסאו וז"ש ירבעם ישב על כסאו ולא אמר וימלוך ירבעם בנו תחתיו אלא כיון שאמר בלשון הזה נראה כי בנו ישב על כסאו לפני מותו. ובסדר עולם אומר ירבעם מלך בחיי אביו שנה שנאמר וירבעם ישב על כסאו ע"כ וכוונת דבריו שלכך הזכיר כאן וישכב יואש כו' כדי לכתו' וירבעם ישב על כסאו ולהורות שהיתה זאת הישיבה בחייו של יואש כתב למטה פעם שנית ויתר דברי יואש כו' וישכב יואש כדי

שנבין שכל הנז' קודם לא היה ששכב ממש אלא כי קרבו ימיו למות והוא הושיב ירבעם בנו על כסאו בחייו. ובזה נסתלקה השגת מהרי"א ז"ל שאזכור אותה ב"סד בסמוך. ומהרי"א למה זכר בזה המקו' סוף מלכות יואש והמלכת ירבעם בנו עם היות שכתב אחרי כן ענייניו ומלחמותיו כלם ולמה נשנו הדברים האלה ונכפלו. והר"לבג ז"ל לא התעורר אליה כלל. וה"רדק הרגיש בה הרגש חלוש ואמר שירבעם מלך בחיי אביו אולי שהרגיש בבניו שהיה מגמתם לחלוק עליו במלכות ולכך המליכו בחייו והיה זה שנה אחת ולכך אמר כאן וירבעם ישב על כסאו ולא אמ' וימלוך ירבעם כו' כמו שאמר למטה ובכל המלכים ושזה דעת סדר עולם. אבל זה אפי' שנודה שכן היה כמו שאמר אינו ממה שיתיר הקושיא לא בהגדת הדבר בזולת מקומו ולא בהכפל הדברי' ומה שיכולתי דבר בזה הענין הוא שכותב הספ' הזה ראה לזכור ענייני יואש וספוריו בקצרה אם מה שנלחם בארם בהסמכו על מה שאמ' למעל' בספורי אביו ויתן ה' לישראל מושיע ויצאו מתחת יד ארם וישבו בני יש' באהליה' כתמל שלשום שהיה יואש המושיע ואם מה שנלחם באמציה מלך יהודה ממה שאמר כאן בכלל ויתר דברי יואש וכל אשר עשה כו' ולכן חתם ספורו באו' וישכב יואש עם אבותיו וירבעם ישב על כסאו ר"ל אחרי מותו ויקבר בשמרון עם מלכי ישר' ולפי שנעתק מזה לספר מיתת הנביא אלישע ומה שעשה אם בשעת מותו ואם לאח' מותו הוצרך לזכור ספור יואש שהלך אל אלישע כשחלה את חליו אשר מת בו ושבכ' על פניו ויאמר אבי אבי רכב ישראל וכו' וספר ענין החצים וענין המת שחיה בגעתו בעצמות אלישע. וספר ענין יעודו בחצים והצלחת המלך במלחמות. ואחר שספר הפסוקים העניני' האלה המגיעים ליואש מלך יש' עם היות שספרם בבחינות אחרות מפאת אלישע הנביא ואמציה מלך יהודה הוצרך לעשות ענין אחר למלך יואש מלבד מה שעשה למעל, בעבור שנמשכו עוד הדברי' בו מהסבות אשר זכרתי זהו מה שנרא' אלי ע"כ וכבר זכרתי דברי הרד"ק וסדר עולם שהפסוקי' הראשונים דברו במה שאירע בחייו בשנה שמלך אביו והוא יושב על כסאו לבד כי לזה לא הזכיר בו וימלוך ירבעם כו' אמנ' בשני הפסוקי' האחרונים דבר אחר שכיבתו ממש ושמלך ירבעם בנו תחתיו ממש. **ולע"דן** אפשר לו' כי אחר זאת ע"י השפעת כח אלהי ע"י יואש באמצעו' ידי אלישע הנביא אשר סמך ידיו על ידיו וכמו שיבא מזה נמשך עזר להלחם עם מלך יהודה ונצחו ויפרוץ בחומת ירושלם וכו' ולקח אשר מזה נתחייבה לו קירוב מיתתו וכמו שאזכיר בסמוך בם"ד בפ' ולקח את כל הזהב ואת כל הכסף הנמצאים כו' ולזה הזכיר ענייננו שנית לפי שהוא מסובב מהלחמו עם מלך יהודה ולזה הזכיר באותו פ' בתוספת יהואש לפי שהיה עמו עזר מהשי"ת ולזה קראו כאן יואש ובסמוך יהואש וכאן כתיב

וגבורתו אשר נלחם אמנם בסמוך הוסיף על הנזכר כאן באו' וגבורתו ואשר נלחם כו' דמשמע שמלחמתו עם אמציהו תוספת וי"ו היא על מה שאמר כאן שכן מורה אומ' ואשר נלחם כו' ואולי נלחם עמו פעמים מלחמה קצת בפעם ראשונ' בינו ובין מלך יהודה ועליהם נאמר כאן וגבורתו אשר נלחם עם אמציה אמנם שם הוסיף לו' ואשר נלחם כי היתה מלחמה חזקה גדולה ושם נאמר אמציהו בתוספת וי"ו כי היה לאמציהו עזר אלהי ובו נצח לאדום:

**יד**

**ואלישע** חלה את חוליו כו' סנהדרין פ"א ואלישע חלה את חליו שנו רבותינו שלשה חלאים חלה אלישע אחד שגירה דובים בתינוקות ואחד שדחפו לגיחזי בשתי ידיו ואחד שמת בו שנא' ואלישע חלה את חליו אשר ימות בו. ועד אלישע לא הוה אניש דחליש ואתפח עד דאתא אלישע ובעא רחמי ע"כ. ודרשו חלה א' את חליו ב' אשר ימות בו ג' הרי שלשה חלאים רמוזים בפסוק וכן פרש"י ז"ל בגמר'.

**ולע"דן** דאו' חלה כו' את לרבות חולי שני חליו אשר ימות בו שלש'. ומתוך דברי המאמר נבין ב"מש אשר ימות בו שהכוונה שנודע לו כן לאלישע עצמו אשר ימות בו מאותו החולי ואפש' שההודעה הזאת היתה מצד כי החולי הראשון מצא לו סיבה ממה שגירה הדובי' בתינוקות והחולי השני סיבתו שדחה לגחזי בשתי ידים אמנם בזה השלישי שלא קדם לו סבה ידע כי אשר ימות בו הוא שבא עיתו קרב קיצו. וקשה דהכא קאמר שאלישע בעא רחמי ואיתפח מה שלא היה כן מקודם כי לא נתרפא אדם מעולם אבל אלישע נתרפא והתם גבי חזקיהו כמו שבא בילקוט בסימן רמ"ג אמרו חזקיהו חדש עמידת חולי אמר לפניו רבש"ע העמדת אותו עד יום מותו אינו עושה תשובה אבל מתוך שאד' חולה ועומד הוא עושה תשובה שלימה אמר לו הק"בה חייך דבר טוב דברת וממך הוא מתחיל ההי"ד מכתב לחזקיהו ע"כ אלמא משמ' דקודם לזה היו מתים כל החולים וגם התם גבי מלך ארם שאל האחיה מחולי זה אלמא כבר היו מתרפאים החולים שכבר נתרפא אלישע דא"לכ מה שייך לשאל האחיה מחולי זה ומי חיה מחולי זולתו עד שיחי' הוא.

**ונראה** שאלישע מה שנתרפא מהחולי לא לגמרי אלא שהאריך ימים רבים אבל עמידה לגמרי ברפואה שלימה לא היה זה אלא מחזקיהו וזהו ויחי מחוליו אמנם באלישע חלה החולי הראשון והיה קם על משענתו אבל אותו החולי בו. וזה יוכיח לשון הפסוק שאו' ואלישע חלה את חליו אשר ימות בו שאעפ"י שהם שלשה חלאים עשאם הכתוב כאילו הם חולי אחד דאי לאו יתורא דקרא דאשר חלה את חוליו לא למדנו אלא חולי אחד שמת בו והטעם דאמר בהאי לישנא הוא להודיע שהחולי שחלה לא נתרפא לגמרי לשיעקר

החולי ממנו שלא נעקר עד יום מותו עד שבא חזקיה ונתרפא לגמרי. ובזה מובן שדקדק מלך ארם האחיה מחולי זה כי לא שאל האתרפא מחולי זה שאין רפואה לחלוטין שהרי אלישע לא נתרפא לחלוטין מחליו אבל שאל אם ימות או אם יחיה שאפי' אם יחיה ישאר חלוש מחוליו מעט. והרד"ק ז"ל כמו המדרש הזה. והר"לבג ז"ל אבי אבי רכב ישראל כי הוא גבורת ישראל וכחם בו ינצחו מלחמותיהם בעצותיו שיתן להם בדבר ה' עד כאן וכן מהרי"א ז"ל שהיה אלישע רבו ואביו ומנהיגו שכל זה יובן משם אבי ושהוא היה חוזק ישראל בעצתו ובתפלתו מידי האויבי' וספר שהתפעל הנביא מבכית המלך ויאמר לו קח קשת כו' להחזיק בידו:

**טו טז יז יח יט**

**ויאמר** לו אלישע כו' ויאמר כו' ויאמר פתח כו' רש"י ז"ל פתח החלון קדמה מול ארץ ארם שהם במזרח כמו שנא' ארם מקדם. ירה ויור שדי ושדא. ויאמר חץ תשועה אלישע אמר החץ הזה יהיה סימן תשועה לישראל. באפק שם העיר. ויאמר להכות חמש או שש פעמים היה לך אז א"כ עשית הכית את ארם חמש או שש פעמים שהרי לסימן תשועה הרכבתי ידיך על הקשת ע"כ. והרד"ק ז"ל על ידיו על ידי המלך לחזק לבו להאמין בסימן החצים ויאמר פתח החלון כבר אמר לו טרם שירכיב ידיו על ידי המלך. או אמר פתח החלון לאחד מן העומדים שם. קדמה כדרש"י ז"ל שארם במזרח. והחץ הראשון הוא שירה דרך החלון אבל האחרים הכה בארץ ואמר אלישע בהכותו החץ שתהיה תשועה ממנו לישראל ובאיזה עם יפול החץ שתהיה תשועה ממנו לישראל בארם יפול החץ ז"ש חץ תשועה לה' וחץ תשועה בארם באפק עד כלה באפק היא משרי יהודה ואעפ"י שהיה ג"כ אפק בנחלת בני אשר זה היה לבני יהודה כמו שפירשנו למעלה בדבר אחאב והוא המקום שנלחמו בו ישראל עם מלך ארם והכו מארם מאה אלף רגלי ביום אחד ונאמר לאלישע בנבואה שראותו שהיתה אז התשועה תהיה עוד התשועה לישראל במלחמות ארם ואמר לו אלישע עד כלה כי כן נאמר לו בנבואה אם יורה המלך חצים פעמים רבות והיה סבור אלישע שלא יעמוד מלירות חצים עד שיאמר לו עמוד ומפני זה קצף עליו אלישע כאשר עמד להכות חמש אם עלה בלבך להכות חמש או ששה פעמים אז הכית את ארם עד כלה ע"כ. והר"לבג ז"ל קדמה כנז"ל לפי שארם מקדם ויאמר אלישע ירה כו' העיר אותו כי בכחו זה שקנה מידי אלישע ינצח במלחמת ארם וזה החץ שירה עתה הוא סימן לזה והנה בחר שתהיה המלחמ' באפק כי משם יתכן לו יותר לנצחם וכבר זכרנו שהשי"ת כשיעשה המופת יעשה באופן אשר בו יהיה בהם יותר מעט מהזרות. הך ארצה הנה היו שם חצים רבים וחשב הנביא שירה בכולן לארץ כיון שאמר לו קח

החצי' ומפני זה אמר לו שיכה את ארם באפק עד כלה אך יואש הכה שלש פעמי' ועמד מלהכות עוד וקצף עליו איש האלהים כי הוא מיעט הטובה שהיה נותן לו על ארם ע"כ. ומהריי"א ז"ל כדה"רדק ז"ל והקשה ז"ל שאם השי"ת ריחם על עמו בזכות אבותם וגזר שינצחו את ארם עד כלה א"כ איך תמנע נצוח זה בעבו' שלא הכה אלא שלש פעמים אם הגזרה אמת החריצות שקר. ותירץ כי התשועות שנעשו ליואש היו בזכות אלישע הנביא כי להיות עת מותו הלך אליו כדי שיתן לו עזר בענייניו ואלישע שאל מה"בה שיעשה לו החסד הזה לתת אליו התשועה הזאת ולכן היה שצוה שיור' החצי' לאותו צד של ארם כאילו היה זה התחלה מהמלחמה ושם הנביא ידו על ידי מלך ישראל בקשת להורות שהנביא עצמו היה הלוחם ואליו תהיה התשועה ולפי שהיתה תפילתו אל התשועה אשר תהיה כזה היה עניינה באותה פעולה שעשה מלך ישראל בלי הפסק והיה כולו פועל אחד ותשועה אחת ובה נשלמה התשועה שיעשה השי"ת לאלישע ולכן נתקצף הנביא על מיעוט החצים שירה ולא ראה שנית לומר שירה עוד חצים כי אז יצטרך לתפיל' אחרת ובקשה שנית ויהיה ככלב שב על קיאו וכן תמצא באשה אחת מנשי בני הנביאים שצוה לה הנביא ענין האסוך שמן מיד כשאמרה אין עוד כלי נפסק השמן לפי שהיה הנס המבוקש בפעם אחת ובהפסק היציקה נפסק הנס הנה נתבאר מזה היות צורך החצי' תחילת מלחמה ע"כ. וכבר רמז לדברי מהריי"א ז"ל הר"לבג ז"ל באומ' כי בכחו זה שיקנה מידי אלישע ינצח במלחמת ארם. וכדבריהם מורה הפסוק באומ' הרכב ידך על הקשת וירכב ידו וישם אלישע ידיו על ידי המלך כאילו משפיע מידיו כח ועזר אלהי אל ידי המלך וכמו שנתן כח במשענתו ואפי' ביד גחזי להחיות את המת אלא שהאשה לא רצתה אלא באלישע או שגיחזי פשע במשענת והחיה בו את הכלב כנז"ל ונסתלקה ממנו סגולת התחיה. **ולע"דן** לדקדק מה טעם הרכבה זו מידי אלישע על ידי המלך ומה טעם כפל חץ התשועה להי' וחץ תשועה בארם כאילו הם שני ענייניים ואינם אלא ענין אחד וא"כ הי"לל חץ תשועה להי' בארם. ומה טעם ירה חץ אחד דרך החלון וא"חכ אמר לו קח החצים ויקח ויאמר הך ארצה ולמה קצף עליו הנביא. **ונראה** במה שכבר זכרתי בכלי חמדה בענין והיה כאשר ירים משה את ידו וגבר ישראל וכאש' יניח ידו וגבר עמלק שהקשו חז"ל וכי ידיו של משה עושות מלחמ' או שוברות מלחמה ותירצו במשנה שכשישראל מסתכלין כלפי מעלה מנצחין ואם לאו היו נופלין. ומתוך ס"ה אבין תירוץ בזה דודאי ידיו של משה עושות מלחמה הם כי כאשר ירים משה ידו היה מכה בשר של מעלן לעמלק ובפקוד הי' על צבא המרום ע"י משה אז וגבר ישראל למטה על העמלקי' כי סר צילן מעליהם אמנם כאשר יניח ידו וגבר עמלק. ואפשר להסכים זה עם מ"ש חז"ל

במשנה שכל זמן שישראל מסתכלין כלפי מעלה היו מנצחין ע"י היות עיניהם למרום כי ה' איש מלחמה בשר של מעלן והוא ית' מארי נצחן. ובהצעה זאת אבין עתה אלה הפסוקים וזה כי אלישע קודם מותו רצה להכניע שרו של ארם אשר בשמים ממעל ע"ד מ"ש חז"ל בפי' ראה נתתי לפניך את הארץ שכפתו הב"ה לשר של ארץ ישר' לפני יש' וזהו ראה נתתי לפניך את הארץ על שר של מעלן בימי משה נכנע וע"י כך הוא שהועילה ראית משה ע"ה את הארץ לשתהא נוחה ליכבש ע"י ראיתו שבה מכניע השר של מעלן ומזה ימשך שתהא נוחה ליכבש. ולזה כאשר בכה מלך ישראל על פניו שערי דמעה לא ננעלו והאמין בה' ובנבואת אלישע לשהוא אבי אבי רכב יש' ופרשיו וע"י הנצחון וההאמנה הזאת חשבה לו לצדקה עד שאמ' לו אלישע קח קשת וחצי' כו' ויאמר למלך יש' הרכב ידך על הקשת וירכב ידו וישם אלישע ידיו ע"י המלך. והתכלית בזה שאלישע רצה לעשות מעין משה ע"ה שכאש' ירים משה ידו להלחם בשר של מעלן וגבר יש' בהלחמם למטה בעמלקי' וזהו ששם אלישע ידיו על ידי המלך כי רצו להלחם יחדיו עם שר של מעלן ולהכניעו בחיי אלישע ולהסגירו ביד מלך ישר' וז"ש ויאמר פתח החלון קדמה ויפתח ויאמ' אלישע ירה ויור ויאמר חץ תשועה לה' דהיינו שיורה ה' ית' חץ בשר של מעלן ע"ד לאור חציך לנוגה ברק חניתיך וזוהי חץ תשועה לה' וע"י הכנעת השר ימשך בתחתוני' וחץ תשועה בארם והכית את ארם באפק עד כלה. כי החץ לתשועה לה' היא למעלה בשרו של ארם וזו תעשה ע"י אלישע וא"חכ וחץ תשועה בארם למטה והכית את ארם באפק בארץ עד כלה וזה הפועל של יריית החץ לא נעשה כן אלא חץ אחת בדרך החלון כי זאת ההכאה למעלה היא ופעם אחת בחץ תשועה לה' תספיק ולא ישנה לו ולזה הוצרכ' פתיחת החלון כנגד ארם לראות השמי' אשר שם למעלה היא הכאת חץ זאת לפקוד ה' על צבא המרום במרו' כאמור ולכך היו ע"י אלישע מצטרפי' אל ידי המלך אמנם אח"כ כשבא לפקוד על מלך ארם באדמה למטה ואמר לו שנית ויאמ' קח החצים ויקח ויאמר למלך ישראל הך ארצה ר"ל ההכא' הראשונ' מיריית החץ היתה הוראתה למעלה בשר של מעלן ולכך היתה בהצטרפות ידי אלישע וחץ אחד. אמנם עתה קח לך החצי' הך ארצה אתה לבדך והתכלית בהוראת החצים האלה להכות בתחתונים היא ולזה הך ארצה ויך שלש פעמים ויעמוד כי חשב בתלתא הויא חזקה ולזה קצף עליו איש האלהים ויאמר להכות חמש ר"ל אלו כוונת והיית מכין עצמך להכות חמש או שש פעמים השעה הזאת היתה עת רצון שכבר ירית החץ אחת למעלה על ידי ובהכנה כל דהו להכות חמש או שש פעמי' אז הכית את ארם עד כלה אז דייק' כי הית' אז עת שערי רצון פתוחות וכל מה שהיית עושה היה עולה בידך אמנ' ועתה בעת הזאת אין

עוד תועלת אלא שלש פעמים תכה את ארם וז"ש ועתה כו' ואמר אז הכית את ארם עד כלה והוא דקדוק נכון מלשון אז ללשון ועתה. ומובן אומרו להכות דהיינו ההכנה להכין עצמך להכות חמש או שש וי"ת להכות חמש הוה חזי לך לממחי חמש או שית זמנין. ותקן הלמ"ד. ועל דרך הסוד סוד חמש הוא במלכות ה"א אחרונה שבשם שאלו הכה חמש היה הסוד במלכות שמים חרב נוקמת נקם ברית ואם היה מכה שש היה הסוד בוי"ו מהשם וע"י זה את' הכית את ארם עד כלה כי חץ תשועה להי' חץ תשועה בארם. ומובן לשון ויאמר להכות בל"מד שהכוונה שאין אתה המכה אלא על ידי הכנתך היית סיבה לעשות ולהמשיך עליהם מכות חמש או שש:

כ

**וימת** אלישע סדר עולם וימת אלישע ויקברוהו היא שנת עשר ליהואש מכאן אתה מחשב כמה שנים פרנס אלישע את ישראל ממ' ליהושפט ועד עכשיו הרי יותר מס' שנים ע"כ. ורש"י יבואו בארץ היו רגילים לבוא ולשלול בארץ. בא שנה במיעל שתא בתשובת השנה בעוד הארץ מליאה דשאי' ויש מאכל לבהמתם דרך חילות לצאת ע"כ. והר"דק הביא סדר עולם הנז' ואמר ולא ידעתי מאין לו כי בשנה העשירי' ליואש מת אבל נראה כי בתחילת מלכותו מת כי אז התחילה התשועה שהרי מעת שחלה יהואחז אביו את פני ה' שמע ה' תפלתו וגדודי מואב כיון שמת אלישע התחיל הפורענות לבא התחילו גדודי מואב לבא שעל ידו נושעו ישראל מיד מואב ועשו ישראל בהם רעה גדולה כמו שכתוב למעלה ומשמת הוא התחילו לבא בארץ. בא שנה כתרגום במיעל שתא ואפשר שתהא הא"לף במקום ה"א הנקבה כמו בהשנה כלו' באותה השנה עצמה שמת אלישע באו גדודי מואב וכמוהו על כן גבהא קומתו באלף במקום ה"א וכן בה ברוב גלוליו ב"הא במקום א"לף ע"כ. וכן הר"לבג ז"ל בא שנה א"לף במקום ה"א ואפשר בזה שבא אלישע אל קבר זה שנה ועכ"ז נעשה זה המופת לכבוד אלישע שלא יקבר רשע אצל צדיק והנה זכר שתכף שקברו אלישע התחילו גדודי מואב לבא בארץ להצר לישר' כי בימי אלישע נושעו כמו שקדם ע"כ והבנת דבריו ז"ל כי תכף לוימת אלישע ויקברוהו וגדודי ארם באו גדודי ארם ומ"ש בא שנה מקושר עם הפ' הבא אחריו ויהי הם קוברים שכבר בא אלישע אל הקבר שנה אחת ועכ"ז ויהי הם קוברים איש ולכבוד אלישע שלא יקבר רשע אצלו ואפי' לאחר שנה עכ"ז חיה בגעתו בעצמותיו. **ולע"דן** עפ"י הנז"ל לה"רדק והרל"בג שבימי אלישע הוא היה רכב ישראל ופרשיו ולא היו באים גדודים כי בזמן שהצדיק הוא בעולם הוא הודו והדרו ומגן וצדיק יסוד עולם ולא זו בלבד כי אם אפי' בעודו מת קודם קבורה מגין הוא ולזה אמ' וימת אלישע ויקברוהו ואז אחרי הקבורה וגדודי מואב

יבואו ואף גם זאת לא אמר וגדודי מואב באו אלא יבואו שכיון שנפטר הצדיק ניתן רשות למשחית לבא והוא דקדוק נכון באו' יבואו בלשון עתיד ואפשר לומ' עוד שגם כל שנתו יגין כי הנשמה עולה ויורדת וז"ש וגדודי מואב יבואו אימתי בא שנה ר"ל כשתבא השנה למיתת אלישע שאז הנשמה עולה ואינה יורדת אז יבואו גדודי (ארם) [מואב] שניתן להם רשות לשאז יבואו:

**כא**

**ויהי** הם קוברים כו' חז"ל פרק שחיטת חולין ויגע האיש בעצמות אלישע ויחי אמר ר' חמא בר חנינא גדולים צדיקי' במיתתם יותר מבחייה' ע"כ שהרי בחייו וישם פיו על פיו ועיניו על עיניו כדי להחיו' המת ועתה במותו בנגיעה לבד ויחי. ומדקדקים ג"כ אומ' על רגליו שהכוונ' שקם על רגליו מהר בתחיה שלימה לא כבן השונמית שחי מעט מעט עד שהוצרכה אמו להשיאו וא"כ ר' חנינא אזיל בשיטת מ"ד צדיק היה ולקיים נבואת פי שנים קם ואפשר עוד דגדולים צדיקי' במיתתן היינו משום דרשע היה וה"בה לכבוד הצדיק שנגע בעצמותיו לבד מיד פקד עליו והחיה אותו כדי שלא יעמוד אצלו. ובמסכת סנהדרין והנה ראו את הגדוד במתניתין מי שנתחייב מיתה בבית דין לא היו קוברין אותו בקבורת אבותיו אלא שתי קברות היו מתוקנין בבית דין אחד לנסקלים ולנשרפים ואחד לנהרגין ולנחנקין (ובכסא) [ובגמרא] לא היו קוברין אותו וכל כך למה לפי שאין קוברין רשע אצל צדיק. דא"ר אחא בר חנינא מנין שאין קובדין רשע אצל צדיק שנאמר ויהי הם קוברין איש והנה ראו את הגדוד וישליכו את האיש בקבר אלישע אמ' (להם) [ליה] אביי ודילמא לקיומי ויהי גא פי שנים ברוחך אמרו לו היינו דתניא על רגליו עמד ולביתו לא הלך אלא ויהי נא פי שנים ברוחך אלי היכי משכחת לה א"ר יוחנן שרפא את צרעת נעמן שהיא שקולה כמת דכתיב אל נא תהי כמת ע"כ. **ולע"דן** שממה ששנו מי שנתחייב מיתה ב"בד אין קוברין אותו בקברות אבותיו מובן דכיון שהוא רשע עד שהדגוהו ב"ד אין ראוי לקבור אותו אצל אבותיו הטובים ממנו והוא הטעם שאין קוברין יחדיו כל חייבי הארבע מיתות ב"ד אלא שתי קברות אחד לנסקלים ולנשרפים שהם קרובין וא' לנהרגים ולנחנקי' לפי שאין קוברין רשע אצל צדיק שלזה דקדקו כ"כ אפי' ברשעים המתחלפים ברשעתם שלא לקברם זה אצל זה וזהו שאמר המאמר וכל כך למה ר"ל כ"כ שאפי' בין שני רשעי' הקפידו שלא לקברם זה אצל זה. וקאי אמאי דתנן במתניתין שתי בתי קברות היו מתוקנין לבית דין אחת לנהרגין ולנחנקים ואחת לנסקלין ולנשרפים כו' ומסיק בגמרא וכשם שאין קוברים רשע אצל צדיק כך אין קוברין רשע חמור אצל רשע קל. וליתקון ארבע קברות שני קברות גמרה גמירי לה עד כאן

ולמסקנא דקאמר שרפא צרעת נעמן שהיא שקולה כמת שבזה נתקיים ויהי נא פי שני' ברוחך אלי ניחא קושיית אביי שהקשה ודילמא לקיומי ויהי נא פי שנים ברוחך אלי ותירץ היינו דתניא על רגליו עמד וכו' דהשתא דאתא להכי לד"ר יוחנן שרפואת נעמן כתחית מת דמיא דהשתא אפי' נאמר שחיה לגמרי והלך לביתו לא קשיא מידי ודילמא לקיומי ויהי נא פי שנים ברוחך אלי שהרי כיון שהיה שרפא את נעמן נתקיים ויהי נא פי שנים ברוחך אלי ולא הוצרך להחיות זה שנגע בעצמותיו אלא משום דאין קוברין רשע אצל צדיק. ואל זה כיון בעל הגמ' בלשונו שאמ' אלא ויהי נא פי שנים ברוחך אלי היכי משכחת לה כו' דלשון אלא מורה דהכי קאמר הא תינח קושיא זו שתירצתם בתירוץ היינו דתניא על רגליו עמד כו' אלא ויהי נא פי שנים ברוחך אלי קשיא דהיכי משכחת לה מאי אית לך למימר א"ר יוחנן שרפא צרעת נעמן כו' ובזה יתורץ ג"כ קושית ודילמא לקיומי ולפי זה אין הכרעה מהענין להכריע בזה המת שעמד בנגעו בעצמות אלישע אם החיה לגמרי או אם הלך לביתו דהא אפי' נאמר שהלך לביתו נוכל לומר דמשום אין קוברין רשע אצל צדיק חיה וכיון דפלג פלג והוליכוהו לביתו. אך מהלשון דקאמר ויחי ויקם על רגליו מורה דעל רגליו עמד לבד אבל לביתו לא הלך אם כן לא נעשה זה אלא משום אין קוברין רשע אצל צדיק שלא ישכבו יחדיו הטמא והטהור. ומהריי"א ז"ל כתב בזה איך יעשו הנביאים נסים אחרי מותם אחרי שפועל הנס הוא ע"י הדבקות אלהי ובמותו נפסק אם כן איך יעשו הנסים והדבר הזה נראה בלתי הכרחי כי מה יתן ומה יוסיף בענין הגוף אם יהיה רשע קבור אצלו. ותירץ כי העושה הנפלאות הוא השי"ת אבל יעשה אותם באמצעות תפלו' הנביא ותחנוניה' או לכבודן כענין על דבר שרי אשת אברם וזהו כל זכות אבות שאנו מזכירים לומר שהקב"ה יעשה למען כבודם שלא יתחלל באומ' ראו בני פלוני. ומזה הטעם הכה את מלך אשור לכבוד חזקיה המלך וע"ד זה יהיה אפי' אחרי מותם שיחוס השי"ת על דבר כבוד' לשלא יקבר רשע אצלם כי לא יאות הגוף של נביא שהיה משכן לשכינ' מצד קדושתו ופרישותו שיתחבר אליו גוף האיש הבליעל שהיה מעון לטומאה ולעונות וכמו שנבדלה מחיצתו בעולם הנפשות כן ראוי שיובדל גופו מקבור' הרשע ומפני זה עשה השי"ת הנס לכבוד אלישע שלא יתערבו עצמותיו עם עצמות האיש ההוא ע"כ. ודבריו נכונים אבל עוד לחז"ל מילין שאפי' אחרי הפרד הנפש מהגוף ישאר חלק מהנפש על גוף המת ואפי' על עצמותיו שומר אותו והוא השומע בבוא אדם להשתטח על קברות הצדיקי' ולזה נקראו הקברות נפשות על שם השארות אותו חלק הנפשיי אשר שם כנזכ' והנפש מודיע לרוח שבג"ע והרוח לנשמה שבעולם העליון. ונשמה להב"ה מודיעים צער הבאי' להשתטח שם ונענים. ומלבד זה

התור' שאדם לומד הוא עומד על גופו בקברו כדכתי' בשכבך תשמור עליך ודרשו חז"ל בקבר והקיצו' בתחית המתי' היא תשיחך והוא מ"ש לא יעזוב את חסידיו לעול' נשמרו לעולם ואפי' אחר המות. ואם כן לכבוד התורה שהיא שמותיו של הב"ה העומדת בקבר לשמור גם נפש הצדיק כאמו' לכך ראוי שיעשו הנסים האלה אפי' אחר המות שגם הוא דבוק אלהי עם היותו מתחלף אל הדיבוק אשר בחיים. ועוד לחז"ל בזה שיטה אחרת שהיה צדיק דאמ' ר' עזריה תדע לך כח הצדקה משלום בן תקוה שהיה מגדולי הדור והיה עושה צדקות בכל יום ומה היה עושה היה ממלא חמת מים והיה יושב על פתח העיר וכל אדם שהיה בא מן הדרך היה משקה אותו ומשיב את נפשו ובזכות זה שרתה עליו שכינה שנ' וילך חלקיה הכהן (ואליקים) [ואחיקם] אל חולדה הנביאה אשת שלום בן תקוה ולמפרע קרא שמו סחרה על שם כי טוב סחרה מסחר כסף וכשמת בעלה חסרה אותה צדקת את בעלה ויצאו כל ישראל לגמול חסד עם שלום בן תקוה וראו החיל שבא עליהם וישליכו את האיש בקבר אלישע וחיה ואחר כך הוליד את חנמאל שנא' הנה חנמאל בן שלום ע"כ. ולשיטה זו קשה אומ' ויעמוד על רגליו דמשמע שלא היתה תחיה גמורה אלא לעמוד על רגליו משום אין קוברין רשע אצל צדיק. ונראה דאדרבה הכי קאמ' ויחי בנקל ותכף עמד על רגליו לכחו הראשון לא כבן הצרפית שהוצרכה אמו לישא אותו אלא זה ויעמוד על רגליו. וה"רדק ז"ל וישליכו את האיש מרוב חפזם מפחד הגדוד השליכוהו בקבר אלישע כלומר במערת אלישע שנקבר בה ולא היה להם זמן אלא לפתוח פי המערה ולהשליכו בתוכה והיה להם זה נקל מלחפור קבר לאיש ופי' ויהי הם קוברים איש רוצים לקברו מתעסקים בקבורתו וכיון שפתחו פי המערה השליכו שם ונתגלגל האיש עד שנגע בעצמות אלישע וזהו וילך ויגע האיש בעצמות אלישע ויחי ויקם על רגליו מחז"ל שחיה והוליד בנים והטעם שחיה לקיי' ברכת אליהו שנתן לו פי שנים ברוחו ואליהו החיה מת אחד והוא שנים אחד בחייו בן השונמית ואחד במותו זה האיש שהו' שלום בן תקוה ויש שאמרו רשע היה ומשום אין קוברין רשע אצל צדיק חיה כי נבואת פי שנים נתקיימ' ברפואת נעמן שחשוב כמת כנז"ל. והר"לבג ז"ל הביא כדחז"ל שמשום אין קוברין צדיק אצל רשע קם על רגליו לבד אבל לא תחיה לגמרי ולשיטת האומרים שחיה לגמרי אמר ויעמוד על רגליו שחיה תחיה שלימ' ובמהירות עד שכבר קם על רגליו כרגע יותר מהרה מבן השונמית שחיה מעט מעט עד כאן. וכבר זכרתי שיטת מהריי"א ז"ל שפי' שיטת מ"ד רשע היה ומשום אין קוברין רשע אצל צדיק כנז"ל. **ולע"דן** דלמ"ד צדיק היה שלום בן תקוה כנז"ל מדוקדק לשון הפסוק במ"ש ויהי הם קוברים איש הם מי הם אלו ישר' שבאו כולם לגמול חסד עם שלום בן תקוה דלא

הי"לל אלא ויהי קוברים איש כו' המורה על מתי מספר הקוברים אבל אומ' הם מורה על כלל ישראל ובאומרו איש ולא אמר קוברים מת הורה על היותו איש שלם וכן את האיש לשון איש חשו' ול"מד רשע היה לא דייקי. ואחר ימי' שכתבתי זה מצאתי במס' סנהדרין שכתב רש"י ז"ל בפ' נגמר הדין שזה האיש היה נביא השקר הזקן אשר החזיר את עדו לאכול לחם אצלו כשנבא על מזבח (מזבח) בימי ירבעם ונגע בעצמות אלישע וקם על רגליו שאין קוברין רשע אצל צדיק ע"כ. ולפי זה יתיישב אומ' ויהי הם קוברים לפי שהיה נביא שכבר שרתה עליו נבואה אחת של אמת על מיתת עדו הנביא כנזכר והיתה פתו מצויה מאד מאשר השתדל להאכיל לעדו בביתו וגדולה לגימה שהרי האריך כמה שנים עד אחרי מות אלישע מימי ירבעם ולזה כתיב ויהי הם קוברים שכל אנשי המקום היו שם. או אמר הם קוברים על בניו הנזכרי' למעלה בספר שופטים הא' אשר צום לקברו אצל עצמות עדו ולא רצה השי"ת וגלגל שהשליכוהו אל קבר אלישע וקם על רגליו ונמצא קרח מקבר אלישע ומקבר עדו הנביא. אך יקשה ע"ז ממ"ש איש ומאומ' בעצמות אלישע מורה על הפירוש שזכרתי באומרו בא שנה שכבר מלאה שנה למיתת אלישע ולהכי אמר בו לשון עצמות שאלו היה זמן מועט שנקבר היה לו לומר באלישע:

**כב כג כה**

**וחזאל** מלך ארם לחץ וכו' מדהר"לבג ז"ל לחץ את ישראל כל ימי יהואחז וידמה שבמות יהואחז תכף ומיד ויחן ה' אותם כו' שבהבטל הסיבה יהואחז יבטל המסובב כי מיד כשמת כל הערים אשר לקחו מישראל במלחמה חזר יהואש וכבשם בשלשה פעמי' שהכהו יואש וישב את ערי ישראל והיה זה גם כן בראשית מלכותו ע"כ תורף דבריו ז"ל. **ולע"דן** אומ' ויחן ה' אותם וירחמם כו' למען בריתו שעם האבות ואם היה לוחץ אותם מהו החן ורחמים לז"א ולא אבה השחיתם שמעשיהם היו מחייבים השחתה והק"בה ברחמיו אמר די לצרותיהם בלחץ ולא השחתה והיו מעשיהם הרעים מחייבי' להשליכם מעל פניו להגלות' והשליכ' אל ארץ אחרת כיום הזה ועכ"ז בזכור ברית אבות לא השליכם מעל פניו עד עתה כאילו היו מחוייבים מזמן רב. ונתקיימה נבואת אלישע ע"ה שלש פעמים תכה את ארם וישב וכל זה נמשך אל מה שהקדים ויחן ה' אותם וירחמם ויפן אליהם כי מהענין הראשון ויחן ה' אותם הוא נמשך ולא אבה ה' השחית' כי מצאו חן בעיניו ומענין השני של וירחמם נמשך מהרחמים שלא השליכם מעל פניו בגלות ומ"מש ענין שלישי ויפן אליהם למען בריתו החזיר להם הערים והכהו יהואש שלש פעמים וישב את ערי ישראל אשר ניתנו בברית לאבות יחדיו כי לך ולזרעך אתננה כו':

**יד**

**א ב**

**בשנת** שתים ליואש בן יהואחז וכו' סדר עולם בשנת שתים ליהואש בן יהואחז מלך ישראל מלך אמציה בן יואש (בן) [מלך] יהודה בן עשרים וחמש שנה היה במלכו ועשרים [ותשע] שנה מלך בירושלים בשנת י"ב לאמציה אז הכה את אדום בגיא המלח עשרת אלפים ואת אמציה מלך יהודה בן יהואש בן אחזיהו תפש יהואש מלך ישראל בבית שמש וחזר לשומרון בו בפרק מת יואש ויחי אמציה בן יואש מלך יהוד' אחרי מות יואש חמש עשרה שנה ומעת אשר סר אמציה מאחרי ה' ויקשרו עליו קשר עד כאן. והרד"ק ז"ל בשנת שתים ליואש בן יהואחז כיצד בשנת תשעה ושלשים ליואש מלך יהודה מת אחזיהו ומלך יואש בנו ואעפ"י שמלך בחיי אביו כמו שפירשנו אחר מיתת אביו מונה לו עתה המלוכה הנה תשעה ושלשים ושנת הארבעים שמת יואש מלך יהודה ומלך אמציה בנו באותה שנה הנה בשנת שתים ליואש מלך ישראל מלך אמציהו עד כאן:

**ג**

**ויעש** הישר בעיני ה' כו' מהריי"א ככל אשר עשה יואש בזמן אשר הורהו יהוידע. **ולע"דן** נראה לדקדק שכיון שיהואש אחרי פטירת יהוידע יצא משורת היושר כנז"ל וכיון שכן הוא אין ראוי לתלות אמציהו באביו ולומר ככל אשר עשה יואש אביו. ומהו תיבת עשה בסוף הפסוק דמיותרת כי די באומ' ויעש הישר ככל אשר עשה יואש אביו. ונראה שהמעשים טובים יקראו מעשה לפי האמת. אמנם המעשה הרע יקרא מעשה במקרה ולפי האמת כאפס ותוהו נחשב ולזה אמר ככל אשר עשה יואש אביו בענייני יושר וכושר הוא ההדמות בדבר שיקרא עשייה וזה גילה בסוף הפסוק באומ' ככל אשר עשה יואש אביו עשה רוצה לומר בדבר שנוכל לומר בו עשה כלומר שיקרא מעשה נמצאו השתי קושיות מתרצות זו את זו. אחר שכתבתי זה מצאתי בסמוך בדרש"י ז"ל גבי ויקר' שמה יקתאל שגם הוא השתחוה לאלהי בני שעיר שכן בדברי הימי'. וכן הר"לבג ז"ל א"כ ככל אשר עשה אביו מהטוב והרע כן עשה גם אמציהו ולזה נפל ביד מלך ישראל בחטאו ובזה מובן היות ההדמות בכל הפרטים וז"ש ככל אשר כו' וזהו יתור לשון עשה לכלול הטוב והרע ולפי זה מ"ש רק לא כדוד אביו רוצה לומר אפי' בזמן כשרותו לא היה כדוד אביו כ"ש כשפירש מהדרך הישרה:

**ה**

**ויהי** כאשר חזקה וכו' אעפ"י שכוונת המכים לטובה היתה כנז"ל לפי שראוהו יוצא משורת היושר שראוהו שנטה אחרי ע"א וכ"ז לפי שהרגו המלך ומרד במלכות מחייב

מיתה וזהו לשון המכים את המלך אביו ולא אמר המכים את אביו את המלך ר"ל לפי שהיה מלך:

**ו**

**ואת** בני המכים כו' הרד"ק ז"ל כי משמעות הכתוב כן הוא כמו שאמר איש בחטאו יומת אלא שרבותינו ז"ל קבלו כי בכלל לאו זה עדות הקרובים כמו שתרגם אנקלוס על פום בנין ועל פום אבוהון אבל עיקר האזהרה שלא יומתו האבות בעון הבני' ולא הבני' בעון האבות כמו שהביא הנה וראיה מהפסוק ימות כתיב וקרי יומת והענין אחד עד כאן. וכן הר"לבג ז"ל. וכן מהרי"א ז"ל.

**ולע"דן** שדבריהם אלה כוון הנביא באומ' ככתוב בספר תורת משה אשר צוה ה' לאמ' לא יומתו כו' והכוונה שהוקשה לו לכותב זה הענין והלא הכתוב בא לדרשת חז"ל שלא יומתו בעדות הקרובים והיא ההבנה האמיתית ולז"א ככתוב בספר תורת משה רוצה לומר הוא אמציהו למד הדברים ככתבן ככתוב בספר כו' והטעם הוא כי ממה שראה אמציהו אשר צוה ה' לאמר רוצה לומר ממה שצוה ה' לאמר בזה הנוסח לאמר לא יומתו אבות על בנים ולא הוזכר עדות ומסיק קרא הטעם של איש בחטאו יומת וכו' זה מכריע שדברים ככתבן גם כן והדרשה תדרש וזה וזה אמת וזהו דקדוק אומ' ככתוב כו' אשר צוה ה' לאמר וכו':

**ז**

**הוא** הכה את אדום כו' הר"דק ז"ל בגיא המלח כתוב וקרי בגיא מלח והענין אחד עשרת אלפים זכר המוכים ולא זכר השאר שאומר בדברי הימים עוד עשרת אלפים שבו חיים ויביאום לראש הסלע וכלם הבקעו ותפש את הסלע במלחמה תרגם יונתן וכבש ית כרכא בקרבא המצודה היתה בסלע יקתאל אחר שלקח המצודה שנה את שמה יקתאל על ענין ידוע אצלם ע"כ. ורש"י ז"ל יקתאל שהיתה לו לקהוי שנים מהכות את אדום ויבא את אלוהי שעיר וישתחוה להם והוכיחו הנביא ואמר לו ידעתי כי יעץ אלהיך להשחיתך ומה היא העצה שיעצו להתגרות עם מלך ישראל.

**ולע"דן** לדקדק או' לשון הוא הכה דהי"לל ויכה את אדום בני מלח מהו הוא אבל הכוונה בקשר שלשה פסוקים אלו יחדיו כי מאשר זכר בפסוק הקודם ואת בני המכים לא המית ככתוב כו' שקיים דברי התור' נמשך לו מזה שבזכות זה הוא הכה את אדום רוצה לומר הוא הנז' בזכות זה הכה את אדום כו' וכשחטא בעבודת אלילי' הרמוזה יקתאל שהיה לו קהות שנים מהכות את אדום ששלח אחרי אלהי שעיר כנזכר בדרש"י ז"ל מדברי הימים זה היה לו סיבה שנתגרה במלך ישראל ז"ש אז שלח אמציה אז שחטא נבערה עצתו ושלח אמציהו כו' ובזה אבין מה שלא הזכיר אלא העשרת אלפים שהכה לבד והיה לו

להזכי' העשרת אלפים אשר שבה והם חיים כנזכר ב"דה. ונראה כי לא הזכיר אלא אותם שהכה שנמשך לו מזכות הנז' שהכה את האבות לנקו' נקמת דם אביו מעבדיו המכי' אותו ולא חטא בהכות בניו שאז היתה מצוה הבאה בעבירה נקמת אביו גם מהבנים הבלתי חייבים ולא ראה להזכיר אותם ששבה חיים כי לא היה מצוה מכוונת להם גם אפש' במה שהזכיר רש"י שעבד את אלילי שעיר הוא אדום קרוב הדבר ששלח אותם בני חורין לכבוד אליל שעיר ולכך לא הזכירם הנביא כאן אמנם בד"ה ספר מה שאירע בימים ההם כי כן סגולת הספר ולא העלים דבר אבל כאן כיסה קלונו לפי שהיה ישר בתחילתו והוא טעם נכון:

**ח**

**אז** שלח אמציה כו' רש"י ז"ל נתראה פנים למלחמה עד כאן וכת"י אפין בחרבא. וכן הר"לבג ז"ל. וכן הר"דק ז"ל לכה נתראה פנים פי' למלחמה. והענין שרצה להלחם עמו אומ' בדברי הימים כי בלכת אמציהו להלחם באדום שכר מישראל מאה אלף גבור והניחם במצות הנביא ואמר להם שילכו למקומם וחרה אפם ופשטו בערי יהודה והכו מהם שלשת אלפים ובזו ביזה רבה ומפני זה רצה להלחם אמציה עם מלך ישראל ע"כ וכן מהרי"א ז"ל. **ולע"דן** טעם הזכירו כל היחוס הזה לומר כי היה לו לחוש אל דבר ה' אשר נתן לו המלכות ליהוא ויעד לו לאמר בני רביעים ישבו לך כו' וז"ש אז שלח אמציהו מלאכים אל יהואש בן יהואחז בן יהוא מלך ישראל ובכלל זה רמז כי היה יהואש שלישי למלכות והוחזקה בידו דבתלתא זמני הויא חזקה והוא היה לו זדון הלב עם מלך ישראל דמהי' יצא הדבר כנז"ל בדרש"י ז"ל שאמר לו הנביא ידעתי כי יעץ כו' שעבד אליל שעיר כדפירש בפ' הקודם ובזה מובן שלא גילה כאן (הסדר) [הסבה] הטבעית אשר למלחמה הזאת והיא הנז' בדברי הרד"ק ז"ל משלוח המאה אלף איש אשר (שבה) [שכר] מישראל אבל הזכיר ברמז באומרו אז שלח אמציה לרמוז אל הסיבה העיקרית האל יתב' ממה שקרא את שמה יקתאל שהיה לו קהוי לע"א שעיר כנז' בדרש"י וכדפרשית באו' אז שלח אמציה ר"ל זה העון גרם לו שאז שלה אמציה כו' שסכל ה' עצתו כדי להפילו ולהפר' ממנו על שנטה אחרי אלילי שעיר ואדום כי תכלית הכותב ספר מלכים זה הוא כי בנטות המלך מאחרי ה' נפול יפול:

**ט**

**וישלח** יהואש כו' בראשית רבה החוח אשר בלבנון זה חמור שלח אל הארז זה יעקב תנה את בתך לבני שכם בני חשקה נפשו בבתכם ותעבור חית השדה אשר בלבנון זה שמעון ולוי ותרמוס את החוח ואת תמור ואת שכם בנו הרגו לפי חרב ע"כ. **ולע"דן** לדקדק מה שייך כאן הדברי' של הפרש' מחמור ושכם בנו להזכיר' כאן במשלים. ונראה שרש"י

ז"ל תירץ כאן זה שהעתיק המדרש הזה וסיים לו מדיליה אף כאן אתה בא להתמשל אלי ומשל בזיון הוא שדמוהו לחוח ואת עצמו לארז ותעבור חית השד' אשר בלבנון אף אתה לפי שנתגאי' ירמסוך גדודי חילותי עד כאן והכוונה שכמו שקרא לשכם וחמור שנתגאו ולפני שבר גאון כמקרה הכסיל ההוא ג"כ יקראך בגאוותך: וה"רדק ז"ל החוח משל עצמו לארז ואת מלך יהודה לחוח לומר שאפילו רצה להתחבר עמו לשלום היה נבזה בעיניו נמאס להתחבר עמו כ"ש דרך מלחמה ע"כ. וכן מהריי"א ז"ל. וכן הר"לבג ז"ל. והוסיף שבזהו כן לפי שהיה מזרע אחזיהו אשר היה מבית אחאב והרגו כל בית אחאב ולזאת הסיבה תמצא בזה המקום כשנצחו יואש שייחס אותו אל אחזיהו וזהו אומ' את אמציהו מלך יהוד' בן יהואש בן אחזיהו עם שזה היתה סיבת נצחו ע"כ כמו שנזכיר בסמוך בס"ד. **ולע"דן** בהבנת מאמ' בראשית רבה החוח אשר בלבנון זה חמור כו' לפי שבכלל המשל הזה רמז לו שכמו שלשכם בן חמור החיתון ההוא היתה סיבת נפילתם בחרב כן מסיבת החיתון שנתחתן מלך יהודה החוח עם אחאב מלך גדול כארז היא תהי סיבת נפילתם עתה ובזה המשיל את הענין בחיתון העבר וגם באשר הוא שם המשיל עצמו לארז ואת אמציהו לחוח שנתגאה כמ"ש הכה הכית את אדום ונשאך לבך כו' שסופו למרמס כחוח הזה שרמסתו חית השדה:

ו

**הכה** הכית את אדום הר"לבג ז"ל הכבד ושב בביתך לשון כבוד כאילו אמר לו כבודך הוא שתשב בביתך כי לא ישיגך מזאת המלחמה כי אם קלון ע"כ. וכן מהריי"א ז"ל. **ולע"דן** נראה בטעם הכפל לו' שאפי' זאת ההכאה שהכה את אדום לא בחילו וכחו עשה לו הגבורה אלא מזלו גרם ז"ש הכה הכית שמה' היתה לו ע"ד הפלא הנז' לעיל בסמיכות הוא הכה את אדום בזכות ואת בני המכים לא המית ככתוב בספר תורת משה וכו' או אמר פעם אחת שהכה הכית את אדום ונשאך לבך הנה יש לך להכבד ולשבת בביתך באותו הכבוד ולא תתגרה ברעה ושיחתה דבריך הנעימים שיחל כבודך ז"ש ונפלת' אתה ויהודה עמך. ואפשר שידע מלך ישראל שרעה שבקש זה לעצמו ומה' יצא הדבר אשר יעץ עליו רעה להשחיתו על שהביא אלהי שעיר וישתחוה להם ז"ש ולמה תתגרה ברעה דהיינו אלהי שעיר שזה יחייב לך ונפלת אתה ויהודה עמך כי חטאות ירבעם אשר היה מלך ישראל חוטא בהנה נעשו לו כהתר ואינם מסוג אלהי שעיר שהם עבודת אלילים גמורה לא כן של ירבעם. ויורה כן מה שהיה מייעצו הכבד ושב בביתך כו' ונפלת אתה ויהודה עמך שהיה מונע חרבו מדם ומבוא בשפיכות דמים מיראת ה':

**יא יב**
**ולא** שמע אמציהו כו' ה"רדק ז"ל ולמה בבית שמש אשר ליהודה כי ידוע שבית שמש ליהודה אלא להודיע כי בגבול בני יהודה בא מלך ישראל להלחם עמו עד כאן והכוונה להודיע שעם היות בני יהודה בתוך גבולם נפלו. וכן הר"לבג ז"ל וינגף יהודה לפני ישראל עם היות ישראל גר בארץ ההיא וכבר זכר ה"רדק ז"ל שבעון שעבד אלהי שעיר ניגף יהודה. **ולע"גן** ב"מש ויתראו פנים הוא ואמציהו לפי שמלך יהודה אמר ונתראה פנים כאילו הוא היה מקדים במלחמה ולעת מצוא לא היה כן אלא ויתראה פנים שמלך ישראל הקדי' לבא שהרי בא בגבולו בית שמש אשר ליהודה וז"ש ויתראו פנים הוא ואמציהו מלך יהודה:

**יג**
**ואת** אמציהו כו' הרד"ק ז"ל בשער אפרים שער היה בירושלי' שהיה נקרא שער אפרים שהוא פתוח נגד גבול אפרים ודרך אותו השער היו נכנסים בני אפרים בבואם לירושלם. עד שער [הפנה הוא שער] הפנים ונקרא שער הפינה לפי שהיה שם פינת החומה עד כאן והר"לבג שער אפרים כדהר"דק ז"ל שבו נכנס שבט אפרים בעלותו לירושלם ושער הפינה היה השער אשר הוא סמוך לבית ה' והוא נקרא שער פינה כי הוא היה פינה ויסוד לקדושת ישראל עד כאן ומהריי"א ז"ל כוונת הפרצה הזאת כמנהג המלכים כובשי הארצות שיפרצו בחומה ליכנס בתוך העיר ולא יכנסו בפתח העיר להורות כי כביר מצאה ידם לפרוץ פרץ והכנס ולא עשה כן להשחית חיל וחומת ירושלם עד כאן:
**ולע"דן** נכון מה שרמז הר"לבג ז"ל בטעם יחוס זה אמציהו מלך יהודה בן יהואש בן אחזיהו להיות אחזיהו מבית אחאב חתן לזה נפל בידו כי זה אמציהו נטה אחרי אלהי שעיר מאדום עם היות שנפלו אדום בידו כמו שהוכיחו הנביא בדברי הימים. ובסנהדרין פ"ח ויהי אחרי בוא אמציהו ז"שה איש חכם נשפט את איש אויל ורגז ושחק ואין נחת אמר רבי יוחנן משום רשב"י אמ' הקדוש ברוך הוא כעסתי על אחז ונתתיו ביד מלכי דמשק וזבח וקטר לאלוהיהם שנאמר ויזבח לאלהי דמשק ושחקתי עם אמציה ונתתי מלכי אדום בידו הביא את אלוהיהם והשתחוה להם שנאמר ויהי אחרי בא אמציהו מהכות את האדומיים היינו דאמרי אינשי חדי ליה למר ולא ידע בכי ליה למר ולא ידע וי לדין דלא ידע בין טב לביש עד כאן והכוונה שכיון שרגז השי"ת במה שהפיל את אחז ביד מלכי דמשק למה עבד את אלוהיהם אשר הרעו לו אלא שהשטן הטעהו לומר כיון שנפלת בידם כחם גדול עבוד נא אותם ויעזרוך גם כן כמו שעזרו למלכם ולזה עשה הקדוש ברוך הוא ושחק לאמציהו שנצח את מלכי אדום שכיון שנצחם יאמר בלבו שאין בהם ממש כלל שהרי לא הושיעו את עובדיהם כמו שאמר הנביא בדברי הימים למה

דרשת את אלהי העם אשר לא הצילו את עמם מידך וכו' וזהו שאמר ושחק לאמציהו שינצח את מלך אדום ועכ"ז שלח אחרי אלהי שעיר לעבוד את אלהי אדום אם כן לא ברגז ולא בשחק מצא נחת רוח. ורש"י ז"ל פירש נחת מלשון מפני שמי נחת הוא לשון חתת אלהים. וזאת היתה סיבת נפילתו ביד מלך ישראל כנזכר בדברי הימים:

**יד**

**ולקח** את כל הזהב כו' רש"י ז"ל ואת בני התערובות בני המלכים שהיו לערבון ומשכון בידו כתרגומו בני ערוביא. וכן הר"דק וכן הר"לבג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל. וכבר כתבתי למעלה שאו' הנמצאים בבית ה' הם אשר נמצאו חדשים עתה מקרוב מזמן מועט כי אשר מימי עולם כבר נזכר למעלה ויקח יהואש מלך יהודה את כל הקדשים וכו' וישלח לחזאל. שלא כדברי המפרשים שאומרים את כל הקדשים רובם. ואומרו וישב שמרונה אומ' בסדר עולם בו בפרק מת יואש מלך ישראל ובא לו אמציה לירושלם ואמת הוא כי מלך ישראל מת בשנת ארבע עשרה לאמציה לפי חשבון השנים אבל לא נתברר לנו בכמה שנים לאמציה היתה מלחמת אדום ומלחמת ישראל עד כאן והנה בהיות כל מלכות אמציהו כ"ט שנה והכתוב מגיד שחיה ט"ו אחרי מות יהואש ומיתת יהואש נתברר בסדר עולם שבו בפרק שנלחם מלך ישראל מת והשכל מחייב שהיה סמוך זה למלחמת אדום כמ"ש הכה הכית את אדום ונשאך לבך כו' א"כ היתה מלחמת אדום ומלחמת ישראל בשנת י"ד לאמציהו ובו בפרק מת יהואש כי אין ספק שהשיגו עון מאשר פרץ בחומת ה' ואפילו כיון לכבודו מיעט בכבוד שמים ושפך דם בני יהודה ושלל כסף וזהב הנמצאים בית ה' ומי שלח ידו בדברי קדושה ונקה ולזה סמך ויתר דברי יהואש וכו' וישכב יהואש עם אבותיו ויקבר וכו' כי אולי נתחייב לו זאת המיתה מהמלחמה הזאת שעם יהודה ושלחו יד בחומת ירושלם וקדשי בית ה' כאמור:

**יז**

**ויחי** אמציהו כו' רש"י ז"ל כל חמש עשרה שנה מלך עזיה בנו בחייו שכן כתיב בדברי הימים ומעת אשר סר אמציה מאחרי ה' ויקשרו עליו כו' שמשמעו מה שאמר הנביא כי יעץ ה' להשחיתך וכו' ע"כ והר"דק ז"ל חמש עשרה שנה זה החשבון ישר כי אמציהו מלך בשנת שתי' ליואש ויואש מלך ט"ו שנה נמצא כי י"ד שנה מלך יואש בפני אמציהו ואמציה מלך כ"ט שנה הנה כי ט"ו שנה חיה אמציהו אחרי יואש ע"כ. והר"לבג ז"ל ויחי אמציהו כו' כאילו רצה להגיד כי מפני שנתגאה כ"כ יואש ואמר לאמציה ונפלת אתה ויהודה עמך הנה הוא מת קודם אמציהו חמש עשרה שנה. והנה היה כן כי כבר מלך יואש קודם אמציה שתי שנים וי"ד שנה מלך בימיו ונשארו לאמציה ט"ו שנה עד כאן וכן מהרי"א ז"ל:

**יח יט כ**

**ויתר** דברי אמציהו כו' ויקשרו עליו כו' וישאו כו' רש"י ז"ל וינס לכישה שם היה כל ט"ו שנה ע"כ וכבר זכרנו סיבת הקש' להיותו בלתי שומע אל הנביא אשר הוכיחו אשר הלך אחרי אלהי אדום. והר"דק ז"ל על הסוסים על רכב הסוסים ע"כ וכן מהרי"א ז"ל והוסיף אמציהו דומה לאביו יהואש בכל הדברים כי שניהם בבחרותם עשו הישר בעיני ה' ושניהם בזקנתם נטו מאחרי ה' לעבוד אלילים. ושניהם בזו הנביאים אשר נבאו להם בשם ה'. ושניהם מפני זה נגפו במלחמותיהם. וכמו שיהואש נהרג על ידי עבדיו כך אמציהו קשרו עליו קשר בירושלם וינס לכישה ושם המיתוהו ע"כ והם דברי בעל סדר עולם הנזכר בסמוך ב"סד:

**כא כב**

**ויקחו** כל עם יהוד' כו' הוא בנה כו' סדר עולם בן י"ו שנה בהמלכו ונ"ב שנה מלך בירושלם ובימיו דרשו ה' והצליחו ומה היא ההצלחה שהצליחו הוא בנה את אילת וישיבה ליהודה אחרי שכב המלך עם אבותיו מה תלמוד לומר אחרי שכב המלך עם אבותיו אלא שמלך בחיי אביו. ד"א מה יורם ואחזיהו ויותם מתו מיתת חלאים ועל ידי אחרים אף אמציהו מת מיתת חלאים ועל ידי אחרים עד כאן וביאור דבריהם בסמוך בבואי לקיים דברי רשי עיין שם. ורש"י ז"ל הביא כסדר עולם זה לשונו אחרי שכב המלך עם אבותיו אחרי מות אמציה אביו מכאן אתה למד שמלך עוזיהו בימי אביו ומכל מקום לא ניתנה אילת בידו עד לאחר מות אביו שאם לא מלך בחיי אביו למה לו לומר אחרי שכב המלך עם אבותיו וכשאתה מונה ימי הבית על פי שנות המלכים אם אינך מחסר ט"ו שנים הללו שנמנים לאמציהו ולעוזיהו תמצא שעמד ארבע מאות ועשרים וחמש עד כאן והר"דק ז"ל אילת ובדברי הימים את אילות ואחד הוא והיתה למלך אדום כמו שכתוב בתורה מאת אחינו בני שעיר מאילת ומעציון גבר וכן אמ' בד"ה אז הלך שלמה לעציון גבר ואל אילות על שפת הים בארץ אדום ואפשר כי דוד לקחה ממלך אדום כי מושל היה בכל ארץ אדום כמו שאמר וישם דוד באדום נציבים ובימי יורם בן יהושפט פשע מלך אדום מתחת יד יהודה ואילך שלקחה דוד השיבוה אליהם ועתה כשמלך עוזיהו לקח אילת ממלך אדום וישיבה ליהודה ועוזיה בנה אותה אחר שהשיבה ליהודה כי לא בנה אותה והיא ביד אדום ואפשר שנהרסו חומותיה בעת הכבוש עד שהוצרך לבנותה וכמו וי"ו זו הן אתה קצפת ונחטא אחר שחטאנו קצפת ובאו' אחרי שכב המלך עם אבותיו נראה שקודם שמת אביו מלך שא"לכ לא הוצרך לומר אחרי שכב המלך אלא קודם מלך בחיי אביו שנס מפני הקושרים עליו. ולא ידענו מתי הוא זה שקשרו עליו ונס לכישה והנה נראה מהפסוקי' שתכף שנס לכישה שלחו אחריו והמיתוהו שם

ונשאוהו ירושלם וקברוהו והמליכו את בנו ואפש' כי וישלחו אחריו לא היה תכף שהלך לכישה אלא לאחר זמן שהיה שם. ולדברי בעל סדר עולם נראה כי בשובו ממלחמת אדום ונלחם עם ישראל קשרו עליו עבדיו ומקרא מסייעו בדברי הימים ומעת אשר סר אמציהו מאחרי ה' ויקשרו עליו קשר כו' ובשובו ממלחמת אדום הוא שסר מאחרי ה' ששלח אחרי אלהי אדום לעבדם. ובעל סדר עולם אמר כי בשנת י"ג לאמציהו עשה מלחמת אדום ואם כן הוא בשובו מן המלחמה אחרי שנלחם עם ישר' קשרו עליו עבדיו והמיתוהו כל זה היה בשנת שלש עשרה לאמציהו או בשנת ארבעה עשר והנה נשארו משנות מלכות י"ו או ט"ו שנה כי הכתוב אומר כי עשרים ותשעה שנה מלך בירושלם והיאך היה זה. ובסדר עולם אומר גם כן מה ת"ל אחרי שכב המלך עם אבותיו אלא שמלך בחיי אביו ולא פירש כמה ועוד אמר בו טעם אחר מה יהורם ואחזיהו ויהואש מתו מית' תחלואי' ע"י אחרים אף אמציהו מת מיתת תחלואי' ע"י אחרים לפי' אמר אחרי שבב המלך עם אבותיו מת כמות אבותיו. ורש"י ז"ל כתב כי אותן חמש' עשר שנה לאמציהו משקשרו עליו קשר ומלך עוזיהו ואמציהו ישב בלכיש כל אותן חמשה עשר שנה ועוזיהו בנו מלך ולא נראה כן לפי הפסוקים כי הכתוב אומר כי אחר שנקבר אמציה לקחו כל עם יהודה את עוזיהו בנו וימליכו אותו תחת אביו והוא בן י"ו שנה היאך מלך ט"ו שנה בחיי אביו. ואם יאמר ויקחו כל עם יהודה את עוזיהו כשקשרו על אמציהו ונס לכישה אז המליכו בנו ואז היה בן י"ו שנה לא נראה כן לא במלכים ולא בדברי הימים כי אחרי מיתת אביו אומ' שהמליכוהו ועוד היאך אומר הכתוב כי תשעה ועשרי' שנה מלך והוא לא מלך אלא י"ד שנה ואם היה מתחבא בלכיש מה מלכות היה זה ועוד כי לבנו אינו מונה אלא שנים וחמשים שנה והם אחרי מות אביו כי כן כתוב כי בן י"ו שנה היה במלכו ונ"ב שנה מלך אם תמנה אותם לבנו הרי מלך ס"ז והראיה שהוא מביא מהימים שעמד הבית אינה ראיה כי שני חשבונות תמצא בימי הבית אם תמנה מתחלת בנין הבית עד שלש ליהויקים שבא עליו נבוכדנצר תמצא ארבע מאות ועשר ושלש חדשים ואם תמנה עד שחרב הבית מכל וכל בי"א שנה לצדקיהו תמצא ארבע מאות ותשע עשרה ושש חדשים ועוד כי לדבריו היה הקשר ט"ו שנה והוא עומד בלכיש היאך היה זה והכתוב אומר כי בנוסו ללכיש שלחו אחריו והמיתוהו שם ואם אחרי ט"ו שנה היה לא היה אומ' וישלחו אחריו כי אחריו נראה מיד אחר שנס שלחו אחריו. אלא הנראה בזה הוא כי מלחמת אמציהו עם אדום ועם ישראל היתה עד ארבעה עשר לאמציהו כי מארבעה עשר ואילך לא יכול להיות כי בשנת ארבעה עשר לאמציהו מת מלך ישראל ואם תרצה לומר כי בשנת שלש עשרה לאמציה היתה המלתמה כמו

שאמר בסדר עולם אבל הקשר שקשרו עליו לא היה אלא סמוך למיתתו ומה שאמר בדברי הימי' ומעת אשר סר אמציהו מאחרי ה' ויקשרו עליו ר"ל מעת אשר סר מאחרי ה' התחלה הרע' לבא עליו שהרי נגף במלחמת יש' ועוד בכל יו' ויו' עניינו היה ברע עד סוף ימיו שקשרו עליו עבדיו וזו קשה מכול' שנס מפניה' לכיש' וישלחו אחריו והמיתוהו שם והכתוב קצר וסיפר הרע' האחרונ' כי כן דרך הכתו' בהרב' מקומות ומ"ש אחרי שכב המלך עם אבותיו לו' כי תכף שמת אביו החלה ההצלחה לבא כמו שהיה הפכה בחיי אביו כמו שאומ' בדברי הימים ובימיו דרשו את ה' הצליחו האלהים ותחלת הצלחתו הוא שהשיב אילת ליהודה עד כאן:

**ולע"דן** לקיים דברי רש"י ז"ל והם מסדר עולם שתמש עשרה שנה מלך בחיי אביו כמו שהכריע בסדר עולם בקושיית מה תלמוד לו' אחרי שכב המלך עם אבותיו והכוונה בקושייתו זו שאמר שכבר נזכר בפסוקים הקודמים שהרגוהו ונקבר א"כ מה צורך לומר עוד אחרי שכב אלא שמלך בחיי אביו ר"ל שהפסוק הקודם לזה האומ' ויקחו כל עם יהודה את עזריה והוא בן שש עשרה שנה וימליכו אותו תחת אביו אמציהו היינו בחיי אמציהו אביו וז"ש אלא שמלך תחת אביו וגם הר"לבג ז"ל הסכי' בזה בפסוק בשנת שלשים ושמנה שנה לעזריהו וכו' כתב והעד הנאמן על זה הוא או' הוא בנה את אילת וכו' עיין שם. מעתה נסתלקה קושיית ה"רדק ז"ל שאמר ולא נראה כן לפי הפסוקים כי הכתו' או' כי אחר שנקב' אמציהו לקחו כל עם יהודה את עוזיהו בנו והמליכוהו תחת אביו וכו' דהדין עמו שכן הפסוק הזה מוכיח כיון שבא אחר קבורת אמציהו אמנם אחר שאמר בסוף אחרי שכב המלך עם אבותיו סופו הוכיח על תתילתו דהיינו הפסוק הקודם שהוא בחיים של אמציהו אלא משום שהיו עסוקים הפסוקים בענין אמציהו וקשרו ושברח לבישה הוכרח להודיע שהמיתוהו שם ואחר כך חזר לענין הקוד' לספר מה שאירע ביני ביני והוא שהמליכו את בנו בחייו ומדוקדק או' תחת אביו אמציהו כי די שיאמר תחת אביו אומרו אמציהו מורה על שהיה קיים כי ענין בנין אילת כו' אחרי שכב המלך עם אבותיו לא ההמלכה. ומה שהקשה עוד הר"דק ואם היה מתחבא בלכיש ט"ו שנה מה מלכות היה זה אין זו קושיא כי כיון שבנו עומד תתתיו בכל אדם מתקנא חוץ מבנו והרי הוא כאילו הוא עצמו מלך וזהו ברכת דוד ויגדל כסאו מכסאך ועיני אדוני רואות. עוד הקשה הר"דק ז"ל כי לבנו אינו מונה אלא נ"ב שנה והם אחרי מות אביו וכו' נראה שאין זה מוכרח שיהיו הנ"ב לבנו אחר מות אביו דכיון שקדם שבן י"ו שנה היה במלכו בחיי אביו כנז' בפסוק זה א"כ רש"י ז"ל יאמר שהנ"ב שנה הם בין הכל עם הט"ו שנה לאמציהו שכן כתיב ועשרים ותשע שנה מלך בירושלם וכו'. **עוד**

אפשר לפרש לקיים דרש"י ז"ל ואפי' נפרש פסוק ויקחו כל עם יהודה כו' אחר שנקבר אמציהו וכמו שהקשה הר"דק ז"ל והוא שאפשר לומר שאומר והוא בן שש עשרה שנה הוא שנכנסו קצת ימי מספר מהשש עשר' שנה שהוא מולך שכבר קדם שמלך בימי אביו ט"ו וקצת ימים היו ולכך אמ' וימליכו אותו תחת אביו המלכה גמורה נמנית לו ש"הטו הנז' לאביו הם ואין דוחק שיאמר והוא בן שש עשרה שנה למלכות לא על שנותיו קאמר כי גדול היה בשנים ולפי זה או' בסמוך בן שש עשרה שנה היה במלכו ר"ל בן שש עשר' שנה לו שנכנס בהנהגת ישראל תחת אביו ובמלכו פי' למלכות עצמו ונ"ב שנה מלך היינו מלכות עצמו זולת הט"ו הנז' במלכו. אלא שיש קצת דוחק לפי' זה שא"כ לא נזכרו שני חיי עזריהו שהרי השש עשרה הם למלכות ונ"ב שנה שמלך אחרי מות אביו הכל ס"ז שהימי מספר נבלעים בנ"ב. עוד כתב ה"רדק ז"ל והראיה שהביא רש"י ז"ל מהימים שעמד הבית אינה ראיה כו' דברי רש"י שתולים בגמרא במסכת ע"א שבית ראשון ת"י שנה והנה יש עוד ראיה לדברי רש"י ז"ל ממה שאמר בדברי הימים ומעת אשר סר אמציהו מאחרי ה' ויקשרו עליו כו' שמורה שהקשר היה קשר שלם מהעת ההיא תכף ומיד ונדחק הרד"ק שמאז החלה הרעה והקשר נגמר בסוף ימיו והוא דוחק יותר גדול ממה שהקשה הוא לרש"י מלשון וישלחו אחריו דמשמע אחר שנס מיד כמו שכתב הרד"ק ואני איני רואה הכרח כלל שאחריו יהיה סמוך לניסה שנם ללכיש. ובסמוך בפסוק בשנת עשרים ושבע שנה לירבעם הכריע מהרי"א ז"ל כראיות ה"רדק ז"ל וקושיותיו על דרש"י ז"ל ועל סדר עולם וכבר סתרתי אותם מע"ד כנזכר והמעיין יבחר:

**הוא** בנה את אילת וכו' כבר זכרתי בפסוק הקודם בתוך דברי הרד"ק ז"ל כוונת או' שכב המלך עם אבותיו שהוא לגלות על פסוק ויקחו כל עם יהודה שהיה זה בחיי המלך אמציהו. או אמ' שכב המלך מיתה שהיא שוה עם אבותיו בה מה אביו עבדיו קשרו עליו והרגוהו אף אמציהו כן ודה"רדק ז"ל כבר זכרתי בפסוק הקוד' ומהרי"א ז"ל פירש ב"מש וישיבה ליהודה שאינו הפוך כדהר"דק שכתב שהוא כמו הן אתה קצפת ונחטא כנז"ל אבל הכוונה הוא כסדרן שהוא בנה את אילת בנין חזק במגדלים וחומות חזקות ועל ידי בנין זה השיבה ליהודה השבה עולמית שלא ישובו לקחתה עוד. **ולע"דן** שבא עזריה ובנה עיר ומצור אצל אילת וקרא הבנין הזה אילת כי הוקפה החומ' קודם בנין העיר וכדי שיהיה ישוב ויקרא אילת כשם העיר הקודמת לבנין זה ובהיות יד עזריה תקיפה על הבנין הזה של אילת התדשה נכבשה אילת הישנה מאליה ז"ש הוא בנה את אילת וע"י זאת החדש' וישיבה אל הישנה ליהודה והיו א"כ שתי אילות יחדיו ובפסוק בעת ההיא השיב רצון וכו' יתבאר שם שהיו שתים עיין עליו:

**כג**
**בשנת** חמש עשרה שנה לאמציהו כו' הר"לבג ז"ל זה מבואר כי כבר מלך י"ד שנה כשמת יואש מלך ישראל ע"כ:

**כד**
**ויעש** הרע בעיני ה' מהרי"א ז"ל שמו ומעשיו מתייחסים לירבעם בן נבט ולזה ירבעם זה ויעש הרע בעיני ה':

**כה**
**הוא** השיב את גבול ישראל כו' בילקוט סימן ר"לב כתיב ולא דבר ה' למחות את שם ישראל וכי מה טיבו של ירבעם והרי עובד ע"א היה אלא מפני שלא קבל לשון הרע על עמוס שנאמ' וישלח אמציהו כהן בית אל אל ירבעם. מיד גער בו בנזיפה אמר לו ח"ו שנתנבא אותה נבואה ואם נתנבא מן השמים היה באותה שעה אמר הקדוש ברוך הוא דור עובד אלילים וראש דור עובד אלילים והארץ אשר אמרתי לאברהם ליצחק וליעקב לזרעך אתננה תנו אותה בידו של זה שלא קבל לשון הרע. אמרו מה שלא נמסר ביד יהושע וביד דוד מלך ישראל מסרוהו ביד של זה שנאמר הוא השיב את גבול ישר' ע"כ.
**ולע"דק** מאי קשיא ליה באו' כתיב ולא דבר ה' למחות את שם ישראל דהוא שמקשה קושיא בפסוק זולת קושית וכי מה טיבו של ירבעם כו' ועוד אמר הקדוש ברוך הוא דור עובד אלילים היכן אמר הק"בה כן. ועוד מנא ליה אמרו מה שלא נמסר ביד יהושע וכו' מסרוהו בידו דאי מלשון הוא השיב וכו' לא שייך השיב אלא בדבר שהיה בידם מקודם ולקחוהו מהם ועתה הוא השיב והחזירו להם אם כן מה שלא נמסר ליהושע ודוד מנא ליה: **ונראה** דקשיא ליה בפסוק אומרו ולא דבר ה' למחות את שם ישראל מהו למחות שם ישר' למחות את ישראל הי"לל ואומ' ולא דבר ה' מיותר שכבר אמר כי ראה ה' את עני ישראל וכיון שראה ענים ודאי שלא ימחה את שמם והוקשה לו עוד קושיא שנית וכי מה טיבו של ירבעם עד שאומ' הכתוב ויושיע' ביד ירבעם כאילו נתגלגל זכות על ידי זכאי. עוד הוקשה להם בפסוק הוא השיב כדבר ה' אלהי ישראל שאין כוונתו כדבר ה' אלהי ישראל נמשך אל אשר דבר ביד עבדו יונה בן אמיתי כמו שאזכור בסמוך מדברי רש"י ז"ל לז"א שנמצא בו דבר טוב שלא קבל לשון הרע על עמוס וז"ש אמר הקדוש ברוך הוא שזה נרמז באומ' הוא השיב את גבול ישראל על הנלקח מישראל ואומרו כדבר ה' אלהי ישראל, הוא על מה שאמר לאברהם ליצחק וליעקב שלא כבשו עדיין וז"ש הוא השיב הנלקח מהם שהחזירו להם וגם כן כבש מחדש מה שלא ניתן ליהושע וזה נרמז באומרו כדבר ה' אלהי ישראל דהיינו כמו שדבר ה' אלהי ישראל אל האבות אברהם יצחק ויעקב כן כבש זה מה שלא כבשו יהושע ודוד ע"ה כי מה שאמר אשר דבר ביד

יונה וכו' הוא ענין זולת כדבר ה' אלהי ישראל והכי קאמר שמלך ירבעם לקיים אשר דבר ביד יונה שהוא משח את יהוא והוא אמר לו בני רבעים ישבו לך על כסא ישראל. ו"מש אמר הקדוש ברוך הוא דור עובד אלילים וכו' זה אמר בפסוק ולא דבר ה' למחות את שם ישראל רוצה לומר אף על פי שאין להם אלא שם ישראל שם בעלמא ולא מעשים כישראל עכ"ז ולא דבר ה' למחות ויושיעם ביד ירבעם בן יואש ביד דייקא על שהיה בו זה החסידות שלא קבל לשון הרע על עמוס:

**עוד** אפשר שלמדו שנמסר לו מה שלא כבש יהושע ודוד מאו' מלבא חמת עד ים הערבה כי די שיאמר הוא השיב את גבול ישר' דהיינו הגבולים שלקחו האויבים השיב ועוד כבש מחדש כל אשר בין מלבא חמת עד ים הערבה שלא כבשו יהושע ודוד ומאומרו כדבר ה' אלהי ישראל למד אמר הקדוש ברוך הוא אף על פי שהדור עובד אלילים ואינם מחזיקים אותי לאלוה ולא ראש הדור עכ"ז דבר ה' שישיב ירבעם את גבול ישראל ויכבוש מחדש כמה מקומות שמלבא חמת עד ים הערבה והכל בזכות שלא קבל לשון הרע על עמוס. למדנו מזה המאמר כמה דקדוקי' בפסוקי' ומהם הבנת כדבר ה' אלהי ישראל שאינו מקושר עם אשר דבר ביד יונה בן אמיתי אלא ענין בפני עצמו הוא שדבר כפי השני פירושים הנז'. ואומ' ביד ירבעם מורה על היותו כדאי לתשועה על ידו מצד זכות שלא קבל לשון הרע. ורש"י ז"ל פירש הוא השיב מיד מלכי ארם יונה בן אמיתי הוא אשר משח את יהוא שאמר לו בני רביעים ישבו לך אבל רבותינו דקדקו ויהי דבר ה' אל יונה בן אמיתי שנית שנית ולא שלישית לפי שתבע כבוד הבן ולא תבע כבוד האב והוקשה להם זה המקרא ותירצוהו כדבר ה' אשר דבר אל יונה בן אמיתי לננוה ונהפכה הגזרה רעה לטובה כך נהפך לישראל בימי ירבעם בן יואש מרעה שהיו בה אשר אבדם מלך ארם וישימם כעפר לדוש ועכשיו נהפך להם לטובה ע"כ. וה"רדק ז"ל הוא השיב והנה יואש אביו השיב ערי ישראל אלא שיואש השיב ערי ישראל מיד מלכי ארם וירבעם השיב מלבא חמת עד ים הערבה מיד כל מלכי הגוים שלקחו אותם ולא ראינו ביד מי היו ויש מחלוקת בדברי חז"ל בזה יש מי שאומר שמה שכבש יהושע כבש זה ויש מי שאומר יותר ממה שכבש יהושע כבש זה ואנחנו רואים כי גבול לבא חמת וים הערבה הוא מארץ הנכבשת בין משה ויהושע ועוד הכתוב אומר השיב מלמד שכבר היתה נכבשת. (וכבר זכרתי למעלה ביאור המאמר וקיום דברי האומרים שכבש מה שלא כבש יהושע שלא יקשה כלל מזה שהקשה הר"דק ז"ל עיין עליו) אשר דבר ביד עבדו יונה בן אמיתי לא נכתבה נבואה זו ויש בדבר זה מחלוקת בדברי חז"ל שהם אמרו יונה תבע כבוד הבן ולא תבע כבוד האב רוצה לומר חשש לכבוד ישראל לפי'

ברח לו חוצה לארץ כדי שלא תשרה עליו נבואה כדי שלא ישלחהו האל יתברך לננוה שידע שיהיו קרובי תשוב' ויהיה בזה עונש לישראל המקשים עורף לשוב בתשובה ולא חשש לכבוד האל מה נאמר בו ויהי דבר ה' אל יונה בן אמיתי שנית ולא שלישית והקשו הכתיב אשר דבר ביד עבדו יונה בן אמיתי ותירצו על עסקי נינוה לא דבר אלא פעם שנית ולא שלישי' ומהם אמרו לא דבר עמו לא בננוה ולא בדבר אחר אלא שנית ומ"ש אשר דבר ביד עבדו יונה בן אמיתי רוצה לומר כמו שנהפך להם בננוה מרעה לטובה כך בימי ירבעם כדרש"י ז"ל ע"כ וכן מהרי"א ז"ל בקירוב. **ולע"דן** שאמר הוא השיב לומר הוא בזכות דבר טוב הנמצא בו כנז"ל שלא קבל לשמ הרע על עמוס זכה שהוא השיב את גבול ישראל. ומאומ' גבול ישראל אפשר שנכלל בו שכבש עוד מחדש עיירות שלא נמסרו ליהושע ודוד ע"ה ובתיבת השיב הוא שאמ' שהחזיר העיירות שלקחו ארם וגוים זולתו ובתיבת גבול ישראל מורה אל כל אשר הוא גבולם מה שלא נכבש עד עתה שכבשו הוא:

**כו**

**כי** ראה ה' את עני ישר' כו' רש"י ז"ל מור' מאד מיצר מאד קונטי"ריאוש בלעז כמו אשר ימרה את פיך ממרים הייתם מורת רוח ויש שפותרין מורה מאד ירוד מאד לשון ירה בים ע"כ והר"דק ז"ל כי ראה ה' את ענים לא בשביל תשובה אלא שריחם עליהם כי ראה את עני'. מורה מאד משתנה ומתחלף מרעה אל רעה לשון תמורה. וי"ת שעבודא דישראל תקיף לחדא ע"כ. והר"לבג ז"ל מורה מאד מלשון מרי כי ראה ה' את ענים אעפ"י שהיה ישראל מורה מאד את פי ה' ית' במה שעזבו את בריתו ואפס עצור ואפס עזוב ר"ל שסרו קינניהם העצורים בבית והעזובים בשדה עד כאן ומהרי"א ז"ל מורה מלשון מרירות שמררו את חייהם בשעבוד ע"כ ואולי זהו דעת המתרגם שעבודא תקיף: **ולע"דן** מרה לשון מורה הוראת שפלותם וענים שאפס עצור ואפס עזוב ומורה שאין עוזר לישראל ולפי שהיה מורה מאד על הוראות אלו המחייבות חילול כבוד שם שמים עשה השי"ת למען שמו וראה בענים וגם למענם עשה שלא דבר ה' כו' מעולם ולא גזר על מחיית שם ישר' מתחת השמים אלא זכר עמלק ועתה כבר הגיעו חס ושלום לשפלות וקרוב להמחה ולזה עזרם השי"ת:

**כז**

**ולא** דבר ה' למחות את שם יש' כו' תנחומא ולא דבר ה' אין הק"בה מבקש שימות אחד מישר' ראה מה כתיב ואל יאמר בן הנכר הבדל יבדילני כו' ומה על בן נכר לא אמרתי לפסלו בני עא"כו הגבעונים שהיו גרים גרורים ומיראה נתגיירו קבלתי אותם ועל שבקש

שאול להזדווג להם והרג מהם הרגתי אותו ולא עוד אלא שהבאתי שלש שנים רעב בשבילו ולבני אני פוסל הוי ולא דבר ה' למחות שם ישראל מתחת השמים.
**ולע"דן** לדקדק מאין הוא למד על פרטי אחד ושאין הקדוש ברוך הוא מבקש דהי"ל אין הק"בה רוצה או חפץ. ועוד מה ראיה מביא מפסלות לשימות דקאמר ראה מה כתיב ואל יאמר בן הנכר והראיה של הגבעונים עדיפא והיא היה לו להביא לבדה ומהו שבקש שאול להזדווג להם והרג מהם. ומהו או' ולא עוד אלא שהבאתי שלש שנים רעב בשבילו בשבילם הי"ל ומהו הוי ולא דבר כו'. **ונראה** שהם ז"ל דקדקו בכתוב הזה שאו' ולא דבר ה' דהי"ל רצה ה' למחות. ומהו לשון מחיה דקאמר גם הוקשה לו או' את שם ישראל דהי"ל למחות את בני ישראל ושם למה. לזה אמרו אין הקב"ה מבקש שימות אחד מישראל דבזה מדוקדק לשון ולא דבר ה' שימחה מספר חיים אשר לפניו שע"י זה ימשך שימות כיון שנמחה שמו לזה אמר ולא דבר ה' גיזרה למחות אפי' שם אחד מישראל כ"ש הכלל ובזה נתקנו כל הדקדוקי' שדקדקתי וז"ש אין ה"בה מבקש שימות א' מישראל ולשון מבקש הוא שאינו מבקש בפנקס חשבונותיו מזכיותיו ועונותיו לבקר בפנקסו ע"ד מה שדרשו חז"ל בפסוק אבקש לאבד את כל הגוים אבקר בפנקסיה'. והביא ראיה לזה ואמר ראה מה כתיב ואל יאמר בן הנכר הבדל יבדילני וכו' ומה על בן הנכר לא אמרתי לפסלו בני עא"כו ובזה דקדק לשון הפסוק את שם ישראל ר"ל אפי' הגרים הנקראים בשם ישראל שאינם מזרע ישראל רק שנלוה אל ה' ונתגיירו אח"כ. הביא עוד מהגבעונים שאעפ"י שלא היו גרים גמורים אלא גרים גרורים ומיראה עשו עכ"ז קבלתי אותם ועל שבקש שאול להזדווג להם דהיינו שהרג נוב עיר הכהנים שהיו הגבעונים נהנים מהם ז"ש להזדווג להם והרג מהם גם כן הרגתי אותו עם היותו חשוב ביותר עד שהבאתי שלש שנים רעב בשבילו על שלא נספד כהלכ' עם היותו חשוב מאד עכ"ז הרגתי אותו או אמר בשבילו כלל שני דברים הפכיים האחד בשבילו על שהרג את הגבעונים ובשבילו על שלא נספד כהלכה כמו שאחז"ל אל שאול ואל בית הדמים אל שאול שלא נספד כהלכה ואל בית הדמים שהמית את הגבעונים ובזה הענין מהגבעונים דקדק לשון הפסוק יותר ולז"א הוי ולא דבר ה' למחות את שם ישראל שלא מיבעיא למחות בני ישר' אלא אפי' כיוצא בגבעונים שהם גרים גרורים ומיראה שאין להם אלא שם ישר' לבד בני ישראל עצמם עא"כו הוי ולא דבר ה' למחות את שם ישראל עלה בידינו כמה דקדוקים בפסוק. וכבר דקדקתי כיוצא בזה למעלה בפסוק הוא השיב את גבול ישראל:

**כח**

**ויתר** דברי ירבעם וכו' ה"רדק ז"ל ואשר השיב דמשק וחמת לארם היו א"כ איך אמר השיב נאמר כי דוד המלך נלחם בארם והכה בהם מכה גדולה עד שהיו לו לעבדים ושם נציבים בדמשק וגם בחמת ואף על פי שלא נראה כן בכתוב כי בחמת שם נציבים נראה כי בחמת היתה המלחמה ואם בדמשק שם כל שכן בחמת. ואומ' ותהי ארם עבדים לדוד וזה שאמר ליהודה כי מלך ישראל לקחם והשיבם ליהודה כי להם היה המשפט כיון שדוד לקחם ומה שאמר בישראל לומר אף על פי שהוא היה מלך בישראל והשיבם למלך יהודה לא הקפיד בזה כיון שהשיבם בישראל ע"כ וכן מהרי"א ז"ל והוסיף בישראל ר"ל בכח גבורי ישראל. **ולע"דן** שהשיבם לחצאין מחצה ליהוד' שהיו שלהם ותתת שעבוד' מקדם ועתה שהשיבו' ליהודה בשותפות דישראל והי"לל ליהודה וישראל אלא לפי שלא היה חלק מתחילה לישראל בהם לא שייך לשון השיב ליהודה וישראל אבל הלשון הצודק השיב הוא ליהודה בישראל בשותפות כדפרשי' עוד אפשר שמה שאמר ליהוד' אינו מקושר אל תיבת השיב אלא הכי קאמר ואשר השיב דמלת ואת סמך לאשר היו ליהוד' ר"ל נכנעי' ליהוד' מאז בימי דוד עתה השיבו אותם בישראל לכך מקושר אל השיב וכן מחייב השכל שלא ישיבם ליהודה ומ"ש השיב בבחינה שישראל ויהודה יחדיו עם ה' המה:

**טו**

**א**

**בשנת** עשרים ושבע וכו' רש"י ז"ל אפשר לומ' כן והלא עוזיה וירבעם מלכו כאחת כמו שפירשתי בסמוך אלא מה תלמוד לומר בשנת כ"ז לירבעם מלך עזריה שמלך מלכות מנוגעת למדנו שנתנגע בשנת כ"ז למלכותו ע"כ. וכן בסדר עולם. והר"דק ז"ל בשנת עשרים ושבע והלא בשנת י"ד שנה לירבע' מלך עזריה שהרי מלך ירבעם בשנת ט"ו לאמציהו ומלכו' אמציהו כ"ט נמצא כי בשנת י"ד לירבעם מת אמציהו ומלך עזריה אלא פי' בשנת עשרים ושבע בסוף מלכותו שהוא י"ד שנה לתחילת מלכותו מלך עזריה כי מ"א מלך ירבעם וי"ד וכ"ז הרי מ"א. ובסדר עולם בשנת עשרים ושבע לירבעם מלך ישראל מלך עזריהו כו' וכי אפשר לומר כן והלא ירבעם ועזריה מלכו כאחת אלא שמלך מלוכה מנוגעת א"כ חצי מלכותם מנוגעת וא"כ לדבריו למה אמר בשנת עשרים ושבע לירבע' הי"לל בשנת עשרים ושבע למלכו מלכות מנוגעת למה תלה הדבר במלכות ירבעם. ובדברי חז"ל ג"כ יותם לא היה לו לעוזיהו אלא בימי חלוטו ולמדו מזה שהמצורע שאמר הכתוב וישב מחוץ לאהלו שבעת ימים בימי ספרו הוא הנה הסכימה דעתם כדעת סדר עולם כי ירבעם ועוזיהו מלכו כאחת ולא ידעתי מאין להם זה ולא יתכן זה לפי

הפסוקים אם לא שמלך עוזיהו בימי אמציהו אביו י״ד שנה וכבר כתבנו למעלה כי לא יראה זה לפי הפסוקים שאפילו שנה אחת מלך בחייו עד כאן. **ולע״דן** נכון מה שכתבתי למעלה בפסוק ויקחו כל עם יהודה את עזריה והוא בן שש עשרה שנה כי שם זכרתי המכריח לסדר עולם והוא פסוק ומעת אשר סר אמציהו מאחרי ה׳ ויקשרו עליו שמורה שתכף מהעת ההיא נעשה הקשר והוכרח הר״דק לידחק בו כנז״ל והראיה השנית ממנין ימי הבית שהיו ת״י ואם נפרש שעזריה מלך בחיי אביו ניחא ואם לאו יותירו השנים כנז״ל ובדברי רש״י ז״ל ג״כ והוא המכריע לסדר עולם לומר שעזריה וירבעם מלכו כאחת וזו סתירה למה שאמר כאן הר״דק ז״ל ולא ידעתי מאין היה להם וכו׳. ומהריי״א ז״ל כתב כדהר״דק ז״ל במ״ש בשנת עשרים ושבע שנה לירבעם שנשארו כ״ז שנה משם ועד סוף מלכותו כי מתחלת מלכותו י״ד וכ״ז הנשארים מ״א קשה מאד כי מה לו לחשוב כ״ז לסוף מלכותו וזה יותר קשה ממה שהקשו לרש״י ז״ל וסדר עולם דלמה לא אמר בשנת כ״ז למלכו מלך מלכות מנוגעת עד כאן שזו אינה קושיא דלישתוק ולכתוב לא אמרינן וערום כסה קלון הצרעת שמלך מלכות מנוגעת ולזה תלאה בירבעם ואמר בשנת עשרים ושבע מלך עוזיהו דהיינו מלך מלכות מנוגעת. ואפשר שירמוז הכתוב את נגע הצרעת אשר אחת ממראותיה היא בהרת עזה כשלג דתיבת עזריהו שנקרא בכל אלו הפסוקים זולת במה שנקרא עוזיהו בפסוק בשנת שתים לפקח בן רמליהו מלך ישראל מלך יותם בן עוזיהו כן שלום בן יבש מלך בשנת שלשי׳ ותשע שנה לעוזיהו מלך יהוד׳ וכתיב ככל אשר עשה עזיהו אבין עתה ששנוי שם זה ודאי לפי שנצטרע דלגו הריי״ש משמו שהיה עזריהו כי נטל ממנו העזר האלהי ולכך נקרא עזיהו בשנת מלכו המלך עזיהו לשם עזה כשלג והר״לבג ז״ל כתב כדהר״דק ז״ל ומהריי״א ז״ל ותירץ קצת ממה שהקשיתי ממה שהרחיב זה לשונו בשנת עשרים ושבע שנה לירבעם ידוע כי כשמת אמצי׳ מלך ירבעם ט״ו שנה ולזה יתבאר שכב׳ מלך עזריה בשנת י״ו למלכו׳ ירבעם והנראה בעיני שהוא מונה כ״ז שנה שהיו עתידי׳ לבא ואח׳ יכלה מלכות בית יהוא וזה כי ירבעם מלך אח׳ זה כ״ו שנה וחצי וזכריה מלך עשרה חדשים והם כ״ז שנה מקוטעים ע״כ. ומדברי רש״י ז"ל וחז״ל וסדר עולם לא אזוז:

**ב**

**בן** שש עשרה שנה כו׳ פירשתיו למעלה בפסו׳ ויקחו כל עם יהודה באחד משני פנים:

**ג ד**

**ויעש** הישר בעיני ה׳ ק״ק שתלה אותו באמציהו וכבר זכרנו למעלה שבסוף ימיו עשה הרע בעיני ה׳ כדכתיב ומעת שסר מאחרי ה׳ כו׳ ויקשרו קשר כו׳ ואולי התשוב׳ לזה הוא רק הבמות לא סרו כו׳ וכיון שנשאר עדיין שארית עון לז״א ככל אשר עשה אמציהו אביו:

**ה**

**וינגע** ה' את המלך כו' חז"ל אמרו בית החפשי שכיון שמנה בנו לשפוט את ישראל ונסתלק מדיניהם ומהנהגת' נעשה חפשי ובן חורין וכמו שא' בפסוק אם תהיה עבד לעם הזה שהשררה השתעבדות תחשב. ורש"י ז"ל בשם הירושלמי בנה לו בית בבית הקברות וישב שם ונקרא החפשי משום במתים חפשי שנעשה חפשי מן המצות כיון שמת. וכן הביא הר"דק ז"ל. וינגע ה' את המלך רש"י ז"ל שנכנס להיכל להקטיר על מזבח הקטורת וכן הר"דק ז"ל והוסיף וז"ש במחלוקת קורח כאשר דבר ה' ביד משה לו כשלקחתה יד משה בצרעת רמז לו כי כל החולק על הכהונה ילקה בצרעת לפיכך לקה עזיהו. שופט את עם הארץ לדברינו כל הימים שהיה אביו מצורע הוא היה שופט את עם הארץ וכן הוא משמעות הכתוב. ולדברי חז"ל כי בשנת שנצטרע נולד שהרי בימי חלוטו נתעברה אמו ולא שפט את עם הארץ אלא לאחר שגדל והיה בן דעת וקודם לכן היו הזקנים והשרים שופטים את עם הארץ ע"כ ואני אומר דלחז"ל אומרו ויותם בן המלך על הבית שופט כו' אינו מוסב אל תחילת הפסו' וינגע ה' ויותם כו' אלא אל וישב בבית החפשית ומאז ויותם בן המלך על הבית שופט וכו' כשנכנס המלך בבית החפשית כפי השיטה הנז"ל לחז"ל שאז ויות' בן המלך על הבית שופט את עם הארץ ובזה נתקן גם לחז"ל משמעות הפ' שנסתייע בו הר"דק ז"ל לפירושו שאין ממנו הכרח כלל. והר"לבג בית החפשית נקרא בית מושב המצורע אשר בדד ישב שם ונקר' כן לפי שהוא חפשי מכל העסקי' והמלאכו' ע"כ. **ולע"דן** דל"מד בית החפשית שנעשה חפשי בהסתלקו מן העול צבור נוכל לומ' ויותם בן המלך על הבית הנז' וסמוך אליו שופט את עם הארץ דל"מד שעשה לו בית בבית הקברו' רחוק לו' שישב לו שם לשפו' קרוב אליו. וי"ת על הבית ממנא על ביתא. והטעם שלא גילה הכתו' כאן סיבת הצרעת שהיתה שגב' לבו ונכנס להקטי' בהיכל כנז' בדברי הימי' וכמו שהבי' רש"י ז"ל: **ונרא**' כי עוזיה לש"ש נתכוון ובחזקתו גבה לבו ר"ל בדרכי ה' ורצ' לזכו' בקטור' כיון שהשי"ת החזיק בידו. ולכן לא גילה הכתוב הענין כיון שהמחשב' היתה טובה כסה חטאתו. וזה אמרו בספרי הובא בילקוט והצרע' זרחה במצחו והלא דברי' ק"ור ומה עוזי' המלך שלא נתכון לגדול' בשביל כבוד עצמו אלא בשביל כבוד קונו כך נענש. המתכוין ליטול לו גדולה ולא בשביל כבוד קונו עא"כו. ועוד ק"ו ומה מרי' שלא נתכוונה לדבר באחי' לגנאי אלא לשב' ולא למעט פרי' ורבי' אלא לרבו' פרי' ורביה ובינה לבין עצמה כך נענשה. המתכוין לדב' בחבירו לגנאי ולא לשבח למעט פריה ורביה בינו ובין אחרים עא"כו ע"כ הרי פשוטו מוכיח שעוזיה לא נתכוון לגדולה בשביל עצמו אלא לגדולה בשביל כבוד קונו. **ולע"דן**

לדקדק ב"מש ומה מרים שלא נתכוונה לדבר באחיה לגנאי אלא לשבח שזה לא היו דברים מעולם אלא לגנאי היו כמ"ש הרק אך במש' דבר ה' הלא גם בנו דבר. ונרא' שזה יובן במה שפירשתי בבלי חמדה ב"מש הרק אך במשה דבר ה' אכין ורקין מיעוטים וכי יעלה בדעת שבמדרגה מעוטה והשגה כל דהו דבר ה' במשה הלא גם בנו דבר ר"ל הלא עיקר הדבר מגיע אליו בעצם וראשונה ובדברו אל משה ימשך לדבר גם בנו שבאמצעות המוכן כמו משה יוכן הבלתי מוכן לחול עלינו הבלתי מוכנים בערכו וזהו הלא גם בנו דבר ה' א"כ דברי שבח דבר' ובזה מגדיל ה"קו בכמה בחינות האתת ומה מרים שלא נתכוונה כי שלא בכוונה דברה כך בהיותה מדבר' עם אהרן נמשך הענין ותדבר מרים ואהרן במשה וז"ש שלא נתכוונה לדבר. והבחינה השנית באחיה כי האחים לא יקפידו זה על זה כזרים. והבחינה השלישית לשבח כדפרשי' והרביעית לרבות פריה ורביה והחמישית בינה לבין עצמה ועכ"ז אירעה לה כך מהעונש המתכוין בחינה אחת בחבירו ולא אתיו שנית לגנאי ג' למעט פריה ורביה כלומר על דבר שמדבר עליו לשון הרע כדי שימנע ממצוה והיא רביעית ובינו ובין אחרים שמלבין פניו ברבים על אחת כמה וכמה:

**ח**

**בשנת** שלשים ושמנה כו' רש"י ז"ל אף מכאן יש ללמוד שמלך עזריה משמת יואש מלך ישראל ט"ו שנה בחיי אמציהו אביו שאם לא עמד עד שמת אביו נמצא שלא עמד עד בשנת ט"ו לירבעם בן יואש וירבעם מלך ארבעים ואחת שנה נמצא שמת ירבעם בשנת כ"ז לעוזיה והיאך הוא אומר בשנת ל"ח אלא על כרחיך עוזיהו וירבעם מלכו כאחת אלא שירבעם מלך בחיי אביו יהואש שלש שנים לכך הוא אומר וירבעם ישב על כסאו שישב כבר ועוזיהו עמד משמת יואש וימלוך ירבעם מלכות שלימה. ובסדר עולם ראיתי שירבעם מלך בחיי אביו שנה ואיני יודע אם שבוש הסופרים שאיני יכול לישב בשנת שלשים ושמנה לעזריה מלך זכריה אלא בענין זה ע"כ. וה"רדק ז"ל בשנת ל"ח אם כדברי חז"ל שעזיהו וירבעם מלכו כאחת הי"לל בשנ' אחת וארבעי' לעזריהו מלך זכריהו בן ירבעם אלא שנאמר לדעתם כי זכריהו מלך בחיי אביו שלשה שנים וזה לא מצאנו בכתוב וגם בעל סדר עולם לא דבר בזה דבר ואותם שלש שנים מנה אותם לזכריהו וגם לדברינו יתירים י"א שנה ונאמר כי אותם י"א שנה מלך זכריהו בימי אביו ולא ידענו למה אלא כן נראה לפי החשבון. ורש"י ז"ל תקן השלש שני' באופן אחר שמלך ירבעם בחיי יהואש אביו שלש שנים והביא לו צניף מן הכתוב שאומר וירבעם ישב על כסאו שישב כבר. והר"לבג ז"ל לפי שכבר מלך ירבעם עשרים ושש שנה הנה יהיה זה בשנת כ"ז לעזריה ולזה ידמה שמלך עזרי' בחיי אביו י"א שנה כי קשרו עליו קשר בירושל' מעת שסר

מאחרי ה' וינס לכישה ואז המליכו כל עם יהודה את עזריה ומלך בחיי אביו י"א שנה והעד הנאמן על זה הוא אומרו הוא בנה את אילת וישיביה ליהודה אחרי שכב המלך עם אבותיו וזה לעדות קצת כי מלך בחיי אביו והוא בן י"ו כשהמליכוהו בחיי אביו ע"כ. וזו קרוב לשיטת רש"י ז"ל הנזכרת בפסוק ויקחו כל עם יהודה וכשיטת סדר עולם אך הם אמרו ט"ו שנה מלך בחיי אביו. ומהרי"א ז"ל הכתוב ספר כי קיים ה' דברו הטוב שישבו ארבעה מלכים ליהוא כי אמונים נוצר ה' והרי המליך את זכריהו בשמרון ששה חדשים ולא זכה יותר יען ויעש הרע בעיני ה' שאילו היה תם וישר ימים על ימי מלך תוסיף:

**ו**

**ויקשר** עליו שלום בן יבש וכו' רש"י ז"ל קבל ומחא יתיה קדם עמא לעיני העם וכן הר"דק ז"ל כי תרגום נגד קבל ות"י קדם עמא וכן מהרי"א ז"ל. **ולע"דן** אפשר לשון קבלו היהודים שקבל העם כן בקשר ובהכאה ברצון העם כולו:

**יב**

**הוא** דבר ה' אשר דבר אל יהוא וכו' רש"י ז"ל ויהי כן לא שהיה כדאי מלכותו לימשך כל כך אלא לקיים דבר מלך שנ' כן יהיה דברי אשר יצא מפי ע"כ. וכן הר"דק ז"ל והרחיב הוא דבר ה' מילת הוא טעמו למעלה וימיתוהו וימלוך תחתיו כאשר דבר ה' וכיון שמלך רב או מעט כבר נתקיי' דבר ה' והוסב' המלכות לאחרים כי הם היו רשעי' כולם ואילו היו טובים ארכה מלכותם וכבר היתה מלכות' ראויה להפסק מקודם אלא לא מלך זכריה ששה חדשים אלא לקיים דבר ה' אשר דבר בני רביעים כו'. **ולע"דן** הכוונה ביתור ויהי כן לו' כי להיות בהכרח קיום דבר ה' ולא ישוב אחור אעפ"י שעשה זכרי' הרע בעיני ה' נתקיים בצד מה בששה חדשים שאילו היה כשר היה מושל ממשל רב וזמן ארוך וז"ש הוא דבר ה' אשר דבר אל יהוא לאמר בני רביעים ישבו לך על כסא ישר' ישיבה בעלמא ונתקיימה בצד מה בזכריה בששה חדשי' וז"ש ויהי כן ר"ל כן על האופן הנז' בקיום כל דהו שאלו זכה לא היה כן אלא באופן יותר נאות ואמר לאמר בני רביעים כמו שזכרתי למעלה שכיון לו' בני רביעים סמוך לומר שיהיו ארבעה מלכים זולת יהוא וז"ש לאמר בני רביעים שבאו' כן בלשון הזה כיון למה שנתקיים אם כן הוא דבר ה' אשר דבר לאמר בנוסח הזה שאמר בני רביעים ולא אמר בנים רביעים ויהי כן ואו' הוא דבר ה' מקושר עם הפסוק הקוד' שאו' ויתר דברי זכריהו הנם כתובים על ספר דברי הימים למלכי ישר' שנראה מזה שבזמן המועט ששה חדשים עשה דברים רבים לזה סמך ואמר הוא דבר ה' אשר דבר אל יהוא לאמר אך להיותו רשע לא האריך ימים:

**יג**
**שלום** בן יבש וכו' מהריי"א ז"ל, לעזיהו הוא עזריהו פעמים קורא אותו עזריהו ופעמים עוזיהו ולא מלך אלא ירח ימים שהרגו מנחם מידה כנגד מידה כמו שהוא הרג את זכריהו עד כאן:

**יד טו טז**
**ויעל** מנחם כו' ויתר כו' אז יכה כו' רש"י ז"ל כי לא פתח שר העיר לא פתח לו את פתח העיר לקבלו למלך עליהם. ההרותיה הנשים הרות שבה בקע ע"כ וה"רדק ז"ל תפסח לא היתה מארץ ישראל אלא מעבר הנהר וכן כתוב כי הוא רודה בכל עבר הנהר מתפסח ועד עזה ונראה כי היתה לגבול ארץ ישראל נכח תרצה ותרצה היתה מארץ ישראל מקומו של מנחם ומנחם בא להלחם על תפסח וקרא אליה לשלום להיותה לו למס ולא פתח לו עם העיר וז"ש כי לא פתח לו ויך והכה אותה ואת כל גבולה מתרצה כלומר מגבול תרצה ואילך כל הנמצא בכל גבוליה הכה ועוד כי כל ההרות שבה בקע דרך נקמה ובזיון ההרותיה בשתי ידיעות כמו בתוך האהל ע"כ והר"לבג ז"ל ידמה שתפסת לא מארץ ישראל היתה וקרא לה מנחם לשלום ולא הסכימה להשלים עמו ולא פתחה לו ולזה הכה אותה ואת כל אשר בה ולכן הכה כל אשר בה ואת גבוליה אשר מחוץ לעיר מתרצה ואילך וגם כל המגדלים החזקים הבנויים בהרים אשר בה בקע עד כאן מפרש ההרותיה לשון הרים וגבעות ומהריי"א ז"ל ידמה שהיתה מלחמ' לתרצה ותפסח ולפי שמנחם בן גדי היה מתרצה מיד כשמלך קרא לשלום את תפסח ונראה שלא פתחו לו ומפני זה עשה מלחמה עזה עם תפסח ובקע המעוברות באכזריות נמרץ עד כאן ות"י ההרותיה מעדייתה. **ולע"דן** במ"ש ואת גבוליה מתרצה שהוא קשה ההבנה. ונראה כי רצה מנחם לעשות כבוד ותפארת לארצו תרצה להרבות גבוליה ולזה כשלא פתחה לו תפסח עשה שגבולי תפסח יחשבו לתרצה ז"ש אז יכה מנחם את תפסח ואת כל אשר בה אמנם את גבוליה לא הכה אבל עשאם שיהיו נחשבים מתרצה ותחומה כמנהג השרים היום במלכות ישמעאל כשנותני' מדינה לשר גדול מוסיפי' לו עיר אחרת עליה שיאכל כל הנכנס ממנה ארפגי"ק בלשון תוגרמי' והיה לו לפי זה לסמוך כי לא פתח לתיבת את תפסח ואת כל אשר בה אלא שרצה להסמיך ענין כי לא פתח אל ויך את כל ההרותיה בקע שהיה האכזריות הזה יען כי לא פתח. או אפשר שגם את גבוליה של תפסח הכה אלא שכוונת הפסוק לו' שתפסח וגבולי' הוכו רק בזמני' מתחלפי' כי תפסח הכה אותה ואת כל אשר בה אחרי שמלך בשמרון וז"ש אז יכה מנחם את תפסח כו' אמנם ואת גבוליה לא היה אז אלא קודם מתרצ' ר"ל מעת צאתו מתרצה לבוא להמית שלו' הרג את

גבוליה שהיו פרזות מבלי חומה אמנ' העיר עצמה של תפסח לא הכה אותה עתה יען כי לא פתח ולזה לא נלח' בה בבואו מתרצה כי אם בבואו משמרון כאמור אז יכה:

**יז יח**

**בשנת** שלשים ותשע שנה כו' ויעש כו' אומ' כל ימיו חוזר אל מנחם שכל ימיו שהיה מלך בכלם החטיא ולזה בא פול כו':

**יט כ**

**בא** פול מלך אשור וכו' ויוצא כו' חז"ל במסכת סנהדרין סנחריב שמנה שמות נקראו לו דכתיב תגלת פלאסר שלמנצר פול ארגון אסופ' רבא ויקיר' והא איכא סנחרי' שסיחתו ריב ד"א שסח וניחר דברי' כלפי מעלה ע"כ א"כ פול הוא סנחריב. ה"רדק ז"ל ולא עמד שם בארץ לא נתעכב שם אלא שב לו מארצו כיון שקבל הכסף ולא שמרם מאויב אחר וי"ת ולא אנזיק תמן בארעא ע"כ ופי' דברי המתרג' שלא עשה שום נזק ולזה לא עמד שם שאילו עמד היה נמשך נזק בהכרח מיוקר השער כי עם רב אתו וכן מהרי"א ז"ל כדהר"דק ז"ל: **ולע"דן** לדקדק דהי"לל ויוצא מנחם את הכסף ועל כל גבורי החיל בוי"ו ועוד קשה שאם יתנו ישר' נ' שקלי' כסף לאיש אחד יעלה סך גדול כי ישראל רבים כחול הים. ועוד יקשה איך יתן כל איש ואיש חמשי' שקלים ואין זו לפי הערך והיושר הוא בעריכה כפי הנכסים. ונראה שהאמת הוא שהמעות האלו יפרעו ישר' כל אחד ואחד לפי ערכו וערך ממונו אמנ' לפי שצריך זמן רב כדי לגבות ואי אפשר שיתעכב מלך אשור זמן רב כי יוקיר המזון ויכלהו מה עשו הטילו המס על ישראל והכריחו הגבורי החיל שיוציא כל אחד ואחד חמשים שקלים לאיש דרך הלואה וא"חכ יפרעום אליהם ממה שיגבו מישראל וז"ש ויוצא מנחם הכסף על ישראל אמנם לפי שעה לנחיצת המלך אשור הוציאה על גבורי החיל להלוותם ולזה לא אמר ועל גבורי החיל כדי שלא יובן שגם גבורי החיל יתנו מס בזה וזה לא יתכן כי הגבורי החיל לוקחים הם ולא נותני' אבל בהלואה יתנו כדי שידחקו בגבית המעו' ויעזרו להוציאם לאור וכאש' דמה המלך בקחתו המעו' בהלואה מגבורי החיל כדי שילך מלך אשור ולא יעמוד שם זמן כי יכלה הארץ ברעב וז"ש וישב מלך אשור ולא עמד שם בארץ ר"ל בכל תחום א"י כדי שלא יקבלו שום נזק לא מאנשי החיל ולא מיוקר השער:

**כה**

**ויקשור** עליו פקח בן רמליהו שלישו רש"י ז"ל שלישו גבור שלו את ארגוב כל ארגוב ל' פלטין החשובין וכל טרכונין בלשון ארמי פלטין החשובין למלכות בארמון הגדול אשר אצל הארגוב והאריה יש לומר שהיה שם אריה של זהב עומד באותו ארמון ע"כ. והר"דק בארמון בית מלך כן כתיב וקרי המלך והענין אחד. את אריה ואת ארגוב שני

גבורים היו שמם כך ועמהם בא ועם חמשים מבני גלעדים וימיתהו ע"כ. וכן ה"רלבג ז"ל ונתן טעם שנקרא ארגוב לפי שהיה מושל על חבל ארגוב והאחד נקרא אריה לגבורתו והיו עם המלך חמשי' איש גבירים מגלעדי' כי חבל ארגוב לגלעד הוא ע"כ. ומהרי"א ז"ל להיות אביו עושה הרע בעיני ה' והבן כמוהו לזה לא האריך פקחיה כי אם שנתים כי כן אירע למלכי' הקודמים החטאי' בנפשותם ובניהם אחריהם האוחזים מעשה אבותם בידיהם לא האריכו כי אם שנתי' או שנה וכן זה עונותיו גרמו שקשר עליו שלישו קשר על פקחיה ויכהו בשמרון בארמון בית המלך ועמו הרג את ארגוב ואת האריה שהיו שני גבורי' שהיו עומדי' תמיד סביב פקחיה ומלבד אלה היו עמו ר"ל עם פקחיה חמשי' איש מגלעדי' ועם כל זה המיתו פקח בן רמליהו והביא ג"כ כשיטת ה"רדק והר"לבג שאלו השני שרים ארגוב ואריה היו קושרי' עם פקח בן רמליהו להרוג את פקחיה. **ולע"דן** לפרש לא כדברי זה ולא כדברי זה אלא פקח בן רמליהו הרג את המלך בשמרון בארמון המלך והרגו את ארגוב והאריה שהשני השרים האלה נהרגו שם ועמו ר"ל עם פקח בן רמליהו באו עמו המשים איש מבני גלעדים וימיתהו וימלוך תחתיו. ולפי' ה"רדק והר"לבג יקשה דהי"לל ועמו ארגוב והאריה וחמשי' איש כו' ולפי' מהרי"א ניחא אלא דקשה קצת חסרון וי"ו דהי"לל ואת ארגו' וכן קשה לפירושי. ואפש' לפ' עוד את ארגוב הרגו ואת האריה ועמו עם האריה הנז' היו נ' איש מבני גלעדי' ועכ"ז הרגו עם המלך וימיתהו לפקחי' וימלוך תחתיו:

**כז כח כט**

**בשנת** חמשים כו' ויעש כו' בימי כו' מהרי"א ז"ל להיות המלכי' האלה רעים וחטאי' להי' מאד גם פקח בן רמליהו לזה בא הגלות ב' לאומתינו בימיו בא תגלת פלאסר מלך אשור והגל' הראובני והגדי וחצי שבט המנשי ויגלם אשורה ובעונותיו קשר עליו הושע בן אלה והרגו ע"כ וכן הר"לבג ז"ל שהראובני והגדי וחצי שבט המנשי הגלם ללחלח ולחבור נהרי גוזן והם שהזכי' כאן דרך כלל ואמ' ויגלם אשור' ע"כ. **ולעד"ן** ב"מש בימי פקח כו' שאעפ"י שאלו הנזכרי' מקומות ידועי' עיון אבל כו' ועכ"ז אפשר שנתנו לידרש ע"ד אשר שם שמות בארץ אל תקרי שמות אלא שמות ישבה והגלה אלו אשר נקבו בשמות כאלה לסימן עיון לו' שהב"ה עשה בעיון גדול והאריך להם עד שנתמלאה סאתם ואז הביא להם אבילות הגלות הזה וזהו עיון ואבל בית מעכה מלשון מעוך וכתות וע"י זה ערבה כל שמחה ומנוח וז"ש ואת ינוח כי רגזה ותחל הארץ מביאת מלך אשור באופן שהגלה את ינוח המנוחה ואת קדש ישראל חלל ונתן לחרם יעקב ז"ש ואת קדש ובטלה השמחה וז"ש ואת חצור לשון חצוצרות התרועה והשמחה הגלעד לשון גיל ע"ד ואת

הגלילה כל ארץ נפתלי שדרשוהו חז"ל לשון נפת לי נפת צופים של התורה באופן שנתנו לידרש עם היות' שמו' ארצו' כאמור:

**ל**

**ויקשור** קשר הושע בן אלה וכו' רש"י ז"ל בשנת עשרים ליותם היה לו לומר בשנת ארבע לאחז שהרי כל ימי מלכות יותם שש עשרה שנה אלא לפי שהיה אחז רשע רצה הכתוב למנות ליותם בקברו לא לאחז בחיים כך היא בסדר עולם. וכן ה"רדק ז"ל והביא עוד תירוץ שני מסדר עולם והוא לפי שהיתה גזירה גזורה בימי יותם ע"כ: ומהריי"א ז"ל הביא כן ואמ' והנראה אלי בזה הוא לפי שפקח בן רמליהו החל בימי יותם להתגר בו מלחמה עם היות שעשאה בפועל בימי אחז בנו שבעון הדבר הזה הרגו על ידי הושע בן אלה ובעבור זה כשזכר הכתוב מיתתו אמ' שהיה זה עשרים שנה אחר שנמלך יותם כי עם היותו שכבר מת ארבעה שנים יחסו אל שנותיו לפי שנעשה בשבילו ואולי כיונו לזה בסדר עולם במה שאמרו שהיתה הגזירה גזורה בימי יותם ע"כ:

**לב**

**בשנת** שתים לפקח וכו' הר"דק ז"ל בשנת שתים לפקח בתחילת שתים ופקח מלך בשנת חמשים ושתי' לעזריה ועזריה מת בסוף נ"ב לו ומלך יותם הנה בשנת שתים לפקח מלך יותם עד כאן וכן הרל"בג ז"ל:

**לד**

**ויעש** הישר וכו' כבר זכרתי למעלה שבאומרו עשה בסוף הפסוק רומז שנדמה לבבו במעשים טובים שיקראו מעשה לא בחטאות שהם מעשה תוהו ורצה לשלול שלא גבה לבו כעוזיהו אביו להקטיר קטרת. וכן נאמר בפירוש בדברי הימים רק לא בא אל היכל ה' וכו' וזה רמז באומרו ככל אשר עשה עוזיהו אביו עשה בענין הנקרא מעשה כאמור:

**לה**

רק הבמות לא סרו וכו' הר"דק ז"ל הוא בנה את שער בית ה' העליון השער הזה היה בין בית ה' ובין בית המלך כמו שראינו בדבר יואש ויורידו את המלך מבית ה' ויבואו דרך שער הרצים בית המלך ו"מש הוא בנה אותו הוסיף בו בנין או נפל ובנהו שהרי שלמה בנה שער בין ביתו ובית ה' כמו שאמר ועולתו אשר יעלה בית ה' ע"כ: וכן מהריי"א ז"ל:

**לז**

**בימים** ההם החל כו' רש"י ז"ל בימים ההם בסוף ימיו של יותם להשליח לגרות: הרד"ק ז"ל בימים ההם אחרי שמת יותם. וכן הרלב"ג ז"ל להשליח לגרות או לשלוח כי בימי אחז נתחברו אלה המלכים על ירושלם מפני רוב חטאי אחז כמו שנתבאר בספר דברי

הימים והם הכו בה מכה גדולה ואחר זה היו צרים על ירושלם ולא יכלו להלחם כי חמל השי"ת על יהודה ולא אמר להשחיתו ע"כ:

**ולע"דן** להשליח כמו לשלוח ולא אמר לשלוח לפי שהוא יתברך פוקד על צבא המרום במרום שהוא ישלח מתחת ידו את מלכי האדמה באדמה. או אמר להשליח לתת רשות בהסתרת פנים אבל לא בעצם וראשונה ולזה לא אמר לשלוח ע"ד ואנכי הסתר אסתיר פני ומצאוהו צרות רבות: ובימים ההם כדרש"י ז"ל בסוף ימיו של יותם אפי' שכבר התחיל אחז הרשע לפרח כמו עשב וישישו כל פועלי און ואעפ"י שהיה יותם אביו צדיק לכך התחיל השי"ת לגרות ביהודה את רצין מלך ארם כי פרח אחז והיה בן עשרים שנה שהוא בר עונשים שהרי ב"בד של מעלה מענישים מבן עשרים שנה ומעלה ואז היה אחז יוצא צבא ביהודה שהרי בן עשרים שנה הוא:

**טז**

**ב**

**בן** עשרים שנה אחז וכו' קשה אחרי שאמר וילך בדרך מלכי ישראל וגם בנו העביר באש וכו' מאמר ולא עשה הישר וכו' מיותר לגמרי ונרא' כי אחז לא היה כשאר מלכי יהודה כיואש שעשה היושר ואח"כ קלקל וכן אמציהו שנטה לקלקל באלהי שעיר לז"א כי אחז לא היה כן אלא ולא עשה מעולם הישר בעיני ה' אלהיו כדוד אביו אלא מתחילתו בקלקול וז"ש וילך בדרך מלכי ישר' בדרכם שהיו מקולקלים מתחילתם ועד סופם וז"ש ולא עשה הישר בעיני ה' כלומר מעולם:

**ג ה**

**וילך** בדרך מלכי ישראל וכו' הגיד שהלך בדרך מלכי ישראל בבחינת שהיו מתחילת' ועד סופם רעים וחטאי' לה' והוסיף שגם את בנו העביר באש זה חזקיהו שכן מצאתי במס' סנהדרין פ"ד מיתות אף חזקיהו מלך יהודה בקש אביו לעשות לו כן אלא ששכתו אמו סלמנדרא וכמו שאכתוב בפסוק ואנשי בבל עשו וכו' ששתי כמוצא שלל רב וזהו העבירו לא שרף: והוסיף כתועבו' הגוים אשר הוריש אותם מפני בני ישראל ולא שת לבו לומר אם בעבור אותם התעבות הוריש ה' אותם מפני בני ישראל איך אעש' גם אני כי יורישני ולזה אז עלה רצין כו' ויצרו על אחז ר"ל כי הוא היה החוטא לא אנשי העיר ולז' ולא יכלו להלח' כי דלת העם והנכבדי' היו כשרי' זולת המלך לבדו ולכן ויצורו עליו עליו דייקא כי הוא הסיב' אל המצור אמנ' סיבת ההצלה היה יהודה כמ"ש בד"ה כי חמל על יהודה ולא אמ' להשחיתו וכת' מהרי"א שזה היה כשעלו שני' כמ"ש אז עלה רצין כו' שהי' אז בדעת' לעלו' ביהוד' והמליך בתוכ' את בן טבאל כמ"ש בישעיה נעלה ביהודה ונקיצנה ואז חמל ה' על יהוד' אמנ' קוד' לזה עלה רצין לבדו להלח' ביהוד' ושב'

מה' שבי גדול כנז' בד"ה ויתנהו ה' אלהיו ביד ארם כו' וגם ביד ישר' נתן ה' כו' ויהרוג פקח בן רמליהו ק"ך אלף ביו' א' כו' שזא' המלחמ' קדמה ולא באו יחדיו ואז הצליחו בעד חטאי אחז אמנ' כשרצו להמליך מלך בתוכ' לא רצה השי"ת ולכן אפי' שבאו ב' המלכי' יחדיו לא הצליחו ונודעה יד ה' אשר גזר אומר להיות ניר לדוד:

1

**בעת** ההיא וכו' הרד"ק ז"ל השיב את אילת לארם שכבר לקחה עזריה מלך יהודה. וינשל את היהודים מאילות זהו אילת כי כן היתה נקראת אילת ואילות וכן בד"ה אילות ופיי' וינשל כמו ונשל גוים רבים מפניך ענין גירושין ושילוח. וארומים באו אילת כתיב אדרמים לפי שמלך ארם לקחה ועל ידו שבו האדומים וקרי אדמים בד"לת כי לבני אדום היתה כמו שפיי' למעלה ע"כ וכן הר"לבג ז"ל וינשל לשון השלכה וגרושין משם והיא אילת אשר בנה עזריה ע"כ וכן מהרי"א ז"ל:

**ולע"דן** לדקדק דכיון שאמ' בעת ההיא השיב רצין מלך ארם את אילת לארם פשיטא שלא ישבו עוד ישראל כי יברחו להם א"כ מה צורך לומר וינשל את היהודים מאילות ולא דייק לשון זה כי לא היה צריך לנשלם כי הם יברחו להם. ועוד קרו ליה אילת וא"חכ מאילות ואחר כך באו אילת ונראה במה שקדם בפסוק הוא בנה את אילת שאמרנו שעשה כמנהג מלכי תוגרמה עוד היום בכבשם איזו מדינה יבנו סמוך אליה מגדל עוז וחזק סמוך לעיר הקדומה כלו' זה תכבש העיר הקדומ' וא"חכ זה וזה יקרא בשם העיר וכן כיוצא בזה אילת שהיו ב' אילו' סמוכות זו לזו הראשונה והשנית שבנה עזריה וקראה כשמה ועל ידה השיב את אילת הראשונ' ליהודה ועתה הגיד הכתוב כי רצין עשה בהפך שהשיב רצין מלך ארם את אילת והיא הקדומה לארם וא"עפי שלא כבש עדיין האילת המחודשת הסמוכה לה כאמור עכ"ז ממילא נכבשה שנשלו היהודים מתוכה כי מי יוכל עם השכן רע העומד באילת וז"ש וינשל את היהודים מהשתי אילות וז"ש מאילות בלשון רבים כי מאילת פשיטא שברחו רק החידוש הוא מאילות לכלול את המחודשת אשר בנה עזריה וארומי' באו אילת אפשר לקיים הקרי וכתיב בשני חלקי אילת החלק החדש והחלק הישן הנקראים אילות שבחלק הישן שלא היה כ"כ חזק הושיבו בו אדמים בד"לת ובחלק היותר חזק אשר בנאו עזריה הושיב ארומיים בריש כי להם יאתה לשבת במבצרי העיר ולזה אמר באו אילת בלשון יחיד כי אדמים באו בחלק הא' וארומיים בחלק אחר והוא דקדוק נכון. או אפשר שאילת הראשונ' אשר היתה לארם היא אשר השיב אליהם לא החדשה שכן מורה לשון השיב ובה ישבו אדומים עד היום הזה לסיבתם בא להיותה שלהם מימי קדם ולקחוה יהודה מהם וחזרה אליהם:

**ז ט**

**וישלח** אחז וכו' כבר קדם בפסוק בא פול מלך אשור הוא סנחריב הוא פול הוא תגלת פלאסר שמנה שמות נקראו לו: וה"רדק ז"ל הקומים עלי תואר במשקל טובים וכן ה"רלבג הקומים רוצה לומר הקמים עלי: **ולע"דן** לדקדק שני תוארים עבדך ובנך למה ודי באחד מהם. ונראה כי לפי שרצה אחז מתגלת פלאסר שתי הצלות האחת שיצילהו מרצין מלך ארם והשנית ממלך ישראל הקמים עליו ובבחינת הצלתו שמיד מלך ארם אמר לו עבדך אני מה שאין כן מלך ארם מורד בך וכנגד מלך ישראל אמר ובנך אני נכנע אליך תמיד וז"ש לאמר עבדך ובנך אני ר"ל בכוון שלח לאמר אלו השני תוארים האלה והם עבדך ובנך אני ולזה עלה והושיעני מכף מלך ארם מבחינת עבדך ומכף מלך ישראל מבחינת בנך. או אמר עבדך ובנך לפי שיזכיר בפסוק שאחר זה ויקח אחז את הכסף וכו' וישלח למלך אשור שוחד שלזה בבחינת השוחד אמר עבדך ולפי שהשוחד לא כל כך חשוב שיקום מלך אביר כזה מארץ רחוקה לבא להצילו לז"א שיעשה חלק מה מפני השוחד המורה על העבדות והיותו משועבד אליו וחלק מה מאהבה כאב את בן ירצה או אפשר עבדך מצד עצמי שאיני מחזיק עצמי אלא כעבדך כי מה אני ומה חיי בערכך הלואי כעבד אמנם מטוב לבך שאתה מתנהג עמי ברחמי' כאב את בן בנך אני וזהו שאמר:

**וישמע** אליו מלך אשור וכו' כלומר עם היותו מלך אשור מלך אביר ומארץ רחוקה מאד שמע אל דברי פיוסו ולא לעומת השוחד אלא לעומת אמריו כי נעמו וז"ש לשון שמועה וישמע אליו מלך אשור ושנה בזה עוד לומ' ויעל מלך אשור אל דמשק לו' שעם היותו מלך אשור שמע ועלה אל דמשק ואפשר להרחיב זה בענין הנז' באופן יותר נאות שבבחינת היותו מלך אשור ר"ל מלך רם ונשא והוא במלכים יתקלס לזאת אמר וישמע אליו מלך אשור ר"ל עם היותו גדול מאד ובבחינת הריחוק היות המקום רחוק מאד אמר ויעל מלך אשור אל דמשק כלומר עם היות המרחק גדול מאד מאשור אל דמשק: ורש"י ז"ל ויגלה קירה את העם אשר בה הגלה למדינה ששמה קיר ע"כ וכן הר"דק ז"ל וקירה מאשור הוא שאומר עמוס יגלו עם ארם קירה אמר ה' ע"כ וכן הר"לבג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל:

**י יא**

**וילך** המלך וכו' ויבן כו' רש"י ז"ל עד בא לפני בא המלך מדמשק ע"כ וכן מהרי"א ז"ל והר"לבג ז"ל ויבן אוריה ר"ל ויבנה אוריה הכהן את המזבח בעוד שהיה בא המלך אחז מדמשק עד שכאשר בא מצאו בנוי: **ולע"דן** לדקדק יתור כן עשה אוריה הכהן כי די בשיאמר ויבן אוריה הכהן ככל אשר שלח המלך אחז אליו עד בא המלך אחז. גם תיבת מדמשק מיותרת שכבר נאמר וילך דמשק וכו' ונראה שכונת הפסוק לומר שבנה אוריה

הכהן ככל אשר שלח מלך אחז לא נפל דבר קטן וגדול מתבניתו ומלבד זה הנחת רוח שעשה לאחז בכוון המלאכה הנה גם כן עשה אוריה הכהן נחת רוח שני לאחז במה שהמתין מלהעלות עולה וזבח ושלא חנכו עד בא המלך אחז וזהו עד בא עד כפשוטו שהמתין עד בא המלך לפי שכן היה ראוי לעשות כיון שהמקום שהמלך בו בלתי רחוק ראוי להמתין אליו עד בא מדמשק או אמר מדמשק בבחינת היות דמשק מקום שונאו רצין ומלך אשור בא בעזרתו א"כ ראוי להמתין עד בא מדמשק בנצחון האויב ומפלתו ויהיה חינוך המזבח לשמחת נפילת האויב. עלות עליו עולה ומנחה זבח ונסכים והמזבח הזה לרש"י ז"ל לע"א עשאו אחז כמו שיזכור בפסוק ואת מזבח הנחושת ובזה אבין לע"ד כן עשה אוריה הכהן לשמים עד בא המלך אחז מדמשק כי לאחר שבא הוא חנכו לע"א ויקרב עליו:

**יב**

**ויבא** המלך הרד"ק ז"ל ויקרב המלך פועל יוצא והוא לבדו מן הקל יוצא רוצה לומר הקריב על המזבח קרבנותיו ויעל עולותיו או יהיה ויקרב פועל עומד כמשפטו ויהיה על המזבח כמו אל המזבח קרב הוא בעצמו אל המזבח והעלה עליו ע"כ וכן מהרי"א ז"ל:

**יד**

**ואת** מזבח הנחושת וכו' רש"י ז"ל ואת מזבח הנחושת אי אפשר לומר מזבח הנחושת שעשה מר"עה שהרי נגנז ואי אפשר לו' מזבח אבנים שעשה שלמה וקראו בדברי הימים מזבח הנחושת שהרי אי אפשר לקרבו מזוית לזוית אלא אם הורסו והרי ראינו אש שירדה בימי שלמה לא נסתלקה מעל המזבח עד שבא מנשה וסלקה שהוא הרס את המזבח כמו שמצינו באגדת חלק אין לי לפרש מזבח זה אלא בכיורות ובמכונות של נחושת שהיו צרכי המזבח והיו אצל המזבח הקדש וכשעשה אחז את המזבח לע"א סלק את הכיו' לצד אחר מאת פני הבית שלא להפסיק בין המזבח שעשה ובין בית ה' ויתן אותו אצל המזבח הקדש צפונ' ומצינו שפירשו רבותינו דוגמתו במסכת שבת ויבואו ויעמדו אצל מזבח הנחושת מי היה אמר להם התחילו ממקום שאומרי' שירה לעם הרי כאן לכלי שיר של נחושת קראו מזבח ע"כ: והר"דק ז"ל ואת המזבח הנחושת סמוך ה"א הידיעה וכמוהו הממלכו' כנען והוא המזבח שעשה שלמה כמו שפירשתי בבנין הבית אמר שזה המזבח נתן אותו עם המזבח אשר לפני ה' ופירוש ויקרב מאת פני הבית והקריב זה המזבח ממזבח הנחושת שהיה בעזרה את פני הבית הקריב זה יותר לצד הבית ונתן אותו בין המזבח ובין בית ה' על ירך המזבח לצד צפון ע"כ וכן הרל"בג ז"ל והרחיב יותר ואת מזבח הנחושת ר"ל שזה המזבח שבנה עזריה היה בחצר הכהנים עם מזבח הנחושת אשר לפני ה' אשר בנה שלמה והיה זה המזבח השני יותר קרוב אל

פני ההיכל כאילו היה מבין המזבח ומבין בית ה' אלא שלא היה מכוון לפני הבית אבל אצל ירך המזבח צפונה היה ואפשר ששמהו לפאת צפון להיותם עובדים לצבא השמים והכוכבים הצפוניים הם היותר חזקים בפעולותיהם בזה העולם לפי מה שסדר השי"ת מבניינם ולזה תמצא פועל השמש יותר חזק במזלות הצפוניי' ע"כ וכן מהרי"א ז"ל: **ולע"דן** מדוקדק לשיטת רש"י ז"ל אומרו המזבח הנחושת סמוך ובה"א הידיעה דהי"לל מזבח הנחושת אלא להורות שאינו מדבר במזבח הנחושת שהרי נגנז וגם לא במזבח שלמה אשר הוא תמורת מזבח הנחושת אלא בכיורות ובמכונות הנחושת כדרש"י ז"ל כנז' וזהו ואת המזבח הנחושת ר"ל ואת הנחושת של המזבח ר"ל כלי הנחושת אשר אצל המזבח שאותו הנחושת דהיינו הכיורות והמכונות הקריבם לצד אחר מאת פני הבית שלא להפסיק בין המזבח שעשה ובין בית ה' ויתן אותו אצל מזבח הקדש כנז"ל בדרש"י ז"ל:

**טו טז**

**ויצוהו** המלך וכו' רש"י ז"ל לבקר לפרקים כשיעלה על לבי לבקרו ע"כ וכן הר"דק על המזבח הגדול הוא אשר עשה שיהיה עיקר ומזבח ה' הקדום טפל וזו שאמר יהיה לי לבקר כשארצה לבקרו ולהעלות עליו: ויצוהו כתיב בוי"ו וקרי בלא וי"ו והכתיב הוא כמו ותראהו את הילד וענין אחד הוא הכתיב והקרי ע"כ. וכן מהרי"א ז"ל והיתה כוונתו במזבח הזה להכעיס את השי"ת. וכן כל המפרשים ז"ל. וכן הר"לבג ז"ל והוסיף והנה קרא אחז את המזבח ההוא גדול כי אולי היה גדול השיעור או מפני שהיה אצל מחשבתו יותר נכבד וגדול בחשיבות: **ולע"דן** היה נראה להפך בזכות אוריהו הכהן שלשמים היה זה המזבח ולזה נתן סדד להקריב על זה המזבח עולת הבוקר ומנחת הערב וכו' אלא שראוי לתלות קלקלה במקולקל אחז שאחז בתי מדרשות ולומר שכל מחשבותיו לרע ולע"א כדעת המפרשים וזה יורה ויעש אוריה ככל אשר צוה המלך אחז כי באשר דבר מלך שלטון לא ישנה את תפקידו בעל כרחו:

**יז**

**ויקצץ** המלך אחז כו' רש"י ז"ל את המסגרות המכונות אצטבלאות שהמכונות עשויות עליהם כמו שנא' וזה מעשה המכונות מסגרות להם ע"כ: וה"רדק ז"ל את המסגרות המכונות סמוך עם ה"א הידיעה כמו המזבח הנחושת ופירוש קצץ המסגרות המכונות שהיו סוגרות הכיורות בתוכן וקצץ אותן מסגרו' והסיר הכיורות וכן הים הוריד מעל הבקר הנחשת ונתן אותו על מרצפת אבנים וכן הכיור נתן על מרצפת אבנים ובאו' את הכיור הוא שם כלל כי עשרה כיורות היו ואחר שאמר המסגרות המכונו' ידענו כי על הכיורות אמר כן כי אם אמר על כיור אחד לא היה או' המכונות אלא המכונה וכל זה

שעשה לא עשה אלא דרך בזיון והכעסה כמו שעשה מן המזבח ג"כ וכמו שכבה את הנרות וכמו שסגר את דלתות בית ה' כדי שלא יכנס שם אדם להקריב ועשה מזבחות בכל פנה בירושלם כמו שאמר בדברי הימי' ועשה המזבח של השי"ת טפל והמזבח שלו עיקר וכאשר הכעיס עוד השחית כלי בית האלי"ם וסגר הדלתות שלא יכנס אדם שם: אשר תחתיה זכר הים בלשון נקבה ובשאר מקומות לשון זכר. מרצפת אבני' כמו רצפת בהט ושש וקרקע ההיכל לא היה מרצפת אבנים [כי אם מצופה זהב היה מרוקע על נסרים של ארז אלא מרצפת אבנים] ר"ל שהוא עשה להם מרצפ' אבני' במקום המכונו' ע"כ. וכן הרלב"ג המסגרו' המכונות מסגרות המכונות והנה הסיר הכיור ועמד הכיור זולת כנו וכן לכל הכיורו' אשר שם ואת הים הסיר מעל הבקר אשר תחתיו ונתן אותו על רצפ' אבני' ע"כ וכן מה"ריא וכל כוונתו להכעיס ולהורות שכל אותם המעשי' שעשה שלמה היה מפאת הרצון שרצה שלמה ולכן קצץ מסגרות המכונו' והסיר הכיורות מעליהן וכן הים מעל הבק' והושיבו על מרצפת אבנים: **ולע"דן** וי"ו ואת הכיור כתיב ולא קרי כי היא יתירה אבל רמז באו' ויסר מעליהם את כל הכיורו' ולהורו' שלא הניח אפי' כיור אחד ההכרחי לז"א ואת הכיור ר"ל אפי' ההכרחי לא הניח כי כל כוונתו להכעיס את ה':

**יח**

**ואת** מיסך השבת כו' רש"י ז"ל מיסך השבת גג אהל עשוי לצל לשבת תחתיו בעזרה ביום השבת ואת מבוא בית המלך שהיה בא בו מביתו לבית ה' דרך החוץ הסב אותו במקום הצנע מפני מלך אשור שלא יחמוד אות' הכלים וגם את המבוא הסב שמא יצטרך להחבא ויברח בהצנע ע"כ: ורש"י ז"ל שמפרש מפני מלך אשור שמוסב גם אל תחילת הענין למה שאמר ויקצץ המלך כו' שהיה מפני מלך אשור שלא יחמוד אותם הכיורות והים א"כ אין לו אשמה כ"כ ולא להכעיס נתכוון שלא כדברי המפרשים כנז' בפסוק הקודם ובפרט מהרי"א שכתב שלהכעיס נתכוון: וה"רדק ז"ל מיסך השבת כתיב ב"יוד וקרי בוי"ו מוסך והכל אחד ושרשו יסך מענין סכך שנים שרשים וענין אחד וי"ת טקוס שבתא ובמקצת נסחאות ית טקס מדבחא דשבתא ועניינו בנין שעשו לאנשי המשמ' לחסות תחתיו ובסמכו אותו לשבת נראה כי למשמר היוצא עשו אותו שהיה יוצא בשבת והיו פנוי' מן העבודה שאותו היום והיו יושבי' שם עד פנות היום שהיו הולכי' להם ולא אמ' מה עשה בו אבל נראה שסתר אותו [והוא סמוך למ"ש שהוריד הכיור והים כן הוריד זה המסך וסתר אותו]. החיצונ' מלעיל וההי"א נוספת כ"הא השערה החדרה (והוא סמוך למ"ש שהוריד הכיור והים כן הוריד זה המסך וסתר אותו.) והוא כמו החיצון והיסב

מבוא ביתו שהוא מחוץ הסב אותו בית ה' ולא היו נכנסים בו אלא דרך בית ה' להשגב בו מפני מלך אשור ע"כ. וכן הר"לבג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל:

**יז**

**א**

**בשנת** שתים עשרה לאחז רש"י ז"ל אי אפשר לומ' שמלך הושע בשנת י"ב לאחז שהרי בשנת ארבע לאחז הרג את פקח ומלך תחתיו וכשתבדוק בשנות פקח תמצא כן וגם אי אפשר לומר שלא מלך אלא תשע שנים שהרי מלך משנת ארבע לאחז עד שנת שש לחזקיהו שנלכדה שמרון הרי יותר משש עשרה שנה ומה ת"ל תשע שנים משמרד במלך אשור כך שנויה בסדר עולם ואי אפשר לומר שבשנת י"ב לאחז התחיל למרוד שא"כ תמצא את שני מרדו חמש שנים בימי אחז ושש שני' בימי חזקיהו הרי אחת עשרה וכאן הוא אומר תשע לא הוזכר שתים עשרה לאחז לענין מקרא שלאחריו עליו עלה שלמנאסר שבשנת י"ב לאחז עלה סנחריב על הושע והגלה לאותן שבעבר הירדן וכך שנינו בסדר עולם ומקרא כתוב בדברי הימים ויער אלהי ישראל את בוא פול מלך אשור ויגלם לראובני ולגדי ולא פי' באיזה זמן וכאן פי' שבשנת י"ב לאחז היה שלש גליות אלו עשרת השבטים בשנת עשרים לפקח כמו שכתוב למעלה (ויך את) [בא תגלת פלאסר] מלך אשור [ויקח] את עיון ואת (דן ואת) [וגו'] ארץ נפתלי ויגלם אשור' וזה היה שנת הארבע לאחז (שהם) [שהה] שמנה (ימים) [שנים] ובא עליהם שנת י"ב לאחז והגלה לראובני ולגדי וכשראה הושע בן אלה מרד בו ושלח מלאכים אל סוא מלך מצרים (שהם) [שהה] שמנה שנים ובא וצר על שמרון ונלכדה לקץ שלש שנים וגלו כולן וזהו שאמ' כעת הראשון הקל ארצה זבולן וארצ' נפתלי הקל אף בשניה שלא הגלה אלא שני השבטים אבל האחרון הכביד טיאט את הכל כזה שהוא מכבד את הבית ומ"מ לפי חשבון שכתב כאן את מנין שני מרדו תשע שנים לא מרד בו עד שנת י"ד לאחז שהרי אחז מלך שש עשרה שנה שלש שנים של אחז היה המרד ושש שנים בימי חזקיהו ע"כ וכן הר"דק ז"ל. וכן הר"לבג ז"ל: וכן מהרי"א בשם סדר עולם: ולדבריהם ז"ל או' מלך פי' מלכות שלימה מבלי השתעבדות אל מלך אשור:

**ולע"דן** שהכתוב הזה מקושר עם הבא אחריו דכתיב ויעש הרע בעיני השי"ת כמו שיבוא והוא שהכשיל את ישראל בהסרת הפרדסאות שהיו עובדים בבחירתם לע"א ומרוע בחירת' הוא שלא היו עולים לירושלם ולא אנוסים וזהו או' בשנת שתים עשרה לאחאב מלך הושע תשע שנים בעשיית הרע בעיני השי"ת נמצא לפי זה שאין כוונת הכתוב לומר שבשנת שתים עשרה לאחז שמלך אז שהרי בשנת ארבע לאחז אבל הכוונה לומר

שאז בשנת שתים עשרה לאחז התחיל בתשע שנים מלכות שעשה בהם הרע בעיני ה' רק לא כמלכי ישראל: ולפי זה לא בטל הפרדסאות בתחילת מלכותו דהיינו בשנת ארבע לאחז אלא בשנת י"ב לאחז ואז הוא שמלך מלכו' בעשיי' הרע בעיני ה' כי מה שמלך קודם לזה היתה מלכות בלא עשיית רע בעיני ה':

**ב ג**

**ויעש** הרע בעיני ה' וכו' עליו עלה כו' כבר קדם לחז"ל בפסוק בא פול הוא סנחריב הוא תגלת פלאסר הוא שלמנאסר שמנה שמות נקראו לו ע"כ: תנא דבי אליהו מה נשתנה הושע בן אלה שגלו עשרת השבטים בימיו אלא עד עכשיו היתה עבודת אלילי' קשורה ביחיד וקשה לפני הב"ה להגלות הצבור בעון יחיד כיון שבא הושע בן אלה ובטל כל המשמרות כולן ואמ' כל מי שיעלה לירושלם יעלה ועליו הוא או' ויעש הרע בעיני ה' רק לא כמלכי ישר' עליו עלה שלמנאסר ושמט קולר מצוארו ונתנו בצואר הרבי' מכאן אמרו כל העושה מצוה ואינו גומרה מתחייב בנפשו וקובר אשתו ובניו ע"כ ביאר לנו כוונ' הכתוב שאין כוונת רק לא כמלכי ישראל למעט בכמות הרע שהרע מעט אשר היו לפניו אבל הכונה באו' רק לא כמלכי ישראל להודיע שהרע זה בעיני ה' לא היה כמלכי ישראל אשר היו לפניו שהם היו החוטאים וקולר תלוי בצוארי המלכים לא בישראל כי היו אנוסים אבל זה הסיר המשמרות המעכבים את ישראל מעלות לירושלם והם לא היו עולים מרוע בחירתם ושלא נסו באלה מזמן רב שלא עלו ז"ש ויעש הרע רק לא כמלכי ישראל אשר היו לפניו שהיו מחטאים אבל זה עשה הרע בעיני ה' ע"י עשותו מעשה של מצוה דהיינו ביטול הפרדסאו' שהתחיל במצוה והיה לו לגמור להעלותם פעם או פעמים רבות עד שישובו לאיתנ' וזהו או' מכאן אמרו בל העושה מצוה ואינו גומרה כו' ובזה מובן ג"כ או' עליו עלה שלמנאסר שאין הכוונה למורה על מי עלה עליו ולא יהודה שאין צורך לאו' כי למד מעניינו הוא אבל כונתו לומר עליו ר"ל עליו כלו' בעבורו לפי שהו' שמט את הקולר מצוארו והטילו על הרבי' על כן עלה שלמנאסר לא כן בכל המלכים הקודמי' אעפ"י שהיו רעים ממנו וחטאי' להי' מאד עכ"ז ישראל היו אנוסים ורחמנא פטרם: ורש"י ז"ל הביא כמדרש הזה והרחיב בו רק לא כמלכי ישראל שבטל פרדסאות שישבו מימי ירבע' על הדרכי' שלא יעלו ישר' לרגל וזה בטלן לפי שגלו עגלי הזהב כבר בשתי גליו' בגלות ראשונה ויך את עיון ואת דן הגלה עגל שבדן ובשניה כשגלו ראובן וגד נטל עגל שבבית אל לקיים מה שנאמר גם אותו לאשור יובל ולפי שבטלו פרדסאות והם נמנעו מלעלות לרגל לפי' נתתם גזר דינם לגלות בימיו שעד עכשיו תלו הקלקלה במלכיהם ועתה לא היה במי לתלות וזהו שאמר הושע בן בארי כי עתה הזנית

אפרים נטמא ישראל עתה נגלית רעתכם ע"כ וכן ה"רדק והוסיף אמרו כי בט"ו באב ביטל אותן פרדסאות לפי' היו ישר' עושים אותם יום טוב בט"ו באב:

**ד**

**וימצא** מלך אשור וכו' הר"לבג ז"ל ויעצרהו מלך אשור ויאסרהו אחשוב שהיה זה אחר עבור תשע שני' להושע כי כבר עלה מלך אשור שמרון ויצר עליה ובסוף הענין לכד שומרון עצר הושע ואסרהו בבית כלא ע"כ ודוחק שהקדימו הפסוק קודם ויצר על שמרון: ומהרי"א ז"ל ויעצרהו שמצאו באחד הערי' ועצרו שם נעצר וא"חכ אסרו בבית כלא ובהיות המלך אחז אסור א"חכ ויעל מלך אשור שמרון ויצר עליה שלש שנים ע"כ וכן עיינתי: **ולע"דן** לדקדק כי די באחד משני עניינים אלו להורות הקשר או ששלח מלאכי' אל סוא מלך מצרי' או שלא שלח לו מנחה כשנ' בשנה ואין לך מרד גדול מזה. ואם על פי שני ראיו' יותר טוב הי"לל וימצא מלך אשור קשר אשר שלח מלאכי' כו' ואשר לא העלה לו מנחה כשנה בשנה. ונראה כי המלך (אחז) [הושע] קשר בסתר עם סוא מלך מצרים וכשמצאו מלך אשור בקשר אז (אחז) [הושע] המלך ראה כי כלתה אליו הרעה עם מלך אשור ולא יועילו מנחות ולזה מנע משלוח מנחה וז"ש וימצא מלך אשור בהושע וכו' ולזה כיון שנמצא בקשר מאז המצאו ולא העלה מנחה למלך אשור וכו' כי ידע שלא יועיל. עוד אפשר כי מה ששלח מלאכי' אל סוא מלך מצרים לא יאשם כי אולי פחד ממנו והוא שכנו קרוב אליו ויזיקהו קודם בא עזרת מלך אשור אמנם הצטרף אל זה מה שלא שלח לו מנח' זו הוראה על פי השני דברים האלה נתברר היותו בוגד והאות האחרון ממה שלא שלח לו מנחה אינו מופת חותך כי הבנת הכתוב אצלי איננה שלא שלח לו מנחה השנה כלל לא מינה ולא מקצתה אבל הכוונה שהיה שולח אבל לא כמנהג וזהו שאמר ולא העלה מנחה למלך אשור כשנה בשנה ר"ל שלא היתה ההעלאה כשנה בשנה. כשנה בשנה לא העלה אבל לא מנע לגמרי והיינו דלא קאמר ולא העלה למלך אשור מנחת שנה בשנה. והוא דקדוק נכון באופן ששליחות מלאכים אל סוא מלך מצרים גילה על מה שלא עלה מנחה הגונה שברע הוא ולכך הוצרכו שני העניינים יחדיו:

**ה**

**ויעל** מלך אשור כו' הר"דק ז"ל ויעל מלך אשור בכל הארץ פירוש וילכדה ואחר כך עלה שמרון וצר עליה עד כאן:

**ו**

**בשנת** התשיעית כו' רש"י ז"ל למרדו של הושע. ויגל ויגלה את ישר' וזה שער כל תיבה שפעל שלה ב"הא כגון פנה בנה גלה זכה רבה כשבא לתת בראש תיבה וי"ו יו"ד אם המלה מוסב' על הפועל תהא ה"יוד נקודה בחירק כגון ויבן ויפן וירד משה ויגל יהודה

ותלך ותיזן וירב העם ואם הוא מדבר בלשון מפעיל תהא ה"יוד נקוד' בסגול כגון ויפן זנב אל זנב ויגל ישר' אשורה ויזן את יהודה וירב בבת יהודה תאניה כו' ע"כ: **ולע"דן** בשנ' התשיעי' לעשותו הרע בעיני ה' כדפרשי' בפסוק הקודם שאומרו מלך וכו' תשע שנים ויעש הרע בעיני ה' שהוא מקושר זה בזה דהיינו שמלך תשע שני' והוא עושה רע שהשני' הקודמי' לא עשה בהם הרע בעיני ה' וזהו שאמר בשנת התשיעית ולא אמר בשנה התשיעי' לפי שאינה שנה תשיעית למלכותו שהרי שנת י"ז היא אלא אמר בשנת התשיעית ר"ל בשנת מהבחינה הנז' של תשיעית שזכרתי לך לרש"י למרדו ולע"ד לרשעותו כאמור. ואמר ויושב אותם לשון ישיבת שלוה כי הערים האלה ערים משובחות ממעדנים והם נקראים גינזק כמ"ש בגמרא נהר גוזן זו גינזק וכן נקראת היום והם ערים שכבשם המלך י"רה מהפרסי:

**ז ח**

**ויהי** כי חטאו בני ישראל וכו' וילכו כו' הר"דק ז"ל ומלכי ישראל אשר עשו פי' ובחוקות מלכי ישראל אשר עשו ע"כ. וכן הרלב"ג כיוצא בירבעם בן נבט שעשה להם חוקים לא טובים גם בהם הלכו ועזבו את ברית ה'. וכן מהרי"א ז"ל והוסיף באומרו ויהי כי חטאו שהוא נתינת טעם לנז"ל ויגל ישראל וכו' שנתינת ישראל למשיסה ולבוזזים הנה היה כן יען כי חטאו בני ישראל לה' אלהיהם וגו' המעלה אותם מארץ מצרים מתחת יד פרעה ולכן היה מידה כנגד מידה שישובו בגלות ולתחת יד אשור הקשה מפרעה ויתמידו בגלות' יותר מגלות מצרים כי עודם גולי' שם. והיה מסכלותם ג"כ וייראו את אלי"ם אחרי' אשר לא ירעו וגם היטב אין אות' ולא יראו את ה' אשר כחומר ביד היוצר כן אנו בידו ולפי שהלכו בחוקות הגוים אשר הוריש ה' אותם מפני בני ישראל לזה מידה כנגד מידה קאה אותם הארץ כאשר קאה את הגוים אשר לפניהם ע"כ. **ולע"דן** שכוונת הפסוק אל מה שזכרתי למעלה בפסוק ויעש הרע בעיני ה' רק לא כמלכי ישראל וכו' שאמר שם שסבת הגלות לפי ששמט הקולר מעל צוארו והטילו על הציבור שנמצאו יש' חטאים לא כדורות הקודמים שמלכי ישראל היו החוטאים וז"ש ויהי בל הנז' עליו עלה שלמנאסר וכו' ויעל וכו' בשנת וכו' ויגל ישראל אשורה היה זה בדורו של הושע בן אלה ולא בדורות הקודמים יען כי חטאו בני ישראל לא כן בדורות הקודמים שהמלכים היו החוטאים אמנם עתה ויהי כי חטאו בני ישראל לה' אלהיהם אשר הפליא לעשו' בהעלות אותם מארץ מצרים לפי שהיתה ארץ טמאה ותהיה נפשם לא מטוהרה כארץ מצרים הטמאה וז"ש המעלה אותם מארץ מצרים לשון מעלה ועילוי בנפשם שכיוצא בזה דרשו חז"ל בפרשה במ"ש המעלה שעשה אותנו מעולים בהרחיק אותנו מהמאכלים המשוקצי'

כשקצי' ורמשים. וגם כן הוציא אותנו משעבוד הגופים מתחת יד פרעה מלך מצרים והגדיל לעשות בהעלאה זו של מצרים לפי שהיינו בלתי כדאים אליה שהללו עובדי אלילי' והללו עובדי אלילים ז"ש המעלה אותם מארץ מצרי' עם היותם חטאים כי ויראו אלהים אחרים שם במצרים עכ"ז העלה אותם. וילכו עתה בחוקות הגוים אשר הוריש ה' מפני בני ישראל כל הפרטים הנז' חטאו בני ישראל עתה בדורו של (אחז) [הושע] נוסף על הדורות הקודמים שמלכי ישראל עשו ולא ישראל ולכך לא גלו הדורו' הראשונים אבל עתה שחטאו בני ישראל גלו ונתמלאה סאתם ממעשיהם וגם עונות מלכי ישר' אשר עשו המלכים הזיק להכריע כף חובת בני ישראל הדור הרע הזה של הושע בן אלה וא"כ אומרו ומלכי ישראל אשר עשו ר"ל ואשר עשו מלכי ישראל הרע בעיני ה':

**ט**

**ויחפאו** בני ישראל וכו' רש"י ז"ל ויחפאו בדאו מלבם פתרונו לפי ענייננו: עד עיר מבצר כמו מקטון ועד גדול ממגדל נוצרים שאינו עשוי אלא להעמיד צופה לנצור בכל בית גבוה העמידו ע"א ע"כ והרד"ק ז"ל ויחפאו בדברי חז"ל מה אמרו. אמרו העמוד הזה אינו רואה ואינו שומע וזהו לשון ויחפאו שהסתירו הידיעה מהבורא כמו שאמר יחזקאל שהיו או' אין ה' רואה אותנו עזב ה' את הארץ וכן אמ' ישעיהו ויאמרו מי רואנו מי יודענו ובא א"לף ויחפאו תמורת ה"א למ"ד הפועל מן חפה עצי ברושים כי ענין אחד ושורש אחד הם. אשר לא כן אשר לא טוב ממגדל נוצרים כדרש"י וי"ת ממגדל תקיף עד קרוין כריכן ע"כ וכן הר"לבג ז"ל. וכן מהרי"א ז"ל. והוסיף לפי שדבריהם הפך האמת אמר אשר לא כן וכמו שחפאו מהשי"ת לסתור מעשיהם מעיני השגחתו כן השי"ת הסתיר פניו מהם מדה כנגד מדה.

**ולע"דן** ויבנו להם במות להשי"ת בתחילה בכל עריה' וממנה נתפשטו לעשות עוד רע בעיני ה' והוא ויציבו להם מצבות ואשרים דהיינו ע"א כי עבירה קלה גוררת עבירה חמורה ויקטירו שם כגוים אשר הגלה ה' מפניהם לאמצעיים בינם להשי"ת וא"חכ הפריזו על המדה ויעשו דברים רעים להכעיס את ה' וא"חכ ויעבדו את הגילולים אשר אמר ה' להם לא תעשו את הדבר הזה רוצה לומר אפי' למכרו לגוים אסר עשייתם לאחרים והם יעבדום. וכן דרשו חז"ל בפסוק אל תפנו אל האלילים ואלהי מסכה לא תעשו לכם בפ' קדושים כ"מש רש"י ז"ל לא תעשו לאחרים ולא אחרים עושים לכם וא"ת לא תעשו לעצמכם אבל אחרים עושים לכם הרי כבר נאמר לא יהיה לך לא שלך ולא של אחרים ע"כ וז"ש כאן אשר אמר ה' להם לא תעשו את הדבר הזה כלומר אפילו לאחרים כ"ש לעבדם אתם: ויש גילוי קצת בדה"רלבג למה שפירשתי ויבנו להם במות

לשמים שכתב וזה כולו הפך כוונת התורה שצוותה לעבוד השי"ת לבדו ובמקדש אחד לבד אחרי הבנות בית המקדש:

**ו**

**ויציבו** להם מצבות מהרי"א ז"ל לא די מה שעשו בבית כי גם בשדות ולזה לא נשאר להם לא בית ולא שדה וגלו מהכל:

**יא יב**

**ויקטרו** שם בכל במות וכו' ויעבדו וכו' הר"לבג ז"ל לא אמרו בלבם שאלו הפעולות המגונות יזיקום כאשר הזיקו את הגוים אשר הגלה ה' מפניהם והיו סיבה שהקיאה הארץ אותם: ומהרי"א ז"ל היו כל הדברים הנז' בפסוקים להכעיס ולא לתאבון והראיה שעבדו הגילולים שהם דברים מתועבים ונמאסים בעצמם לא לתכלית אחר כי אם להכעיס וז"ש ויעבדו הגילולים יען אשר אמר ה' להם לא תעשו את הדבר הזה וכדי לעבור את אשר אמר ה' להם עשו כן עד כאן. וכבר זכרתי בפסוק הקודם ביאור פסוק זה שהכוונה אשר אמר ה' להם לא תעשו את הדבר הזה עבודת אלילם אפי' עשייה לאחרים בלי עבודה אסרה תורה בפסוק לא תעשו לכם כנז"ל והם עשאום לעצמם ועבדום:

**יג**

**ויעד** ה' בישראל וכו' פסיקתא ביד כל נביא וביד כל חוזה נביאו כתיב רבי ורבי נתן רבי אמר נביא אחד שחרית ונביא אחד בין הערבים. ורבי נתן אומר שני נביאים שחרית ושני נביאים בין הערבים אמר רבי יעקב מכפר חנן תשעים שנה היה הב"ה משלח בישראל כמנין ויעד עד כאן לשונו:

**ולע"דן** לדקדק דא"ע דקרינן נביאי מנא ליה לרבי אחד בשחרית ואחד בין הערבים דלמא נביאי על הנביאים רבים שבכל דור ודור שנבו אליהם ויעדו בהם בשנים כמנין ויעד וכדמסיק ומנא ליה לשנים ביום וכ"ש דקשה לרבי נתן דילף שנים בבקר ושנים בין הערבים דמנא ליה. ונראה דהם דקדקו במ"ש נביאו כתיב והכוונה בזה דה"לל נביא כמו שאמר חוזה בלשון יחיד מדשני קרא דנביאו כתיב על כרחין לומר שהשני נביאים היו באים יחדיו לר' ביום אחד יחדיו שאחד היה בא בבקר ואחד בא בין הערבים וכן בכל עת ועונה היה משלח ביעוד שהיה מייעד בם נביא מחודש אמנם ר' נתן דריש נמי תיבת כל די שיאמר ביד נביאי כל לאתויי מאי אלא ודאי ויעד ה' בישראל וביהודה ובכל יעוד ויעוד כל השני נביאים: או דריש רבי נתן מלשון ויעד שהיו באים יחדיו כשני עדים ולשון ויעד מלשון העדאה ועדות. וכדי שלא תטעה לומר שיתמידו השני נביאים לכמה ימים ושנים לז"א עוד כל חוזה כלו' נביאים רבים היו וכן כל חוזה אשר רבוי הנביאי' היו נצרכים כדי שיביישו מהם מפנים חדשות בבקר ופנים חדשות בין הערבים והיעוד

היה שנים רבות כמנין וי"עד עולה לתשעים שנים סכום גדול של נביאים לשנים בכל יום ויום לרבי כדאית ליה וארבעה בכל יום ויום לרבי יונתן כדאית ליה. ור' יעק' לא פליג אתנאי קמאי מדקאמר אמר ר' יעקב מכפר חנן כו'. ולפי מה שפי' דרבי נתן יליף מלשון ויעד שהוא לשון עדות על פי שנים עדים יקום דבר כן על פי שני נביאים יחדיו היתה ההעדאה וההתרא' אפש' דפליג ויליף דרשתו לתשעים שנה מדלא קאמר וישלח ה' בישראל כו' כדכתיב השכם ושלוח. ורש"י ז"ל ויעד ה' התרה בהם. נביאי כל חוזה נביאי כל חזון יש חוזה שהו' שם דבר. כמו ועם שאול עשינו חוזה ע"כ. וה"רדק ז"ל ויעד מבנין הפעיל מנחי העין וענייננו ההתראה ע"י עדים וכן העד העיד בנו האיש וכן העידותי בכם היום ביד כל נביאו כתיב בויי"ו ר"ל ביד כל מי שהיה נביאו לא נביא השקר וקרי נביאי שהוא כמו נביאים כמו חלוני שקופים אנשי מחוקה כמו אנשים וענייננו שהעיד בהם ביד כל חוזה ונביא והביא הדרש הנז"ל בלשון אחר ביד כל נביאו כמה נביאי' העידותי (בכם) בהם אחד בשחרית ואתד בין הערבים נביאו כתיב ע"כ משמע מדקרי' נביאי שהיו שנים ומדכתי' נביאו היינו שהיו שנים ליום אמנם ביעוד אחד בא בשחרית ואחד בא בין הערבים לבד. והר"לבג ז"ל ביד כל נביאי כל חוזה ר"ל ביד כל נביאי וכל חוזה וידמה שהחוזה יותר שלם מהנביא כי הנביא יקרא נביא אפי' בא אליו דבר ה' בחלום כאו' אם יהיה נביאכם כו' במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו ואולם החוזה יקרא אשר יבוא אליו דבר ה' במראה והוא למעלה מהחלום ע"כ ומדחז"ל שהמדרגה אחרונה של נבואה היא חזון. וכן מהרי"א ויעד לשון התראה. **ולע"**דן אחרי שחטאו ישראל ויהודה יחדיו הנה כל נביא וכל חוזה שהיה משלח היה מיעד בו לישראל וליהודה כי שניהם יחדיו חוטאים יהודה וישראל וז"ש ויעד ה' בישראל וביהודה ביד כל נביא וביד כל חוזה שהעדתו מועילה לישראל וליהודה לאמר שובו מדרכיכם הרעים סור מרע תחילה ואחר כך עשה טוב והוא ושמרו מצותי כו' וכל נביא וחוזה היה מתרה כן לקיום התורה וגם כל חוזה ונביא היה מעיד בהם שישמעו אשר שלחתי אליכם יעודים והתראות ביד כל עבדי הנביאים:

**יד**

**ולא** שמעו הרלב"ג ז"ל כעורף אבותם אשר לא האמינו המשילם (לפי) [למי] שהיה מאבותם שלא האמינו בה' אלהיהם ולא הסכימו להאמין בו מפני דברי הנביאים ע"כ. וכן מהרי"א ז"ל כעורף אבותם כתרח ונחור וזולתם מהממרים בעובדי העגל עד כאן. **ולע"**דן ולא שמעו אפי' בעת ההעדאה לא שמעו ולא הטו אזנם ויקשו את ערפם כעורף אבותם אשר הבנים האלה לא האמינו בה' אלהיהם כו' וימאסו את חוקיו כו'.

**טו**

**וימאסו** את חוקיו ואת בריתו כו' הר"לבג וימאסו את חוקיו ואת בריתו זה כולו (עריות) [עדות] כי הם עשו מה שזכר השי"ת שאם יעשוהו יביא עליהם אלו הקללות שבאו עליהם ובסוף הענין ישליכם לארץ אחרת כיו' הזה ולזה זכר ג"כ שהם עזבו כל מצות ה' כמו שזכ' שם בקללו'. ואת עדותיו אשר העיד בם הנה קרא עדות מה שהיה בתור' על דרך העדות להעיד נפלאות ה' כמו פסח וסוכות שהם עדות על יציאת מצרים וקדושת בכור בהמה טהורה ופטר חמור שהם עדות למכת בכורות וקרא עדות ג"כ מה שהעיד בהם השי"ת בתור' את השמי' ואת הארץ שאם יעברו על בריתו יבואו להם אלו הקללות עד השמידו אותם וקרא עדות ג"כ מה שבא בתורה מהספורים אשר הם עדות על מי שיעבור את דבר ה' יתברך בזה האופן יענש עונש נפלא והנה רבו הספורים בתורה המעידים על זה ומי שיקיימם ישלם לו גמול טוב והם עזבו כל זה אשר נודע להם שלימותו והלכו אחרי ההבל והיא הע"א ועשו גם כן פעולותיהם הבלים ע"כ וכן מהרי"א הם הלכו אחרי ההבל זבחו לשדים לא אלוה וגם כן החטאים בנפשותם ספו תמו מן בלהות. ויהבלו שנעשו הבל וריק. **ולע"דן** וילכו אחרי ההבל ויהבלו כאשר פירשתי בכלי חמדה בסדר תשא שני גבי וילכו אחרי ההבל ויהבלו דירמיה שהכוונה שהלכו אחרי ההבל להכעיס עם היות שההבילו אותו בדעת' והכירו היותו הבל ז"ש ויהבלו שאין זה אם כן אלא להכעיס כיוצא בזה אמר כאן וילכו אחרי ההבל ולא שטעו בו שיש בו ממש כי אם ויהבלו:

**טז**

**ויעזבו** את כל מצות כו' רש"י ז"ל שנים עגלים אחד בדן ואתד בבית אל. ואת הבעל ע"א ששמה בעל עד כאן. ומהרי"א ז"ל זכר שעשו להם מסכה שני עגלים והמסכה הם הצורו' שעושי' בחכמת התכונה הנקראת טלמסאות ואולי שהעגלים נעשו גם כן בזה האופן להתמיד המלכות והעבודה ולזה סמך אליו ויעשו אשרה וישתחוו לכל צבא השמים כי היה כל זה להוריד להם רוחניות הככבי' לפי מחשבתם ויעבדו את הבעל שהיא העבודה לשמש ולהיותו המאור הגדול בזה העולם השפל נקרא בעל כמו שפירשתי ולכן היו מעבירי' את בניהם באש לפי שהשמש הוא גובר ביסוד האש ואמר ויקסמו קסמים וינחשו להגיד כי היו משתדלים באלה התחבולות שאין בהם ממש כדי לדעת העתידות והיו מואסים דברי הנביאי' העומדי' בסוד ה' מודיעי' הדברי' בשלימותם וכלל כל דרכיהם הרעים באו' ויתמכרו לעשו' הרע בעיני ה' להכעיסו ולפי שהכתוב ספר בכאן דרכים רבים מע"א ראיתי לעיין בהם כדי לכלול מיניהם ואומ' שהנה הר"מבן ז"ל בפי' התורה בפ' וישמע יתרו כתב שכפי מה שיורו הכתובים בעגין עבודת אלילים היו שלשה

מינים כי הראשונים החלו לעבוד המלאכים שהם השכלים הנבדלים בעבור שידעו להם שררה על האומות כענין שכתוב שר מלכות יון ושר מלכות פרס וחשבו שהיה להם כח להרע או להטיב ואלה הם הנקראים בתורה אלהים אחרים כי המלאכים נקראו אלהים כמו שאמר הוא אלהי האלהים וישתחוו לו כל אלהים כי גדול ה' מכל האלהי' ואעפ"י שהיו מודים שהכח והיכולת הגמור לאל עליון וכך אמרו רבותינו דקרו ליה אלהא דאלהי עכ"ז היו עובדים את הנבראים האלה ועל זה אמר הכתוב זובח לאלהים יחרם. והמין השני בע"א הוא שחזרו לעבוד לצבא השמי' לשמש או לירח או למזל מן המזלות כי כל אחת מן האומו' ידעה כח המזל המושל בה כפי משטרו על הארץ שלהם וחשבו כי בעבודתם יגבר כח המזל ויועיל להם ואלה האנשי' הם שהחלו לעשות הצורות בפסילי' ואשרים וחמנים בשעות אשר להם הכח כפי מעלתם והיו נותנים בעם כפי מחשבתם כח והצלחה והיו לכל אלה הכתות נביאי השקר מגידי העתידות בחכמת הקסם והכישוף והניחוש. והמין השלישי בע"א הוא שאמרו אחרי כן לעבוד את השדים שהם רוחות לחשבם שגם מהם יש ממוני' על האומו' להזיק לצריהם כמו שנתפרסם זה בחכמת ניגרומנציאה. גם בדחז"ל ועל זה נאמר יזבחו לשדים לא אלוה כלומר שאינם כמלאכים שנקראים אלוה והם חדשים לפי שלמדו ישראל זה מן המכשפים במצרים והנה התורה אסרה כל עבודה בלתי להי' לבדו ולכן הזהיר לא יהיה לך אלהי' אחרים על פני לרמוז למלאכי' שהם לפני ה' ואמר לא תעשה לך פסל וכל תמונה אשר בשמים ממעל כנגד המין השני שהוא מצבא השמים ואמר ואשר בארץ מתחת ואשר במים מתחת לארץ כנגד השדים שהם מתחת מים ושוכניהם וכך אמרו ז"ל לרבות את הבריאה ועל כולם אמר לא תשתחוה להם ולא תעבדם זהו דעת הרב והוא אמיתי כפי הוראת הכתובים אך אמנם הודיע הדבר בדרך כולל בסוגיו וגם השמיט מינים אחרים מה"עא שלא זכר ולכן ראוי לפרט עוד המאמר ולבאר כמה מינים מה"עא נמצאו בקדמונים כפי עדות הכתובי' ודברי חז"ל כדי שתראה שכולם הגיד הכתוב בכאן שהיו עובדים ישראל איש לא נעדר ואומר שמיני העבודות שהיו עובדים בכללות בעשרה מינים המין הראשון הוא הראשון שזכר הרמ"בן ז"ל שהיו עובדים למלאכים לחשבם שהם שרי האומות ומטיבים לעובדיהם ועל זה אמר כאן בספרו חטאות ישראל ויראו אלהים אחרים שהמלאכים נקראים כן כמו שנזכר. המין השני הוא השני שזכר ג"כ הרמ"בן שהוא העבודה לצבא השמים כוכבים או מזלות ויעבדו בחשבם שיש להם מבוא בענייני הארץ וצאצאיה כענין שכתו' ושטחום לשמש ולירח ולכל צבא השמי' אשר אהבום ואשר עבדום וכמ"ש בתורה פן תשא עיניך השמימה וראית את השמש ואת הירח כו' וכנגד מין זה אמר כאן וישתחוו

לכל צבא השמים ולפי שהשמש הוא הפועל הגדול והתחלת ההויות והיו אומ' שאין צור כמוהו בפרטות ויעבדו את הבעל ויעבירו את בניה' ובנותיה' באש לפי שזאת עבודת השמש להיותו גובר ביסוד האש. המין השלישי הוא צורת הטלמסאות שהיו עושי' בשעות ידועות כדי שיגידו העתידות ועם היות שזה היה להם הורדת רוחניות הכוכב על אותה הצורה. הנה מניתי אותו מין בפני עצמו לפי שאנשי המין השני הם העובדים למזלות לא לצורות כי אם להם בהיותם בשמים ממעל וזה המין השלישי הוא מין אחר מהאנשים שהיו עובדים אותם הצורות בחשבם שהיה בהם כח לעשות מה שירצו. וכנגד המין השלישי הזה אמר בכאן ויעשו להם מסכה שני עגלים ויעשו אשרה כי העגלים והאשרה היו אצלם צורות וטלמצאות המין הרביעי היא עבודת הצלמי' המיוחדים לגדול הצמחים ולעבודת האדמה והיה ענין אנשי המין הזה מיוחד בצמחי' ונקראת מלאכתם עוננו' ובעליהן מעונני' לפי תכלית עניינם בסיבת השעות המועילו' להרבות תנובות הארץ ולחרוש ולזרוע כדי שתצליח התבואה וכנגד זה אמר בכאן ויציבו להם מצבות ואשרות על כל גבע' גבוהה ותחת כל עץ רענן. המין החמישי הוא צורת התרפים אשר יאמינו עושיהם שיורו גם הם באותות יצאו מאיתם בהוראת העתידות ויאמרו השואלי' מהם אם אצלח במה שאני רוצה לעשות אראה במחזה או בחזיון לילה בתול' יפה ונר דלוק בידה ואם לא אראה כושי עם אבוקה כבה בידו כאילו צורות התרפים היו סיבה בעבודתם שיבא בחלום או בחזיון לילה הסימן אשר ישים השואל לתשובתו ועל המין הזה אמר הנביא התרפי' דברו און ולמה שהיה כפי מחשבתם הוראתם דומה להוראת האורים ותומים אמ' אין אפוד ותרפים וההבדל ביניהם בצורת המוחש האמיתי לצורות המדומות הכוזבות וכנגד המין הזה אמר כאן ויעשו דברי' רעים להכעיס את ה' כי היו מכעיסים אותו בעשותם התרפים בדמות הכלים המקודשים רצה לומר האורים ותומים. המין הששי מהעבודה הוא מה שהיו עובדי' בעל חי א' לחשבם שהיה בו רוחניות מהעליונים וכן היה ענין עשתרות וכמו דגון שקוץ פלשתים וכמו שהתעו הכשדים בתנין הגדול שאחז"ל שהמיתו דניאל והכשדים אשר באו להתישב בארץ ישראל אנשי בבל עשו את סוכות בנות ואמר רב יהודה בפ' ארבע מיתות שהיו עובדים תרנגולת ואנשי כות עשו את נרגל שהוא התרנגול ואנשי העיים עשו את נבחן ואת תרתק שהיה כלב וחמור כ"מש חז"ל במקום הנז' ולפי שהיה פחיתות גדול שיעבדו אנשים בעלי שכל את הבעלי חיים בלתי מדברים לזה אמר כאן כנגד המין הזה ויעבדו את הגלולים אשר אמר ה' להם לא תעשו את הדבר הזה. המין השביעי העבודה שהיו עושים למתים או לעצמותיהם בחשבם שהיה בהם ידיעה מהעתידות וחלקו על מה שאמר שלמה והמתים

אינם יודעים מאומה ומזה המין היה האוב וידעוני ודורש אל המתים הכתוב בתורה וזה המין נקרא קסם ועליהם אמר הנביא וכי יאמרו אליכם דרשו אל האובות הלא עם אלהיו ידרוש בעד החיים אל המתים. וכנגד המין הזה אמר כאן ויקסמו קסמים. והמין השמיני מהעבודה היא שהיו עושים לקיסרים ומלכים שהצליחו במלחמותיה' וכבשו ארצות רבות אמרו שאין זה מבלתי כח אלהי והיו עושים דמות צורותיהם להשתחוות להם כי יאמרו שהאלהים שמם בארץ במקומו. ובזה היה ענין נבוכד נצר שהיו חושבי' אנשי ארצו שבקבלת עבודתו וכוונתם אליו תעלה הצלחתם עם הצלחתו וזה היה דעת פרעה כדחז"ל וסנחריב שאמר אעלה על במתי עב אדמה לעליון וחירם וחביריו שעשו עצמם אלוהות וכנגד המין הזה אמר כי קרע ה' מעל בית דוד וימליכו את ירבעם בן נבט וידח ירבעם את ישראל מאחרי ה' והחטיאם חטאה גדולה. והמין התשיעי הוא מהאנשים השופטים כפי הדברים הנופלים במקרה שגם הם יחשבו לשפט בעתידות כפי ההקדמות הכוללות אשר להם ישפטו מכחם אשר יהיה באחרית. והמין הזה נקרא ביחוד ניחוש ועליו אמר הנביא קלקל בחצים שאל בתרפים כו' ומזה המין היו הגורלות למיניהם ולז"א הפסיקו ארי או זאב או שועל וכו' וכנגד המין הזה אמר הכתוב בכאן וינחשו. והמין העשירי שבעבודה הוא השלישי שזכר הרמ"בן ז"ל בתתם כח וממשלה לשדים הנמצאים לפי אמונתם באויר מהם יחשבו שהם עצמי' נבדלי' ומופשטי' מחומר ומהם יאמינו שהם מורכבים מהאויר והאש וחשבו להמשיכם בזבחים או בלחשים שלהם סגולה להביאם בזמן ובמקו' אשר ירצוהו וזה המין יקרא כשפים ולהיותו יותר נמצא בנשים לפי חולשת דעתן ל"זא מכשפה לא תחיה ומזה המין הוא החובר חבר ועליו אמר ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים. ואמר יזבחו לשדים לא אלוה ולפי שאלה הנמצאים אין בהם ממש אמר השי"ת הם קנאוני בלא אל כעסוני בהבליהם וכנגד המין הזה אמר כאן וילכו אתרי ההבל ויהבלו וכל העבודות האלה כלל הנביא באומ' ויתמכרו בני ישראל לעשות הרע בעיני ה' כי העובד באיזה מין שיהיה מהם הוא מכעיס מקציף את ה' מאזרי זיקות והנה לא זכרתי אותם בקדימה ואחור כפי הפסוקים כי אם כפי מדרגתם ועל אלה המינים נחלקו האמונות והיו עושים בהם שורש מהמוחש ר"ל מההצלחות אשר היו נמשכות אליהם ויחסום אל אלוהיהם כמו שאמ' ומאז חדלנו לקטר למלאכת השמים חסרנו כל גם אמר חבקוק כי יזבח לחרמו ויקטר למכמרתו כי בהמה שמן חלקו ומאכלו בריאה ואמר איוב ישליו אוהלים לשודדי' ובטוחות למרגיזי אל לאשר הביא אלוה בידו. וכפי האמת מהעשרה מינים השמנה מינים האחרונים הם מיוסדים על קו תוהו ואבני בוהו שהם דברים יוצאים מהאמת ומהמושכל אמנם שני המיני' הראשונים מהשכלים

הנבדלים והגרמים השמימיים כוכבים או מזלות יש להם מציאות בעצמם אבל העבודה היא שגעון ותמהון לבב לפי שהשכלים הנבדלים והגרמים השמימיים ככבים או מזלות בחוקיהם הם מוגבלות ולא יגיעו אלא על המוכן אליו כי כמו שכח האש לחמם והמים לקרר כן כח מאדים על דרך משל להשמיד ולהחריב וכח צדק להצליח ולהעשיר ואין בידם לשנות ההורא' ההיא ולהשפיע בהפך על המקבל בין שיעבוד עבודה או לא יעבוד כמו שאין כח במים לפעול הפך טבעם ואולם כשיכין המקבל עצמו לקבל השפע ההוא המגיע מצד טבע הככב כמו לקבל הלחות מצד הלבנה והחמום על ידי האש ויקבלהו אין זה ממה שיחייב שהפועל ההוא מגיע אליו בהפקת רצון הככב כי הוא פועל בטבע כפי ההכנה וזה שורש סבב הטעות בעובדי ע"א שהיו חושבי' שהשפע המגיע מהכוכב היה מהפקת רצונו על ידי פעולות שהיו עושי' לפניו ולא שתו לבם שהפעולות ההם או לא יעשו דבר או שבדרך טבע יתנו הכנה במקבל לפי שיכולת הכוחות העליונות מוגבל והם פועלות כפי הטבע לא על צד הרצון וזה כענין בעל פעור שהיה כחו לשלשל הלחות לפועריים לפניו ואחז"ל שהכומרים היו מאכילין אותו תרדין ומשקין אותו שכר ידוע ובזה היה המקבל מוכן והיה הפועל נמשך מהפועל בין שיהיה צריך לכך או בלתי צריך לפי שהיה פועל בטבע ולא על צד הרצון ולזה לא תהיה התפלה והעבודה ראויה אליהם אחרי שאין בהם יכולת לשנות את תפקידם ומעשיהם כי אם לשי"ת שהוא פועל על צד הרצון ובצד החסד הגמור בין שיהיה המקבל מוכן או בלתי מוכן כפי מה שירצה ולזה אמר הנביא כמהביל ענייניהם אל תראו מהם כי לא ירעו וגם הטיב אין אותם ואמר על הצורות מה הועיל פסל כי פסלו יוצרו מסכה ומורה שקר כו'. ואמר לעשות אלילים אלמים ואמר האומר לעץ הקיצה עורי לאבן דומם וכו'. ופסוקים רבים מורים על זה עד כאן.

**ולע"דן** דרך כלל בכל המינים שאמר הרמ"בן ז"ל והמינים שהוסיף מהרי"א ז"ל הצד השוה שבהם שהבל המה מעשה תעתועים ואין בם מועיל כלל כי אין התועלת אלא מהסבה הראשונה ית' ויתב' ושאר הכוחות הם כבור הרק אין בו מים אלא מן המעיין והו' שבור שלא יוכל להכיל המים אלא על כרחו יכנסו בו המים ויצאו על כרחו דרך השבר ואין בידו למנוע מלקבל ולא לעצור המים המקובלים כך הוא ענין הכוחות כולם כמ"ש הנביא אותי עזבו מקור מים חיים לחצוב להם בורות בורות נשברים אשר לא יכילו המים והוא משל נאות אכן אם תועיל ה"עא לעובדיה לא בסגולתה כי אין בה מועיל כלל כי אם מאת השי"ת ולא להועיל אלא ע"ד משגיא לגוים ויאבדם ועל כן יצליח קצת העובדה לאבדו מן העולם וז"ש הכתוב הבל ואין בם מועיל לא אמר ואין בם תועלת

כי לפעמים יהיה בה תועלת להשגיא את העובדים אלא שכיון שתכלית אותו התועלת הוא כדי להאבידם לכך אמר אין בם מועיל ולא החליט המאמר לומר ואין בם תועלת אלא אמר ואין בם מועיל שאין בם מצד עצמם ולא אפי' אחד בהם שיהיה מועיל כי הבל המה ואין בהם לא השכלה ולא תבונ' להרע או להטיב כי הכחות העליונים מוכרחים הם במעשיהם והתחתונים שבתמונתם אבן דומם הוא או עץ מיער כרתו או ממיני המתכות הוא ולזה אמר ואין בם מועיל וישראל הטועים בע"א היינו באחד משני פני' האחד שנתן כח בי"צהר של ע"א להטעותם והיה מועילם כדי להשגיא אותם ולאבדם כאמור והפן השני שאעפ"י שהיו יודעים שאין ממש בע"א היו עובדים כדי לפרוק עול מלכות שמים מהם וכן אחז"ל שהכל עשו כדי לפרוק עול תורה וכדי לזנות וכמו שביארתי בכלי חמד' והוכחתי ממה שבאו כל התוכחות של עבודת אלילים בלשון זנות כי היה זה לפי שהתכלית בעבודת אלילים כדי לזנות כאמור. ואל זה רמז כאן באו' ויעזבו את כל מצות ה' וכדי לפרוק עולם הכבד מעל צוארם לכך עשו להם מסכה שני עגלים וכו':

**יז**

**ויעבירו** את בניהם כו' רש"י ז"ל ויתמכרו מכרו עצמם לכך ע"כ. וה"רדק ז"ל ויתמכרו כבר פירשנו בפסוק יען התמכרך ע"כ. והר"לבג ז"ל ויקסמו קסמים ר"ל שהם עשו פעולות להוריד להם רוחניות הכוכבי' לפי מחשבתם והיו בזה האופן המגונה מגיעים להם כח קסם וכן היו מנחשים בגוים והיו מסתפקים באלו ההודעות העתידות החלושות והמגונות בתכלית והיו עוזבי' ההודעות השלימו' שהיו מגיעים להם על ידי נביא ע"כ:

**יח**

**ויתאנף** ה' מאד כו' רש"י ז"ל ויסירם מעל פניו שגלו עם הושע בן אלה. עד כאן. והר"דק ז"ל רק שבט יהודה ושבט בנימין טפל לו ונכלל עמו עד כאן. וכן מהרי"א ז"ל והוסיף שהיה עמהם גם קצת אנשי שמעון שבאה נחלתם עם שבט יהודה.

**ולע"דן** ויסירם מעל פניו לכל כלל שבטי ישראל שכולם גלו ולקו כולם או מקצתם זולת שבט יהוד' שהוא לבדו נשאר שלם אבל שבט שמעון לקה וגלה רובו זולת מעוטו וכן מבנימין לקו קצתם רק יהודה לבדו נשאר כל השבט שלם וז"ש רק שבט יהודה רצה לומר כל השבט כולו נשאר שלא פגעה בו הגלות כלל. או אמ' ויתאנף ה' בישראל יחדיו בכלל השבטים ויסירם מעל פניו ר"ל מעל פני השגחתו כולם יחדיו הסיר מעל פניו ע"ד ואנכי הסתר אסתיר פני וכו' וגם שמעון ובנימין לא נשאר רק שבט יהודה לבדו שלא הסירו מלפניו ר"ל מלפני השגחתו אבל שאר השבטים הוסרו מפניו בכח אעפ"י שלא הוסרו בפועל. ואמר רק שבט יהודה לבדו רוצה לומר שתיבת לבדו מיותר שכבר אמר רק יהודה. אמר לפי שישראל בשלותן הם דבקים בה' וה"בה מלוה אותן כמ"ש פן יראה

בך ערות דבר ושב מאחריך לז״א לא נשאר לפני ה׳ רק יהודה שלא הוסר מפני השגחתו אבל היה יהודה נשאר לבדו מבלי לוייתו של ה"בה כי כבר חטאו אבל לא היה שיעור כדי להסירו מעל פניו אבל נשאר לבדו מבלי דבקות אלהי עמו:

**יט כ כא כב כג**

**גם** יהודה לא שמר כו׳ וימאס כו׳ וילכו כו׳ עד אשר כו׳ רש״י ז״ל ויגל ישראל זה נקוד חירק שהוא לשון גלה ואינו לשון הגלה עד כאן. וכן ה"רדק ז״ל וידא כן כתיב וקרי וידח והכתוב וידא פירוש מן המנדים ליום רע שונאיכם מנדיכם ופי׳ הרחיק מאחרי ה׳ את ישראל והקרי ידוע ע״כ. והרל"בג ז"ל ויענם ויתנם וכו׳ זכר זה כי כבר עשה השי״ת בהדרגה כמו שזכר בתורה. והוא שכבר ענה את ישראל ברעב וכדומה ואחר זה נתנם ביד אוייבים שהיו שוללים אותם ואחר זה השליכם מעל פניו והגלה אותם אל ארץ אחרת. וימליכו את ירבעם אמר זה כי ישראל המליכוהו מעצמם אעפ"י שכבר ייעד השי״ת זה על ידי נביאו הנה נבחר זה אז מעצמם לא ע"י נביא ואולם בעת ההיא נהפך לבב ירבעם לרע ואלו היו שואלים פי נביא לא היה בוחר בו כמו שמצינו בשאול שאעפ"י שנמשח למלך אמר השי״ת לשמואל כי נחם כי המליכו כ"ש בזה שלא נמשח וידא ירבעם וידא כתיב וקרי וידח והכתיב הוא מענין ידו גורל והרצון בו וישלך וכן כוונ׳ הקרי מסכמת לזה הענין כי ההדח׳ מתייחסת מאד אל ההשלכ׳ ע״כ. וכן מהרי״א ז"ל וימאס ה׳ ויענם כו׳ אין זה אחר החרבן אלא קודם החרבן עינה אותם כדי שישובו ויתנם ביד שוסים ושוללי׳ עד שא"חכ השליכם מעל פניו והוא הגלו׳ והיה הסיבה כי קרע ישר׳ מעל בית דוד מלכי צדק ובחרו בירבעם שהדיחם מאחרי ה׳ והזכיר שתי סיבות לחז"ל במס׳ גיטין פ׳ המגרש האחת שהיו שבעה בתי דינים שעבדו ע״א. והשנית כמו שזכרנו מהתנא דבי אליהו שהושע בן אלה שמט קולר מעל צוארו ונתנו בצואר צבור ולזה נענשו כולם בזמן הושע בן אלה ולא קודם ע״כ כמו שזכרתי בפסוק ויעש הרע בעיני ה׳ רק לא כמלכי ישראל עליו עלה שלמנאסר כו׳.

**ולע"דן** לדקדק שלא היה לו להפסיק במאמר גם יהודה לא שמר וכו׳ ואחר כך חוזר לענין ראשון באומרו וימאס בכל זרע ישראל כו׳ לספר מעשה הגלות איך היה ונמשך מעט מעט בכמה התראות עד ששלחם מעל פניו ויצאו כדהר"לבג ז״ל ומהרי״א ז"ל שהיה לו לספר ענין ישראל יחדיו ולא להפסיק במאמר גם יהודה. ונראה כי לפי שאמר לא נשאר רק שבט יהודה לבדו הואיל והזכירו ספר בשבחו של מקום מאריכות אפים שנשאר יהודה עם היות יהודה בלתי הגון כי גם יהודה לא שמר את מצות ה׳ כו׳ עכ״ז נשאר יהודה בעת ההיא ע״ד וגנותי על העיר הזאת למעני ולמען דוד עבדי וכו׳ ובזכות חזקיה

ע"ה וא"חכ חוזר לענין ראשון כדהר"לבג ז"ל ומהריי"א ז"ל. ואפשר עוד לפרש פסוק וימאס ה' בכל זרע ישראל שעל יהודה הנזכ' מדבר וזהו או' וימאס ה' בכל זרע ישראל כי גם יהודה מזרע ישראל הוא ואעפ"י שלפי שעה נשאר לבדו וניצול מן הגלות הזה הנה אף גם הוא מאס בו ה' ויענם ויתנם ביד שוסי' עד אשר השליכם מעל פניו בחרבן בית המקדש וראה לספרו כאן בסיפור ישראל לשני סיבות האחת להודיע כי השארית הזאת שנשאר ישראל היה לשעתו ולא תתמיד והשנית להודיע כי ישראל חטא וגלה והחטיא את יהודה והגלהו והכל תלוי בצואר ישראל כי גם יהודה לא שמר כו' וימאס כו' וכל זה העון תלוי בקולר ישראל שהם גרמו כל זה כי קרע ישראל מעל בית דוד וימליכו את ירבעם וידא ירבעם כמו וירא על כנפי רוח שהפריח את ישראל מאחרי השי"ת והוא קרוב ללשון הקרי וידח שהפרחה והדחה הבל דבר אחד הוא והחטיאם חטאה גדולה עד אשר הסיר ה' אותם מעל פניו א"כ ישראל בעצמו הגלה את עצמו ע"י עונותיו ומעשיו שחטא והחטיא את יהודה כנז' באומ' גם יהודה כו' שכוונת ספור זה להודיע ענין ישראל ופשעיהם שהטו הגלות המר וזהו שסיים ואמר ויגל ישראל בחירק כדרש"י ז"ל שמורה על שישראל גלה. ויהיה פירושו כמו שפירשתי בכלי חמדה באומ' גלתה יהודה שהיא גלתה את עצמה מעוני אשר עינתה את העני. ומרוב עבודה איש באחיו העברי וגלו מדה כנגד מדה וזהו ויגל ישראל האמור כאן:

**כד**

**ויבא** מלך אשור מבבל כו' הרד"ק ז"ל ויושב בערי שמרון ולא אמר בשמרון ובעריה וכן אמר וירשו את שמרון וישבו בעריה כי שמרון החריבה מלך אשור עד היסוד כמו שניב' עליה מיכה המורשתי ושמתי שמרון לעי השדה למטעי כרם ע"כ. והר"לבג ויבא מלך אשור מבבל ר"ל שהביא אנשים מכל אלו המקומות להושיב בערי שמרון אשר הגלה משם ישראל ע"כ. וכן מהריי"א ז"ל כדהר"דק ז"ל והר"לבג ז"ל:

**כה**

**ויהי** בתחילת שבתם כו' רש"י ז"ל לא יראו את ה' אעפ"י שהגוי' עובדים ע"א הם יראים מפניו וקרו ליה אלהא דאלהיא כענין שנאמר ושמי נורא בגוים ואלו לא יראוהו כי אמרו אילו היתה בו יראה לא נתן עמו לגלות עד כאן.

**ולע**"דן ששתי סיבות נתחברו יחדיו האחת לפי שמלך אשור הביא את אלו אסופי' מכל עיר ועיר כמו שאמ' מבבל ומכותה מעוה ומחמת וספרוי' דרך בזוי להושיבם תחת בני ישראל וז"ש ויושב בערי שמרון תחת בני ישראל שאומ' תחת בני ישראל מכוון לומר שלא הביא אלא בזויים מעיר ועיר תחת בני ישראל כי כמותם כן בני ישראל עם מפוזר ומפורד ואלו תחתם וחלופיהם ולזה אמר ויהי בתחילת שבתם שם ומצורף לזה שלא

יראו את השם לזה וישלח ה' בהם את האריות להיות שבאו תחת בני ישראל דרך בזוי לא זו אף זו שלא יראו את ה' מה שאין כן בשאר האומות שאעפ"י שלא יראו את השי"ת לא גירה בהם האריות כי מאריך אפו עם עוברי רצונו אבל עתה שנגעו בכבוד בני ישראל כאמור שלח בהם אריות וז"ש בסמוך לאמר הגוים אשר הגלית שהיותם גולים והושבתם בערי שמרון מצורף אל שלא ידעו משפט אלהי הארץ זה וזה גרם וישלח בהם את האריות:

**כו**

**ויאמרו** למלך אשור בילקוט שלחו ואמרו אדונינו המלך הארץ ששלחתנו עליה אינה מקבלת אותנו והנה נשארנו מעט מהרבה שלח המלך וקרא לזקני ישראל אמר להם כל השנים הללו שהייתם בארצכם לא שכלה אתכם חית השדה ועכשיו אינה מקבלת עבדי אמרו דבר עצה אולי יחזירם לארצם אמרו אדונינו המלך הארץ אינה מקבלת גוי שלא נימול ושאינו קורא בתורה אמר להם תנו לי מכם שנים וילכו וימולו אותם וילמדו אותם תורה ודבר המלך אין להשיב ושלחו את ר' דוסתאי ב"ר ינאי ואת ר' סבי ויהיו מלמדים אות' ס"ת בכתב נוטריקון והגוים האלה היו הולכים בחוקות התור' ובחוקות אלהיהם שנאמ' ואת אלהיהם היו עובדים. עלה עזרא מבבל וזרובבל בן שאלתיאל ובאו עליהם השמרונים ק"ף אלף התחילו בונים בהיכל באדין קמו זרובבל בן שאלתיאל וכי שמרונים היו והלא כותיים היו אלא על שם העיר נקראו שומרונים ואז נדו הכותיים ושלא יגייר אדם מהם ועוד שבקשו להרוג את נחמיה במרמה שנאמ' לכו ונועדה יחדיו עד שבטלו עבודת בית המקדש חמש שנים והות בטילא וכו' מה עשו עזרא וזרובבל ויהושע בן יהוצדק קבצו את כל הקהל אל היכל ה' והביאו שלש מאות כהנים ושלש מאות תינוקות ושלש מאות ספרי תורה בידם ושלש מאות כהנים ושופרות בידם והיו תוקעין והלויין משוררין ומזמרין ונדו את הכותי' בסוד שם המפורש ובכתב הנכתב על הלוחות ובחרם ב"ד התחתון ובחרם ב"ד העליון שלא יאכל אדם מישראל פת כותי מכאן אמרו כל האוכל פת כותי כאילו אוכל בשר חזיר ואל יגייר אדם מישראל כותי ואל יהא להם חלק בתחיית המתים וחלק ונחלה וזכרון בישראל ושלחו את החרם אל ישראל שבבבל והם הוסיפו עליהם חרם על חרם והמלך כורש קבע עליהם חרם שנאמר ואלהא דשכין שמיה תמן כו' עד כאן.

**ולע"דן** אפשר שכוונו חז"ל בדבריהם הנזכר לתקן יתור אומ' כאשר אתם יודעים את משפט אלהי הארץ שכבר אמר לא ידעו משפט אלהי הארץ וישלח בם את האריות והנה ממתים אותם לזה אמר שהמאמר הראשון על פיהם במה ששלחו ואמרו למלך אשור

אדונינו המלך כו' והמאמר של כאשר אינם יודעים את משפט אלהי הארץ הוא מישראל שהשיבו כן אל שאלת המלך ששאל מה זה ועל מה זה כל השנים הללו שהייתם בארצכם לא שכלה אתכם חית השדה ועכשיו אינה מקבלת עבדי אמרו דבר עצה אולי יחזירם לארצם וכו' והדבר של עצה שאמרו הוא כאשר אינם יודעים את משפט אלהי הארץ במילה ותורה כדי שיחזירם ויצו מלך אשור לאמר הוליכו אחד מהכהנים וכו' שדבר המלך אין להשיב אחור ובזה מובן גם כן אומר ויאמרו למלך אשור לאמר לאחרים שהם ישראל שישאל נא את פיהם מה זה ועל מה זה והשיבו כאשר אינם יודעים את משפט אלהי הארץ והיינו דלא כתיב ויאמרו לאמר למלך אשור ועיין בסמוך בפסוק ויצו מלך אשור כו'. הר"דק ז"ל אשר הגלית הניעות וטלטלת כי פעמים יאמר לשון גלות זולת השבי וכן ויגלה מנחת עד כאן.

**ולע"דן** אשר הגלית כמשמעו ל' גלות ושביה שמלך אשור הגלה אותם מבבל וכותה ועוא וספרוים ומאותם ארצות שכבש הביא והושיבם בערי שומרון וז"ש אשר הגלית ותושב בערי שמרון שבבפל הגלית ותושב הורה מה שאמרנו למעלה בפסוק ויהי שבתם כו'. ומ"ש בלשון הזה משפט אלהי הארץ אמר הרמ"בן ז"ל בחומש שיש למצות אפי' אותן שהן חובת הגוף יות' סגולה ואיכות בארץ מבחוצה לארץ וז"ש לשון משפט אלהי הארץ שבארץ יש להם שייכות יותר. ובטעם יתור כאשר אינם יודעים כו' וכאשר ב"כף בלתי צודק כוונו לומר למלך אשור כי הארץ יש לה אלוה נבדל מכל שאר האלוהות ומשפטים ידועים לו ולזה כאשר לא ידעו את משפט אלהי הארץ שלח וגירה בהם האריות ויאבדו מן העולם הזה ובזה לא ניצולו מאלהי הארץ שאחרי מותם ידונם בגהינם ואבדון ז"ש והנם ממיתים אותם וימותו ולא בחכמה מתים נעדרים ורקים כאשר אינם יודעים את משפט אלהי הארץ בלי אחרית שלא דבר הכתוב בסיבת המיתה אבל דבר שימותו בלי אחרית ותקוה שהרי הם מתים כאשר אינם יודעים משפט אלהי הארץ שאילו ימיתום והם יודעים משפט אלהי הארץ לא היינו דואגים כל כך ומאחר שאנו רואים בחוש הראות שלוח וגרוי האריות שזה מאלהי הארץ השליט בה גם אחרי מותם ישלוט בהם ויאבד כל זכר למו לכן צוה המלך להדריכם במשפט אלהי הארץ להציל ממות נפשם ואחרי מותם לתת להם אחרית ותקוה:

**כז**

**ויצו** מלך אשור כו' הר"דק ז"ל אחד מהכהנים שהם מורי התורה עד כאן והרלב"ג ז"ל אחד מהכהנים אשר הגליתם משם ידמה כי קצת כהני ה' היו שם במגרשיהם והוא מורה הגוים האלו איך יתנהגו לפי משפט התורה עד כאן.

**ולע"דן** לדקדק דפתח בלשון יחיד הוליכו שמה אחד מהכהנים ומסיים בלשון רבים וילכו וישבו שם ואחר כך אמר בלשון יחיד ויורם שלא אמר ויורום. ונראה שזה מובן במה שקדם במאמר שזכרתי בפסוק הקודם ששלחו שנים רבי דוסתאי ור' סבי ולזה אמר המלך הוליכו שמה אחד מהכהנים כי טובים השנים מן האחד כדי שיווכחו זה עם זה ואחר כך יורו משפט ישר אמנם אם ילך יחיד יטפש דעתו כמו שאחז"ל חרב אל הבדים ולא עוד אלא שמטפשים שנאמר ונואלו לשון אשר נואלנו ואשר חטאנו וז"ש אחד מהכהנים שמספיק בשהאחד יהיה כהן והחבר שיהיה ישראל אין בכך כלום רק שילכו שנים יחדיו וז"ש וילכו וישבו שם יחדיו כדי ללבן העניינים בין שניהם אמנם ההוראה תהיה מפי הכהן כי שפתי כהן ישמרו דעת ז"ש ויורם שהמורה אחד ולא שנים ולזה לא אמר ויורום. וכן אמר בפירו' ויבוא אחד מהכהנים כו' וישב כו' ויהי מורה וכו' הכל בלשון יחיד שהכהן הוא המורה והישראלי היה מסייעו בלמוד עמו כדי לווכח יחדיו כי אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו עוד אפשר שאמר וילכו וישבו שם על אותם שהושיב בערי שמרון שהם ילכו וישבו שם במקום שישב הכהן המורה וז"ש וילכו וישבו שם ר"ל לפניו ויורם את משפט אלהי הארץ וכן כתיב ויבא א' מהכהנים כו' וישב בבית אל ויהי מורה אותם כו' הם באים אליו בבית אל עוד אפשר במה שזכרו חז"ל כנז"ל בפסוק ויאמרו למלך אשור כו' הארץ אשר שלחתנו אינה מקבלת אותנו והנה נשארנו מעט מהרב' כו' שזה מורה בכוונתם שהיתה שלא לשכון בערי ישראל שאינ' מקבלת אותם ולזה צוה להם הוליכו שמה אחד מהכהנים אשר הגליתם משם וע"י זה וילכו וישבו שם ר"ל וילכו עוד אנשים מבבל ומכותא ומעואת וישבו שם תמורת אותם שאכלום האריות ויורם זה הכהן את משפט אלהי הארץ ולא ימותו:

**כח**

**ויבוא** אחד מהכהנים כו' הר"דק איך יראו את ה' הורה אותם שאעפ"י שהם עובדים איש אלהיו יהיה לבם לאל כי ישראל אעפ"י שהיו עובדי' העגלים לא היו עושים אותם כי אם אמצעיים בינם ובין האל כי כן היתה דעת האומות ההם שע"כפ היה צריך אמצעי להתקרב אליו ולעבדו וישראל טעו אחרי דעות האומות שעשו גם כן אמצעיים אלא שהאומות רובם היו טועים בנעבד פסל או מסכה שהוא האלוה אמנם בישראל כולם יודעים שהשי"ת אלהי האלהים ומעט מזער טועים לומר שהאל יתברך לא יירע ולא ייטיב ועליהם אמר ויחפאו בני ישראל וכו' אבל רובם ככולם לא טעו כי אם באמצעי וטעו לשים אמצעי לפי שראו הצלחה בעושים כן ולמדו גם הם לעשות כן ולזה הקיאה הארץ אותם כי לא תעשון אתי אפי' לאמצעי וזה הכהן הבא להורות לאלה אשר בשומרון

אמר בלבו תפשת מועט תפשת לכך הורה להם שיעשו הע"א אמצעי שאם היה עוקר הכל כמו שראוי מדיני התור' לא ישמעו בקולו ותפשת מרובה לא תפשת וכן הפריש אותם מהטומאות הגדולו' כזכור ובהמה והקרובות וכל התועבות וזהו איך יראו את ה' שיתנו לו הכח שיאמרו שהוא אלהי האלהים ועל ידי האמצעיים האלה מטיב או מריע וזהו משפט אלהי הארץ שבארץ ההיא צוה ביחוד יותר משאר הארצות עד כאן תורף דבריו והוכרח לפרש כן שלא יהיה המאמר של איך יראו את ה' החלטי משני בחינות האחד מן הענין שהרי הזכיר בסמוך ויהיו עושים גוי גוי אלהיו אלא ודאי לא מנעם לגמרי כי לא יעלה בידו רק הדריכם שיעשום אמצעיים גם הלשון מורה כן מאומ' איך יראו וכו' דהי"לל ויהיה מורה אותם שיראו את ה' או' איך מורה שהיה אופן למוד היראה שיראוהו לעתיד אבל כעת לא היה מורה להם שיראו את ה' בהחלט פן לא ישמעו אליו לכך היה מלמדם אופן שמתוכו יראו את ה' בצד מה שלא בהחלט אלא ע"י אמצעיים כאמור. וכן מהר"יא ז"ל והרחיב ז"ל כי שני מיני היר' האחת יראת העונש והבי' יראות הרוממו' ואיוב רמז לשתיהן באומ' כי פחד אלי אד אל ומשאתו לא אוכל כי או' כי פחד אלי אד אל היא יראת העונש ואו' ושאתו לא אוכל היא יראת הרוממות ואמ' על שתיהן הלא שאתו תבעת אתכם ופחדו יפול עליכם וזה המורה את הכותיי' הודיעם שיש טיבה ראשונה סיבת כל הטיבות והע"א יעשוה כאמצעי ובזה ינצלו מהעונש האריות ביראה זו ואעפ"י שהיא גרועה ואעפ"י שיושב הארץ הכנעני וחביריו לא ידעו לא זה ולא אותו עכ"ז לא נשתלחו בהם אריות אמנם כאשר זכתה ארץ ישראל על ידי ישראל אל השגחת האל יתבר' והדבוק האלהי אעפ"י שגלו ישראל עכ"ז לא זזה אותה ההשגחה ולזה כשבאו אלה הכותיים שלח בהם את האריות עד שהכירו את הסיבה הראשונה שהיא סיבת כל הטיבות וניצולו ולזה נקראו גרי אריות.

**ולע"דן** שהכתוב מגיד כושר הכהן הלזה שהיה משמרון ולא רצה לשוב עוד לערי שמרון כי הגלוהו משמרון ולכך בחר לו מקום לשבת בבית אל וזהו וישב בבית אל ויהי מורה אותם איך יראו את ה' יראה שלימה היתה הוראתו אבל הם לא קבלו הוראתו אלא לחצאין וזהו ויהיו עושים גוי גוי כו' הן אמת דמדלא כתיב ויהי מורה אותם משפט אלהי הארץ משמע כדברי המפרשים ז"ל שלא הורה אותם משפט אלהי הארץ בשלימות אלא איך יראו את ה' בצד מה והוא הכרח לשיטת המפרשים ז"ל מלבד הנז"ל. וכדמסיק את ה' היו יראים כו':

**כט**

**ויהיו** עושים כו' רש"י ז"ל אשר עשו השמרונים ישראל בעודם שם. גוי גוי אלהיו אומה ואומה עבודת אלילי' שהיו עובדים בארצם אף כאן עשו כן כל גוי בעיר אשר הושיבם סנחריב שם בערי ישראל ע"כ וכן ה"רדק ז"ל. **ולע"דן** או' אשר עשו השמרנים נמשך אל מ"ש גוי גוי בעריהם אשר הם יושבי' שם שבכל עיר מעריהם אשר השומרונים הישראלים שהיו יושבים בהם קודם הגלות אשר בנו להם במות בהם הושיבו אלה הכותיים את אלהיהם נמצאו חוטאים השומרוני' בזמנם ומחטיאים אף לאחר הגלות שהרי הכינו מקום מושב ובמות לע"א וקראם לשומרונים הישראלים גוי גוי כדבסמוך דכתיב כמשפט הגוים אשר הגלו אותם משם שכיון שמרדו בע"א לא כנה אותם בשם ישראל אלא גוי גוי אלהיו כו' כגוים כו' ויכריע כדברי אלה דלפרש"י ז"ל קשה דהי"ל ויהיו עושים בעריהם גוי גוי אלהיו ויניחו בבית הבמות אשר היו השומרונים והיה מקצר גוי גוי בעריהם אשר הם יושבים שם. ולרש"י ז"ל ניחא לשון אשר הם יושבים דמשמע עתה בהווה ולפירושי ההבנה אשר הם היו יושבים בהם:

**ל לא**

**ואנשי** בבל עשו כו' והעוים וכו' סנהדרין פרק ארבע מיתות אמר רב יהודה אנשי בבל עשו את סוכות בנות מאי ניהו תרנגולת אנשי כות עשו נרגל מאי ניהו תרנגול. אנשי חמת עשו אשימה מאי ניהו ברחא קרחא. העוים עשו את נבחז ואת תרתק ומאי ניהו כלב וחמור והספרוי' שורפין את בניהם באש לאדרמלך וענמלך מאי ניהו הפרד והסוס אדר מלך דארי ליה למאריה בטעונה ענמלך דעני ליה למריה בקרבא. ואף חזקיהו מלך יהודה בקש אביו לעשות לו כן אלא שסכתו אמו סלמנדרא עד כאן וכן הביא רש"י ז"ל והוסיף שבשמות אלו הנזכרים בפסוק הם נקראים בלשון כל אומה ואומה עד כאן וכן מהרי"א ז"ל. וכן הר"דק ז"ל והרחיב כי בימי נבוכד נצר היו עובדים לע"א שמה בל כדכתיב כרע בל וכו' ובימי מלך אשור עובדים סכות בנות כדחז"ל תרעולת עם אפרוחיה וסכות לתרנגולת נגזר מלשון סכוי לתרנגול ובנות על אפרוחיה ובנותיה. נרגל זה תרנגולת הבר וירושלמי את נרגל רגליה דיעקב ורגליה דיוסף. אשימא ברחא קרחא מלשון שממה שהרי אין לו צמר. ובירושלמי אשימא אימרא כמה דתימא באיל האשם. נבחז בזי"ן ויש ספרים ב"נון ואינו כי אם בזי"ן וטעות הוא בספרים ופירוש נבחז כלב והיא מלה מורכבת נבח חז נובח מן לא יוכלו לנבוח חז מלשון מראה שמראה שיניו. תרתק פי' בו צורת חמור אדרמלך הוא הפרד ענמלך הסוס ובירושלמי אדרמלך טווס ענמלך פסיוני וטווס הוא הנקרא פא"וון בלע"ז וידוע הוא ופסיוני הוא שליו ותרגום שאל ויבא שלו שאלו בשרא ואייתו פסייונין. עד כאן. ומה שנעשו צורת רגל יעקב ורגל

יוסף נראה שע"ש ניחשתי ויברכני ה' בגלליך ויברך ה' אותך לרגלי וכן ויברך ה' את בית המצרי בגלל יוסף ולפי שנתברכו הבתים האלה בגללם בחרו לעשות צורת רגלי אלה השנים כדי להתברך בגללם והיו עובדים אותם.

**ולע"דן** לדקדק למה בכולם אמר עשו ולא הזכיר העבודה זולת בספרוי' אמר העבודה שהיו שורפים את בניהם ולא אמר עשו אדרמלך וענמלך אלהי ספרוים ואפשר כי כולם החליפו עבודתם מעת גלותם לעבוד זולתו זולת ספרוי' וז"ש ואנשי בבל עשו את סוכות בנות לרמוז שכמו שתרנגולת אוספת את אפרוחיה לחסות אותם תחת כנפיה ככה עבודה זו תגרום להם להתאסף ולהתקבץ מגלותם או שתחסה להם בגלות וזהו ואנשי בבל עשו כלומר עשו להם לפי שעה בעודם גולים ויורה על זה שהרי בימי נבוכד נצר עבדו הזולת כדכתיב כרע בל קורס נבו. ואנשי כות אשר בארץ כשדים עשו את נרגל הוא התרנגול אשר יש בו להבחין בין יום ובין לילה כן יתן בלבם בינה להבין בין יום הישוע' לליל הגלו' גלותם לנהגם לאיטם. וחמת עשו ברחא קרחא לומר שגם הם בגלותם כרחל לפני גוזזיה נאלמה וכעז לפני מורטה כך מורטי' אותם והעוים עשו את הכלב הוא נבחז שאעפ"י שישאלו מאת המשעבדי' אותם ולא ישיבו כרצונם יעיזו עוד לשאול דחוצפא כלפי שמיא מהניא כמו לא תלך עמהם לא תאור את העם כו' וא"חכ קום לך אתם. ועשו ג"כ תרתק הוא החמור לשים עצמם כחמור גרם בלתי מרגיש חרפה וגידופין. אמנם הספרוים לא שינו את עבודת' ולזה אמ' בהם והספרוי' שורפים את בניהם. עוד היום בארץ ישר' ואפי' שהיה עמהם הכהן המור' להם יראת ה' עכ"ז היו שורפי' את בניהם באש לאדרמלך וענמלך אלהי ספרוים ר"ל שהיו אלהי ספרוי' בעודם בעריהם ועודם מחזיקים בהם באלוהות ואף על פי שגלו ולזה שינה בספרוים מזולתם:

**לב**

**ויהיו** יראים את ה' כו' הר"דק ז"ל ויהיו עושי' להם הכהני' היו עושים להם עבודתם וקורבנותיה' בבמות:

**לג**

**את** ה' היו יראים כו' רש"י כמשפט הגוים אשר הגלו אותם משם. אותם עבודות אלילים שעובדים הגוים אשר הגלם סנחריב ואוכלוסיו את אלהיהם משם היו אלו עובדין כאן ע"כ. והר"דק כמשפט ישראל שגלו משמרון כן היו עושים אלה הגוים שהיו יראים את ה' ועובדים אלהים אחרים כמו שפירש. או יהיה פירושו כמשפט הגוי' גויי ארצותם אשר באו משם ויהיה טעמו אל אלהיהם היו עובדים לא אל ה' היו יראים כלו' כן היו עושים ועובדים אלהיהם כמו שהיה משפטם בארצם ע"כ. וכן הר"לבג ז"ל כמשפט הגוים אשר הגלו משם על ישראל שהיו גם כן עובדים לשם ית' ועובדים ע"א כמו שהוכיחם אליהו

עד מתי אתם פוסחים על שתי הסעיפים אם ה' האלהים לכו אחריו ואם הבעל לכו אחריו ע"כ. וכן מהריי"א ז"ל:

**לד לה לו**

**עד** היום הזה הם עושים כו' ויכרות כו' רש"י ז"ל אינם יראים את ה' יראה שלימה כמשפט ישראל ואעפ"י שנתגיירו מיראת האריות אין יראתם את ה' יראה שלימה כמו שמפרש והולך שאינם עוסקים בתורה ובמצות אשר צוה ה' את בני יעקב ואינם עושים כחוקותם וכמשפטם שהיה עליהם לעשות משנתגיירו אלא כמו שהורם הכהן שהיה מן השמרונים שהיו עובדים ע"א ע"כ. אם כן עד היום הזה על הכותיים מדבר. והרד"ק ז"ל עד היום הזה לפי' הראשון עד היום הזה על ישראל פי' ישראל אשר גלו לא שבו בגלותם מדרכם הרעה ועד היום עושים במקום אשר גלו שם כמשפטים הראשונים שהיו עושים בשומרון אינם יראים את ה' שלא לעבוד ע"א כי גם שם עובדים ע"א בגלותם ולא יראו את ה' כי היראה היא לעבוד את ה' לבדו כמו שאמ' להם יהושע ועתה יראו ועבדו אותו בתמים ובאמת והסירו את אלהים אשר עבדו אבותיכם בעבר הנהר ובמצרים וכן אמר להם שמואל אך יראו את ה' ועבדתם אותו באמת ואינם עושים כחוקותם וכמשפטם רק כחוקות הגוים וכמשפטיהם ואינם עושים כתורה וכמצוה אשר צוה ה' את בני יעקב. ומה שאמר אשר שם שמו ישראל כי אז כשאמר יעקב לבניו הסירו את אלהי הנכר אשר בתוככם והטהרו והחליפו שמלותיכם אז נראה אליו השי"ת ואמר לו ישראל יהיה שמך ולפירוש אחרון יהיה פירוש עד היום הזה וכו' אינם יראים את ה' על הגוים אעפ"י שאמר את ה' היו יראים לא היו יראים את ה' בלב שלם כי אם מפחד האריות לפיכך קראו אותם גרי אריות ואמר כמשפטים הראשונים היו עושים פירוש כמשפטים הראשונים שהיו עושים בארצם כן היו עושים ולא היו עושים כחקתם וכמשפטם וכתור' אשר צוה ה' שהיה עליהם לקבל הכל כיון שנתגיירו ולא קבלו והיה להם לקבל התורה כתורה וכמצוה אשר צוה ה' את בני יעקב וכל הענין וכיון שראו הגוים האלה כי ישראל גלו משם לפי שלא עשו כתורה וכמצוה אשר צוה ה' את בני יעקב להם ללמוד ולעשות כתור' וכמצוה ולא עשו כן והפירוש הראשון נכון בעיני ע"כ. וכן הרל"בג ז"ל והוסיף על הנשארי' שם בערי שמרון כי לא הגלו את כולם. וכן מהריי"א ז"ל עד היום הזה כו' על ישראל הנשארים שם בערי שמרון וגם על הגולים שעוד היום הם עושים כמשפטים הראשונים בארץ גלותם והנשארי' שלא שבו בתשובה. **ולע"דן** עד היום הזה וכו' עפ"י שיטת רש"י ז"ל שמדבר על הכותים ולפי שאמ' בפ' הקודם את ה' היו יראי' אז בתחילה כשבא הכהן המור' להם מפני פחד האריות וז"ש היו יראים בלשון עבר ואגב אמר

עובדים להודיע כי גם אז כשהיו יראי' את ה' לא סרו מהיות אז עובדים את אלהיהם וז"ש ואת אלהיהם היו עובדים. ובכתוב הזה הגיד כי עוד מעט עד היו' הזה הם עושים כמשפטים הראשונים אשר היו עושים בארצם איש איש לגוייה' בבל וכות ועוה וחמת וספרוים והוסיפו רשע שאינם יראים את ה' שבטלו אותה היראה שהיו יראים לשעתה ואינם עושים בחוקותם וכמשפטם שהיו עושים בהוראת הכהן וכתורה וכמצוה אשר צוה ה' את יעקב אשר שם שמו ישראל ואמר זה לו' ששנוי השם הוא מהדברים המכפרים עונותיו של אדם שנוי השם ושנוי מעשה ושנוי מקום ולזה אמר שהכותיים האלה היה ראוי שישנו את שמם כי שנוי השם כלומ' איני אותו האיש שעשה אותם המעשים ולזה שנוי השם גורם שנוי המעשה ולזה הביא כאן ענין יעקב ששינה את שמו ישראל כי נשתנה למעליותא ככה היה ראוי לאלו לשנות את שמם ומספר והולך ויכרות ה' אותם שהמורא והכבוד לא יהיה לאלהים אחרים כי הם אחרים לעובדיהם ז"ש ויצום לאמר שבא הצווי בלשון הזה של אלהים אחרים צווי והודעה אגב אורחיה שהם אחרים לעובדיהם ז"ש ויצום לאמר לא תיראו אלהים אחרים ענין מורה כי לא ירעו ולא יטיבו ולא תשתחוו להם ולא תעבדום ולא תזבחו להם כי גם הטב אין אותם אכן יאותו אל השי"ת אשר העלה אתכם בעלוי ומעלה ככה ראוי שתעלו אותו על כל ברכה ותהלה והמורא יתחייב לפי שהעלה אתכם בכח גדול ובזרוע נטויה באופן שמצד שהעלה אתכם יאתה לו הכבוד ההשתחויה והזביחה ומצד היותו בכח גדול ובזרוע נטויה יאות לו המור' מאותם המדות גדולות:

**לז לח לט**

**ואת** החוקים כו' (והמשפטים) [והברית] כו' כי אם כו' מהרי"א ז"ל הקשה למה הזכיר כאן שלשה פעמים לא תראו אלהים אחרים ודי באחת מהם. ותירץ שהכוונה להודיע חומר הע"א ששקולה כנגד כל המצות ולז"א ויכרות ה' אתם ברית ויצום לאמר לא תיראו אלהים אחרים כלו' אם ה' עמכם אין ראוי שתיראו אלהים אחרים כי מה יעשו לכם ושזה היה בתחילת העשרת הדברות לא יהיה לך אלהים אחרים על פני וגם באמצע התורה והמצוה צוה גם כן ולא תראו אלהים אחרים ר"ל אם תעשו המצות אינכם צריכים אלהים אחרים להיותם אמצעיים ביניכם לבין אלהיכם להוריד עליכם את הטוב כי המצות הם האמצעיים האמתיים בזה. וגם אחרי חתימת התורה כשעשה השי"ת הברית והם הקללות שבפרשת כי תבא שיעדם לעוברים עליה שנקראו ברית כדכתיב אלה דברי הברית אמר ג"כ ולא תיראו אלהים אחרים הנה אם כן הזהיר על ה"עא בתחילת התורה ובאמצעה ובסופה ועכ"ז ולא שמעו כו'. **ולע"דן** שכיון בשלשה פעמים אלו בראשון כיון

לצוותם ולומר לא תראו אלהים אחרים כו' ר"ל אפילו בשותפות שהרי אמר שלילה לא תיראו אלהים אחרים והוסיף שלילת השיתוף באומרו כי אם את ה' אשר העלה אתכם מארץ מצרים אותו תיראו אותו דוקא וכן ולו תשתחוו ולו תזבחו וזהו הצווי על ע"א אמנם אחר כך הודיעם שמא תאמרו כיון שלא נירא לאלהים אחרי' יזיקונו ואם נירא מהם יטיבו אלינו ל"זא כי אדרבה הענין בהפך ע"ד אל תתת מפניהם פן אתיתך לפניהם והוא על דרך מה שאמר ירמיה ע"ה את דרך הגוים אל תלמודו ומאותות השמים אל תחתו הא אם דרך הגוים תלמדו ימשך לכם חתת מאותו' השמים כי אותות השמים אינם שולטים להרע כי אם להולך בדרך עקש אמנ' השומר נפשו בקיום המצות ירחק מהם שהוא דבק בהשגחה הסובבת על כל אותות השמים ומכנעת אותם כמאמר אני אל שדי פרה ורבה שדי שודד המערכות ומכניע אותם. וז"ש כאן ואת החוקי' ואת המשפטי' והתורה והמצוה אשר כתב לכם תשמרון לעשות כל הימים ועל ידי שמיר' זו בהתמד' ימשך שלא תיראו מאלהים אחרים סטרא אחרא וצבאי מרום כי כולם נכנעים אם כן או' ואת החוקים כו' ולא תיראו אלהים אחרים אין זה לשון צווי אלא לשון הודעה שימשך תועלת שלא תיראו אלהים אחרים באמצעות שמירת החקים והמשפטי' ובכתוב השלישי הכריע ואמר והברית אשר כרתי אתכם לא תשכחו וכיון שיהיה נגד עיניכם לבלתי שכוח הברית מצות הזכירה תביא אתכם לידי מצוה אחרת שלא תיראו אלהים אחרים שמצוה גוררת מצוה. ואחר כך צוה אותם שמתוך שלא לשמה יבואו לעבוד לשמה וזהו שאמר כי אם את אלהיכם תיראו יראת הרוממות לא יראת העונש והוא מעצמו מצד רחמיו יציל אתכם מיד כל אויביכם לא שאתם תפנו ביראתכם אל שום תכלית ובזה מובן יתור תיבת והוא דהי"לל כי אם את ה' אלהיכם תיראו יציל אתכם וז"ש כי אם את ה' אלהיכם תיראו שהוא לשון שולל כל מין תכלית מן התכליות כי כולם מפגלים העבודה והוא ברחמיו יציל אתכם מכל אויביכם והנה ישראל אשר כל אלה הכתובים נושאים ונותנים בהם ובכריתת הברית שעמהם לא שמעו בכל הזרוזים הנז' כי אם כמשפטם הראשון אשר היה בימי תרח או כמשפטם הראשון אשר היו עושים במצרים הם עושים אחרי כל אלה הזרוזים ובפסוק ויהיו הגוים האלה חזר לדבר על הכותיים וכן מורה הלשון שאו' ויהיו הגוים האלה מורה באצבע שמדבר על גוים זולת הקודמי' הנזכרים בפסוק ולא שמעו ששם דבר על ישראל ועתה חוזר לענין ראשון כמ"ש עד היום הזה הם עושים שדבר על הכותיים ואומר ויהיו הגוים האלה יראים את ה' ואת פסיליהם היו עובדים ואמר היו עובדים בלשון עבר ולא אמר הם עובדים בלשון הווה לומר שלא נשתנית העבודה כלל מכמות שהיו עובדים לשעבר כן בהווה וז"ש יראים את ה' ואת פסיליהם עובדים בהווה

כעין מה שהיו עובדים מקדם ומאז לא ניתוסף רק השיתוף גם בניהם ובני בניהם לא פיחתו כלל מעבודת הפסילים רק ממש כאשר עשו אבותם הם עושים עד היום הזה:

**מ מא**

**ולא** שמעו כו' ויהיו הגוים כו' הר"דק ז"ל לא שמעו נביאי' המוכיחי' אותם והם עושים אחר התוכחה כמו לפני התוכחה ע"כ. ולדבריו פסוק ולא שמעו על ישראל מדבר כדפרשית. והר"לבג ז"ל עוד פירש ידמה שאמר ולא שמעו אלה הגוים לקול הכהן אך הרכיבו בין שתי האמונות ולזה הוא מבואר שלא היו יראים את ה' שאם היו יראים את ה' לא היו עובדים אלילים ולזה לא נחשבו לגרים אמתיים כי הגרים האמתיים הם כמו ישראלים כי הם לא קבלו עליהם לקיים התורה אך עם עבודת אלהיהם ולזה הם משוללים מיראת השם ית' ומהיות במדרגת ישראל כי הישראל אעפ"י שחוטא זכו לו אבותיו אל שיהיה מישראל אך הגר לא יהיה גר אם לא יקבל עליו כל מצות התורה כי התור' הזאת בלתי מקבלת התוספת וגרעון כמו שזכ' בכמה מקומו' מהתורה ע"כ. והנרא' לעניו' דעתי כתבתיו בפסוק הקודם עיין שם:

**יח**

**א**

**ויהי** בשנת שלש להושע כו' מלך חזקיה במסכת סנהדרין א"ר יוחנן יבוא חזקיה בעל שמנה שמות ויפרע מסנחריב שקראו לו שמנה שמות חזקיהו דכתיב ויקרא שמו פלא יועץ אל גבור אבי עד שר שלום והאיכא חזקיה שחזקו יה דבר אחר שחזק את ישראל לאביהם שבשמים. סנחריב דכתיב תגלת פלאסר שלמנאסר פול סרגון אסנפר רבא ויקירא והאיכ' סנחריב שסיחתו ריב. ד"א שסח וניחר דברי' כלפי מעלה ע"כ. הרי שאפי' בשם של חזקיהו על שם שחזק את ישראל לאביהם שבשמים וכמוהו סנחריב שסר וניחר דברים כלפי מעלה שהו' הפך ממש מחזו' חזקיהו ולפירוש שחזקו יה סנחריב בהפך שסיחתו גרם לו ריב שרב הק"בה עמו ובזה הפירוש יבוא מכוון שם חזקיה נגדיי לשם סנחריב. ובשאר השמות השמנה של חזקיהו אפשר לכוונם אל שמנה (על) [של] סנחריב ע"י טורח אך לא כוון עצמיי פלא כנגד פלאצר פלא צר ואויב שלום כנגד שלמנאצר שלמן צר שמראה שלום לפנים והוא צר ואויב. יועץ כנגד תגלת שתשועה ברוב יועץ ובפרט בחזקיה שמייעץ על עבודת ה' ובזה ינצלו מהגלות תגלת שהרי הגלה ישראל ויהודה ניצולו ע"י חזקיה אל גבור אבי כנגד אסנפר רבא ויקירא כנגד אבי יקרא וכנגד גבור אסנפר ונגד אל רבא שר כנגד סרגון שר הגון אלא שהחליפו השי"ן בס"מך עד כנגד פול צ"ע ישמע חכם ויוסף לקח. רש"י ז"ל בשנת שלש למרדו של הושע ע"כ. וכן הר"דק ז"ל ומהריי"א ז"ל אחר שנשלם ספור מלכי ישראל וגלותם חזר הספור למלכי יהודה

בענייניהם אשר נשארו בארצם והיה בשנת שלש להושע והוא למרדו ע"כ. **ולע"**דן כבר פירשתי שהוא שלש לפשעו לעשותו הרע בעיני ה' כדפרישית למעלה בפ' בשנת שתים עשרה לאחז מלך יהודה ע"כ:

**ב ג**

**בן** עשרים וחמש שנה כו' ויעש הישר כו' הר"לבג ז"ל ויעש הישר הנה בזה הוסיף על דוד כי הוא לא חטא אך עשה תמיד הישר בעיני ה' ודוד חטא על דבר אוריה ע"כ. וכן מהריי"א ז"ל שכל שאר המלכים לא הגיעו אל מדרגת דוד וזה הגיע אל מדרגתו ויתר שאת שהרי לא חטא באשת איש ולא בשפיכות דמים עד כאן:

**ד**

**הוא** הסיר את הבמות כו' שחיטת חולין פרק א' וכתת נחש הנחושת אשר עשה משה דרש ר' אפשר בא אסא ולא בערו בא יהושפט ולא ביערו והלא כל עבודת אלילי' שבעולם אסא ויהושפט ביערום אלא מקום הניחו לו אבותיו להתגדר בו מכאן לת"ח שאמר דבר הלכה שאין מזחיחין אותו ואמרי לה שאין מזיחין אותו ואמרי לה שאין מזניחין אותו ע"כ. **ולע"**דן לדקדק שהקושיא חזקה מאד אפשר בא אסא ולא ביערו בא יהושפט ולא ביערו ומאי קמשני מקום הניחו לו אבותיו להתגדר בו וכי משום להתגדר יניחו דבר מכשול כמה דורות. ונראה כי לא היו מקטרין לו דרך עבודה אלא דרך כבוד להש"י שהפליא לעשות ע"י נחש הנחושת שניצולו נשוכי הנחשים ולא היה בו אפילו אבק ע"א ולזה הראשונים לא מנעוהו והניחוהו מבא אחריהם שיעשה דרך גדר וסייג להתגדר בו ואעפ"י שאינו ענין ע"א משום דדמי לה ראוי להתגדר וז"ש אפשר שיש בו ע"א ושהקטרה זו דרך עבודה אליו ובא אסא ולא בערו ובא יהושפט ולא בערו והא אילו יש בו מע"א היה להם למלכי' הצדיקי' האלה לבערו וז"ש לשון ביעו' דשייך ב"עא ביעור ולא אמר ולא כתתו אלא מקום הניחו לו להתגדר בו כלומר אלא ודאי אין בו אפילו אבק ע"א אלא חזקיה משום מיגדר מילתא ודרך סייג וגדר עלה כן ולכן כיון שלא היה בו איסור לא ביערוהו אסא ויהושפט והניחוהו לבאים אחריה' להתגדר בו ויוכיח כן מה שראינו אפילו חזקיה איחר כתותו שזו הוראה שאינו עבודת אלילים אלא דרך כבור לשם יתב' המפליא לעשות כדפרשית ולזה הקדי' ביעור החמור תחלה בבמות ומצבות ואשרה שהכל עבוד' אלילי' ואח"כ כתת נחש הנחשת ובדבריה' ז"ל הבינו בפסוק אומרו הוא הסיר כו' שתיבת הוא אינו בבחינת הבמות אשר לע"א ולא בבחינת שבירת המצבות וכריתת האשרה כי גם אסא ויהושפט עשו כן ולא בבחינת אחז אביו שלא ביער ע"א כלל אדרבה החזיק בה לכן אמר הוא הסיר הבמות בבמות אשר לגבוה הוא הסיר ולא אסא ויהושפט כנז"ל רק הבמות לא סרו כו' באסא ויהושפט ואמר הוא גם כן לסוף

הענין שאמר וכתת נחש הנחושת כו' שהוא עשה כן שמקום הניחו לו אבותיו להתגדר בו דרך גדר וסייג כאמור הוא ולא אסא ויהושפט. ובדבריהם ז"ל מובן אומרו כי עד הימים ההמה היו בני ישראל מקטרים לו שהכונה שעמד עד הימים ההמה שלא ביערו אסא ולא יהושפט אשר היו בימים הראשונים אלא עמד עד הימים ההמה שנתגדר בו חזקיהו. ורש"י ז"ל ויקרא לו נחושתן לשון בזיון כלומר מה צורך בזה אינו אלא נתש הנחושת עד כאן. והר"דק ז"ל וכתת נחש הנחושת יש מרבותינו ז"ל שאמרו שוחק וזורה לרוח כי היה אסור בהנאה ומהם אמרו כי לא היה אסו' בהנאה כי מר"עה משלו עשאו שנאמר עשה לך שרף משלך שהעובדים אותו לא היו יכולים לאוסרו דאין אדם אוסר דבר שאינו שלו ובדין הוא נמי דכתותי לא בעי אלא כיון דחזא חזקיהו דטעו ישראל אבתריה עמד וכתתו כי עד הימים ההמה היו בני ישראל מקטרים לו מעת שטעו מלכי יהודה וטעו ישראל אחר עבודת אלילים עד הימים ההמה שמלך חזקיהו מלך יהודה היו בני ישראל מקטרים לו כיון שמצאו כתוב וראה אותו וחי היו חושבים כי טוב הוא להיות אמצעי ולעבוד אותו והיה מונח מימות משה זה הנחש לזכרון הנס כמו צנצנת המן ואסא ויהושפט שלא ביערוהו כאשר ביערו שאר ע"א מפני שלא מצאו כשמלכו שהיו עובדים ומקטרים לזה הנחש והיו מניחין אותו לזכרון הנס וחזקיהו ראה לבער אותו כשביער העבודת אלילים כי בימי אחז אביו עבדו אותו כמו לע"א אף על פי שהטובים היו זוכרים בו הנס אמר טוב לבער אותו וישכח הנס מלהניחו ויטעו בו בני ישראל היום או למחר והביא כדחז"ל אפשר בא אסא כו' ודרש"י ז"ל נחשתן דרך בזיון כנז"ל ותוספת הנ"ון להקטינו כ"יוד האמינון וי"ו נו"ן אישון שבתון וי"ת ויקרא לו והוו קראן ליה נחושתן כלומר ישראל שהיו עובדים אותו היו קורין אותו נחושתן עד כאן. והי"לל ויקראו בלשון רבים לדעת המתרגם ז"ל ואולי ויקרא לו חוזר לישראל הנז'. ובזה אפשר לתקן תוספת הנו"ן של נחושתן שהוא כמו שתי תיבות נח"ש ת"ן כי חשבו כי הוא הנותן רפואה כיון שהחיה את הנשוכים בימי משה וכן מהרי"א ז"ל והר"לבג ז"ל הוא הסיר את הבמו' אשר לשמים אשר לא סרו בימי מלכי יהודה הראשונים. ושבר את המצבות כי התורה אמרה לא תקים לך מצבה ואעפ"י שהיא לש"י כ"ש כשהיתה לשם ע"א כמו שאחשוב. היו בני ישראל מקטרים לו הנה חשבו שתהיה לזאת הצורה מדרגה אלהית מפני שעשאה משה והי' כל הנשוך וראה אותו וחי והנה קרא לו חזקיה נחשתן ר"ל נחשת שלהם כאילו יאמר שאין לזאת הצורה כח כי אם מה שיש מהכח לנחושת שלהם ע"כ. **ולע"דן** כדחז"ל הנז"ל ו"מש וכתת נחש הנחושת אשר עשה משה לאחת משתי בחינות האחת שאעפ"י שנחש הנחושת הזה היה מעשה ידי משה להתפאר בו שם השם ית' המפליא לעשות

הצלת הנשוכים ע"י ולזה הניחו משה לדורות כדי שיראו הפלא הזה שאדרבה הנשוך המביט אליו היה מתפעל ממנו והדמיון פועל עכ"ז נרפאו. או כיון באו' אשר עשה משה שעם היות שעשאו משה ומשלו כנז"ל עשה לך שרף משלך ואין אדם אוסר דבר שאינו שלו כי לזה אפשר שלא ביערוהו הראשונים לו הונח שנאמר שעבדוהו כי ראו שאין אדם אוסר דבר שאינו שלו ואין לבערו כדי שיהיה לאות ומופת מנפלאו' ה' אמנם חזקיה ראה שיצא שכרו בהפסדו ומה שמשביח בזכרון הנס פוגם בעבודה שעובדים אותו וטוב העדרו ממציאותו לפוקה ולמכשול לרבי' ולזה הוסיף לו ה"נון בנחושתן כלומר עד עתה היה נחש הנחושת שנעשה בו מופת אלהי ועתה שנכשלו בו אינו אלא נחושתן כלומר נחושת שלהם הוא והנ"ון כנוי לרבים הוא:

**ה**

**בה'** אלהי ישראל בטח כו' הרד"ק ז"ל ואשר היו לפניו חוץ מדוד ושלמה אבל בשאר מלכי יהודה אשר היו לפניו אף על פי שהיו בהם מלכים טובים והם אסא ויהושפט ויהואש כל ימי יהוידע ועוזיהו ויותם לא היה בהם שעשה הישר בעיני ה' כחזקיה שהרי אמ' עליו ככל אשר עשה דוד אביו ישכיל יצליח עד כאן. והרלב"ג ז"ל הנה הוי"ו אשר במלת ואשר מושכת הבי"ת אשר במלת בכל והרצון בו בכל מלכי יהודה ובאשר היו לפניו ואמנם אמר זה כי אפילו דוד לא היה כמוהו כי הוא חטא וזה לא תטא אך עשה הישר בעיני ה' ע"כ. וכן מהרי"א ז"ל. **ולע"דן** מהכרח הוי"ו שהכריח הר"לבג ז"ל שהוא הכרח ואפשר לפרשו באופן זולתו והוא כי במדרגת היושר בעיני ה' כבר אמר ויעש הישר בעיני ה' ככל אשר עשה דוד אביו לא יותר ואיך יאמר עתה שהיה גדול אפילו מדוד והיה אפשר לומר כי הפסוק ההוא בתחלת מלכותו והפסוק הזה מדבר אחרי שמלך טהור ידים כחזקיהו יוסיף אומץ עד שלא היה כמוהו אחריו ולא לפניו. והנכון שבבתינת היושר היה כדוד אביו כמו שהזכיר בפסוק הראשון ככל אשר עשה דוד אביו אמנם בפסוק הזה דבר בשלימות פרטי שלא היה כמוהו לא לפניו ולא אחריו ואפי' דוד לא זכה כמוהו בפרטי הזה שמזכיר מענין הבטחון והוא שאמר בה' אלהי ישראל בטח ואחריו לא היה כמוהו בענין הבטחון הנזכר בכל מלכי יהודה וכן בענין הבטחון לא היה כמוהו בכל אשר לפניו ובזה נתיישבו השני כתובים שאינם מכחישים זה את זה. עוד אפשר לפרש דמדלא אמר ובכל אשר לפניו אלא ואשר לפניו לבד אמר כי בה' בטח ואחריו הוא שלא היה כמוהו אבל לפניו היה והוא ד"עה כמו שאמר כדוד אביו ומה שאמר ואשר היו לפניו פירוש מלבד זכותו וחסידותו שאחריו לא היה כמוהו הנה נוסף עוד זכות הראשונים אשר היו לפניו זהו שאמר ואשר היו לפניו על דרך נוצר חסד

לאלפים לאוהביו ולשומרי מצותיו שבבא דור זכאי יתוסף עליהם זכות אבות ק"ו ממדת פורענות ומה בפורענות פוקד עון אבות על בנים כשאוחזים מעשה אבותיהם בידיהם במידה טובה על אחת כמה וכמה וזהו שאמ' ואשר היו לפניו ויתוסף על זכותו של חזקיה והוא דקדוק נכון. ועל ידי מידת הבטחון נמשך להם שנדבק בה' לא סר מאחריו שהבטחון שורש גדול באמונה שמורה על היכולת האלהי ועל ההשגחה ומזה ימשך הדבקות בה' כיון שהוא משגיח בשפלים:

**ו**

**וידבק** בה' כו' הר"לבג ז"ל הנה הדבקות בה' הוא ההשגה וההליכ' בדרכיו ואמ' לא סר מאחריו מעיד שלא חטא בדבר ע"כ.

**ולע"דן** דעפ"י מה שפי' חז"ל בפסוק ובו תדבק וכי אפשר להדבק בהקב"ה והא כתיב ה' אלהיך אש אוכלה הוא אלא זה המשיא בתו לת"ח והכונה לפי ש"התח נתרבה מרבוי את ה' אלהיך תירא את לרבות ת"ח מכאן נלמוד במה שאמר וידבק בה' שנדבק בת"ח הדבקים בה' וע"י הדבקות בהם נמשך לו שמירת המצות על פי תורה שב"עפ אשר צוה ה' את משה כמו שנ' כי ע"פ הדברים האלה כרתי אתך ברית על תורה שב"עפ. וכן אחז"ל בפי' בחוקותי גבי ואם בחוקותי תמאסו בשבע' עבירות שסדר רש"י ז"ל שונא את חכמים מונע את אחרים כופר במצות כופר בעיקר:

**ז**

**והיה** ה' עמו כו' הר"דק ז"ל וימרוד במלך אשור לפי שאחז אביו היה עובדו אמר כי מרד בו ולא עבדו שבטח באל לבדו ע"כ. והר"לבג ז"ל זה היה מהש"י גמול לו על יושרו בכל אשר יצא ישכיל ר"ל בכל אשר יצא יצליח. וימרוד כדהרד"ק ז"ל. **ולע"דן** לדקדק או' יצא ישכיל דהי"ל בכל אשר יוצא משכיל. ונראה שכיון לומ' שהיה בוטח בה' והיה סמוך לבו לא ייירא עד אשר יראה בצריו וז"ש והיה ה' עמו עד שבכל אשר יצא ישכיל ר"ל שקודם צאתו היה מובטח שישכיל בכל אשר יצא. ואמר ולא עבדו ר"ל שלא עבדו זמן מה ואח"כ מרד אלא ולא עבדו מעולם והיה זה כי מידי שנה בשנה היה שולח לו אביו דורון ומס ועבר זמן מעת מות אחז עד הגיע הזמן שבו מגיע המס וביני ביני בכל אשר יצא בשא' מלחמו' והצליח אז נתחזק וימרוד במלך אשור ולא עבדו שלא זכה שיתן לו חזקיה פרוטה. או אפשר וימרוד בו שלא שלח לו המס כמו שהיה שולה לו אחז מידי שנה בשנה ולא עבדו ר"ל אפי' בדברים דברי פיוס בעלמא:

**ח**

**הוא** הכה כו' ה"רדק ז"ל ממגדל נוצרים שעומדים בו השומרי' וי"ת ממגדל תקוף עד קרוין כריכן ע"כ. ובן הר"לבג ז"ל כדהרד"ק ז"ל שהוכו כל המקומות מקטן ועד גדול

ממגדל נוצרים ששומרים הפירות אשר סביבות העיר עד עיר מבצר. וכן מהרי"א ז"ל. ולפי שהזכיר מחסידותו לא יחשוב השומע שהיה חלש נעדר מגבורה לז"א הוא הכה את פלשתים עד עזה שהכה מהמקום הקטן עד עיר מבצר האמור. והזכיר מתסידותו בדברי הימי' שפתח דלתות ההיכל שסגר אחז כדי שלא יעבדו עבודה במקדש וקדש את הכהנים מכל טומאה וסדר אותם במשמרותם ושלח רצים בכל ערי יהודה וגם אגרות לאפרים ומנשה לבא לעשות הפסח בית ה' כי נשארו מאפרים ומנשה ומאשר ומזבולון אנשים בארץ ומהם היו מלעיגים ברצי חזקיהו שהיו הולכים עם אגרותיו הנז"ל. ומהם הירא את דבר ה' באו לירושלם ועשו פסח שני בשמחה רבה וכבר אחז"ל שבדורו של חזקיה כל תינוק ותינוקת מדן ועד באר שבע היו יודעים ולא נמצא בהם עם הארץ והוא שנאמר גם אלה משלי שלמה אשר העתיקו אנשי תזקיה ולא ספר כאן כלל מהנז' שבא בדברי הימים באריכות מהסיבה שזכרתי למעלה שבחר הנביא בקיצור הסיפורים עד כאן. ולי נראה שכל הנזכר בדברי הימים בפרטות נכלל כאן באומרו בה' אלהי ישראל בטח וידבק בה' ולא סר מאחריו כו':

**ט**

**ויהי** בשנה הרביעית לחזקיהו כו' הרד"ק ז"ל מקצה שלש שנים מתחלת שנה שלישית וכמוהו מקץ שבע שנים תשלחו איש את עבדו וכן מקץ שבע שנים תעשה שמיטה להשמטת קרקע ולשילוח עבדים. כי הוא עלה בשנה הרביעית לחזקיהו היא שנה שביעית להושע ולכדה בשנת שש לחזקיהו היא שנת תשע להושע אין כאן כי אם שתי שנים והוא מקצה שלש שני' אם כן פירושו מתחלת שלש ויונתן תרגם מסוף תלת שנין ואם כן לדעתו בשנה הרביעית ובשנה השביעית רוצה לומר בתחלת השנה הרביעית והשביעית. ויגל מלך אשור מבנין הפעיל כי הוא כולו בסגול ובתשלומו ויגלהו ויתפשם מה שאמר בדברי הימים ויאמר לבקעם אליו פי' אמר לבקעם ובקעם. וכן להרגו בערמה והרגו לשכב את בת יעקב ושכבה. תחל לזנות וזינתה. והדומה להם עד כאן. ומהרי"א ז"ל הקשה שהספור הזה מלכידת מלך אשור את שומרון כבר נזכר למעלה אם כן הוא מיותר. ותירץ לפי שלמעלה הזכיר שעלה מלך אשור על ישראל וגלה השבטים וזכר שמה העונות שהיו בהם שחייבו הגלות ראה הכתוב לסמוך אל זה ספור חזקיהו מלך יהודה ואיך עלה סנתריב להחריב ירושלם ולגלות עמו והשם יתב' הצילם והכה בהם מכה רבה ולכן נשנה הסיפור בזה המקום סמוך לספור סנחריב כאילו אמר בשנה הרביעית לחזקיהו שהיא בשביעית להושע בן אלה עלה על שמרון והחריב אותה והגלה ישראל אמנם בשנת ארבע עשרה לחזקיהו עלה סנחריב בזדון גדול על ירושלם וחשב

לעשו' לה כאשר עשה לשמרון ועשה השם יתבר' נס גדול ושב לשמרון עם מגפת עמו ושם הכוהו בחרב. עוד סיבה שנית להשנות הסיפור הזה שהוא כמו סיבה למה שעשה חזקיהו מהרפיון שלא יצא לקראת מלך אשור להלחם בו אמנם קצץ דלתות של היכל לתת לו שוחד גדול שלש מאו' ככר כסף ושלשים ככר זהב והוא דבר זר לזה אמ' כי ראה מה שאירע למלך ישראל שעלה שלמנאסר על שמרון ויצר עליה ולכדה ויגל כו' על אשר לא שמעו בקול כו' והסיבה עצמה ביהודה שגם הם היו בלתי יראים את ה' כי חזקיה לבדו הוא ירא את ה' במצותיו חפץ מאד ולזה ענין ישראל היה סיבת הכנעת חזקיה אל סנחריב בשלש מאות ככר כסף ושלשים ככר זהב ולזה נשנה שנית. עוד שאל שמאחר שחזקיהו איש תם וישר ירא אלהים כאשר הגידו הכתובים בשבחיו אם כן על מה הקים לשטן לו את סנחריב עד שהוצרך לקצץ דלתות ההיכל וצער גדול דק"בה לא עביד דינא בלא דינא שהיה זה מפאת אנשי יהודה שהם היו מואסים במלכות בית דוד ובפרט בחזקיהו שהיה שלם ופרוש בלתי מתאוה לשלחנם של מלכים אבל היה אוכל בכל סעודתו ליטרא בשר לא כן פקח בן רמליהו שהיתה קנוח סעודתו ארבעים סאה גוזלות ויין משתיו ומאכליו מרובים והיה רפה ידים בעסקי העולם הזה תופש בתורה ועיונה שוקד עליה יום יום והמון העם וגדולי מלכותו היו מיחסים שלימות תכונתו אל עצלה ורוך לבב לפי שהוא לא היה מתלהב ביצר הרע עד ששבנא וסיעתו רצו למרוד בו לפי שלא היה חזקיה כתכונתם הרעה וזהו שאמר הנביא ישעיה יען מאס העם הזה את מי השילוח ההולכים לאט ומשוש את רצין בן רמליהו רוצה לומר שהיו מואסים את חזקיהו שהיה כנחל ההולך לאט והיו ששים בביאת רצין מלך ארם ופקח בן רמליהו שהמליך בתוכם כי היו בוחרים במלך עריץ מעול וחומץ ולא באיש תם יושב אוהלים ולכן היה מענשם גרם המעלה עליהם את מי הנהר העצומים והרבים את מלך אשור כלומר אחרי אשר מאסתם את מי השלוח ההולכים לאט יבוא עליכם נהר עצום שהוא מלך אשור ועלה על כל אפיקיו והלך על כל גדותיו וביאר הנרמז באפיקים ובגדותיו באו' וחלף ביהודה שטף ועבר עד צואר יגיע רוצה לומר שיעלה על כל ערי יהודה ויתפשם ותגיע הצרה לתכלית האחרון עד צואר יגיע במעט שיעברו משם יטבע האדם וכן הוא ירושלם כמעט קרובה להכבש על ידי סנחריב לפי שמטות כנפיו מלא רחב ארצך רוצה לו' שנטיית מחנהו והתפשטותו יהיה מלא רוחב ארצך ארץ ישראל כלה ועם כל זה חסדי ה' כי לא תמנו וזהו אומרו עמנו אל לפי שבאחרית הזעם נגפו כו' ולא עלה על ירושלם הנה ביאר זה כי ביאת סנחריב היה עונש על פושעי ישראל שמבני יהודה המואסים בחזקיה ולזה בא סנחריב וכבש כל ארץ ישראל וירושלם נמלטה בזכות חזקיה והוא

המורה על צדקותו וזכותו וזהו אומרו עוד כה אמר ה' אלי בחזקת היד כו' לא תאמרון קשר לכל אשר יאמר העם הזה כו' שאמר זה על שבנא הסופר וסיעתו שהיו קושרים עליו וחתם הדברים את ה' צבאות תקדישו והוא מוראכם ומעריצכם לא המלכים אשר בקשתם ע"כ.

**ולע"**דן לתרץ במה שנשנה ספור ענין גלות ישראל וגם לקושייתו על מה נצטער חזקיה התם וישר בכל הצער ההוא. ונראה כי השם יתברך ראה חזקיה מוציא הוצאות בעסק התורה מרבוי שמן ללומדים כמו שאמרו חז"ל בפסוק וחובל עול מפני שמן וחובל עולו של סנחריב מפני שמנו של חזקיה וראה השם יתב' אגב אורחיה שיפול סנחריב בידו של חזקיה כדי להנקם מדם עבדיו בני ישראל ושללם אשר בזז יסוב מבני ישראל בנים סוררים לבני יהודה יראיו ועבדיו מצד המלך חזקיה ושכר עסק התורה והספקתם. ולזה ספר שנית ענין ישראל סמוך לענין חזקיה לומר כי על ידי חסידות חזקיה ינקם כל ענין ישראל והם יהיו שכר עבודתו של חזקי' עם שלל כל שאר הגוים וכל אותו הצער שהביא על חזקיה היה להטיבו באחריתו ולקדש שם שמים בעולם שיפול האדיר כסנחריב בלבנון בירושלם ביד המלך החלש בעניני העולם והחזק בעבודת השם יתברך כשמו חזקיה כן הוא בעבודת ה'. ומצאתי מדחז"ל סעד לכל דברי אלה בסנהדרין פ"ח אחר הדברים והאמת האלה בא סנחריב מלך אשור ירושלם הא דישנא להאי פרדישנא אמר רבינא לאחר שקפץ הקב"ה ונשבע אמר אי אמינא ליה לחזקיה דמייתינא ליה לסנחריב ומסרנא ליה בידך יאמר לא איהו בעינא ולא ביעתותיה מיד קפץ הקב"ה ונשבע דמייתי ליה דכתיב נשבע ה' צבאות לאמר אם לא כאשר דמיתי כן היתה וכאשר יעצתי היא תקום לעבור אשור בארצי ועל הרי אבוסנו אמר רבי יוחנן אמר הקב"ה יבוא סנחריב וסיעתו ויעשה אבוס לחזקיהו וסיעתו שנאמר ביום ההוא יסור סובלו מעל שכמך ועולו מעל צוארך וחובל עול מפני שמן אמר רבי יצחק נפחא חובל עולו של סנחריב מפני שמנו של חזקיה שהיה דולק בבתי כנסיות ובבתי מדרשות מה עשה נעץ חרב על פתח בית המדרש ואמר כל מי שאינו עוסק בתורה ידקר בחרב בדקו מדן ועד באר שבע ולא מצאו עם הארץ מגבת ועד אנטיפרס ולא מצאו איש ואשה תינוק ותינוקת שלא היו בקיאים בהלכות טומאה וטהרה ועל אותו הדור הוא אומר והיה כל מקו' אשר יהיה שם אלף גפן באלף כסף אף על פי שאלף גפן באלף כסף לשמיר ולשית יהיה ואומר ואוסף שללכם אוסף החסיל במשק גבי' שוקק בו הוו קא מפחדי ואמרי מאי נעביד אמר להו נביא לישראל אספו שללכ' אמרו לו כל אחד ואחד לשלל או לחלק אמר להם כאוסף החסיל מה אסיפת החסיל כל אחד ואח' לעצמו אף שללכם כל אחד ואחד לעצמו אמרו לו והלא

ממון עשר' השבטים מעורב בו א"ל כמשק גבים שוקק בו מה גבי' הללו מעלין את האדם מטומאה לטהרה אף ממונם של ישראל כשנפל ביד האומות טהר עכ"ל. למדנו מתוך המאמר שממון ישראל המעורב באותו שלל נפל ביד יהודה והיה אבוס למאכל לחזקיה חלף עבודתו ושמנו שנתן לעסק התורה ובזה מובן אומרו לשבור אשור בארצי ועל הרי אבוסנו ר"ל שנשבע השם ית' לנקום מאשור בארצו הקדושה כדי שיתקדש שם שמים בו במקום שנתחלל כי דם עבדיו יקום וגם כן לתועלת חזקיה על הרי אבוסנו שאעשנו אבוס לחזקיה וזהו שאמ' אם לא כאשר דמיתי כן היתה על אשור לשברו בארצי ודין לא צריך בשש לא דמיתי דמיון בעלמא וכן היתה אמנם על חלוקת ועל הרי אבוסנו בזה הרחבתי עצה ותושיה כי ידעתי שיאמר חזקיה לאו איהו בעינא ולא ביעתתיה בעינא שלזה הוצרך להשבע כמו שאמר מיד קפץ הקב"ה ונשבע כו' שזה הענין בלי ספק הוצרך לעצה ושבועה ולהתר ממון ישראל כמו שאמר הנביא כמשק גבים שוקק בו כנז' למעלה וזהו שאמר וכאשר יעצתי היא תקום על חלוקת ועל הרי אבוסנו. והנה כשבא מלך אשור לכישה היה מהראוי כפי חסידות חזקיהו ע"ה ובטחונו בהשם יתברך שיתפלל אל השם יתברך התפלה שהתפלל לאחר מיכן היה לו להתפלל קודם קיצוץ דלתות היכל ה' ולא לשגר דבר קודש אל טומאת מלך אשור והיה לו בזה דבר מה מאשמה אף על פי שהוא כיון להכין עצמו לדורון ומלחמה ותפלה כיעקב אבינו עכ"ז אולי אבק העון זה גרם לו הצער של מלך אשור וסניגורו הוא השוחד נעשה קטיגורו בידי שמים ששלח מלך אשור את תרתן ואת רב סריס ואת רבשקה והיה זה מאת ה' להקשות את רוחו ואמץ לבבו של מלך אשור למען תתו ביד חזקיה הוא וכל שלל כוש ומצרים. ובזה מתיישב השנות ספור פורענות ישראל אצל ענייני חזקיהו להודיע שרצה ה"בה לינקם מהפורענות שעשה מלך אשור בישראל על ידי יהודה אחיהם ושיפול ממון ישראל ביהודה ויטול חזקיהו שכר שמנו ועמלו בתורה. ובזה אבין תכלית הסיפור הזה שתולה אותו בשנה הרביעית למלך חזקיהו היא השנה השביעית להושע בן אלה כו' שתלאה בשני מלכים ולא עוד אלא שמקדים התליה בחזקיהו אלא ודאי זה מורה היות עיקר הסיפור הזה בשביל חזקיהו ואילו אמר שהשם יתב' המגיד מראשית אחרית מתחלה כשהרע לישראל בחטאתם היה בעיניו שאותה הרעה תהיה לטובת חזקיה ואם כן ראוי למנות הענין ההוא למנין שני המלכים כי שניהם יש להם אחיזה ושייכות בו ולזה אמר ויהי בשנה הרביעית למלך חזקיהו והוא העיקר בזה הסיפור ולזה הקדימו (שם) [עם] היות שני מלכות הושע יותר שהרי הרביעית לחזקיהו היא שביעית להושע בן אלה:

**י יא**
**וילכדוה** מקצה שלש שנים כו' ויגל מלך כו' הי"ל וילכדה על שלמנאסר. ונרא' שלהיות הושע בן אלה סיבת לכידת שומרון במה ששמט קולר מעל צוארו ונתנו בצוארן של ישראל כנז"ל בפסוק ויעש הרע בעיני ה' רק לא כמלכי ישראל כו' נמצא שלמנאסר לוכד בפועל לשמרון והושע בן אלה מסייע בכח בלכידה מצד העונו' ושמרון עצמה בחטאיה מחייבת לכידתה ולזה אמר בלשון רבים וילכדוה כאילו בן אילה גם כן הלוכד בחברתו של שלמנאסר ולהיות שלפי האמת בפועל אל אשר יראה האדם לעינים אין כאן אלא לוכד אחד הוא שלמנאסר לכך וילכדה כתיב חסר וי"ו אבל נקוד בקבו"ץ בד"לת וק"מץ ב"הא. והוסיף לומר נלכדה שמרון שהוא מיותר שכבר אמר וילכדוה כאילו נלכדה מאיליה במלאת סאתה מעונותיה ומה שא' מקצה שלש אם הוא מסוף או מתחלה נתבאר בהקוד' דלהר"דק ז"ל מתחלה ולתרגום מסוף עיין עליו שם:

**יב**
**על** אשר לא שמעו כו' **לע"דן** לדקדק יתור ולא שמעו ולא עשו ונראה שכונת הכתוב ללמדנו שלמוד גדול שמביא לידי מעשה ולזה תלה הכתוב הכל בשמיעה שבשמוע האדם התוכחו' ינחם על הרעה ובשמוע מעלת המצו' בזה תחזקנה ידיו לעשות ולזה אמר ולא שמעו ולא עשו כלומר השני דברים האלה שאמרתי לך הלא הם אשר לא שמעו בקול ה' כו' והשני ויעברו בריתו כו' זה נמשך מזה שמניעת המעשה נמשך ממה שלא שמעו והנכון בתחלה אמר על אשר לא שמעו בקול ה' אלהיהם ויעברו את בריתו את כל אשר צוה משה עבד ה' ואת הנביאים המוכיחים אותם על כך לא שמעו ולא עשו דבריהם לשוב בתשובה וזהו ולא שמעו ולא עשו:

**יג**
**ובארבע** עשרה שנה כו' הר"דק ז"ל ויתפשם מה שאמר בדברי הימים כנז"ל בפסוק ויהי בשנה הרביעית כו':

**יד**
**וישלח** חזקיהו מלך יהודה כו' הר"דק ז"ל את אשר תתן עלי העונש אשר תתן עלי אשא אסבול אותו ואשאנו. ומהרי"א ז"ל ראוי שנעיין אם חזקיהו שלח למלך אשור חטאתי כו' וישם מלך אשור על חזקיה שיתן לו שלש מאות ככר כסף ושלשים ככרי זהב שהיו שוים שש מאות אלף דוקאד"וש זהב ונתנם חזקיהו אליו איך אם כן אחר זה שלח רבשקה בחיל כבד על ירושלם לחרפו ולגדף אלהיו הנה בדברי הימים לא ספר דבר מזה שנתן חזקיהו אל סנחריב אבל אמר שעלה סנחריב על ערי יהודה ושחזקיהו סתם את מימי המעיינות אשר מחוץ לעיר ובנה כל החומה הפרוצה ויחזק את המילא והכין כלי

המלחמה והפקיד שרי מלחמות ודבר לעם דברים טובים לחזקם ואז ספר שבא רבשקה ודבר דבריו ושהתפלל חזקיהו וישעיהו על זה ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור כי הנה עזרא לא זכר מחזקיהו כי אם גבורותיו והצלחותיו ולא רצה לספר המנחה והמס אשר נתן לסנחריב כי חרפה הוא לו. וכתבו המפרשים הר"לבג ז"ל. וה"רדק ז"ל שסנחריב אחר שקבל המס והמנחה מחזקיהו שב לארצו ושחזקיהו לא שלח לו אותה מנחה מידי שנה בשנה ולכן לאחר זמן שב סנחריב לארץ יהודה להלחם. וכל המסעות האלה לא נזכרו בפסוק לא כאן בספר מלכים ולא בד"ה וגם לא בספר ישעיהו ולבד סמכו דעתם על מה שאמר רבשקה על מי בטחת כי מרדת בי. והנראה אלי בזה הוא שאחז היה עובד את מלך אשור ושחזקיהו בנו מרד בו כמו שהעיד הכתוב ושסנחריב בא על כל ערי יהודה וישם פניו לעלות ירושלם ושחזקיהו שלת לדבר רכות חטאתי שוב מעלי וכל מה שתתן עלי אשא וסנחריב במרמה השיבו שיתן לו הכס' והזהב שזכר הכתוב וחזקיהו נתן לו הכל כמו ששאל ואחרי שלקח הכל מידו שלח מיד רבשקה על ירושלם בחיל כבד ודבר מה שדבר ולכן אמר על מי בטחת כי מרדת בי ר"ל על המרד אשר מרד בו אחר מות אחז אביו כמו שנזכר כי עשה סנחריב עם חזקיה מרמה תחת מה שעשה עמו מהמרד ולפי זה לא יחסר דבר בפסוק ויסכים הספור עם מ"ש בד"ה שכאשר עלה סנחריב על ערי יהודה וילכדם שלח רבשקה ירושלם ויהי המגפה במחנה ע"כ.

**ולע"דן** באחד משני פנים האחד קרוב לדברי המפרשים ז"ל והוא כי חזקיהו ז"ל מעולם לא נתחייב בעול מתמיד מידי שנה בשנה אבל רצה לתת בבת אתת ולהיות נכנע אליו מכאן ואילך ובפרס ובמס הזה שיתן לו פעם אחת ולא ישנה לו וזהו שאמר וכל אשר תתן לי ולא אמר תשים עלי כי לא יצא מפיו אלא נתינה לשעתה אמנם מלך אשור עשה כן דרך שימה ולא דרך נתינה וזהו שאמ' וישם מלך אשור שהשימה היא מיד ולדורו' מידי שנה בשנה וחזקיה לא הבין כן אבל סבר שקבל דברו ב"מש וכל אשר תתן עלי אשא ואפי' שיהיה משא כבד מאד ולזה כשאמר לו שלש מאות כבר כסף ושלשים ככר זהב קבל עליו ולא הפציר ויתן חזקיה את כל הכסף אמנם אחר כך כשלא שלח עוד בשנה אחרת היה מרד בעיני אשור ושלח לו את תרתן כו' ולדעת המפרשים מתחלה נתחייב חזקיהו לתת לו כן מידי שנה בשנה ובטל דבורו אמנ' לדעתי מעולם לא עלה בדעתו אלא הפעם הזאת לבד כמו שדקדק מלשון נותן והפן השני הוא כי חזקיהו נתחייב בשלש מאות ככר כסף ושלשים ככר זהב וקצץ דלתות של היכל כדי להשלים הסך ההוא ולא עלה בידו ולכך שלח מלך אשור את תרתן לפי שלא השלים תנאו אפילו בפעם הזאת הראשונה והיה זה כי חזקיה היה משלח לו ראשון ראשון בפעמים רבות ויורו כן הפסוקים בכפל

הנתינות שהזכיר בהם והוא אומרו ויתן חזקיהו את כל הכסף הנמצא כו' הרי נתינה אחת הנמצא ומזומן ולא הספיק הנמצא ובעת ההיא קצץ חזקיה את דלתות ויתנם למלך אשור נתינה שנית וכל אלו הנתינות לא הספיקו לסך השלש מאות ככר כסף ושלשים ככר זהב כי המשא כבד מאד וכיון שלא השלים הסך בשלימות שלח את תרתן כו':

**טז**

**בעת** ההיא קצץ חזקיהו כו' רש"י ז"ל ואת האומנות תרגם יונתן וית סקופיא איסקופות. וכן הר"דק ז"ל קצץ קלף הזהב שעליהם. כי הדלתות היו מצופות זהב והזהב הוא שלקח וכן תרגם יונתן קליף ואת האומנות ר"ל האסקופות האלה אשר צפה חזקיהו זהב אפשר כי הזהב שהיה עליהם מבנין שלמה הוסר או נפסד וחזקיהו צפה אותו זהב ועתה כשנצטרך לזהב לתת למלך אשור קלף אותו הזהב עד כאן. והרלב"ג ז"ל קצץ את דלתות היכל ה' ר"ל לקחת מהם הזהב אשר הם מצופות ממנו ואומנות הם עמודים מצופים זהב או אסקופות השער התחתונה והעליונה ע"כ. ולהר"לבג ז"ל קצץ דלתות שהדלתות ממש קצץ ומדוייק לשון קצץ קציצה ממש ולא קלוף.

**ולע"דן** לדקדק אומרו קצץ חזקיה את דלתות היכל ה' שהכונה שחזקיה מדעתו עשה כן ולא הודו לו בית דין כנז' במשנה בשלשה דברים שלא הודו לו קצץ דלתות ההיכל ולא הודו לו כו' וז"ש קצץ חזקיה ולא הזכירו בשם מלך יהודה ודרך כבוד אמנם אחר כך אמר אשר צפה חזקיה מלך יהודה לומר שבצפוי עשה כמלך יהודה אמנם בקציצת דלתות היכל ה' עשה כהדיוט ולא הודו לו ואולי לזה אמר בעת ההיא כלומר אין מעשה זה נאות בעיני חזקיה עצמו לפי תכונת חזקיה ובטחונו בהשם ית' בכל לבבו אך בעת ההיא להוראת שעה מדוחק השעה עשה כן ואף על פי שלא ישר בעיניו עשה כן דרך ענוה שלא לסמוך על הנס שלח לו דורון וכאשר אפס כסף וזהב ובאו מים עד נפש אז ראה להתפלל:

**יז**

**וישלח** מלך אשור כו' רש"י ז"ל למדנו בסדר עולם שלא באו שלשתם יחד אלא רבשקה לבדו כמו שכתוב בספר ישעיה ותרתן ורב סריס באו בשליחות שניה כשבאת לו שמועה על תרהקה מלך כוש וישמע וישלח מלאכים אל חזקיהו כו' בתעלת הברכה פיסקי"דה בלעז בריכה שעושין לביברי דגים. שדה כובס שדה שהכובסין שוטחין בו בגדים וכן תרגם יונתן חקל משטח קצריא ע"כ והרד"ק ז"ל ובישעיה אמר רבשקה לבדו נראה כי הוא היה עיקר השליחות והשנים טפלים לו. וכן נר' ג"כ שרבשקה הוא היה המדב'. ובסדר עולם הוא אומר שרבשקה לבדו בא בשליחות ראשונה כמו שאמר בישעיה ותרתן ורב סריס באו בשליחות שניה ומה שזכ' הנה תרתן ורב סריס לפי שגם היו שלוחים אבל

לא בפעם הזאת אלא בשליחות שניה כשמצא רבשקה נלחם בלבנה ולבנה היא מארץ יש' כמו שנא' במלכי כנען מלך לבנה אחד וארז"ל כי רבשקה מומר היה ואם אמרו מפני שהיה מדבר יהודית הרבה בני אדם ימצאו מדברים בלשון עם אחר והנה אליקים ושבנא ויואח היו מכירים בלשון ארמי אולי קבלה היתה בידם ע"כ. וק"ק לשיטת הר"דק ז"ל שכיון שרבשקה העיקר שלכך הזכירו בישעיה לבדו והשנים טפלים לו יקשה אם כן למה כאן הקדימם לרבשקה והיה הראוי לומר וישלח מלך אשור את רבשקה ותרתן ורב סריס. ולסדר עולם קשה יותר ויותר כיון שרבשקה בא בשליחות הראשונה היה לו להקדימו ולאחר את תרתן ורב סריס כיון שבאו בשליחות אחרונה וגם בראיה שהביא הר"דק ז"ל ממה שהיה המדבר רבשקה שזו הוראת היות הוא הגדול שבהם זו ראיה על גדולתו כי היה זה יען כי פיו המדבר בלשון הקדש ולא מצד המעלה ואפשר לקיים דהרד"ק ז"ל ולומר שרבשקה הגדול ולכך הזכירו שם יחידי אמנם כאן הזכיר תרתן תחלה ורב סריס לא היה זה מקדימה מעלה אלא מקדימה זמן בשליחות שנשלחו תרתן ורב סריס קדמו לצאת והכינו המחנה בכל צרכיו וסדריו ואחרי כל ההכנות יצא רבשקה לפי שהוא היה המשוח מלחמה והגדול על פיו יצאו וינסעו ועל פיו יבואו ולשיטת סדר עולם נאמר כי רבשקה בא בשליחות הראשונה אמנם תרתן ורב סריס לזה הזכיר' תחלה וקודם רבשקה לקדימת מעלה או קדימת מעלת עם הרב אשר עמה' ואיחר את רבשקה להיותו קטן הערך שבהם מצד מעלתו או מבחינת היותו במתי מעט כמו שנאמר עם היות שרבשקה בא בשליחות הראשונה. ובמ"ש הברכה הרד"ק ז"ל היא חריץ בנוי באבנים ובסיד ומתכנסים שם מי גשמים או מושכים שם מים מן המעין ובבריכה הזאת יש נקב ויסתמו אותו עד זמן שירצו להוציא מים מן הברכה והתעלה היא חפירה סמוכה לבריכה ומוציאין מים מן הבריכה לתעלה בזמן שירצו להשקות או לכבס בגדים אשר במסילת שדה כובס המסלה הדרך שמתקנים אותה באבנים כדי שיוכל ללכת בה בימות הגשמי' ועיקר הלשון הוא לשון הרמה מענין סולו לרוכב בערבות שענינו רוממות והמקום הזה היה בזה השדה והוא מורם ומתוקן באבנים ועל המקום הזה היו עומדים הכובסים במי התעלה ובשדה היו שוטחים הבגדים לשמש וכת"י ע"כ. וכן הר"לבג ז"ל ומהרי"א ז"ל אעפ"י שבאו שלשה שרים דבר רבשקה לבדו לגדולתו ומעלתו או לצחות לשונו ולזה הזכירו בספר ישעיה את רבשקה לבדו. **ולע"דן** מה שכבר רמזתי לך שלו הונח שבאו שלשתן יחד אל ירושלם אפשר שתרתן ורב סריס קדמו לצאת ממקום רחוק קודם לכיש אמנם רבשקה להיותו אהוב וחביב אל המלך לא הפרידו ממנו אלא מלכיש ויורה על זה הפירוש פסיק אשר בתיבת סריס שהכונה להפסיק כדי לסמוך ואת רבשקה מן לכיש

רבשקה מלכיש ולא תרתן ורב סריס מלכיש אלא ממקום רחוק יותר ובזה יתיישב למה הזכיר בישעיה רבשקה לבדו כי הוא לבדו שלח מלכיש ותרתן ורב סריס קדמה שליחותן ממקום יותר רחוק מרחוק לכיש ואמר ויעלו ויבואו ירושלם וראוה ויאמרו בלבם זאת העיר שחרדנו אליה החרדה הזאת ואחר שעלו ויבואו ירושלם נסתלקו מעליה ויעלו ויבואו ויעמדו בתעלה הברכה כו' כי שם מנוחה על המים במקום משטח הכובסי' רחבה לשבת בה ובזה מובן כפל ויעלו ויבואו ירושלם ויעלו ויבואו ויעמדו בתעלת הברכה כו' או אפשר שלהיות המחנה רב וחיל כבד עלו ובאו ירושל' והיה המחנה גדול עד שעלו גם כן ובאו ויעמדו בתעלת הברכה העליונה אשר במסילת שדה כובס כי היה המחנה רחב מאד מחזיק סמוך לסביב ירושלם וכל מקום הברכ' העליונ' אשר במסילת שדה כובס וכן עיקר שהרי היו מדברים עם האנשים אשר על החומה נראה מזה שהיו סמוכים לירושל' מאד וקרו' הדבר שרבשקה שהוא הראש יעמד אצל ירושלם ולכן היה הוא המדב' אמנם תרתן ורב סריס עמדו בתעלת הברכה העליונה ולזה הזכיר פעמי' ויעלו ויבואו מצד חילוק השרים שאין המנהג לשבת יחדיו בערבוביא אלא אלה פה עם חייליו ואלה פה עם חייליו:

**יח**

**ויקראו** אל המלך כו' רש"י ז"ל המזכיר איזה משפט בא לפני המלך ראשון שיפסקנו ראשון עד כאן. ו"הרדק ז"ל ויקראו אל המלך קראו לאשר על החומה או לאשר מצאו בשדה כובס שיאמרו אל המלך שיצא לדבר עמהם ויצאו אליהם במצות המלך אליקים ושבנא ויואח אליקים בן חלקיהו אשר על הבית וכן אמר בישעיה בזאת הפ'. אבל בפרשה שנאמרה על שבנא נאמר לך בא אל הסוכן הזה על שבנא אשר על הבית וניבא עליו שיהדפנו מהשררה שהיה על הבית ויתנה לאליקים בן חלקיהו ולא נוכל לומר כי קודם המעשה הזה מרד שבנא ונתנו שררתו לאליקים כי אילו היו המלאכים הראשונים אשר באו ממלך אשור לירושלם ושבנא יצא אליהם עם אליקים ואמרו לרבשקה דבר נא אל עבדיך ארמית כי שומעים אנחנו ונאמר ויבוא אליקים ושבנא הסופר ויואח קרועי בגדים נרא' כי לא מרד אלא בשוב רבשקה אומר שמרד ובסדר עולם אומר כשהלך לכוש שטף שבנא וסיעתו והלך לכוש ובדחז"ל כשבא סנחריב וצר על ירושלם כתב שבנא כתב והשליכו עם החץ שירד למחנה אשור שבנא וסיעתו השלימו חזקיהו וסיעתו לא השלימו וכאשר יצא עם סיעתו בא גבריאל וסגר דלתות העיר בפני סיעתו כשבא אצל סנחריב א"ל היכן סיעתך א"ל חזרו בהם נקבוהו בעקיביו ותלאוהו בזנבי הסוסים והיו מגררים אותו על הקוצים ועל הברקונים וזה אינו כדברי בעל סדר עולם שאמ' ששטף

שבנא וסיעתו ואפשר כי קודם לכן מרד מעת שבא מלך אשור על הרי יהודה אבל נסתר ולא היה מראה את עצמו וכן במעשה הזה שבא קרוע בגדים היה מראה עצמו עצב ולבו לא נכון והנביא גילה דעתו אל חזקיהו והורידו מפקידותו ונשאר סופר והפקיד אליקים על הבית ע"כ. וכן הר"לבג ז"ל ויקראו אל המלך ר"ל קראו שיצא אליהם המלך ע"כ. וכן מהרי"א ז"ל והוסיף לומר שיצא אליהם אליקים ושבנא ויואח שלשה שרי ישראל כנגד שלשה שרים שבאו מסנחריב תרתן. ורב סריס. ורבשקה:

**יט כ כא**

**ויאמר** אליהם רבשקה כו' אמרת אך דבר שפתים כו' עתה כו' רש"י ז"ל אמרת אך דבר שפתים אמרת עד הנה אעבוד למלך אשור אך דבר שפתים היה כל זמן שלא יצא ממקומו לבא עליך לא הוצרכת לעצה וגבורה אבל עכשיו שיצא ובא עצה וגבורה אתה צריך למלחמה הזאת. עתה אמור על מי בטחת עד כאן. וה"רדק ז"ל ואמרת אך דבר שפתים חשבת להנצל בדבר כלומר בתפלה אין זה כי אם עצה וגבורה צריך אדם למלחמה כך פירש אדוני אבי ז"ל. והחכם רי אברהם בן עזרא פירש אמרת לאנשיך כי יש לך עצה וגבורה וזהו דבר שפתים והטעם כי גבורתך הוא בדבור לבד ויונתן תרגם ברם בממלל שפוון במילך וגבורה אעביד קרבא. כי מרדת בי שלא נתן מה שהטיל עליו ומידי שנה בשנה ע"כ. והר"לבג ז"ל מה הבטחון הזה אשר בטחת כי מרדת בי ולא קיימת מה שאמרת לי בהיותי נלחם עמך את אשר תתן עלי אשא. אמרת אך דבר שפתים הוא עצה וגבור' שיתגבר האדם בו למלחמה ר"ל שבדברי שפתיו יסיר מעליו הנלחם עמו כמו שעשית אתה ממני ואחר זה יתחזק ויתגבר בעוזריו לעמוד כנגד מי שהיה נלחם עמו עתה על מי בטחת שיעזרך כי מרדת בי עד כאן. ומהרי"א ז"ל פירש כנז"ל בפסוק וישלח חזקיהו על מי בטחת כי מרדת בי במות אחז אביך לפרוק עולי ומרדת בי כי היה לך לעמוד תחת העול של אביך ולזה אמר להם אמרו נא אל חזקיהו ולא קראו מלך דרך בזוי אמרו נא אל חזקיהו להגיד שלא ימלוך עוד בירושלם כי יקח אותה מידו ולזה אמר להם כה אמר המלך הגדול מלך אשור ר"ל שאינו כמלך יהודה או כמלך ישראל שכל א' מהם היה מולך על ארץ מדה ומתי מספר אבל מלך אשור מלך גדול מולך על מלכים מה הבטחון אשר בטחת אמרת אך דבר שפתי' היא התפלה היא העצה וגבור' למלחמ' שבתפלתך תנצח והביא כדהר"לבג ז"ל וחשב רבשקה כי בדבריו אלה יניא לבב העם ויסיתם לצאת למלך סנחריב לקבל מלכותו והיה זה תכליתו בכל דבריו כמו שיבוא בפסוקים הנמשכים עד כאן: **ולע"דן** לדקדק תיבת אמרו נא בא' משני פנים הא' על פי שיטת חז"ל שאמרו רבשקה מומר היה לז"א אמרו נא אל חזקיהו כלומר מתחלה חזקיה

מלכי היה והייתי משועבד אליו אמנם עתה הוסר על מלכותו מעלי כי המיר דת א"כ אמרו נא עתה אל חזקיהו ולא אל מלך חזקיהו. והפן השני אפילו נאמר שרבשקה גוי היה אמר אמרו נא אל חזקיהו ר"ל כיון שעתיד חזקיהו להיות הדיוט ושהמלכות תנטל ממנו ותנתן אל מלך אשור כל העומד להגזז כגזוז דמי כמו שנאמר בגמרא אם כן מעתה אמרו נא ר"ל מעתה אמרו אל חזקיהו כהדיוט כיון שעתידה מלכותו עוד מעט להנטל ממנו מעתה אמרו נא אל חזקיהו בלשון הדיוט. ואמר כה אמר המלך הגדול כו' מה הבטחון הזה אשר בטחת ר"ל אתה במעלת הבטחון אשר בטחת בה' בכל לבך חשבת ובטחת בו שעל ידי הבטחון הזה תנצח אויביך כי ידוע שלא היה שלם במדת הבטחון כחזקיה לפניו ולאחריו כמו שפירשתי בפסוק בה' אלהי ישראל בטח ואחריו לא היה כמוהו בכל מלכי יהודה כו' שזה אמר לו כמלעיג מה הבטחון כמו מה אנוש מה סגולה בבטחון הזה הנמצא בך עד אשר בטחת בו בבטחון למרוד במלך הגדול מלך אשור ולזה אמר הבטחון הזה שכל זה נבזה כבז על הבטחון אמר הזה שהבל הוא ואין בו תועלת. ואפשר לפרש הבטחון הזה ר"ל בשלמא הבטחון ההוא שהיית בוטח בה' ניחא אבל הבטחון הזה מורה שיש בטחון זולתו מהו וכדמסיק עתה הנה בטחת לך על משענת הקנה הרצוץ כו' ועליו הוא אומר מה הבטחון הזה וזה יצדק מאד על פי שיטת חז"ל שהיה מומר שבזה מובן שהיה יודע כל מצפוני לב חזקיה והיה כמוכיחו על הבטחון הזה שאינו כלום רק הבטחון הראשון היה בו ממש ועתה נשאר קרח מכאן ומכאן וז"ש עוד אמרת בימי עולם ושנים קדמוניות אך דבר שפתים עצה וגבורה למלחמה ר"ל ע"י התפלה שהיא דבר שפתים שצריך שהשפתי' יהיו נעות בתפלה כמ"ש בחנה רק שפתיה נעות ולפי שאסור להשמיע קול בתפלה כ"מש שם וקולה לא ישמע לז"א כאן אך דבר שפתים אך לשון מיעוט שלא להשמיע קול בתפלה ז"ש אמרת שהתפלה שהיא אך דבר שפתים נעות ע"י התפלה יתן הק"בה עצה וגבורה למלחמה לנצח בה זה היה מקודם אמנם עתה ראיתיך נוטה מזה הדרך שהרי חשבו כבוטח על פרעה ועל מצרים כמו שמזכיר בסוף דבריו ז"ש עתה על מי בטחת כי מי הוא לבטוח בו כדמסיק עתה הנה בטחת לך על משענת קנה הרצוץ אולי היה קול שבטח חזקיהו על מצרים וז"ש על מי בטחת כי מרדת בי בא' מב' הפנים שזכרתי למעלה בפי' ושלח חזקיהו שהמרד היה שלא השלים לו סך השלש מאות ככר כסף ושלשים ככר זהב או ששלחם לו בשלימות וחשב שזאת הפעם לבד יתן לו כן ומלך אשור חשב שיהיה כן מידי שנה בשנ' כמו שדקדקתי מלשון וישם מלך אשור על חזקיהו מלך יהודה שלש מאות ככר כסף כו' שהשימה היא מיד ולדורו' וחזקיה לא שלח לו עוד וחשב מלך אשור שהיה דרך מרד ולזה בא עליו

מלך אשור. וע"פ שיטת הר"לבג ז"ל. שאמר זה על הונאת דברים שפיתה בפיו למלך אשור חטאתי שוב מעלי וכל אשר תתן עלי אשא האם חשבת שזאת הדברים תהיה לך עצה וגבורה למלחמה לדחות את השעה כדי שביני ביני תבקש לך עוזר וסומך עתה על מי בטחת. בשיטה זו אדקדק או' אך דבר שפתים ר"ל אמרת בדעתך שדברי פתוי שאינם דברים שבלב אלא מן השפה ולחוץ זהו שאמ' אך דבר שפתים בשפתים לבד שהם הם העצה וגבורה או יהיה פי' אמרת דבר שפתים בעלמ' שלא היו דברי' בלב שלם רק אך דבר שפתים בל' מיעוט שצעקת בפיך חטאתי ופתלתול ועקש לבך כדי לדחות את השעה ולקחת עצה ולשכור גבורים למלחמה זהו שא' עתה על מי בטחת ר"ל עתה שהיה לך פנאי וזמן להועץ על מי בטחת אחר העיון והעצה כי רואה אני שעתה הנה בטחת לך על מצרים הנה טעית בזה אחר העצה בעיון בזמן שעבר ביני ביני על ידי אותו הדבר שפתים שהיה דחית השעה:

**עתה** הנה בטחת לך כו' רש"י ז"ל ובא בכפו כשאדם נסמך על משענת קנה רצוץ שנשבר בידו באין ראשי הקרומיות ונוקבין את כפו ע"כ. וכן הר"דק ז"ל הרצוץ בראשו ואותן הקסמי' נכנסין בכף הנשען עליו. וכן הרל"בג ז"ל על משענת הקנה הרצוץ על משענת חלוש כמו הקנה הרצוץ שלא די שאי אפשר לאדם להשען עליו אלא שמזיק לעצמו (כמעט) [כי יכנס] בו כן פרעה מלך מצרים לכל הבוטחים בו עד כאן. ומהריי"א ז"ל מקושר עם מה שאמר על מי בטחת כי אפשר שבטחת על אחד משני דברים הודיעני על מי מהם בטחת כי מרדת בי כי לא ימנע היות הבטחון בכח אנושי או אלהי אם הוא בכח אנושי וידמה שהוא על פרעה מלך מצרים כי אין מלך אחר שיוכל לעזור אותך נגד מלך אשור אלא הוא שהוא אויבו ואם עליו בטחת באמת על שקר אתה בוטח לפי שמצרים הוא כמשענת הקנה הרצוץ שלא יועיל אבל יזיק לנשען בו וזהו או' אשר סמך האדם בו ונקבה. ואם בטחת בכח אלהי ותאמרו אל ה' אלהינו בטחנו גם זה בלתי ראוי לפי שהוא האלוה אשר הסיר חזקיהו במותיו שחשב רבשקה שעשה זה חזקיה לכבודו ולהנאתו כדי שיבואו כולם ירושלם וחלל כבוד שמים להרבות בכבוד עצמו אם בן איך יעזור אותו ע"כ. **ולע"ד** עתה הנה בטחת לך על משענת שאפילו בעודו שלם הוא חלוש הוא משענת הקנה שאם ישען עליו אדם ביות' ישבר או ירוצץ ז"ש משענת הקנה לא זו בלבד אלא הרצוץ ובזה באו שני ההיי"ן הקנה הרצוץ הזה על מצרים שהן בעודו שלם קנה הוא כ"ש בהיותו רצוץ כי כיון שהוא אויב ושונא למלך אשור רצוץ ושבור הוא ואמר זה עוד בבחינה אחרת והיא פרטית לישראל אשר יש ביניהם שנאה קדומה מימי קדם בהיות ימי ישראל שם גרים במצרים ובצאתם הכוה במכות גדולות וטבעו את המצריים

בים סוף וינצלו את מצרי' ז"ש על משענת הקנה הרצוץ על מצרים מפאת מצרים עצמה והשנאה אשר לה עמכם בית ישראל בלי ספק שהם קנה מצד חולשתם והם רצוץ עמכם ולא שלם והוסיף להרחיב המשל שלא לכם בלבד יהי' כן הקנה הרצוץ מצד השנאה אשר ביניכ' כי אם אשר יסמך איש עליו ובא בכפו ונקבה כן פרעה מלך מצרים לכל הבוטחים עליו ואפי' זולתכם וזאת הבחינה היא מצד חולשת פרעה מלך מצרים החלש ואם זה לכל הבוטחים בו כ"ש לכם בית ישראל אשר נתוספה בכם בחינת המדינה מכלל מצרים וז"ש הקנה הרצוץ על מצרים כנז' ובזה מובן קושי אשר יש בדקדוק לשון הפסוק דהי"ל על משענת הקנה הרצוץ אשר יסמך איש עליו ובא בכפו ונקבה כן פרעה מלך מצרים לבוטחים בו אבל עשה שתי חלוקות האחת על מצרים פרטית של ישראל כדפרשית והשנית לכל הבוטחים בו ואפילו משאר האומות כאמור:

**כב**

**וכי** תאמרון אלי כו' רש"י ז"ל הלא הוא אשר הסיר חזקיהו את במותיו כו' יש ללמוד מכאן שרבשקה ישראל מומר היה שהיה מודה שהקב"ה אלוה אלא שרצונו לע"א ע"כ. וק"ק דאיך נלמוד כן והרי מקרא מלא הוא לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים פה היום איש כל הישר בעיניו יעשה שהוא להקריב בבמות כי אם אל המקום אשר יבחר כו' והבאתם שמה כו'. ו"הרדק ז"ל הלא הוא אשר הסיר חזקיהו את במותיו כלו' כשהסיר חזקיהו במותיו ונתץ את מזבחותיו ולא עשה כי אם לכבודו ולהנאתו כדי שיבואו כולם לירושלם כי המזבחות בכל מקום לשם ה' היו וחזקיהו הסירם ונתצן איך תחשבו שה' יעזור אותו ואיך תבטחו עליו. ליהודה ולירושלם כתרגומו לאינש יהודה וליתבי ירושלם ע"כ. וכן הרלב"ג ז"ל במותיו ומזבחותיו אשר לשמים ע"כ. וכן מהריי"א ז"ל. ודלא כדרש"י ז"ל שמובן מדבריו במותיו ומזבחותיו אשר לע"א קאמר. **ולעד"ן** לדקדק או' תיבת אלי שהכונה לומר ידעתי עתה הנה בטתת לך על משענת כו' זה הברור אצלי אמנ' וכי תאמרו אלי ר"ל אולי לדחות אותי בקש ולהעלים ממני ענין הבטחון של פרעה תאמרו אלי אל ה' אלהינו בטחנו הלא הוא אשר הסיר כו' אמ' הלא הוא כלו' הלא הוא כעוס יען אשר הסיר חזקיה את מזבחותיו כו' כנז"ל:

**כג כד**

**ועתה** התערב נא כו' ואיך כו' רש"י ז"ל התערב נא התפאר עליו בערבון על מנת אם תוכל ליתן לך רוכבים על אלפים סוסים. התערב ג"י"ר בלעז. ואיך תשיב את פני פחת כו' שהרי הקטן שבהם שר על אלפים איש ואתה אינך משיג לאלפים איש. למדנו מכאן על ראשי גייסות קפ"ה אלף שנפלו עם סנחריב הקטן שבהם שר על אלפים איש ע"כ. וכן הרד"ק ז"ל בתיבת התערב בא עמי בערבון. רוכבים עליהם שיהיו פרשים ע"כ. והר"לבג

ז"ל התערב נא תן לו ערבון שלא תמרוד בו. ותהיה לו למס. ואתנה לך אלפים סוסים אם תוכל תת לך אנשים רוכבים עליהם והנה אמר זה על דרך הבוז כאילו אמר שלא ימצאו לחזקיה אלפים אנשים ראויים לרכוב על סוסים ואיך תשיב כל זה אמר לירא אותם ולבהלם כאילו אמר שמלך אשור מה גודלו שאין ראוי לחזקיה להשיב פני פחת אחד מעבדיו הקטנים גם כי אחד מעבדיו הקטנים גדול מאד עד שאין ראוי להשיב פניו ולבטוח על מצרים לרכב ולפרשים שיעזרהו במלחמה כנגד מלך אשור עד כאן. ומהרי"א ז"ל אולי תאמר שלא בטחת לא בכח אלהי ולא בכח אנושי כמו מצרים כי אם בגבורת בני יהודה וחזקיה עמהם על זה בטחנו לז"א שאי אפשר כן כי עתה התערב נא כו'. וכיון שאין לך אנשים הגונים לרכוב על אלפים סוסים איך תשיב פני פחת מעבדי אדוני הקטנים כ"ש הגדולי' הא אין לך לו' אלא כמו שערכתי למשפט שעל מצרי' בטחת והוא קנה רצוץ עד כאן. **ולע"דן** ועתה התערב כו' אמ' שיעש' עמו ערבון והערבון הוא שיתן לו מתנת חינ' אלפי' סוסים אם תוכל ליתן לך רוכבים עליהם וזהו אופן הערבון שאם תוכל ליתן לך רוכבי' עליה' יהיו האלפי' סוסי' מתנה ואם לאו לא יהיו מתנ' ואיני מחייב אותך בערבון שאם לא תוכ' לתת רוכבי' עליהם שתתן כך וכך קנס. זאת ועו' אוותר לך שלא יהיו הרוכבים ראויי' ברכיבה ההיא לפי מראית העין שלי או זולתי ממחנה אשור כי תדאג לו' שבודאי לא יכשרו בעיננו ולא אח' בהם כ"ש אלפים שאין אדם רוא' חובה לעצמו אבל הבירור יהי' למרא' עיניך תשפוט ז"ש אם תוכל לתת שיהיו לך ולמראה עיניך רוכבי' עליה' ואעפ"י שלי לא יהיו רוכבי' חשובים אפ"ה תזכה באלפי' סוסי'. וא"כ איפה חכמתך מאחר שאת' חלוש כ"כ ואיך תשיב כו' ותבטח לך על מצרי' לרכב ולפרשים אשר הבטחון הזה יזיקך בטבע כי הם שונאיך מימי עולם בהיותכ' ג"כ בארצם כמו שפי' בפ' עהה הנה בטחת לך כו' על מצרים ובכלל זה בדרך השגחה הבטחון על מצרי' לשים בשר זרועך עון גדול ובפרט מצרי' אשר אמ' ה' בהם ולא ישיב את העם מצרימה למען הרבות סוס שזה העון יהיה בעוכריך ומחזק אותנו לנצח אותך ז"ש ותבטח לך על מצרים לרכב ולפרשי' אשר עתה שבטחת במצרי' א"ס שהש"י בעכריך ז"ש עתה מסיבת הנז' מבלעדי ה' עליתי על המקום הזה הפרטי להשחית והלא ה' אמר אלי ונתן לי רשות על הארץ בכללה להשחית' מאחר שאתה בטחת לך ושמת בשר זרועך ובפרט על מצרי' שנואי ה' שהם מבטח מזכיר עון אשר צוה ה' ולא ירבה לו סוסים כו' ולא ישיב את העם מצרימה למען הרבות סוס ז"ש עתה שלשון עתה הוא כמו מסקנת דברים נמשכים מהנז' וזה מקושר עם מה שפי' באו' מה הבטחה אשר בטחת שהוא בטחון רע ומר. הזה מורה באצבע כדפרישית:

**כה**

**עתה** המבלעדי כו' במסכת סנהדרין וכי מאחר דברשות עבד מ"ט איענש דכי אתנבי אעשרת השבטי' איתנבי והוא יהיב דעתיה אכולא ארעא דישראל ע"כ. שבזה הבינו בפסוק הזה דפתח בלשון על המקום הזה ומסיים בלשון על הארץ הזאת אבל כיון לומ' עתה המבלעדי ה' עליתי על המקום הזה הפרטי על ירושלם שאתם חושבי' ובטוחי' שאין המקום הזה בכלל אין הדין עמכם שהרי ה' אמר אלי עלה על הארץ הזאת והשחיתה שהדעת נותן שאכולא ארעא דישראל השליטני להשחית'. והבין כן מהפסוק הנה ה' מעלה עליכם את מי הנהר העצומים והרבי' את מלך אשור וחשף ביהודה שטף ועבר שהוא הבין שישטוף בפועל. ויגלם בגלות ולז"א ה' אמר אלי עלה על הארץ כו' אמר לנביא שלא יטעה שאין הכונ' רק שטף ועבר דרך העברה וצער בעלמא יצער אותם לא בפועל. רש"י ז"ל וכי שלא ברשות באתי כבר נתנבא ישעיה בימי אביך אחז יביא ה' עליך ועל עמך גוי ממרחק כו' את מלך אשור כו' והשחיתה את זו הוסיף משלו ע"כ. והר"דק ז"ל המבלעדי ה' כו' להפחידם אמר כן או פי' אחר שכל הארצות נתן ה' בידי וגם כל ארץ ישראל הוא אמר אלי עלה אל הארץ והשחיתה וא"כ רבשקה היה ישראל מומר אמר זה לפי שישעיה ניבא ואמר הנני מעלה את מי הנהר העצומים והרבי' את מלך אשור כו' ע"כ. ואפילו שיהי גוי אפשר שנתפרסמה נבואת ישעיהו אל כל שכנים הרעים אשר סביבות א"י והם הלכו רכיל וגילו סוד זה לחזק ידי מלך אשור. וכן מהרי"א ז"ל כדהרד"ק ז"ל שהיה רבשקה יהודי מומר ולזה ידע מענין הבמו' שביטל חזקיהו וגם ידע ענין נבואת ישעיהו הנני מעלה את מי הנהר העצומים והרבים כו' ולפי שהיה יכול חזקיהו להשיב מהצד השני מהחלוקה שזכר שהיה אפשר שבטח בה' אלהיו ושמה שהסיר מזבחותיו ובמותיו היה במצות השם ית' ומי עמד בסוד ה' ושמע ויגיד את דבריו לז"א להשיב על זה עתה המבלעדי כו' ר"ל אם אתה הרסת במותיו ומזבחותיו ברשותו גם אני כמוך לא עשיתי דבר מבלעדי ה' ויהיה זה כנז' מנבואת ישעיהו ואם כן איך תבטח עליו שיצילך כו'. **ולע"דן** מה שכתבתי בפסוק הקודם באו' המבלעדי כו' שהוא ענין נמשך ממ"ש ותבטח לך על מצרים לרכב ולפרשים שזה מחייב שהשם יתברך שלחני להשחיתך כיון ששמת בשר זרועך ובפרט מצרים שנאמר בו ולא ישיב את העם מצרימה למען הרבות סוס וזה כיון באו' על מצרים שם כלל העיר ולא הזכי' את פרעה מלך מצרים:

**כו**

**ויאמר** אליקים כו' רש"י ז"ל כי שומעים אנחנו אנו בני פליטין ומכירים בלשון ארמי ובשאר לשונות ואל תדבר אלינו יהודית שכל העם מכירים בו ואין אנו רוצים שישמעו

ע"כ. וכן הר"דק ז"ל שומעין אנחנו מבינים אנו ומכירים בלשון ארמית. וכן הר"לבג ז"ל באזני העם לא היו רוצים שישמעו אלו הדברים העם אשר על החומה כדי שלא ירפו משמירת החומה ע"כ. וכן מהרי"א ז"ל והקשה מעיקרא מאי סבר אליקים שא' לו דבר אל עבדיך ארמית כי בזה יתאמץ לדבר בקול גדול למרות עיני כבודם כי אותה הוא מבקש שישמעו דבריו ויצאו אליו. ותירץ כי הם כיונו לומר לו דבר נא אל עבדיך ארמית מדרך המוסר שאין דרך ארץ לדבר בענייני המלכות וההנהגה כי אם בסוד זאת ועוד אמרו לו מדרך עצה טובה שאין ראוי שידב' אליהם יהודית כי יהיה בעיניהם כיהודי כ"ש כפי דבריו שהיה מדבר בעניני הבמות כאילו היה חס על כבוד ה' ואמר ג"כ שה' א"ל שיעלה להשחית שכל זה מורה שעם היותו מומר היה מאמין באלהות השי" וזה אין ראוי לאדם שיצא מכלל הדת לפי שהוא מראה עצמו ארמי ומדבר בלשון ודברי יהודי והמומר בפני הארמים ראוי שישמור עצמו מן החשד ואל זה רמזו ואל תדבר עמנו יהודית באזני העם כאילו היו חוששים בזה גם לכבודו באופן שאף על פי שעיקר כונתם כדי שלא ישמע העם ישראל בדברו עמם הראו כאילו חששו לכבודו כאמור ולזה השיב על ראשון ראשון ואמר העל אדוניך כו' כלומר מטעם אשר אמרת שאין ראוי לדבר ענייני מלכים כי אם בסוד נכמס אין כאן סוד כלל כי לא שלחני מלך אשור אל אדוניך אבל שלחני אל האנשים היושבים על החומה שתכליתם לאכול את צואתם ולשתות את מימי רגליהם שהוא השתן אם יעמדו עמכם בזה כי מלך אשור יבנה מצור על העיר עד שמרוב הרעב יאכלו צואתם וישתו מימי רגליהם ודבר בלשון יחיד העל אדוניך ואליך כנגד אליקים שהוא היה המדבר אתו עמו ולפי שאמרו שישמור עצמו מהחשד ולא ידבר יהודית בפני היהודים אשר על החומה עמד רבשקה וקרא בקול גדול יהודית שמעו דברי המלך הגדול מלך אשור כאילו רצה לפרסם דבריו שהיו לעבודת מלך אשור ולא באופן אחר מההתיהדות ושהיו דבריו יהודית כדי שיבינו אותו כל העם והיו דבריו אל ישיא אתכם חזקיהו. התבונן שרבשקה בדברים הראשונים כשדבר אל אליקים וחביריו לא דבר כנגד השם ית' דבר והורה בדבריו שלהיותו מזרע היהודים היה חם על כבוד קונו והוא או' הלא הוא אשר הסיר חזקיהו את מזבחותיו כמתרעם עליו לכבוד ה' ואמר גם כן המלבעדי ה' עליתי על המקום הזה כו' ולכן מצא אליקים מקום בדבריו לתפשו ולומר לו ואל תדבר עמנו יהודית באזני העם שכללו בזה שמפני כבודו היו מיעצים אותו שלא ידבר יהודית פן יחשדוהו שהיה באמונתו כבן ישראל וכדי להסיר רבשקה החשד הזה עמד וקרא בקול גדול הדברים השניים כנגד העם דברי גדופין נגד ה' ועמו ואמר שהשם יתבר' חלילה כחו כשאר האלילים ובזה הסיר עצמו מן החשד כי מומר יהודי היה ומפני

זה קרעו בגדיהם אליקים וחביריו מפני מה שחרף וגדף את השם יתברך ואף על פי שלא ענו אותו דבר כי כן צוה להם המלך ע"כ.

**ולע"דן** לתרץ לקושית מהריי"א ז"ל והוא כי אליקים וחביריו לא נתרעמו עמו על מה שדבר כבר בלשון יהודית כי זה אדרבה יחייב להוסיף על חטאתו פשע אבל כיון לומר לו דבר נא ר"ל עתה דבר לנו איזה ענין ארמית כאילו תאמר לנו הבטחת איזה דבר כדי שנתקשר עמך ואל תדבר עמנו יהודית באזני העם אם תרצה לדבר איזה קשר וכיוצא פן ישמעו העם ויהרגונו באומרם שאנו קושרים עליהם קשר ולעומת זה השיב בזדון ואמר העל אדוניך ואליך שלחני אדוני לדבר את הדברים האלה כלומר לא תעלה על דעתך שיש בידינו שליחות מדברי חונף מאדוננו אל אדוניך ואליך עד שאצטרך לדבר אותם בלשון ארמית כי לא שלחני בדברים זולת דברים האלה ר"ל הנזכרים והדברים האלה לא אליך ולא אל אדוניך הם משולחים כי אם אל האנשים אשר על החומה ולזה הוסיף לדבר עוד בזדון עא"כו בזדון במרד ובמעל כי לא נמנע ולא נכנע ואולי הבין תוכן כונת דבריו של אליקים שהיו כדי שלא יבינו העם דבריו וירך לבבם ולזה העיז פניו יותר ויותר ולדבר קשות כדי שישלימו עמו:

**כז**

**ויאמר** אליה' כו' רש"י ז"ל לאכו' את צואת' ברעב. חוריה' רעי היוצ' דרך חור פי טבעת ורז"ל פי' לכנות ל' נאה צואת' מימי שניה' צואה לחה שיני דכרכש' דקיימ' אתלת שיני או ל' גלל שבא ע"י לעיסת השיני' ע"כ. וכן ה"רדק ז"ל חריהם כ"כ וקרי צואת' וענין א' הוא והקרי ל' נקיה הוא. שניהם כן כתיב וקרי מימי רגליהם והכתוב רמז לתחתוניות וכן בדרז"ל המקנח בדבר שהאור שולט שיניו נושרו'. וענין לאכול את צואתם שחושבים להיות במצור עד שיאכלו צואתם וכן הוסיף יונתן בציירא עמכון ע"כ. וכן הר"לבג. וכן מהריי"א ז"ל. והוסיף שדבר בלשון יחיד אדוניך ואליך שדבריו עם אליקים שהוא הגדול שבהם והוא היה המדבר עם רבשקה:

**כח**

**ויעמד** רבשקה כו' **לע"דן** לדקדק כפל וידבר ויאמר. ונראה כי רבשקה מרוב הכעס וכדי להשמיע את ישראל עמד מעומד ויקרא בקול גדול יהודית כדי שיבינו ונתחכם לדבר קשות ורכות שמאל דוחה וימין מקרבת וזהו וידבר לשון קושי תחלה ואח"כ ויאמר וכן בא בדבריו בתחלה אל ישיא לכם חזקיהו כי לא יוכל להציל אתכם שאלו הם דברי' קשים אל תשמעו אל חזקיהו א"חכ דבר רכות כמו שרמז בתיבת ויאמר כה אמר מלך אשור עשו אתי ברכה וצאו אלי כו' ואמר אל ארץ כארצכם שלא לבזות את ארץ ישראל

ובתחלת דבריו אלה ביזה את חזקיהו ושב לדבר קשות ההצל הצילו כו' ובזה מובן כפל וידבר ויאמר:

**כט ל**

**כה** אמר המלך כו' ואל יבטח כו' מהרי"א ז"ל כנגד הכח אנושי אמר אל ישיא לכם חזקיה כי אין בו כח אנושי להציל אתכם מידו ואם בכח אלהי ואל יבטח אתכם חזקיהו אל ה' לאמר הצל יצילנו ה' ופי' הבטחון הראשון ואמר אל תשמעו אל חזקיהו לשבת בצלו ותחת מלכותו ולהנצל בגבורתו ואחרי שהשלים הטענה הזאת טען על הכח האלהי ואמר ואל תשמעו אל חזקיהו כי יסית אתכם לאמר ה' יצילנו כו' זהו המשך הפסוקי' ע"כ.

**ולע"דן** לדקדק כפל הדברים שבפתח דבריו אומר אל ישיא לכם חזקיה כו' ובסוף דבריו שנה בזה ואל תשמעו אל חזקיהו כי יסית אתכם לאמר ה' יצילנו והוא כפל הענין במלות שונות כי בתחלה אמר לשון ישיא ואח' כך לשון יסית. ומהו לאמר הצל כו' וכפל הצל יצילנו ה' ובודאי שאם הצל יצילנו ה' שלא תנתן העיר הזאת ביד מלך אשור אם כן דבר שהיה בכלל למה יצא מן הכלל לפרטו ולומר ולא תנתן העיר הזאת. ויתור אל תשמעו אל חזקיהו שכבר קדם ומהו עשו אתי ברכה. וכפל וחיו ולא תמותו. ונראה כי בלי ספק שחזקיהו היה אומר אל עם בני ישראל מה אני ומה כחי כי אייחל לנצח חיל סנחריב בכחי ועוצם ידי וכל מלכי עולם כאין נגדו כאפס ותוהו נחשבו לו אכן בטחו בה' עדי עד בי לא בחיל ולא בכח כי אם בכח ה' צבאות וזכות הבטחון יעמוד לנו ככתוב ברוך הגבר אשר יבטח בה' ושכרו הוא והיה ה' מבטחו בזכות הבטחון. ונוסף עוד למען קדוש שמו להגן על העיר הזאת ביחוד כי שם ה' נקר' עליה ולא קצר' יד ה' מהושיע אלה הדברים וכיוצא אין ספק שהיה מדבר חזקיה כפי טבעו בחסידותו שחזק את ישראל לאביהם שבשמים כשמו חזקיהו ולזה בא רבשקה לבלבל את דברי חזקיהו ופתח ואמר כה אמר המלך אל ישיא לכם חזקיה כתרגומו לא יטעי יתכון והכונ' הנה חזקיה בפתח דבריו מטעה אתכם באו' מה אני ומה כחי דעו נא כי לא אוכל להציל אתכם מעתה בטחו בה' ז"ש אל ישיא לכם חזקיהו באו' כי הוא מודה כן בערמה כדי להבטיח אתכם אל ה' וז"ש ואל יבטח אתכם חזקיהו אל ה' כדי להפיל אתכם ע"י זה הבטחון לאמר לכם שפרי הבטחון תהיה הצלה ז"ש ואל יבטח אתכם לאמר כלו' הבטחון הצעה לאמר א"חכ הצל יצילנו ה' הצלה אחת מצד הבטחון וגם כן יצילנו ה' ולא תנתן העיר הזאת עיר השי"ת ז"ש העיר הזאת שאין העיר הזאת כשאר עיירות כי היא עיר האלהים ואם כן הצל יצילנו ה' הצלה מבחינת מעלת הבטחון והצלה מצד בחינת העיר הזאת ולפי שאין ספק שיאמר לכם חזקיהו אל נא אחי ירך לבבכם להכנס בעול מלך אשור כי יכבד עולו ואכזריותו

עליכם לכן חזקו ויאמץ לבבכם מיחלים להשם ית' כי טוב מותכם בארצכם מחייכם ביד מלך אשור מלך אכזרי לז"א אל תשמעו אל חזקיהו על כיוצא בדברים האלה הנז' כי כה אמר מלך אשור עשו אתי ברכה ר"ל נעשה ביני וביניכם אלות הברית וקללה נמרצת בכל תוקף לקיים הפשרה ומוצא שפתי ז"ש עשו אתי ברכה בלשון כנוי אל הקללה ואלות הברית. או אמר ידעתי שאתם מברכים את כל המלכים שאתם משתעבדים אליהם שהרי בית לבן נתברך בגלל יעקב ובית המצרי בגלל יוסף ופרעה נתברך בשביל יעקב שעלה נילוס לרגלו ז"ש עשו אתי ברכה וצאו אלי שבצאתכם אלי בהשתעבדות תהיה ברכה אתי בגללכם ואכלו איש גפנו כו' עד בואי כו' ששנוי האוריי מצד המדינות ומזגי הפירות והשתנותם יגרום חולאים רעים וימותו הרבה מן הגרי' המתגוררים בארץ נכריה לז"א ולקחתי אתכם אל ארץ כארצכם במזגה ואוירה טוב וזך במציאות פירותיה ארץ לחם לכלול ארץ חטה ושעור' וכרמים כנגד וגפן ארץ זית יצהר ודבש כנגד ארץ זית שמן ודבש ובזה בהיות הארץ מכוונת באוירה ארץ כארצכם ובמאכלה ארץ דגן ותירוש כו' בזה ימשך לכם החיים על המחי' ועל הכלכלה ולא תמותו משנוי האוירים והמאכלים כיון שהיא ארץ כארצכם וז"ש וחיו ולא תמותו שהוא כפול ובסוף דבריו אמר ולא תשמעו את חזקיהו כי יסית אתכם לאמר ה' יצילנו ר"ל שירבה להסית כדי לאמת היכולת האלוה שלכם שהוא יכול לא תשמעו אל חזקיה במה שיאמר יצילנו ה' כי לא יוכל להציל ובזה כפר ביכולת האלהי באו' ההצל הצילו כו' שחשב שכל הפנים ואלוהות שוים חלילה וחס ולזה שינה כן ה' יצילנו כי רצה להכחיש יכולת השי"י להציל אמנם למעלה כתיב הצל יצילנו ה' ולא א' ה' יצילנו שאין החדוש בשהוא יכול להציל כי מודעת זאת בכל הארץ אבל היה מבטיחם חזקיהו שהו' יכול ושירצ' להצילם ע"כפ למען כבוד העיר הזאת וז"ש הצל יצילנו ה' ובזה מובן או' כאן ה' יצילנו. והוסי' לו' ארץ דגן ותירוש ושנה לו' דרך לחם וכרמים לו' שתהי' ארץ דגן ברבוי ותירוש הוא היין ברבוי ולפי שהארץ המוציאה דגן מרוב' כמו מצרי' אין לחמה ערב כלחם א"י לז"א ארץ לחם ר"ל לחם טוב ומשובח וערב וכרמי' למאכל הענבי' שיהיו מפוארות ולעשות מהם צמוקי' כי לפעמי' יהיו הענבים טובים להוציא תירוש מרובה אבל לא למאכל ענבי' לחי' ויבשים לזה אמר וכרמים. זהו הנראה בקשר הפסוקים והבנתם:

**ואל** יבטח אתכם כו' בפ' הקודם אמר אל ישיא לכם ור"ל אל יטעה חזקיה ואמ' לכם כלומ' לכם המבחן שברור הדבר לכם כי לא יוכל להציל אתכם מידו ואין זו צריכה רבה אבל בענין הבטחון אפש' שתאמינו בו כי יבטח אתכם אל ה' ויכוון בזה הבטחון בב' ענינים וז"ש לאמר הצל יצילנו ה' כלו' בהבטיחו אתכם ממש שתאמינו בהש"י בכל

לבבכ' יהי' תכליתו בזה לאמ' ב' ענינ' הא' הצל כלו' שיש לו כח להציל והא' שירצ' להצי' ז"ש יצילנו ה' ולא תנתן העיר הזאת ולא זו העיר בלבד אלא בהיות ירושלם של מעלה מכוונת כנגד ירושלם של מטה ובהנתן ירושלם של מטה ביד האויבים ימשך נזק כביכול לירושלם של מעלה וזהו שאמר את לרבות ירושלם של מעלה:

**לא**

**אל** תשמעו כו' רש"י ז"ל עשו אתי ברכ' שאלת שלו' כמו ויברך יעקב את פרעה ע"כ. והרד"ק ברכ' ר"ל פשרה ושלו' וכת"י שלמא. והר"לבג אם תהיו אתי להשלי' עמי ולצאת אלי עשו ברכ' כי אז תוכלו לעבוד את האדמה ולאכו' פריה ע"כ. וכן מהריי"א ז"ל שע"י שתשלימו אתי ותצאו אלי תעשו ברכ' אל בתיכ' ותאכלו איש גפנו כו' כי עתה מפני המצור לא היו יכולי' לצאת מן העי' ולקחת מים מהבורו' שהיו בגנו'. **ולע"דן** עשו אתי ברכ' כמו קח נא את ברכתי כו' שהיא המנחה אשר הביא לו וז"ש עשו אתי ברכה כל דהו כי לא יראו פני ריקם כראו' פני אלהי' וארצה אתכם בכל דהו ברכ' ולא מנח' משא כבד ובפ' כה אמ' המלך פירשתי שברכה הוא לשון קללה ודבר הכתוב בלשון כנוי כאילו אמ' עשו איסר לקיים ברית שלא תבגדו בי ושלא אבגוד בכם בקללה נמרצת נדוי או חרם או שמתא ואחר כך צאו אלי על הבטחון הזה:

**לב**

**עד** בואי כו' חז"ל במס' סנהדרין אמרו א"ר יוחנן מפני מה זכה אותו רשע שנקר' אסנפר רבא ויקיר' מפני שלא ספר בגנות' של א"י שנ' עד בואי ולקחתי אתכם אל ארץ כארצכם רב ושמואל חד אמ' מלך פקח היה וחד א' מלך טפש היה מ"ד מלך פקח היה אמ' אי אמינא להו עדיפ' מארעייהו א"ל קא משקרת. ומ"ד מלך טפש היה יאמרו א"כ מאי רבותך. להיכא אגלינהו מר זוטרא אמ' לאפריקי ר' חנינא אמ' להרי שלג ע"כ. ורי יוחנן אזיל בשיטת מאן דאמ' מלך פקח היה ולא אמר אל ארץ טובה כארצכם שלא לדבר בגנותה של א"י ולכך זכה ונקרא אסנפר:

**ולע"דן** לדקדק מאי קאמר להיכא אגלינהו שהרי לא גלו שסנחריב נפל בידם ודוחק לפרש להיכא אגלינהו כמו להיכא בעא למגלינהו דאגלינהו. ורש"י ז"ל פיר' להיכא אגלינהו לעשר' השבטים דכתיב וינחם בלחלח ובחבור נהר גוזן וערי מדי הי נינהו אותן מקומות עד כאן. ומשני למר זוטרא לאפריקי ולפי זה הפסוק או' בלחלח וחבור שהם באפריקי בערי מדי. ולמאי דקאמר להרי שלג אפשר שהם כולם בערי פרס ומדי וכן אמרו בגמרא נהר גוזן זו גינזק והיא בפרס. ומתוך זה אני למד שמתוך מה שסמך כאן להיכן אגלינהו לעשרת השבטים ומפרש שהגלה אותם לאפריקי כו' נלמוד מזה שסנחריב חשב להגלות שם את יהודה לפי שאפריקי היא כא"י לדעת מדרש רבה

שהביאו הילקוט בענין יהושע כשהכריז מי שרוצה לפנות יפנה נפנה הגרגשי לאפריקי שהיא חשובה כארץ ישראל ולפי זה נפרש אומרו אל ארץ כארצכם רוצה לומ' אגלה אתכם אנשי יהודה כאנשי ארצכם דהיינו ישראל למקום שגלו הם שם אגלה אתכם שתהיו יחדיו בארץ טובה יהודה וישראל. ורש"י ז"ל אל ארץ כארצכם כן דרכי להעביר את האומות ממדינה למדינה היה לו לומר אל ארץ טובה משלכם שהרי לפתותם בא אלא שידע שיכירו שדבריו שקר. ארץ דגן ותירוש זו אפריקי עד כאן. והוא כשיטת מר זוטרא וכן ה"רדק ז"ל שלמד מיוסף להעביר את העם לערים. ארץ לחם וכרמים אמר זה אחר שאמר ארץ דגן ותירוש כי אפשר שהדגן והתירוש יבואו לה מעיירות אחרות לרוב כמו שאמר בצור לפיכך אמר ארץ לחם וכרמים כי הארץ ההיא (שמה) [עושה] לחם ויש בה כרמים וכן תרגם יונתן זרעא חקלין וכרמין ארעא דזיתהא עבדין משחא והיא עבדא דבש. כי יסית אתכם הדגש תמורת הנח כוייסת את דוד וכן בדגש הסיתוך ויכלו לך עד כאן. וק"ק דלישתוק מארץ דגן ותירוש. ויש לומר דאילו אמר ארץ לחם וכרמים הייתי אומר בצמצום לכך הקדים ארץ דגן ותירוש ברבוי ואחר כך פירש שהוא מינה ובה ארץ לחם וכרמים. והרלב"ג ז"ל כדהר"דק ז"ל שהיה מעביר את העם מהעיר שכובש כדי שלא ימרדו בו. ואמר אל ארץ כארצכם שלא יזיקם כמו שעשה לעשרת השבטים אשר השליכם אל ארץ אחרת כיום הזה אבל ליהודה ינהיגם אל ארץ כארצכם לא ארץ אחרת עד כאן. וכן מהרי"א ז"ל. שהיה מבלבל אותם כדי שלא ימרדו בו ואמר וחיו ולא תמותו הא אם ימרדו בו ולא יקבלו עול מלכותו ימיתם. לכן שמעו ותחי נפשכם עד כאן. **ולע"דן** מה שביארתי בפסוק כה אמר המלך הגדול כו' עיין שם:

**לג לד**

**ההצל** הצילו אלהי הגוים כו' איה אלהי חמת וכו' רש"י ז"ל הנע ועוה אותם מלך אשור אשר החריבם והגלם. כי הצילו את שומרון והשמרונים היו עובדים את אלהי ארם שהיו שכיניהם עד כאן. ו"הרדק ז"ל הנע ועוה שמות מדינות או שמות אלהים אחרים ולדעת יונתן פירושו הנע ועוה אותם מארם שתרגם הלא טלטלינון ואגלינון. כי הצילו את שמרון מידי בתמיה וכי אלהיכם שאתם בוטחים בו הצילו את שמרון מידי שתחשבו יציל אתכם. ויש מפרשים וכי הצילו העגלים את שמרון מידי עד כאן. והר"לבג ז"ל חמת וארפד סרפוים הנע ועוה הם שמות מדינות ויעיד על זה מה שאמר אחר זה ומלך לעיר ספרוים הנע ועוה. כי הצילו את שמרון מידי קצר בזה המאמר בהתחלתו קצר הנשוא ובסופו קצר הנושא והרצון בו איה אלהי חמת וארפד האם הצילו חמת וארפד מידי איה אלהי ספרוים הנע ועוה האם הצילו אלו המדינות מידי איה אלהי שמרון כי הצילו את

שמרון מידי והנה הקיש ודמה השם יתברך לאלו האלילים אשר הם הבל ואין בם מועיל ועל זה קרעו בגדיה' השומעים דבריו מפני שחירף וגדף רבשקה עד כאן. וכן מהרי"א ז"ל בקרוב. וכיון סנחריב לומר שכחות האלהות כבר נפסדו מהנהגת הארץ. והביא עדים לדבריו איה אלהי חמת כו' ודמה השם יתברך חלילה וחס אליהם שהרי אלהי שמרון לא הצילו אותם מידו וכן לא יציל את ירושלם כמו שלא הציל את שמרון עד כאן.

**ולע"דן** לדקדק כפל הכתובים שהרי אמר דרך כלל ההצל הצילו אלהי הגוים איש את ארצו וכו' ואחר כך אמר דרך פרט איה אלהי חמת וכו' וחזר וכלל מי בכל אלהי הארצות ואחד מהם היה מספיק ונראה כי בפסוק ההצל הצילו הביא ראיה ממה שכבשו מלכי אשור אבותיו של סנחריב את גוזן כו' כמו שיבוא אחר כך בדברי סנחריב בסמוך ואחר כך אמר איה אלהי חמת כו' להביא ראיה ממה שכבש סנחרי' עצמו ויוכיח כן באו' מידי ובתחלה אמר ההצל הצילו אלהי הגוים מיד מלך אשור דהיינו אבותיו של סנחריב וביאו' זה נכון הוא ומובן כן מהפסוקים שאמר סנחריב עצמו הנה אתה שמעת את אשר עשו מלכי אשור כו' ההצילו אותם אלהי הגוים אשר שיחתו אבותי זה מגלה על פסוק של ההצל הצילו אלהי הגוים כו' מיד מלך אשור שפירושו מיד כל מלך ומלך אשור אשר נלחם כאמור. ואפשר עוד כי רבשקה טען שתי טענות לסתור הסתת חזקיהו במה שיסית לאמר ה' יצילנו לומר שהשם יתברך ירצה ויצילנו ובכלל זה שיכול השם יתברך להציל הראשונה טען כי מזל מלך אשור גורם ששום אלוה לא ירצה להציל איש את ארצו מיד מלך אשור לו הונח שנודה שיש בידו יכולת להציל לא רצו להציל וזהו אומרו ראשונה ההצל הצילו אלהי הגוים איש את ארצו מיד מלך אשור שהכונה בכפל ההצל הצילו רוצה לומר לו הונח שנודה להם ההצל רוצה לומר שיש בהם ההצל כלומר היכולת להציל האם הצילו הנה לא הצילו כי לא רצו לרום מזל מלך אשור כאמור. והטענה השנית הוסיף לומר עוד טענה שנית בהכחשת היכולת האלהיי אשר באותם האלוהות שאין להם יכולת נגד מלך אשור וזהו שאמר איה אלהי חמת וארפד איה אלהי ספרוים הנע ועוה שלשון איה מורה שנאבד זכרם ואיה הם שאין להם כח ויכולת וצרוך אלוהות נגד מלך אשור ולפי ששומרון היו עובדים כל מיני עבודת אלילים והיא שגרמה להם הגלות ההוא ואין זר שיעבדו גם את אלהי חמת וארפד ואלהי ספרוים הנע ועוה איה הם שנאבדו יען כי הצילו את שמרון מידי הצלה לפי שעה שלסיבת זאת האשמה כי הצילו את שמרון מידי נאבדו איה אלהי חמת וארפד כו' כי כשנפלו בידי אלהי חמת וארפד כו' אבדתי את שמם יען שיעכבו כיבוש העיר מלכבשה שעמדה במצור שלש שנים אותה הצלה פורתא גרמא להם אבדון. או יאמר כי הצילו כי לשון אשר כאילו אמר

איה אלהי חמת וארפד כו' אשר בטחו בהם אנשי שומרון איה ההצלה אשר הצילו את שמרון זהו שאמר איה אלהי חמת וארפד וכו' אשר הצילו כי ודאי לא הצילו את שמרון כאילו הפסוק מסורס איה כי הצילו את שמרון נמצא כל תיבות איה נמשכות לתיבת כי הצילו כי לא הצילום באמת. וגם שאר האלוהות מי בכל אלהי הארצות אשר הצילו את ארצם מידי התקיפה כי יציל ה' את ירושלם מידי התקיפה כי חלילה וחס אין לו יכולת וזה הורה באומרו מידי מידי פעמים מורה על גודל לבו של רבשקה. או אפשר שאמר איה אלהי חמת וארפד איה אלהי כו' שאנשי שמרון השוכנים עתה בשמרון אשר הביאם מלך אשור מחמת ומספרוים ומעוה מבבל ומכותא ויושב אות' בשמרון ככתוב ויבא מבבל ומכותא כו' ועליהם הוא אומר כאן איה אלהי חמת וארפד וכו' כי הצילו את שמרון כלומר וכי הצילו אלו האלוהות הנזכרי' את שמרון מידי כלומר את היושבים בשמרון ההצילום מידי בהיותם בארצותם לגוייהם ולזה הפירוש אף על פי שיש בו קצת דוחק אבל ניחא שאין חסרון בפ' בתחלתו הנשוא ולא בסופו הנושא כמו שנדחק הר"לבג ז"ל כנז"ל כי הנשוא של תחלת הפ' הוא סופו שאו' כי הצילו כו' שלא על יש' הוא אומר אלא על גירי אריות אשר הושיב סנחרי' בתמורת יש' בשמרון:

**לה**

**מי** בכל אלהי הארצות אשר הצילו כו' **לעד"ן** לדקדק דהיה לו לומר מי בכל אלהי הארצות מהו בכל. וכן קשה דהיה לו לו' אשר הציל ולא הצילו בלשון רבים. ונרא' כי הוסיף חידוש בכתוב הזה מה שלא הודיע בקודמי' והוא כי בהגיע עת כל עיר ועיר מהנז' להכבש ידמה שיקראו בחזקה אל אלהיהם אולי יחנן ולא יאבדו וכשיראו כי אזלת יד אלוהיהם יקראו בשם אלהים אחרים מעמים אחרי' יחדיו ולז"א מי בכל אלהי הארצות כלומר מי גוי הבוטח בכל אלהי הארצות יחדיו אשר הצילו כל אותם האלוהות את ארצם של הגוי הנז' בתיבת מי בכל כו' שעם היות שנאחז בדברי אהבת אותם אלוהות לא שוה לו ואם כל האלוהות לא הצילו איך יציל ה' את ירושלם מידי:

**לו**

**והחרישו** העם וכו' קיים חזקיהו דברי זקנו דע"ה שאמר כי לך ה' הוחלתי אתה תענה ה' אלהי ולכן צוה המלך שלא יענו אותו גם כדי שלא יוסיף על חטאתו פשע וז"ש לאמר לדורות וללמד שהאדם כשמחרפין אותו ובלתי משיב כדי שיענה הש"י בעדו:

**לז**

**יט**

**א**

**ויבא** אליקים כו' ויהי כשמוע כו' רש"י ז"ל קרועי בגדים על ששמעו גדופי ה' וכן הרד"ק ז"ל בשם חז"ל שהשומע חירוף וגידוף השם ית' חייב לקרוע בגדיו ודוקא מפי ישראל ורבשקה ישראל מומר היה ולזה קרעו והחירוף הוא מי בכל אלהי הארצות שהשוו יוצר הכל לאלילי' אשר הבל המה מעשה תעתועים והסיר היכולת האלהי וכן הודיע השם ית' שהי' זה חירוף שהרי כתיב את מי חרפת וגדפת ואו' ביד מלאכיך חרפת וגדפת כו' ויקרע את בגדיו על מה שהגירו לו שחרף וגדף רבשקה את שם ה' ית' עד כאן. וכן הר"לבג ז"ל והוסיף ונתכסה בבגדי שק כדי להתפלל ולהתחנן לפני ה' ובא בית ה' להתפלל שם ע"כ. וכן מהרי"א ז"ל והוסיף לומר כי שבנא כשבא סנחריב לגבול יהודה וכבש ארצותם נטה אחרי סנחריב בסתר ועתה שבא קרוע בגדים היה דרך גניבת דעת ישראל מראה עצמו כמצר על זה ובקרבו ישים ארבו ע"כ. **ולע"דן** לדקדק מתיבת ויבא אליקים בלשון יחיד ולא אמר ויבאו להודיע כי אליקים הוא המצטער בעצם וראשונה על שמיעת חרפה זו וגידופין אלו אבל שבנה כבר נטה אחרי סנחריב. והנה באו קרועי בגדים ויגידו לו סיבת הקריעה שהיתה את דברי רבשקה וגידופיו. ואמר אליקים אשר על הבית ובספר ישעיהו אמר על שבנא אשר על הבית ואולי בתחלה היה שבנא ואחר כך נתנו שררתו לאליקים והיה זה ע"י הנביא שגילה לחזקיהו שהי' שבנא מורד בסתר ואוהב לסנחריב והסירו מהשררה ונתנה לאליקים ע"כ:

**ב ג**

**וישלח** את אליקים כו' ויאמרו כו' במ"ש במסכת ברכות שהיתה הקפידה זו בין חזקיהו וישעיהו שחזקיה היה רוצ' שיבוא ישעיהו אצלו כמו שבא אליהו אצל אחאב וישעיהו היה רוצה שיבוא חזקיהו אצלו כמו שבא יהורם אצל אלישע ע"ה כמו שאזכיר בס"ד בפ' בימים ההם חלה חזקיהו עיין עליו. ובזה מובן למה לא הלך אצלו חזקיהו אלא שלח לו אליקים ושבנא והזקנים אבל הוא לא רצה ללכת וכן תמצא שהשיב לו ישעיהו על ידי השלוחים האלה אבל הוא לא רצה לבא. והוא מ"ש להם כה תאמרון לאדוניכם שהוא לשון בזוי לאדוניכ' ולא אדוני מדלא קאמר כה תאמרון אל המלך חזקיהו וכיוצא לפי שהקפיד על שלא בא אצלו כאמו'. ורש"י ז"ל ותוכחה שהרשעי' מתוכחי' ומראים פנים לדבריהם ואומרי' לנו הכח והגבורה. בנים עד משבר עד צרה הדומה לאשה יושבת על משבר ואין בה כח לילד משבר מושב אשה הכורעת לילד ע"כ. והר"דק ז"ל יום צרה ותוכחה שרבשקה הוכיחנו בדברי הפחד וחרופין. או תוכחה שהשי"ת מוכיח אותנו

על עונותינו ונאצה שנאץ רבשקה את השי"י וי"ת יום עקא וחסרון. באו בנים כו' משל אל הצרה (כדרש"י) אבל משבר פי' הרחם מקום יציאת הולד כי אז חבליה יותר קשים ואם אין כח ללידה לחזק עצמה לילד הנה הוא בחוזק חבליה בלי תקוה למנוחה כן הצרה גדולה עלינו ואין לנו כח לצאת ממנה אם לא יעזרנו האל ית'. ללידה שם תואר ות"י הפסוק כן ארי אקיפננא עקא כאיתא דיתבא על מתברא וחיל לית לה למילד ע"כ. והר"לבג ז"ל יום צרה גדולה מפני מה שגזר מלך אשור להשחית את ירושלם עד שמרוב הצרות הנה המעוברו' הכורעות לילד אין להם כח ללידה ואעפ"י שבאו בנים עד משבר והוא המקום מהרחם שיהיה בו הולד מיציאתו וגיחו מרחם והו' יום תוכח' ונאצה מרבשקה כי הוכיח מדברי ניאוץ וחרוף וגדוף שהשי"י לא יציל את ירושלם מיד מלך אשור וז"א אחר זה והוכיח בדברים אשר שמע ה' אלהיך ע"כ. וכן מהרי"א ז"ל כדרש"י והר"דק ז"ל. ולדבריהם ניחא לשון בנים על ישראל אמנם לדהר"לבג ז"ל שאין הפסוק דרך משל אלא בפועל מרוב הצער והחולשה אין כח ביולדות לילד קשה מאי שנא בנים דנקט הי"ל דרך כלל כי באו ילדים עד משבר וכח אין ללידה. **ולע"דן** לדקדק מ"ט לא אמר את בשבנ' כ"מש את באליקים ואת זקני הכהנים ונר' במה שקדם ששבנא היה מוחזק אצלם כבוגד על חזקיהו כי לזה סלקו מהיותו על הבית והיה סופר לבד וז"ש כאן וישלח את אליקים שהוא הראש בשליחות ואת הזקנים רוצים הם בשליחות אמנם בשבנא לא כתיב ואת שבנא אלא ושבנא הסופר כי חזקיהו לא שלח את שבנא כי לא מלבו אלא אמר ושבנא שהוא נכנס בין ההולכים וכדי שלא יוסיף מרד ומעל היו מחפים עליו ומניחין אותו להצטרף עמהם ולזה צוה חזקיהו ע"ה שלא יאמרו שלוחיו כה אמר המלך חזקיהו אלא כה אמר חזקיהו יום צרה כו' כה אמר חזקיהו כהדיוט בעלמא כי פנה הוד מלכות ביום הזה שהוא יום צרה ותוכחה ונאצה היו' הזה ולא יום הוד והדר וכבוד כי באו בנים עד משבר הלא הם ישראל שנקראו בנים אתם להי' אלהיכם והודיע חזקיהו ע"ה שיארע להם כמו הרה תקריב ללדת תחיל תזעק בחבליה וסוף יוצאה לאור והמליטה זכר כך הצער הזה דומה בדומה כי באו בנים עד משבר שהם האבני' וכח אין ללידה כן עתה קרובה ישועה לבא ישועת ה' כהרף עין והצרות האלה יסייעונו להושיע אלא שצרי' מעט כח כדי לצאת לאורה כיולדה הזאת שיוצאה לאור אלא שאין לנו כח ולזה הודיע כן לנביא כדי שיוסי' כח בתפלתו להושיע מסנחריב. ולזה רמז ב"מש יום צרה ותוכח' ונאצה היום הזה שהי"ל זה היום צרה ותוכחה ונאצה והיה מקצר אבל כיון לומר יום צרה ותוכחה ונאצה ובטחתי בהשם ית' ובזכותך שהיום הזה לבד תתמיד

כי יחיינו מיומים כו' ולא יתמיד יותר כי באו בנים וכו' שאין אריכות זמן יותר כי כבר באו בנים עד משבר:

ד

**אולי** ישמע כו' רש"י ז"ל והוכיח בדברים אישפרודי"ר בלעז הראה פנים לדבריו שהצליח בכל אשר הלך ע"כ. והר"דק ז"ל לחרף אלהים חי כמ"ש כי יציל את ירושלם מידי וי"ת לחסדא עמא דה' קיימא והוכיח בדברי' רבשקה הוכיח בדברי גדופין או פי' האל יוכיח בדברי' אשר שמע וכת"י ויעבד פורענותא על כל פתגמיא דשמעין קדמוהי עד כאן ומהרי"א ז"ל כאילו אמר אנחנו בצרה גדולה הזאת ואין לנו כח לצאת ממנה אם לא יעזרנו האל יתבר' ואמר אולי ישמע כמהתל כאילו אמר מחוייב הוא לשמוע ולכן יעזור בתפלה בעד השארית הנמצאה שבט יהודה ויתר הפליטה אשר לישראל ע"כ. **ולע"דן** לדקדק דקשיא רישיה לסיפיה שבתחלה אמר בלשון ספק אולי ישמע ה' כו' כולי האי ואולי ואחר כך אומר בלשון ודאי אש' שמע ה' אלהיך ונראה כי חזקיה בריא לו אשר שמע השם ית' את הדברים אשר הוכיח בהם רבשק' וקול שאטתו עלה באזניו אבל חשש פן היו אלה החרופין משלו וכשישמעם הש"י ישמע שרבשק' חרף וגדף משלו ומדעתו ויפרע ממנו ולא מסנחריב ולזה אמר אולי ישמע ה' אלהיך את כל דברי רבשקה אולי ישמעם בערך אשר שלחו מלך אשור לחרף אלהים חיים שאם ישמעם בזה האופן ששלוחו כמותו ראוי ליענש המשלחו גם כן ובכלל תיבת אולי נכנס ספק אחר אפשר שמלך אשור אמר לו הרחב פיך ואמלאהו מהעולה על רוחך לדבר על ה' תועה אל תירא ואל תחת ז"ש אולי ישמע ה' כו' אשר שלחו מלך אשור לחרף אלהי' חיים שאם ישמעם בזה האופן נכון לבו בטוח בהשם יתבר' שיקנא לשמו הגדול ויפילהו במהמורות בל יקום שאות' הדברים אשר הוכיח כבר שמע אות' ה' אבל חפצי הוא שישמע מהשתי בחינות הנז' האחת לו הונח שלא אמר לו בפירוש לך חרף וגדף ראוי לעונש כיון שהוא אדוניו היה לו לזרזו על דבר חמור כזה וכל שכן אם פטר לו ראשית מדון וזה רמז אשר שלחו מלך אשור אדוניו לומר שאשמתו תלויה באדוניו מהשתי בחינות הנז'. ובזה מובן כשבאה התשובה מהשם ית' בשרו אל תירא מפני הדברים אשר שמעת והטעם לשלא תירא הוא יען אשר גדפו נערי מלך אשור אותי כלומר נלכד הוא מלך אשור בשחיתותם של עבדיו ונעריו שלא זרזם כ"ש שהוא צוה אותם על כך ככתוב ביד מלאכיך חרפת כו' או אפשר שהיה חזקיהו מסופק בדברי רבשקה הרשע האם כיון לחרף את ישראל לבד ואת חזקיהו ו"מש ההצל הצילו כו' כי לא רצו להציל וכיוצא בזה הוא אומ' כי יציל ה' את ירושלם כי לא ירצה לא מתשות כח או אם כונתו לומר ההצל הצילו כי לא

יכלו וכיוצא בו כי יציל מחסרון כח לעשות חיל ולעומת זה שלח לומר לישעיהו לו' ידעתי כי הכל צפוי לפניו יתבר' ויתי' ושמוע שמע דברי רבשקה אך מה שאני מסופק הוא אולי והלואי ששמע השם יתי' הדברים האלה באופן חמור והוא אשר שלחו מלך אשור אדניו לחרף אלהים חי שאם הוא אמרם על האופן הזה ושמען השם יתברך כן על התכלית תכליתו לחרף אלהים חיים הנה יפול בשחת יפעל מצד נקמת כבוד השם יתי' ואגב גררא תתנקם נקמתי כמו שאחז"ל בפסוק מזמור לאסף אלהים באו גוים קינה מבעי ליה אלא אמר מזמור כי מי שינקום נקמת נחלתו והיכל קדשו בנקמת זה ינקום נקמת בני ישראל ויקנא קנאתי ולזה השיבו ישעיהו לאמר כה תאמרון לאדוניכם בה אמר ה' אל תירא מפני הדברים אשר שמעת והטעם למניעת היראה הוא יען אשר גדפו אותי נערי מלך אשו' שכיון שגדפו אותי אנק' מאויבי ואשיב נקם לצרי ואתה תראה הנקמה ותנצלו ממלך אשור. ואפשר לפרש זה הענין בסגנון אחר שאו' אל תירא ואו' מפני הדברים אשר שמעת שאו' מפני מיותר די שיאמר אל תירא מהדברים אשר שמעת באומרו מפני הוא נתינת טעם למ"ש אל תירא והטעם מפני הדברים אשר שמעת אשר גדפו נערי מלך אשור אותי כי עתיד הוא ליפול ברשת זו טמן בארשת שפתיו ישוב עמלו בראשו ויהיה כקש לפני רוח כי הנני נותן בו רוח ושב אל ארצו והפלתיו בחרב בארצו ובזה נודעה יד ה' שבתוך ארצו וחומותיו וערי מבצריו שם ימות בחרב ואמר אולי ישמע אדוני אלהיך כלומר בזכותך שה' אלהיך לא לא בזכותי כי מה אני מה חיי:

**ה**

**ויבואו** עבדי המלך כו' אם אמר זה על אליקים ושבנא ויואח והכהנים יקשה שהכתוב הזה מיותר שכבר באו אליו כה אמר כו' והיה לו להקדים ולו' ויבואו עבדי המלך חזקיהו ויאמרו אליו כה אמר חזקיהו. על בן אני אומר ויבואו עבדי המלך הם שלוחי' זולת הנז' ולהיות צערו של המלך גדול היה שולח שלוחים זה אחר זה והשנות השלוחים הוראת צער גדול אשר למלך ויכריע כן הענין שהכהנים לא יקראו עבדי המלך:

**ו ז ח**

**ויאמר** להם ישעיהו כו' הנני כו' רש"י ז"ל ושמע שמועה ועלה מעליכם ושב לארצו ולא מחמת השמועה אלא לאחר זמן ישוב לארצו בבושת פנים והפלתיו שם בחרב ומה היא השמועה וישמע אל תרהקה שמע שיצא תרהקה להלחם ועלה מעל ירושלם והלך לכוש ונלחם עם תרהקה ופוט ומצרי' שעמו ונצחם ונטל חמדת אוצרותיהם ובא לירושלם ונפל שם הוא שאמר ישעיה יגיע מצרים וסחר כוש עליך יעבורו וכו' ע"כ. ולפי זה הזכיר והפלתיו בחרב בארצו ואעפ"י שהוא לאחר זמן לפי שעתה נגזרה עליו הגזרה בעון אלה החירופים והגידופין וכן ה"רדק ז"ל נותן בו רוח רצון ושמע שמועה זהו ששמע שמלך

כוש יצא להלחם עמו ושב לארצו כי מלך כוש יצא לארץ אשור להלחם בארצו בעוד שהיה מלך אשור בא"י ואני נותן בו רוח שישוב לארצו להלחם עם מלך כוש ויניח מלחמת העיר הזאת ואח"כ אפילנו בחרב וזה היה אחר ששב ממלחמת כוש לירושלם ונגף מחנהו על ידי המלאך ושב לארצו ושם נפלו בחר'. ואמ' שענין המגפה של מחנ' אשור לא הזכירה ישעיה. והטעם שלא נגפו השם יתב' אז אלא עד שהלך להלחם עם מלך כוש כי ה' נורא עלילות. והטעם שנרא' לנו בזה כדי שיהיה לישראל ביזת כוש ומצרי'. ועוד שיראו מצרים וכוש הנפלאות שעשה השם ית' לאוהביו ולדורשי שמו כי מלך אשור נצחם וכל הארצות כבש ובירושלם נפל בלא חרב ובלא חנית והאל נתן בלב מלך אשור להביא עמו לירושלם חיל כוש ומצרים לירושלם עמו כדי להפחיד יושבי ירושלם עוד ומה' היתה כדי שיהיו עדים ומעידים על נפלאות ה' כאמור עד כאן. והר"לבג ז"ל ושמע שמועה על תרהקה מלך כוש שיצא אליו להלחם אתו ואולי הניעו השם יתברך כדי שיצאו מהמצור בזמן ההוא וישימו לעיר מה שיצטרך להם מהמזון מחוץ ואחר זה ישוב לארצו אחר היות המגפה בחילו ושם בארצו יפול בחרב כי בניו יהרגוהו ע"כ. ומהרי"א ז"ל לפי שחזקיהו לא תבע בשביל כבוד ה' בלבד כי אם גם בשביל דחקו ויראתו ממנו ומיכולת סנחריב הרב לכך (הכעיסו) [הבטיחו] אל תירא ממנו עם היותו עם כל אותו החוזק בדבריו וגדופיו אשר אמרו נערי מלך אשור ר"ל עבדיו ומשרתיו שזה מורה על זדונו יותר ורוב חילו כי הנני נותן בו רוח ר"ל רצון ושמע שמועה ושב לארצו והבן כמה דברים כללה התשובה הקצרה הזאת שהם ארבע גזרות האחת הנני נותן בו רוח ולא אמר זה על העתיד כי אם על מה שעבר ופירוש מה שראית מחזקו ומגבורתו בשאר מלחמותיו וחפצו ורצונו לבא ירושלם עתה מאתי היה זה כולו כי אני נתתי בו אותו הרצון ורוח המושל וכמו שא' ישעיה הנה ה' מעלה עליהם את מי הנהר העצומים והרבים את מלך אשור כו' והגיזרה השנית ושמע שמועה והשמועה ההיא ששמע שתרהקה מלך כוש יצא להלחם אתו ונצטרך סנחריב ללכת מלכיש שהיה יושב בה אל לבנה להלחם עם מלך כוש שמה והיה זה מהשי"ת כדי שיסור מהמצור כדהר"לבג ז"ל כנזכר לעיל. והגיזרה השלישית היא ושב לארצו שרמז לו שעתידים מחנה אשור להנגף באופן שימותו אנשיו וישוב כאילו הוא יחיד לארצו. והגזרה הד' והפלתיו בחרב בארצו ר"ל שאחרי שובו אל ארצו יפול בחרב שמה כי בניו יהרגוהו הנה א"כ הנביא אמר בזה המאמר הקצר ד' גזרות הא' לשעבר והבי' ישמע שמועה מיד נתקיימה בביאת מלך אשור ללבנה כי הנה כששב רבשקה משליחותו מהדברים אשר דבר בירושלם ושב אל (אבותיו) [אדוניו] מצא כי נסע מלכיש וילך על לבנה ר"ל אצל לבנה והיא עיר מגבול יהודה לפי ששמע שבא מלך

כוש להלחם עמו וסנחריב יצא לקראתו אל לבנה ושם נלחמו ונצח אותו סנחריב ומשם שב לירושלם ושלח מלאכי' אחרים אל חזקיה וספרים בידם ועליה' ככל הדברי' רבשקה בקצת התחלפות שרבשקה דבר נגד הבטחון של חזקיהו שהיה בוטח בחוזק אנושי אם בגבורת עמו ואם במלך מצרים וגם האריך בספרו אל העם הטובות שיעשה עמה' סנחריב אם יצאו אליו ויכנעו לפניו וסנחרי' מגודל לבבו ומעלתו לא זכר כלל לא מבטחון מצרי' כי מה יעשה אדם לו וגם חשב לפחיתות לדבר רכות אל העם וטובות ולכן היו כל דבריו מכוונים אל חזקיהו שהיה מלך יהודה לא אל העם כאשר עשה רבשקה כי חרפ' היא לו ע"כ. **ולע"דן** מה שזכרתי בפ' הקודם שחזקיה שלח עבדיו אל ישעיהו שנית מלבד אליקים ושבנא ויואח והכהנים והוא אומרו ויבואו עבדי המלך כו' ויוכיח כן כה תאמרו לאדוניכם שהיא תשובה אל העבדים בלשון אדוניכם ולא תאות אל הכהנים ואליקים ושבנא ויואח דהנאות לו' להם הוא כה תאמרון אל המלך חזקיה וכיוצא. ואפשר עוד לפי שהור' בזאת הפעם רפיון גדול ופחד גדול וצדיק כמוהו שלם בבטחון ככפיר יבטח בהשי"ת ומה יתן ומה יוסיף לו לשון רמיה דברי רבשקה לזה ענה הנביא בלשון הזה לאמ' כה תאמרון לאדוניכ' בל' זלזול שלא אמ' למלך חזקיהו אלא אדוניכ' ולא אדוני כי אין הוא אדון בדבר הזה להתרשל במורך לבב וליר' מרש' כזה כי עוד מעט ואין רשע כי כה אמ' ה' אל תירא והטעם שלא תיר' הוא מפני הדברי' אשר שמעת כו' שאדרבה הם הדברים שחייבו לך מורך הלבב הם הם המחייבים שלא תירא כי כיון ששמעת דברים אשר בהם גידפו נערי מלך אשור אותי בהכרח הוא שאתבע עלבוני ואפיל אותו בחרב הנני נותן בו רוח כו' ואמ' לשון רוח ולא אמ' רצון וכיוצ' לזלזל בו שיהי' כקש לפני רוח כל דהו שיתן בו ה' ושמע שמועה ושב לארצו כו' או תהיה סיבת אל תירא או' אשר גידפו כדפרשית בפסוק הקודם ויאמר אל תירא מפני הדברים אשר שמעת והטעם יען אשר גידפו נערי מלך אשור אותי ובהכרח אנקם מהם והוא הוא הענין הקודם. ומהנרא' שלא התפלל ישעיהו תפלה ע"ז כי ה' ענהו טרם יקרא בבשור' טובה:

**הנני** נותן בו רוח כו' וישב כו' כבר נתבארו בפ' הקודם בכל דעות המפרשים ז"ל וגם באו' נלחם על לבנ' הסכימו שהיה נלחם עם תרהקה מלך כוש ועל לבנה אצל לבנה. **ולע"דן** מלשון על לבנה עליה ממש ונלחם בה כי אז תפשע לבנה מתחת ידי ישראל ועתה כשבא סנחרי' ושלח רבשקה בשליחות אל חזקיהו ביני ביני הלך אל לבנה שלא להיות יושב ובטל עלה על לבנה ושם מצאו רבשקה ויוכיח כן לשון על לבנה ול' הכתוב אחר כך וישמע אל תרהקה מלך כוש הנה יצא להלחם אתך כו' שלשון זה מורה שאחרי היותו נלחם בלבנה ועמה ממש שמע כן לאמ' הנה יצא להלחם אתך כו':

ט

**וישמע** אל תרהקה כו'. **לע"דן** לדקדק מהו לאמר והי"ל וישמע כי תרהקה מלך כוש יצא להלחם עמו וישב למה ספר הענין כמדבר לנוכח ובלשון בלתי מדוקדק. **ונראה** כי כבר הבטיח השי"ת הנני נותן בו רוח ושמע שמועת הבל ועליה ישתומם וישוב מעליכם והגיד הכתוב עתה מה ששמע אל תרהקה מלך כוש זה העם לא היה לו שם על פני תבל ז"ש וישמע אל תרהקה מלך כוש כלו' האל תרהקה יאות פועל כזה לצאת להלחם אתך בלי ספק דבר יוצא מן ההקש הוא וראוי לאמר דבר מתמיה כזה ז"ש לאמר הנה יצא להלחם אתך והוא פלא לצאת ממחיצתו ומגבולו להלחם אתך כי אילו עמד בארצו ומרד לא היה כ"כ פלא לאמ' ולספר כי כל איש ואיש שורר בביתו ובמחוזו כי ידע להסתר כארי במסתרים והבא אלי גר בארץ לא ידע לצאת ולבא. ומ"ש וישב וישלח מלאכי' רש"י ז"ל להודיעו שאינו שב לארצו אלא להלחם עם מלך כוש ולחזור כאן ע"כ. וכבר זכרתי בפסוק וישלח מלך אשור את תרתן כו' כי אם רבשקה לבדו ועתה כששמע מענין תרהקה מלך כוש כדכתיב וישמע אל תרהקה כו' דכתיב כאן וישלח מלאכים אל חזקיהו לאמר המלאכים היו תרתן ורב סריס ע"כ. ומ"ש אל חזקיהו מלך יהודה לאמר שהכוונה לומר ששלח ביד השלוחי' האלה ספרים מדברים כיוצא בכתובי' כה תאמרון כו' הנה כו' איו כו' ומלבד הספרים שלח על פה דברי חירוף וגידוף וז"ש וישלח מלאכים אל חזקיהו לאמ' ר"ל לאמר על פה כדי שיהיה החירוף מפיהם ומפי כתבו. וסיוע לזה מהר"לבג ז"ל בפסוק ויקח חזקיהו את הספרים כו':

י

**כה** תאמרון אל כו' כבר זכרתי בפסוק ויאמר להם ישעיהו דברי מהרי"א ז"ל שסנחריב בגודל לבו לא דבר קשות וחירופין אל חזקיהו אבל עיקר משאו ומתנו לאמר אל ישיאך אלהיך כו' ולזאת הסיבה לא זכר מבטחון על מצרים. **ולע"דן** ששלח לו לאמר אל ישיאך אלהיך בזכות שאתה בוטח בו גורם לאמר לך לא תנתן ירושלם ביד מלך אשור כי זה טעות והראיות לזה שתים האחת מהראשונים מלכי אשור כי הנה אתה שמעת את אשר עשו מלכי אשור לכל הארצות להחרימ' חרם גמור ואבדון מוחלט ואתה תנצל ההצילו אותם האלוהו' אשר כבשו אבותי את ארצם ועשו בהם השחתה שאילו היה בהם יכולת לא היו מניחים אותם להשחית וכלה וז"ש אשר שיחתו אבותי השחתה את גוזן כו' והראיה השנית מסנחריב עצמו וזהו שאמר פסוק שני איו מלך חמת כו' אשר אלה כבש סנחריב עצמו ואפשר שמאמר אשר שיחתו אבותי חוזר אל האלוהות עם הגוי' הנז' יחדיו שכבשו הגוים ובאלהיהם עשו שפטים וז"ש שיחתו גם לאלוהות שאילו על הגוים לבד אמר הנה הוא מיותר שכבר אמ' הארצות להחרימ' ואעפ"י שאפש'

לדחות ולומ' להחרימ' על גוף הארצות עצמם שנעשו חרמה וכאן אמ' שיחתו על בני אדם הגוים הרבים בארצות הנז' שבהם עשה השחתה עכ"ז היותר נכון שיכלול מאמר שיחתו האלוהות וגוים יחדיו:

**יב**

**ההצילו** אותם כו' רש"י ז"ל עדן שם מדינה ובפסוק הקודם נתבאר זה הפסוק:

**יג**

**איו** מלך חמת וכו' רש"י ז"ל הנע ועוה אותם מלך אשור ע"כ. וה"רדק ז"ל איו מלך חמת על האלהי' אמר אשר לא יכלו להציל ארצות עובדיהם וגם המלכי' איה הם שלא עמדו לפני כולם ואמר עם ספרוי' לעיר שהיתה גדולה מכולם ע"כ:

**יד**

**ויקח** חזקיהו את הספרים כו' הר"דק ז"ל ויפרשהו אחד מהספרים או כל אחד מהם ואדוני אבי ז"ל פי' ויפרשהו על הספר שבו היה גדוף האלהים עד כאן. וכן הר"לבג ז"ל והוסיף כי הם נשאו ספרים על זה ממלך אשור ועוד דברו בפיהם אלו החירופין וגידופין ולזה אמר אחר זה את דברי סנחריב אשר שלחו לחרף אלהים חיים ע"כ וכן מהרי"א ז"ל ויפרשהו על הספר שבו בייחוד החירופין וגידופין. **ולע"דן** שהיו אלה הספרים לפחות שני ספרים כ"מש ספרים ויקראם אמנם אחר שקראם דבק זה בזה בדבק ועשאן כולם בספר אחד כי נדבקו זה בזה והיו אחד כדי שיקל הפרישה בפעם אחת וזהו ויעל בית ה' ויפרשהו כי אם באנו לחפש אחר הספר המחרף ומגדף בו אין ספר שבכל ספר וספר יש בו חירופין וגידופין וי"ת ופרשינון:

**טו**

**ויתפלל** חזקיהו לפני ה' כו' הר"לבג ז"ל ה' אלהי ישראל רצה לומר ה' אלהי ישר' השגחתו דבקה בהם ושכינתו תגלה ותראה ע"ד המופת במקום הכרובי' בקדש הקדשים כמו שנתבאר זה מספורי התורה ונתבאר גם כן במה שסופר בענין שלמה וזה לאות כי השי"ת השגחתו דבקה בישראל אתה הוא המנהיג לבדך לכל ממלכות הארץ כי אתה שליט להשפיל מלכים ולהקימם ואם אין להם מסודר ממערכת הככבים לפי שאתה מושל על הככבים ועל השפע השופע מהם כי אתה עשית את השמים ואת הארץ עד כאן ומהרי"א ז"ל ה' אלהי ישראל ולכן ראוי שיחמול השי"ת עליהם ועוד שהוא יושב הכרובים וראוי להגין על המקדש שלא יבא סנחריב ויחריב מקום מקדשו וישיבתו ולפי שסנחריב קרא שמו המלך הגדול כמו שאמר רבשקה כה אמר המלך הגדול וכו' לז"א אתה האלהים לבדך לכל ממלכות הארץ א"כ אתה השי"ת מלך הגדול לא סנחריב (ושם) [ועם] היות גבורתו בדרך טבע ברוב חילו הנה השי"ת בדרך נס יוכל להשיבו אחור כי מי שברא

העולם בכללו אחרי האפס המוחלט מה יהיה לפניו סנחריב ומחנהו וזהו אומרו אתה עשית את השמים ואת הארץ עד כאן.

**ולע"דן** ה' אלהי ישראל יושב הכרובים רצה בזה שהשי"ת משתעשע בהיותו אלהי ישראל והראיה שהשרה שכינתו וישב בין הכרובים שהם דמות וצורת תינוקות והם רמז לישראל כי נער ישראל ואוהבהו לישב בקרבם ע"ד ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם בתוכה לא נאמר אלא בתוכם של ישראל ולזה בתוך המקדש עצמו השרה שכינתו בקדש הקדשים בין שני הכרובים הרומזים לישראל א"כ איפה איך יכה סנחריב וישעבד בניך אשר אתה אלוהם ויוש' בקרבם ובתוכם. וכנגד מה שהתפאר סנחריב שכביר מצאה ידו והכתות העליונים אשר בצבא מרום הפקיד על כל אומה ואומה אשר חלק אותם ה' לכל אומה ואומה לא הצילו אומתם מתחת ידו כמ"ש ההצילו אותם אלהי הגוים כו' גם אמר אשר עשו מלכי אשור לכל הארצו' כו' כאילו הם העושי' ובכחם ירשו ארץ וזרועם הושיעה למו לזה רצה חזקיה להודי' כי ימינך וזרועך כי רציתם ימין ה' רוממה עשתה כל זאת. ולזה אמר כי אותם האלוהות יש להם יכולת ואלהות מה שהרי המלאכי' נקראו אלהים כמ"ש ויריעו כל בני אלהים אבל היכולת ההוא מוגבל ומושפע בו מסיב' כל הסיבו' נמצא אלהותו תלוי בסיבתו אמנם אתה ית' ויתי' שמך אתה הוא האלהים הוא ר"ל מעצמך ומסתפק בך נמצא שאתה האלהים לבדך לא כשאר המלאכים והכחות שנקראים אלהים בבחינת השפע האלהי אשר בקרבם נמצא שהם אלהים בהצטרף אליהם הסיבה סיבתם ועילתם שהרי הם עלולי' אמנם אתה הוא האלהי' לבדך ואתה סיבת כל הסיבות ז"ש לכל ממלכות הארץ אתה המשפיל אף מרומם יען כי אתה עשית את השמים והעמדת בם צבא מרום וחלקת אותם לכל העמים אשר בארץ מתחת ומה שזה קם וזה נופל. וזה נופל וזה קם תלוי בתיקון המעשים וכשרותם או קלקולם המחייבים לפקוד על צבאי המרום במרום להשפיל ולרומם וזה נכלל באומרו אתה האלהים לבדך לכל ממלכות הארץ להכניעם להשפילם או לרוממם וזהו כי אתה עשית את השמים בצבאי מרום ואת הארץ במלכי אדמה על האדמה ואלו תלוים באלו א"כ איפה כל מה שעשו מלכי אשור לכל הארצו' אתה העוש' בעצם וראשונ' בפקוד על צבא המרו' במרום ועל מלכי האדמה על האדמה:

**טז יז יח**

**הטה** ה' אזנך כו' הרד"ק אשר שלחו המדבר החירוף. וכן מהרי"א ז"ל והוסיף כי אולי אמר על רבשקה ששלחו ראשונה לחרף אלהים חי ואמר כנוי הזה להבדיל כמה הבדלות

את השי"ת משאר האלוהות אשר אמר סנחריב כי אמנם החריבו מלכי אשור את הגוים ואת ארצם כי הבל המה עץ ואבן אמנם השי"ת הוא אל חי עד כאן.

**ולע"דן** לדקדק כפל הטה ה' אזנך ושמע את דברי סנחריב ונראה שהקדים תפלה על התפילה עצמה שתקובל ברצון ועליה אמר הטה ה' אזנך ושמע תפילתי זאת שאני שואל ממך שני דברי' האחד שתפקח עיניך וראה זה הספר אשר שלח מלך אשור בחירופין וגידופין ולזה אמר בו לשון פקח עיניך וראה. והשני סנחריב שלח דברים על פה לחרף אלהים חי מלבד הרשום בכתב ועליהם אמר ושמע את דברי סנחריב אשר על פה צוה לשלוחו לומר כן ושלחו לחרף אלהים חי. ואמ' שלחו שמכלל רשעותו וגובה לבו שלא רצה לחרף הוא בעצמו אלא ע"י שליח שלכן נפרע ממנו ע"י מלאך שליח ולא ה"בה בעצמו כמו שנפרע מפרעה כמו שיבוא בס"ד בפסוק ביד מלאכיך כו'. ואיך הרשע אשר בחייו מת הוא ונבלה מחיים יחרף לאלהים חי ובכלל אומ' לאל חי רמז שהוא חי העולמים כולם שאין להם חיות אלא ממנו נובע החיות לכל ואם כן מה לתבן את הבר כי אמנם ואמת ויציב הוא שהחריבו מלכי אשור וכו' ונתנו את אלהיהם באש והדין כך כי לא אלהים המה כי אם מעשה ידי אדם עץ ואבן ויאבדום האלהים הנזכרי' את עובדיהם ולזה ראוי שכיון שהכשילו את עובדיה' ויאבדום ראוי שישרפום באש והם עץ ואבן. וכן פירש רש"י ז"ל אמנם לשון אמת:

**יט**

**ועתה** ה' אלהינו כו' הרל"בג ז"ל וידעו כל ממלכות רוצה לומ' ראוי לך לעשות זה כדי שלא יתחלל שמך ואפי' שאין ישראל ראוים לעשות להם נס עד כאן. וכן מהרי"א ז"ל בקירוב.

**ולע"דן** לדקדק לשון עתה ונראה כי טען חזקיהו שמאחר שנתפאר סנחריב בשכבשו מלכי אשור לכל הארצות וכל ממלכות הארץ ואיך יציל השי"ת את ארצו ירושלם מידו לז"א חזקיה שמאחר שאתה אל חי ראוי שתושיענו כי כיון שהוא כבש את כל הממלכות ולא יכבוש אותנו יתקדש שמך בעולם שאתה גדול מכל אלהי הממלכו' כולם כיון שנכבשו ארצות כל הממלכות וארצך ירושלים לא נכבש ז"ש ועתה שהזכיר סנחריב כבוש כל הארצות באומ' לכל הארצות להחרימם כו' ההצילו כו' איו מלך כו' אתה ה' אלהינו הושיענו שבזה ידעו כל ממלכות הארץ שנכבשו תחת יד סנחריב יכירו וידעו כי אתה אלהים לבדך כי הושעתנו מסנחריב ומשנאינו הבישות שלא כבשנו וכל שאר הממלכות נכבשו:

**כ**

**וישלח** ישעיהו בן אמוץ וכו' הר"דק ז"ל אל סנחריב בעבו' סנחריב ע"כ. והכוונ' שבעבו' גאון עריץ סנחריב שמעתי תפלתך ולפקוד עליו פרי גודל לבבו:

**כא כב**

**זה** הדבר כו' את מי חרפת כו' הר"דק ז"ל בזה לך פועל עבר מנחי העין והוא מלרע שלא כמנהג ברוב. בתולת בת ציון מלכות כנשתא דציון. בת ירושלם עמא ירושלם ופירוש בתולה כבתולה שלא נכבשה וכן בכל מקום שזכר בתולה על עם ועדה זהו ענייננו. על קדוש ישראל אל קדוש וכן כתוב בישעיה ע"כ והר"לבג ז"ל בזה לך לעגה לך על מה שהיית' בוטחת בשי"ת ואינה יראה מישועת ה' ולזה גם כן הניעה ראש אחריך וגם אמר זה להודיע שאל תירא מאלו הדברים שכבר היו ישראל מתפחדים מהם מאד כמו שקדם. ותשא מרום עיניך ר"ל הנה הגדלת לעשות מאד עד שהשיאך גודל לבבך לחרף ולגדף מי שהוא בתכלית הרוממות והוא קדוש ישראל עד כאן ומהרי"א ז"ל לפי שסנחריב דבר דברי' להפחיד ולאיים על ירושלם וציון כאילו כביר מצאה ידו והיה עניינו כאיש המייעד לעשות לזולתו ומהר יבא יומו ולא יוכל להרע וז"ש ה' ישחק לו כי ראה כי יבא יומו ז"ש בזה לך לעגה לך בתולת בת ציון ר"ל הנה על דבריך וגוזמותיך עשתה בתולת בת ציון לעג וקלס מהם כי בתולה היא שלא תכבש לאלוה זולת השי"ת וכן אחריך הניעה ראש בתולת ירושלם כמלעגת גם היא ממך א"כ מעתה איני צריך להשיב על ענין בת ציון וירושל' כי לעגו ממך והניעו ראש עליך סנחריב אבל מה שצריך אני לחוש הוא על כבודי אשר חרפת וגדפת את מי חרפת וגדפת וכו' ולפי שהמחרף יעשה שלשה דברים רעים בחרופו וגידופו האחד רוע הדברים בעצמם ועל זה אמר ועל מי הרימות קול ב' בצורות ותנועות אשר יעשה המגדף בפניו קורץ בעיניו מולל ברגליו מורה באצבעותיו כי בזה יורה על רוע לבבו ועל זה אמר ותשא מרום עיניך על קדוש ישראל ע"כ. והוא ענין הלצי נכון אבל ק"ק שהרי בת ציון וירושלם רעדה אחזתם שם חיל כיולדה אם כן איך אמר לעגה לך. ואפשר שהיה כן כשראו אותו ששמע שמועה מתרהקה מלך כוש ידעו כי יד ה' עשתה זאת ואשר החילות להתמוטט לכך לעגו. או יאמר בזה לך לעגה לך כו' שלא אמר כן על כלל ישר' כי אם על חזקיה שהוא בז ולעג עליו על סנחריב כדמהרי"א ז"ל. **ולע"דן** כפי הפשט שסנחריב הוא הלועג על בתולת בת ציון ומניע ראש על בת ירושל' וקרא בתולה למלך הוא חזקיה בת ציון עיר דוד כלו' יוצא מחלציו והוא כבתולה הזאת שלא ידעה בעל כך חזקיה כבתולה הזו מייחד את ה' תם וישר וזהו שאמר בתולת בת ציון וג"כ אחריך אחר שלא בעל בתול' בת ציון הניע' ראש על בת ירושל' ולא קרא' בתולה לפי שכבר נבעלו אחרי הבעלים ואלילים אבל קראה בת כבת הזו שנתאלמנה או

שנתגרשה או נבעלה בקטנות שקרובה מדריגתה אל הבתולה ז״ש בת ירושלם א"כ בא המשל הראשון על המלך בת ציון והשני על עם יהודה והוא בת ירושלם. ועתה הקב״ה תובע עלבונם מהבזיון והלעג שכיון שעם ה׳ אלה ומארצו גם כן הנוגע בהם כנוגע בבבת עינו כ״י וז״ש את מי חרפת וגדפת ועל מי הרימות קול כי לא עם שפל יחשב לך החירוף והגידוף הזה אשר חרפת ולעגת על בת ציון והניעות ראש כיון שהם עם ה' וז״ש ותשא מרום עיניך ולא הבטת אל יוצרה מרחוק שהוא קדוש ישראל ונקדש בכבודם וכביכול מתזלזל הוא בזלזול' וז״ש ותשא מרום עיניך על קדוש ישראל א"כ הידעת את מי חרפת ואת מי גדפת ועל מי הרימו' קול כשחרפת את ישראל כי בודאי לא נתת אל לבך שהרי הוא כאילו אתה לועג למתנשא לכל לראש א"כ בכתוב הזה לא דבר כ"א בחלק לעג ובזוי שלעג וביזה לישר' כי בכתוב הבא אחר זה ביד מלאכיך חרפת ה' שם דב' על מה שחרף כלפי מעלה:

**כג**

**ביד** מלאכיך חרפת כו' סנהדרין פ״ח ביד מלאכיך חרפת תנא משום ר׳ יהושע בן קרחא פרעה שחרף בעצמו לה"בה שנאמר מי ה׳ אשר אשמע בקולו נפרע ממנו ה"בה בעצמו שנא' וינער ה׳ את מצרים ואומ' דרבת בים סוסיך סנחריב שחירף ע״י שליח שנא' ביד מלאכיך חרפת נפרע הב״ה ממנו ע״י שליח שנאמ' ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור מאה ושמנים אלף אמרו הגדול שבהם היה ממונה על מאה וחמשה ושמני' אלף והקטן שבהם אין פחות משני אלפים שנאמ' ואיך תשוב את פני פחת אחד מעבדי אדוני המלך. ואתנה לך אלפים סוסים אם תוכל לתת לך רוכבים עליהם ע״כ. אם כן כוונת הכתוב שהיה בזוי מצד הדברים עצמם ובזוי שני היות ע״י שליח וז״ש ביד מלאכיך. ורש״י ז״ל מרום הרים הר הבית. ירכתי לבנון בית המקדש שמלבין עונות ואכרות קומת ארזיו לא אשוב עד שאחריבנו קצו סופו. יער כרמילו מליאת ארצו ויופי הדרו ע״כ. וה"רדק ז״ל מרום הרים ארץ ישראל שגבוהה מכל הארצות. והמשילה ללבנון לפי שהלבנון הוא יער עצים בא"י נקרא כן. ולפי שהמשיל גדולי ישראל שריו וגבוריו לברושים וארזים המשיל הארץ ללבנון ר״ל עליתי על הארץ וכבשתי אות' ועתה אבוא לירושלם ולפי שהיא טובה ונכבדת מכל הארץ קראה מלון קיצו יער כרמילו כי הכרמל הוא טוב מהיער כי הכרמל הוא מקום זרע ואילני פירות ויער לבנון הוא אילני סרק ומה שקראה מלון בעבור בית המקדש שבה שהוא משכן האל ומלונו ובישעיה מרום קיצו והענין א' כי בית המקדש במקום גבוה בהר המוריה ומ״ש קיצו כאילו היתה ירושלם קץ כל ארץ ישראל לפי שכבש כל ארץ ישראל זולתי ירושלם כלו' מלון קיצו שאין לו (עוזר) [עוד]

על דרך ובא עד קיצו ואין עוזר לו וי"ת סליקין לתקוף כרכיהון ובדחז"ל כתיב מלון קצו וכתיב מרום קיצו אמר אותו רשע בתחילה אחריב דירה של מטה [ואח"כ אחריב דירה של מעלה]. מבחור בחולם ובישעיה בפתח והכל ענין אחד ע"כ. וכן הר"לבג שהוא משל אל ארץ ישראל שכבש ולזה א' ירכתי לבנון כי ירושלם באמצע והירכתים כבש תחילה והנה התפאר שיכרות קומת ארזיו אשר באמצע היער ובמקום הגבוה יותר ממנו והנה קרא ארזים וברושים המלכות והשרים או העיירות יותר [חזקות]. ואבואה מלון קיצו ובישעיה כתיב מרום קיצו והנה קרא בית מלון קיצו בית המקדש [כי הוא קץ וסוף המעלות והרוממות אשר בארץ ישראל ורצה לומר שכבר יחריב בית המקדש] ואחר כך יחריב יער המישור אשר לפניו אשר מגדל פירות וצמחים לרוב והם בני ירושלם ע"כ וכן מהרי"א. וכתי" כל הכתו' משל על הגבורים ושלטונים ועל כבישת הארצות כבעמוד.

**ולע"דן** כי חשב סנחריב ששר צבאו אשר במרום עולה הוא למעלה ובאמצעות זה בא לו הנצחות למטה לעלות לארץ ישר' וז"ש ביד מלאכיך כלומ' מלבד הכתוב בספרים חרפה וגידופין הנה שלחת בידם שליחות דברים על פה לחרף את ה' ותאמר ברכ"ב רכבי כתיב שהרוכב הוא השר של מעלן ע"ד מה שפי' בס"ה בפ' מרכבות פרעה וחילו ירה בים העליון ים החכמה ומרכבת הוא השר של מעלה של מצרים מרכבת המשנה מרכבת כתיב בלשון יחיד ז"ש כאן ברכב רכבי אני עליתי לארץ ישראל שהיא מרום הרים שכבשתי את עשרת השבטים אכן מגבול יהודה הירכתים לבד הלא הם הערי' הבצורות אשר תפשתי שהם ירכתי הלבנון זה המקדש וירושלם וקרינן ברוב רכבי על רוב אנשי הצבא אשר לו הרוכבים ואכרות קומת ארזיו הם הגבורים כנז"ל וע"י זה אני מובטח שאבואה אל בית המקדש שהוא מלון הק"בה וביאתי תהיה סיבת קיצו וסופו שע"י ביאתי במקדש אחריב אותו מהיות עוד מלון ואשיתהו יער צומח עצי' כשדה זרע ולא מלון ומקדש מלך. ומדרז"ל הנז"ל בדהר"דק ז"ל כתיב מלון קיצו אמר אותו רשע בתחילה אחריב דירה של מטה וא"חכ אחריב דירה של מעלה מתוך דבריה' אלמוד לפרש ואבואה אל מלון קצו הוא בית המקד' של מטה שהו' קצה של העליון שהו' כמו היער והכרמל מלא כל טוב כשדה אשר ברכו ה' ואבואה אל מלון קצו זה בית המקדש של מטה שהוא קצה מהעליון שהם אחוזים זה בזה ואחר כך אבואה למעלה ליער כרמילו:

**כד**

**אני** קרתי ושתיתי כו' רש"י ז"ל כלו' התחלתי בכל מעשי וגמרתי כזה הכורה בור ומוצא מים זרים ושותה מים נובעים קורא זרים לפי שעד הנה לא הכירו בהם. ואחריב בכף

פעמי (כן קרתי) [אם צרתי] על עיר הבוטחת בנהרותיה הבאתי עליה גייסות רבים שהובישו יאוריה בשתייתם ושתיית בהמתם ומרפס רגליה' ואחריב לשון הווה כן דרכי תמיד. והר"דק ז"ל אני קרתי באתי עד המקור כלו' חפשתי אחר מקור מים כי לא היו מספיקים לי מרוב חיילותי המים הנמצאים על הארץ וז"ש ואחריב בכף פעמי יאורי מצור וקראם זרים לפי שלא היו ידועי' ונראים לבני אדם ועל הדרך הזה ת"י הפסוק אנא הויתי חפיר גובין כו' כבעמוד ויש מפרשים יאורי מצור כמו מצרים לפי שהוא נהר גדול אמר כן ע"ד ההפלגה ע"כ. והדלב"ג ז"ל אני קרתי ושתיתי מים זרים ר"ל לא היה פלא אם שתיתי מים המוכני' לשתות' אבל אני חפרתי והוצאתי מים זרים אשר לא עלה על לב איש יוכל לשתות מים משם וזה משל למקומות שכבש שהיו כולם חזקי' שלא עלה על לב איש יוכל לכבשם ובכף פעמי לבד בלי השתדלות אחר החרבתי ויבשתי כל היאורי' אשר בערי המצור והם הערים החזקים שלא יתכן לכבשם כי אם בבניית המצור עליהם ואפשר שיאמ' אומר שכבר אמר אני קרתי ושתיתי מים זרים בעבור חזקיה שסתם המעיינות כמו שזכר בספר ד"ה והביאור הראשון יותר נכון לפי מה שאחשוב ע"כ וכן מהרי"א ז"ל כפי' הראשון:

**כה כו כז כח**

**הלא** שמעת למרחוק כו' רש"י ז"ל הלא שמעת למרחוק למה תתפאר ותתגדל בזאת לא שלך היא כי שמעת למרחוק ע"י הנביאי' שגזרתי על האומות להביאה עליהם כענין שנאמ' הוי אשור שבט אפי למימי קדם משנברא העולם עלתה במחשבה שנאמ' כי ערוך מאתמול תפתה גם היא למלך הוכנה זה סנחרי' שנשרף באש גהינ' כענין שנ' נאם ה' אשר אור לו בציון עתה הביאותיה וזהו הכח שבידך ותהי ביאתה של גזרתי להשאות ערים בצורו' להיות לגלי' נצים לגלי אדמה שצומחין בהם ירקות שאתה מחריבן בגזרתי. ויושביהן קצרי יד (אם) [הם] שאני התשתי את כחן לפניך ואין הגבורה שלך אין אתה גבור אבל הם חלשי' להשאו' לשון שאייה גלמוד חציר גגות הממהר ליבש ושדפה לפני קמה כשבולים השדופות בטרם יתקשו לבא לידי קמה ע"כ. וכן הר"לבג ז"ל אלא שביאר שמאחר שהשמעתי כן ע"י הנביאים א"כ בהכרח שאות' עשיתי אני העושה ולא אתה ע"ד מ"ש ישעיה מי פעל ועשה קורא הדורו' מראש ר"ל שמי שיקרא הדורות מראש ויודע העתיד להיות הוא מחוייב שיהיה הוא הפועל כי לולי זה איך יתכן שידע הוא מה שיעשה זולתו האלהים אלא אם היה הזולת ההוא משרת אותו בזה ויהיה הפועל מסודר מהמודיע זה טרם היותו לא מהמשרת כי איננו ראשון בזה וכבר הארכנו המאמר הזה בראשון מספר מלחמות ה' ובספר ישעיה למימי קדם ויצרתיה ר"ל כי למימי קדם

חשבתיה ודמיתיה והוא מענין ויצורי כצל כולם והנה עתה הבאתיה בימי מלכי אשור ותהי זאת המחשבה שחשבתי להשאות ולהחריב עד שיהיו ערים בצורות לגלים חרבי' ע"כ. וכן מהרי"א ז"ל בקירוב. ו"הרדק הלא שמעת למרחוק א"ל הב"ה הלא שמעת מזמן רחוק הגזרה שגזרתי על האומות להחריבם אותה הגזרה עתה הבאתיה משמלכו מלכי אשור הבאתי הגזרה על ידם ועל ידך על האומות ועל ישראל אני הוא שגזרתי שיהיו ערים בצורות לגלים ויושביהן שיהיו קצרי יד ויהיו כעשב השדה וירק דשא וביותר חלוש מהם שהו' חציר גגות שלא היה כח ביושבי הערי' להלחם כנגדך והכל היה מאתי ואני שגזרתי ואמרתי על ידי נביאי טרם שהיתה הגזרה ואם כן איך תתפאר עלי על מה שעשיתי אני וכן אמר עליו הנביא היתפאר הגרזן על החוצב בו וי"ת כן הלא שמעת מלקדמין כבעמוד וא"א ז"ל פירש כן אותה עשיתי על ירושל' וכן אמ' ויוצרה מרחוק אמר כי מימים קדמוני' אני עשיתיה ועתה הביאותיה בתמיה אמ' הביאותיה עתה שתהיה להשאות גלים נצים ערים ושיהיו יושביהן קצרי יד וחתו ובושו ושיהיו כעשב השדה להשאות שרשו שאה ומשפטו בתשלומו להשאות כמו שכתו' בישעיה ונשתנו תנועות הל"מד וה"הא מפני חסרון הא"לף. גלים נצים ערים בצורות להשאות ערים בצורות לגלים נצים ופיי נצים חרבים מן עריך תצינא. ושדיפה לפני קמה כעשב שהכה השדפון טרם היותו קמה כלו' שלא הספיק להיותו קמה ולהיות נגמר בישולו והוכה בשדפון ובישעיה ושדמה במ"ם כמו ב"פא כי המ"ם והפ"א ממוצא אחד בו"מף עד כאן. **ולע"דן** לפרש לפי שסנחריב סח ריב על ישראל לעגה לך וכו' ועל ה' דבר תועה ביד מלאכיך חרפת אדני כו' עתה מוכיחו על כבודן של ישראל איך תבזה אותה ותלעג לה הלא שמעת למרחוק שאותה עשיתי לי לגוי בעת יציאת מצרים נתתי להם תורה ואפשר עוד למרחוק שהיו רחוקי' ממני עכ"ז קרבתי אותם אלי ואותה עשיתי לעבודתי והסיבה למימי קדם ר"ל שהם היו לפני מימי קדם בעת בריאת העולם ויצירתו בששת ימי בראשית כמו שנא' בראשית ברא אלהים בשביל יש' סבא שנקרא ראשית ז"ש למימי קדם ימי בריאת העולם ויצרתיה ועכ"ז שיש לי עמהם ברית ואהבה קדומה הנה עתה הבאתיה בעונותם לעשרת השבטים אל מדרגה שפלה ותהי להשות גלים ניצים כל ערי ישראל הבצורות אשר ניתנו מעשרת השבטים ז"ש ותהי ישראל הנזכרת שאותה עשיתי ותהי להשות גלים נצים ערים בצורות ויושביהן של הערים האלה אלו עסקו בתורתי ומצותי לא היית שולט בעריהן ויושביהן להיותם קצרי יד בעבודתי חתו תחת ידך ויבושו היו עשב שדה וירק דשא כו' לא בכחך אלא מהיותם קצרי יד במצות או בנתינת צדקה הנתנת ביד ז"ש קצרי יד ולא די לך מה שכבשת אלא שאתה בוחר להתגרות עם ישראל

יתר פליטת יהודה ואין כוונתך אלא להכעיס אותי על שארית הנמצאה ז"ש ושבתך וצאתך ובואך הנה לירושלם ידעתי התכלית הרע שלך ואת התרגזך אלי שלהיות אלה עמי וירושלם נחלתי על כן בחרת לבא הנה להרגיז אותי יותר ואמר בוא"ו ואת התרגזך להוסיף על ענין ראשון ממה שעשה לישראל ואת התרגזך אלי אשר הוספת עתה שבזה תתמלא סאתך. ועפ"י שיטת המתרגם שמדבר על מה שעשה ה' נקמה בפרעה אפשר שיאמר הלא שמעת לאותו פרעה שהיה רחוק ממני שאמר מי ה' אשר אשמע בקולו ז"ש למרחוק אותה עשיתי אני בעצמי נפרעתי ממנו ולא ע"י שליח כנז' בדברי חז"ל בפ' ביד מלאכיך שפרעה שחרף בעצמו נפרע ממנו ה"בה בעצמו וז"ש אות' עשיתי והנה ויצרתיה עתה הבאתיה ר"ל דמיתי להביאה עתה עליך כמו שעשיתי אז כן עתה כלומ' שתהיה להשות ל' שוה ובזה מדוקדק חסרון הא"לף ושינוי ניקוד הלמ"ד וההי"א המורים שאינו מלשון שאייה ושממה אלא מלשון השואה. וז"ש להשות כמו להשוות בשוה אל הגלי' נצים ואפי' שעריך ערים בצורות ויושביהם יהיו קצרי יד איש לא ירי' את ידו אבל יחתו ויבושו על גבורת' שמקוד' ואיך חתו עתה היו עשב שדה כו' כי נקל זאת בעיני ה' לעשו' כך כאשר עשיתי לפרעה דמאי דלא הוה הוה מאי דהוה לא כל שכן אבל בראותי שבתך במלכותך בגודל לבב ואת התרגזך אלי שהרגזתני ביותר במה שביד מלאכיך חרפת ה' ולא אתה בעצמך הנה ענשך יהיה באופן מתחלף בדרך בזוי יותר מהנז' שדמיתי לעשות לך וז"ש יען התרגזך אלי ושאננך שאתה שאנן מאד בלתי ירא וחרד כלל ממני זה עלה באזני ולכן אשים חחי באפיך ומתגי בשפתיך אשר בהם דברת חירופין לשמי והשיבותיך בדרך אשר באת בה שזו חרפה היא לך וכלימה שתשו' אחור כמו הסוס ופרד במתג ורסן ואז תדע גריעותך כי מכבדי אכבד כו'.

**ושבתך** וצאתך ובואך ידעתי וכו' רש"י ז"ל תרגם יונתן ומיתבך בעיצא ומיפקך לאגח' קרבא ומיתך לארעא דישראל גלי קדמי מאתי נהיתה ואת התרגזך אלי ואת אשר סופך להתגאות ולהתעורר אלי ברוגז ורעש אשטרי"מיר בלע"ז ע"כ וה"רדק ז"ל ושבתך בארצך וצאתך מארצך ובואך הגה הכל גלוי וידוע לפני ואת התרגזך אלי גם כן ידעתי שהקצפת אלי ודברת בי כדבר באלהי עץ ואבן וי"ת כנז' בדרש"י ז"ל. וכן הר"לבנ ז"ל וב"מש התרגזך אלי ר"ל היותך מראה עצמך אלי נורא מאד עד שחשבת שלא אוכל לך ושאני צריך ליירא ממך ולפי שבבר עלה באזני התרגזך אלי והיה סיבת זה היותך שלו ושאנן ולזה יחסת לעצמך אלו ההצלחות לא לי הנה אראה לך שאני האדון והמנהיג ואתה העבד ולזה אשים חחי באפיך ע"כ וכן מהרי"א ז"ל:

**יען** התדגזך כו' רש"י ושאננך כמו ושאונך חחי כמו שיר שמושכין את הבהמה שעסקיה רעים כמו ששנינו כל בעלי השיר יוצאין בשיר. ומתגי ת"י זמם והוא של ברזל ותוחבין אותו בנחירי הנאקה ונמשכת בו לפי שעסקיה רעים והו' ששנינו והנאקה בחטם ע"כ. וה"רדק ושאננך כמו ושאנך וכפל ה"נון להפלגת השאנן כן כתבו רבינו יונה וכן הוא דעתי ודעת יונתן שתרגם ואיתרגשותך סלקת לקדמי ויש לפרשו כמשמעו בעבור כי התרגזו היה בעבו' שהיה שלו ושאנן ושקט. חחי הוא הברזל כמו המחט וראשו כפוף נוקב אף הדג ולחייו ומעלין אותו מן המי' ובחוח תקוב לחיו ונתתי חחים בלחייך. ומתגי בשפתיך המתג הוא הברזל שמשימי' בפה הבהמ' להנהיג' וכן ת"י וזמם בשפיותך ותרג' ורסן מתעה וזמם דטעי ר"ל אני אראה לך שאת' ברשותי ואנהוג אותך למקום שארצה כמו שמנהיג האדם הבהמה ומושכה למקום שירצה וכמו שהדייג מושך הדג בחוח מן המים בתחבולה בדרך אשר באת בה כמו בדרך אשר תבא בה כי עתה ע"י מלאכים שלח הדברים והוא הלך להלחם עם מלך כוש אלא אחר המלחמה שב לירושלם ועל אותו הדרך אמר שעתיד לשוב ולבא לירושלם כי באותו הדרך שיבוא ישוב לארצו אחר שינגף מחנהו ע"כ וכן הר"לבג ז"ל וכן מהרי"א והוסיף לומר שכל זה העונש ימשך לו על שחרף את השי"ת ולא על שחרף את ישראל וז"ש יען התרגזך אלי כו' שחרפת אותי ומשל החוח והמתג היא המגפה אשר יגוף ה' את מחנהו וישוב לארצו בפחי נפש ע"כ. **ולע"דן** שהודיע הכתו' שהרשע נלכד הוא בחטאו ובו נכשל ואין ערוד ממית אלא איש בחטאו יומת. והנה סנחרי' חטא בשתי' האחת ברוגז ואף וחמה שנתכעס על השי"ת והשני דבריו אשר דבר מרוב שאננותו דב' על ה' תועה וגידופין לזה אמ' כי יען התרגזך אלי ושאננך עלה באזני שנכנסו דבריך באזני הנני נפרע ממך כנגד היוצא מהאף ושמתי חחי באפיך שכיון שחטאת באף החטא לו בית אחיזה לשילכוד אותך החוח ההוא וכנגד שאננך שעלה באוזני מגידופיך ומתגי בשפתיך כי שם בשפתים אשר נכשלו בחרף וגדף אלהים חי שם יתאחז המתג והשיבותיך בדרך אשר באת בה כו':

**כט**

**וזה** לך האות רש"י ז"ל לחזקיה אמ' הנביא וזה שאמרתי לך שסנחריב יפול כאן יהי לך לאות אף לימים הבאים שאתם יראים למות ברעב לפי שסנחריב החריב הארץ וגדע את האילנות אכול השנה ספיח בשנה הזאת יצמחו לכם צמחים ותתפרנסו מהם סחיש גדועי האילנות שיצמחו וכשתראה דברי קימים במפלת האוכלוסים יהי לך לאות שאף הבטחה זו תתקיי' ע"כ. והר"דק וזה לך האות אמ' לחזקיה זה שאמרתי לך בנבוא' הראשונ' ושמע שמועה ושב לארצו וכן עשה שהרי ראית ששלח מלאכיו ושב לארצו

להלח' עם מלך כוש ובז' האות שנתאמת אצלך דברי תדע כי גם נבואה זו תהיה אמת בזה לך לעגה לך כו' לא יבוא מלך אשור אל העיר הזאת שיכבוש אותה ועוד אני אומר שתאכלו השנה ספיח כי אות' השנ' לא זרעו מפני חיל מלך אשור ואכלו [הספיחים] א"כ מה אמ' להם הנביא כי יודעי' היו שיאכלו הספיחי' כל השנ' ההיא אחר שלא זרעו לא היה להם קציר אחר אלא אמר להם הנביא שיתברך להם התבואה שבשדות ויספיקו להם אותן הספיחים כל השנ' ההיא ובשנה השני' גם כן לא תצטרכו לזרוע כי תאכלו הסחיש והוא היוצא מהנופל מהספיח ובשנה השלישית תזרעו ממותר הסחיש על אכלכם ותקצרו בשלו' כי לא יהי' לכם פחד מהאויב ותטעו כרמי' ותאכלו פרים בהשקט ובטחה. ובסדר עולם באחד עשר ביובל עלה סנחריב בשנה הד' בשבוע וכן הוא אומר אכול השנה ספיח שעלה בפרס הפסח ולא יכלו לזרוע ואכלו הספיחים ובשנ' הב' סחיש שגדעו לגיונות את האילנו' ובשנה השלישית זרעו מלמד שלא נשתייר בשבוע אלא שנה אחת ע"כ. והר"לבג וזה לך אמר זה לפי דעתי לא שהיה בלי פחד עדיין ואף עפ"י שימותו חיל מלך אשור כי אולי ישוב עליהם עם חיל אחר ולזה א' הנביא לחזקיהו וזה הדבר אשר (תשאר) [תראה] מסנחריב שישוב בדרך אשר בא בה (ישוב ובא) [ולא] יבא ירושלם יהי' לך לאו' על יעוד אחר מיעד אותך השם ית' והוא השנה הזאת תאכלו הספיחים אשר בשדות בחוץ ולא יהיה בחוץ אויב שימנע אתכם מזה ויתברכו הספיחים באופן שיספיקו כל השנה ובשנה השנית תאכלו סחיש והם הספיחים הצומחים מהיוצא מהנופל מן הספיחי' הראשוני' וידמה שאותה השנה היתה שנת השמיט' שאם לא כן למה זה לא יזרעו ולא יקצרו עד כאן. וכן מהרי"א ז"ל:

**ל לא**

**ויספה** פליטת כו' כי מירושלם כו' רש"י ז"ל קנאת ה' צבאות תעשה זאת שיקנא לכבודו ולשמו ולא שיש זכות בידכם כי הרבה הרשיע אחז אביך ע"כ. והר"דק ז"ל שרש למטה ת"י כאילן דמשלח שורשוהי לרע ומרים נופיה לעילא. תצא שארית יפקון שאר צדיקיא ושיזבת מקיימי אוריתא מטורא דציון קנאת ה' צבאות קרי ולא כתיב שקנא השי"ת לשמו לפי שחירף וגידף מלך אשור ביד מלאכיו ויונתן תרגם במימרא דה' תתעביד דא ע"כ. וכן הר"לבג ז"ל ומ"ש פליטת בת יהודה הנשארה ממלך אשור ומלכי ישראל ורצין מלך ארם לעשות שורש למטה ותשתרש באופן שתעשה פרי למעלה ע"כ. וכן מהרי"א ז"ל בקירוב. **ולע**"**דן** לדקדק כפל פליטת הנשארה כי די בפליטת בית יהודה לפי שנשארה עם בית יהודה שארית משאר השבטים ולז"א כי פליטת בית יהודה וגם הנשארה משאר השבטים הנטפלים אליהם יהיה להם תוספת מעלה גדולה שלא יהיה להם העמדה לבד

במצב שהם בו אבל יוסיפו כבוד והצלחה וזהו ויספה פליטת בית יהודה הנשארה כו' כי מירושלם תצא שארית לכל המדינות אשר כבשם כבר מלך אשור ופליטה תצא להם מהר ציון קנאת ה' צבאות שישראל הם צבאותיו תעשה זאת לקנא על משיסת צבאותיו וישראל לבוזזים:

**לב לג**

**לכן** כה אמר ה' כו' רשי"י ז"ל לא יקדמנה לא יערוך לפניה מגן. סוללה צבור אדמה להגביה תל לעמו' עליו להלחם על העיר ועל שם שהוא כובשו וחובטו בעצים ומקבות כדי שיהיה נדוש וכבוש בחוזק קורהו סוללה לשון סולו סולו המסילה ע"כ. והרד"ק ז"ל לא יבוא אל העיר הזאת שיכבשנה כי העיר בא עם מחנהו מחוץ לירושלם ושם נגף או פי' לא יבוא לא יכנס תוך העיר וכת"י לא יעול לקרתא הדא. לא יקדמנה מגן [חסר] ב"ית השמוש במגן כי בעלי המגינים באי' ראשונים אל העיר כשנלחמים עליהם וכת"י לא יקדימנה בטריסין ולא ישפוך עליה סוללה תל אדמה כדרש"י ז"ל כתרגומו ולא יצבר עליה מלייתא ומלייתא הוא תל עפר מדברי חז"ל מולייא בנצא והוא שצוברים עפר לעשות תל ולהגביה כנגד חומת העיר ללכוד העיר וכן אמר ויצבור עפר וילכדה עד כאן. והר"לבג ז"ל לא יקדימנה מגן לפי שההורסים החומות מקדמין לפניהם מגן והם באים תחתיו והורסים החומה בכשיל וכלפות אמ' שלא יקדמנה מגן ולא ישפוך עליה סוללה להפיל החומה והוא כלי שמשליכין בו אבנים גדולות מאד להפיל החומה בחוזק או ירצה באומרו ולא יקדמנה מגן לא יקדמנה איש מגן ויהיה חסר הנושא כאו' ומאכלו בריאה שהרצון בו ומאכלו שה בריאה וגנותי הוא מענין מגן למעני ולמען דוד עבדי ר"ל למען כבוד שמי ובעבור בריתי עם דוד עבדי שאם ישמרו בניו את מצותי לא תסור המלכות מהם ע"כ. וכן מהרי"א כדהר"לבג ז"ל בדרך הראשון. **ולע"דן** לדקדק כפל לא יבוא אל העיר הזאת כו' ואל העיר הזאת לא יבוא נאם ה'.

**ונראה** שעתה הלך לו מלך אשור להלחם עם תרהקה מלך כוש לז"א כי בשובו ממלחמת כוש וישים פניו לירושלם יעד שלא יבא על העיר הזאת כו' אלא בדרך יבוא בה ישוב וזה דבר על העתיד לבא וזה הורה בלשון הכתוב אשר יבא כו' בלשון יחיד ולפי שאחרי שובו יחידי אפשר שיקבץ עם חדש ויתן לבו לשוב על ירושלם לז"א ואל העיר הזאת לא יבא כו' כי יהרגוהו בניו:

**לד**

**וגנותי** על העיר הזאת כו' מה שיש מהקושי בכתוב הזה עם דרשת חז"ל יתבאר לפנינו בס"ד בפסו' והוספתי על ימיך חמש עשרה שנה וגנותי על העיר הזאת כו':

**לה**

**ויהי** בלילה כו' כבר קדם בפ' ביד מלאכיך סיבת היות זה ע"י מלאך ולא ע"י הק"בה בעצמו מדה כנגד מדה כמו שהוא חרף וגדף להק"בה ע"י מלאכיו כן באותה מדה שלח לו מלאך והכהו מחנהו. ובמסכת סנהדרין ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור במה הכם ר' אליעזר אומר ביד הכם שנאמ' וירא ישראל את היד הגדולה היא היא שעתידה ליפרע מסנחריב הרשע ר' יהושע אמ' באצבע הכם שנ' אצבע אלהים היא היא אצבע שעתידה ליפרע מסנחריב הרשע. ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי או' א"ל הקב"ה לגבריאל כלום מגלך נטושה אמר לפניו רב"ש כבר היא נטושה ועומדת מו' ימי בראשי' שנ' מפני חרבו' נדדו מפני חרב נטושה ארשב"י אותו זמן בישול פירות היה א"ל הקב"ה לגבריאל כשאתה יוצא לבשל פירות הזקק להם שנ' מידי עברו יקח אתכם כו' אמר רב פתיא היינו דאמרי אינשי אגב ארחך לבעל דבבך אשתמע. וי"א בחוטמו נשף להם ומתו שנאמ' וגם נשף בהם ויבשו ר' ירמיה בר אבא אמר כפים ספק להם שנא' וגם אנכי אכה כפי אל כפי ר' יצחק אמר אזנים גלה להם ושמעו שירה מפי החיות ומתו שנ' מקול המון נדדו עמי' מרוממותיך נפצו גוים עכ"ל. **ולע"דן** לדקדק כי לב' התנאים הראשוני' קשיא להו לתוס' הנז"ל בפ' ביד מלאכיך חרפת תנא משום ר' יהושע בן קרחא פרעה שחרף בעצמו כו' שלדברי שניה' נפרע הק"בה ג"כ מסנחריב מעין פרעה דלא פליגי אלא אם ביד אם באצבע. ואילו תאמר שלמ"ד אצבע אלהים היא מלא' אכתי קשיא דבין בפרעה ובין בסנחריב נפרע ע"י מלאך אלא שאפשר לו' שבתחלת מכותיו אמרו החרטומים אל פרעה אין זו מאת הבורא עצמו אלא ע"י מלאך שהו' נמשל אל אצבע אלהים היא שהוא יכולת מוגבל באצבע אלהים היא שעתידה להפרע מסנחרי' אבל לך לא היה ראוי לו להפרע ממך אלא הוא בעצמו וכבודו כיון שלא חרפתו ע"י שליח אלא אתה בעצמך אמרת מי ה' אמנם אח"כ כשבאו שאר המכות וקריעת י"ס וינער ה' את מצרים ודאי ידעו כולם שהב"ה נפרע מהם בעצמו ויד ה' הגדולה וכוללת כל היכולות עשתה זאת לא ע"י מלאך וכמו שכתוב וינער ה' את מצרים וכו' ובזה ניחא לר' יהושע אבל לר"א קשי' ודוחק לו' דפליג אתנא משו' ר' יהושע ן' קרחא. ואפשר לו' כי המלאך שבא בשליחות השי"י הב"ה משפיע בו כח ויכולת להוציא לאור הרצון האלהי ולזה לו הונח שנא' שאצבע אלהים היא מהשי"י כפשוטו אין בזה מהקושי ממה שיאמר היא שעתיד' ליפרע מסנחריב כי תהיה המכה של סנחריב מתייחסת אל איכות המכ' ההיא וכן את היד הגדולה מהכרח יתור ה"א היד וה"א הגדולה שמהם דרשו היד הגדולה העתיד' ליפרע מסנחריב פרעון באיכות העונש שנעשה לפרעה אבל לא יתחייב שיהיה ההשואה ג"כ בהעשות הדבר ע"י

הק"בה בעצמו כמו שנעש' שם. ומ"ש כלום מגלך נטוש' הענין הוא כי הנטישה ולטושת החרב הרוחני אשר גברי"אל מניפו ליפרע מסנחריב וכיוצא תהיה הלטישה ההיא ע"י עון סנחריב וכיוצא מהנהרג בחרב ההו' חרב נוקמת נקם ברית ולזה א"ל השי"ת כלום מגלך נטושה באיזה עון כדי שתתן קץ לכל מחנה אשור כמגל הזה שקוצר כל השדה והשיב גברי"אל כבר היא נטוש' ועומדת מששת ימי בראשי' מקדם ומאז הוכן הפורענו' לסנחריב כמו שאז"ל בפסוק כי ערוך מאתמול תפתה גם הוא למלך הוכנה לסנחריב הוכן הגיהנם כמו שזכרתי בפ"ק למימי קדם ויצרתיה בדרש"י ז"ל ובזה יובן שמששת ימי בראשי' נטושה ולטושה החרב נוקמת ליפרע ממחנה סנחריב. או יהיה אומרו נטושה ועומדת מששת ימי בראשית שהששת ימים ההם אשר בהם נברא העולם המעידי' ומורי' על מציאו' ה' ויכולתו והשגחתו הם הם הנוטשין החרב ולוטשין אותה ליפרע מסנחרי' הכופר ביכולתו של השי"ת שלעג עליו והנמצא הקטן שבנמצאיו שבששת ימי בראשי' יכול ליפרע ממנו כמו שנפרע מטיטום הרשע ע"י יתוש. וז"ש כבר היא נטושה ועומדת מששת ימי בראשית. והב"ה לחדודי לגברי"אל שאל לו כן לא שנעלם ממנו ח"ו דבר ע"ד מ"ש בגמרא ורבה לחדודי לאביי הוא דעבד. אמנם רשב"י סובר שעונש סנחריב לפי שאמר עשו אתי ברבה כו' עד בואי כו' ארץ דגן ותירוש לחם וכרמים כו' אשר כל דבריו אלה בגאה וגאון ודרך רע ואפי' מה שאמ' ארץ כארצכם לא מחסידות הוא שלא אמר אל ארץ טובה מארצכם אלא מפני שלא יאמרו משקר הוא לז"א ארץ כארצכם כנ"זל בדחז"ל למ"ד פקח היה אמר אי אמינא להו עדיפא מארעיהו אמרו לי קא משקרת. ובזה כיון שנתגאה בפירות בא עונשו על ידי גברי"אל בלכתו לבשל הפירות ולקיים אגב ארחך לבעל דבבך אשתמע. אחר שכתבתי זה מצאתי שהפסוק הזה של מידי עברו יקח אתכם שפירשו הר"דק ז"ל על מחנה אשור וסנחריב ובזה יובן שלפי שהנביא הגיד גודל לבבו של מלך אשור שלא רצה ליטפל בקיחת ישראל ולבא אליהם בעצם וראשונה בכוונה מכוונת לקחת אותם לזה היה עונשו מידה כנגד מידה שגם כן המלאך גברי"אל מידי עברו לבשל הפירות יזקק להמיתם ולא יבא בעצם וראשונ' על זה הענין כמו שסנחריב הרשע היה בדעתו לקחת את יש' מידי עברו ובזה מובן מה שאמר רשב"י ע"ה אמר ה"בה לגברי"אל כשאתה יוצא לבשל הפירות הזקק להם שנאמר מידי עברו יקח אתכם וכו' שהכוונה שכמו שהוא חשב מידי עברו יקח אתכם כן גם אתה גברי"אל מידי עברך לבשל הפירות הפרע ממנו גם מה שכתבתי מצורף לזה נכון אבל זה עיקר והעניינים זה לזה בישול הפירות מחום על ידי גברי"אל התלוי בגבורה ויתייחס החום הזה להמיתם כולם פגרים מתים בחום ההוא לנשוף בהם ויבשו. ולמ"ד בחוטמו לפי שנתכעס על

השי״ת ב"מש יען התרגזך אלי והרוגז וכעס באף הוא ולזה כתיב ונתתי חחי באפיך ולזה בחוטמו נשף להם ומתו בעון שנתכעס על השי"ת. ולרבי ירמיה אמר שהסיבה לפי שלעג על ישראל כמ״ש בזה לך לעגה לך והלועג על חבירו סופק כפיו זו בזו להתלוצץ עליו ולזה בא המלאך וכפים ספק להם רבי יצחק אמר אזנים גילה להם לפי שהוא חירף וגידף דכתיב ושאננך עלה באזני לזה גלה להם אזנים ושמעו שבחו של מקום ומתו וז״ש מקול המון נדדו עמים מרוממותיך נפצו גוי' כי רצה הב״ה ישמעו רוממות מפי חיות וימותו על מה שחרפו. והחכם ישמע ויוסף לקח כי המאמר הזה קשה ההבנה. עוד שם בגמרא פרק חלק כמה נשתיירו מהם אמר רב עשרה שנא' ושאר עץ יערו מספר יהיו ונער יכתבם כמה נער כותב עשרה ושמואל אמר תשעה שנ' שנים שלשה גרגרים בראש אמיר ארבעה חמשה בסעיפיה פוריה. רבי יהושע בן לוי אמר ארבעה עשר שנים ושלשה ארבעה וחמשה. ר' יוחנן אמר חמשה סנחריב ושני בניו נבוכד נצר ונבוזר אדן. נבוזר אדן גמרא. נבוכד נצר דכתיב וריויה דרביעאה דמי לבר אלהין ואי לאו דחזא ליה מנא הוה ידע סנחריב ושני בניו שנא' ויהי הוא משתחוה בית נסרוך אלוהיו ואדרמלך ושראסר בניו הכוהו בחרב כו' ר' אליעזר אומר ששה שכן דרכו של נער להיות שורט שריטה הציץ רבשקה על החומה ושמע שהיו קודאין את (האליל) [ההלל] ואמר לסנחריב חזור לאחוריך כי נסים נעשים להם בזה הלילה והיה מבזה את הדבר שנא' ינופף ידו על הר בת ציון ע"כל והנה מ"ד עשרה פירש נער יכתב' עשר' על י"וד שהנער נותן טיפת דיו אבל מנא ליה דלא הוו ששה דאדרבה דרכו של נער לכתו' ולשרוט שריטה הנה דייק ליה ל' מספר שהעשרה הם ראש המספרים כולם מהעשרות למאות לאלפי' ולרבבות וז״ש מספר יהיו ולזה אמר עשרה. ול"מד תשעה מדקאמר ארבעה חמשה ומ״ש הכתוב ארבעה חמשה ולא כתיב תשעה לפי שהחמש' היו לחוד חשובים מאד סנחרי' ושני בניו ונבוכד נצר ונבזר אדן והארבע' זולתם מהעם לכך לא ערבם לכתוב תשעה ולזה אמר תחילה שנים שלשה לברר החמשה השלשה לבדם שהם סנחריב ושני בניו ושנים נבוכד נצר ונבוזר אדן והם הם הנכללים בחמשה והארבעה לבדם משאר העם וכולם הם תשעה. ומ״ד ארבעה עשר יליף שנים ושלשה הרי חמשה וארבעה וחמשה הכל י״ד אלא שחלקם הפסוק השנים שלשה גרגרים שנים נבוכד נצר ונבוזראדן והשלש גרגרים בראש אמיר הם סנחריב ושני בניו והתשעה האחרים שחלקם בשני כתות ארבעה חמשה אולי היו הארבעה מכשדים ארצו של נבוכד נצר והחמשה מאשור ארצו של סנחריב וכולם י״ד ו"מד חמשה מ״ש הכתו' ארבעה חמשה הוא לפי שהד' ילפינן להו מקראי והחמש גמרא. לכך אמר ארבעה ובהצטרף נבוזר אדן עמהם הם חמשה. או היו ארבעה

לבד שהיו מלכים ובני מלכים ונבוזר אדן העבד לא נכלל עמהם לכך כתב ארבעה לחוד וחמשה לחוד ובתחילת הפסוק ערך ערך שנים ושלשה השנים כאשר היו שם שלא היה להם מלכות וממשלה נבוכד נצר ונבוזראדן ומ״ד ששה יליף ליה מנער יכתבם ולא רצה לפרש עשרה שגם הנער יעשה י"וד לפי שהו"או יותר נקל ליכת' שהנע' קטן אינו יודע לצמצם י"וד שלא תתפשט ידו וזה דקדק בלשונו שאמר שכן דרכו של נער להיות שורט שריטה לשון שכן דרכו מורה על הנז' שהוא נקל לעשות ו"או. אמנם מ״ש שנים שלשה יהי פירושו כפי מה שעיין בני אברהם י"צו שפיי שנים שלשה שני פעמים שלשה שהם ששה. אבל עדיין קשה או' ארבעה חמשה ואפשר לומ' שחלק הד' לחוד לפי שהם מקראי וחמשה לחוד שנודע מהקבלה שהוא נבוזר אדן כדקאמר נבוזר אדן גמרא אמנם הששי [לא] נתפרש שמו מי הוא לא הזכירו בפרטים כי אם בנער יכתבם שהוא וי״ו ובשני' שלשה גרגרים בראש אמיר עוד אפשר שחלק הכתוב מהששה ארבעה לפי שהיו מלכים השלשה באשר הוא שם ונבוכד נצר לעתיד ואחר כך אמ' חמשה לכלול נבוזראדן לחשיבותו והיותו שר צבא גדול לנבוכד נצר אמנם הששי היה הדיוט ולכך לא מנאו בפרטים כי אם בכלל נער יכתבם לבד שהיו ששה. ורש״י ז״ל ויהי בלילה ההוא כששב סנחריב מעל כוש ובא עד נוב שהיא סמוכה לירושלם. מאה ושמנים וחמשה אלף כולם ראשי גייסות עד כאן וכן הר"דק ז״ל והוסיף מדחז"ל אופן מיתתם שריפת נשמה וגוף קיים שנאמר ותחת כבודו יקד יקוד כלומר תחת הלבוש שהוא כבודו של אדם כשריפת בני אהרן שנ' וישאום בכותנותם שהיה זה בליל פסח יום ג' לחליו של חזקיהו עד כאן וכן מהרי״א ז״ל. והרלב״ג ז״ל בלילה ההוא רוצה לומר בליל היום ההוא שאמ' בו ישעיה אלו הדברים והנה אם כן אמרם ישעיה אחר ששב סנחריב על ירושלם במצור כמו שפירשנו. והנה כולם פגרים רוצה לומ' רובם וכזה רבים בדברי הנביאים והנשארים מועטים כמו שאמ' ישעיה. פגרים מתים כי הגוף החי יקרא גם כן פגר ובניו המיתוהו אחר זה כמו שייעד לו הנביא ע"ה. **ולע"דן** במה שזכרתי לחז״ל שהיא ליל פסח הוא המיוחד לנסים כנז' במאמר שאמר לו רבשקה וזהו אומ' בלילה ההוא המיוחד ליל שמורים נשמרו ישראל ונפל סנחריב. ולרשב"י שעל ידי גברי"אל נעשה זה מובן שהוא המלאך הנקרא לילה והלילה אמ' הורה גבר וזהו בלילה ההוא לרמוז לנו מי הוא המלאך ומאומ' ויך במחנה אשור ולא אמר ויך מחנה אשור משמע כדרש״י ז"ל שהביא שהיו ראשי גייסו' קפ"ה (ושמונים) אלף והיו אלה ראשי גייסות לבד דלת העם ובמה שאמרו חז״ל שניצולו האסורים בזיקים שהביא מכוש והתירם חזקיה ואמר לאסורים צאו ונתגיירו כמו שהביא הילקוט בסי' ר"לו בשם סדר עולם בפסוק יגיע מצרים וסחר כוש יגיע מצרים זה פרעה

מלך מצרים וסחר כוש זה תרהקה מלך כוש וסבאים אנשי מדה אלו חיילות שלהם עליך יעברו זה ירושלם ולך יהיו מושלמים לך אחריך ילכו זה חזקיהו בזיקים יעבורו זה גברה ומנקיה אליך ישתחוו ואליך יתפללו שהם מתנים שבחו של הק"בה ואומרים אך בך אל ואין עוד אפס אלהים בו ביום נסע סנחריב עשר מסעות בא על עית (ה') [וגו'] ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור כולם מלכים קושרי כתרי' בראשיהם לפני מפלתו של סנחריב חלה חזקיהו שלשה ימים. רבי יוסי אומר יום שלישי של חזקיהו הוא יום מפלתו של סנחריב [ועמדה לו השמש כדרך שעמדה לו לאחז וכו' לאחד מפלתו של סנחריב] עמד חזקיהו ומפטר את האוכלוסים שבאו עמו בקולרין וקבלו עליהם עול מלכו' שמים שנאמר ביום ההוא [יהיו] חמש ערים בארץ מצרי' מדברות שפת כנען הלכו ובנו במה והקריבו קרבן לשם שמים לקיים מה שנאמר ביום ההוא (יהוו) [יהיה] מזבח כו' ע"כ ובזה אבין או' ויך במחנה אשור רוצה לומ' במחנה אשור ולא באסורים שבו שאינם ממחנהו כי נצולו כאמור. ולפי שנשרפו כולם הנשמה וגוף קיים והמלבושים כנז"ל ולז"א והנה כולם רוצה לומר כמות שהם בלי שום נזק לא בגופן ולא במלבושיהן והנה כולם פגרים מתים. מה שמתו מהם כי מתי מספר נשארו ונער יכתבם ובזה אין לנו צורך למה שכתב הר"לבג ז"ל והנה כולם לאו דוקא אלא רובם כנז"ל. ומה שאמר וישכימו בבקר על אותם הניצולים נער יכתבם ומצאום והנה כולם פגרי' מתים או וישכימו על ישר' שהשכימו ומצאו פגרים מתים. ומה שאמ' ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור שהיציאה מיותרת כי די שיאמ' ויהי בלילה ההוא ויך מלאך ה' במחנה אשור אפשר כיון לדר"שבי ע"ה כי ויצא מלאך ה' לבשל הפירות ואגב אורחי' ויך במחנ' אשור כמ"ש אגב אורחך לבעיל דבבך אשתמע:

**לו**

**ויסע** וילך וישב סנחדיב מלך אשור [וישב] בנינוה רש"י ז"ל היא ראש לארץ אשור עד כאן והר"דק וישב בנינוה שלא יצא במלחמה עוד עד כאן. ומהרי"א ז"ל ראה נפלאות השי"ת הנה סנחריב חירף את השי"ת ולכן הוא ית' שלח לו מלאך ולא נפל בידי אדם והנה המלאך הכה המחנ' אשר בוטח בו ולא הומת סנחרי' כדי שישוב לארצו בחרפ' וגידופין כמו שחירף כלפי מעלה וסוף שימות בדאבון נפש אשר בניו המיתוהו לסיבת שהיה רוצה להקריבן עולה לאלהיו לפי שאמר במה נוצחין ישראל אמרו לו בזכות אברהם שעקד את בנו אמר אף אני אקריב שני בני שמעו בניו והרגוהו כמו שבא בסדר עולם עד כאן.

**ולע"דן** ויסע וילך שהוא מיותר אפשר שכוונת הכתוב לומר שלא היה ראוי שיצא מתוך ההפכה אלא לרעה גדולה מזו נשמר שילך בדאבון נפש וביזוי וסוף ימות על ידי בניו

ז"ש ויסע וילך וישב סנחריב וכו' והוא תימה התכלית בהצלה זו כדי שישב בנינוה בלתי יוצא ובא ויהי הוא משתחוה כו' בניו הכוהו וכו' אם כן לזה ניצל או אמר ויסע וילך הלוך ונסוע במרירו' כבורח מהאויב שהיה בוש לשוב בחרפה אל עיר אשור היא מוצול לכך ישב לו בנינוה הסמוכ' אל אשור:

**לז**

**ויהי** הוא משתחוה וכו' מסכת סנהדרין פ"ח נסרוך אלהיו אשכח דפא דתיבותא דנח אמר איהו אלהא רבא דשזביה לנח מטופנא אמר אי אזל ההוא גברא ומצלח מקריב לתרין בנוהי שמעו בניה אמרו ליה כולי האי סליק בך ולא הדרת בתשובה מיד קטליה שנאמר ויהי הוא משתחוה בית נסרוך אלהיו ואדרמלך ושראצר בניו הכוהו עד כאן שדקדקו לשון הפסוק שהי"לל ושני בניו הכוהו והוא משתחוה בית נסרוך אלהיו אבל הקדים ויהי הוא משתחוה בית נסרוך אלהיו כמו סיבה לבניו שעל כן הכוהו לפי שעדיין לא שב בתשובה ועל שהיה בדעתו להקריבן לע"א לכך הרגוהו ורש"י ז"ל הביא כן נסרוך נסר מתיבת נח. הכוהו בחרב שמעו אותו שאמר לשחטן אם יצילוהו שלא יהרגוהו שרי המלכות שמתו בניהם על ידו עד כאן וה"רדק ז"ל בניו קרי ולא כתיב הכוהו בחרב וכו' כנז"ל בפסוק הקודם בדמהרי"א ז"ל:

**כ**

**א**

**בימים** ההם חלה חזקיהו וכו' ברכות פ"א זהו שאמר הכתוב מי כהחכם ומי יודע פשר דבר אמר רב המנונא מי כהקב"ה שעשה פשרה בין שני צדיקים בין חזקיהו ובין ישעיה חזקיה אמר ליתי ישעיה גבאי כי היכי דאזל אליהו לגבי אחאב ישעיהו אמר ליתי חזקיהו גבאי כי היכי דאזל יהורם לגבי אלישע מה עשה הק"בה הביא ייסורין על חזקיהו ואמר לישעיהו לך ובקר את החולה שנאמר בימים ההם חלה חזקיהו וכתיב ויצא אליו ישעיהו א"ל צו לביתך כי מת אתה ולא תחיה מת אתה בעולם הזה ולא תחיה לעולם הבא א"ל אמאי כולי האי א"ל משום דלא עסקת בפריה וריביה א"ל חזינא ברוח הקדש דנפקי מינאי בני דלא מעלו אמר ליה את בהדי כבשי דרחמנא למה לך מ"מ אבעי לך למעסק בפריה וריביה ומאי דניחא קמי דקודשא בריך הוא ליעביד א"ל השתא הב לי ברתך אפשר דגרמא זכותא דידך ודידי והויין לי בני מעלו א"ל כבר נגזרה גזרה עליך א"ל בן אמוץ כלה נבואתך כך מקובלני מבית אבי אבא אפי' חרב מונח' על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמי' א"ר חנן אפי' בא בעל החלום ואי לו למחר הוא מת אל ימנע עצמו מן הרחמים שנ' כי ברוב חלומו' והבלי' ע"כל. והרב בעין יעקב פירש שלא היה זה דרך גאוה לא בישעיה ולא בחזקיהו חלילה אבל שניהם לש"ש נתכוונו זה

לחלוק כבוד לנבואתו שלא לזלזל בעצמו כי ה' דבר בו ומלתו על לשונו וחזקיהו לחלוק כבוד למלכות ולקיים שום תשים עליך מלך שתהא אימתו עליך ולא יזלזלו בה ע"כ ובזה אבין או' שעשה פשרה בין שני צדיקים רוצה לומר ששניהם לצדקות היו מכוונים. ולזה מצאנו ששלח חזקיהו אל אליקים ושבנא ויואח וזקני הכהנים כנז"ל וישלח אל אליקים וכו' אל ישעיהו כי הוא לא רצה ללכת אליו וישעיהו לא בא גם כן כי היה מקפיד לבא לפניו. ומה שאמר כי מת אתה בעולם הזה כי מי שאין לו בנים חשוב כמת בחיים חייתו כמו שנאמר הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי וז"ש כ"כ למה להיות חשוב כמת בחיים ובעולם הזה ולא תחיה לעה"ב לז"א משום דלא עסקת בפריה ורביה כלומר וזה גורם מיתה בעודו בעולם הזה וגם כן לא יחיה בע"הב מצד ביטול המצוה ופשוטו של המאמר כי מת בעולם הזה שהיה מת מאותו החולי ולא יחיה בעולם הבא מבטול המצוה כנזכר. ורש"י ז"ל בימים ההם שלשה ימים לפני מפלתו של סנחריב חלה חזקיהו ויום שלישי כשעלה בית ה' יום מפלת של סנחריב ויום טוב של פסח היה כי מת אתה בעולם הזה ולא תחיה לעולם הבא משום דלא נסבת אשה כדאיתא בברכות. והר"דק ז"ל כי מת אתה ולא תחיה לא תרפא מחולי זה כי מתוך זה החולי תמות וכת"י ולא תיחי ממרעך. וחז"ל אמרו מת אתה בעולם הזה ולא תחיה לעולם הבא [מאי טעמא דלא עסקת בפריה ורביה ואמת הוא] כי בניו נולדו לו אחר זה החולי שהרי כתיב בן שנים עשרה שנה מנשה במלכו. והר"לבג ז"ל אחשוב כי אחר ספור [הקודם] היה זה ולא תפלא ממה שאמר ומכף מלך אשור אצילך כי אפשר שאסרחדון היה מגזים שיבוא ירושלם עד כאן ומהרי"א ז"ל פירש כדחז"ל בימים ההם שמחלת חזקיהו ועליית סנחריב לירושלם היו יחדיו כמו שאמרו שעלייתו של חזקיהו בית ה' ביום השלישי לחליו ובו ביום נפל סנחריב והיו אם כן צרת חולי חזקיהו וצרת המלחמה יחדיו ולכך היו הצרות מכופלות. והנכון שכאשר בא רבשקה על ירושלם היה חזקיהו בתחילת חוליו והתחזק ובא בית ה' להתפלל עליו ולכן לא הלך אל ישעיהו מפני חוליו ושלח אל אליקים ושבנא וזקני הכהנים לפניו כמו שנזכר שם. ואמנם חליו לא היה טבעי אלא היה בהשגחת ה' לפי שלא עסק בפריה ורביה וכדי שלא יפסק זרעו של בית דוד ולא ישאר ממנו כלום הוכח במכאוב על משכבו כדי שישוב בתשובה וישא אשה והם דחז"ל במסכת ברכות כנז"ל ובזה מובן אומ' צו לביתך כאילו אמ' לו אין לך צווי זולת לביתך ולא צווי לישר' על המלכו' כי מת אתה ואין לך יורש עצר וצריך להקי' בהכרח ממשפחה אחר' ולא לאשתך ובניך שאין לך אשה ולא בני' רק לביתך אנשיך ועבדיך לבד כי מת אתה ולא תחיה ר"ל שתמו' מיתה מוחלטת אחרי שאין לך יורש והנה ראה השי"ת להודיעו שימות מה שלא

הודיע כן לזולתו כדי שישוב בתשובה וחזקיהו הבין בכוונת האל יתברך ולזה לא צוה לביתו אבל שב בתשובה והוא התכלית האלהי עד כאן: **ולע"דן** לדקדק או' הנביא שידוע הוא מענייניו אבל במה שאחז"ל מובן שבימים ההם בהיות הפרש זה בין חזקיהו ובין ישעיהו זה אומר חזקיהו יבא אצלי וזה אומר ישעיהו יבא אצלי עשה הקדוש ברוך הוא פשרה זו שחלה חזקיהו למות שהיה החולי מסוכן למות או פירוש למות כי מעולם לא נתרפא לגמרי חולה מחולייו כאשר הרחבתי בפסוק ואלישע חלה את חוליו אשר ימות בו והיתה זאת מאת השי"ת כדי שיבא אליו לבקרו שחולה הוא חזקיהו ז"ש ויבוא אליו ישעיהו שלהיותו הנביא היה מקפיד שלא לבוא אל חזקיהו לחלוק כבוד אל נבואתו לא דרך גאה וגאון ודרך רע ז"ש הנבי' ומכאן שהיה הדין עם חזקיהו כיון שחלה הוא כדי שיבקרהו ישעיהו ויבא אצלו ולא חלה ישעיהו וילך לבקרו חזקיהו ובזה אבין אומ' הנה לשלום מר לי מר ר"ל הנה הבא כדי לתווך השלום מר לי מר המר שדי לי מאד בענין החולי וב"מש לי כי מת אתה והמות מרה כלענה והוסיף עוד מר שאמר לי ולא תחיה בע"הב ואמר לו צו לביתך כי מת אתה לא אמר כי תמות אלא כי כבר אתה כמת בחיים חייתך מת אתה שמי שאין לו בנים מת הוא וגם כן לא תחיה מהחולי ובזה מובן כפל מת אתה ולא תחיה:

**ב**

**ויסב** את פניו אל הקיר כו' חז"ל במסכת ברכות פרק ראשון למדו שלא יהיה דבר חוצץ בינו לבין הקיר שנאמר ויסב חזקיהו פניו אל הקיר ורבי יוחנן פירש אל הקיר קירות לבו וריש לקיש אמר פניו לשון פנייה שפנה אל קיר השונמית ומה השונמית שלא עשת אלא עלית קיר קטנה לאלישע החיה את בנה אבי אבא שחיפה את כל ההיכל זהב עא"כו. והכוונה בזה שכמו שבן השונמית הכרחי אל אמו כי אין לה זולתו כן חזקיה הכרחי אל מלכות בית דוד שלא היה זולתו מבית דוד ואין ראוי שתכבה נרם ובירושלמי דברכות פ"ד פניו אל הקיר באיזה קיר נשא עיניו רבי יהושע בן לוי אמר בקירה של רחב כי ביתה בקיר החומה ובחומה היא יושבת אמר לפניו רב"שע רחב הזונה שתי נפשות הצילה לך ראה כמה נפשות הצלת לה ה"הד ויבואו המרגלים ויוציאו את רחב ואת כל משפחותיה תני ר"שבי אפילו היו במשפחתה מאתים אנשים ודבקו במאתים משפחות כולם נצולו ובזכות אבותי שקרבו לך כל הגרים האלו עא"כו. רבנין אמרין על קירות לבו אמר חזרתי על ר"מח איברים שבי ולא הכעסתיך באחד מהם עא"כו שתתן לי נפשי עד כאן. **ולע"דן** שבירושלמי תלו בקירה של רחב דדייק טפי לשון אל הקיר מלתלותו בקירה של שונמית דבשונמית עליית קיר קטנה היתה (ומה שאמר) [ומאי שנא] שיזכיר

קיר ולא יזכיר מציאות העלייה ואף על פי שאין זו קושיא דנקט קרא לשון קיר לכלול פשוטו אל הקיר שלו סמוך למטתו ולרמוז אל קיר השונמית ולכך לא היה יכול לומר ויסב חזקיהו פניו אל העלייה אבל מכל מקום לפירוש שבירושלמי דייק אל הקיר אל רחב היושבת בקיר החומה שאותו הענין הוא הגורם לה החיי' לפי שהורידתן בחלון גרם בקיר החומה עם היותה זונה והצילה כמה משפחות אבותי שקרבו לך כמה גרים עא"כו ואכתי לא דייק לשון ויסב ורבנין דייקי לשון ויסב וממנו למדו אמר חזרתי על ר"מח איברים שבי ולא הכעסתי וחזרתי רמוז בתיבת ויסב שסבב על כל ר"מח איבריו סביב סביב ולפי שהלב משתתף בכל אבר ואבר בעשותו איזה מעשה טוב או רע לז"א שהסבו' סבב ובא אל הקיר קירות לבו כי ממנו תוצאות חיים לכל שאר האיברים. והר"דק ז"ל אל הקיר כדי לכוין לבו לתפילה כי היה תמה בלבו למה האל מקצר ימיו שהרי לא היה אלא בן ל"ט. וי"ת אל הקיר לכותלא דבית מקדשא. ומהרי"א ז"ל ויסב חזקיהו פניו אל הקיר רוצה לומר שלא היה לו אשה ובנים לצות להם ולדבר עמהם אבל כאדם יחידי מבלי חברה חזר פניו אל הקיר ולשוב בתשובה ולהתפלל על העונש הנזכר. **ולע"דן** במה שזכרתי בפסוק בימים ההם לחז"ל ששאל יתן לו בתו שבזכותו יהיה לו בנים הגונים וישעיהו אמר לו כבר נגזרה גזרה עד כאן. יובן בזה ויסב חזקיהו פניו אל הקיר כי דחה דברי ישעיה אלה כי כך מקובלני מבית אבי אבא הוא דוד ע"ה שאפילו חרב מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים וזהו שאמר ויתפלל אל ה' לאמר לדורות שאפילו מנבואה לא יעשו חשבון על ידי התפלה והתשובה שהקדוש ברוך הוא ירחם ויקרע גזר דין. או אמר ויתפלל אל ה' לאמר שאמר תפילה קצרה כעין ה' שפתי תפתח לאמר ולהגיד תהילתך בפי וכיוצא בזה פירשתי בכלי חמדה פסוק ואתחנן אל ה' בעת ההיא לאמר:

**ג**

**אנה** ה' זכר נא כו' אמר רבי יוחנן משום רבי יוסי בן זמרא כל התולה בזכות עצמו תולין לו בזכות אחרים וכל התולה בזכות אחרים תולין לו בזכות עצמו משה תלה בזכות אחרים שנאמר זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך תלו לו בזכות עצמו שנאמר ויאמר להשמידם לולי משה בתירו עמד בפרץ לפניו וכו'. חזקיהו תלה בזכות עצמו שנאמר זכור נא את אשר התהלכתי לפניך לפיכך תלו לו בזכות אחרים שנאמ' וגנותי על העיר הזאת למעני ולמען דוד עבדי והיינו דאמר רבי יהושע בן לוי מאי דכתיב הנה לשלום מר לי מר אפילו בשעה ששגר לו הקדוש ברוך הוא שלום מר הוא לו עד כאן:

**ולע"דן** לדקדק דהרי מצינו שאמר השי"ת לחזקיהו בלשון הזה על וגנותי על העיר הזאת למעני ולמען דוד עבדי אפילו קודם שיתלה בזכות עצמו שכן כתיב למעלה לכן כה אמר ה' אל מלך אשור כו' בדרך כו' וגנותי על העיר הזאת להושיעה למעני ולמען דוד עבדי. ואפשר לומר שכיון שבסוף אמר אנא ה' זכור נא וכו' סופו מוכיח על תחילתו היותו מחזיק עצמו לתם וישר ולבו נכון ובטוח במעשיו ולזה השי"ת אשר ראה ללבב העתיד לזה מקדם ומאז אמר וגנותי על העיר הזאת למעני וכו' לתלות לו תמיד בזכות אחרים ולא כאשר עם לבבו בוטח במעשיו הטובים. והנכון הוא כי אין ראוי לאדם להחזיק טובה לעצמו מצד מעשיו ולבטוח בהם שזה גורם שיתמעט איכות מעשיו ומעלתם ולזה התולה בזכות עצמו בהכרח הוא אשר יתלו לו בזכות אחרים כי זכות עצמו אפילו שיהיה מרובה נתמעט בתליית אשר תלה במעשיו וזהו כלל של כל התולה בזכות עצמו אפילו שזכותו מרובה והתולה בזכות אחרים ואפילו שזכותו מועט מצד הענוה שבו שמיעט את עצמו לתלות בזכות אחרים היא שעמדה לו להתעלות במעשיו עלוי רב עד שיתלו בזכות עצמו על דרך תולה ארץ על בלימה שהקב"ה תולה על מי שמחזיק עצמו כאילו אינו וכבלי מה כמו ונחנו מה וכו' ולזה אמר כי חזקיה תלה בזכות עצמו לעצמו לשיצילהו השי"ת מחליו ובמה שאמ' אנה ה' זכור נא וכו' את אשר התהלכתי לפניך באמת וכו' והיה תכלית הזכרון הזה כדי שיחייהו ויבטל גזרת מות מעליו שאמ' מת אתה והקדוש ברוך הוא השיבו שמעתי תפלתך הנני רופא לך ביום השלישי וכו' והוספתי על ימיך וכו' וזאת הרפואה שארפאך לא למענך אני עושה אלא כדי להגין על העיר הזאת שלא יחסר דבר ומנהיג כמוך מתוכה נמצא מאמר וגנותי על העיר הזאת חוזר לראש הענין של הנני רופא וכו' ואל והוספתי וכו' שתכלית כל זה לגונן על העיר הזאת ויוכיח זה הפירוש שלא אמר וגנותי על העיר להושיעה אלא וגנותי על העיר הזאת למעני ולמען וכו' שזה מורה שלא דבר על תשועת העיר אלא על תשועת מלכה שאפילו רפואתו לא תהיה בזכות עצמו שנתמעט כיון שבטח בזכותו כנזכר אמנם למעלה שאמר וגנותי על העיר הזאת להושיעה למעני וכו' אין זה פגם בכבוד חזקיה אדרבא תפארת היא לו ומעלה שתהיה הצלת העיר למען ה' וזכותו קיים לו ולבניו ולדורות דורותיו אמנם בפסוק הזה שמדבר שהצלתו תהיה נתלית בעיר והוא עולם הפוך לכך תלו זה הענין בעון אשר תלה בזכות עצמו כאמור. ומתוך דברי חז"ל מובן שהתפאר במעשיו ותלה בזכות עצמו ולא ישר דבר כזה בעיני ה' ולכך תלה לו בזכות אחרים. עוד לחז"ל אמרו במסכת ברכות פ"א מאי דכתיב והטוב בעיניך עשיתי שסמך גאולה לתפלה. ר' לוי אמר שגנז ספר רפואות ע"כ והנה לרבי לוי ניחא שאין כוונת הכתוב להשתבח ולהתפאר אבל אמר זכור נא לו את

אשר וכו' ולא פנה אל רהבים ושטי כזב ואל ספר רפואות הגנוז שהרי גנזתיו ועתה שאני חולה ראוי שתרפאני שלא יאמרו שאילו לא גנזתי ספר רפואות הייתי מתרפא וכיון שאני יודע שהטוב בעיניך עשיתי במה שגנזתי ספר רפואות אנה רפאני. אמנם במה שאמר שסמך גאולה לתפלה הבינוהו הראשונים ז"ל ב"סה שהוא יחוד שני שמות האחד של אדנות עם ההויה יאהדונהי המתיחדים ה"יסוד צדיק יסוד עולם הנקרא טוב וזהו והטוב בעיניך עשיתי א"כ סמיכות זה אינו סמיכות דברים בעלמא כי כל אדם בכל יום עושה כן שסומך גאולה לתפלה אבל הכוונה סמיכות העניינים האלה של גאולת ה"יסוד אם יגאלך טוב יגאל והטוב בעיניך עשיתי שסמך גאולה לתפלה. וה"רדק ז"ל התהלכתי לפניך זו עבודת הלב וא"חכ זכר המעשה והטוב בעיניך עשיתי כמו שזכר הכתוב ויעש הישר בעיני ה' כו' ואומ' וישמור מצותיו אשר צוה ה' את משה ובדרש והטוב בעיניך עשיתי שגנז ספר רפואות שעשה שלמה והיו העם בוטחים ולא היו דורשים את ה' בלבם ע"כ ומהריי"א ז"ל אנה זכור נא את אשר התהלכתי שלא אמר כן להתגאות במעשיו חלילה ולא לטעק שראוי שירפאהו כי תם וישר הוא אבל לפי שהודיעו הנביא חטאו במה שלא עסק בפריה ורביה ולזה מת הוא ולא יחיה ולזה אמר כמתנצל אנה זכור נא (כו') את אש' התהלכתי לפני' באמת ובלבב שלם כי מה שנמנעתי מלישא אשה לשם שמים נתכוונתי שלא להוליד בן פריץ מכעיס אותך אם כן והטו' בעיניך עשיתי שיות' טוב בעיניך העדר מנש' ממציאותו ואם כן אין ראוי שתפנה אל מציאות המעשה במה שלא נשאתי אשה כי אם אל תכליתו הטוב בעיניך עשיתי ע"כ. **ולע"דן** כי לא דבר חזקיהו דברים אלו להנצל מהמות הטבעית כי זוהי דרך לכל העולם והראיה כי כשחלה חזקיהו לא התפלל כלל מעצמו אבל סבר וקביל המיתה בסבר פנים יפות וזהו שאמ' בימים ההם חלה חזקיהו למות וידוע הוא כי עד הימי' ההם כל חולה מת הוא כי חזקיהו הוא הראשון מהנרפאים מן החולי לגמרי אם כן כבר ידע אשר חלה חזקיהו למות אמנם מה שהתפעל הוא ממה שאמר לו הנביא ולא תחיה לעולם הבא ובהא סליק ונחית חזקיהו בכל תפלתו והוא מה שא' עליו אנה ה' זכור כו' למה זה לא אחיה לעולם הבא זכור נא את אשר התהלכתי רוצה לו' שהורגלתי בעבודתך עד שלא הייתי צריך סעד לתומכי כנח אלא אשר התהלכתי לפניך כאברה' שנ' התהלך לפני כו' זהו שאמ' התהלכתי לפניך וכו' וגם זכור נא אשר התהלכתי לפניך באמת שלא הייתי מהמתייהרים כי הדבר הטוב לא עשיתי בפומבי אלא בהצנע לכת וזהו והטוב בעיניך עשיתי ולא לעיני העולם ויבך בכי גדול כי מאנה הנחם נפשו שלא יחיה לעולם הבא:

**ד**

**ויהי** ישעיהו לא יצא כו' ערובין פרק עושין פסין חצר התיכונ' כתיב העיר וקרינן חצר מכאן לאיסטרטא של מלכים שהם כעיירות בינוניות וישעיהו מאי בעי התם אמר רבה בר בר חנה אמר ר' יוחנן מלמד שחלה חזקיהו והלך אליו ישעיהו להושיב ישיבה על פתחו מכאן ל"תח שחלה שמושיבין ישיבה על פתחו ולאו מלתא היא דדילמא אתי לאיגרויי ביה שטן ע"כל.

**ולע"דן** לדקדק דמה הקשה וישעיהו מאי בעי התם שהרי בא לבקר את החולה ואם אומרו מאי בעי התם פירושו התם בעיר התיכונה אינה קושיא כלל שהרי יוצא והולך לדרכו היה והנה דבר ה' אליו לאמר שוב ואמרת כו' ושם בגמרא כתב רש"י ז"ל תירוץ לזה איסטרטיא של מלכים וכו' רחבה שאחורי פלטרין מאי בעי התם ברחבה שאחורי פלטרין שאינה לדרך (ישיבה) [יציאה] להושיב ישיבה כדי שלא יהא רשות למלאך המות ליכנס שם דילמא אתי לאיגרויי בהו שטן דכי חזי דמינצו ביה מיגרי בהו עד כאן ולי נראה כי הקשה להם בפסוק או' וישעיה לא יצא העיר התיכונה דהי"לל וישעיה עד לא יצא מהעיר התיכונה לכך הוכרחו לפרש כוונת הפסוק וישעיה לא יצא חוץ אבל לו העיר התיכונה היא האיסטרטיה של מלכים ולזה הקשה וישעיהו מאי בעי התם ומשני שהלך להושיב ישיבה כדרש"י ז"ל כנז"ל ולמסקנא דקאמר ולא היא דילמא וכו' אינו עוקר אלא שאין ללמוד מכאן ישיבה אצל ת"ח שחלה אבל לעולם שישעיהו הלך להושיב ישיבה לשם והב"ה אמר לו מיד שוב ואמרת אל חזקיהו וכו' ולא יצאת כוונתו של ישעיהו שכיון להושיב ישיבה ולא יצאת מן הכח לפועל כי בעודו מתעסק להושיב ישיבה והנה דבר ה' אליו לאמר שוב אמור אל חזקיהו וכו' ורש"י ז"ל הביא בשם ירושלמי לא יצא העיר מיהר ה"בה להודיעו רפואתו בטרם יצא קול הברה בעיר שנקנס' עליו מיתה ע"כ וכן ה"רדק ז"ל. ולדברי הירושלמי לא יצא העיר לו' שמיהר ה"בה עד לא יצא העי' ר"ל עד לא יצא הקול של הברה כי על ישעיהו לא יצא החצר קרינן:

**ה**

**שוב** ואמרת וכו' מהרי"א ז"ל כוונת הכתוב בזה התואר של נגיד עמי כלו' שלא היה ראוי לו להבטל מפריה ורביה כדי שלא תפסק הנגידו' מישר' ואין ראוי להתעצל בפריה ורביה שהיא המשכת המלכו' גם כה אמר ה' אלהי דוד אביך אש' נשבעתי לו שלא יכב' נרו אשר מפאתו שהוא היה הנגיד ומפא' דוד אביו שמעתי את תפלתו וראיתי את דמעתו הנני רופא לך דרך נס כי בדרך טבע החולי כבד מאד בלתי אפשר שיחיה עוד. גם הודיעו שאעפ"י שהחולי כבד לא יתמיד בתולשתו ימים רבים אלא ביום השלישי תעלה בית ה' כי הדברים שעל דרך נס יפעלו בלי זמן. והנה היה הרצון האלהי שיעסוק בפריה

ורביה ואעפ"י שעתיד לצאת ממנו מנשה ואמון לפי שיצא מהם יאשיהו הצדיק והיה פרי צדיק מהעצים הרעים האלה ע"כ. **ולע"דן** לדקדק אומרו שוב כי די שיאמר אמר אל חזקיהו וכו' ומהו נגיד עמי גם למה הזכיר כאן אלהי דוד אביך. ועוד הי"לל ראיתי את דמעתך שמעתי את תפלתך. ואפש' שהזכיר את הדברים כסדרן שנעשית ההפלה תחלה ואח"כ הדמעות. ומהו הנני רופא לך כי די שיאמר ביום השלישי תעלה בית ה' ובכלל זה הרפואה והי"לל הנני רופאך מהו הנני רופא לך. ונראה במה שזכרנו לחז"ל בפסוק בימים ההם חלה חזקיהו כו' שאמר לו ישעיהו כבר נגזרה גזרה אמ' לו בן אמוץ כלה נבואתך וצא כך מקובלני מבית אבי אבא אפילו חרב מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים זהו שאמר שוב כלומר חזור בך ושוב להסכים עם סברת חזקיהו ואמרת אל חזקיהו נגיד עמי שבזכות היות נגיד עמי ומנהיגם על האמת והיושר זכותא דרבים עדיף לסייע בהצלתו ולזה אמר כה אמר ה' אלהי דוד אביך רוצה לומר זה אמות דברי דוד אביך שאמר אפילו חרב מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים ולזה מזכיר כאן אלהי דוד אביך ואמר שמעתי תפלתך להחיותך אפילו התפלה בלי דמעות שמעתיה אמנם הדמעות אשר שערי דמעה לא ננעלו הועילו אל המהירות וזהו שאמר ראיתי את דמעתיך הנני רופא לך תכף ומיד ביום השלישי תעלה בית ה' ואפשר עוד שאמר אלהי דוד אביך שמעתי את תפלתך כמו שאמרו חז"ל ויעתר לו ה' לו ולא לה שאינו דומה צדיק בן צדיק לצדיק בן רשע ולזה נענה יצחק צדיק בן צדיק ולא נענית רבקה הצדקת לפי שאביה רשע ולזה אמר לו כאן אפילו שאתה צדיק בן רשע אחז עם כל זה שמעתי תפלתך בזכות דוד אביך שדוד אביך האמיתי. ולפי האמת כיון שנדמית אליו בכל ואין אחז אביך וזהו שאמר אלהי דוד אביך שמעתי את תפלתך. ואמ' הנני רופא לך כי כבר זכרנו למעלה שחזקיהו הוא הראשון שחיה מחוליו וכמו שאכתוב עוד בפסוק מכתב לחזקיהו חזקיהו חדש את עמידת חולי אמר לפניו רבונו של עולם העמדת אותו עד יום מותו אינו עושה תשובה אבל מתוך שאדם חולה ועומד הוא עושה הוא תשובה שלימה אמר לו הקדוש ברוך הוא חייך דבר טוב תבעת וממך הוא מתחיל ה"הד מכתב לחזקיהו בתלותו ויחי מתלייו ע"כ בזה אבין אומרו הנני רופא לך כמו הנני רופא לכל העולם ויתחדש ענין זה על ידך כי דבר טוב תבעת ואילו כתיב הנני רופאך היה מובן לחזקיהו לבדו אבל אומרו רופא סתם מורה על כל העולם ויהיה לך ולסבתך ובזה יובן גם כן היתור וכפל הנני רופא לך ביום השלישי תעלה כו' ובמה שקדם בפסוק ואלישע חלה את חולייו אשר ימות בו שאעפ"י שהיה קם מהחולי היה מתנונה והולך עד יום מותו אמנם חזקיהו חדש עמידת חולי שיתרפא לגמרי וזה אפשר שאמר לשון

הנני רופא לך רוצה לומר רפואה שלימה זה יתחדש לך ולא יאחר כמהריי"א אלא ביום השלישי תעלה בית ה' ברפואה שלימה:

1
**והוספתי** על ימיך כו' בסמוך בפסוק וגם דם נקי שפך שם הבאתי סוגיי' הגמר' שנחלקו בפרק החולץ ליבמתו (גם) [אם] משלו הוסיפו לו או אם תוסף' ממש וביאור רש"י ובתו' בסוגיי' הגמר' עיין שם בפ' הנז' ורש"י ז"ל ומכף מלך אשור אצילך למדנו שלפני מפלתו של סנחריב חלה וכן הרד"ק ז"ל ומה שא' והוספתי על ימיך שהיו קצובים לך ובזה מחלוקת בדחז"ל י"א משלו הוסיפו לו כי ימיו הקצובות היו יותר ולעונש עון היו מחסרין לו וי"א תוספת עשו לו על הקצובים ובספר שמואל בפסוק כי אם ה' יגפנו פירשנו זה הענין עד כאן. וכן מהריי"א ז"ל שחלה קודם מפלת סנחריב אבל אינו מוכרח מלשון ומכף מלך אשור שיהיה על סנחריב כי אפשר על אסרחדון בנו והיו ט"ו שנה כדי שלא ימות בהכרת שהרי שנותיו ל"ט וט"ו נ"ד וכן גם כדי שיהיה בנו אחריו בן י"ב שנה. ואמר כי מאומרו והוספתי על ימיך כו' ומכף מלך אשור אצילך מורה שהיו שם שני חולאים חולי הגוף וחולי המלכות מצד סנחריב וייעד ברפואת שניהם יחדיו והוספתי כו' ומכף כו' ומפני זה אמ' חזקיהו הנה לשלום מר לי מר כלומר הנה לשלום שנעדר ממנו מר לי מר ע"כ. **ולע"דן** והוספתי על ימיך שה"בה הוסיף לו ימים על ימים הקצובי' ורמז ג"כ למה שא' חז"ל תוספתו של ה"בה מרוב' על עיקר שמלכותו של חזקיהו לא היו אלא י"ד שנה ונתוספו לו ט"ו שנה ע"כ שבז' מובן או' על ימיך שפי' הנה התוסף' הזה מרוב' על ימיך שהם י"ד שנה ואלו הם מרובי' על ימיך של המלכות וג"כ יהיה התוספת באיכות שבאילו אצילך מכף מלך אשו' מה שלא היה לך כן בימיך הקודמי' ואמר ומכף מלך אשור אצילך במה שקדם היות זה בעוד סנחריב מצר על ירושלים ויחדיו ניצול מהחולי וממלך אשור כנז"ל שביום השלישי בלילה מת כל מחנה אשור ועלה חזקיהו לבית ה' בו ביום. ובזה מובן אומרו ומכף מלך אשור ולא אמר וממלך אשו' אצילך להודי' שאעפ"י שכב' באת בכף מלך אשו' שנקל בטב' לכבשך עם כל זה ומכף מלך אשו' אצילך. ואפשר עוד שלפי שהבטיחו והוספתי על ימיך כו' והיה ראוי לחוש פן יקראנו אסון עם מלך אשור להשתעב' ואז היה יותר טוב לו שיב' אל אבותיו לשלו' יקבר בשיב' טובה בן חורין ולא משועבד למלך אשו' לזה א' והוספתי על ימיך ומכף מלך אשור אצילך וגנותי על העיר הזאת בהצלתך כי אתה מגן וצנה לעיר הזאת ויהיה זה למעני ולמען דוד עבדי. וכבר בארתי בפ' אנה ה' זכור נא כו' הבנת וגנותי כו' שהתולה

בזכו' עצמו תולין לו בזכות אחרי' אפי' למה שהוא לצורך עצמו ולפי זה או' למעני ולמען דוד עבדי חוזר גם לתחלת הפ' שאמר והוספתי כו' והיא הבנה נכונה לא תזוז מינה:

**ז**

**ויאמר** ישעיהו קחו דבלת תאנים כו' תנחומ' דבלת תאנים והלא בשר חי כשאתה נותן עליו דבלת תאנים מיד הוא נסרח אלא הא כיצד נותן דבר המתחבל לתוך דבר שנחבל כדי לעשות נס בתוך נס. וכן הביא הר"דק ז"ל. ורש"י ז"ל כשהם לחים הם נקראים תאנים וכשנדרסות בעיגול קרויים דבילה ע"כ. והר"לבג ז"ל ידוע כי השי"ת כשיעש' מופת יבקש להם קצת סבו' כשאפש' זה שיהיה בהם יותר מעט מהזכות אצל הטבע ולזה צוה לקחת דבלת תאני' כי אעפ"י שאין בו כח לעשו' זה הוה בו קצת מבו' ברפואות המורסו' ובבישולם ע"כ והוא הפך מדחז"ל הנז' וכן מהרי"א ובזה דקדק לשון ויאמ' ישעיהו שהרי פיו המדבר עד הנה אבל כיון להודיע שזה המאמר של קחו דבלת תאנים הוא מאמר ישעיהו מפי עצמו אומרו וזהו ויאמר ישעיהו שלפי שראהו מצטער בשחין על כן אמ' מדעתו שיעשה תרופ' זאת במכוס' וכדר"לבג הנז"ל והמאמר הקודם והוספתי על ימיך כו' היה במלאכות ה' כמו שא' כה א' ה' ע"כ תורף דבריו. ודברי חז"ל בעיני עיקר שהתאני' מקלקלים לשחין מאד ונעשה נס בתוך נס:

**ח**

**ויאמר** חזקיהו כו' ה"רדק ז"ל מה אות שאל לפי שאמר לו הגזרה כפולה חשב כי מה שאמר לו הנני רופא לך לא אמר אלא לנחמו לפי שראה אותו שבכה בכי גדול. ואעפ"י שראה שנתרפ' השחין לא חשב שנתרפא עד שיתחזק ויוכל לעלות בית ה' כי אפשר שישוב השחין עדין או שלא סר החולי ממנו ע"כ. וקשה על דבריו כי איך יתכן שא' לו כה אמר ה' כו' והוספתי ויהיה זה פטומי מילי גם מה שהוקשה לו ואעפ"י שראה שנתרפ' השחין כו' ונדחק בישובו כי אפשר שישוב כו' והדב' נסיי שתכף נתרפ' ומה לו עוד לפקפק בזה. ומעיקר' בעיני אינה קושיא שמה שאמר קחו דבלת תאנים ויקחו וישימו על השחין ויחי לא יתחייב שכבר חיה ונתרפ' תכף ואח' שנתרפ' שישאל האות אבל הכתו' אמ' קחו דבלת תאני' ויקחו ויחי ספר שנתקיימו דבריו ושחית' המכ' לגמור הענין בכלל אבל שאלת האו' היתה בעוד היות הדבלה על השחין קוד' חיותה. ומהרי"א כדר"לבג והרחיב יותר כי לפי שישעיהו הוסיף סם התרופ' שהיא דבלת תאני' לזה אמ' לו חזקיה רצוני להתרפא ע"י ה' ולא ע"י רפואתך וזהו שאמ' מה אות כי ירפא ה' לי בנס וכן השיבו ישעיהו וזה לך האות מאת ה' כי יעשה ה' את הדבר הזה אשר דבר וכו' והנה לא שאל האות על תוספת ט"ו שנה לפי שעיקר הספק היה אז ברפואה אש' יעדו הנביא שיעשה ה' והיה מספק בו מפני רפואת השחין שאמ' הנבי' מעצמו כמו שאמרתי ולכן שאל אות

עליו בחושבו שאם יחיה מחולי זה מי המונע שיהיו ימיו חמשים שנה ואף שבעים שנה ואם בגבורו' שמוני' שנה שהם יותר ממה שייעדו הנביא וכאילו אמר אחרי שהנביא ייעדו בשלשה דברים ברפואה שלימה והצלה מחולי ובמהירותה ובתוספת ט"ו שנה גם שני הייעודים הראשונים יתקיימו הנה בלי ספק יתקיים הייעוד האחרון כמאמר משה רבינו לישראל באתם עד הר האמורי אשר ה' אלהינו נותן לנו ראה נתן ה' אלהיך לפניך את הארץ עלה רש שפירושו שאחר שבאתם עד הר האמורי ונתקיים קצת הייעוד הטוב ובהבטח' שהבטיח לכם ראו כי כבר נתן לכם כו' את כל הארץ האמינו שגם כן יתקיים השאר בלי ספק עד כאן והנה לא יצא מתוך קושי הקושיא שלא היה צריך אות לזה וגם מה שהקשיתי להר"דק ז"ל קשיא למהריי"א ז"ל כי בשיטה אחת הולכים. והר"לבג ז"ל ויאמר חזקיהו אל ישעיהו מה אות כי ירפא ה' כי ראוי שתדע שלא היה זה מיעוט אמנה לחזקיהו אם בקש אות בזה וזה שכבר הודיעו ישעיהו כי גזרת השי"ת היתה שימות ועתה שהסכים להוסיף על ימיו חמש עשרה שנה אולי היה תנאי רוצה לומר אם יהיה חזקיהו באופן מהשלימו' שיתכן שתדבק בו הבטחה ולזה לא היה סומך בזה חזקיהו אם לא שיתן לו אות שבזולת תנאי נתן לו השי"ת זאת המתנה עד כאן וקשה קצת דכיון שלא נזכר תנאי בדברי הנביא למה לו לחזקיהו לפקפק אשר לא עלה על לב כ"ש שלו הונח שהיו על תנאי והלא מעולם לא יצא מפי הקדוש ברוך הוא דבר לטובה ואפילו על תנאי וחזר בה שהרי משה אמר לו ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם ואעשה אותך לגוי גדול ואף על פי שלא הניחו ליחר אפו עם כל זה ובני משה רבו למעלה למעלה משש רבוא ולאמת זה יספיק בכל דהו מהמופת ואפילו לנטות עשר מעלות דהא בדיבור מפי השי"ת שאין זה על תנאי מספיק כ"ש על ידי מופת ואפילו קל.

**ולע"דן** כי להיות הדבר הזה מיד ולדורות להרפא החולה מה שלא נעשה כן בכל שאר הדורות מכאן שחזקיהו הוא חדש עתה עמידה מהחולי כנז"ל מחז"ל ולזה נראה ששאל אות על הפלא הזה שיתנהג בו ובכל הדורות הבאים מכאן ואילך זהו שאמר מה אות כי ירפא ה' לי ולכל החולים מכאן ואילך רוצה לומר שיהיה עמידה מהחולי וזה שירפא ה' יהיה לי ובעבורי במה שהתחננתי לפניו כנז"ל וזהו שאמר כי ירפא ה' לי ולא אמר כי ירפאני ה' וכיוצא במה שדקדקתי בפסוק ואמרת אל חזקיהו וכו' הנני רופא לך ולא הנני רופאך אלא הנני רופא לך כלומר רופא לכל העולם לך ולסבתך שאמרת לפני העמדת אותו עד יום מותו אינו עושה תשובה אלא מתוך שחולה ועומד הוא הוא עושה תשובה שלימה והכונה כי עם היותו שעתה בתלותו עושה הוא תשובה אבל אינה שלימה כיון שיודע שימות בהכרח הרי היא תשובה הכרחית אמנם עתה כשעומד הוא עושה

תשובה שלימה בשלימות ולזה שאל האות לבאי העולם שיתפרסם זה להם שהוא אמת ושחזקיהו עשה הטובה הזאת בעולם לא שחזקיהו יהיה מפקפק ח"ו בזה ובזה מובן שלא שאל אות על תוספת ט"ו שנה שהוא דבר פרטי אליו אבל שאל אות על כי ירפא ה' לי ולזלתי כאמור ולא אמר ואעלה בית ה' ביום השלישי כדי שלא יהיה האות גם על העלייה אבל מאמר ועליתי הוא ספור ההווה שברפא ה' אותי אעלה בית ה' להודות לה' ביום השלישי כמו שייעד הגומל לי כל טוב ולזולתי כי על חדוש עמידת חולי אתן הודאה בעלותי בית ה' כי הוא דבר כללי ורב האיכות והתועלת מאד כאמור ובזה מובן ששאל אות שישוב הצל אחורנית כדי שיהיה אות מובהק לכל העולם שאילו היה האות לו מספיק באות כל דהו יהיה ואפילו בנטות הצל עשר מעלות אלא לבאי עולם שאל האות ולכך בחר בשיהיה שב אחורנית עשר מעלות שהוא דבר קשה בעיני העולם לשוב אחורנית עשר מעלו' אמנם לנטות עשר מעלות נקל בעיני הבריות הוא מה שאמר חזקיהו נקל הצל לנטות כלומר בעיני העולם ולא יחשיבוהו למופ' ואולי לא ירגישו בו. אמנם ישעיהו אפשר שכלל לו האות על הכל שאמ' וזה לך האות כלו' אעפ"י שאת' לא שאלת אות לך כי אם לעולם שיאמינו לקול האות שיעמדו החולים מחלים עם כל זה אגב אורחין יהיה לך האות על כלל הייעוד בכל תלקיו גם על הט"ו שנה וזהו שאמר ויאמר ישעיהו זה לך האות מאת ה' כי יעשה ה' את הדבר אשר דבר רוצה לומר כולו בחלקיו כמו שדברו:

**ט י יא**

**ויאמר** ישעיהו זה לך האות כו' ויאמר כו' רש"י ז"ל הלך הצל עשר מעלות אם ישוב עשר מעלות הרי זה מקרא קצר כבר ירד הצל למעלות העשויות ליום כמו אורלי"ו בלעז שעושין לבחון השעות ביו' ר"ל חפץ אתה שיעמוד שם כדי מהלך עשר שעות או ישוב למעלה עשר מעלות ויהא נראה כאילו הוא שחרית ויאמר חזקיהו נקל הצל לנטות כו' דבר קל הוא לנטות במקומו ונוטה ועומד עשר מעלו' אינו דבר הניכר כל כך [לא] כי אלא ישוב הצל ויהיה [הדבר תימה שראו שפנה היום לערוב וחזר להיות בוקר ע"כ והרד"ק ז"ל הלך] הצל כמו (מך) [ילך] שאל לו באיזה אות רוצה יבחר אם ילך הצל לפנים עשר מעלות ברגע אחד או אם ישוב אחורנית עשר מעלות ואמר חזקיהו נקל לצל לנטות עשר מעלות כי הגלגל במרוצתו היה נקל האות (שיעדר) [שימהר] מרוצתו יותר ממנהגו אבל האות יהיה יותר חזק אם ישוב אחורנית ממנהגו ע"כ. והר"לבג ז"ל הלך הצל עשר מעלות אם ישוב כו' ר"ל אם ישוב ללכת עשר מעלות אחרות בדרך שיהיו עשרים מעלות ויאמר חזקיהו נקל הצל לנטות עשר מעלות הרי מקר' זה קשה מאד וזה כי ידוע כי נטיו' הצל

תהיה מצד תנוע' השמש ולפי תנועת השמש מעט מעט יטה הצל מעט מעט וזה מבואר ובהיות הענין כן מה זה שא' חזקיהו נקל הצל לנטו' עשר מעלות איך חשב חזקיה נקל מה שהוא מהמופת נפלא מאד לא ראינו כמוהו בביאו' [אפי'] למש' ע"ה אשר לא קם כמהו לכל האותו' והמופתי' ההם לשנות הדברים השפלים והנה יותר נפלא לאין שיעור הוא השתנות הגרמים העליונים ובהיות הענין כן יהיה המאמר הזה של חזקיהו בלתי מובן ואם אמרנו שלא היה זה המופת בתנועת השמש עצמה יקשה מה שאמר בדברי הימים שבאו מליצי בבל לדרוש המופת ההוא אשר היה בארץ כי ידמה מזה המקו' שזה המופת היה על דבר חוליו לפי שבזה המקו' אמר כי שמע כי חלה חזקיהו. והנראה בעיני מפני כל זה שהמופ' הזה שזה המופ' היה בצל לא בשמש בעצמו וכבר ידעת כי העננים המתנועעי' תחת השמש יביאו לפעמי' ניצוץ השמש בזולת מקומו הראוי לו וזה כבר נמצא בחוש הרב' ולפי שראה חזקיהו מתנועת הרוח אז וקצת אידי' שיהיו תחת השמש שנקל להם בתנועתם המהירה להשיב הצל עשר מעלות כי באותו צד היתה תנועתם בקש מישעיהו שיהיה הענין בהפך זה כדי שיוכ' לו מופ' השי"ת והנה התפלל הנביא אל השי"ת ושב הצל אחורנית עשר מעלות כמו ששאל חזקיהו וזה המופת יתכן שיהיה בשחדש השי"ת על דרך המופת אידים מתנועעים ונרשם בהם ניצוץ השמש והביאוהו בתנועתם במהירו' נפלא אל המקו' ההוא עד שכבר היה זה תכף ע"כ ומחילה מכבודו בזה ולשון הכתוב במעלות אשר ירדה בימי אחז שהם במעלות השמי' שלא כדבריו והוא ז"ל נדחק יתכן שבנה אחז אלו המעלות בבית המלכות ע"כ והנכון אינו אלא שנוי בגרמים השמימיים ובתנועתם ומה שאמר נקל הצל לנטות דבר קל לעיני בני אדם לא שיהיה הוא נקל ולכן בחר ביותר המור והוא השב הצל לאחור עשר מעלות אשר זה חמור בעיני העולם וירגישו פלא הנס יותר ויודע להם שהוא אות על העמדת החולה מחולייו לבעבור חזקיהו המלך וידעו כי יש אליים בישראל. ומהרי"א ז"ל פי' שמנהג הנביאי' קודם העשות הנסים ישאלו לרואים אותם אם אפש' לעשותם כפי הטבע וזה כדי להגדיל הנס. הלא תראה שהשי"ת אמר ליחזקאל התחיינה העצמות האלה. ומשה אדועו אמר המן הסלע הזה נוצי' לכ' מים וכן הענין בכאן כששאל חזקיהו אות ראה הנביא לעשותו בצל להיותו משל אל חיי בני אדם ושנותיו כמו שאמ' כי צל ימינו עלי ארץ וקודם שיעשה בו המופת שאל אל חזקיהו הלך הצל עשר מעלו' אם ישוב ר"ל הנה כבר הלך הצל עשר מעלו' כמו שהלכו ימיך ואתה קרוב למות אשאלך והודיעני האם כפי הטבע ישוב אותו הצל אשר הלך עשר מעלו' לאחור שיהיה זה דומה לענייניך שתחזו' לחיים ולבריאותך בהפך המות שהיה מתנועע אליו ט"ו שנה ולפי שהיה זה דרך שאלה

השיבו חזקיהו נקל לצל לנטות עשר מעלות כי לא ישוב שאין הנטייה הנאמרת בזה לצד אחד או לצד אחר כפי העננים כמו שחשבו החכמי' הנז' אבל הנטיה היא הירידי' מהשמש לכשתשקע וילך לדרכו להחשיך כי סמוך לשקיעת השמש ינטו הצללים אבל אינו נקל אם ישוב לאחור כי הוא הפך הטבע ובזה הורה על מעלת המופת באומרו שהצל מתהלך לרוח היום ונוטה בערב להדבק אל החשך ויהיה נקל כפי הטבע אבל החזרה לאחור היא דבר קשה ויוצא ממנהג הטבעיי וכאשר ראה הנביא שהודה חזקיהו בגודל הנס התפלל אל ה' וישוב הצל במעלות אשר ירדה ר"ל שלא היתה החזרה פתאומית ולא בבת אחת או מתחלפת הסדר מאופן הירידה אבל באותם המעלות אשר ירדה שעה אחר שעה חזר לאחור במדרגה ההיא עצמה אשר ירדה. וכאשר ימצא האדם הכרח גדול לפרש נקל לצל לנטות על המעטת הנס שהיה זה אפשר כפי העננים כמו שפירשו ז"ל אין ראוי שיאמרו שיהיה גם כן מאמר חזקיהו לא כי ישוב השמש כמו שיפרשוהו. אבל יותר נכון לפרש שהיא תשובת הנביא שכאשר אמר אל חזקיהו נקל הצל לנטות שהיה זה מפני העננים בנטייה השיבו הנביא לא כי ישוב השמש רוצה לומר איני אומר נטייה בצל בצד מהצדדים כמו שחשבת כי אם שישוב בהדרגה באותם המעלות ולכן קרא אל ה' וישב הצל עשר מעלות במעלות אחז. וראיתי בספר אחד מחכמי הנוצרים שהממציא הראשון ממלאכת הכלי' לדעת בהם השעות העשויות ביום היה אחז באותם המעלות אשר עשה בירושלם שהיו מכוונות לזה והיו באופן כך שכפי צל השמש היורד עליהם היו יודעים שעות היום כפי זמן מהזמנים. והיותר מתיישב בענין זה הוא שלא נעשה בענין זה שנוי כלל בגר' השמימיי ולא בתנועתו וגם לא נעשה שנוי ולא החזרה בניצוצות השמש בכללותם כי הם באמת היו תמיד בכל הארצו' תמיד כפי המנהג הטבעי אבל היה הנס בניצוצות השמש הפרטים היורדים שמה בירושלם באותם המעלו' אשר עשה אחז בי שמה היה מפעל הנם האלהי שחזרו לאחור אותם עשר מעלות שאמר הנביא באותה הדרגה אשר ירדה שם ומפני זה תלה הכתוב הנס הזה בצל כמו שאמ' וישב את הצל במעלות אשר ירדה וזכר שלא היה זה כללי בכל הארץ כי אם במעלות אחז אשר היו בירושלם ובספר ישעיה אמר בספרו זה הנס ותשב השמש עשר מעלות להגיד שהיה בניצוץ השמימיי הפלא הזה כי אומרו ותשב השמש אין ראוי שיובן על גוף השמש באשר הוא שם כי אם על הניצוץ וכמו שא' ותך השמש על ראש יונה שהוא הניצוץ ויורה על זה גם כן מה שזכר בדברי הימים שבאו מליצי שרי מלך בבל לדרוש המופת אשר היה בארץ ואין פירושו על המופת שנעשה במחנה סנחריב שיצא מלאך ה' ויך במחנה אשור כמו שחשב הר"לבג כי הנה שם אמר בימים ההם חלה חזקיהו עד למות ויתפלל אל ה'

ויאמר לו ומופת נתן לו כו' ואין ספק שהוא מופת צל המעלות ואליו אמ' לדרוש את המופת אשר היה בארץ ולפי שלא היה בגרם השמימיי ולא בתנועתו כי אם בניצוצות השמימיים שירדו שם על המעלות אחז ולכן אמ' אשר היה בארץ כלו' בארץ ישר' ביחוד באותן המעלות ואין לספק ע"ז מאשר יהיה הצל דבר הנמשך ומתחייב מהשמש כי לא קצרה יד ה' מעשות אותות ומופתים פעם בעצמים ופעם במקרים הנמשכים מהם ומה שהוא בלתי אפשר כפי הטבע הוא אפשרי כפי הנס כפי יכולת השי"ת וכבר זכר הר"לבג שיתכן שיהיה זה הנס בשיתחדש אידים ע"י הק"בה ורוחו' מתנועעי' לצד ההוא ונרשם בהם ניצוץ השמש והביאוהו במהירו' נפלא אל המקו' ההוא ובאותה הדרגה במעלות אחז אחורנית אבל זכר החכם שהיה המופת בצל ויותר נראה שהיה בניצוץ השמש כמו שזכרתי ע"כ: **ולע**"**דן** זר מאד להתחכם יותר ולהשתומ' בנפלאו' השי"ת מה יזכה ילוד אשה בשקול דעתו אשר לא ראה מאורות מימיו ולמה אטע' בדבר משנה ומקרא שכתוב בפה מלא בישעיהו הנני משיב את צל המעלות אשר ירדה במעלות אחז בשמש אחורנית עשר מעלות ותשב השמש עשר מעלות במעלות אשר ירדה ע"כ אשר זה מורה שהיה בשמש עצמו לא בצל כמו שחשב הר"לבג ז"ל ולא בניצוץ כמו שחשב מהרי"א ז"ל אבל היה בשמש הוא מה שאמ' בשמש אחורנית ותשב השמש וכו' ומה שהזכיר הכתוב צל אין הבונה שהיה זה בצל לבד או בניצוץ כמו שחשבו חלילה דהי"לל בצל השמש אחורנית ותשב צל השמש עשר מעלות וכו' כי לא יקצרו הכתובים בכיוצא בדברי' האלה ומה שהזכירו הכתובי' הנה צל גם בישעיהו הוא לפי שהוכ' בשיעור של עשרה מעלו' בצל המעלו' אשר במעלו' אחז לכך כתיב הנני משיב את צל המעלות וכו' וכאן במלכים כתי' וישב את צל המעלות אשר ירדה במעלות אחז אחורנית עשר מעלות: ויתאמת לך הענין הזה שהיה בגרם שמימיי בלי שום ספק מה שראינו הקפדה להיותו עשר מעלות בצמצום ואם היה בניצוץ או בצל למה לא היו או פחות או יותר אבל האמת יורה דרכו שלפי שירדה עשר מעלות ביום שמת אחז שהיה משתי שעות וכל שעה ושעה מעלה אחת אשר במחשך מעשיו הרעים עשה ושם אור לחושך ומהיום נעשה לילה לעומת זה בנו חזקיה תקן קלקולו ושם חושך לאור כשיעור ההוא בכיוון כדי שיתוקן העולם וגלגל השמש חוזר על אופנו והוא שהיה חוזר כשעת ברייתו שבראו השי"ת ולזה עשה לו האות הזה ולא זולתו לתקן קלקול אביו ולהודיע שיפה כח הבן מכח האב ומתיחס אל הצלתו שהמות חשך והחיים אור ונעשה לו נס ממות לחיים ומופת מחושך לאור: והנה דברי חכמים כדרבונות וכמסמרות נטועים במסכת סנהדרין פ"ח א"ר יוחנן אותו היום שמת אחז שתי שעות היה וכי חליש חזקיהו ואיתפח אהדרינהו קודשא בריך הוא

ניהליה שנאמר הנני משיב את צל המעלות אשר ירדה במעלות אחז בשמש הרי שהיום היה בימי אחז שתי שעות ובימי ישעיהו נתוספו והיה יום ארוך כ"ב שעות. ובפסיקתא מרודך בן בלאדן היה למוד לאכול בשש שעות וישן עד תשע שעות וכיון שחזר גלגל חמה ישן לו ועמד ומצאו שחרית בקש להרע את כל עבדיו אמר הנחתם אותי לישן כל היום וכל הלילה אמרי ליה מארי יומא הוא דהדר ביה ואלוהו של חזקיהו החזירו. אמר להם איכא כי האי גברא בהדאי ולא משדרנא ליה שלמא כתב ליה שלם למלכא חזקיה שלם לקרתא די בירושלם שלם לאלהא רבא. נבוכדנצר ספרא דבלאדן הוה ההיא שעתא לא הוה התם כי אתא אמר להו היכי כתביתו אמרו ליה הכי כתבינן אמר להו קריתו ליה אלהא רבא וכתביתו ליה לבסוף אלא הכי איבעי לכו למכתב שלם לאלהא רבא שלם לקרתא ירושלם שלם למלכא חזקיה אמרי ליה קרייה דאגרתא ליהוי פרונקא רהט בתריה כי רהיט שלש (פרסאו') [פסיעות] אתא גבריאל אוקמיה אמר הב"ה אתה פסעת שלש פסיעות בשביל כבודי חייך שאני מעמיד ממך שלשה מלכים קומוזקוטרין שליטין מסוף העולם ועד סופו ואלו הן נבוכדנצר ואויל מרודך ובלשצר וכן הוא אומר וחסד לאומי' חטאת שהוא מתוקן להם כארסה של עכנה. א"ר יוחנן אלמלא לא בא גבריאל (וקירבו) [והעמידו] לא היתה תקנה לשונאיהם של ישראל עכ"ל הרי לך דברים ברורים כשמש שהשמש היא שחזרה וגלגל השמש עצמו ומה לך לשתות מים מהסברא כי אם מי באר מים חיים דברי חז"ל ונוזלים מן לבנון מקובלי' מדברי חז"ל המוכיחי' שגלגל השמש חזר לאחור ומה שנסתייע מהרי"א ז"ל מלשון הכתוב אשר בדברי הימים לדרוש המופת אשר היה בארץ פירוש ואשר היה סיבת המופת בארץ ישראל הוא חזקיה אבל אין פי' אשר היה בארץ ולא בשמים כמו שהבין הוא ז"ל. ומה שהוקשה להם מחזקיה הצדיק שישאל אות מאת השי"ת כבר זכרתי שתועלת האות לפרסם היכולת האלהי בעולם ולפרסם הנס מהעמדת חולי שנתחדש על ידו ולזה הוצרך המופת הזה לפרסם היכולת האלהיי האומר אל הגלגלים והתגלגלו והוא המחזירם לאחור כי בראם מאפס המוחלט ומה לי שהתגלגל השמש ממזרח למערב או ממערב למזרח הכל נקל בעיני ה' אכן להיות בעיני הבריו' יותר נקל ממזרח למערב שאל אות חמור בעיני הבריות יסוב לאחור: ואמר גם כן נקל לנטות שכבר נטה כן בימי אחז ועתה רצה לעשו' מופת חמור ומחודש ולתקן סבוב השמש כמשפטו אשר מבריאת העולם עשה שנתקלקל באחז ישוב לאחור עתה ויתוקן שלפי זה היו עשר מעלות כנגד עשר כאמור לא פחות ולא יותר ואפשר שלזה אמר נקל הצל תיבת נקל לא שיהיה דבר קל לנטות השמש כי מופת הוא אבל אמר נקל לשון נקלה בנכבד כי בימי אחז אביו ברח השמש בעת מותו לפי שהיה

עובדו אחז וכמו שאמר בילקוט בשם פרקי ר' אליעזר בפסוק ויאמר ישעיהו אל חזקיהו שמע דבר ה' וכו' הנה ימים באים וכו' ששם נאמר אביך כבד מזלות והיה משתחוה לשמש וירד השמש וברח במערב עשר מעלות אם רוצה אתה ירד עשר מעלות אחורנית אמר חזקיהו לא כי ישוב צל המעלות ונעתר לו שנא' הנני משיב את צל המעלות אשר ירדה במעלות אחז ראו כל מלכי ארץ ותמהו לפי שלא נהיה כך משנברא העולם ושלח מרודך לראות המופת ע"כ כי בזה אם היה חוזר לנטות עשר מעלות למערב היה דימה לברוח כמו שברח בימי אחז אביו וזהו נקל לצל כפשוטו ורמז גם כן אל הקלון הזה אשר להנצל ממנו ראוי לשיסובב לאחו' שזו הורא' תיקון הבריח' מאחז אביו שמתקרב הוא אל בנו חזקיהו ולכן אמר לו ישעיהו האות האמתי והחמור לסובב גלגל השמש לאחור הפך תנועתו וזהו שאמר לו זה לך האות כלומר אעפ"י שאתה לא שאלת האות של הט"ו שנה כי אם על חידוש זה של העמדת חולי וכדפרישית עם כל זה וזה לך האות שהאות הזה אני נותנו לך על אמות כלל מה שדבר השי"ת וזהו שאמר כי יעשה ה' את הדבר אשר דבר ר"ל הדבר כולו מהרפואה ולשלשה ימים ולתוספת ט"ו שנה ולזה אמר הנביא הלך הצל עשר מעלות ר"ל מה שכבר היה בזמן אחז שהלך הצל עשר מעלו' ברגע קטן עד שנעשה היום ההוא משתי שעות כנז"ל בפסיקתא הנה אם ישוב מעלו' מה טוב ויהיה פלא מדבר חדש שלא נעשה ועוד שיחזו' סיבוב הגלגל לתיקונו לסובב כמו קודם שירדו העשר מעלות שבימי אחז וזהו הלך לשון עבר ולא אמר אם ילך הצל עשר מעלות או אם ישוב וחסר תיבת או לפי דעת המפרשים ולדעת מהריי"א ז"ל ניחא לשון הלך שלא חסרה תיבת או אבל קשה קצת דהי"ל הישוב והענין בעצמו כי אינו מתיישב שהנביא ישאל לחזקיהו אם הוא מופת או לאו כי דבר ברור הוא שהוא מופת גדול והראיה שהביא ממשה ע"ה אינה ראיה שלפי שישראל היה כל אחד ואחד אומר למשה הוציא לי מסלע א' לזה אמר המן הסלע הזה שאני רוצה להוציא אפשר שאנו נוציא לכם מים והלא נמנע הוא אלא שהשי"ת יהיה המוציא אם כן שמעו נא המורי' כמו שפיי הראשוני' המורים באצבע על כל סלע וסלע כאמור. ולפירושי שפי' הלך הצל על ימי אחז ואם ישוב לאיתן מושבו העשר מעלו' ההם ניחא שהנבי' מתחלה ייעד כן אלא זה שחסר בפסוק גיזרת הפסוק אם ישוב עשר מעלו' מה טוב או דבר גדול הוא וגם כן קשה קצת שצריך לומר שחזקיהו לא הבין דבריו אלא שהיו שתי חלוקות כמו שהבינום המפרשים ולזה אמר לו נקל לצל לנטות עשר מעלות ולא יהיה בעיני העולם כל כך פלא ובפרט שכבר אירע כיוצא בזה בימי אחז ולכך לא בזה חפצתי אלא כי ישוב הצל אחורני' עשר מעלו' והתפלל ישעיהו אל השי"ת שיקיים כן כי כן היה בדעתו של ישעיהו לעשות

אלא שלא הבין חזקיהו דבריו והייעוד של האות אחרי ששאלו חזקיהו היה מאת ישעיהו הנביא סומך על תפלתו להשי"ת המקים דבר עבדו ועצת מלאכו ונביאו ישלים ולכך ויקרא ישעיהו אל ה' וישב וכו': עוד אפשר קרוב לענין זה אבל בהבנה אתרת בפסוק ולא יתסר בו גזרה והוא שישעיהו הודיע שיחזור השמש לאחור שהוא מופת ואות גדול אבל הודיע שהחזרה הזאת לא תהיה בבת אחת אבל יחזור לסובב ממזרח למערב מעט מעט כמשפטו בהליכה וזהו שאמר הלך הצל עשר מעלו' אם ישוב עשר מעלות כלומר אם ישוב לאחור עשר מעלות הלך ילך אחר כך כהליכה תהיה חזרתו אם ישוב לאחור עשר מעלות אחר כך יהיה הולך בכל מעלה ומעלה מתנהל לאטו כמשפטו וחזקיהו לא הבין דבריו אלו אלא כאילו היו שתי חלוקות כמו שביאר רש"י ז"ל וכמו שביאר ה"רדק ז"ל ולכך אמר נקל לצל לנטות שהנטיה היא הערב השמש ונטייתו למערב ולכן אני רוצה בזה זהו שא' אלא כי ישוב הצל אחורנית עשר מעלות שהוא מופת ויקרא ישעיהו אל ה' וישב את צל המעלות במעלת אשר ירדה במעלות אתז אחורנית כלומר על עשר מעלות והיתה החזרה עשר מעלות כלומר עשר מעלות בבת אחת ואחר כך נתארך היום ארוך כ"ב שעות נמצא חזרתו לאחור עשר מעלות בבת אתת כעין מה שירדו העשר מעלות בבת אחת בימי אחז והיה היום משתי שעות ואילו חזר לאחו' ממער' למזרח מעט מעט ואחר כך יסובב ממזרח אם כן יהיה עשרים שעות יוצאות בזה וי"ב של יום אם כן היה היום ההוא בן ל"ב שעות ואין הדבר כן אלא מ"כב שעות ובזה מדוקדק אומרו אשר ירדה בימי אחז להקיש מה ירידה בימי אחז היתה בבת אחת כך חזר' לאחו' בבת אחת עשר מעלות כאחת: ומה שא' שאל לך אות מאת ה' אפשר לפרשו לשון אות מאותיות שם השם וזהו שא' אות מאת ה' והיא ה"יוד ובזה נמצא שכתוב ויאמר יחזקיהו י"וד יתירה שהוסיפו לו להודיע שמה"יוד של שם ההוי"ה תמשך האות והמופת הזה ית' וית' שמו כי בי"ה ה' צור עולמים והעולם הבא ב"יוד ולזה הושמה בראש שמו לאו' שיהיה בן העולם הבא הפך ממה שאמ' לו כי מת אתה בעולם הזה ולא תחיה לעולם הבא כי עתה חיו יחיה בעולם הזה ובעולם הבא וזהו יחזקיהו ב"יוד בראש שמו וכמו שפירשו בספר הזוהר שאל לך אות מאת ה' כמו שכתב בספר ויקרא שאל לך אות מאת ה' העמק שאלה וכו' ואפשר עוד שהוסיף לו אות יו"ד לרמוז תמיד נס עשר מעלות כמספר ה"יוד שהיא עשרה זכר עשה לנפלאותיו שיזכרו כן תמיד ולזה קראו יחזקיהו: ורש"י ז"ל אשר ירדה במעלות אחז יום שמת אחז נתקצר היום ומהר הצל לירד עשר מעלו' כדי שלא [יהא] נספד ואותן עשר שעות חזרו עכשיו לחזקיהו ע"כ ודבריו אלה מוכיחין שהחזרה לאחור היו כרגע העשר ואחר כך חזר לנטות העשר מעלות בעשר שעות באופן שזה מסכי'

למה שאמרתי שהחזר' אחורנית היתה כרגע וא"חכ נטה עשר מעלות מעט מעט בעשר שעות. וה"רדק ז"ל במעלו' אשר ירדה אשר ירדה השמש והלך הצל עשר מעלו' ושב השמש אחורנית והיתה הצל במעלה ראשונה במעלו' אחז כי הוא בנה אותם המעלות: ובדרש יום שמת אחז קצר היום ונטה הצל עשר מעלות וירדה השמש עשר מעלות טרם זמנו כדי שלא יספידוהו שהיה רשע ואותם עשר מעלות שירדה לאחז חזרה לחזקיהו לאות ויי"ת וצלי ישעיהו קדם ה' ואתיב ית טולא בצורת אבן שעיא דנחתת במסקנת דאחז שמשא לאחרהי עשר שעין רוצה לומר במעלות אבן המסומנת לשעות היום עד כאן:

**יב**

**בעת** ההיא שלח וכו' חז"ל בלאדן בן בלאדן מאי בלאדן בן בלאדן אמרי בלאדן מלכא אשתני אנפי' והוה כי כלבא והוה יתיב בריה אבבא כי הוה כתיב הוה כתיב שמיה ושמיה דאבוה והיינו דכתיב בן יכבד אב זה בלאדן בן בלאדן ועבד אדוניו זה נבוזראדן אמר הב"ה ומה בשכר פסיעות ששלמתי לאותו רשע שרץ אחרי כבודי כך כשאני משלם שכר לאברהם יצחק ויעקב שרצו לפני כסוסים על אחת כמה וכמה עד כאן ותחילת המאמר נכתב למעלה בפסוק הקודם עיין שם. וכבר זכרתי בפסוק הקודם בדברי חז"ל שבמסכת סנהדרין שבעת הקיף השמש במופת הגלגל ושבפסיקתא ובדברי ז"ל אבין אומרו ספרים ומנחה די שיאמר ספר כמו שאמר מנחה בלשון יחיד וי"ת אגראן וקרבנין הכל תרגם בלשון רבים אבל רמז לנזכר בדברי חז"ל שכתב בתחלה ספר אחד שלמא לחזקיה ושלמא לירושלם ושלמא לאלהא רבא וכשטען עליהם נבוכדנצר שאין זה דרך כבוד להזכיר את האלוה אחרון לזה אמר ספרים לרמוז ששינו נוסח זה לספר אחר להקדים יוצר בראשית ולומר שלמא רבא לאלהא רבא ולקרתא דירושל' ולחזקיה וזהו שאמ' שלח ספרי' לא שהגיעו ליד חזקיה אלא שנשתלחו לו שהרי גם הראשון שלחו אליו אלא שנבוכדנצר החזירו כנז"ל בפסוק הקודם אלא לא הגיע אליו אבל זה וזה נשתלחו אליו והעת ההיא עת רצון לחזקיהו שנשאו ה' בעיני כל העולם ולזה נמשך היות שני ספרים כי הסופר הראשון ראה להקדים חזקיהו כי הוא גרם כל הנס אמנ' אחר כך בא נבוכדנצר וטען לו שראוי להקדי' כבוד הבורא ית' ויתעלה: ורש"י ז"ל כי חלה חזקיהו ועד אותו היום לא היה אדם חולה וחיה והיאך שמע למוד היה לאכול בשלש שעות ביום וישן עד תשע כיון שחזר גלגל חמה לחזקיהו ניעור בתשע ומצא הוא שחרי' בקש להרוג את עבדיו ואמ' אתם הנחתם אותי לישן יום ולילה אמרו גלגל חמה חזר אמ' להם מי החזירו אמרו לו אלהיו של חזקיהו כדאיתא בפסיקתא ע"כ. וה"רדק ז"ל בראדך ובישעיה מרודך כתיב ב"מם והכל אחד ובלאדן הוא שם הכנוי נסמך לשם אביו שהיה

שמו בלאדן וזה (סרחאדון) [אסרחדון] כי סנחריב מלך בבל היה וכן בימי מנשה נאמר בדברי הימי' ויבא עליהם את שר הצבא אשר למלך אשור וכו' ויוליכם בבלה. כי שמע כי חלה לא היה עיקר שליחותו על חולייו אלא על המופת שנעשה לו על חולייו וכן נאמר בדברי הימים לדרוש המופת אשר היה בארץ ע"כ: והר"לבג ז"ל והנה שמע מלך בבל כי חלה חזקיהו ולזה שלח שלוחי' וצוה אותם גם כן שידרשו המופת אשר היה בארץ אז מענין סנחריב שמתו כולם בזולת יד אדם אך הכם מלאך ה' ולזה אמר גם כן אשר היה בארץ ואם היה זה שב אל המופת מהשמש הנה לא היה בארץ לבד אך בכל העולם. בעת ההיא ראוי שתדע שא"עפי שהיה סנחריב מושל מלך בבבל כמו שיראה ממה שקדם ויבא מלך אשור מבבל הנה היה שם ברודך מלך והיה תחת יד סנחריב והיה נותן מס שנה בשנה כי כן היה מנהגו עם כל המלכים שהיה כובש אותם והנה לפי דעתי נמשכה המלוכה למלכי אשור עד שבא נבוכד נצר מלך בבל והחזיק במלכות הזה ונמשך לו ולבנו ולבן בנו עד ע' שנה. ספרים ומנחה כבר סיפר בדברי הימים שרבים היו מביאים מנחה להי' ומגדנות לחזקיה והיה זה כן מפני מה ששמעו ממופת חיל סנחריב כי אז ידעו כל ממלכות הארץ כי ה' הוא האלהים ולזה ספר זה שם אחר ספור המופת אשר עשה ה' בחיל סנחריב עד כאן. וכן מהריי"א ז"ל שברודך הוא מלך אחר אסרחדון בן סנחריב וחולקים על הר"דק במה שפי' שברודך הוא סנחריב ובמה שפי' הר"לבג שהמופ' הנז' בדברי הימי' שבאו לדרוש עליו שהוא נפילת חיל סנחריב ונסתייע ממה שאמ' אשר היה בארץ כנז"ל ורש"י ז"ל חולק עליו כנז"ל והר"דק ז"ל שהיה על נס השמש ומהריי"א ז"ל ודחה הר"לבג שהרי נאמר בימים ההם חלה חזקיהו עד למות ויתפלל אל ה' ויאמר לו ומופת נתן לו וכו' ואין ספק שהוא מופת צל המעלות עד כאן וכן בפרקי רבי אליעזר כמו שאכתוב ב"סד בפסוק ויאמר ישעיהו: **ולע"דן** כדבריהם ז"ל דלא כר"לבג ז"ל מהסברא כי ענין נפילת חיל סנחריב הוא יספר להם והנזכרים לעיל היה בדורך לשלוח ולדרוש ע"ז מאת חזקיהו אבל האמת יורה דרכו שעל מופת השמש שלחו לדרוש ומלשון הפסוק גם כן אוכיח כן שא' כי שמע כי חלה חזקיה ובשלמא אם נאמר שעיקר שליחותו על נס השמש ניחא שהזכיר הכתוב כי שמע כי חלה חזקיהו ובזה תלוי נס השמש כי הוא המופת על העמדת חולי מכאן ואילך לסיבת חזקיהו וזה רצו לדעת אמנם נס מפלת סנחריב אינו תלוי בכי שמע כי חלה חזקיהו ואעפ"י שהיה בזמן אחד וניחא נמי לשון בעת ההיא מקשר עם נם השמש דסליק מיניה שהוא הגורם לשלוח בראדך הספרים והמנחה ומה שאמ' כאן בראדך בלשון פרסי בר לשון ברכה כי

עתה שנכנע לחזקיה בראדך אמנם שמו מרודך לשון מרד ומעל ומה שאמר ספרים כבר דקדקתיו עם דברי חז"ל:

**יג**

**וישמע** עליהם רש"י ז"ל בית נכת' בית גנזי בשמיו כמו נכאת וצרי ולוט ואת שמן הטוב יש פותרין אותו שמן המשחה ויש פותרין אותו שמן אפרסמון שהוא מצוי בארץ ישראל שנ' יהודה וישראל יהיו רוכליך בחטי מינית ופנג וראיתי בספר יוסיפון ופנג הוא אפרסמון וגדל ביריחו ועל שם הריח נקראת יריחו. לא היה דבר את הארון ואת הלוחות וספר התורה עד כאן וה"רדק ז"ל עליהם כמו אליהם ועל כמו אל וכמוהו רבים כמו וילך אלקנה הרמתה על ביתו ומה שא' וישמע נראה שהם בקשו ממנו להראותם נכתה ושמע אליהם ועשה וכת"י וקביל מנהון ובישעיהו וישמ' אלהים את כל בית נכת' חמדתו כלו' כל הדברי' שהיו לו ואח"כ פרט הדברי' מה הם הנחמדי' וכן נכא' וצרי לוט דבר נחמד ובדחז"ל מאי בית נכת' מהם אמ' אשתו היתה משק' להם ומהם אמרו זין אוכל זין הראה להם ומהם אמרו בית גנזיו הראה להם שמן הטוב זה שמן אפרסמון שלא היה בכל העולם אלא ביריחו כי לפיכך נקרא יריחו ועשה רע בעיני ה' כי הראה להם בית נכתה כי נתגאה בבא אליו השלוחים מארץ רחוקה וכי היה מצליח בכל דרכיו וכן אמ' בדברי הימים כי גבה לבו ואמר השלוחים האלה שבאו לכבודו והיה לו לומר שבאו לכבוד השי"ת כי לדרוש המופת באו וכן אומר בדברי הימי' במליצי בבל השלוחים לדרוש המופת וכו' עד כאן. וכן הר"לבג ז"ל וישמע אליהם ר"ל שכבר שמע בעבורם מה שבקשו ממנו והגיד להם כל אשר שאלו והראם את כל בית נכתה הוא קבוץ כל חמדותיו ואחר כך פרט מה שהיה שם והוא כסף וזהב בשמים ושמן הטוב אפר"סמו בלעז ואת כל כליו ואת כל אשר נמצא באוצרותיו יתכן שהראה אותם גם כן הדברי' החמודים שהיו לו בממשלתו וחרה בעיני ה' כדה"רדק ז"ל שלא היה לו להראות להם אלא גדולת השי"ת לא גדולת עצמו כנז"ל. וכן מהרי"א ז"ל והוסיף במה שאמר וישמע עליהם כי זה בלאדן בן בלאדן מלך תחתיו והיה שונא כל זרעו של סנחריב ולזה נתחבר לאהוב את חזקיהו שונאו של סנחריב וזרעו להיות כאחד איש את רעהו יעזרו נגד זרעו של סנחריב וזהו שאמ' וישמע עליהם חזקיהו להיות בקשר אמיץ נגד זרע סנחריב הרשע. ובשמן אפרסמון הוא הבלאשמו יתכן שעציו כעץ הגפן ובכרם אחד לבד ביריחו ותועלותיו מרובים כפי מה שכתבו הטבעיים עד כאן. ובדבריהם ז"ל מדוקדק שאילו הראם כל זה לשם ולכבוד ה' צדקה תחשב לו אבל התכלית היה להתגאו' וגובה לב כנז' בדברי הימים

וזהו שא' לא היה דבר אשר לא הראם חזקיה והתכלית בביתו ובכל ממשלתו כלומר להראותו כבוד ביתו וממשלתו:

**יד**

**ויבא** ישעיהו הנביא כו' בראשית רבה ארבעה הם שהקיש הקב"ה על קנקנן ונמצאו קנקן של מי רגלי' ואלו הן אדם קין בלעם חזקיהו אדם האשה אשר נתת עמדי קין דכתיב לא ידעתי השומר אחי אנכי בלעם מי האנשים האלה עמך ויאמר בלק בן צפור מלך מואב שלח אלי חזקיה אמר מארץ רחוקה אבל יחזקאל בקי מכולם שנא' בן אדם התחיינה העצמות האלה ויאמר ה' אלהים אתה ידעת (אם כן) [א"ר חנינא בר פפא] משל לצפור שהיתה ביד אדם פגע בו צייד אמ' לו מה זו שבידך חיה או מתה א"ל אי בעי' חיה אי בעי' מתה ע"כ. **ולע"דן** לדקדק במשל תכליתו למה ושאינו דומה לנמשל ונראה שרצו להודיענו מעלת תשובת יחזקאל במה שאמר ה' אלי"ם אתה ידעת שאין הדברי' כפשטן אתה ידעת אם תחיינה אם לא שאם כן יקשה ה' אלי"ם למה די שיאמר אתה ידעת או ה' את' ידע' מהו ה' אלהים לתקן זה הביאו המשל והוא נאות שכמו שביד הצייד הזה לירות בה חץ ותמו' או דבר קל ולא תמות כך בידך ה' אם תחיינה אם תתנהג עם אלה העצמות ברחמים יחיו ואם ברוגז ודין לא יחיו וזהו שא' ה' אלהים שהם ה' רחמים ואלהים דין שאין אלהים בכל מקום אלא דיין אתה ידעת אם תתנהג ברחמים תחיים ואם באלהים מתים בל יחיו והענין מובן. ודרש"י ז"ל הביא המדרש הזה מארץ רחוקה [זה] אחד משלשה קין ובלעם וחזקיהו ובמדרש הנז"ל הזכיר ארבעה לכלול אדם שהק"בה הקיש על קנקנו ואמר לו המן העץ אשר צויתך לבלתי אכול ממנו אכלת רוצה לומר היתה אשמת האכילה ממך או מזולתך כאילו לא היה יודע הדבר ברור ולכך השיב ואמר האשה אשר נתת עמדי היא נתנה לי מן העץ ואוכל כלו' היא גרמה. והמדרש של רש"י ז"ל אינו מונה לאדם אלא בשלשה לבד שלכך נענש חזקיה וגם על שהאכילם על שולחנו ע"כ תורף דבריו ז"ל והוא מדחז"ל מסנהדרין פ"ח וישמח אליהם חזקיהו א"ר חזקיהו כל המזמן ערבי לתוך ביתו ומשמח עליו גורם גלות לבניו שנ' ומבניך אשר תוליד אשר יצאו ממך יקחו ויהיו סריסים בהיכל מלך בבל ע"כ והכתוב הזה בישעיהו כתיב וישמח וכאן כתיב וישמע. **ולע"דן** לדקדק או' ויבא ישעיהו הנביא ידוע שנביא הוא כמו שדקדקתי למעלה בפסו' בימים ההם ועוד כפל שאלות מה אמרו האנשים האלה ומאין באו אליך ויובן כפל מארץ רחוקה מבבל. ונראה במה שזכרנו למעלה ההפרש וההקפדה אשר היתה בין ישעיהו ובין חזקיהו כמו שכתבתי בפסוק בימים ההם חלה חזקיהו והק"בה עשה פשרה ביניהם שחלה חזקיהו וישעיהו בא לבקרו כנז"ל מעתה אפשר

לו' שקבל ישעיהו ע"ה הפשרה ההוא גם למכאן ולהבא וזהו שאמ' כאן ויבא ישעיהו הנביא אל חזקיהו המלך שעם היותו הנביא ולכבוד נבואתו היה כמנהג נוהג שלשול בעצמו לאמר ליתי חזקיהו גבאן שכן הלך יהורם אל אלישע אבל אחר שחלה חזקיהו ונתרפא ויבא ישעיהו הנביא אל חזקיהו להיותו מלך. או יאמר הנביא שהנבואה הזאת גם כן הכריחתו גם כן לבא אליו כי עדין בהפצרותו עומד לבלתי בא אליו כי אם לצורך והכרח הגדת נבואה הבאה לו מאת השי"ת וכנוצח השליחות תוכחת מגולה אליו על מה שנתגאה שבאו אליו מארץ רחוקה וכאילו לכבודו באו שעל כן נאמר בדברי הימים כי גבה לבו ובזה יובן אומרו אליו ישעיהו דרך תוכחת ולא דרך שאלה מה אמרו האנשים והלא אמירתם לדרוש את ה' ואת המופת אשר עשה ותכליתו למה ומהו הוראתו וזהו שא' מה אמרו האנשים ואם כן איך טעית בשקול דעתך לחשוב על כבודך באו ונתגאית וזהו שא' ומאין יבאו לך לא אמר ומאין באו לך שאז היה לשון שאלה אלא ומאין יבאו לך הלשמך ולזכרך תאות נפש אחד מהם הלא לכבודי ולי באו ולא לך והתפתית ממה שאמרו בבואם בדרישתם המופת וזהו שא' מה אמרו האנשים האלה ומאין יבואו אליך וחזקיהו ענהו כנגד מה אמרו הנה באו מארץ רחוקה דרך כבוד וגאות כמו שזכרו חז"ל ע"ד בלק בן צפור מלך מואב שלח אלי כלומ' אם קטן אני בעיניך נכבד אני בעיני המלכי' כן אמ' חזקי' מארץ רחוק'. ועל מה שאמרת ומאין יבאו אליך אמר באו מבבל שייכות יש להם עמי שהם רוצים שנהיה יחדיו באהבה נגד בני סנחריב להכריע כל באי כחו כמו שזכרתי בשם מהרי"א ז"ל. ובזה מובן או' מבבל באו שהיא תשובה נצחת למה שאמר ומאין יבאו אליך:

**טו**

**ויאמר** מה ראו בביתך כו' טעם כפל את כל אש' בביתי ראו ופרט עוד לא היה דבר אשר לא הראיתים ושינה שמתחלה אמ' ראו הם מעצמם ראו ואחר כך אומר הראיתים כאילו לא ראו אלא הראם ונראה שזה מובן בדחז"ל שגם הלוחות אשר בקדש הקדשים הראם וטעה בזה והוא לש"ש נתכוון שהם באו לדרוש המופ' שני ענינים בו האחד תכליתו והשניה סבתו ותכליתו כבר הודענו שנעש' להודיע שחדש הק"בה עמידת חולי לכבוד חזקיהו ואמנם סבתו היא התורה אשר הנהגתה על פי הסגולה כמו שנאמ' והייתם לי סגולה ובזה כח ישראל ומלכם גדול לבטל הטבע והמערכה ולזה הראם הלוחות כי בזה הם נוצחים כמו שאז"ל בפרקי ר' אליעזר בילקוט סימן ר"מה כשרא' חזקיהו שלוחי מלך בבל נתגאה לבו למעלה למעלה והראה להם כל אוצרות מלכי יהודה ואוצרות בית קדשי הקדשים ועוד פתח להם הארון והראה להם את הלוחות ואמר להם בזה אנו עושים

מלחמה ונוצחים כעס עליו הק"בה אמר לו לא דייך שהראית להם כל האוצרות אלא שהראית להם הלוחות שהם מעשי ידי חייך הם יעלו ויקחו את כל האוצרות שנ' הנה ימים באים נאום ה' כו' ונשא כל אשר בביתך ותחת הלוחות יקחו מבניך סריסים ואלו הם חנניא מישאל ועזריה שנעשו סריסים ולא הולידו ועליהם הוא או' כה אמר ה' לסריסים ע"כ. הרי שאמר להם ובזה אנו עושים מלחמה ונוצחים ועם כל זה נענש שעין אותם הטמאים לא היה לה להשליטו בענייני קדושה והלוחות מעשה אלהים המה ולזה ויאמ' מה ראו בביתך כי הראיתם בראיית עין הרע המזיק בראייתו ויאמר חזקיהו שני עניינים ראו האחד כלל ענייני חול מסגולת מלכים וכיוצא שזה לא הוצרכו להראותם אבל הם ראו מאיליהם וזהו שאמ' את כל אשר בביתי ראו רוצה לומר הם מעצמם אמנם דברים שהיו חוץ מביתי כס"ת חתום באוצרותי ובלוחות אשר בבית ה' לא ראו אותם מעצמם אבל הראיתים וזהו שאמר לא היה דבר על ענין הלוחות שבהן הם חקוקים דברות ה' עשרת הדברות לא היה דבר נעלם שלא הראיתים:

**טז יז יח**

**ויאמר** ישעיהו וכו' הנה ימים באים וכו' כבר זכרתי בפסוק הקודם מפרקי ר' אליעזר שחרה לה' מאד על כל מה שהראה לו ובפרט הלוחו' כי מעשה אלהים הנה וכנגד שני הדברי' באו אליו העונשים בכיוון כנגד את כל אשר בביתי ראו הנה ימים באים ונשא כל אשר בביתך וכו' וכנגד הלוחות אשר לא יתכן שישלחו בהן יד כי לכך נגנזו אבל נתן תמורתם ואמר ומבניך אשר יצאו מחלציך והיו סריסים ממש כו' כל זה מפרקי ר' אליעזר הנז' בפסוק הקודם ורש"י ז"ל לא יותר דבר מדה כנגד מדה לא היה דבר ע"כ והר"דק ז"ל יקח כתיב וקרי יקחו ואמרו זה דניאל חנניה מישאל ועזריה והיו הם סריסים מחלוקת בין חז"ל מהם אמרו סריסי' ממש ומהם אמרו שנסתרסה ע"א בימיהם כלומר שהכירו הכל שאין בו ממש וי"ת רברבין כמו שרים על דניאל חנניה מישאל ועזריה אמר שהרי הם היו מזרע יהודה ומזרע המלוכה כמו שצוה נבוכדנצר לבקש מזרע הפרתמים ע"כ והר"לבג ז"ל אשר יצאו ממך אשר תוליד זה לאות שלא היו בנים לחזקיה בעת זאת הנבואה אך אחר שלש שנים הוליד מנשה שמלך אחריו והנה אמר מבניך על זרעו ואם הוא רחוק כי כל זרע האדם יקרא בניו אפי' לאלף דור כמו שאנחנו היום נקראי' בני ישראל עד כאן ומהרי"א ז"ל הוקשה לו מה שנאמר בדברי הימים והיה עליו קצף ועל יהודה וירושלם גם כאן נאמר הנה ימים באים כו' היתכן שעל חטא קטן כזה יענשו גלות ובניו סריסים בהיכל מלך בבל הדבר קשה מאד כי לאנשים הבאים מארץ רחוקה הסברא מחייבת לכבדם ולהראו' להם כל כבודו ואילו היה חטא גורם כל כך פורענות

איך חזקיהו לא התודה עליו לפני ה' והשיב כי בודאי הגמור מעת גלות ישראל נגזרה גזירה גם על יהודה לגלות אלא שזכות חזקיה הגין וחובל עול מפני שמן חובל עולו של סנחריב מפני שמנו של חזקיהו שבו היו עוסקים בתור' וזכות בית המקדש וכשנתגאה חזקיהו גילה הנביא העתיד להיות באחרית הזעם והעברה והגזור מאז ומקדם לא שעתה נתחדשה הגיזרה אך נתחדשה ההודעה מצד הגאוה שנתגאה לבו של חזקיהו לא הגיזרה כי גם מהגובה לב הזה שב בתשובה כמו שאמר שם ויכנע חזקיהו בגובה לבו הוא ויושע ירושלם ולא בא אליהם קצף ה' בימי חזקיהו וזה יורה שהקצף ערוכה בכל ושמורה מאת ה' ובזכותו האריך ה' אפו שלא בא בימיו ועתה כשנתגאה חזקיהו והראה לשלוחי מלך בבל כל אשר לו הודיעו הנביא כי כל מה שאירע לו סימן לבניו הוא לא היה רוצה להוליד ועשה עצמו כסריס הנה ימים באים ויהיו בניו סריסים הוא באו אליו אנשים מבבל הנה ימים באים ויבואו חיל כבד לירושלם אם הבבליים ראו עתה כל אשר בביתו הנה ימים באים ויראו אנשי בבל כל אשר לו ויקחו הכל וגם בניו ר"ל זרעו אם כן היה חזקיהו סימן לא סיבה אמנם הסיבה הפועלת היה מנשה כמו שיתבאר:

**ולע"דן** לדקדק לשון ונשא לא אמר ונשאו אנשי בבל כל אשר בביתך: ונראה שזה יובן במה שאחז"ל קחי רחים וטחני קמח שקדמה טחינת השי"ת וא"חכ יטחן נבוכדנצר מלך כי אם לא כי צורם מכרם וה' הסגירם לא היה יכולת למלך בבל לכובשן אלא גברא קטילא קטיל וזהו וטחני קמח ולא חיטה ובזה הבנתי בכלי חמדה במה שאמר בספר דניאל בלשאצר אמר בטעם חמרא להתייא למאני דהבא וכספא די כו' ובפסוק שאח' זה כתיב די הנפיקו מן היכלא שהכוונה שבלשצאר נתגאה שאביו בכחו ועוצם ידו הוציאם וזהו שא' די הנפק נבוכד נצר כאילו כביר מצאה ידו ולזה אמר מן היכלא די בירושלם היכלא כל דהו ולזה נתגאה בטעם חמרא ואמר להביאם ולשתות בהם ולא חשש למעילת קדשים אמנם הכתוב השני מכחישו באומרו באדין היתיו מאני דהבא די הנפיקו בלשון רבים ה"בה ית' ויתע' בעצם וראשונה ועל ידו במקרה וזהו שאמ' כאן מן היכלא די בית אלהא די בירושלם כלומר בית שיש בו ועליו פקיד ית' וית' שמו כי הוא אשר הסגירם בידו שאילו לא היה כן לא היה לו ידים לשלוח בהם שהיו ידיו מתייבשות ברצותו לשלוח בהם יד ובזה אבין אומרו כאן לשון ונשא כל אשר בביתך כאילו הוא נשא מעצמו שאלמלא כן לא היו יכולין לנשאו וזהו שלא אמר ונשאו כל אשר בביתך ולפי שהגיזרה הזאת היתה על כלל כל מה שראו זולת הלוחות שנגנזו אבל לא גלו לבבל בזה מובן אומרו לא יותר דבר אמר ה' שהוא מאמר מיותר שכבר אמ' וכלל הכל בתיבת ונשא כל אשר בביתך וכו' אבל כיון לעשות שתי חלוקות והם האתת כל אשר ראו בביתו

ואוצרותיו הכל יוציאו בבלה אמנ' החלוקה השנית והיא הלוחות עליה אמר לא יותר דבר מאותם הדברות אשר אמר ה' בסיני לא יותר כאן כי יגנזו אבל לבבל לא ילך ואמר ומבניך אשר יצאו ממך וא"עפי שאין לך עכשיו הנה ראוי לעגמת נפש שעדין לא נולדו וכבר נגזרה עליהם גיזרה זהו שאמר אשר תוליד יקח והיו סריסים:

**יט**

**ויאמר** חזקיהו וכו' רש"י ז"ל דבר טוב מאחר שבימי יהיה שלום ע"כ: ומהרי"א ז"ל הוקשה לו איך חזקיה אמר דבר טוב שא"עפי שחייב אדם לברך על הרעה מעין הטובה אבל לא נתחייב שיאמר לרע טוב והוא פירש שעתה חוזר חזקיהו לראש אל הייעוד שייעדו ישעיהו בדבר השי"ת שהוסיף לו ט"ו שנה ועליו הוא אומר טוב דבר ה' אשר דברת אלי מאז מענין תוספת ט"ו שנה אך בזאת שיצטרף אל אותם השנים השלום עם מלכי אשור והאמת שלא ישקר באמונתי לבגוד בי כי אם ח-ו יהיה בהפך נבחר מות מחיים כמאמר הפלוסוף שהימים אשר בחרפה טוב מהם המות וזהו שאמר מאמר שני מוסף על הראשון ומטיל בו תנאי והוא אומרו הלא זה שאמרתי טוב דבר ה' הוא בתנאי אם שלום ואמת יהיה בימי שבזולת זה אינו טוב:

**ולע"דן** דלפרש"י ז"ל בלתי צודק הלא אם שלום וכו' שהוא כמטיל תנאי ולרש"י ז"ל מאמר ויאמר הלא מיותר די שיאמר טוב דבר ה' כי שלום ואמת יהיה בימי וכו' ולפירוש מהרי"א ק"ק שיאמר טוב דבר ה' אשר דברת שהוא על דבר תוספת ט"ו שנה שאין זה פשוטו של מקרא: ונראה כי אע"פי שדבר ה' זה אשר דבר אליו עתה ישעיהו היה רע ומר מבשר לעתיד צרות רבות וגם מבניך וכו' לזה אמר טוב דבר ה' אבל לא טוב במה שהוא טוב מצד עצמו רק הטוביות הוא אשר דברת אלי כי גלוי אוזן זה יועיל לי לשוב על דרך מה שאמר דוד ע"ה מזמור לדוד בבוא אליו נתן הנביא כאשר בא אל בת שבע שקינה מבעי ליה אבל אמר מזמור לפי שגילה לו שחטא ויתן לבו לשוב כיוצא בזה אמר כאן חזקיהו טוב דבר ה' אשר דברת ובזה מובן יתור אשר דברת שהוא הוא הגורם הטוביות מצד אשר דברת שאתן לב להתודות כי יועיל להגן ולהקל לפי שעה וזהו שאמר ויאמר פירוש דברי אשר אמרתי אשר דברת שמצד זה הוא טוב זה יובן הלא בתנאי אם שלום ואמת יהיה בימי על ידי התשובה אשר תתעורר ע"י אשר דברת שאם לא בן אדרבא יוסיף רע ומוטב שאהיה שוגג ולא מזיד מותרה ועומד וזהו שאמר ויאמר הלא אם שלום ואמת יהיה בימי ולפי זה הכתוב מסורס כאילו אמר טוב אשר דברת דבר ה' וכו':

**כ**

**ויתר** דברי חזקיהו כו' בילקוט סימן ר"מה ואשר עשה את הברכ' ואת התעלה ויבא את המים העירה אינו מדבר אלא דברי תורה שנמשלו למים ע"כ ובזה מדוקדק את ואת

לרבות וכן ויבא את המים מלבד לשון את מאומרו המים ב"הא הידיעה מורה שאינו מדבר אלא בדברי תורה מדלא קאמר ויבא מים העירה:

**כא**

**א ב ג ד**
**בן** שתים עשרה שנה וכו' ויעש וכו' וישב וכו' ובנה וכו' הר"דק ז"ל כאשר עשה אחאב שהוא החל לעשות אשרה כי כל המלכים אשר קדמו לאחאב הלכו בחטאת ירבעם לבד ע"כ וכן מהריי"א ז"ל שחזקיהו היה בקצה החסידות ומנשה בנו לא עשה כפושעי ישראל אלא ויעש הרע כתועבות הגוים ומתוך דברי הר"דק ז"ל שכת' שמנשה עבד ע"א כ"ב שנה בשם סדר עולם וחז"ל ואסמכוה אקרא זה דכתיב ויעש אשרה כאשר עשה אתאב ב"כב שנים של מלכותו אשר מלך והיא הבנה נכונה בהקש זה של כאשר עשה אחאב ולחז"ל במסכ' סנהדרין למה נקרא שמו מנשה שנשה י"ה ד"א שהנשיא את ישראל לאביה' שבשמים ע"כ שהיה חוטא ומחטיא והם השני פירושים. עוד לחז"ל יש מחלוקת אם יש לו חלק לעולם הבא ואיכא מ"ד אין לו חלק מדהקישו הכתוב לאחאב אין לו חלק לעולם הבא מה אחאב אין לו חלק לעולם הבא אף מנשה כן ויש אומרים יש לו חלק שנאמר וישיבהו ירושלם למלכותו לו ולמלכותו השיבו ולא לחיי עולם הבא ואמרו ז"ל מנשה היה שונה כ"ב פנים בתורת כהנים כמנין שנות מלכות אחאב כ"ב:
**ובנה** מזבחו' בית ה' כו' מהריי"א ז"ל זו תוספת על חטאיו הקודמים לבנות בבית המקדש במקו' הנבחר אשר אמר ה' בירושלם אשים את שמי ע"כ. **ולע"דן** שכיון להכעי' כדמסיק והעביר כו' לעשות הרע בעיני ה' להכעיס וזהו שאמר כאן ובנה מזבחו' להכעיס יען אשר אמר ה' בירושלם אשים את שמי.

**ו**
והעביד את בנו באש וכו' ה"רדק ז"ל אמרו שסלק האש שירד' בימי שלמה מלמעלה וכו' ובא הוא וסלקה וזה המעשה היה להכעיס ע"כ. וז"ש כאן והעביר את בנו באש וכו'.

**ז**
**וישם** את פסל האשרה וכו' הכוונה להכעיס לפי שהשי"ת הבטיח לדוד ושלמה בבית הזה ובירושלם אשר בחרתי וכו' אשים שמי לעולם ואפי' בחרבנו ומנשה שם בו פסל האשרה כדי לטרוד משם השכינה כביכול כי יקצר המצע מהשתרע מהכיל שתי רעים ויסתלק משם לזה וישם את פסל האשרה וכו':

**ח**
**ולא** אוסיף וכו' הרד"ק ז"ל אמר אוסיף כי כשהיו חוטאים היה משליט בהם אויביהם והיו מנידי' ומגלים אותם מארצם אע"פי שלא גלו גלות שלימה לפני דוד: **ולע"דן** לדקדק

לשון רגל דהי"לל לא אוסיף להניד את ישראל וכתי" לא אוסף לטלטלא ית ישר' ומהו לא אוסיף ועוד כפל אם ישמרו לעשות את כל אשר צויתים ולכל התורה כי די שיאמר רק אם ישמרו לעשות כל התורה אשר צוה אותם עבדי משה. ומהו ולכל התורה בלמ"ד והי"לל וככל התורה: ונראה שלפי שגלו למצרים לכך כנבנה להם בית המקדש היה כדי שיהיו מתוקנים ולא יוסיף אפי' יחיד לגלות כמו צבור אלא שהעונות גרמו הגלות וזהו שאמ' ולא אוסיף להניד אפי' רגל יחידי של ישראל אך בזאת שישמרו שני העניינים האחד שלא תחיה כל נשמה פן יחטיאו אותך לי וכתיב והיה אשר תותירו מהם לשכים בעיניכם והענין השני שמירת כל התורה והענין מלשון הבנה לקיום השני שאם יותירו מהם יכשילו' ויחטיאו אות' ככתוב והיה אשר תותירו מהם כו' פן יחטיאו וזהו שאמר אם ישמרו לעשו' ככל אשר צויתים לבלתי השאיר שריד ופליט מיושבי הארץ בכמה פסוקים ובכמה מקומות בתורה והענין השני לשמור לעשות כל התורה אשר צוה אותם משה עבדי ואמר ולכל לו' הענין הנז' מאשר כל אשר צויתי' על יושבי הארץ שהוא הכנה לכל התורה וקיומה: ואפשר עוד שאמר אם ישמרו לעשות כל אשר צויתים על אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום וכמו שאמר סרו מהר מן הדרך אשר צויתים ר"ל אני בעצמי ופה אל פה דברתי להם אנכי ולא יהיה לך וזהו שאמר כאן אם ישמרו לעשות ככל אשר צויתים וזו יסוד לכל התורה אשר צוה משה עבדי כי המודה בע"א כופר בכל התורה כולה: אחרי שכתבתי זה הדרך השני מצאתיו במהרי"א ז"ל ושמחתי.

**ט**

ולא שמעו אלא שסרו מהם ולזה החטיאו אותם מאז ומקדם ועתה ויתעם מנשה טעות גמורה שהלואי עשו כמעשים המהוגנים שבגוים אבל ויתעם מנשה לעשות את הרע מן הגוים כו' ולא את הטוב והלואי עשו הרע והטוב שבגוים. ומהרי"א ז"ל פירש לעשות את הרע יותר מן הגוים וכו':

**י יא**

**וידבר** ה' ביד עבדיו כו' יען אשר וכו' רש"י ז"ל והר"דק ז"ל בסדר עולם יואל ונחום וחבקוק נתנבאו בימי מנשה ולפי שלא היה מנשה כשר לא נקראו על שמו לפרש שבימיו היה ע"כ ומנשה חטא שעשה התועבות האלה הקשות מכל אשר עשו האמורי והחטיא גם כן את יהודה בגילוליו:

**יב**

**לכן** כה אמר ה' וכו' רש"י ז"ל תצלנה כמו מצלתי' סנטינייר בלעז. והר"דק כל שומעיו כתיב והקרי כל שמעה בעבור כי רעה לשון נקבה והכתיב בעבור הענין. תצלנה שורשו צלל מבנין נפעל מבעלי הכפל מענין לקול צללו שפתי והוא ענין תנוד' הרעש' טנדי"מנט

בלעז ע"כ וכן הרל"בג ז"ל תצלנה שתי אזניו שמרוב התרוע' וההתפעלו' יקרה לו מזאת השמועה הרעה ידמה לו שיהיה קול הברה באזניו ע"כ וכן מהרי"א ז"ל. **ולעד"ן** לדקדק איך מכנה שמו על הרעה ואומר אני מביא רעה על ירושלם ויהודה ומהו כה אמר ה' אלהי ישראל. והקרי והכתיב שומעיו שמעה ודי באומרו תצלנה אזניו מנין שתי למה: ונראה כי השי"ת עשה חסד גדול כששפך באש חמתו ויצת אש בציון שבזה כילה ה' חמתו בעצים ובאבנים שאילו התחיל בבני אדם היה מכלה אותם וכמו שהרחבתי בכלי חמדה בסדר אלה הדברים וזהו שאמ' לכן כה אמר ה' אלהי ישראל ומרחם עליהם ומהפך בזכותם על כן הנני מביא הרעה תחלה על ירושלם גוף העיר לשכך חמתי באבנים ובעצים וא"חכ השארית על יהודה ויושבי ירושלם ואלו רחמי' גדולים הם ולכך יחד שמו ואמר הנני מביא ואמר שמעה על ירושלם נקבה היא העיר והכתיב על יהודה שומעיו ולזה תצלנה שתי אזניו האחת מפורענות ירושלי' גוף העיר והאזן השנית על יהודה וזהו שאמ' שתי אזניו בכיוון כל אחת לשמוע ענין אחד משני העניינים ממש. ולזה אמר על ירושלם עליה ממש בעצם וראשונה כדי שתתך חמת ה' עליה אמנם ביהודה לא כתיב על יהודה עליה' ממש בכוון אלא ויהודה שתגיע אליה אבל לא עליהם בעצם ובכיוון והוא על דרך מה שפי' בפסוק שפוך חמתך אל הגוים אשר לא ידעוך אל הגוים ולא על הגוים כיון שלא ידעוך לא יאשמו אמנם בממלכות אשר ידעוך יודעים רבם ומכונים למרוד בו שלא קראו בשמך שפוך על הממלכות עליהם ממש: עוד אפשר שאמ' הנני מביא (בעוד) רעה וכו' כמקרא שכתוב וישקוד ה' על הרעה ויביאה עלינו כי רחום הוא ר"ל שבחר להביאה במיתון ובשקידה ועיון להביאה הוא בעצמו עלינו ואע"פי שאין דרכו להטפל ברעה רק בהסתרת פנים ומצאו צרות רבות ורעו' ככתו' ואנכי הסתר אסתיר פני מהם ומצאוהו צרות רבות וכו' עם כל זה בעת המעשה וישקוד ה' על הרעה ויביאה עלינו כי רחום הוא ויהיה שמאל דוחה וימין מקרב כאב הזה המייסר את בנו כן ה' אלהינו מייסר אותנו בעצמו כאשר ייסר איש את בנו את אשר יאהב ה' יוכיח כאב את בן ירצה זהו שאמ' כה אמר ה' אלהי ישראל הנני מביא רעה וכו' שרצוני להביא הרעה אני בעצמי לטובה באופן שיוכלו לקבל אותה זהו שאמר אלהי ישראל. או יאמר אלהי ישראל על עשרת השבטים שגלו אשר יתרעמו עלי אם אשא פנים לירושלם ובמו שפירשו חז"ל נודע ביהודה אלהים כשעשה דין ביהודה אז נתקדש ש"ש ובישראל גדול שמו שאמרו יתגדל שמו ית' וית' שאינו נושא פנים אפי' ליהודה שהם אכסניא של מלך כי שם ביתו והיכלו זהו שאמר לכן כה אמר ה' אלהי ישראל שלא יתרעמו עלי על מה שעשיתי בהם פורענות עתה יגדל נא כח ה' במה שהנני מביא רעה על ירושלם אשר כל שומעיו תצלנה כו':

**יג**
**ונטיתי** על ירושלם וכו' רש"י ז"ל משקולת הוא חוט שהבונים חומה קושרי' בו עופרת לכוין בו את החומה ע"כ ימחה את הצלח' יקנח את הקער' ע"כ וכן ה"רדק ז"ל והר"לבג ז"ל פירש ונטיתי על ירושלם ר"ל שתנתן ביד אויב כמו שנתנה שומרון ביד מלך אשור ומחיתי והכיתי כאשר ימחה ר"ל כאשר יכה האיש את הקערה מלאה תבשיל שבהכותו אותה תהפך על פניה ולא ישאר בקערה דבר מהתבשיל שיהיה בה ע"כ וחולק בפי' ימחה ובפי' ומחיתי דלהר"דק לשון קנוח וכן לרש"י ז"ל והר"לבג מפרש לשון הכאה אבל מה שא' קו שומרון קו החרבן ונטיתי עליה קו תוהו ואבני בוהו וכו' וכ"ת"י ואיגוד על ירושלם ית חוט חורבן שומרון וית משקולת צרות בית אחאב וכן הר"דק ז"ל וכאשר ימחה חסר תיבת איש כאילו אמר כאשר ימחה איש וכן כאשר ישבור כלי היוצר כאשר ישבור איש וכו': **ולע"דן** שאפי' בעת חרבנה הזכיר עליה קו שאמר את קו ואת משקולת לשתי בחינו' האחת היא מה שפי'ו המפרשים חשב ה' להשחית חומת בת ציון נטה קו שהוא קו לבנין החומה העתידה להבנות ולזה לא השיב ידו מבלע כיון שנטה קו הרחמים לחזור ולבנותה והשני להרוס במדה במשקל שלא להחריב את הכל אלא מה שמחוייב ליחרב מצד העונות: כיוצא בזה נאמר את קו שומרון ואת משקולת אחאב בכוון אל שני העניינים הראשון קו ומשקולת לחרבן שלא להחריב יותר מכשיעור אלא במדה במשקל ואגב אורחיה מזכירו קו ומשקולת רמז לבנין והנכון להודיע שלא יחשבו שיקל בענשם מצד אהבה מהיות' אכסניא של מלך אשר בית מקדשו שוכן בתוכם רק תורה אחת ומשפט אחד להם ליהודה ולבני ישראל ובאותה מדה עצמה שמדד לשומרון ובית אחאב ימדוד להם זהו שאמר ונטיתי על ירושלם את קו שומרון ואת משקולת בית אחאב כו' באותו קו ומשקולת עצמה בלי תוספת ומגרע' ולפי זה משקולת תהיה אבן המשקל שיהיה שוה לשל שומרון:

**יד**
**ונטשתי** את שארית נחלתי וכו' הר"לבג ז"ל הנה קרא מלכות יהודה שארית נחלתו כי הוא לבדו נשאר מנחלת השי"ת שהוא עם ישראל כי השאר הגלה מלך אשור ע"כ וכן מהרי"א ז"ל: **ולע"דן** לדקדק יתור לכל אויביה' שכבר אמר ונתתים ביד אויביהם והיו לבז ולמשסה: ונראה כי לפי שייעד על ירושלם ויהודה אשר בתוכה שהם הלכו בגלולי מנשה אשר טמאם והוא מה שאמ' ונטיתי על ירושלם את קו שומרון ומשקולת בית אחאב לכך אמר ונטשתי את שארית נחלתי ונתתים וכו' על אשר במדינות שביהודה ולפי שיש להם אויבים רבים לכך אמר שיפלו ביד אויביהם רוצה לומר ביד מקצתם ואגב אלו יבאו השאר לבוז בז ולשלול שלל וזהו שאמר ויהיו לבז ולמשסה לכל אויביהם

ואפי' לאותם שלא נפלו בידם ודרך הלצה אפשר שרמז שהאויביהם אשר נפל יפלו ישראל בידם הם עתידים ליפול אח"כ ולהיות לבז ולמשסה ביד כל אויביהם וזהו שאמר ונתתים ביד אויביהם ואלה אויביהם אשר נתנו ישראל בידם עתידים שיהיו גם המה לבז ולמשסה לכל אויביהם כמו שאמר שישי ושמחי בת אדום וכו' גם עליך תעבור כוס תשכרי ותתערי כי מי שלח ידו בהם ונקה:

**טו**

**יען** אשר עשו וכו' הודיע דעבירה גוררת עבירה בתחלה עשו הרע בעיני בקו' עשה ואחר כך נלמדו ברשע עד שמאילהן ויהיו מכעיסים אותי ויהיו רוצה לומר בהוייתן ומאילהן: או אפשר בתחלה לתאבון יודעים שהוא רע ועם כל זה עשו את הרע בעיני לתאבון יצרם ואחר כך הוסיפו והיו מכעיסים אותי. או מאמר ויהיו מכעיסים אותי מקושר עם מן היום אשר יצאו אבותם וכו' מאז ויהיו מכעיסים אותי ועד היום:

**טז**

**וגם** דם נקי הרד"ק ז"ל יש מחז"ל שדרשו בו הרבה מאד שהרג את ישעיהו ע"כ. וכן אסמכוה במה שאמ' עד אשר מלא את ירושלם מאותו הדם והיכן הרגו בפיו של ישעיהו על שאמר בפיו ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב וזהו פה לפה רוצה לומר לקה ישעיהו בפה לפה לבעבור מה שדבר בפה סרה על ישראל. ואם לישעיהו כך לעוברי רצונו על אחת כמה וכמה. ובזה מובן אומרו וגם דם נקי בלשון יחיד שהכל על ישעיהו הנביא: **ולע"דן** אפשר בזה שבהרגו את ישעיהו המזכה את הרבים ומחזירן למוטב הרי כמחטיא רבים ויותר משפיכות דמים יחשב לו כי המחטיאו גדול מן ההורגו וזהו שאמר וגם דם נקי הוא ישעיה שפך מנשה ונחשב דמו להרבה מאד ודמים מרובים דמו ודם האנשים שהיה מחזיר בתשובה עד שהרי הוא כאילו מלא את ירושלם דם פה לפה ונרמז זה לסיבת היותו מוכיח פה לפה מוכיח בפיו אל החוטאים פה אל פה ידבר בם בלי יראה נמצא שבהריגתו החטיא רבים וזהו לבד מחטאתו אשר החטיא בפועל את יהודה לעשות הרע בעיני ה' הנה הנז' גם הוא מסוג מחטי' רבים ומונעם משוב בתשובה מסיבת ישעיה הקורא בגרון עליה: והר"לבג ז"ל וגם דם נקי ידמה שכל מי שלא היה עובד אלילים היה הורגו והנביאים המוכיחי' אותם כמו שעשתה איזבל ע"כ. וכן מהרי"א ז"ל וגם הביא דחז"ל שהרג ישעיהו. ודחז"ל איתא ביבמות פרק החולץ תניא ר' שמעון בן עזאי או' מצאתי במגלת יוחסין בירושלם וכתוב בה איש פלוני ממזר מאשת איש וכתוב בה משנת ר' אליעזר בן יעקב קב ונקי וכתוב בה מנשה הרג את ישעיה אמר רבא מידן דייניה וקטליה אמר לו משה רבך אמר כי לא יראני האדם וחי ואתה אמרת ואראה את ה' משה רבך אמר כה' אלהינו בכל קראנו אליו ואתה אמרת דרשו ה' בהמצאו משה רבך אמר

את מספר ימיך אמלא ואתה אמרת והוספתי על ימיך ט"ו שנה אמר ידענא ביה דלא מקבל מינאי מאי אמינא ליה אי אימא ליה אשויה מזיד אמר שם ואבלע בארזא אתיוה לארזא ונסרוה כי מטא להדיא פומיה נח נפשיה משום שאמר ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב. מ"מ קשו קראי אהדדי תנאי היא דתניא כל הנביאי' לא נסתכלו באספקלריא המאירה אבל משה רבינו נסתכל באספקלריא המאירה. דרשו ה' בהמצאו הא ביחיד הא בצבור ויחיד אימת בעשרה ימים שבין ראש השנה ליום הכפורים. את מספר ימיך אמלא תנאי היא דתניא את מספר ימיך אמלא אלו שני דורות זכה משלימין לא זכה פוחתין. אמרו לו לרי עקיבא והלא כבר נאמ' והוספתי על ימיך אמר להם משלו הוסיפו לו תדע שהרי נביא עומד ואו' הנה בן נולד לבית אביך יאשיהו שמו ועדין לא נברא מנשה ורבנן דפליגי ואמרי זכה מוסיפין לו מי כתיב נולד לחזקיהו לבית דוד כתיב אי מחזקיהו אי מאניש אחרינא עד כאן ופרש"י ז"ל שם נסתכלו באספקלריא המאירה וכסבורים לראות ולא ראו משה נסתכל באספקלריא המאירה וידע שלא ראהו בפניו כי לא יראני האדם וחי שני הדורות שפוסקים לאדם בשעת לידתו משלו הוסיפו לו שמתחלה היו רוצים לפחות משניו תדע שכן שמתחלה כשנולד פסקו לו כל אותו התוספ' שהרי נביא נבא בימי ירבעם שנים הרבה קודם הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו ובשעת חוליו של חזקיהו עדין לא נולד מנשה שממנו יצא יאשיהו הוי או' בשעת חולייו גזרו לפחות משניו וכשזכה השלימו לו עד כאן ובתוספות ז"ל מוסיפין לו והא דאמרינן במועד קטן בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא פשיטא דזכות גדול מועיל כדאמרינן בשבת אין מזל לישראל ומיהו לא שכיח שישתנה המזל עד כאן משלו הוסיפו לו וקרי ליה תוספת לפי שמה שנגזר לפחות על ידי עון והא דאמרינן בפ"ק דחגיגה גבי מרים מגדלא נשיא כי חזינא צורבא מרבנן דמיעבר אמילי מוסיפין ליה אם כן הניחא לרבי עקיבא דאין זה תוספת כיון שנגזרו לשום אדם עד כאן ת"ד תדע שהרי נביא עומד וכו' ואם תאמר והלא אם לא התפלל חזקיהו על עצמו היה מת והיתה נבואה בטלה אלא על כורחין אין הנביא מתנבא אלא מה שראוי להיות אם לא היה חוטא אם כן היכא מוכח מכאן משלו הוסיפו לו אפי' לא הוסיפו לו משלו וחיה כבר כל שנותיו שנגזרו לו מה שלא נתקיימה הנבואה לפי שחטא ואילו לא חטא ונשא אשה בשנים הראשונים היה מוליד ואומר דשמא הדורות נגזרו' להוליד באותו הזמן ובאותו הפרק שהם נולדי' ובשני התוספת נגזר לו להוליד מנשה עד כאן: **ולע"דן** לדקדק הא ביחיד הא בצבור דהא בלשון רבים משתעי קרא התם דרשו ה' בהמצאו וכו' ונראה דאנ"הנ דקרא מיירי ברבים ומוכיח שידרשוהו בזמן רצון ובהמצאו ליחיד וקראוהו בהיותו קרוב ליחיד והיינו דמסיק יעזוב רשע דרכו

שבהמצאו והיותו קרוב הוא אפילו ליחיד שהזמן הגון שאם יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו וישוב אל ה' וירחמהו ואפי' שהוא יחיד ורבים עא"כו ומתוך המאמר הזה אלמוד הבנה אחת נכונה באומרו פה לפה שרומז למשה שנאמר בו פה אל פה אדבר בו וכמו שאמר לו משה רבך וזהו שאמר פה לפה גם נרמז פה לפה שנהרג בפה ועל הפה שאמר בתוך עם טמא שפתים אנכי יושב וכדפי' וכן ראיתי במדרש בפי' וזהו שאמ' כי מטא לפומא נח נפשיה משום דאמר ובתוך עם טמא שפתים שבזה מובן פה לפה. ו"ממ אין מקרא יוצא מידי פשוטו:

**יז**

**ויתר** דברי מנשה וכו' אפשר שלכבוד אבותיו לא קברוהו עמהם אלא בגן ביתו ואולי הוא רצה בזה השפלות לכפרה על עונותיו וזהו שאמר ויקבר ולא אמר ויקברוהו לומר שמדעתו נקבר שם:

**יט כ כא כב כג כד**

**בן** עשרים ושתים שנה וכו' ויעש הרע בעיני ה' וכו' וילך וכו' ויעזב ה' וכו' הר"לבג ז"ל ויעזב וכו' ולא הלך בדרך ה' שכבר נפרד מכל וכל מדרך ה' ע"כ ומהריי"א ז"ל ספר הכתו' שאחרי מות מנשה מלך במקומו בנו אמון ומלך שתי שנים כי זה היה מספר השנים שהיו מולכין המלכים המכעיסים את השי"ת כמו שנראה מבן ירבעם ומבן בעשא ומזולתם שאחרי שלא מלכו כפי משפט התורה והמלך אין ראוי שיאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו בקרב ישראל ועשה אמון ככל מעשה מנשה אביו ואמרו בפרק חלק ויעש הרע בעיני ה' ר' יוחנן ור' אליעזר חד אמר ששרף את התורה וחד אמר שבא על אמו א"ל מה הנאה יש לך א"ל כלום הוא עושה אלא להכעיס אמנם בדברי הימים ביאר בזה ואמר ולא נכנע מלפני ה' כהכנע מנשה אביו כי הוא אמון הרבה אשמה רוצה לומר שנתדמה לאביו ברשע ובפשע אשר עשה אבל לא נתדמה אליו בתשובה לפי שאמון הרבה אשמה ועון על אביו ולפי שהוא התנכר לאביו שבשמי' היה עונשו מדה כנגד מדה שגם עבדיו התנכרו אליו וימיתוהו בביתו. ויך עם הארץ להודיע שעם הארץ נטו אחרי חטאות אמון שהרי הכו את הקושרי' עליו והמליכו את בנו והוא בן שמונה שנים ע"כ וק"ק על דבריו ממנש' שהאריך במלכותו נ"ב שנה ואפשר כי להיותו רשע בן צדיק טוב לו והאריכו ימיו ועוד גלוי וידוע שישוב בתשובה ולכך האריך לא כן אלו: **ולע"דן** כנז"ל שאמון לא שב בתשובה כמנשה כנז"ל בדברי הימי' ובזה אבין יתור ויעזוב את ה' אלהי אבותיו ושנה בזה עוד באומר ולא הלך בדרך ה' ובכלל מאתים מנה שהרי אמר ויעש הרע וכו' וילך וכו' אלא ודאי אמר ויעזוב את ה' אלהי אבותיו שגם אלהי אביו מנשה היה באחרונה כשנעתר לו וישיבהו למלכותו אמנם זה עזבו ולא חזר בתשובה

דהיינו דרך ה' וזהו שאמר ולא הלך בדרך ה' שעליו נאמר והורת להם את הדרך ילכו בה שהחוטא צריך להורות לו הדרך שטעה ויחזור ללכת בה ומה שאמר וימליכו בנו תחתיו הנה אלה רשעים עם הארץ ההורגים את הקושרים המליכוהו כי חשבו שיהיה תחתיו וממלא מקומו תחתיו בכל גלולו וזהו שאמר וימליכו ולא כתיב וימלוך אמנם הוא אפשר שטעה אחריהם עד שהגדיל ועמד בדעתו והיא שיטת רב פרק במה בהמה דאמר רב אין לך בבעלי תשובה יותר מיאשיהו בדורו אמנם שמואל פליג עליה כמו שאזכור בס"ד בסמוך בפסוק ויעש יאשיהו הישר בעיני ה':

**כו**

**ויקבור** אותו בקבורתו בגן עוזא אפשר שאמון חצב לו קבר בחייו אצל אביו כי עמו יש לו התייחסות במעשיו ואע"פי שאין לו התייחסות בתשובתו שמנשה שב והוא לא שב וזהו ויקבור אותו יאשיהו בקבורתו אשר הכין לו. או אפשר ויקבור אותו יאשיהו בקבורתו רוצה לומר בקבורתו הראויה לו בגן עוזא לא בקברות מלכי בית דוד כשרים וצדיקים ואחר שקבר את אביו וימלוך הוא ולא עמד באותה ההמלכה הנז' וימליכו כי אולי הם המליכוהו על מנת לעשות כמעשה אביו אמון והוא הודה לפי שעה כמעט רגע עד שיחזיק במלכות וזהו וימלוך יאשיהו בנו תחתיו וסמיך ליה ויעש הישר כי הטעה אותם ומ"מ על מה שהודה להם לפי שעה ודבר בפיו לעשות כדבריהם הוא שעשה תשובה על הדבור הקל ההוא ובפרט בענייני עבודת אלילים שמחשבה ה"בה מצרפה למעשה ודבר קל שאמר יהוא נלכד בו כמו שאחז"ל ברית כרותה לשפתי' כנז"ל ולזה שב בתשובה גדולה יאשיהו ע"ה:

**כב**

**א**

**בן** שמונה שנה יאשיהו חז"ל אמרו יאשיהו יאי שי הוא שהוא שי וקרבן חשוב כי יעשה הישר בעיני ה':

**ב**

**ויעש** הישר בעיני ה' כו' במסכת שבת פרק במה בהמה יוצאה אמר ר' שמואל בר נחמני א"ר יוחנן כל האומ' יאשיה חטא אינו אלא טועה שנא' ויעש יאשיה הישר אלא מה אני מקיי' וכמוהו לא היה לפניו מלך אשר שב אל ה' בכל לבבו שכל דין שדן עד בן י"ח שנה החזירו שמא תאמר נטל מזה ונתן לזה תלמוד לומ' ובכל מאודו שהחזי' להם משלו ופליגא דרב דאמר רב אין לך בבעלי תשוב' יותר מיאשיהו בדורו ע"כל ובזה יתרץ דרב בפסוק ויעש הישר וילך בכל דרך דוד אביו מה אביו חטא ושב בתשובה אף יאשיהו כן חטא ושב בתשובה ולר' שמואל בר נחמני יצדק ויעש הישר תמיד והחמיר על עצמו

מהדינין שדן והו' קטן ופרע משלו וממאודו וזהו וילך בכל דרך דוד ששב בתשוב' כן זה כי גם בדוד אמרו כל האומ' דוד חטא אינו אלא טועה ועם כל זה שב כן יאשיהו לא חטא ועם כל זה בתשובה מהדינין שעשה בקטנותו. והר"לבג וילך בכל דרך דוד אביו ר"ל אעפ"י ששלח' לו חולדה הנביא' יען רך לבבך ותכנע מפני ה' אין הרצון בזה שחטא יאשיהו קודם זה אך הרצון בזה שבעת שומעו את הרעה הזאת אשר נגזרה מאת ה' על ירושלם השתדל על כל פנים לתקן את אשר עוותוהו הראשוני' כי קודם זה לא היה יודע הרע שנגזר עליהם אך היה עושה הישר בעיני ה' וזה לא היה מספיק לו להשיב חרון אף ה' ממנו אבל היה ראוי שיוסיף לו דבקות בשי"ת בדרך שיהיה מושגח השגחה ימלטו בה מזה הרעה הגזור מאת השי"ת ולזה תמצא שהשתדל יאשיהו להשיב יש' לעם לשי"ת כדי שיסור מהם זה הרע ולבער בשלימות כל הנעשה לעבודת אלילים ע"כ ואולי בדבריו אלה מובן אומ' אשר שב אל ה' בכל לבבו ובכל מאודו דהיינו שב בתשובה שלימה בעד כל ישר'. ומהרי"א ז"ל להיותו אוחז דרך דוד קראו אביו ע"כ. ולפי מה שנתברר שיאשיהו לא חטא כלל אם כן אמ' וילך בכל דרך דוד אביו אמנם לא היה כמוהו בבחינת החטא שחטא דוד ושב בתשובה כי זה ולא סר מעולם ימין ושמאל כלל לא הטה מני הדרך הישרה שיבור לו האדם:

**ג ד ה ו**

**ויהי** בשמונה עשרה שנה כו' הרד"ק ז"ל ויתם את הכסף וישלים כלו' השלים לגבותו ויתנוהו לעושי המלאכה כי היה צריך הבית חזוק ובנין לפי שנהרס מימי (יאשיהו) [יהואש] שחזק בדק הבית עד היום ההוא שהיה (בס"ד) [רכ"ד] שנה ובסדר עולם (ב"יח) [ר"יח] שנה שומרי הסף שומרי כלי בית המקדש וי"ת למרכליא והם הגזברי' וכבר פירשנו כל הענין הזה (בבית) [בבדק] יהואש ויתנה כתיב ויתנוהו קרי הכתיב על חלקיהו והקרי ויתנוהו על שומרי הסף שיתנוהו הכסף והי"א וי"ו הכנוי על הכסף עד כאן. והר"לבג ז"ל ויתם את הכסף ידמה שהיה הכסף נתן בארון כמו שהיה הענין בימי יהואש המלך ושם זכר דומה למה שזכר בזה המקום והנה אומ' ויתם הכסף ר־ל ויכלה את הכסף וזה יהיה בשערו הארון אשר אספו בו את הכסף שומרי כלי בית המקדש והמוני' הכסף ההוא יתנוהו מנוי על ידי עושי המלאכה הממוני' בבית ה' לחזקו והם הכהן הגדול וסופר המלך ומהכסף ההוא יפרעו שכירותם לאומני' העושי' במלאכת בית ה' לחזק בבדק הבית ר"ל מה שראוי שיבדק לתיקון מפני הראותו בלתי חזק והאומני' הם חרשי העץ והבוני' הקירות והתקרה והגודרים הם הגודרי' גדר סביב חצר הכהנים וזולתו ומהכסף ההוא היו גם כן קונים עצים ואבני מחצב וכבר ביארנו בספור יהואש

התועלות הנמשכות מזה הספור עד כאן. **ולע"דן** לשון תמים שהכסף הבלתי מזוקק הוא כבעל מום לפי שצריך התכה להסיר ממנו סייגי הנחשת וזהו ויתם את הכסף המובא בית ה' שהוא מינים ממינים שונים ויורה על זה הפי' אומרו אחר כך התיכו עבדך את הכסף וכו' וההתכה עושה הצירוף וזה שלא כדרלב"ג ז"ל שכתב התיכו עבדך אין הרצון שהתיכוהו באש כו':

**ח ט**

**ויאמר** חלקיהו על שפן הסופר כמו אל שפן הסופר כמו וילך אלקנה הרמתה על ביתו כמו אל ביתו. ספר התורה מצאתי דרשו כי אחז שרף את התורה והטמינו מפניו ספר תורה אחד והטמינוהו תחת הנדבך ועכשיו מצא חלקיה ספר התור' ורחוק הוא זה שחזקיהו שבא אחריו שרבץ תורה בישראל איך לא הוציאו וכמה ספרי תורה הניח חזקיהו במותו אלא מנשה מלך זמן רב שהרי מלך נ"ב שנה ועשה הרע בעיני ה' כתועבות הגוים ובנה מזבחו' לע"א בבית ה' והשכיח התורה מישראל כי לא היו פונים אליה אלא אל אלהים אחרים ועכשיו כאשר צוה יאשיהו לחפש בית ה' לכל אשר ימצא שם בדק ולהוציא הכסף המובא בית ה' מצא חלקיהו הכהן את ספר התור' ופתח וקראו ונתנו אל סופר המלך שיביאהו אל המלך שיקרא בו ויראה איך שכחו התור' המונע' כל המעשי' הרעים שהיו עושים בישראל. וא"ת והרי מנשה עשה תשובה כמו שכתו' בדברי הימי' כשהגלו אותו שרי מלך בבל אשור והוליכוהו אשור ובהצר לו חילה את פני ה' ויכנע מאד ויתפלל אליו ויעתר לו וישיבהו ירושלם וידע מנשה כי ה' הוא האלהים ואמר שהסיר את אלהי הנכר ואת הסמל מבית ה' ויאמר ליהודה לעבוד את ה' א"כ היאך לא החזיר את התורה לישנה ולא קרא בה ואיך היה אצל חלקיהו ואצל אחרים דברי חדוש דברי התורה אפשר כי הגלות שגלה מנשה היה בזקנותו ואחר שעשה תשובה לא האריך ימים כל כך אלא שידע ושמע כי ע"א רע בעיני ה' כמו שהעידו בו הנביאי' בעודו ברשעו והע"א ביער כשעשה תשובה ולא נתן אל לבו לחפש ספר התור' ויאשיהו היה קטן בימי מנשה בן שש שנים ולא למד תורה עדין ואמון אביו היה רשע ואחז בדרכי אביו הרעים שגדל בהם ובשוב מנשה מרשעו לא הכין הוא את לבבו כמו שכתוב ולא נכנע מלפני ה' כמו שנכנע מנשה אביו ומפני זה היה חדוש אצלם ספר התורה. ובדחז"ל ובסדר עולם כי בשנת כ"ב למנשה גלה ואחר כך עשה תשובה וסמכו זה למה שכתוב ויעש אשרה כאשר עשה אחאב וכמה מלך אחאב כ"ב שנה רצו לומר כי מנשה הרע כאחאב ואחאב הרע כ"ב שנה כל ימי ממלכתו הנה ל"ג שנה היה מנשה בתשובה והוא רחוק איך היה זה עומד ל"ג שנים בתשובה רוב ימי מלכותו ולא דרש ספר התורה זה רחוק

מאד ע"כ. ומהרי"א ז"ל כתב כנז"ל והוסיף שאמרו חז"ל שחתימה היה לפי שמצאו נגלל בפסוק תוכחות יולך ה' אותך ואת מלכך ועל [כך] נתחרד הכהן הגדול ושלחו אל המלך באותו אופן שמצאו כדי שיתן אל לבו להסיר המכשלה הזאת מתחת ידו והמלך כששמע הדברים האלה קרע את בגדיו לפי שהיו דברי תוכחות נראה בהם רמז גלות ישראל ויהודה כמו שבא בפ' בחוקותי ועם היות שתספיק הסיבה הזאת לקריעת בגדי המלך אין ראוי שיספיקו זה לחרדת הכהן ותמיהתו ספר תור' מצאתי ולא תלה התמיהה בדברי הספר אשר ראה בפתיחתו כי אם במצאו אותו והביא כדה"רדק ז"ל כנז"ל וכתב כי היותר נכון הוא שנאמר כי זה הספר הנמצא היה כתוב בכתב ידי משה רבינו ע"ה וזהו מה שאמ' בספר דברי הימים מצא חלקיהו הכהן את ספר תורת ה' ביד משה שפי' אותו שהיה כתוב ביד משה ולפי שאחז"ל שמנש' קודר את האזכרות וכותב במקומם שם ע"א לכך גנזוהו שלא יפול הספר הקדוש ההוא ביד המלך וימחה ויכתוב בו. ולזה שלחו אל המלך לראות הדבר המקודש ההו' כי כמו שהם היום מצאוהו ספר כתוב ביד של משה ע"ה וחרד חרדה גדולה אל קדושתו מצד שכתבו משה עם היות פתשגן הספר ההוא אצלינו ואמנם המלך יאשיהו פחד קראהו ורעדה לא כאשר ראה הספר כי היה לו לשמוח אבל מה שהתפעל הוא במה שאמר בירושלמי ספר תור' שכתב משה לתחלתו הוא נגלל ואותה שעה מצאוהו נגלל בפסוק יולך ה' אותך ואת מלכך ולפי' חרד המלך שחשב שזה הוא בנס ושהוא סימן מאח השי"ת למה שיהיה ולכן שלח לדרוש בנביאי' ואמר כי גדולה חמת ה' אשר נצתה בנו שראה זה מאותו הסימן ומתמיה לא בעבור שהיתה התורה נשכחת בשום זמן כי לא תשכח מפי זרענו כדכתיב ואני זאת בריתי אותם כו' לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך אמר ה' מעתה ועד עולם עד כאן. והר"לבג ז"ל ויאמר חלקיהו על שפן הנה זכר כי הכהן הגדול היה ראש על שפן הסופר בזה המינוי שהיו עושים אוחו שניהם ולזה ייחס יאשיהו הפועל כל ההוצאות של הכסף לכהן גדול ולזה אמר ויתם את הכסף אעפ"י ששניהם היו שם. ויתנוהו ע"י עושי המלאכה והנה לא זכר למי אמר זה כי נשען במה שזכר שפן הסופר ועוד שכבר אמר אחר זה ויתן חלקיה את הספר אל שפן. התיכו עבדיך את הכסף אין הרצון בו שהתיכוהו באש אך הרצון בו מענין כלוי כטעם ותתך חמתי ע"כ:

**יא יב יג**

**ויהי** כשמוע המלך כו' הרד"ק ז"ל אמרו כי מצאו נגלל בפ' תוכחות יולך ה' אותך ואת מלכך כי שם נרמז גלות שומרון וירושלם כמו שביארנו שם ואולם חלקיהו קרא זה אל שפן לסבב שיקראהו שפן אל המלך ויקח עצה להסיר ממנו זה הרע לפי מה שאפשר

עד כאן. וכן הר"לבג ז"ל וכן הביא מהריי"א ז"ל והוסיף מדיליה כנזכר למעלה בפסוק הקודם. ויצו המלך וכו' לכו וכו' רש"י ז"ל ראה כתוב יולך ה' אותך ואת מלכך. וה"רדק ז"ל ואת עכבור ובדברי הימים ואת עבדון ושני שמוח היו לו וכמוהו רבים. נצתה עלינו נדלקה כמו הנני מצית בך אש מדליק. על דברי הספר כמו אל דברי הספר עד כאן. וכן הר"לבג ז"ל נצתה נבערה.

**ולע"דן** כי המלך יאשיהו לבו בטוח היה כי היה הולך בדרך ישרה אכן חלקיה הכהן שלח לו הספר הנמצא בבית ה' ונמצא גלול על פ' התוכחות כנז"ל מהמפרשים ז"ל ושם נאמר יולך ה' אותך ואת מלכך כו' וכן הנשארים בכם ימקו בעונם ובעונות אבותם אתם ימקו כו' וכיון חלקיה להרעיש לבב המלך ויתן אל לבו כי עם היותו רוח אפינו משיח ה' מלך ישר ילכד בשחיתותם של ישראל ובעונות אבותם אתם וזהו שאמר הכתוב יולך ה' את מלכך ואותך הורה שאעפ"י שהמלך כשר בלכת העם והולכתם בהכרח ילך המלך וזהו יולך ה' אותך ואת מלכך אשר תקים עליך רוצה לומר ואעפ"י שעתה מחדש הקמת אותו עליך שלא נשתתף ברשעתיך ועונותיך אשר נכשלת בהם מקדם עם כל זה יגלה המלך עם העם ועל זה חרד מאד ולזה הודיע לו (אליקים) [חלקיהו] בשלוח לו הספר שנמצא גלול שם ונתן לבו על זה וחרד חרדה גדולה עד מאד שאפי' שהוא הולך בדרך תמים ילכד בשחיתותם וזהו שאמ' לכו דרשו את ה' בעדי ובעד העם כו' על דברי הספר הנמצא הזה ר"ל שנמצא מגולל בזה המקום וזה גרם לו להבין בו כאמור מה שלא הבנתי כן מעולם והיינו שלא אמר בספר הזה הנמצא אלא אמר הנמצא הזה שזו הוראה כאילו מן השמים עשו שיהיה מגולל במקום הזה של יולך ה' אותך ואת מלכך להורות לעתיד על זמני זה ומצאתי בו דברים קשים כגידים והם כי גדולה חמת ה' אשר נצתה בנו על אשר לא חטאנו אלא אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו וזהו כי גדולה חמת ה' אשר היא בוערה ונצתה בנו על אשר לא שמעו אבותינו על דברי הספר הזה באופן שאבותינו אכלו בוסר ואנחנו בניה' תקהנה שיננו כמו כל הכתוב עלינו מצד עונותינו כי כל מעשינו בספר נכתבים כן דומה ככל הכתוב עלינו תגדל נא חמת ה' בעונות אבותינו והוא רע גדול שכן כתו' ימקו בעונם ובעונות אבותם אתם ימקו וכמו שאחז"ל כשאוחזי' מעשה אבותיהם בידיה' ועדין הדור ההוא של יאשיהו אוחזי' מעשה אבותיהם היו שהרי אחר כך כשקבץ הזקנים כתיב ויצו המלך את חלקיהו הכהן הגדול כו' להוציא מהיכל ה' את כל הכלים העשוים לבעל ולאשרה כו' והשבית את הכמרים כו' אשר זה מורה שהיו דברי הטומאה עומדים על תלם אם כן לזאת היתה חרדת המלך כי על ידי שליחות הספר אשר שלח לו חלקיהו הכהן גדול נתן אל לבו לדעת זאת שעם היותו צריך ילך

בגולה בעון הדור כיון שיש בידו למחות אם לא ימחה ולזה אחרי שמחה בידם ומיחה את אבק ע"א נאמר לו הנני אוסיפך על אבותך ולזה תמצא בסוף הענין שקיים הפסח כתקנו וכתיב וגם את האובות ואת הידעונים וכו' ביער יאשיהו ולמען הקים את דברי התורה הכתובים על הספר אשר מצא חלקיהו הכהן בבית ה' כלומ' שמציאת הספר ההוא היא סיבת כל הביעור הזה וזריזותו בקום עשה טוב מהפסח ההוא אשר לא נעשה כמוהו ולפי שידוע הוא שכל מי שיש בידו למחות ואינו מוחה עון תלוי בו וקולר בצוארו לזה אמר וכמוהו לא היה לפניו מלך אשר שב אל ה' בכל לבבו וכו' שאעפ"י שהוא לא חטא מעולם הוצרך לשוב בתשובה גדולה על מה שלא מיחה בע"א עד היותו ן' י"ח שנה והוא מלך ן' ח' אותם י' שנים מה תהא עליהם שהיו נכשלים העם בסתר ועליהם שב ונכנע יאשיהו ובזה נתיישבה חרדת המלך לקראת הספר הנמצא בית ה' אשר שלח לו (אליקים) [חלקיהו] וחרדת (אליקים) [חלקיהו] היתה על המצאו נגלל אל התוכחות ההנה מימי עולם כדחז"ל ורוב המפרשים או להיותו ספר כתוב בידי משה רבינו ע"ה כדמהרי"א ז"ל:

**יד**

**וילך** חלקיהו הכהן כו' מגילה פ"א ובמקום דקאי ירמיהו היכי מתנבאה איהי אמרי בי רב משמיה דרב חולדה קרובת ירמיה היתה ולא הוה מקפיד עלה ויאשיהו גופיה היכי הוה שביק ירמיה ושדר לגבה אמרי דבי רבי שילא מפני שהנשים רחמניות הן רבי יוחנן אמ' ירמיהו הוא דלא הוה התם שהלך להחזיר את י' השבטים ומנ"ל דהדור שנאמר כי מן המוכר אל הממכר אפשר יובל בטל ונביא מתנבא עליו שיתבטל אלא מלמד שירמיהו החזירן ויאשיה ן' אמון מלך עליהם מנ"ל דכתיב ויאמר מה הציון הלז אשר אני רואה וכי מה טיבו של יאשיהו בבית אל אלא מלמד שיאשיהו ן' אמון מלך עליהם רב נחמן בר יצחק אמר מהכא גם יהודה שת קציר לך בשובי שבות עמי עד כאן. ואעפ"י שלא מצינו בדברי יאשיהו שיפרט בפרטות שילכו לשאול מאת חולדה כי לא נאמר אלא לכו דרשו את ה' בעדי ובעד כו' עכ"ז הקשו בגמ' ויאשיהו גופיה היכי הוה שביק ירמיה ושדר לגבה כי אלו לא שדר לגבה יאשיהו לא היו הולכים אצלה חלקיהו והקושיא תהיה אל חלקיהו הכהן הגדול וחביריו ההולכים עמו היכי שבקי ירמיה ואזלי גבי חולדה אלא ודאי יאשיהו שלחם אצלה ויוכיחו כן דברי חולדה הנביאה שהרי אמרה אמרו לאיש אשר שלח אתכם אלי כה אמר ה' כו' הרי בפי' שהוא שלחם אצלה. ורש"י ז"ל הביא טעם מפני שהנשי' רחמניות לעיקר ועשה טפל מסברת האו' שהלך להחזיר עשרת השבטים וכתב ויש אומ' שירמיהו הלך להחזיר י' שבטים. עוד שם אחז"ל אמ' רב נחמן א' רב

חולדה מבני בניו של יהושע היתה כתיב הבא ן' חרחס וכתיב התם ויקברו אותו בגבול נחלתו בתמנת חרס בהר אפרים מתיב רב עינא סבא לרב נחמן שמנה נביאי' והם כהני' עמדו מרחב הזונה ואלו הם ברוך ונריה ושריה ומחסיה ירמיה (אליקים) [חלקיה] חנמאל ושלום רבי יהודה אומ' אף חולדה הנביאה מבני בניה כתיב הכא בן תקוה וכתי' התם את תקות חוט. א"ל פתיא אוכמא מני ומינך תסתיים שמעתא דאיגיירא ונסבה יהושע. ומי הוה ליה בני והא כתיב (יהושע ן' נון) נון בנו יהושע בנו בני לא הוו ליה בנתיה הוו ליה ע"כ. ולמדנו מזה שאומ' [בן] תקוה (השני) בן חרחס שבאה מיהושע שנקבר בתמנת חרס ולפי זה הח' יתירה בתיבת חרחס אפשר רמזה אל הח' נביאים שעמדו מרחב ויהושע מלבד חולדה הנביאה שהח' נביאי' וזו נביאה. והכריחם כן שאם היחוס הזה אל שלום מה צורך לייחסו בכל זה היחוס כי אין כאן מקומו אבל מהיותו אל חולדה הגיד הכתוב שהנביאה הזו ממשפחת רחב ומיהושע באה. ורש"י ז"ל במשנה דבית אולפנא שער יש בעזרה ששמו שער חולדה במסכת מידות ויש פותרין במשנה חוץ לחומה בין שתי החומות שהוא משנה לעיר. והר"דק ז"ל הביא כדחז"ל הנז'. או שהיה ירמיהו בענתות או במקום אחר ולכך שאלו מחולדה. והביא עוד לחז"ל ג' נביאים נתנבאו בימי יאשיהו והם ירמיהו וצפניהו וחולדה כי ירמיהו היה מתנבא בשוקי' וצפניה בבתי כנסיות וחולדה אל הנשים בן חרחס בסמ"ך. במשנה. כתרגומו בבית אולפנא. וכן הרלב"ג ז"ל במשנה בבית המדרש וכן מהרי"א ז"ל שירמיה היה בענתות או במקום זולתו ולכך שאלו אל פי חולדה וכדהר"דק ז"ל ומ"ש במשנה שהיו ג' חומות בירושלם וזו לא היתה דרה אלא בשניה לא בחצונה עד כאן. **ולע"דן** כדחז"ל והמפרשים שלא היה ירמיה שם כי אם בענתות או בזולתו מהמקומות או להחזיר השבטים כדחז"ל ולכך באו אליה והכתוב בעצמו נותן הטעם הזה באו' והיא יושבת בירושלם לא כן שאר הנביאים לכך וידברו אליה ולא אל ירמיה או צפניה. ואפשר שלפי שירמיהו ניבא בשוקים ובהרמת קול כנז"ל מחז"ל כדהר"דק ז"ל ויהיה שמו מוכיח על אופן נבואתו ירמיה על גפי מרומי שדה ובקול רם אמנם צפניה בבתי כנסיות שמו צפניה במצפונים של בתי כנסיות שהם בהצנע לכת אמנם חולדה בין הנשים כחולדה הזו הדרה בחורי הבתים כן חולדה בין הנשים. ואולי זה הטעם ליאשיהו ששלח אל חולדה כדי שתיישיר הנשים בתשובה כי האנשים כבר הם שבים ע"י ירמיהו וע"י המלך ואימתו תבעתם. וב"מש חז"ל כאשר זכרתי בפסוק ויגע האיש בעצמות אלישע כו' שהיה שלום ן' תקוה וחיה והוליד את חנמאל בשכר שהיה משקה מים לעיף הבא מן הדרך כנז' בסי' רג"ל. ואפשר לי לומר לע"ד שלזה נקרא ן' תקוה מלשון תקוה ותחלת שאפי' אחר המות היה לו אחרית ותקוה שהוליד בן

שמו חנמאל וכיון שדרשו חז"ל תקוה מלשון תקות שני שהיה מזרע רחב שקשרה תקות השני בחלון מעתה נלמוד מדבריהם לדורשו לשון אחרית ותקוה. וחר חס ב' מלות חר חס חר על חרון המות חס שחס הב"ה עליו כי היה עושה צדקות וצדקה תציל ממות ועומדת נגד החרון לחוס ולבטלו. ואפשר חרחס שרמז לשני מקומות שבאחד נכתב חרס ובמקום אחר תמנת סרח ודרשו חז"ל בתחילה סרח שהיו מסריחין חפירות מרוב שומן ואחר כך מתייבשין ונעשים כחרס וזהו חרס סרח ואולי עליהם רמז חרחס. ומ"ש שומר הבגדים אולי בגדי כהונה היה שומרם בעת היותו שומר המים ואח"כ לובשם. ומתוך התוכחי עם החכם הנעלה הר' טוביא הלוי נ"רו פי' שומר הבגדים של תכריכין בשהיה שמרן לאות המות ז"ש שומר הבגדים ודרך דרש אפשר לי עוד שומר הבגדים על חלוקא דרבנן שנעשו הא' מעשית המצות והב' מהכוונה שעליה' נאמר וריח שלמותיך כו' ז"ש שומר הבגדים. ובמ"ש במשנה אפשר לי לפרשו מלשון משנה למלך רוצה לומר שהיתה יושבת אצל בית המשנה למלך. ואולי לזה שאלו את פיה להיותה קרובה אל בית המשנה וז"ש בירושלם במשנה וידברו אליה:

**טו טז**

**ותאמר** אליהם כו' מגילה כה תאמרון לאיש כו' אמר רב נחמן לא יאי יוהרא לנשיא תרתין הויין נשיין חדא זיבורתא שמה וחדא כרכושהא שמה זבורתא דכתיב ותשלח ותקרא לברק ואלו איהי לא אזלא לגביה כרכושתא דכתיב כה תאמרון לאיש וכו' ולא אמרה ליהו אמרו למלך עד כאן.

**ולע**"**דן** במה שקדם בפסוק וילך חלקיהו שהלכו אל חולדה לפי שהאשה מרחמת יותר מן האיש וזה הדבר הבינה חולדה ולזה לעגה עליו ואמר' אמרו לאיש אשר שלח אתכם אלי שלא עשה בזה כמלך בשלוח אלי כאלו בידי לגרוע מהפורענו' וירמיהו ח"ו יוסיף בו חלילה שהרי לא שלח אליו ושלח אלי והו' טעות גמורה כי מי יוכל להוסיף או לגרוע מהגזרה האלהית אם לא על ידי התשובה ז"ש כה אמר ה' הנני מביא רעה אל המקום הזה ועל יושביו וכו' את כל דברי הספר קרא מלך יהודה כי במה שנתן לבו לקרא בפניו הכתוב בס"ת השי"ת בזה עשה כמלך יהוד' אמנם בשליחות במה ששלח אלי ולא אל ירמיהו לא היה זה פועל חכם ומלך יהודה אלא איש בעלמא. אשר קרא מלך יהודה פי' הר"דק ז"ל ציוה לקראם כאלו קראם וכן ויבן שלמה את הבית וכן בסד"ה אשר קרא לפני מלך יהודה. ובשם חז"ל וכי מלך יהודה קרא והלא שפן קרא אלא מכאן לשומע כעונה עד כאן. ולי אפשר שכונת הכתוב להודיע שלא היה ההתפעלות של מלך יהודה מהענינים האלה מהיותם מחודשים אליו ושלא קראם מעולם כי כמה וכמה פעמים

קראם מלך יהודה בזולתי מהספרים וז"ש אשר קרא מלך יהודה בספרים אחרים כי בספר הזה שפן היה הקורא אבל ההתפעלות היה מהיותו הספר אשר כתב משה ע"ה בעצמו או מהיותו נמצא נגלל אל התוכחות האלה כדמהרי"א ז"ל הנז"ל. ואמר כה אמר ה' אלהי ישראל כלו' לא אשא פנים לישראל על היוהם עמי ועל היות בית מקדשי בתוכם כה אמ' ה' אלהי ישראל כו' וכמו שאקח נקמתי מישראל כן אפרע מהמקום ואמר הנני מביא אעפ"י שאין הק"בה מכנה שמו על הרעה הנה אמר כי הוא יטפל בהבאת הרעה הזאת והטעם כדי להטיל הכעס על העצים ועל האבנים וז"ש הנני מביא רעה (את) [אל] המקום הזה רוצה לומר בגוף המקום בעצים ובאבנים כדכתיב ויצת אש בציון ואחרי שאביא במקום אל המקום ממש ג"כ אביא אחר כך על יושביו שהן הם דברי הספר כי בתוכחות נאמר ונתתי עריכם חרבה והשמותי את מקדשיכם והשמותי אני את הארץ ובזה יכלה הרעה ואחר כך ואתכם אזרה בגוים וכו' ובגלות יכופר עון להשבית קצת מהאף ואחר כך והריקותי אחריכם חרב ואלו התחיל החרב בהם לא היה שריד ופליט אבל עתה יעלה זכרון מה שארצם שממה ועריכ' יהיו חרבה שזה יועיל לכם בעת הריקי אחריכם חרב להקל מעליכם מכת חרב ובזה מובן והיתה ארצכם שממה שכבר קדם ונתתי עריכם חרבה. ואפשר לומר והיתה ארצכם שממה על הארץ אשר יגורו בה בגולה לא בארץ ישראל אבל אז תרצה הארץ כו' מורה שגם הפסוק הקודם דבר על א"י כי דוחק הוא שדבר בפסוק והרקותי אחריכם כו' על ארץ גרותם בח"ל אומ' אז תרצה הארץ על א"י ובזה יובן באופן אחר אומ' בה אמר ה' אלהי ישראל נדרש לשבח כי להיות אלהי ישראל והם עמו כה אמ' ה' הנני מביא כו' מכנה שמו על הרעה ולחיבתם מביאה הוא בעצמו לשפוך חמתו על המקום בעצים ובאבנים ז"ש אל המקום ואחר כך ועל יושביו כי אלהי ישראל הוא:

**יז**

**תחת** אשד עזבוני ויקטרו לאלהים כו' מהרי"א ז"ל העיד ה' להם שיביא כל הרעה הזאת אשר מצאו בספר ההוא שנגלל אל התוכחות ההם תחת אשר עזבוני שאפי' בשותפות לא עבדוהו אבל עזבו עבודתו ובחרו בעבודת אלילים וזהו אומ' אשר עזבוני ויקטרו לאלהים אחרים:

**יח יט**

**ואל** מלך יהודה כו' מהרי"א ז"ל לפי שבעון הנז' תחת אשר עזבוני כו' לא היה נכלל יאשיהו לכן אמרה עוד ואל מלך יהודה השולח אתכם לדרוש את ה' תאמרו אליו יען אשר רך לבבך כו' שיהיה שכרו שלא יראה החרבן בעיניו ע"כ. **ולע"דן** לפי שבשליחות לדרוש את ה' עשה כהוגן לכך אמר ואל מלך יהוד' בלשון כבוד על אשר הוא שולח

אתכם לדרוש את ה' וכו' ואעפ"י שבבחינת השליחו' אלי לא היה כהוגן כמו שקדם בפסוק ותאמר אליהם כה אמר ה' אמרו לאיש כדפרישי' בלשון זלזול אמנם עתה כבדה אותו ואל מלך יהוד' השולח אתכם לדרוש את ה' כי בזה עשה כהוגן והנה מידה כנגד מדה כמו שהוא הטה אזנו ושמע הדברים הכתובי' בתור' וזהו הדברים אשר שמעת כי הדברים אשר שמעת מפי שפן ממה שכתוב בתורת משה בספ' הנמצא הנה יען אשר רך לבבך כו' הנה כמו שאתה שמעת לדברי ונכנעת כן גם אנכי שמעתי נאום ה' ויועיל לך שלכן הנני אוסיפך כו' ולא תראנה עיניך בכל הרעה אשר אני מביא אל המקו' הזה. ואמר רך לבבך ותכנע מפני ה' בשמעך כלומ' לא נכנעת מחמת יראה מהפורענו' המיועד ומעותד לבא אל המקום הזה שאלו כן היה אומ' רך לבבך ותכנע בשומעך אשר דברתי כו' אבל באומ' ותכנע מפני ה' ר"ל שמחזיק אני לך טובה על שנכנ' לבבך מפני ה' מפני שמו ניחת אתה ולא מפני המכו' והית' ההכנעה מפני ה' בשמעך אשר דברתי על המקום הזה ובאמצעות שמיעת דברי' אלה נכנעת מפני ה' ולא מיראתך מהשמ' והקללה ע"כ גם אנכי שמעתי נאום ה' ואמר אשר דברתי על המקום הזה עצמו מחורבתו ושוממותו תחיל' וא"חכ ועל יושביו שזה גורם להכנע מפני ה' שאפי' בשעת כעסו שוקד על הרעה להביאה באופן הנאות והיותר טוב שאפשר להקל מבני אדם ישליך חמתו באבני' ועל המקום וא"חכ על יושביו כנז"ל בפ' כה א' ה' הנני מביא רעה אל המקום הזה כו' עיין עליו:

**כ**

**לכן** הנני אוסיפך כו' רש"י ז"ל ונאספת אל קברותיך בשלום ומהו השלו' ולא תראנה עיניך בחרבן הבית ע"כ. והוא שהרי נהרג ע"י פרעה א"כ אסיפת השלום איך היה אבל הכונה שלא תראנה עיניך בכל הרעה וכו' וה"רדק ז"ל אוסיפך בחי"ריק בשקל אויבך ויבא (אפי') [ג"כ] בסגול על משקל אצרך בבטן. על אבותיך כמו אל אבותיך. ונאספת אל קברותיך בשלום והלא כתיב ויורו המורי' למלך יאשיהו מהו בשלו' שלא נחרב בית המקדש בימיו וכן הוא מפרש והולך ולא תראנה כו' כדרש"י ז"ל. קברותיך ר"ל קברות אבותיך ע"כ. והר"לבג ז"ל פי' אוסיפך אל אבותיך ר"ל שבמותו יהא נקבר אצל אבותיו ולא תהיה הרעה בימיו ידמה שהיו בישראל אז נביאים זולת חולדה אך שלה אליה מפני היותה קרובה לו כי היתה אז בירושלם ע"כ וכן מהרי"א ז"ל שהיעוד מירושלם הוא שלא יהיה החרבן בימיו וא' הנני אוסיפך שהשי"ת בעצמו ובכבודו יאסוף אותו אל תחת כסא כבודו ושתהיה עידון נפשו למעלה מהם וזהו על אבותיך מלשון עילוי ומעלה לא כמו אל ואמר זה על חזקיהו ויהושפט ואסא. ואמר ונאספת אל קברותיך בשלום שאעפ"י

שהמיתה תהיה במלחמה עם פרעה נכה שיהרגהו שלזה לא אמר הנני מאסיפך אל אבותיך בשלום שהאסיפה אינה בשלום כי אם הקבורה שיקברוהו בכבוד וז"ש ונאספת אל קברותיך בשלום הקבורה בשלו' ולא המיתה בשלום ועוד יעוד ולא תראנה עיניך כו' ע"כ. _**ולע**"**דן** על אבותיך על מנשה ואמון שיהיה הוא עולה עליהם ע"ד ועסותם רשעים כי יהיו כו' כי יבא אל אבותיו הקדושים כאסא וחזקיה ויהיה עומד על אבותיו מנשה ואמון כי לא יתכן שיהיה מעולה יותר מחזקיה' כדמהרי"א שהרי העיד הכתוב שאחריו לא היה כמו חזקיהו. ואולי אמר על אבותיך כמו בעבור אבותיך הנני אוסיפך על האופן שתאסף לא בחטאיך אלא על אבותיך ובעבור' שהם חטאו ואינם ואתה תשא בעדם ועל מנשה ואמון קאמר וזה ע"ד משחז"ל צדיק ורע לו צדיק ן' רשע וזהו על אבותיך בסיבתם:

**כג**

**א ב**

**וישלח** המלך וכו' ויעל המלך כו' ה"רדק ז"ל הכהנים והנביאים כהניא וספריא תרגום הנביאים סופרים כלומ' תלמידים לפי שלא היו שם נביאים אחרים שהרי המלך שלח אל חולדה מלמד שלא היו שם נביאים אחרים וכת"י שופט ונביא דיין וסופ' ונוכל לפרש נביאים כמשמעו כי ירמיה וצפניה ן' כושי היו נביאי' בזמן ההו' ואוריהו ן' שמעיה ואפשר שהיה נביא גם כן בזמן ההוא ולא היו אז בירושלם כשמצא חלקיה הכהן את ספ' התור' ועתה כאשר שלח המלך לאסוף איש יהודה באו גם כן הנביאי' לירושלם ע"כ ומהרי"א ז"ל פי' הנביאי' כפשוטו והביא התרגום שת"י ספריא קבץ כל יושבי ירושלם מקטן ועד גדול והמלך בעצמו קרא באזניהם את כל דברי ספר הברית באותו ספר הנמצא בית ה' שעש' מר"עה בקדושה רבה והיה זה כדי שיחרד לבבם וישובו אל השי"ת ע"כ:

**ג**

**ויעמד** המלך וכו' רש"י ז"ל על העמוד מקום מעמד המלך בבית המקדש וכן הר"דק ז"ל ובד"ה ויעמד המלך על עומדו כלו' במקום שהיה רגיל לעמד שם. עדותיו בהנעת הו"או. ויעמד כל העם בברית עמדו ונתחזקו בפיה' ובלבם וכן היעמד לבך החזקנה ידיך ות"י וקבילו כל עמא עליהון קימא עד כאן. והר"לבג ז"ל פי' על העמוד ידמה שבנו שם עמוד והיה בו המלך בעת קוראו את התורה כמו שנז' בפרשת הקהל עד כאן. ומהרי"א ז"ל כדהר"דק ז"ל והר"לבג ז"ל והוסיף ב"מש מצותיו הם אשר טעמם ידוע ועדותיו הם המצו' שמעידי' על הנסים כפסח ומצה ובכור בהמה ופדיון בכור אדם שהם זכר ליציאת מצרים והחוקים הם אשר אין טעמם ידוע באופן שקבלו לקיי' כל הנמצא כתוב בספ' תורת משה ועשה כן לפי שראה יעודי התוכחו' שבאו בתורה שהיו הכל בתנאי ולכן השתדל לקיי' המצות כולם באופן שלא תבא עליהם הרעה עד כאן.

**ולע"דן** ויעמד המלך על העמוד דאין מקרא יוצא מידי פשוטו כדה"רדק ז"ל וב"דה ויעמד המלך על עמדו כלומר במקום שהיה רגיל לעמד שם. אמנם מדשני קרא כאן שאמר על העמוד ר"ל ויעמד המלך על העמוד שנתן דעתו המלך ועמד על בוריו של דבר וידע שהעמוד שהכל עומד עליו הוא לכרות ברית בין ה' ובין העם וז"ש ויעמד על העמוד והוא הצדקות ולזה ויכרות את הברית בין ה' ובין העם ללכת אחר השי"ת ולא אחר אלילים ולשמור מצותיו כו' ובלב שלם ונפש חפצה ז"ש בכל לב ובכל נפש שהתכלית יהיה להקים את דברי הברית כו' לא תכלית אחר שפוגם העבוד' ואעפ"י שהמלך השתדל בשני העניינים האלה הנזכרים הא' לקיים ולשמור את הכל והשני לתכלית טוב להקי' את דברי הברית הזאת לא לתכלית השגת איזה תועלת או הרחקת איזה נזק הנה כלל העם לא יכלו לעמד בשני החלקי' הנז' כי אם בחלק אחד של הקיום לבד אבל כוונו להנצל מפח מוקשי הרעות כי כלל העם יחד לא יוכלו אל העבודה אל הרצון האלהי לעשות רצון קוניהם כי לזה יעדה להם התורה אם בחוקותי תלכו כו' ונתתי כו' כי היא דעת כלל העם וז"ש ויעמד כל העם בברית לבד שכולם קיימו וקבלו הברית כ"מש המלך חוץ ממ"ש להם להקי' את דברי הברית שכיון בזה הדבור לזרזם שיהיה תכליתם להקים הטוב במה שהוא טוב לא הקרבת תועלת או הרחקת נזק כי בזה לא יכלו לעמוד העם ואולי אמ' ויעמד כל העם בברית שעמדו מעומד באימה ויראה בברית כשכרתו אתם וז"ש ויעמד כל העם בברית שכולם יחדיו עמדו בקומה זקופה:

**ד**

**ויצו** המלך את חלקיהו כו' רש"י ז"ל ואת כהני המשנה סגני כהונה שהם שניים לכהנים גדולי' ע"כ וכן הרד"ק ז"ל וכן הר"לבג ז"ל הם הכהנים השניים לו כמו סגן הכהני' והנמשכי' לו לפי מדרגותיה' על הסדר וכן מהרי"א ז"ל. שומרי הסף רש"י ז"ל אמרכלים הממוני' על כל צרכי הבית ומפתחות העזרה בידם. בשדמות קדרון ונשא את עפרם בית אל אל מקום טמא אשר טמא שם את המזבח שעשה ירבעם ושרף על[יו את] כהני הבמות עד כאן. וה"רדק ז"ל להוציא מהיכל ה' והלא מנשה הוציא הכל כשעשה תשובה (אלא) כ"מש בד"ה ויסר את אלהי הנכר ואת הבעל מבית ה' אלא שאמון החזירם שם ובשנת שתים עשרה למלכו החל לטהר ולהעביר את השקוצים כ"מש ב"דה אבל לא כילה עד שנת י"ח אחר שמצא הספר כ"מש הנה ושאר הכתוב כדפרש"י ז"ל והר"לבג ז"ל וכן מהרי"א ז"ל. **ולע"דן** בתירוץ קושית הר"דק ז"ל אתרץ שמנשה אעפ"י ששב בתשובה שלמה והסיר את אלהי הנכר וכן הסמל מבית ה' לא הזכיר שם כלים כלל כי לא ראה לאסור את כלי בית ה' המוקדשים מכלל ישראל הקדושים לאסור אותם

ולהוציאם מן המקדש כי אין אדם אוסר דבר שאינו שלו לכך הניחם במקדש ואעפ"י ששב מנשה בתשובה אמנ' יאשיהו ראה והחמיר להוציא מהיכל ה' את כל הכלים ואפי' שהיו לשם אלא שנשתמשו ונעשו לע"א נטמאו וז"ש העשוים ר"ל העשוים שנשתמשו בהם ל"עא וישרפם הן אמת שלשון העשוים מורה על שתחילת עשייתם היתה לע"א ולכל צבא השמים:

**ה**

**והשבית** את הבעלים וכו' רש"י ז"ל ויקטר בבמות אותן שקטרו בבמות בערי יהודה עד כאן וה"רדק ז"ל והשבית את הכמרים האנשים העובדים לפני הבעל נקראים כמרים וכת"י הכהני' שהם עובדי ע"א כמרייא ומ"ש שם הכמרים עם הכהנים ושניהם עובדי ע"א אלא שמשתנים בלבושיהם כי הכמרים לובשים שחורים לפיכך נקראו כמרים מלשון עורינו כתנור נכמרו. ואומר כי הכמרים האלה נתנו אותם מלכי יהוד' לזו העבודה ויאשיהו בטל הע"א ובטל עובדיה והחזירם למוטב. ויקטר בבמות ויקטר כל א' מהמלכים וכת"י ואסיקו בוסמין על במתא. ומסיבי כמו ובמסיבי. ואת המקטרים פי' והשבית את המקטרים לבעל לשמש ולירח גם כן ע"כ וכן מהרי"א ז"ל והר"לבג ז"ל והשבית את הכמרים אשר הקטיר כל א' מהם בבמות בערי יהודה ובמסיבי ירושלים והשבית גם כן המקטרים לבעל לשמש ולירח ולכל המזלות. וידמה שכבר החזירם למוטב ובטלה עבודה ההיא שהיו עושים לע"א עד כאן.

**ולע"דן** באו' והשבית את הכמרי' שלא יעמידו עוד כמרים כמנהגם הרע ולא זו בלבד אלא יאשיהו הקטיר בבמות כלו' ששרף מהפושעים וכמרים הרשעים וע"כ נקראים כומרים ע"ש שבאש הקטיר מהם ועורם בתנור נכמרו וראוים לידון בשרפה וז"ש ויקטר בבמות מהכומרים הנזכרי' בערי יהודה לאות לבני מרי ואותם שהיו מסיבי ירושלם רוצה לומ' שהיו מסובבים את ירושלם לחטא מסיתים ומדיחי' אותם גם מהם הקטיר יאשיהו לייסר את הנשארים ואין זה דבר זר שהרי נבאו עליו הנה בן נולד לבן דוד כו' ועצמות אדם ישרפו עליך והוא שרף עצמות בני אדם ג"כ ואת המקטרים כו' שגם מהם הקטיר בבמות מדה כנגד מדה:

**ו**

**ויוצא** את האשרה וכו' במסכת סנהדרין פ' נגמר הדין וישלך את עפרה אל קבר בני העם קברו רבו הוו שקלי מיניה עפרה לאישתא בת יומא ואמרו ליה לשמואל א"ל יאות הם עבדין קרקע עולם היא וקרקע עולם אינה נאסרת דכתיב וישלך את עפרה אל קבר בני העם מקיש קבר בני העם לע"א מה ע"א במחובר לא מתסרא דכתי' אלהיהם על ההרים ולא ההרים אלהיה' הכי נמי במחובר לא מתסרא והקשו על זה ותרצו שדוקא

בקבר בנין נאסר אבל בקבר עולם שרי והכי מסקנא דגמ' ודלא כדהר"לבג ז"ל שאזכור בסמוך. וה"רדק ז"ל על קבר בני העם שהיו עובדים להם בחייהם השליך עפר השרפה על קבריה' לבזיונם כלו' ראו מה שהית' עובדי' בחייכם כדי שיווסרו החיים וכן בד"ה ויזרוק על פני הקברים הזובחים להם וחסר הנסמך על הקברים קברי הזובחים להם כמו העם המלחמה וי"ת לקברי גליא וגליא הוא שם ע"א וכן בדחז"ל בית גליא קורין לה בית כריא ע"כ וכן הר"לבג קבר בני העם שהיו עובדי' ע"א והוסיף ומכאן למדנו שקבר אסור בהנא' שאם היה מותר בהנאה היה לו לחוש שמא יהנו בקברי העם ונמצא נהנים מע"א ע"כ. והנה מסקנת הגמ' פ' נגמר הדין חולק על דברי הרל"בג ז"ל דהא אמר שמואל יאות הם עבדין וקשה על הגמ' מה שהקשה הר"לבג שאם היה מותר בהנאה הקבר היה לו לחוש שמא יהנו בקברי בני העם ונמצא נהנים מ"עא. **ולע"דן** דאין זו קושיא דחששא רחוקה הוא שיבאו לאישתא בת יומא לרפאתה בקבר בני העם. ואפשר עוד שסגולת הקבר גורם וקבר של צדיק ג"כ והכי דייק לשון הגמ' קברו דרב הוו שקלי מיניה כו' מיניה ביחוד מכל שאר הקברות בזכות רב. ואפשר לו' עוד כי מה שהיו לוקחים מקברו דרב היה מהמחובר קרקע עולם דאינה נאסרת כמו שלמדו מהקש כי התלוש קבר בנין אסור ליהנות ממנו מעתה מה שהשליכו האפר לקבר בני העם הוא לפי שהעפר התלוש אסור ולא יהנו ממנו כי אם מקבר המחובר ועפר שרפה דהיינו אפר ניכר ובזה נתיישב דברי הרל"בג ז"ל שמ"ש הר"לבג ז"ל ומזה למדנו לקבר אסור בהנאה רוצה לומ' בקבר בנין ועפר תלוש אסור הוא בהקש קבר בני העם ל"עא מה ע"א במחובר לא מתסרא אבל בתלוש מתסרא כן קבר בני העם בתלוש אסור במחובר מותר ובזה לא פליג הר"לבג ז"ל על הגמרא שמה שהתוכח בגמ' הוא במחובר קרקע עולם אבל האפר הזה התלוש לא יהנו ממנו דנאסר הוא כע"א התלושה הנאסרת ובזה מתיישבים דברי הגמ' ודברי הר"לבג ז"ל ומהריי"א ז"ל לפי שמנשה ואמון שמו האשרה בבית ה' אמר שיאשיהו הסיר אותם משם ושרף אותה והשליך עפרה על קבר עובדיה לבזיונם באומרם ראו מה עבדתם בחייכם וכדה"רדק ז"ל:

**ז**

**ויתוץ** את בתי הקדשים וכו' רש"י ז"ל בתי הקדשים בתי הזימה. אורגות שם בתים יריעות והרד"ק ז"ל בתי הקדשים ת"י ית בתי הקדש טעוותא והענין מורה עליו אשר הנשים אורגות שם בתים לאשרה אבל וגם קדש היה בארץ ויעבר את הקדשים תרגם כמשמעו נפקת ברא כי אם היה הקדשים זה ענין זימה מה ענין בבית ה' אבל האשרה שעשה מנשה בבית ה' עשה שם בתים לנשים שיארגו יריעות לכבוד האשרה. בתים

לאשרה יריעות היו אורגות שם והיריעות בתים לאשרה כמו בתים לבדים אפשר שהיו אותם יריעות תלויות סביב האשרה והיה האשרה בית ומקום. וי"ת די נשיא מתין תמן מכילין לאשרתא ופירש בעל הערוך כמו מכילתא שהם מדות עד כאן וכן פי' מהרי"א ז"ל והרל"בג ז"ל בתי הקדשים כדרש"י ז"ל בתי הזמה ועם התחזקם בפעולות המגונות ההם החזיקו בזמה ובתועבות שהיו עושים שאר הגוים וידמה כי מעבודת קצת האשרות היה שיהיו שם מוכנים למשגל מגונ' והנשים היו אורגות שם בתים בעבור האשרה והיו עושים יריעות והיו מחיצות ובית לבאים לעבוד האשרה הפעולה המגונה וכבר זכר הרב המורה ז"ל קצת מאותם המשגלים המגונים שהיו מנהג הקדמונים מעובדי ע"א להתנהג בהם ע"כ ובזה נסתלק' קושי' ה"רדק שעל דברי רש"י שקיים דברי המתרגם בתי הקדשי' בתי טעוותא (כמו מודה) [כי הענין מורה] כדבריו: **ולע"דן** לקיים דברי רש"י באופן א' והוא כי הנשים האלה אישות הזמה עומדות בבית ה' קרובות לאשרה כמנהג אותם הגוי' שהנשי' הקדשות מובדלות שם סמוך לבתי עבודתם והיו הנשים עושים ואורגות שם יריעות לעשות מהם בתים לאשרה והיו נעשות אותם היריעות סמוך לאשרה כדי להוסיף בהם טומאה וביני ביני היו מזנות הנשים וזהו בתי הקדשים וביאר הכתוב מה הם בתי הקדשים והם אשר שם הנשים אורגות בתים לאשרה והיו קדשות ולכך נקראו בתי הקדשים ואעפ"י שאפשר שכבר נתבטל מהיו' שם נשים הוסיף יאשיהו לאבד ולנתוץ הבתים ובזה תמצא שכל הע"א אשר לישראל היו מיוסדות על הזנות כי לא היו עושים ע"א אלא לפרוק עול מ"ש כדי לזנות וכמו שכתבתי בכלי חמדה בשם חז"ל ובזה הבנתי מה שבאו כל תוכחות ע"א בלשון זנות לכן זונה כו' איכה היתה לזונה זאת ועוד מצאתי שהיו הנשים נבעלות לצלם זכר ומינה לאנשים עם נקבה ולכך נקראו בעלים לשון בעל ובעילה כאמו' וזה יוכיח על בתי הקדשים שהיו לזמה כדברי רש"י ז"ל:

**ח**

**ויבא** את כל הכהנים וכו' הר"דק ז"ל אלה הכהנים היו מזרע אהרן ות"י כומריא לפי שנעשו כומרים לע"א והביא אותם לירושלי' והחזירם בתשובה ע"כ וכן הר"לבג ז"ל שאפי' מן הכהנים מזרע אהרן נכשלו זולת הכהנים הלוים בני צדוק ככתוב ביחזקאל עד כאן וכן מהרי"א ז"ל. ויטמא את הבמות הר"דק ז"ל ויטמא שם אותם מקו' טומאה להשליך שם נבלות וכל טומאה להרחיק ע"א מלב העם: אשר פתח השער כמו ואשר פתח השער וכמוהו שמש ירח עמד ופי' נתץ במות השערים והבמה אשר היתה פתח שער יהושע שר העיר ג"כ נתץ אולי היתה גדולה משאר הבמות לפיכך זכר אותה לבדה

אשר על שמאל איש בשער העיר כלו' הבא איש בשער העי' היתה זאת הבמה לשמאלו וכת"י במעלי תרע קרתא עד כאן וכן מהרי"א ז"ל:

**ט**

**אך** לא יעלו כהני וכו' רש"י לא יעלו הכהנים שקטרו בבמות לע"א לא יעלו עוד לשרת אל מזבח ה' כי אם אכלו מצות כלו' כי אם בדבר הזה לא יצאו מכהונתם שמותרים לאכול בקדשים והרי הם כבעלי מומים חולקים ואוכלים אבל לא מקריבים אכלו מצות מנחות וה"ה לכל הקדשים וכן הר"דק והר"לבג ז"ל ומהרי"א ז"ל: ומתוך המשנה שבשלהי מס' מנחות דתנן הכהנים ששמשו בבית חוניו לא ישמשו במקדש בירושלים ואין צ"ל דבר אחר שנאמר אך לא יעלו כהני הבמות על מזבח ה' בירושלים כי אם אכלו מצות בתוך אחיהם הרי הן כבעלי מומים חולקים ואוכלים אבל לא מקריבים ע"כ נלמוד ממנו או' אך לא יעלו כהני הבמות דאפי' כהני הבמות אשר לה' כבית חניו שהיה לה' כדכתיב יהיה מזבח לה' בארץ מצרי' כו' אבל רש"י ז"ל כתב כנז"ל שקטרו בבמות ל"עא משמע דוקא לע"א ואפשר שרש"י דבר בהווה שהיו הבמות עשויות לע"א אבל אחר כך אמר דאפי' כהני במות אשר לה' לא יעלו על מזבח ה' בירושלים וצ"ע:

**י**

**וטמא** את התופת כו' רש"י ז"ל התופת הוא המולך ועל שם שהיו הכומרים מקישין בתופים שלא ישמע האב בנהמת הבן כשהוא נכוה בידי הצלם קראוהו תופת ע"כ וכן ה"רדק ז"ל והוסיף והמקום הזה היה גיא שהיה לאדם הנקרא הנם ונקר' גיא הנם וגיא בן הנם והקרי בן הנם לבני הנם היה זה הגי' או לא' מהם וטמ' יאשיהו אותו המקו' כלו' שם אותו המקו' טומא' להוליך שם כל נבלו' וכל טומא' שלא יעלה על לב עוד להעבי' את בנו ואת בתו באש למולך ומעשה המולך פי' חז"ל אעפ"י שהיו כל בתי ע"א בירושלי' המולך היה חוץ לירש' והיה עשוי צלם חלול נתון לפנים משבעה קלקלין וכל מי שמקריב סולת פותחים לו א' מהם תורי' ובני יונה פותחים לו שנים כבש פותחי' לו ג' איל פותחי' לו ד' עגל פותחי' לו ה' שור פותתי' לו ששה וכן מי שהיה מקריב לו בניו פותחים לו השביעי והיו ידיו של עגל פשוטות כאדם שפותח לקבל מחברו והיו מסיקין אותו באש והכומרין נוטלין את התינוק ונותני' אותו לתוך ידיו של מולך והתינוק מוציא נפשו. ולמה נקרא שמו תופ' והנם שהיו מנהמין בתופים שלא ישמע אביו קול הנע' וירחם עליו ויחזור בו הנם שהיה התינוק מנהם וקול נהמותיו עולה ד"א שהיו הכומרי' או' יהנה לך יערב לך יתבסם לך ע"כ וכן מהרי"א ז"ל וכפי הפשט אש מכאן ואש מכאן והוא עובר באמצע בין שני האשים עד כאן. **ולע"דן** לדקדק לבלתי להעביר את בנו כו' הל"מד להעבי' יתרה ובלתי צודקת דהי"לל לבלתי העביר וכו' ונראה כי הגיא הזה היה מתחילה לאיש א'

שמו הנם ולזה בא הכתיב בן הנם אמנם הקרי בני הנם לשון רבי' מדוקד' כדחז"ל הנז"ל בה"רדק שהיו הבני' שמקריבין להם נוהים וצועקים שהיו שורפין אותם או אמר בני הנם על הכומרים הרבים שהיו או' יערב לך כו' ואמר שטמא אותו לקובעו מקו' לנבלות ושקוצי' כדי שלא יהיה המקו' בעו' וכ"ש שלא יבאו להעביר בו למולך ואל שני העניני' האלה רמז באו' לבלתי ר"ל לבלתי היותו עוד מקו' כדי שלא יבאו להעבי' איש את בנו ואת בתו באש למולך ולשון להעבי' מורה כפי' מהריי"א ז"ל כפי הפשט שהוא העברה בעלמ' בין שני האשים כאמו' וכן הביא רש"י בפי' החומש ולדברי חזל הנז"ל שהיו שורפין אותו בקלקלין השביעי יקשה לשון להעביר דהרי שורפין היו אותו. ואפשר לו' שדבר הכתוב בהווה שהכומרים מטעי' אותם שאינם נשרפין אלא מסתלק הוא אצל האלוה ההוא ולכך הזכיר בו מעביר בנו ובתו כי לא יעלה בדעת שהאב ימסור את בנו לשרפת אש:

**יא**

**וישבת** את הסוסים כו' רש"י ז"ל אותם המשתחוים לחמה היו להם סוסים מוכנים לצאת לקרא' החמה בבקר נתן מלך כך שמו [אשר בפרורים] לא ידעתי מהו ע"כ וכן הר"דק והרחיב והיו (אומרים) [הולכים] לקראת השמש ממקום שהיה מבא בית ה' עד לשכת נתן מלך וז"ש מבוא בית ה' אל לשכת נתן מלך ובוא הוא שם כמו מבוא וכת"י ממעלנא דבי מקדשא דא ללשכת נתן מלך הסריס כמשמעו וכת"י גוזאה וכבר פירשנו הענין הזה בפ' ויתן לה המלך סריס א'. אשר בפרורים פי' מגרש הערים ותרגו' ירעשו מגרשו' יזועון פרורא ובדחז"ל בבל וכל פרורה' ונתן מלך זה היה פקיד על מגרשי הערי' מרכבו' השמש מרכבות הסוסים שהיו הולכים בהם לקראת השמש ע"כ וכן הר"לבג אלא שפי' נתן מלך אל לשכת מי שיצוה המלך ויתנהו פקיד ושר על המגרשים וידמה שבלשכה ההיא היו עושי' דבר מה לשמש והנה הם היו הולכי' מבית ה' לפאת המזרח אל הלשכה ההיא להשתחות לשמש הפך מה שכונה התורה שלזה סדרה שיהיה קדש הקדשים במערב ע"כ וכן מהריי"א ז"ל ככל דברי הר"לבג ז"ל אמנם המתרגם ללשכת נתן מלך גוזאה נראה שהסריס היה שמו נתן מלך וכדרש"י ז"ל והר"דק:

**יב**

**ואת** המזבחו' כו' רש"י ז"ל וירץ משם ויבערם משם. ובמס' סנהדרין פ"ח בפ' וישם את פסל האשרה כתיב פסל וכתיב פסילים גבי מנשה בתחילה עשה לו פרצוף א' ולבסוף עשה ד' פרצופים שתראה שכינה ותכעוס אחז העמידו בעליה שנאמ' ואת המזבחות אשר על גג עלית אחז מנשה הכניסו בהיכל שנ' את פסל האשרה אמון הכניסו לבי' קדשי הקדשים ע"כ למדנו טעם לעשות המזבחות האלה על גג עלית אחז לפי שהיה הפסל

שם ואגבו היו זובחים בו לשמש ודלא כה"רדק ז"ל שאמר אולי הוא עשה אותו לזאת העבודה כי לא עשה עליה זו אלא להכניס שם הפסל כאמור בגמרא. והר"דק ז"ל על הגג חסר הנסמך על הגג גג עלית וכן הארון הברית וסמך גג העלי' לאחז אולי הוא עשה אותו לזאה העבודה. וירץ משם מן הקל והוא פועל יוצא כלו' הריצ' משם ויש לפרשו ענין שבר כמו כי בך ארוץ גדוד לדע' רבים ואפש' שיהיה שורשו רצץ ויש לו חברים רבים בענייני ות"י ופליגון מתמן רוצה לו' בערם משם נ"א וארחיק מתמן ע"כ והוא כדרש"י והר"לבג נחל קדרון מישור קדרון. **ולע"דן** וירץ משם כפשוטו לשון מרוצה וירץ לקראתם והכונה להיות יאשיהו חסיד והוא בעצמו נטפל בנתיצת המזבחות כ"מש נתץ המלך לז"א שתכף שנתצם רץ משם שלא להתעכב מיטמא במזבחות ההם ובמקומם (עד כאן) [על כן] וירץ משם תכף ומיד:

**יג**

**ואת** הבמות אשר על פני ירושלים וכו' רש"י ז"ל להר המשחית הר הזתים הוא הר המשחית וכיון שהזכיר את שמו על ידי ע"א שינה שמו לגנאי עד כאן שבמקום היותו הר המשחה נעשה הר המשחית לישראל ע"י הבמה אשר מימינו וכן הר"דק ז"ל וי"ת לטור זיתייא והוסיף אשר בנה שלמה והיאך לא בערום אסא ויהושפט שבערו כל ע"א שהיתה בא"י ה"עא בערו אבל הבמות לא בערו כי [היו] אז מקריבים עליהם להשי"ת כי בכולם נאמר והבמות לא סרו עוד העם מזבחים וכו' ויאשיהו נתץ גם כן הבמות כיון שנעשו מתחילה לשם ע"א (אל) [או] כדי שלא יקריבו עליהם אפילו לשם שמים שכיון שהיה בית המקדש קיים היו הבמות אסורות לפיכך כתוב עליו לא היה לפניו מלך אשר שב אל השי"ת בכל לבבו וכו' כי המלכים [אשר] היו לפניו לא הסירו הבמות ואף על פי שהיו מלכים טובים עד כאן והר"לבג ז"ל אשר בנה שלמה כבר בארנו ששלמה לא בנה אלא נשיו בנו והוא העלים עין ולזה העלה עליו הכתוב כאלו הוא בנאם עד כאן ומהרי"א ז"ל המלכים הראשונים נסתפקו במה שהכריחו העם לעבוד את ה' בבית המקדש ובטלו ע"א אבל המקומות והבמות ההם מאחר שלא היו עובדים בהם לא הרסו אותם והיה זה סיבה שהיה חוזר העם אחרי מיתת המלכים לעבודתם הנכרית וכן היה שבימי חזקיהו לא היו עובדים ובימי מנשה קודם הכנעתו חזרו לע"א וכשנכנע מנשה לא היו עובדים וכשמלך אמון חזרו לע"א לכך כשמלך יאשיהו ראה לנתוץ כדי שלא ישאר זכר למו עד כאן:

**יד**

**ושבר** את המצבות הר"דק ז"ל עצמות אדם עצמות עובדי ע"א שהיה מוציא אותם מקברם ונותנם במקום האשרות והמצבות לבזיון ושרפם שם עד כאן וכן הר"לבג ומהרי"א ז"ל:

**טו**
**וגם** את המזבח וכו' מהרי"א ז"ל להגיד שלא די מה שעשה יאשיהו בכל ערי יהודה שהיו במלכותו אבל גם בערי ישראל בית אל בער משם העגל וה"א שהיה שם עד כאן ומ"ש והעגל לא דק כי העגלים לקחם סנחריב ולזה לא הזכיר כאן הכתוב כי אם המזבח והבמה והאשרה לא העגל: **ולע"דן** לדקדק יתור אומ' גם את המזבח ההוא ואת הבמה שכבר אמר וגם את המזבח אשר בבית אל (אל) הבמה אשר וכו' **ונראה** שכונת הכתוב לתת סיבה מה לו ליאשיהו בבית אל וכבר קדם בשם חז"ל בפסוק וילך חלקיהו וכו' אל חולדה הנביאה שירמיהו הלך להחזיר עשרת שבטים והחזיר מהם ועליהם מלך יאשיהו ז"ש וגם את המזבת אשר בבית אל הבמה אשר עשה ירבעם וכו' כי גם בבית אל היה מולך יאשיהו וישראל היו שם ולכך הלך לבער ע"א משם. וכפי הפשט של הכתובים הנוטים שלא חזרו י' השבטים אומר אני שהכתוב נותן טעם להליכתו זו לעשות נקמה זו שהסיבה להיות המקום ראש למרד ישראל בה' והוא המקום אשר נעשה על ידי ירבעם אשר החטיא את ישראל אשר חטא הרבים תלוי בו ובמקום ההוא בית און הלך לנתצו ולשורפו וז"ש וגם את המזבח אשר בבית אל לסיבת אשר עשה ירבעם ולהיותו פוקה ומכשול אשר בו החטיא את ישראל (עד כאן) [על כן] את המזבח ואת הבמה נתץ וישרוף וכו' כי רבים הכשיל המקום ההוא ולפי הטעם הזה היה ראוי גם כן שילך גם אל המזבח אשר בדן כי גם הוא ממינו דומה בדומה לז"א הפסוק גם את המזבח ההוא של אותו אשר בדן כי על אשר בבית אל לא היה צורך לאומ' שכבר א' וגם את המזבח אשר בבית אל וכו' אם כן או' גם את המזבח ההוא על אשר בדן ואסייע סברתי זו ממ"ש חז"ל כנז"ל בפ' מזבח מזבח כה אמ' ה' הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו וזבח עליך את כהני (ה) [הבמות] דרשו שכפל מזבח מזבח על שני המזבחות הא' בבית אל והא' שבדן אם כן על שניהם ניבא וזבח עליך את כהני הבמות ובשניהם ראוי שתתקיים הנבואה לזבח עליהם כהני הבעל ולשרוף עצמות אדם עליהם בזה מוכרח שאמרו כאן גם את המזבח ההוא ואת הבמה נתץ שעל המזבח והבמה אשר בדן קאמר ונתקיימה הנבואה:

**טז**
**ויפן** יאשיהו הר"לבג ז"ל ויקח את העצמות זה לאות שלא היה משי' שם אלא עצמות החטאים ולזה לא הסכים לשרוף עצמות איש האלהים ולולי זה כבר היו עצמותיו נשרפים כי היה מנביאי ע"א עד כאן: **ולע"דן** סיוע לדבריו מאו' ויפן יאשיהו ויבא את שתיבת וירא ותיבת אשר מיותרות כי די שיאמר ויפן יאשיהו את הקברים אשר כו' או וירא יאשיהו את הקברים בהר וישלח כו' אבל אמר כי פנה את הקברים ובדק שלא יהיו כשרים כי אם קברו' החטאי' בנפשותם ישרפו עצמותם והנה אומ' אשר קרא את הדברים

האלה מיותר שכבר נאמר כדבר ה' אשר קרא איש האלהים ודי. ונראה שכונת הכתוב להודיע שיאשיהו לא ידע כלל מאותה הנבואה לא מינה ולא מקצתה אלא שהשי"ת נתן אל לבו לעשות זאת ונתקיימה הנבואה ולז"א כדבר ה' אשר קרא איש האלהים כלומר שנתקיימה הנבואה ולא שידע יאשיהו באותה הנבואה שמאז אשר קרא את הדברים האלה הדברים תלוים ועומדים ולא היה בעת הזאת התעוררות ליאשיהו ידיעה מאותה הנבואה רק מצד אשר קרא את הדברים האלה הוכרחו להתקיים מאליהן ואפילו בלי ידיעה ליאשיהו כמאמר הנביא כן יהיה דברי אשר יצא מפי לא ישוב אחור ז"ש אשר קרא את הדברים האלה היא שגרם קיומו כנז'. עוד אפשר לפי שאיש האלהים הגיע אליו במדע ההוא ובנבואה ההיא שני עניינים הא' עניינים אלו מהנתיצ' ומשריפת עצמות אדם עליך כאשר קרא שם והשני שלא יאכל ולא ישתה במקום ההוא ולא ישוב בדרך אשר בא בו והחלק השני הזה בטלו ואם כן לא נהג בזה כאיש האלהים שהרי עבר על דברי עצמו וחייב מיתה לז"א וישרוף כו' כדבר כו' אשר קרא איש האלהים ולא נהג כאיש האלהים אלא באשר קרא את הדברים האלה רוצה לומר שבחלק הזה והוא אשר קרא את הדברים האלה נהג כאיש האלהים לא בחלק השני שעבר על דברי עצמו: או יאמר ענין זה בסגנון אחר כדבר ה' אשר קרא איש האלהים שהיה כדבר ה' ונתקיים דבר ה' בחלק הזה לבד. עוד אפשר שאמר אשר קרא את הדברים האלה כי אין כאן אלא דבר אחד משריפת עצמות אדם על המזבח שעליו אמר כאן אשר קרא את הדברים האלה ויקשה אומרו הדברים האלה לשון רבים שאף על פי שנאמר שהם שני דברים האחד שיזבח עליו כהני הבעל והשני ועצמות אדם ישרפו עליך הנה לא הזכיר כאן אלא שריפת העצמות לבד שזביחת כהני הבמוה עדיין לא נזכר אפשר שרמזו אחר כך בפסוק ויזבח את כל הבמות וכו' ששם נכלל כהני במות בית אל אמנם עחה עדיין לא נזכר קיומו אם כן מהו הדברים האלה בלשון רבים על כרחינו צריכים אנו לומר שמה שאמר את הדברים האלה מוכיח מה שפירשתי בפסוק וגם את המזבח כו' שבשתי מזבחות האחד אשר בבית אל והשני אשר בדן על שניהם שרף עצמוה אדם כמו שבא בדבר ה' מזבח מזבח ואמר כדבר ה' אשר קרא איש האלהים אשר קרא את הדברים האלה רוצה לומר על ב' המזבחות שנרמזו כאן כדפרישית וגם את המזבח כו':

**יז**

**ויאמר** מה הציון הלז כו' רש"י ז"ל ראו את קברו מצדו אחד עלו קשמונים וחרולים וצידו אחד הדסים ובשמי' ותמה עליו מה זה קבר איש האלהים ונביא השקר שצוה לבניו שיקברוהו אצלו ע"כ. וכן הביא הר"דק דל בשם חז"ל והוא ז"ל כתב נראה שהנביא

הזקן צוה לבניו שיעשו על הקבר ציון גדול שיהא ניכר בין הציונים האחרים כי ידע כי תתקיים נבואת הנביא כמ"ש כי היה יהיה הדבר והנביא א' מה שיעשה יאשיהו שיוציא העצמות מקבריהם וישרפו אותם לפיכך צוה להם שיעשו ציון אותו הקבר ניכר בין האחרים כי עצמות נביא האמת ידע שלא יוציאו מקברו לפיכך שאל יאשיהו מה הציון הלז. ויאמרו אליו אנשי העיר קבלה בידם היתה כי מעה שנקבר שם הנביא עד הזמן ההוא יותר משלש מאות וחמשים שנה אלא קבלה היתה בידם איש מפי איש. הקבר איש האלהים חסר הנסמך הקבר קבר איש האלהים בא ב"הא הידיעה עם הסמוך שלא כמנהג וכמוהו הלשכת הקדש היתד הארג והדומים להם שכתבנו בספר מכלול עד כאן. והר"לבג ז"ל הנה בנו ציון על קבר איש האלהים להכירו והבנין ההוא נקרא ציון ושאל יאשיהו מה הציון הלז ע"כ. ומהריי"א ז"ל כדהר"דק ז"ל שהיה הציון הזה גדול בגבהו עד כאן. **ולע"דן** לדקדק או' אשר אני רואה שהוא מיותר ועוד ה"א של הקבר מיותרת כי די שיאמר קבר איש האלהים. **ונראה** במ"ש חז"ל שראה מצידו א' קמשונים מורה על הנקבר שם היותו רשע ומהצד השני הדסים ובשמים מורה היות הנקבר שם צדיק תמים לז"א מה הציון הלז אשר אני רואה בו סי' מעלה מצד א' ומצד האחר להפך שני הפכים בנושא א' אני רואה בו ז"ש אשר אני רואה והנה לא תמה בלי ספק על הקמשונים וחרולים כי כולם חשודים על ע"א וזו הוראה על רשעותם אבל תמיהתו היתה על מה שראה מצידו השני הדסים ובשמים שעליהם תמה ואמ' מה הציון הלז אשר אני רואה בו סימן מעלה ושלימות ויסייע לזה לשון המדרש שהביא דרש"י ז"ל והרד"ק ז"ל שמקדים מצידו א' עלו בו חרולי' וקמשונים ואח"כ או' וצידו אחד עלו בו הדסים ועשבי בשמים כדי שעל החלוקה השנית תיטוף תשובתם שאמרו הקבר איש האלהים גורם אותם ובזה צדקה ה"הא שאלו אמר קבר איש האלהים היה מובן שהשאלה היתה מה הציון הלז כמו מי בעל הציון הלז והית' תשובתו קבר איש האלהים אמנם באומרו הקבר מורה היות השאלה כדחז"ל והתשובה נצחת הקבר איש האלהים הוא הגורם הבשמים וההדס ואמר ויקרא את הדברים האלה אשר עשית על המזבח מורה שלא קדמה זאת הידיעה ליאשיהו ואם קדמה לו ידיעה הי"לל קודם איש האלהים אשר קרא הדברים האלה אשר עשית מדהוצרכו לו' אשר בא מיהודה ויקרא כו' מורה שלא היו יודעים דבר כלל ומאמר על המזבח אפש' לפרשו מוסב למ"ש ויקרא כאלו אמר ויקרא על המזבח את הדברים האלה אשר עשית כלומר שמאז ומקדם קראן וזהו שהגירו אשר בא מיהודה לומר שהיתה הקריאה סמוך על המזבח ולא ביהודה קרא כן אלא בא שם לקרא כן על המזבח ופשוטו של מקרא מדהסמיך על המזבח לאשר עשית על המזבח ר"ל זה שעשית

על המזבח בית אל כבר קרא כן איש האלהים אשר בא מיהודה והפירוש הראשון אנו צריכים עפ"י מה שפי' בפ' וגם את המזבח כו' שבשני המזבחות עשה כן על מזבח בית אל ומזבח דן דלא יתכן אשר עשית בבית אל שהרי גם בדן עשה כן אלא על המזבח בית אל מוסב אל ויקרא כאמור שהקריאה היתה על המזבח:

**יח**

**ויאמר** הניחו לו כו' ה"רדק ז"ל וימלטו כי בקבר אחד היו עצמותיו אצל עצמו' הנבי' אשר משמרון הוא הנביא הזקן נביא השקר ובבית אל היה יושב אז אבל משמרון בא שם כמו שפירשנו למעלה במקומו עד כאן. **ולע"דן** לדקדק יתור ציווי זה של הניחו לו היתכן לשרוף עצמו' נביא האמת והצדק אשר צדקו דבריו עתה והי"לל הניחוהו או הניחו אותו מהו הניחו לו גם אל ינע עצמותיו מיותר שכבר אמר הניחו לו ומהו זה שאמר איש אל ינע ולא אמר לשון זולתו. ונראה כי אחרי שקבר נביא הזקן נביא השקר עלה כולו קשמונים כסו פניו חרולים וקבר נביא האמת אשר בא מיהודה היה הדסים ועצי בשמים היה השכל מחייב להבדיל ביניהם בין הטהור ובין הטמא ואותו שמצד הקשמונים ישרף ואותו שמצד ההדסים ינצל לז"א יאשיהו שאעפ"י שהדין כך והשעה צריכה לכך עכ"ז לכבוד איש האלהים ראוי שיניחו עצמות הנביא השקר לו ובעבורו של הקבר איש האלהים וז"ש הניחו לו ובעבורו והותירו על זולתו והיינו דלא קאמר הניחוהו או הניחו אותו כי פשיטא שיניחוהו אבל חדש יאשיהו שלו ולכבודו יניחו גם כן את עצמות הזקן והטעם כדי שאיש אל ינע עצמותיו הקדושים מתוך לכתם לברר ולהבדיל בין עצמות הזקן נביא השקר לעצמות נביא האמת בהכרח יניעו תנועת מה בעצמותיו של נביא האמת ואין ראוי אלא שעצמותיו יחלץ ואיש אל ינע אפי' תנועה כל דהוא בעצמותיו של נביא האמת. ואפשר עוד שלזה אמר הניחו לו שלא הוצרך לומר להם שיניחוהו מקחת עצמותיו אבל אמר הניחו מלהתקרב לו אפילו בשליחות יד כל דהוא לברר הטומאה מהטהרה וכ"מש איש אל ינע עצמותיו אפילו תנועה כל דהו כדפרישית ומזה הטעם נמשך וימלטו עצמותיו את עצמות הנביא השקר אשר בא משמרון לא מחסרון ידיעה לברר בין עצמותיו לעצמות הנביא אשר בא משמרון שיכולים היו לברר מתוך הקמשונים וההדסים כנז' אלא כדי שלא יעשו תנועה כל דהוא מעצמות הנביא עשה כן כדי שלא יקבלו התפעלות ואפילו כל דהוא. וי"ת שבוקו מיניה:

**יט**

**וגם** (אל) [את] כל בתי הבמות אשר בערי שמרון כו' רש"י ז"ל שהיה יאשיהו מלך על כל ישראל אשר חזרו מעשרת השבטים ע"י ירמיהו ע"כ. והר"דק ז"ל אשר בערי שמרון והלא כותיים היו יושבים בשמרון וישראל גלו מהם אלא הבמות היו קיימות עדיין וגם

שארית נשארה מישראל בארץ אחר גלות ישראל מפוזרים בארץ זעיר שם זעיר שם והיו עובדים ע"א עדיין כ"מש ויזבח את כל כהני הבמות אשר שם וכן אמר בד"ה כי מאפרים וממנשה היה שם שארית בימי יאשיהו וכן בימי חזקיהו היה שארי' בארץ מזבולון ומאשר ומשמעון ואפרים ומנשה והביא מחז"ל כדרש"י ז"ל כנז' ע"כ:

**כ**

**ויזבח** את כל כהני הבמות כו' הר"לבג ז"ל ידמה שעדיין נשארו שם קצת ישראל כמו שנזכר אחר זה ועדיין היו מחזיקים ברשעתם והיו שם כהני הבמות ויאשיהו זבח אותם אצל מזבחות ושרף על המזבחות עצמות אדם ע"כ. **ולע"דן** נראה מה שזכרתי שזכרון זה של זביתת כל כהני הבמות עולה אל כהני הבמות אשר בערי שמרון וגם בכלל זה נכללו כהני הבמה אשר בבית אל ובזה נתקיימה נבואת האיש אשר בא מיהודה שנבא הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו וזבח עליך את כהני הבמות כו' ולקצר לא הזכיר ענין זה בפסוק וגם את המזבח אשר בבית אל הבמה כו' נתץ וישרוף את הבמה הדק לעפר ושרף את האשרה ולא הזכיר ענין זביחת הכהנים שם לפי שסופו להזכיר כאן דרך כלל בכל כהני הבמות כו' ואו' וישרוף את עצמות אדם אולי רמז לעצמות ירבעם שכן דרשו חז"ל למעלה ועצמות אדם ישרפו עליך כי אולי לא קבל הנביא חלוי ירבעם במה שחלה פניו ואמר ותתפלל בעדי על בשורה זו הרעה שבשרתני ועצמו' אדם ישרפו עליך על עצמות ירבעם אלא שחלק כבוד למלכות ועל ענין היד אמר ותשוב ידי אלי כי הנביא ראה שזכות הוא לו שריפת העצמות להקל מעליו עונש הנפש וזהו וישרוף את עצמו' אדם עליהם או יהיה עצמות שאר בני אדם:

**כא כב כג**

**ויצו** המלך כו' כי לא נעשה כו' רש"י ז"ל לא נעשה כפסח הזה לא נתקבצו רוב עם כ"כ בכל פסח כמו שנתקבצו בזה. מימי השופטים. מימי שמואל כתוב בד"ה לפי שאף שמואל החזיר ישראל למוטב וקראם המצפתה ד"א לא נעשה כפסח הזה להיות בירושלם אבל משמלכו מלכי ישראל ומלכי יהודה לא עשו פסח כל ישראל בירושלם לפי שנתחלקה המלכות לשנים מירבעם והיו הולכי' לעגל שבבית אל ובדן עד עכשיו שגלו עשר' שבטי' והחזירן ירמיהו ומלך עליהם יאשיהו ובאו כולם לירושלם ע"כ. וה"רדק ז"ל כי לא נעשה תכלית הסיפור הוא כי מלת כי נותן טעם למה שקדם וכן כי נתן ה' בידינו את הארץ ר"ל כי עשו הפסח כמו שצוה אותם יאשיהו ונתקבצו כולם לירושלם ואורך הספור ההוא כמו שכתוב ב"דה וסוף הספור כי לא נעשה כפסח הזה מימי השופטים וב"דה כתיב מימי שמואל הנביא וזמן א' הוא כי שמואל בימי השופטים היה ובימיו החלה המלוכה בישראל ומ"ש כי לא נעשה כפסח הזה שהיו כל ישראל

בלב אחד לעבוד את ה' וכן אמר בשמואל וינהו כל בית ישראל אחרי ה' ואמר ויסירו בני ישראל את הבעלים ואת העשתרו' ויעבדו את ה' לבדו וגם פסח שעשה חזקיהו רבים מישראל שלא היו שם ולא עוד אלא שהיו מלעיבי' ברצים שהיה שולח חזקיהו ואף אותם שהיו בירושלם היו טמאים ואכלו את הפסח בטומאה ע"כ. וכן מהרי"א ז"ל וכן הר"לבג ז"ל והוסיף והנה זכר הפסח הנעשה אז לפי שמתנאי הפסח שלא יאכל בו מומר וידמה כי אות' שנה לבד היה לבם לש"י אך אחר זה חייבו בסתר גם בימי יאשיהו ולז"א כי אם בשמנה עשרה שנה ליאשיהו והנה לזאת הסיבה לא שב ה' מחרון אפו ולזה נהר' יאשיהו בעון דורו שאלו שבו הדור לא היה כן:

**כד**

**וגם** את האובות וכו' רש"י ז"ל תרפים צלמים שמדברים ע"י כשפים והעושה אותם צריך לכוין שעה אחת ושנה אחת ראויה לכך ע"כ. וכן בא בס"ה וכן הר"דק ז"ל כתרגומו צלמנייא ע"כ:

**כה**

**וכמוהו** לא היה מלך כו' שבת פרק במה בהמה א"ר שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן כל האומר יאשיהו חטא אינו אלא טועה שנאמר ויעש יאשיהו הישר אלא מה אני מקיים וכמוהו לא היה לפניו מלך אשר שב אל ה' שכל דין שדן עד בן י"ח החזירו שמא תאמר נטל מזה ונתן לזה ת"ל ובכל מאדו שהחזיר להם משלו ופליגא דרב דאמר רב אין לך בבעל תשובה יותר כיאשיהו בדורו ע"כ. למדנו התשוב' שהית' בכל מאדו זה ממונו שחזר הדין ושלם מביתו וממונו. וכבד קדם למעלה בפסוק ויעש יאשיהו הישר בעיני יהוה שהוא ודאי לא חטא כלל ומה אני מקיים וכמוהו לא היה מלך אשר שב אל ה' כו' היינו כי מתחלה חשב למשפט שבהיות הוא לבדו צדיק וישר די לו וכשהגדיל נתן בלבו שכיון שיש בידו למחות חטא הרבים תלוי בו וכההיא דשמעון בן שטח ע"ה ונתעורר לזה על ידי מציאת הספר אשר מצאו גלול בפ' יולך ה' אותך ואת מלכך כו' טעם היות העם עיקר סיבת הגלות ממה שהקדים יולך ה' אותך ואגב גררא ואת מלכך כו' ילכד בשחיתותם המלך וז"ש לבסוף ואת מלכך ולא כתיב יולך ה' את מלכך ואותך כו' ולזה שב אל ה' על כל הע"א שנעבדה בימיו וזולתם מהעבירות כאלו הוא היה החוטא ובכל מאדו יהיה ע"ד מ"ש חז"ל ובכל מאדך בכל מדה ומדה שהוא מודה לך הוי מודה לו מאד מאד ועל דרך זה יהי' ובכל מאודו שהרי מצינו כשמדד לו השם יתב' מדת פורענות כשהרגו פרעה נכה אחז"ל שבא ירמיה וראהו מנענע בשפתיו וחשב ש"חו אולי היה מתרע' וקורא תגר על מדותיו יתב' ונטה אזנו ירמיהו ושמע שהיה מצדיק דין שמים ומודה ואומר צדיק הוא ה' כי פיהו מריתי וכו' אז אמר ירמיהו עליו רוח אפינו משיח

ה' נלכד בשחיתותם כלו' בעון הדור וא"כ זהו ובכל מאדו או בפשוטו בכל ממונו שהיה בז לכל ממונו על דבר כבוד ה' או שהחזיר הדינים הנז"ל בדחז"ל. והר"דק ז"ל אשר שב (את) [אל] ה' שחרד לדברי תורה ועשה ככל הכתוב בה והסיר הבמו' ולא השאיר אחת ולא הקריבו בימיו כי אם בבית המקדש לבדו והמלכים אשר לפניו אף על פי שהיו בהם צדיקים לא הסירו הבמות כמ"ש עוד העם מזבחים ומקטרי' בבמות ונמצא באסא דברים אשר לא כן שנשען על מלך ארם והוציא כסף וזהב מאוצרות בית ה' ונאמר גם בחולייו לא דרש את ה' ויהושפט ג"כ היה עוזר למלכי ישראל הרשעים ונתחתן עמהם וחזקיה גם כן נאמ' עליו ב"דה ולא כגמול עליו השיב חזקיהו כי גבה לבו ויהי עליו קצף ועל יהודה וירושלם אבל יאשיהו נאמר עליו ככל תורת משה ויש מחלוקת בזה מהם אמרו כי יאשיהו חטא כוי כנז"ל עד כאן. וכן מהריי"א ז"ל והוסיף במ"ש אשר שב אל ה' בכל לבבו שאין הכונה שחטא ואחר כך שב אל ה' אך הכונה לפי שאביו אמון ואבי אביו מנשה היו רעים וחטאים להי' מאד אמר כי יאשיהו שב מהדרך שדרכו בו אבותיו וזהו שב אל ה' ר"ל אל אחרי ה' מאחרי דרך אבותיו הנז' ולא היה מן השפה ולחוץ אלא בכל לבבו ובכל מאדו ומ"ש וכמוהו לא היה לפניו היינו בפרטי הזה ששב בתשובה שלמה לרב במעשה אחרים ולשמואל במעשה הדינין אמנם בדבקות אלהי ובטחון בה' חזקיה עדיף מיניה:

**כו**

**אך** לא שב ה' מחרון אפו הגדול כו' הר"לבג ז"ל לפי שישראל אפי' בימי יאשיהו היו חטאים בסתר לזה לא שב חרון אף ה' מהם וזהו אך לא שב כו' מחטאת יהודה עד כאן. וכן מהריי"א ז"ל שהקשה והלא מנשה שב בתשובה שלמה שכתוב ב"דה ויתפלל אל ה' ויעתר לו וישיבהו ירושלם למלכותו אם כן איך יאמר שאחרי מותו יפקוד ה' על בני שלשים כ"ש שיאשיהו שב אל ה' בכל לבבו ופנה ע"א מן הארץ וא"כ איך לא חיה צדיק באמונתו שהרי הרגו פרעה נכה וחז"ל אמרו שמת בעון הדור ועליו היה מקונן ירמיהו רוח אפינו משיח ה' נלכד בשחיתותם ואיך זה אם היו ישראל זכאים ורחוקים מכל חטא כמו שהורה הסיפור הזה. והתשובה לזה שבני ישראל אפי' בזמן יאשיהו היו עובדים ע"א בסתר וכדברי הר"לבג ז"ל שאפילו בימי מלכי ישראל הכשרים היו מקריבים בבמות מהם לשמים ועבדים להק"בה ומהם לע"א ולא היו עושים השמיטות ולא היו שומרים מצות התורה וכמ"ש הנביא עמוס על שלשה פשעי יהודה ואל ארבע' לא אשיבנו על מאסם בתורת ה' וחוקיו לא שמרו ויתעום כזביהם אשר הלכו אבות' ושלחתי איש ביהודה כו' וגם היתה ביניה' ג"ע ע"א וש"ד ושאר עבירות ועם היות ששב

מנשה בתשובה היתה מתוך צרה ואינה חשובה כ"כ ולא נאמר במנשה ששב בכל לבבו כמו יאשיהו לפי שהיתה תשובתו מתוך צרה כנז' ובקרבו ישים ארבו לכך ירמיהו שהוא הכותב ספר מלכים לא כתב תשובתו של מנשה להיות בלתי שלמה וכתבה עזר' ב"דה לפי שלא היה נביא ולא עמד בסוד ה' כירמיהו שלא כתב תשובת מנשה להיותה בלתי שלמה ולו הונח שנאמר שעשאה מנשה העם לא עשה תשובה ולכך לא שב ה' מחרון אפו וגם בימי יאשיהו לא היו העם כשרים כנז"ל בדהר"לבג ז"ל עד כאן תורף דבריו ז"ל. **ולע"דן** אין לפקפק בתשובת מנשה שהיתה שלמה ובלב שלם שהרי כתיב וישיבהו למלכותו ואחז"ל וישיבהו כמו משיב הרוח שנשבו הרוח ונשאתו מאשור והביאתו לא"י ע"כ ואין ספק שהק"בה לא עביר ניסא בזה לשקרא אלא ודאי שב בלב שלם אלא שלפי שהחטיא רבים ונשארו העם בחטאם וכשלונם לזה לא הזכיר כאן ירמיהו תשובתו ואעפ"י שהיתה שלמה לפי שלא הועילה שהרי רבים נשארו בכשלונם והיה הדין נותן שלא יספיקו בידו לשוב ושלא תקובל תשובתו ולזאת הסיבה מלאכי השרת מעכבים קבלת תשובתו אלא שהק"בה חתר לו חתירה מתחת כסא הכבוד ויעתר לו ה' ויחתר לו כתיב זאת ועוד כי תשובת מנשה תועיל למה שבין אדם למקום אבל מה שהיה בינו לבין ביני אדם אשר שפך דמם לא תועיל התשובה ולכך לא הזכירה ירמיה באן בכתבו ספר מלכים אבל עזרא כתב דברים כהוייתן ושהייתה שלמה והועילה לו למנשה להשיבו למלכותו לבד למ"ד ול"מד אף לחיי הע"הב ולזה יאי להזכירה ומחילה מכבוד מהרי"א שנגע בכבוד עזרא כי עזרא ע"ה עמד בסוד ה' וכדאי היה שתנתן תורה ע"י אלא שקדמו משה ואמרו חכמי הקבלה הוא אהרן בסוד הגלגול ולכך לא התפלל אעברה נא וארא כמשה לפי שהיה עתיד לעלות לא"י הוא עזרא כך שמעתי מפי החכם השלם כמהר' משה גאלנטי נרו' והנה אומ' אך לא שב ה' מחרון אפו הגדול אשר חרה אפו ביהודה על כל הכעסים כו' ר"ל היה נוסף אשר חרה אפו ביהודה מצד עצמם ומעשיה' על כל הכעסי' אשר הכעיסו מנשה עד שעתה אפילו ששב מנשה ונתקנו הכעסים אשר הכעיס מנשה נשאר החרון אף אשר ביהודה או יאמר על כל הכעסים אשר הכעיסו מנשה במה שהחטיא את יהודה באופן שאעפ"י ששב בתשובה במה שחטא הוא לא נתקנו הכעסים שהכעיסו מנשה במה שהחטיא. ומתוך דברי חז"ל במסכת יומא מקדש ראשון מפני מה חרבה מפני שהיו בו ג' דברים ע"א וג"ע וש"ד ע"א דכתיב כי קצר המצע מהשתרע א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן קצר מצע זה מהשתרע עליו שתי רעים כאחת והמסכה צרה כהתכנס כי הוה מטי ר' יוחנן להאי קרא בכי אמר מאן דכתי' ביה כונס כנד מי הים תעש' לו המסכה צרה ג"ע דכתיב יען כי גבהו בנות ציון ש"ד דכתיב וגם דם נקי

שפך מנשה עד כאן. **ולע"דן** לדקדק או' שהיו בו ומאי קאמר מאן דכתי' ביה כונס כנד כי מה שייכות יש ענין כונס כנד לענין זה של ע"א. **ונראה** כי הנה כל אלו העבירות היו בו במקדש ובתוכו ממש כי לזה מביא פ' כי קצר המצע מהשתרע עליו שתי רעים שהכונה שהיו שם כידוע שמנש' העמיד צלם בהיכל בתוכו ממש והוא עון גדול למרות עיני כבודו שם במקדש וזהו דקדוק לשונו באו' שהיו בו מקדש ראשון מפני מה חרב שהיו בו ג' דברים בו ממש וכן ג"ע היו בו שהרי אמר הכתוב ואת בתי הקדשים אשר בבית ה' אשר הנשים אורגות שם כו' שהיו בתי זמה כדרש"י ז"ל וזה הביא מפסוק יען כי גבהו בנות ציון כי גבהו דייקא שכונת הכתוב שזה גובה לבן לעשות בו בבית המקדש בגבהה של עיר ואצל ה' גבוה מעל גבוה שומר וז"ש כי גבהו בנות כאמור וש"ד ג"כ היה בתוך המקדש ויליף לה אשר מלאו אל ירושלים פה לפה א"כ המקדש ג"כ נתמלא ומצינו שהרגו במקדש זכריה הנביא וקונן ירמיה אם יהרג במקדש ה' וכו' ו"מש מאן דכתיב כונס כנד מי הים כו' היינו לפי שכתוב כי עבר בים צרה זה פסל מיכה ועכ"ז קפאו תהומות ונעשה הנס של קריעת ים סוף וז"ש מאן דכתיב ביה כונס כנד מי הים שידבר זה בענין קריעת ים סוף דכתיב שם נצבו כמו נד נוזלים קפאו תהומות בלב ים שלא חשש לקראת ע"א אם כן איך ה"עא תעשה לו צרה כלומר שיקנא בה בזה המאמר יובן לשון על כל הכעסים אשר הכעיסו מנשה דהיינו ע"א ג"ע וש"ד:

**כז**

**ויאמר** ה' גם כו' זהו סיפור החרון אף הגדול הנ"ל בפסוק הקודם והוא שאמר ה' גם את יהודה אסיר מעל פני והוא הגלות כאשר הסירותי את ישראל וכת"י ית דבית יהודה אגלי מארע בית שכנתי או אמ' מעל פני על ההשגח' שבהיות האדם מושגח מהשי"ת והיא העמידה לפני פני ה' כ"מש ונתתי פני בכם והפרתי אתכ' אמנם ההסר' מעל פני היא סלוק ההשגחה מהם ובזה יתמו כאשר הסירותי את ישראל ואגב אורחיה אמ' שיהיה סילוק הפנים מעט מעט מעין ודוגמת כאשר הסירותי מישראל שלא היה הדבר בבת אחת אלא מעט מעט שהרי שני השבטים וחצי אשר בעבר הירדן גלו ראשונה ואח"כ שאר השבטים בזמנים מתחלפים כמו שיבא בסוף הספר הזה בס"ד בשם מהרי"א כן יהודה מעט מעט אגרשנו או יאמר שכונת הכתוב לו' אפילו שיש לי עיר ירושלי' אשר בחרתי בה ובית המקדש אשר אמרתי יהיה שמי שם עכ"ז לא אשא להם פנים בשביל זה אלא גם את יהודה אסיר כאשר הסירותי את ישראל שלא היה להם בית המקדש ולא ירושלים כי ומאסתי את ירושלים אשר בחרתי וכו' ואמר בתחילה את העיר הזאת אשר בחרתי את ירושלים רוצה לו' העיר הזאת התחתונה היתה נאהבת להיותה קשורה

עם ירושלים של מעלה הרוחנית כשלהבת הקשורה בגחלת אשר בחרתי בה אבל עתה שנתפרדה החבילה והתקשרות האהבה שבין ירושלים של מטה וירושלים של מעלה הנה ומאסתי את העיר הזאת התחתונה לפי שאני לא בחרתי בה אלא אשר בחרתי את ירושלים ומאחר שאלה במעשיהם הרעים הפרידו ביניהם מאסתיה ואת הבית גם כן מאסתי אשר אמרתי יהי' שמי שם ומאחר שבמעשיהם גרמו הסתלקות שמי משם לא אשא להם פגים לא בעבור העיר הזאת ולא בעבור הבית הזה שהרי הוא כאלו אינו ואם כן אתנהג עמהם כמו שעשיתי והסירותי את ישר' מעל פני. ואפשר שבכוונה מכוונת לא כתוב מאיסה בבית בפירוש אלא אסמכוה אל תיבת ומאסתי את העיר אבל אמר ואת הבית אשר אמרתי לקדשו יהיה שמי שם וכו' שלא זזה שכינה מכותל מערבי אפי' בחרבנו יהיה שמי שם ולז"א לשון אמירה ברחמים ולא כתיב וידבר בלשון קושי כי השי"ת מתנהג עם ישראל שמאל דוחה וימין מקרבת:

**כח כט ל**

**ויתר** דברי יאשיהו כו' בימיו כו' וירכבוהו כו' רש"י ז"ל לא היה צריך משיחה אלא לפי שהיה יהויקים אחיו גדול ממנו שתי שנים כמו שכתוב בענין משחוהו ע"כ. והרד"ק ז"ל פרע' נכה כתרגומו פרעה חגירא שהיה נכה רגלים. וילך המלך יאשיהו לקראתו להלחם עמו לפי שהיה עובר בגבולו בכרכמיש על פרת והוא היה הולך להלחם על המלך אשור שכבש כרכמיש ממלך ארם ושלח לו מה לי ולך מלך ישראל לא עליך אתה היום כי אל בית מלחמתי כמו שכתוב בד"ה ולא שמע אל דברי פרעה נכה ואחז"ל מאי (דכתיב) [דרש יאשיהו] וחרב לא תעבו' בארצכם אפילו חרב של שלום כיון שהיו עושים רצונו של מקום והוא לא ידע שכל דורו היו עובדי ע"א אלא שהיו עושים בסתר שהרי בימי יאשיהו היה ירמיהו מוכיח כי מספר עריך היו אלהיך יהודה (וירמיהו) [וימיתהו] במגידו כראותו בכף בבקעת מגידו היתה המלחמה כמ"ש ב"דה ופיי כראותו אותו כשראה אותו שדעתו להלחם עמו שהתרה בו וראה אותו לבוש כלי מלחמה כמ"ש ב"דה כי להלחם בו התחפש ונענש יאשיהו לפי שלא שמע אליו כי מפי אלהים היה אומר לו כמו שאומר ב"דה ולא שמע אל דברי נכה כי ירמיהו התנבא בזה וכן אחז"ל כי אלהים האמו' ביאשיהו קדש ומהם אמרו כי (חול) [חדל] לך מאלהים אשר עמי ע"א ובעוד פרעה שם נלחם בכרכמיש על פרת לקח השי"ת נקמת יאשיהו ממנו שצר ימים רבים עד השנה הרביעית ליהויקים בן יאשיהו ובא עליו נבוכדנצר והוא שהתנבא ירמיהו למצרים על חיל פרעה נכה מלך מצרים אשר היה על נהר פרת בכרכמיש אשר הכה נבוכדנצר מלך בבל ואו' והיה היום ההוא להי' צבאות יום נקמה להנקם מצריו

הוא נקמת המלך יאשיהו. בקבורתו בקבורת המלכים כמו שאו' בד"ה בקברות אבותיו ומ"ש בקבורתו אפשר שהוא כרה לו קבורה בחייו. וימשחו אותו מפני מחלוקתו של יהויקים כדרש"י ז"ל והלא אין מושחין מלך ן' מלך ולא משחו שלמה אלא מפני מחלוקתו של אדוניהו ואת יהואש מפני מחלוקתו של עתליה ואת יהואחז מפני מחלוקתו של יהויקים שהיה גדול ממנו שתי שנים ומשחו יהואחז אעפ"י שהיה קטן ממנו מפני שהיה ממלא מקום אבותיו ויהויקים לא היה ממלא מקום אבותיו כך פירשו חז"ל ויהויקים שהיה גדול מיהואחז שתי שנים למדו מהפסוקים דכתיב בן כ"ג שנה יהואחז במלכו וכתיב בן עשרים וחמש שנה יהויקים במלכו ולא מלך יהואחז אלא שלשה חדשים והנה מצאנו בדברי הימים ובני יאשיהו הבכור יוחנן השני יהויקים השלישי צדקיהו הרביעי שלום והנה לא נזכר שם יהואחז והם אמרו כי יוחנן הוא יהואחז וקראו בכור שהיה בכור למלכות ושלום הוא צדקיהו ואמר השלישי צדקיהו שהיה שלישי לבני יאשיהו ואמר עליו הרביעי שלום שהיה רביעי למלכות יאשיהו וקראו שלום ששלמה מלכות דוד בימיו. ואני פירשתי בד"ה כי שלום הוא יהויכין ובזכרו בן הבן בסדר הבני' רבי' כמוהו בספר והחכ' ר' אברהם ן' עזרא כתב כי יוחנן היה בכור ולא מלך ושלום הוא יהואחז והנה יהואחז היה (בשנת) [במות] אביו בן כ"ג שנה וצדקיה שהיה גדול ממנו בן כ"ד ויהויקים בן כ"ה והנה במלוך צדקיהו לפי זה החשבון היה בן ל"ה והכתוב אומר בן אחד ועשרים שנה צדקיהו במלכו אלא שהמליכו יאשיהו אביו בחייו ג' שנים לפני מותו וכשמת יאשיהו לא רצו העם במלכותו והמליכו את יהואחז שהוא שלו' וז"ש ויקח עם הארץ וימשחו את יהואחז וימליכו אותו תחת אביו נראה כי בחזקה המליכוהו והבי' ראיה ממה שכתוב בירמיהו בראשית ממלכת יהויקים כו' ואו' עשה לך מוסרות ומוטות וכו' ביד המלכים הבאים ירושלים אל צדקיהו מלך יהודה והיאך היה צדקיהו מלך בראשית ממלכת יהויקים אלא שהיה נודע בגוים כי יאשיהו המליך צדקיהו בחייו אלא שלא רצו בו העם אחרי מות אביו ואנחנו נפרש זה הענין בספר ירמיה בע"ה עד כאן ומהרי"א ז"ל הביא כדרש"י שמשחו את יהואחז מפני שיהויקי' היה גדול ממנו ב' שנים והוכיח שהיה יהויקי' הבכו' ממ"שה בן עשרים ושלש יהואחז במלכו וכתיב בן כ"ה יהויקים במלכו ולא מלך יהואחז כי אם שלשה חדשים וזה מורה שיהויקים היה גדול זהו דעת חז"ל והביא כדהר"בע ז"ל כנז"ל ששלום הוא יהואחז כי כתוב בירמיהו כי כה א' ה' אל שלום ן' יאשיהו מלך יהודה המולך תחת אביו אשר יצא מן המקום הזה לא ישוב עוד שזה היה יהואחז שיצא מן המקום ההוא למצרים ולא שב עוד ואחריו מלך יהויקים ובנו יהויכין ואחריהם מלך צדקיהו ולא מלך יוחנן שהוא הבכור אולי עשה זה להיותו

איש חיל רב פעלים כמו שאחז"ל או שעשו כמו שכתב הר"לבג שלא כהוגן בהמליכם הקטן שבבנים להיות זה נמשך לפעולות המגונות אשר היו פניה' מועדות אליהם ולזה נמשך אליהם מהרע אשר נמשך כי אולי היה יוחנן אוחז מעשה אביו יאשיהו ביראתו את האלהים ולז"א ויקח העם את יהואחז בן יאשיהו כו' וימליכו אותו תחת אביו מורה שבחזקה המליכוהו כפי מה שרצו לא כפי שורת הדין ולכן משחו אותו מפני מחלוקת אחיו הגדולים ויורה ע"ז מ"ש ויאסרהו פרעה נכה ברבלת ויתן עונש על הארץ ואין ענין העונש הזה מה שיתנו לו שנה בשנה כמו שחשבו המפרשים כי היה ראוי שיקראהו מס או עבודה לא עונש אבל פרעה מאשר ראה שעם הארץ אשר ביהודה הרעו לעשות בענין המלוכה להמליך בחזקה את הקטן אשר ליאשיהו ועזבו הבן הבכור לכך הסיר הצעיר יהואחז מהמלכות וענש את הארץ מאה ככר זהב והמליך את יהויקים הגדול אם כן ראוי שנ' שמהד' בנים אשר ליאשיהו שהיו יוחנן ואליקי' וצדקי' ושלו' מת יוחנן הגדול ונשארו ג' שהיה הגדול מהם יהויקי' והשני צדקיהו והרביעי שלום ועם הארץ לקחו את שלום למלך ואולי נקר' יהואחז לפי שאחז שבט המלכות שלא היה ירושה אליו ומזא' הסיב' משחו אותו מפני מחלוק' אחיו ופרע' המליך יהויקים שהיה גדול האחים והוא העריך את הארץ לתת הכסף לפרעה רוצה לומר שעשה בארץ ערכים מאשר יפרע כל איש ואיש לפרעה על המלכות יהואחז וחז"ל הפליגו בסיפור תועבותיו ואמרו שהיה לבוש כלאים ושמשך ערלתו ושבא על אמו ועל כלתו ועל אשת אביו רבי יוחנן אמר כללו של דבר בפתח שיצא בו נכנס ובעבור זה בימיו עלה נבוכדנצר ונשתעבד אליו שלש שנים עד כאן. והר"לבג הביא דחז"ל והביא דברי הראב"ע כנז"ל:

**לא לב**

**בן** כ"ג וכו' ויעש כבר קדם מה שאמרו המפרשי' ז"ל שלהיותו רשע בחרו בו העם והמליכוהו עם היותו קטן מאחיו הראוי למלכות ככל אשר עשו אבותיו לדהר"לבג ז"ל אבותיו אשר עשו הרע אחז ומנש' ואמון ולרב דא' בגמרא כנז"ל שלא היה בעל תשובה כיאשיהו דלדידיה חטא יאשיהו כנז"ל ניחא אומרו ככל לרבות יאשיהו בכלל שהרי גם הוא חטא אלא ששב:

**לג**

**ויאסרהו** פרעה נכה כו' הר"דק ז"ל כי יהואחז במלכו חשב לנקום נקמת אביו מפרעה נכה והלך ופשט בארץ מצרים והכה בהם מכה גדולה ובשובו פגע בו פרע' בארץ חמת ולכדו ואסרו וז"ש יחזקאל (ויאמר) [וילמד] לטרף [טרף] אדם אכל (דימה) [כי מה] ענין ויאסרהו מבלי שקדם לו ענין שנלחם עמו או עלה עליו והלא פרעה התנצל ליאשיהו ואמר לו לא עליך אתה היום אלא שכן נראה הענין כמו שפי' ומשל יחזקאל מורה עליו

במלוך כתיב רוצה לומר בעוד מלכו בירושלים במעט הזמן הזה לקחו וקרי ממלוך שהסירו ממלוכה לפי שהחל להלחם בו והוא לא פשע במיתת אביו לפי דעתו כי הוא לא היה בא להלחם עמו ואף על פי כן לקח השי"ת נקמתו ממנו כמו שכתו'. וככר זהב כמשמעו ככר אחד וי"ת וככרי דהבא רוצה לומר ככרים ולא הזכיר כמה ע"כ. וכבר קדם למהרי"א ב"מש לשון עונש ולא אמר מס שהעניש את הארץ על שהמליכו את הקטן ולא את הגדול: **ולע"דן** כי אחרי שהרג פרעה את יאשיהו ירש את המלוכה ממנו ואיש לא ירים ידו בירושלים ולזה כאשר מלך תכף במלוך בא ויאסרהו וזהו הכתיב והקרי ממלוך מ"ם הסיבה שממלוך בלי רשותו ומתחת ידו היה מרד וז"שה וימשחו אותו כלומר מבלי רשות פרעה כו' וז"ש ממלוך בירושלים היא היתה הסיבה לויאסרהו והיא הסיבה שנתן עונש על הארץ שענשם על שהרימו יד להמליך עליהם מלך מבלי רשות פרעה נכה וז"ש וימליך פרע' נכה את אליקים בן יאשיהו תחת יאשיהו אביו כלומר תחת יאשיהו אביו ולא תחת יהואחז אחיו כי מלכות יהואחז כלא חשיבא אם כן אחיו אינו מולך תחתיו כי אם תחת אביו ולפי זה לא הלך יהואחז לעורר מלחמה עם פרע' נכה אבל חשב לו ולעם מרד שהמליכוהו בלי רשותו וז"ש ממלוך. ואפשר לפרש זה הענין בהפך שהכתיב במלוך בירושלי' פי' הבי"ת במקום בעבור מלך בירושלים בלי רשותו והקרי ממלוך שאסר אותו כדי למונעו ממלוך בירושלים והר"לבג ז"ל פי' העונש הזה מס מדי שנה בשנה ואין זה לשון הכתוב ולא הענין מורה כן:

**לד**

**וימלך** פרעה נכה וכו' הרד"ק ז"ל ויסב את שמו יהויקים הטעם כדי שידמה שברשותו הוא והמלוכה לו מאתו יתברך כי ה' לא מאסו עד כאן. ואני כבר זכרתי בפסוק הקודם אומ' תחת יאשיהו אביו ולא תחת אחיו להורות שמלכות יהואחז לא נחשבה למלכות כיון שלא נעשית על ידי פרעה המלך ואם כן לפי זה יהויקי' תחת יאשיהו אביו הוא מולך:

**לה**

**והכסף** והזהב כו' רש"י ז"ל איש כערכו איש כפי עשרו. והרד"ק ז"ל אך העריך כתרגומו ברם רמה מגביתא על עמא דארע' איש כערכו גבר כדחזי כדרש"י ז"ל נגש את עם הארץ לתת את הכסף ואת הזהב ע"כ. וי"ת טקיס ית כספא. **ולעד"ן** אפשר שיהויקים נתן מיד הכסף והזהב לפרעה מאוצרו' אביו יאשיהו כי נוה צדיקים יברך ועתה היתה מארת ה' בבית רשע והכסף והזהב נתן יהויקים משלו תכף ומיד לפרעה אך נתן לו פרעה רשות שיעריך את הארץ ויגבה מהם תהו לשון אך שהוא לשון מיעוט שאף על פי שהרע לו בקחתו ממנו בבת א' הזהב והכסף אך הטיב עמו שנתן לו רשות להעריך את הארץ וזהו

שא' על פי פרעה כי מ"ש איש כערכו לא היה על פי פרעה בפרטות לאיש כערכו אלא מדעת עצמו העריך יהויקים איש כפי ערכו וכן מורה הטעם אשר בתיבת פרעה שהוא אתנח ולפ"ז מ"ש לתת לפרעה לא הודיעם שהוא נתנם מכיסו כי לא ידחקו בנגישה לגבות אמנם היה אומר להם שעדיין לא נתן לפרעה כלו' וגבייה זו היתה לתת לפרעה נכה ובזה הם נדחקי' לפרוע וביתור תיבת עם הארץ וגם השנוי שבתחלה אמר את הארץ וכאן אמר את עם הארץ אפשר לומר שהיו כאן שתי עריכות הא' עריכת הקרקעו' וז"ש תחלה העריך את הארץ שכל קרקע וקרקע יתן סך כפי איכות הקרקע וכמותו ועריכה שנית איש כערכו מערך ממונו. נגש את הכסף ואת הזהב את עם הארץ שזאת עריכת עם הארץ אמנם י"ת את הארץ על עמא דארעא. ואפשר עוד שדחק את העשירים לקחת מהם איש כפי ערך ממונו ודחק את דלת עם הארץ שיהיו גבאים ומשרתי' ועמלים בגבייה זו וז"ש העריך את הארץ הם העשירים שהם עיקר הארץ ויושביה איש כערכו ונגש ודחק להוציא את הכסף ואת הזהב והיה נוגש את הגזברים עם עם הארץ ודלת העם שהם היו הנוגשים והגבאים וז"ש נגש את הכסף ואת הזהב את עם הארץ את פי' עם עם הארץ אבל יונתן תרגם מן עמא נמשך למה שתרגם תיבת נגש טקיס שהכונה לו לפרש נגש לשון הגשה והקרבה וקבוץ שנגש וטקיס ית כספא ודהבא מן עמא דארעא:

**לו לז**

**בן** עשרים וחמש שנה כו' ויעש הרע כו' סנהדרין פרק חלק ויתר דברי יהויקים ותועבותיו אמר קמאי לא ידעו לארגוזי כלום אנו צריכים לאורו יש לנו זהב פרוים שאנו משתמשים בו יטול אורו א"ל הא כתיב לי הכסף ולי הזהב אמר ה' צבאות א"ל כבר נתנו לנו שנאמר השמים שמים להי' והארץ נתן לבני אדם ר' יוחנן ור' אלעזר חד אמר שחקק שם שמים על אמתו וחד אמר שחקק שם עבוד' אלילי' על אמתו ע"כ. וצ"ע בתחלת המאמר לתת הבנה אל דברי יהויקים אמנם מה שאמ' ש"ש חקק על אמתו לבזוי את השם הנכבד לשים אותו באותו מקום טינוף ומ"ד ע"א חקק לכבוד ה"עא ליסד זרעו מעת ההריון בטומאת ע"א. והר"דק ז"ל זבידה כתוב ביו"ד וקרי זבודה בוי"ו עם הדגש. אבותיו אמון ומנשה עד כאן:

**כד**

**א**

**בימיו** עלה כו' סדר עולם בראשית ממלכת יהויקים הרג יהויקים את אוריה שנה ד' ליהויקים היא שנה ראשונה לנ"נ אותה שנה עלה וכבש את נינוה שנייה עלה וכבש את יהויקי' ויהי לו יהויקי' עבד שלש שנים בשנת ד' ליהויקים נחתם גזר דינם של ישראל לגלותם ונחתם גזר דינם של א"ה מ"ה לשתות כוס החמה בשנת ג' ליהויקים

בא נבוכדנאצר לירושלם ויצר עליה אפשר לומ' כן והלא הוא מלך בשנת ד' ליהויקים מה ת"ל שנת ג' למדדו ויבא לירושלם שנת שבע במקום א' אומר שנת שמנה שנת שבע שהמלך שנת שמנה שכבש את יהויקי' ע"כ. (ובסמוך בסוף דברי הר"דק ז"ל מתבארים דברי סדר עולם) ו"הרדק ז"ל הנה מצאנו כי נבוכדנאצר מלך בשנה רביעית ליהויקים כי כן כתיב בירמיה הדבר אשר היה את ירמיה על כל עם יהודה בשנה הרביעית ליהויקים בן יאשיהו מלך יהודה השנה הראשונה לנבוכדנאצר מלך בבל ובדניאל אמר בשנת שלש למלכות יהויקים בא נבוכד נאצר ויתן ה' בידו את יהויקים מלך יהודה והנה אמר כי יהויקים מלך יהודה הוגלה בבלה וכן או' בד"ה להוליכו בבלה וירמי' נתנבא עליו סחוב והשלך מהלאה לשערי ירושלם נראה כי בדרך מת ואמ' כי בשנת שלש ליהויקי' בתחלת שנה רביעית לו התנבא ירמיה שיבא נבוכד נאצ' על ירושלם ובא בשנה ההיא ויצר עליה ולכדה ולקח את יהויקים והוליכו בבל כמ"ש בדניאל והשיבו לירושלים ועמד שלש שני' בירושלם באמונתו עם מלך בבל וישב וימרד בו וז"ש וישב כי כבר לקחו והוליכו בבל ואחר כך שב ומרד הנה היה לו ממלכותו שבע שנים או יותר כי לא ידענו כמה היה בבבל טרם שובו לירושלם כי אם נאמר כי בשנה ההיא שהוליכו בבל הושיבו לירושלם ועמד ג' שנים באמנותו ומרד הנה עברו ז' שנים ממלכותו ונשארו ד' שנים ממלכותו (גם) [אם] כן לא באו גדודי כשדים לירושלם עד סוף ארבע שנים אלו ועמד במרדו ד' שנים ושבע שעברו הרי י"א שנה שמלך יהויקים ואם נאמר שהיה בבבל יותר נוכל לומר כי עד ארבע' שנים היה שם ובשובו לירושלם עברו שמנה שנים ממלכותו ונשארו שלש שנים ממלכותו ואותם שלש שנים עמד באמונתו עם מלך בבל והיה לו עבד ובסוף שלש שנים שהיא שנת י"א לו מרדו ובאו גדודי כשדים ולכדוהו וסחבו אותו ובדרך מת ולא נקבר והיתה נבלתו מושלכת לחורב ביום ולקרח בלילה ובסדר עולם וכן בדברי רז"ל כי בשנה הראשונה שמלך נ"נ כבש ננוה שניה כבש יהויקים והוא בשנה החמישית ליהויקים ושלש שנים שהיה לו עבד הרי שמנה שנים שמלך ד' קודם מלכות נ"נ ושנה שנכבש בידו ושלש שנים שהיה לו עבד הרי שמנה ולסוף שמנה שנים שמרדו בא נבוכדנאצר וכבשו פעם שניה וז"ש בדניאל בשנת שלש למלכות יהויקים הרי י"א ליהויקים שהם שמנה למלכות נבוכדנאצר ואותה שנה שמינית המליך יהויכין ומלך ג' חדשי' והגלהו עם החרש והמסגר וז"ש גלו בשבע גלו בשמנה בשבע לכיבוש יהויקים שהיא ח' למלכות נ"נ שהרי שנה אחת מלך קודם כיבוש יהויקים ע"כ. וכן מהרי"א ז"ל וכנז"ל שנבוכדנאצר מלך בשנה הרביעי' ליהויקי' מדוקדק לשון בימיו עלה נבוכדנאצר דהי"לל עליו עלה נ"נ אומרו בימיו מורה שאחר שהחזיק שלש שנים במלכותו בשנה

הרביעית עלה נ"נ למלכו' שכבש ננוה ובשניה כבש את יהויקים והיה לו עבד וז"ש בימיו עלה לרמוז שכשדים זה העם לא היה אלא חטאת יהויקים הם גרמו להעלות את נ"נ בימיו ואין מקרא יוצא מידי פשוטו שעלה עליו להלחם והדרשה תדרש מדשני קרא ואמר לשון בימיו עלה:

**ב ג**

**וישלח** ה' בו וכו' אך על פי ה' כו' רש"י ז"ל ע"פ ה' היתה כל הרעה הבאה ביהודה על ידי הגדודים האלה עד כאן. והרד"ק ז"ל את גדודי ארם ואת גדודי בני עמון כולם באו בשליחו' נ"נ הרשע שנתן ה' בלבם להאבידו לפי שעשה הרע בעיני ה' וז"ש וישלח ה' בו ולא אבה השי"ת להאריך לו עוד לפיכך אמר וישלח ה' בו אך על פי ה' כלו' קודם מלכות יהויקים היתה הגזרה על פי ה' שדבר ביד עבדיו הנביאים בחטאת מנשה כי לולי חטאתיו שרבו היה סולח לחטאתיו אחריו אך בחטאיו נגזרה הגזרה להחריב ירושלם ע"כ. ומהרי"א ז"ל כדי שלא יקשה האיש אחד יחטא ועל כל העדה יקצוף ה' בעבור מנשה לז"א שיהודה חטאו עוו פשעו ככל אשר עשה מנשה כן עשו גם הם ואפילו בימי יאשיהו כנז"ל וז"ש בחטאת מנשה שעשו גם יהודה ככל אשר עשה **ולע"דן** להיות כי מזמן מנשה נגזרה גזרה כדמסיק אך עפ"י ה' היתה ביהודה להסיר מעל פניו וכו' אלא שבזכות יאשיהו נתעכבה אותו הפורענות עתה ממלוך אדם חנף וממוקשי עם יחדיו לא נתחדש' גזרה רק החידוש היה שנתקו מוסרות אות' המזיקי' האסורי' בזיקי' זיקי ההשגחה עתה היתה משלח' מלאכי רעים וז"ש וישלח ה' בו בפתח שהוא לשון שלוח ולא כתיב וישלח בש"בא שאינו שליחות וישלחם ביהוד' להאבידו ולא נתחדש' הגזר' וז"ש אך עפ"י ה' היתה ביהודה ר"ל כבר היתה הגזרה ביהודה להסיר וכו' אלא שמגיני ארץ היו כתריס ומעכבים הפורענות ואפשר שאו' היתה ביהוד' מדלא אמ' היה ביהודה מורה שהיו יהוד' עושי' ע"א וג"ע וש"ד ועפ"י ה' בסיבת הע"א ועונות הנז' שהיו ביהודה גרמו להסיר אותם מעל פניו מצטרף בחטאת מנשה והיתה ביהודה ככל אשר עשה מנשה נמצא תיבת ככל אשר עשה מנשה ב"כף מדוקדק כדמהרי"א ומקושרת לתיבת היתה ביהודה כאלו אמר היתה ביהודה ככל אשר עשה מנשה ולהורו' שחטאת יהודה הקולר תלוי בצואר מנשה שהחטיא רבים לז"א בחטאת מנשה שמה שהיתה ביהודה עונות מחייבים להסירם מעל פני ה' זה שהיתה יהודה מהפשע ומעל בחטאת מנשה נחשב לו ככל אשר עשה וחטא הוא נחשב כי המחטיא רבים חטא רבים תלוי בו כמו שלמדו חז"ל ממה שכתוב על חטאת ירבעם אשר חטא ואשר החטיא את ישראל שר"ל כאש' פירשתי בכלי חמדה על חטאת שנים של ירבעם הלא הם אשר חטא ואש' החטי'

את ישראל נמצא מה שהחטיא שקול לאשר חטא שהרי קראו חטאת ירבעם וזהו בחטאת מנשה כלומר נכלל הוא בכלל חטאת מנש' וככל אשר עשה כן נחשב היתה ביהודה כנז' וזה דרך מחודש ב"מש ככל אשר עשה זולת דרך מהריי"א ז"ל:

**ד**

**וגם** דם הנקי אשר שפך כו' גם זה הכתוב יוכיח על מה שפירשתי בפסוק הקודם כי לפי הפי' הראשון שישראל חטאו גם הם מעין חטאת מנשה ב"מש אך עפ"י ה' בסיבת העונות והע"א אשר היתה ביהודה מעין ודוגמת ככל אשר עשה מנשה וכ"מש בע"א כן ג"כ היה ב"שד ז"ש וגם דם הנקי היה כיוצא בזה שמנשה פוטר מים ראשי' מדון בדם הנקי אשר שפך מנשה וימלא את ירושלים דם נקי שהם גם הם שפכו ונתמלאו דם נקי ולא אבה ה' לסלוח שעבירו' שבין אדם לחברו לא יאבה ה' לסלוח עד שירצה את חברו ועפ"י השיטה השני' שמה שהיתה ביהודה הכל תלוי בחטאת מנשה ונחשב לו ככל אשר עשה מחטאתיו שהמחטיא חטא החטאים תלוי בו ז"ש וגם דם הנקי אשר שפך מנשה כו' וגם אשר החטיא וימלא את ירושלים שגם הם שפכו דם נקי והיה זה בשופכו דם נקי א' ישעיהו ששפך מנשה דמו כנז"ל במקומו וז"ש וגם דם הנקי ב"הא הידיעה המורה על יחיד ידוע מדלא כתיב וגם דם נקי אשר שפך ובאו' וימלא את ירושלים דם נקי השנות תיבת דם נקי גבי ירושלים ואו' דם נקי ולא א' דם הנקי כמו שפתח מור' היותו מתחלף מדם הנקי הקודם והוא שלמדו מקלקלתו של מנשה וחטא הרבים תלוי בו ולא אבה ה' לסלח שהמחטיא רבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה ואיך יאבה ה' סלוח:

**ה ו**

**ויתר** דברי יהויקים כו' ה"רדק ז"ל למלכי יהודה ושם כתיב בסתם ותועבותיו ואשר עשה והנמצא עליו הנם כתובים על ספר מלכי ישראל ויהודה ואם אמר ע"ז הספר אין כאן כתוב דבר ממעשיו אלא בסתם ויעש הרע והנרא' כי על ספר ירמיהו כי שם מספ' תועבותיו בפרשת הוי בונה ביתו כו' עד כאן וגם באו' שם ב"דה וכל תועבותיו מפרטי מעשיו שהרי כל הנז"ל בפסוק בן עשרים וחמש שנה ואומרו ותועבותיו אמר קמאי לא ידעי לארגוזי וכו' ר' יוחנן אמר שחקק וכו' ועוד שם ותעבותיו והנמצא עליו חד אמר שהיה לבוש כלאים וחרינא א' שמשך לו ערלה רבי יוחנן אמר שבא על כלתו על אמו ועל אשת אביו ר' יוחנן אמר כללו של דבר במקום שיצא בו נכנס רבי יהושע א' שהושיב נשים ברניות וכו' ה"הד וירע ארמנותיו כו' א"כ לפי זה (לא) [לו] הונח שנפרש על ד"ה כפשוטו הנה בשתי' אלה של ותועבותיו והנמצא עליו כלל כמה עבירות כנז"ל יהויקים כו' ובויקרא רבה אמרו כיון שעלה נבוכדנצר להחריב ירושלים עלה וישב לו בדפני

של אנטוכיה ירדה סנהדרי גדולה לקראתו אמ' הגיע זמנו של בית זה ליחרב א"ל לאו אלא יהויקים מרד בי תנו אותו לי ואלך לי אזלין ואמרין ליהויקים נ"נ בעי לך אמר להם וכן עושים דוחין נפש מפני נפש אתם דוחין נפשי מפני נפשיכ' לא כן כתיב לא תסגי' עבד את אדוניו אמרו לו לא כך עשתה זקנתך לשבע ן' בכרי הנה ראשו מושלך ארצה בעד החומה כיון שלא שמע להם עמדו ושלשוהו רבי אלעזר ורבי שמואל בר נחמני ר' אלעזר אמר חי שלשלו אותו שנ' ויתנו אותו בסוגר בחיים ר' שמואל א' מת שלשלו אותו שנאמ' למען לא ישמע קולו עוד בהרי ישראל א"ר יהושע ן' לוי אני מקיים דברי שניה' חי שלשלו אותו אלא מתוך שהוא מפונק מת בידיהם מה עשה לו נ"נ ר' יהודה ור' נחמיה ר' יהודה אומ' נטלו והחזיר בו בכל ערי ישראל והרגו והיה מחתך מבשרו כזתים ומשליכו לכלבים שנ' קבורת חמור יקבר היכן הוא קבורתו של חמור לא בתוך מעיו של כלבים הוא שהנביא מקנתר עליו ויתר דברי יהויקים ותועבותיו ע"כ (וסוף המדרש אכתבנו בס"ד בפסוק וימלך מלך בבל את מתניה דודו) ולמ"ד שלשלוהו מת דייק טפי וישכב (דוד) [יהויקים] עם אבותיו שפי' ששכב שם בארץ ומת שלשלו אותו ולמ"ד חי שלשלו אותו ומת השכיבה עם אבותיו היינו שמת בדרך ויהיה פירושו כמו ויאסף את עמיו וכד"הרדק בסמוך. ורש"י ז"ל הביא כמ"ד חי שלשלו אותו שכתב רש"י ז"ל:

**וישכב** רש"י ז"ל לא על מטתו שכב כי אסרו נ"נ בנחושתי' להוליכו בבלה והיו מגררין אותו ומת בידם כמ"ש קבורת חמור יקבר סחוב והשלך ובד"ה כתיב שאסרו נ"נ להוליכו בבלה עד כאן והרד"ק ז"ל וישכב יהויקי' עם אבותיו רוצה לו' שמת אבל לא נקבר עם אבותיו שהרי לא נקבר כלל כמו שכתוב סחוב והשלך אלא בא ע"ד ויאסף את עמיו עד כאן:

ז

**ולא** הוסיף עוד כו' רש"י ז"ל לצאת מארצו לעזור ליהויקים כי לקח שנצחו במלחמה בשנה הרביעית ליהויקים בכרכמיש על נהר פרת ככתוב בספ' ירמיה ע"כ וה"רדק ז"ל ולא הוסיף עוד פי' באותו זמן עד שמלך צדקיהו (וזה) [ואז] יצא כמו שכתוב בירמיהו וימלוך מלך צדקיהו וכו' וחיל פרעה יצא ממצרים וישמעו הכשדים הצרים על ירושלים את שמעם ויעלו מעל לירושלי' וכמוהו ולא יספו גדודי ארם לבא בארץ ישראל ר"ל בזמן ההוא אבל אח"כ באו כמו שכתוב עד כאן. **ולע"דן** כפשוטו ולא הוסיף עוד מלך מצרים לבא שהמלך לא הוסיף אבל חילו שלח לעזור אל צדקיהו הוא שכתוב בירמי' וחיל פרעה יצא ממצרים החיל של פרעה אבל פרעה מלך מצרים לא הוסיף לצאת כמו שאמר כאן:

**ח ט**

**בן** י"ח שנה כו' הר"דק ז"ל ובד"ה בן שמנה שנה במולכו ושלשה תדשי' ועשרה ימים מלך בירושלים אפשר כי יהויקים אביו המליכו בשנה ראשונה שמלך שימלוך תחתיו אחרי מותו אולי היו לו בנים אחרים ועוד כי ראה שמלכותם תלויה ביד אחרי' לא ידע אם יסירוהו ממלוכה כמו שהסירו אחיו והמליכו אותו והמליך בנו יהויכין שימלוך תחתיו אחריו והיה אז יהויכין בן שמנה שני' ועתה כשמת אביו ומלך הוא היה בן י"ח שנה ומלך שלשה חדשים ולא חשש כאן לכתוב העשרה ימים היתרים. ובסדר עולם י"ח שנה של מלך נבוכד נצר שמנה משנחתם גזר דין לגלות ע"כ ומהריי"א ז"ל כתב על זה ואתה רואה שכל זה הפי' תלוי בספק ספיקא ספק אם המליכו אביו בחייו ספק אם היו לו בנים אחרים והדברים האלה כולם לא נזכרו בפסוקים. ורחוק הוא מדרך הסברא בהיות שפרעה המליך את יהויקים מתחת ידו שמיד בשנה הראשונה ימליך את בנו תחתיו והנה היה זה קצת מרד ודעת בעל סדר עולם אינו ע"ד הפסוקים ומפני זה יראה שיהויכין היה בן י"ח שנה כשמלך במקום אביו ומ"ש ב"דה אינו סותר לזה כי שם אמר בן שמנה ושמנה נקוד בצ"ירי שהוא סמוך כאלו אמר בן שמנה עשרה ושלש חדשים מלך ואמנם מ"ש עוד ועשרה ימים אין ראוי שנפרש אותם ימים ממש כי למה יזכיר הכתוב ימים ודי כשיזכיר שנים וחדשים ולא הימים והשעות וכזה לא נזכר בשום מלך לא מיהודה ולא מישראל אבל ימים שנזכר בזה הוא שנים כמו ימים תהיה גאולתו וזכר לשמנה שזכר שמלבד השמנה היו לו עוד עשרה ימים ר"ל שנים שהם הי"ח שנים שזכר הכתוב בכאן ויהיה שעור הכתוב כן בן שמנה שנים יהויכין במלכו עם ג' חדשים מהמלכו ועוד עשרה ימים ר"ל שנים וא"כ עם אותם הג' חדשים שמלך היה הכל י"ח ימים כלומר י"ח שני' ועם זה אין סתירה לא בשנות יהויכין כי תמיד היו י"ח שנה ולא בימים כי לא מלך בלתי ג' חדשים כמו שנזכר כאן ע"כ. והנה גם לדבריו יקשה למה יעקם הכתוב לכתוב שמנה והם שמנה עשרה ויאחר כתיבת העשר' בסוף שלא במקומה ובשם ימים כדי שיבא לטעות הקורא בשהם ימים ממש הן אמת שהוא ז"ל בתוך דבריו נראה כמליץ ע"ז כי להיות הג' חדשים של המלכות תשלום מנין השמנ' שנים שבזולתם היו שמנה חסרים ג' חדשים ולזה הפסיק כדי להסמיך וג' חדשים למנין השמנה שנים כי בהם הוא נשלם ואחר כך הזכיר העשרה ימים שהם עשרה שנים שבין הכל הם שמנה עשרה שנה אבל מ"מ ק"ק. **ולע"דן** לומר שבן שמנה שנים מלך כמו שכתוב ב"דה ומלך עשר' שני' והוא הולך בדרך בינונית או עושה רע אבל לא ככל אשר עשה אביו וזה הזכיר שם ב"דה בן שמנה וג' חדשים והיו עוד י' ימים ר"ל י' שנים אך לא כעין הרשע של הג' חדשים כי

הגדיל לעשות בהם ונתמלאה סאתו אמנם כאן לא ספר אלא הג' חדשים שבהם נתמלאה סאתו ורשעותו בהם וספר בן י"ח שנה היה במלכו כלומר המליכו בגובה לבו כאלו הוא המולך ולית די ימחא בידיה וג' חדשי' מלך קודם לזה לא היה על זה האופן מהרע ככל אשר עשה אביו אבל פחות מעט כי ברע הוא כל ימיו ולפי זה מלך יהויכין י' וג' חדשים והי' שנים היו ברשע אמנם הג' חדשים היו במרד ובמעל גדול עד שגרמו שעלה נ"נ וכו' אך ק"ק לזה או' בן י"ח שנה יהויכין במלכו שמשמע שאז כשמלך היה בן י"ח ולא בן ח' ודוחק לומר במלכו על מלכות מרד ומעל שהרי סתם אמר במלכו:

**י יא**

**בעת** ההיא כו' ויבא כו' הר"דק ז"ל כתיב עלה וקרי עלו כי הוא עלה ומצאן צרים על העיר וקרי עלו כי עבדיו עלו בתחלה ע"כ. וכדבריו כן הוא שהרי כתיב ויבא נבוכדנאצר מלך בבל על העיר וכבר קדמו אליו עבדיו שהיו צרים עליה וזהו שאמר עלה כדהר"דק ז"ל. עוד אפשר לפרש כי לו הונח שעלו ועלה נבוכדנאצר כולם בבת אחת אלא שעבדיו היו הולכים לפנים והוא היה הולך אחרון כמנהג מלכי תוגרמה שהולך שר העשא"כאר שרי המחיה לפניו ומשוח מלחמה אחרון ואפילו בהגיעם על העיר יהיה המלך הרחק כמטחוי קשת מן העיר מהלך יום ומשוח המלחמה עם אנשי הצבא יקרבו אל העיר ובזה מובן או' קרי עלו וכתיב עליו שעלו עבדיו והמלך גם כן עלה ופיי הכתוב השני ואמר מעשה שהיה כך היה האופן שראה העיר במצור כי בא נבוכדנצר בעצמו על העיר אבל לא עליה ממש רק קרוב ועבדיו הוא שהיו צרים עליה ממש הלוחמים ומלכא לא להוי נזוק לכך היו מרחקים ממנה המלך עם קצת אנשי חיל עומדים אתו סביבו:

**יב**

**ויצא** יהויכין כו' רש"י ז"ל לעשות לו כרצונו ולא למלחמה. וכן ה"רדק ז"ל ולמה העבירו מהמלוכה אמרו חשב מלך בבל שיהיה מורד יהויכין כמו שהי' אביו אמר מכלבא בישא גורא סבא לא נפיק לפיכך העבירו והמליך דודו תחתיו. שריו וסריסיו ת"י רברבנוהי וגברוהי. בשנת שמנה בתחלת שמנה שהרי יהויקים מלך י"א שנה ונבוכדנאצר מלך בשנה הרביעית ליהויקים והיה בסוף ח' הנה י"ב אלא כך פירושו בתחלת שמנה וכן בירמיה אומ' וזה העם אשר הגלה נ"נ בשנת שבע סוף שבע ותחלת שמנה ולדברי בעל סדר עולם שנת שבע לכיבוש יהויקים שהיא שנת שמנה לנבוכדנאצר ע"כ. וכן מהרי"א ז"ל וכן הר"לבג ז"ל שהיא ח' למלכות נבוכדנאצר ע"כ:

**יג**

**ויוצא** משם כו' הנה נבוכדנאצר מצאה ידו כביר שהוציא משם כל אוצרות בית ה' ואוצרות בית המלך וכל כלי בית.ה' לא בכחו ועצם ידו אלא מאת ה' אשר נתן בידו ז"ש

ויוצא משם כו' כאשר דבר ה' שגזר שעתידי' לימסר בידו שכן אמר הנה ימים באים ונשא כל אשר בביתך ואשר אצרו וכו' לא יותר דבר אמר ה' כדפרישית בתיבת ונשא כאלו הם מעצמם נושאים והולכים בבלה לא בכח נ"נ אלא הדברים נעשים מאליהם עד לא יותר דבר מעצמו וזהו שלא אמר לא יותיר דבר אמר ה' שגזר כך וז"ש כאן ויוצא משם ולא הזכיר מי הוא המוציא ואעפ"י שמובן מאליו היות נבוכדנאצר המוציא סתם כדי להורות שיש זולתו המוציא הוא יתבר' הנותן כח לעשות חיל וכמו שכתבתי בכלי חמדה בשנוי הנמצא בשני כתובים בא' אמר דהנפיק בלשון יחיד ודניאל א' דהנפיקו בלשון רבים לכלול שהשי"י גלגל חובת הוצאת הכלים של בית האלהים ע"י חייב כנבוכדנאצר וז"ש ויוצא משם את כל אוצרות בית ה':

**יד טו טז**

**והגלה** את כל ירושלם כו' ויגל כו' ואת כל אנשי החיל כו' ויקרא רבה פ' י"א החרש והמסגר אלף רבי ברכיה בש"ר יהודה ורבנן ר' ברכיה בשם ר' יהודה אמר חרש אלף ומסגר אלף ורבנין אמרין זה וזה אלף. **ונראה** דקא מפלגי במחלוקת אחרת הנזכר שם בסמוך והוא בפי' החרש והמסגר ד"למד הכל אלף סובר כ"מד אלו ת"ח שבשעה שאחד פותח כולם שותקין כחרשים וכשאחד סוגר אין פותח א"כ כולם אלף שהרי כולם בחכמה א' הם אמנם מ"ד חרש אלף ומסגר אלף סובר כתרגום שתרגם אומניא ותרעיא שהם שני מינים אומניא אלף ותרעיא אלף דא"לכ אלא שהכל א' מה שייכות יש לחרש עם המסגר ולמסגר עם החרש עד שיחבר ב' המיני' ויאמ' שהם יחדיו אלף אלא ודאי החרש אלף והמסגר אלף זה מוכרח מן הענין גם מהלשון דלמ"ד ת"ח הי"לל החרש ומסגר בלא ה"א דבשלמא החרש בה"א היינו ע"ש שמחריש את אחרים אמנם והמסגר בה"א למה לז"א דכל א' אלף ולזה בא בה"א הידיע' לחלק שכל א' אלף החרש אלף והמסגר אלף ורש"י מביא ת"י אומני' ותרעיא ורז"ל אמרו חכמים גדולים בתורה שכשהאח' פותח כולם שותקין כמו שכתוב החרישו אלי איים והמסגר הכל יושבים לפניו ולמדים הימנו כמו שנא' ופתח ואין סוגר וסגר ואין פותח ואת אלי הארץ אלו חורי יהודה ובנימין וצדיקים היו עליהם הכתוב או' כתאנים הטובות כן אכיר את גלות יהודה ז' אלפים ולמעלה הוא או' עשרת אלפים בא הכתו' הג' והכריע בס' ירמיה העם אשר הגלה נ"נ בשנת שבע יהודים ג' אלפים אמור מעתה ג' אלפים היו משבט יהודה וז' אלפים מבנימין ושאר השבטים ואף בסדר עולם למדנו כן ע"כ. וכן ה"רדק ז"ל והדחיב עוד שי' אלפים הוא כלל החשבון ואח"כ פרט ז' אלפים מבנימין ושאר השבטים ובירמיה ג' אלפים והם מיהודה כמ"ש יהודים והכל עשרת אלפים ו"כג הוא מספר מועט ולא

חשש לספרו עם י' אלפים זהו גלות שגלה עם יהויכין ובס' ירמיה או' מה שגלו בגלות צדקיהו שהוא שנת י"ח לנבוכדנאצר והיו בשמנ' מאות ול"ד ואחר החרבן שנת כ"ג לנ"נ היו הגולים תשמ"ה אותם שהיו בעמון ומואב ואמר גולה כמו גולים והוא דרך כלל יחיד ולדעת יהונתן הוא שם שתרגם בגלותא וכתיב עשרה ועשרת קרי והכל אחד. החרש והמסגר ת"י אומניא ותרעיא. ואת אלי הארץ חורי יהודה כדרש"י ז"ל הוליך גולה בגולה והו' שם בשקל שואה וכן כלי גולה והחרש והמסגר אלף אלה אינם בכלל העשרת אלפים שזכר במספר שלמעלה ובסדר עולם הוא אומר ומתוכם החרש והמסגר אלף כלו' שמכלל הי' אלפים היו ואין דרך המקרא לכלול מספר ואח"כ לפרט אותו אם לא לחדש על ענין הראשון וא"כ מלבד אלה היו הראשוני' הכל גבורי' עושי מלחמ'. בסדר עולם וכי מה גבורה הם עושים בני אדם ההולכי' בגולה ומה מלחמה עושים בני אדם האסורים בזיקים הנתונים בשלשלאות של ברזל אלא גבורים בגבורה של תורה וכן הוא אומר [גבורי כח עושי דברו עושי מלחמה עושין מלחמתה של תורה וכן הוא אומר] על כן יאמר בספ' מלחמות ה' החרש והמסגר כדרש"י ז"ל ע"כ. וכן הביא הרל"בג ז"ל כדהר"דק ז"ל בכתובים המכחישים זה את זה כתוב א' או' י' אלפי' וכתוב א' הוא או' ז' אלפים הראשון כלל י' אלפים בין כולם והכתוב הב' האו' ז' אלפים זולת שבט יהודה שממנו היו הג' אלפים יהודים ע"ש יהודה והחרש והמסגר ת"י אומניא ותרעיא והמסגר ע"ש שסוגרים השערים והם שומרי החומות. ומהריי"א ז"ל הביא דה"רדק ז"ל הנזכר והסכמת הר"לבג ז"ל עמו והקשה על דבריהם כי אם הוא כלל י' אלפי' ואחר כך פרט ז' אלפים מהם לתשלום העשרה שהם מיהודה והם שהזכיר שם בירמיה יקשה למה יפרט כאן הז' אלפים לבד והג' אלפי' בירמיהו והיה לו לפרטם כאן להשלים פרט הי' אלפים וגם יקשה הענין שנאמר שהיו מבנימין ז' אלפים גבורים ומבני יהודה שהיו הרבים ג' אלפים ולא יותר ע"כ. **ולעד"ן** שזו אינה קושיא שהביא הר"דק כלל כי הז' אלפים מבנימין ושאר שבטי ישראל והשכל מחייב כן שכל גבור וגבו' מגבורי ישראל אחוזי חרב מלומדי מלחמ' בעת שבאה הצרה לישראל מהמלחמות היה בורח אל ארץ יהודה ולכך ימצאו שם ז' אלפים מישראל עם בנימין וג' אלפים מיהודה. עוד כתב מהריי"א ז"ל אבל אמיתת הענין הוא שזכר הכתוב בכלל שהגלה כל ירושלם וכל השרים וכל גבורי החיל וגם החרש והמסגר שהיו כולם י' אלפים וזכר בהם הפרטיות והוא שהגלה בבלה המלך יהויכין ואת אמו ואת נשיו ואת אלי הארץ שהם השרים ואת אנשי החיל והיו בלבד הגבורים אנשי החיל ז' אלפים והחרש והמסגר אלף והנשארים הנה לא היו גבורים ואנשי חיל ולא החרש והמסגר היו גבורים כי אם הז' אלפים לבד הם שהיו גבורים אבל

היו אותם הנשארים לתשלום העשר' אלפים בית המלך ועבדיו והקרובים אליו והשרים והסריסים ואלי הארץ ועבדיהם שאלה כולם היו האלפים הנשארים ובזה האופן היו כולם עשרת אלפים אמנם מה שכתוב בספר ירמיה ג' אלפי' הוא כל העם אשר הגלה מלבד אנשי חיל הגבורי' שהיו כולם ג' אלפי' עם החרש והמסגר שלא היו גבורים ואנשי חיל וזהו שאמר שם זה העם אשר הגלה נבוכדנאצר בשנת שבע ג' אלפים ועשרים וג' כי מהעם ר"ל מאשר לא היו אנשי חיל דבר שמה שהיו ג' אלפים לא מהגבורים ע"כ.
**ולע"דן** קשה על דברי מהרי"א ז"ל במה שפירש הג' אלפים הנזכרים שם הם החלשים וזולת הגבורים שהיו שבעת אלפים והיו הג' אלפים הנשארים חלושים ובלתי גבורים והחרש והמסגר מכללם חלושים שזה רחוק שהחרש והמסגר יכלול אותם בכלל הג' אלפים ולחז"ל הם החכמים העקריים ואם כן איך יוכללו בכלל העם החלשים והרי נזכרו כאן בפרטות בחשבון פרטיי החרש והמסגר אלף ועוד קשה או' (הם) [הכל] גבורים עושי מלחמה כו' שכולל גם את החרש והמסגר וכן חז"ל דרשוהו גבורים עושי מלחמה על החרש והמסגר שהם גבורים בתורה ועושי מלחמה כמו בס' מלחמות ה' כו' כנז"ל בדהרד"ק ז"ל ואולי יאמר מהריי"א ז"ל שכיון שחז"ל פירשו כולם גבורים עושי גבורות היו במלחמתה של תורה א"כ ע"כ חלושין היו כי למה נקראת תושיה שמתשת כחו של אדם ואם כן איך יכללם שם בירמיה בכלל הג' אלפים לדעת מהרי"א ז"ל ולהר"דק ז"ל ניחא.
**ולע"דן** שהיו י' אלפים זולת החרש והמסגר שעמהם היו אם כן י"א אלף היו ויוכיח כן לשון הפסוק דקאמר עשרת אלפים גולה ונוסף עליהם החרש והמסגר ז"ש וכל החרש והמסגר שאלו היו מן המנין של י' אלפים היה להם לומר ואת כל גבורי החיל וכל החרש והמסגר עשרת אלפים גולה לא נשאר כו' ובכתוב השני פרט ואמר ואת כל אנשי החיל שבעת אלפים והחרש והמסגר אלף והיו הג' אלפים הנזכרי' בירמיה החלושים שבהם כמו שאמר שם זה העם אשר הגלה נבוכדנאצר שלשת אלפים שהיו לתשלום העשרה ולא הזכיר כאן אלא פרט הגבורים בכח וגבורה והחרש והמסגר שהם גבורים במלחמתה של תורה ועל פי מה שפיי שעשרת אלפים גולה הם מלבד החרש והמסגר שהחרש והמסגר לא נזכרו בכלל גולה כיון שהם החכמים הגדולים לדעת חז"ל והעוסקי' בתורה ואין בן חורין אלא העמל בתורה כמו שאמר חרות על הלוחות אל תקרי חרות אלא חירות ולזה הוציא אותם מכלל גולה ובסמוך כתב ויביאם מלך בבל גולה בבלה לא כתיב בגולה אלא ויביאם מלך בבל גולה ר"ל לתיקון הגולה כי בזולת החרש והמסגר יתקנו ענייניה' ומגדולת העבדים ותיקונם מעלת אדוניהם נכרת:

**יז**
**וימלך** מלך בבל כו' במסכת הוריות וימלך את מתניה דודו שנו רבותינו הוא שלום הוא צדקיה ולמה נקרא שמו שלום שהיה שלם במעשיו איכא דאמרי דשלמה מלכו' בית דוד בימיו ויסב שמו צדקיהו אמר יה יצדיק עליך הדין אם תמרוד בי ומה שמו מתניה שמו והא כתיב הג' צדקיהו הד' שלום ג' שהוא שלישי לבנים ד' שהוא רביעי למלוכה בתחלה מלך יהואחז ולבסוף מלך יהויקים ולבסוף מלך יכניה ולבסוף צדקיהו עד כאן. והר"דק ויסב את שמו צדקיהו שינה שמו כדי שידע שמתחת ידו הוא מולך ויהיה נכנע אליו ומה ששינה כאן שמו וקראו צדקיהו או' בדרש אמר לו יה יצדיק עליך את הדין אם תמרוד בי עד כאן. וכן רש"י ז"ל והמפרשים פי' מתניה (בן) דודו כפשוטו (בן) דודו ממש אמנם מהרי"א ז"ל פירש דודו לשון חיבה יתירה שהיה לו עמו ודודו מלשון דודי לי ואני לו שהי' המלך מחבבו וכמו שיבא בתוך דברי מהרי"א ז"ל בפסוק בן עשרים ואי' שנה וכו':
**ולע"דן** לפי שמתניה מורה על מתת מתן יה לכך שינה שמו כדי שיחזיק טובה למלך שהמליכו ולא ימרוד בו אלא יהיה צדיק עמו ויה עד בינותם וזהו צדקיהו:

**יח**
**בן** עשדים ואחת כו' הרד"ק ז"ל בן עשרים ואחת שנה היאך הוא זה והלא בן חמש ושלשים שנה היה לפי חשבון של אחיו שהרי הבן הג' ליאשיהו היה ויהויקים שהיה גדול ממנו נאמר בו בן עשרים וחמש שנה יהויקים במלכו וי"א שנה מלך הרי ל"ה לצדקיהו וכבר כתבנו למעלה לדעת החכם הר"אבע כי הוא אומר שמלך שלש שנים בחיי אביו והיה אז בן עשרים ואחת שנה וכל זה היה צריך לדעתו שאמר כי שלום הוא יהואחז והוא היה הקטן שבבני יאשיהו וכתיב בן עשרי' ושלש שנה במלכו אבל דברי חז"ל שאמרו כי שלום הוא צדקיהו אין כאן קושיא כלל כי צדקיהו היה הקטן שבבני יאשיהו והיה במות אביו בן עשר שנים ועתה כשמלך בן כ"א אלא שרחוק הוא שזכר [שני] בנים בסדר והאחד איננו ולפירושינו כי שלום הוא יהויכין הנה צדקיהו היה [הקטן] שבבני יאשיהו ואין צריך כאן תיקון עד כאן. ומהרי"א ז"ל כתב יש להתבונן מאד במה שאמר כאן בן עשרים וא' שנה צדקיהו במלכו כי יהואחז היה במלכו בן עשרים ושלש שנה ומלך ג' חדשים והוא היה הקטן שבבני יאשיהו ויהויקים מלך בהיותו בן עשרים וחמש שנה ומלך י"א שנה ויתחייב מזה שהיה צדקיהו במלכו בן ל"ה שנה או יותר ואיך אם [כן] בן עשרים ואחת שנה ויקשה לזה גם כן מה שכתוב בירמיהו בראשית ממלכת יהויקים בן יאשיהו מלך יהודה היה הדבר הזה אל ירמיהו מאת ה' לאמר כה אמר ה' אלי עשה לך מוסרו' ומטות ושלחתם ביד מלאכי הבאים ירושלם אל

צדקיהו מלך יהודה וגו' ואיך אפשר שבתחלת ממלכת יהויקים היה צדקיהו מלך יהודה בהיות ביניהם מהשנים י״א ויותר ואין לנו שנאמ' שבראשית ממלכת יהויקים באת זאת הנבואה את ירמיהו ושהיתה עתידה לומר אותה בימי צדקיהו כדברי המפרשים כי אתה תראה בדברי הנבואה עצמה שאמ' ואל צדקיהו מלך יהודה דברתי והוא המורה שהיה בזמנו וכן תמצא שמיד אחר הנבואה ההיא אמר ויהי בשנה ההיא בראשית ממלכת צדקיהו מלך יהודה והוא המוכיח שהשנה שנאמרה אותה הנבואה היה בראשית ממלכת צדקיהו והו' סותר אם כן למה שאמר בראשית ממלכת יהויקים וחז"ל אמרו בפרק כהן משיח שלום הוא צדקיהו ולמה נקרא שמו שלום שהי' שלם במעשיו א״ד שלום ששלמה מלכות בית דוד בימיו ויסב שמו צדקיהו א״ל ה' יצדיק עליך את הדין אם תמרוד בי ומה שמו מתניה שמו והא כתיב השלישי צדקיהו והרביעי שלום שלישי שהיה שלישי לבנים רביעי שהיה רביעי למלכות בתחלה מלך יהואחז ולבסוף מלך יהויקי' ובסופו מלך יהויכין ובסופו מלך צדקיהו הנך רואה מדבריהם ששלום וצדקיהו הכל אחד אלא שרחוק הוא שיזכיר שני [בנים] בסדר והא' איננו וכן הרד״ק ז״ל כנז״ל ואמנם הר"אבע ז״ל כתב שיאשיהו המליך את צדקיהו בימיו ג' שנים וכשמת יאשיהו לא רצו העם במלכותו של צדקיהו והמליכו יהואחז בחזקה על כן אמר בירמיהו שבראשית ממלכת יהויקים היה צדקיהו מלך יהודה לפי שהיה נודע בגוים שיאשיהו המליכו בחייו וכ״ז החכם בדאו מלבו ולא נמצא סמך בפסוקים כלל וגם אופן הנבואה שבאה אל ירמיהו לא יסבלהו שהיא שיביאו את צוארם תתת עול מלך בבל ואם היה יהויקי' מלך בעת ההיא למה לא היה נביא מדבר זה אליו והיה אומר אותו לצדקיהו שלא היה מלך והנה הרד״ק ז״ל לקח בזה דרך אחר והוא ששלום הנזכר בדברי ירמיה הוא יהויכין ושאין מהתימא אם נקרא בכתוב בן יאשיהו נמנה גם כן בד״ה בתוך בני יאשיהו לפי שבני בני' הרי הם כבנים ושרבים ימצאו בכתובים בזה האופן והיה אם כן צדקיהו הקטן שבאחים והיה במות אביו עשר שנים והיה עתה בן כ״א שנה ואמנם הספק אשר יקרא מדברי ירמיה ולא התירו החכם ויעד שבפירושו לספר ירמיהו יתירהו והוא לא אמר שמה כי אם שהנבואה ההיא עדיין לא נתקיימה כי אם עד י״א שנה שמלך צדקיהו וכבר זכרתי מה שבזה מהספק כאשר חשבתי דרכי ראיתי הספקו' המחייבו' לדעת כל דעת מאלה אמרתי שאין צדקיהו האמור כאן בנו של יאשיהו ואחיו של יהויקים אבל הוא היה בנו של יהויקים ואחיו של יהויכין כי הנה בספור ההסתעפות מלכי יהודה בדברי הימים תמצא כתוב ובנו יהויקים ויכניה בנו צדקיה בנו ונראה שלא הוזכרו בסדר תולדתם אלא בסדר המלכתם כי צדקיהו גדול מיהויכין שנים או שלש שנים ולכן לא

אמר יכניה הבכור והשני צדקיהו כמ"ש בבני יאשיהו אבל אמר יכניה בנו צדקיהו בנו כי זכרם כפי המלכתם שיהויכין עם היותו הקטן מלך תחת אביו כי היה חזק מצדקיהו ומפני זה נזכר ראשונה והסירו מהמלכות מלך בבל והעביר המלכות אל צדקיהו שהיה אחיו הגדול ממנו והראיה על זה שבסוף דברי הימים כתוב במיתת יהויכין וימלך צדקיהו אחיו יורה שאחיו היה ואמנם אמר הנה (בן) דודו לא להיותו אחיו של יהויקים כי אם שהיה אהובו של מלך בבל ולכן המליכו ודודו הוא מגזרת דודי לי ואני לו וידמה שלכן קראו מלך בבל צדקיהו להגיד כי הוא מלכי צדק מלך ראוי כי לו תיאות המלוכה לא ליהויכין אחיו הקטן ממנו ואין להפליא מאשר לפעמי' יקראהו הכתוב צדקיהו בן יאשיהו כמו שזכרתי כי בני הבני' הרי הם כבנים ויקראו בנים ואמנם מה שאמר בס' ירמיהו בראשית ממלכת יהויקים ן' יאשיהו מלך יהודה היה הדבר הזה אל ירמיהו מאת ה' לאמר דעתי הוא שאינו מדובק עם ענין המוסרות והמוטות שיזכור אחריו אבל הוא חוזר למעלה מהנבואה שנבא ירמיהו כה אמר ה' עמוד בחצר בית ה' ודברת על כל ערי יהודה הבאים להשתחוות וכו' וזכר שהכהנים היו רוצים להרוג את ירמיהו על הנבואה ההיא ומ"ש השרים בעדו ועז"א בראשית ממלכת יהויקים כי בתחלת אותה הנבואה אמר פסו' כזה ובסופה גם כן להודיע שלא הוסיף ולא גרע מדברי ה' ומ"ש כה אמר אלי עשה לך מוסרות וכו' היא נבואה בפני עצמה ועם זה הותר הספק כולו והיו אם כן ליאשיהו יוצאי חלציו ב' בנים ושני בני בנים בן א' יהואחז ובן בנו אחר יהויכין מלך כל אחד מהם ג' חדשים והסירום ממלכותם מלך מצרים ומלך בבל והוליכום לארצות' עם כל בית ה' ומתו שמה. והבן הא' יהויקים ובן בנו צדקיהו מלך כל אחד מהם י"א שנה ושניהם מרדו במלך בבל ואת שניה' הוליך בבלה הנך רואה שהיו ענייניהם במיניהם שוים כמות זה כן מות זה וגם זה מחכמת הצור תמי' פעלו ולהשתוותם תמצא שכמו שאמר ביהויקים אך על פי ה' היתי' ביהוד' להסיר מעל פניו כן אמר בצדקיהו כי על אף ה' היתי' בירושלם וביהוד' עד השליכו אותם מעל פניו שהיא הקדמה למ"ש אחריו וימרוד צדקיהו במלך בבל ר"ל שהש"י לקיים גזרתו להשליך ירושלם מעל פניו סדר והביא מרד צדקיהו במלך בבל שהיא היתה לשבא ירושלם והחריבה כמו שיזכור וב"דה כתי' בצדקיהו ויעש הרע בעיני ה' לא נכנע מלפני ירמיהו הנביא מפי ה' וגם במלך בבל מרד אשר השביעו באלהים ויקשה את ערפו ויאמץ את לבבו משוב את אלהי ישראל גם כל שרי הכהנים והעם הרבו למעול מעל כו' עד עלות חמת ה' וכו' עד לאין מרפא וכבר יורו שמות המלכים האלה על ענייניהם כי נקרא האחד יהויקי' כי שקד ה' על דברו לעשותו ומפני קיום גזרתו בימיו נקרא כן ונקרא האחר צדקיהו להגיד שהש"י עשה צדק ומשפט

ומשרים בימיו על ישראל ויהודה ואמנם השנים האחרים קצרי ימים ושבעי רוגז יקראו כפי מעשיהם כי נקרא הראשון יהואחז לפי שאחז ידו בדרכי החטאים בנפשותם ובא אחריו יהויקים להקים גזרת ה' ונקרא האחר יהויכין כי הוא היה מכין הגלות והחרבן ובא צדקיהו ונעשה בימיו המשפט והצדק האמיתי בירושלם וביהודה ע"כ:

**יט**

**ויעש** הרע בעיני ה' תניא ר' שמעון בן אלעזר או' משום ר' מאיר אחז ואחזיהו וכל מלבי ישראל שכתוב בהם ויעש הרע בעיני ה' לא חיים ולא נדונים אחז חתם את התורה שנא' צור תעודה חתום תורה מנשה קדר את האזכרות אמון שרף את התורה אחזיהו בטל את העבודה מנשה הרס את המזבחות אמון העלה שממית ע"ג המזב' אחז התיר את הערו' מנשה בא על אחותו אמון בא על אמו ע"כ:

**כ**

**כי** על אף ה' כו' וימרוד כו' רז"ל מאי מרדותיה אשכחיה צדקיהו לנבוכדנצר דקא אכיל ארנבת חיה א"ל אשתבע לי דלא מגלית לי ולא מפקת (שמע נ"נ דקא מבזין לי) אשתבע ליה לסוף הוה קא מצער צדקיהו בגופיה אתשיל אשבועתיה ואמרה [שמע נ"נ דקא מבזין לי'] שלח ואיתי סנהדרין וצדקיהו א"ל חזיתון מאי קא עביד צדקיהו דלא הכי הוא דאשתבע בשמא דשמיא דלא מגלינא אמרו ליה אתשיל אשבועתיה אמר ליה ומי מתשל אשבועתא אמרו ליה אין אמר להו בפניו או שלא בפניו אמרו ליה בפניו אמר להו ואתון מאי טעמא וכו' מיד ישבו לארץ זקני בת ציון ששמטו כרים מתחתיהם ע"כ. ובפסוק ויקדישו את המלך ויעלו אותו כו' אזכיר עוד בזה בס"ד עיין שם. ורש"י ז"ל כי על אף ה' היתה לפיכך וימרוד צדקיהו במלך בבל נתן הקב"ה בלבו למרוד בו כדי שיגלה וכן הר"דק ז"ל והוסיף היתה בירושלם הפלטה הנשארה על אפו ועל חמתו בעבור המעשים רעים שהיו עושים ע"כ. וכן מהרי"א ז"ל וכן הר"לבג ז"ל שאומר כי על אף ה' נותן טעם לסוף הפסוק שאמר וימרוד צדקיהו שמאף ה' היה זה שנתן בלבו למרוד כדי שיבא מלך בבל ויחריב הכל והוסיף שנותן טעם למה שזכר קודם זה ממלוך אדם חנף ורשעים שהיה זה ממוקשי עם וכעס הש"י הוא גרם שימליכו אלה העושי רע כדי שתחרב העיר ע"כ. **ולעד**"ן טעם שנוי לשון שלמעלה גבי יהויקים אמר להסיר וכאן אמר עד השליכו אותם מעל פניו והוא שלמעלה אמר להסיר כדפרישית שאף הש"י היה להסירם מעל פני השגחתו אמנם כאן הוא אומר שאחר שהוסרו מהשגחתו ולא שבו אל השי"ת ואעפ"י שראו הרודפים אותם אשר לעומת זה הסכים השי"ת להשליך אותם מתוך ירושלם ז"ש כאן עד השליכו אותם שכבר הוסרו ולא הוצרכו אלא להשליכם אל ארץ אחרת כיום הזה:

**כה**

**א**

**ויהי** בשנת התשיעית וכו' רש"י ז"ל התשיעית למלכו של צדקיהו דייק ת"י כרקום ע"כ. וכן הר"דק ז"ל התשיעית לצדקיהו שהיא שנת י"ח לנבוכדנצר דייק מגדל עץ שבונין נגד העיר לכבשה ע"כ. וכן הר"לבג ז"ל וכן מהריי"א ז"ל והוסיף ומאשר אמר סביב יראה שהדייק הוא כמו עיר בנויה מעץ שעושי' סביב העיר להלחם משם על העיר:

**ב ג**

**ותבא** העיר במצור כו' הרד"ק ז"ל בתשעה לחדש ולא הזכי' באיזה חדש ובספ' ירמיהו אמר בחדש הרביעי בתשעה לחדש ע"כ. וכן הר"לבג ז"ל וכן מהריי"א ז"ל והוסי' ששתי שנים עמדה העיר במצור שהרי התמידה עד עשתי עשר' שנה למלך צדקיהו אלא שמפני הרעב אשר בתוכה לא מיחו ביד הכשרים בבואם לבקע העיר ע"כ. ולמדנו שהק"בה נתן אריכות אפים אולי ישובו ונחמו אל האלהים בתוך הזמן הרב הזה שעמדה במצור ועו' כדי שידעו הכשדים שלא בכחם ירשו א"י וזרועם לא הושיעה למו אלא צורם מכרם וה' הסגירם בעונותיהם:

**ד**

**ותבקע** העיר כו' רש"י ז"ל דרך שער בין החומותים מערה הולכת מתוך ביתו עד ערבות יריחו וברח לו דרך המערה והב"ה זמן צבי הולך ע"ג המערה חוץ לעיר ורדפו הכשדים את הצבי וכשהגיע לפתח המערה בערבות יריחו ראוהו ולכדוהו הוא שאמר יחזקאל ופרשתי רשתי עליו ונתפש במצודתי ע"כ. והכונה ופרשתי רשתי עליו בבחינת הצבי אשר הזמין הב"ה על המערה וזהו עליו ממש ונתפש במצודתי בערבות מואב בצאתו מן המערה. והרד"ק ותבקע העיר בקעו הכשדים חומת העיר וכיון שראו כן ברחו אנשי המלחמה בלילה וז"ש וכל אנשי המלחמה בלילה ר"ל ברחו ויצאו מן העיר לילה וכן בספר ירמיה וכל אנשי המלחמה ברחו מן העיר ויצאו לילה יצאו דרך השער שהיה בין שתי התומות בסתר שלא ירגישו בהם הכשדים וילך דרך הערב' וילך צדקיהו ואשר יצאו עמו ובדרש בין שני החומו' מערה היתה מבית צדקיהו כו' כדרש"י ז"ל עד כאן. וכן הרלב"ג ז"ל ומ"ש אשר על גן המלך ר"ל אשר אצל גן המלך וילך דרך הערבה והמדבר שלא יראום הכשדים ולא ירגישו בהם ע"כ. וכן מהריי"א ז"ל והוסיף לישב שכאן כתיב בתשעה לחדש הרביעי שהוא תמוז רביעי לניסן וחז"ל אמרו חמשה דברים אירעו את אבותינו בי"ז בתמוז נשתברו הלוחות ובוטל התמיד והבקעה העיר ושרף אפוסטמוס את התורה הועמד צלם בהיכל הרי שבי"ז הבקעה העיר אבל מ"ש כאן בתשעה לחדש

ותבקע העיר היה לענין המעשה ומה שאמ' בי"ז בתמוז הבקעה העיר היה אחרי אשר רדפו אחרי הבורחים ושבו להרחיב פרץ העיר.

**ולע"דן** כל כונת אלו הפסוקים שלא בחיל כשדים ולא בכח נעשה דבר כי כשדים זה העם לא היה ולזה בחר באומה שפלה כדי שיכירו כל העולם כי מה' היה ובסיבת העונות ולזה כתיב ותבא העיר במצור כאלו היא בעצמה באה במצור ולא הביאוה הכשדים וכן כיוצא בזה או' ותבקע העיר כאלו מאליה נבקעה ולא בקעוה הכשדים ודחז"ל מענין הצבי יוכיח כי מאת ה' היתה זאת היא נפלאת ומה שא' ותבקע העיר היתה הבקיעה קלה ואחר כך בי"ז הוסיפו בה או שמיחו הגבורים לשלא יכנסו חיל כשדים בעיר ונתעכבה כניסתם עד י"ז בתמוז שאז הבקעה לשיכנסו חיל כשדי' דרך הבקיעה ההיא שנעשית בתשעה לחדש תמוז ולא כבשו העיר כולה עד תשעה באב וכן יורה שמהשם ית' הכל מאשר נפוצו כל חילו מעל צדקיהו ואין עוזר וממה שאמר סתם וילך דרך הערבה ולא כתב וילך המלך ואחר כך כתיב וירדפו חיל כשדי' אחר המלך ולא אמר סתם וירדפו חיל כשדים אחריו ועוד קשה שהמלך לא הלך דרך הערבה כי אם דרך המערה ברח לו ועוד שלא הזכיר המלך תחלה אבל הזכיר את כל אנשי המלחמה הלילה דרך שער וכו' ואיך יזכיר המלך אחר כך לבדו והיה לו לומר וילך המלך וכל אנשי המלחמה דרך שער כו' על כן אני אומר כי זה יובן בדרש הנזכר מענין הצבי שהלך בערבה על המערה וזהו שאמר סתם וילך דרך הערבה לרמוז את הצבי הנזכר שהלך דרך הערבה ואין מקרא יוצא מידי פשוטו והדרשה תדרש דבר דבור על אופניו מדסתם קרא ולא כתב וילך המלך ומדקאמר דרך הערבה ולזה הזכיר אנשי המלחמה תחלה ואחר כך הזכיר וילך דרך הערבה לרמוז את הצבי:

**ה ו**

**וירדפו** חיל כשדי' כו' ויתפשו כו' רש"י ז"ל וידבר אתו משפט נתווכח עמו על השבועה וכן הר"דק ז"ל שהוכיחו על שמרד בו ועבר על שבועתו ככתוב גם במלך נבוכדנצ' מרד אשר השביעו באלהים ובדחז"ל הנזכרים בפסוק כי על אף ה' שראה את נבוכדנצר אוכל ארנבת חי' ונשבע צדקיה שלא לגלות ועבר אחר שהתירו לו חכמים שלא בפניו ובזה נבין או' וידבר אתו משפט על ההתרה שלא בפניו. אל מלך בבל רבלתה חז"ל במסכת סנהדרין פרק ח' רבלתה אמר ר' אבהו זו אנטוכיה עוד אמרו חז"ל אל מלך בבל רבלתה והרי נבוכדנצר בא לירושלם כמו שכתוב בא נבוכדנצר מלך בבל וכל חילו על ירושלם אלא שארכו ימי המצור כמו שנאמר והלך לו נבוכדנצר אל חמת רבלתה והניח חילו במצור וכשכבשו ירושלם היה הוא ברבלה והעלו את צדקיהו אליו ובדרש לא עלה

נבוכדנצר לירושלם אלא מה שאמר בא נבוכדנצר ירושלם נבוזראדן הוא שעלה בדמות דיוקנו של נבוכדנצר היתה חקוקה לו במרכבתו והיתה אימתו מוטלת עליו כאלו הוא עומד לפניו כמו שאמר בספר ירמיה עמד בפני מלך בבל ירושלם ע"כ והם שתי סברות רבי יצחק בר אבדימי אמר דמות דיוקנו וחד אמר אימה יתירה היתה לו ודומה כמי שעומד לפניו עד כאן. ובמה שאמר וידבר אתו משפט פירש הר"לבג ז"ל כדרש"י ז"ל והרד"ק ז"ל כנז' למעלה ואת עיני צדקיהו עור כו' על שעבר על השבועה וכן מהרי"א ז"ל:

**ז**

**ואת** בני צדקיהו שחטו לעיניו כו' פסיקתא רבתי ענה צדקיהו ואמר לנבוכדנצר הורגני ראשון שלא אראה בדם עשרה בני ובניו אמרו לו הורגנו תחלה שלא נראה דם אבינו שפוך על הארץ וכן עשה להם שחטם תחלה ואחר כך חטט את עיניו ונתנם בתנור והוליכו בבלה והיה צווח צדקיהו ואומר בואו וראו כל בני אדם שהיה ירמיה מתנבא עלי לבבל אתה הולך ובבבל תמות ובבבל עיניך לא יראו ולא הייתי שומע לדבריו והריני הולך לבבל ועיני לא רואות אותו ע"כ. עוד לחז"ל הובא בילקוט סי' רנ"ב בשם מדרש שמואל ואת עיני צדקיהו עור זה משבעה בני אדם שנדמו לאדם הראשון צדקיהו בעיניו ונעצו לעיניו לונביות של ברזל ולא נתעוורו עיניו עד ששחטו בניו לעיניו ובכה שנאמר וישחט מלך בבל את בניו לעיניו וסמיך ליה ואת עיני צדקיהו עור נמצא עורון העינים נמשכה משחיטת בניו לעיניו ואעפ"י שחז"ל פי' כן בפסוק וישחט מלך בבל הכתוב בירמיה דרשתם זו צודקת בפסוק הזה:

**ח**

**ובחדש** החמישי בשבעה לחדש כו' הר"דק ז"ל בשבעה לחדש בירמיהו כתיב בעשור לחדש פירשו חז"ל בשבעה בו נכנסו גוים להיכל ואכלו ושתו וקלקלו בו שמיני ותשיעי ובתשיעי סמוך לחשיכה הציתו בו את האש והיה דולק והולך עד סוף עשירי היא שנת י"ט למלך נבוכדנצר וכן כתוב בירמיה היא שנת י"ט אבל בסוף אמר בשנת י"ח לנבוכדנצר הגלה מירושלם נפש שמנה מאות כמו שפירשנו למעלה בשביעי ובשמיני סוף שביעי שהוא תחלת שמיני כן נפרש סוף שנת י"ח שהיא תחלת שנת י"ט ורז"ל אמרו גלו בי"ט גלו בי"ח וחשבון אחד הוא אלא י"ט למלכות נבוכדנצר וי"ח לכיבוש יהויקים שהיה בשנה שניה לנבוכדנצר. וכן מהרי"א ז"ל והביא דרבי יוחנן ן' זכאי אילו היתי באותו הדור הייתי קובע התענית בעשירי כי בו נשרף רובו של היכל ורבנן אתחולי פורענותא עיקר ובתשיעי התחיל לכך קבעו בתשיעי שההתחלה יותר מחצי הכל ע"כ וכן הר"לבג ז"ל בשביעי נכנסו בהיכל ובעשור נשרף ע"כ. **ולע"דן** במ"ש עבד מלך בבל ירושלים במה שנזכר בפ' ויתפסו אותו בשם חז"ל שלא בא נ"נ מלך בבל ירושלים אלא

דיוקנו שלח עם נבוזראדן והיה לו מורא גדול ממנו ואפי' מדייוקנו כי עליו נאמר בן יכבד אב ועבד אדוניו ובזה נ"ל בא נבוזראדן רב טבחים עבד מלך בבל ר"ל עבד נאמן לרבו ומכבדו לירא ממנו ומדיוקנו אפי' שלא בפניו:

**ט**

**וישרוף** את בית ה' וכו' רש"י ז"ל ואת כל בית הגדול שרף באש בתי כנסיות שמגדלים בהם תורה ותפילה ובתי השרים עד כאן והר"דק ז"ל בית גדול בית אדם גדול וכת"י בתי מרביא וכן הר"לבג וכן מה"ריא והוסיף שראוי להשים לב כי בית ה' ובית המלך נבנו יחדיו ובנפול בית ה' נפל בית המלך כי זו הוראה גדולה היות הצלחת בית המלך תלויה בהצלחת בית ה' ע"כ. **ולע"דן** לדקדק יתור שרף באש מיותר ונראה כי מחנה נבוכדנצר לא שרפו אלא אחר שירד אש מן השמים כמו שאמ' ממרום שלח אש וכו' וז"ש וישרוף את בית ה' וכו' באש הדיוט אחר שנשרף באש גבוה הוא ית' מי ששרפו שהו' השי"ת שלח אש ובזה מובן כפל השרפות:

**י**

**ואת** חומות ירושלים וכו' הר"דק אשר רב הטבחים אשר עם רב הטבחים וכן כתוב בירמיה אשר את רב הטבחים עד כאן ומהרי"א ז"ל חומות שלשה היו בירושלים כאשר כתבתי למעלה ונתצום כדי שהעם הנשאר לא יוכל עוד להשגב בחומות:

**יא**

**ואת** יתר העם הנשארים רש"י ז"ל ואת הנופלים ששמעו לקול נבוכדנצר יצאו אליו מן העיר כמו בלכתו אל צקלג נפלו עליו ממנשה עד כאן וכן הר"דק ז"ל הנופלי' שיצאו אליו קודם שנכבש' הארץ ות"י ית שמעיא דאשתמעו כלומ' שסרו אל משמעתו. על המלך בבל סמוך ה"א הידיעה כמו הארון הברית ע"כ וכן מהרי"א ז"ל והוסיף שעם היות שנפלו אל מלך בבל שלא היה לו להגלותם ועכ"ז הגלה אות' שלא כראוי. **ולע"דן** לדקדק חלוקת ואת יתר ההמון ואם הם עם המלחמה יקשה למה הזכיר אותם באחרונה והיה ראוי להקדימן ולו' ואת כל ההמון ואת כל עם הנשארים בירושלים ואת הנופלי' (ואת הנופלים) כו' הגלה נבוזראדן שאז היו החלוקות זו אף זו ועתה אינם לא זו אף זו ולא זו ואין צריך לו' זו: **ונראה** שהשתי חלוקו' הראשונו' שהם הא' העם הנשארים בירושלי' והשנית העם הנופלים הם זו אף זו שאפי' העם הנופלים הוליכם לבבל שלא היה ראוי מאחר שנפלו אליו כנז' בדמהרי"א ז"ל אמנם הזכיר בחלוקה הג' ואת יתר ההמון והם העם הלוחמים לסמוך חלוקה זו אל הגלה נבוזראדן רב טבחים שהם היו עיקר הגולי' כלו' שהכביד עולו עליהם ביותר מה שלא עשה כן לאנשי שתי החלוקו' שלא הכביד עולו עליהם ואכריע פירושי זה מ"מש המלך בבל שלא יתכן שתהיה תיבת המלך סמוכה

אל תיבת בבל דא"כ ההי"א יתירה דהי"לל על מלך בבל מדקאמ' המלך אומ' אני שפירושו אשר נפלו על המלך ושתי חלוקו' האלה הנז' מהעם הנשארי' בעיר ומהנופלי' יחדיו הלכו בבל ולא הזכי' הגלה בבל להורו' על שלא הכביד עול עליה' אמנ' אח"כ בחלוק' ואת יתר ההמון הגלה נבוזראדן שהכביד עול גלות ולא הוצרך להזכיר בם בבלה כי ידוע שבבלה יובאו ושמה יהיו:

**יב**

**ומדלת** עם הארץ כו' שבת פ' במה מדליקין תני רב יוסף כורמי' אלו מלקטי אפרסמון מעין גדי ועד רמתא יוגבים אלו צדי חלזון מסולמ' דצור ועד חיפה ע"כ וקרא' כורמין לפי שעלי האפרסמון דומי' לעלי הגפן ורש"י ז"ל וליוגבים חופרי הארץ לשון (נוקרי') [יקבים] שהם עושין חפירות בקרקע ע"כ וה"רדק ז"ל כורמים עובדי הכרמים יוגבים עובדי השדות וכת"י למהוי מפלחין בכרמין ובחקלין וכתיב ולגבים בלא י"וד פ"א הפועל וכדחז"ל עד כאן:

**יג**

**ואת** עמודי הנחשת כו' הר"לבג ז"ל וכבר נתבאר בענין צורת אלו הכלים בזכרון בנות שלמה בית המקדש ומשם ילקה ביאור כל מה שזכר בזה המקום מאלו הכלים ע"כ וכן מהרי"א ז"ל: **ולע"דן** לדקדק כפל בית ה' בבית ה' והשנוי שבתחיל' אמר בית ה' ואח"כ או' בבית ה' בשני ביתין. **ונראה** שכונת הכתוב להגיד שני ענינים האחד מציאות שברון כלי הנחשת והשני מקום שבירתם בבית ה' ממש וזהו שאמר תחילה ואת עמודי הנחשת אשר בית ה' ואת המכונו' ואת ים הנחשת אודיעך הם שני עניינים והם אשר בבית ה' שברו הכשדים ולא חוצה ולפי' זה תיבת אשר בבית ה' נמשכת לסוף ל"מש שברו ומורה מקום שבירתם. עוד אפש' לפרשו כפשוטו נמשך אל תחילת הענין שאמר ואת המכונו' ואת ים הנחשת אשר בבית ה' שברו כו' ועשה שתי חלוקות האח' מעמודי הנחש' לפי שהם היו האולם כאלו מהם ולפנים עיקר בית ה' ולז"א ואת עמודי הנחשת אשר בית ה' רוצה לומר אשר הם בית ה' ולזה לא כתב אשר בבית ה' עם היותם שם בבית ה' להורות שהם הם עיקרו של בית אמנם גבי המכונות וים הנחשת אמר בהם לשון מתחלף והוא אשר בבית ה' שהם אינם גופו של בית כעמודים אבל אשר בבית ה' ולזה עשא' בשתי חלוקות ובלשון מתחלף כאמור:

**יד**

**ואת** הסירות וכו' נ"ל שאלו הכלים לקחום שלמים כמות שהם במקדש וז"ש ואת כל כלי הנחשת אשר ישרתו בהם ר"ל אשר ראוים הם לשרת בבבל לקחו ר"ל שלמים ולא שברום כעמודים והיינו שלא ערבם יחדיו בפסוק הקודם עם העמודים והמכונות ופשוטו של

מקרא אשר ישרתו בם במקדש שהוא שירות בקדש וזה שלא כדברי מהריי"א ז"ל שכתב ז"ל וספר שכלי הנחשת אשר בבית ה' ושאר כלי הנחשת וגם כן כל כלי זהב וכסף שברו הכשדים אותם והוליכו אותם בבלה ע"כ ובסמוך בפ' ואת המחתו' אניף ידי שנית בזה בס"ד עיין שם:

**טו**

**ואת** המחתו' כו' **לע"דן** לדקדק אשר זהב זהב כפול וכן אשר כסף כסף ונראה כי היה אפשר לומר עפ"י מה שזכר מהריי"א ז"ל כנז"ל בפסוק הקודם שהכל שברו כשדים הן של נחשת הן של זהב וכסף ובדבריו אלה מדוקדק לשון ואת המחתות ואת המזרקות אשר זהב שברו אותם והחזירום להיות זהב וכן ואשר כסף החזירו' למתכתן להיות כסף אלא שיקשה על זה ממה שמצינו אשר שתו בהם בימי בלשצ' ככתוב בדניאל אלא שאפשר לקיים זה בשנאמר שכאן דבר הכתוב במחתות ובמזרקות שלא יתכן שישתו במחתות וגם במזרקות רחוק שיהיו שותים במזרקי יין והותירו משאר כלים מזהב ומכסף והם הספות והכפות כנז"ל בבנין הבית שעשאם שלמה זהב ובזה ידוקדק שלא הזכיר כאן אלא המחתות והמזרקות בפי' לפי ששברו' כנז' למהריי"א ואמר ואת ואת לרבות ספות שהם קתונות וכפות שהם בזיכי לבונה שיאות לשתות בהם ולא הזכירם בפי' לפי שהניחום כמו שהם שלמים והנכון לפי שהזהב של שלמה חשוב כנז"ל זהב סגור שכשהוא פותח היו כל החנויות נסגרות שאין מוכר והיו כל הזהבים מכסיפים וז"ש ואת המתתות ואת המזרקות אשר זהב היה זהב רוצה לומר זהב חשוב מאד מכל שאר הזהבים וכן הכלים שהיו מכסף היה צרוף בעליל לארץ מזוקק שבעתים ז"ש ואשר כסף כסף רוצה לומר ואשר כסף היה כסף מיוחד שאין כמוהו. ואפשר עוד ויובן מה שאמר לקח רב טבחים והוא כי לפי שבנתשת וכליו כתב שברו הכשדים ואמר אשר ישרתו בם לקחו כנראה שבזזו איש לו לכך אמר שכלי הזהב להיותם חשובים מזהב וזהו אשר זהב זהב וכן כלי הכסף להיותם של כסף החשוב ואף על פי שאינם מסוג הזהב עכ"ז לא הניחם לשלול שלל ולבוז בז אבל הכלים של זהב ושל כסף יחדיו לקח שר הטבחים ולא הכשדים שלא שלחו בהם יד כי אם למלכות היו ולאוצר המלך יבאו וסוף הענין יוכיח על תחילתו כנז' בדניאל שהוציאום מאוצר המלך לשתות בהם:

**טז**

**העמודים** שנים הים האחד לפי שהי' הכל עשוי בחכמה להורות שמלכות שמים כים הזה אשר זה הים גדול ורחב ידים כל הנחלים הולכים אל הים כו' אל מקום שהנחלים כו' וכן הכל נמשך ממנו יתברך והכל שב אליו לז"א הים האחד המיוחד והוא משל ומליצה לאחד יחיד ומיוחד וז"ש אשר עשה שלמה שלא עשאו אלא בחכמה נפלאה

מורה על הנזכר וזולתו מהכוונות ובפרט היותם נעשות לבית ה' אשר בלי ספק השכיל על דבר ומצא טוב הכוונה בהן:

**יז**
**שמנה** עשרה כו' רש"י ז"ל וקומת הכותרת שלש אמות ובתחילת הספר הוא או' חמש אמות ושם ישבתי את המקראות עד כאן עיין שם למעלה כי שם זכרנו דעו' כל המפרשים ז"ל:

**יח**
**ויקח** רב טבחי' הרלב"ג ז"ל כהן הראש כהן גדול שהוא ראש לכהני' כהן המשנה שני לכהן גדול והוא הסגן וכת"י סגן כהניא. שומרי הסף שומרי כלי המקדש עד כאן וכן הרד"ק ז"ל וכן מהרי"א ז"ל:

**יט**
**ומן** העיר לקח סריס וכו' רש"י ז"ל הסופר שר הצבא שהיה יודע מנין כל עיר ועיר כמה אנשים מוציאה לצבא עד כאן והר"דק ז"ל סריס סריס ממש כתרגומו גווזא. וחמשה אנשים מרואי פני המלך ובירמיה או' שבעה אנשים מרואי פני המלך השנים לא היו גדולים כמו החמשה לפיכך לא מנאם כאן ובדחז"ל כתוב א' או' חמשה וכתוב א' או' שבעה להביא שני סופרי הדיינים. המצביא את עם הארץ שעל פיו יוצאים העם לצבא עד כאן והר"לבג ז"ל ואת הסופ' שר הצבא שהיה סופר של שר הצבא והנה שר הצבא הוא המצביא את כל עם הארץ על פי הסופר עד כאן וכן מהרי"א ז"ל והכה את אלה לפי שהיו מסדרי המלחמה ויועציה עד כאן. **ולע"דן** כי בדברי חז"ל שאמרו שהחמשה לבד היו רואי פני המלך ושני' אחרי' סופרי הדיינים שכולם שבעה בזה אדקדק שכאן כתיב חמשה רואי פני המלך שהה' עצמ' רואי פני המלך אמנם בירמיה לא כתיב שבע' רואי פני המלך שלא היו השבע' רואי פני המלך כי אם הה' לבד וז"ש מרואי פני המלך שהרי השני' מה' היו מרואי פני המלך ר"ל משרתי רואי פני המל' שהרי הה' הם הם הרואי פני המלך והשני' הם מרואי פני המלך שסופרי הדייני' הם כאמו' ובהדי הוצא לקי כרבא ובעבורם הפסידו הה' שגם הם נקראו מרואי פני המלך במ"ם:

**כ**
**ויקח** אותם כו' הר"לבג ז"ל על מלך כמו אל מלך עד כאן רבלתה זו אנטוכיא כנז"ל:

**כא**
**ויך** אותם מלך בבל כו' **לע"דן** לדקדק כפל ויך וימיתם ומהו ויגל יהודה מעל אדמתו. **ונראה** שלהיות כי גדלה השנאה וגם להטיל אימה יתירה לשבר גאון יהודה שלא ירימו ראש למרוד בו לזה עשה הנקמה הוא בעצמו ויך וימיתם ולהגדיל הנקמה לא הרג אותם

תכף אבל הכה אותם מכת מות והם בחיים ואחר כך המיתם שהוכו ביסורים קשים וזהו ויך אותם ואחר כך וימיתם והיה ראוי שיעשה כן בארצו בבל להתפאר שם והוא עשה כן ברבלה אשר בארץ חמת והיה זה כדי שיקבלו יהודה עול הגלות על צוארם שהיו כפרא למוד מדבר ז"ש ויגל יהודה מעל אדמתו על ידי הכאת האנשים האלה ומיתתם באופן האכזריות הנז' קבלו הנשארים העול ויגל יהודה עם היותו גור אריה יהודה הוא מעצמו גלה מעל אדמתו.

**כב**

**והעם** הנשא' כו' ל"עדן לדקדק כפל והעם הנשאר אשר השאיר הי"לל והעם אשר השאיר נבוכדנצר ויפקד כו' גם ו"או ויפקד יתירה ובלתי מתיישבת כי היה לו שיאמר אשר השאיר נבוכדנצר הפקיד עליהם את גדליה. **ונראה** כונת הפסוק לומר שלא רצה נבוכדנצר שישאר בירושלים עם זולת אשר קבל עולו תחילה ונבוכדנצר ישאירנו בידו וברשותו לא שישאר הוא מאליו כי מורד יחשב ז"ש והעם הנשאר בארץ יהודה אין רשות להיות נשאר אם לא ברשות נבוכדנצר ז"ש אשר השאיר נבוכדנצ' ויפקד וכו' שאם לא יהיה על זה האופן אין חפץ המלך בהשארותו ובזה נבין כי שרי החיילים שמעו שהפקיד מלך בבל את גדליה בן שפן שהיה כשר והגון לשיאמינו בו לז"א ויבאו אל גדליהו המצפה בטחו בו שלא יפיל משערת ראשם ארצה אמנם ישמעאל ן' נתניה ויוחנן ן' קרח ושריה כו' באו באופן אחר ובלב רע ובוגד מפני שנתנו אל לבם שיזיקם מלך בבל על שלא נפלו אליו תחילה ובפרט מהיותם מזרע המלוכה צריך ליפול אל הכשדים תחילה וז"ש ויבאו אל גדליהו המצפה וישמעאל כו' כי היו מתחלפים בביאתם כי ישמעאל וחביריו ברע הם מהסיבה הנזכרת ולזה הוצרך גדליה להשבע כמו שנאמר וישבע להם גדליה ולאנשיהם ויאמר להם אל תיראו מעבדי הכשדים וכו' מפני שלא נפלתם על המלך פן יחשב להם למרד או פן תחשדו אותי על היותי פקיד נאמן למלך בבל שאמסור אתכם בידו אל תיראו וז"ש וישבע להם גדליה כו' ויאמר להם אל תיראו שבו בארץ רוצה לומר שאין לכם צורך והכרח ללכת אחריו לרבלה או למקום זולתו אשר הוא חונה שם אלא שבו בארץ ועבדו אל מלך בבל רוצה לומר השתעבדו אליו בלבד ודי בזה וייטב לכם ולא ירע לכם. עוד אפשר בכונת הכתוב שהכל מאתו יתברך כי כל אשר השאיר נ"נ לא מדעתו כי אם לב מלך ביד ה' אל כל אשר יחפוץ יטנו להשאיר או להמית כי הוא יתברך וית' עושה כל וז"ש והעם הנשאר בארץ והו' דבחמלת ה' עליו הוא הוא אשר השאי' נ"נ מלך בבל כי כל הנשאר בציון והנותר בירושלים בחמלת ה' כל הכתוב לחיים הוא אשר

השאיר נבוכדנצ' ויפקד כו' שהכל מהשי"ת להשאיר ברכה על ידי גדליה בן אחיקם אלא שהחטאים כאלה מהקנאה או מהפחד כנז' הרגוהו וכבו גחלת ישראל:

**כג**

**וישמעו** כל שרי החיילים כו' מגילה פ"א ויהי בחדש השביעי בא ישמעאל ן' נתניה וכו' אמר עולא כל ששמו ושם אביו בנביאים ידוע שהוא נביא בן נביא שמו ולא שם אביו בידוע שהוא נביא ולא בן נביא כל ששמו ושם עירו מפורש בידוע שהוא מאותו העיר שמו ולא שם עירו בידוע שהוא מעיר אחרת במתניתא תנא כל שמעשיו סתומים ומעשה אבותיו סתומים ופרט לך הכתוב באח' מהם לגנאי כגון ויהי בחדש השביעי בא ישמעאל ן' נתניה בידוע שהוא רשע ן' רשע עד כאן ובזה מובן בפסוק זה מה שעשה שתי חלוקות האחד משרי החיילים המה כו' וחלוקה שנית וישמעאל בן נתניה וכו' כי זה רשע גמור שופך דמים ועל כן בא להרוג גדליה מקנאתו ממנו אמנם שרי החיילים לא באו אלא לחסות תחת כנפיו אמרו בצילו יחיו ואפשר עוד לומר שתחילה באו שרי החיילי' מיד כשומען וז"ש וישמעו שרי החיילים וכו' כי הפקיד מלך בבל את גדליהו ויבאו כו' ר"ל תכף לשמיעה באו אמנם אחר כך בא ישמעאל וז"ש וישמעאל בן נתני' כו':

**כד**

**וישבע** להם וכו' כבר כתבתי בפסו' והעם הנשאר כו' צורך לשבועה זו כי היו חוששים פן ימסרם גדליה בן אחיקם אל הכשדים כיון שברתו מהם ולא נפלו אל הכשדים ולזה נשבע להם גדליה לשיהיה לבם בטוח ועוד אמר להם אל תיראו מעבדי הכשדים ואולי מזה פחד ישמעאל בן נתניה והרג את גדליה והסיבה העיקרית היא הקנאה והכבוד הוציאוהו מן העולם האמיתי שכבה גחלת ישראל וכמו שיבא. ואפשר שמ"ש אל תיראו מעבדי הכשדים שיבאו מבבל שמא ידחקו אתכם כי אני עומד במצפה לשרתם ולספק צרכם ואתם שבו בארץ ר"ל לא תעמדו במצפה כי אני עומד שם למחסה ולמסתור מן הכשדים כאמור לספק צרכם ואתם לא כן אבל שבו בארץ וקבצו יין ושמן ועבדו את מלך בבל וייטב לכם ככתוב בירמיה שאמר גדליה ואני הנני יושב במצפה לעמוד לפני השרים אשר יבאו אלינו ואתם יין וקיץ ושמן ושימו בכליכם ושבו בעריכם אשר תפסתם וכו' שהפסוק ההוא ביאור לזה הפסוק כאמור:

**כה**

**ויהי** בחדש השביעי וכו' מהרי"א ז"ל אין ספק שאלו חי גדליה היו מתקבצים אליו עם רב מהמפוזרים סביבות א"י ואפילו מבבל היו באים ונאספים ולא תשאר הארץ מבלי בניה וספור זה בא הנה בקצור אבל בירמיה הרחיב בו והזכיר שם שתי סיבות האי להיותו מזרע המלוכה חשב שהוא הראוי להיות השליט והמשביר לכל עם הארץ לא גדליה.

והשנית כי מלך בני עמון שהיה ישמעאל עמו שלחו להרוג את גדליה ורצה מלך בני עמון שלא ישב בארץ מושל מתחת יד מלך בבל ולזה יעץ להרוג את גדליה כדי שילכו משם ולא יעמדו שמה ולזה בחר בישמעאל שהו' יהודי שיהרוג את גדלי' כי יבטח בו גדליה והוא יהרגהו בקשר ובגידה וכמו שהרחיב שם שאף על פי שיוחנן בן קרח ידע הקשר והגיד לגדליה כן בסתר במצפה לא קבל דבריו ונזכר שם שהרגו והוא אוכל לחמו הגדיל עליו עקב והרגו אל נקמות ה' והרג עמו האנשים אשר אתו וגם האנשים אשר באו אתו משכם ומחברון ובידיהם לבונה זכה להקטיר בבית ה' וכו' עוד נזכר שם שברחו ישראל הנותרים באומרם פן ינכרו צרימו שהיו ידם במעל עם ישמעאל הרשע הזכיר שם עוד שנתייעץ יוחנן בן קרח עם ירמיהו אם ילך למצרים והזהירם שלא ילכו למצרים בשום צד ככתוב שם עד כאן והנה הטעם הראשון של הקנאה שלהיותו מזרע המלוכה חרה לו איך יהיה גדליה פקיד על הארץ והוא מתחת ידו עם היותו מזרע המלוכה ז"ש מזרע המלוכה כו':

**כז**

**ויהי** בשלשי' ושבע שנה רש"י ז"ל נשא אויל מרודך כו' שמת נבוכדנצר ומלך אויל תחתיו. בעשרים ושבעה לחדש ובספר ירמיה הוא אומ' בעשרים וחמשה [אלא בעשרים וחמשה] מת נבוכדנצר ונקבר ב"כו בעשרים ושבעה הוציאו מקברו אויל מרודך וגררו לבטל גזרותיו לקיים מה שנאמר ואתה השלכת מקברך כנצר נתעב. וידבר אתו טובות דברי נחומין עד כאן וכן הר"דק ז"ל בשם חז"ל והוציאו מקברו שחשש פן ישוב אל המלכות כמו שעשה בזמן השבעה עדנין חלפין עלוהי ונתקיימה נבואת השלכת מקברך כנצר נתעב וכו' והביא חילוף נסחאות בדרש יש נסחא או' שהמליך נ"נ תחתיו בעת ההיא את אויל מרודך [וכשחזר למלכותו טרדו לאויל מרודך] ולכך חשש עתה פן יקראנו אסון כמו בעת ההיא ולזה הוציאו מקברו ויש נסחא או' שלא היה אויל מדורך המולך בעת ההיא אלא זולתו מאחיו ועתה פחד פן יקראנו אסון כאחיו עד כאן וכן דעת הר"לבג ז"ל כי אויל מרודך המליך בראשונה וכששב נ"נ הושיבו בבית האסורים ולזה פחד עתה והוציאו מקברו לדעת אם הוא מת וכן מהרי"א ז"ל אלא שהביא הנסחא השנית שבן אחר מלך תחתיו בראשונה לא אויל מרודך והוסיף לו' וידמה שיהויכין יעצו שיוציאהו מקברו כדי שלא יאמרו בני אד' עדין הוא חי ואמרו שעשאו אברים וחתיכות כדי שיהיה מכת הנמנעי' לחיות עוד ונתקיימ' הנבואה ואתה השלכת כו' ע"כ:

**כח**

**וידבר** אתו טובות רש"י ז"ל דברי נחומים. ומהרי"א וישם את כסאו מעל כסא המלכים כו' שהיה מכבדו יותר מכולם עד כאן ופשוטו כי בחצר המלכו' שמה יושבות כסאות

לשרים וכל הגדול מחברו כסאו למעלה מכסאו של חבירו כדכתיב בהמן וינשאהו וישם את כסאו מעל כל השרים וכו' וכן ויתן את כסאו מעל כסא המלכי' כו'. ודרך דרש אפשר לומר שדבר עמו טובות דברי חכמה ויראת חטא ושאל ממנו והשיב לו כענין ולזה נתן כסאו על כסא המלכים אשר אתו:

**כט**

**ושנא** את בגדי כלאו כו' ה"רדק ושנא בא"לף במקום ה"א ושל ירמיה כתו' בה"א. לפניו לא לפניו ועל שולחנו שהרי או' ארוח' תמיד נתנה לו מאת המלך ע"כ וכן מהרי"א לפי שלא נחשוב שהיה אוכל מפת בג המלך ויין משתו א' וארוחתו ארוחת תמיד נתנה לו מאת המלך דבר יום ביומו ר"ל שהושיבו בביתו סמוך אליו ושם היו נותנים אליו דבר יום ביומו ארוחת תמיד ובזה הדרך לפניו אפש' לומ' ג"כ שעל שולחן המלך היה אוכל יהויכין ומלבד זה היו נותני' לו ארוחת תמיד ומשאת לפרנס בני ביתו ומאשר אמר שהיה זה בשנת ל"ז לגלות יהויכין וידענו שגלו' יהויכין היה בשנ' ח' למלכו' נ"נ כנז"ל למדנו שמלך נ"נ מ"ד שנה סי' ד"ם יחשב לאיש ההוא דם שפך ע"כ. **ולע"דן** דלפי' מהרי"א הא' ק' למה יסתו' תחילה לומ' ואכל לחם תמיד לפניו ואח"כ יפרש שלא היה אוכל לפניו ממש דא"כ לישתוק מאו' ואכל לחם לפניו תמיד ולפי' השני יקש' לי איך אכל לחם לפניו תמיד האם יבשל במאכלו' אסורו' ח"ו. **ונראה** שהמלך היה נותן לו ארוחת תמיד ככתו' וארוחתו ארוחת תמיד והיו מבשלי' לו אשתו של יכניה בביתו והיה מוליך תבשילו הכש' לפני המלך ואכל לחם תמיד לפניו כל ימיו של אויל לפי שהיה אוהב אותו כנפשו ומדב' עמו דברי חכמה וטובו' כדפרישי' על השולחן וז"ש ואכל לחם תמיד לפניו ולא אמ' ואכל עמו לח' תמיד שהיה מורה שהי' אוכל מפת בגו חליל' וחס ולזה אפשר לדחות שמשו' שאין דרך ארץ לאכול עם המלך בקער' אחת משום שום תשים עליך מלך שתהא אימתו עליך לז"א ואכל לחם לפניו תמיד ולא אמר עמו ומ"מ הענין בעצמו נכון שהיו נותנים לו ארוחתו ארוח' כו' והיו מבשלי' אותה הארוחה בביתו של יכני' כשר כדת וכהלכ' ומוליכין לו אל שולחן המלך ואוכלו שם לפניו כאמו' ואמר ושנא בא"לף לו' שמאהבתו אותו שנא שנא' גדולה אותם הבגדי כלאו. וטעם כפל תמיד כל ימי חייו כי די שיאמר ואכל לחם לפניו כל ימי חייו להודיע חיבתו ואהבתו שלא היה מסתפק בשיאכל לחם לפניו כל ימי חייו פעם אחד ביום אלא תמיד ר"ל הלחם תמיד בבקר ובערב וכל ימי חייו כן שלא עבר יום שלא אבל לפניו פעמים בכל יום:

**ל**

**וארוחתו** ארוחת תמיד כו' הר"דק ז"ל כל ימי חייו של יהויכין ורז"ל רב ולוי חד אמר ימי חייו של אויל וחד אמר ימי חייו של יהויכין ומסתברא כמאן דאמר ימי חייו של

יהויכין שכשה"בה נותן שלוה לצדיקים אינו נוטלה מהם אלא הולכת עמהם לגן עדן ע"כ והוא מאגדת שמואל וקראו צדיק ליכניה לפי ששב בתשובה כ"מש חז"ל בויקרא רבה הובא בילקוט (סי' רמט) כיון שנהרג יהויקים המליך יכניה בנו תחתיו וירד לו לבבל ויצאו כל בני עירו וקלסו אותו אמרו לו מה עשית אמר להם מלך יהודה מרד בי והרגתיו והמלכתי יכני' בנו תחתיו אמרין ליה מתלא אמר גור טב מכלבא ביש לא תרבי על חד כמן [וכמן] גור ביש מכלב ביש מיד שמע אליהם וישב בדפני של אנטוכיא ירדו סנהדרי גדולה לקראתו אמרו לו הגיע זמנו של בית המקדש ליחרב א' להם לאו אלא תנו לי את יהויכין מלך יהודה ואני אלך לי אזלין אמרין ליכני' נבוכדנצ' בעי לך מה עשה יכניה כנס כל מפתחות של ב"ה ואמר לפניו רב"שע הואיל ולא זכינו להיות גזברים לפניך הרי מפתחותיך לפניך תרי אמוראי חד אמר כמין פיסת יד של אש בא ונטלן מידו וחד אמ' משעה שזרקן עדין לא ירדו מה היו בחורי ישר' עושין עולים לראשי גגותיה' ומשליכים עצמם למטה ומתים שנא' משא גיא חזיון מה לך איפה כי עלית כולך לגגות מה עשה נבוכדנצר נטלו ותבשו בבית האסורי' וכל מי שנחבש לא היה יוצא משם לעולם שנאמר אסיריו לא פתח ביתה עלו סנהדרי גדולה עמו אמרו בימינו מלכות בית דוד פוסקת שנאמר בו כסאו כשמש נגדי מה נעשה נלך ונפייס לגדלת והגידלת למלכה והמלכה למלך מה היה שם אשתו של נ"נ שמירם דברי רבי חנינא רבי אבין אמר שמירמאתא ורבותינו אמרו שמירעם שמה כיון שבא נ"נ להזקק לה אמרה לו אתה מלך ויכניה אינו מלך אתה מבקש תפקידך [ויכניה אינו מבקש תפקידו] מיד גזר ונתנו לו אשתו כיצד שלשלו אותה רבי שבתאי (אחד) [אומר] קינקלין שלשלו אותה לו ורבנין אמרי פחתו את המעזיבה ושלשלו אותה לו כיון שבא להזדקק לה אמרה לו כשושנה אדומה ראיתי ופי' ממנה א"ל הקב"ה גם את בדם בריתך שנזכר בסיני בשביל כך שלחתי אסיריך מבור אין מים בו א"ר שבתאי לא זז משם עד שמחל לו הקב"ה על כל עונותיו ונעשה לו נס ונתעברה אשתו מעומד שאלתיאל בנו אסיר בנו ע"כל הרי למדנו שחזר בתשובה שלמה ונמחלו לו כל עונותיו וזה סיוע לנז' בפסוק הקודם ב"מש תמיד לפניו שלא אכל מאתו איסור ובשר פיגול לא בא אל פיו. **ולע"דן** לדקדק כפל וארוחתו ארוחת תמיד כי די שיאמר וארוחתו תמיד נתנה לו וכן תמיד דבר יום ביומו כל ימי חייו הדברים כפולי' וכבר קדם בפסוק הקודם ב"מש תמיד לפניו וכו' ואותו התירוץ עולה לכאן. **ונראה** במה שזכרנו לחז"ל שכשה"בה נותן שלוה לצדיקי' אינה נוטלה מהם אלא הולכת עמהם לג"ע אפשר שאמר וארוחתו רוצה לומר להיותה ארוחתו לכך לא נפסקה ולא נטלה ממנו אלא היתה ארוחת תמיד בלי הפסק ודרך הלצה בדחז"ל הנז' וארוחתו זו נסמכה בלי הפסק

אל ארוחת תמיד הוא העידון העתיד שנמשל בלשון חכמים לסעודה. ולפי הפשט הגיד הכתוב שנתן לו ארוחת תמיד כעין ארוחתו אשר ניסה בה בהיותו במלכותו בארץ יהודה ז״ש וארוחתו שהיה רגיל בה כן ארוחת תמיד נתנ' לו מאת המלך ואלו אמ' וארוחתו תמיד נתנ' לו מאת המלך לא היה מובן זה אכן מהכרח היתור מוכיח מה שפירשתי ואפשר עוד שהיו נותנים לו מה שצריך לו וגם ארוחת משרתיו וז״ש וארוחתו בכינוי על של עצמו מה שצריך לו וגם ארוחת משרתיו ואמ' כי ההכרחי תמיד נתן לו מאת המלך וג"כ המותרו' מדי זמן בזמנו פירות ומיני מגדי' ג"כ היה נותן לו ז״ש דבר יום ביומו דבר כל זמן בזמנו. ואפשר עוד רמז למ"ש המפרשים בפ' וימן להם המלך דבר יום ביומו שמינה להם מאכל כפי איכות היום והנאות לו והמלך בעצמו נטפל להזמין להם כן כיוצ' בזה אמר כאן נתנו לו מאת המלך שהמלך היה מטפל בנתינה זו ע״ד וימן להם המלך כו' כנז' והיה מאכל נאות ומתייחס דבר יום ביומו והיה זה כל ימי חייו של יהויכין שה"בה כשנותן שלוה לצדיקי' אינה פוסקת מהם לעו' כאמו' למדנו מזה שלא ראינו צדיק נעזב וזרעו מבק' לחם. ומהרי״א כתב הנה למדנו מסיפורי הספ' הזה שבני יהוד' וישר' כולם באו בגולה מפני רוע מעלליהם והכעסתם את ה' וכולם הוגלו ע״י מלך בבל אך בזמני' מתחלפי' וכמו שבחלאי' הטבעיי' הפסד הכחו' הטבעייו' החצוניו' יפסדו ראשונ' מהקצוו' ומהאברי' היותר רחוקי' מן הלב ואח"כ הקרובי' אל הלב ואחרון הכח אשר בלב עצמו ככה נפסדו תחילה בני ישר' אשר בעבר הירדן ואחריהם שמרון ועריה שהם היותר קרובי' ללב ואחרונה נחרבה ירושלים ובית ה' שהוא היה מקור החיים והכחות וערכו לשאר הערים כערך הלב אל שאר אברים ומפני זה תמצא כי ראשונה עלה פול מלך אשור והגלה שני שבטים וחצי שהיו בעבר הירדן ככתו' בד״ה ויגל את הראובני ואת הגדי וחצי שבט המנשי ויביאם לחלח וחבור נהר גוזן וערי מדי ולקח את העגל אשר בדן והלך לו ואחר שמנה שנים פעם שנית בימי פקח בן רמליהו מלך ישר' ועזריהו מלך יהודה עלה תגלת פלאסר מלך אשור ויקח את עיון ואת אבל בת מעכה ואת ינוח ואת [קדוש ואת] חצור ואת הגלעד ואת הגליל' ואת כל ארץ נפתלי ויגלם אשור כנז' בספר הזה ועל הגלות הזה אמר ישעיה בעת ההיא הקל ארצה כו' ובזה הגלות נטל העגל השני אשר היה בבית אל והוליכו עמו ככתוב גם אותו לאשור יובל ואחר כן תשע שנים בפעם שלישית בימי הושע ן' אלה מלך יש' ובשנה הששית לחזקיהו מלך יהודה עלה שלמנאסר מלך אשור על שומרון ויצר עליה ג' שנים ויאסור את המלך בית כלא ויגל ישר' אשור' וישב אותם בלחלח ובחבו' נהרי גוזן וערי מדי כנז' בזה הספר. ואחרי זה שמנ' שנים עלה סנחרי' ולקח מערי יהודה מאה וחמשים מדינות מבני יהודה ומבני

שמעון ואחרי כן מאה ועשרים ושלש שנים פעם חמישית בימי יהויכין מלך יהודה בא נבוכדנצר ירושלים והגלה אותו ואת כל השרים ואת כל גבורי החיל עשרת אלפי' והחרש והמסגר ויביאם בבלה כנז' כאן אחרי כן י"א שנה בפעם ששית עלה נבוכדנצר מלך בבל על ירושלים ויבן עליה דייק ובא העיר במצור ברעב ובחוסר כל והובקעה העיר ובא נבוזראדן רב הטבחים עבד מלך בבל ירושלים וישרוף את בית ה' ואת בית המלך ואת חומות ירושלים סביב וירב בבת יהודה תאניה ואניה ואויה מכת חרב והרג ואבדן והביא את הגולה בבל כל העם אשר נפלו את הכשדים ואשר היו בירושלים ולבד מדלת העם הנשאר בה לכורמים וליוגבים ועברו אם כן מגלות ישראל אשר בשומרון עד גלות ירושלים וחרבן הבית מאה ושלש ושלשים שנה אחרי כן באותה שנה עצמה בהיות גדליה בן אחיקם פקיד נגיד ומצוה שארית הפלטה אשר בירושלים ובערי יהודה וישראל ויאספו אליו רבים ובקשו אל ה' אלהיהם בא ישמעאל בן נתניה מזרע המלוכה מבית דוד ובמצות מלך בני עמון הרג את גדליה ואת רבים מאשר אתו והוליכום שם אל ארץ בני עמון והנשארים בכל הארץ באו מצרימה להשגב שם ובזה הדרך ספו תמו מן בלהות הנה אם כן הוגלו בני ישראל ובני יהודה בשבעה זמנים מארצם ורובם הלכו אשורה זולת אותם הנשארים שהשבה ישמעאל אל ארץ בני עמון ושנסו מהם למצרים: **וראוי** שתדע שכבר באו עם מלך בבל על ירושלים מלכים ושרים ממלכי שאר הגוים והוליכו מהיהודים אל ארצם ומכללם היה פי"רוש שהיה מלך ספרד כי הנה אירקולי"ש הגדול שהיה מארץ יון יצא בכל העולם לכבוש ארצות בחכמתו ובגבורתו כי רבה היא ונתפשט בארץ המערב ואחרי שעשה גבורות הרבה בכיבוש הארצות בא באוניות רבות ועוד חיל גדול אל ספרד ונתיישב שמה וימלוך בכל ארץ ספרד וכי נכסף אל ארצו ואל מולדתו חלף הלך לו אל ארץ אטליא ומשם אל ארץ יון והוא היה מהשרים אשר הלכו להחריב העיר הגדולה טרויא בפעם השלישית וכאשר נסע אירקולי"ש מספרד נתן מלכותו לבן אחותו שנקרא אי"ספאן ועל שמו נקראת כל ספרד איספאנייא ואי"ספאן זה לא היה לו כי אם בת אחת ונשאה פי"רוש שהיה גם כן משרי יון והוא היה בחרבן בית ראשון והביא משרי יהודה ומבנימין ומשמעון ומהלוים והכהנים אשר היו בירושלם עם רב שבאו עמו ברצונם ויביאם בדרך ים באוניות למלכות ספרד ויושיבם בשני מחוזות המחוז האחת הנקרא אנדלוז"יאה בעיר אחת שהיתה בימים ההם שרתי במדינות ויקראו אותה היהודי' לוז"ינה וגם היום נקראת כן ואמרו עליה הגוי' שאוירה זך ונקי ומחכים ואולי שעל זה קראוה היהודים לוזי"נה להיותה כלוז אשר בארץ ישר' והמחוז השני היה בארץ טוליטולה וידמה שהיהודי' קראוה כן על שם הטלטול שעשו

בבואם שם מירושלם כי שמה היה מקודם אצל העם פרי"זואילה וכן אחשוב שקראו עיר אחרת הסמוכה לטוליטולא מאקי"דא ע"ש העיר מקידה שהיה בא"י ולעיר אחרת קראו אי"שקלונה ע"ש אשקלון שהיה קרובה לא"י אולי היו הערים האלה בדמותם דומים אל הערים אשר היו בא"י וקרובים אליה ולכן קראום בשמם. ואין ספק שגם כן קראו בימים ההם שאר הערים הסמוכות לטוליטולא כשם ערי ישראל ובאורך הזמן נאבדו ונתחלפו השמות ושלשה המה שנשארו בשמותם עד היום הזה הם עדות והוראה על השאר וישבו היהודים במלכות ספרד משם ועד עתה ונתפשטו בכל הערים האלה מפה ואלה מפה ולא שבו אל ירושלם בזמן בית שני כי אמרו שלא היתה אותה הפקידה גאולה שלמה ולא נמצא שמה ארון בבית ה' ולא חלה הנבואה ביניהם ושאר הדברים הקדושים שחסרו ושלכן לא ישובו כי אם בשוב ה' את שיבת ציון ושבו בני' לגבולם מאשור ומכוש ומאיי הים במו שכתו' כל הספור הזה בספ' דברי הימי' הקדומים אשר למלכי ספרד ואין ספק שגם כן באו מהיהודי' ההם מחרבן בבית ראשון לצרפת ולאינג"ילטירא ולארץ אשכנז ולשאר מלכיות אשר באדום ודומיהם ועליהם אמר הנביא וגלות החיל הזה לבני ישר' אשר כנעני' עד צרפת וגלות ירושלם אשר בספרד כי כבר היו שמה היהודי' מחרבן בית ראשון כנז' שעם היות שנבא זה על אדום לא להיות אדו' ראש הלוחמים והמחריבים כי אם לפי שעלו מהם עם הכשדים על ירושלם לשחתה וכמ"ש שם ע"ז ביום עמדך מנגד ביום שבות זרים חילו ונכרים באו שעריו ועל ירושלם ידו גורל גם אתה כאחד מהם ואחשו' שעל הליכת היהודים מירושלם דרך הים לארצות המערב אמ' הנביא ישעיה אחרי שאמר הראשון הקל ארצה כו' שנאמר זה על י' השבטים שהלכו לערי מדי אמר עוד והאחרון הכביד דרך הים עבר הירדן גליל הגוים שאמר זה על גלות ירושלם שממנו הלך דרך הים לארצות המערב כמו שאמרתי כי הנה בספר דברי הימים אשר למלכי ספרד הקדומים מצאתי שהקיסר מושל צור שלח חמשים אלף בתי יהודים אל ערי ספרד שהיו תחת ממשלתו מאותם שהגל' טיטוס מירושלם ונתקבצו כולם ראשונים ואחרונים והיו לעם אחד ע"כ זהו מה שאמרנו מהגלות ומהחרבן ומה שמצאתי בספרי הגוים בעניינו אמנם מהגאולה אחר שראינו שלא נגאלו ישראל גאולה שלמה בבית שני שהרי לא נתקבצו כל הנדחים בארצות המערב כנז"ל וגם חסרו חמשה דברים בבית שני הארון והכרובים ואורים ותומים ולא ירדה אש מן השמים והוא מה שיורה שעדין אנו בגלות הראשון שלא יצאנו ממנו כי לא היתה גאולה שלמה כי אם פקידה כמ"ש כי לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקוד אתכם פקידה ולא גאולה שלמה כאמו' עד יקבץ נדחינו כמו שהבטיח ע"י ישעיה והיה באחרית הימי' נכון יהיה בית ה' בראש ההרים ונשא מגבעות

ונהרו אליו כל הגוים והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה' ואל בית אלהי יעקב כו' כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלם אכי"ר:

**תם ונשלם פירוש ספר מלכים. בעזרת מלך מלכי המלכים**

## מפתחות

**מפתחות מלכים מהמאמרים שמפרש הרב בתוך הפסוקים וקצת פסוקים נפרדים מתורה נביאים וכתובים**:

מאמר תנחומא והמלך דוד זקן ז"שה עטרת תפארת כו' דף שסו ע"א
מאמר כל המבזה את הבגדים אינו נהנה מהם שם ע"ב
מאמר כל ערום יעשה בדעת זה דוד כו' שם ע"ד
מאמר עד מאד עדין לא הגיעה לחצי יופיה של שרה שסח ע"ב
מאמר סנהדרין ואדוניה ן' חגית מתנשא אמר רבי יהודה מבקש להולמו כו' שם
מאמר סנהדרין כל החולק על מלכות בית דוד ראוי להכישו נחש שסט ע"א
מאמר ירושלמי מותר לומר לשון הרע על בעלי מחלוקת שע ע"א
מאמר ב"ק פ' החובל מנא הא מלתא דאמרי אנשי שתין תכלי מטיא לכבא דקל חבריה שמע ולא אכיל שעא ע"ב
מאמר א"ר פנחס כו' והלא כבר נאמר הנה בן נולד כו' שעב ע"ג
מאמר ויקרבו ימי דוד וכי ימים מתים כו' שעג ע"ד
מכילתא ג' דברים נתנו על תנאי א"י ו"בה ומלכות בית דוד שעד ע"ד
מאמר תנחומא מהו אשר עשה לי יואב כו' שעה ע"ב
מאמר ב"ר א"ר יורן ה' פעמים כתוב בני ברזילי כו' שם ע"ד
מאמר קללה נמרצת נוטריקון שעו ע"א
מאמר והשמועה באה עד יואב א"ל ההוא גברא מורד במלכות כו' שעח ע"א
מאמר ויתחתן שלמה יבמות והלא לא קבלו גרים לא בימי דוד כו' שפ ע"ב
חלוק הסברות למה שלא הגיע שלמה למדרגת הנבואה שפא ע"ד
מאמר ספרי ונתת לעבדך לב שומע כו' אפשר שלמה לא היה יכול לדון כו' שפג ע"ג
רבו הדעות על פסוק לב חכם ונבון אשר כמוך לא היה כו' שפד ע"א עד דף שפח ע"ג
מאמר ש"ט ויאמר המלך זאת אומרת כו' מכאן שנינו שצריך הדיין לשקול טענותיהם שפג ע"ד
מאמר ש"ט גזרו את הילד החי אר"ש התחיל פיו נובע בחכמתו שצ ע"ב
מאמר חז"ל רבים כחול נמשלו ישראל כחול כו' שצא ע"ג
מאמר ילקוט וברבורים אבוסים שאובסים אותם כו' שצב ע"א

מאמר כי הוא רודה ב"ר מורה וחיתה חזרו בימי נח כו' שם ע"ב
מאמר מתפסח ועד עזה רב ושמואל כו' שם ע"ג
מאמר וישב יהודה גל מקום שנא' וישב כו' שם ע"ד
מאמר חז"ל כתיב ארבעים אלף ארות סוסים וכתיב ארבעת אלפים כו' שצג ע"א
מאמר והחכמה מאין תמצא זה שלמה שישב בתענית מ' יום שם ע"ד
מאמר וידבר ג' אלפים משל חזרנו על כל המקראות כו' שצד ע"ב
מאמר חדש יהיו בלבנון מלמד שחבב הב"ה פריה ורביה יותר מבנין ב"ה שצה ע"ד
מאמר ויהי בשמנים שנה כו' מגיד שמנין ליציאת מצרי' כו' שצו ע"ד
מאמר בתרא ר' חייא נפק לקרייתא רמו ליה קרא כו' שצז ע"ב
מאמר ויעש לבית חלוני שקופים מנחות א"ר אבין את מוצא מי שמבקש לעשות לו חלונות עושה אותם רחבות מבפנים כו' שם ע"ג
מאמר והבית בהבנותו פסיקת' כשהוא נבנה אין כתי' כאן שצח ע"ג
מאמר סדר עולם הבית הזה אשר אתה בונה כו' שצט ע"ב
מאמר מנין שלא ישנה אדם אומנותו מאומנות אבותיו תג ע"ד
מאמר מדרש תדשא ופקעים מתחת כנגד שס"ה חלונות תו ע"ב
מאמר עוד מהמדרש הנזי' י' כיורות כנגד י' דברות תז ע"ד
מאמר ותשלם כל המלאכה פסיקתא ותשלם המלאכה אין כתיב כאן תט ע"ד
מאמר רז"ל בג' מקומות נשאו הכהנים את הארון כו' תי ע"ד
מאמר תורת כהנים ולא יכלו הכהנים כו' מלמד שנתנה רשות למחבלים לחבל תיב ע"א
מאמר בנה בניתי בית זבול מכילתא זה א' מהדברים שכסא שלמטן כו' תטו ע"ב
מאמר כי האמנם ישב אלהים על הארץ במדרש הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך וכתיב כבוד ה' מלא את המשכן כו' תיז ע"ב
מאמר ופנית את תפלת עבדך מסכת ברכות אבא בנמין או' אין תפילתו של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת תיח ע"א
מאמר א"ר תנחום בר חנילאי אין הגשמים יורדים אלא א"כ נמחלו עונותיהם של ישראל שנא' רצית ה' ארצך כו' תיט ע"ב
מאמר רעב כי יהיה בארץ ספרי ושלמה פתח בשבחו של הקב"ה כו' שם ע"ב
מאמר ויזבח שלמ' את זבח כו' פסיקתא לפי שנ' קח מאתם כו' תכב ע"ג
מאמר ב"ק פ"א כתיב י"ד יום שבעה ושבעה למה לי כו' תכג ע"ב
מאמר עוד מ"ק ביום הח' שלח העם כו' שמחים שנהנו מזיו השכינה וטובי לב שכל א' נתעברה אשתו בן זכר שם ע"ג

מאמר ס"ה וארא והנה רוח סערה רוח סערה אמאי לתברא ארבע מלכוון תכד ע"ג
מאמר ספרי והיו עיני ולבי שם כו' והלא כבר נאמר עיני ה' משוטטות כו' תכה ע"א
מאמר ויאמר מה הערים האלה מ"ש תנן הרעלות יוצאות כבולות כו' תכו ע"ד
מאמר שש מעלות לכסא רז"ל ר' הושעיא רבה א' שהיה עשוי כטרבי כו' תל ע"ד
מאמר ויתן המלך את הכסף כו' כאבנים ולא היו נגנזות כו' תלב ע"ב
מאמר ויהי לעת זקנת שלמה א"ר יצחק מפני מה לא נתן לו טעמי תורה כו' תלג ע"ב
מאמר וירבעם ן' נבט כו' סנהדרין פ"ח שנו רבותינו למה נקרא שמו ירבעם שריבע עם תלה ע"ג
מאמר וזה הדבר אשר הרים יד במלך כו' פ"ח א"ר יוחנן מפני מה זכה ירבעם כו' שם ע"ד
מאמר וירבעם יצא מירושלם אמר רבי חנינא שיצא מפתקא של ירושלם כו' תלו ע"א
מאמר ויתפוש אחיה כו' רז"ל רב ולוי חד א' שמלתו של ירבעם כו' שם ע"ג
מאמר ויועץ המלך רחבעם תניא רשב"א אם יאמרו לך זקני' סתור כו' תלח ע"ב
מאמר הוריות אם היום תהיה עבד ללמדך שכל המתמנה על הצבור נעשה עבד ~תמ~{שם} ע"ג
מאמר וירא כל ישראל רז"ל תני רשב"י בג' דברים עתידים למאוס כו' ~תמא~{תלט} ע"ג
מאמר ויועץ המלך פ"ח מאי ויועץ כו' שהושי' רשע אצל צדיק תמא ע"ב
מאמר ויקרא על המזבח פסיקתא למה א' מזבח ב' פעמים כו' תמב ע"ד
מאמר ויהי כשמוע המלך פסיקתא חס הב"ה על כבודם של צדיקים תמג ע"א
מאמר ויען המלך פסיקתא חל נא את פני ה' אלהיך ולא אלהי כו' שם ע"ב
מאמר סנהדרין פ"ח גדולה לגימה שהיא מרחקת את הקרובים תמד ע"ב
מאמר אחר הדבר הזה סנהדרין אחר שתפסו הק"בה כ"י לירבעם כו' תמו ע"ב
מאמר כל האוכל ושותה ואחר כך מתפלל עליו הכתוב אומ' ואותי השלכת כו' תמז ע"ד
מאמר יען נמצא בו דבר טוב מאי דבר טוב כו' תמח ע"ג
מאמר והכה ה' את ישראל כאשר ינוד הקנה אמר ר' יהודה כו' לברכה כו' שם ע"ד
מאמר וישכב אבים חז"ל מה את סבור שירבעם ניגף כו' תנא ע"א
מאמר רז"ל מפני מה נענש אסא כו' תנג ע"א
מאמר סנהדרין פ"ח אחאב אח לשמים אב ל"עא כו' תנו ע"א
מאמר פ"ח ויוסף אחאב לעשות להכעיס כו' א"ר יוחנן שכתב אחאב כפר כו' שם ע"ג
מאמר ירושלמי בימיו בנה חיאל חיאל מן דיהושפט וירחו מן דבנמין שם ע"ד
מאמר ירושלמי פ"ח ויאמר אליהו וכי מה ענין זה אצל זה כו' תנז ע"א
מאמר ואת העורבים צויתי מסכת חולין מהיכן מיתי ליה מבי טבחי כו' תנח ע"א

מאמר ותאמר אל אליהו פר"א ולאחר ימים חלה בן האשה כו' תנט ע"ד
מאמר ויהי ימים רבים רז"ל ויהי ימים רבים לישראל וכי ימים רבים היו כו' תסא ע"א
מאמר ויקרא אחאב לעובדיהו מאי קאמר א"ר יצחק ביעקב כתיב כו' שם ע"ב
מאמר ויהי בהכרית א"ר יוחנן מפני מה זכה עובדיה כו' שם ע"ג
מאמר חי ה' אלהיך שנו רבותינו ג' מלכו בכיפה כו' תסב ע"א
מאמר מסכת נדרים ועבדך היה ירא רבא רמי כו' שם ע"ד
מאמר ויאמר אליהו אל העם שנו רבותינו דורו של אחאב כולם עובדי ע"א כו' תסג ע"ד
מאמר שנים פרים רז"ל בחרו שני פרים תאומים כו' תסד ע"א וע"ד
מאמר רז"ל ויפסחו על המזבח אשר עשה וכי הוא עשה כו' שם ע"ג
מאמר ויתגודדו כמשפטם תני למת בין ביד בין בכלי חייב כו' תסה ע"ד
מאמר ויאמר אליהו לכל העם פסיקתא משה קנא לה' כו' תסו ע"א
מאמר ויהי בעלות המנח' לעול' יזהר אדם בתפיל' המנח' כו' תסז ע"א
מאמר עננ' ה' עננ' למה עננ' שתי פעמים כו' שם ע"ג
מאמר תנו רבנן שש אשות הן כו' תסח ע"א
מאמר רז"ל בסני נאמר אנכי ובתבור נאמר ב' פעמים שם ע"ב
מאמר ויבא שם אל המערה תנא דבי אליהו מה לך פה היה לו שיאמר רבש"ע בניך הם בני אברהם יצחק ויעקב תע ע"א
מאמר אין הב"ה רוצה במי שאו' דלטוריא על ישראל שם ע"ג
מאמר והנה רוח גדולה זש"ה כי רוח מלפני יעטוף שם ע"ד
מאמר קנא קנאתי למה נמשלו ישראל לאגוז תעב ע"ב
מאמר והלא אין ערי ערוער בתחום מואב שם ע"ג
מאמר פסיקתא ובנביא העלה ה' כו' את מוצא שני נביאים עמדו להם לישראל משבטו של לוי משה ואליהו כו' תעג ע"ב
מאמר כל מחמד עיניך וכי כל מה שתבע בראשונה אינו חמדה כו' תעה ע"ד
מאמר פסיקתא כרם היה לנבות כתיב כבד את ה' כו' תעט ע"ג
מאמר סנהדרין סהדי שקרי אאוגרייהו זילי תפ ע"ד
מאמר הרצחת וגם ירשת הקש' ר' יוחנן כו' כדינא דשמואל כו' תפא ע"ג
מאמר ירושלמי מה הוה אחאב עביד כו' שם ע"ד
מאמר ב"ר א"ר אבהו לפי שתפש יעקב את השק לא זז כו' תפב ע"ג
מאמר הראית כי נכנע אחאב שקבל מלקות מ' שם ע"ד
מאמר מימינו ומשמאלו תנחומא וכי יש שמאל למעלה כו' תפד ע"ב

מאמר מאי רוח זה רוחו של נבות כו' שם ע"ד
מאמר והי דבר אליך רז"ל כתיב ה' נתן והי לקח כו' תפה ע"ב
מאמר ואיש משך בקשת א"ר יהודה כו' זה א' מהדברי' שהשליט הקב"ה רך בקשה כו' תפו ע"א
מאמר ויעבור הרינה כו' א"ר אחא באבוד רשעים רינה כו' שם ע"ג
מאמר פרקי ר"א אותו איל שנברא ן' השמשות לא יצא ממנו דבר לבטלה וכו' תפח ע"ב
מאמר שני ת"ח שמהלכים בדרך ואין ביניהם ד"ת כו' תצב ע"א
מאמר ספרי ויגשו בני הנביאים אשר ביריחו וכי בני נביאי' היו כו' שם ע"ג
מאמר מסכת סוטה ג' חינות הן כו' תצג ע"ג
מאמר כמה מופרשים דרכיו של מקום מדרכי ב"ו שם
מאמר ויפן אחריו ויראם מה ראה אמ' רב ראה ממש כו' תצד ע"ב
מאמר רז"ל אשר למד אין כתיב כו' מכאן ששמושה של תורה כו' תצה ע"ג
מאמר ארשבי"י אסור לאדם להסתכל בדמות אדם רשע כו' שם ע"ד
מאמר ועתה קחו לי מנגן ארשב"ל כל אדם שכועס כו' תצו ע"א
מאמר בא אלישע ועשה את היבשה ים כו' שם ע"ב
מאמר תנחומא והכיתם את כל עיר מבצר כו' והלא כו' שם ע"ג
מאמר אשר ימלוך תחתיו ויעלהו עולה רב ושמואל כו' תצז ע"ב
מאמר א"ר מני אלולי אשתו של עובדיה היו יש' אבודי' כו' תצח ע"א
מאמר ויעמוד השמן שהוקיר כו' שם ע"ד
מאמר פרקי רבי אליעזר א"ר יהושע בן קרחה מכח הצדקה המתים עתידים להחיות כו' תצט ע"א
מאמר מפני מה נסמכה פ' עריות לפ' קדושים כו' שם ע"ב
מאמר עלית קיר קטנה רב ושמואל כו' שם ע"ד
מאמר ויהי היום ספר הזוהר יומא טבא דר"ה תק ע"ב
מאמר ויאמר מדוע את כו' מנין שחייב אדם להקביל פני רבו וכו' תקא ע"א
מאמר ברכות להדפה שאחזה בהוד יופיה שם ע"ב
מאמר סנהדרין אין קלה בא"י כבעל שלישה כו' תקג ע"א
מאמר לפני מאה מאי לפני מאה כו' שם ע"ב
מאמר תנחומא ולקחתי מידו מאומה וכו' חייך מומו אתה נוטל תקו ע"א
מאמר לקחת הכסף כו' ומי שקל כולי האי שם ע"ד
מאמר לעולם תהא שמאל דוחה כו' תקז ע"ב

מאמר ויכרה להם כו' הה"ד טובה חכמה מכלי קרב כו' תקט ע"א
מאמר ברכות א"ר יוחנן ג' דברי' הב"ה קורא אותן בעצמו תקיב ע"ג
מאמר מצינו בתורה ובנביאים כו' שאין הב"ה חפץ בקילוסו של רשע כו' תקיג ע"א
מאמר רז"ל שהצדיקים שותפין עם ה"בה שם ע"ד
מאמר פרקי ר' אליעזר ג"ח אנו למדים מאזבל תקיט ע"ב
מאמר עשה אדם מצוה גזרו עליו טובה עד ד' דורות תקכא ע"ד
מאמר אלמלא לא נשתייר אביתר כו' תקכב ע"ג
מאמר סנהדרין ג' חלאים חלה אלישע תקכו ע"ד
מאמר גדולים צדיקים במיתתם תק{כ}ז ע"ד
מאמר מה טיבו של ירבעם והלא ע"א תקל ע"ב
מאמר אין ה"בה מבקש שימות א' מישראל שם ע"ד
מאמר ילקוט שלחו ואמרו אדונינו המלך תקלו ע"ג
מאמר וכתת את נחש הנחושת אפשר בא אסא כו' תקלח ע"ב
מאמר סנהדרין וכי מאחר דברשות עבד כו' מ"ט אענש תקמא ע"ג
מאמר מפני מה זכה אותו רשע שנקרא אסנפר כו' תקמב ע"ב
מאמר פרעה שחרף בעצמו כו' תקמה ע"א
מאמר ויך במחנה אשור במה הכם כו' תקמו ע"ב
מאמר זש"ה מי כהחבם כו' מי כהב"ה שעשה פשרה כו' תקמז ע"א
מאמר ויסב את פניו אל הקיר שלא יהא דבר חוצץ כו' שם ע"ג
מאמר כל התולה בזכות עצמו כו' שם
מאמר ערובין כתיב העיר וקרינן חצר תקמח ע"א
מאמר והוספתי כו' משלו הוסיפו לו שם ע"ב
מאמר מאי בלאדן בן בלאדן כו' תקנ ע"א
מאמר ארבעה הם שהקיש הב"ה בקנקנן כו' שם ע"ג
מאמר יבמות מצאתי מגילת יוחסין בירושלם איש פלוני ממזר מאשת איש כו' תקנב ע"ב
מאמר מסכת שבת כל האו' יאשיה חטא אינו אלא טועה כו' תקנג ע"א ותקנז ע"א
מאמר מגילה פ"א ובמקו' דקאי ירמיהו היכי מ~נ~תנבא' איהי כו' שם ע"ד
מאמר א"ר נחמן לא יאי יוהרא לנשיא כו' תקנד ע"ב
מאמר קבריה דרב הוו שקלי מיניה עפרה כו' תקנה ע"ב ותקסא ע"א

**פסוקי תורה**

פסוק ויביאה יצחק האהלה שרה אמו שעה ע"ב

פסוק לא יבא ממזר לא יבא עמוני שפ ע"ד
פסוק מה ה' אלהיך שואל מעמך שפג ע"א
פסוק איש איש כי תשטה אשתו תלו ע"ד
פסוק וראית את אחורי ופני לא יראו תעג ע"ג
פסוק ולא קם נביא עוד בישראל כו' שם
פסוק יען לא האמנתם תקיד ע"א

**נביאים**

קרנים מידו לו חבקוק שפד ע"ג
ישעיה ונחה עליו רוח ה' כו' שפה ע"ב
מי מדד בשעליו מים והנמשכים שפו ע"א
יחזקאל אתה בן אדם הגד לבית ישראל כו' תיג ע"ב
רוח סערה ענן גדול כו' תכד ע"ג
הושע ובנביא העלה ה' את ישראל כו' תעג ע"ב
ישעיה מי פעל ועשה כו' תקמה ע"ב

**כתובים**

משלי עטרת תפארת שיבה כו' שסו ע"א
כל ערום יעשה בדעת שם ע"ד
איוב היסופר לו כי ידבר שפד ע"ג
מי יספר שחקים בחכמה שם ע"ד
ואולם אתם טופלי שקר והנמשכים שפה ע"א
משלי דברי אגור בן יקה והנמשכים שם ע"ב
והחכמה מאין תמצא שצד ע"א
תלים ה' בהיכל קדשו ה' בשמים כסאו תטו ע"ג
משלי לא תירא לביתה משלג תלו ע"ב
תלים נפשי בתוך לבאים כו' תסג ע"ד
איוב כי רוח מלפני יעטוף תע ע"ד
תלים כי יצפנני בסוכו תקכב ע"ג
תלים מה רב טובך תקיג ע"ד

**תם ונשלם. שכח לאל בורא עולם:**

## דבר המגיה

**אמר המגיה**

**מה** יקר חסדך אלהים חסד **לאברהם** אשר הגדלת חסדך עם עבדך כי מי אנכי ומי ביתי כי הבאתני עד הלום לתת גמר למלאכה רבה ויקירה ביאור נביאים ראשונים בדעות כל המפרשים וכל מאמרי חז"ל אשר מבאר הרב המתבר עצמו מספר תהלות הספר הנותן אמרי שפר **כלי יקר** שפתי דעת שפתים ישק דבר דבור על אופניו אל עבר פניו חכו ממתקים בדברים עמוקים מתוקים מדבש ונופת צופים יקר מכל כלי חמדה. ועלי לשבח להדר ולקלס למי שככה זבני לראות ביאור נביאים ראשונים כן יזכנו להדפיס נביאים אחרונים וכתובים ולעשות ספרים הרבה אמן. ואם המצא תמצא שגיאות אותיות או תיבות גרמה בזה הדפוס וט"ס והגהות מטושטשות על כן כל שוגה בם ידיינני לכף זכות כי לא עצרתי כח והשתדלות. ועל טוב יזכר שם הרב המחבר וכבוד הרב כדקאי קאי ברך ה' חילו ובהיכלו קדוש יאמר לו. לבד זה אעיר כי תיבת מה"ריא הוא הרב דון יצחק אברבנאל ז"ל. הר"דק ר' דוד קמחי. הר"לבג רבינו לוי ן' גרשון. הר"בע עקידת יצחק. הרא"בע ר' אברהם ן' עזרא. ס"ה ספר הזוהר. פר"א פרקי ר' אליעזר. ש"ט שוחר טוב. תן לחכם ויחכם עוד. גם קצת דפים נתקלקל החשבון והמזהירים יזהירו ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד אכי"ר: